

[Pabworthiana fractum T. 2.]  
SAMUELIS PRZIPCOVII

Equitis Poloni & Confiliarii Electoris Brandenburgici

# COGITATIONES SACRÆ

AD INITIUM EUANGELII MATTHÆI

ET

OMNES EPISTOLAS

APOSTOLICAS.

*Nec non*

TRACTATUS VARIJ ARGUMENTI,

Præcipue

DE JURE CHRISTIANI MAGISTRATUS.

Quorum Catalogus post præfationem exhibetur.



ELEUTHEROPOLI,

Anno Salutis 1692.

ANNALES HISTORIQUES  
DE LA  
COGNITION DES  
CHANGEMENTS

224057

III

7



TRACTATUS VALLI ARGUMENTI

DE JURE HISTORICI MANUSCRIPTORUM

*Biblioteczka  
Munkacsy*



ANNALES HISTORIQUES



# P R Æ F A T I O

Ad

## L E C T O R E M.



**I**AM dudum invaluit opinio, usu vetusto vim tyrannicam nacta, nemini fas esse non Theologo Theologiam tractare. Indignum esse clamant, si quis animo exsurgere, & illotis, ut ajunt, manibus sacra attrectare sustineat, qui rite initiatus non sit a sacrificulorum choro. Qui sine suffragio populi fasces sibi dominationis, & plenam jurisdictionem vendicant, intolerandum arbitrantur Theologiæ fines, sibi solis relictos scilicet, ab aliis invadi.

*Procul o, procul este prophani Conclamat Vates.*

Cùm tamen divina sapientia, postquam Evangelii cunctis exortum est jubar, publice per omnium ora incedat, & ultro in compitis, ac triviis ad se invitet non flamines tantum, & sacrorum antistites; sed ipsos proletarios, ac pullatam turbam. Quibus itaque februis author noster, tanquam triste bidental moverit, expiabit invidiam; quem, postquam vitæ curriculum in aulis principum, ac castris exegit, repente Theologi partes agentem, Theologiam temerare causabuntur? Verùm ille unicæ Veritati litans, insulsa hominum judicia, & obstrepentes graculos infra se semper putavit. Et sane si rem recta reputemus via, *qui mores hominum multorum vidit, & urbes*, mundique genium perspectum habens, animum longo rerum usu subactum ad sacra confert, experientiâ magistrâ edoctus, quam homini sit indignum aut magistris, aut partibus obnoxiam mentem gerere; multo serenius, ac limpidius de rebus judicabit, & judicata liquidius scriptis evolvit suis, quam Doctores umbratici, qui corpori simul ac menti situm contrahentes, velut in specu Platonis umbras, nubes, & inania capiunt; atque ad recepta dogmata sua alligati, intra limites quosdam, ac præscripta spatia semet claudunt, & torquent. Sic ut nihil bonæ frugis ab iis proveniat, sed, præter luxuriantem ac inflatam zizaniam, jejuna, sterilia, frigida cuncta. Verùm qui liberi, & sui juris, suo se modulo metiuntur, nec curant scientiam suam ultra humanæ sortis metas extollere, næ isti modestæ, sobriæ, ac frugalis Theologiæ fructus uberrimos ferunt. Id ita esse ut omnes credant, rem ipsam authorem dabo. Quisquis à limine scripta Magni Przipskovii introspectit, protinus admirandam rerum majestatem, veræ sapientiæ medullam, entheos animi sensus, & profundam eruditionem, apprime in agenda virâ utilem, oculis habebit expositam; ad quam frigent, torpent, languent vulgaris notæ Theologi, in quorum scriptis vix micam salis, aut bonæ mentis reperiatis: sed omnia rancida, insulsa, putida, ex locis suis communibus, tanquam penariâ cellâ deprompta. Insitum tere Mystrarum gregi, ut se, suaque admirentur, pro opinione pertinaciam induant, & si quis dogmatibus, ac decretis suis al-

bum calculum adjicere abnuat, eum pessimis modis mulcent. Sic ut in eorum scriptis, in quibus inter se tanquam gladiatorum parja committuntur, nihil homini dignum, sed lolliginis succum, & æruginem meram, imo plaustra convitiis sordibus onusta, ac Augiæ stabulum reperiatis. His intermiscunt captiosas verborum tricas, & involuta ac contortuplicata sophismata, quibus rationis tela, & congressum vetitatis eludant. Ita ut in senticeto versari præoptes, quam illas differendi spinas mente ac lectione peragrarè; quæ, dum meris divisionum, ac definitionum salebris constant, sine ulla fruge bonâ, arena sine calce, & ossa ac pellis tota sunt miserâ macritudine. Noster vero nunquam cristas erigit, nusquam se effert, à supercilio & palpo æque alienus, & alienæ in se, suæque in alios dominationis juxta impatiens. Non qua itur, sed qua eundem, non antecedentem gregem, non factiosos magistratos, sed unum Christum, ejusque veritatem sequitur obnoxie. Errores, non errantes aggreditur ea animi moderatione, eaque modestiâ, ut quamvis indignissimis modis sit habitus, mens ejus sibi semper constans, sui que compos, nunquam aut irâ, aut indignatione de gradu dejiciatur. Verum ne verba feram, ubi rerum testimonia suppetunt, de stilo, scriptis, vita & moribus authoris pauca tradam. Ut sunt varia hominum palata, asinus carduis, sus uligine gaudet, ast amaricinum fugitat; sic multi spinosis Scholasticorum scriptis, & lutulentâ stili barbarie capiuntur. Ut captus est illorum hominum, Theologi supercilio indignam judicabunt elegantiam istam, ac munditiem, quæ in authoris nostri dictione sine fūco & calami stris naturali suâ pulchritudine exsurgit. Sermonem masculinum succo, nervisque plenum, & pondera verborum majestati congrua, præsertim cum entheato spiritu, velut extra se raptus, altius affurgit, aut latiore periodo excurrit, inens Metaphysicorum sordibus immersa non assequitur. Author tamen nonnunquam, sed raro Barbarissimos admittit, fortassis ut iis, tanquam amuleto, theologicæ invidiæ averruncet fascinum; aut ne nimium ambitiose verborum studiosus videatur, qui ad unam veritatem collimet. Sic Longinus olim tradidit maximos homines, cum exactissima quæque scriberent, errores interdum in minimis usque adeo non effugisse, ut in quosdam etiam sponte delati sint.

Sed antequam de scriptis, ac vitâ Authoris sine ordine, ac desultorio modo, hinc inde quædam delibare aggredior, monendus est Lector, quod intra trium annorum moram, quibus sub prælo detentum fuit hoc volumen, nihil quicquam potuerim exsculpere ex iis, quibus acta hujus viri non comperta esse non possunt. Qui Wissowatii, viri sane boni, ac docti, sed, si cum hoc Poloniæ ac orbis lumine conferatur, obscuri historiam verbose contexunt, ut Crispini scrinia lippi compilasse putes, ejusque genus gemino velut ab ovo ordiuntur, rerum quiesquilias passim congerentes, quas lector curat scilicet, nihil indagare quicquam potuerunt de vitâ, moribus, rebusque gestis Magni Przypcovii, in tanta omnium luce versati, natalibus clarissimi, & omni laudum genere cumulatissimi? Fallor? An Herois hujus

memoriam lividæ oblivioni carpendam damnarunt, quod addictus in verba Magistri jurare semper noluerit, aut hominum authoritati ita assurgere, ut in eorum opiniones inquirere non auderet? Ego tamen illi, quantum in me est, non deero. Quæ mihi memoria quasi per nebulam suggerit, ante viginti annos audita ex Polonis, aliisque exploratissima narrantibus, quamvis pauca admodum, non gravabor expromere. De nobilissimâ ejus profapiâ, & infantia nihil in memoriam regredienti succurrit. Adolescens octodecim annos plus minus natus, cum Lugduni Batavorum studiis operam navaret, primum ingenii sui tyrocinium, de pace & concordia Ecclesiæ libellum edidit, quem præclaro testimonio exornarunt, qui Theologorum coryphæo Episcopo ascripserunt. Eodem fere tempore prodiit ejus apologeticon adversus Danielis Heynsii mordacem satyrâ, cui titulus *cras credo, hodie nihil*, scurriliter facerem, ubi proterve despuit, & omnem animi virulentiam evomit in integerrimos viros, Hollandiæ Ordines, - 1618. à clavo Reipubl. rejectos, & Utenbogardum, Episcopium, aliosque, quos eadem procella prostraverat. Nec id impune tulit. Noster enim juvenili, sed modesto impetu ita senis purulentam compressit maledicentiam, ut tela in bonorum innocentiam contorta, percussa leviter, in authorem suum refilierint. Cui certe pudorem expressit, aut, si depuderat, ad posteritatem, ut sincero ejus judicio cadat, provocavit. Sic ingenium illud præcox maturos, & cruditis omnibus probatissimos fructus tulit.

Reversus in patriam, intaminatis Musarum laureis redimitus, & muniis amplissimis perfunctus, honoribus ac virtutibus floruit, in laude ac gratia Regi, Principi Radzivilio, cujus in Apologia suâ causam agit, intimus. Quos honores, quas res gesserit, domi, militiaeque, in toga vel sago, consilio ac manu promptus, flexanimâ eloquentiâ, & armis validus, animo invictus, confusâ rerum imagine menti oberrat, ut certi nihil ac solidi asserere audeam. Ne quis credat animum ejus ad magna surgentem, ab aulicis Syrenibus captum, otio & delitiis marcuisse, quod ferax ejus ingenium nullos interim fructus tulerit præter Principis Radivilii apologiam, Socini vitam, & Panegyricum ad Uladislavum Sigismondum Poloniæ regem, ubi clementiam ejus in dissentientes, & quæ inde commoda in Rempubl. redundant, dignis præconiis extollit. Mentem enim plurimis semper negotiis habuit exercitam, & quamvis eam umbraticis studiis jugiter non excoherit, solidis tamen rerum experimentis, longoque usu peracutum judicium suum limavit; quod subtilioribus & altioribus semper defixis, in se replicatum, retundi solet. Certum habeo, quosdam ejus libros nobilis argumenti, & ad unguem castigatos, una cum historiâ Ecclesiarum unitariarum regni Polonici injuria temporum, ac favissimâ illa tempestate, quæ cunctos, Socini castra sequentes, obruit, periisse. Quo quidem tempore

# P R Æ F A T I O

Magnus hic Przypcovijs honoribus , ac fortunis omnibus exutus , una cum fratribus tanquam Vere Sacro natis , patriæ finibus exigitur. Quamvis Papatus magnis , & invidiosis promissis hoc orbis sydus ad suas partes invitaret , Christum nudum cum fratribus , quibuscum sibi non conveniebat usquequaque , nudis ad exilium , ad famem sequi maluit , quam , ut opibus , & copiis omnibus afflueret , transversum digitum aut latum unquem à rectâ conscientia discedere. Quam indignis modis , quantoque cum Poloniæ vulnere , & nunquam obducendâ opprobrii cicatrice , invitis patriis legibus , & omnibus bonis è patriâ cum suis sit ejectus ; ingeniosissime peroravit in libello , cui titulus , *Judicium sinceri , & antiqui* , &c. ubi sub larvâ Papicolæ cujusdam bonam causam fortiter tuetur. Quos casus , & quæ discrimina subierit nemo compertius , & exploratius Authore ipso explanabit ; cujus epistolam suas ærumnas enarrantem , ad D. Joannem Næranum olim datam , hic inferere consultum videtur.

*Vir omni laudis genere Eminentissime ,  
Domine & Amice plurimum honorande.*

„ **Q**UOD anxiiis votis optandum est , omni conatu enitendum fuit , ut  
 „ amicitia tuâ frui possem : id ultro ab humanitate tua prævento mihi  
 „ obtigisse , plurimum gaudeo & gratulor. Satis arcto benevolentia tuæ  
 „ vinculo animum tibi meum adjunxeras , edito tam insigni operæ nostris na-  
 „ vatæ specimine , & porro quoque oblato indefesso navandæ studio. Ego  
 „ vero peculiari quoque meo nomine quantum tibi debeam , testantur in  
 „ amicorum literis effusi in me favoris plena indicia. In quibus quantum ma-  
 „ gis falleris ea nobis tribuendo , quæ quia non agnoscimus , pudore suffun-  
 „ dimur , tanto magis nos obstringit is , qui defæcato alioqui judicio tuo tene-  
 „ bras offudit , propitius erga nos affectus. Postulas ut calamitatis & ege-  
 „ statis nostræ tibi descriptionem exhibeam. Infandum tu nempe jubes re-  
 „ novare dolorem : sed per vestigia luctuum iterum incedere , & cruda ad-  
 „ huc & hiantia , necdum cicatricibus obducta retractare vulnera , horret  
 „ animus ad exceptos tot fulminum ictus attonitus & pavens. Qui nos ca-  
 „ sus hucusque agitarerint , quæque ipse miserrima vidi , & quorum pars  
 „ quantulacunque fui exponere , non mens tantum , sed manus quoque ac  
 „ calamus trepidat ac refugit. Fuimus , fuimus Troës , & vel ipsa non multo  
 „ ante , benignitate Dei , tot per annos indulta Ecclesiis nostris felicitas ,  
 „ acriorem sensum præsentium malorum reddit : ut etiam recordari pigeat ,  
 „ quando & quomodo & quibus gradibus , quod fuimus esse desimus. Et  
 „ nisi mentes nostras causæ , ob quam patimur , bonitas , & commendatæ  
 „ quondam à Domino hujus generis patientiæ solatia erigerent , tanta cala-  
 „ mitatis procella prostratis atque obrutis optimum factû videbatur , quo  
 „ levius ferantur præsentia , præteritorum memoriam amittere. Quia ta-  
 „ men aliquam status nostri imaginem poscis , dabimus eam non suis , hoc  
 „ est , vivis coloribus depictam , sed simplicissimis lineamentis adumbratam ,  
 „ ea cursim attingentes in quibus immorari molestum est. Nec video quod  
 „ operæ

## A D L E C T O R E M.

operæ pretium sit ignotorum nominum catalogos longâ serie contexere, si “  
narrantium fides ob infestos forte aut certe ignaros causæ nostræ testes “  
aut iudices suspecta est. Auget ærumnarum sensum, quod calamitosus “  
non creditur: sed non si nos miseros fortuna destituit, idcirco fidem quo- “  
que decoximus. Præstat igitur ad malorum nostrorum fontes digitum in- “  
tendere: quibus cognitis cuius liquido patere possit, frustra & inique iis “  
rebus fidem derogari, quæ per illatarum nobis injuriarum naturam aliter “  
se habere nequeunt. Prima nobis malorum origo ab exorto in patria an- “  
no 1648. Colacici belli incendio exitit; quod una cum cæteris patriæ ci- “  
vibus plurimos nostratium, præcipue qui viciniore Borystheni oras inco- “  
lebamus, bonis ac possessionibus exuit, aut irreparabilibus damnis affecit. “  
Hac occasione egomet ipse longe ante legem proscriptionis, quæ anno 1658. “  
lata est, maxima parte fortunarum mearum provolutus, & toto decennio “  
ante exilium exul, quasi ante tempestatem (una cum multis nostrorum) “  
naufragium feci. Mox accessit Moschica, & paulò post Suecica: tandem “  
& Transylvanica irruptio, quæ passim toto regno ima summis miscuerunt: “  
nec ullus tam sepositus ac secretus regni angulus latuit, qui damnorum “  
atque irruptionum exors esset. Nam proprii milites insolentia, & auxiliares “  
Scythæ atque Austriaci, eo nocentius grassabantur, quod nec fuga evade- “  
re, nec armis vim injustam repellere liceret. Atqui non soli fuimus quos “  
tot bellorum vexationes affligere. At soli quos tot bellis exhaustos ac pene “  
animam agentes, tunc cum cæteri respirarent, pax omni bello crudelior “  
adorta est, & cum adversa fortuna sine missione luctantes confecit, ita ut in “  
affligendis nobis anteacta bella consecutæ pacis truculentia ministrasse vi- “  
deantur. Quamquam & in ipso bellorum æstu invenit inimicorum industria “  
rationem quâ nos præ cæteris sævius bellorum furor affligeret. Succis enim, “  
pulso Casimiro Rege, Cracovia dominantibus, cum ex omnibus regni pro- “  
vinciis legati confluentes cum hoste paciscerentur, cum ipsi exercitus unâ “  
cum ducibus suis in partes transissent, & omnes pene ordines deditio- “  
nem pacem redemissent; ne nos quoque brevis illius pacis usura & communione “  
frueremur, malignitas inimicorum, nihil minus cogitantes, nos latrocinio “  
invasit, & montanorum agrestium turbam, spe facilis & luculentæ prædæ, “  
concitavit, quæ in nostros, periculi ignaros & domi suæ singulos quiescentes, “  
improviso impetu facto cædibus ac direptionibus grassata est. Quod subi- “  
tum malum non paucos nostratium, nonnullos etiam agnatorum meorum, “  
domi suæ crudeliter interemptos oppressit; quosdam insequentium latronum “  
manibus ægrè elapsos Cracoviam, tunc Suecico præsidio occupatam, com- “  
pulsit. Hoc ab invitis ac trepidis extortum effugium, iniquissimis postea “  
criminationibus traductum est, qui tamen ipsi jam ante Suecicam prote- “  
ctionem ultro susceperant. Sed in opprimendis nostris non expectata est “  
Legum auctoritas: Armati ipsi & armatorum catervis succincti Pontifi- “  
ciorum sacrificuli nobilium ædes invadebant, direptionibus, incendiis, “  
nobilium matronarum raptationibus atque omni violentiæ genere im- “  
pune grassabantur. Supremum vero Tribunalis iudicium, nec dum san- “  
citâ contra nos lege, rigorem ejus adversus nos tristibus exemplis exer- “  
cebat:

## P R Æ F A T I O

„ cebat: quo genere decreti gener meus Siedlicensis Ecclesiæ patronus pau-  
 „ lo ante conditam istam legem afflictus est. Succesit tandem tot illegitimis  
 „ infontium vexationibus lex omnium illarum injuriarum patrona nova, &  
 „ inaudito exemplo, per oppressos violenter qui intercedendi jus habebant,  
 „ quasi per jugulum libertatis in codicem legum nostrarum ingressa est. Su-  
 „ perflua illa quidem initio visa, cum & sine novâ lege & contrâ antiquas  
 „ constitutiones non modo publicorum magistratuum aut judicum injusti-  
 „ tiæ, sed & privatorum libidini ac violentiæ adversus nos jam omnia impu-  
 „ ne licerent: sed quæ tamen novis nocendi spiculis armata non modo omni-  
 „ bus, tam judicum quam privatorum, sceleribus juris colorem induceret;  
 „ verum etiam nos omni fautorum & amicorum præsidio exarmatos, & qua-  
 „ si vinculis constrictos & compeditos vividis inimicorum odiis traderet.  
 „ Quam illegitime & quam pleno nullitatum processu lata sit, queri nunc  
 „ non vacat. Sufficit exponere quam subdola & per speciem clementiæ no-  
 „ cens fuerit: quod in ea exilii necessitas in triennium dilata ostenderetur, ut  
 „ in speciem convalescendis ad discessum rebus tempus suppeteret. Sed hoc  
 „ injustissimi juris beneficium plerosque omnes decipit, & fallax ista gratia  
 „ subito revocata est, ad unius duntaxat indulgentiam anni spatio isto con-  
 „ tracto: adeo ut penè omnes justo rebus suis per otium consulendi tempore  
 „ exciderint. Vendere igitur bona sua paucissimis licuit, & eorum qui ven-  
 „ didere pars multo maxima exiguo ac pene nullo pretio opulentos fundos  
 „ emptoribus addicere coacti sunt; cum licitatorum iniquitas non modo  
 „ urgente venditorum necessitate ac periculo, sed (quæ per tot bellorum  
 „ damna & devastaciones forte invaluerat) nimis in angustum redactæ rei  
 „ pecuniariæ inopia & difficultate, aut ejus prætextu, ad infame lucrum  
 „ abuteretur. Vis habere ejusmodi emptionis exemplum? Patrona Pobri-  
 „ nensis ecclesiæ, matrona nobilis, jura sua dotalia, pluribus talerorum mil-  
 „ libus æstimata, trecentis florenis agrè vendidit. Christophorus Ostrovius  
 „ eques splendidus patrimonium pretii decies mille talerorum, tribus flore-  
 „ norum millibus, hoc est, ne decima quidem justii pretii parte alienavit. Et  
 „ hic quidem in emptorem verecundum inciderat: alios enim quindecima,  
 „ vigesima parte alios, multos denique nuda spe & promisso solvendi conten-  
 „ tos esse oportuit. Quod plures nostrum coëgit bona nostra amicorum po-  
 „ tius fidei committere. Sic distractis, aut potius dissipatis vel in alienam  
 „ potestatem traditis bonis suis, patres familias cum miserabili liberorum aut  
 „ cognatorum agmine patriis oris excedere oportuit. Pars in Silesiam, mul-  
 „ to major pars in Transylvaniam tetendit. Utrique damnorum per latro-  
 „ cinia acceptorum expertes non fuere. Sed qui Transylvaniam petebant  
 „ nondum destinatam itineris metam attigerant, cum à Cæsareo milite (oc-  
 „ cultis, uti fertur, indiciis ac stimulis è Polonia excitato) omnes viatico si-  
 „ mul ac bonis omnibus spoliati sunt. Casus hic, simulque captorum & im-  
 „ pendentium illic bellorum tempestas plerosque in Poloniam reversos, in  
 „ Prussiam nostram adexit: cæteri obstinato ad pericula animo inopes ac  
 „ seminudi tamen in Transylvaniam penetrarunt; ubi tot laborum, ærum-  
 „ narum, ac discriminum merces excepit eos pestis ac pauperies. Ecquid  
 igitur

# A D L E C T O R E M.

igitur miremur tot malorum ac periculorum horrore plurimos in ecclesiis nostris a veritatis amore ac fide revultos; cum longe magis mirandum sit aliquos in ejus professione constanter mansisse? Nec enim simplici aut solita viâ præcursus nos invasit persecutio: sed ad extinguendum veri, quod nobis affulsit, lumen advocavit ingenium suum Satanas, ut non tam mortis (qua sepe cito defungi posses) periculo, quam vitæ in misérias longius productæ tormento atque supplicio, constantiam nostram expugnaret. Nec istud quod memoras horrendi carminis fulmen, quo patriâ exturbati sumus, ita nos perculit, ut is, qui paulo post novis subinde comitiorum stationibus, extremus rigor additus crudelissimæ legi, ac sævis deinceps decretorum exemplis exercitus est, qui nobis omnem amicorum usum aut opem, omnem è patriâ auxilii spem abstulit atque eripuit, dum in eos qui nobis succurrisse aut misérias nostras sublevasse convicti fuerint, longe sæviora quam in nosmetipsos exempla eduntur. Quippe nostrorum quispian deprehensus aut redux, si Romanensium sacris se adjungat, ilico restituitur in integrum, & bona sua nullo negotio recipit. At si Catholicus aut Lutheranus complicitatis aut minimi nobiscum commercii convincatur, culpam hanc inevitabili bonorum confiscatione luit: nec remedio ulli locus est. Ita nobis unitum quod in amicorum fide supererat refugium ereptum est, & omnes quibuscunque aliquid à nobis creditum fuit ad perfidiam vel invici adiguntur: nec inopiæ nostræ succurrere quisquam impune potest aut finitur. Præterea nostris omni undique angustiarum genere coarctatis unica per apostasiam, eaque latissima & facillima, è difficultatibus evadendi via panditur. Ut hinc penitus omni ex parte obstrueto, illinc latè patefacto aditu, tanto plures in laqueos suos Satan impelleret, cui tantum hac tempestate in nos licere Domino placuit. Positâ ob oculos ejusmodi rerum nostrarum difficultate, quis ultra cuiquam mortalium de angustis nostris dubitandi locus relinquitur? Finge singulos exulum, cum patrios focos linquerent, recens inventis thesauris in subsidium viatici ditatos. Jam tot itinerum sumptibus & expensis, tot injuriarum damnis & jacturis consumpti essent. Quid si perpendamus multos tanquam ex naufragio nudos ex patria excessisse: cæteros aut latrociniis, aut sumptibus per tot annos erogandis, quæ in omnem casum reservaverunt, amisisse? Præcipue cum nusquam satis tutus fugientibus è patriâ receptus pateret, & incertis sedibus vagos oborientia undique pericula & difficultates in loco consistere non paterentur. Nunc quoque nos recens ab Holsatiâ, recentior è Silesiâ, quanquam nondum satis exploratus metus percellit, cum utrobique nostris migrandi necessitas imperari nuncietur: quod tamen Deus avertat, aut in melius vertat. Jamque adeò subvereri incipio, ne non tam nullæ esse angustiae nostræ quam adeò graves & nimiae, ut ipsis succurri nequeat, existimentur, præcipue cum nonnulli mille familias opis vestræ indigas computent. Sed calculus hic minus falleret, si omnes in quos legis mucro districtus est Christus & veritatis causa pati voluissent. Cæterum quod dolendum est, plures quam vellemus patrum familias, ut aliena ope non indigerent, sibi consulere, aut etiamnum nutant & in

\* \*

„patria

## P R Æ F A T I O .

„ patria latent. Longe pauciores sunt quos palam Christi jugum subire non  
 „ piguit. Neque ii tamen intra Cruciburgensis oppidi pomæria, aut eorum  
 „ viciniam conclusi, ut Uratislaviensi judici, Calvini forte zelo ferventi, no-  
 „ ti esse possent. Multi per aliqua tutiora Poloniæ ac Lithuanix loca per ul-  
 „ teriorem Silesiam, Marchiam, Prussiam, Transylvaniam diffusi. Qui-  
 „ dam in Holfatia atque Manheimii in Palatinatu recepti sunt. Quibuscum  
 „ tamen omnibus, per tam longa locorum intervalla licet, mutua com-  
 „ mercia exercemus, nosque invicem, quæ licet, subsidiis adjuvamus, &c.  
 „ &c. In primam Servatoris concionem, quæ summam prædicationis  
 „ Christi continet, cogitationes nostras, quas tibi dedicavi & destinavi,  
 „ primo quoque tempore mittam. Cæterum illud enixè peto & urgeo, ne  
 „ quid sub vero nomine meo, me vivo & infcio, in lucem prodeat. Quod  
 „ si quid forte aliquà eruperit, præstat ut eorum quæ displicebunt odium  
 „ & invidiam JULIUS CELSUS sustineat. Vale amicorum optime,  
 „ meque precibus tuis apud Dominum sublevare ne desine. Regiomonti in  
 „ ipso autumnali æquinoctio. 1663.

Postquam è patria velut naufragio cum suis nudus, exspes enataverat, asy-  
 lum sibi, & pauculis ex suis virtutis ac eruditionis suæ famâ apud illustris-  
 simum Electorem Brandenburgicum invenit, cui, ut & Principi Radivilio  
 à consiliis fuit. Ex honorariis, quæ inde redibant, quantum res illa patere-  
 tur, aliquot domi suæ familias aluit; suum defraudans genium, quo plures  
 benignitate suâ sublevaret, nec respiciens unci filii viduam, duosque ex illa  
 nepotes, quibus septuagenarius, & jam jam moribundus, nisi Deus respice-  
 ret, præter meram esuritionem quod legaret non habebat. Quemadmodum  
 olim Cicero, cum Reipubl. libertatem deploratam, cuncta unius dominatu  
 niti, nec suis consiliis, aut forensibus studiis amplius locum esse videret, se  
 totum ad Philosophiam, cui adolescens multum temporis tribuerat, tanquam  
 malorum portum retulit: sic noster Sarmaticæ eloquentiæ parens publicis  
 negotiis, ac patria excussus ad Theologiam velut sacram anchoram confu-  
 git. In se discedens, emeritisque aulicarum curarum stipendiis, altius revo-  
 candæ in se ipsam menti defixus, secum fuit, secumque, ut dicitur, vixit; at-  
 que miseriarum suarum acerbis cogitationes cogitationibus suis in primam  
 Servatoris Christi concionem, & epistolas Apostolicas lenivit.

Sciolus quidam ad famæ aucupium compendiariam arbitratus viam, om-  
 nia, præsertim quæ captum ejus pituitosum exsuperant, dente fastidioso  
 admordere; nescio quæ de scriptis Viri maximi, imprimis cogitationibus  
 ejus deblateravit, contemptu quam responso digniora. Ipse author suam cau-  
 sam agit in *responsione ad notas amicas* A. Wilowatii Pag. 205. *Huic, inquit,*  
*scripto nostrum titulum Cogitationum eo consilio dedimus, ne quis lectorum puta-*  
*ret, nos in iis plenam, &c, cui nihil addi posset, sacrorum librorum explicationem*  
*polliceri: Proinde iniquum est toties censura animadversionem in nos extendi,*  
*quoties forte uspiam, quod dici poterat, omisimus, &c. Unde liquido constat*  
*Authori scopum non fuisse, quæ à Crellio, Slichtingio, aliisque enucleata*  
*sunt, pertractare, atque falcem in alienam messem immittere; sed quæ S.*  
*Literas*



## A D L E C T O R E M.

Literas evolventi incidebant, chartis illevisse. Aliquando brevi gyro reconditos animi sensus coercet, & suspensâ legentis expectatione, intelligenda plura quam legenda tradit. Aliquando

*Monte decurrens velut amnis, imbres*

*Quem super notas aluere ripas,*

*Fervet, immensusque ruit profundo*

ore, ea promens perspicacissimo mentis genio tanquam numine afflatus, quæ nanquam aliorum cogitationes subierunt. Nam nec ab aliis tritam, nec aliis contrariam, sed sibi adinventam ac singularem viam passim tener, quæ inter superstitiosæ, interque profanæ mentis voragines media, ad simplicis, ac nudæ Veritatis adyta, & Sapientiæ divinæ scaturigines ducit; ubi virtutes nativis coloribus, ac vitia è latebris protracta ante oculos exponit. Ut omnia in his Cogitationibus, præcipue ad posteriores Apostolorum Epistolas, uberius tractata recensere; ita silentio transire non possum, quod Antichristum, tempore Apostolorum una cum Ecclesia-natum, post aurea illorum secula paulatim adolescentem, ab ipsis ejus incunabulis cum genio suo, & omnibus characteribus graphice depingat. Ubi Ecclesiasticæ historiæ fundamenta ex amissim locata, invitant scriptorem partium studio, ac præjudiciis defæctum, ut authoris vestigiis insistens, eam ulterius extendat, & inchoatam ad hanc illius normam exædificet. Jam in prima Ecclesiæ, ut ita dicam, infantia Ecclesiasticorum tumidum fastum, ac profundam avaritiam notavit. Nec tantum in ejus, nondum temerata, virginitate Antichristi vestigia, ac cubilia ipsa sagacissime odoratus est: sed postquam Romano illi renunciatum est, ejus stirpem ita exectam doluit, ut plurima ejus germina passim inter Reformatos pullularent, qui se invalidos quidem, & macilentos, sed germanos tamen Antichristos probarent; quibus aliena erga se tyrannis intolerabilis videbatur, cum tamen sua in alios allubesceret. Sic ut non tyrannis ipsa, sed tyrannus displicuerit, cujus facta, olim plurimum detestata, mox sedulo ipsi imitari sunt; fluctus excitantes in simpulo, quos opulentus, & potens ille in Ægæo mari excitare solet. In *Responsione suâ ad scriptum Georgii Nemircii*, ubi inveniendæ veræ Ecclesiæ modos, & judicio privato utendi necessitatem tradit, Reformationis quidem patrocinium suscipit, & secessionem à corruptis Ecclesiis probat; sed tamen causam adfert, quæ ejus cursum, velis remisque incitatum, retardaverit: nempe præcipuas in orbe Christiano gentes, Italos, Gallos, Hispanos, qui à servitute Antichristi ad conscientiarum libertatem adspirabant, animadversâ inter ipsos Reformatos conscientiarum oppressione, stitisse gradum, & retro regressos. Quod veterem, & opulentum Dominum, veteresque abusus in pacato statu suo mallent tolerare, quam cum discrimine turbulentæ mutationis novos, eosque egenos, ac famelicos dominos, cum iisdem propemodum incommodis, ut ante, regnantes, obnoxiiis cervicibus admittere.

Qui propter Veritatis amorem extorris, & egenus ætatem agebat, Veritatem humanis dogmatibus, ac placitis implicatam, sedulo investigavit; ejusque ad normam Magistrorum suorum scita exigens, inter suos etiam infirmitatis humanæ documenta, nempe enatam errorum quorundam zizaniam in-

venit. Hos errores ex animis suorum dum laborat evellere Vir magnus, cui divina benignitas nihil negavit, quam laudis tantæ capax, & virtutis seculum, magnam negotii & invidiæ vim jumento suo arcescivit. Sæpe usque venit iis, qui in dubia falsi caligine certam veritatis viam quaerunt, ut nonnunquam ad errores, specie Veritatis incrustatos, exorbitent, quos primo intuitu animadvertere non vacavit. Eorum assēctæ, quibus fere magistrorum somnia pro Oraculis habentur, &

*Nil intra est oleum, nil extra est in nuce duri,*  
hos animi errantis fæctus, vel abortus tollunt, amplexantur, colunt, cælumque terræ miscerent porius, quam paterentur quicquam, olim receptum, quamvis erroris splendidi convictum, abrogari, & tanquam terminum, nulli cedentem, loco moveri. Qui purus purus est Papatus, & tamen inter omnes à Papatu segregatas sectas fere obtinet. Author noster cum recepta suis decreta, & dogmata ponderare, quam probare antiquius haberet, *Hyperaspis*, & libro *de jure Christiani Magistratus* (ubi dominationis, bellorum, ac suppliciorum capitalium jura tuetur) fratres suos in se concivit; quali non satis negotii facesseret Papatus, & Jesuitica immanitas. Quibus tamen debemus, quod animum ejus confectâ ætate languentem exaceruerunt, ut omnes ingenii vires colligeret, nervosque pro veritate defendendâ intenderet, ad eandem *apologiam in tractatum de jure Christiani Magistratus*, à Joachimo Stegmanno Juniore cerebroso, & stomachoso scripto suo oppugnatum; ejusque *vindicias contra objectiones D. Swikkeri*, atque *animadversiones in libellum de qualitate regni Christi*. Qui quidem libri non triviali illa, jejuna, ac sterili; sed masculâ & frugiferâ eruditione refertissimi sunt; illustri documento quantum discrat mens rebus agendis, longoque usu exercita, ab animis domi suæ situ ac pituitâ sua semper marcentibus, quibus judicii acies hebescit. Nisi me fallit ratio, extremus ejus labor fuit *Religio vindicata à Calumniis Atheism*. Ubi in procinctu stans, & conclamaturus mox vasa ad demigrandum ex corporis sui ergastulo, zelum, fidemque suam Deo, ac posteritati testatam reliquit. Ex scriptis, quæ supersunt, habemus adolescentiæ suæ flores, & senectutis effrætæ non viētos; seu non effræti ingenii maturos, ac uberes fructus; paucis exceptis, quæ politicorum negotiorum undis merfus, nonnunquam extudit. Sandius in Bibliothecâ Antitrinitariorum plurium, eximii argumenti, facit mentionem, quorum fortasse quædam latitant apud amicos, ac fratres, sed ad nos non pervenerunt.

Si cui forte curæ est, cujus Vir magnus fuerit figuræ, ac staturæ, sciat me illud juxta cum ignorantissimis habere compertum, qui cujus coloris fuerit nec novi, nec fando unquam accepi. Illud aliquoties audiivi, quod viridem ac vegetam senectam degerit, ut qui, postquam annum septuagenum explevisset, cataphractus sine adminiculo ephippiorum equo infiliret. Post epistolam secundam ad Thessalonicenses addit. 8 *Octobris*, quo die ante biennium post adversi prælii casum è præsentissimo periculo ereptus sum. Annum hic neglexit adjungere, quod in autographis cogitationum suarum fere solebat: sed, ex præcedentibus ac sequentibus liquido colligi potest has cogitationes esse conscriptas anno 1661. Unde constat ipsum arma gessisse, & militiam tolerasse, cum ageret annum sexagesimum nonum. Quemadmodum firma corporis constitutio ad animum transire solet, mentem sanam in corpore sano, in moribundis membris ingenium vividum, acutissimum judicium, & quod de Appio illo sene olim dictum, intentum semper animum tanquam arcum habebat, sine missione incumbens, imo immoriens chartis. Donec extremum spiritum efflaret, & occideret lux illa, mundum post fata illustratura, post varios casus, ac tot discrimina rerum placidam tandem carpens quietem.

Sandius hæc de ipso memorat. *Samuel Przypcovijs de Przypcowice eques Polonus obijt in Borussia, in exilio propter religionem, agens Consiliarium Electoris Brandenburgici anno 1670. die 19 Junii, annos octuaginta circiter natus.* Inveni literas authoris ad D. Joannem Næranum datas, Regiomonti, pridie kalend. Februarii 1670, proculdubio postremas; ubi sic insit. *Non ita mihi fessa, & inter graves curas ad octavum supra septuagesimum annum producta ætas infregit memoriæ vires, quin probe meminerrim quod ante paucos annos ingens à vobis, & grata recollectione recolendum beneficium acceperimus, &c.* In eadem epistola meminit novorum malorum capiti suo imminentium, nisi illa antevertere morte suâ datum fuisset. *Nebis*, inquit, *Serenissimus Elector* (nempe

pe Brandenburgicus) *invitus sane, sed obstinato Ordinum Borussia impulsu, intra brevem triennium moram exilium indixit. Cujus edicti executio, quæ per Illustissimū Ducis Boguslai Radroilii, Gubernatoris Prussiae prudentiam aliquandiu impediri potuit, per subitam ejus mortem, quam extremo exeuntis anni die obiit, prope certa & inevitabilis nobis imminet.* Denuo itaque vertendum solum, & exilium mutandum fuisset, nisi Deus virtutem ejus, emeritis præclare patientiæ stipendiis spectatam satis, & rude donatam, gloriosâ missione asseruisset cælo. Meo igitur calculo anno salutis nostræ 1670, & ætatis suæ septuagesimo octavo *vixit, & quem dederat cursum fortuna peregit.*

Moribus ejus aspersam miram quandam venustatem, ac comitatem fuisse accepi, quam omnibus obviâ, majestatis mixturâ temperabat; sic ut comitatem majestate, majestatem comitate condiret. Erat naturâ incitator, & ad bilem pronior; sed eam rationis fræno ira compefcuit, ut in illo, ad animi moderationem ficto ac facto, naturæ videretur donum, quod virtutis exercitium fuit. In Apologeticis animadversionibus suis, (ubi repudiâtâ traditione solam S. Scripturam, ejusque comitem sanam rationem admittit tanquam regulas ac normas, ad quas omnes in orbe Christiano contriveriæ quæstiones exigantur) Joh. Amos. Comenium, canis titulo gloriantem, & maledicendi caccæthe prurientem, venusto quidem sale fricavit, non tamen quibus dignuserat modis exornatum ac depexum dedit. Fratres suos, qui secum Socini signa sequebantur, quam leni & tranquillo semper animo tulit, ac pertulit! Hi enim, qui doctrinam Christianam à Justini Martyris ac Originis seculo, cum profana Philosophia in Ecclesiam inveheretur, ad Ethnicismum prolapsam dolebant,

*Stulti, dum vitant vitia, in contraria currunt,*  
& ne in illum scopulum impingant denuo, in aliud extremum vergentes, ad Judaïsmum plus æquo desceunt. Regnum enim Christi æternum ac cæleste intra breves terreni regiminis metas includunt, ac naturam ejus, in cælo gloriose viventis, in humanæ vilitatis ordinem redigunt. Adhæc reges, Magistratus, omnem imperii statum, bella, ac capitalia supplicia, quibus repagulis eruptura in omnium perniciem impietas coercetur, è mundo exterminatum eunt, ut ex imaginosis suis ideis non Platoniam, non Christianam, sed qualem nemo pedibus, aut oculis, aut cogitationibus suis unquam usurpavit, sibi confingant Rempublicam. Hos errores, qui miseris inextinguibilem passim invidiam conflabant, ex animis illorum blandâ, ac sollicitâ manu dum eruere sudat, re ipsâ expertus est passim Theologorum mentibus innata quædam Papatus semina; ac proclivius esse spiritus ejus feroces, tumidos, & contumaces damnare, quam animo exuere. Quidam velut gigantes, ac terræ filii gladiatorio animo fratrem aggrediuntur, verum nullo alio operæ pretio, quam quod genuinum solidum impressum fraserint. Qui hostiles sæpius turmas, & infestos gladios intrepidus excepit, verborum velitationes infra iram suam putavit. Sine stomacho, & Ecclesiasticâ bile, imo generositate plus quam Spartanâ insulos eorum sarcasmos, & amaræ mentis impotentiam concoxit. Quamquam virum omni elogio majorem, diris devotum, velut obtorto collo ad tribunal Christi, si Deo placet, damnandum trahant, nunquam de statu mentis dejectur; nisi quod exulceratas mentes mordaci veritate radat, ac suo sibi gladio proterve insultantes errores nonnunquam jugilet. Hoc agit ut Theologicâ phrenesi laborantes, ac, ut fit, in medicum injurios, argumentorum catapotis, ex S. Scripturâ, & rectâ ratione depromptis, ad saniorē mentem adducat. Quæ animi modestia fuerit, scripta ejus, animi indicia, loquuntur; in quibus nusquam inflata sui fiducia ostentatur, sed suspensa, ac circumspecta proprii judicii diffidentia elucet verecunde.

Sed non æque fortasse fidem suam commendabit, utpote non probatam in vulgus, nec publici saporis, affinis illi sectæ, quæ jam dudum oluit sulphur Allobrogicum, aut fulmen Jovis Vaticanum. Sed si quid erravit in abditis religionis arcanis, captum nostrum fugientibus, in quibus proclivis est lapsus, quæque magis ingenii acuminē, quam animi virtute expediri solent; & bene an male intellecta, aut ignorata, meliores aut deteriores non reddunt Christianos; non contumax est error, sua placita mordicus tenens, aut aliis violenter obrudens. Non ira, fateor, opiniones omnes, à teneris unguiculis imbutas, exiit, ut profecerit ad illud, solis Remonstrantibus peculiare, sapientiæ compendium; & omnibus obviū, sed nunc humanis decretis ac placitis

## P R Æ F A T I O

involutum, mysterium, in *γεν.* non illud scilicet *ἡμετέριον* Philosophorum, Pyrrhonorum, & Academicorum, qui, eo quod ad errorem lubricum-& pronum sit humanum ingenium, nihil affirmabant, nihil veri comprehendere posse urgebant. Sed modestum hæsitandi genus, quicquid definiendi temeritas audet, ad verbi divini lydiū lapidem explorans, & exactā rationis tutinā pensans; recepta vulgo dogmata tanquam periculosa plenum opus alex tractans, ac per usitatas credendi formulas incedens, velut *per ignes suppositos cineri doloso*. Nam ut olim seculi sui lumen Scaliger,

*Nescire velle, quæ Magister optimus*

*Docere non vult, erudita inscitia est.*

Aut ut maximè Grotius.

*Nescire quædam magna pars Sapientiæ est.*

Si Vir summus fidem suam, quæ inerti, & otiosa contemplatione constat, non tutatur satis, heroicam certe, & excelsam illam, quæ in actione tota consistit, Deo, ac hominibus probat. Si in arduis mysteriis de Filio Dei ea non capit, quæ omnes fatentur captum superare, certe pro illo Dei Filio non refugit durissima quæque subire, qui patriā, & luculentis patrimoniiis, cunctisque vitæ præsidiiis in præsentissimam egestatem exturbatus, miserrime vixit, ne viveret impius, conscientia suæ apostata, mancipium Papæ. Qui Christum nudus sequi maluit, quam Attalicis conditionibus, honore, gratiā florens, amicitiam cum Papa ex sordido obsequio odio ejus ex veritate præferre. Certe ejusmodi fides tot damnis testata, tot malis explorata; hæc, inquam, deditissimæ voluntatis devotio in iis, quæ in amore, & obsequio summa, ac maxime ardua sunt, quamvis aliquā crasiore, innoxia tamen mentis nebulā infuscarā, non potest illi Dei Filio non esse gratissima. Nam nemo unquam ardentis fidei documentum in illustriori positum monumento conspexit. Nemo fortassis post D. Christum & Apostolos ad tam sublime fidei culmen enixus est, ubi, nullum Virtutis suæ præmium præfens, aut propinquum, spes nulla afulgebat; & quanto facilius erat aditus ad honores, ac illecebras mundi, tanto difficilior ad calamitosam virtutem via fuit. Quidam gloriæ quadam siti velut æstro perciti, æterni & memorabilis nominis lenocinio discrimina ac mala ultro provocarunt. Quosdam opes, potentia, & profusus partium suarum favor invitarunt ad causam Dei tuendam, quorum fidei non defuerunt præsidia, quibus poterat sublevari. Noster terræ odium inambulabat, velut piacular caput diris omnibus devovendum; ejectione Borussii nullam tutos lares, ubique famem expectabat; fratribus suis, qui, etiamsi non tam alte cecidissent, in eodem ærumnarum luto hærebant, parum benignis utebatur. Ergo fides ejus sincera, nullo terreno sussulta solatio, cum nihil sibi quod speraret in terris esset reliquum, pia suspiria & casta vota sursum vibrans, spem puram nulla mundi ratione oblimatam, in cælum, unicum sibi asylum, subvexit. Sic animosa virtus terris undique exelusa, in cælum evolavit, atque in Deo acquievit placide. Sic spectatissima ejus fides intaminatis fulgeti honoribus, cui nulla humanæ spei mixtura quicquam delibavit.

Quidam tumente stylo, à mortalitatis captu alieno, paratraxædiantes voluerunt ipsam Virtutem sui esse pretium. Verum egena, & ærumnosa virtus, proprio suo stipendio militans, nec alia laborum, damnorum, ac periculorum habens præmia, quam bonæ conscientia fructum, cum ingruentibus undique malis infestetur, plurimo defectu laborans, justæ felicitatis numeros explere nequit. Unico, sed amaro, ac acerbo, ita me Deus amat, solatio gaudere potuit, quod nempe invidia, odium & factiosa malorum conspiratio amplissimum Virtuti tribuant testimonium, cui nullum par esse præconium possit. Sed si forte existimatio ejus sanctissima fuerit pauculis (rari quippe boni) ad quos ejus fama promanarat, dum ipse cum assiduīs afflictionibus luctaretur domi, nā illud gaudium, ille risus mere Sardonius fuit.

Cum Virtutem præsentem oderint, sublatam ex oculis quærant invidi, forsan sepulcrum illam, nec amplius fulgore suo invidiam lacescentem, deservente paulatim partium studio, posteritas æstimare discet, & admirabitur excelsæ animi & ingenii dotes. Verum si ab inolera mortalium iniquitate æquius posteritatis iudicium sperare non datur, sane, quem suspexit, Deus, qui nunquam creditoribus decoxit, sempiternā eum felicitate cumulabit, & illustrabit nunquam deflorandā gloriā.

Elenchus

# Elenchus operum SAMUELIS PRZIPCOWII

Tam Editorum quam Posthumorum.

**C**ogitationes Sacrae ad initium Matthæi & Epistolas Apostolicas.  
Dissertatio de Pace & Concordia Ecclesiæ, antehac edita sub nomine Irenæi Philalethi.

Apologeticon adversus Satyram Viri Clarissimi Danielis Heinsii, cui titulus, Cras credo hodie nihil.

Panegyricus Serenissimo & Potentissimo Principi ac Domino Vladislao Sigismundo Regi Poloniae & Sueciæ dicatus.

Vita Fausti Socini Senensis.

Dissertatio Fausti Socini operibus præmittenda.

Judicium de libello Ordinibus Regni Poloniae à Patre Nicolao Cichovio Soc. Jesu oblato.

Apologia afflictæ innocentiae ad Ser. Electorem Brandenburgicum.

Hyperaspistes seu Defensio Apologiae, ab afflictis nuper in Polonia & exterritis Ecclesiis in Prussia periclitantibus Serenissimo ac Potentissimo Principi ac Domino D. Frederico Wilhelmo Electori Brandenburgico oblata, & Illustrissimis Ducatus Prussiae Ordinibus tradita anno Domini 1666.

Animadversiones Apologeticae in aculeatum Joannis Amosi Comenii adversus Ecclesias Christi recens in Polonia afflictas libellum, occasione Irenici Irenicorum ab Anonymo propositi refellendi in lucem emissum.

Responsio ad Scriptum Illustris ac Magnifici Domini Georgii Nemircii Succamerarii Kioviensis, quo, cum ipse ad Sacra Graecanicæ Ecclesiæ transisset, cunctos in Regno Poloniae & Magno Ducatu Lituaniæ à Religione Romana dissidentibus hortatur ut se in gremium Ecclesiæ Orientalis recipiant. E Polonica lingua in Latinam conversa.

Demonstratio quod neque Pater Domini Nostri Jesu Christi per metaphoram Pater, neque Filius ejus unigenitus per eandem metaphoram Filius dici queat aut debeat.

Religio vindicata à calumniis Atheismi, contra Epistolam F. M.

Animadversiones in libellum cui titulus, de Qualitate Regni Domini nostri Jesu Christi, ubi inquiritur, an Christiano, sive Regni ejus subdito, terrenæ dominationes convenient.

De Jure Christiani Magistratus & Privatorum in belli pacisque negotiis.

Apologia prolixior Tractatus de jure Christiani Magistratus.

Vindiciæ Tractatus de Magistratu contra objectiones Danielis Zwickeri.

*Volumen hoc potest adjungi Bibliothecæ Fratrum Polonorum.*

IN

# IN COGITATIONES

Ad initium Euangelii Matthæi,

P R Æ F A T I O.

Reverendo & omni laudis genere eminentissimo Viro Doctissimo  
Joanni Nærano Ecclesiæ apud Veteraquinates Pastori  
Vigilantissimo Amico plurimum  
observando.

**M**entem Legum Supremi Legislatoris ac Domini nostri, quarum tibi promissam Explanationem affero; an ipse probè assecutus fuerim, est quod commovear animo, rerum simul magnitudinem & tenuitatem nostram expendente. Sanè ut assequerem, & quod sentio liberè expromerem, sedulam dedi operam. Sicubi tamen per salebras cespitatum est; quia procul ab omni obstinatione abesse mihi propositum est, apud æquum Judicem & Lectores veniam non despero. Non adeò trita est ambulantium vestigiis via quâ incessimus. Quia hucusque vulgò Christianus orbis magis in eam curam incubuit; ut personarum divinarum naturam, quam voluntatem plene cognosceret. Quasi juris & legum divinarum ignorantia, excusare possit eos qui de rebus per se abstrusis nec ullo oraculo clare revelatis, fortiter opinari maluit, quam præcepta & officia, quæ Christus Christianus disertissimè explicuit, discere aut exequi. Quid clarius & apertius est, Regiâ illa Lege fraternæ charitatis quam Christus & Apostoli toties inculcarunt? Non capiunt tamen illam; qui abditissima divinæ essentiae mysteria capere sibi videntur, & scrutari audent, tot anathematismis, condemnationibus, maledictis, persecutionibus, exiliis, suppliciis, ferro denique & flammis, in eos, qui Jesum credebant esse Christum, crudelissimè grassantes. At in ea, quæ liquido patefacta non sunt, quam temere, quam profanâ & (ut dicam quod res est) sacrilegâ curiositate involant & irrumpunt? Utinam ab istis altis speculationibus & frigidissimis doctrinarum tenebris ad primævas illas veræ & solide sanctitatis meditationes postliminio redeat Christianismus! Non igitur oleum & operam perdere videri possumus, qui, omisissis Gnosticæ jactantiæ curis, doctrinæ secundum pietatem nervos consecramur; ut non dictis, sed factis, non assentatione, sed obsequio, (quod Christus bene vertat) Deo placere contendamus. Vale, & labore nostro benignius suscepto Julii Celsi nomen de tabulis tuis expunge.

Tui observantissimus

JULIUS CELSUS.

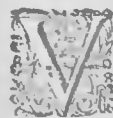
COGITA-

# COGITATIONES

## AD INITIVM

### EVANGELII MATTHÆI.

#### CAPUT I.



**M**atth. I. Dux generationes Filii Dei describuntur in S. Liton, quarum altera est secundum Canem, perquam Humanam naturam, imbecillam & mortalem; altera est secundum Spiritum Sanctum ex resurrectione mortuorum, per quam Divinam naturam potentem & immortalem consecutus est, factus Filius Dei in potentia *Ath. xiii. 33. Rom. 1. 3. 4.* Quorum posterior, tam natura quam generatio, quod priori successerit, præterquam quod hoc res ipsa indicat, discimus ex loco. 2 Cor. v. vers. 16. Harum generationum priorem hoc loco describit Evangelista, per quam Filius Dei Jesus natus fuit ex semine Davidis. Idcirco eum vocat statim Filium Davidis. Atque ut ostenderet eundem esse semen illud Abrahæ promissum *Gal. 3. 16.* vocat eundem filium Abrahæ, & per generationes sibi continue succedentes, genus ipsius deducit.

Quæ generationum series ut commodius memoria comprehendi, & retineri posset, dividit eam in tres tessaradeceas, quarum prima fuit ab Abrahamo usque ad Davidem, antequam populus Dei regnum in terris stabile haberet: Altera regnum illud in Davide & in posteris ejus, usque ad cladem Babylonicam, continet. Tertia à Babylonica clade intervallum usque ad Messiam Regem populi Dei natum comprehendit. Cujus regnum non ex hoc mundo terrenum, sed cælesse ac divinum esse debuit. Ut autem ratio ista tessaradeceam sibi constaret, necesse visum est Matthæo, ut aliquos generationum gradus alicubi omitteret: quosdam in eorum serie filios vocando eorum patrum, quorum aut nepotes, ut etiam remotiores posterij fuisse: ut facit *vers. 8. 9. & 12. 13.* eodem loquendi more, quo Christum Davidis & Abrahami Filium vocat, quamvis tot intermediis gradibus ab iis distantem. Illud quoque in ista generationum serie observandum est, Matthæum de industria mulierum quarundam mentionem facere, quæ vel alienigenæ, ut Rahab & Ruth; aut alicujus criminis infamia male audiebant: qualis fuit Thamar incestu, Bethsabæ adulterii, ipsa quoque Rahab scortationis rea. Fecisse id videtur, ut ostenderet eum, cujus generationum seriem connexuit, non alienis tantum à populo Dei gentibus, sed ipsis quoque peccatoribus, verum penitentibus & conversis, aditum ad gratiam Dei patentem fuisse aperturum. Nec Deum esse Propositem *(Ath. x. vers. 34.)* sed in omni gente, in omni hominum ordine & statu, etiam si quis olim inter peccatores numeratus fuerit, omnes qui timent eum, & ad eum toto pectore convertuntur, ac faciunt justitiam, acceptos illi esse, ita ut eos sæpe eminentissimi status excellentia extollere dignetur. Nec enim mediocri dignitatis genus est inter majores & progenitores Christi censer.

*Vers. 11. & seqq.* Generatio Christi describitur, in qua narranda unicuique Evangelistæ scopus fuisse videtur, ostendere Christum non ex semine Josephi, sed ex virtute S. Sancti in utero intactæ virginis esse conceptum: quod vel ex ultimo versu patet, in quo dicitur Jo-

sephum non cognovisse Mariam, donec peperisset illum. Unde nullo modo concludi potest, illum post partum uxorem suam cognovisse. Vocula enim donec apud Latinos, sicuti & vocula *donec* apud Græcos, non semper respiciunt ea, quæ à parte quoque post (ut Scholastici loquuntur) sunt: sed sæpe ea tantum, quæ à parte ante. Ut si quis dicat, ambulabo donec perveniam quo tendo, aut incumbam studiis donec hoc aut illud didicero. Particula *donec* non respicit ea quæ facturus sit is, qui ita loquitur, postquam pervenerit quo vult, aut didicerit quod vult: sed tantum ea quæ facturus sit antequam perveniat, aut didicerit. Fieri enim potest, imo plerumque fit, ut isti qui ambulant donec pervenerint quo tendunt, ambulare ulterius non desinant, & qui incubuerint studiis donec aliquid didicerint, incumbere iis non cessent, quamdiu vivant, quod plura addiscant. Ita dum Matthæus ait Josephum abstinuisse à contactu uxoris suæ donec peperisset, non infert ullo modo hanc consequentiam, eundem post partum non abstinuisse: Sed tantum id quod ex partu natum est, ex Josephi semine conceptum non esse, quod unum sibi Matthæus proposuerat. Cui si perpetuam quoque Beatæ Virginis castitatem (quam nos nullo modo in dubium vocamus, nec ex vi istius loci vocari posse putamus) hoc loco describere consilium fuisset, longe aliter locutus fuisset.

Atque hic est locus propter quem olim Josephi, seu veri Ebionitæ, Matthæi Evangelium rejecerunt, quia errorem eorum nimis manifeste refellit; quemadmodum iidem Paulinas Epistolas, quæ Leges iugo gentes solvebant, rejecerunt, quod ipsi gentibus imponere contendebant. Quam Sacrorum Codicum injuriam Eusebius Orthodoxis Symboli Apostolici confessoribus per capitalem calumniam tribuit, posteaquam eisdem prius in Ebionæorum centum mendaci agnomine retulisset.

*Vers. 18.* Si Spiritus Sancti est separata à Deo Patre persona, cum hoc versu B. Virgo Maria dicatur fuisse gravida ex Spiritu Sancto, & *vers. 20.* illud quod in Maria fuit conceptum aut *vers. 31.* genitum seu factum h. e. factus ille dicatur fuisse ex Spiritu Sancti non jam Deus Pater, sed Spiritus Sanctus erit Pater Domini nostri Jesu Christi. Quod falsum & absurdum esse nemo non videt.

*Vers. 19.* Vox *justi* (sicut & conjugatum ejus *justitiam* facientes) in S. Literis non significat meritis pœnas à nocentibus exigentem, sed potius non exigentem, clementem & misericordem; nec sui juris tenacem, aut illud persequentem, sed potius de eo multum remittentem. Quod autem *Justitiæ* vulgo dicitur proprium, suum cuique tribuere, si verba ista ad præmia & pœnas referantur, non videtur talis *Justitiæ* ad privatas, sed ad publicas personas pertinere, cum potestatem quandam & jus pauperum exigendarum, præmiorumve conferendorum supponat. Quamvis alio sensu privati quoque homines suum cuique tribuere dici possint, quando debitum cuique honorem aut officium reddunt. Sed ex usu & more loquendi Sacræ Scripturæ plerumque



que pietatem sanctimoniam & integritatem vite significat.

*Vers. 20.* Specimen Providentiæ Dei in eo cernitur, quod consilia & cogitationes piorum, quoties in aliquo errore versantur, variis modis interdum & miraculosis hestere ac dirigere nōrit, ne in pravum exoribent. Quæ res nos in precibus vigilantes, cautos, & regimini Dei, quod in nobis gubernandis exerit, obsequentes ac morigeros reddere debet.

*Vers. 23.* A Patre D. nostri Jesu Christi sumit originem omnis cognatio in cælo & in terra *Eph. 1. 11. 12.* Sed præcipue per Dominum nostrum Deus omnibus nobis arctè conjunctus est, ita ut per ipsum Deus nobiscum esse, h. e. cum omnibus fidelibus, optimo jure dicatur. Non quod Deus in utero Mariæ descendit, sed quod illud Sanctum (*Luc. 1. vers. 35.*) opera Spiritus Sancti in utero virginis conceptum, & divino modo natum, ideoque proprie dicti atque unigeniti Filii Dei nomen adeptum, ac in forma Dei in terris versatum, quod innox ex resurrectione mortuorum perfectissimum inodo Filius Dei in potentia & Deus supra omnia exaltatus evasit, quod (inquam) hic Filius Dei unigenitus sit, caput populi sui & sponsus Ecclesiæ Dei, ipsi ubique & in omnibus præsens, quem non pudet suos fratrum nomine appellare.

*Vers. 25.* Primogeniti vox, non refertur hoc loco ad postgenitos, sed absolute ponitur pro eo ante quem nemo natus est, seu qui primus uterum matris suæ aperuit. Talis autem primogenitus masculus, secundum Legem Moïsi, sacer erat Domino ac redimebatur pari turturum aut columbarum. *Luc. 11. vers. 23.* Ideo dicitur *ἄγνος ἀπαυγάζων πρῶτος*, id est, masculus aperiens uterum: quod dici non poterat nisi de primogenito. Sed talis primogenitus æque dicebatur primogenitus & sanctus erat Domino, quamvis nullo post se genitos fratres haberet, atque alii qui in serie plurium fratrum primi erant.

## CAPUT II.

**N**on omnes ab incunte ætate parem habent ad virtutem & probitatem aditum ac propensionem. At nemo tamen cum improbitate nascitur, nemo in lucem prodit, cui ad virtutem & pietatem præclusus sit aditus, si ea quam cunctis Deus indulgit, animi libertate uti velit, & nisi ad insitum illud rationis lumen, quod vix bonum clare ostendit, in gratiam boni apparentis, oculos ultro claudat. Ut enim in bona & ad virtutem apta corporis dispositione libertati ad prava deflectere; ita & in propensio ad vitia corpore eidem libertati, rectum iter capessere, semper integrum est. Præterea ut nulla est tam bona indoles, aut tam purum judicii lumen, quin culpa aut ignavia singulorum hominum non dũculter obnubilari possit; ita nullum tam deploratum ingenium, quin rationis & conscientie lumine obortientes in virtutis curriculo tenebras suas dispellere possit. Proinde illud certo sciendum atque tenendum est (quicquid garriant ii qui affectatæ potius humilitatis adulatione, quam veræ pietatis obsequio Supremum Numen demereri contendunt) singulos mortalium fabros esse suæ fortunæ. Non quod eas vires habeat humana fragilitas, quibus ad verum bonum eniti possit, quales ipsi ad malum capessendum non desunt; sed quia inbecillitas licet ac tenuis conatus divinum nunquam desitit auxilium, quod semper præsto est, & in occursum fertur erigens sese ac sursum respectantis animi nostri studii ac desiderii. Nec quenquam destituere solet, nisi se prius ipse dederat. Ita ut nemo in Deum conserre possit exitii sui causam, quod sua sibi quisque culpa acceperit. Ordinarium

porro Dei auxilium quod ferre solet implorantibus, est fidei nostræ excitatio primum, mox sustentatio, quæ si in mentibus nostris semel radices agat, difficillima quæque superare, atque adeo mirabilia patrare potest. Sed ut in excitanda, ita & in sustentanda quoque ista in nobis fide, Deus ejusmodi mediis & rationibus utitur, quæ non omnibus absque defectu æque proficere possunt. Verum ea quæ nobis credenda sunt, eo temperamento menti atque oculis nostris obicit, ut nemo quidem mortalium cogi possit ad assensum, sed tamen à probis pectoribus longe facilius recipi soleant, quam ab iis qui culpa sua improbi evasere, & moribus ac vitiis suis, fidei suæ impedimenta obicere. Recte igitur à Christo dictum, Regnum Dei non advenire, ut ita dicam, observabiler, h. e. ita palam & aperte, ut ab omnibus animadverti & observari possit; nec tamen adeo clam & occulte, quin à probis mentibus animadverti queat. Christi adventum non omnibus patuisse, nec ab omnibus animadversum, eventus ipse, atque in primis Judaicæ gentis incredulitas ostendit. Ejus rei culpa penes eos ipsos est, cum Deus oculis ipsorum tam clara adventus ejus documenta objecerit, ut nisi eos culpa & pravitate sua clausissent, adventum Messiae sui non cernere non potuerint. Primum eos tot Prophetarum prædictionibus tantæ felicitatis venturæ admonuit, adeo ut ne locum quidem, ubi Messias nasceretur erat, ipsis esset ignotus, *Matth. 11. vers. 5. 6.* Deinde tempus ipsum nati Messiae publico & illustri Magorum testimonio, ad quod rex Herodes ipse cum tota Hierosolyma, atque omnes inprimis Sacerdotes & Legis Doctores contemnerunt, itemque novæ stellæ apparitione declaravit & patefecit, ne cuiquam occultum aut ignotum esse possit. Denique ne in animis hominum ejus rei memoria, tantisper dum recens natus rex adoleverit, exolescere posset, immensi cæde infantium & crudelissimi regis savitia tempus nativitatæ hujus insigne ac memorabile esse voluit. Quibus indicis accessere postea adventus Joannis, ejusque Baptismus, & hominis illius non sine miraculo nati, non sine summa fidei & auctoritatis apud populum Judaicum existimatione in terris versati, irrefragabile testimonium. Mox ipsius Christi doctrina cælestis, vita sancta, edita ab eo tot miracula, & illud omnium maximum, quod post innocentem sanguinem effusus, tertia die suscitatus gloriose mortem vicerit, Divinamque naturam, & eorum quæ Dei nomine promissit largiendorum potestatem adeptus, eam effusione donorum cælestium, ac tot discipulorum suorum in nomine suo paratis miraculis exeruerit, ac totum penè orbem ad cultum unius Dei Israelis converterit. Hæc inquam omnia satis certa & palpabilia fuere adventus Christi documenta, quibus à Deo vix addi potuit manifestius indicium absque illata quadam impotentius extortæ fidei violentia. Nihil igitur habent Judæi quod se à Deo rejectos queantur, qui tam clara & evidenti beneficentiæ divinæ erga se documenta sperverint atque rejecerint.

*Vers. 1.* Magos istos quamobrem reges fuisse putemus causam cum plerisque aliis non reperio. Occupant olim in Perside regnum Magi, sed eo dejecti sunt. Neque convenit regibus ejusmodi per aliena regna discursatio. Privatos magis decet & sapientiæ studiosos ista ex contemplatione siderum exorta curiositas. Porro nec sola ista stella ducit, sed per divinam quoque revelationem *ἡγεμὴν διώκων* *ἡστ. 1. 16.* de-nativitate Regis Judæorum, cujus signum stella ista fuit, certiores facti videntur.

*Vers. 9.* Apparet stellam istam novam, quæ notabili discrimine ab aliis distinguebatur, ut facile ab aliis dignosci possit, aut sese supra infantem *Ἰησοῦν* hospitium



hospitium demississe, aut iactis in cæsum radius eum veluti digito Magis ostendisse.

*Ver. 11.* Mira Dei providentia, qua effectum ut ista Magorum liberalitas non modo recens nato Christo esset honoris, sed usui quoque Mariæ & Josepho, quorum paupertas abique hoc opportuno quod Magi attulere subsidio peregrinationi Ægyptiæ sollicita non suffecisset.

*Ver. 16.* Duo præcipue in hoc Capite exstant Providentiæ Dei specimina 1. Pervigil ac perpetua cura eorum quos patrocinio suo protegendos suscepit in avertendis periculis, quæ sæpe ignorantibus imminunt. Non suspicabatur Josephus & Maria imminere ullum recens nato puero ab Herode periculum. Accepit illud Deus primum per monitos miraculosè Magos, ne redirent ad Herodem; deinde per monitum Josephum, ut fugerent in Ægyptum. Præterea in procuranda opportuna ratione qua necessariis sumptus suos sublevent. Magorum enim dona suppeditarunt oportunitum Christo in Ægyptum fugienti viaticum. 2. Mirabilis sapientia & potentia in eludendis regum & principum consiliis atque propositis, voluntati suæ repugnantibus, qualis eluxit in Herode decepto.

*Ver. 22.* Quamvis ex narratione Lucæ constet *Cap. 11. vers. 4.* Josephum & Mariam ante natum Christum Nazarethi in Galilæa vixisse atque inde Bethlehemi venisse; tamen fieri potest, Josephum, accepto per Angelum nuncio nihil ab Herode timendum, consuevisse in Judæam potius, ad habitandum inter agnatos & propinquos, quam in Galilæam reverti. Quod consilium postea mutavit, cum intellexisset filium Herodis in Judæa regnare; & in locum sibi præterita habitatione notum redire ex Ægypto maluit.

## CAPUT III.

**N**on satis erat Deo natiuitatem *Messie* prædixisse, signisque & circumstantiis certis eventuram designasse, eisque impletis fidem præscorum vaticiniorum exolvissè, præterea eandem natiuitatem apparitione novæ stellæ, Magorum adventu, Herodis regis ac totius Hierosolymæ trepidatione, denique infanticidii immunitate insignem ac celebrem fecisse. Deceat adhuc ut per adventum Joannis, & hominis populo Judaico acceptissimi testimonium, illud ipsum tempus quo prædicare Christus Evangelium cepit, quali digito ostenderetur. Testatus est enim sæpius Joannes succedere sibi proxime missum à Deo, sed longe dignitate præcelsiorem Legatum, ipsum Dei Filium, non modo abundantiori Spiritu divini copia inundatum, sed patratorum miraculorum potestate, doctrinæ cælestis excellentiâ & omni genere præstantiæ sese longe superiorem. Quid à Deo populus hic refractarius amplius requirere potuit, quod ad excitandum & admonendum ipsum venientis cælestis regni ac Regis cælestis pertineret? Venit autem Joannes horrido cultu, vita austerâ, habitatione solitaria, oculos in se omnium convertens, quia eum à populo, qui externis ejusmodi signis potissimum ducitur, pro vero Propheta recipi & vulgo magnam auctoritatem acquirere, potinebat ad consilium Dei. Gravius enim futurum erat testimonium à teste probatæ fidei & auctoritatis profectum.

*Ver. 6.* Quia vero Christus adventurus erat, ut destrueret opera diaboli h. e. peccata, ideo præcurfor quoque ejus, à peccatis sibi homines sumptis dehortandos, dum eorum penitentiam inculcavit. In qua prædicatione & hortatu non obscura inerat spes & quali promissio præteritorum peccatorum remissionis, si modo in futurum ab iis abstinere &

fructus digni penitentia ederentur. Ipsa quoque ablutio per baptismum, sordium peccati, & quali reatus sublationem designabat, atque adumbrabat, ea tamen conditione, quam *Joannes vers. 8.* tangit, *Si edereis fructus dignus penitentia*, quam singuli baptizati, per externam illam sordium abluionem pollicebantur & adumbrabant. Videbantur enim promittere sese maculas vitæ suæ in portum perinde abluere velle, atque aqua massi corporis maculæ abluui solent. Porro Judæis genti nihil magis ad veram penitentiam & vitæ emendationem obviabat, quam quod eos instaret electi quondam à Deo populi nobilitas, quemadmodum ignava plebsque pollicitas, posito virtutis conatu, in maiorum gloria & meritis recumbere solet. Hanc igitur arrogantiam ipsis Joannes excutit. *vers. 9.* admonens eos imminuentis iudicii divini, quo benedictiones prosteritatu Abrahami promissæ, à corporalibus potioris, ad spirituales transferri debebant. Et quæ rei tempus jamjam imminere *vers. 10.* præmonet, dum ait, *Securum jam esse appositum radicibus arborum quæ fructum bonum non faciunt.* Non satis igitur esse Judæis quod secundum carnem patrem habeant Abrahamum, nisi eundem quoque secundum spiritum patrem habeant, fidem ejus & fidei fructus exercentes ac proferentes; quod nisi faciant cito exseindendos & in ignem abiciendos esse.

*Ver. 11.* Testimonium deinde perhibet Joannes de Christo, cujus erat præcurfor, cum secum comparans, & sese multo excellentiorem esse fore prænuncians. Nimirum quanto excellentior, imo vero potentior & efficacior est baptismus Spiritus Sancti & illius ignis cælestis, qui ipse per se homines vere sanctos & spirituales efficit, Baptismo aquæ, qui solas corporis sordes abluat, animi autem maculas ipse per se abluere nequit, sed tantum signum quoddam & symbolum illius conatus denotat. Præterea quanto dignior, potentior, præstantior est summus & absolutus Rex populi Dei, qui in manu & potestate sua regimen habet & gubernationem populi Dei, præmia & pœnas, & salutem aut supplicium singulorum, quos aut servare in æternum, aut perdere igne inextinguibili pro arbitrio potest, uno aliquo & subiectis sibi fidelibus ac ministris suis. Et professio hoc loco verba Joannis indicant divinam quandam & incomparabilem Christi Domini nostri præstantiam & eminentiam. Cum enim ipse Joannis summa excellentia fuisse ab ipso Christo prædicetur, adeo ut ex prole mulierum præstantior ipso nemo extiterit, quanto præstantior & excellentior Christus censendus est, cujus abjectissimum ministerio haudquaquam se dignum Joannes judicavit.

*vers. 11. & 15.* Quæ causa fuerit cur Christus, qui Joanne Baptista tanto major ac præstantior fuit, ut Joannem potius ab eo baptizari decuerit, baptizari tamen à Joanne voluerit, & quænam illa impletio omnis iustitiæ in Christi baptismo eluxerit, cogitantibus nobis venit in mentem magni exempli & omnibus Christi discipulis ad imitandum propositi, modestia, quod cum extra ordinem & supra ordinem cæterorum esset, sua sponte semetipsè quasi in ordinem redegerit, non modo humilitatis specimen in eo omnibus exhibens, sed factis suis invitans cæteros, qui hac baptismi abluione longe magis indigebant (Christus enim non sui sed aliorum causa eam suscepit) ad hunc baptismum, atque simul vitæ purioris & sanctioris propositum suscipiendum. Præterea secutus in eo Dominus videtur sapientissimam illam & optimam Patris sui voluntatem, qui cum novæ creationis dignitatem, & bellicum populi sui adversus Satanam imperium in Ithum suum conferre vellet, ipsum primum, durissimis militiæ suæ legibus & rudimentis exerceri, atque ita cæteris

viam per quam novæ creaturæ evadere possent ostendere, & exemplo illis imitando præluere voluit. Hunc Dei voluntati pro enixo obsequio studio suo libenter se Dominus subiciebat, usque ad subendum atrocissimæ mortis supplicium. Quamvis igitur sciret se esse extra & supra ordinem cæterorum, tamen se libenter in ordinem cæterorum redigebat. Quod factum etiam in ipso eius baptismo ipsi Deo placuit, et publico miraculo & voce cælitus demissa hunc esse filium suum testaretur in quo ipsi complacuit, *20. f. 16. & 17.* Novum hoc est & singulare. Deinde Christo testimonium, præsentem multo populo, qui ad baptismum Joannis confluerat, ac publice exhibitum, in quo Deus per miraculosam celi apertionem, per visibilem aut sensibilem Spiritus Sancti in Christum descensionem, denique per vocem cælo demissam, Jesum Christum dilectum filium suum in quo ipsi præ cæteris complacuerat, fuisse testatus est.

## CAPUT IV.

**M**itari equidem liceat, quo consilio homines ad votum pietatem simulque ad æternam felicitatem, faciliorem aditum querentes, præ conversatione cum alio solitudinem eligant. Quamvis enim in turba vitiosorum hominum plura sint bonæ mentis impedimenta, quam in secessu, & in hoc liberior videatur animus ad vacandum sibi; tamen ad convictum cum vitiis & improbis raro quisquam adigitur, & sæpe, ne dicam semper, eligere licet quibuscum conversetur. Jam vero præ amicitia & quotidiana cum bonis conversatione, quod habere possit egregii solitudo (ne quid amplius loquar) intelligere nequeo. Fallitur quisquis existimat ab erroribus, tentationibus & variis in vivendo desperationibus, liberiores esse modum vivendi solitarii. Certe Christus cum tentari & acerrimo cum Satana conflictu dimicare debuit, in solitudinem à Spiritu ductus est. Cur igitur hoc Spiritus sapientiores esse volunt, qui magis expertem Satanæ artium & minus obnoxium periculis solitudinem censent? Christus cum ante predicationis munus per annos circiter triginta sancto & piè viveret, plurimas Satanæ tentationes non vicisse non potuit. At cum ex professo victoriarum ejusmodi specimen edendum fuit, solitudo à Spiritu Sancto quesita est. Unde apparet, triste illud solitudinis ætium, telis ac millelibus Satanæ esse infestius. Cur autem Deus non contentus continua tot annorum Christi obedientia, cum insuper ante obeundum magnæ istius Legationis manus acrioribus tentationibus exerceri voluerit, plures causæ dari possunt. 1. Ut ostenderet non frustra se ad tanti muneris fastidium elegisse tantæ virtutis bellatorem, qui priusquam honorem destitutum sibi adiret, tot certaminibus & victoriis perduellem Dei profligasset. Si Jobum tentari permisit ut Satanæ inconcussam ejus fidem & probitatem experimento comprobaret, eademque opera suam ipsi perfidiam & improbitatem exprobraret, quanto gloriosius, & magis necessario illibaret Christi sanctimoniam specimen edendum erat, antequam per illum magnum illud novæ creationis opus auspiceretur. 2. Ut ipsum Christum tantæ molis negotium aggredientem, quo victoriis confirmaret, & concederetur, quo majori animo & constantia imposito sibi munere defungeretur, capto per ejusmodi pugnas & pericula virtutis suæ experimento, quam adversus hostes Dei invidus esset & inexpugnabilis. 3. Nobis in exemplum, ut videremus, quam strenue oppugnant Satanæ resistendum, & quid militibus expectandum sit in eo certamine, in quo Imperator ipse tanta virtute depugnavit.

Est autem in ordine tentationum inter *Mattheum* & *Lucam* diversitas, ita ut uterque diversum memorizæ ordinem secutus esse videatur, cum legentium parum interesset, quo ordine collocarentur, dum omnes illas machinas ab hoste adhibitas, omnes à Christo fortiter repulsas constaret. *Mattheum* enim ab his tentationibus descriptionem earum inchoavit, quibus oculis mens nostra in insidiis pertrahitur, & in his desinit in quibus aperte oppugnatur. Velut cum in prima tentatione Satan non suam sed nostram rem agere videtur, dum famis demandæ rationem expeditam subjicit: aut in secunda, dum reddendi hdei nostræ erga Deum præmi experimentum, non necessarium, sed superfluum explorandum suadet. Nam in tertia palam & aperte adorationem sui postulat, ac licitatur.

*Lucas* autem ab his incipit quibus communiter vulgus hominum adoratur, quales primum sunt concupiscentiæ carnis naturalibus desideris *lactetæ*, ut in primâ fames: deinde concupiscentiæ oculorum, & *salus vitæ*, mundi opes & gloria, ut in secunda: & in ea desinit qua utitur erga eos, qui jam in virtute non penitendos habent profectus, ut in tertia, dum nimia sui fiducia, & quodam spirituali fastu homines intumescere efficit, aut fidem eorum de Dei erga illos providentiâ in dubium vocat, & per illicita experimenta probari postulat. Non eodem ordine autem hæc ab utroque Evangelista Spiritus Sanctus proferri voluit, quia hæc in exemplum legentibus proponebantur, quorum ut mores & naturæ discrepant, ita non eodem ordine aut modo à Satana oppugnantur.

Notandum autem est in omnibus tentationibus repellendis Dominum armis reliquis ex Sacre Scripturæ armamentario de promptis usum esse. Quo magis damanda videtur eorum iniquitas, qui Sacre Scripturæ lectione maximæ hominum parti interdiciunt, quo vel imprudentes efficiunt, ut eos intermes adversus tela & ictus Satanæ reddant. Nam quod Satanæ etiam tentationes à S. Scripturâ deprobat, non desunt in eadem Scriptura Spiritus Sancti monita, quibus eum sæpe in Angelum lucis transformari indicat: Sed nec desunt remedia quæ falsis & subdolis S. Scripturæ allegationibus opponi possint. Quemadmodum hoc loco Christus callide allegato S. Scripturæ loco, sapienter alium opposuit. Notandum & illud, quemadmodum in historia Jobi Deus ad illum tentandum, multum Satanæ potestatis permisit, ita in Christo quoque tentando, non parum eidem licuisse. Nec enim tangere tantum corpus Domini, sed asportare & ubi libuit collocare ausus est, etiam in pinna Templi, & montis altissimi cacumine. Quod certe nunquam ausurus fuisse videtur, si eum supremum & altissimum Deum creatorem suum fuisse scivisset: quod tamen si verum fuit, ignorari ab eo nullo modo potuit. Nam quæ illa tam effrons & improba spes fuit, decipi aut frangi tentationibus summum Deum sperare potuisse: aut mundi illecebris flecti ad adorandum Satanam?

*Ver. 11.* Magnum simul accertum est solatium eorum qui magnis tentationibus oppugnantur, quod post superatum hostem manet illos statim superveniens cælestis aut divinæ præsentis gaudium ac præmium. Absente Satana tanquam victo & fugiente, accesserunt Angeli ac ministrant Domino. Nemo Evangelistarum præter Joannem de ascensu Christi in cælos ante resurrectionem doctrinam tradidit. Ab ea *Joannes Evangelium* (*cap. 1. vers. 1. 2.*) exorsus, ejus postea non semel meminit *Joh. 11. 13. & 31. 32. & alibi*. Nusquam tamen Joannes tempus aut locum aliaque ascensus ejus circumstantias expresse designat. Huic ascensui, si conjecturæ locus est, nullum forte commodius tempus assignari potuit.

potuit, quam illud quo superato ac fugiente Satana accedentibus Angelis minillerio eorum in cœlum (ut arbitramur) triumphandus sublatus est. Tunc profecto maxime omnium credibile videtur, Magnum istum Dei ad universum genus humanum Legatum, legationis sue mandata non per Angelos, sed ex ipsius ore Dei excepta, cœlitus in terras detulisse, & annuntiasse. Præsertim cum inter tentationes à Christo superatas, & prædicandi Evangelii invitationem, nihil aliud intercessisse legamus; & tamen ascensum Christi in cœlos, de quo ex Joanne constat, prædicationem Evangelii antecessisse necesse sit.

*Vers. 13.* Causam cur reliquerit *Jerusalem*, à Nazareth penè præcipitatus, oppidum *Nazareth*, in quo educatus fuit, & cur in Capernaum migraverit, fufe exponit *Lucas Cap. iv. 16. usque ad 32.* & aliam ipse Christus reddit *Joh. iv. 44. Quia Propheta in sua patria hominem non habet.* Tertium ut implerentur Prophetiæ, solus tangit *Matthæum.*

*Vers. 17.* Etiam ante migrationem à Nazareth oppido, legimus à Christo prædicatum Evangelium *Luc. iv. 16.* ut supra diximus. Magis tamen & insignius huic prædicationi incubuisse, ac sine dubio feliciori successu rem gessisse, posteaquam patria pulsus est, Christus videtur. Ideo eam à transmigratione sua incepisse dicitur.

Eodem verò propemodum Evangelii initio Christus ipse, quo & ipse Joannes Baptista, utitur, quamvis longe diviniore doctrinæ mysteria, in commonstranda salutis æternæ viâ, tradiderit. Nam qui erranti comiter monstrat viam, necesse est ut eum prius ab erronea semita abducas, nec virtutis tramitem quisquam ingredi potest, priusquam tritam viatorum viam deferat.

*Vers. 18.* Primum patrum Petrum & Andream, secundum Jacobum & Joannem Zebedæi filios vocatos ad Apostolatam, Matthæus exponit. Porro præter Apostolos plurimi alii Discipuli Christum ultro sectabantur, partim accepto sanationis beneficio ejus memores, partim ut acciperent, alii ut sapientiam audirent, omnes miraculorum fama & admiratione excitati, ita ut ad concionem illam primam tribus Matthæi Capitus describam audientiam, tam discipulorum, quam extraneorum numerosa multitudo conflueret.

## CAPUT V.

**T**RIA ista hujus Libri sibi ordine succedentia Capita, eximiam S. Scripturæ partem & perfectissimam doctrinæ Christi & officiorum atque monitorum nobis præscriptorum descriptionem continent; ita ut si quo casu reliquæ omnes divinitus inspiratæ Sacræ Scripturæ partes perissent, ex hac una rationem officii nostri plenissime explicati discere licuerit. Porro doctrinam de Moribus Dominus sapientissimo consilio, à beatitudine, quam homines per honestarum actionum consuetudinem confectantur, incipit. Cujus primum lineamenta in variis virtutum actionibus atque habitibus ducit. Deinde quam perfecta sit Lex ipsius, quantoque ipsa Moysi Lege, multoque magis aliis legibus atque Judicæ Legis Magistrorum commentis perfectior sit, & in quo perfectio ejus consistat, ostendit. Denique omnis generis monita, præcepta, solatia, remedia cumulatè adjungit, adeo ut doctrinæ huic omnibus numeris absolutæ, vix quicquam quod addi possit, deesse videatur. Quamvis autem Christi consilium esset, ut omnibus qui magno numero aderant doctrinam suam traderet, ideo enim montem ascendit, ut eum de superiori loco loquentem tanta mul-

titudo audire posset, tamen (ut aliàs quoque frequenter factum & fieri solet) non omnes forte cœlestis ejus beneficii participes fuere, nisi forte discipuli ejus, hoc est, non modo selecti Apostoli, sed quibuscunque doctrina tanti Magistri cordi fuit, & qui ut præcepta decentis factus exciperent, propius accesserant.

Quia vero non vulgaris, aut mundanæ & apparentis, sed veræ & cœlestis felicitatis dulcedine animos discipulorum ad doctrinam suam allicere Dominus volebat, ideo & virtutibus earumque actionibus in quibus erat collocanda, eas initio duntaxat selegit, quæ in mundanam & apparentem non caderent. Quod antequam sigillatim ostendere aggredimur, verba quibus istam felicitatem descriptè expendamus. Vocat illam primum *Regnum Cœlorum*, quod nihil aliud est, quam hominum ad cœlestem & æternam vitam admissorum, & in ea regnantium felicitas. Deinde indicat *vers. 4.* eam esse plenum solatii. *Tertio* vocat *Terram* populo Dei assignatam, eamque hereditate possidendam: Quia cœlestis hereditas est antitypus terræ posteris quondam Abrahami promissæ. *vers. 5.* Quarto tribuit huic felicitati *satietatem vers. 6.* quia in ea est tam copiosus bonorum omnium cumulus, & acervus, ut nihil in ea quod desiderari possit, deesse videamus. Quinto ostendit hanc beatitudinem nobis maxima Dei in nos misericordia obtingere, ne quid dignitati aut viribus tribuamus nostris, aut ne indignitatis nostræ conscientia nos eam consequi posse desperemus aut diffidamus. *vers. 7.* Sexto tribuit huic Felicitati *visionem Dei*, qua nihil humanis votis optabilius, aut mentis nostræ statu dignius est, *vers. 8.* Septimo tribuit ei *adoptionem in Filios Dei vers. 9.* quo nihil divinius est. Ut enim filii regum in regnum, ita Dei filii in ipsam divinitatem alficiuntur. *Octavo* ostendit eam beatitudinem omnis gaudii & exultationis plenam esse, ac per illam nos in societatem & consortium sanctissimorum virorum admitti *vers. 12.* Nono. Felicitatis hujus candidatos & compotes, vocat *Sal terræ vers. 13.* quia infusus terrearum hominum mores sancta conversatione condiunt. *Dicimo* vocat *lucem mundi vers. 14.* quia toti mundo & humano generi bonis operibus prælucent.

Hucusque verba quibus ista Felicitas adumbratur, expendimus. Porro lineamenta quibus ab apparenti & terrenæ beatitudine distinguitur hæc sunt.

1. *Primo* requirit hæc felicitas homines *pauperes spiritum vers. 3.* hoc est, modelos & humiles, ab omni animi superbia & arrogantia alienos. Qualis animi elatio plerumque in mundi huius sapientibus, atque ipsis Philosophis, qui feliciores aliis videri volunt, cernitur. Hæc virtute nobis Christus præluxit, eamque in se digito ostendit & commendavit, *Matth. xv. 29.* Nec frustra hic Dominus, structuram Templi Dei in novis creaturis aggressus ac molens, primum hunc lapidem *modestus* posuit, & quasi fundamentum jecit. Quod nisi firmiter solide ac profunde dehsatur, mutat superstructi ædificii moles. Hanc Spiritus paupertatem facile peccatorum nostrorum conscientia producit, quæ quia non agnosci tantum à nobis, sed bona fide & vehementer nobis displicere debeat, ideo requirit hæc felicitas.

2. *Secundo* Homines *lugentes* ac præteritæ vitæ culpas deplorantes, quibus præsentissima solatia promittit *vers. 4.*

3. *Tertio* Requirit homines *mites*, quam virtutem Dominus noster in seipso nobis imitandam proposuit dicto *Matth. loco*, atque ejus nomine à *Spiritu Dei Esai. xlii. 1.* & *Matth. xlii. 13.* non persunctoriè commendatus est. Cui virtuti hereditaria

terre à Deo promissæ, h. e. Regni Cælestis possessio promittitur. Cum tamen in terrena beatitudine optimum atque imperioium possessiones, non nisi acerrimus ac violentis raptibus obtinere soleant. *Quarto* Requirit eadem *Felicitas* non leve aut tepidum, sed ardens & in morem naturalium desideriorum flagrantissimum sanctimoniam ac pietatis studium. Cuius virtutis conatus optatus ac felicissimus successus promittitur. *Quinto* Requirit eadem pronom ac facilem in proximos misericordiam. Qui affectus primum caritatis rudimentum ac tyrocinum est. Cui virtuti mutua à Deo promittitur misericordia. Tales enim in alios fieri debemus, quales alios, sed præcipue Deum, erga nos esse vellemus. Hunc tamen affectum plerique è Philosophis, præcipue Stoici, pravam ac vitiosum censebant. *Sexto* eadem *piros cordi* homines requirit, hoc est, ab omni corporis & animi impuritate atque libidine abhorrentes. Jam vero terrene desiderii satiandis collocabatur. Secenti igitur, ut alibi, ita hic quoque Dominus Christianæ felicitatis genus, à falsa & apparenti mundinæ felicitatis specie. Requirit *Septimo* hæc felicitas *pacem* quoad eius fieri potest cum omnibus retinendam, quæ publicæ erga omnes caritatis fructus est, neque absque injuriis erga alios violari solet; à quibus adeo abhorre Christianæ felicitatis candidati debent, ut beneficiis sibi potius omnium animos adungere teneantur. Cui virtuti magnificum ac sublime præmium Christus pollicetur: quod videlicet homines pacifici Filii Dei vocandi sunt. Deus enim nos, Deus pax est, & beneficentia homines fiunt Dei. Notandum est autem istos homines pacis studiosos hoc loco *pacificos* potius, hoc est *eigenen*, quam pacatos & irenicos vocari, ab uberiori ac præstantiori fructu, quem hominibus ejusmodi pacis studium asserre solet. Qui enim pacem libenter colunt, non modo à rixis & discordiis ipsi alieni sunt, sed præter alios speciales conatus insinuandæ inter discordes pacis, vel isto ipso suo generali pacis colendæ studio efficiunt, ut alii quoque nulla injuria aut ansa provocati, pacem colant, atque ita non modo pacis sectatores, sed amatores quoque & effectores merito audiant. *Octavo* Requirit hæc *Felicitas* multarum injuriarum & persecutionum propter *Justitiam* & propter *Christum Filium hominis passionum*. Si enim tot sanctis Viris atque ipsi Christo compatiemur, certe, ut ita dicam, & conregnabimus. Atque hoc summum Christianæ beatitudinis, nec fortasse omnibus commune, culmen est. Ideoque ipsi regii throni sublimitas per mercedem reposita, & nunc in Christi exemplo repræsentata insistitur.

Vidimus hucusque Christianæ Felicitatis lineamenta, quæ istos ipsos, in quibus reperiuntur, beatos efficiunt. His adicit Dominus alia duo, quæ non modo ipsos, sed alios quoque quibuscumque conversantur, aut à quibus conspiciuntur, beatos efficere queunt, dum homines quos supradictis coloribus depinxit, seu discipulos suos, vocat *vers. 13. Salem terræ* & *vers. 14. Lucem mundi*. Cuius utriusque elogii occasio hortatur eos, atque adeo omnes discipulos suos, ut sanctimoniam suam sale & sapore omnes homines condiant, & virtutum ac bonorum operum luce cunctis præluceant. Duas rationes annexit, cur utrumque facere debeant. Primum, ni id faciant, sumptam ab extrema eorum infelicitate, & contemptissima sorte. Qui enim salis infusuli sapore adumbrantur, neque apud Deum neque apud Satanam præmium habent, & utrinque reiecti, atque omni solatio exclusi, publicè omnium tam bonorum quam malorum contemptu spei nuntur & conculcantur. *vers. 13.* Altera ratio sumitur ab optimi

sorte eorum, qui aliis virtute prælucent. Cum enim ex eorum bonis operibus gloria Dei efflorescat, non modo virtutis suæ luce omnium oculos perfringunt, & ad cunctos omni laude præulgent, sed speciali quoque à Deo & gloriola propagata gloriæ ejus mercede gaudent. Nec enim ipsa tantum

*Virtus repulse nescia sordida  
Intaminat fulget honoribus;*

nec latere ullo modo potest; Sed dignum conciliatæ Deo gloriæ præmium & redholimentum ab eodem recipit, *vers. 14. 15. 16.*

Hucusque Christianæ beatitudinis lineamenta ducta, & per ea assequendæ eius desiderium in animis auditorum excitatum videmus. Nunc quam perfectæ, quantoque omnibus hominum præceptis, atque inventis, adeoque ipsa Mosis Lege præstantior sit Lex Christi, quæ ad istam beatitudinem iter ostendit, Christum ipsum docentem audiamus. Docet autem id primum in genere, deinde in specie.

In genere à *vers. 17.* usque ad 21. Ubi primum occurrit tacitis hominum cogitationibus, qui cum viderent eum novam doctrinam, & nova Dei mandata, eaque, ut aiebat, præstantiora & perfectiora cælitus asserre, facile in eam sententiam descendere poterant ac descendebant, eum Legem & Prophetas, hoc est doctrinam Vet. Faderis, bona sui parte per Prophetas spiritualiter explicatam, idque quod in ea spirituale ac difficillimum fuit, solvere & abolere. Nam si legem ipsam, ut maxima sui parte sonat, inspicimus, plus in ea rituum ac Cereemoniarum, quam Moralium præceptorum reperimus. At eadem per Prophetas, ut tunc captus erat illius populi, explicata, ad spirituales & morales Dei cultum Judæos ducebat. Itaque Christus per Legem & Prophetas, non simpliciter Legem, sed Legem ex mente Prophetarum explicatam, intellexit, quæ nondum quidem opera Prophetarum esset impleta ac perfectæ, manentibus adhuc umbris & figuris ejus ceremonialibus, sed tamen ad perfectionem suam tendere.

Hanc igitur Legem & ejus interpretum Prophetarum doctrinam, Christus *vers. 17.* non modo negat se ullo modo solvere aut abolere, sed asserit eam se implere, ac longe perfectiorem reddere. Præcepta moralia vitæ piæ & sanctæ intelligit, quæ quamdiu cælum & terra durat intacta & inviolata & pretium ac vim suam integre retinentia permanura esse *vers. 18.* affirmat; adeo ut doctrinam eorum vel minima ex parte lēssisse, aut infringisse, nemini impune abiturum sit, *vers. 19.* Hinc enim *vers. 19.* ut sonat simplicissime explicandum arbitramur. Nimirum eum, qui solverit vel minimam partem hujus Legis spiritualis, puta imprudens, & aliud agens (quis enim ferat ejusmodi impostorem qui sciens volensque & aperta impietate Leges Dei solvere ausit) per introductam videlicet doctrinam pietatis nervos aliquatenus incidentem, & noxiam, minimum fore in Regno Cælorum, hoc est salvandum quidem fore (si aliquo pie vixerit) sed tanquam per ignem, 1 Co: 111. 15. In vocibus enim *solverit & docuerit*, particula & vim explicandi obtinet: quasi dictum fuisset, solverit per doctrinam seu imprudens; non autem per mores suos & vitam, quod ipsum à Regno Cælorum plane excluderet, non vero minimum tantum in Regno Cælorum efficeret. Ideo additur qui autem *securit & docuerit magnus vocabitur in Regno Cælorum*, hoc est, qui non modo præcepta Dei ipse servaverit, quemadmodum ii qui imprudentes falsas & noxias doctrinas introducebant, pii aliqui esse poterant; sed per doctrinam quoque pietati

pietati consentaneam, alios servare docuerit, ejus hominus opus 1. nem illius dici, quæ opera omnium manifesta faciet, cuncta prava consumentem, non timebit: sed æternum permanens mercedem auctori suo conciliabit. 1. Cor. 13. 14. Dici autem potest minimum præceptum Dei, non modo ipsa illa pars pietatis, quæ Lege Dei exequenda præcipitur, sed etiam administratum huius præcepti exequendi, hoc est sententia aliqua, quæ homines in exequendo Dei præcepto, aut pluribus ad uvare & confirmare potest. Quam sententiam qui abolet, & loco ejus noxiam & præceptorum Dei executionem impediendam subicit, tollere præceptum Dei, scilicet imprudens, dici potest, quamvis in vita & moribus præceptum idem non violat. Hæc mihi simplicissima & optima loci hujus explicatio, præ omnibus aliis probatur.

Cum igitur Christus ostendisset præcepta sanctitatis & justitiæ, quæ quamdiu mundus hic durabit immota & inviolata stare debent, neque à se, nec à quoquam alio solvi posse, imo verè à se impleri, ac persici, hoc est perfectiora reddi debere, inde concludit, non modo doctrinam suam Lege Moysi & ejus interpretum doctrinâ perfectiorem ac præstantiorem esse: sed etiam pietatem, justitiam & sanctimoniam à discipulis suis majorem, perfectiorem & præstantiorem exigi, quam à Lege, Scribis, & Phariseis exigebatur. Quam nisi præstent, eos in Regnum Cælorum ingredi non posse.

Postea idem & in specie Legem suam Moysi Legge & hujus interpretatum institutis, perfectiorem esse ostendit. Ac primum incipit, à Legibus Moysi, quibuscum suas comparat; easque non repugnantes quidem Moisaicis, sed eas longe perfectiores redentes, esse ostendit. Inde digreditur ad Rabinorum instituta. Notandum autem est, quoties Moysi Leges citantur, verbis *Audistis quod dictum sit*, addi semper vocem *antiquum*, ut *vers. 21. & 27. & 33.* Quæ omittit quoties nova interpretum Legis commenta aut instituta proponuntur, & cum Legibus Christi comparantur, ut *vers. 31. & 38. & 43.*

E Moysi Legibus prima proponitur secundæ Tabulæ præcipua de homicidio. In qua hæc notatur imperfectio, quod non nisi ipso facto externo pareratur, & consummatum homicidium puniebatur. At Lex Christi etiam occulta cogitatione inchoatum damnat, atque punit; nec plenum tantum occidendi decretum, sed omnem temerariam iram prohibet ac plectit. Imo vero omnes anas aut occasiones, quæ homicidio præberi solent, qualia sunt maledicta, quibus homines ad iracundiam, & vindictam, mox pugnam, & denique cædem irritantur, proscrit, & supplicio digna pronuntiat *vers. 22.* Et Moysi quidem Lex homicidas tantum coërcet; Christi autem Lex etiam homicidiorum irritatores, etiam odia, & inimicitias, è quibus pugna, & Lege præcepta ad cædem via aperitur; etiam iram ejusmodi, quæ ad nocendum homines incitat. Nec enim omnem proflus vetat, ut addita huic interdito vox *ΕΙΜΗ (tenere)* innuit. Quam cur expungendam aliqui contra plurimum Codicum fidem posuissent, non video. Israeliti enim suis, & aliorum vitis semper licuit, dum ira ista in iustum odium, & postea cædem migrare nequeat. Non tantum vero iram, & odium, quæ ad pugnam, & cædem via quædam sunt; sed ipsas iræ, atque odii causas, quales sunt veræ, aut etiam prætextatæ injuriæ, Lex Christi extirpare contendit, dum nobis dandam esse operam injungit, ne quid adversus nos offensæ proximi nostri in animis suis permant; adeo ut oblationes, sacrificia, preces nostras offerre Deo prohibeamur, nisi prius, non modo animos nostros ab omni erga alios vindictæ cupiditate, sed aliorum quoque men-

tes, qui nobis succedunt, quantum in nobis est, ab omni adversus nos gemitu ac sulphurio repurgemus. Uno verbo, nisi innocentiam & pacem cum omnibus anxie colamus, Sacris nobis interdicitur. Duas autem hoc loco Dominus rationes affert, ob quas nobis cum omnibus pax, & amicitia colenda, simulata, & inimicitia tugienda sint. Prima est quam attigimus, quod nisi placati ipsi omnibus fuerimus, & placatos quoque nobis omnes, quantum eniti possumus, habemus, oblationes, & sacrificia, ac preces nostræ Deo gratæ, & placentes esse nequeunt. Hinc alibi *parvus motus ad Deum atollere* jubemur, *absque ira, & rixâ.* Sive enim pertinaci, & implacabili odio ipsi alienas culpas persequamur, placabilem Deum nostris culpis fore sperare non possumus, sive ipsi culpa nostra alienum odium & offensam provocemus, Deus injuriæ ultor timendus est. Altera ratio tangitur *vers. 25.* quod iis qui ultro odia ponere, & proximis reconciliari oblatine nolunt, quia decretum benigni Judicis (qui non statim litem ad judicium suum delatam judicat, ne pœnas à fontibus sæpè numero utrique litigantium debitas, exigere necesse habeat) pace, ac reconciliatione antevertere omittunt, metuendum sit, ne Judex cum illis summo jure agat, quod absque insigni severitate, sæpe utrique parti metuenda, contingere nequit.

Porro via, aut iter hoc, in quo cum adversario nostro sumus, quando ad judicium contendimus, significat *viam* hanc, quæ *iter* est, & quidem breve ad Judicium Dei, & statum post mortem longiorem, ac durabiliorem; ita ut nobis, dum vivimus, omnino properandum sit, ut per compositionem litium nostrarum amoveamus omnem metum adversi decreti, aut damnationis à Judice metuendæ. Vita enim nostra est illud spatium, quod à lite inter partes contestata extenditur, ad definitivam, ut vocant, Sententiam Judicis. Quemadmodum enim litigantibus, dum ad locum judiciorum contendunt, integrum est per amicam compositionem effugere impendentis decreti rigorem, ac severitatem; at postquam ad judicis tribunal ventum fuerit, necessario subeundum est damnationis periculum, ita hominibus secum per mutuas inimicitias commissis, antequam judicium Dei, oblatino, sæpe utrimque, interdum alterutroque, odio provocent, liberum, & integrum est, mutua pace, & concordia sententiam Judicis antevertere, atque ita damnationis pœnas avertere. Quoties enim homines secum summo jure agunt, nec volunt in gratiam pacis, & concordie de suo jure decedere; toties Deus, qui congruis delictis pœnas attemperat, summo quoque, ac rigido jure ipsos judicat, nec benignitati, aut clementiæ locum relinquit.

Ex dictis patet quanto plenius, & perfectius Lex Christi, quam Moysi, delictis homicidiorum occurrat, quæ non ipsum tantum arboris huius infelicis truncum, sed imas ejus radices, earumque fibras excindit. Moysi Lex homicidia tantum, in externum actum erumpentia; Christi autem Lex, non modo iniquæ iræ impotentiam, non modo odiorum virus, & oblationem; sed ipsius iræ, atque odii occasiones, injurias, atque omne injustitiæ genus, atque discordiæ prohibet, ac punit, & quidem Sacrorum interdicto & severissimæ pœnæ metu. Toro calvo autem errant, qui Christum in iis, quæ ad hoc præceptum Moysi addidit, capitalem homicidii pœnam, & per consequens ius Magistratus, atque omnem vitæ necisque potestatem sustulisse existimant. *Primum* enim præceptorum, ac sermonum Christi hoc loco subiecta, ut loquuntur, materia, non alia fuit, quam Leges morales, quibus vita, & mores hominum ad sanctimoniam componuntur; non autem *Leges*

Leges Oeconomicae, multo minus Politicae, aut Juridicae, per quas Societates hominum, aut Rerum publicarum reguntur, quas cum nusquam fuisse, imo exprellis Legibus suis confirmasse aliunde constat. Secundo Homicidii poenam (quae non alia fuit quam capitalis) Christus expresse attingit: Eamque tantum abest, ut fuisse, et potius non mediocriter intenderit, atque auxerit. Imo vero implicio, atque peritio Legis Moisaicae per Christum facta in eo fuit, quod Cuiusvis Moisaicae Legis severitatem, ac rigorem, acerbioribus remediis auxerit. Quomodo igitur ejusdem capitalis rigorem diminueret, aut plane tollere potuit, quin eam plane contraria Lege, & quidem in gratiam homicidarum solveret? Si quis alius locus fuit vetandi capitalis per Magistratum supplicii, certe locus praecipuus fuit. Sed adeo id non verum, ut aperte permittam, & aucto, ac latius prolepto Severitatis rigore approbatur videamus. Tamen, nihil magis menti, atque intentioni Christi repugnans legi potest, quam cum adeo anxie, & accurate omnes, & moras caulam, & affectuum, e quibus homicidium pullulat, amputare, atque stirps eximeret, praecipuum omnium homicidii radicem, toties à Deo ante Legem, & per Legem amputatum, hoc est impunitatem in hac vita, resoluere, ac redintegrare voluisse, ac sustinuisse. Non alia patentior porta improbis ad promiscuas mortaliū caedes pandi potuit. Cur igitur, dicat aliquis, Christus homicidii poenam cum poenis irae, odii, maledicti coaequavit? Aut enim ira, & maledictum simplex & capitali quoque poena plestenda sunt; aut homicidium quoque tantum spirituali. Resp. Posita hypothese in verbis Christi poenas earum istarum aliquomodo coaequari, non tamen ideo, quod eas secundum quid coaequasse videtur (quatenus in ejus Regno, quod non est ex hoc Mundo, utraque culpa eodem supplicio plesti videtur) illud simpliciter culpas istas coaequasse censendus est. Nam & in ipso Christi Regno consummati, quam inchoati homicidii, & omnis quoque maledicti, & culpa gravior, & poena quoque (si rem accuratius spectemus) atrocior est. Sed quia in suo Regno, & in sua Lege utrumque delictorum genus capitale esse, & ad erigendum aeternae felicitatis bonum, sufficiens ostendere voluit: quod nihil obstat quo minus tamen alterum altero natura sua majus, & majori quoque poena dignum sit. Neque vero in omnipotentis Regis gubernatione, quoties ejusmodi capitalia crimina punienda sunt, inter quae gradus dantur, & inaequalitas, deesse potest facultas, supplicia eorum per gradus quoque ipsis debitos, & congruos dispensandi, quamvis isti gradus in eo conveniant, quod omnes cum aeternae Salutis iactura conjuncti sunt. Quemadmodum in aeternae salutis praemio ratione ejusdem immortalitatis, quam singuli consecuturi sunt, omnes coaequari videntur. Nec tamen ideo sequitur nullos esse in beatissima illa vita felicitatis gradus. Certe vel praesentis hujus vitae suppliciis amissa salutis aeternae poena intendi, & gravari potest. Non igitur à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter, legitima frequentia necesse potest.

II. Sed ne coaequasse quidem hoc loco Christus patrati homicidii poenam cum poena irae, ac maledictiae ullo modo censendus est. Potius illam intendisse, & exasperasse videtur. Nam si longe minus noxia, & quae dumtaxat viam ad illud muniunt, homicidii elementa capitali poena digna sunt, quanto dignius est ipsum homicidium? Iniquum igitur, ac praeposterum, & ab omni ratione abhorrens est, cum Christus in odium homicidii prima ejus, & levia, & minus noxia rudimenta capitali animi supplicio damnet, velle ex eisdem verbis Christi in favorem homicidii impunitatem ejus, & exemptionem à capitali corporis poena, elicere.

III. Quemadmodum irae, odii, maledicti habitus, & reatus, quamvis in Regno spirituali Christi, capitali poena, spiritualiter iniuncta, dignus sit, in Regno tamen huius mundi, etiam Christus, nullo modo capitali corporis poena plesti meretur, neque solet. Ita homicidii crimen, quamvis in Regno Christi non corporali, sed spirituali tantum poena castigatur (nec enim natura Regni huius corporalia supplicia admittit) tamen in regno mundi à corporali capitis poena per Legem Christi non eximitur, quae regnis, ac Legibus Mundi, cum lege divina, & naturali congruis, nihil omnino derogatum, nihil juris ademptum voluit quemadmodum ne ipsi quidem Regno, ac Republicae Judaeorum, quamdiu illa duravit.

Cum igitur Christus Regni dumtaxat sui, quod non est ex hoc mundo, Leges tradiderit, supplicium culpis iracundiae, & maledicti alligatum, ad mundanum Regnum non pertinet: in quo culpa istae poenam hanc non merentur, quod ad primam dilemmatis obiecti partem referendum attinet. Ad homicidii culpa, quamvis in mundi huius Republica capitali capitis supplicio plesti digna sit, & possim plestantur, in Regno tamen Christi, hoc est in Ecclesia, non corporali, sed spirituali poena punitur; Non quod per Christum à corporali capitis poena exempta sit; sed quod Regni Christi natura à corporalibus animadversionibus abhorreat; quamvis populus Christi, quoad regimen mundanum, gubernationi eorum, qui ad clavum rerum sedent, plane subiectus sit, & legibus Christi ad eorum obsequium prorsus adigatur. In Regno igitur Christi dumtaxat homicidii spiritualibus poenis coercentur, quae altera dilemmatis obiecti pars est, nec tamen ideo Christi Legibus à regimine mundano, ejusque coercionis eximuntur, sed potius ei subiiciuntur, ut ipsi non modo propter metum, sed etiam propter conscientiam (Rom. xiii.) nec propter conscientiam tantum, sed etiam propter metum, morem gerant.

Quod si quis roget, qui fiat ut iracundiae & maledictiae, atque adeo contentiones inimiciciarum culpa, cum in Regno mundi capitalis non sit, in Regno tamen Christi capitale supplicium mereatur. Huic animadvertendum est Regna mundi societatis humanae bonum: Regnum autem Christi aeternae singulorum felicitatis bonum, hoc est animarum salutem spectare. Non mirum est igitur ea in Regno Mundi tolerabilia esse, quod in Regno Christi tolerari nequeunt. Nec enim societatem hominum convellit habitus, & indoles animi, quamvis pravitas, & immundiciae multum habeat, dum in actiones legibus politicis vetitas, vel propter suppliciorum metum non erumpant. At in Regno Christi, cujus scopus, & fidei finis est salus animarum 1. Pet. 1. 9. maculae animi, & interna ejus constitutio hoc est mores & habitus, etiam si aliquo temporis spatio in externos actus, qualicumque de causa non erumpant, tolerari nequeunt, cum non modo absque sanctimonia vitae, sed etiam animi puritate Deum nemo visurus sit. Quid enim refert quod aliquis forte homicidium nunquam ipso facto commisit, si mente & cogitatione saepe perpetravit, si saevus, iracundus, diis hominibusque infensus, morosus, litigiosus, implacabilis & in ejusmodi vitiis obstinatus permaneat? Nam & Christus non de actibus, qui rarius erumpunt, sed de frequenti consuetudine, & habitu loquitur. Quis non videt, hominem istiusmodi, tametsi neminem umquam necaverit, in Regno Christi tolerari non posse, nec magis sibi aeternam Salutem posse polliceri?

Ver. 27. Accedit Dominus ad alteram Moysi Legem de interdicto adulterii In qua ejusdem generis imperfectionem, quam in priori Lege notaverat, ostendit

ostendit; hoc est quod externos dumtaxat adulterii ætus punit. Quam imperfectionem Christi Lex tollit, ac defectum supplet, quas etiam mentis, & cogitationum in hoc delicti genere licentiam, & impunitatem coercet, ac prohibet. Notanda autem sunt verba quibus istud cogitationum delictum à Christo exprimitur *vers. 28. Aspicite mulierem ad concupiscendum.* Unde quisquam colligere possit, nihil novi à Christo præcipi, aut veteri Mosis Legi addi, quæ in ultimo Decalogi præcepto ipsam quoque alienæ uxoris, sicuti & mulierum aliarum rerum, concupiscentiam vetuerit.

*Resp.* Negari quidem nequit, quemadmodum in Lege Moïsaica Deus extare voluit quedam, quæ imperfectionem eius arguerent, qualis est illa pars Præcepti de Sabbato, quæ vacationem à curis & laboribus prolatam, ut cultui Dei aliquam vitam partem totam consecreremus, ad certum diem assignat. (nam ipsa vis, & mens istius Præcepti non ceremonialis, sed spiritalis est) Ita in eadem Lege Deum quoque extare voluisse aliquam vestigia, quod hæc lex ad Spirituales morum perfectionem tenderet, quale est totum istud decimum præceptum, quod non tam actiones externas, quam internos affectus, & cogitationes nostras refrænât, & coercet. Verum Lex Mosis isti delictorum generi (quia quodammodo spirituale est, ideoque spiritali pena pleandam) penam nullam constituit, quam Christus in Lege sua gravissimam esse voluit. Nec enim legimus quenquam sub Mose nudæ cupiditatis, aut cogitationis penas luisse, quia tunc Legis Divinæ custos Magistratus fuit, cuius jus, & potestas ad secreta cogitationum non extenditur, & in cuius foro, atque iudicio cogitationis penam nemo meretur, ac tamen meretur luere tamen nec potest, neque solet. At nunc Legis Divinæ per Christum latæ custos est Legislator ipse, omnipotens, omniscius, vivorum, & mortuorum Iudex. Is ejusmodi concupiscentias pro patrato adulterio sese habiturum pronuntiat, ac severissime puniuntur præmonet. Hinc concludit *vers. 29. 30.* discipulos suos, si tanta supplicia (puta ignis æterni) effugere velint, maximam sibi vim inferre debere, non aliter ac si carissimas corporis sui partes mutilare, dextros oculos eruere, dexteram manus truncare tenerentur. Et tamen hoc præstare ait, magisque ipsi expedire, quam sempiterni ignis subire supplicium. Porro non simplex, neque proprius est loquendi modus, quo Christus utitur. Nec enim reipsa oculos erui, aut manus amputari imperat, sed supposita conditione, si in culpa sint istius supplicii, quod aliter nisi mutilatione istorum membrorum effugere non liceat. Quæ tamen hypothesi à Christo non asseritur, sed tantum ponitur: qui sciebat non oculum, neque manum in culpa esse, quod illiusmodi flagitia patrarentur, sed pravas hominum cupiditates, peccati illecebris accensas. Quæ licet nobis non secus ac dilectissima membra, atque ipsi oculi caræ sint, ac præciosæ, evellendas tamen, & volenter extirpandas esse.

*Vers. 31.* Permissa Lex Divina repudium, sed ob iustam causam, si maritus abhorrebat ab uxore ob aliquam fæditatem in ea inventam, quod etiam absque vitio libidinis optimis quibusque mortaliū contingere potest. In eo casu jubebat ipsi dari libellum repudii, quo testaretur eam à se ultro dimissam. Increbuit postea abusus istius repudii, atque invaluit licentia repudiandi uxores nulla iusta de causa, & solus libidinis impulsu, dummodo ipsis daretur libellus repudii. Atque hæc vitio Legis interpretum in vestigia suis licentia, ideo eam Christus non dicit traditam antiquis, sed tantum *traditam*, scilicet à novis, & recentioribus Magistris, cum Lex

Mosis *Deut. xxiv. 1.* ad legitimum repudium, non solum à marito dandum ejus libellum; sed antecedentem iustam, & gravem causam inventæ in uxore fæditatis requireret. Christus igitur Lege sua non modo abulum, & licentiam hanc, sed ipsius quoque Legis permissionem coercet, ac limitat, nullam aliam repudii causam legitimam præter crimen adulterii permittit. Quæ Lege sua honestatem, & sanctimoniam matrimonii præ Mosis Lege sanxit, quæ per nimium ante repudiiorum licentiam quodammodo prolabatur.

*Vers. 32.* Tertia Lex Mosis de *Juramentis* eam habuit imperfectionem: quod violationem duntaxat jurisjurandi, & perjurii proliberet. At Lex Christi ipsum juramentorum ulum, etiam non violentur, prohibet. Idque (ut ex verbis Christi patet) ex ei occasione, quod sibi tunc homines etiam in quotidiano sermones ac citra ullam solemnitatem, temere, ac sine gravi causa, usum juramentorum permittent, five affirmandum esset aliquid, five negandum. Quem abulum Christus plane tollit, quia est iuramentum voluntarium, nec ulla gravi necessitate expressum: præterea lubricus ex eo, & facilis in perjurium lapsus. Nam quæ gravis aliqua necessitas extorquet, Christum ab hoc interdicto excipere ipsius Christi, & Apostolorum exempla ostendunt.

*Vers. 33.* Ab hoc versu incipit Dominus præcepta sua non Mosis Legi, sed commentis Scribarum, & Phariseorum opponere. Nam cur præcepta sua Legi Mosis comparat, nihil de severitate Legum Moïsaicarum dimittit, sed potius eam intendit, dum penas earum etiam ad leviora in hoc genere delicta extendit. Vim igitur earum auxit, & defectus supplevit, ac quod ipsis deerat addidit. At in hoc, ut & subsequenti præcepto, non addit quicquam pro quam propositarum Legum rigori; sed eas penitus tollit, & contrarias legibus abrogat, earumque placita, & vincula plane solvit. Unde patet neutram eam esse Legem Mosis, quam non solvere: sed consummare Christus promiserat. Cum enim Lex, hoc *vers. 38.* proposita, *oculum pro oculo, dentem pro dente* exigere jubeat, Christus ne alapam quidem pro alapa, hoc est, ne in leviori quidem injuria rationem exigi permittit. Quod non est Legem in statu, & robore suorelictam augere, vel intendere: sed tanquam pravam contrario præcepto abrogare, ac tollere, & penitus dissolvere. Atque hæc est prima ratio cur Christus hoc loco non Mosis Legi, sed ejus interpretum commento, Legem suam opponat, nec enim Legem perficit, sed destruit.

2. Altera ejus rei ratio est, quod quamvis verba propositi Scribarum commenti ex verbis Legis depremissa sint, (*Exo. xxi. 24. Levit. xxiv. 20. Deut. xix. 21.*) tamen non modo detruncata, sed longe alio sensu prolata sunt. Lex enim Mosis verba illa de pena, & vindicta à Magistratu publicè infligenda, præferebat. At Legis interpretes, (ut ex antithesi Christi patet) eadem verba ad privatam vindictam detorquebant, eaque sine dubio mente antecedentia verba, de anima pro æterna exposcenda, omiserunt, quæ nimis manifestè publicum jus Magistratus, & potestatem vitæ, necesse supponebant, ac postulabant. Iniquissimum vero fuit, quod pravi isti interpretes Legis hujus obligationem, quæ solos Magistratus spectabat; (nec enim ad eos, qui iure puniendi destituebantur, pertinere poterat) ad privatas quoque læsos detorque voluerint. Quibus tamen Mosis Lex non imponebat hanc summi juris sui persequendi necessitatem, sed de illo decedendi libertatem relinquebat, adeque arbitrio eorum place suberat. Quocirca cum Christus in hominibus privatus libertatem, quam



quam Lex intactum omiserat, limitaret, nihil adversus ipsam Legem Mosis præceptum, quæ necessitatem summum jure agendi privatus non iniquebat, nec libertatem eorum attingebat. Alias, si eam imposuisset Lex Mosis, fieri non poterat, quin per hoc præceptum Christi solveretur, quod abluendum est. Ideoque hæc per præceptum Christi facta oppositio, & abrogatio de commento potius Legis interpretum, quam de ipsa Mosis Lege intelligenda, & explicanda est.

Sed jam ad explicationem tam propositæ hu us alienæ Legis, quam ei à Christo oppositæ accedamus. Utriusque verba, quibus exprimiuntur, ostendunt de summo, ac stricto jure, quod penam talionis secum trahit, persequutione à privatis hominibus urgenda, aut omittenda, utroque agi. Cujus juris persequendi, aut imposuisse necessitatem, aut saltem licentiam induisse doctrinam illam Legis interpretum apparet, quam Christus, omiſſa Lege Mosis, solam tollit, & abrogat. Ac Legis quidem Mosaicæ verba, & obligationem, quæ pœnas ab injuriarum auctoribus exigenda præcipiunt, ad eos qui jus earum exigendum habebant, hoc est, ad Magistratus pertinuisset, nemo dubitare potest. Deus enim per Moſem Legem ferendo non modo morum sanctitatem, & religionem, sed etiam una Rempublicam instituebat. Legis autem Christi, quæ hoc loco fertur, verba, & obligatio, non ad eos qui jus puniendi habebant, seu publicos Magistratus, sed ad eos, qui jure suo delinquebantur, causam tamen, & occasionem juris sui persequendi, ex illius injuriis oblatam, habebant, hoc est ad homines privatos, atque ipsos læsos, & injuriæ violatos, pertinent. Nec vindictes injuriarum, à Deo constitutos Magistratus, sed ipsos injuriis affectos obligant, ut ex toto sermone eorum viderelicet, *vers. 39. 40. 41.* Magistratus enim officio suo ex mente Dei obstringebantur ut resisterent malo, coercerent impios, protegerent bonos, ut nunc quoque, Paulo teste, non minus quam ante obstringuntur. Non igitur Præceptum de non resistendo malo ad Magistratus pertinere potuit, præcipue cum Christus nullam Rempublicam, nullas Leges Iudeas constitueret, sed homines, in morali suo statu consideratos, præceptis vitæ sanctioris instrueret. Quibus Præceptis Christianos quoque Magistratus jubesse, & obstringi non negamus, quia & ipsos bene moratos, & Christianæ sanctimonie non expertes esse necesse est. Sed iis exceptis, quæ muneris ipsi à Deo collato directè repugnant, quæque non ipsi, sed alius, extra muneris sui statum veniunt, præscripta sunt, quia ipsi, salva ordinatione Dei circa potestates ab ipso dependentes facta, præscribi non potuisse palam est. Pietas sane, & sanctimonia omnibus præscripta est, alia tamen sunt præpositorum, alia subditorum, alia Patrum, alia filiorum, alia maritorum, alia uxorum, & sæpe sibi repugnantis, officia, quæ tamen omnia præscriptæ universis, & in suo statu singulis competentis, pietatis partes sunt. Verum præceptum Christi, de quo agimus, non Magistratum, qui alienas injurias in gratiam boni publici vindicat, sed privatos læsos, & violatos, qui proprias in gratiam propriæ ultionis, & quidem non absque stricti juris, ac talionis pœna persequi velint, obstringit. Non peccat igitur adversus illud, qui ex officio sibi divinitus imposito alienas persequitur, idque eo fine atque scopo, ne privatis proprias persequi liceat, aut necesse sit. Ideo enim publicæ vindictæ ratio ex mente Dei introducta est, ne privatæ locus esse posset. Si igitur Lex Christi illud ipsum veruisset, quod Lex Mosis præcipiebat, merito poterat videri Legem quam abrogabat, solvisse; sed quia dumtaxat id prohibet, quod Lex Mosis propter duriciam cordis

illius Populi (*Mat. x. 5.*) suam vero impotentiam imbecillitati carnis subvenire non valentem *Rom. viii. 3.* & imperfectionem *Heb. vii. 19.* non tam permiserat, quam non prohibuerat, nullo modo legem solvere, sed potius detectum ejus implere, & eam pericere censenda est. Vetat autem Christus hoc loco summum, ac strictum jus suum (non vero alienum) persequi, atque insuper de jure suo, etiam æquo (non tamen alieno) non parum decedere imperat. Quemadmodum autem est homo absurdus, & ridiculus foret, qui ubi Dominus liberalitatis, ac beneficentiæ præcepta tradit (quod facit intra *vers. 42.*) ut de alieno quoque liberalis, ac beneficii finis, nobis præcipi contenderet: ita non video qua fronte asseritur, nobis hic præcipi, ut de alieno quoque jure decedamus. Causa vero cur nobis Dominus summum, ac stricti juris persequutionem vetuit, est quod illud sæpe plurimum, semper vero aliud trahit ex iniquo. Cuius rigoris austeritatem æquitate temperari æquum, & perfectæ justitiæ officium est, quæ non modo ab omni injuriæ specie non jubet esse quam alienillimos, sed cum pœna, ad diligendos iuvandosque & beneficiis afficiendos proximos, voluntate, ac flagranti studio conjuncta esse debet. Causa porro, & occasio cur de æquo etiam jure nostro Christus decedere jussit, (præter ea quæ iam diximus) illa occurrit, quod fere unicam illam rigidæ vindictæ, & impatientiæ excusationem, & speciosum stimulum nobis vulgo caro nostra suggerit: quod veterem ferendo injuriarum invitemus novam. Ut igitur interdictum hoc stricti, ac summi juris persequendi firmius stabiliret, removet istam excusationem, & præcipit novam potius injuriarum pati, quam ut veterem summo jure persequamur: quod jam est non de stricto tantum, sed æquo etiam jure nostro decedere. Porro ex allatis à Christo in Lege sua exemplis manifestum est, patientiam, & decellionem de nostro, non de stricto, sed æquo jure, non esse in infinitum producendam; sed tantum, sicuti analogia doctrinæ Christi, & imprimis *justitiæ, & caritatis* in proximis (quorum & plures, & impares inter se gradus non desunt) officium requirit, adhibendam esse. Quod ex sequentibus patet. Primum quod longe leviorum injuriarum iteratam patientiam Christus præcipiat, quam illarum, quæ in verbis, quibus suam Legem opponit, deprehenduntur. Illæ enim (ut cætera taceam) quodammodo irreparabiles, hæc reparabiles videntur. Neque enim iteratæ alarum perpellio, pallii una cum tunica amillio, & paucorum millium passuum iter, cum jactura unius oculi comparabile est. Unde apparet Christum non tam verbis ipsis, ex Lege alioqui divina depromptis, sed ad pravam doctrinam eliciendam illegitime applicatis, quam ipsi doctrinæ Legis interpretum, ex istis verbis elicitæ, legem suam opponere voluisse. Cum enim isti viderent in Legi divinæ verbis Magistratui talionis penam præscribi, inde falso collegerunt etiam privatis talionis penam in omnibus vel minimis persequi licitum esse, ac posse eos de suo jure nunquam vel tantillum decedere. Atque ad hoc dogma, & quasi Legem, divinæ Legis verbis illegitime abusi sunt. Quibus omiſſis, Christus doctrinæ dumtaxat ex ipsis imprudenter elicitæ, de jure talionis, etiam in levioribus injuriis, & quas contemni, aut patientia concoqui magis expedit, à privatis non persequendo, doctrinam suam opposuit. Præterea ut in Lege de homicidio longe leviora homicidii crimina, in Lege de adulterio multo levius adulterio delictum, in lege de perjurio minorem perjurio culpam (quæ tamen omnia leviora peccata, ad ea quæ in suo genere gravissima erant, ducebant, ac vitam munebant) recidere & quasi radicibus amputare Christus voluit; ita in ea quoque summi juris in mutilatione corporis persequutione, leviores injurias per patientiam, & sui juris etiam æqui, decellionem, quasi parvas



parvas scintillas extinguere aggressus est, ex quibus ordinariè graviora rixarum & vulnere corporis, imò cadium incendia exoriuntur.

Quod duabus de causis fecisse videtur, primum quia leviores istae injuriæ, sunt quasi Clementia & principia graviorum, quæ tamen male parva, vim tamen eam habent ut ipsi extingui & suppressi, tanquam modicis scintillis, graventur inunus, veluti nocentiori incendio locus non relinquitur quemadmodum & morbi omnes in suis initis facillime curantur. Deinde ut perfectionem Legis suæ, non modo graviores injuriæ aut peccata, sed etiam leviora, & quod pro delictis, neque Lex Moysi, neque Lex Civilis habere solet, venient, ob oculos poneret. Sed & hinc patet Christum hoc loco de injuriis levioribus loqui, & quæ merito contemni possunt, quia eas contemni imperat. Quid cum aliud est post acceptam injuriam non detestare patientiam alterius, nisi id quicquid sentis aut dolores in ea subeunda timendum est, despiciere? Sunt autem quedam injuriæ adeo graves ut contemni nequeant, nec verisimile sit Christum ad eas contemnendas, aut sine resistentia nostrâ perpetuandas, patientiam nostram extendere. In subeunda altera alapa potius, quam rixa ad gravius & periculosius certamen procedat, non deest liquida, quæ patienti constare possit, facti sui ratio. Sed post erutum dextrum oculum absque omni resistentia, sinere sibi sinistram crui, non imperavit, ut videmus, Christus, quamvis de hoc ipso injuriæ genere loqui cœpisset. Multo minus absque resistentia sinere sibi vitam eripi jussit. A magis verisimili enim ad minus verisimile nulla est conseqentia. Verum ut omnis dubitatio eximatur, hoc præceptum Christi patientiam nostram ad gravissimas quoque, præcipue vero irreparabiles injurias non extendi, animadvertendum est. Christum inter alia injuriarum, in quibus jus nostrum, etiam æquum, nobis negligendum est, exempla proponere illud quoque, *Potius ab te dato & mutuo accipere volentem ne ave sis*, quod apud Luc. cap. vi. v. 30. etiam durus pronuntiatur *Omni petenti dato, & ab eo qui auget tua, ne repes*. Quamvis enim petentes & mutuo sumentes, nulla vulgo injuriâ eis, quibuscum agunt, asferre videantur, atque etiam dicantur, si tamen damnum repes, quod sæpe magnum, semper autem aliquod, donans ut mutuo dans, subit, negari nequit accipientem de jure ac possessione ejus aliquid semper decerpere ac diminuire. Nec alio discrimine id ab aliis iniuriis discerni, & quasi pro injuriæ non reputari videtur, nisi quia, quod datur, ac mutuo sumitur, ab invito non extorquetur, sed à volente impetratur. Volenti autem injuria non inferitur, quia ipsi integrum est, de suo jure, quantum velit, dimittere. Atque hæc est unica gratiæ, beneficii, amicitie & caritatis sedes. Quamvis igitur tunc accipientes jus non eripiant danti, nec culpari iniustitiæ committat, dans tamen in gratiam ejus, de jure suo sæpe multum cedit, atque illud dimittit, ita ut ejusmodi juris sui dimissio ac neglectus inter alias proprii juris decelliones merito poni possit, atque adeo à Christo ponatur. Si igitur Præceptum illud, de quo loquimur, in infinitum protendatur & universe absque ulla restrictione, aut limitatione intelligatur, quid eo intolerabilius fingi potest? cum aut impudentia, aut improbitas petentis etiam ad omne id, quicquid à nobis possideretur, possit extendi. Non est profecto ullo modo credibile, Christum, dum in gratiam æquitatis homines summo jure uti volentes, à rigore stricti Juris, in contrariam partem abducit, eo usque iniquitatis patientiam eorum extendere, ut improbabillimo cique concedere teneantur omnia, quæcumque iniustitiæ aut

inverecundia ejus liberent. Eadem igitur æquitas, quæ nos à summo, ne longius recedere permittit, sive patientiæ nostræ, sive de jure nostro decellioni modum ac mensuram suggerit, imò naturæ quo nos adversus iniustitiam & impudentiam petentium tuetur. Petenti enim dandum est, sed si quod æquum est, quodque nos nimium non appetit, petat. Idem de mutuo intelligendum est. Nam locus Luc. vi. 30, per locum *Matth. v. 42.* aut potius per analogiam Ilegisimus non re explicandum est, ubi & vox *petenti* ad eos, qui non nimium impugnant restringenda, & vox *accipere* ad mutuum tantum referenda, & vox *ne repes* de prohibentia mutuo accipientis explicanda sunt. Non plus enim à nobis exigi debet, quam in pretium mutui, cui sumit, ut ei præstent, quæ nobis ipsi præstari vellemus. Quamvis etiam Christi ipse duritia ita quæ adduximus apud *Lucam* cap. 30. verba *Potius ab te dato*, 31. explicat, dum ait, *Si* (quæ parti. ult. ad explicationem verborum antecedentium pleniusque in Sacra Scriptura adhibetur) *quæcumque volueris ut faciant tibi homines, & tu facite ipsis similiter*. Sed in eare voluntas nostra ratione, & æquitate moderanda est. Ea enim dumtaxat proximo præstare debemus, quæ nobis iuste ac merito, & æquissimo jure præstari ab aliis optaremus. Immodesta, iniqua, & puerilia voto nihil faciunt ad hanc Legem divinam positam regulam Charitatis. Nec Christus isthic de stolidis, & iniqua hominum, absurda, atque illicita sibi optantium, libidine, sed de votis, quæ æquitatis metas non excedunt, loquitur. Quemadmodum igitur in liberalitatis & beneficentiæ occasione, tantum de jure nostro decedendum est, quantum æquitatis metas non excedit, ita in omnibus reliquis supradictis iniuriis, tantum de nostro jure dimittere jubemur, quantum in aggravandis nobis modum non excedat. Non igitur centum alapas, non omnium penitus bonorum jacturam Christus sustineri, non trecentorum forte miliarium iter in gratiam petentis suscipi postulat, sed ea tantum, quæ sine ingenti nostro malo, aut rixanti, aut litiganti, denique petenti quoque indulgeri possunt, & quibus non modo pacem, rem omnium pretiosissimam, & cuius neglectus nobis, si caveamus, nimium magno constare posset, redimere, sed etiam animos eorum, quibus cum res est, nobis adiungere absque nimio nostro malo, atque impendio possimus. Nimis grave, & onerosum, sine ulla iusta causa, jugum Christi faciunt, quod tamen revera leve, & suave est, qui illud in potentiosæ patientiæ supplicium extendunt, cum tamen Dominus à nobis non plus postulet, quam ut *modeste*, *mitis* & *mansueta simus*, idque ejus exemplo, qui percutilla olim maxilla sua à famulo Sacerdotis, non obvertit ferientem alteram, sed iniquitatem ejus obvertit, & rationem prioris alapæ sibi immerito insisteret ab eo poposcit *Joh. xviii. 23.* Non igitur verba Christi, de obvertenda altera maxilla, sicuti & de dimittendo pallio, & de duplicando in pretium postulantis itinere, id quod sonant, significant, sicuti nec superiora de oculo exculpensio, aut nimium amputanda, si nos scandalizent. Sed benigna interpretatione mollienda sunt, & ad nucleum potius mentis Christi, quæ putamen verborum resistendum est. Si non nisi oculi, aut unius nostræ damno constare nobis posset præceptum Christi obsequium, nemo dubitat factum nobis esse debere eorum membrorum jacturam. Sed Dominus oculos nostros erui, aut manum amputari non imperat. Aliud est, quod hic à nobis requiritur. Ita si, nisi invitatis novis iniuriis, veteres leni nequeant, ferendæ utraque sunt, imò & contemnendæ, sed non ferre, & absque ulla necessitate, quod verba præ se ferre

videtur) pericula earum provocanda non sunt. Nec Christus id præcipit, sed prohibet, qui non alia mente utique injurias contemnere imperat, quam ut graviores injurias viam præcludat, quarum, ut ita dicam, cursum, atque impetus patientia leviorum sistitur, & ulteriores (quæ in certamine injuriarum semper graviores esse solent) via præcluditur. Non igitur, qui injurias omnes penitus extinguere nititur, ullas provocari, & quasi propagari imperat. Sed nos à summo jure nostro etiam in gravissimis injuriis nostris persequendo adeo abducit, ut etiam de æquo jure nostro (nec enim vocem aut Epitheton, quod summo ac stricto juri cyponi possit, aliud invenimus) sed in levioribus injuriis decedere imperet. Etenim in gravioribus de isto æquo jure decendi ipsa æquitas, (cujus unus Christus in hoc præcepto maximam rationem habuit) non permittit. Quid igitur? An, quia non nisi leviorum injuriarum exempla nobis Christus proponit, in levioribus tantum injuriis de nostro jure decedemus? *Responsio*: Imo in gravioribus quoque jus nostrum dimittere debet. Nam & graviorum exempla proposuit, atque in iis juris nostri persequutionem per ipsam novæ legis oppositionem tacite damnavit. Sed in gravioribus summi ac stricti dumtaxat, in levioribus etiam æqui juris nostri persequutionem discretis verbis prohibuit ac dimissionem imperavit. Quid obstat igitur quominus, verbi Legislatoris nostri inhaerentes, in omnibus quidem injuriis, sed eo modo, inque gradibus, quos Christus præscribit, de jure nostro decedamus. Non enim in graviorum mentione videmus æqui juris, sed tantum summi, & stricti juris persequutionem nobis indicari. Modus autem persequutionis summi juris, in gravioribus interdicens, hoc loco per prohibitionem etiam æqui juris, in levioribus urgendi, Domino placuit. Non tamen Dominus, aut injurias ipsas, aut modum eas persequendi coarctavit, sed non obscure utrumque distinxit, dum à diverso posteriorum patiendarum modo, ad diversa priorum perferendarum rationem quasi argumentatur. Nam cui in levioribus injuriis etiam de æquo jure decedere imperatur, huic in gravioribus summo jure uti satis interdicitur. Diversitas autem in persequendo, aut dimittendo jure nostro, tam in proposita, quam in eadem opposita Christi Lege manifesta est. In proposita enim summi Juris nostri persequutio in gravioribus injuriis, discretis verbis permittitur. In opposita vere à Christo etiam æqui juris nostri persequutio, aut retentio, sed in levioribus injuriis vetatur. Cujus in levioribus interdictio, illius in gravioribus prohibitionem tacite quidam, sed non obscure tamen, & firmiter infert.

Calluntur autem qui hoc loco Christianis omni penitus forensi, ac judiciali apud Magistratum actione, omni proflus lite interdictum putant. Non magis Lex Christi judicia, quam Magistratum sustulit, nec illos nervos, quibus corpora Rerum publicarum sustentantur incidit. Non actione, aut lite forensi, sed licentia libidine Christus suis interdixit, quæ à eo pusillimum cernitur, cum obres leviores, & æqui juris, statim ad fori strepitum & Judices decurrunt, cum & pericula, & sumptus non exigui suscipiuntur mera obstinatione & perversa litigantium, qui neglectu exigui damni totas interdum Patrimoniorum jacturas redimere nullo negotio poterant. Tunica & Pallii exemplum Christus attulit, quia si ve divitibus, si ve pauperibus damnum ejus magno constare non solet. Divitibus enim etiam præciosi amictus jactura non est difficiles, vihor autem pauperum vestis facile parabilis. Nec ista sæpe cum sumptibus & ærumnis forensibus, atque ipso inimicitiarum malo comparabilia sunt, præsertim apud eos quorum, ut infra videbimus, the-

saurus esse debet in Cælo. Notandum vero Christum ejusmodi litium, quæ non magno damno, aut periculo negligi, aut sopiri possunt, studium, atque licentiam adeo reprehendere, ut ne iis quidem litigandi jus permittat, qui litigandi necessitatem non difficulter effugare possunt, quales sunt ii, qui in jus vocantur ob ejusmodi possessionem, quæ apud eos tanti esse non debet, ut litigent. Pertinebat enim id ad Legis Christi perfectionem, ut ostenderet ea quoque sua Lege damnari, quæ reliquis omnibus legibus licita & legitima & aequitatis consona videntur. Quid enim æqui, & magis Legibus congruum videtur, quam ei, qui tunicam alienam immerito possidet, & usurpet in jus vocanti, apud Judices respondere? De æquo tamen isto jure decedi interdum, Christus possulat, ut gravioribus injuriis, aut incommodis occurratur. Quæ nili in ipsis iniuriis, dum adhuc exiguæ sunt, imo ne injuriæ quidem videntur, sapientiorum patientia & acquiescentia, suffocentur, & extinguantur, inuicem litigantium resistentia, ac perversa, & quasi iniuriarum certamine semper in deterius serpunt; adeo ut cito tandem in mala noxia, & immedicabilia degenerent.

Fateatur autem posse, nec sine causa, alicui in mentem venire, ea quoque, in quibus decessionem de æquo jure nostro collocamus, quæ licet in retinenda tunica nostra juridicum adversus usurpatorem certamen, posse videri summi, ac stricti juris retentionem, aut dimissionem sapere. Tamen summum jus persequi, ac retinere videtur, qui omnem omnino etiam leviorum injuriam ferre recusat, quam qui graviores stricto jure vindicat, ac persequitur. Nos tamen ea, quæ natura sua distant, quamvis prima fronte eadem aut similia videantur, distinguere malumus. Summum enim jus, summam injuriam, aut damnum asserere solet ei, adversus quem eo utimur. At cum ejusmodi leviores injuriæ ferre recusamus, nulla injuria, ac ne damnum quidem ul- lum proprie dictum intentanti injuriam inferunt.

Præterea in illatæ injuriæ summo jure exacta talione, de qua Christus loqui proposuit, ultionis ascerbitas necessario intervenit. At cum tunica proprie possessio apud judicem asseritur, non est illatæ injuriæ ultio, sed inferendæ tantum propulsio, atque aversio. Non igitur heterogenea & plurimum distantia sub earundem vocum involucro miscenda sunt.

Sed ad rem. Nequaquam Christus Discipulis suis vetat iudiciorum aut Magistratus usum, qui in bonum eorum à Deo ordinatus & constitutus est, verum eos litigiosos, & de rebus levioris momenti rixosos juris sui in omnibus omnino rebus nimium retinentes esse non vult; à studio vero summi juris persequendi, adeo alienos esse jubet, ut de æquo etiam jure sæpe decedere imperet. Et quia in hoc Præcepto explicando Magistratus mentio aliquoties à nobis facta est, quoniam summi juris persequutio aut retentio adeo à Christiano prohibita est; queri potest, utrum Christiano Magistratus in iudicando, aut decernendo summo, ac stricto jure uti liceat. *Resp.* Christi Legibus non privati tantum, sed Magistratus quoque tenentur, quamvis in hoc Capite Magistratus seorsim (nisi forte alibi per Apostolos ut Romanor. 13.) Christus nullas leges tulerit. Sed Christus de propriis, & privati; non de alieni ac publici juris retinentia, aut dimissione, propriarumque injuriarum patientia locutus est. Magistratus autem alieni, ac publici juris custos, & exactor, & alienarum injuriarum ultor est. Nihil igitur ad Magistratum ejusque officium tradita hoc loco præcepta Christi pertinent, nisi forte quia privatus, & injuriis forte privatis, ac propriis obnoxius est. In quibus ta-

men (etiam privatis iniuriis suis) dimittendis, aut negligendis, non tam liber, aut sui juris est, quam privatorum quilibet, cui de suo iure decedere licet quantum libet. Magistratus autem, quia publici iuris, & iniuriarum vindex est, sapere ne suas quidem iniurias atque damno, & periculo publico multas relinquere potest. Et tunc enim ad salutem publicam, & iniuriarum coactionem, eos quorum terrore, inultitia compescitur, iniuriis impune non audit, & semper omnibus improbis metuendos esse, nec unquam ita spernendos, ut in uris sese opportuno ultro exhibeant. Quoties tamen abique publico damno & notabili periculo, de suo iure decedere queunt, ipsa Christi officii conscientia admoventur, ut non modo de summo, sed etiam a quo iure suo decedere contendant, atque ita ordinationis divinæ in potestate sibi collata memores sint, ut se discipulos Christi esse non obliviscantur. Minus liberi sunt in alienis iniuriis negligendi, ob munus sibi conceditum functionem. Itaque & summo iure decernere sæpe coguntur, & de aequo alieno iure nunquam decedere possunt. Si tamen plena, & absoluta potestate subiectis præcipue Christianis imperent, possunt interdum, ac debent quoque in favorem æquitatis, summo iuri oppositæ, & à Christo suis commendatæ, de summo, strictoque quamvis alieno iure decedere. Sed nulla potestatis plenitudo efficere potest, ut de aequo alieno iure ipsis decedere unquam liceat.

Ver. 43. Accedit Christus ad tertium Scribarum & Phariseorum commentum, qui *Caritatem* sub Lege, ad proximum tantum, hoc est amicum restringebant. Inimicis denegabant, quos odio prosequendos universe imperatorem esse præ se ferebant. Cum tamen de eo sub Lege nullum extet præceptum generale, imo non pauca præcepta specialia non deint, quæ etiam inimicis benefacere, nec odium, sed amicitiae officia exhibere præcipiunt. Quia vero hoc loco proximum inimico opponitur, consentaneum est, vocem hanc in sensu angustiori sumi, & amicum dumtaxat significare. Quod & exempla à Christo *vers. 46. & 47.* allata confirmant, in quibus Publicanis, qui pro peccatoribus habebantur, eiusmodi in proximum *Caritas* tribuitur & vox proximi per vocabula amicam significantia periphrastice exponitur. Quos tamen non est verisimile alios, præter amicos aut peripnos & qui se invicem redamarent, dilexisse. Non esse igitur istam generalem Legem Moysi, vel inde patet, quod Lex Moysi vocem proximam, quemadmodum & Charitatis officium latus protenderet. Præterea, ut diximus, quod prolesum inimici odium simpliciter & absolute nunquam imperaret. Quapropter hanc Legem à Scribis positam Christus non implet, sed plane tollit, ac destruit. Quippe qui Caritatem adeo universe præcipiat, ut eam vel ad inimicos extendat. Quod tacite ostendit, Caritatem non ad amicos tantum, aut redamantes nos, sed ad omnes alios, etiam alienos protendi debere, posteaquam usque ad ipsos inimicos protensa est. Notandum vero virtutem atque officium caritatis, non eodem erga omnes promiscue modo nobis à Spiritu Sancto præcipi. Sed erga Fratres intensam *Rom. xii. 10. & Pet. i. 22. Ieremie & Cap. iv. 8.* Erga Deum intensissimam *Matth. xxii. 37.* Hoc loco erga inimicum simplicem præcipi legimus, non tamen operum sterilem, nec fucam, sed in benedictionibus, beneficiis, precibus pro iis fundendis exuberantem. Unde apparet, quoties istarum diversarum caritatum officia secum concurrunt, cuiusnam earum à nobis potior ratio habenda sit.

Sed iam ad fructus istius, qui nobis præcipitur erga inimicos, charitatis veniendum est. Primum

enim diligere ipsos *vers. 44.* mox dilectionem hanc non verbis tantum, benedicens etiam malevolis, quibus, ac devotis nos, sed beneficiis etiam malevolos afficiendo, demerere vocat, & apud legem precibus persecutores nostros iuvando, & expromere iubemur. Quæ omnia alius quoque pariter intencio, & quidem in gradu perfectionis præstari, ratio quæ imperat. Sed etiam fratres longe perfectiores ratione exhibere Lex Christi, ut videmus requirit. Quanto flagrantius autem erga ipsos Deum caritas eius relinenda est? Quis vero rationes afferat, quæ nobis inimico dilectionis officium obicem præstare possit. Primum quia sanctorum Dei imitari debemus, ut par est Filios Patris lætari, & deos amari, Deus vero Solis, & pluvie facit, ut & peccatorum aliorum donorum beneficium imperatorum cum probis suis finit. Ita nos caritatem nostram, non ad bonos tantum, & amicos, sed ad inimicos nostræ dignos, sed ad indignos quoque extendere volumus. Cur autem Deus improbos quosque beneficiis suorum una cum probis participare esse finit? Quia est bonus ac misericors, & ut omnes aut aliqui saltem ex his boni, ac digni gratie eius evadant expectat, & expectatione sua non semper frustratur. Ita nos dilectionis nostræ fructum non bonos tantum, sed & malos, & præcipue inimicos nostros participes facere debemus, quia beneficiis etiam inimici ad sanitatem, & amicitiam nostram non raro prævocantur, & ex malis boni evadunt. Quo pacto tanquam genuina Genitoris nostri progenies lineamenta eius mente ac moribus nostris exprimimus, ut merito filii eius vocari possimus. Altera ratio est, quasi amicis tantum, & propinquis ac de nobis beneficiis caritatis officium exhibere, nihil singulare, aut eximium præ cæteris peccatoribus, ac publicanis præstaremus. Quis enim eorum est, qui non eadem officia benevolis beneficiis, aut suo iudicio dignis exhibeat? Nihil in eo laudis, aut perfectionis censetur, quod supra vulgaris moris usum non assurgit, Christiani autem perfectiæ Legis discipulis, perfectam supernam Numinis sanctimoniam, quantum humanæ vitæ ferre imitantibus, supra usitatum & communem pietatis modum scandendum est. Ergo ex perfectionis ascendere debent, quo vulgaris mortalium pietas aspirare nequit, & quo solius Dei ope & auxilio suscitatur, sed & exemplo invitata pietas ascendere sperat.

Jam verò tam ex officiorum inimici Caritati debitorum enumeratione, quam ex ipsis Dei, & eodem proposito nobis ad imitandum exemplo, Scribi & ex totius Religionis analogia manifeste apparet, posse aliquem huic de diligendo inimico Christi præcepto morem gerere, & tamen interdum eundem etiam cum periculo vitæ eius resistere, ut eundem maximo eius malo, ac dolore (dummodo iustum, & legitimum sit) supplicio afflicere.

Officia inimico debita sunt. Primum, hominem diligere; atque eos quoque, quos ordinariè diligimus propter extraordinariam causam, aut necessitatem severissime castigamus, aut maximo malo mulimus. Deinde male dicenti ac devoti nos benedicere, atque etiam bene precari possumus, quod tamen non obstat, quominus impetum malevolentis, aut nos perdere volentis iusto ac legitimo modo repellamus. Non patientiæ tantum, sed & beneficiarum, quantum quidem æquitas permittit, nihil omittendum est, quibus nimis nobis parati, & ad sanam mentem redire queat. Quod tamen nihil impedit, quominus cum nos cum periculo vitæ nostræ adorierent, quæ publicæ, etiam periculum repellamus. Preces pro peccatoribus nostris habere tenemur, quia & Paulus olim persecutus Ecclesiam resipuit,

reliquit, & similibus eius non desunt exempla. Si tamen addit nobis legitima potestas, & commoda occasio persecutoribus eam facultatem adimendi, quâ in insontes Christi oves seviunt, Caritas inimici debita nihil morari debet eorum coercendorum officium. Itaque nihil eorum quæcunque hic inimico præstari imperantur omittere debemus: Sed primum, ea lege, ut occasionem, & facultatem ejus rei habeamus. Nulla enim virtus, nullus habitus, absque oblata ejus excedendi occasione exercetur. Fieri autem potest antequam occasio beneficiendi inimico occurrat, aliquam lædendi ejus necessitatem intervenire, ut mox videbimus. Deinde Caritas, & beneficia inimico præstanda sunt, sed ea leve, nisi quæ gravis necessitas, aut validum impedimentum ea impediat. Qualia multa occurrere possunt, veluti si cum Caritate immixta potius caritas concurret, ita ut beneficia inimico, absque omnis in Deum, aut in fratres & filios Dei, aut in Rempublici officiis præstari nequeant. Ad gravem necessitatem, præscripta hoc loco inimico præstanda officia, impediendum & in aliud tempus differendum, pertinet, si inimicus vitam nostram & res vitâ ciores periculose impendendo repugnandi sibi necessitatem imponat. At eum resistere malo prohibemus. Ita est, sed in ejus generis injuriis de quibus Christus loquitur, & quis contenti imperat. Non igitur in iis, qui contenti nequeunt, nec sperni usquam impendantur, nisi cum iis resistere legitime non possumus. At eundem hominem diligere simul, & lædere, aut etiam interficere; eundem beneficio simul, & supplicio afficere non possumus! Ita est si unum; idemque temporis momentum spectetur. Sed ille ipse homo, qui ordinarie à nobis diligendus, & beneficiis afficiendus est, quando videlicet dilectione & beneficentia nostra indiget, quando & nobis quoque virtutum earum exercendarum copia suppetit; culpa sua potest nobis omnem sui diligendi & beneficiis afficiendi rationem, & facultatem eripere, lædendi vero, & malo mulctandi sui necessitatem imponere. De consilio interficiendi hominis, an unquam à privatis suscipi possit, disceptare nec volumus, nec audemus. Vita tamen nostra sæpe absque isto interficiendi ejus periculo defendi aut servari nequit, quamvis absque occidendi consilio, eandem semper defendi posse consemus. Capitalis vero supplicii sumendi jus atque facultatem, legitime potestati, idem tradidit, qui plenissimum jus vitæ necisque nostræ habet, & qui gladium tradidit, cujus extra capitales penas in pace & extræ defensionis necessitatem in bello, usus nullus est.

Sed hæc ratio ab officiorum inimico debitorum consideratione sumpta, melius intelligitur, si altera ratio ex proposito nobis in tam sublimi virtute ad imitandum Dei exemplo petita, accuratius expendatur. Nulla perfectior erga inimicos Caritas somnari potest, eâ qua Deus erga inimicos suos utitur. Quid? an ideo ipsi nocendi ipsis, aut eos capitali pœna, & severissimis suppliciis plerumque facultas per Caritatem istam adempta est? An non videmus Deum inimicos suos (quantum quidem diligere possunt, aut debent) verè diligere, & tamen eos quando id merentur, & longanimitatem ejus clementiam, ac veniam consumperint, ultimis suppliciis perdere? Dissimile esse rationem Dei absolutissimum jus, & potestatem super creaturas suas habentis excipiente. Quasi ad juris hujus, & potestatis eminentiam nunquam mortales admittere solet. Sed nos juris hujus, & potestatis plenitudine omissa, de sola saltem exercendæ erga inimicum Caritatis, & eundem tamen multis malis afficiendi possibilitate querimus. Possit utrumque ab eodem fieri Dei facientis exemplum ostenditur. Sed nec adeo nostris dissimilia, in

Caritate imprimis præstanda Dei facta sunt, quando nobis ad imitandum pro oñuntur. Cur enim imitari jubemur, quæ imitari non possumus, aut quomodo imitanda sunt, quæ similia esse nequeunt? Illa in luce lætationis afficere, non est hujus loci, & cuius virtutibus pœta argumenta sufficiant.

Illud monendum superest, versutissimo Satanz artificio fieri, ut non præstas, ac Divinæ Lex Christi, quæ tribus articulis Capitibus comprehensa est, aut omnino negligatur, & non exerceatur, aut observandæ ejus ne citius non alia conditione mortalibus imponatur, quam si ordinationes Dei humano generi plane necessariæ convellantur, quasi Legi Christi nullo obtemperare queat, nisi Leges Dei, & virtutis ejus ordinationes contemnat, & potestatem ab eo sibi constitutas, pro profanis habeat. Ut Lex Christi negligitur, & non exerceatur primum per eos efficitur, qui postissimas Leges Christi pro consiliis habent non pro Præceptis. Deinde per eos, qui Præcepta ista Christi non omnibus in universum, sed Apostolis tantum, aut Pastoribus populi Dei, aut Predicatoribus Evangelii tradita asserunt. Nec minus per eos, qui Legi Moysi nihil esse additum, sed eam dumtaxat à commentis Scribarum repurgatam contendunt, & interim Legem hanc observari aut per eam justificari quæquam non posse, dictum alicubi à Spiritu Sancto libenter arripiunt, ut liberos sese, ac solutos tam difficultum præceptorum observatione censere possint. Ut vero lex eadem Christi non alia conditione omnibus observanda proponatur, quam si nobilior pars mortalium & ipsius Dei ordinationes humano generi, & optimo cuique mortalium, atque adeo ipsis Christianis plane necessariæ ab Ecclesia Christi excludantur per illos quamquam aliud agentes, & nihil minus quam Satanz gratificari volentes, Saran efficere laborat, qui Magistratus potestatem, cum omni ipsi à Deo concessio pacis, bellique jure, ab Ecclesia proficiunt. In quo versutus hic Spiritus suum impium, & Antichristi sui negotium agit. Suum; ne nomen Patris illius Cælestis, per ipsius perfectissimi Regni totum in Orbem perfectissimum adventum unquam sanctificetur, aut sanctificari possit, neve voluntati ejus, potende in terris (ut in Cælis geritur) mos geri queat: Denique ne unquam Regna Mundi, Regna Dei & Christi ejus evadant. Antichristi autem imprimis per hoc Satanz artificium opera navatur, cujus præcipue interest Regnum & Ecclesiam Christi ejusmodi potestate in perpetuum exarmari, cujus solius violentia is tyrannidem in decepto & subjugato Orbe occupavit & hucusque exercet. Non quod Regnum Christi, aut Ecclesia ista potestate ad sustentationem aut propagationem sui prorsus indigeat, sed quia illegitima Antichristi violentia, supposito tali, quali hactenus Deus in Terris usus est, regimine, absque ista legitima potestate frangi penitus & extingui nequit: & objecta pessimis artibus resistendæ, recipiendæ, propagandæ veritati, immensa molis & vix superabibilia impedimenta, si plane recipi & propagari debeat, legitimæ potestatis æquitate, removeri necesse sit.

Porro in hoc errorum & veritatis certamine legitimæ potestatis non aliud est officium, quam participus inter se committis, ac dimicantibus plenissimam præstare libertatem, nec ulli eorum etiamvis justiorum causam habere videatur, potestatis suæ arma commodare. Non est enim periculum, ne veritas suis armis hoc est rationibus & argumentis defensas vincat, aut succumbere possit. At eadem ab erroribus favore, & potentia Magistratus armatis, sæpe indigne præmitur; prout tot sæculis oppressa est. Nihil autem

autem est, quod quis vereatur, si veritatis viribus, quæ per se ipsæ validissimæ sunt, aliquod ex potestate Magistratus administratum adiciatur, obsecratum ut veritatis victor am. Nam neque nos causæ veritatis defendendæ vim atque potentiam Magistratus adiungi potuimus. Pacem tantum, & libertatem, ut veritati suis armis uti tuto liceat, optimo iure imploramus. Neque vero Magistratus, cumque puræ veritatis lumen illuxerit, veritatis armis suæ potestatis arma (quippe non modo superflua; sed noxia) adunget. Id tantum sui muneris esse putabit prospicere, ne veritas illegitima violentia opprimatur, cui ut integra victoriæ laus, & illibata maneat, nullam & ipsis erroribus vim terrentæ potestatis inferri patietur. Quemadmodum Principes in veritione, à comitibus, quos delectationis suæ participes esse voleant, nolunt sibi præscripti interfecitæ scilicet laudem, aut voluptatem, quam venabulo suo excipiendam destinant, & si quis forte ardore desiderium eorum frustretur, impacientissime ferunt; ita Deus mentium Rex unicus, qui pretiosissimis veritatis, ac Spiritus sui armis mentes hominum, illibata eorum libertate, venatur, impacientissime fert, divinis ac spiritualibus suis, atque ab omni violentia alienissimis armis violentam Magistratus potentiam interponi, imo vero præcurrere. Quid enim opus est certissimum Dei, & veritatis prædam, cælestis, & salutari Dei venabulo destinatum, ignobili, & noxio terrentæ potestatis telo coniecto, intercipere? Hæc de Magistratus in Ecclesia retinendi necessitate, utilitate, & officio paucis deliberare volumus, ut Lectori pateat quemadmodum in Legge & præceptis Christi nihil est; quod Magistratum ex Ecclesia extirpare possit: ita in Magistratus officio nihil esse, quod Christi legibus, quas in tota illa concione proponit, repugnare videatur.

## CAPUT VI.

**I**mperata Caritate perfectissima; quæ usque ad inimicos diligendos extenditur, nunc ejusdem Caritatis partem nobilissimam quæ in largienda Eleemosynâ cernitur, ab omni imperfectionis fæce, divinus nosse Legillator expurgat. Ut enim puro auro, & argento ignobilioris metalli scoria admixta, ipsum aurum, & argentum vilius reddit, ita cælestibus virtutibus terrentæ laudis annexa ambitio, plurimum puritatis & pretii detrahit. Vetat igitur Dominus nostram eleemosynam coram hominibus, hoc est in conspectu eorum fieri, non simpliciter, quia sæpe vix fieri potest, ut tam laudabile factum conspectum, aut conscientiam aliorum effugiat, sed ea mente, atque proposito ut ab hominibus conspiciatur. Ostendit autem modum largiendæ eleemosynæ *vers. 3.* his verbis *To dante eleemosynam, nesciat sinistra tua, quid faciat dextra.* Quæ verba figurata sunt, nec proprio sensu explicanda, licet illa supradicta, de exculpando oculo, vel amputanda manu, si nos scandalizent, aut de præbenda altera maxilla insipienti alapam, & dimittere pallio postulant tunicam. Utrobique enim præcepto, quod iniungitur, supponi videtur falsa hypothesis, nisi quod in primo exemplo diserte exprimitur hæc hypothesis per verba *si te scandalizaveris*, in posterioribus autem tacite subauditur, nimirum in præbenda altera maxilla, si fieri aliter nequeat, ut vindictam talionis effugiamus; in dimittendo pallio, si aliter litis necessitatem evitare non liceat. Quæ utrinque falsæ sunt hypothesis, cum nec oculus, aut manus quemquam proprie scandalizet, nec ista sit sola, & unica via vindictæ, aut resistentiæ prohibitiæ effugiendæ, ut novam injuriam altero provocemus. Ideo in verbis istis non id,

quod sonant, proprie ac præcise imperatur; sed aliud, quod emphasi suâ expriment. Ita in præsentis exemplo *nesciat sinistra tua quid faciat dextra* subauditur tacita hypothesis, si utraq; manuum propriæ, & ab altera separatæ scientiæ capax sit; quod nisi suppositis, quæ vocant, non competit. Ut igitur in primo exemplo, omne genus etiam carissimæ cupiditatis, quali violententer releccandum, ut in secundos, & tertio, omni priorius meliori modo talionis, & injuriarum certamen effugiendum, ita in hoc, quod nunc explicamus præcepto, omnem, ut avertit, lapidem movere debemus, ne eleemosynam nostram ostentemus, sed tam quantum possumus à conspectu hominum amoveamus, ut (si fieri possit) soli Deo nota sit.

Rationem autem Legis suæ assertit ad persuadendum menti nostræ, id quod fieri jubet, efficacem, ne mercede virtutis huius, quæ apud Deum maxima, & certissima nos manet, excidamus. Ex huiusmodi vero rationibus patet Legum Christi naturæ, quæ non invitos homines metu præsentis supplicii cogunt, sed sponte persuasos spe futuri, ac cælestis præmii maximi, & certissimi invitent ad obsequium. Rationis autem huius est summa æquitas, & in ea latet non exiguum solatium nostrum. Cum enim ex animo facta, & virtutes nostræ æstimentur, nihil æquius est, quam ut quisque id quod suo impendio quærit, æstimator & accipiat. Qui igitur per eleemosynam laudem, & gloriam terrenam venantur, præsentissimum impendii sui præmii accipiunt, & quasi aliunde non expectatum, ipsi sibi donant. Cum in ipso eorum facto, eorundemque opera, conspectui hominum exposito, merces, quam querebant, facti ipsorum consistat. Quo præmio accepto, quid habent juris ad expectandum illorum præmii, qui per impendia sua solam Dei gratiam & beneficentiam quærant?

At enim occurreret quispiam, nihil impedire quominus & apud Deum præmii, & apud homines exultationem honestis actionibus nostris aucupemur, cum virtus non apud Deum tantum, sed apud homines quoque splendore suo fulgeat, & ex eo ipso, quod homines nostra opera videant, gloria Dei emergat *Matth. v. 16.* ita ut per objectas oculis mortalium bonas actiones nostras ipsius Dei gloriam quærere videamur. *Resp.* Primum Deus in disponenda sibi mentium nostrarum castitate selsus quasi zelotypum esse non dissimulat, nec ferre potest, ut quisquam amorem, & curam placendi, sibi uni debitam, inter eam, & homines pareatur. Qui igitur cælestis præscriptis virtutibus, non Deo tantum, sed & hominibus placere contendit, & apud ipsos gloriam, & præmii quærit, & statim accipit, is studium, & affectum, uni Deo debitum, in Deum simul, & homines dividit; ejusque rei, quæ tota Deo debebatur, partem subtrahit, ut in homines conferat, quo facto Deus non potest non offendi, nec levius culpa ista castigari potest, quam si Deus hominibus, præmii apud mortales captantibus, salvo ipsis relicto mercedis quam quærent, imo vero ipsi sibi præmaturè fursunt, solatio, præmii suum, quod à gratia ejus expectandum erat, subtrahat, ac denegat. Secundo. Nunquam bona fide studium, & affectus, respectus, & cura placendi inter Deum, atque homines dividitur, qui longè plus hominibus tribuatur, quod neque absque injuria Dei fieri potest, cui si non plane totum, at saltem longe maxima pars istius debiti debetur, & ipsis hominibus noxium est, quia vel invitos, atque imprudentes, in præsentis, ac terreni, quam in cælestis præmii expectationem longe magis propendere efficit.

Accidit autem id, eo quod ubi in proprio appe-

teus carnalis obiecto voluntas nostra rationalis cum eo in unum, idemque conspirat, longe maior inclinatio, & intensior actio subsequitur, quam cum sola rationalis voluntas, aut quiescente, aut etiam remittente appetitu, fertur in suum proprium, hoc spirituale obiectum. Qui igitur bene agendo querit ut hominibus simul ob presentissimum, & visibiliter mercedem, & Deo propter invisibile, & in longum saepe tempus dilatum premium placeat dum hominibus se vendit, non rationali tantum voluntate, sed & carnali appetitu eo ducitur, & longe magis inclinatur, dum autem Deo placere contendit, sola rationali voluntate, non autem si simul appetitu qui iam totus circa terrenum bonum cohaeret impellitur, ideoque long. debilius in id quod agendum est, propendit, atque operatur. Saepe etiam, ne dicam semper, contingit, ut carnalis terrenorum appetitus, in una eademque actione cum rationali spiritualium, ac caelestium voluntate mixtus, non modo istam ipsam voluntatem rationalem, ut in loquar, partem, quae in sola caelestium intentione est, inficiat, nec satis putam reddit, sed etiam plane eiciat, atque exturcat, non tam idem quod carnis appetitus erga voluntatem rationali naturae suae communis sit (potest enim interdum à ratione cohereri, acciturai, ita ut ipsi in spirituale suum obiectum intenti, paucat, aut certe non oblietetur) quam idcirco quod in proprio sub carnalis boni obiecto regnet, quodvis ad illud confectandum ipsi suam voluntatem rationalem pertraxit, aut etiam ulterio ad illud inclinatum invenit. Itaque cum ratio, & voluntas carnalis aliquod bonum confectandum iudicavit, quumvis una eadem cum ipso spirituale quoque ac caeleste bonum & quidem principalis & maiori studio consecrari decernit, tamen innato appetitui pondere ad illam carnalem propositi boni partem, vel invita longe violentius trahitur, & inclinatur, cum homo ex duabus quodammodo naturis carnis & spiritus concretus, longe validius in ea propendat, quae carni simul & spiritui, quam in ea, quae spiritui duntaxat expectanda sunt. Ergo ipsi appetitus pravus, & improbitas impedit, quominus & ad Deum una, & apud homines praemia benefactorum nostrorum capere possimus, quia efficit ut eiusmodi bona opera in gratiam hominum potius, quam Dei suscipiamus, atque ita merito parato nobis apud Deum praemio exedamus.

Quid igitur? rogabit quispiam: Non licebit unquam nisi in occulto virtutum alius exercere, & idcirco nobis Deus debita virtuti praemia denegabit, quod eam paucis, aut pluribus mortalium consensu exerceverimus? Minime gentium. Non vetat nobis Deus simplicem, & non affectatam mortalium conscientiam, vetat ostentationem, & affectationem, quarum utraque à sapientioribus quoque mortalium damnatur. Et ostentatio quidem propter superbiam odium, affectatio vero propter ineptias contemptum omnium meretur. Satis virtuti in seipsa superest virium, quibus se notam omnibus, & notabilem reddat, nihil indiget astituta ostentationis ope, & suspensa ut agnoscatur haedera. Nec latere potest, aut solet, quumvis non venditetur, neque ex professo spectanda oculis omnium obiciatur. Hanc igitur bonorum operum nostrorum simplicem, & in affectatam notitiam Deus non prohibet, nec improbat, haec nos vere non Deo tantum, sed & hominibus commendat. Et ut iam tandem ad alteram propositae supra objectionis partem accedamus, ex hac noticia duntaxat gloria, & glorificatio Patris caelestis emergit, quando homines vident veram & inafectatam cuiusque virtutem (nam affectata, & ostentata ne pro virtute quidem plerumque habetur) quae, tametsi praematur, aut certe non ostentetur, latere

tamen nullo modo potest, sed oculis hominum, & ote occurrat, Deo quoque ipso adjuvante, ac volente, & quippe longe clarius, quam ulla hominum ostentatio possit, oculis omnium conspiciendam praebente. Contra affectatam (quam Christi us hyocritiam vocat, & ostentaticem sui virtutem) ne homines quidem interdum pili faciat, tantum abest ut adiuvantur, aut ob eam Deum glorificent.

Sed & illud quoque in hac questione notandum est, non praecipue nobis à Christo, ut omniem omnino virtutem, aut omne bonum opus nostrum premamus, & occultemus. Sunt enim virtutes, quae occultari propter actionum suarum naturam, in propatulo posita, nequeunt, sunt quae propter adfectionem mentis non debent. Documento est, quod ne in ista quodam tripli bonorum operum, quae Christus occultari praecipit, genere, actiones nostrae semper celari possint, aut debeant. Nec eam publice, & cum omnibus communes elemosynae, nec publicae preces, nec publice indicta cunctia in arcano exerceri possunt, aut debent. Loquitur igitur Christus de privatis elemosynis, privatis precibus, privatis ieiuniis, in quibus videlicet aliquid magis aliis praestare nitimur, & peculiariter apud Deum mercedem quaerimus. In his enim duntaxat ostentationi locus, quam Christus redarguit. Possunt igitur homines reliqua nostra opera oculis omnium (ultra ostentationem tamen) obvia videre, & in iis ansam glorificandi Patris caelestis invenire, tametsi eorum oculis subtrahantur privatae nostrae pietatis, in quibus praeter aliis excellere cupimus, officia. Certare enim nobis cum aliis de praecipitum virtutum excellentia, non permisum modo, sed inunctum est. Sed certaminis huius deus, & dignitatem, ac vel minimam praeter aliis excellentiae laudem, ostentare vetitum. Quo magis mirari deest, quid iis in mentem venerit, qui in Christiana Ecclesia perfectiorem pietatis gradum praeter aliis omnibus confectandum procelli, habitu, cultuque corporis horrido, & mille aliis externae sanctimoniae signis, oculos omnium in se convertere & quasi perfringere conati sunt. Alios columinas ascendere non pudit, ut in iis tanquam candelabris, similibus columnarum suarum mortaliis, praelucerent. Hos profecto ista praepcepta Christi non legisse, aut certe non considerasse oportuit. Et tamen o tempora, o mores, nescio quatenus putide affectatae sanctimoniae perfectione sibi omnino placere, atque adeo superbire audent potentissimae in orbe Christiano Ecclesiae! Superest ut solatium insigne nostrum, quod in ratione praepcepti sui à Christo allata, latere diximus, paucis attingamus.

Ait igitur Christus Deum virtutes istas, quas nemine nisi ipso confuso exercemus, nobis publice, & omnibus nota mercede (cuius *Jo. 4. 26*) repensuram. Magnam fore mercedem hanc vel inde patet, quod publice, & in conspectu multorum representanda sit. Interest autem gloriae, & Majestatis summorum Principum, dona, sive praemia, quae in publico conferunt, ne sint exigua. Certitudo vero huius mercedis inde confirmatur, quod Deus damnata atque impendia in sui solius gratiam suscepit, nunquam abire sinat irremunerata. Hoc ipso igitur ad mercedem eorum obstringitur quodammodo Dei bonitas: quod nisi eam ipse representaret, periret istis hominibus necessario, id quod misericordiae eius crediderunt, quod impossibile esset. Nul- lum igitur de praemii huius sive magnitudine, sive certitudine dubium reliquum esse potest.

Verf. r. Alia virtus, quam Christus in occulto exercere imperat, est *Sanctitas precum*, & quasi caeleste cum

cum Deo commercium. Non publicas autem, vel status temporibus cunctis assignatas, sed privatas, & extraxor quas intelligit, quibus pietatem suam, & frequentem cum Deo commercium laniari laqueatam cunctis palam offendere h. p. citat conabantur. In hac de Precibus doctrina primum, quid nobis cavendum sit docet. Deinde modum orandi, & formulam precum instituit.

In his, quæ cavenda sunt, primum eandem (de qua jam plus latè diximus) ostentationem ponit *vers. 5. & 6.* & quomodo fugienda e docet, rationem præcepti sui eandem addens, de qua latè jam locuti videmur. Secundo. Multiloquium inprecatione verat *vers. 7.* Quod præceptum prudenti Christianæ apertius est necessarium plures ob causas, quarum aliquas Cæcilius attigit, alias retinet, verum subintelligit. Causarum quas attingit prima est. *vers. 7.* quia loquacitas in petendo apud Deum ad impetrandum nihil proficit. Hic enim hic mos Ethnicorum, qui falsa apparentia ex multiloquio alto utilitatis, quod ita facilius errandi sint, spiritus decipiunt. Quos imitantes Civitas *vers. 8.* prohibet, ideo quia illis hoc non prodesse non obicere significavit. Altera est eodem *vers. 8.* quia eorum, quibus indigemus, exacta, & prolata enumeratio superflua, & non necessaria est; cum ea omnia etiam absque precibus nostris Patri Cælesti longe quam nobis notiora sint. Subintelligere vero Christum causas alias, quas retinet, ex eo colligimus, quia & ea quæ brevis (qualem infra præribus) oratione petimus, probè novit Pater Cælestis nobis necessaria esse, & tamen ea petere quamvis breviter præcipit. Oportet igitur multiloquium à Christo non ob eam solam causam damari, quia superfluum, & non necessarium est: sed & quia manifestè vitiosum, & noxium. Vitiosum vero videtur ob summam anti Principis Mælestrem, qui licet Paterni auctoris significat ne aditum nobis ad se non difficilem aperit, reverentiam tamen postulat, ac timorem. Tota quidem vitiosura, in qua negotium salutis nostræ peragitur, timoris, ac tremoris expertis esse non debet. Sed præcipue cum Deo, quasi præsentem, & in rem præsentem vocato, commercium, & supplex eius alloquium animam postulat mira quadam nec facili arte ad tam sanctum opus instructum, ac præparatum. Quod si difficile est animam in eum statum componere, ut plenam divine gratiæ fiduciam, metu, ac veneratione tanti numinis (ita uti docet) temperatam ad preces asseramus: longe difficilius est eum in hoc statu longo tempore retinere, quod multiloquium sine causa producit, & extendit. Et si melius est à precibus abstinere, quam eas in composito animo aggredi, melius etiam eas abrumperé, quam satiescente compositi animi statu continuare. Unde patet brevis in precibus quam sit necessaria. Præterea multiloquium, & garrulitas nimis cuiusdam familiaritatis signum est, nec reverentiam ejus, quam tali alloquio obtundimus, revocet. Quæ multiloquii in precibus adhibuit vitia, & abusus retineat Christus, quia manifestè cunctis patere possunt. Satis habuit causas istas, & necessitates, quæ multiloquium in precibus veram conciliant, removere, & nullas esse ostendisse.

*vers. 9.* Postquam præmonuit Christus, quæ nobis in Precibus cavenda sint, modum, & formulam orandi præscribit. Quam huic orandi modo, quem *vers. 7. & 8.* damnavit, manifestè opponit. *vers. 9.* per verba *Sic igitur orate vos.* Ubi quis non videt breviter orationis commendari, & oppositum multiloquio. Atque hoc primum in generali formulæ huius consideratione observandum est, editum in ea esse specimen, plurima, imo vero omnia, quæ nobis à Deo sive optanda, sive petenda sint, mira brevitate complexum. Alterum quod hic in ge-

nere considerandum est, quia Christus in ea formula petendorum præmisit, quæ ad gloriam Dei spectant propriis nostris necessitatibus. Quia enim Deum supra nosmetipsos anare obtingitur, prior & antiquior nobis esse debet cura eorum, quæ ad Deum, quam quæ ad nos pertinent: præcipue enim amor Dei & gloriæ ejus sit compendium atque quædam res nobis desideratiles, & maxime necessarias. Quæritibus enim præmam, & ante omnia, regnum Cælorum, & utilitatem eorum, cetera omnia, quæ, utique nobis utilis, aut necessaria sunt, liberaliter accedunt. Quæ tamen præmia o contemnet omnia, aut vel impendimus velis optari possunt. Tertium est, quod ita ipsa orandi formulæ à nobis nascantur exigit, ut non modo erga Deum (quod jam ostendimus), sed & erga proximum debitis detingatur obsequiis (quod ipse Christus docet *vers. 14. & 15.*) atque ita necesse tamen nobis imponit plenè illi legum divinarum obsequium.

In speciali huius formulæ consideratione illud principio positum occurrit, quod per verba *Pater noster, qui es in Cælis* designatur. In quo videmus primum nostræ terrenæ, vilissimæ, atque infimæ sortis, cuius nobis non concti esse non possumus, cum supremi Regis cælestis Majestati collatæ, antithesin. Deinde ingens, & incomparabile eiusdem Dei beneficium, quod paterno erga nos affectu nobis, infra suam eminentiam, & Majestatem tam immensi præcipio subsidentibus, & abjectis, aditum ad se in omnibus necessitatibus invocandum aperuerit. Quid enim nos miselli homines, pulvis, & umbra, in hoc intimo, & vilissimo elemento cito dispares, commune habere poterimus cum omnium Cælestium Regum Rege, & Universalis Domino. Et tamen ille prior ultro Paternum nobis amorem obtulit, divinitus promissis nos ad amorem sui mutuum provocavit. Cuius amoris nostri erga se exprobandi, tradita per Christum divinitus lege sua, copiam nobis fecit. Nec enim grave iugum per Filium suum imposuit, sed nimium suave, ac molle, nulla violentie duritie asperum, sed ingentibus beneficiis simul, & promissis nos ad mutuum erga se voluntatem, ac benevolentiam benigne invitans, ut id in gratiam ejus suscipiamus, quod nos, non modo in hac vita felices, & quasi Angelos, immo divine naturæ participes, sed etiam in æternum beatissimos efficere potest. 2. *Pu. 1.* Quod amoris nostri erga eum officium ut exigue vires nostræ præstare possint, operam insuper suam benigne promissit, implorandam tamen à nobis vult, & præcipit, ne incognita, & inobservata gratia ejus incogitantem, & inadvertentem nostram effugeret; simul ut novis subinde beneficiis veluti simulacris, tanto constantius in hoc testandi erga eum mutui amoris articulo decurreremus.

Quemadmodum igitur in huius Orationis limine, duo supra dicta nobis notanda sunt; ita deos in animo nostro habitus procreare debent. Primus est protunde humilitas, ac demulctio animi nostri habitus, in quem nos semper equidem, sed maxime quando Deum alloquimur, componere debemus, qui ex immensa vilissimæ sortis nostre ab infinita Dei eminentia, & transcendente distantia nascitur.

Alter est effusissimi in mutuum grati animi vicem, amorisque, & pietatis erga Deum affectum studi contentio, nullis paucis viribus, ac tota mentis in id unum perpetuo inclinata, quæ ex collatione in nos beneficiorum, & oblationum immensæ magnitudinis, simul ex ipsius Dei gloriosissima pietatis, ac pulchritudine excitatur. Atque hæc etiam ad preces præparationis brevis compendium.



*Vers. 9.* Primum eorum quæ nobis petenda proponuntur est Gloria Dei, & nominis ejus laudat apud omnes celebratio, prædicatio virtutum ejus 1 *Per. 11. 9.* & magnificentium operum admiratio in nostris, atque omnium mentibus excitanda. Quia enim nos à tristi tenebrarum caligine in admirabilem lucem suam transtulit, exigit hoc à nobis officium Paternæ ejus beneficentia. Quamvis autem gloria soli Deo competit, ita ut hac parte orationis non aliud optari, vel peti videatur quam is fructus, quo soli Deo triui fas est, multum tamen nostra quoque interest, ut Deus fructum hunc, qui ei præ omnibus debetur, assequatur. Nec enim cum plane assequi vult, nisi ejus Regnum adveniat, & in obsequium ejus cuncti redigantur, ita ut neque terrestrium, neque Cælestium quisquam sit, qui ejus voluntati morem non gerat. Qui status rerum cum lumina nostra beatitudine conjunctus est, ut id, quod hactenus primis orationis partibus petitur, fieri non minus nostra, quam Dei interfit. Unde patet nobis in Christo eam cum Deo conjunctionem intercedere, ut negotium Dei agere, aut operari ipsi navare nequeamus, quin nostrum proprium negotium agamus, & nostris commodis operam damus.

Alterum ex iis, quæ nobis petenda sunt, est *Adventum Regni Dei vers. 10.* In quo videndum est, quod hoc loco significet Regnum Dei. Per quas voces non aliud intelligi videtur, quam Regnum Dei in terris. In Cælis enim Regnum Dei, & quidem plenissimum, ac perfectissimum est, atque erit semper, nec ullo adventu indiget, quod tertia pars petendorum infra non obire astringit. At in terris, quamvis Providentia, & gubernatione Dei cuncta potentissime regantur, non tamen plene, & perfecte Deus regnare videtur, quamdiu Regnum Satanæ, certo consilio, & permissione Dei in hominibus regnantis, durabit. Deinde Regnum istud in terris non proprie dictum, sed per translationem intelligitur. Proprie dictum est, quod vi coactiva gubernatur, sive illa vis sit divina, sive humana. Improprie dictum est Spirituale, & violentiæ coactivæ expert, quale est Dei in Ecclesia sua, aut Satanæ in filiis inobedientie. Regnum igitur proprie dictum etiam in terris Deus retinet, & Satanæ (ut solet) mentitur *Luc. 11. vers. 6.* quod ipsitradita sit potestas Regnorum Terræ, cui vult, conferendorum. Nec igitur istud Regni Dei in terris genus adventu ullo indiget. Superest ut Regnum Dei Spirituali Satanæ Regno oppositum hoc loco intelligatur, quando Deas in cordibus fidelium suorum regnat, & illi vicissim imperium, ac leges ejus suscipiunt, & obsequium ejus quasi induunt, & Populus, atque Ecclesia Dei, hoc est, Spiritualis Respublica, & Regnum Dei sunt. Hujus igitur hominum cætus molli, & Paterno Dei, ac Spiritus ejus regimine gubernatur imperium, Regnum Dei vocatur, & Cælestis, aut Cælorum Regnum, partim ab ipso Regis Cælestis regimine, quod in isto Populo exercet, partim à beatissimi, & quasi regii status in futura vita felicitate, quæ huic Populo destinata, & promissa est (quæ etiam in Sacris Literis Regnum Cælorum, & Regnum Dei vocatur) ad quam felicitatem regimen illud, & gubernatio Ecclesiæ viam ostendit, & quasi manu ducit. Manifestum autem est, quando adventus ejusmodi Regni à Deo peti jubetur, istud Regni genus nondum venisse, atque in Terris nondum esse. Quid igitur? Nullamne Ecclesiam Dei,

nullos homines, qui metu, amore, ac reverentia Dei regerentur, tunc fuisse censuimus, cum Christus legem hanc orandi præciberet? Verumeminus animadvertendum est Regnum istud Dei admittere multos gradus, inter se adeo diversos, & impares, ut quamvis in omnibus spiritualis ista gubernatio Dei locum habeat, ejus respectu etiam infimus gradus Regnum Dei dici possit, tamen respectu superiorum graduum, inferiores vix Regnum Dei dici posse mercantur. Exempli gratia. Ante Abrahamum non defuisse homines, qui instinctu, & Spiritu Dei regerentur, Enoch, & Noë exempla ostendunt. Sed illa Dei gubernatio, & gratia ad paucos pertinuisse videtur, antequam Deus ex Abrahamo integram, & numerosam gentem exstaret, in qua celestem suum regimen peculiari modo exerceret. Quis non videt illud paucorum regimen, nullis certis legibus, aut paucissimis administratum, respectu illius gubernationis populi, quæ latè per Moysen legibus instituta est, ne Regnum quidem dici meruisse? Ita illud regiminis genus, quod sub Moysè ad unam dumtaxat gentem adstrictum, & intra angustos unius regniatule fines conclusum, præterea legibus imperfectioribus, & quarum magnam partem Deus mox antiquaturus erat, gubernatum fuit, comparatone illius regiminis, quod per Christum in omnes Gentes, ac Populos extendi, & iisdem, quibus Solis cursus, finibus terminari, præterea divinissimis, & æternis legibus gubernari, longe præstantioribus, & plane regis promissis sanctiri, & confirmari debuit. Regni Dei, & Regni Cælestis nomen, Christi gubernationi debitum, vix usurpare potuisse? Tempore igitur Christi, cum hanc precandi formulam traderet, Regnum illud Dei in præstantiori gradu consideratum nondum fuisse, & adventum ejus optari, ac peti potuisse, manifestum est.

At ena Objicit quispiam; Cum Religio Christi paucissimis post annis toto orbe propagata est, Regnum illud Dei jam tunc advenisse. Quis igitur locus post unum seculum à nato Christo exactum, huic petitioni relinqui potuit, aut quomodo tunc adventus Regni Dei optari, & posci potuit, quod jam advenerat, & toto Orbe vigeat? An ad paucos istos annos, antequam Christi Religio propagaretur, usus istius traditæ à Christo precandi formulæ durare debuit? Hic illud responderi nequit. Regnum Dei tunc perfectissimo modo adventurum, cum homines, qui ad istud Regnum pertinent, in regiam illam, & æternam felicitatem transferrentur, quamvis ista veritate verius nihil sit. Nec enim frustra paulo ante diximus, ac demonstravimus, Christum hoc loco de terreno, hoc est, quod in terris locum habeat, Regno loqui, cum obsequium voluntati Dei (quod ad istud Regimen pertinet, imo ejus anima est) in terris peti (ne mox videbimus) in tertia formulæ hujus petitione imperatum sit. Necessè igitur est, si formula ista locum habere in Ecclesia perpetuo debeat, ut saltem felicius Regni Dei status in terris subinde optari, sperari, atque posci perpetuo possit, quam fuit tempore Apostolorum, & per tot elapsa secula, usque ad tempora nostra, & fortasse ulterius. Nec videtur à nobis exegisse Christus, ut petamus impossibilia, aut quæ ob destinationem Dei alter eventura sunt. Quamvis igitur nunc quoque Regnum Dei sit in terris, & longe ante nos Christi, & Apostolorum tempore advenit (nec enim falso Joannes Baptista, & ipse Christus illud primum appropinquare, dein & adve-



advenisse asseruerunt, quia paulo post eorum tempora Religio Christi per omnes Gentes diffusa est) tamen hunc respiciamus, iam inde ab Apostolicis temporibus uique ad nostra, miserrimum Ecclesiæ statum, quæ primum acerrimis persecutionibus in terris concitata, quamvis interea exteriorum hostium magnificè victrix, mox tandem suisque vitiis, & dissidiis victa, tyrannidem Antichristi, terrena violentiæ favientem, maxima sui parte, ne dicam tota, admisit, item si reputemus tot Gentes, quibus nondum lux Evangelii affluisit, tot alias Christianas olim. nunc Mahometis peste afflatas, reliquas Christianarum partim tyrannide pene omnes oppressas, partim terrarum caliginè sepultas, & in dissoluta vitæ hæcigia prolapsas; hæc, inquam, omnia si consideremus, reperiemus gravissimas causas, cur & ante per tot secula debuerint, & nunc quoque cebeatit veri Christiani longe meliorem, & florentiorem quam fuerit, aut sit, Ecclesiæ statum, (qui Regnum Dei merito dici possit), à Deo ardentissimis precibus expolere.

Neque vero desperandi causæ illæ sunt; plurimæ sperandi. Regni Antichristi abolitio, Iudæorum conversio nobis prædicta, imo promissa sunt. Neutrum horum absque pulsa ex Ecclesiæ errorum caligine evenire potest; quia & Antichristi apostasiam, & Iudæorum (præsertim post eversam eorum Rempub.) incredulitatem errores post obitum Apostolorum in Ecclesiam densò agmine irruentes peperere, errores & sustinent. Per hanc veritatis victoriam, & triumphum, suppressam tandem, & oppressum Regnum Dei resforescet, ac redintegrabitur, ut dici possit, illud iterum in terris advenisse.

Rogabit quispiam, Ergò post hunc tandem adventum huius orationis à Christo præscriptæ particulæ locus non erit? Resp. Sed & in florentissimo Ecclesiæ statu istiusmodi Regni Dei gradus dari possunt. Facilius est enim veritatem Religionis Christianæ ab errorum maculis repurgatam recipere, quam secundum eam vivere. Nec statim in Ecclesia, ubi vera voluntatis Dei notitia ab omnibus recepta fuerit, omnes illico, & quidem perfectè ipsi morem gerent. Erit semper locus profectui, & incremento Regni Dei, ut ante illum cælestem ejus adventum nunquam evenire possit, quin in terris majus, & perfectius subinde voluntati Dei debitum obsequium optari, atque à Deo peti possit. At hæc reductis, ac reditivæ veritatis tam blanda spes multis suspecta est. Quamobrem vero? Quia regnum errorum per tot secula firmiter coarctuit? Plura secula Regnum Paganæ Idololatriæ numerabat, & tamen per Christianam Religionem, licet Antichristi vulnere fauciam, & languentem, eversum esset. Quantum virum accedet ipsi à tam diuturna ægitudine convalescenti, & liberatæ? Nec erroris Regnum adeò altas radices egit, quin, ut omnia humana, subitæ mutationis turbine everti possit, quia humanis dumtaxat viribus suffultum est, ac ne iis quidem validis, & integris. Per florentis olim Romani Imperii potentiam, & mox orbi Christiano infusam barbariem conscientiarum tyranniam, & factiosa Conciliorum decreta stabilita sunt, ac per multa secula steterè. Nunc collapsa tantæ potentie mole, pulsa passim bonarum artium ignorantia, & barbarie, & clarissima genuinæ Sacrorum voluminum mentis luce exoriente, ruinam minatur, & caliginosis, & absurdis opinionibus male contexta compages. Unicum superest nudentis, & inclinati errorum Regni adminiculum, Vitiarum, quibus errores favent, ac patrocinantur Saranæ artificio huculcè admodum efficaces illecebræ. Sed & artificis hujus versutiam, & fraudes coercendas esse, & licentiam divina vi

confinandam iri, non dubio Spiritus Sancti vaticinio spes nobis lacta est: Nec desperandum est, quin Orbem terrarum tandem aliquando, & fignitum turpitudinis pigere, & quod tam diu, tam què indigne deceptus fuerit, pudere incipiat.

Idem. Tandem ad tertiam Orationis à Domino præscriptæ petitionem accedendum est, in qua Deus oratur, ut obsequium voluntati suæ in terris tam plenum, & perfectum concilet, ac præbet, quam plenum illud in Cælis habet, hoc est, ut homines tam morigeros, & obsequentes sibi redeat, quam sunt voluntatis ejus executores, & ministri Angeli. Quod non ita placide, ac morose explicandum est, ut obsequium illud terrestre, cælesti plane par sit. Sed ut ad illud proximè accedat, quantum quidem humana infirmitas terre valet. Particula enim sic sicut non semper paritatem, sæpius similitudinem significat. Et obsequium in terris cælesti simile erit potest, etiam si non omnes, sed plures dumtaxat, aut certe multi voluntati Dei morentur. Quod Ecclesiâ ab erroribus repurgatâ, & ab omnibus receptâ Cælesti veritate non difficile, certe non impossibile est. Talem autem veritatem ab omnibus rectè per non magis arduum est, quam fuit Christianam Religionem per tot Gentes, ita ut experientia docuit, propagari. Vivere secundum leges receptæ veritatis multo difficilius est. Sed neque id confectio per longum aliquod temporis spatium (quale per mille annos designatur) Satana, saltem à pluribus in Ecclesia fieri, nimis incredibile est. Cu us ævi felicitas ipsis Apostolicis temporibus prædicta, & jam ante ab antiquissimis in Ecclesia Patribus credita sit. Verum hæc sententia, quia suos affectas, irrepentem tunc parum lyneeram in Ecclesiam doctrinam, moreque depravatos improbare, ac beatius ævum optare, atque expectare arguebat, factiosè explosa est ab iis, qui per illata clanculum & Philosophia Gentili in Religionem Christi Gnostica dogmata, introducta potenti factione, Ecclesiam corrumpebant, doctrinamque suam, & fructus, quos illa ferebat, damnari molles ferebant. Ideo & Apocalypsis à multis oppugnata: & Papiæ ab Eusebio obtestatum, & insuper antiquis illis, Apostolorum secula vicinis viris falsa asseruntur calumnia est, tanquam aliquod terrenum Regnum Christi post resurrectionem fore somniarent. Illis autem id ne per somnium quidem credere, aut asserere in mentem venire potuit: sed restituendum in Terris Christi Regnum post resurrectionem, si qui eorum dixerunt, resurrectionem primam una cum Auctore Apocalypsis à secunda distinguiebant. Nam is qui cadit, quando sublevar, resurgere jure dici potest. Per conversio Iudæorum, quæ felicissimi illius ævi, de quo loquimur, non exigua portio est, merito à Paulo Rom. xx. 15. resurrectio, aut, quod idem est, vita ex mortuis dicitur. Papiam vero, qui sententia huic (quam errorem Eusebius vocat) in decipiendo Irenæo, & reliquis causam dedisse ab eodem dicitur l. 3. Eccl. Hist. C. 36. Gnosticus Eusebius Magistris, & ipsi Eusebio exosum fuisse, non mirandum est. Cum Papiæ vicissim peregrina Gnosticon præcepta, his, quæ à Domino ipso tradita sunt, parum consentanea, imo opposita, exosa fuerint. Vide citatum Eusebii locum.

Antequam à tribus istis primis Orationis Dominicæ petitionibus discedamus, observare licet ut verbis conceptis esse, ut vota potius, & amorem nostrum erga Deum, gratiæ nostri animi significationes, quam petitiones, quibus in gratiam nostram satisfacere Deus rogatur, exprimere videntur. Cum enim in posterioribus precum partibus dicitur da Panem, Remitte Peccata, Ne inducas in tentationem,

*Libra à melle*, hic non dicitur *efficit* ut sanctificetur nomen, ut adveniat Regnum tuum, ut hat voluntas tua. Sed nuda votorum, quæ optare solemus, vocabula proponuntur *sanctificetur, adveniat, fiat &c.* Sed quavis non negemus, verba ista hunc quoque sensum, quem modo explicuimus, admittere, & quasi comprehendere, non tamen ita ut alterum, qui ipsis cum reliquis petitionibus communis est, excludant. Non modo etenim vora sunt, sed petitiones quoque, quas in gratiam nostri præstari, & à nobis obtineri, non parum nostra interlit, ut superius attigimus, quo Lectoris remittimus. Causa vero, cur petitiones priores à posterioribus hoc discrimine distinet sint, hæc dari potest, quod quæ fieri ipsius Dei interest, Deus etiam absque precibus nostris facturus est: at ea, quibus nos ipsi dumtaxat indigemus, absque supplicibus, & enixis precibus nostris impetrari noluunt.

*vers. 11.* Quarta Petito est prima omnium, quæ solas necessitates nostras respiciunt. Continet autem omnia ad vitam præsentem sustentandam necessaria. qualis est victus in prunis, & amictus, quæ duo Christus quoque infra *vers. 25.* & Paulus *1. Tim. vi. 8.* coniungit. Vox enim *Panni* per Synecdochen ex more Sacre Scripturæ, imo in usu quoque omnium, hæc omnia comprehendit. Sed eadem vox *Panni* per alium tropum, puta Metaphoram, significat spirituale verbi Dei, & Spiritus Dei alimentum, quo vita nostra spiritualis indiget. Ut enim homo ex spiritu, & corpore concretus est, ita duplici vita vivit. Corporali, quæ ipsi communis est cum brutis, spirituali, quæ cum Angelis, quæ & ipsa, præcipue quamvis sumus in hoc corpore, frequenti, & quotidiano suo indiget alimento. Primum autem non est verisimile Christum rem tam necessariam homini, & à Deo necessario petendam in hac publicæ proposita precationis formulæ, omisisse. Adeo ut, si forte uterque huius vocis sensus una consistere non possent, improprius potius retinendus videretur. Sed uterque egregie consistere potest. *Secundo.* Primum, & ante omnia quærere iussi sumus Regnum Dei, & Iustitiam ejus, cætera omnia viæ corollarii nobis adiectum iri, promittitur. Quæritio igitur ista Regni Dei efficit, & præstat nobis non ipsius tantum Regni Dei, sed & cæterarum rerum inventionem. Porro quærendi modus non alius est potior, quam pulsare fores misericordie Dei, ut nobis aperiat, & petere ab eo, quæ certo certius accepturos nos promissit Deus, supplices suos frustrari non solitus. *Tertio.* omnes tam superiores, quam reliquæ posteriorum petitiones, primò, & principaliter respiciunt res nobis ad salutem æternam necessarias. Si quæ autem earum res quoque ad vitam præsentem necessarias respiciunt, primario quidem spirituales, secundario vero vitæ huius necessitates spectant. Exempli gratia. Remissio peccatorum primario quidem spectat spirituale nostrum, & æternum bonum; secundario vero bonum etiam vitæ præsentis in se continet, quatenus ii, quorum peccata mala fide remissa sunt, ne in præsentem quidem vitam ullam peccatorum suorum penam metuerent possunt. Deinde quando impetramus ne inducamur in tentationem, primario quidem illud spirituale bonum consequimur, quod peccandi periculum evadamus; secundario illud præsentis vitæ commodum, quod afflictionibus effugiamus, quibus nos sæpe Deus inducit, aut induci patitur in tentationes. Quando à malo, hoc est, à Satana liberamur, primario quidem spiritualis vitæ bona consequimur, quod nos Deus ab eo vinci, & violentiæ, aut fraudibus ejus succumbere non sinat. Secundarius impetratæ huius petitionis fructus est, quod à plurimis vitæ huius ærumnis, in quas nos Sathanas con-

jicere contendit liberemur. Non est igitur consentaneum, cum omnes huius precationis partes spiritualia nostra bona primario contineant, primam, quæ ad nos spectant, terrenum dumtaxat, & vitæ huius bonum, hoc est, vitæ, quam cum brutis communem habemus, sustentationem continere. Ergo impropria, & spiritualis *Panni* significatio, non modo locum hic habet, sed si totius precationis analogia consideretur, principalem quam carnalis, & propria locum habere censenda est.

Additur autem voci *Panni* epitheton *interius*, quod ali, nec male, essentiali, aut supersubstantiali vertunt. Quæ explicatio utriusque vocis huius significationi adaptari potest. Improprie, quia ut ipsa vita spiritualis, nobis cum Angelis communis, vera & essentialis vita est, carnalis vero, quam cum brutis vivimus, tantum imago vitæ; ita & alimentum vitæ spiritualis est verum alimentum, & essentiali, quod vires nobis ad vivendum in perpetuum sufficit, præ isto alimento, quod non nisi fluxam hanc vitam sustentat, & figura potius, atque imago veri alimenti dici potest. Proprie vero adaptatur, quia essentialis panis dici potest, qui essentiam vitæ dumtaxat sustentat, hoc est, non copiosius nimis, & superfluis, sed qui necessariis vitæ usus sufficiat. Natura enim, & essentia vitæ nostræ paucis contenta est Luxus, & voluptas plura requirunt. Opponitur ergo hic *interius* *interius*. Vide *Luc. xxi. 15.* Alii epitheton hoc explicant per vocem *quodidiamum* (cui explanationi textus *Luce Cap. xi. vers. 9.* favere videtur) quia videlicet utraque vita nostra in dies singulos sustentatione indiget.

Utrobique modo explicatur, notandum est, quod petito ista, per quam omnia ad vitam sustentandam necessaria præstari nobis à Deo precamur, ad singulos quodammodo dies adstringitur per voces *quodidiamum, & da nobis hodie*, quasi cras, & perinde eodem pane non indigeremus. Verum id non frustra à Domino factum est, qui nos infra in eodem Capite in *crastinum sollicitus esse* docuit.

*Primò.* Ut perpetuo à Deo dependeamus, nec quicquam spei, aut fiduciæ in nobis, aut possessionibus nostris collocemus, seu divites simus, sive pauperes. Nam qui nihil, aut pauca possident, diutius victu contenti esse, eumque propemodum in singulos dies, Dei ope advocata, comparare sibi coguntur. Qui aliquid, aut multa possident permulto, aut voluntate Dei, cunctis possessionibus quotidie provolvi possunt. Ergo & hi diutius victu, quem à Deo identidem petere jubentur, contenti esse debent.

*Secundo.* Ut nobis assidue in precibus necessitatem imponeret, quando sine his rebus vivere non possumus, quæ novis quotidie precibus impetrandæ sunt.

*Tertio.* Quia nescimus quid in crastinam diem de nobis Deus constituit. Quid hi proxima nocte à nobis animas nostras repetere voluerit? *Luc. xxi. 20.* Singulis igitur mortalium inculcandum alud.

*Omnes crede diem tibi diluxisse supremum*

Quod autem non à nobis ipsis, nec aliunde nisi ab ipso Deo dependere nos Dominus velit, nulla in eo nobis inferitur injuria. Quid enim queramus, quod thesauros & possessiones nostras non in luxu, & momentanea rerum terrenarum incertitudine, sed in benignissimi Patris manu, & custodia deponere jubemur. Nusquam tutius depositum nostrum collocatur, quam in fide tam certi Creditoris, qui nemini decoquere potest, ut infra eodem Cap. videmus.

*vers.*

*Verf. 12.* Altera enim, quæ nos respiciunt, & quia Orationis Dominicæ petitio est, *Remitte nobis debita nostra*, sicut & nos reddimus debitoribus nostris. Quia petitione, non ad æternam tantum, & cælestem, sed præsentem quoque, & terrenam vitam nostram nihil magis nobis necessarium est. Peccata enim nostra sunt, quæ, nisi remittantur, non modo vitæ æternæ felicitatem prorsus adimere, sed præsentis quoque prosperitatem nimium perturbare possunt.

Ut cum mors æterna, ita omne panarum, & calamitarum genus per viam peccati in orbem estunditur. Non igitur Panis ad sustinendam vitam nostram magis necessarius est, quam remissio peccatorum ad acquirendam, & conservandam ejus felicitatem. Is enim delictorum nostrorum vindex est, cujus severitatem effugere non possumus. Quem nisi placatum nobis habuerimus, nulla nobis spes horrenda ejus juuicia evadendi reliqua esse potest.

Quamvis autem remissio peccatorum à panarum ob ipsa iustitiarum remotione, aut insigendarum aversione distingui possit, ac debeat; tamen hæc ita æste connexa sunt, ut posterius ex priori necessario consequatur. Qui enim remittit culpam, remittit & penam. Nec bona fide reconciliatus dici potest, qui, remissa parte penæ, culpam non remittit, alia pena plectendam. Hujusmodi nobis peccatorum remissionem, hujusmodi redemptionem Christi, & Novi Fæderis gratiam quidam somniant, in qua sibi Deus pro iis, quibus delicta condonavit, quos per Christum redemit, & gratia sua dignatus, nullam ipsis condemnationem metuendam esse per Apostolum declaravit (*Roman. viii. verf. 1.*) ignes aut purgatorii cruciatus reservaverit. Quasi vero peccatum, & culpa non idem sint; ut qui peccatum remittit, eadem opera culpam remittere non cogatur. Et quia culpa, seu reatus, & pena relata sunt, ea simul natura esse necesse est, ita ut, ubi culpa non remittitur, debita quoque culpæ pena remitti nequeat, ubi pena fideliter remissa est, ibi culpa quoque non possit non remitti.

Denique cum Deus à nobis exigat, ut absque ulla vindictæ reservatione bona fide debita debitoribus nostris remittamus, non est suspicandum ipsum Deum, qui sese pro exemplo omnibus, præcipue in Carnatis præcepto imitandum proposuit (*Matth. v. sub finem*) ejusmodi veniam peccatis nostris dare, ut tamen culpas eorum, hoc est, ipsam peccatorum essentiam nobis non remittat.

Utum autem petitio hæc, ad illa potissimum peccata pertineat, quæ, antequam nos ipsi ad Novum Fæderis pertinere capimus, à nobis commissæ sunt, non delinquit causæ cur dubitem, imo vero ab affectibus id plane dissentiam. Fatemur sane illam animi modestiam admitti posse, qua nos adeo indignos remissione peccatorum censemus, ut etiam post ea remissa, veniam tamen eorum, tanquam nondum acceptam, petamus, nihil interim dubitantes de ea nobis jam pridem data (quod tamen non tam est petere veniam, quam pro ea accepta grati, ac demum animi significationem exaggerando beneficii gratiam habere, ac testari). At hic Christus de propriis, & principaliter hic dicta veniæ petitione loquitur. Hanc si consideremus, quis ferat hominem post acceptum à nobis beneficium, loco debite gratiarum actionis, illud ipsum beneficium vere, ac proprie precibus poscentem? An non is gratiam beneficii vocare in dubium censebitur, & parum grato animo non agnoscere se id accepisse, quod jam accepit? Atqui dum in hac vita vivimus, à morte, quæ peccati stipendium est, & æterni exitii

periculo ipso facto nondum exempti sumus. At à culpa, & reatu præteritorum, & à morte quoque nos, ac supplicio æterno liberandos esse certo certius credere debemus, nec Novi Fæderis fidem vocari iis dubium fas est, cujus vi, & beneficio à culpis simul, & panis liberati sumus, nisi forte recentibus, & post obtentam Novi Fæderis gratiam commissis delictis indignos non tanto Dei beneficio reddiderimus, & ob non præstitam impositam nobis conditionem, gratia fæderis hujus exciderimus. Quamvis igitur forte non ad sola, tamen longe magis, & primario ad illa peccata hæc verba pertinent, quæ post istum cum Deo fædus forte committimus. Nam quod obicitur, ista quoque peccata, quæ, postquam ad Novum Fædus pertinere capimus, committimus, nobis jam remissa per Christum, & vim Novi Fæderis, & tamen nos faceri eorum culpas deprecandas esse; Animadvertendum est, remissionem peccatorum, non absolute, & sine conditione nobis esse oblatam, sed eæ lege ut penitentiam eorum agamus, atque illis, & eorum similibus delictis, nuncium in perpetuum remittamus, & in ea vitæ integritate ad finem vitæ constanter permaneamus. Posteaquam igitur quispiam impositam hanc conditionem (quantum ad ante actam, & præsentem vitam pertinet) præstitit, & mores secundum doctrinam Christi emendavit, remissa ipsi antea peccata per vim Novi Fæderis censentur, & si illo tempore vitam finiat, nemo de ipsius salute dubitare potest. At si postea idem, aut in eadem peccata relabatur, aut in similia incidat, quia conditionem fæderis plenè non præstitit, beneficio ejus excidit. Et quamquam Deus in Novo Fædere se summo jure non ulurum, spem fecerit, non novo quidem Fædere, nova tamen misericordia, nova peccatorum remissione indiget, quæ tanto inagis anxia, & sollicita prece exoranda est, quanto gravius videtur delictum post agnitam veritatem, quam in ignorantia peccantis. Quamvis enim natura sua graviora essent peccata, ante cognitionem Dei, & Christi peccantium (quod tamen non semper accedit) tamen peccata eorum, qui voluntatem Domini sui noverunt, longe sunt graviora, & supplicio digniora, quam qui ignorant. Sæpe etiam natura sua utrorumque æqualia, interdum & istorum majora esse evenit. Quibus quantum culpæ ex noticia Divinæ voluntatis accedere censemus? Proinde ratio illa, quod peccata ante susceptam Religionem Christi commissæ, sere graviora esse soleant, quam Christianorum, non est tanti, ut ob eam remissio peccatorum in Oratione Dominica de peccatis cognitionem Religionis antecedentibus præcipuè, ac potissimum intelligi debeat: cum & antecedens sæpè falsum sit, & consequentia semper viciosa. Quamviscunque enim hic excessus in gravitate peccatorum ante noticiam Dei commissorum, nequaquam tamen tantum nostra interest, veniam eorum impetrare, quæ jam nobis remissa esse certò scimus, quantum eorum, quæ an nobis facile remitti possint, aut jam remissa sint, aut nescimus, aut non certo scimus, aut denique non ita certo, ut aliorum, de quorum venia, generali lege indulta, dubitare nullo modo licet, cum in specialibus singulorum mortalium casibus, diversis circumstantiis variatis, nequè certa dari notitia nullo modo possit. Sunt enim peccata quedam, quæ non remittuntur: Sunt peccantes ad mortem, pro quibus orare vetamur. Sunt quidam, præsertim semel illuminatorum, & qui gustarunt domum cælestis, participes facti Spiritus Sancti, in eo statu, ut post gravem lapsum, non possint, aut vix possint iterum renovari ad penitentiam *Hebr. vi. 6.*

Deinde tamen si quis non dubitet, sibi peccata post

agnitam veritatem commissi remitti posse, tamen primum an sint remissa scire non semper potest. Denique etiam si fuerit illa non diffuciliter remissum iri, tamen id quoque non ignorat, eorum penas supplice prece necessario deprecandas esse, cum post penitentiam, & deprecationem iuncto recepti Christianismi factam, omisso deprecationis ulterioris pro veteribus peccatis, de quorum iam facta remissione nullum est dubium, nemini fraudi esse possit. Non igitur de peccatis, quæ post agnitam veritatem committuntur, æque certo dici potest, ea nobis esse remissa, ut potest dici, de noxis in ignorantia Dei commissis. Et major necessitas nos urget, ut eas culpas deprecemur, quas non æque certo scire possumus nobis esse remissas, aut remittendas, quam eas, de quarum venia nullum superest dubium. Denique, cum petito illa sit quasi remedium pro sanandis vulneribus conscientie nostræ, magis ad recentissimam quæque vulnera curanda pertinet, quam ad ea, quibus iam obdormiat sunt cicatrices.

Jam vero ex ista petitione sic explicata nullo modo concludi potest neminem esse, qui quotidie non peccet. Quamvis enim quotidie unusquisque debeat veniam a Deo peccatorum precari, tamen non est necesse peccata illa, quorum veniam peter, esse eadem illa die commissi, cum possint esse longè antiquiora, & tamen post agnitionem veritatis paterna, possint etiam esse minime frequentia: multo minus quotidiana. Ergo corrumpit illa ratio, quæ summos viros quantumvis alias, sed levidentes rationes prætexant) præcipuè induxit, ut petitionem, de qua agimus potissimum, ad peccata ante agnitionem veritatis commissi pertinere conferrent. Illud potius incommode, & periculose ab iis dictum videtur: omnia cuiuscunque temporis, sive præteriti, sive præsentis, sive futuri, peccata, eorum qui in Christum credunt, eique obediunt, esse remissa, & per Christum ipsum deleta, atque abolita. Quamvis enim hoc, recto sensu intellectum, admitti possit, tamen incautè pronuntiatum, nec falsitatis omni ex parte expert est, & calumnias patet. Denique istam nonnullis præbere potest, ut in spem futuræ impunitatis licentius peccent. Falsitatis non est expert illud, futura peccata jam esse remissa, & per Christum deleta atque abolita. Neque enim id jam remissum, & absolutum dici potest, quod nondum est, imo ne certo quidem futurum est.

Sed est plane futuram contingens, hoc est, non ens, cuius nullæ sunt affectiones. Deinde incommode est ejusmodi catachresis, quæ calumniis, & cavillationibus adversariorum exponitur. Denique quis incontinentium (neque enim omnes statim ad perfectiorem Christianorum statum perveniunt) & nondum confirmatorum, audiens futuros quoque lapsus suos jam esse remissos, nec ullam eorum penam metuendam, non libenter, ac facile semel, atque interposito spatio iterum, ac tandem denique sæpius, & identidem sibi peccandi veniam indulget?

Quemadmodum autem in superiori petitione, una cum pane terrestri, cælestem quoque, & spirituales simul includi diximus, hoc est, illud auxilium, & donum Dei, quo in vita spirituali reficimur, confirmamur, & vires spirituales acquirimus, quod est verbum Dei, & Spiritus Sanctus: ita in hac petitione præmium quoque vitæ hujus spiritualis, hoc est, vitam æternam includi censemus. Plenam enim peccatorum remissionem, vita æterna necessario sequitur, cum nos ab amore Dei nihil aliud excludere possit, præter culpas peccatorum; quæ si deleantur, ac tollantur, nihil superest impe-

dimenti, quominus eam consequamur. Remissio enim culpæ, trahit una secum remissionem peccatorum cuius debitorum, quas inter præcipua est æterna mors: & a quibusvisque illud genus pænæ removetur, iis vitam æternam dari necesse est. Quia vero non sola æterna morte delicta à Deo puniuntur, etiam hujus vitæ pænæ ab iis, qui plenam delictorum remissionem consecuti sunt, amoveri necesse est, ut iis nulla prorsus condemnatio timenda sit, *Roma: viii. 1.* Omnium igitur malorum, atque adversorum immunitas à Deo petitur, quoties peccatorum remissio petitur.

Sed jam tempus est, alteram Petitionis hujus partem aggredi. Sicut et nos remittimus debitoribus nostris, aut ut Lucas explicat, quia & nos remittimus debitoribus. *Capite xi. vers. 4.* In quo tamen si fatendum sit Christum non tam eo spectasse, ut Deus à nobis rationis istius, & quasi cause vi ad indulgendum precii nostræ impelleretur, quam eo ut nos ipsi ad officium nostrum erga proximos impelleremur (quod & *vers. 14. & 15.* petitionem istam explanans, non obscurè indicat) & sic virtutis hujus necessitas nobis imponeretur; tamen vicissim negari non potest, quod Lucas innuere videtur, rationem istam saltem ex vi Fæderis, & promissi a patre Deum validam esse, nec frustra allegari: quod & Christus *Matth. v. 14.* clare explicat. Conditiones enim ab una parte paciscentium præstitæ, alteram vicissim ad præstandas, quas promissæ, obstringunt. Quod tamen ita intelligendum, si non una dimittatur, aut altera, sed omnes impleantur, si lædus, aut pactum, non unum tantum, sed plures paciscenti imponat. Cæterum nec illud negligendum est, conditionem hanc erga proximos nostros à Deo impostam, quia factu ardua, & difficilis sit, utpotè difficillima Caritatis pars, si à nobis bona fide præstetur, operis multitudinem aliorum quoque peccatorum, & ad ea remittenda Deum non parum insectere. Unde acerrimum ad eam virtutem stimulum, & incitamentum habemus, dum consideramus si imites, mansueti, misericordes, & ad dimittendas aliorum noxas faciles simus, Deum quoque in remittendis peccatis nostris difficilem non fore. Talem enim erga nos sese exhibiturum promissit, quales nos erga alios esse voluit; nec pati ullo modo potest (ut humanis verbis humanum caput excedentia exprimam) sese in hoc virtutis genere à nobis superari.

*Vers. 13.* Sequitur *Petitio Sexta*, quæ licet cum septima per adversariam conjunctionem connecti videatur, tamen vel ipsa istius particulæ naturâ disjungitur, & ipso quoque objecto separatur. Deprecatio enim ne inducamur in tentationem, futuri mali, aut potius periculi tantum; precatio ut liberemur à malo non futuri tantum periculi, sed multo magis præsentis mali aversionem, & quasi ex manibus potentissimi hostis ereptionem significat, quod & ipsum verbum *πίσω*, violentam extractionem significans, indicat.

Ut igitur verba hujus petitionis melius intelligantur, non modo vox *inductionis in tentationem*, sed ipsius quoque tentationis distinguenda est. Vox *tentationis* aut strictius sumitur (quo sensu Satanas in Sacris Litteris *Tentator* dicitur), pro ea incitatione, ac stimulo, qui adhibetur eo fine, ut homines ad peccandum adducatur. In hac significatione Deo nullo modo tribui potest, qui hunc finem sibi proponere nunquam potest, sed ut ipse tentari nequit, ita neminem tentare solum *Jacobi i. vers. 13.* neque in tentationem inducere; *Aus laius*, ut etiam sumi possit pro eo, cum aliquis sive per objectum certat.

certamea, aut suppeditatam occasione, vires, virtutem, idem alicuius explorat, earumque rerum periculum læt, aut etiam spatium alicui præbet cecidi in aliquo præclaro facto speciminis. In quo sentit vox hæc Deo quoque tribui potest, ut in eusmodi tentationem inducere homines dici possit.

Sed & voces *inducendi in tentationem* distinctione indigent. Aut enim significant directam inductionem Deus voluntatem, atque propositum: aut permisionem eorum, vel convenientiam. Quo sensu, & loquendi modo Christus alicubi cum *caidus* innuit, qui perire, aut occidi hominem, cum prohibere possit, patitur. *Mat. xii. 4.* Utraque utriusque vocis significatio huc pertinet; utriusque enim tentationis genus, quando cum periculo nostro coniunctum est, deprecari possumus. Sed non in utroque vox *inducendi*, quando Deo tribuitur, eodem modo sumuntur. Nam in tentationem strictius acceptam Deus inducere, hoc est, directè impellere nunciam potest, & huc pertinet *iacobi* locus. *Idem* sicut id usquam, hic, aut alibi in Sacris Literis de Deo dici videatur, tunc vox *inducere* significat induci sinere, ac permittere.

In *tentationem* autem latius acceptam interdum Deus ex consilio, & proposito aliquem inducit, sed propter bonum illius non malum, ut *vincat*, non ut *subvertat*, ut felicitas evadat, non ut misere in peccatis suis pereat, quod Satan intendit.

Ut igitur in petitione proxime antecedenti ipsum peccatam jam commissi malum, ita in presenti mali illius à tentationibus impendentis periculum deprecari iulli sumus. Quod ipsum ostendit quantum à peccatis ipsis sub lege Christi abhorrere teneamur, cum & eorum pericula tanta cura, & tam anxie evitanda sint, ut ad ea effugienda ipsius Dei ope imploranda uti nos oporteat. Nec in ea re viribus nostris confidendum est, ut eam tenenda sunt pericula ipsa, quæ occasiones sunt interduin, & initia ipsorum peccatorum, & quibus, antequam adveniant, longe facilius ea effugienda, quam cum advenierint, ea superando, occurrere possit. Non sine causa Christus ipsa gravia peccata rarius vetat, at in prohibendis occasionibus, & initiis eorum multus est. Nec tam in homicidio, quam in ira, maledicto, & rixa, nec tam in adulterio, quam in incauto mulieris aspectu, nec tam in perjurio, quam in frequenti iuramenti usu, nec tam in stricto talionis rigore, quam in æqui juris retinendi nimio studio prohibendo, laborat. Non quod graviora peccata enitius fugienda non sint, sed ut per leviorum interdictionem ad graviora accessum intercludatur.

Et nos, si volumus peccatis ad nos aditum plane occludere, occasiones eorum ante omnia, & præcipue amputare contendamus, Deo quoque ipso in auxilium vocato.

Continet igitur ista petitio omnium tentationum, quæ nos ad peccandum adducere solent (quocunque animo nobis inferantur) aversionem. Quas inter eam & calamitates, & afflictiones persecutionum, & quæcunque nobis voluntate Dei immittuntur, numerari possint, eas quoque precibus à nobis amoliri, si possumus, licet. Verum ita ut Christi exemplo voluntatem ea in re ac desideria nostra voluntati Dei submitramus. Caterorum omnium infortuniorum aversio partim ad antecedentem, partim ad subsequentem petitionem melius refertur.

Subsequitur enim *septima*, & ultima petitio. Sed *libra* nos à malo. Quæ tametsi ita quoque exponi possit, ut sensum *Apostoli* 2. *Tim. iv. 18.* expri-

mat, in verbis, quæ sic sonant. *Et libera te Dominum ab omni opere malo, præsertim cum verbum* *liberandi* utrobique ita, eademque voce *Græca* *ποιεῖ* aut *ποιῶν* exprimitur. Tamen cum angustior illi sensus sit, malum per vocem *τὸ πονεῖν* Satanam intelligi e usque fraudes, sævitiam, atque potentiam. Qui latior sensus est, quoniam non modo tentationes graves, & ad peccata tantum non cogentes, invio mortalium generi minime solet, sed circa ipsas peccatorum penas in homines, tanquam bello capta mancipia, grassatur: etis neque fraudes, & laqueos interduin evitare, neque vim, & vires sustinere, aut reprimere semper licet, ita ut nisi divino auxilio vinci, & superari hic hostis in bello, quod per latus hominum ipsi Deo inferit, possit. Atque hic sensus priorem quoque in se continet. Per opera enim mala erga nos malitiam suam exercet, & vim suam exertit mortis, ac tenebrarum potestas, cuius robur absque hoc aculeo torpet.

Accedit huc, quod non modo antecedentia, quæ & cum priore sensu coherent, sed consequentia quoque verba cum posteriori sensu concinne connectantur. Cum enim Satanàs Dei perduellis sit, & quoties in eos, quos Deus in filios adoptat, grassari audeat, non modo potestatem, ac Maiestatem Dei violare, ac vires, & potentiam contemnere, sed etiam victoriam palmam in hoc spiritali certamine ipsi ut ambiguum reddat conari videatur. Ideo non potest esse aprior, & efficacior ratio ad permovendum Deum, ut nos ab ejus sævitia liberet, quam quod, nisi id faciat, & potestas, ac Maiestas Regni ejus violari, ac in dubium vocari, ac potentia, & robur ipsius sperni, & gloria in eo, si penes hostem ejus victorie decus maneat, periclitari videatur. Cum tamen omnia ista tria in gradu excellentissimo, uni summo Deo, & Patri Domini Nostri Jesu Christi, à quo omnis cognatio ubique descendit, unice competant.

In qua ratione quoniam ultimorum quoque Orationis Dominicæ verborum explicatio continetur, non est quod pluribus Lectorem moremur. Brevem tantum Precationis hujus periphrasim subijcimus.

O qui Paterna, & plus quam Paterna tua erga nos Caritate, atque indulgentia, nobis indignis terræ, & abelli pedum tuorum, veribus ad testatumque opem implorandam aditum concessisti, Cuius domicilium Calum, & lux inaccessæ solium est. Hæc, precamur, ut nominis tui gloria sumat ubique incrementum, & latè per omnia diffundatur. Fac ut optatissimum illud tempus adveniat, in quo depulsis præsentis ævi tenebris, & facta rebellium tuorum potentia, tu solus in animis omnium Luce tua illuminatis, toto Terrarum Orbe regnes, & imperes. Unde omnino eveniat, ut voluntatis tuæ reverentia, & Iegum abs te latarum obsequium non minus in Terris vigeat, quam nunc in Cælo tuo vigere cernimus. Nos quoque à tua sola ope in hac vita perpetuo pendentes, suppeditatis hodie, & in dies subinde quoties egimus, Spirituales primus, & Cælestis, deinde Terræ quoque huius vitæ subsidia, sustentare ne desine. Veniam delictis nostris indulge misericors Pater, quemadmodum & nos iusti tuo acceptas ab aliis in urias ex animo remittimus. Et simul remove à nobis æterna morum supplicium, & omnia adversa, & infortunia, quæ peccatis nostris commervimus. Ac ne in posterum quoque peccemus, atque indignationem tuam provocemus, remove à nobis tentationes graves, & occasiones peccandi. Quod si quid interduin periculoso, aut etiam adversi ob delicta nostra tuo permisso, ac voluntate nobis inobemerit,ripe, ac libera nos à malo urgente, & in infidum, ac violentia unici malorum nostrorum Machinatoris, ac tui Perduellis.



Quod, si, quæ nimio studio confectamur, assequimur, tunc evenit nos *infradegere*, & altum sapere, tunc sublimi vertice sydera nos attingere censetur, & in superbiam effertur. Quorum utrumque, plus nobis damni, & noxæ, quam utilitatis affert. Nam natura paucis, victu scilicet, & arido (1. Tim. vi. 8.) contenta est. Quis necellitates, & si quid ultra imbecillitas nostra requirit, quod nobis in alia intentis adici debent, ut infra videbimus, Christus promittit. Sic igitur paucis delinecta vita huius, à quo nos Christus dehortatur, natura, ad rationes, quas affert, ut hoc in nobis vitium extirpari possit, accedamus.

Prima omnium est, quia susceptus labor in assequendo bono vitæ luxu, fragili, incerto, & nullo casibus obnoxio, quod aut furto surripit, aut violentia iniquorum eipi, aut natura sua consumi potest, fultus, & inanis est. Præcipue si non esset aliud bonum longe maioris pretii, certum, & stabile, & supra omnes casus evictum, ac in perpetuum durabile, in quo consistendo longe melius labor, studium, atque opera nostra collocari possit. Prioris generis falsum, & apparens bonum sunt thesauri in terris collecti, aut opes congestæ. Posterioris generis verum, ac solidum bonum sunt thesauri in cælis depositi, atque illuc tanquam in tutum subducæ, ac sepositæ nostræ fortunæ. Merito igitur ad has potius, quam illas opes confectandas studia nostra desecere debemus.

Alterà ratio vers. 21. quod summum votorum suorum, ac felicitatis apicem in terris collocare, atque illuc omnem mentis aciem dirigere, omnem curæ, & studii contentionem impendere, breviter, cor nostrum in hac terreni luti utiligine submergere, ac sepelire, indignum, & ignobile sit. Cum illud vel ob cælestem mentis nostræ originem sursum tendat, & ad altiora aspiat. Cane peius igitur, & angue fugienda eorummodi studia, quæ animum, mentemque nostrum in ignobilium curarum ceno demergunt.

Tertià ratio Cur vitium Avaritiæ fugiendum sit, versu 21. & 23. continetur. Quia vitium istud, plusquam reliqua nobis nocet. Non enim corporales affectus, aut insitas nobis cupiditates duntaxat, sed ipsam mentis nostræ arcem invadit, eamque natura sua ad sublimia huiusque natam, & erectam, ad ignobiles curas deprimit. Nempe lumen ejus tenebris suis involvit, eamque ita excæcat, ut quæ, tanquam oculus prudentiæ, gressus vitæ nostræ regere, & quocunque opus erat flectere, hoc est, affectus, & cupiditates nostras frango rationis moderari debuit, ipsa in irracionales motus degenerans, non modo nos à nocturnis non obstrahat, sed ipsa in noctura impellat. Mentem autem nostram oculum Christus vocat, quia ut oculus in omnium corporis motibus, dux ejus esse debet, atque solet: ita omnes humanas actiones mens, & ratio dirigere, ac moderari. Oculum corpori in gressu ejus præluceat, ita ratio appetitui in studis, & actionibus ceu faciem præferre nata est. Lumen illa est à Deo nobis initum, cæleste, ac desecatum, cum appetitus terrene sacris, & opacitatis multum habeat. Sed si lumen rationis (quod in avaris hominibus accidit) obtenebretur, quantas in appetitu, & ab eo dependentibus affectibus tenebras esse, quantam caliginem oboriri necesse est?

Quarta ratio exprimitur vers. 24. In qua si-

mul tacite objectioni occurritur. Fovet enim quædam cogitare, nihil impedire quominus cæcilia simili coarctentur, ac claudis nobis in cælis comparemus; quamvis ne à terrenis quoque thesauris congregandis absterneamus. Hoc igitur salium esse Christus affert, dum ostendit eos, qui avaritiæ vitio tenentur, Mammonæ fervos, & mancipia esse. Non posse autem Deo simul, & Mammonæ serviri, quia eorum contraria, & in adversum tendentia imperia sunt. Proinde ab eis, qui Mammonæ serviunt, indignationem, & animadversionem Dei provocari.

Quinta ratio est. vers. 25. Curam anxiam, & sollicitam (qualis est in hominibus avaris, & quam Christus *inquietam* vocat) de victu, quo vita sustentetur, & amictu, quo corpus honeste operiatur, fultam, & irracionalem esse. Stimuli enim avaritiæ in hominibus tam veli studio mancipatis, adeo acres esse solent, ut in laboribus ob avaritiam suscipiendis homines sæpe presentissima valetudinis, ac vitæ pericula subeant. Unde venit ut multi de victu, ut vita sustentetur, solliciti vitam perdiderint, nec pauciores de liberaliori corporis cultu anxii, & laborantes corporis valetudinem affluerint. Quod quam fultum sit, indicat Dominus, dum ait, *nonne anima*, hoc est, vita potior est victu? & *ipsum corpus* (sanum scilicet, ac benevalens) indumento, aut ornatu corporis.

Sexta ratio vers. 26. In qua iterum tacite objectioni occurritur: si quis præterdat curam de victu, & amictu, aliisque ad ea pertinentibus (qui præcipuum avaritiæ prætextus est) plane necessariam esse. Ostendit Igitur Christus non dandam esse operam avaritiæ; quia cura nostra de victu, & amictu non necessaria: sed superflua est. Etenim si bonitatem, & providentiam Dei respiciamus, dubitare non possumus Deum, qui volatilibus cæli, nihil curæ, aut laboris de sustentanda vita suscipiendis, de victu prospicit, vers. 26. qui lilia agri, & viliissimas herbas, nihil tale cogitare valentes, ornatissimo amictu vestit vers. 25. 29. 30. nobis quoque de victu, & honesto vestitu absque anxia nostra sollicitudine prospecturum, utpote qui nos, quam herbas, & aves longe pluris aestimet, & tamen in opera manuum suarum adeo indulgens, & beneficus sit, quamvis iis ad beneficiendum nullo sese promisso obstringerit.

Vers. 27. Septima ratio exprimitur vers. 27. Non esse anxie querendas res ejusmodi, quas assequi non est in nostra potestate. Quemadmodum enim in naturali corporis nostri incremento, modum ejus libitui nostro Deus non reliquit, sed eam curam sibi reservavit, ita vitæ etiam, & amictus nostri curam sibi seposuit. Quid igitur frustra operam perdamus in iis consequendis, quæ viribus nostris Deus parabilia esse noluit? Non enim eam, quam Deus nobis aptam, & idoneam plerumque ipse præstituit, vivendi rationem, meliorem reddere, quam assignatum statum cuiusque modum cebito uno augere, facilius est. Nec tamen (ut Lucas addit Cap. xii. vers. 26.) tantum ad felicitatem nostram pertinet, brevis an proceras corporis nostri statura, quantum largiori, an parvior contingat nobis vitæ in terris sustentandæ copia. Quod si in iis, quæ minimi sunt ad augendam felicitatem nostram momenti, nihil ipsi propius viribus præstare possumus, quanto minus in iis, quæ ad eam propius spectant,



erant, & aliquanto plus conferunt? *LUC. XII. 16.*

*Octava ratio est.* Non esse cruciandum curis avaritiæ animam, quia id ignorantiam Dei, ac benignitatis ejus erga nos iddolet, qualis est in Ethnicis cognitionem Dei nullam habentibus. Quos nobis non esse imitandos, supra quoque in præcepto de Pœnitentiâ Christus monuerat, addita propemodum eadem, quam hic quoque repetit, ratione. *Quod scias Pater Cœlestis nos ejusmodi rebus, quibus comparandis animus vulgo vitiose applicatur, indocere.* Obicit igitur Christus tacite omnibus, quicunque sese avaritiæ curis exercent, eos veræ cognitionis Dei, ejusque erga homines, sed præcipue propriis ad illum accedentes, benignitatis, non minus atque Ethnicos planè ignaros, atque expertos esse.

*Nonna ratio, quæ ad arcendas avaritiæ curas omnium potentissima videtur, est expresse promissio Christi, quod iis, quicunque calceatis, & abjectis avaritiæ curis, ac sollicitudinibus in id unum incumbere voluerint, ut se dignos Regno Dei per justitiam, hoc est, vitæ sanctimoniam præstent; non modo omnia cœlestis felicitatis gaudia danda, ac repræsentanda, sed hujus quoque vitæ necessitates, & solatia, quorum curam posthabuerint, atque abiecerint, corollarî, atque additu mentu loco adjuvandi sunt.* Eodem exemplo, quo Deus olim Salomoni optione data, ut peteret quæ vellet, non ea, quæ vulgò optantur, sed sapientiam petenti, non modo sapientiam; sed reliquas felicitatis partes benigne adiecit; quæ illa est vitæ præsentis promissio promissionibus vitæ æternæ adjecta, quam pietati non deesse Paulus *1. Tim. IV. 8.* testatur.

*Decima, & omnium ultima, quæ præseptionem istam Christi, simul & caput hoc Sextum claudit, est, quod illæ curæ terrenarum rerum, quamvis ita necessariae videantur, ut absque iis vitam præsentem producere nequeamus, non carent tamen ejusmodi tentationibus, ac periculis, quæ merito Malitia dici possunt, & hoc loco à Spiritu Sancto optimo jure vocantur.*

Quæ peccandi pericula, & occasiones idcirco nobis, si non penitus fugiendæ (nec enim serè absque iis vitam istam miseram suscitare licet) at certe quantum possumus recidendæ; & curandæ sunt, ut rariores sint, nec ante tempus provocentur, & quasi discriminibus istis, ne diutius in iis pericitemur, occurratur. Non igitur autem diem istiusmodi tentationibus nos exponere, & obnoxios reddere debemus, quæ malitia hoc loco dicuntur, *Sufficit enim dici* (hoc est illi ipsi tempori, quo curæ rerum, ac necessitatum nostrarum omnino exercenda est) *malitia est.*

Porro pericula ista, & tentationes malitia metonymicè dicuntur, quia ex malitia, non nostra, sed hominum eorum, quibus cum nobis negotium est, profiunt. Quorum aut in iustitia, aut cupiditas, & avaritia; aut officii neglectus, aut ex aliqua eorum culpa profecta erga nos injuria, nos ad peccandum provocent. Nec enim nobis malis esse, aut malitiam exercere Christus ullo tempore permittit.

Quoniam verba *Sufficit dici malitia sua* non magis ullam permissionem in se continent, quam

verba *1. Petri IV. 3.* *Sufficit nobis elapsum tempus vite, in quo voluntati Gentium morem gessimus.* Ut per vocem *malitia*, nostra quoque malitia, & nostra peccata, quæ in anxietate vitæ curis intervenire solent, intelligi posse videantur.

## CAPUT VII.

**P**ostquam tradidisset Dominus præcepta, quibus præcipitur quomodo unusquisque privatum in seipso tutus ab omni labe, & animo suo comparatus esse debeat. (quod tamen, quin alicubi offensa, & affectum erga proximos attingat, fieri non poterat) in hoc capite docet, Primum quomodo eos erga Fratres in eadem Ecclesia viventes, deinde erga externos, & ab Ecclesia alienos gerere debeamus. Mox deinde summam eorum, quæ dixi, seu summam Legis suæ, duobus præceptis comprehensam, proponit. Porro necessaria quædam monita, cum prædicationibus eorum, quæ in Ecclesia sua evenire debuerunt, conjuncta adjungit. Tandem denique brevissimâ, sed omnium utilissimâ, & maxime necessariâ doctrinâ, legationis nomine Dei expostitæ explicationem concludit. Quoniam igitur in duobus proximis capitulis non desunt præcepta de officiis erga proximos, etiam inimicos, atque in nos injurios, & delinquentes, tamen neque causæ desunt ob quas in limine hujus capituli de diverso, & distincto ab iis, quæ supra præcipit, officiorum genere Dominum loqui censeamus. Primum enim illis de affectu erga proximos, & ex isto affectu promanantibus effectibus, hic autem de iudicio, & iudicii hujus effectu eum locutura videmus. Deinde affectus illius objectum generalius fuisse, puta omnes homines, etiam inimicos, hujus autem iudicii objectum specialius, puta fratres in eadem Ecclesia viventes, esse, vel ex eo manifestum est, quod nostrarum partium non sit, de iis, qui sunt extra Ecclesiam, judicare *Nomine eos qui sunt intra Ecclesiam* ait Apostolus *1. Cor. V. 12.* *Vos iudicatis?* Extremis vero *Deum iudicet.* Unde patet illa præceptorum istorum diversitas, quod possit quispiam erga proximum, aut inimicum, aut quoquomodo erga se injurium, animo ita esse affectus, ut Christus præcipit; & tamen ad damnandos fratres, qui culpæ alicujus sive manifesti, sive suspecti sint, esse pronus, ac præceps. Sumitur enim hoc loco vox iudicandi, aut metonymicè pro illo iudicii effectu quo damnamus aliquem, aut synecdochicè pro illa iudicii parte, aut specie, quæ in deteriore partem inclinat. Quod vel ex ipsa comminatione liquet, quæ subijcitur *ne iudicemini.* Nec enim alia iudicium iudicia metuenda nobis sunt, nisi quæ culpas nostras damnant. Ita *Lucas* *Regnum explicat per Remissionem.* Ita *Jacobus* *Cap. IV. vers. 11.* *vocem Regnum iudicare, idem significare innuit, quod Regnum abire, aut contra aliquem loqui, hoc est, eum damnare.* Vide & *Rom. XI. vers. 1. & XIV. vers. 3. 4. 10. 13.* Et *1. Cor. IV. 3. 4. 5.* Quoniam autem verba Christi, ut sonant, generaliter accipienda sunt de omni damnationis, aut obrelegationis genere, præcipue tamen, ac potissimum tangit



erigit hoc loco Christus, (ut & locis citatis Paulus, & Jacobus) illud Ecclesiæ ulcus, quod non subito post Apostolica tempora totum ejus corpus primis in odoribus, deinde injuriarum mutuo illarum purulentam saniem resolvit; pravam illam, inquam, & præcipitem ob immerito obiectas, aut certe non ad id prævas culpas, sed præcipue ob dissensionis, quæ nobis ad salutem necessaria, vel necessaria videantur, alios dampnandi libidinem, & a nobilitate ferendi calidioribus. Quæ pelvis, ut cætera omnia Ecclesiæ suæ symptomata, à Christo maturè præcessi, & prædicta est, ut tanto majori studio, ac facilius possit cæveri.

Confirmata vero est ratio, quam assert Dominus, dum non à dammandis temere aliis dehortatur, cum innotent nobis utendam continens, ne ordinem, hoc est, *condemnationem*. Quam confirmat ordinem Dei in hominibus iudicandis more, qui ut virtutibus præmita, ita delictis congrua attempore supplicia. *Qua mensura, inquit, metimini remittetur vobis.* Misericordes Deus in consequenda vicissim misericordia beatos efficit. Durus, & in venia delictis danda immittibus, inexorabilis est. Idem parce ferentibus, parum indulget proventum. In inimicos, & ad largiendum promptos flumina effundit beneficentiæ suæ. Nisi quod in delicta nunquam supra culpam animadvertit. At recte facta semper supra meritum remuneratur. Ideo Lucas in loco huic parallelo Cap. vi. 38. addit; *Date, & dabitur vobis: mensuram pressam, confertam, agnitam, & superfluentem effundent in sinum vestrum.* Notandum autem est, malum istud, quod hic Dominus comminatur temere iudicantibus, non modo ab aliis vicissim hominibus, sed ab ipso quoque Deo, qui competentissimus omnium Iudex est, metuendum esse. Quamquam enim is hominum iniurias plerumque per homines ulciscitur, tamen & citra hominum operam suas ulcisci solet. Nec enim ejusmodi pravi, ac temerarii iudices absque insigni Dei ipsius injuriâ in seivos eius fideles delinquere possunt. Jus enim, quod sibi soli, aut certe Filio suo Deus referavit, audacter invadunt, & usurpant. Quos certe oblite sortis suæ superbia est. *Unus est Legislator qui potest servare, & perdere. Tu quis es qui iudicas alterum?* Jac. iv. 12. & quidem alienum, imo iudicis tuiservum, qui proprio Domino stat, aut cadit Rom. xv. 4. Et si igitur, quod ejusmodi delictis indignetur, est, quamobrem ea non modo permissione sine illis iniuriæ, aut potius mali, & perpeffionis, sed immisso divinitus supplicio pleâtes. Plerumque enim damnatores isti, & iniqui iudices multo nequiores esse solent iis, quos iudicant, ita ut sæpe culpa eorum, qui sic damnantur, non gravior palea, ac seclera damnantium trabe, quam vix octo robusti fossiores loco moveant, non leviora esse (vers. 3.) merito innuantur. Jurè igitur Dominus homines hujusmodi hypocritas nominat, & ad reprehendas aliorum culpas (quod officium hominum spirituum est Gal. vi. 1.) parum idoneos iudicat. Quamquam enim vix ullum majus videndi impedimentum fingi potest, quam si oculos alicujus trabs occupet, quippe quæ organum omne videndi interceptat, & copiam videndi plane adimat; ita, qui gravioribus vitiis mentis suæ in rebus divinis perspicaciam læsam, & interceptam habet, non potest ea in emendandis moribus Christianorum uti, antequam ea vitia abiciat, & quasi impedimenta ab oculis animi sui amoliat. Hinc Christus ait vers. 4. *Kal tiv algazov, hoc est, & tunc primum dispicites egero paleam ex oculo alterum.* Non obscure indicans, paleam hanc ante amorem istud impedimentum, dispici, & ejici nullo modo possit.

Porro, quæ panthypocritas maneat, satis ostendit Christus, cum eorum supplicium minas suis, in Antichristos scelestè degenerantibus (quæ capitalis hypocritæ species est) interminatur. *Matth. xxiv. 51.*

It tamen paulo post Apostolica tempora, hoc delicti genere, quod Circulus tantopere reprehenditur, magno Ecclesiæ malo in ea grassari ausi sunt imitator, qui præ aliis Christo operam navare videri volebant, hoc ipso facio, quod leges ejus violabant; Quasi is victimam ab inuallat, quam obsequentiam; aut studium, & amorem erga eum adducere, vel iustare quingum possit, qui exuit obsequium. Plena sunt exemplorum Ecclesiæ tempora; nec alia pelvis cruciatur læceravit, & in adversas factiones disersit populum Christi. Quandoque autem furor hic privatos tantum in Ecclesiâ agitavit, pullulabant in ea duntaxat Hæresium examina. At postquam ipsos Proceres, & gubernationi ejus admodos corripuit; publice investa damnatorum oppressione, atque tyrannide, extructum est in Templo Dei solum Antichristo, in quo non miti, & benigno Christi, sed superbo Satanæ spiritu regnaret. Nec ulla fuit tam levis, & nugatoria causa, quæ ipsis ad dampnandum, & excommuniandum, non singulos modo homines, sed florentissimas quoque Ecclesias, non sufficeret. Victori Episcopo Romano tota Asia visa fuit anathemate digna. Quo crimine tam duram sententiam meruerat? Morem videlicet majorem secuta, solennia Paschatis non eadem qua Victor die celebrabat. Onestas ultricibus gehennæ flammis pandum! Quid igitur mirer Victorum eundem, ac successorem ejus Zephyrinum Gnostico spiritu inflatos, & tumentes, jam tum usurpandæ innox à posteris superbiori Antichristorum dominationi præducentes intactam Gnostica labe, non exiguum Ecclesiæ partem damnas, & à reliquorum communione exclusisse, non alio nomine, nisi quod supra Symboli Apostolici simplicitatem sapere non auderent? Quare autem fuit facinus, quod nemo antecessorum in Occidente (multo minus in Oriente; quo serius oppressionis servitus migrasse videtur) ausus est. Nam inter tot Patres, qui ante istos Episcopos imo, & æorura tempore vixere, & Gnosticus opinionibus patrocinati sunt, nemo extitit, non Iustinus, non Clemens Alexandrinus, qui eos pro Hæreticis haberit, aut adversus eos, sicut alios hæreticos, mucronem styli sui strinxerit. Nam si qua ex Ignatio, & Irenæo allegari possit videntur, à fallacis adjecta, & adulterina esse necesse est; quandoquidem Eusebius, cujus historiæ unicus erat scopus Confessores Apostolici Symboli persisteræ Hæreses crimine infamare, nihil adversus eos ex Ignatio, nihil ex ullo alio antiquorum Patrum producit, non omisurus, si quid illo tempore uspiam latuisset, erueret, ut eos odiis, atque invidia cunctiorum obiceret. Cujus rei desiderium homin non defuisse vel id satis ostendit, quod cum nullum spectatæ fidei adversus invisos, & infantes testem citare potuerit, ad suspensum, & sine nomine; tanquam sine fide hominem, descendere coactus fuerit, qui non modo stultus, & anilibus fabulis, sed parum congrua, vel sibi concordî narratione sibimetipsi fidem derogat. *Ide lib. 5. Hist. Eccles. Cap. ultimum.* Percutiat qui vult fragmenta, atque ipsos titulos, aut argumenta librorum, quos citante Eusebio Patres primorum seculorum, non Orthodoxi tantum, & Apostolici, sed Gnostici quoque opinionibus dediti conscribere. Quæcunque Clementis Romani, Polycarpi, Papæ, Hegesippi, Agrippæ, Castoris, Judæ scriptoris Ecclesiastici, & aliorum non suspecta vestigia extant, non stylum

modo, sed & spiritum simplicitatis Apostolicæ, Gnostice dissimilem, imo inuentum redolent. Clemens Alexandrinus, Pantæn Stoici Christiani discipulus, Iuliani vero Platonici, ac ceterorum ex eadem Philosophia protectione affecta, ne nominis quidem Gnostice protectionem, ac titulum erubuit. Nemo tamen Auctorum, de quibus loquimur, eorumque, qui Gnostice sententiæ seu dediti, sive suspecti fuisse, simplices illos Symboli Apostolici Confessores, aut scriptis suis oppugnare, aut damnare, atque ita Christianam Tolerantiæ limitem transilire sinerunt, ante eorum Zephyrio Origene, ac discipulos eius; quos inter quanto tempore posterior, tanto odus aduersus eos intensior exitit Iusebius. Sed non impune isti ab Origene fascinati omnes, monitum, atque interdictum Domini in damnandis insontibus, sprevierunt. Primum enim complures, ac discipuli Origenis, ac totum illud Scholæ Alexandrinæ examen, præceptorum tunc philosophorum Ecclesiæ seminarium, non multo post in gemitibus suis pollens, sub Ariani nominis odio, invidia, & contemptu tradidit, & mundana potestate armatæ factionis violentia oppressit, ipsam plane artibus, quibus Paulum, & Apostolici Symboli Confessores Antiochie everterant, ipsi vicissim Nicææ, & in subsequens Conciliis everiti sunt, & qua mensura mensi sunt, cumulate ipsis remensum est. Deinde Origenes ipse, cuius ingenio, & effusio in conferenda Philosophia studio (quæ tunc, vbi Præceptoris eius Alexandrini Clementis iudicio, non alia vera, quam Gnostica visa est) non modo pleræque Gnosticorum, quæ nunc in Ecclesia reuocatur, subtilitas, sed ipsa dissentientes dammandi avaricia debetur, à posteris suis, quos tam insigni navata opera demeruerat, eam gratiam retulit, ut nomen eius per silentium, & abominandi Hæretici nota publice inusta sit. Denique Iusebius qui aut maligno silentio, aut calumniosa mentione homines Apostolicos, Gnostice vanitatis expertes, ubicumque potuit, mormoride; Gnosticus & ipse denotatus à cunctis artiosus, vel ipso Hieronymo iudice impietatis Arii apertissimus propugnator, nunc quoque audit. Ita semper iniqui damnatores iniquo ipsi iudicio, & accepta ab iis, in quorum gratiam deliquerunt, injuria damnati, disio, ac monito Domini quod nobis hoc loco inculcat (accesit sibi sua culpa supplicio) fidem fecere.

*vers. 6.* Expositio æquitatis officio, quod fraternus debemus, docet Christus quomodo nos erga alienos gerere debeamus. Quæ Doctrina continet insigne Christianæ prudentiæ monitum. Quemadmodum enim ad fratrum leviores culpas, aut hallucinationes simplicitate columbina connivere convenit, ita alienorum, & Spiritu Christi carentium noxium virus serpentina Prudentia eludendum, atque vitandum est. Fit autem sæpè ut ii quoque, qui externam professione Fratres nostri videri volunt, revera sit ut alieni, quia cum Spiritu Christi careant (cuius præsentis, aut absentis nota ex fructibus eorum cognoscitur) ex fratribus in alienos degeneraverunt. Quorum eadem ratio, quæ & penitus alienorum, laudanda videtur.

Non tamen ad omnes omnino alienos hæc Doctrina Christi extendenda est, sed ad eos dumtaxat adstringenda, quos agnomine moribus eorum congruo, quasi propriis lineamentis Dominus depinxit. Qui videlicet aut ob iniustitiam, malitiam, & studium aliis nocendi, eosque allatrandi canes, aut ob impuritatem voluptatum, quibus demersi sunt, porci dici possunt. Sicuti autem inter Fratres eundem Christianæ Ecclesiæ homines ejusmodi plures, quam optandum sit, sæpenumero reperias, ita non omnes alieni, & externi, hoc est, qui extra Eccle-

siam sunt, pro canibus, & porcis habendi sunt, sed inter eos quoque non desunt, qui digni sunt, quidam vero propinqui Regno Celorum, qui libenter recipiendo Iudicationem veritatis, dignos se reddunt vita æterna. *Act. XIII. 46.* Quia sunt dispositi, præparati, & quasi ordinati *temperantes* ad eam cupiendum, & consequendum.

Porro per doctrinam suam hoc loco Christus vult dari *judicium canibus*, & *porcis* *nargatis ante pedes*. Quid sit illud *scilicet* *canes*, & *que margaritæ*, nemini dubium esse potest, qui consideraverit; eo, quod Christiani homines habere, & his dare, atque inperum possint, veritatis divinæ dono, & cognitione mysteriorum caelestium nihil dari posse sacculus, nihil pretiosius. Addit autem Dominus interdictum huius duarum rationes. Prima est, quod rei tam sanctæ, quævis est doctrina salutis veritatis, tanque pretiosi *inuria quedam*, & contumelia inferatur, quoties hominibus indignis, & omni genere flagitiis contaminatis, præcipue inivitis obtruditur. Non modo etenim eam, uti digna est, non recipiunt, sed spernunt, conculcant, & contumelia afficiunt, adeoque exhibitant, & explodunt. Secunda est quod *canes* isti, & *porci*, non contenti rei tam sanctæ profanatione, & contemptu, ac damnatione, insuper eos, qui salutem, & commodis eorum operam navare conantur, violentis, ac rabiosis dentibus mordent, ac lacerant, & crudelium belluarum more discerpunt, digni, qui in errorum, & vitiorum suorum lethargo æternum obrepscant, quoniam se salubribus stimulis excitari tam moleste ferunt. Est autem inter illa duo interdicta Christi, de non iudicando, & de sancto canibus non dando, is nexus, quia, ut ostendimus, nullam ob causam frequentius homines alios iudicant, damnant, mordent, & lacerant, quam propter oblata, & propinata salubris veritatis remedia. Quemadmodum igitur Dominus per priorem suam doctrinam de non temere iudicando, versis suis discipulis, qui maxime omnium temerariis cunctorum, sed præcipue falsorum fratrum iudiciis obnoxii sunt, consultum esse voluit, dum omnes à temerariis damnationibus absterret, ita per posteriorem doctrinam eosdem veros discipulos suos inlicitum, ac docet, ne temerariis malignorum hominum iudiciis, damnationibus, & quæ illas subsequuntur, persecutionibus animum, & occasionem præbeant, obtrudendo inivitis, atque indignis *sanctia*, & pretiosa veritatis mysteria.

In Caritate erga Proximos exercenda non imposuit nobis Dominus onus gravius, eo quod ipse portat, neque eam in infinitum extendi imperavit. Ideo nec tam cæco studio avidos salutis eorum nos esse voluit, ut cum præsentissimo periculo nostro veritatis pharmacum, quo nihil insuavius, & amarius, *canibus* præcipue, & *porcis* vidari solet, ipsis propinemus. Nec enim ipse quoque caritati erga ingratos mortales adeo indulget, ut donorum suorum præstiosiora in eorum indignissimos, quos *canes*, & *porcos* vocat, prodigat, & effundat. Tollit potius ab omnibus beneficia sua, qui eorum ingrati, & pravi, ac maligni estimatores esse incipiunt, quales sunt ii, qui in caninam rabiem, & impudentiam versi, aut in crenosam porcorum ingluviemmersi, obtrufescunt. Proinde, etiam si nostra nos pericula nonINGERENT, eadem tamen causa nos, quæ & Deum ipsum, ab inutili, & indigna salutis eorum cura advocaret.

Magna tamen sapientia opes est in dignoscendo, quinam mortalium Regno Celorum digni, aut indigni sint. Quamvis enim opera carnis manifesta sint, præsertim in *porcorum* ingluviem, *canum* tamen malignitas interdum occultior est, quam ut animad-

animadverti possit. Interdum autem imbecillitate hominum fit, ut quidam *canes* prima specie viderentur, qui non sint, & periculum fit, ne mortales Regio Caelorum non indignos, pro magnis habentes, officio Christianæ erga ipsos caritatis deesse non videantur. Huic igitur pertinet illud Spiritus Sancti donum, quod Apostolus 1. Cor. xii. 10. *2. quædam spiritibus capiuntur spirituum* vocat. In quo, tamen quoddam præ aliis excellere contingat, omnibus tamen Christianis usus eius necessarius, & ab omnibus donum illud sapientiæ, inter multa alia, cultus potendum est. *7. Job. 1. 21: 5. Vires enim nostræ in exequendis vocationis nostræ officis, atque in Legum Divinarum obsequio, & ad imbecillas sunt, ut nullæ potius dici, nec sine celesti auxilio quæquam proficere possint.* Cui indigentia nostra in plebe impolita nobis est communis infortunium, eadem necessitas. Ad quod officium isto quoque in loco, & quidem magifico promisso excitatus, Christus nos invitat.

*Par. 7.* Hac occasione Dominus in doctrinam de Precibus ingressus, tradit nobis præceptum maximam, & potissimam felicitatis nostræ partem complexum. Nulla enim vice nostræ pars divinior, atque beatorum est, quam quæ nos celesti quodam commercio cum Deo, & cum Christo Sponsio Ecclesiæ coniungit, quæque nos in terrâ, & fluxu, & mortali corpore degentes, in ipsa Cæli penetralia sublevat. Hæc vero non alia est quam quæ precibus, & humilis, ac devoto Numinis alloquio impenditur. Hæc nos omnium, quæ sanis mortalium votis desiderabilia sunt, compotes reddere, hæc in mortalitatis nostræ imbecillitate validos, & tantum non omnipotentes, efficere potest. *Omnia possumus in quæstante nos Domino, qui cuncta sibi, suisque subicere potest.* Nihil est tam arduum, tam invivum, & inaccessum, quod non superet vis illa divina, & celestis, Spiritus Sancti inquam, in quo orare iusti sumus. In nomine enim ejus oramus, cui datum est *nomen supra omne nomen.* Nec ulla res est, quæ nos firmitus, ac efficacius in caritate Dei retinere queat, quam preces in Spiritu Sancto effusæ. Celestis felicitatis *artha* est donum Spiritus Sancti, quod precibus impetratur, precibus alitur, & incrementum sumit simul, & ipsas preces animat, & accendit. Nihil est in quo evidentius caritatem suam erga nos exprobat, ac testetur, nihil quo mutuum nostram erga se caritatem magis provocat, quam quod tam patentem nobis ad se, & ad gratiam, ac beneficentiam suam aditum aperuerit. Paternæ hoc est indulgentiæ vestigium, & unicum Fidei nostræ adminiculum, quod metum omnem, & cunctas de propenso, ac propicio erga nos affectu dubitandi ansus eximit, ne in fundendis precibus nostris diffidentia fluctuemus, firma spe subnixi, nos cuncta impetraturos, quæ modo nobis non sunt potitura sint. Melius enim Pater cælestis, novit, quæ nobis expediunt.

Porro doctrinam de Precibus ingressus Dominus non solum illam tradit, & commendat, sed addit præceptum paulo generalius, quam ut intra precandi limites cohiberi queat. *Querite inquit, & invenietis. Pulsate, & aperietur vobis.* Quamvis enim per istas quoque preces, quæramus gratiam, & beneficia Domini, & pulserimus fores misericordiæ ejus, tamen in rebus divinis etiam citra preces quæ vere multæ, & contri, atque omni opera niti, ut ea assequamur, possumus, & debemus. Talis est cura placendi Deo, in aliorum quoque præter injustas preces mandatorum ejus obsequio, tale & ipsarum precum ritus, & legitime adhibendum studium. Neque enim satis est simpliciter precari, & voluntatis suæ desideria Deo proponere, nisi id fiat

animo ad eam rem debita cura composito. Denique omnis opera, omnis labor in gratiam Dei sumptus, eodem cum Precibus præmio, & privilegio gaudet, quia eulmodi conatus non aliud quam mutas preces sunt, quæ nobis Deum, non minus quam multis verbis compellat, propitium reddunt. Quemadmodum igitur Deus dilertas preces nostras non frustratur, ita multos quoque eulmodi conatus in iritum suscipi non sinit. Sed quærentibus sese invenirendum præbet, & pulsantibus aperit, & eluentes iustitiam saturat. Notanda autem est promissorum, quæ Dominus hoc loco præcepit sui adiunctio, cunctitudo, quæ *2. 5. exprimitur per verba, inquit, qui petit, accipit. qui querit, invenit, & pulsanti aperietur.* Videmus enim vocem universalem *omnem* tam repulsiæ, quam irriti conatus, exceptionem excludere. Parte alia non frustra Dominus petendi, & querendi præcepto, pulsandi vocem, & quasi præceptum adiunxisse videtur, quod continuatam quandam in petendo, & querendo constantiam, & perseverantiam denotat; præsertim cum adiunctum præcepto pulsandi, promissum non verbo præsentis, ut in duobus præcedentibus pronuntius (*qui petit, accipit, qui querit, invenit*) sed verbo futuro exprimitur (*pulsanti aperietur.*) Neque enim ad primum januæ pulsus, qui plerumque (sed ab hominibus tantum) non animadvertitur, ostium aperiri solet. Non ideo tamen à foribus digredendum est, quia pulsare perseveranti tandem aperietur. Ergo præceptum, & promissum pulsanti propositum præcepta, & promissa tam petentibus, quam querentibus proposita explicat, & omnino in utrique, si votorum compotes fieri velint, tam petendi, quam querendi requirit constantiam. Quia enim utrinque à Domino nobis injunctum officium sine fide constare nequit, *Esa. xxviii. 16. Credentem festinare*, multoque magis desperare non decet. Nec pro repulsa reputandum, quod non illico impetratur, nec ab eo querendo desistendum, quod non statim invenitur, sed promittenti Domino firmiter credendum, & in præscripto nobis officio inconcussa spe perseverandum est.

Quia vero in genere nos ad petendum tantum, & querendum Dominus præcepto suo excitat, & promissio invitat, neque vero quid petendum, aut querendum sit in specie adicit, res ipsa posulat, ut in eo, quæ mens Domini fuerit, dispiciamus.

Et quia præceptum querendi petendi præcepto generalius est, ab eo incipere placet. Querere Deum, aut Dominum Paulus Apostolus in parte officii nostri ponit. *Aclor. xvii. 27.* Creationis hominum, & directricis in regendis mortalibus Providentiæ Dei finem esse ostendens, ut homines ipsum querant si forte ipsum contriti, & invenire possint, non longe à singulis existens. Quod nihil aliud est, quam querere cognitionem Dei, imo vero, & commercium cum eo, quorum utrumque nos magnæ felicitatis participes efficere queat. Idem Apostolus *Coloss. i. 1. præcipit, ut queramus ea, quæ sunt supra, hoc est, divini, & celestia, quæ nobis exaltatio Christi attulit, emolumenta.* Idem Christianos *Rom. ii. 2.* describit gloriam, honorem, & incorruptionem querere. Sed ipse Dominus supra in eadem concione *Matth. vi. 33.* causam ostendit quamobrem hoc loco, quid nobis querendum sit, non adiecit, cum id jam citato loco præcepisset. Querere enim nobis permisit ad hanc vitam necessariam, sed ea lege ut ante omnia Regnum Dei, & iustitiam ejus, hoc est, ea, quæ nos Regni celestis per sanctimoniam vitæ participes efficere possint, & quæcunque verum Dei amorem sapiunt. Cætera autem moderatè, & absque perjurio

aut sollicitudine, quæri præcepit. Idem in eadem concione elucensibus, & scientibus iustitiam, quæ nos ad supremam felicitatem manu ducit, ideoque magno studio querenda est, satisfactionem pollicetur *Math. v. 6.* Ex his, quæ nobis cupiendâ, & querendâ à Spiritu Sancti proponuntur, li- quidopater, quæ petenda quoque, & impetranda sint, ut ea hoc loco à Christo discrete addi minime oportuerit. Quæcumque enim ad æternam felicitatem consequendam (quæ Regni Dei nomine vocatur) necessaria, aut utilis sunt, illa præ cæteris querenda, & petenda sunt, quanquam ea quoque, quæ additamenti loco promissa sunt, quin peti possint, nulla caula est. Sed inter ea, quæ addi iustitiam Regni Dei pertinent, & quibus præcipue indigemus, maxime eminet donum Spiritus Sancti, quod nos in caritate Dei validissime retinet; ideo ne queri possimus Dominum, minus generaliter de precibus hoc loco locutum, non ad eas, quarum nobis petenda sunt, Lucas in loco Parallelo *Cap. xi. 13.* inter ea, quæ petentibus in petendo, & sperando sunt, discrete Donum Spiritus Sancti collocat.

Verumtamen Donum illud tam grande, & preciosum, quod soli duntaxat jam acceptæ vitæ æternæ possessioni felicitatis, ac pretii ascriptione conceditur, quia eius firmam, & vivam fidem, ac spem connat, absque supposita in us, qui doni huius compotes fieri velint, vitæ sanctimoniam, ne cogitari quidem potest. Præparandum enim est in animis nostris tam sancto hospite dignum, in quod divitèr dignetur, & minime profanum, hospitium. Nec modo præparandum, sed etiam cura, & studio emendandum, ne vitiorum fordes in illud irrumperant, quibus forte offendi, aut, ut Sacræ Scripturæ verbis utar, *confirari* queat. Deserit is, atque inane desinit omne flagitii turpitudine infectum, atque contaminatum diversorium. Quisquis igitur tam præstantis domicipites esse cupit, non alia ratione accipere, non alia retinere speret, quam quâ sola accipere, & retineri potest, purgatè videlicet ab omni labe mentis munditiæ. Hinc ad Preces, quæ in Spiritu Sancto fundendæ sunt; Iacobus, atque adeo ipse Christus fidem requirit vivam illam, & solidam, & per caritatem efficacem, nullo conscientie vulnere suaviata, ac trepidam. Quid enim ab irato, aut offenso Numine expectet, qui seipsum damnat, aut accusat? quid credat, aut speret, qui metuit, aut despondet animum, sub conficæ mentis sarcina succumbentem? Male convenit inter spem, ac trepidationem fluctuantis animo, (qualem nobis *Iacobus Cap. i. vers. 6. 7. 8.* depingit) cum ea, quæ nobis aditum ad Deum aperit, fiducia. Verum & hoc ipso in loco non obscure nobis Dominus præscribit (si votorum compotes, & repulsæ in precibus securi esse velimus) fidem, & vitæ sanctimoniam. Non alius enim pollicetur gratiam, à Deo precibus, & pio conatu obtinendam, nisi qui eius filius sint, & quorum ille Pater merito censeri possit. Atqui ex Deo per fidem nascimur, & caelestem illam mutui amoris florem acquirimus. Præterea ratio per quam Christus probat Deum omnium nostri causâ facturum, est innatus ille patribus amor, quo ad beneficiendum filiis suis propendunt. Qui si in improbilissimis quoque mortaliū locum invenit, quanto magis in Optimo illo Patre, omnis boni inexhausto fonte inveniet, cuius in eo felicitas, & gloria est, quod beneficien- tiæ suæ summis, cunctis, sed præcipue illos qui ex eo nati sunt, inundet. Proinde quisquis Paternum hunc beneficii Numinis affectum, & ex eo promanantem effectum obtinere, & assequi desiderat, dignum Filio obsequium, & affectum induat necesse est. Nec ullus est fomes, quo magis mutui

noster erga Deum amor, qui summam divinæ Legis, & præceptorum compendium complexus est, excitari, incendi, ac foveri possit, quam si amorem Dei, quo preventi sumus *1. Joann. 1v. 3.* & quo ad mutuum erga eum propensionem potentissimi stimulus urgemus, ita, uti par est, consideremus, & perpetuo nobis ob oculos ponamus.

Ergo quod nobis hoc loco à Christo præcipitur, aut est ipsum illud Legis divinæ compendium, scilicet intensus erga Deum amor: aut res cum illo indissolubili vinculo connexa. Ardens videlicet, & indefectum Precum studium, & continuum, atque indeclinans cum Patre caelesti commercium. Cum igitur Christus primum hanc, & præcipuam præceptorum suorum compendii partem, hoc est, caritatem Deo deitam attigisset, alteram ei conjunctam, & (ut ipse ait) ei similem, quia ex ea profuit, per caritatem proximo debitam, omittere non potuit, ut in hoc duplici officiorum nostrorum genere brevem quasi synopsin traditorum à se præceptorum comprehenderet, opportuni labentis memoriæ adminiculum.

*Vers. 12.* Alterum præceptorum duorum, quæ summam divinæ Legis complexa sunt, tradens hoc loco Dominus verbis uti videtur, quæ explicant li- quido destinationem illam, quæ descripsit alibi caritatem in proximum, quod nimirum is à nobis amandus sit, sicuti nos diligimus nosmetipsos. Non modo igitur exigit à nobis Dominus, ne faciamus aliis, quod nobis fieri ab ipsis nollemus: in quo injuncta erga proximum cavetur; sed etiam ut faciamus aliis, quæcumque nobis ab ipsis fieri vellemus, qui perfectioris erga proximum propensionis gradus est, & qui christianum nostrum erga eum obicium attingit. Nam qui omnia proximo præstare conatur, quæcumque sibi ab ipso præstari cupit, summam caritatis erga proximum culmen assecutus, atque ascendisse videtur. Id enim est diligere proximum sicuti seipsum, elaborare, atque curare, ne isti affectus, ac desideria, quibus in bonum nostrum proprium propendimus, illos affectus, ac desideria, quibus optima quæque aliis optamus, in ipso effectu, seu commercio cum proximo, superare videantur. Facillimus enim humano generi in illud vitium lapsus est, quo singuli mortalium sibiimet solis duntaxat sese natos putant: ceteros autem suis commodis etiam cum damno suo inservire teneri. Quæ pestis societatis illius, in quam soli uno Universi Domino nascimur, & in qua gubernamur, diremptio, & interitus est, & omnis generis injuriarum fertilissima seges.

Cum igitur à Domino caritatum istarum, quibus tam in alios, quam in nosmetipsos ferimur, ac propendimus, corquato quædam introducat, appareat quemadmodum caritatis in proximum modus, ac mensura caritas in nosmetipsos à Christo statuitur; ita vicillim caritatis erga nosmetipsos modum, ac mensuram esse caritatem in proximum: quæ egregium temperamentum efficit, ne alterutra earum vecors, & nimia: sed utraque moderata, & sobria sit, atque rationalis. Quia vero modus, ac norma, & regula caritatis, quæ regere, ac dirigere alteram debeat, recta ipsa, & rationi congrua, nec in alterutra partem deficiens esse debet; caritas autem erga nosmetipsos sæpè in nimiam, & rationi, atque aequitati adversam facit nos propensionem declinare, ideo non omnis simpliciter caritas erga nos ad id, ut sit norma caritatis in proximum, apta, & idonea est, sed illa duntaxat, quæ rationi, atque aequitati congrua, & in proximum iniqua non est; quæque ipsi multum non nocet. Unde reciproce elicitur, non omnem erga proximum caritatem caritatis erga nos normam, & men-

& mensuram esse posse; sed illam duntaxat, quæ in nos iniqua non sit, & nobis non nimium noceat. Ex quo tandem concluditur, quemadmodum non amori erga nos non tantum inuigilare debemus, ut in proximum iniuriis sit; ita neque amoris in proximum, ut in nosmet quasi iniquus, & iniurius sit.

Quamvis autem verba Christi *vers. 12.* in sensu angustiori prolata videantur; numerum ut ea proximis præstemus, quæ nobis abismet ipsis numero præstari optamus, tamen nihil vetat ea longius, & latius extendi, ut ea singulis præstemus, quæ nobis tam ab ipsis, quam ab aliis quovis præter illos, præcipue vero ab ipso Deo præstari optamus. Idem enim Deus se fore, aut promittere, aut minari erga nos, quales nos erga proximos videt esse. Neque in expectare, aut exigere ab aliis in futurum bono iure possumus, quod ipsimet eorum si-  
milibus iam denegavimus. In omnibus igitur officium erga proximum occasionibus æquum est, ut in nos ipsos de scendam; nostraque intima vota, ac desideria inspiciamus; & quales alios, atque adeo Deum ipsum in simili occasione erga nos esse vellemus, tales nos proximis nostris præstemus, & exhibeamus. Non tamen idcirco, quia caritates istas acquisisse Deus videtur, statim omnimoda eorum æqualitas somnianda est. Non eruit Christi doctrina scirpem illam inclinationis, omnibus rebus congenitam, quâ singula in conservationem sui ac propendunt feruntur. Longè majorem etiam curam suæ, quam alienæ salutis, sanctimonie, virtutis ac pietatis cuique mortalium sive indulsit, sive injunxit. Quis vero est, qui non videat longe magis ea nobis cordi, & studio esse oportere, quæ magis quam alia curæ, atque operæ nostræ incumbunt, aut commissa sunt? Sed ita nobis, nostrisque utilitatibus operam navare debemus, ne quid ex isto studio, opera, & contentione nostra damni, aut impedimenti utilitatibus proximi emergat. Non enim id tantum quod nostra, sed quod aliorum quoque interest, nobis spectandum est, & ita salus nostra procuranda, ne æternum proximo exitum nostra culpa aceramus. Ita vitâ nostra defendenda, ne per injuriam, & omnium inculpata tutelæ moderamen, vitâ cuiquam eripiat: ita res cuiusque domestica procurandæ, ne per damnum, aut iniquam proximi deceptionem, lucrum, aut utilitas aliqua capterur. Hæc illa est charitatum coæquatio, non absoluta, & omnimoda, sed secundum quid ista dicta, quæ proximo æque bene ac nobis ipsis volumus, neque commodis ejus vel minimum obitare contendimus, tamen si forte ardentius ea persequimur, quæ curæ nostræ magis, quam alienæ competunt.

Notandum autem est elogium huius præcepti, quod Christus eodem versu adjicit. In eo nimirum consistere totius Legis divinæ, & Prophetarum præceptiones, earumque obsequium. Quod dupliciter explicari potest. Aut enim elogium hoc non ad eam tantum in proximum caritatem, quæ hoc versu præcipitur, sed ad ipsum quoque erga Deum amorem, quem proximis verbis Christus attigisse videtur, referendum est: qui sensus simplex, & proprius est. In his enim duobus summa officiorum nostrorum consistit. Aut si quis elogium hoc ad charitatem proximi obstinatus referat, ideo Legem, & Prophetarum doctrinam implevisse, quisquis hac virtute præditus est, dicitur, quia habitum ejus nemo consequi potest priusquam ante claritatem erga Deum habitum consequatur; cum ad veram, & perfectam in proximum charitatem, nisi nisi per claritatem in Deum, aditus, & via pateat, nec unquam vera charitas in proximum, absque charitate erga Deum esse possit. Hæc enim, licet illi no-

bilior merito censetur, facilior tamen est; loco in illa celebri cælestium virtutum aula: *Ps. 1.* ipsa pietate, quæ ipsius Dei dilectio est. Philadelphiæ, sicut & amore fratrum christianis in extrinsecos superioribus est minuitur, non quod nature sue vires potius collocatæ superiores, & exaltantes sint, sed quia in Deum pietatem, & amorem dilabuntur supstant, & ad illas non nisi per pietatem erga Deum pietatem ascendere facit.

*Ps. 13. & 14.* Hoc illud est Christi præceptum quod turbidos Romanæ, & Græcæ Ecclesiæ spiritus, quibus post patros videretur de tot expectatis, ut aiant, heretici triumphos, præter firmam longo avo perantem, & auctoritatem, cesserant, ac se insignificè circumspiciunt, & comparant, imo diutius, & in celos evadere auras efficit. Quod enim frequentius illæ Ecclesiæ creant, quam fortunam suam, & vires toto terrarum Orbis regnantes; hoc est, viam Religionis suæ tam multis Populis, ac Gentibus longe lateque patefactam, & omnium perevelligis tritam? Unicum illud Ecclesiæ auctoritas, & exultationis, imo vero glorificationis, & superbiæ columen est, ac fundamentum. At Christus viam hanc latam, viam regiam, atque militarem, tot agminum pedibus complanatam, quæ plurimi decurrunt, tendere ad exitum ait. Utri potius parti fidem habeamus? de hinc Romanensibus, & focus, qui nos istiusmodi illecebris, ad florentissimam fortunæ suæ iocunditatem invitant? An illinc Christo, qui in istis ipsis illecebris, in ista viæ latitudine, atque eam tercentium frequentia, & multitudine, periculosas generi humano insidias, & præsentissimum periculum ostendit, ac præmonendo denuntiat? Quæ enim est alia ratio, cur Ecclesiæ istæ diversum sentientes oppresserint, nisi quod eos assecratur numero, ac multitudine; aut potius Magistratus sibi faventis violentia fregerint. Vicit igitur Græcæ, & Latina Ecclesiæ eos, quos post victoriam falsissimorum criminum damnare licuit, non suis, sed Imperii Romani viribus, non argumentis, & rationibus, sed virgis, & securibus, non cælestis pacis, & veritatis Præconibus, sed terrenæ favitæ administris, damnatos in exilia trahentibus, aut deportantibus lictoribus. Vicit dissentientes Ecclesiæ præsentis tempore regnans: sed ut in civilibus armis olim Syllani Marianos, Cæsariani Pompeianos, non iure, aut causa, sed crudelitate, aut violentia prævalentes. Vicerunt Christiani fratres suos, sed non paulo crudelius, quam, in regionibus quas occupavit, Mahumetes vicit Christianos, quos tamen in delere, aut extirpare non sustinuit, ut civilis fratrum Christianorum rabies hostilis externorum oculo modum longe supergressa sit. Quam longè, lateque per eummodi grassantes victorias patefactam arbitramur Romanæ, & Græcæ Religionis viam, quibus ingenuis coactas, & alicuius opprobriis impubescit? O quam sui semper simili, sibi que in omnibus partibus congrua, & consentanea est, Christi, & Apostolorum doctrina! Nihil is, nihil dissimulans frequentius docent, imo vero insistent, quam superventura mox Prædicationis eorum fuisse dura, & durâ illa tempora: quibus *lupi rapam*, *lupi rapam* Ecclesiæ, *vestis exum*, hoc est, foras pietatem, & corporali ejus exercitio adornati, disceptum populorum essent ovilia Christi. In ea parvelli gregis Christi devastatio non mirandum est, Christianam, & multos cælestium salubris glaucos viam orbem, contra longe lateque apertum, & undique dilatatum planum, ac desolæ perditionis orbem. Quod si multitudo istam opportunitatem certum esse recte in Religionem Christi opinor, aut lepore falsis argumentis, laqueis, & multigenis velamentis

vitam viam, aut portam Christus non damnaſſet. Multo minus, ſi terrenæ militæ Republicæ cum in Eccleſia ordinem inſtituiſſet; in quo ſub univerſali Capite cuncti, certo, atque omnibus noto regimine regerentur. Quis enim tunc locus eſſet anxie querendæ viæ, ad alacritudinem, quam pauci invenirent, cum in promptu, & cunctis obvium eſſet, impoſiti, & noti omnibus Capiti, oſequium? Nec certius documentum præbet Episcoporum ſucceſſio, cum tot in ſuaveolens Chriſto ſacramentum inſtaſus antecibus, multis flagitiis, quidam & ſacerdotibus olidi heri ſucceſſerunt.

Verum enimvero longe diverſa eſt Eccleſiæ Chriſti in totius gubernatio a terreſtrarum Rerumpublicarum regimine. Teſtaſt enim Republica vtrubili capiti, & ſeſſores, abſoluto, aut certe coſtituto regimine regereſ, quolibet omnium eorum poſſint, inſuſcitare poteſt. Quibus quilibet non adhaeret, aut obſequium denegat, coſtituta poteſtate, interdicendo & gladio ſervandus, ut puniendus eſt, quæ omnia oculis cunctarum, qui in Republica ſunt, ſuſpecti ſunt. At Eccleſiæ gubernatio caput habet inviſibile, Chriſtum in cælis regnantem, & per Spiritum Sanctum ſuggeſtione Eccleſiæ præpoſitos ſimul, & ſubditos gubernantem; quorum in cœtu præpoſiti cæteris ſervis Chriſti non abſolute, tanquam ſubditis ſui, imperant, ſed eos molli fræno, tanquam alienos, & Domini ſui famulos, & conſervos ſuos, exemplo, & miti Spiritu Chriſti moderantur, nec gladio, ſicuti terreni Magiſtratus, ſed ſpiritalibus duntaxat armis, uſque non ſine reliquæ Eccleſiæ conſenſuſtringendis, inſtruit, quod ex multis quoque aliis Sacra Scripturæ locis elicitur. Ergo in Republica non eſt querenda via Magiſtratus parendi, ſed omnino obſequendum iis, qui ad clavum rerum ſedent, & abſolute coſtituta poteſtate imperant, atque omnibus maniſeſti ſunt. At in Eccleſiâ, hoc eſt, ſpirituali Regno Chriſti, quod non modo à præpoſitis ſuis, ſed ab ipſo quoque Chriſto molli fræno, & ingenia quadam ratione, & quali precario regitur, ſæpe accidit, ut tam præpoſiti, quam maior pars Eccleſiæ adverſus Chriſti voluntatem, & Spiritus Sancti ſuggeſtione contumaces ſint, & adverſus præcepta eius exorbitent, unde ſequatur, atque eveniat, alios diverſam ab iis, qui exorbitant, nec omnes plane rectam, ſed alios propius, alios longius à recta digredientem vivendi viam ingredi. Serio igitur tunc, & ſollicite querendum eſt, quorum potius hominum duſſe ſequendus, quæ viâ, quæ porta ad vitam, & ſalutem, quæve ad exitum ducat, ac tanto magis ſerio, ac ſollicite, quanto id inventu difficilius eſt, quod vel inde patet, quia pauci viam ad vitam ducentem inveniri à Chriſto dicuntur. Unde autem hæc difficultas emerget, non recitet Chriſtus ſtatim *verſo 15.* Quia Pleudopropheæ Eccleſiam in *reſtitu orium* ingreſſuri, eam tanquam *lupi rapaces* ſaniaturi ac divaſtaturi eſſent. Quæ prophætia apoſtaſiam illam, & Antichriſtos à Paulo, & Joanne prædictos, ac deſcriptos, imo digito oſtenſos deſignat, qui poſt obitum Apoſolorum Eccleſiam ita occupaturi fuerint, ut ſub eorum dominatione pauci veram vitæ, & ſalutis viam invenire poſſent.

Ut vero ſenſus, & mens huius Chriſti præcepti elarius pateat, animadvertendum eſt, non poſſe viam iſtam anguſtam, quam pauci inveniunt, de qua Chriſtus hoc loco loquitur, ſignificare viam illam prætenſæ perfectionis Monachicæ, in Latina, & Græcæ Eccleſiâ tot Regularium, quos vocant, veſtigis eritam, idque ob rationes ſubſequentes. *Primum* quia nulla ratione evinci poteſt, id quod

Chriſtus hoc loco præcipit, conſilium eſſe, quibusdam duntaxat, qui perfectiores alius eſſe volunt, inſinuat, non autem præceptum omnibus traditum. Nec enim ulla eſt inter hanc, & alias, quæ lupra infraque tridentur, doctrinas Chriſti (quæ quidem in ipſo textu notari poſſit) differentia. Sed hæc doctrina, ut cæteræ omnes, ad cunctos omnino fideles Chriſti, qui vitam æternam aſſequi velint, pertinet. Imo vero in ipſo textu ea ratio doctrinæ huic additur, ex qua patet id, quod hoc loco Chriſto docetur, præcipi omnibus, & quidem ſub pæna amiſſionis vitæ æternæ. Nam ſi via anguſta, & aſtichioſa plena (*παραμυση*) ſola ad vitam ducit, via vero lata ad perditionem, nemo hanc doctrinam Chriſti neglegere poſſet, quin vita æterna exidat, & in perditionem incidat, Lex igitur iſta eſt, & præceptum, cui pæna adjecta eſt, non autem nudum conſilium, quod impune negligi, aut non acceptari poſſit. Aut ita quis conſilium eſſe perſeſtendat, cui tamen pæna adjecta ſit, omnibus à Chriſto ſuggeſtum eſſe, non quibudam necesse eſt, cum omnes Chriſti fideles ad vitam aſpirare, perditionem autem fugere oporteat. Atqui Monachismus in Latina, & Græcæ Eccleſiâ, non omnibus obtruditur, ſed iis tantum, qui perfectiores eſſe velint. Per vocem autem *via* hoc loco æternam intelligi, ex eo patet, quod ipſi *perniciis* (ſine dubio æterna) opponitur, tum quia vox *vitæ* hoc loco futuram, & promiſſam mercedem, non autem jam præſentis vitæ beneficiam ſignificat. Nam qui anguſtam iſtam viam, aut portam ingreditur, jam adducti ſunt ad præſentem vitam, & ea fruuntur, non autem nunc primum ad eam ducuntur.

*Secundo.* Præterea, ſi via anguſta Monachismus ſignificat, via lata reliquæ Eccleſiæ ſtatim ut ſignificat, necesse eſt. Tot Reges ergo, tot Cæſares, tot Pontifices, Patriarchæ, Cardinales, Epifcopi, Principes, Magiſtratus, & Populi, nemine in Eccleſiâ refragante, aut præmonente *via lata* ad perniciem tendunt?

*Tertio.* denique Chriſtus expreſſe ait, non tantum paucos viam iſtam anguſtam ingredi, ſed etiam invenire. Atque licet concedamus Monachismus comparatione aliorum paucos ingredi, non tamen via Monachismi cuiquam difficiliſ inventu eſt, ſed omnibus in Latina, & Græcæ Eccleſiâ patet. Omnes enim eam eſſe viam perfectionis opinantur.

Non attingo multas alias rationes, quæ oſtendunt vias iſtas prætenſæ perfectionis, non modo ob corporale exercitium multum imperfectionis, & Judaismi continere, & ſanctimoniam, quam oſtentant, mercedem in hac vita repræſentare, ſed etiam latillimas, & improbiſſimas cuiuſque veſtigii tritas eſſe. Non igitur via anguſta Monachismus ſignificat, ſed verum Chriſtianismus, qui multis ſemper difficultatibus, anguſtiis, & perſecutionibus obnoxius eſt. Nec enim tantum in perfectâ ſanctimoniam acquirendam ſummæ diſcultates, ſed etiam maximæ à ſuis juxta, & alienis vexationes veris Chriſtianis expectandæ ſunt. Ideo tam pauci viam tot ſalubris impedimentis ingreditur, pauciores, in ea conſtanter ad finem vitæ decurrunt. Ex hac tam maniſeſta Chriſti doctrina liquido conſtat; primum non adeo latum, & patentem ad vitam æternam aditum Chriſtum aperuiſſe, quemadmodum fingitur, ut ſicuti mundi regna ad terrenę ſocietatis bonum, ita Eccleſiâ ejus à viſibili Capite ad celeſtis boni felicitatem duceretur. Latiffima enim iſta via fuiſſet, & omnibus patens; nec querenda cuiquam, inventu tam facilis: cum tamen vera Chriſtianismi via hoc loco tacite præcipiatur, quæri, & quidem

quidem tanto diligentius, quanto pauciores fore prædicantur, qui eam sint inventuri. Proinde quæ ex metaphora petrae, cujus mentio fit *Matthæi* xvi. deducuntur, salvo honore, & reverentia dñi gentium, sunt mera somnia. Deinde apud eos, qui nobis vitio vertunt, quod à publica Græcæ aut Latine Ecclesiæ viâ diverterimus exulatissimos nos esse debere oportet; qui præceptum Christi secuti, suspensionem illam, quam utraque ecclesiæ pandit, latitudinem, & illorum qui eam ingrediuntur multitudinem habuerimus, & angustam viam secuti, longe pauciores ejusdem ingressus socios habeamus. Hic igitur est, quod aut nos paucitatis nostræ nomine contemnant, aut ipsi, multitudinis ac potentie suæ jactantia, superbiaut, & glorientur, cum id tantum in nobis desitiat ad vitam, id autem quod in illis suspiciunt, ad perniciem ducat.

Restat ut illud videamus, quomodo hoc præceptum Christi cum vaticiniis Novi Fœderis, quibus regnum Christi in terris longo tempore florētissimum fore prædicatur, conciliari possit, quando quidem regno Dei, & Christi florere, longe latior ad salutem viâ cunctis pandi videtur. Quod statendum quidem est, non tamen inde sequitur, etiam in liquidissima plenæ veritatis cognitione, non longè faciliorem ac proinde latiorē viam esse; quæ pravis, & actionis expertis, in sola rerum divinarum notitia subsistit, quam quæ secundum exactam rerum divinarum notitiam, vitam & mores ad legem Christi exigit. An ea felicitas unquam speranda sit, ut plures virtuti simul exercendæ, quam veritati duntaxat contemplandæ (quod ad ipsum eventum attinet) operam sint daturi, decernere non asum, quia humani arbitrii libertati, in isto actionum genere, frænū Deus nunquam imponit. Ad eam quam speramus felicitatem sufficit, quod per gratiam Dei omnia removenda sint impedimenta, quæ nunc veritatem in injustitia detinent: quod tamen efficere nequit, ut vitæ pietas, veritatis notitiā non sit difficilior: utque ardua, & salebrosa viâ, quam plana, & facilis pluribus magis placeat. Tunc quoque cum præcepta ista Christus traderet, nondum illis erroribus inquinata veritate, præsentissimum erat periculum, ne discipuli Christi legis ejus auditores esse mallent, quam executores, velut ex ipso discrimine hujus remedio, quod Christus adhibet, manifeste liquet, quia virtutis viâ, etiam nullis impedita erroribus, natura sua aspera, & ardua est. Ecquid igitur miūm erit, quod etiam de cæcis ac proscriptis ex ecclesiæ erroribus, olim eadem quæ Christi, & Apostolorum tempore, in pietatis curriculo manebat difficultas? Proinde sicuti (ut suprà ostendimus) etiam post exoptatum regni Dei in terris adventum, semper perfectior ejus status optari, atque à Deo precibus posci poterit, ita, repurgatâ ab errorum labe ecclesiâ, nunquam decrit ea, quæ plures absterreat in capeſſenda vera pietate, difficultas, adeo ut præcepto huic Christi, locus nunquam sit deserturus.

*Virs* 15. Causam quamobrem in Religione, & Ecclesiâ sua, altera viarum lata, altera angusta futura esset (ut supra quoque attingimus) reddit hoc loco Dominus unicum, adventum videlicet pseudo-prophetarum, qui illius à Paulo prædictæ apostoliæ duces, & auctores essent futuri, quorum perditionem multos secuturos fuisse Petrus præmonet 2 *Pet.* 11. 2. Hi propter multitudinem affectuum, & illecebras dogmatum carni placentium, viam perveniendi ad vitam æternam, falsam, & fallacem erant dilaturi: veram autem, & genuinam per fraudem perniciosæ doctrinæ, & injustæ oppressionis violentia adeo coagulaturi, ut neque inventi neque ingressi

possent esset futura. Proinde lata viâ, est viâ pseudo-prophetarum, hoc est, antichristorum, & corruptæ per publicam apostasiam ecclesiæ; angusta vero est eorum, qui mentem Christi cauciores habet, laqueos fallentium evitant. Describit autem pseudo-prophetas, & antichristos, ostendens eorum subdolum, & fraudulentum animum, quibus aliud in ore promptum, aliud in pectore abditum esset, qui aliud in fronte ostentarent, aliud in recessu occultarent, extrinsecus amictu ovium induti, ac *non lupi rapaces*. quo diligentius, & vigilantius essent cavendi. *Amictus* ovium significat externam sanctimoniam speciem, & plerumque in corporali exercitio sese exercentem formam pietatis, cui vis ejus seu vera ac solida pietas oppositur 2 *Tim.* 11. 5. Fideles enim Christi dicuntur oves ob innocentiam, cum animal illud unum sit ex innocentissimis, quemadmodum infideles aut Christi immorigeri *lupi* vocantur, ob indolem naturæ ovium contrariam, & admodum noxiam. unde & *rapacem* epitheton ipsis additur, ut planum sit, quam ob causam homines inuisti, & ex damno alieno utilitatem captantes lupi vocentur, rapto viventes, & ovibus præcipuè nocentes, quibus inuito, & implacabili odio infelli sunt, quemadmodum impii, & hypocritæ veris Christi fidelibus, quos non modo oderunt, sed ubi possunt, laniant & persequuntur. Tales igitur venturos pseudo-prophetas Christus prædicat, fideliū suorum amictum, hoc est, innocentiam mentientes, intus autem lupinam rapacitatem, inuistitiam, & crudelitatem occultantes. Tales in ecclesiâ sua homines caveri Christus imperat, simulque eodem versū difficultatem cavendi, & agnoscendi istiusmodi bestias tacite ostendit, subdolum eorum hypocritism, & fraudem exponens.

Cæterum ne quis in hac difficultate, aut nullam cavendi difficultatem, aut justum inevitabilem deceptionis prætextum habere possit, ostendit *vers.* 16. rationem non admodum difficilem, qua fraudes pseudo-prophetarum agnosci, ac proinde evitari possent. *Ex fructibus*, inquit, *eorum cognoscetis illos*, hoc est, ex operibus carnis, quæ, quia manifesta sunt. *Gal.* v. 19. in oculis omnium facile incurrunt. Ea, dicto loco, longo ordine recensentur, adulterium, fornicatio, & omne iniquitatis genus, idololatria, maleficia, inimicitie, lites, æmulationes, iræ, rixæ, dissidia, scellæ, invidiæ, & in quas tandem per tot vitiorum seriem erumpitur, cædes. Quorum operum cum duo sint genera, alterum ad concupiscibilem facultatem pertinet, castimoniam, & puritatem. Alterum ad irascibilem, caritati adversum, posterioris generis vicia primum omnium in ecclesiâ per eos, qui cæteris præerant, magno agmine irumpere, & mox cætera omnia secum trahere.

Hinc Apostoli, Petrus, Paulus, & qui omnibus supervixit, Joannes, atque alii apostolici viri, cum viderent prima suboriuntium pseudo-prophetarum, & antichristorum germina, eaque ex illis ostensis à Christo indicis agnoscerent, ante omnia tam sollicitè, & anxie caritatem nobis inculcavit, & lupos illos *rapaces* lupos, graves non parcentes *gregi* Christi *antichristos*, qui mox post Apostolos ecclesiâ divexaturi erant prædixerunt, & gravissimis censuris notarunt. Ingressos autem illos in ecclesiâ fuisse *Viſtorem*, & *Xephyrum* temporibus ex fructibus istorum Pontificum discimus, quorum aliter, præter multa alia, ob levidentem causam totas Ecclesias *Asia* à Corpore Christi detruncare, & avellere ausus est: alter cæptam ab antecessore adversus Confessores Symboli apostolici duo post autem eorum potentiam, qui nova Symbola perturbabant, in ecclesiâ toleratos, sevitiam, consummavit. Suble-



cute mox in ecclesia, etiam inter ultimas persecutiones tempora, quantum in hypocritis, ambitione, & odiorum rabie (genuinis pseudoprophetarum characteribus) proceperunt; testis est *Ensebius lib. 8. cap. x.* cui, vel invito, veritas hæc verba extorsit: *Postquam res nostræ, per nimiam illam libertatem, ad molliem, & sequentem digeneraverim, & alii alius odio, & contumacis sumus profecti, & tantum non nos ipsos, per nos ipsos armis acutis verborum, ubicunque contigit impugnare, & Episcopi in Episcopos irrurunt* (recens erat conciliabuli Antiocheni, & commodatæ ab Aureliano, ad oppressionem illius urbis ecclesiæ, potestatis, memoria) *ac populi contra populos seditiones moverunt. Deinde infanda hypocrisis, & simulatio ad summum usque malitiæ progressa fuit, divinum iudicium nos invadere cepit &c.* Et mox: *Cum autem nullo (iudicii huius) sensu tangeremur, neque Deum placatum ac propitium nobis reddere conaremur, sed quasi impii delicta nostra Deum neque curare, neque visitare putavimus; nequitas nostras aliis alius cumularimus. Et qui Pastores nostros videbamus, repulsa putatis norma, minus inter se cunctis, in malis vivere insimulavi, & dum hæc sole conversatione videli et, nimis, emulationem, mutuum odium & inimicitias exarant, & ambitionem quisque suam in modum tyrannidis iudicis persequitur; tunc sunt Dominus Filium Sion obscuram reddidit &c.* Huculque verba *Ensebius*. Quid, monente Christo, ex eiusmodi fructibus colligam, nisi plenam tunc pseudoprophetarum, & luporum rapacium, Ecclesiam fuisse? qui viam salutis, satis alioqui propria difficultate arduam, & salebrosam, magis magisque congluturavit, & inviam reddiderunt, ut inventu difficilior esset, & paucorum vestigiis tereretur? Non autem estimandum est, succedentibus seculis, & sublato persecutionum metu, emendatam fuisse ecclesiam. nam si, teste *Ensebio*, nimia sub Ethnicis tyrannis libertas, & ecclesiam in molliem, & fegnitiem resolvit; quanto maior vitæ dissolutio, & plures corruptelæ invadere, cum sæventium Imperatorum studio foveretur? Quid vero dicam de illis in Occidente temporibus, cum, senotus ad Orientem Imperatoribus, etiam supra Cæsarem fastigium scandere non verita est ecclesiastica potestas? Sed iniquum cuiuspiam videri possit, si quid vitiorum in ecclesiam, aut corruptelæ inter Episcopos irrepit; ilico à nobis homines aut Episcopos eiusmodi pseudoprophetas vocari, & tam odio nonne traduci. *Respon.* Nos vero debet fatemur veniam infirmitati. Sed infirmitas non est, ubi (ut ait *Ensebius*) infanda hypocrisis, & simulatio ad summum usque malitiæ verticem ascendit. Deinde pseudoprophetas Christus, & Spiritus Sanctus non ut simpliciter deceptos, atque alios decipientes, sed ut lupos rapaces depingit, *lupos inquam græces non parentes gregi.* Nec enim Antichristis gregis Christi ulla cura est; sed in eum, tanquam alienum, impotenti ac violentia, imo crudeli quoque dominatione grassantur. Huic homini generi debitum pseudoprophetarum nomen, & elogium denegare nefas est. Simples igitur, & fraudis ac malitiæ expertes auctores errorum, & patronos, qui super primævæ prædicationis aurum, straminea dogmata non mala fide extruxerunt, servari posse *Paulus 1. Cor. 11. 19.* asserit. At Christus hic de malæ fidei doctoribus loquitur; quorum, quia opera mala sunt, malam quoque mentem, malum animum necesse est, & quos, tanquam malas arbores, bonum fructum non ferentes, excisum atque in ignem abiectum iri *vers. 19.* addit. Quapropter, ut eiusmodi homines pseudoprophetæ jure vocari possint, certitudo huius signi à Christo allati efficit; quam Christus totis quartor versibus non minus evidenter, quam copiose probat. Nec posse aliter fieri, ducto à natura rei, & similitudine illustrato argumento evincit. Actus enim in apertum erumpentes, latentis in animo bonitatis aut malitiæ irrefragabilia documenta sunt:

nec magis fallere judicantem possunt, quam fructus ex arbore producti, & gustu, bonitatem aut malitiam arboris explorantem. Hæc igitur signa veri aut falsi populi Dei, seu veræ, aut falsæ ecclesiæ tanto certior atque evidenterior nobis indicia, & documenta præbent; quam quæ à Bellarmino, & sociis pro signis veræ aut falsæ Ecclesiæ investigantur, quanto Christi iudicium, & doctrina, præstent omnibus mortalium commentis. Porro signorum istorum applicatio, & explicatio omnibus, quicunque res in ecclesia, subsequentibus apostolica tempora seculis, gestas, expendere voluerint, est adeo clara, & liquida, ut regia, ac potius tyrannica, ideoque latissime pateas antichristi via nemini ignota vel obscura esse possit.

*Vers. 21.* Partim tacite objectioni occurrit Dominus, partim amictum istum ovium, quo pseudoprophetæ seque ipsos, & alios, qui externam potius pietatis eorum formam, & speciem, quam fructus ex ea productos erant consideraturi, decipere debuerunt, explicat ac depingit.

Obijcere enim quispiam poterat, neque pseudoprophetas, neque lupos rapaces dici posse eos, qui in extollenda sine dignitate atque præstantia naturæ Christi, sive Majestatis ejus reverentia, præ aliis laborarunt, qui in nomine ejus propebaturant, imo in doctrina ejus aliis tradenda vicariam ipsi operam præstiterunt, qui in Ecclesia ejus aliis præbant, imo præerant, etiam in nomine ejus seu potestate demonia eiecerunt, ac multa miracula patrarunt. Huic objectioni respondet Christus, sese ejusmodi hominum præsentia merita atque in gratiam sui præstata officia parvi, imo nihili aestimare, si illi præscripto à se præceptorum Dei Patris sui obsequio defuerint. Proinde istiusmodi signa fallacia esse ad indicandum, aut veros fideles qui salvari debeant, aut verum populum ejus. Frustra igitur ad ostendendam veram Ecclesiam, miracula, atque alia id genus argumenta allegantur.

Sed & ex hoc loco obiter discendum est, fallacem esse indaganda Sanctorum prærogativæ rationem, quæ in Ecclesia Romana aut Græca usurpat ex miraculis, sive in vita, sive post mortem aliquorum hominum factis, cum Christus expresse dicat *vers. 23.* miracula ad salutem multis non profutura. Illud autem animadvertendum est, Dominum *vers. 21.* in antichristi, & comparatione earum rerum, quæ ad salutem nemini profuturæ, & quæ omnibus profuturæ sunt, compellationem sui *Dominæ Domine*, sive attributos sibi per sermonem honores, obsequio præceptorum divinarum, hoc est, dicta factis opponere. Species ista est, & nuda pietatis forma, verbis Domino blandiri; sed vis veræ pietatis in operibus, & obsequio, non in affectione, consistit. Sed nec illud negligendum, in eadem antichristi attributum Christo in verbis honorem, non opponi honori eidem Christo in factis attributo, vel attribuendo (quod fit *Lucæ vi. 46.*) sed honori Patris ejus Cælestis in præceptorum ejus obsequio præstato aut præstando. Quamvis enim præcepta Dei per Christum tradita, sint tam Christi quam Dei præcepta, & eorum obsequium tam Christo quam Deo reddatur, tamen hic nec frustra, nec obscure Christus honorem sibi delatum, honori qui Patri debetur, opposuit. simulque cum honorem, qui sibi cum minima Patris injuria dederatur, indignanter reiecit. Unde stupere fas est infallibilem Prophetici in Christo Spiritus præscientiam, qui in tradendis præceptis suis, ab eo ipso delicti genere ecclesiam suam abducere contendebat; quo illam peccasse nunc, certissimum divinum vaticinium index, eventus ostendit. Quicquid tamen de hoc statuitur, satis liquet, Christum hoc loco mori ætæ; hypocrisim istorum pseudoprophetarum, qui externa specie oves Christi referunt ac mentiuntur, notare, quod in honore Christo habendo, ac verbis illum deferendo, essent elaboraturi, præceptorum ejus, quæ & ipsius Dei sunt, securi atque negligentes. Denique in iisdem verbis Dominus

offen-



offendit, tam præceptorum, quæ per voluntatis Dei mentionem, quam promissorum Novi Fœderis, quæ per ingressum in Regnum Calorum delignantur, primam esse causam Patrem illum Cælestem, se vero laudandam. Patet autem ex verbis Christi, & loci huius circumstantiis per Pseudo-prophetas, & lupos rapaces, non significari externos hostes aut persecutores Ecclesiæ, neque enim hi amicum ovium Christi dignantur, nec Christum vocant, aut agnoscunt Dominum. Ac ne hæreticos quidem, ab Ecclesiâ avulsos, qui aut ipsi communionem Ecclesiæ deseruerunt, aut ex Ecclesiâ propter veram aut præfensam impietatem eiectioni sunt. Latior enim hucusque aut certe inventi facilius via fuit, quam tot Populi in Græciâ, & Latina Ecclesiâ ingressi sunt: quem ea quam præ se ferunt singulæ eorum familiæ aut Dæmæ, quæ ab istis Ecclesiis deservierunt aut eiectione sunt, adeo ut illas ne omnes quidem simul sumptæ numerum ac multitudinem assecularum utriusque Ecclesiæ adæquare videantur. Sed per illos Pseudo-prophetas intelligit Christus Hypocritas in tota Ecclesiâ sua regnantes, qui facili ac molli via, & ipsi ingredientes, & alios ducentes longe maiorem quam cæteri assecularum multitudinem secum trahunt. Quia species pietatis ipsa pietate longe facilius est, & corporale exercitium oculis hominum magis perstringit, vires mortalium minus gravat. Tribuit enim illis Christus quod sibi honorem verbis quidem, & scriptis, Confessionibus & Symbolis, sed absque præceptorum obsequio deserunt, idque non sine Patris sui injuria, cuius voluntati interea morem non gerunt. Tribuit quod in ipsius nomine prophetent, hoc est, quod in Cathedra sua, & Apostolorum sedeant, mysteria doctrinæ suæ Populo tradentes. Tribuit quod in nomine ipsius Dæmonia ejiciant, miracula patrent, & tamen propter iniquitatis suæ opera, in æternum perituri sint. Denique tribuit, quod longe plures assecularum ceteras habeant, quam isti pauci, qui sibi ab illis cavent, at per angustam viam, procul ab iis divertiunt. Qui colores, & lineamenta, quamvis non ad unam duntaxat Ecclesiâ adstringuntur; mirum quam eorum qui Ecclesiis Christianis jam olim, & hucusque præerant, & præfunt, faciem ad vivum depingunt, & exprimunt. Quot enim, & quanta iniquitatis opera, sub specioso pietatis, solos oculos perstringentis amictu, latentia ac velata in istis Ecclesiis deprehenduntur?

*Verf. 24.* Ex iis quæ dixit Christus, cum ostenderet, nihil profuturum Pseudo-prophetis, & eorum asseculis ad salutem æternam, quod amictum Ovium induant, hoc est, quod verbis Christum honorent, in illius nomine prophetent, Dæmonia ejiciant, miracula patrent, si non faciant voluntatem Patris Cælestis, & sint operatores alicujus iniquitatis; eli-

cit conclusionem dignam, quæ tam sancto, & utili Christi sermone colophonem imponeret, omnibus, quorum ad aures hæc Doctrina Christi pervenerit, unice curandum esse, ut eam vita, & factis sequantur, & exprimant, nisi velint in miseriam ingentis ruinæ (*verf. 27.*) simul & in opprobrium magnæ stultitiæ (*verf. 26.*) incidere, hoc est, perire in æternum in conspectu Dei & Christi, & omnium quibus culpa simul, & pœna eorum stultitiæ præ oculis erit.

Unde discimus Primum, nihil nocivum i, qui de ceteris forte, ideoque controversia Religionis Christianæ mysteria, non satis percipiunt, aut in his hallucinantur; si perceptu facilia, quamvis facti ardua, Dei per Christum præcepta, in vita, & factis omni studio observent.

Deinde vanissima esse pleraque eorum, de quibus hodie Christianus Orbis digladiatur, polio interea omni pietatis, ac debiti mandatis Dei obsequii studio. Imo vero (quod indignissimum est) in gratiam eorum quæ Christus ipse, nihil profutura asserit; Ea quæ Christus idem unice necessaria ostendit, qualis est *Charitas*, usque ad inimicos extensa; iniquissimè ac telestissimè violantur. Quod (ut innu-mera alia præteream) fit in pœnis ac persecutione eorum, qui concessio, imo injuncto divinitus iure ac libertate Conscientiarum utuntur: & qui existimant Deo quam hominibus magis obediendum esse.

Fundamentum igitur Christianismi, est Vitæ Sanctitas, Observatio Mandatorum Dei, Dei Christianique Amor in obsequio Legum divinarum relictus, & expressus, Novæ Creaturæ, fides per Charitatem animata, viva & efficax. vide *Matth. xxi. 50. Luc. xxi. 28. Johan. xv. 24. Rom. xi. 13. 1 Cor. vii. 19. 2 Cor. vii. 19. 2 Cor. v. 17. Gal. vi. 20. 1. Cap. v. Galat. vi. 15. Coloss. iii. 11. Jacobi i. 22. 1 Johan. i. 7.*

Cætera, præter hoc fundamentum, tametsi præclara videantur, ac sint quoque; si fundamento illo careant, nihil valent. Proinde in hoc fundamento elaborandum, & plurimum operæ ponendum est, reliqua vero quantum fieri potest non omittenda.

Erat igitur quamobrem obstupesceret populus ille, in cuius auribus personabat *Sermo Dei*, omni gladio acutior, & ad intima penetrans, & quidem Christi ore prolatus, qui unus omnium maximè dignus diviniæ Patris Cælestis voluntatis interpretes, digno tanta legatione eloquio potens, pollicisque, perculsos audientium animos, & quò veller inclinantes, ad obsequium Præceptorum suorum, blandè quidem, sed salvâ divini Officii sui dignitate, sciebat, & quasi in potestatem suam redigebat.

10. Maj 1664.

# IN EPISTOLAM AD ROMANOS COGITATIONES SACRÆ. CAPUT I.



**N**ulla est epistola, (si Galatis scriptam excipias) quæ in ipso lumine tam prolixam, & accuratam commendationem, muneris Apostolici, Paulo committi, contineat; ad conciliandum sine dubio fidem, & auctoritatem huic Scripto, apud eam gentem, quæ tunc Orbis domina, reliquis, non sine supercilio, despiciebatur. Servum se primum vocat Jesu Christi: nec eum simplicem: Sed Apostolum, & quidem vocatum vocatione extraordinaria, & peculiari. *ἀποστολὴν* Separatum in Evangelium Dei, atque in eo cæteris præcellentem; qui non erat pari ratione, ad munus prædicandi Evangelii destinati atque ordinati. Et jus functionis objectum, id est, Evangelium, commendat, primum à prædicatione prophetarum, & Sacræ Scripturæ. Deinde ab auctore, & primo Evangelii annuntiatore. Cuius excellentia *vers. 3.* & *vers. 4.* breviter perstricta; ab eodem se peculiarem nec aliis communem gratiam accepisse prædicat; hoc est. Apostolatam omnium gentium; in quibus ipsos Romanos comprehendi *vers. 6.* discrete assentit.

Notandum est quod *vers. 2.* Evangelium antiquius prædictum, & promissum novitatem manifestam hujus tam lati de vitæ æternæ mortalibus certis conditionibus conferenda, nuncii tunc arguebat.

*Vers. 3. & 4.* Descriptio Excellentie Christi hoc loco, planum facit, vulgatum de eiusdem æternæ nativitatis dogma, Paulo tunc ignotum fuisse. Quid enim Opus fuisset Nativitati ex seniore David secundum carnem, opponere excellentiam illam Christi, qua definitus, *Θεοῦ*, aut decretus fuit filius Dei in potentia secundum Spiritum sanctificationis, ex resurrectione, & (quod utique voci resurrectionis eius annexandum est) affectu ejus exaltatione ac dominatu super omnia: quæ excellentia Christo tanquam homini competit si prælo fuit, multo major ejus excellentia, quæ ipsi tanquam Deo competebat?

Natus secundum carnem, definiti aut *Θεοῦ* secundum Spiritum Sancti. Imbecillitati carnis, in qua fuit natus Dominus, opponit potentiam Spiritus sese vivificantis, in quo posita fuit resuscitatus, & glorificatus. Sed hoc loco respiciere videtur Apostolus tempus illud nativitatis Christi secundum carnem; in quo nondum *υἱοῦ*, sed tantum *Θεοῦ* fuit *ὁ Θεὸς ἐν δυνάμει*. definitus fuit filius Dei in potentia. Quamvis enim vel ob ipsam ex Spiritu Sancto conceptionem *filium Dei* merito dici poterit; tamen nondum *Filius Dei in potentia*, quemadmodum post resurrectionem, & exaltationem.

Posset etiam quispiam per istud *πνεῦμα ἁγίου*, Spiritum sanctitatis, intelligere hoc loco Spiritum illum sanctum supervenientem Mariæ, ex quo co-

ceptus est Dominus. Spiritus enim ille, tam excellentis nativitatis opifex, indicare poterat infantem istum, destinatum esse (*Θεοῦ*) longe eminentiori Statu; quam is fuit in quem tunc, in carne corruptibili nascendo, in lucem prodibat. Nec ille Spiritus sanctitatis, per quem postea Dominus sanctificatus (*Job. x. 36.*) & missus in mundum est: ille, inquam, Spiritus mirabilium operum paterator; ab hujus loci explicatione prorsus arcendus est. Nam is quoque manifestè arguebat Dominum destinatum fuisse ad exaltationem, & ad accipiendam potentiam unico, & suprâ omnes eminenti filio Dei dignam. quæ exaltatio Resurrectionis interventu fieri debuit.

*Vers. 5.* Apostolatus, quem tam magnificè describit, suo iure postulabat obsequium fidei, ab omnibus gentibus etiam eminentissimis; quia nomine tam Excellentis Domini compellabantur.

*Vers. 7.* *Vocatus sanctus*, hoc est, vocatus ad sanctimoniam, vel qui vocationem istam vitæ sanctimoniam firmiorem reddant.

*Vers. 8.* *Gratias ago Deo, per Jesum Christum*. Longè excellentior est modus precum; ut & omnis cum Deo commercii per Jesum Christum, summum sacerdotem nostrum: hoc est, in nomine ejus; quàm precum aut ejusdem commercii extra hunc tam salutarem mediatorem: qui nobis proximum, & compendiosum ad Deum aditum præstat.

2. Non pro iis tantum que in nos, sed pro iis quoque que in alios conferantur beneficiis, Deo gratias agi par est.

*Vers. 9.* *Λατρεῖα ἐν τῷ ἀνυμνῷ μὲν*. Servio in spiritu meo. *Job. iv. 24.* Deum cum spiritu; & adorantes eum in spiritu, & veritate adorare oportet. Verus enim cultus Dei; cultus est spiritualis, non carnalis aut ceremonialis. Et *Rationalis λογικὴ λατρεία*. Rom. xii. 1.

Ibid. & *vers. 10.* *ἀδιαλείπτως*. Indefinenter, & *πᾶντοτε* semper. Ejusmodi voces non *ἀνεῳχθῆναι* præcise, & præfractè intelligendæ; sed rationabili æquitate explicandæ sunt.

*Vers. 11.* Flagrare desiderio debemus, accipiendarum charismatum spiritualium; non modò *eis τὸ πνεῦμα δοῦναι ἑαῖναι*, ut nos confirmemur, & stabiliamur: sed etiam ut ea conferamus aliis. Quia *vers. 12.* magna in eo est, & multa *ἀξιοχρηστία*, consolatium.

*Vers. 13.* Quantum Deus Satanae permittat, vel hinc videre est, quod Apostolus in desiderio atque officio suo prædicandi Evangelii Romanis impeditus fuerit. Quanquam potuit fieri quod ipsius Dei nutu factum sit, providentis in eo aliunde Romanis prospectum iri: & interea Pauli opera alibi utentis. Vide *Act. xvi. 7. 9.*

*Vers. 14.* Nullo delectu gentium omnibus sese populis debitorem fuisse prædicat Apostolus; in officio

officio prædicandi Evangelii, siue cultioribus qualibus fuerunt Græci & Romani : siue incultioribus, & barbaris. Et quia cupiam videri poterat, illum Romanam gentem de industria vitasse, tanquam eo tempore exultantissimam ; idco *vers.* 15. & 16. suspensionem hanc procul à se amovit. Nec enim voluntatem hanc aditanda Romæ desuisse : quippe cum eum non pueret functionis suæ omni ex parte iudicantem, atque omnibus generibus utilisimam ; quæ videretur circa prædicandum omnibus Evangelium : quod esset omni credenti (quicunque ille præter Judæos fuerit) *Potestas Dei ad Salvand.* hoc est, effectivissimum medium ac remedium Dei, & via commodissimam homines ad salutem adducendi.

Quomodo autem sit effectus istud remedium ad salutem credentibus, ostendit *vers.* 17. Quia in eo iustitia Dei revelatur. *Ex fide in fidem.* Fides non est *ex opere* (in puncto, & indivisibili) sed *ex opere*, & incrementum suscipere potest. Hinc discipuli Dominum rogebant, ut ipsis fidem augere vellet. Evangelium igitur Christi, homines ex fide, in fidem, hoc est, ex imperfectiori in perfectiorem proficientes reddit. Nam *ut eo vers.* refertur ad Evangelium.

Aur, (quod potius sentio) denotat hic Apostolus discrimen inter fidem ex rationis, & fidem ex revelationis lumine ortam ; quarum hæc propriæ, & principaliter, fidei nomen obtinet, illa tantum analogice. Tribuit autem fidei nomen huic ignobiliori ejus speciei, eo libentius, quod ipsi res esset cum hominibus. paulo ante omnis revelationis expertibus, quo facilius eos posset, in illa primario didici fide, quam ex revelatione hauserant, confirmare ; atque ipsi modum, alios homines sui similes ad eandem fidem adducendi, ostendere. Fides enim illi ignobilior, ex lumine rationis proficiens, viam nobis munit, & quasi manu ducit nos ad veram, & nobiliorem fidem ; nunquam in revelationis veritate nos confirmat. Atque hæc est illa probitas genitrix ; aut ipsa probitas, quæ nos ad suscipiendam salvificam fidem idoneos reddit. Trahit enim ad se, hoc est, ad cognitionem sui Deus omnes, primum per Rationem, qua eos illustravit ; operum ejus conficiam, & (nisi ipsa sibi, atque officio suo desit) non ineptam æstimatorum : deinde vero per revelationem, & gratiam rationi prælucentem.

Notandus vero hic usus vocabuli *ἀδικία*, quæ hoc loco sumi videtur in vulgari sensu, pro *ἀδικία* retributione mercedis, hoc est, pro retributione hominibus eorum, quæ singulis secundum opera eorum debentur, tam præmiorum, quam penarum. Fæ enim mentio statim oppositæ hominum injustitiæ, iustissimam pœnam promeritæ, & luens. Fit mentio, & iræ Dei cælitus omnem injustitiam iusto punientis, in hominibus qui excusari nullo modo queunt. Præterea redditur ratio quomodo revelatur ista iustitia, statim *vers.* 18. hoc est, per revelationem iræ Dei, super injustitias hominum, veritatem in injustitiis detinentium ; quæ ira, aut iusta punitio Dei, est pars illius *ἀδικίας* præmiorum ac penarum distributricis, quod vis per id innuitur ; quia nihil iustius sit, quam animadverti in eos, qui maximum injustitias genus perpetrare : nec injustius quicquam sit ; quam veritatem, quæ promereri, & propagari debeat, ut mentes omnium illustret ; detineri in injustitia ; tanquam in inopio erare, ne homines sapientes reddat : quod pro modo idem est cum eo quod infra *vers.* 25. dicitur *μὴ ἀποδοῦναι τὸ αὐτὸ ὡς τὸ ἐστίν*. erant in veritatem Dei in mendacium, quod sit *vera veritas* mendaci nomine informatur, & men-

dacium veritatis titulo se venditat. Quia capitalior esse nequit iniquitas peccati.

Quæ ratio vero hæc ista veritatis in mendacium transmutatio, vel contra ; Indicat posse *vers.* 21. quod cum homines habeant notitiam Dei ; puta veram ; tamen eum, non ut Deum glorificent ; neque digna beneficiis ejus gratia prolequantur ; Sed tanquam eum non noscent ; indignis, numine ejus contumelias, insultum irruent : & multo clarius *vers.* 23.

Sed prius, homines etiam ante revelationem, notitiam Dei habere ; probat *vers.* 19. dum ait : Notum Dei manifestum esse in ipsis. Deum enim (*vers.* 22.) ipsis manifestasse invisibilem illam corporis oculis, æternam suam potentiam, & divinitatem per admiranda Creationis opera ; iam inde ab initio mundi, hoc est, ante omnem revelationem extraordinariam ; ut ignorantia prætextum obtendere, & culpam suam excusare nequeant.

Mox, uti diximus *vers.* 21. exponit rationem, quomodo homines istam à Deo manifestatam veritatem in injustitiis detraçant ; quia cum ignorare non possint Mentem illam Sapientissimam, & potentissimam, rerum omnium visibilem, & invisibilem, invisibilem opificem ; non ut deuit purâ mente ; & digno tanto numine, rectoque, & rationabili cultu eum coluerint, sed ineptissimis, & vanillimis cogitationum suarum signis ipsi complacere ; & stultissimis officiis sapientissimum nomen demereri voluerint. Quid enim inopius aut stolidius erat ; quam gloriam incorruptibilis Dei ; in similitudinem aut imaginem corruptibilem hominum ; aut quod foedius est, brutiorum etiam contemptissimorum transmutare ? Quis ferat hominis formosissimi vultum in specie deformissimi animalis aut Simii oculis omnium repræsentari ; aut quis istud honori sibi potius, quam ignominia fore censet ? Atqui respectu incorruptibilis numinis, longè ignominiosior est, etiam pulcherrimi mortalium species ; quam respectu formosi hominis, ad exemplar, turpissimi vultus, deformata imago. Non mirum est igitur, Deum ignominiam hanc, ignominia funivisse ; & quia homines cultum ejus tam sædis commentis conspurcaverunt, eos vicillim omni impuritatis genere inquinari permisisse.

Præsertim (*vers.* 25.) cum Idololatriæ iste cultus præter ignominiam Dei, sub tam vili specie spectantium oculis repræsentati ; grandem ejusdem injuriam contineret ; dum cultus ille, & *λατρία*, soli Deo creatori debita ; in creaturos, (cæque sæpius hominum ipsorum, quam Dei) transferretur. Atque hic notandum, Deum idololatricum cultum, non eo tantum nomine impatienter ferre, quod se sub vili creaturæ imagine repræsentari pro contumelia habeat (*vers.* 23.) sed etiam quia eadem opera divinum honorem, qui ipsi soli competit ; creaturæ deserere necesse sit. eam rem pro injuria censere (*vers.* 25.) Utrique enim isti culpæ parti, merito competentem ultionem Apostolus attribuit.

*Vers.* 18. Competentiam, & æquitatem pænæ atque ultionis, qua homines per quæ peccant, per eadem puniuntur, hic ostendit. Quia, inquit, hominibus non placuit, Deum habere *ex dignitate*, hoc est, Deum, quem ex operibus ejus cognoverunt ; eo, qui Numen ejus docuit ; hoc est, spiritali, & rationali cultu colere, & venerari : idem tradidit eos Deus *in ἀδικίαν* *id est*, in reprobam mentem, hoc est, permisit eos, in eum delabi miserie statum ; ut ipsis placerent quæ fieri non deberent, (*τὰ μὴ καλὴν*) quia ipsis displicuit ; quod fieri deuit.

*Vers.* 29. Injustitia sæpe in genere omne impietatis genus significat : quod hic vox *μίσος* subinde-

re videtur. quamvis, & propriè ac peculiariter sic dicta in utilità multis habeat specie, quæ ista voce denotari possunt. Inter *ingenia* & *operum* differentia aliqua ab Apostolo statim videtur.

¶ *Inf. 31. Aversus. Desipientes.* Notandum vitium hoc inter ea delicta poni, quæ homines etiam revelatione carentes, reprehensione, iuxta pœna digna esse censent.

*Uos 32.* Homines etiam ante omnem revelationem, prima ista rudimenta habere possunt: qualia sunt que *1Th. xi. 6.* in is requiruntur qui primum ad Deum accedunt. videlicet ut credant quod Deus sit; (quod ex operibus eius cognoscitur & quod fit remunerator quantum cum quod ipse dicitur sit) Quale est & illud *1Th. xi. 6.* *ut credant quod Deus sit* quod hoc loco non dicitur etiam ex operibus revelationis, hoc est, ut prout ex lumine ad dicendum rationis; quod infra Apolloni legimus respondit in cordibus vocat, per quam homines dicuntur *ut per rationem*, et ea que non docent live ea que ratione a content

Namque vero illi, quod iure naturæ, & lege in  
cordibus recepta, damnari dicuntur omnia ista,  
longo ordine recalcitra delicta; & quidem tanquam  
æque *læviter* digna morte. Quod non ita prafratè  
explicandum est, ut singula capitali supplicio  
digna censentur.

Nec enim quicumque eorum dignum morte  
dicunt; sed homines ipsi talia patentes digni morte:  
qua eos Apollolus hoc loco considerat, ut,  
præter spurcissimam superius commemoratam flagitiam  
sepletes præterea omni iniustitia, hoc est, plenos  
omnium illorum vitiatorum; nec tantum delicta c-  
jusmodi, ex intervallo per fragilitatem commitecen-  
tes; sed ea ipsa amantes, & in aliis quoque appro-  
bantes. Quamvis igitur aliqua ex istis vitis separa-  
tim sumpta, solo rationis dictamine capitalia non  
videantur; tamen homines omnibus aut plerisque  
istis vitis dedita ac sepleti; præsterrim usque ad ult-  
imum nequitiæ gradum, qui est, cum vitia non  
propter voluptatem aut emolumentum; sed ipsa  
propter se amantur; iure ac merito ab ipsa sana ra-  
tione, sibi soli relicta, capitalium criminum dam-  
nari dicuntur. Nisi forte hoc loco *harmolus*, mors,  
etiam minores pœnas per complexionem comprehen-  
dere censetur; quæ respective pertineant ad eos  
qui leviora delicta committunt.

Jam verò & hoc notandum ; quid *convulsiua* ista per quam homines gravissima aliorum peccata approbant. Quamvis cæcitate eorum ejusmodi arguat, ut illa pro peccatis non habere videantur ; non imputat quominus ejusmodi homines à Spiritu Sancto *divinice & sui imperatoris*, hoc est, jus naturæ cognitum habentes dicantur. Nec enim lumen rationis in hominibus etiam improbitatis ; ita obscurari, & extingui potest ; quia frequentibus honestatis stricturis oculos ipsorum feriat ; & victorum suorum ac turpitudinis admoneat. Unde etiam in profigitissimis morsus conscientiæ nascuntur. Præterea nosse homines dici possunt ; quod si modo velint, facile nosse possunt ; imo verò quod nonnisi clausis mentis palpebris ; (quas tamen sæpius vel inviti aperire coguntur) ignorare nequeunt. Breviter, Confiteri, & applaudere sceleribus, quam eadem patrare tantò gravius est ; quantò gravius ea propter se amare, quam ob aliquod emolumentum, ac voluptatem eorum sibi interdum veniam facere.

## С А Р Ы Т II.

**C**um superiori capite ex occasione commendati Evangelii, quod in eo revelatur iusta ira Dei adversus eos quoque qui extraordinaria revelatione carent, ostendisset Apostolus eos ἀνυπερόβους (inexculpabiles) et, in hoc capito transit ad eos qui revelationis expertes non sunt, commonefactione excitandos ad penitentiam. Cujus rei duo sunt indicia. Primum, quod hic eos alloquitur qui non ἐνδοξάζουσιν τῇ καὶ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων κτίσει, non applaudunt illis qui quæ non decident, sciunt: sed ea νεβήματα δαμνάν, & reprehendunt: Nec ignorant (c. 2.) iudicium Dei imminere iis qui talia committunt. De prioribus enim, hoc est, de carentibus revelatione, non dixerat: qui sciunt iudicium Dei imminere ei, qui μήτις αἰσθάνεται, quod jam revelationem requirit: sed tantum quod sciant eos esse ἀξίους θανάτου dignos morte qui talia committunt, quod ratio sibi soli relicta comprehendere potest.

Secundo quod paulo post Iudeus alloquitur gloriantes in Deo, & voluntatis ejus non ignaros. Vt argumenti Apostolici est à minus verisimilis. Si enim si qui magis ignari videntur voluntatis Dei, non effugerunt indignationem ejus delicta sua punientis: multo minus effugerunt qui non modo voluntatis ejus ignari effic nequeunt; sed ob cognitionem ejus gloriantur; si eadem committant.

*Verf. 3.* limitat generalitatem vocum  $\pi\alpha\iota\varsigma$  &  $\kappa\epsilon\iota\mu\epsilon\iota$   
 Omnis qui iudicat, quæ est in *verf. 1.* Non enim  
 plane omnes qui reprehendunt  $\pi\alpha\iota\varsigma$   $\mu\epsilon\iota$   $\kappa\epsilon\iota\mu\epsilon\iota$  (ea  
 quæ non decent) alloquitur; sed eos qui reprehendunt,  
 & tamen eadem faciunt.

*Verf. 4.* Divinae bonitatis Dei, & multiplex eius gratia, in eo est; quod non modo hominibus Rationis lumen infunderet; per quod discernere possint, honesta ab inhonestis, sed etiam ipsis per legem suam revelaverit nec praeiorum expertes virtutes, nec flagitia impunita fore. Nec eo contentus non modo non statim quotics peccant homines sua fulmina mittit, aut poenas committit irrogat: sed in multa patientia *αὐτοῦ ὡς περὶ ὁμοιωμένη* tolerat peccantium delicta; expectans & longo quodam tempore ut resipiscant. In verbis *αὐτοῦ ὡς ἡμεῖς ὡς ἡμεῖς ὡς ἡμεῖς* notandum est, scopum longanimitatis Dei esse poenitentium nostram.

*Verf: 5.* Poſita ob oculos bonitatem, & longanimitatem Dei, exaggerat eorum delictum quæ abuti ſuſtinent, nec eam ſuo, pretio aſumant; ſed quaſi contemnunt. Objicit iis *על־עצמתם* duritiem cordis, & quaſi deploratam improbitatem, ab omni reſiſtencia alicum. Durum proſecto cor eſſe oportet; quod emollire nequeat tanta Dei bonitas, & eiga nos indulgentia. Deus comminatur iis competentem pœnam; quod pro ſpretis theſauris bonitatis Dei; theſauſos iræ ejus ſibi accumulent; quæ tamen non ſtatim erumpat;

Sera tamen tacitis paena venit pedibus, & tandem aliquando *revelabitur* dies irae, & *ἀποκαλύψεται* iusti iudicii Dei. Vox *ἀποκαλύψεται* indicat occulta nunc esse ista iudicia Dei, cum homines peccant, (ut fidei locus sit) sed tandem revelanda.

*Ἀνδρῶν ἑκάστην ἡμέραν.* Quamadm odum enim homines divitiis bonitatis Dei conculant; ita permittit Deus ut sibi thesauros iræ suæ accumulet. Divitiis bonitatis, opponit thesauros iræ; atque id forte *ἡμέραν ἑκάστην* vocat, quod quanto quis diutius, & majorem bonitatem Dei speraverit; tanto graviore poenâ daturus sit. *Quamvis hæc reddi-*

cio (apodosis) alio quoque modo satis clare sequentibus verbis explicatur.

*Vers.* 7. Pios pulchrè describit, quod sine *καρπὸς ἰσχυρὸς ἐργῶ ἀγαθῶν, διέξω, καὶ ἰμάνες, καὶ ἀφθαρσία ζῆνός τε*, per patientiam boni operis, gloriam & honorem, & incorruptionem quærentes. Hic constantia in virtute, patientia boni operis dicitur, quæ sane digna est gloria, & honore; quia difficillima. Et *ἀφθαρσία* incorruptio nullâ melius ratione quæritur. Quia enim fe mortuis operibus corrupti non patitur, hunc ne ipso quidem mors corrumpere poterit.

*Vers.* 8. Improbos describit *οἱ δὲ ἰσχυροί*, eos qui sunt ex rixa. Merito *ῥιξοί*, & retractarii vocantur, qui in tanta rationis primû: deinde gratiæ, rationem illuminantis, luce; tenebras, & latebras nequitæ quærunt: & quasi cum ratione ipsa, multoque magis cum verbo Dei rixantur, nec volunt in clarissima veritate acquiescere, quæ virtutem ac probitatem commendat; sed ipsi refragantes malunt obsequi mendacio: quod iniusticiam, & improbitatem hominibus insinuat. Atque hic ut antithesis consistit, aut veritas pietatem; aut iniustitia mendacium significat; aut potius ista se mutuo inferunt. Quemadmodum enim veritas virtuti; ita mendacium nequitie hominis conciliat. Notanda hic descriptio iudiciorum Dei, *οὐκ ἐστὶν ὁμοίωσις, καὶ ἀνιστοχασία, ἀλλὰ πᾶσι ψογία*. Excandescencia, & ira, afflictio, & angustia adversus omnem animam: eæ contra descriptio præmiorum *διέξω, καὶ ἰμάνες, καὶ ἀφθαρσία*. gloria, & honor, & pax, & incorruptio.

*Vers.* 9. 10. Quia superius *vers.* 1. omnem damnationem, & tamen facientem *οὐ καὶ τὸν ὁμοιωσέναι*, id est, ea quæ non decet, inexcusabilem esse atque omnino puniendum in genere dixerat, nunc descendit ad species, ac dividit istiusmodi homines, (sicut & supra *Cap.* 1. *vers.* 16.) in Judæos & Græcos, sub quibus comprehendit, sive dubio, & barbaros; quia eos *Cap.* 1. *vers.* 14. conjunxerat in vocationis suæ beneficio atque officio. Atque ostendit, quamvis alio modo Judæi, præ reliquis gentibus habeant aliquam prærogativam; tamen quod attinet ad pœnas vitiorum, & præmia virtutum, nullam esse differentiam aut *ἰσοουσιολογίαν*, acceptionem personarum apud Deum; sed tam Judæos, peccantes, per legem iudicandos, & damnandos, quam gentiles, sine lege (puta positiva) quasi per aliam legem, puta naturalem, iudicandos, & puniendos. Causam vero adfert *vers.* 12. cur in pœnis ac præmiis operum nihil habeant Judæi præ gentibus. Quia non audientes, inquit, sed executores legis, iustificabuntur (*vers.* 13.) Jam vero gentiles possunt etiam esse executores legis, si faciunt *οὐ καὶ ἡμῶν ἡ νόμος, ὑποτασσάμενοι τῷ κυρίῳ ἐν φόβῳ καὶ τῇ ἀγάπῃ, ὡς τοῖς ἀγγέλοις ἰσχυροί*, opera legis scripta in cordibus suis, iuxta conscientiam suam. Jure igitur tam eos qui contrâ legem Moysicam; quam qui contrâ legem in cordibus scriptam, peccant puniri. Quemadmodum *vers.* 14. tam eos qui legem habentes, eam exequuntur, & sunt ejus *ἰσχυροί* factores, quam eos, qui legem non habentes, natura, quæ sunt legis, faciunt (hoc est jus naturale, & legem in cordibus scriptam sequuntur) tanquam ejusdem factores iustificari.

*Vers.* 16. Extremum iudicium describit Apostolus non semel per eam proprietatem; quod in eo Deus iudicabit occulta hominum per Jesum Christum. de quo loquitur 1 Cor. 14. 5. quod illustrabit occulta tenebrarum, & revelabit consilium cordium. Nec enim ex professione externa, & oculis omnium subiecta, homines iudicabuntur; sed ex occultis animi habitibus; qui nonnisi frequentibus operum actionibus constant. Quod ut ostendat, ponit ob oculos

Judæum *ὁ δὲ παντὴς* (in manifesto) externa religionis suæ specie ac professione tumidum, & legis cognitione gloriantem *vers.* 17. 18. 19. 20. & tamen *ὁ ἡμῶν* contra legem delinquentem. *vers.* 21. 22. Huic nihil prodesse ait externam speciem religionis ac professionem, ejusque exteriora, & carnalia signa, puta circumcisionem *vers.* 25. imo vero aggravare ipsius culpam ac delictum; quia per transgressionem divina legis, Deum contumelia ait. *vers.* 23. & 24. Propter tales enim homines, qui externa specie Deo appropinquant, & tamen impiè vivunt; Deus blasphematur in gentibus. Itaque concludit in fine capitis, ejusmodi homines, qui externa specie Judæi apparent, non idcirco esse Judæos, nisi intus quoque, & in occulto tales sint; hoc est, præscriptarum in lege virtutum habitibus præditi. Nec eam esse veram, quæ est oculis corporeis subiecta, in carne circumcisionem; quæ est secundum literalem legis sensum, octavo de rite peracta; sed aliam invisibilem, & in corde latentem, hoc est, spirituales circumcisionem: cujus gloriatio non est ex hominibus, sed ex Deo: quia circumcisio carnalis, hominibus, puta parentibus aut cognatis circumcidentibus: sed spiritualis, Deo, ex quo homines regniti nascuntur, accepta ferenda est.

Notandum autem est hic literali legis sensui spirituales opponi, dum *vers.* 29. *τὸ πνεῦμα*, Spiritui, *ὑποτασσάμενοι*, litera, opponitur. Quia secundum literalem sensum circumcisio carnalis; non in animo, sed in corpore fiebat: at spiritualis, non in corpore; sed in corde, seu animo atque mente. Quia vera Judæi legis transgressores, eo ipso ostendebant se esse corde incircumcisos; hoc est, se verâ circumcissione carere; merito illis spirituale præputium, & *ἀνεργασία* *vers.* 25. objicit. Quemadmodum vicissim *vers.* 26. sequenti, aliis, præter Judæos, legis mandata servantiibus, quamvis naturale corporis præputium habeant, circumcisionem attribuit, puta spirituales, & quasi imputativam, quæ ipsis *λογισμῶν*.

Ubi primùm notandum, *ἀνεργασία* *ὡς φέρονται*, præputium ex natura, opponi præputio spirituali: Deinde *vers.* 17. Spirituali circumcissioni, opponi carnalem, quæ hoc loco *literalis* nominatur.

Voces enim *ἀπὸ ὑποτασσάμενοι καὶ περιττοῖς*, per literam, & circumcisionem, tantundem valent, ac si dixisset *ἀπὸ τῆς ὑποτασσάμενης περιττοῦ*, per literalem circumcisionem.

Et quia in fine hujus Cap. secundi ostendat, nihil valere externam professionem Judaismi in negotio justificationis, nisi accedat interna, & occulta legis divinæ observantia, & circumcisio cordis; cujus alia gentes acque capaces erant atque ipsi Judæi; ne quis existimaret nihil elecisse olim genti præ aliis omnibus superesse præcellentiam; ideo capite sequenti præcellentiam hæc ostendit.

### CAPUT III.

**V***Vers.* 1. De Judæo *τὸ δὲ παντὴς*, id est, qui est in manifesto; & de circumcissione carnali loqui Apostolum liquet. Quamvis igitur in negotio justificationis, externam Judaismi professionem, & carnalem circumcisionem non nullum prodesse *vers.* 25. dixerat, tamen ex aliis rationibus plurimum utilitatis afferre potuisse Judæis, prærogativam suæ gentis præ aliis, docet. Quarum rationum primam, hoc est præputium, (sic enim intelligendum videtur *τὸ περιττον*; quia non substituitur *τὸ διύρτιστον*.) esse, quod ipsis concessa sint *ἀπο-*

quia Dei, τὴν λόγον ἔχει. Eloquia aut oracula Dei, quamvis totum religionis ambitum comprehendere possint; præcipuè tamen significare videntur promissiones Dei: quibus se non modo populo suo antiquo fædere obligaverat, verum etiam toti humano genere spem fecerat pangsendi longè perfectioris fæderis sæpè promissi, & prophetarum vocibus prænunciati.

Vers. 3. Quia dixerat, concredita Judæis esse oracula Dei, solvit objectionem, quæ quævis arguta potuisset: quemadmodum habita fides obligat fidem; ita tractam aut violatam ab hominibus Deo debitam fidem, exolvere aut annihilare mutuum Dei fidem. Dicit igitur perfidiam aut incredulitatem Judæorum, non abolevisse fidem Dei, quæ se huius genti cæcis pactis obligaverat: præsertim in concredito atque apud hunc gentem deposito, eloquiorum suorum ac promissionum thesauris. Idcirco quia non omnes, sed tantum *ἑστέ*, *ἡσθησάτε*, quidam non crediderunt. Quamvis igitur homines, quibus cum Deo res est, repellantur *ψεύς*, mendaces, quemadmodum, natura, & imbecillitate sua; omnes sunt ad hoc vitium proni; tamen Deus fidelis ac veritatis retinens permanet: ita ut nullus defectus, etiam ab acerrimis censoribus in eius fide atque constantia deprehendi possit, quod illiusri Psalmi loco confirmat. adeo ut perfidia, & iniquitas hominum; fidem & iustitiam Dei plurimum commendat.

Postea vers. 5. non tam objectionem solvit; quam calumniam quorundam, ut ex vers. 8. patet, amolitur; per quam sibi absurda sententia attribuebatur, quasi Deum iniustum faceret, quod puniendo istam perfidiam, & iniquitatem, malè tractet, de se bene merentes. Quam objectionem aut criminatorem vocat *λόγος τοῦ ἀδικήσαντος*, hoc est, speciosam potius quam veram: & generi humano ad errorem, & mendacium admodum prolivi congruam, eamque breviter refellit, respondens absurdum esse, si Deus iniustus putetur, qui est legitimus totius mundi Iudex; qui iniustus ne cogitari quidem potest. quod idem Abramus olim ipsi Deo dixerat. Iussit igitur eos puniri, quorum iniustitia iustitiam Dei commendat.

Deinde eandem repetit calumniam, aut similem proponit, ut refellat: videlicet non esse merendum, ut Deus tanquam peccatorem puniat, cum ex cuius mendacio Veritas Dei superabundavit in ejusdem gloriam, ac proinde faciendam esse ejusmodi mala, ex quibus tanta bona proveniant. Respondet, id pernegando, atque ab ea opinione sese alienissimum esse ostendendo; quæ sibi per injuriam & malevolorum calumniam ac maledicentiam tribuatur. Non enim fecit sentire faciendam esse mala, ut eveniant bona, quia sciat, & fateatur eorum, hoc est, malorum operum (quicquid ex illis per accedens profuait) justam esse punitionem. Censeo enim, relativum *ἵνα* (quorum) ad *τοὺς κακοὺς* (mala) potius; quam ad *virtutes* (quidam) referendum esse.

Vers. 9. *Τὴν δὲ ἀποκρίσιν*, quid igitur prætelimus? Posteaquam ostendisset breviter, non deesse Judæis, etiam posteaquam eorum nonnulli non crediderant, præ cæteris gentibus excellentiam; reddit ad negotium justificationis, de quo in superiori capite verba faciebat: atque in eo nihil omnino Judæos præ cæteris gentibus excellere ostendit; quia quemadmodum aliæ gentes sub peccato sint, quod se supra ostendisse asserit, de cæteris quidem præter Judæos, gentibus capite primo; de ipsis vero Judæis capite secundo, de quibus in hoc quoque capite testimonium Psalmi luculentum producit à vers. 10. usque ad 19. *confirmans* ea quæ de ipsis Cap.

secundo dixerat. Et ne quis hoc testimonium ad alius, præter Judæos, gentes detorqueat, aut Legem, (observa Iesum Psalmorum legem vocari) ea quæ dicit hoc loco, ut qui sub lege erant tribuere, ut omne os obturatur, & omnis jactantia animâ præcludatur.

Vers. 10. *Non est iustus quisquam*. Hæc verba, ut & sequentia, quod attinet ad propositum Apostoli, qui de justificatione loquitur, etiam literaliter sensu, absque ulla hyperbole, vera sunt. nemo enim ius legem divinam servaverat, ut non esset obnoxius pænæ, & *ὑποῦντο* *ὑπὸ* *ἡ* *ὑπὸ* subiectus iudicio Dei; quia tunc modus justificationis erat in perfectâ observatione mandatorum legis, quæ nemo jure gloriari potuit. Cæterum quæ exaggerantur hic non æque ad omnes pertinent. Multum enim distat frequentium actionum habitus, à rarioribus lapsibus, Cujus tamen differentia in justificatione legis ratio non habebatur. Io fiebat ut quamvis illic quoque sancti, & Deo placentes non descenderent, ex operibus tamen legi iustificari non possent.

Merito igitur vers. 20. Concludit, ex operibus legis, hoc est, ex perfectâ observatione legis Moysæ, neminem iustificari: Sed (vers. 21.) iustitiam Dei, hoc est, justificationem, apparuisse *χωρὶς νόμου* sine lege.

Notandum autem est, quod vocem iustitiæ hoc loco pro justificatione accipi nemo non videat: ut iusta suspicio non deservit multis, eandem in primo capite, eodem sensu accipi contra quam supra explicavimus: præsertim cum voces *δικαιοσύνη*, manifestatur, & *δικαιοσύνη* revelatur, sint idem significantes. Verum nihil obstat vocem hanc, non mutato significationis sensu, nunc latius, nunc strictius accipi: interdum etiam in alterutram significationis speciem pro locorum circumstantiis magis inclinare. Sensus enim significationis generalis potest comprehendere totum iustitiæ distributivæ, aut ut alii malunt, attributivæ complexum; per quem tam bene merentibus præmium; quam malè merentibus supplicium retribuitur. Specialiter autem eadem vox iustitiæ nunc iustam malè meritorum punitionem; nunc benignam benemeritorum tractationem, hoc est, justificationem significare potest. Ergo prior species sensus, hoc est, generalior; magis ad cap. primum: posterior & specialior magis ad hunc locum pertinet.

*Sine lege iustitia Dei manifestatur*, hoc est, supra legis vim, & quasi contra legis normam; quamvis hæc iustitia testimonium habeat à lege, & prophetis, in tot, tanti beneficii Dei prædictionibus.

Vers. 22. *Iustitia per fidem Jesu Christi, in omnes, & super omnes credentes*. Justificatio enim talis, qualem per fidem Jesu Christi consequimur, omnes sine ulla differentia aut prosopolepsia complexa est; quia omnes peccarunt, & indigent misericordia Dei, & tam benigno justificationis genere, quale nunc nemini nisi per fidem in Christum contingit.

Vers. 24. Describit istam justificationem quod sit facta *donis*, gratis, & Dei gratiâ per redemptionem Christi Iesu, quæ redemptio si in propria notione vocis sumeretur; esset hic manifesta contradictio in adjecto, præsertim cum statim remissionis peccatorum mentio fiat. Nec enim gratis, sed pretio: nec Dei; sed Christi gratiâ essemus iustificati; Nec dimissa nobis essent peccata; sed in alio puni-

Fit mentio Vers. 26. & *ἀποκρίσιν* *ἡ* *ὑπο* tolerantiæ Dei; ut non soli Christo, sed & Deo patri, tanquam primæ salutis nostræ causæ debeamus ac tribuamus hoc beneficium. Christo autem tantum secundum

secundæ causæ; per quem Deus omnia quæ ad negotium ejus pertinebant operatus est. Neque vel minimum de Christi gratiâ, aut nostrâ erga eum obligatione vel debito decerpitur; quod is ea non tegerit, quæ neque fieri necesse erat, neque fieri decebat; imo quæ fieri non poterant, quando in iis, quæcumque in nostrâ gratiam fieri poterant, & quæ fieri par erat propter nostrum bonum, vitam, & pretiosum sanguinem suum impendit.

*Verf. 26.* *Et nunc in presenti tempore.* Non futuro, sed præterito tempori, tempus id præsens opponit: quia præteritis temporibus nondum Deus tantæ gratiæ suæ thesauros aperuerat.

*Verf. 27.* Apparet ad gloriationem, & iactantiam Judæorum excludendam, Apostolum locum hunc communem de justificatione per fidem, ingreßum, qui nimio plus operibus legis suæ, & discrimini illi, quo separabantur à cæteris gentibus, tribuebat.

*Verf. 28.* Non simpliciter Apostolus à justificatione per fidem, nec omnia opera excludit; sed opera legis, quæ esse ita nominavit. *Verf. 29.* *Et hoc 18.* Subdit autem rationem quia Deus nunc non Judæorum tantum Deus, & benefactor est ut olim Abraam, Isaac, Jacobi; sed etiam gentium. Hoc eodem modo justificat, quo ipsos Judæos, quæ fidei interventu, nisi quod *verf. 30.* Justificationi ex fide, qua Judæi; justificationem per fidem, qua gentes justificantur, opponere videtur: forsitan ut denotetur illud discrimen, quod in Judæis præsupponatur esse aliquid præter fidem, hoc est, opera legis, ex quibus justificandi esse videri poterunt. Expresse igitur negat Judæos ex illis operibus justificari potuisse, sed ex fide. In cæteris vero gentibus non erant opera legis, quibus tribui posset justificatio; sed per solam fidem erat perveniendum ad hoc Dei beneficium. Quemadmodum igitur unus est Deus (*verf. 30.*) ita uno modo, hoc est, fidei interventu diversis licet gentes justificat. Subtrahit autem doctrinam istam, (*verf. 31.*) legem non tollit, sed potius stabilire; ut ostendat bona opera, & obedientiam legis, non tolli per ejusmodi gratiam Dei; sed longe magis quam antea stabiliri, quippe, quæ ad piæ vivendum, non stimulos tantum longè accriores; sed vires etiam robustiores mortalibus suppeditat.

## CAPUT IV.

**P**ergit Apostolus in demonstratione, quod non ex operibus legis, nec ex circumcisione homines iustificabuntur: quia ne Abrazam quidem ex circumcisione iustificatus est. Ubi notandum: Judæos, qui ex istis solis operibus legis, quæ eos ab aliis gentibus distinguebant, adimabantur; vocari ac describi à Spiritu Sancto, per voces *et* *enim*, secundum carnem; quia hic non tam illæ spirituales virtutes, quæ in operibus bonis cernuntur, per opera legi denotantur; sed illud carnale discrimen, quod Judæos à cæteris gentibus distinguebat, in observatione rituum ac ceremoniarum consistens, ita ut inter opera legis circumcisio quoniam ponatur, quemadmodum ex toto contextu, & infra ex *verf. 9. & seqq.* patet.

Ergo & Abrazam pater secundum carnem omnium Judæorum, eadem ratione hic *et* *enim* consideratur, & asseritur eum ex operibus non justificari apud Deum. Ubi simul tacitæ atque obiter occurrit Apostolorum objectioni eorum, qui iusta Abrazam opera

maximam laudem, & commendationem meruisse censabant: non negando illum iustis quoque suis operibus, aliquatenus gloriarî potuisse; sed non ex illis apud Deum iustificationis gloriationem habuisse, verum ex fide, quæ ipsi sancti Spiritu Sancto reputata est in iustitiam id est, justificationem. Quæ verba ostendunt, reputationem istam fuisse ex gratiâ, non ex debito. *et* *enim*, non *et* *enim*.

Non uno autem argumento probat Abrazam non ex operibus, sed ex fide justificatum apud Deum. Primum ex vocibus Sacra Scripturæ, quibus natura justificationis apud Deum delineatur. Deinde ex circumstantiâ temporis, quo fides Abrazam reputata est ad iustitiam. Verba Sacra Scripturæ planum faciunt, eos qui ex fide apud Deum iustificantur, non secundum debitum, sed secundum gratiam justificari, quia ipsis id in justificationem reputatur; cui natura sua non debetur, tanquam merces, justificationis, sed debiti illius ac meriti defectum, bonitas Dei gratuita supplet. Cum igitur verba Scripturæ Sacrae aperte ostendant, justificationem Abrazam collatam, non ex debito, sed ex gratiâ hinc evincitur eum non ex operibus justificationem: quia operibus non ex gratiâ reputatur merces, sed ex debito reipia necessarii debetur ac præstanda est.

*Verf. 5.* Natura justificationis ex erroris, ejusmodi verbis describitur, quæ gravis erroris ansam, nisi probe explicentur, præbere possunt. Eo accuratius explicanda sunt.

Primum igitur observandum est, vocem (*et* *enim*) operantem, in quarto *verf.* plena ac perfecta opera significare, quibus videlicet omnino merces debeatur. Imperfectis enim, & multum defectuum habentibus, merces non debetur. Proinde & vocem *non operantem* non operanti *verf. 5.* non eum significare qui nihil omnino operetur & omnibus plane operibus destituitur; sed in cujus operibus multi sint defectus, & in cuius vita multa inveniantur delicta supplicio digna. Documento est, quod voci *non operantem*, non operanti, adjungantur voces, *et* *enim* *et* *enim* *et* *enim*, id est, credenti autem in iustitiam impium, hoc est, huic non operanti, tribuitur fides in Deum absque omni dubio viva, & salvifica, non mortua, & inutilis, sed operibus suis animata. Nec obstat quod Deus hic describitur iustificans impium, quasi impietas una cum vera fide consistere possit. Nec enim Deus iustificat impium, dum est impius, aut qui obstinate in impietate vivit ac moritur, sed qui penitentiam agit, & impius esse desinit. Non enim aliter iustificat impium nisi remittendo peccata, atque ea nube misericordiae suæ operiendo, hoc est, ea non impunito: quamvis revera facta, & commissa sint; quemadmodum iustitia hominibus imputatur, tanquam plene iusti fuerint; cum tamen revera talis iustitia in operibus eorum simul sumptis, & in toto suo complexu consideratis, non reperitur *verf. 6.* Quæ gratia, & beatus illius Psalmi loco commemorata, nonnisi penitentibus, & posita impietate ad Deum conversis, speranda est, & concessa solet. Non potest igitur cum vera fide consistere impietas, sed tantum impietatis penitentia, & remissio ac venia. Notandum autem est, quod Apostolus verba Psalmi: *Beati viri, cui non imputaverit Dominus peccatum, explicet* *verf. 8.* Cui Deus imputaverit iustitiam sine operibus. Non aliter igitur hominibus imputat hanc absque operibus iustitiam, quam cum ipsis non imputat peccata, quamvis ab iis commissa sint: quæ tunc non respicit, nec eorum ullum rationem habet, quasi nunquam commissa fuerint.

*Verf. 9.* Transit ad alterum argumentum, quo probat Abrazam, non ex operibus legis, qui hic erat circumcisus, fuisse justificatum; quia ista gratia



justificationis ipsi collata fuit adhuc in præputio, ante circumcissionem. Quæ ipsi iuncta fuit, tantum pro signo, & charactere justificationis ex hîde, quam ante opus circumcissionis habuit; ut esset pater omnium, tam in circumcissione, quam in præputio, fidem ipsius imitantium; ac per illam gratiam justificationis adeptorum.

*Vers. 13.* Tertium argumentum producit, quod non per legem promissio Abrahamo, & semini ejus facta sit, per quam ipsi hæreditas mundi promissa est; sed per justificationem fidei. Si enim ii, qui sunt ex lege, hoc est, soli Judæi, hæreditatis illius promissæ participes credendi sunt; cum videamus hæreditatem illam illos nequaquam adeptos, nec adepturos unquam, evacuatur fides, & irrita redditur promissio. Atqui hoc est absurdum, & illud.

*1. Cor. 15.* Quia offendendo, non per legem, sed per fidei justificationem, nos promissorum Dei compotes fieri; legem opponit hîde, ac proinde hic diversa effecta ostendit legis, & hîde. Et ait, legem iram, hoc est, supplicium & peccati pœnam, introducere. Nec enim in lege gratia, & venia peccatis; sed pœna destinata erat. At per fidem, gratia promissionis acquiritur; cujus ideo participes esse potest, omne semen Abrahamæ, tam carnali legi subiectum, quam spirituale, & cæteris gentibus legis expertibus, dummodo utrumque fidem ejus imitentur; qui est Pater omnium credentium. quod ex Genesi confirmatur *vers. 17. & 18.*

Sed eadem opera fides Abrahami solius describitur, & commendatur nobis in exemplum; *vers. 17. 18. 19. 20. 21.* Primum. *Credidit*, inquit, Deo *triviscanti mortuis*, & vocami *ea quæ non sunt, tanquam sint*. Secundum. Præter aut contra spem in spem credidit, hoc est, cum haberet gravissimas desperandi ac diffidendi causas, tamen sperare, & credere non desistit. Tertium. *Non labefacta est fides ejus oborituribus scrupulis ex effecta ejus carne, & mortificatio Saræ utero*. Quartum. *Nec displicuit contra promissionem Dei*; diffidentia, & incredulitatis dubitationibus; sed roboravit se ad adversus illiusmodi tentationes. Quintum. *Dans gloriam Deo*. Sextum. *ac certissimo fuit persuasus quod is præstare possit, quod promissit*. Ideo (concludit) reputatum est hoc ipsi ad justificationem. Applicat postea Abrahami exemplum ad omnes credentes, asserens idem præmium justificationis destinatum esse duobus, fidem Abrahamæ imitantibus. Quam eo facilius imitari possunt, quod videant in resuscitatione Domini illustre specimen, quod Deus possit præstare quæ promissit, quod fidei adminiculum Abrahamum habuisse dici non potest. *vers. ult.* Qui *traditus, & mortuus est propter peccata nostra, & resuscitatus propter justificationem nostram*. Explicantur hæc verba infra *Cap. vi.* initio. sed præcipue *vers. 6.* ubi ostenditur mortem, & resurrectionem Christi esse typum nobis propositum, ut ejus exemplo moriamur peccatis, & crucifigamus carnem nostram seu veterem hominem, (quod explicatur sic ut non serviamus peccato,) ac postea (*vers. 4. Cap. vi.*) sicut resuscitatus est à mortuis Christus per gloriam patris; sic & nos ex mortuis operibus resuscitati, in novitate vitæ ambulemus. Atque hoc est illa, nondum quidem consummata, sed inchoata *divinitus*; (quarum tamen ambæ mutuo secum nexu coherent) propter quam hic Christus resuscitatus dicitur, quem admodum crucifixio carnis nostræ, & abolitio transgressionum; est causa finalis, cur Christus nobis in eo suscepta morte præberet. Cum enim ceu peccati experti, & innoxia victimæ, in eo nobis præbere non posset, ut rebellans peccati corpus, & *vers. 5.* *divinitus* (cujus mentio fit *vers. 6. Cap. vi.*)

in scilicet crucifigeret, innoxiam, & mortale corpus suum crucifigi passus est; ut nos, ejus exemplo corpus peccati nostri crucifigamus. Vide infra penè totum *Cap. vi.*

## CAPUT V.

**Q**uia in fine *Cap. iv.* justificationis mentionem fecerat; fructus illius justificationis ex fide, & prolixè in hoc capite recenset. Ubi notandum, Apostolum tam in calce *iv. Capituli*, quam hic, ita de justificatione loqui; ut non consummatam tantum, & perfectam; sed etiam inchoatam comprehendat. Ait enim *Justificati gloriamur in spe gloriæ Dei*. Nec enim in consummata, spei locus erit.

Primus igitur ejus fructus est, quod *pacem habeamus* *vers. 1.* *erga Deum*, id est, quod non metuamus judicia Dei, & peccatorum nostrorum supplicia, credentes ea nobis non imputatum iri, utpote quæ remissa. Quam pacem nos affectus dicit *per Dominum nostrum Jesum Christum*.

Secundus *vers. 2.* quod per eundem accessum atque adiutum habeamus fide, aut fidei interventu, ad eam gratiarum in quo constituti sumus, dum speramus nos adepturos gloriosas promissiones Dei. Atque hoc utrumque est bonæ conscientie interrogatio *inquitur* *1. Pet. 1.11. vers. 21.*

Tertius *vers. 3.* quod confirmationem spei ac fidei nostræ habeamus, per afflictiones, quæ adeo nobis molestæ non sunt, ut magnum afferant confirmatæ spei solatium, magnamque fiduciam erga Deum. Afflictio enim, *patientiam*, *patientiam*, *probationem*, & spectatæ jam auge exploratæ virtutis laudem, ac proinde tanto firmiorem præmii spem gignit. Quæ spes adeo est firma, & solida, ut non sit ullum periculum ne nos decipiat, aut pudesfaciat; quia dilectio Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, nobis datum, qui nobis perpetuo ponit ob oculos, singularem Dei erga nos affectum ac benignitatem, quod propter nos, adhuc in statu peccati existentes, & nondum Deo reconciliatos, dilectissimum filium suum in æternam mortem tradiderit. In quo tam Christus ipse caritatis in nos tanto illustrius specimen edidit, quanto difficilius est (*vers. 7.*) etiam pro optimis mortalium animam ponere, (quid si sint impii, ut nos fuimus?) quam Deus ipse, qui dilectissimum pignus suum in salutis nostræ negotium impendere non gravatus est. Ergo si peccatoribus nobis, atque adeo inimicitias adversus eum exercentibus, tale beneficium præstitit, multo magis iustificatis jam, & ad gratiam, & reconciliationem, per sanguinem filii sui admissis, (qui est victima illa propitiatoria, per quam Deus peccatoribus se propitium fore professus est) beneficia suo præstabit, & salvos atque immunes ab omni supplicio, & commerita noxa liberabit. Et *vers. 10.* si dum adhuc hostes Dei essemus per mortem filii ejus, quæ fuit privilegium illius de peccatorum nostrorum remissione sigillum, reconciliati sumus Deo, multo magis jam reconciliati, *usqueque*, *salvabimur*, in vitam, aut per vitam ipsius, quæ ut est signum ac typus resurrectionis nostræ ab operibus mortuis; ita est futuræ ad vitam æternam resurrectionis nostræ sigillum, præsertim ejusmodi glorificatione comitata, per quam adeptus est potestatem repræsentandi ea quæcunque nobis nomine patris sui promissit; ut nos non modo inchoatè, sed etiam perfectissimè ratione, *divinitus*, iustificare possit. Cuius vitæ, ac resurrectionis gloriosæ mentione facta;

facta; in ea antithesi, quæ morti ipsius vitam, & resurrectionem opponit; ostendit *quædam*, (quævis cum superioribus complicatum,) justificationis nostræ fructum, in eo, quod per tam excellentem, & quæ præstantior ac magis salubriter post ipsum alacritate Deum cogitari nequit, Mediatorum; nos esse reconciliatos gloriari possimus. Multum civis erat, quod pacem cum Deo, & spem liberationis à supplicio, culpis nostris debito, habeamus: plurimum quod ad expectandas gloriosas promissiones Dei ac præmia, accessum nati sumus. Longe plus adhuc, quod per spectatam in afflictionibus nostram erga Deum fidem, maximam huius spectationem habeamus, considerantes Dei erga nos benevolentiam, dum adhuc hostes ejus essemus, celerrimè cum eo favore, quo nos jam reconciliatos, & sibi servientes, & propter se durissimam quoque patientes aut passos, prosequitur. Sed illud multo maius, quod istius spei nostræ adeo excellentem adiutorem, & hincisorem habeamus, Christum inquam, *ἡμεῖς* (resuscitatum) & viventem, ad dexteram Dei patris eumque tam arcto nobiscum nexu conjunctum, quàm arctè liberi cum parentibus coherent, in quorum fortunam, statum, & conditionem, ordinario rerum cursu nascuntur, quemadmodum nos in sortem primi parentis nostri Adami, & sortem quidem miseram, ob culpam ab eo commissam, nati sumus. Sed nunc in sortem, & conditionem longè nobilioris stirpis nostræ auctoris, & quasi progenitoris, renascimur, & sortem certè tanto feliciorē, quàm vita, morte, æternitas mortalitate optabilior censetur. Atque ea occasione Christum cum Adamo proximè confert Apostolus in eo, quod ut per Adamum peccatum, ac deinceps mors, ita per Christum iustitia, & iustificatio, ac deinceps vita, & immortalitas in orbem terrarum intraverit. Verum protasi seu priori similitudinis parti *vers.* 12. propositis, non statim subiacit apodosis, nisi breviter, & implicite in fine *vers.* 14. ubi dicit Adamum esse typum futuri, relinquens lectori ex ipso protaseos ductu, subsumendam apodosis. Quam tamen ipsam postea, *vers.* 18. & 19. explicatius reddit, ne quæ legentibus obscuritas occurreret. Porro priorem similitudinis partem sic proponit (*vers.* 12.) *Quemadmodum per unum hominem peccatum irrepit, & per eum mors, & sic in omnes homines mors intravit: quia omnes Adami peccatum, quare in alio peccandi genere, imitati sunt.* Deest explicita apodosis, ita, meo iudicio, ex protasi, & ex iis, quæ infra dicuntur, supplenda: Eodem modo per unum hominem iustitia distribuitur vel iustificatio, obedientia, intravit in mundum. (Nemo enim ante Dominum nostrum ita perfectè vixit; ac voluntati Dei satis fecit,) & per eundem iustitiam, pro unico exemplari, ad ejus normam sese componerent, mortalibus propositam, ipse & promissio iustificationis, remissionis peccatorum, ac donum vite æternæ, mortalibus tantum Dei gratiam amplexus oblata est: & sic in omnes à Christo propagata, vita æterna propagata est: quia omnes Christi iustitiam imitati, quævis non in eodem perfectionis gradu, renentur.

*Vers.* 15. Quia modò dixerat omnes posteros Adami, exemplo Patris sui peccasse; (Nam voces *ἡμεῖς*, non de verbo ad verbum: In quo, ut relativum pronomen; sed *Quemadmodum*, ut rationalem particulam explicamus.) ejus reiterationem reddit, Quævis enim videri posset, posteros Adami ante legem, ad similitudinem transgressionis Adami non peccasse: quia expressè præcepta Dei, quæ transgredierentur, sicuti Adamus, non haberent; tamen idem posteri Adami usque ad legem, uti & pater ipsorum, peccabant: nisi quod non ita *ἡμεῖς*, abundat (ut

infra ait) *ἡμεῖς* *ἐν νόμῳ*, delictum lege absente. Sed tamen mors ad Adami temporibus usque ad Noësem regnavit, etiam super eos quibus, lege abientis peccata non aequè imponi poterant, atque ipsi Adamo, expressum præceptum habenti; ut & cæteris sub lege peccantibus: quia & ipsi contra legem, in cordibus scriptam, culpas ejusmodi committunt; quibus pro lapsum mors debetur.

Quævis ut licet quod res est, possint ista verba sic quoque explicari, mortem regnare etiam super eos qui licet peccarent; Deus tamen *πᾶσι* *ἐν νόμῳ* *ἡμεῖς* (lege non existente) istis peccatorum non imputavit, quemadmodum Adamo expressum præceptum violanti: atque adeo mortem non regnare super eos, non propter ipsorum; sed propter unum Adami culpam. Quæ sententia verior est; non modo propter subsequentià verba toties iterata, quod minus delicto multum mortis sunt; sed propter rem ipsam. Certum est enim Adamum, & posteros ejus, post primum lapsum, statim morti subiectos fuisse: Deo tunc de summi juris rigore non decedente. Quæ sensu admissio; voces *ἡμεῖς* explicandæ sunt ita uti sonant. In *quin.*

*Vers.* 15. Quia proximè dixerat Apostolus, Adamum veterem esse typum novi; ideo monet, similitudinem istam habere non unam dissimilitudinem, spem ac fidem nostram confirmantem.

Primum igitur in eo est dissimilitudo (ut jam taceamus, Adamum miserum, Christum autem beatissimi status posteris suis auctorem fuisse) quod cum Deus ad clementiam, misericordiam, & beneficentiam longè sit promior, & propensior, quàm ad severitatem, & ad persequendum summum jus; Si in unius hominis peccatum, ea severitate animadvertit, ut plurimos ex eo generatione carnali progenitos, in ejusdem, quo fontem punivit, supplicii communione relinqueret: multò magis unius hominis, apud segratissimum, perfectam obedientiam, ea gratia, & benignitate profecutus est; ut plurimos ex eo generatione spirituali progenitos (hoc enim semper ex vi similitudinis cum Adamo addendum est) abundantissimè illius gratiæ, quæ ipsum cumulavit, participes redderet, & thesauros misericordiæ, & gratiæ suæ, per gratuitam remissionem peccatorum, & per liberale illud ac magnificum vitæ æternæ donum in eos effunderet.

*Vers.* 16. Altera dissimilitudo nos in spe ac fide nostra confirmans est, quod non ita se habeat donum Dei, quod in remissione peccatorum cernitur, quæ planè gratuita est ad homines iustificandos; ut se habuit unius hominis transgressio ad peccatum, ad homines damnandos.

Illic enim ex unius peccantis delicto, non ita certò ac necessario sequebatur, extensa ad plures damnatio; quia sæpe posteri infantes à panis maioriibus irrogatis eximuntur. Hic autem ex omnium, quæ plurima, & maxima fuere peccatorum gratuita remissione promulgata; longè certius ac magis necessario sequitur, singulos nostrum iustificandos esse, & publice gratiæ beneficio gavisos.

Quod si tamen illic (*vers.* 17.) per unius transgressionem, & propter illum multos hominem, qui deliquit, mors regnavit in multos homines ejus posteros, quod minus verisimile videbatur, quanto magis illic, qui gratuitum iustificacionis, & remissionis peccatorum donum, & abundantiam gratiæ ac promissionum Dei per os Jesu Christi acceperunt, regnabunt ac triumphabunt de morte in vita æterna per unum, & propter unum hominem Jesum Christum, salutis eorum auctorem, ex quo videlicet geniti, hoc est, per ejus doctrinam regenerati sunt. Privilegium enim remissionis peccatorum, & vite æternæ, ad eos solos pertinet, qui ex Jesu Christo nascuntur.

ex incorruptibili videlicet verbi Dei semine, aut ut frequentius Sacrae Scripturae loquuntur, renascuntur. Concludit postea *vers.* 18. & 19. & implet supra omittam apodolum dicens expresse, quemadmodum per unius transgressionem aut lapsum in omnes homines damnationem ad mortem; ita per unius iustitiam, *id est* *vers.* 19. in omnes hominis derivatam esse justificationem ad vitam aeternam. Et quemadmodum per unius inobedientiam hominis, multi peccatores constituti sunt; ita per unius perfectam obedientiam iusti constituentur multi: quod five de justificatione ipsa, live de causis ejus intelligitur, perinde est; quia iustitia, & obedientia Christi non modo ad justificationem hominum; sed etiam ad homines in re ipsa iustos, & sanctos reddendos, maximam vim habet.

*Vers.* 20. Ut ostendat ante istum unum hominem peccatum regnasse; addit, legem subintrasse, ut abundaret peccatum, hoc est, legem ante Christi adventum peccati regnum non sustulisse: sed auxillis potius; quia ut supra *vers.* 13. dixit, peccatum non imputatur lege abente: sed quanto magis abundavit peccatum; tanto magis superabundavit gratia.

Ut (*vers.* 21.) quemadmodum regnavit peccatum in morte, ita regnet gratia, gratuita remissio peccatorum, & justificatio in vitam aeternam; verum ea non aliter nobis conferenda, nisi per Jesum Christum Dominum nostrum, ex quo nasci aut renasci debent, quicunque velint huius beneficii esse participes; quemadmodum ex Adamo nascebantur; qui poenae, peccato ejus irrogatae, erant participes.

## CAPUT VI.

Occurrit objectioni quam ex ejus verbis nescire quispiam poteat. Quandoquidem quo magis abundavit peccatum, eo magis abundavit gratia: monendum esse in peccato, ut tanto magis gratia abundet. Respondet negando hanc consequentiam; quia non alio modo ista gratia, peccati abundantiam obruens, in nos redundavit; quam per regenerationem, aut renovationem vitae nostrae in Christum Jesu, quae in eo est quod peccato mortui simus, & in novae vitae sanctitate vivamus. Qui igitur mortui sumus peccato; quomodo in eo vivere possumus.

*Vers.* 2. Mortuos autem nos esse; aut certe mortuos esse debere peccato, probat, quia in ipsa initiatione sacrorum ac religionis Christianae, quae fiebat per aquae baptismum; professi sumus nos aequè peccato mori, ac renunciare, hoc est, illud plane deponere atque abjicere; per immersionem baptismi; ut olim Christus vitam suam pro nobis deposuit atque abiecit, per mortem. Immersio enim baptismi in nobis, & mors in Christo; sunt sibi invicem *analogae*, quia utrobique tam immergi, quam morientis sublatio ex oculis hominum intervenit. Quemadmodum emeritio in baptismo, & resuscitatio a morte; sunt sibi *analogae*, quia utrobique redditur oculis hominum is, qui ad tempus disparuerat. Dicit igitur nos in mortem Christi baptizatos esse, & mox conspultos ipsi per baptismum in mortem; quia cum iniciaremur doctrinae Christi, testati ac professi sumus per baptismi imaginem, nos veteris vitae delicta, veterem hominem, corpus peccati ut loquitur *vers.* 6. non minus exuere, abjicere, & quasi sepelire propter Christum; quam Christum vitam suam propter nos exiit, & abiecit, & corpus suum crucidat ac sepeliri passus est. Quia vero baptismus aquae non modo morti ac sepulture Christi per immersionem; sed etiam gloriose ejusdem resuscita-

tioni per emerisionem, est antitypus; ideo persequitur porro similitudinem Apollolus, & innuit: quemadmodum Christus in hunc finem est mortuus & sepultus, ut postea in gloriam patris resuscitaretur; ideo nos quoque veteri vitae per immersionem, (quae mortis ac sepulture imago est) renunciare, ut resuscitatio ab operibus mortuis, quod per emerisionem significatur, in novitate vitae ambulemus, ita cæteris hominibus ejus sanctitate praelucentes. ut inde gloria Deo emergat. Cæterum quemadmodum mors ac resuscitatio Christi, typus est penitentiae ac regenerationis nostrae; ita resuscitatio nostra, & crucifixio carnis, per quam peccato morimur; & redintegrato vitae, per quam in novitate ejus ambulamus, est non modo typus, sed etiam certissimum signum, & necessarium antecedens; sine ullo dubio suscitatur nostrae propriae resurrectionis, & glorificationis. Necessè enim est, quod ait *vers.* 5. ut qui mortis Christi eo modo participes, & confortes fuerunt; sint quoque *analogi*, & confortes resurrectionis.

*Vers.* 6. explicat quae, & qualis sit ista mors, quam exemplo mortis Christi suscipere debemus, ut moriamur peccato, seu commoriatur, & consequamur Christo; Ait esse crucifixionem veteris hominis, hoc est, coërcitionem concupiscentiarum carnis, oculorum, & fastus vitae: atque eiusmodi quidem, ut in nobis ita edometur, & mortificetur peccati corpus; ne ipsi unquam serviamus. Quae verba expriment naturam istius sanctimoniae, & regenerationis; quae interdum aliquas celsipitationes imbecillitatis humanae non excludit; verum id possit omnino, ne ullius habitus, & consuetudinis viciosa servitute, ad quam aliqui etiam ex rarioribus lapsibus lubricius, & pronus est discessus, implicemur. Proinde omnino nobis à peccando abstinendum est; ne peccatum in nobis, tanquam hostis intromissus, intra praesidia nostra regnare, & dominari nobis incipiat. Si enim mortui sumus peccato quod supra probavit; reditum nobis ad peccandum occlusimus, & interceptimus; quemadmodum, qui corporaliter moritur, jam peccare nullo modo potest. *Analogum* justificatur à peccato; seu potius tam revera iustus à peccato, hoc est, exors, & immunis peccati fit, quam talis ab omnibus judicatur. Ubi videmus vocem *justificari*, sumi pro tali justificatione; per quam homo revera iustus, & peccati innocens atque immunis efficitur. Porro ut moriamur peccato, & sic quasi commoriatur Christo; maximum habemus stimulum in eo quod ipsum resuscitatum, & viventem in aeternum videamus. Sic enim *semel* resuscitationis, & vitae cum Christo degendae firmissimam spem acquirere possumus *vers.* 8. quae vita Christi resuscitati aeterna est, non ad tempus reddita. Nec enim Christus ita resurrexit, ut ipsi iterum moriendum esset, quemadmodum Lazarus, & multi resuscitatorum *vers.* 9. sed in statum incorruptibilem suscitatus est: ita ut mors, quae omnibus mortalibus dominatur, ipsi jam nullo modo sit metuenda *vers.* 10. Semel enim mortuus est peccato, id est, corruptioni. Nam quia peccatum est causa corruptionis, & mortalitatis; ideo per metoniam corruptio, & mortalitas peccatum hoc loco dicitur: quemadmodum vice versa peccati opera, opera mortua vocantur; & ipsum peccatum corpus mortis infra *Cap. vii.* quia me liberabit à corpore mortis huius. Ergo Christus ita mortuus est corruptioni; ut ipsi iterum corruptio non sit metuenda: quemadmodum nos debemus morti peccato; ut peccatum aditum redeundi ad nos iterum habere debeat interclusum. Quod autem revixit Christus, vivit Deo, hoc est, vivit vitam beatam, incorruptibilem, divinam: quae hoc loco opponitur miseriae istius vitae, quae vivitur peccato, & cor

& corruptioni. Ut autem Deus ipse æternus est; ita omnes qui ei vivunt, hoc est, qui vitam ad ejus voluntatem, & obsequium componunt, quod abique luctu: beatitudinis sensu fieri non potest; æternos ac felices reddet. Hortatur igitur Apostolus, ut nos quoque cenleamus nos mortuos quidem peccato, vivos autem Deo in Christo Jesu; hoc est, in obsequio legum eius, quæ unica est via ad immortalitatem. pte autem, & appositè peccati illius (vers. 12.) cui planè mori debemus, naturam describit; quod sit vitium regnans in mortali corpore nostro, ad ostendendum vitiosis cupiditatibus; quæ descriptione habuit; & consuetudo peccati; quæ vim in nos dominatricem acquirit, depingitur.

Ut & vers. 13. quod sit vitium cogens nos, ut præbamus membra nostra peccato ad flagitiosum ejus ministerium, animi in utilitate peccato servientia. Atque ibidem regeneratione depingitur, quod in eâ sistimus nos Deo ex mortuis, viventes, & membra nostra ei præbamus ad honestissimum, & gloriosissimum justitiæ ac virtutis omnis ministerium atque obsequium.

Addit autem vers. 14. rationem, cur peccati regnum excutere, aut etiam non admittere debeamus; quia habemus vires pares ac sufficientes huic victorie, quæ nos à servitute peccati vindicare possimus. Nec enim sumus sub lege, sed sub gratiâ, quæ nobis longè majores vires suppeditat, adversus peccatum pugnantibus, quam lex unquam suppeditare poterat: ex cuius operibus, ut antea probavit, nemo iustificari poterat; cum ex fide gratiæ, fide inquam ex Jesum Christum, gratiæ hujus divinæ primum præconem, & summum dispensatorem, iustitiam facillimè possimus, quod suprà quoque patuit.

vers. 15. Solvit objectionem, quæ in animos eorum irrepere poterat, qui Paulum audiebant docentem nos esse sub gratiâ. utendum igitur esse ista gratiâ ad peccandi licentiam.

Negat igitur objecti argumenti consequentiam, & respondet nobis jam per gratiam liberatis à servitute peccati, & assertis in servitutum justitiæ; non esse integrum, excusso justitiæ iugo, peccati jugum subire. Cujuscumque enim nos imperio subjecerimus, ejus servi efficiamur. Nos autem cum effemus servi peccati, ut per gratiam Dei liberemur ab hac miserissima servitute (vers. 17. & 18.) subijcemur nos justitiæ, ejusque servitutum quasi suscipimus. Sed eam servitutem ita describit, ut maximam ejus ostendat libertatem, & felicissimam sortem. At enim Obedistis ex corde huic, cui traditi estis, id est, vosmetipsos tradidistis, aut etiam à Deo traditi estis, vpo doctrinæ. Quæ verba simul ostendunt, & servitutis justitiæ molle jugum. blanda enim est, & libera ac beata servitus, subiectum esse ei, cui ex cordi servias, hoc est, quem ames, & magnificas: & simul jugi hujus tolerandi necessitatem. Quanto enim quis propensior, & sincerior animo se subijcit alicui jugo; tanto constantius ipsi tolerandum est. Cum igitur traditi simus quasi in servitutem justitiæ, & sanctitatis, nullo modo nobis licet ad peccandum, multo minus ad peccandi servitutem reverti.

Excusit autem vers. 19. hunc loquendi modum, non ignoras servitutem istam justitiæ per nimiam carnaliter servitutem vocari; cum sit absolutissima libertas, & à peccati servitute manumissio. dicit igitur se humano more loqui, accommodando se imbecilli ipsorum capui: & pergit in cepta similitudine. Quemadmodum inquit antea, præbuis membra vestra, tanquam mancipia impuritatis, & injustitiæ ad peccandum, ita nunc præbe membra vestra mancipia justitiæ: ad sanctè, & piè vivendum.

Tunc enim cum peccato subiecti essetis, justitiâ in vos nihil juris aut potestatis habuit vers. 20. Proinde, & nunc cum justitiæ subiecti essis, nihil in vos juris aut potestatis habeat peccatum.

vers. 21. Confert postea, statum utriusque servitutis, & ostendit servitutis peccati fructum non alium fuisse, quam pudorem, & morium conscientiæ, ex flagitiosæ vitæ ignominia: deinde certò subsequens mortis metum atque supplicium. Servitutis autem justitiæ (quæ obiter servitus Dei esse dicitur) fructum esse bonam, & hilarem conscientiam, & subsequentem eam firmissimam spem vitæ æternæ, & felicitatis ademptionem. Rationem huius comparationis reddit ultimo versu, ostendens quod peccatis assignatum sit, & persolvatur, tanquam debitum splendendum, mors: Justitiæ vero eis, quæ est in Christo Jesu, donetur ex gratia Dei vita æterna. Opponitur igitur hic stipendio, donationi, id est, tanquam debitæ mercedi, gratuitum munus.

## CAPUT VII.

Cum dixisset cap. superiori, peccatum nobis dominatarum non esse, quia non sumus sub lege, sed sub gratiâ; ideo ostendit in hoc capite, primum nos non esse amplius sub lege. Deinde solvendo obiter quasdam objectiones, depingit miserum statum eorum, qui erant sub lege: quod peccatum ipsis dominaretur; ut ex comparatione utriusque status, & ex consideratione liberationis nostræ à legē; sumamus fiduciam, & vires debellandi peccati.

Ostendit autem nos non esse sub lege, per similitudinem ejusmodi. Quemadmodum uxor, vivente marito, ipsi lege devincta est, ne in alterius maritus, & potestate concedat; sed mortuo, liberatur à jure, & potestate prioris, ut possit nubere alteri, præsertim potiori; ita nos, vigente lege, eramus sub ejus potestate, in statu misero sanè, & calamitoso (ut infra suis coloribus depingitur) sed moriente, aut mortua lege (ἀποθανόντος τοῦ νόμου vers. 6.) liberati sumus ab illo misero statu, in quo eramus sub lege; ut possimus nubere longè potiori marito, hoc est, ((vers. 4.) resuscitato à mortuis; ut sicuti ante cum effemus sub lege (quem statum vocat *In carne*, vers. 5. quia tunc effemus carnales.) concupiscentiæ peccatorum, per legem irritate, efficiebant ut fructificaremur aut fructum afferremus morti; Ita nunc liberati à lege atque legi mortui, per mortem Christi, aut, ut ait Apostolus, per corpus Christi (subaudi videlicet in mortem traditum, quam mortem subsecuta est ejus gloriosa resuscitatio, & glorificatio), & sic glorificato illi ac cælesti sponso desponsati, fructificemus seu fructum feramus Deo, serviendo ipsi (vers. 6.) in novitate spiritus; non in obsoleta literæ veritate.

Notandum autem est hic, Primum vers. 4. Apostolus liberationem nostrā à lege sic describere instituit: *non estis sub legi, mortui estis legi*, quemadmodum antea mortui essis peccato; quamvis, & antea dicere potuisset, mortuum, & occisum est in vobis peccatum, crucifixā carne: & nunc similiter lex vobis mortua est. Quia eadem opera his verbis modum liberationis nostræ à peccato (per legem suscitato) ostendere voluit. Non aliter enim carnem crucifigere, & peccata in nobis occidere possumus, quam per allidum mortis, & resurrectionis Christi meditationem, quæ credere potest ut verè à peccatis resurgamus. In quo quia resuscitationi Christi à mortuis conformamur, ideo mavult Apostolus

ius verbis uti que nos per crucifixionem carnis ; morti quoque Christi conformes ostendunt.

*Urf. 7.* Occa sive solvendi obsequium, depingit miserum statum sub lege in carne viventium. Quia enim *urf. 5.* ostendit eos, qui erant sub lege, iuste carnales, eo quod pathemata peccatorum, per legem suscitata aut irritata, peccata erant in ipsis ad luctandum morti ; poterat autem obortum suspicio, legem esse peccatum, ut certe carnalis peccati. Dicit igitur, & in subsequens suscipit ; legem non esse peccatum, ac ne peccati quidem causam per se, sed tantum ejus occasionem (*αφορμή*) & causam per accidens. Primum quoad intellectum, quia, vetando quedam peccata, ea docet, & homines quasi instruit quid concupiscere, & in quo peccare debeant. Exemplum ejus rei protulit ex legis præcepto : Non concupisces. Non noscitur, inquit, concupiscentiam, nisi Lex diceret : Non concupisces *urf. 7.* Quod quidem gravissimam ob causam, & necessitate urgente, lex præcavit ; quia non aliter posuit digitum intendere ad perfectius illud regerendum sub Evangelio hominis obsequium. Sed isti sunt inexcusabiles, qui vulgo Causa conscientie concurrit, & nulla necessitate urgente, ejusmodi peccata hominibus ob oculos ponunt, quæ ipsis forte (nisi per eorum doctrinam admonitis) nunquam in mentem venire potuissent. Deinde, quoad voluntatem ; quia, absque lege, peccatum mortuum est. Ex interdicto enim, & prohibitione legis, stimulus, vim ac robur suum acquirit. Eo namque ingenio sumus homines, quod nitimur in vetum semper cupimusque negata.

Ergo sæpe in iis (*urf. 9.*) qui ante legem & præceptum vivebant, in statu innocentie ; superveniente lege ac præcepto ; peccatum exoritur, & nascitur, eosque occidit. non quod lex, & præceptum sit causa per se mortis eorum ; quæ per se potius est causa vitæ : sed per accidens, & quasi occasionaliter. Concludit igitur legem, & præceptum esse sancta, iusta, & bona *urf. 12.*

Notandum autem est, hic Apostolum non de seipso loqui, sed alienam personam assumere, id est, eorum qui sub lege in carne vivebant.

*Primo.* Statim enim ab initio id sibi tribuit, atque id de se loquitur ; quod de illo verè dici, quodque ipsi tribui nullo modo poterat, Ego, inquit, *urf. 10.* aliquando sine lege. Nunquam enim Apostolus vixit sine lege ; sed sub lege cum omnibus progenitoribus suis natus est.

*Secundo.* Cum verè de seipso loquitur, aperte fateatur (*urf. 5.*) se unà cum aliis suis similibus fuisse quidem in carne sub lege : sed (*urf. 6.*) liberatum esse à lege, ut serviret Deo in novitate spiritus, non in vetustate literæ. Non igitur de suo proprio, aut certè non de præsentis statu suo ; sed de eorum statu loquitur, qui adhuc erant sub lege, & vivebant in carne, hoc est, carnaliter.

*Tertiò.* In tota ista de statu carnali dissertatione, in uno eodemque homine, legem simul, & carnem legi repugnantem opponit sibi invicem, legem excusando, & commendando, carnem autem, & peccatum accusando ; & in carnem culpam peccati, & mortis conferendo. Non igitur tunc poterat de iis loqui, qui erant à lege liberi ; ac proinde nec de semetipso.

*Quartò.* Persona, quam assumpsit Apostolus, describitur tanquam homo servus peccati, *υπακούων τῷ ἡμάρτιῳ*, tanquam peccati ære emptum mancipium, & cui peccatum absolutissimè imperet, & qui eluderi non potest servitutem peccati. quod in Apostolum cadere nullo modo potest ; qui capite superiori asseruerit id, unde omnis ista dissertatio nata est, quod peccatum iis non dominabitur, qui

non sunt sub lege ; sed sub gratiâ, hoc est, quod tales homines peccati jugum, & dominatum, excutere possint, & plane excutiant.

*Quintò.* Denique quod agnoscat *urf. 24.* hominem illum quem describit (in assumpta ejus persona) esse militem, & qui nondum sit ereptus à corpore mortis hujus, hoc est, à servitute peccati, & ejus lupendo, morte. Versu autem proximo sequenti *urf. 25.* fateatur se esse relicum, & jam ab ista morte liberatum, & ereptum ; eoque nomine gratias agit Deo pro eo beneficio per Jesum Christum Dominum nostrum, in se collato.

*Vers. 13.* Obicit sibi : Ergo bonum mihi factura est, mors, hoc est, ergo res tam bona, & sancta, & præceptum Dei, tunc causa (intelligè per se) tanti mali, hoc est, mortis. Respondet Minime. Neque enim vitio, & culpa legis id factum est ; sed vitio, & culpa peccati, habitantis in homine carnali : cuius crimen, & culpa vel per ipsam legis, & præcepti præsentiam intenditur, & gravior appareret. Dupliciter enim Lex intendit peccati culpam.

*Primum* illud irritando, ut sitimur in vetitur : Deinde illud aggravando, & inexcusabiles reddendo. Ita enim intelligo verba illa, peccatum, ut appareat peccatum. (Nam sine lege, ut supra dixit *cap. v. urf. 13.* peccatum non imputatur.) Sicut & sequentia : Ut fiat supramodum peccatum per præceptum.

*Vers. 14.* Ulterius porro excusando, & commendando legem dicit illam esse spirituales, hoc est, mentis ac spiritus nostri iudicio congruam. Hominem vero, quem describit, dicit esse carnalem, venditatum sub peccato, hoc est, peccati servum. Servitutum autem hanc peccati describit, quod talis homo nesciat quid faciat, aut quid facere debeat. Quamvis enim reluctans, & pro lege Dei pugnant conscientia, eum officii admonet, & prorsus ignarum esse non finit, fugiendum esse id quod facit, & ab eo abstinendum ; tamen quod in omni peccato, etiam contra conscientiam commissio, evenit, obrubatur mens peccantis nescio qua caligine, ut quod ipse absolute non faciendum esse iudicat, hic & nunc tamen faciendum esse censcat, atque ita (*urf. 15.*) non id quod vult faciat ; sed quod odit, hoc est, improbat atque damnat. quod est certè hominis nescientis quid faciat. Atque ex eo *urf. 16.* concludit etiam conscientie peccantium confessione, & testimonio legem Dei esse bonam & sanctam.

*Vers. 17.* ut & infra *urf. 20.* vox *ἔγώ*, sicut & *urf. ultimo 25.* per Synecdochen sumpta pro mente, & restat ratione hominis istius, de quo loquitur, oppolita corrupto ejusdem appetitui, & habitibus peccati. Non enim ratio aut conscientia vel mentis iudicium, eum impellit ad peccandum ; sed peccatum habitans in eo, hoc est, consuetudo, & habitus peccati. quia *urf. 18.* Non habitabat in eo bonum ; puta in carne, aut appetitu, vel voluntate ejus carnali ; quâ sola ducitur ac regitur. unde fit, ut quamvis non raro velit aliquid boni ; tamen præstare nihil possit, & invitus non id quod cuperet bonum, sed quod nollet (puta secundum reluctantem conscientiam) malum faciat, & exequatur. Unde concludit non mentem, & rationem hominis, quam infra *urf. 20.* *ἀνθρώπου* vocat, eum impellere ad peccandum : ideoque mentem istam, & interioriorem hominem, & *ἐν τῷ ἡμάρτιῳ*, hoc est, conscientiam, approbare legem Dei, tanquam bonam, & sanctam.

*Vers. 20.* Peccatum hoc loco vocat alteram legem, in membris nostris existentem, & resistentem legi mentis nostre, hoc est, conscientie, quam modo

CAPUT VIII.

Quæverat enim paulo ante, *quin nos liberabis à corpore mortis hujus* ? Et in parte responderat huic quæstioni, dum gratias agit Deo per Jesum Christum, innuendo gratiam Dei per Christum esse nos liberaturam ab hac miseria. Nunc ad eam plenius respondendo, ostendit modum & rationem, quomodo nos Deus per Christum liberat à servitute, & miseria peccati, nimirum per *legem Spiritus sancti in Christo Jesu*, hoc est, per illam normam, & legem mentis nostræ doctrinæ Christi, viam ad vitam æternam docentis, illustratæ. Quamvis, enim sola gratia Dei, peccata nostra nobis gratuite remittentis, servemur, tamen quia hæc gratia ad eos solos pertinet & solis confertur, qui secundum illam normam, hæc commemorantur, in Christo vivunt ; ideo huic normæ, atque legi effectus hic tribuitur. Vocatur autem hæc norma legis nomine, ut opponatur legi Moysi, cuius infra *vers.* 3. mentio fit. Opponitur in diversis utriusque legis viribus. *Lex* enim ista *spiritus sancti in Christo*, est lex Evangelicæ, lex mentis, Evangelio illustratæ ; quæ tantis pollet viribus, ut possit nos eripere à servitute peccati, per fidem, & spem vitæ æternæ, quæ fides, & spes occupantur circa spiritualia bona, & piamissæ. Quod lex Moysi non poterat, quia infirmis erat propter carnem, (*vers.* 3.) hoc est, propter carnalia promissio-

& præcepta, quæ nos ab infirmitatibus, & lapsibus carnis nostræ liberare non poterant. Videamus autem quomodo beneficium Dei in lege Evangelicæ, quæ longè potentiores vires habeat, nobis collatum deferbat. At igitur quod *Deus filium suum misit, in similitudine carnis peccati*, & pro peccato condemnatus peccatum in carne, ut justificatione Legis impleretur in nobis. Quia enim vilis legis Moisaicæ, ob imbecillitatem eius supradictam; neque iusti in re ipsa fieri, neque iustificari, hoc est, pro iustis reputari poteramus, misit Deus filium suum in similitudine carnis peccati. hoc est, ut ait Heb: 11. 14. *Quia carnis & sanguinis particeps iuvenis*, ad quos servandos, atque à servitute peccati liberandos, venit Christus & ipse *ὁμοιωσας σάρτι & αἵματι*, hoc est, in similitudine carnis, & sanguinis proxime ad eos accessit, ut per nos ad deum esset, cum mortem habentem. Sciamus, & pro peccato condemnatus peccatum in carne. Pro peccato, id est, propter peccata enim nostra Dominus mortuus est, quia primum sanguine suo obsignavit privilegium remissionis peccatorum. Secundum, id est, mortuus est, ut nos quoque peccato moreremur; & cum ipso ad naturam vitæ resurgere-mus; & ut sic mori possit, in carne nasci, & ejus particeps esse debeat. *Condemnatus peccatum in carne*, id est, abolevit, & extinxit, non modo per remissionem peccatorum, cuius sigillum fuit mors ejus; sed etiam per extinctionem peccatorum, & carnalis vitæ in nobis, cuius typus fuit mors ejus in carne suscepta.

Ut justificatione Legis impleretur in nobis. Denotat quod antea dixit, iustificari ex operibus legis sub lege neminem potuisse; sed nunc demum justificationem istam impleri in iis, ad quos beneficium Dei, per Christi mortem collatum, pertinet. quod beneficium aperte restringit ad eos solos, qui spiritaliter, id est, sanctè, & pie vivunt, hoc est, quorum opera bona ita prælucent aliis; ut ea videntes homines glorificent Deum.

Verf: 5. *Qui enim sunt secundum carnem*, id est, qui secundum eam vivunt, & sunt carnales, carnalia perpetuo sperant, meditantur, exercent. & qui secundum spiritum, spiritalia.

Item vero verf: 6. *Carnalis meditatio* τὸ φρονεῖν τὸ σαρκικόν, est carnalis, mors, & quæ præcedit mortem (supplendum ex antithesi) male, & judicii Dei formidantis, conscientie miseria. Fere enim circa peccata occupatur carnalis cogitatio, hoc est, circa ea, quæ sunt in mundo, qualia sunt, cupiditas carnis, oculorum, & fastus vitæ, seges omnium peccatorum, quæ nos iudicii Dei obnoxios reddunt, & quorum finis mors, (Sup: cap: vi. 21.) τὸ γὰρ τέλος ἡ θάνατος, θάνατος.

Contrà *Spiritalis meditatio* τὸ φρονεῖν τὸ πνευματικόν, est pax, hoc est, primum, spes vitæ æternæ; & cum eâ conjuncta, bona conscientia, & pax, quam habemus apud Deum, iustificati ex fide (supra cap. v. 1.) per reconciliationem cum Deo, quæ remissionem peccatorum continet. Deinde adeptio vitæ æternæ, præstantissimi boni, & omnis felicitatis numeros complectentis. quæ omnimoda felicitas per *Pacis* nomen designari apud Hebræos solet.

Verf: 7. Quia ostendit τὸ φρονεῖν τὸ σαρκικόν ducere ad mortem, & infelicitatem; dicit meditationem istam Carnis esse inimicam Deo, ideoque paci illi, & felicitati, τὴν ἡμῶν, cuius proximo versu mentionem fecit, inimicam. Nec enim istiusmodi meditatio, & occupatio subiicitur, nec potest subijci legi Dei; ideo qui ista occupatione disintendunt, id est, Verf: 8. *Qui sunt in carne*, & quæ carnis sunt, spirant, Deo placere non possunt. Non igitur hominibus istiusmodi pax apud Deum speranda est,

& æterna felicitas, sed interitus & infelicitas.

Unde sumit occasionem verf: 9. ad dehortandum homines Christianos, ne in carne vivant, fumendo pro concessio eos jam non esse in carne, sed in spiritu; verum tamen addendo conditionem, si modo Spiritus Dei: (qui idem hic esse cum spiritu Christi manifestò dicitur) habitet in iis, si sint Christiani, veri Christi discipuli. alias non esse verè Christi discipulos innuit, in quibus spiritus Dei, qui idem est spiritus Christi, non sit.

Innuat autem verf: 10. in quibus Spiritus Christi habitet, in iisdem Christum ipsum habitare. Mavult autem sublimare se Christus est in nobis, quam si Spiritus Christi est in nobis, quia voluit duas divinas in eo partes ab oculis ponere; quænam altera quasi mortua, & extincta sit, altera vivat, & vigeat, hoc est, caro mortua per, aut propter peccatum, seu respectu peccati; spiritus autem, quia vivum cum non a què convenienter dicere poterat, dicitur vita propter justificationem: quia iustitia, & pietas ut effectus, ita signum evidens sit, quod iste spiritus vigeat & dominetur in homine. Quia igitur mors, & vita in ipso Christo melius quam in spiritu Christi exprimi poterat, ideo maluit dicere, si Christus in nobis, quam si spiritus Christi est in nobis.

Sed & hinc manifestè apparet, ut ipsum Apostolum longè abfuisse, ita omnes Christianos longè abesse debere ab eo statu carnalitatis, quem Cap: 7. describit (ac proinde isthac Apostolum non de se ipso locutum, sed alienam personam assumpsisse) cum in Apostolo sine dubio spiritus Christi, & ipse Christus fuerit; ideoque caro mortua per peccatum, aut peccato: in eo vero homine, qui Cap: vii. describitur, caro non modo viva sit; sed capiens spiritum ad servitum peccati cap: vii. verf: 23.

Verf: 11. Si spiritus ejus, qui excitavit Christum à mortuis, hoc est, Dei, habitat in nobis, etiam is, qui excitavit Christum à mortuis (NB. titulum ac descriptionem Dei sub Novo Testamento vivificabis mortui, aut mortalia corpora nostra propter spiritum suum inhabitantem in nobis. Unde apparet quàm enixè sit in eo nobis elaborandum, ut spiritum Dei, qui idem sic quoque spiritus Christi, (omnia enim, quæ Dei sunt, Christi quoque sunt; præsertim ex eis quæ ad salutem nostram spectant) habeamus, hoc est, ut nihil aliud frequentius cogitemus, meditemur, ponamus nobis ob oculos; nihil denique aliud spiremus quam Deum, & Christum (quemadmodum vita nostra sine assiduo respiro duci nequit) ita ut vita nostra in Dei, & Christi assuetudine, & continua meditatione, transfigur. quod fiet, si amore ejus capti, & sauci, perpetuo mentem nostram, imagine Dei, Christique; beneficiorum ejus recordatione; grata præteritorum memoria, certa spe futurorum, admiratione excellentiæ, sapientiæ, patientiæ, iustitiæ, bonitatis divinæ oblectemur, patriæ in eum fiducia recumbentes, & subnixi, ac de paternæ ejus in nos indulgentia certissimò persuasi: quod ipsum fiet, si graviorum peccatorum, multò minis autem habitum, nobis minime consui, quibus offendi solet, pro viribus complacere ipsi studeamus; excubantes in alidua precum vigilantia.

Verf: 12. Ex quo apparet, id, quod concludit hoc versu Apostolum, nos esse debitores non carni, ut secundum eam vivamus, qualis vita nos ad æternam mortem perduceret: sed spiritui, ut ejus opera carnis opera mortificemus; qualis vita nos ad resurrectionem, & æternitatem perducit, quæ omnibus filiis Dei promissa est, & continget, hoc est, omnibus,



omnibus, qui Spiritu Dei ducuntur. Tales enim soli filii Dei.

*vers. 15.* Describit istum spiritum Dei ab opposito, quia contraria juxta se posita magis elucescunt. Non igitur *servitum spiritum*, qui nos herili Dei severitate, sicut Judæi in lege terrebantur, terreat, sed *spiritum adoptionis*, qui nos paterni Dei benignitate consoletur, & erga eum tenerimo affectu imbuat; ita ut in omnibus nostris necessitatibus, tanquam filii ad indulgentissimum patrem recurramus, nos accepisse ait *vers. 16.* Atque hic spiritus Dei, spiritum nostrum, hoc est, rationem, & conscientiam adjuvat in dicendo testimonio, quod simus progenies Dei *vers. 17.* Si vero sumus Dei soboles; certe in statum ac fortunam, tam excessu, & opulento patre dignam, nati sumus, quemadmodum filii in patrum suorum fortunam, quorum sunt hæredes, nascuntur. Quod si hæreditatis, quamcernere debemus, opulentiam non capimus; respiciamus hæreditatem Christi, & hoc quod jam crevit patrimonium. *Cujus hæredes sumus*, sed ea conditione, si ipsi *comparatiur*, & ipsi *conglorificemur*. Compatri hoc loco, non solas causa Christi susceptas passiones significat; sed comprehendit etiam illam boni operis patientiam, per quam commoritur Christo, crucifigentes carnem nostram. Nec enim semper omnes ita compatiuntur Christo, ut propter Dei gloriam persecutiones tolerant; quas Deus fidelibus suis, tantum quum opus est *1. Pet. 1. 6.* immittit; sed omnes semper ita compati necesse est Christo, ut quemadmodum Christus corpus suum crucifigi passus est; ita quisque carnem suam cum concupiscentiis ejus crucifigat.

*vers. 18.* Pulcherrima comparatio afflictionum hujus ævi cum glorioso statu nostro: qui quamvis nunc non appareat, tamen certissime revelari debet in nobis. ex qua cuivis liquere potest: nos parva, exigua, & levi miserie molestita redempturos immensæ felicitatis voluptatem & gloriam. Non dignæ passiones hujus ævi ad futuram gloriam.

*vers. 19.* *ἡ ἀποκάλυψις τοῦ υἱοῦ*, attenta expectatio creaturæ, expectat apocalypsin & revelationem filiorum Dei. Nunc enim eos, qui verè sunt filii Dei, nati ex verbo ejus tanquam semine incorruptibili; non apparet esse filios Dei, & quasi in occulto efflorum status. Aequè enim acque alii homines, interdum etiam magis, miseris & contemptui vitæ hujus subiecti sunt. Suo tamen tempore producentur in apertum, & prodibit in lucem ac palam fiet gloriosus eorum status; qui eos longè perfectiori ratione filios Dei reddet.

*vers. 20.* *Μαλιστα* hoc loco, non solam perfectionem Christianorum, religionis causa susceptam; sed, ex vi vocis, omnem ærumnosum mortalis ævi statum atque ipsam mortalitatem, quæ verè est *δουλοῦ & θανάτου*, servitus corruptionis; significat. Qui status, ut & persecutionis, dicitur *καταλείπει* vanitas, propter brevem & cito transeuntem, fluxamque & evanidam earum rerum perperellionem, nullo modo cum solida & æterna felicitate comparandam.

*ἐκ ἑαυτοῦ* (non sponte.) quemadmodum homines sua mente præditi, quæ natura sua excessum nescio quid spirat; ita multo magis homines regeniti, quos hic creaturam (putà novam) vocat (quos certe altiores ac sublimiores spiritus gerere decet,) vanitati vitæ hujus ærumnosæ, gravatim & quasi inviti suscipiuntur; sed tamen stationem, in qua sunt constituti, non deserunt injusti imperatores sui, sed mollius ejus æquo animo ferunt, propter eum qui ipsos in tali statu ad tempus vivere voluit. Habent enim solatium certissimæ spei; quod ab hac servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei liberabuntur.

Libertas gloriæ filiorum Dei dicitur illa æterna felicitas, qua tunc liberabuntur ab omnibus molestiis, quas ferre & pari vel inviti cogebantur damnati ad statum mortalitatis, subiectum variis casibus & ærumnis, quas inter ærumnae persecutionum ob religionem.

Notandum autem, cum hoc loco *καταλείπει* praefectum quoque *παθησάντα*, comprehendat; Apostolum hoc loco aperte dicere, homines regenitos ipsas persecutiones ferre *ἐκ ἑαυτοῦ*, & natos: terre tamen *ἀπὸ τοῦ καταλείποντος*, non iniquo animo. Unde apparet, persecutionum & perperellionum gloriam non temere captandam, neque se ultro periculum obijciendum esse; sed tunc tantum, cum voluntate Dei nobis onus hoc imponitur.

Imò verò ait, homines regenitos, atque adeo ipsos Apostolos, qui primus Spiritus Sancti acceperant, *παθόντας καὶ ἀδύνατους*. Quæ verba, quia apertis ad aliud ærumnorum vitæ hujus genus, reaviti videntur, quàm ad ipsas persecutiones, quas Apostoli hilari animo suscipiebant, imò vero in ipsis gloriabantur; (supra Rom. v. 3.) inde patet vocem *καταλείποντος* vanitatem, non posse ad solas afflictiones religionis causa restringi; sed latius ad reliqua ærumnarum mortalitatis genera extendi, debere.

*ἀποκάλυψις* dicitur *ἀποκάλυψις τοῦ υἱοῦ*, *ἀδοπτοῦ* dicitur *redemptio corporis nostri*, hoc est, resurrectio seu indutio corporis immortalis. Cum enim animus noster, etiam natura sua, incorruptibilis esse videatur; apolytrosis & redemptionis illa, atque adeo adoptio in corpore nostro illo immortalis & glorificato apparebit. Porro *ἀποκάλυψις* seu adoptio filiorum Dei, dicitur hoc loco resurrectio, eo loquendi modo, quo supra Dominus noster dicitur esse *ἐκ νεκρῶν* definitus filius Dei in potentia ex resurrectione mortuorum. Tunc enim verè ac proprie filius Dei quisque dici potest, quando per resurrectionem renascitur in statum ac fortunam gloriosam & filio Dei dignam, hoc est, ad immortalitatem.

*vers. 24.* Concludit felicitatem ac salutem nostram non esse in præsentibus, visibilibus & ærumnosam vitæ, sed in spe futura; ac melioris, sed invisibilis, ideo tanto potentius expectandam. *vers. 25.*

*vers. 26.* Reducendo ad descriptionem Spiritus Dei, quam *vers. 15.* inchoaverat; ostendit præstantissimum Spiritus Dei fructum & effectum, quod succurrat & subveniat infirmitatibus nostris: quod precum nostrarum imperfectionem ac defectum suppleat: quod intercedat pro nobis ad Deum gemitibus inenarrabilibus. Quia vero Deus sit scrutator cordium, ideo novit mentem huius spiritus; qui ipse quoque in cordibus piorum habitare immutat. Mens autem, seu *ἡ φρονεσις* ejus est, indefinenter intercedere pro nobis. *ἵνα ἡμῶν ἰσχυρίσται*, secundum Deum intercedit. hæc verba explicant superiora & per eadem explicantur. Το *ᾧ ὅτι ἀποκατάξει ἡμῶν ἡ διὰ τὴν ἰσχυρίαν*. Daæp enim nescimus quid petamus, ut quando aliquid petimus non secundum voluntatem Dei, qua in re infirmitatem nostram spiritus Dei adjuvat, intercedendo pro nobis secundum mentem Dei.

*vers. 28.* Eos qui Spiritu Dei ducuntur, hoc est, quorum mentes, cogitationes, oblectationes, occupationes & actiones Deum spirant; vocat amantes aut diligentes Deum. Id enim proprium est dilectionis, frequenti & assidua rei amati contemplatione sese oblectare. Talibus igitur hominibus non modo spiritum Dei quem habent; sed omnia cætera contrari dicit in bonum. Ut enim de spiritu Dei ait *vers. 16.* quod spiritum nostrum adjuvet in testimonio

dicendo ac perhibendo de eo quod simus filii Dei, *συμμετέχει*, & *vers. 16.* de eodem dicit quod *συμμετέχει* τῇς ἀδυναμίας τοῦ θεοῦ, ita de reliquis omnibus hoc loco pronuntiat, quod nobis cooperentur ad bonum.

Tunc *ἡμεῖς ἀποκαταστήσονται*, id est, hominibus secundum propositum vocatis. Nexus cum antecedentibus hic est, quia supra dixerat nos scire necesse *ἀποκαταστήσονται* ἡμῶν ὁ θεός, orare ita uti de eat, nisi nos Spiritus adjuvet intercedendo pro nobis ad Deum, *ἡμεῖς*, ad mentem Dei; hoc versu pronuntiat infirmitatem istam vobis non nocere, sed potius auxilia Spiritus cooperari in bonum, ut & cetera omnia. Addit tamen tacitam conditionem, si diligamus Deum, hoc est, ut hic loquitur, si secundum *ἡμεῖς* Dei vocati sumus: vel potius, si vocatione nostra utamur ad propositum Dei. Isti autem secundum propositum Dei vocati deprehenduntur, qui in vocatione sua vivunt secundum mentem ac propositum Dei, ac satisfaciunt voluntati & consilio Dei, & quasi efficiunt ut Deus finem suum, quem in iis vocatis prae oculis habuit, assequatur. Multi enim sunt vocati, sed pauci in quibus vocationis suae finem & propositum Deus assequatur.

Igitur propositum istud Dei *vers. 29.* describit & exponit, quod eo fine eoque consilio Deus, mortales ad religionem Christi vocaverit, ut conformes fierent imagini filii eius, quem voluit esse primogenitum in multis fratribus, typum & exemplar omnium ad quod vitam suam componerent. Hos igitur solos secundum propositum Dei vocatos asserit, qui proposito Dei satis faciunt. Verba verò *vers. 30.* Quos *προσέβη* (puta tali modo sicut *vers. 29.* explicatum est) *eos & vocavit*, ut & cetera subsequencia, ad propositum Dei restringenda, non autem ad eventum porrigenda esse, arguit vox *ἰδού*, in praeferiti significatione posita. Non enim tunc Deus omnes vocatos glorificaverat in ipso effectu, ac ne ipsum quidem Paulum, ut nec alios primitias Spiritus habentes, quos paulo ante ingenius dixerat, adoptionem expectantes, sed tantum in proposito ac decreto sua.

Quod propositum Dei explicando, modum, & ordinem ostendit, quem Deus in negotio salutis hominum sequi instituerit. Primum enim Deus proposuit ac destinavit homines salvos facere per filium suum: quem pro archetypo ab omnibus imitando exhibiturus erat. Deinde eosdem per Evangelii praedicationem vocare: tum demum vocatos iustificare, hoc est, iustos primum ac bonos, quoad ejus fieri potuerit (quae via est ad illam gratuitam justificationem) deinde per remissionem peccatorum, & lapsuum iustificare; denique iustificatos demum glorificare. Vox enim justificationis, quin latius sumi, ut & illam quoque proprie dictam justificationem; per quam ex iniustus, & impiis poenitentes, & resipiscentes iusti, & pii redduntur; non verò tantum gratuitam illam iustitiae imputationem, quae fide viva praeditis contingit, significet; causae nihil video. Neque enim ista gratuita justificatio speranda est nisi iis, qui prius ex iniustus per veram poenitentiam iusti (prout ferre potest imbecillitas humanae) redditi fuerint. Nam & isti qui hoc modo iusti redduntur, justificatione gratuita, & impunita plurimum omnes indigent. Cum autem cetera planiora sint; in verbis quoscumque vocavit, eos etiam iustificavit non maxima difficultas haeret. Non enim omnes vocatos Deus iustificat; sed eos tantum qui secundum propositum Dei, conformes fiant imagini filii eius, hoc est, non secundum carnem vivunt; sed secundum spiritum. Ut igitur indagetur verus sensus antecedentium; querendus est sensus verborum istorum subsequentium, menti Apostoli & veritati congruus. Quos-

cumque *vocavit*, inquit, *eos & iustificavit*. Non possunt igitur ipsa verba de effectu proposito Dei; sed tantum ac ipso Dei proposito accipi, & explicari. Deus enim quoscumque per praedicationem Evangelii vocat, eos, nisi ipsius proposito Dei repugnent; & conformes esse imagini Christi reusent, certo iustificare constituit. Loquitur autem in praeterito, propter certitudinem illius eventus ex parte Dei. ita ut sensus istorum verborum omnium, sit ad propositum Dei duntaxat restringendus. Quoscumque conformes esse imagini filii sui praefinit, eos & vocavit ad id, ut secundum propositum eius conformes fierent Christo; & in futurum quoque, quando durabit mundus, vocare constituit. Quoscumque autem vocavit ad id; eosdem iustificare: quoscumque iustificavit; eosdem & glorificare constituit ac decrevit, & jam in proposito suo iustificavit & glorificavit. Subauditur tamen ubique illa conditio, si proposito & consilio mentis Dei, quae fuerat in ipsis vocandis, non repugnent, neque oblitentur.

Ex quo *vers. 31.* concludit id, quod initio capitis dicere instituerat; nihil esse metuendum condemnationis aut supplicii tuis, qui secundum propositum Dei, non secundum carnem, sed secundum spiritum vivunt; quia si Deus pro iis, quis contra eos?

Esse vero Deum pro iis, quamvis jam ex eo probaverit, quod eos per imitationem filii sui servare decreverit, tamen nova ratione probat *vers. 32.* quia ut saluti eorum consulere, Deus proprio filio non pepercit; sed eum pro omnibus tradidit in mortem atrocissimam. Si igitur in tanto beneficio, Deus tanti erga nos favoris specimen edidit; quanto magis *ὅτι ἀγαπᾷ*, cum ipso, omnia nobis gratuito largietur, *χαρίσται*. *vers. 32.*

*Qui omni amoris*, voces hae & in activo, & in passivo sensu intelligi possunt. Passivo ita explicantur: Si Deus in gratiam nostri filium suum in mortem tradidit; qui ipse quoque amore nostri mortem hanc subiit; in quo certe tam benefici servitoris maxima videbatur facta esse iactura; quanto magis quem admodum eum nostro bono, per resurrectionem nobis restituit; ita ad hoc beneficium ejus nobis restituti ac propter nostrum bonum resuscitati, nobis cetera omnia adiiciet.

Activo autem sic: si Deus propter nos filium suum in mortem tradidit: qui & ipse mortem istam libenter suscepit; quorum illud Deo gravior ac difficilius factum videbatur; hoc autem eximi erga nos amoris testimonium erat: quanto magis tam Deus quam Christus nobis reliqua omnia gratificabuntur, in quibus largiendi nulla difficultas oboriri possit; quae cum ea difficultate, quam Deus & Christus in commemorato beneficio in nos conferendo suscepit, comparari queat.

*Vers. 33.* Quis accusabit eos, quos jam Deus iustificare decrevit, & in proposito suo, quod antea asseruerat, iustificavit?

*Vers. 34.* Quis condemnabit eos, quos unicus ac supremus eorum iudex ita diligit, ut pro iis mortem suscipere non recusaverit; & qui per resurrectionem, iudicandi eos potestatem, posteaquam à dexteris Dei confedit, adeptus est; & nunc in istud Sanctum Sanctorum ingressus; tanquam misericors Pontifex intercedit pro ipsis? Nulla igitur à tam favente iudice condemnatio meruenda, quod initio capitis ostendere instituerat *ἡμεῖς* ὅτι ἡμεῖς *ἰσχυροί*. Mors Christi grati animi pro praeterito beneficio affectum; sed resurrectio spem futurorum beneficiorum ejus in nobis excitat; inter quae est quod nobis nulla sit condemnatio metuenda. Quamvis enim Christianis in hac vita multa tristitia, & molesta accidant, afflictio, angustia, fames, nuditas, periculum, gladius; tamen ista omnia auxilio ejus, qui nos adeo dilexit, superare possumus.

Conclut-

Concludit caput istud de non metuenda nobis ulla condemnatione, notabili epiphonemate, in quo certissima divinæ dilectionis fiducia fretus exultat : Πιστεύω, confido, inquit, quod neque mors ; (ante diem immissa) neque vita longius producta) neque Angeli ; (sine dubio eos intelligit qui nos contendunt separare à dilectione Dei) quamvis sint ita potentes, ut inter eos sint principatus & potestates ; neque status presentium rerum satis iniquus ; neque si in futurum deterior fiat : neque ἡ ψυχή, neque βίος. [Possunt hæc spiritualius intelligi de suprema Dei Christique excellentia, comparata cum humilitate & indignitate nostra ; aut potius de caelestis ac terreni status discrepantia : sed voces ἡ ψυχή & βίος proprie dictam immensam terræ à cælo distantiam potius intelligi suadent] neque ulla aliqua creatura separabit nos ab ea caritate Dei, quam nobis in filio suo Domino nostro ostendit. Deus enim, ut ipse omnia commemorata in potestate habet ; ita eadem filio in potestatem dedit.

Possunt fortasse per principatus & potestates intelligi Magistratus supereminentes, qui vitæ necisque potestatem, aut certe potentiam habent ejusmodi, ut ipsi in nos omnia liceant ; sive sint boni, sive mali, sive homines, sive Angeli. Ab Angelis autem tanquam dignioribus hanc enumerationem capit.

Ὅτι τὰς πλείων ὁρίων Tacite innuit, ea omnia, quæ enumeravit, esse καὶν, creaturam ; quæ nihil potest contra voluntatem, mentem, ac nutum κτίοντων. Si igitur creator pro nobis ; quæ creatura nobis metuenda est?

## CAPUT IX.

Posteaquam in summi gaudii exultationem erupit Apostolus, ex consideratione magnitudinis & certitudinis felicitatis nostræ ; revocavit sibi in memoriam unicum tacitæ lætitiæ impedimentum, quod in animo ejus non parum de summi gaudii puritate decerbat. Id autem erat rejeção populi Judaici à gratia Dei. Quamvis enim, cum ipse in tuto sis, aliena pericula volventi, etiam ex alienis malis non mediocriter solatium nascatur, juxta illud Lucretii : Suave mari magno tollentibus æquora ventis ; Tamen eorum, quos vehementer ames, pericula & calamitates animum non angere non possunt. Atque hæc est fortasse causa, cur Apostolus mæroris & anxietatis suæ eo nomine susceptæ, fidem facere tanta asseveratione conatus fuerit, ostendere volens quantopere gentem suam amaverit ; adeo ut ἀνέλεος pro illa fieri voluerit, Moysi exemplo. Quamvis alia non desit gravior, quod apud Judæos spectat ac neglectat legis eorum invidia multum laboraverit ; atque odii & persecutionibus eorum præ aliis obiectus, & impetitus fuerit : ut minus credibile videri potuerit, eam gentem ipsi tam caram fuisse, cujus odii & inimicitias tam acerbis exerceretur.

Vocat autem gentem suam *Frates & cognatos secundum carnem* ; ut opponeret Christianis, fratribus & cognatis secundum spiritum. Ubi nota, voces καὶ σπέρμα Judæis tribui quamvis duas naturas non habuerint. Deinde ostendit amoris sui erga istam gentem graves causas, quod fuerint, Primo, Israëlitarum, posterius ex majorum clarissimâ stirpe. Secundo, qui eo discrimine à cæteris gentibus distinguebantur, quod essent peculiari privilegio in filios Dei adoptati. Tertio, quod gloria fœderis cum Deo pacti præ aliis eminent. Quarto, quod Deum ipsum legislatorem. Quinto, quod peculiarem Dei cultum, celitus præscriptum, haberent. Sexto, quod promissiones ipsis prius factæ fuerint ;

antequam ad alias gentes protenderentur. Septimo, quod non modo gens hæc ex maioribus clarissimis & Deo dilectis oriunda esset ; sed quod ex ea gente secundum carnem Christus prodiret, qui nunc est super omnes, Deus benedictus in sæcula.

Verf: 6. Rejectionis Judæorum aequitatem ex eo ostendit, & eam quasi excusat eo nomine, quod non veri, sed falsi Israëlitarum rejeção sunt, hoc est, quod rejectionem hanc non Deo, sed suæ culpæ imputare debeant.

Sed versus sexti nexus is est : Magno mihi dolori est rejeção populi Judaici ; & nollem eam factam ; sed non potest excedere aut irritum fieri verbum Dei. Occurrit hic querendum, quisnam sit ὁ ἴσθις iste Dei, qui non posse excidere dicitur. Quia enim suprâ mentionem fecit adoptionis, & fœderum ac promissionum Israëlitis factarum, quæ omnia, interveniente τῇ λόγῳ & τῇ βίῃ facta ; potest primum videri Apostolus excusare rejectionem istam, atque ostendere nihil in eo Deum contra fœdera ac promissiones suos fecisse, quod istum populum reiecerit, quia fœdera & promissiones ejus non ad progeniem Abraami & Israëlitis carnalem, Τίμωρ & σπέρμα ; sed ad progeniem promissionis, τίμωρ & σπρωγμάτιος, pertinebant, quod postea fufte probat.

Altera vocis τῇ λόγῳ explicatio est ; ut referatur ad versum 27. & 28. & per hanc vocem intelligantur prædictiones, quas Deus per prophetas, præsertim Eliam, fecit de refectione istius ingratißimi populi. Quæ prædictiones irritæ fieri non poterant, quia populus iste duræ cervicis, & recalcitrans proposito Dei, nolebat evadere progenies promissionis, hoc est, verus Israël : fructus eo ; quod esset progenies carnis Abraami & Israëlitis. quæ tamen carnalis progenies, non erat verus Israël, ad quem fœdus & promissiones Dei pertinebant.

Probat postea satis accuratè, adoptionem filiorum Dei (vers: 8.) non ad carnalem Abraami & Jacobi progeniem, sed ad progeniem promissionis pertinere, quia multi erant carnales Abraami filii, ut Agare & Cetura nati, & tamen dictum est, In Isaac vocabitur tibi semen.

Unde concludit, adoptionis gratiam esse restrictam ad eam Abraami progeniem, quæ progenies promissionis dici poterat ; qualis erat Isaacus, qui (vers: 9.) Saræ promissus dicitur : & quod hoc loco reticet quidem, sed tamen in verbis Verum liberi promissionis reputabuntur in semen, satis clarè innuit, quod talis promissionis progenies futura erant omnes gentes, fidem Abraami imitantes, quia Abraam promissum fuerat : cum patrem multarum gentium evasurum ; quod tali modo ad effectum deducendum fuit. Et certe verba, reputabuntur in semen, eam potius designare videntur progeniem, quæ non erat Semen carnis. Quid enim opus est reputari in semen id, quod jam est semen?

Quia verò non Abraami tantum, sed Isaaci & Israëlitis quoque mentionem fecerat ; ostendit τὸ f. 10. ne Isaaci quidem, (quamvis filius promissionis fuerit) carnalem progeniem omnem, ad istam, de qua hic loquitur, filiorum Dei adoptionem admittam : Sed gratiam istam Dei ad prærogativam soli Israëlitis, seu Jacobo, minori natu filio collatam restringi : non ob aliquod Jacobi meritum, aut Esau culpam ; sed ex puro puro liberrimo arbitrio Dei, cui semper integrum sit eligere, in quem beneficia sua conferat. Atque in ista contrâ carnalis stirpis fiduciam argumentatione, eo citius Apostolus immoratur est, quò plus ipsi tribuebant Judæi ; ut superbiam eorum retunderet.

Porro in τὸ f. 13. τοὺς ἡμίονους (odio habui) per catachresin, neglectum potius ac præteritum (ut facere alias) quàm odium verum designat, ut res ipsa loquitur.

Quia vero ostendit, Deum gratiam & beneficia sua in eos, quos vellet, *conculisse* ex mero beneplacito suo, præteritis ac neglectis aliis; occurrit objectioni, ac demonstrat Deum in eo nihil iniuste committere; nec ulli mortalium injuriam facere, cum nemini quicquam debeat. Sed ut in occasionibus clementiæ in miserando; ita in occasionibus beneficentiæ, in benefaciendo; nemini esse obstrictum, & omnibus legibus solutum, ac liberissimum Agens, quod confirmat testimoniis & exemplis.

Testimoniis, quia Mosis dictum est: *Misereror, ergo miseror*. Etenim inter plures pœnam commertis, liberum & integrum ipsi est, alios pœna; alios veni prosequi. Neque id in ejus, qui pœnam commertus est, potestate est, ut misericordiam consequatur; nisi in sola Dei misentis voluntate. Exemplum autem profert Pharaonis, cuius Deus *meritis* non est; sed cum induravit, hoc est, clementiæ & admodum diuturnæ patientiæ & longanimitate sua, eo rem perduxit; ut perversi ac deplo-rati istius hominis malitia, nulla extrinsecâ necessitate aut violentia urgente, ipsa per se obduresceret: ita ut nullis postea monitis aut sanis consiliis pœni posset, sed atrocibus Dei iudicis frangenda esset. Ex omnibus enim pœnis, ipsi insitis, eum non magno negotio evadere permisit; ut & Magos ipsius Mosis miracula imitari; adeo ut obstinatum illud ac vecors ingenium, in sua perversitate identidem confirmaretur, ejusque pertinacia indies robustior evaderet.

Qua in re nihil agere solet Deus, ex quo peccati autor merito videri possit. Nec enim aut malitiam in corde hominis procreat, aut vult seu optat ut homo peccet; Sed sapientissimo & iustissimo consilio suo ut virtuti, gloriæ, simulque præmio & pœnæ, denique divini hujus gubernationi locus esse possit, libertatem voluntatis humanæ ita moderatur; ut, illibato ejus arbitrio (quod sine permissione, ut peccata sepe evenire possint, fieri nequit) ea, quæ in decretis suis proposuit, ad effectum perducantur. Ergo ut probitati & virtuti mortalium, stimulos, occasionem, auxilia deesse nolit: ita in viis suis eas pravitati ac improbitati hominum tetendit insidias, ut sustinet fraudibus irretita impietas, caperetur. Vult igitur & optat Deus ne homines peccent: sed eos violenter non cogit, ad innocentiam. Ideo quoties invito Deo peccant, ostendit interdum in iis puniendis potentiam suam, & in eo quærit gloriâ, ut fecit in Pharaone. Nam vox *ἐξέταρα* (Excitavi) non eum habet sensum, quasi, antequam Pharaon peccasset, Deus ipsum ad peccandum excitasset: Sed idem significare videtur quod *ἐνδυνάμην* (indurare). Ut enim indurare dicitur Deus, quamvis per se duritiem istam & obstinationem in peccando non procreat; sed tantum patientiæ suæ & impunitate, pravitatem hominum indurari permittat: ita excitasse dicitur Pharaonem ad obluendum sibi, patientiâ nimirum & impunitate, aut impunitati proximâ; nimium facili pœnarum relaxatione.

Pot'e aquam Apostolus probavit, licuisse Deo, salva eius iustitia, in Jacobum, nihil tale meritum; ino necdum genitum, conferre beneficium, præterito ejus fratre natu majore; quamvis & ipse, ut pote nondum natus, nulla culpa iram Dei provocaverit: ex eo, quod Deo inter plures peccatores, licet, salva iustitia, aliorum misereri; alios autem indurare: opponit sibi *vers: 19.* objectionem, quæ sic sonat: *Dices igitur mihi? Quid adhuc queritur? voluntati ejus quis resistit.*

Quam objectionem duas diversas partes continere, tam ex antecedentibus patet; quam (& quidem multo magis) ex consequentibus.

Ex antecedentibus. Quia hæc obiectio tam adversus ipsam quæstionem, An licuerit Deo, salva iustitia, Jacobum quidem in meliorem; Esau vero in deteriorem sortem destinare; quam adversus argumentum, ad affirmativam decisionem ejus probandam allatum; quia nimirum ipsi liceat; inter plures peccatores, aliorum misereri, alios autem indurare. Adversus, inquam, utramque istarum propositionum æque, diverso tamen modo militat atque pugnat.

Iam enim Esau objicere poterat, iniquè secum actum, qui nulla sua culpa ad deteriorem sortem damnatus & genitus sit; cum destinationi Dei resistere non potuerit: Quam Pharaon & peccatores indurati atque adeo ipsi re, eadem Judæi, se se extrâ omnem culpam & reprehensionem esse: quia voluntati indurantis Dei resistere non potuerint.

Sed clarius adhuc in subsequenti responsione duæ istæ diversæ objectionis huius partes deprehenduntur, quia ad priorem *vers: 20. & 21.* ad posteriorem *vers: 22.* & sequentibus, separatim respondet. nisi quod in posteriori responsione, perinde ac suprà cap. quinto protasi apodofin; non subjunctum videtur, aut potius eam ad finem capitis, & quidem implicitè proponendam, distulisse.

Irgo ad priorem partem sic respondet, non posse quenquam mortalium, injuriam sibi ullam a Deo illatam, prætere in eo, quod in deteriorem sortem & fortunam, quam alii, genitus sit, quia Deo absolutissima sit in suis creaturas potestas, non minus ac figulo in sua vasa; quæ, ex eodem luto, aliæ ad honestiorem, alia ad viliorum usum, pro beneplacito suo fingit: & æque absurdum esse, si creatura cum suo creatore, quam si vas cum suo figulo, de injuria eo nomine sibi facta, expolulet.

Atque hæc responsio ad priorem duntaxat objectionis partem restringenda, non autem ullo modo ad posteriorem porrigenda est: ob duas potillimum, easque gravissimas rationes, imo vero demonstrationes.

Primum, quia in hac responsione, nulla omnino culpa attribuitur aut obijciuntur Vasi, quod ad *ἀναισθησιον* fierum est, ob quam ita fictum sit; sed potius omnis causa, cur ita fictum sit, refertur ad liberissimam figuli voluntatem, ac beneplacitum: quemadmodum & in ipsa quæstione deterioris status Esavi, in quem natus est, nulla culpa aut causa in ipso Esavo deprehensa est: imo vero expressis verbis dictum est, id non ex ullo ejus malo opere; sed ex liberissimo vocantis atque eligentis Dei arbitrio profectum esse.

In posteriori verò (quam statim subnectemus) responsione ad objectionis partem, ex ipso quæstionis propositæ argumento depromptam, iis, quorum Deus miseretur, aut quos indurat, manifesta obijciuntur culpa, in quo seu misericordiæ, sive etiam iræ Dei locus sit, quemadmodum in ipso quæstionis argumento, ex quo obiectio deprompta est, misericordiæ expressa; oppositæ vero ipsi severitatis, implicita mentio facta fuerat; quorum utrumque culpam eorum, qui alterutri obnoxii sunt, & quidem larissimam, præsupponit.

Altera causa, cur ista responsio ad posteriorem objectionis partem corrigi & protendi non possit, est; quod in ea absolute conceditur possum illud in Obiectione enunciatum, voluntati Dei eos, quos ad deteriorem sortem produxit, non resistisse, quia nec potuerint. At insolventa posteriori objectionis parte; id ipsum enunciatum concedi nequit. Imo verò eos, qui a Deo, interventu ejus longanimitatis, indurantur, voluntati Dei, & quidem obstinate, resistisse dici potest ac debet; atque adeo ab ipso Apostolo, ut infra videbimus, non obscurè dicitur.

Nunc

Nunc quomodo ad posteriorem respondeat videamus.

Posterior objectionis pars, quâ peccatores indurati, atque ipsi reclusi a gratia Dei Judæi, ut poterant; erat: Deie repudiandi non posse, quia voluntas durantis, aut rejectantis Dei, resistere non poterant.

Respondet igitur *vers. 22.* Meruisse eos maxime & iusta culpa sua, non reprehensivum modo, sed prodigina & exemplum iræ ac potentie Dei; quia voluntati Dei satis contumaciter resistunt; qui, pe qui sunt aut suprà *Rom. 11. vers. 3. & 4.* divites tolerantie, ac tolerantie, ac longanimitatis Dei, durantes eis ad penitentiam, sperverint, & secundum duritiam suam & impenitentem cor, thesauraverint illi iram in diem iræ &c. Id ipsum enim est, quod hic ait, *missis ac reclusis Deum in multa longanimitate iræ, præparavit, quasi tam superbi imperii torcularis eructus ad iram suam.*

Ubi tria notanda sunt. Primo, modus indurantis Dei, per quem homines sceleratos ac perversos, quales sunt Phario, indurat: Impunitas & tolerantia in multa longanimitate peccatorum ab ipsis committitur. Qua utitur interdum Deus (*Hib. xxi. 8.*) erga eos, quos non amat; & qui dicto loco, *Hib. xxi.* dicuntur *reclusi non nisi viam*, Spuri & non filii: aut quos vult *condemnationem*, in exemplum iræ suæ alius proponere.

Secundo, Non omnes erga quos Deus utitur *tolerantia in multa longanimitate* sunt a Deo damnati; ad metuendum alius iræ suæ exemplum. Per se enim ac natura sua *Rom. 11. 4.* (*τί ἄλλοις ἢ ἡμῖν*) bonitas Dei, ad penitentiam nos ducit. Sed per accidens; ob interventum perversitatis nostræ; bonitas ista Dei, duritiam & impenitentem cor in nobis procreat, culpâ proteſtione nostrâ, non autem Dei. Itæ enim Deus in culpa est, quod vias suas ita comparat esse voluit, ut, quamvis natura sua rectæ & planæ sunt; tamen soli iusti in eis inoffenso pede ambulare possint; perversi autem collabantur & commant.

Tertio, Ad eos, quos Deus vult *condemnationem*, seu in quibus vult offendere iram, & notam facere potentiam suam, (quod non nisi post multa & gravissima peccata commissa evenire solet) præcipuè pertinet, quod *vers. 16.* dicitur, non est *olerum*, neque *curvum*, sed *infractum* Dei. subnectitur enim illi huic dicto, illa declaratio: *miseribor, cum miseribor*, quod indicat peculiarem & extraordinariam Dei misericordiam. Nam ordinaria Dei misericordia ad omnes, præcipuè penitentes pertinet.

*vers. 22. & 23.* Postquàm respondisset Apostolus, ita ut supra dictum est, ad utramque objectionem, ex posteriori responsione deducit confessionem argumentando à minori. Sentis argumentationem, ita proponi potest. Si Deus in reſectione populi Judaici, qui per multam tolerantiam & longanimitatem Dei induratus erat, ostendit iram & notam fecit potentiam suam adversus iram iræ: multo magis in adiunctione gentium ad illam adoptionem, quam populi Judaici oblatum, quibus gloriosam ſervitutem donare constituit, & quasi præparaverat, ostendit, & notam omnibus fecit divitiarum suarum, erga ipsam misericordiam. Et per hanc explanationem, versus 22. Connexi huius protasis, versus vero 23. ejusdem continebit apodosis.

*vers. 25.* Reducendo ad id quod initio dicere coepimus, non potuisse exivisse *τὸ λόγον ἔχον*, sed debuisse impleri ſatisfactiones, tam de vocatione gentium, quam de reſectione populi Judaici; producit primum testimonium de vocatione gentium ex

*Oſæ vers. 25. & 26* deinde testimonium de reſectione populi Judaici ex *Eſaia* duo, primum *vers. 27.* secundum *vers. 29.* ex quorum utroque patet, prædictum esse longè maximam partem populi Judaici interitum, salvos reliquos in ſenem relictos.

Concludit postea hoc caput pleniori, & speciali illi Dei factò, quod in reſectione populi Judaici committitur, applicata responsione ad ſuperſtitionem objectionem versus 19. quæ erat: *Quid adhuc querimus? Nescimus quæ quæ testum?*

Ostendit enim hoc loco tria: & Deum de Judæis reſectis merito queri, secundo, & ipsos eam ſententiæ reſiſſe, tertio, & propterea Deum ipsos merito, per ipsorummet culpam & perversitatem indignè puniſſe.

Sed parvam & insignem supplicium illud principio ponit; quod gentes, quæ respectu populi Judaici, longè aberrant à justificatione & gratiâ Dei; affluere sunt itam justificationem & gratiam eis per fidem (puta in Christum Jesum) ut se paulo post explicat: Israël vero, qui respectu aliarum gentium, tam prope erat ab ista justificatione & gratiâ; & legem justitiæ videbatur persequi; quod gentes cæteræ lege carentes facere non poterant: gratiam istam & justificationem; aut potius gratuitam justificationem (id enim significant voces justificationem ex fide) non est affecutus. Reſectio enim populi huius dilecti à gratiâ, non potuisset videri tam grave ejus supplicium, nisi illud intenderet atque aggravaret, admissio cæterarum gentium ad hanc gratiam.

Reddit ejus rei causam Apostolus *vers. 32.* ostendens cur Israël justificationem istam, non sit affecutus; quia non illam, quæ ipsi voluntate Dei oblata fuit, justificationem fidei aut ex fide, (id est, gratuitam per fidem in Christum,) sed justificationem ex operibus, quasi sibi suisque ritibus debitam; quæ erat impossibilis, & procul à mente Dei, festabatur, atque in eo manifestæ voluntati Dei obſtābatur.

Deus autem, omnis bonitatis & clementiæ ſons & exactissimum exemplar, non ideo (*vers. 33.*) posuerat in Stone filium suum, quem ex eventu (qui quoad mentem Dei, per accidens, hoc est, per interventum malitiæ illius populi, consecutus est) vocat lapidem offendiculi & peccat scandalis; ut populus suus ad eum offenderet, sed ut in eum crederet. Quod vel ex eo ipso patet, quia primo & credentibus in eum minimè pendendum aut præntendum præmium promittit. [Omnes qui credit in eum non pudebit: id est, maximæ ſelicitatis & gloriæ præmio afficietur.] & Secundo, offendentibus ad eum panas comminatus est: denique Tertio, omnes de præmio isto & præmia atque offendiculi supplicio, admonuit; utrumque longe ante prædicendo: ut tam præmiu spēs tanto efficacius affligeret, quam panæ periculum tanto facilius evitari sollet.

Unde conſequitur merito Deum de populo isto puniri, & in illam totam culpam ejus sui committere; qui menti ac voluntati Dei, etiam longè ante præmonitus, & ad fidem in Christum, per quem gratuitam delictorum remissionem & justificationem affluere poterat, magnis præmiis invitatus; tamen obſtinatè reluctatus fuerat.

## CAPUT X.

Postquam dolorem animi sui, quem ex reſectione gentis suæ à gratiâ Dei, percipiebat, exposuisset; quod in ejusmodi casu hominibus possumus, & maxime

maximè convenit, ut quoties maiore afficiantur, preces ad Deum fundant, id hoc loco sese facere Apostolus testatur, orando & ad Deum pro iis intercedendo, quorum calamitas & supplicii miseratione commovebatur. Ergo quoties nos invadit *adversus salutem*, maior ingens, & indefinens animi cruciatus. (Rom. ix. 2.) debet nos propensam cordis nostri inclinationem impellere ad implorandam Dei opem, nobis, & qui ad nos pertinent, conferendam ad salutem.

Ut autem ostendat se pro Israël, non sine aliqua spe impetranda (saltem quoad nonnullos, ex hoc populo) intercedere, testatur, eos non esse ita deploratos, ut intercessionem, ac veniam quoque, si forte respiciant, sperare nequeant: quia *zelum Dei habemus*, hoc est, magno & ardenti studio operam navare Deo cupiant, quamquam in eo magis imprudenter delinquant, nimirum ex seipso, pietasque eorum zelumque, atque sui exemplo veniam & gratiam consecuturos non desperans. Impudentiam vero eorum in eo esse exponit, quod ignorent iustitiam, hoc est, iustificationem Dei: atque ideo sese ipsi subijcere nolint: t. e. quicquam & iustitia, iustificationem ex operibus Legis, stabilire volentes, cum tamen Legi Christus iam finem attulerit, eamque per iustificationem fidei sustulerit, aut, ut loquitur, per iustitiam omni credenti collatam, aut *inoperibus* imputatam.

Qua occasione iustificationes istas describit, ac sibi opponit. Iustificationem enim ex operibus, seu iustificationem Legis esse in eo, quod, qui velit ex lege iustificari, ipsi omnia, quæ lex præcipit, ad amissum & exacte servanda sint. quod factum difficile, imo impossibile est. At iustificationem fidei, esse, credere in corde suo, quod Deus Christum resuscitavit: ideoque eum *se confiteri*; quod longè facilius & propius factum est.

Sed qua iustificationem legalem Mosis verbis describit, ideo iustificationem quoque fidei, ejusdem verbis, ad rem propositam aptè accommodatis, describit. Ostendit igitur, iustificationem Evangelii, in fide firmissima resurrectionis Christi, quæ non nisi pravia ejus morte fieri potuit, consistere. vide Philipp. 112. 10. *Ne dicas*, inquit, *in corde tuo, quæ aspidem in calum* hoc est, nulla in corde tua dubitatio, nullus obrepat scrupulus, quod Jesus resuscitatus & subsequenter glorificatus & ad dextram Dei considerare non poterit; quia id factum esse, evidentissimis documentis liqueat. *Id enim esset Christum detrudere*, hoc est, Id enim esset Christo subtrahere hanc excellentiam, quâ à Deo per resurrectionem donatus est. Et quia resurrectio Christi absque morte fieri non poterat; & integra Mosis verba alleganda erant; ideo addit: ne dicas in corde tuo, *quæ descendit in abyssum*? Hoc enim esset Christum à mortuis revocare, id est, hoc enim esset, negare Christum unquam mortuum esse pro nobis. Quasi diceret. Quam certum & minime dubium est, & de quo nullo modo ambigere liceat, Christum esse mortuum; tam certum quoque, & nullo modo in dubium vocandum est; illum à Deo esse resuscitatum: ut firmissima spes fieret omnibus in eum credentibus, eos quoque simili modo ad vitam & gloriam resuscitandos.

Subnectit & vers. 8. verba ex eodem Mose: *Prope est inquit verbum in corde tuo, & in ore tuo.* Quæ verba non modo idem quod apud Mosen significant; videlicet non aliam viam salutis querendam, quam illam, quæ fuit præ manibus Israëlitarum, à Deo per Mosen tunc oblata atque proposita; sed aliquanto plus, hoc est, non modo aliam viam nullam salutis, & iustificationis patere, quam ipsam illud verbum fidei, & doctrinam ab

Apostolis prædicatam; sed etiam viam hanc esse ingressu facilem, & ad hanc, quem quærimus hinc, nos proximè, & compendio, ac sine magna difficultate deducentem. Et quia in verbis Mosis oris & cordis mentio fit, ideo in subiecta materiam rem propositam per oris & cordis officia explicare placuit Apostolo vers. 9. Nihil enim aliud ad iustificationem requiritur, quam illa duo, oris & cordis officia. Primum ut ore confiteamur, Jesum esse Dominum nostrum, hoc est, ut illum pro Domino nostro suscipiamus, agnoscamus, & profiteamur: quod nihil aliud est quam sacris & religioni ejus initiari. Deinde, ut corde credamus, hoc est, ex corde & bona fide ac serio persuasi simus, quod Deus ipsum excitaverit à mortuis; & quæ necessaria resurrectionem illam consequuntur, atque adeo tam ardè cum illa connexa sunt, ut divelli ab ea nequeant; qualis est hinc mortis & resurrectionis ejus, & subiecta cum effectis ejus atque adjunctis. Sequitur autem ordinem verborum Mosis, & cordis officii præmittit oris officia, quia non modo facilius, sed etiam tempore prius videtur accedere ad Christum & jugum ejus, hoc est, religionem suscipere, quam secundum eam vivere, & affectus cordis ad ejus amulum componere. Sed in reddenda ratione assertionis vers. 9. propositæ, quam reddit vers. 10; mutat hunc ordinem, & ab eo incipit, quod est difficilius, & respectu consequenda salutis natura sua prius, hoc est, à cordis officii vers. 10. & ait: *corde enim creditur ad iustitiam*, iustitia hoc loco ut in aliis similibus, & (nisi fallor) omnibus, non illam tantum iustificationem significat, quâ homines pro iustis reputantur, etiam si non sint ex omni parte iusti: sed etiam ipsam illam iustitiam, tamen si non omnibus numeris absolutam, & eam ejusmodi iustificationem necessario requirit ac præsupponit, hoc est, vitæ sanctimoniam, & bona opera, quibus fides animatur, & sine quibus est mortua, & fidei nomine indigæa: hoc est cadaver fidei, non fides. Quia talis iustitia, iustificationi ita est connexa, ut ab ea reipsa nunquam divelli queat, sed altera ab altera sola ratione discernatur. Quisquis enim serio & ex corde, ac bona fide credit Jesum esse resuscitatum, is spem vitæ æternæ bona fide concepit, & in eo vivam & efficacem fidem exoriri necesse est; cuius operâ & viribus vitam suam ad normam legum Dei Christi-que componat, ac proinde iustificetur.

Ore autem confessio fit ad salutem. Quia confitendæ salutis potestas omnis data est uni Domino Jesu Christo: quisquis eum pro Domino agnoverit, atque in ejus fidem & obsequium receptus fuerit, fieri nequit quin salutem consequatur. Id ipsum autem quicquid de istis cordis & oris effectibus versu decimo dixit, probat statim vers. 11. & 12. Ac de cordis quidem effectu vers. 11. testimonium Sacre Scripturæ assert. *Omnes qui credidit in eum non perdesit* (quod supra quoque in calce cap. 1x. dixerat.) Idem enim est credere quod Deus Christum resuscitavit & glorificavit; quod credere in Jesum Christum; quia nemo id de Jesu Christo credere potest, quin in eum credat, hoc est, in ejus beniginitate & potentia spem omnem colloct. *Non perdesit*, usitata *phras*, quæ excellentem gloriam salvandorum significat.

Vers. 12. Vox Omnis protenditur ad omnes promiscuè homines, nullo inter Judaicam & alias gentes discrimine. Idem enim inquit est omnium Dominus. Rex jupiter omnibus idem, apud quem Tros Rutuluseque fuit, nullo discrimine habetur.

Dixit in omnes invocantes eum, hoc est, qui tantos divitiarum thesauros possideat; ut non unam tantum, sed omnes gentes liberalitatis suæ opulentia ditare queat.

Vers.



*vers. 13.* Quia verò cum fide interna, externa proestitit, atque invocatio necessario committenda est; ideo quos antea omnes credentes, eisdem hic o[mn]es invocantes nomen Domini vocat. Atque hoc *vers. 13.* probatur posterius membrum versus decimi, *Constitutum ore fuit ad fidem.* Qui enim ad Christum accessit, quod nonnulli per externa signa, præcipue vero oris ministerium fieri necesse est; cumque pro Domino suo agnovit; is in omnibus periculis ac necessitatibus suis, præstitum verò in salutis discrimine, paratum habet ad huius Domini, & servatoris sui potentiam, periculum, & auxilium, quod tamen invocatione & precibus impetrandum est: quia ita Deo placuit, torporum nostrum & negligentis nostre quendam quasi soporem præcuius vigilantia excitari.

*vers. 14.* Explicata ita, uti diximus, justificationis nostre ratione, ostendit nihil ex parte Dei desiderari posse aut potuisse, quo minus omnis homo; sed præcipue maxima illa pars populi Judaici, à gratia Dei rejecta, justificationis istius beneficio gaudere possit, aut poterit. Cuncta enim Deum ex parte sua, omnibus quidem, sed præcipue Judæis cumulatè præstitisse, quæ ad eam justificationem requirantur. Cum enim ad id, ut invocantes nomen Domini, servari possint, requiratur, ut in istum Dominum credant, hoc est, ut firmiter persuasi sint, eum ipsos servare posse (nam quis eus opem imploret, quem putet sibi non posse succurrere); porro ad id, ut in eum credere possint, requiratur, ut verbum Dei audiant, ac necessaria ad fidem istam doctrinâ imbuantur; deinde ad id, ut homines verbo Dei, & ista doctrina instruantur; requiratur verbi istius prædicatio: denique ad prædicationem requiritur; ut homines ad eam faciendam à Deo delegati *οὗ ἀποστόλοι*, mittantur; nihil istarum rerum à Deo prætermisissum, sed planè cumulatè omnia esse præstita.

Venisse enim *(vers. 15.)* ad omnes, sed præcipue, ac primùm, ad Judæos, missos à Deo legatos; qui tam lætum, & acceptum Evangelii nuntium attulerint, & supremæ felicitatis, quæ hic *ἡ Pax* nomine (quamquam ista vox & remissionem peccatorum significare possit) designatur; viam annuntiaverint, quæ omnium optabilium bonorum cumulum in se complexa sit. Nihil igitur in Deo *(vers. 16.)* culpæ reperiri posse, quod non omnes gratiæ ejus compotes facti sint: quia non omnes prædicatæ per verbum Dei, voluntati ejus morem gesserunt. quod prædictionis Esaiæ testimonio confirmat. *Qui, inquit, credidit auditui nostro? Audium* (*ἄκουω*) vocat prædicationem Dei nuntii factam; ut ostendat inexcusabiles esse, qui culpa sua pereunt. Audierant enim prædicatum verbum Dei, quod non in deserto, nec procul ab auribus eorum prædicatum est. Cum autem *fides* (*vers. 17.)* sit ex auditu; auditum verò iste fidem procreans, sit ex verbi Dei prædicatione, Dei gratia, & beneficio factum est, ut ista utraque fidei causâ ipsis non deesset; tam prædicatio verbi Dei, quàm auditus ejusdem. Quod *vers. 18.* probat: ita clarè, ac sonorè in Judæa prædicatum esse verbum Domini; ut sonus ejus ex ista regione in omnem orbem, atque in remotissimos terrarum fines pervaserit, & ubique auditus sit, tantum abesse, ut à Judæis audiri non possent.

*vers. 19.* Causas cur non cognoverit Deum, hoc est, non crediderit Israël, quamvis tanta fidei admicula, & occasiones ipsi non desissent, exponit. Ac primum *vers. 19. & 20.* culpam ejus rei à Deo planè removel; deinde *vers. 21.* & ultimo, causam, & culpam ejus rei in ipso illo populo hæcere ostendit.

Culpam à Deo removel, primùm testimonio Moysis *vers. 19.* qui prædixit Deum nihil omnium fuisse eorum, quæ gentem istam e veterino suo vitare, & ad cognitionem, an oreque sui pertrahere possent. Quemadmodum enim languiscentior rivalitate excitat, & quasi redintegrari, & invalelere, atque effervescere solet: ita Deum non contentum illa gratia, & promissione, quam populo isti, præ aliis peculiariter electo, prius quàm istis obtulerat; gratiam istam, & benevolentiam suam, aliis quoque gentibus oblatum; ut eorum saltem rivalitate, ac zelotypia gens ista ad recipiendam gratiâ immo benignitatem Dei possit excitari. Deinde testimonio *Esaiæ vers. 20.* culpam istam a Deo removel: quod Israël non crediderit; aut, quod idem est, non cognoverit Deum. Unde videmus cognoscere Deum, invenire Deum: idem esse quod credere, & cognitionem, aut inventionem Dei, idem esse quod fidem. Illi enim verè cognovisse, & invenisse Deum dici possunt; qui cognoverunt, & invenerunt viam placendi Deo: quæ non alia est, quàm fides in Deum, per filium ejus Jesum Christum; quam tunc Israël non cognoverat, neque invenerat. Verum in eo nulla Dei culpa fuit, qui adeo apertè se inveniendum omnibus obtulit, ut etiam ab iis inventus sit, qui ipsum non quærebant: & adeo clara voluntatis ejus vestigia esse voluit; ut etiam hominibus, voluntatis Dei incuriosis, atque adeo ignavis pateficerent.

Sed præcipue, & præ aliis populo illi Judaico inveniendum se obtulit, cum, ut ait idem *Esaias Totâ die*, hoc est, iusto, & ac satis longo temporis spatio, obvis, & quasi expansis ulnis populum hunc in gratiam suam recipere voluit: verum ejus propria culpa, (*vers. 21.*) factum est, quominus id fecit; quia videlicet voluntati ejus immoigerum, & contradicentem se præbuit.

Unde patet, nihil minus suprâ Capite nono Apostolum cogitasse, quàm ut reiectionis populi Judaici, aut cuiusquam peccatoris exitii causam, liberæ, & curâ ullam perentium culpam sese exerenti voluntati, ac destinationi Dei attribueret. Cum hic manifestè voluntatem Dei ad salutem, & conservationem hujus populi propensam, & inclinatam fuisse videret, nisi sese gens illa tam immoigeram, & contradicentem præbuisse.

## CAPUT XI.

**V***ers. 1.* Offensa, & exaggerata culpa populi Judaici; per quam ipse sibi exitum accersivit; demonstrat id quod paulo post initium capitis noni dicere occurrerat, Deum, in isto populo Judaici supplicio, nihil contra propositum suum, & mentem, quam in electione peculiaris illius populi sui habuit, fecisse: atque adeo populum suum, quem præ aliis peculiarem sibi eligerat, non reiecit, idque probat suo exemplo, (in quo aliorum quoque sui similium exempla subintelliguntur) quod cum esset ex populo Israël, & Abrahami progenie, certe rejectus non erat.

*vers. 2.* Nec enim quia maximam illam populi Israëliti partem, à gratia sua reiecit, idcirco verum populum suum reiecit. Verus enim populus ejus, non alius fuit, quam ille *quis præcipient*, (*οὐκ ἔχον*) hoc est, ut suprâ Capite nono dixi: *quis secundum præceptum Dei vivens erat*; hoc est, cui menti, & proposito Dei in vocatione, & electione sua, non repugnabat. Tides enim sibi per verum suum populum habere Deum præbuerat. Proinde, qui ejusmodi verus populus Dei esse volebant; atque in eo



in eo destinationi; & proposito Dei reluctabantur; merito sumet culpa, & gratia Dei rejecta sunt. Nec enim gratia Dei ejusmodi hominibus secundum mentem Dei destinata fuit.

*Vers. 3.* Deinde eandem rem ex tempore Eliæ illustrat, cum universus populus Israëliticus sumet, & quidem latissima culpa, gratia Dei exidisse videretur. (Nam quæ latior culpa ejus populi dari poterat, quam propter idololatriam Baalis cultum, prophetas Dei excindere, & altaria, cultui ejus dicata, diruere) & tamen in re ipsa, aliqua pars populi illius, videlicet culpæ istius expers, cui Deus ipse testimonium dat, quod non flexerit genu ad cultum Baalis, in gratia Dei relicta fuerit.

Is enim est sensus verborum *Vers. 4.* (*ἀποδοῦναι ἰσχυρῶς*) *Reliqui mihi*, id est: quamvis notarium illam idololatriam, & persecutorum turbam, rejecerim, tamen illos imo oculos idololatriæ, reliqui, & retinui in gratia meâ.

Reddendo *vers. 5.* Exempli, & similitudinis hujus apodosis, ait. Ita & nunc reliquæ secundum electionem gratiæ Israël sunt: hoc est, ita & nunc, quamvis universus ille populus, ad quem Deus in gratiam suam recipiendum, aut in ea retinendum, tardius manus suas extendebat, refractarius, & contradicens, rejectus à gratia Dei esse videatur; tamen in re ipsa multi ex eodem populo (subintellige voluntati Dei minime refractarii ac reluctantes) relicti sunt in gratia, toti electo populo Dei servienti ac destinata. Opponit autem gratiam hanc omnibus operibus, quæ meritoria vocant, præcipue vero operibus legis. Quemadmodum enim Deus primitus illam gratiam electo populo contulerat, siue ullo antecedente ejus merito, quando ipsum præ aliis gentibus pro peculiari sibi populo seposuerat, ita gratiam hanc, ad operâ illa legis; (maxima sui parte carnalia, & ceremonialia) non alligaverat.

Ait igitur *vers. 6.* Si gratia Dei electio populi illius Israëliti præ aliis gentibus facta fuerat; non operibus eorum imputandam fuisse. Gratia enim, & beneficium debito, ac merito opponitur; atque illud tollit, ac submovet. Alias non esset vera gratia, si ex debito pro operibus conferretur. Quemadmodum id quod ex debito propter aliqua merita confertur; non potest dici gratia: alias non esset debitum, ac meritum, si ex pura gratia conferretur.

*Vers. 7.* Quia igitur Israël ille apparet, & carnalis, per illa legis opera salutem, & justificationem, tanquam sibi, suisque operibus debitam, quærebat meritò eam non consecutus est. At (*ἐκλογὴ*) electio hoc est, verus, & electus Israël, qui ad gratiam Dei humili, ac modesto animo, mentis oculos aperuerat, eam consecutus est: reliqui autem insensibiles facti sunt, occalluerunt (*ἀνεπαίσθητοι*) obdormierunt, in cæcitate mentis inciderunt, ut non intelligerent, non sentirent tantum beneficium Dei, quod ex propheta, & plânis probat.

*Vers. 8.* Dedit ipsis Deus (*παρέθηκεν ὁμοδοσίαν*) Spiritum soporis: oculos ut non viderent: aures ut non audiant. Effectus hic indurationis eorum Deo, tanquam causæ efficienti, attribuitur; non per se, sed per accidens. Nam per se Deus cunctis oculis dedit, ut viderent; aures, ut audirent; mentem, ut intelligerent. Sed per accidens, quia præter mentem, ac voluntatem Dei accidit homines esse perversos, posteaquam tales evaserant, non sine merente, ac voluntate Dei evenit, ut in eos laqueos, & insidias inciderent, quas Deus in viis suis, alioqui planis, & rectis, nequitiae, ac perversitati hominum tetendit. Non quod eos, interposita speciali

sua opera, in hos laqueos detrulserit; sed quod eos, suapte sponte in exitum suum ruentes, violenter non retinuerit; tanquam extraordinaria sua ope indignos.

Quod ex altero Psalmi testimonio *vers. 9.* adducto patet, cum ejusmodi hominibus tales laqueos, & insidias David impecatur, ut *ἀνεπαίσθητοι αὐτοῦ ἐν τῷ σὺναι καὶ τῷ τριβύλιον αὐτοῦ* (*vers. 10.*) ut obtenebrentur oculi eorum, ne viderent; quia videlicet ipsi suis julis ac merito retribuitur (*ἀνταποδοῦναι*) ejusmodi supplicia. quod maxima culpa mererant. *vers. 11.*

*Vers. 12.* Ostendit populum Judaicum, non eo sine labi permissum, ut in illo lapsu semper permaneret: sed eo sine, ut per ejus lapsum via salutis aperiretur gentibus, per quam postea conversionem gentium, illi ipsi rivalitate quadam accenderentur, ad recipiendam exemplo gentium gratiam Dei. Non igitur Deum populum hunc labi permisisse, ut in perpetuum periret; sed ut haberet stimulum, qui ipsum tandem ad recipiendum sese in gratiam Dei adigeret.

*Vers. 13.* Cujus rei eventum eo optabiliorem ostendit, quod ea res ipsis gentibus, magnum solatium, & felicitatis incrementum allatura esset; idque probat, a minori. Si lapsus Judæorum, inquit, diritias mundo & cunctis gentibus attulit; quanto magis conversio eorum, & reditus in gratiam Dei.

*Πλάττω ἰσχυρῶς, diritias mundi*, vocat, cognitionem illam Dei, per Evangelium hominibus allatam; qui sunt thesauri illi in Christo reconditi, aut potius reclusi, doctrinæ celestis. Quos cognitionis Dei thesauros longè liberalius in omnes gentes effundendos ait, per reditum Judæorum in gratiam Dei; quam per lapsum effusi sunt.

Qua in re accurate notandum est, quia per futuram conversionem gentis hujus perfectior Dei cognitio omnibus cæteris gentibus promitti videtur, necesse esse, ut lapsus ejus gentis cum aliqua imperfectione hujus cognitionis in cæteris gentibus conjunctus fuerit. Quæ imperfectio, hoc est, errores aliqui, aut ignorantia, in populis ad Christum conversis regnantes, populum Judaicum in ejus lapsu diuturno tempore retinuerunt; qui post conversionem Judæorum planè tollendi sunt.

*Vers. 13. & 14.* Reddit rationem, quare ministerium suum commendat, eoque gloriatur; hoc est, quare fructum sui ministerii, hoc est doctrinam, quam gentibus prædicabat, diritias mundi, in omnes gentes effusas, appellaverit. Poterat enim obijci, Paulum, cum esset gentium Apostolus, inani ministerii sui iactantia effreri. Gravem igitur causam affert, ob quam ministerium suum commendat, ut possit rivalitate quadam accendere gentem suam, quam carnem vocat, hoc est, fratres suos secundum carnem; & aliquos ex iis servare.

*Vers. 15.* Reddit propositum & ait: Si Judæorum à gratia Dei repulsio, causam, & occasionem dedit reconciliationis gentibus, hoc est, admissionis in gratiam Dei: quanto majorem fructum afferet Judæorum in gratiam receptio?

*Vers. 16.* Probat non ideò populum Judaicum desisse esse, atque dici sanctum; quia maxima pars illius rejecta, & quasi profanata sit. Considerat enim populi hujus patriarchas, & prophetas, ut omnes, qui in illa gente Deo placebant, aut etiam postea ad Deum convertendi erant; comprehendat. Et primos quidem Patriarchas, & prophetas; tanquam primitias, & radicem. (duplici enim similitudine rem illustrat; sed in altera, ut apriori, diffusius ἀναγγεῖν) meliores autem è posteris, tanquam ramos arbori hærentes; deteriores, tanquam ramos

ramos à fipite defrañtos, denique inñitios è genibus inñertos confiderat. Ait igitur, *fi primitiue fanñte iure, etiam maffam fanñtam eñe*: multo magis, *fi radix fanñta eñt, etiam ramos fanñtos eñe. verf. 17.* Nec obñare quod quidam, aut etiam pìque rami *defrañti*, & in locum eorum alii fylveñres termintes inñerti funt: quo pinguedinis à radicib. propagat. particeps fiunt. Neque *verf. 18.* inuendum occasione mfferendi fele aduerfus arborem, & genuinos ejus ramos, quod eorum pìrofofo Deus defregit, ut nos inñerect. Primum enim non nos *radicem porramus, fed nos radix*, hoc eñt, quicquid in nobis eñt, quo aliquomodo gloriari poñimus in falutis noñtræ negotio; totum id huic lipiti, in quem inñerti fumus, ejusque radici debemus, à qua pinguedinem omnem derivatam bibimus, eaque fovetur. Non igitur genuinis ejus ramis inñultare nos decet: quia nihil habemus, quod non à matre, & radice iftarum propteritum accepimus, fine cujus beneficio nos fanñti eñe, ac dici non poteramus. Ad illa fine nobis, ut antequam inñereretur fanñta erat; ita fi forte defringamur, fanñta nihilominus manebit *verf. 19.* Deinde fi nos nihilominus gratia Dei inñartos, & tumidos reddit, quafi in gratiam noñtræ inñertionis, rami illi genuini defrañti fine; offendit, factum iftud, atque judicium Dei juñtiffimam nobis cauñam præbere, ut ponamus fpiritus iflos: imo vero humiliter coram Deo, metuentes, ne nos quoque ob culpam noñtram, fimilem culpæ eorum, in quas animadvertit, puniat. *verf. 20.* Culpam autem ramorum, qui defrañti funt incredulitate eñt offendit. Cauñam verò ob quam nos inñerti fumus, *fidem.* Quam quia amittere facile poñumus, atque ita in idem periculum incidere, in quo rami illi perierunt; metiendum nobis potius eñe, quàm fuperbiendum. *verf. 21.* Nam fi Deus genuinis ramis ob eam culpam non pèperit, quanto minus nobis ob eandem veniam daturus eñt.

Atque hic *clementiam* simul, & *severitatem Dei* in eodem isto facto considerat. *clementiam* quidem in eos, qui fide stant: *Severitatem* autem in eos, qui fide excidunt. Utramque autem, non illam solum, & ad unum effectum determinatam; sed liberat ad utramque & conditionatam. *vers. 22.* Id. *clementia* quidem ad eam conditionem restricta est, si fideles in fide persistenter. Secus si fiat, *severitas* locum esse *vers. 22.* *Severitas* autem etiam erga ipsum illum populum Judaicum, qui exemplo Pharaonis induratus dicitur; ad eam quoque conditionem restringitur, si in infidelitate persistit. Secus *clementia* locum fore, ut eos Deus iteum flupiti sanctæ arboris inferat. Quod facere posse Deum, quod probat exemplo infernarum huic arbori gentium, & quidem à minis verissime *vers. 24.* Nam si Deus alienos ramos huic arbori inferre potuit; multo magis proprios ejus, & naturales inferre poterit.

Atque hac occasione revelat mysterium istud, *vers.*  
 25. ad retundendum gentium supercilium. *ne*  
*scilicet apud volentes sapientes.* Deum passum esse popu-  
 lum istum Judaicum *in pare, dñi puer,* hoc est,  
 partem ejus, non totum, in cæcitate mentis  
 (quàm hic *magister* obdurationem vocat) incidere; do-  
 nec repletio gentium (*multitudo*) introcat. Passus est  
 enim Deus, quo facilius gentes Evangelium recipere-  
 rent, doctrinam de cognitione sui, multis gentili-  
 bus, ac philosophis opinionibus, & erroribus in-  
 quinari, quæ tam longo tempore Judæos in increduli-  
 tate detineere debebant. Sed postea missum (*vers.*  
 26.) est Sion liberatorem, qui populum istum servet  
 (*vers.* 27.) per remissionem peccatorum ejus. Quam-  
 visigitur *vers.* 28. Judæus populus reiectus à Deo,

& inimicus Deo videatur; propter gentes, aut respectu gentium, aut ut gentium repleto introiret in templum Dei; tamendim ille dilectus Deo, propter Patres, Patriarchos, & Prophetas. Ut autem inimicus, & dilectus; ita voces secundum *Εκκλησιαν*, & secundum *αἰτίαν* (*ἐκκλησίαν*) sibi opponit, quia *Εκκλησίαν* sine discrimine, nulla habita ratione praeparavit Judaorum (ut supra cap. x. 12. *αἰτίαν* *ἐκκλησίαν* *πρὸς ἑαυτὴν*) admittit prope omnes ad Ecclesiam Dei. *ἐκκλησίαν* (electio) vno significat hoc locum. Dei delectum, quo sibi unum hunc populum peculiariter elegerat. atque ex hoc loco, & significatione vocis hujus in isto 28. versu apparet, vox *ἐκκλησίαν* supra eodem cap. *verf. 5. & 6.* pro modo intelligenda sit.

Addit rationem, cur populus illic, licet peccatis suis  
odium Dei *vers. 29.* promeritus, tamen propter pa-  
tres dilectus maneat. *αἱ ἀγαθότητες τοῦ πατρὸς καὶ  
ἡ χάρις τοῦ θεοῦ* In vocabilia enim sunt (hoc est talia,  
quorum Deum penitere non possit) *δόξα, & voca-  
tio Dei.*

Hoc illud est, quod Deus progeniei dilectorum suorum, ad nullumquam slurpem propitius esse dicatur; atque in eo summa Dei benignitas, & clemencia erga eos, qui ipsum ex corde diligunt, notanda est, quod quavis dona sua ab indignis, & ingratis eorum posteris, iustissimo iudicio auferat, interdum & in alios transeat; tamen si quod vel minimum eorum; respiciantur, aut inabinita vestigiū animadvertat, ilico ad ipsos in gratiam recipiendos, obuiis ulnis occurrat: imo vero ipsis adhuc in caritate sua conforpatis (quantum quidem per indulant fēmel arbitrii libertatem, licet) oculos aperiat, & occasiones respicienti praebeat. Quomodo autem cum singulis mortalium; eodem modo cum totis populis, ac rebus publicis procedit. Eodem agendi genere, & erga gentem Judaicam usus est; atque ut Apollolus praedixit, usus est. Quemadmodum enim gentes (2<sup>tes</sup>. 30.) quondam refractarias Deo; nunc misericordiam consecuta sunt: ita Iudei, nunc refectarii & inobedientes, olim *per eam cum gentibus misericordiam consequentur*. Nisi quod, non ut illud prius Apollolus avo fuit maximo cum Iudaeorum malo; ita hoc posteris erit ullo cum gentium infortunio conjunctum: sed potius maximo omnium, tam Iudaeorum, quam gentium bono, & felicitatis cumulo, atque incremento; Iudei ad exhibita gentibus gratiae consortium admittentur.

*Conclusit igitur Deus omnes in inobedientiam, (hoc est, permisit omnes suam culpa incidere in miserum hanc inobedientiae statum) ut omnium misereretur.*

Neque enim ideo gentes misericordiam consecutæ dicuntur per Judæorum inobedientiam; quod Deus plane gentium miseri non vult; nisi Judæi essent inobedientes, ac proinde misericordia indigni. Quippe, tametsi Judæi semper obediētes mansissent, Dcus etiam gentibus misericordiam exhibere decreverat, ac sine ullo dubio exhibuisset. Sed cum prævideret, in omnia videret Judæos malicia, & oblatione sua, in media judiciorum ejus facta ruerē: ut servaret τὸ πῶς, & oculis quoque mortalium subiectam τὴν ἐλπίδα, (ἐλπίδα) constantiam; non ante gentibus gratiam suam promulgavit, quam Judæicus populus infirmi, & in oculis omnium incurrente, inobediētie specimine seculi indignum planē gratiæ Dei ostendisset.

silium de respiciencia Israël ignoraturus procul dubio erat Apollolus, nisi ipsi revelatum fuisset.) *Quis ipsi aliquid dedit, ut ipsi redderetur?* hoc est, nemini Deus quicquam debet; sed est Dominus omnium abolutissimus.

Quo minus mirandum sit, quod ipsi liberum fuerit concludere omnes sub inobedientia, ut omnium miseretur, hoc est, Viam salutis, tam gentibus non statim proponere; sed tunc deum, cum peculiaris populi sui inobedientia eius rei occasionem dedisset; ut tanto inignior eius misericordia erga eas elucideret, ex comparatione felicitatis status, ac sortis eorum, cum misero statu Judæorum: quàm Judæi eandem salutis viam, ita proponere ut perveris homines, qualis erat maxima pars illius populi, haberent occasionem inobedientiae: tumet culpa quidem, non impulsu aliquo Dei commissæ, ut tanto inigniori quoque erga ipsos Judæos misericordiae ejus locus esset.

Atque hic est eventus incipitium Dei consiliorum, hoc est, in utrumque contrarium eventum forma torum, ac preparatorum, qui neminem sanè ad prænam creavit, aut destinavit, omnibus autem ad aliquem beatitudinis gradum consequendum locum reliquit. Dispensandæ tamen pro arbitrio gratiæ suæ facultatem libertati voluntati sese poluit: & postquam salutis viam, five omnibus, five aliquibus patefecit; optat, & vult, ut eam ingrediantur omnes, quibus patefacta est, sed liberè, ac sine ulla necessitate. Quæ libertas hominum, quia ex consilio, ac destinatione Dei, non ad unum contrarium eventum adstricta, aut determinata; sed ad utrumque pro libitu eligendum libera; ideoque eventus ejus, voluntate Dei, incertus est: incertitudinem hanc incipitium (hoc est, in utramque partem preparatorum,) consiliorum suorum sapientia Deus ita temperat; ut quicumque exitus sequatur, gloria tamen Dei insignis cum concomitetur, & consequatur. Si enim homines voluntati Dei morem gerunt, glorificant omnes patrem cælestem, videntes opera eorum: sin ei obliuiscuntur; aperitur campus patefaciendæ justitiæ ac potentiæ Dei, in iis puniendis: sed & misericordiae tantò maiori, in pænarum moderatione aut justissimæ severitatis ad gratuitam clementiam deflexione.

*Verf. 36. Nam ex eo, & per eum, & in ipsam sunt omnia.* Ratione præsentis temporis; ex Dei voluntate, potestate, providentia sunt omnia bona: eisdemque Dei attributis omnia mala subjacent. Ratione præsentis, per Dei potentiam, & sapientiam sunt omnia bona: & mala in bona convertuntur. Ratione futuri; In Dei gloriam omnia tam bona, quàm mala evadunt. Proinde ipsi sit gloria, sicut erat in principio, & nunc, & semper, in secula seculorum. Amen.

## CAPUT XII.

**E**xposita Dei O. M. omni cultus specie dignissima majestate; sumit sibi aditum ad exhortationem, ut tantum numen debita veneratione, atque cultu prosequamur, & ad sanctæ vitæ officia præscribenda transit. Ubi primum, & capitale doctrinæ Apostoli monitum notandum est, *vers. 1.* cultum tantum numinis, non in ceremoniali aliquo, multo minus autem idololatricoritu, consistere; qualis erat cultus ille variarum gentium falsis Diis: qualis & ipse Judaicæ, vero Deo (citrà ullam idololatriæ speciem) exhibitus.

Sed quia Deus Mens est, *ἡγεμον καὶ γὰρ νοῦς*

*unumquemque, celi ac terræ Domine existens;* quemadmodum non in manufactis templis habitati ita neque manibus hominum, aut externo aliquo ministerio ipsi ministratur, tanquam indigenti re aliqua ex iis, quas cunctas in potestate habet; ut qui vitam, & spiritum omnibus largiatur, eosque donorum suorum opulentia detet. Verum ipsi longe diviori, ac nobiliori ministerio serviendum. quod hic descriptum ita proponit; ut ad illud omnes efficaciter adhortetur. Quia enim paulo ante posuerat ob oculos misericordiam Dei omnibus parentem atque obviam: per istius misericordiae sanctissimum pignus, atque memoriam obtestatur omnes, ut Deo exhibeant cultum ipsi unicè gratum, & placentem. Ergo in locum sacrificiorum vulgariū, quibus illo ævo, seu verum, seu fictum numen placari, aut coli credebatur; quæ vero Deo minus probari, aut satisfacere tacite innuit. (vide *Psalm. 50.*) in locum, inquam, sacrificiorum, quibus mactatæ belluæ sanguis, & caro offerebatur Numini: nunc offerendum monet corpus nostrum, peccato quidem mortuum, hoc est, ratione, & spiritu mortificatum, & planè perdomitum; sed tamen vivum, tanquam victimam vitam, sanctam, placentem Deo. ubi notandæ sunt tacitæ antitheses victimarum sibi oppositarum; quod belluarum quidem corpora, victimæ fuerint mortuæ, vulgares, & quibus Deus non delectabatur: Christianorum vero victimæ, sint victimæ vivæ, sanctæ, Deo placentes. Vocat autem ministerium, & sacrificium istud spirituale, *Rationabilem cultum, & volūntatem* *ἀναγκῆς*, in comparatione ad illos usitato numinum cultus; qui nisi typicè (quod in solo Dei populo fieri poterat) considerarentur, nihil in se rationi congruum continere videbantur. Typicus autem vulgariū sacrificiorum apud Judæos cultus, designabat per ista externa elementa, quemadmodum tunc in rituali illo ministerio Dei belluæ mactabantur; ita in spirituali ministerio Dei, quicquid in nobis est beluini, & rationi repugnantis, mactandum, & mortificandum esse. Nam typi singularium sacrificiorum nobilibus sacrificiis genus significabant.

*Verf. 2.* Quemadmodum igitur per regenerationem, hoc est, renovationem mentis nostræ; huic ævo, id est, moribus hujus ævi non assimilatur; sed in longè sanctiorem vitam, & perfectiorem statum mentis nostræ transformamur; ita debemus (*ἀναγκῆς*) probare & explorare voluntatem Dei (puta in cultu ejus) bonam, bene placentem, & perfectam. Est autem hic metonymia in his epithetis voluntati Dei attributis, quæ propriè, & citrà tropum objecto voluntatis Dei attribuenda sunt. Omnis enim voluntas Dei est bona, & perfecta: sed non omnis bonus, qui voluntate Dei Deo exhibetur; est æquè bonus, æquè Deo placens, æquè perfectus, quia Christianus Judaico est perfectior, & magis Deo gratus.

*Verf. 3.* Descriptum rationabilem Dei cultum, per quem Deo maximè omnium placentes victimas offerimus; hoc est vitæ piæ, & sanctæ officia, in quæ omnes irracionales carnis, seu potius animi nostri, in carne viventes, affectiones mactamus, & quasi Deo offerimus; incipit ab affectione maximè vitiosa illa quidem, & noxiâ, sed quæ, ut ità dicam, omnium vitiosarum honestissima videatur, utpote vitium spirituale, hoc est, à superbiâ, & arrogantia, & nimio sui pretio. Quo vitio laborare plerumque solent, qui præ cæteris aliquâ donorum Dei excellentiâ eminent. quales hic enumerantur, qui tunc in Ecclesiæ præ aliis excellere poterant, ut Prophetæ, Diaconi, Doctores, Exhortatores, ditiores, qui liberalitate sua alios fovere poterant: præpositi, regendis aliis, potentiores aut qui per aliquem casum, miscerendi aliorum copiam habere poterant. Notandum autem est hic; inest (*καὶ ἡμεῖς ἀποκρίνομεθα*) *diversa*

*diversa charismata*, poni non modo prophetiam, & alias spirituales facultates: sed etiam opes, præfecturam, potentiam, atque adeo miserendi copiam.

Hæc genera omnia hominum specialia, quibus etiam, utque ad *vers. 9.*, specialia præcepta traduntur, maxime omnium obnoxia sunt superbix, & arrogantix vitio. A quo nos, quam alienissimos esse debere ut ostendat, monitum hoc notabili asseveratione facit, & inculcat: affirmans, & quasi obtestans, aut certe præcipiens per gratiam sibi datam, & quidem omnibus inter Christianos existentibus, etiamsi sint maximis donis Dei præditi (nemini autem eorum, quos alloquitur Paulus, Deus tantum gratiæ, quantum ipsimet impetiverat) *ne sapiant superiorem quam debant sapere, sed sapiant, ad sobrietatem*, hoc est, ne nimio excellendi aliis studio accensi, donis Dei, quæ infare solent, abutantur ad contemptum, aut destructionem, vel scandalum aliorum: *sic ut quisque secundum mensuram fidei*, hoc est, secundum mensuram donorum Dei, quæ confortem fidem habentibus [ubi obiter notandum, fidei nomine hic vocari dona Dei collata fidem habentibus per metonymiam] excellentiam, & utilitatem donorum sibi collatorum attemperet ædificationi eorum, qui sunt membra ejusdem cum ipso corporis, tamen si forte inferiores quam ipse functiones habentia. Quomodo enim in corpore humano multa sunt membra, nec eandem omnia functionem habentia; & tamen invicem alia aliorum membra, eandem omnino sympathiam habentia, deprehenduntur; Sic in Christo multa sunt membra, unum corpus constituenta; ita ut unum alteri tanquam ejusdem corporis membro, compatiatur; tamen si dona gratiæ Dei in se collata diversa planè, ideoque diversas functiones habeant. Quas functiones enumerans, prophetiam, diaconiam, docendi, exhortandi munus, ostendit quomodo se in iis gerere debeant. Videtur autem officium, ac præceptum exigendi suas actiones ad analogiam fidei, non ad solam prophetiam, sed ad omnes istas quatuor functiones pertinere: ita ut *utrumque* singulis præceptum hoc attribuat, cujus memores esse debeant, non modo prophetantes; sed diaconi quoque, & docentes, & exhortantes. Nec enim his omnibus functionibus additur ullum aliud præceptum, præter observandam fidei analogiam. Analogia verò fidei, quoniam in sua vocatione apud Deum manere, quævis sine injuria, aut detrimento, imo verò cum ædificationis aliorum Spem sibi commissam tueri, & exornare jubet, ac postulat: eademque nihil irrationabile, aut injustum, aut scandalosum, & destruens Ecclesiam Dei, committere permittit.

Sed præceptum analogia fidei id omnium maxime requirit, ne quis simplicissimæ religionis doctrinæ, à Christo & Apostolis traditæ, novum quid, atque adventitium, & à cæteris dogmatibus discrepans, admisceat: cuius generis anomalia cæterorum dogmatum fidem in dubium vocare, aut etiam simpliciores, & infirmos merito offendere possit. Cujus præcepti inculcandi utilitatem, ac necessitatem quandoque ostendit illud periculum, iam tunc imminens Ecclesiæ Christi, quod Paulus idem Mileti, Ephesinæ Ecclesiæ senioribus ponit ob oculos, dum ait *Act. xx. 29.* Ego vero nescio, quod, post obitum meum, subintrabunt lupi græves, qui non parcent gregi. Et ex vobis isti exurgent viri loquentes obliqua & consortia (*disceptantia*), properata in abstrahant discipulos post se. Hæc igitur anomalia, & consortia sunt; quæ pugnant contra analogiam fidei. Quæ prophetia, & prædictio Apostoli, an impleta sit scire volentibus, considerandus est status Ecclesiæ, & facies

dogmatum ejus, mox post Apostolica tempora consecuta.

Quinta functio (*¶ postadditur*) hoc est, eorum ut arbitror, quæ indigentibus de suis bonis imperantur; habet hæc annexam normam seu reonitum Simplicium, quæ duplicitati, seu perversitati & fraudi opponitur: quod sit, cum quis rem bonam ad malum finem detorqueat; puta liberalitatem, ad inane iactantiam. liberalitatis enim actiones ipsæ per se bonæ sunt, si simpliciter fiant, hoc est, absque mixtura adventitii alicujus vitii.

Sexta functio Præpositum habet adnexum officium, & normam suam, ut fiat *parva evadit*, cum studio, & animo benè regendi avido: item *non negligenter*; sed cum debita diligentia.

Septima functio est Misericordiam. Multum certe præ aliis eminusse oportet eos, quibus à Deo data erat facultas, & copia aliorum miserendi: quales sunt præcepti ii, pro quibus interceditur. Nec enim hæc verba adstringenda sunt ad eos, qui elemosynam largiebantur; sed latius porrigenda ad omne miserendi genus. Jam enim præceptum dederat *utis postadditur*, quod ad propriè dictam elemosynam; non ad diaconorum distributionem referendum esse, id ostendit; quod jam ante Diaconos officii sui admonuerat. Pertinet igitur hoc monitum præceptum ad Magistratus, cui vocationi præ aliis omnibus copia miserendi suppetit. Undepatet eos, qui vocationum supereminentiam, & gradus omnes ex Ecclesia eliminant, doctrinam tradere anonomalem, & analogiæ fidei adversantem, & præceptis Apostolicis minime congruam.

Posteaquam specialia præcepta omnibus istis septem hominum generibus tradidisset *vers. 9.* transiit ad ea, quæ omnibus in genere communia sunt. ut non mirum sit, quod præcepta aliqua, & officia, quorum mentionem fecerat, iterum repetat: qualia sunt liberalitatis, studii, ac diligentix officia. quæ licet maxime iis, qui præ cæteris eminent, necessaria sint; tamen & aliis quoque negligenda non esse docet.

Expositurus autem officia, ac præcepta omnibus communia; incipit à Charitate, matre omnium reliquarum virtutum; de qua sequenti capite ait, *quod sit Summa, & impleto legis vers. 8. & 9.* Sumit autem virtutis ejus præsentendæ & describendæ occasionem ex proximè præscripto miserendi officio. quod libenter, & hilariter, ac lato animo, exerceri nequit, nisi quis ea virtute præditus sit, quæ omnes Christianos præditos esse necesse est, hoc est, Caritate non simulata. Nam qui simulant charitatem; officia ejus, inter quæ non postremum miserendi officium, aut non faciunt, aut faciunt involuti, ac reluctantes. Non igitur simulata, sed verà, & genuinà charitate, & propenso erga omnes affectu nos flagrare oportet, ut non modo libenter, sed & facile præstemus ea, quæ debemus.

Cæterum ne quis nos ad cæcam, & irrationabilem Caritatem damnatos existimet; subnectitur statim monitum: Non se vetare, quin odio prosequamur malum; etiam in iis hominibus, quos amare jubemur. Neque enim bona fide iusta diligere potest, nisi oderimus iniquitatem. Sed quicquid ubique boni deprehendi potest, prout in hominibus plerumque evenit, ut sint mala mixta bonis, id uti ingenè agnoscamus, & amore prosequamur; atque inde ipsos homines diligendi ansam arripimus; non omittemes interim, propter imperatam nobis charitatem, officium reprehendendi, & damnandi, atque adeo aversandi id, quod est malum. Hæc enim professio simulata Charitas esset; si amorem & caritatem erga aliquem propositi, cum non

admoneremus vitii, quod nobis displicet, quodque odibile debemus.

*Versf. 10.* Transite ad specialiore, & à generali manifestè distinctam charitatem, hoc est, *φιλανθρωπία, erga fratres caritatem*. Quam iis verbis describit, ut cum generali comparata, in gradu multo intensiori præcipiatur. Illa enim tantum ut non ficta, sed vera sit; hæc ut intentia quoque, & quales *πρᾶξις* naturales esse solent, vehemens sit imperatur.

Eodem versu generalius, nec ad fratres tantum, sed ad omnes alios pertinens officium nobis præscribitur; ut *honore alios præveniamus*, quod civilitatis, & humanitatis officium ad ingenerandam mutuum in omni societate caritatem, & benevolentiam est mire ethica.

*Versf. 11.* Ne quis putet, studium, diligentiam strenuitatem, eorum tantum esse officium qui aliis præstunt; de quibus paulo ante actum est; præcipit in hoc versu virtutes istas omnibus, quæ ignaviam, & torporem animi excutiant: & spiritu ardere, ac flagrare imperat. Sed ne quis putet, vehementiam istam, & flagrantem zelum, ad omnia esse porrigendum, restringit habitum hunc, ad servitium Dei, aut Christi, subdens *τῷ κυρίῳ διακονοῦντες. Domino servientes.*

*Versf. 12.* Et quia strenuitatem, diligentiam, zelum, & vehementiam in serviendo Deo læta spes excitat: hunc quoque commendat habitum, ut in spe semper gaudeamus. Sic enim id, quod in eodem versu præcipitur, assequemur; ut omnes afflictiones ferre patienter possimus. Quæ quidem tolerantia magnam officii nostri partem continet; quemadmodum & precum aliditudo; cuius monitum statim subiungit; quia ex afflictionum perpessione, singularis ad preces stimulus nascitur.

*Versf. 13.* Ne quis putet ditionibus tantum, qui supra cæteros gratiæ Dei opibus emineant, quibus ante præceptum liberalitatis commendavit, officium hoc incumbere; nunc omnibus præcipit, ut necessitatibus sanctorum subveniant, & præcipue hospitalitatem erga peregrinos exercent.

*Versf. 14.* Quamvis autem primùm omnium, ac præcipue erga fratres Caritatis officia præceperit; tamen ne ergo alienos quidem, atque adeo ipsos inimicos, ea negligenda docet. Ergo & persecutoribus benedicendum, hoc est, fausta omnia comprecanda, non mala imprecanda monet.

Et ne officia caritatis ad solos fratres, aut dilectione dignos restringantur, tradit jam præcepta omnibus communia sparsim, & promiscuè; ita ut præceptis ad inimicos pertinentibus intermisceretur præcepta, quæ ad solos fratres pertinere videntur, quamvis & ad inimicos protendi possint.

*Versf. 15.* Juber igitur gaudere cum gaudentibus; flere cum flentibus; quæ condolentia etiam ad inimicos porrigi debet.

*Versf. 16.* Idem *inimice sapientes*, hoc est, Quamvis ex domis Dei, præsertim spiritualibus, occasionem habeamus dissentendi ab aliis, eorumque ignorantiam pudentiendi, ac nosmet præ illis extollendi; tamen quoties ignorantia ista noxia non est, super sedendum nobis esse ista iactantia, & concordiam, ac tolerantiam consecutandam: ne videamur sapientes esse apud nosmetipsos, nobisque plus quam aliis tribuere. Hoc enim est (*οὐκ ἑαυτοὺς νομιζομένους*) accommodare se humilitati aliorum, & ad eam se demittere.

Atque hoc officium ad fratres tantum pertinere videtur *versf. 17.* quia *versf. 15.* dum gaudere cum gaudentibus, & flere cum flentibus iulit; sympha-

thiam, & consensum quendam affectuum suavit, aut imperavit Apostolus; ideo *versf. 16.* consensum quoque in opinionibus, & concordiam matrem, tolerantiam inculcat. Denique *versf. 17.* ipsam concordiam voluntatum, & pacem suavit, atque præcepturus, quia ea nulla re magis tollitur, quam impatientia injuriarum, interdum sortito, non de industria, incidentium; quoties malum pro malo, ac sæpe pro eo quod per imprudentiam excidit, id quod consulto, ac de industria inferitur, redditur. Docet igitur nequaquam nobis consulto, ac de industria malum esse interendum iis, qui nos imprudenter forè læserunt, cum nostrarum partium, atque officii sit, proarsen, ac voluntatem nostram ad bene merendum potius de omnibus, (quod omnium pulcherrimum & honestissimum est propositum) quam ad nocendum cuiquam flectere. Ideo vero hoc loco illud malum, pro quo malum reddi vetat Apostolus, non de industria, sed per imprudentiam illarum intelligimus; ut differentia pateat inter *versf. 17.* & *19.* in quo voluntaria, & consulto illarum injuriarum ultio vetatur.

*Versf. 18.* Explicat illa honesta, quæ procurare debemus in conspectu omnium, hoc est, ut pro virili, seu quantum est in nobis virium, in eo elaboremus, ut si non amicitia meritis, atque officiis nostris provocata, ut ante dictum, at saltem pax cum omnibus, nobis constet. Addit tamen conditionem, *Si fieri potest*, quia id non semper est in nostra potestate.

*Versf. 19.* Hic ad vetandam ultionem injuriarum consulto illatarum, & quæ planè penā dignæ sunt, quia eos Deus impunitas non demittit, transite. Non igitur in melleam Dei saleem nostram immittebam, nec officium cælestis iudicis occupandum ostendit, non obscure innuens eos, qui suas injurias ultum eunt, non relinquere locum Deo; ut eorum innocentie vindicem se ostendat.

Sed date locum iræ, hoc est, ultioni, & vindictæ, quam sibi Deus reservavit. Sine dubio enim *ὀργή*, Ira, significat illam iram, de qua infra *Cap. sequenti versf. 4.* loquitur. *Vindex ad iram omnium malum faciens.*

*Versf. 20.* Beneficiendum inimico ostendit, tunc cum beneficiis nostris indiget, cumque nos in eo statu sumus, ut ille potius beneficiis nostris indigeat, quam nos illius. Esurientem enim, & sitientem, hoc est, indigentem benignitate nostrâ inimicum describit. 21. *Hoc enim faciens.* Non id nos intendere Apostolus jubet, neque eo fine ipsi benefacere imperat, ut ardentes carbonēs capiti ejus ingeramus. Hæc enim esset præcipua pars ultionis, quæ nobis hic, & alibi omnino prohibetur, hoc est, animus nocendi desiderio ardens. Deus verò per Christum ex mentis nostræ statu actiones nostras æstimat. Sed eo fine, quæ versu ultimo innuit, ut bono malum vincamus, hoc est, ut beneficiis nostris inimicos ita devinciamus, ut ad sanioerem mentem redeunt, ex inimicis amici evadant, atque ita carbonēs istos capiti suo imminentes effugiant. quod ni fecerint; Deus tamen nihil minus cogitantibus nobis, officio suo non deerit.

## CAPUT XIII.

Quia Dei, ultionem privatam prohibentis, nec illam quidem, quoad peccata puniendi, plane tollentis, sed tantum ab illis hominibus, qui injuriam passi sunt, removens, & sibi met, suoque iudicio reservantis, mentionem fecit; ite-

ad eos,

ad eos, qui in terris, præsertim in *indignis*, *ulione* privatarum injuriarum Dei vices gerunt, Magistratus, tranſit. Et quemadmodum in eo præcipuum erga Deum Chriſtiatorum officium deſcribit, quod ob reverentiam divinæ Majeſtatis, proprias injurias multas relinquere debeant; ita nunc erga proximas Deo poteſtatis officia Chriſtiani præſcribit. Eſt autem officium Chriſtianorum, quemadmodum reliquorum omnium hominum, poteſtatibus ſupereminentibus ſubjici; quia omnes à Deo ordinatæ ſunt. Dicit igitur Apoſtolus, omnem animam iſtis ſubjectam eſſe debere, ne Chriſtiani ab iſta ſubjectione ſic exemptos eſſe exiſtimare poſſent. Voces autem *Omnis anima*, generales eſſe, & omnes homines, in quibus & Chriſtiani comprehendantur, ſignificare, illud eſt documento, quod e uſumodi rationem aſſert Apoſtolus aſſertionis ſuæ, quæ non Chriſtiani tantum, ſed & reliquis omnibus competit. Imò vero, quæ aliis præter Chriſtianos aptior eſt; & accommodatior. Nec enim uſquam in Sacris literis, dum ſolis Chriſtianiſ aliquid officium præſcribitur, ratio ejus officii, à metu præſentium, & in oculos incurrentium pænarum petitur, quod hic fieri videmus, niſi quociens id, quod præcipitur, reliquis hominibus cum Chriſtianiſ commune eſt.

Præterea in ratione aſſertionis ſuæ allatâ, Apoſtolus non modo aſſertionem ſuam explicat; ſed & tacite objectioni occurrat. Explicat aſſertionem ſuam, dum offendit omnibus ſine exceptione ſupereminentibus poteſtatibus ſubjectionem deberi: Occurrit autem tacite objectioni eadem opera, ſi quis ab iſta ſubjectione excipere vellet poteſtates tyrannicas; offendendo etiam ejuſmodi poteſtates à Deo ordinatas eſſe, quia non eſt poteſtas, niſi à Deo. Omnis igitur poteſtati, etiam tali, reſiſtens; Deo reſiſtit, proinde ſibi pœnam, & judicium accerſit.

Quamvis autem evidenter de præſenti, & in oculos incurrenti ſupplicio loquatur, dum ait *verſ. 3. Principes non eſſe terrori bonis operibus, ſed malis*, & metuendum eſſe gladium, quem non fruſtrâ geſtant; tamen ne divinum quidem reſiſtentiae hujuſ ſupplicium excludit, dum inſrâ *verſ. 5.*, ait; præſtandam eſſe iſtam ſubjectionem poteſtatibus, non modo propter iram, ſed & conſcientiam.

Notandum autem eſt, præceptum hoc ſubjectionis Magiſtratui, confirmari rationibus ſumptis à commendatione hujuſ functionis. Quarum prima eſt, quod origo ejus ſit Deus ipſe, hoc eſt, quod non ſine inſinſu, & voluntate Dei, homines per legem in cordibus eorum ſcriptam gubernantis, inſtituti ſint Magiſtratus. Deinde, quod hujuſ functionis Deus ſit cauſa principalis, ac director: Magiſtratus autem tantum miniſter voluntatis Dei. Tertiò, quod poteſtas iſta inſtituta ſit in bonum hominum, nec ullo modo metuenda bonis: qui potius laudem ab illa, & præmium, aut certè præſidium expectare debent; ſed ſolis mala patrantibus, qui etiam ejus metu à ſceleribus abſtinerent, atque ita pœnas eorum effugere poſſunt. Quia verò hæ rationes ad omnes, & inter eos ad Chriſtianiſ quoque pertinent; manifeſtum eſt, Apoſtolum *verſ. 4.* etiam Chriſtianiſ præcipere, ut pœnam gladii timeant, ſi mala aliqua patrent, Dei voluntate ſibi à Magiſtrato irrogandam: atque unicam iſtis ejus effugiendâ, ac poteſtatis non metuendâ viam *verſ. 5.* offendere, ut bonum operentur, legibus, ac poteſtatibus, ſub quibus vivunt, parent.

Atque in ea deſcriptione naturæ, originis, dependentiæ à Deo, cauſæ finalis, ob quam inſti-

tutus eſt magiſtratus, hoc eſt, utilitatis publicæ, in bonorum protectione, præſidio, remuneratione, & malorum coactione, manifeſtè præſcribit Apoſtolus officia, & regulas Magiſtratibus, juxta quas munus ſuum adminiſtrare debent, memores ſeſe ab ipſo Deo inſtitutos eſſe, non ut ſuis cupiditatibus; ſed Deo miniſtrant: non in pernecium; ſed in bonum, præſidiumque bonorum: non ad impunitatem malis præſtandam, ſed ad coactionem ſceleratorum. Quæ omnia commemorata certe in illis poteſtatibus, quæ tunc vigeant, minimè reperiri videbantur. Ita ut hic, non quid illi facerent; ſed quid ex officio muneris ſui facere deberent, Apoſtolus deſcribat, quamvis nec illud diſtineat, etiam officio ſuo malè fungentibus parendum nihilominus iis fuiſſe, quia à Deo inſtituti. quamdiu munus ſuum adminiſtrarent, locum Dei tenerent. Neque negandum eſt, naturam iſtius muneris ita eſſe comparatam, ut etiam ab hominibus non optimis non malè adminiſtrari poſſit, nec ſemper utilitatem ejus ceſſare, etiamſi ad illud adhibeantur homines peſſimi. Legum enim bonitas, quarum Magiſtratus cuſtodiam gerit, ſæpè Magiſtratus ipſius pravitatem ſupplet, interdum & adminiſtrorum ſeu probas, ſeu metus. Ita ut ea, quæ hic commemorantur, etiam Neronis tempore, locum habere potuerint; quamvis Nero improbus eſſet, ac deteſtabilis. Atque inde apparet, cum ejus muneris natura ſit adeo bona, ut etiam, non obſtante eo fungentium malitia; magnam afferat mortalibus utilitatem; nihil eſſe in eo, quod bonos abſterreat, quo minùs ipſo, longe etiam melius, & cum majori generis humani enolumento, fungi poſſint. Nam illud, quod peſſimum in iſta functione videbatur; hoc eſt, gladii uſus, & vitæ, neciſque poteſtas, atque adeo ipſa ultio, & *indignitas*; ipſi Deo tanquam cauſæ principali, Magiſtratui verò duntaxat, tanquam miniſtro ejus, tribuitur. Quemadmodum autem Deus ipſe hominum vitæ, neciſque poteſtatem habet; ita eandem miniſtro ſuo tribuit, diſcretis verbis ab Apoſtolo docetur. Nec verò, tametſi ea, quæ hic in commendationem functionis Magiſtratuum dicuntur, locum aliquomodo etiam Neronis tempore habuerint; idcirco hic de eventu duntaxat, non autem de officio Magiſtratus Apoſtolus diſcret, cum id, quicquid ex vi, & natura hujuſ functionis tunc reſiſſa heret, ex officio, & inſtitutione ejus proſciſcitur. Quiſquis enim naturam alicujus muneris, aut functionis, & ſcopum, in quem à Deo directâ, atque inſtituta eſt, deſcribit, aut ob oculos ponit; iſ verum, & debitum officium ejus, qui eo ritè fungi debet, ponit ob oculos. Nec prætermiſſa à Spiritu Sancto earum functionum officia cenſeri poſſunt, quorum natura, ſcopus, & in iis inſtitutis mens, & intentio Dei, in ſacris literis deſcribitur.

Sed maximè ex *verſu 6.* patet, hoc loco Apoſtolus non tam id, quod tunc Magiſtratus faceret; quam quod ex vi, natura, & inſtitutione muneris ſui facere tenerentur, exponere; dum ait, ideo tributa ſubjectos populos poteſtatibus conferre; quia *miniſtri Dei ſint*, hoc eſt, huic ipſi muneris, ac functionis, ſedulo invigilantes. Pauciſſimi enim fuere ex iis, qui tunc erant cum imperio, qui id ſedulo, & ex animo, atque ita ut eorum officium poſſebeat, præſtarent: ſed omnes id officii præſtare tenebantur. Tangit enim hic mutam illam, quæ inter præpoſitos, & ſubjectos intercedit, obligationem, quæ hinc à ſubjectis obsequium, & tributa Magiſtratui debita, inde à Magiſtrato curam, & protectionem ſedulam ſubditorum exigit, & poſtulat. Quod officium nec ſemper, ita uti decet, à poteſtatibus præſtatur; neque tunc

forte prælitum est; quamvis aliquomodo prælitum dici possit.

*vers. 7.* Debitam esse Magistratibus subjectionem, non minus quam tributis, & vectigalia, quæ ordinariæ ab omnibus solvabantur, eodem exemplo, eadēque consuetudine vi probat, quomodo Christus olim censum Caesari solvendum probabat ex imagine Caesaris, pecunie insculpta. Quemadmodum enim hæc imago signum erat, quod Judæi potestati Caesaris, ac prout impoſitis ab eo oneribus obnoxii essent, ita tributa, & vectigalia populi in imperio Romano signum erant, quod isti populi in ditione Romanarum potestatum essent. Atque ita in isto versu ostendit, se se ad præceptum caritatis, ad præceptum iustitiæ, suum cuique tributum, transiisse: quæ id ab omnibus exigit, ut ea, quæ singulis debentur, exolvant, cui tributum, tributum, cui vectigal, vectigal, cui mercedem, mercedem &c. neque quicquam cuiquam debeant, præter unum Caritatis officium.

Cujus omni mentione facta, redit iterum ad commendandam, & inculcandam nobis Caritatem. *vers. 8.* Quam ostendit esse perpetuum officium, & quasi debitum, atque æs alienum, quo nunquam solvi esse possumus. Quia enim legis divinæ nexu, nunquam solvi esse possumus: lex autem divina præcepta nobis Caritatis imponit, ideo ne Caritatis quidem obligatione solvi esse possumus.

Ostendit autem Caritatem esse totius legis compendium *vers. 9.* quia in præcepto de dilectione proximi tali, quali nosmetipsos prosequimur, comprehendantur reliqua legis præcepta, iustitiam spectantia, & nocere proximo vetantia. Quemadmodum enim nemo sibi metipso nocere, aut injuriam facere de industria potest, quia se quisque diligit: ita qui diligit proximum ut seipsum, neque nocere ipsi, neque eum injuria atterere potest. Concludit igitur Caritatem esse impletionem Legis.

*vers. 11.* Expositis Christianorum primum erga Deum, deinde erga proximum, non modo inferiorum, aut parem; sed etiam superiorem, qualis est Magistratus officii; nunc transit ad officia erga semetipsos. Ac primum, ad ea præcipienda aditum sibi facit per positam ob oculos circumstantiam temporis, quod cognitionem veritatis subsecutum est. Ostendens ab isto ipso tempore nos admoneri ad vigiliantiam, & curam honestæ, ac circumspicte vivendi; quia jam nunc ignorantiae, in qua constituti longe ab omni spe salutis aberamus, præterierit. Dies autem, & lux cognitionis Dei, Christusque supervenerit, quæ nos jam salutis propiores reddit. Quemadmodum igitur homines die illuſcente ex nocturno somno excitantur; & opera tenebrarum abiciunt, & vestimenta, nuditatem cooperientia induunt; ut possint honestè inter alios versari; ita nos in tenebris quondam ignorantiae stertentes, mox agnitione veritatis collustratos, decet abjicere ea omnia, quibus in solis tenebris locus erat; præcipuè nuditatem vitiatorum carnis. Quorum tria genera commemorat. Primum, *Constitutiones, & ebrietates.* Secundum, *Lectus, & lascivias.* Tertium, *Rixas, & zelum.* Inducere autem vestimenta honestatis quæ hic arma lucis appellat, hoc est, habitus virtutum omnium. Non contentus autem Apostolus eos habiis vocare *estem*, qui alias à Spiritu Sancto *Vestis*, & quidem *Nuptialis* vocantur; vocat eos *arma lucis*, ut ostendat tanto majorem eorum acquirendorum, & induendorum necessitatem. Etenim necessaria quidem vestis est, & nocturna quiete evigilantibus; sed longè magis necessaria sunt arma pugnaturi; & in periculo ab hostibus imminente versantibus.

Quemadmodum autem habitus istos virtutum à nobis inducendos *vers. 14.* & ultirib, uno verbo, vocat *Inductionem Jesu Christi*, hoc est, acquisitionem earum virtutum, in quibus nobis Dominus præluxit: ita vitia supra commemorata, compendio describit, vocando ea *Cum carnem ad concupiscentiam.* Nam profecto commolationes, & ebrietates, non aliam ob causam vulgò libentius suscipiuntur, quam ut libidinibus indulgeatur: ita ut, qui istis commolationibus, & computationibus delectantur, merito Carnis curam habere ad concupiscentiam dici possint. Unde postea bella, & pugnas, seu rixas nasci *Jacobus Cap. iv. 1.* ait ex *concupiscentiis* hominum, *militantibus in membris eorum.*

## CAPUT XIV.

Expositis specialibus, primò superiorum erga inferiores in Ecclesia, secundò generalibus omnium erga omnes, & erga ipsum Deum, ejusque vires gerentem Magistratum, denique erga seipsos officiis: nunc redit ad officia erga eos, quibus aliqua re in Ecclesiâ excellimus; seu erga debiliores in fide.

Vocat autem *Infirmiores* fide eos, qui in rebus indifferentibus, & ad essentiam religionis non pertinentibus, falsa aliqua opinione abducuntur, & errant. Expresse enim eos, qui superstitione solis oleribus vescendi laborabant *vers. 2.* *Infirmos* vocat. Utrisque autem, tam firmioribus, quam infirmioribus, mutuum tolerantiam præcipit, quam exprimit per vocem *συνεχάμεθα* id est, assumere, suscipere. quod significat aliquem pro fratre suscipere, & agnoscere: vel, ut se explicat, ne tacita quidem cogitatione condemnare, tantum abest, ut apertam aliquam animorum alienationem, erga eos ostendamus. Non in *dubitantis cogitationibus* aut potius *altercationes* *disputationum*, *διαλέξεις* *διαλογισμῶν*, quia *διαλέξαι* est *disserere*, ac *disputare*. hinc ars *dialectica*. Non igitur hominibus ejusmodi molesti esse debemus disputationum vexationibus, hoc est, non debemus ab iis, propter ea quia nobis in disputando contradicunt, animo esse alieno, sed erga eos propenso, & eorum dissensionem tolerantem. Notandum autem est, non hic Apostolum modestam, & quæ sit citra acerbitatem animi, disputationem improbare, aut vetare; sed abusum ejus duntaxat, in illud vitium degenerantem, quod *Jacobus Cap. 1. 14.* *Zelum amarum*, & *rixam* in corde vocat, & sapientiam terrenam, animalem, diabolicam. Aliàs sapientia pacifica, æqua, obsequens, plena misericordiae, & fructuum bonorum, non condemnans; non damnatur, sed commendatur. Utrisque igitur, tam firmioribus, quam infirmioribus in fide; præcipit Apostolus mutuum tolerantiam *vers. 3.* Ac primum, in exemplo eorum, qui cibos omnes sine defectu capiebant, præcipit iis, quos ipse firmiores esse statuerebat; ne infirmiores contemnerent: infirmiores autem, ne firmiores judicarent, hoc est, damarent, & pro peccatoribus haberent. Addita duplici ratione contra infirmiores militante. Primum, quia *etsi Deus recipit, quos ipsi falsò gratia Dei excidere autumant.* deinde, quia ipsi non liceat *alienum forum judicare*, (præsertim in deteriorem partem decernendo;) *qui proprio Domino stas, aut cadit*, hoc est, in rebus occultationibus non licere nobis ejusmodi iudicium sumere, quod soli Deo compete; qui penetrat in occultata cordium. Addit verò *Stabis autem, quia potius est Deus efficiat, ut stas*, hoc est, non est Deus ita facilis ad conde-



condemnandos eos, qui in peccandi periculo ver-  
tantur; quemadmodum homines. Verantur autem  
in hoc periculo it, qui libertate Christiana utuntur  
in permittendis sibi rebus natura sua licitis; quæ  
tamen ab aliis illicitæ censentur. Sed eos, qui  
non malo animo istiusmodi libertate utuntur; facile  
potest, & solet Spiritu suo gubernare, ne libertate  
ista forte abutantur. Tangit enim postea Apostolus  
in eodem capite periculum istud, in quo maxima Dei  
ope indigent; ideoque ipsis in eo salubria monita, &  
præcepta tradit.

*Vers. 5.* Transiit ad aliud exemplum eorum, quo-  
rum alii se in fide firmos, alii infirmos ostendebant;  
hoc est, alii temporum, ac dierum delectum negli-  
gebant, alii observabant; atque in ea re utrisque  
liberum permittere videtur arbitrium, dum ait, *U-*  
*nusquisque in propria mente*, hoc est, sententia, & o-  
pinione abundet, non simpliciter modo opinionem;  
sed plenam, ac certam eius persuasionem in eo per-  
mittens.

Præterea enim, observatio dierum, potest minime ha-  
bere in se infirmitatis fidei; quàm aut ciborum de-  
lectus, aut similis aliqua superfluitas. Quamvis enim  
absolutè necessaria non sit, cum divinus cultus nullis  
absolute adstrictus esse possit circumstantiis; est tamen  
quodammodo, & secundum quid necessaria; quæ-  
rens non possimus uno eodemque tempore pluribus  
curis, & occupationibus distringi; & aliis præter  
divinas occupationes curis non tamen vacare cogat  
ista status nostri necessitas. Unde diversis studiis,  
& occupationibus, diversa, & statâ tempora nos  
alligare oporteat. Quorum delectus, & observatio  
si non absolute necessaria; utilis tamen sit, ac deco-  
ra: & nihil in se analogiæ fidei, per se inconve-  
niens, contineat; præsertim si identidem illud nobis,  
& aliis inculcemus, non ideo nos huius, aut illi diei,  
nobilitatim omnium occupationem assignare, quod  
una præ altera in seipsa aliquam habeat excellentiam;  
sed quia aliter non possumus isti occupationi, & stu-  
dio, quod reliquam vitam nostram, suo quasi co-  
lore tingere debeat, totos nos dedere, nisi aliis ig-  
norabilioribus curis statâ aliqua tempora subtrahamus,  
& quasi succidamus. Deinde pro diversitate inge-  
niorum, quæ in mortalibus deprehenditur; diversi  
singuli possunt habere media, & compendia ad  
pietatis prosequium servientia. Quorum singulis uti  
pro libitu, atque in eo suis ingenii, arbitriisque in-  
dulgere possunt. Inter alia vero hæc quoque certorum  
temporum sanctioribus curis assignatio, atque adeo  
ipsæ quoque ciborum delectus, locum habere po-  
test.

*Vers. 6.* Addit rationem, ob quam istarum quis-  
que in suo sensu abundare debeat; quia supponit,  
utrumque id, quicquid facit, in Dei gratiam facere.  
Tam enim qui observat diem, Deo hac in re servi-  
tium præstare contendit, quàm is qui non obser-  
vat: sed quolibet tempore promiscuè ad serviendum  
Deo utitur. Tàm is, qui nullo delectu cibis for-  
tè oblitus vespicitur in producenda per eos vita sua,  
virgultusque reparandis, Deo servitium exhibet (Deo  
enim gratias agit, pro istis vitæ suæ adminiculis)  
quàm is, qui delectu ciborum carnem suam se do-  
nare putat, Deo placere contendit; quod præci-  
bus aliudis, & gratiarum actione, in istis ipsis ci-  
bus capiendis adhibenda, testatur. Ideo enim per  
cibos, quos capimus, vitam producimus, ut Deo  
vivamus, atque serviamus. Namque ab eo, ut ip-  
sam vitam, ita & cibos, quibus vitam producimus,  
habeamus. Merito igitur ipsi gratias agimus, quia  
ipsius potestati tota vita nostra, uno & mors nostra  
subiacta est. Nemo nostrum sibi vivit, aut moritur,  
nemo in vita producenda, aut abrumpenda sui juris  
est. Nec suo proprio emolumento quisquam vivit,

aut damno moritur. Sed quemadmodum servi olim  
Dominorum suorum usui vivebant, atque eorundem  
damno morebantur; adeo ut, utrum viverent, aut  
morerentur, Dominorum plurimum interesset: ita  
& nos utrumlibet in statum deveniamus, non nostra  
propria, sed Domini nostri Jesu Christi, res agi-  
tur, cuius servi atque possessio sumus. Atque hæc  
illud mortis, & mortalitatis nostræ solatium tacite  
innuit, quod quemadmodum Domini servorum  
mortem non libenter ferant, eamque pro virili ab  
ipsis avertere conentur, si modo possint, ob suum  
proprium emolumentum: ita noster Dominus in  
mortis malo, à servis suis averteat, suum pro-  
prium emolumentum non sit nequecurus. Qui in  
eum finem & mortuus est, & resurrexit, ac resi-  
xit; ut & mortuis, & vivis dominaretur, hoc est,  
ut tam mortuis, quàm vitæ nostræ imperium obti-  
neret. Quemadmodum enim is, qui vitæ alicuius  
quandiu velit producendæ potestatem habet; vitæ  
eius imperium habere merito dici potest: ita is,  
qui eundem ex morte per resurrectionem eripere po-  
test; mortis ejus imperium habere jure dicitur.  
Quam potestatem, atque imperium Christus per  
mortem suam, ejusque comitem resurrectionem, &  
glorificationem, consecutus est. Notandum autem  
hic, quamvis *Vers. 6.* & alibi, vox Dei (more in  
Sacra Scriptura usitato) Deum patrem; vox autem  
Domini, filium ejus significet; propter illam tamen  
tâm in negotio salutis nostræ, quam in cultu, quem  
Deo exhibemus, Dei, Christi que conjunctionem,  
& unitatem, hæc pro eodem accipi, & unum, i-  
demque significare. Neque enim aliter nos De-  
us servat, nisi per filium Dominum nostrum:  
neque nos aliter patrem colimus, aut precibus,  
cultuque animi veneramus, nisi per filium: ita  
ut, quod Deo tribuitur; filio quoque tribui  
necesse sit, & contrâ, quia nunc neque Deus  
quicquam facit, aut acceptat, nisi per Domi-  
num: neque Dominus quicquam agat, aut reci-  
piat, quod non in Dei patris gloria termine-  
tur.

*Vers. 10.* Postquam igitur summam istam, & ab-  
solutam potestatem Domini nostri attingisset, rediit  
ad argumentationem suam, & ex ista potestate de-  
ducit, non esse involvendum in officium Christi, ne-  
que præcipiendum ipsi judicium, potestati ejus com-  
petens: ac proinde non convenire, nobis, ut fratres  
nostros, loco Domini, ac Judicis nostri judicemus,  
cum ipsi sumus ab eo judicandi *Vers. 12.*

Unde monitum illud per necessarium fuit *Vers. 13.*  
non in id nobis incumbendum, ut errores, aut im-  
becillitates fratrum observemus, aut redarguamus;  
sed potius, ne inimitatit ipsorum scandalum aliquod,  
& offensiculum præbeamus, propter quod, coram  
tribunali Christi, causa nobis decenda sit. *Vers. 14.*

Porrò *Vers. 14.* Offensiculum istud descri-  
bit; Cum quis scit certè, & persuasus est, rem  
aliquam esse licitam, neque in ea peragenda peccari  
posse, nisi quis forte (tametsi per errorem) eam il-  
licitam esse opinetur: ideoque in presentia eorum  
non abstinere ab illa re, quamvis sciat eos, primum  
quidem eo facto vehementer contristatum iri, dein-  
de sensim, Satanæ tentationibus, eo adducti posse, ut  
ejus exemplo sibi veniam, & licentiam ejusdem rei  
faciende permittant; tametsi, in sententiam ejus non  
descenderint, atque ita in peccatum ejusmodi inci-  
dere, in quo facile perire queant. Quorum utrius-  
que, sed præcipuè posterius, Caritati etiam fratres mi-  
nimè consentaneum; imò vero absurdum, & ratio-  
ni atque analogiæ fidei minimè congruum est.  
Quid enim indignius est, quam ut propter cibum  
nostrum, cuius natura facilis est, cum in locum ejus  
inimicos alios habere possimus, perdamus fratrem,

cujus iactura preciosa est; quia magno pretio, hoc est, Christi sanguine redemptus est. quod *vers. 15.* dicitur, & monitum hoc ad eos pertinet, qui præbent imbecillioribus offendiculum.

Sed quia in ejusmodi offendiculi casu non modo is, qui occasionem scandali præbet, sed &, qui præbent rapit, delinquit; ideo imbecilliores quoque, & scandali occasionem occupantes, aut non omittentes; admonet nova ratione adducta, ne id faciant; quod ansam præbet ad obtestandum religioni Christianæ, eamque criminandam, & quasi contumelia afficiendam; quod ipsius cultus, & observatio in carnali, & superstitioso ciborum, aut potuum delectu, aut culinæ disciplina consistat. Quod cum Apostolus olim pro maledicto, & convivio ab inipis, & blasphemis in Ecclesiam contorto habuerit; mirum est quomodo ita in Ecclesiam irrepreht, ut id nonnullis Ecclesiis sine calumnia obijci possit. Præbet igitur hic memorabile monitum, & dignum quod Ecclesiæ Rectores semper pie oculis habeant.

*Vers. 17.* Regnum cælorum, hoc est, religionem Christianam, ejusque cultum, doctrinam, & observationem non consistere in superstitioso ciborum, aut potuum delectu: sed in *Justitia*, quod omnium virtutum, omnisque pietatis complexum significat, & in fructibus hujus justitiæ *Pace & Gaudio in Spiritu Sancto*; docet.

Opponit autem carnalibus istis rebus, quæ tristitiam, & discordiam, atque rixas inter Christianos ferere poterant; Spiritualia, hoc est, virtutem, & pietatem, & ejus pedissequas *pacem, & gaudium*, quorum utrumque, aut certe posterius, ne carnaliter intelligeretur; seu ne pro carnali lætitia, quæ etiam in prophanos homines cadit, sumi posset; adjungit Imitationem in Spiritu Sancto. innuens sanctum esse istud gaudium, & spirituale, non prophanum, & carnale.

*Vers. 18.* Illos igitur solos verum, & Deo placentem religionis usum habere ait; qui in his rebus Domino Jesu, secundum præcepta ejus serviunt; atque eosdem non Deo modo placentes; sed & hominibus probatos esse. Nec enim tantum Deo satisfaciunt, secundum mentem ejus viventes; sed & de hominibus bene merentur: pacem inter eos, concordiam, & spirituale, ac mutuum in Spiritu Sancto gaudium conservantes.

*Vers. 19.* Posteaquam tam firmiores, quam infirmiores officii sui separatim admonuisset; nunc ad utrosque simul admonendos accedit, asserendo novam rationem utrisque communem. Ait igitur utrisque ea esse consecranda, quæ pacis sunt, & mutus ædificationis; quod quidem prioris moniti consecrarium est; sed nova ratione fulcitur *vers. 20.* quæ talis est. Indignum esse propter cibum, cujus neque Deum, neque religionem rationem ullam habere supra ostendit; dissolvere Dei opus, hoc est, pacem, concordiam, ædificationem Ecclesiæ, & hominum salutem. Quod quidem crimen in casu scandali, tam isti, qui præbent; quam qui occasionem ejus arripiunt, diversa ratione committunt. Et ii quidem, qui præbent offendiculum, ceptum in perducendis ad salutem fratribus imbecillioribus opus Dei impediunt, & fructum, quem ex iis Deus querebat, intervertunt; atque ita non modo in fratres, sed in Deum ipsum injuri sunt. Isti verò, qui ansam offendiculi arripiunt, in rebus tam frivolis tumultuantes, non modo iis, qui sunt extra Ecclesiam, præsertim hostibus, ejus religionis criminandæ occasione præbent; sed & inter eos, qui sunt intra Ecclesiam, semina schismatum, & discordiarum ferentes, destruunt Ecclesiam Dei, pulcherrimum Dei opus.

*Vers. 20.* Posteaquam utrosque admonuisset, ne propter cibum destruerent opus Dei; solvit quidam objectiones, præsertim firmiorum in fide fratrum, qui prætereire poterant, omnes cibos esse puros. Respondet id ita quidem esse; sed ab offendiculo inquinari hominem, vescientem iis, quibus frater offenditur, omittentem occasionem pulcherrimæ virtutis; quam describit *vers. 21.* Quicquid enim pulchrum, quicquid bonæ tamæ, quicquid *vers. 21.* amabile festum iulli sumus. Est autem virtus ejusmodi placitis abstinuisse, quibus frater offenditur, tam in cibo, quam in potu.

Alteri objectioni occurrit *vers. 22.* *Atqui fides mea*, hoc est, scientia, & cognitio rerum divinarum. (N.B. vocis fidei significationem) ac certa persuasio mea me absolvit ab omni culpa. Bene est, inquit, habeas hanc fidem: sed coram Deo. *Beatus enim est, qui se non condemnat in eo quod probat.* Sed non sunt vulganda omnibus, quæ offendiculum aliquod pariant. Notandum hoc præcipuum Christianæ prudentiæ monitum, non omnia esse evulganda in publicum, præsertim quæ tutius nesciuntur, aut à paucis sciuntur.

*Vers. 23.* ultimo convertit se ad infirmiores, atque iis præceptum dat, non esse faciendæ, de quibus dubitet. *Quicquid enim non est ex fide, peccatum est.* Hic æ actiones ex fide esse dicuntur; quas credimus nobis esse licitas: contrà non esse ex fide, de quibus dubitamus. Fides enim certam persuasionem postulat, quæ si dubitationibus fluctuet, non est fides, sed fluxa, & incerta opinio, aut potius dubitatio.

## CAPUT XV.

**R**edit iterum ad firmiores in fide, quibus præscribit officium portandi, hoc est, tolerantiam infirmis imbecilliorum, hoc est, officium faciendi aliquid adversus animi nostri sententiam; ut illis placeamus: ac simul ostendit viam, & modum virtutis istius assequendæ; quæ in eo est, ut nobismetipsis non nimium placeamus. Est enim id hominum superborum, & qui se nimio plus æstimant: quod illis nulla aliorum cura tangat: nec multum suâ interesse putat, quid de cæteri sentiant; quia ipsi de se magnificum sentiunt, & prædicant. Exuendus est igitur habitus iste, qui nimio sui pretio homines occæcat; ut inditi possint consuetudo, & cura placendi aliis, etiam imbecillioribus, propter ædificationem. Quod confirmat exemplo Christi, qui cum in forma Dei existeret; non est sublatu status sui excellentia: quin propter bonum aliorum, longe viliorum hominum, sese ad formam servi, in contumeliis patiens assumentem, demitteret. *Philip. 2.* Itaque is non sibi ipsi placuit, hoc est, non sibi pepercit, seipsum exinanivit, humiliavit &c. Atque hanc Christi humiliationem, & propter bonum aliorum susceptam patientiam adducto *Psal. 69.*, loco exponit. Et quæ occasione *vers. 4.* Iectionem Sacræ Scripturæ commendat; ostendens, quæcunque scripta sunt, propter nos docendos, atque instruendos scripta esse, ut per patientiam, & consolationem Scripturarum spem habeamus. Patientia etenim spei solatio indiget. Spem autem istam, & consolationem, Sacra Scriptura nobis abunde suggerit. Precatur postea Deum, (quem Deum tolerantie vocat, quia & ipse nimium longanimis, ac tolerans est; & suorum patientia, atque tolerantia delectatur. *Deus vero consolationis*, quia fons est omnis consolationis) ut ipsi unum sapere, homologiam, aut potius unanimem

mitatem

mitatem, concordiam largiatur. Possunt enim homines unanimes esse; licet diversum sentiant, (ut ante ostendit) quoties se sibi mutuo accommodant. Sicut in eo unanimes esse debent, ut unanimit, & uno ore, laudent patrem Domini Jesu Christi. ideo ut sese invicem suscipiant, sibi que mutuo indulgeant, hortatur, præstunt firmiores infirmioribus; adducto rursus exemplo Christi; qui eos, quos tunc alloquitur, quamvis alienos a populo Dei, suscepit in gloriam Dei, hoc est, in regnum cælorum; aut admisit ad gloriosissimam sortem, quam Deus populo suo præparavit.

Quod beneficium erga gentes alias eo notabilius fuit, quod Christus primum ad Judæos missus fuerit; utque solis, prædicavit *veritatem Dei*, hoc est, Evangelium, (quod vel respectu umbrarum, quibus adumbratum est, veritas dici potest) ut præstarentur *eis adimpleretur promissiones patribus eorum factas*. Quo major apparuit erga gentes misericordia Dei; quando ipse quoque ad prædicationem Evangelii admisit: majoremque habuerunt occasionem celebrandæ laudibus Dei beneficentiae. quod quatuor testimoniis Spiritus Sancti *vers. 9. 10. 11. 12.* confirmat, ostendens prædictam fuisse olim (quia jam tum destinata esset) à Spiritu Sancto istam Dei erga gentes, misericordiam.

*Vers. 13.* Iterum precatur Deum, ut ipsos impleat primum omni gaudio. (*Xægi*) Gaudium vocatur ista virtus, quæ alii erga alios ita sunt affecti, ut vehementer caveant, ne se mutuo contristant; sed potius invicem gaudium sibi præbeant. Deinde ut ipsos impleat *omni pace in credendo*, quæ pax nulla re melius fovetur, ac retinetur, quam virtutis hujus, quæ Gaudium vocatur, intervntu. Unde postea tanto firmiter, & abundantior spes salutis omnibus exurgit. quæ omnia efficaciam Spiritus Sancti peraguntur.

*Vers. 14.* Excusat admonitionem suam, & ostendit, non ideo se monentis partes suscepisse, quod non esset persuasus illos plenos esse benignitatis, & instructos omni cognitione, adeo ut pollint alios quoque admonere. Sed ideo liberius in parte eos allocutum, quia id incubuerit sibi ex muneris commissi officio; quia Deus ipsum ex gratia sua peculiari voluerit ministrum esse Christi erga gentes, in quibus & illi erant. (suprà *Cap. 1. 6.*) Quam gloriationem veram esse ait *vers. 17. 18.* & probat ab effectu; quia ab Hierosolymis ad illyricum usque repleverit omnes oras prædicatione Evangelii *vers. 19.* & ita quidem, ut non super alieno fundamento, sed *vers. 21.* ab ipsa radice extitissas erigeret Ecclesias. Unde & ad Romanos adventum, qui hucusque variis impedimentis præpeditus fuerit, parare se ait. sed, quia jam illic plantata esset Ecclesia, transiturum sese illuc in Hispaniam, eosque tantum in transitu visitaturum, pollicetur. Quod quomodo statim præstet Hierosolymitano iunere sese impediri, ostendit, quod ad afferendum à Macedonia, atque Achaia pro pauperibus subsidium, suscepit. Quo confecto; non se remoraturum promissi fidem innuit.

*Vers. 27.* Ex occasione mentionis illius Gentium eorumque ostendit æquum esse; ut gentes, quas spiritualia, & nobiliora dona ab Hierosolymitanis acceperant, eosdem carnalibus, & ignobilioribus subsidiis remunerari non recusarent. Imo vero *ὀφειλόμεν, debitum*, esse non obscure asserit Apostolus, ut qui spiritualia accipiunt ab aliis, suppeditent illis carnalia.

*Vers. 28.* Vox *σφεινίζω*, sigillo obfirmans, significat aliquid plane abolvere, & ad umbilicum adducere: sumpta metaphora à scribendis epistolis, quæ tunc planè perfectè finiuntur, cum obfirmantur.

Eadem metaphora est *Job. 111. 33.* *Obfirmavit quod Deus verus est*. Qui prohetur se credere quod Deus verus sit, inchoatam fidem habet. ac qui Christi testimonium ita recepit, ut secundum eius præcepta vivat; consummatam, ac omnibus numeris absolutam, & obfirmatam fidem habet.

*Vers. 29.* Adventus sui desiderium exortare volens, eam tunc ait, cum abundantia, & plenitudine beneficentiarum Evangelii Jesu Christi.

*Vers. 30.* Satis anxie, & sollicitè per Dominum nostrum Jesum Christum, & per caritatem Spiritus (hoc est, spirituales; seu vinculum illud spirituale, quod omnes fideles coniungit) implorat intercessionem Romanorum ad Deum, ut liberetur *vers. 31.* ab invidibus, & refractariis Judæis: simul ut ministrum eius sit acceptum fratribus sanctis. Unde videmus primum, quantum situm sit in precibus, & intercessionibus sanctorum. Deinde, quanta placendi fratribus cura Apostolum hunc exercuerit; ac nobismet ipsis quanti esse debeat desiderium, & cura satisfaciendi fratribus.

Adjungit præterea *vers. 32.* rationem à privato eorum emolumento sumptam; ut in adventu suo, quem pollicetur, participes eos facere possit gaudii sui.

## CAPUT XVI.

**P**Ræmissa commendatione Phæbes sororis; salutem, præter alios multos, quos singillatim non reconfert, nominatim prope triginta fratres, & sorores: propemodum singulis, quos nominat, addito elogio, & commendatione; ut pateret, quanta erga lingulos flagrare charitate.

Ex tanto commemoratorum fratrum Romanorum numero patet, Apostolum, cui tanta multitudo eorum nota fuerit; aut huius Ecclesiæ plantatorum, & antequam ipsis scriberet, Romæ non exiguo tempore commoratum fuisse; qui tot fratres, & sorores sibi familiariter notos habuerit; aut Ecclesiam hanc à discipulis, & familiaribus ejus, quos cooperarios suos vocat, plantatam esse. Et Aquitam quidem, ac priscillam, sicuti & Urbanum, cooperarios suos in Christo deserte vocat. Andronicum vero & Juniam, ipsosque inter Apostolos, & conceptivos suos: qui & ante ipsum, fuerunt in Christo. Mentionem facit & mulierum, quæ multum in Domino laboraverunt.

*Vers. 17.* Patet non desuisse jam tempore Apostolorum in Ecclesia, qui *diversis schismata*, & scandala facerent; non Christo, sed *centri* (*vers. 18.*) *servientes*, quos describit, quod per bona verba (*ἀγαπῶντες καὶ ἡδονῶν*) & benedictionem, hoc est per verba pietatis exuberantiam spirantia, decipiant corda simplicium: & virtutis quidem studiorum, qui ex seipsis omnes alios assument, (quos *ἀγαπῶντες*) sed & in verbis valde bonis dolum malum latentem, subolfacere nequeant: ideoque ejusmodi impostoribus facile auleant. quales fuisse Romanos, ad quos scribit, innuit. Quorum obsequium celebre fuerit (*vers. 19.*) apud multos, quod quidem non reprehendit Apostolus, imò laudat, & de ea virtute ipsis gratulatur. Gaudet, inquit, quod ad vos attinet: sed addit, *Volens vos sapientes quidem esse in bonum, simplices vero in malum*, Hoc est, non fuisse, ut litis (*ἀπειθοῦντες*, & *ἀπειθοῦντες*) simplices in malum, hoc est, neminem decipientes, nemini nocentes; sed oportet, ut sitis etiam sapientes in bonum, quales sunt, qui se non facile decipi sinunt. Nihil enim melius est, quam ita sapere, ut effugere possis impostorum insidias, quia labi, errare, decipi, nescire, & stultum,

salutem, ideoque salutem est. Optimum igitur non decipi.

*Vers. 20.* Dum Pax contritæ Satanae sub pectus re-  
fros sub. Quia enim I eo pax Ecclesiae cordi est;  
ideo quando ipsi boni in Ecclesia sibi non desunt,  
& sapientes in bonum esse conantur; auxilio Dei  
istiusmodi Satanae insidias elidunt, eumque quali  
chibus conterunt: & quidem cito, & nullo negotio.  
ita ut sublato omni *diuturno, dissidio*, pax Eccle-  
siae redeat.

*Vers. 21.* *Erasmi*, oeconomus civitatis; quod non  
humile officium Corinthiae urbis fuisse apparet, men-  
tionem facit. Hinc patet, homines ad Christi reli-  
gionem admissos, vitia tantum mundana, non autem  
negotia relinquere coactos.

*Vers. 24-25.* Concludit epistolam, primò con-  
precatione gratiae Christi, & auxilii divini, Eccle-  
siae hunc præstandi. Deinde quadam gratiarum ac-  
tione, & reddenda gloria Deo, pro tam insigni er-  
ga omnes gentes beneficio, quod per prædicationem  
Paulo conceditam admiserit eos in consortium po-

tu. sui  
1. 26-27. Aut enim: Ei tunc qui vos po-  
test ex parte de salute, in prædicatione vobis E-  
vangelium in Christi, quæ mihi, quæ gentes functio  
concedat, et) in quo alius, præter Judæos, gentibus  
predicando revelatum est mysterium, per multa se-  
cula ignotum, & occultatum, nemini divulgatum,  
atque silentio pressum: (ubi notandum multa ista  
secula per vocem temporum æternorum exprimi, in  
quo & implete, & revelatae, & explicatae sunt  
Scripturae prophetica: item, quam æternus Deus  
à multis seculis ordinaverat, prædicantes, ut ad  
obsequium naci omnes gentes adducerentur. Huic,  
inquam, uni, Sapienti Deo, per Jesum Christum  
sit gloria in æternum.

Notandus autem est Liturgiæ Apostolicæ chara-  
cter; quod victimas, & sacrificia laudis Deo offer-  
re soliti non fuerint, nisi per summum novi fæde-  
ris sacerdotem, Dominum nostrum Jesum Christum;  
qui ideo in Sancta sanctorum penetravit, ut esset  
noster Sacerdos in perpetuum.



## IN EPISTOLAM

A D

## CORINTHIOS

## PRIMAM

## COGITATIONES SACRÆ.

## CAPUT I.

**V**ers. 2. Duplicem sensum habere possunt hæc verba. Primum. Possit enim videri hæc Epistola ab Apostolo inscripta non solis Corinthiis; sed aliis etiam omnibus quocunque in loco existentibus ecclesiis, etiam Philippis, ex qua urbe scripta est. quales sunt Jacobi, Petri, & Joannis, quæ vulgo inscribuntur Catholicæ. Secundum. Sed & possunt verba cum omnibus refertur ad proximæ præcedentia, *Sanctificatis in Christo Jesu, & vocati Sanctis*, hoc est, ad communionem Sanctorum, & admissis ad illam Catholicam Christi Ecclesiam, ubique terrarum nomen ejus invocantem, & nullo peculiari loco affixam. Qui sensus potior videtur. Notanda autem est Catholicæ ecclesiæ natura, quod *in omni loco esse debeat*, sive in eo fuerint Apostoli, sive non, dummodo invocent nomen Domini Jesu, qui ad eam pertinent. Notanda & perphrasis Christianorum *invocantes nomen Domini Jesu Christi*, ut illi, qui non invocant, ab hoc nomine excludi videantur.

Vers. 3. *Gratia & pax.* Pax, præsertim à Deo, significat omne felicitatis genus, adjuncta vero vox Gratæ, ostendit id omne, quod à Deo nobis confertur boni, ex mera gratia, & benignitate ejus, nullo autem merito nostro proficisci.

Vers. 4. Gratias agit Deo, ipsique Corinthiis gratulatur de gratia Dei, quæ ipsis in Jesu Christo collata est, quam in eo esse dicit, vers. 5. quod *diu sit in omni sermone, & cognitione in Christo*, hoc est, instructi abunde cognitione rerum ad Christi religionem, & fidem, quæ eos servare possit, pertinentium, ita ut *testimonium Christi confirmatum sit in ipsis*, hoc est, fides eorum confirmata sit certissimis testimoniis ipsius Christi, & eorum testium, qui de Christo, ejusque resurrectione, & glorificatione testabantur. Tam enim ea, quæ Christus ipse dixit, fecitque aut passus est, quam ea, quæ per productos ab eo testes de ipso dicta sunt, *testimonium Christi dici possunt*. Quibus omnibus si firma fides adhibeatur, nihil ita credentibus desse potest ad omne donum, aut felicitatis genus, è gratia Dei profluens, nisi *revelatio* & imperio ejus spei, quam expectant, in adventu Domini Jesu Christi. Notandum hic primum, quod *alibi versu 5.* non tam sermonem, ut ipsa verba signant, quam sermonis prædicati ab Apostolis effectum, hoc est, cognitionem eorum quæ per sermonem istam prædicata sunt, significet.

Deinde concilianda sunt ista verba cum his, quæ infra Cap. xiii. scribit, obiciens Corinthiis eos adhuc esse carnales, & mysteriorum Dei incapaces,

& adeo solidiori cibo minus idoneos; ut ipsius factis vix patientes fuerint, etiam tunc, cum ipsis hæc scriberet: quod certe non abundantiam, sed defectum, non divitias, sed paupertatem cognitionis rerum divinarum significare videtur.

Cæterum animadvertendum est Christianæ religionis naturam non esse in cognitione theoretica; sed in practica, & quidem in actum deducta, hoc est, in ejusmodi scientia, & cognitione, quæ vera, & salubris cognitio ac scientia dici nequit, nisi in actum, & praxin deducatur. Ideo quod, nisi talis scientia ad actum deducatur, errores multos noxios, & perniciosos germinat, quibus mens occæcata, longe ineptior evadit ad excutienda vitia imbecillitatis humanæ, quam erat antequam istam scientiam, & cognitionem (ad actum non deductam) haberet. Imò quod diutius in eo statu hæret, eo magis obnubilatur ac obtenebratur. Hoc enim est quod Author epistolæ ad Hebræos ait (Cap. vi. 7. & 8.) terram bibentem sæpe pluriam tempellivam, & tamen producentem spinas, & tribulos, esse propinquam maledictioni, & exitio. Imo vero similes huic terræ homines, qui gustato semel dono cælesti, & Spiritus Sancti participes facti, proposito vitæ piæ excidunt, & habitus vitiatorum contrahunt, absque extraordinaria Dei ope non posse iterum renovari in penitentiam; quia vim remedium adverteri peccata omnium consumperunt, & irritam reddiderunt. Remedia vero contra peccata, Heb. vi. 2. promissionem & comminationem Dei, seu resurrectionis, & supplicii æterni, ipsæ, ac metus erant, per quæ media fundamentum penitentiae jacebant, qui primum Religionis Christianæ initiabantur, per baptismum quidem externam Religionis professionem facientes, per impositionem autem manuum donum Spiritus Sancti accipientes. Nemo autem negaverit, ignorantiam piæ negationis minus esse noxiam, viam salutis ingrediti volentibus, quam prave dispositionis ignorantiam, quæ specie cognitionis rerum divinarum, ac fidei, homines decipit, ut se viam salutis nosse, & hanc habere putent, cum tamen ei quæ scitu necessaria sunt, nesciant, nec fidem habeant, nisi morte mortuam, umbram per corpore consecantes. Ergo quoties homines, auditæ Evangelii voce, cognitione rerum ad salutem, ac religionem necessarium imbuuntur, (quemadmodum, sine dubio illi, de quibus loquitur Apostolus, Corinthii erant imbuti) merito dici possunt *diu cognitione rerum ad salutem utili*; merito & fides in ipsis *confirmata* dici potest, ac *salubris testimonius in ipsis confirmatus*, quia tot, ac tanta documenta fidei consequuntur, atque in se ipsis confirmantur habent, quot, &

quanta ad eam, citra violentiam menti illam, & arbitrii libertate illata, & illibata, nobis ingerendum, suscipere Deus voluit. Adeo ut etiam fides ista ad ipsos actus deduci capta, & quasi inchoata sit, & ejusmodi hominibus nihil ad consequenda in adventu Christi præmia desisse dici possit, nisi ut eos Deus confirmet, & constanter durare faciat irreprehensibiles usque ad finem, quod hoc loco Apostolus Corinthiis vers. 8. pollicetur, tacita tamen conditione subintellecta, nisi sibi metipsi desisse, & auxilium Dei spernere velint. Verum quia Dei quidem auxilium ejusmodi fidem inchoantibus semper præsto est, unde Deus fidelis vers. 9. dicitur, ac homines ipsi, gratiæ & benignitati Dei interdum desisse, & illecebris peccatorum delusi, sese subtrahere solent, sepe evenit, ut inchoata ista fides sensim diminuat, ac debilitetur, usque ad periculum totalis extinctionis. Quia enim peccatum & culpam in voluntate semper præcedit error, & obteueratio in intellectu, ideo in eo casu cognitionem quoque rerum salutarium sensim diminui, aut, quod peius est, erroribus, tanquam noxiis herbis succrescentibus, suffocari, ac depravari necesse est. Ita ut homines ex spiritualibus subinde carnales evadere incipiant, quod ipsis Corinthiis accidisse videmus. Ita homines, etiam iidem, secundum diversa tempora considerati, possunt dici, & spirituales, & carnales: & salutarium rerum cognitione abunde instructi, & rursus earundem rerum maxima ignorantia laborantes.

Quamquam alio quoque modo ista repugnantia conciliari potest, quia enim ecclesia Christi, non respectu consilii, ac voluntatis, aut desinationis Dei, qui omnes electos esse vellet; sed respectu culpæ hominum, & eventus, tam electis, quam ex vocatis solummodo constat; quicquid de electis ecclesiæ Corinthiæ circa cognitionem rerum divinarum dici potuit, & de tota ecclesiâ dici potuit. Quod enim homines plures in aliqua ecclesiâ sciunt, & alii prædicant, atque communicant; illud ista ecclesiâ ignorare dici nequit, tamen si alii in eadem ecclesiâ reperiri possint, qui eadem scire nolint, aut ignorare malint. Rursus quoties aliqui in ecclesiâ errorum, aut delictorum nomine accusantur; toties iidem errores, aut delicta, per modum loquendi non inusitatum, toti ecclesiæ, quamquam non secundum omnes sui partes intellectæ, obijci posse videatur. Itaque res istæ sibi repugnantes de eadem ecclesiâ secundum diversa hominum, in ea comprehensorum genera, consideratâ, dici poterant.

Denique isto quoque modo repugnantia hæc vel in eodem subiecto breviter conciliari potest, quod iidem Corinthiis ex parte Dei quidem nihil revelationis ad solidam rerum divinarum cognitionem desisse potuerit; sed ob eorum, ac certè quorundam ex iis culpam, cognitio hæc, quia in actum deducta non est, in ignorantiam, & errorem, præsertim circa particulares virtutum, aut vitiorum præces, degeneraverit.

Vers. 9. Certitudinem promissi hujus vers. 8. facit, quod Deus eos confirmaturus sit irreprehensibiles usque ad finem, hoc est, ad adventum Domini nostri Jesu Christi, in fide; inde deducit, quod Deus sit fidelis, per quem vocati erant in communionem Domini nostri Jesu Christi: nemini enim vocatorum Deus opem suam in eo subtrahit, quod tam certum est, quam quod Deus sit fidelis, quia, quod promissit, necessario præstabit.

Dies autem Domini nostri Jesu Christi, primo quidem & principaliter dicitur illa dies ultimi judicii: sed analogicè illa quoque dicitur, quâ homines per mortem proximè, imo vero quasi individuo ne-

xu conjuncti, diei extremi judicii admonentur.

In communionem filii ejus. Quod Deus promissit omnibus, & in persona filii sui jam præstitit; illud idem tanto certius reliquis omnibus representabit, quod in tam illustri exemplo fidei, & fidelitatis suæ specimen edidit.

Vers. 10. Quia tamen in eo promissio tacita conditio subintellecta est, nisi Corinthii in divina ope recipienda sibi metipsis desissent; ideo eos admonet per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut à schismatibus abstineant, idem loquantur, hoc est, ut à contradictionibus, præcipue illi ubi tolerantia locus est, abstineant. Ταῦτα λέγουσι πάντες. Potest enim in rebus levioribus, sed tamen quæ in dubium vocatæ scandalum asserere possent, dissimulari dissensus, vide Rom. xiv. 22. Sitis autem ἁγαπημένοις ἐπὶ ταῖς ἀντιθέσεσι. Cooptati in eadem mente, & sententia. ὁμοψύχοι potest esse, etiam si non sit homodoxia hoc est, concordia, etiam si non sit consensus in dogmatibus. Quamvis autem præstet utramque conjungi, idque non modo optandum sit, sed etiam Apostolus præcipere videatur hoc loco, dum Corinthios vult esse ἁγαπημένους ἐπὶ ταῖς ἀντιθέσεσι, cooptatos in eadem sententia (quod non ita explicandum est, ut propter infirmos ii quoque, qui veriorum sententiam habent, eam deferere, & in eorum sententiam transire debeant. quod & iniquum, & impollibile, & præcepto Apostoli. Rom. xiv. 22. repugnans est: sed potius ut verior sententia ab omnibus recipiatur. id enim vox ἁγαπημένους denotat, quæ homines in iis, quæ ipsis delunt, perscrutandos esse admonet) tamen, si ad eandem omnes opinionem perducere nequeant, ὁμοψύχοι, & spirituale concordiam, & affectum mutuum, & caritatem fraternam esse retinendam. Quod enim obstat in rebus levioribus irreprehensibile; si spiritualis concordia & in rebus gravioribus (ἐν ταῖς ῥησέσιν) eadem sententia retinentur?

Discordia enim spiritualis, quæ est, quoties unus alterum damnat, aut contemnit, (vide Rom. xiv. & xv.) procreat (αἰδίοις) rixas, & contentiones.

Vers. 12. Qui ejusmodi divisiones in Ecclesiâ suâ faciunt, ut aliquas sectas, de suo nomine distas, introducant, aut eas nasci patiantur, etiam si non discerperent Ecclesiâ, quemadmodum id facere natura sua istiusmodi sectæ aptæ sunt: (quamvis id forte per accidens non faciant, quod unius visibilis in Ecclesiâ Monarchæ potestate, & auctoritate cohibeantur) tamen in Christum ipsum injuriæ sunt, & sibi in Ecclesiâ eam gloriam, & auctoritatem sumunt, quam sibi sumere Paulus Apostolus ausus non est. Iis enim, qui se Pauli nomine vendicabant, obest, & exprobrat Paulus, & acriter reprehendit, quod sibi tantum honoris haberent, quantum soli Christo debetur, qui peculiari, & sibi soli proprio mortis suæ beneficio totum humanum genus, & singulos homines sibi obstrinxit. Sensit igitur Paulus id sine injuria Christi fieri non posse. vide vers. 13. Notandum obiter, quamvis Martyres quoque, quos inter ipsi Apostoli, pro Ecclesiâ Christi mortui videantur & quodammodo dici possint; quatenus ex morte, & perpeffionibus eorum maximus fructus ad Ecclesiâ redundat: tamen eos pro singulis in Ecclesiâ hominibus mortuos, si ne maxima catachresi dici nequit, ob immensam inter mortem eorum, & mortem Christi differentiam. Sed præcipue, ne quid de obligatione, quam Christo mortis ejus nomine quisque fidelium debet, decerpatur, præsertim cum mortem Christi subsecuta resurrectio, & multò magis glorificatio, eam longè utiliorem, & salutareorem cuilibet fidelium red-

dat, quàm possit esse mors cuiuscunque alterius Martyris, aut Apostoli. *vers.* 14. & 15. Notanda Pauli modestia, cuiuslibet institutori recentium ordinum Regularium imitanda.

*vers.* 17. Nulla re cessit Paulus aliis ad munus Apostolicum vocatis, & tamen ait baptismum a quo fuisse extra muneris sibi iuncti functionem. Unde apparet, vocem *Baptizantes eos in nomine Patris etc.* *Matth.* *vers.* 28. non de aquæ baptismi intelligendam.

Non in sapientia sermonis, ne evacuatur crux Christi. Querendum primum quænam sit illa sapientia, in qua se negat Evangelium prædicasse Apostolus. Deinde qua ratione evacuata fuisset crux Christi, si in illa sapientia Evangelium prædicasset.

Sapientiam igitur intelligit primum hujus *cap.* 21. de qua loquitur *vers.* 20. & *Principium seculi hujus*, *Cap.* 11. 6., hoc est, quam consecrabantur, quæ delectabantur principes hujus ævi. & ut lese explicat *Cap.* 11. 4. quæ esset in *persuasionem humanæ sapientiæ sermonibus*, quales erant autem *sermones iudei, aut confictæ fabule*, de quibus loquitur Petrus, 2 *Pet.* 1. *vers.* 16. aut certe *sermones philosophorum* illius ævi; denique colores oratorii ad persuadendum efficaces, quæ omnia apud Principes hujus ævi, erant in pretio.

Deinde. Quia per crucem Christi, non solum Christi crucifixionem, aut de ea doctrinam; sed & humilem, & contemptam, & multis persecutionibus obnoxiam Christianorum vocationem intelligit, quæ per res aduersas, & ignominiam tendebat ad gloriam: ideo si per humanas artes Philosophiam, aut eloquentiam, quæ apud omnes erant in admiratione, & pretio, prædicasset Evangelium; fructus illius prædicationis, non potentie Dei, de qua infra *Cap.* 11. 5., qui per crucem, infirmitatemque, res magnas, & admirabiles gerere voluit; sed humane sapientiæ, & viribus attributus fuisset.

Præterea ipsa crucifixi Christi prædicatio habuit in se aliquid humane sapientiæ aduersum, & repugnans. Male enim inter se coherere videbatur, tam in ipso Christo, quam in cæteris omnibus, quibus in ad imitandum propositus est, glorificatio, & in gloriosissimum statum exaltatio, cum morte adeo misera, & ignominiosa, ut merito non modo *vers.* 18., sed etiam infra 23. hæc prædicatio *iudeis quidem scandalum*, cæteris autem *gnitibus stultitia* videretur. Verum ita Deo visum erat (quod dicitur *vers.* 19.) *perdere sapientium sapientiam, & prædicamentum intelligentiam conjungere*, ac rejicere, ne eorum ipso gloriaretur ulla caro (infra *vers.* 29.) Non denit igitur, nec consilio Dei congruebat, prædicationem istam fieri in sapientia carnali, quæ istam sapientiam carnalem per doctrinam crucis abolebat, ac rejiciebat. aliàs vice versa ista carnalis sapientia doctrinam crucis aboleuisset, & euacuisset.

Observandum autem est, quia omnis ista in exitus schismatibus Corinthiorum culpa, quam hoc loco reprehendit Apostolus, ex vitio superbiæ, & arrogantia proficiebat, quod unus pro alio inflari se contra alium, ut exprimitur infra *Cap.* 14. 6. quod carnalis sapientiæ, & scientiæ, quæ inflat, proprium est; Ideo Apostolum ostendere prædicationem suam apud Corinthios, sicuti & vocationem Corinthiorum, ejusmodi fuisse, in qua locustis superbiæ, & inflationi nullus esset. Quia & prædicatio sapientiæ humane, quæ inflare solet, expertus esset, nec ullo pomposæ eloquentiæ fucio colorata, aut ornata, & exculata; & vocatio crucis contemptui, imbecillitati, & persecutioni subiecta, atque obnoxia.

Quod autem prædicatio esset sapientiæ humane

experts, ostendit *vers.* 18., quia ii qui *perierunt* (hoc est, totus pene mundus) *eam pro stultitia* habent: quamvis nobis ad salutem vocatus, sit *potentia Dei*; hoc est, quamvis Deus mirificam potentiam suam ostendat in saluandis nobis per ejusmodi media, quæ etiam iis, qui sapientiores in mundo videntur, à salute alienissima videntur, ideoque istorum mediocri prædicationem pro stultitia habeant.

*vers.* 19. Consilium Dei ostendit in abolenda, & rejicienda sapientia humana, puta in Ecclesia sua, ita ut verba *vers.* 20., *Ubi sapiens, ubi scriba?* possint referri ad ea, quæ dicit infra *vers.* 26., quod in Ecclesia non multi essent sapientes secundum carnem, potentes, nobiles. Nec enim novum est in Sacra Scriptura, ut plane non esse dicantur ii, qui admodum pauci, & rari sunt. quemadmodum de iustis, intelligentibus, & quærentibus Deum, *Rom.* 11. 10, 11. dicitur. quemadmodum & intra *vers.* 28. isti ipsi qui sunt in Ecclesia, una cum tota sorte Ecclesiæ *non sunt, ea quæ non sunt*, dicuntur, respectu *potentis* in mundo, ubi erant frequentes *potentes, doctores, virgines*, hoc est sapientes, potentes, nobiles.

*vers.* 20. *Humana, insana*, stultum fecit, hoc est, pro stulta judicavit, aut etiam procuravit, ut in ipso tandem eventu stulta ab omnibus reperiretur, & judicaretur sapientia huius mundi.

*vers.* 21. Rationem reddit, cur Deus rejecerit sapientiam huius mundi, quia in sapientia Dei non *cognovit mundus per sapientiam Deum*. Per sapientiam Dei hoc loco intelligi videtur illud *græcis & iudeis, notum Dei Rom.* 1. 19. hoc est, semina illius notitiæ Dei, quæ inseverat Deus pectoribus hominum, per rationem rectam ex divinis creationis operibus æternam Dei potentiam, & divinitatem colligentem. Quia igitur per nudum rectæ rationis ulum (quem hoc loco absolute sapientiam, quia est via ad sapientiam vocat) homines non cognoverunt Deum (sua quidem culpa ut *Rom.* 1. demonstravit Apostolus) placuit Deo per stultitiam prædicationis, hoc est, ejusmodi prædicationem, quæ mundo, quamvis immerito (ut mox ostendetur) stulta visa est, *salvare credentes*. Notandum autem est, nudo usui rationis hoc loco fidem ita opponi, ut non obscure indicetur, absque fidei interuentu prædicationem crucis, hoc est, Religionis Christianæ, non posse nisi stultam videri. Nisi enim quis credat firmiter Jesum illum crucifixum esse resuscitatum, & glorificatum, idque ideo, ut omnes, qui credunt in eum, resuscitentur & ipsi, & gloriose vitæ participes fiant, stultum vidari necesse est, subire, ac suscipere statum afflictionibus crucis obnoxium.

*vers.* 21. Ostendit cur (quamvis immerito) prædicatio crucis pro stulta, & rejectanea habita fuerit, quia & *Judei signum poscebant, & Græci sapientiam querebant*. Neutris autem prædicatio crucis satisfecit. Quamvis enim quod ad Judæos attinet, prædicatio resuscitationis, & glorificationis Christi esset miraculum omnium potissimum, unde etiam à Spiritu Sancto signum Jonæ Prophætæ dicitur; tamen Judæi non ejusmodi signum poscebant, in quo fidei locus aliquis esset, sed tale quale toti populo in eductione ejus ex Ægypto publicè exhibitum erat: aut etiam quæ Achabi tempore Ihas in conspectu totius populi exhibuit, in quo nullus erat fidei locus. Græci autem sapientiam quidem querebant, sed apparentem, non veram, hoc est, palato suo sapientem, & accommodatam: nempe humanam, & usu quidem rationis subnixam, sed vanitatis, ostentationis & superbiæ factam, ac feracem. Ideo prædicatio crucis Judæis quidem scandalum fuit. Maledictus enim habebatur apud eos, ejusmodi supplicio affectus. Gentibus autem stultitia



vifa est. Solis autem credentibus, qui hic *vocati* dicuntur, Dei potentia, & Dei sapientia hæc prædicatio extrit. Unde apparet, cur Dei sapientia vera sit sapientia; illam, quæ huic opponitur, sapientiam apparentem, & longe insipientiorem deprehendi. Id vero quod a Deo proficiscitur, quamvis stultum videatur (*μωρος ὁ θεὸς* *vers.* 25.) omni humana sapientia longe sapientius esse: quemadmodum idem, quamvis infirmum videatur, omni humana potentia potentius esse.

Notanda vero hic est inter *vers.* 23. & 24. antithesis, quia *vers.* 23. crucem Christi *Judei* quidem scandalum, *Grecis autem stultum* esse dixerat; eandem *vers.* 24., vocatis ex utroque gentis generis, & potentium Dei & sapientiam Dei esse. *Judei* enim ostendebantur quadam infirmitatis cruci subiectæ, *Greci* vero stultitæ, per insipientiam ad felicitatem vadentis, specie; cum tamen & *vers.* 25. *μωρος ὁ θεὸς*, hoc est, consilium, & actio Dei circa crucem Christi, quam homines (stulti ipsi) pro stulta habebant, plena esset sapientia, & humanā præsentia sapientia longè sapientior: & *οὐ σοφὸν ὁ θεὸς*, id est, consilium, & actio Dei, homines per vilitatem, & infirmitatem ad gloriam, & veram, stabilemque felicitatem vocantis, esset plena potentia, & omni humana vi potentior. Idque *vers.* 26., posito ob oculos vocationis Christianorum exemplo, confirmat, quod in Ecclesia tunc non multi fuerant sapientes secundum carnem, hoc est, eruditi: non multi potentes, non multi natalibus illustres. adeo ut cæcus ille Christianorum, per denominationem à potiori rudis, infirmus, ignobilis: & respectu mundanæ eruditionis, potentia, nobilitatis, quasi nihil videri posset. Sed tamen Deus ipsum elegit, ut pudesceret mundi huius sapientes, potentes, nobiles, & qui magni fiebant. Eo consilio, quod clare *vers.* 29. pronuntiat: *Ne ulla caro coram ipso gloriari possit*, hoc est, ne homines suo ingenio, & sapientia, suisque viribus quicquam tribuerent, atque sic in superbiam efferrentur: sed quicquid esset in iis, quo gaudere, & gloriari possent, id totum, quantumcunque est, Deo acceptum ferrent. Id enim est, quod *vers.* ultimo dicit. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Hinc Dominus, *Matth.* xi. 25., postquam idem consilium Dei commemorasset, ex omnibus virtutibus quas à se dicendas proponere voluit, unam humilitatem, & modestiam elegit, tanquam huic fini, & consilio Dei, quod in ratione vocationis hominum ad Evangelium cernitur, maxime consentaneam. Merito igitur & hoc loco Apostolus consilium istud Dei, ad hominum superbiam refranandam commemorat, quia Corinthiis donis, & gratia Dei infari, & tanquam jam nimium saturati, altum sapere, & ad minus contentiones descendere ceperant. vide infra *Cap.* iv. 7. 8. Ideo *vers.* 30. ostendit, soli Deo, ejusque Christo tribuendum quicquid in nobis esset, in quo nobis placere, & quo gaudere, & gloriari possumus. qualis est imprimis divina sapientia (huius ævi sapientibus, & intelligentibus *Matth.* xi. abscondita) iustificatio, seu remissio peccatorum, sanctificatio, seu vitæ sanctimoniam, sine qua, ut Deum videre, ita eam assequi absque Deo duce, nemo potest. Denique redemptio, ejusque spes certa, & indubitata, quæ à Deo per manus Christi speranda est.

Notandum autem hic, Deum in isto consilio suo sapientes, & eruditos huius ævi, item potentes, & nobiles, aut divites, non penitus exclusisse, quamvis Evangelium pauperibus prædicatum sit. *Matth.* xi. *vers.* 5. & 6. adeo ut pauci essent, ex ditioribus, & nobilioribus, qui ea re non scandalizarentur (essent tamen aliqui, ique beati ideo di-

ci *vers.* 6.) quos & hic (tamen non multos) in Ecclesia fuisse Paulus facit.

## CAPUT II.

**Q**uia schismatum, & contentioem inter Corinthios causa esset infatio, & superbia eorum, ex vana sapientia opinione orta, duplici ratione in præcedenti capite vitium hoc oppugnavit Apostolus. Primum, ostendens non esse quod sapientia opinione tumeant, atque efferantur ii, quibus doctrina prædicata est vanæ illi, & arroganti sapientie mundi contraria, hoc est, doctrina crucis. Secundum, Multo minus ii, qui ad humilem vocationem vocati sunt, in qua ambitioni campus non pateret, & quam Deus ad refranandam hominum iactantiam, atque superbiam elegisset.

Nunc tertiam rationem affert, ductam ex modo prædicationis suæ, qui erat plenus omnis modestia, & humilitatis, atque ab omni superbia, & ambitione alienus. Primum enim non præ se ferebat Apostolus ullam sublimioris scientiæ significationem, quamvis annuntiat doctrinam divinitus haustam, quam testimonium Dei appellat *vers.* 1.: nec tradebat ulla abstrusa, & curiosa dogmata; sed ea tantum, quæ erant ad religionem Christi necessaria, & omnibus obvia, quæque tantum circa imitationem Christi, per crucem ad gloriam vadentis, versabantur: (*vers.* 2.) tanquam nihil sciret supra aliorum captum, & supra id, quod omnibus inculcabat. Deinde (*vers.* 3.) in prædicatione sua modestè, prudenter, ac circumspèctè se gerebat, nulla virium suarum fiducia clatus, aut omnis lapsus securus; sed qui tanquam esset infirmus, metueret, & sedulo caveret, ne qua in re extrâ officii sui metas exorbitaret. quod per timorem, ac tremorem exprimit, qui affectus comitari amant eos, qui ex infirmitatis conscientia viribus suis non multum tribuunt. quales debent esse omnes Christiani in salutis suæ negotio. quod officium, ac præceptum aliibi quoque omnibus inculcat. Tertiò, quod prædicatio ejus esset sine omni humanæ eloquentiæ furore, & colore. quali plerumque utuntur ii, qui persuadere aliquid populo conantur (*vers.* 4.) idque ideo, ne fructus prædicationis istius, hoc est, fides fidelium, sapientia, aut facundia humanæ; sed efficacie spiritus tribueretur. Ubi quia sapientia humanæ opponit (*vers.* 5.) potentiam Dei, ne quis existimaret, prædicationem hanc esse omnis sapientia expertem, subiungit *vers.* 6. prædicatam à se, & prædicari sapientiam, & quidem perfectam, sed tantum perfectam & spirituales, qui soli ejus essent capaces; quippe cum ea non esset ævi huius, neque Principum ævi huius, caducorum, & ad breve tempus florentium (*καταργουμένων*) verum ab iis esse absconditam (*Matth.* xi. *ἀποκρυφισμένη*).

*vers.* 7. *ὅτι ὁ θεὸς ὁ θεὸς ἐν τῷ αἰῶνι οὐ δίδωσιν ἴσιν.* Quam præfinitur Deus ante secula in gloriam nostram. Occultum illud fuisse necesse est, quod in consilio, & proposito Dei latebat, antequam per prædicationem Evangelii divulgaretur: sed & post prædicationem Evangelii occultum, & absconditum respectu eorum fuit, qui sua culpa à prædicatione ista exclusi sunt. Promissum vitæ æternæ, & immortalitatis intelligit, cuius doctrina, & circa eam occupata, sapientia perfecta, vanæ caducorum hominum sapientia opponitur.

*vers.* 8. *Quam nemo cognovit.* Videtur ad *δὲ* gloriam, non ad sapientiam referendum. Primum, quia congruè illi eam gloriam non cognovisse dicuntur, qui Dominum istius gloriæ interfecerunt.

runt *vers. 8.* Secundo, quia *vers. 9.* hominibus plane incognita dicuntur ea quæ eis diligentibus se præparavit, quæ verba ad *discipulos, gloriam* totius, quam ad Sapientiam *esophi* pertinent. Tangitur autem hoc loco causa, eo quod non modo Principes, sed reliqui etiam homines huius ævi, gloriam à Deo præparatam diligentibus eum non cognoverint, aut etiam cognoscere non potuerint. Cum enim vulgo apud homines nihil esse dicatur in intellectu, quod non prius fuerit in sensu; non mirum est abique ope cælesti capere non posse homines imaginem ejus felicitatis, quam Deus præparavit diligentibus sese, quia *non oculis non vidit, non non audierunt, ideoque* per istum intellectus nostri janus non præterivit ad mentem nostram digna tanto bono species. Opem Spiritus Sancti intelligo, quod donum, sane quam pretiosum, his tantum Deus promittit, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum vivunt. Eam vero spiritus viam ingredi omnibus quidem Deus integrum esse voluit: sed ob difficultates ejus, & salebras, non omnes eam ingredi; pauciores vero in ea (peritas boni operis pascuntur) perseverare volunt. Eo fit, ut huius ævi homines, quamdiu tales manent, pretium donorum & promissorum Dei æstimare, imo arano concipere nequeant. Sed ope cælesti, & spiritu Dei opus est, ut aliquis in hæc secreta Dei penetret. quemadmodum enim secreta hominis nemo novit, nisi spiritus hominis; ita secreta Dei, nemo nemo novit, nisi spiritus Dei, id est, nemo, nisi spiritu Dei præditi, penetrare possent in abdita voluntatis, sapientiæ, bonitatis, potentie Dei arcana. Nor igitur *vers. 12.* non spiritum mundi acceptimus, sed spiritum Dei, ut possimus æstimare pretium promissorum, qui donorum Dei (ubi tacite terrena illum, & carnalia sapientem mundi Spiritum, quo præditi secundum carnem vivere solent; opponit cælesti, & divinali quæque sapientiæ spiritui Dei, quem nemo accipere potest, nisi secundum Spiritum vivat, & quem quamdiu quisquam habuerit, non nisi secundum eum vivere potest) Ideo *vers. 11.* ea quæ ad veram illam, & perfectam sapientiam pertinent, loquimur, non in arte excoGITATIS, & humana eruditione comptis, & exculitis, sed ex infusitum Spiritus Sancti profluentibus sermonibus; *Spiritualibus Spiritualia accommodantes.* Nec enim illi, quibus prædicabat Apostolus carnales, aut psychici; sed spirituales esse debebant. ideo sermo quoque ejus spiritualibus hominibus, quos supra *vers. 6.* *videtur* perfectos vocavit, accommodatus esse debuit. Quamvis, ut infra ostendit, initio prædicationis non esses integrum Apostolo, Corinthios solido Spiritualis doctrinæ cibo pascere, qui, quod essent imbecilles, & nondum Spirituales, vix lactis capaces fuerunt. Atque hic ex occasione, & obiter differrentiam inter carnales vel psychicos, & Spirituales homines, in percipienda prædicatione Apostolica ostendit: quæ in eo est, quod spiritualium illam prædicationem Apostolicam non percipient homines carnales. quia ipsi (licet falso) stulta videntur, nec possunt Spiritualia percipere, que non nisi spiritaliter judicantur. Spirituales autem percipiunt, quia sensum spiritualium, & celliorem intelligendi vim habent, quæ supra cæteros ita attollunt, ut ipsi quidem in eis, infra se positos, despiciere, ac penetrare possint, sed illorum mentem, supra caput carnalium eleveant, ceteri capere nequeant. Quorum in numero seipsum hoc loco (peculiariter, aut certe principaliter) ponit Apostolus, quia mentem, Christi alio inaccessam, & insensibilem, vox peculiaribus revelationibus, satis superque percepit, eamque plenè possideat.

## CAPUT III.

Quia rixæ, atque discordiæ inter Corinthios non modo ex superbia, & arrogantia ipsorum, sed etiam ex inanitione, ac depreffione autoritatis Pauli, qui ipse in Christo generat, ortæ fuerunt, & per eadem causam fovebantur: ideo arrogantiam ipsorum terrensque Apostolus, una, eademque opera tacite occurrit objectionibus, quibus auctoritas eius convelli poterat. Cum enim superiori capite in tertia ratione sua, qua superbiam eorum oppugnabat, quæ erat ducta ex modo prædicationis suæ, ab omni superbia alieno, ostendisset sese ipse abstulisse, & sublimia dogmata non tradidisse (Cap. 11. 2.) præcipue vero dogmata, in speciem humane sapientiæ subornata, & eloquentia exulta (ut potentia, & bonitati solius Dei, non autem humane sciendiæ donum fidei acceptum ferretur: imo vero ne ipsa quidem veræ, ac divinæ sapientiæ altiora mysteria, nisi forte perfectionibus (*vers. 6. & 12.*) & spiritualibus revelata; nunc aperte causam ostendit, ob quam hoc postremum non fecerit quia nimirum illius perfectionis, & altioris sapientiæ capaces nondum fuerint, utpote carnales, & instantes in Christo. quod ostendit manifesto argumento, quia ne nunc quidem carnales esse desierint, cum inter ipsos sit, invidia, contentio, & dissidia. In quo singulare Apostoli artificium elucet, quod una, eademque opera, duo simul effecerit, & affectus fuerit. Primum ut Corinthiorum superbia retunderetur, palam offensa eorum nuditate. Deinde ut eæ rationes tacite resisterentur, quæ eos induxerant, ut Apostoli auctoritatem minoris æstimarent; quod (videlicet) aliquis forte alius post cum sublimiora aliqua fidei mysteria inter eos tradidisset, quæ Apostolus non tradiderat. Ostendit igitur sufficientem, & iustam causam, cur ipse id facere non debuerit, nec tamen ideo auctoritas ejus minoris æstimanda sit.

*Vers. 2.* Elementa prædicationis Evangelicæ vocat *zela Lac:* & opponit *βρωμα* cibo solido, hoc est, mysteriis reconditionibus hujus religionis. Ergo initio prædicationis Corinthios hujus cibi solidi nondum capaces fuisse, imo ne nunc quidem esse, quia sint carnales. (manifesta vero carnis opera ostendit, *Zelum* (puta amarum de quo Jacobus) *contentiones & dissidia.* Carnales vero esse, quia secundum carnem ambulant, quod hoc loco exprimit per voces *Secundum hominem ambulare.* Quemadmodum enim inter homines carnales regnant ambitiosæ contentiones, quæ in noxias, & exitiosas factiones degenerant, quibus inter se mundani homines collidi solent: ita inter illos exortas sectas, quibus sub nomine Pauli, aut Apollonis, aut alicuius forte, ex medio eorum, homuncionis (ut Cap. 14. 6. sese explicat) alter adversus alterum invicem factiosè intumescant. Quod ipsorum vitium, eisque causas, hoc loco stirpitur erueri contendit. Commemorat autem, & resellit hoc loco primam hujus vitii causam, quod nimis plūs illis hominibus, quorum nominibus ad factiones abutuntur, tribuant *vers. 5.*, alteram, quod eos inter se dissidere, atque sibi opponi posse putent. *vers. 8.* Utramque toto isto capite, & sequentis initio resellit.

Primum igitur neque Paulum, neque Apollonem, multo autem minus quencumque alium tanti fieri debere à Corinthiis, ostendit, ut ejus nomine, tanquam Patris, & Magistrum, aut suæ sectæ ducis (*Matth. 23. 11.*) *esse*, aut intumescere debeant. Primo, qui illi sunt (*vers. 8.*) tantum ministri,

per quos crediderant, hoc est, causæ minus principales, & instrumentales Dei in salute eorum procuranda: vel ut intra, *Cap. iv. 1. at, Servi Christi, & promiscua mysteriorum Dei, qui à Deo in ministerio suo plane dependant, operantes singuli secundum mensuram donorum, quæ singulis pro arbitrio Dei dispensantur. Non potest igitur sine injuria Dei, Christusque, id ipsis tribui, quod tantum Deo, Christoque debetur. Secundum, quia ne isti quidem omnes ministri (præcipuè verò extrà principaliter sic dictos Apostolos) eas donorum affluentia à Deo cumulati sunt, ut periculum non sit, ne quis eorum (prout infra ostendit,) iacto religionis auro, seu gemme, fundamento, lignæ, aut stamineas casas superstruat. Sed singulis tantum datum est, quantum Deus voluit. Solus igitur Deus Pater lunumum, à quo omne bonum perfectum cælitus descendit, Pater voster, solus Christus Magister, Dux, & salutis nostræ censendus est. Nullus alterius auctoritati fidendum, & innitendum est. Quemadmodum enim lata plantarum luxuries, non tam plantantis, aut irrigantis hortulani operæ, atque industriæ, quam cæli insipientiæ, ac Dei, creatas à se naturas iuventis, potentia, tribuenda est: ita multo magis florens Ecclesiæ status non ministrorum eius operæ, sed magis caluit demissæ opis, ac benedictionis beneficio acceptus ferendus est.*

Deinde Paulum, Apollonem & omnes reliquos, qui ad plantandam tunc, aut irrigandam Ecclesiam operas suas contulerant; unum, & idem esse ostendit. Non posse igitur ita inter se opponi eorum auctoritates, ut pro aliquo eorum unus contra alterum intumescere debeat, aut ea occasione schismata aliqua excitare. Esse vero eos unum, probat; primum quia in prædicando Evangelio unius Domini negotium agunt, sperantes singuli ab eo mercedem pro modo operæ præstitæ. Non possunt igitur, aut suum, aut alienum, (quod cum Domini sui emolumento pugnet) negotium agere, atque ita secum pugnare, & committi *vers. 8. Deinde, quia unius Dei sunt cooperarii in Ecclesia plantanda, irriganda, ædificanda. Ecclesia vero apte dici potest tam *ædificatio (aurum)* quam ædificium Dei.*

Hic iterum artificium Apostoli observandum, quod quamquam nimiam auctoritatem suam, sicuti & cæterorum omnium convellere, ac subruere voluerit apud Corinthios; tamen in decernendo quid iis tribuendum sit, qui donis Dei in ædificanda Corinthiorum Ecclesia usi sunt, non parum inter se, & cæteros discriminis esse inquit. in quo non tam fortasse Apollonem, quam alios ex ipsis Corinthiis, quos inter, quia se iam saturatos, ac divites factos, & regnantes in cognitione Dei putabant; forte multi Magistri, (*Jacobi 3.*) exoriebantur, (quales erant illi resurrectionem subvertentes, contra quos, *Cap. xv.* disputat) perfringere Apostolum voluisse, id eo existimare par est, quia in eo sese ipse Apostolus explicat infra *Cap. iv. 6.*

Discrimen autem hoc statuit, quia ipse quidem, secundum gratiam sibi à Deo concessam, tam sapienter fundamentum doctrinæ religionis in ista Ecclesia jecerit, ut illud, tanquam omnis lapsus, & erroris expertus, nemo suo loco dimovere possit, hoc est, doctrinam illam de Jesu Christo, eoque crucifixo. (*Cap. 11. 2.*) At cæteri imprudentia labi, & errare poterint, inædificantes hujus fundamentum, alii quidem aurum, argentum, & gemmas, sed alii rursus, aut forte isti quoque ipsi, aliàs loco auri, ligna, calceum, & stramen. Vide *vers. 10. 11. 12.* Unde duo discimus. Primum. Apostolicæ auctoritati non esse conferendam existimationem aliorum, quan-

tumque donis præ cæteris emineant, quia Apostolis Deus peculiare Spiritus, falli nesci, donum contulerat ad jacienda firma, & quæ convelli non possent, fundamenta doctrinæ de Jesu Christo illo crucifixo. cæteris, qui fundamentis istis superstructuri erant sua dogmata, non esse concessam eandem gratiam pari modo, & mensura. Ideoque etiam si Apostoli privilegium infallibilitatis habuerint, non posse id derivari, & protendi ad posteris, & successores eorum.

Secundum. Non pugnare cum eo, quod Dominus promiserit discipulis, sese ipsis affuturum usque ad consummationem sæculi; statum hunc Ecclesiæ, in qua auro, & gemmis Apostolica doctrinæ fundamento superstruuntur straminea, & quæ cuncta (præter veritatem) depalcitentur a vi ignem, pati nequeant, dogmata. Quemadmodum enim, etiam inter ignaros veræ religionis, regnat tamen in mundo Deus, & regnante impietate, & morum corruptela, suis tamen adest, atque auxiliatur, & cuncta ad arbitrium suum disponit, & moderatur; ita etiam, regnantibus in Ecclesia, erroribus, præstis est suis, atque auxiliatur Christus, ne aut noxiis nimium abripiantur erroribus, aut ne ipsorum venenum ipsis noceat.

*Vers. 12.* Quemadmodum *vers. 10.* cum Apostolus se fundamentum ædificii potuisse, tanquam sapientem architectum prædicat, non de sanctitate, aut integritate vitæ suæ loquitur, sed de doctrinâ religionis, quam Ecclesiæ tradebat; ita cum alios sibi opponit, huic fundamento aurum, & ligna, &c. superstruentes, non de vitâ, aut moribus eorum; sed dogmatibus loquitur, quæ huic jacto jam doctrinæ Apostolicæ fundamento de suo adiciebant, & adniscabant, ac tradebant Ecclesiæ. Quia vero ipsum ab Apostolis jactum fundamentum, hoc est, doctrinâ de Jesu Christo, apte dici potest aurum, & gemmæ, propter pretium sui, & durabilitatem; ideo per verba aurum, argentum, gemmas, dogmata intelligit, jacto isti fundamento consentanea, hoc est, certissima veritas, & quæ temporis, atque ævi dentes non timeant. Per ligna autem, stramen, doctrinas intelligit anomalas, & cum fundamento Apostolico, in sacris literis expresso, male coherentes, dogmata vilia, & caduca, & quæ ipsa ætas destruet. qualia sunt, quæ non veritate, nec rationibus, menti notitiâ Sacræ Scripturæ illustratæ, consentaneis, nec Sacræ Scripturæ auctoritate; sed humanâ potentia, factione, conspiratione, fluxu tibicinibus nituntur.

*Vers. 13.* Ostendit, quamvis quedam istorum dogmatum occultè in Ecclesiam subreperet, aut, ut Judæ voce utamur, subintrare debuissent; tamen ea in tempore revelanda. *Dies enim manifestabit.* Quamvis hoc possit non ineptè intelligi, & explicari de ultima judicii die, quæ illustrabit occulta tenebrarum, & revelabit consilia hominum. de qua, nisi fallor, infra *Cap. xv. 5.* loquitur, quæ dies magna, & ultima dicitur, sæpe etiam dies Domini. licet per diem Domini non semper ultima dies intelligatur, sed frequenter tempus notabilis alicujus beneficii, aut supplicii Dei, seu dies, quam fecit Dominus, ut in ea, aut lætentur, aut lugeant homines. quod idem de adventu quoque Domini dici potest.

Tamen hoc loco vox *Dies*, longe aptius explicari potest, de illa temporis natura, & efficacia, per quam veritatis pater, ac veritas ejus filia dicitur. Dies enim diem docet, & quemadmodum cætera caduca, & mortalia; ita præcipue erronea, & falsa dogmata tempus ipsum, tanquam ignis, aboler; quæ raro ævum ferre possunt; atque ut aliquando longæva videantur; tamen veritatis vim invictam, & fatalem, ac funestam sibi lucem non evadent;

evadent; quin ea tandem delectat, & extirpat

*Annorum series, & fuga temporum.*

Apte autem hæc natura temporis igni comparatur, quia, more ignis, omnia consumit, ac devorat, præter ea, quæ falsi, aut vitii alicuius mixturæ, ac scorix expertia sunt. Præterea, quia supra pretiosis, quaque ignem non timent, rebus, ligna, fenum, & stramen, præcipua ignis alimenta, admiscuerat; congruè admodum ignis mentionem inferit, ac diem istam in igne revelari docuit, qui exploraturus sit an omnia ista, quæ aut specie venduntur, ac splendent, sint aurum.

*Vers. 14.* Explorationis hujus, quæ sit per ignem, diversos effectus, pro ratione diversorum operum, quæ per istum ignem explorantur, proponit. Ex iis enim dogmatibus, quæ super primumgenia Apostolorum doctrinæ fundamentum superstructa sunt, alia perenniter mansura, & ignis, de quo loquitur, explorationi superfutura: alia vero combustum iri ostendit. Et eorum quidem dogmatum, quæ, quia fundamento congrua, & veritati consentanea sunt, salva permanent; auctores, & introductores, mercedem accepturos: contra eorum, quæ comburentur, auctores; maximum damnum perperissuros: etiam si forte ipsi aliqui salvandi, nec in æternum perituri sint.

Addit autem *vers. 16. & 17.* rationem, cur istis sanctimonia vitæ, per quam salvandi sunt, non sit propterea ad effugiendam penam introducere in Ecclesiam falsæ doctrinæ. Quia, inquit, rei omnium pretiosissimæ, hoc est, templo Dei diemum inferunt, ideo digri sunt, qui vicillim à Deo maximo damno multentur. probat autem Ecclesiam Dei esse templum Dei, quia Spiritus Dei habitat in ea: qui cum sit Sanctus, templum quoque ab ipso sanctificatum sanctum esse necesse est: cuius injuria, & jactura Deo cordi non esse non potest; ita ut auctores ejus impune evadere non sinat. Notandum autem est hoc loco verba *Corrumper hunc Deus*, ad eum quoque posse protendi, qui salvabitur quidem, sed tanquam per ignem. Nec enim contemnendum est istud supplicii genus, quod *phlegma* hoc loco Spiritus Sanctus vocat. quemadmodum in rebus humanis maxima pœna, atque calamitas videtur, si quis, incendio anillis possessionibus omnibus, ægrè nudus tanquam ex naufragio evadat. Quæ quidem Apostolus differit, ut istos Doctores Ecclesiæ, qui aliquid novi doctrinæ Apostolicæ superaddunt, non modo premii spe, sed etiam pœnæ metu excitulet, ad maximam vigilantiam, & modestiam, ne altum sapiant, sed timeant sibi, quod supra dicit, *quisque autem videat, quomodo inedificet*. Huc enim pertinet monitum Jacobi Cap. *ixx.* Ne multi didascali, Doctores, fieri, scientes quod magis judicium accipientur. In multis enim labitur omnes &c. quod præcipue ad istos Doctores pertinet, quæ novi aliquid in Ecclesiam introducunt, frecti humanæ sapientiæ fiducia. quæ via, ut lubrica est, & lapsu prona; ita longe maximas pœnas labentibus asserre potest, si destruendo Ecclesiam Dei, contendant ut illos vicillim Deus destruat.

*Vers. 18.* Ideo admonet *vers. 18.* Apostolus universos, nequis humanæ sapientiæ fiducia seipsum circumveniat. In eo enim est maxima deceptio, quod homines videntes ævi hujus sapientiam assecutos esse; plura audeant quam par sit: nec animadvertant sibi potiore sapientiæ par-

tem, hoc est, Dei sapientiam deesse, quæ divina sapientia tanto est humanâ præstantior, atque perfectior: quanto ars perfectiâ, & enibus numeris absoluta, præstantior est rudimentis suis. Quemadmodum enim iis, qui primus duntaxat artus rudimentis initiati, artem tamen exercent, si ad artis perfectiorem, & fastigium asperunt, multa deducenda sunt, quæ prave ducunt; ita istis, qui humana sapientia imbuti sunt, si ad divinæ sapientiæ culmen contendunt, multa deducenda, multa abijcienda sunt, in quibus tamen terrenæ ipsorum sapientiæ vis, & species præcipua consistere videbatur. Quale est supercilium, & doctrinæ suæ fiducia, & prompta, atque expedita, res in disquisitionem venientes decidendi, audacia. Ita ut, qui sibi, & aliis paulo ante Doctores, & Magistri aliorum videbantur; ad discipulorum statum redeant: quique alios erudire solebant, & in multis poterant, ipsi ab aliis discere, atque erudiri sustineant. Hoc enim est ex *Sapiente ævi hujus, stultum effici, ut fias vere Sapiens. vers. 18.*

*Vers. 19.* Rationem ejus rei subdit, quia sapientia mundi hujus, stultitia apud Deum est. Non ideo veritatis cujuscunque cognitionem, quæ non exigua sapientiæ pars est, hoc loco stultitiam apud Deum dici; sed quia eruditionis humanæ ejusmodi satum est, ut vitio, & culpa hominum ad errorem, & lapsum admodum proclivum, plerumque in doctrinas, ac dogmata hominum, sapientiam profectum, plurimi & maximi errores irreperant; merito Spiritus Sanctus ait, ejusmodi sapientiam, quamvis apud homines sapientia videatur, ac censetur, apud Deum tamen, qui res cunctas pretiis suis æstimat, stultitiam esse: quia revera stultitia sit, non modo veritati, sed ipsi rectæ, & sanæ rationi adversa. qualia tunc erant pleraque omnia Philosophorum, sed præcipue Platoniceorum, qui præ cæteris florebat, dogmata.

Hæc verba ita intelligenda, inde adducor ut credam, quia subijcit rationem, cur ista mundana sapientia apud Deum stultitia sit, (*ὁ θεὸς οὐκ ἐστὶν ὡς οἱ σοφισταὶ ἀνθρώπων*) Capiens sapientiam in versutia ipsorum. quæ verba denotant homines, mundana ista sapientia præditos, captos, hoc est, deceptos, & illaqueatos esse, variis erroribus à Deo hoc est, Dei permisso, & quodammodo nutu, permisso, qui in viis suis eas posuit insidias, quas probi, & candidi homines facile evitaret, perversi autem, & versuti in eas facile incidere possint. præterea qui in ipsis hominum delictis paratas, & præsentissimas eorum pœnas latere, ac præfisse voluit. In *versutia ipsorum*, hoc est, propter præsentissimam eorum culpam. Panurgia enim non nisi vitiosam versutiam significare potest, quæ cum mendacio, aut deceptione hominum conjuncta sit, qualis fuit Pythagoræ, qui, ut ejus apud discipulos auctoritas major esset, sibi aureum semur esse, & alia multa, credulitati suorum illudens, contraxit. Ita multi alii, dum vanam apud homines gloriam, & existimationem venantur, abstrusa, & à vulgi capto remota dogmata tradidere. sed dum in sublime nutrium ambitiosis ingeniis evolare contendunt, leari modo præcipites in absurdum, & ab omni ratione abhorrentes errores decidere, quod in Platoniceorum dogmatibus, tam olim, quam hodie accidit. Justo enim Dei judicio omnibus, studio sapientiæ ad ambitionem abutentibus, præsto est supplicium, quod in eulmodi errores incidunt, quorum absurditas nuditatem, ineptiam, & stultitiam hominum ambiciosorum omnibus conspiciunt reddit. Quod si hodie, post lumen Evangelii in orbem

orbem ingressum, Philosophia tot falsis opinionibus infecta est, ut qui ejus studio immerguntur, nisi sibi caveant, dumidio stultiores evadant, quam fuerit, cum ad illud accesserant; quid dicemus de illis ignorantiae seculis?

Atque hinc supra dixit, non defuisse, aut certe non defore, qui super pretiosis Apostolorum fundamenta lignum, sænum & stramea superstruant. Quæ verba errores, & falsa dogmata significant, hausta primitus, non è purissimis Spiritus Sancti fontibus, sed ex lutulentis humanæ sapientiæ lacunis. Quæ non ideo apud Deum stulticia dicitur, quod si qua in ea sit veritatis cognitio, à Spiritu Sancto damnetur; sed quia plerumque multis erroribus repleta, & inquinata esse solet, & illis præcipue temporibus fuerit. De erronea igitur, non de vera scientia, & sapientia Apostolus loquitur, qualis est, quæ iustum ævum & probationis ignem terre non potest. Nam quæ sunt æternæ veritatis dogmata, illis metuenda non est,

— Innumerabilis  
Annorum series, & jugis temporum.

Fit quod in re ipsa verum est, & in quo nullus error, nulla humana hallucinatio intervenit, tam apud homines, quam apud Deum verum est. Et si quid germane ac genuinæ veritatis deprehenditur inter homines, illud non apud illos tantum, sed apud ipsum Deum quoque verum est scientia, & si quis illa legitime utatur, vera quoque sapientia. Una enim est tam apud Deum, quam apud homines veritas, nisi quod multis mortalibus falsum veri specie imponit, & multi errores pro sapientia venditantur, qui prout in re ipsa, ita apud Deum suo merito stulticia sunt. Hinc in loco posterius citato vers. 20. *Nosse sapientiam*, (hoc est, qui pro talibus vulgo habentur) *cogitationes Dei dicitur, quod tamen finit*. Novit enim Deus *quædæmodum*, non modo quantum mentes mortalium à veritate aberrare; sed quam interdum ipsa quoque veritate ad inania abuti soleant, quod in Philosophis præcipue, & qui apud homines sapientissimi habentur, deprehenditur.

Unde concludit vers. 21. *Idcirco*. Itaque nemo in humana auctoritate fiduciam ponat, aut ei sese addeat, vel ea glorietur, tanquam infallibili, & erroris experte. Quod monitum ab eis præcipue pertinet, qui inter ipsos Corinthios, præter Apostolos, & Apostolicos viros, humanæ sapientiæ fiducia ceperant *quædam enim dicitur, sapere super id quod scriptum est*. vide Cap. iv. 6. Sed ad propositum Apostoli pertinebat doctrinam istam latius extendere, ut ad ipsos quoque Apostolos pertineret. Itaque eodem versu novam rationem subnectit, quæ vel ipsis Apostolis quadrare possit. *Omnia inquit vestra sunt*, hoc est, non decet Ecclesiam, quæ Christi unius sponsa est, eorum auctoritati serviliter, & obnoxie sese addicere, & gloriationem vocationis suæ ab iis petere, ac mutuari, qui in usum, & ministerium ejus à Deo destinati sunt, sive illi sint Apostoli, sive Apostolici viri, sive mundi hujus sapientes, aut alii quicunque mortales, è quibus salutare aliquam utilitatem Ecclesia capere possit, quos non minus usus Ecclesiæ inservire Deus voluit, quam cætera omnia in mundo, vitam, mortem, præsentia, futura. Atque hoc est, quod Christus, *Mat. xx.*, Apostolos, & eorum similes ministros, & servos aliorum, multoque magis Ecclesiæ vocet. Notandi autem sunt gradus excellentiæ, per quos ad Deum usque ipsum ascendit, ab inferioribus ad superiores vadendo: Ubi in infimo gradu, una cum cæteris rebus, quæ in

mundo usus Ecclesiæ inserviunt, ponit Apostolos, & Apostolicos viros. Paulo superius Ecclesiam tanquam sponfam Christi collocat, quæ quatenus Domini sui sponsa est, à ministris, & dispensatoribus ejusdem, non quidem re ipsa, sed tamen ratione distinguatur. Nam re ipsa, & ministri ipsi ejusdem sponsæ dignitate gaudent. Sed si dignitas, & excellentia eorum separatim ab Ecclesia, aut potius oppositè ad Ecclesiam spectetur, nihil aliud nisi (ut Cap. iv. 1. ait) *ministri Christi, & dispensatores mysteriorum Dei*. ministrum autem sponsæ Domini sui interiorem esse constat. Quoties igitur Apostoli tanquam ministri considerantur, toties ut inferiores Ecclesiæ, cui tanquam sponsæ Domini sui ministrant, considerantur. Unde firmum argumentum ducitur: Non convenire Ecclesiæ Christi, ut dignitatis suæ, & sponsi sui oblita, eorum sese potestati, vel auctoritati subiciat, quæ ut sponsi sui, ita sui quoque ministri sunt. Et quo firmiter argumentum nexum efficiat, à dignitate sponsæ ad ipsius sponsi dignitatem, & excellentiam, & ab eâ ad ipsius Dei Patris fastigium ascendit: ut planius ostenderet quomodo tertius ad quartum, secundus ad tertium; ita primum gradum habere sese ad secundum.

Notandum & illud, quod cum Cephas inter eos homines, in quibus nemo Christianorum gloriari debet, collocetur; Romanæ Ecclesiæ gloriatio plane exclusa sit. Nam & Cephas non pro principe, aut Domino, sed pro ministro Ecclesiæ censendus est, quippe qui una cum præcipuis Apostolis in inferiori, quam Ecclesia, gradu manifestissime collocetur.

#### CAPUT IV.

Quum in calce superioris capituli Apostolos, & Apostolicos viros (quantum ad fiduciam in eorum super alios sui similes auctoritate ponendam, & gloriationem adversus alios, hoc est, inflationem pro uno, contra alterum attinet, qui erat unicus schismatum, ut infra ait, in illa Ecclesia fomes) longe infra Ecclesiam, ejusque dignitatem, & excellentiam posuerat; ne hoc paradoxum, & absurdum cuipiam videri posset, pergit in auctoritate Apostolorum, & similium infra Ecclesiam deprimentem, & quasi tacite objectioni occurrat. Ait igitur vers. 1. nihil plus ipsis posse tribui, quam quod sint ministri & Oeconomi Christi in dispensanda mysteria Dei. Quæ laus, & prærogativa, quamvis sit maxima, tamen ad plenam auctoritatem ipsis conciliandam, est insufficiens, nisi sciatur utrum imposito sibi munere rite, & fideliter fungantur. Quod quia sciri, & humano judicio adjudicari non possit; ideo neminem ex ipsis Apostolis dari posse, qui tantum auctoritatis gradum in Ecclesia affectus sit, ut non excellentia ejus infra Ecclesiæ dignitatem, & excellentiam ponenda sit, aut ut in ejus nomine quisquam contra alios in Ecclesia gloriari possit.

Sciri autem rem hanc non posse, quia à Deo occulta sit, ut non modo ab aliis, qui corda hominum scrutari nequeunt, sed ne ab ipsis quidem, qui Apostolatu funguntur, facis sciri possit, quam bene, & fideliter suo munere fungantur. Censuram autem, & judicium humanum apte *adhibendis Apostolis, humanam diem vocat*, respectu eorum, quæ infra vocat *nequius & vicius abditæ tenebrarum*. Quemadmodum enim dies, & lux oborta, abditæ tenebrarum revelare solet; ita res occultas dijudicat Lux, quæ eas clare illustrare, hoc est, meas, quæ eas liquido inspi-

aspicere potest. Sed mens & lux humana, quam *huc dicitur* vocat, abditis aliorum cordium consiliis scrutandis, ac revelandis impar, & insufficientis est, quia adeo occulta esse solent, ut ne ab ipsis quidem hominibus, qui ea in cordibus suis concipiunt, plene, ac perfecte cognoscantur. quod in suo exemplo Apostolus ostendit *vers. 4.* Nullus, inquit, culpa *nostris* confusus sum, sed non in eo iustificatus sum, quia, qui me iudicat, Dominus est. Solus enim Deus est, cuius lux in tam abdita penetrare, tantam caliginem, ac tenebras luce sua dispellere, hoc est, revelare occulta cordium consilia possit. Merito igitur Apostolus iudicia hominum, in rebus captum eorum superantibus *vers. 3.* contemnit & pro minimo rejicit. Merito *vers. 5.* monet *nos* esse *non temporis iudicatum, sed domini, cuius est gloria*, quam praeferat ei non modo cognoscere potest, reddet unicuique laudem pro eius merito, hoc est, ut ad propositum Apostoli verba ista delectamus, ostendit, ac revelabit aliorum prae aliis excellentiam, atque praestantiam, quae ad auctoritatem, de qua queritur, superalios requiritur. Non est igitur ante tempus involandum in officium Dei, neque tribuendam hominibus eam auctoritatem & gloriam, quam ab ipso Deo expectare debent.

Unde patet, neque Apostoli temporibus fuisse, neque nunc tempus esse, ut alicui in Ecclesia, vel ex ipsis Apostolis, de quibus loquitur, eam auctoritatem tribuamus, quae caeteris in Ecclesia omnibus umbram facere debeat, aut in qua adversus alios merito gloriarī possimus. qualem Pontifici Petro, aut successori eius tribuunt: quia scire non possumus, utrum Petrus, & Successores eius, Apostolatus sui munere, melius quam alii omnes functi fuerint.

*Vers. 6.* Haec autem transfiguratio in me ipsum & Apolos. Ostendit his verbis, quodam ex iis, quae dicunt (non enim certe omnia) non tam ad se aut Apollonem, quam ad ipsos Corinthios pertinere: nec tam auctoritatem Apollonis, quam quorundam inter eos ipsos esse oppugnatam, atque depresso. Querendum autem hic occurrit, quidnam sit illud ex dictis, quod non tam Pauli, & Apollonis, quam Corinthiorum causā sit dictum.

Posset videri cupiam, verba haec tantum ad proxima referri, in quibus sese, atque Apollonem, imo & Cepham simul nominatum, nihil aliud esse asserunt, quam dispensatores mysteriorum Dei, in quibus id requiratur, ut probe, ac fideliter officio suo fungantur. quis vero eorum melius officio suo functus sit, atque inde maiori prae aliis excellentia gloriaeque; humano iudicio discerni, ac plane sciri nequeat, *antequam Dominus veniat, & illustret occulta tenebras*, & competentem cuique laudis & meritis gradum tribuat. Mea tamen sententia, aut ad omnia imprae dicta haec verba referenda sunt, aut (quod potissimum sentio) ad illa, in quibus Paulus sui tantum, & Apollonis mentionem fecit, & tamen ea verba admissit; quae ad Apollonem, sine diminutione auctoritatis eius, referri vix possunt: quamvis ea ita cause Apostolus protulerit, ut in iis nulla iusta offensionis causa Apolloni relinqueretur. vide supra Cap: *III. 4. 6. & 10. atque 11. 12. &c.* Ut vero posteriorem hanc explicationem eligam, inde adducor, quod nusquam alibi, sui tantum, atque Apollonis coniunctim mentionem fecit, quam supra eodem loco. Cap: *III. 4. usque ad 6. expressit*: tunc autem de Apollone locutus videri poterat ibidem tunc ad *vers. 16.* Cum enim dixisset sese *placuisse*, Apollonem vero irrigasse, subinfert, & si & Apollonem nihil esse. *vers. 7. & vers. 8.* aut Quamvis plantans, & irrigans unum sint; non

semper tamen aequaliter laborare, sed pro ratione, ac merito laboris mercedem relatuos. quod clarius explicat, dum ostendit, sese quidem in ponendo fundamento laboris sui portione rite defunctum, & proximo securum esse; sed reliquos superaedificantes huic fundamento periculi admonet, in loco primum parvam mercedem, aureo fundamento ligna, & stramen superaedificantes. Quia vero inter illos superaedificantes Apollonem quoque deprehendebatur, ne videretur Apollonem ipsum hac cautela notare, quesi pretiofo fundamento vix ad unum superaedificet, ait *vers. 12. Si quis huic fundamento, ligna, stramentum, guttae &c. superaedificet, erigique quis aut demolibilis &c.* significans inter eos, quos inter Apollonem censebatur, non de iis, qui pretiofo fundamento pretiosam structuram, superfluenter. Quo non contentus, nunc Apollonem ab omni suspitione obiecta ipsi huius culpe de inaedificatione super autem fundamentum straminee superstructionis liberat; & sese non illius causa ista locum asserit; sed ad Corinthiorum superbiam, & arrogantiam retundendam, qui cum huic periculo introducendae in Religionem Chastitatis eroneae doctrinae maxime obnoxii essent, (ut infra Cap: *xv.* videre est) nimia tamen fiducia scientiae rerum divinarum efferebantur.

Propter vos, ut in nobis discatis. Ostendit necessitatem, quamobrem tamen ea dixerit, quae non modo ad Apollonem, sed suam quoque auctoritatem diminuendam pertinere videri poterant (coniunctim enim sese, & Apollonem dixerat, Et se plantantem, & illum irrigantem nihil esse *vers. 7.*) Ut inquit vos in nobis, hoc est, in eo, quod de nobismet ipsis differimus, discatis non aliam sapere. Si enim de ipsis Apostolis, & Apostolicis viris ea dicta sunt, quae ad illos intra modestiae terminos continentos faciebant; multo magis Corinthiorum animi ad omnem modestiam componi debebant, qui cum tantis in Ecclesia viris, nullo modo comparari poterant.

Non super id quod scriptum est sapere. Voces, quod scriptum est, relecti videntur ad id, quod in eadem ista Epistola, de subiecta materia loquens Apostolus, scripsit, non autem ad alium aliquem veteris Fœderis, & antiquae Sacrae Scripturae locum. Quod praeceptum Apostolis quia possessionis aevi Ecclesiae neglexit, tot errorum colluviem in Ecclesias introductam videmus.

*Vers. 7.* Corinthios ipsos alloquitur, dehortans, ne plus quam par sit de se sentiant. Primo, quia suorum donorum non sint idonei, & competentes aestimatores, ac iudices, quod *vers. 5.* soli Deo, competere asseruerat: ita ut possit fieri, quod vana opinione decipiant, quasi aliquid habeant, cum Deus eos nihil habere videat. prout Iacobiensis Ecclesiae Angelo Dominus *Apo. 3.* obiicit, quod putaret se divitem, & abundantem esse, cum sit egenus, & miserabilis. Secundo, tamli verum esset, ipsos aliquid donorum Dei accepisse, tamen quia id non ex se ipsis habent; nihil esse quod ob ea intumescant, quae solius Dei gratiae accepta ferenda sunt. Atque hic notandum superbiae character quod homines subimet ipsis vindicando id, quod soli Deo debetur, atque acceptum ferendum est, in Deum sint insigniter injuri, ideoque mereantur, ut ipsis Deus resistat.

*Vers. 8.* Tertiam rationem asserit deprimendae eorum superbiae, quod cum habent prae oculis rerum magnitudinis & praesentiae Christianae (quam per voces *invidiamus*, *invidiamus* exprimitur) vident, ipsi Apostoli velut ignotam, atque talem de qua Christus *Matt. xx.* loquitur, quem locum Paulus hic evidenter illi illustrat) tamen ab ea aberraverint,

sunt, dum absque Apostoli ipsius manu ductione magni, & præcelsentes esse cupiunt, atque ita ipsius Apostoli dissimulati evaserint. Voces enim *ἡδὴ καυχώμενοι, ἡδὴ ἐπαύμενοι, ἡδὴ σατοῦντες, ἡδὴ δεικνύμενοι*, ironiam loquendi modum habent (Quid enim opus tui optare *utnam regnarum*, si jam vere Corinthii regnassetis: nec aliud significant, quam illos vana, & fallaci opinione decipi, quod jam saturati, ac divites facti, & regiam excellentiam assecuti sint; cum tamen procul ab ea abfisterent, quia ab orbita, Apostoli pedibus trita, aberraverint, qui veram illam magnitudinem, & præcellentiam Christianam, cujus viam Christus *Math. xx.* docuit, jam assecutus sit, & quomodo assequenda esset omnibus, sed præcipue iis, quos in Christo generat, ostendit. Itaque verba *ἡδὴ καυχώμενοι, ἡδὴ ἐπαύμενοι, ἡδὴ σατοῦντες, ἡδὴ δεικνύμενοι* Ut vos quoque vobis cum corrigimini, non id significant, quasi Apostolus id optaret aliqui, quod nondum habuit. Aperte enim Apostolus ostendit ex eo, si illi excellentiam regiam assecuti sint, consecuturum ipsum quoque cum eis congregaturum. Fingimus autem quod Apostolus istum excellentiam nondum haberet; nequaquam ex eo consequbatur, ipsum cum eis congregaturum, si ipsi regnum id ad assecuti fuissent. Nec enim aliena opera ejusmodi regnum acquiritur. At eo posito, quod Apostolus jam regnum istud assecutus fuerit, ex eo si regnum istud Corinthii quoque assecuti fuisset, necessario sequebatur, ut ipsos Apostolo, ita Apostolum quoque ipsis congregaturum fuisset. Itaque voces *ἡδὴ καυχώμενοι, ἡδὴ ἐπαύμενοι, ἡδὴ σατοῦντες, ἡδὴ δεικνύμενοι* tantumdem significant quantum *ἡδὴ καυχώμενοι, ἡδὴ ἐπαύμενοι* (vos nobiscum.) Sed illas, quam ista Apostolus ponere maluit, quia cum dixisset *utnam regnassetis*, concinnius subiungi poterat, ut nos quoque vobiscum regnaremus, hoc est, ut præcellentiam hanc, quam possidemus, non sine vobis possideremus.

*Iers. 9. 10. & seqq.* ostendit sese istam præcellentiam veram jam assecutus; quia rectam ad eam viam (ab ipso videlicet Christo monstratam) tenuerit: Corinthios autem sui quam dissimilimos esse. Ne tamen videretur præcellentia istius assecutionem sibi, fuisse viribus tribuere, Deo ipsam acceptam fert *vers. 9.* idque verbis modestam eius experimentibus. Existimo enim quod Deus nos *ἀντιθέτω*, (ostendit) & quasi spectandos exhibuit. Verba autem modestiam experimentia sunt. Primo, *Ποστρεμος Apostolorum*. Secundo, *ἐν δυνάμει, ὡς ἐν δυνάμει*, quales erant ii gladiatores, aut qui cum bellis depugnabant, quorum tunc apud Romanos spectacula edebantur, homines morti destinati: aut certe quorum vitæ pericula plane neglegebantur. Sumit enim Apostolus similitudinem ab eo, quod tunc in Romano imperio frequenter fiebat. Quamvis autem homines, quibusvis Apostolus sese comparat, essent contempti, & quorum vita parvi aestimaretur, qui nimirum ab hominibus in spectaculum producebantur, (Cum enim ii, qui ludos edebant, non possent vitam restituere iis, qui propter ipsorum gloriam, & spectantium voluptatem vitam profundeabant, necessitate quadam fiebat, ut ad eam rem non nisi eos eligere possent, quorum facilis esse iactura.) Tamen isti homines, quos Deus in theatrum producit, ut toti mundo, hominibusque, atque Angelis spectaculo sint, & quorum numero fuit ipse Apostolus; non possunt esse nisi præcelsentes, utpote ex quorum præstantibus factis Deus gloriam suam quaerit apud homines, & Angelos: ita ut cum possit ipsis vitam, in sui gratiam profusam, cum senore restituere, non modo nulla ipsi incumbat necessitas contemptissimos hominum ad eam rem eligendi, sed etiam evidens ratio exigat, ut ad eam rem mortales ejusmodi eligat, qui eximi-

um virtutis specimen edere possint. Quamvis igitur apparetur status ejusmodi hominum, qualem hic, & in verbis subsequenibus suum fuisse describit Apostolus, vulgo hominum vilis, & contemptus videretur, vicia tamen in eo, & eximia Apostoli excellentia eluxit, & qua majorem in regno suo Christus nemini contingere posse (*Mat. xx.*) ostendit. Notandum autem est, cum Apostolo propositum esset, statum suum cum Corinthiorum statu conferre, ut magnam inter eos dissimilitudinem ostenderet, & quali Corinthii exprobraret, quod à vita, institutisque ejus degenerarent, jam vero illa Corinthiorum, quam consecrabantur, excellentia non vera esset, sed apparens; (Neque enim illi vere erant *ἡδὴ καυχώμενοι, ἡδὴ ἐπαύμενοι, ἡδὴ σατοῦντες, ἡδὴ δεικνύμενοι* non potuissent Apostolum, nisi non veram quoque, sed apparentem suam viliterent, & totis suae humilitatem ipsis opponere. In quo sane singulare Apostoli artificium fuit, in ponenda ipsis ob oculos, imprudentia sua, ad ipsos pudefaciendos, & stimulos, ut suam ipsi stultitiam introspicerent, ita ut non mirum sit infra *vers. 14.* factum hoc ab ipso excusari. Quemadmodum enim nihil falsius erat, quam Apostolum fuisse stultum; quamvis propter Christum talis ineptus vulgi iudiciis videri posset; aut infirmum; aut honore minus dignum *ἀσχυρὸς*; (quamvis itidem propter Christum talis à quibusdam censeretur posset,) ita nihilo verius erat. eos in Christo sapientes, aut validos, aut *ἐν δυνάμει* fuisse (quamvis sibi tales viderentur) cum à Christi, & Apostolorum vestigiis tam longe recessissent.

*vers. 11. 12. 13.* Statum suum cum statu Corinthiorum comparat, describens subiecti causas, ob quas, vulgi iudiciis, stultus, infirmus, *ἀσχυρὸς* videri posset, cum tamen in iis maximum illud, & à Christo monstratum Christianæ magnitudinis, & præcellentiae decus consisteret: Famis, sitis, nuditatis molestias, persecutiones, pericula, labores, contumelias, injurias, convitia, contemptum Christi causa, & in ministerio Apostolatus suscepta omnia.

*vers. 14.* Non dicit simpliciter Apostolus, sese ipsos non pudefacere. Fieri enim nequit, quin pudetant ii, quibus ejusmodi speculum ob oculos obijciatur; sed hæc non ideo tantum scripta à se, ut ipsi pudefierent, sed ut ad resipiscantiam, & imitationem sui stimulerentur. quemadmodum filii interdum à parentibus acriter quidem, sed tamen amanter excitantur ad imitationem sui, in rebus laude dignis. Sese autem patrem eorum *vers. 15.* asserit: & quidem comparatione facta cum cæteris omnibus, qui eos in religione Christi à Paulo institutos, & initiatos, seu in Christo genitos, in eadem religione quasi educabant; innuens fide ipsis tanto conjunctiorem, eorumque amantiorem, ac proinde pluris quam illi faciendum esse; quædæ conjunctiores, & amantiore, & magis observandi esse solent, ac debent parentes, qui liberos suos genuerunt, quam eorum pædagogi. Atque inde *vers. 16.* concludit, sese ab ipsis tanquam parentem à liberis oratione imitandum esse. Patrum autem suum erga ipsos affectum *vers. 17.* demonstrat ex anxia, & plane paternâ pro ipsis cura, & sollicitudine, etiam per absentiam suam, quam restitutus est misso ad ipsos Timotheo, qui iis vestigia sua ob oculos poneret, eosque ad sese imitandum hortaretur.

*vers. 16.* Quartam deprimentæ eorum superbiæ rationem sumit ex comminatione adventus sui; incutiendo ipsis metum virgæ, & castigationis suæ: satis clare ostendens, originem, & occasionem superbiæ ipsorum, fuisse absentiam suam, & falsam opinio-



opinionem, quod ad eos non esset reversurus. Venturum igitur se, & quidem cito, denunciat. Si tamen, inquit, *Domine volueris*, obiter ostendens etiam sancti morum virorum proposita, & voluntatem, in rebus vel maxime laudabilibus, posse impetrari. ut cum Paulus impeditus est à Spiritu Sancto in prædicando porro Evangelio in Asia, ut potest illud prædicaret in Macedonia, *Actor. vi. 6.* Denunciat autem se venturum, infello erga multos animo, & quasi pugnaturum adversus eos, qui eloquentiæ suæ, & humanæ sapientiæ fiducia intumescerent: & pugnaturum quidem armis equineis, quibus pares esse non possint, hoc est, vi, & potentia Spiritus Sancti, cujus ea vis, & efficacia est, ut ipsi nulli adversarii resistere possint. quæmodum *Luce. xxi. 15.* legimus, *dabo ipsis eos, & sequamini, cui non poterint contradicere, neque resistere ulli adversarii.* Atque hæc vis, & potentia Spiritus Sancti, Religioni Christianæ propria est, & peculiaris. Eloquentia vero, & humana sapientia; etiam extra religionem Christianam locum habere potest. At istam invictam vim, & potentiam, extra religionem Christi (quam hic regnum Dei vocat) nulum reperias. ideo dicit: *non in formæ est regnum Dei, sed in potentia.*

Acrimoniam autem istam minarum *vers. 21.* temperat, oblata caritatis, & mansueti Spiritus spe, ac promissione, si nimirum respiciant, & timidos, quibus inflati erant, Spiritus ponant. quod in eorum potestate esse, satis ostendit, oblata ipsis optione alterutrius eorum, quæ proponit, utrum videlicet eligere malint, castigationem Apostoli, an vero mansuetum ejus spiritum, ut non modo metus, sed etiam spei stimulo animos eorum oppugnandos, tanto facilius expugnet.

Notandum autem est hoc loco, caritati, & mansuetudini Spiritus, castigationis rigorem opponi, ut nobis caritatem, & alias virtutes, non ea lege præcipi intelligamus, ut ipsarum actibus exercendis perpetuo locus sit; sed interdum actibus earum suspensis, contrarios actus exercere liceat, imo & oporteat.

## CAPIT V.

Quintam & ultimam deprimentem Corinthiorum superbiæ rationem init Apostolus, ponendo ipsis ob oculos eorum nuditatem, multaque eorum vitia, & imperfectiones longo ordine arguendo simul, & corrigendo.

At primum, incipit à maxime pudendo, quod inter se incestum hominem tolerarent. secundum, quod rixas, & lites exercerent coram Judicibus profanis. Tertium, Quod cæna Domini abuterentur ad luxum, & ostentationem. &c.

Quia vero in hac Epistola pleraque omnia deinceps facilia, idcirco tantum difficiliora excerpetur.

*Vers. 2.* *ὅτι ἡμεῖς ἰσχυροὶ ἐσμ', cur non posuimus luxuriam.* Luctus gaudio opponitur, sine quo superbia, & inflatio, ne cogitari quidem potest.

Notandum est, pænas Ecclesiasticas, præcipue excommunicationem (imo vero inter Christianos etiam pænas forenses) non sine maximo animi dolore, in nostro luctu eorum, qui eas infligunt, esse sumendas: quia sint contra illum caritatis habitum, quo semper prædici esse debent Christiani, ejusque actus frequenter, & ordinariè exercere: inviti autem, ac nolentes, & reluctanti animo ad pænas, & supplicia descendere.

*Vers. 3. & 4.* Quamvis autem non negem, in pri-

mitiva Ecclesia non defuisse facultatem Apostolis pænas nocentibus miraculose infligendi, quia nec defuit facultas miracula patrandi; tamen nullas cogentes rationes video, quibus evincatur, *traditionem ipsam Satanae*, quâ punius iuit ille incelli reus, habuisse in se aliquid plusquam excommunicationem. Nihil enim hic de ipso dicitur, quod de omnibus excommunicatis dici nequeat: qui quamprimum à regno Christi exciuntur, in regnum Satanae veniunt: qui tametsi in animos eorum veram potestatem habere non possit, nisi forte sese ipsi plane ac plene ultro mancipaverint, habere tamen in corpore potest, si Deus, aut is per quem in Ecclesia nunc Deus regnat, ipse quoque Christus permittat, cuius potestas etiam ultra illud Spirituale Ecclesiæ regnum latius protenditur. Quamvis enim illud Satanae regnum esse dixerimus, quod est extra Ecclesiam; tamen illud coactivæ potestati Christi subiectum est, nec à Satana, nisi precario regitur, ac gubernatur, quatenus illecebris suis, ac tentationibus ad peccandum homines adducat. Itaque nihil in isto Satanae regno, absque ipsius Christi permisso, evenire potest. Frequenter autem (licet ut puto non semper) evenit, ut qui in nomine, & potestate Christi ex Ecclesia exciuntur, eodem permittente Christo, in eum statim deveniant, ut eorum corporibus (nam in animos nihil ipsi juris est) Satan nocere possit. quas ille nocendi occasiones, pro suo in humanum genus affectu, negligere non solet. Nihil autem repugnat, Christum, etiam excommunicatorum aliquam curam habentem (quâ nos quoque eorundem non plane oblivisci jubemur) ejusmodi homines à Satana affigi permittere, eo fine, ut respiscere, & animas suas servare queant. Ita ut verba *ait ὁ ἀπὸ τοῦ οὐνοῦ*, mea sententia ad omnem excommunicationem accommodari possint.

Præterea quamvis omnis excommunicationis scopus principalis sit *ἵνα ἡ ἐκκλησία καθαίρηται τὸ αἵμα, & ἀποκαθάρσῃ*, ut tollatur à medio sanctorum peccans: & ejecto impuro fermento; expurgetur Ecclesia, atque ita gloriæ Dei, & exultationi populi ejus consulatur; tamen semper in ea etiam minus principalis finis (quantum per gloriam Dei licet) ratio habetur, hoc est, ut respiscat, & servetur excommunicatus. Ideo etiam excommunicatorum aliquam curam gerere iussi sumus, quia Dominus nihil ex eo perdere vult, quod accepit. Neque vero soli gloriæ Dei, & exultationi populi ejus per excommunicationem consulitur, sed etiam castitati, & saluti ipsius Ecclesiæ, ne homines impunitate invitentur, sed panis absterneantur à peccando, quia parum fermenti totam massam inficit.

*Vers. 7.* Explicatur mens Dei in institutione illius cærenoniæ *de azymis*, quod nimirum typus fuerit non modo privatæ cuiusque fidelium, sed etiam publicæ totius Ecclesiæ innocentiae, & sanctorum. Fermentum enim noxas, & peccata designabat, quæ ita animas hominum inficere solent, ut massam fermentum. Quemadmodum & institutionis festorum; quod dies illi, festivitatis, ac celebratio sua præ aliis eminentes, designarent felicitatem temporum, quæ sub lege Christi perpetua est, posteaquam (*vers. 8.*) pascha nostrum Christus immolatus est, pro nobis. quod sacrificium, quia licet in terris inchoatum, in cælis etiam nunc perficitur, summo sacerdote nostro in sanctum sanctorum ingresso, ideo iuge ac perpetuum dici potest, quemadmodum & ipse sacerdos perpetuus est, nec ullum successorem habet.

*Vers. 9.* Non aulam quidem contendere, epistolam, cuius hoc versu mentionem facit, aliam esse non potuisse, præter hanc, quæ prima eorum

ducitur, quæ Corinthiis scriptæ sunt. Sed tamen nihil verisimilius, videretur, hinc epistolam, quæ tunc scribebatur, ab Apollonio loco intellectam, quemadmodum supra Cap. xv. 6. *ἡμεῖς οὐ διέγραψαμεν, supra quam scriptam est*, hinc supra in hac ipse Ecclesia. Dixit autem lupus, ut tollatur ex medio ipsorum tam infamis *παιδοῦ* (tactum enim ejus *παιδοῦ* vocat) ut expungatur Ecclesia. quod nihil aliud est, quam vel *ἐκκλησίαν* ipsi, & per consequens ejus similes: separare se ab eis, & eorum conversationem fugere. Explicat igitur illius separationis, lex excommunicationis, & denegate conversationis *ἡ ἡμεῖς*, & verum obiectum, quod videlicet ad eos solos pertinet, qui erant intra Ecclesiam, non ad alios extraneos. & *καὶ τὰς* i. e. significat aut, *οὗτοι οὐ διέγραψαμεν* non enim *ἐκκλησίαν* scripsimus, ut patet tam de ipsa scripture loqui, quæ tunc, cum id scribatur, continuabatur. Occasione enim illius tam flagitiosi scortatoris ostendit, quomodo se erga alios, qui similes gerere debeant, addita ratione, quæ ostendit jurisdictionem illi ecclesie ultra eos non porrigi, qui sunt in Ecclesia; quia extranei solius Dei judicio subiacent: & quemadmodum ad cognationem, quæque Ecclesie, ita & *ἡ παῖς* Ecclesiasticus exempti sunt.

## CAPUT VI.

**L**ocus hic explicat præceptum Christi *Mat. v.* 40. datum, ex quo non pauci, quod Christianis omnibus libitus interdictum sit, colligunt; cum hic locus ostendat, ejusmodi libitus ipsis non esse interdictum, in quibus timendum non est ne alterutra pars litigantium injuria aliquâ, præsertim gravi, & irreparabili, afficiatur. quales sunt lites apud sanctos iudices, hoc est, viros Christianos contestare; qui adeo nemini in judiciis suis injuriâ inferunt, ut sepe, ne ex stricto quidem jure, eos judicent, sed non parum de summo jure dimittant. Cum alii præter Christianos sepe aut summo jure, aut etiam plane injulte judicare solent. Ideo Christianis, & sanctis iudicibus, hoc loco injustos significantes opponit, quos infra infideles nominat, quia infideles plerumque injusti esse solent.

*¶* *Vsf 2.* Occurrit tacite obsecratiō, ne quis Corinthiorum, quos arguit, opponere possit, quod Christiani homines sancti, & spirituales prophetas, & sæcularibus negotiis, & litibus discernendis inepti sint. Atque igitur, eos huic negotio non impares esse, ut qui mundum aliquando judicati sunt. Quæ verba de mundo à fidelibus judicando, inspectiōne digna sunt. Ac primum hanc mundi iudicandi potestatem publicam aliquam- & eminentem, non privatam, & vulgarem lites amicorum discernendi potestatem significare; nullum dubium est, quia in eodem versu hæc mundi iudicandi potestas privata Corinthiorum, quæ circa fratrum inter fratres lites discernenda versatur, potestati opponitur, & hæc præ illa minima esse dicitur.

Sed de eo quæri potest, quo nam tempore hæc mundi judicandi potestas, quam Christianis Apostolus aliquando delatum iri diserte indicat, illis deferenda esse ab Apostolo intelligitur; utrum post consummationem sæculi, an vero ante.

Ac eam quidem intelligi, quæ post consummationem sæculi obventura sit, verba versus tertii indicare videntur, quasi superiora explicantis. *An nescitis quod Angelos iudicabimus?* Nullus enim fidelium in sæculo isto angelos iudicandi potestatem habet. Verum ab his Apostoli verbis, ne illam quidem, quæ ante sæculi huius consummationem obvenire potuit, ex-

cludi; docet eventus, & ratio, evidens. Eventus; quia propagato vangelio, ita ut maximam mundi partem occupaverit, videmus publicorum judiciorum potestatem ad infideles, & Christianos delatam: atque ita eventus, praedictionum subsecutus, Prophetiam explicat, & cumque voce mundi proprie, & unitate sumptâ, intelligendam ostendit. Ratio evidens, quia, quavis plerique Christianorum Ecclesiae, quae rerum potentiur, gravissimis circumstibus infestae dicantur, ita ut aliqui cauti audeant, potestatem istam non ad viros Christianos delatam; tamen etiam ista opinione, quavis eam non usque quaque veram putamus) posita, ratio irrefragabilis ostendit, primum, quemadmodum in maxima pars orbis ex Ethnica Chritiana facta est; eodem modo ex Litante orthodoxam evadere posse. deinde per ipsam rei naturam errores veritati non posse non succumbere. denique, (quae De bonitas est) quin, quod Spiritus ejus lucum praedixit, regna mundi, regna Dei, & ejusque Christi evadant, non posse non evenire.

Apoc. xi. Nihil autem repugnat, Apostolum, quasi per gradus ascendentem, Christianos facultatis privatas lites judicande capaces esse; probare ex eo, quia capaces sint longe majorum, hoc esse, publicorum mundi judiciorum, quibus aliquando exercendis destinati sunt, praefertim cum ex eo, quod capaces sint judiciorum etiam super Angelos olim exercendotum, firmissime probetur, eos etiam publicorum mundi judiciorum, & per consequens privatarum inter Christianos litum, tanto magis capaces, & ideo eos esse iudices, atque arbitros.

Mexico igitur, morem saniorum Theologorum secuti, verba ista Apostoli, cum aptissime laus summi possint, non coeratimus sine causa, nec relin-  
gimus ad posthumam illam, & excidio mundi po-  
steriorem Christianorum felicitatem, & iudicandi  
potestatem. Aperte enim Apostolus hic ait, Chri-  
stianos quoque esse aptos, & idoneos ut possint  
*ἵνα κρίνουν κρίματα, iudicia vite huius* iudicare, adeo  
ut etiam indignissimos in Ecclesia, earum rerum in-  
capaces esse non debere ostendat, imo requirat.  
Pro pudendo enim Corinthiæ Ecclesiæ probro ob-  
ijcit, quod in ea ne unus quidem prudens, ac sa-  
piens vir inveniretur, qui possit lites, inter fratres  
exortas, quæ circa *κρίματα* versabantur, dijudicare,  
ac fopire. Jam vero & publica mundi, qualia  
nunc vigent, iudicia, circa *κρίματα* versantur, quo-  
rum idcirco Christiani incapaces censerī nequeunt,  
quoties ad ea legitime vocantur: imo longe concin-  
nitus, & forte firmissus Apostoli argumentatio pro-  
gredditur, si locus hic hunc in modum explicetur.  
Qua explicatione polita; firmissimum pro magistrati  
argumentum ex his verbis sumitur. Primum, quia  
sancti mundum iudicaturi dicuntur; iudicium, &  
regimen mundi Christianæ sanctitati non repugnat.  
Secundum. Si post consummationem seculi sancti  
Angelos (neque enim caelestes incolæ Christianis  
subiecti alii, præter Angelos, esse possunt.) iudica-  
bunt; multo magis digni, & idonei sunt, qui in  
*ἡνείκε κρίματα*, mundum iudicent. Nihil igitur cau-  
sæ est, cur hic Apostolum *κατακρίναι*, & tertio ver-  
su idem plane, quod & secundo loqui, putemus:  
præsertim cum vox *κατὰ* Angelos hoc loco (sensu  
nisi quàm alibi usurpato) significare nequeat, & ut  
mundi, à Christianis iudicandi iudicia non nisi *κρίμα-  
τι* esse possint. (cur enim hic vocem mundi impro-  
priè sumamus, cum proprie sumi queat) ita Ange-  
lorum iudicia *κρίματα* esse nequeant, cum sibi ista  
*vers. 3.* è diametro opponantur. Imo longe concin-  
nuius, ac fortasse firmissus Apostoli argumentatio  
procedat; si ita explicetur. Si Christiani digni, &  
idonei sunt qui mundum, seu in mundo viventes

homines, five sint illi Christiani, five non, publice iudicent, (quod aliquando futurum cum non nesciret Spiritu Dei etiam facido plenius Apostolus, hoc loco aperte eventum prædicit) multo magis digni, & idonei sunt, qui privata fratrum litigia componant. Cum licet utrumque litium genus circa *strenu* versetur, tamen publica privatis longe antecellant, & hæc præ illis minima sint, unde ab illis ad hæc deducta consequentia tantò est firmior. At Christiani digni, & idonei sunt, qui mundum iudicent, (puta in rebus *strenu*, nec enim in aliis rebus mundus iudicari potest) quia digni sunt, qui Angelos iudicent (puta in rebus, quæ hoc loco *strenu*, opponuntur) quod etiam Apostolus futurum prædicit. Vide *Apoc. 11. 26.* & *Cap. 111. 21.* quæ consequentia cum itidem à rebus excellentioribus ad viiores arguat; æque firma est atque prior. Pulchrè igitur, & firmiter demonstratio procedit: nec habent quod ipsi obiciant etiam ii, qui à nobis in questione an Christiani Magistratus capaces sint, dissentiant.

At si mundum iudicare, & Angelos iudicare pro eodem sumantur, saltem ex sententia eorum, quibus eum disputamus, & quorum interest explanationem nostram nunc allatam non recipi, ab eo quod nobis olim post consummationem demum seculi licebit, ad id quod nunc licet, non valet consequentia, quia nunc nobis dominatu, & præminencia præ aliis plane interdictum sit, cuius interdicti nexu eos, qui Angelos iudicabunt, solutos esse oportet.

*Vers. 4.* Non ea mens fuit Apostoli, ut iis tantum modo, qui minimo pretio in Ecclesia æstimari poterant, officium iudicandi litigia fratrum demandaret, sed (prout *vers. 5.* subiicit) ut eos pudesaceret, quod neglectu boni ordinis, ac disciplinæ Ecclesiasticæ ita se gererent, quasi inter eos nemo tali prudentia, ac sapientia præditus esset, quali prudentia etiam *propheta*, eos qui minimo pretio æstimantur, in Ecclesia esse oportebat, ut inter fratres exortas lites discernere, atque componerent.

*Vers. 7.* Præter hunc neglectum disciplinæ Ecclesiasticæ, reprehendit aliud vitium, videlicet iniustitiam eorum, qui litibus occasionem dabant. quæ pars reprehensionis, quòd non ad eos, qui iniuriis affecti quærebantur, sed eos, qui afferebant iniurias pertineat; *vers. 8.* testatur: ubi expresse Apostolus iniuriosos homines alloquitur. Proinde & verba; *Cur non potius injuriam patimini, aut defraudationem?* non ad eos pertinent, qui patiebantur, sed qui inferebant iniurias. nec ita explicanda sunt: *Cur non potius injuriam patimini, ac toleratis, quam litigetis* (quæ ratio explanationis ex loco *Matth. v.* non immemto colligi potest, nisi quod isthic quoque de lite apud extraneos, & infideles iudices contestanda, qualem hic Apostolus prohibet, Dominus loqui videtur) sed ita; *cur non potius injuriam patimini, quam inferri.* Posteaquam enim primo loco Apostolus audaciam, & impatientiam, aut imprudentiam reprehendit eorum, qui de suis iniuriis quærebantur apud iniustos, & infideles iudices, eum habere possent in Ecclesia sanctiores iudices: atque in ea parte reprehensionis præter eos, qui iniuriis provocati provalabant ad externos iudices; tacite alios quoque, præsertim seniores pertrinxisset, *vers. 5. & 6.*, qui ad eiusmodiles fratres descendere patiebantur; nunc *vers. 7.* transit ad eos, qui inferebant iniurias, eorumque iniustitiam accusat, ac docet præstare patri, quam inferre injuri-

ce ad aliud vitii genus refertur, non ad iniustitiam. Secundum quia absurdum est, nec ullo modo verisimile Apostolum, cum iniuria affectos, imò alios quoque in Ecclesia minus fontes reprehendisset; ipsos illos, qui iniuria alios afficiebant, intactos omisisse. Atqui si hæc verba ad affectos iniuria pertinent, non pertinent ad afficientes.

*Vers. 9.* Occasione reprehensæ iniustitiæ, multas peccatorum species commemorat, quæ tamen, nisi fallor, ad duo ipsorum genera reduci possunt, de quibus paulo ante locutus erat, hoc est, ad *negotium*, & *negotium*. Vocem *negotium*, hoc Capite Apostolus generaliter accipit. Neque enim incestus ille erat *negotium* vulgo proprie dicta; sed aliquid gravius scortatione. Et quia *dominus* initium ceperat, primo loco quoque ponit *negotium*, tanquam genus; cuius multas aliaspecies, eodem versu subiicit, qualis est idololatria, scortatio spiritualis, adulterium, mollities, pæderastia.

Deinde *vers. 10.* Iniustitiæ species aut obiecta, vel causas recenset, ob quas lites coram externis iudicibus intentabantur, qualia erant furta, interversiones alieni commodi per avaritiam, rapinæ, atque etiam convitia, & maledicentia, ob quam etiam frequenter in jus vocari maledicti solent. Cuius peccato adjuncta, aut potius præmissa est ebrietas, quæ ut aliorum flagitiorum, atque ipsius quoque *negotium*; ita maledicentiæ mater esse, atque illam præcedere solet. Omnia ista peccandi genera mortifera, & ab æterna vita excludentia esse asserit, ut ab illis absterreat.

*Vers. 11.* Qui convertuntur bona fide ad Christum, abluntur à veteribus peccatis, sanctificantur, & iustificantur, id est sancti, & iusti redduntur, seu pro iustis, & sanctis habentur, & tractantur. In nomine Domini Jesu, hoc est, ex vi fæderis, sanguine Domini Jesu obsignati, & confirmati: & in Spiritu Dei nostri, quia ex vita secundum carnem, & Satanam traducti sunt ad vitam secundum Spiritum, & secundum Deum, quæ nos Deo, Christoque coniungit, & acceptos reddit.

*Vers. 12.* Aliam hoc loco materiam ingressus videtur Apostolus, provocat literis Corinthiorum, quarum initio sequentis capitis mentionem facit, in quibus non de Cælibatu tantum, & fugiendo matrimonii usu, de quo *Cap. vii.*; sed de idololatriis quoque, de quibus *Capite vii.* agit, sententia Apostoli à Corinthiis requisita fuerat. Nec enim moramur Christianorum Majoritarum oscitantiam in distinguendis per capita, & numeratos paragraphos scriptis Novi Fæderis.

Cum igitur de utroque isto argumento loqui, & sententiam suam Corinthiis exponere deberet, ac vellet; non inconcinne oblatam sibi ad eam rem occasionem arripit, & ab enumeratione, ac reprehensione crassiorum, & manifestorum peccatorum ad subtiliora, & occultiora transit; & antequam accedat ad specialem in singulis questionibus resolutionem; principiò summam dicendorum in utroque argumento, & quasi responsionis suæ compendium, & fundamentum breviter proponit. Deinde ex oblata occasione, hypothefin quandam sibi ad solvendam priorem necessariam, hoc est, *Corporis nostra, quia sancta sunt, profananda non esse supponit*, & subius traslat. tum demum sequenti capite ad priorem, & octavo ad posteriorem questionem specialius, & accuratius respondet. Compendium responsionis, & summa dicendorum est *vers. 12.* Quamvis plurima nobis liceant, non omnia tamen conducere: nec ideo quod aliquid nobis liceat; nos obstringi, & quasi coactiva & servili necessitate adigi, ut illud faciamus, præsertim in iis rebus, quæ nos Deo commendare non possunt.

quales

Ratio huius rei est; quia hic aperte de iniustitia loquitur. Contestatio vero lites coram externo iudi-

quales (ut explicat infra *Cap. viii. 8.*) sunt cibi qui ventri duntaxat servantur, quem Deus non minus quam cibos, ipsi servant, adeo nihil curat, ut utrumque sit perditurus, & aboliturus. Quis enim in vita æterna, ubi vitam cibis sustentare, ac producere non erit necesse, ventris usus esse possit? Quod ne cupiam spem resurrectionis nostræ convellere videretur, subiungit elegantem antithesin, in qua ostendit, non tamen, quia Deo curæ non sit, quid ventre nostro fiat, aut quibus cibis impletur; idcirco eidem curæ non esse, quid nostro corpore fiat. Atque hæc, idem resurrectionis nostræ confirmans, antithesis opportunam Apollolo occasionem præbuit tractandæ subius hypotheseos ad questionis prius solutionem, & repositionem necessariæ, hoc est, corpora nostra scortatione profananda & polluenda non esse, quod quadruplici ratione ostendit.

Primum quia corpora nostra destinata, & consecrata sunt Christo, qui nunc æternum omnium Dominus, sicuti & Christus destinatus fuit corpori. *vers. 13.* Christum enim ideo Deus in corpore mortali, ac naturæ nostræ simili nasci voluit, ut nobiscum per ejusdem mortalis corporis communionem conjunctus, nos primum sanctimoniam; deinde resurrectionis suæ participes redderet. Vide *Hbr. 11. 14.* Sancta igitur, & corpori quondam Christi conformia, corpora nostræ esse necesse est, si exemplo Christi resurgere velimus. Secundo, quia corpora nostra sunt membra Christi, id est, conjuncta cum Christo per vinculum Spiritus. non igitur efficienda sunt membra scorti. Quemadmodum enim in matrimonio, duo sunt in carnem unam, ita & in scortatione, duo carnaliter unum fiunt. Atqui corpora nostra membra Christi sunt spiritualiter, quia cum illo unus Spiritus sumus, hoc est, quia habitator corporis nostri animus, cum illo spirituali quodam matrimonio jungitur: & est inter nos, & Christum quoddam quasi matrimonium animorum. Tercio, fugienda & scortatio (vocem hanc generaliter pro omni carnali impuritate usurpat) quia omnium vitiorum corpori nostro nocentissima est, & maxime injuria. Cætera enim vicia animum lædunt, & quasi animum injuria afficiunt, in animum peccant: at hoc vitium corpus ipsum lædit, quia homines huic vitio dediti, in corpus ipsum delinquant. quavis hæc, ita conjuncta sunt, ut qui in alterum eorum peccat, in alterum quoque injurius sit. Quarto, quia corpus nostrum est hospitium, & habitaculum animi, atque ideo templum Spiritus Sancti, quem habemus à Deo, *vers. 19.* sedes sanctificata, & consecrata Deo per eundem Spiritum, una cum hospite, & habitatore suo, quâ idcirco ad profanos, ac Deo displicentes usus, abuti non possumus. Pretio enim empti sumus, ideo non est nobis integrum ipso libitu nostro, sicuti animis, ita corporibus nostris abuti, quia utrumque nexu, & mancipio est Dei.

## CAPUT VII.

Primum de calibatu à Corinthiis per Epistolam sibi propositam questionem solvit respondendo: Bonum quidem esse Cælibatum, & Virginitatem, ac melius tale vitæ genus esse matrimonio. Sed ad effugiendam scortationem, & omnem impuritatem; necessarium esse matrimonium.

Quod iis verbis profert, quasi imperaret singulis viris, ut uxores ducant, & singulis mulieribus, ut nubant *vers. 2.* quod plane est *ἐπιμαρτυρία*, (*preceptio*), sed supposito periculo & *ωφέλεια*. Mutuam

postea benevolentiam conjugibus præcipit *vers. 3.* & 4. mutuam maritalē debitum & quasi reciprocam mutuæ voluntati, subiectum obsequium, & ad effugiendas satanas tentationes (*vers. 5.*) omnem in ea re delraudationem prohibet, nili forte ex mutuo consensu, ad vacandum jejuniis, & precibus abstinentiam sibi indixerint. Quod quidem *vers. 6.* non in vim præcepti, sed in vim permisionis, & indulgentiæ, sese dicere astringit. Nam abstinentiam quidem, & calibatum esse meliorem; sed non omnes hujus doni castitatis capaces esse *vers. 7.* Si quis igitur virorum calibum, aut mulierum viduitatem hujus domi participes sit; melius esse illi in calibatu Paulum imitari *vers. 8.* sed si non sint continentis (*vers. 9.*) melius esse nubere, quam uri. Nuptus autem (*vers. 10.*) præcipit ipsius Domini nomine (quia ipse Christi de eo dictum præceptum extar) ne à viis divoritum faciant. Quod si qua forte divoritum fecerit, aut passa fuerit, (*vers. 11.*) ut inupta permaneat, aut viro reconcilietur. Quod præceptum eodem versu ad viros quoque ipsos protendit, quia Dominus quoque ipse idem utrique præcepit.

*Vers. 12.* Proposito casu, ut marito fideli uxor infidelis nupta, viro cohabitare. & *vers. 13.* vicillim, ut vir infidelis nuptæ fideli cohabitare velit; utrisque repudium verat. Sed tamen hoc præceptum suum à præcepto Domini distinguit, ideoque allata *vers. 14.* ratione fulcit. Ex quo patet, posse in Ecclesiâ, propter justam, & gravem causam, aliqua præcipi, quæ expresse à Domino præcepta non sunt, dum desertis præceptis non repugnent.

*Vers. 14.* Ratio, aut potius objectionis solutio in hoc versu subicitur. Nam vera hujus præcepti ratio *vers. 17. 20. 24.* aperte, imò & *vers. 16.* quoque tacite assertur. Poterat enim quispiam Apostolo obijcere suamque verba ex *vers. 15.* capitis sexti: Corpora nostra membra sunt Christi. Membra igitur Christi facies membra infidelis mariti, aut uxoris. Respondet igitur Apostolus, Non polliui, aut profanari uxorem per infidelem maritum, aut maritum per infidelem uxorem; sed potius utrumque infidelium sanctificari per fidem. quæ assertio ducitur ex illa Dei bonitate, quæ primo Decalogi præcepto exprimitur: & continet bonam partem illius promissionis, quam pietas habet in hac vita, quod Deus erga eos, qui ipsum amant, propitiis, ac beneficus sit, usque ad millefamam slipem, hoc est, quod eos, qui recto cum fidelibus suis servis vinculo conjuncti sunt, quamvis forte infideles, aut sui ignaros, (dum tamen cum peculiaribus suis peccatis, & sceleribus non irritent. quæ exceptio necessario subintelligenda est) singularem præ aliis gratiam, & protectionem sua complectatur. quales sunt potissimum liberi, ac nepotes, etiam longa serie à majoribus suis descendentes, quales hoc loco Apostolus ait coniuges. Parem enim esse rationem Apostolus ostendit, inter coniuges, & inter parentes, ac liberos. Quemadmodum enim piorum parentum liberi, quamvis forte parum digni, dummodo gravioribus sceleribus iram Dei non provocent; peculiari Dei cura, & gratia, propter suos progenitores fovetur: ita coniuges quoque propter coniuges. adeo ut dici possit profanos liberos, per majorum suorum sanctimoniam quodammodo sanctificari, id est, peculiari Dei gratia, & benedictionibus, tanquam privilegio, gaudere: quia parentum sanctimonia liberis quoque coram Deo prodest. quod idem ad coniuges quoque hoc loco Apostolus porrigit. Si enim parentum sanctimonia, etiam longa à posteris serie distantium, prodest eorum posteritati; multo magis conjugum, tam Aristoteli vinculo conjutorum.

*Vers. 15.*

*Vers. 15.* Obiter diversum casum, & in eo monitionem, aut præceptum suum ponit, ac *vers. 16.* objectionem adversus id ipsum præceptum solvit. Casus iste diversus est, si forte infidelis coniux fidei cohabitare nolit, in quo repudium permittit; addita ratione eodem versu, quia nullus fidelium caput discors, & continuis jurgiis infelium matrimonium perpeti, quos Deus ad pacem vocavit.

Et *vers. 16.* objectionem solvit, quam opponere aliquis poterat. Esse tanti matrimonii iurgia perpetui, ut infidelem coniugem servemus. Respondet Apostolus non esse id tanti, si spes huius rei incerta sit, propter alienatum coniugis sese separare volentis animum. In qua objectione tacita prioris præcepti ratio continetur. Cohabitare volenti coniugi inadeli, cohabitandum; quia ejus servandi, & ad Christianam frugem reducendi, bona spes sit, ob animum à fidei conjugie non alienum.

*Vers. 17.* Veram, & generalem ejusdem præcepti sui rationem affert: eademque opera obiter generale præceptum proponit, quod ad multas alias species accommodat, & pluribus accommodari posse innuit: atque ita se docere in omnibus Ecclesis proficitur, ad conciliandum publico huic dogmati auctoritatem: nec eo contentus, ter idem præceptum, propemodum iisdem verbis, intra unus pagellæ spatium iteratis, repetit, & inculcat.

Ratio vero hæc, & præceptum est: quemlibet in eo statu, atque conditione, in quam à Deo vocatus est, permanere debere, ideoque & coniugem fidelem, qui infideli junctus est, non debere coniugium abrumpere, nili ob aliquam gravem causam invitus cogatur, ut paulo ante docuit.

Huius doctrinæ, quam in omnibus Ecclesiis tradidisse se proficitur Apostolus, fundamentum est, illud monitum, quod etiam Ethnicis sensu alicuius religionis imbutis, dictavit ipsa ratio, permittendum esse Numinibus sultare, quid nobis expediat. Non enim temere, aut fortuito in orbe cuncta reguntur; sed etiam profanos, & infideles Deus, imò vero & Christus ipse, datâ sibi in cælo, & in terra potestate, gubernat. Ideo *vers. 17.* dicitur non modo, *Sicut cuiuslibet imperitius est Deum, sed etiam quemlibet vocavit Dominum*, ambulare debere. Proinde statio, & fors, quæ in distributione Dei cuique obigit, nemini temere deferenda est; nisi forte gravis causa interveniat: qualis est (ne à subiecta materia recedamus) si coniux infidelis in matrimonio permanere nolit. quod ipsum signum est voluntatis divinæ, in mutando statu, & conditione nostra, cui obsequentem morem gerere tenemur. Nam Deus, quæ fieri vult, eorum causas, occasiones, stimulos, instrumenta præmittit, ac supponit, impedimenta omnia amovet, & interdum abri omnium aliorum consiliorum sapientibus præcluso, homines ad congruam voluntati suæ consilia aligit; ut si quis, exitu undique intercepto, per nos tantum viam obiectum sibi periculum effugere compellatur. Quod si quis contra niti non desistat, sese contra stimulum calcitrare malo suo compellat.

Porro vocatio, & status hic, seu vitæ genus, in quo permanere iubemur, supponit esse honestum, ab omni vitio, quod per se illi vitæ generi inhereat, alienum. Itaque Magia, & curiose artes, accedentibus ad religionem Christianam, erant abiciendæ. quemadmodum & abjectas, etiamque libros magni pretii combustos legimus *Act. 12. 19.* Sed munus senatorum in Nicodemo,

& Josepho ab Arimathia: Proconsulatum in Sergi Paulo: Centurionatum in Cornelio: militum in comitibus ejus: pius militibus, ad religionem Christi conversis: attem consiliendi tentoria, quæ castrensis ubibus inveniunt, in Paulo, Aquilaque, & Priscilla abjecta, & abdicata non legimus; nec ullum utpam ejus rei vestigium comparet. Quæ omnia tamen humanis legibus, institutis, atque ipso rationis dictamine, honestæ vitæ genera, ut per se omnis culpæ, aut turpitudinis expertia censentur: Et si abusus eorum subinoveantur; omnibus quoque religionis Christianæ præceptis congruis, aut certe non repugnantia deprehenduntur. Proinde ad hoc præceptum merito pertinere censendæ sunt. Breviter, vitæ genus, quod neque à ratione, neque ab humanis, ac ne à divinis quidem sub Mose legibus damnatum utpam deprehenditur; sed ubique pro licito, & honesto habitum fuit, nisi expressa novo Frederici lege damnatum, aut abrogatum sit; pro ea vocatione censendum est, quæ à Christianis non abicienda, sed ad leges Christi adtemperanda est. Quale est Magistratum, quatenus pacis, & belli artibus utuntur, & eorum, qui ipsi his in rebus inserviunt, officium.

*Vers. 18.* A subiecta materia digrediens Apostolus, porrigit hoc præceptum ad quedam alia, ac primum ad vitæ genera in circumcisione, & præputio. Quia enim non debeat in Ecclesia, qui gentes ad Deum, imò Christum quoque conversas ad circumcisionem adigerent, & quasi externum vitæ genus mutare cogere: ex adverso nec ii debeat, qui ab Apostolo relictis insiliunt, circumcisionem à Deo sub Novo Fadere non requiri videntes, circumcisioni præputium inducebant; ostendit utrumque extremorum vitandum, & media via incedendum. & quia neque præputium, neque circumcisio Deo curæ sit, sed tantum obsequium, & observatio mandatorum ejus, sub Novo Fadere traditorum; vitæ statum quidem non mutandum, nec ea quæ Deus non curat, conselandæ; sed pietatis, & sanctimonie studio incumbendum esse.

*Vers. 20.* Iterum idem præceptum inculcat in exemplis diversorum vitæ generum. Ac primum, servile ac dominicum vitæ genus, quamvis diversa, & sibi sint opposita; Religionem tamen Christi non requirere omnino, ut quis ab uno ad alterum migret, & transeat, quamvis homines, ad religionem Christi admissi, in libertatem asseri videantur. Rationem ejus rei affert *vers. 22.* quia homines ad religionem Christi accedentes, licet in illis diversis vitæ generibus permaneant secundum carnem, tamen secundum Spiritum inter se coequantur. Nam & servus liberus Domini est, à iugo, & servitute peccati, & mortis manumissus. & Dominus servus vestrum Dominus est, quatenus mortis ejus pretio quasi emptus, seque legibus, & obsequio ejus mancipavit.

Ne tamen aliquis existimaret quamvis ad illud ipsum vitæ genus, quamvis incommodum, in quo ad religionem vocatus est; tanquam ad perpetuos carceres damnari: ostendit eodem *vers. 22.* si cornu vitæ genus legitime assequi possimus, (Exempli gratia, & servitute ad libertatem transire), non esse nos deteriori illi statui vitæ ita obstrictos, quin ad meliorem nobis transire liceat, imò vero etiam oporteat, præcipue vero à servitute ad libertatem.

Rationem ejus rei ex *22.* versu hausimus, ac de promptam affert *vers. 23.* Quia enim servi Christi sumus, & quidem pretio sanguinis ejus empti sumus, ut servamus Domino; non convenire ut ultro, ac de

ac de industria, cum possimus liberi evadere, servi hominum esse, aut permanere malimus. Idem de migratione ab inopi, ad lautiores, à minus honorato, ad honoratorem vitæ statum, dicendum, atque intelligendum est.

*Vers. 24.* Ictio idem præceptum iisdem pene verbis inculcat, ut ostendat, id ad alia quoque vitæ genera porrigi posse. quæ ipsi enunciatæ otium non erat, cum ad propositam materiam reverti esset necesse *vers. 5.*

*Vers. 25.* Ad doctrinam de cælibatu, de qua requisitus erat, regressus, ait se de *virginitate propositum Domini non habere.* Consilium tamen proponit, non ex lege Christi, sed ex prudentiæ monitis de promptum. Unde apparet, Primum, inter consilia & præcepta Evangelica distinctionem non esse frustra excogitam. Deinde notandum, virginitatem hic non ideo, nec eo nomine commendari, quod matrimonium sanctitatem vitæ polluat; sed quia liberio rem hominem reddit, & solutorem a vitæ molestiis, præsertim in persecutione, aut instante aliqua necessitate. Nam si lactantibus, & in utero gestantibus, Dominus temporibus duris vae fore prædicit; certe pariter, matrimonii sarcinis, atque impedimentis gravatis, *2<sup>o</sup> consilium dicitur*, propter instantem necessitatem, cum eadem ista cura, quæ gravidas, & lactantes tristi tempore angit, & cruciat; non minus ipsos quoque maritos torquet. Apostolus autem nos velit esse *(ἀμειψόμενοι)* sine sollicitudine.

*Vers. 27.* Cum ea cautione tamen consilium de cælibatu, aut virginitate suppediat; ne quis præceptum, aut monitum ejus, supra inculcatum de permanendo in eo statu, in quo nos Deus esse voluit, insuper habeat, aut sine iusta causa transgrediatur. Deus enim optime novit quid nobis expediat: nec fortuito in aliquem vitæ statum, sed Dei voluntate, nostrum sæpe bonum spectante, conjicimur. Quemadmodum & hanc, in eo statu permanendi constantiam non tam rigide exigit; quin *vers. 28.* mutationem ejus permittat, præsertim iusta causa urgente; imprints à cælibatu ad matrimonium migrationem. Ubi iterum virginitatem, ac cælibatum non eo nomine commendat, quod in matrimonio sit aliquod peccatum, sed ad effugiendam afflictionem curam matrimonii propter tempora difficilia, quæ prædicat.

*Vers. 29.* Ne tamen ob istam prædictionem ii, quibus scribit, animis conciderent, præsertim quibus sarcinam matrimonii deponere integrum non erat; simul & eos ipsos solatur, & cæteros omnes monet, brevem istam esse vivendi, & quemadmodum lætis, & secundis fruendi, ita tristitia, & adversa tolerandi moram, quia transeat citò species huius mundi. Quare & eos, qui uxores habent; monet ut in pellendis curis, & anxietatibus, ita se gerant, tanquam non haberent uxores, liberos, curarum femina: & eos qui lugent, aut aliquo infortunio afficiuntur, tanquam nullas haberent causas doloris. quemadmodum vicissim & eos, qui, secundis rebus utentes, magnas habent gaudii causas, ne nimium læticia, tanquam diu, & constanter duratura, efferantur: & eos, qui coemendis possessionibus ditescunt, ut ita modestè se gerant tanquam ii, qui subito possint esse inopes. denique eos, quicunque bonis huius mundi utuntur, ac fruantur, in genere monet, ut caveant ne ipsis abutantur, neve multum ipsis confidant, aut delectentur, utpote cito transitisuri, aut relinquentis. Unde varet, neque moderatis querendæ melioris fortunæ curis, neque usu bonorum mundi hujus; sed tantum abusu nobis interdiktum, &

nimia in illis collocanda fiducia, aut felicitatis opinione; præcipue vero anxius, & immoderatus curis, & sollicitudinibus. Christianum enim decet esse *ἀμειψόμενος*, & curarum quomodolibet solutum.

*Vers. 32.* Atque inde à generali isto præcepto obiter tradito ad subiectam materiam redeundo; deducit, ideo præstare Calibatam matrimonio, quia cælebs sola tantum Deo placendi cura occupatur; at uxorio nexu devinctus, pluribus curis distringitur, & quidem curis mundi, ut placeat uxori. Similiter innupta id tantum curat, ut tam corpore, quam Spiritu casta Deo placeat: at nupta dat operam præterea, ut marito pœceat. quam placendi curam, mundi curam vocat. Quam Calibatam commendationem, & consilium *vers. 35.* Spiritualis utilitate nostra metiendum esse ostendit. Nec enim ideo à se proponi, ut nos in laqueis tentationum impellat; quod nobis esset damnosum; sed ut sine dilictione tanto melius Domino servire possimus.

*Vers. 36.* Præmissa generali de Cælibatu, & matrimonio dissertatione, tandem ad specialem à Corinthiis sibi propositam questionem descendit, de virginibus à parentibus suis aut domi in perpetua virginitate continendis; aut in matrimonium elocandis. quam ita solvit, ut quamvis virginitatem magis commendat; tamen propositum parentum in servandis, elocandisque filiabus relinquat plane eorum arbitrio. Ac primum imbecillioribus, & qui indecorum sibi putant, si filie innuptæ domi senescant, præterea quorum iudicium in elocandi propositum inclinât (quique enim quid domi suæ expediat, & an aliqua necessitate ejus, quod vult faciendum, urgeatur, optime nosse, aut judicare potest) indulget, ut sine ullo peccati metu, aut conscientiae scrupulo filias suas matrimonium collocent.

Deinde fortiorum, & qui *ἰσχυρίων* habent *μετὰ τὸν Θεόν*, hoc est, imperium, ac potestatem habent super suam voluntatem; propositum de servandis innuptis filiabus laudat: duabus tamen præmissis conditionibus. primum, ut nullam secus faciendi necessitatem habeant, (*μη ὄντων ἀνάγκων*) quæ necessitas esse potest in eo, si aut inopiae suæ grave sit domi numerosam familiam alere, aut ipsi lubrici fexu imbecillitas suspecta sit. Atque hæc *ἀνάγκη* necessitas multum expendenda est in, qui filias, cælibatui inhábiles, in monasteria detrudunt. Secunda conditio est, ut non temere, neque fluxo aliquo, & momentaneo affectu, ac studio abrepti; sed matura, & diligenti deliberatione præmissa, inducti parentes id fieri posse, ac debere judicent, ac decernant. Neque enim res parva est exiguique momenti.

*Vers. 38.* Parentum supradictorum facta ita comparat, ut utrumque bonum, licitum, & expers peccati statuatur, sed posteriorum magis commendat.

*Vers. 39.* Uxori, post mortem viri supersititi, nubere, cui velit, permittit, modo in Domino nubat, hoc est, non extra Ecclesiam maritum quaerat. Felicior tamen fore ait, si vidua maneat, sententia sua. quod addit ut consilium suum à præcepto Domini distinguat, nec laqueum cælibatus incapacibus injiciat. Consilio tamen suo apud capaces cælibatus auctoritatem conciliat, quod & ille Spiritum Dei habet, non indecora *μυθεῖται*.

Unde patet, Primum, extra Ecclesiam (hoc est non in Domino) maritos, aut uxores quaerendas non esse.

Secundo futiliter antiquorum Patrum superstitionem, qui Apostolo in os contradicere ausi, secundas nuptias

nuptias scelus putabant, cum Apostolus aliquantopius quam illi Spiritus Dei haberet.

## CAPUT VIII.

**S**I per librariorum incuriam non est omiſſa particula *et*, vel *per* non, poſt *en* quod (quia & iſta lectio laus concinna, vel ad rem propoſitam faciens, & multo plenior foret, ſi legamus *ſcimus quod non omnes cognitionem habemus*, propter hoc etiam homines inſtantur, quod eam alii habeant, alii non habeant. Præterea *verſu* 7. expreſſe ait, non in omnibus eſt cognitio. Ergo Apoſtolus ſciebat non omnes cognitionem habere) verba hæc explicanda ſunt ita; ſcimus nos omnes tantum habere ſcientiæ, & cognitionis, quantum ad ſalutem propriam, & ædificationem aliorum ſufficit. Proinde non eſt quod ſcientiæ, & cognitionis nomine, nimium nobis placeamus, aut præ aliis ſuperbiamus, cum in ſalutiſera *videtur*, ſcientia, omnium ſit par conditio. Superflua vero *gratia*, ſcientia, quam forte præ aliis habeamus, niſi caritate temperetur; vitioſa ſit: magiſque noceat, quam proſit, cum homines inſtare ſoleat. Itaque ſi quis ob eam, quam præ aliis habet ſcientiam (*verſu* 2.) ſibi nimium placet, etque nomine alios, præ quibus ſibi ſapientior videtur, ita deſpicit, ut eorum rationem non habeat, quod caritas poſtulat; nondum quicquam cognovit, ita ut cognoscere oportet. Non cognovit enim id, cognitione, quam præ aliis habet, non eſſe abutendum ad ſuperbiam, aut ſcandalum imbecilliorum, quod eſt contra caritatem: caritatem autem, quam non tantum proximis, aut fratribus, ne iis ſcandalum ponamus, ſed etiam Deo debemus, ne deſtruamus ejus Eccleſiam. Explicatur enim *verſu* 3. caritas, cujus *verſu* 7. mentio facta eſt, quod ſit Dei dilectio, quæ proximi quoque, multoque magis fratrum dilectionem includit, & abſque ea eſſe non poteſt.

*Verſu* 3. Si quis amat Deum, hic cognitus eſt ab eo. Inſtitutio hujus locutionis uſus, ſi in eruenda ejus ſignificatione multorum ſequamur ſententiam, difficultatibus ſuis non carebit. Sed nihil erit difficultatis ſi relatum, hic, referre liceat ad proximam vocem *Deum*, non ad remotiorem *quis*: ut ſenſus ſit, ſed ſi quis amat Deum, a tali homine Deus, ut debet, cognoscitur. Nec enim a tali homine Deus, ut debet, cognoscitur, qui eum non vehementiſſime diligit.

Opponit enim verſum tertium verſui ſecundo, in quo dixerat, ſi quis ſibi videtur aliquid præ aliis ſapere, aut ſcire, (puta eo *videtur* genere quod *verſu* 1. oppoſuit caritati) nondum quicquam rerum divinarum, ut opus eſt, cognovit, quia ſine caritate eſt cymbalum tinniens. Nunc igitur *verſu* 3. dicit, ſi vero quis Deum diligit (hoc eſt, caritatem habet) iſtæ vera, ita uti oportet, in Dei, divinarumque rerum cognitione proſecit. Ita omnia concinne procedent: nec ullam neceſſitatem video ob quam vocem *hic*, ad particulam *quis* potius, quam ad proximam vocem *Deum*, referamus.

*Verſu* 4. Præmiſſa generali de cognitione cum caritate coniungenda doctrina, quæ proponendæ de idolothytis doctrinæ fundamentum eſt, accedit ad propoſitam queſtionem. Eit ait, ſcimus omne idolum non eſſe, neque eſſe alium Deum præter unum; atque ſcire poſſumus, non deeſſe nobis libertatem; aut, ut ait *verſu* 9., *idolothytis* licentiam, utendi carnis, idolis conſecratis. ſed quia non omnes eam habent, *gratia* ſcientiam, ut, ex prioris principio cauſis communi, poſterioſiorem collectio-

nem deducere poſſint; expoſcit à nobis caritas, ut imbecillæ eorum conſcientiæ rationem habeamus, neve illis offendiſculo ſimus, præbentes ipsis anſam, ut quod nos, abſque ullo ſcrupulo conſcientiæ facimus illi exemplo noſtro faciant contra conſcientiam, atque ita pereant.

*Verſu* 5. Protæſin, aut priorem protæſeos partem ai explicat. *Quamvis ſint multi qui vocantur, ut vocari poſſint Dei, ſive in celo, ſive in terra, & iure quidem* (addit in parentheſi) propter illum excellentiorem, & eminentem ſuper cæteros dominatum. (Deos in cælis; ſine dubio Angelos eminentiores intelligit, quos alibi Thronos, dominationes, poteſtates vocat: in terris; Reges, Principes, Monarchas.) Tamen nobis unus duntaxat Deus eſt divino cultu colendus, & pro tali Numine vere habendus, pro qualibus Diis idololatræ ſuos Deos, falſo id opinati, habebant, imo vero pro longe præſtantiiori numine, quam iis venire in mentem poterat. Quem unum Deum vocat *Patrem*, ex quo omnia, hoc eſt, à quo proteſta ſunt omnia. Et nos in ipſum. In cuius gloriam nos producti tendimus, ac tendere debemus.

Quamvis autem verba ex quo omnia vere, & generaliter ſumi, & pronunciari poſſint de Deo patre, quod omnia ab ipſo creata, originem ab ipſo ſumpſerint; & omnia quoque in ejus gloriam redeant, non tantum Chriſtiani, ſed alia quoque omnes creaturæ; tamen, quia in antitheſi verborum ex quo omnia non ponitur in genere, in quem omnia, aut omnia in ipſum, ſed nos in ipſum, apparet hoc loco Apoſtoli verba, ex quo omnia ſtrictius, nec de omni, ſed de nova creatione intelligere. Nam ſi generalius verba hæc intellexiſſet, ſine dubio omnia quoque in genere ad ipſum, vel in ipſum, ipſiusve gloriam, & beatitudinem reverti ſubjeciſſet. Non enim, quia aliquid veie dici poteſt, ideo hoc, aut illo loco dicitur: ſed ſubieſta materia ſpectanda eſt, ad quam plerumque ſermo per ſpecialia ejus ſigna, atque documenta reſtringitur.

Ex quo omnia igitur hoc loco explicandum. Ex quo omnia, tanquam ex prima ſalutis noſtræ cauſa, atque origine proſiunt, quæ ad cultum ejus, & Religionem noſtram pertinent: aut etiam, à quo omnia ſpiritalia bona habemus, & ſperamus. Et nos in ipſum, hoc eſt, in cuius gloriam nos ipſi, noſtræque ſalus redundat. Unde quomodo per unum Dominum omnia facta ſint, (*Johan. 1. 3.*) & nos ipſi per eum à Deo omnia conſequamur; dilucide intelligitur.

*Verſu* 8. Cibis nos Deo non commendat. Nullam neceſſitatem, aut gravem cauſam offendit, cur fratres in periculum offendiſculi, aut peccandi conſiciamus: quia neque nobis veſcentibus idolothyta, aliquid boni accedit; neque ab eo abſtinentibus quicquam decedit. Ubi tacite innuit, poſſe dari aliquam neceſſitatem, aut juſtam, & gravem cauſam, ob quam ſcandali ratio habenda non ſit. ut ſi aliqua res neceſſaria, aut nobis vehementer utilis, & Deo placens à nobis perſiciatur, in eo caſu, ſi quis infirmorum offendatur, ſcandalum erit acceptum, non datum.

*Verſu* 10. Illuſtrat rem propoſitam exemplo evidenti. Conceſſit enim idolothyto veſci per ſe, nihil continere peccati, quoniam idolum nihil ſit, & unus ſit Deus, cujus eſt terra, & plentitudo ejus: nec deſſe per ſe Chriſtianis *idolothytis* licentiam, veſcendi ejuſmodi cibis. ſed offendit per accedens, ob eas, quæ interveniunt circumſtantias, in quibus manifeſta datur ſcandali infirmorum occaſio; ſæpe in eo graviter peccati. Ut ſi quis in idolo ſedens, veſcatur iſtis cibis, per ipſam loci circumſtantiam præbetur occaſio infirmis, ut illi videntes



eos fratres, qui rerum divinarum cognitione aliis interiores non sunt, imo forte alius antecellant; permittere sibi licentiam ejus rei, quam inhiri pro peccato habent, exemplo ipsorum *edificentur*, hoc est, invitentur, impellantur, atque adducantur, ut ipsi quoque ejusdem rei licentiam sibi permittant. Ubi vocis *edificentur* significabitur, rarior catechesis notanda est; quæ alias in bonam partem sapientis accipi solet. simul inde patet non dictis tantum, & sermone; sed multo magis factis, & exemplis edificari posse, aut destrui Ecclesiam.

*Vers. 11. & 12.* Ostendit quomodo ii, qui scandala præbent, delinquant contra caritatem, non modo fratri, sed ipsi Deo, Christoque debitam. quoad fratrem quidem, quia opera nostra fratres percunt, quos Christus tantopere dilexit, ut pro eis animam posuerit. Peccando igitur in fratres & verberantes *agrotam aut infirmam eorum conscientiam*; in ipsum Christum peccamus.

*Vers. 13.* Merito igitur concludit, nec sine emphasi; præstare ut nunquam carnis vescamur, quam, ut iis vescendo, anam scandali unquam fratribus præbeamus. Quemadmodum Christus ait, præstare alteram maxillam præbere, quam primam aliam vindicare: aut oculum sibi erueri, pedem amputare; quam scandalum fratri ponere, cum tamen etiam absque eo, quod præstare asseritur, scandalum probe evitari possit.

## CAPUT XI.

SUomet postea exemplo ostendit in genere non ab idolothytis modo, sed à multis aliis rebus, aliqui licitis, abstinendum esse *edificationis causa*, multoque magis propter fugam scandali. Ubi notandum, materiam hanc de Idolothytis à Paulo usque ad verbum secundum *Capitulum xi.* tractari quia quæ de adiaphoribus toto *Cap. xi.* & de sollicita Salutis nostræ cura, ne illa excidamus, etiam tunc cum stare videmur, dimidio *capitulum x.* disserit, & occasione doctrinæ de idolothytis, & ad eam illustrandam, confirmandamque dicta sunt. Ideo *vers. 14. Capitulum x.* ad eandem doctrinam revertitur, eamque usque ad *vers. 22.* capituli sequentis tractat. Est autem hæc doctrina de fugiendis scandalis, & arripiendis ædificandi occasionibus; sanctimoniam, quæ in Christianis requiritur, perfectioris pars, quæque ad illam virtutum omnium perfectionem, Dei, Christi, & proximorum caritatem, tanquam ad omnis pietatis fastigium nos evehat. Simulque quæ nos in via salutis, periculossimisque tentationibus, & lapsibus aliqui obnoxios, undique tutissimos reddat. Compendium enim res assequendi desideratissimas est Dei, Christi quæ caritas, via ad omnium proximorum caritatem. & quemadmodum nemo melius dicit, quam qui docet alios; ita nemo melius in pietate, & vitæ sanctimoniam proficit, quam qui alios pios, & sanctos efficere pro viribus contendit. quod aliquanto etiam plus est, quam vitare scandalum: sed & hoc ipsum in se comprehendit.

*Vers. 1.* Quia in calce superioris capituli personam assumferat ejus, cui periculum imminet, ne fratres scandalifera; ideo in hoc capite suum proponit exemplum in rerum licitarum abstinentia, ob ædificationem fratrum suscepta. Nam si à licitis abstinendum est, ut fratres ædificemus; multo magis, ne ipsos dato scandalo in æternum perdamus. Atque in hoc exemplo pressius immoratur, ut Corinthios ad imitationem sui adducat.

Ait igitur, sicut multa alia. quæ aliis quoque Apostolis licuere; ita præcipue licuisse sibi alienis,

hoc est, Ecclesiæ stipendii militare, non querendo sibi victum labore propriarum manuum, quia fuit Apollolus (& quidem nemine aliorum inferior Apollolus.) Apollolum autem se nemini aliorum concedentem fuisse probat, quia Jesum Christum Dominum viderit, & quod subintelligitur, ab eo mandatam Apollolus functionem acceperit. Quamvis enim non versatus fuerit cum aliis Apostolis ante mortem Christi; eum tamen jam in cælum evectum, & reipsum omnium Dominum factum vidit. Quod non modo de illa visione Damascena dici potest, de qua Ananias, qui Paulo visum restituit. *Act. ix. 17.* dicit *Jesum qui visus est tibi in via.* & rursus *Act. xxii. 14.* idem Ananias Paulum ita allocutus dicitur, quod Deus Patrum *consilio præordinavit.* Paulum, ut videres *Jesum* (nisi quis multum de futura visione dici) sed etiam de illa visione in templo Hierosolymitano, cuius *Actuum xxii. 17. & 18.* mentionem facit. ubi expresse Apollolus dicit, & *Accidis mihi (vers. 18.) videre ipsum dicentem:* imo etiam de raptu in tertium cælum, cujus meminit. *2. Cor. xii.* Quamvis dubitari merito possit, an non iste raptus in tertium cælum tunc acciderit cum Apollolus *Act. xxii. 17.*, ait se fuisse in extasi, & vidisse Dominum dicentem sibi &c. Quid enim impedit, si aliunde in cælum rapi potuit; quin è templo quoque, illo loco sancto, tunc cum sanctas occupationi, hoc est, precibus vacaret, in sanctum sanctorum, ubi Pontifex noster jam ingressus erat, raperetur? præsertim cum Paulus dicto ad Corinthios loco iterata vice negaverit se scire, utrum in corpore, an extra corpus id factum fuerit. quæ verba simul ostendunt & id, quod raptus hic in cælum in illa extasi esse potuit: & præterea id quoque Apollolum sensisse, non fuisse impossibile factum, aliquem non modo absque corpore, sed in ipso quoque corpore, in cælum rapi posse. quod de Servatore nostro (quia id Sacra Scriptura asserit, quamvis modum, locum, tempus & circumstantias subiceat.) credi par est.

Denique se Apollolum probat ab effectu Apollolatus sui, quia tot gentes ac populos, ipsosque quibus scribit, Christo lucratus fuerit; qui effectus *operis, signaculum* & apologia fuit Apollolatus ejus. Signum, & defensio contra eos, qui Apollolum, & auctoritatem ejus in dubium vocabant.

*Vers. 4. & seqq.* Descendit ad speciem, & ostendit quibus illi rebus ille licentiam, & *libertatem* suam (usum hujus vocis vide sup. *Cap. viii. 9.*) cohibuerit.

Quarum Prima est, quod cum lautius vivere posset (subintellige sumptu Ecclesiæ) id enim significare videntur verba *edere et bibere.* (sicut *Matth. xxiv. 49.* quamvis sensu in deterius deflexo *edunt et bibunt* *vers. 50.* *utrum parati sitis?*) Licet vero in restrictiore sensu hoc loco sumenda sint; tamen lautiozem victum significare videntur. Cum igitur lautius alieno sumptu vivere posset; parcius tamen suo sumptu vivere maluerit.

Secunda *vers. 5.* quod cum ipsi in matrimonio vivere, aut etiam familiam alere exemplo eorum, quos nominat, Apollolorum, atque ita Ecclesiam sumptu maiore gravare licuerit; tamen ab eo abstinuerit. Nec est quod in explicatione verborum *severorem, mulierem*, de matrimonio explicatorum, difficultas nectatur; eum de conjugio, & prole Petri, aliunde constet, nec de eo quisquam jure dubitare possit.

Tertia *vers. 6.* quod tam ipsi, exemplo caeterorum (uno Barnabæ excepto) omnium, licuerit labore illo

illo propriis manibus opus faciendo superfedere; tamen illum non derogit, ne sumptu vinctus sui gravaret Ecclesiam.

*vers. 7.* Occurriendo tacite objectioni; ostendit id se nulla officii necessitate coactum fecisse. Licuisse enim tibi, salvo officio, alienis stipendiis militare, quod ostendit primum ratione ab exemplis militum, viatorum, & pastorum sumpta; deinde *vers. 8. & 9.* testimonio Scripturæ.

Quæ verba legis, ut & cætera similia, typicè explicanda esse docet, addita ratione, quod *Dio bonæ curæ non sint.* Quamvis enim alibi Dei cura, & Providentia, etiam ad minima brutorum extendi dicatur; tamen, ut recte *vers. 10.* subsumitur, ea quæ in lege de bobus scripta sunt, non in boum, sed in hominum gratiam scripta sunt. ut omnes intelligerent laborantes laborum suorum fructu defraudandos non esse, cujus etiam spe labore istos suscipiunt, ac sufferunt, quod aratorum, ac titularantium exemplis illustrat.

Tertio idem ostendit ratione sumpta ab æquitate naturali reddendi beneficii *vers. 11.* Quia pro longe majori beneficio minoris pretii officium reddere grave videri non debet.

Denique *versu 12.* à majori argumentatur: si alii sumptu vestro salutem vestram ministrarunt, quanto magis ego, qui vos in Christo genui, sumptus istius participes fieri debui. Sed non usus sum hac licentia: verum *omnia regimus*, (sicut alibi ait, quod caritas *omnia regit* infra *Cap. xii. 7.*) ne quod impedimentum cursui Evangelij præbeamus. Videtur his verbis aliquam eis culpam exprobrare, quia aliquid commiserint, quod caritatis indulgentiâ tegendum esset. Ubi notandum, potuisse afferri aliquid impedimentum Evangelio, sine ulla afferentis culpa, ut si Paulus tunc jure suo usus fuisset, si tamen illud verum impedimentum dici potuit.

*vers. 13.* Postremo ad exemplum legalium Sacerdotum, ex altari viventium, docet (*vers. 14.*) disposuisse Dominum, ut, qui prædicant Evangelium, ex Evangelio vivant. vide *Matth. x. 10.* *Dignus operarius mercede sua*, & alibi.

Et quia *vers. 12.* in verbis *omnia regimus* aliquam ipsis culpam objecisse visus est, ne existimarent Paulum omnino requirere id fieri, quod quia non factum sit, Corinthus censura ejus notari meruerunt; ait sese id omnino fieri nolle: ac plane reculare id officii, adeo ut mori malit, quam pati, ut sibi præstetur, addita ratione hujus obfirmatæ suæ in recusando voluntatis, ne *iniquus* ejus, id est gloriatio, & laus, vel laudis meritum evacuetur. *vers. 14.*

Ubi notandum, laudis studio, & excellentiæ præ aliis in virtute, Christianis non interdictum, imo querendi ejusmodi *iniquus* stimulum additum. ostendit enim hic Apostolus in se ipso, non vanæ gloriæ, aut jactantiæ cupiditatem, sed praxin illius præcepti. *Philip. iv. quæcumque vera, quæcumque iusta, iusta, casta &c.*

*vers. 16.* Ostendit in quo sita sit perfectio Christianismi, nimirum ut Christiani non in eo tantum operam ponant, ne in æternum pereant, & judicia Dei effugiant; quod omnibus plane incumbit, ac necessarium est; sed etiam ut mercedem super alios prællatæ operæ consequantur, quod præsertim excellentioribus est valde utile, & gloriosum. hæc enim est natura omnis excelsioris laudis, & gloriationis, ut super cæteros emineat.

*vers. 17.* Distinguit inter ea, quæ mercedem, de qua loquitur, merentur; & inter ea, quæ tantummodo pœnam effugiant. Mercedem autem super cæteros intelligere videtur. Nec enim eos plane condemnari asserit, nec asserere potuit, qui jure suo, vel *libertate* verbi gratia prædicandi Ecclesiæ

sumptui Evangelij utebantur. Imo contrarium magna parte hujus Capitis docuit, idque non modo multiplici ratione, sed etiam ipsius Domini iudicio confirmavit. Non igitur isti quoque mercede sua (voce *Mercedis* latius sumpta) carabant. Nec tamen ideo mercedi strictius sumptæ, & excellentiori virtuti debitæ, locus non erit. Nec quia Paulus mercedem, de qua hic loquitur, sine dubio consequetur, idcirco Cephas, aut alii (præter eum, & Barnabam) vitæ æternæ mercede excident.

Distinctionem autem inter ea, quæ mercedem peculiarem merentur, & quæ tantum pœnam effugiant, ponit in vocibus *ἵνα ἡμεῖς ἀναγινώσκωμεν*, & *ἐν ἡμῖν*. quæ verba pluraquam sonant, significare, & insultatori modo sumi videntur. Puto enim per vocem *ἵνα* designari singulare, & præ cæteris excellens operæ vandæ studium, non solum spontaneam animi proæresin; per vocem autem *ἐν ἡμῖν* remissius studium, & voluntatem, non intrinseco studio suo, sed soli necessitati obsequentem. alias vox *μὴδὲς* merces *vers. hoc 17.* latius sumenda esset, non ita strictè ut *vers. 18.*, ubi *mercedem*, de qua loquitur, satis aperte explicat. Nam, ne quid dissimulem, possunt etiam voces istæ, propriæ, & usitate accipi, pro nudâ, & spontanea voluntatis inclinatione, aut aversione. ita ut vox *ἵνα* significet eum, qui ad prædicandum Evangelium vocatus, Deo, vel Christo simpliciter paret; qui obsequii sui mercedem vitam æternam accipiet: vox autem *ἐν ἡμῖν*, eum, qui vocanti Deo, aut Christo ad eam rem non paret, & ita commisso, & concedito sibi munere non defungitur. qui non modo mercedem non accipiat, sed pœnas etiam dabit. quod illam incumbentem Apostolo *ἀνάγκη* necessitatem satis commode explicat. Quam explicationem si sequamur; non erit in istis verbis ea cujus supra mentionem fecimus, distinctio. nec enim *ἵνα* pœnam effugiet; sed alibi querenda erit. Potius tamen in eam partem inclino, ut modo supra dicta verba ista explicem. Quia *vers. 18.* mercedem hæc, & *ἐν ἡμῖν* gloriationem, ita explicat Apostolus, ut non obscure ostendat, eos, qui gloriationis hujus expertes erant, non ideo condemnatum iri. collocat enim *ἵνα ἡμεῖς ἀναγινώσκωμεν* hanc gloriationem, in eo quod *ἡμεῖς ἀναγινώσκωμεν* *ἀδελφοὶ οἱδοὺ* *ἡμεῖς ἀναγινώσκωμεν*, Evangelizans, evangelium sine sumptu posui, vel suo sumptu prædicaverit Evangelium. Quod neminem alium Apostolorum, præter se, & Barnabam fecisse, supra satis expresse asseruit, additis multis rationibus, ob quas id facere non tenebantur. Quis autem eos isto nomine condemnare audeat? Nam quod mentione facta gloriationis istius suæ necessitatem quandam, æternæ salutis iacturam spectantem, innuere videtur, ejus querende, dum causam finalem asserit propter quam eam quaesivit, puta ne abuteretur libertate sua in Evangelio; quia abuti libertate sua nemo possit impunè: id inquam non tollit difficultatem. Manifeste enim opposuerat *Necessitatem Spontaneo*, *vers. 16.* Jam vero si etiam in eo, quod Apostolus se maxime *ἡμεῖς*, & sine ulla sibi incumbente necessitate fecisse prolixè testatur, necessitatem, & quidem æternæ salutis iacturam minacem, fingamus; præterquam quod Apostolo plane contradicemus, certe *ἡμεῖς* illud, quod Apostolus *ἡμεῖς ἀναγινώσκωμεν* opposuerat, nusquam inveniemus. Potius igitur in verbo *ἡμεῖς ἀναγινώσκωμεν* non abusi, catachresin, abusum quandam, aut potius usitatissimam figuram *ἡμεῖς* esse arbitramur. Nec enim proprie libertate sua abusus fuisset Apostolus, etiam si evangelizando non *ἀδελφοὶ* posuisset Evangelium Christi, quemadmodum nec alii in eo dici poterant, abuti libertate sua, quod ipse Dominus præcipit. Sed quid per verba non *abini libertate*

significet Apostolus. explicat *vers. 19.* quod sibi ipsi ultio, hinc ulla incumbente sibi necessitate, impotenter iugum, & quasi levitatem, ut tanto plures servaret, quod longe plus est, quam non abuti libertate sua. Maluit tamen Apostolus ista Cathachari, aut, si placet, *puderi* in hac voce uti, quia propositio eius magis erat accommodata. Id enim agebat tunc Apostolus, ne Corinthii libertate sua abuterentur. Maluit igitur in explicando facto suo, quod illos ad exemplum imitandi proponebat, iis potius verbis, quæ ad propositum faciebant, quam aliis uti, quamvis nec laus. nec totum exprimerent, quod faciebant.

*vers. 19.* In hoc versu transit Apostolus ab eo facto sui, quod ad imitandum proponebat, exemplo, ad alia similia, ex eodem fonte nagrantis, ad alios adhauc huiusmodi profecta, exempla. Nec enim in uno isto suo sumptu prædicandi Evangelii onere, sibi iugum impulerat Apostolus, cum tamen esset *liber ab omnibus*. Sed quamvis, aperto genibus Evangelii ostio, posset illos Judaicos ritus spernentes, moreque gentis, & instituta illa ceremonialia omittere, *factus tamen est Judæus Judæis*, id est, inter Judæos vixit ac versatus est, tanquam Judæus: Legis Judaicæ observationis sese cum aliis pariter submittens, eo tunc, & consilio, ut *Judæos lucraretur* *vers. 20.*

*vers. 21.* Ita quamvis inter gentiles vivens, patrii moris retinens esse posset, tamen factus est *utrumque* *ut qui sine lege erant ex lege*, vocis hujus duritiam explicatione molliit, quod non fuerat tamen unquam sine lege Dei, quamvis fuerit sine lege Moysis, quia fuerit sub lege Christi, quæ est ipsius Dei, hoc est, inter eos, qui lege Moysis non tenebantur, ita vixit, quasi ipse quoque lege Moysis non tenebatur, ædificationis gratia.

Accedit *vers. 22.* ad eummodi exemplum, quod propositæ Apostoli dehortationi erat inmaxime idoneum, & quasi proximum. *Fidus sum* inquit *infirmis infirmus*, ut eos lucraret. *imo omnibus omnia*, ut tamen aliquos servarem, hoc est, ut infirmi abstinebant usu earum rerum, quas licitas esse nesciebant; ita ego quoque usu earum abstinui, quamvis eas licitas esse scirem. Ita ex Corinthiis ii, qui *per viros* aliis antecellebant, tenebantur quoque inter infirmos earum rerum usu abstinere, quas infirmi licitas nesciebant, propter ædificationem, quamvis ipsi scirent esse sibi licitas.

*vers. 23.* Hic tandem assert causam impellentem, & quasi necessitatem, quæ ipsum urgebat, ut esset talis, qualem se ad imitandum proponit, quæ duplex quidem, imo triplex est. Prima. Caritas in Deum, cui propaganda sic sine offensione Evangelio operam navatur. Secunda, Caritas in proximum, cuius, ne puerit ob scandalum datum, maxima ratio habetur. quarum utramque *Cap. vii.* supra attulerat. sed hoc loco tertiam tangit, & explicat, hoc est, caritatem in seipsum, ut salutis ejus, quam per Evangelium predicabat, viamque ad eam docebat, fieret ipse particeps. Et hoc loco quidem insignis, & ad religionem, pietatemque Christianam utilis, & maxime necessaria doctrina traditur, de utilitate, ac necessitate tendendi ad perfectionem: quæ res nos Deo maxime commendat, quia efficit ne sumus tepidi, qui tepor apud Dominum etiam ipso frigore magis dicitur abominabilis. Præterea natura religionis, caritate Dei, hominumque subnixæ; poscit affectum à nobis fervidiorem, & flagrantiorum in studio pietatis. Neque enim amor languet, aut otuitur. atque hoc est compendium assequendi res omnium desideratissimas, Amor Dei, qui amorem proximi procreat, & continet. Si vis *amari*, ama. Magnes amoris amor. Brevius est

compendium per auxilium Dei, quam per laboris proprii vel maximam contentionem tendere ad vota sua. Denique natura Religionis, & pietatis ea est, ut si quis in ea subinde non proiciat, delicere incipiat, quemadmodum contra adversum fluvium nantes, nili continuo, & obstinato labore sese adversus defluentes undas sursum promoveant, deorsum torrentibus undis abripiantur; & si vel innumum brachia tenuerint, longe ab eo loco, in quo respirare ceperant, deprehenduntur.

*vers. 24.* Illustrat hanc doctrinam similitudine, per quam ostendit, in quo consistat ars ista, & ratio tendendi ad perfectionem. Hoc autem nihil aliud est, quam ut non modo nos à nemine pietate superari patiamur; sed ut alios omnes in eo quali certamine superare contendamus. quemadmodum in stadio currentes, ideo fe invicem antevertere studere, quia, cum unus tantum eorum coronam victori destinatum accipiat, vident quicquid præ ipsis alteri accessit, sibi decessurum. Quæ similitudo, ut omnes aliæ, non est necesse, ut in omnibus plane ei rei respondeat, ad quam illustrandam est allata, quia videmus inter multos piorum, qui gradibus pietatis, & sanctorumque inter se distant, non un tantum coronam vitæ æternæ conferri, sed plures quoque ad eam admitti. Sed in eo videtur vis consistere similitudinis, ut qui in stadio currunt, nihil laboris, aut contentionis omittunt in eo, ut alios antevertere possint; ita qui in Christianæ pietatis curriculo contendunt, nihil studii, & laboris omittere debent, ut alios superent, quamvis fieri possit, ut in caustri stadio currentes, non eodem, quo terreni, sed alio stimulo impellerentur ad contentionem currendi, hoc est, hi quidem spe præmii tenentur, quod uni tantum destinatum est; illi vero quamvis commune sibi præmium cum iis, quos forte superaverint, fore non ignorent, tamen ob caritatem in Deum, & sollicitam ipsi placendi curam, dent operam, ne sibi ad summam contentionem quicquam faciant reliqui. Ergo in cursu contentione, est similitudo non in currendi præmio. Quanquam nihil impedit, quo minus tam in præmio, quam in contentione currendi constet similitudo. Quia enim Deus longe ditior, & opulentior est terrenis Brabeis; nihil mirum est, illum præter illud, quod uni, aut pluribus potest enim evenire, ut currentium duo, aut plures eodem momento ad metam perveniant) destinatum est præmium; habere, unde aliorum quoque currentium laborem soleat, ac remuneretur, quod apud Principem ceterarum æneis fecisse memoratur. Sed illam tamen mercedem, quæ forte in pietatis curriculo uni, longe alios antecellenti, sive debetur præ aliis, sive destinata est; nemo eorum, qui se superari passi sunt, accipiet. Quemadmodum coronam illam innocentie Domini, quod omnis plane peccati expertus fuerit, nemo aliorum accipere potuit, nec unquam accepturus est. Fingamus aliquem vestigiis ejus curriculum hoc ingressum, longo quidem intervallo, sed tamen præ aliis proximum ipsi fuisse; ne huic quidem præparatæ palmæ quicquam aliorum particeps esse potest. In domo tam opulenti Panisfamilias, multæ sunt mansiones. Quarum & illa, quam Dominus noster locum suis præparaturus præ cæteris eximiam occupavit, non est ita angusta, quin plures iterum mansiones gradus, ac dignitate dispares capere possit. Nam quæ de futura æqualitate, tanquam ad Helvetiorum Republicam exacta, differuntur; somnia videntur.

*vers. 25.* Altera similitudo, quæ rem propositam illustrat, Apostolus, non jam à solis currentibus in stadio; sed in generi ab omnibus decertantibus in arena

arena fumitur. Quia in conspectu tot hominum certaturi, ut vires, aut habilitatem ad certamen sibi compararent, à multis, quæ alios delectant, abstinere, & quandam vim sibi inferre cogerantur, ac solebant, itaque fluxæ, & corruptibilis coronæ caula; quanto magis igitur id facere debebant ii, quibus immarcescibilis corona pro premio certaminis proposita erat: Quod etiam se fecisse, & facere *vers.* 26. in genere Apostolus ait, & quidem eo modo, ut *curset non in incertum*, hoc est, in currendo tanto intervallo alios superet, ut victoriæ certus sit, & *in ædificandis* etiam ante consummatum cursum planum sit omnibus, eum victorem evasurum. item ut periculis officium exerceat, non aerem duntaxat velberans; sed ipsum adversarium, quia solent timidores, aut qui non serio pugnant, congressum cum adversario collato pede cominus vitare, ac tantum ciminis conatum depugnandi in aerem effundere.

*vers.* 27. Offendit in specie, quem hostem, & quibus modis oppugnet, hoc est, carnem suam, quam non in speciem inimicibus; sed veris ictibus oppugnet, ac feriat, quorum illa non modo vim sentiat, sed & livoris vestigia, notæque, & vibices præferat, atque ita eam sibi mancipet, & ad obsequium redigat, ut refractaria esse nequeat, non modo ab illicitis, sed à licitis quoque, quamvis jucundis, sæpe abstinendo. Causam postea finalem, quæ cum impellente eadem esse solet, subiicit, ob quam carnem suam hoc modo perdomet, & ad obsequium redigere tanto usui, ac molimine conetur; *ne alius*, inquit, *predicans, ipse reprobus fiam*. Unde apparet, neminem in pietate tam alte ascendisse, ut extra telli iaculum à Satana metuendum evaserit; & Apostoliam sanctorum non esse impossibilem. Ideoque cavendum, vigilandum, metuendum, laborandum sedulo omnibus, quanti quanti sint, ac pestem securitatis omni ope vitandam, quod subsequenti Capite usque ad *vers.* 34. prolixè probatur.

## CAPUT X.

Quod in calce proximi Capitis dixerat, probat illustri exemplo. non esse ullis externis rebus, qualis est conspicuus omnibus, & proximus ad Deum accessus, initiatio Sacris veræ religionis, etiam miraculosis Dei beneficiis exornata, & confirmata, imo ipsa Evangelii prædicatione, non esse, inquam, his rebus, quæ nos ab aliis profanis separant, & præ aliis sanctificare videntur, ita confidendum, ut in spirituale quandam securitatem resolvamur: sed cum timore, ac tremore semper salutis nostræ negotium procurandum.

Nam & majores Judæorum omnes, quondam tantum dilectus præ aliis, & in peculiare Dei patrocinium susceptus populus, nebulæ præsidio palam circumscriptus, & maris profunditatem sicco pede miraculose transgressus, atque tam manifestis, ac palpabilibus miraculis edoctus, ut Moysen electum à Deo ducem sequeretur, (hoc enim est omnes in Moysen baptizati sunt, in nebula & mari) quemadmodum nunc Christum miraculis multis edocti sunt, ut Christum Ducem sequantur, atque in ejus nomen baptizentur. Miraculum enim illud in omnium oculos incurrens nebula, totum populum circumdantem, & mari ipsum transcurrentem circumfluentem; Moysen ipsis cælitus à Deo datum fuisse ducem demonstrabat: & quia nebula omnes undique circumplexa, itemque maris undæ omnes undique circumfluentes, immersioni similes sint; ideo baptizandi vo-

cabulo usus, tanquam Christianorum populo jam noto, & familiar. Præterea omnes illi Judæorum majores uno, eodemque cibo spirituali, hoc est, typico spirituali, seu qui typus fuit spiritualis (NB. ejus vocis rariorem usum) *refectantur*; quemadmodum nunc Christiani uno, eodemque cibo spirituali (voce spirituales proprie acceptæ) vescuntur. (Manna vero fuisse typum cibi nostri spiritualis) Et *omnes uno, eodemque potu spirituali* (hoc est qui typus fuit spiritualis, quo nunc in Christo utimur) *utuntur*, quia ex typica illa spiritualis Petræ, seu Christi *Petra bibebant*, quemadmodum nunc Christiani ex uno calice Novi Testamenti bibentes, quasi spiritalem, & salutarem Christi sanguinem hauriunt. Et tamen omnes illi, ira Dei provocata, in deserto prostrati perierunt. Proinde omnes quoque Christiani iram Dei metuant.

Notandum hic & illud; Quemadmodum dixit *Petra erat Christus*, prædicans antitypum de typo; ita dicit cibum illum corporeum Manna, fuisse cibum spirituale, quia erat typus cibi spiritualis; item dicit potum illum aquæ corporeæ fuisse spirituale potum, hoc est, typum spiritualis, permanens ex vera & spirituali petra, quæ est Christus. Vere enim id est proprie loquendo. Neque cibus ille Manna, neque potus est petra scaturiens, neque ipla petra erant spiritualia, sed typi spiritualium.

Videtur in calce capitis proximi, & in initio Capitis hujus decimi, esse nova, & duplex Apostoli argumentatio, quia primum à proprii periculi exemplo ad periculum Corinthiorum tacite argumentari videtur. Deinde periculum Corinthiorum exemplo panæ, à Patribus in deserto exactæ, expressius illustrat.

Primum enim innuit, si prædicatione Evangelii, quæ ipsum Deum, Christoque carum, & quasi proximum faciebat; non poterat Apostolum tutum plane, & securum præstare ab omni periculo: multo minus Corinthios externa ista ad Deum appropinquatio, quod per initiationem sacris Christianis facti essent peculiaris Dei, Christi que populus, in patrocinium ejus susceptus, & per externa sacramentorum signa, baptismi videlicet, & cænæ Domini sanctificatus; tutos reddere poterat.

Deinde expresse ait, Quemadmodum Patribus Judæorum in deserto externa illa ad Deum appropinquatio, quod essent eadem nebula omnes miraculose comprehensi, quod ducem Moysen, per profundum maris sicco pede transierint, atque ita quodammodo, in Moysen manifestâ, & tot miraculis testata voluntate Dei, ipsis pro ducem datum, in illo maris rubri profundo typicè baptizati fuerint: (Hunc enim in mare ingressum, undis utrinque suspensis stupendum, typum baptismi fuisse ostendit) præterea quod ex eodem cibo, seu Manna, spiritualis nostri cibi (sive is sit de quo *Joh.* vi. agitur, sive ipsa Eucharistia) typo: item ex eodem potu spiritualis nostri potus (sive is sit de quo *Joh.* iv. *vers.* 14. agitur, sive calix Eucharistiæ, sive uterque) verissimo typo, omnes participaverint, non perierint, quo minus plerique eorum in deserto misere perierint; ita ne Corinthiis quidem id, quod facti sint populus Dei, in patrocinium Christi peculiariter susceptus, aut quod sint in nomen Christi baptizati omnes, de spirituali cibo & potu, sive alibi, sive in cænâ Domini participant; quicquam profuturum, quo minus plurimi ex iis pereant, nisi cum timore, ac tremore negotium salutis suæ procurent, & alii alios in pietatis cursu prevenire nitantur. Neque enim satis esse in pietatis curriculo, ut quis vulgari una cum cæteris forte contentus sit; sed enitendum est cuique ad altiora, & pro virili ad-

perfecte

perfectionem aspirandum, quia ne secundas quidem partes occupavit, qui ad primas omni conatu, & studio iuit, & contendere neglexerit: atque ita facile fieri potest, ut exemplo aliorum, qui in deserto perierunt, gloria Dei & salute excludat.

Redditur autem similitudinis hu us apodosis *vers. 6.*, in quo Apostolus monere Corinthios incipit, ut sibi ab iisdem (aut similibus) deliciis caveant, quibus olim ille populus in deserto iram Dei provocavit. Quorum primum nominat *capitationem rerum malarum*, hoc est, aut vitiosarum voluptatum: aut eiusmodi rerum, quae licet per se, & natura sua non sunt male; tamen usum nequeas, nisi e ductus ex Aegypto, iterum in Aegyptum revertatur *vers. 6.*

Secundum, *vers. 7.* Idololatriam, & apposite quidem, quia ex occasione eiusdem speciei idololatriae (in cui videlicet idololatriarum) in eam commutationem evagatus fuerat, ad quam etiam paulo post redit.

Tertium, *vers. 8.* *raguias*, scortationem, quam & superius taxaverat.

Quartum, Tentationem Christi *vers. 9.*

Quintum, Murnurationem, cum quis Deum secum inique agere putat, & conqueritur *vers. 10.*

*vers. 11.* Iterum in reddenda apodosis exemplum antiquorum applicat Corinthiis. simul addit, non frustra ista esse literis & memoriae prodita; sed in usum posteritatis, quam vocat, *eos in quos fines seculorum pervenerint*, id est, posterioribus seculis nati, quia Christianum seculum est ultimum seculum, nec illi alia Lex succedet. Unde legendorum Sacrae Scripturae librorum, non utilitas modo, sed necessitas quoque elucet.

*vers. 12.* Concludit capream dissertationem hoc epiphonemate, Quia tantum Christianis imminet periculum, ut neque vocationis suae excellentia, neque us rebus externis, quibus a protanis hominibus se iungi, & Deoque adiungi, & sanctificari videntur euti sint a periculo; ideo diligentissima cura cavendum, & videndum non modo iis, qui vere stant, ne (quod facillime fieri potest) cadant, sed etiam iis, qui sibi stare videntur; ne jam ceciderint.

*vers. 13.* Et ne posita sibi ob oculos periculi magnitudine, ac revelata quodammodo nuditate sua Corinthii caderent; solatur eos, & confirmat, ostendens iustum hunc spirituales, & circumspexam, anxiamque salutis curam, non esse supra humanas vires, & cui homo auxilio Dei (quod is promitte cuique suorum offert) par esse nequeat, qui nos, neque supra vires tentari permittit: & si quando magnitudo tentationis viribus nostris gravis sit, ita eam, eiusque circumstantias moderari novit, ut non modo vires nostrae eam terre, sed & superare, & ex periculo evadere queant: idque Deum certo faciurum ait, quasi liberando promissi sui fidem, & eos, qui fiduciam in eo collocant, nunquam deferendo.

*vers. 14.* Posteaquam argumentum ab exemplo, & imitatione sui sumptum, diu multumque tractasset; redit ad propositam materiam de Idololatriis: & aliu argumentum proferit, quo ostendit non ab ipsa tantum idololatria, sed & specie quoque eius fugiendum esse, sumptum ab ipsa ratione, & ipso prudentiae Christianae lumine.

Ratio ipsa *vers. 16. 7. &c.* sic exprimitur. Per poculum benedictionis in Carua Domini significamus nos sanguini Christi, & panem, quem ibi frangimus, corpori Christi (*vers. 16.*) & per utramque (*vers. 17.*) nos omnes inter se communi-

care, & ita quadam ratione cum Deo, Christoque, & nobiscum ipsi invicem uniri: quemadmodum Israelitae carnales, hoc est, infideles (*vers. 18.*) unus sacrificii victimis vescientes, eiusdem altaris participes, & secum quodammodo uniri videntur. Non possumus igitur cum Dæmonis, Dei, Christi, & nobiscum omnium communibus holubus, communicare, aut ullo modo sociari (*vers. 20.*) quia hæc (*vers. 21.*) contraria sint: præterea (*vers. 22.*) quia hoc facio Domini iritarem, quoniam Deus ipse zelotem se præcipue in casu spiritualis adulteri, hoc est, idololatriæ, & nullo delicto magis ad iram provocari præcitat.

Ac ne quis consequentiam hanc vocaret in dubium, cum Idolum nihil sit, non posse quenquam ipsi communicare, occurrat obiter huic objectioni: *vers. 9. & 10.* tacite concedendo Idolum quidem nihil esse: verum Dæmonia non esse nihil; sed hostes Dei, quibus gentiles immolant, non autem Deo vero. Non posse igitur communicationem cum ipsis consistere ullo modo cum communione Dei, Christi, & nostrum omnium, quorum communes hostes sunt. Nec posse Deum, nisi irritari eiusmodi cum hostibus suis communicatione, quem non irritari nostra interest. qui ita in potestate eius iumus, ut indignationi eius resistere nequeamus.

*vers. 18.* Repetit argumentum illud, quod initio responsionis suae ad Corinthiorum Epistolam *Cap. vi.* præmiserat, in quo simul responderetur tacite objectioni; multa quidem nobis, & pleraque omnia per se licere: sed non omnia eorum, quæ licent, providesse scilicet nobismetipsis, ut ea, quæ iram Dei (quod proxime dixit) contra nos provocant: præterea non omnia eorum, quæ licent, a disicare, hoc est, proximis, & irates. Nobis autem (*vers. 24.*) non nostri tantum, aut utilitatis nostræ, sed aliorum quoque ratio habenda est.

*vers. 25.* Accedit ad explicationem legis huius de adiaphoris in casu scandali, atque ostendit ulum eorum, extra occasionem scandali, esse plane licitum. Ideo circa Idololatriam duo permittit: unum vero prohibet. ut facile inde intelligi possit, quid nobis in eo negotio sequendum, quid vero vitandum sit. Permittit enim ea, in quibus scandali nulla cuiquam datur occasio. Primum, Ut omnia in incello emere Christianis liceat, absque ulla inquisitione, an sint idololatriæ, quamvis isthic etiam idololatriam venum proflare soleat. addita ratione *Domini esse terram, & plenitudinem ejus.* Nec obstat quod aliquid consecratum sit, quoniam extra casum scandali utamur, quia *sicut terra, & plenitudo ejus*, ita cibis quoque, pro quo Deo gratias agimus, non Idoli, aut Dæmonis, sed Dei est. Secundum, Alterum est, quod permittit, Si forte ab infidelibus Christiani vocati sint ad convivium, ut omnibus appolis cibis vescantur, nihil in quaerentes propter conscientiam, quia tunc scandali nulla offeratur occasio. Sed si quis en indicaverit, hoc esse idololatriam, quia hæc admonitio signum est admonitionem non habere, nec scire utrum omnibus cibis vesci liceat, præsto est occasio scandali; ideo eo cibo abstinendum, ut vel nostro exemplo ostendamus omnibus, fugiendum esse ab omni specie idololatriæ. atque hoc est unum illud, quod in eo negotio prohibet.

Verba autem, quæ repetitur *Domini esse terra, & plenitudo ejus*, non satis liquet, an ad istam secundam permissionem pertineant, an ad proximum interdictum, aut potius ad utramque simul. Si ad permissionem duntaxat; eodem quo supra sensu explicanda sunt. Quod si ad interdictum etiam pertine-

mere velimus, sensus hic esse poterit; ut ideo abstinentium sit ab occasione scandalī, quia ea re irritatur, ut supra *vers.* 22. testatur, laudique Dominus, cuius in potestate ut terra, ac terrena omnia, ita & nos ipsi sumus. In hac altera permultione videmus convictum, & conversationem cum infidelibus, nobis non plane vetari, & tamen convictus istius licentiam quodammodo restringi, per verba *si vocati volueritis ire*, per quod ostenditur non temere id nobis faciendum esse, sed consilio deliberato, ut ipsi voluntas nostra assentiri merito possit. Interdicti vero huius rationem affert, non eam, quod isto cibo vesci non liceat *propter nostram conscientiam*, sed *quasi propter alienam*, hoc est, ne, (ut supra dixit) verberemus infirmiorum conscientias, & praebeamus ipsi occasione idem faciendi contra suas ipsorum conscientias.

Et statim interdictio huic addit doctrinam infirmis servientem, quam *Rom.* x.v. fusius tractavit: non esse ipsis iudicandas alienas, hoc est, eorum, qui uberiorem voluntatis Dei cognitionem habent, conscientias. Cur, inquit, *libertas mea iudicatur ab aliena conscientia?*

*Vers.* 30. *Nam si ego cum gratiarum actione participo de cibo*, (hoc est enim *χαρις μου*), unde videmus Christianis precum, ut ante cibos, ita potissimum post cibos, quandam impositam necessitatem) cur accusor, aut reprehendor, quod ea re utar, quae non idoli, aut Daemonis, quamvis forte errore hominum ipsis tribuatur; sed Dei est, sicuti omnis terra, & plenitudo ejus, praesertim cum pro ea Deo gratias agam?

*Vers.* 31. Videtur ratio reddi, cur post cibum, aut circa cibum Deo gratias agendae sint, quia *sic edamus, sive bibamus, sive quid aliud faciamus, omnia in Dei gloriam faciendo sint*. Fit autem in Dei gloriam, cum omnia, quibuscunque fruimur, Deo accepta ferimus: cum sine ejus ope nihil nobis prospere succedere posse ostendimus: cum ad eum esse confugiendum in omnibus necessitatibus, & negotiis nostris exemplo nostro platum facimus.

*Vers.* 32. Concludit doctrinam hanc tribus istis *versibus.* 32. 33. & *1 Capiti* xi., hortando, ut sibi caveant at praebendo scandalo primum Judaeis, qui externis istis, quae aliquam Idololatriae speciem habere poterant, maxime offendebantur: deinde Graecis, & gentilibus, qui incauto alicujus Christiani facto, in suis superstitionibus confirmari poterant: denique & maxime omnium, Ecclesiae Dei, in qua infirmiorum conscientiae cruciabantur, & quidem noxae, & periculose istiusmodi intempestiva eorum, qui *propter* sua abutebantur, licentia. Id autem exemplo suo confirmat, quod ipse *omnibus in omnibus placeat studuerit, non querens suam utilitatem* (subintellige tantum.) Nam & in iis suae utilitatis vel maxima ratio habenda est, quamvis interdum suae etiam, praesertim leviores, & huius aevi utilitates, in maximam aliorum, & salutarem utilitatem impendere nos necesse est, sed multorum aliorum utilitatem, hoc est, aeternam salutem. Hortatur igitur ut in eo sint imitatores ejus, quemadmodum ille erat Christi. quod *Philip.* xi. 4. 5. 6. 7. 8. fusius explicat, & *Rom.* xv. 3. Atque in eo non caritas tantum, sed & illa virtus praecipitur, quam Sacra Scriptura *Gaudium* vocat, hoc est, curam aliis placendi, & gaudium afferendi, quae est surculus quidam caritatis,

## CAPUT XL

Caput hoc (ut vel oscitanti lectori obvium est) a versu secundo incipere debuit, in quo ab eo, quod tractabat, argumento plane digressus, novam inchoat doctrinam. Elucet autem in modo tractanda Apostolico ejusdem illius Spiritus prudentiae, & lenitatis exemplum, quale in epistolis Domini Apocalypticis animadvertere licet. Ubi Dominus, quoties tere culpam aliquam Angelorum, quibus scribit, reprehensus est, praemitte plerumque laudem, & approbationem alicujus virtutis, & actionis, quo mollus culpae obnoxios attingat reprehensionem. Ita hic Apostolus schismata, & abusus caenae Domini reprehensus, laudem primum, quod tradita ab eo instituta constanter observarent; tum deum ad reprehensionem transiit. Id vero non excidisse Apostolo, sed de industria factum ab ipso ostendit *versus* 17. Hoc autem inquit *deus*, hoc est, docens, precipiens, approbans, laudans, illud non laudo. Gratum igitur sibi esse, & caritati erga se tribuendum, quod, quia in memoriam sui abentis, tradita a se instituta retineant, idque pro officio erga se ipsis imputat. Porro ex istis traditionibus, unius duntaxat, hoc est, Mulierum operto ad Ecclesiam capite admittendarum, instituti mentionem facit, & in eo ipsos sedulo, & ex professo rationibus undique accersitis confirmat.

Sciendum autem, Apostoli temporibus opertum caput cuiusdam submissionis fuisse signum: quemadmodum olim fuit pileus servitutis. quod & nunc apud Orientales viget, qui in salutandis principibus capita non aperiant, apud Judaeos autem hodiernis moris est, ut quoties solennem haustum epotant, in honorem Dei, caput operiant. Quia igitur uxores viris, & sequior sexus nobiliori subiectus erat, aequum censebat Apostolus, ut istius subjectionis vestigia, etiam in Ecclesia extarent. Ait igitur primum, & ponit pro fundamento *vers.* 3. inter mulierem, & virum eam esse subordinationem, quae est inter virum, & Christum (quod non de paritate omnimoda, sed de similitudine accipiendum est) imo vero, quae & inter Christum, & ipsum Deum. Quemadmodum enim Deus Christi, Christus viri; ita vir uxoris caput est. Unde apparet divinarum personarum aequalitatem id temporis Apostolo adhuc ignotam fuisse.

Deinde *vers.* 4. & 5. ipsum istud institutum, ex eo fundamento profectum, quod tradiderat Ecclesiae Corinthiae exponit, illudque ibidem, & *vers.* 6. primum ratione, & receptis saeculi moribus sumpta, confirmat. *Omnis vir*, inquit *vers.* 4., *orans, aut prophetans*, hoc est, alios docens, aut exhortans, sive in Ecclesia, sive extra Ecclesiam, operto capite, ignominia afficit caput suum, quia id ignominiosum moribus illius aevi habebatur. Vicissim *vers.* 5. *Omnis mulier orans, aut prophetans* (quamvis enim in Ecclesia id facere prohiberetur, imo etiam extra Ecclesiam, nisi fallor, viros docere, aut exhortari non solerent; tamen erga juniores, & rudiores in eodem sexu officio docentium, & exhortantium fungi poterant) *aperto capite, dishonestat caput suum*, quia id aequè inhonestum tunc habebatur, ac sitonfo, aut raso capite id faceret.

*Vers.* 7. Rationem ex hypothese, quam praestruxit, de promptam affert, cur virum aperto, contra seminatissimo capite esse deceat, quia vir non mulieris, sed Christi, & Dei ipsius imago, & gloria est. Ubi primum notandum, ex illo praestrueto fundamento, quia vir per Christum Dei gloria est, hoc est, Deo

M

per

per Christum subiectus, ut Apostolus ait, & nos mox explicabimus, hoc loco Christum ipsum in voce Dei includi, deinde videndum quomodo vii dicatur imago, & gloria Dei. Et imago quidem Dei pre muliebri sexu dicitur, ratione illius potestatis, quam ad regendam mulierem habet, quæ in muliere non reperitur, quamvis anima rationalis, ipsi non debeat, in qua etiam imago Dei quibundam constitui posse videtur. Gloria vero Dei est in eo, quod Deus subiectione eius gloriarī possit. Quamvis enim *vers. 3.* Christo tanquam capiti suo subiectus sit, præter Deum, quæ una cum Christo in cælis est; nemo testum caput habere, quod sub electionis signum est, non tenetur.

Contra mulier cum sit gloria viri, hoc est, cum subiectione eius vir gloriarī possit, debet operimentum in capite habere; quod Apostolus hic vocat *ēthēria* *hæi d' uſphar* (*vers. 10.*) *potestatem super caput*, quæ est quædam potestatis quidem viri, subiectionis autem ipsius mulieris. Porro ut omnes in terris potestates, & illarum subordinaciones, per quas in orbe res hominū continentur, ac reguntur, gubernantur à Deo, & Christo, ministerio Angelorum, quoniam illud adhiberi opus est; ita nihil repugnat etiam istam inter sexus diversos subordinationem eorum curæ, atque inspectioni aliquando demandari, ut etiam aliquomodo Angelorum intersit, ne in hoc ordine divinitus instituto *et agitur hæi d' uſphar*, id est, decorum & honestum turbetur, præsertim in Ecclesiæ conventu, cui peculiares custodes addi solent. Ita ut iure dicere potuerit Apostolus, decorum hoc, & ordinatum à Deo potestatis, & subiectionis vestigium, ac sigillum, præsertim in Ecclesiâ, reverenter observandum, ac retinendum, vel propter ipsos Angelos præsentēs, quos, quicquid in Ecclesiâ perperam, aut indecore sit, non potest non offendere. Esse vero mulierem viri gloriam, hoc est, viro subiectam; probat primum à causa materiali, & origine mulieris *vers. 8.* deinde à causa finali *vers. 9.* *vers. 4.* *Non est vir ex muliere, sed mulier ex viro*, subintellige primidus procreata, vide *Genes. 11.* Nam de ordinaria virorum generatione faretur Apostolus, virum quoque esse per mulierem *vers. 12.* *vers. 9.* Non vir propter mulierem, sed mulier propter virum creata est, ideoque potestatem eius (quod *vers. 10.* explicat) agnoscere, & externo isto subiectionis signo testari tenetur.

Cæterum ne quis ex salubri Apostoli doctrina de præcellentia melioris sexus fugat venenum superbie, & contemptus, & despiciatui habeat sequiorem; addit anedotum *vers. 11.* & *12.* ostendens neque virum absque muliere, neque mulierem absque viro in Domino esse posse, quia quamvis primidus ex viro mulier creata sit, tamen nunc viri nonnisi per mulieres generentur, & uterque sexus ad possessionem, ac dominium Christi, & ipsius Dei æque pertinet, quia ex utroque originem traxit, vide *Gal. 111. 28.* *Mai, & semina non est, omnes unum sumus in Christo Jesu.*

Atque hic Religionis Christi character notandus est, quod ea ita omnes diversorum statuum, & conditionum homines, ad æqualitatem consequendæ salutis admiserit, ut tamen omnes inter homines prærogativas, & eminentias intactas, illasas, imo in suo vigore ultro confirmatas reliquerit.

*vers. 13.* Tertiam rationem ex naturali quodam instinctu omnibus communi depremit, qui efficit, ut mulieri comam quidem alere decorum videatur, quæ formam ejus laudabiliorem reddat: radi vero, vel

tonderi, ut supra quoque dixit, ignominiosum esse luc quoque innuit, cum coma ipsi pro operimento capitis data sit. Idem institutus communis civit, ut viris conderi, aut radi non litignominiosum: potius verò muliebriter comam alere, male amant, quod nescio quis abominatur.

*Sint procul à nobis juvenes ut semina compti.*

Porro quamvis reperiantur hodie gentes, in quibus viri propemodum in modum muliebrem comas promittant; tamen nescio an ulla reperiat, in qua feminæ comam non alant, ut hoc ad propositum Apostoli fulciat.

Quartam. Satis intelligebat Apostolus rationes, quas attulit, non fuisse ita convincentes intellectum, ut adversus eas à morol oribus non posset aliquid reponi. Quemadmodum ad adtruenda ejusmodi externa instituta, demonstrative apodoxes minime requiruntur, sed probabilibus argumentis contenti esse debemus, nisi morositatis, & quam hic Apostolus ejusmodi ingemis merito exprobrat (*et pharissæ rixositas*) culpam incurrere velimus. Ergo adversus istos pharissæ quartam rationem, à moribus, & consensu omnium stabilita consuetudine sumptam, afferit, aut potius Corinthios, ut illà adversus eos utantur, inſtruit *vers. 16.*, neque in sua, neque in aliis Ecclesiis Dei, morem, & institutum istud vigere, aut permitti, ut mulieres, præcipuè in Ecclesiâ, discooperto capite, & absque integumento orent.

*vers. 17.* Ad accusandum, & reprehendendum, & quidem transiitione facta accedit, quod sese non ad melius, sed ad peius, hoc est, non ad corrigendos mores, & mutam ædificationem, sed ad peccandum, & mutuum destructionem congregent, cuius generis culpæ duos species arguit. Primum, Schismata. Secundum, Profanationem Cænæ Domini. Schismata *vers. 18.* & *19.* breviter perstringit, quia superius initio Epistolæ satis prolixè reprehendit. Apparet autem Schismata ista congregans invicem Fratres, in rixas, & jurgia erupisse. Nec à vero abest, vel istos ipsos, quos *vers. 17.* tetigit, pharissæ, traditiones ab Apostolo institutas oppugnantes, negotium aliis facillivisse. Audio, inquit, Schismata inter vos esse, & parim credo. Prudentiæ est, non ad omnes delationes obviam occupantibus hædem exponere. Si tamen non leves credendi causa subsint; interdum ne levibus quidem rumufculus (cauta tamen, & circumſpecta moderatione) fides deroganda est. Gravis autem causa fuit credendi, quia Apostolus vel ipsius Domini moniti memor esse poterat, prædicantis futuras hæreses, venturos Pseudo-Christos, Pseudo-prophetas *Mar. XIII. 22.* imo impossibilis fuisse, quin venirent scandala. Ideo dicit: Oportet enim & hereses in vobis esse, addens causam, cur eos Deus in Ecclesiâ irreperere permittat, ut *et dicitur pharissæ quorum cæcitas, ut probati manifesti sint inter vos eademque opera reprobi, ei adducunt, manifesti fiant.*

*vers. 20.* Profanationem Cænæ Domini arguit, & ostendit id, quod illi faciebant, non esse verum, ac legitimum cænæ Dominicæ usum. Convenientes enim in locum Ecclesiæ assignatum, singuli separatim cum suis cænobant, & pro facultatibus, alii quidem laute, & opipare, ita ut quidam ebriis proximi viderentur: alii vero parcè, ac tenuiter epulis, ne famem quidem eximentibus, & in calce demum Cænæ, singuli ad Cenam Domini celebrandam accedebant. *vers. 21.* Docetigitur in cætu Ecclesiæ epulas istas omittendas, & intra domesticos parietes ablegandas esse, ne pudeant egentiores, dum eorum victus, juxta lautorem divitum victum



victum positas, quasi traducitur. Quamvis autem vox *pubis ebrius est*, sumi proprie possit, ita ut non modo ostentationem ditorum, sed intemperantiam quoque admodum intemperantiam acculet apostolus; tamen credibilis est, cum non ipsam ebrietatem, sed lautam cænationem, quali uti solebant homines, ad ebrietatem usque procedentes, significare: quia opponitur voci, quam non ipsam famem, & esurientiam, sed parcam nimis, & nimis sobriam mensam designare verisimilis est. Atque institutum cænæ Domini, quod ipsis tradiderat, sese à Domino accepisse. Nescio an opus fuerit Apostolum ea in re ipsius Domini præsentis ore intrin: cum ad id, ut se doctrinam hanc ab eo accepisse merito dicere posset, suffecerit, quod eam ab iis, qui cum Domino vixerunt, ac versati sunt, Evangelistis accepisset. Illud tamen palam est, traditionem hanc Apostolicam, ut & ipsam Domini institutionem apud Evangelistas simplicissimam fuisse. Neque quicquam huic instituto admixtum fuisse præter, Primum, Sumptionem panis, & preces ante fractionem eius præmissas (erat & aliis dapibus Dominus præmittere solitus erat, quas preces hic *inagelias* vocari, & ab iis postea toti Cæremoniae nomen hoc inditum esse, est notandum.) Secundum, Postea vero subsequentem fractionem; & explicationem, quid sibi vellet hæc fractio, quid denotaret cuiusve rei signum, aut symbolum, esset, nempe corporis Christi, in mortem, nostri causa susceptam; traditi: item quo fine hæc fractio fieret; nempe in memoriam, & recordationem tanti beneficii Christi. (ubi notandum recordationem rebus vere, ac realiter præsentibus, nullo modo tribui posse. Non enim diu possumus eorum recordari, quibus tunc cum maxime præsentibus fruimur, cum recordatio mere ad præterita pertineat.) Tertium præter sumptionem poculi, aut calicis, potionemque, ac similiter explicationem quid potus iste significaret (nempe Novum illud Sædus, sanguine Domini sanctum, quod hic novum Testamentum vocat, quia morte Domini interveniente hæreditas cælestis Christo obedientibus, quasi legata est (quemadmodum morte testatoris interveniente hæreditas ad hæreses devolvitur) & quo sine funcretur, hoc est, in recordationem Christi & tanti beneficii eius,) nihil propemodum huic instituto admixtum fuisse.

*Vers. 26.* Ostendit Apostolus naturam huius instituti, sub utraque, ut ajunt, specie, nihil aliud fuisse, quam annuntiationem, & commemorationem immensi illius beneficii Dei, Christiique, in huius morte nobis exhibiti, quæ usque ad adventum eius durare debeat. ubi quia futuri adventus Domini mentio fit, palam est, quasi absentis desiderium, & ut ita dicam, defectum suppleri hac repræsentatione, & ob oculos positione præteriti ejus beneficii, donec ipse adveniens desiderium hoc nostrum impleat.

Unde *vers. 27.* concludit *quisquis indignè panem ipsum, & poculum sumit*, peccare acque graviter adversus Christum, ac si corpus, & sanguinem eius contumelia afficeret. Nihil enim indignius est, quam tunc cum maxime sancti, & Christo devoti, & mundati, ac sanctificati esse, & cum pro illo beneficio, per quod nobis ad sanctitatem aditus reclusus est, Christo gratias agere debemus; tunc inquam peccare, seu superbia, & ostentatione, sive coarctate, sive alio aliquo vicio.

Ideo *vers. 28.* Monitum necessarium subjungit, ne ad tam sanctum negotium, nisi explorata penitus, & excussa conscientia nostra, & corde quasi mundato accedamus, quia qui indignè edis, bibisque, iudicium, seu supplicium sibi accersit; per *aj-*

*negotium* si quisque & magis, hoc est, per *aj-* accens corpus Domini, non saltem suo pretio, sed vilipendens. Nam qui eam cum, quæ repræsentat corpus Domini vilipendit, ipsum corpus Christi vilipendit. Vei etiam (ut in eadem significatione sumatur vox *aj-* in *vers. 29.*, qua in *vers. 31.*) non iudicatus & exploratus est ipsum, antequam ad sumendum corpus Domini accedat. Quod impune nemini fuisse ostendit, hanc causam esse *vers. 30.* indicans, cur multi *nam illis essent infirmi* (hoc est nondum quidem ægrotantes, sed viribus languidi, & corpore parum validi) gravius agroti, & quidam immaturo obitu abrepta. quia enim se ipsos non iudicabant, hoc est, non excuriebant, neque castigabant; à Domino iudicati, & castigati sunt. Iudicium autem illud Domini *vers. 32.* benignum esse ascribit, & manifeste *negotium* (quam castigationem explicat) à *negotio* distinguit: illam Ecclesiæ, & qui in illa delinquant; hanc mundo, & iis, qui cum mundo percut, atq. gnat.

Videtur autem ex hoc loco posse concludi, aliquando ob eumdem, aut similia delicta, mortem peccantibus Christianis à Deo irrogari, quos tamen Deus una cum mundo non perdet.

Verum quæri potest *negotium* ista, & benignior castigatio Dei, quæ opponitur condemnationi mundi; ad quosnam hoc locoreferatur: an ad eos etiam ipsos, qui ob abusum cænæ Domini supplicio afficiuntur: an vero ad eos tantum, qui exemplo aliorum admonentur, ne similibus vitiis iram Dei provocent, atque ita pereant: seu ad totam Ecclesiam.

Magis in eam sententiam propendo, ut censeam, ad eos ipsos, qui iudicantur, benignam istam, de qua hic agitur, castigationem pertinere, duas potissimum ob causas. Primum, quia, cum vicia peccantium occulta esse soleant, non satis constare potest aliis, aut toti Ecclesiæ, ob quam causam aliquis à Deo morbo, aut morte puniatur, & temere iudicare ea de re periculosum sit. At sibi quisque notior est, quam aliis, ideo facile potest, imo plane scire solet, ubi ipsum calcus urgeat, & quid in ipso Deus desideret. Secundo, ex vi verborum ipsorum. Quia enim *in eo* *aj-* *negotium*, non iudicaremur, referatur ad eos ipsos, qui puniuntur; ideo & proxima vox *negotium*, conjuncta cum priore per particulam *et*, & manifeste priorem explicans, ad eisdem referenda est. Qui cum non moribus tantum, sed & morte interdum puniantur, liquet inde, mortem Deum aliquibus interire posse, quos castigat tantum, non autem una cum mundo condemnat, quod alioqui ratio ipsa evincit, quæ ostendit nihil esse causæ cur id Deus facere non possit.

*Vers. 33.* Jubet igitur (ad ordinationem huius instituti accedens,) ut alii alii expectent, nec solitarie, & singillatim, sed in unum collecti Canani Domini peragant, ac celebrent.

*Vers. 34.* Præceptum repetit de Cænis vulgaribus, non in publico; sed domesticis sumendis, ad evitandum ostentationis delictum, & supplicium. Reliqua ad adventum suum differt.

## CAPUT XII.

Quemadmodum de cælibatu supra, Capito VII. de Idolothitis (Capito VIII.) ita nunc de spiritualibus charismatibus, eorumque usu, deque iis, qui dono linguarum exortantur, nec ab aliis intellectantur, vellent publice in Ecclesia uti, sicuti & infra Capite sedecimo de Collectis Ecclesiasticis apparet Corinthios per Epistolam compellasse

Aposolum, quibus ad singula dictis locis, & capitulis respondet.

Ac primum de donorum Spiritus Sancti varietate, ac differentia dissertaturus, differentiam inter eos, qui nullius plane doni Spiritus Sancti participes sunt, & inter eos, qui sint participes ponit, idque ipsum Conathorium quasi experientia confirmat. Qui enim Christianismi, atque ideo Spiritus Sancti expertes sunt, (quales erant Corinthii, dum adhuc essent gentiles, & idololatras) ducuntur ad idola, non ab initio aliquo live rationis, si ve gratiæ cælestis, seu Spiritus (qui ipsos intus doceat, & quasi *ἀντιδωκτός* faciat) lumine, sed externos ductores cæcos cæci ipsi sequuntur, interdum vero tanquam bruta, ratione carentia, tantum antecedentium gregem. Et profecto idola *ἰδωρα*, *μυστα*, voce, quæ rationis signum, atque ita ratione carentia, cultores quoque sui, ratione duce carentes requirunt. Ac qui sub Christo Spiritus Sancti dono afficiuntur (quam apodofin, quia ipsa sui sponte ex proli fluens, se exhibet, brevitas causa merito omisit) ducuntur ad cultum Dei per Christum ab initio sibi simul, & indito lumine rationis, luce fidei collostratæ, & instinctu Spiritus Sancti afflatæ, quam habent indus Consolatorum, Monitorem, Ducem, Directorem, Censorem, & Doctorem.

Unde sequitur, omnes omnino Christianos qui Hypocritæ esse nolint, quamvis non eadem omnes mensurâ, *Spiritu Sancto præditos esse debere*. Nullus enim est invocantium Dominum Jesum, quin præditus sit Spiritu Sancto, quamvis donorum hujus Spiritus in singulis diversi, & varii sint gradus, diversi, & varia discrimina: & contra nullus est eorum, qui Spiritu Sancto ducuntur, qui Jesum Dominum non invocet, hoc est, cum pro Christo, Rege, & Domino suo non habeat (quod per *μυστα* prolaturum est) *ὁ λόγος ἀντίδοτος ἵναυσι, non dicit ἀνάθεμα Jesum*.

Secundo. Si quis in donis Spiritus istius proficere velit, in eo ipsi maxime elaborandum esse, ut Jesum illum credat esse Christum. Sic enim ex Deo nascimur 1. Joh. v. 1. quoniam agnitio Jesu illius crucifixi pro Domino suo, & subiectio ipsi voluntatis nostræ donum Spiritus Sancti secum necessario trahat, ut in ea fide, obsequio & subiectione quique proficere, & quam longissime potest, progredi contendat, adjecto illo Christi monito: *Petite ut accipiatis, querite ut inveniat, pulsate ut vobis aperiantur*. Sunt enim in hoc cælesti dono plurimi gradus, ut neque ex eo, quod in quibusdam hominibus præsentis Spiritus Sancti nulla satis evidentiæ vestigia appareant, jure colligi possit Spiritum Sanctum ab iis prorsus abesse; nisi forte vera fides, & vera, ac genuina, & sincera subiectio Christi ab iis absit. Neque quia nobis aliquæ Spiritus istius primitiæ collatæ sint; idcirco in primis illis tantæ felicitatis initiis hærendum, & non ad ulteriora omni impetu contendendum sit.

Vers. 4. Porro diversitatem donorum Spiritus Sancti non obflare ostendit, quin ea, quæ minima sunt, ita ut ne conspici quidem forte ab hominibus possint; æque ac maxima, & cunctis palpabilia, *unus ille, idemque fons Spiritus*.

Vers. 5. Quemadmodum diversitas ministeriorum in Ecclesia non obstat, quin unus sit Dominus, caput, & gubernator Ecclesiæ suæ. Itemque diversitas efficaciar, & facultatis patrândi miracula, non obstat quin unus sit Deus, qui operatur omnia in omnibus, hoc est, cujus potentia, nec nisi ab eo data, & concessa, omnes qui patrant miracula, utuntur.

Vers. 7. Causam diversitatis donorum Spiritus San-

cti (quæ vocantur *ἑνῶς τοῦ ἁγίου πνεύματος*, illustrationes, revelationes Spiritus, quia mentem, & rationem nostram illustrant) eamque finalem, ait esse nostram, aut Ecclesiæ utilitatem, quam Dominus præcipue in conferendis spiritualibus charismatibus sequitur. Sunt enim quædam, quibus abuti homines, & sibi, aut proximis nocere possent, convertendo præpollere

— non hos *questum munus in usus*.

Sunt alii quorundam donorum incapaces, & quorum angustia non capit doni magnitudinem. Plane ut in huius ævi statum, & vocationum distributione evenit.

Vers. 8. Recenset postea dona ista, & charismata Spiritus Sancti, non eo quidem plane ordine, quo alii aliis antecellere videntur; quod facit infra vers. 28. Sed tamen incipit à præcipuis, & iis, quorum usus in Ecclesia maxime necessarius, & utilis, progrediendo ad ea, quorum minor usus est; quia vers. 7. utilitatis mentionem fecerat. Primum igitur, & maxime necessarium donum, quod in illis sapientibus, qui fundamenta Ecclesiæ ponebant, architectis, (1. Cor. xiii. 10.) quique regiminis Ecclesiæ rationem posteris tradiderunt, Apostolis requirebatur, & deprehendebatur, quodque illis maximam præ aliis omnibus auctoritatem conciliabat, est *sermo sapientiæ λόγος σοφίας*. Secundum quod in Prophetis alios docentibus, aut doctioribus imperitorum requirebatur, fuit *Sermo cognitionis*. Vers. 9. qui gradus Spiritus Sancti eo inferior est priore, quod nec ad omnium plane mysteriorum notitiam pertingat: nec tam ad regendum, quam ad docendum, & influendum alios aptitudinem contineat. Tertium quod ad plantandam in ipsis ejus initiis Ecclesiæ maxime requirebatur, fuit Fides illa, facultatis patratorum miraculorum omnis generis mater, & opifex. Cujus proxime sequenti Capite xxi. 2. mentio fit. Quartum fuit facultas sanandi agros extraordinaria, quæ licet miraculosa esset, tamen quia non multum à Medicorum facultate, & efficacia distare videbatur (Applicable enim isti quoque corporalia remedia, sed præcipue ungebant agros) non ita perstringebat oculos spectantium, ut alia miracula.

Quintum fuit *ἰσχυρὸν δυνάμει* efficaciar potestatum, per quæ intelligi donum illud oris, cui resisti non potest, quod Dominus etiam iis promisit, qui in persecutione causam dēturi essent. Luca xxx. 15. Ego vobis dabo os & sapientiam, cui non poterunt contradicere, neque resistere omnes adversarii vestri. Et alibi ait Mar. xxi. 15. id quod fidelibus tunc ad loquendum suggeretur, non illos locuturos, sed Spiritum Sanctum.

Atque hæc est illa potestas *δυνάμει*, cum qua se venturum Apostolus minatur, adversus infatos, supra Cap. iv. 19. 20., fortis, & efficax ad subvertendas munitiones &c. & quicquid se effert adversus Deum.

Sextum demum subestit donum Prophetiæ, non illius, quæ sub dono Sapientiæ, & cognitionis continetur, ad docendum, & exhortandum alios; sed specialiter sic dictæ prophetiæ, seu futurorum prædicatorum facultatis.

Septimum fuit facultas discernendorum Spirituum, quod donum Spiritus Sancti maxime necessarium, quod Senioribus & gubernatoribus Ecclesiæ, si ve sint Pastores, si ve eorum adiutores, & cooperarii, quos infra vers. 28. *υποτάκται*, vocat.

Octavum tanquam cæters longe inferioris de industria inter postrema collocat, sicuti & nonum, quod ex octavo dependet. *Linguarum donum* quod præ-

præ ceteris quidam Corinthiorum consecrari videbantur & eorum interpretationem.

*Verf. 11.* Omnia ista charismata ab uno, eodemque Spiritu proficisci ait, quem Dominus pro arbitrio suo distribuit. Quamvis enim dicatur hoc loco de Spiritu, quod distribuit unicuique charismata sicut vult; tamen cum aliunde constat, si proprie loquendum sit, Christi ipsius arbitrio, & iudicio illa distribui, non alio modo hic voluntas de Spiritu prædicari videtur, quam *Joh: 111. 8.* eadem voluntas de vento prædicatur. *Spiritus*, hoc est, ventus, ubi vult spirat, & vocem ejus audit, &c. nec vis, hoc est, non vides, unde venit, aut quosvis tendit.

Præterea de Spiritu Sancto Apostolus hoc loco proprie loqui non potest, sed tantum improprie. quemadmodum enim neque de Christo, neque de corpore ejus, hoc est, Ecclesia, hoc loco proprie loquitur, sed improprie; ita de Spiritu Sancto. Neque enim Christus, qui corporis, de quo sermo est, Caput esse innuitur proprie dictum corporis alicujus est caput, neque Ecclesia ex multis diversarum gentium, statuum, & conditionum hominibus constat, proprie dictum corpus est, neque isti, qui hoc loco membra Ecclesiæ dicuntur, proprie dicta alicujus corporis membra sunt. Proinde ne Spiritus quidem, qui totum istud corpus, & singula ejus membra inter se diversa animare dicitur, similiter atque Spiritus humanus humanum corpus animat, propriè dicta anima est hujus corporis, sed tantum per similitudinem quandam sumptam ab animo, & corpore humano simul junctis, & multa, ac diversa corporis membra unius spiritus, & animæ vinculo connectentibus. Non igitur omnia per se, & natura sua de isto Spiritu in se considerato dici possunt, quæ hic de illo dicuntur, considerata improprie, quatenus corpus Ecclesiæ animare dicitur. Sed quia animo humano, qui corpus humanum animat, voluntas tribui potest; idcirco Apostolus Spiritui quoque isti per, & propter similitudinem cum animo humano, voluntatem tribuit, quod de illo proprie hoc loco dici, aut intelligi nequit (quia Apostolus toto capite in manifesta allegoria versatur) non minus quam quod in eo, veluti in aqua, omnia Ecclesiæ membra immersa, aut ipso tanquam potu aliquo impleta sunt, & *invasum sunt*.

Quemadmodum igitur de qualitatibus, præsertim activis, aut etiam de rebus, quibus actiones non competunt, dicitur sæpe illas aliquid agere, quamvis actiones proprie dictæ sint suppositorum. ut cum Natura, aut stomachus res sibi adversas è corpore eicere velle dicitur, cum id conatur, nec semper propter obstantia impedimenta potest; ita hoc loco, quæ Christus per Spiritum suum, per quem gubernat Ecclesiam, operatur, Spiritus ipsi operari dicitur; quodque causæ Principali, hoc est, Christo ipsi competit, puta illud dona Spiritualia distribuendi arbitrium, id causæ instrumentali, per quam Christus agit, hoc est, Spiritui Sancto tribuitur, præsertim cum hic Spiritus Sanctus, in ea, quam toto capite tractat, allegoria introducatur similis animo humano, humanum corpus animanti, ut quemadmodum animus prout vult corpus suum gubernat; ita Spiritus quoque prout vult corpus Ecclesiæ gubernet, hoc est, Christus per eum Spiritum. Præterea quia voluntatem præcipue nostram Christus per Spiritum Sanctum impellit, ac movet, ideo non Christi tantum voluntas, sed & nostra Spiritui Sancto tribui potest. Dicimus enim quod voluere, aut fecere Apostoli, voluisse Spiritum Sanctum. Quod si nostra Spiritui Sancti tribuitur, cur non Dei, aut Christi?

*Verf. 12.* Inchoat similitudinem. Quemadmodum inquit corpus humanum unum est, & tamen membra multa habet, & ista membra, quæ multa, & diversa sunt, unum tamen corpus sunt, ita inquit Christus, hoc est, Christi corpus, seu Ecclesia, sic enim explicat apodictis reddi debet) ita inquam Christi corpus, id est, Ecclesia una est, & tamen membra multa, & differentia habet, & ista membra, quamvis sint differentia, unum tamen corpus sunt. Ubi notandum vocem *Christum* pro corpore Christi, id est Ecclesiæ poni.

*Verf. 13.* Probat ista omnia membra unum corpus esse, quia sunt uno Spiritu animata. Omnes enim in uno Spiritu baptizati sumus in unum corpus, quamvis gentium, & statuum discrimine diversi, hoc est, omnes, qui ex diversis gentibus, & conditionibus ad Ecclesiæ corpus per baptismum accessimus, seu accessisse nos per baptismum testati sumus, in unius Legis, ac doctrinæ Christi Spiritualis obsequium, & vitæ sanctæ institutum consuevimus, & quasi in unum Spiritum coaluimus, doneque unius imperatoris ad eandem militiam auctorati, armam quasi stipendii nostri communem cum cæteris omnibus, ejusdemque æternæ felicitatis spem, & in filios Dei adoptionis fiduciam, per eundem Spiritum accepimus, & ejusdem Spiritus salubri potu semel potato, ejusdem beneficio in salutis nostræ curriculum sustentamur, ac resocillamur. Nec ausim multum ab iis dissentire, qui in istis verbis non ad baptismum tantum, sed ad cenam Domini quoque respiciunt. Utrumque enim institutum, nos tam ad unitatem, & communionem unius corporis Ecclesiæ accedere, quam in eadem unitate corporis ejusdem manere, ac persistere testatur.

*Verf. 14.* Offendit ob illam *divinitatem*, seu *differentiam* charismatum non esse animum despondendum iis, qui minora forte charismata acceperunt, multo minus alios eo nomine contemnendos. Non minus enim ii, qui minora - quam qui majora charismata acceperint, membra unius esse corporis: quia quemadmodum corpus humanum non est unum membrum, puta oculus, sed ad illud constituendum manus etiam, & pedes, & alia pertinent; ita corpus Christi non ii soli sunt, qui excellentiora charismata acceperunt; sed ii quoque, qui minora: idque sequentibus aliquot verbis satis clarè explicat. *Verf. 18.* Quemadmodum in corpore humano Deus membra, ut voluit, disposuit in prima creatione: ita in nova creatione Christus, ut vult, disponit membra corporis sui.

*Verf. 21.* Quemadmodum superioribus verbis in gratiam eorum, qui minora charismata habent, ne animum despondeant, offendit, eos non idcirco non esse de corpore Christi, quia minora dona ipsis collata sunt: ita hoc versu ad compescendos eorum spiritus, qui forte majoribus donis præditi, adversus eos, qui minus acceperunt, intumescere possent; offendit eos ipsos, quos Dominus largioribus donis dignatus est afficere, indigere interiorum opera. Quemadmodum oculus manuum, caput pedum opera indigent. Imo *vers. 22. 23. 24.* *inhonestioribus membris*, majorum honorum haberi ostendit, quæ videlicet honestiora non indigent. Eodem modo infirmioribus plus indulgeri in Ecclesiâ per est, quia indulgentia validiores non egeant. Quemadmodum enim Deus, in membris corporis humani *diversos* (temperavit) *temperavit*, corpus *infirmioribus* (deficienti) *suberiorum* tribuitur honorum: ita in Ecclesia Christus simile quippiam facit. Id autem eo fine (*vers. 25.*) *ne schisma* & separatio, & neglectus aliorum membrorum sit in corpore, sed *vers. 26.* dolente & patiente uno *compatiamur*, *gaudente* congaudeant omnia.

*Vers. 27.* Nunc explicite ait, omnes fideles esse corpus Christi. *μὴν ὡς μέγας*, id est, *membra ex membro*; eodem modo dici videtur quo os ex osibus, aut inverte ossa ex osse, quia dum dicit Spiritus Sanctus os ex osibus, id ad unum isthic refertur, atque hic plura membra ex membro, hoc est, ex Capite.

*Vers. 28.* Ostendit veræ subordinationis in Ecclesia gradus, eo ordine sibi succedentes, ac subordinatos, quo Christus alios præ aliis eminere voluit. Ubi tamen notandum quando Apollolus gradus istos numerat, & ordinat per particulas, *πρῶτον*, *δευτέρον*, *τρίτον*; *Primo*, *Secundo*, *Tertio*, tam diu ordinem accuratissimum esse servatum; postquam cæteros gradus accervimus quasi, & hinc expressa subordinationis nota recenlet, non jam istum accuratum priorum præ posterioribus eminentiæ ordinem servatum. Quod eo consilio factum suspicor; ut genera linguarum ultimæ eo poneret, quæ tamen non videntur Spirituum charismatum postrema fuisse; quia cum miraculo conjuncta erant. Sed Apollolus Corinthiorum nonnullos charismatis illius, in oculis hominum incurrit, nimium cupidos, ab illius studio ad *παιδείαν κερύσμενα*, & Ecclesiæ utiliori charismata divertere, & abducere voluit.

Ordo igitur accuratior graduum in Ecclesia est hic. Primum Apolloli, excellenti supra omnes sapientiæ dono inundati, & quibus tamen omnia inferioris enumerata charismata adessent. Proximi his, qui non simplici rerum divinarum cognitione instructi, sed etiam spiritu futurorum prædicti erant, qui vere, & *καὶ ἰσχυρῶς* Prophetiæ dici poterant, qui & ipsi inferiorum omnium charismatum expertes non esse poterant, quamvis Apollolici charismatis participes non erant. Tertio loco, erant Doctores, & Pastores Ecclesiarum, sibi scienti rerum divinarum *γινώσκοντες*, quam & aliis imperitebantur, instructi, qui & ipsi interdum miraculorum patrandi participes esse poterant. Quarto loco, qui supradictorum quidem charismatum expertes, miracula tamen patiæ poterant. Nam hoc loco vocem *δοῦναις κτιρίων* iis tribuere placet, contra quam supra *Vers. 10.* fecimus, quia illic quidem miraculorum patatores jam erant lub voce *κτίων* comprehensi, hic vero nisi sub ea voce intelligantur, mentio eorum esset omiſſa, quod credibile non est. Nam illa *ἐκτελέσασθαι δοῦναις κτιρίων* prout supra explicavimus, quia Apollolis, Prophetis, Doctoribus, erant necessaria, in eorum gradibus comprehensa intelliguntur.

Quinto loco expresse ponit charisma *ἐκτελέσασθαι κτιρίων*, Spirituale quidem, non tam utile ut superiora, sed quo ad corpus per quam utile, & necessarium Ecclesiæ. Reliqua tria charismata, sine ulla nota mutæ subordinationis, quasi prout in mentem venissent, collocat, *ἀντιλήψεις*, *κυβερνήσεις*, *γίνεσθαι ὁδοῦ*, *opitulationes*, *gubernationes*, *genera linguarum*.

Quid per *ἀντιλήψεις* opitulationes intelligendum sit, quæri potest. Placet opinari donum illud intelligi quod *Rom. xii. 8.*, inter dona differentia. *Vers. 6.* recensetur, & exprimitur his verbis *ὡς ἡμεῖς ἀλλήλους; ὡς ἀγαπᾶται; ὡς ἡμεῖς ἡμεῖς, qui distribuit; in simplicitate; qui miseratur; in hilaritate.* Donum inquam illud, quod Deus quibudam in Ecclesia confert, ut cum habeant facultatem non modo liberalitatem exercendi, sed etiam alio modo hominibus succurrendi, eorumque miserendi, quales sunt divites, ac ii, qui sunt cum potestate; habent simul etiam propensam id faciendi voluntatem. Quamvis enim hoc donum, si nudam facultatem id faciendi respicias, non spirituale sit, sed carnale; tamen si voluntatem, & habitum id faciendi consideres, est

maxime spirituale.

Septimum, *Περὶ κυβερνήσεων*, gubernationes, intelligo donum illud, & aptitudinem ad regendam Ecclesiam; quæ non in solis Episcopis, & Pastoribus; sed etiam in Senioribus, & adiutoribus Pastorum, requiritur. quæ consistit in *ἀγαπᾶν πνευματικῶς διδασκαλίαν* spirituum. Qui enim cæcum, & inultitudinem aliquam bene regere velit; singulorum ingenia, & indolem ut norit necesse est.

Octavum, Genera linguarum, & interpretatio earum, nona potest adici.

*Vers. 31.* Hortatur Apollolus Corinthios, ut majora, & meliora ex enumeratis charismata, hoc est, utiliora Ecclesiæ consecutur. Quod ut assequi possint, proponit se ostensuram viam, & modum, ad vota sua perveniendi, & compendium res assequendi desideratissimas, quod facit Capite sequenti.

## CAPUT XIII.

Quemadmodum in calce superioris Capitis commendimus, & secundum exuperantiam utilitatem rationem, ac viam assequendi meliora dona ostensuram se pollicitus est Apollolus; ita promissum hoc Capite isto fideliter exolvit, non modo utilitatem, sed necessitatem quoque rationis, & viæ huius incedendæ ostendens. Porro virtus, quam hoc loco commendat, & per quam facilitatem esse aditum ad præstantissimam charismata consequenda asserit, est summa Legis divinæ, compendium præceptorum Dei, & obsequii Christo debiti, hoc est, *Amare Deum ex toto corde, & supra se: proximum autem juxta se.* Hæc enim est virtus, quæ *ἀγάπη* nomine designatur; omnis pietatis mater, omnis perfectionis vinculum, & comprehensio, sine qua si ponamus cætera omnia charismata, nihil nobis profunt. Quæ charismata ordine enumerat Apollolus, incipiendo *ad dono linguarum.* Prophetiam, omnium mysteriorum cognitionem, omnium rerum scientiam, omnem fidem, miraculorumque patratorum facultatem, denique *Vers. 3.* vitæ, bonorumque iacturam religionis causa susceptam, hæc igitur omnia, seposita caritate, nihil prodesse ait; tacite innuens quod res ipsa loquitur, caritatem etiam sine tam eminentibus donis plurimum prodesse, & nos felices reddere posse. Dubitari autem merito potest, utrum ista omnia, aut certe eorum aliqua in homine Christum professo absque caritate inveniri, ac deprehendi possint. & longe probabilius videtur, hæc omnia, aut certe pleraque ab Apollolo mente tantum, & ratione ac caritate abstrahi. Quamvis enim etiam miraculorum patatores Christus perire posse asserat, si nimirum gratia sibi data, & iam possessa exciderat. quod Apollolus accidere posse, satis innuit, dum in sua persona etiam prædicantibus Evangelium Apollolis, & Apollolicis viris metuendum, & anxie dandam esse operam monet, ne alius prædicantes, ipsi reprobi fiant, *Cap. ix. Vers. ultimo.* Tamen Christiani, saltem tunc, cum tam præstantia charismata possident, caritatis illius expertes in re ipsa vix esse possunt. Neque enim in indignos Dominus beneficiis sua profundit. Et quedam hic quoque commemorantur, præsertim *Vers. 3.*, quæ absque caritate, eaque perfectæ, adeo re ipsa esse nequeunt, ut vel ipsa cogitatione, ab ea ægre abstrahi possint. Qualis est illa bonorum vitæ profusio, & atrocissima mors suscepta in gratiam Dei, ac religionis, præsertim constanter ad exitum perducta. Hoc enim est vere Deum supra se diligere, qui caritatis gradus eminens

eminentissimus, inferiorem in proximum caritatem necessum comprehendit, ac præsupponit. Nam tanta facinoris impetus, etiam forte ab eius experimentibus sumi posset, sed ad ultimum constanter perdurare nequit, nisi in eis, quorum *ut dicitur* *propter* *prohibitionem* fidei omni auro præstusorem Deus tali exitu coronat.

*Vers. 4.* Ostensa huius virtutis, tanquam compendiosæ ad perfectissimam charismatam viæ, necessitate; nunc Apostolus ipsius naturam, & effecta explicat utque ad *vers. 8.* Non omnia quidem illa; sed ea præcipue, quæ in Corinthiis tunc, cum iis scriberet, desiderabantur. Deripere enim in ea Ecclesia ceperant schismata, atque discordia: ambitio quoque, & aios live condemnandi, live contemnendi licentia: & scindata non pauca, ex perperam, aut parum honeste factis suborta. Quæ omnia absque impudentia, & quadam animi malitia, absque invidia, temeritate, superbia, & insolatione, irritatione mutua, vindictæ studio, & neglectu adificationis infirmorum aut præpropere abjecta spe salutis eorum, esse non poterant.

Idcirco singulis illis Corinthiorum vitiis, tanquam ulceribus, caritatis remedia applicat. Impatientie quidem, quod caritas *καταβιβάζει*, diu tolerat. Malignitati animorum, quod eadem *χαρίζεται* benigne se gerit. Invidiæ, quod eadem *ἐξ ἐχθρῶν non incidet*. Scandalis, ac temere, & inhoneste factis, quæ erant matrimonium cum noverca, aut lites coram infidelibus &c., quod ea *ἐν ἀγαθῶν, καὶ ἐν ἀγαθῶν*, non perperam agit, & non ambitiosus est. Superbiæ, quod ea non inflatur. (Inflationis autem vitium in hac ad eos Epistola sæpius ipsis obijcit.) Irritationi mutuæ (quæ in illis, ad quæ se congregabant, schismatibus, Cap. xi. 18. memoriatis, inter veniebat) quod ea *ἐν ἀγαθῶν*, id est, non exacerbat. Et ex irritatione consequenti, vindictæ studio, quod ea, non meditatur cuiquam malum. *Τῇ ἐνταύτῃ, ὁμοίᾳ ἐκ ἀλλοτρίᾳ καλῶν, quod ea non gaudet iniustitia, sed congaudet veritati*, hoc est virtuti. Veritas enim, quia virtutis oculus, atque dux est, pro virtute pallium usurpat. Injustitiæ enim non veritas, sed iustitia opponitur: neglectui vero adificationis infirmorum, ut & præpropere abjectæ spei eorum salutis, applicatur caritatis remedium. Primum, Quod ea non querit ea, quæ sunt ipsius (quod ipsum præceptum supra in doctrina de adiaphoris Cap. x. 24. inculcaverat.) Secundum, Quod omnia riget, *καὶ ἐν ὅλοις* (quod idem præceptum capite ix. 12. in suo exemplo insinuerat.) Tertium, Omnia credit. Quartum, Omnia speras. Quintum, Omnia tolerat. Quæ cuncta postrema in illo comprehendi possunt, quod supra, de se ipso dixit in fine Capituli. x. Et ego in omnibus, omnibus placeo.

*Vers. 8.* Ab explicatione naturæ caritatis, redit iterum ad eius commendationem, quam cum præcipuis charismatibus, Prophetia, linguis, rerum divinarum scientia, in eo comparat, quod illa abolentur olim, caritas autem in suo vestigio integra permanebit. Ac linguarum quidem, & prophetiæ usum tunc non fore, quia facilis perceptu est, verbo dixisse contentus, explicat quomodo *ἡμῶν*, & cognitio rerum divinarum abolbitur.

Quia ista cognitio, qua nunc fruimur, est tantum in parte, hoc est, manca, & imperfecta, proinde superveniente perfecta, imperfectam aboleri necesse est *vers. 10.* quam consequentiam similitudine illustrat. Quemadmodum pueriles sermones, curæ, cogitationes, superveniente matura ætate abolentur; ita imperfecta mortalium cognitio dabit locum meliori, & perfectæ rerum omnium scientiæ. Porro cognitionem nostram in hac vita mancā esse, &

imperfectam; probat *vers. 12.* quia nunc per ista corporea, mixta, & fragilia instrumenta, non res ipsas (præsertim divinas, & calethes) sed tantum imaginis rerum, quales in speculo vulgo apparent, cernimus, cognoscimus: & quidem cognitione, ac visione, & dulci, & parum certā. Quemadmodum enim propolita ænigmata solvere non opaculum modo; sed anceps est, nec semper prospere cedit: Ita in ea cognitione, quam per dictum ignotius ex notiori, & quod nisi per sensum carnalem, & fragilem in mentem nostram intrare non potuit, venando assequimur, & multum operæ nos ponere necesse est, nec semper facimus operæ pretium.

Hinc imperfectæ cognitioni succedens perfecta, quæ jam non imagines rerum, sed res ipsas, ut sunt in suis naturis: non eminus, & à longe, per aliqua specula, aut perspicilla, sed facie ad faciem, quasi cominus, ac de propinquo intuebitur, & cognosceret: nec in parte tantum, seu imperfecte; sed ita perfecte, sicut ipsi à Deo cognoscimur, omnia percipiet: hæc inquam perfecta cognitio adventu suo imperfectam aboleat necesse est.

*Vers. 13.* Postquam cum charismatibus caritatem contulit, atque iis prætulit; nunc eandem cum reliquis virtutibus, & quidem nobilissimis confert, atque iis præfert. quid enim nobilius fide? quæ nos Deo placentis reddit, & quæ nos sola, si vera sit, salvare potest. quid excellentius spe? quæ nos æternæ felicitatis fructum etiam in hac vita anticipare, & in terra cæli deliciis perfui efficit? Utrique tamen harum, tantum in hac vita locus est. Caritas vero ambobus, æternum superstes, tanto eminentior utraque censenda est.

## CAPUT XIV.

Concludit igitur ex præmissis caritatem ante omnia, & maxime omnium confestandam. Inter spiritualia enim charismata ea potius eligenda, quæ ad ædificationem Ecclesiæ servantur, præ illis, quæ non servantur. Magis igitur in eo, ut prophetemus, quam ut ignotis linguis loquamur, elaborandum.

Primum, Quia qui linguis loquitur ignotis, Soli Deo loquitur. Nemo enim intelligit quid dicat. At qui prophetat, non Deo tantum servit, sed hominibus etiam emolumento est; ut in doctrina, & pietate incrementum sumant, consolatione erigantur, & salubribus monitis instruantur.

Secundum, Qui linguis loquitur, se ipsum tantum ædificat: At prophetans, sese una, & totam simul Ecclesiam. Quomvis igitur inquit *vers. 5.* linguarum donum vobis non invidiam; malim tamen ut prophetetis omnes, quia prophetans major est, quam linguis loquens, nisi forte idem interpretetur, ut ædificetur Ecclesia. Suo id exemplo illustrat *vers. 6.* Quid, inquit, emolumenti vobis afferam, si linguis loquar, quibus neque aperire oculos mentis vestræ, & revelare ulla mysteria; neque ulla vos cognitione imbueri, ac exhortatione, consolatione excitare, atque erigere, neque doctrina ulla instruere possim.

*Vers. 7.* Quemadmodum, inquit, Musica instrumenta vocalia, puta tibia, aut cythara, nisi certis modulis personent, ignorabitur cantus eorum, atque ita inutilia crunt. Eodemque modo Tuba, si vocem edat incertam, & quæ intelligi nequeat, quis se præparabit ad certamen? Ita linguarum nullus usus est, nisi intelligantur. Sed homines frustra & in aerem vanas voces effundunt, & tam loquen-

loquentes, quam audientes, sunt sibi invicem barbari, nec illius edificationi mutuae, aut Ecclesiae locus est.

Proinde *vers. 21.* monet eos, qui donum linguarum adepti sunt, ut orent, ac precibus impetient donum interpretationis.

*Vers. 14.* Οὗτοί μιν ἀνεπαύθη, mens vero mea sine fructu est. Non respectu sui ipsius (quia supra *vers. 4.* falsus est loquentem ignota lingua seipsum edificare) sed respectu aliorum audientium, aut Ecclesiae.

*Vers. 15.* Νῦν πνεῦμα, mentem spiritus, opponit in eo sensu acceptum, quod ab audientibus percipitur, & intelligitur, qualis intellectum Spiritus non intellexit.

*Vers. 16.* Ritui piis Ecclesiae videtur in responsione idiotarum, & quali antiphona ad vocem docentium per voculam, Amen.

*Vers. 18, 19.* Ut monitioni suae auctoritatem conciliet, ait se doni linguarum magis compotem, quam quencumque illorum: male tamen in Ecclesia quinque verba intellecta, & quae alios docere possint, propter, quam decies mille non intellecta.

*Vers. 20.* Tacite votis eorum, qui linguarum charismata prae aliis exoptabant, & opinionibus, qui ea tanti faciebant; puerilitatem obijcit, quod inania rerum, & quae plus ostentationis, quam fructus, & utilitatis habent, consecrarentur. Quamvis autem puerilis illa simplicitas ab ipso Domino nobis commendata fuerit; tamen id non de mentis, iudicii quae hebetudine, aut infirmitate, sed de inexpertia illa malorum innocentia; intelligendum. Mentem porro, atque iudicium ad summam perfectionem excolenda esse, praeter alius locus hic indicat, qui mente perfectos efficit imperat.

Ostendit igitur eos, cui mentem habeant, non difficultate capere posse, cui fini Deus charisma istud Ecclesiae consulit: praesertim cum in Lege scriptum sit, & expressum, quo fine donum hoc Ecclesiae conferendum esset, nempe ut isto miraculo percussis homines excitarentur ad recipiendam, & obvis uisus amplectendam oblatam sibi gratiam Dei. Queritur enim Spiritus Sanctus populum illum durae cervicis, ne isto quidem miraculo adductum esse, ut auscultaret Deo. Apparet igitur miraculum istud vim habuisse adducendi homines ad auscultandum Deo. Ergo donum hoc, tantum in gratiam infidelium (*vers. 22.*) collatum est Ecclesiae: at prophetia etiam in gratiam fidelium. nam & in fidelibus prophetia prodest. In ipsis igitur nascentis Ecclesiae exordiis utile, ac necessarium erat, quomodo enim aliter fideles ex infidelibus fierent, ac exurgente in maxima incrementa Ecclesia, quemadmodum tunc per Apostolorum praedicationem fiebat, sensum excolere caput, quod contra in prophetia accidit.

*Vers. 23.* Etiam *versus*, id est, infidelibus tunc donum istud esse posse noxium (non modo fidelibus, quod eos tractu auditionis defraudet) si forte in Ecclesia deprehendant homines omnes ignotis linguis loquentes, nec se mutuo intelligentes, sed frustra datis sine mente sonis, aera percussantes. quod insanientium est, qui putant se aliquid magnum agere, cum nihil agant. Offendi igitur facile eo facto possunt & Religionem contemnere.

Contra (*vers. 24.*) prophetia, etiam ab infidelibus deprehensa, quia penetrantem ad intima verbi Dei gladium vibrat; aperit secreta cordium etiam in infidelibus, & idiotis, hoc est, Religionis Christianae ignaris, ut in conscientia convicti poenitentiam agant, & praesentissimum in Ecclesia Numen Dei agnoscant.

*Vers. 26.* Cum vero omnia, quaecumque in Ecclesia fiunt, sive cantus hymnorum in laudem Dei, sive officium docentium, aut linguis loquentium, sive occulta explanantium (hoc superius *vers. 6.*, ἀνεπαύθη revelationis, voce intellectum est) sive ignotas linguis interpretantium; ad edificationem tendere debeat: Ideo monet. *vers. 27. & 28.* ut non multi linguis in Ecclesia loquantur, nec continuo, sed per partes, ut ea quae loquentur interpretatione explicari populo possint, quia semper interpres talibus in Ecclesia necessarius est. Quis desit; abstinendum à tali linguarum ostentatione in Ecclesia, ostendit. Privatim tamen permittit, ut quisque ejusmodi ignota lingua libi, ac Deo loqui possit.

*Vers. 29.* Quamvis autem prophetandi donum omnibus commendat; tamen vitandae confusionis ergo illud in Ecclesia à multis simul exerceri vetat. Duo, aut tria inquit loquantur, ceteri didicent. Unde prae non ita olim in verba Magistrorum adactos fuisse fideles, quin ipsis censura, & iudicium de iis, quae à concionantibus audirent, à Spiritu Sancto esset permissum. Imo vero si cuiquam sedenti, hoc est, cuiquam auditorum (apparet enim tunc in Ecclesia assidentem populo stantes concionari solitos) revelatum esset aliquid melius, quam id, quod publice à Prophetis docebatur; silere Prophetas istos, & dare locum potioribus imperat Apostolus. Atque ad id confirmandum *Vers. 31.*, privilegium istud melius & potius, quam ea sint quae forte in Ecclesia docentur in medium afferendi, & omnibus communicandi ad omnes omnino auditores porrigi, & extendi, & expresse ait, Possit omnes vestri singillatim prophetare, ut omnes discant (docendo enim optime discitur) & consolationem accipiant.

Sed adjicit pernecessarium monitum, *vers. 32.* ut tamen Prophetarum Spiritus Prophetis subdantur. Nec ideo, quod quos partem aliquam Spiritus Sancti habere se sentiat, idcirco aliis, quibus à Deo plus collatum est, cedere, & subdi recuset. Plurimae autem, ac penè, nisi gravis aliqua causa impediatur, semper plus Deus conferre solet iis, quos ad ordinarium docendi munus vocavit donum istius, quam aliis.

Idcirco postulat omnino, & ab omnibus, quos donorum suorum participes reddit, requirit, ut eorum Spiritus, eorum, quos abundantioribus donis instruxit, & ornavit, Spiritui subdantur. Idque ad vitandam confusionem ἀνεπαύθη diffusionem, ac retinendam pacem, ac bonum ordinem, qualis tunc fere in omnibus Ecclesiis sub regimine Apostolorum erat.

*Vers. 33.* Mulieribus silentium in Ecclesia imponit, addita ratione, quia ipsis subiectum imperata est. Ergo ipsis docendi munere interdictum est, quod *versus* & potestatem quandam, super eos, qui docentur, aut reguntur, prae se fert. Quin imo ne discendi quidem publice in Ecclesia facultatem ipsis concedit, addita ratione, quia mulieri turpe sit in Ecclesia loqui. Non quod id per se, & natura sua turpe sit. ubi enim locorum, quod nescias, discere honestum est. Sed quia id moribus tunc hominum turpe habebatur, & irrisoribus ansam dare poterat, ad obtestandum Ecclesiae. Unde patet, ne vulgi quidem opinionem, quamvis forte parum solidis rationibus nixam, contemnendam esse, sed omnes infamiae ansas, aut obtestationum occasiones sedulo vitandas.

*Vers. 36.* Adversus pharisaeos, contentiosos, quorum *Cap. xi. 16.* mentionem fecerat, quibus forte rationes Apostoli, in hoc de mulieribus argumentis, satisfacere non poterant; acius tribus sequentibus versibus

versibus insurgit, & contra eos argumentum deponit (sicut & supra Cap. xi.) à recepto more, & consuetudine omnium aliarum Ecclesiarum alibi existentium. Nec æquum esse innuit, ut Corinthii, quasi ab illis doctrina Evangelii originem sumpsisset, aut intra eorum duntaxat Ecclesiam religionis Christianæ prædicatio contineretur; legem omnibus aliis darent, & morem apud alias omnes ubique Ecclesias receptum infringere velint. Denique (vers. 37. & 38.) nolle se amplius cum quoquam ea de re contendere, sed consuetudini Ecclesiarum firmiter inhærere: quia cuilibet æquo iudici, & qui vere sit Propheta, ac Spiritualis; satis constare possit, ea quæ Apostolus recipienda esse tanquam mandata Domini dixit. Qui vero nihilominus nodum in scirpo querat, & se vim rationum Apostoli non satis percipere, & intelligere prætendat; in sua potius ignorantia relinquendus, quam cum illo rixandus, ac decertandus est.

Vers. 39. & 40. Cæptam de spiritualibus charismatibus quæstionem concludit breviter: Prophetandi quidem facultatem cum zelo, & flagranti studio consecrandam, linguarum autem usum tantum non prohibendum esse. Incidentem vero obiter de eo, quid in Ecclesia fieri debeat, sermonem, brevi eisdem præcepto præcludit: *Omnia ibi decore & secundum ordinem facienda esse.*

## CAPUT XV.

**A**ccedens ad tradendum præcipuum Christianæ religionis dogma, adversus capitale errorem eorum, qui veram, & proprie dictam mortuorum resurrectionem negabant, commendat illud multipliciter, ut animos eorum, quibus scribit, ad illud percipiendum tanto attentiores reddat.

Vocat illud primum *Evangelium*. Quis enim lætior nuncius humano generi advenire potuit, quam cum annuntiata, & irrefragabilibus argumentis confirmata est doctrina, & ratio de mortis, cujus ingluviis omnia mortalia rapit, ac devorat, faucibus evadendi? Vocat deinde *Evangelium*, quod *Evangelizans Apostoli*. Quippe summam prædicationis eorum comprehendebat istud dogma, quod magna cum lætitia, & plausu receptum est ab omnibus: & in quo, tanquam totius Religionis fundamento, omnes Christiani consistunt (*ὅπῃ ἵστανται, in quo stant*): per quod præcipue salvantur, si genuinam istam Apostolorum, quam in hac materia tradiderunt, doctrinam retinent: & in quo, si cespitent, aut hallucinentur, frustranea, & inanis est eorum fides, ac religio.

Vers. 3. Doctrina autem ista est, quod *Christus mortuus est pro peccatis*, sive propter peccata nostra, secundum scripturas. Res enim hæc erat tanti apud Deum, ut prædici meruerit. Pro peccatis autem nostris tollendis, & abolendis, quia remissio peccatorum penitentibus, & resipiscentibus in Novo Fædere omnibus oblata est, quod sædus tam sanctæ victimæ intervenit sanctum est. Secundum. E peccatorum servitute nihil nos efficacius vindicat, quam spes resurrectionis, tanto exemplo facta, & stabilis: ac consideratio Dei, Christique ipsius erga nos dilectionis, ut nos quoque vicissim peccatis moriamur, & in vitæ sanctius agendæ institutum resurgamus, & tanto certiores spem illius propriè dictæ resurrectionis consequamur. Mortuus autem est vere, ita ut sepeliatur, &

resurrexerit tertia die, secundum Scripturas. In historia enim Jonas adumbrata fuit huius resurrectionis imago. Et post resurrectionem visus est tot tellibus fide dignis, quos commemorat, Petro, Apollolis, quingentis fratribus, Jacobo, Apostolo, Paulo. Omititur autem hic Apostolus non pauci, præsertim mulierum, testimonia, quia gravitate tellum, præsertim apud alienos, fides tantæ rei constare, ac fulciri debuit. Nec enim Dominus quinquies, aut sexies duntaxat post resurrectionem visus; sed pluribus vicibus. Quæ apparitiones Domini, quantum ex historia Evangelica colligere possumus, hoc ordine factæ videntur.

Primum omnium, Marco & Johanne testibus, visus est Dominus Mariæ Magdalene, & qua eiecerat septem Dæmonia, quam historiam non brevi mentione, ut *Marci* Cap. xvi. 9., sed pleniori narratione prosequitur *Johannes* Cap. xx. ab initio usque ad vers. 18. Fieri autem potest, aliis quoque mulieribus, circa idem tempus visum esse Dominum, ut legimus *Matth.* xxviii. 9., nisi forte una eademque sit ista visio cum superiori.

Deinde, duobus discipulis Emmaunta tendentibus, quod describit *Lucas* Cap. xxiv. à vers. 13. usque ad 36. & *Mar.* xvi.

Tertio, Petro, cujus apparitionis mentionem facit *Lucas* ibidem Cap. xxiv. 34. & Paulus in hoc loco.

Quarto, omnibus discipulis, uno Thoma absente, Hierosolymis, quod & *Marci* Cap. xvi. vers. 14. usque ad finem, & *Lucæ* Cap. xxiv. 36. usque ad vers. 44. aut ad vers. 46. (Nam quæ sequuntur ad posteriorem visionem, quæ Hierosolymis multo post contigit, pertinere videntur) & *Johannis* Cap. xx. 19. usque ad vers. 24. legimus.

Quinto, post ostidium, iisdem omnibus, Thoma prærente, iidem Hierosolymis. vide *Joh.* Cap. xx. 24. usque ad finem Capituli.

Sexto, in condito illo, etiam ante mortem loco, ac tempore, in monte Galilææ. quod describit *Matth.* Cap. xxviii. 16. usque ad finem; quæ omnium celeberrima apparitio, & quingentiorum hominum cætu prærente accidit.

Septimo, Jacobo hoc loco visus dicitur Dominus, qui postea Hierosolymitanæ Ecclesiæ fuit episcopus.

Octavo, iterum Apostolis omnibus Hierosolymis, quod describit *Lucas* Cap. xxiv. 46. usque ad finem, quando ipsis est præceptum ne Hierosolymis pedem efficerent.

Cui subnexa videtur nona visio; Eductio eorum ad Betaniam, & assumptio Domini in cælum, quæ in fine Cap. xxiv. *Lucæ* Evangelii legitur, & initio *Actuum*.

Notandum autem est, celeberrimæ illius omnium apparitionis in monte Galilææ, solum Matthæum descriptionem, nec cum satis exacte, attigisse, quia omnibus notissimum fuit. Maluerunt igitur ea memorie prodere, quæ non ita potita, nec omnibus valde videbantur.

Notandum & hoc, Dominum, quamvis ante mortem sese non in Judæa, sed in Galilæa redivivum Apostolis exhibitum promississet, sine dubio ad subducendum ingrati illius populi oculis tanti miraculi spectaculum, tamen propter infirmitatem, & ætatem eorum, eos Hierosolymis aliquot apparitionibus excitare necesse habuisse, ut ad conditum locum tenderent, ubi una cum multis Galilæis fratribus conspectu à mortuis redivivi Domini fruerentur.

Decima, & ultima apparitio Domini fuit facta  
N  
ipsi



ipsi Paulo, non modo in Damasceno itinere, *Athor. 1x.*, sed & in templo Hierosolymitano. *Athor. xxix. 17.* in qua solenniter inauguratus in Apostolum, & factus Martyr resurrectionis ejus esse videtur, cujus beneficii divini non obiter, sed cum mira demissione grati animi, mentionem facit *vers. 8. 9. 10.*

Observandum autem, quoties Apostolus auctoritatem suam asserit, non consuevisse id facere, absque miro humilitatis temperamento. Cujus hoc loco animum arripuit, quod ipsi postremo omnium, conspiciendum se exhibuerit Dominus. Magnum enim erat illud beneficium, nec vulgaris favoris indicium, quod ipsum conspectu suo dignatus fuerit, ac dignum censuerit, qui vocem (*Athor. xxxi. 14.*) ex ore ejus audiret, cum tamen ille tanta gratia indignum se prædicet, eo quod persecutus sit Ecclesiam. Quo magis istam gratiam commendat, quod ipsum Dominus, non modo Apostolum, sed qui plura quam alii præstare posset, in eo præstiterit; effecerit: quod tamen non libi, sed Deo, ejusque gratiæ totum acceptum fert. Gravem autem causam habebat Apostolus, cur hoc loco auctoritatem suam assereret, quia licubi unquam aliis, certe ad dicendum testimonium, producto testi fides, & auctoritas necessaria est.

Hoc igitur prædicationis Apostolicæ fundamentum, hoc est, testimonium de resurrectione Domini, ubi perhibuisset Apostolus; refutat noxiam illam, & perhideram doctrinam de resurrectionis, illa propriè dictæ, impossibilitate: ostendens illa frontibus adversis concurrentia se mutuo tollere. Hinc prædicantium fidem, prædicationis veritatem, fidei ipsorum soliditatem, remissionis peccatorum fiduciam (*vers. 17.*) credentium spem, quod mortuos, quorum desiderio tenebantur, iterum visuri, ac recepturi sint, denique omnia in hac vita felicitatis solatia, quæ sola ista ipe sustentantur (*vers. 19*) inde vero resurrectionis impossibilitatem, & Christi resurrectionem in dubium vocatam, & repudiandum testimonium Apostolico obijciunt.

*Vers. 20.* Asserit resurrectionem Christi tanquam primogeniti ex mortuis. hoc enim est *primitiæ eorum, qui obdormierunt*, & tanquam Patris æternitatis, aut immortalitatis, & Ducis, atque auctoris mortis superandæ. Quemadmodum enim *per hominem mortis* intravit in mundum (*vers. 21.*) ita per hominem mortis victoria: & quemadmodum per Adæ mortalis, seu vitæ mortalis status, ad posteros ejus, tanquam hæreditate, devolutus, ac propagatus est: ita per Christum vivificatio, reditus ad vitam, eamque æternam, & immortalem: & status iste tam felix, tanquam hæreditas, ad populum, verbo ejus genitum, & quasi posteros ejus, propagata sunt. Nec obflare (*vers. 23.*) quod non statim omnibus ista felicitas repræsentetur. Ordinem enim quandam ea in re Deus esse voluit. Et primum omnium Christum solum hujus immortalitatis, & felicitatis evadere compotem, tanquam locum populo suo preparaturum. Deinde populum Christi spatio, eoque non exiguo interposito, ad eandem admittendum constituit. Dissulit enim Deus hanc immortalitatis repræsentationem ad adventum ejus, ita ut interea vice Patris sui absoluta potestate Ecclesiam suam regeret, & militiæ huic spirituali Dictatoria potestate præflet (*vers. 25.*) donec subactis, ac deletis hostibus, belloque finito, absolutam istam regendæ militantiæ Ecclesiæ, hoc est, belli gerendi potestatem deponeret, & quia eam à Patre acceperat, eam quasi patri traderet, ac redderet. Qua potestate eum tantisper uti necesse est, donec plane debellatum fuerit: & non tantum Satanæ omnis *αρχή, & δυνάμις, & δυναμις, principatus, potestas, & virtus*. sublata; sed etiam erepto & fauci-

bus mortis populo Christi, mors ipsa tanquam ultimus hostium percipita fuerit.

Cur autem verba *πρώτης ἀρχῆς, & ἐκείνης ὅλης πρὸς τὸν θάνατον*, ad Satanæ regnum referam, eadem causa est, quæ & cur istud regnum Christi, de quo hic loquitur Apostolus, de bellica illa, ut sic loquar, & militari potestate, quam super militentem Ecclesiam, & super omnia, quæ ad eam quoquomodo pertinent, absolutissimam habet, intelligam. Ubi enim toties hostium, victoriæ, ac debellationis mentio fit; quis dubitet eam potestatem, per quam non unus hostis principatu, & potentia exiit, pedibus subijcitur, & quali ad internecionem deletur (Nam cum ultimus hostium occumbit, internecio est) quis inquam dubitet, eam potestatem, spiritualem quidem, cælestem, & multum à terrena distantem, militarem tamen, & bellicam esse? Porro cum de bello manifeste agatur, quis dubitet commemoratum belli istius effectum, destructionem nimirum principatum, ac potestatum, non ad subordinatas quoquomodo Deo, Christoque potestates, sed ad hostiles pertinere? Præterea quia liquido apparet regni, & potestatis, de qua loquitur Apostolus, durationem belli, & victoriæ finibus definiri, eamque tam diu duntaxat duraturam dici, quam diu hostes subje-cti, hoc est, victoria parata non fuerit; quis non videt, in eum finem potestatem hanc, quasi regiam & dictatoriam, hoc est, absolutam, & independentem, certe extraordinariam Imperatori huic traditam, ut tanto efficacius bellum conficere, & victor evadere possit? ac proinde eam, de qua hic sermo est, potestatem belli hujus officio, ac muneri quasi affixam esse? Quo finito, quid mirum est regni, & potestatis hujus quoque finem fore? Est autem aliud regni genus, quod Christo alibi, & apud ipsum hunc Apostolum tribuitur, quod neque bello isti affixum est, & cujus finem non fore conceptis verbis Spiritus Sanctus asserit, quod non extraordinarium, & certo temporari affixum est, sed æternum, & subordinati-onis & subjectioni Dei Patri non repugnat.

*Vers. 29.* Causam gravem non video, quominus verba ista, ita ut sonant, accipiantur, quod non defuerint in Ecclesia, qui pro mortuis, hoc est, loco, & vice mortuorum baptizarentur. Primum enim, quamvis verum non esset, alienam pietatem, ipsis mortuis, post fata eorum, profuturam: tamen hic error (alioqui resurrectionis spem confirmans) non potuit videri tam noxius, quin ab Ecclesia toleraretur, quemadmodum ciborum, ac dierum delectus, in quo abundare suo sensu Apostolus etiam errantibus permittit. *Rom. xiv. 5.* Secundum. Deinde poterat ceremonia ista baptizandi pro mortuis esse in Ecclesia, absque ullo errore, hoc est, absque illa opinione, quod mortuis, post fata eorum, profuit aliena pietas. Baptismus enim aquæ est externum, & quasi ceremoniale signum, quod aliquis ad populum Christi adjunctus sit, quod ipsum per se, & nude, absque ea, cujus externum signum est, hoc est, vera, & reali ad verum Christi populum accessione, quæ fit per regenerationem; baptizato (ne quid amplius dicam) non prodest. Natura tamen sua etiam ita consideratum istud signum ædificationi Ecclesiæ prodest, cujus oculis palam fit, populum Christi incremento suo augeri: & exemplo eorum, qui per hoc externum signum ad Ecclesiam accessisse perhibebantur, poterant multi alii, ad idem faciendum invitari.

Sed quæret aliquis, quomodo, quod populus Christi incremento suo per ejusmodi mortuos augeretur, videri poterat? quando mortuis è viventium numero expunctis, diminuta potius Ecclesia posset censeri? Id vero facile percipi potest, quia ab ipsis prædicationis initiis, persuasum omnibus esse debebat, ejusmodi mortuos non perire, sed tantum obdormivisse. Itaque, licet ipsi mortuus ceremoniam ista ipsa per se non profuisse censeretur; quia tamen aliis prodesse poterat, merito ab Ecclesia tolerata est. Merito ex illius recepto usu, argumentum duci poterat, adversus eos, qui negabant resurrectionem. Quia illi hoc negando, mortuos profus interivisse putabant: hæc autem ceremonia per ejusmodi baptismum ostendebat, eos, qui etiam post obitum Ecclesiæ adjungerentur, hoc est, adjuncti esse designarentur, non interivisse, sed in ejus cœniti remanuisse. Nec enim Ecclesiæ eam accessione augeri potuisset; si profus interiscent.

*Vers. 30. usque ad 33.* Deinde in suo exemplo ostendit omnes, qui pro Religione Christi labores, pericula, persecutiones suscipiunt; frustra hæc omnia suscipere, & eorum omnium miserrimam esse conditionem (quod supra *vers. 19.* dixerat) si mortui non resurgunt, sed in hac vita omnis spes felicitatis collocanda est. Nec aliud superesse, quam ut vivamus (vitam scilicet hilarem, & voluptatibus assuetam) edamus, & bibamus, & præsentissimas quasque voluptates avidè consequemur, idque hodie; non aliâ crallini cura, quam ut quam plurima gaudia, voluptatesque decerpamus ex eo tempore quo præsto est: antequam nos proxime, ac fortasse cras imminens mors opprimat. Quæ profecto Syrenes, in mortalium exitum dulces, multorum poetarum carminibus expressæ, & in communem vulgi usum, traductæ, ad consoporandam, atque voluptatum cæno demergendam mentem nostram, maximam vim habebant.

Ideo *vers. 33.* Monet, ut nobis ab iis quàm diligentissime cavemus, quippe quæ etiam ad optimos mores corrumpendos plurimum momenti haberent. Quod si mores isti in quibusdam non sint optimi, quales in Corinthiis quibusdam esse potuisse non mirandum est, quippe quorum aliqui ex illorum vitiatorum, ac corruptelarum, quas longa serie supra *Cap. vi. vers. 9. & 10.* enumeravit, *vers. 11.* participes fuisse dicuntur antequam ad Ecclesiam accederent, & post accessum etiam ad Religionem Christi, peccare non desinebant, quod cognitionem Dei, plenam nimirum & sufficientem, non haberent, ut hic *vers. 14.* dicitur. Quos etiam ipsos, & eorum nomine Ecclesiam quoque ipsam, hoc loco putescit.

Ergo ipsos merito hortatur, (*vers. 14.*) ut ex hoc dulci vitiatorum & peccatorum somne evigilent, *ἀγρίως, justè*, hoc est, primum, aut ad justè, & pie vivendum, secundum, aut etiam non perfunctorie, & ut quasi semiformes permaneant, sed ut optimo jure, omni torpore mentis abiecto, evigilasse dici possint. Ubi simul notandum, horum utrumque se mutuo inferre, & ista sibi invicem utrinque causas esse posse. Nam & istæ opiniones resurrectionem negantes, vitæ in peccatis degendæ, & vitæ in peccatis demeris, istarum opinionum vicissim sunt causæ. Merito igitur, dum istam opinionem refutat, radicem ipsius opinionis, in amore peccatorum latentem, stirpitiis eruit, & evellit. Ne homines peccatorum amore teneantur, sed per cognitionem voluntatis Dei, eorum cupiditatem exuant, utque sibi maxime discipulant, & abominationi sint, per eandem cognitionem efficiant, si velint fidei resurrectionis capaces esse.

*Vers. 31.* Sese ita periclitari, ut quotidie mori

videatur, affirmat per quandam speciem asserendi sollemnioris, formulæ jurjurandi similis, in qua per ejusmodi res jurabatur, quæ à jurantibus magni habebant. *Νὴ τῷ ἱερουργεῖν καὶ ζῆλον ἵππεον, per gloriam, & gloriosum vestram*, hoc est quam *ἡ εὐχὴ*, *capio*. Quam quanti faceret, satis ostendit, dum ait, quod Corinthios pro sigillo sui Apostolatus haberet, supra *Cap. ix. 2.*, & infra in secunda Epistola. Erat autem populo familiaris adferendi formula, ad instar illius, quam apud Demosthenem legimus *μὴ τοῖς ἐν μεγάλῃσι πεπνεύστῃσι! per eos qui Marathonē ceciderunt.*

*Vers. 32.* Καὶ ἀνθρώπων ἰσχυροτέρῃσιν ἐῖναι, secundum hominem ad bestias pugnare. Periculum, quod Ephesi adiit, similitudine exprimit moris, qui tunc apud homines vigebat, quod trucibus bestiis homines objicerentur. Jude autem belluæ imagine adumbrat populum in seditionem concitatum. *A. Etiam Cap. xix.* quæ vere belluæ est, & quidem multiceps.

*Vers. 35.* Accedit ad solidissimam refutationem incidentium in doctrina de resurrectione dubiorum.

Quorum præcipuum, quod corpora nostra plane corrumpi, & interire videntur, quæ pars nostri essentialis vulgò censetur, & quasi necessarium ad exercendas omnes operationes organum, sine quo ne mens quidem nostra actiones suas proprias exercere potest.

Deinde quod corrupto (prout id fieri liquido, & palpabiliter videmus) isto organo percipi nequeat in quali corpore, quod hujus organi vicem præstet, resurrecturi simus.

Utrumque horum adeo facile solvi posse ab hominibus sana ratione utentibus asserit, ut cum, qui se ex dubiis istis expedire nequeat, *ἀφρη* hoc est, ratione carentem vocet.

Primum igitur in evidentissimo exemplo ostendit, Semen, quod feritur; non redire ad vitam, nisi prius corruptionem passum sit. Unde patet corruptionem corporis alicujus rei reversioni ejusdem ad vitam, adeo non obstat, ut plane sit ad illam necessaria, nec quicquam reverti ad vitam possit, nisi prius corruptum.

Deinde in eodem exemplo demonstrat id, quod perivisse, & corruptum esse videtur, non modo redire ad vitam posse; sed ad vitam longe præstantiorem & gloriosiorē. frutex enim ille, qui ex uno corrupto grano renascitur, est aliquid longe præstantius, & preciosius grano, ex quo producit; cum præter plurima grana, ubert fructu multiplicata, domicilium quoque eorum satis elegans, & ornatum contineat.

Quod si vili grano, quamvis corruptum sit, Deus, aut divina potentia etiam vulgaris, & ordinaria, reddit corpus, quale voluit, longe illo corrupto præstantius, atque ornatus; quidni homini, præstantissimo suorum in terris operum, etiam si corpus ejus corruptum sit; illius loco (præsertim extraordinaria potentia) reddidurus sit corpus longe gloriosius, atque nobilius?

Neque enim corpora omnia ejusdem sunt pretii, sed alterum altero potius, præstantius, nobilius, gloriosius. ut humanum, belluino: cælesti, terrestri; atque inter ipsa cælestia, stella Jovis, aut Venoris, stellâ Saturni: Sol, Luna, & aliis stellis, longe est lucidior, ac luminosior. Dedit enim Deus unicuique substantiæ corpus quale voluit. Cur non idem homini reddere possit longe nobilius eo, quod corruptum est?

Comparat deinde ista corpora secum, puta corpus morientis hominis, quod sepelitur, & quasi in terram scritur; cum eo corpore, in quo homo resurget.

resurgit. Primum *Corpus* morientis, inquit, *seritur in corruptione*, hoc est, sepelitur, quia natura corruptibile fuit, & jam corrumpi cæpit, ut sub terra ad extremum corrumptur. At *corpus*, in quo homo resurgit, natura incorruptibile est organum, ne unquam corrumpi, & cum iterum morti subiectum reddere possit.

Secundum *vers. 42. Corpus* morientis *seritur in ignominia*. Nihil enim est ignominiosius, quam cum nuditas hominis morte renudatur, & sublato, qui hominem constituit, spiritu, remanet nudum ipsius organum, triste, ac deforme, & mox putredini, ac fætori obnoxium cadaver, quod ne viventium sensus offendant, in terram recondi necesse est. At *corpus* in quo resurgendum est, *erit in gloria*, hoc est, gloriosum, *vers. 43.* nobile, pulchrum, nec ut illud prius, tale est, quod nuditatem suam aliquo opœimento tegere, vel occultare necesse habet: nec unquam eum, cui pro organo, & domicilio tribuatur, ignominia ulli obnoxium reddet. Brevis, cuius neque in resurrectione, neque unquam post hac resurgentem pudere possit.

Tertium *Corpus* morientis *seritur in infirmitate*. Imbecillitas enim corpuseculi huius, morbis, & debilitatibus omnis generis obnoxia, & subiecti, eum ad corruptionem ducit, ac deducit, & in causa est, ut tandem morte ab animo dissolutum, corrumpatur, & sepeliatur. At *corpus*, in quo homo resurgit, est in potentia, hoc est, validum, & viribus pollens: nec ullis infirmitatibus, morbis, aut ulli debilitatis symptomati subiectum erit.

Quartum. Denique *Corpus* morientis *seritur psychice*. Tale enim *seritur*, quale fuit, hoc est, ut reliqua omnia animantium organa, quæ in ægro, & iniurino corpore animam trahunt. Nullum enim est animalium, quod non respirando, & quasi animam trahendo, vitam producit. At *corpus*, in quo resurgit, erit spirituale, longe perfectius, ac nobilius isto, quod absque precario spiritu, atque hausto perpetuo aëre, & suppeditato identidem cibo subsistere, aut durare incoleme nequit. Spirituale enim neque cibo indiget; (hinc Dominus, in experimentum quod illud ipsum psychicum corpus, in quo mortuus erat, haberet, non spirituale; cibum poposcit. *Lucæ xxiv.*) neque ullo ex aëris haustu refrigerio, neque ullius externæ, & alienæ opis beneficio, quemadmodum ista omnia, quorum vita ab externis dependet adminiculis: sed fontem vite in seipso habet, non aliunde vitalem istam auram haurit, se ipsum vivificat, & sine ullo externo auxilio vitam sibi in infinitum prorogare potest.

Atque ita quidem hæc verba explicanda putamus, si vox *seritur* apud Apostolum significet sepelitur, aut terra obruitur: in qua significatione corpus cura grano similitudinem quandam, & analogiam habet.

Res tamen eodem recidit, etiamsi vocem *seritur* usurpemus pro factus in utero materno productione, per quam psychica ista corpora nascuntur. Nam & tunc omnia ista antitheseos, ac dissimilitudinis inter ista corpora membra æque congrue subiectæ materię adaptari poterunt.

Quamvis autem significatio hæc vocis *seritur* longius videatur abire ab analogia & comparisone corporis cum grano, quod *seritur*, hoc est, terra obruitur; tamen cum subsequentiis verbis, præsertim autem *vers. 46.* egregie congruit, in quibus docemur Dei voluntate prius nobis dari corpora psychica, quam spiritualia, hoc est, prius nos fieri in animam viventem, quam in spiritum vivificantem, aut prius nos gerere imaginem hominis terrestri, quam imaginem cælestis. Neque enim tunc,

cum corpora nostra sepeliuntur, dantur nobis corpora psychica; sed adiunguntur potius: neque vitam animalem tunc vivere incipimus, sed delinimus.

Magnam autem esse inter ista corpora differentiam *versus 44.* (sicut & ex antecedentibus patuit, & consequentibus patebit) indicat, & *vers. 45.* ex testimonio Sacræ Scripturæ, in exemplis Adami primi, animalium, hominum, & Christi, primi spiritualium demonstrat. Atque hoc consilium Dei fuisse, ut quemadmodum is ab imperfectiori statu ad perfectiorem omnia deducit; ita hominibus non nobiliora prius, mox deteriora, sed ignobiliora prius, mox nobiliora corpora donaret, *vers. 46.* ostendit.

Primi ordinis igitur, hoc est, ignobilioris Dux, Adamus fuit, & terra formatus, ideoque terrenus *vers. 47.* At secundi ordinis hominum, hoc est, nobilioris Dux est Christus Dominus, cæli, ac terræ Dominus, cælesti, & glorioso corpore præditus. Qualis igitur fuit terrestris omnium pater Adamus, talem & terrestris ejus progeniem esse necesse erat, hoc est, fluxum, & mortalem. Qualis autem est cælestis omnium quasi genitor, ex cuius incorruptibili semine nati sumus; talem omnino cælestem quoque ejus progeniem fore. Et quemadmodum mortalis, ac terreni patris imaginem retulimus; ita cælestis imaginem referemus.

Postremo *vers. 50.* causam affert, cur nobis non eadem prorsus corpora, quæ ante habuimus; sed longe nobiliora Deus sit redditurus, quia caro, & sanguis, hoc est, corpora ista, quæ à brutorum corporibus non differunt, regnum Dei possidere, hoc est, in æternum illum, & gloriosum statum transferri (saltem videlicet dum, & quatenus talia sunt) nequeant: rationem addens, quia corruptibile ab incorruptibili toto genere differunt: nec corruptibile, quatenus per se, & natura sua tale est, durare in æternum potest.

Notanda autem est hæc responsio Apostoli ad potentissimam omnium rationum, quas oppugnatores resurrectionis comminisci possunt. Nihil enim est quod validius spem tam nobilem, ac salutarem subruat, quam ista irreconciliabilis inter æternitatem vitæ, & corporis corruptibilitatem pugna, præcipue cum corpora mortuorum plane corrumpi, & quasi interire videamus, & in sua elementa resolvi. Ostendit igitur, hoc nihil resurrectioni obflare, quemadmodum corruptio corporis illius grani, quod serimus, minime obstat, quin illud tamen granum in corpore quidem multo nobiliori, & excellentiori quasi resurgat.

Non est autem quod quis argueretur, ista similitudine non offendi, quomodo idem numero, ut vocant, individuum ad vitam revocetur, sed tantum idem specie. Nec enim illud ipsum granum, quod corruptum est, renascitur; sed ex ipsius corruptione fit generatio granorum, eorundem quidem speciei, sed numero aliorum. quemadmodum & ex hominibus mortalibus (quamvis multum diversa ratione) possunt in æternum, generari homines, manente perpetuo eadem specie, sed preexistentis individui. Nostra autem interest, in resurrectionis negotio, ut non iidem specie, sed iidem numero renascamur. Respondemus igitur, non esse necesse, ut inter res natura sua diversas, similitudo in omnibus plane congruat. Imo quia natura diversæ sunt, necesse est omnino, in quibusdam dissimilitudo inter eas deprehendatur. Nam in feminibus quidem granum totum corrumpitur, hoc est, in aliam corporis formam mutatur. (nec enim quicquam naturaliter interit, sed in aliud corpus transmutatur) Spiritus enim ille ex corrupto grano exhalans, sive humor

humor exudans, radices agit, ex quibus mox tepore solis, & humore terræ adjuvantibus sata germinant. Non igitur mirum est, isthic non idem numero granum, sed tantum eadem specie plura grana provenire. Præcellit enim eorum generationem totalis corruptio, hoc est, transmutatio grani, ex quo nascuntur, in radicem, quæ ea postea produxit. Ita fit ut paucorum granorum corruptio, fiat longe plurimum generatio. At in homine mortuo, & potentia Christi resurrectionis, non præcedit totalis corruptio subjecti, quod mortuus dicitur; sed longe nobilior pars, hoc est, spiritualis eius substantia, & illa divinæ particula auræ incorrupta remanet, cui tantum organum, & quasi domicilium auferitur, cuius opera vitæ operationes exercere possit. Non igitur hæc pars nostri divini per mortem ullo modo mutatur, aut corrumpitur; sed eadem, & incorrupta remanet, qualis ante ademptum corporeum instrumentum fuit. Et si illi iterum idem plane instrumentum reddatur, quemadmodum Lazaro redditum est, non magis eadem est, quam ante illud restitutum fuit. Nec vero substantia, quæ per instrumentum aliquod sua officia, & actiones exequitur, ex adempto ipsi instrumento, alia dici potest, sed eadem plane, nisi quod organo suo careat. Et si forte instrumentum illud corrigi, aut perici, aut in melius mutari contingat, nunquid ideo alia numero ista substantia erit? Quid si aliud plane à priori, toto genere diversum, sed longe nobilius, & naturæ suæ convenientius nanciscatur? an dicere alia numero censetur? non magis profecto, quam alius miles, cui pro ligneis armis ademptis, ferrea reddita sunt. At enim instrumentum illud pars essentialis est? Compositi scilicet, ejusque tantummodo secundum quid, non absolute, & simpliciter considerati, hoc est, hominis in mortali natura existentis, qui tamen in alia quoque natura consistere possit. Quia destructo corpore, destructi, atque mori mortalem necesse est. Sed profecto partis illius diviniore, ex qua præcipue censetur, & quæ cum Spiritu Dei conjungitur, adeo pars non est, nec ad ejus essentiam concurrat, ut ipsi maxime sit oneri, non modo propter instrumentorum imbecillitatem, sed etiam propter ætæ ætæ pravitatem, ac præviam. Imo verò nisi pars nostri diviniore, in organi sui vitæ degeneret, perpetuo illi cum organo suo lucta certandum est. Caro enim concupiscit adversus spiritum. Ideo perpetuo cum ipsa colluctandum est. Non igitur compositi ipsius, ut jam innuimus, absolute per se, ac natura sua, pars essentialis dici potest, nisi in tali, qualis ipsi nunc est, mortali statu existentis, & considerati. Potest enim compositum istud, seu homo, ad illam diviniorem sui partem, qua potissimum censetur, & quæ unica, & vera ipsius forma est, organon sibi ipsi longe aptius, & convenientius, simulque longissimo intervallo nobilius, adjunctum habere: ut non modo ad essentiam, & perfectionem ejus caro ista corruptibilis non requiratur; sed essentialis quoque, & perfectioni ejus multum expediat, ut ipsa, veluti domo hôte, ac perpetuo insidiatore, & tamen ad multa ipsius ministeria obunda inepto, & parum utili ministro, careat, & liberetur: utque in locum ipsius instrumentum longe nobilius, & ad obundas omnes rationalis substantiæ functiones longe aptius, & efficacius nanciscatur. Quantum vero hominis interesse putamus, ut ex mortali, immortalis evadat: pro infirmo, ac debili instrumento, validum, & indefessum: pro vili, nobile: pro fluxu, & caduco, incorruptibile: pro ignominioso, glorioso: pro egeno, & multum externa ope indigo, sibi soli sufficiens, & vitam sibi suis viribus prorogans: denique

pro refractario, alienigena, & perpetuo insidiatore domesticum; naturæ animi nostri propius, & quali cognatum, quippe spirituale, & in omnibus obliquens, organum, consequatur, & habeat?

Non igitur ullo pacto absolute, ac per se caro, & corpus hominis pars essentialis ipsius compositi dici potest, nisi forte per accidens, & secundum quid. Quia accidit, ut, dum in terris vivimus, voluntate Dei, in hunc carcerem compacti sint animi nostri, nosque adeo ipsi, ut line ministerio ejus vitæ functiones obire non possimus. cui sane servituti Creatura (qualiscunque illa intelligatur) non sponte subiecta est, sed propter eam, qui eam subiecit. Secundum istud igitur tempus, quod in terris vivitur, corpus psychicum compositi sui, hoc est, hominis pars essentialis dici utcumque potest. At simpliciter, & absolute sic dici non potest. Quia compositum, hoc est, agens principale, & instrumentum ejusdem numero hominis potest diviniore sui parti, quâ videlicet solâ in natura sua censetur, aliud nobilius, & spirituale organum adjunctum habere, cuius opera commodius, & felicius vitæ suæ munia obcat.

Ac ne quis nos essentialis istius partis obtentu urgeat, possumus acutissimos Philosophorum, & sui ordinis Principes citare, qui, tametsi veræ religionis, & spei resurrectionis exortes, corpus tamen istud psychicum, partem quidem compositi, sed organicam, & instrumentalem dixerunt. Quo ipse satis testati sunt, sese ipsam pro absolute essentiali, & ad istud, de quo loquebantur, compositum constituendum necessariâ non habuisse. Neque enim causâ principalis essentiam instrumentum ingredi potest, alias non esset instrumentum; sed ipsum id, cuius est instrumentum. quæ sunt *essentia, quæ consistere nequeunt.*

Quod si quis dicat, corpus animi duntaxat respectu instrumentum dici, totius vero hominis non instrumentum, sed partem essentialem esse. nos contra regerimus, earum actionum corpus instrumentum dici, quæ non nisi suppositis consensu Philosophorum, tribui possunt, quales sunt intelligere, contemplari, aut exequi. quibus in rebus omnibus, corpus & animo quidem, sed magis propriè toti homini ministrat, tanquam causâ instrumentalis. Omnia enim ista sunt per corpore organa, quamvis ab animo ipso, tanquam principali causâ, proficiantur. Qui tamen, quia absque organo aliquo agere nequit, ideo actiones ejus ipsi supposito, tanquam rei ex causa principali, et organo ejus compositæ, tribuuntur. Partem igitur compositi organum istud tunc esse agnoscimus, sed partem tamen organicam, non essentialem, quia tota essentia hominis est in anima rationali, quæ merito ejus forma dicitur, & existere quidem absque organo suo potest, sed vitæ functiones exercere quomodo possit non videmus. Non tamen isti corporis psychici organo ita affixa est, quin absque illo quoque vitæ functiones exercere, intervenit, & opera alterius instrumenti possit, & quidem longe melius, ac naturæ suæ convenientius, ac proinde felicius, atque beatius. Indicia ejus rei non à mortis demum, & resurrectionis experimento arcescenda sunt, sed in ipsa vita nostra plurima comparent. Imprimis quod hominem naturâ suâ, hoc est, rationis ductu, corporis sui pudeat; ita ut nuditatem ejus velare necesse habeat. Deinde quod idem homo sana, & sobria ratione utens, videat, & agnoscat hoc suum corporeum organum esse plane naturæ suæ, hoc est, animo suo adversum, & heterogeneum. illam enim spiritualement, & auram haustus ætheris spirantem, ac redolentem, & sursum evehant, & evolantem: hoc brutum, & terrenæ sæcis pondere depressum.

deorsum vergere, ac interdum totum hominem una abripere. videt præterea, & agnoscit instrumentum istud corporeum, non modo ob unitatem suam, ad obeundas res, & passivæ functionis vitæ; parum esse suavitatis, sed etiam retractarium, & contumax, & noxium sæpe magis, quam utile. Nam & ad intellectus officium, dum fluxus, & evanidos spiritus, in quibus imagines rerum contemplamur, suppediat; elicet ut in parte tantum naturas rerum cognoscamus. quæ imperfecta cognitio, superventu perfectionis, tanquam inutilis plane abolenda sit 1. Cor. XIII. Et ad actionum munia obeunda, ob pravitatem affectuum, quibus hominem, ipsamque ejus animam inficit; intericit tot impedimenta; ut organi vitium obcurum esse non possit. Illud quoque videt, quisquis sobria mente prædictus est, nobilitatem aunit sui inquirari, ac degenerare, si nimium huic organo unitur: si in appetitus, ac desideria ejus transeat: si ipsi plusculum, quam par sit, indulgeat: nisi illud perpetuo subigat, tanquam contumax mancipium: nisi cum ipso continuo certamine colluctetur. adeo quidem, ut hominem non modo, quod supra diximus, organi huius pudeat, sed pugeat quoque, ac tædeat. Et profecto, qui organi illius desiderio etiam in futura vita contabescere metuit; nimium sese ipsi addictos, & obnoxios, & in ejus naturam, & indolem, penitus misisse ostendunt. quod sana, & sibi relicta ratio, abnuat, & aspernat.

Non est igitur metuendum, si tam pudendo, tam infirmo, tam alieno à natura nostra, tam noxio organo, succedat longe nobilior, honestior, validior, succientior, & naturæ mentis nostræ plane homogeneum, & longe utilissimum instrumentum, corpus spirituale; non est, inquam, periculum, ne non idem numero revixisse videamur. Mutatio enim organi, naturam causæ principalis non mutat. imo vero si peius meliori, imperfectius perfectiori instrumento commutetur, etiam stabilit, ac perficit, & in suo statu non confirmat modo, sed promovet. Equiti equum si adamas, qualiscunque ille sit, etiam strigolus, & begre vestigia trahens, equitarem quidem non poterit: sicut & homo vivere, si psychicum ipsi corpus, alio in locum ejus minime substituto, abstuleris. sed si eidem numero equiti, pro canterio degeneri, generosum equum reituas, qui

*Sæpe loco nescit, micat auribus, ac tremis artus,*

num minus idem numero eques is videbitur? num in natura, & essentia sua alius, ac mutatus censetur? ille vero etiam elegantior, & perfectior equitabit, & tanto melius equitis officium exercebit; quanto melius, & arti suæ obsequentius instrumentum nactus est.

Atque hæc de eo, quod corporei organi mutatio in spirituale; numericam illam unitatem (loquendum enim est cum vulgo Philosophorum) & identitatem non tollat, differuisse placuit. Nunc ad institutum Apostoli revertamur, & ostendamus rationem ejus, quamvis à simili ducta videatur; firmam tamen, & solidam, nec modo rem, quam agit, illustrantem; sed, id quod vult, probantem, ac stringentem esse.

Primum enim quæstio erat, utrum hominum resurrectio possibilis esset, quia corpora mortuorum corrumpuntur, ita ut non habeant homines in quo resurgant. At igitur esse possibilem, idque in quotidianis exemplis ostendit. corpora etenim granorum corrumpuntur. & tamen substantia eorum resurgit: & quidem in corpore non paulo ornatiore,

ac perfectiori. Firma autem est demonstratio, posse aliquid fieri, si ipsa factum esse, aut fieri exemplis aliquibus demonstretur.

Deinde, si vi argumenti hujus consideretur; non tantum est a simili, sed quod genus argumentorum acris fringit) etiam à minori, aut minus verisimili. Nam si Deus est tam potens, ac locuples, ut ordinaria quoque, & vulgari potentie suæ viâ granorum corporibus corruptis habeat unde radices Agenti substantiæ ipsorum restituat longe excellentius, atque ornatiore corpus (quamvis grana non habeant potiore sui partem incorruptibilem, quemadmodum habet homo); Quanto magis Deus extraordinario, & excellenti potentie suæ modo mortuorum corporibus corruptis, poterit in locum fragilem, corruptibilem, pudendum, & psychicum, substituere validæ, incorruptibilis, gloriæ, & spiritualis? cum homines morientes potiori, ac diviniore sui parte maneant incorrupti, & solo recens adempto organo delituantur; quo possint vitæ suæ munia obire? Cujus in locum nihil facilius est, quam ex tot excellentium corporum speciebus, quas Apostolus enumerat, substituere aliquid in locum adempti. Quorum tamen omnium excellentissimam, hoc est, corporis spiritualis, & quæ Dominus ipse sortitus est, speciem resurrecturis à Deo destinatam asserit.

Cujus argumenti vis est invicta, & tanto magis intenditur, quantò plus inter granorum, & hominum nobilitatem, & excellentiam est discriminis, ac differentie, ex qua nimirum differentia aliquæ dissimilitudines inter utriusque generis resurrectionem emanare videntur qualis est inter alias præcipua, quod non idem numero granum renasci, sed tantum specie eadem grana in locum illius iam interempti substitui videntur. Granum enim illud ipsum, idem numero intellectum, corrumpitur, quia non modo potiore sui partem nullam habet, ut homo, incorruptibilem; sed nihil in se habet, quod corrumpi nequeat. in quo est maxima inter granum, & hominem mortuum differentia. Et tamen Deus huic grano, hoc est, substantiæ huic, in quam granum mutatum est, sed ea tamen grani naturam retinet, breviter grano jam corrupto; dat corpus quale voluit, dat vegetantem animam, dat eam vim, ut possit gignere sibi simile: nec unum, sed plura, quod solis visui concessum est. Atque in eo plane reditus hic grani ad vitam, resurrectioni nostræ similis est. Non tantum enim redditur grano id quod habuit, sed datur insuper longè plus quam habuit. Nec enim illud granum, antequam corrumperetur; actu vivere dici potuit. Post mortem tamen (sic fit ita loqui) suum vivere incipit: agere incipit: jacit in radice fundamenta posthumi status sui: nec ea fluxa, & evanida; sed quæ nec rigentis cæli asperitas, nec imbrum vis, nec protracta in longum brumæ intemperies possit diruere. Post iteritum suum germinat, & virescit, & in lætam subinde luxuriam exurgit. Quis unquam à nudo, & simplici grano, & quamdiu integrum esse videbatur; tot, & tanta incrementa exegisset? Parum est, in altum, nodisque & intervallis suis distictum evadere fructum: ne forte obliviscamur ex illius sepulti grani cadavere germen hoc effloruisse; redivivam nobis sui speciem in tot granis sibi similibus, veluti in sobole sua, repræsentat. Testimonium irrefragabile, eandem illam naturam, atque substantiam, quæ perisse videbatur, non vivere tantum, sed vitam sibi, ac speciei suæ prorogare. Quamvis igitur tam in morte, & interitu, quam in restitutione vitæ grani, & hominis, ea sit differentia, quod granum quidem totum corrumpatur, & in aliam numero, non specie, quasi transmutatur substantiam.

substantiam ; homo vero non totus corrumpitur ; sed tantum pars ejus organica : atque exinde sequi necesse sit , granum quidem idem numero semibus nostris percipiendum non restitui , sed tantum eam specie : hominem vero , quia nobiliori sui parte in corruptus supereft , quoties ipsi live idem , live aliud organum restituitur , non specie tantum , sed numero eundem , hoc est , illud ipsum individuum vitæ restitui . Tamen in eo est maxima inter ista similitudo , quantum ad obitum quidem , quod tam granum , quam homo , sensibus nostris interire videatur , corrupto utriusque corpore : quantum vero ad restitutionem vitæ , quod quemadmodum granum post corpus ejus corruptum , hoc est , granum corrupto , reddit Deus in alia substantia ( puta radice ) vitam , animam vegetantem , vim procedendi sibi simile , &c. quorum nihil ante ipsum per se spectatum granum habere videbatur actu : ita homini post corpus ejus corruptum , hoc est , homini jam mortuo , reddit Deus in alio spiritali corpore , tanquam nobiliori , & incorruptibili organo , vitam longe quam ante meliorem , & in æternum duraturam .

Firmiter igitur procedit argumentum Apostoli , etiam à nuda similitudine ductum , præsertim in questione , in rei , cujus corpus corruptum sit , possit vita restitui , quia in innumerabilibus granis id sæpe numero factum esse , & fieri ostenditur . Sed quia in hac similitudine non mediocrem dissimilitudinem esse necesse est , latet in ista argumentatione Apostolica , ut supra diximus , alia longe firmior , & evidentior , à minori , seu à minus verisimili ; quæ tanto firmior evadit , quanto plus inter excellentiam , corruptionem , restitutionem vitæ Granis , & hominis , diversitatis , ac dissimilitudinis ostenditur .

Sed ab hoc diverticulo tandem ad verba Apostoli redeundum est , qui *vers. 20.* materia ista , ex qua corpus nostrum psychicum , hoc est , præsens , quo utimur , animi nostri organum constat , puta carni & sanguini , eo quod sit fluxa , & corruptibilis , & ad vitam in perpetuum propagandam inepta & indocilis ; in æterna vita locum non fore asserit . Quod sane & supra prolixè tractavit , ostendens differentiam inter ea corpora , in quibus siue nascimur , siue morimur , & corpora in quibus resurgimus . Non enim corruptibilia , non ignominiosa , non infirma , non psychica , & animam per æris haustum aliunde trahentia , qualia nunc sunt , sed incorruptibilia , gloriosa , valida , & spiritalia , ac seipsa vivificantia , seu fontem vitæ in se habentia corpora , pro organis animi nostri nos habituros testatur est . Sed nunc *vers. 51.* , nova ratione ostendit , carnem , & sanguinem , seu corpora ista , animi nostri organica , in æterna vita locum non habitura , quia etiam si non moriamur , illa tamen deponenda , & spiritalibus ac nobilioribus commutanda sunt . Et profecto si prorsus eadem corpora in æternum mansura fuissent ; quid opus erat , homines mortis expertes , & integris corporibus suis viventes *ἀθάνατοι* , seu *transmutati* . Multum autem hoc ad rem facit , quod Apostolus non corpora nostra , sed nos ipsos transmutatum iri asserit , qui cum eundem animum , quem ante , retenturi sumus , necesse est ( quod res ipsa loquitur , & scopus Apostoli requirit ) ut ista mutatio , in corporibus immutatis accidat , hoc est , ut pro psychicis spiritalia , pro corruptibilibus , incorruptibilia nanciscamur . Atque hinc quoque apparet *τὸ φθαρτὸν καὶ τὸ θνητὸν* , corruptibile & mortale non ad corpus , sed ad hominem , seu compositum referri . Quia enim ratio redditur , quare sumus transmutandi , quamvis mortem non gustaverimus ; oportet ut de eisdem

producat *τὸ φθαρτὸν καὶ τὸ θνητὸν* , corruptibile & mortale , de quibus dicitur quod *ἀποθνήσκουσιν τὸ σῶμα* . Atqui id in hominibus , & compositis , non corporibus videtur , quod homines sint commutandi , quamvis mortui sint idem , non corrupti . Compositum autem ipsum dicitur corruptibile , quia corpus ejus corrumpitur : & cum mortale corpus ejus , sit ab anima dissimile , & heterogeneum ; tanto facilius est ab ea dissolubile , quæ dissolutio mors est compositi . Natura quoque vocis *ἐκδιδράσκω* mutare id requirit , quæ magis composito quadrat quam corpori . Non enim corpus , sed homo ipse incrementum indiget . Nam corpus ipsum indumentum est . Nec unquam de vestimento dicitur , quod alio vestimento induendum sit . Corruptibile igitur hoc loco dicitur *inducere corruptibilitatem* , & *mortale immortalitatem* , cum homo , hoc est , compositum illud facile dissolubile , & cui soli proprie vox mortis competit , induitur corpore incorruptibili , & quasi immortalis : acque ita evadit compositum ipsum vere immortale , & incorruptibile , ac de morte , & sepulchro triumphans .

Non obdormiunt autem isti quoque homines , qui psychico corpore exuuntur , ut Spiritali induantur : quia mutatio hæc in instanti , & *in momento oculi fiet* , *vers. 5.* Nec ullum erit spatium temporis , quo nudi , & exui corporibus deprehendantur , quia spirituale corpus psychico , in subito istu , ac momento oculi superveniens , vita ipsos immortali beabit , priusquam mortem gustare possint .

Atque in iis hominibus propriè implendam Sacrae Scripturae prædictionem ait , quod *deglutita sit mors in victoriam* , quia spirituale illud , & incorruptibile corpus psychico , & corruptibili superveniens , illud tanquam natura sua fluxum , & caducum , ac devorabile , quasi devorabit . Ita ut etiam si de corporibus quoque ipsis dici posset , illa induisse incorruptibilitatem ; non tamen idcirco salva , & integra , multo minus eadem permanere dici possent , quæ , superventu incorruptibilium corporum , naturam , & essentiam suam corruptibilem amiserint , & quasi perierint , ac devorata sint .

*Vers. 55.* Quia superatae mortis , exitii , quam ultimam hostium Christi superandam esse supra asseruerat , mentionem hoc loco fecit ; contineri non potuit quin in triumphales voces erumperet .

*Vers. 56.* Quia mors solis peccantibus noxia est ; ideo mortis aculeum peccatum esse dicit : tacite innuens , victoribus peccatorum nihil esse à mortu mortis metuendum . Vim autem , & potentiam peccati Legem appellat , ut magnitudinem beneficii divini in gratia , & remissione peccatorum , ac vitæ æternæ promissione per Christum oblata , poneret ob oculos . Omnia enim humanarum , divinarumque legum interdicta , nisi spe illius gratiæ fulciantur ; magis irritant , & augment , quam adimunt peccandi cupiditatem . Sed per religionem Jesu Christi suppeditantur nobis vires obtinendæ de potentissimis hostibus , atque adeo ipsa morte , victoriæ *vers. 57.*

Hortatur itaque , ut sint in ea Religione , eisque præcipua parte , vitæ æternæ , ac resurrectionis spe *stabilis* , *id est* , immoti , inconculsi , *abundantes in opere Domini semper* , hoc est , sedulam , & , multam navantes operam in suis , alienisque moribus corrigendis , Christi religione , & gloria propaganda : quoniam videant laborem suum non esse inanem in Domino ; sed æternæ vitæ , resurrectionis præmio compensandum .

## CAPUT XVI.

**V**ers. 1. Accedit ad ultimum illud, de quo compellatus fuisse per literas à Corinthiis videtur: *Rationem colligenda in usum sanctorum Picturæ docens.*

*Vers. 2.* Modus collectarum ejusmodi, est satis compendiosus, & imitabilis.

*Vers. 3.* Moderatio & praxis Apostolica, in regendis, & gubernandis Ecclesiis, in eo cernitur, quod non facile sibi solis sumerent potestatem designandorum, qui aliquo officio in Ecclesia fungerentur; verum id ipsius Ecclesiæ suffragiis permitterent. Sic in subrogatione Mathiæ; sic in electione septem Diaconorum: sic alibi &c.

*Vers. 4.* Imo vero semetipsum quoque, si ita Corinthiis videatur, eorum ministerio offert.

*Vers. 6.* Vocabulum *προφήται*, Male vertunt interpretes per vocem *proficientium*. non enim deduci ab iis, aut in comitatu eorum discedere Apostolus destinabat; sed ab ipsis expediti, & quasi mitti, & quod plane huic rei coheret. necessarii, & viatico instrui, sicuti & infra *vers. 11.* de Timotheo loquitur.

*Vers. 7. & 9.* Destinationes suas Apostolus cordinatione proponit, ac Dei voluntati plane subijcit.

*Vers. 10.* Præcipit ut Timotheus cum venerit, debito ab iis honore, & humanitate accipiat, & traditur, ut sine metu sit inter illos, hoc est, ne metuat se contemni, aut pro nihilo haberi, ut *vers. 11.* explicatur, quia nimirum, licet juvenis, jam tamen esset ex numero Præbyterorum, & ministerio verbi, apud illos quoque aliquandiu præstando, idoneus.

*Vers. 12.* Rationem reddere videtur, cur potius Timotheum ad illos constituendos miserit, quam Apollonem, quia huic non vacaret ad ipsos proficisci.

*Vers. 13.* Cum vero nec Timotheus, nec Apollus ipsis adhuc præsto esse posset; hortatur, ut ipsi sibi advigilent, ac sese in fide confirmant, corroborent, & quasi Pastorum sibi officio fungantur, prospiciendo ne fide sua excidant. Sed in præscribendis ipsis officiis caritatis oblitus non est, ut omnia apud ipsos in caritate fiant. *vers. 14.*

*Vers. 15.* Quia vero Stephanas cum familia sua, hoc est, fortasse fratribus, sese in ministerium sanctis addixerant; hortatur ad subjectionem ipsis, & obsequium præstandum, & eorum similibus. *Familia* vero ejus mentionem facit, quia tunc ipse Stephanas Philippis Paulo literas expedienti aderat.

*Vers. 17.* Defectum vestri supplere. Nullum caritatis defectum hic obijcit; sed illud exprimit, eos pro Corinthiis reliquis, id præstitisse, quod illi absentes præstare non poterant.

*Vers. 18.* Spiritum meum, ac Vestrum. Quomodo Corinthiorum Spiritum refocillaverint; non satis liquet. Nisi forte Apostolus, propter effusam in Corinthios caritatem, suum spiritum vocet illorum

Spiritum, ut quod Paulo præstitum sit, Corinthiis ipsis præstitum videatur.

*Vers. 19.* Ecclesias in privatis domibus congregatas, non dubium est. Sed & numeroz in privatis ædibus familiæ, Ecclesiæ dici possunt, quod fortasse potius intelligendum.

*Vers. 20.* Salutatio caritatis officium est. Quid mirum toties Apostolum, occasione salutationum, homines ad caritatem adhortari.

*Vers. 21.* Dictasse hanc Epistolam Paulum, non scripsisse; indicat subscriptio manu ipsius facta.

*Vers. 22.* Cum ex occasione salutationis, præceptum de Caritate, aut potius Philadelphiâ dedisset; ostendit nunc quam late istud præceptum porrigatur, hoc est, ad omnes eos, qui amant Dominum Jesum Christum, hoc est, amorem istum obsequio præceptorum ejus testantur. Sic enim Christus ipse amorem erga se deinit *Joh. xiv. vers. 21. & 23. 24.* Nec etiam aliter amor ille, sicuti odium ei oppositum, potest dignosci. Porro eadem opera animadversionem Ecclesiæ, quæ sit per denuntiationem anathematis hominibus illud meritis, restringit ad eos duntaxat, qui non amant Dominum Jesum Christum, quod nisi per habitum, & consuetudinem violandorum ejus mandatorum dignosci nequit. Quo ipso satis ostendit, quam non amant Dominum Jesum Christum, & quam justo anathemate digni sint ipsi, qui anathema illis dicere audent, quos in eo quod Jesum Christum non amant, præcepta ipsius non servando, convincere nequeunt.

Porro illud quoque maxime omnium notandum est, Apostolum per adjunctionem vocum, Maranatha, vocari anathema; non sine instinctu Spiritus Sancti indicare voluisse, quosque animadversio Ecclesiæ, quæ per excommunicationem, aut anathemata, aut traditionem Satanæ fratribus id promeritis infligi solet, progredi debeat.

Voces enim istæ significant *Dominus noster venis, aut venis*. Quod non aliud significare potest, quam executionem anathematum, non terrenorum Judicum, aut Magistratum, coactivâ potestate, exiliis, multis, verberibus, aut id genus suppliciiis administrari debere; sed unius Domini nostri, qui jam venit, & absolute in suo regno regnat: ut etiam in terribili adventu suo regnabit, executioni prorsus permittendam esse: nec in jus, ac potestatem ejus ullo modo invadendum.

*Vers. 24.* Concludit Epistolam contestatione caritatis suæ erga omnes Corinthios, nemine excepto. Quod autem cum gratia Domini nostri, de qua *vers. 23.* locutus est, caritatem suam in voto, pro bono istius Ecclesiæ suscepto, conjungat; non alio modo intelligendum videtur, quam si ita explicetur: Quia in gratia Domini nostri Jesu Christi omnis felicitas Corinthiorum consisteret, ad quam impetrandam intercessio dilectorum ejus Ministrorum atque adeo ipsius Pauli multum conferret; extimiam suam erga omnes eos caritatem in id excubare perpetuo, ut ipsis istam gratiam, per quam omnis boni compotes fieri queant, impetret.



## IN EPISTOLAM

A D

## CORINTHIOS

## SECUNDAM

## COGITATIONES SACRÆ.

## CAPUT I.



Non omifere Apoftoli eminentiæ fuæ Apoftolicæ auctoritate uti ad ædificandam Ecclefiam, ut tanto major fides, ac pretium doctrinæ, & monitis, quæ inculcabant, conftaret. Paulus vero peculiarem etiam ejus rei caufam habuit apud Corinthios: præfertim in ea Epiftola, in qua ipfi excellentiæ fuæ prædicandæ, præbita eft quædam neceffitas. Ad conciliandam vero Timotheo quoque auctoritatem, cum fibi in infcriptione adjungit. Non folis autem Corinthiis, fed omnibus in Achaia fanctis Epiftola infcripta eft, quia ejulmodi monita, & doctrinæ Apoftolicæ eam habent indolem, ut non folis, ad quos diriguntur, fed aliis quoque prodeffe pollint.

*Vers. 2.* Porro in prima falutatione, hic duo maxima Dei beneficia attingit, Chriftiano populo collata, gratuitam remiffionem noxarum, ac per pœnitentiam reconciliationem cum Deo, quod utrumque *gratia & pœni* voce exprimi poteft. Utraque tamen vox latius protendi folet, imo debet, ut donum fidei (ne cæteris quidem fpiritualibus charifmatibus exclusis) & fpem æternæ felicitatis, in qua maxime, tanquam unica tranquillitate, animus nofter conquiefcit, comprehendat. Optat autem hæc dona, à Deo Patre noftro, & Domino Jefu, quia hæc omnia Deus confert per Dominum Jefum.

*Vers. 3.* Exemplo autem fere omnium Epiftolarum, incipit ab effufa gratiarum aétione pro omnibus Dei beneficiis, idque occasione recentis illius liberationis è præfentiffimo periculo, quod aderat in Afia *vers. 8.* Suspicio autem periculum iftud Afianum, illud ipfum eſſe, quod *Aétor. 19.* legimus.

Quicquid enim adjectio illa ad calcem primæ ad Corinthios poſita, aſſerit (quæ vel eo nomine mihi ſuſpecta eſt, quod inter eos, per quos hæc Epiftola miſſa dicitur, Timothei quoque mentionem facit) non Philippis, fed Epheso datas primas literas cenſeo. Iſthic enim ſe ad pentecoteſten commoraturum Apoftolus prædixit, quod ſcripiſſe non poterat, niſi tunc cum ſcriberet ibi ſuſſet. Et Afianarum, non Macedonicarum Eccleſiarum nomine Corinthios ſalutat. Nam quod ait *Cap. xvi. 5.* *μακεδονίαν ὅδ' διέγρημαι, Μακεδονίαν ἐν τῇ περὶ αὐτοῦ*, Lucas explicat *Aétor. xix. 2.* Conſtituit Paulus in Spiritu *διὰ τοῦ πνεύματος* *ἐν τῇ ἀχαΐᾳ περιπατῶν* *ἐν τῇ ἐφεσῶν*, *περιπατῶν* *Μακεδονίαν*

*ἢ Ἀχαΐαν* *προφίσις* *Ἱεροσόλυμον*. Millis igitur (*vers. 22.*) in Macedoniam Timotheo, & Erasto; ipſe per aliquod tempus ſubſtitit in Afia. quæ omnia plane concordant cum iis, quæ ſcribit. *1. Cor. xvi. 4, 5, 6, 8.* niſi quod *διέγρημαι* de propoſito Pauli, non de ipſo eventu intelligendum. Propoſitum autem iſtud fuit tam firmum, & efficaci, ut Apoftolus ſtatim poſt caſum iſtum Ephelinum in Macedoniam conceſſerit, unde poſtea alteram iſtam Epiftolam Corinthiis ſcripiſſe videtur.

Vocat autem Deum Patrem *θεοῦ πατρὸς*, id eſt, *inſpirationem* & omnis conſolationis, qui in omni afflictione tantam vim ſolationum in afflictos effundere ſolet, ut non modo ſeſe ipſi; ſed alios quoque erigere, & ſolari poſſint.

*Vers. 5.* *παθημένοι* *ὑπὸ* *Χριστοῦ*, *paſſiones Chriſti*, vocat, vel quæ propter Chriſtum, vel quæ exemplo Chriſti ſuſcepta ſunt: quibus opponit *ἐλπίδα* *ἐν* *Χριστῷ*, *conſolationem per Chriſtum*. quæ videlicet, vel ab ipſo Chriſto, Spiritus Sancti opera præbeatur, vel ex ipſa conſideratione Chriſti *παθημένου*, *καὶ* *ἡ* *μὴν* *ἐν* *τῷ* *Χριστῷ*, *paſſionum, &* poſt illos *gloriarum*, petatur.

*Vers. 6.* Quemadmodum afflictiones Pauli Corinthiis (non minus quam Chriſti Paulo) ſolatio, & ſaluti eſſe poterant, ut tam conſtantibus exemplis ad ſtudentem patientiam animi eorum confirmarentur; ita multo magis ejuldem Pauli conſolationes iſdem ſolatio, & ſaluti erant, quod viderent in eius exemplo ſpem ſuam confirmari, ſuggerentem liquido ſuis quoque afflictionibus non dolere ſolatia.

*Vers. 8.* Exponit deinde periculi, è quo ereptus fuit, magnitudinem, quod eo gravatus fuit ſuprà vires, ita ut de vita deſperaverit, imo verò decretum mortis in ſe ipſo habuerit *vers. 7.* Quo autem conſilio Deus ejulmodi tentationes piis immittat, docere non omiſit. Ne in ipſis illam fiduciam, ſed omnem in Deo, qui mortuos quoque excitare poteſt, collocent.

*Vers. 10.* *ἐν* *τῷ* *πνεύματι* *ἠσυχῶν*, id eſt, *ex* *inter* *morte*, ex tam præſenti, ac certo mortis diſcrimine eripuit, eripit, & eripiet. Quanto majus periculum fuit, tanto magis eluceſcit beneficium. Sed ex præterita liberatione ea vel maxima conſolationi capitur, quod non modo in præſenti, ſed in futuro quoque tempore amiſſi pii, operam ſilæ divinam promittere poſſint: non tamen abſque precibus ſuis, atque aliis interpoſitis. ſpes autem impetrandi

petrandi alacriores ad petendum efficit, quam spem nobis præstat jam accepti beneficii memoria.

Sapienter autem Apostolus, commemorato Dei beneficio, atque ex eo fluente in futurum quoque sperando solatio; necessitatem quandam precum, pro futura impetranda gratia inculcat. In quo ipso stimulus latet acris, ad agendas pro præterita gratias, quia, veterem quodammodo referendo, invitamus novam. Dignum autem fuit hoc beneficium Dei, quod multorum fidelium gratiarum actione (vers. 11.) celebraretur. Sed nec indignus (vers. 12.) Apostolus, pro quo precibus ad Deum cooperarentur Corinthiis, & qui ab eis officium istud posceret, satis sibi conficius, qua fide, simplicitate, sinceritate, in prædicando Evangelio, & ubique terrarum, sed præcipue apud Corinthios versatus sit. In quo non ad suam tantum, sed ad ipsorum (vers. 13.) conscientiam, & notitiam provocat, offendens vers. 14. quemadmodum se habere, cur de Corinthiis glorietur, videlicet in die Domini nostri Jesu Christi, ita vicissim exploratum esse ipsis Corinthiis in parte, se quoque ipsis non esse dedecori.

Vers. 15. Et hac fiducia fretus, dicit quod voluerit, (ut prioribus quoque literis Cap. xvi. pollicitus fuit) ad illos venire: & quidem duplicis adventus sui, (quod non ita explicite in prima epistola nuntiaverat) gratiam ipsis exhibere. ita enim explicio verba vers. 15. *ὡς δι' ἡμῶν ἵσταται ἵνα, non unam gratiam habere. alteram, hoc est, non tantum, sed alteram quoque, seu iteratam, iteratò factam. primum enim constituerat eos ad magis idem, in transitu videre, & per eos transire in Macedoniam, & rursus à Macedonia venire ad eos, diutius mansurum, atque isthinc forte in Judæam pertracturum, ut hic narrat. Sed ab eo consilio deteritum se ait, eà meritis, ut ipsis parceret, infra vers. 23. ne in itinere, aut conlatione veniret ad eos Cap. xi. 1.* atque id ipsum primis literis significasse ipsis ait vers. 3. ejusdem capituli. quod quidem in prioris Epistolæ Cap. xiv. 7. fecisse videtur, dum ait, *nolo vos (inquit) nunc in transitu videre.*

Nihil autem repugnat, Apostolum in secundis literis narrationem ejus rei ponere occasione oblata, quam in primis retinebat: & ea, quæ Capite xvi. scribit, *nolo vos in transitu videre*; de eo tempore intelligere, quando jam consilium per eos Achaziam transeundi mutaverat. ea verò, quæ hoc loco de sumpto per eam regionem transeundi impetu ait, de tempore isto intelligere, quod illam mutationem consilii antecesserat. quæ non levitate, Apostolo indigna; sed gravillimis de causis accidit. Ideo in fine Capituli hujus levitatis culpam, & accusationem depellit, & ex professo facti sui rationem reddit, & quasi apologiam facit.

Vers. 17. In qua apologia objicit sibi primum, id quod (nisi fallor) obtreccatores Apostoli, (contra quos & alibi, sed præcipue tota ista Epistola insurgit) ipsi objecisse verisimile est: Paulum videri secundum carnem ambulare, qui & in gravissimis consiliis fluctuet: & *ὡραφου, levitate*, utatur: & quæ nunc velit, postea nolit. quæ carnis nostræ præcipua imbecillitas est. unde eveniat, ut sæpe nec ea quæ proposuimus, nec interdum quæ promissimus præstare valeamus, aut & velimus, quod Paulo accidisse videbatur, qui promissum ad Corinthios adventum tamen distulerit.

Ait igitur vers. 18. procul se ab ea culpa abesse, & testem Deum invocare se in tota prædica-

tione sua apud ipsos nihil commississe, cur hujusmodi inconstantie insimulari posset, ut subiungatur sub adjectivo *πιστῶς fidelis*, substantivum *πιστῆως, testis*. quemadmodum infra vers. 23. testem Deum invocare, in ejusdem culpæ defensione. Quamvis etiam verba *πιστῶς i bonis, fidelis Deus*, eundem quoque sensum habere posse videantur, qui in similibus verbis reperitur *fidelis Deus*, qui vos non patietur supra vires tentari. 1. Cor. x. 13., aut *Hebr. vi. Justus est Deus*, vel, quod idem est, non est injustus Deus, qui obliuiscatur operum vestrorum, &c. ut hoc loco sensus sit: Considerare sese Deo, & fidelissimo ejus auxilio, ipsum non permisisse, nec permitturum se in hanc culpam incidere, quia & ipsum Deum in omnibus promissis veracissimum, & constantissimum, & filium ipsius Jesum Christum apud ipsos prædicaverit, unā cum aliis. ejus doctrina ab omni tam falsitatis, quàm inconstantie labe alienissima; tam promissi, quam boni propositi tenacitatem maxime commendat, & urgeat. Quippe in quo Deus maxima cum sua gloria tam prædictionum suarum veritatem, ac certitudinem, quàm omnium promissorum representationem solidam, & quidem per prædicationem nostram (hoc enim est *δι' ἡμῶν*) cumulata exhibuerit.

Cui explicationi suffragari videtur vers. 21. & 22. in quibus ostendit, Deum istiusmodi infirmitatis lapsus, & errores avertere ab iis, quos confirmat in Christo Jesu, & ungit Spiritu suo, quo tanquam sigillo obignantur, & tanquam arrhabone ad vitam æternam auctorantur omnes quidem veri Christiani, sed præcipue vasa ad prædicationem electa. Et hæc explicatio potior est.

Vers. 23. Rejesta falsa causa dilati ad eos adventus; veram exponit, & solenni asseveratione sancit.

Vers. 24. Mitis, & mansuetus, & libertatis Ecclesiæ servantissimus Christi Spiritus sese exerit, dum Apostolus ad minimum imperiosæ interminationis vestigium sollicitè excusat, & removet à se omnem affectatē in Ecclesiæ dominationis suspicionem. Minas autem istas sub voce parcendi latentes, non eo tendere dicit, ut fidem ab ipsis (tanquam Domini à fervis, aut Magistratus à subiectis obsequium solent) extorqueret. hoc enim est *deinarnari fidei alicujus*, sed ut ipsis, tanquam *cooperatores obsequii*, non tanquam de solio, aut tribunali imperantis, auxilio sint, ad bonam conscientiam, veri gaudii matrem, quæ anima fidei est, consequendam. *Fide enim frans*, hoc est, in vera, vivaque fide, quæ bonam conscientiam efficit, sita est omnis felicitas vestra. Vestra igitur, non nostra res agitur, quoties vobis in salutis vestræ negotio negotium facillimus.

## CAPUT II.

Ostendit planius in hoc Capite quid illud fuerit, in quo ipsis parcebat Apostolus, quod nimirum ipsos adventu suo contristare, aut potius contristationem, quam meruerunt, præsentia sua augere noluerit. nec enim illos, quamquam invitus, & non sine angore animi, & multis lachrymis, ut vers. 4. loquitur, per epistolam oburgare prætermitit, non contristandi quidem animo, sed offendendi potius, quanta erga eos caritate flagrat. Porro homines oburgationem commerti magis contristantur, & pudehnt, quoties vultu, ac præsentia oburgantis urgentur. Hoc igitur Apo-

Apostolus refugio ab, ac detestabatur, dum adventum ad eos differret, ut qui constituit adventum istum suum gaudio potius mutuo, quam mutua contritione celebrari. Reddit autem rationem *vers. 2.*, cur eos hoc modo contristare detestaverit, quia se gaudium, quod ipse ab iis, aut ex iis debebatur, fraudari noluerit. Quod ne in prioribus quidem datis ad eos literis dissimulaverit, puta *1. Cor. 14. 21.* [aut si quis malit capite ultimo, ubi illos in transitu se se videre velle ostendit, quamquam causam, quæ ipsum tunc, à visendis illis abstergebat, quam in hac Epistola aperit, illo quidem tempore subiecit.]

Ne autem suas tantum res agere, & suam duntaxat voluptatem querere videretur; ostendit *vers. 3.* gaudium illud, quod tantopere ex iis optabat, & affectabat, si quidem veri Christiani essent, (quod sibi plane persuasum esse affirmat) esse plane cum ipsorum proprio gaudio, imo maxima felicitate coniunctum. Nec enim gaudium ex ipsis capere potuisset Apostolus, nisi eos in tam felici statu, & bonæ conscientie gaudio deprehendisset. Propterea, quia inter Christianos mutua est caritas; mutuum quoque gaudium, inter partes, quæ se gaudio afficiunt, utrinque capi necesse est.

Quia vero *vers. 4.* priorem Epistolam non contristandi ipsos animo à se scriptam asseruerit; tangit istius contritionis verum auctorem. Sed ut à se non consilium modo, sed ipsum quoque contristandi eventum longius amoveat; nec illud retinet, contritionem ab eo profectam, non ita ut pestes contagiosæ solent, per Apostolum ad ipsos scriptis, hoc est, non Apostolum prius ista tristitie peste affatum, & infectum, eam deinceps ad eos transmississe; sed Corinthios ipsos primò, ac principaliter (ne dicam solos) ista tristitia à contristante affectos. Longe enim gravior, & verior contristatio est, quæ cum aliqua culpa, & dedecore contristati conjuncta est; quàm illa, quæ omnis culpæ, & ignominie experta est, & tantum ex caritatis condolentia alteri quasi gratuito commodatur. Illius igitur generis contritionis gravioris Apostolus hic sese expertem ait, ipsos autem omnes participes. Nec enim parva fuit totius illius Ecclesiæ culpa, quod incesti reum toleraret. Quamvis sese quasi corrigens, non totum istud tristitie onus humeris eorum imponit, ne prægavari videantur; sed partem ejus alteram, ex caritatis condolentia profectam, in se recipit. Multam autem ponderis afflictioni decedit, cum quis in partem luctus, & doloris venit. Hoc igitur sensu, quæ pugnare secum videntur, conciliari posse censeo, ut & Apostolus contritionis huius expertus, & Corinthii tamen in parte duntaxat isti onere pressi dici possint, quia partem ejus Apostolus, ne illi prægavarentur, in se deoneraverit.

*Vers. 6.* Magna clementia, & Christi mansuetudine unus, paucorum peccatori irrogatam moderatur, ac remittit. In qua obiter videre est, veteris, & Apostolicæ Ecclesiæ praxin, in qua non à solo Episcopo, sed à multis aliis *iniqua obnoxio*, & redargutio peccatorum fiebat. Videre licet & paucorum Ecclesiæ modum, ad hunc scopum collimantem, ne punitis pena nimium nocere possit. Veniam igitur, gratiam, consolationem, & *apostolicam caritatem*, talibus non denegari, imperat Apostolus.

*Vers. 9.* Versus hic quia cum octavo per particulam *ad* conjungitur, ita cum superiori connecti potest: Hortor, ut firmetis erga penitentem caritatem, quia quamvis scripserim ut acriter puniretur,

& in eo vestri obsequii periculum feci; tamen jam nihil necesse est ultra in puniendo pergere, postea quam mihi vestra obediencia satis testata, ac sufficienti experimento probata est. Sed quemadmodum ego (*vers. 10.*) paratus sum condonare culpam cuiusque vos condonavistis: ita par est, ut vos quoque condonetis ei, cui ego jam condonavimus. Quia id non temere, nec mei causa; sed ut in conspectu Christi gravi causa adductus, & vestro bono feci, ne circumveniamini à Satana, cuius artes, & stratagemata (*vers. 11.*) non sunt vobis ignota. Artium autem ejus non potestatem superius *vers. 7.* attingit, quod non minus commissæ culpæ exaggeratione, ac veniæ desperatione, quam committendæ extenuatione, aut veniæ spe homines ad peccandum adducere solet.

*Vers. 12.* In adiectione ad calcem Epistolæ hujæ subnexa, missa dicitur hæc epistola per Titum, & Lucam, Philippis & Macedonia. Quod sane non abs reinfra est *Cep. viii.* ejusdem Epistolæ colligitur. Ceterum illud quoque certum est, Apostolum antequam istam secundam Epistolam Corinthiis scriberet, imò, ut puto, antequam ex Asia exiret (quod *quidam* *avertit*, *parcens illi*, nollet ipsis præsentia sua gravis esse) Titum ad eos misisse; cum Epistola: an nudis tantum mandatis instructum, non ita liquido patet. Ceterum in eam sententiam inclino, aut potius descendendo, missum cum Epistola, eaque, quam nunc primam ordinem legimus, quod ex capite septimo secundæ Epistolæ colligas, in quo Titus recentis post lectam primam Epistolam Corinthiorum penitentis testis oculatus introducit. Cujus legationis Titi eventum, & dubitationis, quem nam fructum missa per illum prima ista Epistola allatura esset, exitum, Paulus ex Asia rediens sollicitè expectabat, atque Titum sibi Troade obvium fore sperabat, quæ cura, & anxietas aucta hoc *vers. 12.* dicitur, cum cum non invenisset. Et quamvis gravissimis occupationibus distringeretur Paulus, apertò ipsi grandi ad prædicandum Evangelium oisio tamen non excidisse animo suo anxiam Corinthiorum curam ait, nec Spiritum ejus requiem habuisse, donec ordinata Troade Ecclesia in Macedoniam pervenisset, & illic tam diu expectato Titi adventu recreatus esset. Quod hoc versu subaudiendum esse, nec modo infra *Capitulum vii. vers. 5. & 6.*, ostendit: sed & hic proxime sequens *vers. 14.* ubi Deo gratias agit, pro omnibus ejus beneficiis. quod non est animi irrequietà cura anxii; sed jam suis desideriiis potiti, & bonis acquiescentis. Gratias, inquit, ago Deo, quod semper, & in omni loco triumphare nos faciat in Christo. quæ generalis gratiæ Dei commemoratio non potest non continere illud quoque beneficium Dei speciale, quod Corinthios privatim spectabat. Sed quia publica privatis longe antecellunt; ideo Apostolus divertit orationem suam ad publicam Dei beneficia in prædicatione Evangelii celebranda, quod odorem cognitionis suæ per ipsum in omni loco diffunderet. Sese enim (*vers. 15.*) bonum Christi odorem esse in omnibus, tam iis, qui servantur, quam iis qui pereunt.

Quamvis autem *vers. 14.* odorem istum describere videatur, tanquam homines afficientem, quia cognitio Dei, ejusque fragrantia per prædicationem Apostoli diffunderetur omni loco, homines ipsos saluberrimo spiritu reficiens; tamen quia hæc allegoria Deo quoque decore adaptari poterat, ideo *vers. 15.* odorem istum Christi tanquam Deum ipsum afficientem describit: *Christi*, inquit, *fragrantia sumus Deo. tam in iis qui servantur, quam qui pereunt.* Omnes autem effectus Evangelii Christi in gloriam Dei cedunt, non salus tantum eorum, qui

qui servantur, sed etiam iustissima puniatio eorum, qui pereunt; per quam Deus vult: *κατασκευάζει τὴν ἐκκλησίαν*, ut *αὐτὴν* non solum facere potentiam suam. Rom. ix. 22.

*Vers. 16. καὶ οὕτως τοῦτο πρὸς ἡμᾶς* 3, sed ad hæc quæ idoneum? Tanto maiorem se gratias Deo agendi causam habere ait, quod Deus ipsi non modo prædicationis munus concessiderit, sed etiam ad bene, ac legitime prædicandum, idoneum eum reddiderit. Quam divini beneficii magnitudinem ostendit *vers. 17.* ex comparatione deterrima eorum, qui, tam sancto Dei munere abundantes, ministerium Dei in privatorum emolumentorum consecrationem converterunt; & sermonem Dei quasi cauponati sunt (quod vetus Poëta olim de cauponantibus bellum protulit). Quos adeo multos fuisse ait, ut non dubitaret exclamare; quis ad prædicationem tam jucundæ Deo fragrantiae idoneus est? Hic miretur aliquis proximis post Apollos seculis, tot errorum segetem, ac tam ubi proventus exortam, & germinantem, cum ipsi Apostolicis temporibus eorum semina spargi necesse fuerit, ab istis verbis Dei cauponibus, quorum Deus erat venter, & gloria ad ignominiam ipsorum, qui terrestria curant. Phil. iii. 19.

Eadem querela est *Philip. ix.* quod neminem, præter Timotheum, haberet *ισόψυχον*, eodem animo prædium, cum tamen ipsi plurimi non desissent *συνεργεῖν*, cooperari, quia omnes quæ sua sunt querant, non quæ Christi *vers. 21.* Hos alibi ita describit, quorum Deus venter. Sed Apollolus prædicationem suam fuisse ait *ἵε ἡδονῆς, ex sinceritate*, & simplicitate, hoc est, simplicem, ac sinceram ejus fuisse curam, & laborem, solam Dei gloriam, non autem ejus prætextu proprium emolumentum consecrantem. in quo manifeste in aliis, *κατασκευάζει τὴν ἐκκλησίαν*, qui *versus erant*, (infra *Cap. xii. 16.*) duplicis vestigia cernebantur.

(*Αὐτὸς ἐν τῷ*) sed ut ex Deo. Quia in ipsa prædicatione Pauli inextinguibilia erant documenta, eam ex Deo profectam. *κατασκευάζει τὴν ἐκκλησίαν*, id est, in conspectu Dei, intima cordium consilia inspicientis, peccare quisque erubescit. *ὁ χεῖρ λαλοῦμεν*, In Christo loquimur, quia prædicationis ejus à norma prædicationis Christi ne tantillum quidem recederet.

## CAPUT III.

**N**ON temere Apostolus, ut tota ista Epistola, ita hoc loco, non modo seipsum purgat, & exificationem suam tuetur adversus obrectatores; sed etiam eosdem tangit, & perstringit. Quos non paucos fuisse apparet, præsertim ex circumcissione, qui Moïsicæ Legis, ejusque ritualium institutorum neglectum, ubique ab Apostolo innuatum, non ferentes, alii apertas, alii occultas cum illo simulatas exercebant: ejusque auctoritatem ardebant: & ex se ipsis Paulum assumantes; illum suum negotium agere, & secundum carnem ambulare putabant, ac forte credulis quoque persuadebant. vide infra *Cap. x. 2.* Hos igitur non modo antecedentis capitis versu ultimo, in verbis *οἱ πολλοὶ, ut multi*; sed hujus quoque *Cap. vers. x.* in verbis *ὁ λαός, ut quidam*, tangere videtur, quibus tacite exprobat quod auctoritatem suam (sine dubio adversus Paulum) stabilire volentes, ab aliis, & ab ipsis Corinthiis Epistolas caperent commendantias.

Cum igitur adversus istorum impetitiones se purgare cœpisset; (quod absque gloriatione quadam, &

earum rerum, quæ ipsum maxime commendabant, commemoratione fieri non poterat) ostendit sese ad istam sui quasi commendationem defendere, non vanæ gloriæ studio impulsus: neque ut auctoritatem, artificio aliquo conciliaret, quemadmodum plerique, qui cum essent ipsi omnis laudis egeni, alienas laudes, & commendationes emendicabant, sive ab aliis, sive ab ipsis Corinthiis. Nec enim sese istiusmodi artibus indigere: præsertim apud Corinthios, qui ab ipso in Christo geniti, tam apud alios, quam apud seipsos, essent tacita quædam, & muta, sed efficax Epistola, verum à Paulo gestarum commendatitia, quæque ab omnibus hominibus publice legi posset. Epistola autem non hominis mortalis; sed ipsius Christi omnium Domini commendatitia: scripta ministerio Pauli, non atramento vili, & inanimato instrumento; sed Spiritu Dei viventis: non in tabulis lapideis scripta, in quibus elogium, & laudes hominum, imò ipsa Lex Dei fuit incisa; sed in tabulis cordium carneis.

*Vers. 4.* Quia supra non obscure sese ad prædicationem *ἡμῶν* idoneum esse dixerat, idque comparatione aliorum confirmaverat; fiduciam istam suam *καὶ κατασκευάζει* Deo per Christum attribuit, atque acceptam refert: (juxta illud: si quis gloriatur, in Domino gloriatur) & ostendit aptitudinem istam & *ἡμῶν*, non esse ex se ipso, qui ne cogitare quidem quicquam adeo excelsum, tantum abest ut præstare potuerit; sed (*vers. 5.*) ex ipso Deo, qui eum (*vers. 6.*) aptum fecit Ministerium (*ὑπηρεσίαν*) Novi Fæderis, non literalis, sed spiritualis.

Opponit autem hic ministerium novi Fæderis ministerio veteris multipliciter. Primum, quod illud sit novum, hoc vetus. Secundum, quod illud sit literale, quia illi Judaici *ὑπηρεσίαν*, scribæ, & Rabini circa *ὑπηρεσίαν*, literas, & corticem typorum duntaxat occupabantur, ad medullam *ἀντιψυχοῦ* non penetrantes: hoc autem Spirituale.

Tertium, Quod illud occidat, hoc est, in morte relinquat, aut ex morte non eximat. nulla enim in Legge æternæ vitæ promissa legimus: Hoc autem vivificet, quia non tantum vitam æternam expresse promittit, sed ejus quoque arrhabonem, in antecessum largitur. *vers. 6.*

Quartum, Quod illud condernet, quia nemo ex operibus Legis justificatur, sed secundum verba, & literam Legis, *Qui non fecerit omnia, quæ in Legge præcepta sunt*, vi Legis, ac literæ absolvi non potest: hoc autem justificet per remissionem peccatorum *vers. 9.*

Quintum, Quod illud est abrogatum, *καταργήσαντος, exolvens*, & finem habet: hoc autem est *τὸ μυστήριον*, *permanens vers. 11.*, imò & *vers. 7.*, & *13.*

Sextum, Potest addi, & ex *vers. 17.* quod in illo est servitus: in hoc autem ministerio est libertas, quam nobis præstat Spiritus Domini filialis, Spiritus adoptionis.

Septimum, Præterea (quod fuscè magna parte capitis tractat) quod illud, quamvis non fuerit absque gloria, tamen longe minus haberet gloriæ, quam Spirituale. Hoc autem spirituale tanto gloriosius esse necesse sit, quod ne illud quidem sine gloria fuerit *vers. 10.*

Octavum, Quod in illo ministerio arcerentur spectantium oculi ab inspectione gloriæ antiqui Legislatoris. *vers. 13.* In hoc autem invitantur oculi omnium, ut cernant, & contemplantur gloriam Legislatoris, & Domini nostri. Ratio ejus rei est, quod illa gloria cito transitura, & *καταργήσασθαι, exolvens*, ut ait *vers. 7.* & *11.*, & *13.*, spectabatur oculis corporis, & corruptibilibus, qui eam, quamquam ipsam corruptibilem, quippe in mortaliis hominis

hominis vultu conspicuam, ferre non poterant. ideo Moses coactus est ponere *καλυμμα* *velamen* super faciem suam, *vers.* 13. At illa Domini nostri gloria, perpetuo mansura, & incorruptibilis; oculis mentis nostrae spectatur incorruptibilibus, quique splendore ejus offendi nequeunt, sed potius, ex contemplatione tam sublimi, nos in imaginem ejusdem gloriae transfundunt, hoc est, nos similes gloriae participes fore ostendunt; & sic ex gloria in gloriam quasi transferunt. Gloriosum enim nobis erat, tantam incorruptibilis Domini nostri gloriam spectare posse: multo gloriosius eandem, Fidei, ac Spei adminiculo, & Spiritus Sancti operâ, nobis applicare, & in arrhabone, in antecessum dato, quasi præcipere, & gustare: gloriosissimum autem eandem consequi, (vide *vers.* 18.) & ita ex gloria in gloriam toties transire. Videtur autem Apostolus occasione mentionis ministerii, per quod eum Deus *ἀγαπᾷ*, hoc est, *aprium* Novi Fœderis, sibi crediti, reddidit ad suam prædicationem; de industria ingressus esse antichresin novi, & antiqui Fœderis, superius descriptam: idque duplici fine, ac scopo. Primum, ut eos salubri doctrina redargueret, qui sibi eo nomine negotium facebant, quod ab antiquo Fœdere, ad novum animos hominum advocaret. Secundo, ut ostenderet aptitudinem & *ἰκανότητα* suam ad prædicandum, & homines cognitione Dei imbuendo; ex istius ipsius Evangelicæ prædicationis præstantia, & (præ illa legali doctrinâ) excellentia proficisci. quam nisi quis, ita ut dignum est, animo suo concipiat; frustra se ad prædicandum aptum esse posse opinatur. Quod non modo supra *vers.* 6. tacite innuit; sed clarius *vers.* 12.: sed præcipue initio capitis sequentis ostendit. Quod antequam aggrediamur, aliqua nobis ex iis, in quibus hoc Capite Lector hære possit, explicanda sunt.

*Vers.* 7. *Ἐντοιμασίᾳ τοῦ λίθου*, *in sculptura in lapidibus*. Verba hæc videntur explicare ea quæ supra de *ὀψιδὶ λίθινῃ*, *subulis lapideis*. *vers.* 3. protulit, ut illic quoque ad tabulas Legis respexisse videatur. Ministerium Legis vocat Apostolus, *ἀλατῶσαν θανάτου*, id est, (*ministerium mortis*) quia per illud homines nec iustificari, nec servari poterant, ut supra dictam.

*Vers.* 10. Gloriam ministerii Novi Fœderis, quia est *ὑπερβαλλούσα*, *excellens*, adeo excellentiorem gloria Fœderis antiqui esse ostendit, ut *εἰς τὸν αἰῶνα*, id est, *in hac parte*, hoc est, in comparatione cum gloria novi Fœderis; (hoc enim est *τὸ αἰῶν*, quod hoc loco tractat: gloria illa, ne gloria quidem esse videatur. Dicit enim *τοὺς διδασκάλους*, hoc est, glorificationem, puta antiqui Fœderis decus, *ἢ διδύκασιν* hoc est, quasi non esse, ad certe non videri glorificationem, *ἵνα καὶ ὑπερβαλλούσης δέξῃ*, *propter excellentem gloriam*, Novi Fœderis, quemadmodum luce majori non exstinguitur quidem, sed ita lux minor obscuratur, ut ne lux quidem esse videatur.

Versus decimus tertius, Protasin; versus vero decimus octavus, apodestin habet, ac sibi mutuo respondent. quatuor autem intermedii 14. 15. 16. 17. obiter & quasi in parenthesi interjecti sunt.

*Vers.* 13. Ne viderent filii Israël finem *ἡ καταπαύσις*, quod *abolebitur*. Dupliciter verba hæc intelligi, & accipi possunt. aut pro causâ finali obvelandæ faciei Moysi: aut pro effectu. Si pro causâ; tunc id securus fuisse videtur Moses in ista obvelatione, imo & Deus ipse, qui Mosem ad eam miraculi necessitatem compulsi, ne Israëlitis minus augmentum videretur oraculum ex mortali ore profectum: quod quamvis aliquando finem suum habita-

rum esset; tunc tamen cum pangebatur, & videri debebat illud factus, non expediebat populum illum ullo indicio admoneri esse unquam abolendum. Sin autem pro effectu tantum; tunc ita explicari posse videntur. Mosem velum faciei suæ oppoluisse, ita ut nullo modo populus videre posset mortalem illius viri faciem, qui ipsis tunc oracula pandebat: quæ tamen aliquando finem habitura essent, quemadmodum & Moies avo suo defunctus est, cum noster Legillator vivat in æternum, & vitam omnibus in fœdere suo comprehensis perpetuam daturus sit.

Ex quo, utrovvis modo intellecto, sumit Apostolus allusionem, & similitudinem quandam, ad notandam Judæorum incredulitatem *vers.* 14. & seqq. quæ sic explicatur. Quemadmodum olim velum in facie Moysi, quando nomine Dei cum populo loquebatur, impendebat Israëlitis, ne viderent in mortali facie Moysi argumentum Fœderis, cuius Mediator erat, aliquando abolendi: ita hodie *καλυμμα*, *velamen*, & velum in cordibus Israëlitarum (*vers.* 15.) cum veterem Legem, aut Mosem legunt; impedit eos, ne videant hanc ipsam legem esse in Christo abolitam *vers.* 14. Quod velum non amovebitur à cordibus eorum, donec (*vers.* 16.) convertantur ad Dominum, hoc est, à mortifera, quod supra ostendit, literâ transeant ad Spiritum Domini vivificantem, & liberantem à peccati primum, dein mortis servitute (aculeus enim huic bellæ primum eximendus, deinde vincenda est): quia ut ipse Dominus (*vers.* 17.) est Spiritus; ita spiritali cultu delectatur, & Spiritum suum convertis ad se donat, per quem eos ab omni metu liberat: & efficit (*vers.* 18.) ut possint revelata facie gloriam ipsius contemplari, & imaginem ejus gloriae animis suis (cooperante ipsius Spiritu) præcipere, atque ita ex gloria in gloriam transire, ut supra explicatum est.

## CAPUT IV.

Ostendit Apostolus, ut supra diximus, ex ipsâ Vi committi sibi, per misericordiam Dei, ministerii Evangelici; habere se hanc, cuius supra mentionem fecit, aptitudinem, & *ἰκανότητα*, *sufficienciam*, ad legitime prædicandum, hoc est, ne, ut alii quidam, cauponaretur verbum Dei, neve more infirmitatis humanæ, quod ipsi ab adversariis objectum est (vide *Cap.* x. 2.) in eo prædicando secundum carnem ambularet. hoc enim putamus denotare verba *οὐ καυχήσομαι*, id est, *non seguescimus*; & ut se hoc loco statim *vers.* 2. explicat, ne ambularet *ἐν πανουργίᾳ*, id est, *in calliditate*; sed renunciando omnibus pudendis cogitationibus, quales sunt, cum quis sub prætextu serviendi Deo, suum negotium agit, & quæ sua sunt quarit. quod fieri nequit absque adulteratione verbi Dei, cuius est dispensator. (*μὴ διὰ τὴν λίσσιν ἢ διὰ*, *neque dolo tractantes sermonem Dei*) sed ut, inquam, puram putam veritatem prædicaret & revelaret, nec ad commendationem sui quicquam luci veritatis tenebrarum admisceret. sed eo solo sese duntaxat commendaret, quod, omnium hominum conscientis, coram Deo tellus, pura puta veritate animos hominum illuminare deprehenderetur.

Puto enim ego perosque à Judæis Christianos, atque istos ipsos, quos Apostolus tota Epistola insectatur, in eo vel maxime proprium emolumentum spectasse, quod prædicando Evangelium, in insecta gentis suæ alias gentes migrare cogerent, ut ista tam palpabili gentis suæ prærogativa præ aliis commendati, tanto uberius emolumentis prædicationis

suae fruerentur. Cui quidem Judæorum morbo (si-  
ve *ἡ νόσος*, id est *caliditas*) prudentia Apo-  
stolorum incitari ea moderatione curata est, ut quam-  
vis gentes jugo caeremoniarum, & Judæorum insti-  
tutorum exolverent, tamen pauperum Judæorum e-  
tiam in ipsa Judæa egellata succurri à gentibus vo-  
luerit, vide *Gal. 11. 10*. Quod Paulus ubique se-  
dulo fecit, & *Rom. xv. 25, 27.*, expressit, quod  
gentes quodammodo *debiores* (*ὑποχρεωμένοι*) Judæorum  
sunt. Quia enim Spiritualium bonorum (ad eos per-  
tinentium) participes factæ sunt, teneri eas Judæis  
in carnalibus infervire. Ea igitur moderatione Apo-  
stoli debitum hoc à gentibus officium exegerunt,  
ut illud ad pauperes tantum relinquerent, in quo  
ipso tamen æqualitate inter omnes gentes nequa-  
quam supergressi sunt. Non igitur Paulus, in luce  
gentis prae aliis excellentia (qui delectus gentium  
religione Christi sublati est) commendationem sui  
qualivis: sed in puræ, ac genuinæ veritatis luce,  
qua omnes homines coram Deo illustrare, eamque  
ipsum revelare conatus est.

*vers. 3.* Occurrit tacite objectioni, cur igitur  
Lux illa Evangelii, non omnibus tamen, quibus  
Paulus prædicavit, affulsit. Responsio: soli inquit  
*ἀποστόλοις*, id est, (*peremeris, perditis*) ad eam cæ-  
cuerunt, in quibus Deus ævi huius obsecravit men-  
tes infidelium, ne ipsis alluere illuminationis optimi.  
& jucundissimi hunc, de gloria, vel glorificatione  
Jesu Christi: qui non modo resuscitatus, sed in  
solio Dei collocatus est, accepta potestate, in qua  
vice Dei regeret, ac judicaret omnes. in quo ad  
vivum ipsius Dei summi Patris effigies expressa  
est.

Occasione hac de significatione vocis Dei, quæ &  
summo Deo, & Satanæ hoc loco, & Christo Do-  
mino, itemque aliis in cælo, ac terra potestatibus  
alibi tribuitur, pauca dicenda sunt. Vox ista, quæ  
potestatem eminentem significat, sumitur aut pro-  
prie, aut improprie. Proprie, de vera, & legitima  
potestate: improprie, & per catachresin, de falsa,  
aut illegitima potestate. Proprie iterum principaliter,  
seu primario: aut minus principaliter, & secundario,  
seu analogice. Principaliter vox Dei tribuitur  
ei, qui divina omnipotentia in cælo, ac terra  
præditus est, qui quidem absolute verus Deus dicitur,  
non tantum in ea significatione, quatenus falsis,  
sed etiam quatenus imperfectis Diis opponitur. Analogice  
verò, aut minus principaliter iis, qui omnipotentia  
quidem carent, sed tamen aliquam divinæ potestatis  
partem, divinæ tamen potentie subordinatam, sortiti  
sunt: ideoque veri quoque Diis secundum quid dicuntur,  
quatenus vox veri, falsi; non autem quatenus imperfecto  
opponitur. nam sic veri Diis dici nequaquam possunt.  
Primo, ac principaliter iterum vox Dei sumitur, aut  
simpliciter, aut *ὑπερβαλόντως*, per excellentiam. Simpliciter,  
sed tamen principaliter tribuitur ei, qui omnipotentia  
in cælo, ac terra præditus est, quamvis eam à se ipso  
non habeat, sed ipsi data sit. qualis est Christus,  
O, M, Deus in secula benedictus. Per excellentiam  
vox Dei sumitur, cum tribuitur ei, qui omnipotentiam  
absolutam, à nullo alio collatam, sed ex se ipso  
habet. qualis est Deus, Pater Domini Jesu Christi,  
qui ideo Deus altissimus in secula seculorum dicitur.

Analogicæ potestatis tam in cælo, quam in terra  
in potestatibus Deo subordinatis multi; nec inter se  
æquales gradusprehenduntur.

Improprie vox Dei sumitur, quoties aut falsa, aut  
illegitima potestas hac voce designatur. quemadmodum  
cum Satanæ Deus ævi huius dicitur. hæc potestas  
partim falsa dici potest, partim illegitima. Falsa  
duplici nomine. Primum, quia sibi plus usur-

pat potestatis, quam habet (ut potestatem conferendi,  
cui vult, omnia regna *Lucæ iv. 6.*) Secundum,  
quia homines ab illo obsecrati, ac decepti, plus ipsi  
potestatis tribuunt, quam habet.

Illegitima vero; quia ut ipse, ita omnes ejus  
Angeli, & potestates Dei sunt perduelles. & quam-  
vis Deus damnationis suæ executionem disulerit;  
jam tamen eos condemnaverit, & omnium donorum  
suorum incapaces, & ipsis indignos esse judica-  
verit, ita ut omni jure eorum, quæ quondam ac-  
ceperunt, excidisse videantur.

*vers. 4.* Quomodo Diabolus occæcare soleat  
rei *ὑποκρίτης* & *ἀντιπάλου*, id est, cogitationes vel in-  
tellectum infidelium per varias carnis illecebras, aut  
incredulitates, aut errorum offusâ caligine; alio lo-  
co explicandum. Nunc considerandum est, qua in  
re collocet Apostolus Lucem istam, quam obtene-  
brare nititur Satanæ. Ait igitur *obsecrare Satanam  
intellectum infidelium, ne ipsis inlucescat lumen Evan-  
gelii gloriæ Christi, qui est imago Dei vers. 4.* Et infra  
*vers. 6.* Lucem istam vocat lumen (*φωτὸς*, *illumi-  
nationem*) cognitionis gloriæ Dei, in persona *αὐτοῦ  
Ἰησοῦ*, facit, *Ἰησοῦ* Christi. Hoc igitur idem, tam lumen  
Evangelii gloriæ Christi, adeo exaltati, ut similli-  
mus Deo heret, quam lumen cognitionis gloriæ Dei  
ipsius, quam consecutus est, per exaltationem ejus-  
dem Jesu Christi, insinuasse se mentibus hominum  
per prædicationem suam Paulus *vers. 5.* asserit, non  
autem suam aliquam commendationem, quemadmo-  
dum isti, qui per gentis suæ prae aliis excellentiam  
suam propriam commendationem querebant. Non  
suam igitur, sed tam Dei, quam Christi, gloriam  
prædicavit: Sed in *vers. 5.* prædicationi sui ipsius  
solius Christi prædicationem opponit, ita tamen,  
ut in ea ipsius quoque Dei gloriæ prædicatio conti-  
neretur. Ait enim *non nos ipsos prædicamus, sed  
Christum Jesum Dominum*, quod nihil aliud est,  
quam prædicamus Jesum esse Christum, & Domi-  
num, de quo quia *Act. 11. 36.* expresse legimus,  
quod illum Jesum, quem Judæi crucifixerunt, Deus  
fecit Dominum, & Christum, quod & hoc loco  
*vers. 6.* tangit Apostolus, mentione facta gloriæ  
Dei in persona Jesu Christi, quæ non alia esse pote-  
rat, quam illa de qua Petrus expresse loquitur.  
inde patet in verbis *Χριστὸν Ἰησοῦν υἱόν*, *Christum  
Jesum Dominum*, Dei quoque ipsius gloriam contineri,  
quia Jesum illum Deus Christum, & Dominum  
fecit.

*vers. 6.* Deum, qui dixit (hoc est iussit) *ex te-  
nebris lucem effulgere*, seu qui lucem creavit (unde  
Pater lumen dicitur) à quo omne bonum, & perfectum  
donum descendit. Neque enim tantum ista quæ corporeos, sed multo magis quæ mentis  
oculos illustrat lux ab eo venit. Qui, inquam, lucem  
istam corporeis oculis videndam creavit; mentis  
nostræ oculos Spirituali luce illustravit, ut cognosceremus,  
& aliis quoque notum faceremus gloriosissimum  
ipsius facinus, cujus speciem edidit, in persona Jesu  
Christi resuscitata, & ad summum gloriæ, & majestatis  
culmen exaltata. Hæc enim erat præcipua prædicationis Apostolicæ materies.

Notandum autem est: primum, Deum esse Patrem  
omnium luminum: ab eoque petenda omnia. Deinde,  
doctrinam, & gnolm de Christi resurrectione, exaltatione,  
& impetio cæli, terræque ipsi tradito; vocari ab Apostolo *φωτὸς* *illuminationem* Evan-  
gelii gloriæ Christi, ac perpetuum mentis nostræ  
irradiationem: lumen cordium, aut in cordibus lu-  
cens. præterea lumen illud, quod parte ab una  
Satanæ obtenebrare conatur, *ἐν νουμένοις*, in menti-  
bus, in intellectu hominum, ne illucescat ipsis lu-  
men lætissimi nuntiū de Christi glorificatione *vers. 4.:*  
parte

parte ab altera, quod Deus accendit, & illucescere facit in cordibus hominum, ad illuminationem cognitionis gloriæ suæ in persona Jesu Christi.

*Vers. 7.* Posteaquam commendasset præcipuam istam in religione Christiana partem cognitionis rerum divinarum, sumptâ à luce, & illuminatione similitudine; non desinit eam porro commendare, sumptâ ab opibus metaphorâ: & appellat eam thesaurum. sed in allegoria pergens, ad thesaurum ipsum esse in fidei vasis, vilitatem, & infirmitatem corporis sui, multis malis, sed præcipue persecutionibus obnoxii, eleganti translatione exprimens: simulque consilium Dei, & causam finalem, cur Deus tantum thesaurum, in fidei vasis conditum esse voluerit, hoc est, cur eum, tam gloriosa religionis Christianæ mysteria prædicantem, tot malis, & persecutionibus conficiari voluerit. Ut inquit excellentia (ἐκπεθεῖα) eminentia potentiae Dei ipsi Deo, non autem hominibus tribueretur.

Voluit igitur Deus, ut Apostolus, & ejus similes, in omnibus affigerentur: (*vers. 8.*) ut periculis variis exercerentur, ac percellerentur; nec tamen desperarent: ut persecutionem paterentur; nec tamen defererentur: ut virulentis calumniis, & quasi spiculis, impeterentur; nec tamen caderent, aut perirent. Voluit ut semper mortificationem, seu mortem (*θάνατον*) Domini Jesu in corpore suo circumferrent, hoc est, ut talibus afflictionibus perpetuo exercerentur, qualibus Christus Dominus tempore mortis suæ afflictus est. *Ut postea vita quoque Jesu, reductio ad vitam, & gloriosa ab omnibus malis liberatio, in ipso apparcat.* Quamvis enim *θάνατον* Christi, & ad mortificationem affectum; & concupiscentiarum referri aliâs possit; tamen hoc loco aliud agitur, ut Apostolus se *vers. 11.* explicat, dum dicit. *Semper enim viventes,* (hoc est totâ vitâ) *in mortem propter Jesum tradimur, ut vitâ Jesu in mortali carne nostra reveletur.* Quia hic versus explicat priorem; videmus eò *τὴν ἐν τῷ θανάτῳ*, id est, in corpore nostro, idem esse quod, *εὖ τὴν θανάτον*, id est, in mortali carne. Cum autem aliunde constet, tunc, cum vitâ Christi in nobis revelabitur, nos mortalem carnem non habituros; non possunt aliter verba ista explicari, quam in eo Deum gloriam suam querere, ut quamvis nunc in isto mortali, & casibus, atque injuriis subiecto corpore vivamus; gloriosam tamen, & æternam, qualis in Domino Jesu cernitur, vitam assequamur. Contraria igitur eo consilio juxta se posuit, ut magis elucesceret magnitudo, & excellentia potentiae Dei.

*Vers. 12.* Ostendit Apostolus afflictiones suas (ut & aliorum, qui prædicant Evangelium) ipsamque adeo mortem, tendere in maximum eorum, quibus prædicatur (quos inter Corinthii) emolumentum, ipsamque adeo vitam æternam. Notandum autem est, quemadmodum per vocem mortis, aut certe per verba, *mors in nobis efficaciam exercet*, non sola mors, aut ultimus ille vitæ exitus intelligitur, sed omnes afflictionum species, quas supra enumeravit, quæ *τὴν θάνατον* & *τὴν ἐν τῷ θανάτῳ*, id est, mortificationi Domini Jesu, hoc est, afflictionibus, quæ circa mortem ejus acciderunt, respondent, quæque non in ipsâ morte, sed ante mortem quoque accidunt, sed tamen absque metu, & minis mortis esse nequeunt: ita per eandem complexionem, aut Synecdochen, per vocem vitæ hoc loco non solum vitam æternam, ab Apostolo intelligi; sed præcipuam quoque vitæ hujus caducæ emolumenta, & solatia, quæ cum certa fide vitæ æternæ conjuncta sunt: imo vero istam spem progenerant, & mirificè confirmant. qualis erat illa palpabilis Dei potentia, in eo, quod ut alios; ita præcipue Apo-

stolus Paulum, tot, tantisque afflictionibus, & proximo, ac presentissimo mortis periculo, toties objiciebat; & tamen eum semper eripiebat. quod ante in *vers. 8. & 9.* (sine dubio occasione recentissimi illius beneficii Dei in Ephesino periculo, cujus initio Epistolæ hujus meminit) graphice exprellit. quod ea ratione ipem vitæ æternæ in Corinthiis confirmabat. quia, qui videbant non solum Dominum Jesum ab ipsâ morte à Deo semel resuscitatum (*Dixit enim versu 13. Corinthios habere eundem Spiritum fidei, scilicet illius, qua credebant Jesum à Deo resuscitatum, ut se vers. 14. explicat.*) sed etiam Apostolos ejus toties & presentissimo mortis periculo *ἐν τῷ θανάτῳ* *θανάτῳ*, ex tantâ morte, eripi, & jam quasi deploratos cæteris fidelibus quasi post liminio restitui; facile poterant colligere, eundem Deum per Christum posse id efficere, ut fideles ejus, per mortem à se dirempti, exciterentur, & sibi iterum mutuo restituantur.

Merito igitur Apostolus ait, *hæc omnia fieri propter ipsos vers. 15.* hoc est, in maximum eorum bonum, atque emolumentum, ut eos tanto magis stimulet ad gratias eo nomine agendas Deo, O, M. quod suprâ. *Cap. 1. 9. 10.* sed præcipue *Cap. 11.* isdem prope verbis fecerat.

*Vers. 16.* Redundo ad propositum Apostolus, quod initio capitis proposuerat, sese *μὴ ὀνειδισθῆναι*, non segnescere, non collabi viribus, nec malis fatigari, considerando præstantiam ministerii sui; idem aunc repetit isdem verbis sese *μὴ ὀνειδισθῆναι*, non segnescere, considerando tantæ spei excellentiam, sed quamquam externus ejus homo, hoc est, organum istud corporis, corporeis oculis subiectum, corrumpatur; internum tamen hominem renovari, & viribus augeri.

Ubi notandum, hospitem istum corporis nostri animum, & causam istam principalem, quæ organo, & instrumento corporis in omnibus suis operationibus utitur, hominem, sed internum, invisibilem (quia Spiritus est) ab Apostolo vocari; ut vel inde intelligi possit, ex sententia Apostoli nos etiam absque dicto vili, & corruptibili organo homines esse, & dici posse, nec mutato organo eisdem homines esse definire. Homines enim illos duos, externum, & internum, dum sibi opponit, & quidem in rebus essentialibus, quæ corruptionem, & conservationem essentiae subiecti spectant; satis ostendit hæc tria. primum, se hominem istum internum, non modo distincte, & separatim à corpore, sed etiam oppositè corpori consideratum; hominem tamen esse censere, & vocare: & quasi seorsim à corpore res suas sibi habeat, introducere, qui tantum abest ut corporis malis, ac debilitatibus alteretur, & senescat, atque adeo corrumpatur; ut potius tunc maxime renovetur, ac juvenescat. Deinde, hominem hunc etiam absque mutato organo, esse posse, & naturâ suâ incorruptibilem, nec cum organo interire. Denique tertio, mutationem corporei, & ignobilis instrumenti in Spirituale, & nobile; nihil impedire, quo minus idem numero iste homo etiam post mutationem hanc esse censetur.

Porro modum, & rationem renovationis hujus, quæ etiam in hac vitâ fit, succellive ac de die in diem; indicat duobus sequentibus versibus, & initio capitis proxime succedentis: Certam nimirum spem vitæ, & gloriæ æternæ; quæ exiguum hoc laboris, & afflictionis, quod tam cito transiit, incomparabili, & æternum mansurâ mercede sit compensatura. Quæ spes quomodo acquiri possit, docet Apostolus, primum *vers. 17.*, ut in æqua iudicii lance ponamus hinc levitatem laboris, ac perperilionis cito transire; illinc autem *vers. 18.* *ἀντι-*



*per se dictum* *per se dictum*, id est, *supra quam dici*  
*aut exprimi potest* *proprietates* *eternae glorie pondus*.  
 hunc enim contemptus omnium terrenorum, & re-  
 motio impedimentorum, quae nos in salutis curriculo  
 remota solent, & lacrimas, maxime praeui  
 illecebræ excitata, valent, ad suscipiendam rem,  
 cui vires nostrae non possunt esse iniquae. Deinde  
*vers. 18.* & ultimo ostendit nobis viam Apostolus,  
 speci illius acquirende, & iuvande, ut quoniam cre-  
 berrimè, imò si fieri potest, perpetuo possimus  
 notis ob oculos non illa vmbra praemia, quibus  
 animi ad rem aliquam aggredendam accendi possunt,  
 sed immortalia illam mercedem futurae gloriae: ita  
 tamen reddens, quia quaecunque oculis nostris u-  
 luptate possunt, ut ipsa pax, & cito transitiva  
 ita insinuant etiam, nec diu amicum impetum,  
 & ardorem Deo servandi producant. At ita mer-  
 ces invisibilis, aeterna est, quaeque ideo comitis, &  
 perpetuum in nobis Deo placendi studium, ut in-  
 tra *Cap. v. 9.* ait, ingenerare potest.

## CAPUT V.

**E**xplicat nobis Apostolus quoniam illa sint invi-  
 sibilia, quae prae oculis mentis eius semper ver-  
 larentur, & prout prae nostris quoque oculis  
 semper videri debeant. Nam quod in locum istius  
 corporis visibilis, ac terreni, quod corrumpi, ac  
 dissolvi necesse est; corpus spirituale, ac caeleste  
 habiturum huius, ad omnem aeternitatem in caelis du-  
 raturum. Propter autem sententiam hanc Apostolus  
*ἀρχαίαν*, allegorice. Nam & mortale corpus  
 vocat domitium, & tabernaculum terrenum: &  
 illud incorruptibile, quod in locum eius succedit,  
 vocat *edificium* ex Deo, domus nequaquam mani-  
 fella (*ἀρχαία*), aeterna in caelis. Quibus ver-  
 bis ostendit animum nostrum esse e usinodi hospitem,  
 qui sine ulla sui corruptione, ac sine ullo suo de-  
 trimento, uno vero cum maximo suo emolumento,  
 ex terreo in caeleste, ex eo quod est ab homine,  
 in illud quod non ab homine (cui in allegoria res-  
 pondet *ἀρχαίαν*), *menibus non saltem*, quia edi-  
 ficia vulgo manibus hominum construntur) sed est  
 ab ipso Deo; migrare, & transire possit.

Quamvis & (*ἀρχαίαν*), non manifestum ea  
 ratione dici potest, quod sit incorruptibile, quia  
 quae manus humana construit, manus humana de-  
 struit potest: imò vero ipso aetate destrui solent,  
 ideo, (quasi se ipsum explicans) subiicit statim  
*αἰώνιον*, aeternum, & cui in caelis, quo nihil cor-  
 ruptibile penetrat, locus esse possit.

*vers. 2.* Res omnes, quo nobiliores natura sunt,  
 eo magis & conservationem sui desiderant, & ad  
 corruptionem sui ingemiscunt. In his natura quoque  
 humana horret utrumque, praesertim cum istud de-  
 bile corpusculum dissolvi, aut corrumpi incipit.  
 Idcirco cum nos corporis huius piget, *caelesti habitacu-  
 lo superindui optamus.*

*vers. 3.* Quamvis verborum (Siquidem indui,  
 non indui invenitur) possit videri esse is sensus, &  
 quidem non falsus: caelesti habitaculo, & veste im-  
 mortalitatis neminem induendum, qui veste pietatis  
 munime indutus, sed nudus deprehensus fuerit. Ta-  
 men hunc sensum ab hoc loco alienum esse censeo.  
 Loquitur enim Apostolus, ut se *vers. 4.* explicat,  
 de corporis, non virtutis indumento, quo exui  
 nemus, sed tantum ipsi immortalitatem superin-  
 dui, ut devoretur, & quasi *deglutiatum mortale à vi-  
 ta*, hoc est, ut fiat illud quod 1. Cor. xv. 52. *ἐν  
 ὁμιᾷ ὁμιᾷ, ὁ ὁμιᾷ, ὁ ὁμιᾷ*. In momento  
 temporis, in indivisibili, in unum oculi, futurum est

se, praedicat Apostolus. Sensus igitur est, super-  
 indui optamus; si quidem in hoc corpore indui vi-  
 vimus. Nam si nudus, hoc est, mortui, & cor-  
 pore exui sumus; non superindui, sed indui opta-  
 mus: nec est tunc quicquam in nobis, quod a su-  
 perveniente indumento devoretur; sed plane ipso in-  
 dumento indigimus, & organo, non superindu-  
 mento.

*vers. 4.* Quamdiu autem in hoc corpore vivimus,  
 quamvis variis eius inhrimentibus gravati ingemisci-  
 mus, tamen illo exui nolumus, ipsa natura nostra  
 mortem, ac dissolutionem compositi horrente, sed  
 tantum illi vitam, & immortalitatem superindui  
 optamus, ita tamen ut mortale devoretur à vitâ,  
 & ulla postea causa ingemiscendi superflua.

Non potest igitur quicquam ex illis verbis Apo-  
 stoli, in latorem istius, quod nunc habemus cor-  
 poris, hoc cluere, ut quia sibi tribuit Apostolus  
 desiderium hoc, sicut & fidelibus, & quidem Spi-  
 ritu Sancti praeditis, quod nolint corpore exui, sed  
 tantum superindui, idcirco nos istius corporis am-  
 merito teneri, & sine illo organo vivere non  
 posse.

Non enim Apostolus dicit sese, aut fideles ideo  
 nolle isto, ut hic loquitur, vestimento exui, quod  
 ipsius vestimenti amore teneantur, aut illo carere  
 nequeant; sed ne ipsi nuditatem, hoc est, mortem  
 subeant. Alioqui manifeste Apostolus dicit *vers. 4.*  
 sese, aut fideles ita velle superindui, ut *ἐν divitiis*,  
 mortale, hoc est, illud lacerum, & pannolum ve-  
 stimentum, devoretur à glorioso. Non igitur in gra-  
 tiam vestimenti, sed in gratiam huius, volunt illo  
 exui. Ac postquam superindui immortalis veste fue-  
 rint, volunt, & eorum ut velint interest, ut ista  
 lacerâ, & pannosa vestis intereat, ne quara postea  
 ingemiscendi ansam habeant.

Quamvis autem, quae hic Apostolus de pluribus,  
 in plurali, quem vocant numero, praedicat, de om-  
 nibus aliis fidelibus, qui arthâ Spiritus, Sancti  
 Christi auctorati sunt; dici possint, & ad omnes  
 plane pertineant; tamen si scopum Apostoli consi-  
 deremus, de seipso ista, ut & ex antecedentibus,  
 pleraque omnia dicere videtur, eo tamen consilio,  
 ut naturam, & obitum hominis Christiani in suo  
 exemplo omnibus spectanda, & imitanda propo-  
 nat.

*vers. 5.* Quod igitur ista invisibilia (ut omnium  
 Christi fidelium oitium exigui) perpetuo spectet,  
 & in locum istius corruptibilis tabernaculi domici-  
 lium è caelo aeternum, & finem istorum, quos in  
 isto fluxu corpuculo facere necesse erat, gemituum  
 expectet; id soli Deo acceptum fert, qui non nudam  
 spem tantum boni, sed firmam assequendi ejus  
 fiduciam sigillo Spiritus Sancti obfirmatam, ipsi con-  
 tulerit, quo flagrantorem tanti beneficii gratiam in  
 corde suo excutit.

*vers. 6.* Hanc igitur ex vi Spiritus Sancti promanantem fiduciam elucere ait, ut vitæ suae caducæ,  
 & fluxi corpuculi anxiam curam non habeat (*vers. 6.*  
 & 8.) sciens quod quamdiu in hoc mortali domici-  
 lio habitaturus esset, tandiu *perire* à Domino *ab-  
 surum* esset, malle autem se domicilio isto carere,  
 quam à Domino abesse. Rationem in parentesi in-  
 terjicit; *vers. 7.* quia per fidem, inquit, *ambulamus*,  
 non per speciem. Fidem nimirum resurrectionis,  
 quam iidem Corinthii primæ Epistolæ *Cap. xv.*  
 proposuit, in qua proponenda eosdem admonuerat,  
 quod huc maxime facit, *carne, & sanguinem ad  
 regnum Dei admitti non possit.* unde necessario sequi-  
 tur, quamdiu in carne, & sanguine sumus, nos ad  
 Regem nostrum, ea conditione, ut cum ipso per-  
 petuo maneamus, admitti non posse: adeo ut etiam  
 ii, qui tempore resurrectionis vivi deprehenderunt

trans-

transmutari & ex vili statu isto, & migrare in gloriosum, opus habeant, ac debeant. Opponit autem fidei speciem, ut ostendat se in vera fide ambulare, nec speciem fidei, sed ipsam genuinam fidem habere. quod sibi iniquissime à Pseudo-Apōstoli obijci, infra Capite x. 2. queritur, qui eum tanquam secundum carnem ambulantes existimabant: cuiusmodi homines, (quia vera fide carent) Heb. xi. 6. Deo placere non possunt. Rom. viii. 8.

Vers. 9. Sese autem tanta spe stimulatū φλο-  
νιμύματα, omnibus viribus contendere, (verbo utitur, quo ardentissimum eorum studium exprimit, qui ad honores aspirabant) concludit, ut Domino placeat, siue in hoc corpore, usque ad adventum Domini mansurus, siue ante adventum Domini exuius corporis huius depositurus esset. In hæc enim duo genera hominum disiecit Apōstolos eos, qui vitæ æternæ participes sunt futuri.

Vers. 10. Rationem addit tam ardentis studii, extremi iudicii metum, quia cunctis coram tribunali Christi standum est, ut reportet unusquisque dignam factorum suorum mercedem.

Utitur autem verbis *ἵνα κερύσσηται ἑκαστὸς τὸ ἀλφειοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ ὡς ἐργάζῃ*, hoc est, (ut reportet unusquisque ea quæ per corpus juxta quæ fecit.) Non dicit Apōstolus hoc loco, ut in corpore reportet factorum mercedem. Interpositus enim est articulus *ἢ*, hæc, inter κερύσσηται ἑκαστὸς, reportabit quisque, & inter voces ἀλφειοῦ & σώματος, per corpus, qui necessario ad alium articulum *ὡς ἐργάζῃ*, quæ fecit, refertur. Proinde & voces ἀλφειοῦ & σώματος, id est, per Corpus, quæ cum articulo utroque connexæ sunt, ad verbum ἑκαστὸς, fecit, non ad κερύσσηται, reportabit referri necesse est.

Vera verborum constructio est (ut referat quisque siue bonum, siue malum pro eis, aut juxta ea, quæ per corpus (quia hoc est organum omnium hominis operationum) & dum esset in corpore (peregre scilicet à Domino; hic, repetendum δὲν κινῶ, siue bene, siue male) egit. Particula enim αὐτοῦ, juxta, exprimit correspondentiam, & respectum *τῆ ἀντιμισθίας, retributionis*, pro iis, quæ quisque in corpore suo, hoc est, dum viveret, aut per corpus, hoc est, organum corporis egit, & per particulam juxta explicatur.

Notandum autem est hoc loco, Apōstolum, & eximiam suam fiduciam, & promissis Dei confidendi plenam certitudinem, *παρασπονδίας*, quam per vocem *σπάρτῃ* & *σπάρμῃ*, confidentes & confidimus, exprimit; & cautissimum metum, & gravem, ac justam formidinem, simul, & semel exponere, quia utrumque horum in homine Christiano ita debet esse temperatum, ut neque firma fides, & spes consequendæ salutis securitatem, neque nimius timor desperationem, ac dissidentiam afferat. Quæ licet contrariæ affectiones videntur; possunt tamen unâ, & simul consistere ratione diversorum objectorum. fides enim, & spei fiducia respicit Dei, ut sic loquar, fidelitatem. metus autem, ac formido, respicit imbecillitatem nostram, & inconstantiam, cuius culpa fieri non diffuciler possit, ut Domino displiceamus, & in conspectu ejus, cuius aciem nihil effugere potest, cum pro tribunali sedens reddet unicuique secundum opera ejus, culpæ, & criminis nostra pateant. Qui metus una cum illa firma, & immobili fiducia conjun-

ctus; efficit, ut & omnes culpas, quantum fieri potest, vigilantissime caveamus: & tam certa spe excitati; tanto ardentius virtutes omnes, & quicquid Domino placet, consecremur.

Hunc igitur metum incumbere, & hoc periculum omnibus imminere scientes (vers. 11.) hominibus quidem persuadere conatur, ut spei, ac fiducia suæ, quam Christi religio inculcat, vigilem istam, & circumspectam conscientiam curam addant. Deo vero manifesti sumus, qui probe scit quam firmiter ipsi ea credamus, quæ aliis persuademus: & quam fideliter ea ipsi faciamus, quæ aliis faciendam monstramus. Spero autem, inquit idem, non Deo tantum, sed & conscientiis vestris liquere, ac manifestum esse: contra quam obrectatores mei sentiunt, qui me secundum carnem (infra Cap. xi.) ambulare opinantur.

Atque hinc patet superiora quoque omnia, quamvis ad omnes in re ipsa, æque ut ad Paulum pertineant; Paulum tamen de se ipso primario, & principaliter pronuciare: & juxta propositi sui rationem ipsi contra malevolos defensionem applicare. Non enim ideo hæc, inquit, propono vers. 12., ut me vobis commendem, aut estimationem meam purgare conitar, quibus me satis purgatum, imo commendatum esse confido: sed ut vobis occasionem dem, & anam præbeam gloriatorum pro nobis aduersus obrectatores meos, qui gloriantur & ipsi: sed in speciem fictâ, non verâ, & cui corda ipsorum propria, (tantum abest, ut aliorum quoque hominum) bonâ fide assentiantur, gloriacione.

Vers. 13. Et quia præbere aliis istam anam gloriacionis pro se non poterat Paulus, quin laudes suas attingeret, in quas qui effunduntur, habentur vulgo pro imprudentibus, & qui sibi, suoque (quamvis forte sano) judicio excidisse videntur; ideo tacitæ objectioni occurrentes, ait: *siro mente excidimus*, Deo, siue sano, & sobrio judicio vivimus, vobis vers. 13., hoc est, siue mens nostra sacro instinctu abrepta, & quasi ordinaria sede sua mota, aliquid præter solitum, ideoque nec omnibus temere imitandum, protulit: id nobis flagrans studium gloriæ Dei extorsit: siue mens nostra ad normam legis ordinariæ judicio suo utitur; id in vestrum dirigitur, ac credit emolumentum.

Vers. 14. Nihil enim nostrum querimus, sed aus Dei, Christianique, aut vestrum emolumentum, quia nos eo adigat caritas Christi, hoc est, talis caritas, qualis in Christi fuit, qui in morte sua non suam rem, sed aliorum egit (vide Philipp. ii. 4. & seqq.) Ita nos in eo quod ea attigimus, quæ ad laudem nostram pertinent atque ita periculum subijmus, ne mente nostra excidisse putemur; non nostri id causa fecimus, sed partim Dei, partim vestri.

Vers. 15. Atque hac occasione à laudibus suis, tanquam à periculoso scopulo, libenter divertit orationem ad ostendendos fructus mortis Christi: non modo eos, qui ad propositum ejus pertinebant, hoc est, nos non debere nostras res querere, aut nobismet ipsos vivere, tanquam nobis solis natos, exemplo Christo, qui vitam suam nobis impendit; sed alios quoque similes, quod mors Christi à nobis exigit, ut ipsi quoque peccatis moriamur, carnem nostram crucifigamus, vivamus denique vitam placentem ei, qui pro nobis, id est, propter nos, non mortuus tantum est, sed & suscitatus.

Exigit autem à nobis id mors Christi multipliciter : non tantum exemplo ad imitandum proposito , & per confirmationem spei nostræ ; sed etiam obligatione quadam ingentis beneficii , quæ nos quodammodo mancipat , & obstringit vinculo tantæ dilectionis , ut quia Dominus nos adeo dilexit , ut vitam pro nobis poneret , & acerbissimam mortem subiret ; nos quoque vicissim in gratiam , & ad placitum ejus vitam nostram conformemus , eamque ad obsequium ejus plane consecremus.

Præterea mors Domini , atque eam consecuta resurrectio , non modo optimo jure potuit à nobis eam rem , sed ejus quoque in nobis non difficulter efficiendæ vim habet , ut quemadmodum Christus ex morte ad vitam , ex misero in beatum , ex vili in gloriosum statum transit , & quodammodo ex homine Deus factus est : ita ut nunc eum , non tanquam hominem (sicut antea) sed tanquam Deum agnoscamus , ita nos quoque ex veteri , & misero peccatorum , & mortis statu in novæ vitæ sanctorum transieramus , & ex vitæ secundum carnem , ad vitam secundum spiritum migremus.

Verba igitur *vers. 16.* *Quare nos nunc neminem secundum carnem noverimus* , non ad solum Christum ; sed ad omnes quoque , qui sunt in Christo , referuntur. quali dicat , quod *vers. 17.* explicat , tam Christum , quam ii , qui sunt in Christo , omnes ignobiliores statum cum longe nobiliori commutavit. Quemadmodum enim Christus primo-genitus novæ creaturæ , ex morte resuscitatus , & glorificatus est ; ita omnes , qui sunt in Christo , sub spe similis resuscitationis , & gloriæ , ex vitæ secundum carnem , ad vitam secundum spiritum transientes , novæ creaturæ facti sunt. *Vetera præterierunt. ecce nova facta sunt omnia.* Vocis omnis ad subiectam materiam limitandæ usurpatio notanda est.

*Vers. 18.* Expositio maximo Christi beneficio , quod per illius mortem ex misero in beatum statum transimus ; accedit ad primam , & supremam salutis nostre causam , Deum videlicet , Patrem Domini nostri Jesu Christi , qui ut per vitam , miracula , prædicationem , maxime vero mortem Christi , mundum , hoc est , homines in mundo viventes (omnibus enim ad remissionem peccatorum Religio Christi facti aditum) sibi reconciliavit ; ita hujus reconciliationis ministerium , & prædicationem , & quasi legationem Apostolis commisit.

Explicat autem *vers. 19.* rationem , per quam sibi Deus mundum conciliavit , non imputans ipsis peccata , *οὐ λογίζεσθαι αὐτοῖς τὰ ὀφειλόμενα*. hoc est , remissione peccatorum , quæ Dei ex parte sua reconciliationis mutuum vicissim ex parte hominum reconciliationem exigit. Omnis enim conciliatio inter duas partes est , quæ reconciliantur. Quemadmodum enim Deus se reconciliatum suum ex parte testatus est , offerendo remissionem , aut non imputationem commissorum peccatorum : ita homines ex parte sua debent vicissim reconciliari Deo , abstinendo à committendis peccatis. Quamquam igitur verba *vers. 19* *ὅτι οὐ λογίζεσθαι αὐτοῖς* (Mundum reconcilians sibi) quemadmodum & reliqua hoc loco ubi , *τὴν ἁμαρτίαν* , reconciliationis , mentio fit , sed præcipue verba *vers. 20.* , *reconciliamini Deo* , sicut mens Apostoli , & ipsorum verborum natura posulat , de ea reconciliatione agant , quæ est ex parte hominum ; tamen non omnino , neque simpliciter negandum est , hic non quidem ex-

presso , sed tacite illius reconciliationis mentionem fieri , quæ est ex parte Dei , tanquam scilicet rationis , & causæ procatarticae , per quam ista ex parte hominum reconciliatio perficitur. Invitantur enim homines hac gratia , & indulgentia Dei , ad eam vicissim amandum , ejusque voluntati gratificandum , hoc est , ad non peccandum. Et quia in ipsa rei natura , totius hujus reconciliationis in genere consideratæ , gratia ista Dei , quæ in oblatione remissionis peccatorum cernitur , pars est , ideo ubi expressa mentio fit remissionis peccatorum , illius quoque specialis reconciliationis , quæ est ex parte Dei , tacita mentio fieri intelligitur , quamvis forte vox *reconciliationis* sibi alteri ejus parti , quæ est ex parte hominum applicetur.

*Vers. 20.* Exponitur prima , & suprema causa , & quasi omnium principalissima , istius reconciliationis , ac totius salutis nostræ. Deus enim Christum , tanquam magnum legatum , cum ista gratiæ , & indulgentiæ suæ oblatione , ac denunciatione misit , quæ etiam boni nuntii , seu Evangelii nomine vocatur : qui in Judæa primum legatione Dei functus , posteaquam gratiam istam Dei illi genti , & per eam toti orbi , ante mortem suam promulgasset ; ab ingratis illo populo occisus primum , & mox præpotenti Dei manu morte excitatus , & statim exaltatus , ac cæli , terræque habenas , & omnem potestatem nactus , iterum Legatos suos Apostolos , & viros deinceps Apostolicos , miraculo Spiritus Sancti dono , tanquam litteris fidei , & Commisionis , quibus eorum legationis mundo fides fiebat , instructos ; misit ad omnes gentes , ut Dei primum , deinde Christi nomine , pro quo legationeungebantur , hortarentur homines , imo peterent ab iis , ut tanta gratia Dei provocati , Deo reconciliarentur. Ergo & ante Christi mortem jam Deus placatum sese hominibus ostenderat : nec ulla ex parte sua reconciliationem , aut iræ suæ placatione indigebat , quia & per Joannem , primum Magni Legati præcursores , & mox solenni per tantæ dignitatis Ministrum legatione , sese jam placatum , ac reconciliatum , hoc est , misertum humani generis ostenderat : nec eam reconciliationem , quæ est ex parte ejus , sed eam , quæ est ex parte hominum , hoc est , conversionem ad se , ac penitentiam , atque à peccando deinceps abstinentiam quærebat , & ad eam magnis præmiis homines iuvicabat.

*Vers. 21.* Causam cur Deo reconciliari , atque ad Deum converti , & peccatis (quæ nos cum Deo committunt) renunciare debeamus ; præter eam , quam supra attulit , hoc est , remissionem peccatorum ; alteram affert , quæ istius remissionis maximum est documentum , & confirmatio , & quasi sigillum , hoc est , eximiam illam delectationem Dei , quam ostendit erga nos in morte filii sui , quem innocentem , & omnis peccati expertem , ideoque sibi unice dilectum , tanquam peccatorem transgredi voluit , ut nos peccatis renunciantes , justificationem non quidem legalem , quæ exigit , ut quis omnino peccati expert sit , sed eam , quæ est in Christo promissa , cuiusque paulo ante meminit , ut nobis peccata tam præterita ante agnitionem Dei commissa , quam ea , quæ post cognitionem Dei (dummodo aliqui nobis non dominentur , sed ex infirmitate interdum committantur) non imputentur , ad quem iustitiæ gradum fructus , quos à morte Christi percipimus multiplices , quos nunc enumerare non vacat , nos quasi manu ducunt.

Notandum

Notandum autem, ut in multis aliis Scripturæ Sacræ locis, ita hic præcipue, id pro insigni dilectionis Dei erga nos argumento, ac testimonio ponit, quod vulgo pro irati Dei, & peccatis nostris quasi irremediabiliter offensi documento habetur. Quod enim Deus filium suum, tanquam peccatorem tractari passus fuerit, in gratiam nostram, ut nos maximis ex morte ejus emolumentis fruamur, & quasi carne ejus pro nobis in mortem tradita vesci, & sanguine ejus pro nobis fuso, tanquam salutaris cibo potius vires nostras spirituales in salutis negotio subinde reficere possemus; non potuit nisi ex propensa erga nos summi Dei voluntate, misericordia, & plus quam paterno affectu proficisci.

## CAPUT VI.

**V**ers. 1. Cooperantes autem scilicet Deo, & Christo (ut I. Cor. III. 9. *ὅτι ὃ ἕκαστος κτλ.*) Dei enim sumus Cooperarii, quia supra dixit, Cap. V. vers. 19. Deum in Christo mundum conciliasse sibi, & in se reposuisse ministerium istius reconciliationis, sese pro Christo legatione fungi, vers. 20. Et hortamur (ἐκπαίδευομεν) ne in vanum gratiam Dei accipiat, hoc est, ne ingrati sitis tanti beneficii Dei, neve ab ingratis tollatur hoc beneficium, & ita frustrare fructu oblata tam salutaris gratia.

**Vers. 2.** Verbis Sacræ Scripturæ ad propositum suum allegatis felicitatem temporum prædicati Evangelii describit, quibus tanta, & tam salutaris gratia Dei hominibus illuxit. Vocat igitur *ἡμεῖς* *ἀποστόλοις*, *καὶ ἡμεῖς* *ἐκκλησίαις*, Tempus acceptum, & diem saluum, ut intelligerent Corinthii occasionem tam commodam salutis, ac felicitatis suæ, nequaquam esse dimittendam. nec enim semper ejus copiam fore, si tanta opportunitas felicitatis elaboratur.

**Vers. 3.** Nullam cuiquam dantes offensionem, ne accusetur aut culpeus ministerium, scilicet Apostolatus sui, & legationis pro Christo, seu reconciliationis ministerium. De se ipso Apostolum loqui liquet (sicut & in antecedentibus ubique) usque ad vers. 13. ita tamen ut in suo exemplo ostendat Corinthiis, quales illi quoque esse debeant, eosque ad id coherentur dicto vers. 13.

**Vers. 4.** Non satis est nihil mali, & reprehendendi fecisse. Etiam omne genus virtutis, ac laudis confectum sese Apostolus ait. Ac primum, patientiam multam in afflictionibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in custodiis, in seditionibus (recentem Ephesinam præ oculis habuisse videtur) Deinde, strenuitatem in laboribus: vigilantiam in vigiliis: abstinentiam in jejuniis vers. 6.: sanctitatem in castitate: cui subiungit ætclam castitatis, *ὑποταγήν* *νομῷ*, quia Deus istiusmodi dono hanc virtutem libenter remuneratur: longinquitatem erga homines molles: bonitatem ac benignitatem erga omnes: ardorem animi, ac zelum in Spiritu Sancto, & caritatem non simulatam: vers. 7. veritatis propagandæ studium: cui adjungit potentiam Dei, quo deo Deus etiam remuneratur eos, qui veritatem ejus promoveant, & supradictis virtutibus præditi sunt. Et tale donum est certissimum signum, ac documentum legitime administrati commissi à Deo muneris. Potentia autem ista Dei, exierit per arma justitiæ dextra & sinistra, quæ arma, qualia sint, explicat vers. 8. 9. 10. **Vers. 8.** Per gloriam, inquit, & ignominiam, maledictiones & benedictiones. Gloriam enim apud Deum, & qui Dei partes sequebantur:

ignominiam apud homines habuit, Deo non reconciliatos. Idem de benedictione, & maledictione, & alius deinceps dicendum. Tanquam impostores, & tamen veraces: tanquam obscuri, & tamen omnibus noti, vers. 9.: tanquam morientes, & ecce vivimus: tanquam verberati, & tamen citra necem, vers. 10. tanquam tot persecutionibus contristati, & semper gaudentes: tanquam egeni, & multis ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Magna enim in eo Dei potentia cernitur, quod ista, quæ hic vocat Apostolus dextra, & sinistra justitiæ arma, quamvis inter se pugnare videantur, ita temperet, ut in uno, eodemque homine locum habere possint.

**Vers. 11.** Quia vero hoc loco in laudes suas Apostolus expatiatus est; illic id Corinthiis exculandum putavit, atque ideo eis illud apertum esse erga ipsos, hoc est, ideo se plusculum elocutum esse erga ipsos, hoc est, quæm cupiam satis videri posset, ad ipsos; quia cor ejus dilatatum est, præ gaudio videlicet, & ardenti desiderio eos ejusdem gaudii participes faciendi, quia in tali affectu cor dilatari consensus Physicorum docet. Docet autem duobus sequentibus versibus 12. & 13., sese id bono, & emolumento ipsorum fecisse, videlicet ut eos exemplo suo impelleret ad se imitandum, & ejusdem gaudii fructum consequendum. Non habere enim eos, in se suisque actionibus ullam contritionis aniam, & occasionem; sed potius gaudii, atque lætitiæ. (Quemadmodum enim gaudium per vocem dilatationis; ita tristitiam per vocem angustiarum exprimit) Sed quia in se ipsis habent aliquas contritionis causas, vel ob ea delicta, & culpas, quas in iis prior Epistola reprehendit; ideo tantò majorem ipsis incumbere necessitatem acceptandi à Apostolo tam benigni officii, quod iis paterno affectu, tanquam dilectis filiis præstat, dum eis ejusdem lætitiæ, & felicitatis, quæ ipse fruebatur, gustum præbet: atque ita & voluntatem eorum ad se imitandum invitat, & excitat, & copiam imitandi sui facit, ostendens in se ipso, in quibus rebus imitandus sit, & quibus mediis Corinthi gaudium illud assequi possint. Vocat autem id genus officii sui erga ipsos *ἀνταποδοῦναι*, *μετὰ* *ἀποδοῦναι*, respectu illius tristitiæ, quæ ob culpas suas ab Apostolo affecti (mentionem enim ibidem illius contritionis in visceribus eorum facit) eam converterunt in pœnitentiam, ut in infra Cap. VII. vers. 9. & XI. ait. Digni igitur erant, quibus hanc, quasi mercedem, retribuere Apostolus, tanquam benignus Pater filiis pœnitentibus, ut eos deposita tristitia, ejusdem gaudii, quo ipse fruebatur, felicitate frui juberet, quod infra Cap. VII. exprellius facit.

Cæterum quibus mediis, & rationibus id assequi possent, in subsequentibus ostendit: & quidem eandem, quæ supra prælit, velligia relegens.

**Vers. 14.** Atque hic nexus est versus hujus, & eorum quæ sequuntur eum antecedentibus. Quemadmodum supra dum in suo exemplo ipsis tacite, quibus in rebus imitandus esset, ostenderet; dixit primum, nemini in ulla re se aniam offensionis dedisse, sed potius sese commendasse plurimis virtutibus, quas recenset; ita nunc, dum ipsis aperte præcipit, & ostendit, quæ via verum gaudium assequi possint, primum eos à faciendo malo dehortatur fufus usque ad initium capitis sequentis: deinde eosdem hortatur breviter ad faciendum bonum, in dicto initio Cap. VII. proximi. tum iterum redit, ad propositam materiam Apologiæ suæ, quam tota ista Epistola hucusque tractavit.

Dehortatur autem à faciendo malo, præcipiendo primum, ne se accommodent seculo huic, Rom. XII. 2. quod vix est evitabile in conversatione cum

cum infidelibus. Dehortatur autem ab ista conversatione, primum rationibus, deinde testimonio Sacrae Scripturae. Rationes sumit ab antithesi rerum contrariarum, quae in uno subiecto consistere nequeunt, & quas unâ velle commiscere, & indecorum, & indignum est, ut sunt Iulitia, & iniulitia. nec ea simplex, sed omnis juris experta. (*ἀνόμοια*), Lux, & tenebrae: Christus, & Belial: fidelis, & infidelis: templum Dei, & idola. Cum igitur fideles sint templum Dei viventis (Deum viventem mortuis, aut inanimatis, seu sine vita existentibus idolis, opponit) & Christi ministri, pretioso ejus sanguine redempti, luce Evangelii collustrati, ad omnem iustitiam, pietatem, & sanctimoniam vocati; (haec enim *domus dei* repetenda sunt) indecorum, & indignum est, ipsos cum idololatriis infidelibus cum iis, aut ministris Beelzebub, cum hominibus in maxima tenebrarum caligine demeritis, ideoque in omnia scelera, & omne nefas (*ἀνομία*) dissolutis, conversari. Probat autem fideles esse templum Dei, testimonio Sacrae Scripturae, ac ipsius Dei, per Spiritum suum loquentis, verbis. *Habitabo, inquit, in ipsis & inhabitabo, vbi loquor vobis, deo, id est. Exod. xxxix. 45. Levit. xxvi. 11.* ero ipsorum Deus & ipsi erunt mihi populus.

Profert deinde testimonium Sacrae Scripturae, & ipsius Dei verba, dehortantis suos à conversatione cum infidelibus. *Exite inquit de medio eorum, & separate vos, & impurum ne tangite Isaiâ lxx. 11. Apoc. xviii. 4.* (incipiunt enim mores colloquia, & conversationes pravæ) *& ego recipiam vos, & ero vobis Pater, & vos Filii. & filiae meae, dicit Dominus omnipotens Jer. xxxi. 1.* Si quis opulentus Satrapes, aut potens Dynastia, aut Rex, vel Monarcha terrenus, nos in filios, & filias adoptaret; quam felices nos censeremus. Quanto feliciores, quos adoptione sua dignatur Dominus omnipotens. Tantam igitur promissionem cum habeamus; primum expurgemus nos ab omni pollutione peccati, aut scandali; peccati autem, sive in corpore, sive in animo: deinde perficiamus sanctimoniam in timore Dei, quod est initium Capitis sequentis.

## CAPUT VII.

**P**raemissis rationibus, & Scripturae testimoniis, quae nos ingentibus promissis onerant, si viam hanc ad verum bonae conscientiae gaudium, cuius nobis Apostolus gulum praeiungit *vers. 13.*, tendentem, quam nobis offendere cepit aggrediamur, Concludit exhortationem suam primo Capitis huius versu breviter omnia complexus, quatenus tanti gaudii, tantaeque felicitatis compotes facere possunt, ut nimirum recedamus à malo, & faciamus bonum, quia eo ingentibus promissis invitamur, aut ut Apostoli verbis efficacionibus utamur, tam magnificis Dei promissis excitemus nos, ut eluamus omnes maculas, & pollutiones, tam corporis, quam animi, *perficiamus sanctimoniam in timore Dei.* Eluimus autem omnes maculas, renunciendo omnibus vitis, & ab iis constanter abstinendo. *Perficiamus sanctimoniam*, omnium virtutum habitus confectando, & contrahendo. *In timore Domini.* per quae verba monstrat nobis Apostolus viam, quomodo id perficere possimus. *Timorem Dei*, qui in eo est, ut posita omni securitate, quae nos incautos, & Satanae telis obnoxios reddit, perpetuo vigilemus, & nobis ab insidiis ejus caveamus: altitudinis precibus divinam opem implorantes, & impetran-

tes, ne forte excidamus, non modo eorum spe, quae assequi volumus, sed iis quoque ipsis, quae iam habemus.

*Vers. 2.* Redit postea ad propositum suum, hoc est, Apologiam sui, quam maxima huius Epistolae parte trattavit, ac demum quoque tractatus est. *Recipite, inquit, nos, quia neminem iniuria affecimus, neminem destruximus, neminem decipimus, aut supplantavimus. puerus* est non inlegans, pro eo quod dixisse debuit, maximus vobis beneficiis affectus: viam salutis, & aeternae felicitatis omnibus ostendimus: veritatem sine ullo furo, & fallacia puram, & genuinam optimâ fide vobis praedicavimus. Nec tanta mea in vos merita ulla interpolavit culpa nostra, vobis noxia.

*Vers. 3.* *Hec inquit non in condemnationem resti dico,* quia paulo ante offendi me in cor meo esse ita erga vos propensum: ut vobiscum vivere, & mori capiam. Ubi autem haec prius dixit (*ἀπολογία*) quarenti mihi, occurrit *vers. 14. & 15. Cap. v.* ubi ait *ὁ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀγαπᾷ ἡμᾶς, Carita Christi cogit constringi;* (pollit iorsitan explicari & coniungit) nos. Si enim unus pro omnibus mortuus, omnes igitur mortui sint. (scilicet peccato) & ideo mortuus est, ut omnes non sibi vivamus, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resuscitatus ac glorificatus. Omnes igitur veri Christiani una communi secum, *evangelium, & concitare vult;* videntur, ideoque erga se invicem propensi esse debent. Ideo hic dicit Paulus, se nihil in eorum commendationem dicere posse, qui secum eo caritatis vinculo connexi sunt, de quo paulo ante *Cap. v. 14. 15.* loquebatur.

*Vers. 4.* *Πολλὰ ἔγω ἀγαπᾶμαι. Multa mihi loquendi libertas.* Remota ista causa, cur Apostolus eo loquendi cum ipsis genere usus esset, veram ostendit, quod ipsi multa esset erga ipsos *ἀγάπη, loquendi libertas.* Quo maior enim inter homines amicitia intercedit, & familiaritas, eo liberius, ac minore metu, & cautione, in mutuos sinus omnia deponunt, eo liberius secum loquuntur. Hanc autem libertatem, & amicitiam inter Apostolum, & Corinthios intercedere ostendit, quia & gloriarî posset eos pro ipsum Christo genitos: multoque magis jam & regenitos: & ita viventes, ut plurimam consolationem, & abundantissimum gaudium Apostolus ab iis, & ex iis percipiat *vers. 14.* quod omnes eius afflictiones soletur. quod recenti exemplo *vers. 5.* ostendit. Cum enim post illam afflictionem Ephesinam in Macedoniam venisset, nullam habuisset requiem: undique afflicus, non modo cum externis persecutorum molestiis conficiens; sed etiam cum interno metu de suis fratribus. Anxius enim erat, legatio ad eos Titi quorsum evasisset, & quis ejus fructus esset futurus. quae anxietas audita est illo incommodo, quod per Troadem in Macedoniam tendens, Titum illic non invenisset. Vide supra *Cap. 15. vers. 12.* quae sollicitudo non cessabat, donec adventu Titi tolleretur. *vers. 7.* Ex quo multiplex gaudium se percepisse ait, non modo ex simplici relatione eorum, quae in Corinthiaca Ecclesia ex animi sententia accidissent, quod Corinthii monitis Pauli, ut par erat, morem gessent; sed etiam quod id ea animi alacritate, ac promptitudine fecissent, ut ipsi Tito maximam consolationis ansam praeberint. Certiore enim se ab eo factum, quanto desiderio (videlicet satisfaciendi Paulo) flagravint: quanto gemitu culpas suas deploravint: quanto zelo causam Pauli adversus obtrectatores ejus (quos illic non paucos fuisse apparet) suscepint: haec omnia maximam sibi laetitiam, & consolationem attulisse. In quo simul & Corinthios laudat, & Titum animis ipsorum insinuat, quod bona fide causam eorum apud Paulum egisset; & se ipsum

se ipsum statim versus sequenti octavo excusat, quod eos literis suis contristaverit, ostendens quanta clementione, & non sine metu offensionis eorum scripserit, ita ut ipsum quandoque scripsisse, quod illos contristaret, pœnuerit. Nunc autem, cum videat optatum fructum scriptiois suae; non pœnitere se facti, quod tantum hibi gaudium attulerit. Gaudium autem illud se percipere ait, non ex eo quod sint contristati, sed quod sint contristati ad pœnitentiam *vers. 9.*

*vers. 10.* Atque hic tristitiam istam, penitentiae matrem, vocat *tristitiam sciendum Deum*, & opposit *tristitiae mundi*. primum, tacite in eo, quod illa sit *αἰσθησις*, ad tempus, & cito transiens, & cumulatā laetitia brevem doloris sensum rependens, deque *αἰσθησις*, cuius neminem penetrare possit. Haec autem diu permanens, & nullo solatio redempta. Secundo, aperte in eo, quod illa penitentiam in salutem procreat, & ita vitae aeternae homines propiores reddit: haec autem homines morti propius admovet, & aliquando statim interficit: semper autem ad mortem ducit, ac praeparat, & est quasi mortis antambulatio. Unde merito concludere potuit Apostolus (quod excusando istam contritionem *vers. 9.* dixit) per id contritionis genus nullo damno à se affectos Corinthios, imò vero aliquo beneficio, quod *vers. 11.* exaggerat, quia in iis proceverat tantum emendandae nocendum culpae, & excusandae aliorum innocentiae studium: tantam erga peccantes indignationem: tantum iudiciorum Dei metum: tantum satisfaciendi Apostolo desiderium, ut in omnibus rebus, quod ad hoc negotium, puros, & officio suo plene defunctos sese ostenderint, & plenariam ab Apostolo omnis culpae absolutionem meruerint.

**Par. 12.** Quare tacite requirit, ut illi vicissim contritionem Apostoli excusatum habeant, quia Epistolæ ejus non est scopus fuit, ut five ii, qui peccarunt, & ista quasi macula reliquam Ecclesiam innocentem injuriose alpererant, siue insontes in Ecclesia, & quasi injuria affecti, contristerentur; sed ut ipsis omnibus liquido pateret, affectus erga ipsos, & studium procurandæ salutis eorum, sincerum, ac genuinum, & quale in conspectu Dei, qui inspicit arcana cordium, merito venditari possit.

*vers. 13.* Cum igitur ea mente literas, de quibus loquitur, ad eos scripsit, ut ipsis caritatem suam, & propensum in eos affectum, & studium suum de ipsis bene merendi patefaceret, & contestaretur; merito consolatione hac, quam descripsit, ex ipsis percepta, gavius, & recreatus est. Cui consolationis cumulum insuper addidit gaudium Titi, quod ex ipsorum penitentia, studio satisfactionis, ac delendæ, & abolendæ culpæ desiderio asatim percepit. Nam *vers. 14.*, in eo rem suam actam esse, idque in maximum suum gaudium redundasse Apostolus ostendit, quia antea Titum participem fecerat consolationis, & gloriationis suæ de ista Ecclesia. Se igitur non pudefactum esse coram ipso, gaudet, & sibi gratulatur, tacite Deo gratias agens, quod, quemadmodum in prædicatione sua, & doctrina, quam isti Ecclesiæ tradidit, purè, solide, simpliciter, & sincere, & secundum veritatem absque ullo dolo versatus est; ita vicissim Dei nunc factum sit, ut gloratio ejus coram Tito de istius Ecclesiæ laudibus non vana, aut irrita, sed vera, & solida deprehensa fuerit. Quibus verbis profecto sapientissima ratione paternam suam *ἀντιλογία*, *μετὰ τὴν ἐπιτίμησιν*, tanquam dilectis liberis, pro ea sui, Titique consolatione reddit: suppedians ipsis, maximam gaudii causam, & occasionem, ut corda ipsorum, (*vers. 15.*) exemplo

eius dilatare possent. Ostendit enim illos, non modo se ipsum, sed & Titum magno tuo merito habere abstinentiam, ita ut flagrant in eis affectus ardoris, & eorum obedientiam, & reverentiam ubique commemoret, & praeclaret quanto cum n. etu, & c. tenere, ipsum receperit. Unde *vers. 16.* concludit, maximo se gaudii perfundi ex eo, quod illos dignos, quibus in omnibus plane confidat, inveniat, quod tantam laudationem, & quasi gratiarum actionem, & veram *ἀντιμισθίαν*, mercedem retributionem contineat.

## CAPUT VIII.

**S** Equentibus duobus Capitibus hortatur Corinthios, ut pro exemplo Macedonum collectam, & subsidium pro egenis fratribus conferant. Primum igitur proponit exemplum Macedonum, & illam eorum liberalitatem vocat, *gratiam à Deo datam*, ut intelligat quisque, magnam in eo cuiusque felicitatem, & enixis à Deo precibus ambiendam, si quis munificentia sua fratres adjuvare & velit, & possit. Nam ut taceam, non mediocrè Dei donum esse, si quis illi facultatibus instructus sit, ut alios quoque juvare possit, ipsa juvandi voluntas, alacritas, simplicitas, verbo uno, caritas Dei donum est obivium, & obtusum omnibus, qui illud acceptare velint.

In quo animadvertendum est, Deum per Spiritum suum eâ secum conjunctione nos dignari, ut una eademque actio, & nostra, & Dei dici possit. Hinc ipsa fides (vivam), & per caritatem efficacem intelligi) donum Dei dicitur, non quod & nostra non sit; sed quia sine cooperante Deo sanctæ iussu- modi actiones non succedunt. Itaque laus omnium virtutum in Deum redundat, quia non modo earum est prima origo; sed ad perficiendas earum actiones auxilio suo, cum voluntate nostra concurrat. Hinc intelligitur, ut in omnium aetuum nostrorum; ita præcipue in rerum laudabilium auspicio, quanta sit precum, non dico utilitas, sed necessitas.

*Verf. 2.* Commendat Macedonum munificentiam, ab exercenda hujus virtutis difficultate. Tanto enim laudabilior est virtutis actio, quanto plures superavit difficultates. Atque eadem opera tacite occurrat inopie excusationi, quæ magnum est hujus virtutis impedimentum, nec tamen insuperabile. Duas autem difficultates commemorat hoc loco in eo virtutis genere à Macedonibus superatas. Primum, Probationes afflictionum. Secundum, pauperum statum profundum, & opes ad fundum exhaustas, *et ubi non solum pauperes, pauperemque insignem.* Cum enim donandi ratio dantis hilaritatem requirat, ægre vacare potest alienorum incommodorum curæ, & miserationi, mens occupata suæ propriæ afflictionis sensu, & miseratione. Quanto igitur majores difficultates superatæ sunt; tanto clarius elucet Dei auxilium. *Pauperes inquit abundantia in divitiis simplicitatis eorum.* Cur voce simplicitatis exprimat Apostolus virtutis hujus commendationem, ea videtur ratio, quod aliquis possit actiones ejus exercere non in Dei, aut proximi gratiam; sed vanæ gloriæ studio: non caritatis; sed ambitionis stimulo. quam hypocrisis ipse Dominus notat *Math. vi. 1. 2.* atque ita simplicitatis opponitur illi hypocrisis. Eadem voce utitur *Rom. xxi.*

Testimonium igitur perhibere pergit, *vers. 3. 4.*  
 & 5. virtutis ipsorum, quodd contra vires, & supra  
 vires suas fecerint : & quidem à nemine impulsi ;  
 sed ultro, ac sua voluntate, *voluntarii, αυθιματα*;  
 hanc sibi vim intulerint, & magna cum Αποστολι  
 P 3 conf.

consolatione ab ipso contenderint, ut hanc gratiam, & *communis* (gratiam) mulierum in sanctos reciperet. in quo illo. item quoque itam superabile scatur, quod se ipsos plane erant aditum primam Deo, acinde ipsi quoque Apostolo per voluntatem Dei, hoc est, aut unum ipsius Dei, qui ipsi hanc gratiam dedit (ut *vers.* 1. dixit) aut morem gerendo voluntati Dei.

*vers.* 6. Atque hoc virtutis Macedonum super spem suam edito specimen impulsum se ait, ut Titum ad Corinthios iterum mitteret, qui quemadmodum antea, ad penitentiam; ita nunc ad caritatem erga sanctos, & munificentiam eos hortaretur. quam vocat eternam *gratiam*, sicut & *vers.* 1. quod malum, quam vocem hanc referre ad Titum, qui & ipse ita huius labore suscepto, gratiam aliquam inter a Corinthiis videri poterat. Sequitur enim *vers.* 7. *ut ipse ad Titum per gratiam perueniret* Ut *et* in ea gratia abundaret. ubi apparet per vocem *gratiam* eandem rem exprimi, quae *vers.* 1. intellecta est. Gratiam illam, multum, & secundum voluntatem Dei exhibitam egenis fratribus, quae non tantum eo nomine gratia Dei vocari potest, quod sit a Deo data *divitibus* (ut *vers.* 1. dicitur), sed etiam quod de fratribus bene meretur, imo etiam ideo, quod per eam ipsius Dei gratia inest, & conficitur. Addit autem rationem, ob quam, libentius in illa gratia abundare velint, quia eidem Tito iam testatam fecerint suae fidei, prudentiae, (nec enim solum eloquentiam vox *ἀγαθὴ* significat) cognitionem rerum divinarum, & studium omnium virtutum, denique suae caritatis in Paulum abundantiam. Superesse ut ita quoque virtutis specimen coram eodem teste Tito edant.

*vers.* 8. Non exigere se ab invitis quicquam, neque praecipere, & legem in eo coaccusare terre; sed exemplo aliena virtutis excitare, genuinam illam, & innatam animis eorum caritatis indolem, ejuisque quali periculum facere.

*vers.* 9. Afferre aliam rationem, sumptam à gratitudine erga Dominum nostrum, qui, cum esset dives, quippe in forma Dei, etiam dum in carne viveret, povertate sua miraculosa omnia quasi pollicens, & in manu sua habens; propter nos pauper factus est, humiliando se, tanquam servus, & viliis homuncio, captivitati, verberibus, illusionibus, servili demique supplicio ultro obnoxium se praebens: cum levissimo voluntatis suae nutu posset omnes iniuricos, & malevolos suos prosterne, ac perdere. Id autem fecit, ut ejusmodi paupertate suam nos daret.

Magnas enim per afflictionem ejus cognitionis rerum divinarum divitias, magnas ex morte ejus, & quae eam consecutae sunt, ad vitam aeternam utilitates, consecutus sumus: ne grave videri possit, si quid in ejus gratiam damni faciamus, aut sumptus impendamus, qui vitam suam nobis impendit. Cui quia ipsi, auxilio nostro non indigent, nihil respondere possumus; in inimicos fratrum ipsius, quos ita vocare dignatus est, quicquid expendimus, ipse tanquam sibi expensum, acceptumque terre promissit. *Matth.* xxv.

*vers.* 10. Tertiam rationem affert, quod jam ipsis integrum non sit retractare Deo quasi promissam, ac destinatam beneficentiam. in quo ipsos periculi admonet, & salubre consilium dat, ut sanctae destinationi executionem ejus adjiciant: nisi quod momentum hoc mollioribus verbis, quam expressis minis adiectis in re tam voluntaria propter maluit. *Hoc tibi*, inquit, *conducit*: quia nisi caput opus bonum ad exitum perduxissent, nociturum erat.

Dicit enim eos, jam pridem hoc non modo facere,

sed etiam velle capisse (*vers.* 10.) Proinde *vers.* 11. nunc capiam istud facium suum, ut ad exitum perducerent eum necesse. Cur autem voluntatem, quam factum in hoc loquendi modo, pluris facere videatur, ratio reddi potest, quia pluris est apud Deum voluntas ad bonum propensa, & ejusmodi alacritas, propensio animi, *εὐθυμία*, qualem in ipsis fuisse, inia *Cap.* ix. 2. dicitur; quam ipsum factum, quod interdum ab invitis, aut semivolentibus exprimi potuit. Notandum & hoc est, Apostolum hoc loco voluntatem, quamvis sit cum *εὐθυμία* conuncta, antequam in factum erumpat, non plenam, sed tantum innotatam vocare; quia, nisi consequatur effectus, plerumque voluntas ipsa mutatur, & non satis firmiter se ad id, quod non perficit, inclinatam habet ostendit.

Non modo, inquit, facere, sed velle, putauit, & alacriter velle, capissit. Quemadmodum igitur huc *εὐθυμία* in voluntate; ita eadem alacritas sit in ipso facto ad exitum perducto (*vers.* 11.). Removet autem impedimentum, scilicet inopiae praetextum; Quia Deus non exigit à nobis in hoc negotio, ut nos supra vires oneremus; sed secundum modum facultatum nostrarum benefici, ac liberales simus. Satis inquit est (*vers.* 12.) Deum videre alacritatem in hominibus beneficiis ejusmodi, quae efficeret, ut illi longe plus praestarent, si plus haberent opum ad id, ut sint coram eo (*εὐχαριστία* accepti, & Deo beneplacens): Nec requirere Deum, ut quis velit liberalis esse, ex eo, quod non habet.

*vers.* 13. Quartam rationem affert sumptam à spe retributionis horum sumptuum ab aliis Ecclesiae in casu necessitatis. Mutuum enim est studium fratum officium, ut alii aliorum onera, & indigentiam sublevent, & iuxta ipsa exigit ne aliis sit semper *ἀνταρ* remissio, alius temper *ἀνταρ* afflictio: sed ut in eo sit paritas, hoc est, ut fratres hodie in egestate sua à beneficiis fratris sublevati, ipsi vicilim in eorum egestate ipsos sublevent (*vers.* 14.) ut in eo sine universi pares, & neminem inter se egestate opprimi patiantur. Omnes enim munifica Dei providentia, tanquam olim Hebraeus populus manna caelesti, sustentamur. & quod olim miraculose Deus fieri voluit ad arcendam hominum cupiditatem, & avaritiam, ut qui plurimum manna collegisset, non tamen praeter aliis deficeret: qui vero non multum, non tamen praeter aliis deficeret; Id nunc citra miraculum, sed non citra virtutis laudem, fieri à populo suo velit, ut quibus copia rerum su perit, iis quos premit inopia, de suo res necessarias suppedient: & facultatum suarum diminutione, egenorum facultates augeant: in eum saltem incrementi modum, ut honeste vitam conducere queant.

*vers.* 16. Quia supra dixerat se occasione caritatis, & munificentiae Macedonum hortatum esse Titum, ut iter ad eos susciperet, ne quid apud eos ipsius auctoritati cederet, si alieno impulsu id fecisse videretur; laudat eam, quod non modo cohortationem istam lubenti animo accepit, sed flagranti studio ipse ultro *suave* voluntate impulsus, *ἀνταρ*, quibus nullus stimulo indigeret, iter hoc suscepit. Cujus virtutis commendationi ex eo plurimum accedit, quod factum istud Titi, quasi rem eximiam, & Deo dignam; Deo tribuit, atque acceptum fert. Unde patet sanctas, & pias cogitationes, quoties aliqua occasione animum nostrum subeunt, non esse negligendas; sed reverenter tanquam donum à Deo missum suscipiendas. Nam haec est magna pars auxilii, quod nobis in negotio salutis caelestis affertur.

Notanda est & Apostoli sapientia, qui monitis, quibuscum Titus ad eos venturus erat, atque ipsi Titus



Tito ex eo auctoritate conciliabat, quod ipse Deus in corde eius tam eximiam erga eos voluntatem, & flagrans orare ipsis navandæ studium procreaverit non timere, aut frustrari, sed in ipsorum salutarem bonum, & utilitatem. quo promptiori animo hæc gratia Dei suscipi meretur.

*Vers. 17.* Notandum & providentiæ Dei vestigium, quod cum alicui live in celestibus, live in terrenis rebus, benefacere, aut beneficii vult; animos eorum, qui benefacere possunt, & studium, ac favorem ipsis conciliat. quod profecto negligendum non est, sed quemadmodum in negotio salutis fieri debet; ita etiam alibi occasio ista celeriter arripienda, & gratia Dei non negligenda, sed proprio quoque studio, & contentione quodammodo adjuvanda est. non quod Deus auxilio nostro indigeat, quoties aliquid fieri vult; sed quia pleraque omnia ita fieri vult, ut sibi nostræ fortunæ merito duci possimus, quia laudi, & culpæ locum esse voluit.

*Vers. 18.* Cum autem Titus Paulo familiarior videri posset, ne quam malevolis suspitionem præberet, quasi per illum, in re pecuniaria tractanda rem suam ageret, aut emolumentum proprium quaereret; misit cum illo alios duos fratres, negotii per Titum administrandi testes, & adjuutores, quorum primum *vers. 18.*, & *vers. 19.*; alterum *vers. 22.* commendat; reddita prius palam ratione, ob quam istos fratres, extra omnem malevolorum suorum suspitionem positos, negotio huic adhiberet. Dicit enim in commendatione primi, laudes ejus, seu vitam laudabilem, & morum integritatem, ad normam Legis Evangelicæ exactam; notam, & celebrem esse per omnes Ecclesias. Præterea publice suffragiis Ecclesiarum, & quidem solenniter *vers. 19.* per manuum impositionem fuisse constitutum adiutorem Pauli in prædicando Evangelio, *ἐκείνου* quasi comitem prædicationum & peregrinationum Pauli, quia prædicantes Evangelium multas terras peragere necesse fuit, aut (quod potius malum) per Judaicis Ecclesiis adjunctus fuerit Paulo, tanquam Diaconus, ad corrogandas pecunias in subsidium pauperum in Judæa fratrum, per varias gentium Ecclesias, quas inter & Corinthia fuit. Impositum enim Paulo fuit (*Gal. 11. 10.*) munus colligendarum pecuniarum pro pauperibus in Judæa, quod & sæpius cum executum videmus. Sed ut Paulus a se omnem suspitionem removeret in tractanda tam *vers. 20.* grandi pecunia, (*ὅτι τῇ ἀφθονίᾳ*) in hac abundantia, quanta ex tot gentibus colligi potuit; effecit ut sibi alius adjungeretur, cujus fides, & integritas nota esset omnibus Ecclesiis. In quo palam reddit consilii sui rationem, tradens doctrinam insignem, nos non debere contentos esse nostrâ bona conscientia, quæ soli Deo nota est; sed etiam eximiationis apud homines rationem habere debere, (propter ædificationem) fugiendo non tantum ipsa crimina, aut delicta; sed etiam eorum suspitionem, *vers. 21.*

Commendat autem alterum fratrem, ad eos cum Tito missum, *vers. 22.* præbendo ipsi testimonium, quod fidem, studium, ac diligentiam ejus in multis sæpius negotiis exploraverit; sed potissimum nunc in presenti negotio exploratam habeat, propter affectum, & propensionem ejus in Corinthios, sibi probe notam.

Hortatur igitur ut tam Titum, quam istos fratres humaniter, & officiose recipiant, præmissa *vers. 23.* iterum eorum brevi commendatione. Ac Titum quidem commendat, quod laborum ejus fuerit particeps, & in ipsis quoque docendis, & in via salutis adjuvandis suis fuerit cooperarius. Reliquos

autem duos; quod sint Apostoli, Ecclesiarum, quasi legati, & earum personarum representantes, *ἑκείνους Χριστοῦ*. In iis enim rebus versabantur, & occupati erant, quæ ad gloriam Christi tendebant. quæle erat illud ministerium caritatis in sanctis quemadmodum paulo ante *vers. 13.* ait, Gratiam illam esse *ἀγαπᾶν* ministratam ad ipsius Domini gloriam.

*Vers. 24.* Non modo quomodo se erga eos Corinthii gerere debeant; Sed quam ob rem exprimit. Præmissis enim supra laudibus eorum, concludit: Ergo demonstrationem caritatis *ὑψίστη* ipsis exhibete, quæ, si omnibus aliis debetur; multo magis tam laudatis, & spectatæ virtutis fratribus debetur. Sed subjungit tacite alias duas rationes, quas in exhibenda illis caritatis demonstratione respicere debebant Corinthii. Primum, suam existimationem, & quasi fidem, qui glorius de eorum virtutibus coram istis, quos ad eos mittebat, quasi sponderat, & fidem dederat ipsis a Corinthiis debitam caritatis demonstrationem exhibitum iri.

Secundo, Ecclesiarum, quarum Apostoli erant (ut *vers. 23.* dixit) & vices gerebant, ac personarum representabant respectum. In ipsis enim Ecclesias redundare, quicquid Legatis, & vices earum gerentibus, honoris, humanitatis, & caritatis exhiberetur. *Προσώπων ἑκείνων*, *ἵνα* ecclesiarum vocat personam gerentes, & eos, qui repræsentant Ecclesias.

## CAPUT IX.

Commendatis Fratribus ad Corinthios ablegatis; redit ad causam legationis ipsorum, & ait superfluum esse, eos hortari ad beneficentiam in fratres egentes. Quia (*vers. 2.*) probe noverit eorum propensionem *ἐκείνους* ad eam, quæ etiam glorius sit coram Macedonicis Ecclesiis, asserebat Achaïam jam pridem esse præparatam ad eam rem. Quæ gloriosi Apostoli, haud dubie ad excitandos alios facta, plurimis stimulum, addidit, ut idem facerent. Vere autem dixisse poterat Apostolus, Achaïam fuisse præparatam, quamvis pecunia nondum collecta fuerit, quia jam voluntas, & *ἐκείνους* in ipsis fuerit, quamvis ejus ad adum deinceps occasio nondum maturuisset. nec ideo tamen quoque dici poterat, eos *ἀπαρασκευάστους* im præparatos (*vers. 4.*) dici potuisse, si nondum in unum pecunia collecta fuit, voce *ἡ ἀφθονία* præparationis, in plenioram, & minus plenam distinxit.

*Vers. 3.* Veritus itaque Apostolus, ne forte nutante aliquorum (quæ mortalium infirmitas est) voluntate, & refrigerente zelo, imparatos ad eam rem adventus ejus, & Macedonum opprimeret; causam ad eos missorum fratrum exponit. Ut interim ante adventum suum, & qui cum eo venturi erant, Macedonum, pecunia ista colligeretur & ad mittendum, quo destinata fuit, plenissime præpararetur, ne Apollolum suæ gloriationis puderet, sed ne ipsi quoque Corinthii pudore afficerentur.

*Vers. 4.* *Ὁ τῇ ὑψηλῇ παντὶ τῇ κρυψίᾳ.* Opponit *ἐκείνους* In substantia gloriationis, seu rem ipsam, τῇ ὑψηλῇ κρυψίᾳ; vanitati gloriationis. (de qua *vers. 3.*) Magna enim pudoris occasio est, quoties gloriantis verba vana, & inania, & absque veritatis fundamento, & quasi substantia esse deprehenduntur.

*Vers. 5.* Repetit quod supra *vers. 3.* dixerat. Merito se igitur misisse fratres, qui cum præcederent, & plene

& plene præparent promissam eorum beneficentiam, quam ut supra gratiam *χλεω*, ita hic *εὐλογίας* benedictionem vocat, quia & sublevatorum hominum faustas imprecationes, & Dei benedictionem promeretur. Sed adjicit cohortationem, ut hæc beneficentia fiat munifico, & liberali, non autem parco, & avaro animo, aut, ut Apostolus ait, ut possit dici, & sit vere, *εὐλογία*, benedictio, non vero tanquam avaritia: quia qui parce, & fordide in ejuſmodi rebus sumptum faciunt, similes sunt hominibus avaris, ex alieno damno lucrum quaerentibus.

Subjungit *vers. 6.* rationem cohortationis suæ, quia qui parce seris, parce etiam metes: qui vero seminat in benedictionibus, in benedictionibus metes: addens spei stimulum liberalioribus, metum autem incutiens sordidioribus.

Sed tamen *vers. 7.* præceptum istud ita temperat, ne, ut supra dixit, *κατὰ δυνάμειν*, secundum præceptionem, hoc est, imperio, & parendi necessitate extorta videatur ista liberalitas, simul docet quomodo hæc virtus exercenda sit, non tristi, & invito animo, ut accidit in iis, quæ necessitate extorquentur, sed sponte, & voluntario affectu: præmisso prius iudicio animi, & proarcti, hoc ita esse omnino faciendum, in magno nostro emolumento, quò libentius id faciamus.

*Vers. 8.* Explicat uberius supra allatam rationem, & docet qualis metis speranda sit iis, qui serunt in benedictionibus. Potens, inquit, est Deus abundantissimam gratiam, hoc est, copiosa dona sua in vos effundere, ita in omnibus semper, omnem sufficientiam (*ἀπορροή*) habentes, abundanti in omne bonum opus, hoc est, habeatis unde semper esse beneficii possitis. *ἐν παντί, πάντοτε, πᾶσι.* In omnibus, semper, omnem. Tam in spiritalibus, quam in carnalibus necessitatibus vestris suppedabit vobis omnem sufficientiam.

*Vers. 9.* Confirmat testimonio scripturæ spem, & promissum istud Dei remunerationis. In quo non video, cur vox *ἐνδύσασθαι* dispersi, significare omnino debeat dilapidationem omnium bonorum suorum, quia id & contra scopum Apostoli pugnat, qui pro modo facultatum, citrà nimiam aggravationem, hanc liberalitatem exerceri volebat: & verbis ipsis tam antecedentibus repugnat, quàm consequentibus, in quibus allegoria cernitur similitudinis sumptæ ab iis, qui sementem faciunt. Quæ certe satio immoderatam, & nimiam seminum effusionem, aut è manu demissionem non requirit: quæ seminationem impedit, & potius enecat semina, quam propagat, sed largam tamen, & liberalem, hoc est, moderatam, & sufficientem requirit. *ἐκσπένοντες* igitur significat, non dilapidavit omnes facultates, sed largâ, & liberali manu sparsit semina iustitiæ suæ in pauperes (Seminitio enim omnino dispersionem requirit) ut fructum istorum seminum mereret in æternum. quod olim quidem sub veteri fæderelongo tempore, ex usu antiquo Sacræ Scripturæ, significare potuit: at nunc ad ipsam proprie dictam æternitatem extenditur.

Subiicit mox *vers. 10.* & *11.* votum, & faustam appreciationem, ut damnum istud, quod in tam sancto sumptu faciendo subeunt, rependatur ipsis fructu, & emolumento uberrimo. Verum ita facit hoc votum, ut simul evidenti, & palpabili ratione ipsis ostendat, quam certo spei, & voti istius compotes fieri possint. Deus, inquit, suppediter, & augeat, & in magna incrementa surgere faciat sementem iustitiæ vestræ. quod tam certò sperare potestis, quàm certo scitis tam semina ista, quæ in pauperes spargitis, quam facultates, & omnia, quibus vitam producit (Panis enim vox

Synecdochicè reliqua omnia complectitur ad vitam sustentandam necessaria) Deum vobis suppeditalse.

*Vers. 11.* pergit in voto isto faciendo, ut Deus Corinthios ditelere faciat in omnem simplicitatem, hoc est, beneficentiam: vel ut ejusmodi opes illis largiatur, ex quibus semper benefici esse possint. Vocat autem beneficentiam *ἀπλότητος* simplicitatem, ut eam opponat illi hypocriti, quam Christus notat *Matth. vi. 12.* quæ non simplex est beneficentia, sed hypocritica, ut superius diximus.

Vocem autem *ἀπλῶς ἔχοντες*, ditari, hoc loco, & de opibus proprie dictis loqui, indicio est, quod ad *τὴν ἀπλότητην*, simplicitatem, hoc est, liberalitatem veram, & proprie dictam refertur. Neque liberalitas perfici, aut cogitari potest, absque opibus & facultatibus, ex quibus depremdenda sit. Cujus simplicitatis fructus eximios recenset. ac primum versu eodem, quod efficiat, ut Apostolus gaudeat, & gratias agat Deo. Duplicem autem causam affert suæ illius gratiarum actionis.

*Vers. 12.* Primum, quia ministerium hujus functionis implet defectum, & egestatem sanctorum, quibus Apostolus bene cupiebat, & subventum esse volebat. Secundum, quia successus tam felix istius ministerii Apostolici excitat plurimos homines ad gratias Deo agendas. quæ gratiarum actio non modo in gloriam Dei, sed etiam in solatium, & commendationem Apostoli redundat.

Quod posterius quomodo fiat explicat *vers. 13.* Quia enim Apostolo, non modo prædicatio Evangelii apud gentes, sed etiam ministerium subveniendi egestati Judæorum fratrum, ab Ecclesiis Judæicis demandata erant. *Gal. 11.* cum vel ipso tam felicis successu ministerii sui Apostolus probasset fidem, ac diligentiam suam in mandati muneris functione, erat cur homines gratias agent Deo, eumque glorificarent ob id, quot tot gentes Christo lucrati fecisset, & ad obsequium Christi, & assensum religioni ejus adduxisset. (id enim est, *ἐν τῇ ὑποταγῇ τῷ εὐαγγελίῳ ὑμῶν ἡς τὸ εὐαγγέλιον τῷ Χριστῷ*, de consensiente vestra subjectione erga Evangelium Christi, ex quo postea tantæ liberalitatis, ac beneficentiæ fructus non modo in ipsos, sed in alios omnes redundarent.

*Vers. 14.* Præter supra dictos fructus Corinthiorum beneficentiæ, hoc quoque emolumentum eorum proprium, quod omnes beneficentiæ eorum reſtes, & conscii, sed præcipue qui fructum ejus aliquem ceperant, preces pro ipsis ad Deum fundarent, *ἐνσυνένοις αὐτοῖς*, hoc est, ex animo ipsis bene cupientes, diligentes ipsos ob tam excellentem gratiam Dei in ipsis. Quia supra modice attigerat aliquid, quod ad ejus commendationem, & solatium pertinere videbatur: ne quid sui quaerere videretur, omnia ad Deum refert, & Deo accepta ferri debere ostendit. Deo enim debentur omnia, quæcunque in hominibus laude digna videntur. Ejus gratia, ejus dono ista eveniunt. nec homines sibi solis vendicant, quod longe majori ex parte Deo tribuendum est. Ideo dissertationem hanc *vers. 15.* concludit gratiarum actione Deo pro inenarrabili ejus dono, & gratia.

## CAPUT X.

EX utraque Epistola apparet non defuisse Corinthi, aut in Achaia, homines Paulo malevolos, & auctoritati ejus detrahentes: nec modo opinantes, sed etiam alios fortes suggerentes, & persuadentes, eum secundum carnem ambulare, quod quid sit; po-

fit; postea videmus. Quamvis autem non desint certissima iudicia, adversarios istos Pauli ex numero fratrum genus Judaeae fuisse; vide *Cap. xi. 22.* tamen fieri potest, aliquos etiam eorum ex gentibus fuisse, qui Patri, & aliorum Apostolorum, qui Judaeis Ecclesiis praeerant, auctoritate Pauli auctoritatem deprimerent. Adversus hos omnes tribus sequentibus capitibus excommunicationem suam tuetur, & ab eorum obprobriationibus. Apostolicam auctoritatem suam vindicat, eosque ad meliorem frugem, & rectius de se iudicium, atque veriori opinionem undique petitis rationibus adducere contendit. Quia vero ista criminum eius redargutio, absque aliorum obprobriatione vix esse poterat; ideo initio statim actionis contra ipsos, eosdem per Christi mansuetudinem, & *aquilum* (*inimicum*) cohortando, cunctis sibi ipsis legem istius mansuetudinis, & aequitatis praefecit: imo vero eam in se ipso, ac facto exprimit; dum eos praemonet, ut severitatem animadversionis suae spiritualis evitent, ac respicientia praevenerint: & recti, ac veri de se iudicii impedimentum tacite removeret, quia illi ex eo ipso ad eum contemnendum, & sequens de eo opinandum occasionem sumebant, ex quo potius ad eum pluris faciendum illam sumere debuissent. Humilitas enim ejus, quae praesens erga ipsos usus est, quae ex mansuetudine, & *inimicum*, *aquilum*, qualis erat in Christo, proficebatur, praebuit ipsis ansam eum minoris, quam par erat, aestimandi, etiam carpendi, atque adeo exstimandi, eum impune laedi posse. Hunc igitur errorem ipsis principio excurrit, *vers. x. & 2.* ostendens, quamvis dum praesens esset ex lege Christianae mansuetudinis modestissime se erga eos gerens, ipsis, carnali iudicio cuncta aestimantibus, humilis, & abjectus visus fuisset, & nimium patiens, quasi metueret quinquam reprehendere, ac pro ejus merito objurgare; tamen se non modo absentem per epistolas (quod & ante fecerat, & nunc facit) (*ὀπίσθεν*) considerare, audacem esse, hoc est, satis animi habere; sed etiam praesentem, cum ad eos venerit, satis animi habiturum ad eos reprehendendos, objurgandos, & pro merito suo trahendos. Proinde non modo hortatur, sed etiam rogat eos, ne sibi praebent causam id post adventum suum coram faciendi, quod nunc absens in parte facit, & in respiciant, praesens magno ipsorum malo facturus sit.

Quid fit autem illud, quod Paulum in carne ambulare cōsistat, quamvis latius, & ad alia quaedam porrigi possit; tamen hoc loco illam quoque aperte designat animi infirmitatem, ac timiditatem, propter quam culpas hominum delinquentium reprehendere non audemus, & veritatis a crimonia, & amaritiae offendere eos metuimus. Nam & hoc est secundum carnem ambulare. & quidem carnis voce usitatissimo in Sacrae Scripturae Literis, sensu accepta, pro infirmitate. quamvis & hic carnalis offensionum metus cum carnali quoque cupiditate conjunctus esse solet, quia saepe offendere alios metuimus, ob alicujus emolumenti spem, quod ex iis percipere volumus. Ut igitur Paulus ostendat, se isti carnali offensionum metui non esse obnoxium, & suspicionem, ac errorem hunc ex animis eorum penitus evellat, etiam minari ipsis audeat, & a minis actionis hujus cum iis exordium inchoat.

*Vers. 3.* Removendo igitur causas contemptus sui, metum ipsis, & reverentiam sui incurrere contendit. Causa vero, & occasio contemptus ejus erat, quia cum ipsum viderent in carne ambulare, hoc est, aequae mortalem, corpore infirmum, & calibus subjectum esse, ut alii, ceteris quoque ho-

minem secundum spiritum imbecillitatibus, formae & alligamentibus, atque ut alii, obnoxium esse putabant.

Atque hic notandum, Apostolum ista duo plane distinguere, in carne ambulare, & secundum carnem ambulare. Et enim in carne ambulare est, in fragili corporeculo vivere: ac secundum carnem ambulare, est vivendo in hoc corporeculo ad omnem inclinationem, & appetitum corporis, seu carnalis, actiones vitae suae exigere: aut etiam, quod magis ad rem praesentem facere videtur, vivendo in fragili corporeculo, nihil ultra ejus vires imbecillitas posse. quod plane est secundum carnem ambulare. Ceterum hoc loco non carnali, hoc est, dissolutae vitae Apostolum spiritualem, hoc est, sanctam vitam opponit: sed carnis imbecillitatem, in qua ipsi aequae ut alii vivendum, atque ut alibi ait, gemendum fuit; opponit potentiam spiritualem, aut secundum spiritum: praecipue secundum mensuram illius spiritus, quo à Deo praeter aliis plurimum abunde instructus erat. Ideo non dicit in carne ambulantes, non secundum carnem ambulamus, aut vivimus, sed non secundum carnem militamus: hoc est, quamvis in fragili corporeculo, sicuti & alii, vivamus, tamen vires, & potentia nostra, virtute Spiritus, à Deo nobis dati, longe supra corporeculi nostri vires extenditur, & ascendit.

*Vers. 4.* Armati enim sumus à Deo illa vi Spiritus, qua & adversus Satanam, & adversus omnes ipsi militantes, cum certa spe victoriae, dimicare possumus. Sed praecipue, quod ad praesentem Apostoli scopum magis pertinet, (ut ex verbis liquido patet), armati sumus illa vi Spiritus, quae potest expugnare omnem humanam sapientiam divinae veritati repugnantem, quamvis hominibus alioqui invicta videatur & inexpugnabilis (quod per vocem *ὀψωπία*, id est, *munitionum* exprimitur.) ideo vim istam spirituales vocat arma militiae suae, non carnalia, sed potentia Deo, hoc est, arma, quorum potentia est non ex humanis viribus, sed ex ipso Deo, per Spiritum suum efficaciter operante. Et ne potentia ista, & efficacia Spiritus, aliò trahatur, & aperte tangit obiectum, in quo ista potentia occupatur & exercetur, primum illud metaphorice exprimens, per expugnationem, aut demolitionem munitionum. deinde proprie, per expugnationem cognitionum, relationum, & (*λογισμῶν*), *vers. 5.* aut etiam dissertationum effluentium se supra, aut contra cognitionem Dei, hoc est, contra veritatem ab Apostolis, Religionem Christi plantantibus, praedicantam. Deinde ait ista arma esse valida, ut possint captivare omnem intellectum ad obedientiam Christi. Quid fit autem, captivare intellectum ad obedientiam Christi, quærentibus, non aliud responderi potest, quam evidentia veritatis adeo illustrare intellectum, ut quasi eogatur, & non possit non assentiri veritati Religionis Christi. quod, quemadmodum in genere, quando de recipienda, aut repudianda religione Christi agitur, ira in specie quoque, cum de particulari alicujus rei, quæ ad Religionem Christi quovomodo pertinet, veritate inquiritur, contingere solet. Non capitur autem, nec captivatur intellectus, antequam proposita veritati assentiantur, etiamque ulterius approbet. Unde apparet quam subtiliter verba ista vulgo ad contrarium sensum detorta sint, dum homines captivari intellectum putant ad obedientiam fidei, quoties aliquis credere eogatur, aut potius profiteri dogma illud, cui intellectus ejus repugnat. Nondum captus, aut comprehensus est is, qui reluctari audeat, aut potest. Neque quoties homo facere aliquid, toties intellectus credere aliquid, aut assentiri alicui rei cogitur.

Libera est mens humana, & corporis, & ac proprie diutius laqueis, aut compediibus incomprehensibilis. Atque ut ad quod fieri non potest fingimus, eam coactivæ potestati obnoxiam esse, vel ipsis lachryis suis tuta illi atque inaccessa, ad quas nullius cogenitum oculum pertransit. *ὅτι ἡ ψυχὴ ἀκατάγνωτος ἀπὸ τοῦ σώματος & αὐτοῦ*, hoc est, *Quoniam distinctum effectum se contra cogitationem Dei.* His verbis notatur superbia eorum, qui occasione humilitatis Apostoli (cujus *vers. 1.* meminit) efferebant se adversus eum, & prædicatam ab eo veritatem Dei, quam se deprestimam Apostolus tacite minatur.

Quamvis autem hic dicatur, arma Apostolorum fuisse adeo valida, ut potuerint captivare omnem intellectum ad obsequium Christi, tamen quia eventus ipse ostendit, non omnes, qui armis istis oppugnatii sunt, captos esse, adeo *ἡ ψυχὴ ἀκατάγνωτος ἀπὸ τοῦ σώματος & αὐτοῦ*, aut *ὅτι καὶ οὐκ ἔστιν ὁμοιοῦς τῇ σαρτί*, restringendum est ad cogitationem hominum, qui insitam naturæ rationali, seu animo ingenuitatem, candorem, simplicitatem, promptitatem penitus non exierunt.

Itaque ne illi, quibus natus, adversus tam valida Apostoli arma spem aliquam in improbitate sua, ac retractaria liquide veritati impudentiâ, collocare possint, ait *vers. 6.* Apostolus, esse sibi in promptu facilitatem vindicandæ, & puniendæ omnis inobedientiæ, quæ nimirum obstinatè liquidæ, & manifestæ veritati reluctetur: sed addit *quando implebitur obedientia vestra.* Duplici enim ratione adhortatur eos, in quibus metum quandam, & reverentiam sui efficere contendit, ostendens primum esse sibi vires, ac potentiam efficacem ad eorum superbiam deprimendam, eosque errorum, & culpæ suarum convincendos. quod *supra vers. 3. 4. 5.* fecit. Deinde esse sibi ius, ac legitimam potestatem culpas eorum vindicandi. quod breviter perstringens, infra uberius explicat, quia id jam non ad internam vim Spiritus, sed ad ea, quæ extrâ cerni possunt, pertinet. Sed addit verba, *quando implebitur vestra obedientia.* Sine dubio his illud vindicandi illam ipsam potestatem, quam explicat *infra vers. 8.* datam sibi à Christo inædificationem, puta potestatem excommunicandi, & ejiciendi ex Ecclesia Corinthia, retractorios Corinthiorum, quæ potestas ad effectum deduci non poterat, si tota illa Ecclesia, cui scribit, delisset esse Ecclesia, Apostolo quasi reluctans. Non poterat igitur vindictâ inobedientiæ aliquorum perfici, nisi impleta esset cæterorum obedientia. Nam excommunicatio absentium in peregrinis Ecclesiis, plurimum de rigore, & sensu pæne nocentium detraxisset.

*Vers. 7.* Potestatem internam illam, & quæ oculis non ita subiecta est, excellentiam præ illis suam, hoc est, vim Spiritus efficacem, ac potentem, cui nemo eorum resistere posset, exposuisset; venit ad ea *vers. 7.* quæ oculis subiecta sunt, & secundum faciem, *ἡ γὰρ ἐξωτερικὴ*, cernuntur, in quibus etiam ipsos longe antecelleret. Ubi simul tacitam objectionem solvit, qua uti poterant speciose adversus auctoritatem Apostoli, sese non jurasse in verba cuiusquam magistri; sed soli Christo adherere vellet. Respondet Apostolus, non damando quidem libertatem illam Christianam; verum ostendendo se quoque Christo adherere, & additum esse. Sed tamen se multum antecellere ipsis potestate illa Apostolica, quam ipsi Christus tradidit. Primum enim in Ecclesiæ suæ hierarchia, & eminentissimum locum Apostolis tribuit (*1. Cor. xii. 28.*): neque se pudeseri posse si illâ gloriatur *vers. 8.* Addit autem eodem versu datam sibi à Christo eam potestatem, in ædificationem, non in destructionem, (ut se statim *vers. 9.* explicat), ne videretur eos nimio metu percellere. Ideo ipsos hoc minarum suarum sola-

tio demulcere voluit; spem quasi faciens, sese potestate illa non abuturum ad eorum destructionem, quæ sibi ex mente Christi data sit ad eorum ædificationem.

Potest & hic verborum illorum sensus esse (cui explicationi favet *versus 10.*): non sine causa, collata mihi à Christo vi Spiritus, & juris potestate, glorior, ne videam vos solis Epistolâ terrore, ut quidam putant, qui solas Epistolâ meas gratas, & minaces, nec ultra leimonem metuendas jactant: presentiam vero meam inbecillam & sermonem contemptum. Cum enim & vires Spiritus efficaces, & juris potestatem à Christo habeam; & aque illis animis fugare possum contra adversarios, coram & præsens, atque abiens; & per Epistolâs. Parum interest uter sentus eligatur, si uterque simul locum habere nequeat.

*Vers. 12.* Excusat quod seipsum commendare, & quasi laudare videtur: idque duobus modis. primum *vers. 12.*, quia ad eam rem, quodammodo coactus sit. Nec enim audebat alia via exiluminationem suam tueri adversus obreptatores suos, nuditatem, aut vitia eorum detegendo. & cum suis ornamentis comparando, ne noxia eorum ulcera tractando, magis exasperaret. sed moderatius ipsi visum est suam tantum præ illis excellentiam nude exponere, ut ipsi suamet sponte comparatione meliorum, in se ipsos descenderent, & nuditatem suam sine graviore pudefactione agnoscerent. Verba Apostoli soli sonant. Non enim audeamus confiteri, & comparare nos quibusdam, qui se ipsos commendant, atque adeo tangere gravillima eorum vitia, eaque cum nostris virtutibus conferre, ne noxia ulcera duriori, & intempestiva tractatione exasperentur. & procul ab ea ambitione sumus, ut gloriationem ex comparatione deteriorum, qui, cum à nemine laudari crederent, se ipsos commendare, necessitate quadam cogantur; queramus. Quod facere solent ii, qui laudem, quam in virtute propria deprehendere nequeunt, in alienis vitiis quaerunt, & venantur. Sed tantum nosmetipsos nostro modulo metientes, & quid, quantumque pollimus probe scientes ac proferentes; eo ipso sanis omnium iudiciis palam facimus, quam longe à nobis in mutua comparatione dissent ii, qui se ipsos modulo proprio non inveniunt; ideoque nec quid sint intelligunt, & tamen aliis incommendabiles, se ipsos commendare audent.

Alter modus, quo commendationem sui, aut suæ excellentiæ expositionem excusat Apostolus, est, *vers. 13.* quod non nimium, neque supra modum gloriatur, aut gloriari velit; sed secundum menturam, & canonem gratiæ sibi à Deo concessæ, & quasi in divisione (*ἵνα ἵνα* distribuit, aut mensuris est) donatum, quæ in multis aliis quoque distributa sunt, sibi peculiariter attributæ, & assignatæ. quæ pars gratiæ Dei adeo abundans, & efficax fuit, ut illius ope in prædicando & Evangelio usque ad Corinthios pervenerit, eosque Christo genuerit, & lucrifice-

*Vers. 14. & 15.* Tangit, & notat eos, qui supra modum, ideoque falsò gloriabantur, præsertim in Ecclesia Corinthiorum, quam non ipsi per prædicationem suam Christo genuerint; sed in alienos labores ingressi, eam sibi gloriationem inique usurpabant, quæ non ipsis, sed iis, quorum in labores ingressi sunt, jure compete-

*Vers. 15.* Mensuram istam gratiæ Dei, sibi peculiariter concessam, adeo largam, & abundantem esse, ait, et bonam spem habeat, postquam fides Corinthiorum operâ ipsius firmius stabilita, & aucta fuerit,

fuert, circa quam curam tunc labor ejus occupabatur, seſe non modo in iis *μακαριςμς, μαριςκα-ε-ε-ε*, hoc eſt, magnam coram Domino laudem adepturum; ſed etiam (*verſ. 16.*) ultra eos in prædicando Evangelio progrediendum: idque non aliena premendo vicijs, aut in paratam jam alieno labore meſſem falcem ſuam immittendo; ſed novas, & inaceſſas hucufque aliijs gentes ad agnitionem Dei per Chriſtum convertendo.

*Verſ. 17.* Pulcherrimum, & magni uſus præceptum dat iis, quibus aliqua ſui commendandi, aut gloriandi, ſeu gratiam ſibi à Deo conceſſam commemorandi (quod in apologijs adverſus obtreſtatores accidit) neceſſitas incumbit, aut occaſio offertur. *Qui gloriatur in Domino gloriatur.* Totum id quicquid in nobis commendatione dignum occurrit, non modo in propria mente, & cogitatione noſtra Deo, ejusque gratiæ, & miſericordiæ tribuendum; ſed ſi qua coram alijs ejus rei merito faciendi ſit, uni Deo per Dominum noſtrum acceptum ferendum eſt. Sic enim Deus gloria ſua non fraudatur. quod plerumque ſit à male conſultis, qui ſe ipſos commendat, & gloriam ſuam venantur, maxima cum Dei injuria, & plerumque (ne dicam ſemper) falſo. *Necque enim n. eſt laudabilis & commendatus, qui ſi idem commendat, ſed quem Dominus commendat.* Commendat autem eos Dominus, quibus ejuſmodi gratiam largitur, ut res inſignes, & laudabiles gerant. Atque iis ſolis gloriari conceſſum eſt. Non ſuprà modum tamen; ſed intra menſuram à Deo conceſſam, hoc eſt, non plus ſibi arrogandum, quam celitus conceſſum ſit. & illud quicquid eſt, quod divinitus conceſſum eſt; in auctorem ejus rei Deum gratillimo animo refundendum eſt.

## CAPUT XI.

Expoſiturus ea, quæ ad laudes, & Ornamenta ſua pertinebant; timide, & quaſi ſuſpenſo gradu ad hunc ſcopulum accedit. Ea quo magis ab eo cunctos deterreat, vocat eum *inſipientem*. Quod genus vitii à Chriſto ponitur inter ea, quæ polluent, & inquinant hominem *Mar. vii. verſ. 22.* Nici igitur primum, optare ſe ut ſerre vellent modicum aliquid ſtultitiæ ejus. Non quod id, quod tunc faciebat Apoſtolus, vel minimum de ſtultitia verè participaret; ſed quia pro varijs actionum circumſtantijs medium illud, in quo virtus conſiſtit, interdum adeo vicinum extremo eſſe ſoleat, ut ab eo vix diſcerni poſſit. Nec facile in ejuſmodi actione omnes modum ſervare poſſint, niſi pauci perfectiſſima virtute præditi. unde alijs præſtat, ac tutius ſit, ad alterum potius extremum declinare. Deinde quia ad id neceſſitate quadam ſimulabatur Apoſtolus; mox confidentius iſtis quaſi præcipit, ut ſe omnino fiant. Adjungit autem primum rationem à ſui excuſatione ſumptam, *verſ. 2.*, quia gravi, & juſta cauſa, hoc eſt, zelo Dei impulſus id faciat. Tali autem eſſe, etiamſi forte aliquà exorbitare videatur; multa indulgenda: quædam & condonanda ſint. & quia zelotypia inter eos locum habet, qui matrimonio juncti ſunt, aut junguntur; ideo tangit hoc loco, magnum illud myſterium matrimonii inter Chriſtum, & Eccleſiam: & ſumpta ſimilitudine ab eo, quod in terrenis matrimonijs evenire ſolet, etiam antequam inceantur; ait ſe Corinthiam Eccleſiam præparaſſe, & ornare, ac certe præparare, & ornare velle, tanquam caſtam virginem, Chriſto in matrimonium deſtinatam. Ideo

metuere, ne ſicut Eva olim Satanae aſtutia decepta eſt; eodem modo decipiatur hæc Eccleſia, ac deſcendat à ſimplicitate Chriſti, hoc eſt, à pura illa, & ſincera Chriſti doctrina, qua ipſos imbuerat Apoſtolus. non ſuo igitur, ſed alieno, hoc eſt, Dei, Chriſtiſque zelo ſe flagrare ait, quo excuſator hic & ferri ac tolerari dignior.

Deinde *verſ. 4.* aliam rationem adducit, cur illud *pauciſſimis inſipientia ejus verſ. 1.* ſerre debeant, ſumptam à nimia, & noxia Corinthiorum patientia, ubi argumentatur à minori. Si non gravatim fertis, prædicantes *clivm Jeſum*, hoc eſt, falſum Jeſum, ſeu aliam, & falſam doctrinam, ſub eodem nomine *Jeſu*, præter eam quam vobis prædicamus, (hi ſunt quos infra *verſ. 15.* Pſeudo-apoſtolos, operarios dolosos, transfigurantes ſe in Apoſtolos Chriſti nominat): ſi fertis imbuentes vos *alio Spiritu*, quam ſic n. quam accepistis: ſi patimini docentes vos *aliam Evangelii doctrinam*, quid eſt cur nos quoque ferre (tameſi vobis in aliquibus rebus falſo quidem, ſed veſtra forte opinione, non leviter ceſſante videamur) nequeatis, aut non debeat? prædicantes verum Jeſum: imbuentes vos vero Spiritu Dei: docentes puram Evangelii doctrinam: deinde non Pſeudo-apoſtolos, ſed veros Apoſtolos, imo vero nulla re concedentes viris inter Apoſtolos maximis *verſ. 5.*

Notandum autem hic, Pauli temporibus non deſuiſſe qui *aliam Jeſum*, hoc eſt, aliam de Jeſu doctrinam (quæ metonymia frequens eſt) prædicarent. Magna vero differentia fuit inter doctrinam illam de Jeſu Chriſto crucifixo, & inter doctrinam de Chriſto, qui crucifiggi non potuit.

*Verſ. 6.* Occurrit tacitæ objectioni, quia capite ſuperiori *verſ. 10.* dixit *Sermonem ſuum ipſiſ vobis eſſe contemptibilem*, quod non eſſet forte aſſectatus, nec in ſpeciem mundanæ eloquentiæ excultus, & comptus (nam & inter Judæos ſeculi eloquentiam vigiliſ, exemplo Philonis, eodem ſere tempore florentis: imo viri Apoſtolici Apollo, *ἀνδρς λόγς* *viri eruditii diſcermus*); ideo ſe *Sermone idiotam*, ſecundum quid, & precario concedit. non quod talis eſſet; ſed quia talis forte malevolis videtur. *at non cognitione idiotam ſeſe ait*, quod ne ipſi quidem malevoli ipſi obijcere auderent; ſed in omni re, (hoc eſt, tam *hæm ſermone*, quam *vobis cognitione*) omnibus (pura aliis omnibus præter malevolos) *manifeſtatus*, id eſt probatus, & ſpectatæ ſapientiæ, & eloquentiæ in vobis. cujus ſpecimen in Corinthiis ad Chriſtum converſis edidiſſet.

*Verſ. 7.* Solvit deinde aliam objectionem; ſed ita ut novam excellentiæ ſuæ Apoſtolicæ aſſerat argumentum. Tangit enim illud ex quo inique occaſionem arripuerant Pſeudo-apoſtoli, ad illum minoris æſtimandum, ea quæ ſunt ſecundum ſaciem videlicet reſpicientes: ex quo potius ad eum pluris æſtimandum juſtam cauſam habere poterant, quod videlicet ipſi ſi honores à Eccleſia Corinthia habitus non fuerit, qui munito Domini, (*vide 1. Cor. ix. 14.*) & more omnium aliarum Eccleſiarum Apoſtoli, & Apoſtolicis doctoibus habebatur, ut ſumptibus Eccleſiæ ſuſtinerentur, (*vide vocem n. in eodem ſenſu alibi.*) In quo dum artiſioſe excuſat id, quod jaſtare, & imputare debuiffet, revera ſe ſermone non fuiſſe idiotam oſtendit. Simul inique ſeſe ob id contemni docet, quod ſibi laudi potius, & ornamento apud omnes eſſe debuerat. Nec enim id honoris ſibi tanquam minus digno & negatum; ſed paterna in Corinthios indulgentia ipſiſ ultro remiſiſ, ut propriis ſumptibus, & gratis. ipſiſ prædicaret Evangelium.

*Verſ. 8.* Quod Apoſtoli beneficium tanto plus à Corinthiis æſtimandum fuit, quia is, tum maxime

egeret; & tamen egestate pressus, & confectus, neminem Corinthiorum aggravavit, sed, ut suum defectum, & inopiam impieret, alias Ecclesias ipso iure inalevit, quam Corinthus gravis erat. Non igitur id tibi dedecori, aut ignominiae esse; sed laudi, & gloriationi. Quam certe gloriationem in Ecclesiis Achaicas, sese nunquam dimissurum asserit (vers. 10.) Et huius facti sui causa facta, quod ipse non diligeret, per productum ipsum Deum testem (vers. 11.) remotā; veram, & genuinam asserit (vers. 12.) Ut amputaret ansas, & occasiones, quis querebant Pauli obrectatores Pseudo-apostoli, quos infra describit. Quia enim illi non Christo; sed ventri serviebant: nec gloriam Dei; sed emolumentum suum querebant: ideoque hinc dubio in praedicando Evangelio, more ubique recepto, sumptibus Ecclesiae sustentarentur; magno fortassis re deceptum voluissent, ut Paulus quoque isdem sumptibus sustentaretur: & nihil haberet, quo prae illis excelleret, ac merito gloriarī posset: atque ita in praedicationis Evangelicae gloriatione invenirentur, sicut & Paulus, hoc est, Paulo exaequarentur. Quod Paulus fieri noluit ideo, quia (vers. 13.) ipsi non essent veri, sed falsi Apostoli: neque sinceri ipsius cooperatores, sed mercenarii dolosi, transfigurantes se in Apostolos Christi, id est, fucum tantum Apostolatus, non veram Apostolorum indolem habentes.

Vers. 14. & 15. Non mirum esse ait Pseudo-apostolos transfigurari in Apostolos Christi, quia ipse Satanas (cujus illi sunt ministri) transfiguratur in Angelum lucis. Observandum autem est, etiam Pauli tempore, non paucos fuisse ministros Satanæ, Angeli tenebrarum, qui se transfigurabant in ministros iustitiae, & Apostolos Christi, qui pro luce iustitiae, errorum caligine Ecclesiam inficiebant, quorum finis secundum opera ipsorum, quia illi deteriores erant iis, de quibus 1. Cor. xii. 17. loquitur, quod, superedificatione eorum exusta, ipsi salvabantur. Duplicis igitur generis homines tunc vastabant, aut corrumpebant Ecclesiam.

Vers. 16. Redit ad materiam, quam initio Capitis proposuerat; atque iterum antequam ad laudes suas accedit, gloriationem suam excusat, ne videretur ipsis imprudenter in laudes suas effundi. Faciebat enim id prudens, ac deliberato consilio, gravissima videlicet necessitate impulsus. Verum ut eos à praepostera facti sui imitatione absterret, concedit factum ejusmodi esse insipiens, imprudens, & (vers. 17.) non secundum Dominum, sed tanquam in stultitia, seu stulte commissum. Cautè tamen loquitur, nec ait simpliciter factum istud esse commissum in stultitia, sed tanquam in stultitia, quia haec gloriatio ejus non fuit vana, aut inanis, & falsa; sed habebat suam hypostasim, atque veritatem.

Dicit igitur vers. 18. Quoniam multi gloriantur secundum carnem, se quoque secundum carnem gloriarī posse, quamvis revera gloriatio ista stulta sit: quia Apostolus alibi ista, quibus homines secundum carnem gloriantur, non pluris aestimabat quam sordes, quae ex aedibus everruntur: tantum abest ut, recto iudicio eos aestimas, illa digna esse censeret quibus aut alii, aut ipse gloriarī posset.

Vers. 19. Et quia Corinthii vanos ipsos gloriatōres libenter tolerabant, quamvis essent ipsi prudentes; se quoque, ipsorum gloriationem imitantem, ferendum esse tacite concludit. Nimiam autem istam Corinthiorum patientiam, erga ipsos gloriatōres vers. 20. exaggerat. Toleratis, inquit, si quis vos in servitutem redigit, si quis exedit, si quis à vobis munera accipit, si quis arrogantia effertur, si quis vos in faciem serit, hoc est, contumelia afficit. Unde

tacite concludit, à minori, se quoque multo magis, qui non adeo ipsis molestus sit, ferendum esse.

Vers. 21. Ingressurus autem laudes suas, praefertim aliquas, sumptas ex iis rebus, quae vere laude dignae non sunt, quales erant gloriationes ex iis, quae sunt secundum carnem, iterum censura sua illas notat. Et quae antea dixerat se tanquam in insipientia dicere; nunc dicit se in consumelia loqui, tanquam & ipse esset infirmus, aut probo dignus, sicut illi, quibus gloriationem suam opponit. In quo aliquis (ait) conndit, aut fiduciam habet; contido & ego. & tamen in parenthesi ait fiduciam, & gloriationem istam stultam esse. Sed tamen illos, qui istis rebus gloriantur, non habere quod prae Apostolo jactare possint, cum & ipse isdem rebus, si velit, gloriarī possit, ut exempli gratia (vers. 22.) quod sint Hebraei, Israelitae, Semen Abraham, & cetera ad generis nobilitatem pertinentia.

Vers. 23. Annulli Christi sum (imprudenter loquor) nullo magis ego. Loquitur de iis, quae supra secundum Iacium Cap. x. 7., paulo ante vero Cap. xi. 18. Secundum carnem vocavit, hoc est, res, quae oculis hominum cernuntur, & apparent; non autem de ipsarum rerum veritate, & hypostasi. Nec enim illos vere Christi ministros vocare potuit, quos supra vers. 15. ministros Satanæ vocavit.

Ergo & in istis rebus, externa specie apparentibus, & oculis hominum subiectis, sese ipso longe superare ostendit, in laboribus pro Christo susceptis, in verberibus, in carceribus, in periculis mortis saepius toleratis (vers. 24.) A iudicis quinque verberibus affectus (vers. 25.) Ter virgis caesus, semel lapidatus, ter naufragium perperessus. Nocte, dieque integra in profundo maris, hoc est, in alto (nam & Latini mare profundum simpliciter altum vocant) cum naufragii periculo colluctans (vers. 26.): plurimis itineribus, fluminum, latronumque periculis, periculis à propria gente, periculis ab externis gentibus, periculis inter homines in civitatibus, periculis in locis desertis, periculis à falsis fratribus constitutus, (vers. 27.) Labore, & ærumna, multis vigiliis, fame, & siti, & crebris jejuniis, frigore, & nuditate multum exercitus. (vers. 28.) Adde praeterea quotidianas curas, & sollicitudinem de omnibus Ecclesiis.

Vers. 29. Quis enim infirmitate delinquit, cuius culpa me aegritudine animi non afficiat? quis offendiculum dat, aut arripit; quin ego acriter urar?

Vers. 30. Si gloriamundum est; in infirmitatibus meis glorior. Vera magnitudo, praerogativa, & excellentia Christianorum prae aliis, in eo sita est, si quis aliis inserviendo, multa ferat, faciatque interdum & consumatur. vide Matth. xx. 26. 27. 28. Atque hunc Mathei locum, Caput istud XI. huius Epistolae egregie explicat. Proinde Christianis si gloriamundum est, ejusmodi rebus gloriamundum est, in quibus veram magnitudinem, & prae aliis excellentiam Christus collocavit.

Vers. 31. Ut occurreret tacitae objectioni, commemorationem laudum suarum interrumpit, & haec vera esse testimonio Dei O. M. confirmat. cuius nominis mentionem, ne frustra facere videretur, absque elogio non dimittit, vocans eum Patrem Domini nostri Jesu Christi, quia Dominus exaltatus est in gloriam Dei Patris, & per istam exaltationem gloria Dei Patris non mediocriter propagata est. Deinde ait eum esse benedictum in secula, quia ab omnibus aeternum victuris magnitudo laudum, & gloriae ejus celebrabitur, in profundum omnis aeternitatis.

Verbius

Verbis duobus ultimum periculum, quod adierat Damiani, ægie de muro in corbe demissus, exponit.

## CAPUT XII.

**C**ommemorationem laudum suarum, ut antea sæpius, ita hic quoque interruptit reprehensione quadam facti sui, ut alios à simili gloria abstercat. Nam si hoc in Apostolo vix ferendum erat, (qui tamen suo jure merito uti poterat), quanto minus in aliis. Non conducit autem gloriari suis propriis dotibus, & prærogativis, quia Laus proprio foret ab ore.

Præstat autem hanc cautionem, & hoc monitum, quia accedebat ad eximiam præ aliis excellentiam suam, in visionibus & revelationibus Domini. Quam ita proponit verbis sequentibus, ut eam non sibi, sed alteri tribuere videatur, quia veretur in aliena persona laudari. Noti inquit hominem in Christo, id est, Christianum, ante quatuordecim annos raptum in cælum, quem locum infra Paradisum appellat, quia ut paradisi dicitur locus omnis felicitatis, ac deliciarum; sic illud cælum, in quod raptus fuit.

Quando, aut ubi Apostolo istud acciderit, scire parum refert. Divinare tamen licet, illud tunc fieri potuisse, cum *Athor.* xxix. 17. narrat se in templo Hierosolymitano fuisse in extasi, & quasi præsentis Domini vocem audisse, ac præsentem allocutum esse, & ab eo mandata accepisse. Credibile enim est Paulum ad audienda Domini mandata, in cælum adductum, quoniam Dominum Pauli alloquendi causa è cælo in terras descendisse, & ad tale colloquium nil opus fuerat extasi. Sed & circumstantias istas curiosus, & sollicitus inquirere superfluum esse; hoc ipso loco insigni Pauli exemplo docemur: qui cum in cælum omnium verarum deliciarum, ac felicitatis paradisi raptum se fuisse certo sciret, ac sentiret, permisit tamen sibi ignorare, quoniam modo id factum esset, utrum unâ cum corpore isto organo raptus fuerit, an extra corpus. quod tamen longe magis sub ejus notitiam cadere potuit, quam arcana essentia Dei. in quæ homines nullo miraculo, nulla extasi, aut raptu in cælos admitti; non minus inverecunde, quam infelicititer, non multo post tempora Apostolica irumpere, ac penetrare conati sunt. cum tamen ab ista curiositate sibi temperare exemplo Apostoli non licuit modo, sed & præstiterit. Liceat ergo & nobis ea ignorare, quæ sufficienter nobis in Sacra Scriptura minime explicata, Deus sibi nunc soli, & venturæ demum (*1 Cor.* xiii. 12.) perfectiori cognitioni nostræ seposuit. Certe mens turbatur in Ecclesia esset, ac fuisset, si homines verbis necessariis contenti, ad curiosas, & vel ideo minus necessarias, quia dilucide in Sacra Scriptura explicatæ non sunt, quæstiones non descendissent, sed cum Apostolo dicere maluissent, hæc quomodo se habebant nescio, *Deus scit.* Alterum est, quod hinc dicere possumus, ad certitudinem resurrectionis nostræ pertinens, quod Apostolus nescire se asserat, utrum in corpore, seu cum corpore, an sine corpore in cælum raptus sit. Unde primum liquet Apostolum censuisse, quod utrumvis eorum fieri potuerit, hoc est, ut, aut cum corpore raptus, miraculosa tamen potentia Christi isthic aliquamdiu subsistere, & organo ad cælestia tam inepto, eadem potentia infirmitatem ejus supplente, uti potuerit; aut sine corpore in cælum sublatus, adaptato ipsi ad tempus nobiliori organo, eas, quas commemorat, sensuum operationes exercere posset. Secundo, quod

Apostolus hominem hunc etiam sine corpore raptum in cælos, nobilissimas sensuum, & rationis operationes exercere potuisse non obscure asserit. Unde contigit, hominem, & quidem unum, eundemque numero (etiam absque isto psychico corpore) puta in alio Spirituali esse, atque operationes suas exercere posse.

*Vers. 4.* Ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui. Istius generis, nisi tallor, sunt illa flagrantissimum Christum amorem erga suos tellantia, quod cæli, terræque Dominum non pudeat discipulos suos Fratrum nomine vocare. Eulmodi enim verba Domino quidem essari licet, ac hominibus nequaquam. Præstat tamen non decidere audacter ea, quæ Apostolus minus expresse proferens, indeciſarumque voluit.

*Vers. 5.* Ex isto versu apparet, Apostolum in *Capite* xi. de iis tantum locutum, & gloriatum, de quibus *secundum Jacin* & *secundum carnem* homines gloriari possunt, quæ sensibus omnium, & oculis obvia, & subjecta sunt. qualia sunt, generis nobilitas, cum quis ex sanctis, ac Deo acceptis majoribus natus est: externa religionis Christi professio: atque etiam ipsum Evangelii ministerium, & *Agrota.* In quibus omnibus, quia (teste Christo *Matt.* xx.) vera magnitudo, excellentia, & præ aliis gloriatio esse nequeat, nisi forte quis ministerium istud Evangelii excellentiori modo præ aliis exerceat, hoc est, nisi omnium aliorum quasi servus sit, labores, molestias, afflictiones, mortem ipsam pro ipsis subeundo, ut Christus fecit, & omnis fere Apostoli. (quod de se *1 Cor.* iv. 10., & *11.* Apostolus prædicat: *Nos stulti propter Christum, vos autem sapientes in Christo: Nos infirmi* (hoc est afflicti) *vos autem robusti: (subsumendum est) in Christo nos ignominiosi, vos autem gloriosi;* & subintellige in Christo. Ideo enim Apostolus infamiam, ignominiam, afflictionem secundum carnem suscipiebat, ut in, quibus prædicabat, essent Christo secundum Spiritum sapientes, robusti, atque gloriosi. atque hoc modo omnium, quibus Evangelium prædicabat, servus fuit Apostolus.

I hæc cum ita sint, merito Apostolus ait. *Quod ad me attinet,* inquit, *non gloriabor nisi in infirmitatibus;* hoc est afflictionibus meis.

Cum autem hoc loco Apostolus se ipsum in cælum raptum, sibi in terris existentem opponat, quasi diversos homines secum comparando, & affirmando, alterum quidem eorum absolute gloriationis capacem esse, alterum non nisi secundum quid, si plurimas afflictiones propter Christum, & Ecclesiam ejus suscipiat; satis aperte ostendit, sola cælestia bona, quibus Deus hominem præ aliis gloriari dignatur, gloriatio digna esse. In terrenis autem bonis, & laudibus, præter unam illam, quam Christus, *Matt.* xx. commendat, magnitudinem, & excellentiam; nihil esse vera gloriatio dignum.

*Vers. 6.* Porro cum Apostolus jam planum secisset, utriusque generis laudum excellentiam se posse gloriari, (tacite innuendo obtrectatores suos, Pseudoapostolos, neutrius generis gloriatio uti posse) ostendit nunc, si velit sua gloriatio pro eo, ut dignum est, uti hoc est, longe abundantius, ac plenius quam fecit; nihil se insipienter facturum. Nihil enim quod alienum sit à veritate, aut supra fidem, ac verum dicturum. (quo ipso ostendit, quamvis omnis gloriatio, & jactantia aliquid stultitiæ admixtum habere videatur, quia rarissimo contingit, ut gloriantes laudibus suis non aliquid falsi admisceant; esse tamen aliquam gloriationem, quæ omnis stultitiæ expert sit, illam nimirum, quæ nihil falsi admixtum habeat, & iusta, atque gravi necessitate exprimitur). Sed tamen se malle parcius in laudes suas effundi; ne quid illius pluris æstimet, quam ipse



se æstimari velit. Ita enim intelligo illa verba *Ne quis me æstimet supra quod videt in me, vel audit ex me.* Nolebat nimirum Apostolus se æstimari ex arcanis illis, ac plane celestibus donis, quæ in eum cumalate effuderat Dominus. ideo excellentiam eorum satis timide, & parce admodum, & quidem sub aliena persona exposuit; Sed sufficiebat illi, ut æstinaretur ex illis donis, & laudibus, quæ oculis, & sensibus omnium subiecta erant, hoc est, ex afflictionibus Christi, & Ecclesiæ causa susceptis, quas infirmitates vocat.

Subiicit autem *vers. 7.* causam Apostolus, cur nollet gloriari *excessu revelationum*, quia Dominus eum ipsa elletri noluerit: atque ad eam rem præsentissimum ipsi remedium dederit, Angelum colaphizantem &c. Atque hoc est omnium Christianorum officium in Paulo imitandum, ut quisque ex eo ipso statu, in quo singulos Deus esse voluit, colligat, quid se facere velit: (hoc enim est explorare voluntatem Dei) atque hanc voluntatem Dei sequatur libens, eique alacriter morum gerat.

Deinde, hic consideranda est anxia, & sollicita Christi cura de salute suorum, quod pericula virtutis, & sanctimonie eorum præcipiat, avertat, atque ipsis matura adhibeat remedia.

Tertio, notandum est, quantum adeant etiam sanctissimi viri periculum, quoties insigunt aliquam gratiam ipsi Deus confert. Nam si tantus Apostolus indigebat acri freno, ne nimium donis Christi efflueret, quid de aliis dicemus? Non igitur mirandum est, Dominum parcius ista dona hominibus conferre: aut si quando conferat, ea multis afflictionibus temperare.

*Ἐλαφὸν τὴν αὐγὴν, Stimulus carni.* Subsequens verbum *colaphizat* ostendit stimulum illum non camentem Apostolo additum, ut ipsum incitaret ad aliquid aggrediendum; sed ut eum affligeret, & quasi ad modestiam componeret, & elatiores in eo Spiritus frangeret.

Quando autem addi solcat Satan hominibus ad eos colaphizandos, querentibus, respondendum censo, non esse necesse, ut sit in se per se, ac proprie minister Dei, aut Christi. Cum enim ille maximo erga Christi servus odio flagret, eosque semper affligere cupiat, sufficit ipsi laxari frenum, quo in officio continetur, ut eos affligat.

*Vers. 8.* Licitum id Christianis oratio Dominica ostendit, ut à malo liberari petant.

*Vers. 9.* Sufficit vibi gratia mea, Nam potentia mea infirmitate perficitur. Gratia Christi multiplex suppetebat Paulo, etiam si huic tentationi obnoxius esset; sed & ista quam modo commemoravit, *revelationum abundantia.* Atque hinc patet per hunc stimulum carnis, afflictiones carnis intelligendas esse. Vocem enim *infirmitatis*, pro *afflictione*, in hac Epistola sæpe usurpat; & *vers. 10.* satis clare eam explicat per contumelias, necessitates, angustias propter Christum.

Notandum & hoc maximum istarum afflictionum solatium, semper in iis insignem Christi potentiam cerni. ut merito cum Apostolo quisque fidelium exclamare possit: *Quando infirmus sum, tunc potens sum*, non meis videlicet viribus, & potentia validum, sed Christi. Merito igitur Iacobus ait, pro omni gaudio reputandum, seu in maxima felicitatis parte ponendum, quoties variis tentationibus conflimur *Jac. 1. 12.*

Hic autem Apostolus ait, non tantum gaudendum; sed etiam afflictionibus istis gloriandum esse: & hoc esse unicum tempus, quo præ aliis vere gloriari possimus. Hoc enim est tempus, quo non inanis, & fluxa, sed immortalis gloria queritur: hoc specimen virtutis: hic balneus militiæ nostræ: hoc

insigne nobilitatis, & excellentiæ nostræ: hæc exploratio fidei, diuinaque pietatis, omni auro pretiosius *1. Pet. 1. 7.*

*Vers. 11.* Concludit totam istam de gloriatione sua dissertationem, qua Apostolicam suam auctoritatem adversus Pseudo apostolos defendit, & vindicavit, excusatione, & gravi allata causa, cur in eam descendit, & inquit: *Factus sum insipiens gloriando.* Non erat insipiens revera factum ipsum Apostolus, ob eas causas. Prima, Quia nihil falsi de se protulit, nec quicquam laudis sibi assinxit. vide *vers. 6.* ubi utramque huius Syllogismi præmissam (ut vocant) reperies. Secunda. Quia in laudes non nimium effusus est. Tertia, ob incumbentem sibi gloriandi necessitatem, quam hoc loco exponit. Sed quamvis non esset factum istud insipiens, videtur tamen, præsentem rationem facti ejus ignorantibus, poterat. Ideo hanc rationem reddendam sibi putavit. Reddit autem hanc, *Vos me*, inquit, *cogistis.* Alloquitur universos Corinthios, tam malivolos suos, qui auctoritatem ejus oppugnabant, quam reliquos, qui eam adversus oppugnantes non vindicabant. Ego inquit debebam à vobis commendari, multo magis defendi. Sed quia vos vestro desuistis officio, si quid in facto meo videri potest præposterum; vestræ culpæ tribuendum est. Debuisset autem se ab ipsis commendari ostendi, quia nulla re inferior fuerit maximis inter Apostolos, *quoniam nihil sit.* Adeo semper gloriandi invidia, & (ut sic loquar) veneno, addit modestiæ antidotum.

Non fuisse autem se inferiorem maximis Apostolis probat *vers. 12.* quia signa perfecti Apostoli in eo deprehendi poterant. Primum, in perfectissima afflictionum propter Christum tolerantia (vide supra *Capite 11. 23.* usque ad finem) hoc est, quod omnium servus fuerit. Vide *Matt. 23.* Secundum, in signis, & prodigiis, quæ fecit, nullis aliorum Apostolorum cedentibus. nam & mortuos excitabat, & alia signa edebat. vide *Act. 13. 11. 12.* Tertium, *In potentis, & divitiarum.* per quas intelligo illam vim Spiritus (supra *Cap. 1. 4.* commemoratam) quæ ipsi suppetebat arma, potentia Deo (ablativus instrumenti, non dativus hic videtur) ad expugnationem munitionum. (Vide citatum locum) quæ etiam effecit, ut plus apud gentes, quam alius Apostolus profecere.

*Vers. 13.* Occurrit tacitæ objectioni: aut simul & alterum assert argumentum, cur ab ipsis laudari, & commendari debuerit, non iam ex dignitate Apostolica, sed ex benevola in ipsos voluntate sua, sumptum. Quid est, inquit, in quo vos à me reliquis Ecclesiis postpositos esse queri possitis? nisi forte quod vos non aggravaverim, cum cæteris aggravarem. Non tantum vobis nullam dedi anam, propter quam officio vestro erga me decisset; sed etiam bene de vobis merui: item non modo vos aliis Ecclesiis non postposui, sed etiam præposui?

Porro beneficii sui gratiam mira sapientia, & artificio excusando augt. Prudentia in eo est, quia exprobandi beneficii odium hac ratione sapientissime effugit; & tamen illud commemoravit. Artificium cernitur in *placui* simul, & Ironia: quarum illa natura sua vim habet augendi; hæc autem efficacissimam vim in culpa, & errore commissio blande admonendi. *Condonate mihi hanc injuriam*, pro eo quod dixisse debuit, *repndite mihi grato animo hoc beneficium.*

*Vers. 14.* Adventum suum tertium ad eos denunciat; ea tamen conditione, ut potius declaratione adjecta, se sicuti antea fecerit, nunc quoque ipsos non aggravaturum. quod non fastiditæ causa addit; sed ne videretur præteritæ abstinentiæ fusa (vide *1 Cor. 15. 15.*) ideo mentionem fecisse, ut eam Corinthi

Corinthi in futurum adventu suo cumulate, & copiose referenderet. Rationes autem huius propositi sui subiicit. Prima, Quia non quæreretur ea, quae ipsorum erant; sed illos ipsos. Secunda, Quia paterno affectui magis convenit, ac decorum est, dare liberis, quam accipere a liberis. Tertia, Quia tam flagranti affectu erga eos sit, ut non modo sumptuum ipsorum causa facere, sed etiam in illorum gratiam ipse impendi, sive vitam suam impendere (vers. 15.) paratus sit pro animabus eorum animam suam ponere. Subiicit simul, quo amantes ad mutuum officium excitantur, quum impense vos amando à vobis minus amari.

*Vers. 16.* Occurrit postea tacita objectioni malevolentium, qui astum ejus pertrahere poterant in eo, quod ipse quidem perse nihil à Corinthiis acciperet, sed per alios emungeret.

Ait igitur. Numquid ullus eorum fuit, quos misimus, qui vos emungeret *vers. 17.* An non Titus, & alter comes, ipsius frater, nostra in eo veltigia secuti sunt, ut à sumptibus vestris abstineret *vers. 18.*?

*Vers. 19.* Occurrit objectioni, ne quis existimaret post tam longam, & commendationem sui referant apologiam, sese iterum ad glorificationem suam relabi. Dicit neminem id debere suspicari, quia coram Deo in Christo loquantur, hoc est, in conspectu Dei, tanquam Christi Apostoli, & minister, non propter iactantiam suam, sed propter ipsorum edificationem.

*Vers. 20.* Explicat istam, quam quærebat edificationem, simul remota falsa causa apologiæ suæ, puta ambitione, aut propriæ laudis cupidine; exponit veram, videlicet metum, ne veniens ad eos non tales, quales velit, reperiat eos, simulque ne talis, qualem nollent, reperiretur ab ipsis. Qua in expositione veræ causæ ipsius apologiæ, videas tacitam comminationem, per quam ipsos Apostolos ad edificationem, & correctionem morum efficaciter excitat.

Correctionem autem istam victorum, quæ illic regnare suspicabatur, specialissime explicat, ne repellantur inter illos diffensiones, invidiæ, contentiones, rixæ apertæ, obturbationes occultæ, susurrionum delationes, insinuationes, seditiones, seu factiones.

*Vers. 21.* Metus sui, hoc est, personam suam proximè tangentis, duas explicat causas. Primo, ne ipsum Deus humiliet, ut illum, eorum in conspectu ejus pudeat, quos Christo genuerat. Secundo, ne iustu maximo afficiatur, puniatur, & ejectus ex Ecclesia peccatoribus, qui commissorum peccatorum poenitentiam agere noluerint, hoc est, qui cum ab Apostolo ante prædicatum Evangelium inventi essent impuri, scortatores, adulteri, ac vitæ prorsus dissolutæ, conversi per Apostolum ad meliorem frugem; noluerint seriam agere patratorum olim scelorum poenitentiam, & veræ vitæ sanctimonia, ac emendatione compensare Deo ante actæ vitæ flagitia; sed, quamvis in speciem levioribus, quæ supra commemoravit, graviter tamen Deo displicentibus vitiis; iram Dei provocare non desinerent.

## CAPUT XIII.

Continuat comminationem suam ad edificationem, hoc est, emendationem vitæ eorum (dederat enim Dominus ipsi potestatem in edificationem supra Capite x. 8.) & ait, se tertio venturum ad eos, eosque iudicaturum, & si opus sit, puniaturum. Iudicaturum autem, non modo nota omnibus eorum flagitia, & peccata; sed etiam ignotiora, & paucis nota, dum modo duobus, tribusve scilicet coargui possint.

Unde apparet, quemadmodum de occultis non judicare dicitur Ecclesia; ita unum talem ad convincendos acculosos in Ecclesia vix fuisse.

*Vers. 2.* Prædixi autem (puta supra Cap. xii. vers. ultimo) per Epistolam meam præfatus quoque scipulo meo ad vos advenire, me neci parciturum. Apparet enim in secundo quoque adventu suo, Apostolum non paucos eorum, qui forte in solita ante agitationem veritatis vitia nondum excusserant, tolerante quidem in Ecclesia, sed iis communiatur esse, sed ultimum potestate sua Ecclesiastica adversus eos, ut respicerent.

Nam *vers. 3.* *converguntur*, qui ante peccarunt, non alios intelligendos, quam qui ante agnationem veritatis in peccatis demeriti, non tam ex iis plene in totum emeruerant; indicant verba proxime sequentia: Prædixi inquit, & prædico vobis, qui ante peccarunt, & subiicit, reliquum omnibus (scilicet peccatoribus) quod non parcam. Quæ enim alia differentia esse potest inter eos qui ante peccarunt, (*vers. 3.* *converguntur*), & alios peccantes, nisi hæc quam diximus.

*Vers. 3.* Quoniam, inquit, experimentum quatuor loquentis in me Christi. Data enim à Christo potestate usurum se minatur. (vide 1. Cor. v. 4.) quam potestatem, quia valida sit, non infirma; metuendam esse innuit.

*Vers. 4.* Quamvis enim Christus mitis fuerit, mansuetus, & humilis, & usque ad mortem patiens, ac tandem ignominiosa morte mortuus sit, atque ita infirmus visus fuerit, suæque omnes veltigia premere iusserat: tamen posteaquam potentia Dei resurrexit, vivit, & regnat; potentia Dei, & summa potestate sua utitur, præsertim in Ecclesia sua. Ita quoque nos, qui ejus veltigia premimus, quamvis propter humilitatem, modestiam, patientiam, longanimitatem nostram, in qua Christum imitatur, infirmi, & tanquam mortui videamur; *vers. 5.* tamen cum ipso, ex potentia Dei in vos, aut in vobis) hoc est, dabimus vobis specimen virium nostrarum, ut sentire possitis, vivere nos, ita ut Christus vivit: & viribus ejus potentes esse: & ex mandato simul, & iussu ejus uti potestatem, divinitus nobis concessa in vos: nec vim Spiritus Sancti nobis à Patre per filium missam, in nobis otiosam, aut invalidam esse.

*Vers. 5.* Posita ob oculos valida, & metuenda potestatem Christi, qua se in eos usurum minatur; suadet, & hortatur ut eam necessitatem anteverant: atque ipsi mores suos corrigant; modum ejus rei ostendendo, ut se ipsos explorent: in se ipsos descendant: se ipsos examinent: & videant quid ipsis desit: quid suppleendum: quid corrigendum: quid tollendum: & amputandum sit. Imprimis vero an fides eorum vacillet; an serio, & bona fide credant id, quod profitentur; an Jesum Christum, hoc est, sanctimoniam à Jesu Christo præscriptam, & quæ in eo eluxit: in eis habuit: an vero sint adinquis, hoc est reprobi, Christo refractarii, aut qui Christo non proberent.

*Vers. 6.* Spero autem vos sensuros, quod nos non simus reprobi, hoc est, vestri similes, conniventes ad vitia vestra, descendentes ab officio nostro.

Quarum minarum rigorem temperat voto, cuius reum, & competentem se esse optat, & precat *vers. 7.* Precor inquit Deum, ne quid vos mali faciat, ne mihi necessitas imponatur debita adversus vos, severitate utendi. quod fiet, si vos officio vestro sancte, & pie vivendi non defueritis; sed satis feceritis. Ita vero ego officio meo, (scilicet puniendi vos) non satisfacere, sed deesse cogar.

Subdit rationem *vers. 8.* quia nihil possumus contra vestrum, sed pro vestro. Non possumus igitur vos punire tanquam nocentes, si innocentes reperti fueritis

lueritis *vers. 9.* Cæterum ejusmodi impotentiam nostram, (quam *adversus*, infirmitatem vocat.) non nolleste *Jeremis*, sed gaudebimus ea *adversus* infirmi sumus, enim idem est, quod supra dixit, *si adversus*, non possumus), quum potentes, hoc est, insontes reperi fueritis. Utenim peccantes, & nocentes iniri; ita insontes, & pii, validi dici possunt. Explicat autem istam quam in ipsis inveniri optat, potestatem, precor inquit, *vestram* inspirationem, hoc est emendationem. Concludit istam comminationem, statim acri eos urgendo formidinis stimulo, sed tamen eam mansuetudine Christiana temperat.

*Vers. 10.* Ideo, inquit, *hec absque* scribo, ne præsens *adversus* (præcise, summo juri) hoc est, sentire, utar ea potestate quam mihi Dominus dedit ad *edificationem*, non ad *destructionem*, quæ causa finalis concessæ potestatis rigorem quidem postulat disciplinæ, sed non nimium, nec qui in crudelitatem degeneret.

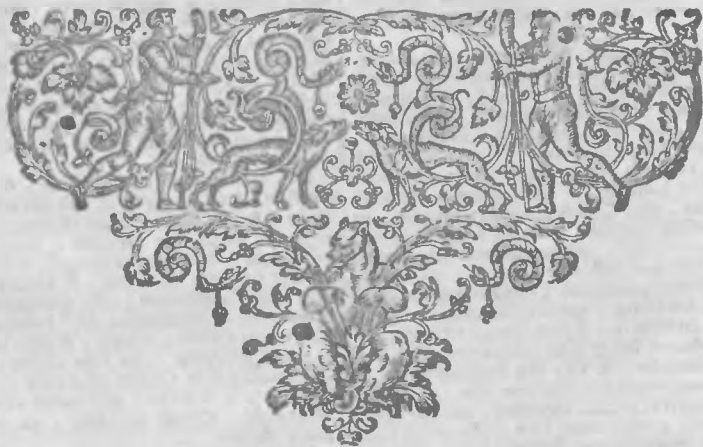
*Vers. 11.* Quia illos in calce *Epistolæ* suæ metu, ac minis contrivisse videbatur, ideo statim eos consolatur, hortando ut gaudeant: sed tamen prius vitam, & mores emendent. neque enim gaudium verum, nisi ex bona conscientia nascitur: via vero ad emendationem est; si se invicem hortentur, & admoneant. quod fieri nequit, si à se dissentiant, & alieno sint invicem animo. Ideo subjicit, ut idem sentiant, ad eundem scopum contendant, concordēs

sint, & pacem colant invicem, quia id Deo placeat. Qui Deus caritatis & pacis merito dicitur: cuius etiam certissimum auxilium ipsis, si movitis suis inorem gerant, pollicetur.

*Vers. 12.* Toll salutationem Sacro Sanctæ Trinitatis mentionem facit, cupis doctrinā imbui omnes Christiani iusti sunt. De qua, si circumspectius, & reverentius, (hoc est, verbis duntaxat Sacræ Scripturæ, satis aliqui claris, apertis, & simplicibus, & quæ explicatione nulla, multo minus obscuriore, & intricatiore indigeant) homines loqui voluissent, minus turbatum in Ecclesiā, minus oppressum, ac tyrannidis, minus tenebrarum, & caliginis, per oppressionem invecit, plus lucis, plus pietatis fuisset, atque etiamnum esset.

*Vers. 12.* Supra, *Salutate vos invicem in verbo* *oculo*. Non est hæc salutatio epistolica, quamvis cum illa in eodem versu connexa sit. Sed quia proxime de pace, & concordia inter illos loquebatur, deque caritate mutuā, cuius Deus auctor est; ideo etiam istam caritatis significationem, quæ est in humanitate, internæ illi concordie, & caritati adiungi postulat: eademque occasione ad officium salutandi epistolice transit. Vocis autem *in verbo*, *Salutate*, significatio eadem hic videtur, quæ *Matth.* *v. 47.*

F I N I S.



F N EPI-

## IN EPISTOLAM

A D

G A L A T A S  
COGITATIONES SACRÆ.

## C A P U T I.



*E*cce illa Epistola, cujus auctoritas cum vulgari explicatione loci *Matt. xvi. 18. 19.* ac cæterorum omnium, quibus Ecclesiæ Romanæ auctoritas, & Pontificis Romani suprema jurisdictio asseritur; ita pugnat, ut alterutri necessario corrueundum sit.

*Vers. 1.* Non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, & Deum Patrem, qui excitavit eum à mortuis. Distinguit Homines ab Homine, quia per homines quidem, mortales homines intelligit, quantacunque sint auctoritate præditi, etiam ipsos Apostolos Domini: per hominem autem, ipsum Dominum; sed dum adhuc esset mortalis, & humanis infirmitatibus obnoxius. Opponit autem homines quidem divinis personis, quas nominat: hominem autem, uni personæ Jesu Christo; scilicet jam excitato à mortuis, & dignitatem, potestatemque humanā maiorem adeptus.

Unde apparet, primum vocem *Homini* hoc loco sumi pro homine mortali, & caduco. in qua significatione, cum significat animam rationalem per organum illud corporeum, & corruptibile functiones suas exerceentem, vox hæc neque nunc Christo, neque olim fidelibus ejus, cum resuscitati, & divinæ naturæ propriæ participes facti fuerint; tribui potest. Est vero alia vocis hujus significatio, in qua vox hæc, tam Christo, quam iis, quos Christus immortales faciet; tribui possit, cum significat eandem animam rationalem, per organum spirituale, incorruptibile functiones suas exerceentem. In quo organo existens, quid ab Angelis, & quidem præstantissimis differat, nisi quod propter strictissimum cum Christo vinculum locus in cælo excellentior ipsi paratus sit; non reperio.

Deinde observandum est hoc loco, per ista verba Apostolum dignitatem & excellentiam vocationis suæ, non modo supra vocationem aliorum virorum Apostolicorum, qui ab aliis Apostolis, hominibus natura caducis, tanquam eorum cooperarii ad prædicandum Evangelium mittebantur; sed etiam supra ipsum Apostolum vocationem, qui ab ipso Jesu Christo; sed adhuc homine, morti obnoxio, nec dum à Deo Patre resuscitato, & glorificato missi fuerunt, extollere. Tantum enim abest, ut reliquis Apostolis aliqua in re cederet (*sicut 2. Cor. xii. 11.* ait, *nulla in re se inferiorum summis apostolis fuisse*), ut non deesset in quo præ illis excelleret, quod hoc loco innuit. Imposita vero est Apostolo quædam necessitas, suæ istius præ aliis Apostolis excellentiæ exponendæ. Quia in eo ipso quaere-

batur deprimendæ eius auctoritatis ansa, in quo potius enunere præ aliis merito dici poterat. Ideo enim Apostolum minoris æstimari debere malevoli ejus jactabant, quod non fuisset unus ex illis, quibuscum Dominus, dum in carne esset, conversatus est, & quibus discendens ab iis, mandatum apostolatus dedit.

Atque in eo sapientia, & bonitas Domini, Ecclesiam suam gubernantis, eluxit, quod is prospiciens ex ea auctoritate, quam Petrus in Ecclesia autu Domini, & merito suo habuit, tyrannidem Antichristi aliquando exorituram, maturum huic malo remedium attulerit, & in Ecclesia sua ejusmodi Apostolum excitaverit, cujus auctoritas excellentiæ Petri nihil cederet: ne democraticus ille, admodum modicè aristocratico temperatus, Ecclesiæ suæ status, in monarchicum unquam degenerare posset.

*Vers. 2.* Ne sua tantum, quamvis eximia auctoritate. Pseudo apostolos Ecclesiæ Galatiæ *pervertentes*, turbantes, premere videretur; adjungit auctoritatem totius Ecclesiæ.

*Vers. 3.* Gratiam & pacem, hoc est, omne genus felicitatis, ex mera Dei gratia, in nos effundendum, optat à Deo Patre, & Domino nostro, quia omnis ejusmodi felicitas à Deo per Christum in nos dispensatur. Porro dispensatoris hujus, sicuti & ipsius Dei Patris flagrantem in nos caritatem exprimit, commemorato utriusque beneficio, quod per mortem Christi in nos collatum est, qui pro peccatis nostris à Deo Patre, & à se ipso (*di. 10. in v. 11.* qui seipsum dedit) traditus, toties inculcatur, ut vel ipsa peccatorum nostrorum mentione, beneficium Dei, Christique commendetur, & augeatur, qui, dum adhuc peccatores essemus, vitam suam pro nobis posuit (non minus quàm olim victimam pro populo) factus illud sanciendo, per quod nobis remissio peccatorum oblata est.

Finem mortis hujus pro peccatis nostris susceptæ tangit, ut nos eriperet ab ipsis quoque peccatis, non tantum à pœnis eorum. Præsens enim ævum malum, peccata ipsa, non pœnas eorum significat. Nec enim in præsentī ævo malo pœnæ de peccatis plenariè sumuntur, sed in futuro. Nunc autem, ut neque præmia virtutum, ita nec delictorum supplicia, principaliter loquendo; locum habent.

*Vers. 5.* Mentio tanti beneficii gratiarum actione, Deo Patri reddenda, digna fuit.

*Vers. 6.* Accedit ad ipsum primarium propositum, & argumentum hujus Epistolæ, arguens Galatarum culpam, quod ab illa pura Evangelii doctrina, in qua maxima Dei per Christum gratia eluxit, & quidem tam citò, transiit ad aliud Evangelium,

R

gelium,

gelum, hoc est, ad aliam sub Evangelii nomine doctrinam, impuram, & erroribus infectam. Non laetabatur enim Spiritum Sanctum per Apostolos loquentem, futuram aliquando in populis illis, quibus praedicabant, *ἀποστασιν*, apostasiam, quam saepe praedixit Paulus. Sed tam cito, sese adhuc vivente, discipulos suos à sana doctrina defecisse, merito miratur. Vocat doctrinam hanc erroneam aliud Evangelium *Καταχρηστικὴν*. Neque enim Evangelii nunc digna fuit hæc erronea doctrina, quæ gratiæ, in qua per Christum vocati sumus, opponitur. Ideo *vers. 7.* statim, se quali corrigens, ait, non esse aliud Evangelium, præter illam doctrinam, quam illi tradidit. Sed quosdam, qui illis negotium facebant, velle hoc Evangelium subvertere, & detorquere ad Judaïsimum. Ideo magna cum moniti sui iterato repetiti, asseveratione præmonet, ut nulla cuiusquam Doctoris auctoritate, etiam si sit Apostolus ipse, aut Angelus de cælo; dimoveantur ab ea doctrina, quæ semel ab Apostolo prædicata est.

Primo, Unde discimus, mordicus nobis retinendam puritatem illam, & simplicitatem doctrinæ Apostolicæ, quas in libris eorum (nam vox prædicationis eorum aures nostras non auget) comprehensa est.

Secundo, Non quis nos doceat, sed quid doceamur, & an conforme sit doctrinæ ab initio Christianis traditæ; considerandum esse.

Tertio, Denique nulla auctoritate, etiam si sit Apostolici nominis prætextu, aut Angelicæ sanctimonie, & dignitatis specie subornatæ; percelli, aut permovere nos debere, ut à traditâ semel doctrinâ, vel latum unguem recedamus: ac proinde non hominum, aut Ecclesiæ auctoritate degmata, quæ in questionem vocantur, trutinanda; sed ad regulam, & amuliam doctrinæ ab Apostolis primitivè traditæ (quæ in solis Sacrae Scripturæ literisprehenditur) exigenda, & examinanda esse.

*Vers. 10.* Rationem reddit, cur nulla humana, aut Angelica auctoritas doctrinam illam, semel ab Apostolo traditam, in dubium vocare possit; quia non est cerebri humani commentum, nec Angelica inventio: sed doctrina divinitus à Deo ipso per Christum tradita. Exprimit autem hanc rationem verbis primum obscurioribus, propter metonymiam Apostolo familiarem, qui vocem *Jesus Christi* pro doctrina Jesu Christi usurpat. ita hic vocem *hominum*; pro doctrina hominum: vocem Dei; pro doctrina Dei. Sensus est. Nunc autem hominum ne doctrinam ut recipiatis vobis persuadeo, an Dei? Numquid hominibus complacere cupio, an Deo? Negat autem se hominibus placere velle, quia Christi servus fit, qui quod doctrinam, hominibus minus placentem, traderet; ab iis occisus est.

*Vers. 12.* planioribus verbis ostendit doctrinam, quam ipsis tradidit, non esse doctrinam humanam, sed divinam: quia illam *vers. 12.* non ab hominibus accepit, aut didicit; sed per revelationem Jesu Christi. Quod ut ostendat, in sequenti capite textit historiam conversionis, & vitæ, ac prædicationis suæ post conversionem.

Auditis, inquit, quomodo me gesserim in Judaïsimo, ut nimium, ac vehementer persecutus fuero in Ecclesiam Dei, etiamque vastaverim: utque in Judaïsimo præ multis aequalibus, in gente mea excelluerim, zelo supra modum servens, in retinendis patris institutis, ac ceremoniis. Quod commemorat propter eos, qui simili zelo flagrant; eas in Ecclesiis Galatiæ introducere cupiebant.

Verum se ab isto zelo divinitus, & miraculose abstrahum, cohibiturumque ab ipso Deo, qui cum ipsum *ab utero matris*, tanquam vas electum designasset, & seposuisset sibi, ad exequendum insigne,

& eximium voluntatis suæ ministerium, & ad vocationem, in qua, præ multis aliis, ingens erga eum gratia sua eluxit; permisit ipsum aliquandiu, zelo patrum institutorum abripi: sed mox quando ipsi placuit, seu tempus ejus rei advenisse visum est; revelavit ipsi filium suum miraculosa ad Damascus apparitione, (& omnibus id audituris, lecturisve de ipso, quia id eo sine factum est, ut per ipsius apud gentes prædicationem, gratia Dei per Christum hominibus oblata revelaretur.

Sed ne tunc quidem Apostolus applicuit se carni, & sanguini, seu hominibus caducis, ut statim *vers. 17.* explicat: non adiit Apostolos Hierosolymus degentes, ut ab iis religionem Christi disceret; sed abiit prædicatum in Arabiam: inde rediit Damascus: donec post triennium inviseret Hierosolymam, ut Petrum de rebus à se gestis certior faceret, non ut aliquid ab ipso disceret, apud quem non plus 15 diebus moratus est. Nec alium Apostolorum tunc vidit, præter Jacobum consobrinum Domini, Episcopum Hierosolymitanum. quod se bona fide referre, tanquam coram Deo loquentem, *vers. 20.* asserit. Inde in Syriam, & Ciliciam sese digressum ait: adeo exiguo temporis spacio in Judæa commoratur, ut Ecclesiis Judaicis, fama tantum, ac rumore, non facie notus esset: ignotus alicui futurus, nisi inde celebritas nomini suo accessisset, quod illæ Ecclesiæ, audito quod is, qui tantopere eas propter Evangelium persecutus fuerat, ipse prædicaret Evangelium, eo nomine publice, privatiq; Deum laudarent.

## CAPUT II.

Deinde quatuordecimo post anno venisse se Hierosolymam cum Barnaba ostendit, adducto etiam Tito. Consilium autem adventus hujus captum ex revelatione antecedente. Unde possit aliquis suspicari non idem istud esse iter à Paulo Hierosolymam susceptum, quod describitur *Actuum xv.*, quia illius causa isthic non apocalypsis, sed missio ab Ecclesia, à quibusdam Judaizantibus turbata, assignatur. Sed unius rei possunt esse plures causæ, nec fatum illinc abiit apocalypsis, quia ejus mentio omittitur. Potuim enim Paulus, & Barnabas, præcedente apocalypsi, proposuisse, & persuasisse Ecclesiæ, ut disquisitione illa, missa ad Apostolos legatione, sopiretur.

*Vers. 11.* *Καὶ ὅταν ᾖ τοῦ δόξαι*, id est, *Storfm*, aut privatim vero in, qui erant in pretio. Si vulgaris verborum istorum explicatio retinenda sit; est non parum difficultatis in verbis sequentibus, *ne in vanum curram, aut cucurrerim*. Contrarius enim sensus emergit scopo Apostoli, quem isto loco sibi præfixerat. Si enim ideo exposuit Apostolus Evangelium, quod gentibus prædicabat, Ecclesiæ, præcipue vero Apostolorum principibus, ne in vanum curreret, aut cucurrisset; apparet eum dubitasse de doctrinæ suæ certitudine, nisi Apostolorum suffragio approbata; & eorum auctoritate quasi confirmata fuisset. Quod tamen repugnat non modo scopo Apostoli; sed verbis *vers. 6.* *Quomodo enim nihil*, imò vero non multum, *ipso adveniente Hierosolymam* degentes Apostoli, si eorum demum sententiâ, ac decisione confirmatus est Apostolus in ea opinione, quod in vanum non cucurrerit. Repugnat & *versus 12.* Capitis primi, ubi ait doctrinam, quam prædicabat, non se ab hominibus didicisse; sed ex revelatione Jesu Christi. Non igitur de illa dubitare ullo modo potuit. Ergo ista verba *post τὸν αὐτοῦ νομὸν ἐγὼ*, *ἢ ἰδεῖν*, ut quæ modo in *vanum curram, aut cucurrerim* significant,

significant, aut ne quo modo in vanum currere videar: puta, aliis, rem incerto iudicio asstantibus, præsertim cum verba *πρὸς πάντας*, ne quomodo, possint referri ad revelationem, hoc est, ideo secundum revelationem ascendit Hierosolymam, ne videretur dubitare de doctrinæ meæ certitudine, si in iustus, & quasi discendi studio, Hierosolymam ascendissim: aut verba *πρὸς πάντας* non significant ne quomodo, sed *non aliquomodo*, hoc est, quod Apollonius ita bene persuasus (quippe omnium iudiciorum securus) teneat de doctrinæ suæ certitudine, ut eam audacter toti Ecclesiæ, & præcipuis in Ecclesia trutinandam proposuerit, numquid in illa vel minimi errorisprehendere possent.

*Verf. 3.* *Sed neque Titus circumcidi coactus est.* *Ἐπεὶ ὁ πατριάρχης ἀδελφῶν, propter subintroductos fratres.* *Verf. 4.* Particula *ἵνα* non inuitato pleonismo redundare videtur. Sensus enim abique illa plenior est. Coactus est per falsos fratres, *Παροιστάτους*. Ita Judas *verf. 4.* *Παροιστάτους*, quia eiusmodi falsos fratres tanquam zizaniam Satanas clam interserit, & irrepere facit inter verum triticum. Et statim *ἐκείνους ἀνακαταστήσας, subintraverant speculatum*. allegoria sumpta ab hostilibus exploratoribus, qui in castra civium clam, & furtim irrepunt, non ut una cum aliis castra defendant, aut adversus hostem pugnent, sed ut explorent, & hostibus cuncta enuncient, atque adeo non civium, sed hostium rem agant, ac civibus noceant.

*Subintraverant*, inquit, inter nos libertatem nostram Christianam exploratum. non ut ejus unâ nobiscum participes fierent; sed ut ipsam supplantarent, & nobis eriperent, ac nos servitio opprimerent.

*Verf. 4.* Quibus neque ad horum cessimus subjectionem. Mutuam subjectionem, modesta & humiliter Christiana ab omnibus exigit; sed in tempore, & loco. Est ubi suo jure, etiam summo utendum est, ne minimum quidem de ipso concedendo: præcipue cum res est cum pseudadelphis, & errorum propagatoribus, & cum faciles esse non possumus obsequi veritatis injuria. hinc verba: *ut verius Evangelii permaneat apud vos.*

*Verf. 6.* *divites.* Vocem hanc supra absolute positam, planius explicat: *qui videntur aliquid esse.* Qui molus loquendi innuit, auctoritatem, & estimationem aliquanto majorem, quam res ipsa exigat: præsertim si addas, quæ subiicit, *Personam Dei hominis non accipit.* Unde colligitur noluisse Deum in Ecclesia sua regnare, aut nimum magni fieri hominum, hoc est procerum Ecclesiæ, ne ipsi quidem Apostolis exceptis (de iplis enim sermo est) auctoritatem. Quomodo verò dici poterat Deum personam hominis non accipere, si jam Petrus homo, cum successoribus suis hereditarius Monarcha Ecclesiæ factus erat? Eodem pertinet, quod Christus neminem magistrum præter se ipsum, ne minem in Ecclesia Patrem, præter Patrem suum vocari voluerit. Frequenter igitur accidit in Ecclesia, ut homines quancunque sint: vere tamen, ac iudicio ipsius Dei, non tanti sint, quanti ab hominibus sunt, aut habentur. Ideo vocem *οὐκ ὀφείλουσιν, eorum qui videntur*, talibus tribuit Apostolus.

Per istos autem *divites, qui videntur* præcipuos, ac principes Apostolorum intelligit, Petrum, Jacobum, Joannem, ut se *verf. 9.* explicat. Ubi non fortuito, sed consilio Jacobum prius, quam Petrum nominasse videtur, sive quod illius Ecclesiæ, in qua hæc gerebantur, Jacobus ordinarius Episcopus fuerit: sive ne Petri auctoritati homines nimium tribuerent, tanquam in omnibus rebus primas teneatis. Hos igitur præ cæteris auctoritate

præcellentes, & conspicuos Apostolos, adeo nihil sibi sive doctrinæ, & instructionis, sive potestatis, vel auctoritatis contulisse alerit *verf. 6.*, ut è contra videntes, (*verf. 7.*) potestatem ipsi commissam, & officium conceditum prædicandi Evangelii apud gentes, æque ut Petro munus prædicandi apud Judæos fuit commissum, & conceditum; dexteram dederint ipsi, & Barnabæ communicationis, ut isti in gentibus, illi autem in circumcissione, quali pari potestate, atque officio prædicarent Evangelium.

Videbant autem, & manibus palpabant commissam hanc potestatem, & quasi plenipotentiam, in operibus, quæ per illum Deus efficaciter operatus est, in conversione gentium: quemadmodum & potestas Petro commissa insigniter apparebat ex operibus, quæ per ejus Apostolatam Deus operatus est in conversione Judæorum *verf. 8.* Videbant præterea, insignia gratiæ, sapientiæ, & cognitionis dona in ipsum effusa.

Norandum autem est, quemadmodum Jacobus, & Joannes Petro adiunguntur, quamvis Petrus præ illis eminere videretur; ita Barnabæ Paulo addi, quamvis Paulus præ ipso emereret. Unum, inquit, erat, *verf. 10.*, in quo potestas, & officium meum, ab officio, & potestate Petri differerebat, quod pauperum Judæorum curam, & memoriam ego susceperim, quod & sedulo præstiti.

*Verf. 11.* Non satis habuit Paulus per datas mutuo dexterarum *communionis* (*ἡ ἀγωνία*) quas commemorat, quandam quasi paritatem auctoritatis cum Petro sibi vindicasse, & asseruisse. Satis enim clare ostendit, eundem se apud gentes auctoritatis esse debere, cuius auctoritatis Petrus fuit apud Judæos: quia ut illi circumcissionis; ita sibi præputii Evangelium conceditum esset. Pergit ulterius, & ostendit sese saltem, quoad negotium prædicationis & evangelii apud gentes, quodammodo superiorem, aut certe æbriori cognitionis dono instructum esse, adeo ut ipsi Petri, & aliorum, atque ipsius Barnabæ error corrigendus fuerit. Id autem necessitate urgente fecisse videtur, propter ædificationem gentium: quia Petrus, quamquam in summa rei, circa exolutionem gentium à iugo Legis, cum Paulo consentiret; tamen, ut vel ex illo ipsius Antiocheno factio apparet, studio ædificationis Judæorum, quorum præcipue Apostolus fuit, interdum id agebat, & ita se gerebat; quasi iugum istud Legis Mosaicæ omnium cervicibus impositum, & portandum esset. Is igitur error, & hæc ad alterum extremum declinatio, ineiitò reprehensa fuit, ne Petri auctoritas aliquos à gentibus in errorem abriperet. Merito & reprehensio hæc, à Paulo commemoranda fuit, postquam Petri auctoritas, quam iactabant Pseudo-apostoli, multos jam à gentibus (ut ex Galatarum exemplo patet) in hunc errorem abduxisset. Fatetur igitur Paulus, quod negari non poterat, Ietrum gentibus aliquam in ea re offensionis ansam præbuisse; sed ostendit, eo quoque nomine publice reprehensum esse, & (quia ipsa res ostendit) culpam suam agnovisse.

Inanem autem operam suscipiunt quidam ex antiquis Patribus, qui in gratiam Romanarum matronarum, in Ecclesiæ Romanæ auctoritatem plus æquo propensiores, Petri factum defendere, & Pauli reprehensionem reprehendere audent, (quæ res magna quondam nomina, Hieronymum, & Augustinum inter se commisit). inter cætera, si bene memini, illud quoque allegantes; Inique actum à Paulo, qui ea in Petro, Judæorum ædificationi intento, reprehenderit, quæ ipse eisdem ædificationis causa, *Ador. xxii. 26.* ex sententia Jacobi, R. 2 & alio-

& aliorum laudabiliter fecerit, saepe alioqui, & alibi proculius se studio educationis omnium, *omnibus actum esse.*

Ceterum inter ista duo facta longe maximum delictum prudentia ostendit, quae quod tunc patiens generis exultare, & ab omni iure ad patet argumentari maximae est imprudentiae. Pauli enim factum (sicut & Petri, & id Hierosolymis fecisset) in tanta fratrum Legis, *Act. XXI. 20.* frequentia, quos inter maxima pars, ac prope omnes imbecilliores, & scandalo ad levissimam ejus occasionem obnoxii erant: Fratribus autem ab ethnicismo conversis absentibus, nisi quos e fratribus Pauli amplexibus, ab omni scandalo metu ipsa Pauli familiaritas tutos faciebat, Pauli, inquam, factum laudabile, & magna, & evidenter ratione susceptum erat. Quis enim merito reprehendere poterat Paulum, in patria, patris legibus, & institutis utentem, cum Christus licet Christianos, qua Christiani, Legis iugo exolvit, Leges tamen, & instituta ejusque Republicae non tulisset, imo confirmasset? At Petri factum, Antiochie, inter gentiles versantis, non modo ista necessitate accommodandi se Judaeis imbecillioribus carebat, quia illi hic praeter paucos, & quidem confirmatos Judaeos, vix alii (puta imbecilliores) adesse poterant; sed contraria, & longe maiori necessitate non carebat, accommodandi se imbecillioribus ex ethnicismo, magno numero ad Christum conversis. Praeterea, ut supra innotuit, Pauli facto nemo gentiliū offendi poterat, quod in patria in gratiam civium suorum, patriis ritibus, & institutis uteretur. At Petri facto, qui non in patria, sed inter gentes vivens, tamen anxie ritus, & instituta patriae observare se videi volebat; non gentes tantum, sed & ipsi Judaei offendi, & in errorem gravissimum adduci poterant; quasi Spiritualis Christi religio, indigeret illis puerilibus, & paedagogicis rituum Legis elementis. Accedit quod iam Petro inter gentiles gentili modo viventi, non erat integrum ceptam consuetudinem mutare abque multis ex eo promanantibus incommodis: Sed in primis quod eo facto se ipsum quasi suamque priorem gentem vivendi rationem reprehendens, & ad Judaicam vivendi rationem inter gentes revertens (quod & factum videmus) suo exemplo, & auctoritate quasi cogeret gentes Judaice vivere. Merito igitur & Petrus reprehendi poterat, qui cum Judaeus esset, non gentilis, sciens tamen non ex legis operibus justificari hominem, sed per fidem Jesu Christi, ideoque istam fidem Christi amplexus, ac proinde absentibus Judaeis ceremoniis Legis solum se ostendens; postea praesentibus Judaeis anxiam rituum Legis observantiam simulabar, maximo cum gentium scandalo, & nulla Judaeorum aedificatione: praecipue posteaquam simulatio ejus detecta esset, & cum maximo, nisi haec simulatio detecta fuisset, ac reprehensa, Christianae veritatis periculo. Hinc videmus primo, Non obstringi nos caritatis praecipio, ut cuiusquam (quantumlibet sit in Ecclesia Christi) auctoritati pareamus, quoties veritatis causa periclitatur.

Secundo, Si Petrum, Apostolorum Principem, reprehendere, pudescere, & interrogare licuit, cur ipse, Judaeus exilens, gentiliter viveret: gentiles vero Judaizare cogeret; quanto magis eos, qui successione ejus gloriantur, rogare licet, cur hoc vel illud ita facitis?

Verba *versus 15. & 16.* videntur continere continuationem reprehensionis Petri Antiochiae factae.

Porro verba *Non justificari homo ex operibus Legis*, duplicem sensum continent, ita ut una uter-

que, atque (ut loquuntur) simul, semelque locum habeat.

Primus: Quod ritus, & ceremoniae Legis persae, & maxima earum vim non habent (quam vim sola fides in Cantum habet) ut iustum hominem reddant, quia etiam in iusti, & impii homines eas usurpare possunt. Secundus, (quae potior pars est significationis eorum) quod observatio ista rituum, & ceterorum Legis mandatorum, ea lege praescripta est, ut iustificari nemo posset, nisi qui omnia praecipita legis ad unguem implevisset. quod nemo hominum unquam fecit praeter eum, in quem credendo iustificamur, & qui nobis haec iustificationis privilegium attulit. Et ulti fallor, cum ista verba in hoc versu bis posita sint; prius quidem priorem, posterius per eundem sensum, & significationis huius partem respicere videntur.

*Vers. 17.* Quia doctrina iustificationis ex fide, iustificationis ex operibus opposita, nisi caute, & circumspicue tradatur, delictis hominum indulgere videri potest; ne quis ex saluberima hac doctrina venenum exugat, praeslo esse voluit Apostolus antidotum: ostendens eum, qui quaerat iustificari in Christo, plane a peccatis abstinere debere, argumento per deductionem ad absurdum demonstrante, alias *Christus peccati minister esset.* quod est absurdum.

Esse autem hoc absurdum probat, quia cum Christus venerit ad dissolvenda opera Diaboli, hoc est, peccata; praedicatores Evangelii omnes, & ipse Paulus in id maxime incumbant, ut peccata extirpent. Non poterant igitur ejusmodi doctrinam tradere, quae peccata confirmaret, aut propagaret, sine maxima sua culpa, & peccato *vers. 18.*

*Vers. 19.* Ego igitur per Legem Legi mortuus sum, ut Deo vivam. Per Legem, id est, Insuperata Legis infirmitate, quod per opera ejus iustificari non possem. vide supra *vers. 16.* Legi mortuus sum, id est, abjecta spe iustificandi per opera Legis; Legem abjici, Legi nuquam remissi, & in Christum credidi, ut vivam Deo. Hoc consilio, in hunc finem, abjecta lege, in Christum credidi, ut pie, & sancte vivam, qualem vitam Deus a me exigit, non ut in peccatis haeream. Ideo Christo (*crucifixus sum* *vers. 20.* Vis mortis Christi, & summa eius erga me caritas, morte in mei gratiam suscepta, satis testata, crucifixus carnales meos affectus ad peccata pronos (*Vivo autem non jam ego, sed vivit in me Christus*). ita ut jam non ego, qui ante peccator fui, vivam; sed vivat in corpore meo quasi alius homo, regentis, & effectus ad imaginem Christi, Christo similis, in quo Christi effigiem agnoscere possis, adeoque Christus ipse, per fidem suam, aut per spiritum suum in me regnans. Maxima autem est ista Dei gratia, quod nobis per Christum benignam istam, & facilem, & humanarum virium modum non superantem, iustificationis viam obtulerit, in qua & ad amorem, & obsequium Dei, Christique, blanda vi, non modo praeteritorum ejus beneficiorum, sed & futurorum promissorum stimulamur: & in hoc obsequio Dei cespitantes, non statim a gratia ejus repellimur; sed paterna indulgentia ad iugem, & continuam in posterum peccatorum abstinentiam invitamur. Quae tam benigna Dei gratia, cum remissionem peccatorum nostrorum complexa sit; morte Christi confirmata, & quasi obligata est.

Unde concludit Apostolus, non posse nos operibus Legis vim iustificandi attribuire, quia ingrati sumus erga Deum, cuius gratiam in ostensa vera, & benigna iustificationis via rejicimus: & erga Christum, cuius mortem, pro nobis susceptam, iram reddere conamur.



## CAPUT III.

Ostenfa absurditate opinionis eorum, qui operibus Legis viam salutis attribuunt, merito obiurgat Galatas, quod se ita fascinari à Pseudo-apostolis permiserint, ut à veritate, jam probè percepta, desciscerent. Quippe quibus Christus, hoc est, doctrina Christi (ultatissima metonymia) ita perfecte tradita, & quasi oculis eorum obiecta, & obtrusa est; ut non magis eam ignorare possent, quam ii, quibus aliquid ob oculos depingitur, rem oculis subiectam non cernere. Adeo ut non modo *magis* essent illius doctrinæ. (*Aug. ut ait, Jacobi 1. 22. 23. Matth. vii. 24. & Jacq.*) sed etiam factiores, hoc est, quod jam Christus in ipsis esset crucifixus, vel, ut paulo ante dixit, quod jam essent Christo crucifixi, hoc est, quod vis mortis, & crucis Christi carnem ipsorum crucifixierit, ita ut secundum spiritum vivere caperint, ac dona quoque Spiritus Sancti non vulgaria acciperint.

Uiget igitur, & rogat ipsos *vers. 2.* utrum ex operibus Legis, an ex auditione fidei, dona ista Spiritus Sancti acciperint. atque inde *vers. 3.* arguit ipsorum imprudentiam, quod, cum Spiritu capissent, carne finire vellet, hoc est, quod cum Spirituali Christi doctrina imbui, secundum Spiritum vivere, & donis quoque Spiritualibus (quales erant illæ *divitiis*, hoc est, miracula patrata inter ipsos, aut ab ipsis) frui capissent; reverterentur ad carnalia, imbecillia, egena elementa doctrinæ de dierum, mensium, temporum, ciborum defectu, quæ illos nec regenerare, nec ullo cælesti dono, aut vera bonæ conscientie felicitate afficere, ac beare possent.

Et quia eos, qui secundum Spiritum vivere incipiunt; multa pati, ac ferre necesse est. nec enim tantum externis afflictionibus, ac persecutionibus obijciuntur; sed in ipso Spiritualis vite conatu, magnam sibi vim asserre, & ipsam carnis suæ crucifixionem magna virtute, ac patientia ferre, ac perpeti coguntur; Merito illis obijcit, & exprobrat tot, ac tantos labores, tantas afflictiones, (*ἡ ἀσκήσις ἡ ἀγωνία αὐτῶν*) perulisti frustra, hoc est, nullo fructu, nullo tantæ operæ pretio. *Si modo frustra*, hoc est, Parum est nullam vos utilitatem ex tot perperationibus percepturos: sed etiam maxima damna perpeffuros, & graves penas tantæ imprudentiæ datures. Quanto enim plus quisque consecutus est; tanto majorem, & graviozem jacturam facit, quoties ea, quæ habuit, amittit. Et cui plus datum est; plus ab eo repositur.

*Vers. 5.* Iterum, illustrando id quod *vers. 2.* dixit; querit ab iis, utrum is, qui suppeditabat iis Spiritum, & operabatur (*divitiis*) miracula, per ipsos, hoc est, Deus per Christum; id propter opera Legis, quæ exercuerint, an vero propter fidem, audito Evangelio habitam, fecerit? In qua interrogatione est tacita asseveratio, & propositæ quæstionis decisio. Manifestum enim erat, Deum per Christum, non ideo Galatis Spiritum, & vim patranti miracula suppeditasse, quod opera Legis fecerint, cum nondum isto errore à Pseudo-apostolis essent implicati; sed ideo quod audito Evangelio crediderint.

Qua in re ipsos *vers. 6.* cum Abrahamo comparat, quod, quemadmodum is eo quod crediderit Deo justificationem consecutus est; ita Galatæ quoque, eo quod crediderint Evangelio, dona Spiritus Sancti à Deo per Christum suppeditata conse-

cuti fuerint. Unde *vers. 7.* concludit eos, qui sint ex fide, hoc est, homines fide præditos, seu qui Deo, per doctrinam Evangelii benedictiones suas promittenti, credunt; esse veros, & genuinos filios Abrahamæ. Nec obscure ait *vers. 8.*, quod ex Abrahamo non sint secundum carnem progeniti, quia *Sacra Scriptura prospectiunt*. [Notandum vero hic est Sacra Scripturæ tribui per metonymiam, quod personæ proprium est, hoc est, futurorum prospectientiam. Intelligitur autem Spiritus Sanctus, cujus instinctu conscripta est, atque, ut magis proprie loquamur, Deus ipse, ex cujus Spiritu, & quasi afflatu ista oracula prodire] *prospectiunt*, inquam, quod Deus gentes, ex Abrahamo non progenitas, ex fide, aut per fidem iustificaturus esset; (sicut Abrahamum ipsum ex fide iustificaverat) *preangelizatis Abrahamo*, hoc est, etiam longe ante exortam clarissimam Evangelii lucem lætissimas quasdam huius lucis stricturas in orbem præmisit, misso ad Abrahamum ejus rei læto nuncio, quod in ipso omnes gentes essent benedicendæ, hoc est, maximæ, & divinæ felicitatis dono afficiendæ. Hinc conscribit *vers. 9.* eos, qui sunt ex fide, etiam si non sint carnaliter ex Abrahamo progeniti; benedictionum Abrahami participes fore.

*Vers. 10.* Quemadmodum supra probavit eos, qui sunt ex fide, benedictionum Abrahamæ participes esse; ita per antithesin nunc probat omnes, qui ex operibus Legis iustificari volunt, esse sub maledictione, quia maledictus à Spiritu Sancto dicitur quisque non manserit in omnibus scriptis in libro Legis, ut ea perpetuo faciat. quod esse supra vires humanas probat *vers. 11.*, quia ipsa Sacra Scriptura testatur, Justum non aliunde quam ex fide vivere. Legem autem non esse ex fide, quæ veniam imbecillitatem indulget; sed ex summo jure, ubi veniæ locus non est, *vers. 12.*

*Vers. 13.* Ostendo misero statu eorum, qui in solis operibus Legis spem collocant, ait, Christum nos è tam misero statu reavisse, quia salus est pro nobis Maledictio, hoc est, qui penas subiti tales, quales debentur iis, qui maledictionem commiserint sunt. ubi alludit etiam ad dictum Scripturæ de istis, qui eo mortis genere pereunt, quo Christus sublatas est. Quo ipso tacite innuit Legem, & ipsam Legem maledictionem, à Christo per mortem ejus sublatam, qui exemplo suo ostenderit, non omnem, qui in ligno suspensus est, esse maledictum, cum istud mortis genus subierit is, qui nobis nunc est Deus in secula benedictus *vers. 14.* Deinde qui morte, & multo magis resurrectione sua, ad benedictionem Abrahamæ promissam aditum, & quasi ostium gentibus aperuerit, in se ipso (*ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς*) in Christo Jesu, eo scilicet pacto, quod per fidem in ipsum Jesum à mortuis resuscitatum, & Christum, ac Dominum effectum, *Act. 11.*, accipiamus promissionem Spiritus, qui est arrhabo omnis perfectissimæ benedictionis, quam Abraham, aut ejus posteritas sperare potuerit.

*Vers. 15.* Novum argumentum proferit, ut ostendat fidei promissionem Dei potius, quam Legis operibus esse imminendum. Quod fides promissionum Dei, ut antiquior; ita & firmior, & validior fuerit ipsa Lege. ita ut illa per Legem tolli nullo modo potuerit; sed potius Lex ad illius usum, ac ministerium attemperanda, imo adventu seminis per illam promissi tollenda fuerit. Cum autem Apostolus ipse fateatur, argumentum istud suum sumptum esse à moribus, & institutis hominum: res ipsa loquitur vocem Testamenti *Ἀβελιαν*, non sumi proprie, & usitate per testamentum, quod sit mortis causa, & respectu; sed pro instrumento solenni Scripto sancito, quo se promittens ad præstandum promissum

obligat: aut pro promissione per chirographum, vel aliquam recognitionem ad publica acta corroborata confirmata (*anaglyphis*) quæ jam revocari à promittente non possit, nec ullo ejusdem posteriori facto abrogari. Testamentum enim posteriori testatoris voluntate, & facto tolli potest, quia testantis voluntas ante mortem est, (ut Legalei aunt) ambulatoria. sed ejusmodi instrumentum, aut promissio, solenni aliquo facto confirmata; non potest ullo posteriori promittentis facto tolli, aut abrogari, quia is, qui alicui per solennem promissionem sese obligavit, quicquid postea, quod ad eum, cui se obstringit, pertineat, ante præstitum promissum fecerit, non potest istius vinculi nexu solutus esse, priusquam promissum præstiterit. *vers. 16.* Ita Deus, qui sese Abrahamo, & semini ejus, hoc esse, venturo Christo (ita enim hanc vocem explicat Apostolus) prius obligavit, quamvis postea Legem populo suo, hoc est, posteris Abrahami dederit, in qua certis conditionibus Fœdus cum ipsis pepigerit; tamen illo posteriori Veteris Fœderis pacto promissionem suam ad semen Abrahamæ, id est Christum, pertinentem, abrogare nullo modo potuit *vers. 17.*: neque felicitatem istam, & *anaglyphis*, hereditatem, quæ ex gratuito promissio Dei Abrahamo, & posteris ejus debebatur, alligari posteriori Legis pacto. *vers. 18.*

*vers. 19.* *Ti ad videris; quid igitur lex?* Solvit objectionem, quæ opponi potuit, Cur igitur Deus legem tulit, & pactum cum Israëlitis per Moysen pepigit? Respondet. *Quia nondum venisset illud semen*, ad quod ipse præstandæ promissionis effectus pertinebat, & in quo semine per spirituales ejus doctrinam, & spirituale regnum, & benignum, atque ingenuum, ac liberale Ecclesiæ regimen; benedicendæ erant omnes gentes, ut in voluntaria vitæ sanctimonia Deum colentes, felicitatem æternam assequerentur; necesse fuisse, ut hominum delictis frænum aliquod imponeretur, quo hominum cupiditates cohiberetur (*ipseque puer, custodibatur*), & pueritia illius populi, quasi sub Pædagogico (vide *vers. 23. 24.*) coërceretur. Proinde tantisper dum veniret illud semen, ad quod pertinebant promissiones Abrahamæ factæ; Deus per Angelos Legem tradidit Moysi, qui tunc erat inter duas partes Mediator, quarum una erat ipse Deus *vers. 20.*

*vers. 21.* Reddita ratione, cur, quamvis non Legis Mosaicæ, sed promissionis ante ipsam factæ vi, nobis obventura esset promissæ felicitatis hæreditas; Lex tamen Mosaicæ introducta esset; solvit objectionem, quam opponere quispiam potuit: Lex igitur inquit pugnat contra promissiones Dei? Respondet Negando. Nec enim Lex Moysi pugnat cum promissionibus; sed potius ipsis ministrat, cohibendo populum Dei à peccatis, tantisper dum veniret tempus præstandarum promissionum. Tunc autem potius pugnavisset cum promissionibus, si ejusmodi Lex data fuisset, quæ vivificare posuisset, sicut nunc fides vivificat. Tunc enim non ex vi promissionum (ut *vers. 18.* dixit) sed ex operibus Legis & justificatione, & hæreditas cælestis speranda fuisset. Verum non ea fuit mens Spiritus Sancti (hoc est, ipsius Dei) in Sacro Sanctis literis expressa, ut statim representaretur illa promissio, quæ poterat vivificare homines. Sed aliquandiu detentus erat populus Dei, sub iugo illius Pædagogi, ad coercenda coactiva potestate peccata constituti, hoc est, Legis Mosaicæ. *vers. 22.* (NB. *Sub peccato*, idem hic esse quod *Sub pædago*, quia prius explicatur per posterius. Et profecto is, qui non nisi cogente pædago abstinere à peccatis, jugum peccati non excussit, & sub peccato esse dici potest, (Malus enim est, qui peccare odit formidine pænæ) ut postea veniente semi-

ne, id est Jesu Christo, liberatus vere à peccati simul, & Pædagogi iugo, per fidem in Christum manifestatam, quicquid ex populo Dei vere filius Dei (longe à servo differens) evadat, & ultro, ac libenter vitæ sanctimoniam, qualis erat in Christo, (& quasi Christum ipsum) induat, Cujus felicitatis beneficium, ad omnes omnino Christi religionem suspicientes (quales sunt omnes qui in Christum baptizabantur) sine ullo defectu, sine ulla exceptione extendi asserit. Adeo ut par ad eam aditus omnibus pandatur, sive sint Judæi, sive Græci, sive servi, sive liberi (sive Magistratus, sive subiecti,) sive mares, sive feminae &c. Omnes eos pari jure in Christo esse asserit. Quia vero sumus Christi possideli, ac peculium, & quasi unum, non tantum in Christo, sed cum ipso Christo; ideo semen Abrahamæ dici possumus, ac proinde & promissionum hæredes, aut secundum promissionem Christo factam, hæredes eorum, quæ promissa sunt.

## CAPUT IV.

Posteaquam ostendit populum Dei in Christo esse hæredem, hoc est, esse in expectatione eorum, quas Deus Abrahamo promissit benedictionum; ostendit magnam Evangelii præ Lege præcellentiam.

*vers. 1.* Quemadmodum enim is, qui est in expectatione hereditatis paternæ, dum est in ætate puerili, est in statu misero, & humili, & nihil à servili statu differente, quamvis sit destinatus totius hereditatis Dominus; ita populus Dei, dum *vers. 3.* est in pueritia, Legis pædago subiecta, erat in statu humili, & longe quàm nunc deteriori, subiectus non modo coactivæ potestati Legis per magistratum in delicta, adversus eam commissa, animadvertentis, sed etiam observationi infirmorum, & egenorum mundi elementorum, hoc est, ceremoniarum legalium. (cur autem mundi elementa vocet ritus Legales, in promptu causa est, quia erant effecti ab ipso Deo ad similitudinem, & quasi normam eorum rituum, qui tunc in reliquis gentibus mundi totius seculum habebant. Qualia erant sacrificia, observatio dierum, delectus ciborum, ablutionum, & purificationum variae species.) Sed quando venit pleniudo temporis. (Noluit enim Deus simul, & statim beneficia sua in homines profundere, sed per certa temporum intervalla dispensare) *vers. 4.* misit Deus filium suum factum ex muliere [Modo isto loquendi usus est, ut ostenderet etiam secundum carnem Dominum non alium habuisse Patrem, præter ipsum Deum. Miraculose enim modo, absque vitæ opera, ex pura virgine natus est Dominus]. *Natum, aut factum ex muliere, natum, aut factum sub Lege.* Non poterat enim nasci sub Lege, nisi ex Parente Legi subiecta natus fuisset. *Natum sub lege, ut eos qui erant sub Lege redimeret;* puta à servili statu Legis liberaret, & in meliorem, ac feliciorum filiorum Dei statum perduceret. Porro quemadmodum ad istam redemptionem requirebatur, ut Dominus noster similis eorum fieret, quos redimere debuit (hoc est, ut carnis, & sanguinis esset particeps, quia illi quoque erant caro, & sanguis. *Hebr. 11. 14.*) ut esset sub lege, quemadmodum ii erant sub lege *vers. 5.* (Hæc enim erat unio quædam, & conjunctio Christi Servatoris cum iis, ad quos servandus venit); ita per istam conjunctionem Christi, qui tam secundum Spiritum, quàm secundum carnem verus fuit filius Dei, nobiscum (si modo nosmet ipsi huic conjunctioni non

non repugnemus, atque illa nos indignos non faciunt: ne ista nostra redemptio, & transitus ex servili statu ad filialem. Quicunque enim Christo conjungitur, & est Christi (possessio, & peculium); illico illius Dei efficitur, sicut Christus ipse est Filius Dei. sic dictus *ὡς υἱοῦ*, propter excellentiam.

*Vers. 6.* Argumentum ejus assertionis, quod sumus filii Dei; sumit ab effectu istius adoptionis, quod Deus mittit Spiritum filii sui in corda nostra. Spiritum filii sui, hoc est, Spiritum talem, qualis in filio ejus fuit. *Clamantem aīzōi Pater*, hoc est, non muto aliquo, & nimis occulto, aut vix perceptibili signo innucentem; sed vehementi, ac notabili instinctu, ac stimulo nos admonentem, quod Deus sit Pater nostri amantissimus.

Concludit igitur *vers. 7.* nos non esse servos, hoc est, nos jam à servili statu liberatos esse; sed veros, & perfectos filios: & per consequens hæredes Dei per Christum, hoc est, in Christo, aut Christi interventu, qui ascendit in cælum, & exaltatus est, ut locum ih̄sui suis præpararet. Omnes enim, quicunque cum Deo felicitate sempiterna fruuntur; hæredes Dei dici possunt ratione æternæ eorum possessionis, quæ jam ipsis adimi nullo modo potest.

Sed præcipuè maxime illi hæredes Dei dici possunt, quibus Christus supra omnia exaltatus, tanquam peculiari clientelæ, imo sponsæ suæ, locum tam excellentem, & gradum felicitatis aliis superiorem præparavit.

*Vers. 8.* Convertit sermonem ad arguendos Galatas, quod ad miserum illum statum, in quo ante agnitionem Dei fuerint, reverti sustinerent. Cum enim tunc verum Deum non nossent; servire coacti sunt iis, qui *natura* (*φύσει*) hoc est reipsa, non erant Dii. notandum autem vocem *φύσει*, *natura*, idem esse quod *κατὰ φύσιν*, significantem id, quod vere, ac reipsa est tale, & opponitur fucato, & apparenti. Non igitur hoc loco *Natura* (ut alibi forte) opponitur Arti, aut Habitui acquisito, vel adventitiæ qualitati, sed rei fucatæ, apparenti, & falsæ. Serviendo autem iis, qui vere, & reipsa non erant Dii; non mirum est, eos coluisse cultu non vere divino, sed infirmis, & egenis rituum elementis. Sed hoc esse intolerabile (*vers. 9.*) quod cum verum Deum agnovissent, imo vero à Deo agniti fuissent, putà pro filiis, & adoptatis (ejus adoptionis signum fuit ille Spiritus in cordibus eorum *clamans abba pater*. de hac enim proxime loquebatur); reverti sustineant ad illa, quæ prius sectabantur, infirma, & egena elementa, puta delectum dierum, mensium, temporum, & annorum. ita ut labor Apostoli, qui eos per conversionem ab istis nugis abduxerat; in vanum susceptus videretur.

*Vers. 12.* Posito ob oculos, & reprehensio ipsorum errore, hortatur, & rogat, ut ipsum imitentur, puta in sana doctrina. Quia vero omnia omnibus fiebat Apostolus, & sese omnibus accommodabat, merebatur ut omnes vicissim sese ipsi accommodarent, neve in precibus suis ferret repulsam.

Et quia precibus, nihil magis est impedimento, quam ipsarum imitacionum inter petentem, & eos, à quibus aliquid impetrandum est, femina; amolari hoc impedimentum contendit. Nullas igitur inter se, & Galatas inimicitias, imo vero amicitiae pignora intervenire ostendit. Nam & Galatas nulla fuit injuria affectis *vers. 12.* & seipsum per multas afflictiones, & tentationes ipsi prædicando Evangelium *vers. 13.*, & 14. bene de ipsis meruisse asserit. Notandum autem est, persecutiones aut etiam

afflictiones aliquas, puta egestatem & alia ab Apostolo vocari *ἀδυναμίαι, & ἐνέχματα, & περιστάσεις, & ὅσα ταῦτα*. Infirmitatem carnem, & tentationem in carne. Nec illos illis afflictionibus ejus offensos esse, imò recepisse ipsum pro merito ejus, magnoque erga ipsum præsentem studio, & amoris zelo flagrasse.

*Vers. 16.* Nec se ipsos posita ulla se læsisse; nisi forte quod ipsis errantibus veritatem ostendere conaretur. quod absurdum esse res ipsa offendit. *vers. 17.* Ergo Apostolus veram similitudinem causam tangit, ejusque rei culpam confert in Pseudo-apostolos, qui in Galatarum voluntatibus sibi adiungendis pravam, & perversam rivalitatem cum Paulo exercebant, ut illo ab amore, & reverentia Galatarum excluso, ipsi ab iis assumerentur, & magni fierent. Laudat igitur Apostolus *vers. 18.*, & commendat amorem Galatarum erga se, quem satis graphice *vers. 15.*, depinxerat. sed adjicit, ac monet zelum hunc, & amorum eorum erga se stabilem, & constantem, nec ad suam præsentiam duntaxat aligatum esse debere.

*Vers. 19.* Quia Apostolus in sanando Galatarum morbo, varias in species se transformat, nunc rationibus persuadendo, nunc ad precum sollicitationem descendendo; ne mutatio ista vocis ejus (vide *vers. 20.*) à quopiam in malam partem acciperetur; eam necessitate quadam, & metu, quo propter illos urgebatur, & consistebatur, excusat; comparans laborem, & anxietatem suam in illis corrigendis, mulieri parturienti, & tantisper doloribus consistanti, donec integrum, & bene formatum factum enitatur. Cui venia danda sit, si partus doloribus cruciata sese in omnes partes verteret.

*Vers. 20.* Mutare vocem, hoc est, nunc precibus, nunc persuasionibus, nunc minis, nunc objurigatione eos aggredi. quod à præsentibus commodius fit, & efficacius: & urgente periculo, quod graviter metuitur, omnino hæc remedia adhibenda sunt.

*Vers. 21.* Redit ad argumentationes Apostolus; & quia Galatæ, à Pseudo-apostolis persuasi, sub Lege Moysi esse volebant; eos argumento ex Lege Moysi, hoc est, libro Legis Moysi, qui non modo præcepta, sed & historias complectitur, oppugnat. Argumentum enim istud est ex historia, non Lege, aut præcepto. *vers. 22.* Scriptum est, inquit, quod Abraham duos filios habuerit, unum ex ancilla, alterum ex promissione. *Vers. 23.* Quorum qui ex ancilla natus esset; naturalis tantum, & carnalis filius fuerit. At qui ex libera; etiam legitimus, & ex promissione Dei. Hos igitur duos filios typum, & figuram fuisse asserit Legis, & Evangelii, duorum Testamentorum, aut fæderum, veteris, & novi. *Vers. 24.* Quod autem filius Agar ancillæ typus fuerit veteris fæderis, & Legis Moisaicæ, præter servilem conditionem, tam Agar quam eorum, qui sub Pædagogio Legis custodiebantur, in qua conveniebant; assert rationem sumptam ex sapientissimo Dei consilio, qui Legem illam Moisaicam in Arabia, in qua Agar posteritas regnabat, & quidem in monte Sina, cujus pars quadam (ut ex *vers. 25.* patet) etiam Agar nomine vocata est, tradi voluit. Ergo antitypum filii Agar servientis, illius temporis Jerusalem, hoc est, gentem Judæam, Evangelio refractariam esse dicit. Sicut enim Agar cum liberis suis serviebat; ita Judæam quoque gentem servili statui subiectam esse. Supernam autem, & cælestem Jerusalem, quæ libera, & legitimæ uxoris Saræ sit antitypus, hoc est Ecclesiam illam omnium Christianorum, cuiusque generis fuerint, matrem; à servili Legis, & rituum iugo liberam esse. Quod autem hæc Ecclesia sit omnium mater, etiam eorum, qui ex posthabitis à Deo gentibus

gentibus nati sunt, probat *vers.* 27. ex eo, quod ex alio gentibus, tanquam ex lapidibus, Deus Abrahamo filios, quos Johannes Baptista praedixerat) excitaverit, & quidem longe plures, quam ex propria ejus secundum carnem posteritate. Hujus igitur Ecclesiae Christianae filios *vers.* 28. secundum Isaac promissionis filios jussu ostendit, hoc est, ut olim Isaac (quippe non perinde ut Ismael, in servili conditione natus, sed ex libera, & legitima conjugis suscepius) filius promissionis merito dictus sit: ita nunc nos, non perinde ac Judei servili Legis jugo subjecti, sed ex incorruptibili Christi (qui longe potiori significatione filius promissionis dicitur quam Isaac. & tamen is quoque ex Isaac procrevit) iurati Christi, inquam, incorruptibili semine, id est, verbo ejus per libertatum fidei attentum nati, ipsiusque innotae de Legis jugo liberaui, & in ejus Ecclesia sub molli, & suavi ejus jugo liberaliter educati, & viventes, filii promissionis, sicuti & Isaac, dici possumus.

Sed quemadmodum tunc (*vers.* 29.) is, qui secundum carnem (non secundum promissionem) gentis erat, persequitur eum, qui secundum Spiritum, ita & nunc Judaei Christianos. Notandum autem hic, eos, qui secundum promissionem filii Abraham nati dicuntur, secundum Spiritum gentis dici, non tantum ideo, quod ista nativitas spiritualis sit, non carnalis, sed etiam quod illi non tantum carnem, sed secundum Spiritum vivere debeant. *Vers.* 30. Verum tamen quia hujus persecutionis exitus futurus sit, subjicit, ne quis praesentis aevi afflictionibus percellatur, *Ecce, inquit, Sacra Scriptura ancillam cum prole ejus. Non enim hereditatem accipiet filius ancillae, cum filio liberae. Hereditatem igitur benedictionum Abraham promissionum, cum ad solos liberae filios pertinere ostendat; merito concludit & hortatur, vers.* 31. ut liberae, quam ancillae filii esse malimus.

## CAPUT V.

UT igitur hac libertate, ejus ipsos Christus sancto, & sanguine *vers.* 1. suo obsignato novo Federe, per quod vetus aboluitur est, participes fecit, utantur, fruunturque; hortatur: ac ne cervices suas servili jugo subjiciant; dehortatur. Alias si hoc fecerint *vers.* 2. ostendit Christum ipsis nihil profuturum; nimirum si rursus rituum Legis, & circumcisionis servitute sese implicent. Imprimis privilegium illius, quod per justificationem ex fide habemus, certissimam iusturam facturos ejusmodi homines ostendit. Quicumque enim (*vers.* 3.) ad servanda Legis opera revertitur, ac veteris Religionis, quasi sigillo, circumcisione obsignatur; eum totius Legis observandae debitorem esse demonstrat. aliis maledictioni subjacere, nisi omnia ad amulum praestet. [Quamvis enim infra ex *vers.* 13. Capiti VI. colligi videatur, Galatas ad Pseudo-Apostolis, non ad totam Legem rituales servandas, sed tantum ad circumcisionem adactos; tamen ex sequentibus verbis patet, de justificationis natura potius, quam de ulla alia re Apostolum loqui.] Subjicit enim statim, tantum Christi beneficium (*vers.* 4.) ipsis non prodesse, qui justificari ex Lege velint: & eos gratia justificationis ex fide excidisse, quia nimirum in carnalibus istis, & non multum profuturis servandae Legis institutis spem justificationis reponant. quae tamen ad amulum omnia servanda sint, si ad justificationis ex lege spem aspirare velint. quod humanas vires superare, & Paulus saepe, & Petrus *Actuum* xv. ostendit.

At nos (inquit *vers.* 5.) Spiritu ex fide spem justifi-

tie expectamus, hoc est, non per carnalem rituum observationem, sed per Spiritualem vivendi rationem; & sanctimoniam ex fide in corde; & benignitatis Dei, per Christum ostensa, & ostendenda; spem justificationis expectamus. Oppone igitur Spiritum; carnalibus ritibus fidem, operibus Legis; spem certam, & firmam facili, ac possibilis ex fide justificationis; spei irritae, & inani impossibilis ex operibus Legis justificationis.

Ideo *vers.* 6. subjungit rationem, quae obiter docet, quamobrem Spiritum carnalibus istis ritibus opponeret. Quia Christus in Religione sua nihil moretur, aut curet istiusmodi carnalia instituta, nec quicquam referre sua existimet, circumcitus sit aliquis fidelium, nec ne; sed unum id spectet, ut quisque fidem habeat, non mortuum illam, sed vivam, & per Caritatem efficacem.

*Vers.* 7. & *Jepp.* Laudato priore ipsorum vitae instituto; invehitur in eos, qui ipsos a recta via abduxerunt, ostendens primum *persuasionem* illorum non esse a Deo profectam, qui eos ad religionis Christianae felicitatem vocavit: Ideoque sedulo cavendam; quia serpat perpetuo in peius, quemadmodum exiguum seminum, quod grandem massam inficit. Se autem spem collocare in misericordia Domini, fore ut illi quidem ad sanitatem revertantur, isti vero turbatores eorum Ecclesiae (quanticumque nunc esse videantur) paenas liant.

Quia (*vers.* 11.) persecutionis mala vitando, in qua toleranda patientiae Christi crucem perpessi, specimen edemus; Christianos ad Judaismum pertrahunt, atque ita nobilitatae virtutis decus, & laudem Christianis eripiunt. Spei autem, & praedictioni punitionis eorum (*vers.* 12.) votum adjungit, ostendendo modum ipsum eorum supplicii, *Uinam, inquit, abscondantur* (hoc enim in Christi Ecclesia ultimum esse nocentium supplicium. quod tamen spem resipiscendae, & eam secuturae clementiae non tollit) *qui conturbant vos*, hoc est, qui vos ad servitutem rituum Legis Moisaicae revocant, qui tamen ad libertatem Evangelii (*vers.* 13.) vocati estis.

Atque hic monitum perneccesarium Christianis adiungit, ita libertatem, ad quam vocati sunt, retinendam, ne quae per illam occasio carni praebeatur ad violandam vitae sanctimoniam; sed ut per caritatem inferriamus nobis invicem. Non satis enim est recedere a malo, nisi bonum quoque faciamus. Nec feliciter procedere solet a peccando abstinencia, nisi comitem habeat omnium virtutum consecrationem. Quorum virtutum compendium hic ostendit esse caritatem, per quam alii aliis invicem inferimus. *Vers.* 14. Ponendo autem caritatem in proximum, quamvis prima specie in Deum caritatem, (quae illam praecedere debet) omittere videatur; non tamen eam reipsa omittit. Nec enim ad caritatem in proximum quisquam pervenire potest, antequam per veram in Deum caritatem, cujus causa & ipse proximus amandus est, & quae, ut longe facilius, vera, & compendiosa via sit, ad caritatem in proximum virtutem longe magis arduam, perveniendi.

*Vers.* 15. Illustrat autem caritatem istam in proximum, posito juxta eam ejus contrarium, quale est mutui morsus fratrum ac vellicationes invicem. quorum tristem eventum, & quasi abominabile supplicium memorat, quod periculum sit, ne ejusmodi fratres sese mutuo consumant. Remedium igitur contra ejusmodi morbum, atque incommodum unicum proponit *vers.* 16. In Spiritu ambulare, hoc est, spirituum virtutum consuetudinem, & habitus contrahere, si velimus id assequi, ut concupiscentias carnis non perficiamus, aut ad exitum perducamus (*μὴ τὴν ἐσθλὴν non perficiamur*). Sapientissime, & cautissime Apostolus loquitur, quia non id vere, ac proprie hominem condemnat, aut culpae reum facit, quod caro ejus aliquid

aliquid pravi concupiscant, sed quod is homo spiritus, & ratione quilibet concupiscentiam frenare negligit. Ideo *factum* (vers. 17.) subiungit, hanc esse naturam spiritualis certaminis, quod quemadmodum caro concupiscit adversus Spiritum, hoc est, concupiscit aliquid pravi, & irrationalis, seu contra rationem, praesertim Spiritu Dei illuminatum: ita Spiritus concupiscit adversus carnem, hoc est, ratio, & Spiritus, praecipue divino instinctu affatus, repugnet carni, & compellet istam carnem concupiscentiam, atque in locum eius contrarium ipsi & longè sanctius desiderium imponit. hanc autem repugnantiam Deus ideo in homine esse voluit, ne in, quicquid carni sit collatum, illud faciat: sed ratione, ac Spiritu divino instinctu adiuto regatur, & gubernetur: nullius enim non semel, atque iterum, aut rarissime, sed perpetuo sequatur, atque in ea vivendi ratione iugem habitum, & continuum consuetudinem contrahat.

*Vers. 18.* Hoc essentem *Spiritu duci*, hoc est, Spiritum, & rationem ducem in omnibus sequi. quod qui faciunt Legis supplicio non sunt obnoxii, nec etiam opus habent Legis paedagogia, ut metu paenae in officio continentur, cum virtutis amore, & habitu per care oderint.

*Vers. 19. 20. 21.* ad speciem descendens *carnis opera* enumerat, quibus *vers. 22. fructus Spiritus* opponit.

Ubi primum notandum, Apostolum in eo *hylum* suum sequi. Quia enim dixerat concupiscentias carnis non perferendas, aut ad factum non deducendas; ideo facta, aut opera manifesta carnis vocare, quae caro suggerit. Effectus autem Spiritus vocat *fructus*, primum quia multa eorum sunt interna, & quasi intrinseca, aut certe non manifesta sunt menti nostrae, quae non nisi occasione urgente ad effectum deducuntur, deinde quia in illis Spiritus effectus, ac virtutibus (ut infra videbimus), est quidam felicitas, atque ipsius virtutis fructus.

Unde patet, merito carnis opera ab Apostolo dici *manifesta*, quia ad actum externum deducuntur, quod non perinde semper fit in effectus Spiritus. Deinde enumerando carnis opera, initium facit ab iis, quae maxime proprie ad carnem spectant, aut ad facultatem, quam vocant concupiscentiam: & progreditur ad ea, quae pertinent ad irascibilem, quicquid sub finem ebrietates, & commensationes commemorat. quae prioris generis evidentur.

*Vers. 19.* Omnia quae fingi possunt impuritatem generat complexus est. Quibus statim subiungit *vers. 20.* idololatriam, quia haec quoque spiritualis scortatio, & adulterium spirituale dici potest, imo à Sacra Scriptura vocatur: & est muliebri vitium, nescio quam carnis trullationem redolens, procul ab omni ratione, ac spiritu hominem ad sensum voluptatem abducens. *Aggravantia* vero, seu *consecium*, cognatum idololatriae vitium, & à carnis voluptatibus primitivè originem trahens, & in carnis voluptatibus confectandis vulgo exerceri solitum; meritò in eodem cum iis ordine collocatur.

Eodem *versu* accedens ad facultatem irascibilem; Primum, inimicitias, lites, exandescencias, iras graves, rixas, dissidia, & schismata, hereses, invidias, caedes, ad quas per prioris generis vitia tandem gradus fit; commemorat. Quibus tandem adiungit ebrietates, & commensationes, & similia vitia, consulto ad concupiscentias, quae magis proprie carnales dici possunt, regrediens, quia opera carnis enumeranda susceperat. quavis & illa, quae ad irascibilem facultatem pertinent,

carnis opera (sed paulo spiritualiora) dici possunt, quia etiam in Spiritibus, carnis expertibus, locum habent.

*Vers. 22.* Istis vitiis opponit fructus Spiritus, *caritatem, gaudium*: (quod non modo resulentem ex bona conscientia animi voluptatem; sed etiam habitum ejus virtutis, per quam alios gaudio athermus, significare videtur) *pacem*, virtutem quàm cum omnibus pacem colere contendimus: *longanimitatem*, in iuriarum quamvis diuturnarum patientiam, quae etiam ad pacem pertinet: *benignitatem, bonitatem, fidem, mansuetudinem, continentiam*.

Notandum hic, praeter continentiam, quae vitiis facultatis concupiscentibus opponitur, omnes fere illas virtutes debent facultatis irascibilis opponi. Praeterea fructus ipsos Spiritus, operibus carnis oppositos; ita esse comparatos, ut quemadmodum contraria eorum vitia paenam, & supplicium suum in se ipsis habent; ita ipsae istae virtutes partem non contemnendam mercedis, ac felicitatis suae in se continent. Merito igitur *fructus vocantur*, quia ipsis non tantum ad aeternam felicitatem uti, sed etiam ad praesentem felicitatem frui possumus.

*Vers. 23.* Quemadmodum supra opera carnis supplicium suum habere asseruit, purè exclusionem ab hereditate caelestis felicitatis; ita ipsos fructus Spiritus mercede sua non carere ostendit: pura libertate ab omni non modo supplicio, sed & iudicio. Leges enim paenis tantummodo adversus nocentes armantur. Innocentia ab omni supplicii periculo tuta est: nec terretur legibus, nec indiget: quae non nisi adversus peccata feruntur. Haec autem paenas adversus transgressores, & quidem praesentissimas, semper adjunctas habent. Quibus virtus, & sanctimonia vitae non indiget, cui promissiones Dei, atque ipsis habita fides sufficiunt. Nec tamen, ut lex olim Moisaica *Gal. iii. 21.*; ita nunc leges forenses pugnant cum promissionibus Dei, hoc est, cum Evangelio, quod excellentissimas omnium promissiones offert; sed tantum sunt imperfectiora quaedam rudimenta, quibus ad virtutem animi hominum praeparantur. Ipsa virtus autem paenae (praecipue vero praesentis) metu extorta, virtus non est, quia praecipuum illam sui laudem, quae est in libera, non coacta, proarsu amittit. Intelligimus autem metum paenae, non illius, quae ipsis delictis, quasi insita, & connata est; sed paenae externae, qualis à Magistratu irrogatur, nec in longum dilata, sed praesentis.

*Vers. 24.* Christianorum igitur officium esse ait, *carnem crucifigere cum omnibus affectibus, & concupiscentiis*, hoc est, ita edomare, & cicurare, ut fructibus Spiritus enumeratis non repugnet: non caritatem violat: non gaudium contristet: non pacem conturbet: non longanimitatem expugnet: non benignitatem immutet, non bonitatem aliqua malitiae specie contuminet: non fidem convellat: non mansuetudinem exasperet: non continentiam dissolvat.

*Vers. 25.* Si vivimus Spiritu, hoc est, si insitutum vitae secundum Spiritum degenda ingressi sumus, quod omnibus Christianae religioni initiatis injungitur, *Spiritui insistentibus*, hoc est, urgeamus institutum hoc, quod ingressi sumus. Nec tantum iussi; sed & renaces propositi sumus: ne patiamur nos carnis stimulis, aut blanditis transverberos agi, sive ad vanam gloriam, (*vers. 26.*) *ambitionem*, sive ad ambitionem, superbiam, insatiantiam, aliorum contemptum, & provocationem,

denique invidiam. Videtur autem Apostolus vitium istud superbiae, ad quod praecipue spectiosissimo, & quasi honestissimo carnis nostrae humulo sollicitamur, & quod alibi tam à Chirillo, quam ab ipso Apostolo primum omnium oppugari solet; in carnis operibus enumerandis supra omisisse: quia aliquanto altius affurgit, quam carnis humilitas ferat. cuius opera ennuiciando ab eis, quae humi serpunt, initium fecit: & in eisdem deluit, quamvis in medio nonnulla attigerit, quae cum superbiae vicio complicata sunt. Non satis tamen habuit Apostolus implicite vitium hoc innuisse; sed illud explicatius tangere, eiusque supra officii defectum hoc loco, *versu ultimo*, supplet visum est.

## CAPUT VI.

POSTquam praecipit Apostolus viam, & rationem, qua se quisque in officio continere debeat, ut primum, operibus carnis abjectis, fructus Spiritus coalescat, in iisque iuges, ac pauperius habitus contrahat (hoc enim significat *παραβλέποντες τὰ σώματα*, Spiritu incedamus): quia tamen simplicitas humana subiecta est variis hallucinationibus, praecipue accedentibus Satanae tentationibus, remedium adversus istum casum proponit, ut homines spirituales, seu secundum Spiritum viventes, delinquentem *καταργήσιν*, hoc est, corrigere, emendare, defectus ejus supplere, etiam ipsum, ut imperfectum, quasi perficere non omittant. Sed & remedium huius rationem, & qualitatem statim praescribit fini, & scopo corrigentium congruum, ut scilicet remedium istud adhibeant in Spiritu mansuetudinis. hoc est, non nimium delinquenti insultantes, non eum supra modum, & inclementer objurgantes, sed ejusmodi admonitionem adhibentes, quam sibi meti quisque, eodem in statu forte constitutus, adhiberi optaret. Verba enim *Considerans te ipsum, ne & tu tentemur*, non modo rationem admonendi, atque exorbitantes corrigendi expriment, quae est, ut quisque tunc, quum alium sanat, id prae oculis habeat, se in eundem morbum incidere posse: ac proinde, quae sibi eodem morbo laboranti fieri nollet, alteri ne faciat; sed simul & rationem tacitam, & necessitatem, ob quam ejusmodi mansuetudine utendum sit, continet, quae est quod nemo extrà temptationis periculum, & ultrà ictum reli Satanae positus sit.

*Vers. 2. 3. 4. & 5.* rationes utriusque rei separatim affert, hoc est, primum cur alii alios corrigere debeamus. Secundo, cur in corrigendo ejusmodi mansuetudine uti teneamur. Ac primae quidem quaestionis rationem *vers. 2.* reddit; ideo non fratribus istud officium reddere teneri, quia lex Christi nobis praecipit, ut alii aliorum onera mutuo feramus. hoc enim est caritatis requisitum, quae est anima legis, & religionis Christi. Secundae vero quaestionis, hoc est, cur ejusmodi mansuetudine utendum sit in obiurgandis delinquentibus, quasi ipsi quoque delinquere possimus; ratio redditur *vers. 3.*, quae ad posteriorem verborum *Considerans te ipsum, ne & tu tentemur* sensum pertinet; quae est, quod nemo extra peccandi discrimen, & periculum positus sit: & si quis ea opinione sibi blanditur, se esse extra, vel supra aliorum sortem, cum tamen id falsum sit, nec fieri ullo modo possit; se ipsum misere decipit.

*Μαθηταί, Cum sis nihil*, non significat apud A-

postolum vere, ac proprie nullius pretii; sed qui nihil eorum habeat, quae se habere putat: aut certe qui nihil eorum habet, quae cum supra aliorum sortem nimium extollere possint. ut de *2. Cor. XII. 11.* loquitur: *Nulla in re sui inferior sumus Apostolis, quoniam nihil sumus.*

*Vers. 4.* Eiusdem secundae quaestionis priori, quem supra posuimus, scilicet explicatae (Uterque enim scilicet, quia mutuo sibi concordantes sunt, una locum habet) rationem reddit *versu quarto*, eum nimium ejusmodi mansuetudine erga delinquentes utendum, nec ulla ex ipsorum pudentia gloria venanda sit, quia nimium non ex alienis lapsibus, sed ex propriis virtutibus gloria Christianis quaerenda est. Quanquam, ut vere fatear, magis in eam sententiam inclino; ut ex hoc *versu quarto* versus tertii rationem reddi, & explicationem proponi censum. Ostendit enim, *vers. 4.* Apostolus, quomodo se homines in eo negotio decipere solent. Comparatione enim deterrima peccantium plerique videntur sibi multum consecuti, quia istis forte vitiis careant, quae in aliis reprehendunt. (Quemadmodum Phariseus ille in Evangelio, in conspectu publicani orans, & ex quibusdam impletar Legis operibus gloriam, & justificationem coram Deo querens) cum tamen ipsi saepe occultioribus; sed deterioribus vitiis scateant: ideoque nihil praeter istis, quibus sese praefertur, habeant, interdu & deteriori loco apud Deum censentur. Quae misera, & gravis propriae mentis deceptio est. Docet igitur Apostolus, non ex aliorum culpis, ac delictis; sed ex propria innocentia, & virtute gloriationem apud Deum quaerendam. Nam si nemo aliena virtute, alienis bonis operibus gloriationem istam coram Deo consequi potest, sed quisque *suum proprium onus portabit vers. 5.*, hoc est suis propriis laboribus in acquirenda vitae sanctimonia debitam mercedem referet; Multo minus alienis vitiis, aut transgressionibus quiscumque ullam apud Deum laudem, aut gloriationem, sive mercedem consequitur.

*Vers. 6.* Quia eorum mentionem fecit, qui sunt apti ut alios corrigant, quales sunt homines spirituales, qui alios doctrina salutis instruunt. Isti enim vere sunt *καταργήσαντες τὸν λόγον*, docentes Sermonem. Quibus etiam, hoc est, spiritualibus, & *καταρχαῖς, doctores*, supra explicatam doctrinam & officium praescripsit, & tradidit erga Catechumenos (nam & ii, quorum vitia emendantur, hoc nomine vocari possunt. dum enim in viam rectam à devio tramite revocantur; notitia rectae viae instruuntur) Nunc vicissim Catechumenis officium praescribit erga *τὸν κατηχημένον, erudientes*, hoc est, ut ipsi communicent de omnibus bonis. Ratio ejus rei redditur. Si spiritualia ipsorum bona Gentibus communicata sunt; debent etiam vicissim gentes in carnalibus eis infervere *ὁ πάλαι ἀγαθός, in omnibus bonis*. Liberalitatem non perfundtoriam intelligit; sed sufficientem, ut ipsi nihil desit eorum, sine quibus commode vivere nequeunt.

Ideo *vers. 7.* rationem ejus praeepti reddit: *Ne eretis*, inquit. *Demo non iridetur. sed quod quis ferit, idem metetur.* Quanquam haec ratio possit ad caetera omnia officia (non modo docentibus debita) pertinere, ac referri, praefertim cum infra *vers. 10.* hortatur Apostolus, ut operemur bonum, non modo erga docentes nos, sed erga omnes fidei domesticos, imo vere omnes reliquos. Praeterea ut *ferre in carnem* generalius est, quam ut ad solam sordidit, ac parsimoniam erga eos, qui nos viam salutis docent; ita *ferre in Spiritu* laus extenditur, quam, ut ad solam liberalitatem erga eosdem restringi debeat. Denique non eo solo

solo Deus irridetur, si quis nolit suppeditare doctoribus Evangelii necessaria vitæ, quibus indigent; sed multo magis, si quis velit metere æternæ vitæ fructum ex eo semine, quod in fluxam istam, & perituram carnem conicit.

Ideo *vers.* 8. diversos istos seminis in carne, & seminis in Spiritum coniecta fructus describit, & sibi eos opponit. Ut enim ipsa caro est corruptibilis, & interitura; ita semen in eam coniectum, hoc est, vita secundum carnem acta, & labores propter excolendam carnem suscepti; non alium fructum afferent nisi corruptionem & interitum. Et contra, ut Spiritus ipse est incorruptibilis; ita semen in Spiritum ipsatum, hoc est, vita secundum Spiritum acta, & labores ad excolendum Spiritum suscepti; non alium fructum afferent, quam vitam æternam.

*vers.* 9. Ideo constantiam in eo labore, qui ad excolendum Spiritum, hoc est, ad contrahendum sanctimonie habitum suscipitur, hortatur Apostolus: *Bene sciendo* inquit, *non desistatur*, quia suo tempore metemus exoptatum fructum inderissi. Ideo perpetuo, ac indefesso labore nobis in studium pietatis incumbendum est, quia præmium nobis propositum, est felicitatis perpetuæ, & quæ nullum finem unquam habitura sit.

*Ecce idem tempore proprio, & mox, ut quisque exoptat, dum tempus habemus.* Ostendit duo diversa temporum discrimina, alterum metendi futurum, ac perpetuum, & sine fine; alterum ferendi breve, & huic momentaneæ vitæ affixum, quod vel ideo reddendum (*vers.* 10.), & comparcendum est, quia cito præterit, & effluit. Operemur ergo bonum in eo, dum nobis suppetit, erga omnes quidem; sed maxime domesticos fidei: multo magis autem eos, qui nos in via salutis instruunt.

*vers.* 11. Benevolentiam sibi eorum, & monitis suis fidem, & auctoritatem conciliare conatur, ostendendo quantum laborem scribendi in eorum gratiam susceperit.

*vers.* 12. & seqq. Breviter summam Epistolæ suæ attingens, & fidem Pseudo-apostolis derogare volens; duas explicat, & mox refutat causas, ob quas eos ad circumcisionem adigerent. Primum est, necrucem Christi, aut persecutionem patiantur; ideo quod sub prætextu Judaismi persecutionem effugere vellent.

Nec enim Judæi ob Judaismum persecutionem patiebantur.

*vers.* 13. Secunda, quod non Legis, quam non observabant (hoc est, aut non omnes ejus ritus observabant; aut, quod potius in malum, quam perfecte, & ad unguem, ita ut secundum pactum vetus iustificari mereantur, observare non poterant; sed suæ ambitionis studio eos circumcidi volebant, ut in carne eorum adversus Apostoli doctrinam, & auctoritatem gloriarentur.

Relucet utramque, & prius priorem *vers.* 14. idque dupliciter ostendit enim primum, inique eos crucem Christi fugere, & evitare velle, cum in ea Christianis omnibus gloriandum sit. Etenim crux, & mors Christi eas ipsas vires confert, ut mundum, ejusque in eas omnes sicuti contemnere; *'Mihimundus crucifixus'* ita & fortiter sustinere (& ego mundo crucifixus) possint. Deinde ostendit hanc esse veram Jesu Christi, & religionis ejus doctrinam, quod in ea non plus valeat circumcisio, quam ipsum præputium: Quippe cum (*vers.* 15.) in ipsa neutrum quicquam valeat; sed sola tantum nova creatura assumetur.

Et qui hanc doctrinam sequuntur (*vers.* 16.) & ad ejus regulam vitam componunt, atque exigunt, illi sunt verus Israël Dei, hoc est, populus Dei electus, super quem pax, & misericordia Dei requiescit. Pacem enim apud Deum habent (Remissis peccatis in gratiam Dei recepti, & reconciliati sunt *Rom.* v. 1.) & iustificuntur ex gratia, & misericordia, quia ipsis multæ iniquitates, & præterita gravissima peccata non imputantur.

Posteriorem Pseudo-apostolorum causam *vers.* 17. refutat breviter, & animosè. *Molestiam*, inquit, *mibi*, & negotium *nemo jaceat*, convellendo doctrinam, & auctoritatem meam. Ego enim Christi ipsius auctoritate munus sum, cujus ut genuinam in sermone doctrinam; ita in carne stigmata, hoc est, in vita mea persecutiones, & afflictiones, quibus adversus Pseudo-apostoles merito gloriari possum; represento, & exprimo.

*vers.* 18. Quia à carnalibus ad Spiritualem cultum & doctrinam Christi Galatas revocabat Apostolus: merito claudit Epistolam suam hoc voto, ut *Spiritus ipsorum gratiam Christi adesse viderent.*



# IN EPISTOLAM

## A D

# E P H E S I O S

## COGITATIONES SACRÆ.

### CAPUT I.



*A*postolum Jesu Christi per voluntatem Dei, quamobrem sese vocet; pater ex *versu 15.* capitis primi hujus Epistolæ, quia Deus cum seposuerat ab utero matris, & vocaverat per gratiam suam, ut in eo, vel per eum, revelaret Filium suum in Gentibus. Christiani vocantur *Sancti*, propter vitæ sanctimoniam. *Fideles*, quia credunt Evangelio.

*Vers. 2. Gratiæ (gratia)* est causa & *incentivum* (*pacem*), non uno modo. Nam & gratia Dei vocati sumus ad Religionem Christi: & eadem gratia Dei sustentamur in ea Religione: ac tandem justificamur, ac servamur per justificationem gratiæ, non meritum. per hanc enim damnamur.

*Vers. 3.* Magnes amoris; amor: & gratia; gratiam provocat. Gratiæ perpetuo Deo, Patri Domini nostri Jesu Christi agendæ sunt, & nomen ejus benedicendum; quia is quoque gratiæ suæ thesaurus, in nos effundit, largitus divitiis benedictionis spiritualis, in spe firmissima cælestium promissionum, facta per prædicationem, & confirmata per mortem, resurrectionem, & exaltationem Christi.

Enumerat istas benedictiones, seu beneficia Dei spiritualia in cælestibus in Christo. Primum *vers. 4.* quod nos elegit in Christo, ante constitutionem mundi, in essentia sancti, & irreprehensibilis coram ipso in dilectione.

*Elegit*, hoc est, quod Deus in æterna providentia, ac destinatione sua, quæ etiam creationem mundi antecesserit. [Unde non inanis nascitur conjectura, Diabolum ante conditum mundum peccasse; cum lapsus ejus, decreti hujus divini occasio, extitisse videatur. Decretum autem creationem antecesserit: eundemque in altissimo ætheris istius abyssi, cum omnibus suis affectis, (vide infra *Cap. 11. 2.*) catenis caliginis constructum Deus teneat: in hoc uno laxata ejus libertate; ut homines in tentationem inducere, & peccatorum esca ineficatos ad regnum suum, spirituale dicam, an carnale; pellicere possit] non absolute, & sine ulla conditione omnes homines servare decreverit; sed eos tantum, qui impositam sibi conditionem impleverint: & ita delectum quendam hominum, atque, ut vox sonat, electionem inter eos facere constituit. Conditionem autem subnectit, ut isti electi, aut eligendi essent sancti, & irreprehensibiles coram ipso in caritate perfectissima, quod officium, quia sola perfectissima Religio Christi præscribit, & vires ad illud præstandam idoneas donat; idcirco dicit, *Deum elegisse nos in Christo*. Ex omnibus enim hominibus eos tantum Deus elegit, qui in Christum credituri essent; nec in speciem tantum; sed vere, hoc est, qui sancti

essent, & irreprehensibiles: Nec modo hominum oculis tales apparent, sed coram ipso Deo tales deprehenderentur. Addit autem voces in dilectione, ut ostendat ad ejusmodi sanctimoniam, & innocentiam, qualem Christus præscribit, perveniri per dilectionem Dei scilicet, & proximorum. Summa enim Legis, ac Religionis est, dilectio Dei, & proximi.

Falsa igitur est sententia eorum, qui putant Deum elegisse homines ad salutem, sine ullo respectu sanctitatis ipsorum: & multo falsior, elegisse, aut destinasse alios ad damnationem, sine ullo respectu pravitatis ipsorum. Id ipsum enim in electione spectasse Deum, Apostolus disertissime asserit, ut eligendi, aut electi sancti essent, & irreprehensibiles coram ipso.

Quantum autem esset beneficium istud Dei, quod exprimit *vers. 4.* explicat *vers. 5.*, quod nos in eo ipso, quod exposuimus, electionis decreto præfinit, ac destinatis in adoptionem, hoc est, constituit adoptare in filios per Jesum Christum suos, secundum beneplacitum voluntatis suæ, hoc est, merâ gratia, & liberrima, nec ullo debito, aut officio obstricta voluntate sua.

*Vers. 6.* Laudem gloriæ gratiæ ipsius, qua gratificatus est nobis in unice dilecto. Non alium finem fuisse, ait, Dei, in conferendo erga nos isto beneficio; quam ut tanto enixius gratiam, & beneficentiam ipsius celebrare, & laudibus in cælum efferre velimus. *Laudem gloriæ*, non simplicem gloriam; sed quasi laudatissimam gloriam, ac celebratione dignissimam: seu id, quod in ea excellentiori prædicatione dignius est; non inusitata emphasi significat.

Gratia enim, quam in Christo dilectissimo omnium filio Dei consecuti sumus; ineffabilis est, & prope incredibilis: cum per eam tanto strictiori adoptionis vinculo cum Deo Patre nostro connexi simus, quanto & Christus ipse cum Deo, & nos cum Christo artiori, ut ita dicam, necessitudinis nexu conjuncti deprehendimur.

Secundum beneficium Dei spirituale in cælestibus in Christo est *vers. 7.* Quod in Christo habemus redemptionem in sanguine ipsius, remissionem peccatorum, hoc est, quod in Christo, aut per Christum, & propter Christum, ejus operâ, interventu, & beneficio, maximum, & exoptatissimum bonum nobis obtigerit, quale vinctis, & captivis obtingere solet, cum ex servitute redimuntur: aut aere alieno nexis, cum ipsis debita omnia remittuntur, hoc est, Remissio peccatorum, quæ pax apud Deum. *Rom. 11. & reconciliatio cum Deo* dicitur, cujus remissionis, & placati nobis Dei documentum fuit sanguis Christi effusus. Cum enim adhuc

adhuc peccatores essemus, *Rom. v. 8.* Sic Deus nos dilexit, ut filium suum unice dilectum in mortui atrocissimum traderet, per quam se nobis ita placatum ostendit, quemadmodum olim per victimas illas expiatorias populo suo se placatum ostendebat.

Præterea sanguis Christi fuit sigillum istius Fœderis, in quo nobis Deus gratuitò noxas remisit. Sanguine igitur ipsius nobis est parca peccatorum remissio. Quod autem redemptio per translationem intelligenda sit, liberatio à maximo malo, qualis contingere solet, cum captivi è servitute redimuntur; præter frequentem usum huius in è significatione uti in sacri, literis, illud est documentum, quod redemptio proprie dicta solutionem pretii necessario infert. Solutio autem pretii, remissionem gratuitam tollit, & excludit. Hic autem talis apolytrosis introducit, quæ sit cum gratuita peccatorum remissione conjuncta.

Imo vero *divitiæ gratiæ Dei prædicantur*, quibus in hoc negotio erga nos abundavit *vers. 8.* Plurimum autem gratiæ gratiæ derogant, qui eam non gratis, sed persoluto prius pretio factam aut datam opinantur. *In omni Sapientiâ & prudentiâ.* Duplèter intelligi potest hæc sapientiâ, & prudentiâ. Primum, Si referatur ad ipsum Deum, quia sapientissimo consilio primum viam servandorum, & ad perfectam sanctimoniam prius, mox ad summam felicitatem perducendorum hominum invenit; excogitavit, delineavit. deinde negotium hoc divina providentiâ sua ita gubernavit, ut non statim, sed per certa temporum intervalla, & quasi dispensationem, & oeconomiam (*vers. 10.*) divitiis beneficiæ suæ in eos effunderet. Secundum, Si referatur ad homines, quibus mysteria ista tam antiquorum decretorum Dei patet facta sunt. (Quamvis uterque sensus una, & simul, ac semel consistere potest). Quod tertium Dei beneficiorum genus aggregatur *vers. 9.* *Nossum faciens*, inquit, arcantum voluminibus suæ, secundum beneplacitum suum, quod constituit in se ipso, *In dispositionum impletionem temporum*, ut omnia restituerentur, aut potius in unam summam complicerentur (*ἀνορθωσιμότης*) sive etiam in meliorem, ac perfectiorem statum redigerentur in Christo, tam ea, quæ in cæli, quam ea, quæ in terris. Nova enim rerum facies in cælo, ac in terra, introducta est in Christo, posteaquam Christus cæli, ac terræ Dominus, ac Moderator uni Deo secundus, in æternum, effectus est: Militantis autem Ecclesiæ regimen, absolutissima, & plane Dictatoria potestate administrandum, ad tempus accepit. Nova facies introducta est in cælo, & in terra, cum per novam illam creationem, cujus Christus primogenitus dicitur, non modo pax inter ipsos homines, Judæos nempe, & gentes; sed inter Deum, & cælestes incolas, & inter homines omnes introducta est. *Col. 1. 20.* cum non modo omnes terræ incolæ; sed throni, dominationes, principatus, potestates cælestes ipsi subiectæ sunt: & per ipsum regi, & gubernari, atque ipsius iussa respicere, & capessere, atque ab eo plane dependere ceperunt.

*vers. 11.* Quantum genus beneficiorum Dei, est cælestis illius hæreditatis Spes in Christo, ad quam destinati sumus, secundum propositum ejus qui cuncta operatur pro beneplacito voluntatis suæ, hoc est, liberissimi agentis, & qui absolutissima potestate omnia gubernans; nemini tenetur rationem reddere consilii, aut facti sui: & tamen ipsi ratio ejus optime constet, quippe cum ea ipsa destinatio nostri ad hæreditatem cælestem, cedat in maximum gloriæ ejus incrementum.

*In laudem gloriæ ejus, (vers. 12.)* cum nemo istam

hæreditatem adire possit, nisi prius fidem in Christum habeat, & sit ἀπολαύων τοῦ πῦρος, ante sperans in Christo, & per illum sanctus, & irreprehensibilis coram Deo evadat. ex quo maxima Dei gloria emergit.

Quantum genus beneficiorum Dei commemorat *vers. 13.*, quod homines postquam audierunt sermonem caritatis, & *Evangelium salutis*, hoc est, doctrinam religionis Christianæ, eique crediderunt fides enim est ex auditu) obsequii sunt spiritui promissionis sancto, hoc est, vni illam, & insincentum Spiritus Sancti à Christo promissi acceperunt, qui est quasi arthabo, & particula aliqua cælestis hæreditatis, data in antecessum eis, qui se vitam æternam, si secundum doctrinam Christi vivant, (quod & facere ex animo volunt, & quantum possunt conantur) adepturos esse certo certius, & bona fide credunt, ac plane persuasi sunt.

*vers. 14.* Arthabo hæreditatis, in redemptionem acquisitionis in laudem gloriæ Dei. Spiritus Sanctus est artha æternæ hæreditatis, hoc est, æternæ vitæ, ac felicitatis: per quam non solum ab omni miseriæ sorte liberabimur, & quasi redimemur; sed etiam omnibus numeris absolutissimam beatitudinem acquiramus, quod ipsum in maximam Dei gloriam redundabit. In vœbibus redemptionis acquisitionis videtur esse methathesis, & transpositio, pro acquisitione redemptionis.

*vers. 15.* Quia *vers. 13.* beneficium dati Spiritus Sancti in ipsum Ephesiorum exemplo celebraverat; nunc, converso ad ipsos sermone, ait, eo nomine se gratias Deo agere, & preces pro ipsis indefinenter fundere. Audita videlicet ipsum fide in Christo Jesu, & caritate erga omnes sanctos. Fides non est viva, imo non est fides, nisi per caritatis opera sit ethæx. Et caritas in Jesum Christum, imo & in Deum ipsum vix aliter exierit, nisi per caritatem in sanctos; quia Deus, & Dominus noster, caritate nostra non indigent. Atque hoc ipsum, quod fidem ipsum, & caritatem in sanctos audierit; excitavit, & auxit hunc lætum, & flagrantem, indefessum, indefinentem quasi gratiarum actionis affectum. *vers. 16.* Cui adjunctæ fuerunt preces pro iis suis ærantissimæ, quas hic ex professo describit, non modo narrando, quid illis à Deo impetrare conatus fuerit; sed etiam simul, ac semel docendo, quid à Deo nobis, & proximis optare, petere, & obtinere velle debeamus.

Ea nimirum, quæ nos æternæ felicitatis compotes reddere queant. qualis est (*vers. 17.*) Spiritus sapientiæ, & revelationis in vera cognitione Dei, & Christi ejus, quem donat Deus ille Pater Domini nostri Jesu Christi: aut, quod idem est plane, Deus Domini nostri Jesu Christi. nisi quod est secundum quid *ἐκφρασις*, id est, cum majori emphasi conjunctum politerius. Pater enim aliquis dicitur alicujus, ob paternum, atque propenium, ac beneficium in eum affectum. quod maxime in beneficiis caritur, in eum conferendis. Deus autem dicitur alicujus, ob ipsa magna plane, ac divina, seu digna Deo beneficia; eo loquendi modo, quo vulgo homini homo dicitur esse Deus. Pater dicitur, propter voluntatem duntaxat beneficam, cui non in omnibus, qui patres alicujus dicuntur, facultas beneficiendi respondet. At Deus dicitur alicujus etiam propter facultatem, & potentiam eximiam singulari, & glorioso modo beneficiendi, eaque beneficia præstandi, quæ Deo digna sint. Itaque non immerito, Deus Opt: Max: postquam in hac sui descriptione vocatus est Deus Domini nostri; vocatur statim Pater gloriæ, hoc est, qui, ut ipse divina, & gloriosissima potestate, & excellentiâ præditus est; ita paternum affectum suum gloriosissimus, ac divina celebratione

bratione dignis beneficiis testari potest, ac re ipsa testatur. Nam in hoc epitheto, aut descriptione Dei Opti: Max: Apostolus oculos denixos habuisse videtur, in illud omni celebratione, ac prædicatione majus beneficium, quod in Christum primario, & in eos qui sunt Christi, secundario Deus contulit, quod infra describit.

*Vers. 18. Spiritus hinc sapientia, ac revelationis in cognitione Dei, præstantissimum Dei donum describit, & ostendit, quid sit in natura sua hoc Dei donum, hoc est, quod non aliud sit, quam illustratio oculorum mentis nostre divinitus seu divina virtute atque ope facta, ut possimus capere tantum lucem, & scire quænam, & quam sublimis sit Spectationis nostre, hoc est, Status Christianorum quantæ præstantiæ & excellentiæ, & quoniam ante gloriæ, beatitudinis Dei in sanctis, hoc est, illius gloriosissimæ felicitatis, quam Deus promittit sanctis: non commodato duntaxat, & ad tempus fruendam; sed plena donatione, & quasi hereditario jure in perpetuum possidendam, quæque nobis adiri nunquam poterit. Promissa enim vitæ æternæ felicitas a præsentis vitæ felicitate in eo differt, quod hæc vita sit nobis ad tempus commodata, & mox à nobis quali rependenda: at illa in perpetuum donata, & pleno jure a nobis possidetur more patrimonii, à majoribus relicta. Jure igitur hereditas æternæ gloriæ dicitur.*

*Vers. 19. Pergit in descriptione Spiritus istius sapientiæ, & revelationis in cognitione Dei, & ostendit fructum, aut effectum illustrationis oculorum mentis nostre præterea alium, hoc est, ut possimus nosse, & capto nostro comprehendere, quam excellens, & quali fidem superans magnitudo potentie Dei in nos credentes sit, & exeratur. Magnitudo autem potentæ Dei in credentes exeritur, cum ipsis sit conspicua, & palpabilis. Est autem conspicua, & palpabilis, in Christo primum relictato, deinde exaltato. Prædicat autem Apostolus eximium istud Dei facinus, in quo divinæ suæ, & incomprehensibilis potentie, & potestatis gloriosissimum specimen edidit his verbis, & laudibus, quas humani oris pauperies suggerere potuit. Primum non satis habuit potentie Dei mentionem fecisse, sed magnitudinem ejus potentie nominavit, eamque excellentem & superantem omnem modum. Deinde non satis habuit virium Dei mentionem fecisse; sed robur istarum virium nominavit ejusque roboris efficaciam, ut per triplicem quasi gradus scandendo, tanto efficacius exprimeret, & quali ob oculos ponerat, inarrabilem in eo facto potentie, & potestatis Dei magnitudinem.*

Ac potentiam quidem *ignavi* exprimit, per excellentem magnitudinem *divinæ* potentie: potentiam vero per efficaciam roboris virium. Sed hæc, ut natura sua conjuncta sunt; ita & ab Apostolo commiserisci videntur. Tam enim in resuscitato, quam in exaltato Domino, non minus absolutissimi juris, ac potestatis super omnia, quam invicti, & quod omnia subigere possit, roboris ejus specimen retulget. Atque hinc patet quanti faceret, atque æstimaret Apostolus tantum Dei in Christum, & in nos quoque credentes (quia nos quoque per Christum attingit, ut infra patebit) Dei beneficium. Deinde quantam in eo, quamque ineffabilem, & vix cogitatione assequendam Dei gloriam observaverit. denique quantum momenti ad fidem nostram confirmandam tam eximium facinus Dei habere censuerit.

*Vers. 20. Efficaciam roboris virium, quam efficaciter exeruit Deus in Christo duabus in rebus. Primum, Excitando eum à mortuis ad perpetuam immortalitatem: etiam in exemplum omnibus in eum credentibus, ut sperare, & confidere pollint, sese quoque ad e-*

andem immortalitatem excitandos. Secundum, Exaltando eum, ita ut a dextris Dei sedeat in caelestibus, hoc est, ut inter cæli incolæ, & vitæ cum iplo Deo degendæ confortes, primo omnium, & honoratissimo loco sit, uni Deo, à cujus dextris sedet, secundus. Hic enim locus apud principes mundi hujus, vulgo honoratissimus censetur. à quo more patrum recepto humilitudo ducitur.

*Vers. 21. Atque hæc prima est pars exaltationis hujus eminentia super omnes etiam Deo proximis, & cæteros eminentissimos, quales sunt principes, potestates (vers. 21.) virtutes, & dominationes, & omnia magis potentia eorum, qui non modo in terris sed & in cælo à Deo exaltati sunt. Nomen pro potestate; & ævum præfatus metonymice terram: futurum autem, cælum significare potest: quia scilicet nomina in cælo nominata, hoc est, potestates in cælo constitutæ, non modo in terris degentibus, notæ esse nequeunt, sed in cælum receptis futuro tempore innotescunt. Ergo futurum ævum etiam præsentem in cælis rerum statum significare potest, secundum quid, nostri videlicet respectu; non eorum, qui in cælis vita caelesti fruuntur, quibus ævum istud (quod nobis futurum dicitur) præfatus est. Quamquam, ut vere fatear, iis, qui propriam vocum istarum significationem urgere velint, & potestates istas hoc loco non ratione caelestis, aut terreni loci; sed ratione præsentis, aut futuri temporis considerari, ac discerni (ut ipsa verba sonant) censeant; non habeo quod respondeam, cum verborum istorum etiam propriè dictorum, & explicatorum sensus verissimus sit, Christum nimirum non modo nunc omnibus longe excellentiorem esse, sed etiam postea, & venturis seculis semper fore.*

Cæterum hoc versu eminentiæ hujus Christi gradus excellentissimus signanter expressus est per vocem *inregnum*, quæ significat longe supra omnes principatus, & potestates, sive caelestis, sive terrenas Christum exaltatum esse longo intervallo; aut inter eminentiam Christi, & eminentiam reliquarum omnium potestatum, ac principatum esse maximum & longissimum intervallum. ita ut non eodem sit, cum illis loco, & ordine; sed absque omni comparatione longe excelsior. Quod statim vers. 22. explicatur apertius, dum omnes istas potestates pedibus Christi subiectas assuit, hoc est, datam esse illi omnem potestatem & imperium super omnes istas potestates, quæcunque in cælo, aut terra cogitari possunt. Qui sane eminentissimus omnis exaltationis gradus est, quo mens nostra altius scandere nequit.

Reliquo capitis Apostolus explicat quomodo in nos credentes redundet illa excellens magnitudo potestatis Dei, & illa efficacia roboris virium ejus, quam efficaciter exeruit in Christo resuscitato, & tam magnifice exaltato. At igitur, Deum voluisse, ut filius ejus adeo dilectus, & exaltatus, esset ita arcto vinculo conjunctus cum Ecclesia, & nobis credentibus, quam arctè cohereret caput cum cæteris corporis sui membris.

*Vers. 23. Quæ conjunctio vers. ultimo explicatius exprimitur, dum tanti Regis, tam alte super omnia sublari; Ecclesia non corpori modo, sed etiam *universæ* complementum esse dicitur. Quæ verba hoc designant: ut capiti multum deest, nisi reliquum corpus sibi adjunctum habeat; ita Christi, quem Deus pro capite Ecclesiæ suæ dedit, felicitas, & perfectio, tum demum complebitur, cum Ecclesiam, tanquam corpus suum, in cælum recipiet, & exaltationis suæ quodammodo participem reddet. Ita fit, ut is, qui nunc omnia in omnibus implet, hoc est, Ecclesiæ, ac membrorum ejus omnium defectus Spiritu, & potentia sua implet, & quæcunque ipsi*

ipsi ad salutem necessaria sunt, suppediat; ipse vitium ab Ecclesia, beneficio suo patrimonio celestis participis facta, complementum quoddam felicitatis suae accipiat. Ex qua consideratione magnam fidei, ac spei nostrae adminiculum emergit, ut, quanto altius Christum exaltatum conspiciamus, tanto maiorem nostrae quoque felicitatis fiduciam concipiamus, cum is ipse, qui omnia in omnibus implere, hoc est, perfectae felicitatis omnes participes reddere potest, plenam, & perfectam felicitatem suam possidere nequeat, nisi nos quoque suae felicitatis pro nostro modulo participes reddat.

Atque hic quasi obiter attingendo praestantissimum genus beneficiorum Dei, quod in excelsissima omnium spe excitandis, & firmissima fide corroborandis nobis cernitur; redit iterum ad gratiam beneficiorum Dei commemorationem. ut hoc sextum genus beneficiorum Dei, quae Apostolum ad gratias Deo agendas stimularunt; merito statui possit.

## CAPUT II.

Quoniam rediit ad commemoranda beneficia Dei; duo ex iis praecipua in hoc capite proponit. primum in omnes homines collatum, quod, dum adhuc essent mortui propter peccata sua, eos *revivificavit* (*revivified*) & coexistavit cum Christo, & ad excellentissimam spem sublimis illius, & Christo proximi status in caelis erexit. Alterum est in gentes collatum, quod eas gratiae illius, populo suo quondam prae aliis gentibus collatae; participes fecit: & in conditionem, ac statum populi sui eas cooptavit.

Prius beneficium Dei (quod septimo numero collocari meretur) quamvis: *vers. 1.* ad solas gentes, aut ipsos Ephesios adstringere videatur; tamen *vers. 3.* ad omnes alios (etiam Judaeos) porrigit, quia omnium in eo par esset conditio, quod tunc cum peccatis suis maxime iam Dei commercium essent, Deus ipsos ex mera gratia, & misericordia sua felicitatis illius, quae in Christo credentibus confertur, qua nulla excelsior cogitari potest, participes reddiderit.

In quo beneficio Dei commemorando; videndum primum, quomodo miserum statum eorum, quibus collatum est: deinde quomodo magnitudinem beneficii ipsius describat.

Statu peccantium miser eo colore depingitur, qui ejus proprius, atque ipsi maxime competens. mortis nimirum, quia peccatum non modo homines ad futuram mortem, cujus stipendio auctorum est, captivos ducit; sed etiam praesenti quodam quasi mortis supplicio afficit, dum eos rectae rationis usu, & bonae conscientiae gaudio, sine quo nulla vita vitalis est, spoliat: & in foedissimam vitiorum usque putrefactionem, & graveolentiam quasi corruptis, ac resolvit. Notandum est autem, non eos ab Apostolo hoc loco mortuos vocari, qui interdum, aut varisculae allucinantur, aut in peccata incidunt; sed eos, qui in ipsis *ambulant*, *venerunt*, hoc est, qui habitu, & consuetudine peccandi impliciti; frequentes eorumdem, aut diversorum peccatorum actus continuant. Quemadmodum ambulatio non unum, aut alterum passum; sed frequentes, & continuatos gressus significat.

Statum peccantium describendo, omnes peccatorum causas, sive omnes hostes, quibus cum bellandum est iis, qui peccata vincere, aut abjicere velint; commemorat, *Mundum* nimirum, *Satanam*, & *carum nostrum*.

*Vers. 2.* Mundi mentionem eam facit; *ambulant*, inquit, in peccatis *secundum artem mundi hujus*, hoc est, secundum corruptissimos hominum in toto mundo, illo *seculo* *revertimini*, *more* (quid enim erat illo aeo, quod Apostolus tangit, corruptius)? Est autem hic acer adversarius, & vinci diu cilis, consensus eorum, quibulcum vivimus ad peccandum, & cura mutuo placendi in eadem societate viventibus.

Porro verba *secundum artem mundi hujus*, natura sua non inferunt hunc sensum, quasi mundus, hoc est, longe major, & potior pars hominum in mundo viventium, natura sua non possit esse nisi corrupta; & corruptrix, (nisi forte quando & quando est in malo positus, *1. Joh. v. 19.* hoc est, quando & quando Satanus longe majorem, & potiorrem partem hominum in mundo, aut aliqua mundi regione viventium, Epidemica corruptelam lue inficit); sed potius contrarium. Nec enim mundum simpliciter, & natura sua causam ad peccata impellentem esse asserit, *sed eum illud*, & seculum mundi corruptum, in quo Satanus efficacem potentiam suam exerebat in filiis inobedientiae. Cui regio *Satanæ* dissolvendo introducta est doctrina, & Religio Christi, eo sine mundo ingressi, ut dissolveret opera Diaboli. Quanquam autem haec felicitas per Christianam Religionem non statim mundo illuxit, quia, permittente Deo, illa ipsa Religionis veritas multum errorum caligine est obtenebrata; tamen nullam fingere possumus necessitatem, ob quam humanum genus in tam densis errorum tenebris ad finem usque mundi durare debeat. imo inevitabilis necessitas urget, ut error, & ignorantia; tandem veritati: & tenebrae; Luci succumbant: utque regna mundi, regna Dei, & Christi ejus evadant. Praefertim cum potestatem Satanæ, qua mundum sibi subjugat, aliquando coërcitam iri, & deterioribus seculis meliora successura esse, quibus & ipsa gens Judaica ad Christum converti possit; spes, & promissio in Sacro-Sanctis literis non desit.

Satanam describit, (*Aggravat & Levius & Augmentat*) Principem potestatis aëris, & Spiritum efficaciter operantem (*operantem*) in filiis inobedientiae. Locum Satanæ, ubi potestatem suam exercet; ostendit esse aërem, qui ob immensam altitudinem, abyssus quoque dici potest: aërem, inquam, in cujus regione infima versantes nos tentationibus suis aggredi potest. Obiectum autem potestatis ejus, praeter proprios ejus Angelos, innuit esse filios inobedientiae, homines, qui neque scriptae in cordibus, neque scriptae in tabulis Legi Dei obediunt, sed oppositum regno Dei regnum Satanæ constituunt. Infra *Cap. vi. 12.* Regnum hoc Satanæ describit: *Principes, potestates* (*principes, potestates*) *Mundum gubernantes*, per tenebras *aëris hujus* (Non enim alia ratione Satanus gubernat homines, quam mentes eorum obtenebrando, ac decipiendo. Nec ulla ipsi proprie dicta potestas, aut jurisdictio in homines expressa permissione, aut tacita connivencia divinitus concessa sit) *Spirituali malitiae in celestibus*. Nam & aër ille, caelo comprehensus, caelestibus corporibus communeratur. hinc *Aves caeli*, hoc est aërii.

Tertiam peccatorum causam tangit *vers. 3.* *cupidas*, & *libus carnis nostrae*, & carnalis cogitationum, quae causa est instrumentalis Satanæ, per quam in nobis rebellionem quandam adversus Deum, ejusque Legem, seu nobis infitam, sive revelatam, excitat. Caro enim concupiscit adversus spiritum, & est perduellus noster, & ad hostem transuga: ideoque magna cura, & industria perdomandis, & in officio continendis.

Describit insuper miserum peccantium statum a praesentissimo, quod ipsis impendit, iudiciorum, ac sup-

ac suppliciorum Dei periculo, vocans illos *Filios israel*, hoc est, victimas magnis supplicis destinatas: & oblatas, Judæos pariter, ac gentes iustis lucis misericordiam statui subiectos, & obnoxios.

*Urs. 4.* Descripto misero statu peccantium; magnitudinem beneficii Dei, in eos collati, describit, primum veram hujus beneficii causam ponendo, & illam removendo. Vera autem causa est, puta Dei gratia, & misericordia, & caritas erga nos, nullo meritorum bollorum, nullo satisfactorum interventu provocata: cujus inextinguibile testimonium est, in quo Deus commendat caritatem suam erga nos, quod, dum nos adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus, & a Deo in mortem vitam traditus est. *Rom. v. 8.* & hic. Ideo toties gratias, aut gratia nos esse servatos inculcat, quæ gratia cum peccato, proprie dicto, nullo modo coexistere potest.

Neque vero tantum causam impellentem hujus divini in nos beneficii offendit Apostolus dicit gratiam, & misericordiam Dei *vers. 4.*, sed etiam causam finem collati hujus beneficii aut esse, ut demonstrat divinitus gratia ejus, ac benignitatis in Christo. *Intra vers. 7.* in ea enim gratia Dei servamur. Solvit autem objectionem, & removet illam Salutis nostre causam, dum ait: Quamvis servemur per fidem, tamen hæc ipsa fides *Dei donum est*. Deinde alia tollit, & ait: quamvis non sine operibus bonis, & vite sanctimoniam servemus, tamen hæc ipsa opera Dei donum sunt. Ipse enim Deus in nobis efficit, & procreat hanc vite sanctimoniam, ita ut ipsius *voluntas, saluta*, verè dici possimus, hoc est, ut in ipso efficiamur nova creatura, regenerati in ipso, & quasi *creati ad bona opera, quæ in providentia sua preparavit, ut in eis ambulemus*, hoc est, non alio modo nos servare constituit, quam si conditionem vite sancte agendæ præstaremus. Ergo & ipsa bona opera nobis gratia, & beneficio & (quamvis non sine nobis) tamen opè Dei contingunt. In ipsa vero descriptione hujus beneficii his verbis utitur Apostolus, quæ certitudinem hujus gratiæ ponunt ob oculos. Ait enim *vers. 5. Deum nos, cum mortui essemus, justificasse cum Christo, vers. 6. simul excitasse à mortuis, simul collocasse in statu omnium eminentissimo, cum Christo, quandoquidem cum, quæ Caput corporis nostri esse voluit, tam excellenter exaltaverit.*

*Urs. 11.* Octavum genus beneficiorum Dei, quibus ad tam sedulam gratiarum actionem stimulatus est Apostolus, admissio gentium omnium ad illam peculiarem gratiam, uni populo Dei quondam oblatam, quod *vers. 11.* tractare incipit, & non modo reliquo capitis secundi, sed ferè toto tertio capite tractat.

Ait autem primò, dignum esse hoc beneficium, quod assidua memoria recolatur. Est autem magna pars grati animi, collati beneficii meminisse. Ut autem beneficii hujus magnitudo conspiciatur, quia contraria juxta se posita magis elucescunt, commemorat primum miserum eorum statum, antequam religioni Christi initiarentur, *vers. 12.*, quod à populo Dei essent plane alieni, ideoque à vero illo populo Dei contemnerentur, & fastidiarentur, quia non essent per circumfessionem carnalem, & manufactam populo Dei adjuncti.

*Urs. 12.* Quod cum essent sine Christo, essent alieni à Republica Israëlitis, exortes fœderum promissionis, quasi ista pacta ad eos non pertinerent, spem nullam habentes, & plane sine Deo in mundo. At postquam in Christum credidissent per fidem in eum, ii, qui *erant procul* à regno Dei, facti sunt *vers. 13. propè per sanguinem Christi*, hoc est, conjuncti sunt populo Dei, per illud fœdus

novum, quod Christus sanguine suo confirmavit, & sancit.

Ex quo merito colligit, Christum esse illorum pacem, & reconciliationem *vers. 14.* cum populo Dei, quia per illum, atque ipsius Religionem admissi sint ad remissionem peccatorum, & ad vocationem sanctorum, qui sunt populus Dei. Propriè tamen morti, & sanguini Christi, & cruci *(vers. 13. 15. Et omnes vobis, in carne ipsius. Vers. 16. 2a. & vobis, per crucem)*, attribuitur pax illa, & reconciliatio, sed admissio gentium ad populum Dei, triplici de causa. Primum, Ratione voluntatis Dei, quia Deus non in unius gentis gratiam filium suum in mortem tradidit; sed omnium: nec unam gentem in eo dilexit, sed totum mundum, quod filium suum in mortem tradidit. [hinc Christus dicitur propitiatus pro peccatis totius mundi, 1. *Job. 31. 2.*] Item dicitur *vers. 16. Christus reconciliasse nosque in uno corpore Deo* Secundum, Ratione virtutis mortis Christi, quia per eam datæ sunt omnibus omnino hominibus vires, ut possint regenerari, hoc est, *mori peccati*, & ab iis resurgere, & ita ad verum populum Dei accedere & vivere Deo. Tertium, Ratione generis supplicii, quod subiecit Christus; Quod Lege dogmatum Mosaicorum fuit maledictum. Quam maledictionem Christus sprexit, ideoque Legem illam dogmatum, quæ Judæos à cæteris gentibus dirimebat, tacite ipso facto, atque exemplo suo abolevit. Jure igitur dicitur inimicitiam istam (*Legem dogmaticam*) occidisse in se ipso *vers. 16. aut in carne sua vers. 15.* Merito dicitur & interixerim parietem sustulisse *vers. 14.* nempe eandem illam Legem dogmaticam.

*Urs. 17.* Postquam peculiariter morti Christi hanc admissionis gentium ad reconciliationem gratiam attribuisse, redit ad generaliorum rationem, ob quam Christus pax, & reconciliatio Judæorum, & gentium dici potest, quia adventu, & Evangelio suo pacem, ac felicitatem æternam obtulit tam Judæis, quam gentibus: adeo ut (*vers. 18.*) per ipsum utrique habeant aditum, accessum, admissionem, in uno eodemque Spiritu (sicut ante in uno corpore, puta Ecclesiæ) ad Patrem.

*Urs. 19.* Merito igitur concludit Apostolus, Ephesios non esse hospites, aut peregrinos; sed concives sanctorum, & domesticos Dei. *vers. 20.* superedificatos super fundamento Apostolorum, & Prophetarum, cujus fundamenti angularis, hoc est præcipuus lapis sit Christus, *vers. 21.* ex quo omne ædificium coaptatum & quasi concinnatum crescit in templum Sanctum in Domino, hoc est, in eodem Christo Domino, & secundum ejusdem normam, ac spiritum *vers. 22.* in quo ipsi Ephesii sint coedificati in habitaculum Dei (in spiritu, hoc est) spirituale.

### CAPUT III.

Hujus dogmatis, ac doctrinæ, quam Paulus spargebat, causa seise in vincula conjectum asserit. Nec enim alia fuit odiorum, quibus apud Judæos, à quibus in vincula conjectus est, flagrabat, causa; quam quod gentibus ad Dei gratiam, quondam uni populo adstrictam, aditum paraderet.

*Urs. 2.* Si quidem, inquit, audisti *oconomiam gratiæ Dei, datæ mihi super vos*, hoc est, commissum mihi esse munus, atque officium prædicandi vobis Evangelii. in quo magna Dei gratia super vos effusa est. *Vers. 3.* Quod nimirum per revelationem Deus notum mihi fecerit mysterium (quoniam modum paulo ante

ante vobis scripseram. *vers. 4.*, quo scripto lecto mel-  
ligere possitis, communionem mihi fuisse a Christo  
tanti mysterii notitiam; *vers. 5.* quod antiquis tempo-  
ribus filius hominis non fuit ad notitiam deductum,  
quemadmodum nunc revelatum est in Ecclesia Sacro-  
sanctis Apostolis eius, & Prophetis in Spiritu, hoc  
est, per Spiritum. *vers. 6.* Ille gentes coheredes, at-  
que in idem corpus coheredes, & participes promissio-  
nis eius in Christo (hoc est quam per Christum fecit  
per Evangelium scilicet à me prædicatum, *vers.*  
*7.* cuius factus sum minister, secundum donum gratiæ  
Dei, datum mihi secundum efficaciam potestatis eius.  
Cur donum illud datum ipsi fuerit cum tanta effica-  
cia potestatis Dei, innuere videtur, quod minimus  
neris omnium sanctorum. ita ut glorificationem omnem  
rei bene gerat in prædicando Evangelio refundat in  
ipsum Deum.

*vers. 18.* Minimo mihi omnium sanctorum data est  
hæc gratia evangelizandi & lætissimum nuncium promul-  
gandi, ac prædicandi, inperplexibilis divinitus Chris-  
tiani. (τις ἀνεξήγητος χάρις & θέλημα) hoc est, divi-  
tias tantæ gratiæ Dei, per Christum revelatæ, ut  
quantumcumque ex his comprehenditis, & assecu-  
tus fueritis, semper plura restare videantur, quæ non-  
dum hæc assecutus.

*vers. 9.* Οὐτως πᾶντας, Illuminare omnes. Do-  
ctrina Evangelii vera est illuminatio. Communitio my-  
sterii absconditi, est communio gratiæ Dei, uni  
quodam populo oblata; reliquis etiam gentibus  
facta, quæ olim per multa secula abscondita in ar-  
cano Dei consilio fuit. τὸ μυστήριον κρυπτόν ἀπὸ τῶν  
Χαίρων, qui creatis omnia per Jesum Christum, qui,  
quoniam omnia, quæ ad salutem nostram, & no-  
vam creationem pertinent, facere constituit per  
Christum; ideo Jesu Christi temporibus tantæ gra-  
tiæ patefactionem, ac revelationem reservaverat. ita  
ut nunc (*vers. 10.*) principibus, ac potestatibus ce-  
lestibus per Ecclesiam Christi imnotescat multiplex sapi-  
entia Dei. ita ut hoc quoque sit initium quoddam  
exaltationis Ecclesiæ Christi, etiam in totius consi-  
stutiæ, quod per eam arcana Dei innotescant sum-  
mis celestis hierarchiæ principibus.

*vers. 11.* ὡς ἐκλήθη τὸ αἰῶνα. Secundum pro-  
positionem seculorum, quam fecit in Christo Jesu Domi-  
no nostro, hoc est, aut secundum propositionem æter-  
narn, puta ante multa secula decretam, ac des-  
tinatam: aut propositionem seculorum, quæ in  
Christo Jesu nova, & plane aurea coudere consti-  
tuerat.

In quo *vers. 12.* habemus ἀποκάλυψιν καὶ παρρη-  
σίαν, id est, admissionem & plenissimam libertatem ac-  
cedendi ad Deum (vide supra Cap. 11. 18.) tan-  
quam ad Patrem, in collocata in eo perfecta fidu-  
cia nostra, ἐν ἀποκάλυψιν in fiducia. ἀποκάλυψις ὡς πα-  
ρρησία admissionem fiduciam idem est quod ἀποκάλυψις, πα-  
ρρησία; & videtur hic unum per aliud explicuisse  
Apostolus. ἀπὸ τῆς πίστεως αὐτοῦ, per fidem eius  
hoc est, Christi. Fides Christi, est fides in Chris-  
tum, quæ ipsa est fides in Deum per Christum.  
Fides enim in Christum non aliud est, quam cre-  
dere quod Jesus ille fuerit, ac sit ille Christus  
Dei, hoc est iste, quem Deus fecit Christum,  
& Dominum. quod credi nullo modo potest abs-  
que fide in ipsum Deum. Talis enim fides nihil  
nobis per Christum pollicetur; quod non à Deo  
proficiscatur, tanquam à prima veræ salutis cau-  
sa.

Ostenso tanto beneficio Dei, quod gentes ad-  
miserit ad gratiam populo suo quendam oblata;  
ob cuius etiam beneficii commemorationem ille vin-  
ctus fuerit; merito hortatur eos *vers. 13.*, ne ani-  
mos collabantur ob eius afflictiones, ipsorum gratia  
susceptas; sed potius erigantur. nam hoc sit glo-

ria ipsorum. Gloriosum enim erat ipsis, quod tan-  
ta Deus gratia eos dignatus fuerit. quæ gloria af-  
flictionibus Pauli crescebat, & augebatur.

*vers. 14.* Enumeratis supra tot generibus benefi-  
cium Dei, quibus excitari, erigi, & continua-  
ri poterant, in salutis suæ negotio; preces super-  
addit, ut ostendat, quamvis a nobis Deus exigit  
labores nostros, quos assequendæ salutis nostræ,  
aut aliorum impendamus; tamen nihil satis bene  
succedere absque ope cælesti, quæ cuivis petenti  
in promptu sit, etiam supra vocem. Hæc, inquit,  
genus meæ ad Patrem Domini nostri Jesu Christi  
inter. 15. ex quo omnis paternitas in celo, & in ter-  
ra nominatur, hoc est, qui est divinum patrem, atque  
hominum Rex, communis omnium parens, per  
quem in spirituali cognatione, omnes tam Angeli,  
quam homines conjungimur. Quo ipso facile, ac  
propitium nomen exaudiendis precibus ad ejus opem  
confluentium, designat.

*vers. 16.* Ut vobis donet secundum divitias suæ  
gloriæ &c. potentiam confortari per Spiritum suum, in  
internum hominem; hoc est, ut vobis det allequi vir-  
tutum omnium perfectos habitus, & corroborata  
jugiter consuetudinem, per spiritum suum vos manu-  
ducendo, regendo, confirmando.

Explicat (*vers. 17.*) quid per internum homi-  
nem intelligat: *Us habet Christus per fidem in cor-  
dibus vestris*, hoc est, Christi, & promissorum, præ-  
ceptorumque ejus, ac meritum in salutis nostræ ne-  
gotio perper, & assidua memoria, ac recogitatio per  
fidem, conjuncta cum plenissimo mentis assensu,  
& cordis fiducia circa ea, quæ semel credidimus.  
*vers. 18.* Neque enim hæc fides in animo duntax-  
at, & corde sedet otiosa, sed per opera carita-  
tis sit effrax, & quasi radices agat necesse est, ac  
fundamentum sibi substat firmum, ac solidum.

Us possitis comprehendere cum omnibus sanctis,  
quæ sit latitudo, magnitudo, profunditas, altitu-  
do (subintellige ex *vers. 19.* frequenti caritatis Chris-  
ti) quæ superat omnem cognitionem *vers. 19.* hoc  
est, ejus est *ὑπερβαίνει*, id est, dicitur in-  
exhauste, præcipue si quis suis tantum humanis vi-  
ribus ea comprehendere nitatur. Ideo opus est mul-  
timum in pietate proficere; si quis velit hanc ita ut  
opus est capere, & comprehendere: quia id sine  
Spiritu Dei fieri nequit. Spiritus autem sanctus non  
intrat animam inquinatam. Est autem emphasis in  
enumeratione dimensionum, quæ significat cogni-  
tionem perfectam, & omnibus numeris absolu-  
tam. Ut enim cognitio corporum quantitate præ-  
dicatorum est perfecta, si quis eorum omnes dimen-  
siones probe notas habeat, & sciat quam longa,  
quam lata, quam crassa, aut profunda sunt; sic &  
rebus Spiritualibus sunt suæ quadam analogiæ di-  
mensiones, quibus cognitio eorum perficitur.

Notandum autem est vocem *πᾶντας* cognitionis,  
non ad *ἐξάντας*, cavitatem; sed ad *ἀποκάλυψιν*, ex-  
cellentem, reteri: ut intelligatur caritas Christi su-  
perans omnem cognitionem. Ut implamini in om-  
nem plenitudinem Dei. Paupertas sermone huma-  
ni coëgit Apostolum ut generalissimis vocibus, quib-  
us cognitio illius perfectionem significaret, hoc  
est, ut isti cognitioni nihil deesset; sed esset par-  
tibus omnibus suis completa, & perfecta.

*vers. 20.* Non est autem mirum hominem ejus-  
modi cognitionem posse consequi, quam verbis ex-  
primere nequeat: quia Deus ope suæ ingenii nostri  
infirmiitati mirabiliter succurrit, quemadmodum ait,  
Rom. VIII. 26. Spiritum pro nobis intercedere gra-  
tibus inenarrabilibus: & hic dicit Deum posse, ita  
omnibus nostris necessitatibus efficere id quod postu-  
lamus: & quidem longe melius & abundantius,  
quàm petamus, ac petere cogitemus. Nec tantum

id posse; sed sæpe in ipsius Apostoli exemplo fecisse. ideo ad opem Dei sermone delicto, tanquam certus jam impetratæ ultius opis, & repulsæ securus, gratias agit Deo in Ecclesia Christi in omnes generationes seculorum.

*Generaciones seculorum* non frustra vocat Apostolus. Deus enim beneficia sua succellere confert, & supra *Cap. 1. 10.* memorat Oeconomiam, & dispensationem, aut potius dispositionem impletionis temporum, hoc est implendorum temporum. Eo fit, ut seculum generet seculum: & ex novo seculo, iterum aliud recentius generetur, donec hac consummatio, & solidissima, atque immutabili æternitate claudantur omnes illorum seculorum discrepantes inter se vices, ac vicissitudines. Et tamen ea, quæ Deus facit in Ecclesia sua, digna sunt, quæ commemorentur omnibus subsequentiis seculis. Hæc enim est mens Dei (vide supra *Cap. 11. 7.*) in insignimentis factis ejus, ut ostendat venturis seculis diuinitatis gratiæ, aut gloriæ suæ. Nec omnia Deus quæ facit, propter præseas ævum facit; sed futuro sæpe intentus est. Nam febriculosa commenta eorum, qui Deo cuncta statuunt præsentia; nihil moramur. Quoniam Deus ostendere vult, quàm nihil superant homines; permittit eos tentari, ut nimium sapere velint. Ita vulgaris Theologia, capite, ac cerebro caucia; delirius suis ipsam infecti Philosophum.

#### CAPUT IV.

Cum in superius enumeratis ingentibus Dei beneficiis ostendisset vocationis, & status Christianorum maximam excellentiam; inde sumit occasionem hortandi eos, ut viverent, prout dignum erat tam sublimi vocatione. Addit autem auctoritatem suis monitis, quod esset *captivus in Domino*, hoc est, propter Dominum, Domini causa. quamvis id quoque esset, ut proximo capite ostendit, ipsorum causa (vincas Jesu Christi pro vobis, *vincas ipsius*). hæc enim erat ab ipso Christo commendata Christianorum magnitudo, & excellentia.

*Vers. 2.* Incipit autem moralia monita (ut sæpe à Spiritu Sancto fieri videmus) à virtute modestiæ, & humilitatis. Quantò magis enim nos Deus paterna sua beneficentia extollit; tantò nos magis humiliari par est. Enumerat autem virtutes initio, non Deo tantum placentes, ejusque filii exemplar exprimentes; sed etiam pacem Ecclesiæ conservantes. Cum omni, inquit, *modestia, & humilitate, & mansuetudine, cum longanimitate sese invicem ferentes in caritate.* Atque ita decuit toti Ecclesiæ scribentem ab iis virtutibus incipere, quæ toti Ecclesiæ essent maxime necessariae. Porro quod addit Apostolus verbis, *cum omni humilitate sese invicem ferentes, verba, in caritate;* non temere fit. Possunt enim homines se mutuo ferre, propter aliquam externam causam; & tamen propter offensas, quas patienter perterunt, auctores earum odisse. Procul id à Christianis esse debere ait: & ita se mutuo ferre jubet, ut caritas integra maneat, & offensæ utrinque bona fide remittantur. Id enim Christiani est officii, & perfectionis.

*Vers. 3.* *Studentes servare unanimitem Spiritus in vinculo pacis.* Docet hoc loco Apostolus, quomodo unitatem istam Spiritus, seu concordiam amicitiae, conservare debeamus; si vinculum pacis inter nos sit involuturæ. fore autem; nisi in illo abruptando sumus nimium ingeniosi. Nec enim nos in Christi religione habere ullas ansas dissidendi *vers. 4.* Cum

*unum sis nobis corpus Ecclesiæ, unus Spiritus mansuetudinis, & caritatis, & expectationis unius spæ. Unus Dominus, una fides, unum baptisma. Unus Deus, & Pater omnium (Resuppiter omnibus Idem, quæ ut supra omnes est, ita per omnes, & in omnibus vobis, hoc est, delectum personarum non habet; sed omnes ad se admittit, neminem fastidit, aut a gratia sua arceat. Vers. 7. Et quia iam supra unus Domini mentionem fecerat, cujus hic iterum nominandi occasio aperiebatur; explicat quomodo iste unus Dominus, in nos potestatem exerceat, distribuendo scilicet unicuique nostrum, pro mensura beneplaciti sui, dona gratiæ suæ. idque vers. 8. approbat dicto sacræ Scripturæ. Ps. LXV. 11. 19. Ascendens, inquit, in altum, capivimus duxit captivitatem, & dedit dona hominibus. Christus enim morte, & exaltatione sua nos liberavit ab ea servitute peccati, cujus iugo nimium premebamur, ita ut non indecore servitus ipsa in servitutum dicta dicatur. Præterea conferendo miraculoso dono Spiritus Sancti, potestatem suam manifestam fecit. Et quia exaltationis Christi mentionem fecit, quæ ipsi propter humiliationem ipsius in suscepta morte crucis obtigit (vide *Philip. 11. 6. 7. 8. 9. &c.*) ideo primæ illius virtutis modestiæ, atque humilitatis inculcandæ occasionem arripuit ex voce exaltationem designante ascendens. Quid autem est (inquit vers. 9.) quod ascendisse dicatur? nisi quod descendit prius in inferiora terræ, hoc est, Quæ alia causa exaltationis ejus in cælo fuit, quàm quod sepius sponte obita morte humiliaverit. Non est autem novum, quod Apostoli nos exemplo humilitatis, seu modestiæ Christi, in morte suscipienda ad modestiam, & humilitatem hortentur. Idem igitur, inquit, qui se tam humiliter demissas, est usque exaltatus (vers. 10.) ut implet omnia, *ita ut quæcumque vult faciat*, hoc est, ut omnium necessitatibus succurrere, omnium desideria, & defectus implere, & quod cuique deest, suppeditare possit. (Vers. 11.) Atque hujus Domini nunc constitutus est in Ecclesia ordo regentium Ecclesiæ, Apostolorum, Prophetarum, Evangelistarum, Pastorum, & Doctorum (adversus quem ordinem sine dubio tumultuabantur, qui forte pacem tunc turbabant Ecclesiæ (vers. 12.) Dicit igitur ista officia à Christo ipso introducta, bono ipsius Ecclesiæ, ad edificationem, & utilitatem fidelium, & ut opus ministerii tanto felicius curreret, atque Ecclesiæ, corpus Christi, cresceret, & edificaretur. (vers. 13.) Discendum vero est cuique à Sapientioribus, quorum mentionem fecit, tamdiu, donec addiscat omnia, quæ scire opus est, ad cognitionem Filii Dei, atque ita donec exeat in perfectum virum, & exerceat in mensuram incrementi Christiani. Explicat autem vers. 14. quid sit evadere in perfectum virum, & quæ sit ista mensura; à contrario. Non esse fluantem (quemadmodum pueri tenera ætate solent) nec circumferri quocumque vento doctrinæ, in tot fallacis, & imposturis hominum, qui nullum astutiæ artificium omittunt, in circumveniendis simplicioribus; sed esse (vers. 15.) firmatum in veritate, ab omnibus quidem erroribus puræ, & intaminatæ; sed præcipue in caritate, ejusque operibus per quæ fides viva, & efficax est, fundatur. Nam hoc est verum incrementum, quo fideles crescunt in ipsum, qui est caput Ecclesiæ, Christum. Vers. 16. Ex quo, tanquam capite, omnis corpus coaptatur, & conpositum per omnem contactum suppeditationis, secundum efficaciam in mensura uniuscujusque parvis incrementum (corporis) sui facit, in edificationem sui ipsius in caritate.*

*Contactus suppeditationis.* Membra inter se coherent per contactum quandam, & continuitatem. Quia verò interdum aliqua, præsertim donorum Dei, inæqualitas continuitatem hæc interrumpere videtur,



videtur, vocat eam Apostolus *consilium suppeditationis*, quia Deus alius per alios, necessaria salutis eorum suppeditat, & quasi eos coæquat, & invicem secum coapat.

Omnia tamen ista coaptantur, & coalescunt, crescuntque, & augmentum sumunt in caritate, quæ ut unicuique fidelium singillatim; ita in commune toti Ecclesiæ necessaria est; atque ita tacita adhortatione ad virtutem istam primum hoc suum monitum claudit.

Absolute primo monito, quod ad conservationem totius Ecclesiae pertinebat; accedit ad alterum, quod ad singulorum, vel uniuscujusque conservationem, & salutem pertinet, hoc est, ad præceptum regenerationis τολ. 17. Concilium autem monito suo auctoritatem, non simpliciter præcipiendo, sed tanquam Martyr, ac testis resurrectionis Domini, atque Apostolus, quasi potestate Domini sui præcipiendo; λέγω ὑμῖν κατανύξαι τὸ πνεῦμα, dico & resur in Domino.

1. Reg. 18. ut ipſum monitum lucis cauſa tradit, primo commemorando, & vetando contrarium regenerationis: deinde accedit ad ipſam regenerationem. Utat igitur vitam, qualem tunc Ethnicus omnes vivebat, & quaeque inoculos omnium incurſabat. Cujus primum cauſas; deinde ipſam, ejuſque effecta proponit: demum ab ea dehortatur. Cauſam illius vicioſae Ethniconum vitae offendit eſſe, *deceptionem*, & *obtenebrationem Rationis humanae*. Quae niſi decepta eſſet, & obtenebrata; homines ejus participes, *vitam Dei*, hoc eſt, vitam ſecundum Deum, ſecundum honeſtatem degerent. Nunc autem ſunt alienati ab iſta *vita Dei*, hoc eſt, quam ſecundum mentem Dei vivere debent, *propter ignorantiam*, (*ἀγνοίαν*). Exiſtit autem haec ignorantia in ipſis propter ipſorum propriam culpam, hoc eſt. *ἀμαρτίαν* & *ἡμετέρας αἰσυχάς*, id eſt, *duritiam cordis ipſorum*. Proprie loquendo *propter callum obducum cordibus eorum*. *καλλὸς*, callus, occalleſcentia. Obducitur autem illud callum cordibus hominum liſtiſſima eorum culpa. Corda enim hominum, propter rationem divinitus datam, acerrimum habent ſenſum doloris, quoties peccant: cujus doloris admonitu, ſatis habent ſtimuli, & occaſionis ad reſpiſcendum mortales, & ad reſiſtendum peccato. ſed quia, ſtulta peccandi dulcedine abrepti, non reſiſtunt, ſit ut crebro peccata ierent. Crebris autem iſtis peccatorum iterationibus, callum humano cordi obducitur, ut (*verſ. 19.*) homines dedoleant, ac deveniant *ἀναισθητοὶ, qui dedoluerunt*: ac tum demum tradunt ſe omnis generis intemperantiæ, cum pleonaxi, hoc eſt, modum omnem ſuperſurguntur in diſſolutione vitæ, & cupiditatum.

*1. Cor. 20.* Propositis vitæ vitiosæ effectis, eorumque turpitudine ob oculos posita; dehorsatur ab ea per emphaticam *pauisv.* Cum enim doctrina Christi sit plane adversissima, & nimium pugnant cum ejusmodi vitis; Apostolus per modum loquendi diminutivum, ait eam esse dissimilem, *Non ita*, inquit *dis-similem Christi*, id est, doctrinam ejus: Sed, non id præceptis, & institutis Christi didicisti. Quasi vero Christi doctrina tantum ejusmodi vitæ eos non docuerit, ac non tanto magis ea dedocuerit, ac reprehenderit, & condemnaverit, & in locum ipsorum ipsi & diametro contrarias virtutes præceperit, & inculcaverit.

*Verf. 21.* In hoc versu ostendit Apostolus, posse aliquem esse Christi doctrinæ auditorem, ac discipulum; qui non sit in ipso, secundum genuinam doctrinæ eius veritatem institutus. Ideo supponit conditionem, siquidem pure, & genuinè in doctrinâ Christi sint eruditi, longe aliud eos didicisse expressa; quàm quod supra non sine reprehensione, ex

condemnatione ob oculos posuit.

Et innox. vii. 22. offendit, quid, supposita hac, quam posuit, conditione, à Christo, ejusque doctrina didicisse debuerint. Atque hic ad ipsam regenerationem in præcipiendam accedit. Cujus prima pars est *abjicite, secundum primum conversationem veterem hominem*, hoc est, mores, habiitus, & consuetudines prioris conversationis. qui mores, & habiitus, & quæ frequentis consuetudine quasi in naturam eorum coheruerint. (Consuetudo enim est altera natura) idco illos mores, & habiitus corroboratos, ipsum hominem, & quidem veterem appellat: quia dum istiusmodi vitiosos mores in ipsis regnaverint. stat ut ipsis contingerit,

*Multa diu concreta modis inolescere miris.*

Deficitur autem hominem istum veterem et abieciendum, qui *corrumpitur secundum cupiditates deceptionis*, hoc est, cupiditates deceptas, aut rationem decipientes, hoc est, qui eia volorupratum, aut apparentium bonorum infelicitas, ac misere deceptus à cæcis cupiditatibus suis captivus ducitur in certissimam perniciem: & reipia quotidie morti, atque interiui vicinior fit: imo ante diem fata sua accelerat.

Altera pars regenerationis est, *innovari* (vers. 29.) *Spiritus mentis* (veltræ) & (vers. 24.) induere novum hominem, qui secundum Deum creatus sit, in *justitiâ* & *sancitimoniam veritatîs*. Opponit hominem novum; veteri: corruptionem veteris, creationi novi: corruptionem in cupiditatibus; creationi secundum Deum: cupiditatibus; *justitiâ*, & *sancitimoniam*; denique deceptioni; *veritatem*. Ipsa oppositio continet maximam vim persuadendi. Quis enim non maluit, abiectioni veteri, & *lacræ* homine; induere novum? abiectioni corrupto à peccatis, induere reparatum, ac regentem secundum mentem Dei? quis non carcis cupiditatibus; *justitiâ* & *sancitimoniam*? quis non impossituræ, ac deceptioni; *veritatem* prapropat?

Huc usque ad officia, Christiano homine digna, Ephesios adhortatus est Apostolus, in genere, & totum quasi regenerationis officium complexus. Vocat autem regenerationem hominem novum, secundum Deum creatum in iustitia, & sanctissima virtute. Creatum, quomodo in veteri creatione mira Dei sapientia, potentia, & bonitas eluxit; ita multo magis in nova. Deinde, ut vetus creatura fuit <sup>omnis</sup> facta Dei; ita multo magis nova. Non enim tantum secundum Deum, & ejus voluntatem nova creatura creatur; sed magna ex parte per ipsum Deum, ejusque opem, & spiritum.

Nunc in speciem ad singulas virtutes transit. Et quia carnalis quidem, & dissolute vite causam ostenderit esse deceptionem: Spiritualis vero, & regeneratae, veritatem; ideo & idcirco ad veritatem, mendacio contraria virtute, incipit. *cap. 25. Remo*, inquit, *procul & sepius mendacio, loquimini veritatem unusquisque ad proximum suum, quia sumus mutui aliorum membra.* hoc est, quia unus corporis membra sumus, ideo vere, ac fideliter nos mutuo admonere periculi, & in lapsibus nostris erigere debemus, non adulando decipientes, sed corripiendo saepius, & obiurgando in rectam viam, & officium revocantes. Caritatis enim officio ad id obstringimur, & urgemur.

Et quia nulla alia re citius ad iracundiam ir-  
ritamur, quam veritate, ac veritate,  
quæ delicatas aures durissculi radere solet; eadem  
occasione, iræ continentiam præcipit: verum ea  
moderatione, ut non pectus hunc affectum, non  
sine ratione homini à natura datum, Stoico more  
extirpet; sed tantum peccatum ab eo recidat. Ra-

monialis enim est, si quisquam alius; hic affectus: sed si sit nimius, aut longius, ipsam rationem obfuscat. Ergo ita irascendum est, ne nimium irascamur, in quo irrationalis excessus, & peccatum est. Præterea ita irascendum, ne concepta in aliquem, & paulo diutius protracta ira migret in odium, quod nihil aliud est, quam *ira inextincta*. Odium autem tollit caritatem, virtutum reliquarum fundamentum.

Denique in producta longius, & continuata ira præsentissimum periculum intervenit, ne Diabolus, multiplicato utrinque injuriarum sensu, feralia utrinque odia accendat. Hæc enim est occasio, qua is frequenter uti solet, ad inflammandam funestam in genere humano incendia. Ideo subtrahende sunt illiusmodi opportunitates Satanae, per quas illi in Ecclesia læpe grassari in more positum est.

Quia vero non solum ira homines peccare solet, sed etiam habendi (præsertim autem alieni) cupiditate, ideo ad tertium genus virtutis specialis transit, ac docet quomodo iniuste acquirendi artes evitande, & quis in acquirendis rebus modus servandus sit.

Damnat igitur primum turpissimum, & injustissimum acquirendi artem, per quam homines ipsi, tanquam fuci desides, & alienis tantum laboribus intenti, ex alienis rebus interversis flagitiosum compendium querunt, & furis, ad impossibiles, & vario defraudationum genere grassantur. nec enim solum simpliciter furtum huc pertinet; sed omnia ejusdem generis. Imo vero ex ipso verborum contextu patet, adeo omnia furtorum, & interversionum genera hic damuari, & prohiberi, ut ne illud quidem excipiat, quod ex egestate, & necessitate quadam committitur, quia videlicet aliquis nimiam egestatem. Offendit enim ejusmodi hominibus viam Apostolus, per quam ipsi non modo istam nimiam egestatem; sed plane omnem egestatem vitare possint: nec tantum illum statum evagere, in quo absque alieno damno sibi consulere non possunt, sed in eum statum devenire, ut aliis etiam labore, atque industria sua succurrere possint. Omne igitur illicitæ interversionis genus Apostolus interdicto suo comprehendit.

Verum simul viam proponit, per quam homines ab ista peccandi eo modo sive necessitate, sive tentatione liberi esse possint. Hæc autem est labor, & industria propria, in aliquo opere honesto, & licito adhibita: cujus fructibus, & utilitatibus postea non modo nostram effugere, sed alienam inopiam sublevare possumus. Quamvis autem labor hic de manufactura alicuius artificii, quod manibus exercetur, eo promptius explicari possit, quod nimiam egestatem eorum, qui furantur præsupponere videatur Apostolus, & cui non alia via succurri possit, quam sumpto in manus alicujus artificii genere; tamen ego nihil video, cur ista verba de solis manuum laboribus, qui in officio adhibentur, intelligi debeant. Nam quod manuum mentio fiat; id non sufficit. Neque enim solæ opificum tabernæ manuum ministerio carere consequuntur: sed neque liberalium artium studia: neque ipsa Philosophia, quæ res olim cuidam Philosopho exortit, ut assereret, manum esse causam Philosophiæ: neque præcipuè pacis, bellique artes. Denique nullum mihi honestum studium, aut laborem, aut occupationem, quæ fructum aliquem in vita hominibus afferre possit, dabis; quæ non manuum opera, & ministerio indigeat. Præterea etiam, quia liberales occupationes, quæ hominibus in vita fructuosæ esse solent, laborem, sedulitatem, & industriam exigunt: Laborum autem, & omnis operis executio, manibus tribui solet; potest *ἡ ἀρετὴ τῶν ἀγαθῶν*

*τῶν ἀγαθῶν*, Operum bonorum manibus, non de sellulario tantum optice, sed de quovis, etiam honestiore studio occupato, intelligi. Sicut cit, si ab istis verbis ne sellularii quidem excludantur. Nam excludi quidem videntur per vocem *τῶν ἀγαθῶν*, bonum; quæ vox vix tribui solet rebus indifferenteribus, aut certe vilibus; sed rem aliquam honestam, & laudabilem indicare videtur. Cæterum notandum est vocem *τῶν ἀγαθῶν*, hic lumi non in principali, ac propria sua significatione pro re laudabili; sed tantum pro licita, & quæ flagitiis, ac turpitudinis expertis est, quamvis etiam laudis non multum habeat. Oppositè nimirum ad illud *κακῶς*, malum, quod lures parabant, de quibus hoc loco agitur. Non igitur sellularii optices ab explicatione horum verborum excluduntur: nec soli intelliguntur.

*Vers. 29.* Quinta ex specialibus virtutibus, quas commendat Apostolus, est *linguæ moderatio*: de qua mulem Jacobus. *Cap. 3. 11.* Quamvis autem *ἀνταρῆς*, id est, *sermo purpureus*, videatur sermonem duntaxat turpem, aut obcenium significare, ex vi vocis ipsius, quamdam corruptionem, & putrefactionem significantis; tamen nihil impedit omnem illum sermonem hoc loco *ἀνταρῆς* dici, qui contristat Spiritum Sanctum. Non solis autem obcenis is contristatur; sed falsis quoque, calumniosis, obreptantibus, arrogantibus, denique proximis noxis sermonibus. Itaque semper ab ejusmodi odiosis, noxiis, ac periculosis materiis divertendus est sermo ad ea, quæ edificare, docere, excitare ad pietatem, & dare aliquam gratiam spiritualem hominibus possint.

Hic quoque *edificationem utilitatem* (*vers. 29.*) pro utilitate *edificationis* dictam videmus, usitata in hac Epistola Metathesi.

*Vers. 30.* Et ne contristat Spiritum Sanctum Dei, quo designati estis in diem redemptionis. Præceptum hoc non ad antecedentia tantum, sed ad consequentia quoque pertinet. Nam omni genere non dictorum modo, sed factorum etiam illicitorum; contristatur Spiritus Sanctus. Noranda autem est descriptio Spiritus Sancti, quod dicitur Dei, rarius usitato in Sacra Scripturæ literis more. nam alias Spiritus Sanctus absolute: alias Spiritus Christi: alias & Spiritus Dei dicitur. sed Spiritus Sanctus Dei; fortassis hoc unico in loco. quia licet per flum donum hoc celeste dispensetur; tamen origo ejus est à Patre. quemadmodum & ii continentur, qui divinum istud munus verbis colere, venerari, ac celebrare; quam re ipsa mereri, & habere maluerunt. *Dicit* autem ista *redemptionis*, quamvis ad particulares aliquas liberationes à quibuscumque malis & periculis corrigi possit, in quibus possessio hujus Spiritus adversus incidentia mala omnia murus est athenus; tamen principaliter de salute, & vita æterna intelligenda est, cujus arrhabo Spiritus Sanctus dicitur.

*Vers. 31.* Persequitur deinde longo ordine, multa alia, quibus Spiritus Sanctus contristari, imo vero submoveri solet: & accedit ad quintum speciale præceptum, pertinens ad præcipuam partem caritatis de exuenda animi quadam scabitudine, hoc est, acerbitate, impatientia, & uno verbo malitia in proximis: & inducenda ipsi opposita benignitate, tolerantia, & facilitate in dimittendis incidentibus iniuriis.

Affectionem autem istam animi exuendam describit ab eius effectis, qui sunt *αὐχμία acerbitas*, cum quis modum in reprehendendo, aut irascendo alicui etiam leviori delicto non tenet; sed in deteriorem partem omnia rapit: & gravius, quàm par sit, in delinquentem invehitur, ut animi ejus pessimè erga illum affecti finisitas omnibus conspicua sit. Quæ sane acerbitas affectio est cordis, amara bile

non perfuncti tantum; sed eius amaritiei penitus imbuti, & in ea diu, multumque macerati. unde postea erumpit (*burst*) & exardescit; in gellu: (*burst*); in factis (*burst*); clamor; in voce: (*burst*) in verbis. quæ omnia sunt palmitum, pullulantes a stirpe, & radice malitiæ, hoc est, illius cordis affectiones, quam supra *iniquitas*, nunc malitiam, (*burst*) vocavit. Unde non sine causa, non palmites tantum istos, & surculos defringi; sed cum tota stirpe, & radice extendi imperat Apostolus.

Porro quo magis contraria, juxta se posita, eluculent; in locum vitiorum, quæ iubet exui, imperat oppositæ virtutes indui, *benignitatem* in proximum: facilitatem ad *misericordiam* eius: facilitatem ad condonanda ejus delicta. quæ facilitas nulla re ejus comparatur, quam nostrarum peccatorum, a Dei erga nos clementiæ, & indulgentiæ recordatione.

## CAPUT V.

**T**Antæ Dei benignitatis exemplo nos ad imitationem Dei excitat; & nulla re nos cariorem Deo, & magis genuinum ejus progeniem evasuros innuit; quam si benignissimi Patris *iniquitatem* id est *misericordiam*, vestigia sequamur: quamvis forte non patribus æquis. *Esse imitatoris Dei, ut filii dilecti.*

*Vers. 2.* Ut in ea parte caritatis, quæ condonationem culpæ, atque iniuriarum respicit, Dei ipsius; ita in reliqua caritate, Christi exemplum nobis ad imitandum proponit. Unde patet Deum nullo pretio accepto nobis peccata remississe. qui si pretium aliquod pro iis accepisset; nullo modo ipsi, sed potius illi, qui pretium pro illis dedisset, & postea ipsa (quasi de suo) remisisset; remissio peccatorum nostrorum tribuenda esset. Non est autem verisimile, cum Apostolus nobis hoc loco Christum, quoque imitandum proponere constituisset, eum, si vera vulgata sententia esset, non Christum potius nobis in remissione peccatorum, quam Deum ad imitandum proposuisset fuisse. Nam profecto, si vulgata sententia vera est, & Deus nobis in remittendis peccatis ad imitandum proponitur, cum peccata Dei nobis ita remississe prætendatur, ut tamen illa plane impunita non relinqueret; sed supplicium æquum, quamvis de alio, non de nobis sumperet; nobis quoque hecbit, exemplo Dei, rationem circumspicere, quâ offensionem nostræ quomodocumque satisfacti, sive directe, sive indirecte. Quod quia est absurdum, & illud certissimum, à nobis posci, ut bona fide alius delicta, & offensiones remittamus, nulla pro iis à quoquam satisfactione acceptâ; vulgata quoque sententia absurda erit, & illud certissimum, Deum nobis delicta remississe, nulla pro iis à quoquam satisfactione exacta.

Jubemur autem Christum imitari in charitate, quia is ejusmodi caritatis specimen pro nobis edidit, quia magis edî à nemine, imo nec ab illo quidem ipso, potuit. Animam enim posuit pro nobis, id est, nostræ causâ, ut nobis prodesset: ut fœdus Dei nobiscum pascum sanguine suo sanciret: ut nobis remissa esse peccata, ac Deum nobis jam placatum esse, tanquam agni illius expiatorii antitypus, ostenderet: ut nobis in suo exemplo, non modo ad promissa Dei obtinendam viam, ac facilitatem; sed earundem promissionum certitudinem ostenderet: ut nobis in morte sua Dei Patris, & suam simul erga nos caritatem demonstraret: ut nos mori peccato, & vivere Deo doceret:

ut nos perpetuâ tanti beneficii sui memoria sibi tanto obligatores, ac meriti sui magis memores, ac province & officii nostri non iniuniores redderet. sed quis omnia enumeret? Animam, inquam, reddere causa posuit; & quidem tunc cum maximè peccatores, & hostes ejus censimus. *Traditio pro nobis oblationem & vicissim Deo in oblationem & vicissim.* Quia voluntate Dei erat mors illa nostra, & rem gratissimam, ac Deo mire placentem. Christus fecit, dum eam suscepit; appellat *oblationem*, aut si mavis Christum ipsum, vicissim *oblationem*, & quâ mirum in modum delectatur. Nec enim ad eam rem a Deo coactus est; sed cum explorasset, quid esset *iniquitatem maxime placens* Patri; suamet sponte invitrâ illâ, & divinâ vi, qua amictus erat, cohibita; se non modo capi, damnavi, sed etiam crucifigi passus est, cum ad singula passionis sue momenta, resumere vires suas, & omnes inimicorum suorum conatus frangere (mea quidem sententia) posset.

*Vers. 3.* Si placet modo dicta caritatis præcepta omnia, pro uno numerari, sequetur *vers. 4.* Sextum spirituale præceptum, aut potius interdictionem, in quo nobis duplicis cupiditatis genere interdicitur, carnis scilicet, oculorum. *1. Joh. 11. 16.* Quamvis enim vefanus ille amor *fœminarum*, ex quo tet adulteria nascuntur; merito idololatria dici possit: nec ipsi, qui hoc affectu edomiti, aut capti sunt; criminis hujus nomen inficiuntur. ita ut nullo impedimento obstante *idololatria*, de adultero explicari possit. qui duplici nomine sic appellari meretur: tùm quod proximum in ejus matrimonio *adulterium*, defraudat; tùm quia ipse postquam *debolus* (*1. Joh. 14. 19.*) tradidit se ipsum in operationem omni iniquitatis in *adulterium*, hoc est, in excessu. Hæc, inquam, licet ita se habeant; tutius tamen esse exitumo verba Sacræ Scripturæ, quocunque latiore sensum admittunt; non coartare: præsertim cum *adulterium* ista dictis locis utrumque significare possit. Ergo *adulterium* hoc loco tam latè sumimus, ut non modo caruale; sed spirituale quoque (ut ita dicam) adulterium comprehendat, qualis est idololatria, quæ Spiritui Sancto adulterium dicitur. Quia igitur propriè dicta idololatria, ex usu Sacræ Scripturæ *adulterium* dicitur; merito & alia idololatria sic per translationem dicta, hoc est, avaritia, & cultus eorum; adulterium dici, & cum adulterio, propriè sic dicto, conjungi potest.

Negari autem nequit vitia, quæ sexto isto speciali præcepto prohibentur, magis quam alia prohiberi (quod indicant verba *ne nominetur quidem*) ob turpitudinem, & inhonestatem suam, quod indicant alia verba, *Sicut docet Sanctior*. Longe enim minus decet Ecclesiam, sanctitatem professam, stupra, & adulteria in ea inveniri; quam dissensiones aliquas, aut animorum exacerbationes.

*Vers. 4.* Delictis ex cupiditate carnis, quæ in ipsis factis se exerunt; adjungit Apostolus delicta, quæ in verbis, aut dictis committuntur: eaque à sancti a procul abesse debere asserit, & nominat turpitudinem, seu turpilquium. Per *αἰσχρολογία* *ὀψιμα* *verborum*: per *stultiloquium*, aut *proserlyon*; vel turpitudine verborum abique obsecantur: vel, quod fieri malim, stultorum, qui stulte factis, aut dictis furisum excitant, imitationem: atque ex ea dilectionem. denique per *εὐνομίαν*, *σεμνότητα*, *τακτικὰς* illas, quæ non ex verbis quidem, sed ex sensibus obscenæ voluptatem captant. Quo frequentius, & usitatus nihil est inter homines, quoties hilares esse, aut faceti videri cupiunt: nihil & ad mores corruptendos, & in carnis cupiditatis dissolvendos efficacius, quia istiusmodi dicta, aut loci semper in mentibus hominum aliquem sculeum

T; relinquunt.

relinquunt. qui, quod pruriat, incitare possit. Ergo in locum istiusmodi effectuum hilaritatis, qui animam hilarem vulgo, apud carnales homines, aut in oblectantibus sermonibus, aut in morionum dictis, facitque, aut in tacetis scurrilibus consequuntur, eaqueque latentiam conservat, & augent, sublitur alium honestum hilaritatis effectum, qui in hominibus spiritualibus latentiam, beneficis Dei procreantem (Quoties enim nobis aliquid boni latetque accidit, & cælitus accidit & Deo debetur) consequitur, conservat, & augeat, hoc est Gratiarum actionem.

*1. cor. 5.* Rationes interdicti sui incipit asserere Apostolus. Et quia peccatus illis non simpliciter tantum interdixerat, sed etiam ea ne nominari quidem inter sanctos voluerat; duplicem etiam rationem aliter. primam, cur omnino ab illis vitis abstinere debeant Epheli; alteram, cur illa vitia, ne nominari quidem inter illos deceat.

Cur ipsis plane abstinere debeant, *1. cor. 5. 6. 7.* causis aliter duas. primum, quia nihil certius est, quam peccatorum, quæ iterum (quantum ad ea, quæ ad facta ipsa pertinent) eodem ordine, quo supra poluerat, enumerat; patraotes patrimonii cælestis exheredes fore. Certitudinem enim huius supplicii exprimit. *Tūc γὰρ ὁ θεὸς κοινοῖται, ἔμνηται ἐστὶν ἡ γὰρ.* Non dicit *ἔμνηται*, quasi nunc primum eos rem novam doceret; sed ait: *Huius rei esse gnari*, quasi diceret, jam dudum ista didicistis. Non igitur doctrinæ huius obliviscimini; sed eam probe memoriā tenete. & ut porro *vers. 6.* loquitur, ne patimini vobis doctrinam istam vanis persuasionibus excuti; sed eam firmiter retinete, tanquam certissimam, & nullis fallacibus impossitis excutiendam. Secunda ratio, ob quam ab istiusmodi vitiis abstinendum sit, quia non modo nos à cælesti præmio excludunt, sed nos certissimè, & quam evadere non liceat, iræ Dei, & supplicii eam consequentibus, obnoxios reddunt. Ubi per iram Dei, nihil impedit alia etiam, præter æternæ vitæ iacturam, supplicia Dei comprehendere: imo necesse est; cum id & ratio, & ipsa experientia comprobet.

Cur autem ista vitia ne nominari quidem inter sanctos debeant, ostendere incipit *vers. 8.* Quia cum esset aliquando tenebræ, nunc facti estis Lux in Domino. Ergo ambulare debetis ut filii lucis, in quibus nihil inhonestum, aut indecorum conspici possit. Erant autem tenebræ; quia erant *βενελευμένοι τῇ ἀσέβειᾳ*, obsecravisti mente *Cap. 14. 18.* Facti autem sunt lux in Domino, quia, cum excitati essent per vocem Evangelii ex somno vitiorum, & resurgere connixi essent à lapsibus suis; Christus, & eius doctrina, alluxit eis saluteram lucem. infra *vers. 14.*

Quodnam autem officium sit filiorum lucis, & quomodo illi ambulare, hoc est, vivere, & quibus moribus uti debeant; explicat in sequentibus *vers. 9.* Vivere igitur filii lucis secundum Spiritum debent, hoc est, *fructus Spiritus* Deo per Christum offerre. qui fructus consistunt in omni bonitate, vel *benignitate* (quod supra in calce Capituli quarti urfit.) *gymnasii, & caritate.* vide supra eiusdem Capituli *vers. 14.* ubi hominem novum induendum esse dicit, secundum Deum creatum in iustitia, & sanctimonia veritatis. Veritas autem ista continet exclusionem deceptionis, atque impossitæ fallacium bonorum, quæ cupiditates nostras incitant ad omne intemperantiam genus: & idem est cum luce, sapientia, prudentia: opponiturque tenebris insipientiæ, & imprudentiæ. Et quia idem est cum sapientia; comprehendit etiam explorationem quid sit *beneficium Domino vers. 10.* & facit homines intel-

ligentes, quæ sit voluntas Domini, & prudentes. (*vers. 17.*) quod statim explicat Apostolus *vers. 10.* Unde ex eadem veritate & prudentia consequitur, quod ait Apostolus *vers. 11.* homines ea præditos, hoc est filios lucis; non communicare operibus *infructibus tenebrarum* (quia non modo per ea nullus Deo fructus affertur, sed quoddam quali damnum inferatur) sed ea potius reprehendere, quia maximè reprehensione digna sint, cum etiam commemoratur turpia sint, ipsorum, qui ea patrant, consilio: (*vers. 12.*) qui idcirco ea clam committunt, ne ipsis apud alios, si palam fiant, pudori sint, atque dedecori.

*1. cor. 13.* Non simpliciter ait, *Omnia ei, quæ clam patrata*, etiam commemoratur turpia sunt, (hæc enim est subiecta materia, & vocis *τῶν πᾶν* omnia restrictio), à luce manifestari (aliàs ipsa quoque, quia manifestata sunt (ut inferius arguit) lux essent, quæ maximè sunt tenebræ); sed ait à luce manifestari, ea esse *ἀποκρίματα* reprehendenda, redargutione digna. (ita ut vox *ἀποκρίματα*, subaudi videtur) hoc est, lucem, seu animum hominis, à Christo illuminatum, liquido, & manifeste ostendere, ea esse reprehensione digna, & omnino reprehendenda. Ideoque tantum abest, ut Christiani eorum participes esse debeant, ut ea potius reprehendere teneantur, tanquam *ἀποκρίματα* reprehendenda.

Animam autem hominis Christiani esse lucem; quia est *φωτισμένος*, hoc est, illustratus, videlicet à Christo. Est autem illustratus à Christo, quia è somno vitiorum excitatus; resurgit à mortuis, hoc est, mortem afferentibus, aut merentibus operibus. Idcirco statim à doctrina, & Spiritu Christi illuminatur, & cælesti luce perfunditur: atque omni sapientia, & prudentia repletus; ipse quidem (*ἀνεββάς*) exactè (*περιπατῶν*) ambulat, & recta incedit: cætera autem omnia curva corrigit.

*1. cor. 14.* Hinc Ephesios adhortatur Apostolus, ad vivendum cum summa cautione, & consilio, omnia sapientissime prospiciendo, & accuratissime actiones suas instituendo: non insipientium hominum more, qui cæcati voluptatibus, & obtenebrati cogitatione; curam bene vivendi rejiciunt in crastinum: se autem interea cæno vitiorum demergunt: & occasiones resipiscendi; præterfluere, imò effluere patiuntur: ignari eiusmodi tempora subsequi, quæ illos postea resipiscere, & corrigi vix patientur: aut etiam eiusmodi occasiones operæ Deo navandæ omittunt, quas postea nunquam possint assequi; Sed tanquam homines, futura sapientissimè, & prudentissime prospicientes: & mature omnibus incommodis occurrentes: & occasiones, præcipue à Deo oblatas ad piè, sancteque vivendum, aut aliquid præclari designandum occasionem oblaturus sit, qualem nunc voluntate sua paterna, & benefica offert. Nullum autem certius, & manifestius Dei voluntatis, aut beneplaciti vestigium, & pignus est, quam occasio alicujus insignis virtutis, aut actionis laudabilis exequendæ. Itaque, Probare quid sit acceptum Domino, *vers. 10.* & intelligere, quæ sit voluntas Domini, est imminere occasionibus actionum laudabilium, easque observare, & non omittere. Hæc enim præcipua, & capitalis est prudentiæ pars, ut Apostolus ait, *Redimere tempus & occurrere occasionebus.* quia dies mali sunt, hoc est, instant: quia occasiones à tergo calvæ sunt: ideoque omni diligentia captandæ, & redimendæ, quia irrevocabili cursu quævis opportunitas fugit.

Nec bona tam sequitur, quam bona prima sunt.

*Vers.*

*Verf. 18.* Ad septimum speciale præceptum pertinet, interdictum illius cupiditatis carnis, quæ in potus intemperantia cernitur. Quæ cupiditas illam sollet habere escam, quod homines sæpe hilari animo esse cupiant, quam hilaritatem per ebrietatem captant, & venantur. Reprehenditur hunc modum quærendæ hilaritatis, quia in ipso est *avaritia, intemperantia*, & nimius excessus: non modo ipsi rationi, rectoque ejus judicio; sed etiam valetudini gravis, atque nocens. & in ejus locum (sicuti supra in multis aliis, quæ damnavit, fecit) substituit alium legitimum, & honestum modum consequendæ hilaritatis: *Implemini inquit in Spiritu*. Laxissimas spes, earumque firmam fiduciam concipite, & sumite dignos vocatione vestra Spiritus. (*Verf. 19.*) Habetis enim quod gaudeatis: habetis & honestas spiritualis huius gaudii exercendi, atque exprimiendi rationes, *psalmos, & hymnos & canticum spirituales*, quas non modo ore canendo; sed etiam in corde tripudiando, in honorem Dei adhibere possitis. præsertim cum in omnibus habeatis gravissimas beneficiarum Dei causas, quæ vos stimulant, (*vers. 20.*) ut in nomine Domini nostri Jesu Christi, in quo nobis Deus omnium maxima beneficia præstitit, *Deo & Patri* lætissimo animo gratias agatis.

*Verf. 21.* Octavum speciale præceptum est, humilitatis, modestiæ, & obsequii mutui; quoties id ratio, & iusta causa requirit. Porro ista subiectio extraordinaria dici potest, cui locus non semper; sed tantum cum is recte monet, qui aliis monendi partes, & auctoritatem ordinariam non habet. Quarvis subiectio ista non ad sola monita restringenda; sed ad illam quoque caritatis speciem porrigenda est, per quam nos accommodamus nobis invicem: per quam olim Apostolus omnia omnibus factus est; & quæ nos, non ea tantum, quæ nostra sunt, sed quæ sunt aliorum quoque, respicere efficit. Est enim hæc species submissiōis laudata, quando aliquis, cum liberius agere possit, tamen in gratiam ædificationis sese gerit, atque ingenio aliorum submittit. Addit autem Apostolus subjectionem hanc esse debere, in timore Dei, quia timor Dei eam à nobis exigit. In Dei enim gratiam, cui ab omnibus subiectio debetur, subijcere nos debemus iis, quibus nos Deus five ordinare, five extraordinarie subiectos vult.

*Verf. 22.* Occasione generalis, & extraordinariæ subjectionis præceptæ; transit ad tria ordinariarum matrimonii genera. Ac primum ad subjectionem matrimonii accedit. Præcipit igitur, ut uxores subiectæ sint viris, quemadmodum Ecclesia subiecta est Christo, quem hic Dominum vocat, ut illius ipsius, de qua loquitur, subjectionis vim exprimat. Ut enim famuli, & ministri Dominis suis subesse, eosque, tanquam beneficiis eorum obstricti, imo & potestati subiecti, revereri. ac timere debent (vide infra *vers. ultimum capituli* præsentis); Ita uxores maritos suos, Saræ exemplo Dominos vocare (1. Pet. III. 6.) iisque morem gerere debent.

Reddit autem *vers. 23.* rationem huius subjectionis, quia quemadmodum Christus est caput Ecclesiæ, & servator ejus, tanquam proprii corporis; ita maritus est caput uxoris, & cui cordi, atque curæ sint omnes uxoris suæ necessitates: non minus atque caput sollicitum est, ut corpori suo bene sit. vide infra *vers. 28. 29.*

Ideoque concludit *vers. 24.* Quemadmodum Ecclesia subiecta est Christo (sponsa ejus dilecta); ita uxores maritis suis subiectas esse debere.

Ex adverso (*vers. 25.*) viris vicissim præcipit, ut diligant uxores suas, quemadmodum Christus dilexit

Ecclesiam. dilexit autem adeo, ut se ipsum traderet pro illâ, puta in mortem atrocissimam. Atque hic ut melius poneret ob oculos maritis eorum officium, excurrit in causas mortis Christi finales, quatenus ex dem sunt, effectus, & fructus eius in populum Christi redundantes.

Dicit igitur *vers. 26.* Christum se ipsum tradidisse pro Ecclesia, in ipsum lavificaverit ablutione aquæ in verbum. Verba tradidisse se ipsum pro Ecclesia, non ad ipsum ultimum mortis actum restringenda; sed paulo latius porrigenda sunt, ita ut præter ipsam mortem etiam periculum mortis significant. Tàm enim is sese pro aliquo tradere dici potest, qui periculum mortis, quam qui mortem ipsum suscepit. Christus autem prædicando suam doctrinam, per quam homines non munda à vitiis, & peccatis suis purificabantur, & abluébantur, quam corpora lavacro aquæ à sordibus suis abluuntur; coniecit se in præsentissimum mortis periculum, quod tandem nec evasit.

*Verf. 27.* Quancumque idem ipsum, quod supra asseruit, explicare dici possit Apostolus. (Postulat enim prædicatio, & Doctrina Christi, ut ii, quibus prædicatur, & traditur, sint sine omni macula, & irreprehensibiles); tamen quia mors Christi peculiarem vim habet, & longe majorem, ut homines tanto sanctiores efficiat, quam nuda prædicatio, & doctrina; præstat ut his verbis fructus mortis Christi designari intelligantur, redundantes in Ecclesiam, in qua omnes, & singuli ex consideratione tanti beneficii Dei, & Christi, quod in morte huius non collatum est, maximum incrementum, & confirmationem fidei suæ capiunt; ut sit plane viva, & operibus, ac fructibus perfectioris sanctimoniarum animata.

*Verf. 28.* Reddit alteram partem similitudinis, dictam, ita debere maritos diligere uxores suas, ut Christus dilexit Ecclesiam, qui fuit *verus & vivus Dominus, servator corporis ejus*, (*vers. 23.*) nec veritus est suscipere pericula propter ipsam. Quemadmodum enim Christus id fecit ideo, quod caput esset huius corporis, & ideoque naturali quodam (ut humano more loquar) amore ejus flagraret; ita propter eandem causam mariti simili caritate uxores suas prosequi debent, quia ipsi quoque sunt capita corporum suorum, quæ odisse nullo modo queunt: & quicquid ipsis amoris, & dilectionis præstant sibi, met præstant, cum sint unius eum ipsis corporis vinculo conjuncti. *Verf. 29.* Propter istam igitur tam arctam conjunctionem, & vinculum, nullus, qui caput sit alicujus corporis, omittere, aut negligere potest curam ejus, & officia erga ipsum; sed lingui sua corpora alunt, & fovent, & ab omnibus incommodis tuta, & libera reddunt, quemadmodum & Christus affectus est erga Ecclesiam suam. Ubi statim *vers. 30.* & *31.* excurrit Apostolus obiter in consideratione arctissimi nexus, & conjunctionis inter Christum, & Ecclesiam, & ait *vers. 30.* nos esse membra Christi, item nos esse *carnem & ossa*, os ex ossibus ejus. quo nullus arctior nexus cogitari potest. atque inde exurgit ingens solacium, & fiducia erga Christum.

Porro *vers. 31.* (ut *vers. 32.* statim confitetur) revelat nobis Apostolus non vulgare mysterium, cur Deus statim ab initio mundi tam arctum inter conjuges nexum, & conjunctionem esse voluerit, ut agnatis, & cognatis omnibus relictis, utrinque inter se conglutinentur, & quasi in idem corpus coalescerent. Quia nimirum matrimonium istud inter homines corporale; Spiritualis inter Christum, & Ecclesiam typum, ac figuram esse voluit: ut posteriora secula ex vulgari, & usitato conjunctionis exemplo, tantò facilius discere possent, quam stricta sit ista

sic ista copula, qua Christus sponsæ suæ debuit coniungi. Caterum quia quædam ex eis, quæ futurorum typi, ac figuræ sunt, adventu eorum, quorum typi, & figuræ fuerunt, cessare solent, ne quis putaret, quia spiritualis matrimonii tempus jam advenisset, nexum illum corporalis matrimonii iam abolitum; Subjungit *vers.* ultimi verba. Quamvis verba *vers.* 31. citata, conjunctionem illam inter Christum, & totam Ecclesiam spiritualem etiam delignant; tamen ad eorum sensu, & significatione, ne illam quidem matrimonii corporalis (quæ spiritualis typificavit) conjunctionem excludit. Sed quemadmodum Christus totam Ecclesiam dilexit, ita singuli in Ecclesia mariti uxores suas non minus, quam se ipsos diligere: uxores autem vicissim, maritos suos revereri debent. quæ reverentia mutuum uxorum erga maritos dilectionem non excludit, cum in illa acta unus corporis conjunctione includatur; sed ratione potestatis inæqualitatem quandam inter verum solum ostendit, cum maritus dilectioni erga uxorem suam timorem, aut reverentiam addere, nec teneatur, nec debeat: Uxor autem propter subjectionem marito debitam, affectum hunc dilectionis in maritum suum addere teneatur.

Notandum autem hic venit obiter, typos, & figuras rerum in Sacris literis duplices deprehendi. alia enim illico post adventum rerum, quævis figuræ fuerunt, cessant, & abolentur. quemadmodum sacrificia victimarum corporalium, & fere omnes umbræ Legis, quæ spirituale quid adumbrabant, quæ possunt dici figuræ, aut typi transientes. alia vero quoque alio præterfigurationem usum non carebant. ideo adventu suorum antityporum non abolentur; sed permanent: ac possunt dici *typi*, *et figuræ permanentes*. inter quæ est matrimonii corporalis conjunctio, quæ per adventum spiritualis matrimonii non tollitur. Præterea illa hominis in orbe condito præ aliis, quæ cum ipse creata sunt, exaltatio; figura exaltationis Christi dicitur: nec tamen per eam sublata est.

## CAPUT VI.

**A**lterum ordinariæ subjectionis genus est inter parentes, & liberos. Hortatur igitur liberos, ut parentibus obsequantur: sumpta ratione (*vers.* 1.) à naturali æquitate, quæ ita omnibus manifesta est, ut ubique gentium recepta sit. Iustum enim est obtemperare parentibus, in quorum potestate sunt liberi. Secundum, Quorum beneficiis non possunt esse nisi semper obstricti. Tertium, quia natura sua, atque ipso rerum usu quin sapientiores sint, vix fieri potest. Alterum rationis genus (*vers.* 2.) sumit à divino præcepto. Pars enim honoris est obsequium: & inobedientiæ contumaciæque honos violatur. Quamvis autem omnia divina præcepta observanda sint; tamen promptius ius morem gerimus, quibus aliqua promissionis illecebra adiuncta est. Dicit igitur primum istud præceptum, in promissione, quam statim exprimit *vers.* 3. *Ut tibi bene fiat, et sis longævus in terra.* Non caret autem mysterio, aut certe gravi causa, cur sapientissimus Deus, ut obediens præcepto huic manifestam promissionem; ita immorigeris tacitam coramnationem, & quidem ejus generis assignaverit. Nulla enim re liberi magis ad contemptum parentum incitantur, quam quod ipsos per ætatem cito morituros, suæque bona liberis reliquos verisimile sit. Caterum hanc liberorum improbatorem Deus frequentissime punit, eos ante diem superfluis parentibus rapiendo, ne impietatis exemplum serpat ad plures: & ut fræ-

num non desit exerta juvenum insolentia, quæ naturæ ipsius jura interdum calcare audeat. Est autem hoc promissum, ut & commutatio, ex eorum numero, quæ raro fallunt. ut ex eo quoque divinam gubernationem, & providentiam huius veltigis odorari, & assequi non difficile sit.

*Vers.* 4. Patrum postea officium mutuum proponit, ne occasionem hujus impietatis liberis suis præbeant: imo vero omnem ad eam aditum præcludant. Nulla autem re facilius huic impietati occasio præbetur, quam si *pater ad iram filios provocet*. qui affectus cæcus, & præceps, ac violentus est: & quoties erumpit; etiam sanctissima interdum vincula abrumpere potest. Aditus autem ad eam præcluditur per sobriam educationem: in disciplina delicatæ, & nimia indulgentiæ exparte: & in frequente (*reberis auctis*) admonitione Divini, hoc est, admonitione præcepta, & reverentiam Domini ob oculos ponente: aut qualem Dominus fieri possit.

Tertium ordinariæ subjectionis genus inter Dominos, & servos aggreditur *vers.* 5. Ubi servis primum imperantur officia erga Dominos secundum carnem, quia secundum spiritum omnes liberi sunt. Imperatur igitur ipsis obsequium (*etiam ut obediret*): & quidem reverens, ac demissum cum timore, ac tremore, hoc est, *anxium, sollicitum, diligens*. qualis cura quoque in salutis negotio Christianis imperatur, hoc est, cura seria, & intentata, non aliud agens, aut perfunctoria. In sinceritate cordis *vestri*, ut id, quod curatur, cordi quoque sit, hoc est, ut non negligenter Dominorum negotia tractemus; sed id, quod procuramus, valde velimus, & omnem in eo lapidem moveamus. Breviter, ex sinceritate cordis intervenire, ac ministrare Dominis, eorumque negotia procurare imperat Apostolus, qua sinceritate, quo studio, & animi ardore Christi ipsius negotia procuramus. Non ad oculum servientes, tanquam ii, qui hominibus tantum placere cupiunt, sed ut servi Christi. qui non hominum; sed ipsius Dei, Christique oculis actiones suas approbatas esse volunt. *ut qui faciunt voluntatem Dei ex animo, cum benevolentia, & animo erga Dominos propenso ipsis servientes, tanquam ipsi Deo, non autem hominibus servirent.* Sciens quod quicquid unusquisque fecerit boni (quale est cura quam debetum Domino suo obsequium præstat) illius mercedem ab ipso Deo Christoque referet, siue sit servus, siue liber.

*Vers.* 9. Mutua deinde Dominorum erga servos officia imperat, jubetque eadem in eos animi sinceritate uti, quam servis erga Dominos præceperat. Imprimas minus remittere, & benigne cum iis agere, ac nullam omnino ipsis injuriam inferre: addita ratione, quia *et ipsi Dominum in calvis habeant*, qui in ipsorum delicta animadvertere possit. *apud quem nulla est personarum acceptio, & qui Dominorum præ servis eminentiam nihil moretur, & nihili faciat.*

Concludit postea omnia ista specialia præcepta generali monito, & consilio *vers.* 10. *Quod reliquum est fratres mei, inquit, confortamini in Domino, et in robore virtutum ejus.* Ubi est tacita commonitio, ne multum suis viribus tribuant, neve sint securi, & negligentes; sed in timore, ac tremore procurent salutis suæ negotium: in eoque omnem curam, & operam suam impendant (*vers.* 11.), ut adversus supernaturales hostes, qualis est Satanas, supernaturalia quoque arma, arma Dei, *etiam ut possint resistere versutis Diaboli.* (*vers.* 12. Neque enim ipsi pugnam esse cum hominibus infirmis, cum carne, et sanguine, quales sunt ipsi; sed cum principibus, potestibus, cum mundi totius gubernatoribus, scilicet armis hujus, hoc est, cum guberna-

gubernatoribus mundi huius, illo seculo caeca errorum caligine obtenebrati, denique cum spiritualibus nequitis in caelestibus.

Notandum est autem, Satanæ regnum à Spiritu Sancto describi frequentissimè posita oculos nostros non vulgari eius excellentia, nobilitate, potentia. Sine duobus ne à nobis contemnatur & pravi fiat, sed ut tanto cautiore, & instructiores adversus illius reddamur; & vires, quas contra hunc hostem naturæ umbellæ habemus; celsitudo, & à Deo mutemur. Unde apparet hostem istum, ut non spernendum; ita contumeliosum non afficiendum, & in pugna, atque certamine adversus eum, non iracundia, sed ratione, & consilio utendum. Nam quoties nos ad iram immoderatiorem impulsit, toties nos iam vicit, & rationem nostram sede sua dimovit. At cum contra eum ad opem caelestem recurrimus; ille quidem Dei ope facile vincit potest: nos autem absque animi modestia, atque humilitate preces fundere non possumus, cum quibus iræ, ac tunc animi non bene convenit. Non igitur Satanæ irascendum; sed resistendum est, & invocata quidem celsitudo ope. Nec vindicta adversus eum animo concipienda, qualem adversus homines, iram nostram provocantes, concipimus. quod ridiculum est, quia vana, & explodenda est sine viribus ira. Sed firmiter tenendum est, nullam acriorem, ac decentiorē adversus Satanam ultionem excogitari posse, quam animum tranquillum, & irritationibus eius immortum. Tunc enim maxime vincitur, & malitia suæ penas luit, cum nos frustra, & irrita opera *καταργαζομεν irritas*: & nostram quietem, ac securitatem, & bonæ conscientiae gaudium turbare non potest. Hac ignominia ipsi longe molestior est, quam nobis forte negotium, quod ab illo interdum facillitur. Quia vero is est mille artifex, & nos non uno modo tentat, atque aggreditur; ideo adversus omne impetitionis ejus genus, adversus omnes istius undique arandi sumus. Quam armaturam Apostolus *Δι' ὅπου καὶ τὸ ἰσχυρὸν* & *τὸν* vocat.

*Vers. 13. Dicam malam vocat, dicam tentationis. eodem fortasse sensu, quo supra Cap. v. 16. redimi tempus jubet, quia dies mali sint*, hoc est, tentationum pleni.

*Et omnibus confectis stare.* Non succumbere oneri, aut tentationi, sed in vestigio stare, & parta victoria hostem loco movere.

Porro juxta diversitatem armorum, quæ hic proponuntur, & quasi ictibus Satanæ opponuntur; observare licet diversos tentationum modos, quibus nos Satan aggreditur.

Primo, Ante omnia, quia vaser, & astutus, & in pugna cum ipso, non tam viribus, quam arte, & ratione certandum est. omni imposturæ genere nos circumvenire, ac decipere contendit, atque in eo nullum artificii genus negligit. Adversus ista stratagemata animus vera divinarum rerum noticia instruendus, & quantum fieri potest, ab omnium errorum facibus, pura, & defsecata rerum cognitione armandus est, hoc est, spirituali sapientia, & prudentia. atque hic est baltheus veritatis Christianæ militis insignis, & cultus nostri rationabilis tessera *Vers. 14.*

Secundo, Ad deceptionem mentis nostræ adiungit Satanæ insecationem voluntatis, aut cupiditatis nostræ, amore alicujus peccati: sive hic illa cupiditas carnis, sive oculorum, sive fastus vitæ. per istas enim vias amor peccati intrat viscera pectoris, & cordis nostri, & diversa injustitiarum, seu delictorum genera in nobis procreat. Puto enim vocem *justitiæ* hoc loco significare omnis generis pietatem, hoc est, animum ab omni peccatorum labe purum, & bonæ conscientiae gaudio subnixum. Proinde vitalia cor-

dis, & pectoris nostri adversus istud tentationis genus munenda, & armanda sunt.

—hic manus abstinere ego

*Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.*

Atque hic est thorax *justitiæ Vers. 14.*

Tertium tentationum Satanæ genus est, persecutiones cujusque Christiani in patria sua. ita ut laquei homines videntes fixam, & stabilem in patria quietem suam sedem se habere non possent, nisi veritatem, & Christianissimum deferant; huic tentationi succumbant. Jubet igitur Apostolus, ut homines, exemplo Abrahami quondam iussu Dei patriam, & amicos deferrentis; parati sint patriam deserere propter Evangelium pacis. Et quia eorummodi exilia, & locorum mutationes pedum officium requirunt; arma isti ictui opposita vocat *οὐρανίου ἱμάντος ἡ ὑπαγῆς*, aut inductionem pedum in preparationem Evangelii pæci.

Quamvis autem alibi vox *pacis* Evangelio adiuncta, significare posset omne genus felicitatis, quam hominibus Evangelium offert, & assert; tamen hoc loco nihil impedit quo minus hæc vox proprie, ut sonat, sumatur pro pace civili. quæ ab eis, qui Evangelii gratia solum vertere coguntur, quaeritur. Ipse enim Dominus nos eiusmodi pacem scitari docuit, si forte alicubi persecutionem patiamur, iubens ut solum vertamus, & alio nos conferamus. Itaque *Evangelium pacis* hoc loco significat pacificam Evangelii professionem. Maxima autem virtus ista est, & remedium adversus ictus Satanæ non vulgare, esse paratum ad omnes casus, etiam si Evangelii causa exilium, & per synecdochen reliqua persecutionum genera toleranda sint.

Quartum genus ictuum, & tentationum Satanæ periculosissimum, & frequentissimum *Vers. 16.* commemorat: ideoque arma adversus istos ictus præceteris, & ante omnia commendat tanquam majori cura dignum, & tanto diligentius comparandum telum, & remedium. Tentationes autem istæ sunt injectiones dubiorum, & scrupulorum fidem nostram subvertentium, sive resurrectionis possibilitas, sive Christianæ religionis veritas, aut promissorum ejus certitudo in dubium vocetur, aut falsi arguatur.

Vocat autem ista *ida ignea*, quia sunt maximè omnium noxia, & periculosa. Ideoque maxima cura, & contentione extinguenda.

Adversus ista munendum esse animum inuit, exemptione plenaria omnium istiusmodi dubiorum ex animis nostris, ne quid eorum usquam in mentibus nostris hæreat; sed omnes istiusmodi scrupulorum fibras ex animis nostris spiripids magna cura, & diligentia evellamus. Atque hic est *aspersio fidei*, ante omnia arripendus, qui possit injectas istas, & milliles Satanæ faces extinguere.

Quintum genus ictuum Satanæ, consporatio quædam, & stupor, atque oblitio mentis nostræ, quæ efficit, ut dignitas, status, & vocationis nostræ non meminerimus: & promissa Dei, in primis salus, ac felicitas nobis destinata oculis nostris nunquam, aut raro observentur. quod fieri plerumque solet objectis aliis curis, & occupationibus: maximè autem hujus vitæ bonis, atque ad eam pertinentibus votis, ac desideris. Est autem hoc precipuum religionis Christianæ bonum, atque officium, promissorum Dei assidua meditatio, æternæ vitæ gustus, desiderium, certa spes, atque ardens expectatio. Ideo caput istud religionis nostræ *pala* sua armandum putavit Apostolus; quæ nihil aliud est, quam spes, & expectatio tanti boni, & assidua revocatio in memoriam, tam efficacia stimuli, quo perpetuo excitari possimus ad alacerrimum, & constantissimum in salutis nostræ curricula impetum, & boni operis perseverantiam.



Sextum genus ictuum Satanæ est, huic vicinum, aut fortasse hujus quoque superioris causa videri potest. atque is est neglectus lectionis Sacrae Scripturae, quæ nobis status nostri dignitatem, officia, promissa Dei, eorumque in capitis nostri exaltatione certitudinem perpetuo in memoriam revocat, inculcat, & ob oculos ponit.

Sed præterea vobis varia arma ad alias quoque omnes tentationes vincendas suppeditat, quas hic commemorat Apostolus. nam & veritatem purissimam accuratissime docet: & peccatorum abominationem, virtutumque omnium, & iustitiæ amore inlerit: & constantiam adversus persecutiones suppeditat: & imprimis ignita Satanæ millia extinguit, hoc est, ductos clanculum ad subruendam fidem nostram cuculculos aperit, & irritos reddit, ut supra ostendimus: Salutis nostræ evidentiam, ac certitudinem perpetuo oculis nostris ingerit. ut horum armorum remedium sit omnium ab Apostolo recensorum potissimum. Cætera enim arma efficiunt tantum, ut à certo quodam ictuum, ac vulnere Satanæ genere tuti simus. At hoc armorum genus, hoc est, *gladius spiritualis veri Dei* non modo cætera omnia arma protegit, & ut nos bona fide protegat efficit: sed etiam ipsum Satanam ferit, & in fugam conjicit. Merito igitur gladius spiritualis ab Apostolo dicitur, & verbum Dei. nam & Spiritus ille Dei, arthabo felicitatis nostræ, Sacra Scripturæ auditione, ac lectione mirum in modum fovetur, excitatur, crescit, & augeatur: & verbum Dei semen est incorruptibile, ex quo & ipsi nascimur, & alios generamus, aut regeneramus. Ad profigendum vero Satanam in tentationibus quantum habeat virum, congressus Christi cum Satana ostendit. Quo magis mirandum est, quod tanta cæcitas principes orbis Ecclesias occupaverit, ut hunc verbi gladium, potissimum armorum contra Satanam genus, ex manibus hominum extorqueant. Nam quod auditum tamen concionum, ex quibusdam Sacrae Scripturæ particulis depromptarum, plebi reliquunt, quam jesunum sit; facile omnes videre possunt, qui & paucitatem, & pravam delectum locorum in concionibus explicandorum, & ipsarum concionum profanum modum consideraverint.

Septimum genus ictuum Satanæ est frequentissimum, & quotidianum; securitas, & osecantia, per quam homines salutis suæ non admodum avidos, & incuriosos, ac negligentes: imprimis autem ad preces, & orandum, atque implorandum opem cælestem ineptos, atque indociles, reddit. Quemadmodum in terrenis bellis nullum è stratagematibus ad profigendum hostem est efficacius, quam si quo artificio circumventus, negligens nimis securus reddatur; ita in spiritualibus hic est capitalis Satanæ actus, quo circumvenimur. Novit enim probe, si cælitus petitam opem evocemus, sibi nos in certamine non impares fore. Præinde ne eam impleremus, ut vincere possit, omnem movet lapidem.

Adversus hanc tentationem, aut majus, aut certe par superiori, remedium Apostolus exhibet, altitudines precum excubias *vers. 18.* Per omne, inquit, petitioni & precationi genus, orantes in omni tempore in Spiritu, & in hoc ipsum vigilantes, in omni instantia, & petitione pro omnibus sanctis.

Multa sunt precationis genera, longiora, breviora, ordinata, & extraneum, ejaculationes animi, ac supplicia. Nec omni tempore omne genus orationis adhiberi potest: & tamen omni tempore adhibendum est tale, quale adhiberi potest. Præterea sunt preces pro nobis ipsis, sunt intercessiones pro aliis: sed & pro nobiscum obtinendæ interpolationes non sunt negligendæ. Debemus enim hoc officium mutuo. Ideo si illud aliis præstandum est; cur non ab aliis quoque petendum, atque implorandum sit? Addit Apostolus in *Spiritu*, Et Judas in *Spiritu Sancto* precantis. Non igitur precularum demurmuratio hic intelligitur; sed Spiritus pro nobis intercedens gemitibus inenarrabilibus.

Notandum autem *vers. 19. & 20.* præcipue pro his orandum, qui gloriæ Dei, atque Ecclesiæ plus proficere possunt. Cum enim Deum, ejusque Christum super omnia, supra nosmetipsos diligere teneamur, & in oratione Domini primo loco, & ante proprias necessitates nostras commendatam nobis lubemus curam gloriæ Dei, sanctificationem nominis ejus, adventus, & obsequii regni ejus expectationem; in omnibus quoque precibus nostris, quemadmodum & in mentibus, atque votis, præcedere debent preces, atque vota pro gloriæ ac regni Dei propagatione concepta. Nunquam igitur hic Christiano desesse potest precum materia, occasio, & stimulus. Semper enim aut nos ipsi, aut proximi, aut ipsius Dei inter nos celebranda gloria divinitus implorandæ ope indiget. Ideo perpetuo precibus invigilandum est.

Notanda autem est vox *ἐν πνεύματι* perseverantia in precum negotio. Nam si quæ res alia; hæc profecto est, quæ constantia, & perseverantia indiget. Nec enim semper statim Deus preces, ac vota nostra exaudit; sed diu multumque invocari postulat, ne beneficium, quod petitur, sine infixio memoriæ nostræ (qui recordationem subinde excitet) aculeo transeat. Præterea non una, atque altera res petenda est; sed perpetuo nova seges rerum impetratū necessariarum exurgit. ita ut otium nobis non sit quiescendi, ac desistendi à precibus, nobis subinde urgentibus stimulis, ac necessitatibus.

Denique Satanas omnium maxime hoc armorum nostrorum genus oppugnat, variis artibus efficiens, ne preces nostræ tales sint quales esse debent; hoc est, ne sint in *Spiritu*. Ergo miris modis mentem nostram disrabit, & occupat, & variis impedimentis turbat, ne tunc, cum precatur, hoc agant. Sæpe tunc maxime necessaria, aliquando & pulchritudine, & amœnitate sua illecebrosas curas, & cogitationes suggerit. quæ antequam ex animo expellantur; sæpe multum temporis elabitur. ita ut, nisi quis in precandi studio diu, multumque, & constanter duret; præcipuo precum in Spiritu factarum fructu fraudetur.

*Vers. 19. 20.* *Parresiam, & apertionem oris*, hoc est, Libertatem, aut libere de veritate loquendi facultatem, præsertim in persecutionibus; quisque & sibi optare, ac precibus impetrare, & aliis quoque à Deo petere debet. Huc illud Christi promissum pertinet, quo promittit in persecutionibus se daturum esse suis *Os*, cui nemo Persecutorum possit resistere.

F I N I S.

I N E P I.

## IN EPISTOLAM

A D

PHILIPPENSES  
COGITATIONES SACRÆ.

## CAPUT I.



deo à Monarchico statu aliena erat primæva Ecclesia, ut ne aristocratico quidem regeretur, quamvis officiorum, ac functionum quarundam subordinationes propter docendi populi utilitatem, ac necessitatem admitteret. Hinc epistolæ ab Apostolis ad omnes promiscue fratres scribuntur, atque ut ex hoc loco patet, non magis ad Episcopos, & Diaconos (vox Diaconorum videtur hic generalius sumi pro omnibus Episcoporum, etiam in docendo, non modo in dispensandis elemosynis ministris) quàm ad promiscuos, & gregarios fratres. Vocantur autem omnes sancti, Nondum introducto inter laicos, & clericos discrimine. Quod tamen si cuiuspiam moraliæ retinendum placeat, expresse ait hic scribere laicis, non exclusis clericis.

*Vers. 3.* Quo gratius accipiantur monita, ac præcepta apostolica; à laudibus ipsorum incipit epistola: laudes vero istas à laude Dei, & gratiarum actione. *Habito*, inquit, *quod gratias agam Deo in omni mentione vestri* (vers. 4.) *semper enim in omni oratione, pro omnibus vobis* (neminem excipit) *libenter precis fundere non oblitiscor.* quod (vers. 5.) in recepta Evangelii doctrina, quæ nihil aliud est quam commune inter nos caritatis vinculum, (*ἀγάπη ἡμῶν ὑπὲρ πάντων*), quasi communis vestra nobiscum in doctrina Evangelii constanti perseverantia usque ad finem. Constantiam pietatis, ac religionis eorum designat per verba *A prima die usque ad nunc.*

*Vers. 6.* Porro blando admonitionis, ac præcipiendi genere ipsos, ad perseverandum in eadem constantia hortatur: *firmam spem*, ac fiduciam se habere affirmans, *illos usque ad finem perseveranturos*, seu in eadem constantia permansuros. quod exprimit per verba *Persuasum habens hoc ipsum.* Adnotat causam huius spei suæ, ac fiduciæ, quia videat eos iam obsecutos Deo, incipienti in ipsis bonum opus, proinde se non dubitare, quin ulterius quoque eadem obsecuturi sint usque ad diem Christi, hoc est, usque ad diem illum, quo Jesus Christus remunerabit illud obsequium: reddet unicuique secundum opera ejus, ad extremum iudicium, quasi usque ad finem.

Notandum autem est, nihil esse in nobis boni operis, quod non Deotribuendum sit, qui conscientiam nostram sanctis subinde cogitationibus vellat: excitat: occasiones bonarum actionum vobis suppediat: ad eas arripandas impellit: occasiones fugiendi mali à longè offendit: objectas difficultates amovet: fidem, ac spem nostram alit, & augeat: & bonæ conscientiæ solatio vegetat: amoris

sui novis identidem beneficiis provocat: vitæ immortalis desiderium accendit: expectationem confirmat.

*Est Deus in nobis agitante cælestis ille.*

Hinc ex bonis operibus nostris omnis laus, & gloria in Deum redundat. Hinc nihil habemus, quo efferrî, quo superbi, aut nobis nimium placere possimus. Quicquid boni gerimus, si quod à nobis virtutis, aut boni operis specimen editur, totum id auctori Deo, cujus non modo auspiciis militamus, sed instinctu, ac spiritu ducimur, atque impellimur ac regimur, acceptam ferendum est. Sola nobis obsequii gloria, nec ea ipsa tota relicta est. Multis enim discriminibus hæc ipsa parendi, ut ita dicam, obstratio periculatur. Per salebras, & præcipitia nusquam satis tuto vestigio hic incedendum est: seditionibus cupiditatum, & ceteris rebellium affectuum monstris; iter hoc obsecratur, quod ad salutem ducit. Etiam, ubi maxime nos tutos esse arbitramur; nusquam licet esse securis. Levi in speciem offensâ, aut alienatione nos ille facit instinctus deserit, sine quo cælestis negotium frigit. Ergo jugiter vigilandum est, & aliud precibus, nec intermissa contentione incidentia forte pietatis damna reparanda. Cui certamini absque ope cælesti nulla humana industria succurrit. Nec est tamen quod nos infirmas vires terrent. Omnia enim possumus. *In eo, qui corroborat nos Christo*; cujus potentia in infirmitate nostra perficitur. Non igitur unquam tentationum magnitudine, aut obsecraturum difficultatum mole vires nostras obruantur. nec enim nostri certaminis præses patitur nobis supra vires negotium obijci. Turpi, & flagitiosa fuga ultro ipsi sæpe stationes deserimus: nec virtute, aut potentia hostium; sed culpa, & ignavia nostrâ debellamus: & quos in triumpho ducere possumus; his plerumque victoriam tradimus. *Dies Jesu Christi* quid sit, superius vidimus vers. 6. & infra ostenditur vers. 10. & cap. 11. 16.

*Vers. 7.* Rationem subdit, cui ira de eorum constantia sentiat, quia æquum sit, ut ita de ipsis sit persuasus, qui ipsos vehementer diligat, ac in corde perpetuo habeat, eo quod in eis vinculis, & defensione apud Cæsarem, per quam confirmabatur Evangelium (NB. afflictiones dici *Confirmationem Evangelii*, etiam *compensat* gratia *emmer.* (NB.) *Communicantes* piis in persecutionibus, ope, solatio, auxilio; dici; & esse comparticipes gratiæ, & gloriæ ipsorum; ac proinde & præmii fore.

V 2

Vos 8.

*vers. 8.* Amantes eorum, quos diligunt, magno tenet delirio confat. *versus Jesu Christi*, vocat tenacium, & innumum dilectionis affectum.

*vers. 9.* Non modo bene sperare se de eorum constantia ait; sed orare etiam ut caritas ipsorum (videtur hoc loco vocem *caritas* generaliter sumere pro tota pietate; seu pro illa caritate, per quam fides est efficax) *magnisque* subinde abundet. Cujus incrementum; vulgo cognitionis rerum divinarum, & celestis sapientiae incrementum afferre solet; & rursus profectus in rerum divinarum notitia; profectum in pietate auget. Ista enim mutuo sunt sibi causæ. (*vers. 10.*) Quo quisque enim melius dijudicat *differentia*, eo est in pietate perfectior, & ab omni lapsu tutior: *sine offensione*, eoque constantius usque ad finem persequere solet: (*vers. 11.*) & impleri tractibus iustitiæ illius perfectissimas, quam Christus docuit, & in exemplo suo exhibuit. Unde postea (quia totum istud opus Deus in hominibus incipit, ac Deus perficit) laus, & gloria Dei maxima exuberat.

*vers. 12.* Absoluto præmio, ad concitandam eorum benevolentiam apto; magni solatii gaudio ipsos perfundere pergit, nuncios afflictiones suas in maiorem subinde Evangelii propagationem, & progressum evadere. Quia causæ ejus (*vers. 13.*) ob quam in vincula conjectus erat, æquitas, ac decus, iustitia, & evidentiæ non modo in tota aula cæsarea; sed apud reliquos omnes nota, & celebris facta, & divulgata est, ita (*vers. 14.*) ut plerique fratrum, qui veritati huic evulgatæ crediderunt; exemplo Apostoli, in vinculis suis eam animosæ, & gloriose prædicantis, incitati, & confirmati, tanto animosius, & sine omni metu Evangelium prædicare audeant.

*vers. 14.* *Confidentes in vinculis meis.* Cum enim viderent vinculis, & captivitate Apostoli non modo non suppressam, sed latius propagatam Evangelii prædicationem, præterea vincula ista ipsi Apostolo non modo nihil nocuisse, fed etiam multum protulisse ad incrementum tam Evangelii, quam ipsius proprii solatii, & emolumentum; eo majori spe fumebant animos, ac spiritus ab ejus exemplo, minime formidantes malum istud, quod non esse adeo metuendum Apostolos tam prospero captivitatis suæ successu offenderat.

*vers. 15.* Distinguit Apostolus eos, qui ex occasione vinculorum ejus animam ad prædicandum Evangelium appulerunt; atque alios id fecisse ex invidia, & odio; alios ex amore erga se. Eos, quidem ex invidia, id fecisse eo fine, quod putarent sese per incrementum auctoritatis suæ, quam prædicando apud neophytas Ecclesias augebant (quam fortasse Apostolus, quia multorum errorum patroni essent, in Ecclesiis antea plantatis deprimebat); Pauli captivitati, & afflictioni dolorem, & afflictionem addituros. Ac de istis quidem pronunciat Apostolus, eos non *pure* Christum prædicasse, in quo non tam prævum eorum animum, quem infra voce *confessus*, in *speciem*, exprimit, quam ipsam prædicationem impuram, & aliquibus erroribus contaminatam, tangere videtur. Quomodo enim homines tam pravi, qui cum Apostolo, non sine maxima sua culpa, imo dementia, simulates exercere auderent; non admiscuissent prædicationi suæ prava dogmata, & errores, quorum causa sine dubio cum ipso Apostolo collidebantur. Notandum autem est homines istos, qui per invidiam & contentionem Christum prædicasse dicuntur *vers. 15.*: mox *vers. 16.* ex *contentione* id fecisse dici. Eiusmodi homines absolute dicuntur esse ex contentione. *Rom. 11. 8.*, & inobedientes veritati. Veritatis enim deprava-

ratio e ulmodi homines cum Apostolo semper commisit. Nec illud prætereundum, e ulmodi homines finem suum, ad quem per impuram suam prædicationem tendebant, non assecutos. Aegre enim tacere Apostolo volebant, & dolorem interire (*vers. 18.*) At Apostolus eo nomine maxime gaudebat, quod Christus, qualicumque modo, prædicaretur tamen.

Ex quo patet primum, Apostolum censuisse longe majus in eo bonum esse, ut Christus, quamvis non *pure*, & cum aliquibus erroribus, prædicaretur tamen; quam ut homines in cecitate idololatricæ demersi manerent. Deinde eundem censuisse, non statim a Christiano nomine, aut à Christiana communione arcendos, quibus forte Christus non *pure*, & non sine erroribus annuntiatus esset. Cui enim bono, & quidem ita constanter gavisus fuisset (*in hoc gaudeo, & gaudebo*); si in ea opinione fuisset, melius esse homines plane Christianæ religionis expertes esse, quam hæreticis erroribus depravatos. Quam opinionem nunc Principes reliquarum Ecclesiarum mordicus tuerentur, quæ facilius Ethnicos, & Judæos, quam dissentientes Christianos, in suis ditionibus tolerant. Unde patet quantam tolerantia Christianæ necessitatem Apostolus omnibus imponat, & quantum pudorem incutiat istis, qui verè ex *contentione* Christum colescentes, vel minimum à se dissidentibus adeo infesti sunt.

Quod autem inventi sint ejusmodi homines, qui Apostolico seculo impure prædicare Evangelium ausi sunt, de quibus tot sanctorum virorum querimonias legimus; inde patet primum, antiquitatem alicujus opinionis non esse sufficiens veritatis indicium. Secundum, Ecclesiæ auctoritati non facile esse confidendum, cum & apostasia in ea prædicta sit. 2 *Thess. 2.* & quidem mox post obitum Pauli, *Act. 20. 29.*, imo ipsorum Apostolorum, præsertim Johannis, tempore multi essent Antichristi. 1. *Joh. 11. 19.* & videamus in ipsis initus Ecclesiæ multos errorum patronos extitisse inter eos, qui iusto Dei judicio puniti sunt ejusmodi cecitate, ut ipsi Deus nescit efficaciam erroris, eo quod veritatis amore non tenebantur. Non potest igitur esse nisi suspecta Ecclesiæ auctoritas.

Alterum genus hominum, qui ex occasione vinculorum Apostoli, *Confidentes in vinculis ejus*, prædicant Christum, vocatur, qui ex *proposita voluntate* (*h' voluntas*), & ex *Caritate* id facere dicuntur. *H' indoxia* idem est, quod infra *veritas*, quæ opponitur *opini speciei*. *vers. 18.* quia videlicet isti vero amore veritatis propagandæ, quia ipsis in ea complacuit, eam prædicant; alii vero prætextu istius sui erga veritatem studii abutantur, ad sua odia, & simulates exercendas. Nisi quis velit *voluntatem* referre ad Dei, Christique beneplacitum, qui inter Caini, & Abelis oblationes discernere novit. Possit etiam *Caritas* de studio, & amore erga Apostolum explicari, cui gratificandi desiderio illi idem istud Evangelium prædicabant, in cujus defensionem Apostolus vitam suam impendit.

*vers. 19.* Reddit rationem cur gaudeat ob ejusmodi prædicationem, quæ odio ipsius, atque ad augendam ipsius afflictionem fiebat. Quia, inquit, bene novi hoc mihi nihil nociturum, neque mihi pudori futurum, sed ad salutem evasurum (quid enim aliena pravitas, & malitia noceret innocentem). Ne autem nimia sui fiducia gloriari videretur, quasi se corrigens, non suis viribus fretum se tam confidenter sperare asserit, sed imperato cælitus precibus eorum auxilio, & supplicatione Spiritus Jesu Christi. (*vers. 20.*) Cujus firmam spem, & expectationem habeat, adeo ut non metueret, ne *qua in re pudeat*, sed quemadmodum semper antea, ita & nunc

& nunc confidat Christum in sua infirmitate glorificandum esse, per suppeditatum ab ejus Spiritu animi robur, ac fortitudinem in predicando liberrime Evangelio. Adit autem *fratrem pernam, sive per mortem*, Quia sive in hoc negotio vitam, & sanguinem profudit, ut infra *vers. 23.* ait; magno id ipsi honori, & emolumento fuisse: sive ex hoc periculo elictus ereptus; magna, & gloriosa in eo ipso Christi potentia eluxisset, magnum Ecclesiae solatium, & emolumentum accessisset. (*vers. 21.*) Ostendit autem sese ad utrumque paratum esse, & in utroque statu ingenia habere solatia. (*vers. 23.*) Ma ora tamen in morte, si ea duntaxat, quae sua sunt, spectare vellet: ideoque magis se ardere desiderio solvendae ex hoc litore vitae, & manendi cum Christo: (*vers. 24.*) sed tamen distineri respectu aliorum, quibus vita ipsius sit magis necessaria. Ideoque (*vers. 25.*) se conidere, & certo scire, vitam sibi salvam fore: sequi mansurum, & convicturum cum ipsis eorum bono, solatio, & emolumento. [Notanda autem est obiter, quantum impenderit periculum Ecclesiae Christi ex obitu Pauli. ita ut per hoc confirmetur id, quod dicitur *Act. xx. 29. 30.* post obitum ejus *ingressuros fuisse lupos graves in Ecclesiam*. Unde patet statim post Apostolos non mediocriter corruptam esse Ecclesiam.]

Emolumenta, & solatia utriusque status quod attinet; vitae quidem conservatae solatium exprimit *vers. 21. Mihi vivere Christus*. Meditatio vitae ejus, & solatium, fuit Christus, hoc est, imitatio Christi, & virtutum ab ipso praecipitarum consecratio. & *vers. 22. Fruens operis*, piorum operum bona conscientia vitae fructus optatissimum.

Mortis autem solatium exprimit per *Lucrum vers. 21. item vers. 23.* Solvere & portu vitae, & esse cum Christo. quod Author Epistolae ad Hebraeos exprimit per vocem periculi *Hebr. xii. 21.* quod fuisse longe melius Paulo; patet ex hujus ipsius Epistolae *Cap. iii. 11. 12. 13.*

*Vers. 26.*, & *27.*, pollicetur adventum suum ad eos sub conditione, ut vel hac illecebra eos permoveat ad proficiendum in pietate: praecipue vero (quod hoc loco, & alibi in eadem Epistola pluribus satis anxie tractat) ad unitatem, & concordiam, & mutuam caritatem.

Describit autem seu totam pietatem, sive eam illius partem, quae in mutua fratrum concordia, & caritate consistit ejusmodi verbis *digne Evangelio Christi se gerere*: ut appareat impii, & caritatis, concordiae, tolerantiae, in Ecclesia expertes homines; quam indigne Christiano, & Evangelico nomine se gerant, & quam misere excidant jure illius civitatis, & Reipublicae caelestis, quam in Christo habemus. Conditionem, & necessitatem hanc concordiae retinendae non alligat ad adventus sui conditionem; sed absolute proponit, & inculcat, ut sive praesens videat, sive abiens audiat eos concordēs, & unanimes esse.

Describit autem concordiam hanc: *State in uno Spiritu, una anima vel unanimiter concordes fide Evangelii*. Maximus autem est stimulus, & quaedam necessitas internae in Ecclesia concordiae, eternum Ecclesiae cum hostibus ejus certamen. Habet enim non vulgares amoris, ac mutuae benevolentiae illecebras, ipsum commilitantium, & in iisdem castris quasi contubernium, atque ejusdem communio periculi. Praeterea nullo tempore commilitationes possunt nocentius periclitari ab hostibus externis; quam si inter se odii, ac dissidiis laborent. adeo ut vel ipsa urgentis periculi necessitate tunc ad concordiam adigantur. *Vers. 28. Adversari populo Dei; adversantibus est Inducium exitii*: quemadmodum ipsi populo Dei; *Salutem*. Et hoc à Deo,

Multum interest à qua manu in utramque partem ictus hic veniat, sive pereat quis ipso Deo perdente, sive servetur, & praemio aliquo afficiatur, ipso Deo servante, & remunerante. Maximum autem hoc munus, maximam Dei gratiam (*vers. 29.*) vocat, si quis fidelium praeter gratiam fidei in Christum consequatur gratiam perpulsionis alicuius propter eundem. Multa enim merces (*Matt. v. 12.*) in caelis manet eum, qui hoc certamen certaverit.

*Vers. 30.* Et quia Apostolus idem istud certamen tunc temporis certavit; quo magis ab externis hostibus premebatur, eo flagrantiori affectu caritatis erga internos Ecclesiae cives, & commilitantes eos exardescens, provocat eos ad imitationem sui, & in sequenti capite solemnem obtestatione ad caritatem istam, atque concordiam hortatur.

## CAPUT II.

Congerit in obtestationem hanc quicquid illecebrarum excogitare poterat ad alliciendos eorum animos, ut mutuae concordiae studio tenerentur: atque hic obiter pleraque Christianae vitae condimenta, & solatia tangit, quae profecto non exigua sunt.

Agmen eorum ducit *consolatio in Christo*. Quae gaudii Christiani pars in eo consistit, quod cum Christus caeli, ac terrae sit Dominus, omne felicitatis genus in manibus suis habens, & omnia donorum genera dispensans; in summæ felicitatis loco ponendum est, esse cum illo ita conjunctum, ut membrum ejusdem cum capite suo corporis. Nam si regum, ac principum in terris conjunctio nobiscum, praesertim artior, una cum ingentibus emolumentis magnam nobis decus, magnam assert voluptatem; quanto majorem tam arcta cum omnipotente Domino necessitudo. Verba autem, *Si quae in Christo consolatio*, denotant per *Miosin* plurimas, & multiplices in Christo consolationes reperiri.

Secundo, *Solatio* itidem *caritatis* multa sunt. Haec enim illa est, quae ex virtute provenit, amicitia, beatitudinis humanae in hac vita praecipuus fructus, & condimentum.

Tertio, *Communio Spiritus* efficit, ut idem velle, idemque nolle, aut avversari deprehendamus. Quae voluntatum, ac studiorum conjunctio mere homines hominibus conciliat, & magna eos, ac mutua voluptate perfundit.

Quarto, *Si quae viscera, & miserationes*. Tenerrimus quidam, & admodum delicatus caritatis sensus, & affectus per haec verba explicatur, & qui in intimis, ut sic loquar, animi nostri fibris residet. ideo viscerum voce designatur. Qualis in parentibus erga liberos esse solet, quibus etiam navi, aut imperfectiones pignorum suorum placent: & si quid in iis forte reperiant, quod probare nequeant; odisse non solum, sed molli quadam, & innoxia miserationis indulgentia prosequuntur. Atque hic videtur summus caritatis gradus non mediocri eos, qui eum affectui sunt, voluptate perfundens. Quem admodum enim parentes liberorum vitia, praesertim leviora, offendere non solent; ita ejusmodi homines leviorum hallucinationibus non contristantur, sed eas in meliorem partem interpretando, & eorum indulgentius miserando, multarum, & inagnarum molestiarum pondere se exonerant.

*Vers. 2.* Utitur autem in his verbis Apostolus multiplici artificio. Nam omnes, & singulae istae rationes, vel ipsa mentione sui, nos ad mutuam concordiam invitent. qui fuit hoc loco praecipuus

Apostoli scopus. Cæterum eodem simul gaudio hinc, quo Apollolus à Philippensibus adhi, ac pertinet optabat, atque id uti meret petebat, egregie militavit. Nam in re tam honesta, & utili ut gratificaretur oblectantur Apollolo; exagebat ab us officium mutue in Christo consolationis; exagebat Christianæ caritatis ratio; exagebat illa ejusdem spiritus conjunctio, & mutuo sibi succurrendi voluntas; exagebat denique ipsa illa interitio Apolloli, nec, si in tam acri desiderio suo feriretrepullam, merito contristaretur. Ideo subjicit impie meum gaudium, ut idem faciam, emulo caritatem habentis, hoc est, mutuum, ac reciprocam alii erga alios. *ut meum, idem faciam, hoc est, eundem sibi propositum scopum habentes, & in eo illeque idem communi laqueo constringantur.* Quod latum *vers. 3.* a contrario explicat, *Nihil per nos habetis disceptationis aut contentationis, aut per unum gloriam;* hoc est, a ubi non facientes; sed per modelliam, humilitationem, *superius alius nactem superiores, ac presens illius existimatis.* quod quidem ita explicandum est, ut tunc, quoties ejusmodi modellie opinionem locus est (quod sit cum nulla notoria, & insignis inter fratres inæqualitas intervenit) eam habere non omitteremus. Cum enim non semper liqueat quo loco quis sit apud Deum, nobis, qui victorum nostrorum metus, quam quicquam alius, consensu esse possumus, aliorum autem vitia ignoramus; tutius est ita opinari. At quoties ob notoriam inæqualitatem hinc sententia locus non est; sufficit ut ita nos adversus alios geramus, tanquam eos superiores nobis arbitramur. quod & in mundana morum civilitate observatur.

*vers. 5.* Quod posterius Christus ipse, cuius mox exemplum subicitur, fecisseprehenditur. Explicatum autem obiter, in quo consistat hac Humilitatis modellia a contrario. Contraria enim est modellia, philantia & nimis sui Amor, nimirum sui pretium: ita ut homines seise, suaque omnia nimio pretio aestimantes, non seise tantum, sed alios quoque omnes sibi solis natos existimant. Ac proinde seise tantum, suaque utilitates, aut voluptates respiciunt, nulla aliorum cura, ita ut ob vanillimam laque ostentandi sui ambitionem, gravillimas aliorum offensiones suscipere non dubitent. Nimia enim sui existimatio; nimium parit aliorum contemptum, ac vilificationem. adeo ut hominibus ejusmodi superbos spiritus sustentibus, illicque affatis, & inhatitis, nihil tam leve, & facile videatur, quod aliorum causa facere, aut tolerare velint, ac debeant. A quo vitio tanto alieniores Christiani esse debent, quod ipse Christus exemplo suo docuerit in aliorum gratiam gravillima, ac difficillima quæque suscipere, ac perpeti. Quemadmodum autem Christum supereminens præstantia suæ excellentia non absteruit, quin se in gratiam hominum vilium, ac peccatorum suis cooperatorum deo usque demitteret; ita homines in Ecclesia ejus, quantitas donorum Dei assuetudine præditi, non ita sibi placeant, quin aliorum, quamvis inferiorum, causâ, non modo levillimas in occurrentibus forte rixarum, & contentionum occasibus, contemptus eorum suspensiones evitent, sed gravillima quæque inter eorum causa suscipiant, ac perstant. Quid enim habent, quod non acceperint, quodque sibi ipsis, aut virtuti, ac genuinis viribus suis tribuere possint, cum omnia dono Dei possideant, non autem rapti, aut viribus suis acquisiverint? Certe supra omnem comparationem longe magis exuberanti munificentie sue summe Deus unicuique Filium suum inundaverat effuso in eum supra mensuram divinum, & mirabilem operum patratore Spiritu, ita ut in forma, ac specie Dei apparuisse videretur editis ejusmodi miraculorum

speciminibus, quæ non nisi Dei ipsius virtute, ac potentia esse poterunt.

*vers. 6.* Faciebat enim *paria Deo*, ideoque in forma Dei esse videbatur. Et tamen is vin tam divinam, quæ omnibus iniunxis resistere poterat, non rapti sibi quæsitam arbitratu est; sed dono ejus sibi donatum meminerat, qui ipsum longe magis etiam, quam antefecit, exaltare potuit. (quod a postea factum commemorat Apollolus. Obscuritatem huic loco affert, quod Apollolus, cum dures sibi contrarias opponere vellet, non ejusdem generis antitheron in apolloli collocat, cuius generis in protati collocaverat. Quæ autem sint illa, quæ sibi opponere voluit, res ipsa ostendit. Humiliationis Christi nimirum, hoc est, depositio illius, testatus, qui nimis suis, capere, & interficere se volentibus resistere potuit, propter obedientiam Patri suo debitam, cuius *vers. 8.* mentionem facit, parte ab una. Iam ab altera retentio obliuata istius potestatis, & recusatio humiliorum, cum manifeste illa Patris inobedientia, & consequenter ingratitudine erga eum committitur. Cum igitur rem posteriorem Apollolus à Christo removere vellet, ut priorem ipsi attribueret; in protati non istam ipsam humiliationis recusationem, sed causam ipsius à Christo removit, hoc est, ingratitudinem illam tantorum, & tam cumulatè effusorum in eum Dei donorum, quæ in eo reperta fuisset, si in ista humiliatione gratificari Deo noluisset. Remotionem vero hujus ingratitudinis, significantibus verbis & non sine singulari emphasi exprimit: *Non arbitratu est, inquit, rapti sibi obvisse*, sed singulari Dei gratia, & munere collatam in se copiosam illam donorum Dei abundantiam, quæ in divina ipsius potestate, & excellentia etiam in terris cernebatur.

Atque hic ut in ista Christi gratitudine, ita & in huius gratitudinis effectu, obedientia nimirum erga Deum explicanda; duplici antithesi utitur Apollolus, nisi quod prior antithesis implicite posita, & tacite subaudienda sit. Primum in ipsa gratitudine violentam rapinam, gratuito dono, aut potius parti per raptum spoli opinionem gratuiti beneficii memoria, atque inde profectæ obedientie tacite opponit. Deinde Inanitioni, & humiliationi Christi (quam in eo collocat, quod formam servi assumpsit usque ad servilium verberum, & servilis supplicii patientiam; opponit gloriam illam, & excellentiam Christi, quam Dei dono acceperat, quod etiam dum in terris esset in forma Dei apparuerit, *paria Deo* & quasi *paria cum Deo* faciens, præstans, & humanâ maiorem potestatem exercens, damonibus, & elementis imperans.

Vox autem *Forma Dei*, eodem sensu sumitur, quo modo *forma servi*. nec enim substantialem formam; sed speciem externam, & statum, & conditionem denotat. quemadmodum patet ex verbis *formam Dei* hoc est, *esse ut Deus*, esse in statu æquali Statui Dei. qui modus loquendi, non ipsam naturam; sed magnitudinis comparationem significat.

Vox autem *Homo*, quia hoc loco bis utitur; non in proprio sensu sumitur, quo natura humana significatur. Nec enim est quisquam Christianorum, qui Christum verè, & natura sua hominem fuisse confiteri non cogatur; Sed in sensu Sacre Scripturæ familiari, quo vulgaris, & nihil ab aliis differentis hominis, aut vilis homuncionis status significatur. Cum enim Christus non vilis, & vulgaris; sed immenso intervallo præ aliis natalibus, & conditione sui præcellens homo fuerit, quando servi formam humiliando sese assumpsit, vulgrium hominiorum similitudinem, & speciem assumpsit. Quemadmodum autem facere *paria cum Deo*, non significat esse naturam suam unum, idemque numero cum Deo,

Deo, cum quo paria facere dicitur (comparatio enim non potest esse nisi inter plures); ita in similitudine hominis inveniri, non significat vere in statu, & conditione illius hominis fuisse, cujus speciem, & similitudinem assumpsisse dicitur. Cum autem Christus vere, & natura sua homo fuerit, sed non in vili, & vulgari hominum statu; apparet vocem hominis hoc loco, non naturam humanam; sed statum vulgari hominum significare.

Cur autem aliter locus hic explicari nec possit, nec debeat, rationes hæ præsto sese offerunt. Primo, Quo ad verba. Secundo, Quo ad sensum.

Quo ad verba, *Forma Dei*, idem significat quod & *Forma servi*: non naturam; sed conditionem, ut diximus, & statum, seu similitudinem. sicut & voces *Species*, & *similitudo*. quod & verba, *Paria cum Deo* indicant. In quibus est comparatio quædam Christi cum Deo, quæ in personas non cadit, quæ sunt essentia unum. Neque enim quicquam equalis esse sibi ipsi dici potest, nisi forte secundum diversa tempora, aut respectus. Secundo, Voces, *Invenit ut homo*, & *similitudo homini*, usurpant de iis, qui natura sua nequaquam Dii sunt, sed tantum homines; docet in libro Judicum de Sansone historia. Jam vero si vox hominis tunc proprie de natura, & essentia specifica hominis, quæ in omnibus hominibus eadem est, hoc est, de humanitate, seu forma, & natura hominis, quam Christus assumpsisse dicitur, non autem de statu, & conditione explicanda esset; non posset sine falsitate in similitudine hominum Christus repertus dici, cum per illam formam humanam, quam assumpsisse supponitur, non similis homini, sed vere homo factus, & repertus, vel ipsum adversariorum confessione, fuerit. Præterea individua quidem hominum, quamvis specie idem sint, quia tamen numero diversa sunt; inter se comparari, & sui similia dici possunt. sed unum individuum hominis, cum tota specie hominis comparari, & qui vere sit homo, similis hominum dici non potest. Congruè autem comparisonem quandam, & similitudinem, quam cum Deo Christus propter illum Spiritum, in se sine mensura effusus, habuit; opponit comparationi, & similitudini, quam cum hominibus etiam vilissimis, quales sunt servi supplicio crucis obnoxii, suscepit.

Divina illa vis, & potentia, & gloria, qua se Christus exuisse dicitur, ut obediret Patri; non alia hoc loco intelligi potest præter illam, quam dono Patris sui accepit. Indicium est modus loquendi, ostendens qua ratione Domino vis & potentia ista obtigerit, antequam ipsam deponeret. Non raptu, inquam, sed (quod subaudiri necesse est) gratuito Dei Patris munere.

Rapina enim naturæ nunquam, nisi incompetenti; opponitur. at gratuito muneri; competentissime opponi potest. Habet igitur respectum, ac relationem quandam vox *rapina*, aut opinionis de opibus rapto partis, ad gratuitum donum, aut ad gratam recordationem de opibus benigne, & libenter donatis, ideoque non gravatim in usum, & gratiam benefici donatoris erogandis. Præterea per assumptionem formæ servi; assumptio naturæ humanæ intelligi nequit: cum per vocem servi; naturam hominum, qualem Christus assumpsisse dicitur; Sacra Scriptura nunquam designet, aut explicet, qui potius ad imaginem Dei creatus dicitur. cujus imaginis non possrema pars est dominatio super omnia, quæ *Psal.* 8. describitur.

Secundo, Dubitationem omnem eximit, non aliter hunc locum esse explicandum, expressa ratio, & modus humiliationis, per quam se divina illa virtute, qua sibi cunctos hostes subjicere violenter, si

voluisset, potuit, Dominus exinanivit, quod videlicet humiliaret sese, factus obediens Patri, ad mortem usque, & quidem tam ignominiosam. quod ad naturæ humanæ assumptionem violenter protendere superfluum est, cum de illa obedientia, quam in morte crucis suscipienda testatus est, longe aptius intelligi possit.

Tertio, Multo magis autem explicationem nostram evincunt illudicia præmia, & remuneratione Dei, quibus obsequium istud Christi prosecutus est. *Exaltatio nominis* ac donatio nominis supra omne nomen, hoc est, potestatis supra omnem potestatem, ita quidem, ut omnes nemine excepto, sive in terra, sive in cælo, sive sub terra ipsum divino cultu adorare (sestere enim genua divinæ adorationis, & invocationis signum est) & agnoscere, & publice profiteri pro Christo, & unctio Dei, ac Domino suo, Jesum illum Dei Filium cogantur, ac teneantur. Videtur autem vox Dominus adjuncta voci Jesus, sicut & *Act.* vii. 59. per appositionem pertinere ad subiectum: vox autem Christi Regis super populum Dei Uncti ad prædicatum.

Notandum autem est hic, Exaltationem istam quam donavit gratuito Deus, factam esse in gloriam Dei Patris, ideoque finem non habituram. Ubi simul tacitæ objectioni occurrendo, ne quid cultui Dei Patris per hoc derogari videatur; docet nos Apostolus finem, & causam exaltationis Domini fuisse gloriam Dei Patris.

Rationum aliarum explicationis nostræ agmen claudat illa firmissima simul, & evidentissima demonstratio, quod hic exaltatio Christi non donum Dei Patris simplex dicitur, quod à Sophistis ad æternam generationem, quamquam satis violenter, trahi tamen aliquæ prætextu possit; sed donum pro antegresso obedientiæ merito liberalissime collatum, & cujus munificentia tanta Apostoli prædicatione Spiritui Sancto digna visa est. quam tribus istis versiculis, unam, eandemque rem, non uno, eodemque modo explicantibus, legimus. Dicitur igitur hic primum, quod ipsum Deus (de Patre sermonem esse in calce *vers.* 11. expresse ostenditur) idem exaltaverit, quia usque ad mortem non simplicem; sed omnium atrocissimam, & ignominiosissimam, qua soli pene servi plebæbantur, mortem, inquam, crucis ipsi obediens fuerit. Exaltatio autem hæc non fuit simplex; sed omnium gloriosissima, quod ipsi Pater non simpliciter (*id est*) dedit, sed (*beneficentia*) hoc est, ex singulari gratia, & effusa liberalitate, & munificentia sua donare nomen supra omne nomen. Quæ voces ex usu Sacre Scripturæ non solum nominis, & gloriæ celebratam, & claritatem; sed potestatem quoque significat. Ne tamen quisquam vocis hujus hoc loco energiam ignorare possit, subdit *vers.* 10., largitionem istam nominis supra omne nomen, non solum claritudinis præcellentiam, sed cultum, adorationem, & potestatem, eamque plane divinam, & universalem in se comprehendere. Cui enim *filii* ut *omne* *genu* (quæ species cultus, & honoris divinam tantum potestatem habentibus exhibetur) *caelestium, terrestrium, & subterraneorum*; ab ejus potestate nihil excipitur. quod non nisi divinæ omnipotentæ indicium est.

Ne quis tamen in isto genuflexionis debito, solum adorationis honorem, absque potestatis agnitione, atque subiectione, contineri opinaretur; addit *vers.* 11. Apostolus, debitum subiectionis regie potestati, Christo à Deo donatæ, ad omnes videlicet cæli, terræ, & abyssi incolæ sese extendens: Ut *omnis lingua confiteatur*, hoc est, ut omnes cæli, terræ, & abyssi incolæ agnoscant hunc esse Regem omnium potentem, à Deo patre constitutum in gloriam ipsiusmet.

ipsum. Quæ causa finalis exaltationis Christi, satis ostendit exaltationis hujus finem non fore, cum gloriæ Dei Patris, ejusque promovendæ necessitati non sit futurus. Quemadmodum & causa impellens exaltationis hujus meritum Domini, ejusque memoria nunquam abolabitur. Nec enim talia Dei dona *perpetuantur*, *perennant*, esse solent.

Videtur autem hoc loco Apollolus de generali, & universali exaltatione Christi agere, quæ cum gloria Dei Patris ætultimo vinculo copulata, ideoque æternam mansura est. Est autem quædam particularis exaltationis Christi species, quæ ad solum ejus populum, hoc est, ecclesiam, & quidem duntaxat militantem, pertinet. Potestas ejus videlicet independens in regenda Ecclesia militante, de qua Christus ait, quod Pater non judicat quenquam; sed omne judicium dedit filio, ut ostendat absolutam, & independentem potestatem suam in præmiis conferendis, & pænis irrogandis populo suo. Quas potestas duntaxat ad fidem, & spem nostram confirmandam Christo collata, tunc cum spei, ac fidei locus non erit, posteaquam de morte triumphatum fuerit; vel ideo mansura non est, quia id gloriæ Dei Patris nonnihil derogare videretur, si quæ potestas à Deo Patre non dependens duraret in æternum. Nec ista potestas dici posset in gloriam Dei Patris, si continuata in sempiternum fingeretur. Sed potestas à Deo Patre dependens etiam in æternum continuata; quemadmodum subjectioni Patri debita, ita & gloriæ Dei Patris nihil derogat.

Per genua cælestia; Angeli: terrestres; homines: subterranea; demones intelliguntur, per modum loquendi, quo Spiritus Sanctus, cum infirmis hominibus balbutire solet. non magis enim proprie demones, subterranei incolæ, quam Angeli, genua, aut linguam habentes dicuntur. Sed captivi, & opinionioni humanæ sese Spiritus Sanctus accommodat, ut inclius intelligi possit.

Lingua tamen omnis confitens Dominum illum *factus esse Christum*, & unicum Dei, hoc est, Regem omnium universalem à Deo constitutum, significantissime hæc loco invocandi hujus Regis potestatem, & quandam necessitatem exprimit: præsertim cum illa Regia potestas cum dispensatione suprema, & universali ipsorum Spiritus Sancti domum (quæ Dei peculiaris, nec ulli præter Christum communicata potentia est, quam olim Simon magus stulte mercari ausus est) conjuncta, non possit nisi divinam omnipotentiam in se includere. Jam vero qui lingua confiteatur aliquem esse Regem, & Dominum omnipotentem, & qui videlicet in omni necessitate omnibus opem ferre possit, & tamen ipso facto, opem ejus, cum usus poscit, implorare recusat; quid aliud facere censendus est, nisi quod lingua, & ore confiteatur, corde, & facto ipso distiteri. Hanc igitur tam divinam potestatem, & omnipotentiam, qui gratia, & dono Dei Patris, ob antegressum obedientiam, & mortis suæ meritum, accepit; quomodo ante mortem suam illam habuisse, & in essentiali forma Dei altissimi fuisse dici potest? quod ad explicationem nostram asserendam, nobis erat demonstrandum. Neque profecto sana ratio ullo modo concipere potest, quomodo hæc simul vera sint, ut & divina potestas, atque omnipotentia, quæ naturæ, & personæ Dei altissimi individua comes est; Christo per æternam generationem, quasi naturæ necessitate, communicata, eique nunquam adempta sit: (Nec enim per incarnationem Christus Deus, atque omnipotens esse desit, nec divina natura quicquam passa dicitur; sed tantum humana.) & tamen eidem Christo eadem omnipotentia post, & propter mortem antegressam, ex gratia Dei, & quidem meritum

eius digno præmio magnifice remunerante, donata sit. Præterea, etiam adversarii contra sententiam suam fingerent, Christo per mortem ademptam fuisse omnipotentiam, ut ipsi iterum pro ejus merito restitui posset; quænam ista gratia esset, & quæ remuneratio, præsertim tam magnifico præconio digna, quando alicui pro crudelissima, & indignissima morte suscepta, nihil, quod non haberit, datur: sed tantum; quod habuit, redditur. Quod si quis eo recurat, divinæ quidem naturæ nihil proprie datum est; sed donationem istam ad humanam naturam pertinere; id quoque dici nequit, quia per hypostaticam unionem omnes, quibus divina natura gaudebat, præcellentiæ humanæ quoque naturæ communicatæ sunt. Habuit igitur ante mortem humanam quoque naturam omnipotentiam, nec ipsi quicquam per exaltationem, quod non ante haberit, datum; sed tantum suum redditum est, quod non est præmio afficere; sed pænæ eximere. sed illa missa faciamus.

*Vers. 12.* Posito ob oculos tam insigni modestiæ, & humilitatis, & obedientiæ Christi exemplo, ejusque præstanti, & excelso præmio, jure concludit ipsorum quoque animos quos admonet ad omnem modestiam, & obedientiam componendos esse: & ab omni nimia fidei fiducia, quæ noxiæ, & prone in lapsum securitatis mater est, avocandos.

Quamvis autem ex præcedentibus verbis monitum hoc apte deduxerit; tamen novas hæc versu ejus moniti subjungit rationes. Primum, quod jam in præsentia ejus modestiam hanc, & obedientiam, & omnis arrogantia expertem, ad normam obedientiæ Christi composuit, præstulerint. non fore igitur illis difficile factum, in quo vires suas jam experti sint. Deinde, quod in absentia ejus major illius virtutis exercendæ ingruit necessitas. Ubi tacito subaudit absentiam tam fidelis monitoris ipsis esse periculosam. Adeo in ipso monito significantibus verbis discrimen istud exaggerat. Cum timore, inquit, & tremore salutem vestram operamini. Ubi notandum est, cum gaudio, & fiducia bonæ conscientie conjunctum esse debere perpetuum, & anxium metum, & vigilantiam: & animum nostrum subinde fræno modestiæ cōhibendum, ne insolecat, aut in securitatem resolvatur. Possunt enim hæc simul consistere, quamvis *invisum* videantur, ut quis fruatur solatio, & fiducia bonæ conscientie; & tamen perpetuo metuat, & caute advigilet, ne sibi solatium istud fraudibus Satanæ subripi possit; ideoque sit modestus. Præterea notandum est, virtutem istam, quam vulgo humilitatem, & potius modestiam vocant, pro variis ejus effectibus, aut proprietatibus, variis nominibus hoc loco ab Apollolo describi. Primum *humilitatem* *vers. 3.* quia, qui ea præditi sunt, libenter alios præ senectipis pluris æstimant, aut saltem ita tractant ut eos pluris æstimare videantur. Secundo, *vers. 4.* Curam aliis placendi, aut certe non displicendi. Nam qui sibi senectipis nimium placent; aliorum curam non tantum, nec morantur, quid de se sentiant, nec dotes eorum satis æstimant. Tercio *obedientiam*. Nam ea virtute præditi; bene monentibus libenter auscultant. Cæteros videas monitoribus asperos. *vers. 12.*

Quarto timorem, aut potius trepidam sui curam, hoc est, cautam ad omnia pericula vigilantiam, qua qui infirmas vires suas suo pietio æstimant, metunt sibi: ac pericula anxie prospiciendo perperius sui excubias agunt. quæ certe alibi timor Dei dicitur: & cum modestia, humilitate, & vigilantia eadem est.

*Vers. 13.* Assertit rationem cur cum timore, ac tremore



tremore salutem nostram operari debeamus, quam fortasse quāpiam abique admiratione legere non possis. Id enim ipsum cuiuspiam in negotio salutis tantō maiorem fiduciam, & securitatem gignere debere videri possit, quod ipse Deus nos & velle, & efficaciter operari faciat pro beneplacito suo. Quod potissimum in mentem venire potest iis, qui apostolici sanctorum putant esse impossibile: & neminem credentium de sua salute dubitare patiuntur: & jam olim fixum adamantino clavo, quod de cuiusquam statu, aut salute futurum sit. Et profecto id sententiae, quas attigimus, verae sunt; ob id ipsum tanto plus fiducia, ac securitatis nobis accedere necesse esset, quod siue Deus nos servare decreverit (cum & voluntas ipsa nostra, & efficiendi facultas in eius potestate sit); non possit nisi certissimo exequi suum decretum: siue perdere constituerit; voluntati eius nullus labor, aut opera nostra resistere queat. adeo ut utrobique fere metus, siue cura nostra plane superflua sit. Sed aliis, qui ab hac sententia alieni sunt, mirum videri possit, quā ratione id terrorem potius, quā fiduciam in nobis gignere debeat, quod Deus in negotio salutis ita nobis opuletur, ut nos & velle, puta efficaciter, & efficaciter ea, quae volumus, exequi faciat secundum beneplacitum suum.

Ceterum egregie constat Apostolo ratio argumentationis suae. est enim vera, & proxima causa curae istius anxiae, & sollicitae in negotio salutis nostrae, ac sedulae, & perpetuo metu, ac periculo se habinde excitantis vigilantiae; ista cogitatio, quod absque ope Spiritus Christi, atque adeo Dei, per Christi Spiritum operantis, pessime nobis succedat omnis in salutis negotio susceptus labor: quippe qui ne velle quidem ita, uti par est, ardentem, & constantem salutis curriculum pietatis ingredi: aut in eo progredi sine ista Dei ope possumus: tantum abest ut illud rite, & cum successu conficere possimus. Dispensat autem hanc Spiritus sui operem Deus pro beneplacito suo: nec tam nobili dono suo dignatur eos, qui sibi minus placeant, aut aliqua culpa, & indignitate sua sese offendant. Unde oboritur salubris quidam metus displicendi, & tanto excitatio cura Deo placendi, atque illius auxilium assequendi, aut retinendi.

Quo autem melius locus hic, absque ullo erroris periculo intelligi possit; duo nobis praecipue in verbis istis observanda diligenter, ac recte percipienda sunt, ne in tam lubrico sibi, aut hallucinari possimus. primum, quid per timorem, ac tremorem istum Apostolus intelligat. deinde, quid intelligat per verba *Operans efficaciter in nobis ut ne velle, & ut efficaciter operari possimus*. Quod attinet ad primum, non metum servilem; sed filialem, non cum diffidentia; sed cum fide, & amore Dei ac spe in Paternum eius affectum recumbente, conjunctum: atque ideo non culpas, & peccata naturae quādam necessitate subsequenter (qui spem istam subruere solet); sed ea voluntarie, ac provide antecedentem, atque avertentem: ac proinde non cruciantem animum, ac de felici statu suo deficientem; sed eum confirmantem, ac fræno quodam cohibentem: aut salubri quodam stimulo de somno excitantem, & in stabili felicitatis suae statu per iuges excubias retinentem: & sine ulla incommodi mixtura utilissimum intelligit, ac praecipit hoc loco Apostolus. Qui metus plane filialis est; non, ut ille alter, invitum hominem post commissas culpas invadens, quem timorem Domini alibi vocat Sacra Scriptura. Proinde hic metus ille nullo modo intelligi potest, qui ex suspitione reprobationis suae ortus aliquid videri posset, qui nec voluntarius, & cum diffidentia conjunctus est, nec ullo modo utilis. Quo

fructu enim, aut quo fine aliquem Apostolus adhortari fingeretur, ut metuat id, quod nullo modo evitari potest? Per vocem autem tremoris Apostolicus designat serium, & excitatum salubris illius curae, & vigilantiae studium. ut ejusmodi emphasi securitatem illam, & confidentiam, superbi innotem, & modestiae, atque humilitatis Christianae inimicam, opposito ipsi e diametro adverso antithetico, perstringeret.

Quod ad secundum attinet; non temere Apostolus hoc loco voce *operans* potius, quā ut illa alia, quae causae efficientis actionem exprimit, titur. si enim penitus verba ista inspexeris, non dicit hoc loco Apostolus, Deum istam in nobis voluntatem, quā sine nobis, efficere, aut eum solum, ac sine omni opera nostra nobis infundere: sed tantum voluntati huic, promissis quidem Dei primitus provocatae, sed tamen ultro, ac libere assentientem, atque accedentem, dare efficaciam: quia id facit per Spiritum suum, qui neminem, aut infirmum, aut invitum obtorro collo trahit ad bonae voluntatis propositum: Sed hominibus, sponte sua promissa Dei consequi volentibus, excitando in eis ardens, & efficaciam rerum divinarum studium, dat illam, quae scopo, ad quem tenditur, nunquam excidere solet, firmam in bonae voluntatis proposito constantiam. Itaque hoc loco *operans* tria habet, non significat procreare voluntatem; sed voluntati jam procreatae, hoc est, beneficis Dei promissis invitatae, & sponte (nec enim aliter fieri potest) accedenti; dare efficaciam. (Nec enim aliter aut Deus voluntatem nostram movere solet, aut voluntas nostra in rebus ad religionem veram pertinentibus moveri potest) Ut ex sententia nostra haec verba ita de Graeco verti debeant; *operans in nobis efficaciam voluntatem, aut efficaciam voluntati*; potius, quā efficaciter operans voluntatem. Praeterea cum vocem *ne velle*, subsequatur vox *ut nequeat*. Ita ut simplicius, clariusque, & sine ullo discrimine, aut tautologia, verba ista verti possint; Deus est, qui in nobis operatur & efficaciam voluntatem, & efficaciam voluntatis huius executionem. translatō nimirum sensu energiae est participio ad voluntatem per modum infinitivum (ut cum Grammaticis balbutiamus) expressam. Quamvis sine grandi erroris periculo possint verba ista ita quoque verti, ut posita sint, quia Deus & promissiones excellentissimas obtulit: & earum fidem, ac certitudinem latè evidentibus documentis confirmavit: nec in eo cuiquam Spiritus sui opem denegat. ut ea in re voluntas nostra, quamvis libere agens, & nulla violentia oppressa, efficaciter in acquirenda salutis studio propendat.

Admirat igitur nobis Apostolus per hanc moniti sui rationem, omnem ex aliquo pietatis profectu ortam siue iactantiae, & superbiae, siue securitatis, & escitantis occasionem. Quod enim est, quod ex optimis actionibus nostris pro nostro venditare, aut quo super alios efferrī possimus? praeter laetam, & beneficio Dei gaudentem conscientiam, quae nobis cum omnibus bonis communis est; quāquidem & voluntatis, & conatum nostrorum efficaciam, & successus secundum Deo ipsi accepta stendunt. Praeterea ubi conscientiae, aut securitati locus est, in perpetuo discrimine, ac metu, ne in eo certamine pereamus, in quo absque ope caelesti succumbere nos necesse est. Quam certe sine continuo, & admodum circumspēcta praevigilantia impetrare non possumus: ac proinde ne nos Spiritus Sanctus, offensus aliqua indignitate nostra, deserat; perpetuo periclitamur. Atque haec virtus modestiae, quam prolixius hoc loco tractavit Apostolus, mirifice concordiam Ecclesiae conservat, quoniam

modum contraria ei, siue incircumspecta securitas, in qua viribus nostris plus aequo confidimus, siue arrogans aliorum contemptus, litcs, & jurgia ferit.

*Vers. 14.* Omnia facite absque obmurmuratione & disceptationibus. Effectus enim hos procreat immodestia, superbia, ac inobedientia *Vers. 15.* *Us suis* (inquit) *irreprehensibiles, & simplices*, hoc est progenies Dei insons, & cui nihil obijci possit, cujus rei tanto major necessitas est, quod vivatis in medio generationis pravæ, perversæ, & distortæ, quæ in id excubat, ut aliquid in nobis carpere possit, nec ullam obrectandi vobis, & scandala etiam non data arripienti occasione omittit. Quibus tantum abest, ut vel imminant scandali animum præbeat, ut potius omni similitudine, & honestate vitæ ipsis prælicere teneantur. Tanquam facies, & lampades in mundo, victorum tenebris obstruto, & densa ignorantie caligine demerso. (*Vers. 16.*) Quæ tenebre depelluntur, & clarissima lux illucescit per eos, qui sermonem vitæ, hoc est, doctrinam, & religionem ad vitam æternam perducentem, & ipsi habent, & alius prædicant. Tales igitur vos esse cupio, ne pereat gloriatio mea in vobis. (*Nb.* iterum *Diam Christi*, supra *Cap. 1. 10.*) atque ut palam fiat, quia non in vanum curam, sed laborati prædicando vobis Evangelium. *Vers. 17.* Qui labor adeo mihi curæ, atque cordi est, ut impendi, atque immolari, tanquam victimam, hoc est, ponere vitam non reculem in ministerio fidei vestræ: idque non minus libenter, nec minori cum gaudio vestri causâ pati paratus sum, quàm libenter, & cum maximo gaudio vos fructu prædicationis mee suumini. Ideo æquum est, ut vos quoque mecum gaudentes & mihi congratulante. Quibus in verbis character, & proprietas charitatis exprimitur, gaudio alieno perinde ac suo affici.

*Vers. 19.* Spero in Domino Jesu, quia futura, & præcipue propolitorum nostrorum eventus in potestate nostra non sunt, sed in Dei dispositione: æquum est in proponendis actionibus nostris, etiam optimis, non anticipare certa aliqua expectatione fructum eventus, aliter forte quam vellemus caliri: sed relinquere integrum Deo, Christoque optati illius eventus arbitrium, juxta illud,

*Permittat ipsis expendere Numinibus quid  
Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris.  
Carior est illis homo, quam sibi.*

Ideo tam modeste Apostolus de ea actione, quæ tamen in ejus potestate esse videbatur, pronunciat: Spero inquit in Domino Jesu, id est, si Dominus voluerit, aut permiserit, nisi aliud Domino visum fuerit; me missurum citò Timotheum vobis, ut & ego merecrem, & refocilem, accepto de vobis, & reiturn vestrarum successu nuncio: aut etiam tanto magis spero me id faciendum cum vestro commodo, & solatio, quia id ut perficiatur in potestate Domini Jesu est, cui nos, nostræque omnia curæ, cordi esse scio.

Antequam ulterius pergam, notanda est hic Domini Jesu & cura perpes circa directionem, ac dispositionem rerum, & actionum, quæ ad fideles ejus pertinent, & omnipotentia. Qui enim futurarum actionum, & propolitorum nostrorum eventus in manu habet: cum omnipotentem esse necesse est, nec quicquam obstat, quin invocari possit.

Porro ex eo quod Apostolus ait, *se missurum Timotheum ipsis*, non autem ad ipsos; apparet eo sine hanc missionem à Paulo destitutam; ut ipsi Timotheum alicui usui, & ministerio esset. quod confirmant proximè subsequenter verba, *Ut & ego refocilem*, quæ ostendunt non eo solo sine mittendum fuisse Timotheum, ut Paulus refocillaretur.

Idem confirmat sequens *Vers. 20.*, neminem enim habeo loquentem, hoc est, partim animo prædictum, hoc est, ut scilicet explicat, qui perinde genuine, & candide cura filius Philippiensium afficeretur. Quid enim opus erat ejusmodi hominem quærere, tantum ad explorandum in quo statu res Philippiensium essent. quod per literas, & simplicem tabellarium fieri sufficiebat. Itæ quia talem quærebat qui bene Philippiensibus cuperet, & ex animo ipsorum curam angeitur, apparet Paulum per eum Philippiensibus, in spirituali laud dubio negotio, benefacere voluisse, præsertim cum post ipsius adventum, suum quoque (eodem procul dubio fine destinatum) ad eos adventum polliceretur. *Vers. 24.*

*Vers. 21.* Comes inquit quæ sua sunt querens, non quæ sibi Christi. Notandum, quales vel ipsorum Apostolorum administrum plerique, etiam illis temporibus, reperiantur: quid de subsequenti ævo statuendum? Talis fuit tunc dubio Demas, qui captus præteritis ævi illecebris, Paulum reliquit. 1. Tim. ultimo capite. Tales illi, quorum Deus venter, aut qui putabant quæstum esse pietatem.

*Vers. 22.* Commendat ipsis Timotheum, ut ipsi in eo, quod is exhibebatur erat, ministerio auctoritate conciliaret, quod, tanquam filius patri, Apostolo incurreret in prædicando Evangelio. Hunc igitur *Vers. 23.* sese missurum, aut potius sibi præmissurum ait, quia *Vers. 24.* subdit, ac pollicetur sese ipsum quoque eum citò consecuturum, eodem procul dubio fine, & adventus sui fructu *Vers. 24.* Eadem vero modestia hic confido in Domino ait, quia supra *Vers. 19.* Spero in Domino Jesu dixerat.

*Vers. 25.* Necessitate quadam coactum, ait, se mittere, aut potius remittere Epaphroditum ad eos (quali ægre ab eo divelleretur) quia flagrantius ipsius desiderio (*Vers. 26.*) cupienti eos revivere, tristi de ægritudine sua nuncio perculsus, resistere non poterit. Hunc prius laudat, & commendat, fratrem, & cooperarium, commissionem suam, & Philippiensium Apostolum, denique ministrum usus sui vocat, quia per eum sumptu, ac necessariis rebus, à Philippiensibus submissis, instructus erat: congerens causas ob quas ægre dimittendus fuit, nisi desiderio ejus ipse quoque suum adiungere coactus fuisset, ut eos metu, ac sollicitudine ex nuncio de gravi morbo Epaphroditum concepto, liberarent.

*Vers. 27.* Deinde morbum ejus fonticum, & mortis periculo proximam commemorat, simulque, misericordiam Dei in restituenda ei valetudine, cujus fructum ad se quoque redundasse ait, ne dolorem super dolorem haberet. Nam si mortuus tunc Epaphroditus fuisset; super dolorem ex jactura fidelis amici, & commilitonis, alium insuper dolorem ex luctu, ac desiderio Philippiensium, atque incommodo per obitum Apostoli, & Doctoris sui, idque ipsiusmet Pauli causa, & occasione accepto, habuisset.

*Vers. 28.* Denique ex ista causa deducit, tanto libentius Epaphroditum à se ad eos dimissum, ut & illi loco doloris, & sollicitudinis de absente ex præsentia ejus solatio, & gaudium caperent, & ipse quoque Paulus isto dolore, quem ex Philippiensium de Epaphroditum sollicitudine capiebat, liberaretur. Tacite enim innuit, non Epaphroditum solum, ut (*Vers. 26.*) dixit, ex ipso metu, ac sollicitudine; sed se ipsum quoque dolorem cepisse. Quæ omnia Christianæ caritatis lineamenta, ut & ex sequentibus pleræque non inutiliter inspicenda, & contemplanda sunt. Est enim in iis expressa civilitatis morum in vera Christi Ecclesia ethies. nisi quod in iis, non larvæ, & facies, & nudus color, sed vera, & viva facies veræ, ac sincerae caritatis, ac benevolentia, atque illius amicitia, quæ felicitatem humanam in terris perficit, cernatur.

*Vers. 29.* Postremo ipsum iterum commendat, & ut cum gaudio ab iis recipiatur, & in tanto majori pretio ab iis habeatur, eoque majori honore cum omnibus sui

sui similibus dignus censeatur, admonet; quia (*vers. ultimus*) praesentissimum vitae periculum adiit, non Pauli tantum causa, sed ipsorum Philippensium. Ne enim decideret obitio erga Paulum suo Philippenses; ille libenter, ac foite (ut eventus ostendit) tenuem valetudinem suam nihil moratus, suscepit hoc iter ex Macedonia Romam, cuius molestus, & incommodis vexatus in gravem morbum incidit. Omissionem igitur istius officii Iulius (*vers. 2. de eodem*) Philippensem vocat, quod Epaphroditum, suscepto sibi tam periculoso itinere, impleville ait. Ex istis enim verbis verisimile fit, nisi Epaphroditus, spreto valetudinis periculo, suscepisset iter hoc, nemine alio illud suscipiente; Philippenses vel invitos, & inopia ministrorum adactos, officium hoc omisiuros fuisse.

## CAPUT III.

**R**Emotis igitur omnibus causis, & occasionibus maxims, & sollicitudinibus; gaudere ipsos iubet, quod monitum occasione quidem redditi ipsis incolumis Epaphroditum datum; latus tamen proinde nihil prohibet, ut ex aliis Sacrae Scripturae locis patet, cum homines Christiani ex tristibus tenebris ad meram, & jucundissimam lucem transiit, habeant perituro cur gaudeant: nec admodum multa incident, & fortuitis cabibus, quae gaudium istud gravius perturbare possint, ut in iis potissimum locum habeat, quod in aucto Pythagorae carmine legimus.

*ὁ νῦν τοῦ ἀγαθοῦ τῶν κατὰ πόλιν διδόντι*

Sed tunc potissimum cum aliquod imminens periculum avertitur, & gravioris curae anxietas transiit (ut tunc accidit, cum rediivus Epaphroditus Philippenses reddiderit) maxima sit occasio moniti huius Apostolici, ut fideles ad purum illud, quodque nulla tristis cura deceptis, gaudium vocationis suae congruens, reverterentur.

Lexus autem frequentem huius moniti sui inculcationem Apostolus, cuius excusationis occasio primam, dein modus notandi sunt. Occasio quia in superiori Cap. *vers. 18.*, & *28.*, & *29.* idem praeceptum iam aliquoties inculcaverat. Modus autem excusandi est; quia tam frequens inculcatio Apostolo quidem nihil obstat, nec erat molesta; cum tamen ipsi molestior esse deberet quam aliis: quia non esset *ἀνάγκη* id est *perio*, ad eundem laborem commundo fratrum toties suscipiendum: ipsis vero proderat, ne monita, levi mentione transmissa, & memoria effluerent, sed saepius posita, firmiores in mentibus eorum radices agerent, quod ipsis tutius erat; quam novis subinde doctrinis aures, atque animum delectare potius, quam pacere.

*1. vers. 2.* Et quia sub finem superioris capituli, necessariam doctrinam versu penultimo tradiderat, de veris fratribus pretio suo estimandis, & honore digno afficiendis, qui exercendae caritatis causa vitae pericula adire non gravantur; Ideo aequae necessarii doctrinam suam subijcit *vers. 2.* de falsis, & noxiis fratribus suo quoque pretio estimandis, & nihili faciendis; quia sunt *multi operarii*, & in carnalibus doctrinis tradendis terrestria tantum sapiant, & quantarum. Quam doctrinam toto se capite tradat, ut ne latere possit cuius generis frates intelligat, per vocem *consecrationem* contemptum doctrinam illam Judaizarum de circumcissione perstringit, atque ipsos, qui doctrinam illam spargebant: quia more canum, sine ulla iusta causa, predicationem Apostoli indefinenter allatrabant canes vocat; simul innuere volens, quanti latrans eorum faciendi essent, hoc est, nihilo plures, quam earum amantium, quae, vel ob

id quod homini sint nimis familiares, magis etiam quam alia animalia concinnantur. Quia enim veios, & Epaphroditum similes fratres, paulo ante in pretio habendos esse ostendit; idcirco hic falsos fratres, & malos operarios, per non inceptam antithesin, spernendos esse innuit, ita ut vox hac, non per convivium Apostolo exciderit; sed aptiori similitudine, & indolem eorum, & eam, quam sua culpa merebantur, apud omnes adiminationem depingere vix potuerit. Eadem similitudine. *Apo. xxii. 15.* depingit Spiritus Sanctus excludos a civitate sancta, non per convivium, sed per deiectionem a similitudine.

Convertitur mox ad doctrinam eorum refutandam, & ostendit eos fallam circumcissionem in Ecclesiam introducere velle, hoc est, non eam, quam primum per illam carnalem ceremoniam Deus praestigare voluit, qualis in Christianis reperiri debebat qui Spiritu Deo serviant, quae idcirco etiam non carnalis, sed spiritualis est circumcisio. Quemadmodum enim in carnali sine gravi noxa corporis, superfluae ejus particulae in partibus, per quas vulgo maxime peccatur, circumcidantur; ita in spirituali sine magno damno rerum terrestrium, quarum aliquo facilis est iactura, cum incomparabili vero hominis emolumento, circumcidentur omnes cupiditates, & ad peccata inclinationes. Quarum circumcissionem prior, quia parum utilis, & tantum typi, ac figurae causa introducta fuit; idcirco superventu posterioris, qui fuit ejus antitypus, cessare debuit. Merito igitur Paulus non illos, in carne recurros, sed Christianos esse veram circumcissionem asserit: quos duobus discriminibus ab illis recutitis distinguit. Primum quod illi carne; Christiani vero spiritu Deo servantur, qui ut ipse Spiritus est, ita Spirituales sui cultores quaerit. *Joh. xv. 23. 24.* Deinde quod Christiani, non in carne consistant, sicut Judaei; sed glorientur in Christo Jesu. Ubi tacite omnipotentem Christi debilitati carnis non incongrue opponere videtur ut ostendat, quam impares sint gloriationis causae.

Quid autem per fiduciam in carne intelligatur, explicat Apostolus *vers. 5. & 6.* hoc est, esse circumcisum *ἐκ τῆς σαρκὸς*, ex genere Israel, Hebraeum ex Hebrais, sine ulla pergrinitatis mixtura. *Esse ex pergrinitatis mixtura* Judaeorum *ἐκ τῆς σαρκὸς* Legit, & secundum eam irreprehensibiliter viventem.

Ut autem tacite objectioni Judaeorum occurreret, quae in animis Judaeorum oboriri poterat, inquit ad Christianis carpi, ac despicere decora ista, & praeminentias, a quibus ipsi per natalium sortem exclusi sint; ostendit se non modo ab istis, de quibus Judaei gloriabantur, ornamentis exclusum non esse; sed ipsis iustius praemultis aliis gloriari posse, quae singula, prout modo commemoravimus, recenset. *Vers. 5. & 6.* Sed (*vers. 7.*) quae ipsi quondam lucro esse *ῥαβδὰ* sunt, capropter Christum pro damno *ὑπομίσσε*, veram enim Christi doctrinam praedicans in tanta popularium suorum odia feriens volensque incidit, ut ipsi apud gentem suam nihil ista omnia prodesse, quae quondam proderant, & ob quae apud suos magni fiebat. Fecit igitur iacturam eorum rerum libenter, propter illam perfectiorem cognitionem doctrinae Jesu Christi, quam adeptus est, & quae alios imbebat. Nec enim damni huius praenitebat, quia praeter istas, quae in Christo adeptus est, fordebant ipsi, & despiciatui erant omnia, quae amisit tanquam leeces, & purgantia, praeter lucris in Christo pretiosissimis *vers. 8.* quae lucra vocat propter eminentiam *ὑπομίσσε* Christi, & *ὑπομίσσε* *ἡ ζωὴ*, Christi Jesu Domini mei.

(*Vers. 9.*) Recenset autem lucra ista, & opponit facibus illis, quas amisit. Primum igitur dicit se adeptum esse, *ἰσχυρίαν*, hoc est, *justificationem*; non illam, quae ex operibus esse debebat, & quam lex promittebat, sed non nisi iis, qui fecerint omnia, quae praecepta erant in lege, quae merito sex dicitur, respectu verae

justificationis, quia erat inutilis, & impossibilis; Sed justificationem exinde in Deum per Jesum Christum, quæ erat utilis, & maxime possibilibus, cum propter indulgentiam Novi Fœderis, tum promissus cœlestis, ac presentissimum auxilium, quod Christus à Deo per Spiritum Sanctum præbebat.

Notandum autem hic est, quod Apostolus justificationem ex operibus vocat *ipsum*, quasi *nostram*: eamque videtur opponere justificationi fidei, in eo quod illa ex operibus viribus nostris propriis infirmis nitatur. Ea vero quæ ex fide, gratia, & misericordia Dei, ad inirmitates nostras conveniunt gratuito Dei, Christi quæque auxilio, per Spiritum Sanctum subsumo. Ideoque illa ob inirmitatem virium nostrarum impossibilis, hæc facilis, aut certe non ita difficilis, quam eam, qui modo velit, certo certius allequi possit. Quinvis enim opera fidei, hoc est, virtutes Christianæ, longe hinc acquisita, ac præstita difficilioris, quam opera Legis, & præcepta illa majori ex parte ceremonialia; tamen præter promissorum excellentiam, quibus homines in operibus fidei sublevantur, quæ carebant illi, qui operibus Legis justificari volebant, longe majori, & communiori (imò vero omnibus parenti, & exposito) dono Spiritus Sancti Christiani nunc adjuvantur, quam olim Judæi; ideo mirum non est, quod omnia possint in eo, qui corroborat eos, Christo. Dispensat enim Deus cœlestis suum auxilium hominibus pro modo, aut modulo objectarum ipsis in negotio salutis difficultatum, ne delit virtutis materies, & nostræ quicunque laudi, & præmio, campus. Quæ difficultates non erant tantæ olim, quantæ nunc sunt, præsertim in casu perfectionis. quamquam & extra perfectionem à rebus humanis, & sensibus obvis animam ad cœlestia semper attollere, & à terrenis abstrahere, & in omnibus vim sibi inferre, renunciando plerisque vitæ solatiis, in perpetuis excubiis, & in præsentia numinis (propter conjunctionem nobiscum Spiritus Sancti.) perpetuo agere, cum timore, ac tremore salutem nostram operari; longe sunt difficiliora, quam ea, quæ quondam sub veteri fœdere faciendi erant. Hæc longe majori Dei auxilio indigent, quam infantes multos circumcidere, delectum ciborum, aut alias ceremonias observare, & in reliquis vitæ actionibus panis Legum forensium in officio contineri. Facilius enim est Deo carne, quam Spiritu servire. Ideo Deus nunc longe uberius donum Spiritus sui in nostrum effundit auxilium, quam olim, relicto tamen semper nostræ quoque propriæ contentioni loco. Nam si Deus solus, absque ulla opera, & obsequio nostro, omnia in nobis sanctitatis officia perageret; æque ridiculum esset ex eo gloriam querere, ac si quis in excellenti aliquo opere automate laudem artificii quaerens; spectandum illud exhiberet ita, ut ad singulos eius motus manum suam adhiberet. Est igitur in fidei quoque operibus aliqua laus nostra, quæ nos Deo commendat, & placere facit. Sed ea collata cum infinita gratiæ, & auxilii cœlestis, quod nobis succurrit, magnitudine; habet fe instar puncti respectu circuli sui. Quomodummodum terræ magnitudo, quamvis ejus moles vasta sit, evanescit ad comparationem orbium cœlestium, ita ut eorum respectu puncti, cujus ratio etiam in corpore nostro visu non habet, vicem obtineat.

Nec enim ista comparativa, ut sic loquar, terræ exiguitas, quod respectu majorum corporum puncti instar sit, impedit quæ minds ipsa per se considerata in vastissimam magnitudinem, latitudinem, profunditatem, extenta sit. Ita magnum istud, & opportunum cœlis descendens auxilium, quamvis, si

cum concurrente secum opella nostra conferatur, infinitis partibus plius ad efficiendum in nobis aliquid bonum opus, & ingenerandam sanctitatem contemnat, quam infirmæ vires nostræ, & fluxa, & inbecilla quandoque nutantis nostri propositi fides; atque tenacitas; tamen in Christianorum quoque propriis laboribus, si per te, & sine collatione cum Dei auxilio spectetur, non deest id, quod Deo vehementer placet, & gratissimum est: quod certe non est nihil, neque res plane nullus, aut exigui momenti: Sed habet etiam suum aliquid (saltem illud quod ipsi Deus facit) pretium, suam magnitudinem, suos gradus, sua incrementa. Quæ tamen omnia evanescunt, si cum promissis Dei, cum spe, ac præmio vitæ æternæ, cum efficaci ejus confirmatione, cum arrhabone Spiritus Sancti, & multiplici Dei auxilio: sed præcipue cum illa paterna sub Novo Fœdere, in remissione peccatorum nostrorum Dei indulgentia comparentur. adeo ut eo respectu iustitia, & justificatio fidei, non nostra, sed quodammodo aliena, hoc est Dei: iustitia vero, & justificatio operum, seu ex operibus Legis (posita tamen hypothefi, si in nobis locum habere possint) non aliena, sed nostra dici suo modo poterit.

Non tamen diffiteor, posse ista verba simpliciter ita explicari; non habens iustitiam, hoc est, justificationem meam ex Lege, sed ex fide Christi, ita ut vox *meam* non oppolite ad alienam intelligenda; sed *adversus* ad oppositam quoque justificationem referenda, atque in eius quoque mentione repetenda sit. quæ explicatio, ut planior; ita, nisi fallor, verior est.

Verf. 10. Nunc explicat illud *ut* *ἐν ἡμῖν* *ἐν ἡμῖν*.

*ἐν ἡμῖν*, eminentiam notitiae Christi: quale sit lucrum, inquam, illud, præ quo ipsi fordebant omnia, quæ amiserat apud Judæos, cognitionem illam eminentem Christi, cujus excellentia (*ἐν ἡμῖν*) in eo consistit, ut norimus vim Resurrectionis ejus, & eorum, quæ cum ista resurrectione conjuncta, aut eam necessario consecuta sunt. Quæ *vis*, cum antecessante per eundem Christum vitæ æternæ promisso connexa; tantæ est efficacitæ, ut nihil laborum, aut afflictionum, Christi causa suscipiendorum, nos gravari permittat; sed prompto, ac libenti animo, imò ardenti, ac indefesso studio, cum aliis arumnis, tum præcipue morti Christi nos conformari efficiat: tanti exempli specimine, ac certitudine nos excitans, & estimulans, ut ipsi quoque similem resurrectionem, & gloriam (verf. 11.) consequi, & assequi enitatur, eorum exemplo, qui rem aliquam arduam, & longe à nobis positam, & quasi fugientem, ea celeritate sequuntur, ut ipsam quasi præcurrendo obviam factam comprehendant. *Conformatio autem morti Christi, & afflictionibus ejus; non in eo tantum est, ut eisdem, aut similes afflictiones ejus causa libenter patiamur. quod non semper, nec omnibus saltem æque accedit; sed ut omnibus quoque peccatis moriamur* (Rom. vi.) veterem hominem (hoc est, affectus nostros) crucifigamus, nosque ipsos abnegemus, atque ita commemoriamur, & consepeliamur Christo, (quod per typum baptismi in prima nostra sacrorum Christi initiatione adumbratum est.) ut quemadmodum Christus resuscitatus est, & in immortalis, atque glorioso statu vivit, ita nos quoque à peccatis resurgamus, & in novitate vitæ ambulemus. Quæ conformatio morti, & eam subsecuta resurrectioni Christi, omnibus æque communis est, ac semper, & ubique locum habet.

Hanc conformationem morti Christi, & causam ejus finalem, ut possimus conformari etiam resurrectioni ejus, proferit ejusmodi verbis, ut facis ostendat,

ostendat, maximo studio, & indefesso conatu nobis esse in ista conformacione mortis Christi, & afflictionibus eius elaborandum; si velimus eo pervenire, ut resurrectioni eius conformemur. Ostendit autem hoc periculum, ne tanto bono excidamus, dupliciter. Primo, in verbis: Secundo, in sensu. In verbis *vers. 11. Si quomodo occurrat in resurrectionem.* quæ evidentè indicant, in hoc negotio non semper, nec qualicumque conatu nostro respondere qualem optamus eventum; sed esse in eo multum periculi, ac difficultatis, ne qua culpa nostra mens tantis excidat ausis. Non igitur languide, aut negligenter consecrandum illud bonum; sed illud momentum, præ oculis perpetuo, & in animo habendum.

*Terce omnes tei in facis, & contrabe quicquid  
Sine animis, sine uti vales.*

Utrum, si hac forte non succedat, aliam viam conformandi sese Christo, atque ita consequendi huius boni inæ, & obliuio studio in inveniendū ad illud additū conitare.

Quod & in illis verbis exprimitur *vers. 12. persequor autem, si & comprehendam.* quo nihil aliud ostenditur, quàm quod non qualicumque curæ, aut perfectioni nostræ respondeat hic optatus adeptio- nis, aut comprehensionis eventus, sed magna curæ, & sollicitudine perpetuò vigilandum, ac videndum quomodo id persequamur, quod assequi nostræ plurimum interest.

In sensu autem idem periculum nobis ob oculos ponitur, quod ipse Paulus vir tantus, & vas electum Domini, huius fidei periculi plane, & absolute expertem non fuisse, & adeo quidem asseveranter pronunciet. Quamvis enim non dubitem & tunc, cum istam Epistolam Apostolus ad Philippenses dicitur, & alias semper, postquam Apostolatus munere fungi cepit, nullum forte fuisse tempus ejus ævi, quo, si mortis ejus hora incidisset, certissimam spem vitæ æternæ non habuerit; ita ut firmiter sentiam, nunquam eum post acceptam tantam Spiritus Sancti copiam, in tam miserum statum lapsam, ut ipsi mors æterna timenda fuerit. Ambulabat enim semper secundum Spiritum; non secundum carnem. quæ ambulatio, seu potius secundum spiritum vivendi consuetudo ejus est naturæ, ut incidentibus torte rarioribus lapsibus non desinat, nec possit corrumpi, nisi forte pravi actus in consuetudinem migrent. Tamen & homines in tam felici vitæ statu constituti, ex natura, & indole præteriti, ac præsentis status sui, de futuri status conditione certi, ac necessarij nihil concludere possunt, ita nec Paulus potuit absque præsupposita hypothesi, quod in eo bonæ conscientiæ statu, & indefessa salutis suæ curâ constanter permanens esset. Quod quia voluntarium est, non necessarium; (Possunt enim ejusmodi homines, ne Paulo quidem, aut ejus similibus exceptis, si naturam eorum spectes, sensim de ejusmodi curâ remittendam, tandem in eum statum delabi, ut eam plane deponant, aut abiciant) ideo Paulus merito dicere potuit, se nondum cepisse, quod capere volebat, nondum affectum, quod persequeretur: quia ipsi eadem, quæ ante incumbabat necessitas, ardenti, & indefesso studio, in salutis suæ cursu contendendi. quod & in persona ejus verum erat: sed propter ædificationem aliorum, multo diligentius etiam, & non sine multo majori necessitate fuit inculcandum. Atque hæc fuit causâ, ob quam Apostolus tortes hoc loco inculcat, se nondum id consecutum, quod tanto studio, tantaque curâ consecratur. adeo ut sibi de pristina contentione nihil sit remittendum. Id sine dubio ostendere volens, neminem

sibi tam noxiè blandiri debere, ut se jam in hac vita tam altè ascendisse, & eo loci constituisse existimet; in quo extra Satanae tela jacuere positis, & omnium tentationum securus esse possit, quibus æ statu suo deici queat, tanto etiam graviori præcipit, quanto forte altius ascendit. Quæ opinio sane ad minuendum illud anxium, & ardens studium, quod in salutis negotio omnibus adhibendum est, mire est efficax, ideoque sollicite ab Apostolo ex animis omnium evellitur. Si enim Apostolo perseverandi in contentione spiritali incumbere necessitas, quanto magis aliis.

Atque hic locus illustris est ad ostendamam vanitatem opinionum de prædestinationis, & electionis necessitate, ac certitudine: multoque magis de eorum opinionum utilitate ad salutem: vel, quod magis mirare, necessitate; cum istæ persuasiones, ad omnes religionis, & in studio salutis contentionis radices excindendis securim admoveant.

Porro adeptioem istius felicitatis, quæ nobis à Deo promissa est, exprimit hoc loco per voces *apprehendere, & persequi fieri.* quarum prior denotat contentionem nostram in adipiscenda salute quandam violentiam, non ab similem ei, qua Paulus ipse ad Christum pertractus dicitur *vers. 12. posterior autem indicat felicitatis huius præstantiam, ac certitudinem, quod in illa assequamur omnibus numeris perfectum, & consummatum conditionis nostræ statum.* Qui enim consummato vitæ cursu in spe salutis certissima moriuntur; vocantur ab Autore Epistolæ ab Hebr. *ἀνθρώποις τελειωμένοις, Spiritus perfectionem consecuti, aut ad perfectionem deducti,* quia in illis nihil superest, quod jam laboretur, nulli studio, nulli contentioni locus est, quia cursum suum consecerunt. Ideo cupiebat *ἀναλυσθαι, dissolvi,* ex portu vitæ solvere, & cum Christo esse. quod multo magis de omnibus reliquis, dum in hac vita degunt, sentiendum est. Atque hoc loco Apostolus ait, dum viveret, *nondum persequens salutem suam.* Quia tunc adhuc maximo studio, & contentioni ejus in negotio salutis suæ, & alienæ locus erat.

Quam contentionem *vers. 14. graphicè describit;* In qua descriptione simul tacite objectioni occurrit, quæ cupiam in mentem venire poterat, quæm obrem Apostolus se nondum cepisse, aut affectum esse salutem asserat, cum ad ejusmodi pietatis gradum pervenerit, in quo, si existens fuisset, de salute ejus dubitari non poterat. Tacite igitur concedit Apostolus, aut certe non negat, quantum ad eam vitæ suæ partem attinet, quæ jam præterit; sese à certissima spe salutis suæ exclusum non fuisse, neque esse. Sed quia reliquum ævi sui restet, in quo ab ea spe, nisi sibi caveat, excludi possit; ideo eorum, quæ præterierunt obliviscendum esse, & in eo, quod superest, præsentis, ac futuro tempore urgendum pristinum pietatis, & sanctimonie cursum. Negotium enim pietatis simile est labori hominum, adverso flumine natantium, aut navigantium, qui natando, aut navigando, si ad destinatum locum pervenerint, consummarunt, ac perfecerunt cursum suum: & jam quoad eum *τελειωμένοι εἰσι, consummati sunt.* (quemadmodum & homines ipsi cum moriantur.) Sin adhuc aliquid, & exiguum spatium cursus sui conficiendi, natandi, aut navigandi superest; æque ut ante, interdum & magis, si vertex periculosi interveniat, contendendum est: nec remittendus labor, nisi ex adverso incumbuntibus undis retro abripi velimus. Porro contentionis huius primam partem ponit, primumque officium, *ut eorum, quæ retro sunt, obliviscamur,* hoc est, eorum quæ, aut ipsi recte, laudabiliterque fecimus: aut à Deo præ aliis multis consecuti sumus. Fit enim plerumque, ut blanda rerum

à se gestarum memoria animus aut periculose tumeat, aut certe, non minori discrimine, in spirituales quondam securitatem resolvatur. Secundum contentionis huius officium est, ut ad ea, quæ præ nobis sunt, nos extendamus, hoc est, ut non simpliciter in hoc studio curramus; sed omnes nervos ad currendi celeritatem, & constantiam intendamus.

Tertium est, ut scopum semper præ oculis habeamus; juxta illud

— *clau quoque affixus, & herens*  
*Nunquam amittet, oculosque sub asila tenebat.*

Hoc est, quod Auctor I pistolæ ad Hebr. de Mose prædicat Cap. xi. vers. 26. *Resposuit enim mercedis retributorem.* Hæc est illa *galea salutis*, nunquam dimittet ex animo præmi illius caelestis, quo ad sanctimoniam invitatur, contemplationem. Hoc enim est verè scopum versus terræ, aut secundum scopum persequi. vide 1. Cor. xx. 24. sed præcipue vers. 26, *ut non in incertum: ut præstet ego, ut non aereum tuleritis.* Et Heb. xii. 1. 2. jubemur *decurrere statum*, & agonem curricula nostri, *resistentes in Duello fidei nostræ, & consummationem Jesu, qui pro proposito sibi gaudio perculsi crucem esc.* Si Dux salutis nostræ præ oculis habuit propositum sibi gaudium, atque illud hac ratione affectus est; quanto magis nos illud perpetuo prospectare, & mentis nostræ oculis, atque aciem in illud intendere debeamus.

Quartum est, ut non simplici obtutu brabeum istud certaminis nostri transivolemus; sed in eo oculos penitus deligamus, considerantes præmi propositi magnitudinem, vocationis nostræ præstantiam, nobilitatemque omnibus terrenis ornamentis longo intervallo superiorem, utpote caelestem, non à mortali aliquo agonotheta, rege, aut principe terreno; sed ab omnium Deorum supremo originem habentem. Quia enim Christus Jesus juxta Deum omnibus aliis longe præcellit; ideo vocatio Dei, quæ est in Christo Jesu, omnium aliarum vocationum, omnium statuum, qui in terris fingi possunt, est excellentissima.

vers. 15. Alio sensu hoc loco vocem *Perfècti* usurpat Apostolus, quam supra vers. 12. vocem *Perfèctum sum.* Nunc enim dicit se perfectum; cum antea dixisset se nondum esse perfectum. Nimirum perfectio Christiana duplicis est generis. alia, quæ ante consummatum certaminis præmii cursum (ne ab allegoria hujus loci descendamus) in ipsis cernitur: alia, quæ post absolutum certamen, & obtentam victoriæ palmam. Nec sine dubio perfectior, atque præstantior, de qua vers. 12. locutus est: illa imperfectior; quia mutari, & adimi potest, de qua hoc vers. agit. Quotquot inquit *perfècti sumus, ita animo comparati sumus.*

Unde videmus, perfectionem Christianismi, & summum gradum, & apicem in hac vita in eo consistere, ut homines, posito sibi ob oculos caelestis vitæ præmio; summis viribus, summo conatu, summa contentione certamen vocationis suæ caelestis decurrant. quod est ex toto corde, & anima sua diligere Deum. Quæ via publica, & in usum omnium à Deo strata, ac munita ad perfectionem longe compendiosior est; semitis Anachoretarum, Stylitarum, Mendicantium, Observantium, & oranium cucullatorum.

Hoc igitur ante omnia curandum est, ut ita animo comparati simus. Quod si quis nondum eo perfectionis pervenerit, ut animum suum in eum statum composuerit. non enim omnium ea est felicitas, atque perfectio; ne desperet tamen. Nam Dei auxilio mentem ipsius Spiritu suo illustrantis, & con-

firmantis, idem assequi potest. dummodo eo, quem jam affectus est, pietatis gradu non contentus; ab regia ista via, quam Christus, & Apostoli eius munierunt, quum ipsi ingressi sunt, non discedat, nec faciat secessionem; sed ne ipse quoque

Qua proceres abire pii. —

eosque imitari, pro viribus contendat. Cui rei vers. 17. suum, inique similitum typum, & exemplum Paulus ostendit. Ita enim natura comparatum est, ut homines, quæ capere non possunt, aut potius nolunt, ac difficultate absterri gravantur; ea capere, quum consecari malint. Et hæc sunt origo multarum hæresium, quod homines carnales, cum ab animis suis ventri, aut voluptatibus deditis, impetrate non possent, ut sese in eum statum, qualem Apostolus vers. 14. describit, componerent; commenti sint dogmata vitii, & corruptis moribus suis blandientia.

Quod genus hominum ipso illo auro Apostolorum seculo, non exortum tantum; sed non modicè inter Christianos propagatum est. Adeo ut frequenter eo nomine Ecclesiæ monenda fuerint (vers. 18.) & quidem non sine magnis querimoniis, atque sctu Pauli, ut sibi ab iis caverent. Tales autem *inimicos crucis Christi* vocat, non eo tantum nomine, quod terrenum nescio quid, sapientes, aversarentur afflictiones Christi causâ suscipiendas; sed quod *venire pro Deo habentes, & colentes, & gloriam in iniquitudine sua querentes*, in domandis, & cruciendis affectibus suis morti Christi conformari reculant. vide supra vers. 10., & Rom. vi. quorum *finem prædicit perditionem*, quæ se suosque omnes affectus involvere inevitabili malo suscinent. Quo magis ab iis cavendum sit. Redire enim hoc loco videtur ad monitum vers. 2. datum, *Aspicite crucem*, hoc est, cavete ab iis. Quamvis autem monitum hoc Apostoli vers. secundo ad illos tantum Pseudo-apostolos pertinere videatur, quia ex ea occasione datum est, quod plurimi difficultate perfectionis Christianæ, quam vers. 14. depingit, effensi, atque absterri, à regia ista via Christi, & Apostolorum vestigiis trita, in qua multa adversa subeunda, & difficilia suscipienda sunt; secessionem faciant ad hæresion, & schismatum semitas, quales non soli erant Judaizantes Pseudo-apostoli, sed alii quoque hellenizantes Sophiste. Judaizantes tamen hoc quoque loco signanter comprehendit, ac perstringit, quia & illi inimici crucis Christi vel eo nomine dici poterant, quod Christianismum in Judaismum transmutantes, persecutiones adversus Christianos motas Judaicæ gentis (quæ persecutionibus non ita incessabatur) inilitutis velare, & effugere, atque eludere vellent. Deinde quod *gloriam* ex obsceana sui parte circumfusa venarentur &c. Latius tamen loci hujus monitum porrigi nihil prohibet, & res ipsa postulat.

*Inimici crucis Christi*, sive Judaizantes, sive sint Græcizantes; ideo persecutiones abominantur, quia in rebus terrenis spes suas collocant, & nihil sapiunt, nisi terrenum. Quales & illi Judaizantes erant, qui sub titulo gentis, & Reipublicæ Judaicæ (quæ tempore pacis, & ante ultimum bellum Romano imperio subiecta, nec ullis persecutionibus, aut afflictionibus obnoxia erat) saltem apud gentes tui esse volebant. Opponit igitur versu 20. Apostolus, istis, qui tenacitatem sapiebant; vocationem Christianorum, qui longe his potiora, & caelestia meditabantur: caelestem, inquam, illam Reipublicam, caelestia regna, & imperia singulis promissa, caelestis venturum Servatorem, Christum, Dominum nostrum, qui (vers. 21.) trans-

figurabit

*figurabit corpus vilitatis, & humilitatis nostræ, hoc est, in quo maxima vilitas, & imperfectio nostra cernitur, ut sit conformis corpori gloriæ ejus, hoc est, corpori ejus gloriæ, quod cælo, & sideribus formosus, & omni re aspectabili excellentius, & gloriosius est, secundum eam effectum, quod sibi potest subdere omnia.* Omnipotentiam Christi describit, tam latè se extendentem, ut nihil ab illa exceptum ostendat, sicut & 1. Cor. xv. 27.

## CAPUT IV.

EX his concludit Philippenses non debere exemplo inimicorum crucis Christi, pravè ambulantium, abripi à recta salutis via; sed insistere firmiter vestigiis Apostoli Pauli, & aliorum Christi imitantium, ut sint eorum *Comitatores*, (*συνμιμηταί*) (scilicet Christi) conformantes sese cruci, & afflictionibus Christi: non modo patienter omnia Christi causa ferendo; sed exemplo, & imitatione Christi, pro nobis morientis, veterem hominem in se ipsis crucifigendo, & nulli labori, aut contentioni parendo, si quomodo possint propositam sibi, & prae oculis perpetuo habendam remunerationem assequi.

Quod secum necessario trahebat perfectionis studium, & confectationem, quæ, quamvis vires multorum superare videatur (*vers. 15.*) non tamen desperandum est Dei auxilio fretis, qui cunctis in eo opitulari paratus est. Nec more inimicorum Christi secessio faciendâ ab iis, quorum perfectionem assequi difficile videtur; sed consentiendum plane, & conspirandum cum iis in concordii pietatis studio: quorum vestigia jam aliquo usque ingressi sumus (*vers. 16. cap. III.*)

Conclusionem autem istam proponit verbis ita blandis, & ad persuadendum aptis, ut eos rogare magis, quàm monere, aut ipsis aliquid præcipere videatur.

*Fratres* primum vocat, deinde *dilectos*: nec simplici caritate sibi devinctos; sed quorum ardenti desiderio flagraret, causas tam vividi amoris habens non vulgares, quod essent gaudium ipsius & corona, hoc est, quod non modo maximum ex eorum pietate caperet solarium; sed etiam fructum laudis, & gloriationis coram Christo. *Sic*, inquit, *state in Domino*. Constantia, & perseverantia, in eo, quod supra descripsit, studio pietatis, per vocem hanc *state* designatur, hoc est, non fluctuantes, neque fluxu, ac trepido gradu titubantes, & concussi; sed solide, ac firmiter in propositis sibi Christi, & Apostolorum vestigiis consistentes perseverate. *Sic*, inquit, *in Domino state dilecti*. *Stare in Domino*, est constanter Dominum imitari. quod nulla re facilius perfici potest, quàm considerando quantòpere nos Dominus dilexerit, ac diligit, mutuum, ac reciprocum erga Dominum, & omnes, qui ad eum pertinent, dilectionem in se excitare, eaque flagrare. Nec frustra enim *παραλογίζω*, aut vocem hanc repetit.

*Vers. 2.* Quibus in genere præmissis, in specie Evodiam, & Syntychem tangit, & ad concordiam hortatur: mulieres pias illas quidem; sed inter quas fermenti nescio quid interceperat. Quod nomine verisimile est, illas ab Episcopo illius Ecclesiæ correptas, alienationem aliquam ejus à sese meruisse.

*Vers. 3.* Statim enim sermonem ad eum convertit Apostolus blanda allocutione *Collegam suum*, *germanum*, & genuinum (vel ad verbum, ejusdem jugi nexu copulatum) appellans, & postulans ab eo,

ut eas placide, & indulgenter tractet: *συμμετρήσας ἀνταί*, quæ vox significat *portare alicui adjutivum meum*, in eo quod ipse per se præstare non valeat. quem admodum Christus peccatoribus solet: aut pater filio vacillanti, & ob aetatem agere incedenti. Sape enim peccatores, & quos corrigere volumus, ea arte tractandi sunt, ut partem oneris eorum, quod totum soli portare debebant, in nos recipiamus, & quasi partes eorum suscipientes, quod innoti pudore, & ignominia ad unitatem redeant, viam illis extricandi sese exurgenti difficultate ostendamus, ac præcavimus. Meruerant autem istæ mulieres hanc indulgentiam, quod *certainam Pauli*, Evangelium prædicantis, *participis fuerint, ut a cunctis Criminate, & aliis operariis Pauli*. Tales autem homines, in quibus altius hæserunt semina pietatis; præstrata, & duriori objurgatione non indigent. Habent enim intus inextinctum pietatis fontem, qui levi statu exardescit. Alia ratio eorum est, quibus tam exigua ætherci ignis scintilla reliqua est, ut nisi vehementissimis flabris excitari nequeat.

Notandum autem hic, quàm liberali mercede Deus remuneretur eorum operam, qui prædicant Evangelium. *Quorum nomina*, inquit, *in libro vite*. Certitudo per hoc decreti ipsis præmii designatur. Conditionata tamen; si constanter in cæpta pietate persisterint. aliqui deleri posse multorum nomina ex isto libro, locus *Apo. III. vers. 5.* docet.

*Vers. 4.* Remotis tristitiæ causis, quales erant primum hæreses, & inimicorum crucis Christi judaizantium, quorum absque lacrimis mentionem facere non potuit, Deinde inter ipsos veros Ecclesiæ cives dissidia; Paulus Christianos omnes ad lætitiæ, & gaudium hortatur: idque iterato inculcat. Nihil enim homine Christiano dignus, atque ipsi convenientius est, quam esse bono, & hilari animo. quem præstat bona conscientia, jure convivium: sed maxime spes immortalitatis. Inter alias tamen hujus gaudii causas, habet locum & illa mutua, quam ex reciproca fratrum amicitia, caritate, & conjunctione capimus, læticia, & consolatio. Quamobrem hoc præceptum, præsertim hoc loco, sicut & supra 2., & 3. Capite toties inculcatum; continet in se efficacem rationem ad dissidia in Ecclesia tollenda: quæ non possunt, nisi facta quadam tristitiæ nube, tempora ista, quibus in Ecclesiâ gliscunt, numbrare. Atqui hæc nebula, purissimi gaudii serenitate, imo amenitate pellenda sunt.

Ideo *versu 5.* æquitatem illam, & mutuum de jure suo decellionem, & condescensionem, per quam maxime pax, & concordia in Ecclesia, imo vero ubique gentium conservatur; præcipit: & quidem in eo gradu, ut frequentia, multitudine, & magnitudine istarum actionum, in quibus inigne æquitatis speciem edicit, virtus hæc Christianorum innotescat omnibus hominibus, & in ore, ac sermonibus eorum versetur. Ac perfectio præcepta Christi *Mat. v. 38. usque ad 43.* ad hanc *inimicitias æquitatem* pertinent. Rationem autem addit, quæ ad utrumque simul tam gaudii, quam æquitatis istius præceptum, æque pertinere videtur. Quemadmodum enim tam gaudium, quam æquitas ejusmodi pacem, & concordiam in Ecclesiâ alit, fovetque, ad quam toties in hac Epistola cohortatur Apostolus; ita tam gaudium, quàm istiusmodi æquitas, ex ea consideratione nascitur, quam cogitamus Dominum, quamvis à nobis procul receptus in ultimum cælum abiisse videatur, tamen presentissima semper ope sua nobis perpetuo adesse, atque ipsis cogitationibus nostris intervenire. Quis enim, qui modo



modo sentiat præsentem sibi Dominum prope adesse, promptum, paratumque ad omnem opem, & omne beneficium præstandum; non exiliter gaudio, atque exultet? quis in conspectu Domini quasi præsentis, non libenter, & ex animo injurias, quas ab iniuriosis accepit, ipsi largiatur & grauetur? aut gravatum de suo jure decedat? cum dubitare nequeat Dominum eundem dampnum hoc, & ad juris sui immutationem, quam in gratiam ejus alacriter subit, sibi cum centuplo sanior, ne expectato quidem illius supremæ dei judicio, compensaturum. Plena igitur est hæc vox omnis solati, atque lætitiæ, & ad obsequium dilectissimorum præceptorum mire effrax, *Dominus prope est.*

Quod autem præceptum de *equitate*, præcepto de *gratitudine* statim subiungitur; illa quoque causa reddi potest viactor, quod homines caelesti illo, & spirituali gaudio pleni, & corda sua dilatantes per omni-genas, quibus assidue, beneficentia diviniæ divitiis; non possunt esse nisi magnanimi, & liberales, quædammodum solent esse homines opum sibi suarum ingentium conscii, & qui non timeant, ne si quid præsentibus suis bonis decesserit, statim egestate constiterint. Et contra fœdidi, & angustissimi est ista paupertas, nimium inhaerere juri suo, nec velle de ipso quicquam dimittere, quasi jam auctum sit de nobis, si quicquam de eo, quod aut nolus debetur, decedamus, aut nobis affluit, largiamur. Idcirco merito utraque virtutem utrique huic vitio oppositam Christus *Matt. v. 41. & 42.* conjunxit. Unam enim, eandemque virtutes istas, ac vita scatebram, atque originem habent: hinc angustias, illinc magnitudinem animi, quæ exultantibus Christianorum conscientia perpetua comes est, atque posthæqua.

*1. Cor. 6.* Rationi huic quod *Dominus sit prope*, statim subiungit præceptum, quod ad illud idem gaudium in nobis conservandum, imo ingenerandum pertinet: Ne ulla tristi ac molesta cura, & sollicitudine torqueamur; sed, cum Dominum præsentem semper habeamus, per eum, & in nomine ejus, facis frequentibus precibus, necessitates nostras Deo exhibeamus, & commendemus.

Et nexus istius de præsentia Domini breviusculæ sententiæ, cum *vers. 6.* ita competens est, ut suspitioni hunc locum relinquat, duo ista ultima *vers. 5.* verba, ad sextum potius, quam quantum versum, ex mente Apostoli, pertinuisse: quamvis, ut ostendimus, non minus ad antecedentia, quam ad consequentia pertinere, & utraque secum colligere possint. Quanquam autem illa, de qua *Matt. vi. sermo* est, de rebus ad necessitates hujus ævi pertinentibus nimia cura, & anxietas, quæ alibi *spine seculi* dicitur, huc quoque pertineat; præsertim cum à gravi animi perturbatione sæpe abesse vix possit; tamen de eo cum nemine contendere velim, si quis putet hoc loco illas potissimum animi perturbationes, quæ aut ex luctibus, vel damnis, aut periculis, & quibuscumque afflictionibus incidunt, intelligi, quæ serenitatem illius purissimi gaudii, quo Christianæ mens fruitur, obnubilare possint.

Remedium igitur adversus sollicitudines omnis generis ostenditur, ut in omnibus earum occasionibus (quamvis & præter oblatas istiusmodi occasiones precibus invigilare debemus) tanto majori cum ardore, & devotione (non omittentes priorum Dei beneficiorum memoriam; sed pro iis debitam gratiarum actionem redditas) postulata nostra proponamus Deo, & ea quasi ad notitiam ejus deducamus. Quemadmodum autem necessitate ipsa postulante, principibus, ac regibus hujus ævi, & aliis, à quibus aliqua beneficia sperare possumus, petitiones nostras significare debemus, ut nosse queant qua

in re ope ipsorum indigemus; ita voluntate Dei incumbit nobis hoc officium, ut nos quoque ea, quibus indigemus, humillimis precibus interpositis, Deo nota faciamus. Quasi nolit Deus rationem habere earum necessitatum, de quibus à nobis certior factus non est. Quamvis enim Deus facis, quibus indigemus, etiam ante precationem (*Matt. vi.*) adeo ut non sint illi verbosæ, & singillatim, ac scrupulose omnes istas terrenarum necessitatum minutæ enucleandæ; tamen omnino requirit, ut ea, in quibus opem ipsius adhiberi exoptamus, ipsi quasi ad notitiam in precibus nostris deducamus: tacite, sed non obscure imitans, nisi id faciamus; sese tanquam nostri periculi, aut necessitatis ignarum, auxilio suo nobis defuturum. Causa istius Dei consilii, & voluntatis, est nostra ingratitudo, qui ne pro iis quidem, quæ multo ambitu exoravimus, interitum dignas ipsis gratias agimus. Ea vero, quæ nos petentibus nobis donantur; supina quadam oliscantia transmittimus: & aut calui, vel fortune, vel meritis nostris, aut hominum favori tribuimus: atque ita Deum ea gloria, & quam à nobis expectat, gratitudine fraudamus. Subvenit igitur Deus imbecillitati, & ignorantie nostræ, per impositum hoc nobis petendorum omnium vitæ, ac salutis nostræ necessarium officium. Atque ad ejusdem gratitudinis stimulum pertinet, mentioni præcum in rebus anxii, atque sollicitis; adjuncta gratiarum actionis mentio: cui potius in rebus prosperis, ac securis locus est. Tollit enim ab ingratis vetera beneficia Deus: tantum abest, ut nova conferat in eos; qui præteritorum beneficiorum gratiam habere omittunt.

*Vers. 7.* Quam præsens, & efficax sit contra omne anxie curæ, & sollicitudinis genus in precibus remedium, quantæ vires earum? quis fructus? quæ commendatio hic ostendit, quod earum operâ ab omnibus perturbationibus liberati, pace Dei, pace, ac felicitate divina, ac caelesti, superante omnem intellectum, id est, quæ nec mente satis dignè concipi, nec verbis sufficienter enarrari potest; fruimur. Cujus effectus is est, ut nos ab omni mali sensu tuilimos præstet, custodiendo simul & corda nostra, ne ex rebus, quæ forte præter voluntatem nostram accidunt, multum capiant molestiæ: sed potius ut omnia nobis ex animi sententia, & secundum cordis nostri inclinationem eveniant: & intellectum nostrum, ut is perpetuo voluntatem nostram ad vestigia voluntatis diviniæ flectat, & attemperet: atque ita ut nihil nobis evenire possit, quod nobis displiceat, aut molestiam afferat. Quamvis autem Deus voluntatem nostram ad voluntatem suam meritò flecti velit; tamen si videat hominem non ægre, nec reluctantem in eo sibi morem gerere, ipse quoque pro bonitate suâ non raro voluntatem suam ad ejus desideria flectere non dedignatur. Addit autem pacem istam Dei custodire corda nostra, & animos nostros in Christo Jesu, hoc est, ne ab ea salute, ac felicitate, quæ nobis per Christum, in Christi doctrina promissa, & Christi opera, & cura in nobis nunc quoque perficitur, sed longe perfectius suo tempore perficienda est; excidere possimus. præterea quia nullus status, nulla in tota eorum universitate existentium spirituum conditio celsior, ac felicitior est, quam eorum, qui ad Christum pertinent. In Christo Jesu igitur tantum querenda est illa pax, & felicitas, in qua animorum nostrorum desideria plane conquiescere possint.

*Vers. 8.* Finiendo epistolam, post monita, & præcepta de singulis virtutibus data; concludit doctrinam suam universali præcepto de omni generis virtute, ac laude consecranda. In quo sane sapienter profectum

prospexit, ne quis prætereire posset, esse ali-  
quid in rebus laudabilibus, quæ homines non sine gravi  
causa mirantur, & æstimant; quod nobis religio  
Christi non præceperit; atque exinde dogma illud  
eliceret, nihil aliud nobis inquam, quamvis bonum,  
& honestum videatur, suscipiendum, nisi cuius aut  
præceptum expremium, aut exemplum traditum ad  
Christo & Apostolis videamus. Nec enim omnia nobis  
singularia expresse præcipi potuerit: & plurima sunt,  
quæ ad normam analogiæ religionis exigi sultit.  
Multo minus omnia historica inde tradi potuerit,  
præter paucissima in Actis & Evangelis, de Chri-  
sto ipso, deque paucissimis Apostolis, & viris Ap-  
ostolicis; quorum licet pietatem, & sanctimoniam  
pro modulo virum imitari debeamus, tamen ad vi-  
tæ genus, & vocationem eorum capsulandum non  
semper adstringimur, & in ipsa Sacra, quamvis per-  
brevis, historia admissa esse ad Ecclesiam diversa,  
& ad vocationem Christi, & Apostolorum differentes,  
& distinctas vocationes, nec ullam, quæ honesta  
sit, exclusam videmus.

Tangit autem quosdam characteres, per quos res  
singulæ ex iis, quæ confectari liceat, dignosci pos-  
sint, an cum Christianæ religionis, ac veræ piete-  
tis studio congruant. Ita ut non falsò, nec sine o-  
peræ pretio, per eos præmoneamur, quamnam ex  
iis admittendæ, aut amplectendæ; quæ vero vitan-  
dæ, & fugiendæ sint.

Primus character, qui non tam ad voluntatem,  
quam ducem voluntatis, intellectum perficiendum  
pertinet, est veritas. *Quæcumque sunt vera*, ut di-  
cere ipsi, ac docere alios, eaque cogitatione vol-  
vere, ac meditari debeamus. Quo pertinent omnia  
non curiosa studia, præsertim doctrinæ ad mores,  
aut vitæ usum utiliores, quales scholæ etiam in  
prophanis auctoribus decerpere, & in Christianis usus  
convertere, nulla nobis debet esse religio. Fecit  
idem Paulus, apud quem ex Arato, & Epimenide  
quædam Græcorum Poëtarum lectionis vestigia ex-  
tant; ne frustra statim post præceptum datum suo  
eos exemplo cohortatus esse videatur. Et sunt qui-  
dam auctores tam bonæ frugis, ut in iis densissima  
seges salubrium vitæ præceptorum reperiatur. qualis  
est Seneca, Plutarchus, Epictetus, & alii.

Alter character est *Quæcumque veneranda stu-  
dia*, quæ grave aliquid, & aurgulum, non  
leve, aut ludicrum, ac puerile redolent: per quem  
characterem studia omnia, & artes leves, ac ludi-  
cræ vilioribus, ac plebeiis ingeniis, quam Chri-  
stianis digniores, excluduntur. quales sunt artes  
circulatoriæ &c.

Tertius character est, *Quæcumque iusta*, qui omnes  
bonas artes, & studia, quæ hominem ad colendam  
in societate humana, fidem, iustitiam, & earum  
indivulso comites, pacem, atque concordiam eru-  
dunt, commendat: damnat autem, & excludit præ-  
vas in contrarium artes, & illa versutia præcepta,  
quæ per dolos, perfidiam, simulationem, pei-  
juria, alios circumvenire docent, & in humano ge-  
nere perniciose grassantur. quales sunt Sophistarum,  
aut Machiavellicæ artes.

Quartus character est, *Quæcumque pura*, *pietas*,  
& *castimonia studiorum*. Sunt enim quædam studia,  
præsertim Poëtica, aut in literis humanioribus, ea  
præsertim, quæ, quod pruriat, incitare possunt;  
e quibus longe plus impuritatis, & obscenitatis in  
vitâ, quam elegantie, & castimonie in sermone hauri-  
ri potest. Quæ studia è manibus Christianæ juven-  
tutis plane excutenda sunt.

Quintus character est, *Quæcumque amabilia ho-  
minis delectatio*. Studia, quæ tristitiam vitæ grata  
quodam jucunditate, & amantiate condiunt. qualia  
sunt historica, & narrationes jucundæ, (dum obscæ-

næ non sint). Nec enim Christiana religio hominum  
illud, & triste sanctitatis genus, & omnis omnium  
delectationis expertis, exigit, ac præscribit.

Sextus character est, *Quæcumque bona fides*,  
qui non tam intrinsecam rerum, aut studiorum boni-  
tatem, aut utilitatem; quam extrinsecam hominum  
de iis opinionem respicit. Quia enim Christiano,  
non suæ tantum salutis; sed alienæ quoque adifica-  
tionis cura debet esse cordi; ideo & ejusmodi res,  
aut studia omittere debet, quæ, quamvis in se ip-  
sis nihil mali habeant, apud homines tamen male  
audiunt. Dandum autem hic est aliquid, etiam in  
ejusmodi rebus, hominum imbecillitati, & fugæ scan-  
dali.

Septimus character est, *arctus, excitatus, &  
benignus animus*, ut si quod insigne exemplum  
virtutis, aut facti laudabilis legimus, vel audimus,  
illud ipsi imitari, & in vita nostra exprimere con-  
temdamus. Hæc est indolis Christianæ generositas,  
ut te ab optimis quibusque virtute vinci non putare,  
sed eos aut superare, aut saltem æquo cum ipsis pas-  
su contendere entaris. Hoc exercitum, hæc me-  
ditatio, sublimi hominis Christiani vocatione digna  
est. Hæc omnia Paulus vitæ, & exemplo suo ubi-  
que exprimebat. Hæc doctrina omnes, quibus E-  
vangelium prædicabat, imbebat. ideo *vers. 9.* dicit,  
*quæ & didicisti*, scilicet ex auditu docentis, &  
*accepisti* ex institutione, exemplis, & moribus;  
*& audisti, & vidisti*, hoc est, non modo ex ore  
mei docentis auribus percepisti, sed ipsi oculis ve-  
stris in vitâ, factisque meis perpexitis *ea facis*;  
& *Dei pacis*, hoc est omnis felicitatis, aditus ro-  
batur.

*Vers. 10.* Adnexit in calce Epistolæ gratiarum ac-  
tionem pro subsidio sibi Romam per Euphroditum  
transmisso, *Gacisio sum*, inquit, in *Domino valde*,  
*quod in studio, & cura mei jam tandem effloruisti*. Qui  
commendat donum, & liberalitatem; gratiam non  
habet modo, sed refert donanti. Qui prædicat mag-  
num ex accepto munere gaudium suum; gratissimum  
accepti animum ostendit. Verbis præterea silectis,  
& efficacibus exprimit eorum liberalitatem. Nec e-  
nim vulgrem ipsius curam eos habuisse ostendit;  
sed in studio, & cura erga eum effloruisse. quæ ex-  
aggeratio beneficii ad gratiarum actionem pertinet.  
Quia vero dixerat eos *adiutus*, hoc est, *jam tandem efflo-  
ruisse*, ne quis putaret exprobrari ipsis quod non ma-  
turius ipsi subvenissent; subiicit verba illa: *Quam  
mei curam ante quoque habuisti, sed tunc ob defectum  
opportunitatis exequi non potuisti*.

*Vers. 11.* Porro gaudium istud, quod ex eorum  
liberalitate percipit, non inde provenire ait, quod  
suæ egestati subventum sit; sed inde, quod illos vi-  
deat benefacientes, & felicitatis huius, quæ ma-  
net in cælis eos, qui propter iustitiam patiuntur, parti-  
cipes factos, eo quod (*vers. 14.*) *communi caritate  
afflictioni eius*, aut (ut *vers. 17.* ait) quod *in bonis  
operis fuerint, redundent in copiosam ipsorum remun-  
erationem*.

Jam vero gaudium istud non ex eo, quod priva-  
tis Pauli necessitatibus subventum sit, proficisci o-  
stendit. quia ille jam longa consuetudine paucis con-  
tentus esse dicerat, ita ut possit etiam abique isto  
subsidio inopiam suam tolerare: cum æquè beatè in  
egestate, atque in rerum omnium abundantia vitam  
agere nosset, & condolectus esset, ita *et omnia  
posuit in eo, qui ipsum confirmabat, Christo*. Sed  
tamen non superfluum hoc factum eorum fuisse o-  
stendit, sed ipsis imprimis utile, & laude dignum,  
quod *communica-verint afflictioni eius*. ideoque non se-  
mel ait pro una ista vice, sed sæpius, & quidem  
soli ex omnibus, quod 15, & 16. versibus in me-  
moriâ revocat.

*Vers. 15.* In principio Evangelii fuisse dicitur, quando Paulus e Macedonia egrediebatur. Iterum ne, liberalitatem eorum laudibus prosequendo, nova videretur dona postulare, aut etiam, nova postulando, ne videretur rem suam agere, aut quærere; repetit exultationem: non suæ indigentiae causa; sed bono, & emolumento ipsorum id se fieri, ut ferant fructum, qui ipsis referat largam remunerationem. *Quæro*, inquit, (*vers. 17.*) *fructum abundantem in computationem aut calculationem rationum expensis vestrarum.* Non autem indigentiae causa id à se fieri, quod laudando, & commemorando eorum munificentiam daret operam, ut in hac virtute crescerent, ac proficerent, ostendit *vers. 18.* *Habeo*, inquit, *& abundo: impleti sum acceptis iis quæ per Epaphroditum missa sunt.* Laudata autem munus istud, & gratum pro eo animum testando, eadem opera tacite eos ad proficiendum in hac virtute stimulat, vocans illud odorem suævolentem, vestram acceptam, & placentem Deo. Ideoque *vers. 19.* ipsis vicillim aut optat, aut pollicetur, de eodem, cui hæc victima tantopere placeat, Deo gratiam referendam,

quod ille quoque impleturus sit omnem indigentiam, & necessitatem eorum, & quidem liberalissime, quemadmodum decet opulentissimum Dominum. *In gloria in Christo Jesu.* Voces *In gloria* possunt tam ad *Implere*, quam ad *divitias Dei* referri. Utrumque enim verissimum, & Deum gloriosissime opitulat fuis, ac remunerari eorum beneficia, & divitias Dei inexhaustas esse *in gloria in Jesu Christo*, in quo gloriosissimam vocationem habemus.

*Vers. 20.* Claudit Epistolam ex oblata mentione Dei, & gloriæ *vers. 19.* reddenda Deo Patri gloriæ, & solitis salutationibus, fisque mutuis. In quibus notandum est, fuisse inter ipsos Cæsaris domesticos plerosque a Paulo conversos. Salutationibus demum subnectit votum gratiæ Domini nostri Jesu Christi, effundendæ in eos, ad quos scribit.

Subscriptionem Epistolæ veram esse Textus ejus indicat. Notandum autem est Paulum omnes Epistolas, quemadmodum incipere, à votis, & apprecationibus gratiæ à Deo, & Christo in eos, ad quos scribit, effundendæ; ita & finire iisdem votis, & apprecationibus, ut agnoscas flagrantem caritate animum.

F I N I S.



IN EPI-

## IN EPISTOLAM

A D

COLOSSENSES  
COGITATIONES SACRÆ.

## CAPUT I.

**I**N facilibus non inmorandum, nisi quid insignis ad moralem speculationem, aut praxin pertinet, incidat.

*Vers. 2.* *Sancti* vocantur *fideles*, quia in eo fides Christo, ac per eum Deo servanda est, ut nos in vita, & moribus separemus à profana plebe, & promiscua turba: nihil indignum facientes, aut loquentes, vel audientes, aut presentibus nobis fieri, dicive, quantum in nobis est, permittentes: eaque studia, eas conversationes sugientes, in quibus neque nos per alios possimus, neque alii per nos meliores fieri queant.

*Vers. 3.* Quia in Evangelio Spiritus Sanctus blanda quadam vi, in animos nostros, nihil minus quam coactos, agit; (nec enim quicquam ab invitis extorquet) atque is Christi Spiritus, contrarius autem Antichristi est; ideo quoties nobis aliquid præcepturus est (quod & in ipsius Christi literis, *Apoc. 11. 3.* & in Apostolicis passim ubique cernitur) quo mollius monita auribus nostris insulant; si quid in nobis laudabile deprehendit, illud commemorat, ut laudata virtus sumat incrementum. Ne tamen nimium laudibus nostris offeramus; si quam in nobis virtutem invenit, ut par est, ad Deum autorem refert, præceptis promissa ab eo primitus proficiscencia admittens, interdum & præmittens. Quod eodem instantu, & hoc loco, sicut & ubique facit Apostolus: Deo & patri Domini Jesu Christi, gratias agens, ac in precibus pro iis ad quos scribit sese perseverare professus (non satis enim est pro præteritis Deo gratias agere, nisi & in futurum eiusdem opem, sine qua efficisse nihil potest, imploremus) eo quod audierit (*vers. 4.*) *fidem eorum in Christo Jesu, & caritatem in omnes sanctos* (*vers. 5.*) Quæ quidem fides, & caritas ab ipsis suscepta sit, & exerceatur propter spem ipsis repositam in cælis; de qua ex predicatione Evangelii certiores facti sunt.

*Fides in Christo Jesu*, est fides in Deum per Christum, quando promissis Dei, olim per Christum factis, & oblati, & suo tempore per eundem representandis, plane, & ex corde credimus, eoque nomine Spem, & fiduciam nostram tam in Deum, primam salutis nostræ causam, quam in Christum, cui in gubernatione illius salutis Deus absolutum potestatem, ut possit quemcumque *Joh. v. 21. 22. 23.* vult vivificare, tradidit, collocamus, non sine ardentissimo erga utrumque amore, atque obsequio.

Caritas autem in Sanctos duntaxat commemoratur, non quod erga Deum quoque, & Christum non requiratur, sed, quia primum in fide iam continetur, ita sicuti diximus, explicata. deinde quia amor in eos, qui ex Deo nati, & Christi crea-

tura sunt; amorem in Deum præsupponit: imò non nisi per amorem in Deum, & Christum ejus, ad caritatem in proximum perveniri possit. derique, quòd, quamvis affectu illo nostro erga sese Deus admodum delectetur; propriè tamen eo, sicuti & Christus, non indigeat: fideles autem indigeant.

Breviter, fides in Christo Jesu, & caritas in sanctos non differt ab amore in Deum supra scriptum, & proximum sicut seipsum. quod summa est religionis. Nisi quod hic cautè illius fidei, & occasiones quoque, salius explicantur. ut mox ostendamus.

Non est autem prætereundum id, quod infra *vers. 9.* Apostolus expresse explicat, sese Deo gratias agere, non modo quod in Deum per Christum Colossenses crediderint, & caritatem in sanctos exercent; sed etiam quia in ea fide, & caritate, à primæ predicationis auditis constanter (*vers. 6.*) perseverant.

Porro causam illius fidei, & caritatis, & quæ via ad istam fidem, & caritatem exprimit *vers. 5.* *Spem ipsis in calu repositam.* Causam vero illius spei ibidem tangit, predicationem Evangelii, ejusque audientiam. Quam vocat *Sermonem Veritatis* & mox *vers. 6.* *Gratiam Dei in veritate*, hoc est, verissimam, & planè Deo dignam gratiæ munificentiam, eo titulo non uno nomine dignam. primum, quia nihil falsi, incerti, aut ambigui in ejus doctrina invenitur: sed omnia certissima, & de quibus nullo modo dubitari queat.

Secundo, quia nihil vani, aut apparentis boni, aut fluxæ, & hinc habituræ delectationis, quemadmodum alias non paucæ rerum non falsarum contemplationes, continet; sed verissimum, ac solidum bonum, & felicitatem nostram completatur. Quod certe beneficium Dei maximum, obiter (*vers. 6.*) tangit; quomies Deus *Sermonem* illo *veritatis*, tam utili, & *per hoc* *per quod* *per quod* *per quod* dignatur aures alienius populi, sicut & *Rom. x. 13. 14. 15.*

Occasionem animi, & ministerium istius predicationis memorat Ephaphran: quoniam ex hoc loco patet predicationem Evangelium Colossensibus: sine dubio missu Pauli, quia ad cum re bene gesta reversus est; cuius nomine & Colossenses ista *cap. 11. 12.* salutati, quem illic Colossenses alloquens *testamentum* nominat, quasi unus ex ipsis esset: & laudat, atque commendat Christi servum vocans; quemadmodum & hic dilectum conservum suum nominans & cui esset fidus pro ipsis minister Christi: quia, ut infra dicto loco explicat, perpetuo pro ipsis in precibus certaret. (*vers. 8.*) Conciliat autem ipsi benevolentiam apud Colossenses; quod ipsorum pietatem Paulo notum fecisset, ac de meliori nota commendat. Per-

Quam pietatem nominat *caritatem in spiritu*, hoc est, Caritatem quandam Dei, & eorum, qui sunt Dei, spirituales: tacite enim opponens cultui divino carnali, & externo, ac ceremoniali. Saepe enim Spiritus Sanctus religionem, aut virtutes, ac officia nostra his vocibus exprimit, ut per ipsam vocem, atque appellacionem naturæ, & indolis eorum; & via simul, ac modus ad ea perveniendi, aut ea consequendi, explicetur.

*Verf. 9.* Cum eorum pietatis simul & constantie mentionem fecisset; *distributionem* quandam, & *attributa* sui erga eos ostendit: quemadmodum illi ab ipso auditus Evangelii intuitu, constanter in fide, spe, dilectione in sanctos permanferunt; ita se quoque ab ipso notitiæ de eorum fide initio constanter perseverare, ac potius quoque perseveraturum in precibus pro eis.

Quis preces describit ita, quod *propter a Deo, ut impleret cogitationes voluntatis vestre, in omni sapientia, & intellectus prout est*, hoc est, intellectus eorum rerum, quæ ad Spiritum, & salutem eorum, non vero, quæ ad carnem, & finem istam vitam pertinerunt. Dilectæ, ne quis in eo contemplativam aliquam scientiam somnietur; addit, & explicat expresse, naturam istius cognitionis, & intellectus formalis esse practicam, hoc est, ad eam finem directum, ut viverent vitam dignam Domino.

Quam vitam Domino dignam, his verbis explicat, *Ut ambuletis digne Domino, in omnem complacentiam, in omni opere bono digne fructum ferentes, & incrementum sumentes in cognitione Dei.* Digne Evangelio Christi *palam quædam, conversantur*, Philipp. i. 27. Digne ambulare vocatione Eph. iv. 1. *Ambulatio ista* habitum, & consuetudinem ex plurimis virtutum actionibus frequentatis contractam significat. quemadmodum ambulatio non ex uno, atque altero passu, sed ex plurimis continua ferie repetitis gressibus constat. *Digne Domino*, hoc est, Digne Domini primum præteritis, jam & acceptis beneficiis, in quibus gratia, & dilectio ejus, & præclara erga nos voluntas satis superque testata est: deinde futuris ejus promissis: denique omnem cogitationem excedente excellentia, & supereminente super omnia potestate; ut qui possit nos & longe pluribus, & rarioribus donis, ac beneficiis quam ante aspicere, & longe severius, quam quiquam alius, punire. *In omnem complacentiam.* Hæc enim in mentibus nostris perpetuo debet, nos in oculis, & conspectu Dei perpetuo versari, cui non modo actiones etiam occultissimæ, sed & infimæ cogitationum, & cordium fibræ pateant. Cui ideo, ut placeamus; omni meliori modo opera danda sit. Displacere oculis Principum in terris, quis sustinet? Quæ vero Dei ad Principes comparatio?

Quibus autem in rebus Deo complacere possumus; & querendum, atque explorandum, Rom. xii. 2., & sciendum, atque intelligendum est. De quali Spirituali intellectu hoc loco Apostolus loquitur, eumque à Deo Colossensibus precatur, & in qua consistat ista complacentia; docet, dum ait, *In omni opere bono fructum ferentes.* Quemadmodum vero agricola vineam plantat, & in ea plurimos producit vitis palmites; ut fructum ferant, quem ille in usus suos decerpit; ita Deus novam in Christo, vera vite nostræ, creaturam producentem, & quasi varios palmites ex ea educens, (vide Joh. xv. ab init.) fructum ab iis querit. *Fructum animi operum bonorum.* In hoc enim est gloria Dei, ut multum fructum feramus. Joh. xv. 8. Matth. v. 16.

Addit postea Apostolus, *et incrementum sumentes in cognitione Dei.* Quia pietas, & cognitio rerum divinarum, semper sunt sibi mutuo causæ, hoc est, Quo magis aliquis in moribus bonis proficit, quo

pluribus bonis operibus abundat; eo plus proficit in sapientia, & cognitione rerum divinarum. Et contra, quo plus in ea proficit, eo plura adimicula habet, ad pie vivendum, ad fructus bonorum operum ferendos, præcipue vero ad illam *constantem in precibus ista quædam perseverantiam*. Quam ad rem multo robore, & magnis viribus infirmitas nostra indiget. Nulli ex re autem majores vires colligere potest; quam ex crescente perpetuo profectu in cognitione rerum divinarum.

Idecirco *verf. 11.* subnequit: *In omni potentia, aut corroboratione, sicut enim robur sibi ipsius.* Non sine causa supra sapientiam, & cognitionem istam spirituales concotione vim, ac robur sumit, ac lapsas vires reparat; ita animus, ac Spiritus noster ex assidua meditatione, ac ruminatione rerum divinarum, quæ sine insigni profectu esse nequit, invictum nescio quod, & omnibus adversis ac difficultatibus non impar, imo abunde succurrens nobis sibi comparat.

Unde (antequam longius progrediamur) scrupulus ille, qui in hac contemplatione versantibus principibus occurrit, non difficile solvi potest. Quis fiat, ut multos cognitione rerum divinarum satis instructos videamus; qui tamen in moribus, & pietate longe inferiores sunt iis, qui longè minus earundem rerum cognitione instructi videntur. Causæ ejus rei duæ in mentem veniunt; quamvis ad unam merito reduci posse videantur, quia una ex altera quasi profluit. Prima autem origo mali, aut morbi hujus est, quod homines simplici apprehensione rerum divinarum contenti, eas ita ut par est non contemplantur, non ruminant; ideoque neque animum ad eas applicant, neque earum studio, ac desiderio flagrant; sed aliò impetus animi, ac desideria sua divertunt. quod in omni quidem scientiæ genere periculosum. sed in practicis, & quæ ad mores pertinent; plane noxium, ac perniciosum est. Ut non sine causa Deus animalia non ruminantia olim pro impuris haberi, atque ab esu eorum populum suum arceri voluerit. Hinc fit ut, si quæ ex primarum istarum cognitione fidei scintilla in animis hominum istiusmodi emicuerit; soposita frequentis rerum tam excellentium meditationis, & ad animum revocationis curæ, paulatim exstinguatur: atque ita altera causa furepat, ob quam istis hominibus nihil profit illa nuda rerum earum cognitio, nisi forte ad nudam disputandi jactantiam, hoc est, fidei defectus cujus signum est, quum ii, qui multa quædam in rebus divinis quodammodo scire videntur, ac de iis decore disserere norunt; studio, & amore earum rerum non fervent; sed multis aliis terrenis curis, aut amore alicujus peccati dissenti, cognitionem rerum divinarum in cerebro potius, quam in corde, in intellectu solo, ac memoria, non in intimis voluntatis suæ medullis repositam habent. Merito igitur Apostolus 1. Cor. vii. 2. cognitionem ejusmodi rerum divinarum, nisi sit cum amore Dei conjuncta; non esse veram Dei cognitionem asserit. *Si quis, ait, videtur sibi scire aliquid, non dum quicquam, ita uti cognoscere opus est, novit.* Si vero qui diligit Deum; & de quibus *verf. de prædicto cognitiis ad se Deum*, gloriari poterit, aut cognitione Dei gloriari potest.

Quid enim prodest quod aliquis, præter prima, ac necessaria cognitionis Dei elementa, plurima novit; si non modo secretiora, sed & ipsa prima elementa frequenti ruminatione, & quasi spiritualis stomachi concotione in sucum, & sanguinem suum non convertit? & ita ex iis nullum robur consecutus est? Annon longè præstabilius ejus cognitio est, qui, præter ipsa elementa quidem, pauca quædam alia novit; sed ea in succum, & sanguinem convertit: & pluri-

& plurimum virtutum spiritualium ex iis acquisivit? Merito potest o huius vera, illius apparens scientia dici potest.

Ad id vero, ut quis verè, & utiliter divinarum rerum notitiam concipiat, & quasi in sanguinem suum veritat; amore eorum exardescat oportet: emulique curas, & cogitationes suas ad eorum assiduationem intendat; omniacque impedimenta amoliat, quibus scite ab eorum perpetua contemplatione, ac meditatione abstrahi possit. Qua in re versutia Satanae omnibus vehementer pertimescenda est, qui nihil non agit, ut nobis ejusmodi rationes, ac modos, quibus ab amorem Dei, ad dignam promissionum eius admirationem, ad videns vere virtutis studium, famulari, ac pervenire possimus; excutiat è manibus, aut eripiat sive per illecebras terrenorum, sive per calamitates, & persecutiones. Quorum tentationum utraque nulla re validius, ac potentius retunditur, quam insinuosodi doctrinâ, quam ex intimis thesauris cœlestibus penetrabilibus (quam sic appellat intra cap. 11. 3. & 9.) de promptam, tradit in tam illustri loco Apostolus de summa, & inenarrabili vocationis nostræ ad Regnum dilectissimi filii Dei præstantia, & excellentia. Quod enim aut contra vanillimas terrenarum rerum illecebras plus habet virtutum, quàm consideratio gloriæ, & exaltationis nostræ, de qua in hoc primo capite paulo post loquitur? quid adversus afflictiones, & persecutiones plus habet roboris, atque solatii; quàm illius *μυστηρίου*, de qua mox ager, excellentia; quæ omnes arumnas, sui causâ suleptas, abunde solari, & compensare possit. ut non sine causâ Apostolus viam hanc, & modum confirmationis, & corroboracionis nostræ (vers. 11.) vocet *μυστηρίου*, qua confortari possimus, *καὶ τὸ κέντρον τῆς διξης αὐτοῦ*, Secundum robur gloriæ ejus. Maximam enim ad confortandos nos efficaciam habent gloriosissimi, quæ paulo post describuntur Dei promissa: quæque in nobis eorum patientiam & longanimitatem nullo negotio procreare possint, quippe quæ nobis versari ope oculis nequeant, absque maximo gaudio, & ex eo emergente grati animâ affectu, & gratiarum actione Deo, & Patri, nostris tam amanti, debita, & exolvenda. Cujus beneficii summa indignitate nostra intenditur. Nihil enim minis merueramus, quam ut tantæ exaltationis spe, ac fructu gauderemus, ac frueremur. sed ille (vers. 12.) *ingenitos hujus alii vultu patris & matris & aviorum eo vultu*. fecit nos idomos ad emendandam sortem hereditatis sanctorum in luce, hoc est, in illa luce inaccessiblei, in qua habitat Deus, & pater Domini nostri Jesu Christi. *Quis enim angelos lucem habitans inaccessible* 1. Tim. vi. 16. inaccessible puta, dum sunt mortales: præcipue vero dum sunt in potestate tenebrarum. Explicat autem quomodo nos Deus *ingenitos*, idcirco redditis ad adeundum istud cœlestis hereditatis patrimonium, (vers. 13.) *In luce*. Rationem illius beneficii Dei, in duabus rebus collocat; primum quod nos *eripuerit ex potestate tenebrarum*, hoc est, ex mortis, & ejus aculei servitute. Ubi luci; tenebras: felicitati adeundæ cœlestis hereditatis; miseria hominum, in servitute mortis, & peccati gementium, decore opponit.

Secundo, quod nos transfulerit & quasi *invasposuerit in regnum filii dilectissimi sui*. Præstantiam, & magnam præ cæteris regni hujus excellentiam designat, quod illud appellat *regnum filii*, quem Deus supra omnes dilexit; & cui præcelsitissimæ omnium exaltationis gloriam contulit.

Utrumque autem istorum factorum Dei separatim explicat, & primum quomodo nos ex potestate tenebrarum eripuerit vers. 14. ostendit. In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, id est, remissionem

peccatorum. Hæc est enim vera ereptio è potestate tenebrarum, ex servitute peccati, ex servitute mortis, ac peccati redemptione, ac liberatione: per quam soluti sumus omni natu ac debito impendentis supplicii. Quæ liberatio dicitur facta per sanguinem Jesu Christi. Quemadmodum enim Deus olim per sanguinem victimarum placatum, ac propitium se fuisse peccatoribus ostendebat; ita nunc per effusum solentem tam sanctæ, & pretiosæ victimæ sanguinem illustrat mox charitatis suæ testimonio, promulgavit generi humano veniam, ac remissionem peccatorum. Remissio vero peccatorum nemini promittitur nisi verè penitenti. Vera autem penitentia non potest esse absque regeneratione. Ergo hic in remissione peccatorum vera quoque nostra regenerationis, per quam idonei reddimur ad illam sortem cœlestis hereditatis adeundæ, continetur.

vers. 15. accedit ad explicandam alteram partem beneficii divini, ostendens pluribus verbis quomodo nos transfulerit, ac transfulerit in regnum filii sui omnium dilectissimi.

Ubi primum dignitatem, & excellentiam Regni hujus, in quo omnis felicitas nostra consistit, depingit per ipsius regis dignitatem, ut qui proxime ad supremi illius, atque altissimi Dei sublimitatem atque eminentiam accesserit, evectus ad solum ejus longe supra omnem principatum (Eph. 1. 21.) jurisdictionem, potestatem, potentiam, dominationem, & præminentiâ, quocunque alio nomine ac titulo dictam, collata ipsi supremæ potestate in celo, ac in terra. (Math. xxviii. 18.) ita ut in ipso videant fideles ipsius vivam, & expressam effigiem, atque imaginem illius invisibilis, & mortalibus oculis inconspicui Dei. In quo notanda est differentia quedam, quæ tacite ponitur inter Deum, & Christum, in eo quod sit *Imago*, (Subintellige visibilis, & conspicua) Dei *invisibilis*. Cum enim additum sit voci Dei, cujus imago Christus dicitur, epitheton *invisibilis*; quis non videt antithesin, quæ inter imaginem, & id cujus est imago statuitur, in eo collocari, quod illa visibilis & omnium Christianorum oculis patens: illud autem sit invisibile. Proinde hæc imago conspicua intelligitur, & visibilis hominibus, per quam illi speciem, ac representationem ipsius Dei invisibilis concipiunt, quem

1. Tim. vi. 16. vocat Apostolus *lucem habitantem inaccessibleem*, quem vidit nemo hominum, neque videre potest. Sed quoniam (Job. 1. 18.) *Deum nemo vidit unquam*; Unigenitus tamen, tanquam unus dilectus dignus, ejus filius, quem in sinu suo semper gestavit ac gestat, visus est à nobis, & enarravit nobis. Cujus gloriam credentes in eum viderunt, tanquam unigeniti à Patre, quem versaretur in terris. (Job. 1. 14.) Adeo ut vel ipsius Christi judicio Patrem ipsum vidisse dicendi fuit, qui viderunt eum. vide Job. xiv. 8. 9. & sequentibus. Eo quod non modo cœlestem illam doctrinam, Dei voluntatem liquidè exprimentem, audierint; sed etiam (Job. 11.) opera ipsius Dei, in Christo manentis, hoc est, divina miracula, doctrinam istam confirmantia viderint. Sed hæc imago Dei in Christo longe clarius, & luculentius in resurrectione, & exaltatione ejus, in missione Spiritus Sancti, in tot miraculis, per Apostolos editis, quibus orbis ad eum conversus est, eluxit. Non igitur hic aliqua arcana, & intra ipsam mentem Dei conclusa, atque ex rebus sui cognitione refluens imago, quæ non magis, quam id cujus imago est, visibilis esse potest, sonandi est, sed ejusmodi per quam à mortuibus invisibilis Dei bonitas, sapientia, potentia palpabilibus, & in omnium oculis incurrentibus lineamentis visa; perfecta est; aut certè esse potuit. Quod si acius in hunc locum aciem mentis nostræ intendamus,

damus; facile videbimus, ipso explicante Apostolo, in quo præcipue Christus, viva imago Patris, speciem ejus exprimat. Fit enim mentio creationis novæ & creaturæ, quæ veteri tanto gloriosior est, quanto difficilior. Longe etenim Deo facilius fuit educere è potentia materiæ, quæ omnipotentie ejus resistere non potuit, formas quas vellet; quam tot animas racionales, quibus libertatem arbitrii, & primum ad peccandum organum dedit: tot præterea illecebras, & occasiones addidit, quas Satanae verusatus & peccandi truculentia exerceri permisit; silva & illibata eadem libertate, aut ad sanctimoniam vitæ ita efformare, ut cum illæ nihil absque ope Dei possint; Deus tamén absque acerrimo eorum studio, & contentione in hoc salutis negotio esset nihil vellet: ut tot admiranda operosissimi artificii ejus automata incomprehensibilem opificis sapientiam & gloriam venturis in æternum seculis exhibeant, & olentent. Hujus creationis *principium*. *cap. 15.* & *principium* *vers. 18.* Christus Dominus noster dicitur. Et ne quis ea verba ad veterem creationem detorqueat, *vers. 18.* idem Christus dicitur esse *principium*, (puta novæ creaturæ). additur enim itatim (per exceptionem), ut intelligamus ratione curus rei dicatur *principium* *principium ex mortis*, hoc est, in quo primum specimen Novæ, nec inchoatæ tantum, sed plenè consummatæ (quo ad solus Christi personam attinet) *Creationis novæ* per gloriosam ejus resurrectionem, & subsequentem glorificationem editum est: & cui porro totum perficiendum & consummandum hujus creationis negotium datum est. Habet enim nova ista creatio, gradus suos, ita ut in inferiori gradu, quamdiu in terris militat, creatura inchoatæ duntaxat; at in superiori, quando in caelis de morte triumphabit, plena, perfecta, consummata ista creatio dici possit. Nec enim per istam creationem novam, Deus mores duntaxat, & vivendi habitum, & consuetudinem quandam Angelicam, & divinam in nobis procreat & instaurat; per quam suo modo divinæ naturæ participes fieri videmur, 2. Pet. 1. 4., si corruptionem mundi in cupiditatibus effugiamus. Sed per filium suum, ut supra est, nos non modo ex præsentis mortali & caduca in caelestem ac divinam naturam, transformabit; sed etiam ex præsentis humili, & indigna sorte ad ejusmodi dignitatem & supereminentiam transferet, quâ sublimior etiam in ipsis caelis optari non possit. quæ præcipua creationis hujus colonis est, per quam summa manus gloriosissimo huic Dei operi imponetur. Cum enim in domo caelestis hujus patrisfamilias multe sint mansiones, & ascendit Dominus in caelos, ut per exaltationem, & glorificationem suam, locum sponse suæ prepararet. *Joh. xiv. 2.* Fas autem sit prolequi illud, quod Dominus ab omnibus aures habentibus audiri iussit, dictum, & promulgatum palam omnibus Ecclesiis *Apoc. 111. 21.* Qui victrix, dabo ipsi sedem meam in throno meo, sicut ego vici, & assidi cum patre meo in throno ipso. Quibus verbis nescio quid eminentius Angelica dignitate sponsæ Christi promittitur, ut mirandum non sit quod Auctor Epistolæ ad Hebr. asserat. *Cap. 11. 2. & 16.* *suorum torum* (id est vitæ æternæ gaudia) non Angelis, sed semini Abraham subiectam fore. Nihil igitur certius est, quam corpori huic, cujus Christus caput etiam hoc loco dicitur, saltem illud eminentiæ promitti, quo, in tot promissis evangelicis, non omnes in caelis; sed, si nihil amplius, tantum præstantissimi angeli gaudent. quia sunt illa augusta dignitatum nomina, quæ Angelicæ Hierarchiæ tribuuntur, quibus etiam paupertas

oris humani nihil sublimius excogitare, aut eloqui potest: caelestes minium Throni, dominationes, principatus, & potestates, potentiae, *divites*; atque adeo regna, & gloriosa in caelis imperia. Ad Christus ipse in nomine regni caelestis suis toties obtulit; id signanter *Matth. xix. 28.* omnibus, qui imitarentur, aut sequerentur se, promittit; postquam scissus esset in throno gloriæ suæ, assensus & illos in thronis judicantium, hoc est, regentium populum Dei. Idem Apostoli pelliciti sunt. *Paulus 1. Cor. vi. 3.* ait: *Nescitis quod Angelos iudicetis sitis*. Vox autem iudicii, palam pro regimine sumitur. Sed in hoc genere nihil clarus promissio, quod *1. Cor. 11. 26.* omnibus aures habentibus inculcatur: *Qui vici, & assidi cum patre meo in throno meo, dabo ipsi potestatem super gentes. Et postea eos in regno sedet, & in vestra signi constringere poterit. sicut & ego vici & assidi cum patre meo.* Quia vero locus hic de tempore agit, plenam de omnibus hostibus atque ipsa morte victoriam subsecuturo; palam est hic non de terrenis, sed de caelestibus populis sermonem esse. Ex his intelligitur perfectum, & consummatum novum creationis gradum tunc planè ad effectum perductum & absolutum iri, quando servi Christi, ad immortalitatem admissi, inter supremos cæli Proceres provincias, atque imperia fortentur: quando ipsos Christus ad sublimis illos thronos, dominationes, principatus, potestates evehet, ex humili sorte ad tantum fastigium evehos nobilissimo modo dicta SacraScriptura; atque ita & patris sui creaturas, & in plenissimo sensu Reges, & Sacerdotes, aut Regale sacerdotium efficit. quæ omnia nunc quoque de iis, sed nonnisi in inchoato, quem diximus, creationis hujus gradu, dici possunt, atque adeo dicuntur.

Atque hunc professio excellentiorem novæ creationis gradum, hoc loco Apostolus ponit ob oculos, dum ostendit, & explicat, quantum sit istud beneficium Dei, & quanta gratiarum actione dignum, quod nos in regnum tam dilecti, & cui, nemo par sit, aut secundus; filii sui translulerit.

Hic ita præmissis nunc expendendum est, quæmodum & quas ob causas hoc loco Christus *Imago patris sui* dicatur, & in quo speciem ejus repræsentet.

Et quia ratione novæ istius creationis Christus imago patris hoc loco dici videtur; non omittendum est genus illud similitudinis, quod causam prope modum formalem, aut quocunque illam modo vocare placuerit, istius creationis respicit; *Vite nimirum sanctimoniam*: per quam Deus homines altioris illius, quem descripsimus, gradus hujus creationis compotes efficit, sanctam istam creaturam efficere volens, quemadmodum ipse sanctus est. Quia in re nemo unquam magis genuinè vividioribus coloribus speciem Patris caelestis expressit, quam Christus: ut, quemadmodum ob contrita arcana caelestia, & quam Deus per neminem alium unquam revelavit, doctrinæ mysteria, *Semo* aut verbum Dei merito dicitur; ita per imitationem genuinam sanctimonie Dei, quam nullus alius unquam sic expressit, *Imago Dei* jure dici potest. Et hæc Christi sanctimoniam, quæ hominibus aliquantum familiarior, quam ipsius patris, à nemine unquam visi, nota esse potuit; tanquam imago, ipsius Dei sanctimoniam repræsentans, propolita est ad imitandum omnibus novæ istius creationis candidatis: præsertim cum primaria illecebra, per quam ad sanctimoniam invitamur, in solius Christi personâ ad excitandum spem nostram perfectè, & cumulate exhibita sit: ut si velimus similia præmia assequi, similem quoque sanctimoniam præstare conitemur.

Alterum genus similitudinis, in quo Dominus effigiem



effigiem patris sui oculis omnium repræsentat; in genere quidem (præter immortalem ac divinam, & quâ nulla propius ad ipsius patris gloriam accessit, naturam, per resurrectionem glorificatam) est illa suprema in cælo atque in terra potestas: aut potius ordinaria, & à Deo dependens omnipotentia; *Hebr. 1. 3.* in qua respicitur gloria Dei, & character quasi essentialis supremae ejus super omnia eminentiæ, *per omnia verba circum ejus.* Cu us nunquam finem fore; exprellis verbis Sacra Scripturæ firmiter credimus.

Sed præcipue in specie est illa extraordinaria, absoluta, & verè regia potestas, cuius aliquando finem fore *1. Cor. xv.* asserit, quæ in condenda ista nova creaturâ ipsi à Deo plenarie, & absolute collata est: quod in isto creationis negotio pater neminem ju dicit; sed omne iudicium dederit filio; hoc est, neminem immediate regat, atque gubernet in salutis negotio; sed omnem ejus rei potestatem filio permiserit: qui vicissim accepti non inmemor, omnem bene gestæ rei eventum Patri acceptum surse non desinit. Sed hæc plus imprimis in eo elucet, quod ejus arbitrio non modo divinitim illius doni, quod Spiritum Sanctum Sacri libri vocant, dispensationem, sed etiam arbitriam præmiorum retributionem, & eorum, cuiuscunque velit, collationem permiserit. Itaque ut in terris nunc omnia quoad creationem novam nutu ejus fiunt; ita, antequam summa manus imponatur, in cælis quoque idem, qui omnem principatum, omnem potestatem, omnem potentiam hostilem (*1. Cor. xv. 24.*) abolebit, eodem tempore thronos, dominationes, principatus & potestates promissa, & destinata militiæ fidei suæ præmia conferet. ut in illo, tam sublimiter glorificato, & potestatem suorum quoque servorum glorificandorum jam adepto; creatæ tam supereminentes in cælo potestates merito dici possint.

Quæ res tametsi quantum ad plenam creationis hujus consummationem attinet, ferò post eventurâ fuerit, atque adeo sit in præterito; tamen, tanquam jam facta, enunciari potuit duplicem ob causam. Primum, quod etiam in remotissimis tantum causis suis esset, pura in nuda, & quidem occultâ voluntate ac destinatione Dei; tamen ob immobilitatem, atque immutabilem sui certitudinem, tanquam præsens, imo jam facta, dici poterit. eodem loquendi modo, quo Deus nobis aliquam gratiam dedidit dicitur ante tempora æterna *2. Tim. 1. 9.* quam nondum accepimus. Deinde, quia id in prioribus jam, imo proximis causis suis fuisse, imo verò & re ipsa factum esse; dici potuit, quod non modo pacti inter Deum, & homines fæderis, & tot promissionum obligatione, vi ac vigore fieri necessario debuit, non modo tot Apostolorum, & virorum Apostolicorum, ac Martyrum; qui antequam Paulus hæc scriberet ad obtinenda fæderis hujus promissa, gratia, & misericordia Dei, utpote *πνεῦμα τοῦ ἀγαθοῦ* spiritus sancti summæ *Heb. xii. 23.* jam admissi erant, quæsto quodam jure firmissimè nitebatur; sed jam magna ex parte ad actum deduci cæperat per exaltationem Christi: quia is, qui nomine Dei hæc tam magnifica promissa nobis attulerat, & eorum fidem ob maximam erga nos caritatem sanguine suo obligaverat, jam in manus, & in potestatem suam accepit hæc præmia, quæ dilectis suis committionibus, tanquam imperator devictis hostibus, redderet.

Itaque nequaquam audaci figura loquendi Apostolus usus est; cum ea jam in Christo facta, & creata dixit, quæ in illo jam magna ex parte Deus fecerat, & præparaverat: atque adeo in potestatem filii sui, suo nomine promittitis, & quasi Sponsoris pro se tradiderat. Nec magis catachresticè dicuntur hoc loco jam fuisse præsentia, (quod

tamen, quia ante non erant quàm prius fierent, & quali crearentur, fieri non poterat) illa assignata militibus Christi præmia: illæ, inquam, dignitates, imperia, & singulis alligatæ caelestes provincie: quam (*2. Tim. iv. 8.*) dicitur reposita fuisse Pauli illa iustitiæ corona, quam non modo tibi, sed omnibus, qui dilexerunt adventum eius; reddendam ille post multum temporis asserit. Illi enim ipsi throni, dominationes, & principatus ut antea ostendebamus sunt ista ipsa, cunctis æternitatis didatis assignata, ac reservata iustitiæ corona.

Nec desunt nobis exempla plurima, in quibus de rebus longe post futuris, aut factis quidem; sed longe post quam aliquando de ipsis pronuntiatum sit; Sacra Scriptura in tempore præterito loquatur. ita ut, etiam si locum hunc plane de consummata jam & omnibus numeris absoluta creatione, & præmiorum istorum adoptione explicemus; nullum novum & Sacrae Scripturæ inusitatum sensum comminisci videi possimus. Ex plurimis aliis, tria quatuorve proferemus. Primum est *2. Tim. 1. 10.* ubi Christus dicitur destruxisse *καταργήσας* mortem, cum tamen certum sit, præter mortem multos adhuc superesse Christi hostes: & nondum omnia ipsi subiecta, assernet alibi Apostolus. & *1. Cor. xv. 2.* aperte asserat, quod ultima omnium hostium destructum (*καταργήσεται*) mors: Quod ita in epistola ad Timotheum in præterito dicitur, non modo quia certò destruenda sit mors; sed quia per Christi resurrectionem destrui cæperit & magna ex parte destructa sit.

Alterum est *Eph. 1. 6.* ubi dicitur Deus nos co-excitasse, & sedere fecisse unâ cum Christo in caelestibus. quod ita dicitur, non modo ideo quod certò futurum, atque eventurum sit; sed etiam quia jam quodammodo fieri cæperit. Ita *Apoc. 1. 6.* Christus dicitur fecisse nos Deo Reges, & Sacerdotes, non quia jam plenè Reges facti sumus; sed quia certo futuri, eo quod ejus rei firma facta sint fundamenta.

Ita ut supra diximus *2. Tim. 1. 9. 10.* in Christo gratia data nobis ante tempora æterna dicitur. Quid igitur novi, aut duri videri debeat, si Apostolum hoc loco asserentem evellimus, quod Christi (cui novæ creationis munus amandatum est) opera, hoc est, per Christum, aut etiam per ipsam ejus exaltationem, hoc est in Christo, collocati sumus in illis summis caelestis dignitatis gradibus, qui dicuntur throni, dominationes, principatus, potestates; atque ejusmodi Christi factum creationis vocis exprimitur: cum & natura vocis in plerisque linguis id non modo ferat, sed & possit, ut qui ex humili forte ad ejusmodi fastigia evehuntur, non modo creati; sed creaturæ quoque alienæ dicuntur: & alioqui certum sit istam fidelium Christi exaltationem, præcipuam parem, imo consummationem istius novæ creationis fore? Et hæc nobis quidem ad explanationem sensus loci hujus sufficiant; etiam si non addamus aliam explicationem, quæ cuiuspiam forte planior videri possit. Videlicet hæc, quæ hic in cælis creata dicuntur esse, dignitates istas à Christo jam quasi paratas ac præparatas esse, quibus homines novæ creaturæ participes donati, creentur cæli Principes. quod sine ulla sermonis figura etiam propriè dici potest, nimirum ut intelligamus apostolum hoc loco non dicere quidem, quod jam in illis thronis resedant aut imperia illa adierint ii, quibus ista præmia promissa, aut assignata erant; quod sine insigni schemate dici non potuit: sed ista præmia, istas dignitates, istas præminentias, paratas jam, & præparatas ac in Christo repositas esse scilicet, ut suo tempore reddantur; quibus reservatæ sunt. Quod hunc vero dilectionis suæ filium (*Heb. 1. 2.*) non hæredi tantum præcipuum omnium: sed hæreditatis promissæ dispen-

dispensatorem, ac distributorem Deus fecit: per quam distributionem gloriæ illius æternitatis participes fient mortales brevis ævi, qui vix, ac ne vix quidem unius seculi ætatem ferre poterunt; ut in omnia infinita secula in glorioso statu perennent. Quæ profecto perennitas secula per Christum facta dicuntur, longè andaciori dicendi genere, cum ne unum quidem seculum eo tempore, quo Autor Epistolæ ad Hebræos hæc scriberet, proprie factum dici potuerit; quod per naturam rei nonnisi post exactam annorum suorum senem, vere factum dici potest.

Antequam ulterius in explicatione loci hujus progrediamur, reddenda nobis est ratio, quamobrem à vulgata loci hujus explicatione recedamus. Duplex autem interpretum genus est, quibus ejus facti ratio reddenda est. Primum est eorum, qui appellationem Christi, per quam primogenitus creaturæ dicitur de nova; alterum, qui de veteri creatione explicant. Qui nonnisi novæ creaturæ primogenitum Christum existimant, necessitate quodam adiungunt, ut hoc loco nullum de veteri; sed ubique de nova creatione sermonem esse fateantur. Nam si adiutant Apostolum veterem creationem quocunque modo attingere, quod fieri necesse est, si illi throni, & potestates de Angelis creationis, intelligi, & explicari debeant; multas in difficultates seque, sine ulla gravi causa conjiciunt. Nam aut istos Angelos dici veteres creaturas agnoscunt, quod causæ, & sententiæ ipsorum perniciosum est: aut per istam novam creationem, in qua Christus exaltatus est, ipsos quoque noviter creatos, atque immutatos esse afferunt. Sed cui mortalium persuadebunt, Angelos istos recens creatos novam creaturam dici posse. quippe qui nec ulla regeneratione, aut ex veteris vitæ in novam migratione indigerint, nec ex suo floridissimo statu in alium longè eminentiorem transiituri fuisset ut transiisse usquam legamus. quibus in rebus ambabus tota Novæ Creationis ratio cernitur. Nam nos quidem per novam creationem non in mente nostra tantum; sed in natura quoque (dum ex mortalitate in immortalitatem transponimur) immutatur, & quasi sulte æs in aliam formam transfundimur. At Angelorum neque mens, neque natura ejusmodi metamorphosi indiget ut transformari possit. Deinde Autor epistolæ ad Heb. cap. 11. 5. & vers. 16., statum Angelorum, à statu eorum, qui per regenerationem, aut novam creationem in semen Abrahamæ cooptati sunt, ratione futuræ vitæ, aperte distinguit. Præterea illud quoque paulo liberius, quam par sit sibi sumunt, per exaltationem Christi in statu angelorum sive intrinseco, sive extrinseco, adeo notabilem mutationem factam esse, ut ob eam noviter creati, aut nova creatura dici possint. Nec video cur in eorum statu aliqua mutatio fieri debuerit, posteaquam Christi imperio subiecti sunt, quasi iusta Christi æquè capessere non poterint, ut olim ipsius Dei capessabant, nisi in alium, meliorem scilicet, aut aptiorem (quod ne cogitari quidem fas est) ordinem redigerentur.

Nam si quis urgere vellet, magnam tamen in eo mutationem Status Angelici factam; quod qui olim soli Deo subiecti fuerant, nunc à Christo parent; is profectò non satis intendere oculos mentis suæ videretur in vastum illud ingens spatium, quod inter Deum, & Angelos interjacet: adeo ut isthuc omnium dilectissimus ejus filius minime angustè collocari potuerit, etiam si summi Angelorum loco, ac dignitate sua ne tantillum quidem moverentur. Non ita artibus limitibus conclusa est regia istius principis, ut solio ejus nemo propius admoventi possit, nisi alii sedibus suis protrudantur, ac longius à Deo summo moveantur. Quemadmodum opulentia ejus inexhaus-

ta est, adeo ut nihil in quenquam opum profundere possit, quin ipsi longè plus resset, quod in alios si velit conferre queat; ita (quod in gloriam ejus dictum esto) sublime ipsius solum adeo alte super omnes potestatum thronos eminet, ut illibata, & intacta ac ne levissimè quidem imminuta dignitate Angelica, non caput tantum Ecclesiæ ad tam excelsum majestatis gradum poterit; sed ipsam Ecclesiam ad id, quod promissit, fastigi evahere possit.

Nihil autem est, quod quisquam vereatur; ne ad alios quoque similes Sacræ Scripturæ locos, similis responso evertatur per quam id fieri, aut creari dicitur, quod tantum reformatur, aut in aliam faciem, formamve convertitur. qualis est locus *Joh. 1. 10. In mundo fuit, & mundus per eum factus est, & mundus eum non cognovit.* Primum enim responsum ejusmodi facilis est iactura; quæ aliquam principii petitionem redolent. deinde quod ad hunc locum attinet, non desunt gravissimæ causæ, ob quas particulam *factus*, vel *factus*, quæ vulgò explicatur per *ipsam*; potius præter ipsam explicari debere sentiamus. qui sensus & minus perplexus, minusque figuratus, imò plane proprius, & verissimus est: nec vocem mundi in tres diversas significationes distrahit. Nihil enim veritas, quàm mundum, quem suo tempore Deum per Christum abolitum scimus, non frustra factum aut conditum esse: nec ideo tantum, ut in ista rerum universitate ad aliquot secula ostenderetur: sed ob aliquem fructum, & effectum permanentem: quem nunc quoque finem Deum consecrari & in quo gloriam suam querere videmus: hoc est, veterem creationem factam propter istam novam, cuius Christus & primogenitus, & unicus administer, denique & principium, & medium, & finis est. In quo nobis gratia data est ante tempora æternæ; in quo nobis manifestata per adventum ejus 2. Tim. 1. 9. 10. *per quem omnia ad Salutem nostram pertinentia facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* *Joh. 1. 3.*

Denique nihil repugnat, id quod in rejecta à nobis responsione sumitur (hoc est, vocis creandi paulo ante memoratam significationem) in aliis Sacræ Scripturæ locis verissimum esse: tametsi in eo; quem nunc explicuimus, locum non habeat.

Restat ut iis quoque, qui hic plane de veteri creatione sermonem esse afferunt, explicationis nostræ rationem reddamus.

Quibus ostendimus, primum maluisse nos ejusmodi sensum loci hujus asserre, qui nihil falsi, aut incerti, ac dubii, quodque in controversiam merito vocari possit, continet; præterea qui nullaliorum Sacræ Scripturæ locorum adversetur; quam eorum vestigia premere, qui ejusmodi sensum asserunt, qui quum aliis innumeris Scripturis, atque adeo huic ipsi, cui assignitur, loco adversetur; merito à nobis in dubium vocatur, imò rejicitur. Cum enim utrinque & conditi antiquitus mundi rationem, & Christi originem, nativitatem, ac vitam ita accuratè à Spiritu Sancto descripta habeamus, ut Christo cum veteri illa creatione nihil negotii esse potuisse appareat: merito hunc locum ita explicare nolimus, ut per novam & in sacris litteris ante inauditam (quam hæc explicatio invehit) sententiam tot alios manifestos Sacræ Scripturæ locos, & totam tam de condito mundo; quam de ortu, & adventu Christi, sacram historiam in dubium vocemus. Contra nihil in explicatione nostra dari potest, quod non ipsi adversarii verissimum esse agnoscerent teneantur. Nam & regeneratos novam creaturam, & absolute creaturam in sacris litteris dici, & simpliciter creationem, & regeneratorem tam sublimem gloriationem huius ipsius novæ creationis potissimum esse partem fateri coguntur. Nec adversus

versus tot Sacrae Scripturae testimonia negare queunt tam sublimes caelestium dignitatum gradus, quae per thronos, ac dominationes exprimuntur, assignatos iis, qui in militia Christi rem bene gesserint: eosque qui ad tantas dignitates provehi fuerint creatos caeli Principes, & Dei per Christum, & ipse Christi, qui per divinum infinitum Spiritus Sancti negotium salutis eorum in terris gubernavit; & postea in caelis liberali manu ista ipsis praemia conferet; creaturas merito dici posse. Praeterea *In Christo, aut per Christum* creata dici posse tantarum dignitatum nomina, quae toties fidelibus eius promissa sunt; quaeque antea adeo non extiterunt, ut ea ne existere quidem posse ulla suspicio fuerit, diffiderei nequeunt. praecipue vero postquam Christus jam glorificatus caelestem potestatem adiit; & non modo locum; sed etiam praemia quibus visum fuerit reddenda praeparavit: quid cauae est, quin agnoscant ea in Christo, aut per Christum creata dici posse? Haec omnia cum in abstracto, & citra ullum ad hunc locum respectum verissima esse videant; nullam reperient causam, cur ea huic loco adaptari, atque illum per-eiusmodi sensum explicari posse, non assentiantur. Multas è contra reperient causas, ob quas, de veteri creatione hoc loco Apostolum loqui non posse, statuant. Quarum plures, ut propter brevitatem omittamus, duae sufficient, quae ex verbis, & circumstantiis ipsius loci petuntur. Prima est, quod cum Apostolus *vers. 13.* duo maxima Dei beneficia proposuisset: aut si quis malit, unum *vers. 12.* propositum, in duo (*vers. 13.*) divisisset, ob quae Deo, & patri maximas gratias agere debemus. Primum Quod nos eripuit è potestate tenebrarum. Secundum quod nos transposu-erit in regnum filii dilectionis suae; statim *vers. 14.* prius explicat, quomodo ex ea potestate erepti sumus: scilicet per diploma remissionis peccatorum, morte Christi confirmatum, & quasi sanguine obsignatum.

Proinde *vers. 15.* (ut vel ex ipsis verbis apparet) transit ad posterius explicandum, quantum & quale sit illud regnum filii dilectissimi Dei, in quod transpositi sumus. Quae certe *transpositio*, & *permutatio*, aut potius *mutatio transpositum* nostra; non per veterem; sed per novam creationem à Christo perficitur. Quamobrem veteris creationis mentioni, aut explanationi locus hic nullus erat. Sed nova creatio ad rem propositam multum pertinuit; praesertim autem ea novae creationis pars, quae praemia regenerationis nostrae respicit. Quid autem hoc pertinet ad translationem nostram in regnum Christi, quod ille veteris creaturae primogenitus, aut prius quam alia omnia creatus fuerit; aut quod per eum Angeli, aut Angelorum Principes creati sunt? An eo nomine Deo gratias agendas esse Apostolus contendit? At hoc ad istam translationem nostram in regnum Christi plurimum pertinuit, quod Christus novae creaturae primogenitus fuerit, hoc est, quod in eo, tanquam in capite Ecclesiae, primum imago Dei, seu expressa effigies vitae, quam à nobis Deus in regeneratione postulat; deinde vero in glorificatione eius altera imago Dei, seu effigies praemiorum quae Deo regeneratis, hoc est recens, & noviter creatis proposuit, efformaretur, & omnibus spectanda proponeretur. Pertinuit & hoc ad magnam nostram in ea ad regnum Christi *permutati* felicitatem: & gratiarum Deo actionem, quod per hunc Regem nostrum, Deo tam dilectum, facta, ac praeparata sint omnia tam in caelo, quam in terra, quae ad nos caeli principes, ac proceres creando pertineant; & in caelo quidem praeparatus sit locus tam honorabilis, qui à Paulo alibi *corona iustitiae* dicitur; hic autem per voces thronorum, ac domina-

tionum designatur. In terris autem quod caput istud Ecclesiae regat, & animet, ac ad salutem dirigat lingua eius membra, ut pacem habeant apud Deum per ipsum *Rom. v. 1.* & reconciliationem omnes; illi vero qui olim à fadere Israelis alieni procul à Deo arcebantur, ut aditum atque accessum habeant ad eundem.

Altera causa, quae hoc loco de veteri creatione sermonem non esse, evincit, quia hic ipse locus primogenituram istam omnium creaturae, quae de Christo dicitur, de primogenitura novae creationis explicat *vers. 18.* vocans Christum principium, hoc est primogenitum ex mortuis. Non igitur ideo Christum dici primogenitum ostendit, quod in veteri creatione prius, quam alii creatus sit; sed quod in nova, hoc est, quod resuscitatus à Deo, & glorificatus, primus omnium, & ante omnes, destinatus à Deo mercedem adeptus est, per quam ejusmodi potestatem obtinuit; ut novae isti creationi summam manum gloriosè imponere possit.

Breviter, cum & verba antecedentia, & ipsa Pauli interpretatio ostendant, Christum novae creaturae primogenitum dici; quia subsequencia verba, *In ipso creata sunt omnia*, per particulam Causalem *in*, cum ista appellatione Christi connectuntur; liquidò patet, non in alia significatione voces *creata sunt* accipi, nisi in ea, in qua vox creaturae, voci primogeniti addita, intelligitur, hoc est, sermonem hic non nisi de nova creatione esse posse. Unde simul intelligitur, quod *vers. 17.* expresse explicatur, Christum non eo tantum nomine hic primogenitum omnium creaturae dici, quod ante omnes, de quibus sermo est, creaturas creatus sit; sed etiam quod ipsi cura, & potestas omnis reliquae creationis commissa sit.

Ut igitur in compendium totam ejus loci explanationem contrahamus. Transpositionem istam nostri in Regnum Christi Apostolus *versu 15. 16.* & sequentibus ita explicat, quod à Deo facta sit per novam creationem, cui dilectissimum filium, tanquam vicarium, & verissimam sui effigiem, quae personam suam representet, praeficit, utpote factum omnium promissorum suorum ante omnes haeredem *Heb. 1. 2.* & cui, tanquam primogenito, omnem, quam reliqui sperari possint, hereditatem dispensandam permisit. Quem totius istius creaturae primogenitum, ac principem ex eo probat *vers. 16.* quod per eum omnia facta, & creata sint, tam in caelo, quam in terra, quae ad istam creationem perficiendam pertinebant. Quae omnia bifariam divisa: quod nimirum alia in caelis, puta invisibilia; alia in terris, hoc est, visibilia facta, & creata sint. & per exaltationem omnia tamen in Christo, hoc est, per Christi operam, aut exaltationem facta, & creata asserit. Et quia primum caelestium, quae invisibilia sunt, mentionem fecit, ab iis incipit, & primum *in visibilibus* (quae Paulus 1. Cor. 14. 18. *οὐ μὴ ὁρατά, quae non videntur* vocat) quae oculus non vidit, auris non audiit, nec in cor hominis ascenderant caelestium dignitatum fastigia commemorat, caque per ipsum, & in ipsum creata, hoc est, praeparata & quasi repositae diligentibus Deum praemia atque stipendia iteratò asserit. Et in vocibus quidem per ipsum, *in visibilibus*, voces superiores *in ipso, ex visibilibus*, explicare videtur. Caterum quod addit *in visibilibus in ipsum* plus aliquid significat videtur; hoc est, causam finalem tantae, ac tam invidendae exaltationis servorum Christi: quod ea in gratiam tam dilecti filii Dei, facta, aut facienda videtur; ut nimirum tam excelsus Imperator in commilitonibus suis aut (ut mox *vers. 18.* loquitur) caput in membris suis honoretur. Expres-  
so autem *vers. 17.* primogenituram istam Christi,

Non in eo tantum consistere asserit, quod ante omnes & tempora, & dignitate, & longo quidem intervallo glorificatus sit: sed in eo quoque, quod cæterorum omnium glorificatio, & omnis illius creationis consummatio, ab eo solo tanquam à capite totius creaturæ, hoc est, corporis Ecclesiæ dependent. *et dicitur ceteris, in isto aut per ipsum consistant.* Quia nimirum (ut *vers. 18. & 19.* asserit) ea Dei voluntas fuit, & quasi ideo ipsum primum ante omnes & mortuus excitaverit, ac principium, & primogenitum illius creaturæ esse voluerit, ut ille mox glorificatus omnium rerum principatum ac potestatem acciperet. Non enim tantum in tempore adoptionis illius gloriæ, sed in multis aliis rebus, (in quibus cum supra imaginem Dei est diximus) præcipue vero in principatu, ac potestate, quæ ipsi in illa nova creatione collata est, omnibus antecellit, ac *vers. 20.* quia ita patri complacuit, ut in tam dilecto pignore omnis honor, ac dignitas plenius haberetur.

*vers. 22.* Posteaquam ostendisset Apostolus omnia, quæ ad novam illam creationem requirebantur, et cetera quæ jam à Christo expedita, & quasi creata: transit ad ea, quæ cum ad eandem creationem pertineant, in terris per Christum facta sunt, ut ostendat omnia per ipsum facta, & sine eo nihil factum esse *Job. 1. 3.* Dicit igitur placuisse Deo, ut per Christum, atque adeo per mortem Christi reconciliarentur omnia, & ad pacem quandam, & concordiam adducerentur tam in cælo, quam in terro. Addit, ut supra quoque, vocis *in auris*: quia reconciliationis ista non fuerit sine magna Dei gloria. nisi quis malit *in auris* significare reconciliationem factam erga Deum, aut cum Deo, ut disingatur à reconciliatione facta cum reliquis cæli incolis Angelis; quos inter & homines per conversionem istorum ad Deum, in iusticiam quædam sublatæ cum Deo videntur. Cum vero Reconciliatio, & pacificatio ista in terris per mortem Christi facta, sit duplicis generis, alia quæ inter Deum, ac cælestes parte ab una, & inter homines parte ab altera: alia verò, quæ inter ipsos homines inter se dissidentes facta sit, incipit ab ea, quæ est prioris generis, nec ante *vers. 26.* accedit ad alteram. Porro priori loco non alia reconciliatio intelligenda est, quam ea, de qua 2. Cor. v. 19. 20. loquitur, quod Deus per maximam illam gratiam suam, quâ in diplomate remissionis peccatorum, sanguine Christo obligato, homines prævenit; eisdem invitaverit ut sibi reconciliarentur: & in posterum sese peccatis suis irritate desinere, per quæ homines, qui erant alienati à Deo, & hærentem in animo inimiciam adversus Deum pravis operibus suis in apertum producebant, atque exercebant, per gratiam remissionis peccatorum, morte Christi testatam, reconciliati, (*vers. 22.*) facti sunt sancti, & irreprehensibiles coram Deo.

Ubi adjungit (*vers. 23.*) insigne monitum, ac doctrinam, quomodo se gerere debeant homines Deo reconciliati, ne iterum in offensionem, atque iram Dei incidunt. & tacite hortatur ad constantiam, & perseverantiam in fide, nisi velint excidere gratia Dei, & iterum in miserum statum suum relabi. Quod non difficulter fieri posse tacite innuit, simulque & animos eorum ad excipiendâ obsequenter subsequentiâ monita sua præparat, & sibi ad monendum viam, & auctoritatem præstruit. Preparat animos provisu, & admonitu periculi, ostendens nisi firmiter jacent fundamentum fidei, & in ea stabiles evadant, facile posse dimoveri à *spe Evangelii*, hoc est, à præcipua, & principali parte Religionis Christianæ, scilicet expectatione certa, & cum fide conjunctâ amplissimum, quæ illa pollicetur, præmio-

rum. Quia vero per ejusmodi sancta monita & præcepta, atque doctrinas aliuslime jaciunt fundamentum huius fidei, ita ut firmas radices agat, & homines stabiles, atque immobiles, hoc est, constantes reddat; ideo tanto attentius illa monita audienda, tantoque alacrius illis parendum esse. Autocritatem porro in monendo ac præcipiendo, sibi conciliat, dum ostendit prædicationem huius Evangelii, quod nos in tantas spes erigit, ut possumus constanter perseverare in fide, sibi conceditam esse, nec intelici quidem eventum, cum per ipsum in toto tere mundo promulgata sit ista doctrina Evangelii; non tantum voce, ac prædicatione libertina: (*vers. 24.*) sed etiam suscepris ob libertatem prædicandi multis amissionibus in gratiam eorum, quibus prædicabat: atque adeo ipsorum Colossensium. (ad quos vox istius prædicationis per Ephraim pervenisse videtur,) cujus quidem rei se non paenitet: sed potius gaudere se ait; quod vel afflictione sua ipsis prodesse poterit. In quo sese Christum imitatum esse, atque imitari, cujus viciibus sanati sumus: & qui multa, & magna pro nobis passus est, hilari, & alacri animo, ut nobis prodesset. Qui cum nunc in eo statu sit, ut jam pro nobis pati nihil possit, æquum esse servos ejus, ac se quoque, vices ejus obire, in eo quod Christo nunc facere neque convenit, neque integrum est. Dicit igitur se implere defectus aut *inimicitia* amissionem Christi in imbecilla carne sua, pro corpore ejus, hoc est, Ecclesia. Non quod in passionibus Christi, quas suscipit, aliquod *inimicitia* olim, aut defectus fuerit: sed quod nunc, cum Christus imbecillam, & passionibus obnoxiam carnem non habeat, pati pro Ecclesia nihil possit: Ideo teneri servos ejus hac in parte *Domini sui vicem* implere, quod à se cumulate præstitum sit. Simili loquendi modo Ephraoditum implevisse defectum Philippensium in officio erga se scribit *Philip. 11. 30.* nihil minus cogitans, quam ut defectum aliquem officii Philippensibus objiceret, sed cum toti Philippensi Ecclesiæ defendendi sui muneris ergo molestum iter Romam suscipere non esset integrum, unum hunc hominem, loca omnium, ac periculo infirmæ valetudinis suæ, laborem hunc suscepisse exprimere voluit.

*vers. 26.* Attingit alteram istam partem reconciliationis in terris per Christum factæ, quæ est inter ipsos homines: sed breviter, & (quasi ad alia properaret) ita, ut à priori parte vix distingui videatur, cum tamen ex mente Apostoli, & propositæ *vers. 20.* materiæ serie exigente, distinguere omnino debeat. Agit igitur hic de reconciliatione gentium cum electo quondam populo Dei; quod factæ sint cohæredes, & comparticipes promissionis in Christo per Evangelium factæ *Eph. 111. 6.* Quam vocat *mysterium absconditum* à seculis & generationibus ut & *Eph. 111. 5.* Mysterium quod in aliis generationibus non factum est notum filiis hominum. & ibid. *vers. 9.* *mysterium absconditum* à seculis in Deo, qui (nunc) omnia creaverit per Jesum Christum (de nova creatione evidentissime loquitur) ut nota fiat principatus, & potestatus cælestibus (per Ecclesiam) multisformis sapientia Dei. Ideo & hic *Colos. 1. 26.* *mysterium* hoc ait revelatum sanctis ejus (addit *Eph. 111. 5.* Apostolis & prophetis) quos voluit docere Deus, quænam essent divitiæ gloriæ *arcani huius in gentibus*, quod videlicet Christus (hoc est Christi doctrina, & religio divina promissa, & præcepta complexa) prædicatus est ipsis, quamvis videlicet ad populum Judaicum non pertinentibus olim, quia in ejus potestate esse omnem creationem nostram, & ex humili statu ad gloriosum translationem paulo ante ostenderat, merito vocat

*Spem glorie nostrae.* Ut igitur sibi ad subsequentes commonefactiones viam prænunciat; hunc à se Christum, in quo supra Spera omnem gloriae, seu glorificationis nostrae repositam esse demonstravit, annunciarī praeclat, (20f. 28.) quia id officii (videlicet quā praeponere postea Tertullianus, & alii vocem *diogenianus* usurpaverint.) paulo ante 20f. 25. sibi per Oeconomiam, ac dispositionem Dei impositum sit; simul & officium docendi, & commonefaciendi omnem omnino hominem (sive ille sit ex Judaeis, sive ex gentibus) in omni sapientia; quam accurate adhibeat in eo, ut constituere possit omnem hominem perfectum in Christo Jesu: In quo etiam multum elaborat, sedulae atque enixae contentionis nervos intendat; tanquam in certamine aliquo, ubi viribus parci non solet. Verba Apostoli sunt, *secundum efficaciam eius, quam efficaciter exeruit in me, in potentia.* Quia vero Christi, & Spiritus Sancti auxilium efficax, iis tantum promissum est, qui faciunt ipsi quantum infirmis suis viribus possunt; ideo Apostolus merito dicit, se ejusmodi conatum in eo negotio adhibuisse, qui caeleste iusd auxilium meriti, ac provocare possit; quod etiam ipsi efficaciter adfuisse, documento erant res ab eo divina quadam potentia gestae.

Unde discimus, si Apostolus omnibus viribus cerni, & nihil contentionis omittere debuit, ut Christi auxilium eliceret; sine quo ne ipse quidem, tantus aliqui vir, quicquam praestare potuisset; quanto magis enitendum, & elaborandum esse aliis, ut omni ope, ac omnibus viribus contendat, si velint opem istam caelestis provocare, sine qua ipsis nihil prospere succedere potest.

## CAPUT II.

UT eorum ad quos scribit, Colossensium videlicet & Laodicenorum (quae propinqua sibi videntur civitates fuisse. vide infra cap. iv. 15. 16.) animos conciliaret; ac monitis suis admittendis praepararet; ostendit quanto studio flagraret, & quanta contentione eniteretur, ut quoniam ejus praesentis faciem Ecclesiae istae non viderant, absentis quidem corpore; alio animo praesentis, atque in illos multum propensi, opera, consolatione, confirmatione adjuvarentur.

Observandum hic, quantum fuerit Apostoli in propagando Evangelio studium: adeo ut, quibus praesens praedicare Evangelium non poterat, eos absens aut per emissarios suos, aut per epistolas conveneret, instrueret, confirmaret.

Exponit autem 20f. 2. in quo ipsis operam navare cuperet, ut nimirum corda eorum insigni solatio perfunderet: simulque ut eos adjuvaret; primum in caritate: hoc est, vitae pietate, ac sanctimonia. deinde in abundantiori (quam per vocem divitiarum) & certiori ac evidentiore; (quam per vocem *καταβολή* plenitudinis exprimit) *multa intelligentia mysterii cognitionis Dei Patris, & Christi* (quas res sibi esse mutuo causas jam ante diximus) 20f. 3. In quo, puta mysterio (ut ad utriusque nominatorum cognitionem referatur) *sunt omnes thesauri sapientiae, & cognitionis absconditi.* Quorum certe thesaurorum magnam partem cap. antecedenti aperuit.

20f. 4. Afferit causam eorum, quae superius dixit. Dixit autem primum quidem proxime In mysterio cognitionis Dei patris, & filii quae omnes sapientiae thesauri esse reconditi. deinde supra anxiam, & sollicitam curam sese assuare, atque angere, & plurimum tanquam in alicujus certaminis agone laborare Colossensium, & Laodiceorum causa: ut eos licet ab-

sens consolari, & confirmare possit. Ad utrumvisque eorum versus hic referatur, parum refert: nisi quod opitum factu est ad utrumque referre; quod utrumque pariter respicere videtur.

Nam & inde, quod omnis sapientiae & cognitionis thesauri in mysterio religionis Christianae sunt reconditi, sequitur sperandas esse prophetiarum scientiarum, aut opinionum illecebras; ac praestigias; quibus ad se animos incautorum allicere, & blanda persuasione decipere poterant. Et inde quod Colossensibus ac Laodicenis ab ejusmodi impostoribus philosophiae, aut eloquentiae armis (hanc enim 20f. 4.; illam 20f. 8. commemorat) instructis impenderet periculum; sequitur non sistrā a posuissim tantum curae, ac sollicitudinis; quam (20f. 1.) tangit, pro ipsis suscipi.

Observandum autem est hic, quod ad veram statum primitivae Ecclesiae cognitionem plurimum refert, ab ipsis Ecclesiae incunabulis, hoc est, ab ipso Apostolorum aeo; Satanam insidiatum esse Ecclesiae per Philosophiam. Cum autem multae tunc essent philosophorum sectae; maxime omnium Platonica floruit; sed ita ut Pythagoreorum commentis, imo & curiosiorum artium magistris, pleraque placitis suis admiscuerit (Nec enim infimae aetatis Academia in Platonis sui insituit usqueque permansit.) Quarum rerum vestigia hoc ipso capite non difficile deprehendas. Si qualia philosophorum secta, Platonica certe Magistri sui exemplo, eloquio, & illa, quam 20f. 4. exprimit Paulus, *καταβολή* persuadendi arte, instructa erat. Nulla aliarum in divinarum rerum notitia plus sibi vendicabat. hinc Plato divinus dictus, adeo ut Apostolus apparenti isti divinarum rerum, & numeratarum, atque imaginariae cognitioni: quae per traditiones hominum, & elementa mundi, non per doctrinam Christi, introducta fuit. (Elementa mundi dicuntur doctrinae, quibus juvenis in mundi scholis instituebatur. quod nomen etiam tribuit Apostolus legi ceremoniali Moysi: eo quod haec pars legis, ad imitationem dogmatum mundi, cum pueritia Judaeorum balbutiret. Ne igitur magni fieret, hoc nomine eam vocare placuit) merito veram, solidam nec umbram, aut imaginis; sed ipsius corporis nomine dignam rerum divinarum (in religione Christi) cognitionem opponat. 20f. 9. Delectum ciborum, ac temporum, (20f. 16.) Pythagoreorum, Judaeorum, ac Judaizantium Christianorum suffragiis adjuti, urgebant: Sed praecipue cultum Angelorum (20f. 18.) aut geniorum; iam inde à genio Socratis, vide Xenophontem, initio sumpto promovebant, in quo dogmate plura forsitan à Magorum scholis, quam à Magistris sui placitis hauserant. Atque omnia haec ipsius Apostoli manu ducta linamento, scholam Platoniceam fuisse argunt: quae Colossenses, & Laodicenos *καταβολή*, sophistice circumvenire, & per philosophiam, & vanam imposturam excurrere, ac spoliare vera doctrinae Christi cognitione conata est. Qui conatus utrum ipsi alias, aut alibi post mortem Apostoli, praecipue verò posterioribus seculis successerit, nec ne; facile videre potest, cuiusvis istius scholae placita cum quibuscumque Christianorum opinionibus contulerit.

Ergo adversus istas impostorum philosophorum praestigias, quibus ne vera Dei cognitione exuerent, metuendum erat, praeparando eos, confirmant in ea doctrina, quam à suis Cooperariis Paphra, aut aliis etiam acceperant; laudans, & commendans (20f. 5.) eorum ordinem & stabilitatem *επίστασις* fidei in Christum: & hortatur (20f. 6.) ut nihil in ea doctrina, quam acceperunt, immutent: sed lex unum istam ipsam, quae de Jesu Christo ipsis tradita est, doctrinam, ambulent, ac vivant; *radices agentis, & inaedificati in Christo, & corroborati in fide;* nulla

nulla in re discendentes à praecepto, & regula ejus doctrinae, quam ab Apollolice viris didicerant: sed in ipsa proficientes, & abundanter incrementum facientes, invocando per preces opem atque auxilium divinum: quae hoc loco à praecipua eorum parte synecdochice *ἐκ τῆς ἀρχαίας γραμμῆς ἀκτίνος* appellat.

Et quo diligentius id faciant; *vers. 8.* admonet impendunt, ac praesentissimi à philosophicis doctrinis periculi, quod ut melius ponat ob oculos, depingit illud per imaginem discriminis, quod frequenter viatoribus imminet ab insidiis & violentia latrocinantium, qui obvios fortunas exiunt, & spoliunt. Habent enim in se illud veneni omnes peregrinae opiniones, ac sententiae religioni Christianae admixtae; ut inquinata semel puritate ejus doctrinae, sensum & ipsam doctrinam e mentibus hominum eruant, ac erunt, atque ita homines pretiosissima omnium possessione spoliant.

Ita Galatis Apollolus Christi doctrinam nihil profuturam ominatur, si doctrinam de circumcissionis necessitate aduulerint. Ut enim in moribus, ita & in sententiis, parum fermenti totam massam intinct. *Galat. v. 9.* Mox ista ipsa philosophica dogmata dantur, atque elevat, & ipsis statim doctrinae Christi excellentiam opponit. Damnat vocando ea *καὶ τὰς ἀποστολικὰς διδασκαλίας*, vocando Traditiones hominum, qui multis saepe erroribus, ac delictis obnoxii sunt, vocando *εὐαγγέλιον* mundi per contemptum: alludendo ad elementa doctrinae, quae pueris in scholis traduntur; qualia sunt alphabetum, & prima pueritiae rudimenta. Opponit autem ipsis divinam doctrinam Christi, fallere, & falli necesse: (*vers. 9.*) ostendens in ea non speciem tantum, & apparentiam aut stricturam aliquam, vel imaginem lucis caelestis, sed plenam, ac perfectam rerum divinarum cognitionem, nec umbram ejus; sed ipsum corpus caelestis sapientiae divinitus à divino Doctore traditae, contineri.

Nihil enim altius, excelsius, divinius est ista doctrina de novae creationis, quam Deus per Christum perficit, excellentia, quam nobis cap. primo exposuit. In hac igitur doctrina *vers. 10.* dicit eos esse ita plene, ac perfecte infitucos, ut nihil indigant aliis Magistris, uno illo Magistro freti, & gloriantes, qui est *Caput omnis principis, & possessoris*. Quod si ve de Ecclesia specialius sic dicta, in qua ejusmodi quoque eminentias fore supra ostensum est, si ve potius generalius, intelligatur, non multum interesse: nili quod, ut passim ubique similia verba, ita hic quoque generalius ista verba intelligi ostendit mentio superstitionis, & *ἀποστολικῆς διδασκαλίας* infra *vers. 18.*, quibus opponi potest is, qui est caput, & princeps omnium, tam intrā quam extra Ecclesiam, religionis, ac doctrinae Christianae Auctor. Cujus doctrinae capita quaedam divinissima explicat usque ad *vers. 16.* ut eorum collatione nova ista philosophantium dogmata, quae in Ecclesiam invehere capiebant, exagitet usque ad finem capitis: aut etiam, ut sibi ad eos ex animis ipsorum extirpandos viam praemoniat. Antequam ulterius procedamus libet animadvertere, voces *principatum, ac possessorum*, ut & reliqua eodem pertinentes, triplici modo in Sacra Scriptura usurpari; etiam si non connumeretur quartus, quando de humanis hujus aevi potestatibus intelligantur. Primum enim de Angelorum supereminentibus potestatibus dicuntur ut *Eph. i. 21.* & alibi saepe (quoniam dicto ad Ephesios loco nec aliae significationes omnes excludi videntur). Deinde de Satanæ principatu *i. Cor. xv. 24.* & hic infra *Colos. i. 15.* Tertio de iis, qui, per consummationem novae creationis, praemia regenerationis

consequuntur. Legimus enim primum de Thronis *Matth. xix. 28.* quod allictae Christi in regeneratione *ἐκ τῆς παλιγγενεσίας* sedes sint in thronis, judicantes. De principibus, *Heb. xii. 23.* Ecclesia dicitur Panagys *πρωτογενίτου* in calce descriptum, imminente Spiritu Sancto principes illos fore terrae illius futurae, quae non Angelis; sed iis à Deo subiecta dicitur *Heb. ii. 5.* De potestatibus seu *ἐξουσίαις*, *Apoc. ii. 26.* promittitur potestas danda iis, qui Christo constanter militaverint supra gentes; & *vers. 27.* graphicè describitur. De dominationibus; Filii Dei, haeredes Dei, & cohaeredes Christi Domini omnium dicuntur. *Gal. iv. 1.* *καὶ υἱοὶ θεοῦ*, De potentia. Homines ad immortalitatem resuscitandi dicuntur *ἐκ νεκρῶν*, In potentia. quantum hoc ad robur corporis spiritualis potius, quam ad praeminentiam luper alios pertinet. Sed & istud ipsum robur, pars non exigua praeminentiae super alios esse potest.

Capita doctrinae Christi, ut supra diximus, ut praecipis, & traditionibus hominum opponat, exponit, incipiendo à *vers. 11.* ubi primum attingit *ἑνὸς θεοῦ*, & initiationem religionis, ac vitae Christianae, adumbratam olim in Judaismo per *ἱερὸν*, & figuram *circumcisionis*, hoc est, renunciationem omnibus peccatis, & quasi resectionem eorum, & abiectionem; quam vocat *circumcisionem Christi*, & describit, quod non fit manu facta, sed spiritualis exitio, & resectione corrupti illius, & purulenti corporis peccatorum. Ut enim olim Deus pudendam corporis nostri partem circumcidi iussit; ita nunc omnes inhonestas, & pudendas actiones, & consuetudines recidi jubet à corpore quasi vitae nostrae. Initium autem est vitae Deo placentis, recedere à malo: progressus, & profectus, facere bonum. consummatio; constanter in utroque perseverare usque ad finem. Fandem religionis, ac vitae Christianae, non initiationem modo, sed renovationem, ac regenerationem adumbratam ostendit, *vers. 12.* per baptismum, per quem homines mysteriis religionis Christianae iniciantur.

Ut enim per ejus vitam, testatur, nos non modo communi velle, & contrariari cum Christo, necantes omnes nimios, & vitiosos affectus, & consuetudines: sed cum eodem plane consensu, ita ut pristinis moribus oblivione sepultis, ne vestigium quidem prioris vitiosae vitae in nobis appareat. Ita per eundem ritum, atque emersionem; testatur nos primum ex morbo spirituali, hoc est, mortuis peccatorum operibus resurgere; atque ad novam, & meliorem vitam excitari. deinde etiam ex morte ipsa proprie dicta, quae peccatorum stipendium est, resuscitari, per fidem efficaciae Dei, qui Christum ab eadem proprie dicta morte excitavit. Energia enim ista, & efficacia, seu specimen potentiae & bonitatis Dei, quod edidit in Christo resuscitato, & (quod sub eadem voce continetur) glorificato efficit in nobis vivam fidem, & sensum illius felicissimi status, in quem nos ex infelici sorte translatos sentimus: ita ut, quemadmodum certo scimus Christum excitatum esse à mortuis; eodem modo certo persuasi simus, nos similiter ejusdem exemplo excitandos: idque tam certo eventum, tanquam iam factum esse: nec magis id incertum, aut mutabile esse, quantum quidem ad Dei partes attinet. (Nam quod ad nos attinet, ipsi propria culpa tam invidendo statu excideret possumus) quam id quod iam factum esse, infectum fieri posse.

Ac sine ulla quidem loquendi figura, aut temporum commutatione dici potest, nos jam quodammodo in gradu quadam inchoato excitatos & quasi Christo coexcitatos esse: quandoquidem promissum

*Verf. 15.* Quid per vocem *principatum* & potestatum intelligatur, obcurum esse non potest. Neque vero terrenæ potestates intelligi possunt, neque Angelica imperia: quorum neutris quicquam detrimenti morte aut resurrectione Christi illatum est. Reliquum est ut Regnum Satanæ intelligatur, quod vulgo in Sacra Scriptura per voces supereminentium potestatum, quales inter ipsos Angelos maximè sublimes esse possunt, exprimitur. Unde patet sublime istud, atque excelsum imperium esse: & in quo sicuti parentum innumerabilis multitudo; ita imperantium, & sibi subordinatorum, ut ita dicam, magistratuum magna est copia, & gradus alii, aliis altiores; qui tamen omnes sub unius imperio regunt; & unus ut sic

Z 3

loquatur



loquar auspiciis militant. Hebraice dicitur Satan, Græcè Diabolus, Deus mundi hujus 2. Cor. xv. 4. Princeps mundi hujus Job. xiv. 30. Job. xvi. 21. Princeps habens potestatem in aëre Eph. i. 2. Spiritus illiciter operans (πνεῦμα ἡγούμενον) in filius inobediencie. Ibidem absolute, & ἡγούμενος, ἡγούμενος Eph. vi. 12. & alibi. Levitiam, Serpens magnus, Serpens tortuosus, Balana maris. Esai. xxxvii. 36. Mendax, & Pater mendacii Job. viii. 44. Tentator. (hoc est, ad peccatum adducens) 1. Thes. sul. iii. 5. Acculator irarum Apoc. xii. 10. Draco magnus, Serpens antiquus, qui vocatur Diabolus, & Satanæ decipiens universum terram. Apoc. xxi. 9. Populus ipsi subiectus dicitur Angeli ejus aut dæmonia. Frequenter etiam honoratio-ri voce principatus & potestates, ut hic & Eph. vi. 12. eodem nomine vocantur. præterea ἡγεμονισμοῦ mundi potentes, aut mundi potentes, quæti Kεκοίτες mundi: sed additur tenebrarum ἐν τῷ κόσμῳ. Spiritualia militat in cælestibus, hoc est, æthereis locis. Videntur etiam vocari Νέται, hoc est gloriæ, aut gloriose potestates 2. Pet. ii. 10. (imo & νεβότατοι) quia id gemino huic loco Jude vs. 8. & 9. explicatur ita, ut nonnisi de Satanæ Angelis (in quos maledicentia utrobique taxatur) intelligi possit.

Spiritus istos omnes una cum Principe suo esse maleficos, Dei rebelles, cæli exules, notum ex Sacra Scriptura. Ingenium, & iudices eorum Principum, ex quo cæteros cognoscas, describitur Job. viii. 44. quod sit homicida ab initio, hoc est, hostis hominum, & quidem crudelis. Dedit enim operam, ut primum omnium hominem ad peccatum adduceret, cujus sciebat stipendium esse mortem; nec in propagato genere humano idem facere desistit. Deinde quod sit mendax, & Pater Mendacia, ad decipiendos, atque ad peccandum alliciendos homines efficacissimus. Ex quo patet multam potestatem ipsi à Deo permisisse. (vide Job. i.) in mundo, præsertim quod ad tentationes, & seductiones hominum atinet, in iis, quæ libero eorum arbitrio Deo subiecit: Quia potestate ita strenue usum esse apparet, ut longe maximam partem generis humani spirituali suo, quasi imperio subiecerit. quod spirituale regnum Satanæ spirituali Dei, atque Christi regno, in eo simile est; quod proprie dictæ potestatis coactivæ expertus sit. Non quod Diabolus in regno suo nolit cogere ad peccandum si possit: sed quia non potest, nec id ei possit, à Deo permittitur: quia & ipse Deus in simili voluntario regno suo; nemini vim inferre: sed omnes duntaxat precaria, si ita loquas est; & cui à voluntate humana resisti potest, potestate in officio continet. Ex eo successu conatum suorum Satanæ Princeps hujus Mundi. Job. xiv. & Deus ævi hujus 2. Cor. xv. 4. dicitur, & ad tanta ejus opera dissolvenda Filius Dei apparuisse dicitur 1. Joh. i. 11. 8.

Fuerunt igitur tempore Christi (ut nunc quoque sunt) duo regna spiritualia, à se distincta; quæ seculo invicem certare dici poterant; alterum Dei, & Christi; alterum Satanæ. Quorum illud vitæ æternæ fæ, atque promisso homines ad vitæ spiritualis sanctimoniam ac proinde ad æternam felicitatem invitabat & adducebat. hoc autem carnalium rerum escā atque illecebris homines ad peccandum, ac proinde in morte æterna pereundum pelliciebat. Ita ut in altero eorum vitæ, ac Lucis possessas; in altero vero vii mortis, atque tenebrarum regnare dici posset. In peccato enim est omnis vis, atque omnis mortis aculeus: ita ut Satanæ peccandi artifex, & origo, & omnium peccatorum Pater, vim, & efficaciam mortis habuisse merito dicatur Heb. ii. 14.

ὁ δὲ ἡγούμενος τῷ κόσμῳ ὁ διαβολὴς, qui ibidem per mortem Christi destructus dicitur; quia mortem istam subsecuta est resurrectio, & quidem ad vitam æternam, & gloriosa, comitem habens glorificationem, per quam Christus ius in cælo locum præparavit. Qui locus gentium est huic versu 15, ubi dicitur Deus per Christum exuisse principatum, & potestatem, puta, imperia, aut potius illi maxima potestate, & vi nocendi, quæ pollebant ante hac per mortis aculeum; & proposuisse ipsas ostensum, exhibuisse ad spectandum, & quasi duxisse in triumpho per Christum. Hæc omnia morti Christi, de qua loquitur, attribuit Apostolus, quia comitem habuit resurrectionem & glorificationem.

Addit vocem ἡ νικηστὴς ἰδανύσθη, describens istum triumphum, in quo apud Romanos militi tanta dabatur licentia insultando hostibus (& ipse triumphus nihil aliud erat quam insultatio victis) ut nullus ne ab Imperatore quidem contumeliis abstinere. Denotare autem videtur illam libertatem, quæ nunc post triumphatam à Christo mortem uti possumus; ut contemnamus mortem, aculeo, & vi sua exarmatam, utque ipsi insultemus verbis illis 1. Cor. xv. 55. Ubi nuncius est ὁ mors aculeus! ubi tua inferne victoria? quia per Christi mortem, & resurrectionem, dedit nobis Deus (Ibid. cor. 57.) victoriam.

Ut autem planius intelligatur, quomodo Deus per Christi mortem, resurrectionem, & glorificationem destruxerit eum, qui potestatem habuit mortis, Satanam; atque exierit principatus, ac potestates ejus minus nocendi viribus; ac de bellatis ipsis triumphaverit: revocandum est in memoriam ante mortem Christi, & quæ eam consecuta sunt, per quæ religio ejus firmiter confirmata, & stabilita est; arma Satanæ, quibus regnum suum, regnum mortis, & potestatem tenebrarum propagabat, mirum in modum per aculeum peccati in hominum genus saviens, victricia pletumque, & triumphantia fuisse: quippe cum nulla esset tunc doctrina, atque religio, quæ vim, & aculeos peccati, quibus animi mortalium passim fgebantur, firis idoneis viribus revellere, aut retundere posset: quandoquidem & ipsa mosaica Legis doctrina, vim, & potentiam peccati confirmaret magis, quam infringeret. 1. Cor. xv. 56. Rom. vii. toto cap.

Per mortem igitur Christi, & subsecutam resurrectionem, ac exaltationem in cælis, missionem Spiritus Sancti in terras, & patrata à prædicantibus religionem Christi in nomine ejus miracula, via illa ad Salutem æternam, per quam solam vim peccati, & mortis aculeum, & potestatem tenebrarum atque servitutem, ac tyrannidem Satanæ effugere licet, generi humano patefacta est. Per quam viam, & religionem ita confirmatam, vis, & potentia Satanæ non modo perdomita; sed planè fracta est. Si nihil aliud nobis Mors Christi attulisset, præter tam insignem religionis Christi patefactionem, & confirmationem: ad triumphum istum de Satano duccendum, satis superque sufficiebat. At enim habet aliud aliquid in se mors Christi, ad eam rem longè efficacius; & quod vim istam Satanæ validius infringat; atque cum non modo certo vincendum, ac debellandum: Sed etiam jam magna ex parte victum, debellatum; atque triumphum ex eo jam ductum esse ostendit. Patefactio enim, ac revelatio religionis, nisi Mors Christi cum annix subsecuta fuisset: nonnisi Spe, atque expectatione futuri præmii, & promissorum divinorum exultationis nos ad pietatem accendere, & ex mortis, ac Satanæ regno eripere poterat. At resurrectio, & exaltatio Christi nobis hujus spei certitudinem donat, nec

fidemque nostram adeo corroborat; ut de exaltatione promissorum a Deo per Christum praestorum nullo modo dubitare possimus; cum in morte quidem Christi, quam nostri gratia suscepit, certissimum tam Dei, quam Christi erga nos amoris pignus habemus; ut de voluntate utriusque ambigere nullo modo liceat; an videlicet Deus & Christus, educto favoris sui erga nos in re omnium dulcissima tam insigni specimine, rem longe praestitu faciliorem nobis praestare velint. In Resurrectione autem, & exaltatione Christi, gloriosum potentiae Dei opus; & fidei in exolvendis promissis exemplum, ac documentum habemus; ut nullo modo dubitare possimus, non modo ea in nobis fieri posse, quae iam in Christo facta videmus: sed etiam ea, quae nobis Deus per unicum novae patrisis interpretem, ac sponsoem promissis; quoniamque adeo aeternum nobiscum vinculo connexit, quale inter sponsum, & sponsam; inter caput, & membra cernitur, certo certius nobis exolvenda, ac representanda esse: cum iam in manus Sponsi, & Capitis nostri tradita sint. Atque ita praeter eam vim, quam in religionis Christi confirmatione cernimus; in ipsa morte Christi eam vim deprehendimus; quae peccatum, & peccati pater Satanas etiam quoad nos vincit, ac debellari; & in triumpho duci possit. Quanto magis citra respectum nostri quo ad Caput nostrum, omni nocendi vi à Deo proprie, & sine ulla dicendi figura exutus, exarmatus, debellatus, & in triumpho ostentatus, ac circumductus dici potest, *ὁ θεὸς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, ὡς τοῦ σώματος, ὃς αὐτὴν σώζει, ἑαυτὴν ἑωρτάζει, ἡ ἑκκλησία, ἡ ἡμέρα τοῦ σώματος, ἡ ἡμέρα τοῦ σώματος*, ut qui vim, ac potestatem moris habuit: & per principatus, ac potestates suas exercuit aut propagavit. quandoquidem non modo Spem promissorum Dei, quae homines, quos ad regnum suum pertrahere nititur, ex eius potestate, atque usurpata tyrannidis servitute eripere potest, oblatam; sed ipsa promissa Dei, in Capite & Sponso Ecclesiae; tam cumulate tam insigniter, tam gloriose ac triumphaliter exsoluta & representata, tam magno cum animi sui dolore videtur. Ita ut, quemadmodum nunc victum se, ac triumphatum à Deo per Caput Ecclesiae non possit non agnoscere; ita & postea vincendum sese, ac in triumphum ducendum à Deo per ipsam Ecclesiam; non possit non animadvertere.

Quia vero Apostolus ex iis, quae nunc disseruit, mox deducit, & concludit doctrinam adversus duplicem errorem, quem homines in Scholis mundi, secundum elementa mundi eruditi (vide supra vers. 8.) partim per eloquentiam, (vers. 4.) & artes persuadendi: partim per philosophiam (vers. 8.) & vanas imposturas, in Ecclesiam Colossensem introducere moliebantur: ideo observandum est ipsum ea hic de morte Christi dissimulasse, quae utrique errori refellendo idonea erant. Primus error erat, quod Pythagoricam nescio quam, & recentiorum Platoniorum abstinentiam, & corporalem in ciborum, potuum, temporum delectu exercitationem, & superstitias introducere nitabantur: in quo ipsis Moluccae legis auctoritas, quae pro divinitate, ut re ipsa erat, à Christianis habebatur, suffragari poterat. Alter error fuit, quod ab iisdem philosophis, nescio qua superstitione, circa cultum spirituum atque Angelorum demoniorum imbuerentur. In qua doctrina propaganda adjuvantur à communi & verissima quidem sententia omnium Christianorum, imo & Iudeorum, qui omnes, exceptis Saducais, esse quoddam excellentes Spiritus, magnaeque viribus, & potestate praeditos credebant. Cui sententiae audaciores opiniones de *degenantibus*, & cultu Angelorum, quae vers. 18. & vers. 23. exponantur, superstruere non erat difficile. Atque haud scio an non ideo supra Apostolus doctrinam eam de sublimi statu homi-

num in regnum Christi transtatorum; & vocatione supra vulgus Angelorum enunciatore tradiderit; ut ab ipsa stirpe erueret opinionum, quae ita philosophi insinuant, fundamenta. Est enim in eo similitudo demonstrationis eos, qui ad statum simplicibus Angelis multo excellentiorem; summis autem principibus Angelorum (ne quid amplius asserere audeam) parem, vocati sunt; non debere scilicet eo & *ταπεινότητι* seu humilitatis (notandum est vocem hanc ito in loco, bis in sequiori sensu intellectam) demittere; ut divinum aliquem cultum Angelis praestent. Imo vero non timide aliter auctim; non alium finem, nec aliam occasionem Apostolorum habuisse ejus, quam supra exposuimus, dilectionis de excellenti statu eorum, qui ad Regnum Filii Dei tam dilecti translati sunt.

Non immerito igitur Apostolus, quia supra erroris utriusque radices incidisset; reprehensionem amborum, quae vers. 16. incipit, cum superioribus per conjunctionem *ἵνα* (quae deductio sequentium ex antecedentibus significatur) connectit. Ac priorum quidem errorem vers. 16. redarguit, dum concludit; *Nemo igitur vos iudicat in cibo aut potu, aut aliqua specie festi. Nam est res prima, in parte, quamvis partis, aut particularitatis mentionem facere videatur: universalitatem tamen significat. Quasi diceret, in omni specie, quaecunque ea sit, festi, siue sit novilunium, siue Sabbatum, siue alia aliqua similis.*

Redargutionis istius rationem asserit. Vers. 17. Quia res istiusmodi olim quidem erant umbræ futurorum, quas superventu ipsius corporis, hoc est, spiritualis Christi doctrinae, evanescere necesse est. Quod si indignum censuit Apostolus post superventum istius doctrinae, Christianos iudicari ex servata, aut omisa observatione caeremoniarum, quas Deus ipse quondam praescripserat: quanto indignius esse inuit eosdem iudicari ex servata, aut omisa observatione caeremoniarum, quas & supra vers. 8. traditiones hominum; & infra vers. 22., praecipia, & doctrinas hominum appellat.

Vers. 18. Accedit ad redarguendum errorem alterum, cuius redargutionem, itidem ut supra ostendimus, ex superioribus deducit. Non modo ex illa doctrina, quam de excellenti statu translatorum ad regnum filii Dei dilecti, capite primo tradidit: sed etiam proximè ex vers. 15. ubi Spiritus istos, (qui ob magnam alioquin naturae suae, ac potestatis excellentiam, ab hominibus Dei ignaris, magni fiebant; praesertim cum sese ipsis familiaribus intinuerant, & ab iis pro numinibus coli vellent. Tales enim omnes erant, quibus Platonici mimae etatis familiaris utebantur) Spiritus, inquam, istos à Christo aculeo potentiae suae exarmatos, debellatos, ac triumphatos esse ostendit. Proinde nullum esse causam, cur sese Christiani ipsorum cultui mancipari, & ut Apostolus loquitur *υποταγῆς ἵνα* (hoc est imperiose, & insolenter, ut victi à victoribus solent tractari, ac subiei) paterentur. Appositè autem Apostolus voce ista, quae victoris erga viros insinuat exprimit, hoc loco utitur; ut eam partem à Christo de Angelis istis debellatis victoriae opponat. Indignissimum enim erat Christi (qui de Angelis istis debellatis triumphaverat) servos, & istorum hostium debellatorum cultoribus, tanquam victos subigi, & ad eorum, quos Christus, Dux eorum, in triumpho duxerat, cultum, & subjectionem praeposere cogi. Duplici autem nomine Apostolus dogma istud de cultu Angelorum; atque adeo ipsos ejus doctores reprehendit: primum quod hominum animos per Spem eminentissimae in calis dignitatis consequendae crescos, ad humilitatem, & indignitatem cultus istius superstitiosi deicerent.

cerent. Est enim omnis superstitionis comes humilis, & abjectus animus, quam generosiores sere aspernantur. atque hic humilitatis vocem in deterius sensu (idque his *vers.* 18. & 23.) accipi, jam monuimus. Deinde quod homines docere vellent, ea quæ ipsi ignorabant; utpote qui earum rerum nullam legitimum, ac divinitus factam revelationem haberent: sed cum viderent Apostolos, & viros Apostolicos tot miraculis editis ostendisse sese cum ea potestate, quæ naturæ vires superat, nec tamen veræ sanctimonie austeritatem, aut persecutionis mala subire vellent; ipsi quoque ad prava cum nescio quo spirituum genere commercia conversi sint. Neque vero deerat sibi Satanas, qui, ut in reliquis rebus, sese Dei simium ostendit: præcipue quod ejus exemplo Regnum quasi Spirituale, hoc est, precarium, & voluntarium regno Dei oppositum affectet; & conventia Dei habeat: ita istam occasionem commercii cum miseris hominibus habendi, non neglexit, ut ipse suos etiam haberet Apostolos, miraculorum vim atque arcani cum spiritibus commercii scientiam profectos & iactantes. Porro ignorantie illorum vel hoc ipsum erat manifestum documentum; quod Spiritus istos, quorum cultum introducebant, maleficos esse nesciebant: sed pro beneficiis & ipsi habebant; & aliis venditabant.

Ideo Apostolus non specialiter dæmoniorum, quæ pro maleficis habebantur, cultum hoc loco reprehendit, sed generaliter geniorum aut Angelorum, qualescunque illi sint. quia ut ipse Satanas sese in Angelum lucis transformat, ita ejus quoque discipuli Angelos, quorum cultum Christianis instillabant, pro beneficiis numinibus obtrudebant.

Ne igitur Christiani speciosa prætensæ dignitatis Angelicæ obtentu, in errorem tam perniciosum pertraherent, maluit in genere universum Angelorum cultum, quam specialiter dæmonum maleficorum cultum damnare, & infectari.

Nec nobis difficile esset probatu ex temporum illorum Apostolicorum, & quæ proxime Apostolicum ævum consecuta sint, historiâ, Platonicos istos philosophos, qui Christianam religionem plurimis profanis dogmatibus, (quodque dolendum, non sine insigni successu) inficere conabantur; plurimum cum spiritibus istis, quorum cultum introducebant, commercii habuisse: si aut libros ad manus, aut otii aliquantulum plus haberemus. Quos certe scientes, volentesque Dæmonum, quos maleficos esse putarent, cultum & ipsos consecratos esse, & aliis obtruisse; ab omni ratione absolum, atque alienum est. Decepti prius ipsi miser, deceptionem, atque errorem hunc aliis propinabant.

Cujus erroris, & ignorantie causam tangit Apostolus, quod *inflati mente carnis sue*, hoc est, Carnalis sapientie tumido tactu, religionis Christianæ puritatem, ac simplicitatem, simul & affictam, humilemque secundum carnem Ecclesiæ conditionem aspernarentur: ideoque non à magistro ipsius, & Capite Christo, sed aliunde divinarum rerum cognitionem haurire vellent. qui tamen tumor, & quæ inflati ipsorum vana, & *inani* esset (*sine*) quia in sola Christi doctrina omnes sapientiæ thesaurus reconditos (*vers.* 3.) & omnem plenitudinem cognitionis rerum divinarum contineri, atque habitare (*vers.* 9.) supra probavisset. Tacite igitur monet omnes Christianos (*vers.* 19.) ut *caput suum*, cujus corpus, & membra sunt, firmiter teneant, hoc est, Magistri doctrinæ inhærentes, & affixi sunt; neque se ab ea per doctrinæ profanas, & peregrinas avelli patiantur. quia ab hoc capite omnibus membris vi-

ta per sua vincula, & conjuncturas, hoc est, venas, nervos, & mûculos; nutrimentum, atque vita suppetit, ut totum corpus crescere possit in incrementum Dei, hoc est, ut omnes, qui ab hoc capite & magistro dependet, proficere possint, & maximum sumere incrementum in cognitione Dei.

Quenadmodum enim incrementum Dei significat incrementum cognitionis Dei, divinarumque rerum; ita *tenere* Caput, seu Christum significat tenere doctrinam capitis, & magistri Christi, prout & *vers.* 8. *suprà secundum elementa Mundi; non secundum Christum*: hoc est, secundum eruditionem mundi, non secundum Christi doctrinam: ita *mox in ipso, hoc est, Christo vers.* 9. hoc est, in Christi doctrina *habitas omni plenitudo divinitatis corporalis*, hoc est, veræ, & perfectæ, non typicæ, & umbraticæ rerum divinarum cognitio. Ideo paulo ante *vers.* 17. typicam illam, & umbraticam cremoniarum doctrinam opposuit veræ, & quasi corporali Christi doctrinæ, quam corpus vocat, ut distinguatur ab umbris: & corpus quidem Christi, per metaphoram simul, & metonymiam.

Vocat autem Christum *vers.* 19. *τὸ κεφάλαιον, Caput*, respectu quidem eorum, qui dogmate de cultu Angelorum Ecclesiam inficiebant. *κεφάλαιον* videtur *ἀρχὴς καὶ ἰσχυρίας, omnis imperii, & potestatis*. vide *suprà vers.* 10. ut ostendat præposuisse cultum, & honorem potestatum caelestium aut quasi caelestium inculcari; deserto non sine injuria eorum principe, & Capite. Respectu autem ipsorum Christianorum, qui erroribus istis imbuebantur Caput Ecclesiæ, sicuti & *suprà vers.* 18. capitis primi, cujus strictam cum membris, & corpore suo conjunctionem allegoricè hoc versu depingit: ut ostendat præposuisse membra à Capite suo avelli, non alio fructu & eventu quam ut ista suppeditatione vitæ, & nutrimenti, hoc est, puræ & necessariæ cognitionis rerum divinarum carcant, ac defraudentur.

*vers.* 20. Præmissa expositione errorum, à quibus ipsos abducere, aut absterere voluit, & quos jam in patere scutare cepit, pleniorum refutationum aggreditur, concludens non debere eos imbui, & erudiri *elementis mundi*, hoc est, doctrinis hominum profanorum, in mundo mundanæ vitam viventium: quorum captus vix alphabetum veræ eruditionis, & sapientiæ attingere potest: quia ipsi in mundo mundano more vivere desiderint, postquam *commortui sunt Christo ab elementis mundi*, id est, morte Christi liberati sunt ab observatione etiam illius Legis Mosaicæ, quæ à Deo pueritiæ illius populi educandæ lata erat, & qui per ejusmodi quasi puerilia, & captivi ejus accommodata elementa ad percipiendam perfectiorem Evangelii doctrinam præparabatur: quanto magis liberati sunt ab observatione ejusmodi præceptorum, quæ paulo post *vers.* 22. vocat oppositè ad Legem ipsius Dei) *præcepta, & doctrinæ hominum*; & quidem profanorum?

Tangit autem primum errorem *vers.* 21. *Ne attigeris, ne gustaveris*, & resutat eundem *vers.* 21. eodem resutandi modo, quo usus est Christus *Matth.* xv. 17. afferens ejusmodi præceptiones, aut interdictiones esse *ἡ νόμος καὶ ἡ ἀναγγελία*, esse in Corruptionem ipso usu. Neque enim, ut Christus dicto loco ait, res ejusmodi, quorum usu interdicebatur, quales erant cibi corruptioni destinati, inquinare poterant hominem, quia in ventrem descenderent, & in latrinam ejicerentur. quo resutandi modo ipso satis ignominiose perstringuntur commenta hominum in ejusmodi præceptionibus, quæ circa res plane inutiles, & natura

natura sua viles, atque inhonestas occuparentur.

Deinde coniunctim utrumque errorem refellit, & callet *vers. 13.* (hoc est, tam defectum ciborum, quam cultum Angelorum) ostendendo; habere quidem dogmata ista prima fronte apparentem quandam speciem sapientiae, & pietatis (hæc enim sapientiae initium & consummatio est) primum in voluntario cultu, & humiliatione quadam, quæ angelicæ naturæ ab humana, morali, & caducâ deberi videtur. quodam secundum errorem attinet deinde in coëctione, & quasi mortificatione corporis nostri, quod ad primum errorem spectat: sed non habere verum suum pretium (vox *ἀφ' οὗ* hoc loco pretium, non honorem significat) *αὐτῶν ἀπορροῖς τῶ σαρκῶς*, hoc est, ad impletionem carnis. Quæ verba, quia difficultatis aliquid habent, accuratius examinanda sunt. Duplex autem earum sensus occurrit, quorum cum neuter rejiciendus videatur, in eligendo alterutro Lectori libera aprio esto.

Primum est, hæc dogmata habere quidem aliquam speciem, atque umbram Sapientiae: sed nullius pretii esse, quia non impleant verum ipsius sapientiae, de quo loquitur, corpus. Ubi per quandam catachresin verum corpus illud sapientiae per vocem *σαρκῶς* carnis exprimit Apostolus; necessest quadam coactius, quia jam *ἀφ' οὗ* *ἐκείνου* non *παρὲρ* corpori nominaverat. Est autem hic sensus non modo planus; & utriusque erroris, qui conjunctim-refelluntur, redargationem continens: sed etiam simili huic antithesi, qua in *vers. 17.* Apostolus usus est, confirmatur. Ut enim illic umbra corpori; ita hic species, & imago idem corpori, aut carni opponitur.

Alter est. Hæc dogmata venditare se quidem apparent specie sapientiae, quam speciem, qualis sit, exponit: verum, (quod tacite subaudiendum sit; Neque enim novum est Apostolo protasi apodofin non subnectere: sed tantum (ut sic loquar) subintelligere.) falsò, atque immeritò; quod statim in posterioris erroris fucata specie ostendit. ubi *ἀφ' οὗ* nullius pretii esse ostenditur, quia non impleat, quod pollicetur, hoc est, mortificationem carnis, quæ non in afflictione ipsius corporis, aut valetudinis ejus; sed in edomatione, & coëctione carnalium affectuum, & passionum, quæ nos ad vitia impellunt, consistit, quemadmodum docet capitis sequentis *vers. 5.* ubi *νικῶντες* illa membra nostra terrentorum, quibus in rebus, consistit, prolixè ostendit; eamque *τῇ ἀφ' οὗ* afflictioni corporis quæ ab istis philosophis obtrudebatur, non obscure opponit. Secundum hunc autem sensum non sine causa Apostolus hoc loco corpus carni opponit, docens illos philosophos mortificationem istam non implere, quia Corpus tantum hoc est, *τὸ σῶμα* alligant; non carnem, aut carnalis affectus coëctant, atque edomant. ita ut hoc modo *παρὰ τοῦ* non simpliciter ad vocem *τῶ σαρκῶς*; sed ad *ἀφ' οὗ* *τῶ σαρκῶς*, quæ vox *ἀφ' οὗ* *τῶ σαρκῶς* ut aunt; repetenda referatur.

Postit etiam quispian eodem sensu locum hunc explicans, vocem *παρὰ τοῦ* non ad *ἀφ' οὗ*; sed ad ipsam vocem *τῶ σαρκῶς* referre. Quia *σῶμα τῇ σαρκὶ* ita opponitur, ut *σῶμα* quidem corporis ipsius organum, & valetudinem; *σὰρξ* autem carnales illos appetitus, & passionis; & quicquid in corpore nostro ad animæ nobilitatem propius accedit; per quod corpus illud organicum spiritali animæ nostræ substantiæ conjungitur, significet. Quæ *σὰρξ*, hoc est, appetitus, & passionis proprie loquendo non penitus in nobis extirpanda sunt (qui enim id fieri possit, dum in hoc corpore vivimus) sed defectus earum implendi, & *οὐ* *ἐκείνου*, ad suam perfectionem in nobis deducenda sit; quod quo pacto fieri debeat, sta-

tum infra sequenti capite, incipiendo à *refuso*, istis prolixè ostenditur, ut ita omnia antecedentia cum consequentibus non male cohereant.

Atque ex hoc loco utilissima doctrina excerpta est; ut scire possimus, quid de plerisque istis vitæ generibus, in sæculum introductis, sentiendum sit, quæ aliquid excellentius, & supra præscriptum Christi, & Apostolorum sensibilibus sanctimoniarum specie oculos mortalium perstringunt foris, & a longe promittunt, cum intus introspecta, veram carnis mortificationem, & ad tam perfectum statum, qualem à nobis religio Christi requirit, deductionem non impleant; nec præstent, quæ pollicentur, ut plurimum sæculorum experientia docuit, docet, ac docebit.

## CAPUT III.

Hujus capitis initio errorem secundum de cultus Angelorum superstitione, & voluntaria humiliatione, refellit ac concinnitate; ut quemadmodum præcedentis *cap. vers. 20.*, ex eo quod Christo *commortui sumus* (hoc est, ut explicat huius capitis *vers. 3.*, quod vita nostra unâ cum Christo abscondita sit in Deo; quod quid sit, statim videbimus) deduxit; non esse nobis curandum ut istis mundi elementis, (quæ per corporalem *ζωοποίησιν*, *exercitationem. 1. Tim. iv. 8.*, parum utilem, & quam nullius pretii esse in calce proximi capitis ostendit, oculos hominum percellunt) & abluentionia, ac defectu ciborum, & afflictione corporis tantum; non autem carnis, aut carnalium affectuum coëctione; pietatem nostram ambitiosè ostentemus. Vide ea de re sanctissima Christi præcepta *Matth. vi. usque ad vers. 19.*: Ita in primo limine hujus capitis, ex eo quod cum Christo, jam ad dexteram Dei sedente, *conversus sumus* (hoc est, ad illum supra Angelicæ sortis eminentiam elevatum statum vocati, atque designati) firmiter deducit, dignos nobis tanta spe annuos, ac spiritus sumendos esse; neque committendum, ut nos ad humilem, & superstitiosum Angelorum cultum desinamus, idque ultro ac volentes. neque enim nobis ulquam præscriptus est; ideo *ἰδιόθεν*, hoc est, voluntarius cultus dicitur. Neque vero obflare inuicè, quod eminentia naturæ Angelicæ à mortalibus, & caducis hominibus cultum, ac divinum honorem pollicere videatur. Non enim nos ex isto terreno statu æstimandi sumus, in quo, quamvis filii Dei vocemur (*1. Joh. 112. 2.*) nondum tamen appareat quales erimus. Vita enim nostra, hoc est, excellentis status nostri gloria, ita est *in Deo una cum Christo abscondita*, ut nunc quasi mortui, & nihil esse videamur: quemadmodum Christus per mortem suam, in hoc mundo quasi occultatus est adeo, ut perisus videatur; cum tamen & Christus vivebat, & gloria sua cælesti fruatur: & nos in manu ejus vitæ æternæ, & glorificationis nostræ possessionem repositam nobis, ac certo reddendam habeamus; quæ tunc denuo omnibus revelabitur, & apparebit cum Christus ipse vita, & gloria nostra apparuerit. Altius igitur nobis sapiendum est, quam ut ex terreno isto statu conditionem, aut sortem nostram æsumantes, submittere nos voluntari debeamus ad cultum divinum Angelis; & coactum nostris præstandum.

*Vers. 2.* Potest etiam hoc loco inter verba *τὸ ἄνω ζῆλον*, & *τὸ ἄνω φροῦνον*, *αὐτοῦ* quidam observari; si cui placeat verba quidem *τὸ ἄνω ζῆλον* explicare de cura placendi Deo per calefactionem spiritualem cultum eius; non autem per calefactionem & tencis hominibus usuratum, *ζῆλον*, ut

hoc monitum Apostoli ad primum errorem ex animis eorum evellendum pertinet. Verba vero *τὴν αἰὼν φεγγίτι* de sensu, ac aëstimatione sui, non ex terreno: sed ex caelesti statu suo, ut hoc monitum ad secundum errorem, ita uti supra explicuimus, ex animis Colossensium evellendum pertineat.

Videtur igitur hic verba, *τὴν αἰὼν φεγγίτι*, ea quæ supra *ἴσατε* scripsit, opponere humilitati superstitutionis, cuius *τοῖς* 18. & *vers.* 23. mentionem fecit; ita ut inter duo extrema, quorum unum est *ὕψος φεγγίτι* altum sapere (vide *Rom.* xi. 20.) alterum autem in humilitate superstitiosi angelorum cultus *ταπεινὸς φεγγίτι* humilia sapere; medium iter ostendat, quod est *τὴν αἰὼν φεγγίτι*.

*Vers.* 3. *ἀποθνήσκετε τὸν σαρκα, ὡς ὁ θάνατος ἐστίν.* In his verbis non modo ratio reddi videtur, cur ea quæ sunt in terris (puta in pretio) neque quaerenda, neque animis nostris volvenda sint: sed etiam tacitæ objectioni occurratur. Ratio redditur, quia eos, qui mortui sunt carni, & mundo, carnalia, & mundana neque constetari, neque animis volvere decet. Objectioni occurratur; qua quavis mortui videamur, despiciamur, & contemnamur, ac reputamur quasi *μὴ ὄντα* non *ἴσμεν* 1. *Cor.* x. 28. & non vere tamen mortui simus; sed tantum *ῥῆμα* nostra *ἀπακτεῖν* Christo abscondita sit in Deo; quæ in Christi revelatione (*vers.* 4.) qui est vita nostra, una cum ipso revelabitur in gloria.

Ex rationibus, quibus ab Angelorum cultu per Apostolum abducitur, non obiciendi colligitur, quid nobis de cultu, & *ἐκκλησιαστικῇ* Sanctorum sentiendum sit.

*Vers.* 4. Damnatæ falsæ sapientiæ, ac pietatis speciei, quæ tantum *ἀφ' οὐρανόθεν*, affectionem corporis organici; non autem veram *καὶ σωτηρίαν*, hoc est, carnis mortificationem in se continet, docet veram carnis mortificationem; imò vero totam pietatis nostræ rationem exponit tam in genere omnibus, quam in specie quibuscumque vitæ generibus sanctimoniam officia præcipiens coordine, ut incipiat ab iis, quæ ad recedendum à malo; vel, ut Apostoli verbis utar, exutionem veteris hominis, id est, vitiosorum habituum referuntur; quod facit usque ad *vers.* hujus capitis decimum; & mox accedit ad ea, quæ ad inductionem novi hominis, aut potius ad contrahendos Christianarum virtutum habitus pertinet, quod facit à *vers.* 10. usque ad *vers.* 18. tum ad specialia certis vitæ generibus, quales sunt uxores, mariti, liberi, parentes, servi, domini præscribenda officia transit. in quibus immortalatur à *vers.* 18. capitis tertii, usque ad *vers.* 2. cap. iv. deinde revertitur ad præscribenda omnibus in genere quorundam virtutum officia; quod facit usque ad *vers.* 7. Nam cætera usque ad finem Epistolæ salutationes scilicet, aut officia, scribentibus invicem usurpari solita, continent.

Quæ nunc eodem, quo proposita sunt, ordine persequemur. Incipit ab iis pietatis officiis, quæ ad recedendum à malo pertinent *vers.* 4. Quam ejusmodi verbis exprimit, ut eam primum *mortificationem membrorum* nostrorum, quæ sunt in terris, vocet: hoc est, *mortificationem membrorum veteris hominis*, (usus autem est mortificationis verbo, ut illud *ἀποθνήσκετε* opponeret *ἀφ' οὐρανόθεν* *τὸν σαρκα*.) Quam eandem, à dicta allegoria non recedens, paulo post *exutionem veteris hominis* appellat *vers.* 9. quæ hic *membra nostra in terris* vocat: eadem dicto loco *praxis*, & actiones veteris hominis esse, explicat. Ut enim corpus nostrum naturale, & organicum constet suis membris; ita illius veteris hominis, quem nobis exuendum esse præcipit, quænam sint membra ostendit. quo ipso non obscure indicat, illud quod nobis

mortificandum, aut etiam exuendum est, non esse membra hujus corporis organici, cujus *ἀφ' οὐρανόθεν* (afflictione) philosophi isti superbiebant: sed esse habitus, & consuetudines veteris, carnalis, & terreæ vitæ nostræ, quæ in frequentatis actionibus continentur.

Quarum actionum, aut potius consuetudinum genera enumerat, incipiendo ab iis, quæ maxime carnales, & corporibus, quæ gerimus affines. neque nobis cum vitiosis spiritibus; sed cum bellis potius communes esse videntur: quales hoc versu duplicis generis commemorat: primum quæ proprie ad carnis concupiscentiam, nobis cum bellis communem pertinent; qualis est scortatio, impuritas, & omne omnino libidinis genus. in quo plane homines bellus ipsas tanto magis turpitudine superant; quanto ingeniosius sedamum delectationum genera communicantur, & quanto nobiliorem sui partem pudendis cogitationibus polluant, & inquinant. Quæ in re profecto rei Sacra, & quæ nobis cælestis, aut potius divinitus infusa est, sanctitas, non sine ingenti flagitio profanatur. & hoc in homine miserrimum est; quod non agendo tantum: sed & cogitando quoque scelere isto, aut flagitio pollui possit.

Neque vero præliis istis in rebus explicandis immorandum est, quia non sermonem modo; sed & cogitationem nostram inquinant. Sufficit exemplo Apostoli dicere; non posse ista ignota esse hominibus istis, qui in aliquando (*vers.* 7.) ambulaverunt, quando vixerunt in ipsis. Nec debere esse nota inexpertis, quæ etiam expertis æterna oblivione obruenda, ac fepelienda sunt. Illud tamen hoc loco dici potest; cum duo sint genera sensuum, in quibus pravus mortalium appetitus vulgò flagitiosus exoritur, tactus, & gustus; ad prius genus referri trium primo loco politarum vocum praxes, atque libidines. *Malam autem cupiditatem* comprehendere posterioris quoque generis vitæ, hoc est, gulæ, atque ebrietatis excessus. Atque hæc sunt, quæ ad *carnis concupiscentiam* (ut cum Johanne loquamur) in qua ad bellus propius accedimus; imò vero eas turpitudine superamus, pertinent.

Est autem alterum genus vitiosorum actionum, in eodem versu commemoratarum, quasi medium *inter* hominibus pene proprium: quia & brutorum caprum superare; nec tamen nobis cum vitiosis spiritibus commune esse videtur. atque hæc est, quam Johannes vocat *concupiscentiam oculorum*, qualis est *avaritia*, & auri argenteique sacra fames, alibi *φιλονεικία* appellata. quam hoc loco Idolatriam Apostolus vocat: ut quia vitium hoc scortatio, & immunditia spiritualis, in sacris litteris vulgò audit; non immerito inter alias carnales scortationes, & immunditias posita, & connumerata videatur.

Ad eandem oculorum concupiscentiam non sine causa retulerim muliebrem illam; sed quæ in viris quoque sapienter reperitur, oculis hominum placendi curam; quæ in curiosiori & pretiosiori vestium aut cultus corporis ornati versatur. Quævis enim mulier partes ejus ad fastum quoque vitæ, quædam & ad carnis concupiscentiam referri possint; non desunt tamen aliæ, quas ad oculorum concupiscentiam competenter retuleris.

Notandum autem, est hic Apostolum, post factam idolatriæ mentionem, statim *vers.* 6. *Ira Dei* quoque mentionem fecisse. Quamvis enim libidinum quoque flagitia iram Dei provocent, ut Sodomitico excidio satis testatum est; tamen nullum scelus est, quod indignationem Dei adeo irritet, quam spirituale istud adulterium. Cuius causa Deus, à humanis affectibus, & passionibus similitudine sumptæ, spiritualis cuiusdam rivalitatis zelotypiam, in

rino, ac principali Legis suæ capite, promulgatâ quæctis iræ, atque indignationis suæ interminatione, publicè proferitur.

*Vers. 8.* Accedit ad illud vicioforum actionum genus, quæ nobis cum vitiis spiritibus communes videntur. Quales sunt, quæ à quibudam philosophis ad irascibilem facultatem pertinere dicuntur. Ac recenset ordine primum *Iræ*, deinde *exandescenscentia*: vitia in animo nostro, & eius passionibus constantia, quæ quomodo inter se differant, explicantibus aliis libenter assentimur. tertio loco *Maledictum*, quæ omne graviter, præsertim autem injulitæ alicui nocendum studium, significat, per ipsas actiones nostras expromptum; ita ut homicidium etiam; aut grave aliquod malum, aut damnum alteri illatum comprehenderit. quarto loco *Maledictionem*, *blasphemiam*; quod est etiam graviter nocendum studium: sed voce, ac verbis duntaxat expromptum, quinto loco *alogophagias*, *turpiloquium*; quod ut fortissimè meam ingenue aperiam, non arbitror simplicem illam verborum obsecrationem significare, quæ impuri homines prurientium animi sui libidinem titillare, & marcentes in se cupiditates, excitare solent; quæ supra jam in voce *alogophagias* *Impudicitiam*, perstricta est: Sed significat illam in maledicendo, aut etiam reverentiam acerbiter, quæ sit eo animo, ut aliquis positâ ob oculos sive jacti in se maledicti, sive etiam veri sui vitii obscena imagine, tanto ignominiosius, & contumeliosius infametur, ac tradatur. Cujus *alogophagias* (*turpiloquii*) specimen exitum cernas in scriptoribus Satyricis, præcipuè in juvenale. In philosophis quoque, aut oratoribus, qualis fuit Seneca; atque Valerio Martiale, cujus præcipua epigrammata satyricam bilem redolent. Quodque miris magis, an indignis, in ipso Tertulliano, qui in perstringendis gentium. Dñs aulus est nimium romana simplicitate loqui. Nam si illi digni hac contumelia fuerunt: at ipse indignus erat è cuius ore, aut stylo tam obscena, aut spurca procederent. Ideo Apostolus ad vocem *alogophagias* addidit *et si quis vestro, ab ore vestro*, quasi innueret, etiam si quis mereatur ejusmodi acerbiam, & contumeliosam translationem, & vitia hominum digna sint, quæ suomet proprio vulu hominibus ostendantur: non tamen dicere Christianos, ut ex ore eorum turpia, & spurca verba prodeant. Nec ad raviora exempla in hoc vitio, satis alioqui vulgari, provocandum est. Ipsa indignatio multis sæpe extorquet ut scapham scapham vocantes, tanto contumeliosius vitia hominum exagitant. In quo tamen, non quid alii mereantur; sed quid nos facere deceat, magis spectandum est.

Sexto loco ponit *mendaciam* præsertim ad supplantandos alios usurpatum *vers. 9.* & addit has, quas commemoravit, actiones esse exuvias veteris hominis, quas planè exuendæ, atque abjiciendæ sint. Et in hoc postremo genere actionum, quæ nobis cum malis spiritibus communes sunt; notandum est duo esse genera vitiorum, quæ Spiritus Sanctus Satanæ ita objicit, ut cum patrem, atque auctorem eorum, quæque ex iis profunt, fatur; *malitiam*, hoc est, nocendi hominibus studium, usque ad homicidii culmen, progressâ: à cuius malitiæ exuberantia etiam *non desistit* (*per excitationem*) *peritiam*, Malus dicitur frequenter in Sacris litteris, & *obprobriator* *homicida* *Joh. viii. 44.* & mendax, imo Pater mendacis. Secundo *Mendacium*, cuius Pater *Joh. viii. 44.* dicitur. quorum utrumque hoc loco expressum est.

*Vers. 10.* Cum hastenus ostendisset quibus in rebus veteris hominis Exuvie consisteret; nunc aggreditur ostendere quomodo Novus homo induendus sit. Ubi primum *regenerationis*, atque adeo novæ & m-

*choæ creationis generalis*, deinde specialis, & ad particularia descendens, descriptio proponitur. Generalis descriptio regenerationis, aut novæ creaturæ est renovatio in cognitionem secundum imaginem ejus, qui ipsam novam creaturam creavit; hoc est Dei per Christum; aut etiam ipsius Christi. Quæ nihil aliud est quam renovatio vitæ nostræ, in qua non modo cognitis promissis, ac præceptis Dei, per Christum traditis, & prædicatis: Sed etiam cognito præceptorum eorumdem obsequio, in vita Christi usque ad susceptam mercedem expresso, & ejusdem obsequii præmiis in resuscitationis & glorificationis ejusdem exemplo ob oculos præpositus ad exemplum illud vitæ, & obsequii Christi, renovationis, & regenerationis nostri penitus conformamur, atque ipsum imitari contendimus. Creavit enim nos Deus, hoc est, in novos homines reformavit, primum per doctrinam præceptorum, ac promissorum Dei, à se prædicatam; deinde per exemplar non modo obsequii, & executionis præceptorum Dei, in vita sua expressum; sed etiam promisso mercedis pro observatione eorumdem præceptorum à sejam obtente, & à nobis certissimè obtinendæ propositum: denique per suppeditatum singulis cælestis opis, & Spiritus Sancti auxilium. Harum rerum cognitio, & animis nostris jugiter obversans meditatio hoc loco *imago*, seu cognitio; praxis autem, & imitatio Christi, *renovatio dicitur ad imaginem ejus, seu novæ creaturæ ad exemplar creaturis effecta.* Notandum autem est Christum hoc loco novæ illius creaturæ, seu regenerationis, & novi hominis inductionis, creatorem expressis verbis dici. quia, ut supra ostendimus, quamvis ipse novæ illius creaturæ principium, & primogenitus fuerit; tamen ipsi totum postea creationis hujus negotium demandatum sit.

Non dissimilandum tamen illud est, posse etiam vocem *renovatio* *creantis vers. 10.* quæ in *vers. 11.* de Christo explicari videtur, de ipso Deo patre factis commode explicari. Quamvis enim certum sit, quod *vers. 11.* dicitur in omni pietatis, ac Salutis negotio nobis ad Christum, tanquam archetypum, & imaginem novæ illius creationis nostræ respiciendum esse; ita ut hic archetypus, & causa exemplaris illius regenerationis nostræ efficiens; ac proinde & Christus ipse creator dici possit; præsertim posteaquam accepta summa in celo, ac in terris potestate, ad efficiendam in nobis regenerationem, non modo ut causa exemplaris; sed etiam ut proprie dicta causa efficiens, concurrat. Tamen quia, ut supra *cap. 1. 15.* legimus, idem *Christus imago ipsius Dei dicitur*; quicunque ad imaginem, & exemplar vitæ Christi renovantur, ad imaginem ipsius Dei renovari, & nova creatura effici dici possunt. Ut enim Christus regenerationis, & novæ creationis illius causa secunda; ita Deus pater causa prima dicendus ita, ut uterque suo quique modo, creator dici possit. Quamvis enim per Christum creata; Dei tamen ipsius nova creatura sumus.

*Vers. 11.* In explicanda illa vitæ nostræ renovatione, quæ in induendo novo homine cernitur, removel Apostolus, et media, etque vias, quæ fortè tunc ad eam rem Colossensibus obtrudebantur; aut obtrudi poterant inutiliter. Et ostendit ea in religione Christi nihil valere. Obtrudebatur enim ipsis (ut supra vidimus) Græca Platoniorum, aut Pythagoreorum philosophia; cui in introductione grandam ceremoniarum Judaicæ gentis instituta assupulari, atque suffragari videbantur: aut, (ut alibi videmus) ipsa quoque Judaica circumcisio, prout & aliis Ecclesiis obtrudi poterat. Quemadmodum autem Judaica instituta ex ipso electæ gentis privilegio multam præ aliis gentibus glorificationem habere poterant;

poterant; ita exculpta Græcæ gentis sapientia, & eruditio præ aliis, quas ipso nomine barbaras omnes vocabant, & alto supercilio despiciebant; imo ad servitutem cultiorum gentium natas esse prædabant; gloriatione, ac illecebris prærogativa sua non carebat. Offendit igitur Apostolus omnia ista in genere, quamvis inter se differentia diversarum gentium inuita & dogmata; nihil plane ad renovationem regenerationis conferre: sed omnibus, etiam dominatum, & institutorum ejusmodi expertibus, ad eam parem cum aliis aditum patere. Nec aut Judæos præ Græcis, eo quod illi circumciderentur: isti autem in præputio manerent; aut Græcos præ barbaris, æque adeo ipsis Scythiis, barbarorum incultissimis, eo quod illi ad liberalius vivendi genus; aut etiam ad dominandum; isti autem ob incultum barbariem ad serviendum nati viderentur; quicquam sibi præcellentie usurpare posse. Sed æque omnibus, unicam tantum Christi doctrinam & imitationem vitæ, ad exemplar, & imaginem ejus expresse, pro omnibus, & præ omnibus aliis hominum minutis amplectendam, & retinendam esse. Hoc enim videntur designare verba *Omnia & in omnibus Christi*. Vox enim in omnibus coactionem quandam omnium gentium, aut hominum in diversis gentibus, sive etiam vitæ conditionibus ad Christum vocatorum, quibus par omnibus ad regenerationem in Christo aditus aperiebatur: Vox autem omnia exclusionem aliarum doctrinarum, præter unicam Christi doctrinam, ejusque obsequium, & imitationem vitæ; sub spe præmiorum, in exemplo ejus cunctis aliis propositurum; designare videtur. Quemadmodum enim, cum quis ad propositam sibi imaginem aliquid fingit, & efformat, nulla alia lineamenta contemplantur, præter ea quæ sibi efformanda sumpsit: ita qui ad renovandum secundum imaginem, & exemplum Christi, vitam suam animum appulit, nihil est quod ad alienas, & ab archetypo creationis novæ longe discedentes effigies oculos reflectat, nisi velit, ut ex parum felici conatu suo monstrum emergat.

*Diversum panthera genus, confusa camelo, Aia turpiter alium desinat in pisem mulier formosa superne.* Breviter in renovatione vitæ nostræ, quæ ad sanctitatem ipsius Dei quàm proximè accedere debet, nullam aliam imaginem habere præ oculis debemus nisi ejus, qui ipsius Dei imaginem perfectissime expresse, hoc est, Christi; aut certe quæ ex Christi archetypo desumpta sit, qualis fuit Apostoli. *Imitatores mei estote, sicuti ego sum Christi.* Quod tamen non ita intelligendum est, ut, quod ad statum vitæ, ac vocationem attinet, aut omnia ea quæcunque Christus fecit, facere adstricti simus: aut nihil eorum, quæ ille non fecerit, facere adeamus. Imitatio enim Christi in renovatione vitæ nostræ varias vitæ, ac status mortalium vocationes non tollit: sed omnes honestas, utiles, & præcipue eas sine quibus humani generis societas stare non potest, admittit. Cæterum ab omnibus requirit, ut hoc colore sanctimoniz, qualis in Christo fuit, non tingantur tantum; sed penitus imbuantur, efficiens ut omnium vitæ generum homines status suos, vocationes suas, ad præceptorum Christi analogiam, & obsequium legum ejus attemperent. Ratio ejus rei, vel ex istius ipsius loci verbis peti potest. Et primum quod ad faciendam ea, quæ à Christo, aut in Christum facta videmus, attinet; Non ideo, quia is circumcissus fuit, nos quoque circumcidi; non ideo quod cæles vixit, nos quoque cæles vivere tenemur. quia videmus vel ex hoc loco res istas, quæ statum, vel conditionem vitæ nostræ spectant, in renovatione regenerationis nostræ non æstimari: sed prout circumcisio Christi nos ad po-

nendum præputium non obligat: ita ne cælibatus quidem ejus nos ad cælibem vitam urgere, aut obstringere. Deinde quod attinet ad mordicus vitandam ea, quæ à Christo, aut in Christo facta non videmus; non ideo quia Christus liber, non autem servus, privatus, non autem magistratus fuit; idcirco nobis aut servis, aut etiam in magistratu esse non licet. Quamvis enim liberos nos, quàm hominum servos esse præter, & magis eligendum sit; tamen ne servi quidem, si qua eos necellitas, aut gravis causa ad hanc conditionem adigat, regenerationis, aut salutis aditu arcetur. Ut autem servilis vitæ vocatio nos ab imitatione Christi excludere nequit; ita ne publicæ quidem functionis ratio, aut status.

Nec enim externæ vocationes regenerationem ipsæ per se aut precreant, aut tollunt; aut adjuvant, aut impediunt; sed potius omnes opem, atque auxilium ejus in perficiendo vitæ functionum (suarum munere requirunt; nisi forte si quæ sint per se, ac natura sua pravæ, ac vitiosæ; atque omnino regenerationi, aut doctrinæ Christi repugnant. Ut igitur omnium hominum, cujuscunque sint gentis, cujuscunque instituti, status, aut conditionis, genera, istam, quæ in nova creatione cernitur, vitæ renovationem postulant: ita renovatio, ac regeneratio eadem requirit ut omnes regenerandi sese ad doctrinam, atque exemplum solius Christi in omnibus rebus quæ ad renovationem istam pertinent, quæ mox infra specialius exprimuntur, componant, & conforment. Hoc enim indicant verba, *Omnia in omnibus Christus*. Quæ verba cum hoc loco conformationem sese ad imaginem Christi, qui unus per doctrinam, & exemplum suum veram in nobis sanctimoniam efficere potest, significant (*imitationem* enim doctrinam, & cognitionem: *imitationem* vero imitationem respicit) ex eo facile colligere possumus quomodo eadem verba 1. Cor. xv. 28. explicanda sint. Quemadmodum enim nunc, in negotio regenerationis terrenæ, quum Deum ipsum nemo vidit unquam, Christus, quia est imago Dei invisibilis, nobis in doctrina, & exemplo vitæ suæ ob oculos nostros ad imitandum propositus est, ut sit omnia in omnibus; quia in eo omnis mentis nostræ acies, omnes cogitationes desinæ esse debent: ita in negotio regenerationis illius, & *αναγέννησις*, quando per resurrectionem, & glorificationem nostram verè divinæ naturæ participes, & ut ait Johannes 1. Joh. 11. 2., *similes Deo efficiemur*; quia videmus ipsum sicuti est, Deus erit omnia in omnibus: nec per ullam sui imaginem, sicuti nunc; sed ipse per se atque immediate sicuti est, nobis contemplandus, admirandus, amandus, & imitandus exhibebitur. Hucusque generalis descriptio Regenerationis fuit: Accedit ad specialem descriptio. 12.

Quam non sine cohortatione tradit, nec sine adductis cohortationis hujus rationibus. Hortatur autem ut induamus habitus, & consuetudines infra commemorandarum virtutum; quia nos id deceat, tanquam electos à Deo, sanctos, ac dilectos, hoc est, electos à Deo ad sanctimoniam, & dilectionem; separatos à reliquis omnibus, præ quibus in nos maxima sua beneficia, maximamque conferret gratiam *ὅτι ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἐστὶν τὸ πλεονέκτημα* Eph. 1. 6. in qua gratiam cumulat in nos in dilectio.

Dilectio Dei supremus est felicitatis nostræ cumulus; ad quam non alia via patet, nisi per sanctimoniam; quam à nobis Deus omnino requirit, si velimus gratiæ ejus participes fieri.

Sed ut ad sanctimoniam, quæ regeneratos deceat, partes accedamus; induere nos primum Apostolus jubet *συνάμαρτον διακονίαν, viscera misericordiarum*. Quemadmodum enim Deus in remissione peccatorum nostrorum, in eripendis nobis è potestate tenebra-

rum,



rum, eximiae suae misericordiae specimen edidit: ita nos decet affectus ejusmodi propensione erga alios inclinari & commoveri. Id enim bonitatis, ac benignitatis, (quam virtutem proximè post misericordiam collocat) proprium est, bene velle cuique, & cupere, ut bene sit omnibus; nisi quod longius etiam hæc virtus progrediatur, quam misericordia; quæ intrā eos terminos consistere videtur, ut tantum nolit cuiquam male esse. Sed ista ita convincta sunt, ut unum ponere videatur alterum; nec nisi ratione distingui. Plenior tamen, ac perfectior virtus est caritate, ac benevolentia erga omnes flagrare, iisque bene cupere; quam commiseratione malorum alienorum tangi, iisque condolere, quæ forsitan miserationi absque ista benevolentia dari possit; cum ista benevolentia absque misericordia ne cogitari quidem queat. Latius igitur patet bonitas, & ipsam misericordiam in se completi videtur.

Mox Addit *ταπεινοφροσύνην*, *Animi modestiam* & in amore, ac pretio sui ipsius moderationem, quæ humilitatis vocabulo, Latinis aliqui vulgò non sine vitii significatione usurpato, exprimitur. Est autem hæc virtus & in re ipsa ad bonitatem istam, & erga omnes benevolam affectum apprime necessaria; & hoc præcipue loco merito ponitur & propter eandem virtutem collocatur, eidemque adiungitur; quia nihil magis bonitatem istam, ipsamque adeo misericordiam destruere solet, quam contrarium virtuti huic vitium, nimium videlicet sui pretium, nimisque amor. Qui enim sibi nimio plus placent, contemptores sunt aliorum. difficile est autem amare, quem contempnas. Nec solent nos eorum mala tangere, quos meliori fortuna dignos, non putamus; quia nobis amore, ad amicitia nostra digni non videntur.

Subiungit postea *mansuetudinem*, *εὐμενότητα*, virtutem oppositam ferociae, & iracundiae.

Utriusque virtutis huius exemplum Christus, *Math. xi. 29.* in seipso nominatim ostendit. Mansuetudini annexit cognatum ipsi habitum *ἡμετέριαν*, *Longanimitatem*, quæ species patientiæ in diuturnis, atque in longum protrahitis injuriis, aut iræ occasionebus cernitur: & constantiam quandam, ac inextinguibilem in mansuetudine perseverantiam significat.

Mansuetudinem istam, ejusque constantiam *vers. 13.* explicat ab effectibus, sed ita; ut non modo quid sit, & in quibus rebus consistat: sed etiam quamobrem & nobis omnino exercenda sit, simul aperiat. At igitur eam consistere, primum in tolerantia alienarum culparum, aut etiam injuriarum. Nec enim tantum factas sibi injurias: sed & citra ullam injuriam multa commissarum ab aliis culparum genera homines moleste, & impatienter ferant. Nam *querela* *μυῖστα*, vox generalis, non injuriam tantum significat; sed quodvis culpæ genus reprehensione dignum. Deinde in gratuita remissione (*χαρίζεσθαι*) sive injuriarum; sive etiam supplicium culparum, quibus offendi quoquomodo possumus. Quorum utrumque nobis omnino, ac necessario faciendum sit: quia in eo Deus, atque adeo ipse Christus nobis imitandus proponitur; & quidem ea conditione, (quam ut præ oculis perpetuo haberemus, præscripta nobis solenni precum formulâ prospectum est) ut nisi aliis peccata remiserimus, nostra quoque nobis remittenda non sint. *Math. vi. 14. 15.*

Notandum autem hic est, remissionem peccatorum, quæ in aliis innumeris Sacrae Scripturae locis Deo patri tribuitur, hoc loco Christo tribui: non modo quia is nobis tam benignam, & beneficam patris sui voluntatem solus aperuit: sed etiam quia ipsi omne in nos iudicium, omne regimen, & potestas

nostri data sunt: adeo ut nunc Pater neminem ipse judicare dicatur; quia potestatem suam simul & executionem voluntatis suæ, per eundem filium revelatæ, filio tradidit. Per Christum igitur compotes sumus hujus fructus, qui in nos redundat, ex eo, quod nobis Pater cælestis peccata nostra remiserit. Quod si, dum adhuc in terris esset Dominus; potestatem effecit remittendi peccata habuit: quanto magis posteaquam glorificatus est? Vide *Math. ix. 6.* *Ue* (inquit) *videam, quod potestatem habeat super terram filius hominis remittendi peccata. tunc dicit paralytico: surge, tolle grabatuum tuum, & conser te in domum tuam.*

Tandem ad eam Virtutem accedit, quæ jure mater aliarum, imo vero summa, & compendium omnium virtutum dici potest; quæ hic etiam eo elogio ornatur, ut *vinculum perfectionis*, aut *vinculum perfectissimum*, quo unius corporis membra inter se colligantur, dicatur: à Christo summa legis, hoc est ad caritatem; id est Dei, & proximi dilectionem, *ἀγάπη* & *φιλαδέλφειαν* comprehendit; quæ vox proximi *ἀδελφοί* fratres significat; quamvis sub Novo Fœdere merito & ad alios protendatur; ita tamen ut quemadmodum reliqui omnes, in gradu longe inferiori quam fratres, proximi nostri esse dicuntur: sic & inferioris gradus caritatis ipsis debeatur. Ante omnia vero hanc virtutem induendam asserit; quia & perfectissima omnium est, & compendium quoddam reliquarum, atque adeo omnes perfectiones in se continet. præterea est via quædam, per quam difficultates, quæ in reliquis maximæ occurrunt, non difficulter superari possunt. Vix enim est, ut veram in proximis caritatem assequamur: nisi prius caritatem erga Deum imbibuerimus; ejusque beneficia accepta jam, & accipienda, perpetuo præ oculis habentes, ardentiori ipsius amore flagremus: fidei clypeo muniti, quæ omnia tela Satanæ, atque ipsum mundum vincit. Ex eo enim necessario sequitur, ut eos primum, qui ex Deo nati sunt *1. Joh. v. 1.* ardentiori: deinde alios quoque misericordii, ac benigno affectu prosequamur: & nihil nobis græve videatur, in quo ei, quem supra nos ipsos amamus, gratificari nos posse censeamus.

Porro ea, quæ in *seq. vers. 15.* dicuntur, quamvis promissum potius, quam præceptum; & rationem quodammodo additam potius, quam id ipsum ad quod capeffendum nos Apostolus hortatur, & invitat, continere videatur: quia bonæ conscientiae tranquillitas, & cælestis felicitatis gustus, ac pax illa, quæ regnat in cordibus fidelium, atque certissima vitæ æternæ spes; maximam habent illecebram, & acerrimum stimulum; quo ad supra dictas virtutes excitari possumus: tamen, quia in modo Imperativo verba ista prolata sunt, nihil video causæ, cur nobis acquisitio hujus tam exoptati boni promitti magis, quam præcipi videatur: aut cur non æquè præcipi possit, ut frequenter solet promitti. Quamvis enim bona conscientia merces quoque sit, ac præmium virtutis, & pietatis nostræ; tamen non ideo desinit esse officium nostrum. Proinde acquisitio hujus boni, ac præmii, optimo iure nobis præcipi potest. Hinc patet quam jucundum sit pietatis iter; in quo ea ipsa, quæ præcipiuntur, exhibiti in parendo officii præmia sunt. Ac profecto, ut in peccatis alterius alterius supplicium est; ita in præscriptis nobis officiis alterum alterius præmium deprehendimus. Sed & alia ratio est, ob quam id, quod in hoc versu dicitur, præcipi nobis videatur; quia in voce *Πατρι Dei*, etiam pax illa, & tolerantia mutua in Ecclesia, quæ supra *vers. 13.* descripta est, (quæ certe præceptum est, non præmium) comprehenditur. cuius rei docu-



patronus, & *hic quo nihil possumus. Job. xv. 5.*

Duo hic explicanda. Primum quid sit facere omnia, vel aliquid in nomine Domini Jesu. Secundum, Quid sit gratias agere Deo, aut preces fundere ad Deum per Christum.

Facere aliquid in nomine Jesu, est facere aliquid per potestatem Christi, aut inventu potestatis Christi. Ut cum pater dicitur mittere Spiritum in nomine filii, seu per potestatem filio datam *Joan. xiv. 26.* Petrus in nomine, hoc est, potestate Jesu Christi erexit, & sanavit claudum *Act. iii. 6.* Nomen vero potestatem significat *Act. iv. 7. in quo potestate, vel in quo nomine (per episcopatum) scripsimus, & scripsi 10. & 12.* in eadem significatione nomen merito fit.

Argo & hic, cum facere omnia in nomine Christi jubetur, per nomen Christi potestas Christo data intelligitur. Sed quia absurdum est, ut nos per Christum, tanquam cause principales per causam secundam, aliquid faciamus, qui potius ad impetranda, quae petimus, Christi servatoris nostri potestate indigemus: ideo necesse est, ut hoc loco potestas Christi non ad ministerium nostrum adhibenda; sed ad auxilium aut exoptanda, ac invocanda quoque, atque imploranda proponi existimetur. Praesertim cum nobis in omnibus dictorum, factorumque nostrorum auspiciis, & successibus admodum necessaria sit.

Ex hoc autem intelligitur alterum illud quod explicandum proposuimus, quid sit gratias agere Deo, aut potius preces fundere ad Deum per Christum. Duplex autem verborum istorum sensus occurrit; Primum precari aliquid in nomine Domini, est petere à Deo, ut nobis aliquid beneficium conferat propter Dominum hunc, cuius servi sumus, in cuius gratiam tanquam dilectissimi filii, Deus plura haud dubie praestare velit, quam faceret in gratiam nostri: simulque ut id faciat per eundem Dominum, quem voluit esse voluntatis, gratias, ac donorum suorum dispensatorem. ut dicto Joannis loco explicatur. Et in priori quidem sensus huius parte voces istae in nomine ita sumi videntur, quemadmodum eas & Latina lingua usurpat, pro causa finali, aut impellente: ut cum quis obtinet aliquid postulat in nomine Domini Jesu, hoc est, eo nomine quod sit Servus Domini Jesu. Sed & alius verborum istorum sensus, minime à priori abhorrens, dāripotest, ut is in nomine Christi precari dicatur, qui nomen, & omnipotentiam ipsius Christi invocet. hinc Christiani nomen Domini invocantes dicuntur, ac describuntur *Rom. x. 13.* Ne quis enim putet, non praecipi nobis hoc loco precum officium: sed tantum ut Christi auspiciis omnia incipiamus, & aggrediamur imprimis addit expressum praecceptum, ut fundamus preces aut gratiarum actiones ad Deum, per ipsum: *gratias agentes* (aut, quod idem est, preces fundentes) Deo, & patri per ipsum. Preces igitur nobis hoc loco imperantur, in omnium operum, dictorum, factorumve nostrorum auspiciis, & exordiis; imo & continuationibus, sine dubio eo pertinentes, ut nobis eadem capta prospere, ac feliciter cedant. Nam vox *in nomine Christi, gratias agentes*, synecdochicè omnis generis preces, maxime autem eas, quae pro felici successu rerum agendarum suscipiuntur, significat. quemadmodum enim in futurum semper opae caelestis indigemus, quam praecibus implorare par est; ita quoad praeterita nunquam nobis copia, aut materia deest eorum Dei beneficiorum, pro quibus ipsi gratiae agendae sunt. Hinc ab assiduo in precibus gratiarum agendarum usus, ac necessitate, totum precum officium *gratiarum actio* dicitur. & quia Deus ideo in nos beneficia confert, ut gratum, ac memorem eorum animum

in nobis excitet quoties nobis beneficio Dei opus est; (quod accidit cum in precibus ejus opem imploramus) nulla efficaciori eum ad annuendum votis, ac precibus nostris insectare possumus, quam victima, & oblatione gratissimi animi nostri; & quasi oblatione flagrantissima ipsius gratiae, quam pro impetrato beneficio haberi, ac debitori sumus: ut non modo pro praeteritis, sed gratiae anticipatione etiam pro futuris, quorum impetrandum spem habemus, beneficiis jam Deo gratias agere videamus. Quamquam alia quoque ratione, quoad omnia tempora, praeterita, praesentia, & futura, per totam, & indefinentem gratias Deo agendi causam habemus eo quod nobis in filio suo tam facili ad se aditum concesserit: ut ad ejus opem in omnibus necessitatibus nostris, quoties opus est, confugere possimus, cum certa spe impetrandi auxilii. Quo nomine, si caetera omnia deessent, perpetuo maximam gratias agendi Deo patri causam haberemus. Nec deest nobis magnificum promissum, *quicquid petierimus in nomine Domini*, ita nos impetraturos, ut id per manus ipsius Domini accepturi simus. *Job. xiv. 13. & 14.* Ubi unum, idemque iterata asseveratione promittitur.

Sed ut redeamus unde digressi sumus; petere aliquid in nomine Christi, utrumque orationis genus, tam ad ipsum patrem in nomine filii, quam ad filium in gloriam patris directam, complectitur, itaque, pro eo, ac loci circumstantiae postulant, intelligenda, atque explicanda videntur. Loci tamen *Joan. xiv. 13.* circumstantiae admodum suadent, ut de precibus ad ipsum Christum directis intelligatur. quemadmodum & illius ipsius, quem nunc explicamus. Utrumque autem precum genus dictis verbis contineri, vel inde patet, quod nihil interest inter eum qui ab ipso Deo petit, ut propter filium suum, & per filium suum aliquid sibi beneficium conferat; & eum, qui à filio promissam opem petit, vi datae ipsi à Deo eam in rem omnipotentem, praestandum. Certe quemadmodum is, qui à Deo petit aliquid propter Christum, & per Christum efficiendum; quamvis ad Christum orationem non dirigat; Christo tamen in ejusmodi precibus honorem, & cultum debitum deferre dicendus est: ita qui à Christo aliquid petit, data ipsi à Deo in id ipsum, ut nobis beneficiat, potestate, nobis praestandum, atque exhibendum; Dei ipsius opem in eo implorare censendus est. Ut enim quando quis aliquid per alium facit, per se facere videtur: ita quando quis per alium invocatur; ipse provocari censendus est. Tunc enim quod ad rationem collati beneficii attinet, tam ei, qui per alium confert beneficium, quam ei, per quem confertur; gratia & habetur, & debetur, quamvis diversa ratione, alteri tanquam causae primae, alteri tanquam causae secundae gratia debetur.

Utrique autem deberi eam necesse est; si alioqui constet, utrumque id, quod facit, animo benevolo, ac nostrique amante scissile: de quo in negotio acceptorum, aut accipiendorum per Christum beneficiorum dubitari nequit. Brevis petere aliquid in precibus per Christum, aut in nomine Christi, nihil aliud est, quam aliquid ita divinitus petere, ut impetratae rei gratiam Deo quidem, tanquam salutis nostrae causae primae, Christo autem tanquam ejusdem causae secundae debeas. Quod utrovis modo fieri posse nihil impedit, si ve ad ipsum Deum oratio dirigatur, non sine tacito respectu; si ve etiam expressa mentione Christi, per quem omnia fiunt, & sine quo nihil fit; si ve ad Christum, quem nobis Deus eo consilio Regem dedit; ut nobis ad se aditum per fidem, ac spem nostram in Christo repositam patefaceret. Ergo pro exigentia rei,

rei, aut etiam pro impulsu Spiritus irrumlibet facere licet, dummodo nobis conset, quicquid à Christo, aut per Christum accipimus; primum omnium Deo, tanquam omnis felicitatis nostræ primo auctori; deinde subsequenter Christo per quem omnia fiunt, deberi, ac tribuendum esse: Christi inquam, cuius, in nos caritas etiam fuso pro nobis sanguine testata est) tanquam Dei ipsius gratiæ, ac benevolentię executori, non invito; sed nostri multum amanti; & cui peculiari favoris, & affectus erga nos ratione obstruit, sumus. Quem nobis ideo tam faventem misericors, & *philanthropus*, Deus Regem concessit, ut per eum fides, ac spes nostra esset in Deum 1. Pet. 1. 21.

Antequam longius progrediamur, eximendus hic occurrit scrupulus; si Christo absoluta, & quali independentes potestas in militante Ecclesia concessa est; de qua post emerita eius stipendia Deo reddenda Paulus 1. Cor. xv. loquitur: qui fieri possit, ut beneficia, quæ libera, & absolutâ potestate Christi nobis conferuntur, non in solidum ipsi Christo: sed patri quoque, & quidem tanquam principali causæ, cujus respectu Christus secundaria tantum confectus, debeamus. Id vero ex his, quæ dicta sunt, non difficulter intelligi potest. Deus enim & ipsam Christum Regem nostrum primogenitum novæ illius Creaturæ suæ esse, & per ipsum postea totum hujus creationis negotium perfici sic voluit; ut quomodo missio ejus in mundum, & traditio in acerbissimam mortem nostri causâ: ita hæc ipsa absoluta potestas, in manus ejus tradita, exitum dilectionis erga nos Dei documentum, atque pignus esset. Ut enim imbecillitati nostræ succurreret, hæc fidei, ac spei nostræ solidissima fulcra esse voluit: mortem filii sui, & traditam in manus ejus absolutam servandi nostri potestatem, hoc est, potestatem ejusmodi, ut in ipsum meritò, ac securè credere possimus quemadmodum in ipsum Deum credimus. *Joh. 11. 14. 15. 16. & Joh. xiv. 1.* quod sine tali, ac tanta potestate esse non potuit. Cum igitur supradicto loco *Joh. 11. 16.* ista potestas, ob quam in Christum credimus, singulari Dei erga nos amor, ac beneficio tribuatur; non potest ullo modo obligationem, qua Deo eo nomine obstricti sumus, diminueri, quando Christus absoluta sua potestate nobis benefacit: sed eam tanto magis augere, atque intendere debet, quanto magis nostra intererat, ut talis potestas maximo nostro bono, & enolumento Christo traderetur. Ideo Christus ipse gloriam quam à Patre accepit in eundem refundens, dirigere nos preces nostras ad Patrem docuit; sed in nomine suo. nusquam tamen interdixit, ne eadem preces ad se quoque dirigeretur: Imo vero manifestè permisit, dum *Joh. xiv. 13.* ait: *quicquid petieritis in nomine meo, ego faciam.* Ut *transmitteretur pater, in filio.* Non potest vero gloriari *pater in filio*; nisi filius quoque glorificetur: & quomodo filius glorificari possit, si nihil ipsi unquam debere, nihil ab ipso petere possimus; licet per ejus omnipotentiam nobis omnia, quæ petimus, conferantur?

Quamvis igitur verba ista *Joh. xiv. 13.* *quicquid petieritis in nomine meo*, etiam orationes ad ipsum patrem directas comprehendere fortasse possint: tamen ne orationes quidem ad filium directas excludere ullo modo possunt. Quia in quem credere licet; cujus omnipotentiam ubique præsentem agnosci necesse est: ejus opem quoque, si occasio ferat, implorare, omnino licere censendum est. Neque enim plus honoris haberi potest ei, cujus auxilium voce invocatur: quam ei, in quem mente, & corde creditur; & cujus omnipotentia ubique præsens agnoscitur. Quod si horum utrumque adeo sine ulla Patris injuria fi-

lio tribuitur; ut cum maxima ejus gloria conjunctum sit, quando videlicet pater glorificatur in filio; quid esset illud, hoc est invocatio filii, quæ per os nostrum sit, nobis non licet? aut cum minima patris injuria conjunctum esse censuimus? Quid in prolata per vocem nostram imploratione opis à Filio Dei reperitur aliud, quam quod cum Dominum esse agnoscamus, qui nobis opulari possit, in eo quod petimus? Atqui ideo Christum Deus exaltavit; ut *omnis lingua confiteatur ipsum esse Dominum in gloriam Dei patris, Philip. 11. 11.* Ergo celebratio ignitæ tam sublimis in Christo potestatis, quæ in fide ad eum precipitauerunt, non in injuriam; sed in gloriam Dei patris fieri censenda est.

Quapropter, præter insignem doctrinam, quæ hoc loco traditur de inchoandis propositum ac negotiorum nostrorum capitis, non debile hic argumentum habemus adversus eos qui invocationem Christi nobis nusquam præceptum præcedunt.

*Vers. 18.* Transit Apostolus ad specialia quibusdam vitæ generibus sibi oppositis, aut potius, quæ ad se invicem referuntur, præscribenda officia; conservato ordine, ut primò ea, quæ à subiectis, & inferioribus suis superioribus debentur officia, præcipiat: mox vicissim præpositis quoque competentia officia præscribat.

Quod significare videtur, quamvis in mutuis istis sibi vicissim præstandis officiis inter diversos vitæ status *ita inter se æquitatem*, cujus initio sequentis capituli mentionem facit, & æqualitatem quandam justam esse deesse: in eo tamen esse quandam inæqualitatem, quod ista officia ab istis primò incipere debeant, qui subiecti sunt; ita ut, nisi subiecti officia sibi præcipita servent, præpositis in eos animadvertendi jus relinquatur; non autem contrà. Neque enim iis, qui in potestate sunt, licet coercere eos, quorum in potestate sunt. Neque uxoribus à maritis, neque liberis à parentibus, neque servis à dominis pænas deserti officii exigere convenit: quod tamen jus his in illos omnium mortalium consensu, atque ipsius rationis instinctu conceditur.

Uxoribus igitur præcipit obsequium erga proprios maritos, ut, inquit, *convenit in Domino.* Fluribus de causis id in religione Christiana convenit, ac fieri decet: primum quod in ea quicquid est justum, cultum, sanctum, pulchrum, & bonæ famæ, quicquid *deus ipse optavit*, & amabile locum habet. Deinde, quod conjunctio inter uxorem, & maritum est typus, ac figura conjunctionis inter Christum, & Ecclesiam: ut autem Ecclesiam decet monerem esse Sponso suo; ita uxorem marito.

*Vers. 19.* Amorem erga uxores suas maritis præcipit iisdem de causis, & vetat amaritatem, & morositatem erga eas. In quo certe mitis Spiritus Christi, cujus lenitate gubernat Ecclesiam suam, præstat exemplo omnibus maritis.

*Vers. 20.* Præcipit liberis ut obediant parentibus in omnibus. Atque id esse dicit *rem Deo gratam*, & acceptam. Quia Deo, & Domino nostro Jesu Christo, cuius omnipotentia omnia subiecta sunt, non potest non magnopere gratum esse, quoties ipsi quis immediate ex animo obsequium præstat; id id & illud placere necesse est, quando iis, quos nobis ipse præstat, morem gerimus. Nulla autem potestas ex iis, quæ Deo, ejusque Christo suborantur, propius accedit ad Dei, Christique potestatem, quam patria; respectu illius affectus benevoli, ac propensius erga eos, qui sunt in potestate: qui non ita cæteris omnibus potestatibus, quam patriæ assisus est; ut qui huic potestati relucatur magis Deum offendere videatur, quam qui resistatur magistratui, & contrà.

*Vers. 21.* Parentibus interdicit *ne irritent liberos suos.*

Id quod vetat, expresse voce *ignis* provocare ad iram, quod hoc loco quid significet, explicatur per effectum hujus irrationis, *qui obprobrium ne despondeant animam*. Illud igitur prohibere videtur, ne nimium rigide, & quasi crudeliter, aut serviliter tractando liberos suos, eos ad desperationem de patris erga se affectu adducant, atque ut despondeant animos, efficiant; qui est abusus patriæ potestatis. Ex quo præcepto intelligitur benignitas Dei in paternæ planæ nostræ gubernatione. Non alio enim modo liberos à parentibus suis tractari imperat, quam quo ipse populum suum, præcipue qui per Christum ad eum accedit.

*Vers. 22.* Servis, & qui sunt in potestate dominorum suorum, in quocunque gradu considerentur, mandatur obsequium, sicuti & liberis, *quod ad omnia, in omnibus*. Obsequium autem fidele, & sincerum; atque ut se ipse explicat ex animo, & in simplicitate cordis præstandum, non fucatum, neque ad satisfaciendum duntaxat oculis dominorum suorum subornatum: sed verum obsequium; quale Deo ipsi, atque Christo probare possint. Rationem præcepti addit; quia in eo negotio, non hominibus tantum, qui decipi possunt, placendi cura adhibenda: sed ipse Deus, quem nihil fallit, aut latet, præ oculis habendus; atque adeo timendus est. In obsequio enim Dominorum, quemadmodum & Magistratum, ac potestatum quarumcunque, Deo subordinatarum, ipsi Deo, ipsi Christo præstatur obsequium *vers. 23. 24.* Ideoque à Domino, hoc est, Christo Jesu speranda est merces, *quodammodo premii largitus, aut servitutis retributio fidelis hujus, & sinceri obsequii*. Domino vero in eo servitium exhibetur; quoties celestis Domini respectu terrenis dominis fideliter servitur. At servi, Dominos suos defraudantes, habent quod metuant ab ejusmodi Iudice, qui personarum respectum nullum habet: Sed ut in vindicandis servorum injuriis nulla Dominorum reverentia, aut præcellentia moveatur; ita in puniendis dominorum injuriis nulla servilis status miseratione, aut indulgentia tangitur.

## CAPUT IV.

Quemadmodum servos ab omni erga Dominos injustitia absteruit, minatus penas *quia ad omnia injuste agentibus*: ita Dominis iustitiam, & *ad omnia æquitatem*, præcipit, per hanc *servorum* correspondentem laboribus, ac meritis servorum mercedem intelligens. *Scientes*, inquit, *quod et vos habetis Dominum in celis*. Illud enim nobis perpetuo in religione Christi inculcatur; quicquid nobis fieri vellemus, idem illud præstandum aliis. Hæc est generalis regula caritatis, & Christianismi.

*Vers. 2.* Revertitur ad præcepta generalia: Duo autem proponit, quibus epistolam hanc claudit. Primum quomodo nos gerere debeamus erga Deum. Secundo quomodo erga extraneos.

Erga Deum ita nos gerere debemus, ut perpetuo in precibus perseveremus; neve aut vitiorum, aut negligentis somno consoporemur: sed jugiter, & continuo vigilemus, & exterius nos assiduis periculis quidem occasionebus ad implorandam opem ejus, beneficiis autem donis ad habendam gratiam, & agendas gratias (*inversum* hoc loco proprie specialiter sumitur pro illa parte precum, quæ beneficia Dei jam accepta respicit) Sed ad preces quoque pro aliis; præcipue vero pro iis, qui gloriam Dei promoveant. Nunc autem Paulus pro sua prædicatione Iundi præces postulat. *Ut nobis*, inquit, *Deus ape-*

*riat osium sermonis, ut exponamus mysterium Christi, propter quod vincimur sum*. Doctrinam religionis Christianæ vocat *mysterium Christi*; quia per Christum nobis sunt patefacta arcana celestis sapientiæ. *Ut*, inquit, *illud rectem quemadmodum me loqui oportet*. Quemadmodum enim in Dei potestate est, aperire ostium sermonis, hoc est, occasiones prædicandæ veritatis præbere, atque exhibere: ita in ejusdem manu est dare servis suis os, cui non possint resistere adversarii.

*Vers. 5.* Erga extraneos quomodo nos gerere debeamus, hoc, &, nisi fallor, sequenti versu ostendit. Præcipit igitur in sapientia erga illos ambulandum esse, hoc est, habitum, & consuetudinem acquirendam esse (nec enim aliud *ambulare* significat) caute, ac circumspicte cum ipsis vivendi, agendi, atque conversandi; idque tam in *falsis*, quam in *sermone*. Quod ad facta attinet, monet tempus esse redimendum. Quæ verba duplicem sensum habere possunt, quorum si alteruter insuscipiens, & non omnia complexi videatur; nihil obstat quin uterque simul retineatur. Quemadmodum enim *ambulare in sapientia* vivendo cum externis, plura præter ea, quæ specialiter hoc loco tanguntur, significare potest. Multa enim alia quoque præcepta præter ea, quæ hic exponuntur, habitus iste toto genere suo comprehendit: ita & generalia verba *redimendi tempus*; nihil impedit, quin plures partes specialis istius prudentiæ in usu rei pretiosissimæ, hoc est, temporis, complectantur.

Primum igitur, quia tempore pretiosius nihil est, ipsa vox *redimendi* (quæ redimendæ rei pretium supponit) suggerere videtur eam significationem, parcos nos, & frugales dispensatores esse debere istius rei; quæ plerumque nullquam miseris à Christianis impenditur, quam in conversatione cum externis. Temporis enim multum conterere cum hominibus quales plerique in corrupto extrâ Ecclesiam seculo reperiuntur; qui neque sapientiores, aut meliorem quenquam conversatione sua efficere; neque ipsi meliores, aut sapientiores effici possint: sed vanis plerumque occupationibus suas, aliorumque horas, & dies comburere; imo spurcoribus quoque moribus, atque sermonibus ipsam aliorum conversationem inquinare solent; est possessionem rei magno pretio æstimandæ misere prodigere.

Sed & aliam significationem, diversam quidem, sed cum hac minimè pugnantem, ipsa vox *redimendi* suppeditat. quæ sæpe non nudum tempus: sed ipsam temporis occasionem significat. *Eph. v. 16.* Cui significationi hic vel ideo locus est; quia interdum contingere potest, reperiri inter externos, quibuscum conversamur, homines ad recipiendum veritatis semen non ineptos, nec indispuestos. Quæ occasio nobis minime negligenda: sed tanquam merx pretiosissima avidissime arripienda est. Et certe occasio venatio, atque in tempore occupatio, res est, si qua alia, prudentia Christianorum digna; qui semper parati & in opportunitates ædificandi intenti esse debent. (*1. Pa. xii. 15.*) Primum autem in hoc negotio prudentiæ specimen edendum est in discernendo discrimine inter porcos margaritis indignos, & inter homines ad recipiendum veritatem non inidoneos, aliquando etiam multum dispositos, & quasi *temperamentis ordinatos*. *Act. x. 11. 48.* Alterum non omittere opportunitatem: sed potius insilire occasionei ædificationis. quod quomodo sit faciendum in proximo præcepto exponitur, quo docemur quomodo nos in sermoinando cum extraneis gerere debeamus. quod *vers. 6.* exponitur.

Quæ doctrina, versu isto comprehensa, quamvis nihil necesse sit, ut ad solam cum externis conversationem adstringatur, cum ad omnia etiam cum

aliis conversationem extendi & possit, & debeat: tamen maxime in conversando cum externis utilis, & necessarius est; ideoque huius præcepto, quod iuxta eam proximè præcelit, merito applicanda est: ut quæ ex occasione ipsius nobis tradita sit.

Porro quia vel ex voce *ἀποστολῆς*, quæ voci *ἀποστολῆς* apud Petrum 1. Pet. 1. 11. 15. respondet, docetur locum huic esse loco Petri geminum; ideo alterum alteri lucis aliquid afferre posse putamus. Præcipit igitur Petrus dicto loco, ut simus parati ad respondendum; vel (ne ab eius verbis recedamus) ad defensionem, ac reddendam cuius responsi à nobis rationem Spei nostræ, cum mansuetudine, & timore. Ubi cuius, Petri locum diligentius inspicienti, patet vocem *timoris* non pro timore prophetie dicto accipi; cum ejusmodi timorem supra idem Apollolus, versu proximè antecedenti 14, procul à nobis esse velit: sed anxiam quidam, & sollicitam prudentiam, ne causam incautus dicendo scandalum aliquod, aut offensionem alloquutibus nos præbeamus. Ideo vocem *ἀποστολῆς* voci *timoris* præmisit, ut ostenderet non aliam aliquam animi affectionem à nobis se in hoc negotio requirere; quam ut veritatem, neimmodicè forte responso defensione, aut disputatione animos eorum, quibus cum loquimur, offendamus: nec pudescationem eorum, aut irritationem: sed instructionem, & ut veritatem facilius assequi possint, blandam manu ductionem queramus; & præstemus. Sæpe enim in ejusmodi disputationibus evenit, ut errores adversariorum acerbis, & contumeliosius perscrutemur, & absurda, ex eorum sententiis fluentia, odiosius exagitemus: quæ ignominia exacerbati blasphemias nobis vicissim obijciunt; & animo à nobis ob nostram culpam alienati, atque aversi, ipsam quoque innoxiam veritatem, quæ molliter, & blande in animos eorum infunderetur, repellant, & repellant; ac tanto magis odisse incipiunt. Cui rei quædammodum Petrus per præceptum mansuetudinis mederi voluit; ita Paulus in doctrinâ hoc versu traditâ convenientissimum remedium affert. Primum autem dicit qualem esse debeat sermo noster nostrum; deinde quomodo eo uti debeamus.

Pars prior duo præcepta continet; quorum prius incommodo illi, quod paulo ante metuendum esse exposuimus, occurrit, ac medetur. Præcipit enim primum, ut sermo noster semper sit *ἐν χάριτι* in gratia; quod cum præcepto mansuetudinis apud Petrum idem est. Quia enim veritas (præcipue apud eos, qui ab illa sunt alieni, multo magis qui tam odierunt, atque oppugnant) ipsa per se austeritatis, atque acrimonie istis habet, ideo defensio, & apologia ejus blanda mansuetudinis, gratiæ, & omnis amabilitatis dulcedine plurimum imbuenda est: ut promptius in animos infundere possit. Idque præceptum universale esse, & *ἐν παντι* adhibendum, vox *universæ* semper designat. Deinde præcipit, ut sermo noster *sale conditus*, hoc est, non insulsus: sed ad palatum hominum ita sit temperatus; ut cum gustu audientium percipiatur, quod significat gratiam illam mansuetudinis, ac mitis, & offerendam vitæbundæ spiritus condendam esse non ingrato quodam sermone, veritatem insinuantis, vigore, acutissime, & elegantia; quæ non indecore mentes audientium perficere, & sine offensa eas percellere possit. Pars posterior quomodo ejusmodi sermone uti debeamus; quia peritiam quandam non vulgarem in usu hujus rei pollulat, duo quoque continet, acquisitionem hujus peritiæ: & ipsum usum.

Acquisitionem vox *ἵδμεν* ut sciatur apud Paulum supponit, ac requirit. Nemo enim scire quicquam potest; nisi didicerit: & præcipue peritiam in fre-

quenti alicujus rei usu assequi nemo potest, nisi se se frequenti meditatione, atque praxi exercuerit. Sed præcipue acquisitionem hujus peritiæ Petrus requirit, dum ad ejusmodi actionem, aut sermonem paratos nos, & quidem semper esse jubet; quod sine diligenti studio, ac præparatione ne cogitari quidem potest.

Usum hujus peritiæ Paulus tangit, dum ostendit non uno, eodemque modo omnibus respondendum: sed sciendum esse quomodo oportet nos minime respondere. In quo maxima quidem difficultas est: sed magna pars ejus tollitur superiori mansuetudinis præcepto; ut semper sermo noster sit *ἐν χάριτι*. hoc enim præceptum universale, & uniforme est. In eo tantum prudentiæ delectus est; quod pro ratione temporum, personarum, locorum, & circumstantiarum, quæ, cum infinitæ sint, nullis præceptis comprehendere possunt, dulcedini huic mansuetudinis, & gratiæ, nunc plus, nunc minus salis istius, libertatis, & acrimonie admiscendum sit.

Reliqua epistola à vers. 7., usque ad finem serb salutationes, & alia epistolica officia continet. In quibus primum omnium notandum est non modo ex mentione tam honorifica, & flagrantis affectus plenius uliusque fratris: sed etiam ex opera, & studio Apostoli; quod adhibuit in procurando, ut & Colossenses noscent Pauli, & aliorum fratrum, imò Ecclesiarum statum, atque inde consolationem (vers. 8.) acciperent: & ipse vicissim de eorum statu cognosceret: ex istis, inquam, exemplis discere nos posse, quodnam munus nostrum in Christo caritatis officium, & quid invicem nobis in Ecclesia debeamus.

Deinde Apostolum, neminem eorum fratrum, quorum nomine Colossenses salutat, imò quorum apud illos mentionem facit, commemorare, absque alicujus commendationis elogio; uno Dema excepto. Tychicum enim dilectum fratrem, fidelem ministrum, & conservum in Domino; Onesimum fidelem, & dilectum fratrem; Aristarchum concaptivum suum. Marcum cognatum Barnabæ, magni in Ecclesia viri, & Jesum cognomine Justum: quos omnes conjunctim solos cooperarios suos prædicat, (*οἱ μὲν συνεργοί μου ἐν τῇ ἀποστολῇ*) qui mihi fuerint solatio. Epaphram autem duobus integris versibus laudat. Lucam quoque dilectum medicum nominat. Solus Demas sine ullo elogio, simplici mentione, & quidem ultimus transmissus est. Ut vel hinc deprehendas mentem Pauli, Spiritus divini plenam, jam tum prælagam fuisse fratrem hunc stationem suam deserendum. Nam ut 1. Tim. v. 24. admonet, quorundam hominum peccata ostendit, ante veribus manifestat sunt.

Tertio animadvertendum est, epistolas Apostolorum, licet singularibus Ecclesiis inscriptæ sint, Catholicas tamen esse, & universales, dignaque, quæ in omnibus reliquis Ecclesiis legantur. Præterea ad lectorem Epistolarum Pauli admittam esse totam omnem Ecclesiâ: non solos Clericos, aut Spirituales: quia tunc omnes Christiani Clerici, & Spirituales, Sancti & electi vocabantur. Cur non idem hodie quoque fieri debeat? vide vers. 16.

Vers. 17. Archippum hunc munus, ac ministerium aliquod in Ecclesia gerisse, ex verbis hujus versus patet. nec absurdè divinari potest, eum Epaphræ successorem, & illius Ecclesiæ Episcopum fuisse. Quod si ita sit, observandum est, non hic Ecclesiâ per Episcopum: sed Episcopum per Ecclesiâ admonitum fuisse: ut inde cognosci possit Democraticum potius, quam Aristocraticum statum regiminis ab Apostolis in Ecclesia institutum à Monarchico certe longe alienissimum fuisse.

Porro Archippi ejusdem in epistola ad Philemonem meminit; quia tam Philemon, quam Onesimus, & initio Epaphræ quoque, ad Ecclesiâ Colos-

Colossensium pertinere. Nec procul abest à vero, eodem tempore ad Philemonem epistolam à Paulo scriptam esse, quo ad Colossenses mittebatur: non modo quia Timothei quoque nomen nomini Pauli utrobique in limine epistolæ annexum est: sed & quia in calce eiusdem salutationes eorundem fere omnium Epaphræ, Marci, Aristarchi, Lucæ, ac Lenæ nominis continent.

Vix autem credibile est tot fratres Apostolo perpetuo, aut tuam longo tempore adhaesisse. & quemadmodum ad Colossenses; ita ad Philemonem epistola per Onesimum missa dicitur, qui satis distans unus ex Ecclesia Colossensium dicitur Coloss. iv. 9., quia esset Philemonis domesticus, quem ego suspicor unum ex opulentioribus Colossensium fuisse, qui domi suæ Archippum, in illa Ecclesia præpositum, & Appiam, uxorem forte, aut ne-

cessariam suam: & multos alios aluerit: ita ut in domo ejus Ecclesia fuisse memoratur *Philem. vers. 2.*

*Vers. 18. Salutatio manu mea Pauli.* Idem legas in calce primæ ad Corinthios. xxf. 21. 2 *Thess. xxi. 17.* Unde multum verisimile est Apostolum distasse potius, quam scripsisse Epistolam, quod vel ex omnis sæpius præmissarum protasium apodictus liquet.

*Vinculorum suorum ut memores sint præcipit.* Vide *Heb. xxi. 3.* Memoria hæc primum quidem ad preces pertinet, pro ipso fundendas. quas supra *vers. 3.* ejusdem capituli imploravit: sed nec beneficentiam excludit cum ea interpretatione, quam *Philip. iv. 11. 3* sed præcipuè. *vers. 17.* legas.

12. Aug. 1658.

F I N I S.





# RESPONSIO

A D

## NOTAS AMICAS

IN SACRAS

### AD EPISTOLAM PAULI

A D

#### COLOSSENSIS

##### COGITATIONES.

I.



N prina animadversioe Cenfor Amicus, dum in notandis Scripti nostri vitis contendit cernere acutum, nimium fortè connivendo, clausit imprudens oculos ad ea cernenda, quæ simplici-ter intuentibus obvia sunt. Nimirum *Fromissa*, hoc est, res promissas, ex ipsa vi Participii præteriti temporis (licet interdum in nomen veritale degenerantis) ferè semper promissionem præcedentem supponere: aliquid autem, sed rarius, & non sine duriori cataractesi, cum ipsa promissione (quod hic Cenfori accidit) confundi. Ad evitandam igitur ambiguitatem, vocem *Futurorum* meritò addidimus; ut non promissio, sed ipsæ res jam promissæ quæ respectu promissionis semper sunt futuræ intelligerentur.

I I.

Post primam in limine offensionem in secunda animadversioe non animadvertit Cenfor, se dupliciter lapsus esse. Primum dum nostra verba proponit, tanquam Latinam nostram ex Græco textu versionem: cum (brevitatis ergo) sensum duntaxat, & explicationem obscuritatis, quæ in textu deprehenditur, contineant Secundo dum locum hunc 1. Cor. VIII. 3. præve ipse intelligit, & explicat, quasi relativum *ut*, ad nomen proximè præcedens *ut Deus*; alterum autem relativum *ut* ad remotiorem voculam *vis* quæ, non longè commodius referri possit, sensu admodum plano, & ad rem, de qua isthic agitur, pertinente.

I I I.

Vox Confortandi, ait amicus Cenfor, non est puræ Latinitatis. Resp. Certe nec ipsa vox *Latinam*, aut vox *confortatur*, qua utitur in nota sua penultima; aut aliæ plures in ejus scripto, quas colligere non vacat. Cæterum tertia hæc animadversio haud spernendum cenforis officium in

comendo stylo nostro exhibet, quò cultior, & venustior appareat. In quo tamen idem Cenfor gravi errore lapsus est, existimans nos in tam puerili mustaceo lauream quærere, ut nonnisi puræ, hoc est, ut arbitrat, Ciceroniani avi Latinitatis stylium affestemus. Quasi aut intra illius ævi angustias puritas hujus lingue coërcenda sit; aut nos aliqua lege adstringamur, tanquam servum imitatorum pecus, ad obstinate premenda Tulliana vestigia. Utilis hæc diligentia est, in formando primæ teneritudinis discipulorum sermone, aut stylo. Adultos, & magistrorum curam egressos istis cancellis includi, iniquum: senes verò, præcipue de sacris differentes, etiam indignum est. Meritò olim, si credere fas est, virgis cæsus ab Angelis vapulavie Hieronymus, quod esset Ciceronianus; aut, ut à fabulis, & somniis ad seriam veniamus, Bembo nuper à censura Lipsii. Ante Lipsium Erasmus quoque istos male sedulos Tullii pedisequos probè exagitaverat. Sed quamvis nos superflui officii Cenfori gratiam faciamus; studium tamen ejus nobis gratificandi mutuam gratiam requirit. Cujus, in hoc negotio referendæ, non alia promptior occasio occurrit, quàm ut pro dandi nobis, ad servandum in stylo, & verbis *ut* *ut* *ut* decorum moniti inutili conatu; reponamus hominiamico verum, & utile monitum, ad servandum in moribus, & factis decorum, pertinens, revocantes in memoriam illud, quod forte aliud agenti excidit, serum, intempestivum, ac præposterum; vel, ut epicheto cenforis utamur, haud decorum esse magisterium hominis propemodum septuagenarii, tanquam optimæ speipuerilinguam, & stylium; in spem nescio quam proficiendi fingere, ac formare. Nam in vitæ, ac morum venustate, & judicii quoque maturitate, & sapientia, proficere nunquam serum est.

I V.

ETiamsi potestas tenebrarum inter alias regni Satanæ miseris, ipsam quoque divinæ voluntatis ignorantiam comprehendat; nihil tamen necesse fuit, nos omnia, quæcumque hoc loco dici poterant, congerere, ut opus in immensum cresceret. Multo minù id à nobis exigi debuit; cum hinc potestas tenebrarum, & earum Principis; inde regni Christi antithesis hoc loco non tam mentis nostræ illumi-

illuminationem, quam ex servitute peccati, & eius poenae, liberationem, ac redemptionem respiciat, ut patet ex *1. Cor. 14.*

## V.

Qui dicit, Deum per sanguinem victimarum sub lege placatum se offendisse; non negat eum per eandem victimas (quia ita voluit) placatum fuisse. Illud tantum innuit; quod faretur Cenfor victimas illas eam vim per se non habuisse; sed ex Dei instituto, & aestimatione. Frustra igitur in hoc serpo nodus quaesitus est.

## V I.

Vltium citati versus secundi pro quinto sefinantis calami lapsus est; quod corrigi etiam incon-sulto Autore potuit. Nec is eo nomine cau-sam dicere debuit; nisi Cenfor ipse sibi vicillim vi-tio verti velit; quod in sequenti nota septima, scrip-sit *ἡμετέριον* pro *ἡμετέριον*. Cæterum locum hunc *Heb. 11. 5.* de Christo primario intelligi non regamus. Sed qui illum de fidelibus secundario in-telligi conficetur, ius possessionis cum imperio, & eius, quod possidetur, subiectione, ipsis tamen secundario tribui, diffiteri non potest.

## V I I.

Quod, *Matth. xix.*, Apostolis tunc Christo præ-sentibus, (quanquam fortè in excellentiori gradu) promittitur; nihil impedit, quominus ad alios quoque fideles (saltem in inferiori gradu) protendatur. Nisi quod ultima capitis huius verba indicare videntur; nemini eorum, qui Apostolis posteriores erant, ad æqualem ipsorum dignitati gradum præcludendum fuisse aditum, quod mox in illustra Pauli exemplo patuit. Generalior sententia *vers. 29.* non excludit speciale istud, quod per thronos exprimitur dignitatis *ἡγεμονία*: ut nec genus speciem, vel ipso cenfore infra consistente, qui paulo post, nos, hoc est, omnes fideles, unâ cum Christo mundum, & Angelos nequam iudicatuos, & quasi assessores iudicii extremi calculis nostris condemnatuos, facis fidentes asserit.

Quod autem nos hanc promissionem Christi ad u-num illum actum, in die iudicii ab assessoribus tribu-nalis Christi, exercendum, non restringamus; sed in ea perpetuum bonum Apostolis, & eorum si-milibus promitti existimemus, multæ sunt cau-sæ.

Primo quod nobis de assessoribus istis, qui præ-ter Christum vivorum, & mortuorum iudices sint futuri, nihil constet; nec æquum, aut decorum videatur, eos ipsos stare ante tribunal Christi iudicandos oportebit, eosdem in ipsius iudicis tribu-nali collocari.

Secundo quod omnipotentia, & omni-scientia, uni Christo competente, destituti, in eiusmodi iu-dicio competentes nequeant esse iudices.

Tertio quod quemadmodum Christum obtenta post devotum ultimum hostem (mortem) victoriam, in throno gloriæ suæ sessurum in perpetuum (de quo paulo post) firmiter credamus; ita assessores ejus, de quibus hoc loco agitur, in perpetuum quoque ipsi alidere necesse sit.

Quarto quod pro relictis rebus omnibus, & as-sensatione sui Christus nequaquam unicum aliquem transeuntis felicitatis actum; sed permanentem in perpetuum mercedem polliceri solcat; quod in se-quenti etiam *vers. 29.* cernimus.

Quinto quod cum *vers. 28.* Apostoli reliquias omnia in universum, & Christum secuti esse; ver-su autem 29. alii reliquias duntaxat aliquid eorum quæ illuc recentur (quod longe minus est, quam penitus omnia) dicantur; non est verisimile Christum, qui pro longe minori jacturâ in gratiam sui facta; præter hujus vitæ præmia; æternum quoque, & perpetuum mercedem promittit *vers. 29.* eundem pro longe majori, & graviori, *vers. 28.* mi-nus, & brevi tempore duraturum præmium promi-sisse. Majus igitur, quam quod Amicus Cenfor arbitrat, ac perpetuum præmium hoc loco pro-mitti necesse est.

Angolorum conditionem per exaltationem fideli-um deteriorem non futuram, vel illud documento est; quod ex conversione peccantium tantum gaudii capi-ant. Angelos tamen aliquos à fidelibus iudican-dos, Paulo credendum est. Quinam illi sint, bo-ni, an mali inter nos quaritur. Et si nos quidem fore Collegas Christi in extremo iudicio præfiden-tis aliunde constaret; locus hic sine dubio de ma-lis intelligi, atque explicari posset. Quia verò id non modo dubium; sed absurdum videtur; ideo non modo Angelorum vocem de bonis; sed iudicii quoque de regimine sumi par est. Quanquam de istis rebus cogitationes duntaxat, non decisiones scrip-simus. Nisi quod id firmiter asseramus, credenda esse, quæ docet Sacra Scriptura; quamvis modum eorum, quæ ratione fieri debeant, non semper cer-tò, ac distinctè capiamus; dum ea fieri posse rati-oni & Scripturæ, alibi clarè sensus suos exprimen-ti, non repugnet.

Quomodo autem Angelorum conditio deterior fu-tura non est; si qui ex istis fidelibus subiecti fiant, non uno modo ostendi potest. Primum enim eorum, qui ab ipso origine in subiectionis conditionem crea-ti sunt, status non sit deterior; si ipsis præficiat-ur, qui eo forte non sint indigni. Nec ulla ratio cogit eos, qui in subiectionis sortem creati sunt, statim ab origine habuisse, aut nunc quoque suos præfatos, præsertim perpetuos habere. Plurima à Deo desti-nata, quædam & inchoata sunt; quæ ferò demum labentibus annis consummabuntur.

Nihil etiam impedit à Deo, imo ipso quoque Christo, omnipotentia patris compote, augenda cælestis regni gloriæ gratiâ, creatos, aut creando-s novos Angelos, qui cælestis illius imperii fines lon-gè, lateque extendant. quibus sine ulla eorum inju-ria Deus, aut Christus, quos velit, principes im-ponere possit. Hæc non asserendo, sed scrutando, & inquirendo verum disserimus, ad ostendendum multos modos dari posse, quibus Sponsæ Christi aliqui Angelorum subijci possint, absque ulla vel minima dignitatis eorum jacturâ, vel diminutio-ne.

Quod autem *1. Cor. vi.* de potestate regendi non agatur, quia videlicet agitur de potestate decidendi controversias, necno asserere potest absque prava & infirma consequentia. Nec enim illorum alterum tollit; sed ponit alterum; ita ut omne regimen potestatem decidendi controversias; & omnis ejusmo-di potestas aliquam regiminis partem contineat. Præ-cipue potestas condemnandi malos, ac nocentes si-ne regimine cogitari nequit; quæ potestas pro va-rio, absolutioris, aut restrictioris regiminis modo variatur.

Quod item Amicus Cenfor bonis Angelis hunc de damnandis, aut judicandis nocentibus sensum ap-ari non posse asserit, quia inter eos nulli futuri sunt nocentes, qui condemnentur, id ipsum est, quod pro nobis militat, & ostendit *judicandi* verbum hoc loco pro *regimine* sumi.

Nam si urgeat, ne *regimini* quidem, aut Magistratui

tui locum esse inter eos, qui sponte, & ex animo sanctitatem colent, & immediatè Deo subijciuntur; rogabimus, cur igitur regimini, & mediatae, ut sic loquar, subiectioni Deo, in Angelis etiam post lapsum Satanæ, hucusque locus erat, quamvis nulli inter eos fuerint, aut etiam esse potuerint nocentes? Etiam absque periculo peccati, aut rebellionis regimini locus est; quia vel ista ipsa pulcherrime sibi subordinata, & in unum Deum desinens imperantium series multum facit ad gloriam Dei.

Porro illa ratio, qua Censor probat, Angelos à fidelibus nonnisi in extremo iudicio iudicandos, prædici; quia mundi quoque iudicium prædictum nonnisi ad illam supremam diem pertinere possit; petitione laborat principii: dum falsa, & noxiâ, & quæ non pertineturæ reprehendi meruit, opinione imbutus Censor, pro concessio sumit fideles Magistratu, aut coactiva adversus fontes potestate fungi non posse, præterquam in extremo iudicio. Quid enim est? cur non prædictionem de mundo à fidelibus iudicando, eventu ipso partim iam impletam, & comprobatam cum Mundus ad Christianissimum conversus est, partim longe plenius implendum censuimus, cum constricto in longum tempus Satanâ, regna Mundi fient Regna Dei, & Christi ejus.

An verò mundi & Angelorum nequam condemnatio procurantibus, & auctoribus quodammodo nobis perticienda, & extremi iudicii adversus eos instituendi pars Magna, hoc est, iudices pro tribunali Christi assessores futuri sumus; neque ex Scripturis, quæ nos omnes stare ante tribunal illud oportere afferunt; neque ex ratione constat, quæ illud universalis potestatis iudicium, solius Christi omnipotentis competens, in promissum fidelium turbam vulgari vix patitur. Præterea, viderint quid Christo relinquunt, qui eum omnem omnino potestatem in caelo, & in terris plane depositurum statuunt; si ad hujus ipsius brevi deponendæ potestatis excellentiam passim, & promiscuè omnes admittunt. Nobis potius, quibus tam humiliter de Christo sentire religio est, id majori cum venia opinari liceret.

## VIII.

**P**ascere subiectos virga ferrea, ita ut eamquam vasa figuli confringi possint, potestatis potius, atque potentis vim, & excellentiam; quam executionem significat. Quamvis igitur exercitio hujus potestatis locus olim non esset futurus, potestati tamen locum esse non repugnat. Quod vel inde evincitur; quia ipsi in Deo absolute, & independentes erga omnes in universum locum fore negari nequit; tamen executioni ejus forte locus non sit futurus. Quid igitur sit absurdum, si ejusmodi universalis in omnes: sed tamen à Deo dependens potestas in Christo; in ejus autem fidelibus particularis in quosdam, iis subiectos, permanens esse statuatur? Jus, & potestas vitæ, necisque in multis magistratum gerentibus dari potest, tamen forte neminem unquam necaverint.

## IX.

**C**hristum per genuinam sanctimoniam Dei imitationem merito ejus imaginem dici posse, ideo diximus; quia per istam imitationem, & ejus interventu factum fuerit, ut merito talis imago dici posset. Hinc patet particulas *Per*, & *Propter* non ita opponi; quin altera pro altera poni, & altera per alteram explicari possit. Quamvis enim vocula *propter* causam finalem; vocula vero *per* efficientem plerumque significat; tamen, quia finis quoque ef-

ficiendi vim habet, dici potest per causam finalem fieri; quod propter eam sit; & contra. Quod ad explanationem loci *Joh. 1. 10.* ut intra videbimus, pertinet.

## X.

**F**rens omnis verbo circumis ejus. Mendum est descriptionis quod inficit & invitit nobis interpretis qui firmiter sentimus scribendum esse *verbum suum*.

## XI.

**D**istinctio hæc non ad solos istos duos locos conciliandos inventa; sed è purissimis doctrinæ Apostolicæ fontibus hausta, & ad depellendas adversariorum calumnias unice apta; necessario à nobis adhibetur. Non alio plausibiliori prætextu ohm sub Victore, & Zephyrino Episcopis Romanis in Occidente; & aliquanto post per conciliabulum Antiochenum in Oriente veritas, & Ecclesia Confessorum Symboli Apostolici oppressa est; quam quodis impingeretur calumnia, quod Christum nudum hominem statuerent, cum Sacra Scripturæ passim eum omnipotentem, ac Deum in sæcula benedictum nobis proponant. Vide Eusebium *lib. v. cap. ultimo & lib. vii.* Huic calumniæ quidam nostrorum anam, & occasione ultro præbere, & inimicis suggerere non desinunt nec unquam cessant in crudelitatem, & iniqua loci *1. Cor. xv. 24.* explanatione. Iniquitas in eo est; quod innumeros alios locos per unicum istum, quam unicuique hunc, per alios plurimos Sacris Scripturis locos explicare malint, nullâ serâ eorum conciliationis curâ. Cruditas autem, ac durities in eo; quod per traditionem Regni; & subiectionem Christi Deo patri exaltationis Christi, cuius potissima pars in data ipsi omnipotentia, & omni in caelo, ac terra potestate consistit, abolitionem intelligant, idque propter rationes frivolâs, & quæ levissimâ brachio retundi, & frangi possint.

Prima Censoris ratio est. Gubernatio, seu iudicium, quod Pater dedit filio *Joh. v. 22.* nihil aliud videtur, quam suprema ista in caelo, & terra potestas; de qua *Matth. xxviii. 18.* Resp. Simplex ista assertio primum simpliciter negatione repellitur. Nam longe aliud est illa peculiaris potestas, quam Deus in iudicandis peculiaris quoque Regni sui subditis, Christianæ Reipublicæ civibus, Christo absolutam, & independentem tradidit; de qua dicto loco Christus ipse apud Joannem loquitur; aliud verò illa potestas, quam in Angelos, & in reliqua omnia in caelo, ac terra contulit. Quæ potestates, & quasi Regna vel ipsis objectis distinguuntur. Deinde tam in caelo, quam in terra potestas etiam suprema potest esse à Deo dependens, quales sunt Archangelorum, & Regum terrenorum Monarchiæ. At potestatem, in qua Pater neminem iudicat; sed omne iudicium dedit filio; tantisper donec ultimum hostem Christus vicerit, ipse Pater à se dependere noluit. Quid igitur impedit, quominus suprema ista quoque in cætera omnia præter populum ejus Christi potestas; quam in præmium obedientiæ suæ *Philip. ii. 9.* per exaltationem consecutus est; à Deo quoque dependeat; ut non nisi nutu ipsius exercetur? quæ distinguatur ab illa absoluta, & independenti; de qua & apud Joannem Christus ipse; & Paulus, *1. Cor. xv.* loquitur. In qua Pater neminem Christi discipulorum iudicare dicitur; quia plenam præmiorum conferendum, & penarum peccantibus irrogandarum potestatem filio absolute concessit.

concessit, cum tamen reliquis in rebus, etiam ad novam creationem aliquo modo pertinentibus, cætera omnia nutu Dei per Christum heri nihil repugnet. Proinde in exercenda potestate Christi, à patre dependente, non potest dici Pater neminem regere, aut iudicare, quia (tanquam mediate, hoc est per Christum) omnia gubernat. Nec tunc potest dici filius à subiectione exemptus, quia in omnibus, & singularibus ad normam voluntatis Dei sese componit. Sed in altera potestate Christi in Ecclesiam ejus militantem, quam independentem, & extraordinariam vocamus, Pater neminem iudicare merito dicitur, quia, ad confirmandam fidem, & spem nostram, illo extraordinarium, & absolutum jus, in dando æternæ vitæ præmio, & mortis pena infligenda tradidit, ut nos humillimæ creaturæ ab inhæntia Dei celsitudine tam longè remotæ, per tam propitium nobis Mediatorem, qui animam suam pro nobis ponere non dubitavit reddendi nobis præmii, quod jam in ejus potestate esset, tanto majorem spem, ac fidei nostræ certitudinem habere possemus. Non est igitur integrum Amico Censori regna, seu potestates istas non modo obiectis; sed etiam gradibus, imo naturâ suâ; acque etiam causis finalibus distinctas, confundere, ut nos ambiguitate vocis indistinctæ eludat.

Alterâ ejus ratio non modo rem ipsam, & sententiam, sed & modum sententiæ nostræ explicandæ petit, reprehendens, quod alteram istarum potestatum ordinariam: alteram extraordinariam dixerimus. *Utrâque*, inquit, *Christus ordinariè utitur; & si idem altera earum extraordinaria vocatur, quod cessatura sit: & ista quoque cessatura est: id quod rationibus infra proponendi probat.* Resp. Voce extraordinariæ potestatis non ideo usi sumus, quod extraordinariè exerceatur; sed quod extraordinariè, ideoque ad certum tempus à Deo collata sit. Potest enim etiam extraordinaria potestas, quamdiu videlicet durat, ordinariè exerceri: quales erant Romæ Dictatûres; quæ ad breve plerumque tempus sumebantur, ac cito deponerantur: nec successionem continuam, aut perpetuam habebant & longè magis legibus solutæ, & independentes erant; quam Consulatus, & alii ordinarii Magistratus: ideoque merito extraordinariæ dici poterant; cum tamen, quamdiu durabant, more & exemplo majorum ordinariè exercebantur.

Nunc videamus quibus rationibus datam Christum in cælo, & in terra potestatem *Matth. xxviii.*, quam nos ordinariam dicimus, cessaturam esse probet.

*Primo, Ubi cælum hoc visibile, & terra destruetur, videtur potestati in cælo, & in terra non fore amplius locum.*

Resp. Atqui collata Christo in cælo, & in terra potestas, ad cælum istud visibile stellarum, & planetarum, aut terram frugum, plantarum, & animalium sedem non restringitur: verum non modo ad incolas utrobique ratione præditos; sed ad ipsum cælestem Angelorum domicilium protenditur. Quorum & illis, qui à mundi excidio eximentur, novum cælum, & nova terra non deerit; & hoc manet immune ab omni destructionis periculo. Non est igitur metuendum, ne mundo visibili destructo, desit locus exercendæ potestati Christi in Angelos, & homines effectus *invisibiles angelis paræ.*

Secunda Ratio Censoris est; *quomodo in futuro seculo poterit Christo competere suprema potestas, & omnipotentia, cum Apostolus dicat, Christum ipsam suam fore subiectum, & Deum fore omnia in omnibus, hoc est immediatè omnes gubernaturum. Si etiam tunc habebit Christus supremam in omnes potestatem, non minus quàm nunc; tunc utique Deus non immediatè feret om-*

*nia verbo virtutis sue, & per Christum æque ac nunc gubernabit omnes.*

Resp. Quemadmodum nunc thronis, & potestatibus in cælo, & summis Principum in terra, competit suprema potestas in eos, qui ipsis subiecti sunt, quamvis ipsi sint subiecti, & subordinati Christo: ita tunc Christo competit omnipotentia, seu omnis potestas in cælo, & in terra super omnes in universum, licet ipse tunc sit subiectus, & subordinatus Deo, & Patri.

Verba verò, *Deum fore omnia in omnibus*, prævè explicat Censor, Deum omnes immediatè gubernaturum, cum etiam in gubernatione (ut sic loquar) mediata Deus possit esse *omnia in omnibus*, dum omnis gubernationis series ab ipso dependeat, nec absque ipsius nutu, & arbitrio quicquam fiat; quemadmodum fuit *omnia in omnibus* antequam Christo independentem illam in Ecclesia sua salvandam, aut perdendam animarum potestatem contulisset. Quo tempore tamen nemo dubitat, Deum Angelos, & homines mediatè, hoc est per alios gubernasse. Cur igitur ad id, ut Deus sit *omnis in omnibus*, requiri existimemus, ut omnis collata exaltato Christo potestas (quam etiam nunc extrà absolutum illud in Ecclesia sua iudicium, dependentem à Deo, exercet) auferatur, atque adimatur, cum sufficiat sola illam independentem, (quæ per rei naturam perpetua esse nequit) deponi; nihil in cæteris omnibus imminutâ exaltationis Christi dignitate, & eminentiâ.

Nam conciliatio Censoris, quam affert, non uno modo ridicula est. Primum dum omni ope conatur, diveriam à nostro conciliandi modum afferre, & tamen ad nostrum invitus, ac reluctans revolvitur. Cum enim nos Regni Christi potestatem distinguamus, & alteram ejus speciem cessaturam, alteram non, ostendamus, ille, quasi damnatâ nostrâ distinctione novam afferret; ac Regnum Christi suo modo cessaturum, & non cessaturum. Atqui hæc contradictoria sunt. Oportet igitur aliud esse regnum, quod cessabit; aliud quod non. Non in voce igitur cessandi, quæ utrobique eodem sensu sumitur: sed in voce Regni, quæ Regiam potestatem designat, ambiguitas quaerenda, ac retegenda erat. quod nos fecimus, & Censori frustra displicet; cum ipse dicat, Regnum Christi, quod in hostibus debellandis, & rebellibus puniendis, aut reprimendis consistit, desitutum. Atqui talis regni species non totam regni naturam exhaurit, cum regnum etiam in altissima pace, exerceri possit. Præterea fateatur mox, etiam deposito isto militari, ac bellico regno, non omne Christi Regnum desitutum. Sed alio quoque modo distinctio Censoris ridicula est; non modo quod alteram distinctæ vocis (id est regni) significationem dare, aut exprimere nequeat; & quid, aut quale sit regnum istud, ignorare se fateatur: sed etiam quod absurditatem distinctionis, & conciliationis suæ sub larvâ ignorantis latentem, facit velamine, obterege nec quicquam conetur. *Alius*, inquit, *generis regnum erit, quod Christus post mundi excidium habebit, quod quale proprie futurum sit, nobis scire datum non est.*

Resp. Atqui nobis scire datum est, ademptâ Christo verâ, & propriè dicta regia potestate, si tamen Rex dici debeat, nihil aliud ipsi, nisi nudum titulum, aut regnum Metaphoricum relinquere. Nec satis esse, ut sciamus eum Regem fore, regnumque habiturum; nisi illud quoque simul sciamus, eum non metaphoricum: sed propriè dictum Regem fore; regnumque non titulare, ut vocant (quales Pontifex Romanus creat Orientis episcopos) sed verum, & propriè dictum habiturum. Nam regni propriè dicti fidelium facultor est iactura; etiam si caelestia

cælestia eorum gaudia per translationem Regnum vocentur. At Cæli, ac terræ Domino, in gloriam Dei, & Patris verè, ac propriè constituto, & propter mortis suæ meritum, super omnia exaltato, & qui Deus super omnia in secula benedictus dici mereatur (*Rom. ix.*); & cui gloriam, & nunc, & in secula seculorum (*2. Pet. ix. 18.*) Petrus tribuit propter unius (*1. Cor. xv.*) loci; sine ulla gravi causa in pravam, & innumeris Sacræ Scripturæ locis repugnantem sensum malè detorti suspèctam explanationem, nihil aliud præter tropici regni titulum in æternum relinquere, & assignare, opinio est periculi plena, ne plus æquo Majestati Christi derogetur, & sola necessitate excusabilis, quoties fortè locus iste cupiam aliter intelligi, aut explicari posse non videtur. Quæ necessitas ubi removetur, tutiorem, & cui (ut vidimus) nihil merito objici possit, explanationem obstinatè respicere; facinus est non parvi ausus, nec magnæ erga Christum reverentiæ. Quo nomine ego quidem anathema nemini dixero. Sed totas Ecclesiæ nostras, ejusmodi opinionum infamia aspergi iniquum, & indignum existimo. Satis aliocui odii, & criminationibus omnium expositi, exercemur. Nihil est, quod detur opera; utque patimur, meritò pati videamur. Patimur enim eo, quod humilioris, quàm par sit, de dignitate Christi opinionis crimine infirmulimur. Nos crimen istud refellimus, quod tantam ei gloriam, potestatem, excellentiam, & quidem in æternum tribuamus, quæ major, salva patris eminentiâ (semper in Ecclesiâ asserta) salva Sacræ Scripturæ auctoritate, salvo ipsius rationis dictamine, tribui nequit, quia eum confitemur Deum super omnia in secula benedictum, & cui à nobis, (sicut olim à Petro) gloria, & nunc, & in secula seculorum debeatur. Hac dignitate, & eminentiâ, quia unius Dei patris dignitati, & eminentiæ secunda est; nulla major cogitari potest. Neque gloriæ patris derogat, & innumeris Sacræ Scripturæ locis firmatur, nec unico illi (*1. Cor. xv.*) restè, & sine ulla violentia explicato, repugnat. Nec ratio invenit, quod in ejus assertionem carpere, ut in dubium vocare audeat. At Censoris amici opinio, quamvis ad breve respectu æternitatis, tempus gloriosam potestatem Christo tribuat; sed illam rursus in æternum adimit, nullâ satis iusta ejus rei causa. Nec enim tam crudam hujus loci (*1. Cor. xv.*) explanationem aut Dei patris gloria requirit, aut aliorum infinitorum Sacræ Scripturæ testimoniorum auctoritas permittit, aut ulla ratio patitur, ut effusa meritò in Christum Dei dona sint revocabilia, & *perpetuam quorum participationem*. Quod si servorum Christi dignitas, non ex eo, in quo aut fuerunt, aut nunc sunt ita; sed ex eo, quo sempiternis seculis fruentur, æstimanda est: multo magis ipsius Christi. Nam quid ipsi prodest, concessa ad breve tempus gloriosæ potestatis usura; si tandem deponenda, & abique ea in æternum vivendum est? Quoniam igitur artificio Censor amicus cum suis, si quos habet, affectibus effugiet, quominus humilioris, quàm par sit, de dignitate Christi opinionis culpâ teneatur? Unde ab adversariis non tam vere quidem, & solide; quàm speciose, & plausibiliter meritò pati non à meritò pati, quæ ob istam opinionis humilitatem pati prætenditur, convincatur?

## XII.

**C**ertitudo promissorum Dei, nobis præstandorum; verbis præteriti temporis sæpè exprimitur, quasi jam præstita essent, quæ adhuc expectantur. Sic & Martyres ad obituenda suo tempore

promissâ Novi Fæderis jam admissi dicuntur; quia eorum expectatione jam exidere nequeant, utpote Spiritus consummati. Nulla hic contradictio, cum quis in numerum eorum nunc jam admissus dicitur, qui futuro demum tempore promissâ aliqua certo certius obtinebunt. Et quid clarius participio futuri temporis, *obituenda* additis vocibus *suo tempore*, ad præcavendum, ne quis putet à nobis statui, eos jam reipsa cælestem hereditatem adeptos. Sed qui fit, quod Amicus Censor tam sæpè, imo tere semper censet ea, in quibus nullus censura locus est; ideoque ipsa Censura mutua censuram mereatur?

## XIII.

**R**atè judicat Amicus Censor mendum hic irrepuisse; cum ex *vetori visa* scribendum sit; quod vel incisi nobis emendasse licuit, sicuti nos quoque in tam brevi ejus schediasmate plures lituras facimus, nec ostentamus.

## XIV.

**N**equè ante fuerat, neque nunc est nobis propositum, receptam in Ecclesiâ nostrâ versus sexdecim Colof. i. explanationem ex professo refellere. Satis est quod causas attulerimus, & nunc quoque afferamus, cur nostra nobis magis satisfaciât. Porro non statui Censoris sententia ipsos propriè Angelos esse, vel dici à Christo creatos: sed tantum thronos, dominia, principatus esse inter Angelos, Censori asserere plane integrum non est. Si enim locus iste de Angelis intelligitur, *omnia*, quæ in cælis sunt, à Christo creata dicuntur, inter quæ Angelos esse necesse est. Idem & ipse Censor sentire convincitur, dum Angelos esse per Christum noviter creatos ratione suorum munerum, & novarum dignitatum mordicis contendit. Quod ferri, & admitti utrumque posset, si aliis ex locis Sacræ Scripturæ conflaret, Christum jam exaltatum totius Aulæ cælestis (ut Censoris verbis) reformationem fecisse; novum ordinem à novo Rege institutum, nova munia, atque dignitates Angelis delatas (nam ministris Angelorum, in usum sanctorum, etiam ante exaltationem Christi Deus usus est) plures Archangelos quàm ante à Christo institutos, Christum ex Angelis delegisse complures; quibuscum sua consilia communicet, in administrando imperio, & regimine Ecclesiarum. Nam quod Christus electos Angelos Ecclesiis suis præficiat; aut eorum ministris utatur, id nullam, aut in natura, aut in statu eorum innovationem, aut creationem infert; cum in ejusmodi rebus Deus etiam ante operâ Angelorum uteretur. Multò minus, quod per Ecclesiam, hoc est, per ea, quæ Deus Ecclesiæ suæ præfecit, cælestium arcanorum conscii facti sint.

Angelorum felicitati per Christum exaltatum non parum accessisse minimè negamus, non tamen eam mutationem tantam videri, ut ob eam regeneriti, aut in novam creaturam mutati dici queant. Certè de Angelorum *παλιγγενεσι* regeneratione, nusquam in Sacra Scriptura loquitur. At nos, quicquid hoc loco de dignitatibus cælestibus dicitur, compluribus locis fidelibus Christi, qui nova Creatura sunt, promitti, ac de iis dici à Sacra Scriptura ostendimus. Non igitur in explicando loco isto petimus principium, quemadmodum ii, qui ea, quæ ad explicandum locum hunc afferunt, non aliunde quam ex hoc ipso loco hauriunt. Nam, quo ex aliis Sacræ Scripturæ locis arcessunt, ad rem non pertinent.

Præter hæc omnia, non exigua videtur causa, cur

cur de recepta explicatione dubitari possit. Quia reformatio caelestis aulæ à novo Rege, citrà expressam Sacrae Scripturæ auctoritatem admitti nequeat: cum & in ipsum Deum, & in eos Angelos, quos nonnullis exaltatis, in deteriori sorte relinquere necesse est, aliquam injuriæ speciem involvere videatur. Parum videlicet aptum ordinem inter Angelos Deus constituitur; ut à novo Rege in aptiorem reformandus esset. Sed nobis explicationem hanc oppugnare propositum non est. Satis est in ea ejusmodi duritiem ostendi; quæ nequaquam ex aliis Sacrae Scripturæ locis; sed nonnisi amici Censoris divinationibus; (quarum paulo ante mentionem fecimus) emolliiri queat; cum in nostra aut nulla sit durities; aut, si qua obijciatur; tot adductis Sacrae Scripturæ testimoniis enolliatur.

Quod autem ex reformatione Angelorum concludit, eos ad novam creationem pertinere; sumit quidem pro concessio, de quo ipso quaeritur. Verum Angelos à nova creatione non excludi, concedi potest, quia eorum ministerio Christus in nova creatione utitur. Sed aliud est ad novam creationem quoquomodo pertinere; aliud noviter creatum, aut novam creaturam esse. Nam ut quis nova creatura fiat, non sufficit levissima aliqua Status ejus extrinseci mutatio. Sed primum intrinseca mentis, ac morum, atque habituum reformatio, ac regeneratio requiritur, qui primus, hoc est, inchoatæ novæ creationis gradus est. Deinde naturæ quoque ipsius innovatio, & ex vili, ac mortali statu in excellentem, & incorruptibilem translatio; qui jam altior, hoc est, consummatæ novæ creationis gradus censetur. Quorum neutrum in Angelis locum habere potest.

Christi potestatem, & dignitatem hoc loco ab Apostolo insigniter extolli, fateamur. Non tamen inde sequitur; Angelos ab eo reformatos, aut in alium ordinem mutatos hoc loco ab Apostolo dici. Aliàs, si eum de Angelis loqui concedatur, ex vi hujus rationis, & consequentiæ, non modo verbis propior; sed proposito Apostoli convenientior explicatio huius loci eliceretur; quæ Angelos ab ipsa sui origine à Christo creatos esse ostenderet. Majorem enim potestatem, & gloriam Christi designaret ipsa propriè dicta Angelorum creatio; quam novus inter eos ordo constituitur. Quemadmodum etiam majorem Christi potestatem, ac dignitatem denotat, fidelium in Statum, summis Angelorum parem, translatio, & exaltatio; quam novi inter Angelos ordinis introductio. ita ut allata à Censore ratio primùm sententiæ ejus, nobiscum communi, periculosa sit: quoniam contendit hic de Angelis sermonem esse. Deinde magis pro nostra explicatione militet, & si à nobis urgeatur, nullum communi sententiæ periculum afferat; quoniam hic de Angelis sermonem esse plane negamus. Quamvis autem Apostolus hoc loco tam universaliter loquatur; quis tamen nescit particulam *omnium*, aut *omnia*, ad ea restringi, quæ à Christo recens creata dici possunt: quod de Angelis dici non posse, paulo ante ostendimus. Novam creationem aliquomodo ad Angelos, & Angelos quoque ad eam pertinere non negamus; sed non ideo novas creaturas dici posse asserimus; quia neque vitæ in finciorem, neque naturæ eorum in nobiliorem Statum, mutationem ullam cerimus. Proinde recepta vulgò huius loci explicatio; quam à nobis parum solidè refelli obijcit, longe minus solide à Censore nostro defenditur.

Oppugnatur explicationem nostram ab eo incipit; quod de Angelis quidem expressè legamus, eos per principatus, & potestates in Sacris literis designari, at de nobis nihil certi constat, utrum aliquam pro-

prie dictam potestatem olim habituri simus. Loca enim à nobis allata alium habere sensum sese ostendisse occasione loci *Matth. xix. 18. & 1. Cor. vi. 3.*; & *Apo. xi. 26.* assermat. Quasi verò à nobis hæc tria duntaxat loca, ad probandum, quod est in questione, adducta sint. Sed quia nos ad supra objecta relegat; nos quoque hominem ad supra refutata remittimus: Illud unum addentes, voces principatum, ac potestatum, non bonis Angelis tantum; sed Dæmonibus quoque, imo hominibus etiam improbis tribui. Quominus mirandum videri possit; quod in locis, quæ adduximus, etiam fidelibus exaltandis, qui *sancti, angeli, pars*, vel ipsi Censori dicuntur, tribui censentur.

Dilemmatis à Censore propositi utrumque Cornu fragile est. Primum enim nihil obulare, quominus Angelorum dignitas in suo statu intacta, & nullo modo imminuta maneat, quamvis aliqui ex iis fidelibus exaltatis subijciantur, jam ostendimus. Qui enim ex iis in statum subjectionis creati sunt, eorum dignitati nihil derogatur, si sint subiecti iis; quos ipsi Deus, aut Christus præficere voluerit. Utrum autem à Deo, an à Christo, & quando creati, aut creandi sint, nostra nihil refert. Satis est nos Scripturæ, asserenti rem aliquam, credere, quamvis absque ejus auctoritate modum rei non definiamus; dum manifestè rationi pateat, modum aliquem dari posse; quo res illa ad effectum deducatur.

At enim urget amicus Censor, eos à Deo longius submoveri, quos inter, & Deum, non Christus modo: sed & tot millia Christianorum collocantur; cum antea nullus esset, qui eos à Deo divideret! Resp. Quod ad vocem divisionis attinet.

Principum mortalium imbecillitas efficit, ut qui subalternis eorum potestatibus subiecti sunt; longius ab eis submoveantur, & quasi dividantur. In angusto enim eorum imperia collocata sunt; & arcium inter omnes mortales spatium est; nec longè imperantes à natura parentium distant. Quo fit, ut nec semper etiam non longe distitis; si per alios propiores intercludantur, adesse, si supus sit, auxiliari; imo ne omnes quidem nosse, multo minus omnibus succurrere possint. At infinita Dei omnipotentia, & omnipræsentia facit; ut nemo ab eo propriè submoveri, aut dividi possit; sed omnibus aequè subvenire, & auxiliari queat, quanvis longissimo à se intervallo distantibus.

Quod autem ad submovendorum Angelorum periculum attinet; tunc verè submoveri dici possent, si tam arcium spatium inter Deum, & eos esset: ut inter ipsos medius Christus etiam cum sponsa sua interponi non possit. Sed quia inter Deum, & ipsos infinitum intervallum est; manentibus in vestigio suo Angelis, Christo dari Sedes Deo propior potuit. Possunt & aliqui loco, & conditione Angelis præsertim gregariis, superiores effici, Angelorum dignitate & conditione in loco & statu suo pristino manentibus. Immensum enim est inter Deum, atque ipsos spatium; quale solet esse inter figulum, & lutum, Creatorem, & creaturam. Capit igitur omnes quoscunque Deus exaltare voluerit. Unus Christus est, voluntate Dei, arcu cum ipso nexu coniunctus; quem & omnipotentia, & natura omnipotentia congrua dignatus est pater, & voluit eum in omnibus *operibus, primas tenere*. Cæterorum nemo est tam alto loco situs; quin alium, eo celsiorem, absque injuria, vel digradatione ejus, si velit, efficere possit. Primum enim Deus nemini quicquam debet. Deinde quoties plus honoris, & dignitatis alicui præ aliquo confert; non ideo minorem illam dignitatem immittit; quando eam in suo statu illibatam relinquit. Quod etiam in terrenis principibus accedit; qui non

ideo cuiusquam prætoriam dignitatem imminuunt; quia forte alteri consularem continent.

Angelos hominibus fore subditos, eisdem verbis non extat. Futurus tamen mundus, cuius pars magna Angeli erunt, & subiectus tunc dicitur. Deinde nominatum Angeli ab hominibus iudicandi dicuntur, quæ nota est subjectionis, & plerumque pro subjectione sumitur.

Cum Christus homines resuscitatos ait fore *in ætate*, *aut partes angelorum*, respicit communem illam ætatem cum hominibus resuscitatis immortalitatem; quæ opus non habet ut per propagationem sobolis conservet speciem eorum, quibus competit. In quo par est istorum hominum cum Angelis conditio. Et hic videtur de natus ille vice æternæ, tam plus, quam minus laborantibus reddendus, in quo omnium merces æqualis esse videtur. Cæterum, ut in mercede ista gradus multos dari non repugnat, imò necesse est, ita in ista æquali cum Angelis forte immortalitatis, inæquales dignitatis gradus dari non repugnat. Si militudo enim, imò & æqualitas in una re non excludit dissimilitudinem, aut inæqualitatem in altera.

Alterum Dilemmatis cornu æquè fragile, imò friabile est. Nam primum reges improprie dictos, proprie dictis subiaci videmus. Deinde & inter proprie dictos regna subalterna, regesque, regulorum Dominos, & ipsos maioribus legibus subiectos, dari non ignoramus. Quod igitur repugnat eos, quorum unicuique regnum promittitur reges esse: & tamen ipsos aut proprie dictos, aut maioribus regibus subiaci?

Dubitare de eo, an Christus Rex, & Dominus noster potestatem proprie dictam in æternum habiturus sit; est, dubitare de eo an Christus Rex proprie dictus in æternum futurus sit. Quod utrum fas sit, viderint illi, qui forte hinc hinc inter nos iudices futuri sunt.

Tradere regnum Patri, atque ipsi subiaci, etiam in terris, an non is quoque Filius dicendus est, qui cum absolutum, ac independens ob gravem causam sibi commissum, & concredendum habuerit imperium, præsertim in aliquam regni paterni partem: illud postea Patri resignat? quamvis totius regni potestatem (sed à Patre dum vivit dependentem) quia apud patrem unicuique, & amice dilectus est; sibi resistam retineat? Cum igitur hic unicuique contrarietur repugnantes Sacre Scripturæ locos æterni Regno Christi in speciem adversus, atque adeo ipsius Censoris confessum, qui Regem Christum in æternum fore (quamvis nescire se dicat, quale illud regnum futurum sit) negare nequit, contrarius locus; tam æqua, & commoda ratione explicari possit: ut simul liquido pateat, quale illud regnum futurum sit, & quomodo iste repugnantiae concilietur; quid casum suspereit, quominus sibi homines scrupulos, ac dubitationes, ex occasione huius loci emergentes, eximi possint; præter eam, quod tam facilis ad sese ab omnibus difficultatibus expediendum ratio, aut ipsi, aut aliis ante nos in mentem non venerit? An vero ista iusta sit, ob stationis cum aliqua Christi injuriâ, aut certe iniuriæ suspitione conjunctâ, causa, ego decernere nolo.

Atqui (obicit) tunc *Deus erit omnia in omnibus*.

Respons. Etiam non sublati subordinatis patri potestatem Deus omnia in omnibus esse potest; quemadmodum erat ante traditam Christo, in consociando contrâ Satanam bello, plenam, & absolutam potestatem. Quo bello confectio, atque ista extraordinaria (quia ad extraordinarium negotium collata est) potestatis deposita, quid obstat, quominus ordinaria; sed à Deo dependente, potestatem gubernet *servam futuram*, quæ certè non Angelis, sed ipsi primario, & excellentissimâ præ omnibus ratione subiecta est. Cum enim in-

te Christum esse illud imperium mediantibus Angelis à Deo gubernaretur, relictis quidem sunt, ut firmiter sentio, in suis quique dignitatibus Angeli; sed iis omnibus præpositus est Unus Dominus, per quem unus Deus omnia exequitur. Quamvis autem, etiam ea, quæ Christus ex plenitudine datæ sibi à patre, absolute potestatis agit, ex Patre, aut à Patre proficisci dati aliquomodo possint, quia ipsa potestas est à patre: tamen post depositam à Christo istam absolutam in certo genere regii potestatem; nihil obstante potestate ordinaria, ac dependente, longe magis propriè dici possunt, omnia à Deo per Christum fieri, atque ita tunc verè dicitur Pater esse *omnia in omnibus*, dum volque ejus nutu nihil omnino fieri poterit; quamvis nemo eorum quibus Deus potestates, atque imperia contulit, in ordinem redigatur.

Quantum ad duritiam in eo, quod aliquod Creatum dicitur, quamvis nondum exilite, plurimis Sacre Scripturæ locis ostensum est, hunc loquendi morem esse in Sacris literis usitatum. At longe major in eo durities est, quando novæ creaturæ dicuntur, quæ neque in sanctiorem vitam regeneratæ, neque ex deteriori naturâ in meliorem translatæ sunt: præsertim cum nullum eiusmodi locutionis exemplum aliunde ex Sacra Scriptura proferri possit. Sed & præter ista nostræ explanationis durities; per illam explanationis nostræ partem; plane molitur, quæ per thronos istos, & potestates etiam intelligimus dignitates illas, & eminentias, certamen bonum certantibus preparatas; ac repositas. Ita ut inter explanationum nostrarum utrinque duritiem, aut faciilitatem nulla videatur comparatio.

## X V.

**N**E illius quidem loci vulgaris nostrorum explanationem oppugnandam ex professo suscipimus; quamvis nostra nobis magis probetur. Peti autem principium in eo existimamus; cum quid sive creatum, sive factum per aliquem simpliciter dicitur; cuius natura, & status per eum notabiliter mutatus non est. Quemadmodum mundi (in quo longe minima pars reparatorum semper fuit) neque naturæ, neque status per doctrinam Christi notabiliter mutantur; quamvis reparatorum status, & quasi natura mutantur. Consuetudo enim est altera natura. Imò vero & propriè dicta natura in novæ creationis consummatione mutatur.

Non potest igitur mundus dici in meliorem statum factus, aut mutatus, quando exigua ejus portio Christi doctrinam recipit: multo minor autem secundum eam vivit, & regeneratur.

Neque novum autem, neque contrarium est, particulam per explicari per aliam particulam propter, quia causa finalis, quæ frequentius, & usitatus exprimitur per præpositionem propter, interdum etiam exprimitur per præpositionem causæ efficientis propriam, hoc est, particulam per, ut per causam finalem aliquid fieri dicatur: Quia hinc semper vim efficientis causæ habet; cum ipsum efficientem, per quem aliquid fit, ad illud faciendum impellit: ita ut per eam rem meritis aliquid factum dicatur, per quam ipsa causa efficiens ad faciendum impulsâ est. Villa Aurelia (exclamavit olim quidam à Sylia profectus) cur necas dominum tuum? Per villam igitur dominus ejus necatus dicitur, quia propter villam necatus est; & quia villa ista interfecitorem ad necem ejus impulit. Ita per Christum mundus factus dici potest, quia propter ipsum factus est; cum vetus creatio, (quæ, cum novæ opponitur, ad homines pertinet) in gratiam novæ facta sit; & vetus creatura propter novam, cuius Christus principium est, & primogenitus;



nitus; præsertim cum per resurrectionem à mortuis non modo consummatus ipse novâ creaturâ; sed tam inchoandæ, quàm consummandæ aliorum creationis absoluta potestate accepta; reliquarum creaturarum creator effectus sit. Merito igitur per Christum mundus, seu homines in mundo facti dicuntur; quia propter ipsum jam destinatum, & constitutum novæ creationis primogenitum, & principium facti sunt; & ipse tanquam causa finalis Deum impulit, ut mundum, & in eo homines, conderet.

Quod autem vox *ἀρχή* cum genitivo particulam *per*, cum accusativo *propter* significet non ignoravimus; ideoque supradictam explanationem adhibuimus. Cæterum admodum verisimile putamus, vocem istam primitivum cum accusativo collocatam fuisse. At postquam Gnosticorum, qui postea Ariani dicti sunt (Saniore enim, qualis fuit Clemens Alexandrinus, hoc loco intelligimus), intentia in Ecclesia, præsertim factiosis conspirationibus invalescere ceperunt; intererat multorum, levissimâ anguli acuti in obtusum transmutatione, genitivum pro accusativo subijci; & ex *ἀρχῇ* insensibiliter, eoque impune, *ἀπὸ αὐτοῦ* fieri. Quæ lectio postea præjudicatæ opinionis oblatione obtinuit.

Triplex vocis mundi sensum in Censoris explanatione ad unum contraximus facile admittimus; ut quibus magis libeat defendere nostrâ, quàm aliena refellere. Sed & nobis eodem modo omnem in voce eadem sensum diversitatem evitare licet: Christum videlicet, in mundum, hoc est, inter homines venisse; & mundum, hoc est, homines propter ipsi factos, seu creatos, & mundum, hoc est, homines scilicet majori ex parte (nam à potiori sit denominatione) ipsum non cognovisse.

Nam illud absurdum, quod Trinitarii urgeri dicuntur; quòd ordinis ratio postulet, ut prius dicatur, quòd mundus à Christo conditus fuerit; quàm Christus in eum venerit; nullius ponderis est. Potest enim dici emphaseos rationem eam ordinis crypticam postulasse; ut ad indignitatem facti ostendendam, quòd mundus Christum non cognoverit; illud proximè collocaretur, & antecederet; quòd *ἡ* *ἀρχὴ* *conditus fuit*; & tamen Dominum suum non cognoverit. ut sensus sit: In mundum venie, & quamvis ab eo, aut secundum nostram explanationem propter eum mundus conditus sit: tamen eum non cognovit. Creandi, aut faciendi vocem, mutationem in meliorem statum designare; inter nos convenit. Non tamen omnis etiam levis, & minimè notabilis in meliorem statum mutatio, creationis novæ nomine digna est. Non igitur nos simpliciter, & absolute, meliorem Angelorum conditionem per Christum factam pernegamus; sed tantum, mutationem eorum conditionis in meliorem non esse tantæ, ut ob eam noviter creati dici possint. Sed amicus Censor, dum arguendi nostri anas avidius capiat, in laqueum fallacie consequentis, ut vidimus, incidit.

## X V I.

**S**I impuritas styli nostri Censori amico fastidio est, delectat, per nos licet, literam *ε* pone particulam *contrà*, collocatam; & ignoscat iustitiationi scribentium, quibus nec, adtingulos, quas scripsimus, literarum apices recognoscendos, otium; nec, ad libellam criticæ puritatis unamquamque vocem expendere, consilium erat. Multo minus è *Lexico Nizolii supra vacabat*, aut elegantias Laurentii Vallæ consulere, de quo Scaliger alicubi lepide, Boëtium Vallâ Latinè loqui docet: at Vallam Boëtium rectè sapere. Pro quo in alienum stylium grammatico supercilio Censor ab Italis suis ejusmodi epigramma meruit:

Nunc postquam mones desinens Valla perivit,  
Non videri Pluro vultu Lania loquit,  
Iuppiter hunc celi dignatus hunc fuisse  
Censorem lingue; sed tunc ipse sua.

## X V I I.

**T**Ranspositio nostri è regno Satanz in regnum Christi; quia nonnisi per novam creationem perficitur, manifestum est Apostolum Col. 1. 13, ut & in consequentibus (quod & ipsa, quibus utitur, verba indicant) tantum de nova creatione loqui.

Quod autem amicus Censor urget; *quamvis hoc ita se habet; tamen veterem creaturam mentionem ad rem Apostoli potius pertinet*; id ipsi nullo modo facere integrum est, quin sibi turpiter contradicat; qui in proximè præcedenti quindecim animadversione, hæc verba adversus nos protulit *Ne deo nunc quicquam dicatur; quod veterem creaturam, ubi tantum de nova agitur, transpositiva voce proposita mutatio*.

In laudes, & commendationem Christi effusum esse Apostolum hoc loco non negamus: sed non digrediendo ab illustribus ejus in nova creatione operibus. In quibus tanta messis laudum eius surgit: ut eas arcescere à veteri creatione hoc loco minime opus fuerit.

In posteriori argumento, inquit, *negari potest vocis principii exegresin esse primogenitum ex mortuis: ut & primogenitum ex mortuis idem esse cum primogenito omnis creaturæ*.

Qua verò fronte hæc negari possunt? Certe nonnisi perfrictâ. Annon primogenitus est principio genitus? annon principium hoc loco significat *negotiorum*, & in creatione, de qua agitur, primum? Quemadmodum in diversis Sacræ Scripturæ locis; locus locum, & quidem planior diffusioribus ita in eodem Sacræ Scripturæ loco ejusdem Autoris verba, alia verba, & quidem manifestiora explicant, & illustrent obscuriora. De significatione vocis *principii* dubitare Censori licet, nisi addita fuisset vox, *primogenitum ex mortuis*, de cujus sensu dubitare non licet. Præterea, cum de nova creatione agi aliunde quoque manifestum sit; vox principii ad novam istam creationem, & regenerationem, per quam è potestate Satanz in regnum Christi transponimur, ut pertineat, necesse est. Quod autem est principium novæ generationis, seu creationis aliud, quàm primogenitus hujus Creaturæ? qui non modo primum omnium, aut ante omnes genitus, & creatus est *Filius Dei in potentia per resurrectionem ex mortuis Rom. 1. 4.* sed ipsi insuper totum novæ istius creationis negotium commissum est; ut tantò meliori jure principium ejus dici possit; quia voluntate Dei in omnibus debuit esse *negotiorum*? Quæ autem alia est novæ creatio consummatio; nisi Resurrectio? Primogenitum igitur ex mortuis, primogenitum novæ creaturæ significare necesse est. Hæc tam liquida, & manifesta, & sua luce sibi invicem claritatem mutuantes; si quis potest regere pergat; ac errori suæ obstationem addat, dignus est; qui in hujus erroris sui supplicio, quod eadem opera & meretur, & luit, in perpetuum relinquitur. Quod autem aliàs præter eas, quas contrà omnes Gnosticos produximus, communis nostræ sententiæ rationes non attulerimus, rectè ex verbis totius Censor amicus rationem reddit, quia id nobis non fuit propositum; nec omnia, quæ dici possunt, in unum locum coacervanda sunt.

Quod vero culpam nostram arguit, quia unam mentionem non omittendam omiserimus, quia ad verbum quidam ad absurdum sua sententia Annam operationis deducunt; quod Christus sit creaturæ veteris

creationis prima; fugit eum ratio: quia oblitus est, aut non advertit, nos adversus omnes, qui hic de veteri creatione agi existimant; quos inter ipse Arius fuit, causam nostram agere proposuisse. Quid igitur insulsius fuisse; quam Ario pro absurdo obtrudere id, quod ille verissimum esse arbitrabatur?

Nam cæteræ, quas affert, ratiunculæ levidentes sunt, & quæ longe facilius; quam quæ à nobis allatæ sunt, & quidem absque impudentiæ culpâ, eludi possunt. Illam potius non paulo solidiorem attulimus, quod ex alius innumeris Sacræ Scripturæ locis pateat, Christum veteris creationis Creatorem esse non potuisse; nisi id longum visum fuisset; & ex ipsius loci visceribus petere argumenta maluissimus.

## XVIII.

Ridiculè hoc loco Censor arguit; quod non explicuerimus, neque probaverimus; quod ipse in eadem animadversione damnat, ac refellit.

Vox *ὁμοίου* defectus dici potest, sed qui nullum vitium connotet. Sed nec Bezæ versionem (quæ forte ad manum non erat) damnamus.

## XI X.

Hæc animadversio, (ut pleræque aliæ) est numerus tantum; & chartam, aut atramentum consumere nata. Nam etsi verum esset, (quod ait Censor) hoc loco disertam reconciliationis gentium cum Judæis mentionem non fieri: quia tamen fateatur eam in hac reconciliatione, de qua diserte loquitur Apostolus, contineri, & ita connexam cum illa; ut altera absque altera fieri non potuerit: quid causæ esse potuit; cur ejus explicatio omittetur? Alibi plerumque Censor à nobis exigit ut omnia, quæ dici possunt, dicamus; hic nos ad expressa verba textus alligat, nec sinit res inter se ita connexas; ut altera absque altera fieri non possit, plene, ac distinctè explicare. Quid ejusmodi censura morosus? Sed & fallitur, dum vestigium alterius istius reconciliationis in verbis Apostoli apparere negat. Primum enim Apostolus in genere *reconciliationem omnium* commemorat. *Coloss. 1. 20.* Non igitur ad hoc genus pertinent omnes ejus species? Deinde eodem in versu *reconciliationis in terris* mentionem facit. Tertio *vers. 25.* sese gentium Apostolum non obscurè ostendit, per quod ejus ministerium gentes ad populum Dei accesserunt, & cum populo Judaico coaluerunt. Quarto *vers. 26.* reconciliationem hanc *mysterium* vocat, *absconditum à seculi & generationibus.* Quod *mysterium* plenius explicat. *Ephes. 1. 3. 4. 5. 6.* quod gentes sint co-hæredes, & (pace Nizolianorum ac salva magistrorum reverentia) concorporales, participes promissionum Judæis factarum. Conferat Lector loca ista; & videbit hoc *mysterii* voce utrobique designari, quod gentes Judæis reconciliandæ fuerint.

## X X.

Non semper omnia dici necesse est, quæ dici possunt. Nos verò isto loco hunc locum communem omisimus, quia alibi à nobis *1. Cor. 11.* satis fusè tractatus est.

## X X I.

Unda undam, ita error errorem trudit, & parvus in principio magnus evadit in fine. Non tamen ideo omnis error gravis, & perniciosus est; quia omnis etiam levior cavendus est.

## X X I I.

Rambe toties recocta sine nausea præberi nequit. Et quia, quod ad locum *Matth. 19. 28.* attinet, nihil affert Censor præter ea, quæ suprâ in animadversione septima refutavimus, eò Lectorem remittimus.

In loco *Heb. 1. 11.*, primogenitos in cælis, non sumi propriè ratione temporis, quo geniti sunt; vel ipse pluralis numerus indicat. Habita enim ratione temporis in generatione non possunt esse plures primogeniti, præter unum omnis novæ creaturæ primogenitum. Dignitatem igitur potius hæc vox significat, non tempus, quo geniti sunt. Et quia reliqui omnes ad istam dignitatem accedere dicuntur, consortes, & comparticipes ejus, hoc est, primogenitos quoque eos fieri necesse est ratione videlicet illius communis eminentiæ, quæ sponsæ Christi assignata est. In qua tamen ratione diversorum (ut ea catachresis utar) meritorum diversos gradus dari non repugnat.

Ad locum *Heb. 1. 5.* quod terra futura non Angelis subjecta sit, sed Christianis, responsio Censoris non frigida modo: sed nulla est. Ait enim id non de jure dominationis; sed de jure possessionis solum intelligi. Atqui primùm isthic de jure subjectionis expressè Autor loquitur; quod cum jure dominationis naturâ simul est. Deinde, si isthic tantum de jure possessionis sermo est, Angeli à jure possessionis excluduntur. Atqui possessionem hæc possidere etiam Angelos vel ipse Censor confitetur. At non hereditario jure (objiciet.) Quid igitur est hereditario jure possidere? Explicat ipse jus hereditarium esse certissimum, & perpetuum; ita ut nunquam ex ea possessione hæredes exterminandi sint. Respons. Ergo incerto jure, nec perpetuo Angeli vicam æternam possidebunt; & ex ejus possessione aliquando exterminari poterunt?

Quid? quod Angelos in ea vita etiam imperium obtinere confitetur, quamvis non sint hæredes. Melior igitur erit iniquiorum, quàm civium, incerti, ac deterioris juris possessorum, quàm hæredum conditio?

Quis nexus scopas tam dissolutas connectet?

Quod ad locum *Apoc. 11. 26.* attinet, Censoris sollicitam, & judicium desideramus. Fateatur isthic tribui fidelibus *ignem potestatem*; sed talem, cuius in beata vita nullus futurus sit usus, imo neque locus. quod ipsum probat; quia hæc potestas, quæ ipsis tribuitur, est potestas extremum supplicium infligendi, per similitudinem infringendorum sigilli vasorum adumbrata, noxia impiis, & metuenda, cui tunc non fore locus statuit. Opinor id asseri ideo; quia nulli futuri sint impii, qui illud metuant. Nam Censor amicis nihil plus addit præter superius dicta. Resp. Examinanda igitur est ratio censoris; quam affert alibi; quod tunc nulli futuri sint impii; qui extremum supplicium metuant.

Metus supplicii duplex est, salubris alter, & culpam supplicii antecedens, atque adeò tam culpam ipsam, quàm ejus penam avertens. Noxius alter, & culpam

& culpam subsequens, & supplicium quasi accelerans, quia iphus supplicii initium & pars, & quasi arthabo dici potest. Hi metus adeo sunt inter se pugnantes; ut natura sua prior posteriorem tollere contendat. Salubris enim metus noxium avertit, & ne nos invadat, efficit; & à timore Dei distinguere vix potest. Quamvis igitur in futuro ævo posteriori metui locum nullum fore concedamus; non ideo tamen concedemus priori locum non fore. Nec enim futurum ævum, timoris Dei experts futurum, somniandum est. Et tam illustre, atque in infinita secula memorabile Satanæ supplicium; atque ipsius mundi, in quo hic perduellis, cæli sanctioris exul, delitescere non contentus, tam diu indignationem Dei laceffebat, ac laceffit, excidium, eam vim habebit, eoque sine infligenda sint; ut omnium beatorum mentium animis timor Domini tantò altius infigatur. Quamvis enim amor Dei major ipso metu ejusdem efficaciam, ad nos ab omni culpa accendos, habere videatur; tamen & imple amor salubris hujus metus plane experts non est; salutem ne quâ forte is, quem amamus, à nobis offendantur. ut hic quoque locum habeat illud poetæ,

*Res est solliciti plena timoræ amor.*

Et rationalibus creaturis liberum arbitrium in æternum adeptum iri, nullo modo est verisimile, & cum Creatoris gloria pugnare videtur. Cujus tamen libertatis occasione accidit, ut quibuscumque nobilissimis Angelorum amor Dei, ad ipsos à delictis arcendos, minimè profuerit, aut suffecerit; quia, nullo adhuc pænæ exemplo existente, illo salubri metu non ita efficaciter tunc in iis temperatus fuit: quemadmodum in aliis omnibus cum temperatum, vel adjuvum fore necesse est, post tam formidabile, & in secula memorandum spirituum, & hominum impiorum excidium. Animadvertendum præterea est, potestatem vitæ, necisque non eo fine primario, & per se à Deo principibus, aut magistratibus permitti; ut nocentes occidantur; sed ne sint nocentes, neve occidantur, quorum utrumque ille salubris metus efficit, qui noxium, ut & ipsa supplicia arceat, & excludit. Quod autem præter mentem Dei tamen aliqui nocentes fiant, & occidantur, id fit ex accidenti; quia accidit mentes eorum, qui sunt nocentes, ipforummet vitio, & culpâ ita obtenebrari; ut eas salubris, de quo diximus, metus efficaciter tangere, ipsisque prodesse non possit. Sed quia in futuro ævo, principe, ac potestate tenebrarum abolitis; præcipue præcedente tanti supplicii exemplo, vix ulli aut potius nulli mentium cæcitati locus erit; ideo ipsis salubris hic metus non prodesse non poterit. Imo verò tantam vim habebit, ut vel ob eum ipsum peccare nullo modo posse videantur. Quis enim, hinc immanis exitii præcipitio in tam atroci exemplo sibi oboculos posito, inde gustata supremæ felicitatis dulcedine, possit ullo modo malle præsentissimum periculum, ne in æternum intercidat, suscipere; quàm cælestibus deliciis jugiter in perpetuum perfrui? Nam cæcitati hujus ævi succedet insignis beatorum mentium illuminatio; quæ in tali optione, ac delectu errare neminem patietur. Possunt igitur ista unâ consistere, ut nec nocentibus, eorumque suppliciis olim locus illis esse videatur, & tamen salubri huic timori, qui ad potestatis vitæ, necisque usum, ac necessitatem sufficit, locum relinquatur. Imo verò ideo tunc quoque tali potestati, non modo in Deo; sed in omnibus, dependentibus ab eo, Rectoribus locus erit; ut huic salubri, de quo loquimur, metui locus sit; qui unâ cum criminibus noxium illum supplicii metum, & ipsa supplicia

tollat, & avertat. Hæc si Cenfor amicus accuratius expendit, comperiet, quod hic aries, quo tam magnificum Christi promissum Apoc. 12. 26. quatit, & oppugnat.

*Nil nisi trameis eris fœdulus, inutile lignum.*

In locis Gal. xv. 1. & 1. Cor. xv. allegandis, non id propositum habuimus, ut ex iis aliqua argumentata, ad probandum ipsum, de quo agimus, & *negat* promerimus; cum copia eorum aliunde afflueret; sed ut voces dominationis, & potentie fidelibus in Sacris literis attribui ostenderemus.

### XXIII.

**V**OX *dis*, dignitates 2. Pet. 11. & Jud. 8. quid eminentiæ habeat præ vocibus *ἀρχαί*, *ἐξουσίαι*, *ἐξ*, *δυναμὶς* imperia, potestates, ac virtutes nondum dispicere potuimus; quominus æque, ut istæ Satanæ regno tribui possint. Et impuri Spiritus, sicuti mundus, & improbi Magistratus *dis* id est gloriam suam habent Matth. xv. 8. Sed hæc gloria eadem catachrestis ipsis tribuitur, aut tribui potest, quâ Satanæ hujus mundi, aut sæculi Deus; aut venter quorundam Deus dicitur.

### XXIV.

**S**cripto huic nostro titulum *Cogitationum* eo consilio dedimus, ne quis Lectorum putaret, nos in iis pleam, & cui nihil addi possit Sacrorum librorum explicationem polliceri.

Proinde iniquum est, toties censuræ animadversionem in nos extendi, quoties forte uspiam, quod dici poterat, omisimus. Possunt igitur ista, quæ Cenfor amicus hoc loco disserit, vera esse, etiam si nos nullam culpæ nostræ notam mereamur.

### XXV.

**I**N explicatione versus novendecimi non est tautologia; sed scripturæ mendum: quod irrepit, quia Scriptor, describendi forte tædio fatigatus, in longiore periodo vocem vitæ, jam supra positam esse oblitus, imprudens repetiit. Sed an istud *ἐφ' ἑαυτῷ* absque imposta causâ eo nomine dicenda necessitate corrigi non potuit? Causam igitur dicat ipse Cenfor, quod in animadversione 21. scripsit rationem munus, quæ in Ecclesia *Sustineretur* pro sustinuerunt. An verbi sustineo præteritum perfectum est *sustini*, quemadmodum verbi *Lego*, *Legi*?

### XXVI.

**Q**ua occasione dictum sit à nobis *præceptiones* vel *interdicta* esse in corruptionem ipso usu, non succurrit, quia scriptum nostrum in itinere ad manus non habemus. ipse tamen Cenfor tellis est, nos hunc nostrum loquendi modum sic explicare; ut ipse textum Sacræ Scripturæ explicandum censet. Videlicet quia id de rebus istis, circa quas versantur, dici potest. Nunquam igitur metonymiæ subiecti absque piaculo locus est? Quod atinet ad verba *ne reigens*, *ne contrahens*, dislinguere inter ea, quorum sensus cuiusvis obvis est, puerile censuimus. aliud enim est tangere leviter, aliud contrahere diligentius.

## X X V I I:

**E**xplicationem nostram *versu* 28. cui displicet, rejicere integrum est; quoniam nemini mordicus obtruditur. Nobis quoque simplicissimus difficillimi cujusque loci sensus magis præ cæteris ardet; & arderet, etiamsi à primo inventore Censore nostro prolisceretur; nec tantorum nominum, *Gravi*, & *Creduli* auctoritate niteretur.

## X X V I I I.

**D**um imitationem Christi, in renovatione vitæ nostræ; varias vitæ, ac status mortalium vocationes non tollere diximus; vocationes honestas, & generi humano utiles, aut necessarias intelleximus, præcipue vero ipsius Dei ordinationes, in quibus ei ministerium præstatur. Cujus ministerium (de propriè dicto loquimur) cum crudelitate conjunctum esse, sine blasphemia dici nequit.

De imitatione Christi ita sentiendum est; cum in moribus, & virtutum cælestium operibus imitandum; quæ in omnibus honestis, & à Deo ipsi, (qui & ipse nobis imitandus proponitur) approbatis, imo ordinatis vitæ generibus locum habent. Cæterum imitationem Christi, ad eligendum, aut fugiendum tale vitæ genus, de quo loquimur, nihil pertinere censemus; quia vocatio, & vitæ genus Christi fuit peculiare, & extraordinarium, neque cuius imitabile.

Quod autem actionum nostrarum, & tam facientorum, quàm omittendorum primaria norma sint leges Christi; sive per ipsum, sive per Apostolos traditæ; ita ut, quicquid legitus Christi permittitur, etsi ejus in Christi vita nullum sit exemplum; non possit haberi pro illicito, in eo Censori amico placeat assentiri. Sed subsimul id, quod in eodem Legum istarum Codice non dico permittitur; sed laudatur quoque, & commendatur, ac ministerium Dei vocatur; non posse legibus iisdem impermissum videri. Nemo enim Deo in illicitis ministerium præstare potest; quemadmodum & ea, in quibus ipsi ministerium propriè dictum, & ad eundem scopum, quem Deus ipse respicit, directum præstatur, nullo modo illicita dici queunt.

Magistratum in lege Christi nullo expresso gaudere privilegio, dici nequit; quia *Rom. xiii.* ab Apostolo Paulo potestas ejus sancitur; & expresse à Patre Domini nostri Jesu Christi ordinatus esse dicitur; adeo ut ipsi, non propter metum; sed propter

conscientiam quoque parendum sit. Quid expressius verbis, quibus hæc doctrina ab Apostolo traditur, fingi potest?

Ordinationi Dei; quæ sub Novo Fœdere ab Apostolo sancitur, Legem Christi multis ex partibus esse contrariam, qui dicit, Ordinationes Christi cum Ordinationibus Dei collidit. quod an fas, & licitum sit, ipse Censor, aut sis, ut solet, oculos ad hanc lucem claudat, Lector æquus viderit.

Quæstio an Christus aliquomodo dici possit magistratus, scilicet *impropris* dictus; licet propriè dicto Magistratu longe nobilior, atque diviniore, nihil habet dubii, quia pro affirmativa parte tuto decidatur. Sed non facit ad propositum, in quo de propriè dicto sermo est, quando Christus magistratus fuisse negatur, respectu videlicet forensis illius, & coactivi magistratus. Ergo hæc *permissum* *ad id* *et* *in* *angustia* *ad id* *genus*, manifestam equivocationem continet. Regimen enim fuisse Christum confitemur; sed spirituale; cujus regnum non erat ex hoc mundo: neque coactiva potestate regebatur; quali Moses gubernavit subiectum sibi populum; sed precaria, quæ vim omnem, & coactionem respuit. Sed eundem Christum Regem fuisse terrenum negamus, quia se privata ubique gessit, & ostendit; nec ullam regiminis, & potestatis terrene partem attingere voluit; adeo ut hereticundæ quoque inter fratres hereditatis arbitrium recusaverit. At ipse Christus expressissimis verbis terrenis regibus bella, ob defensionem sui suscepta, permisit, dum ait sese, si terrenus Rex fuisset, ministrorum suorum armis adversus Judæos defendendum fuisse. Non igitur ex verbis, aut factis Christi id quod Censor vult: sed potius contrarium colligi potest, hoc est, ex terrenis Christianorum Magistratibus esse permissa; quæ Christus in ministros suos (qui tunc non alii erant præter eos, quorum erat Dominus, discipulos ejus à nutu Christi pendentes) faciuros fuisse asserit, si terrenus ipse Rex, aut Magistratus fuisset.

## X X I X.

**D**e epistola (quam à Paulo ad Laodicenses missam, apud illos asservatam, & cum ejus legendæ copia Colossensibus fieri debebat, à Laodicensibus requirendam fuisse, nunquam dubitavimus) idcirco nihil scrupimus, quod vix putaremus fieri posse, ut quisquam in re tam plana, & facili, superfluas difficultates neceret. Epistolam igitur *quo an Laodicenses* non à Laodicensibus scriptam, sed à Laodicensibus, ut ejus legendæ copiam facerent, postulandum, interpretamur.

F I N I S.

I N

## IN EPISTOLAM

A D

## THESSALONICENSES

## PRIMA

## COGITATIONES SACRÆ.

## CAPUT I.



*Erf. 1.* Describit Ecclesiam Thessalonicensem quod sit catus hominum *In Deo patre & Domino Jesu Christo*, scilicet constitutus & fundatus, & qui ab illis duabus divinis personis planè depondeat, atque omnem felicitatem expectet, quod ideo præmissis videtur, ut isti Ecclesiæ ab iisdem divinis personis felicitatem omnem (quam per gratiam & pacem designat) precaretur.

Vocat autem Deum, Patrem, non modo quod peculiari ac nobiliori modo, sit Pater Domini nostri Jesu Christi: sed quia & nostrum quoque omnium communis Pater sit (quod disertè exprimit) per eundem Dominum nostrum, hoc est, quodd nobis per dilectum istum filium suum, amantissimi Patris affectum & beneficia obtulerit ac dedit: ac porro quoque offerre & dare non desinat.

Non sola ista epistola est, quam Paulus non solum tantum; sed aliorum quoque nomine scripsit. Nam & in prima ad Corinthios nomini suo nomen Sosiheni fratris, & in epistola ad Philipenses Timothei, & in epistola ad Philemonem ejusdem Timothei, nomen adjungit: verum ita in omnibus istis tribus, ut statim in singulari numero nomine suo, eos, ad quos scribit, alloquatur, quemadmodum & ad Galatas mulborum fratrum, hoc est, omnium qui sibi præsentem aderant, nomine scribere se professus, statim eos *vers. 6.* singulari numero alloquitur. Porro in Epistola quoque ad Corinthios secunda suo, & Timothei nomine scribit; quemadmodum in Epistola ad Colossenses: sed cum plurali numero eos alloqui cepisset, utrobique primo statim capite ad singularem numerum sermonem desestit. Utraque autem ad Thessalonicenses Pauli, Sylvani, & Timothei nomine inscripta est, in quibus ambabus fere Apostolus, si paucissima primæ Epistolæ loca excipias, (*Cap. 11. 18., Cap. 111. 5.,* & ubi mysterium resurrectionis revelat *Cap. xv. 13.*) plurali numero quasi nomine omnium Thessalonicenses compellere videtur.

Non dubito etiam Sylvanum hunc, cujus nomen tanquam senioris & honoratioris nomini Timothei præmittitur; esse illum Silam, (cujus, sicuti & Saulis, nomen in familiariorum Romanis avibus sonum mutatum est) qui Hierosolymis olim missus Antiochiam, postea adhaesit Paulo prædicationis ejus comes per Syriam, Ciliciam (*Act. xv. 40.*) Asiam, Macedoniam, Achaïam. (vide *Act. xvii. 14. 15.*) ita ut ipsa Actorum historia subscriptioni utriusque epistolæ fidem faciat in eo, quod utraque ex Græcia

missa sit Thessalonicam. Nisi quod de Athenis aliquid dubitationis suboritur ex actis Apostolicis, ubi legimus, quod cum Paulus, statim ut Athenas pervenit, per eosdem, qui ipsum eo perduxerant, accesserit ad se Silam & Timotheum, ut quam primum (*Act. xviii. 15.*) mox *Cap. xviii. 5.* dici videtur ipsos eum Corinthi demum assecutos esse. Fieri potest utramque epistolam non Athenis, sed Corinthi missam esse, ubi integrum sesquiannum Apostolus commoratus est. Nec verisimile est, cum tanto temporis spatio illic hærentem, Neophytos in Ecclesiâ Macedones frequentibus nunciis, & literis de propinquo (nec enim numum longe aberant) non compellasse.

Quoniam, ne temere subscriptionum fides vocetur in dubium, non video cur verba versus quatuor *Act. xviii.* non possint explicari, quasi posita sint *inter seipsum*; non quod Corinthi demum Paulum allecuti sint isti fratres: sed quia tunc post adventum suum ex Macedonia Corinthi cum illo fuerint; tamen prius Athenas, præsentem isthic adhuc Paulo, quam Corinthum venerint. Nec desunt in eodem capite ejusmodi figuratæ transpositionis temporum vestigia, & exempla. Cum enim prius Lucas adductionem Pauli ad Tribunal Gallionis narrare debuisset, quam spatium illud temporis, quo commoratus est Corinthi; legimus prius finem, ac terminum commemorationis Pauli illa in urbe commemoratum esse *vers. 11.* cum sequentibus septem verbis narrentur, quæ ante eum finem, & multis quidem diebus (*vers. 18.*) gesta sunt. Ita *vers. 19.* Aquilam, & Priscillam reliquisse Paulus Ephefi dicitur, tanquam jam inde discessisset; cum tamen tribus post verbis narrentur ea, quæ ante suum illinc discessum fecerat. Quid igitur causæ est, cur non eodem modo, & exemplo Lucas *Act. xviii. 1., & seq.* Pauli discessum Athenis prius narrare potuerit, quam adventus Sylæ, & Timothei mentionem fecisset; quamvis horum adventus discessum Pauli præcellisset. Sed de his plus fati-

*Verf. 2.* Epistolæ hujus duæ sunt partes. Altera, qua Thessalonicensium animi præparantur ad recipienda monita, & præcepta Apostolica; altera, in qua ipsa monita, ac præcepta traduntur. Quarum prior tria priora capita occupat, posterior duobus postremis continetur.

Præparationem animorum Paulus inchoat à laudibus, & commendatione eorum, ad quos scribit. Nulla enim re magis conciliantur animi hominum, atque adeo animantur, & excitantur ad aliquid cap-

poscen-

pellendum, quam laudum sumulis; cum laudata virtus

*Crescis, & immensum gloria calcas habes.*

Laudes vero istas more suo inchoat à gratis Deo agendis, cui soli tribuendum, & acceptum ferendum est, quicquid in nobis boni deprehenditur. Is enim est unus, qui in nobis efficaciter operatur, per spiritum suum, atque dat non solum velle, & ardentem conari: sed etiam efficaciter exequi, & cum successu perficere (*Phil. 11. 13.*) pro beneplacito tuo, quo magis excitetur ad magis anxiam, & vigilans obsequium spiritus; atque excussa omni securitate, quo circumspiciamus incumbamus negotio salutis nostrae.

Eandem animorum præparationem miro quodam artificio exsequitur, tacite ponens ob oculos eorum ardens studium suum, & affectum caritatis, quo erga eos flagrabat; *perpetuo (παρρησι) & indefinenter (ἀδιαλείπτως)* preces, gratis agendis mixtas, pro iis tendens ad Deum. In quo sane tanquam aliud agens ostendit, illud quicquid boni, & laude digni in illis gratuito Dei dono, ac beneficio reperiretur, suis quoque precibus, siueque erga illos singulari caritati deberi, quo maiorem apud ipsos monitus, & exhortationibus suis fidem, & auctoritatem conciliaret.

Mentio enim ista Thessalonicensium in precibus Pauli sine omni dubio, non solum gratiarum actionem pro collatis: sed etiam ardentem intercessionem, & preces pro conterendis in eos Dei beneficiis, continebat.

*Vers. 3.* Porro Laudes istas eorum, quorum mentionem in precibus non omitebat, tribus quasi capiti bus breviter comprehendit, omnem religionis Christianae summam implentibus; qualia sunt. Primum, *Opus fidei, ἔργον πίστεως*. Secundum, *ἔργον ἀγάπης*, Labor (& quidem molestus) caritatis. Tertium, *Πατιέντια* *Ἰησοῦ Χριστοῦ* Domini nostri coram Deo *ἔργοις καὶ ἰστορίαις* & *ἔργοις καὶ ἱστορίαις*. Omnia, quo laude digniora, eo difficiliora, & quæ sine ope divinitus impetranda præstari nequeunt. Nec enim nudam fidem, aut mortuam; sed operibus suis animatam, & in vita, moribusque eorum elucemtem per *Opus fidei* intelligit. Deinde non illam fucatam, & inefficacem caritatem, qualem *Jacobus cap. 11. 15. & 16. & Joh. cap. 11. 17.* describit; aut quæ tantum sermone, & lingua (*Joh. 11. 18.*) quam falsam esse ibidem non obscure innuit; sed quæ opere, & veritate exercetur, intelligit. Opere autem arduo, ac difficili. *ἔργον* enim laborem, & quidem molestum significat. Denique non tenuem aliquam, & imbellem spem: sed spectatæ jam, & expertæ firmitatis, multis tentationibus oppugnatam, inconcussam, & stabilem; quam ideo *patientiam spei Domini nostri Iesu Christi* vocat, hoc est, longanimitatem illam, & nulla diuturnæ expectationis mora, aut incidentibus tentationibus concussam spem, qualis olim in Domino nostro eluxit, describit.

*Vers. 4.* *Sciētes, aut potius videntes, fratres dilecti à Deo, electionem vestram.* Vox enim *videtur* hoc loco ejusmodi scientiam, aut perceptionem significat, quæ recenti experimento, & quasi deprehensione animadversa est. Ut enim infra ex capite tertio discimus, Paulus anxius de Thessalonicensium, quibus imminentem persecutionem prædixerat, statum, miserat Athenis ad eos Timotheum [unde confirmatur id, quod supra diximus, Silam, & Timotheum ad Paulum, Athenis adhuc hærentem, venisse] ut exploraret fidem eorum, simulque eos consolaretur, & confirmaret. A quo reverso laetum illum nuntium accepit, de fide eorum incon-

cussa, pro qua gratias agit Deo. Porro vox *electionis ἐκλογῆς* non uno modo in Sacrosanctis literis intelligitur. Aliquando enim pro simplici vocatione sumitur; interdem ipsi externæ vocationi opponitur, ut cum dicuntur multi esse vocati, pauci electi. Quo posteriori sensu hic quoque accipi videtur. Opponitur enim *vers. 5. & 6.* receptio Evangelii, quæ *sit in sermone doctrinæ*, & externis signis; receptioni ejusdem, quæ *sit in portuina, in Spiritu Sancto, in multa fiducia, καὶ ἐκφρασίᾳ*.

*Vers. 5.* Sed, ut ejusmodi receptio prædicati Evangelii melius exprimi posset, prædicatio prius ejusdem, qualis ab Apostolo facta erat, suis coloribus *vers. 5.* depingitur. Quod non in solo, & nudo sermone fuerit; sed vivo sermone, & efficaci nescio quâ vi, & potentia animato; qualem Spiritus Sanctus iis, qui ex animo, & flagrantem zelo Dei, prædicant, suppetere solet; & in multa plerophoria, hoc est, fiducia animi, in suo sensu abundantes. Quod testimonio ipsorum Thessalonicensium confirmatur, *Sicut sciitis, inquit, quales fuerimus in vobis propter vos*, hoc est, propter vestrum bonum ardentes desiderio navandæ vobis operæ (NB. usum particulae *ἵνα* pro *propter*).

Mox *vers. 6.* ipsis Thessalonicensibus, prædicatum à Paulo Evangelium digne recipientibus, eadem colorum lineamenta tribuuntur, quod imitatores Pauli, atque adeo ipsius Domini fuerint, recipientes sermonem (prædicati Evangelii) in multa afflictione, cum gaudio Spiritus Sancti. Quia enim regnum Dei non est in sermone: sed in potentia, *1 Cor. 13. 20.* quemadmodum prædicantes veritatem eam per efficacem quandam vim, & potentiam Spiritus Sancti, & plerophoriam prædicare debent; ita audientes, ac recipientes eam velle imitari in istis donis prædicantes (quæ Deus opem suam implorantibus denegare non solet) & in eorum sensus quasi transire debent. Peculiaris tamen in eo Pauli, atque adeo ipsius Christi imitatio in Thessalonicensibus eluxit, quod in multa afflictione, (quæ tamen gaudium Spiritus Sancti non extinxit) sermonem Dei receperint.

Unde *vers. 7.* asserit, præluxisse eos suo exemplo omnibus in Macedonia, & Achaia credentibus; & *vers. 8.* quod ab iis exierit sermo Domini, non solum in Macedonia, & Achaia; sed in omni loco fides eorum percrebuerit, adeo ut commendatione, & elogio Apostoli non indigerent. cum *vers. 9.* ipsi illi, ad quos fama conversionis Thessalonicensium permanavit, sitis deprædicare nequeant virtutem, ac fidem eorum, qui Pauli ærumnis, & persecutionibus nihil absterrii, ejus doctrinam, & prædicationem obvisi ulnis exceperint, & *ab idolis ad serviendum Deo viventi, & vero* (inanimis, & falsis Diis vivum, ac verum opponit) *conversi sunt; simul ad expellendum Filium ejus ex caelis, quem excelsit Deus à mortuis, Jesum, qui nos eripiet ab ira ventura.*

Obiter notandum, quomodo servit debeamus Deo Viventi, & Vero, nimirum expellendo Filium ejus ex caelis, Jesum, qui nos eripiet ab ira ventura. Quibus in verbis aperte quidem patientia illa spei Domini nostri Iesu Christi exprimitur. Multa enim patientia opus est ad expectandam, dilatam tantum seculorum spatium, mercedis nostræ repræsentationem. Sed tacite opus etiam fidei, & labor caritatis comprehenditur, quia nemo potest sibi liberationem istam, & eripionem ab ira ventura, hoc est, morte æterna, polliceri, nisi fidem suam operibus testimoniam, & habitu caritatis testetur, & exerat. Quamvis & aperte præcipuum Fidei nostræ, atque adeo spei columnam, & fulcrum attingitur, quo utraque virtutum istarum unice sustentatur, quod

quod Jesus ille Liberator noster, Sponsus, & caput Ecclesie, in qua sumus, jam sit excitatus à mortuis, & exaltatus.

Antequam ex hoc loco digrediamur, eximendus est nobis scrupulus, qui mentibus aliquorum hæere possit, cur Apostolus talem Theſſalonicenſium hoc loco tantopere commendat, cum Lucas *Act. xviii. 11.* *Beræus* Macedonas generosiores Theſſalonicenſibus fuſſe aſſerat, & qui promptiori animo ſermonem Dei receperint, eximiantes quotidie Scripturas. Cæterum animadvertendum eſt, Lucam diſto loco de Theſſalonicenſibus quidem loqui; ſed nequaquam ad Chriſtum converſis. De Judeis, inquam, qui concitata ſeditioe Paulum Theſſaloniciam pium, deinde ex ipſa Beræa exegerunt. Dicit enim *verſ. 10.* eos, quamprimum Beræam veniſſent, ſeſe in Synagogam Judæorum conſuliſſe; ac de iis ſtatim ſubiecit, quod generosiores Judæis Theſſalonicenſibus fuerint, cauſam addens, quod ſcrutarentur Scripturam, explorantes an quæ ab Apoſtolo dicebantur, ita ſe haberent; quod de gentibus Sacra Scriptura ignaris, & expertibus dici non potuit. Præterea *verſ. 12.* expreſſe dicit Lucas, multos ex iſtis (puta Judæis) credidiſſe, & (oppoſitè ad Judæos) Græcorum etiam utriuſque ſexus non paucos.

## CAPUT II.

**Q**uia, ut melius depingere poſſet Apoſtoloſ Theſſalonicenſium in receptione Evangelii virtutem, & illam *ἀγαθὴν, ἐλεῖσιν*, cuius (*cap. i. 4.*) mentionem facit, & pro qua Deo gratias agere voluit, ponere ob oculos prædicationis ſue lineamentum capebat: ideo præſtius in hoc argumento inhaeret, ut animos eorum ſimul ad præſentis doctrinæ, & monitionum ſuorum receptionem præparet, conciliata prædicationi ſue fide, ſibiſque apud eos gratia, & auctoritate.

Teſtes igitur eos iteratò citat prædicationis ſue, quam apud eos *ingreſſus* fuerat, revocans in memoriam, quam non *ritus*, & inanis ipſius in primo ad eos adventu conatus in prædicando Evangelio fuerit, hoc eſt, quam alienus ab omni *impoſitura* *verſ. 3.* (*ῥῆσιν*) dolo, aut *impuritate*, præterea ab omni adulatione, ab omni avaritia, & peſſimo veri affectus veneno, ſua propria utilitate quærenda; denique quàm alienus ab omni ambitione, & gloria, ſive apud ipſos, ſive apud alios venanda fuerit, quæ vulgo cauſæ vanae, & falſæ doctrinæ, & prædicationis eſſe ſolent. Contra vero quam verus, purus, ſyncerus, ac ſolius Dei cauſa ſuſceptus, cuiusque voluntati ſoli accommodatus, ac ipſorum Theſſalonicenſium amore ſiſtens eius affectus, conatuiſque in prædicando ipſis Evangelio fuerit.

Demonſtrat id primum *verſ. 2.*, quòd plurima propter prædicationem mala, & contumelias perpeſſus ubi Philipeanſem perſecutionem, *Act. xvi. 19.*, & ſequentiſque deſcriptam, expreſſe tangit) non tamen abſterriſſus fuerit tot ærumnis, quin Theſſalonicenſibus Evangelium prædicaret, & quidem non deſiciente aſſiduum agone, atque certamine: quod feciſſe fe offendit ſolo Dei gloria ſtudio, & Theſſalonicenſium ſalutis deſiderio. Quemadmodum enim (*verſ. 4.*) præteritis multis aliis electis erat ad tam præſtantis officii munus, ut ſibi prædicandi gentibus Evangelium ſunſtio concederetur (quamvis id etiam cooperariorum ſuorum nomine loqui videatur) ita ſe neglecta hominibus placendi cura, ſoli Deo, qui cor ipſius ſervituri poſſet, placere, ac ſatiſſacere conſueſſe. Quem etiam (*verſ. 5.*) teſtem apellat,

quod nihil ſuum in hac prædicatione quaſerit; non impuram aliquam carnis deſectionem (*verſ. 3.*) non vanam aliquam (*verſ. 4.*) hominibus complacentiam, aut aſſentationem, non ullam avari animi eſcam (*verſ. 5.*) aut emolumentum; non ambitionem, & gloriam (*verſ. 6.*) apud ipſos, vel alios venaretur, ſed ſolam Dei gloriam, & ſalutem Theſſalonicenſium, quos tanta caritate proſequeretur, ut animam ſuam, hoc eſt, vitam pro ipſis ponere paratus eſſet. Id autem probat inſigni abſtinentiæ ſue ſpecimine; quod, cum poterit ipſis eſſe oneri, ſumptu ipſorum vivens more aliorum Chriſti Apoſtolorum, quibus iſta non indigna opere ipſorum merces debebatur; tamcn maluerit de iſto jure ſuo decedere, ejulmodi affectu erga eos utens, quali nutrices ſovent ſuos infantes (*verſ. 7.*) aut parentes ſuos liberos (infra *verſ. 11.*) Utitur autem in iſto factio ſuo exprimendo voce *ἡμεῖς*, quæ placidum & mitem ſonat, quia tales in omittendo jure ſuo non diſciles eſſe ſolent; præſertim erga eos, quos multum amant, ſicuti nutrices alumnos, aut parentes liberat. Quem affectum, & amorem ſuum, ut melius animis eorum impreſtat; revocat ipſis in memoriam labores, & moleſtias, quas nocte, dieque ſuſceperit, interdum quidem prædicando Evangelio, noctu autem in viſtu ſibi comparando, dum abſque ulla ipſorum aggravatione negotium eorum ageret.

Merito igitur concludit & Deum, & ipſos teſtes eſſe poſſe, quam ſanctè, quam juſtè, & irreprenſibiliter in inſtillanda ipſis fide, ac religione ſe geſſerit; non modo adverſus univerſos; *verſ. 12.* ſed erga ſingulos eorum paterna quadam cura in illis monendis, inſtruendis, conſolandis deſungens; nec ommittens (*verſ. 12.*) quicquam eorum, quæ eos excitare poterant ad vitam, tam beatà, tam glorioſà vocatione Dei, adeoque Deo ipſo dignam, vivendam. Quod igitur tot exhausti ab ipſo labores irriti non fuerint, merito gratias leſe agere Deo indelenter proſequitur, quia ſermonem Dei, & cognitionem doctrinæ cæleſtis receperint, non tanquam ſermonem hominum, aut doctrinam ab ingenio humano profectam: ſed tanquam ſermonem Dei ipſius, verè per Spiritum ſuum loquentis; qui & efficaciter operaretur in ipſis credentibus (*verſ. 13.*) Cuius efficacitæ ſpecimen erat, atque documentum quod Theſſalonicenſes facti ſint imitatores, non modo ipſius Apoſtoli, atque adeo Chriſti (quod ſupra *Cap. i. 6.* oſtendat) ſed etiam Eccleſiarum Dei, quæ Chriſti doctrinam in Judea receperant (*verſ. 14.*) quod eadem paſſi ſint Theſſalonicæ à ſuis tribulibus (à Judæis videlicet concitatis, vide *Act. xviii. 5.*) & concubibus, quæ in Palæſtina Chriſtiani à Judæis ſuis popularibus.

In cujus gentis mores, atque pravitatem obiter invehitur, offendens quantus ſceleriſque iram Dei provocaverint, & porro provocare non deſinant; qui non modo Prophetas ſuos, ſed ipſum Dominum Jeſum cruciaverint; nec eo contenti diſcipulos ejus perſecuti fuerint, & ubique terrarum perſequantur; non modo officii ſui erga Deum immemores, eaſque perpetuo conſectantes, quæ Deo diſplicent: ſed etiam in omnes alios homines, in omnes gentes injuri, atque iniqui, ac ſaluti ipſorum æternæ adverſantes; dum impediunt Apoſtoloſ, ne gentes doctrina, ac religione cæleſti, atque adeo cognitiæ ne Dei imbuant. Quibus facinoriſque cumulos peccatorum ſuorum coacercent perpetuò, quia promiſſi ad eos ira uſque ad ſinem *verſ. 16.* hoc eſt, quia iam à Deo plane derelicti; & in reprobam ſenſum traditi, & tanquam victima impendentibus ſupplicibus devota, in exemplum pæne cæteris formidanda, damnati, ac reſervati ſunt.

Redit poſtea ad offendendum flagrantem affectum, Dd & amo-



& amorem suum erga eos, dum narrat, quam ægre eos, quanvis ad tempus, & corpore quidem tantum, non etiam corde reliquerit, in explicando isto discessu uisus verbo *ἀποφαινομένην*, quod significat dolorem eorum, qui ad auius, aut necessarius, quorum ope indigent, cum damno irreparabili diuelluntur. Narrat postea, eodem *vers. 17.*, quanto eorum post abitum suum aggrauat desiderio, enixe cupiens ad eos reuerti, & atque eorum præsentia frui; idque scire, atque iterum tentauerit successu irritato, quod eum impediuerit Satanæ. *vers. 18.*

Id observandum quantum Deus permittat Satanæ, qui etiam optima quæque cæpta, ac destinata tantorum Apostolorum, tanta vi Spiritus Dei armatorum, daturbare poterit; ut mirari liceat, qui heret quod is, qui quoties miraculi patrandi occasio Apostolis oblata est, ad nutum, & imperium eorum, delere obiecta hominum corpora coquebatur, tantum habere potentia, ut eorum cæpta laudabilia impediret. Cæterum illud firmiter tenendum est, ut virtuti, ac fidei nostræ locus pateat, præterea ut ad tanto vehementius, idque continuum, atque perpetuum precum studium incitemur, Satanæ permisso Dei in tentandis nobis plurima licere, nec ullum esse hominem tam sanctum, cuius cogitationes, consilia, sermones, & seu cæpta, siue consummata facta per varias Satanæ artes non aut à recto, ac virtute repellantur; aut ad prava, ac vitiosa deflectantur. Eo intentius vigilandum, & perpetuè agendæ excubiæ sunt. Quod si ipsam mentem nostram, eiusque proximas, & internas actiones istibus eiusmodi, atque ignitis telis pateri Deus voluit, quid miremur in externis actionibus, earumque circumstantiis non pauca Satanæ permittit, quibus nos aggredi, oppugnare, atque omni certaminis genere exercere possit? Quantum ad miraculorum potestatem in Apostolis, aliisque idem ille Spiritus, miraculorum opifex, extraordinario impulso, atque instinctu admonebat viros sanctos, quando eâ potestate utendum esset. nec ordinaria erat ista in Christi fidelibus potestas Satanam ad libita sua cogendi.

Notandum & illud, Apostolum hucusque nomen omnium locutum videri, eo quod *vers. 18.* seipsum quasi ab aliis in parenthesis distinguat (*ἵνα πάλιν Πάσας ego quidem Paulus.*)

Reddit autem rationem *vers. 19.*, cur tanto videndi eos studio teneretur, quia ipsi essent spes, gaudium, corona glorificationis ejus. Et spes quidem, respectu illius futuræ laudis, quam coram Domino in adventu ejus reportaturus erat. ex tanto, ac tam uberi laborum fructu. Corona glorificationis, hoc est, gloria, qua non modo in futurum; sed etiam in præsens frui, atque gloriarî poterat; quorum utrumque sine maximo Apostoli gaudio esse non poterat.

### CAPUT III.

Cum autem ob impedimentum Satanæ tentatum ad eos reditum exequi non posset Apostolus, unpar sustinendo diutius eorum desiderio (*ἀποφαινομένην*, nos non amplius continentes, quod & infra *vers. 5.* repetit) viui sibi quandam intulit, ut, misso ad eos Timotheo, solus Athenis relinqueretur. Legimus enim in actis *cap. xvii.*, Paulum tædio ejusmodi sollicitudinis per Fratres, qui cum Berreâ Athenas deduxerant, sedulo accersivisse ad se Syllam, atque Timotheum, qui Berreâ remanserant, ut quamprimum venirent. Quos, aut certe alterum eorum, Timotheum scilicet, statim ad Paulum

Athenas venisse ex hoc loco liquet. Nam Sylvanus utrum statim venerit, incertum est; nisi quod eum etiam illam Epistolam scriptam, venisse credibile est, imo vero necessarium, si modo, ut adjectæ ad calcem inscriptiones testantur, Athenis illa epistola scripta est. Sed & verba *relictum ejus Athenis solum*, etiam Sylvanum comprehendere possunt, ut, tertio misso, duo soli relictî dici *vers. 2.* videantur. Missum igitur ad eos Timotheum, ait. fratrem, servum Dei, cooperarium in Evangelio Christi, ut eos confirmaret, & consolaretur in fide, aut circa fidem; ne afflictionibus, quæ tunc forte in eos sæviebant, concuterentur (*vers. 3.*) Duas autem rationes asserit, ob quas Christiani afflictionibus percelli non debeant. Prima est, quod hæc sit eorum vocatio. *Ipsi sciitis*, inquit, *quod in hoc posui summi tui viro curam*, hoc est, ad eam rem destinati, ad hoc certamen obendum designati. Altera est, quod ipsis hoc sapius à Spiritu Sancto prædictum sit; adeo ut toties de *vers. 4.* eo præmoniti, ad sustinendum parati esse debeant. quemadmodum & Paulus ait hoc loco sese, cum adhuc Thessalonice esset, ea; quæ post illuc acciderunt, ipsis prædixisse.

Ejusmodi igitur tentationum procellis, ne noxiè obruerentur Thessaloniceses, *vers. 5.* missum ad eos Timotheum ait, ut exploraret fidem eorum, ne forte tentaret eos à *παραγῶν* Tentator. (Notandum elogium Satanæ participium substantivè positum, quemadmodum alibi adjectivum, *παραγῶν*, *Malus*.) ac proinde ne in irritum caderet labor Pauli. Quæ verba adjecta ostendunt vocem *παραγῶν*, tentavit non de nuda sed de efficaci, & scopum suum assécuta tentatione Apostolum loqui *vers. 6.* Reverlus igitur ad Paulum Timotheus, quod lætum ipsi attulerit nuntium *ἡμεῖς ὑμῶν ἀγαπῶμεν*, de fide, & caritate eorum, quodque, Pauli memores, frequentem, & non ingratiæ ejus mentionem facerent, nec minori ejus salutandi, quam ipse eorum videndorum, desiderio tenerentur; *vers. 7.*) magnam inde consolationem, ac levamen omnium afflictionum, ac necessitatum, vel angustiarum suarum fide cæspite asserit, & læticia exultans, ac triumphabundus, (*vers. 8.*) *nunc demum se vivere*, ait, *quomodo eos firmos in fide Christi stare audirivi.* (*vers. 9.*) Tunc demum essulus in gratiarum actione Deo, qua initio Epistolæ auspiciatus erat, non posse se satis exprimere grati animi affectum innuit pro tanto in eos simul, atque sese collato beneficio, quod ipsi tantam gaudii abundantiam attulerit (*vers. 10.*) Unde sese nocte, dieque, & quidem superabundanter, & enixe petere à Deo, ait, ut videre præsens *faciem eorum* posset, atque ipsis aliquid ad augendam fidem eorum auxilii asserres, hoc est, ut *Rom. 1. 11.* ait, ut aliquid vobis tribuam doni Spiritualis, ut confirmemini in fide. Atque hic tertius locus est, ubi Apostolus vocem *ἀγαπῶμεν*, dilectus, in eo sensu accipit, qui vitium non includit. Nihil enim minus hoc loco cogitavit, quam ut tunc maxime, cum gratias ageret, Deo pro lato de eorum fide nuncio, exprobraret ipsis aliquos fidei defectus: sed *ἀγαπῶμεν τὸ ἀγαπῶμεν* & *ἀγαπῶμεν*, perscrutari de istius fidei, est hanc augere, confirmare, stabilire; ut tanto robustior, & ab omni periculo securior evadat.

*vers. 11.* Voto postea gratiarum actionem istam claudit, optans ut *Dum Pater noster, & Dominum noster Jesum Christum, dirigat viam suam ad eos*, hoc est, removeat obiecta à Satana impedimenta adventus sui ad eos. (*vers. 12.*) Ipsos vero ut Dominus impleat, & abundare faciat, mutua ad invicem caritate, & caritate quoque erga alios omnes: (*vers. 13.*)

quem-

quemadmodum optat, ut sese quoque efficiat eadem caritate abundare erga ipsos, quo possit confirmare, & corroborare cordi illorum; ut irreprehensibilia in sanctimonia deprehendantur coram Deo, & latere nostro, prout in adventu Domini nostri Jesu Christi, quando veniet cum omnibus sanctis suis.

## CAPUT IV.

**P**rima hujus Epistolæ parte absoluta, quæ in conciliandis, & ad recipienda monita Apostolica preparandis animis eorum, quibus scribit, vertebatur, postquam nihil coram omniſum est, quod ad eos seu laudibus demulcerendos, sive etiam ad id, auctoritatem, & benevolentiam apud ipsos Apostolo conciliandam pertineret, aggregitur altera pars, in qua præcepta, & monita tradit, moribus eorum tanto promptius, ac penitius inſigenda. Quæ monita quodammodo ex superioribus deducit, quasi diceret: Quando satis liquido patet, arque ostensum est, quantum & vos opera, ministerio, & quasi sanctimonie nostræ beneficio in fide, arque pietate profeceritis, & nos de vobis affectu, ac benevolentia nostra meruerimus, nihil aliud superest, nisi ut vos rogemus, atque cohortemur in Domino, ut præcepta, ac traditiones nostras observetis.

Tradit autem ista monita primum in genere, deinde in specie. In genere usque ad medium versus tertii hortatur, ut in iis, quæ tradiderat ipsis de via, arque modo ita vivendi, ut Deo placere possent, abundare velint, & contentant, hoc est, tam in cognitione, quam in vita, moribus, arque satis magis magisque subinde proficere; quæ res mutuo sunt sibi causæ, ideoque in iis profectus faciliior. Scitis enim (vers. 2.) qualia præcepta vobis dedimus per Jesum Christum, hoc est per religionem, ac doctrinam Jesu Christi, quæ vos initiavimus, atque inhuimus (Christus enim sæpe pro sua doctrina dicitur.) aut etiam quæ præcepimus vobis nomine, & auctoritate Jesu Christi: aut quæ vobis tradidimus cooperante Spiritu Christi.

Vers. 3. Exprimit autem generale istud monitum præceptionum, ac traditionum Apostolicarum per specialiorum vocem (quæ tamen totum pietatis nostræ ambitum complexa videtur) sanctificationi initio versus tertii. Cujus vocis sensus sæpe est generalior, ut cum dicitur, sine sanctimoniæ nominem Deum esse visurum. (Sanctificatio enim pro sanctimonia semper intelligi potest, cum sit sanctimonie inchoatio; ut & sanctimonia sanctificationis quædam consistentia, & continuatio) Interdum specialius sumi potest pro eo virtutis genere, cuius contrarium vitium inter specialia, quæ singillatim statim examinabimus, præcepta, & monita primo loco prohibetur. Voces enim ἀγνους, & ἀγνους, sanctitas & castitas aut puritas, vel ipsius etymologiae vinculo connectæ sunt, & significant mentem puram in corpore puro: quia impuritate corporis ipsa quoque mens polluit, & in cessari solet, ob arcum illum nexum inter corpora nostra, & animas. ut ἀγνους tamen ad mentem, ut ἀγνους ad corpus potius referri solet.

Accedit postea in fine versus tertii ad specialia monita, & præcepta, quibus utilissimas quasdam doctrinas, & mysteria religionis intermiscet: Quæ nos, numerorum indicio ab invicem discernenda putavimus.

Primum igitur incipit à præcepto τὸ ἀγνους, &

castitatis, quæ non modo voce; sed ipso vocis sensu sanctimonie cognata, imo cum illa, specialius hic dicta, idem est. Imperator autem nobis hic castitas per interdictionem τὸ ἀγνους, purificationis, voce ista latius sumpta pro omni genere impuritatis ἀκαθαρσίας, quam infra vers. 7. sanctificationi, specialius hic dicitur, opponit; adeo ut etiam adulterium, uno omne iniquitatis genus comprehendat, sicut & 1. Cor. v. 1, quemadmodum & alia omnia graviora, aut leviora iniquitatis genera.

Docet autem vers. 4. quomodo ab isto vitii genere abstinere debeamus, ut quisque, inquit, tum animam, hoc est, corpus, quod est organum animi, possideat in sanctificatione, & honore. Quemadmodum enim sapientissime 1. Cor. vi. 18. dicitur, quod ejusmodi homines impuri præcipue in suum corpus peccent, hoc est, illud immunda quadam, & contumelia afficiant; ita dici potest eos, qui caste vivunt, suo corpori parcere, & suum corpus honorare; quæ castitas mentis ipsius castimoniam mirè conservat. In hoc autem efficiendo omnis cura impendenda, & omne artificium adhibendum est. Ideo Apostolus ait vers. 4. sciendum esse unicuique hoc artificium, & discendam istam artem, per quam corpus cuiusque in sanctificatione, & castimonia, & quadam honoris, hoc est, honestatis excellentia conservetur. Nec satis est, quod Apostolus nos viam hanc, & rationem scire jubeat; sed eam esse voluntatem Dei asseverat, ut viam istam ad sanctificationem sui quisque nostrum probe sciat, ac nemo ignoret. Idcirco iterum ipse, ut sciat resursum unusquisque. Quo magis contendendum, ne eius, tanquam rei omnino ad salutem necessaria, simus ignari. Docet autem hanc viam Apostolus cum alibi, tum isto etiam loco. Proinde nos quoque eam succincte delibabimus.

Nulla res est, quæ omne libidinis genus in nobis magis excitet, quam exempla tot hominum, stulta quadam conspiratione maximam felicitatis partem in eo collocantium, ut spurcis istis, & quarum homines natura pudet, voluptatibus perfruantur. Unde etiam in ipsis consecrandis plerique nihil laboris gravantur, nihil periculi reformidant. Ex quo accenditur, præsertim in junioribus, & inexpertis primum curiositas, & experiendi desiderium; mox in pollutis jam, & corruptioribus aemulatio, & alios superandi studium, & habitus, arque consuetudo: quæ in tot laqueis, à Satana ubique sanctimonie positæ, ægre deducitur. Atque ex istis exemplis, quæ aut leguntur, aut cernuntur, aut etiam audiuntur, exardescit τὸ πᾶσι τοῖς ἀγαπῶσι, hoc est, pæso concupiscentia.

Cæterum prima hic cautio est ad sensus istos, per quos, tanquam per janua animæ, penetrat ad mentem istarum rerum cognitio, non admittere tam pestilentes hospites; & libri pleni istorum pruritionis incentivorum abjiciendi, vel exemplo in Actis xix. 19. combulatorum cremandi sunt; & conversatio hominum profligatorum, quæ ejusmodi exempla oculis subicit, cane pejus, & angue vitanda est. Idcirco nobis iocum unum habere cum infidelibus prohibitum est 2. Cor. vi. 14, & ἀποφεύγετε, καὶ ἀγαπῶντες μὴ ἀγαπᾶτε, abungere se, ac impurum non tangere, imperatum ibid. vers. 17. Denique & sermones, ejusmodi exempla, & vel levissimam eorum mentionem animo nostro subficientes, plane vitandi sunt. Corruptum enim optimos mores colloquia prava, 1. Cor. xv. 33.

Altera cautio est, si quid tamen ejusmodi menti nostrae obiectum fuerit, ita ut cogitandum esse, eos, qui ejusmodi sordibus polluantur, ignaros esse Dei, atque ipsius voluntatis; eoque ipso miserabiles, & nullo modo imitandos; quod hoc loco expresse dicitur. Nostram autem conditionem, & felicitatem, longe excellentiorem esse, quam ut ejusmodi fecibus inquinari debeat. Vocatos enim nos esse ad sanctificationem, hoc est, vitæ correctionem, ad vitam juxta regulam perfectissimæ pietatis exigendam: & invitatos quidem ad hoc promissis eminentissimis, non autem ad vitæ importantem.

Tertia cautio est, præter vitæ æternæ iacturam, quæ nos indignos efficiamus, quoties nos ita abjicimus, ac prollinamus, ut nihil inter nos, atque quadrupedes interesse putemus; timenda esse præsentissima Dei supplicia, quæ istiusmodi delictis adherere solent: quia horum omnium (*αἰὲς*) ultor, ac vindex est Deus *vers. 6*. Cum enim Deus per religionem Christianam nobis in eo voluntatem suam declaraverit, qui ea, quæ Deus vetuit, committit, adversus Deum ipsum (non modo contra se, aut etiam Leges, & instituta hominum) graviter delinquere censendus est. Hoc enim loco verba *καὶ οὐκ ἐπὶ τῷ πνεύματι, circumvenire in negotio*, de adulterio explicanda sunt. Ideo adjicitur *οὐ τῷ πνεύματι* quasi *ὅτι τὸ πνεῦμα*, hoc est, in hoc, de quo agitur, negotio circumvenire fratrem.

Quarta cautio est; oia, & expertes acris vigilantiae cogitationes, quæ adeo longe à fervore Spiritus Sancti absint, ut etiam ordinariarum mentis vigorem amissæ videantur, plane vitanda esse, atque animum Spiritus Sancti zelo, excitandum, erigendum, consolandum, confirmandum *vers. 8*; qui datus est nobis à Deo per Christum. Ita enim optime divinarum, ac caelestium voluptatum gultu nauseam in nobis carnalium, & sordidarum voluptatum procreabimus, & tanquam cuneum cuneo excutimus. Quamdiu etenim in templo corporis nostri Spiritus Sanctus habitabit, non est periculum, ne in locum tam sanctum, & purum prophanae, & pollutæ cogitationes irrumpant.

Quintum etiam, quoad ipsius corporis curam, esse potest; subtrahendos ipsi esse omnes libidinum stimulos, omnia viciorum alimenta, cibum, ac somnum largiorem; & si quæ sunt ejus generis.

*vers. 2.* Monitum de fraterna caritate, *φιλανθρωπία*. Si quod aliud præceptum ad executionem deductum, atque in praxi ipsa exercitum, hoc certe est, quod ostendit profectum nostrum in fidei, ac spei caelestis firmitudine, & in vero salutis æternæ gustu, ac desiderio. Ea enim est indoles ingenii humani, ut felicitatis, quam ardentius cupit, & expectat (facit autem hoc tanto magis, quanto spem ejus certiorum habet) socios, non possit nisi peculiari affectu, ac propensione diligere. Distinguitur autem à præcepto generalis caritatis, quia ejus ut gradus est longe altior, ita natura quædam peculiaris: neque caritati erga alios homines communis. Illum enim ex caritate erga Deum perfectionis gradum participat, quod efficiat, ut homines pro aliis vitam ponant, & fratres supra se ipsos diligere videantur, quamvis id verè in gratiam Dei, atque adeo sui ipsius causâ faciant. Hanc igitur virtutem in ipsis laudando, tantò efficacius præcipit, ostendens quod tamen in hoc negotio nova doctrina, & monitis indigere non videantur, quod à Deo ipso istam mutuo se diligendi rationem edocti sint, (*Θεὸς διδάσκει, à Deo docti*) non modo erga Fratres suos, qui erant Thessalonicæ; sed erga eos quoque, qui in reliqua Macedonia (*vers. 10.*) debebant, caritatis hujus propensionem testati, tamen inculcatione indigeant,

& hortatu: ut in ista virtute indies magis magisque proficere, & ut ipse ait, abundare, (*πλεονεξέω*) contendant. Quod in omni sane pietatis negotio necessarium est, in qua, nisi quis perpetuo proficiat, & quasi altius progrediatur, deficere cum, & regredi necesse sit. adeo rapidis ex adverso tentationum, ac difficultatum undis Christianus homo impellitur, ut, si quid de summa contentione remittat, retrò, & quidem longe abripiatur.

*Vers. 3.* Monitum est pacis studium, In quo commendando caritatis erga reliquos omnes oblitus non esse videtur. Quia omnia prope erga alienos officia, quos ut nosmetipsos diligere tenemur, in pacis studio contineri videantur. Difficile enim est pacem constare inter eos, quorum alteri deberi sibi aliquid, nec reddi sentiunt; alteri officium suo desunt. Quanquam in eo non adversus alienos tantum: sed adversus fratres etiam, imo erga eos, qui inter fratres maxime excellunt (ut infra paulo post videbimus) peccari possit, ac solet. Ideo ne in hoc quidem loco, ac præcepto officium erga fratres excludi debeat, quamvis in ejus fine alienorum expressa mentio facta sit. Utritur autem in præcipiendo isto officio voce *φιλανθρωπία*, ut operam deus quieti esse; quæ contentionem cum emulatione quadam, qualis in ambiendis honoribus esse solet, significat: ut ostendat tanto majori curæ nobis, & cordi esse debere istud pacis studium; ut in eo alios, tanquam in certamine quodam, superare contendamus. Quod vix aliter fieri potest, quam si cum iis etiam, qui nobis aliquam dissidii aniam dederunt, pacem tamen colamus.

Obiata verò est Apostolo hujus præcepti occasio, quod in ista Thessalonicensium Ecclesia, ut ex posteriori Epistola discimus, non desessent homines otiosi, inordinate ambulantes, hoc est, otiose viventes, qui, cum sua curare gravarentur, & honestum aliquod vitæ genus, quod absque labore non obtingit, ingredi, atque ita victum sibi comparare negligerent, non modo reliquis oneri erant; sed cum non haberent, quod domi suæ agerent, alienis negotiis sese præposuere immiscebant, & erant, ut Petrus ait, *ἀνεργαστοὶ καὶ κριοὶ* rerum alienorum suspectores. Nec fine dubio injuriis, atque obreclationibus aliorum absinebant, quoties ipsis non ex animi sententia necessaria suppediarentur, quæ ipsi sibi propria industria quærere potuissent. Ita enim intelligi verba, *μηδὲ ἑργαζόμενοι, ἀλλὰ περιεργαζόμενοι*, nullum opus facientes, non facientes, quod opus est: sed potius id facientes quod fieri non opus est. Quid sit, *περιεργάζεσθαι*, aut esse *περιεργεῖν* explicat Apostolus *x. Tim. xxiij.* simulque indicat, otium plerumque procreare obreclationem. quamvis de mulieribus loquatur; idem intelligendum de viris quoque muliebribus. Solent enim illi, qui panem alienum gratis, quam suamet industria partum edere malunt, non modo iniquius obreclare fratribus, quibus oneri se esse sentiunt; sed & inter alienos malis artibus victum sibi quærere, his adulando, illis obreclando, in animos hominum irrepentes, à quibus aliquid emolumenti sperant. Quo genere hominum, cum lites, & inimicitias inter homines ferant, pessilientius nihil est. Nec iis, quibus deest unde vivant, & bonis artibus statum suum tueri nolunt, aliud supersesse solet, nisi ad malas artes consugiendi consilium, atque necessitas. Merito istiusmodi vitæ genus Apostolus inordinatum ambulandi, seu vivendi genus nominat; quod ne in Republica quidem bene ordinata toleraretur; tantum abest ut in Ecclesia Christi tolerandum sit; ut infra in Epistola posteriori videbimus.

Homines igitur ejusmodi inquietos, suarum rerum incuriosos

incuriosos, alienis intentos, & *vers. 12.* earum nimium curiosos, monet, ut non inordinatè, & indecenter, quod etiam inter homines extra Ecclesiam male audiebant, sed *inordinatè*, hoc est, honestè & *decenter* (quod apud omnes etiam extraneos bene audiat) vivant; ut alienis subsidii, cum possint de suo vivere, non indigeant, exemplo Apostoli, qui cum forte non possent aliud vitæ genus, quo victum quaereret, commodius cum munere Apostolatus sui conjungere, propriis manibus victum quaerere gravatus non est.

Occurrendum autem hic est errori, qui ex istis verbis male intellectis ortus est; quod quidam existiment damnari ab Apostolo omnia vitæ genera, quibus homines victum quaerunt, præter illud, in quo pretio manufacturæ vitam suam sustentant, quasi pastores, & agricolæ, etiam illi, qui alienis in eo ministris utuntur, non æque innocens vitæ genus, sectentur: aut quali ullum sit, ex utilibus, & quæ homines alunt, vitæ generibus; quod absque sudore, & labore, atque ipsarum adeo manuum ministerio consistere possit. cum illi quoque, qui ab omni illiberali arte alieni sunt, & solis literis operam dant, id absque ullo manuum præstare vix queant. Aut quasi novum sit in Sacras Scriptura, id quod vi, & efficacia alicujus sit, opus manuum ejus dici; quamvis ad illud efficiendum proprie dictas manus non adhibuerit, & quicquid ab homine sit, atque formatur (quia pleraque non sine ulu manuum sunt) manu hominis factum synecdochice dici nequeat. Sed hoc loco certe Apostolus eas vitæ functiones, quibus alimoniam quaerimus, ad solas manuarum artes non restringit; cum possit aliquis in artificio, aut occupatione liberaliori, & honestiori *ἐργάζεσθαι τὸ ἴδιον ἀπορροῦν*, quietus esse, *quietus esse*, *suas res agens*, hoc est, pacifice, & sine alieno onere, atque molestia rem familiarem, & domesticum statum suum administrare, & conservare, (quod hoc loco Apostolus manuario artificio præmittit.) nec tamen ullum secularium officium exercere. Neque enim deerant (ut in Actis legimus) ex lautioribus Thessalonicensium, qui Christo nomina dederint. cum primariæ mulieres non paucæ ad Ecclesiam accessissent, *Act. xvii. 4.* Cujus generis hominibus prima ista pars præcepti de administranda re familiari absque alieno onere pulchrè congruebat. Sed & quidam Judæorum, & religiosorum Græcorum magna turba (*ἡ πόλις ἡλικία*) *Act. xvii. 4.*, Ecclesiæ sese adjunxerant, quos inter homines è vulgò, in se tenui, atque inopi degentes fuisse, nihil mirandum est; quibus vix aliud consilium, atque adversus egestatem remedium ab Apostolo dari poterat, præterquam ut manibus sibi victum quaerent. Vide quæ de ista Macedonum fratrum paupertate dicat Apostolus 2. Cor. viii. 2.

*Vers. 4.* Quartum monitum, aut remedium adversus luctum, ac desiderium mortuorum continet doctrinam de statu mortuorum in Christo, ad confirmationem spei nostræ de resurrectione pertinentem, *vers. 13.* usque ad finem capitis traditam. Cujus doctrinæ duæ sunt partes, Altera, quæ cunctis à primo prædicationis initio erat notior; quod nimirum mortuorum resurrectio certò sit futura: id quod irrefragabili mortis, & resurrectionis Domini exemplo firmiter probat *vers. 14.* Altera ignotior, quam veluti mysterium reconditus traditurus, excitat animos audientium, aut legentium ad attentionem; *vers. 13.* *nolo vos ignorare*, quam *vers. 15.* *hoc enim vobis dicimus in sermone Domini* (tanquam ipse Dominus alloqueretur) quæ species est asseverationis plenioris, & omnino dignæ, cui attentio simul, & fides præbeatur. Dicit igitur mortuorum statum nulla in re deteriorem esse statu viventium,

etiamsi vita eorum producatur usque ad adventum Domini, quo longius vita humana in hoc mortali, & caduco corpore produci nequit. Nec enim vel ipsi Apostoli, si eo usque vitam producerint, eos, qui in Domino obdormierunt, prævenient ad vitam æternam, nec vivi relicti (ideo quod mortui non sint) in adeunda ista promissa hereditate quicquam habebunt prærogativæ præ mortuis in Domino; in eo videlicet, ut citius illi, quàm hi, vita æterna potiantur. Nam vita, quam nunc in isto corpore caduco degimus, propter organi corruptibilitatem, & vilicitatem æterna, & gloriosa dici nequit, donec induamur corporibus gloriosis, & incorruptilibus. Vide 1. Cor. xv. 52. & *seq.* & ibid. supra *vers. 50. 51.* Non autem ejusmodi corporibus induentur vivi prius, quàm mortui: sed potius mortui (ut in hoc loco expresse dici videtur) quàm vivi, aut saltem (quæ aliquanto probabilior videtur explicatio) utrique eodem tempore, alteri per resurrectionem, alteri per transmutationem. Etenim illustis ille adventus Domini, quanquam (ut infra dicitur) subitus erit, & improvisus, non erit tamen clandestinus, aut tacitus: sed ita insignis, & celebris, ut ab omnibus tam vivis, quàm mortuis, tam cæli, quàm terræ incolis, dato publice signo, sentiri, ac percipi possit. Et quemadmodum nunc in terris ea, quæ Principes terrarum ad omnium notitiam deducere, & promulgare volunt, ad tubæ sonitum promulgant, ita tunc per vocem Archangelì, & tubam Dei, percellentur & excitabuntur omnes, tam vivi, quàm mortui: ac sentient, & percipient gloriosum hunc adventum Domini. In quo primam omnium mortui in Christo (quemadmodum hic expresse illius verbis dicitur) resuscitantur, hoc est, ut ex gemino huic loco. 1. Cor. xv. discimus, induentur corporibus gloriosis. Gemini enim isti loci mutuo sibi lumen adferunt, & alter alterum explicat. Et quemadmodum ex Epistola ad Corinthios sensus hujus loci, de inductione corporum incorruptibilium supplendus est; quippe: cum illic isti in Christo mortui resuscitandi dicantur incorruptibiles; reliqui autem, qui vivi adhuc, & appropinquante termino mundi hujus superflites erunt, ibidem in puncto temporis immutandi dicuntur: ita ex isto loco doctrina Corinthiis tradita supplenda est, sive de ordine isto inter mortuos, & vivos, quod illi prius, isti posterius corporibus gloriosis induendi sunt; sive, quod magis placet, de pari utrumque ea in re conditione. Quamvis & in Epistola ad Corinthios, licet non ita expresse, ordo iste tangi videtur. Nam 1. Cor. xv. 52. prius ponitur, quod mortui resuscitantur incorruptibiles, deinde quod vivi immutabuntur. quod hic aliquantò clarius explicatum videri potest. Ne quid tamen eorum, quæ in mentem veniunt, dissimulem, non modo non repugnat: Sed prope verisimilis est, transmutationem vivorum non plane posteriorem fore, sed eodem ipso tempore eventuram, quo mortui gloriosis corporibus induentur. Id enim ad coæquantum statum mortuorum cum statu vivorum sufficit. Et Apostolus non de transmutatione, quam omisit, sed de raptu in nubibus, una cum mortuis jam resuscitatis, ait, cum posteriorem fore mortuorum resurrectionem; quæ non nisi per inductionem gloriosorum corporum peragenda est; quod sibi demonstrandum sumperat Apostolus. Porro quemadmodum hic *vers. 17.* omittitur mentio de immutandis in momento oculi vivorum corporibus, quæ ex loco ad Corinthios supplenda est, ita rursus hic, quàm isthic expresse innuitur locus inductionis, ac transmutationis istorum corporum, dum hinc utrumque hominum genus, hoc est, tam resuscitati,

quam transmutati, unâ abripiendi dicuntur *in nubibus ad occurrendum Domino in aëre*, cum quo poltea perueniunt, & beatam vitam perpetuo producturi sunt. Utroque autem clangoris tubæ, & *archangelorum*, hoc est, *clavatum fortissimum*, quod vulgo naclerus cunctis excitat; hic etiam *con Archangelis* mentio fit. Quod certo quidem fore omnino credendum est, nec in eo quicquam est, in quo aliquam difficultatem sibi capitis rationis nosse necesse possit. Quoniam tamen modo id lutum sit, indagatu curiosius videtur. Sicut ut intelligamus, id glorioso quodam, & divinitus, ac longe perfectiori modo fore, quam mens nostra, terrenis tantum sensibus, ac perceptionibus allueta, comprehendere valeat.

Quervanda hic & verba quedam, quibus hic Apostolus utitur, primum quod mortem, vel statum eorum, qui in Christo moriuntur, *formam*, aut *oblationem* vocat, quia eorum status nihil à dormientibus, & placido sopore quiescentibus, ac certo certius evigilantibus, differt.

Secundo quod Apostolus de adventu Christi ita loquatur, quasi ille eos, qui tunc vivebant, atque adeo ipsum Apollolum adhuc in vivis deprehensurus esset. Quod non ita intelligendum est, quasi id Apollolus, se adhuc in hac vita superflite, eventurum speraret, aut opinaretur: cum ex multis aliis locis; sed præcipue ex posteriori ad eosdem Epistolâ contrarium merito colligatur. Sed primum non est novum, Apollolum in explicandis religionis mysteriis alienam, & quæ ipsi congruere non poterat, personam assumere. Deinde notandum est, in eo sapientissimum Spiritus Sancti consilium, qui ita in hoc ævo vivere Christianos voluit, ut hunc extremum diem cito venturum, adeo ut quibusdam etiam tunc viventibus subico supervenire posset, arduarentur; coque fine dubio fine, ut infra videbitur, certum, ac definitum eis tempus sedulo occuluit, atque omnino ignotum esse voluit. Pertinebat id primum ad fidei, ac spei nostræ solatium, & confirmationem, cujus imbecillitas nulla re facilius concutitur, quam nimium in longum dilata expectata mercedis, ac redemptionis nostræ morâ; ut ex 2. Pet. cap. 1. 11. discimus. deinde ad jugem, ac perpetuam in tractando salutis negotio vigilantiam, & ad extirpandam admodum noxiam pietati nostræ pestem, *securitatem*. & *negligentiam*. Neque vero in eo ulla cogitari potest deceptio, aut impostura, quam Spiritui Sancto tribuere nefas est. Nihil enim verius, ac certius est, quam extremum istum diem adventus Domini, respectu uniuscujusque Christianorum, esse admodum propinquum, imo neminem eorum esse, cui subito, atque improvise supervenire nequeat. Mors enim, cujusque vitæ proxima pedissequa, semper à tergo unicuique imminens, nobis extremum istum diem adnotat, ac repræsentat; ut ab ipso obitu nostri momento, usque ad resurrectionem seculi, totum illud spatium, quod, remanens nostri organo, sensus omnis expertes transmittimus, pro nihilo æstimandum sit: ut etiam à Spiritu Sancto merito pro nihilo æstimatur.

Tertio, quod modum istum resurrectionis, & glorificationis corporum nostrorum, quem utrobique locorum, quos explicamus, Apostolus revelat; non modo ad Corinthios scribens, *Mysterium*, quasi non omnibus Christianis cognitum, vocet; sed & in hac ipsa Epistola, quasi rem ipsis *nondum satis cognitam*, exponat. Nolo enim, inquit, ignorare &c., & Dico enim vobis in *servitute Domini* &c. Nam doctrina quidem de eo, quod resurrectio certo futura esset, in ipso statim prædicati Evangelii initio tradebatur; ut hæc res pro mysterio venditari non pos-

set: sed modus, & circumstantiæ ejusmodi resurrectionis non omnibus forsitan exponebantur. alii pro ut res ipsa, & utilitas ecclesiarum tulit. Quamvis enim in ipsa etiam historia Evangelica specialem quandam circumstantiarum resurrectionis descriptionem habeamus; præsertim in parabola *Mont. xxv.* sub finem, quæ doctrina Evangelicorum in ipso quali Christianismi lumine catechumenis tradebatur; tamen ex parabolico loquendi genere, in quo per typum quandam, & analogiam doctrina resurrectionis illustrabatur, & adumbrabatur, veræ ipsius circumstantiæ cognitiæ esse vix poterant; nisi eas nobis Apostolus datus locis specialius explicasset.

Posteaquam spem resurrectionis confirmasset, exposito statu mortuorum in Christo, nihilo deteriore, quam futurus sit eorum Christi servorum, qui mortem non gustabant; jubet ut se se in hac doctrina ista consolentur *vers. 18.*, & ultimo, quam non alio fine, nec alia forte occasione exposuit, quam quia aliqui dolori, ac desiderio mortuorum, quos amiserunt, modum ponere nesciebant; ut huic immoderato luctui, ac inærorem remedium asserret quod *vers. 13.* proposuerat. In quo notandum est, Apollolum in eo magnum inter eos, qui spem nullam habent, & inter Christianos discrimen esse velle.

## CAPUT V.

A quinto monito, & doctrina incipit, non modo nos non debere esse sollicitos de sciendo tempore adventus Domini; sed ne conari quidem id, aut scrutari debere, quod factum, aut cognitum est impossibile. Eset enim hoc consilium, ac decretum Dei irritum facere vellet, qui rem hanc ignotam esse voluit, quod fieri non potest. Cum autem Apostolicus locum, & circumstantias quidam adventus Domini descripsisset, superesse videbatur, ut de tempore quoque aliquid diceret. Hoc igitur à se non factum excusat, eo quod Thessalonicenses ea re minime indigerent; atque adeo id ab ipso minime requirerent, ut qui optime scirent (*ἀνεπαύτως ἐξέστε*) id fieri non posse, quod Deus fieri nolit. Cujus propositum, ac decretum sit indeclinabile, ut hic adventus improvise supervenit omnes opprimat, nec ab ullo mortuorum prævideri possit: quemadmodum fur nocturnus omnem patris familias curam, & vigilantiam prævenit, & occupat, atque eludit. Notandum autem hic est consilium voluntatis Dei, omnibus præcellentissimæ ejus sapientiæ actibus congruens, & consentaneum, & quasi homogeneum, quod in omnibus viis suis, præcipue vero rebus, quas necessario evenire voluit, ac decrevit, malitiæ, ac perversitatis hominum eas tendat infidias, quas optimi quique nullo negotio evitare, mali autem, ac perversi (quandiu tales sunt) nullo modo effugere possint. Quod hic quoque in illustri exemplo liquido cernimus. Noluit enim Deus tempus adventus Filii sui ab ullo mortuorum præfieri, eo consilio, ut omnes semper ad eum excipiendum rite parati sint. Ita tempus mortis cujusque mortuorum præfieri noluit, ut omnes semper ad bene moriendum sese præpararent. Quemadmodum enim totum mundum publice venturi finis sui, ita singulos homines privatim venturi faci, ac finis sui præscios esse non expediebat. Hæc via, hoc decretum Dei bonis adeo non nocet; ut vehementer proficit, existimando eos ad vigilantiam, & maturam venturi mali remedia, atque ita ad evitandum impendens periculum. Sed mali, & vitiis, ac voluptatibus suis mancipati, dilatione in longum ignorati illius temporis, aut ad impie-

tatem, atque atheismum, 2. *Pe. 111.*, aut ad falsam opinionem, non ita cito venturi periculi, ita abutuntur; ut, ab improvise superveniente discrimine oppressi, illud effugere nequeant. *Quoniam*, inquit *vers. 3.*, *diavoli pax, & securitas, tunc subito illi incidunt, aut supervenit, aut in ipsos irruunt exitium*, (quemadmodum dolores partus improvise puerperam occupant) ita ut illud effugere nullo modo queant.

Hoc igitur iustissimi iudicii Dei genus procul esse ab omnibus bonis *vers. 4.* asserit. Quia videlicet illi non sint in tenebris, ut illos deus tanquam sur impares opprimat, occupet, ac circumveniat.

Qui enim, caligine vitiorum cæci, voluptatibus, & pallionibus suis indulgent, & multa pudenda patrant, quæ non revelari ipsorum multum inter est, eos lucis lux, & dies, nuditatem, & flagitia ipsorum cunctis patefaciens, maximo damno, imo exitio adire selet. Tales autem sunt omnes voluntatis Dei ignari, & qui mentem suam luce religionis, luce veritatis, luce Spiritus Sancti illuminationem non habent: aut, si qua ad illos lucis divinæ stridura pervenit, oculos suos ab ea avertunt; quia adamaverunt tenebras magis, quam lucem; quia lucifuge sunt, & vocantur Filii noctis, Filii tenebrarum, Dormientes, ebrii. *Mala etenim sunt opera ipsorum, Job. 111.* quæ efficiunt, ut, qui ea patrant, oderint, & fugiant lucem (Ibidem *vers. 20.*) ne redarguantur. Contra quorum bona sunt opera, & ipsi boni (ex fructibus enim suis cognoscuntur) amant lucem, & libenter ad eam accedunt, quia manifestantur eorum opera. (Ibidem *vers. 21.*) quod in Deo facta sint, hoc est, ad amulm, & regulam divinæ voluntatis, aut etiam ad imaginem, & imitationem sanctimonie Dei. Illius generis homines lux, & dies superveniens improvise opprimat, atque circumveniat, imo supremo exitio involvit. Contraria est eorum conditio, qui (eo quod bonis operibus incumbant) non in tenebris degunt: sed in luce; ideoque Filii lucis. Filii diei, vigilantes, sobrii, indui armis lucis, atque iustitiæ dicuntur. Hi non est quod aut suum, aut mundi supremum diem timeant. Nec enim dormientes, aut ebrios, nec pudendis actionibus vacantes: sed glorioso operi intentos fatalis illa, & omnia in apertum productura, lux invenit. Merito igitur Apostolus, (*vers. 5.*) ex eo quod Filii lucis, & diei: non noctis, atque tenebrarum sintus, enixus hortatur ne, exemplo cæterorum lucifugarum, dormiant; sed, (*vers. 6.*) quia jam nox, & tenebræ pulsæ sunt, vigilemus, & sobrii simus, atque adeo armis lucis induamur.

*Vers. 8.* Porro arma illa, quæ *Rom. x111.* arma lucis, Ephes. vi. armatura, seu *panoplia Dei*, alibi quoque forte arma iustitiæ dicuntur, hoc loco duo duntaxat commemorantur *vers. 8.* & tamen in iis tota armatura Dei, Ephes. vi. fusius explicata, comprehenditur. Dux enim sunt religionis Christianæ partes. Prima, spes promissorum Dei, quæ sine cognitione eius, ac voluntatis eius, per Filium revelatæ, esse non potest; quæque est lux illa, quæ mentem nostram illuminat, & voluntatis nostræ ad meliora descedendæ dux est; quæ in intellectu nostro residet, qui, quia in arce corporis nostri, capite, actiones suas exercet, merito hæc pars religionis Christianæ galea, quæ nimirum caput nostrum protegit, & spes salutis, hoc loco vocatur.

Alterâ pars religionis nostræ est præceptorum Dei per Christum datorum obedientia, quæ in fide per caritatem efficaci, quæque in voluntate, & cordis propensione, atque omnium passionum nostrarum ad obsequium Dei deflexione cernitur, ac merito hoc loco thorax Fidei & caritatis, majorem

corporis partem, sed præcipue pectus, & cor nostrum protegens, nominatur.

Addit autem *vers. 9.* rationem, quæ simul responsionem ad tacitam objectionem; & iustam causam; ac stimulum continet, impellentem nos, ut vigilemus, & occasionem acquirendæ rei pretiosissimæ, hoc est, salutis nobis à Deo oblata non amittamus. Hoc est quod nos deus non pervertit in iram, sed in acquisitionem salutis, per Dominum nostrum Jesum Christum, qui mortuus est pro nobis. Poterat enim tacite obijci, quoniam deus pro quibusdam mortalium præparavit ejusmodi inopia, ut ipsis nihil minus opinantibus supremâ dies superveniat, eosque exitio involvat, quod effugere nullo modo queant, sicuti & *vers. 3.* legimus; æquid nos miseri præstare possumus, jam ad supplicium iræ Dei inevitabile condemnati? Negat igitur Apostolus, nos jam huic pesti devotos, & ad tam miseram sortem damnatos: sed potius ad acquisitionem salutis destinatos, vocatos, omni ope & auxilio ad eam rem instructos, per Dominum nostrum Jesum Christum, qui mortuus est pro nobis; & per hanc mortem, quæque eam consecuta sunt, ea nobis subsidia præbuit; ut omne discrimen facile effugere possumus; imo tanto beneficio ita nos omnes sibi oblixi, ut ipsi proprium peculium simus, & sub ejus tutela, ac patrocinio, (*vers. 10.*) quicquid faciamus, sive vigilemus, sive etiam dormiamus, vitam ipsi obnoxiam degamus; quæ ipsius pro nobis anxia cura in id exercebat, ut una cum ipso in perpetuum vivamus. Quæ res tantum abesse, ut nos à pergendo strenuè in via salutis desperatione absterreat, ut nobis potius maximum calcat, & stimulum addat.

Observanda autem hic est non infrequenter usitata in Sacra Scriptura loquendi figura, quâ in plebisque vocibus, ut à proprio ad alienum, ita ab alieno ad proprium sensum, & significationem transire Spiritus Sanctus solet. Quod posterius hic factum in vocibus vigilandi, & dormiendi videmus, quæ supra *vers. 6.*, de improprio, & spirituali somno, ac vigilia loquuntur; cum *vers. 7.* vox dormiendi in proprio, & vulgari sensu sumpta videatur. Quod ideo factum est, quia, ut inter spirituales, & proprie dictas tenebras, ita inter spirituales, & corporeum proprie dictum somnum est similitudo; & quemadmodum ii, qui luce divina non sunt collustrati, spiritualiter dormiunt, ita ii, qui noctis tenebris ingravantibus somno obruuntur, corporaliter, dormiunt, & contra: Sed & in *vers. 10.* utraque tam somni, quam vigiliæ vox in proprio sensu sumitur. Nisi quis potius velit (quod non absolum à proposito videtur) vocem dormiendi in *vers. 10.* improprie quidem; sed tamen diverso sensu sumi ab eo, qui in *vers. 6.* intelligendus est; qui grande vitium includit, & ab iis, qui in luce ambulant, procul abesse debet; à quo & Apostolus serio omnes hic, & alibi dehortatur. Sensus autem hic diversus, in quo vox dormiendi non absurde *vers. 10.* sumi potest, est, si pro morte in Christo obita intelligatur; quemadmodum in calce proximi capitis somnus pro tali morte bis sumptus est; nisi quod illic voce *κατακοιμησθαι*, non *κοιμησθαι* Apostolus utitur. Quod tamen nihil refert, cum & voce *κοιμησθαι*, Christus ipse pro morte utatur. *Matth. xx. 24.*

Non omittendum & illud, verba *vers. 9.* Non posuit nos deus in iram, sed in acquisitionem salutis, non ad certum aliquem, & debitum numerum hominum ad salutem destinatorum adstringenda, & coarctanda: sed ad omnes porrigenda, pro quibus Christus mortuus est; præsertim autem ad eos, qui ob revelatam ipsis lucem Evangelii Filii lucis dici possunt.

possunt. Eo ipsorum *Duales in acquisitionem salutis ponit*, quod eos luce veritatis suae illuminat. Nisi forte ipsi sibi desint. Nam quocunque Deus vocat, bonā hinc vocat, nec cuiquam vel minimum promittit, quod non praestare velit: nec quenquam invitum à promissis, & gratia sua arceat, & excludat; nisi eos, qui semper oblati sibi felicitate suamque culpa indignos iudicaverint, aut praebuerint.

His igitur in utraq;e, proxime traditā, de resurrectione doctrinā datus praecipit, ut sese invicem erigant, consolentur, moneant, & cohortentur, atque adeo alter alterum aedificet *vers. 11.* admonet, simulque eos, id facientes, laudat, & approbat, ne forte à proposito desistant; sed in eo subinde inagis magisque contrinquantur, & proficiant. In quo omnes ministris Ecclesiae similes esse debent.

Secundum *vers. 12.* Ex occasione praescripti generalis officii erga omnes, transit ad peculiare officium erga pastores, ac praepositos, aut ministros Ecclesiae. Quod officium blandae, & quasi rogantis praescribit; ut norint eos, qui in ipsis erudiendis, commonefaciendis, consolandis praeter alios omnibus laborant, & qui praesunt ipsis in Domino. Idem autem hic significat agnoscere beneficium, & grato animo prosequi, scire, & ingenuè agnoscere, quantum ipsis debeatur. Sunt enim, qui beneficia accipiunt, tanquam se accipere nesciant. Sunt qui & alienas dotes aestimare nesciunt. Ergo, ut alibi duplici honore digni esse pronuntiantur tales, ita hic aestimari jubentur (*vers. 13.*) & abundantiori caritate colit; non modo sicut fratres; sed propter ipsum munus, functionem, & opus (*vers. 14.*) ipsorum. Et quia in monendo, arguendo, corrigendo, & si usus ferat, obviando praecipue sunt ipsorum partes, venit, ut saepe animos fratrum, praesertim imbecilliorum, iritent, & ad simulationes provocent. Pacem igitur cum ipsis coli, hoc est, moneri eorum patienter, & cum debito obsequio accipi, nec ipsis resisti, aut cura ipsis similitates suscipi, docet, & imperat.

Septimum, Ab officio erga ministros Ecclesiae digreditur, aut potius regreditur *vers. 14.*, ad praecipendum officium erga omnes.

Quamvis enim peculiaris haec cura praepositis, aut ministris Ecclesiae demandata sit docendi, monendi, cohortandi, atque adeo aedificandi Ecclesiam propter emolumentum, aut necessitatem Ecclesiae; tamen & ceteri omnes ab ea cura, eoque officio, & munere non sunt exempti. Unde apparet maximum inter Judaeam Synagogam, & Ecclesiam Christi discrimen. Nam sub Lege Veteri ingerere se in officia Levitarum, aut sacerdotum nefas erat ceteris, eaque hominum genera ipso natalium discrimine à se erant discreta. At nunc, quamvis utilitate poscente docendi, monendi, cohortandi, & in istis functionibus aliis praecundi munus peculiare quibuscumque sit assignatum; si tamen usus possit, aut homines non plane ad hoc munus inepti sint, omnes sunt sacerdotes, omnes Ecclesiae ministri, & praeter aliis, atque adeo praecurrere in omnibus aedificandae Ecclesiae generibus (dummodo caritas, & *vers. 15.* ordo & ordinaria instituta non violentur) permixtum est. Itaque videmus hic Apostolum omnibus promiscue praecipere, ut admovent, & in ordinem quasi redigant, vel obviarent inordinatos, consolentur pusillanimes, sublevant infirmos, longanimes sint erga omnes. Quae ipsissima sunt ministrorum, ac praepositorum officia; quae tamen nullis Christianorum à se aliena putare debet.

Octavum, Posteaquam non modo peculiaria erga ministros Ecclesiae; sed etiam generalia, omnibus erga omnes mutuo sibi praestanda, officia praescrip-

sisset, quae continebant benevolam, ac beneficam omnes adjuvandi voluntatem; nunc nocendi voluntatem (*vers. 15.*) prohibet, quae tere non aliter suscipitur, quam cum, iniuria aliqua accepta, ad ultionem provocamur. Docet igitur, nos ab illa benefica, quae cunctis prodesse cupimus, voluntate nullis iniuriis avocari debere, nec malum pro malo reddere, ut vulgus hominum solet: sed perpetuo, & constanter bonum persequi, atque illum beneficium erga omnes affectum retinere, non modo erga fratres; sed etiam erga alienos: proinde non modo erga omnes, à quibus nulla iniuria laedimur; sed etiam erga eos, qui nobis malum aliquod inferunt. In quo casu sustinere non debemus, nos vinci à malo, sed bono malum vincere, ac superare conemur. *Rom. xi. 1.*

Nonum praecceptum Apostoli est *vers. 16.*, ut *semper gaudeamus*. Semper enim bonā conscientia suā, & sustentare nos debemus; quae absque perpetuo gaudio esse nequit. Praeterea continua vitae aeternae, & vocationis nostrae praesentia nobis animo obversari debet, quae absque laeta, atque certā spe esse non potest. Coniunctum autem esse istud gaudium debet cum anxia, & sollicita cura, ne quid forte in commercio, quod nobis cum altissimo Deo, & Christo Domino perpetuum esse debet, occidamus. Quae tamen sollicitudo, ac reverentia, quia adentissimo utriusque amore, & grati pro perpetuis beneficiis animi affectu temperatur; animum nostrum deicere non debet; sed potius laeta, & placida spe attollere apta est.

Decimum praecceptum est, *indefinenter orandi*, *vers. 17.*, & quod itam *vers. 18.* adicitur in omnibus rebus; aut pro omnibus rebus gratias agendi. Cuius rei ratio additur; *Quia haec sit voluntas Dei in Christo Jesu erga nos*. In quo profecto eximius amor Dei, & caritas, & gratia erga nos elucet, quod nos indignissimos mortalium ad perpetuum seculum commercium, non modo admitat; sed etiam invitet. Innuat autem hic Apostolus, quod Deus dilectissimū Filium suū populum impense diligit; unde apparet quantum nostrā intersit, ut verus ejus populus deprehendamus.

Porro, quamobrem nos velit Deus indefinenter orare, querentibus illud occurrit, quod indefinenter nobis Deus beneficiat, quia infirma carne circumdatis, ejusque simul, & mundi, & Satanæ tentationibus objecti, indefinenter ejus auxilio indigemus; quod ille quoque benigne suppeditat; sed ideo vult rogari, ut ista perpetua ab illo beneficia accipere nos sentiamus. Qui enim opem alicuius invocat, indigere sese gratia ejus sentit, & ostendit. Quam consecutus, non potest nisi grato erga beneficientem affectu impleri, atque adeo gratias ipsi pro omnibus agere. Multa enim saepe Dei beneficia obliuiosa negligentia, aut caeca, nescio quā, inadvertentia transmittimus. Quae tamen Deus sciri, agnosci, & sibi deberi, postulat. Nec enim aliter amor erga Deum nascitur & conciliatur. Ergo ut admittit nostrā ad solum Dei, magni erga nos amoris divini vestigium est; ita agnitio amoris ejusdem erga nos, per tot assidua beneficia testatur, mutuum, ac reciprocum in nobis erga cum amorem procreat. Atque ita preces conferunt nobis compendium affluendi res omnium desideratissimas, hoc est, amorem erga Deum, & Christum, qui non potest esse nisi magnus mutui erga nos Dei, atque Christi amoris.

Undecimum hoc praecceptum (si quod usquam aliud) nobis ob oculos ponit, qualem statum *vers. 19. 20.* Ecclesiae Christus in terris esse voluerit. Omnia enim eventura, aut quae evenire poterint, sapientissimè prospexit.



*Omnia præcepit, atque animo secum ante peregit.*

Quemadmodum igitur, apostoliam Ecclesiæ prospiciens, persecutiones ob religionem vetuit, quia videbat eo prætextu veris, ac genuinis Christianis præsentissimum excidium, atque extirpationem esse metendum: Ita, cum videret successu temporis, aut moribus, aut erroribus laborantem Ecclesiam opus habituram aliquibus instrumentis, atque organis, quibus quasi renovari, aut in integrum restitui possit; quales sunt homines divinitus ad magna aliqua opera patranda excitati; ejusmodi hominibus ut aditum periculosum esse, ita impedimenta obijci noluit, quominus ipsi ad operam ipsi interris navandam usui esse possent. Neque enim Christus ipse descendendo de cælis; sed illinc Spiritum suum mittendo Ecclesiam suam regit. Nec adcertum hominum genus, atque in Ecclesiæ officium, multo minus ad peculiarem aliquam terrarum portionem excellentissimum istud Spiritus sui donum adfluxit: sed liberum sibi reliquit illius, in quemcunque mortalium velit, conferendi, aut dispensandi arbitrium. Nec sinebat aliter fieri ipsa necessitas, atque adeo posito libero arbitrio (quod, posita virtute, poni necesse est) ipsius Ecclesiæ, Christianis legibus gubernande, ratio. Nam, istis hypothesebus politis, fieri non poterat, quin isti quoque homines, qui ordinaria functione Ecclesiæ præfident, possent corrumpi. In quo casu extraordinariis remediis viam præcludi non expediebat.

*Virgo Spiritum exiungit, prophetias sperni in Ecclesiæ vetuit.* Per spiritum instinctum aliquem divinum; per prophetias doctrinam, in rebus ad Dei gloriam, ad bonum religionis, ad Ecclesiæ ædificationem pertinentibus, intelligo. Ne tamen ad singula novationum momenta fluctuaret Ecclesiæ, præcipue quod pro divino instinctu suum sæpe numero subijciat Satanæ, præcepto huic ad incertos casus congruum, addit antidotum, (vers. 21.) *omnia probate*, inquit, *& quod bonum est tenete*. Probari igitur illos Spiritus, probari ipsi prophetias voluit. Sed enim aliquis in probandis, atque explorandis rebus istis difficultatibus objiceret? Atqui Christus facillimum, & cuique hominum modum explorandi Spiritus, atque prophetiæ tradidit, dum ostendit unde inter veros, & falsos prophetas discrimen peti, atque agnosci possit. Non ex verbis, aut sermonibus, non vultu, aut gestibus, non ex tunica, aut cucullo, non ex ullo alio externo signo, sed ex *fructibus*, ex *operibus* suis, cognoscuntur. *Matth. vii. 16.* Itaque, qui virtutem, ac pietatem, qualem Christus, & Apostoli præceperunt, & opere præstat, ac conatu promovet; is pro vero Christi ministro, ac propheta amplectendus est; qui eam aut oppugnat, aut convellit, aut relaxat; is vero eane peius, & angue vitandus est. Cum enim quicquid est bonum, honestum, *pulchrum* (*καλόν*) omni ope, & conatu consecutandum, ac tenendum sit, (notanda hic antithesis inter verba (*καταραται*) *relinite*, & (*ἀγαθά*) *abstine*, quæ *versum 21.* cum 22. coniungit) si quid sit non modo plane contrarium bono, & honesto; sed vel minimum ab illo discrepet, aut declinet, & ad malum proprius accedat, vitandum omnino, ac fugiendum. *Quod bonum est*, inquit, *tenete*; à malo vero ita *abstine*, ut *speciem* ipsius fugiatis. Nec enim tantum Salutis suæ; sed & alienæ ædificationi consulendum.

Duodecimo, Voto quidem claudit Epistolam; sed quod plenam consolationis, & stimuli ad connitendum in negotio salutis doctrinam continet. Ostendit enim (vers. 23.) bona fide in eo negotio labo-

rantibus præsto, ac præfens esse auxilium Dei; qui cum fidelis sit, non ea mente nos divinitus promissis ad se invitavit, ut nos frustratos, & irritos successu laborantes à se dimitteret. Quo magis detestanda est illa doctrina, quæ Deum aperta voluntate, quibuscum hominibus gratiam suam obtulisse docet, quam occultâ voluntate ipsis nequaquam daturum sese esse decrevit.

Cæterum auxilium istud, quod ipsis à Deo præcatur, iis verbis exprimit, *Deus inquit pascit*, hoc est, omnis felicitatis (ex Hebraismo) *sanctificat* *et integros, & carnis totos*. Quomodo autem toti, atque integri sanctificari debeant, ostendit, enumerando omnes hominis partes sanctificandas, hoc est sine culpa, sine reprehensione, sine macula, ac delicto conservandas. Quæ hic ponuntur, tres, *Spiritus, anima, & corpus*, Per spiritum ipsum animum, atque illud rationale lumen, à Deo corporibus nostris infusum, quod omnes hominis actiones gubernare debet, intelligit; quod *Poëta dicuntur ante partem* vocat. Per animam ignobiliorem illam istius compositi partem, per quam nobilissima mens cum vilitate corporis conjungitur; in qua passionibus, & affectus, unica virtutum materia, resident, & in quibus potissimum morali habitui, atque consuetudini locus est. *Virtus enim est impressum appetitui rationis vestigium*. Per corpus reliquum istud humanæ naturæ organum, quod oculis cernitur. Porro vocabulum sanctificationis, & adverbium *ἀμωμῶς, inculpate* indicant, hic non de corporea aliqua in sua integritate conservatione, sed de spirituali, & incorrupta vitæ sanctimonia, secundum omnes istas hominis partes conservanda, sermonem esse. Ut enim in omnibus istis partibus peccari potest, ita in omnibus sanctimonia locus est. Ac primum corpus purum, & integrum ab iis delictis, in quibus contra ipsum corpus peccari solet, 1. cor. vi. 18., conservandum est. Deinde Spiritus ab iis vitiis, in quibus spirituale naturam delicto succumbere posse Satanæ exemplo est, quæ vitia nobis cum ipso sunt communia, plane sepurgandus est. Sed præcipue anima, per cupiditates, & passionibus à recto in pravam sæpe exorbitans, rationis, verbi Dei lumine illustrata, freno continenda est, ne tanquam effrenis equus sessorem excutiat, aut in abrupta, ac præcipitia abripiat. Atque in his omnibus partibus nostris Deus nos sanctos, & irreprehensibiles conservare potest; si perpetuo invocetur; & præ oculis habeatur, atque ex animo diligatur.

Quomodo autem in adventu Domini nostri, cæ partes nostri conservandæ dicantur, expendendum est. Nec ab uno vocabulo *et in* posse explicari ex Hebraismo propter, sicut *Matth. vi. 7.*, ut ea conservatio propter adventum, & in adventum Christi fieri intelligatur. Magis tamen placet, ut particula hæc, in proprio sensu accepta, cum adverbio *ἀμωμῶς irreprehensibiliter*, cohareat, & ab illo quasi dependeat. Eo sensu, ut istæ omnes partes nostri ita in suo laudabili statu conserventur, ut in adventu Domini, in quo iudicium fiet de omnibus, nihil sit, quod in illis merito reprehendi possit, irreprehensibiliter in adventu Domini.

*Vers. 25.* Precum, & intercessionis pro se officium Apostolus postulat, quanto magis nunc uniusquisque nostrum ea ope indiget.

*Vers. 27. Adjurat per Dominum*, ut hæc Epistola omnibus sanctis fratribus legatur. Unde discimus. Primo, Spiritum Sanctum nolle, ut per solos rivulos vitalis ista aqua in usum sanctorum deducatur, sed ex ipso fonte ab omnibus petatur. Et neminem esse in Ecclesiâ, qui non modo tutus, & absque periculo; sed etiam cum maximo fructu Sacram Scripturam legere non possit. Nam si Pauli

Epistolis legendis plebs Ecclesiæ non inepta videbatur, multo magis pervolvendis Evangeliiis & Actis, & reliquis Sacræ Scripturæ voluminibus.

Secundo, Jam tum suspectam fuisse Apostolo in Ecclesia eorum indolem, qui clavem scientiæ sibi solis vendicabant, atque usurpabant, & reliquum populum à mysteriis reconditiis arcebant. Alias cui bono ad promulgandam universo populo doctrinam suam tam violenter urgeret?

F I N I S.



IN

## IN EPISTOLAM

A D

THESSALONICENSIS  
SECUNDAM  
COGITATIONES SACRÆ.

## CAPUT I.



On longo post missam primam epistolam tempore scriptam esse istam, multa indicio sunt. Primum, subscriptiones ad calcem adjectæ, quod ambæ Athenis missæ sint; ubi non nimium temporis contrivisse Apostolus legitur. Quas sine gravi causa in dubium vocare æquum non est. Deinde quod eorundem, quos sibi in prima epistola adjunxerat, fratrum nomine nunc quoque eos compellet. Neque enim Sylvanus, aut Timotheus longo nimium tempore ipsi conjuncti esse poterant; operas suas in prædicando Evangelio per totum orbem pro ratione occasionum in varia, & diversa loca dispersientes.

Sed præ cæteris non paucis rationibus ipse contextus epistolæ hujus indicat, eam non modo occasione prioris scriptam esse: sed etiam nihil aliud esse, nisi explicationem quandam, & explanationem ejus in præcipuo quodam doctrinæ Christianæ capite, in priori epistola proposito; simulque confirmationem præceptorum in eadem traditorum; non modo in specie in rebus, ad istam ipsam doctrinæ partem pertinentibus; sed etiam in genere omnium.

Si enim unam illam de tempore adventus Domini doctrinam, & speciale quoddam præceptum in rebus, ad eandem doctrinam pertinentibus, aut ex cā dependentibus, excipias; nullum in ista epistola Speciale præceptum, aut monitum præter morem suum Apostolus proponit, nisi amucam quandam congratulationem, aut generale cohortationem ad observanda ea, quæ ipsis sive per sermonem, sive per epistolam tradiderat.

Porrò ex prioris epistolæ cap. iv. 11., & 12. imò & 2. Thess. 111. 10., discimus, non desuisse in ista Ecclesia homines otiosos, & inquietos, qui cum rem familiarem, atque domesticam non curarent, neque sibi propria industria victum quærent, non modo aliis graves erant; sed negotium quoque faciebant; ut fere solet egestas homines ad artes indecoras, atque aliis noxias, aut molestas impellere. Quibus etiam Apostolus specialem dederat; ut vellent *negotium sui illi, res suas agere*, & vel manibus suis victum sibi quærere; ne aliena ope, aut pravis artibus indigerent. Hos admodum credibile est; imò apertè liquet, doctrinam illam Apostoli de adventu Domini, & quidem subito, atque improvviso (Vide 1. Thess. cap. v. 2. 3.) præve ad suum otiosæ vitæ propositum devertisse, & vitiis suis in isto dogmate patrociniū quævisse & libenter arripuisse. Quis enim in ne-

cessariis vitæ istius caducæ parandis laborem suscipiat; quam sciat propinquo adventu Domini citò esse abrumpendam? Ea igitur opinione quidam decepti, alios quoque decipiebant, aut perturbabant. Primum igitur Apostolus errorem hunc animis hominum eximit, cap. secundo. Deinde capite tertio à sexto versu usque ad finem in delicta ex hoc errore promanantia, aut in eo patrociniū quærentia, quomodo sit animadvertendum, docet. Præter ista duo nullum fere speciale monitum epistola ista continet; quod in nulla alia Pauli epistola, nisi forte ad Philemonem, animadvertas. Cum igitur videamus errori huic, quem unicum in hac epistola Apostolus rescillit, præbitam esse aliquam in priori epistola ansam, atque occasionem; & cum in utraque epistola cubile illius erroris manifestum deprehendatur in animis hominum otiosorum, & ut Apostolus loquitur gratias alienum panem comedentium, res ipsa nobis etiam tacentibus loquitur, posteriorem illam epistolam prioris esse quandam appendicem, explanationem, & confirmationem; ac proinde non multo post illam scriptam.

Vers. 3. Quod in omnibus ubique epistolis gratias agit Deo pro maximis, quæ in credentes (ad quos scribit) Chulianos contulerit, & conferat, beneficiis spiritualibus; id hoc loco sese ex debito, & incumbente sibi officio facere asserit: ut intelligamus nos quoque istiusmodi gratiæ Dei tangi, & quemadmodum ad maximum gaudium; ita ad essentissimam Deo gratias agendi voluntatem exhortari debere. Exprimit autem hunc officii rationem per voces *Offendimus debemus*, & *gratias agimus tibi*, sicuti par & æquum, ac dignum est. Digna enim est gratia Dei hac, ut ita loquar, reagratiacatione.

Explicat ista beneficia primum quod *ἐπαυξήσατο*, *superbuit*; *αὐξήσας* aug. est, inigne incrementum sumat fides eorum. Unde apparet, non esse profus inane eorum opinionem, qui putant donum hoc Dei, hoc est, fidem esse in quodam succellivo actu; ita ut, nisi proficiat, decedere, & nisi augeatur, diminui eam necesse sit. Deinde quod caritas eorum, non omnium modo in corpore totius Ecclesiæ consideratorum; sed & unicuique, ac singulorum, (*ἑκάστῳ*) quasi *superimpletur*, & abundat. Caritatem autem nominat, *ἡ ἀγάπη*, hoc est, eam caritatis partem, quæ alibi *fraternitas amor*, *φιλανθρωπία*, vocatur, præcepta hujus præcipue virtutis pars, aut species. Sine dubio illam eorum caritatem hoc loco attingit, quam erga otiosos illos homines ostendebant, de quibus

diximus; ut infra ex capitis tertii *versu* tredecimo patet.

*Vers. 4.* Porro ita fidem istam, & caritatem eorum commendat, ut se invicem in animos eorum influet, non modo laudando nunc ea, quæ in ipsis laudabilia censebat, & auribus ipsorum dando altius oñcium: sed etiam eorum laudes in aliis Ecclesiis ita prædicando, ut de ipsis quasi gloriaretur. Addit autem ad laudes eorum insignem illum fidei ipsorum fructum, *patientiam* (ex fide enim patientia proficitur) in omnibus persecutionibus, & afflictionibus ipsorum.

*Vers. 5.* Quam eorum patientiam ut consoletur, & confirmet vocat *indignam mercedem indicium*, atque documentum *iusti iudicii* Dei, hoc est, illius *inimicis* retributionis, quam etiam *Rom. 11. 6.*, & sequentibus, explicat. Cujus ut illic, ita hic quoque duas partes exponuntur. Prima, quæ respicit eos, qui per boni operis, & afflictionum patientiam gloriam, & honorem, & incorruptibilitatem querunt. Quos, inquit, *indignam mercedem*, hoc est, dignos judicari, atque ita tractari quasi digni sint, id est, quasi dignos effici regno Dei.

Per eam enim ipsam afflictionem, quæ Deus dignari solet eos, quos amat; non modo ipse arctiori quodam vinculo favoris sui cum ipsis conjungitur: sed etiam quasi publicè omnibus hominibus & Angelis ostendit, dignos esse eos regno isto cælesti, pro quo patiuntur. Itaque, in ista ipsa afflictionum pro regno Dei patientia, est quædam pars mercedis, ac retributionis, quæ datur in antecessum: quod ejusmodi homines si patienter, & Christianè ferant, quæ ipsis accidunt; jam eo ipso coram Deo, & Angelis ejus digni censeri incipiunt promissio regni cælestis præmio; ut multò firmiori, ac certiori spe illud sibi despondere pollint.

Probat autem *vers. 6.* non debil argumento, ejusmodi homines dignos haberi apud Deum, quibus hoc præmium conferatur, aut (ut verbis Apostoli in hæream) iustum, & æquum esse apud Deum reddi ipsis hanc mercedem, pro qua patiuntur à contrariis; quia æquum, & iustum sit apud eundem Deum (qui nulla re magis irritatur, quam quoties mortales pupillam oculi ejus lædere audient) innoxios afflictionibus reddere afflictionem. Utitur enim voce, quæ & retribuere, & debitum reddere significat; ut innuat, pœnas, & præmia merentibus debitam esse retributionem. Porro in voce afflictionibus afflictionem attingitur illa immutabilis, ut humano more loquar, Dei consuetudo, qui per eadem potissimum homines punire solet, per quæ ipsi peccant; ut omnis maleficii artifices arte sua pereant.

Ergo (*vers. 7.*) vicissim iustum, & æquum est apud Deum afflictis innocentibus reddere & retribuere relaxationem seu liberationem. Qua voce utitur per Miosin, significans inenarrabilia vitæ cælestis solatia, atque gaudia, quæ infra breviter *vers. 10.* attingit. Confirmat autem spem eorum, quod afflictionibus eorum retribuenda esset relaxatio, & quasi repositio quædam: quia causam eorum cum sua conjungit nobiscum, *passi sumus*, inquit. Nemo enim Thessalonicensium dubitabat laboribus, & afflictionibus Pauli paratum esse apud Deum præmium. Cum igitur doceret idem præmium ipsis à Deo esse expectandum, quod sibi non mediocriter spem eorum confirmasse videtur. Observandum autem est, quamvis Deus, & in hac vita quoque, tam persecutoribus populi sui, quam ipsi populo suo condignam factorum mercedem reddere solet; Apostolum tamen hic consultò solius illius retributionis, quæ supremo die adventus Christi fiet, mentionem facere voluisse: quia ipsi propositum erat, ut diximus, necessariam de tempore adventus istius doctrinam

nam tradere atque exortis in ea erroribus obviam ire.

Describit autem adventum Domini, vocans eum revelationem Domini Jesu Christi à celo, aut ex celo, cum Angelis potentie ejus. Revelationem Domini vocat, quia nunc absconditus videtur hic Dominus, atque potentia ejus, quemadmodum & vita nostra abscondita dicitur (*Colos. 1. 11. 3.*) cum Christo in Deo. Absconditus autem præcipue apud eos, de quibus mox dicit *vers. 8.*, quod Deum non norunt, & Evangelio non obediunt. Quanquam & respectu fidelium quodammodo absconditus dici potest, quatenus corporeis oculis præsens non videtur: sed sola mente, solisque, ut sic loquar, fidei oculis percipitur. At tunc palam, & præsens omnibus annotescet. Innotescet autem gloriose cum Angelis potentie suæ, hoc est, aut *potentissimi*, ultato Hebraismo: aut potius quibus in exercendâ potentia sua utitur & per quos sine dubio tam pios resuscitabit, quam impios perdet. Fit enim in hoc negotio mentio tubæ Archangelicæ; & quod per Angelos ab omnibus terræ plagis fideles congregabuntur, per quos tam resuscitabit, quam transmutati unâ in aërem in occursum Domini abripientur. Angeli enim messorum illi dicuntur, per quos colligentur zizania (*Math. 13. 39. & 41.*) ex regno Dei, & in caminum ignis conjiciuntur. Vide ibid. *vers. 49.* & per illos tortasse destruet Dominus omnem principatum, potestatem, & potentiam hostilem 1. Cor. xv. 24. Quemadmodum enim magna pars potentie regum, & principum in terris in exercitiis eorum consistit: ita Angeli dicuntur militia, & exercitus Dei, & Christi. Quod autem *vers. 8.* subnequit de igne flammæ (ubi notanda obiter transpositio pro flamma ignis) tam de ipsis Angelis intelligi potest, quam de immediatâ potentia Dei. De Angelis, qui *Heb. 1. 7.* dicuntur à Deo fieri flamma ignis; nisi quod isthic nulla est inusitata transpositio. Quemadmodum enim elemento isto nihil est validius, nihil celerius: ita in exequendis jussis Domini nihil istis ministris cogitari potest potentius, aut expeditius. De illa vi, & potentia Dei qualiscunque mente concipi potest, idem dici potest; quæ non modo impios tam homines, quam spiritus cum omni eorum potentia: sed etiam eorum domicilium sempiterno excidio perdet. Quemadmodum enim in terrenis bellis hostium culpa interdum magna suppliciorum exempla meretur: ut non modo homines interficiantur, sed urbes etiam diruantur, aut incendio deleantur, ita longe huic spiritali bello, & tot seculorum maliciose rebellionis ejusmodi Deus dabit exitium: qui in omnia post ventura secula æternum maneat memorabilis.

Hanc igitur vindictam, *quæ nunc*, prædicat hoc loco Apostolus omnibus, Deum nosse nolentibus, & revelationi ejus, præcipue vero per Christi Evangelium factæ, immorigeris, atque refractariis. *Æternum nimirum interitum*, *vers. 9.*, & rejectionem à facie Domini, & à gloria potentie ejus; hoc est, ab illo triumpho, qui post tam memorabilem victoriam maximâ quidem cum gloria Dei: sed non minore omnium læticia, & felicitate in æternum celebrabitur.

Describit autem hunc triumphum *vers. 10.* quia is illam partem exoptat hujus adventus Domini continet, quæ nobis in omnibus afflictionibus, Christi causa susceptis, aut suscipiendis, maximæ consolationi esse debet.

Quod nimirum venturus sit Dominus Jesus, ut glorificetur in sanctis suis, & admirabilis ostendatur in omnibus credentibus, & apud quos testimonium, & prædicatio Apostolica fidem invenit. Glorificabitur autem Dominus in iis quos ipse glorificabit, hoc

hoc est, quos ad vitæ sanctimoniam primum traductos, transfiguravit corporibus humilitatis eorum (Philip. III. 21.) ut sint cuncta glorioſo ipsius corpori, ad tam excellentem statum transfereat: ut inter beatos cæli indigenas, thronos, dominationes, principatus, potestates, ac cælestes provincias, atque imperia sortiantur, & supra, quàm mortalis voti spes ascendere possit, glorificentur. In his profectio, ex miserrima forte ad tam felicem, atque eminentem statum traductis, maximè admirabilis evadat.

*Verſ. 11.* Non contentus igitur Deo gratias egisse, quod eos per afflictiones dignos reddere capisset regno suo, precare sese eundem, ait, ut eos porro quoque dignos credere tam sublimi ratione non destituit: & *complet omnia complacitam bonis; & opus fidei in potentia.* Vox complat ostendit, non satis esse, ut aliquis regno Dei dignus effici incipiat: sed requiri, ut ad plenum dignitatis (ut sic loquar) huius gradum perducatur. quod fit cum constanter, & firmiter in eo proficit; ut bonitas, & probitas eius semper Deo placeat, & opera fidei eius non sint infirma, & vacillantia, sed firmâ, & validâ beneficiendi, & sanctè vivendi consuetudine corroborata. Tunc enim Deus *complet opus fidei in potentia*; cum ad eiusmodi constantem semper bene agendi habitum homines perducit: quod absque ipsorum hominum anxia cura, & contentione facere nec vult, nec solet.

*Verſ. 12.* Finis & scopus sanctimonie nostræ est, ut inde Deus, atque ipse Christus fructum gloriæ suæ decerpat. Videntes enim homines, & Angeli bona opera nostra, glorificent Deum, cuius sapientiâ, atque potentiâ creatura tam infirma, qualis est homo ratione sui corporis, *peragat opus fidei in potentia*; eademque opera pudeſciat hostem Dei Satanam, qui in statu longe nobiliori creatus, ut eventus ostendit, tantum non potuit. Cum autem Deus per Christum in nobis opus illud perficiat; ejusdem gloriæ, quàm Deus inde consequitur, non potest non esse particeps. Nisi quia malit hoc ad subjectam materiam referte; quia de ea Christi gloria egit Apostolus, quam ex glorificatione fidei suorum consequitur. Hæc autem glorificatio non potest absque completo opere fidei, hoc est, habitu, & consuetudine actionum Deo placentium contingere. Ideo ait se precari Deum; ut propter Christi gloriam, quam consequetur est ex suorum glorificatione, complet in ipsis hoc opus fidei. Quæ explicatio confirmatur adjectis verbis *Et vos in ipso.* Quemadmodum enim nos in Christo glorificamur per illam nostri in futuro ævo exaltationem: ita glorificationem nominis Christi in nobis ad eandem futuri ævi exaltationem referendum esse videri potest. *Secundum gratiam Dei nostri & Domini Jesu.* Adjicit verba ista ad mentionem glorificationis nostræ, ut ejus tam primam, quam secundam, & instrumentalem causam ostendat. In negotio autem salutis nostræ omnia pater facit per filium, & sine eo nihil facit. Ergo quicquid gratiæ in felicitate nostra consequimur, utrique acceptum ferendum est.

## CAPUT II.

*Verſ. 1.* Doctrinam traditurus Apostolus non vulgarem, & necessitate quadam, atque utilitate commendabilem, non simpliciter illam proponit; sed ad attentionem simul excitandam, & præstantiam ejus indicandam præmittit preces; imò vero flagitationem, atque obtestationem per men-

tionem rei exoptatissimæ, *adventus* nimirum *Domini nostri Jesu Christi, & nostræ ad eum congregations, & cum ipso conjunctionis*, quam explicuit superioris epistolæ cap. IV. 15, 16, 17.

*Verſ. 2.* Petit igitur, ne cito facile mentes sua concutiantur, aut dimoveantur, ac perterreant, quasi iustaret cito dies Domini: sive quis id Spiritu prophetico prænunciare auderet; cuius rei occasione aut prætextum dare poterat donum illud in Ecclesia infrequens: sive *sermone*, ac persuadendi arte illis id insinaret: sive denique confusa, quasi ab *Apostolo esset conscripta*, epistola ad eam fraudem auderetur. Unde videmus, jam tum Apostoli temporibus non insolens fuisse in utraparandis, aut as simulandis donis Spiritus Sanctus fucum facere; non privatis tantum hominibus: sed totis Ecclesiis decipiendis. Imo etiam crimen falsi committi in subiiciendis supposititiis libellis, aut epistolis, tanquam ab Apostolis conscriptis. Ut mirum nullo modo videri possit, errores quosdam, eosque pudentos, istis artibus irrepsisse in vetustissimam primitivæ Ecclesiæ memoriam.

Dicit igitur *verſ. 3., ne quis vos decipiat illo modo*, quia supremus Christi dies non venit; nisi prius venerit apostasia, defectio, rebellio; perduellio, ac recessio insignis populi Christi à Christo ad Antichristum. Antequam accuratus explicationem hanc proponamus, animadvertendum est; Spiritum illum Christi, in Ecclesia futuri præscium, & prænuncium, duo nobis prædixisse, ante hunc supremum diem eventura: quorum utrumque non in puncto temporis absolvendum esset; sed iustam aliquam, & minimè brevem temporis durationem requireret. Quorum unum est, quod hinc ex professo, & accurate prædicatur, quod ad infelicem, nec parvo temporis spatio duraturum Ecclesiæ statum pertinet, Apostasia videlicet ista Ecclesiæ, à Christo ad Antichristum defectura. Alterum est, quod ad feliciorum, & illo miserabili statu, posteriorum Ecclesiæ conditionem spectat; excussio scilicet tyrannidis, & interitus regni, ac potentie Antichristi; (quod ipsum quoque, sed brevius, tangitur,) & quam eodem tempore eventuram esse, consentaneum est, conversio reliquiarum populi Judaici ad Christiani. Ut enim nulla re magis populus iste in infidelitate sua retineatur, quàm invecus in Ecclesiam ab Antichristi spiritu erroribus, atque abusus: ita hoc impedimento sublato, non potest ipsi, nisi patere aditus ad Christi Ecclesiam. Horum utrumque, & ipsa ista successiva ex uno statu in alterum & quasi contrarium, & adversum migratio, non parum temporis requirit: quod antequam effluat, differri adventum Domini necesse est. Quod si quis contendat, hoc unum tantum ex his duobus, quæ Christi adventum morantur, impedimentis hoc loco ab Apostolo proponi; certè vel unum illud ad propositum ejus sufficiebat: nec necesse est semper, ut uno in Scripturæ loco omnia simul, quæ ad rem facere possint congerantur, aut, quæ alioqui verissima sunt, doceantur.

Cæterum illud omnino pater, cum Apostolo utrumque horum impedimentorum non ignotum fuerit, quod nimirum, longam temporis moram postulante eventu suo, adventum Christi moraretur: nihil ab ejus mente alienius esse potuisse, quàm proponere hoc loco ejusmodi impedimentum, quod per brevi, ac momentanea duratione sua parum, aut planè nihil adventum istum morare posset. qualis fuit Cai. Cæsaris quadriennio brevior vecordia, nec multò productius Simonis Magi imposturis suis immorien- tium ævum. Nam cætera resellere piget, nec Summorum virorum lapsibus insultandum est. Satis est si cunctis pateat, quid

— Si Pergama dextra  
Defendi possint, etiam hac defensa fuissent

Sed *Περὶ τῆς αὐτῆς ἰσχυροῦς*, nec Æthiopis colorem vel toto effluo Atlantico oceano ablatus. Prædicatur igitur hoc loco miserandus ille Ecclesiæ à purâ Christi doctrinâ ad impurâ Antichristi dogmata deficientis status. Hoc enim significat vox *ἀποστασίας dejectionis*. Et quia omnis defectio relationem quandam habet ad duas partes; alteram à quâ; alteram ad quam deficitur: nec obscurum esse possit, à quo ista defectio fieri deberet iis, qui probè nollent Christum, hoc est doctrinam, & regnum ejus in Ecclesiâ; idè partem illam, ad quam defectio ista faciendâ esset, detaxat exponit accuratius *vers. 3., & 4., & sequentibus*. Partem autem istam esse ait Antichristum, hoc est, doctrinam, & regnum ipsius. Apostoli enim non simpliciter à Christo, sed religionem Christi: sed tantum à sana doctrinâ, ab Apostolis purè prædicatâ, ad errores varios, qui nullo alio modo nisi Antichristi tyrannide, & potentia in religione Christiana propagari, & conservari poterant, futuram fuisse; vel id documento est, quod is, in cuius rem ista apostasia fieri debuit, hoc est, Antichristus in ipso Ecclesiâ Dei fessum in se dicatur. Non igitur à religione, sed à veritate doctrinæ religionis hæc defectio futura erat.

Quia vero non uno illo in loco Sacræ Scripturæ tam insignis, & memorabilis eventus prædictio expolita est; antequam in singulis loci illius verbis, ac sensibus minoreretur, videndum est quomodo alibi locorum nobis prophetia ista proponatur. Defectio enim ista Ecclesiæ ad prava dogmata prædicta est tam ab ipso Christo, quamvis obscurius, quam ab Apostolis longe apertius, atque dilucidius.

A Christo prædicta videtur ubique locorum, in quibus cavendum esse monet à Pseudo-prophetis, velluti ovium indutus, cum intus sint lupi rapaces. Sed præcipuè *Matth. xxiv. 11. & 12., & vers. 24.* ubi istos Pseudo-prophetas armatos fore, ait, signis, & prodigiis, ut seducere possint, si fieri queat, etiam electos quod idem hic infra *vers. 9.* dicitur & præterea *Mar. xxi. 5. 6.* & præcipuè *vers. 22.* Non omittendum autem est, quod utroque in loco citatorum tam *Matth. xxiv.* quam *Mar. xxi.* imò *Lucæ quoque xxi. 8.* quando & quoties Dominus de adventu suo (quod expresse fit *Mat. xxiv. vers. tertio*) ait de iis, quæ ad eum quouomodo pertinere viderentur à discipulis interrogat; tunc, & toties iis eam doctrinam inculcat; ut sibi ab impossibilibus caveant: manifestè id innuens, quod hoc loco Apostolus adhuc apertius asserit, adventum ejus, & consummationem sæculi, non fore priusquam Impostores, qui vel electos ipsos decipere conentur, adveniant. Sed & *Matth. xxiv. 45.*; aut potius 48. sub nomine mali Servi, præfecti familie Domini ut ipsis tempestivè suppeditaret alimenta, dilato in longum adventu Domini sui abusi, & confisus verberantis, atque opprimantis; & cum hominibus in hoc ævo fortunâ suâ ebriis delictis; vivis coloribus depingit *hominem istum peccati, filium perditionis*, de quo hic Paulus loquitur.

Potro tam in Christi, quam ejus Apostolorum prædicationibus adversarium istum Christi, ejusque regnum duplici modo nobis describi, ac representari vidimus.

Interdum enim de eo; tanquam de uno homine aut individuo Spiritus Sanctus loquitur: interdum quasi de pluribus. quia nunc ad unum principalem, ac præcipuum (quem magnum Antichristum vocare liceat) nunc ad præcursores ejus, aut complices,

& administratos, aut etiam simios, & imitatores respexit præterea nunc ad ipsam tyrannidem unius vel paucorum potestati supra cunctos usurpantis, omnia in Ecclesiâ subvertentem; nunc ad innumeros alios respexit, qui ad extruendum, & extollendum potestatis illius fastidium operas suas contulerunt; aut consecrunt.

Ita Johannes 1. Ep. cap. 11. 18. *Extremum tempus est (ait) & sicut audistis quod Antichristus adveniat* (Magnus videlicet ille, & in ipsa *ἀντι* vigore regni sui consideratur) *& nunc Antichristi multi existerunt*; puta præcursores ejus, & myllerii illius, quod Apostolorum temporibus efficaceret (*infra vers. 7.*) istum ceptum est, cooperari; & qui prima futuri ejus regni structuræ fundamenta per varios errores, & abulus innotos posuere. Quorum primus, ac pessimissimus error fuit Opinio, quod Jesus ille, seu *ὁ σωτὴρ ἡμετέρος*, qui in carne advenit, & in mortali statu natus est, & vixit; non fuerit aut non sit Christus; sed alius potius aliquis. Hanc opinionem Johannes dicit esse purum putum Antichristum, qui in primitiva Ecclesiâ quod extremis temporibus (ita vocatur præcipitantis jam ad occasum aurei illius Apostolici ævi tempora) venturus esset, prædictus est, Spiritu: quam etiam jam tum Apostolicis temporibus radices agere cæpisse 1. Joh. 11. 3. testatur.

Et epistola secunda idem Joh. *vers. 7.*, multos impostores ingressos esse in mundum, qui confiteri nollent illum Jesum, qui in carne venit, esse Christum. Hos planos, & impostores, & Antichristos esse asserit. Non autem hæc de infidelibus dicit, qui in Jesum non crediderint, nec doctrinam ejus receperant; sed de iis, de quibus 1. Joh. 11. 19. loquitur, quod *ex nobis exierunt*, hoc est, qui in receptam jam à se doctrinam Christianam ejusmodi errores inveherent. Eodem modo Apostolus Paulus *Act. 29. 30.* ait, *Scio quod post discessum meum ingrediantur lupi graves, non parentes gregi: Et ex vobis ipsi exsurgent viri, loquentes perperâ, dixerunt, ut abstrahant discipulos post se.*

Non extra Ecclesiam igitur cavendus, timendus, aut expectandus proponebatur Antichristus; sed intra viscera, ac præcordia Ecclesiæ semina, & initia pestis hujus jam tum fovebantur: & foveri affirmabantur. Subintraverant enim, ac subrepserunt, *κατακλιθέντες*, intra gremium Ecclesiæ, ut ait Judas *vers. 4.*; jam tum Apostolorum ævo quidam homines, quibus nihil minus erat cordi, quam religio, aut Dei, Christiæ caritas. Subrepererant autem juxta prædictionem Christi ipsius, & Apostolorum ejus. idè *κατακλιθέντες*, hoc est, prædictos, voce, ac scripto prænunciatos eos, ait, non decretos; quid enim opus erat? cum ad mentem Judæ Apostoli satis sit prænunciatos eos esse, quod infra clarius explicat *vers. 17.* *Vos autem dilecti recordamini verborum prædictorum vobis ab Apostolis Domini nostri Jesu Christi. quod dixerunt vobis, quia in extremo tempore venient illudores, secundum suas concupiscentias ambulantes, Psychici, Spiritum non habentes: sed præcipuè* (quæ nota, character, ac specifica eorum differentia observanda est) *ἀποστασίου ἰαντρίδς. Separantes sese, hoc est, scindentes Ecclesiam, excommunicantes alios, & ejicientes ex Ecclesiâ, qualis vult ille φιλαρκεσίαν ἀμὰν primarum partium, in Ecclesiâ Diotrephes, 2. Joh. vers. 9. & 10. In hærebat autem illiusmodi hominibus insana cupiditas, atque ambitio, non modo abstrahendi post se discipulos; quod Paulus ait: sed etiam totam Ecclesiam ad nutum suum pertrahendi; qui Spiritus non divior tantum; sed oppressor Ecclesiæ, jam tunc in scintillis suis erumpebat, atque emicabat, magnum suo tempore excitaturus Antichristi incendium.*

Quia

Quia vero de iisdem hominibus Judas, de quibus & Petrus in epistola secunda, loqui videtur; quod ex iisdem planè coloribus, quibus ab utroque Apostolo depinguntur, clarissimè patet; animadvertendum quo signo istius pseudoprophetae à veris Christi prophetis, atque doctoribus dignosci poterint. Non alio certè, quam quod Christus offendit *Matth. vii. 16.* Ex fructibus suis cognoscendi erunt. Qui erunt, post carnem (2. *Per. ii. 10.*) in cupiditate pollutionis ambulare, voluptatibus indulgere (*Ibid. vers. 12. 13.*) oculos plenos adulterii, & in desinendis peccatis. Cor exercitatum in avaritia habere (*vers. 14.*) Superba vanitatis dogmata crepare. Inescare homines in cupiditatibus carnis. (*Ibid. vers. 18.*) Dominaciones aspernari; potestates, & dæmones, audere convitiis (*vers. 10.*) gratiam Dei transferre ad Iachariam. Judæ iv. Carnem pollueri; Dominacionem autem rejicere, hoc est, Magistratus obsequium sine timore supposito palcare, *vers. 12. desipere sua publicas opinionibus vers. 13.* Ore suo loqui superbia, & tumida, atque

*Prædicare ampullas, & sesquipedalia verba*

admirari personas utilitatis gratia. *vers. 16.* Quæ omnia signa characteristica describere non piguit, ut videamus, an plerisque proximis apostolicorum temporum episcopis, multo magis autem posteriorum seculorum Antistitibus, convenire ad amulum, & aut congruere nequeant, quod profectò multum ad rem facit: nec à consilio, aut monito Christi alienum est.

Notandum autem est, præter unum Jacobum, cujus unica, eaque perbrevis epistola extat, neminem esse ex Apostolis, quorum scripta ad nos pervenerunt; qui Antichristi, aut ejus præcursorum, vel ministrorum, quos ipsos quoque Johannes epistolæ: cap. secundo Antichristos vocat, aut expressam, aut satis significantem mentionem non fecerint Petrus, Johannes, Judas, Paulus &c. Ipse Petrus, præter ea, quæ secundæ epistolæ cap. secundo planè cum totâ Judæ epistolâ convenientia tradit; capite tertio iterum prophetiam hanc *vers. 3.* inculcat: atque ut ostenderet sese de iisdem loqui, de quibus & hoc loco Paulus: asserit eos adventum Domini anteverfuros, atque adeo ipsa adventus Domini morâ abusufo ad illusionem doctrinæ Evangelicæ, & Religionis Christi. Paulus veropassim etiam in Actis apud Lucam (*Act. xx.*, intermone ad Ephesios, & Milchios fratres: sed præcipuè 1. *Tim. iv.* ab initio prædictam hoc loco apostasian explicat. Spiritus inquit expresse dicit, quod posterioribus temporibus deficient (*ἀποστρέψονται*) quidam à fide adijcentes animum. (*ἀποστρέψονται*) Spiritibus deceptoribus & doctrinis demoniorum.

Depingit autem illos istiusmodi coloribus: primum in genere, futuri sint in hypocrisi falsiloqui, cauteriatam habentes conscientiam. Deinde in specie tangit duo, quæ isti homines introducturi erant, dogmata; alterum de celibatu, alterum de delictu ciborum, quorum utrumque ad corporalem exercitacionem, quam ibidem damnat, pertinet.

Mox in epistola secundo ad eundem *Timoth. cap. xxi.* extremis temporibus existuros homines prædicit qui cum omnibus vitiis additi, & obnoxii futuri sint: tamen habituros speciem quandam pietatis, quamvis ejus vim omnem enervaturi sint, præmuniat: & paulo post mox in eadem epistola *cap. iv. 3.* tempus fore, præmonet, quo sanam doctrinam homines non teneant: Sed secundum cupiditates proprias sibi ipsis converterebunt, (*ἐπιστρέψονται*) doctores. (multos enim plausibilem, & jucundum errorum doctores esse necesse est; nec ullius rei facilior, & co-

pior est annona.) *Prædicantes auditu.* Et à veritate quidem animis acerbant; ad oculum autem convertuntur. Atque hæc causa esse debuit, irritans iram adversus eos divinam: ut ipsis mitteret efficaciam erroris; de qua paulo post loquitur. Hæc ideo præmisimus, ut omnibus patere possit rem istam, quam Apostolus hoc loco prædicit non fortuito ipsi excidisse; neque ab illo solo: sed à Christo, & omnibus fere Apostolis, neque ab ipso, uno in isto loco: sed pluribus aliis prædictum, atque adeo inculcatum esse. Deinde prophetiam istam, non de ulla alia re; sed de ea ipsâ explicandam esse, de qua aliæ similes prophetiæ loquuntur, hoc est, de defectione à sana doctrina Christi, (quam homines, qui lucem oderant, ferre non poterant; quia erant mala opera ipsorum) ad errores, & gratas carni impossuras, quas in Ecclesiam invehiturus erat Antichristus. Inanem igitur operam suscipiunt veri summi, qui prophetiam hanc de ejusmodi rebus explicant, quæ prædici nullo modo merebantur. Quia etiam si hæc epistola perisset plurima tamen vaticinia Spiritus Sancti eadem de re aliunde non defuissent.

Nunc ad istam ipsam prophetiam explicandam accedamus. Duo autem hic prædicuntur, quæ ab aliis quoque prædicta ostendimus. Multi Antichristi, aut perduelliones adversus Christum rei; & unus Antichristus, qui præcipuus dux perduellium. Multi Antichristi quorum alii præcursores, alii administri, alii sectatores, aut imitatores intelliguntur, denotantur per vocem *ἀποστρέψονται*, quæ hoc loco plurimum defectionem, & quasi generalem conspiracionem in sana doctrinâ abicienda significat de quibus 1. *Tim. iv.* ait, quod tales homines deficient (*ἀποστρέψονται*), à fide (ut supra ostendimus.) quodque multi ejusmodi doctores futuri essent. ideo 2. *Tim. iv. 3.* dicit eos (*ἐπιστρέψονται*) hoc est, *converfaturum iri*: ex doctorum autem multitudine discipulorum multitudo æstimanda est. Sed & Petrus 2. *Per. ii. 1.* expresse dicit, multos abituros in partes pseudo-prophetarum, & fallorum magistrorum; quos venturos prænunciavit.

Unus autem Antichristus, puta principalis, ac præcipuus describitur quod sit homo peccati, hoc est, non modo ipse peccatis deditus, scatenus, & cooperatus; sed qui alios quoque peccare faciat, & quasi publicè ad peccandum omnibus signum tollat, omnium peccantium Dux sit; quemadmodum *Apoec. xvi. 1.* dicitur illa meretrix vino fornicationis suæ inebriare omnes gentes *vers. 3.*

Deinde filium perditionis; quia & ipse periturus, & multos alios perditurus sit. Hebraismus frequentissimus, ut filii lucis, filii tenebrarum.

Tertio *vers. 4.* *ὁ ἀντικρίστου* Adversarius Opponens sese. Cui autem sese opponat alibi docetur. Vocatur enim Antichristus, Christi adversarius, quia Spiritus ipsius Christi Spiritui repugnat. Hic enim est initis, mansuetus, modestus, & humilis omnes ad se pettrahens sed non nisi volentes; imo cupientes blandè invitans *Matth. xi.*; ille contra insolens, atrox, superbus, & efferens sese supra omnia; omnes vel invitos, ac repugnantes sibi subigere; & minis, atque malo coactis in obsequium redigere atque adeo conscientias imperare conitens.

Hæc spirituum differentia in hoc negotio plurimum notanda est; quia nihil est, quod Antichristum magis cum Christo committat, quam ejusmodi spirituum collisio, dum ista bestia, prima fronte agni cornu ostentans, deinceps loquitur ut Draco. quemadmodum vero ex sermone hominem; ita ex doctrina, quam tradit, Antichristum dignoscas. Quæ sanè doctrina dupliciter cum in Christum iniuriam esse ostendit; primum, quod populum ejus liberum, & ingenuum, mollique Domini sui imperio

assuetum,



afflictum, despoticè dominatu, & conscientiarum tyrannide opprimat. Deinde, quod in tam insigni injuriâ Spiritum, atque insinctum Domini sui fraudulenter, & contumeliosè mentiat: id ipsum Christo tribuens, à quo ille quàm alienissimum se esse offendit, quodque, tanquam rem pudendam, atque ignominiosam sibi assigni, non potest non indignari.

Quarto dicitur idem Antichristus effereus, *exolvens sese. καταργεῖν αὐτὸν*, supra omnia, quod dicitur Deus; aut *αὐτὸν αὐτὸν* nomen, seu id, quod colitur, cuique divinus, aut divino proximus cultus, atque honos deferretur. Ex hoc loco autem patet vocem Dei non uno modo sumi: sed generalem esse, & quæ non paucas significationis suæ species complectatur. Usurpatur aut impropiè, ut cum veniet Deus quorundam dicitur; aut propriè de sublimi aliqua, & vera potestate. Et in hac ipsa propriè significatione, aut principaliter, ut cum de eo dicitur, qui habet omnipotentiam: hoc est potestatem in cælo, & in terra, aut Analogicè. Habet enim, & participat semper omnis analogia ultra puram similitudinem; quippe cum natura sua aliquid trahat de vera, & propriè dicta significatione: quod in hac voce accidit. In principali significatione dicitur de Deo Patre, & filio, quorum uterque omnipotens est; nisi quod alter ex se ipso absolutam istam omnium rerum potestatem habeat: filius autem à patre. Quæ causa est, cur ex usu Sacræ Scripturæ. Vox hæc interdum absolutè, & *ὁ θεὸς*, soli Patri tribuatur. Analogicè dicuntur Dii, reliquæ omnes potestates, sive in cælo, sive in terra, quæ partem aliquam sublimis, ac supereminentis potestatis habeant: seu particularem potestatem; quemadmodum Archangeli, Monarchæ, ac terrarum Principes &c.

Ergo supra omnes istas potestates, quæ vocis huius ambitu comprehenduntur, extollere sese homo iste *perditionis* dicitur. Ut enī *Philip. 11.* Christus ita exaltatus dicitur, ut ipsi omni genu sectatorum caelestium, terrestrium, & subterraneorum: ita hic homo peccati, primum potestatem suam, arrogantè usurpatam, extendit ad subterranea regna, infernum videlicet, & Platonici ingenii commentum, purgatorium: vendicans sibi jus, non ullis divinis legibus circumscriptum: sed arbitrarium, & absolutam potestatem damnandi, aut absolvendi homines ab iis, quæ utrobique ipsis metuenda proponuntur. Quo ipso subterraneorum genera in nomine suo secti non obscurè postulat.

Porro terrenarum potestatum genera quàm rigidè ad sui adorationem insectat, resstant illa beatorum pedum oscula, quæ hominis istius crepidis à regibus & monarchis terrarum figuntur. Denique supracælestes potestates quomodo se effert, docet id ipsum, quod se supra Dei, & Christi potestatem, idque in ipsa ejus Ecclesia; & longo quidem intervallo extollat. Cum enim Deus mentibus omnium, præsertim in negotio religionis, libertatem arbitrii concesserit; ille durissimum regnum conscientiarum violenter invadit, & imperiosè exercet.

Cum Christus Ecclesiæ suæ, tanquam dilectæ sponsæ, suave jugum imponat, blando Spiritus sui insinctum eam regens, atque fovens: hic Sponsam domini sui, tanquam vile mancipium, serviliter, & contumeliosè tractat, despoticum, & herile dominium, non sine cogendi jure, & fundendi sanguinis potestate, in eam introducendo.

Nequis autem venturum utum Antichristum extra Ecclesiam somnare posset (quales fortè videri poterant aut gentiles magistratus, qui Christum in ejus populo oppugnabant, aut pseudoprophetæ, qui, introducta nova religione, novoque inter

Deum, & homines mediatore, religionem Christi tollebant, & antiquabant, qualis fuit Mahometes. Quorum utrique suo modo adversari Christi dici possunt,) ait expresse ipsum fore intra ipsam Ecclesiam, quam *templum Dei* vocat. Nam si singuli fideles, etiamque corpora templa Dei à Spiritu Sancto dicuntur; multo magis è multis fidelibus collectum totius Ecclesiæ corpus, cui præsentia Dei, Christique longè celebriori, quam singulis fidelium privilegio promissa est, templum, & quasi habitatio, & tabernaculum Dei dici potest, atque adeo dicitur. Præsertim cum templa manu facta, & propriè dicta, sua congregatione, hoc est, ecclesiæ eorum qui ad illa propter cultum Dei conveniunt, esse non soleant. Ita ut vox templi longè magis & propior notione, ac significati totius Ecclesiæ; quàm singulis in Ecclesiâ conveniat, & competat. Quamvis enim Deus, & Christus in cordibus quoque singulorum habitationem habere dicatur, tamen id longe nobiliori, & competentiori sensu de tota Ecclesiâ dicitur, quod sit Dei, Christique domicilium. Dicit igitur *scilicet* Antichristum in templo Dei tanquam Deum, non quod revera (ut fide statim Apostolus explicat) sit Deus, aut divina potestate, vel omnipotentia præditus: sed quod se stultis hominibus pro Deo vendiderit, & Deum esse quamvis falso ostendit.

Id autem cum multis aliis in rebus sit; tunc præcipuè remittendum pro se, & per alios peccatorum potestatem sibi usurpando; quod solius Dei, & Christi omnipotentie competit. Præterea creatis subinde novis Diis, calique indigenis, aut indigetibus & hominum mortalium apothecis; quibus sese eam excellentiam conferre credi vult, ut possint supra usitatum hominum cultum adorari, invocari; eoque ipso pro omnipotentibus, atque omnipresentibus haberi. Quo nullum majus usurpatæ divinitatis, testimonium dari potest. Quippe cum eum, qui per ejusmodi suorum apothecoses sanctis omnipresentiæ dignitatem, & invocationis privilegium donat: illis ipsis, & omnibus eorum similibus omnipotentiores (ut ita dicam) & longe diviniores credi necesse sit.

*Vers. 5.* Indicat doctrinam, quæ isto loco traditur, non fuisse ipsis ignotam; sed jam antea, & quidem uberius, ac sufficientius ipsis esse ab Apostolo explicatam; tanquam rem scitu dignam, & maximi momenti; quæ toties ipsis inculari meruerit. Exhibebatur enim in illa remedium adversus scrupulos fidei, qui ex invehendorum mox in Ecclesiam errorum, & falsarum doctrinarum, & hæresion (quas venire fuit necesse) scandalis exorturi erant. Ergo Apostolus ipsos præmonuerat, apostasiam istam, seu recessionem à sana doctrina non modo superventuram certò: sed etiam citò; imò jam tunc in suis causis fuisse: nisi impedimento quodam, quominus in nervum, & in apertum erumperet, cohiberetur.

*Vers. 6.* Impedimentum etiam istud, ipsis fuisse notum versus sextus indicat; quamvis illud non exprimat, & soli conetur, ac divinationi locum relinquat. Quæ ne vana esset, efficit ingenua Hegeppii consilio apud Eusebium. qui scatur, quandiu ipsi Apostoli fuisse superflites, tandiu Ecclesiam mansisse virginem: at postquam sacer Apostolorum Chorus differentem fortius exitum; tunc impij erroris conspirationem *nudo vertice*, hoc est, securè, & sine ullo metu uno inopudenter erupisse, & puram illam, & genuinam ab Apostolis prædicatam veritatem opprellisse. Quibus coloribus melius tam ipsam apostasiam, quam ipsius impedimentum depingi potuit?

Mox *vers. 7.* exponit, quod *mysterium istud iniquitatis*,

quiritis, Paulo, & Apostolis viventibus adhuc, efficaciter iam in feri, & in ætium deduci caperit: adeo ut iam vis, & efficacia eius matureceret, nec nisi impedimento quodam, quod mox amovendum esset, contingeretur, ac in apertum erumperet, ac revelaretur.

Quo autem modo mysterium istud, Paulo, & Apostolis viventibus, non modo ortum sit: sed ad maturitatem quandam perducere caperit, exponit Apostolus primam Rom. xv. 17. dum monet, ut sibi caveant, & declinent ab iis, qui dicitio, & scandalum circa doctrinam, quam dicituram, faciebant; ut scilicet in eis non duntaxat se, sed etiam suo. Faciebant autem id per blasphemiam, & assinationem, & perperas, & perperas, quibus homines bonos, & simplices, & qui ex integritate sua omnes æstimarent, decipiebant. Proponebant sua dogmata verbi valde bonis, & errores suos, dulci quodam bonitatis multo temperatos, propinabant. Hos tales, in Romana Ecclesia fuisse ex hoc loco liquet. Eodem fuisse & in Corinthia, ex Cap. xv. primæ epistolæ vers. 12. patet, qui præcipuum doctrinæ Christianæ caput de resurrectione subtrahant; & ex cap. x. secundæ epistolæ, qui Apostoli auctoritatem palam, & ex professo oppugnabant, & elevabant; traducunt ipsum, tanquam secundum doctrinam ambulans; qui se efferebant ad verum cognitionem Dei; detrectantes doctrinæ Christi obitum 1. Cor. x. 5. contra quos asserendo auctoritatem suam tota illa epistolâ pugnat. Vocat autem eos Cap. x. 13. falsos Apostolos, operarios dolosos, qui se transfigurarent in Apostolos Christi, quemadmodum Satanas soles se transfigurare in Angelum lucis. Eodem plane modo, quo adversarius Christi sese transfiguraturus erat in ministrum, & vicarium Christi; cum vel eo ipso Pseudo-Christum se offensum esset: quod se supra Christum, in eo ipsum Deum esse exaltaturus; usurpando sibi prestantem supra populum Dei; quam neque ipse Deus, neque Christus usurpat. Fuisse ejusmodi homines & in Ecclesia Galatica apparet ex Gal. 1. 7. quod ibi non desuerit, qui voluerant invertere, & immutare (mutare) Evangelium Christi, qui scilicet Galatias vocantur non obsequi. Gal. 1. 1. & qui excludere ipsos ab illa genuina, ab Apostolo prædicata, veritate volebant: ut suam apud eos auctoritatem stabilirent Gal. 1. 17. qui volebant in doctrinam suam Christi apparere in carne, Gal. 1. 12. hoc est, carnalis istius, & oculis omnibus objectæ sanctimoniarum specie fucum omnibus facere. Carnalem vero, aut Corporalem humanarum exercitationem, Apostolus vocat ceremonialem, & in oculos incurrentem Dei cultum. Qua in doctrina (sicce ita loqui) speciosa apparentia regnum Antichristi excellere debuisse 2. Tim. 1. 5. legimus. Ultimi enim diebus vitæ erant homines, habentes speciem, & efformationem: seu adumbrationem quandam pietatis (psephismata) quædam enim ejus plane rejeduri, ac neglecturi essent. Fuisse ejusmodi homines, in Ephesina quoque Ecclesia aut certe præparatos jam illic fuisse, & proclives aliquos, qui in lapsos, non parcentes regi, essent casuri, legimus Actuum 20. 29. nisi forte prophetia hæc ad Milesios ibidem præsentis spectet. Quamquam, quod ad Ephesinam Ecclesiam attinet, discimus ex loco 1. Tim. 1. 3. Timotheum ideo relicum Ephesi à Paulo, isthinc proficiscentem in Macedoniam, ut illic impediret, ne à quibusdam aliena, & ab Apostolica diversa, doctrina traheretur, & neque homines fabula, & inutilibus disceptationibus occuparentur, quæ ad pietatem nihil conferunt, & quæ potius quæstiones, ac disputationes; quæ ad edificationem in fide procreabant. Quia enim homines à scopo caritatis, bonæ conscientie,

& non simulæ fidei ad scopum ventris, aut lucris, aut vanæ gloriæ aberraverant: ideo loco veræ Theologiæ ad Matæologiam seu vaniloquentiam conversi fuerunt homines ambitione vaniloqui, nihil minus ea, quæ debent, & quæ magna contentione & oblatione asseruerant.

Quæ lineamenta, quia nunc in Antichristo non videri tantum: sed manibus palpari possunt: apparet tunc & phæsi quoque jam tunc & phæsi istius, quæ in Antichristum peragi ceptum fuisse. Et ut iam satanas homines, qui ad doctrinam inopitiam operas suas conferebant non desunt in Philippensi quoque Ecclesia (quos 1. Cor. 1. 12. vocat operarios istius vocat) qui (ut supra diximus, in speciosa camu, & oculis hominum sentiente rerum externarum elegantia; præterea in iustificazione ex operibus suis externis, proram & puppim Salutis suæ collocabant. Vide Philip. 1. 11. 2. 3. & vers. 9.

Neque vero paucos illos; sed plurimos passim fuisse, qui eorundem, aut similium errorum auctores essent Phil. 1. 18. legimus. Multi inquit ambulant, (ut supra diximus, & nunc sensu) in multis Crucis Christi; quorum sunt perditio, quorum Deus pater, & gloriæ in æternis ipsorum, & terrenis sapientia; & qui ultra vitæ huius solatia vota, & spes suas non jaclauerant. Qui colores proprii sunt regni Antichristi, ut non mirum sit, quod in præcursoribus ejus depræhenderentur.

Sed præcipue ejusdem furoris homines regni, ac mysterii Antichristi fabricatores in Ecclesia Colossensi notantur; qui cum ex Ethnicis, & gentibus essent & matæologiam in persuadendi efficacia: hoc est eloquentia; & persuasori sermonis probabilitate homines decipiebant: Imo vero per philosophiam, & doctrinam imposturam, per traditiones hominum, & elementa dogmatum mundi Colos. 1. 4. & 8., fideles circumveniebant, & veritatis possessione spoliabant. qui in ciborum delectu, diurni observatione; præterea in voluntario cultu calcicolarum, aut Angelorum, ut quidem illi putabant, in speciosa afflictione carnis, in obsequio præceptis, & institutis hominum præfatis, religionem collocabant. quæ res veræ sanctimoniarum vim, ac perfectionem minime implebant, & nullius pretii erant; quavis speciem aliquam sapientia; & pietatis haberent. Vide Colos. 1. 1. vers. ultimo. Quæ cuncta lineamenta in presenti vultu Antichristi, facile agnoscas.

In Ecclesia vero Thessalonicensi vel illorum ipsorum hominum, qui in secunda ista epistola redarguuntur, errores ad operationem mysterii Antichristi conducebant: quod animos hominum expectatione festinati adventus Christi attonitos, aut etiam curiosa indagatione earum rerum, quas Deus feciri noluit, occupatos, incautos redderent ad fraudes, insidias, & imposturas eorum, qui Antichristi regnum, ac doctrinam sentin in Ecclesiam introducebant. Cum tamen saluberrimo ipsius Christi monitu, in id potius incumbendum, atque adeo excubandum esset; ne pseudoprophetae in insidias Ecclesiæ circumvenirentur. Ideo, videmus (ut supra monuimus) Christum quoties de adventu suo, aut ejus tempore rogatus est à discipulis, toties illis monuit cavendos pseudoprophetas, qui adventum ejus antecessuri essent, inculcasse.

At illi, qui mox venturum, & jamjam instantem supremum, & fatalem mundo diem fingeant, eo ipso metu venturi Antichristi, & etiam imposturarum ejus vitandarum excludunt.

Quod profecto fieri Satana; secundum ejus efficaciam venturus esset Antichristus, multum intulerat; ut ad tanti periculi animadversionem mentes hominum consopirentur. Ideo hic Spiritus, cum videret frequenti de venturo Antichristo præmoni-

tione ab Apollolis obvium itum esse huic malo, ne expectatio venturi Antichristi ex animis hominum extirparetur commentus est aliud artificium, introducta opinione venturum quidem Antichristum: sed adventum eius adventum Christi non toto quadringennio integre futurum. Quæ fabula adeo est absurda, & anilis; ut mirum sit eam cuiquam in mentem venire potuisse, qui hanc Apolloli epistolam legerit; imo vero qui Sacrorum librorum lectionem vel primis labris attingit. Et tamen videmus eam in maximâ Ecclesiâ Christianâ parte invaluisse.

Nec in Ecclesiâ Cretensî desuile homines sanæ doctrinæ contradicentes, *τετραύτους, vaniloquos* (Tit. 1. 9., 10., 14.) *impostores, deceptores, subvertentes veritatem, docentes ea, quæ non oportet, turpis lucri gratia* (vers. 11.) in epistola ad Titum legimus. Qui tametsi præcipue ex circumfusione fuisse legantur: tamen eo ipso nec alia gentes ab eâ culpa, in primis autem Cretenses (eo nomine ab Apollolo mendaces dicti) excluduntur. Ideoque ibidem sanæ doctrinæ non modo *ἡδυνάει* fabulæ, quod ad *Ἰουδαίους*: sed etiam *παιδείας* hominum, quod ad alios gentes pertinet, opponuntur.

Percutimus Ecclesiâs omnes, per literas Pauli compellatas, & ostendimus nullam fuisse in qua non jam tunc vivente Apollolo pectus ista mysterii iniquitatis grassari inciperet; ut quisvis facile intelligere posset, malum illud, quod jam tunc superflite Apollolorum Senatu tam late serpere cæperat, planè publicum, atque epidemicum fuisse.

Querat autem hoc loco quispiam, quid hoc ad Magni Antichristi mysterium pertineat; quod aliqui homines jam tunc aliquos errores in Ecclesiâ invehent, præsertim cum quidam eorum ab ea quoque Ecclesiâ, in qua Magnus Antichristus regnare creditur, damnentur, & multi errores dari possint, qui ad potestatem Antichristi stabiliendum nihil pertinere videantur.

Huic ego respondeo, primum nullum ex commemoratis erroribus dari posse; cujus vestigia aliqua in præsentî Antichristi doctrinâ deprehendi nequeat. quod per singulos curendo perspicillè ostendi potest.

Quippe cum ea nobis exhibeat Gentilismum quando cum Judaismo concretum. (Diversum panthera genus confusa Camelo.) Deinde ostendimus in genere, omnem errorem in Ecclesiâ investitum, quia puræ religionis doctrinæ admixtus ab ejus veritate redarguitur, naturâ suâ postulare; ut aliqua violenta potestate, aut conspiratione conservetur. Aliter enim durare, aut perennare non potest. Ergo ipsa errorum falsitas, & absurditas iniquitatem potestatis hujus, atque conscientiarum dominatus secum traxit, & invexit in Ecclesiâ. Quis enim absurda, & sese destruentia credat, nisi coactus, aut necessitate aliquâ circumscriptus. Ex quibus autem causis & iniuriis pestis hæc, & contagio in Ecclesiâ serpere cæperit, & quæ fuerint errorum illorum incunabula, passim nobis Spiritus Sanctus ostendit. Primum Christus ipse docet homines, quorum sunt mala opera, & dissile lucem; quæ patet eorum culpas, & nuditatem. Querunt igitur tenebras, & comminiscuntur errores, in quorum latebris pravitas eorum delitescere possit. Deinde Paulus 1. Tim. 1. 5. & 6. ostendit, cum religionis totius scopus, & consummatio sit *caritas ex puro corde, bona conscientia, & fide non simulata*, homines ab eo scopo aberrantes, à recto tramite deflexisse: & à vera theologia ad *vaniloquias* *vaniloquentiam* conversos esse. Volebant enim esse *legislatores* *ἐκδοκασταί*, cum tamen ignorarent, quæ dicerent; & quæ magna contentione asseverarent. Tales homines jam tunc Apollolicis temporibus cæperunt *ἰσχυρίζεσθαι*,

aut, hoc est alienam ab eâ, quam Apolloli prædicabant, doctrinam tradere, quos 1. Tim. vi. 3. & seqq. ita describit quod nolent accedere sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, & doctrinæ secundum pietatem, *verum insitui essent; nihil scientes: sed ægotantes circa questionibus, & logomachias*, hoc est, verborum ambiguitates, & cavillationes. Sunt enim quidam interdum, qui, cum nihil novi afferant; nec in re ipsa multum ab aliis discrepent, in verbis tamen nudis magna movent certamina, maximas turbas excitant. Ex quibus nascuntur *heresies, rixæ, maledicentie prævia suspiciones*: Perversæ exercitationes. (*ἡθροποιήσασθαι*) hoc est, *disputationes hominum rante corruptionum*; & qui inter istiusmodi subtilium, aut futilium questionum collisionem veritatem perdidit. (Nulquam enim facilius, quam inter flexiliosas verborum ambiguitates, perit veritas.) denique homines istiusmodi ita describit Apollolus, quod in religionis negotio ita sint animati, ut arbitrentur religionis, ac pietatis profectum magno sibi *quaestui* esse debere.

Radix enim ut aliorum multorum, ita istorum quoque omnium in Ecclesiâ malorum est avaritia. Vitiolum igitur amor; sed præcipue, avaritia, & quaestus cupiditas (1. Tim. vi. 5. & seqq.) ventris cura (Philip. 111. 18. 19.) imo voluntatum etiam consecratio (Jacobi 1v. 1., & 3. 2. Pet. 11. 10., & 13., 14. Jude vers. 4., & 8., & 10., & 16.) denique ambitio, superbia, & animi inflatio, cum aliqui vellent discipulos trahere post se *Mat. 23. 30.* cum vellent aliqui videri *ἐκδοκασταί*, *legislatores*, (1. Tim. 1. 7.) aut *διδασκαλοὶ* doctores, (Jacobi 111. 1.) *ἡσυχασταὶ* *ἡσυχασταὶ* *ὀργισμένοι*. (2. Pet. 11. 18. Jude vers. 16) inflati (1. Tim. vi. 4.) hæc inquam fucere primæ errorum apolloliæ Antichristi viam muniendum causæ. hæc initia, atque incunabula.

Cum autem dogmata etiam nonnulla, Antichristi spiritum redolentia, quibus veluti, signis doctrinæ ejus noscari posset, Spiritus Sanctus attingit; qualia fuere de cælibatu, & ciborum delectu præcepta; non omittendum est illud etiam peculiare Antichristi dogma, ex quo Spiritus ejus hominibus illi, quondam ex Spiritu Sancto, conceptis, & ex pura virgine nato, cui monitui Dei nomen Jesu, hoc est, Servatoris inditum est; & qui mortem, & æculeum ejus, ac potentiam Satana vitæ, prædicatione, doctrinâ, & morte: sed præcipue resurrectione, & exaltatione sua debellavit; huic inquam homini insensus atque infensus cognoscitur. Dogma autem istud Johannes explicat, quod Jesus ille, Jesus, inquam, ille, qui de Spiritu Sancto conceptus est, & de quo *Mattheus* cap. 1. 20. dicit, quod *Ἐπεὶ* *ἐν* *αὐτῇ* (hoc est, in Mariâ virgine) fuerit *γεννηθεὶς*. aut ut Latine explicem illud quod fuit in Mariâ ex Spiritu Sancto genitum, non esset Christus. 1. Joh. 11. 22. & cap. 1v. manifestissimum signo Spiritum Dei à Spiritu Antichristi dignosci ait; quod Dei quidem Spiritus doceat illum ipsum Jesum, qui in carne venerat; qui, in humili forte natus, variis infirmitatibus, & morti ipsi obnoxius fuit: per resurrectionem factum esse, & longe excellentiori modo sic dictum Dei filium, populi Deiregem, à Deo unctum, & exaltatum, data illi omni potestate in cælo, & in terra, hoc est, collata ipsi divina, & omnibus numeris absoluta omnipotentia. Spiritus autem Antichristi (1. Joh. 1v. 3.) doceat, non hunc ipsum Jesum, qui in carne venerat, hoc est, qui in mortali statu natus, mortique obnoxius fuit, (quod in divinam naturam & omnipotentiam non cadit;) esse verum Dei filium, cui una cum divina omnipotentia regnum populi Dei (cujus ratione etiam *Unctio Dei*, hoc est, Christus vocatur) & quæ jus istud & *ἡβραίων*, cælestis Regis cum omni-

omnipotentia conjunctum consequuntur, cultus divinus, & adoratio, atque adeo invocatio debeat, & competat: Sed alium omnino, illo tanto ut antiquiorem, ita excellentiorem; quanto divina natura, & conditio humanam inbecillitatem, & sortem excellentiā superat.

Neque enim Antichristus nullum planē Christum aut fuisse, aut esse asserturus erat: ut qui in Ecclesia Christi fessurus, & regnatus, & Christi potestatis prætenu in Ecclesia grassatus fuisse prædicetur: Sed tantum, non huic qui in carne venerat.

Et profecto verba Johannis sensum alium non admittunt. Pauci enim impostorum aut Pseudoprophetarum fuerunt, aut esse potuerunt, qui Jesum illum hominem natum esse, hoc est, in carne venisse negaverint. Non magis enim hæc res, post exitum Christianismum, ex memoria hominum erui, & extirpari potuit; quam factum insectum reddi. Sed ejusmodi homines plurimi esse poterunt, atque fuerunt, qui cultum, & honorem Christi officio, ac regio muneris debitum, homini illi Jesu nomine vocato, & pro nobis crucifixo subtraherent, & eum quodammodo in alium transferrent. Quodammodo inquam. Neque prudentior enim fuit Satanaz, & is, qui secundum ejus efficaciam venit, Antichristus, quam ut res ad suum scopum non plane necessarias confectando: ultrò sibi difficultates destinatae rei perficiendæ objicerent. Neque enim ut Antichristus, aut Satanaz scopum, ad quem collineabat, attingeret, eo impudentiā ipsam progredi necesse fuit; ut plane alium Christum, non modo recepta, sed verbis quoque, & manifesta confessione sua introduceret; quod Christianis ad fraudem, & insidias animadvertendas occasionem dare potuisset. Sufficiebat, ut eum verbis quidem eundem esse jactaret; reipsa verò eodem tempore ea utrique tribueret, quæ uno, eodemque tempore simul, & semel uni, eidemque tribui nullo modo possunt. Quod si ve ad subtrahendam penitus totam fidem nostram; si ve ad exuendum hominem illum Jesum vero honore, & excellentia suâ satis fuit efficax. Nam quæ ad conciliandam tam differentium inter se naturarum pugnam, & asserendam identitatem homines vulgò commenti sunt; nonnisi entia rationis videntur.

*vers. 8.* Sed ut ad verba Apostoli redeamus; describit is Antichristum *vers. 8.* per vocem, aut epitheton ἀντιχρίστου exlex, sine lege, hoc est, qui se legibus omnibus solutum esse velit. Quæ proprietates ejus fuit ex illa superbiâ, & arrogantiâ suprà descripta; quod se extollat supra omnem divinam potestatem. Quomodo enim is præscriptas ab aliqua potestate leges observet, qui se supra omnem potestatem extollat; etiam divinam, idque in ipsius Dei ecclesiâ: ac ferre potius omnibus legem, non autem cuiquam ab alia potestate latæ auscultare, aut obsequi velit. Describendo autem tam tristem, & miserabilem Ecclesiæ faciem, addit eodem *vers. 8.* solatium, fidelibus necessarium, tyrannum hunc, qui in Ecclesiâ dominationem absolutam, & nullis legibus circumscriptam occupaturus esset, sublatum iri à Domino spiritu oris ejus.

In quo animadvertendum primum, utrumque Ecclesiæ statum à Spiritu Sancto prædictum, hoc est, tam apostasiam à sana doctrinâ Christi ad commenta Antichristi, & occupandam ab Antichristo tyrannidem; quam abolitionem istius tyrannidis, & liberationem Ecclesiæ, ac, quod eodem tempore fieri necesse est, reditu Christianorum ex apostasiâ ad sanam doctrinam. Utrumque enim pertinebat & ad præmonendos, & ad confirmandos animos fidelium. Deinde explicanda sunt verba,

quibus utraque illa prophetia exponitur. Primum quod ad Prophetiam de regni Christi adventu attinet, dicitur *videndum* esse hic exlex tyrannus, hoc est, quod tunc in oculo, & arcano, ac soli Spiritui Sancto cognito mysterio in Ecclesiâ gloriebat malum, sublatum impediendo, quo coelebatur, patefactum iri omnibus. Asserunt enim regnum illud Antichristi, jam esse quodammodo in suis causis; nondum tamen aperte patefactum, quia recte perfectæ stabilitate esse potuit superfluitate Apostolorum choro. Sed post discessum eorum ex hac vita (quod supra ex Hegesippo monuimus) tunc demum nudo vertice impiam erroris conspirationem in apertum erupturam, ut omnibus pateat. Consonat autem huic Hegesippi explicationi, quod dicit Paulus *1. Thess. xx. 25.* *Ingradiuntur, inquit, post abitum meum lupi graves ad vos, non parentis gregis, & ex vobis ipsis exurgunt, viri loquentes perperam, (disseminantes) ut abstrahant discipulos post se.* Vox enim *abitus* (ἀφίσις) hoc loco non nudum illud abitum ipsius, aut iter Hierosolymam susceptum, sed discessum à vita significare videtur. Quod ad alteram prophetiæ partem attinet, hoc est, prophetiam de abolitione regni Antichristi; dicitur istud abolendum esse *Spiritu oris Christi*. Quod quamvis ita quoque intelligi possit, ut facilitatem designet abolendi istius regni, & summam Christi potentiam, vel potius omnipotentiam respectu ejus adversarii: quem ille non aliter aboliturus, & potentiam ejus dissipaturus sit; quam nos statu oris nostri dissipare solemus res fluxas, & ad quas abolendas magno conatu, & contentione nihil opus est: tamen hic *Spiritus oris Christi*; in sensu principaliori vim, & efficaciam verbi, ac doctrinæ ipsius designat.

Qui sensus illam quoque priorem non excludit; sed potius insert, ac supponit. Nam si verbo Dei, & doctrinæ veritatis, in Sacris libris tradita, suis honos, suæque auctoritas constet; non minus facile omnes Antichristi fabulæ, atque imposturæ dissilari possunt: quam stipulæ validioris venti vehementia per aërem disperse. Quemadmodum & illustris adventus Domini iniquaria, & quævis illustratio adventus sui, non est necesse, ut hoc loco solus illius supremum Dominum adventum, aut seculi consummationem significet. Quamvis enim verum sit perfectissimum, & illustratissimo modo regnum Dei: atque addo ipsum Christum adventurum in consummatione seculi; tamen nihil repugnat, adventum ipsius illustrem dici quando aliquid insignis beneficium Ecclesiæ suæ exhibet, & auxilium affert. Dum enim Ecclesiæ incommodis aliquibus afficitur: sed præcipue dum errorum caligine obscuratur regnum Dei, ab eo quodammodo abesse, aut certe vim suam non ita, uti par est, exercere videtur. Ideo, ut adveniat regnum istud, perpetuo petere in precibus nostris iusti sumus. quod superfluum esset, si regnum illud perpetuo, & uniformiter in Ecclesiâ vigeret, ac florere; quod ii somniant, qui Ecclesiæ auctoritatem, hoc est, unius in Ecclesiâ hominis potestatem, super omnia, & supra ipsius quoque verbi Dei fascigium extollunt.

Adest quidem Christus Ecclesiæ suæ semper, atque aderit usque ad consummationem seculi, *Matth. xxviii. ultimo.* Sed tamen interdum, iudicis divinis ita poscentibus (quod infra manifeste hoc loco dicitur) permittit Ecclesiam erroribus aliquibus involvi, connivet ad scelera eorum, qui in Ecclesia ejus tyrannidem occupant & pro libidine grassantur; ac veritatem in iniquitatem detrahunt. Quo tempore non est existimandum, cum populi sui curam abjecisse. Nunquam magis is in singulorum salute procuranda vigilat; quam cum universorum salutem negligere videtur. Et milita nostra sub hoc Imperatore

ratore non est ejus generis, qualis in terrenis bellis cernitur; ubi licet in utramque arem sterere; cum alii pro nobis excubant. Hic unicuique pro seipso semper excubandum est. Unuiquisque enim pro seipso separatim ab aliis bellum gerit. Nec, ut in corporalibus bellis fieri contingit, quisquam militum Christi aliena tantum culpa petere potest, abique sua, & quidem laudabili. Scorsim igitur quisque imperatori suo militet, quamvis caritatis, aut etiam peculiaris alicuius officii vinculo, agmini ceterorum cohareat. Potest igitur in aliquâ Ecclesiâ regnum Satanae grassari, in qua tamen ne Christo quidem regnum suum desit: qui non numero universorum, sed virtute singulorum hostem suum Satanam oppugnat, atque eius opera detruit. Ceterum ut apostolus hanc iussulimâ Dei iudicio in Ecclesiâ permitti: ita eandem non semper duraturam ex hoc eodem loco dilamus. Tunc igitur cum Christo miserabilem hunc oppressâ & celsâ statum in longe beatorem eundem liberâ conditionem convertet; annon illius adventus Domini dici poterit? Qui caliginem, & tenebras errorum, nubes, ac tempestates persecutionum propter veritatem dispellet: & in laudissimum, atque amanissimum statum omnia convertet, ac restituet.

Atque ex hoc loco quoque utilissima, & his potissimum temporibus pernecessaria doctrina haurienda est; quod hic hostis Christi, non ab hominibus; sed ab ipso Christo debellandas sit, hoc est, non armis carnalibus; sed spiritualibus, sed præcipue illo accipiti gladio, qui penetrat ad intima cordium, imò mentium nostrorum, hoc est, *Verbo Dei*: quod merito *spiritus oris Christi* vocatur. Non ideo tantum, quod prædicatio Evangelii ab ipsius Christi prædicatione originem suam traxerit; sed etiam quod omnium, qui post eam Evangelium annuntiaverunt, prædicatio spiritu, & instinctu ipsius Christi gubernata sit, & aunc quoque eadem ab ipso semper gubernatur, ac dependeat.

*Verf. 9.* Pergit in describendo adventu Antichristi; Cuius primum potentiam, & versutiam exponit, magna admiratione dignam. Deinde consilium Dei in peremptenda ista Antichristi potentia & versutia efficacia. Potentia hæc, & efficacia dicitur esse Satanae, qui cum propter convitium Dei sit princeps & monarcha n. agnis viribus, magno imperio præpotens; sed præcipue omni calliditatis artificio instructus, in isto Antichristi regno exerere debuit omnem vim tam potentiam, quam consilii sui: atque ostendere omnibus, quibus ille viribus, quia versutia polleat.

Quia enim Deus in regno Christi constituendo, hoc est, in novæ creationis negotio, suspendam, & admirabile omnibus potentiam simul, & sapientiæ speciem edidit; finis Dei, Satan in extruendo regno Antichristi suam quoque versutiam, ac virium speciem edere conatus est. Et quemadmodum Deus in illustribus illis miraculis per Christum, & Apostolos ejus patratis: sed præcipue in, omnium miraculorum compendio, resuscitatione, & quæ eam mox consecuta est, exaltatione Christi exeruit vim supremæ illius omnipotentia suæ: ita Satanas in miraculis per Antichristum, ejusque antesignanos, vel anteambulones, sive etiam Satellites factis, suam quoque potentiam inclarescere voluit. Pariter sicut Deus in ejusmodi via Salutis hominibus proponenda, quam ingredi, aut in ea progredi, ac perseverare nisi summa probitate, ac virtute præditi non possent, sapientiam suam hominibus patefecit; ita & Satanas quoque, in via ad felicitatem per Antichristum proponenda, versutiam suam omnibus ostendit, dum incurrentes in oculis omnium difficultates quasdam

in apostolis & prophetis, non parcendo corpore (Col. 2: 23.) atque in corporali gymnasia, 1. Tim. 4. in celibatu, in ciborum delectu, & abstinentia exhibuit; per quæ hominibus stultis, & propter stulticiam suam perituris in Antichristi doctrina veras, & inassectatæ sanctimonie fidem lacerat.

Itaque separatim Apollolus; versu quidem nono signa, & prodigia, quæ potentiam Satanae; versu autem decimo omnem deceptionem insinuat, quæ versutiam, & calliditatem ejus ostendunt, commemorat; addito isto utrobique discrimine, quod & vim Satanae potentia Dei, & versutiam & sapientiam ejusdem manifestè discernat: Deit enim potentia vera & omnibus, Angelis & Archangelis æternum stupenda miracula, Satanae vis falsa, & quorum impossura ab hominibus quoque animadverti solet; quæque non multum circulatorum artificio excellat, miracula exhibet. Dei Sapientia homines per veram virtutis viam ad Salutem ducit; Satanae versutia homines per falsam, subdolem, & iniquam deceptionem (in quo species pietatis, pro vera ejus vi, & formâ intrinseca vendicatur) in perditionem præcipitat.

Ideo Satanae miracula dicuntur *insipia*, & *signa* *falsi*; *Signa*, & *prodigia mendacii*. Sive enim aliquid ex vero trahant; quia falsitate, & mendacio hædem adstruunt; sive falsa & apparentia duntaxat sint, quia oculis hominum fascinais veri miraculi speciem, ac omnia mentiuntur; jure *miracula mendacii dicuntur*. Sed nec prætereundum est hoc loco insigne in confingendis istiusmodi miraculis Antichristi artificium. Cum enim eorum, qui Sanctimonie opinione celebrantur, apothecios non nisi post fata eorum celebrare solet; & interdum admodum sero: nec ista apothecios, & in Sanctorum numerum cooptato, abique fide miraculorum rata esse posse videatur; conquiruntur sæpe longo post obitum eorum intervallo, ambitione eorum, qui apothecios hanc commodo suo urgent, miraculorum testimonio ex dubiis, & exoleta senum, ut ancillarum memoriâ: cujus fides quanti sit facienda prudentiores facile odorantur. Reminiscuntur enim quidam sæpe eorum, quæ nemo unquam vidit, aut audivit; & in ejusmodi inquisitionibus, multum eorum impostura licet, qui mundi decipi cupidum decipiunt. Versutia quoque Satanae in propaganda doctrina Antichristi; quia & doctores ejus veniunt in vestitu oriam (ut ait Christus) intus autem sunt lupi rapaces; vel ut Paulus ait, *lupi gravis*; & ipsa quoque doctrina falsa specie, & larvæ externæ pietatis hominibus imponit, eosque ad perditionem adducit; merito hic dicitur *Impostura, ac deceptio insinuat in in qui pereunt*, *antia & adinias eo vris dæmonibus*. Ubi maxime notandum est, Imposturam istam Satanae, & Antichristi omnibus quidem hominibus admodum esse noxiam, ac periculolam; & monitu Christi maxime cavendam. Non tamen lethaliorem, nocere, nisi iis, qui pereunt, hoc est, suâ culpâ pereunt. Perditio vero hominum non ex Deo est; sed ex ipsis hominibus. Ideo non frustra hoc loco pestifera vis, & malignitas istius deceptionis insipie limitatur, ac restringitur ad eos solos, qui pereunt. quo ipso non obscure ostenditur non desore alios, quibus ista deceptio Antichristi periculum quidem maximum allatura; nec minores in via salutis difficultates superandas obiectura; non tamen usque ad interitum nocitura sit, nempe eos, qui eodem versu non obscure describuntur, quod caritate veritatis receperint, ut salventur. Quid autem per caritatem veritatis intelligat Apostolus, non obscure est. Voces enim hæ duplici sensu intelligi possunt, qui tamen inter se non ita pugnant, quin simul in hoc loco locum habeat

habere possint. *Caritas enim veritatis* aut proprie amorem ac studium veri, & aversionem falsi significat: aut, quod malum, noto Hebræorum idiomatino, veram, & non lecatam caritatem, hoc est, morum sanctionem & pietatem; qui plenior sensus est, quod vera caritas, & pietas veritatis quoque ipsius amorem comprehendat.

Unde patet etiam in regno Antichristi per tot secula esse potuisse & sine ullo dubio fuisse non paucos, qui caritatem veritatis receperunt, ut salvarentur. Nec cum adeo misere à Satana per violentiam Antichristi vastari Ecclesiam Christus passus est, ut regnum eius in ipsa plane aboleretur, aut fundamenta religionis, hoc est, res plane ad salutem necessaræ, subverterentur; quamvis res ad eandem utilissimè sublatæ, atque everte sint. Quod vel ex eo patet, quia sacrarum Literarum autoritas, quamvis non mediocriter confusa, everti tamen non potuerit. quo adminiculo relicto, aditus ad veram pietatem nemini præcludi potuit. Senferunt id autem hos plerique alii: Sed plerique hoc secretum vulgari volebant, metuentes forsitan, ne homines, etiam in Antichristi Ecclesiâ viam ad salutem perire posse persuasi, veritatis partes metu persecutionum desererent. quasi deesset longe violentissima necessitas, quæ eos, quibus majora cognitionis Dei talenta concessita sunt, ad propugnandam constantiam æterni supplicii metu adstringat, non igitur hæc veritatis sententia peccandi licentiam adfert; & tamen, ad enervanda validissima quæque adversariorum pro autoritate Ecclesiæ argumenta, est misere efficax. Nec enim par est ratio eorum, qui nunc ab agnita veritate resiliunt; cum iis, quibus olim inopitura ista nihil nocuit: cum essent vere, & ex animo pii; publicos autem errores, & abusum aut subtiliores quidem non satis intellexerint; crassiores autem, aut propter incumbentem Ecclesiæ tyrannidem arguere non aucti sunt, cum eorum tollerendorum nulla tunc spes assequere posset; aut, si quid in tam pro studio conati sunt, id per eandem Antichristi dominationem suppressam; imo in contrarium mutata; & falso, ac mendaciter posteritati traditum sit. Cujus spiritus, cum sit spiritus mendacii, à patre mendacii Satana profectus, jam inde à temporibus Apostolicis verorum librorum suppressione, aut, per ejusmodi pravam industriam, qualis hæc in indecoris expurgatoris cernitur, facta interpolatione, falsorum suppressione, narrationibus fabulosis, atque in fraudem, ac deceptionem posteritatis confectis commentis (quod & hodie ita facit, ut in manifesto falsi flagitio frequentissime deprehendatur) in Ecclesiâ adeo grassatus est; ut nobis veram cognitionem rerum, in Ecclesiâ post conscripta Acta Apostolica gestarum, plane abstulerit. Ita ut Dionisius Petavius facere coactus est libro Rationarium temporum.

Quo tam manifesto indicio non obscure colligitur, ideo auctores rerum tunc gestarum suppressos; quia narratio rerum illius ævi opinionibus, quæ post in Ecclesiâ invaluerunt, non posset esse non funesta, & exitialis. quod vel ex uno Hegesippi testimonio aperte liquet. Idem posterioribus quoque temporibus sacratarum in tanta Ecclesiæ tyrannide, atque caligine quis dubitet?

Sed jam veniendum est ad consilium Dei in permittenda istâ Satanae per Antichristum exerta potentia, atque versutia. In qua causa istius consilii Dei ostenditur esse culpa eorum, qui per ejusmodi potentiam, ac versutiam Satanae pereunt; ideoque iustissimo Judio Dei puniuntur. Cujus judiciorum exi indoles, ut per quæ quis peccat, per eadem emittitur. Quia igitur homines isti per neglectum veritatis pietatis, simulque puræ veritatis peccaturi erant;

quæ res & natura sua simul sunt, & amorem peccati, atque unâ eorum, qui peccati fixitate velant, & operiunt eorum fucum, necessario trahunt complacentiam; quia ex iis ipsis nascuntur & produciuntur (Et ita enim peccatorum homines ad querendos errorum foveas, ac negligendam, imo fugiendam veritatem alliciunt.) Ideo iustissimo Dei Judio factum est, ut homines veritatis quidem cognitione, & quæ illam natura sua consequitur, vera pietate à Satana per Antichristum magna ex parte spoliarentur; errorum autem quos adamant caligine obruerentur, & non modo falsæ pietatis impostura deciperentur; Sed eorum quoque, quorum amore capti sunt, peccatorum illecebris, & omni insolitiæ genere perniciosis implicarentur.

Hanc autem Judicii, & Supplicii divini executionem, his verbis describit *2. Thess. 1. 11*. Propter tam gravem hominum culpam (hoc est, neglectum veritatis) mittit ipsis Deus efficaciam errorum, ut credant mendacio. Quæ vox mittit non id significat, quod aliqua vi ipsius Dei per se agente, mentes eorum ista caligine perniciofa essent obtenebrandæ: sed quod id fieri, & à Satana, non Dei; sed suum negotium agente, atque intendente, perfici, Deus permittitur esset.

Quoties enim Deus aut indurare alique, aut mittere efficaciam errorum alicui, aut mittere spiritum deceptionis vel vertiginis dicitur; aut quoties aliud simile Deo tribuitur, id ad nudam Dei permissionem; non autem ullo modo ad ipsam ejus voluntatem referendum est: neque rerum adeo malorum Deus esse causa per se putandus est; licet earum alicubi causa (puta per accidens) esse dicatur.

Quamvis autem, quin Deus pro arbitrio suo, aut etiam pro hominum, indignationem ejus irritantem meritis, in decipiendis ipsis nunc plus, nunc minus Satanae permittit; negare nolim; tamen hanc esse ordinariam rationem tentio, per quam Deus hominibus perditis, atque improbis, quos hic Apostolus *ἀποστόμους* qui perierunt, vocat, immittit errores, aut efficaciam errorum, ut credant mendacio. quod semel ejusmodi viam falsitatis hominibus proposuerit; in quâ nobilissimæ vivæ fidei, & excellentissimæ virtutis specimini locus esset. Quo fit, ut in ea plurimæ occurrant difficultates, & salebræ; plurimæ tentationes, quæ abique ope divinâ, quam sapientissimus Deus, plerumque non nisi verâ virtute, & acerrimâ contentione in hoc certamine præstantibus ferre, ac submittere solet, superari nequeant. Unde apparet, præter eam difficultatem, quæ in singulis virtutum, ac virtutum occasionibus superanda est: plures res, longè omnium difficilissimas, Christianis hominibus occurrere; quæ ipsis viam, quam ingressi sunt, maximè arduam, & salebrosam reddant. Primo, Perpetuam, & jugem orandi in Spiritu Sancto assiduitatem. Neque enim Deus absque precibus, & invocatione nos quicquam obtinere volunt: juxta illud, *petite, ut accipiamus*. Neque rursum aut bruta demurratio, aut affectata in precando volubilitas in hoc negotio multum prodest; imo periculum est ne ob aliquam divinam, ut ita loquar, præsentiam irreverentiam multum nocent. Secundo, continuam, & indefessum in prospiciendis, & arripiendis virtutum; & fugiendis vitiorum occasionibus, vigilantiam; & ut in exerceendis virtutibus invictam constantiam; ita adversus omnes vitiorum illecebras continuam oblationem.

Accedit tertio difficultas, quod omnes, *quicumque volunt per vivere in Christo persecutionem plerumque patiuntur*, si non ab aliis, siletem à suis tribulibus. Hæc ob causas, & difficultates homines, qui peccati amorem deponere nequeunt, facite in

aliquos errores prolabantur; per quos sibi peccandi veniam faciant. Quos cum invito, oborto collo Deus in viam veritatis reducere nolit; sit ut contrariata consuetudine tam in viis, quam in erroribus suis probentur: atque ita ipsi Deus tanto magis gratiam, operum suam subtrahat, quanto ipsi longius à Deo discedunt, ac digreduntur. Non igitur Deus malitiam in iis procreat: sed eos in spontanea; & luque propria culpa accessit malitia obdurescere permittit. Nec tere alia ratione hominibus efficaciam erroris mittit, ut credant mendacio: nisi per vitas infidias, & falebras, quas esse, & latere à vis suis voluit, ut in iis soli iusti progredi inoffenso pede possint; improbi autem, ac perversi corruere cogantur. Notanda autem est antithesis, quam ponit *vers. 12.* opponendo eos, qui credunt veritati, illis, quibus placuit iniquitati, hoc est, qui peccati alterius, plurimve amore tenentur: quæ paviditas quidem est voluntatis; sed comitem semper, aut potius antambulonem habens errorem in intellectu. Veritatis enim ea est natura, ut omne peccatum averteatur, & ex animis hominum stirpitur eruat. Quicunque igitur veritatem amant, & sectantur, eos vitiorum odio teneri necesse est: & contra, qui vitiorum amore capti sunt, veritati credere nequeunt.

*Vers. 13.* Cum exposuisset Apostolus tristem nuncium, ac prophetiam de infelici statu Ecclesiæ, quæ in apostasiam & Antichristi tyrannidem delabi debuit: opponit misere precuntium & periclitantium conditioni statum eorum, ad quos scribit, feliciem, ac beatum. Cujus nomine Deo perpetuas gratias agere debeat, quod eos plurimum dilexerit, & elegerit eos ab ipso prædicationis principio ad Salutem in sanctificatione Spiritus, & fide veritatis.

Notanda est antithesis, atque oppositio veræ Christi Ecclesiæ adversus Antichristi gregem; quod ille quidem ideo non crediderit veritati, quia ipsi complacuit in iniquitate induceretur & ipse adhuc. Vera autem Christi Ecclesia à principio prædicationis constanter permansit in fide veritatis, quia permansit in Spiritu Sanctificationis, hoc est, in vita sancta, & pia, & secundum spiritum; non secundum carnem transigenda.

Hæc est vero vocatio Dei in Evangelio (*vers. 14.*) Ad eam rem nos vocat, & invitat Deus per Evangelium, ut acquiramus gloriam Domini nostri Jesu Christi. magnamque acquisitionem gloriam Domini nostri, hoc est, ut Dominum nostrum in sanctimonia vitæ spiritualis, gloriose quoque ipsius resurrectionis, & exaltationis pro modulo nostro participes fiamus: Si enim ipsi compatimur, & coregnabimus.

Hortatur igitur, *vers. 15.*, ut stent, hoc est, constanter persistant, & perseverent in ista doctrina, quam ab eo sive per prædicationem, & sermonem, sive per epistolam acceperunt. Deinde precatur, ut ipse Dominus noster Jesus Christus (*vers. 16.*) atque adeo Deus, & pater noster, qui nos dilexit, ac dedit consolationem æternam, & Spem bonam in gratia sua, Consoletur omnium corda & stabiliat, confirmet, corroboret vos omnes in omni sermone, atque opere bono.

### CAPUT III.

**M**odestiae, & humilitatis Apostoli specimen est, quod sese tories eorum, quibus scribit, precibus commendet; quasi illorum intercessio pluris apud Deum esset, quam preces ipsiusmet ipsius. Sed & inde colligitur quantum Apostolus

tribuerit publicis in Ecclesia precibus. Addit autem rationem quo libentius præces pro ipso ad Deum lunderent. Ut inquit sermo Dei curis, & glorificetur sicut & apud vos. Cum enim nos in precibus primum gloriæ divinæ, cuiusque regni, & obsequii, curam habere Christus ipse docuerit; necesse est, ut pro iis maxime, qui gloriam, & regnum Dei promoveat, preces ad Deum interponamus.

*Vers. 2.* Et quia præmiserat admonitionem de hominibus, negotium Antichristi in Ecclesia agentibus; qui iam mysterium illud iniquitatis operari cæperant; decuit illud quoque in prædictis Ecclesiæ interfieri, ut fideles creperentur, ac liberarentur à fraudibus, & laqueis istiusmodi hominum impostorum. Non enim omnium, inquit, est fides. De iis, qui iam ad Ecclesiam accesserant, non de externis Apostolorum loqui, res ipsa indicat. Quis enim ignoravit, infidelium non esse fidem? Sed ne omni Spiritui crederetur inter eos, qui se credidisse iactabant; præmonendi fuerunt fideles. *Vers. 3.* Fidelis inquit Deus. Sæpius hoc loquendi modo utitur Apostolus, quoties auxilium aliquid cælitus nomine Dei promittit; ut de eo nihil dubitemus, Dei auxilium nusquam nobis defore, modo nos ipsi nobismetipsis non delinamus.

*Fidelis vero est Deus.*

*Vers. 4.* Pertinet hoc ad cohortationis efficaciam, virtutem, ad quam stimulos addimus, commendare in iis, quos hortamur. Excitat enim hæc res majus ad id studium,

———— laudata virtus

Crescit; & immensum gloria calcas habet.

Confidimus, inquit, in Domino de vobis, quod, quæ annunciamus vobis, & facitis, & facietis. Concludit cohortationem voto, & comprecatione; optans, ut Dominus dirigat corda eorum ad caritatem Dei & patientiam Christi. Caritas Dei omne pietatis officium complexa est. Qui enim diligit Deum, eorum rerum studio ducitur, quas Deo placere novit: Deoque in omnibus pareat, ac sese accommodat; nec est quicquam tam arduum, quod in gratiam ejus non ultra, ac libenter faciat. Patientia vero Christi, hoc est talis, qualis in Christo eluxit, eximium decus, & laudem, & vinculum aliquod cum Deo continet. In eo enim maximam in conspectu ejus gloriam assequimur: atque ita longè strictius quam ante Deo conjungimur; quando aliquid in gratiam ejus, vel propter eum patimur: ut Christus fecit. Breviter caritas Dei præstat, ut omnia in gratiam Dei piæ, & amanter faciamus. Patientia vero Christi, ut omnia in gratiam ejus alacriter, & fortiter patiamur, Christum Duce[m] secuti.

*Vers. 6.* Aggreditur alterum illud ex specialibus præceptis; propter quæ istam ipsis epistolam misit. Quia enim opinio illa de proprio adventu Christi; quam supra refutavit, aliquos eorum ad otiosum, & inordinatum vitæ genus impulserat; præcipit primum ut in eiusmodi fratres, puta ut resipiscant, pænis Ecclesiasticis animadvertant usque ad *versum 12.* mox *versu 12.* istos ipsos fratres admonet, ne in istos animadverti necesse sit, admonet simul & alios, quibus ab istis fratres erant oneri, ne beneficiendo defatigentur. *vers. 13.* redit deinde *versu 14.* & *15.* ad pænas istas Ecclesiasticas, & ostendit quales esse debeant, usque ad finem epistolæ. Tandem vota, & appreciationem adijcit *vers. 16.*, & mox salutationem, aut subscriptionem epistolæ. denique eadem propemodum appreciatione, quæ cæperat, claudit epistolam. Quæ omnia eodem ordine examinabimus.

Quod



Quod attinet animadversiones Ecclesiasticas, vocat panem istam *πανάγειρον* id est *παντός ἀνθρώπου ἀνάγειρον*, id est *subtrahere conversationem suam omni homini inordinatè ambulanti*.

In quo Ecclesiastica puniendi mansuetudo diserte exprimitur. Qui enim isto modo puniebantur nullo corporali malo reipsa afflictebantur. Sed tantum aliquo Spirituali bono destituebantur; ut pudore affecti tanto promptius ad officium redirent.

Deinde explicatur quid sit istud *inordinatè ambulare*. Non secus tum, inquit, *traditionem quæm accipitis à nobis*, quod statim explicat. *ἡ παράδοσις* ista potest significare nudum exemplum Apostoli. Mores enim, & instituta majorum, aut magistrorum, à quibus vivere discimus, etiam si nulla specialia præcepta accedant, possunt dici *traditiones*. Sed exemplo Apostoli ad imitandum exposito, accessisse præceptum, *ἡ παράδοσις* ex 1. ep. cap. IV. 11. discimus & infra ex vers. 10. Quid autem illud fuerit, in quo se proponebat ad imitandum Apostolus, pro sapientia sua exprimere non omisit; primum in verbis *ὅτι ἠκούσαμεν ἐσὺν ὁμῶν*, non *inordinatè* vivimus inter vos. vers. 7.

Deinde vers. 8. neque gratis panem cuiusquam comeditis: sed laborem nocte dieque suscepimus, ne quengquam gratumur. Ataxian igitur istam, & ordinis confusionem non in eo collocabat Apostolus, quod aliquis ab illiberalium artium aut sellularii officii usu abstinere; in quo nulla est iniustitia; nulla inhonestas, atque iniquitas: si quis alioqui habet unde vivat. Sed in eo; quod aliqui cum ipsi propria industria victum sibi querere gravarentur, gratis alienum panem comederent, & aliis essent oneri. hoc autem adeo iniquum est, & societati repugnans; ut non modo in bene constitutis Rebuspubl: sed ne in apum quidem societate toleretur, quæ

*Ignavius jocos pecus à præscriptis arcens.*

Vers. 9. Tanto autem validius excitare poterat Apostolus exemplo sui omnes ad imitationem sui, quod ipsi liceret *gratui alienum panem comedere*, & fratribus esse oneri.

Non igitur tantum præcepto; sed etiam exemplo suo ostendere voluit iis, quibus res honeste parata, aut eam parandi copia deesset; tantam esse necessitatem *laborandi*, quantum & edendi.

Vers. 10. Ut qui nolitis (*ἡσυχάζετε*) laborare, eum oportere etiam nolle cibum capere.

Sed vox *ἡσυχάζετε* supersticiosi interpretibus nihil prodest, cum sit generalior, quam ut solum manuum laborem, qualis in artificum officinis adhibetur, significet. Nam *Matth. xxv. 16.* hæc vox usurpatur de querendo ex impensis pecuniarum lucro. & multa sunt vitæ genera, multæ actiones, quibus in victu querendo tantundem efficitur, quantum manu facturæ, quam vocant; & nulla earum esse potest, absque aliqua cura, & labore, atque industria, ac forte quoque manuum operæ.

Proinde ii, quos vers. 11. describit Apostolus *μὴδὲν ἡσυχάζοντες, ἀλλὰ περιεργαζόμενοι*, nihil laborantes, sed inanium rerum curiosè satagentes; non eo nomine accusabantur ab Apostolo, quod manibus non laborarent: sed quod nihil omnino agerent: verum otio indulgerent. Quod, cum Satanæ pulvinar esse dicatur, homines semper non modo ad *περιεργίαν*, hoc est, curiosam; sed ad noxia quoque, præsertim aliis, & ipsis perniciofa adducit.

Quibus enim nullus est honestus, quo occupentur, labor, ii sunt omnium hominum periculo, ab insidiis Satanæ imminenti, maxime expositi, ac patentes; non modo ratione habitæ cupiditatum, quæ in illos potillimum debacchantur:

(Otiosi si tollas, periret Cupidinis arcus.)

sed etiam ratione negotii, quod aliis semper iniquè facessere solent. Nihil vero iniquius est, hominibus quiete sua abutentibus.

Hi ut plurimum solent esse *ἀνεργηστικῶς*, id est *inertius rerum inchoatores*, unde similes, lites, & jurgia nascuntur. Sed, ut desint cetera, illa ipsis affatim superest querelarum, obsecrationum, *traditionum* simultarum materies, quod cum alieno labore partis bonis fruamur; & illi, qui ipsis ignavis, & otiosis vitæ necessaria suppleant, non possint non esse inquitantes, & culpæ eorum conici; quod inordinatè, & non secundum præscriptum doctrinæ Apostolicæ vivunt, atque ipsos iniquo onere aggravent; inter alium sibi veniam faciunt, ne ipsis omnia ex animi sententia suppedirent. Unde primum delictorum istorum iniquissime offensiones, obsecrationes; mox eorum, quæ ipsorum onera humeris suis portant, iustissimæ querelæ, post diffidia, accusationes mutuae, & maximæ in Ecclesia turbæ nascuntur.

Merito igitur Apostolus homines istos otiosos vers. 12. & quidem non sine aliqua severitate, & potestate per Dominum nostrum Jesum Christum admonet; ut, cum *tranquillitate & pace* (*ᾗ ἡσυχίᾳ*) laborantes, suum ipsorum panem edant. vers. 12. Sed nec omittit admonitionem eorum fratrum, quibuscumque isti otiosi; & *ἀπαιτῶς περιεργαζόμενοι*, committebantur. Hortatur vero eos quocumque: sed blandè, nec tanquam de superiori loco potestate Domini utens: sed ut fratres compellans, & roganti propior vers. 13. *ne fatigentur, aut squeseant in benesaciendo*, hoc est, in alendis, ac tolerandis fratribus, licet inordinatè viventibus. Nec enim istis ipsis, qui cum hominibus ingratissimum suorum beneficiorum collidebantur, præcipit Apostolus animadversionem in istos otiosos, & ingratos: sed toti Ecclesiæ: separare enim aliquem à consorcio suo, & non conversari cum illo, non erat in potestate unius: sed universæ Ecclesiæ. Nam istis hominibus beneficis contrarium præcipit; videlicet ut in beneficiâ suâ perseverent.

Vers. 14. Si vero homines otiosi, ne sic quidem ultro redipsant, duplici stimulo eos ad pudorem, & verecundiam compelli imperat. Primum ut nomina ipsorum per epistolam deferantur ad ipsum Apostolum. Quod medium non modo pudorem ipsis incurere poterat: sed etiam aliquod ab ipso Apostolo, efficaciori Spiritus vi ipsos admonente, remedium. Deinde ut conversatione eorum abstinere: quæ in nomina percussis, ad pudorem, & penitentiam adigerentur. Sed posteriorem animadversionem ita moderatur, ne denegatio ista conversatio degeneret in inimicitias: sed ut tamen fraternum amorem ipsis exhiberent; admonendo ipsos tanquam fratres vers. 15. Nec enim istis, qui peccant non ad mortem, hoc est, qui sanabiles adhuc & patientes remedii videntur Christianæ caritatis remedia dene-ganda sunt. Nec planè omnis amicitia, aut omne commercium renunciamum est: Sed solis insanabilibus; Vide 1. Joh. v. 16.

Vers. 16. Optat, & precatur utrique fratrum inter se dissentientium, de quibus egimus, generi pacem per omnia, & in omnibus ab eo, qui est Dominus Paxis. Ut enim Deus ipse est Deus pacis, & pacem facientes, procurantes, & colentes filios suos vocat: ita Christus quoque est Dominus pacis, & pacem, quam suis dedit, & reliquit; pacem inquam; omne felicitatis genus continentem; ab omnibus requirit: eamque querentibus, & confectantibus benignissime largitur. Optat & ipsius præsentiam, hoc est, præsentissimam opem omnibus. Mox manus suæ subscriptione epistolam confirmat. Unde patet, exceptâ sorte epistolâ ad Galatas

litas (vide Gal. vi. 11.) nullam suis manibus scripsisse epistolam: sed singulas dumtaxat subscriptionibus manus suæ signasse. Subscriptiones autem illæ non videntur esse nominis ipsius Pauli: sed illius a preceptionis, quoniam hoc loco verbis illis, *utrum scripserim ista scribo* subjicit, hoc est, *Gratia Domini*

*nostri Jesu Christi cum omnibus vobis Amen.* quæ supra quoque alienâ manu scripta extabat: sed nunc ipsius Pauli manu adjicitur, quamvis non semper isdem verbis hæc approbatio scriberetur: sed interdum brevius, ut Coloss. 1v. 18.; interdum prolixius, ut 1. Cor. xvi. 12. & Rom. xvi. 24.

8. Octobris, quo die ante biennium post adversi prælii casum  
et præsentissimo periculo ereptus sum.

# PARALIPOMENA quædam.



Piritus Antichristi, qui Ecclesiam densa errorum caligine involvere debuit, jam tum Apostolicis temporibus erumpere ceperat, 1. Joh. 11. verum non palam: sed occultè pestis hæc irrepfit. Ideo mysterium à Paulo dicitur 2. Th. 2. 11. quod illo quoque vivente, qui longè ante Johannem vivere desuit, operari cæptum sit.

Primum autem, & potissimum error fuit; per quem veritas Satanae connixa est, ut illustre illud predicatæ ab Apollolico veritatis jubar deliquum pateretur, quem Johannes commemorat; quod cum videret Satan mortem, ac resurrectionem hominis illius, qui, tanquam Dux aliorum Salutis, in scipulo vel (sic à communi stylo Theologorum abeam) in persona sua ostendit omnibus; quàm certa sint promissa Dei, per se, & Apostolos suos humano generi prædicata, & in eodem, qui tam arte nobiscum conjunctus est, ut caput vocetur, & Sponsus Ecclesiæ, jam representata; ac per id fidem in omnibus salutiferam efficaciter procrearet, & firmissimè conservaret: hoc primum, ac potissimum fundamentum religionis nostræ moliri, ac demoliri aggressus est; atque hominibus persuadere cepit, Christum illum, qui resuscitatus, & exaltatus est in naturâ suâ non fuisse revera hominem: vel quod eodem residit: (quia hæc mutuò recipiuntur) illum, quem omnes naturâ suâ sciebant, & ab ipsâ Apostolorum prædicatione edocti, credebant fuisse hominem; quia in carne venit in mundum, qui vocatus est Jesus, non esse Christum, hoc est, sic dictum unigenitum filium Dei præcipue, ac principiter: sed præter, & ante ipsum fuisse alium hoc nomine Christi longe digniorem, & qui tanquam rex populi Dei divino cultu colendus, & invocandus sit.

Primum enim, idemque est, & reciproce, ut ajunt dialectici, convertibile est, verum Christum non esse hominem, & verum illum hominem, qui pro nobis mortuus est, non esse verum Christum. Maluit tamen Apostolus posteriori modo sententiam hanc proferre; quia sic prolata evidentior sui falsitatem, & absurditatem ostendit; cum, priori modo prolata, non tam absurda videatur.

Nam quæ homines, ad effugiendam absurditatis illius evidentiam, de Unionē hypostaticâ, & communicatione idiomatum commentu sunt, sunt pura putata (ut in Scholis vocantur) Entia rationis; scilicet

à ratione quidem consista: sed quæ eadem ratio ostendit esse falsâ, atque *arbitraria*; verum Christum non esse in naturâ suâ hominem, & illum qui naturâ sua homo fuit, Jesum non esse verum Christum.

Sententiam hanc, cujus tempore Pauli, & Johannis jacta sunt fundamenta, invexere primum in Ecclesiam Gnostici, quorum mentionem facit Paulus 1. Tim. vi. 20., qui introduxerunt profanas vocum sive novitates, sive vanitates (quales vide apud Irenæum, *inanes*, sine mente soni) & oppositiones *phantasmatum* *græcorum* falso nominata scientiæ. Vocat enim dogmata eorum *oppositiones arbitrarie*; quia puræ, & simplici doctrinæ Apostolorum opponebantur. Notat autem ipsum nomen, ac titulum *græcorum*, quod suæ sectæ præferebant, ac profitebantur; quamvis hanc titulum *græcorum* falso sibi arrogarent: quia hæc *græcorum* (*cognitio*) non erat vera: sed falso sic nominata.

Qui Gnostici, (ut errorum primæ hallucinationes à parvis initiis serè oriuntur) principio quidem paulo magis sobriè in Christiana doctrina philosophati sunt; ita tamen ut errores à Joanne notati (videlicet quod ille homo Jesus crucifixus, & ab Apollolis prædicatus totam Chilsti, ac unici filii Dei excellentiam non impleveret: sed præter, & ante illum esset alius hoc nomine dignior) fundamenta jecerint: verum postea procedente tempore, ut plerumque error errorem trudit, in magnâ, & absurda deliria aliquâ sui parte delapsi, & in multas postea sectas scissi sunt. Quæ tamen ob evidentem deliriorum absurditatem non poterant ab omnibus recipi; licet *sublimioris cognitionis specie* se venditarent. Proinde plures eorum, qui non tam longè, ut alii, à primavâ prædicationis puritate recesserunt: sed tantum intrâ metas solius illius erroris à Johanne Apostolo notati subsisterunt, quia numero vincebant, & plurimos tamen, adhuc puriorem Apostolorum doctrinam retinentes, in eadem secum Ecclesia non possent non tolerare, Catholicos sese dici maluerunt; ut ab illis, qui ab aliis omnibus discessionem, tanquam reliquos *hæreses segregantes*, faciebant, discernenterent. Gnosticorum autem titulum tanquam arrogantem & ab Apostolo Paulo 1. Tim. vi. 20. notatum ac reprehensum Simonianis, Menandrianis, Valentinianis aliisque suæ farinae hæreticis paulo longius, quam ipsi in profanos errores delapsis, reliquerunt.

Notanda autem est causa, cur se plerumque hæretici ab aliis secernant; aut, si aliis prævalent,

prævalent, eos à se repellant. Tacita errorum conscientia, quæ in archiori cum iis, qui veritatem profiterentur, conjunctione veritatis congressum non possunt non reformidare. Porro ista opinio puriorum, qui in Ecclesia remanserant, Gnosticorum, quia ex canonicis potius gentilium philosophorum lacunis, quam ex limpido verbi Dei fonte hausta erat; eo tempore, quo, rejecta Judaica gente, multitudo gentium in Ecclesiam immigravit; latissime per Ecclesiam sparsa est: plerisque eorum, qui ex Gentibus oriundierant, in propagationem conformis Gentilium Sapientum dogmatibus doctrinæ conspirantibus. Illis verò, qui ex Judæis orti, commenta Gentilium aspernabantur, ideoque Apostolicam de persona Christi doctrinam mordicus retinebant; ob alios errores, quos in Ecclesiam invehebant, (qualis erat circumcisio, & antiquarum legis ceremoniarum reductio) minus jam auctoritatis, ac fidei in Ecclesia habentibus, præsertim post excidium Hierosolymorum, & publicam totius Judaicæ gentis calamitatem. Adde quod in mutuo partium istorum certamine eo res processerat, ut quemadmodum inter gentes Gnosticos (ut supra diximus) non pauci in pudenda, & antia deliria desexerant, penes quos potest titulus Gnosticorum mansit: ita inter Christianos, è Judaica stirpe oriunds, aliqui fuerint, qui humilior, quam par sit, de Christo sentientes, cum Iosephi filium esse credebant, eoque nomine propter tenuem & exiguum Sacræ Scripturæ, & verum divinarum notitiam ab ipsismet Hebraicæ stirpis Christianis pauperes, & Ebionæi (Hebraica vero hujus nominis notio est) dicti sunt. Quod agnomen postea, prævalentibus Gentium partibus, omnibus reliquis ceremoniarum Judaicarum propugnatoribus non sine causa tribui cepit: nisi quod una, (ut in studiis partium fieri solet) doctrina quoque de Christo purior, quam ex Hebræa progenie Christiani omnes tuebantur, ejusdem simul agnominis probro aspersa est. Nec vero intra Judaicos tantum Christianos stetit; sed inter multos alios è gentilibus vera illa, & Apostolica doctrina viguit: ut apud Justinum in dialogo cum Tryphone, & alibi legere licet; de Berylio Bostrensi in Arabia Episcopo; Origenis de Theodoro conario; victoris Pontificis, de Paulo patriarcha Antiocheno Aureliani Imperatoris temporibus legimus.

Sed primum inter eos non multos fuisse verisimile est, qui aut Græca eruditione, aut ea Styli elegantia instructi essent, quæ ferre ævum, & ad posteritatem durare possent. Deinde, si qui fuerint, monumenta eorum à prævalentibus partibus suppressa sunt: quod & nunc fieri videmus.

Maxima autem Gnosticorum, (de sapionibus loquimur, qui postea præposcere Ariani dicti sunt, cum pluribus ante Arrium seculis in Ecclesia vigerint, floruerint, ac plane reliquis prævaluerint.) in eo elaboravit industria; ut ex toto Sacrorum librorum volumine colligerent quam plurima sententiæ suæ firmamenta, adco ut nihil isthuc intactum reliquerint: quod non ad opinionum suorum sensus vel obtorto collo trahere conati sint.

Hæc autem sunt de quibus Erasmus ex animi sui sententia alicubi loquitur, *Arianorum secta vellem ita perisset, ut eorum libri manerent superstitēs; quod miram quandam Sacrarum Litterarum notitiam velotere videretur.* Rectè autem Vir summus (de industria, an imprudens, non decerno) sectam hanc saniorum Gnosticorum factionem dixit venus, quam hæresim: quia plane in eo conspiraverant; ut sententiam suam per fas, & nefas, hoc est, tam honestis, quam pravis artibus vel invictæ Ecclesiæ obtuderent. Hinc ab Egeippo eorum conatus impii erroris conspiratio dicitur. Ex quo Antichristi præcursores, atque e-

ius ne otium agentes facile agnoscas. Quod non ita intelligi velim; ut aut ipsis, præsertim omnibus, voluntariæ fraudis imitatem objiciam: aut omnes, qui ad extruendum Antichristi regnum suas operas contulere, damnatum iri exitiūm. Procul à nobis hæc abest temeritas. Domino suo stat quisque, aut cadit; qui venit, ut oculis cordium revelet abditæ tenebras. Hæcque eorum, imo multo maxima pars, decepti ipsi, inter alios decipiebant; & super auro, ac gemmis Apostolicis, ligneas, imo stramineas substructiones erigebant: quos tamen non ideo eodem cum congesta à se tam vili materie, incendio consumptum iri credendum est.

1. Cor. 13. 1.

Verum enimverò hujus culpæ manifestè plerique tenentur, quod ipsis pias fraudes communiis religio non fuerit: adco ut forte ne à Sacro-Sancto quidem codice profanas manus abstinuisent, si per adversarios eorum, primæ prædicationis retinentes, & tam grave crimen falsi non dissimulatores, atque adeo per ipsius Dei providentiam licuisset, quod tamen posterioribus temporibus liberatum Carthaginem Archidiaconum ausum in tomis conciliorum legimus. Toleratos autem fuisse ab illis sanioribus Gnosticis (quanquam in Ecclesia multum prævalentibus) sub Ebionæorum, aut rerum divinarum cognitione minus instructorum hominum nominibus, homines Apostolicæ doctrinæ tenaciores ex eo constat, quod cum ab ipso Apostolico ævo usque ad succumbentem Christianorum multitudinem Paganismum superfuisset, nulla tamen publica Ecclesiæ damnatione, ante Pauli Samosatani tempora, ex Ecclesia ejeci fuerint: quanquam nec desissent inter illos, qui Episcoporum munere fungentur, qualis fuit Bostrensis in Arabia, qui ab Origene persuasus in adversas partes transiit: nec omnino adversus tales quicquam aliud tentatum legimus, præterquam quod victor Rom. Pontifex, Africanæ stirpis inquietum & ambitiosum caput, omittis præstantioribus, & eruditioribus, quos describit Eusebius, unum corarium Romæ eodem fulmine suo, quod totis Asianis Ecclesiis frivola de causa non pepercit, afflavit. Eisdem maximo numero in Ecclesiis Orientis toleratos, docet historia Pauli Samosatani. Qui neque tantæ dignationis Patriarchalem Sedem adipisci: neque eam, invitis adversariis, contra Synodi Antiochenæ decretum usque ad interpositam Aureliani potestatem retinere potuisset; nisi iusta sæstigiū pro causa sua multitudine subnixus fuisset.

Non igitur per tantam dissentientium multitudinem in corumpendis Sacris voluminibus crimen falsi absque præsentissimo exultationis periculo committere licuit; sparsis per orbem tot hominibus, tanti sacrilegii conscis futuris. Sed nec Deus permisit, aut perpena Christi, Ecclesiæ suæ præsentis, cura, ut pereuntium culpa eo nomine excusabilis esse possit, quod ipsis prælo non essent fontes, ex quibus purani Salutis aquam haurire poterant. Accessit illud quoque, quod præcipui, ne dicam unici, Sacro-Sanctorum Bibliorum interpretes, Aquila, Symmachus, Theodotion, à sententiis, & partibus Gnosticorum tunc in Ecclesiâ regnantium, essent alieni. quod faceret Petavius Rationari temporum Libro v. cap. 11. sub finem. Causa ejus rei fuit, quod Gnostici studio Philosophiæ magis, quam sacrarum litterarum studiis incuberent; nec philosophiam theologicæ: sed theologiam philosophiæ suæ illam cogere; Sacras potius Scripturas profanas suis opinionibus, quam opiniones suas Sacra Litteris accommodantes. Nec alia mente ad Sacrarum Litterarum lectionem accessisse videntur, quam ut inde quam plurima deciperent, quibus ea, quæ alibi, non apud Sacros Scriptores didicerant, constenta-

rent : nullo plerumque , aut potius factioso iudicio : quod ostendunt tot falsæ , & cum reliquo textu , atque totius doctrinæ de Deo analogia pellime coherentes , interpretationes. Verum ut ut Christi potentia , & providentia homines , qui tunc in Ecclesiâ regnabant , cohererentur , quominus Sacras Literas adulterare auderent ; cætera omnia hominum Ecclesiasticorum scripta pravo pæze (videbunt) fraudis studio , & improbissimâ industriâ invasere , alia suppressentes , alia interpolantes , callantes , aut expurgantes , aut addentes , quæ vila sunt. Quod ab ipsis Apostolicis temporibus plus quam per duo secula factitatum , non modo Apollolus Johannes in calce Apocalypicos sed Irenæus quoque sub finem operum suorum ostendit.

Horum igitur prævæ , ac perversæ industriæ tam densam in noticiâ rerum ipso Apostolico ævo , & proxime post Apollolos gellatam , caliginem , ac tenebras debemus. Vide Patavium *lib. v. cap. vi. pag. 272.* Sed præcipue *lib. v. cap. v.* ab initio *pag. 278.* Viveret utinam Hegesippi historia , cuius unicuique fragmentum totam Ecclesiâ de temporibus Apostolicis narrationem refellit : ubi Eusebii memoria prædictum ab Apollolis , tanquam proxime venturum ; & indicatum ab Hegesippo , tanquam jam advenisset , apostoliæ eventum. Huic , inquam , prævæ Gnosticorum sedulitati , non modo abolita tot ingeniorum monumenta , quorum , præter aulicorum nomina nihil exat ; nec modo suppressa cum scriptis ipsorum quoque aulicorum nomina debemus : sed etiam tam multa depravata antiquorum aulicorum volumina , aut subiecta , ac suppositiva sub opimorum aulicorum nominibus pellimæ notæ Scripta. Quorum omnium catalogum apud Baronium primum , deinde apud casaubonium in exercitationibus ad annales Baronii legere licet. Porro Gnosticorum sententiam , qui primi aulici , ac gemmeo Apollolorum fundamento lignea sua tabulata inædificarunt , eandem propemodum fuisse ; quæ fuit eorum , qui sequentibus seculis Ariani sunt dicti ; ex lectione Iuliani , Irenæi , Tertulliani , & ex omnibus antiquissimorum Patrum scriptis , & fragmentis discimus. Ilorum ævo non in doctrina tantum : sed in moribus quoque , durante adhuc persecutione tempore , corruptissimam fuisse Ecclesiâ , legimus apud Eusebium , paulo ante ultimum Diocletiani in extinguenda religione conatum.

Ab his quoque primum omnium violenti , & quidem Romanæ urbi affixi , in Ecclesiâ regiminis fundamenta iacta sunt in concilio Antiocheno ; ut in qua primum urbe Christiani vocati , & Christi regni inter gentes propagandi initia iacta sunt ; in eadem post per Antichristi anteaambulones magni illius Antichristi in Ecclesiâ solium , & imperium fundaretur , & in omnes orbis oras diffunderetur.

Istic enim Sophistarum , & quibus Malchion Scholæ Antiochenæ Magister præcipuus memoratur , artibus , & conspiratione oppressus Paulus , eius urbis Episcopus , & , ut tunc tempora ferebant , Romano , & Alexandrino Antistiti dignatione par ; non Ecclesiæ totius consensu : sed Episcoporum paucorum cum Romano Episcopo facta coitione , & conspiratione , atque adeo interpolata ipsius Aureliani Ethnicæ Imperatoris potestate violenter è Sede Antiochena deturbatus est ; qui Synodi sententiam reluctari nullo modo potuisset , si illa rire , & ex omnium consensu conclusa fuisset. Sed facile apparet maximam Synodi partem , iis , qui cum Episcopo Romano (absente licet) conspiraverant , adversam esse : ipsam Antiochenam Ecclesiâ (malchione ludimagistro excepto) pastorem suum sibi eripi , & caput à corpore suo avelli ægerimè tulisse. nisi impi-

mon Antichristi dominatus auspiciis prophana , & coactiva potestas , Ecclesiæ libertatem opprellisset. Pace Eusebii & reliquorum dictum esto. Post tot fraudum , & criminum falsi specimina hominibus , in causa propria testum dicens , non credimus. Decreto enim Aureliani rescripto principis impij , & persecutoris Ecclesiæ , omnes Christiani Romani episcopi , tanquam urbis gentium dominæ præfatis , sensum , & auctoritatem sequi compulsi sunt. & ipse Paulus , sede sua iniquissime deiectus , cedere coactus est. (Atque tunc primum bestia secunda bestię primæ potestatem accepit , atque exercuit *Apoc. xii. 12.*) Ita tunc non Spiritui Sancto , & congregatæ in nomine Christi Ecclesiæ ; sed impio Principi Aureliano visum est ; ut Romani Episcopi arbitrio , ac sentia tota Ecclesiâ subiecta effet , & orthodoxus antistes loco suo deturbaretur. Vide Eusebium.

Quid autem opus fuit Romani principis auctoritate Romani Episcopi , & eorum , qui cum ipso sentiebant , auctoritatem super alios extolli ; si nulli ex eodem concilio patres damnationi Pauli , atque ejus causæ refragati sunt.

Gravem fuisse causam , & necessitatem necesse est , ob quam Gnostico spiritui assata Christianorum pars ad eum Imperatorem confugerit ; à quo sibi merito , (biennio post eventus ostendit) metuendum esse videre poterat : & potentiam ejus partis intrâ Ecclesiâ adversæ parti opprimende imparem fuisse oportet ; quæ ad eam rem extrâ ecclesiâ , ac tam periculosum quidem auxilium quæsit. vide Petav. p. 306.

Quemadmodum autem hæc secta , quæ post Ariana dicta est , pravis artibus in Ecclesiâ grassata est : ita iisdem artibus iusto Dei iudicio subverta est. Nul- lum propemodum genus criminis falsi fuit , quod non commiserit. Mendacis , calumniis , librorum suppressionibus , aut falsationibus ; & omni genere imposturæ ita adversam partem supplantare conata est , ut toti Apostolicorum temporum , & proximorum iis seculorum noticiæ eas , quas nunc deploramus , tenebras offunderet. Nulla unquam in Republica coitio , & conspiratio tam factiosa extitit ; quam fuit illa in primæva Ecclesiâ nonnullorum adversus veritatem conjuratio. Ut in eo non difficulter agnoscas versutum Satanæ , qui cum videret sese nullo modo efficere posse , ne Christiana religio veterem illum idolorum cultum , per quem ipsi cælestes honores in terris habebantur , everteret , ac superaret ; nihil omisit industriæ , nihil artificij , quo puritatem illam prædicationis Evangelicæ gentium errorum tænebris , ac sordibus inquinaret.

Sed in eo præcipue fucum omnibus facere Gnostici nitebantur ; quod , cum sibi satis conscij esse possent , nova à se dogmata , veluti ligneas , & stramineas substructiones super aurum , & gemmas Apostolicas superstructa : postquam ipsis vires suæ per incrementum factionis placere , homines à se dissidentes , & antiquæ veritatis Apostolicæ tenaces , tanquam recens excogitatorum errorum infirmulabant , suæque propriæ novitatis culpam , & flagitium probrum hominibus , longè antiquiorem doctrinam tenentibus , affricare contendebant , in quo nimirum impudentes , ac perfidiae frontis apparent.

Exempla ejus rei non pauca deprehendas in Eusebio ; atque imprimis in ejus de Libionis , de Theodoro coriario , de Paulo Samosateno narrationibus.

Iusto itaque iudicio Dei eadem arte ipsi quoque subverti sunt. Cum enim hæresis eorum statim post obitum Apostolorum in Ecclesiâ factionis incrementum , & potentia invaluisse : ita ut aliquamdiu pro arbitrio in Ecclesiâ dominarentur : mox &c.

*Reliqui desunt.*

## IN EPISTOLAM

A D

## TIMOTHEUM

## PRIMAM

## COGITATIONES SACRÆ.

## CAPUT I.



N ipso limine atque inscriptione epistolæ Paulus sese vocat Apostolum secundum Ordinationem Dei servatoris nostri, & Domini Jesu Christi, Spei nostræ.

Ex istis verbis discimus, nihil in Salus nostræ, aut novæ creationis negotio fieri à Christo; quod non originem suam à Deo patre habeat: quodque non ipsi Deo patri, tanquam primæ

Salutis nostræ causæ, acceptum ferendum sit. Dicitur enim hic Deus Salvator noster. quod nomen peculiari ratione frequentissime Christo tribuitur. unde & nascenti nomen Jesu, quod servatorem significat, impositum est: & quasi ex opposito adjungitur epitheton Christi, quod sit Spes nostra, quia Salutem nostram Deus per Christum, tanquam intermediam causam, exequitur. Nec vero contentus per ipsum solum, voluntatem de salute nostrâ suam, hoc est, apertam spem vitæ æternæ nobis patefecisse: certitudinem huius spei nobis per eundem, primum pro nobis traditum; deinde resuscitatum; denique glorificatum, atque omnipotentis donatum, nobis confirmavit. Ille igitur, in quo spei nostræ firmitas præcipue innititur; merito Spes nostrâ vocatur.

Præterea scimus ipsum Dominum Jesum Christum, post absolutissimam omnibus numeris exaltationem suam, hunc Apostolum non modo ad religionem, sed etiam ad ipsum Apostolatum vocasse, eique muneris huius functionem *ἱερατεῖ* imposuisse. Et tamen hic Ordinatio hujus Apostolatus Deo patri tribuitur. non quod identidem filio in ejusmodi ordinationibus voluntas patris exploranda sit: sed quod ipsi earum rerum absolutissima potestas semel data sit: quodque ipsi in omnibus & singulis, quæ facit, voluntas Patris sui non possit esse non exploratissima, & cum sua planè congruens.

Quemadmodum autem, quicquid à filio sit, Patri merito tribuitur: ita Patri nihil facit nisi per filium. ita ut jure optimo dici possit in Salutis nostræ negotio omnia per filium facta esse, & fieri.

*Vers. 2.* Timotheum vocat verum ac genuinum suum filium in fide, quod à se esset in fide ac religione Christi institutus & quasi progenitus: quodque eum tanquam parentem filius sedulo imitaretur. Precatur autem ipsi Gratiâ, misericordiam, pacem à Deo patre, & Domino Jesu Christo simul, quia, ut suprà vidimus, quicquid gratiæ, clementiæ, felicitatis nobis divinitus exhibetur; id à Deo patre per fi-

lium proficiscitur. ita ut impetratio omnium, quæcunque à Deo patre in nomine filii petuerimus, filio tribuatur. *Yeh. xiv. 13. & 14.* quia impetrationis hujus, ut ita dicam, executio; per filium perficitur, ut glorificetur Pater in filio.

*Vers. 3.* Distasse Paulum; non scripsisse, epistolâ; indicio sunt tot apodotes, protasisibus suis non redditæ, ac periodi quasi non absolutæ ita, quia forte mentem ac verba distantis, non semper scribentium manuum celeritas assequitur. quod tamen in rebus minoris momenti Paulus, inemendatum relinquere; quàm superfluo orationis cultu occupari maluit.

Quemadmodum enim discedens Epheso Apostolus Timotheo isthic relicto negotium dederat, ut præciperet quibusdam; ne in puram illam ab Apostolis prædicatam doctrinam inveherent aliena ab ea dogmata; ita hic idem istud monitum repetit & inculcat. quam apodosis, sive ipse Paulus gravioribus curis intentus, five amanuensis, distantis verba styli celeritate non assecutus; nullo legentium damno aut periculo omisit.

*Vers. 4.* Quæ sit ista *ἡγεμονία*, & quæ sint aliena à religione dogmata, specialius attingit, dum ait, præcipiendum esse quibusdam istis *Ne ascendans aut animum applicent fabulis & generationibus infinitis*, quæ inutiles potius quæstiones præbent ac parviunt, quam *edificationem Dei*, hoc est, ædificationem, quæ est secundum mentem Dei. ea vero est ædificatio secundum mentem Dei, quæ est in fide, hoc est, professus & incrementum in pietate & sanctimonia, quæ est anima veræ fidei.

Quid intelligi debeat per illas fabulas & generationes infinitas, posterius videbimus. Nunc in genere sufficiat ex hoc loco didicisse; In religione Christiana ea dogmata, quæ plus quæstionum, rixarum, diffusionum in Ecclesia; quàm ædificationis in pietate ac vitæ sanctimonia procitant; non esse magnificanda, nec ipsis animum applicandum, multo minus propter ea scindendam Ecclesiam.

Tales sunt doctrinæ de rebus perceptu incomprehensibilibus; & quæ ejusmodi contradictionem implicant; ex qua se mortalium hominum ingenium expedire nullo modo potest. Quæ non possunt nisi difficillimas & intricatissimas quæstiones, & proinde exitiabilia schismata, & diffusiones excitare. Ad procreandam vitæ sanctimoniam tantumdem valent; quantum aqua ad excitandum ignem. Non possunt vero nisi frigida ac dilutæ quæstiones esse rerum quas intellectus capere non potest; imò quas non modo incertas, sed nec suspensas ob evidentem

contradictionem habere cogitur : Ideo nec possunt illo modo ignem caritatis , & sanctum omnia , qui cogniti boni ardore ac desiderio flagrare debet , excitare.

Ignoti enim & incerti , atque adeo quod falsum esse vel levissimis documentis deprehendas : quæ cupido accendi potest ? Tales autem sunt omnes de incomprehensibili essentia Dei quaestiones. Quæ etiam alia quoque de causa ad excitandum in nobis pietatis studium sunt ineptæ. Caritas enim Dei caritatis proximi origo , ex nuda essentia Dei (quam in hoc mortali corpulculo capere nequimus) etiam si eam in hoc mortali corpulculo capere possemus , consideratione excitari nequit.

Imo quanto captu nobis sublimior , & fragilitate nostra , natura Dei cernitur ; tanto magis desperatione potiundi tanti boni deijcitur : nisi aliquid aliud accedat quod nos cum Deo conjungere possit : quodque fidem erga eum nostram & Spem beneficiæ eius erigat & attollat : qualis est primum in genere attributorum eius , hoc est , virtutum ; (sic enim de Apostolus Petrus 1. Pet. 11. 9. vocat) deinde in specie beneficiæ erga nos voluntatis ejus tot speciminibus exploratæ consideratione.

Ut taceam quoties de essentia Dei , (absque supradictis attributis) homines doctrinas ejusmodi , quales hodie vigent , tradunt , ne quid amplius dicam , nihil admirationis aut venerationis erga supremum Numen animis nostris accedere. Quemadmodum autem non immerito iram Dei provocant qui adversus expressum ejus interdictum , cum ipsum nonquam viderint , imaginem figuræ ejus pingunt aut fingunt : ita non multo majorem gratiam ab eo incunt , qui essentiam & formam ejus , quam nullo modo capere possint , iis coloribus exprimere ac menti nostræ obijcere ac representare audent , qui majestate ejus indigni sunt , & à quibus sobrii hominis cogitatio abhorret.

Imago certe divinitatis , quæ ab Alexandrinis Scholæ discipulis juxta Platoniorum commentorum lineamenta adumbrata , & in Ecclesiâ investita , posita in ipsa in immensum invaluit , parum profecto majestatem supremi Numinis atque eminentiam Dei , & patris Domini nostri Jesu Christi digna ac decora est ; ut quæ ipsi duos pari potestate ac dignatione socios , personis ac suppositis ab eo distinctis , adjungit. Necque incommodum hoc Unitate essentia reparatur aut corrigitur , sed potius commemorata absurditas nova absurditate cumulat ; fingens , & comminiscens tribus in individuis non modo ratione , sed re ipsa atque adeo entibus totis suppositis ac personis inter se differentibus ; & quæ re ipsa sunt tria numero ; unam numero essentiam , quasi suppositum ab alio numero diversum , unam eandemque numero cum ipso essentiam habere possit. Quæ doctrina omnia intellectus nostri principia atque adeo usum rationis subvertit , & ad hîemâ sitipe excindendam admodum apta est. Quanto tutius erat in exprimenda essentia Dei ultra revelationem , hoc est , ultra conceptus ac verba Sacre Scripturæ nihil audere , neque comminisci. Et in tantæ molis negotio , ex purissimo potius Sacri instinctus fonte , limpidam & perspicuam : quàm ex impuris philosophorum lacunis turbidam , & in qua latens venenum animadvertere non possis , aquam haurire. Sed qui consecuto tempora Apostolica ævo celebriori eruditione claruerunt Scriptores , paganicæ nutritionis alumni , & ab uberibus gentilis philosophiæ nondum depulsi , dum studio convertendarum gentium , nihil novi Religionem Christianam in doctrina veritatis tradere aut invehere ; eademque dogmata à celeberrimis Gentium Sapientibus , quæ ab Apostolis tradita esse ostendunt , contra quam fieri debuit , non humana

placita ad divinæ veritatis normam ; sed divinam religionis doctrinam ad placita philosophantium , quodque vehementer dolendum est nunum , atque plûs æquo , inflexere.

¶ Vers. 5. Rationem asserit cur in religione Christiana ea dogmata quæ plûs quaestionum , & litium , quam ædificationis in hîe , & pietate asserunt ; non sint magnificanda , neque eis sit opera danda. Quia inquit *finis mandatus* , hoc est , Religionis Christianæ ( *synecdochice* ) ejusque prædicationis : aut etiam Mens Dei in prædicanda religione , aut potius Mens & finis ejus , qui mandatus Dei in religione obsequi vult , (quæ omnia eodem recidunt ) est *Caritas ex puro corde* , hoc est , in qua nihil sit subdolum , & accersitum , & specie tenus apparens ; & *conscientia bona* , hoc est , innocentia vitæ , in qua homo sibi est nullius gravioris culpæ conscius , & *opes non fraudulenti* , hoc est vera , & operibus bonis animata , non exanimis. Non larva aut persona fidei ; sed ipsa solida ac genuina fides , hoc est , vitæ omnibus virtutibus cumulatæ sanctumonia. Subintelligendum hic non igitur ejusmodi dogmata ædificationi Dei in fide , hoc est , Menti Dei in prædicatione Evangelii , aut etiam ipsius hominis religionem Christianam profecti finis atque scopo congrua esse possunt , quæ quaestiones , & lites noxias Caritatis pestes tantum producant ; nihil autem conferunt ad vitæ innocentiam , ad virtutum cælestium , quæ sunt anima fidei , profectum , & incrementum.

¶ Vers. 6. Ostendit ab isto fine , & scopo tam ipsius Dei ea , quæ in religione præcipit , præcipientis ; quàm ipsorum hominum religionem Christi suscipientium , & obsequium Dei professorum , quem sibi proponere juxta mentem Dei debuerunt , excidisse & multum aberrasse eos , qui istiusmodi aliena a Christi religione dogmata tradunt ; & à vera Theologia conversos esse ad Mætaologiam , hoc est , vaniloquentiam. Fontem autem culpæ ipsorum aperit ambitionem. *vers. 7.* Quod voluerint esse *Leges Doctores* , eum in se invicem quo loquerentur , quæque assererent , & circa quæ sese obfirmarent. Quis enim non videt , eos ab Apostolo ambitionis hujus coarctui , qui inter Christianos videri volebant legis diviniæ peritissimi ; non illius solius Mosaicæ sed etiam Christianæ. Quemadmodum enim olim inter Judæos legis Doctores vocabantur non ii tantum qui mandata legis Mosaicæ explicabant : sed qui omnia etiam quæ in Sacris V. Fæderis voluminibus continentur , interpretarentur ; Ita & inter Christianos eodem modo dici poterant Doctores legis , qui in Christiana Theologia aliis præluere volebant. Et quia tunc forte non multi libri Novi Fæderis esse poterant , præcipua circa V. Fæderis libros interpretandos istorum ambitiosorum Theologorum cura occupabatur. Non est autem novum in Sacris litteris per vocem legis omnia *ἀποκρίσει* , sacra monumenta sub lege scripta aut recepta vocari Vide Rom. 11. 19. ubi Pålmi voce *ἀμυν* vocantur.

Et profecto videmus hominum *ἐπιζητοῦντων λατρεῖν* industriad in eo præcipuè elaborasse , ut ex veteris instrumenti libris *τὰ δὲ λόγια τοῦ νόμου* adstruerent ; innumeros eorum locos adversus receptum antiquitus ab Hebræis sensum explicando. Ad quem lapsum plurimum ipsis contulit idiosmorum Hebrææ linguæ ignoratio. Quo inexcusabilior videtur Origenes , qui ferè unus inter patres ante Hieronymi tempora linguam istam didicerat. Ideoque tam latam suam culpam , partium , de quibus opinio ægritudo est , ingratisimâ conspiratione pro hæretico habuit , & promulgavit , (quod multis aliis iusto Dei iudicio accidit) non profus immerito luit.

¶ Vers. 8. Ostendit non se id reprehendere quod legis de qua loquitur , periti atque Doctores etiam esse voluerint ;

voluerint : quod quidem approbat, & laudat : sed quod peritiam istam neque legitime ambierint, neque legitime ea uti fuerint. Non legitime ambuisse supra innuit, quia in ea ambitione ea dicebant, & asseverabant, & confirmare volebant, quae neque intelligerent, neque intelligere possent. Nam ut exemplo a vulgatissima doctrina sumpto utamur. Difficillimum erat concipere animo eum, qui homo natus fuerit; multis seculis ante & quidem in statu nobiliori fuisse; imo tunc cum humano modo nasceretur, divinam & caelestem vitam vixisse. Quod tamen adstruere necesse fuit, si doctrina Christianae religionis (quam non à Christo incepisse, sed multis ante seculis fuisse magna, & inani contentione demonstrare nitebantur) cum Zenonis aut potius Platonis, & Platoniorum de *deorum* doctrina concilianda fuit. Ita cum philosophorum doctrinam; ad dogmata religionis licentius delestere per gentes non liceret, doctrinam religionis ad dogmata philosophica adductas, quum par esset, certe iniquissimè detorquebant.

Non legitime autem legis istius peritia usos esse probat. *vers. 9.* Quia lex omnis divina atque religio tam Moisaica quam Evangelica non eò tendit, ut mentes hominum rerum difficilium infrugifera contemplatione sese ostentent : & cognoscendi res abscuras ambitione pruriant; sed ut homines à peccando abstineant, ad vitam autem innocentiam, integritatem atque adeo ad illam sanctimoniam quam supra *vers. 5.* descripsit invitentur, & adducantur. Et Moisaica quidem lex crassiora peccata, quae longa serie enumerat, qualis est *adulterium*, legum humanarum ac divinarum contemptus; Inobedientia, impietas, vitae dissolutio, atheismus & profanitas, parricidium, matricidium; homicidium, Scottatio, paedulatio, plagiariorum scelus, Caemen falsi, seu perjurium; haec inquam peccata graviora lex Moisis oppugnat & extirpat. Lex vero Evangelica caetera quoque omnia quamvis leviora videantur; ut potest istorum graviorum mole quidem parva, noxia tamen principia & semina, quae nimirum sanæ Apostolorum doctrinae adversantur, eruit atque evelit.

Utitur autem in simili materia modo loquendi verbis Christi conformi. Quemadmodum enim Christus ipse praedicat, se non venisse vocatum iustos ad penitentiam, sed peccatores, quamvis tunc nemo esset tam iustus, quin penitentiam atque adeo vocationem Christi indigeret, ac proinde ad quem vocandum Christus non venerit. Ita non modo lex Moisaica, sed & Christiana dici potest non esse posita iustis, hoc est, sanctiorum omnibus numeris absoluta praeditis : sed peccatoribus, tanquam necessarium remedium, & auxilium; quamvis in Ecclesia Christi nemo sit tam iustus, quin ipsi Lex Christi posita dici possit; quia aut jam sit praesertim in levioribus culpis; aut certe possit esse peccator. Verum per istiusmodi locutiones illud denotatur; quod tam legislatoris quam ipsius legis non alius sit scopus, non alia mens, quam ut peccata eorumque inimicae fibrae ex animis hominum penitus evellantur; Virtutes autem supra *vers. 5.* descriptae ipsis infundantur, hoc est, Caritas ex puro corde, bona conscientia & fides non simulata. Multum igitur ab eo scopo aberrarunt ii, qui doctrinam religionis ab excubiis, & vigili cura emendandae vitae, & capiendi iugis ac perpetui in virtute profectus, deflexerunt ac detorserunt ad inanes quaestiones, confessiones, symbola, anathematismos, zelum amrum, & rixas extiales. Unde posita in Ecclesia *anagogus*, seditio (Nam quibus non furiis agitati Patres in mutua vulnera coorti sunt) primum; postea tyrannis Antichristi, & omne malum opus

consecuta sunt. Qui profecto rivuli erant ex fonte derivati non illius sapientiae, quae à Jacobo vocatur casta, & pura, deinde pacifica, de suo iure remittens ac moderata, obsequens, plena misericordiae, & bonorum operum à condemnatione aliorum aliena, aliena ab omni furo & simulatione. Sed illius bruta sapientia, quam idem Apostolus vocat *terrenam, animalem, diabolicam*.

Sanam doctrinam vocat *Evangelium gloriae beati Dei*, cuius praedicatio erat Paulo concredita. *vers. 10. & 11.* Ergo cum videamus ipsorum Apostolorum aeo nondum fuisse, qui aliena ab ipsorum praedicatione dogmata traderent, praedicationis ipsorum doctrinam tanto obnoxius retineamus; ne pro salubri potu toxica bibamus. Vocat autem praedicationem suam *Evangelium gloriae beati Dei*; quia in eo gloria altissimi Dei Novam creationem, & quidem longè gloriosorem, & excellentiorem Veteri manuum suarum opere, in conspectu caeli ac terrae superinducens revelatur.

Quia vero istam doctrinam Evangelii à se praedicati opponi dicit (*vers. 10.*) peccatis, quibus lex, posita est : inde liquido demonstratur per legem istam, quae peccatis omnibus, tam crassioribus, quam subtilioribus posita est, non Moisaicam solum, sed ipsam quoque Evangelii doctrinam intelligi.

Quo posito non difficile est assequi; Per fabulas, & Generationes infinitas quid Apostolus intelligat. Quamvis enim ad fabulas, & generationes Judaicas respicere cuiusdam videri possit Apostolus; tamen id ad philosophorum gentium commenta, quae in Ecclesiam invehebant potius referendam, rectè iudicat Tertullianus.

Necdum enim tunc temporis Talmudicae inter Judaeos fabulae invaluerant : & generationes populi illius tempore Pauli plenius descriptae erant; quam ut perplexae aliqua circa eas quaestiones suboriri possent. Nisi quis huc detorqueat celebrem illam inter Matthaei & Lucae generationes conciliationem : quam Africanus apud Eusebium ita resolvit ac determinat; ut ulteriori (multo minus infinitae) disquisitioni locum non relinquat. Fabulas igitur Aeonum, & Generationes Gnosticorum potius intelligi Tertullianus existimat : Quorum Pleroma nunquam ita sufficienter impleri potest; quin infra contignationes suas plura tabulata : aut intra tabulata plura admittat aeonum matrimonia. Nec male ille quidem nisi quod Valentini mentionem facit : qui Apollonicis temporibus longè inferior est. Quali vero à primo Valentino, Aeonum thalami, eorumque substructiones, inventae fuerint. Sed epidemicus fuit veterum patrum morbus, omnes eos, quorumcumque sententias, siue falsas : siue interdum veras resellebant : tanquam primo eorum Inventores atque auctores coarguere; ut tanto odiosiores haeretici ac Novatores viderentur, cum tamen plerumque doctrinae illae suis defensoribus longè fuerint antiquiores. Negari tamen vix potest, doctrinam de aeonibus dum Apostoli viverent, nondum fortasse fuisse tam adultam, ut multo post Valentini tempore exstitit. Fuit tamen etiam Apostolico haudubie opinio ista apud homines profanis disciplinis imbutos in ipsis suis incunabulis; & generationes istae, antequam in modum, & formam Valentini, & aliorum digererentur; ab initiis mole parvis captae, sensim longius progrediebantur, ut fabularum circa eas terminus non appareret. Ubi enim semel à veritatis orbita deflexeris, error errorum trudit, nec modus ultra nec finis est ruendi in altius subinde praecipitium. Prima autem à Veritate exorbitavit in eo apparuit, quod homines philosophicis studiis imbuti, quum doctrinam de Jesu Christo cum iis, quae pueri didicerant, ne ea Scenes perderent, conciliare



cellare vellent; generatione Jesu Christi ex Spiritu Sancto, & Maria virgine, non contenti; aliam longe antiquiorem generationem ejus quærerent; quæ sive Zenonis, sive potius Platonis doctrinæ de *ἀγῶν* conjuncta esse posset. In qua invenienda cum nec inter se, nec secum ipsi sæpe convenirent, eo tandem ventum est, ut præter unum illam, quæ nobis apud Matthæum & Lucam descripta est, plurimas generationes, & quia generatio abique matrimonio legitima visa non est, plurima matrimonia confinxerint. Quorum omnium fidem, & ridiculam congeriem, quisquis assatim videre velit, videre potest apud Irenæum, & Tertullianum adversus Valentiniānos.

Quod si quis tamen, an hominum deventia in illa Apostolica seculi luce consueque progressa sit, ambigat: de eo certe dubitare non potest fabulas tamen istas, & generationes, Gnosticonum: hoc est, eorum qui excellentiori præ cæteris rerum divinarum cognitione gloriarentur, fuisse commenta. It enim ambitionis eorum mentio, qui ea docere, & asserere audent, quæ ipsi nesciunt: volentes videri *σοφιστάς τε καὶ ἰσχυροί*, id est, rerum divinarum admodum periti. Nihil autem repugnat, Gnosticonum, antiquum sensum in ridiculos errores degenerarent, saniorum fuisse ab initio sententiam, quemadmodum illorum est, qui *ἀγῶν* non semel genitum esse putant: Sed alteram generationem ejus à multis retrò seculis accessunt: quidam autem nec initium quidem ejus fuisse, nec finem unquam fore hodieque pendunt. Eiusmodi generationes *ἀντιγενεῖς* dici posse, adeoque ab Apostolorum potuisse, nemo non videt, cum tamen ad ædificationem Dei, hoc est, ad caritatem ex puro corde; ad bonum conscientiam, ad fidem non simulatam animis hominum inferendam; non multò plus conferant, aut contulerint, quàm Gnosticonum thalami aut tabulata.

Atque hæc dicta sunt de vobis, quibus hic Apostolus utitur, significatione atque intellectu.

*vers. 12.* Cum concediti sibi Evangelii mentionem fecisset; non poterat beneficii tanti recordationem transmittere, abique eorum gratiarum actione, atque ejus commendatione. Quod tanto majus esse *vers. 13.* ostendit; quanto majorem iram potius, quàm gratiam; supplicium, quàm beneficium, meruerat; quod fuisse blasphemum, persecutor, & contumeliosum.

Verum consecutum se misericordiam, ait *vers. eodem;* quod ei imprudens fecerit in incredulitate.

Tanto majorem igitur in se gratiam Domini superabundasse dicit *vers. 14.* in hoc collato beneficio, quanto eo indignior fuerit. Addit autem *vers. eodem cum fide, & caritate in Christo Jesu.* Ubi est tacita quædam antithesis inter provocationem iræ ac suppliciorum vindictis Dei; quæ fuit in ejus ignorantia; & incredulitate; & abundantiam gratiæ Domini, quæ ipsi collata est in fide, & caritate Domini nostri Jesu Christi, hoc est, in fide viva, & per Caritatem efficace. Ignorantiam enim, fides inchoata, seu notitia & agnitio Evangelii; incredulitati vero, fides consummata, & operibus caritatis animata opponitur.

Notandum autem hic, pro tanto beneficio Apostolum gratias agere primum Christo *vers. 12.* deinde ipsi Deo patri, infra *vers. 17.* quemadmodum capitis huius *vers. 1.* utrique beneficium illud attribuit. Deus enim, sed per Christum, ipsi beneficium hoc contulerat.

Nondum autem egressus gratiarum actionem Christo debitam, tradit doctrinam, quæ est principium quoddam, & elementum religionis Christianæ, non sine excitatione Lectoris ad attentionem, & ad desiderium doctrinæ hujus acceptandæ; dum ait: *Fidelis sermo, & omni receptione dignus;* asseverans do-

ctrinam istam esse non modo veram, & indubitatam, neque quenquam fallere aut seducere posse; sed etiam dignam, quæ cum debito grati animi affectu, ab omnibus ad quos pervenit, recipiatur.

Doctrina autem hæc est quod Jesus Christus in Mundum venit ut peccatores faceret. hinc vero Jesus, hoc est, servator dicitur. Quod statim exemplo suo confirmat *vers. 16.* ostendens propterea se misericordiam consecutum, ut in eo primo ostendat Jesus Christus patientiam, & longanimitatem, hoc est, inexcusabilem tot antegressis delictis clementiam suam, in exemplum his qui credituri erant, in eum ad vitam æternam. Fidei enim finis est Salus animarum *1. Pet. 1. 9.* hoc est, vita æterna. Ut enim prima severitas supplicii Ananix usurpata fuit in exemplum ad absterrendos reliquos à perveritate, & mendacio; ita prima & effusa erga Paulum clementia in exemplum cæteris, ne de gratia Dei, & Christi desperarent.

Accedit *vers. 17.* ad gratiarum actionem ipsi Deo debitam, quem vocat primum Regem seculorum, quia non modo eternitatem solus ex se posse habet; sed ejus participes facere possit quoscunque velit. *Incorruptibilem, & solum Sapientem.* quia utrumque horum attributorum ex se ipso habet: omnes autem ex plenitudine ejus accipiant. Per *ἀδελφῶν*, ipsum patrum intelligit, quia filius non modo est *agnis*, sed etiam *honor*, & gloria in secula. hujus enim gratia Deus omnia facit.

Quamvis autem utraq; istarum gratiarum actionum, ex sortita beneficii divini mentione exorta videatur; fieri tamen potest eam consilio Apostoli adhibitam, ad excitandum suo exemplo Timotheum; ut impossibile sibi functionis provinciam, tanto pluris faceret, tantoque magis sedulo studio amplecteretur, & administret; quod videret Paulum conceditum sibi munus magnificacere & optima fide exequi.

Ait enim *vers. 18.* Hoc præceptum propono tibi fili Timothee, secundum præcedentes de te prophetas, ut in ipsis, hoc est, ad normam ipsarum, videlicet implendo ipsas, & non fallendo spem ex ipsis de te conceptam, *militis bonam militiam*, id est, administras munus tibi impositum ex fide commissi officii.

Blandè præcipit, tanquam pater filio, sed urgente necessitate premit cum cui persuadere nititur: Ostendens ipsi non jam esse integrum, utcumque desuper imposito sibi officio: quia præcessissent de ipso prophetæ exastrictes conceptæ, & quasi promissæ de ipso spei, quam desituere nequaquam liceret.

Generalitatem præcepti explicat *vers. 19.* per speciem; atque ostendit in quo consistat bona ista, quæ præcipitur, militiæ. *Habens* (inquit) non modo fidem, sed et bonam conscientiam, ubi palam est, vocem *fidei* specialius accipi pro sana duntaxat doctrina, quærens abique bona conscientia dissensu considerari potest. Est enim hic fidei, & bonæ conscientiæ oppositio: verum eiusmodi tamen, quæ ostendat, licet alterum abique altero consistere posse cuiuspiam videatur, verè tamen ac plenè alterum absque altero possideri non posse. Additur enim statim eos qui bona conscientia excidant, etiam circa fidem naufragium facere. Mala enim opera, fructus & signæ sunt pseudoprophetarum. Exemplum ejus rei in Hymenæo, & Alexandro exhibet: simulque supplicium culpam consecutam.

Hymenæum hunc infra epistola secunda *cap. 17.* spem propriè dictæ resurrectionis una cum Phileto subvertentem commemorat. Eiusdem fortæan sectæ fuerit Alexander. Quorum pena fuit Tractatio Satanae, hoc est, Ex Ecclesia, & quasi *exilio* Christi

Christi proscriptio: Ex quo regno, merito, & legitime proscripti; in regnum, & potestatem Satanæ recidere dici possunt. Tales enim etiam ante proscriptionem ab Ecclesia semetipsos Satanæ tradidisse videntur, ut ea designarent propter quæ proscripti sunt.

Ut discant non blasphemare. In spem penitentiae ac reversionis ad receptionis in Ecclesiam, homines olim excommunicatos; præter alios multos, locus hic testis est adversus Catharorum hæresin.

## CAPUT II.

Inter Specialia quæ in hac epistola Apostolus Timotheo tradit præcepta, *πρῶτος μόνος*, primum omnium præceptum de Precibus tradit; quod esse debeant, & quales esse debeant. Est enim hæc præcipua officii Christiani pars; etiam si privata singulorum officia considerentur. quanto magis si integros Ecclesiæ cætus spectemus? Præcipuum robur armorum adversus omnia hostium genera: præcipuum instrumentum, & compendium acquirendi desiderabilissimas; præcipua pro innumeris, & aliis Dei O. M. beneficiis grati animi nostri significatio.

Congerit autem Apostolus plura vocabula: quibus hanc pietatis nostræ partem secundum diversas ejus species ac distributiones exprimit. Vocat eam primum, *divinis*, petitiones. quæ vox incidentes & extraordinarias in occurrentibus occasionibus petitiones nostras significare videtur: cum vox *ordinariæ*, proxime sequens, ordinarium precandiculum, quæ numinibus exhibetur, denotet. hinc non modo à Spiritu Sancto templum Dei domus orationis; sed etiam ab ethnicis delubra Deorum; proleuchæ vocabantur. Unde illud poetâ.

— In qua se quero profecthâ.

Tertio ponit vocem *ὀνείσμα* interpellationes, aut potius intercessiones pro aliis, eorumque necessitatibus. quales hoc loco præcipiuntur.

Quarto ponit *εὐχαριστίας*, hoc est, gratiarum actiones, quæ gratum obligati beneficio animi nostri affectum expriment. à qua specie aut parte præcum, universæ preces sæpius in Sacra Scriptura denominantur.

Pro omnibus hominibus. Nec enim tantum pro nostris, sed pro alienis quoque necessitatibus præces fundere debemus. Inter alios autem omnes, pro quibus orandum est, nemo excipitur nisi forte qui ad mortem peccat, & jam est extrâ spem Salutis i. Joh. v. Adeo ut ii quoque, qui alieniores, & minus digni præcibus nostris videntur, ab iis excludi nequeant, quales sunt inimici.

Quales etiam videri possint Reges, & Magistratus: non modo quod alienissimi à verâ Religione: sæpe, & persecutores esse soleant; sed etiam quod ad convertendos eos aditus sit difficilis, & quasi præclusus. Ergo & pro iis Apostolus preces fundi imperat: addita *vers. 3.* ratione, quia id voluntati Dei congruum, imo Deo gratissimum sit; qui ut omnes alios homines, ita Reges quoque ac Magistratus, in veritatis cognitionem pervenire; atque ita salvari velit. Notandum autem est Servatoris nomen, quod Christo Jesu aliâs peculiariter tribuitur: nusquam alibi sæpius, quàm in hac epistola. Deo patri tribui: quemadmodum & hic *vers. 3.* *omnis salvator*, à conjugatis esse probatur; quia omnes homines velit *omnesque* salvari.

Antequam autem istam precum pro Regibus sun-

dendarum rationem Apostolus adderet ex voluntate & placito Dei ductam: præmittit aliam ductam à nostro proprio emolumento. Nec enim magis aut gloriæ Dei, aut ipsorum Regum, & Magistratum, quam nostra interest; ut donum istud ac beneficium Conversionis, & agnitionis veri Dei ipsis impetretur. Quippe cum sine eo vix placidum, & quietam vitam: præsertim in pietate simul, & honestate, *εὐνομία*, degere possimus. Homines enim impij, & ab agnitione Dei alieni, quanto magis pace fruuntur atque potentia florent; tanto magis otio ac viribus suis in perniciem ac persecutionem Christianorum abutuntur. Unde fit ut quamdiu Magistratus ipsis iniqui, & infesti sunt: tamdiu placidam, & quietam vitam ducere nequeant. Aut enim impijs persecutoribus mos gerendus est, quod est contra pietatem, & *inversitas*. Adeoque internam conscientiam tranquillitatem conturbat: aut resistentibus plurimâ mala patiendi sunt. quod externam vitam pacem, & quietem violat; ideoque homines in honesta apud eos, inter quos vivunt, sui opinione atque exultatione (hoc enim meâ sententia *εὐνομία* hoc loco significat.) permanere non finit, sed optimis omnium, & pretio atque honore maximo dignos homines pro venerandis (quod ipsorum sanctitas, & pietas merebatur) abominabiles omnibus, & exosos, & quasi profanos per calumniam efficit: ut hic *τὸ πρῶτον* tacite opponi videatur.

Non temerè enim hic Apostolus synonyma ista placidæ, & quietæ vitæ cumulat: præsertim cum eadem per voces *τῆς ἡσυχίας, καὶ εὐνομίας* explicet. *ἡσυχία* enim, aut quod idem est *ἡσυχία*, placidam, & optimam conscientiam subnixam, & gaudentem vitam, significat. qualis ea est quæ in pietate degitur. *ἡσυχία* vero quietam ab externis malis, & persecutionibus, & omni rixarum strepitu, liberam significat. qualis est ea quæ in pace cum omnibus, atque adeo in honesta apud omnes exultatione traducitur. ita ut vox *ἡσυχίας, ἡσυχία*, vox autem *εὐνομίας, εὐνομία* sit, tanquam causæ effecta sua, respicere & explicare videantur.

Unde fit ut non facile dicere queam, quid in mentem venerit viris bonis, sed opinionum quas imbibere, plus æquo pervicacibus; qui locum hunc de solis precibus atque intercessionibus, pro terrena duntaxat Magistratum pace fundendis, explicant. cum non modo Restrictionis hujus nullam iussam, & gravem causam asserere possint; sed etiam gravissima causa obstat, cur ista restrictio hoc in loco locum habere nequeat; etiam si manifestissimis verbis versus quarti penitus non elideretur.

Causa vero cur (etiam absque *vers. 4.* esset) præces istæ ad terrenam pacem restringi non possint, est ipsa Orationis natura, quæ nobis ex præscripto, & instituto Magistrati nostri Christi proposita est: quæ prorsus requirit ut in suadendis præcibus ea, quæ ad gloriæ divinæ propagationem, Regni Christi incrementum, & Ecclesiæ adificationem pertinent; præcipue vero occasione id postulante; non modo non omittamus; sed etiam privatis præcibus ac necessitatibus nostris præmittamus. Quis autem non videt, cum hic solennes pro Regibus præces suscitandæ præcipiantur: ipsam occasionem planè postulare, ut ejusmodi potius bonum ipsis à Deo impetretur, perfectio voluntatis Dei obsequio, contendimus quod cum maxima Dei gloria, cum insigni Regni Christi propagatione: cum Spirituali simul, & carnali bono Ecclesiæ: cum veri ipsorum Regum felicitate: denique cum nostra propria *non fluxa, & precaria*: sed solida & stabili pace coniunctum sit; quam illud quod nullam Dei gloriam nullum Regni Christi incrementum, ac ne ipsorum quidem Regum verum bonum; sed breve, instabile, ac temporarium afferat:

afferat: qualis est pax eorum terrena, & illa nobis quoque ipsis præcarior indulget quietis brevis, & sin-  
a ultra Regum.

Sed omnium dubitationem auferat *vers. 3. & 4.* ex quibus intelligimus preces pro Regibus non modo honoratis nobis ac decoras esse: sed etiam gratas, & acceptas Deo, qui velit omnes homines salvari, sed ita ut prius in agnitionem veritatis veniant. Quomodo enim preces pro sola duntaxat pace terrena Regum susceptæ Deo gratæ dici possent, si ipsius voluntati congruere non sint? quomodo sint congruæ, nili pro conversione eorum quam Deus cupit & optat sint susceptæ? Denique quis non videt Apostolum hoc loco præcipere precum istud pro Regibus officium à nobis suscipiendum, non in nostri tantum gratiam: quia id sit nobis *gratum*, decorum, atque honestum; sed in gratiam Dei ipsius, quia id menti ac voluntati Dei sit congruum. Cum autem voluntas illa Dei non pacem terrenam, sed conversionem & salutem Regum ipselet: quis audebit præscriptum hæc loco officium ad pacem Regum terrenam, quæ non semper meatu Dei congrua esse solet, detorquere?

*vers. 5.* Cognitio veritatis, in quam Deus vult omnes venire, cuius *vers. 4.* mentionem facit; *Quis sit*; quinto & sexto versibus explicatur. Quam cognitionem veritatis, quia est via ad vitam æternam; ita totidem propemodum verbis hoc loco explicat Apostolus: quomodo Christus olim in oratione ad Patrem ipsam vitam æternam explicuit *Joh. xvii. 3.* Duo enim ista veritatis principia, & vitæ æternæ à nobis assequendæ compendia; nobis utrobique ad cognoscendum, & credendum proponuntur. Quorum primum est, Unum esse Deum, Supremum omnium Creatorem, & arbitrum, quæ pars veritatis ab ista Unius supra omnes *id est* & cuncta, omnes omnino excludit; quicunque præter unum illum patrem Domini nostri Jesu Christi cogitari possunt. Hinc *vers. 6.* Da, quamvis non modo verè; sed etiam maxime propriè, propter naturam & omnipotentiam divinam filio à patre datam; Filio quoque tribui possit, atque tribuatur. Tamen principaliter & *vers. 7.* secundum excellentiam soli patri in Sacra Scriptura tribuitur. Non tamen eadem pars veritatis, ab unius illius Dei cultu, & honore divino excludit filium, quia nunc pater omnium iudicium filio (hoc est, *Omnipotentiam, vel quæ ac potestatem supra omnia cum omnipotentia conjunctam*) & quidem ea mente, & eoque fine ut omnes honorent filium, quemadmodum honorant patrem (quem certè patrem divino, non humano cultu, & honore honorant) adeo ut qui eo modo non honoret filium: nec ipsum patrem, qui *visit* eum honorare dicendum sit, *Joh. v. 23.* quia scopo, & voluntati Dei tam manifestis signis declarate aduersatur.

Ideo hoc loco addit altera pars, & alterum hujus veritatis quam cognosci Deus ab omnibus cupit, principium, cognitio nimirum illius Mediatoris Dei, & hominum, hominis Christi Jesu, per cuius, tanquam hominis, & mortalium oculis quondam subiecti, & visi atque cogniti cognitionem, ad illius invisibilis, & Supremi Patris cognitionem ascenditur. Qui quivis satis propriè & naturaliter, filius Dei, & à Deo per Spiritus Sancti efficaciam progeneris dici possit: homo tamen, & *vers. 8.* *vers. 9.* *vers. 10.* *vers. 11.* *vers. 12.* *vers. 13.* *vers. 14.* *vers. 15.* *vers. 16.* *vers. 17.* *vers. 18.* *vers. 19.* *vers. 20.* *vers. 21.* *vers. 22.* *vers. 23.* *vers. 24.* *vers. 25.* *vers. 26.* *vers. 27.* *vers. 28.* *vers. 29.* *vers. 30.* *vers. 31.* *vers. 32.* *vers. 33.* *vers. 34.* *vers. 35.* *vers. 36.* *vers. 37.* *vers. 38.* *vers. 39.* *vers. 40.* *vers. 41.* *vers. 42.* *vers. 43.* *vers. 44.* *vers. 45.* *vers. 46.* *vers. 47.* *vers. 48.* *vers. 49.* *vers. 50.* *vers. 51.* *vers. 52.* *vers. 53.* *vers. 54.* *vers. 55.* *vers. 56.* *vers. 57.* *vers. 58.* *vers. 59.* *vers. 60.* *vers. 61.* *vers. 62.* *vers. 63.* *vers. 64.* *vers. 65.* *vers. 66.* *vers. 67.* *vers. 68.* *vers. 69.* *vers. 70.* *vers. 71.* *vers. 72.* *vers. 73.* *vers. 74.* *vers. 75.* *vers. 76.* *vers. 77.* *vers. 78.* *vers. 79.* *vers. 80.* *vers. 81.* *vers. 82.* *vers. 83.* *vers. 84.* *vers. 85.* *vers. 86.* *vers. 87.* *vers. 88.* *vers. 89.* *vers. 90.* *vers. 91.* *vers. 92.* *vers. 93.* *vers. 94.* *vers. 95.* *vers. 96.* *vers. 97.* *vers. 98.* *vers. 99.* *vers. 100.* *vers. 101.* *vers. 102.* *vers. 103.* *vers. 104.* *vers. 105.* *vers. 106.* *vers. 107.* *vers. 108.* *vers. 109.* *vers. 110.* *vers. 111.* *vers. 112.* *vers. 113.* *vers. 114.* *vers. 115.* *vers. 116.* *vers. 117.* *vers. 118.* *vers. 119.* *vers. 120.* *vers. 121.* *vers. 122.* *vers. 123.* *vers. 124.* *vers. 125.* *vers. 126.* *vers. 127.* *vers. 128.* *vers. 129.* *vers. 130.* *vers. 131.* *vers. 132.* *vers. 133.* *vers. 134.* *vers. 135.* *vers. 136.* *vers. 137.* *vers. 138.* *vers. 139.* *vers. 140.* *vers. 141.* *vers. 142.* *vers. 143.* *vers. 144.* *vers. 145.* *vers. 146.* *vers. 147.* *vers. 148.* *vers. 149.* *vers. 150.* *vers. 151.* *vers. 152.* *vers. 153.* *vers. 154.* *vers. 155.* *vers. 156.* *vers. 157.* *vers. 158.* *vers. 159.* *vers. 160.* *vers. 161.* *vers. 162.* *vers. 163.* *vers. 164.* *vers. 165.* *vers. 166.* *vers. 167.* *vers. 168.* *vers. 169.* *vers. 170.* *vers. 171.* *vers. 172.* *vers. 173.* *vers. 174.* *vers. 175.* *vers. 176.* *vers. 177.* *vers. 178.* *vers. 179.* *vers. 180.* *vers. 181.* *vers. 182.* *vers. 183.* *vers. 184.* *vers. 185.* *vers. 186.* *vers. 187.* *vers. 188.* *vers. 189.* *vers. 190.* *vers. 191.* *vers. 192.* *vers. 193.* *vers. 194.* *vers. 195.* *vers. 196.* *vers. 197.* *vers. 198.* *vers. 199.* *vers. 200.* *vers. 201.* *vers. 202.* *vers. 203.* *vers. 204.* *vers. 205.* *vers. 206.* *vers. 207.* *vers. 208.* *vers. 209.* *vers. 210.* *vers. 211.* *vers. 212.* *vers. 213.* *vers. 214.* *vers. 215.* *vers. 216.* *vers. 217.* *vers. 218.* *vers. 219.* *vers. 220.* *vers. 221.* *vers. 222.* *vers. 223.* *vers. 224.* *vers. 225.* *vers. 226.* *vers. 227.* *vers. 228.* *vers. 229.* *vers. 230.* *vers. 231.* *vers. 232.* *vers. 233.* *vers. 234.* *vers. 235.* *vers. 236.* *vers. 237.* *vers. 238.* *vers. 239.* *vers. 240.* *vers. 241.* *vers. 242.* *vers. 243.* *vers. 244.* *vers. 245.* *vers. 246.* *vers. 247.* *vers. 248.* *vers. 249.* *vers. 250.* *vers. 251.* *vers. 252.* *vers. 253.* *vers. 254.* *vers. 255.* *vers. 256.* *vers. 257.* *vers. 258.* *vers. 259.* *vers. 260.* *vers. 261.* *vers. 262.* *vers. 263.* *vers. 264.* *vers. 265.* *vers. 266.* *vers. 267.* *vers. 268.* *vers. 269.* *vers. 270.* *vers. 271.* *vers. 272.* *vers. 273.* *vers. 274.* *vers. 275.* *vers. 276.* *vers. 277.* *vers. 278.* *vers. 279.* *vers. 280.* *vers. 281.* *vers. 282.* *vers. 283.* *vers. 284.* *vers. 285.* *vers. 286.* *vers. 287.* *vers. 288.* *vers. 289.* *vers. 290.* *vers. 291.* *vers. 292.* *vers. 293.* *vers. 294.* *vers. 295.* *vers. 296.* *vers. 297.* *vers. 298.* *vers. 299.* *vers. 300.* *vers. 301.* *vers. 302.* *vers. 303.* *vers. 304.* *vers. 305.* *vers. 306.* *vers. 307.* *vers. 308.* *vers. 309.* *vers. 310.* *vers. 311.* *vers. 312.* *vers. 313.* *vers. 314.* *vers. 315.* *vers. 316.* *vers. 317.* *vers. 318.* *vers. 319.* *vers. 320.* *vers. 321.* *vers. 322.* *vers. 323.* *vers. 324.* *vers. 325.* *vers. 326.* *vers. 327.* *vers. 328.* *vers. 329.* *vers. 330.* *vers. 331.* *vers. 332.* *vers. 333.* *vers. 334.* *vers. 335.* *vers. 336.* *vers. 337.* *vers. 338.* *vers. 339.* *vers. 340.* *vers. 341.* *vers. 342.* *vers. 343.* *vers. 344.* *vers. 345.* *vers. 346.* *vers. 347.* *vers. 348.* *vers. 349.* *vers. 350.* *vers. 351.* *vers. 352.* *vers. 353.* *vers. 354.* *vers. 355.* *vers. 356.* *vers. 357.* *vers. 358.* *vers. 359.* *vers. 360.* *vers. 361.* *vers. 362.* *vers. 363.* *vers. 364.* *vers. 365.* *vers. 366.* *vers. 367.* *vers. 368.* *vers. 369.* *vers. 370.* *vers. 371.* *vers. 372.* *vers. 373.* *vers. 374.* *vers. 375.* *vers. 376.* *vers. 377.* *vers. 378.* *vers. 379.* *vers. 380.* *vers. 381.* *vers. 382.* *vers. 383.* *vers. 384.* *vers. 385.* *vers. 386.* *vers. 387.* *vers. 388.* *vers. 389.* *vers. 390.* *vers. 391.* *vers. 392.* *vers. 393.* *vers. 394.* *vers. 395.* *vers. 396.* *vers. 397.* *vers. 398.* *vers. 399.* *vers. 400.* *vers. 401.* *vers. 402.* *vers. 403.* *vers. 404.* *vers. 405.* *vers. 406.* *vers. 407.* *vers. 408.* *vers. 409.* *vers. 410.* *vers. 411.* *vers. 412.* *vers. 413.* *vers. 414.* *vers. 415.* *vers. 416.* *vers. 417.* *vers. 418.* *vers. 419.* *vers. 420.* *vers. 421.* *vers. 422.* *vers. 423.* *vers. 424.* *vers. 425.* *vers. 426.* *vers. 427.* *vers. 428.* *vers. 429.* *vers. 430.* *vers. 431.* *vers. 432.* *vers. 433.* *vers. 434.* *vers. 435.* *vers. 436.* *vers. 437.* *vers. 438.* *vers. 439.* *vers. 440.* *vers. 441.* *vers. 442.* *vers. 443.* *vers. 444.* *vers. 445.* *vers. 446.* *vers. 447.* *vers. 448.* *vers. 449.* *vers. 450.* *vers. 451.* *vers. 452.* *vers. 453.* *vers. 454.* *vers. 455.* *vers. 456.* *vers. 457.* *vers. 458.* *vers. 459.* *vers. 460.* *vers. 461.* *vers. 462.* *vers. 463.* *vers. 464.* *vers. 465.* *vers. 466.* *vers. 467.* *vers. 468.* *vers. 469.* *vers. 470.* *vers. 471.* *vers. 472.* *vers. 473.* *vers. 474.* *vers. 475.* *vers. 476.* *vers. 477.* *vers. 478.* *vers. 479.* *vers. 480.* *vers. 481.* *vers. 482.* *vers. 483.* *vers. 484.* *vers. 485.* *vers. 486.* *vers. 487.* *vers. 488.* *vers. 489.* *vers. 490.* *vers. 491.* *vers. 492.* *vers. 493.* *vers. 494.* *vers. 495.* *vers. 496.* *vers. 497.* *vers. 498.* *vers. 499.* *vers. 500.* *vers. 501.* *vers. 502.* *vers. 503.* *vers. 504.* *vers. 505.* *vers. 506.* *vers. 507.* *vers. 508.* *vers. 509.* *vers. 510.* *vers. 511.* *vers. 512.* *vers. 513.* *vers. 514.* *vers. 515.* *vers. 516.* *vers. 517.* *vers. 518.* *vers. 519.* *vers. 520.* *vers. 521.* *vers. 522.* *vers. 523.* *vers. 524.* *vers. 525.* *vers. 526.* *vers. 527.* *vers. 528.* *vers. 529.* *vers. 530.* *vers. 531.* *vers. 532.* *vers. 533.* *vers. 534.* *vers. 535.* *vers. 536.* *vers. 537.* *vers. 538.* *vers. 539.* *vers. 540.* *vers. 541.* *vers. 542.* *vers. 543.* *vers. 544.* *vers. 545.* *vers. 546.* *vers. 547.* *vers. 548.* *vers. 549.* *vers. 550.* *vers. 551.* *vers. 552.* *vers. 553.* *vers. 554.* *vers. 555.* *vers. 556.* *vers. 557.* *vers. 558.* *vers. 559.* *vers. 560.* *vers. 561.* *vers. 562.* *vers. 563.* *vers. 564.* *vers. 565.* *vers. 566.* *vers. 567.* *vers. 568.* *vers. 569.* *vers. 570.* *vers. 571.* *vers. 572.* *vers. 573.* *vers. 574.* *vers. 575.* *vers. 576.* *vers. 577.* *vers. 578.* *vers. 579.* *vers. 580.* *vers. 581.* *vers. 582.* *vers. 583.* *vers. 584.* *vers. 585.* *vers. 586.* *vers. 587.* *vers. 588.* *vers. 589.* *vers. 590.* *vers. 591.* *vers. 592.* *vers. 593.* *vers. 594.* *vers. 595.* *vers. 596.* *vers. 597.* *vers. 598.* *vers. 599.* *vers. 600.* *vers. 601.* *vers. 602.* *vers. 603.* *vers. 604.* *vers. 605.* *vers. 606.* *vers. 607.* *vers. 608.* *vers. 609.* *vers. 610.* *vers. 611.* *vers. 612.* *vers. 613.* *vers. 614.* *vers. 615.* *vers. 616.* *vers. 617.* *vers. 618.* *vers. 619.* *vers. 620.* *vers. 621.* *vers. 622.* *vers. 623.* *vers. 624.* *vers. 625.* *vers. 626.* *vers. 627.* *vers. 628.* *vers. 629.* *vers. 630.* *vers. 631.* *vers. 632.* *vers. 633.* *vers. 634.* *vers. 635.* *vers. 636.* *vers. 637.* *vers. 638.* *vers. 639.* *vers. 640.* *vers. 641.* *vers. 642.* *vers. 643.* *vers. 644.* *vers. 645.* *vers. 646.* *vers. 647.* *vers. 648.* *vers. 649.* *vers. 650.* *vers. 651.* *vers. 652.* *vers. 653.* *vers. 654.* *vers. 655.* *vers. 656.* *vers. 657.* *vers. 658.* *vers. 659.* *vers. 660.* *vers. 661.* *vers. 662.* *vers. 663.* *vers. 664.* *vers. 665.* *vers. 666.* *vers. 667.* *vers. 668.* *vers. 669.* *vers. 670.* *vers. 671.* *vers. 672.* *vers. 673.* *vers. 674.* *vers. 675.* *vers. 676.* *vers. 677.* *vers. 678.* *vers. 679.* *vers. 680.* *vers. 681.* *vers. 682.* *vers. 683.* *vers. 684.* *vers. 685.* *vers. 686.* *vers. 687.* *vers. 688.* *vers. 689.* *vers. 690.* *vers. 691.* *vers. 692.* *vers. 693.* *vers. 694.* *vers. 695.* *vers. 696.* *vers. 697.* *vers. 698.* *vers. 699.* *vers. 700.* *vers. 701.* *vers. 702.* *vers. 703.* *vers. 704.* *vers. 705.* *vers. 706.* *vers. 707.* *vers. 708.* *vers. 709.* *vers. 710.* *vers. 711.* *vers. 712.* *vers. 713.* *vers. 714.* *vers. 715.* *vers. 716.* *vers. 717.* *vers. 718.* *vers. 719.* *vers. 720.* *vers. 721.* *vers. 722.* *vers. 723.* *vers. 724.* *vers. 725.* *vers. 726.* *vers. 727.* *vers. 728.* *vers. 729.* *vers. 730.* *vers. 731.* *vers. 732.* *vers. 733.* *vers. 734.* *vers. 735.* *vers. 736.* *vers. 737.* *vers. 738.* *vers. 739.* *vers. 740.* *vers. 741.* *vers. 742.* *vers. 743.* *vers. 744.* *vers. 745.* *vers. 746.* *vers. 747.* *vers. 748.* *vers. 749.* *vers. 750.* *vers. 751.* *vers. 752.* *vers. 753.* *vers. 754.* *vers. 755.* *vers. 756.* *vers. 757.* *vers. 758.* *vers. 759.* *vers. 760.* *vers. 761.* *vers. 762.* *vers. 763.* *vers. 764.* *vers. 765.* *vers. 766.* *vers. 767.* *vers. 768.* *vers. 769.* *vers. 770.* *vers. 771.* *vers. 772.* *vers. 773.* *vers. 774.* *vers. 775.* *vers. 776.* *vers. 777.* *vers. 778.* *vers. 779.* *vers. 780.* *vers. 781.* *vers. 782.* *vers. 783.* *vers. 784.* *vers. 785.* *vers. 786.* *vers. 787.* *vers. 788.* *vers. 789.* *vers. 790.* *vers. 791.* *vers. 792.* *vers. 793.* *vers. 794.* *vers. 795.* *vers. 796.* *vers. 797.* *vers. 798.* *vers. 799.* *vers. 800.* *vers. 801.* *vers. 802.* *vers. 803.* *vers. 804.* *vers. 805.* *vers. 806.* *vers. 807.* *vers. 808.* *vers. 809.* *vers. 810.* *vers. 811.* *vers. 812.* *vers. 813.* *vers. 814.* *vers. 815.* *vers. 816.* *vers. 817.* *vers. 818.* *vers. 819.* *vers. 820.* *vers. 821.* *vers. 822.* *vers. 823.* *vers. 824.* *vers. 825.* *vers. 826.* *vers. 827.* *vers. 828.* *vers. 829.* *vers. 830.* *vers. 831.* *vers. 832.* *vers. 833.* *vers. 834.* *vers. 835.* *vers. 836.* *vers. 837.* *vers. 838.* *vers. 839.* *vers. 840.* *vers. 841.* *vers. 842.* *vers. 843.* *vers. 844.* *vers. 845.* *vers. 846.* *vers. 847.* *vers. 848.* *vers. 849.* *vers. 850.* *vers. 851.* *vers. 852.* *vers. 853.* *vers. 854.* *vers. 855.* *vers. 856.* *vers. 857.* *vers. 858.* *vers. 859.* *vers. 860.* *vers. 861.* *vers. 862.* *vers. 863.* *vers. 864.* *vers. 865.* *vers. 866.* *vers. 867.* *vers. 868.* *vers. 869.* *vers. 870.* *vers. 871.* *vers. 872.* *vers. 873.* *vers. 874.* *vers. 875.* *vers. 876.* *vers. 877.* *vers. 878.* *vers. 879.* *vers. 880.* *vers. 881.* *vers. 882.* *vers. 883.* *vers. 884.* *vers. 885.* *vers. 886.* *vers. 887.* *vers. 888.* *vers. 889.* *vers. 890.* *vers. 891.* *vers. 892.* *vers. 893.* *vers. 894.* *vers. 895.* *vers. 896.* *vers. 897.* *vers. 898.* *vers. 899.* *vers. 900.* *vers. 901.* *vers. 902.* *vers. 903.* *vers. 904.* *vers. 905.* *vers. 906.* *vers. 907.* *vers. 908.* *vers. 909.* *vers. 910.* *vers. 911.* *vers. 912.* *vers. 913.* *vers. 914.* *vers. 915.* *vers. 916.* *vers. 917.* *vers. 918.* *vers. 919.* *vers. 920.* *vers. 921.* *vers. 922.* *vers. 923.* *vers. 924.* *vers. 925.* *vers. 926.* *vers. 927.* *vers. 928.* *vers. 929.* *vers. 930.* *vers. 931.* *vers. 932.* *vers. 933.* *vers. 934.* *vers. 935.* *vers. 936.* *vers. 937.* *vers. 938.* *vers. 939.* *vers. 940.* *vers. 941.* *vers. 942.</*

simus. Sic enim meremur, ut Deus quoque, culparum nostrarum memor, desideria nostra frustretur. Ergo, adiecta est hæc conditio, necessario à nobis præstanda quoties ad Deum accedimus, in illa per brevi precum formula, quæ nobis à Christo præscripta est. Hæc & oblationes nostræ, quibus Deum placare contendimus, suspendi iussæ sunt, donec, quantum in nobis est, inimicis per satisfactionem culpæ nostræ placatis, contentionem nostram cum iis sopiamus.

Accedit mox *vers. 9.* ad fæminas; quæ, cum ex natura sexus sui, ad nimiam & carnalem placendi curam propendant, quæ non modò cum superbiâ, sed cum libidine quoque conjuncta sit; admonet eas, ut quoties ad Deum accedant, mundus earum muliebris, & ornamenta sint cum pudore & verecundiâ, (quæ virtus adversus libidinem) & cum *σωφροσύνη*, sobrietate quadam mentis, & modestia (quæ contra superbiam militat) conjuncta. Non igitur aut capillorum plicaturis, aut auro margaritisve & vellitu pretioso: sed virtutibus quæ pietatem & sanctimoniam professas decent, ornatas esse debere. Et quia virtutum, (hæc sunt illa *ἀρεταὶ ἀγαθὰ*) quæ fideles fæminas decent, mentionem fecit; subnectit doctrinam, quæ huic sexui propria, & peculiaris & maxime necessaria est, *Ut omni modestiæ genere testemur, quod se minores viris gerant.* Adeoque ab omni supra viros eminentia usurpata prærogativa alienæ sint; ut ne doctæ quidem illos, *præsertim* publice & ex professo; sibi præsumant.

De publico enim docendi munere Apostolum hic loqui, id ostendit, quod cum illis discendi facultatem adimere nec potuerit, neque etiam voluerit; publicè tamen discendi, (quod absque colloquiis, & quæstionibus, aut disputationibus in publico factis, fieri non potest.) interdictum *vers. 11.* non obscurè proponat. Discere vero *ἐν ἡσυχίᾳ*, hoc est, privatim, opponitur publico discendi aut discendi strepitui.

Atque hic notanda est religionis, & doctrinæ Christi natura; quæ vitia & peccata hominum ab ipsis eorum radicibus extirpare contendit; & leviora primò omnium sæpe nobis extorquet; ne per ea gradus ad graviora fiat.

Ne enim mulier possit *αὐτοῦτοῦ ἀνδρός*, juri & potestatem aliquam supra viros usurpare; publicè eam docere non permittit: ne publicè doceat publice quoque discere vetat. & levioribus occurrendo ad graviora aditum præcludit. NB. Et tamen Apolos ab Aquila & Priscilla melius edoctus est in via Domini. *Act. xviii. 24.* Sed hoc ad privatam instructionem atque institutionem pertinet.

Quid autem hoc loco per vocem *οὗτος ἐστὶν ὁ θεὸς* intelligat Apostolus explicat *vers. 11.* per voces *ἐν ἡσυχίᾳ*, (esse in omni subjectione) hoc est, ut sexum suum virili inferiore, & infirmiore ideoque ipsi subiectum esse meminerint.

Et inferiorem quidem eum esse probat *vers. 13.* quia Adam prior Evæ creatus sit, quod non temporis tantum; sed & dignitatis præcellentiam significat. quo tacite innuit non Adamum propter Evam; sed Evam propter Adamum creatam esse. quod *Genes. 11.* clarius exprimitur: Creato enim prius Adamo, quia status eius absque socio deterior futurus erat; in ejus gratiam Evæ creata est. Nec enim tantum in intentione semper; sed interdum in executione quoque finis mediâ sibi servientia antecedere solet.

Infirmiorem autem eum esse probat *vers. 14.* exemplo Evæ, omnium quidem hominum; sed præcipuè (ob eundem sexum) mulierum matris: quæ, cum Adamus deceptus non fuerit; ipsa decepta, peccati, & illius subsequents supplicii, sibi

primum, mox marito principium fuerit.

Retinet autem hoc versu supplicium istud Evæ, ac toti ipsius sexui inficium, quia illud *versu* sequenti commemoraturus fuerat, aut potius illud *versu 15.* commemorat; quia *versu* antecedente retinebat. Pœnam videlicet doloris in parienti liberis, seu in *παινογονίᾳ*. Per quam vocem, non inusitata subiecti pro adjuncto metonymia, non tam ipse partus, quàm adjunctus partui dolor intelligendus est.

Ex enim ne sexus is, ob rationes ab Apostolo allatas animum desponderet, & à spe salutis sese de pulsus esse putaret; ostendit Apostolus Mulieres, quanquam à Deo supplicio ærumnosi partus damnatæ sint; non tamen per illud *supplicium perituræ, si manserint in fide, caritate, sanctificatione, cum temperantia*. Difficultas in intelligendo omnis tollitur si quis animadvertat, Apostolum verbo *οὐκ ἔστιν*, hoc est *Servabitur*, usum esse pro *Non inarbitrabitur*, quod plane eundem sensum habet, licet per contrariam vocem sine particula negativa expressum. *Servabitur* enim, & *non peribit*, voces sunt synonymæ. ideo alterâ pro altera Apostolo, uti licuit.

Non peribunt, inquit, per illud ærumnosi partus supplicium mulieres, si virtutibus istis, seu bonis operibus sese exornaverint. Virtutum primam commemorat *Fidem*, hoc est acceptationem promissorum Veracis Dei, cum firma spe assequendi. Secundam, *Caritatem*, id est Obedientiam præceptorum Dei, in officiis erga proximum. Tertiam, Sanctificationem, hoc est Obedientiam præceptorum Dei in officiis erga ipsum Deum. Quartam, Temperantiam, id est Obedientiam præceptorum Dei in officiis, quæ nobismetipsis debemus.

## CAPUT III.

POST doctrinam de precibus; tradit doctrinam de variis in Ecclesia muneribus atque officiis publicis qualia sunt Episcoporum, Diaconorum, Diaconissarum.

*Vers. 1. Πιστὶς ἐστὶν ἀρχή.* Quemadmodum Dominus noster, quoties doctrinam aliquam insignem, & veritate sua illustrem, aut utilitate excellentem tradit, addit ipsi aliquam asseverationis notam, puta Amen, Amen; videlicet, Qui habet aures, audiat, ut homines ad attentionem, & observationem ejus rei, quæ docetur, excitet, eamque firmitus memoriæ infingat, ita Apostolus ejusdem generis doctrinis, aut speciem aliquam juramenti, aut aliquem peculiarem asseverandi modum, vel commendationem addit, qualis est in hac ipsa epistola hæc assumendi, & commendandi dogmatis, quod tradit formula, & quidem in tam brevi epistola ter repetita. *Fidelis*, inquit, *firma*, hoc est, exploratæ veritatis, & qui neminem possit fallere. Addit autem duobus aliis locis *cap. 1. 15. & cap. 14. 9.* verba *ἡμεῖς ἀνδοχῆς ἀξιῶμεθα*, & omni acceptione (hoc est, assensu & approbatione) dignus.

Hic autem sermo aut essatum est; Qui *ἐπισκοπῶν* desiderat; bonum opus desiderat. Quo admodum quidem commendat adeundi hujus muneris desiderium, sed eadem opera docet, quæ sint necessaria ei, qui in hoc vitæ genere Deo servire voluerit. In quo salubre sanè & maxime necessarium Ecclesiæ tradit monitum, ne temere quocunque ad Muneris hujus functionem aspirantes admitat, antequam probè despexerit, an huic administrando pares, & illis virtutibus, quas hic commemorat, sint præditi. Quamvis enim unusquisque Christiano cum omnibus istis virtutibus præditus esse debeat, tamen

H h

ab iis,

ab iis, qui aliis doctrina & vita prælucere volunt, eorum virtutum, in quibus aliis præire debent, excellentior gradus inierit postulatur.

Cuius rei tacita ratio in primo, eoque generali requiritur, quod hic Apollolus reperiri vult in omnibus tam sancti numeris candidatis, cernitur. Præscribitur enim iis, qui episcopatum ambiunt, ut sine irreprehensibiles, hoc est, ut nihil in eis inveniat, quod aliqua ratione reprehendi possit. quod si soli consequuntur, qui non modo ea vitant, quæ plane sunt peccata & illicita: sed etiam plurima ex rebus licitis, quæ aliquam peccati præ se ferunt similitudinem, hoc est, non tantum crimina, sed etiam criminum vel minimam suspensionem. Non enim hominibus istis solius innocentiae, sed exsultationis quoque cura habenda est. Quod quamvis omnibus quoque Christianis incumbit, tamen longe restrictius & circumspiciendus in vivendum est, quibus aliqua super alios auctoritatis prærogativa necessaria est. Quomodo enim alios efficaciter & cum fructu reprehendit, qui alieni, tametsi non vere, verisimilis tamen culpe suspectus, atque ita ipse reprehensionis subiectus est.

Quomodo autem in Ecclesia episcopi, à privatis in abstinentia vitiorum & profectu virtutis differre debeant: & quanto maior profectus pietatis in episcopis, quam in aliis requiritur; secundum quod à candidatis huius muneris postulatur, Requisitionem ostendit. Præscribitur enim ipsis, ut sint *unius uxoris viri*. Coercenda libidinis infirmitas, remedium constitutum à Deo est matrimonium. Melius enim est nubere, quam viri. Ergo qui sæpius matrimonium iterant, ipso facto viri se fatentur; necdum istius passionis rebellionem in se perdomitam ostendunt. Quemadmodum autem illi, qui suæ domui præesse nesciunt; parum apti, qui domui Dei præsint, infra iudicantur; ita hic qui affectus suos, hoc est, se ipsos regere nesciunt; ad aliorum gubernationem non satis idonei censentur. Atqui cæteris Christianis à quibus Episcopatus auctoritas per altiorum exsultationis gradum non requiritur; iteratum matrimonium Spiritus Sanctus permittit. Vide I. Cor. VII. & illo caluitatis gradu, qui intra cuiuscunque matrimonii leges coercetur, contentus est; ab Episcopis tamen altiorum & sublimitatem requirit, ut etiam à licitis abstinendi sibi legem imponant. Quomodo enim aliis præluere possint; quorum lux tenebris aliorum nihil excellit.

Idem de reliquis infra scriptis virtutibus, aut vitiorum fuga censendum est. Requirit eadem quoque ab omnibus certum est: sed ab Episcopis, in altiori & eminentiori gradu: quia ipsi quoque sunt in Ecclesia eminentiores.

Antequam ad tertium Episcopi requisitum abeamus; ex isto secundo notandum, mentem Apostoli fuisse ut non nisi in ætate matura inauguraretur Episcopatus. Quomodo enim abstinentia eius à matrimonii iterandis in ipso ætatis limine dignosci potuisset? quomodo & sublimitas & perfectio virtutum acquiri? nemo subito fit bonus, & ad perfectos habitus virtutum acquirendos tempore opus est. Quomodo necessaria ad gubernandum prudentia quærat sine usu. At enim, *senes erant usque ad annos*.

Tertium candidato Episcopatus præscribitur requisitum, ut sit *irreprensibilis*. vigilantiam potius hic, quam sobrietatem hac voce designari, ostendit *visus* sequens 3. ubi sobrietas præscribitur. Vigilantia vero longe maior requiritur in iis, qui aliorum quoque curam habere debent; quam qui tantum sui.

Quartum, Ut sit *irascibilis*, temperans. Hic quoque temperantia longe restrictior requiritur, non

modo ab omni malo & nimio: sed ab omni quoque specie mali & nimii abhorrens.

Quintum, Ut sit *irascibilis*, bene compositus, elegans, hoc est, cultu, habitu muneri suo convenienti: sed præcipue moribus compositus, & elegans. quæ virtus, quamvis ad profanas in mundo aulas tantum pertinere videatur; tamen & sancto huic muneri necessaria est. Cultus enim & habitus deformis, & abiectus, aut negligentiam vel imprudentiam aliquam olens, & mores incompediti; facile homines offendunt & ad contemptum, aut abhorrentiam ab iis, qui tales sunt, adducunt; cum Præpositio tuncque existimatio hominum, favor, & auctoritas necessaria sint.

Sextum, Ut sit *irascibilis*, hospitalis. Omnibus ea virtus præcipitur: sed in ea quoque, ut in cæteris, I. p. l. op. i. reliquis præire debent.

Septimum, Ut sit *irascibilis*, ad docendum aptus. hoc aliis Christianis tantum pulchrum & utile: Proprius est ecclesiarum etiam necessarium est.

Octavum, In vers. 3. tria requisita singula his proponuntur, Negative & positive, ut octavum requisitum *non irascibilis*, *ad docendum aptus*, *modestus*, sed *irascibilis*, *modestus* & *de suo jure remissus*. Ubi quis ex ipsa antithesi non animadvertit, non tantum illam crassam ebrietatis speciem hic prohiberi, quæ sobrietati opponitur, & in oculos omnium incurrit: hæc vero quod ab omnibus Christianis procul abesse debeat, facile pro concessio sumitur. sed aliam longe subtiliorem, & occultiorem, quæ opponitur *moderationi*, & de suo jure *decessioni*, hoc est, quæ ex merito, largius sumpto, non evertit quidem statum mentis nostræ, nec eam de statu suo deiecit: sed tamen admittit copiosioribus æquo in corpus vini spiritibus vehementiam quamdam procreat, omni moderationi & iuris sui dimissioni repugnantem. quod in maximo malo suo experiuntur, qui artis subibendi non sunt perites.

Præcæteris autem subtilis ista ebrietatis species iis cavenda est, quibus docendi, aut discendi, aut *ad docendum* necessitas aliqua incumbit. quales sunt Pastores aliorum.

Et in opposita huic vitio *intemperantia*, hoc est, æquitate quadam & moderatione facile crediderim Apostolum respexisse ad illos sermonum contentiones, quæ inter disputantes ubi vino vel minimum incaluerint; frequentes sunt, quamvis nondum ad ebrietatem ventum sit. Tunc enim sæpe cernitur obliata in retinendo jure suo perversitas & pugnacitas, cui *intemperantia* opponitur. Inducor autem verita existimem; quia proximum & nonum requisitum Apostolus subnexuit, Ut Episcopus non sit *adversarius*, sed *amans*, non pugnax, sed ab omni concertatione alienus. Quod non de manum, sed verborum conflictu intelligendum; manifestius est, quam ut anxie probari debeat.

Atque hæc quidem pestis vel maxime Ecclesiam sequenti ævo depopulata est, & in partes plurimas scidit, mox in Antichristorum ubique tyrannidem coniecit. Nullo pietatis fructu, maximo odiorum, calamitatum, errorum, superstitionum proventus. Cum ii, qui omnibus virtutibus, sed præcipue *intemperantia* præire aliis debebant; præirent potius pugnacitate, odiis, rixis, maledictis, zelo non Dei, sed interdum quoque vini aut splendide bilis, quæ ipsa vino effervescere solet, correpti.

Certe quoties aliquorum scripta symbola, anathematismi, sed præcipue eorum dogmatum, quæ intelligere ipsi non poterant, explicationes leguntur; satis apparet eos ebrios fuisse, cum hæc scriberent. (Videtur hyl. sobrietas) Atanasius Eredus suocia

suociz symbolum *πισκ*.)

Decimum requisitum, quod ab Episcopatus Candidato postulat est, ut sit non *ἀρχαίου*, turpis lucri cupidus; sed *ἀφλάγετος*, non amans pecunie, cont. mp. ut pecunia.

Nullum autem evidentiis calamitatis huius, quod Ecclesia plane ab Apostolica doctrina degeneraverit, signum est, quam quod id genus mortalium, quod ceteros exemplo suo, ab omni avaritiæ labe abducere debuit; istius vitii sordibus omnia reliqua mortalium genera; & quidem longillimo intervallo, superet.

Undecimum requisitum est *vers. 4. Ut propriam domum rectè gubernet, liberos habens in subjectione, cum omni sui reuerentia*, hoc est, exificationem; & auctoritatem ejusmodi sibi apud domesticos conciliet, quæ cum suis reddat venerabilem. Quæ res prudentiâ indiget, qua destitutos homines ad gubernandam Ecclesiam; ineptos esse, evidenti demonstratione *vers. 5.* ostenditur.

Duodecimum requisitum Episcopi est, *Ut non sit novus, recens in Ecclesia plantatus*, novitius, *Τύπος*. Rationem subjicit Apostolus, *ne summatim aut insitatus honore sibi, ante perceptam penitus vim doctrinæ Christi, aut etiam perditos planè carnis suæ affectus, præmaturè delato, incidat in nixum*, hoc est, in tentationem aut seductionem; & quasi ambitioni suæ meritò debitam pœnam Diaboli. Explicatur enim vox *νέμω*, *vers. insequenti 7.* per vocem *μαγία*, hoc est, laqueum: quæ tentationis insidias exprimit. Hujus consilii Apostolici neglectus proximè post Apostolos ætatis Ecclesiam à primæva veritatis prædicatione, ad gentiliæ & philosophica placita magna sui parte abduxit. Nec enim frustra Apostolus ab ejusmodi hominibus Ecclesiæ timuit, cum animadverteret homines recens Ecclesiæ insitos (præsertim ex eruditioribus, qui eruditionis suæ tumore inflati non statim spiritus suos, & ambitionem deponere possent. Quippe etiam sapientissimis gloriæ cupido postrema exiit.) Tales cum in Ecclesiam reciperentur, simplicitatem eorum, qui recta doctrina ab Apostolis imbuti fuerunt, facili præ sua eruditione contemnebant. Ideò non omnia ab iis discere: sed quædam etiam eos docere contendebant, ne frustra ea, quæ sciebant, didicisse viderentur: Quos si quando ad clavum ecclesiæ poni accidebat, (non poterat autem id non frequentius accedere) inevitabile periculum adibant Ecclesiæ. Porro ex iis, qui peregrina in Apostolicam doctrinam dogmata invexere, quorum quidem scripta ad ætatem nostram pervenerint, neminem dabis, qui aut Stoica aut Platonica philosophia; aut aliarum quoque gentilium scientiarum non, aut literarum doctrina mediocriter fuerit.

Primi, in quorum scriptis novæ doctrinæ vestigia deprehendimus, Justinus, Platonicus Philosophus fuit, & Irenæus; & apud Latinos Tertullianus, Carthagenensis Scholæ, quæ tunc in disciplinæ Gentium, sicut mox & Alexandrina, florebat alumnus. Credo etiam Pantævi Stoici Alexandrinæ plantatoris, quamvis nullum ejus monumentum ad meam notitiam pervenerit, eandem doctrinam fuisse; quæ discipuli ejus Clementis Alexandrini, & post hanc Origenis, ac totius deinceps ab eo propagatæ Scholæ, philosophiam hujus ævi ex professo tractantis, & omnem pene orbis Christiani Ecclesiam (suppeditatis in Episcopatus suæ disciplinæ alumnis) erroris ejusdem diluvio inundantis; fuerat.

Decima tertia conditio, quæ ad eligendum Episcopatum requiritur, exprimitur *vers. 7. Ut honeste testimonio exornetur ab in qui sunt extra.* quod est magni in vir-

tute profectus documentum; neque Incipientibus, & recens pietatis curriculum ingreditis, ideoque in eo non raro adhuc nuntantibus aut cespitantibus contingere solet: sed adultus iam, & longo usu firmatus, & æquabili vitæ tenore constanter decurrentibus. Eandem, quæ & supra allata est, rationem affert. Ne Pronus & facilis ad hallucinandum, libi & Ecclesiæ opprobrium accersat; & laqueum Diaboli sese capiendum exponat, qui occasiones ejusmodi nunquam negligere solet.

Per eos autem qui *sunt extra*, hoc est, *ἐξω ἱερω*, possunt intelligi, aut specialiter ii tantum, qui sunt extra Ecclesiam, quemadmodum *s. Cor. v. 12. 13.* Paulus vocem *ἐξω ἱερω*, hoc est, extraneos accipit: aut generalius, præter istos etiam ii, qui sunt in Ecclesia; extra nostrum convivium aut conubernium, quibus tamen Candidatus hic aliqua occasione notus esse queat. Pollit enim quispiam, assumpta pietatis persona, non paucis, quorum suffragio indiget, imponere; sed omnibus, quibuscumque aut vixit, fucum facere non potest, quam aliqua fraudis, extra fingendi occasionem patum occultatæ, erumpant indicia. Qui sensus generalior, potior videtur: quanquam ne prior quidem repudiandus sit: nisi quod præceptum antecessens enervare, aut certe limitare videtur. Nam quid opus est de homine, in Ecclesia novitio, testimonium ab iis, qui sunt extra Ecclesiam poscere; si novitiis ad Episcopatum omnis præclusus est aditus. Ergo ista explicatio non omnem novitiis istis præcludi aditum ostendit, nisi iis forte, qui tali ab extraneis testimonio caruerint.

*Vers. 8.* In electione Diaconorum. *vers. 8. & 9. & 10. & 12. & 13.* Item Diaconislarum *vers. 11.* eadem propemodum, quæ in electione Episcoporum, tradit præcepta, eodemque modo intelligenda: de gradu videbunt virtutum, quæ præscribuntur, sublimiore, & præ aliis excellentiore.

Primo, *Σιωπῶν*, Non de sola gravitate, sed de partâ quoque meritis exificatione loqui Apostolum arbitror. quæ omnibus in Ecclesia præpositis pernecessaria est.

Secundo, *Μη διλογῶν*, non bilinguis, quæ res non modo auctoritatem istam exificationemque destruit: sed fidem quoque abrogat iis, quibus aliqui publica Ecclesiæ pecunia creditur.

Tertio, *Μη οἶνον καὶ μεθυσάντων*, Non multo vino deditos. Eodem plane sensu, quo prius.

Quarto, *Μη διεργαζομένου*, non turpis lucri cupidus. Quæ aviditas periculosissima publicam pecuniam tractantibus.

Quinto, *ἔχοντες mysterium fidei in bona conscientia*, hoc est, qui præter commemoratas virtutes, alias quoque omnes habeant, quas religio Christiana præscribit: nec sibi conscii sint ullius habitus sanctitatis hujus religionis repugnantis.

Vocat autem religionem Christi *mysterium fidei* *vers. 9.* & intrâ *mysterium pietatis* *vers. 16.* quemadmodum doctrina Antichristi ab eodem Paulo *2. Thess. 1. 7.* vocatur *mysterium iniquitatis*. Sunt vero civiliter religioni ac doctrinæ suæ mysteria, hoc est, initiationes ac dogmata. Et ipsa vox mysterii deducitur à voce *μυσ*, *μυσ*, initio facis, ut *μυστα*, *μυσ* initior sacris. Ita ut citrà omnem Secreti notionem significare possit, ipsam religionem.

Tacite autem indicat Apostolus, non satis esse, si quis habeat *mysterium fidei*, (hoc est, accedat ad religionem Christi, eamque profiteatur) nisi illud habeat *in bona conscientia*, hoc est, nisi sibi probò sit conscius, se vivere secundum eam religionem, quam profitetur.

Repetit postea inter officia aut requisita Diaconorum ea, quæ prius Episcopis præscripsit. *1. c.*

Sexto sint unius uxoris viri. quod eodem modo intelligendum est, ut supra explicuimus. Ut Septimo Liberis, ac domui suae bene praesint. Causas ejus rei supra attulit, quia ipsi quoque regiminis Ecclesiae participes erant futuri. Quaedam ex iis, quae Diaconis praescribuntur, obiter quoque praecipiantur Diaconis.

Primum, Ut sint *sejuncti*, graves. Secundum, Non calumniarices. Mulier enim vitium est Obstrepatio, quae raro est absque comite calumnia. Tertium, Sobriae, aut vigilantes. Quartum, Fideles in omnibus.

Concludit denique doctrinam de Diaconis & Diaconis peculiari promissio *vers. 13.* quod pulchrum & excellentem sibi gradum comparaturi sint, & multam parcellam seu fiduciam acquirant in fide Jesu Christi. Qui aequalitatem in Ecclesia, & regno Christi omnimodum somniant: facile animadvertere possunt in aequalitate gradus nullum dari. Sed & ad majorem gradum perveniendi viam Christus *Matth. xx. 26. 27.* ostendit. Ministeria & labores, qui pro aliis suscipiuntur: Parcella autem & fiducia multa in fide Jesu Christi, est certitudo Spei, quam ex recte administrato munere atque officio imposito; sibi quisque in promissis Religionis Christianae firmiter promittere potest. Praeterea aditus tutus ac securus ad Deum in precibus; & omnium necessariorum impetrandi fiducia.

*Vers. 14. & 15.* Reddit rationem, quamobrem haec Timotheo praeciperet; quamvis se ad eum venturum propediem speraret: Quia (inquit) fieri poterat sese in adventu suo moram aliquam facturum. Ergo ut interea Timotheo sciret, *quomodo in Ecclesia conversari*, hoc est, quomodo se in administranda & gubernanda gerere debeat, quivse ordo in erigenda Ecclesia servandus esset, necessariis praeciptis instruendus fuerat. Quae tanto magis anxie atque sollicitè ipsi essent exequenda; quanto majoris, nobilioris, ac pretiosioris rei cura, & administratio ipsi esset impoluta. Nihil vero excellentius est Ecclesiae: quam domus commendat; Apostolus quod primum domum Dei.

Nam si fideles ipsi, & corpora quoque singulorum, templa Dei dicuntur; multo magis integri cætus fidelium, & quidem eminentiori modo ita dici possunt. quia Deus in iis habitat: eorum perpetuum & singularem curam habet: eorum corda, consilia, mentes, actiones prae oculis suis habet, & assidue inspicit. Unde obiter singulis perpendendum est quanta ipsis necessitas incumbat, caute & vigilanter coram oculis & in conspectu Dei vivendi & conversandi. Sed praecipue Restoribus Ecclesiarum, qui ex officio muneris sui sunt administri & cooperarii Dei; danda est opera, ne in negotio, quod una cum Deo, quasi communia opera gerunt, negligenter versentur: neve concredidum sibi populum, quem Deus tanti faciat, per aliquam culpam suam damno aut incommodo aliquo assistant.

Eandem Ecclesiam vocat Columnam & firmamentum *vers. 16.* Per veritatem religionem Christianam, hoc est, doctrinam Christi intelligit. Christus enim, hoc est, Christi doctrina, atque religio ejus metonymice dicitur Via & veritas. Via quidem ad aeternam salutem, veritas autem, quia nobilissimam veritatis partem, imò ipsam veritatis perfectionem, in se continet. hoc est, quod supra dixit *Mysterium fidei*: & quod infra adjicit, *Magnum pietatis mysterium*. quae omnia elegia religionem & doctrinam Christianam, ejusque dogmata omnis veritatis plena significant.

Cæterum Ecclesia ideo column & firmamentum veritatis, hoc est, veram religionis, dicitur; quia

per eam veritas & religio toti orbi illucescere debet. quemadmodum eandem Christus alibi *Saltem* appellat, quia per eam saliri, hoc est, salubri doctrinam primum, deinde sanctis moribus imbui homines debent. Quò magis Doctoribus & Episcopis Ecclesiae advigilandum est, ne falsa, pro veris, profana & vitii indulgentia, pro sanctis & vitia extirpantibus dogmata Ecclesiae tradant: ne super aurum & gemmas Apostolicas, ligna, stipulas, & stramina philosophica superstruant. Nec enim isti Ecclesiam tantum, quam falso & praepostere erudiunt, violant; sed toti orbi, toti humano generi, qui per Ecclesiam in agnitione veritatis & vita sancta instruendus fuerat; causam dicent. Nec Deus parcere solet iis, qui gregi suo non parcunt.

Ita quamvis aliqui non malo animo, pias videlicet fraudes commenti: aut etiam inscii atque imprudentes ea, quae diximus, commiserint, licet alioqui pie sancteque vixerint; tamen ab iis Deum etiam in ipsa vita aeterna penas expetiturum, Apostolus asserit, dum salvos quidem fore ait, sed tanquam per ignem, hoc est, sicut ab incendio ereptos, *1. Cor. 3.* nudos, & spoliatos, atque exutos omnibus illis falsis ornamentis, quibus per tot secula celebres effulserunt. Sed quotusquisque eorum, qui tot errores invexere, non ambitioni potius, aut avaritiæ, aut iracundiæ, aut simili carnalis affectus culpæ potius, quam bono aliquo consilio, aut zelo, culpam quae commisit, indulgit. Quotusquisque etiam tot iadatorum populi Dei commercium supplicium effugiet?

Et quoniam *vers. 15.* Ecclesiam dixit esse Columnam & firmamentum veritatis, hoc est, veram religionis in humanum genus propagandæ; ideo *vers. 16.* in laudes istius veritatis, hoc est, veram doctrinam Christi excurrit. Vocat autem eam *pietatis mysterium*, quia finis præcepti, *1. Tim. 1. 3.* finis & scopus istius religionis, est pietas. Sed commendat ac celebrat istud pietatis mysterium, ostendens quam sit *Magnum*, hoc est, gloriosum ac celebre. Quia primum, quamvis *apparuit in carne*, hoc est, in vilitate & infirmitate: prædicatum à pauperibus & plebeiis: nec ulla eruditionis fama celebratis, & inter viles quoque, & pene infirmæ sortis homines; tamen *justificatum spiritu*, hoc est, confirmatum esse miraculis à spiritu & potentia Dei profectis: *ostentata est Angelis* mirabilis in eo Dei sapientia: qui multa, sibi prius ignorata, per Ecclesiam didicere. adeo ut in eam, quæ in Evangelio prædicabantur, avidè introspicere desiderarent. *1. Pet. 1. 12.* *Prædicatum est in gentibus*, quod ipsum quoque Angelis præter opinionem accidit, tunc demum revelato ipsis quoque mysterio, ad gratiam Dei gentes etiam esse admissas: *fides ipsi adhibita est in mundo*. quia per prædicationem & miracula Apostolorum multi, ad fidem conversi, crediderunt. *Receptum est in gloria*. quia Religio Christiana à tot populis & gentibus gloriose recepta est; ut pro ejus confirmatione innumerum mortales vitam, & sanguinem suum profundere non dubitarent. & ita, Deo & Angelis spectantibus, hostes & impedimenta prædicati Evangelii gloriose vincerent: ipsumque Evangelium glorioso incrementi modo propagarent.

Hunc verissimum sensum esse verborum istorum, non dubito. Nam vocem *istis*, hoc loco intrusam à falsariis, nemo dubitat, nisi aut lectionis Conclitorum experts, aut ad cuius aures fama Liberati Carthaginienfis Archidiaconi, non pervenit.

Cæterum si vox *istis* retinenda esset; eam de Deo patre intelligi esset necesse, quia hæc vox, cum in Sacris literis Christo tribuitur, nunquam subiecti, semper prædicati locum obtinet. Sensus igitur esset, *Magnum*



Magnum esse pietatis, id est, doctrinæ & religionis Christi mysterium, quia per eam Deus ille supremus manifestatus est in carne, hoc est, voluntas, & sapientia, & potentia ejus, in carnis inhumanitate patefacta est & apparuit, quia mysteria sua occultat sapientibus, & intelligentibus, & revelavit ea parvulis & infantibus. *Manb. xi. 25. 7. justificatum Spiritu*, quia Sapientia ejus justificata est. *Manb. xi. 19.* a filiis suis, id est, ab hominibus, Spiritu & sapientia Dei, non mundi, prædicitur. *Visus Angelus*, quia per religionem Christi ipsi Angeli viderunt ac perspexerunt penitus ejusmodi sapientiam & potentiam Dei, quam nisi per Ecclesiam non possunt assequi. *Prædicatus in gentibus*, quia per Christi doctrinam Veri Dei nomen prædicatum gentibus, ab agnitione Dei quondam alienissimis. *Credendum est ipsi in Mundo*, quia divinitus ejus promissis, non in uno Palestina argulo, sed in toto mundo fides adhibita est. *Receptum est in gloria*, quia doctrina & cognitio ejus recepta est per gloriosa miracula: per gloriosam, de Satana partam victoriam, qui per prædicationem doctrinæ Christi jam tunc tempore Pauli de solio falsæ divinitatis suæ, quod apud gentes occupaverat potenter & gloriose dejici cepit: ac tandem proflus dejectus est.

Sed quamvis vox hæc, de ipso Christo intelligentia esset; nihil tamen ex verbis istis adversus doctrinam veritatis erui posset. Quid vero novi est, Christum venisse in carne, qui *Heb. xi. 14.* propter homines, in carne natos, ipse quoque in carne nasci debuerat, aut eundem justificatum in Spiritu, hoc est, agnition pro vero & legitimo Messia ab hominibus, spiritu Dei prædicitur: *Visum Angelis*, quibus testibus & administris Deus per ipsum novam Creationem auspicatus est. *prædicatum gentibus* non solum Judæis? nec initium fuisse prædicationem hanc; sed fidem ipsi adhibitam in mundo, & doctrinam ejus gloriose receptam ab omnibus fidelibus nova subinde summissæ & fumere incrementa? quamquam, & ipsam gloriose in celos recepim & exaltatum; merito dici potuit. Hæc omnia inquam, salva Apostolica prædicationis veritate, dici, atque, ut fecimus, explicari possunt.

Norandum autem, quia in assertionem, quod Magnum esset pietatis mysterium, Apostolus vocem *ἀποκάλυψις* præmiserat, quæ significat confessionem omnium; ideo cum pleraque magnitudinis hujus & excellentiæ testimonia, & quasi confessiones concessisse in unum cumulum. Puta, Spiritum Dei, & ejus miracula, Angelos, tot gentes arbitros & consocios notitiæ Dei participes facias, Sparsas toto orbe fidelium Ecclesias, & gloriosam Evangelii ab omnibus receptionem.

## CAPUT IV.

Expedita dignitate & excellentia veritatis in doctrina religionis Christianæ, cujus Ecclesia fulcrum & columen esset, ut ex dignitate & excellentia pignoris fidei Episcoporum concediti; eos ad tantò diligentem de ea suscipienda curam adduceret; nunc exponit præsentissimum ac certissimum veritatis hujus periculum: ut eisdem ad tanto acriorem & magis anxiam de ea conservanda sollicitudinem provocet. Non igitur incertum venturi mali augurium, aut divinationem proponit: sed expresse dictatam a Spiritu Sancto prædicationem de Apostasia à vera Christi & Apostolorum doctrina. Atque hæc verba *vers. 1.* sunt explicatio verborum 2. *Thess. xi. 3.*, quibus etiam prædicitur Apo-

stasia, & Antichristi adventus. Offendunt enim apostasiam illic prædici non ab Imperio Romano, quod quibuscumque parum aptè in mentem venit; sed à fide, hoc est, verà & pura fidei doctrina. Et hoc loco fidem, pro doctrina religionis, non pro habitu illo, per quem promissis Dei humiter credimus; accipi patet. sicut & *supra cap. iii. 9.* Mysterium fidei funitur.

Prædicitur autem hoc diserte, ac proinde ut certò eventurum. non quod Deus voluerit, ideoque confluerit, ut hoc certò eveniret: sed quia, posito libero arbitrio & pravitate hominum, partim corruptorum, partim corrupti facilius: positis & tentationum laqueis, certò prævidit futurum, ut saltem quidam à vera fide doctrina dehererent, & Spiritu erroris, per Satanæ artificio alrepti; doctrinas demoniorum traderent. Vocat autem eas doctrinas demoniorum, quia in locum veræ doctrinæ Dei; tanquam loco veri partus, supposititum lætus, à demoniis subiunguntur. Nisi quia malit doctrinas de calibatu, & jenniis, ideo doctrinas demoniorum dici, quia nos quodammodo demonibus similes reddant, qui neque nubant unquam, neque videntur; & tamen sunt mali & sanctimoniam planè expertes.

Vocat autem *vers. 2.* ejusmodi homines, qui Spiritu deceptionis & doctrinis demoniorum dicuntur *In hypocrisis falsiloquos*, quia pietatis & sanctimoniam simulatione, falsis doctrinis homines decipiunt. Veniunt in vestitu ovium, cum intus sint lupi rapaces. Addit eos *cautivatos habere conscientias*, hoc est, non puras, & illibatas; sed improbas, & perverfas, qualia esse solent mancipia, propter crimina & flagitia stigmatè & cauterio signata. Tales vero circa fidem naufragium facere solent; qui rectam conscientiam abijciunt. *Supra cap. 1. 19.* Et ex fructibus suis optimè cognoscuntur. Non tamen illud omiserim, verba *vers. 2.*, si Grammaticam constitutionem spectemus, non ad vocem *ἄνθρωποι*; sed ad vocem *δαιμόνιοι* posse referri. ita ut ista simulatio, falsiloquium, & conscientiarum cauteria, ipsis demonibus, à quibus hæ doctrinæ suggesta, tribuantur. quod eodem recidit. Ut enim demon filios, ex se natos, sui similes efficit; ita, qui ex eo nascuntur, patris sui effugiem ad verum expriment.

Duo vero doctrinarum genera in specie *vers. 3.* proponit, quæ Satanas in locum præceptorum Dei suppositurus erat: Doctrinam de calibatu, & alteram de Ciborum delectu. Quarum utraque ad Corporeale exercitium pietatis, de quo infra acturus est, pertinet.

Et matrimoniorum quidem Interdictum, ut ad istas damnatas à Spiritu Sancto demoniorum doctrinas pertineat: nihil necesse est, ad omnia omnino hominum genera prætendi, hoc est, non putandum est, illam tantum esse demoniorum doctrinam, si omnibus planè hominibus Christianis matrimonium prohibeatur. Vix enim putò quengnam serio tam absurdum dogma tradidisse, quin aut unius hominis ævo humani generis conservationem terminari; aut promiscuis scortationibus illud propagari voluerit. quod creditu difficile est: etsi à credulis nimium sæpe, aut etiam piis fraudes sibi indulgentibus Patribus traditum sit.

Sed isti, quibus hic Apostolus apostasiam à fide tribuit, sine dubio ad Antichristi apostasiam pertinent: quàm diutius certè unius hominis ævo duraturam fuisse, & ratio, & eventus ostendit. Quos ut Satanæ negotium agant, non necesse est toti humano generi calibatum indicere. Suflicit si maximæ & potissimæ parti Ecclesiæ Matrimonio, tanquam re profana, & sanctitatem polluerente, interdiciant. cum tamen illud Apostolus in hac ipsa epistola omnibus Episcopis manifestè permittat: Solo ejus usu

ad æquas moderationis leges restricto & limitato. Præterea, quemadmodum interdum ciborum, quos Deus creavit; hoc loco non significat omnium omnino ciborum prohibitionem, quamvis *Omnia Deus creaverit*, sed tantum quorundam; Ita nec interdum matrimonium, significare potest prohibitionem ejus omnibus omnino hominibus, sed tantum quibusdam.

Quod attinet ad alterum Pythagorici olim, nunc Aeschylæi, dogmatis characterem, hoc est, Ciborum delectum; hunc planè Spiritus Sanctus damnat, tanquam in ipsum Deum injuriam. Utpote rebus iis, quos Deus creavit in usum hominum, tribuentem, ut scio quam pravitatem; quam neque per se, ac natura sua ullam habent; etiam quæ forte ex accidenti, per Moysen legem veterem, adventitia ipsis adhuc pravitatis; ea jam per fidem Evangelii, & veritatem à Deo revelatam, voluntate Dei sublata sit. Cujus rei testimonium est, quod is rebus cum gratiarum actione ad vescendum utimur; quod facere non possemus; nisi ejus rei licentia esset nobis à Deo permissa. Quicquid igitur cibo ejusmodi adventitiæ pravitatis per legem Moysi fortè accesserat: omne id tollitur, (*vers. 5.* & cibus ipse sanctificatur dupliciter. Primo, per Sermonem Dei, permittentis, & legem per Moysen latam relaxantis, quemadmodum non docet veteris Evangelica. Secundo, per preces ad Deum fusas, & per fidem efficaces: quarum efficacia omnes res à Deo, in quem credimus, creatas (*vers. 4.*) nobis mundas, & nequaquam rejiciendas reddit.

Cautè vero Apostolus loquitur (*vers. 3.*) de usu ejusmodi ciborum, quoadmodum ab ipso Deo sub Moysæ videretur.

Neque enim, ait, omnibus hominibus usum ipsorum esse permittunt: sed addit istius usus permitti duas limitationes. Primo, quia lege Moysi usus hic vetitus fuit, ait cum voluntate Dei permittunt omnibus fidelibus, & qui cognoverunt voluntatem, id est, omnibus Christianis. & legis Moysæ iugo, quantum ad religionem, & conscientiam attingit, quidem jam solutus. (Nam edificationis interdum alia est ratio) Secundo, quia omnia (præsertim quæ in contrarietatem vocari possunt, ex fide scienda sunt. Ea ratione ex mente ac voluntate Dei usum istorum ciborum permittunt, si adeo de permissione ista non dubitemus, ut etiam ciborum istorum nomine Deo gratias agamus. quod facere non possemus, nisi istius fidei prophetia confirmati.

*Vers. 6.* Doctrinam de libertate Christiana circ Matrimonia, & cibos commendans; ait, eam in locum oppositorum demoniorum doctrinæ, Christianis subijciendam, substituendam & inculcandam esse. Id vero significant *vers. 7.* Si quis autem signa sunt in terris veri, ac genuini, quod in predicatione veritatis ac Religionis, Christo præstandum est ministerii; nulla ceteriora sunt, quam quæ hoc loco ab Apostolo indicantur *vers. 6.* hoc est, Si magistri pietatis homines à corporali, (sic enim hoc loco *vers. 8.* vocatur, quod in sensus atque oculus omnium incurrit) pietatis exercitio ad spirituale, hoc est, veram & genuinam pietatem homines revovent: ostendentes doctrinæ, quæ vel matrimonia supra quam Deus voluit, restringunt, sive vel ciborum abstinentiam aut delectum injungunt, aut nihil, aut admodum parum prodesse: solam autem veram pietatem, cui utriusque vitæ promissiones debeantur, urgendam. Cætera autem *nugæ & fabulæ, & quidem omnes* esse; quo contemptus, & contumeliosus agnomen istis demoniorum doctrinis, quas tanto studio Græca & Romana Ecclesia inculcat; à Spiritu Sancto tribui non poterat. Merito igitur Apostolus ait, Doctores ejusmodi &

Magistros, quia Dæmoniaca ista & simulata specie pietatis, ad eandem subvertendam, excogitata dogmate, ex mentibus hominum excutiant, ad veram autem ac solidam pietatem ipsis viam ostendant; esse non modo veros & genuinos; sed etiam (*vers. 8.*) bonos, qui idoneos, & caelestem doctrinam maxime deccant, Christi ministros: ut qui penitus imberberint sermonem fidei, ac pulcherrima illa refutata, optimâ, & salubri Apostolorum doctrina nutriti sint. Unde apparet, quàm ista doctrina abhorreat ab omni affectato, & Pharisaico pietatis genere; quod oculos mortalium speciosa sanctitatis imagine ac furo percellit, quod Christus ipse in prima Concione à Matth. descripta. *cap. vi.* rejecit, & multum infestatus est: quam denique doctrinam hoc loco *vers. 7.* Spiritus Sanctus *vers. 8.* vocat; & quidem non modo ob impetratam prophetiam, sed etiam ob deliria & superstitionem amittit. Nec vero tantum ipsa superstitionum istorum vanitas, ex mendaciis ac deliriis à Satana suggestis, originem ducit; sed etiam animum fabularum feracissima est. Sanctitas enim mendax & affectata, artificio Satanae semper fere comitem habet miraculorum suspitionem, primam, mox fidem. Quia in re nihil non auli sunt veteres & Christianis Syri, atque Aegyptii, mox Græci, atque ipsi Occidentales, præsertim postquam otiosorum hominum contubernia sive collegia toto Orbe increbuerunt, quorum pars maxima vix aliter, nisi in comminiscendis id genus narrationibus otium suum collocare poterat. Nam ne quis putet, novissimam hanc esse contingendorum somniorum rationem; & feris demum seculis, in claustris occidentis natam; reflectat oculos ad Mandatos orientales, imo & ad propiora Apostolico ævo redeat ad propiora Apostolico ævo tempora atque ipsos *Sacerdotes, Theodoritos, Sozomenos, Ecagrius*, etiam Rufinus consulat. inveniet isthic tot conviviales sermones; ut Specula exemplorum, ut Vincentios Belluacenses non multum desideret.

Nam qui in stercoratis illis, & lotio Styliarum maceratis columnis, præscriptæ à Christo sanctimonie vestigia posita fuisse, bona fide crederent; ipsos profecto non caudices & stipites: sed columnas esse oportuit.

Non immerito igitur corporalis ejusmodi exercitatio; fabularum, & quidem auxilium ac profanarum ignominia *vers. 7.* notatur, & pietati opponitur: quia tanquam facilior & carnalior, ab hominibus carnalibus avidè excepta, & paratam statim sui præmium ostentans *Matth. vi.* & veræ pietatis, tanquam difficilior, & quæ non ita promptam sui mercedem polliceri videatur; locum non relinquit, ita ut homines ista neglecta; suaviorem illam & præsentillimam mercede commendatam speciem sanctimonie consecrari malint, quam in veræ pietatis curriculum consistari, aut sibi vim inferri.

Hunc errorem ut extirpat hominibus Apostolus, ostendit *vers. 8.* istam speciem pietatis corporalem, & oculis mortalium obviā, non magnam utilitatem asferre. Nihil enim plus asferre emolumentum, præter illam laudem in hac vita præsentem ab hominibus, quorum oculis placere volunt, captatam. Vide *Matth. vi.*: Mercede autem illa quæ est apud Patrem caelestem planè excidere. At solidam pietatem ad omnia esse utilem, quia habet promissionem non modo presentis, sed futuræ quoque vitæ.

Ut verò intelligamus melius, quam exigua sit, affectata & oculis mortalium obtrusæ pietatis utilitas; observandum est, non modo græmia & utilitates vitæ præsentis, si cum præmiis vitæ æternæ conferuntur; non posse esse nisi exigua & nullius pretii;

pretiū: Sed in ipsa vita præsentia præmia, quæ Deus veram pietatem sectantibus donat, infinitis partibus maiora esse; quam quæ homines fucatae pietati dediti ipsi sibi rapiunt, dum oculis hominum ingerunt & obtrudunt ea; quæ sapientius videntis omnia Dei, conscientias credidissent: Nisi quod pro veritate umbram offerentes, id ipsum quod Deo imputant aut offendant, non habeant: & cum Deo impotente nequeant; oculis hominum ludificandis contentos sint; esse oporteat, mileros mortales, & dignos qui fraudis & ambitionis suæ paratum ac præfens supplicium luant; & pro oblatiis umbris ventos ac fumos recipiant: in quos omnem eorum mercedem abire necesse est.

At pro vera pietate in hac etiam vita Deus suis priuim æternæ vitæ spem & arthabonem donat, gaudia & voluptates perpetuas: donat optimam conscientiam iugo & opiparum convivium: donat bonam mentem, salubre consilium: interdum quoque valetudinem & exsistimationem, & prosperos rerum & consiliorum successus. Denique incomparabilia, & ipsis aduersis casibus aliquando aucta, & excitata ac quasi euentilata solatia.

Merito igitur assertionem ac doctrinam istam Apostolus *vers. 9.* albo lapillo notat, & præ cæteris multum commendat: atque omnes, ut eam amplectantur, excitat.

Offendens *vers. 10.* nos per eam obfirmari atque obdurari posse, aduersus omnes labores, ærumnas, persecutiones, & inimicorum opprobria; dum speramus Deum, qui etiam alienos à notitia sui & veræ religionis homines paternâ cura conservat; (puta in huius vitæ casibus & periculis) multo magis nos fideles conservaturum.

Ubi notandum est vocem *Servaturus*, sicut & conjugatum ejus *Saluum*, ad ea quoque referri, quæ ad hanc vitam pertinent. Nam quomodo aliter Deus hominum, à fide alienorum, quos hic fidelibus opponi necesse est; *Servaturus* dici posset?

*Vers. 11.* Hanc igitur inter duo ista pietatum genera differentiam, hanc ab affectatâ verâ & sincerâ sanctimoniam populi Christi revocationem, hunc corporalis exercitationis contemptum Apostolus à Timotheo *vers. 11.* annunciari & prædicari exigit. Totis hominum ordinibus, promiscuè inditum calicatum, Ciborum delectum & similia, quæ oculis hominum feriant atque percellunt, corporalia exercitia, quæ Latina, quæ Græca Ecclesia per tot secula adoravit: quæ in hominibus mortalibus, imò mortuis, divino cultu & apotheosi digna iudicavit; sperni, contemni, abijci: & nihili æstimanda censei, & ad longè utiliora converti Spiritus Sanctus imperat. Quid autem mireremur, quando eadem Christus ipse *Matth. vi.* non dico exiguum: sed nullam apud Deum mercedis promissionem habere asserat. Rapiunt enim sibi homines violenter, atque adeo insolenter, quod à Deo modicè expectandum fuerat: nec est quod à celis earum mercium pretium sperent; quod sibi in terris improba & intempestiva earum venditione, imò licitatione exegerunt jam ac repræsentarunt. In quo quam longè à Spiritu Dei, à doctrina Christi, à prædicatione Apostolica hominum, imò Ecclesiarum, iudicia desciverint, ac discesserint, cunctis perpendendum relinquunt.

*Vers. 12.* Obiter objectionem solvit, aut potius impedimentum prædicationis, ad quam Timotheum hortatur; removet, ac rationem quomodo illud Timotheus ipse amoliri possit; ostendit. Ad ejusmodi enim speciosarum doctrinarum sicut redarguendum auctoritate prædicantis opus erat, quæ juvenili ætati plerumque deesse solet. Ostendit igitur Apostolus etiam adolescentibus, quia ratione sibi ido-

neam auctoritatem conciliare, & comparare, & ne ætas eorum contemni possit, occurrere quant.

Ut exemplo suo præceant, & præluceant fidelibus, tam in sermone, quam in conversatione. Et sermo quidem ut sit, cum insinû Spiritus Dei. (cujus eodem *versu* mentionem facit & *πνεῦμα*) quod donum aliudua lectione Sacræ Scripturæ, deinde continuo *cohortatus* & docendi usu & praxi (de quo *vers. 13.*) acquiritur.

Conversatio vero ut sit in caritate, in fide, in castitate, quæ virtutes omnia nostrorum adulationum genera complectuntur.

Fides erga Deum; caritas erga proximum, castitas erga nosmetipsos.

Quia vero sermo ad docendum accommodatus tribus supra memoratis rationibus comparatur: ideo *vers. 13.* hortatur Timotheum, ut usque adventum suum in quo veretur, capite proxime antecedenti tertio, *vers. 15.*, ne qua mora interveniret) paulo diligentiori studio & cinâ incumbere in lectionem, exhortationem, & docendi praxim. Ejusmodi enim exercitiis & actionibus excitantur, augentur, & incrementum in nobis sumunt non modo *naturalis facultates*, sed etiam *dona supernaturalia*, quod hoc loco diligenter observandum est, ut sciamus Deum quamquam per dona Spiritus sui in nobis expediat Salutis nostræ negotium; tamen ista Dona non minus quam facultates nobis naturaliter insitas, diligentiori studio, & cura nostra esse excolenda, excitanda, exercenda, augenda, ne forte tanquam fomites neglecti & vento minime sufflati extinguantur.

*Vers. 14.* Ne negligas, inquit, donum in se gratis ad prophetandum, hoc est, docendum, quod tibi collatum est per impositionem manuum presbyterii.

Potuisse igitur negligentia donum istud extinguī; putavit Apostolus. ideo *vers. 15.* illud diligenter meditandum; hoc est, in eo sese exercendum, in eo omnes animi sensus diligendos inculcat, si quis in eo dono profectus sperandus sit. Cui verò Arati & Epimenidis carmina ignota non fuerint, quid repugnat cum hæc scriberet quin & illud ex auro Pythagoræ carmine præ oculis habere poterit.

Τὰῦτα νόμι: τὰῦτα ἐμμελεῖται. τούτοις καὶ ἐργάζοι  
Τὰῦτα οἱ τῆς διαιτης ἀρετῆς αἱς ὕμναις ὀφείλου.

dum *vers. 15.* αἱς τὰῦτα μελεῖται, ὅ ἐν τούτοις ἰδὲ, *hæc meditare, in his esto.* Sed ex proposito Apostoli non vulgaris aut mediocris diligentie cura Timotheo præscribebatur: cum ipsi non simplex in supradictis donis ac virtutibus profectus incrementum; sed cunctis manifestum, injungeretur. Et quidem *ἐν παντί*, in omnibus, hoc est, non in donis tantum, quæ ad sermonem & doctrinam aliorum, sed in virtutibus quoque, quæ ad ipsius inores pertinebant.

Omnia vero quæ supra commemoravit *versus sequenti 16.* quasi compendio complexus, concludit duo Timotheo *Cum esse debere, Se ipsum primum, dein alios*, ut sese quidem sanctis & in exemplum cæterorum conformatis moribus; alios vero doctrinæ pietatis imbueret. quorum utrumque non aliter consecuturum ait, quam si utrique studio & exercitio constanter incubuerit. addit unum *ταῖς αὐτοῖς*, In hæc ista, permene in ista, constanter faciet & perseveranter. Quod ut facilius persuaderet, addit incomparabilem laboris huius & constantie fructum, *Hoc enim faciens*, inquit, *et se ipsum servabis, et auditores tuos.*

## CAPUT V.

**Q**uia cap. superiori *vers.* 12. doctrinam tradiderat, per quam Juniores in Ecclesia ministros atque Episcopos instruxit, atque edocuit veram rationem auctoritatis apud majores natu comparandæ, atque contemptus effugiendi, Ideo nunc falsam, & parum idoneam rationem ejusdem rei assequendæ rejicit ac removet. Est vero in more positum quibsdam; ut se à contemptu vindicent, & metuendos omnibus reddant; oblatas eorum durius oburgandorum occasiones non omittere, ita ut ne senioribus quidem parcant; quorum tamen exultationi in Ecclesia consulendum sit. Verat id Apostolus, & cum omnibus quidem, sed præcipuè cum majoribus natu, blandam quandam, & modestam agendi rationem servandam præcipit. Maxime vero id cavendum, ne cum omnibus, quasi, pro tribumali, vel ut ajunt, de superiori loco, agere videamur: sed potius, aut de inferiori, si sint natu grandiores: aut de equali, si sint ætate pares, id que ne sexus quidem sequioris ratione habita, hoc est, ne in hunc quidem exillum speciem aliquam imperiosæ auctoritatis usurpantes. Utitur autem similitudine rei, quam præcipit, planè accommodatâ, & naturam ejus probè exprimentem. Nec enim si Patres nobis admonendi sint, facere id solemus, absque debite observantiæ significatione: nec si fratres & sorores, ut cum aliqua eorum deprehensione, qui in equali nobiscum gradu censentur: & patres quidem tanquam superiores; fratres autem tanquam nobis pares honoramus. Itaque Seniores quidem utriusque sexus, tanquam parentes; juniores autem, tanquam fratres & sorores admo. tendos præcipit: & has quidem in omni castitate, quia ei præcipit, cuius ætas, vel minima occasione præbita, aniam obtræstoribus dare poterat. Ideo omni meliori modo hunc scopulum vitandum esse asserit.

*Vers.* 5. Occasione mentionis mulierum provectæ ætatis ad doctrinam de viduis transit. Quorum duo genera fuisse videntur, alterum pauperum, quæ sumptibus Ecclesiæ alebantur, de quibus infra *vers.* 16: alterum, in quibus non tam egellas, quam aptitudo ad ministerium Ecclesiæ spectabatur. quod ego quidem fuisse puto, non in instituendis tantum privatis, sed & in curandis junioribus mulieribus, earumque necessitatibus ex publica pecunia suppeditandis. Cum vero utriusque sexus pauperum copia non deesset Ecclesiis, qui publica Ecclesiæ pecunia, per publicos ejus ministros, sustentabantur; tutius & honestius Ecclesiæ visum est; ut ad curam juniorum mulierum, ejusdem potius sexus ministræ, quarum ætas extrâ omnem suspensionem esset posita, adhiberentur; quam viri. Ac de his quidem *vers.* 9. & 10. Apostolum loqui, mihi dubium non est. Hæ Diaconissæ vocabantur. quorum ex numero Phæba *Rom.* xvi. 1. quam non adeò egenam fuisse suspicor; sed in ea aptitudo ad fungendum illo officio spectata est.

De utroque viduarum genere *vers.* 3. loqui videtur; cum præcipit honorari aut æstimari viduas, quæ verè tales sint. Quid denotet vox honorari, aut æstimari viduæ, obscurum esse non potest, tum ex consequentibus, tam præcipuè infra *vers.* 17. Non simplicem videlicet honorem, sed cum suppeditato ei, qui honoratur, necessario emolumento coniunctum: pro ut & vox *ἀμειν* non solum honorem, sed premium quoque significat. Quemadmodum enim is ignominia & vilipendio afficitur, cui debita quoquomodo vitæ comoda & subsidia subtrahuntur; aut

(ut verbo. *Αἰ.* vi. 1. usurpato utar) qui *ἐξοστρακισμῷ* ἐστὶν ὑποκειμένη, negligitur & quasi prætervidetur. in suppeditatione victus quotidiani: ita is æstimari & honorari censendus est, cujus necessaria & comoda procurantur. Quales certe erant illæ viduæ, quæ sumptu Ecclesiæ alebantur.

Restringit tamen Apostolus hoc beneficium Ecclesiæ ad solas viduas, quæ vere sint tales. alias vero ab eo excludit, nec verè viduas esse ostendit. Excludit autem eas primum quæ non sunt planè desolatæ, & ut ipse loquitur, *μεγαλειπαισες*, solæ relictæ; sed habent aut liberos, aut nepotes; atque adeo familiam, quam gubernant, cuiusque matresfamilias esse possint. ubi subintelligitur, non deesse quoque in earum re familiari vitæ necessaria quibus alii possint. Res enim ipsa dicitur, quantumcumque liberorum copiam habeant, si careant vitæ subsidii; eas cum tota progenie suâ ad Ecclesiæ curam pertinuisse, nec ab ea potuisse excludi. Ergo ejusmodi viduas, quarum cura & labor in re magis necessaria, & ad eorum officium omnino pertinente competentius, occupari poterat: excludit primum omnium ab eorum numero; quæscit Ecclesiæ, sive ad Diaconatus ministerium, sive ad vitam sanctius & quasi publice in oculis totius Ecclesiæ degendam, consecrabant. Quibus enim privatæ vitæ, propter educationem liberorum in pietate, necessitas incumberebat; eas Apostolus privatam potius, quam publicam, & quasi monasticam vitam degere debere iudicabat. ut vel hinc iudicari possit, quid sentiendum sit de illo Hieronymi ni fallor, ad Heliodorum consilio: *Per calcatum perge patrem*, quasi Monachismus apud nos tanti esse debeat; quanti olim fuit apud sceleratam filiam sceptrum Superbi mariti.

Graves autem rationes affert cur tales potius privatam in ædibus suis vitam, quam publicam in ecclesia eligere deberent. Primum, quod id sit pulchrum & acceptum placenque coram Deo, & omni Monachismo potius, si matresfamilias liberos instituunt in pietate, sive vicem parentibus suis reddentes, & quemadmodum ipsæ ab eis educatæ sunt; ita liberos quoque suos educantes: sive ut liberi quoque sui piè educati; suos vicissim liberos eadem pietate imbuant (utroque enim modo locus hic explicari potest.) Recta enim piorum parentum educatio, est quasi lampas, à majoribus per posterios ad ultiores posterios, transmissa, in qua invicem tradenda posteriores prioribus vicem reddere videntur, idem illud posteritati tradentes, quod ipsis prius majores tradiderant.

Altera ejusdem rei ratio *vers.* 8. redditur, quia si qui suorum, sed præcipuè domesticorum curam non habent, iisque non prospicit, non modo fidem abnegatis, atque ita infidelis factus est; sed etiam infideli deterior est: quia infideles quoque, ipso rationis lumine Ducem suorum curam gerant. *Abi* notanda non pauca.

Primo. Eos quoque fidem abnegare dici, qui graviter contra pietatem, in religione præscriptam, delinquant, quamvis ore & professione religionem non abjurerint.

Secundo. Non statim eas virtutes Christianis esse aspernandas, quæ in infidelibus reperiuntur. Imo verò Christianis continentium esse, ne qua in laude sese ab infidelibus vinci patiantur. Ideoque meritò eos fidem abnegasse dici, quæ infidelibus deteriores reperiunt. Religio enim nostra nos ad omnem laudem sectandam & ceteris præcipiendam stimulat.

Tertio. Curam suorum, præsertim ut in omni pietate instituantur atque educantur; (Sed nec excluso aliarum rerum necessariarum provisu) Christianis magis incutere, quam monachis *in* iustitiam. Quemadmodum in dilectione ita &

Quarto. In Cura proximorum, pro ratione propinquitatis,

pinquitate, dari gradus aliquos: Nec eodem modo nobis curam omnium proximorum incumbere. Nam si domesticorum cura *propior nobis incumbit*, quam nostrorum quidem, sed *qui domestici non sunt*; multo magis cura nostrorum antiquior nobis esse debet, quam alienorum. Quæ doctrina necessaria est, & utilis in his casibus, in quibus diversorum graduum curæ vel dilectiones ita concurrunt, ut altera alteram excludat, & optio nobis offeratur, utra earum prævertenda sit.

Porro verba versus quarti *ἡλικιωτέρων ἀφ' ὧν, διακόντων* ostendit hoc genus viduarum, de quo in hoc loco sermo est, si nihil aliud, ex transverso incurrens, impediatur, non penitus à verarum viduarum numero excludi; sed postquam privato officio, magis incumbente sibi, magisque necessario educandorum liberorum aut domesticorum ritè persuntæ fuerint, in eoque prudentiam suam Ecclesiæ probaverint; (Diaconos vero suprâ cap. III. 10. probari, priusquam admittantur, præceptat.) posse ad publicam Diaconissarum, officium admitti & promoveri.

Alterum genus viduarum, quas Apostolus à numero verarum, & publicis sumptibus Ecclesiæ sustentandarum prorsus excludit; est, quæ lascivient, & quarum imbecillitas matrimonio frænanda est: ut sunt plerumque iuniores viduæ. quæ primum ideo rejiciendas sese ostendunt, quod pie & sanctè susceptum cælibatus votum violant. *ἔχοντες ἄνδρα, habentes notam*, aut damnationem. quæ vox an semper damnationem æternam significet, non absque causa dubito, cum & simplicem condemnationem, reprehensionem, ac censuram, ex vi & natura sua significare possit.

Notandum, quod *votum cælibatus violatum*, dicatur Apostolo *vers. 12. prioris fidei abiectio*. quia, ut omnes, præsertim sublimiores virtutes; ita istud Cælibatus publici in Ecclesiâ, in occupationibus sanctissimis transgredi propositum: quod, omnis aliis omnibus vite studiis, uni cultui divino & precibus consecratur; ex fide in Deum nascitur: quia ejusmodi mulieres, alia omni spe humani subsidii carentes, totam spem ac fiduciam suam in Deo collocare oportebat, vide *vers. 5.* ideoque dignæ fuerunt, quæ Deo consecratis sumptibus sustentarentur.

Secundo ideo quoque ejusmodi mulieres sese rejiciendas & à verarum viduarum dignitate excludendas, ostendebant; quia otio suo male uterentur: impendentes illud, non in preces, & cultum divinum; sed in noxias domorum perambulationes, circumscurationes, & circuitiones, in quibus obtestationi, & indecoris ac pravis sermonibus indulgebant.

Talium ergo mulierum imbecillitati Apostolus non statim inexorable Gehennæ supplicium denunciat: multo minus eas ad perseverandum in cælibatu violenter adigit: sed accommodata, & idonea sanandorum morbo remedia tempestivè adhibenda censet. Ne enim cupiditatibus lasciviant; nubere ipsas, & liberos suscipere, ne otio ad obtestationes abutantur, familiam regere *ἡγουμένους*, imperat *vers. 14.* Ne publicos Ecclesiæ cætus sinistra suspicione, aut inimicorum opprobrio aspergant; jubet eas privatarum vitam domi suæ agere. Idque occurrendo, ne (quod *vers. 15.* experientiam jam docuisse asseritis) mulieres ejusmodi Sathanæ præda fiant.

Tertium genus viduarum, quas Apostolus ab admisione ad publicam Ecclesiæ curam, cui cælibatus votum adjunctum erat, excludit, est, quæ possint suis aut propinquorum sumptibus vivere *vers. 16.*

Occasione hujus loci viduam observandum videtur, Apostolos, in primæ illa Ecclesiâ, Collegia viro-  
*Monastica vota cælibatus professorum, & in communi*

vite conversatione à reliqua Ecclesiâ secedentium, nusquam instituisse. mulierum tamen, præcipue vero pauperum & seniorum, & à reliquis hujus sæculi curis ad unum Dei cultum animum abducentium: ideoque cælibatum professorum; (quia nuptiæ non est integrum curare tantummodo ea, quæ sunt Dei; sed omnino cogitur etiam curare, ea quæ sunt mundi, ut placeat marito 1. Cor. VII. 34.) quædam quasi Collegia habuisse. Quæ an semper congregatione peculiari in unum Ecclesiæ locum colligerentur; in illa præsertim, quæ tunc erat, paupertate & afflictione Ecclesiæ: meritò ambigemus. Illud non dubitatur, omnes ejusmodi *mulieris sumptu Ecclesiæ sustentari*. Et erat illa tunc quidem species aliqua hodierni mulierum monachatus; sed tamen toto cælo distans, ab investitis postea superstitionibus. Primum enim, nulla mulierum, præsertim juniorum, tunc, alieno arbitrio in ingratum genio suo ergastulum trudebatur: aut in eo detinebatur. Deinde, ne volentes quidem ad hunc statum admittebantur, nisi aut, quæ domi, quodagerent, planè non haberent, omni educationis onere atque officio solutæ, aut ætate extra matrimonii spem positæ: denique quæ, ob egestatem, aliam vitam sustentandæ rationem non haberent. Reliquæ vero gravare Ecclesiâ sumptu verabantur. Unde pater, Statum hunc mulierum, non propter *monachatum*; sed propter necessitatem in Ecclesiâ ab Apostolis institutum.

Si enim monachatus res adeo excellat, & Deo, præ cæteris vite generibus, placens Apostolis visus fuisset; cur ab eoarcerentur mulieres, quæ liberorum suorum poterant esse educatrices? cur diciores? aut quæ à propinquis suis alii poterant? Suspiror autem, non sine causa, alterum & præstantius genus ejusmodi Ecclesiasticarum viduarum, hoc est, Diaconissas, non modo ex numero reliquarum electas, sed etiam eo sine institutas, ac cæteris ministrantem, & necessaria suppeditarent. Neque enim reliquæ viduæ, quæ à propinquis suis curabantur, ad curam earum pertinere poterant, multo minus nuptæ; aut virginæ, quibus viri aut patres earum curatores non deerant. Quia igitur Diaconissæ huic viduarum quasi collegio præerant, & ipsæ quasi ex eodem corpore eligebantur; ideo de utrisque conjunctim tractat. Sed *vers. 9. & 10.* de solis Diaconissis Apostolum loqui, ex his rationibus colligitur. Primo, quia venisimile non est, ad istam sumptus Ecclesiæ publici participationem, quæ ministerio Diaconissarum indigebatur; non admittas mulieres minores annis 60. Quasi vero periculo effusionis, per minus Diaconissarum propulsando, non acque minores natu mulieres, atque sexagenariæ indigerent. Secundo, quia ut aliquarum in Ecclesiâ viduarum cura negligenter, & acque ipsæ beneficio publico excluderentur; non satis iusta vel idonea causa fuit, quod aliquando matrimonium curassent. Tertiò, multo minus, quod liberos nullos educassent: aut forte habuissent. Quartò, vel quod propter paupertatem neque hospites excipere: neque afflictis suppeditando necessariâ opem ferre potuissent.

Imo vero suprâ cap. *sentio* non de viduis Diaconissis, sed de Diaconorum uxoribus, Apostolus locutus; Hic autem primum de Diaconissarum electione agere videtur. Quemadmodum igitur Diaconos unus uxoris viros; ita hic Diaconissas Univiras esse postulat. Ex hoc etiam loco patet, quoties Apostolus aut ab Episcopis, Diaconissæ monachiam; aut à mulieribus Univeritatem postulat; non loqui de præsentis matrimonii statu: sed de præterito, aut potius ratione totius vite considerato. A vidua vero univiratum exigit; qui non potest, nisi ratione lapsi temporis, in viduam cadere. Quemadmodum autem suprâ Diaconos probari prius, dein eligi;

ita Diaconissas, nonnisi probatas, eligi præcipit. Probatas autem in operibus bonis, præferunt earum muneri ac functioni accommodatis: qualis est primum hospitalitas, ad quam lotio pedum, ex more orientis, pertinebat. deinde liberalitas & caritas erga afflictos: & cætera huius generis omnia, quæ ab ipso Christo *Matth.* xxv. recensentur caritatis opera, quæ interdum peculiariter bonorum operum nomine commendantur.

*Verf. 17.* Vox *hujus*, ut suprà quoque diximus, non tantum honorem; sed etiam causam honoris, *praesum* vel *aestimacionem*; significat. Hoc loco tamen, ex ratione assertio*n*is *versu 1.* *versu* sequenti adjuncta, patet, eam significare (per metonymiam) officium, ex *aestimacione* profectum: quale redditur *his*, quos aliquo stipendio honoramus: aut quibus, pro praestita opera, mercedem reddimus: aut quos laboris, propter nos suscepi, fructu sui volumus. Quia vero ut honorem, et *aestimacionem*, ita omnia officia, ex *aestimacione* profecta, omnibus promiscue fratribus debemus: ideo quicumque ex fratribus nos aliquo beneficio obligant; eadem, sed majora officia ipsis nostro & peculiari nexu reddere obstringimur. atque hoc modo, ut quemadmodum honor et *aestimacio* eorum; officia, ipsis ex *aestimacione* eorum debita, in sua, ut sit loquar, quantitate per novum istud & peculiare vinculum duplicentur.

Cum enim omnibus fratribus ista officia, quibus ad viam subsidia indigent, debeamus; eo solo nomine quia sunt fratres: certe illiusmodi fratribus, qui de nobis bene merentur, alio quoque nomine gratiam debemus, quia de nobis bene meriti: ideo geminatur.

Notandum autem est discrimen, inter eos qui sermone & doctrina ministrant, & reliquis Ecclesiæ ministris; quod illis longè magis officium hoc debitum, quàm istis; puta Diaconis, & presbyteris, quibus concionandi & docendi populi munus non est impositum. Senatus enim Ecclesiæ olim non ex solis verbis, ut ajunt ministris, constabat. Deterioribus demum temporibus, maxium Ecclesiæ malo, ordinum istorum divisio inolevit. Prouide omnes alii Ecclesiæ ministri, præter eos qui lætioni, concionibus, ac cæteris Episcoporum functionibus totam vitam impendere cogebantur; facilius potest carere publicis Ecclesiæ subdiis, quàm rem familiari gerenda non ita abstraherentur. Nec tamen istos à publico sumptuum Ecclesiæ fructu penitus excludos, manifestum est præsertim quodis eccle-

*Presbyteros, non Clericos tantum, pellicera Ecclesiæ carachresi fideos; sed Laicos quoque fuisse, paulo ante notavimus. Qui cum in regenda Ecclesia, ac delictis hominum coërendis occuparentur; multorum similitudinibus & occultis inimiciis, obnoxii erant, & criminationibus atque calumniis patebant. Non igitur eos temere pedefaciendos in Ecclesia; nisi forte duobus aut tribus testibus convinci possent, censuit Apostolus: ut auctoritas eorum inaneret integra, si quando Ecclesiæ eorum opera idiguisset.*

*Vers. 30.* Publicè peccantes, publicè redargui  
imperat, ut peccatores quidem ad penitentiam hac  
ignominia; ceteri vero omnes, ad abstinendum à  
peccando, hujus ignominiae metu absteruantur.  
Quod præceptum tanta cum solennitate, & con-  
ciliandae ipsi æssimilationis studio tradit & com-  
mendat; ut citati atque etiam obstricti (*ὑποχρεωμένοι*).  
ἂ) augeat significationem; et quidem coram Deo, &  
Domino Jesu Christo, & electis Angelis, ut istud præcep-  
tum obferret & custodias abique prejudicio, sui præla-  
tionem, quæ alios aliter anteferebat, (*ἵνα ὁμοθυμαδὸν*  
à *ἁπασιν* antefero) nihil faciens secundum inclinationem.

*peni*, hoc est, favorem & propensionem erga aliquem.  
*κρηνη ἀνισότητος*. Injusta enim est libra, in qua lani  
 altera præponderat.

Omnes quædem actiones, sermones, cogitationes nostras, sub magnis rebus & arbitris, sub oculis Dei & Christi, secretissima consilia nostra penetrantium, suscipiuntur. In quo cautius omnibus vivendum est) sed ea quæ loquimur & agimus in Ecclesia, non modo in præsentia eorum sunt, quorum alter ob eam, quam habet ex seipso, alter ob acceptam à patre omnipotentiam, omnipræfens aut ubique præfens censendus est; sed etiam in oculis præsentium tunc corporaliter (ut sic loquar) Angelorum: qui tanquam cufodes ac defensores congregatis piorum cœtibz à Deo attribuntur ac perficuntur, & ad-  
lunt inconspicui. Nec simplices Angeli, sed electi, & quos, ob excellentiorem ac sublimiorem eminentiam, tanto magis revereri debeat, à Deo per Christum adhibentur negotio tam sancto & sublimi, in quo Novæ Creationis opus à Deo per Christum perficitur. Hinc mulieres recto capite in Ecclesia esse propter Angelos jubentur: ut si non hominum, ac Angelorum tangantur reverentia.

Merito igitur tantos testes & arbitros obtestatur Apostolus Timotheum atque unâ omnes episcopos; ut obsequium istud Deo, & Christo, & fidelissimis ejus ministris præsentibus ac videntibus; præstent ex fide: & cum debita omnibus istis, quos præsentem adesse sciunt, reverentia.

Verba verba ἡμετέρας ἀποστόλης ὁμολογίας ostendunt necessitatem Ecclesiasticæ disciplinæ, hoc est, necessitatem conventum, eo sine peculiariter influendatum, ut peccantes redarguantur, corrigantur, cæteri vero omnes à peccando absterceantur. Ubi enim erit tempus aut locus redarguendi aliquem coram omnibus, ut reliqui omnes timeant, nisi in Ecclesia, ad ejusmodi disciplinæ exercendæ astum congregata.

cap. 22. Quanta cura & cautioe ei ~~operatur~~,  
qui præesse in l' ecclesia debent, creandi & inaugu-  
randi sint, ex illis verbis patet. Neque vero facilè  
aliis manus impositas invenimus, præterquam homi-  
nibus episcoporum aut diaconorum functiones  
auspiciantibus, quibus etiam in ipsa inauguratione  
donum Spiritus Sancti conferebatur. Sed ne id  
temerè, præcipientur, & incursuspectè fieret,  
quæ in eligendo vel inaugurando requirenda ac spe-  
tenda essent, supra quoque Apostolus cap. 111. mo-  
nuît: quod & hic iterato, quamvis brevius, præ-  
cipit. Sed rationem addit prægnantem, & obser-  
vatione dignam, si quid ea in re erratum fuerit,  
culpam ejus rei non tantum penes eos fore, qui im-  
posita sibi munera male gesserint; sed penes eos  
quoque, qui homines, Ecclesiasticis numeribus  
ineptos, & parum idoneos, ad ea provexerint.  
Id enim significat Apostolus dum ait *Ne committatis  
aliqui peccatis: se ipsum pium custodi.* Non igitur  
satis puri, & culpæ expertes dici possunt, isti,  
qui indignos & inidoneos ad ministeria Ecclesiarum  
promoveant: quia in eorū, quæ ipsi committunt  
peccatorum communionem quasi veniunt.  
Multum autem delinquent isti, & maxi-  
ma culpa se obligant, qui toti Ecclesiæ nocent.  
Quo minus tutum est, in cuiusmodi culpæ societatem  
venire.

*Uof. 23.* Valetudinis rationem habendam, & moderatum vini usum præscribit, propter stomachum & varias corporis morbos. Ubi duo observanda.

Primum. Etiam illo seculo, in quo passim ab Apostolis, & Apostolicis viris miracula patrabantur; noluisse Deum ut Apostoli, & Apostolici viri, ab infirmitatibus naturæ humanæ liberi essent. Quid enim

enim facilius erat, mortuosive ad vitam revocare; an sanitatem hominibus infirmis, nec ad mortem agrotantibus, conferre?

Sed & miracula, si semper, & ubique patrarentur; miracula esse desinerent. nec absque peculiari Spiritus Sancti instinctu id fiebat: quod nonnisi extraordinaria Spiritus Sancti virtute & efficacia fieri poterat. Sed is instinctus non semper, nec fortasse quoties volebant homines Spiritu Sancto prædicti, eos urgebat: Sed quoties id expedire Christo visum est. Non expediebat autem gloriæ Dei, id semper fieri.

Secundo, Illud quoque notandum, Exercitationes corporales, quæ vires & valetudinem affigant, (ut paulo ante vidimus) ab Apostolo parvi æstimatas: Imo verò hoc in loco valetudinis curam, & quæ ad eam conducant sanctissimum viro ab Apostolo commendari. Non puto autem illum, ex quacunque Occidentis aut Orientis Mandra monachum, id est πῆνη, aquæ potorem, Timotheo, adeoque ipso Paulo, sanctiorem fuisse.

*Vers. 24. & 25.* Videtur hoc monitum de valetudine curanda obiter in parenthesi insertum fuisse, quia tunc forte in mentem incidere: & statim, etiam interrupta argumenti, quod trahat, serie, distatim; ne forte excideret. Nam in iis, quæ istis versibus comprehensa sunt, redire Apostolus ad propositam doctrinam cernitur, ac rationem reddere, cur non citò nec præcipitanter manus hominibus imponendæ sint. Quia quorundam hominum peccata adeo sunt occulta, ut nonnisi per insidias à Deo pænas, & iusta iudicia revelentur. quamvis forte plurimum peccata pridus ab hominibus animadverti possint, quam à clementi & longanimo iudice puniantur. Quemadmodum vicissim & bona opera, quæ verè talia sunt; manifesta sunt. quem enim virtutum suarum pudeat? aut quis illas occultet? Sed & vitia, quamvis occultentur, aut etiam bonorum operum speciem induant: (hoc enim est τὴν εὐσέβειαν) si tamen iudicium nostrum (præsertim in provehendis cito hominibus ad præfecturas Ecclesiasticas) non præcipitemus; latere nequeunt. Deus vero illa patefacit per iusta & recta iudicia sua.

## CAPUT VI.

**N**on desunt causæ, ob quas videri possit Apostolus in hac epistola non simpliciter id unum spectasse, ut Timotheum monitis ac præceptis instrueret, ac conservandum in Ecclesia bonum ordinem pertinentibus; sed in istis quoque monitis ac præceptis, attingisse aliquos errores; quos hæretici ἐντολὰς ἀντιθέτουσιν; tunc in Ecclesiam invecti conabuntur.

Quemadmodum enim à refutandis eorum erroribus inchoavit epistolam; ita non modo oblique, sed directè ac palam *cap. xv.* ad eos redarguendos regressus est. denique capite ultimo, reprehensione ipsorum epistolam finire volens, cum præceptum quoddam, quod memoria fortè exciderat, tradidisset: iterum ad eandem reprehensionem redit; eaque tandem litteras istas concludit. Erat autem in more positum iis, qui vera pietate & bona conscientia excidissent, speciem tamen ejus & fucam sanctimoniam per aliqua speciosa dogmata ostendere: quæ passim vellicare videtur Apostolus in primo de publicis præcibus præcepto, opinionem eorum, qui Magistratus, ob functionis suæ præsentiam pravitatem, resectos à Deo, nec ad cognitionem veritatis pervenire potuisse putabant. In secundo de præcibus virorum vellicare videtur eorum hypocritism,

qui simulata pietate ac precibus propius ad Deum accedere se fingebant; cum tamen fervore contentionis erga veræ doctrinæ propugnatores flagrarent.

In tertio, de præcibus mulierum taxat imprudentiam, aut etiam pravitatem eorum, qui mulierculis in Ecclesia plus, quam deceret, tribuebant. quales feminae erant apud Simonem Helene, apud Apellem Philumene, alia: apud alios.

In quarto, de Pistorum & Diaconorum electionibus *cap. i. r.* perstringit culpam eorum, qui in eligendis Ecclesiarum actoribus, non id spectabant, ut morum exemplo & doctrinæ luce aliis præluere possent; sed ut pugnaces ac disputantes essent, & falso nominatæ scientiæ strenui ostentatores.

In quinto, de vera & spiritali pietate, corporali exercitationi, cuius jam fundamenta ponebantur, opposita; fraudem & futilitatem (*cap. xv.*) hypocritarum, magno malo ecclesiæ, paulo post erupturam prædicat.

In sexto de viduis *cap. v.*, Monachismum & cælibatum, præsertim in sequiori sexu, qualem esse deceat, atque ne in hypocriticos abusus degeneret, ostendit.

In septimo (*cap. end. v. 20.*) nervos retinendæ in Ecclesiæ veræ pietatis, per publicæ redargutionis disciplinam ejusque metum; & nervi & infirmæ eorum doctrinæ, qui oculos tantum hominum speciei pietatis fallebant, veram autem pietatem offensionum metu urgere non audebant, opponit.

Quæ cum ita sint, nihil impedire video, quominus in hoc quoque octavo præcepto, quod initium capituli hujus sexti occupat, errorem aliquem circa statum aut vocaciones servorum ac Dominorum, quasi illicitæ essent in Ecclesia inveni captem, evellat: & ostendat quomodo in his quoque vocacionibus ac vitæ conditionibus homines Deo servire possint. Quod ut firmius sentiam, eo quoque adducor, primum, quia, præter morem suum, Apostolus hoc loco Dominis nulla præcepta tradit, ut non tam absolute doctrinam de istis vocacionibus, quarum officia sunt mutua, proponere, quam Dominorum causam adversus servos suscepisse videatur, quod absque data occasione sparsi, quem oppugnat, erroris accidisse non poterat. Secundo, quia huic præcepto statim subijcit Apostolus verba: *Si qui aliter doct.* quæ quamquam ad alia quoque superiora alienarum à religione Christi doctrinarum dogmata referri possunt; tamen non possunt nisi hunc quoque errorem includere. Aliàs huic monito, sine interjectis aliis sensum Apostoli exprimentibus verbis tam immediatè subnexa non fuissent. Accedit, quod præceptum ex istis, quibus errores tacite refelluntur, pene ultimum; propemodum idem sit cum primo. Causa enim magistratuum, cum Dominorum causa coniuncta est. Nec possunt magistratus à Christianismo excludi; quin prius, & quidem multo meliori jure, ac magis necessaria ratione, Domini, heri, ac Despotæ excludantur.

Cum igitur suprâ, adversus superstitionem quorundam docuerit, Magistratum functiones non esse ita Deo invisas, ut qui eas gerant, eos Deus veritatem recipere ac servari nolit, ideoque pro iis orari imperet: hoc loco etiam adversus doctrinâs quasdam Servorum jugum non esse per doctrinam Christi sublatum aut excussum, non modo eorum qui extraneis; sed & qui domesticis fidei serviunt: nec Dominorum statum esse ex Ecclesiâ præscriptum, docet.

Imperat igitur servis, primum iis qui extra Ecclesiam serviunt, ut Dominos suos omni honore dignos censant, hoc est, ut ex animo, & propter conscientiam, ipsis inserviant. Neque enim bona fide



quisquam ei obsequi potest, quem indignum suo obsequio, & illegitima functione fungi existimet. Non igitur damnari dominos vult à servis Christianis, sed omni honore ac pretio dignos censeri. Sic enim ex animo & bona fide ipsis obsequium præstabitur, quod idem de magistratu, & quidem multo magis, intelligendum. Addit autem causam, cur istiusmodi servi, alienis Dominis servientes, nihil de officio, Dominus suis debito, remittere debeant: *Ne nomen Dei, & doctrina blasphemetur*; hoc est, iniqua reprehensione tradatur: ne malè inter gentes audiat, tam ipsa Religio, quam religionis primus autor Deus. Quid sit autem illud probrum, quod contemptus ille, & contumacia servorum affricare posset veræ Christi doctrinæ, quærentibus; non aliud occurrit, quam quod eam vulgo pro leditiosa, & statui humani generis atque iniuriæ à recta ratione profectis, adversante, omnes mortales habituri sint. quæ ratio adversus eos, qui magistratus oppugnant, longè magis etiam quam contra eos, qui servorum statum ab Ecclesia proscrubunt, militat.

Deinde is quoque, qui in Ecclesia servituri, præcipit, ne Dominos suos contemnant, eò quod per fraternitatem iis conjuncti & quodammodo coæquati sunt: sed tanto magis ex animo, & sincere illis serviant, eos colant, & magni faciant, quod sint fideles, & dilecti, & eorundem Dei beneficiorum participes. quo ipso significat, statum Dominorum in Ecclesia per doctrinam Evangelii sublatum non esse. Certe si heris privatim, nihil pretii, vel auctoritatis, aut potestatis, & honoris apud servos per Doctrinam Christi decellit; multò minus Magistratus apud subiectos.

Hanc doctrinam esse sanam, & genuinam, atque Apollolicam ostendit Apostolus.

*Verf. 3. Quod si quis aliena, contraria huic quemadmodum & alius superioribus doctrinam invehit, & in eo ita obfuscat est, ut accedere nolit, sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, & illi quæ secundum pietatem est doctrina;* hunc accerrimè reprehendit Apostolus. Notandum illud est, quod non simpliciter errantem: sed in errore pertinacem, & qui nolit accedere sanis sermonibus Domini reprehendit Apostolus.

Secundo, observandum sanam doctrinam Christi, aut sanos sermones dici, quia hominibus non modo nihil noceant; sed tantum salubria pharmaca, & remedia, multum profint: & opponi tacite pestiferis, & insalubribus, & multum noxiis errorum venenis.

Tertio, Quemadmodum ipsos magistros & prophetas Christus ex fructibus cognoscit docuit; ita hic Apostolus sanos sermones, salubrem doctrinam eam esse innuit quæ est secundum pietatem, hoc est, quæ virtutem, pietatem, innocentiam, sanctimoniam vitæ discipulis suis instillat.

Quarto, Christi doctrina in orbem invehita est, non ut statum conditionem, vicæ genera mortalium mutaret, aut corrigeret; sed solos mores, horum enim emendatio ad salutem animarum sufficit, quæ finis est fidei. *1. p. 1. s.* Merito igitur dicitur doctrinam secundum pietatem.

*Verf. 4.* Reprehendit Apostolus alienas doctrinas invehentes, quod sint inflati, hoc est, arrogantes, & superbi opinionem scientiæ; cum tamen nihil sciant; sed tantum egrotent circa quæstiones, & verborum digladiationes. Videtur autem hic esse allegoria sumpta ab iis, qui interdum specie firmæ valetudinis, & habitudinis bonæ oculis hominum imponent; cum non sint veri succi pleni; sed inani, imò vero noxio humore aut ventositate inflati: ideoque verè debiles & infirmi, imò ægrotantes. Sic enim isti quoque qui se scientiæ falso nomine venditant, cum nihil ejus habeant; sed tantum egrotent, circa inanes quæstiones, & inanes verborum pugnas (*λογωμαχίας*)

Logomachias autem istas, uberrimam quæstionum ab hæreticis norarum, & agitararum segetem, deprehendas in vocibus ex scriptis Apostolorum & Evangelistarum excerptis, quas hæretici, & illi, quos nova dogmata invehendi libido ceperat, in alicum ab eo, quo prolata aut scripta erant sensum detorquebant. quales erant vox *Resurrectionis*, *adversus*; vox *Adæ*, aut sermonis: vox Principii: vox *aliæ* seculi: vox Creationis: vox Sapientiæ; voces *venit in mundum*: voces *venit in carne*; & innumera aliæ. Erant & aliæ voces novæ, quas *perperam* dixeris, circa quas longe majores etiam, quam circa priores *perperas*, hoc est, de vanis & inanibus rebus magni clamores exercebantur, ab hominibus scientiam mentientibus, inscitia tumore turgentibus; & de quibus philosophia & sapientia hujus mundi prædas egerat. quales fuere *Incarnatio*, *inhumanatio*, *Essentia*, vel *vela*, *hypostasis*, *Homotision*, *homotision*, *persona* & multæ aliæ.

Quæ profecto voces, vel potius circa eas pugnae, & logomachia, & quæstiones, circa eas mota; non modo inutilis sunt ad veram pietatem. Quid enim ex istis quæstionibus elicias, quod tibi in studio veræ pietatis prodesse; imò quid, quod non multò magis nocere quam prodesse possit? Sed etiam exitiabiliter pietati noxia.

Ex iis enim nascuntur hominum, inter se acri certamine commissorum, mutua odia, invidiae, rixæ, maledictiæ, male suspiciones, dum alter ab altero animo averfus, ac fortassis etiam aliquo scommate, aut verbo, factove irritatus, pellima quæque de altero suspicatur, mox sentit, & loquitur, aut scribit, & omnia in deteriorem partem rapit.

Quæ res animam pietatis charitativæ procul ab Ecclesia exegit atque expulit. quod certè paulò ante Constantium ævum, etiam ante ultimam persecutionem, sed præcipuè Constantini & ejus liberorum ætate, multoque magis frequentibus seculis in Ecclesia palam animadvertere possimus.

*Vide Iustib. lib. vii. c. 1. cujus verba sunt.*

Postquam vero res nostræ, per nimiam illam libertatem, (Paulo Samosateno iam afflictio) ad mollitiem & segnitiam degenerarunt; & alii alios sunt odio, & contumeliis prolecuti, & rictum non nosmet ipsos per nos ipsos armis ac telis verborum ubicumque contigit, *impugnavimus*; & episcopi in episcopos irruerunt, ac populi contra populos, hoc est, Ecclesiæ contra Ecclesias seditiones moverunt; deinde infanda hypocrisis, & simulatio ad summum usque malitiæ progressa fuit. Divinum iudicium pro more suo, dum adhuc cæteris ecclesiasticis congregarentur; sensim ac pedetentim nos invisere cepit; ita ut persecutio à fratribus, qui in militia erant, exordium sumeret. Cum autem nullo illius sensu tangeremur, neque Deum placatum nobis ac propitium reddere conaremur; sed quasi impij delicta nostra Deum nec curare nec visitare putaremus, nequitias nostras alias aliis cumulavimus. Et qui patres nostri videbantur, repulsa pietatis norma, mutuis inter se contentionibus fuerunt inflammati. & dum hæc sola, contentiones videlicet, *minas*, *emulationem*, *mutuum odium*, & *inimicitiam* exaggerant; & ambitionem suam quisque in morem tyrannidis studiosè persequitur (NB. Antichristi spiritum) tunc sane Dominum, tunc, inquam, fillam Sions (secundum vocem Hierem.) obscuram reddidit, & gloriam Israël celitus deiecit. & quæ sequatur.

*Verf. 5.* pergit in describendis incommodis, quæ nascuntur ex quæstionibus ad pietatem inutilibus & logomachiis. Dicit igitur nasci *perversas exercitationes*, *adversus hominum mente corruptionem & veritatem spoliatorum*, seu qui veritate exciderunt, qui veritatem amiserunt.

Nusquam

Nusquam citius veritas perit ac disparet, quam in ejusmodi perverfis certaminum exercitiis. Quoties enim quique in iis veritatem porius, quam vanitatem, victoriam, aut potius (quod mox Apostolus docet,) *questum*, ac turpe lucrum quaerit? Vocat igitur disputationes istas Apostolus, *exercitia perverfa hominum mente corruptorum*. Nihil enim corruptius est ejus hominis mente, quæ turpibus & indignis fordidi lucri illecebris infectus curas & quidem mentis suæ non in veritate, quæ verum ac solidum mentis bonum est; sed in *questu* & lucro defigit. Mens igitur hominum corrupta dicitur, quoties homines peccati alicujus, sed præcipuè auri, argenti, lucri amore exardescunt. Imo vero usus communis ejusmodi infestationes, in quibus homines muneribus ac pretio ad aliquod inhonestum faciendum adducuntur, *corruptiones* vocat. Vere igitur ejusmodi homines mente corrupti vocantur, quos Satanas ad peccandum per avaritiam allicit. Quam cum radicem esse omnium malorum infrâ ostendat, cujus in animo *pestis hæc* radices egit, aut ista radix penitus inhæsit; feri nequit quin fruticet & vitiosissimas plantas producat, à quibus primum omnium veritas; deinde virtus omnis & probitas strangulatur, & homines ipsi in perniciosas cupiditates dissolvuntur.

Deserit igitur prima omnium veritas istos, qui lucro ac ventri serviunt; nec inveniri potest ab iis, à quibus ne quaeritur quidem.

Hujusmodi homines Apostolus in Ecclesia tolerari vetat. *Sedee*, inquit, *ab istis*. Separa te, nihil negotii cum ipsis habueris. Atque hoc nonum est hujus epistolæ præceptum: ut, si quis malis, primi *cap. 1. 3.* dati præcepti repetitio & explicatio. quod præceptum in hac epistola dupliciter tractat Apostolus.

Primum enim *cap. 1. 3. 4.* ostendit quomodo se erga *ἀσεβήσαντας καὶ ἀπίστους* gerere debeat. Secundum, quomodo ipse sibi ab eorum erroribus cavere *vers. 18. 19.* Deinde in hoc *cap. idem* eodem ordine repetit. Fine vero hujus *versus 5.* docet quomodo erga *ἀσεβήσαντας καὶ ἀπίστους*, tractandi sint: post *vers. 11.* quomodo ipsi Timotheo ab hac peste cavendum sit.

Indignissimum autem est, pietatem, quæ incomparabilia commoda hominibus affert & ipsa est commodum incomparabile, quæstus aut lucri causa quaeri; aut suscipi: atque ita rem inæstimabilem fordidi quæstus vilicitati intervere.

Jam vero pietatis pars est *ἀνταγισία*, hoc est, virtus illa, per quam quisque, sorte sibi à Deo data, contentus est: & cupiditates suas intrâ metas, sibi à Deo præfixas, cohibet. Cum enim natura nostra paucis contenta sit, puta alimentis duntaxat, & integumento: reliquorum tanquam minus necessario ac superfluum nobis facili debet esse jactura si Deus non istis tantum rebus contentus esse voluerit.

Atque in eo primum mens hominum avaritiæ peste affactorum, subvertitur & quasi destruitur; quod quali oculis ac lumine suo orbata, & cæca, non videat ea, quæ quaerit, esse plane superflua, & non necessaria, cum neque in hac vita tot bonorum congerie indigeat, neque illa secum asportare quæat, quæ tanto conatu, labore ac sollicitudine captat. Sed quemadmodum quisque nudus hanc vitam ærumnosam intrat, neque quicquam secum affert; ita quilibet nudus exiit, nec quicquam secum effert.

Proxima in avaritiâ mentis corruptio est; quod in hoc cupiditatis excessu, longè magis etiam quam in aliis modis tranquillari soleat (*vers. 9.*) Quid enim non mortalia pectora cogit Auri sacra fames? Quanto & quàm inevitabili impetu homines præcipitat in varias tentationes, & laqueos, & cupiditates, partim stolidas, ridiculas, &

omni contemptu dignissimas: partim rabiosas & noxias, & quæ maxima detrimenta, imo exitium ipsis avaris frequentissimè afferunt: & quibus illi in barathrum certissimi interitus demerguntur.

Recte igitur *vers. 10.* Radicem omnium malorum avaritiâ nominat. Nihil enim mali est, quod in hac vita mortalibus accidere possit; quod non morbus hic animi secum afferat. Ex quibus malis duo præcipue Christianis metuenda proponit, primum, quod illud aviditatis genus homines faciat aberrare à fide. Quo in loco fides, non solum animi in Deum recumbentis fiducia, sed totam religionem Christi, aut certe illam præcipuè ejus partem, quæ oppositum erroribus veræ doctrinæ puritatem continet, significare videtur. Alterum quod proponit, est, quod ista avaritiæ mancipia *Senectutis transigens doloribus nullis*: quos magna ex parte profundit, ob desertam veritatem, continuis iactibus saucia conscientia.

Notandum vero hic Primo, quod *vers. 7.* Apostolus persuadendo Christianis, ut sint pii cum *ἀντιπαύειν*; utatur ejusmodi ratione, quæ non solum Christianis virtutem hanc commendat, sed omnibus, recta ratione utentibus. Quod frequenter in Sacris litteris fieri videmus. Quia veritas, quæ apud Christianos docetur, & officia omnia, quæ ipsis commendantur, Rectæ rationi, cujus nemo mortalium expertus est, sunt admodum congruæ; & cum ipsa planè conspirant.

Secundo, *ἀντιπαύειν* *τοῦ ἐπιθυμῆσαι*, per complexiorem comprehendant omnia ad hanc vitam necessaria *vers. 8.* deductis solis superfluis.

Tertio, Vox *φιλαργίας*; verti debet, ut verba sonant, Amor argenti. Aliàs relativum *ἰς* (*ἐν τῇ ἀρετῇ*) non habebit in Latina versione vocem, ad quam referatur. Nec enim avaritiâ, aut ipsam *φιλαργίαν* expetunt homines; sed obiectum ejus, hoc est, argentum & opes.

*Vers. 11.* Hominibus, propter discendi esuriam mente corruptis, *vers. 9.* opponit hominem Dei, corruptelas avaritiæ fugientem: confestantem vero justitiam, pietatem, fidem, caritatem, patientiam, mansuetudinem. Ubi manifestè omnes istas enumeratæ virtutes, uni avaritiæ opponuntur; quæ vitiis ipsis adversitatum unica mater est & procreatrix. Nihil enim hominibus avaris esse solet injusius: nihil ipsæ magis à pietate erga Deum alienum; qui divitiarum ac pecuniæ idolum adorant: nusquam magis fides aut erga Deum fiducia desideratur, quàm ubi omnis spes & fiducia in pecunia collocatur. Nusquam magis erga proximum caritas friget, quàm illic, ubi fervet amor pecuniæ. Nemo impatientior hominibus, aviditate præcipitibus: nemo immittior iis, qui cessationem aut intervensionem lucri crudeliter ulcisci solent. Hortatur igitur ad capeffendas virtutes vitiis istis appositæ Timotheum. Quarum confessionem, ut & aliarum ipsis similium, *pulchrum certamen fidei* vocat: *vers. 12.* cui destinatum sit vitæ æternæ præmium: ad quod vocati sunt omnes quicunque Christo resuscitatio, corde credunt ad justitiam, & eundem ore confitentur ad salutem. (*Rom. x. 9. 10.*)

Hanc enim confessionem & *ἐκλογίαν* hoc loco intelligo, quæ sit publicè & coram multis testibus, ab iis qui Christo iniciantur, & illum pro Domino suo suscipiunt.

Neque vero tantum persuadet & hortatur Apostolus Timotheum spe præmii æterni, ut pietatem colat, *versu 12.*: etiam præcipit & mandat *versu 13.* auctoritate Dei & Christi. Verum ita tamen ita, ut tanta auctoritas, ab Apostolo interposita, non tam minas & metum (quod suapte natura efficere apta est) quàm illecebras & gratiam spirare videatur.

Desiebat vero consulere Apostolus istam auctoritatem Dei ad benignissimam ejus *vita aeternae* promissionem: addito ejus epitheto *visificantis cunctis*, ut alte animis nostris inhiat, Salutis ac felicitatis nostrae illum esse primam causam, primumque auctorem. Christi vero auctoritatem similiter desiebat ad maximam ejus beneficii memoriam, quod in suscipienda pro nobis morte in nos consulit: ne nos vicissim gravissima quæque in gratiam ejus suscipere gravemur. Suscepit autem mortem ultro pro nobis, quia coram Pilato confessus est, se esse Regem Judæorum, (neque enim in historia mortis ejus aliam ejus confessionem inveniri possumus) nec postea multum laboravit, ut innocentiam suam purgaret, ita ut ipse Pilatus miraretur. Itaque hoc nomine, & hoc: titulo ac prætextu, qui in inscriptione crucis ejus expressus est, damari iussit. Expreslit autem beneficii istud Christi per vocem *ἐμὸν χάριτος*, non sine concinna relatione ac respectu, ad eam, cujus paulo ante *vers. 12.* mentionem fecit, Timothei *ἐμολογίων*.

Observandum autem est, cum Apostolus in hoc capite ostenderit errorum, in quos homines *inregredi* *ἀνθρώπων* incidentant; causam fuisse avaritiam, & vitia, quæ ex tam noxia planta fruticabant: par fuisse, ut in admonitione Timothei, ne forte in eisdem errores incideret; primum eum ad fugiendam avaritiam, & quæ ex illa prodeunt vitia; consuetudinis vero ipsis contrarias virtutes hortaretur *vers. 11. 14.*, deinde vero ad custodiendam veræ doctrinæ puritatem, & averlandam profanam vocum & novitatem, & vanitatem, & falso nominatæ scientiæ ambitionem. *vers. 20.*

Quemadmodum enim, qui tramitem pietatis deserit, raro aut nunquam veritatis orbitam premere constanter potest: ita qui veritatis depositum caute custodire velit; necesse est ut pietatis & sanctimonie tramitem servet, eique obsecratè insistat & inhæreat.

Notandum & illud, quemadmodum ad id ut quis vitam æternam consequatur, plures virtutes requiruntur, quam requirantur vitia ad id, ut quis pereat; ita ad id, ut quis purum & immaculatum veritatis depositum servet longè plura, atque adeo totum pietatis & sanctimonie officium requiri. Quod hic per *την ἐν τῷ αὐτῷ*, servationem præcepti, *vers. 14.* exprimitur. (Quamvis enim non unum præceptum à Deo per Christum datum sit; tamen universus sanctimonie ambitus, quæ tota à Deo præcepta est, voce præcepti singulari numero enunciatum potest.) Præsertim cum vocem *αὐτῷ*, addantur epitheta *ἀσπίδος*, *ἀντισυνείκητος*. Servatio enim præcepti immaculati & irreprehensibilis, nil aliud est; quam omnibus numeris perfecta sanctitas: quæ sine omnium virtutum complexu cogitari nequit. Ad ejusdem præcepti, aut potius præstandi præcepto obsequii perfectionem pertinet Constantia usque ad finem, hoc est, usque ad mortem: aut, quod planè idem est, usque ad apparitionem, vel adventum Domini nostri Jesu Christi. Libentius autem Spiritus Sanctus constantiæ hujus terminum exprimit per vocem *adventum Christi*, quam per vocem *Μοιρῆ*, quia vox mortis; nihil solatii: vox autem hujus adventus, maximum hujus Constantiæ præmium exprimit, præcipue quod vox *ἐπιφανείας* non simplicem, sed illustrem adventum significet, ad reficiendam venturæ glorificationis nostræ memoriam.

Nondum autem hujus sive primi, sive noni hujus epistolæ præcepti, (à quo exorsus epistolam: eandem quoque ejusdem inculcationis finire & concludere, ut palam est voluit.) argumentum egressus Apostolus edicendum (ne fortè memoria excideret) præceptum epistolæ hujus interserit. *Quomodo se dicitis in hoc novo genere ditionis.* In quo ipso tacite

adulteriam, & sub specie pietatis ac religionis in Ecclesiam irrepentem, de necessitate ac voto paupertatis, atque omnium professionum objectione, doctrinam restellit: ostendens posse etiam divites in Ecclesia tolerari & vitam æternam assequi; dum ea observent, quæ ipsis hoc loco præcipitur.

Primum, *ne altius sapiamus.* Effertur enim homines possessione earum rerum, quas totus orbis tanquam numina adorat.

Secundum, *ne in opum inconstitudine, sed in Deo vivente*, cujus nutu & gratia nobis copiose omnia ad usum suppeditantur, fiduciam collocemus. Tacite autem hic *ἀσκήσει* usus, τῇ κατὰ χάριν, abusu, opponitur.

Tertium, ut sint beneficii. *Dicitis in bonis operibus, liberales, & ad largiendum prompti.* Communi- cantes aliis de propria facultatum, sibi à Deo concessarum. Hanc præcepti partem, ut tanto altius in animos divitum inhiat; quadrariam hoc *versu 18.* enunciat, addens gravissimam rationem *vers. 19.* quia per civilium opera & mores *sumum*, solidum & stabilem; qualia superfluendis magnis aedificiis fundamenta vulgo jaciuntur, *thesaurum* sibi comparabunt in *sumum*, (quemadmodum in futuros casus thesauri præparari, & recondi solent) per quem vitam æternam assequi poterant.

Atque hac ratione illa difficultas à Christo præposita, quæ divitibus ad regnum celorum obstat, nutu ac Spiritu ipsius Christi removetur.

Postquam præceptum illud divitibus serviens, interseruit Apostolus; redit ad præceptum, quod Timotheo dare ceperat *vers. 20.* Quem idcirco à *vers. 11. usque ad 17.* primum virtutes, omnibus avaritiæ fureculis oppositas, deinde omne sanctimonie genus atque officium consecrari, præceperat, ut tanto facilius præcepto huic, quod in isto *versu 20.* mandat, obsequi, hoc est, ut *veræ doctrinæ depositum sibi concredidit* servare possent.

Cujus rei ratio supra adducta est. Nec enim tam sanctum ac pretiosum depositum, nisi ab integræ ac inculpatae sanctimonie viris, integrum atque illibatum servari potest. Hi enim facillime atque dexterime puritatem doctrinæ Christi servare possunt, qui vitæ puritatem sectantur; hi omnium errorum, doctrinæ & religioni Christi adversantium impuritatem & profanitatem odorari, & averfari, & cavere ipsi, atque ab aliis avertere possint, qui omnem vitæ impuritatem averfantur & abominantur. Idem vox *ἐν τῷ αὐτῷ* hoc loco Timotheo, in vim præcepti attributa, primum quidem id significat, ut Timotheus ipse sibi caveret, & abhorreret ab iis rebus, quas isto loco cavendas & averfandas Apostolus præcipit; quod & sequens *versus 21.* arguit: ubi alieno periculo sapiendum esse Timotheo ostenditur: Deinde id, ut Timotheus alios quoque, suæ curæ commissos, ad idem cavendum & averfandum inducat.

Animadvertendum vero est, quibus verbis enuncietur id quod commissum sibi Timotheo cavendum proponit, si velit veræ doctrinæ depositum servare. *Primo. Profanas*, inquit, *κακοφωνίας*, aut forte *ἡμιόφωνίας*. In utraque enim lectione facilis esse potuit librarium lapsus.

Prior lectio vanas de rebus inanimatis *ρίξας*, & quasi clamores, & concertationes significat, quales adhuc solent *οἱ πρὸς τὰς ἐκκλησίας λαλεῖν*, illi quorum τὴν πᾶσαν λαλοῦντες, ut Judas ait: aut, ut Petrus, *ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι* *φθονοῦνται*, significat. Ejusmodi solent esse quæstiones de rebus menti humanæ inaccessis, & quæ mediocri ingenii humani modulo comprehendere nequeunt: nec tamen liquida & expressa Sacrarum literarum revelatione nobis explicatæ & patefactæ sunt. ut sunt quæstiones de essentia

Dei,

Dei, motæ atque agitæ ab iis, qui ne mentium quidem suarum naturam atque essentiam satis exploratam habent. Præcipuè in quibus aliquid, quod contradictionem implicet, statuitur atque deciditur: quodque *explicari atque intelligi non potest absque verbis*, non è sacrario Sacræ Scripturæ, sed aut ex placitis philosophantium, aut ex commentis humani ingenii depromtis.

Quod certe novi & adulterini dogmatis minimè ambiguum vestigium est, si doctrina aliqua nonnisi verbis, ab usu Sacræ Scripturæ alienis, possit exponi. Ubi enim voces novæ & profanæ introducuntur; ibi una cum iis res quoque novas, & profanas introduci necesse est.

Præterea ea, quæ de Deo genuinis Spiritus Sancti verbis nobis sunt prodita; simplicia sunt & captui nostro accommodata, nec intellectu difficilia. At istæ, quæ novis & profanis vocibus proponuntur, verborum, quæ Sacra Scriptura de Deo profert, explicationes non modo longè sunt difficiliores, nec tantum captum intellectus nostri superantes; sed per innumeras contradictionum implicationes nobilissimam mentis nostræ functionem, & usum rationis planè evertunt. quod ex collatione Symbolorum Apostolici & Athanasiani liquido patet.

Quamvis autem prior ista lectio, quæ vocem istam, cui epitheton *βιβλικὸν* additur, per *ἐκείνους* profert, non excludat novas istas modo ac recens introductas voces, imò vero, ut animadvertimus, eas præsupponat; quod vel ex ipso isto epitheto evincitur, quod rebus sacris admixtam aliquam profanitatem & anomaliam, quæ sine novitate cogitari non potest, designat. Tamen vocem istam per diptongum *ει* potius legendam, non est dissimile veri. Quæ posterior lectio prioris quoque sensum includit. nihil enim vanius atque inanius esse potest vocabus istis, quæ puram, & simplicem, ac simplicissimis quoque verbis à Spiritu Sancto traditam veritatem; ad peregrinos & philosophicos sensus & opiniones ejusmo-

di detorquent, quæ cum primæva prædicatione Apostolica, qualis nobis in authenticis Sacrarum litterarum libris exhibetur, nulla vi, aut ope humana, nullo astu, aut artificio conciliari possunt.

Secundo, Alter modus enunciandi ea, quæ Apostolus Timotheo cavenda & averfando præcipit, est; *oppositioes falso nominatæ scientiæ*: quod nihil aliud est, quàm questiones de rebus sacris aut divinis curiosius motæ; & rixæ, atque contentiones de iis excitatæ, quibus alter cum altero colliditur & quasi bellum gerit. Quia vero questiones istæ sunt non modo, propter fructus, quos ferunt, inutiles imò verò noxiæ: sed suapte quoque natura inanes & falsæ; ideo scientia, vel *γνῶσις*, quæ per illas quaeritur, aut ostentatur; falso hic dicta, & nominata ab Apostolo dicitur. Vide pleraque Gnosticorum dogmata apud Irenæum & Tertullianum. Sed & perpende pleraque omnia Constantini, & liberorum ejus ævo excogitata Synodola, unico illo, quod nomen Apostolici præter, excepto. Vide & nonnulla philosophorum de Deo placita: quæ quibusdam in primæva Ecclesia Christianis plus æquo placuere. Videbis in illis expressa *ψευδοπύριον γνῶσις* dogmata, quæ primi omnium excoluerunt inter Christianos Iustinus Martyr, & Alexandrinæ scholæ Magistri: quos inter Clemens *εὐσεβιστὴς*. (Nam de Pantæno, ejus præceptore, non satis constat, nisi philosophum fuisse è familia Stoica.) Proximi ab illis acceperunt Irenæus, curiosæ eruditionis confessor atque ostentator. Tertullianus, & qui hanc aliquanto quàm apud Gnosticos saniores; sed tamen *ψευδοπύριον γνῶσις* inter Græcos diligentius excoluit, Origenes.

Quos omnes ejus generis *γνῶσις ἡσαγγησμένης* proficientes ac pollicentes, aberrare à hinc necesse fuit. Cujus simplicitas profanos & Spiritui Sancto ignotas istas rerum atque vocum novitates admittere non potuit.

F I N I S:

I N

# IN EPISTOLAM

## A D

# TIMOTHEUM

## SECUNDAM

### COGITATIONES SACRÆ.

### CAPUT I.



Idem, & auctoritatem iis, quæ scripturus erat, more suo conciliat Apostolus ex dignitate functionis suæ, quod esset ex præcipuis Jesu Christi delegatis ad munus prædicandi Evangelii; delectus peculiari Dei voluntate, quod quamquam per Christum factum legimus *Act. ix.*

4., hic tamen Deo, ejusque voluntati tribuitur; quia nunc, ut in iis quæ ad Salutem nostram pertinent, Deus nihil facit nisi per Christum; ita Christus quoque nihil facit, nisi ex nutu & voluntate patris sui: quia is, & Pater unum sunt.

Describit autem voluntatem istam Dei his verbis, secundum promissum *vix. e in Christo Jesu.* Finis enim, & scopus vitæ, & beatitudinis, qualem Christus nomine Dei promisit; & cujus largiendæ plenariam potestatem ipse adeptus est, qui in mente, & voluntate Dei, tanquam primæ salutis nostræ causa fuit; omnia media ad eundem scopum tendentia promovit: ut ipsi eventus eorum merito tribuendi sint.

*Vers. 2.* Benevolentiam deinde ejus, cui scribit, occupatur blanda salutatione, non modo ipsum Timotheum dilectum sibi sobolem vocando; sed apprecando ipsi optatissima quæque: qualia sunt Gratia, misericordia, pax à Deo patre, & Christo Jesu Domino nostro. primum videtur spectare immentia, & perpetua beneficia, quæ ab hoc fonte profluunt. secundum, paternam remissionis peccatorum indulgentiam. postremum, ex Hebraico idiotismo, omne felicitatis genus, & cumulum. quæ cuncta nonnisi à Deo patre Christi, & nostro, per manus Christi, cujus in herilem familiam adscripti sumus, speranda sunt.

*Vers. 3.* Insignem doctrinam habemus hoc loco, quæ nobis ad multa præclara utilissima est. primum ad animi coram Deo demissionem, & modestiam: deinde ad perpetuam, & anxiam curam, & vigilantiam in omni vitæ genere, atque actione: præterea ad assiduum, & indefessum in precibus ad Deum fundendis studium: denique ad nobilissimum illud, & quod summum aliorum omnium; imo verò certissimum ac facillimum compendium complexum est, Dei præceptum exequendum, hoc est, ad insignendum altissimi animis nostris syncerum, ac summum erga Deum, qui cum firmissima fide conjunctus esse solet, anorem, & filialem affectum. Hæc autem doctrina nobis ostendit, non modo reliquarum omnium rerum eventus: sed etiam propriarum nostrarum actionum, & præcon, ac præsecon successum, ab ope divina cælitus impetranda

dependere. Atque hoc est quod dicitur *Phil. 11.* Deum in nobis efficaciter operari non perficere tantum: sed & velle. Videmus enim hic Apostolum pro eo beneficio Deo gratias agere; quod ipse sibi dare posse videbatur, hoc est, quod indefinenter in precibus suis mentionem Timothei faceret: quæ res prima fronte in mera voluntate, atque arbitrio Pauli posita esse videbatur. Et tamen ejusmodi Paulo visa est, atque adeo in re ipsa fuit; quæ absque gratiâ Dei, atque auxilio cælesti præstari non posset: ideoque digna visa est, in qua gratia Dei, atque cæleste auxilium agnosceretur. Pro quibus enim Deo meritò gratias agimus, ea meritò à Deo petenda, & impetranda sunt. Nec enim semper novimus, quæ nobis, quæve etiam gloriæ Dei expediant: nec solum quid factio opus sit: sed quid optare, aut velle debeamus, ignoramus. ita ut sæpe necesse, semper autem utilissimum sit, ut

*Permittat ipsis expendere Numinibus, quid Expediat nobis, ribusque sit uile nostris. Nam pro jucunda apissima quæque dabunt Dii. Carius est illi homo, quam sibi.*

Ergo ut apta potius, quam placencia velimus; Dei Spiritus nobis suggerit. Quo nomine non modo gratiæ agendæ Deo; sed, id uti perpetuò faciat, precibus supplicandum est: præsertim cum in precibus non nostri tantum; sed gloriæ ipsius quoque rationem habere debeamus: Cujus propagandæ viam nemo melius ipso Deo novit. Quod autem hæc sententia, ejusque rei perpetua cogitatio, ac doctrina supradicta nobis commoda præstet; inde pater, Primo, quia nemo sibi, suæque dexteritati, ingenio, sapientiæ viribus nimium tribuet, aut confidet; qui absque Dei ope nihil egregii, imo nihil boni, ac sibi necessarij præstare se posse consideraverit. ideoque perpetuâ manu ductione Dei sese indigere sentierit.

Secundo, Quo magis est quisque suæ sibi imbecillitatis, atque altitudinis periculi conscius; eo magis vigilat, & acriori cura excitatur, ut intendat vires ad cautiorem industriam, & querendum aliundè id, quod apud se non invenit; ad expellendum animo pestilentem securitatis lethargum, & acuendam necessariam industriam.

Tertio, Hinc ad preces stimuli, & quo magis anxie bene vivendi, & evitandorum lapsuum cura distingimur; eo magis enixio, & assiduo studio precibus, & invocationi opis Divinæ incumbimus. Quo certius persuasi sumus, nos absque auxilio Dei nihil

nihil ulla in re auspiciatō inceptaturos ; multoque minus ex animi sententia promoturos ; eo magis ad imitandam Dei gratiam , & opem accendimus.

Quarto, Qui cum precibus suorum deesse nunquam velit , inde ne ut haud dubie voti compotes evadamus. Inde nascitur grati , & memoris , atque erga beneficium numen propensi animi affectio : quæ perpetuo amoris fabello ventilanda , & jugi revocandorum ad animum beneficiorum imagine , ac representatione exsuscitanda , atque alenda est ; cum nunquam , & nusquam occasiones delinat , aut opis impetrandæ , aut agnoscendorum , quæ sæpe ignavis interitum , & inivitis nobis benignus Pater confert , beneficiorum.

Hunc affectum quisquis penitus inibiberit , sentiet sese adeptum esse compendium assequendi res desideratillimas ; & in via salutis nihil sibi difficile fore experietur. Eadem via , & fides erga Deum mirificè confirmatur , & caritas in proximam acquiritur.

Notandum autem est , quia hoc loco majorum matris , & avæ exemplis ad ardentius pietatis studium Timotheum excitatus erat ; ( quod fecit infra *vers.* 5. ) ut ipsi tanto majorem fovendæ pietatis curam commendaret , & quasi necessitate imponeret , Paulum suorum quoque majorum Deo servitium mentionem fecisse. Cui *servio* ( inquit ) *à majoribus meis , in pura conscientia*. Describitur autem ista *Servitium* , seu cultus , & *augustinus* per puram conscientiam : Quia cum Deus sit mens nullius opis , aut servitii , propriè dicti , indiga , propemodum sola mente , & conscientia pura , hoc est vita , & moribus integris , & incontaminatis ipsi cultus , ac servitium exhiberi possit.

Notandum etiam est , quamquam Deus ab omni profopolepsia sit alienus , nec aut ex impiorum progenie , aut serō , ac vita prope exacta ad se serō , ac vere accedentes homines aspernetur ; cum tamen non parvo acclamare , si quis sibi longo tempore , & ab ipsa pueritia , imo verò à majoribus quoque suis serviat : ita ut in conspectu Dei , tali homini laus ista , & commendatio aliquid apud eum prodesse possit. Quemadmodum enim non injustum est quoties majorum culpam posteris sæpe luunt ; ita longe æquior , & à Dei benignitate ad millesimam usque sursum extensa *mercedis remuneratio* est , ut merita majorum posteris quoque profint. Quamquam enim in eo par omnibus fors promittitur , quod cuncti denarium illum , hoc est , æternæ vitæ præmium assequerentur ( quæ parabola in solatium eorum à Domino proposita esse videtur , qui tamen vitæ sanctimoniam , sine qua Deum nemo videbit , ante mortem assecuti sunt ; tamen præteritæ vitæ recordatione , & præsentis quoque non paucis lapsibus admoniti , præterea aliorum fortè comparatione contrititi ; indignos se tanta Dei mercede agnoscunt ; & ne animum despondeant in aliquo periculo versantur ) tamen in instruatissimo opulentissimi istius patris familias promptuario nunquam de se possunt , aut poterunt ejusmodi munera , quibus pæ aliis donari , & honestari possint , qui præ aliis aliquid boni fecerint , aut habuerint. Certum est tamen , & immotæ veritatis ; in *divitiis remuneratione* bonorum longè & immenso quidem intervallo longè magis spectatum iri , quid ( licet ope Dei adiutus ) quique præstiterit , quam

secranda.

*Vers.* 4. Qualem in precibus suis Timothei mentionem faciat Apostolus , hoc versu significat. Nempe qualem facere solent ii , qui alicui optima quæque vovent ; ejusque desiderio , & amore tenentur. Ergo ut ad accipienda monita sua animum Timothei , benevolentire , & amoris significatione , præpararet , exprimit hunc affectum , simulque causas ejus affectus , quod ejus videndi ( salvi videlicet , atque incolumis ) desiderio teneretur. Causas verò ejus duas , impellentem & finalem. Impellentem primum , quod meminerit ejus probitatis , vel etiam erga se amoris , & syncræ , ac non simulatæ fidei. Probitatis , aut erga se amoris ( Utrumlibet enim donum istorum lacrymas Timothei in Pauli præsentia citare poterat ) , dum ait *propter hoc & viā 7 ducor , ut innotetur lacryma mea*. Candoris autem , & veritatis fidei *vers.* 5. quam virtutem ita describit , ut ipsi fuisse quasi hæreditariam , & ex majorum traduce acceptam indicet , commemorans lectissimas in pietate matronas , Loiden aviam ; & matrem ejus Eunicien. Dicit enim inhabitasse in ipsis non simulatam fidem , habitum designans , & consuetudinem pietatis. Unde colligit eandem fidem in ipso quoque habitare. Nec incertis id sibi argumentis patere ; sed ejus rei ( sine dubio aliunde quoque ) sese certam concepisse fiduciam. Causam vero finalem amoris , ac desiderii , quo ad videndum eum impellebatur , ostendit *vers.* 4. dum ait *ut gaudio implear*. Mutuus enim amantium conspectus , mutuo ipsos gaudio beare solet.

*Vers.* 6. Expositio amoris , ac benevolentiae suar erga Timotheum affectus , Apostolus ostendit , ex eodem , tanquam ex vera causa , & fonte fluere admonitionem suam præsentem. qua ipsum stimulat , ( revocando quasi in memoriam officium ejus ) ut *exsuscitet in se ipso gratiam Dei* , metaphorâ sumpta ab igne favillis opprimentibus fassitente , atque emoliente , & qui , ut conservari , vel etiam incrementum sumere possit , statu , aut ventilatione exsuscitandus , & quasi in vitam suam revocandus est. Quid autem per gratiam istam Dei intelligat , ostendit , quod sit Donum illud Spiritus Sancti , quod per impositionem manuum Pauli consecutus erat Timotheus.

Unde patet non tantum naturalia animi , & ingenii nostri dona : sed etiam supernaturalia & caelestia charismata ; adeoque ipius Spiritus Sancti gratiam diuturno situ , ac neglectu rubiginem quandam contrahere , & , nisi subinde excitentur , & exerceantur , sensim consumi , aut extingui posse. Unde apparet , quamvis nos absque ope Dei , in salutaris negotio propter imbecillitatem nostram nihil perlicemus : tamen Deum absque opera nostra in eodem negotio propter sapientissimum consilium suum , præstare nihil velle. Ergo ut Deus in nobis salutem nostram efficaciter operetur ; Deo nos cooperari necesse est. Non enim ex eo Deus gloriam suam querit , ut nova ista creatura , sola manipulatione sua , cui resisti non possit , effugiendo eam , quæ viget in mundo , in cupiditate corruptionem , divinx naturæ particeps fiat : 2. *Pet.* 1. 4. Quæ enim est artificis laus in eo opere , si illud ejus *avertitur* , nullos ex seipso motus edere possit , sed perpetuo , atque in omnibus sustentatione , & manibus ipsius artificis indigeat ? Hinc videmus nos tot monitis impelli , & urgeri à Spiritu Sancto , ut enixissimo conatu , & quidem cum timore , ac tremore operemur salutem nostram. Cui bono ; si ista operatio est aut impossibilis , aut superflua ?

*Vers.* 7. Donum illud Dei , nempe donum Spiritus , quod fuit in Paulo & miraculosa vi per impositionem manuum ejus Timotheo communicatum est ; ejus naturam explicat Apostolus , primum

K k

ostendendo

— Et genus & propositum & quæ non scimus ipsi.

Notandum quoque est hic alluditatem precum , ab Apostolo graphicè expressam , & ad imitandum propitiam , per voces *indefinitæ & noctis* , arguens , ut intelligamus ea quoque tempora , quæ vulgo quæti dantur , aliqua parte sui decepta , precibus con-

ostendendo quid non sit, deinde quid sit. Quid non sit indicat, dum ait, quod non sit *Spiritus ignavus, & timidus*. Dux autem sunt partes ignaviae, quarum utraque huc pertinet.

Prima est, cum quis in peragendis negotiis est nimium remissus, lentus, frigidus & ignavus; cui opponitur strenuus, & *evangelii sui spiritus flagrans*. Huic *vers. 6.* Apostolus remedium attulit, dum ostendit dona Dei, hominibus collata, itentum exultantem debere. etiam *vers. 7.* per *spiritum caritatem*, qui solet esse *sui flagrans*.

Altera est, cum quis in sustinendis periculis est timidus, ac trepidus: aut qui coram hominibus huius ævi vitioso pudore sustinendi possit. Huic remedium offert hoc versu, & intrā, ostendens datum nobis Spiritum Dei exigere, ut simus fortes, & intrepidi. Ille enim hoc donum, Spiritum *divinum, potentiam*, hoc est, quod animus ejus, cui datur, fortem, ac robustum, nec erubescens testimonio Christi reddat. Quia verō, habitus fortitudinis in hominibus, Spiritu Dei non subnixus, in deo vita impingere solet; quorum alterum est crudelitas, alterum temeritas. Neque enim vitæ, aut commodorum aliorum parcere solent, qui vitæ, & commodorum suorum sunt prodigi: & qui ad pericula sua oculos claudunt, & ad alia quoque multa cæcunt, quæ prospici expedit. ideo donum istud Spiritus Dei, longe humana fortitudine excellentius, ostendit esse non tantum spiritum fortitudinis; sed etiam Spiritum Caritatis, & prudentiæ. *Supponitur*, vero hic pro sanitate, ac sobrietate animi, hoc est, prudentiā accipio.

*Vers. 8.* Cum igitur Deus nobis Spiritum *divinum* dederit, hortatur Timotheum *ne eum pudeat testimonium Domini nostri*, hoc est, ne pudeat Evangelii Christi Rom. 1. 16., ac de seipsum quidem ejus, qualis tunc fuit Paulus captivus. Notandum autem hic Paulum dici *captivum Christi*, hoc est, captivum Christi causā, rariori loquendi genere. Captivus Christi, id est, pro Christo aut Christi causā captivitatem patiens. Hortatur item, ut una cum Paulo obduret animum contra adversa, quæ forte propter Christum, & Evangelium persequitur sit, eaque alacriter exemplo Pauli perferat & quidem una cum ipso Evangelio. *Ait enim evangelium nostrum invictum Patere una cum Evangelio*, quia ipsam quoque Evangelium pati videtur, & opprimi; cum homines propter illud patiuntur, & opprimuntur. Et tum quia istud Evangelium est *secundum potentiam Dei*, *etiam in saecula saeculorum*, nihil iis, qui propter illud, & cum illo patiuntur, timendum esse; Sed eos ab ipsa Evangelii potentia sumere animos, & vires mutuari debere. Ita & nos non modo pro veritate; sed cum ipsa Dei veritate patiendo, ab ipsis veritatis invicti vi, & potentia vires, atque animos sumere debemus.

*Vers. 9. & 10.* Ostendit quomodo istud Evangelium sit *secundum potentiam Dei*. Quia promissa Dei de salute aeterna nobis conferenda adeo sunt firma, & certa & tam invictis documentis confirmata; ut jam illa adepti videamur, & Deus jam nobis illa contulisse, atque adeo servasse nos dici possit. postquam nos *vocavit tam sancta vocatione* (hoc est, ut alibi ait, *transiit in regnum filii sui*) & nobis, quamvis indignis, & qui nullis nostris meritis, aut operibus tantam beneficentiam provocasse poteramus; liberrima, & benigna voluntate sua (*qui idem ostendit*) gratiam in Christo Jesu (hoc est, gratiam per Jesum Christum revelatam & per eundem nobis conferendam dedit (hoc est dare certo, & infallibiliter constituit) ante tempora aeterna. Multoque magis postquam hanc gratiam nunc revelavit per apparitionem, & adventum Servatoris nostri Jesu

Christi; qui per mortem, & resurrectionem & exaltationem suam mortem, hoc est, vim omnem, ac robur mortis destruxit; & *illustravit vitam, & incorruptionem* per Evangelium, hoc est, viam assequendam vitæ aeternæ, & immortalitatis evidētissimis documentis ita aperuit, ut eam illustrati omnium oculi, per Evangelium seu doctrinam ipsius & Apostolorum ejus manifestissime videre, atque invenire, & capessere possint.

*Vers. 11.* Huius Evangelii sese, præconem, & Apostolum, & doctorem gentium constitutum indicat; præconem, ut illud omnibus publice gentibus promulget; Apostolum, ut legatione tam illustri, à Deo sibi imposita, cum dignitate fungatur; doctorem gentium, ut in doctrina Evangelii gentes erudiat.

Et addit *vers. 12.* sese huius rei gratiā eas, quibus affligebatur, persecutiones pati. Verum eas invicto, & grandi fiducia subnixo animo excipere, ac sustinere: quia *firma cum credidit*: Ac certo consideret, eum esse adeo potentem, ut possit; adeo bonum, ut velit depositum suum fideliter conservare usque ad præinitam ejus restituendi diem. Quo exemplo suo, hortatur Timotheum ad sese imitandum, non modo in eadem fiducia; sed *vers. 13.* etiam in sancta doctrina, ab ipso Paulo audita, & accepta: quæ, quia est *secundum pietatem*, tota tendit ad fidem, & *charitatem*, qualis in Christo Jesu nobis præscripta, & expressa est, in suis, atque aliorum animis, & moribus exprimendam, & plantandam. Quam pietatis per doctrinam Christi in se, & in aliis plantandæ curam *vers. 14.* vocat, bonum, & pulchrum depositum, quo majori cura servandum & custodiendum indicet; & quomodo servari, & custodiri possit simul instruit, hoc est, per Spiritum Sanctum *inhabitantem in nobis*. Nec enim tantum optimas cogitationes, optima consilia nobis, hæc vis divina, & missum cælestis auxilium suggerit, ac suppediat: sed in optimis cogitationibus, & contemplationibus, in optimis curis, & occupationibus constantiam in nobis custodit, advocans auxilium nostrum à sordidis, aut inanibus, aut etiam perniciosius studiis; & illibatam mentis nostræ innocentiam jugiter ad meliora desectens. Sed hoc ipsum Spiritus Sancti donum, ut nobis perpetuo adesse possit, continuus, ac indefectibilis precibus impetrandum, & ne nos cito deferat, pravis, aut indecoris cogitationibus, sermonibus, factis nostris contristatum, & expulsum, danda est enixa opera. Ita ut pulcherrimum istud depositum per Spiritum Sanctum: Spiritus Sanctus autem per assiduas preces, & innocentiam servanda, & custodienda sint. Alludit autem ad eam, quam supra in voce Depositum cernimus, allegoriam. Quemadmodum enim antea vitam, & felicitatem suam, sibi postliminō in supræ die non sine sanore aeternitatis reddendam, depositum vocaverat; eo respectu quod à nobis Deo conceditum sit: ita nunc proximum huius felicitatis causam, hoc est, pietatis in sese, atque in aliis plantandæ, ac retinendæ curam, per Spiritum Sanctum, in habitantem in nobis, custoditam ac servatam depositum vocat. eo respectu quod nobis à Deo conceditum sit; imponens nobis quantum ejus tanto diligentius servandi, & custodiendi necessitatem; si velimus, ut Deus quoque nostrum nobis depositum servet, & custodiat.

*Vers. 15.* Quo enixiori, & diligentiori cura depositum suum Timotheus custodiret, hortatur ipsum ad eandem curam exemplis tam eorum, qui depositum istud amiserunt; quam eorum, qui conservaverunt. Prius facit, hoc ipso versu, quod ab eo, hoc est, ab Evangelio cujus ille prædicandi Apostolus, & doctor fuit, sese avertissent quidam

Asiano-



Asianorum, quos inter Phygellus, & Hermogenes. Innuens cuius accidere posse, quod cuiquam potuit.

Posterior facit *vers. 16. 17. 18.* excitans Timotheum ad sui depositi custodiendi curam exemplo Onesiphori, cuius domui primo precatur à Domino misericordiam *vers. 16.*, mox ipsi quoque *vers. 18.* sed in illa die præstandam. Unde Vir Magister eum jam tunc fuisse mortuum conjicit; quasi ipsi jam in hac vita misericordia à Domino exhiberi non posset, nisi ejus domui, ac relictæ familiæ. Quod etiam si verum esset; nihil in eo absurdi esset, quod ipsi jam defuncto Apostolus precatus sit à Domino misericordiam, pro meritis ejus erga se reddendam. Aliud enim est votum, & exoptatio; aliud præces pro adjuvando aliquo ex professo susceptæ. Sed nec firma est mortis ejus conjectura, quod Apostolus domus ejus potius, quam ipsius *vers. 16.* mentionem faciat. Fieri vero potuit cum numerosam domi suæ liberorum familiam aluisse. In quibus educandis, & sufficienti victu instruendis, insigni Dei ope indigeret. Et ipsius quoque *vers. 18.* mentionem facit. Cui quod post fata misericordiam à Deo precetur, mirum videri non debet; cum ipsi jam ejusmodi misericordiam precatus esset, quæ ante fata quoque in exhibitâ domui suæ benedictione divina gaudere potuisset. Denique nihil in eo est absurdi, si à Deo; eas quoque res precibus exposcamus, quas scimus etiam absque precibus nostris certo eventuras esse. Petimus enim & merito in precibus, ut nomen ejus sanctificetur, regnum adveniat. Nunquid ista absque precibus nostris eventura non esse suspicamur? Recenset autem Onesiphori merita, quæ Romæ, quæ Ephesi in gratiam Pauli fecerit: quod quies cum pietate sua recreaverit? quam strenue, & fortiter in afflictione captivitatis ejus relevanda, nec periculo, nec labori suo pepercerit. quod legentibus ad similia exemplum, & calcar adde potest.

## CAPUT II.

Postquam supra dictis rationibus, & suo quoque simul, & aliorum tam bonis, quam malis exemplis excitasset Timotheum ad compatiendum Evangelio, vel ad fortitudinem, & patientiam; sermonem concludit, non sine blanda allocutione, & roganti proximus: cohortando Timotheum tanquam Pater filium, ut se conforet in gratia illa, quæ nobis in Christo, & per Christum propozita est: respiciendo semper ad *quædam aduersus, propozita mercedis redditionem Heb. 11. 26.*, Moysi exemplo & patientem crucem & afflictiones *vers. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.* pro proposito & oculis nostris objecto inextinguibili gaudio, exemplo Christi *Heb. 11. 2.*

Præterea ut ipse indes confirmator veram doctrinam, *vers. 2.* ab Apostolo consciis multistestibus audiam, & acceptam, fidelibus proponat, qui alios quoque in ea erudire, atque instituere possint. Quibus in verbis tacite notat, ac perstringit aliena, & adulterina dogmata, non ex Apostolica prædicatione; sed aliunde haulla: quæ pravi doctores nunquam ab Apostolis audierunt; sed aliunde acceperunt, aut ipsi commenti sunt: de quibus paulo post eodem capite videbimus. Deinde verè istius doctrinæ, exclusa falsâ, hominibus tradendæ rationem, ac facilitate proponit; quod plurimos testes adhibere possit Timotheus ad faciendam omnibus fidem hanc, & non aliam doctrinam ab Apostolo traditam esse, qui eandem una cum Timotheo audierunt: atque ut alienam à genuina ipsi dignoscere, ita ge-

nuinæ Apostolica prædicationi testimonium dare possint.

*vers. 3.* Novam rationem offert Apostolus, cur Timotheus magno, & forti animo res adversas, & afflictiones sustinere debeat, quia sit bonus, ac strenuus miles Christi: & in ea simul ostendit viam atque rationem quæ ineunda sit iis, qui sine difficultate omnia mala perpeti velint; atque impedimenta hujus militiæ remouet.

Res enim adversas, & afflictiones maximè graves sunt iis, qui bona vitæ hujus, ipsamque vitam magni faciunt; ideoque negotiis ejus multum implicantur. Quod à militibus Christi alienissimum esse debet. *vers. 4.* quia & in carnali militia, militantes non implicantur negotiis ævi hujus; aliis emanere, & abesse à signis, & omnes militiæ functiones negligere cogentur: quod Imperatori eorum non possit nisi displicere; imo ipsos milites eo adducere posset, ut stipendium exciderent. quemadmodum enim in certamine non coronatur, nisi quis legitime certet, (*vers. 5.*) ita in militia stipendium non accipit, nisi qui rite ac legitime militet.

*vers. 6. & 7.* Occurrit tacite objectioni, quæ afferri possit adversus ill, quod dixerat. Non esse consultum ut Christi militi implicentur curis hujus ævi; Unde igitur vita sustentanda sit, si non liceat, penitus implicari curis terrenis; præsertim cum *vers. 6. & 7.* ambulare inordinate Apostolo dicantur ii, qui alienum panem edunt, ipsi nihil laborantes. Responderi non defore Timotheo victum etiam aliis præter prædicationem curis non distinguatur. Quia quemadmodum laborans agricola fructibus laborum suorum primum seipsum sustentat, dein de habet unde aliis quoque impartiat; ita in vinea Christi operarius dignus est mercede sua. Quod quia *vers. 6.* allegorice pronunciat *vers. 7.* breviter explicat, tanquam prudenti, & qui operosiori explicatione non indigeat.

*vers. 8.* Remotis hujus militiæ impedimentis, ostendit Apostolus unde maximum robur miles Christianus ad tolerandos militiæ labores, & sustinendas omnes afflictiones acquirere possit. Meminerit, inquit Jesu Christi resuscitatus ex mortuis; hominis, ait, illius, ex semine Davidis, secundum carnem procreati ac nobis in infirmitate mortalitatis similem, sicut & *Rom. 1. 9.* secundum Evangelium meum, hoc est, quemadmodum ego docui, & prædicaui. Ergo non Apostolicum est illud Evangelium, neque Apostolica prædication, quæ nobis alium, & naturâ ab illo, qui mortem suscepit, diversum, & plurimum dissimilem Jesum Christum subsistit. Non defunt, qui Evangelium Lucæ à Paulo hic intelligi velint, quod pro suo agnoscat. Quod etiam si statuatur, deductionem nostram non infringit: nam nec Lucæ Evangelium nobis aliud, & naturâ ab illo, qui mortuus est, longè diversum Christum usquam proponit.

Porro recordatio resuscitationis Domini, quæ nobis pro omnium afflictionum remedio commendatur, Synecdochicè hic, ut alibi quoque sæpe, intelligitur; ut in se comprehendat, & complectatur ea omnia, quæ resurrectionem consecuta sunt, præcipue vero hinc tam sublimem exaltationem, quæ ad *agnitudinem*, & omnipotentiam Christi; illinc peculiararem, atque absolutam in populo suo regnandi potestatem, quæ ad certitudinem promissorum Dei pertinet.

*vers. 9.* Hujus autem doctrinæ, & prædicationis causâ sese Apostolus omnia mala perpassum usque ad illa postrema sua vincula; proficitur, ac prædicat. Proinde ejusdem causâ vitam cum posuisse necesse est; quod idem ab omnibus quoque reliquis martyribus factum liquet. ne quis nobis obtrudat dogmata

alia, quibus quispiam forte martyrum deceptus esse potuit; at nemo propter illa vitam suam posuit; quod ex Iustini Martyris morte apud Ieronium liquet, quem in illo temporis articulo philosophia sua deseruerat.

Exaggerat autem perfectionis suae acerbiter, quod ita patiatur, tanquam *malefici* (quemadmodum Dominus quoque ipse tanquam maleficus passus est) Verum se erigit maximo solatio, quod licet ipse in vincula coniectus sit, tamen *sermo Dei vinculis* obnoxius esse nequeat: ita nos quoque, quanquam premimur iniustus decretis, crudelissimis legibus, exiliis, minis, terroribus, opprimimur, & exterminemur; erigamus nos eodem solatio, veritate, pro qua Apostolus sese omnia perfectum praedicat, *opprimi na* lo modo posse imo vero per nostram oppressionem latius spargi, & incrementum sumere.

Recte igitur *vers. 10.* Apostolus sese hoc solatio erectum omnia mala aequo animo sustinere dicit, quia cum sermo Dei vinculis coerceri nequeat; asserat ejusmodi fructus ut electi & fideles, hoc est, quicumque ex alienis ad electionem, fidemque sunt idonei salutem, & gloriam aeternam; in Christi doctrina promissam, assequantur: ita ut Apostolus passus esse propter electos quoque dici poterit. Non tantum enim per *afflictiones*, & persecutiones, quas pertulit, ad querendam, & inveniendam veritatem cunctis signum suffulcit: sed praebat. Praebat enim ipsis exemplo suo ad constantiam permanendi in doctrina, & fide Jesu Christi usque ad vincula, & necem, ut ipsi quoque eadem sustinere parati essent. Hunc esse sensum loci hujus ostendunt verba *vers. 10.* *ἵνα ὡς ἡμεῖς ὑπομένοιμεν, ὑμεῖς οὖν ἡλικύετε.* quorum verba *ἵνα ὡς ἡμεῖς* referuntur ad propagationem veritatis per vincula, & afflictiones tam praedicantium. Sermo vero Dei per ista vincula non vincitur: sed latius se propagat. verba vero *ἵνα ὡς ἡμεῖς*, indicant obiectum hujus propagationis, hoc est, homines ad salutem vocationemque & electionem idoneos. Una enim est ista causa quae per particulam *ἵνα* utrobique exprimitur: quia illa propagatio sermonis Dei latius sparsa ad bonum eorum qui sunt electi pertinet. Porro quamvis mori, aut gravi propter Christum pati, non omnibus contingat bonis, ac fidelibus; sed iis plerumque tantum qui a Domino digni hoc certamine censentur, hoc est, quos Dominus, qui supra vires neminem tentari finit, vires tanto certamini non impares habere videt: (nam qui non explorato virum suarum robore temere in certamina ejusmodi procurant; turpi clade plerumque temeritatem suam luunt.) tamen omnibus ea mens, & constantia esse debet; ut ejusdem Dei ope carissima quaeque, & ipsam vitam amittere, ac profunderi parati sint; quotiescumque Dominus voluerit. Quae constantia & patientia promptitudo in omnibus ex praeceptis illa *vers. 9.* mortis, passionis, & resurrectionis, quaeque eam consecuta sunt, verè non apparenter crucifixi recordatione, procreatur, confirmatur, & subinde conservatur.

Quod autem omnes Christiani, animis suis ita comparati esse debeant, ut extrema quaeque Christi causa subire, & pati parati sint. *vers. 11. 12. & 13.* Apostolus confirmat.

Atque huic doctrinae *vers. 11.* auctoritatem conciliat, praemittendo hanc commendationem, *fidelis hic sermo*, quam alibi quoque, ubi insignem aliquam doctrinam tradit, usurpat.

Si commemoriemur, inquit, convivemus: si compatiemur, & conregnabimus. & contra, Si mori propter ipsum, qui propter nos mortuus est, detestabimur, & ne moriamur, ipsum abnegabimus; ipse

quoque nos abnegabit, & a vita secum in aeternum degenda arcebit, & excludet. Si afflictionibus contenta fides nostra vacillabit (*vers. 13.*) aut concidet; ille fidelis permanet, & abnegare seipsum non potest; & ut praemio bene meritis communitibus fideliter exolvat, ac repraecabit; ita defectores, & apostatas desertores signorum suorum supplicio, quod comminatus est, merito plectet.

Hanc igitur saluberrimam de Christi passi & verè quidem, non apparenter de Christi passi inter posteros & progeniem Davidis natus) Crucifixi resurrectione, & exaltatione (unica fidei nostrae, quae divina promissa respicit, nutricula) item de ipsius in vita, & morte imitandi necessitate, & constantia, doctrinam, omnibus infundendam, in memoriam revocandam & imprimis, ac perpetuè inculcandam esse Apostolus praecipit, reiectis aliis inutilibus, imo noxiis doctrinis *versu sequenti 14.* quae non tam vitam & mores instruunt; quam circa vocales, & inanes logomachias versantur. Quò diligentius autem, ac studiosius pravæ istiusmodi, & noxiae doctrinae vitentur, damnentur, ac rejiciantur, praecipit Apostolus Timotheo omnes ut *Obstantur coram Deo*, hoc est, quasi in conspectu Dei; cujus in eo cardine non exiguum negotium vertitur; ne *logomachias* exerceant; ne inanibus, & contentiosis doctrinis simpliciter doctrinae Christi, & Apostolorum obfcurant, acque in dubium vocent. Hoc loco vero *λογμαχίας* significat non tantum de verbis solis pugnae; sed etiam de rebus inutilibus, imo vero noxiis in ecclesiam Dei invadendis, verbosa contentione depugnare. Explicat enim se Apostolus, quid per eam, quam hoc loco prohibet, logomachiam intelligat. *de istis querelis*, inquit, hoc est, nullo fructu, nulli usui: imo verè *huiusmodi querelis*, ad subversionem auditorum *λογμαχίας* verbis disputare. Quamvis enim de rebus ipsis disputatio instituat, tamen si res illae sint inutiles, aut etiam noxiae; nullus ex ea fructus ad disputantes redit; sed inania verba profunduntur, & circa res nihil profuturas vana, imo noxia verborum contentio exardescit. Quid, quod ipsa quoque saepe dogmata noxia, & ad subvertendos homines in curriculo pietatis, & salutis nata sunt; fidem, ac religionem ipsam subvertentia. Itaque cum ex rebus de quibus disceptatur, praeter damnum ac periculum nulla ad nos utilitas redire possit; motio talis disputatio ab Apostolo *λογμαχία verborum pugna* vocatur. Praeterea uberrima errorum, & inanium dogmatum seges ex verbis ambiguis, aut malè intellectis exorta est; quae eum seipsum nihil emolumenti, imo multum damni afferant: omnis quae circa hos errores suscipitur opera vana: & mera logomachia est.

*Vers. 15.* Hortatur Apostolus Timotheum ut magno studio, & contentione in eo elaboret, ut se *probatum Deo* sistat. In conspectu vero Dei, res ad eius gloriam pertinentes peragantur: quod supra quoque *vers. 14.* innuit. *Operarium non putandum seu erubescendum*, & quasi Deo non inficiandum. *Ἐπαύσηται recte fecerunt sermonem* veritatis. Metaphora sumpta à fabris, qui per usum, & exercitium artis securum suarum ictus in secandis lignis rectè dirigunt, hoc est, non aberrantem in proponenda veritatis doctrina. Opponit autem tacite ista, quae Timotheo praecipit officia, illis putandis, ac Deo inficiandis operariis: quos Deus neque probare possit, neque pro suis votis ministris agnoscere; quia non recte proponant sermonem veritatis; sed in ejus praedicatione multum aberrant.

Sed & aperte statim oppugnat istos putandos Dei ministros *vers. 16.*, dum Timotheo praecipit, ut *profana* vocum, seu vanitates, seu potius (quod hoc loco magis quadrat) novitates cohibeat; & coarceat

*magis circumfiste coercere.* Voces enim profanæ in rebus sanctis non possunt esse, nisi novæ; quamquam nec sine vanitate esse unquam soleant. Tales autem sunt essentia, persona, hominifilio, coessentialitas, triumium, incarnatio, inhumanatio, transubstantiatio, communicatio idiomatum, circumnavigatio, & reliqua verborum prodigia.

Rationem addit cur ista vocum monstra cohibenda sint; quia per illa impietas magnum fumet incrementum, nisi coercerentur. Sermo enim (vers. 17.) talium impostorum, tanquam cancer morbus, aut gangrena, late serpit. Nominat autem vers. 17. inter tales Hymenæum, & Philetum, non quod alii similes deserviant, qui in aliis quoque dogmatibus errores sparserint, quorum alibi quoque interdum sine nomine meminit: sed quod isti primi essent, & præcipuum, imò vere essentiale, & omnino necessarium, ad fidem, & salutem nostram dogma subverterint: hoc est spem, & doctrinam de resurrectione. vers. 18. quorum opinio fuit, quia renovatio corporis nostri, quod morte penitus dissolvi, & quasi interire videmus, impossibilis est; totum id quod de resurrectione nobis promittitur, ad illam ex mortuis operibus resurrectionem pertinere: quæ nos ad bonæ conscientie gaudium, & honestæ vitæ solatia perducit. Quæ differendi probabilitate multorum fides subvertatur. Vide 1. Cor. xv. caput totum.

Vers. 19. Cum attingisset Apostolus vulnera illa, & mala Ecclesiæ, quæ jam tunc ipsis adhuc viventibus prævis doctrinis iocari, & perversis doctoribus passim scaterere cæperat: occurrit tacite objectioni, ut potius cogitationi, Nihil igitur esse certi in via salutis: quandoquidem in ipsa Ecclesia, quæ columna & firmamentum veritatis esse debebat: à perversis opinionibus, & opinatoribus fides multorum subverteretur. Miseram esse sortem omnium, qui cum videant, & audiant multos esse in ecclesia, qui & ipsi pereant, & alios perdant; securi de salute sua esse nequeunt: sed metere semper coguntur, ne & ipsi in numero perentium deprehendantur; atque ita nullum esse in Ecclesia stabile fundamentum, in quo firma salutis nostræ fiducia recumbat.

Respondet Apostolus, non deesse in Ecclesia firmum, solidum, & stabile fundamentum, in quo certissima salutis, & solatii nostri fiducia recumbat, & ita quidem, ut nemini fidelium ad illud præclusus sit aditus. Illud autem non aliud esse, quam verum, sincerumque & quod Deus ipse pro tali agnoscere possit; (qui falli non potest; & omnium optatissimum novit, quoniam sint sui, hoc est, ex animi sui sententia recte viventes) pietatis & sanctimonie studium. Esse autem istud omnis religionis fundamentum, quasi sigillum quoddam, per quod ut Deus ipse; ita homines, ad Dei populum pertinentes, eos dignoscere ab alienis possint; qui ad Dei populum verè pertinent, & se quoque ipsos explorare possunt, an ad eum pertineant. Idem Christus ipse Matth. vii. 16. & 20. docet.

Exigit autem Apostolus, ut istud studium, atque iste conatus sanctimonie sit verus, ac sincerus; quia ipsi Deo approbandus est, qui decipi non potest, ut homines formâ, atque imagine pietatis loco veræ pietatis obtrusa delusi. Sed optimè novit, qui sunt sui; nec omnes qui se nominant servos ejus; quæ eum nominant Dominum sum recipit pro servis suis: sed eos tantum qui recedunt ab omni injustitia id est cane pejor, & angue vitant omne peccatum. Peccatum verum est iniquitas. 1. Joh. 1. 11. Atque huic loco genuinus est ille Math. vii. 21. Non omnis, qui mihi dicit Domine, Domine ingredietur regnum celorum: Multi dicunt mihi Domine,

in tuo nomine prophetavimus, miracula paravimus &c. At ego respondebo, Non novi vos. (id est Non agnosco vos pro meis) Abscedite à me operatores Iniquitatis, hoc est peccati.

Non igitur dogmata, & opiniones, aut confessiones, quibus se tanquam cancellis, & limitibus hodie diversæ Christianorum sectæ, atque Ecclesiæ ab invicem distinguunt, & separant, & in quibus, tanquam certissimis fulcris, salutem suam collocant; sunt istud stabile, de quo loquitur Apostolus, fundamentum; nisi forte aliquæ earum ad fundamentum fidei, Spei, ac pietatis nostræ pertineant: Sed recedere ab injustitia, & ab omni peccato, & festinari unice Deo placentem, & qualem Deus à suis requirit, sanctimoniam. illud est quod hoc loco digito monstrat Apostolus, in quo firmam, & solidam felicitatis nostræ fiduciam reponere possimus.

Deinde, ne tamen aliquis eo offenderetur, quod in Ecclesia reperiantur tot homines improbi, tot scandala. vers. 20., mirandum non esse ait Apostolus, quod in tam magna domo non modo pretiosa aurea & argentea, sed vilis etiam, & sordida, lignea, & testacea supellex reperiatur: quarum illam quidem ad honoratos, hæc ad ignominiosos usus adhibeatur.

Neque tum de Deo quenquam queri posse, quod ab eo ad ignominiosos usus in Ecclesia Dei damnatus sit; qui (vers. 21.) integrum cuilibet reliquerit, ut se purificet ab omni immunditia, atque ita evadat in vas in honorem sanctificationis, & utile Domino; & ad omne bonum opus preparatum: & in illo stabili, ac solido fundamento, quod sigillo Dei consignatum supra dixit, sese collocet. Quamvis enim, in salutis præcipue negotio, nihil habet homo quod non acceperit; tamen ipsi non pauca ipse Spiritus Sanctus tribuit, ne quis putet cuncta irresistibili Spiritus Sancti efficacia absque ullo operæ humanæ interventu fieri. quod supinam in negotio salutis securitatem necessario infert, & anxiam illam sollicitudinem nobis præceptam, quæ per timoris, ac tremoris voces exprimitur, penitus excludit.

Vers. 22. Soluta objectione, ac difficultatibus remotis redit ad præscribenda ipsi Timotheo officia, quod facit dupliciter. docens non modo quid consecretari, sed etiam quid fugere debeat. Ac rerum quidem fugiendarum unam, quæ ad mores, & statim præsentem ipsius Timothei pertinebat, præcipit. Erat enim juvenis, quæ ætas multis carnis, & spiritus tentationibus obnoxia est. Nec tantum libidinum aestu flagrare solet; sed in superbiam quoque, & arrogantiam effertur. hinc 1. Tim. i. 6. verat Apostolus juvenes, aut certe in Ecclesia neophytos, ad Episcopatum proveli. Quantum quisque enim in religione minus est expertus, atque exercitatus; tanto minus circumspiciendus, & ad placendum sibi, alioque contentumdes promior: ita ut in eo juvenum, & neophytorum par sit conditio. Eiusmodi igitur juveniles cupiditates fugiendas Apostolus præcipit; quibus opponit ea, quæ omni opera, & conatu consecranda sunt, justitiam, quæ omne virtutis, & pietatis genus interduum significat; & matrem ejus fidem; & animam istius justitiæ, Dei, atque hominum caritatem; & pacem cum iis, qui Dominum ex puro corde invocant: quæ per *μίσος & φιλαδελφίαν*, fraternæ charitatis, descriptio est: quia virtus ista longè plus quam pacem cum iis à nobis exigit. Verum ad propositum Apostoli præcipue ista pars *φιλαδελφίαν* pertinebat: quia in hoc loco Timotheo mansuetudinem erga eos, qui ex aliqua occasione cum ipso committi, atque collidi poterant, præceptum erat, Primum igitur ab iis incipit, à quibus gravius diffidere, & quibuscumque hostiliter pugnare

nefas est; quales sunt fratres qui Dominum ex puro corde invocant. cum quibus etiam aliquando dissidium intervenire potest; præsertim si incautus, & incuriosus quæstiones moveantur; quas (vers. 22.) Paulus *Stultas, & intruditas* (*ἀσυντάκτους & ἑστρωτάς* quæstiones vocat, ex quibus facile contentio etiam inter fratres, & optimos quoque mortalium emergit. Hæ autem sunt, quæ neque necessitatem illam, ob quam moveri debeant, neque utilitatem habent, ideoque sunt curiosæ, & noxiæ; quia earum usus nullus est, nisi ad excitanda inter conjunctissimos quoque dissidia, & jurgia per ambitionem discutiendi. Quæ rixandi, & disputandi scabies ad *Servitium Domini* (vers. 24.) procul abesse debet. Quia isti mansueti, & placidi esse debent erga omnes: non tantum adversus veros, & genuinos, sed etiam erga suspectos, & falsos fratres, imo omnes adversarios *ἐξ ἁδελφῶν τῶν ὑποκρίτων*, & hostili adversus nos animo affectus. Deinde vero omnes debent ea, quæ nesciunt, Docentes autem indocilitatem, & vitii discitorem implaciter necesse est. Ideoque *διδασκαλῶν, καὶ ἡγούμενων*, aptum ad docendum & tolerandum, eos imbibere oportet.

Vers. 25. Ergo in mansuetudine erudire, atque influere debent adversarios, etiam obliatos, etiam perveraces; si quando ipsis Deus det penitentiam, seu resipiscentiam; ut possint cognoscere veritatem. & ex laqueo Satanae, tanquam spiritali crapula evigilent, mentisque sanitatem recipiant. Multi enim ab ipso *ἡγεσθῆναι*, *ὡς περ ἐν ἐνταύτῃ* capti sunt, ad obsequendum ipsius libidini.

### CAPUT III.

Quo magis necessariam, quam tradit, doctrinam esse ostendat; præmonet, *extremis temporibus*, hoc est, sub finem illius auri ævi Apostolici, præsertim vero post obitum eorum, tempora fore difficilia, atque ejusmodi doctrinae monita, ac præcepta desiderantia. Extrema autem tempora vocari ea quæ erant extremis Apostolorum temporibus, & quæ illa proximè consecuta sunt, docet Joannes, omnibus reliquis aliquantum superflus, 1. Joh. 11. 18. ubi ait extrema ista tempora iam sua ætate advenisse. Quid? quod & ipse Paulus infra vers. 6. ista tempora, illo ipso, quo scripsit, ævo jam tunc initium habuisse, asserat? vers. 6. Et vers. 5. ab iis ut se avertat Timotheum monet, quem ut juniorem supervivendum quidem Apostolis fuisse, par erat; non tamen nisi proximis post Apostolos temporibus. Vocat ista tempora *ἔσχατοι χρόνοι* dura, ac difficilia, ac tristia tempora. Quia invalescentibus hominum vitiosos mores illius seculi futuri essent corruptissimi. Inter vitia tunc regnatura recenset primum, quod futuri essent homines *Sui amantes*, qui omnis arrogantiae fons est; nec minus ventris, & suorum voluptatum; & ipsius per quam omnia vitia redimuntur, pecunie cupidi; *Ἰαλάντες*, Superbi, *Μαλῆδικοί*, (blasphemiam enim maledicentiam vulgo notat.) *Παύνοι*, quanto magis aliorum monitis fanis, *ἡμωρίγοι*, erga beneficos ingrati, ac proinde scelerati, ac nefarii; & qui ad eam honestatem omnem neglecturi sint, ut earum quoque virtutum, ad quas vel natura ipsa impellit, expertes sint, tantumque abest ut alios proximos diligant; ut ne eorum quidem, quibuscum storge naturali copulati sint, caritate tangantur. Fidei omnis expertes, etiam si solenni fœdere sancta sit, ac profligatæ perfidiæ, *καλumniatores*, *ἡμωρίστοι*, ac libidinosi, immites, crudeles; & qui bonorum omnium hostes sint, *proditores*, *πρᾶξιμοι*, & inconsiderati, ac te-

merarii; inflati, & contumeliosi, voluptatum magis, quam Dei amantes, habentes formam externam, & speciem pietatis: sed qui, vim, & animam eus a cordibus suis proscripturum, id est, quibus nihil minus cordi sit, quam pietas. Hæc tales mortuum pelles averfari Timotheo præcipit.

Vers. 6. Atque ut eos postea facilius noscitare possit, dicit quosdam ex eis jam suis temporibus existeret; atque illos ipsos esse, quos, in intimam familiaritatem, atque adeo in familiam, & domos muliercularum dissolutarum sese miris artibus insinuare Timotheus non sit nescius. *ἐκδομένοις αὐτῷ τῷ δόκῳ, ἡμωρίστοις*. Judis id expressit per vocem *μαγειρίων*, vel potius *μαγειρίων* *Subrepentes*, qui subrepunt; metaphorâ sumpta ab iis, qui per inum alimen, aut foridum aditum in aedes aliquas penetrant; quod faciunt ii, qui nihil omittunt, quamvis sit inhonestum, & indignum, quod eos in aliquam familiaritatem, & confuetudinem admittere queat; quodque iis ad eam propiorem, & interiorum accessum conciliare possit. Describit autem mulierculas istas graphicè, quibus se impossibiles illi applicare solent. Qui, ne fucus eorum animadverti possit, homines plerumque simpliciores, atque insidiis obnoxios, impolluris suis aggreduuntur. Qualis est ille sexus; præsertim quoties accidit, ut in eo ejusmodi mulierculæ reperiantur, quarum mores hic, graphicè exprimuntur. Ait enim Apostolus eas, *συνεργήσαντες ἀκαθαρσίας*, hoc est, cooperatæ peccatorum cumulo, & opere oppressas, & causam hujus earum status tangit; quia variis cupiditatibus exagitantur, & concutiantur. Quæ ubi doctores ex ejusmodi impolitoribus nasci sunt, qui vitia ipsarum rimati, ipsis ejusmodi remedia adhibent; quæ illorum delectationem non tollant; impunitatem autem promittant, sese in eorum disciplinam, imo in obsequium, & plane, servitutem tanquam captivæ tradunt; ita ut isti nebulones merito dici possint *ἀρχιμαγειρίστοι* *τῶν τοῦ πονηροῦ ἐκείνων* *captivos ducentes mulierculas*. Tradunt autem prætextu, & tortasse aliqua spe discendi meliora: cum tamen (vers. 7.) *ad cognitionem veritatis* (quæ absque vera penitentia, & abiectione peccati non contingit) nunquam pervenire possint. Quid enim sub illis Doctoribus proficiant: qui ipsi veritatis expertes non vitiorum extirpationem; sed reluctantis tantummodo conscientia placationem, aut potius deceptionem moluntur? Et tamen ipsorum improbitatem (vers. 8.) tantam esse describit: ut quemadmodum olim *Ægyptiorum magi James & Jambres resistunt Moysi*, ita ipsi quoque Apostolis, veritatis propugnatoribus, in os resistere audeant. Unde apparet homines eos penitus mente corruptos fuisse, & planè reprobos, atque ineptos ad fidem, id est digni, qui audiant quod olim Petrus Simoni Mago dixit: *Non est tibi pars, aut fors in hoc sermone. Cor enim tuum non est rectum coram Deo: sed in bile amaritudinis, & vinculis injustitiæ videt te constructum* *Act. viii. 21*. Quia tamen Apostolorum, dum viverent, magna autoritas, magna quoque ob uberiorem Spiritus Sancti gratiam fuit potentia ideo vers. 9. ait deceptores istos, muliercularum inagistros, non multum profecturos; quod ipsorum infamia, & nequitia per Apostolos esset omnibus patefacienda: ut illorum Magorum per Moysen, patefacta est. Quod in Simonis Magi historia, quanquam multis fabulis per Justinum, & Eusebium depravatâ, colligere licet. Quem & ipsum unum fuisse ex illis, de quibus hoc loco Apostolus ait, non dubium est.

Notandum autem est Apostolum hoc loco deistis tantum hominibus loqui, quod non multum profecturi sint, qui ipsorum temporibus vivere, quid enim illi possent contra Apostolos? non autem de iis, qui

qui post obitum Apostolorum erant venturi, de quibus initio hujus capitis verba fecit : & de quibus etiam infra dicit *vers. 13. quod proficiunt in pejus decipientes, ac decepti.* Et cap. xv. 3. dicit quod *prurientes populi aures* scabendo sanæ doctrinæ prædicationem essent exclusuri ; ita ut eam populus doceri ferre nequeat, ac non permittat. quod jam Antichristi servitorem redolet.

*vers. 10. 11.* Converso ad Timotheum sermone, quam dissimilis eorum esse debeat, ostendit : præsertim cum probè nosset, atque adeo jam imitari cæperit institutionem, & modum agendi ipsius Pauli. Enumerat autem fuscè Apostolus ea, quæ Timotheus in eo imitari cæperit, ac porro debeat. primum doctrinæ puritatem ; deinde *vitæ ejus rationem sibi obsequi* ; item *propositum ejus*, & scopum ad quem collineabat, *in ædificatione* ; Virtutes item, fidem, longanimitatem, clementiam, patientiam, testatam in tot persecutionibus, & præfessionibus ; quas sustinuit Antiochiæ, Iconii, Lystris (videtur ea duntaxat memorare, quæ præsentè Timotheo perperis est) *ex quibus tamen omnibus eum eripuit Dominus.* Quod addit, ac in tam acerbis perperis imitatio gravis Timotheo videri possit ut & illud dum ostendit eam esse sortem omnium (*vers. 12. quicumque voluerint pie vivere in Christo Jesu, ut persecutioni obnoxii sint.* Quo fit ut ad ejusmodi patientiam ipsi quadam necessitate invirentur.

Deinde *vers. 13.* contrarii generis hominum exemplo Timotheum hortatur ; ut in bono, & prædicatione veritatis, ejusque successu eam ad proficiendum contentionem adhibeat ; quam illi quoque ad proficiendum in malo, & in erroribus indices gravioribus sibi, & mortali generi propinandis adhibent. Professores enim eos in pejus vaticinatur, tam in decipiendis aliis hominibus ; quam in ipsis quoque mentibus suis deterioribus erroribus imbuedis. Quæ ipsa causa esse poterat excitans, & impellens Timotheum ut tanto magis in officio suo ad vigilaret.

Vocat autem homines istos improbos, & *zeloze in posterum*, Incantatores, præstigiatores. ac profecto omnes hæreses à Sihone, & Menandro capisse historia Ecclesiastica docet ; quorum utrumque Magum fuisse, Aurorum consensus docet.

*vers. 14.* Vel ipsa mentio impostorum Paulum admonere potuit, ut ad cohortationem Timothei reverteretur. Itaque cum hortatur ad *permanendum in iis, quæ didicisti, quæque ipsi concessisti sunt* ; aut potius in quibus confirmatus, & stabilis est. Sed addit rationem *quia sciris à quo illa didicisti* eodem versu.

Et aliam *versu sequenti 15.* Quæ à putritia Sacrarum literarum nosset, quæ ipsam possent erudire, & sapientem reddere (*ostendit*) ad salutem, per fidem eam, quæ est in Christo Jesu. Quæ occasione ad commendationem Sacræ Scripturæ ejusque digredietur. Non temerè autem Apostolus ad eam vim, quam in erudiendis ad salutem hominibus Sacræ Scripturæ ex seipsis habent, adjungit fidem eam, quæ est in Christo Jesu : quia tunc ferè Sacræ Scripturæ veteris fæderis vigeant : nec dum Scripta Novi fæderis, quæ tunc primum à Spiritu Sancto distabantur, eam celebratam, & promulgationem ad omnes consecuta erant, quam postea consecuta sunt. Porro in prophetis antiqui fæderis scriptis obscura erat Spei, ac doctrinæ illius salutaris adumbratio ; quæ nobis nunc liquido per doctrinam Evangelii, prædicatione primum, mox scriptis Apostolicis explicata, & ob oculos posita est. Ita ut tunc quidem ad plenam salutis doctrinam aliqua fidei, quæ est in Jesu Christo, revelatio requireretur ; quam nunc in scriptis

Novi fæderis abunde expositam habemus. *Tides* igitur ista in Christo Jesu hoc loco ; doctrinam illam Novi fæderis, sive voce, sive scripto ab Apostolis traditam, significare ; & cum illis receptis Veteris fæderis libris in fructus istius salutaris acquisitione, conjungi videtur.

Ex qua consideratione illa doctrina hauriri potest ; Christianis hominibus lectionem Scriptorum antiqui fæderis nonnisi per fidem, quæ est in Christo Jesu ad Salutem prodelle, hoc est, Plenam, & salutarem antiqui fæderis notitiam non contingere ; nisi cum lectione antiquæ Scripturæ novi fæderis notitia, aut scriptorum ejus lectio coniungatur. Deinde præposuere fieri à quibusdam, qui Novi fæderis scripta potius per scripta veteris, quam veteris per novi explicant. Quia salutis doctrina, quæ olim obscurè, & prophetico quodam modo tradita erat, nunc clarissima Evangelii luce illustrata est. Ergo à notioribus potius, quam ab ignotioribus cognitio procedere debet.

Deinde *vers. 16. & 17.* *Omnis Scriptura*, hoc est, tam antiqui, quam novi fæderis commendatur, atque ipsi præclara elogio tribuuntur. Primum quod sit *divino instinctu* conscripta, Quemadmodum enim antiqui ; ita multo magis novi fæderis Scriptores Spiritus Sancti numine, atque impulsu scripsere.

Deinde quod sit *utilis ad doctrinam*, & rerum divinarum cognitionem. Thesauri enim Sapientiæ in illa reconditi sunt. Tercio quod sit *utilis ad redargutionem* *id est*, non modo Sophistarum & adversariorum, doctrinam Sanam oppugnantia, sed etiam ipsius Satanæ tentationum. Vide tentationes Christi apud Mattheum & Lucam. Quarto quod sit *utilis ad admonitionem, & correctionem* *id est*, fratrum per præcepta, & exempla ex libris omni exceptione majoribus excerpta. Quinto, quod sit *utilis ad audientiam* *id est* *ad dirigendum*, hoc est, institutionem in moribus, & consequendis habitibus pietatis, & *justitiæ*. Denique quod sit *utilis ad omnem perfectionem consequendam*, quæ aliquem Deo commendatum, & ad omne bonum opus idoneum, & *beneficium* *perfecte* & exactè instructum, reddere possit.

Tantæ utilitatis libros, quod nunc ex manibus hominum excutiat Romana Ecclesia, quid facias hominibus desperationem causæ suæ fatentibus, ac profectis.

## CAPUT IV.

*vers. 1. & 2.* Quemadmodum in priori epistola cap. vi. 13., ita capitis quoque hujus initio Timotheum obtestatur coram Deo, & Domino Christo Jesu ; quem fore judicem vivorum, & mortuorum in illustri regni sui adventu commemorat : ut *Sermone*, hoc est, puram illam Evangelii doctrinam ; necdum ullis errorum maculis asperitam, prædicet ; *Instit tempore*, & *intempore*, hoc est, in consolandis, erudiendis, conformandis, excitandis admonendis, arguendis, corrigendis hominibus, eorumque moribus, nihil diligentia omittat : nec dilationibus de die in diem officium functionis suæ protelet : sed malit vel intemptivè munere suo defungi ; quam vel minimum muneris sui exequendi occasionem omittet. Ipse enim se Apostolus explicat, in quos illa sedulitas, ac diligentia exerceri deberet ; dum ait *Redarguit, increpat, hortatur, aut præcipit, vel consolatur* cum omni longanimitate (mansuetudinem, & patientiam hæc virtus continet) & doctrina. Longanimitatem autem hic cum oburgatione, ac redargutione, & doctrinam conjungit : quia non statim ad

mere-

increpandos; & oburgandos homines properandum est; sed prius lenius admonendi, instruendi, docendi sunt, quàm oblatione, & malitiâ suâ diuturnâ increpationem mereantur. quia in re multâe longanimitati, & patientiæ locus est.

*Vers. 3.* Rationem autem asserit, cur tanto magis Timotheo in annuncianda verâ, & pura religionis doctrinâ instandum sit; quia immincant tempora, quibus salubrem doctrinam homines sibi prædicari non passuri sint. Non *seruus*, inquit, *sanam doctrinam*, sed *secundum cupiditates proprias sibi ipsis accumulabunt doctores*, prurientes auditu. Et à veritate quidem auditum avertunt, ad fabulas autem (*vers. 4.*) convertuntur. Causam verò istius ipsius malitiæ hominum, & avertionis à veritate, non reticet, dum ait eos facturos propter cupiditates suas. Non ferent igitur sanam doctrinam propter cupidinem peccandi, quæ, tanquam febris, salubris cibi appetitum, imo usum prohibet. Veritas enim, quia nientibus, falsâ boni specie deceptis, molesta est, odium sui parit, nec ipsis est tolerabilis. Propter eandem cupiditates accumulabunt sibi doctores, vitiorum patronos. multos enim fore prædicat Apostolus, qui placentia hominibus degmata essent propositi, quæ homines adeo libenter admitturi essent, sicuti membra prurientia scabentibus manum. Ideo populum ad istas doctrinâs, vitis suis blandientes, audientes propensum vocat *hominis prurientes auditu*. Propter eandem cupiditates, & peccati anore, inquit, repudiata, & rejectâ veritate convertuntur ad fabulas.

Quam rerum gulum, & speciem si quis habere cupit, adeat huiusmodi Ecclesiasticas, in quibus vix aliquam puræ doctrinæ micam; dogmata verò peccatis mortalium blandientia, & prurientibus auribus accommodata, pleno modio, imo horrea dispersa; sed præcipuè innumera fabularum plaustra reperiet. Ad quas tradendas postquam semel aliis Eusebius signum susculit, ipse à succedentibus scriptoribus non parvo intervallo superatus est.

Tanto nobis igitur Sacræ Scripturæ libri venerabiliores esse debent, quod prædicationes eorum tam evidenti eventu testatas esse videamus. Nam quid pleræque Rustici, Socratis, Theodoriti, Sozomeni, Eusebii, Dorothei narrationes distant à Vincentii Beluacensis, aut similibus exemplis.

*Vers. 5.* Quia igitur adeo miserranda conditio Ecclesiæ brevi immineret, *vigilantiam* Timotheo præcipit, & patientiam in afflictionibus, & prædicandi puri Evangelii officium, ac ministerii ipsius ad summam adductam perfectionem; ut in eo ita perfecte Deo ferviret, & curreret, tanquam navis cum plenius velis impulsâ citatissimo cursu fertur. *Τὴν ἀσκήσιν οὕτως ἀσκήσας.*

Addit postea *vers. 6.* novam rationem, cur Timotheo tanto magis vigilandum, animusque intendendus, & studium navandæ operæ instaurandum esset; quod iam ipsi Paulo, cujus ille precibus, ac paternis monitis quasi sustentaretur, ex hac vita discedendum esset. Hunc autem abiectionem suum exprimit verbis significantibus; primum *ἐν ὁδοῦ* libor. metaphorâ sumpta à sacrificiis, aut potius oblationibus, quæ fiebant in honorem Numinis; *quasi sacrificiorum*, offeror tanquam vilissima placens Deo. deinde alia metaphorâ sumpta à discessu navigantium, qui solvere ex aliquo portu dicebantur; quia vincula, quibus navis littori alieni addicta fuit, solvebantur. *Tempus*, inquit, *solutionis meæ iam instat*, imò jam advenit. Denique ut exemplo felicitatis suæ exciteret, & in similes spes Timotheum erigat, atque ad officium stimulet; erumpit in voces triumphales: *Certamen*, inquit, *illud bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi*. Superest præsentissima laboris, atque victoriæ merces, quæ mihi tanquam

in tutissimo deposito reposita est. (loquitur de ea tanquam jam præsens existeret) illa, inquam, *iustitiæ corona*; quam reddet mihi Dominus in illa die, *iustissimus iudex*: non mihi autem soli, sed & omnibus, qui dilexerunt illusum adveniri *quis*. Pios homines, & fideles, quorum unica spes, & omnis thesaurus est in illa exoptatissimæ mercedis expectatione, describit ita, ut exprimat flagrans eorum desiderium; quo in diem adventus Domini feruntur. Quod certe facere nequeunt homines vitæ non bene actæ sibi consci; qui loco speratæ mercedis pænas potius metuunt, ac diem istam, in longissimum tempus mallent differri.

Porro exemplo Apostoli, dilatam sibi paratæ jam, & repositæ mercedis representationem usque ad supremum mundi diem expectantis, discimus, quando omnibus reliquis idem sit sperandum. Quæ verba, ut & similia, nunquam esse scripta magno redemptum vellent, qui clavium potestatem ad statum mortuorum etiam ante extremi iudicii adventum porrigant, & extendant. Neque enim ipsis fides haberi potest absque extremo detrimento penus, & calinæ Pontificis.

Reliqui in hoc capite, à *vers. 9.* usque ad finem, privata potius negotia, quam monita, vel doctrinâs spectant. Adventum Timothei desiderat *vers. 9.* & quidem maturum, ac propter, quem *vers. 21.* infra ante hyemem vite maturari, causam addens *vers. 20. & 22.*, quod ab aliis plerisque tunc delituitus fuerit, eosque enumerat, qui diversas ob causas ab eo discesserint. Ac primus Demas, captus illecebris huius ævi, Paulum deseruit; Crescens in Galliam, Titus in Dalmatiam, Tychicus Ephesum ab ipso Paulo missi omnes videntur; adeo ut solus Lucas Paulo adesset. Nam & *vers. 20.* narrat Erastum Corinthi relictum, & Trophimum valeutidum Mileti detentum. Proinde Timothei adventum, utque Marcum secum una adducat, exposcit *vers. 21.* Est enim inquit, *mihi utilis ad ministerium*. Non enim unus loci, aut Ecclesiæ cura Paulus distringebatur. (Vide 2. Cor. xi. 28.; & c. *ἐν ἑκαστῇ ἐκκλησίᾳ ὡς ἐκκλησίαν, sollicitudinem omnium Ecclesiarum*.) Ideo pluribus eguit administris prædicationis suæ. Certe Colossenses, & Laodiceni vultum ejus non viderant: & tamen per emissarios suos quanto studio illis prodesse voluerit, epistola ad Colossenses perhibet *cap. 11.* Præterea etiam in uno illo loco, ubi captivus tenebatur, absque ministris vix usui esse poterat vel ipsi Romanæ Ecclesiæ.

*Chlanydem* quoque, ac *libros*, præcipue vero *membranas*, *vers. 13.* sibi adveni præcipit. Unde patet, quanto labore, & studio vir iste in munere suo desudaverit, qui nihil moratus illam copiosam vim Spiritus Sancti, quæ in eum supra communem mensuram effusa videbatur, inter tot assiduæ prædicationis labores, & plurimum Ecclesiarum negotia; inter tot itinerum labores, & ærumnas, inter læstioni interdum vacaverit, & incubuit. Hinc idem legendi studium Timotheo 1. Tim. xv. 13., ac forsan 2. Tim. xxi. 16. 17. commendat.

*Vers. 14. & 15.* monet Timotheum, ut sibi ab Alexandri nequitia caveat, qui ipsum quoque Paulum multis malis affecerat, præcipuè (*vers. 15.*) resistendo *vehementer ejus sermonibus*. Quid hominis fuerit iste Alexander, dubitari potest. Fuerint unus & gentilibus, qui prædicationi religionis Christianæ resistebant; an potius ille Judæus Ephesi ab ipsis Judæis, Christiano nomini insensibilis, tanquam Christianus in turbam sedulo forum protervus *Act. xix. 33.* Quamvis autem, quæ nomini ejus hoc loco character officii ejus additus est, ut ab aliis forte distingui posset, non videatur idem esse cum eo; qui unâ cum Hymæneo ob convulsam, ut arbitror, resurrectionis doctrinam

doctrinam excommunicatus, & Satanæ traditus erat. 1. Tim. 1. 20. quia hunc epicheton *traditus* *suber* *crucis* non est adiunctum. Tamen & epulinoi epicheta, interdum brevitatis causa omitti non est novum; nec repugnat hunc eundem zerarum fabrum fuisse hæreticum, qui æque vehementer sancti Pauli sermonibus resistere potuerit, atque aliquis e gentilibus. Atque ipsa Pauli imprecatio, ut *ipsi Dominus reddat secundum opera ejus*, magis convenit hæretico, quam gentili. Et qui caritate, & studio erga bonum Ecclesiæ impulsus optare potuit, ut abicerentur quidam ab Ecclesia; poterat optare quoque, ut aliqua castigazione Dei compellerentur, qui vastabant Ecclesiam. Nec alia meus fuit eorum, qui noxios, & ita meritos Satanæ tradebant.

Nec tamen ex eo exemplo pravum adversus doctrinam Evangelicam scandalum arripitur; etiam si hæc verba Optantis, non autem prædicantis Apostoli esse statuamus; nihil ex iis adversus Christi præceptum de bene precando iniunctis exprimi poterit. Primum enim multum interest inter nostros, & inter Dei, atque Ecclesiæ inimicos. Deinde verba, *reddat ipsi Dominus secundum opera ejus*, generalia sunt; nec magis imprecationem mali, quam apprecationem boni, continent. Scimus enim miseri Dominum eorum, qui pœnitentiam agunt. Quibus certè loco supplicii, quod peccando meruerit, misericordiam, quam respiciendo impetravere, impertit. Tam peccata, quam pœnitentia, & correctio vitæ opera sunt eorum, quibuscum Deus negotium habet. Ergo quoties pœnitenti dar veniam, reddit ipsi secundum opera ejus; non illa mala, quæ perpetravit, sed bona, quibus iram Dei placavit. Non magis igitur hisce verbis imprecari Alexandro Paulus, quam orare, & intercedere pro Alexandro potuit.

Nec enim quemquam Deus, quandiu mala opera patrat, servare potest: neque id aut precari, aut optare à Deo fas est. Sed ut homines bonis operibus mala commutent, & secundum ista bona opera, merces ipsi à Deo reddatur, & precari, & optari officii nostri ratio exigit. Quod & hoc loco quin Apostolum fecisse putemus, quid obstat? & verba ejus cur in sequiorem potius, quam meliorem sensum trahamus? Annon verba; *Reddat ipsi Dominus secundum opera ejus*, sensum istum sine ulla difficultate admittere possunt? Sit propitius ipsi, si quis adhuc pœnitentiæ, ac respicientiæ ejus locus est; si vita,

& moribus correctis placaverit Dominum. Nec enim absque conditione illorum bonorum operum ejus ulla est gratia Dei, aut speranda, aut optanda, aut postulanda fuit; quo minus mirandum, quod conditionem istam Apostolus tam diserte adiecerit.

Narrat postea *vers. 16.* quomodo, in causa coram Nerone dicenda tempore *primæ decessus* suæ, deservit ab omnibus fuerit (quod ne ipse Deus imputet peccatur) sed non à Domino, cujus ope corroboretur, munere prædicationis suæ præclare defunctus fuerit; non sine adificatione gentium, & successu felici: quia ex præsentissimo periculo, & quasi ex ore Leonis ereptus est. Quo exemplo non Timotheum tantum; sed & sese ipse confirmat, certo persuasus (*vers. 18.*) eundem Dominum sese erepturum; non quidem ex imminente periculo; quod jam sese evasurum non esse Spiritus Sancti instinctu præsentiat, & *vers. 6.* suprà prædixerat: sed ab omni opere malo, hoc est, ab indecoro metu, aut pusillanimitate in suscipiendo, & perpetiendi martyrio: simulque *servaturum in regnum suum celeste.* Cui pro suggesta tanta suæ opis fiducia, gratias, & gloriam reddit in secula seculorum.

*Vers. 19.* Salutari jubet nomine suo Priscillam, & Aquilam; ubi uxoris nomen nomini mariti præponit, sicut & *Rom. xv. 3.* unde apparet insignem fuisse faminam, nec minus quam maritum apud omnes celebrem. Nam & *Act. xviii. 18.* Priscillæ nomen præmittitur. Quamvis eo cap. (ut & *1. Cor. xvi. 19.*) bis Aquilæ tanquam mariti nomen præcedat, præsertim *vers. 16.* Ubi notandum Apollonem illum disertum, & eruditum virum, ab utroque conjugum viam Domini rectius edoctum dici, atque in eo instituendo non postremas Priscillæ partes fuisse. Quia Onesiphori domus, non vero ipse, luc quoque *vers. 19.* salutari jubetur, mortem ejus præcellisse verisimile est. Erasti, & Trophimi quoque ad aliorum absentiam *vers. 20.* adjungit, ut Timotheum ad maturandum adventum suum stimulat *vers. 21.* etiam ante ingruentem hyemem. Adjungit *vers. 21.* Eubuli, Pudentis, & Lini (qui successor Petri fuisse traditur) Claudiae, & reliquorum salutationes. *Vers. 22.* ultimo concludit epistolam voto duplici; primum ut Dominus Jesus Christus Spiritui Timothei (qui tunc Angelus fuit illius Ecclesiæ Ephesinæ) adsit, deinde gratia (puta Dei, Christi) sit cum reliqua omni illa Ecclesia.

## F I N I S.



# IN EPISTOLAM

## AD

# TITUM

## COGITATIONES SACRÆ.

### CAPUT I.



**Q**uia Deus, tanquam prima salutis nostræ causa, per Jesum Christum, tanquam secundam, operatur salutem nostram; ideo qui si quis est Legatus, & Apostolus Christi ad prædicandam istam salutem merito *Servus Dei* dicitur. Explicat autem numeris hujus Apostolici functionem, quod occupetur circa docendos, & instituendos homines, in fide electorum Dei, & cognitione veritatis ejus, quæ est secundum pietatem. Duæ enim sunt partes religionis, quarum una intellectum perficit, & illuminat, qualis est cognitio veritatis; non omnis quidem, sed illius, quæ animis nostris unice inferit pietatem, & vitæ sanctimoniam. Altera dirigit voluntatem, qualis est ipsa pietas, quæ per fidem in nobis excitatur. Quæ fides dicitur electorum Dei; quia quisquis Deo credit, hoc est, promissis ejus, non modo vocatus à Deo; sed electus quoque dicitur ad vitam æternam consequendam: electus autem respectu eorum, qui non crediderunt, nec se promissis Dei ad statum electorum adduci passi sunt. Quamvis autem fides promiscuè omnibus, qui sunt in Ecclesia, hoc est, non modo electis, sed vocatis quoque aliquo modo tribui potest, utraque istarum voce strictius sumpta, non quatenus inter se opponuntur, tamen verà, & primariò sic dicta fides non est nisi electorum; quatenus vocatis duntaxat opponuntur. Nam interdum vox electorum, quemadmodum & fides latius sumitur: ita ut vocatis quoque, strictius sic dictis, (hoc est, quatenus considerantur, ut electis oppositi) tribuatur. Atque hic quidem vox electorum in sensu strictiori sumitur; quia statim pietatis mentio subjicitur, quæ in Ecclesia veros electos à vocatis distinguere solet.

Explicat autem *vers. 2.* Apostolus utramque istam religionis partem; sed præcipuè fidem electorum Dei, per objectum ejus, hoc est, *Spem vitæ æternæ*, quam promissis mentiri nescius Deus ante tempora æterna, hoc est, promittere decrevit. nec enim istud ad noticiam eorum, quibus promittendam decreverat, qui necdum nati erant, deduxit: sed ista vita æterna erat apud patrem. *1. Joh. v. 11.* hoc est, in arcano ejus consilio ac decreto. & (*vers. 3.*) revelata nobis est temporibus propriis, (quæ Deus posuerat in sua potestate *Aetiorum 1. 7.*) per sermonem Dei in prædicatione Apostolis concessita secundum voluntatem, & mandatum servatoris nostri Dei. Tribuitur hic vox *Servatoris* Deo, sicut & versu sequenti Christo; quia uterque est Salutis nostræ causa; ille quidem prima, à quo profecta, hic secunda, per quem Salus nostra perfecta est.

Fit autem mentio hoc loco in munere Apostolatus Paulo delegato, τὸ ἐπιστολῆς αὐτοῦ ἐντολὴν ἡμῶν;

mandati servatoris nostri Dei. quemadmodum & *1. Tim. 1. 1.* (Quod enim præceptum is per Christum accepit; à Deo accepisse merito dici potest) quæ ἐπιστολῆς, mandatum. *2. Tim. 1. 1.* vocatur voluntas Dei. Quemadmodum & *Coloss. 1. 1.* & *Ephes. 1. 1.* item *2. Cor. 1. 1.* item *1. Cor. 1. 1.* Et *Gal. 1. 1.* ὡς ἐντολὴν ἡμεῶν καὶ τοῦ πατρὸς, per Jesum Christum & Deum Patrem, Apostolus missus dicitur. Ita ut prope modum in omnium Ecclesiarum iniciis nusquam Dei mentio omissa sit in demandanda Paulo functione muneris Apostolici.

*Vers. 4.* Inscribit Epistolam Titō, genuino vel germano filio secundum communem fidem. quemadmodum enim, cum eadem specie essentia communicatur à patre, verus, & propriè dictus ejus filius carnalis: ita cui eadem specie fides, verus filius Spiritualis secundum fidem dicendus est.

Gratia, misericordia, pax à Deo patre, & Domino Jesu Christo servatore nostro.

*Vers. 5.* Admonet Titum officii, revocans in memoriam, quo consilio à Paulo in Creta relictus fuerit, ut eorum, quæ Paulus propter brevitatem temporis perficere non potuit, reliqua ordinaret, atque perficeret; & captis à Paulo negotiis quasi summam manum imponeret: præcipuè verò in constituendis per singulas urbes presbyteris, atque episcopis. hæc enim nomina tunc Apostolico ævo fere idem significabant; idque secundum præscriptam ab Apostolorum rationem, quam & in verbis sequentibus statim exponit.

Non vero sine anxio delectu homines præficebantur Ecclesiis, sed ad presbyterii munus requirebatur, ut eligendus esset irreprehensibilis, (*vers. 6.*) unus uxoris vir, hoc est, qui ob frequentia divortia, aut luxuriæ, aut morositatis non esset suspectus: liberos habens fideles, neque ob luxuriam, neque ob contumaciam reprehensibiles. Nam qui prudentia, & auctoritate domesticos in officio continere sciret; eum ad Ecclesiam gubernandam idoneum censebat.

*Vers. 7.* Oportet enim episcopum esse irreprehensibilem; &c. Hinc patet vocem presbyteri, & episcopi Apostolo idem significare. Neque enim ut officia presbyteris præscripta confirmaret, docere potuisset, quid deceat Episcopum; si distincta ista officia esse existimasset.

Utrumque igitur irreprehensibilem esse requirit, tanquam Dei Oeconomum, seu Ecclesiæ, tanquam familiæ Dei, præfectum. Non arrogantem αὐθάδῃ, proprio judicio nimium tribuentem, non iracundum, non vino deditum, non pugnacem, perculsores, non virgis lucri cupidum. Vide *1. Tim. 111. 3.* ὁσιώτατον, bonorum amantem (φιλόκαλον) temperantem, justum, sanctum (ἅγιον), continentem, retinentem secundum

eundem sanam doctrinam fidelis sermonis, ut possit simul & cohortari, atque consolari homines in sana doctrina, & potius sit contradicentis redarguere.

Necessitatem ejus ostendit *vers. 10.*, & *11.* Quia sunt multi contumaces refractarii, Vaniloqui (mataologi) & inpestiores, mentium deceptores (maximè ex Judæis; sed ne Græcis quidem exceptis) quibus ex obviandum est, qui integras domos subvertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratiâ. Porro ita Judæos inpestiores hoc loco perlustrasse Apostolum, ut ne Græcicos quidem exciperet, documento est non modo vox *καλῶς* maxime, quæ non ideo hac culpâ plane absolvit Græcos, quia magis accusat Judæos; sed multo magis *vers.* sequens duodecimus. Dixit aliquis ipsorum propius propheta, hoc est, poetâ Cretensis Epimenides. Cretenses semper mendaces. (Mataologi & φημιστάται, mentium seductores) *καρὰ θεοῦ, κατὰ νόμον, κατὰ πᾶν*; ideoque turpis lucri cupidus: quia honesto labore partas opes propter ignaviam non habent. Sententiam hanc approbat Apostolus & *vers. 13.* ens, frivole *ἀπαρτῆσαι, πρæcise*; præruptè, hoc est, alperè redarguendos præcipit; ut sanam doctrinam retineant.

*Vers. 14.* Plane ex animi sententia Græcicos inpestioribus accidit, quod Judæi, etiam ad Christianismum conversi, rituum suæ gentis nimium essent retinentes. Nam in introducendis in Ecclesiam suis *ἑθνοφύλακας, ἑθνοφύλακας, piscium, & aridorum esu*, & aliis similibus ceremoniis, quæ pura putantur hominum commenta, & instituta propter similitudinem corporalis exercitationis Judæos habebant suffragatores. Ergo & *Judaicis fabulis*, simul & præcepta hominum, quibus puritas spiritualis illius in Christiana religione cultus Dei inquinabatur, arguit, ac reprehendit Apostolus *vers. 14.* & ea negligi præcipit.

*Vers. 15.* Ex professo refutat, ostendens Omnes cibos esse mundos, & puros, mundis: Sed *polutis, & infidelibus nihil purum, quia polluta sit conscientia, & conscientia.* Quamvis enim se nosse Deum profiteantur: tamē operibus ipsorum abnegant, hoc est, ex eorum operibus constat eos Deum non nosse, neque ei credere: quia sint in vita, & moribus, polluti, & abominabiles; & sanctissimis Christi præceptis, ac sanæ doctrinæ refractarii, & ad omne bonum opus, hoc est, ad omnem virtutem, inepti, atque indociles.

Atque in his verbis non obscure ostendit, quid sit inter veram, & sanam doctrinam, & inter fabulas, & commenta hominum discriminis. Quia sana doctrina, per veram cognitionem Dei vitam, & mores hominum ad sanctimoniam exigendo, efficeret, ut hominibus, à fermento vitiorum purgatis, nihil esset, aut videretur immundum. At fabulæ Judaicæ, & commenta hominum, quia religionis veritatem à vero pietatis studio ad res nihili, & fuitiles deroterent; efficerent ut hominibus per sanctimoniam à sordibus vitiorum non purgatis, ideoque pollutis, & immundis nihil possit esse purum, atque mundum, quandequidem, quicquid externa religionis professione præ se ferrent, vitia, mores, & opera ipsorum testarentur eos à cognitione Dei procul abuisse; quia polluta fuerit ipsorum mens, & conscientia.

## CAPUT II.

**R**efecta, & damnata adulterina doctrina, hortatur Titum, ut Ecclesiis suis proponat ea, quæ decent sanam doctrinam. Præcipit igitur singulis vitæ generibus, sanctæ, & honestæ vitæ officia: ac primum Senioribus viris *vers. 2.* dein senioribus mulieribus *vers. 3.* tum eadem opera junioribus mulieribus *vers. 4.*, *5.* dein junioribus viris, *vers. 6.* postea ipsi quoque Titus *vers. 7.*, & *8.* denique servis *vers. 9.* & *10.* Postea generalem rationem, cur ea officia singulis præscripserit producit *vers. 11.* usque ad finem capituli; summam toties religionis, ac veræ doctrinæ *vers. 3.* complexus brevi compendio.

Senioribus *vers. 2.* præscribit. Primo, ut sint sobrii. Quia huic ætati prætextu medicandi stomachi facilissimus est ad ebrietatem aditus. Secundo, ut sint Græves *Σειραῖς*, venerandi, quia natura religionis, ut ab omni indecore refugit: ita non sola honesta, sed etiam decora, & convenientia consecretur.

Tertio Temperantes non in vino tantum; sed in omnibus vitæ partibus.

Quarto, Sani in fide. Ætas enim ista ob multam experientiam prona est ad *ἀνιδεῖαν* arrogantiam, & obstinationem in suis opinionibus; è qua proximus est in hæreseos insulam transitus. Quamquam, ut vere fatear, non desint causæ cur suspicer, participium hoc masculinum *ἐγμάνους*; non tam significare sanitatem, quam robur in fide; quia adiciantur roboris hujus subiecta alia duo, *Caritas, & Patientia*; quibus vox, & significatio roboris potius, quam sanitatis competit.

Exprimitur autem istud robur per sanitatem metonymicè, quia sanitas robur affert, nec istud unquam absque sanitate reperitur; seniores autem ob multam ætatem, & consuetudinem, ut omnium aliarum; ita istarum virtutum habitus robustos, & confirmatos habere debeant.

Quinto, Sani, aut robusti in Caritate, præcipuâ virtutum, & penè omnes aliquando complexâ, certe tam Deum, quam homines respicit.

Sexto, Sani, aut valentes in Patientia. Tres omnium difficillimas virtutes proponit, in quibus à senioribus aliquanto plus roboris, quam ab aliis respicit. Quo enim diuturniori meditatione, & exercitio parti sunt; eo confirmatores habitus esse convenit.

*Vers. 3.* Mulieribus natu grandioribus similiter præcipit. Primo ut habitu, sanctimoniam decente, utantur. Pronus enim est hic sexus ad omnem corporis cultum; tam in vestitus luxu, quam in reliquo comendæ, & exornandæ formæ artificio.

Secundo, Ne sint calumniarici. Vitium sexus obtrepatio, cum ætatis vicio garrulitate conjuncta, plerumque degenerat in calumniam.

Tertio, Non vino multo deditæ, & mancipatæ; sobriæ.

Quarto, honestatis magistræ: Quid præceptum ideo se inculcare non reticet, ut ostendat earum esse officium, bonis moribus, imbucere *καθηγουμένης* juniores mulieres.

In quo notanda est divini Spiritus sapientia: qui officium institutionis juniorum mulierum, ne lubricæ sæpe utrinque ætati poneret laqueum, & ut suspicionibus minimis, sanam honestatis vulnerantibus, anam præcideret, remouet quodammodo: Præbyteris, & presbiteris Ecclesie; quos interdum juniores esse accidit, & *καθηγουμένης* mulierum

*niliu expeditatum*, (2 Tim. 11. 12.) non plane expectes, & demandavisti Senioribus mulieribus: hinc in primæva Ecclesiæ ordo Diaconarum constitutus erat: quinquam nec reliquæ Seniorum mulierum ab hoc officio caritatis arceantur; præsertim grandiores ævo viduæ. Vide 1. Tim. 11. 11. & cap. v. 4. & 8. Qui ordo cur ex Ecclesiâ sublatu fuerit, causam non requirit; nisi quod forte posteriores Ecclesiæ præfecti, non invitæ supplerent in eo partes grandiorum natu mulierum, ut instituta eorum juvenularum provinciam, atque curam susceperant, ulque ad seculum, & sine ullis arbitris infutura colloquia progrelli; suscepto apud rudem mulierculas conscientiarum examine in rebus ejusmodi, quas hinc pudor proloqui vetat, inde ne ecclésiæ innotæ opinionis putefactæ imperat. Ub tenetæ mentes, verecundia tanquam veste deposita, nuditatis suæ arcana patribus interdum succi plenius, & vino inadartibus reterege, & in sinum eorum deponere adiguntur. Res tam plena periculi quod in Ecclesiâ introducta sit, eo minus miror, quod videamus istos juvenularum prædigos, & magister conversationem, & commercium tanti discretum magno exemplo suscepisse, ac tueri. Exemplo, inquam, Migni illius Athanasii, Patriarchæ Alexandrini, qui ejusmodi tentationum discrimina, & oculata suspitionum ab ecclésiasticis viris tuto contemni posse docuit; dum toto septennio apud virginem formosissimam Alexandriæ sine arbitris deheuit. Quod factum verbis Sozomeni lib. v. cap. vi. exponi præstat. „Eam, inquit, virginem, omnibus illius temporis mulieribus antecelluisse acceptum; ut sit ut omnibus in eam intentibus miraculum putabatur, sic viris, modestum, & continentium profitentibus, fugienda videretur, ne ex suspitione labes aliqua ipsis aspergeretur infamia. Erat enim in ipso ætatis flore, pudica cum primis, & casta, quæ res etiam naturæ adiumentum non accedat, asserre tamen ad insignem corporis pulchritudinem solet non parum ornamentum. Et mox de eadem virgine loquens ait, „Quæ, quanquam ob pulchritudinem non satis integrum putavit, ut sacerdos secum ætatem degeret, ne in suspitionem vocaretur: tamen propter animi magnitudinem cum in suas ædes excepti; & summa prudentia, ac cautione adhibita servavit incolumem; & tam fidam custodem, ministram, quæ tam sedulam ei se præbuit, ut pedes ejus lavaret, & res ad victum necessarias, aliasque etiam omnes; quas, natura dum urget, necessitas nos subire cogit, ipsa sola subministraret &c.

*Vers. 4. & 5.* Nondum absolutis grandiorum natu mulierum officiis, transit ad officia juniorum, quia ea ita conjungit, ut senioribus præscribat ea, quæ minoribus ævo inculcare debeant præcepta.

Quorum primum est, Primo ut sint maritorum amantes. Secundo, Amantes quoque liberorum. Ubi non bruta illa storce, quam præcipi necesse non est, sed vera caritas præcipitur, quæ vera liberorum bona respicit, & procurat. Tertio, Ut sint temperantes. Quarto, Ut sint castæ. Quinto, Ut domus servent, singulis, hoc est, ne rei familiaris curâ neglecta, foris circumferantur. Ut autem castimoniz fomes est temperantia; ita ejusdem effectus, & signum est verum domesticorum curâ & assiduitas. Sexto, Ut sint bonæ ab iracundia, odio, & nocendi studio alienæ. Septimo, Ut indolis suæ bonitatem in obsequio erga maritos testentur, atque exerceant. Causam subjungit, cur iis virtutibus prædicæ esse debeant: Ne Sermo Dei blasphemetur, hoc est, ne doctrina Christiana eo nomine malè audiat, quod vitia eorum, à quibus recepta est, ex animis eorum extirpare; virtutes autem inserere nequeat.

*Vers. 6.* Eodem modo similibus monitis juventutem masculam instrui imperat. hortare inquit juniores in castitate; ut sint sobrii; aut sana mente præditi; ne vitio ætatis lasciviant, aut infamant.

*Vers. 7. & 8.* Ipsum Titum præceptis instruit, ostendens officium ejus ab ipso exigere, ut non sermone tantum, & monitis, Sed opere quoque, & vitâ, moribusque, atque exemplo suo in omni virtute præluceat iis, quibus præest: Typum & exemplum ut in seipso cunctis præbeant omnium officiorum.

Secundo, Ut in doctrina sua, hoc est, in docendo exhibeat omnibus integritatem, gratitatem, incorruptionem. Idem quod supra dixit explicare videtur: aut causas proximi præcepti reddere. Nec enim bona fide, & integre virtutem, ac religionem docent, qui solis præceptis animos hominum informant; nec moribus, & exemplo sua præcepta exequantur, & confirmant. Deinde monitis eorum nulla auctoritas est apud eos, qui doctores suos ejus culpæ, quam damnant, redarguere possunt. Denique qui docent, nec faciunt ea, quæ docent; non minus autem ii, qui discunt, & audiunt præcepta virtutis, ac pietatis, nec ea exequantur; nihil stabile, & duraturum efficere aut edificare possunt, *Math. vii.* sub finem: Sed omnem fructum laboris eorum corrumpit, necesse est. Quæ mala quomodo vitare debeat Titus, *vers. 8.* ostendit; si nempe doctrinam tradat *Salubrem dñm vñm*. Salubris autem doctrina est, quæ vitia sanat, & virtutes inserit; quæmadmodum salubris cibis qui morbos arceat, & vires, ac robur suppediat. Ejusmodi cibum non modo is, cui præbatur; sed & ipse, qui præbet, vires suas reficit.

Deinde in doctrina, quam tradit, requirit, ut sit *ἀνανηγομένη, inconvictabilis*. Dupliciter autem doctrina aliqua damnationi obnoxia esse potest. Primum si aliqua absurda in se contineat, quæ sana ratio non rejicere non potest. Deinde si in modo docendi culpa aliqua committatur, hoc est, si levitate aliqua, aut incompositis moribus aliquis præceptis suis fidem abroget. Deinde si ea, quæ tradit, præcepta vitæ, & moribus suis refutet. Utrumvis accidat, non deest adversarius quod carpat, aut cavillentur. Postulat autem Apostolus à doctoribus in persona Titî, ut ita doceant, ut adversarios pudefiant, non habentes quicquam mali, quod sibi obiiciant. Hoc quoque dici potest tacite *καλῶς, qui bene docent, os obturare*.

*Vers. 9. & 10.* Transit ad officia Servorum erga Dominos. (ubi notandum, quod Apostolus contra morem suum mutua Dominorum officia omiserit) quos primum dominis propriis subjectos esse imperat. In quo iis dominii, proprie dicti, lege Evangelica liquido sancitur. Secundo, Subiectio ista ut sit ex animo præcipit, adeo ut Dominis suis in omnibus placere contendant. Tertio, Ne sint contradicentes. Morositatem servorum dominis suis respondentium remouet. Quarto, Ne quid ex opibus Domini, in suum peculium separent, aut suffrentur. Sed fidem omnem exhibent bonam, hoc est, omnia bona fide exequantur. Subiicit rationem horum particularium præceptorum, Ut doctrinam Servatoris nostri Dei ornent in omnibus, id est, ne Religioni Christianæ sine dedecori; sed ornameto.

Sed hæc ratio generalis est, & omnibus serviens, cuius & *vers. 5.* in præceptis junioribus faminis dindis meminit; & illam fuisse à *vers. 11.* usque ad finem persequitur. Non debemus esse religioni, ac doctrinæ Dei Servatoris nostri dedecori: sed potius ornameto. Quia illuxit gratia Dei saluifera omnibus hominibus, erudiens nos, ut, abnegata impietate, & mundani concupiscentiis, sobrii, & iusti, & pietæ

*Et piè vivamus in presenti ævo, & expectantes beatam spem, & illustrem adventum gloriæ Magni Dei, & servatoris nostri Jesu Christi: Qui dedit seipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & purificet sibi ipsi populum peculiarem, æmulatorem bonorum operum.*

Tam paucis verbis summam religionis nostræ complexus est. Vis huius rationis tota est in debito, & obligatione, quâ immensis Dei, & Christi beneficiis in acquirenda Salute æternâ (propter quæ & Gratia ista Dei saluifera, & Deus servator non minus, quam ipse Christus dicitur) obstricti sumus, & urgemur, ad omnem grati animi affectum, & effectum ipsi reddendum. Nulla autem alia re hunc animi nostri affectum testari, & exhibere Deo, & Christo possumus, quam si tantis beneficiis quasi respondentes id agamus pro virili parte, & efficiamus, ut Deus, & Christus scopum, ac finem suum, quem in conferendis nobis tantis beneficiis intendit, & secutus est, assequatur, hoc est, *ut nos abnegata impietate, & mundanis concupiscentiis* (seu abjectis omnibus peccatorum habitibus) *sobriè, iuste, & piè vivamus, in hoc ævo, hoc est, omnium Christianarum virtutum habitus, dum in hac vita vivimus, assequamur, & exerceamus.* Totum enim virtutum, & officiorum nostrorum ambitum tria ista verba complexa sunt, sobrietas, iustitia & pietas. Sobrietas quidem castimoniz, ac temperantiæ erga nosmetipsos officium; iustitia totum id, quod debemus proximo, & maximam caritatis partem; Pietas caritatem, & observantiam, quam Deo debemus, & propter eum interdum ipsis hominibus. Viam autem, & rationem, quâ id præstare, & quicquid est in eo difficultatis, superare possumus, à Deo per Christum magno bono nostro preparatam, & nobis ostensam indicat *vers. 13. Expectantes beatam Spem, & illustrem adventum gloriæ Magni Dei, & servatoris nostri Christi.* Hæc est enim unica via superandi omnes difficultates in negotio pietatis, & castimoniz. Fides, & Spes, atque expectatio promissorum Dei, in adventu Christi nobis gloriose reddendorum. Cujus fidei, ac spei nostræ certissima confirmatio, & evidentissima argumenta attinguntur *vers. 14. in morte Christi qui seipsum in mortem truculentam, & ignominiosam tradidit; ut redimeret nos ab omni iniquitate, hoc est, quemadmodum redempta lytro mancipia à captivitatibus malis solvantur, & liberantur, liberaret nos ab omni peccati servitute; & purificaret sibi ipsi populum peculiarem, æmulatorem bonorum operum.* quod nihil aliud est, quam efficere, ut nos abnegata impietate sobriè, iuste, & piè vivamus; seu efficere, ut nos recedamus à malo, & faciamus bonum. Ubi primum notandum finem, & effectum mortis Christi ab Apostolo hoc loco statui, non hunc tantum, ut à pœna peccatorum liberemur: (quamquam & hoc verissimum est) sed ut ab ipsis peccatis liberemur; & ab eorum immunditia purgati, vitam omnis castimoniz plenam in hoc ævo degamus. Deinde videndum est quomodo hanc innocentiam, & pietatem in nobis mors Christi efficiat. Id autem ex *versu 13. patet.* Neque enim ista innocentia, & pietas in nobis procreari potest, nisi per fidem, & spem efficacem consequendi in adventu Christi præmii æterni. Verum ut ista fides, & expectatio efficax sit, & certioribus documentis subnixâ, non aliud certe, nisi mors Christi efficere, & præstare potest. Eam enim primum resurrectione, deinde exaltatione Christi consecuta est; per quam & ipsa præmia nostra æterna (loco per ipsam nobis eminentiori præparato. *Johan. xiv. 2. & 3.*) quodammodo aucta, & optabiliora reddita sunt, & eorum consequendorum certitudo mirum in modum confirmata est. Cum jam ista præ-

mia, in manum, & potestatem ejus Mediatoris tradita sint, qui nobiscum in Novi Fœderis pactone nomine Dei transegit. Imo vero cum ista præmia, Ecclesiæ tanquam Deo pauperculæ Sponsæ à Deo promissa; in manum ipsius Sponsi tradita sint. Adeo ut Sacra literæ passim jam nobis ista præmia reddita esse, nosque Christo consecratos, & simul cum illo collocatos in caelestibus asserere audeant; ponentes ob oculos tantæ spei certitudinem. Porro ten modo resuscitationis; sed etiam exaltationis Christi causam fuisse mortem ejus; & ipsam per se liquido patet, & *Philip. ii. 8. 9.* diserte dicitur. Ubi notandum est, primum *Gratiam Dei* illam saluifera, hoc est, promissa Dei prædicata in Evangelio multoque magis morte, resurrectione, & exaltatione Christi confirmata, erudire nos, ut peccatis abjectis piè vivamus per fidem, & expectationem vitæ æternæ: non ut solam impunitatem consequamur, sed ut ab his planè liberemur, & sanctimoniam assequamur, sine qua nemo Deum videbit. Longè plus igitur in nobis mors Christi cum suis annexis efficit, quam vulgò creditur. Non solum nimirum impunitatem; sed liberationem, & redemptionem ab ipsis peccatis. Deinde spem vitæ æternæ Apostolus vocat *beatam*, quia beatos nos efficit. Tertio, Ultimum Christi adventum vocat Epiphaniam seu illustrem revelationem gloriæ Magni Dei, & Servatoris; Vel quia adventus, & revelatio ista futura sit admodum gloriosa, vel quia nobis gloriosissima præmia allatura; vel denique quia Magnus ille Deus, atque adeo ipse Christus, gloriam suam maximam in hoc negotio patefacturus; & ex eo sic consecuturus, aut potius propter ista omnia simul sumpta. Quarto, Christus dicitur dedisse seipsum pro nobis, hoc est, vitam suam posuisse. Redemptio autem, cujus hic mentio fit, quod propriè intelligenda non sit, illud est argumento; quod nemo dari possit, qui pretium ejus acceperit. Quinto, Quid sit redimere ab omni iniquitate explicat ipse Apostolus per verba *purificare sibi populum peculiarem, æmulatorem, & æmulatorem bonorum operum.*

Summâ doctrinæ Christianæ breviter, & perspicue tradita, cum solam docendam, & inculcandam præcipit; ac pravis & inutilibus doctrinis tacite (quod infra *cap. 11.* diserte facit) opponit. Et quia non in sola cognitione, aut confessione sui consistit, sed in actu, & ad praxin piæ vitæ; cujus causa revelata est, deduci jubetur: ideo sermoni doctrinæ, & prædicationis addi jubet commonefactiones, cohortationes, redargutiones cum omni præceptione. Quibus auctoritatem conciliat, dum eas, ipsosque monitores despici vetat.

## CAPUT III.

**R**edit ad præcipiendâ populo fidelium officia: Primum autem *principatibus, & magistratibus* subjectionem, & obsequium imperat. In quibus verbis jus omnis magistratus, & potestas adstruitur, dum obsequium ejus, ac subjectio præcipitur. Atque ut ista subjectio sincera, & ex animo faciendâ intelligatur; vocat *sanctissimus* *subiecti*, quæ coarctum quoque officium non excludit; addit vocem *multarum, obsequiare*; quæ voluntarium quoddam, & quasi per se ultione obtentum obsequium ex natura vocis significat; quamvis forte promissu pro omni obsequio usum sit. Quia tamen magistratus aliquid niali imperare possit (in cujus rei executione Deo potius, quam ipsi obediendum sit) ideo præceptum istud obsequium limitari, & ad bona tantum operi restringi videtur, dum Christiani imperante Magistratu

omne bonum opus duntaxat parati esse jubentur. Ubi tacite intelligitur, si quid forte pravi imperet magistratus, ad illud exequendum ipsos non obligari.

*Vers. 2.* Expósito officio erga magistratum; exponit poltea officium erga reliquos omnes. Primo utrumque maledicunt. Vox cum blasphemiae, non pro blasphemia in Deum; sed pro maledicentia in proximum plenumque in Sacris literis usurpatur. Omnis igitur in proximum injuria prohibetur; sed primam ea, quae fit Sermone. Deinde & ea, quae sit ipso facto, quarum rerum origo à mutuis rixis, & jurgis incipit. A quibus ideo Christiani quam alienissimi esse debent, *ἀλλοτρίοι*, a pugnis alieni, & omnia contentione certamina quam maxime fugientes. Ad quam rem virtus *ἡ ἡμετέρα*, hoc est, aequitas & de jure suo condiscenhaus utilissima est. Hinc imperatur hic, ut limus *ἡμετέρος*, equitatis studiosi, & ad dimittendum summum jus nostrum faciles; quod, qui rigide exactum, summa sepe injuria est, eo minus retineri, ac sepius dimitti debet. Unde ex frequentibus civinodis actionibus nascitur vitus *μαλακίας* erga omnes homines; quae hoc loco quoque conceptis verbis praeceptum. Quae prolepto maxime rationabilis & ad retinendum, ac beatandam omnium hominum societatem doctrina utilissima est.

Et quia contraria juxta se posita magis glucescunt; ideo *vers. 3.* veterem vitam eorum, qui nondum cognitione tam salutaris doctrinae instructi erant, ponit ob oculos, ostendens quam prava, absurda, ab omni laude remota, & quàm ipsa ratio nostra non potuisset non damnare, & averfari, illa fuerit.

Erant inquit aliquando & nos primo *δωροί*. Quemadmodum virtutum prudentia dux est, atque directrix; ita vitiorum omnium caufa, & fomes est amentia. Secundo *ἡ ἀνομία*. Non de sola magistratus inobedientia loquitur; sed de contumacia quoque in conversatione, & illo animi habitu, qui nemini credere; nemini sese accommodare; sed jus suum interdum, & falsam opinionem sui juris in omnibus modicis persequi, nullam occasionem contentionis, & rixae dimittere consuevit. Tertio, *ἡ ἀκαταστασία*. In multos enim pulendos, & crassos errores incidere necesse est eos, qui ejusmodi animi similitudine, & scabitudine infecti sunt. Quarto, *ἡ ὁρμή*. *Servientis cupiditatis, & voluptatibus variis.* Has enim vitiorum scelas, atque illecebras plurimi errores, & hallucinationes consequi solent. Quinto, *in malitia, & invidia aemulantes.* Nihil miserius, & cruciabilius vitis ejusmodi; quibus tormenta paria ne Siculi quidem tyranni, excogitaverunt. Sexto, *ἡ ἐρις*. Odiosi ipsi, & 7. *alios odio habentes.* Quid ad diffundendam, dissolvendam, aut potius diluvio inferiarum inundandam hominum societatem talibus vitis aptius fingi potest?

Quia *vers. 2.* Bonitatis, & humanitatis praecepta tradidit; & ea mox contrariorum vitiorum conspectu ob oculos posito tantò commendatiora reddidit; In quibus vitis praecipua pars malitiae, & inhumanitatis mortalium cernitur, ideo *vers. 4.* bonitatem, & amorem erga homines, ac beneficentiam Dei commendat, & praedicat; eo fine, quàm infra *vers. 8.* discrete exprimit; ut ii, qui Deo crediderunt, curent, & conentur relictis vitis, & pristina malitia in boni operibus excellere: atque (ut supra *vers. 14.* capitis secundi, per vocem *ἀγαπᾶν* expressit) alius alium praevenire *ἀγαπᾶν* praecellere aliis. Neque enim tantum gratuita illa (ut infra explicat) Dei beneficia nos ad grati animi affectum stimulant; sed & bonitas, & amor Dei erga nos, ad imita-

tionem quoque bonitatis, & caritatis ergo eum, & proximos, aut fratres nostros.

Nunc verba explicemus. Quando verò, inquit, bonitas, & *φιλανθρωπία* (amor erga homines), humanitas apparuit *Servientis nostri Dei*, non ex operibus justitiae, quae *servientis nostri vers. 5.* (de operibus loquitur quae praeferunt gratiam, & regenerationem, ut res ipsa, & vox *ἡμετέρας* indicat) sed secundum propriam misericordiam, *Servientis nos* (Servator enim dictus est supra) per lacrum regenerationis, & renovationis Spiritus Sancti. (NB.) Lacrum istud non ad praeteriti reatus duntaxat noxarum nostrarum ablationem, ut sic loquar imputativam pertinere: sed ad realem ablationem sordium peccati ex animis nostris per regenerationem, & renovationem vitae novae, in verà, & reali sanctimoniam traducendam extendi; hinc luce meridiana clarius evincitur.

Quae regeneratio, quia fit opera, & auxilio Spiritus Sancti ideo quoque *renovatio Spiritus Sancti dicitur vers. 6.* Quem (porro sermonem in nos persequens Apostolus, inquit) effudit in nos operentem, per Jesum Christum Servatorem nostrum. (Quia utrumque Servatore nominat; utrumque Salutis nostrae causam: sed alteram alteri subordinatam esse necesse est) in justificatione ipsius gratia *vers. 7.* (Non enim merueramus tanto beneficio affici, nec ulla erant aut esse poterant opera justitiae nostrae, quae provocarent eam erga nos beneficentiam, cum essent adeo improbi, & injusti, ut in *vers. 3.* injustitia ista graphicè depingitur) haec res finis secundum Spem vitam aeternam.

*Vers. 8.* Quia hoc loco iterum Summam religionis nostrae, ac verae, & secundum pietatem doctrinae complexus est; ideo doctrinam hanc commendat & mox infra aliis (quae non sunt secundum pietatem, hoc est, non inveniunt animis pietatis) doctrinis distictissime opponit *vers. 8.* Commendat autem verbis, Fidelis hic sermo. Frequens est illa apud Apostolum doctrinarum notatu dignarum, & quae prae aliis praecellunt, commendatio. Hanc igitur doctrinam, quae in hominibus credentibus Deo efficit, ut curent & omni studio evitentur (*ἡ ἀκαταστασία*) in bonis operibus praecellere, ideo inculcandam, & firmiter animis hominum inferendam esse monet, quia est bona & utilis hominibus.

Huic verae, & Salutaris doctrinae, quae hominibus pietatem inserit, opponit falsas, & ad pietatem nihil pertinentes doctrinas. Quas *vers. 9.* vocat primum *Stultas quaestiones*, nullo bono sine susceptas, nec rationem ullam, cur tradantur, continentes, atque ipsis quoque suapte indole erroneas, & absurdas multis (ut fieri solet) scatentes, denique & eo nomine stultas, quia homines stulti per ipsas à Satana decipiuntur; qui non alia ratione à vera, utili, & salutaris doctrina homines divertere solet, quàm suggerendo, & obtrudendo supposititia, & adulterina dogmata, ut per ea vera & utilissima elidat. Quia in re mundus eo facilius potest, quia vult, decipi.

Vocat & genealogias, quas 1. Tim. 1. 4. vocat *ἀναισθησίας*. Generationes aeternum apud Gnosticos intelligit Tertullianus. Quaecunque fuerint non plus ad regenerationem proderant, quàm Poëtarum fabulae, aut verae narrationes Luciani. Vocat *vers. 9.* *ἡ ἡμετέρας νόμους*, conventiones, ac pignora legales. Potest quidem id ad omnes Theologicas controversias protendi: sed & illorum quoque commenta, & metaeologiam reficit; qui *φωτισμένοι* ex *πνεύματι* Impostores ex circuncisione, supra Cap. 1. 10. dicuntur. Eas omnes quaestiones colubiter imperat, quia sunt & inutiles, & vanae *vers. 9.*

*Vers. 10.* Ipsos vero haereticos homines posse unam, atque

atque alteram admonitionem vitari, hoc est, excommunicari, rejici, & averfationem subire præcipit. Excommunicationis enim natura, est, vitare, & sugere conversationem eorum, qui hoc fulmine percussi sunt. Et ut vitentur homines, à fidelibus nulla re facilius perficitur, quàm per excommunicationem.

Vers. 12. & 13. Hinc, ut & ex aliis multis locis discimus, multos prædicationis administratos, qui ab ipso dependerent, & , quo opus esset, mitterentur; habuisse Apostolum. quales hic commemorat, quinque. Artemam, Tychicum, ipsum Titum, mox Zenam legisperitum, & Apollo. Quorum primos duos missurum se ad Titum pollicetur; sed quasi in ejus locum, & ea conditione, ut ipse veniat Nicopolim Macedoniæ, ubi Paulus hybernaturus erat. Nunc autem vers. 13. ut Zenam, & Apollo ad se

expediat, instructos ad iter omnibus necessariis, præcipit. (unde apparet illos hucusque Titum adiutores, & cooperarios à Paulo in Creta reliquos, fuisse.) Quæ necessaria, quia sine sumptu Cretensis Ecclesiæ providendi non poterant; ideo vers. 14. præcipit liberalitatis, in promovendæ gloriæ Dei usus, officium. Discant, inquit, & vestri bonis operibus impertiendo in necessarios usus officium. Adhuc ratione, ne sint ægergo instructi; sumpta metaphora ab arboribus fructu carentibus.

Vers. 15. Salutat Titum nomine omnium, qui secum erant: ut & suo nomine salutari jubet eos, qui cum Tito erant, omnes: quia eos describit his verbis *amantes nos in fide*. quales omnes esse debebant *Φιλάδελφοι*, fratrum amantes. Quibus omnibus gratiam, (puta Dei, & Christi, ut solet) precatur.

F I N I S.



IN EPI-

## IN EPISTOLAM

A D

PHILEMONEM  
COGITATIONES SACRÆ.

## CAPUT I.

**P**hilemonem & fidelibus Colossensibus Ecclesie fuisse, & in ejus domo diversantem Archippum, ejusdem Ecclesie pastorem, atque istam ipsam epistolam eodem tempore à Paulo scriptam, quo epistola ad Colossenses mittebatur, & probabilibus conjecturis colligi, alibi monuimus. Nec obstat quod ad Colossenses epistola, in subscriptione per Tychicum, & Onesimum; hæc autem per solum Onesimum missa scribitur. Illa enim publica per utrumque legatorum missa ab utroque Ecclesie reddi debuit: hæc privata, in privato Onesimi negotio, soli Onesimo tradita est, ut redderet Philemoni, & quibus inscripta erat. Quos inter Appiam conjugem Philemonis, & illius domus matremfamilias fuisse, in qua Archippus diversabatur verisimile est. Ideo inscriptioni Philemonis ob tam arctam conjunctionem annecti; & Archippi mentioni, ut & reliquorum, qui in eadem domo ex Ecclesia fuerunt, premiti debuit. Non omissa autem est in hac inscriptione reliqua etiam Philemonis familia, non sine prudenti Apostoli consilio, qui per hanc epistolam non modo Onesimum in gratiam Philemonis restitui: sed etiam exiliminationi ejus apud ejusdem olim contubernii familiam consuli voluit.

Nihil autem onusit Paulus, tam in inscriptione, quam in ipsa epistola, quo benevolentiam eorum, ad quos scribit, præcipue Philemonis aucuparetur & sibi conciliaret. Primum quo verecundus petere pro alio veniam videretur, non solus deprecatur; sed deprecatorem sibi Timotheum adjungit. Deinde se *vinctum* & captivum *Jesu Christi* (hoc est, pro causa Jesu Christi) vocat, quo favorabiliorum suam intercessionem reddat. Præterea *Philemonem dilectum*, & *cooperarium suum* nominat. Cooperarium autem non sine causa vocat. Quia cum esset, ut res ipsa loquitur, & locupletioribus, & potentioribus, ad ædificandam una cum Paulo Ecclesiam, charitativa quædam ex iis quæ Paulus *Rom. xii. 8.* commemorat, ipsi non deerant: quibus etiam cum fideliter usum hæc ipsa epistola testis est. Facultas enim impertiendi de opibus suis, & miserendi potestas ipsi aderant; etiam si alia forte, quod tamen incertum est, defuissent. Vide infra *vers. 7.* & tota epistola ostendit habuisse Philemonem, cujus, magno Ecclesie bono, (Dicitur enim Onesimus ad Episcopatum provectus) miseretur.

Appiam quoque matremfamilias dilectam compellat, & Archippum *commilitonem vers. 2.* ut eorum quasi intercessione, & auxilio facilius, quod petit, impetraret. Saluatoriam appellationem, quam sollet, adjungit; *gratiamque, & pacem*, hoc est, omnem felicitatem, precatur ab uno Deo; ex quo om-

nia, quæ ad felicitatem hanc nostram pertinent, & nosmetipsi dependemus; & ab uno Domino, per quem ista omnia periciuntur, & nos ipsi ad eam per eundem deducimur.

Initio ipsius epistolæ Spiritus Sancti civilitas atque (ut humano more loquar) humanitas apparet, qui plerumque, quo mollius in animos hominum illabatur, suave præcepta, aut pollutata inserat, sive aperte, sive tacite à laudibus eorum incipit. quod hic non obscure facit Apostolus gratias agendo Deo, cui omnes bonæ, *vers. 4.*, & laudabiles actiones acceptæ ferendæ sunt, eo nomine quod optatissima quæque de virtutibus Philemonis audierit. Atque istam quidem gratiarum actionem Deo sese in precibus suis, quas ad Deum perpetuo pro Philemone fundit, offerre. Virtutes istas *vers. 5.* exprimit per voces *caritatis*, & *fidei ipsius erga Jesum Dominum* & *erga omnes sanctos*. Nisi quis malit voces istas dividere, ita ut fides ad Dominum Jesum, caritas autem ad sanctos pertineat. in quo casu necesse erit fidei vocem hoc loco ita intelligi, ut etiam officia erga sanctos comprehendat, hoc est, fidem, caritate animatam, & vivam. quemadmodum *vers. 6.* explicari videtur; ubi caritas illa Philemonis, cujus postea *vers. 7.* mentio fit, per quam *viscera sanctorum recreata* ac refocillata sunt, vocatur *caritas* & *viscera*, communicatio fidei, hoc est, à viva fide in Christum, profecta liberalitas erga fratres. Ostendit autem *vers. 6.* non occasione tantum gratiarum actionis sese in precibus suis Philemonis mentionem facere: sed petere, ac precari à Deo, ut virtus ista Philemonis, & communicatio in necessitatibus sanctorum sit *efficax intercessio* ad assequenda omnia bona in Christo Jesu, tam spiritualia, quam temporalia (non frustra enim voces *caritatis* & *viscera*, omnis boni usurpat, cum pietas utriusque vitæ promissionem habeat) ita ut quemadmodum virtutes Philemonis ad aures Pauli pervenerunt; ita quoque merces earum ad nostram *iniquitatem ejusdem*, & omnium perveniat, collata non modo Philemoni; sed iis quoque, qui ad eum pertinent. Non vana enim est à singulari ad pluralem numerum transitio Apostoli, quod non *ei rei*, sed *ei opus*, mercedem istam notam fieri Paulus desideret, ut Appia quoque conjungat, & si qui erant, liberi ejusdem participes fient.

*Vers. 7.* rationem subnequit cur in precibus suis Deo gratias ageret, & ipsi Philemoni non obscure gratularetur; quia gaudium haberet multum, & consolationem ex fratre ista ipsius erga fratres caritate

Hinc factum esse ostendit *vers. 8.*, ut *quantvis magnam haberet in Christo libertatem*, & parthesian, ut ipsum officii admoneret, atque id, quod facto opus erat,



erat, ipsi præciperet, tum ob meritum suum tum ob amorem erga ipsum meritis eius excitatum; dignum censuerit cum, quem rogaret potius, & sese ad deprecandum submitteret, quamvis esset ejus dignationis Apostolus, & quidem *Serax*, atque tunc capitis *Jesu Christi*. Rogat igitur, & intercedit tanquam pro filio suo, quem in vinculis genuerat, *Onesimo*. Quod nomen, quia *utilem* significat, is autem profugio suo damnus potius, quam utilitatem hero suo attulerat; alludit ad nomen ejus Apostolus, & eum quidem olim hero suo fugitivum, damnosum, & inutilem fuisse: sed nunc post conversionem ad Christum utrique tam Philemoni, quam Paulo *utilem* effectum esse. Quem Paulus ad Philemonem remisit, petens ut ab eo *tantum sua iusticia* recipere. Et quia utrique *utilem* esse *vers. 11.* asseruerat, id *vers. 13.* explicat, quod propter ministerium in vinculis suis, quæ propter Evangelium subierat, retinere eum apud se noluerat, ut sibi pro se, & Domino suo ministraret. Verum id *vers. 14.* absque voluntate, & sententia Philemonis facere noluisse; ut beneficium istud, quod petit, *Sponantium* potius, quam *necessitate expressum* videretur.

*Vers. 15.* ad excusandum ejus factum utitur diviniæ voluntatis ab eventu ducta conjectura. Fortassis, inquit, ideo *ad tempus* abs te separatus, & quasi amissus est, ut ipsum in aeternum reciperes.

Petit igitur iterum *vers. 16.* ut cum non tanquam servum, sed supra servum recipere, hoc est, tanquam fratrem dilectum, maxime Paulo, quanto magis igitur dilectus esse debeat ipsi Philemoni; cui pluribus vinculis obstrictus est; non tantum propter spirituales conjunctionem, quæ est in Domino; sed & propter carnalem, quæ est in terreno nexu inter Dominum, & servum.

Notandum autem terrena vincula, & conjunctiones vocari *etæpæ in carne*, & opponi istis celestibus vinculis, quibus spiritualiter in Domino conjungimur, tanquam carnalia.

*Vers. 17.* Quia supra *vers. 16.* Onesimum sibi dilectum esse fratrem significaverat, obstringit Philemonem eo vinculo: ut si se non fallidiret, aut averfaretur, adeoque, si se diligeret, illum quoque, tanquam se, recipere.

Occurrit postea objectioni *vers. 18. & 19.* ut ostendat quam anxius precibus pro eo intercederet: *Si quis dicitur tui*, inquit, *magis reputa. Ego*, inquit, *Paulus concubitus tuo testis, non id tuum esse, tuque pro te ceto, & iuudo. Tuo*, inquit, *vers. 19.* quod & te ipsum mihi debes. Subjicit hæc verba, ne de amore, ac benevolentia Philemonis erga se dubitare videretur. Quamvis igitur verecunde hæcenus egisset; & magna circumspectione intercessionem suam exposuisset, ne qua in re fortè animus ejus offenderet, libertatem amicæ, & fiduciam fratrem amittit; & postulat, ac petit tanquam à fratre, ut quemalandum ipse opera Pauli magna sollicitate frueretur; ita ipse quoque ejus aliquo dispendio, aut impendio frui posset; præsertim in Domino, quia aliqua Domini gloria ex accessione Onesimi ad Ecclesiam emergeret, aut potius quia virtus illa, quæ in Sacris litteris *Gaudium* vocatur, quam exercemus quoties lætitiæ aliquam, & consolationem fratribus opera nostra afferimus, est Domino gratissima, neque caret mercede sua. ideo ait, *Revera mea iusticia in Domino.*

*Vers. 21.* Libertatem, quæ nunc uti capit, (sic paulo ante diximus) excusat fiduciam ejus erga se benevolentiam, & obsequium, tanquam repulsa seculi, & sciens quod Philemon etiam ultra id quod Paulus petebat, ejus causa facturus esset.

*Vers. 22.* Atque ut ipsum consolaretur, & majori gaudio afficeret, condicit ipsi hospitium, promittens adventum suum, & exponens spem non dubiam, quod ipsum Deus precibus Ecclesiæ condonaturus, & è vinculis liberaturus esset. Ita ut epistola ista scripta videatur paulo ante primum illud iudicium, in quo coram Nerone causam dixit, de qua *1. Tim. iv. 16. 17.*

Salutationes adjicit eorum nomine, qui cum ipso erant, partim necessitate adducti, ut *Epaphras concubitus* (*vers. 23.*) in Christo, hoc est, Christi causa; partim voluntate, ut *Marcum, Aristarchum, Damas, Lucas*, cooperarii, hoc est, administri *vers. 4.* Unde patet, uti jam sæpius dictum, eodem tempore scriptam esse hanc epistolam, quo & ad Colossenses, ac per eandem missam. Quæ concluditur voto, & appellatione consecrata gratiæ Christi Domini.

F I N I S.

M m

IN EPI.



Perfectio autem ista, quæ perfectos, integros, & omnibus numeris absolutos Christianos efficit; primum in eo cernitur, ut non unus generis tentationes superentur, & vincantur, sed cujusvis etiam diversissimi generis. Nec enim frustra epitheton, ac vocem *παντλης*, *ταῖς παντοτεινῇς*, hoc est, vocem *variatarum*, tentationibus adject, atque eandem doctrinam tradit infra, & fusius explicat capitis secundi vers. 10. ubi docet quod *quisquis omnia legem præcepta servaverit, eccidit autem in eo, totius legem violatæ reus est*. Deinde perfectio hæc in eo cernitur, ut non interdum tantum tentationes vincamus, interdum autem succumbamus; sed ut perpetuas, nec ullo (quantum fieri potest) lapsu interpolatas victorias omni tempore obtineamus. Denique in eo, ne dimidiatas tantum, aut imperfectas: sed plenas, ac perfectas victorias de incidentibus tentationibus referamus; ita eas profligantes, ac proterentes, ne facile redire, resurgere, ac nobis iterum negotium facilius pollint. quod fit quando illecebras, aut inperus tentationum ita superamus, ne ullum in nobis aculeum relinquant. Nec enim satis est simpliciter abstinuisse à vitiis, ad quod in tentatione impellimur, aut exequi virtutem aliterquam, à qua perniciem variis tentationibus absteremus: nisi id fiat promptè, alacriter, & bona fide, atque ideo constanter. Nam qui ægre à peccando abstinuit; quod facere solent, qui sola pœnæ formidine id faciunt, parum fideliter peccati delectationem, aut illecebram, aut etiam peccandi voluntatem abiecerunt; resumpturi illud quoties in metus à memoria effluerit, aut validioris tentationis illecebrâ, aut violentia obrutus fuerit. Quæ sane leni-

Deinde *vers.* 6. ostendit, quales preces nostræ esse debent; atque adeo quales nosmet ipsi, cum ad eas accedimus, esse debeamus. Ostendit igitur nos debere esse fide præditos. Quæ vox ut in aliis plerisque Sacræ Scripturæ locis non mortuum: sed vivum; & operibus bonis amatum; & à peccatorum cæno mundam fidem significat: hoc est pium, & bonam conscientiam; quæ reperiri nequit, nisi in iis, qui nullius peccandi consuetudinis; & habitus; aut etiam notabilioris adversus Deum delicti sibi cuncti sunt; quamvis leviorum forte lapsum

non sint ignari. Tales enim soli aditum habent ad Deum cum fiducia accedendi, qui iram eius nulla insigniori offensione irataverunt. Nam qui sibi consensu sunt, Deum iustus, & graves causas habere sibi succedendi, nullo modo eum cum fiducia ab eum accedere possunt, ut se, quod optant, impetraturos confidunt. Effectus igitur ejusmodi fidei est, non dubitare Deum id sua causa facturum, quod petunt, hoc est, de amore, clementia, gratia Dei erga se in eo, quod petitur, non dubitare. Nec enim fides absque amore nostro erga Deum consistere potest. Amor autem erga Deum, mutuam ac reciprocam Dei erga nos amorem provocat; ac certissimam ejus in nobis fiduciam provocat. Ergo ut nosmetipsi fidei, atque amore erga Deum flagrant; ita preces nostras cum hoc fidei, & amoris erga Deum effectu conjunctas esse debent, si quid impetrate ab eo debeant. Addit autem eodem *versu* sextam causam, cur preces ejusmodi hominum, de impetranda quam petunt gratia dubitantium, à Deo remittantur, ac repellantur; quia repulsa dignae sunt ob eorum, qui procurrunt fidei, & amoris erga Deum inconsistentium, aut potius defectum. Quae inconsistentia similitudine exprimitur fluctuum marinarum, à diversis ventis hinc inde agitantur. Nec melius exprimitur portus levitas eorum; qui nunc religionis Christianae veritate, & excellentia ad fidem, & amorem erga Deum impelluntur; nunc vitiorum illecebris in diversum concitantur, & ad Satanam transeunt. Quae defultoria consuetudo unum eundemque hominem, diversis temporibus consideratum, quasi duplicem facit. Ideo *διπλοῦς* *ἄνθρωπος* talis homo *versu* 8. dicitur; & alibi duplici corde, quod interdu secundum diversa tempora assumit, & immutat. Quoniam & eodem tempore dici, & considerari potest quispian *διπλος*, aut tanquam duplex; quum aliud in ore, aliud in pectore gestit, & quasi duplicis hominis officio designatur. Quo sensu apud Poetam duplicis agnomine Ulysses vocatur. Quae animi versutia nec in humanis actionibus, ac negotiis laudatur; & quoties enim Deo negotium intercedit, non potest esse, nisi sulta, & scelerata, & in Deum contumeliosa; qui parum reverenter colitur; quoties decipi posse speratur. Et tamen ad eam indignitatem homines Satanas frequenter adducit. Merito igitur hoc loco à Deo ejusmodi precatores rejici dicuntur; quia sunt *inconstantes in omnibus viis suis*. Via (sicuti alibi *ambulatio*) hoc loco significat habitum, & consuetudinem multo usu roboratam; quemadmodum via multis vestigiis trita est.

*Versu* 9. Quemadmodum supra, eum doctrinam de Tentationibus in genere inchoat; quae per se, ac naturâ suâ, vel ob alicujus Tentationis asperitatem, vel ob ipsum succumbendi periculum tristitiam nobis inferant; luctari tamen cum affectu tristitiae, eumque gaudii affectu opprimere, ac vincere praecepit: ita nunc in specie exemplum tentationis ejusmodi proponit, quae animos nostros propter fortis nostrae humilitatem deprimere, ac decipere possit. In qua tamen status nostri conditione tantum abest, ut animum despondere permittat; ut eâ tanquam exaltatione aliqua gloriari praecipiat. Quod exemplum in hominibus pauperibus, aut virionibus locum habet, qui per vocationem ad Christi regnum nobilissimis omnium principibus Mundi, qui forte ad eundem admissi sunt, coaquantur, praeter omnibus autem reliquis, cuiuscunque sint in mundo dignitatis, & excellentiae, extolluntur, & eminent; quippe designati caelestis illius civitatis principes, si sese vocatione sua dignos praestiterint. Ideo eorum non modo gaudere, sed gloriari jubet in sublimitate sua. Sed nequis existimet solos tantum

pauperes vocatos esse ad regnum Dei, & caelestem illam sublimitatem, addit, divites quoque gloriari debere in sua humilitate. Quamvis autem ea res, quae utrique gloriari debent, una, eademque sit; diversis tamen, imo contrariis nominibus effertur, propter concinnitatem antitheseos, quae pauperibus sublimitatem, divitibus autem humilitationem attribuit, & apte sibi invicem opponit. Eadem enim vocationis Christianae dignitas, & excellentia in pauperibus quidem ob supradictas causas *sublimitas* (*ὑψος*) nominatur: In divitibus autem vocatur humilitas ob causas subsequeutes. primum quia divites in Ecclesiâ cum pauperibus coaequantur, nec apud Christum est acceptio personarum; deinde quia per naturam religionis saepe perfectionibus subiectae divitiae, & dignitates non raro abijciendae, ac negligendae sunt, & propter illam sortem, & dignitatem, quae cum pauperibus communis est, relinquendae, & contemnendae. Rationem gloriationis in pauperibus, ac vilioribus non addit; quia manifestum est viles, & humiles cor gloriari possint, ac debeant, quando in altum extolluntur. At in divitibus, cur illi humiliatione sua, & opum quas habent, & quovis tempore amittere parati esse debent contemptu, & ipsa quoque jactura gloriari debeant, rationem lusculentam explicat, quia bonum plane firmum, & caducum, ideoque falsum, longe stabilius, & nobilior, ac vero bono commutatur. Divitiae enim, & dignitates terrenae sicuti herbae comparantur, qui exortu, & aestu solis arefactus cadit, & intercidit, quod *versu* 10. & 11. explicat. Quamvis autem totam illam rationem in divitum, quos pauperibus opponit, antithetice plene, & clare non exprimat, nisi ejus illustrationem, aut per syllogismum; tamen istud stabile, ac verum bonum necessario subaudiendum est, partim obcursum in voce *ταπεινότης*, quod *fluxo*, & falso commutatur; quae hoc loco improprie, & catachrestice usurpatur, nimirum secundum offerentem se vulgi oculis apparentiam; & cum illa sublimitate pauperibus attributa revera idem est: partim clarius in voce *ὑψος*, quae non minus divites Christiani quam pauperes vere, & in re ipsa gloriari possint. Nec enim de infidelibus, ac damnatis dum alloquitur infra *cap. v.* nequaquam gloriari jubet; sed sicut, & lamentari. Atque hinc liquido apparet, & contra affectu paupertatis patronos concluditur, ne divitum quidem, ac nobiliorum statum; si tales sint, quales vult esse Paulus, *1. Tim. vi. 12.* & *seqq.* à Regno Christi proscribi.

His obiter explicatis *versu* 12. iterum redit ad primam illam, à qua epistolam inchoavit, tentationum doctrinam, quas eo libentius, & aequiori, imo verò alacriori animo suscipiendas, sustinendas, ac tolerandas esse docet, quod occasionem praebent victoriae nostrae, & ut supra dixit, procreant patientiam, in qua fit exploratio fidei nostrae, quam certo consequitur praetium ingens, hoc est, corona vitae, seu vita gloriosa, spectatae virtutis victoribus promissa ac reposita merces; quos hoc loco describit, & nominat *diligentes Deum*: quia ad victoriam de omnibus tentationibus obtinendam unicam, & brevissimam, ac facillimam est perveniendi compendium, *dilectio Dei*.

*Versu* 13. Doctrinae de Tentationibus annexit instructionem de vera tentationum origine doctrinam; idque adversus erroneam opinionem, quam nonnulli sciolii, freti loquentia sua verae sapientiae experte, spargebant in Ecclesiâ. Neque contenti incauta loqua-

et loquacitate noxium virus evanuisse, irasci quodque dissensionibus, & zelomaro repleti, damnare innocuos, & exultationem eorum vellicare audebant, interea vitæ, morumque incuriosi; & qui omne Christianæ vitæ officium in fide absque operibus collocarent: adversus quos pluribus præterea epistolæ hujus locis insurgit; passim vitia eorum perstringens, ac digito offendens primum ruditatem, & ignorantiam eorum; causam ejus indicans, quod essent tardi nimium, ac difficiles ad discendum, & audiendum; prompti vero nimium, ac præcipites ad loquendum; vel potius docendos alios, & magistralem super eos auctoritatem usurpandum; prompti præterea ad iram adversus eos, qui sibi vel minimum refragrentur. Vide huius *cap. versum 19.* & intra *vers. 26. & 27.* ubi effrahem, & indomitam eorum linguam, specie, ac persona religiosi cultus velatam; cæterum veræ pietatis expertem notat: quod neque caritatis opera excercent, & mundi cupiditatibus macularentur. Eosdem taxere videtur secundi capitis initio, quod admirarentur homines utilitatis gratia, & pauperes prædicatoribus flocci facerent; quod, consilii quorundam legis Christianæ præceptorum obsequio, cætera non curarent; quod doctrinam Apostoli Pauli de justificatione ex fide ad neglectum bonorum operum abuterentur. Eorundem Magistralem superbiam, effrahem, & indomitam linguam, zelum amarum toto capite tertio exagitat. Eorundem vitam, voluptuam avidam, cupiditatis, & invidiæ fluctibus agitatam; superbiam, & arrogantiam; obreptationem, & condemnationem aliorum; denique vitam terrenis studiis, & mundanæ jactantiæ addictam toto capite quarto: atque haud scio annon capitis quoque quinti initio arguit. Ex iis, quæ dicta sunt, patet, atque, ut alios Sacros Scriptores, Jacobum quoque cum iis, qui doctrinam Apostolicam, & illum ab iis *ἡμῶντος λόγος* plantatum, & institutum sermonem jam tum corrumpebant, lustratum esse: ut non difficilis conjectura sit, quid in Ecclesia post Apostolos factum fuerit.

Hæc de iis, qui errorum zizaniam spargebant breviter præfati, nunc videamus quod genus erroris Apostolus hoc loco refutet. Illud videlicet quod olim Irenæus in Florino acris reprehendit apud Eusebium *l. 5. cap. xviii.* Ait vero Jacobus *Nemo qui tentatur* (inquit *vers. 13.*) *dicit, à Deo tentor.* Nam Deus, ut tentari malis ipse non potest, ita neminem tentat. Erat hoc in more positum carnalium hominum, carnales opiniones spargere, quo securius in cupiditatibus, & vitiis suis computrescere possent. Nihil autem est, quod nos magis peccatis conciliat, quam si opinemur ea in nobis à Deo ipso procreari, qui quos ad perniciem, eosdem ad peccata quoque ipsa inevitabiliter destinavit. Cui opinioni ad animos hominum, vitiis faventium, adiutum præstruxere loca quedam Sacræ Scripturæ, præve intellecta, & explicata qualia sunt, ubi Deus indurare peccatores dicitur, aut mittere ipsis efficaciam erroris, ut credant mendacio; aut efficere, ut homines aures, & oculis utantur, nec tamen audeant, aut videant, quæ ipsis expediunt &c. Hoc igitur loco Apostolus ostendit, quod ea loca ita crudè explicari non debeant, ut Deum mali, & peccati autorem esse significant. Qui tantum abest, ut perficiendi, aut consummandi peccati hominibus sit auctor, ut ne ad initia quidem peccatorum, & primas eorum tentationes cum pravitare mortalium concurrat. Aliud enim est permittere patari, aut connivere ad ea, quæ patrantur, aut etiam insilire, & gravilimum de causâ auxilium suum subtrahere indignis, quod forte efficere posset, ne patrantur: aliud verò velle, & vim, atque operam

suum conferre, ut patrentur. Illud enim neminem patari desecti auctorem efficit; hoc autem maximam culpam partem, nemo omnem culpam peccatorum in eum, cujus voluntas, & efficaciam refusa requirit, conjungit, ac deponit. Consideranda autem imprimis ratio est, quâ nititur ad tam peffulentem errorem refutandum; ex qua patet, non minus absurdum esse, si Deus homines ad peccandum adducere, vel impellere, quàm si peccare ipse statuat. Utrobique enim peccati, à quo sanctitas eius abhorret, ac longissime recedit auctor dici posset; & si rem penitus inspectemus, non homines, qui voluntari, & potentie Dei resistere nequeant; sed solus Deus peccati culpam, & representationem sustineret, quod vel cogitatu absurdum, ac nefarii est. Et tamen Sætas in eum finem præcipue eiusmodi errorum semina animis hominum inspergere solet; ut homines habeant in quem culpam pravitatis suæ conferant; ideoque eiusdem malitiæ supplicium non timent, præsertim ab eo, in quem tota serè culpa iniquissime derivatur, exigendum.

Non contentus autem Apostolus, omnem peccati culpam, & suspicionem à Deo removisse; ostendit veram peccatorum, ac tentationum originem; & penes quem eorum unica, aut certè maxima culpa sit. Dicit igitur *vers. 14.* Unumquemque mortalium tentari à cupiditate propria sua; quæ animus ejus, peccati illecebris insecutum, trahit ad peccandum. Quæ cupiditas posteaquam intus in animo concepit peccatum, parit illud in effectum, & quasi factum, intus conceptum, foras emittit in eternâ peccati actione. Peccatum vero demum consummatum gignit mortem. *vers. 15.*

Quamvis autem hæc accuratius ita distingui posse videantur, ut cupiditas, primum insecuta, voluntatem hominis (quæ irrationales ejus motus compescere posset, ac debet) trahat ad assensum; quæ à cupiditate decepta, finit se pertrahi, & tunc factus hic intellex in animo concipitur, & postea ab eadem voluntate noxio partu in lucem producit: tamen à verbis, atque dictu Apostoli, ac Spiritus Sancti recedendum non cenleo, qui tam conceptum, quàm partum peccati cupiditati, non voluntati attribuit. Voluntas enim, quoties cupiditati opponitur, rationis ductum, non appetitus sequitur. Sed cum appetitus rationem de folio deturbat: & cupiditas voluntatis partes, ac munia invadit, meritis ejusmodi ætationum cupiditas potius, quam voluntas mater dici debet. Ex quo seditas peccati magis conspicua est, quæ nos, dignitate humani status dejectos, ad brutorum pecudum sortem perstrernit. Cum enim homo carnali appetitu regitur, nihil à brutis differt, quæ eodem appetitu dumtaxat obtemperant, nisi quod in hominibus bruta cupiditas tanto magis est & indecora, & noxia, quanto est ob viciniam rationis ingeniosior.

Non putaverim autem voces *ἀρχὴν ὁμιλοῦντων* vertendas esse peccati perniciem; sed potius *ἀρχὴν* *ἡμῶντος*, & quasi ad perfectionem habitus delictum. primum quia hic tria ista manifestè distinguuntur. Primo, Conceptio peccati, quæ est intrinseca desinitio peccandi. Secundo, partus peccati, cum quasi in lucem producit: quæ est ipsa externa executio peccati. Tercio, demum consummatio peccati, hoc est, frequens iteratio, & habitus peccandi; qui gignit mortem. Jam igitur simplicem actionem peccati, vel peccatum ad actum deductum autè nominaverat; quocirca in tertio isto gradu aliquid majus, ac plenius ponendum erat, hoc est, non peccatum simpliciter ad actum deductum; sed frequentius confirmatum, & quasi perietum. Deinde, non semper unum aliquod peccatum commissum ita tum mortem procreat: nisi forte grave, & capitale:

pitale : ac omnis peccandi habitus lethalis est.

Merito autem mirari quis posset, quomobrem Apostolus in ostendenda vera tentationum origine Satanæ mentionem prætermiserit. Verum in eo Spiritus Sancti sapientia notanda est. Cum enim prævæ istius doctrinæ ex mente Satanæ scopus esset, ut homines, coniecti in alium peccati culpa, sibi viderentur in conspectu Dei excusabiles; et eo minus peccatorum pœnis perterriti essent, atque in peccando essent securiores : non expediebat proposito Apostoli, culpam Deo iniquè attributam, in Satanam transferre; sed potius in ipsos peccatores rejicienda erat, tanquam ipsorum propriam; ob quam debitum supplicium merito formidare deberent. ut videre possent sese suæmet fortune, suique exitii, ac mortis æternæ fabros esse, quam evitare in eorum esset potestate, si susciperet cupiditates Christi, ac Spiritus Sancti auxilio compelleret vellent.

Denique quamquam Satanus permisso Dei homines frequentissime tentare soleat; unde alibi Tentator appellatur, eas tamen hominibus vires Deus dedit, ac datæ promittit, ut, nisi facilissima eorum culpa interveniat, Satanam vincere, ac prostrare non difficulter possint. Nihil est igitur, quod in Satanam peccatorum suorum culpam coniciant, qui neminem ad peccandum violententer trahit : sed non nisi sponte, ac voluntarie ad se accedentes recipit. Non igitur Satanus pro eorum delictis, sed pro suis duntaxat, tam alius, quam in ipsi hominum tentatione commissis supplens luet. Sed & illi suorum quoque, non Satanæ; (quamvis ex occasione tentationum à Satanâ professorum,) commissorum peccatorum pœnis non effugient. Non igitur proposito Apostoli consentaneum erat, hoc loco Satanam ejus culpæ arguere; quæ solis hominibus attribui merebatur.

*1. cor. 16.* Absurditatem erroris hujus ostendere incipit, simulque ab eo suas, sed blanda dehortatione abducit; fratres dilectos vocans, qui tam sædæ errore tenebantur. Unde apparet non illico homines capitali odio prosequendos ob errorem, quibus impliciti sunt, seditate; sed paterno, aut fraterno affectu, circa omnem acerbitatem monendos, instruendos, rationibus convincendos. Duas autem rationes invictas affert ad hujus erroris falsitatem, & absurditatem detegendam, qui ullam tentationum, aut peccatorum originem Deo attribuit *vers. 17.* Primum, quod fieri nequeat, ut ab eo ullius mali origo proficiat, à quo omne bonum cælestis descendit; vel ut is sit aliquidum tenebrarum, quæ in peccatis intervenire auctor, qui est pater omnium luminum; *et in quo nulla sit mutatio, aut conversionis obumbratio,* hoc est, qui non possit ex auctore perpetui luminis mutari in autorem aliquidum tenebrarum. Nec in eum cadere possit ejusmodi imperfectio, qualis in corporum cælestium quibusdam cernitur, præcipuè in Luna, quæ pro conversionem suarum varietate, nunc alieno lumine fulgens est, & lucida; nunc per eclipses; aut accepti à Sole luminis à nobis aversionem obumbrari videtur. Verum Deus, ipso Sole lucidior, perpetuum, & inextinguit lumine jugiter fulgens, reliqua omnia, quæ modo illuminari possunt, aut merentur, clarissimi lucis radiis illustrat. Quemadmodum igitur in ipso neminum quidem deprehenditur tenebrarum vestigium; ita nullæ ab ipso tenebræ proficisci possunt. Altera ratio est, quod fieri nequeat, ut is, qui paterno erga homines affectu flagrat, & qui omne donorum, etiam perfectissimorum, genus in eos largiter profundit, mortiferum aliquid virus per tentationem peccati ipsis insinulet; præsertim quam paternam erga nos voluntatem testatus fuerit, per prædicationem Evangelii *vers. 18.* Ea vero sermo veritatis vocatur & est *scilicet ipsum idem incorruptibile, ex quo renascimur;*

*quod ipsum manet in æternum 1. Pet. 1. 23.; 25.* ita natos ex sese manentes in æternum, atque sic novæ creaturas, & vere filios Dei efficit. Quod certe indubitatum eximii erga nos amoris divini testimonium, at ab omni immisericordia nobis à Deo tentationum suspicione alienissimum sit, omnino necesse est. Nescio autem quo respectu vocem *(ἀνέκδοτον)* primum vocem creaturæ (perquam nova intelligitur) Apostolus hic adjuverit; an respectu aliorum simpliciter hominum, ævum Apostolicum subsequendum, quorum ratione Apostoli, & eorum cœvi Christiani primitivæ, novæ in Christo Creaturæ dici possint; an vero eorundem quidem hominum, sed diversorum Creationis graduum respectu; quia inchoatus per fidem, & vitæ sanctificationem novæ Creationis gradus nihil aliud est, quam primitivæ quadam ejusdem creationis, per immortalitatem, & glorificationem nostram continuandæ, quas in antecessum ex cultu, & servitio Dei decerpimus. Vide *1. Joan. 1. 11.* 2. Quod posterius quidem malum; sed nihil decernere audeo; quia prior sensus loco huic satis etiam quadrat.

Animadvertendum autem est dogma istud, quod hoc loco potentissimis rationibus oppugnat Apostolus; non modo in Deum injurium; sed hominibus mirè perniciosum, firmiores nunc in orbe Christiano radices egisse, quam ut facile à stirpe erui possit.

Quo magis Apostolicis hoc loco monitis, & rationibus inherendum est; simul observanda non modo ipsum, quos Apostolus arguit, errorum cognatio, aut potius eadem fons, atque indoles, idem fructus; sed eorum quoque, qui Apostoli ævo hæc fons urgebant, cum is, qui nunc ea postluminio reducit, comparatio; & inspicendum accuratè an ducta à Jacobo veterum lineamenta novis istis conveniant.

Prima autem erroris istius incunabula apud expertes cognitionis Dei poetas, in anilibus, & singulis mortalium fata sua necitentibus Parcarum filis, reperiatur. E quibus mox verus, & panno, atque ipso ævo detrita de Fato doctrina confusa est à Barbaris in Stoa magistris. Dehinc locus iste communis ad capendas, mulcendasque imperitæ plebis aures, multorum Scriptis ita tritus, & celebratus est ut inter Christianos quoque dicendi, aut placendi, quam sapiendi studiosiores, deesse non posset benigna, & plausibilis de Fato discendi materies. In qua, tametsi Christiano amico utcumque induta, Stylum exercere quidam celebres ex Africa patres. mox eandem excoluit paulo ante ævum nostrum magnorum virorum facundum sane, & torrens; sed vehementius, quam nervosus ingenium. Nunc videamus colores, quibus illos veteres Fati patronos depingit Apostolus. Linguae primum effraenem usum, & præceptis loquendi potius, quam audiendi, hæc est, docendi, quam discendi studium ipsis obicit; quod vitium is præcipue obrepit, qui Stylo, & eloquio pollet; & quæcumque cogitare libet, verbis, atque ore prompte ac decenter explicare possunt; natura singulos impellente, ut qua quisque dote potissimum præstat, eam in communi vitæ usu frequentius exeat, & exerceat. Tales quoque *κατὰ τὴν φύσιν* *ὁμιλοῦντες*, hoc est, præmunda vanitatem crepare solent; effraenis linguae morsu nec hominibus, nec ipsi Deo parentes; in quem perniciæ, & malitiæ mortalium culpam, quamvis interdum facere id voce graventur, reipsa, & vi doctrinæ suæ conferunt; nihil morati, quod sese ab ea calumnia Deus nec sine interposita interdum iurjurando purgaverit. Non est igitur mirandum,

randum, quod istorum hominum lingua Jacobus toties fratrum imponat. Sed præcipue impotentem eorum iracundiam notat; quæ primum in injusta omnis generis conviciorum pluviosa: mox in injustissima quæque, & Deo abominabilia facta erumpit. Reliqua eorum vitia superbiæ, arrogantiam, zelum amarum, & quæ plenius ante commemoravimus, repetere nihil opus est; quemadmodum & ea, quæ de veteribus dicta sunt, novis applicare, quod odiosum, & invidia plenum. Neque nobis tangere ullum mortalium propositum est; nec irasci nobis quisquam poterit; nisi de se, suisque aliquid tale voluerit confiteri. Non enim exagitandi cuiusquam; sed errorum arguendorum animo hæc scribimus; qui melius cavere nequeunt, quam si eorum magistri, ex iustibus suis, quod præcepit Christus, cognoscantur. Cur nos una necessitas adegit, ut ad ea signa, & *περίεργον* digressum intenderemus, ex quibus eorum, quos Apostolus refellit, ut similitudinem errorum auctores dignosci possent. Cætera tacitis iudiciis melius relinquuntur.

*Verf. 19.* Refutatis erroribus fratrum, quos in Ecclesiam invehebant, convertit sese ad sananda eorundem ulcera, ex quibus tam noxia sanies profusebat. Et quia ex singulorum malis moribus publicæ leges nascuntur, quæ omnes obligant; ideo non solis istis fallæ doctrinæ magistris, quorum occasione tam necessarium monitum tradere cepit; sed omnibus fratribus facis blande præcipit: ut unusquisque eorum sit *civis ad audiendum*, hoc est, ad discendum, & *tanquam ad loquendum*, hoc est, docendos alios, quod exspectat ut veritatis, præsertim divinæ, addiscendæ sumus quàm cupidissimi; ad ea vero dogmata, quæ in cerebro nostro nascuntur, promulganda, & aliis per sermonem propinanda, quam tardissimi. Quemadmodum autem doctrina religionis *sermo* vocatur, ita loqui *λαλῆσαι* doctrinam eam prædicare, aut sermone propagere significat. Evenit autem frequentissime, imo ordinariè, ut quemadmodum cibis minime concoctis crudos, & vitiosos in corpore humores; ita doctrina omnis, etiam Christiano non bene, ac punitus percepta, & tamen à semidoctis doceri capta, noxios in mentibus tam docentium, quam discientium errores producat. Hinc tardos nos esse Apostolus ad eiusmodi docendi functionem jubet, antequam ipsi probè addiscamus, quod alios docere possemus. De quo clarius infra cap. tertii initio loquitur, dehortans ne ad magistrorum officium properemus; quia in sermone *multum labimur omnes*, in quo ipsum evitare perfecti hominis est, & qui possit, evitatis omnibus scandalorum scopulis, sermonem suum frænare, nec ad veritatis tantum; sed ad ædificationis quoque fructum attemperare. Atque hinc doctrinæ de frænanda lingua occasione sumpta, dimidium serè (ut videbimus) tertii capitis in eo præcepto consumit; & mox ad doctrinam de cohibendâ irâ, ac zelo amaro, & quæ his connexa sunt, transit, ac reliquam capitis in eo consumit. Ita hic quoque præcepto de cohibenda lingua; præceptum de frænanda iracundia annectit; quæ nulla occasione citius accenditur, & nocentius sævit, atque in furorem conviciorum, & zelum amarulentum erumpit, quàm ex rixis circa doctrinam ad ambigiosis ingens utrobique, nec ab aliis forte dissentientibus, aptam. Et quemadmodum in antedictis, hoc est, erroribus refutatis, ostendit iustam causam, cur ad loquendum, hoc est, docendos alios præcipiente properare non debeamus; ne exemplo eorum, quos refutavit, turpi lapsu nobismetipsis, & aliis noceamus: Ita *vers. 20.* causam affert ob quam iracundiæ temperare debeamus. Ira, inquit, *virum iustitiam Dei non operatur. Iustitia Dei* generalissima notione hoc loco pietatem vitæ, & sanctimoniam

designat, qualem Deus à nobis requirit. Potest enim aliqua etiam iustitiæ species; sed falsa, atque apparens, in iracundiis etiam hominibus ostentari; ut cum crudelitatem suppliciorum, qua sinitis interdum ultra fas pleciuntur, vulgus iustitiam vocat. Sed Dei iustitia charitatem, & mansuetudinem poscit; cum qua iracundiæ commercii nihil est. Iræ autem *vers. 20.* vitiosam, & immoderatam intelligit; non omnem planè, ac simpliciter, nec enim, de qua *vers. 19.* locutus est. Dum enim tandem esse ad iram præcipit, irasci interdum sed raro, & moderatè permittit; nec citò, aut levem ob causam irritari. Est autem hic manifesta *similitudo*, hoc est, illa Rhetorum sermonis figura; per quam id, quo Lectorem, vel audientium animos percellere velint, diminuendo exaggerant. Cum enim dicere dicitur Iam homines ad atrocissima, & quæ Deum graviter offendunt, injustitiæ delicta sæpe impellere; dicit duntaxat, eam iustitiam Dei non operari. Neque verò ideo vocem Viri, voci iræ adiunxit; ut monitum, aut cautionem istam ad viros duntaxat restringeret; quæ non minus sæpius ad mansuetudinem obstringit; sed aut quia mollior sexus ad benignitatem, natura propensior est; aut potius, ut melius iræ pravitatem, & venenatos, Deoque, atque hominibus abominabiles fructus exprimere, & quamvis non auribus, vel oculis audientium legentiumque; propter figuratum loquendi modum; verum mentibus & cogitationibus omnium repræsentare posset, cum sæpius ob sexus sui conditionem, & infirmitatem ea, in quæ viros frequenter præcipit iracundia, facinora patrare nec possint, nec soleant.

*Verf. 21.* A particularibus præceptis de cohibenda præcipitantiâ, ac temeritate decernendi, ac docendi, quæ in semidoctis hominibus plerumque deprehenditur; sicuti ab arroganti quoque iracundia, quæ patronis errorum familiaris est, transire videtur. Apostolus ad generale præceptum de abiiciendis sordibus omnium peccatorum; quorum alia maculant, & inquinant mentes nostras voluntatum (infra cap. quarti initio), ac mundi huius (infra *vers. 27.*) cupiditatibus; alia verò non ulque malitiæ progrediuntur; ut proximum ledant: quorum illud vitii genus per *inmundas sordes*; hoc autem per *pietatis operas redundantiam* exprimit. Nisi forte quis malit Apostolum particulari suo præcepto, quod proposuerat, adhuc inhaerere, & per *inmundas sordes*, purgamenta, & impuritatem errorum, quos puræ veritati, ac doctrinæ ab Apostolis prædicatæ opponunt; per malitiæ autem redundantiam, minime necessariam, & planè superfluum, atque admodum vitiosam illam dissentientibus succedendi consuetudinem designare: Quæ nihil magis superfluum fingi potest. Nam proposita opinione, quam veram putes, & à dissentientibus falsa esse ostenditur, quid opus est irasci? cum vel veritas, si penes nos sit, faciliè se suismet armis defendat; vel nobis ab apparente suo veritatis ad ipsam veritatem transire nonnullissime liceat. Dicitur ergo *redundantia malitiæ*, quasi mala, & vitiosa superfluitas, non inusitata in Sacra Scriptura loquendi modo. Qui posterior sensus nobis magis aridet: quamvis alioqui voluptatum maculas, & ergo proximis iniurias, in istorum errorum patronis infra ab Apostolo notari censuimus, ut ne prior quidem usquequaque rejiciendus videatur.

Sed posteriori favet manifesta antithesis, in qua veritæ ab Apostolo iracundiæ mansuetudo, aliena, atque adventitiæ doctrinæ *institum* *ὑποψοῦ*, & plantatus ab Apostolis *sermo*, inutili, atque damnosæ, ac vitii mortiferis faventi doctrinæ, aut certè, quæ nihil ad Salutem consequendam conferre possit, opponitur.



ponitur sermo, qui animas salvare possit, hoc est, doctrina illa, quam Paulus secundum pietatem appellat, quæ vitæ sanctimoniam, sine qua nemo Deum videbit, efficaciter insinuat.

*Vers. 22.* Offendit Apostolus non satis esse, ut intellectus noster puræ illius, & Apostolicæ, & quæ animas nostras salvare possit, doctrinæ cognitione instruat; nisi voluntas quæ præcepta eius doctrinæ ita amplectatur: ut ea statim ad executionem deducat.

Qua in re ut solida Christianorum sapientia cernitur; ita ejus rei omnis capitalis error, ac sui deceptionem continet; in qua hoc miserrimum est, quod tam noxia fraude non ab aliis; sed a nobismetipsis circumveniamur.

Hæc pernecessaria doctrinâ Christus primam illam prædicationem suam, tribus apud Matth. capitibus explicat, claudit; & eos, qui auditui doctrinæ suæ executionem ejus adiungunt, *pueriles*, ac sapientes, qui eam omittunt, *Stultos* vocat: quos hæc Jacobus quoque *20. 22. deceptores* pot, *audientes timorem, et non effectum sermonis*, *versu ante 26. deceptores cordem suum: 20. et 27. Audientes obliviscuntur*, *vers. 25.* seu obliuiscos. Eisdem *vers. 23. et 24.* comparat contemplatoribus rerum vanissimarum, ex quibus nihil utilitatis capi potest, quales sunt speculatores imaginum, à speculo reperiuntur, quæ videntur aliquid vanius esse ipsâ umbrâ, quæ à postea dicitur.

Par levibus ventis, volucrique simillima somno. Quocirca ob inutilem sui vanitatem, ne memoriae quidem fideliter imprimi solent.

Verum ut exprimi quod sentio; non videtur Apostolus hoc loco istos homines, sui deceptores, comparare homini faciem suam in speculo simpliciter insipienti; sed temere, negligenter aut raptim insipienti, ita ut non infixis memoriæ faciei suæ lineamentis citò abeat, & statim eorum obliviscatur. Docet enim experientia, si quis accuratè eiusmodi imagines contempletur, non illic infixarum memorie oblivisci. Explicationem hanc confirmat non hæc tantum ab experimento ducta ratio; sed ipsa antithesis *vers. 25.* expressis vocis *ὁ θυμὸς*, quæ eum significat, qui penitus, & accurate, non raptim, & aliò abiturus aliquid introspiciat; & opponitur non eodem modo; sed aliter, & raptim, ac perfunctorie insipienti. Unde apparet Apostolum istis obliuiscis auditoribus culpam hanc non obscurè obicere, quod negligenter, ac perfunctorie legem Domini insipient, non autem penitus, & accuratè introspiciant; non minus atque ii solent, qui in speculo vultus suos raptim, & ad alia magis seria properantes insipient. *Personam autem naturæ suæ* vocat figuram vultus, quam cuique sua nativitas dedit: sicut infra *cap. 111. 6. ὁ ἑαυτοῦ τὸ πρόσωπον*, *vultum nativitatē*, hoc est, vitæ cruciatulum; quæ in singulis mortalibus à nativitate incipit.

Culpam autem hominum, qui negligenter legem Domini insipient; ita ut ejus statim obliviscantur, tacitè notat Apostolus in supradicta antithesi *versu 25.* ubi ipsis opponit homines *ὁ θυμὸς*, hoc est, quasi incurvando se introspicientes in legem Domini, ut eam tanto diligentius insipient; quando istius legis encoenia, quamvis breviter, commemorat. Dicit enim *versu* quod ista lex sit *perfecta*, & quidem *lex libertatis*. In quo Legi Mosaicæ Christiana opponitur; quarum illa imperfecta fuit, & nihil ad perfectionem adduxit *Heb. vii. 19.* & spiritum servitutis, non adoptionis redolebat. Digna igitur est lex Christiana, quæ diligenter introspiciatur, quò in ea constantius permanere, & ejus opera perfectius exequi, atque ita felicitatem in actionibus vitæ nostræ consequi possimus.

Proinde qui legem tam præstantem diligentius non introspiciunt, ac mentibus suis fideliter non insignunt, merito in eam iniri censentur. Quod iis, quorum errores reseravit, tacitè obiectum, clarius *vers. 26.* exprobat; inanem eorum externam devotionem (quam hic *degenit*, hoc est, cultum religiosum, vocat) esse alienens; quoniam *neque linguam suam frenat*, quominus alumnia in Deum, quasi peccati auctor sit, & convitia forè in proximis disfluentes iracunde profundant; & specie externi religiosi cultus semetipsos decipiant, cum sint plane nudi auctores, & non executores legis Christi. Huic inani, & inquinato religioso cultui opponit verum, & immaculatum cultum, qui apud Deum acceptus sit; totius pietatis nostræ compendium, quæ in caritate in proximis, & curâ immaculatæ à mundi vitæ vitæ consistit. Nec in isto compendio caritas, & o cum erga Deum omittitur; quia in caritate etiam proximum includitur, ad quam perfectiorem adeus nullus datur, nisi per priorem caritatem. Quemadmodum & in altero illo compendio, & summa legis Christi, in qua sola erga Deum, & proximum caritas, & officium exprimitur; tertium illud erga semetipsos sanctitatis officium non omittitur; sed in caritate erga Deum includitur, quia omnis diligens Deum purificat seipsum, sicut Deus purus est.

Exprimit autem caritatem in proximis synecdochicè, partem ejus pro totâ nominans, officium, inquam, *erga omnes*, & afflictos pro officio erga omnes proximos; quia qui difficilius illud præstare libenter solet, ne facilius quidem omittit. Officium vero erga semetipsos vocat *Immaculatum seipsum servare à mundo*, quia nihil magis mores nostros privatos corrumpit, quam publicus mundi in vitia consensus, & frequens cum corruptis conversatio. In utroque pietatis genere tacita hic eorum, quos docet, ac perstringit, censura latere videtur.

## CAPUT II.

*Vers. 1. Nisi et dñs.* id est, fidem gloriosam vocat Apostolus fidem in Deum, per Christum gloriosissimam, supra omnes Universi principatus imperio exaltatam.

Primum omnium mirum videri cuiquam possit, quid ita in exagitando eo delicti genere tot verba consumat Apostolus, quod aut nullam, aut exiguum, certè non adeò notabilem culpam continere videatur.

Sed ejus naturæ sunt præcepta religionis Christianæ, ut interdum omisiss gravioribus peccatis; quæ vulgus etiam hominum reprehensione, ac supplicio digna putat; ea vitia insectetur, quæ ob occultam pravitatem vulgò ne vitia quidem esse putant, & tamen in iis lateant principia, & semina graviorum, & ab omnibus damnatorum scelerum. Ita Christus in illa primâ, & celebri concione sua, quam tribus capitibus Matthæus exponit, homicidii vix mentionem facere dignatus est, quod humanis quoque legibus damnatur, sed in ira, convitiis, resistentia, ac summi juris sui retinentiâ, ac leviorum injuriarum impatientia vetanda; quæ res plerumque rixis, & gravioribus, quæque in ipsas cædes erumpere solent, offensionibus ansam, & alimentum præbent; in omnibus, inquam, istis, quæ ne vitia quidem cuiquam videri possint, vetandis multum immoratur est. Deinde non temere suspicor id genus vitii, quod hoc loco pluribus taxat Apostolus, in illis hominibus præcipuè deprehensum esse; quorum & errores, & vitia Jacobus tota ista epistola, quamvis benignè

benignè admodum, ideoque mirus notabiliter infestatur. Ex occasione etenim delictorum, quæ singuli committabant; leges, ac præcepta generalia, atque omnes obligantia nata sunt. Legimus autem id ipsum vitii genus ejusmodi hominibus, quorum errores, ac mores in primitiva Ecclesia arguebantur, ab aliis quoque Apostolis objectum. *Adversari enim personas utilitatis gratia, Jovis, Jani, Minervæ, Mercurii, Junonis, et Martis, Judei vers. 16.* nihil aliud est, quam *αποπρολαμπναι*, personas accipere.

Denique penitus inspectâ naturâ hujus vitii, fatis illud dignum videbitur, quod tanto pluribus verbis exagitetur, quanto occultius nocet; quantoque minus reprehendendum prima fronte videtur. Cum enim Deus per religionem Christianam discrimen ordinum, & vocationum, quibus inter se singuli mortaliū status distinguuntur, non fulsilisset, facilis in eo lapsus esse posuit, ut in honore hominibus habendo nimum mundi moribus inhærentem, & addictum delectum Christiani haberent, atque obseverant; adeo ut æqualitas illa vocatorum ad regnum Dei in Ecclesia violaretur.

Accuratè igitur expendendum est, quid in ea re Christianis liceat, quidve non liceat; quid tolerari possit, quidve non debeat. Primum igitur omnium illud tolerari nequit, si caritas erga proximum, aut potius fratrem in ejusmodi honoris habendi discrimine violetur. Quod Apostolus hujus capitis versu 8. aperte indicat, docens illud, quod hoc loco reprehendit, esse cum violatione *regis Legis* (hæc enim regis nostri Christi peculiaris, ac præcipua lex est) *caritati*, conjunctum. Sed apertius prævitium hujus vitii designat versu 6. dum ait, *Vos autem contumeliâ affectis pauperem.* Ergo ubi in discrimine honoris habendi pauperi simul, ac diviti, aliqua vel minima pauperis contumelia intervenit, violatur caritas; neque id tolerari debet. Longe enim aliud est aliquanto plus honoris deferri diviti, quam pauperi; præsertim si pauper nulla pietatis dote prædivite sit commendabilior; aliud autem pauperem nequaquam id commercium, & in vitæ sanctimoniam divite longe superiorem, contumeliâ aliquâ afficere. Quale est, si pauperibus, interdum fortè pedibus ægris, in honorem divitum standi necessitas imponatur; prout passim mos est, ut servi, aut famuli in præsentia dominorum considerare non audeant. Aut si in eisdem sedendi quidem copia fiat; sed non nisi, loco inhoneste, & à cæteris nimum dispari. Quem locum Jacobus describit. *Sede, inquit, vobis non sedetis, sed subter scabellum pedum meorum, quas sedes, scabello ipso pedum humilior, non nisi humi cogitari potest; ubi canibus quoque sedere per mores hominum licet.* Aggravat autem sæpe ejusmodi delictum circumstantiæ. Primum si, quæcumque illa sit pauperi illata ignominia, non pauperis voluntate; sed necessitate quadam, & quasi coactivo imperio eorum, qui Ecclesiam gubernant, expressa sit. Nam si pauperes ultro voluntaria veneratione ditionum, & honoratorum stare, aut deprelliori loco sedere velint: casus is ad Apostoli reprehensionem non videtur pertinere. Deinde evenit frequenter, ut isti pauperes, qui in hoc honoris habendi officio cum divitibus concurrunt, sint longe divitibus meliores, & honore digniores. De quo casu potissimum Apostolum loqui patet ex versu quinto, & sequentibus. Loquitur enim de *pauperibus*, qui sint in fide *divites*, *et electi heredes regni promissi diligentibus Deum.* Divites autem, de quibus loquitur, ait esse persecutores Christianorum violentos, & infestos, & quidem blasphemos; aut certe cum iis in eadem classe reponit vers. 6. & 7. quod facere non potuisset, si de divitibus locutus fuisset, fide opulentis, & regni caelestis hæredibus.

His ita præmissis liquido patet, quæ vitiosa sit ista, quæ hoc loco ab Apostolo vitatur prosopeleptia. Nec enim de omni proliis honoris divitiis iuxta & pauperibus habendi discrimine loquitur Apostolus: sed de vitioso, hoc est, qui & ex causis vitiosis profuit; qualis est nimia divitiarum; exiguæ verò, & iniquæ pietatis, ac fidei erga Christum æstimatione. cum tamen fides ista, & pietas, si vero sui pretio æstimentur, longe pluris à nobis fieri debeant, quam ulla opum æsuentia, vel splendida aliqua externarum rerum ornamenta. Ideo *vers. 1.* vocatur *id est* erga Christum *gloria*, singloriosa. Magis enim hoc loco vox gloriæ ad fidem, quam ad Dominum nostrum referri videtur. quippe cum illi us *id est* cum opibus, aut fortunæ bonis comparatio mox instituitur; & rei tam pretiosæ vilis, & iniqua æstimator reprehendatur; præsertim vers. 4. ubi ejusmodi iniqui æstimatores dicuntur *non in iudicio* (puta recto) in semetipsis, & esse *iudices cogitationum malarum*, hoc est, malè cogitantes, pravè judicantes. Neque tantum ejusmodi prosopeleptia ex pravis causis proficitur; sed fructus quoque pravis, & caritati erga proximum, imo vero fratrem adversos producit. Contemptum videlicet & contumeliâ & ignominiam eorum, quos magni facere, ac suo merito propter fidei eorum divitias, quæ ab ipso Deo magni æstimantur (*vers. 1.*) honorare debeamus: quod, inustum, & caritati adversum est.

Duas igitur rationibus ab hoc vitio dehortatur Apostolus. Prima est vers. 5. quam priusquam proponat attentionem simul, ac benevolentiam eorum, quos alloquitur sibi conciliat, dum ait *Audite fratres dilecti, Nonne Deus elegit pauperes mundi hujus, divites in fide, & heredes regni, quod transmisit diligentibus sese.* Non igitur licet nobis contemnuere, aut contumeliâ afficere eos, qui apud Deum ipsum magno sunt in pretio. Quamvis autem Deus ne divitibus quidem præcluserit adiutur ad regnum, & gratiam suam; tamen prædicationem Evangelii sapientissimam consilio à pauperibus exorsus est. atque in eo manifeste pauperes divitibus prætulit. Altera ratio dehortationis est vers. 6. & 7. quia illi divites, de quibus loquitur, infideles & indigni sunt eo honore, ut in eorum gratiam, & honorem pauperes fideles vel minima injuriâ, aut contumeliâ afficiantur; sunt persecutores fideles, & blasphemii nominis Christi; quod apud Christianos intocatur, *et iniquissimum id est* impium. alii explicant à quo electis cognominati. *Kalios* *παυερων* *pulchrum*, ac præclarum nomen Christi dicitur; hinc à proprio nomine Jesu, quod salutis audientem, vel servatorem significat; live ab appellativo Christi; quod regiam ejus dignitatem exprimit. Unde statim vers. sequenti 8. regiam legem caritatis vocat. Porro animadvertendum est præcipuum regis de caritate legis caput esse præceptum *φιλαδελφίας*, *fraternæ caritatis*, quod ejusmodi prosopeleptiæ, de qua loquitur Apostolus, genere violatur.

Vers. 10. Ac ne quis existimare possit, delictum illud prosopeleptiæ, quod hoc loco reprehendit Apostolus levius esse, quàm ut auxiè, ac sollicitè caveri debeat; quod certe (ut supra diximus) nonnisi in mentem venire potuit: ostendit non esse illud parvi faciendum, quia in eo Lex Christi violatur. Non debere autem nos esse contentos quorundam duntaxat præceptorum obsequio; sed omnibus dicto audientes esse teneri. Quemadmodum enim absurdum, & ridiculum esset, si quis se legem implevisse diceret; quod unum forte, atque alterum præceptum de furto, vel adulterio diligenter observaverit: cædis autem veniam sibi fecerit: ita si quam Christi legem transgrediamur, obsequium reliquarum ejus legum minime nos absolvit à criminis inobedientia. Præcipue vero regis illius, & peculiaris

cularis Christi legis de caritate, multoque magis de præceptis ejus parte *φιλανθρωπίας*, observatio plena, atque integre nobis cordi, atque curæ esse, debet. Nec temere Apostolus *vers. 11* exemplum violatæ caritatis reliquarum legum obsequio opposuit; quia de præcepto ad caritatem pertinente differuit, cui propositio adversatur.

Sed & altera ratio cur integrum, ac plenum legibus Christi obsequium præstare teneamur, quam *vers. 12*. proponit, idem significare videtur. Magnum enim specimen caritatis, & benignitatis erga nos Deus edidit; quod nobis legem gratiæ, ac libertatis plenam per Christum proposuit. Atque igitur est, ut nos vicissim ea erga Deum, & Christum charitate flagremus; ne quid omittamus eorum, quæ ipsis placeat; aut ab ipsis exigimus; præsertim in iis virtutibus exercendis, quantum in lege Evangelicæ specimina Deus edidit, ut sunt caritas, beneficentia, misericordia. Non modo enim metu mortis; sed summi quoque juris, quo erga nos Deus uti potuit, formidine per legem Christi liberati sumus: Nec modo à commissorum ante peccatorum pænis; sed etiam ab impendente à lapsibus fragilitatis nostræ periculo misericordia Dei per Christum liberati sumus. Merito igitur Lex *ejus*, *lex libertatis dicitur*. Proinde in dictis, factisque nostris vel minimis ea erga tam benignum, & misericordem legislatorem nostrum caritate, & animi propensione affecti esse debemus; ut ne minimam quidem occasionem obsequii, aut gratificationis ipsi negligamus: & quanto liberalius, & clementius nobiscum egit, tanto enixius voluntati ejus morem geramus.

Nisi malimus ob ingrati animi nefas tanto beneficio excidere, & omnem fructum tantæ Dei erga nos gratiæ, ac misericordiæ amittere. Ea mente etenim erga nos tanta in Christo gratiæ, & misericordiæ usus est, ut mutuum nostram erga se voluntatem provocaret. Quod si ob indignitatem, & ingrati animi neglectum tanta Dei gratiæ successu caruerit; metuendum est, ne Deus vicissim absque misericordia nos judicet, qui sapientissimo, & iustissimo judicio congruam singulorum meritis mercedem retribuit; atque ut erga bonos, & beneficiorum suorum gratos, ac memores benignus, & misericors: ita erga ingratos, & qui beneficentia, & clementiâ ejus ad mutuum grati animi affectum excitari aequunt, iustus, & severus est. *Vers. 13*. Quemadmodum enim misericordia ipse indignus est, qui, cum res poscit, misericordiam non exhibet: ita quem tanta Dei caritas, & misericordia ad mutuum erga Deum caritatem, ac plenum voluntatis ejus obsequium non commovet; dignus est à quo, veluti ingrato, tanta Dei beneficia tollantur. Contra verò, qui cordis sui duritiem misericordiâ Dei emolliiri passus est, & tanta Dei beneficia grato animo agnoscens, amore erga Deum, & sincero obsequii ejus studio flagrat: nihil est quod severitatem Dei reformidet. Gloriatur enim misericordia adversus iudicium, ac diminutionem.

Certè cum ad judicandam à Supremo Judice vitæ nostræ actiones ventum fuerit, in negotio justificationis, aut damnationis nostræ, multa Dei erga nos misericordia, multa indulgentia, & propensio, ac paternum affectu erga nos indigebimus. Quomodo autem is erga nos Judicis affectus sperandus est, si nos vicissim mutuo erga ipsum affectu ipsi non respondeamus. An non ut immisericordens misericordia; ita ingrati gratiæ; & animis à Deo averti favore ejus indigni sunt? Proinde si velimus gloriari solatio misericordiæ Dei, quæ nihil aliud est quam caritas erga inferiorem, profecto Legum Dei obsequio testari debemus mutuum nostram, & morigeram in-

cunctis voluntatem; quæ est caritas erga superiorem.

Hujus doctrinæ occasione refellit errorem noxium, quem forte idem illi errorum terminatores, quos supra refutavit, spargebant in Ecclesia. Idem ejus rei facit errorum istorum cognitio, & in peccatorum nostrorum favorem, & patrocinium quasi conspiratio. Quemadmodum enim ille delictorum nostrorum culpam in Deum transferendo nos in delinquendo reddebatur securiores; ita hic nuditatem nostram fidei amico velando, nos ad bona opera faciebat segniores.

Ortus autem videtur hic error ex Pauli verbis male intellectis, aut potius pravè detortis. Cum mentem, ac doctrinam hoc loco clare, ac dilucide explicat Paulinæ prædicationis optimus interpres Jacobus. Unde apparet, quemadmodum & etri secundam, ita hanc Jacobi epistolam aliquanto posterius scriptas esse; quàm Paulus ad Romanos scripserit. Ac nescio an non prior quoque, & superius refutatus error, ex eadem Pauli epistola perversè detorta, haustus sit. Nulla autem certior Apostolicæ Pauli prædicationis explicatio dari potest, quàm ea quæ ab aliis Apostolis, scripta ipsius explicantibus, ac declarantibus, profecta est. Nec enim Paulus diversam ab aliis; nec alii diversam à Paulinâ doctrinam tradebant. Sed cum inter eos optime conveniret, quemadmodum Petrus exificationem Pauli ab imperitorum, ac perversè difficiliora dicta ejus deorum translationibus 2. *Per. 111. 16*. defendebat; ita hic Jacobus puritatem ejus doctrinæ, ac prædicationis de fide, & operibus, ab absurdis, & noxiis interpretationibus vindicat. Offendens minus expresse quidem; sed satis dilucide Paulum in doctrina justificationis fidem ab operibus fidei nunquam sejunxisse: sed per vocem fidei vivam, & operibus suis animatam fidem intellexisse, per quam nos justificari docuit.

Idem autem istam, quæ operibus, opponitur, si sola, & absque operibus sit, mortuam, & ne fidei quidem nomine dignam, esse. Ideo initio dissentationis dum ait *vers. 14*. *Quid prodest, fratres, si quis fidem dicat se habere, opera autem non habuit?* non dicit, neque concedit, ejulinodi hominem, operibus fidei carentem, veram fidem habere; sed tantum illâ, quamvis falsâ, gloriari. Probat autem falsam esse istam gloriantem; quia cum vera fides (ex vera quoque doctrina Pauli) hominem justificare, ac salvare possit; ista falsa, & apparens fides, quam homines exclusis operibus se habere jactant: ipsos servare, & justificare nequeat. Illustrat autem id exemplo clarissimo *vers. 15*, & *16*. allato. Si quis videat fratrem, aut sororem nuditate, Fame, & extrema egestate consuctiari, eique loco rerum necessarium nuda verba donet, annon ejusmodi fides, ac beneficentia non modo vana, & inanis aut inutilis; sed falsa, atque deceptrix merito dici potest? Quid enim prodest verum auxilium poscenti vana verba dare?

Ita *vers. 17*. concludit, ejusmodi pictam, aut fictam fidem, quæ in re ipsa non exeritur, neque exercetur non esse veram fidem: sed umbram tantum, aut potius cadaver fidei. Non esse verò eam veram fidem, quæ operibus opponitur, & absque illis jactatur, probat *vers. 18*; quia caret unico, ac certissimo sui documento, ex quo probari, atque ostendi possit.

Cum enim fides in animo sit, corporis oculis cerni nequit; sed externis, ac visibilibus operibus sui fidem facit: quibus si careat homo, qui fidem se habere putat, aut jactat; sese primum, deinde alios decipit, cum vera, & genuina fides otiosa, & mortuâ esse nequeat; sed per opera sua vim, & efficaciam

efficaciam suam semper exerat. Contra quibus operum quidem gloriatio conceditur; fidei autem decus denegatur, ex ipsius operibus suis vim, atque decus veræ, & efficacis fidei demonstrare possunt; cum isti otiosi mortuæ fidei jactatores, quia fidei operibus carent, ne fidem quidem ipsam se habere ostendere queant.

Ostendit postea istius falsæ, & mortuæ fidei, quæ in bonis operibus non exeritur, vanitatem, atque inutilitatem *vers. 19.*; fidei, inquam, quæ in sensu duntaxat, atque opinione de rebus divinis rota consilii; qualis ab ultimis persecutionibus Christianorum ad nostra usque tempora in Ecclesia Christi sola pene urgebatur, & maxime assumabatur, quam tot Patrum concussiones, tot pignora secum Concilia, tot polemica nova, & antiqua scripta, tot magistratuum decreta, tot crucientium, & carnicum manus propugnabant; vitarebant, seu vile admodum in conspectu Dei pretium, & exiguum fructum. Credis tu, inquit Jacobus, quod Deus unus sit? Nobis vero nunc addere liceat, credis divinarum personarum *ὁμοιουσι* Tertulliani; *ὁμοιοῦσι λόγῳ* Justinii; allegoris Originis; homouion Alexandri, & Athanasii? Credis articulos fidei tot Conciliis fabricatos? Equis in eo habes, in quo demonibus præstes? qui, quæcumque veræ in eis sunt, longe melius quam tu, sciunt, & falsa à veris longe perfectius dignoscunt? An vero ideo fidem salvificam habere censendi sunt? Atque ut eo magis urgere, & convincere possit homines, isto, quem refutat, errore implicatos, *versu 20.* transit ad aliud genus argumentorum, in quo verbis fidei, & operum utitur non in ea significatione, in qua Paulus; sed in qua ab illismetipsis usurpabantur; Quod fecit, non quia à Paulo dissentiret; sed ut imbecillitati eorum, quos docebat, subveniret. Quem scopum suum in ipsa transitione non dissimulat. Vis, inquit, cognoscere, *ὁ λόγος ὁμοῦ*, quod fides absque operibus fides non est; sed tantum fidei cadaver? Ubi notandum obiter in absurditate errorum repræsentanda mansuetudinem Christianam interdum permittente, ut Scapha Scapha vocetur, & culpa errantis perstringatur, & suo proprio nomine apellatur. Quemadmodum enim ipsa fide absque operibus nihil est minus; ita nihil vanius est hominibus, ejusmodi fidei salutem tribuentibus. Dicit igitur, *vers. 21.* & ostendit Abrahamum, non ex illa mortua, & inani fide, quam vani homines jactabant; sed ex vivâ, & operibus suis animatâ justificationem; sed utitur verbis quibus & errantes usi sunt, & simpliciter dicit Abrahamum ex operibus justificatum esse, atque istorum operum specimen ostendit, quod Isaacum obtulerit Deo ad sacrificium, addito mox *vers. 25.* altero Rahabæ exemplo. In quo, tamen, si abire videatur à verbis Pauli, qui opera excludere à justificatione, & eam soli fidei tribuere videtur, etiam in ejusdem Abrahami exemplo. Tamen reipsa uterque Apostolorum egregie inter se concordant. Nam neque Paulus omne genus operum exclusit à justificatione. Nec enim magis opera fidei, ex verâ, & viva fide naturâ sua promanantia, excludere ab eadem potuit, quam radios à Sole, sed tantum (ut expresse *Rom. xii. 28.* loquitur) *Opera Legis*, aut (ut *Rom. iv. 4.* loquitur) Opera, quibus merces, non ex gratia; sed ex debito conferatur. Et Jacobus id ipsum quod hic operibus tribuit, non admittit Fidei; sed eam non modo operibus cooperari; verum etiam ex operibus perfici, & consummari *vers. 22.* ostendit. De qua perfectâ & consummatâ Paulus loquitur, quam in epistola ad Romanos non solum propriis, ex ipsa necessario fluentibus, operibus; sed operibus legis, aut operibus meritorum opponit. Sed hoc loco Ja-

cobus in gratiam errantium, ut tanto melius doctrinæ Apostolicæ, atque adeo ipsius Pauli mentem percipere possint; cum blasphemie vitiosus est, & operibus ad tribuere, quod Paulus Fidei; sed operibus quoque suis animatæ tribuit. Cautè tamen Jacobus loquitur. Nec, ut Paulus in negotio justificationis opera à fide prorsus exclusisse prima fronte videtur; ita Jacobus quoque, de eadem materia differens, fidem ab operibus exclusit; sed in ipsis includit, & ab his fidem illam, cui justificatio tribuitur, perficit, & consummari ostendit. Ut vel inde pateat Jacobum nihil, quod verè Pauli doctrinæ adversetur, docuisse; sed potius Pauli doctrinam, & verba male intellecta evidenter explicuisse, atque adeo, in quo sensu Paulus vocem *Fidei* acceperit, cum de justificatione differens, demonstrasse. Responsum autem Jacobum eo, ut Pauli verba explicaret, & ex eorum pravo intellectu exorientibus erroribus occurreret; non illud tantum indicio est, quod ita cautè, uti diximus, verba, & doctrinam suam, doctrinæ Pauli attemperet; sed quod eodem Abrahami exemplo, imò vero ipsam plane Sacræ Scripturæ verbis expresso, utatur. Non autem Paulum Jacobus; sed Pauli verba ad pravam sensum detorquentes retellit: ostendens veram significationem vocis *Fidei*, quâ Paulus usus est. quod non illum nudum dogmatibus veris assensum, quem & demones jactare possunt: qui absque operibus cadaver potius fidei, quam fides dicendus est; sed veram, vivam, & operibus suis animatam fidem, hoc est, pietatem, & vitæ sanctimoniam designet. Atque hic Apostolus eximiâ similitudine ostendit eodem modo opera fidei cum fide ad efficiendam justificationem nostram concurrere; quomodo anima cum corpore ad constituendum vivum hominem concurrat; & opera quidem esse animam; nudum vero assensum esse corpus fidei, quod absque animâ operum succedente nos salvare, & justificare nequeat.

## CAPUT III.

Occasio culpæ eorum, qui tam sædos errores de Auctore peccati Deo, ac de bonorum operum neglectu ex male detortis (*2. Pet. iii. 16.*) ad suam, atque aliorum perniciem, Pauli verbis haustos, spargebant in Ecclesia, ut videretur perfectionis rerum divinarum cogitationis magistri; dedit ansam Apostolum ad reprehendam promiscuam multorum, qui ad docendi eminentiam, & auctoritatem aspirabant, ambitionem; atque ad dehortandos fratres ab affectanda illius muneris dignitate. Non simpliciter autem verat, atque prohibet studium aspirandi ad hanc functionem; neque enim simpliciter prohibet, ne quis omnino magister esse optet, vel audeat; Et Paulus aperte ad Spiritus dona ambiendi, præcipue vero ut præstent, *1. Cor. xiv. 1.* omnes hortatur. Sed prohibet ne id tentent, & non expensis probè suis viribus, quid forte queant, aut recusent, quilibet sibi permittit, aut presumat. Nam ubi cuilibet magistro esse liceat; multos, & pterosque praves errorum magistros evadere necesse est. Mihi tamen verior verborum istorum explicatio esse videtur, si vocem magistrorum hoc loco, non de prophetis, aut doctoribus, in Ecclesia munus docendi obventibus; sed de novatorum, aut novarum opinionum, vel explanationum primis inventoribus, intelligamus. Hi enim per excellentiam magistri dici possunt, qui non solum tantum plenam juxta doctrinam, ab antecessoribus traditam; sed ipsos aliorum doctores docent.

non ea, quæ ab aliis didicere; sed quæ ipsimet invenire. Quale docendi genus non quidem penitus ab Ecclesia proscribere Apostolus audeat. Nec enim securata esse potest unquam manus Dei, aut mysteriorum ejus thesaurus exhaustus, quominus alicui sedenti, ac silenti (1. Cor. xiv. 30.) revelare possit id, ad quod stantes, & loquentes obtescere debeant. Et Ecclesiam non semper in eolatu Deus esse voluit, quin novis interdum doctrinis, & illuminationibus, & inveteratorum errorum remediis indigeat.

Sed quia ejusmodi docendi genus plenum est difficultatibus, atque periculis, & per hanc portam irrumpit in Ecclesiam multorum errorum colluvies; merito ab eo non quidem omnes, sed promiscuam plebis Christianæ turbam dehortatur Apostolus.

Rationes autem dehortationis suæ assert duas. Prima est *vers. 1.*, metus judiciorum Dei, si forte *ingenitibus* nostris excidamus ausus, & loco ædificationis destruiamus Ecclesiam. Nam qui templum Dei destruit, destruet ipsum Deus 1. Cor. iii. 17.

Secunda *vers. 2.* exprimitur. Magna, nec vulgaris perfectione opus est, ut quis eiusmodi novarum doctrinarum introductioni par esse possit; in quo negotio omnium difficillimæ rei, hoc est, lingue frænandæ necessitas nobis incumbit, ne cum periculo scandali, aut destructionis Ecclesia exorbitet. Nec enim tantum in novis istis doctrinis peiores errores sæpe latent; quàm sunt ii, qui per illas ex Ecclesia exterminari videntur; sed etiam ipsæ doctrinæ puræ sint ab omni errore; modus tamen earum tradendarum, & introducendarum ædificationi Ecclesiæ plurimum nocere potest, nisi in frænandâ linguâ sedula cura adhibeatur. Disputandum enim est non modo maxime cum prudentia; ne quæ in re aut veritatis causam prodamus, aut errori alicui imprudentes viam aperiamus; sed maxime etiam cum mansuetudine, ne linguâ, verbis, aut stylo nostro eos offendamus, aut alienemus; quos docuisse, & in partes veritatis pertraxisse præstiterat.

Non alia igitur hic notari, aut vetari videtur magistorum famam affectandi ambitio, quam eorum, qui, dummodo abstrahant discipulos post se *Act. xx. 30.*, nihil pensi habent; sed loquuntur *διεργαζόμενοι* perversa; aut, ut Petrus ait, (2. Pet. ii. 16.) *ἐκδιδάσκοντες ὅσους; ὅς δὲ ἀνεπαύει τὸς ἐκδιδάσκωνς διόλου ἀνθρώπων, ὡς καὶ ἀποκρίνεται ὁ Θεὸς ἀβυστίναν διδασκάλων χάριτος*. Qui genuinus est omnium hæresiarcharum character.

Tantis difficultatibus, quas paulo ante liquido ob oculos posuimus, superandis vis quisquam par esse potest; quia omnes in multis labimur: sed præcipuè in lingue usu. Unde sequitur, provinciam, cui sustinendæ vix ullus, hoc est, vel nemo, vel paucissimi pares esse queunt, à multis passim non fuscipiendam, neque invadendam. Notandum autem est primum frequentissime, ne dicam perpetuus, in Sacra Scriptura usus vocis *ἀπαρτίω*, aut *πᾶντι*, quæ semper fere ad subiectam materiam restringitur. Quæ hic non alia est, quam promiscuâ maiora viribus suscipiendum, aut certe nova, & sublimia docentium turba; in qua frequentissime nemo reperitur, qui non suis lapsibus obnoxius sit. Quo sensu, in *vers. 8.* nemo hominum, hoc est, quotidianorum, aut talium, quales plerumque reperiuntur, domare posse linguam dicitur. Quam universalitatem restrictionem pati, ac postulare; & regulas tam generales exceptionibus non carere, hic ipse versus secundum indicat. In quo manifesta exceptio generalis istius regulæ, quod omnes in multis; sed præcipuè in lingua labantur, additur. Si quis, inquit, *in sermone non labitur, hic perfectus est vir, qui possit*

*frænare totum corpus*. Quod nihil aliud est, quàm ab illa generali, & omnibus objecta culpa excipere solos perfectos, & verè pios. hoc est, qui in frænandis, ac perdomandis affectibus, & quasi membris corporis sui, eousque progressi sunt; ut linguam etiam, & sermonem (ne stylo quidem, lingue, ac sermonis vicario excepto) domerint. Quo ipso ostenditur eos, qui tentationem omnium difficillimam superaverint, hoc est, lingue lapsus, reliqua etiam vitia, quæ per alia corporis nostri membra, præter linguam exercentur, superare posse, aut jam potuisse. *Membra enim nostra super terram;* metonymicè dicuntur vitia, & peccata; quæ per membrorum organa exercentur *Coloss. iii. 5.* Sed & hic totius corporis à nobis frænandi antithesis eandem metonymiam esse in voce *Sermonis* indicat, quæ pro voce lingue hoc loco ponitur.

Alterum quod hic notandum est, Apostolos interdum in prima persona, & quasi de seipsis loqui, ac sibi met ea tribuere, quæ ipsis tribui nequeant. Quo in casu alienam personam assumere non insolitè ubique loquendi figurâ videntur. Ita Paulus *Rom. cap. vii.* ita hic Jacobus, *in multis*, inquit, *labimur omnes*, non quod Jacobus quoque ex eorum esset numero: sed omnia omnibus fiebant Apostoli, doctrinæ, & ædificationis causa. Quod si Paulus infirmis factus esset infirmus, ut infirmos lucraretur, 1. Cor. ix. 22, & equid mirandum est, Jacobum etiam sese eorum turbæ ultrò quasi immiscuisse, qui variis lapsibus obnoxii erant: ut nemo eorum, quos alloquebatur, & monebat, sese adeo firmum putaret; ut labi non posset: quando videret, ne Apostolum quidem sese ex eorum numero eximere. Nec enim cogitari potest, eum, qui tanta Spiritus Sancti vi, & sapientia instructus esset; ut tam divinam nobis de lingua frænandâ doctrinam traderet: lingue ipsum suæ moderari non potuisse.

*Vers. 3.* continet rationem, aut illustrationem ejus quod *versu secundo* dictum est. Ostendit vero Apostolus eum, qui os, & linguam suam frænare possit, posse & reliquum corpus suum frænare, ac regere. Quia, ut equorum cui frænum injectum totum eorum corpus circumagat, ac prorsus eos nobis obsequentes reddit; ita ori, & lingue nostræ frænum à ratione injectum, totum corpus rationi obsequens efficit.

Ne quis autem dubitet an, aut miretur quomodo tantillum membrum tantam vim habere possit; ut, si fræno rationis regatur, reliquum corpus quò velie circumagat, & rationi obsequens reddat; explicat, & illustrat doctrinam istam duplici similitudine.

Cæterum duplex ista similitudo, magnam esse vim lingue in utramque partem, ostendit; five ea ad bonum utamur; five ad malum abutamur. Et prima quidem similitudo rectum, ac minime viciosum, & tamen ingenitum usum lingue esse ostendit *vers. 4.*; quia à re utili & innoxia sumpta est. Quemadmodum *naves*, inquit, etiam si tantæ sint molis, & magnitudinis, ac præterea motus, ac regimen earum sæpe à levissimis ventis impediatur, à minimo tamen gubernaculo flectuntur, quocunque impetus regentis voluerit: Ita lingua pusillum membrum est: & tamen se esse effert magnificè. Ubi primum notanda est Christianorum Majorum officiantia, qui primæ similitudinis apodofin non in eodem *vers. 4.*, ubi genuinus locus ejus erat, collocare: sed distractam à sua protasi, cum protasi alterius similitudinis in *versu 5.* confuderant; cum integras similitudines, duobus duntaxat versibus (superfluo medio omisso) comprehendere potuerint. Quod ego quidem longo post Apostolicum ævum tempore factum esse suspicor, cum, ingruentibus ignorantie tenebris,

nebris, homines de eruendis Sacrae Scripturae sensibus minime anxii voces Spiritus Sancti parum intellectas, tanquam humana verba pſitaci, in Ecclesiâ sonarent.

Deinde animadvertendum est, apodofin & inverſo protafeos ordine, & breviter reddi, quod tamen eodem recidit, & brevitate commendatur. Facile enim quilibet respondentem ordini protafeos apodofin ita ſupplere poteſt; Ita quanguam omnes alios, atque ipſos quoque lingue lapſus eſſugere, res ſit ingentis molis, ac difficultatis, praſertim ſos undique tentationibus, tanquam ventis, rationem noſtram turbantibus; tamen ſi quis ſemel membrum tam puſillum linguam ratione domuit, reliquis omnibus animi paſſionibus ſuperatis, vitam ſuam eò, quò Ratio, Spiritu Sancto adjuva, volueris, ſemper dirige, atque impellit. Quæ deſcriptio eſt illius perfecti viri, quem ſuprà verſu ſecundo etiam paulo brevius deſcripſit; dum ait cum poſſe ſereno moderari totum corpus ſuum.

Cum igitur lingua, recta ratione gubernata, tantam gloriae ſegetem viro iſti perfectio praebeat, meritò Apoſtoli tam puſillo membro tribuit eam laudem, quod ſuprà cætera corporis noſtri organa magnificè gloriatur. Per eam enim primum (ut infra verſ. 9. dicitur) glorificatur Deus, & pater, per eam ædificatur Eccleſia, per eam docetur ignari, confirmantur infirmi, excitantur ſegnes, conſolationem accipiunt triftes. Breviter pleraque omnia tam erga Deum, quam erga proximum caritatis officia exercentur. quæ ſumma eſt legis, ac pietatis.

Altera ſimilitudo pravam, & vitioſam, & tamen maximam vim linguæ eſſe verſ. 5., & 6. oſtendit: quia ſumpta eſt à noxio rei, alioqui non inutilis, effectu, & exemplo. Quemadmodum, inquit, ignis, quamvis exiguis, ingentes ſylvos incendio depaſcit, & maxima damna eorum poſſeſſoribus inferit; ita lingua quoque non ſemper utilis, ſed ſæpe noxius ignis eſt: & quamvis exiguum membrum, tamen omnium penè malorum, omnis injuſtitiæ, & non minus ſerè quam mundus, omnium rerum capax eſt, quia ita naturâ ſua comparata eſt, ut poſſit totum corpus delictorum reatu, & crimine maculare, totam nativitatē inflammare, hoc eſt, totum curriculum vitæ humanæ ab ipſa nativitate incipiens, incendere, hoc eſt, miſerum & infelix reddere, corrumpere atque in interitum vocare; donec tandem ipſa quoque à Gehenna incendatur, hoc eſt, morte æterna intereat. Poſſet etiam quipiſam voces iſtas mundus injuſtitiæ aliter, & quidem melius explicare.

Lingua enim verſ. 6. à Jacobo ignis vocatur, hoc eſt, elementum, quod ſi incaute traſtetur, non aliis tantum; ſed ipſimet quoque illud traſtantibus maxime nocere poteſt. Aliis autem tam graviter Lingua nocet, ut mundum totum injuſtitia, & iniquitate repleat: ita ut non abſurdâ metonymiâ Lingua ab iſto ſuo malefico effectu mundus injuſtitiæ dici poſſit. quemadmodum ſi quis rem, quæ plurima mala procreat, Lænam malorum, aut Iliadem inalarum vocet. Nocet autem toti orbi lingua, atque ipſum omni iniquitatis genere implet per ſparſos errores, & perplexis nodis intricatam, & multa nebularum caligine involutam veritatem per prava, obſcœna, & ſcurrilia colloquia, per adulationes, per ſuppeditatas blandas peccantiaſ ſpes, & excuſationes, per virulentam convitiâ, per calumnias inſontium, per inflammata adverſus eos odia, per exciſas adverſus diſſentientes perſecutiones, per conflatas inter multos inimicitias, bella quoque, & ſupplicia ad cædem uſque, & crudelitatem ſævientia.

Quibus pene omnibus malorum generibus cum à primâ Chriſtianorum pace, in hodiernum uſque tem-

pus Theologicorum magiſtrelorum Linguam in orbe pene toto non ſine capitali injuſtitiæ crimine graſſatam eſſe videamus; quis credat Apoſtolum, Spiritu Sancto plenum, & futurorum præſagium, inter commemoranda Lingue maleſiciæ, & venenæ, tantam Eccleſiæ pellem prætermiſiſſe?

Poſt commemoratam verò hanc publicam Linguæ, qua toti orbi nocet, virulentiam, reſtè poſtea illa malignitas ejus, qua ipſimet hominibus, iſſa abutentibus, & conſequentur ſibiſmetipſi nocet, annexitur. ita ut ſuprà explicavimus.

Verſ. 7. Expoſita linguæ in utramque partem maxima vi; atque hinc, ſi ratione tranſcetur, incredibili utilitate; illinc autem, ſi cura ejus negligatur, non minori noxietate, atque periculo: ſatis oſendit, neceſſariò nobis illius frænandæ, & ratione gubernandæ, curam incumbere. Ne autem exiliemus ad eam moderandam, qualemcumque curam ſufficere, hoc loco oſtendit, magno conatu, & collectis undique viribus eam rem aggrediendam, utpote omnium difficillimam. Facilius enim omnia animalia, cuſcuſcunque ſint generis, ſive ſeræ, & immanes beſtiæ, ſive volatilis aves, ſive maris monſtra natantia, ſive reptilium, ac ſerpentium malignitas ratione humanâ cicurari, ac domari poſſunt; quam lingua (verſ. 8.) quæ eſt indomitum malum, aſperum, & quod coërceri ægre poſſit, ac ſoleat. Oſtendit autem hac comparatione commemoratorum omnis generis animalium, quæ ſeritate, ſavitiâ, immanitate, ac veneni malignitate hominibus vel maxime nocent; linguam; niſi magno labore tranſcetur, eſſe nocentiorē, & cicuratio intractabiliorem: quia veneni moriſeri plena eſt.

Maniſeſtum autem eſt, voces univerſales; quod cum omne genus animantium vel eſt maxime ſeris ratione cicurari poſſit, nemo tamen mortalium linguam domare poſſet; non ita præciſe, ut ſonant, intelligendos eſſe, nec impoſſibilitatem; ſed maximam difficultatem ſignificare. Iſter enim id ſcopo Apoſtoli adverſum, homines deſperatione perſcindedæ rei ab omni frænandæ linguæ conatu abſterreret; ſimulque excuſationem peccandi ipſis ſuggerere, quod eſſet nequeant, quæ factū ſint impoſſibilia. Procul id à mente Apoſtoli fuit, qui verſ. 10. infra ab iſto eſſeranis, & indomitæ linguæ abuſu, fratres ſerid dehortatur. quod certe ridiculum, & abſurdum fuiſſet, ſi ea facere mandaviſſet, quæ plane factū impoſſibile ipſe judicaviſſet. Sed ſolam difficultatem virtutis hujus, magiſtris excellentioribus in Eccleſia neceſſariæ, eò magis exaggeravit, ut ab hujus eminentiæ magiſtralis ambitu promiſſum fratres abſterreret, quæ in legitimo, ac prudenti linguæ uſu maxime exercitur. Cui virtuti, & excellentiæ, ac perfectioni, quotuſcuſque mortalium par eſſe poteſt. Poſſremo ſi quis moriſicis nō pōt, vel expreſſis verbis univerſalitatis inherere velit; atque illa explicare, ut ſonant; illa ad ſolos non regeneratos reſtringenda ſunt, quorum cum multi omne genus animantium cicurare norint, nemo tamen linguam ſuam domare poteſt.

Nam regeneratos, & qui ex Deo nati ſunt; cumque verè, ac merito Patrem vocare poſſunt, conſortante eos Chriſto; poſſe id præſtare, ut cætera omnia ardua, ac difficillima mox oſtendit, dum verſ. 9. & multo magis verſ. 13., docet eos, qui verè invocant ac benedicunt & colunt Deum, & patrem, & cæleſtem ab eo ſapientiam impetrarunt; donum deſuper adveniēns, ac perfectum, poſſe id præſtare. Quippe qui ex bone converſationis operibus fidem faciunt ſuæ manſuetæ ſapientiæ. Quæ Chriſtiana ſapientiæ manſuetudo certiffimum eſt illius perfectionis veſtigium, quæ in coërcenda, ac pedomandâ lingua cernitur. Meritò autem veram iſtam pietatem,

miten, & sapientiam *vers. 13. bonam conversationem* vocat, quia de linguae officio loquitur; quod præceptum est hominum inter se societatis vinculum, & quali coagulum. quod sibi mutuo proximos, & unâ converſantes obſtringit, ut hoſtello invicem & jucundo amicitiae uſu ſui pollent. Nihil autem eſt, quod Apoſtoliſ id Chriſtianis eſſe ſacû poſſibile aperius aſſerere; quia id apud eos, quibus ſcribit, pro conceſſo ponendum erat; ut ipſe qui ignorare non poſſent oſſenſu, quæ ipſis præſcriberentur, non eſſe ſacû impoſſibilia.

Ergo poſito pro conceſſo eo, quod nullo modo in dubium vocari poterat; viſum eſt Apoſtolo poſui, & eo quod jam omnibus planum, & confeſſum erat; argumenta. Et quoniam per ſermonem Chriſto regenti Chriſtiani, ut animas, & corpora ſua; ita linguam etiam Deo ad ſacro uſus, ad ejus gloriam deprecandam, & proximorum, imo Eccleſiæ ad ſedificationem conſecraverant; deducere, non poſſit eos tam ſemel Deo conſecratam ad proſanos, & impios uſus, aut veniſ abuſus deſectere. præcipue vero ad maleſcientiam, & execrationem hominum, quos Deus, cum ad imaginem ſui creaverit, & ſpirituſ ſancti cognationis vinculo dignatus fuerit. merito per ſatus eorum lædunt, acque offendunt, quod hæc *verſ. 9.*

Unde poſtea colligit, primum ſacû hujus abſurditatem, atque inſonſentiam; ſi ex *coſenſu* *ore* *non beneſicito, quam maleſicito procedat*, non minus incongruum, & rationi adverſantem, quam ſi *idem ſons eodem ſortune dulcens unâ, & amarum aquam e-* *bulliat* *verſ. 10. & 11.*

Deinde concludit, quoniam ex genuinis proprietatibus, & operationibus omnia, & ex fructibus diſtinguntur plantæ, non eſſe verè dulcem fontem, ex quo amara aqua profluat; nec bonam arborem, ex qua mali fructus producuntur: ac proinde nec verè Sapientia, & ſcientiæ præditum hominem eſſe, qui in vita, & converſatione ſua non bona manſuetudinis, ac prudentiæ opera: ſed pravam invideæ amaritudinem, & odii acerbicatem producat. quod facit *verſ. 12. & ſeqq.* Sed in *verſ. 14.* addit meram eſſe hypocriſin, & fallam, ac mendacem atque procul ab omni veritate recedentem gloriationem corum, qui cum zelo amaro, & canali pleni ſint; zelum pietatis, ac religionis mentiuntur. quod dupliciter probat, primum naturam, & originem, & praves effectus falſæ iſtius ſapientiæ, ac mendacis zeli *verſ. 15. & 16.* deinde originem, & naturam veræ ſapientiæ, ſcientiæque, & optimos ejus fructus *verſ. 17. & 18.* deſcribens, & ob oculos proponens.

Primum igitur *verſ. 15.* rixofam iſtam, & odii, æque amaritudinis plenam Sapientiam, ac ſcientiam aut non ſupernè, neque à cæleſti arce, aut à Deo deſcendere; ſed eſſe terrenam, humi ſerpentem animaleni, & nobis cum beſtiis prope communem; imo dæmoniacam, qualem demones quoque humani generis hoſtes habent, eamque ſuis diſcipulis inſpirant. Nam ubi invidia, & rixa, ibi & ſeditio, & pernicioſis diſſidiis locus eſt; unde omne pravum opus, omneſcelerum, ac flagitiorum, & ſuppliciorum, ac conſequentium, genus naſcitur *verſ. 16.*

Deinde Originem, & naturam veræ ſapientiæ, atque ſcientiæ indicat, *verſ. 17.* offendens primum quod ſupernè, hoc eſt, cælicis, & à Deo deſcendat; unde omne donum, ac munus perfectum à patre luminum deſluere ſuprà *cap. 1. 17.* & quam à Deo precibus obtineri poſſe in ipſo epistoſe limine *verſ. 5.* dixerat. Naturam vero ejus deſcribit, primum quod pura, & caſta ſit; nihil terrenæ ſæcis, nihil carnalis impuritatis, & concupiſcentiæ admixtum habens; deinde quod ſit pacata, aut pa-

ni reſiſtentiâ, ac ſummæ juris retinentiâ abhorrens, & ad *equitatem* progrediens; perſuaderi, & obſequi (quantum per leges divinas licet.) facilis, plenus *mir-jericordie*, & honorem caritatis fructuum, liberalitatis, ac beneſcentiæ cornucopiæ; candida ipſa, & non ſimulata, nec ad ſuſpicandum, aut de aliis male ſentendum, inſulto minus cum iis contendendum, aut diſceptandum prona, aut flexilis. Hæc autem virtutes *verſ. 18.* *ſententia juſtitie* vocat, quæ in pace, aut per pacem ſervantur; ut uberrimos fructus adde-rant hominibus *pacem facientibus*, hoc eſt, paciſicis, aut pacatè viventibus, & pacis avidis.

Tangit hoc loco Apoſtoliſ periculoſum ulcus, quod jam tunc Apoſtoliſico ævo in Eccleſiam ſerpere cæperat; & proximè poſteâ ſeculis corrupto pietatis, & caritatis mucæ ſanguine purulentæ ſcabie, ac hæc poſtquam totum corpus ejus infeſcit; Ambitionem, inquam, emicendi in Eccleſia, & per novas inveſtæ doctrinæ magiſtrorum ſanctam aucupandi. Ex qua nata ſunt odia, contentiones, invidiæ, rixæ, mutua maledicta, atque injuriæ, damnationes, anathematata, perſecutiones, cruentæ bellorum tur-ræ, & ſuppliciorum immanitates; & quod indigniſſimum eſt, omnia iſta recta ſpecioſo, ſed mendaciſſimo velamine, ac prætextu zeli pietatis, ac religionis. Quod quavis ſequenti capite auſterioribus remediis, ac non ſitis parcatis manu conſectis, ut ſanari poſſit; antequam tamen illuc accedimus, libet hic ſubſcribere, & conſiderare an illum ſit & ductis hoc loco à Spi-ritu Sancto lineamentis, quibus ambitioſis, & rixoſos errorum auctores depinxit, quod non in plu-rimis celebrioribus poſt ævum Apoſtoliſicum Magiſtris palam deprehendatur. Nomina & ſingulos odioſum, & faſtiſioſe judicantium calumniis patens. Nemo tamen ignorat, quot novarum rerum cupidi, & in quam lædos errores prolapſi in Eccleſia magiſtri extiterint. Annales Eccleſiæ quid frequentius reſerunt, quam infeſtis, & infeſis animis colliſis inter ſe eos, qui unius Chriſti nomen invocabant e-

Nulla fuit tam levis in rerum divinarum ſenſu diſſenſio, quæ non ad acerbâ odia, amara utrinque maledicta, mutuas damnationes, & anathematata ſuf-fecerit. Diverſum celebrandi Paſchatis tempus, & reſipiſcentium ab hæreticorum erroribus in Eccleſiam receptio, quanta nomina inter ſe commiſit. Mox homines, obſequio Domini ſui neglecto, de naturâ ejus diſputare, quæ voluntati morem gerere ma-luerunt. quod paulo ante, & poſt tempora Antio-chenſæ Synodi incidit; in qua Sanſtoſtreno Epſco-patus ereptus eſt. A quibus capta peſtis hæc uſque ad adultam Antichriſti tyrannidem in Eccleſiâ graſ-fari non deſiit. Quod Eusebii verbis, commemo-rati temporis mores deſcribens, exequi præſtat; quæ libro v., cap. x. ſic ſonant. Poſtquam res-  
noſtræ per nimiam pacem, & libertatem ad mol-  
litiem, ac ſegnitiem degenerarunt; & alii alios  
ſunt odio, & contumeliis proſecuti; & tantum non  
nos ipſos per nos ipſos arinis, ac telis verbo-  
rum, ubicunque contigit, impugnavimus; & E-  
piſcopi in epſcopos irruerunt; ac populi contra  
populos ſeditionem moverunt; deinde inſanda hy-  
poſiſis, & ſimulatio ad ſummum uſque militiæ pro-  
greſſa ſunt; divinum judicium pro more ſuo ſen-  
ſim nos invilire cepit, ut perſecuto à fratribus  
qui in militia erant, exordium ſumeret. Cum au-  
tem nullo illius ſenſu, tangeremur; neque Deum  
placatum nobis, ac propitium reddere conaremur;  
ſed quaſi impii deliſta noſtra Deum nec curare,  
nec viſitare putaremur; nequitias noſtras aliis  
cumulavimus. Et qui paſtores noſtri videbantur,  
repulſa pietatis norma, mutui inter ſe contentio-  
nibus fuerunt inflammati; & dum hæc ſola, con-  
tentiones videlicet, minas, æmulationem, inutuum  
odium,



## CAPUT IV.

„odium, & inimicitias exaggerant, & ambitionem suam quisque in morem tyrannidis studiose persequuntur; tunc sane Dominus filium Sion obscuram reddidit, & gloriam Israël caluit deiecit &c. Quæ verba non multo post pulsam Antiochenâ sede Paulum Eusebium subnecit. Quibus non illud tantum ultimam persecutionem antegressum ævum; sed suamet ipse, & subsequens seculorum tempora graphicè depinxit; ac simul ostendit Jacobi Apostoli censuram, & monita ad illos maxime quoque mores, ad illa tempora, pertinuisse. Quid vero tanto excitatorum in Ecclesiâ fluctuum æstu, tam turbidis procellis, ac tempestatibus, tot odiis, contentionibus, maledictis, iniuriis, inimiciis, exiliis, suppliciis ætium, & perfectum est? *Verbo, & voce, & opinionibus innotata sunt*, quas ne ipsi quidem, qui eas cruentissimis persecutionibus promoveant, sese satis intelligere possint asserere audent. Ingens vero illi Patres fecere operæ pretium, tot adversus Deum, & proximum commissorum delictorum pretio; mercati altiore humanæ mentis indagine mysteriorum expositionem; quæ nec ignorata olim Christianis antiquioribus fidem, & salutem eripuit; nec investita progeniem eorum meliorem, aut sanctiorem reddidit. quæ si vera est, à demonibus melius percipitur, & creditur; si falsa, majoribus caccinnis, & sibilis excipitur. Ancipitem autem dogmatum istorum fidem, ac veritatem non magis male concors eorum inter se nexus, & coherentia, quam ipse Jacobus Apostolus hoc loco reddit: Qui cum nobis manifesta aperiat signa, & criteria, quibus vera à falsâ; cælestis à terrena sapientia, ac scientia dignosci possit; iis coloribus veram, ac cælestem depinxit, quorum ne vestigium quidem in authoribus dogmatum, de quibus res est, apparet: iis verò lineamentis falsam adumbravit, quæ ad unum omnia in iisdem cernuntur, ac deprehenduntur. quomodo enim credamus scientiam hanc supernè per Spiritus Sancti interventum demissam, quæ ab iis Doctoribus investita est, qui zelum amarum, & rixandi rabiem in cordibus suis habuere; quales eos præter Jacobum ipse depingit Eusebius: & in quibus infanda hypocrisis, & simulatio ad summum usque malitiæ progressa fuit. Nec enim altius nequitia ascendere, neque capitalior injustitiæ pelvis fingi potest; quam tunc, cum maximè fallas, ac noceas, cælestis sapientiæ, & sanctimonie speciem mentiri. Atque hoc est, quod Jacobus ait, *Ne gloriamini, neque mentimini contra veritatem. Non est enim ista sapientia, scientiæ calium descendens*, quæ sui participes non meliores; sed deteriores efficit; quæque eorum corda ab invidiâ, æmulatione, ab odio aliorum, & contendendi rabie purgare nequit; unde graveolens omnium malorum operum sentina profuit.

Nam *calitum descendens sapientia*, ut ipsa pura atque casta, pacifica, æqua, obsequens, plena misericordie, & bonorum fructuum; castos quoque, & pacificos, de suo jure decedentes, & æquos, ac faciles, & tolerantes, benevolæ affectu in omnes pronos, & ex candore suo reliquos æstimantes, omnis fuci expertes, ac synceros homines sui participes efficit. Quarum virtutum ne micam quidem exiguum in multorum dogmatum propugnatoribus reperias; cum ex adverso contrarium vitiarum, & conviciorum plena plaustria deprehendantur. Atqui Christus ipse ex fructibus pseudoprophetarum, doctrinas eorundem censeri ac dignosci præcepit.

Cum superiori capite occasione errorum, qui in Ecclesiam invehi cæperunt, primum quidem de culpâ peccatorum in Deum committendâ; deinde de neglectu bonorum operum, quæ sunt anima fidei; mox effrancem linguæ abulum, adhuc contentiones, ac Zelum amarum, unde maximâ ex parte hic linguæ abusus profuclat; deindeque ambitionem eorum, qui tam noxarum dominarum semina spargere cæperant, exiguatist, hoc capite ad scrutandas penitus morbi illius causas, ac prima incunabula accedit, atque ostendit, unde hæc pugnandi, & contendendi rabies, ac libido nascatur, & accendatur; idque eo fine, ut sublatis causis tanto facilius effectus tolli possint.

*Verf. 1.* Dicit igitur zelum istum amarum, ac studium contendendi, ac pugnacitatem *quæ ex voluptatibus, quæ militant in membris nostris*, hoc est, in corpore nostro, vel potius in carne nostra. Cum enim *Col. 1. 11.* mortificare jubemur *membra nostra super terram*, seu terrena, non corpus, & locomotivas ejus facultates occidere; sed carnem, & carnales affectus ejus, & concupiscentias subigere jubemur. Per istas voluptates, quæ militant in membris nostris, in genere quidem passionēs, & affectus animi, ex anima sensitiva, atque appetitu, qui carni nimium addictus est, orti intelliguntur. Quæ passionēs vulgò in duas facultatum species dividuntur, irascibilem, & concupiscentibilem. Cum autem inter illas passionēs ipsâ quoque pugnacitatem, & contendendi rabiem numeretur; cujus hoc loco causa, & origo investigatur; certe causam istam, & originem, illud passionis genus esse necesse est, quod in facultate concupiscentiæ cernitur, hoc est, ipsam libidinem, & concupiscentiam à dulci, & jucundo objecto excitatam per metonymiam; aut si quis tropum hoc loco superfluum putet, ipsiusmodi dulce, & jucundum objectum.

Verè autem ira ex concupiscentiâ oriri dicitur; quia hæc natura, & ordine prior illa esse videtur, & secundum modum, ac mensuram concupiscentiæ intenditur, aut remittitur Iracundia. Quanto magis enim quispiam fertur in cupiditatis suæ objectum, tanto majori iracundie impetu repellere nititur ea; quæ ejusdem cupiditatis fructum illi impediunt. Merito igitur rixas, & contentiones ex voluptatibus oriri dicantur, quas hic *pugnæ & bella* vocat, voluptatibus autem militantibus, hoc est, violenter grassantibus in corpore nostro. Per vocem enim *militie* passionum istarum violentiam quandam exprimere voluit: quia in militia

*Pellitur è medio sapientia, & geritur res.*

Non est autem novum Spiritui Sancto contentionum ejusmodi studium, aut mores, ac certamina iis nemiinibus vocare, quæ propriè corporeis pugnis, ac bellis competunt; ut cum homo contentiosus *1. Tim. 1. 11. 3.* dicitur *adversus percuissor*, cui ibidem opponitur *aperçus alienus à pugna*.

Quamvis autem proposita ab Apostolo materia poscere videatur; ut hoc loco vox *voluptatum* de solis illis spiritivioribus voluptatibus intelligatur, quæ ex saltu vitæ, hoc est, libidine excellendi, &, si placet, concupiscentiâ oculorum, hoc est, ambitione, & avaritiâ proficiuntur, (ex quo genere voluptatum maxima discordiarum semina nascitur, ac pullulat) tamen vocis generalitatem restringi nihil necesse est, eamque latius ad omnes reliquas voluptates protendi; (propter parem ubique rationem) nihil verat. nisi quod verba antecedentia, & subse-

subsequentia denotent potestissimum hoc loco de habendi, aut excellendi libidine, quæ ad comparationem cum aliis hominibus respectum habeat, tractari. Quamvis enim negari nequeat, brutas quoque voluptates sæpe dilectas, ac bella ciere, ut cum famina propter amorem

*Græcia barbaria lenio concessa duello est.*

Tamen frequentissima omnium rixarum origo ex habendi, aut excellendi præ aliis, libidine nascitur; Præsertim si successu suo careat, & frustretur. Unde primum ira in obvium quemque exoneranda; deinde invidia, pestima odii, & emulationis mater, & omne pravi certaminis, & discordiæ genus existit. Quod evidenter *vers. 2.* Apostolus indicat, *concupiscitis & non habetis, irascimini, & ambulando, non potestis autem consequi; pugnat, & bellum geritis.* hoc est, insecto, & hostili odio, & affectu (qui in ipsum quoque effectum erumpat) adversus eos, qui dona Dei habent, & consecuti sunt, certatis. Nec tamen vel huius proficere potestis, ut, quæ tanto molimine queritis, assequamini. Quæ tantæ culpæ exprobratio tacitam continet hortationem à committendis ejusmodi delictis, quorum nullus fructus, nullum emolumentum sperari potest. Subsequitur autem tacitum ibidem consilium, & remedium; quod huic malo adhiberi possit, in commonstratione causæ, ob quam hucusque ii, qui reprehenduntur, votis suis exciderent. Quod antequam aggrediamur, libet hoc loco expendere, non unum esse illud carnalis voluptatis genus in veneris, aut vini, aut gulæ vitiis consistens; quod nobis cane pejus, & angue fugiendum sit. Verum esse alias quoque voluptates, quæ in mundo paulo honestiores censentur, & tamen à Spiritu Sancto non minus severe, & minaciter vetantur: præcipue vero cæcæ illam, & imprudentem dona aliqua Dei habendi, & aliis excellendi libidinem, & facerrimam omnium emulandi famem; quæ post Apostolicum ævum in tot jurgia, schismata, discordias, & ærumnas, ac postea morbis ipsis nocentius remedium, tyrannidem, atque oppressionem; Christi Ecclesiam dedit praecipitem.

Et illis quidem carnalioribus voluptatibus quæstia sunt remedia, tot claustra, & monasteria, tot otiosorum armorum mandata. At huic, quam Jacobus hoc loco extinguere nititur, pesti ne quæri quidem cæptum est remedium. Ipsos Anachoretarum secessus, & columnas, ipsas Monachorum cellas, ipsas Pontificum, & Patriarcharum sedes, Episcoporum conventus ipsam Conciliorum celebritatem invalid, ac depopulata est. Non satis autem erat voluptates, nobis cum brutis communes, proscribere. Voluptates quoque cum immundis spiritibus communes coercendæ erant. Ambitio, & superbia, odia, & invidiæ, obtestandi, dammandi, multo autem magis persequendi, ac nocendi aliis studia extirpanda fuere.

Prius illud voluptatis genus privatim singulis necet; posterius hoc zelose pietatis prætextu universum orbem, ac totas devastat Ecclesias. Sed & privatim singulis suspecta debet esse illa mentis dulcedo, quæ inanibus illecebris decepta multum temporis, multum spirituum, ac virum, interdum & valitudinis, melioribus studiis, & occupationibus dandum, intervertit. Voluptatum nomine istiusmodi studia Spiritus Sanctus indigitar. Quippe unicus, aut certe acerrimus ejusmodi studiorum stimulus, & exactor est ille affectus, qui ex speciosa scientiæ laude commendationem venatur; atque in eo præcæteris eminere contendit. Est enim cuique inritus sui amor, qui per se viciosus non est, quamdiu cæ-

cus non est; quod sit dum nimius esse incipit, hoc est, dum præ sui pretio alios parvi facere audeat, adeo ut, si quem à Deo aliqua dote ornatum conspiciat, quam in seipso non deprehendat; illum ipsa indignum censcat, ac tacite iudicium Dei reprehendens, odisse illum incipiat, atque excellentiam ejus deprimere contendat; qui succus loliginis invidiæ proprius est; quæ non falligia tantum; sed totas substructiones aliorum demoliri contendit, ne luminibus suis obscurant. Unde *primum injuriæ, vindictæ, irrationes, jurgia, & odia*, quæ vix conciliari possunt, denique pugna, & omne genus hostilitatum oriuntur. Quæ res & in profanis maximè noxiæ; at in sacris plane nefariæ, & execrabiles sunt. Ab ista autem voluptate, atque mentis dulcedine, quæ mortalium quisque sibi maxime blanditur, & placet, aut placere, ideoque sese aliis præferre contendit, originem habent. Quæ tamen improba Sien, non minus quam Circeæ brutarum voluptatum poculi, cunctis vitanda est.

Nunc ad proposita ab Apostolo tacti mali remedia regredimur. Præsentissimum illud est res omnium desideratissimas consequendi compendium, quod hic non obscure proponitur; dum vera causa ostenditur, ob quam homines desiderii sui excidant: quod nimirum ea, quæ precibus à Deo impetranda erant, aut petere omnino negligant, aut vitiose, & incompetenter petant.

Precibus enim à se obtineri Deus omnia vult; ut animos nostros tanto magis dona, ac beneficia sua observantes, eorumque gratos, ac memores redderet. Sed preces illas ab animo segnè, aut impuro fundi nolit; ne sanctitas Majestatis suæ pollueretur ullo hominum inquinatum commercio. Nihil autem est quod magis inquinat mentes nostras, quam dilectio mundi, quæ in se cum alias omnes carnis, & oculorum voluptates; tum eas quoque, quæ ad salutem vitæ spectant, teste Johanne Apostolo, continet: quæ hoc loco Jacobus potissimum tangit.

Ergo isti, qui dona Dei precibus expostunt: ut ea in voluptates ambitionis, ac superbiæ impendant, eo ipso impuritatem & mentium, & precum suarum ostendunt, simulque animum à Deo aversum, ac Deo inimicum produunt: quia qui diligit mundum, & concupiscit eas, planè à charitate Dei alienus est; *1. Joh. 12. 15.* nec sibi vicissim faventem, & propitium Deum polliceri, ac sperare, nec ei confidere potest: atque ita fide caret, sine qua Deo placere (*Heb. xi. 6.*) aut quæ desideres impetrare (*Jacob. 1. 6.*) impossibile est. Tales autem homines, quos idem Jacobus suprà *Cap. 1. 8.* duplici animo dixerat, hoc loco eodem plane sensu adulteros, & adulteras vocat *vers. 4.* Quemadmodum enim mulier quæ animum, atque amorem suum inter virum atque adulterum dividit, quodammodo duplici animo esse videtur, & adultera dici meruit: ita qui ad Deum accedere audeat, vitioso mundi amore, & concupiscentiis ejus implicitis; adulteri sunt, & inimicitias cum Deo suscipiunt. Quis autem ab inimico precibus aliquid obtineri posse speret?

Non dissimulat autem Deus sæpius in spiritualis sui cum mentibus fidelium matrimonii copula zelotypiam suam: ideo Spiritus Dei, quem impetratur accedentibus ad se, *ad insidiam concupiscere* dicitur *vers. 5.* hoc est, rivalitate quadam concurrere cum Diabolo, qui mundi illecebris desponsas Deo mentes, ab amore illius ad se abstrahit. Quis igitur non longe malit Spiritui Dei, aut potius ipsi Deo, adherere, quam Diabolo? Spiritus enim Dei, aut quod idem est, ipse Deus, incomparabili intervallo majorem dat gratiam ac felicitatem iis, qui sese ipsi subjiciunt; quam Diabolus iis, qui sese illecebris suis

fuis decipi patiuntur : quod, breviter *vers. 6.* innuitum, probat eodem versu, quia ea, quæ forte Satanæ offert, ac promittit, iis præcipiæ, quos ambitionis, ac superbiæ illecebris ad se pellicit (hæc enim subiecta hujus doctrinæ traditioni materia) dare, ac præstare nullo modo potest : quia Deus frangit omne superbum. At Deus iis, qui vana istas Satanæ illecebras spernunt, & ab omni superbia alieni, semetipsi reverenter subjiçunt, omni exceptione majorem gratiam, & felicitatem donat.

*Ideo vers. 7.* ad istam Dei subjectionem cohortatur eos, quibus scribit ; quæ constare non potest absque resistentia adversus Diabolum : addito stimulo bonæ spei, quod non nimium operoso, ac difficili conatu Satanam vincere, & in fugam concitare possint. Fugere autem Satanæ videtur, si videat sibi serio resisti ; ne in hoc tam inæquali certamine, à tam imbecilli creatura vincatur. Superbus enim est, & existimationis suæ tenax. *Ideo* (præcipiæ in Angelorum conspectu) virium suarum infirmitatem prodere erubescit.

*Vers. 8.* Ac ne quis peccatorum conscientia animum dispondat, satis sibi conscius fe delictis suis Spiritum Sanctum à se procul abegisse, ac Deum ipsum à se abalienasse ; præcipit confidenter *appropinquare Deo*, ac promittit Deum vicissim nobis quasi obvia ope sua *appropinquaturum* : ostendens peccatorum nostrorum immunditiam non esse tam deploratam, quin purgari, ac mundari possit : modo peccatores purificant manus, hoc est, desistant à peccatis, & malis operibus. Quia enim pleraque opera nostra manuum ministerio peraguntur, purificari manus jubet, hoc est, omnia organa nostra (quæ *Rom. ix. 13.* vocantur arma) *iustitiæ*, aut *injustitiæ*, quibus ad perficienda opera nostra utimur, nonnisi bonis, & castis operibus adhibere. Inprimis autem corda mundare præcipit, hoc est, dupliciter illam cordis, quæ nunc Deo, nunc Satanæ gratificari volumus, extirpare, ac purgare, atque uni Deo constanter adherere. Promissionem vero, qua nos excitat ad appropinquandum Deo, clare illustrat insignis parabola patris, revertenti filio perduto procul occurrentis *Luc. xv. 20.*

Docet postea *vers. 9.* modum, ac viam purgandi cordis, & purificandarum manuum ; per quam Deo appropinquare possunt peccatores ; quæ non alia est, quam seria delictorum pœnitentia, agnitio nostræ, in quam per peccata incidimus, miseriæ, atque ipsius sensus. Qualis fuit in Petro, postquam animadvertisset delicti sui in abnegando Domino commissi magnitudinem, quem sensum amaro flectu testatus est. Nihil enim magis fordes peccatorum eluit, quam lachrymæ, & veræ, nec ad eundem iterum lapidem offendens, eorum pœnitentia. Duplici autem nomine modus hic in nobis veram efficit pœnitentiam ; primum quia peccator pœnas quasdam voluntarias à seipso exigit per dolorem, & luctum, ne iterum ea committere audeat, quæ tanto luctu expianda sunt. Ex quo vigilantia quedam mentis & præcautio, ac prospicientia malorum nascitur, cum lætitia, & risu noxium, & periculosum mentis soporem, & securitatem testetur. Quod *vers. 9.* satis exprimitur.

Deinde (quod *vers. 10.* innuit) quia in verâ agnitione miseriæ sortis nostræ, in quam ex reatu peccatorum incidimus, humiliatio quedam nascitur, & submissio erga Deum ; quam cælestis pater magni æstimat, & libenter aspicit : ideoque homines ejusmodi ope sua sublevar, & attollit ; ut tanto altius erigantur, quanto semetipsi humiliori in conspectu ejus demiserunt. Ut enim supra *vers. 6.* dictum, Deum Superbii resistit, ac humilibus, ac sese coram eo demittentibus, dat gratiam. Cum igitur toties hoc loco tam superbiæ

vitium perstringat, quam contrariæ virtutis consecrationem inculcet Apollolus, quis dubitat per *torruptas in membris nostris militantes* (quamvis aliæ quoque propter parum rationem proflus excludi nequeant) potissimum tamen illud genus voluptatum intelligi, quas nonnulli non satis accurate loquendo in irascibili facultate collocant, hoc est, ambitionis, & superbiæ delectationem, & concupiscentiam, quæ tamen revera ad concupiscibilem pertinent. Nemo enim voluptati : sed potius impedimento, aut verius impediendi voluptatem irascitur. Proinde effectus quidem concupiscentiæ hujus, id est, pugnæ, contentiones, discordiæ ad irascibilem, quam vocat, facultatem pertinent. Cæterum causam istorum merito Apollolus in voluptate concupiscentiæ collocat. In qua admiranda videtur Spiritus Sancti sapientia, qui dulci quidem, sed noxia prurigne tot jam seculis serpentina Ecclesiæ Dei ulcera tanto ante prævidit, ac prædixit.

*Vers. 11.* Nondum egressus materiem, quam tractat, Jacobus adjicit præceptum de cavendis obtestationibus ; quibus fama, & existimatio eorum, quos fraterno amore prosequi tenemur, læditur, qui præcipuus etiam discordiarum fomes est. Quamvis autem omne genus obtestationum huc pertineat, quod contra *φιλανθρωπίαν*, toties nobis præceptum, declinquit ; (Nec enim temere Apollolus vocem *φιλανθρωπίαν* hoc loco usurpavit. Tamen subsequencia verba indicant potissimum hic illam obtestandi speciem exagitari ; qua sese invicem fratres, non per nudum in dogmatibus dissensum, aut victiorum aliquorum reprehensionem, sed perinque usurpatam in Ecclesia judicandi, ac damnandi potestatem condemnabant ; ac mutuo anathemate feriabant ; quod malum, ut paulo ante diximus, per tot secula devastatâ Ecclesiâ primum discordias pessilientes, mox triste ipsarum remedium, tyrannidem Antichristi peperit. Non contentus Apostolus voce *κατακλητός* (obtestans) addit *καίτοι τῶν ἀδελφῶν*, quod non simplicem reprehensionem, aut vituperium : sed ex usurpata judicandi potestate protestam condemnationem significat. Duplici autem ratione hunc ausum reprehendit, & oppugnat Apollolus. Primum in *vers. 11.* dum ostendit, iniquos ejusmodi potestatis usurpatores, non in ipsos tantum, quos judicant, ac damnant, fratres : sed in totam Legem, ac religionem Christi injurias esse. Cum enim lex Christi fraternam caritatem inprimis nobis commendat, qui præceptum hoc Legis violat ; ipsam Legem violat, adversus ipsam Legis hujus animam delinquendo. Deinde parum modeste, ac reverenter erga Legem Christi sese gerere eos, qui, cum præceptis ejus absolutum obsequium debeant, eam interpretari, atque ad libidinem suam torquere, quam exequi malint ; atque ita imperium sibi quoddam in leges Christi pro libitu figendas, aut rescindendas vendicent. Id enim significant verba *non es executor legi, sed iudex*, hoc est, loco obsequii, Legi Christi debiti, in cuius potestatem te semel tradidisti ; potestatem quandam in eam ad libitum tuos ascendam usurpas.

Deinde alteram rationem, qua hunc ausum impugnat *vers. 12.* subnectit. Iniquos istos potestatis sibi nunquam concessæ usurpatores, non in Christi legem, ac religionem tantum ; sed in ipsum legis istius latorem Christum graviter delinquere. Invadere enim in jus, ac potestatem, soli Christo traditam, cui cum soli potestas in cælo, & in terra omnis, pendendique, aut servandi facultas attributa sit, indignissimos esse miseros homunciones, qui ne semetipsos quidem servare possint ; involare in jus tanti saltigii, tantæ Majestatis Regi soli de-

bitum; ut alios damnandi, ac in aeternum perdendi facultatem sibi usurpent.

Res ipsa autem loquitur Apostolum hoc loco; non de illa I. excommunicandi potestate; quam Christus, & Apostoli Ecclesiae tradidere loqui; quam homines secundum carnem viventes ab Ecclesia segregantur.

Cum enim carnis opera manifesta, & in propatulo sint; verba quoque Legis Christi, quibus tales damnari iubentur, nihil difficultatis, aut cavillationis admittant, non excedit humani iudicii modulum talium iudicatio, & condemnatio. Ideo non tantum permixta Ecclesiae; sed inperata est. Sed propter errores in rebus involutis, ac perplexis; quales sunt quaestiones de natura, atque essentia Dei, Christi quoque, quae, omnia pietatis curâ, in Ecclesia invaluerunt; alios damnare, atque ab aditu Ecclesiae arcere, periculis anathemate, multoque magis assilire, ac persequi; non modo nusquam permixtum, sed universae religionis nostrae analogie primum minime consentaneum; deinde multis particulis interdictis, tandem isto quoque in loco severè vetitum deprehendimus. Cujus enim potestatis, vel auctoritatis fiduciam nobis tantum sumimus, ut alios damnare audeamus? Quo sitis inrefragabili documento illis, qui tam difficiles perceptu disputationes ingressi sunt, consistere potest, eos in re, quam rationis capium superare fateantur, non errare. Naturam certe suam non eo mortaliu fatis exploratam habete. Cur ad Naturam Dei explorandam festinamus; nisi ut mens nostra in tam ardua contemplatione hebetior evadat, quam fuit in longe faciliore? Nam in auctoritate eorum, nihil praestitit, & quorum scriptis, ac testis, plus amarulentiae, quam Christiani succi haurias. Fac tamen eos, qui toties damnati sunt, errasse. Unde sunt isti scrutatores eorum maliu potius, quam fragilitate, aut inperitia errasse? Res hac absque inspectione cordium constare non potest. Quis quis hanc potestatem dedit, quae uni Legistori nostro concessa est, ut possit salvere, ac perdere. Unde nobis tantum fiducia, vel audacia, ut Solum, ac tribunal supremi iudicis nostri scendere audeamus. Quod igitur aliud superest, quam ut hic caelestis Legulator, & unicus temerari legis suae obsequi, vindex; tot anathematum decreta in conspectu suo deleri, & concerpi jubeat: quae & hoc loco omnia Jacobus una litura inducit.

*vers. 13.* Transit ad aliud doctrinae genus, cujus connexio cum superiori haec est. Posteaquam initio capitis hujus ostendisset originem, & causam tot contentionum inter Christianos, ac discordiarum esse voluptates, praesertim superbiae, & ambitionis, quarum fere inseparabilis pedissequa invidia est; ex eo orta, quod homines Simonis Magi exemplo, dona Dei habere concupiscant, & habere nequeant; ideoque habentibus invidiant, ac proinde odio, atque iniuriis persequantur: Causam quoque ejus muneris, quod dona Dei habere, vel assequi nequeant, duplicem ostendisset, quod nimirum aut à Deo dona ista non petant, aut malè, & illegitimè petant; In qua doctrina duplex adversus ista mala consilium, atque remedium non obfcurè traditur. Quorum alterum in neglectu precum, alterum in abusu earundem cernimus. Huc usque posterius duntaxat membrum hujus consilii, atque remedii tractavit; primum illegitimum, ac praeposterum istum precum usum reprehendens, deinde docens quomodo legitime precibus ad Deum uti debeamus; puras, & purgatas ab omni flagitio manus; & corda ab amore mundi; praecipue vero fastu omni, ac superbia mundata ad eum attollentes &c. Nunc tandem *vers. 13.* redit ad priorem hujus consilii, atque remedii propositi partem, quae simplicem neglectum precum

causam multorum malorum esse ostendit, atque ex animis nostris extirpat, acres autem ad vigilantiam in precibus stimulos addit, ac subiicit. Neque enim alia est neglectus precum causa, quam confopatio quaedam mentis, atque securitas suismet viribus multum tribuentis, & oblitae, nihil nos absque ope Dei efficere, ac prestare posse. Hinc fit ut vota, atque proposita nostra in multum aevi jaceantur, ea nos sollicita, atque industria nostra confecturos sperantes, in quibus frequenter nutu Dei, improbas spes nostras castigantis, longe à destinationibus nostris decidimus. Quam certe omisaram precum causam Apostolus hoc loco graphicè depingit, hoc est supernam illam, & conditionis suae oblitam mortalium securitatem; qui quam sint brevis aevi, & tot calibus obnoxii immemores, eas sibi Spes despondere audent: quarum operatus successus ex solius Dei gratia, atque arbitrio dependet. Quid enim est aliud vita nostra, nisi vapor ad exiguum tempus apprensus, qui levissimo flatu perculsus dicto citius disparet? Nihil igitur efficere, aut prestare possumus nisi quod Deus ipse fieri, aut permittere voluerit. Unde vel in minimis negotiis, atque curis nostris perpetua precum necessitas est. A cuius nutu, & voluntate omnia pendent; nec sine injuria ejus gestas res, aut gerendas quisquam mortalium, viribus, aut conatibus suis vendicare potest. Ideo hanc *ἀλαζονίαν καὶ ὑψηλότητα* (*jaulationem, & gloriationem*) Apostolus *vers. 16.* reprehendit & *πᾶν* malam esse dicit. Notandum autem est, Apostolum dum Oscitantiam, & securitatem mortalium, ex qua Neglectus precum emergit, depingere vult, exemplum terrenorum potius, quam Spiritualium votorum proponere; partim ut culpam eorum, qui terrena inagis, quam spiritualia confectentur, & cuncta ad terrenarum suarum voluptatum fructum referant, perstringeret; partim ut ostenderet, Deum, qui ne terrena quidem commoda, & emolumenta suis absque precibus largiri velit; multo minus ipsis spiritualia dona absque fufis ad eum precibus collaturum. Porro quia istiusmodi spiritualis, ex qua neglectus precum sequitur, oscitantiae peste fideles, & Christiani, potissimum ex infidelium, & à fide alienorum, quibus etiam absque precibus cuncta prospere succedere solent, exemplis inficiuntur; occurrit ejusmodi cogitationi Apostolus *vers. 17.*, & ultimo. Ubi ostendit, non ideo quod Deus infidelibus, de quibus capitis insequentis initio agere videtur, etiam absque precibus multa donat, & largitur, eosque ditescere, & prospera fortuna aliquamdiu uti permittit; Christianos etiam sine precibus posse similes ea, quae optant, consequi. Illos enim apud Deum ipsa excusat caecitas, & ignorantia: ac Christianos, qui optimè norunt, aut nosse debent, quid ipsis factu opus sit, ac Deum nolle ipsis absque precibus optata concedere: ipsa eorum scientia, ac divinae voluntatis notitia reddit inexcusabiles, quominus sibi pollicere possint Dei, & negligentiae, atque oscitantiae eorum insensu, in consequendis exoptatis rebus, opem atque auxilium. Addit autem initio sequentis capitis aliam rationem adversus ejusmodi tentationem, quod ista felicitas infidelium; sit fluxa, & brevis; ut in summam infelicitatem, immoderatum eorum desinat. Ex quo postea adversus specialem persecutionum tentationem, eximiam doctrinam tradit; regressus ad id, quod initio epistolae docere coeperat, beatos esse qui hanc, & similes ipsi tentationes pertulerint, atque superaverint; Ita ut traditae ab Apostolo in hac epistola doctrinae pulcherrimè inter se cohaereant & connectantur: reliqua sequenti capite considerabimus.

## CAPUT V.

**A**ffert in hoc capite Jacobus alteram rationem, ob quam fideles Christiani infidelium exemplo preces negligere non debeant; quod quamvis infidelibus, ac Deum non curantibus, multoties precibus sollicitantibus, sive dono, & gratuita misericordia Dei sortemur, quam sibi infelici iudicio elegerunt, ipsis assatim exolventis, sive iusto iudicio ipsos per patientem longanimitatem indurantis, sive impervestigabilis sapientiae permisso omnia ex animi sententia succedere videantur, adeo ut divitiis, auro, argento, & omnibus fortunæ ornamentis floreat; ideoque opes suas omni injustitiæ genere augere impune audeant (*vers. 4.*) usque ad luxum, & lasciviam, denique ad infontium persecutionem, & crudelitatem abuti non dubitant; (*vers. 5. & 6.*) tamen omnis ista primum fluxa, & brevis (*vers. 2. & 3.*) deinde luctuoso exitu terminanda (*vers. 1.*) felicitas est: ita ut non alio consilio in tam altum fastigium sublati esse videntur; quam ut lapsu graviore corruerent.

Sumit autem exemplam nationi Judicæ, cuius primarius Episcopus fuit, obvium, & perspectum; ex quo cæteri quoque Christiani; tanquam ex primo, & insigni documento discere poterunt, quis maneret exitus Christi, & Ecclesiæ ejus persecutores. Hierosolymitani vero, ac totius gentis excidium statim post Christi prædictionem nemini ignotum esse potuit. Et quo propius ingrebat, tanto evidentiore ejus, jam jam venturi, Spiritus Sanctus præbuit testimonia, quæ eos, quorum Jacobus Episcopus fuit latuisse quis dixerit? Et Jacobus post Pauli epistolam, sicuti & Petrus, scripsisse deprehenditur. Nec longo ante urbis suæ excidium intervallo, quod extremis iam Apostolici ævi temporibus evenit; quæ extrema tempora, extrema hora passim à Spiritu Sancto vocantur 1. Joh. 11. & hoc loco *vers. 3.* *extremi* dies; partim respectu illius generationis, quæ ipsum Christum, atque Apostolos audivit; partim quod aureum illud ævum terminarent, cui deteriora tempora erant successura; partim denique respectu durationis in suo statu gentis illius, cui proximè imminens excidium impendebat: ut hoc loco istæ voces sumi videntur. *Versus sextus* quin ad Hierosolymitanos pertineat, nullum est dubium. *Condemnasti*, inquit, *inversos* iustum, non resistis vobis. Tangit autem *versu 2. & 3.* cæcitatem eorum, qui fluxa, & caduca bona sibi thesaurizanda elegerant; quo magis ab imitatione, & exemplo eorum Christianos abduceret. dum ostendit bona, & ornamenta eorum, in quibus sibi tantopere placebant, putrefactioni, corruptioni, aerugini obnoxia: ac dicit hanc ipsam corruptionem istarum rerum testimonium contra eos dicere; quod vitiosam, & corruptam mercem sibi elegerint. Cuius corruptionem ipsa quoque eligentium corruptio consequetur. *Devorabis* inquit *cupio auri, & argenti carnes vestras sicut ignem*, ubi vocem *carnes* corpora significare nihil prohibet. Nam qui seminat in carne una cum carne corruptionem metat necesse est. Ostendit postea bona ista, quorum thesaurum sibi paraverant, non tantum vitiosa, & parum durabilia; sed noxia quoque esse: quia homines in injustitiam, & avaritiam *vers. 4.* in luxum, & lasciviam *vers. 5.*, denique impiam adversus Sanctos crudelitatem *vers. 6.* præcipiant.

Vox *pharisæi* *vers. 5.* non male à nonnullis per vocem *Epuli* exponitur. Convertit autem sermonem ad eos, quibus luctum ob imminencia sibi supplicia imperat, non indecore; quia paulo ante cap. superiore *vers.*

9. luctum ob peccata, à se commissâ, penitentibus imperaverat, nisi quod inter illos luctus eadem est differentia, quam Paulus 2. Cor. vii. 10. statuit. Maior enim secundum Deum penitentiam ad salutem; minor autem mundi mortem operatur.

Ovum autem ovo similis non est; quàm hæc Jacobi, quibus mores, ac fortunam persecutorum Christi depingit, lineamenta cæterorum omnium, qui infantes discipulos Christi persequuntur, imagini, moribusque, ac fortunæ aliquamdiu secundæ, quæ in horribilem tandem & luctuosum exitum desinit.

Quæ contemplatio; quamvis non nimium læta sit, & amena: præsertim Christianis, qui etiam inimicorum, multo magis autem communis cum inimicis gentis, ac patriæ miseratione tangi debeant. Utilis tamen est ad firmandam salubribus exemplis fidem, & in persecutionibus patientiam. Ostendit enim primum, Deum quamvis ad scelera mortalium interdum connivere videatur; res tamen humanas minime negligere. Ostendit ipsi cordi esse iniuriarum nostrarum ultionem: Quid ni igitur patientiæ quoque ac fidei nostræ præmium, ac mercedem? Ostendit nihil nobis per afflictiones, ejus nomine perceptas, perire, nisi forte commune cum persecutoribus nostris ejusdem patriæ periculum; quæ periculi iactura lucro potius addenda, quam pœnitenda est. Sæpe enim fideles miserrimè cum persecutoribus suis perierant; nisi prius per eisdem feliciter perivissent. Quæ cum ita sint, merito Apostolus ex ea consideratione iudiciorum Dei deducit corroborantem patientiæ nostræ. Per particulam *igitur*, cohortatus omnes ut *durarent* usque ad *adventum Domini*. Quamvis autem *Adventus Domini* *et* *et* sic dictus, denotet extremi iudicii diem; quæ est præcipua, & principalis spes, ac solatium patientiæ nostræ; tamen hoc loco voces istas sumi in sensu minus principali, non desunt causæ cur sentiam. Inprimis quod *vers. 8.* adventum hunc Domini appropinquasse asserit; quod de ultimo adventu Christi dici non potuisse tot jam elapsa, & porro labentia secula ostendunt. Nec aptum ex rei in tam longum tempus differenda argumentum in solatium patientiæ afflictorum dari potuit; Deinde quia hunc tunc prope instantem Domini adventum, primo statim versu designasse videtur in illis pœnis, atque miseriis; quæ impiis persecutoribus mox erant superventuræ. Merito autem sicut eximia Domini, quæ Ecclesiæ suæ præstat beneficia; ita illustra ejusdem iudicia, *adventus Domini* dicuntur; quia quamdiu effraus impietas regnat, & impune grassatur; quamdiu servi Christi nihil habent, ex quo pateat, eos esse curæ suo Domino: tamdiu quodammodo abesse eorum Dominus videtur. Contrà *advenire*, quando extraordinariam eorum curam suscipit; sive nova in eos, atque ingentia effundat dona, atque beneficia; sive inimicos, ac persecutores eorum publico, & in multos populos promulgato officii supplicio.

Sed & allata ad confirmandam Apostoli hortationem similitudo, huic explicationi magis lavet, quæ hoc loco non de ultimo Christi adventu agi assent. Dicit enim *agricolam præstolantem fructum expectantem; patientiam, & longanimitatem sui in eo, donec accipiat pluviam matutinam, & vespertinam*. Quia verò hoc loco patientiam agricolæ in expectando fructu terræ Apostolus per particulam *in*, non ad ipsum illum principalem, ac pretiosum terræ fructum metendum; sed tantum ad præviam ejus causam adjuvantem, hoc est, pluviam matutinam, ac vespertinam proterdit; ideo patientiam quoque Christianorum Idem per eandem particulam, non ad ipsum principale, quod expectant, præmium; sed ad causam ejus adjuvantem, quæ patientiam istam mirè con-

firmantem, reſtrinxit, hoc eſt ad illum *Dominus advenit*, qui jam jam imminet, nec poſt multa dorum exacta ſecula erat expectandus.

Vis enim argumētū Apollolici ſita eſt in illa appropinquatione *adventus Domini*; ideo in ſimilitudine quoque particulam *hor*, non ad id quod longius expectandum; ſed ad, quod proxime ſperandum fuit, reſtrinxit. Certe hic Apolloli locus iſt, qui perſecutionem patiuntur, non mediocre malorum ſolacium ſimul, ac remedium affert. Oſtendit enim iſtos, qui nos per afflictiones miſeros elicere volunt, longe magis eſſe miſerabiles, quam nos eſſe eſſe poſſint, etiam ad hoc omnes vires ſuas advocent. Ideo non nimum, neque muliebriter adverſus ipſos ingemifcendum eſſe: qui nobis ſunt longe miſerabiliores. Aut ſi forte tamen iniquitas injuriæ nobis juſtos genitus exprimat, eſſe præſto Dominum injuriarum ultorem, ſape & libertatis noſtræ vindicem; qui iſtatis temporibus advent: ut cognitionem faciat de us, qui ad eum ſuſpirando, & ingemifcendo quodammodo ad tribunal ejus provocant. Quocirca omnibus dandam eſſe operam, ne quam adverſum ſe ſuſpirandi, & ingemifcendi anſam cuiquam præbeant, non modo alienis ab Eccleſia, ſed fidelibus etiam, quos inter aliquando ejuſmodi lites interveniunt, ut alter ab altero injuriâ ſe laſum exiliimet, coque nomine ad Dominum contrâ ſe mutuò ſuſpiciunt. Quæ ſuſpiria nihil ſunt aliud, quam lis coram cæleſti judice conteſtata; quam dirimere Dominus ſolet magno cum eorum qui in crimine injuſtiæ deprehendi fuerint, malo. Quemadmodum enim gemimus Eccleſiæ, à perſecutoribus oppreſſæ, non negligit; ita nec in ipſa Eccleſia mutua fratrum adverſum ſe ſuſpiria. Quæ ſemper quidem vitanda, & fugienda ſunt: ſed præcipue tunc cum Dominus cognitionem inter Eccleſiam ſuam, & perſecutores ſuſcipit. Tunc enim, quali poſt res prolatas injurarum judicia exerceri incipiunt; quorum in numerum illa quoque veniunt, quæ inter unius Eccleſiæ membra excutuntur. Et quemadmodum in ipſis perſecutionibus, ſape judicium à domo Domini incipit propter ipſius Eccleſiæ delicta; ita in pænis perſecutionum; quum Dominus illatas ab externis Eccleſiæ ſuæ injurias vindicat, ne domeſticorum quidem adverſus fratres ſuos injurias ſinit inultas.

Multis autem ex cauſis, vel in ipſa perſecutione mutua illa fratrum contrâ ſe ſuſpiria exoriri, docet experientia. Sunt enim quæ plane ex privatis cauſis, vel injuriis ortum habent. ſunt alia magis publicæ eorum, qui partem aliquam fratrum, anſam perſecutioni dediffe aut judicant, aut criminantur: ſicuti & eorum viciliſim, qui innocentiam ſuam iniquam accuſatione gravari ingemifcunt. Italia omnia, & his ſimilia ſuſpiria verſ. 9. Apollolus non ſine comminatione præſentiffimi Dei judici vetat. Quia injuriæ iſtæ ſape aut nullæ ſunt, & falſo fictæ, aut leves, ſed multum exaggeratæ, quam comminationem Deus non facile dimittit inultam: aut ſi quæ ſint graviores injuriæ nullis opus ſit ſuſpiriis, cum promiſſoribus earum pæna excubat. Quod autem præceptum huius verſus noni ad ſenſum injuriarum, ex occasione perſecutionis ortarum, pertineat; iude colligi videtur, quod inter præcepta doctrinæ de tentatione perſecutionum interjectum ſit.

Statim enim iterum verſ. 10. & 11. pergit cohortari fratres ad patientiam in perſecutionibus: primum in genere exemplo *Prophetarum, qui locini ſunt nomine Domini, coſque beatos haberi ab omnibus, qui aliquid adverſi in gratiam Dei pertulerint*: proſus, ut ipſe ſervator, *Matth. v. 12.*, beatos eſſe pronuntiat diſcipulos ſuos, & eo nomine gaudere ipſos, & exultare jubet, ſi quid adverſi patiuntur propter ipſum; addita cauſa, *Sic enim perſecuti ſunt Prophe-*

*tæ ante vos*. Quo in monito reverſus videtur Apollolus ad doctrinam de tentationibus, quam initio epistolæ tradere cæperat: niſi quod ante de omni tentationum genere egerit, nunc autem de tentationibus duntaxat perſecutionum agat.

Aſſert deinde ſpeciale exemplum patientiæ Jobi, cuius præmium, ac lætiſſimum finem, in quem tandem evaſit illa tot adverſis exercitia ejus patientia, commemorat; addita cauſa, quæ patientibus altè memoriæ ingenda eſt; quia, inquit, *polioſa & abundans intima miſericordia, & dicitur miſericors*, hoc eſt, valde miſericors eſt Dominus. Ideo tanto majori mercede perſequitur patientes, quanto magis eorum malis tangebatur.

Verſ. 12. Addit præceptum, quod vel eo nomine ad patientiam pertinere videtur, quia illum iuramentorum, quem verat, abſolum naturâ ſuâ impatientia extorquere ſolet eorum, qui propter iuſtitiâ patiuntur, tanquam iniuſti, & multa calumniarum purgatione indigent. In quo ſtatè ſape lubricus eſt ad jurandum, Deumque teſtem invocandum tranſitus; qui ſape ſolus oppreſſæ ab hominibus innocentia teſtis ſuperſt, ideoque facile temere, & ſine gravi cauſa pro teſte invocari poteſt. Hoc præceptum ex doctrina Chriſti *Matth. v.* deſumptum eſt; ideo iſſdem etiam verbis propemodum traditur. *Sit ſermo veſter ſic, ſic: non, non.* Nam iſta iurandi adverbia ab hominibus plerumque mendacibus ipſa extorſit necellitas; ut ipſorum mendacia à veriloquis ſigoo aliquo dignoſci poſſint. At Chriſtianos veracitatis ſeſtatores non decet in ſermone ejuſmodi ſignis uti, quæ veras ipſorum narrationes à falſis (à quibus proſus abhorere debent) diſtinguat. Addit autem huic præcepto rationem *Ne ſub judicium cadam*. Quia iuramenta non tantum falſa; ſed etiam temere, & ſine gravi cauſa prolata, puniuntur. Utrobique enim ſanctum Dei nomen profanatur, nec à nobis eo, quem meretur, honore afficitur.

Ideo præſtat omnino etiam veris iuramentis abſtinere; ne vel per incogitantiam aut falſa aut temere ac ſine necellitate prolata effuſiantur: quo caſu nos ſub judicium cadere oporteret. Quamvis enim, in cogitationibus, ac ſermonibus, ac totâ vita noſtra nobis perpetuo cum Deo converſandum ſit, ut ſtatim inſtrâ verſ. 11. docet; tamen hæc converſatio, ſingulari erga Deum honore, & obſervantia carere non debet. Non haberetur autem ipſi debitus honos, quoties leviſſimis quibuſque de cauſis, multo magis autem falſis in teſtimonium vocatur.

Propone poſtea certiffimum, & præſentiffimum in omni tentationum, præſertim quæ conſiſtant animos noſtros, genere remedium, hoc eſt, *Precautionem verſ. 13.*, quod initio quoque epistolæ præſcripſerat; cuius in omni tentationum genere maximus eſt uſus, qui inſtrâ quoque pluribus oſtenditur, & commendatur. Quemadmodum tota epistolâ præceptis, ac monitis de tentationibus ita de unico, aut certe præcipuo eorum remedio, hoc eſt, precibus reſerta eſt.

Si quæ autem, omnium aliorum ad religionem pertinentium functionum, precum profeſſio functionio, ad eam cum Deo converſationem permittit, in qua omnes nervi induſtriæ contendendi ſunt; ne quo neglectu, aut oſcitantia, aut vel minimo Dei vilipendio ſemper, & ubique præſentiffimum nobis numen offendamus.

Porro mæroris in adverſis rebus mentio, & huic mentis ſtatui conſilium inſerviens occaſionem dedie Apollolo, ut lætitiæ quoque in rebus ſecundis, remedium præſcriberet. Ut igitur illic orare, ita hic pſallere præcipit; nunquam videlicet à ſancta cum Deo converſatione recedendo. Pſalmorum enim ad decan-

decantandas Dei laudes inventorum usus præter divinarum rerum contemplationem, quæ memoriam infigitur, preces quoque, & crebras mentis ad eam ejaculationes continet.

*Vers. 14.* Tradito præcepto, quo modo nos gerere debeamus in animi ægritudine, addit præceptum, & consilium quid nobis facio sit opus in corporis quoque ægritudine. Quia vero, ut cæteræ Dei castigationes, ita morbi quoque, & infirmitates nobis ob aliqua peccata nostra solent immitti, quod ex ore Christi, multos infirmos sanantis, didicimus; remedium pro depellendis morbis proponit, preces non nostras tantum, sed eorum quoque, qui pietate nobis, & aliis præstare videntur. Quales tunc erant plerumque seniores Ecclesiæ. Cum enim nomen Dei præcibus rite & efficaciter invocare nequeat qui peccatorum sarcina onustus est, ut initio epistolæ docuit: merito in casu morbi, præsertim lethiferi, ejusmodi remedium præscribit, quod efficax esse possit, hoc est, orationem eorum, in quorum gratiam Deus aliquid præstare velit. Nam peccatores exaudire non solet; ut recte apud Johannem sanatus à Christo cæcus ratiocinatur. Quod addit deo Apostolus, nullo modo ex his verbis evinci potest, novam hic ab Apostolo præscriptam ceremoniam, adversus religionis ab iis prædicatæ analogiam, & institutum Ecclesiæ vulgare. Longè posterius est ævo Apostolico; atque adeo illa tempora redolet, quibus propter alia videlicet potiora, ac philosophica studia sacras literas accuratè legendi studium neglectum fecit; ut verba Sacræ Scripturæ parum intellecta ad opinionem hominum potius desisterentur, quam opiniones hominum, ad verba Sacræ Scripturæ fideliter examinata, exigenterent. Aut enim oleum illud significat oleum non vulgare, aut medicum: Sed sacrum & peculiare, quod miraculose sanandis ægris adhibebatur; quod quia dono miraculorum parrandorum fuit adstrictum, usus ejus una cum ipso dono in Ecclesiâ cessavit. Aut si latius sumptum oleum intelligi placeat, potest hoc loco oleum per synecdochen significare omnia cætera medicorum remedia, quæ propulsandis morbis adhibentur, inter quæ olea illa fuere, quibus ægra laborantium corpora ungebantur. Nec refert quod isto oleo in nomine Domini ungi jubeatur. Ut enim cætera omnia; ita curationem corporis, ac valetudinis in nomine Domini fieri decet. Ostendit vero Apostolus ita præcum remedium adhibendum, ut consueta medicorum remedia non omittantur: sed, quo efficaciora sint, præmillis præcibus adjuvantur. Præcibus tamen (*vers. 15.*) non medicis remediis Jacobus tribuit, impetratæ sanitatis donum; quia sine præcibus remedia ista irrita fuissent. Sed hic fortè prioris generis oleum intelligi præstat.

*Vers. 15.* Vocat autem preces *ἱεροῦ καὶ νηπιῶν*, orationem fidei; quia, ut initio epistolæ disseruit, oratio omnis debet esse in fide, hoc est, debet proficisci ex fide, ac promissæ divinæ opis fiducia; nulla graviorum Dei offensarum conscientia cuncta. Verba autem oratio fidei servabis laborantem, erigiteque eum Dominus, hoc loco non de æterna salute; sed de restituat valetudine loqui videntur. Primum enim res ipsa indicat, intercessionem piorum, etiam peccatoribus, qui nondum à peccatis suis plene emerferunt; posse impetrare valetudinem; at non posse æternam salutem, nisi illi ipsi à peccatoribus evadant sancti. quia sine sanctimonia sua (non alienâ) Deum nemo videt. Nam quod remissionem peccatorum promittit iis, pro quibus Ecclesiæ presbyteri intercedunt; de iis peccatis intelligendum est, quæ causâ morbi fuere, quo sublato tolli ejus quoque causas manifestum est: & cum pænæ peccatorum abolerent, ac remittuntur; remitti ipsa

peccata necesse est. Vide *Matth. ix. 2.* & seqq. Deinde verba quoque *ἱεροῦ καὶ νηπιῶν*, ut sanctissimi *vers. 16.* de sanatione corporis hoc loco agi ostendunt. Apparet autem Jacobum efficaciam hanc intercessionis piorum pro ægris non restringere ad eos solos, quibus propter peccata immilli sunt morbi; sed ad omnes alios quoque protendere; qui alia ex causâ ægrotant. quod & res ipsa indicat; & verba *καὶ νηπιῶν καὶ πνευματικῶν*, si peccata commiserit, etiam illi quoque peccatus sibi morbum hunc accersiverit.

Atque ex ea occasione *vers. 16.* præceptum de Confessione tradit Apostolus, non quasi leperatam aliquam ab ea, quam de tentatione ægritudinis corporum superius tradere cepit; doctrinam, ac præceptum; sed tanquam rem, & præceptum ad superioris doctrinæ explicationem pertinens. Nec enim pro dimittendis ægrotum, & laborantium peccatis, pii homines, aut presbyteri, ad juvandos eos accersiti, orare, atque intercedere poterant; nisi scirent eos isto genere intercessionis indigere: Scire autem non poterant, nisi confessione ipsorum admoniti. Occulta enim sæpe solent esse peccata propter quæ Deus peccantibus morbos immittebat.

Qualis autem ista confessio esse debuerit, generalis, an arcana, singulorum enumerationem complexa, hoc loco non exprimit Apostolus: quod facere non omisisset, si peculiarem de Confessione, qualis hodie quibudam in Ecclesiis usurpatur, doctrinam tradere in animo habuisset. Liberam igitur ægris optionem reliquisse videtur, in eo alterutrum confessionis modum eligendi; nisi quod interdu distinctior morbi cognitio medentem ad quærenda ejus, aut adhibenda remedia plus opis, ac momenti afferat: & confitentis ingenuitatem magis deceat. Sed ægris duntaxat præceptum hoc ab Apostolo datum, indicant, ut diximus, voces, ut *sanemini*. Eum igitur in finem confiteri imperat; ut confitentes peccati illius, aut plurium, cujus gratia morbo affligantur, remissionem per intercessionem piorum obtineant, ac sanari possint.

Addit autem præceptum aliud, quod non jam ægris; sed iis, qui in ægrotum auxilium advocantur, hoc est, accersitis Præbyteris, aut qui spectatâ pietate pro iis, qui faciliorem ad Deum aditum habeant, haberi meruerunt, competere videtur, ut orent pro aliis. Verum hoc officium generale est, ac mutuum; idè generalibus quoque verbis exprimitur. Fieri enim potest, peccatores ægros in eum gratiæ Dei statum restitui, & illos, ad eorum opem accersitos, fratres culpa sua vicillim in eandem miserriam incidere posse; ut eorum opem indigeant, quibus ipsi opem tulerunt. Quo in casu mutuum, ac reciprocam opem sibi invicem ut præstent, exigit Apostolus. *Orate*, inquit, *alii pro aliis*, ut *sanemini*. Quamvis vero sanatio nonnulli ad ægros pertineat; oratio vero ad eos, qui ægris opem ferunt, tamen & fideles hic, tanquam unum corpus considerantur, ut sanitas unius membri ad aliud quoque, licet ejus minus indigens, spectare videatur: & huic ipsi sanitatis, atque alienæ orationis, atque intercessionis indigentia etiam ii, qui hodie obnoxii non sunt, cras obnoxii esse queant.

Ostendit postea eodem versu quantæ vires precatationis esse soleant; si ab homine iusto efficaciter ad Deum fundatur. *Multum*, inquit, *potest precatio iusti iniquis*, hoc est efficax, & cum homo *καὶ νηπιῶν καὶ πνευματικῶν*, hoc est, ardentissime erat. Quod duobus exemplis unius Prophetæ Eliæ probat. Altero, quo clausit cælum ne plueret (*vers. 17.*) per menses quadraginta duos, altero, quo idem aperuit *vers. 18.*

Qui numerus mensium, & annorum mysticus typus,





## COGITATIONES SACRÆ

A D

P R I M A M

P E T R I A P O S T O L I

E P I S T O L A M.

C A P U T I.



**V**T in cæteris Spiritus Sancti voluminibus, ita in Principis hujus Apostoli epistolis nullum vestigium reperias illius potestatis, quæ ipsi verbis Christi *Matth. xvi.* super cæteros Apostolos, & omnem Ecclesiam tradita asseritur. Cum tamen exemplum Apostoli Pauli, in limine epistolarum ex impositi sibi muneris excellentiâ doctrinæ, quam traditurus erat, fidem, & auctoritatem conciliantis, Petrus sine dubio secutus fuisset, si quæ ipsi super cæteros, & omnem Ecclesiam potestas, aut jurisdicção, aut certè auctoritatis eminentia collata fuisset: Apostolum se tamen Jesu Christi, in inscriptione vocare non omittit; ne nescirent, quibus scribitur; qua reverentiâ epistolæ ejus monita accipere tenerentur.

Eusebius *lib. iij. c. iv.* hanc Epistolam Hebræis in Ponto, Galatia, & reliquis propinquis Asiæ provinciis dispersis, scriptam narrat; quibus & ipsis prodicasse Petrum existimat; non sane tunc cum eam scriberet; quia Babylone missa dicitur. Orientalis illa fuerit, an Occidentis Domina nunc non quærimus. Sed cum Apostoli inscriptio eam ad Judæos non restringit, nihil est quod solis Judæis scriptam putemus. Imo vero *versu 10.* capitis secundi, palmam ostendit Epistolam hanc præter Judæos gentibus quoque scriptam. Ubi dicitur *Qui quondam non populus, nunc estis populus Dei* &c. Quod de Judæis dici non poterat. Unde in legendis Sacris Scripturis oscitantia Eusebii deprehenditur. Sed non vacabat illis Gnosticorum Coryphæis præ Platonis, aut potius Plotinici studii suis accuratiori Sacræ Scripturæ lectioni incumbere. Catholicæ tamen titulum cur ipsi antiquitas tribuat justius quæritur, cum certis quibusdam Ecclesiis nominatim ab aliis distinctis inscripta sit, & per Sylvanum (alias Silam) missa, particulares Salutationes, in Universalibus epistolis omitti solitas, contineat. Nisi forte propter pondus, ac pretium eorum, quæ continet, digna visa est; quæ manibus omnium teratur: Simul & quia non uni, sed pluribus simul Ecclesiis, situ locorum, & nationum discrimine distinctis, scripta est. Qui tamen posteriore in dubium vocant, & Primitivum Petri defendunt; reddant rationem oportet cur Catholicus episcopus nullam Catholicam epistolam reliquerit.

Cur advenas dispersionis, hoc est, dispersos, vocet, ad quos scribit, rationem reddere videtur infra *capitis secundi versu 11.* Precor, ut tanquam inquilini, & advenæ abstinentis à carnis cupiditatibus, que

*militant adversus animam* &c. Nec enim Christiani habent civitatem manentem in terris: sed sunt inquilini, & advenæ in mundo: idè nimis præsentis ævi curis implicari, aut terrenas felicitates, ac vitæ carnalis solatia conseq̃uari non debent. Notandum autem in hac inscriptione quod quemadmodum seipsum conciliandæ suis literis auctoritati, Apostolum, & Legatum Regis omnium Regum vocavit: ita eos quoque, quibus scribit, sive conciliandæ eorum benevolentia gratia: sive ut eos excellentissimæ vocationis suæ admoneret, pulcherrima descriptione decoraverit.

Vocans eos *vers. 2.* *Electos secundum præcognitionem Dei patris in sanctificatione Spiritus, ad obedientiam, & asperisionem sanguinis Jesu Christi.* Neque enim casu fortuito ipsis vocationis eorum felicitas obvenit: sed ex consilio, & destinatione Dei Patris, qui ante multa secula decrevit per eam viam, quam Christus humano generi ostensus erat, maximam mortalium partem felicitatis æternæ compositionem reddere. Quam viam hoc loco ita describit; ut ostendat, eam consistere in sanctificatione Spiritus ad obedientiam Christi, ejusque præmia; hoc est, significat non alia via nos assequi posse hanc felicitatem; quam si nos Spiritui Sancto sanctificari permitamus ad obediendum Legi Christi, quæ obedientia secum unâ cum alia præmia, tum remissionem peccatorum trahit, & unicum Salutis nostræ impedimentum, hoc est, reatum peccatorum nostrorum removet. Sæpe enim in Sacris literis Spiritus Sanctus absolute, ac sine solito epitheto Spiritus dicitur, præsertim cum hoc loco voci sanctificationis adjungatur, quæ vim ipsius epitheti in se continet. Sanctus vero idè quoque hic Spiritus dicitur quod homines sanctificatos, sanctos, & à vulgaribus, ac prophanis hominibus separatos reddit. Remissio autem peccatorum, asperio sanguinis Christi dicitur: quia inter cæteros mortis, ac effusi sanguinis Christi fructus non postremus est, quod quemadmodum olim præcipuè illius sub lege victimæ sanguine aspersi; à peccatis suis mundari declarabantur; ita nunc quicumque sanguine Christi aspergimur, remissionem peccatorum assequimur, non absque interventu tamen obedientia, legi Christi debitæ, quæ non temere ab Apostolo asperioni isti adjuncta, imò præmissa est; ut omnibus plenum isti non ad alios asperisionem sanguinis Christi, hoc est, omnes mortis ejus fructus pertinere, quam qui à Spiritu Sancto ad obediendum legi Christi sanctificati, & quasi ab aliis separati sunt: nec ista sanctificatione ob aliquam latam culpam suam excederent.

Gratia

*Gratia vobis*, inquit, & *Pax multiplicetur*. Cum vox Pacis apud Hebræos per complexionem omne felicitatis genus significet; quæ ante alios Christianis promissa, ac destinata est: frequens ejus usus in Votis, & appreciationibus Apostolicis deprehenditur: sed nunquam fere absque addita voce gratiæ. Quarum vocum conjunctio ostendit eximiam illam felicitatem, quæcunque à Christianis animis concipi, & exoptari potest, nonnisi gratuitam, & ex mera Dei benignitate nullis officiis nostris, nullo obsequio provocatâ, aut commeritâ profectam esse.

Notandum hic quoque præcognitionem fidelium ubique ferè expresse Deo Patri, aut, ut cum vulgo loquamur, personæ Dei patris tribui; nunquam autem (quod quidem meminimus) Filio. Hoc loco præcipue, cum totius sanctæ Trinitatis mentio fiat, soli Deo patri adscribitur, & ita quidem, ut ea, quæ Filio & Spiritui Sancto tribuuntur; tantquam longe post præcognitionem istam futura proponuntur: ut sanctificatio Spiritus, quæ ante sanctificatos certe non exiit; ut nec ipse sanguinis Christi ante mortem ejus. Vide Rom. vii. 29. Eph. i. 4. 5. Imo vero ipse filius sæpe inter præcognitos ponitur, ut eodem cap. i. Pt. i. 20. dicitur *omnes qui in Christo*, præcogniti Rom. i. 4. dicitur *Secundis vobis* *his qui deus*, designati filii Dei in potentia.

*Vers. 3.* Abundantiam gaudii, quo repleta erant omnium Apostolorum pectora, vel ex imitus Epistolarum, quas singuli scripsere, deprehendas. Ex quatuordecim Pauli I. pistolis vix una est ad Timotheum; altera ad Titum, in qua à gratis Deo agendis non incipit.

Jacobi Epistola in ipso limine gaudium trepidis ac periclitantibus præcipit. Petri secunda ab inextinguibili Dei beneficio; & Johannis prima epistola à communionem nostram cum Deo patre, & filio ejus, & utraque posteriorum à gaudio incipit. Eodem modo hæc quoque prima Petri inchoatur à gratiarum actione pro maximo Dei beneficio.

Porro gaudii hujus abundantia, quia non ex alia causa, quam ex hoc Dei beneficio, pro quo Deo gratias agit, proficiscitur, cujus omnes planè Christiani participes sunt, communis est, atque esse debet cum Apostolis, & omnibus Christi nomen profitentibus: quod infra *versu 6. & 8.* ostendit. Hinc roties gaudium istud ex summæ nostræ felicitatis sensu percipiendum nobis passim præcipitur. Quamvis autem *versu secundo* rotius Sacro Sanctæ Trinitatis mentionem fecisset; dirigat tamen Apostolus *versu 3.* gratiarum actionem pro tanto beneficio, ad unum Deum patrem Domini nostri Jesu Christi: quia is solus est prima, ac præcipua, atque principalis causa efficiens Salutis, ac felicitatis nostræ; quam tamen per filium, sicuti (*vers. 2. & 20.*) ante constitutionem mundi destinavit, nec sine potentia Spiritus Sancti *vers. 5.* efficit: quæ causæ secundæ, & quasi instrumentales quomodo ad felicitatem nostræ, ut ita dicam, efficientiam cum Deo patre concurrant *vers. 3. & 5.* explicatur. Attingitur *vers. 3.* ac causa impellens, quæ causam hanc principalem ad præstandum hoc beneficium impulit. Multa videlicet ipsius Dei patris erga nos misericordia, hoc est, gratia & dilectio nostri, & paternæ erga nos propensio; quamvis non desissent causæ ob quas nos punire potius, quam ad indulgentiam tractaret. Sed commendat (*Rom. v. 8.*) suam erga nos caritatem Deus, eo quod cum adhuc essemus peccatores; Christum pro nobis in atrocissimam mortem tradidit, ut nos per ejus resurrectionem in spem istam vivam, pro qua nunc gratias agit, regeneraret.

Ac ista quidem regeneratio, alibi à Spiritu Sancto creatio, aut nova Creatio, velut nova creatura vocatur, respectu veteris creationis, ac generationis nostræ. Dicitur & novus homo respectu veteris, dicitur etiam vita Dei, hoc est, secundum Deum; ambulatio secundum Spiritum, opposita ambulationi secundum carnem, Generatio, aut regeneratio (infra eodem Capite) ex semine incorruptibili. Hujus novæ generationis, & creationis respectu tempora, quibus illa perficitur, nova secula, ac per eum, qui Dominus, & hæres omnium constitutus est, facta dicuntur *Heb. x. 2.* Quamvis enim ista regeneratio novam quandam, quæ antea carebamus, felicitatem nostram, per spem certissimam hereditatis illius æternæ in nobis procreatam, etiam absque respectu vitæ, ac morum nostrorum mutationis, significare cupiam videri possit; tamen quia vitæ spei sit mentio, quæ absque ista vitæ renovatione, & viva fide esse, & cogitari nequit; ideo vocis hujus frequentissimus & utatissimus in Sacris literis sensus, atque usus retinendus est. Ut ista in regeneratione novæ felicitatis nostræ accessio unâ & morum, ac vitæ renovationem comprehendat. Quisquis enim hac spe se pascit, ac sustentat, purificat seipsum, sicut ipse Deus purus est. *1. Joh. iii. 3.* ut infra *vers. 15. & 16.* cap. eodem Petrus præcipit.

*Vers. 4.* Objectum Spei vitæ, in quam nos Deus per resurrectionem Christi regemus, dignis coloribus depingitur. Vocatur primum hereditas. Non simplex possessio, quæ plerumque perpetua esse nequit; sed aut tempus definitum sese extendens: aut ad vitæ duntaxat terminum usufructuaria. verum ejusmodi, quæ cum pleno, & perfectio jure domini nobis obtingit, & in perpetuum durat. Præterea ad exprimendum patris cælestis beneficium, quæ neque pecunia emptæ; neque ullo impendio, aut merito nostro paræ fit: sed ex benignissimi parentis patrimonio, ac beneficio descendat. Deinde hereditatis istius maxime optabiles qualitates, quæque ipsam apprime commendat, depinguntur, primum quod sit incorruptibilis. Gaudemus vero sæpè rerum fluxarum, & caducarum possessione, quæ momento intereunt, ac disparent; quamvis aliqui videantur aliquo bono commendabiles. Procul id à rei tam periosæ, quæ nobis æternum possidendæ promittitur, indole, ac natura. Nec enim nobis unquam adimi, vel eripi, aut suapte natura dissolvi, ac interire potest; quales sunt pleræque mortalium possessiones, quos licet hostis eripere nequeat, suapte interitu intereunt. Deinde quod sit incontaminata. Voluptates profecto, quas ex carnalibus possessionibus percipimus, ut ipsæ impuræ sunt, ita circa impura objecta, & organa versantur. Esculentorum, aut quæ ad gulam quoquomodo pertineant, eorum possessio circa ventrem, & stercora versatur. Desideratillimæ mortalium voluptates, in quarum usum cuncta, quæ possidemus, convertimus, sordidæ carnis sentinæ, & excrementa redolent. Ipsa gloria cadet, & sanguine polluitur. Agricola cæno, Opifices sordibus, ipsi pecuniæ, rerum dominæ, contrectatores metallorum fuliginæ manus inquinant. Nihil in caducis, possessionibus casum, aut purum est: Cum & animus corpori domicilii sæpe polluitur. Tale nihil in promissa nobis hereditate reperias. Voluptas, quæ ex possessione ejus percipitur, casta, & pura est, nec quidquam nauseandum habet, vel erubescendum. Tercio quod sit æternæ, quæ marcescere, aut senescere nequeat; sed in vivido suo flore jugiter permaneat. Nulla voluptatum terrenarum est, si eadem continuo redeat, quam non mens humana fastidiat. At vitæ illius immortalis, & cælestis patri-

patrimonii fructus nova perpetuo, ac viridi delectatione animum demulcebit, cuius nulla fatietas, nullum fastidium, nec illi rabidarum deliciarum voci locus ullus erit; *Quousque eadem?* Quartò hereditas ista dicitur in caelis pro nobis reservata. Spiritus Sanctus de rebus etiam longe post futuris, sæpe tanquam præsentibus loquitur, propter summam earum certitudinem. Sed nihil prohibet quo minus etiam propriè loquendo præsens dici possit ista, quam sponsa Christi expectat, hereditas; cum jam dos ista promissa in manum Sponsi tradita sit, & consignata. Nec enim sine causa Christus dixit sese in coelum abire, ut locum sponsæ suæ præpararet. Paratus igitur iam est locus iste, & omnia, quæ ad felicitissimum eius statum pertinent, confecta, peracta. Nihil superest, nisi ut desinitum fruendæ huic felicitati tempus adveniat.

*vers. 5.* Quia reservatæ, hoc est, dilatæ huius felicitatis mentionem fecit; addit alterum maximum Dei beneficium, per quod mora, & quasi defectus hic dilatati boni quodammodo suppletur, divini Spiritus auxilio, qui hoc loco *divinus potentia* Dei dicitur. Ut nobis nullo Oecumenico concilio opus sit ad percipiendam naturam præstantissimi istius vitæ æternæ pignoris, quod nobis in antecessum ejus loco tempore reddendæ confertur; cum Spiritus Sanctus naturam nemo melius quàm Spiritus Sanctus explicet.

Dicit igitur Apostolus, interea dum tantum bonum expectamus, nos custodiri potentiâ Dei per fidem, ad salutem paratam revelari tempore extremo. Hæc enim potentia Dei; quod donum, quod nos in fide, ac spe Vivâ retinet & confirmat; custodit nos ab omni lapsu diffidentiae, desperationis, negligentiae spiritualis: imo vero continuâ delectatione, atque exultatione certò venturi tanti boni pascit, & corroborat animos nostros. Verba paratam revelari, quasi præsentem tantæ felicitatis fructum indicant. Et profectò donum istud Dei inæstimabile, ita nobis pretiosius istud spei nostræ obiectum repræsentat, ut eo, jam quasi præsentem, frui, delectari, beari videamur. Sed quia delectatio hæc spiritualis est, & in intimis duntaxat mentis nostræ penetralibus abscondita; ideo salus, & felicitas nostra nondum revelata: sed tantum Parata revelari dicitur.

*vers. 6.* Hæc igitur mentis nostræ exultatio (*γαλατία*) sanicitas ejus, & vivæ fidei; hoc est, bonæ conscientie testis, est illa præcipua pars huius felicitatis, quæ nos Spiritus Sanctus adhuc terris existentes beat, & custodit ad vitam æternam. Nulla enim fidelior mentis nostræ custodia dari potest, puro illo, & jugi gaudio, quod ex Spe vitæ æternæ, identidem confirmatâ, & quasi crescente nascitur, ac sese, mentesque nostras perpetuo vegetat, ac retinet in constanti vitæ illius iucundissimæ, ac beatissimæ proposito. Ideo *Philipp. xv. 7.* vocatur *Pax Dei exuperans omnem mentem.* Cui etiam *Thimotheo* custodia, præsidium, animi nostri tribuitur.

Hunc caelestem, ac latissimum ignem, à Spiritu Sancto in cordibus nostris accensum, venti, ac procellæ persecutionum interdum, (si ita Deo videatur; qui plerumque in eo bono nostro prospicit) quantum quidem ad mentem Satanæ attinet, extinguere nituntur; sed quantum ad scopum Dei, atque ipsum eventum, ventilare, & augere solent.

Nec enim exiguæ istæ permissa Dei à Sata-

næ immisere (nam Deus ultra vires nos tentari non patitur) tentationes, & exigro quoque tempore durantes, semel accensum caelestem, & æternum, ac illo Vestali multo Sanctiorem ignem in castissimis mentium nostrarum penetralibus vigilante, ac fideliter servatum extinguere possunt. Accendunt potius, & augent, & lætiori flamma exardescere faciunt. ita ut merito Apostolus *vers. 6.* dicat in quo exultatis, inquit, modicum nunc (si opus sit) constituti in variis tentationibus. Primum igitur elevat, & extenuat tentationum istarum vim; Ostendens eas, nec semper accidere, nisi quando Deus videt nobis illis stimulis, ac remediis opus esse: præterea modicam earum vim, quippe paternâ Dei indulgentiâ moderatam, nec diuturnam, aut perpetuam.

Deinde *vers. 7* iustam, & gravem causam, & quæ nostram quoque felicitatem respiciat, esse cur Deus nobis istas tentationes immittat, aut immitti sinat. Quam antequam aggrediamur, libet illud hoc loco considerare, quid per tentationes istas Apostolus hoc loco intelligat. Solasne persecutiones, an omne reliquarum tentationum genus.

Quamvis igitur nimiam repugnare nolim iis, qui forte verba ista latius porrigant, & ad omne tentationum genus extendant, cum suo modo verba Apostoli reliquis etiam tentationibus adaptari queant. Tamen parenthesis ista (*si deo iei si opus sit*) verba ista ad persecutiones restringi, ostendere videtur. Tentationes vero reliquæ non interdum, aut si opus sit immittuntur: Sed perpetuæ sunt vitæ piæ comites, quamvis ab initio, & ante insignem in pietate profectum frequentiores sint, & vehementiores, in progressu remissiores, & rariores; vix ullum tamen dari tempus potest; ut respectu illarum homo extrâ teli jactum positus videri possit: quod in persecutionum tentatione alter se habet.

Nunc accedamus ad causam, quam asserti Apostolus (*vers. 7.*) cur nobis Deus istas tentationes immittat, aut immitti sinat. Ut probatio, exploratio, fidei nostræ multò pretiosior (exploratione) auri, quod peris, & tamem per ignem exploratur, repariatur in laudem, honorem, & gloriam, in revelatione Jesu Christi.

In cuius causæ expositione continetur tacita solutio objectionis, quæ asserri poterat ad extenuationem felicitatis, & exultationis, nostræ *vers. 6.* commemoratæ: quæ videlicet tot persecutionum tentationibus, quæ tristitia carere nequeunt, interrumpatur, & impediatur. Ostendit igitur nihil esse cur istis tentationibus perturbemur, quæ nobis incomparabilem Laudem, honorem, & gloriæ fructum, ac mercedem in revelatione Christi percipiendam afferunt. Quod illustrat similitudine sumpta ab exploratione auri, quod non modo purius emittit; sed longe majori præmio altimatur, postquam per ignem exploratum fuerit. Ita quorum virtus, & hinc igne persecutionum explorata, ac probata fuerit; tanto maiorem laudem, honorem & gloriam in conspectu Dei, ac spectatorum immortalium consequuntur, quæ nunc quidem ipsis deesse dici potest; imo ipso facto statim post editum virtutis specimen representatur: sed non revelatur aliis ante revelationem ipsius Jesu Christi.

At autem tanto pretiosior esse istam fidei nostræ explorationem, auri exploratione; quanto pretiosior est Incorruptibilis, ac Cælestis creden-

tium animus, qui per hunc ignem probatur, aut corruptibili, ac terreno, quod natura sua interitui obnoxium est. Quod addit, ut ostendat, nos magis zelare debere beneficium hoc Dei, quam digni judicamur, qui eius gratiâ aliquid patiamur. Ac tantum abest, ut felicitas, & gaudium nostrum per hanc tentationem aliquid detrimentum faciat; ut eo magis gaudere, & exultare debeamus (*Matth. v. 12.*) quoniam merces nostra tanto major evadit in cælis.

*Verf. 8.* Fidei nostræ, quæ exploratur, & per quam incepta in terris felicitate usque ad caelestem vitam, ope Spiritus Sancti custodimur, naturam describit hoc *versu octavo*, quod Christum quamvis non videamus, diligamus, ejusque promissâ, quinvis oculis nostris non subiecta, credendo amplectamur; ac fide quidem adeo firma, & vivâ ut in nobis procreet gaudium ineffabile, & gloriosum. *Ed enim fides rerum speratarum subsistentia, & rerum invisibilium documentum.* *Heb. xi. 1.*, hoc est, fides in eo consistit, ut ea, quæ nondum sunt, adeo certo futura, tanquam jam præsentia, ac in re ipsâ subsistentia essent, credamus, ac speremus. Et quamvis illi oculis non videamus, firmissima tamen quasi demonstratione illa nobis parata esse, ac reservari, persuasi sumus. Itaque fides est invisibilium. Nec temere nos Paulus 2. Cor. xv. 13, ut *speciemus invisibilia, & æterna*, hortatur; nam quæ corporis oculis subiecta sunt, non possunt esse nisi caduca, & momentanea.

Porro veræ, ac vivæ fidei & comes, & signum est gaudium inenarrabile, & gloriosum: quippe cum ejusmodi homines viva fide præditi, per arham illam Spiritus Sancti jam quasi in re ipsâ præsentem referant, & accipiant mercedem illam fidei sue propositam (ut *versu 9.* expresse dicit) hoc est, *Salutem animarum suarum*.

*Ios. 10.* Quo altius fidem istam, cuius & objectum, & scopus propositus est *salus animarum*, a nemis nostris infigeret, salutis istius certitudinem probat ex prædictionibus prophetarum veteris fœderis: ac simul ex illâ prædictionibus ostendit, nostram, ac temporum nostrorum felicitatem temporibus prophetarum multum antecellentem. quæ ipsos etiam Angelos; ac cælionem hominum ad conditionis, ac status sui societatem plurimum gaudentes, magna delectatione afficiat, ac desiderio accendat ad contemplandam accuratius destinationum, ac decretorum Dei, quæ in arcano ejus consilio tamdiu latebant, inexpectatam revelationem, atque executionem.

Eodem modo Paulus *Rom. x. 2.* lætum istum de salute animarum nostrarum nuncium, quem Evangelium vocat, prædictum, & ante promissum per prophetas Dei in Scripturis Sanctis dicit. hic ipse quoque Petrus 2. Pet. 1. 19., quamvis paulo aliter, & quasi inverfo ordine probare, & confirmari ait *Propheticum sermonem* ex illis miraculis, quæ Apostoli viderunt, & audierunt Adventus Christi tempore: quia tunc ille propheticus sermo implebatur; atque ipso eventu confirmabatur, ac perficiebatur. Verum res istæ sunt sibi mutuè causæ adjuvantes, ac sese invicem confirmantes; ut prophetiæ de salute animarum, quam nobis proponit Evangelii doctrina, per ipsum prædictionum eventum, non parum confirmantur; ac veritas earum palam ostenditur; ita vicissim certitudo Salutis animarum, ac doctrinæ Evangelii, quamvis aliis suis documentis non careat, ex prædictionibus prophetarum multum accipit lucis, & argumentorum veritatis suæ. Sic enim ostenditur gratiam istam, quam Deus in animarum salute sub Evangelio nobis confert, pridem fuisse ab ipso destinatam, ac promissam; adeo ut

prophetarum cum ipso eventu consensus, & coherencia veritatem, ac certitudinem istius doctrinæ clarè ponat ob oculos.

Occasione argumenti hujus, à prædictionibus ducti; docet nos Apostolus, Prophetas earum rerum, quas prædicebant, distinctam cognitionem non habuisse; sed circumstantias earum, præsertim autem temporis articulum quasivisse, ac scrutatos esse, quibus Spiritus Sanctus non omnia quidem; sed unum illud ostendit, id quod prædicebant, eorum tempore non eventurum; sed felicioribus posterorum seculis reservatum esse.

Sic in posteriori epistola *cap. 1. vers. 20, & 21.* ait nullam prophetiam esse propriè explanationis, hoc est, prophetiam seipsam explicare non posse; quia ne prophætæ quidem ipsi distinctam, & explicaram ejus rei, quam prædicebant, cognitionem haberent. Non enim proprio, sed alieno, hoc est Dei, ac Spiritus Sancti instinctu impellebantur ad effundenda illa oracula, quæ voluntate Dei mortalibus pandebant.

*Ios. 11.* Spiritum autem hunc, quo impulsus Prophetæ lætum de salute animarum nuncium, & Evangelium; quod per Christum revelari, prædicari, ac perfici debuit, prænuntiabant; vocat *Spiritum Christi*: rationem hujus agnominis statim reddens, & explicans; quia prænuntiabat passionem, & afflictionem Christi, simulque subsequenter eas mercedem, & glorificationem. Nulla vero est in ejusmodi tropo catachresis, ubi Spiritus ab objecto, circa quod prædicandum versatur, sumit denominationem.

Ex eo quod *vers. 12.* asserit, prophetias illas de salute animarum, per Christum consequenda, non prophetarum, sed nostris temporibus inservisse, tacite deducit Apostolus quanti æstimare debeamus, & temporum nostrorum felicitatem, & gratiam Dei per Christum nobis exhibitam. Quod ad exhortationem ejus, quam *vers. 13.* incipit, pertinet. Sed ex ministerio Spiritus Sancti, miraculose è cælo missi, ad Evangelii prædicationem aperti, ac diserte probat prædictiones prophetarum, de Christo, & allato ab ipso Evangelio, non aliis temporibus, aut hominibus inservisse, nisi iis, quibus miraculose Spiritus Sancti dono instructi illud ipsum Evangelium prædicabant.

Ad auctoritatem vero, ac pretium Sermoni, ac prædicationi Apostolicæ conciliandum, adjungit, ea quæ ab Apostolis prædicabantur, ab ipsis Angelis tanti fieri, ut ingenti studio, ac desiderio ad ea contemplanda, & consideranda ferantur. Perea enim, quæ Deus Ecclesiæ suæ beneficia confert, revelatur Angelis mirifica Dei sapientia, & bonitas, & absolutissimæ potestatis magnitudo.

Hinc igitur *vers. 13.* ansam exhortationis arripit ad consecrandam fidem, pietatem, atque omnis generis sanctimoniam. Quod ne levi, ac perfunctorio studio; sed acerrimo nisu, & conatu faciamus; jubet nos accingere lumbos mentis nostræ. Quemadmodum enim in corporis laboribus, quando arduum aliquid opus aggredimur, non facimus id negligenter, & discincti, quod otiosorum, & voluptati deditorum est proprium: sed, ne nos promissarum vestium laciniæ impediunt, accingimus lumbos corporis nostri, & altè cincti, impigre adorimur susceptum opus, & in eo strenue progredimur. Ita multò magis in labore isto Spirituali lumbi mentis nostræ accingendi sunt, ac posita omni negligentia, ac remissione animi intendendi sunt nervi mentis nostræ; ut arduum istud, ac difficile: sed gloriosum, & utile fidei, virtutis, & sanctimonie studium alacriter, & vividè exordiamur; strenuè, & impigre, imò improbè urgamus; constanter

stanter & obſtinatè in eo perſeveremus. Duas autem virtutes commemorat, quæ ad eam rem nobis maximo poſſunt eſſe adiumento. Vigilantiam primum. Deinde & perfectam ſpem ac fidem iſtius mercedis, quæ nos manet in revelatione Jeſu Chriſti.

Vigilantiam quodatinet, illa in proſpiciendis tam virtutum, quibus Deum demereri, quam victorum, ac tenationum, quibus eundem offendere poſſimus, occaſionibus, illas, ut ſtrenuè capere, has vero, ut ſolleciter, & cautè vitare poſſimus.

Perfecta vero Spes, & certa expectatio promiſſæ nobis mercedis, & gratiæ Dei excitatur ex ea conſideratione, quod illa gratia, quam accipiemus in revelatione Jeſu Chriſti, ultro nobis deſertur, & quaſi in manus obtruditur. (Vocat enim eam *elusive* gratiam, quæ nobis deſertur) ut, niſi illa miſma noſtra culpa accedat, excidere eâ ne queamus.

Sed antequam ambas illas virtutes nobis inſinuet, verſ. 14, & 16. paucis tangit illam ipſam, ad quam nos cohortatur, vivam fidem, atque pietatem, ut eam tantò magis commendet.

Ait igitur primum verſ. 14. Decere nos & convenire nobis ut eam omni ſtudio ſectemur, tanquam filii obedientiæ, hoc eſt, obediētes voluntati Dei, & eundem patre, & in nos indulgentiſſimæ, non conſurgentes, aut accommodantes nos iis, quibus in ignorantia delinquebamur, cupiditatibus, quæ nos reddebant inobediētes Deo, ideoque hoſtes ejus, non filios.

Deinde verſ. 15. oſtendit, Decere nos, ut ei, qui ex gratuito, & miſericordi affectu erga nos vocavit nos ad tantam felicitatem, mutuo affectu reſpondentes, configuremus nos, & beneplacito ejus accommodemus. Qui cum ipſe ſanctus ſit, omnes ſui amantes, ſibi que obediētes ſanctos eſſe oportet, imo vero, ut ex ſubſequenti verſ. 16. oſtendit, præcipit. ſanctimonia vero hæc debetur. In omni conſervatione domi, foriſque, privatim publice, cum fratribus & cum aliis.

Redit poſtea ad ſupradictas virtutes, quæ nobis in acri, & ſtenuo pietatis ſtudio adiumento ſunt. & primum verſ. 17. ad vigilantiam. Cuius contrarium vitium, hoc eſt, negligentia, aut oſcitantia in ſalutis negotio, quemadmodum ex nimia ſecuritate naſcitur, ea que fovetur; Ita hæc virtus animi ſobrii, atque vigilantis naſcitur ex metu, & conſideratione præſentiffimi, in quo verſamur, periculi. Quod in eo cernitur, quia propius ad Deum accedimus, quando filii ejus adoptivi evadimus; qui eſt ignis conſumens, niſi cum pudore, & reverentia ipſi appropinquemus Heb. xii. 28, 29. Et quamvis in vocandis nobis paternam dilectionem nobis exhibuerit, etiam dum eſſemus peccatores; tamen, ſi poſt revelationem nobis voluntatem ſuam, nos manere in peccatis videat, non ex perſonarum noſtrarum acceptione, aut proſpectuſia; aut ſemel, vel ſæpius exhibito nobis favore, ſed ex operibus noſtris nos iudicabit. Meritum itaque nobis eſt, ne ingrati, & immemoris, ac ſupini animi culpâ indignationem ejus provocemus; & hoc ſalubri metu continere nos in officio debeamus, quamdiu in hoc terrenorum iniquitatum ſtatu commoramur. Quo ipſo innuitur trepidum hunc, & anxium ſtatum noſtrum, non fore perpetuum; ſed ad breve tempus duraturum, proinde patienter, & fortiter ferendum.

Aſſert poſtea verſ. 18. novam rationem, ob quam nobis periculum indignationis Dei tantò magis metuendum ſit, quanto majoribus Dei beneficiis ad hoc officium obſtricti ſumus, ne ſecundum carnalem conſervationem à majoribus nobis tradita vivamus. Beneficium autem illud Dei, quo nos ſibi obſtrin-

xit, ne peccemus, eſt in redemptione noſtra per impendium rei apud Deum pretioſiſſimæ. Impendit enim Deus in hanc liberationem noſtram à peccatis non argentum vel aurum: ſed rem longè pretioſiorem (unde incredibilis dilectio Dei erga nos aſſimari poteſt.) hoc eſt, pretioſum ſanguinem agni irreprehenſibilis, atque immaculati, hoc eſt, filii ſui unicentelliſſimi. qui perfectiſſima vitæ puritate, atque obediētia chariſſimus, atque ipſi unicè dilectus evaſit; cujus excellentiam, & apud Deum inſigne meritum oſtendit ex eo; quia multo ante revelationem ſuam per natiuitatem ex carne, præcognitus fuit verſ. 20. à Deo, etiam ante conſtitutionem mundi. (Unde patet Creationem, & conſtitutionem mundi veterem factam eſſe propter novam.) Hinc noticiæ mors Chriſti dicitur ſuſcepta pro peccatis noſtris, hoc eſt, ut per eam confirmaretur præteritorum quidem peccatorum remiſſio: Sed eo ſcopo nobis indulta, ne in futurum amplius peccemus. Itaque mors Chriſti donat nobis non modo præteritorum peccatorum veniam: ſed & futurorum abſtinentiam. Stringit enim nos tanta Dei dilectio in morte filii ejus teſtata ne tam amantem noſtri patrem in futurum offendamus.

Cæterum periculum hoc, in quo verſamur, ſic capitale hoc Dei, Chriſtique beneficium, debitum in nobis grati animi obſequium non excitet, exprimit Autor epistolæ ad Heb. cap. x. & 16. & ſeq. Si ultro peccare perrexerimus poſt acceptam cognitionem veritatis, non adhuc pro peccatis reliqua eſt hoſtia: ſed horrenda quedam expectatio iudicii, & ignis ſervor, qui deſervitur eſt adverſarius. Qui aſpernatus iuris Moſis legem, abſque miſericordia ex duorum, aut trium teſtimonio moritur. Quanto, puniti acerbior ſupplicio digni conſtituntur qui Filium Dei conculcant, (hoc eſt, dilectionem ejus, nobis in morte ejus exhibitam, ſpreverit) & ſanguinem ſcedis, per quem fuerat ſanctificatus, prophanum duxerit. & ſpem gratiæ contumelia aſſecerit.

Verſ. 21. Accedit ad alteram virtutem, quæ nos in ſanctimonia vitæ acquirenda adjuvet, perfectam nimirum ſpem, ac fidem, quod ea, quæ nobis Chriſtus nomine patris promiſit, certò, ac ſine ulla dubitatione accepturi ſimus; quia jam ſunt in manu Chriſti, nobiſcum tam arcte convincti, quam arctum eſt vinculum capitis, & membrorum, ſponſi, ac ſponſæ. Per enim credimus in Deum, qui non modo ſuſcitavit eum ex mortuis, ſed vitam gloriam ei dedit, hoc eſt, glorificavit eum, & exaltavit, data in cælo, & in terris omni potestate, eo ſine, ut fides, ac ſpes noſtra in Deo eſſet, hoc eſt, ut tanto firmitus, certius, ac perfectius crederemus, ac ſperaremus nos à Deo conſecuturos omnia, quæ nobis per filium ſuum promiſit. Hæc ſalutis galea armandum eſt caput omnis religionis, & obediētiæ noſtræ.

Verſ. 22. Harum duarum virtutum effectum, vitæ ſanctimonia, & pietatem deſcribit verſ. 22. complexus ſummam legis, & obſequii noſtri in duplici amore Dei, & proximi. Incipit autem à Charitate Dei, ut par eſt, quia & natura, & dignitate prior eſt, & per illam proximus aditus patet ad caritatem in fratres; primum, qui nobis principaliter proximi ſunt, deinde in alios omnes. Caritatem Dei ponit, in purificatione animarum noſtrarum atque obediētia caritatis per Spiritum. Duæ igitur partes caritatis Dei ſtatuuntur, purgatio à peccatis, quæ Deum offendunt; & obſequium in virtutibus, quæ Deo placent, hoc eſt, abſtinere à malo, & facere bonum. Cæterum obediētia iſta dupliciter iterum deſcribitur; primum ab obſiecto, aut indoluiſe ſuæ proprietate, deinde à cauſa ſui efficiente, vel adjuvante. Dicitur enim obediētia veritatis, per

vid. Smalc.  
de præſtan-  
tia et Divi-  
nitatis Chriſti  
cap. I.

*Spiritus. Obsequia veritatis* quidem explicari potest, obsequium Legi, ac doctrinae Christi; quæ est ipsa veritas. Malim tamen usitatum in Sacris literis loquendi modum hæc quoque agnoscere, ut obsequium veritatis explicetur per obsequium verum, hoc est, non fucatum, non umbraticum aut ceremoniale. Sic enim eodem versu dicitur & *φιλαδελφία ἀνυπόκριτος*, fraternitas caritas non simulata, hoc est, vera, & genuina. Quod autem obedientia ista vocetur obedientia per Spiritum; quamvis vox spiritus hoc loco cum voce veritatis conjuncta, ut alibi quoque, veram, & spirituale obedientiam, aut etiam vitam secundum spiritum actam, vel agendam significare possit; nihil tamen est, cur à proprietate particulae ἀπό, quæ causam efficientem significat, recedamus, & per vocem Spiritus Spiritum Sanctum non intelligamus, cujus instinctu & manu ductione obedientiam istam veram perficimus. præsertim cum Spiritus Sanctus in nobis istam veram, & spirituale obedientiam procreet. ita ut in explicatione causæ, ille quoque alter sensus, & explicatio effluuii continetur.

Accedit eodem versu ad alteram istius compendii pietatis partem; Officium nostrum erga proximum, præcipue vero fratres, qui revera proprie, & principaliter proximi nostri dicuntur: Quæ virtus *φιλαδελφία*, in se reliquam etiam caritatem latius extensam continet; non modo quod, qui caritatem in gradu, ut loquuntur inter se, qualis esse debet erga fratres, assecutus est, nullo negotio remissiore etiam erga alios caritate præditus esse possit: sed quia qui fratres bona fide, atque, ut hic dicitur, *ἀνταρτίως* mutuo diligit; eos quoque, qui fratres evadere possint, quamvis remissiori caritate, non potest non diligere. Cæterum officium istud erga fratres ita describit, ut non obscure ostendat virtutem hanc ex caritate Dei profluere. Adde præcepto purificationis, & obedientiæ (quæ dilectionis nostræ erga Deum testis est) particulam *αὐς φιλαδελφίας* in caritatem fraternam, ut significet Caritatem, & obedientiam Dei nos ad ipsam philadelphiam, manu ducere, atque impellere. Describit autem *φιλαδελφία* hanc, seu ἀποστόλῃς *φρατερίαν*; primum quod *ἀνυπόκριτος*, hoc est non simulatus; sed verus, ac genuinus; deinde quod ex mundo corde; denique quod *ἰνερτός* esse debeat.

Non videtur autem Spiritus Sanctus in eò *ταύτην λέγειν*, quod Caritatem, quam semel non simulatam esse præcipit, iterum, ex mundo corde proficisci debere præcipiat. Potest enim caritas non esse simulata, sed vera & nec tamen ex mundo corde proficisci: sed propter carnalem respectum esse vera, & intensa. Non sine causa autem officio huic erga fratres, purificationem animarum, præmisit; ut doceret veram fratrum caritatem non nisi ex mundo corde proficisci debere. Quamvis ego exilimo purificationem animarum plane latius protendi; quia cordis munditiam, ex qua fratrum amorem profluere debere hoc loco præcipit. Illa enim omnium plane peccatorum mundationem: hæc verò eorum tantum, quæ ad impediendam veram in fratres caritatem pertinent, continere videtur; quæ *vers. 1.* capitis secundi recensentur, hoc est, depositionem omnis malitiæ, & omnis doli, & simulationis, & inviditiæ, & obrestationis; ut eorum cor ita sit mundum, quasi modo genitorum infantium.

*Vers. 23.* Describit deinde sanctimoniam, ad quam cohortatur, à divinis effectus, quem in nobis producit per exoptatissimam mutationem, & innovationem, aut potius regenerationem mentis nostræ; non ad vitam caducam, & corruptibilem, in cujus sortem per veterem creationem, & generationem geniti sumus; sed ad vitam æternam, &

gloriosam; in quam renascimur; non ex semine mortali, & carnali: sed ex semine incorruptibili, & spirituali. Quod semen est *ὅσων δι' ἡμῶν*, & efficax, & manens in æternum. Nec enim hoc loco epitheta *ζωόντων, καὶ μένοντων* eis τὴν αἰώναν, τῶν, & manens in æternum, ad Deum, sed ad verbum ejus, de quo loquitur, referenda puto, cum posterius epitheton versu ultimo non Deo; sed verbo ejus diserte tribuitur. Prius quoque epitheton *τῶν* verbo, aut sermoni Dei tribuitur *Heb. 12. 12.* *Vivus est sermo Dei, & efficax, & penetrans quorvis gladio ancipiti.*

Ut vero nobis tanto magis & ipsam regenerationem, & semen ipsum, ex quo renascimur commendat, comparat generationem nostram ex semine carnali, cum regeneratione ex semine spirituali, & incorruptibili, ostendens ex carnali semine non posse nasci nisi carnem fluxam, & caducam, quæ quamvis sese excogitatis ab ingenio mortalium ornamentis, & gloriâ commendat; tamen, ut ipsa nihil aliud est, quam *gramen* ab breve tempus virens, ita gloria ejus nihil aliud, quam *flor* istius *graminis*, quæ gramine exaréscente marcescit ipse, ac decedit. At verbum Domini, semen istud immortale, ut ipsum stabile est, & æternum; ita omnes ex sese genitos æternos, & gloriam eorum perpetuam, ac stabilem, & in omnia secula duraturam reddit. Hoc ipsum autem verbum esse designat, quod Apostolica prædicatione ipsis est annunciatum.

## CAPUT II.

Ita commendata paucis pietate, nunc ad explicandam illam ejus partem accedit, quam in munditie cordis collocaverat, repurgandi ab iis maculis, ac sordibus, quæ fraternam caritatem impediunt. Abscicere igitur jubet *omnem malitiam*, hoc est, nocendi studium, *omnem dolum*, hoc est, decipiendi conatum, *hypocrision*, hoc est, simulandam, ac dissimulandi artificia, *invidiam*, hoc est, ægritudinem, ex alienis bonis correptam, ex qua omnes *obrevellaciones*, quas & ipsas abjici præcipit, nascuntur. Hæc sunt immunditiæ cordis, quæ, fraternam caritatem assequi volenti, prius expurgandæ sunt. Adumbrat autem istam, quam præcipit, cordis munditiam, sumpta à recens natis infantibus similitudine, quos omnium, supra memoratarum, immunditiarum expertes esse innuit; nec alio affectus, aut cupiditatis genere agitari, quam illo innoxio, ac necessario, lastis expectandi desiderio, quod natura ipsa inserit, ut per illud viribus, & incremento auferere possint. Quorum nobis etiam exemplum ad imitandum proponit. Observandum est autem, Principem hunc Apostolorum nondum illo Pythagorico dogmate, de primigenia labe etiam in pueris, etiam in infantibus insita, imbutum fuisse. Quid enim piscatoribus cum philosophia negotii esse poterat? At Christi, sub quo magistro profecit, doctrinam egregie exprimit; qui ob easdem causas puerorum innocentiam, & omnis ambitionis expertem simplicitatem, discipulis suis imitandam proponit *Matth. xxv. 3.* & *Matth. xix.*, & talium esse regnum caelorum asserit, quod certe non fecisset, si mortifera peccati lue infectos esse sensisset.

Sed ad apodofin similitudinis revertamur. Præcipit igitur *vers. 2.* ut, tanquam recens geniti infantes, Lac illud sermonis, aut verbi Dei, & quidem *ἀόλοον* sincerum, & omnis doli expertes, excreta, mus, ut in illo, hoc est, per illud auferamus. Eadem plerumque causæ regnum conservantes, quæ & procreant.



procreantes esse solent; atque unum, idemque verbum Dei, sicuti, & propterea quod ex eo renascimur, Semen, & quidem incorruptibile dicitur: ita eo quod per usum ejus in sanctimoniam vitæ proficimus, & angelicimus Lac, & quidem *ἀθάλας*, *σινε δολο*, syncerum, & in quo nihil mali; nihil noxii, aut venenosi fugere possumus, vocatur.

*Versf. 3.* Ad expectandum lac istud tam bonum, ac salutare, ac vires nostras reficiens, hoc est, verbum Dei, & quæ in ipso traditur, doctrinam Christi, hortatur nos ab experimento, quod cuiusvis, qui modo doctrinam Christi vel extremis labiis gustaverit, præsto est. Ut enim sæpe vox ipsius Christi pro doctrina Christi; ita & hic vox Domini pro doctrina Domini usurpatur. Quamvis, si quis velit oblitinatus proprietati verborum inherere, repugnari magnopere nolum; cum ipsa ista experientia, & desiderabilis Domini bonitas, quam interdum in vitæ nostræ experimentis sentimus, in saluberrimo simul, ac jucundissimo verbi ac doctrinæ ejus lacte degustari possit. Et quia *suprà cap. 1. versf. 22.* primæ illi pietatis parti, hoc est, purificationi animarum, & adjecit obedientiam veritatis per Spiritum, cum hoc loco purificationem istam, & mundiciam cordis specialius explicuisset; pergit in explicanda posteriori obedientia, ac primum ad Christum accedens *versf. 4.* præcipit, quod nihil aliud est; quam Christi vitam, & sanctimoniam imitari, & in ea sanctimonie ejus imitatione in dies proficere, & crescere, & quasi ædificari. Sumpta metaphora ab ædificatione alicujus structuræ, quæ in ædificando perpetuo augetur, atque incrementum sumit. Idem enim est; accedendo ad Christum, tanquam lapidem vivum, ædificari, & quasi crescere, quod & lacte doctrinæ ejus nutrirî & auferere. (ut planum est ex subsequens verbis versus quinti.) Imitationis autem hujus ratio in eo est; ut quemadmodum Christus in domo, ac templo, quod sibi Deus pro jucundissimo domicilio elegit, est *lapis vivus*, ab hominibus quidem reprobis: sed à Deo electus, & apud eum pretiosus, ita nos quoque, veluti *viros lapides*, ædificemur in domo eadem spirituali, cum Christo omnium quidem odiis, ac persecutionibus objecti: sed apud Deum accepti; ut qui in isto templo spirituales hostias, ipsi grati, & jucundas per Christum offeramus.

Notandum autem hic allegoriam istam, quæ spirituale domicilium, ac templum Dei dicimur, ita ab Apostolo explicari, ut simul ejusdem templi sacerdotes, & antistites vocemur. Ea enim est natura spiritualis templi, ac domicili, in quo Deus habitat, atque ea à templo manifesto, atque corporeo differentia: ut in hoc quidem aliud sit templum; alius templi sacerdos: at in illo tam templum, quam antistites ejus iidem sint; qui templum quidem vocantur, quia in iis Deus habitat; sacerdotes vero, quia spirituales hostias, precum, & laudum sacrificia Deo offerunt. Quæ (*versf. 5.*) acceptæ Deo per Christum dicuntur, quia propter Christum, summum sacerdotem nostri principem, Deus preces nostras libenter audit, atque exaudit, & sacrificia nostra acceptat; ita ut nos quoque ipsi, non merito nostro: sed propter Christum grati, & accepti simus, & quamdiu Christi sumus, maneamus.

Probat autem à Scripturis *versf. 6.*, similitudinis hujus, in qua Christum imitari, eique conformes fieri jubemur, protinus, ostendens Christum esse lapidem vivum, angularem, electum, pretiosum, & in Sione positum; in quem qui credit, nequaquam pudebit. quo præceptum in apodoti datum tanto magis commendat, nobisque persuadeat, ut ipsi quoque vivi lapides in eodem, quo Christus, Dei domi-

cilio ædificemur: nihil morari quod nos homines, sicuti & Christum, damnent, ac reproben: quia Spiritus Sanctus promittit, eos, qui in ipsum credunt, eumque imitantur, pudefactum non iri, hoc est, (per ubertatem *πλουτος*) maximo, & gloriosissimo honore affectum iri. Quam felicissimam sortem Christum imitantium, in coque spem, ac fiduciam reponentium; non modo variis, & pulcherrimis elogiiis ornat: sed & comparatione detrimæ fortis adversariorum Christi, commendabiliorum, & optabiliorem exhibet: ut contraria juxta se posita magis elucescant.

At enim, *versf. 7.* lapidem hunc angularem, à stolidis Judaicæ Synagogæ architectis rejectum, credentibus quidem in eum esse honoris, & summo ornamento, ac solatio: at inobediens, & quique ipsum rejecerunt, esse lapidem offendiculi, & petram scandali. Quos ita describit *versf. 8.* qui offendunt & impingunt ad sermonem videlicet prædicationis, ac doctrinæ Christi, contumaces, & inobedientes, cui supplicio sane pridem destinati sunt. Posuit enim Deus in Sione hanc Petram scandali, tanquam insidias, & laqueum improbillimis mortalium, quorum neminem quidem nominatim, ac specialiter, cui destinavit, aut cogit ad peccandum; ac ne patitur quidem quemquam errare non pramonitum, aut sufficienti auxilio instructum ad evitandas istas insidias, antequam homines ipsi latissima culpa consumperint omnem Dei misericordiam, & longanimitatem. Tunc enim iustissimo judicio suo permittit improbas mentes implicari positis improbitatis suæ laqueis; ita ut ejusmodi homines ad tam miserabilem statum constituti & tanquam victimæ gravissimo supplicio devotæ esse merito dicantur. Non quod ante commissam latissimam culpam suam huic pesti specialiter, ac nominatim devoti fuerint; sed quod culpam hanc cum subsequente eam supplicio indissolubili vinculo connexam, cujus evitandæ potestatem Deus ipsis nequaquam ademerat, evitare neglexerint.

*Versf. 9.* Ejuinodi miserabili sorte contumacium, & infidelium ob oculos posita, reddit iterum ad commendationem beatissimi status Christianorum, vocans eos, *Genus electum*, quasi in nobilissimam omnium in orbe familiam adoptione transierint, *regale sacerdotium*, quod eos Christus fecerit reges, & Sacerdotes Deo, & patri. *Apoc. 1. 6.* gentem sanctam, quia sibi Deus hanc gentem à reliquis omnibus seposuerit; *populum in acquisitionem*, hoc est, aut quem sibi Deus, tanquam proprium, acquisivit, & acquirere destinavit; aut qui in acquisitionem supremæ felicitatis destinatus, & ad eam acquirendam quasi admissus est. In commemorandis tunc ingentibus Dei beneficiis, quæ in Christianum populum larga manu effudit; interserit eodem *versf. 9.* finem, & scopum, quem sibi Deus in tantæ beneficentiæ consilio proposuerat. Nec enim alio consilio nos tanta felicitate affecti, quam ut *virtutes ejus annuntiavimus*. Paupertas oris humani etiam Apostolos adegit ea Deo tribuere, quæ vulgò solis hominibus tribuuntur. Sed per *virtutes* Dei non aliud intelligitur, quam inexhausti fontes illorum laudabilium habitum, quorum vel exiguæ rivuli scaberræ, in homines derivatæ, *virtutes* dicuntur, hoc est, bonitatis, benignitatis, misericordiæ, justitiæ, atque omnis æquitatis, beneficentiæ, sapientiæ, patientiæ, longanimitatis laudes, atque ornamenta. Atque hic ea tantum, nec tandem omnia commemoro, quorum strictioræ aliquæ ab illa immensa luce promicantes in hominibus quoque apparent. Nam illa Dei solius propria, aut certe non promissæ mortalibus exposita decora omitto. *Æternitatem, Omniscientiam, Omnipotentiam, Omnipresentiam,*

Summam super omnia potestatem, & eminentiam, quæ nec singulæ numero facile comprehendi, nientem autem nostrâ capi, ut dignum est, nullo modo queunt. Et tamen tot ornamentis, dignitatibus, ac beneficiis Dei, cumulati in nos congestis, idcirco dignati, atque exornati sumus; ut has virtutes, has divinas dotes, hæc miracula, ad quæ mentes nostræ obstupescere queant, dignis laudibus celebrare, ac perpetua prædicatione extollere, ac nobis invicem ob oculos exultare conemur. Maximum autem earum laudum argumentum, & uberriam materiem in istis ipsis, propemodum sine modo in nos congestis, beneficiis reperimus. Quum enim consideramus partem ab una densissimâ ignorantie, & errorum caliginem, qua obruti eramus, cum profundissimâ miseriarum pelagus, in quo penitus demersi fuimus; cum vitæ, & indignitatem, imo vero malitiam nostram, qua toties optimi patris indignationem irritavimus, introspicimus: partem ab altera cum oculis refleximus ad illam amantissimam, & admirabilem lucem, qua illustrati; & ad intimam illam, nec ulla cogitatione terminabilem æternitatis extensionem; præterea ad summæ felicitatis gaudia, ad quæ invitati; imo translati sumus: tum demum æstimare possumus quantam misericordia, benignitate, clementia Dei; quantâ præterea liberalitate, ac benefaciendi magnificentiâ (desunt enim rebus non verba tantum, sed conceptus, & cogitationes nostræ) quantâ denique potentia Dei opus fuerit; ut hoc fieret.

Quum autem contemplamur Modum, & viam, atque rationem, qua Deus ista omnia perfecit, ibi iterum tot sapientiæ, tot iustitiæ, tot æquitatis ejus vestigia, ac testimonia occurrunt, ut mens nostra, in admirabilem rerum obtutu defixa, extra se rapiatur; nec tamen tam jucunda cogitatione satiari possit. Harum rerum memoria nobis perpetuo reficienda; harum facies, & imago omnium ob oculos ponenda, ac representanda est; primum ut amore tam benigni, ac benefici in nos, tam admirabilis muniminis flagrare incipiamus; deinde ut eximiam ejus in nos Charitatem. non dico excitemus, aut provocemus: sed suamet sponte propendentem, & nostrâ studia prævenientem, ac ultro obviam; retineamus, ac foveamus. Postremo hic scopus est collatorum in nos Dei beneficiorum; quem si Deus attingat, non est periculum, ne aut ab ingratis beneficia tollat, aut ne majoribus subinde beneficiis nos adflagrantius indies erga se studium, simulque ad studii hujus præmia stimulare, ac pertrahete negligat.

*Vers. 10.* Felicitatem nostram, ut ante, comparatione cum infidelium, & inobedientium miseria *vers. 7.* commendabiliorē reddere conatus est; ita hic comparatione cum nostro proprio, antequam in admirabilem istam lucem à Deo vocamur, statu, illustriorem reddit.

Cum enim *ante fecimus non populus Dei*, nunc evaluimus, & *sumus Dei populus*; quod aut gentium duntaxat, ad gratiam Dei admittarum, causa dictum, aut de gentibus in plenissimo sensu intelligendum est. Quod autem additur, *Qui non consecuti eramus misericordiam; nunc tam consecuti sumus*; hoc etiam ad Judæos pertinet, qui quamvis suo modo, essent populus Dei, nondum tamen eam, quæ per Christum est, misericordiam erant consecuti. Nisi quis malit etiam superiora verba promiscuè tam de Judæis, quam de gentibus intelligenda; ea vero, quæ posterius adduntur, esse explicationem superiorum, hoc est, idcirco non modo gentes, sed & Judæos non fuisse populum Dei, in sensu nimirum principaliori intellectum; quia nondum consecuti erant misericordiam; quam consecuti, demum ve-

rus populum Dei utrique evalesce.

*Vers. 11.* Posteaquam Apostolus eos quibus scribit nobilissimi & excellentissimi status, ac felicitatis suæ admonuisset, atque ut in ea proficere conarentur cohortatus esset; antequam ad danda specialibus Christianorum vocationibus præcepta accederet, duo præcepta universis tradidit, universam officii nostri rationem in se continentia. Primum est *abstinentia à carnalibus concupiscentiis, quæ militiam adversus animam*, quod tradit *vers. 11.* quæ nihil aliud est, quam victoria sui ipsius, alibi abnegatio sui dicitur; cicuratio affectuum, qui nos indomito impetu sæpe in abrupta abripiunt, ac præcipitant; contemptus mundi, & omnium contumaciter illecebrarum; obitatio aurum ad concitum Sirenum, in exitum nostrum dulcem; breviter frænum, & capistrum effreni rerum terrenarum cupidini inditum.

Quod ex ratione, huic adhortationi eodem versu annexâ, intelligitur; ut infra ostendemus. Cæterum quæ præceptum hoc durissimum videtur, eod quod terrenæ felicitatis studium, & curam nobis excutit; blanda allocutione animos sibi eorum, quibus scribit, conciliat. *Dilectos* eos nominans, & roganti, quam præcepti proprii. Unde patet quam liberam, & voluntariam religionem, ac pietatem Christus esse voluerit, & quam longè à Christi Spiritu recedant; imò quam contumaciter ei adversentur, qui fidem, religionem, pietatem imperiose ab invitis in Ecclesia Christi extorquere audent. Non tantum Petri Apostoli, quantum ipsorum, ad quos scribit, intererat; ut præcepto huic obediret: Et tamen sese ad rogandum demittit, ut sponte, non inviti salutaris monito auscultare velint, persuadendo, non imperando. Afferit enim rationem rei, quam persuadet aptissimam; nimium terrenæ felicitatis studium, (quæ præsentium objectorum stimulus cupiditates nostras excitat) non esse confectandum, eod quod in hac terrâ iniquum, & advenæ sumus, brevi merituri; & eod transitori, ubi cupiditatis nostris locus non erit. Atque hic notandum, eam ipsam rationem, quæ infideles ad indulgentum cupiditatis, & ad rapiendas avidæ fluxas fugientes ævi voluptates impellere solet, ab Apostolo fidelibus afferre; ut contemnant ejusmodi voluptates, quæ sunt tam breves, & incertæ; & quibus non nisi exiguo temporis spatio frui possumus. Non enim hæc terra nobis hereditate pollidenda data est; sed ad breve momentum usus fructus ejus nobis permixtus est. Quæ ratio & ipsa per se firma est, & ab altera ratione, quæ eodem versu adicitur, majus pondus accipit. Nec enim tantum cupiditatum istarum, illecebræ breves, & fugaces sunt; sed etiam rationi nostræ, ac nobilitati animi non repugnantes; quippe maxima ex parte nobis cum peccatis, & bellis communes, aut certe generosa, & honesta mentis nostræ desideria non implentes. Hanc rationem iis verbis profert Apostolus, *quod militent adversus animam*. Quæ verba non id tantum, quod diximus; sed illud quoque significare possunt, quod in bello isto, quod nobis cum Satana geritur, propriæ nostræ carnis cupiditates ad hostem transfugiant, eique adversus nos militent; adeo ut proditione suâ & pugna adversus nos infensissimum hostem nostrum adjuvent.

Notandum verò: quod vocem *anime* Apostolus pro animo, ac Spiritu nostro, & *Ratione* illa superiore usurpet, quemadmodum & supra *Cap. 1. vers. 22.* & *vers. 9.*, quam appetitum, & cupiditatis opponit.

Alterum universale Apostoli præceptum traditur *vers. 12.* *Ut conversationem nostram honestam habeamus inter gentes*, hoc est, inter homines extra Ecclesiam positos. Prius igitur illud Apostoli præceptum ædifica-

ædificationem, ut ita dicam, nostram propriam; hoc autem ædificationem aliorum respicit. præcipue vero exterrum. Nec tamen ideo quod ex presse gentium earum mentionem facit, excludenda est ab hoc præcepto conversatio cum Ecclesiæ domesticis. Nam quotidiana cum aliis tam suis, quam alienis conversatio in oculos omnium incurrit: nec magis ea domesticis, quam ipsas gentes ædificat; quarum vel ideo tantum mentionem facit, quia gentes longe magis, quam domestici ædificatione indigebant. Cur autem conversatio cum suis ab hoc præcepto excludi nequeat, documento est, quod occasione generalis istius præcepti de conversatione, specialia statim erga eos, quibuscum conversamur, officia reliquo capitis huius, & initio sequentis tradit. Officia inquam subditorum erga Magistratus, & potestates; servorum erga Dominos; uxorum erga maritos; maritorum erga uxores. Nihil autem repugnabat tunc, saltem Dominos, uxores, maritos, erga quos officia præscribuntur, esse Christianos. Imo erga Christianas uxores Apostolum officia præscribere maritis versus septimus capitis tertii documento est. Ac versus octavus ejusdem capitis officia erga fratres, expresse præscripta, continet. Quemadmodum enim mala, & inhonesta conversatio cum suis, atque domesticis non raro etiam externos, & alienos offendit: ita honesta, & scandalis expers ædificat.

Quamvis igitur ædificationis gentium, quæ ex honesta conversatione nostra proficisci debeat, duntaxat mentio fiat; tamen honesta conversatio, etiam cum suis aperte præscribitur, & eorundem ædificatio tacite subintelligitur. Quomodo enim ædificare suos nequeat id, quod alienos & gentes ædificare potest? Sed tamen gentes præcipue ædificatione ista indigent, & ipsos Christianos urgenter premebat necessitas & cura ædificationis gentium, & alienorum, qui seipsos ædificare non poterant; quam eorum qui poterant: præsertim cum gentes traducerent, ac persequerentur Christianos, ut facinorosos. A quibus malis Christiani liberari non poterant, nisi per ædificationem, & conversionem gentium.

Ergo *versu* 12. Exprimit fructum istum bonæ conversationis sive cum ipsis gentibus, sive cum domesticis fidei: quarum utraque non poterat esse, nisi inter gentes, hoc est, in conspectu, & ob oculos gentium: *Ut in quo gentes traducebant Christianos, tanquam facinorosos, ex bonis operibus, quæ spectarent, glorificent Deum in die visitationis*, hoc est, ut per eam ipsam rem, qua infamabant noxie Christianos, vitam nimirum, & conversationem earum, ædificati glorificent Deum in die visitationis, hoc est, conversionis suæ. Nec enim glorificare Deum poterant, nisi ad eum converterentur. Vocem autem *in die visitationis* significare in signe Dei beneficium erga eos, quos visitat, testantur loci *Luc. 1. vers. 68, & 78.* & alii plures. Porro omnia reliqua Dei beneficia consequuntur hanc gratiam, quam effundit in eos, quos ad se convertit.

Notandum autem est inter istas gentes, hoc est, homines, ab Ecclesia alienos, qui à Christianis per honestam conversationem converti debeant, poni primum omnium Magistratus gentium, quibus Christiani tunc suberant. Primum enim istud bonæ conversationis specimen collocat in subjectione, & obsequio potestatis, tam supereminentiibus, quam subalternis: quas potestates vocat *obsequium vestrum creaturarum humanarum*, ad differentiam nimirum divinæ illius Creaturæ, & Regenerationis, quæ per Christum sub novo fœdere non in moribus tantum: sed in naturâ quoque, & statu hominum perficitur. Atque hinc illud quoque liquido

patet, vocem *Creaturæ* in Sacris litteris, ita usurpari, ut significet rei Creatæ mutationem in statum longe quam ante excellentiorem. Quemadmodum in veteri, ac proprie dicta creatione res ex nihilo, aut certe à non ente producuntur ad ens, certa quadam, ac definita forma præditum; quæ mutatio est ex deteriori statu in meliorem: ita sive humanam istam, de qua Petrus loquitur, Creaturam spectemus, ab æquali cum aliis forte promoveantur ad longe excellentiorem, & quasi divinæ dignitatis participem, statum potestates jus vitæ, necisque habentes: sive novas, ac divinas Christi creaturas respiciamus, promoveantur in his homines in statum longe excellentissimum, ac divinissimum, hoc est, ad arctissimam cum eo conjunctionem, qui creaturæ hujus primogenitus, divinam omnipotentiam, & omnium Regum Regis potestatem à patre accepit. Causam vero hujus subjectionis eandem affert, quam Paulus. *Rom. xiii. 5. Propter Dominum*, inquit, hoc est, ut Paulus ait, non modo propter iram, seu supplicium à Magistratu, inobedientiæ vindicæ, metuendum; sed & propter conscientiam legis Domini, ad hoc officium obstrictam.

*Vers. 14.* Extendit etiam subjectionem istam ad omnem potestatem, sive illa sit supereminens, ut in regibus, & imperatoribus, nemini subiectis, sive inferior, & subalterna, utraque potestates ab ipsis Regibus dependens: quarum utraque potestates in maximum subjectionem, & humanæ in terris societatis bonum constitutæ sunt; hoc est, in ultionem, & coercitionem malefactorum; laudem verò, & patrociniū bonæ actorum.

Ostendit autem *vers. 15.* quid à nobis in hoc negotio Deus fieri velit, ac requirat. *Versu* autem 16. quid fieri nolit, ac prohibeat. *Hæc est*, inquit, *voluntas Dei, ut benefaciendo*, hoc est, suum cuique debitum officium, præcipue magistratui reddendo, calumniatorum nostrorum ora obstruamus, & sultitiam eorum pudesfaciamus. At illud Deus non vult, & planè prohibet, ut libertate, ac dignitate status nostri, in quem vocati sumus, abutamur ad malitiam, hoc est, ad inobedientiam Magistratui, ad subtrahendum debitum cuique officium. Quamvis enim è servitute peccati, & mortis, ac Satanae ad veram libertatem vocati sumus, tamen à servitio Dei exempti non sumus: cujus voluntati, ut in omnibus aliis; ita præcipue Magistratui debitum officii, morem gerere debemus. Extendit autem istud reddendi unicuique, quod ipsi debetur, officium ad omnes, quibuscum nobis aliquid negotii, vel conversationis intercedit *vers. 17.* quorum primum neminem lædere, aut contumelia aliqua afficere permittit. *Omnes honorate*, inquit, *Deinde statu nitentem*, hoc est, in genere fratres, eo, quem supra præscripsit, modo diligi præcipit. Tertio Dei supra omnia timorem, ac reverentiam inculcat. Sed nec eorum, qui Dei vices in terris gerunt, regum reverentiam, & honorem, qui in debito ipsis obsequio exhibetur, omittit. Idem Paulus quoque *Rom. xiii. 7.* præcepit *reddite*, inquit, *debitum unicuique officia, cui tributum debuit tributum, cui respectus, vespitalis, cui timor, & timor, cui denique honor exhibendus est honor omni nemini quicquam debet, nisi ut vos diligam in incem.*

Transit postea *vers. 18.* ab officio subjectionis Magistratui reddendo, ad officium servorum Dominis suis debitum. Subiectos igitur eos esse *propter Dominum suum in omni timore*, hoc est, non modo propter ipsorum Dominorum metum; sed etiam propter timorem Dei, cuius voluntatem jam ante explicuit. Occurrendo autem omnibus ex prædictis, protendit istud obsequium, cum omni reverentiâ præstandum, non modo ad bonos, & æquos amantes

amantes heros; sed ad morosos quoque, pravos, disuiles, & asperos, & qui positos in potestate sua iniquè affligant. Et quo patientius servi ejusmodi dominorum injurias ferre possent, ostendit magnam in eo mercedem sperandam esse, magnamque gratiam Dei us, qui iniquè illatas sibi afflictiones, atque injurias patienter terant. Verba Apostoli sunt *Hoc enim est gravis*, (id est, magna mercede & gratia Dei dignum, ac remunerandum) *si quis propter conscientiam Dei suffer molestias, injuste afflictionem patienti*. Conscientia Dei hoc loco, non religionem, propter quam itidem persecutiones alacriter suscipi, & patienter ferri debent; sed Obsequendi voluntati Dei, ac Deo gratificandi studium significare videtur. Quinvis alioqui nec verba Apostoli, nec res ipsa repugnet, quin omnis doctrina ista etiam ad patientiam persecutionum religionis causâ protendatur. Sed generaliora verba sunt Apostoli, quàm ut ad persecutionem ob religionem patientiam restringi debeant. Nam illi quoque propter conscientiam Dei pati dicuntur, qui aliud quoque afflictionum genus præter persecutiones religionis: in gratiam Dei, ac studio ipsi mortem gerendi patienter ferunt. Magnam hic solatium & præmium omnibus injustè afflictis & tamen moderatè injurias ferentibus, non servis tantum; sed omnibus reliquis in eorum innocentia ostenditur.

Quod *vers. 20.* à contrario illustratur; simulque tantum traditur præceptum, ac monitum, ne adversus eos, quorum in potestate sumus, delinquamus; ut illatas ab his pœnas justè, ac merito sustinere videamur. Quamvis enim eas patienter feramus, aut potius ferre cogamur, nullam tamen inde laudem consequimur. Ac si infantes, & officium nostrum facientes injusta supplicia sustinamus; illud est, quod nobis laudem, & gratiam apud Deum conciliat.

Protendi autem ultra servos moniti hujus doctrinam *vers. 21.* indicat; ubi generale, & omnibus serviens Christi exemplum proponitur. In cuius societatem, ac premenda velligia omnes vocati sumus; qui *passi est pro nobis*, hoc est, propter nos; inter alias graves passionis lue causas, illam quoque præ oculis habens: ut nobis *relinqueret exemplum* (*ὑπογραμμὴν*) aut exemplar, ut sequatur vestigia ejus.

Qui (*vers. 22.*) cum esset omnium innocentissimus, omnis peccati plane expertus; cuius non modo vita, sed sermo omnilapsus, ac nevo caruit; non modo iniquissima (*vers. 23.*) convitia, calumnias, traductiones: sed afflictiones etiam, & mortem crudelitissimam tulit patientissime; proponens nobis exemplar innocentiae simul, & patientiae suae imitandum.

Patientiam vero Christi *vers. 23.* describit, quod convitiis proscissus, non recessit convitia; quod indignissimis modis tractatus, ab omnibus minis abstinuit; sed *tradidit causam suam ei, qui justè judicat*. Quæ verba non id denotant, quod Deum precaretur, ne injuriam suam insultam relinqueret. Contrarium enim mortis ejus historia docet. Sed illud quod nobis Apostolus Paulus *Rom. xii. 19.* præcipit, ipsam ante omnes in morte sua expressit; nequaquam se ipsum ulciscens: sed *relinquens locum justæ Dei animadversioni*, qui sibi hoc ius reservavit; dum ait, *neque est ulcisci, ego rependam*.

Addit *vers. 24.* Qui peccata nostra ipse sustulit in corpore suo super lignum illud crucis; ut peccatis mortui, justitiae viveremus. Hoc est, Qui in illo, & una cum illo crucifixus corpore suo peccata quoque nostra crucifixit, & abolevit; non modo confirmando mortem suam, & obliuendo sanguine suo privilegium illud gratuite remissionis præteritorum no-

strorum peccatorum: sed futura quoque vi mortis suæ non uno modo abolendo; ne nos in illis, aut illa in nobis jam vivere possint. Multi autem modi sunt, quibus Christus morte sua peccata nostra futura abolevit, hoc est, morte sua præstitit, & effecit, ne post obtentam præteritorum peccatorum remissionem in futurum peccemus. Primum per excitatum efficaciter grati erga Deum, & Christum animi affectum pro immenso beneficio in morte Christi præstito. Secundo per confirmatam placati nobis Dei fiduciam, hincque ac spem nostram roboratam per tam insignem dilectionis Dei; & Christi erga nos specimen exhibitum. Tertio per metum quendam, & reverentiam, quæ nos obstringit; ne tantum Dei, Christillique beneficium, eo sine in nos collatum, ne in futurum peccemus, spernamus, & quasi sanguinem Christi frustra pro nobis effusum, conculemus. In quo præsentissimum judiciorum Dei periculum nos è somno spiritali excitat, & à peccatis absterret. Non enim uno in loco Sacre Scripturæ admonemur Christum ita mortuum esse pro peccatis nostris; ne post annunciatam nobis, ac debite expensam mortem ejus peccemus, aut in peccatis nostris vivamus; sed *peccatis moriamur*, aut quod idem est, peccata in nobis mortificemus; & quasi occidamus; *vivamus autem Christo, & justitiae*, aut quod idem est, vivat in nobis Christus, & justitia. Illustris ad eam rem demonstrandam est hic locus, ut & Pauli *Rom. vi. 2. 3. 4. 6. &c.* Quarto, Morte sua Christus peccata nostra abolevit. Quia mortem hanc secuta est Christi resurrectio, omni exceptione majoribus testimoniis confirmata; quæ in nobis quoque spem resurrectionis, & vitæ æternæ; ac vivam fidem, quæ peccatorum habitus non admittit, progenerat. Quinto, quia mortem hanc necessario consecuta est (*Philipp. ii. 8. & seq.*) Christi exaltatio, & omnipotentia; ita ut nos nunc pascere, & curam animarum nostrarum gerere; auxilium Spiritus Sancti opportunè suppeditare; morbos peccatorum, & infirmitates animorum nostrorum sanare; vim, ac robur nobis ad resistendum Satanæ addere; breviter animas nostras ad vitam æternam pascere possit. Merito igitur hoc loco *viticibus*, & afflictionibus Christi *simi* dicimur, qui per mortem, & afflictionem Christi, tam benignum, & salutarem pastorem nati sumus.

*Vers. 25.* Miserrima enim conditio nostra, ac persimilis conditioni ovium, abique pastore vagantium, atque errantium, & luporum prædæ expolitorum fuisse; nisi hic nobis obtigisset tam arcto nobiscum vinculo conjunctus, & tamen ad tam sublime fastigium evehens Pastor, & Curator animarum nostrarum. Porro istam per Vibices Christi sanationem nostram, ita explicandam esse indicat particula causalis *sed*, per quam explicatio ista Apostoli, cum verbis versus superioris connectitur.

### CAPUT III.

Quia ab officiis eorum, qui sunt in aliena potestate, erga suos superiores, honestæ conversationis doctrinam exorsus est; expostio subditorum erga Magistratum, servorum erga Dominos officio, exponit mox uxorum erga viros suos officia; præcipientes, ut subiectæ sint, & obsequentes suis maritis; ut si quæ forte infidelibus conjunctæ sint, per conversationem bonam, virtutesque, & obsequium lucrari maritos possint.

Vocat autem infideles, *ἀνόμους ἀπίστους* *Sermoni*, hoc

hoc est, prædicationi Apostolicæ *inobedientes*, aut non credentes, ac persuaderi nolentes. Sæpe vero efficacius res quam verba loquuntur, ac persuadent. Nam boni, ac probati mores fideiores sunt sanæ doctrinæ testes, ac sponsores, quam nuda verba, & voces: adeo ut mæce hominum actiones, sine ullo persuasionis, & eloquii artificio animos eorum quoque infidelium, qui verbis intrastabiles sunt, infestare queant. Facilius enim creditur, quod oculi in rebus ipsis vident; quam quod aures in verbis percipiunt.

*Vers. 2.* *Castia imprimis, & in timore Uxorum conversatio* maritos ad veritatem acceptandam impellit. *Timor* hic, timor Dei intelligitur, qui in se ipsum quoque, qui maritis debetur, ac præcipitur (*Ephes. v. 33.*) timorem comprehendit.

*Vers. 3.* Et quia sexus hic ornatus, & munditiei plus æquo avidus, ac studiosus est, quibus videlicet ornamentis placere viris, aut sese supra alias extollere conantur, docet *vers. 3.* non in *complicationibus capillorum*, aut fulgore circumpositi auri, aut pretiosis vestimentis; vera ipsarum ornamenta, verumque mundum muliebrem consistere: sed *vers. 4.* ostendit in quo verus ipsarum ornatus positus sit, per quem & maritis, & ipsi Deo commendari, & placere possint. Ornatum hunc vocat *Ocultum cordis hominem, in incorruptione mitis, & mansueti spiritus.* Frequens est hæc in Sacra Scripturâ metonymia, in qua vox *hominis* pro moribus hominis, aut etiam statum animi humani, unde ipsi mores, & habitus profluunt, usurpatur. Quod vel ex ista veri muliebri ornatus descriptione intelligitur. *Oculus enim cordis homo*, qualem hic intelligit Apostolus, nihil aliud est quam Animus, (qui, quod oculis cerni nequeat, occultus dicitur;) in optimo suo statu constitutus: quem statum ejus describit per *Incorruptionem mitis, & mansueti spiritus.* Incorruptio est innocentia, & puritas ab omni vitiis labe. Cujus qui sibi conscii sunt, quia plerumque eo nomine se magnifice circumspiciunt, & insolent, ideo additur *mitis, & mansueti spiritus lenitas*, quæ præcipue uxoris erga maritos, tanquam superiores necessaria est. Porro ne virtus hæc duntaxat metu, à maritis impendente, extorta videatur, addit ornamentum ejus, quo magis commendata sit, ostendens eam (sicuti supra *Cap. 11. 19.* dixit) propter *Conscientiam Dei* suscipi debere, quia talis mulieris ornatus non maritis tantum, quorum magis interesse videtur, ut ejusmodi mundo eorum conjuges excolatæ sint: sed ipsi Deo munificè placeat, & apud eum sit pretiosus. In quo alludit Apostolus ad mores mulierum, quæ ornatu pretioso plerumque gaudent, ac delectantur; ostendens ipsis ornamenta, auro, & gemmis contrâ æstimanda. Cæterum quamvis occasione mulierum doctrina hæc data sit; omnibus tamen discenda est: quia non magis mulierum, quam virorum interest, excolere animum ornatu, qui Deo maximè placeat.

Ad obsequendum huic, quod tradit, Monito, excitat Apostolus uxores exemplis primum in genere *Vers. 5.* *Sanctarum olim mulierum, quæ sperabant in Deum*, hoc est, quæ Spes omnes suas in Deo collocabant; quæ eodem se cultu comabant debitæ maritis suis subjectionis.

Deinde in specie *Vers. 6.* Saræ exemplo, quæ animum mansuetum, & viro suo obsequentem testata est, *Dominum eum vocans.* Cujus factos esse filios Christianas uxores asserit Petrus; non minus videlicet, quam viros factos esse filios

Abraami *Rom. 11. 16. & 17. &c.* asserit Paulus. Factas nimirum ejus filias non aliter, quam benefacta ejus imitando, nec potestatis maritalis formidine: sed propter *conscientiam Dei*, hoc est, propter curam placendi Deo, modestum, & mitem animum, tanquam pretiosissimum in conspectu ejus ornatum inducente. Opponit enim hic ingenuum, & liberalem Deo placendi curam, servili offensionis maritorum formidini.

*Vers. 7.* Expósitos eorum, qui in aliena sunt potestate, bonæ conversationis officiis, transit ad officia aliorum, qui non sunt in aliena potestate; sed aut alius imperant, aut pares sunt. Et quia proximè de uxorum officiis discessit, incipit à mutuo maritorum officio. Cæterum longè brevius doctrinam hanc tractat, quam priorem; quia eos, qui aliis sunt superiores, ipsa religionis Christianæ analogia, & Caritatis æqualitas docet, quantum de jure suo quisque dimittere, & inferioribus indulgere debeat. Contra iis, qui sunt inferiores, Christianæ vocationis coæquatio, in qua non est *Judeus, neque Græcus, non est servus, neque liber, non est masculus, neque feminæ.* Omnes enim unum sunt in Christo *Jesu.* *Gal. 3. 28.* suppeditat animum, & suggerit spiritus, ne se ad cultum, & obsequium superiorum, ita uti par est, demittant, neque se minores iis gerant; unde multa scandala, præsertim externis, & ab Ecclesia alienis præbentur. Hinc nonnulli bonorum quidem, sed incautorum Christianorum arripere animum, alienas à mente Apostolorum doctrinas tradendi de excludendo ab Ecclesia Magistratu. Quasi Deus gradus istos vocationum, quibus humana societas maximo emolumento suo sese ipsa nutu Dei sustentat, penitus sustulerit. Aliud enim est, certò credere quod omnes promiscue nullo præsentium, quas gerunt, personarum respectu, ad eandem spem vocati sint; imò quod accidere quoque possit, ut aliqui, qui nunc sunt quasi postremo loco, quondam primum & excellentissimum sint occupaturi. Aliud verò, dum hic in terris vivimus, & militamus, ima summis miscere, vocationes, quibus invicem Dei nutu distinguimur, confundere; atque id quod humani generis societatem animat, ac sustinet, maximo cum probitatis, innocentie, justitiæ, atque ipsius religionis periculo velle excindere. Æqualitas, aut etiam juxta mentem Dei graduum felicitatis faciendâ distinctio, non ad militantis; sed ad triumphantis Ecclesiæ ævum pertinet. Nec isthic sibi quisquam pro libitu, quod libuerit, arripet: sed ab aliena manu capiet, quod meretur. Et in terra quoque, ubi militamus, eam plerumque fortunam habemus, in quam nos Deus nasci voluit. Quis istos importunos Othones ea potestate instruxit, ut in hoc Orbis theatro ipsius Dei voluntate posita subcella, sede sua moveant?

At enim ipsi quoque (ut excipiunt) urgent Magistratus obsequium. Videant quia fide id faciant, qui omnem ex animis hominum piorum reverentiam, & asimulationem ejus exinunt; qui eam pro Ethnico, & publicano habere possulant; qui cum à civitate sancta proseribunt, & foris inter canes, & vesicicos collocant. Hicci-ne est honos regibus, ac potestatibus præstari imperatus? Si patrant scelera, nihil est quod debitam culpæ sue sortem reculent. At si duntaxat ob id dampnantur, quod Deo ministrum præstent, qui sunt illi, qui ministros Dei, cætera insontes, tantum ob id, quod ministri Dei sint, damnare audent? At enim Deus improbus quoque, imò & hostibus suis ad executionem voluntatis suæ abutitur. Ita est. Sed improbi, & hostes Dei nihil minus cogitant, quam ut Deo tunc ministrum præstent. Magistratus in suo ministerio nihil aliud

vult, quam quod & ipse Deus; nec potestate sua uti auderet, nisi à Deo sciret sibi permissam; nec exequeret ministerium Dei, nisi impositum sibi munus exigeret. Non redolent opiniones illæ Petri; non Pauli dogmata. Alienum, nescio quid, & mendosum suberato sanæ doctrinæ auro tinniunt. Nec frustra Petrus longe plus verborum consumplit in docendis iis, qui libertatem, ac dignitatem vocationis Christianæ pro *velamine iniquitatis* pravi sive erroris, sive affectus sui rapiebant, quam in iis, qui potestatem à Deo super alios concessam habebant, officii sui admonendis: ut paulo post animadvertemus.

Nunc ad ea, quæ maritis præscribit officia, accedamus. Jubet igitur eos *cobabitare*, seu conversari cum uxoribus *secundum cognitionem*. Addunt quidam interpretes voci *cognitionis* vocem Dei, me non repugnantem. Quamvis enim exitum *græci* hoc loco prudentiam potius, quam religionis noticiam significare, quæ sicut Magistratui ad regendum populum, patri familias ad regendam familiam, ita maritis quoque ad gubernandas uxores omnium maxime necessaria virtus est; tamen non sum nescius omnis sapientie, ac prudentiæ initium, & originem esse noticiam, ac timorem Dei.

Deinde imperat *vass mulibri*, ut *inferiori*, *tribuere honorem*. Per vocem honoris non is quidem honor intelligitur, qui debetur superiori. Id enim non permittit ipsa *græci*, & quæ supra præcipit, prudentia. Significatur tamen ejusmodi affectus, ex quo intelligere possint uxores, se non contemni à maritis, nec despiciatui esse. quo pertinet omne indulgentiæ genus, omnium necessariorum suppeditatio, tractatio honorifica, non servilis neque mancipiorum morte; verum ut sociam vitæ, *cobarent ejusdem gratie*, ac Spei vitæ æternæ. à qua conversatione absit omnis rixa, & simulas, ac mutua animorum exacerbatio, quæ res precum societatem; (quam tacite commendat ac præcipit) *interimpe* solet.

*vers. 8.* Non visum est Apostolo reliquis eorum, qui potestatem supra alios habent, quales sunt Domini, & Magistratus, peculiaria singillatim officia præscribere; quia eorum officia in officiis aliorum omnium; neque suam super alios potestatem habentium, neque alienam agnoscendum, continentur. Breviter itaque illa omnium officia in uno fasce comprehendit; ita omnibus, quales esse debeant, præcipiens; ut ne Dominos quidem, aut Magistratus omiserit. Nam præter eos, quibus supra singillatim sua præscripta officia, duplex hominum genus supererat, præceptis Apostolicis initiendum. Superiores cum potestate, & pares absque ulla potestate. Ergo ad superiores, præcipue Dominos, pertinet præceptum, ut sint *εὐμενῆς*, hoc est, *mutuo molestiarum sensu affecti*, quæque sibi à superioribus fieri nollent, aliis non facientes *Eph. vi. 9. Colos. iv. 1.* Qui enim memor est, se quoque in Domini sui esse potestate, sympathia erga eos, quos habet in potestate, & fortis eorum sensu, facile tangitur. Præterea ad superiores, præcipue vero Magistratus, quibus à Deo divina quædam potestas, hoc est, vitæ, necesseque ius permittitur, pertinet præceptum, ut sint *εὐσπλαγχνοί* ad intimam misericordiam proclives. Non quod ista officia ad pares quoque non pertineant; Omnibus enim præscribuntur: sed quod benignitatis istius, & misericordiæ copia, & occasio longe sapient Dominis, & Magistratibus occurrat, quam privatis, atque omnis super alios potestatis expertibus. Ad quos reliqua *Concordiæ, fraternæ charitatis, & comitatus officia*, æque ut ad superiores pertinent. Sed ultimum de vindicta, non æquè ad superiores, ut ad expertes omnis potestatis perti-

net. Ad eos enim, qui carent omni potestate, absolutissimè pertinet. At quibus vindicandi, & puniendi potestas à Deo concessa est, longè restrictius hac lege tenentur. Licet enim iis interdum *malum pro malo*, hoc est, pœnam pro delicto reddere; quamvis iidem ulciscendi affectu, & rabie etiam ergo eos, quorum puniendorum potestatem habent, flagrare non liceat. Nam quod ad eos, supra quos potestatem non habent, attinet, eodem plane, quo privati, & omnis potestatis expertes, legis hujus nexu stringuntur: ut iis non modo ultionem adversus eos, quos in potestate non habent, spirare; sed ne punire quidem eos, tametsi pœna digni sint, liceat.

Præceptum de vindicta prohibita, sicuti & ipsa vindicta, duas habet partes. Exercent enim vindicta, aut re ipsa, & facto; aut verbis. Utraque verita est. Prior Interdictio, *Ne reddamus malum pro malo* posterior non convicium pro convicio. Utriusque interdicti afferuntur rationes. Posterioris quidem ratio, quæ à contrario fuitur; Quia omnibus *benedicere* tenemur non igitur cuiquam fas est maledicere. Tenemur autem cunctis benedicere; quia *vocati sumus, ut benedictionem hereditate consequamur*. Quæcunque igitur nobis fieri volumus, & optamus; aliis quoque facere tenemur. Quis autem non optet sibi benedici? Hæc enim est perfectio Legis Christi, per Legem Regiam Caritatis addita illi iustitiæ, cujus ne Lex quidem Moysi, aut ipsa sana ratio experts esse potuit, quæ verbis istis comprehendebatur, *Quod sibi fieri non vis; alteri ne feceris*.

Porrò hereditas ista benedictionis æternitatem felicitatis nostræ significat, ac perpetuitatem. Quæ enim usufructuario, aut hypothecæ, aut alio aliquo precario jure possidemus; ad tempus possidemus. hereditatis possessio perpetua est; adeo ut etiam in fluxâ ista, & caducâ vitâ morte nostra non deficiat; sed ad hæredes posteros longissima serie devolvatur.

Sed quia moriente possessore, possessio ipsa definire merito dici potest; longe meliori jure æterna illa promissa nobis possessio *hereditas* dicitur; cujus possessio morte possessionis interrumpi, aut ad alium transire nequit.

*vers. 10.* Affert postea ex Psalmo utriusque interdicti de vindicta rationem *vers. 10, 11, 12.* quæ sic sonat; *Qui vult vitam diligere, & videre dies bonos*, hoc est, summam omnium beatitudinem consequi, *desistere facias linguam suam à malo, & labia sua ne loquantur dolum*. Hoc illud est Jacobi de frænanâ lingua præceptum, arduum quidem, & difficile: sed cui quisquis auscultaverit perfectus vir redditur. Cujus quidem præcepti magna pars in eo est, ne nobis injuriæ sensus, aut vindictæ desiderium, vel vehementissimum iracundiæ tormentum, maledica, & calumniosa verba extorqueat; in quibus pestilens, & maxime noxiâ doli species cernitur. Nam convitia præsertim re gesta, & adversorum convitiis flabello ventilata, & exardescencia, absque mendaciis, & calumniis, fere effundi non solent. Quibus verbis posterior pars interdicti de vindicta, quæ verbis exerceri solet, prohibetur *vers. 10.* At *versu 11.* prior quoque pars ejus, quæ in factis consistit, prohibetur non sine additis rationibus. Cujus iterum præcepti duæ sint partes: altera prohibens malum; altera præcipiens bonum. Quæ utraque generale quidem, & quod ad omnia virtutum, ac ut vitiis generatim prodesse possit, præceptum continet: sed ne à proposito Legis de vindicta argumento abire videatur, verbis *Declina à malo, & facias bonum*, subnectuntur verba *quærat pacem, & persequatur eam*. Nihil enim magis paci inimicum est, quam vindicta;

praefertim quæ in falsis ipsis exercetur: quæ & ipsa dicta sepe crudelibus exemplis vindicat. quemadmodum nihil pacis vinculum artius adstringit, quam pro malo bonum, pro injuria beneficium redditum. Ideo non modo ab injuriis, quamvis lacessamur, abstinendum est, in quo verè pax à nobis quaeritur; sed etiam in persequenda ista pace longius progrediendum, & pro injuriis beneficia reddenda sunt; quo certaminis, ac victoriæ genere nihil est divinius, & in conspectu Dei acceptabilius.

Non nego autem verba de quaerenda, & persequenda pace posse etiam accipi, & explicari secundum Hebraicum idiotismum, de quaerenda illa summa felicitate, cujus & initio verborum est Psalmi citatorum, & in fine mentio fit; ita ut hæc explicatio tam cum initio, quam cum fine verborum non male connectatur. Cæterum & secundum priorem sensum intellectis istis verbis omnia inter se optime cohererent: & ab argumento, quod Apostolus trahit, minimè receditur. Nihil vero est quod oculos certamina nostra spectantis Dei magis delectet, quam ejusmodi piorum pro vindicta beneficium redditum victoriæ, & pacis desiderium; quodque cum ad exaudiendas eorum preces magis promoveat. Ex adverso nihil est, quod magis Deo displiceat, quodque magis torum ejus vultum mereatur; quam si ve provocantes mutus, si ve retaliantes injurias, ac serrà istà reciprocata pacem theatri, in quo Deus præsens spectator adest, turbantes.

Merito igitur *vers. 12.* non modo Spe præmii, sed metu quoque supplicii divini stimulantur omnes; ut ab omni injuriarum, si ve inferendarum, si ve regerendarum specie abstineant.

*Vers. 13.* Novam adest pro præcepto abstinendi à vindicta rationem; Offendens innocentibus, & qui ne injuria quidem ad nocendum permoveri possint, neminem posse facessere negotium. Quamquam in verbis, *Si boni imitatores fueritis*, non sola innocentia, aut nocendi abstinencia; sed beneficiendi quoque, & gratiæ omnium concilianda consuetudo præcipi videtur. Fit autem mentio *imitationis*. Quia in ea virtute imitanda Christum habemus archetypum, & Apostolos nobis ad imitandum propósitos; qui, quæ nobis in omnibus etiam inimicis diligendis præceperunt, eorum in seipsis illustre exemplar exhibuerunt. Quorum vestigiis si constanter inhæcarnus, ab omnibus aliis injuriis tuti esse possumus; præter eas forte, quæ iustitiæ, & religionis causa inferuntur.

Adversus quas ipsas *vers. 14.* remedium adest; offendens etiam si forte interdum propter iustitiam, *ὡς δι' ἀνομιάν*, vel, ut Christus ait, *ὡς καὶ δι' ἀνομίαν* (*Matth. v. 10.*) hoc est, propter Christi religionem, & pietatem patiendum sit: id pro lucro potius, quam damno; pro felicitate, potius quam miseriâ reputandum: Unde gaudendum nobis sit potius, & exultandum, quam irarendum, aut formidandum. Metus enim eorum, qui nos persequuntur, aut potius *μυροῦσθαι* *Lact.* & minarum strepitus, quibus nos ab officio absterre conantur, nobis metuenda non sunt, quod ipse Christus *Matth. x. 28.* nobis inculcat; ex adverso offendens, quid potius formidandum sit. Ita ut hoc loco Apostolus non obscure ad istam Christi doctrinam respexerit, & metum persequentium metui Dei, dicto loco expresse, opponat. hic vero in frequentibus verbis *vers. 15.* aperte quoque metui huic ab hominibus incusso, metum à Deo impendentem opponat. quasi dixisset, non homines formidate sed Deum. Metum autem istum Dei hoc loco vocavit *Sanctificationem Dei in cordibus nostris*, ut exprimeret maximam inter metum ab hominibus & metum à Deo disse-

rentiam. Metus enim ab hominibus profanus, & servilis, aut potius hostilis est; quia nobis ab eis, tanquam ab hostibus, metuendum est: At metus à Deo sanctus, religiosus, & filialis est: quia nobis non ab eo, sed ne cum tanquam patrem, & quidem valde propitium offendamus, metuendum est. Cum igitur eorum rerum, quæ pro sanctis habemus, religione quadam teneamur, merito religiosus hic metus Dei *Sanctificatio ejusdem in cordibus nostris* dicitur. More loquendi etiam in aliis linguis usitato: Latini certe rerum, quas absterreant conscientiam facere metuntur, religionem sibi esse dictitant.

*Vers. 15.* Quamvis non semper, sed interdum (quando ita fert voluntas Dei ut infra loquitur) persecutiones incident: Semper tamen (ad) paratos nos esse jubet ad reddendam rationem sibi nostræ, idque facere jubet cum mansuetudine, & timore. Redditionem istam rationis vocat *ἀνταποκρίσιν*, quæ fit verbis. Porro, ut defensio, quæ fit armis, habet sua jura, quibus circumscribitur; unde apud jurisconsultos *moderamen inculpatæ tutiæ*: ita neque defensio, quæ fit verbis, legibus suis caret. quas hoc loco Apostolus tangit duas; quamvis ad unam reduci posse videantur, cum altera profuat ex altera. Prima est *Mansuetudo*, eò magis necessaria; quo magis animus injuriis persequentium irritatur, ac perturbatur, ut in verba quandoque erumpat aculeata. Altera est *Metus*, hoc est, vigilantia quadam circumspiciendi animi metuensis, & caventis; ac loco adificationis, in cuius gratiam apologia suscipitur, ansa offensioni præbeatur. Quod quamvis potissimum in animis dolore, acque ira, & ultionis stimulo perturbatis, & quasi efferatis contingere soleat, tamen etiam contingere potest in animis nimium securis, & oscitantibus. Quia vero apologia male procedit, nisi bonæ vitæ conscientia subnix sit, quam in malâ conversatione, aut pravis moribus frustrâ quæras, ideo præceptum, *supra cap. 11. 12.* traditum, iisdem propemodum verbis repetit, eademque ratione confirmat, nisi quod allatam *vers. 16.* rationem ad subiiciam, quam trahat, persecutionis materiam paululum defecit. Conscientia enim bona, ut in eodem versu explicatur, nihil aliud est, quam bona in Christo, hoc est, secundum leges Christi conversatio. Ratio vero ista, quæ supra fuit, talis, *Ut per illud, in qua accusant vos, tanquam maleficos, hoc est, per opera vestra, quæ diligentius inspecta, bona esse deprehenderint, glorificent Deum in die visitationis* hoc est, gloriam Deo dent, & convertantur. Videtur enim hic vox glorificationis eodem tenore sumi, quo *Joh. 12. 24.* *De gloriam Deo nos scimus hunc hominem esse peccatorem*que significet, ingenum erroris agnitionem, & ab eo aversionem.

Nunc vero ista ratio ita immutata est, ut in eo, si ve per illud; in quo accusant vos, tanquam maleficos, (subintelligendum, sicuti & prius expressum est, per opera vestra), *pudore suffundamur* ii, qui audient tanquam hostiliter intrare, ac persequi *resistam* in Christo bonam conversationem.

Res tamen eodem redit. Utrobique enim insontium Christianorum injuria, quod tanquam malefici accusantur; deinde bona eorum opera & conversatio in Christo: denique erroris, & calumnio innocentibus impatiæ agnitio; & quasi patientia accusatorum satis clare exprimit.

Alteram rationem præcepti de bona conscientia adest, dum ait *Vers. 17.* *Melius est, beneficiantes (si ita feras voluntas Dei) pati, quam maleficiari.* Non deest in istis verbis *paciens*; sed & majorem in se continent emphasim, quam prima



fronte videri possit. Sensus enim eorum est is. Cum sæpe, voluntate Dei ita ferente, accidat, ut Christiani persecutiones ferre cogantur, maturearmandus est eorum animus bonâ conscientia; ut in eo casu apertum latus non præbeat persecutioni. Quicquid enim etiam propter Christum perpassus fuerit is, qui sibi malè conscius vixit; propter peccata sua, & meritis perpassus censetur. Notandum igitur est, bonam conscientiam semper quidem utilem, & iucundam esse, sed præcipuè in adversis temporibus, & in die mala necessariam.

*1. Cor. 18.* Præceptum de habenda bona conscientia, hoc est, de pie vivendo, quod *1. Cor. 6.* tradidit, cum supra duribus rationibus probasset, addit nunc tertiam. Abstinentiendum esse à peccatis, id est, vivendum in bona conscientia; quia Christus pro peccatis mortuus est, hoc est, propterea ut præteritorum peccatorum venia, morte ejus promulgata, in futurum à peccatis abstinereamus. Dicit autem Christum semel passum esse; ne qua nobis, de industria in peccatis hærentibus, ulterior expiationis peccatorum nostrorum spes reliquatur. Neque enim iterum Christus morietur, aut alteram tantæ nequitiae veniam promulgabit. Vide *Heb. x. 26.* nec ulli pro peccatis reliqua est hostia. Et quo magis beneficii magnitudinem exaggeret, addit *iustus pro iniusto*; quia indignitas nostra tanti beneficii gratiam, & pretium auget, & intendit.

Explicat postea quomodo pro peccatis nostris Christus passus sit. Lo sine, inquit, passus est, ut non ad Deum adduceret, hoc est, è potestate tenebrarum, ex carcere Satanae ereptos transferret ad regnum Dei; quod & regum filii ejus dicitur, quia in eo Deus per filium regnat. Porro accedere ad Deum sine fide vera, & peccatorum quidem experite, bonis autem operibus animata verum potest: quin ipsi tanto magis, duplicat, quanto magis appropinquet. Adducto igitur ista ad Deum absque expurgatione peccatorum cogiti nequit. Quomodo autem Christus morte sua peccata nostra purget, atque nos ad Deum adducat, ulterius exponit, *Mortificatus quidem*, (inquit,) *carne*; *vivificatus autem spiritu*, hoc est, exemplo mortis, & resurrectionis suæ nos adducens, ut nos quoque carne quidem moriamur; secundum carnem minime viventes, & carnis affectus mortificantes, & à mortuis peccatorum operibus plane resurgentes: vivamus autem spiritu: hoc est, secundum spiritum ambulemus. Quem sensum verborum istorum posterioribus verbis suis quomodo Apostolus ipse explicet, infra videbimus. Nunc satis est observare ita Apostolum, vitam Christi in carne ista caduca, & fragili actam, quam libenter propter nos abiecit, opponere vitæ ipsius immortalis, ac spiritualis, in quam à Deo excitatus est; quemadmodum vitæ secundum carnem; in nobis, vitæ secundum spiritum opponitur. Quemadmodum igitur Christus vitam suam, quamvis alioqui innoxiam, & pretiosam, in gratiam nostram impendit, & abiecit, atque ideo longe beatiori, spirituali videlicet ac cælesti, & quidem gloriosissima vitæ à Deo donatus est: ita nos quoque vilem, & immundam secundum carnem vitam, in gratiam ejus proiciamus; (nec enim est, quod rem adeo vilem, imò noxiam nobis propter eum spernere gravemur) vitam autem secundum spiritum; quæ præter præmium sibi propositum suam rem in infinita felicitate commendat, libenter, & alacriter amplectamur.

Addit deinceps *vers. 19.* verba. *In quo etiam spiritibus, qui sunt in carcere, prædicatus.* De Christo mortificato carne vivificato autem spiritu A-

postolum loqui, palam est. Sed relativum *in quo*, ad spiritum quo Christus post resurrectionem accepto corpore glorioso, & quod seipsum vivificare posset, vivificatus est referatur, non perinde liquet. Nam & ante mortem, & per ipsam mortem Christi prædicavit; imò per sublationem in crucem, ut Johannes ipse explicat (*Job. xii. 33.*) omnes ad se traxit. Possunt & particulae istæ non ad spiritum solum; sed ad totum tam mortis, quam resurrectionis Christi eventum referre. Utroque enim doctrina Evangelii valde prædicatur, & confirmatur. Imò & absolute ablique expressa in textu voce relativa ita sumi, ut suora huius capituli versu 6. sumuntur, *in quo* *in quo obloquuntur vobis*. Nisi quod adjectum participium *propheta* prædictus quasi in cælum, magis restrictioni relationis huius ad vocem *spiritum* favere videretur. Verum & Mors, quæ est ab una vitæ ad alteram transitus, non congrue tantum; sed ex frequentissimo usu *Inter* dici potest. Magis igitur inclino in eam sententiam, ut quemadmodum vocem *propheta* (*profeta*) ita particulas *in quo* tam ad mortem, quam vivificationem Christi referam.

Restat illud in hoc versu explicandum, qui sint isti spiritus in carcere, quibus prædicatum sit; & cur in carcere esse, aut fuisse dicantur. Quantum ad priorem questionem; Ego universum genus humanum, aut potius omnes gentes, quibus prædicatum est, intelligo: quæ cur in custodia, aut in carcere fuisse dicantur, explicat divinus Autor epistolæ ad Hebræos cap. 11. *vers. 15.* Per hoc enim iter Christi, per hanc ad mortem, ac resurrectionem, ac deinceps in cælum processionem, effracta est janua carceris huius, in quo humanum genus detinebatur à Satana; fractum & robur huius, qui potestatem mortis habuit; per hanc liberati sunt (*Heb. 11. 15.*) *quotquot meum mortis, per omnem vitam ad miseram damnati erant servitum.*

Totum autem genus humanum tam misere conditioni subiectum fuit. Quia totus mundus, ut hoc supplicio plecteretur meruerat; legi à Deo cordibus insitæ, interdum & monitis nomine Dei prædicatis refractarius & contumax.

Cujus rei exemplum offendit Apostolus mundo antiquo, quem Deus diluvio obruit, qui monitis Dei, per Noë prædicatis, (unde in altera epistola præco iustitiae dicitur) inobediens, & contumax; quamvis per 120. annos, quibus extruebatur Arca, Deus patientissime pœnitentiam ejus expectaret tandem deletus est tam universali excidio, ut octo tantum animæ in Arca fervarentur. Norindum autem ejusdem generis tropo (*Synecdoche*) *vers. 20.* homines vocari animas, quo *vers. 19.* vocati sunt spiritus. Subaudiendum autem est, quod res ipsa dicitur, genus humanum ne post diluvium quidem resipuisse; sed eadem inobedientia Deum ad simile supplicium servivitutis videlicet istius & subjectionis morti, & quidem æternæ, provocavisse: quod nemo effugere possit, nisi exhibito à Deo remedio utatur; quemadmodum olim nemo ad inundatione servatus est, nisi qui offenso à Deo remedio in ingressu Arce usus est. Unde obiter offendit Apostolus *vers. 21.* Remedium illud Arce, super aquam cum hominibus supernatantibus; typum, & figuram fuisse remedii per baptismum, nos ex aqua, quamvis jam demersos, eripientis, ac resurrectionem Christi, & per eam nostram quoque, adumbrantis. Et quo concinnius typum opponat antitypo, quia baptismus per aquam administrari solet; dicit olim pueros, id est, octo homines in Arca servatos esse per aquam, *in quo*, hoc est, per supernationem super aquam. Eodemque modo ascendit *vers. 22.* nos in baptismo servari per aquam, seu per emersionem ex aqua

ex aqua, quæ figura est resurrectionis Christi, & nostræ, simulque resurrectionis à mortuis operibus. Sed in protasi similitudinis illud metonymiæ genus videas, in quo subiectum pro adjuncto usurpatur, hoc est, aqua pro eo, quod sit circa aquam, aut per aquam.

Ac in apodisio pro aqua ponitur absque ullo tropo id, quod sit circa aquam, hoc est, *baptismus*; in quo post immersionem sequitur emerſio; Sicuti post mortem sequitur resurrectio.

Ne quis autem existimare baptismi ceremoniam, quæ sit per aquam, materialem esse tantum virum, ut nos à tanto exitio servare valeat, explicat quomodo nos baptismus aquæ server. Non per illam solum materialem aquam, quæ sordes corporis, sed per spiritualem, quæ sordes animi abluit, & purgat. Hæc enim animi mundities est illa *bonæ conscientie interrogatio*, quando animus in se descendens, & introspectans, atque conscientiam suam interrogans, quantum humana infirmitas ferre possit, saltem in gravius delictis illud se videt assecutum; ut possit

*Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.*

Ubi illud quoque observandum est, in baptismo aquæ repræsentari nobis tam officia nostra, à nobis omnino præstata; quam promissa Dei nobis certo speranda, atque expectanda: Ac officia quidem pluribus modis adumbrari.

Primum, quia aquæ materialis natura, cuius interventu baptismus perficitur, est, ut sordes corporis abluit; nos quoque non contentos typica ista abluitionis adumbratione, veram, & spirituales sordes mentis nostræ abluitionem præstare teneri. quæ cum interrogatione bonæ coram Deo conscientie, idem est. Neque enim Apostolus hoc loco negat, baptismum verum, ac salutarem, seu qui nos servare possit, abluitionem sordium nostrorum in se continere: sed ostendit, abluitionem istam non corporis, sed animi nostri sordium esse debere. Deinde quia in baptismi cerimonia immersionem emerſio sequitur: illud quoque per baptismum officium nostrum adumbratur, ut ex peccatis, & vana mundi conversatione, quibus immerſi fuimus, emergamus; & quasi à mortuis operibus resurgamus; & ad illa nunquam revertamur, si velimus promissum Dei, quæ nobis per eundem baptismum adumbrantur, participes evadere.

Promissa autem Dei, quæ nobis in baptismo adumbrantur, duo itidem statui possunt. Primum est donum, & arrha illa promissæ nobis hereditatis, Spiritus Sanctus, qui in mundatus, ut supra diximus, & repurgatas mentes statim, & certo ingreditur, easque inhabitat, & indes magis, magisque repurgat, ac mirâ Dei potentia ad salutem custodit. *1. Pet. 1. 5.* Causam vero cur hoc genus promissi divini per baptismum adumbrari censeamus, nobis primum res ipsa præbet: quia ipsa animi mundities à sordibus suis, quæ per baptismum adumbrantur, cum dono Spiritus Sancti arctissimo nexu consultæ est. ita ut ipsa posita, altera res quoque necessario nonitur. Deinde occasione nobis præbent *Interrogationi bonæ conscientie* addita verba *apud Deum*, quæ interventum Dei, qui non nisi per Spiritum suum nobiscum commercium habet, in hoc negotio significant. Alterum genus promissi divini est ipsa *resurrectio*, quæ in baptismi per immersionem nobis clarescit ob oculos ponitur. Quia vero resurrectio nostra resurrectione Christi, & quæ eam consecuta est, Exaltatione, tanquam firmissimo fulcro innititur; *1. Cor. xv. 17.* ideo Apostolus dicit Baptismum (qui typus est resurrectionis

nostræ) servare nos per *resurrectionem Christi*, & *vers. 22.* adiunctam eundem exaltationem. De resurrectionem Christi vide *1. Cor. xv. 12. & seqq.* Exaltationem Christi describit quod sit *ad dexteram Dei*, hoc est, loco in celis post Deum honoratissimo. Addit autem eum *propositum in celum esseque situm*; eodem vocabulo quo usus est *vers. 19.* Unde quispiam possit vocabulum hoc ad solam in celum profectionem restringere, quod Apostolus ostendimus interpretis sumere esse vitiatum; cum tamen nihil repugnet, ut supra ostendimus, illud latius protendi. Ratio vero ista, quod Apostolus sui sit interpretis, esset firma, si latior vocis huius explicatio interpretationi Apostoli repugnaret; quod fecus est. Altera exaltationis Domini descriptio est, quod ipsi *subiecti sint Angeli, & potestates, & virtutes*. Christus ipse exaltationem hanc describit, quod *data ipsi sit omnis potestas in celo, & in terra*, hoc est, Omnipotentia. Vide Paulum *Eph. 1. & Col. 1. &c.* Quid vero opus fuit, post illam in celum profectionem subiecti ipsi Angeli, & potestates; si nunquam ipsi subiecti esse desierant. an humana natura per communicationem idiomatum potestatem supra Angelos communicatam sibi non habuit? an hypostatica unio post ascensum demum in celum peracta est?

#### CAPUT IV.

Cum hucusque tertia ratione allata probasset Apostolus, curandum nobis esse, ut bonam habeamus conscientiam; (quod *vers. 6.* præceperat) nunc explicat, quid sit illud habere bonam conscientiam, hoc est, Abstinere à peccatis, quibus Deus offendeatur, & in posterum, non cupiditatibus humanis; sed voluntati Dei obsequi, ac reliquam vitam consecrare (*vers. 2.*) Simul rationem illam tertiam applicat ad istam bonæ conscientie descriptionem, & explicationem. Supponit autem tacite, quemadmodum Christus in carne sua pati, & carnem suam quasi occidi, pro nobis sustinere non est gravatus: ita nos quoque carnales nostras, & quales in hominibus vulgò inveniuntur, cupiditates propter Christum mortificare, & quasi occidere debere. Quæ supposito, & hypothetis in illis verbis cernitur, quod nos quoque eadem cum Christo cogitatione armari debeamus. hoc est, quod sicut ille propter nos vim sibi fieri passus est, nos quoque vicissim propter illum vim nobis fieri, aut potius ipsimet facere debeamus, ac teneamur. Expresse vero concludit, quoniam Christus jam passus est in carne (passus autem ita; ut caro ejus mortua, & vitæ plane expers facta sit) ita nos quoque sic mortificare, atque edomare carnem nostram (hoc est, cupiditates ejus) debemus; ut non vitæ quidem (sicut ex *vers. 2.* patet) sed peccandi, & cupiditatibus suis indulgendi plane expers fiat. Versus secundus igitur non modo quid sit *bona conscientia*: Sed etiam quid sit Mori carne explicat, hoc est, *Nunquam hominum concupiscuntur, sed voluntati Dei reliquum vivendi in carne tempus consecrare.* Explicat hoc argumentum suscitavit Paulus *Rom. vi.* ubi, quod hic dicit, *Qui mortuus est carne, desinit à peccato*, Paulus *Rom. vi. 7.* dicit, *Qui mortuus est, justificatus est à peccato.* hoc est, liberatus, aut in eum statum adductus, ut peccati accusari non debeat, cum nepeccare quidem possit. Cum enim carnis infirmitas in nobis peccato obnoxia sit, percutie carne, infirmitas quoque ejus, & peccandi facultas tollitur.

Notandum autem hic esse, verba *Qui mortuus est desinit à peccato*, tam apud Petrum, quam apud

Paulum non de Christo; sed de iis, qui Christo communi debent, dicti videri. Non enim dicit Petrus cum Christus passus sit carne, delituit a peccato: sed transit prius ad apodofin similitudinis, & dicit nos quoque eadem cogitatione arinari debere: quoniam ipsi communi teneamur, ut à peccatis delistamus, cum, qui mortuus sit, peccata nullo modo possit. Idem apud Paulum quoque observare licet; antequam enim *vers. 7.* Paulus dixisset, *mortuum liberatum esse a peccato*, jam *vers. 6.* dixerat nostrum hominem veterem crucifixum esse cum Christo. hoc est, nos Christo commortuos esse; ne obscurum esse possit *vers. 7.* illum jam de nobis loqui. Nam quod *vers. 10.* manifeste de Christo loquitur, *eum mortuum esse peccato semel*, non significat, eum peccata delisse, sed mortuum esse pro peccatis nostris: ut nos peccata delineamus. Particula enim *semel* denotat illam hostiam, semel Deo oblatam.

*Vers. 2.* Opponit autem hic voluntati hominum voluntatem Dei efficaciter ad id, ut in utraque optone voluntas Dei, quam hominum potius obsequi malimus.

*Id. 3.* Quartam rationem assert, quamobrem eniti debeamus, ut bonam habeamus conscientiam. Quod nobis *facere debet quod præterito tempore hominum*, & quidem à Deo alienissimorum, infidelium, ac turpi idololatria macularum gentium voluntati oblectui fuerimus; idque explicat fufius, *Incedendo in lascivis, cupiditatibus, invidiis, comestationibus compotationibus, & nefariis simulacrorum cultibus.*

*Incedere*, sicuti & *ambulare* habitus enumeratorum peccatorum significat. Latet autem in istis verbis extrema doctrina, quæ ostendit remissionem peccatorum, sub Novo Fædere promulgatam, ad præteritum duntaxat, quæ in ignorantia divinae voluntatis commissimus, peccatorum habitus pertinere; nec ullo modo ad eiusmodi vitiorum post cognitionem veritatis consuetudinem potest.

Non enim hic illorum verborum sensus esse potest, sufficere nobis, quod terræ sensus felicitatis voluptate, ac deliciis hucusque fruebamur; jam ad potiorem, ac excellentem felicitatem amplendam animum applicandum, quamvis hæc explicatio cuiuspiam ultro se offerre videri possit. Nec enim in utilius felicitatis censu ponere potuit Apostolus neclandis idololatrias, & alia flagitia. Et alibi, ubi Spiritus Sanctus mentionem facit præteritorum peccatorum nostrorum, hæc verba legimus: *Quem igitur fructum habebatis tunc ex iis, de quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est Rom. vi. 21. & Rom. vii. 24.* postquam servituti legi peccati mentionem fecisset, peccatoris persona assumpta, exclamat; *Arrogatus ego bono; quæ me eripuit ex isto corpore mortis.* Sed potius sic explicanda sunt; Sufficere nobis debere hanc Dei gratiam, quod præteritorum peccatorum habitus, eoque nomine contractas culpas, & offensiones Majestatis suæ nobis remiserit. Impudent, & inique postulari, ut nobis in eiusmodi prave consuetudinis cæno nunc quoque volutari per illum liceat. Cuius indignatio non ultra nobis provocanda fit; neque committendum, ut oblata nobis venia indigni censeamur. Quod si absolute pro omnibus tam præteritis, quam futuris peccatis nostris Deus satisfactionem accepisset, non poterat hæc admonitio Apostoli locum ullum habere. Nec enim sufficisset Deum præteritæ vitæ nostræ improbam consuetudinem venia prosequi: sed & ulterioris quoque vitæ, peccata ad eandem gratiam, & veniam pertinuisse: cum pro iis quoque jam Deo satisfactum dicatur.

*Vers. 4.* Objectioni occurrit: si quis prætendat,

non esse nobis integrum cupiditatibus hominum non obsequi, quod ad bonam conscientiam habendam requiri dixerat: quia isti homines offenduntur, & à nobis alienantur; nisi unâ cum iis concurramus ad eandem deligenda flagitia; (flagitia hæc vocat *ἀνομίας ἀνθρώπων, in tempore autem profusionem.*) eoquenonime nos blasphemant, hoc est, maledictis proficiunt, ac persequuntur.

Respondet igitur *vers. 5.* Id non impune iis fore; sed eo nomine redditurus rationem ei, qui paratus est iudicare vivos, & mortuos: Subaudit igitur, nobis quoque non impune fore, si iis potius, quam Deo morem geramus. Per vivos autem hoc loco Christianos, & gnatos voluntatis Dei intelligit: ut ex adverso per mortuos homines Dei ignaros, & qui mortuis operibus dant operam. Sicuti se ipse *versu 6.* explicat. Ideo enim & in hunc finem prædicatum dicit esse *Evangelium etiam mortuis* (ubi mortui vocantur, qui aut nondum crederentur, aut credere noluerunt Evangelio) ut dumentur, & blasphemarentur secundum bonos carne, vivunt autem secundum Deum, spiritu. quod ad eos duntaxat, qui prædicationi credunt, pertinet. Ac vivere quidem secundum Deum spiritu: (hoc est, vitam spirituales, vitam Dei, quæ Deo placet, & cui apud Deum magna merces reposita est) quid sit, ipsa verba ostendunt. Sed antithesis hujus, *dimentari secundum homines carne*, habet aliquid difficultatis. Quamvis enim ipsa antithesis ostendat, hæc verba significare non vivere secundum carnem, sicut illa *vivere secundum spiritum*. Tamen verba sua ad propositam materiam applicans Apostolus, plus aliquid in indicat, quam simplicem sensum secundum carnem non vivendi. Quia enim supra blasphemiarum, & convivorum, quibus afficiuntur ii, qui non concurrant cum aliis ad vivendum secundum carnem, mentionem fecerat: ideo hic eos, qui à vivendo secundum carnem abstinent, describit; quod iudicentur, aut potius condemnentur secundum homines carne, hoc est, condemnentur eorum miseria, & stultitia, qui felicitatem, quam reliqui in carne collocant, & confectantur, culpa sua negligant. Quæ tamen damnatio nihili faciendi sit, præ ea laude, & felicitate, quam apud Deum consequuntur, vivendo secundum spiritum vitam Deo placentem, & ab eo magni assistatam.

*Vers. 7.* Quia metu iudiciorum Dei, quæ impendebant tam Gentibus, quæ pertrahabant Christianos ad concurrendum secum in eandem *incontinentiæ profusionem*: quàm iis, qui se ad eam pertrahi patiebantur: absterret Christianos ab eiusmodi concursu; metum hunc intendit propinquitate periculi, & imminenti supplicii; *vers. 7.* dum ait *Omnium finis imminet*; imo jam appropinquavit, *grævis*. Non autem de fine universali Apostolum loqui, multa sunt indicio. Nec enim latebat Apostolos, extremum mundi diem ab eorum ævo plurimum abuisse. Vide Paulum 2. *Thess. ii. 2. & seqq.* Vide & Petrum 2. *Pet. iii. 3, 4, 8.* Sed particularem finem patientiæ Dei adversus omnes, qui tunc indignationem ejus irritabant tam gentes, quam Christianos proximè imminere indicat; quod & supra *vers. 5.* respectu omnium asseruerat, dum ait Deum jam paratum esse ut iudicet: *tam vivos, id est, Christianos, quam mortuos*, hoc est, gentes, & infra *vers. 17.* respectu Christianorum ait, *tempus esse, ut incipiat iudicium à domo.* Ubi & iudicia, genilibus impudentia & quidem longè graviora, non omittuntur.

Concludit igitur, eos, ad quos scribit, esse debere temperantes, & sobrios ad præcepta. Nec enim bona conscientia sine victoria tentationum paratur; nec victoria adversus tot hostes, & ipsum Satanam absque

abſque ope divina contingit, nec ca leſſe auxilium abſque precibus advenit, nec preces abſque animo vigili, ac ſobrio, ad vitæ noſtræ cuſtodiam excubare poſſunt. Nunquam igitur laxandus eſt animus in vitiorum diſſolutionem; nunquam aut ſuſpina ſecuritate conſoporanda; aut volupſare, vel fortunata ulla mebranda eſt mens noſtra, quominus ad preces alacris, & apta ſit. Non modo tanquam in conſpectu Dei perpetuo vivendum; ſed ſæpe propius ad Deum accedendum, eique veluti in aurem neceſſitates noſtræ inſufurrande ſunt. Quanta vero id circumſpectiōe, quanta animi demulſione, ac reverentia indiget. Tam ſancto negotio vacare nequit ullus mortalium aut crapula onuſus, aut ſomno gravis, aut arrogantia ebrius, aut vitæ curis præartonus, aut alicuius prævæ cupidinis æſtro pervertus. Nec tamen aliis artibus pervenies ad illum ſalutarem, quem nobis hoc loco Apoſtolus commendat, bonæ conſcientiæ fructum.

Vrf. 8. In tradendis præceptis pietatis, & bonæ conscientiæ ante omnia *φιλadelphίας* fraternali caritatem, commendat, eamque non mediocrem, & vulgarem; sed *Intensam* *καρπὸν* esse præcipit. sicut & supra cap. 1. 22. fratres *intense* *καρπὸν* diligi iusserat. Addit rationem, quod *Caritas* operatur multitudinem peccatorum, sicuti & Daniel olim veniam peccatorum elemosynis redimi posse censuit. Ex quo Petri loco intelligitur, quod apud Jacobum quoque Caritas, conversis exhibita, operatur multitudinem peccatorum, non tam à conversis, quam à convertentibus commissurum.

*Verf. 9.* Ad species istius Caritatis descendit, quas inter est *hospitalitas* omnibus quidem aliis, sed præcipuè fratribus debita: etæque absque murmure præcipitur. Hilarem enim datorem, & beneficii collatorem diligit Deus.

*Verf. 10.* Altera species caritatis est, ut quisque eo dono, quod sibi à Deo collatum habet, utatur ad emolumentum proximi sui. Quorum donorum alia sunt temporalia, ut Gratia, exsistimatio, opes, potentia, ex quibus magna conferendorum in fratres beneficiorum seges exurgere potest: quarum rerum, benignitate Dei nobis conceditur, boni & fideles Oeconomi, ac dispensatores esse debemus.

Alia vero spiritualia, de quibus *versu* 11. loquitur, quales est in Ecclesia primum eorum, qui sermone, ac doctrina aliis ad salutem professe possunt. Hortatur igitur eo dono praeditos, ut reverenter, & circumspicte munus docendi obeant; praedicationem doctrinae suae non ex commentis suis, aut aliorum: sed ex ipsis Dei oraculis haurientes, eaque devote, ac religiose tractantes. Sunt et aliae, functiones Ecclesiasticae, in usum piorum institutae; ubi Diaconorum, qui etiam pro virili officio suo fungi, nec solis pecuniarum distributionibus incumbere, sed omnium sanctorum necessitatibus succurrere, denique etiam in spiritualibus ministerii occasionibus non desse iubentur: exemplo Stephani, qui non solis mensis ministrabat, sed disceptando cum hostibus praedicationis convincere repugnantes, ut non possent resistere sapientiae, & Spiritui eius. Ut in omnibus, inquit, glorificetur Deus per Jesum Christum; Cujus gloria & potentia celebretur in secula seculorum Amen.

Gloriam Dei hoc loco apertissime distinguit à gloria Christi, ostendens, sicuti olim divinum cultum in quo non exigua pars est gloriæ Dei, populus per Sacerdotes, præcipue vero summum Sacerdotem, Deo exhibebat: ita nunc populus Christianus, qui ex meritis sacerdotibus constat, per Christum summum Sacerdotem suum eundem cultum, & gloriam, ac celebrationem nominis ejusdem Deo, tanquam beneplacentem victimam, of-

ferre. Non temere autem addit Petrus vocī Glo-  
riæ vocem ἡγεῖτο<sup>r</sup> robur. Maximum enim gloriæ,  
potentia, ioboris sui specimen Deus edidit, in  
Christo resuscitato, et exaltato longē super omnem  
principatū &c. Quod Paulus Eph. 1. 19. vocat  
ἐνδυνάμει τοῦ θ' οὐρανοῦ, in quas ascendimus, κατὰ  
τὴν ἐκκλησίαν τὴν αἰγιόχοις ἀστέρος, ᾧ ἐνεργήσω  
ἐν ὑμῖν, ὥστε, ἵνα ἐνεργήσω ἐν  
υᾶς χρεῖσι, ἵνα ἐξείλῃ αὐτὸν, hoc est, Supereminens ma-  
gnitudinem potentia (in credendis) secundum efficaciam  
roboris virium ipsius, quos exarsit in Christo per  
resuscitationem & exaltationem ejus. Ut vel ob eam  
causam, si cetera desissent, dici posset Deum glo-  
rificari nunc per Christum, & eodem nomine per  
membra quoque ejus glorificandum in secula seculorū.

*Perf. 12.* Familiare est Petro Apostolo, quod de se quoque Paulus fateatur (*Philip. 111. 1.*) expressis verbis; quoties præceptum necessarium, & magui usus tradit, illud non semel; sed iterum, atque etiam tertio inculcare. Ita Paulus citato loco Gaudium in Domino; ita Petrus bonam conscientiam, & bonam conversationem *1. Pet. 11. 12., & 1. Pet. 111. 16.* repetita simul, iterum eadem præcepti rationem præcipit. Ita hoc loco patientiam in innocentia, & persecutionibus tertio aut quarto jam repetit. primum breviter *cap. 1. 6.*, secundo expressius *cap. 11. 19.*, tertio *cap. 111. 14.*, tandem quarto hoc loco *cap. 1v. 12.* Utitur autem his verbis in hoc loco patientiæ præcepto; (præmissâ propter præcepti duritiem, blanda allocutione) *Dilecti, ne perturbemini tanquam re nova, & inexpectatâ, exploratione illa per ignem, (Vide Cap. 1. 7.) πυρὸς, quæ fit ad vestri experimentum, & probationem auro pretiosiorum. Πυρὸς enim, & tentatio hoc loco non Sathanæ tentationem, sed explorationem Dei significat. Rationem hujus animi tranquillitatis præmiserat supra *cap. 11. 21.* In eam rem enim vocati estis. Et Apostoli doctrinam Christi prædicantes præmonebant omnes, Christi sacris initiandos, manere ipsos crucis, & persecutiones; ne inopinato earum adventu possent perturbari.*

Sed potius *vers. 13. gaudete, & exultate, quod digni à Deo sitis æstimati, qui passionum Christi participes & confortes fideiis; eo certe fine, & eventu, ut, quando ejus gloria revelabitur, gaudeatis exultantes: hoc est, incomparabili gaudio, & felicitate fruamini. Idem Christus ipse Math. v. 10. & seqq. docet. Cujus verbis illic vers. 11. prolati Apostolus hic vers. 14. utitur. Si concisus afficiamini in nomine Christi, BEATI estis, subjuncta mox ratione; Quia ille Spiritus gloriæ, ille Spiritus Dei super vos requiescit. Spiritum gloriæ super afficiat, & patienter ferentes afflictiones in gratiam Christi susceperis, requiescere merito dicitur, quia spectata in hoc certamine Christianorum virtus eminentissimo honore, & immortalis gloria coronabitur, & nunc quoque apud cælestis theatri spectatores plausum, & gloriam meretur. quamvis id nunc videre non possimus antequam id nobis in adventu Christi reveletur: Nosstræ enim præsentis ignorantie, revelatio hæc opponitur. Credibile enim est Deum, quoties in hanc certaminis arenam athletas suos producit, cælestis unâ felicitatis confortes ad tanti spectaculi delectationem admittere. Nec frustra Apostolus ait, spectaculum facti sumus Deo, angelis, & hominibus. Ut vel hinc pateat quanta curâ nos componere debeamus, quoties tam illustri theatri oculi in nos degantur. Dislinxit autem Apostolus aperte hoc loco Spiritum gloriæ à Spiritu Dei; Quamvis enim ille spiritus gloriæ sit quoque Spiritus Dei; tamen ait ad plures mortalium extendi videtur spiritus Dei, quam spiritus gloriæ. hic enim duntaxat illis competit, quos victores ex*

victoria certaminis singularis, & prae caeteris, qui forte eodem certamine non sunt defuncti, eminentior gloria manet. Spiritus Deus vero ad omnes extenditur, qui *pacis Dei*, quae *exsuperat omnem mentem*, ut Paulus *Philip. iv. 7.* ait; aut *potentiae Dei*, ut Petrus *1. Pet. i. 5.* loquitur, *praesidio custodiantur*, *φρουρησιν*, in Christo Jesu ad salutem olim revelandum. Uterque Spiritus ab impiis, inquit, persecutoribus *blasphematur*: sed *à vobis glorificatur*. Videmus hic blasphemiam in spiritum Dei tribui impiis, & persecutoribus; quando spem, & patientiam piorum derident, & patientiam illam Dei, quae custodiuntur ad salutem, ignominioso maledictio insultum vocant; quod à nobis ne pili quidem faciendum est.

Ne quis tamen gloriationem hanc ex afflictionibus, quas culpa sua patitur, falso sibi arroget, declinandis ejusmodi malorum occasione admoget; non obscure offendens, felicitatem hanc patientiae promissam ad eos, qui ob maleficia puniuntur, non pertinere *vers. 15.* Inter maleficia, quae nobis meritis penas accersere solent; non modo graviora, ac turpiora; homicidia videlicet, & furta: sed levioris etiam injustitiae delicta commemorat. qualis est *πολυπραγματον ἢ ἀπορρησιγιστῆς*, hoc est, importunitas hominum alienis rebus sese immiscuentium, quae saepe hominibus maxima mala conciliat. Praesertim si se Magistratum officiis, aut gubernandae Reipublicae functioni, ad hoc munus nequaquam vocati, ingerant: quod ex praescripto Apostoli maxime cavendum est. Causa enim Martyrii, aut afflictionis facit martyrem; non ipsi afflictio.

*Vers. 16.* Sed si propter Christum patiamur, tanquam Christiani, ne pudeat nos hujus supplicii, tam honesti, & gloriosi. Imo verò Deus à nobis eo nomine glorificandus, eique maxime gratiae agendae sunt laetissimis, & exultantibus animis, tanquam pro summa omnium felicitate.

Causam reddit *vers. 17.* cur de afflictionum patientiâ doctrinam tradere inceperit; eandem prope modum, quam supra *vers. 7.* ejusdem capitis attulit, cum doceret quomobrem temperantes, & sobrii esse deberemus. *Omniū*, (dixit ibi) *finis incipiet*, hoc est, finis patientiae, & longanimitatis Dei, quâ tam erga Christianos, quàm erga gentes, ipsorum persecutores, usus est. Nili quod nunc explicativus eam exponat, scilicet jam imminere tempus, quo in omnes Deus judicia sua exercent tam Christianos videlicet, quàm gentes; sed eo ordine rem hanc à Deo decretam, ut prius ab ejus domo, hoc est, ab Ecclesia judicium incipiat. Unde discimus 1. non propter solam illam explorationem auro pre iohannis credentium fidei; sed etiam propter repurgationem vilioris fidei, & in qua multum, ac saepe plus quam auri, admixtum est scoriae, ut fiat purior & pretiosior; imo etiam propter rejectionem istius scoriae, & eventilationem frumenti à paleis, Ecclesiae à Deo persecutiones immitti. Breviter persecutiones, sicuti propter aperiendum piorum virtuti campum; ita pro impiorum in Ecclesia punitione, aut semipiorum castigatione, & correctione acciderent. 2. Illam quonque causam persecutionis Ecclesiae saepe consilium Dei sequitur; ut tanto gravius gentes, quas inter populus ejus habitat, propter ingratitude, veritatis odium, vitiarum rudium & variarum corruptelas, punire possit.

Tunc verò impedita illa miraculosa protectione: suae, quibus luporum rabiei semper obnoxias eas suas longo tempore tutas reddere solet, interdum removet; ac permittit impiis fœvere in populum suum; ut in eos postea exempla iustae severitatis, spectantibus desuper Angelis, & aliis, qui oculos ad videndum habent, edere tanto gloriosius

possit. Spectantium enim tam Angelorum, quàm hominum causa tam ordiatam judiciorum suorum feriem Deus esse voluit; ut omnes, vel in ipsa decretorum ejus executione, bonitatis, potentiae, iustitiae, sapientiae ejus vestigia cernerent.

Quotiescumque igitur Deus Ecclesiam suam persecutionibus objicit; non defuisse in illa delicta, quibus ira Dei provocabatur, credendum est: quemadmodum & persecutorum crudelitas, aut injustitia nunquam fuit inulta. Nam Petri quidem tempore, sicuti & Pauli, mysterium iniquitatis peragi coepit. Vide *2. Thess. ii. 7.* Vide & epistolae Petri secundae caput secundum, in quo tametsi initio capitis falsorum Doctorum, & pseudoprophetarum adventum, tanquam futurum praedicit; eorum tamen anteaambulones, & praecursores, tanquam jam in Ecclesia existentes, in progressu ejusdem capitis graphicè depingit.

Indicat autem *vers. 17.*, & *18.* persecutorum penas, longe graviiores, & atrociiores futuras; quàm sint martyria, & afflictiones iustorum, probans id à minus veniunt. Si enim Deus ne illis quidem pareat, qui receperunt Evangelium; quomodo eos patitur inultos, qui rejecerunt? & si iusti, ac fideles aegrè servabuntur; quid iniusti, & peccatoribus sperandum est?

Impletam esse hanc Petri prophetiam in prima sub Nerone persecutione; sed & in paenis, quas primum ipse Nero, deinde alii persecutores, tam Judaei tempore Neronis, & Vespasiani; quàm gentiles post occisum Neronem tristi gentis; & urbis suae excidio, concussa civilibus armis totius Romani Imperii mole, dedere.

Concludit igitur *vers. 19.* Eos, qui *voluntate Dei parentur*, eidem, ut *fidei Creatori, animas suas tradere, & commendare, (ἀποτίνας)* debere; bene agere non desinendo. Fidelem Creatorem Deum vocat, non respectu veteris tantum creationis, juxta quam ab ipso, tanquam à patre, originem dicimus; sed multò magis respectu novae, in quanos per mortem ad vitam, per afflictiones ad aeterna gaudia nobis fidelissimè representanda deducit; si perseveremus *ἐν ἀληθείᾳ in benefaciendo*, hoc est, in bona conscientia, bona, & honesta conversatione, ad quas nos supra adhortatus est.

## CAPUT V.

Quemadmodum antea post generale praecceptum honestae conversationis, specialia singulis hominum generibus, & quidem mutua praescripsit officia; ita & hic iterum descendit ad specialia doctrinam tam senioribus, quàm junioribus tradendam. Quam postea ad omnes protendit: & mox datis quibusdam necessariis, quae ad omnes pertinent, praecceptis, voto & comprecatione claudit epistolam.

*Seniores* vocat, qui in docendo, adhortando, admonendo moribus aliorum inspicientes, nec sermone tantum, aut monitis; sed imprimis vitae suae exemplo corrigendis toti Ecclesiae praecunt. A qua cura quidem Christus, & ipse Apostolus (qui intentionem ejus fratres charitatem praecipit) neminem fidelium exemptum esse voluit. Quia tamen pro ratione, & gradu donorum Dei ad ejus rei curam, non omnes aequè sunt idonei: noluit deesse in Ecclesia sua Christus ordinariam, & solemnem ejusmodi functionem, quâ rudiorum, & infirmiorum animi in religionis, & salutis negotio erudirentur, manudicerentur, confirmarentur. Per quam tamen functionem non ita distincti hominum in Ecclesia status

status, & ordines; ut erant olim distincti sacerdotes, & Levitæ ab aliis tribubus, quos etiam generes, & natalibus ab aliis omnibus diversos Deus olim esse voluit; nec licuit unquam ei, qui de tribu Levi non esset, sese in Sacerdotum officia ingerere. At nunc discrimen istud Lege Christi sublatum est, qui omnes fideles, & servos suos fecit Sacerdotes, & quidem Reges, Deo, & patri suo, quos & Petrus omnes promiscuè *Regale vocat sacerdotium* suprà Cap. 11. 9. ad offerendum hostias acceptas. Duo, per summum Sacerdotem nostrum, qui jam in Sanctum Sanctorum ingressus est. Non igitur status isti specie, sed gradu differunt. neque peccat, aut in alie- nam missam falcem suam intendit, qui, cum non sit Ordinarius Ecclesiæ pastor in docendis tamen, ad- monendis, animandis nec sermone tantum, sed ex- emplo suo ad pietatem trahendis hominibus; pas- toris, & episcopi sui partibus fungitur: modo absit confusio, superbia, scandalum; ædificationi autem omnia subserviant.

Breviter. Non frustra Apostolus genus hoc Pasto- rum non alio nomine positivo, differentiam aliquam specificam significante; sed comparativo Seniorum nominavit: ut ostenderet eos ab aliis gradu tantum differre, non specie. Ac profecto pessimè de Ec- clesiâ meruerunt, qui status istos Pastorum, & qui in Ecclesiâ ab aliis pascuntur, nimium inter se dis- paratos, aut dissimiles esse voluerunt; planè Judaicam inter illos separationem introducentes. Quod ad extinguendum in Ecclesiâ pietatis studium, inter efficacissima, non potestimum fuit Satanæ artificium. Primum enim pastores occultâ ambiendâ potentia superbiâ infamavit, ut sibi paulo plus arrogare in- ciperent, quàm conveniebat.

Principio ergo in nomina, & titulos toti Ec- clesiæ servientes innaverunt, & Ecclesiasticos sese primum vocare ceperunt: quasi alii, quos ad Ec- clesiam pertinentes, ecclesiastici non essent; deinde Sacerdotes, & veterum quondam Levitarum suc- cessori; quasi nulli alii ad sacrificandas Deo per Chris- tum placentes victimas pertinerent. Quarum offer- rendarum officium cum aliis eripere non possent, querenda erat peculiaris victima, quam aliis offerre non liceret. Qui error citius, quam quisquam nunc exilisare possit, in Ecclesiâ interpit, & multos alios progeniit. Præterea superbum, & iniquum Cleri titulum sibi solis vindicantur; quasi non alii præter ipsos ad cælestem hereditatem vocati essent. Denique Sacrum sese ordinem vocari, acque haberi voluerunt; quasi aliis profanis esse Christus, & A- postoli permisissent. A verbis ad rem proximus fuit transitus. Cum enim disciplinæ morum in Ec- clesiâ essent præcipui custodes; paulatim quoque vim to- tam ad solum presbyterium, mox & ad presbyterio ad solos Episcopos (introducito prius novo inter presbyteros, & episcopos discrimine) traxerunt, ac restrinxerunt. Deinde leges disciplinæ rigidio- res æquo introduxerunt; ut ipsa necessitas eas mo- derationi Episcoporum subijci extorqueret. Quæ in te non tam moribus consulum (quid enim proderat rigor legum, cum obvium, & facile præsto esset remedium) quàm potentia Episcoporum immanæ quantum aucta est.

Quam illi postea calibatus ostentatione, & ex- terne sanctimonie specie venerabiliorum reddere co- nati sunt. Calibatus igitur Episcoporum primum, mox aliorum etiam introductus est, nulla castitatis cura gravis; sed onerum matrimonii experti, eoque multis expetendus. Maximam postea potentie partem Metropolitanis, ac præcipuè Patriarchæ Episcopis eripuerunt: quam eodem jure ipsi Patriarchis poten- tissimus eorum Occidentalis extorquere contendit. Atque hæc fuit Antichristorum generationis series;

qui omnes inter se itidem non specie; sed gradu potentie differunt, cum universi in violentiam, & Coactivam conscientiarum opprellionem consenserunt. Quates quò facinus sit, quod in illa primitiva Ec- clesiâ libertate pastoribus Ecclesiarum tantum licentia permissum sit? Non dearent Satanæ illud Ecclæ, qui- bus istam Laicorum servitutem, ac depravationem to- lerabilem, imo jucundam ipsis redderet. Cum longe perfectiorem sanctimonie gradum sibi Clerici se vindicarent, nec tamen ceteros ad spe salutis emularent; æquissimo animo vulerunt Laici sese onere, ac labore molestissimi conatus, qui ad veram sanctitatem nec- cessarius est, levare. proinde eorum *dominatio* noni- ulro favebat; in quos anxiam salutis viam curam rejicere possent. Ipsi verò Clerici, & præcipuè Episcopi, præsertim potentiores, quo longius ab Apostolorum ævo recessum est, eo magis extensum potius, & insensum incurrentem sanctimonie speciem; quæ multo facilior est, quam vim & animam eius, esse difficilior, consecrati sunt. Nec tam, ut ex *fide bene vivrent*, quàm ut de *fide bene* sentirent, dederunt op- eram: Quod Clericorum exemplum cum Laici amula- rentur, pro vivâ, & bonorum operum seculi si- de exangue, & exanime, & mortuorum operum; præcipuè vero zeli amari, superbiæ, injuriarum, opprellionum, tetrâ exhalante mephitis graveolens fidei cadaver Ecclesiam occupavit. Id etiam ante ultimam persecutionem tam ante, quàm post op- pressum Paulum Samosatenum accidisse, locuples testis est *Eusèb. lib. viii. cap. 1.* historiæ Ec- clesiasticæ. Nec enim in Ecclesiâ Antichristi tot, ac tantæ corruptelæ momento temporis exiitisse: sed iusto tempore ad contrahendam illam, quàm cetero loco describit, *corruptelam malam habitudinem*, Ec- clesiæ opus erat. Sane maculosum Ecclesiæ ævum à Victore Pontifice Romano, cæpit, quum homines calcatrâ regiâ caritatis lege ob res nullius momenti, sese invicem, damnare, & sacra communione sibi interdiceret ceperunt. Quod non modo malitiæ, atque superbiæ; sed illius quoque pestilentiissimi erro- ris indicium fuit, quod in rebus nihil, & exigui ponderis tantum Christianæ pietatis, ac religionis mo- mentum collocarent.

Sed nos ad corruptelæ Ecclesiæ, seniorum, quos hic admonet Paulus, culpâ in populum Christi in- gressas, aliquantum digressi; à diverticulo ad orbi- tam redeamus.

Exorditur igitur admonitionem à concilianda co- rum, quos alloquitur, benevolentia; non sine no- destâ quadam eminentiæ suæ ad quandam cum ip- sis aequalitatem demissione, vocans sese *compas- sionem* quasi ejusdem cum ipsis corporis membrum, ejusdem collegii collegam. Nec tamen id reti- cet, quo præ ipsis eminebat, ut non solum bene- volentiam, sed auctoritatem quoque nominis suis conciliaret. Vocat enim se *animum adhaerentem Christi*, hoc est, Mortis Christi testem; sed & il- lius, mortem Christi consecutæ, gloriæ (1. Pet. 1. 11.) hoc est, resurrectionis, & glorificationis quo- que, & quidem oculatam, & qui aliquomodo glo- rificationi huic, aut certè representationi ejus *con- sensu* adfuerit, & Majestatem Christi oculis suis inspexerit 2. Pet. 1. 16. Idco se *consecratum* non modo testem, *hujus gloriæ* appellat. Glorificationem enim erat illis quoque, quos representatione gloriæ suæ testes, ac participes Christus esse co- luerit, Majestatem ejus oculis suis usurpasse. Nec erat hic communis cum cæteris Christi discipulis, qui mortis, ac resurrectionis Christi tes- tes fuere, gloria; sed trium duntaxat Apostolorum propria: cujus mentionem ne in secunda quidem epis- tola silentio transmittit. Quo magis mirandum est, cur Apostolus hoc loco illam, sibi soli propriam, nec

Joanni, & Jacobo communicatam excellentiam in regenda Ecclesiâ retineat; si ipsi *Matth. xvi.* totius Ecclesiæ universalis curâ commissa esset.

Si quis autem contendat non de præterita, sed de futura, & olim revelanda gloriâ exprellis verbis Apostolum loqui, cuius consors, aut particeps propriè loquendo Petrus tunc nondum fuerit, sed tantum esse debuerit; huic ego regeram, cum propriè verba Sacræ Scripturæ sumi possint, nihil esse causæ, cur ea ad improprium sensum torquamus. Quamvis autem ipsa ista gloria futura, & quoad ceteros homines, revelanda olim fuerit; nihil impediebat tamen quominus imago, & representatio ejus, quoad personam Petri, præterito tempore jam revelata fuerit: ut revelationis ejus consors, ac particeps Petrus dici potuerit. Nec tamen in diversâ explicatione magnum est lapsus periculum.

*Vers. 2.* In ipsa admonitione, primum tam interdita, quam præcepta ipsâ; deinde præmia obsequii in utriusque notanda sunt. Interdicta cum præceptis conjunctum per tres diversas antitheses tradita sunt.

Interdici autem illa ipsa vitia videas, quæ tristi experimento Ecclesiam penè funditus evertisse videntur. Quorum primum est, caritatis illius intensæ erga fratres defectus, qui efficit, ut cura salutis eorum gravis, & onerosa videatur, quos non tam flagrant, uti par est, studio, & affectu diligimus. Quod vitii genus, nisi fallor, Dominus Angelo Ephesinæ Ecclesiæ objicit *Apo. iii. 4.* Opposita huic virtus, id est, caritas intensâ efficit, ut non modo libenter, sed non ignavo studio, verum ferventi Spiritu flagrantem, in procuranda fratrum salute Deo serviamus. Quæ omnia quidem virtus præcipitur; sed maxime omnium pastoribus, quibus cura gregis dominici commissa est.

Alterum est *avaritiæ* interdicitum, cui vitio nimium quantum semper Ecclesiasti us ordo obnoxius fuit. Quia enim inluto Christi operarius mercede sua carere non debuit; plerique mercedem ipsam magis, quam adeo sanctæ functionis officium adamare; & non boni pastores, sed mali mercenarii evaserunt. Quod vitium certe ipsum etiam caritate flagrantem animum enecat, atque efficit, ut cura ovium nonnisi luculenti lucri spe suscipiatur, nec unquam sincero, prompto, & alacri animo administretur. Hinc *vers. 2.* *ἡ ἀφιλοψυχία*, id est, *surpis lucri cupiditas*, opponitur *ἡ ἀσφοδία*, hoc est, *alacris studiis* in procuranda salute aliorum.

*Vers. 3.* Tertium est ambitionis, superbix, & dominationis interdicitum. In quo vitio Satanas, intrudendi in Ecclesiam Antichristi, breve invenit compendium. Nam quia curatores salutis mortalium duplici honore digni sunt, non modo quia ipsi propria virtute honorem mereantur, sed quia efficiant, ut alii quoque eundem sua virtute mereri possint; hinc apertum est osium animis ambitiosis, & superbis ad arrogandum sibi, quod fas, & æquum non sinebat, præsertim ubi falsi nominis scientiâ in abstrusarum rerum noticiâ religionem, ac pietatem collocans, ad rixas, & gladiationes primum, mox ad injurias, & oppressiones mutus signum sustulit, & classicum cecinit. Opponit huic dominationis virtutem illam, qua superiores, ac præpositi demittunt se ad quandam cum iis, quibus præsunt, æqualitatem; dum eos non vi, acque imperio, non minaci supercilio: sed exemplo invitant ad eorum, quæ tradunt, præceptorum obsequium. *Sicis*, inquit, *exemplaria gregis*. Non ita Pharisei, & qui in cathedra Moïsi confederant, qui ligabant onera gravia, & difficilia portatu, & imponebant humeris hominum; digito autem volebant ea movere.

*Matth. xxiii. 4.* quem dominationis charactèrem in plerisque Sacri ordinis antilibus hodieque videre licet.

*Vers. 4.* Obsequii huic præcepto præmium ostendit, certò in revelatione Christi expectandum. Quem quia *ἀρχιεπίσκοπος* Pastorum principem appellat, eo ipso, quia eos in eodem cum Christo pastorem quasi censu, & ordine collocare videtur, ostendit ipsis aliquanto propioris Christo, quam aliis destinata sit, excellentiæ gradum esse expectandum. Quem coronam *ἀναρτίστην*, similitudine ab herba, quæ nunquam marcescit, sumpta, appellat; propemodum eadem voce, quæ supra *1. Pet. i. 4.* usus est, utens; sed, ut appareat, in sensu paulò excellentiori. Nihil enim impedit in illa æternæ vitæ mercede (quæ etiam, universè considerata, immarcescibilis dici potest) dari posse gradus, quorum unus respectu alterius, sit excellentior, & quasi immarcescibilis dici possit.

Transit *vers. 5.* ad admonendos juniore, hoc est, præpositis istis, quos seniores, ac presbyteros vocavit, subiectos. quibus subjectionem ita cautè præcipit, ne ex hoc præcepto præpositi ad dominandum animum ullam arripere possent.

Subjectionem enim junioribus præceptam, statim porrigit ad omnes, quos inter ipsi quoque seniores aliquando censentur, aut certè ab hac generali voce non excipiuntur. Atque hoc est, quod Paulus ait, *1. Cor. xiv. 29.* *Προφῆται ἑκάστης ἑαυτὴν ἡμερᾶς ἢ δύο ἢ τρεῖς λογιώμενοι, καὶ οἱ ἄλλοι διψώμενοι.* Loquendum igitur est superioribus, & senioribus ad juniores, tanquam ad eos, quibus sermonis nostri iudicibus esse licet. Addit enim ibidem Paulus *vers. 30.* *Quod si quid alii revelatum fuerit assidenti, prior tacet.* Possessit enim omnes singillatim prophetare, hinc est, quod diximus suprâ, eos, qui eminentiores functiones in Ecclesia gerunt, à gregariis fratribus non distare specie; sed solo gradu: ita ut possint propheticum munus obire etiam ii, qui, antequam ipsis à Deo aliquid revelaretur, non erant prophetæ. Quo in casu subnequit *vers. 32.* *Paulus Spiritus prophetarum prophetis subiectos esse debere.*

Quare Petrus, cum omnes vicissim sibi subiectos esse debere præcipit, ne doctores quidem, aut prophetas in Ecclesia excipit; præsertim cum vox *ἀλλήλοις ἑνὶ ἑκάστῳ*, aut vicissim denotet quandam subjectionis reciprocationem: ita ut etiam ii, qui alios sibi subiectos habuere, iisdem interdum subiecti detrectare non debeant. Quam ad rem *modestia*, quam barbari *humilitatem* vocant, virtus perneccessaria est: quam hoc loco, à speciali præcepto ad generale transeundo, Apostolus omnibus præcipit, & inculcat; voce usus, virtutis hujus officium, & naturam admodum exprimentem. Præcipit enim, ut nos hac virtute *inim vestiamur*. Quod officium in omnibus virtutibus tenendum, atque observandum est: sed præcipue in ea animi demissione, quam verâ pietatis, & sanctimonix simia, ipsa morum civilitas; sed externa duntaxat specie, ostentare solet. Nihil enim frequentius est, inter ipsos mundanos homines, aliorum erga alios demissi animi significatione: quo mutue societatis ornameto omnes se in externo, & oculis mortalium subiecto cultu vestiunt, & exornant: cum tamen in interiori animi affectu nihil minus, quam modestiam, & *justum*, ac *vile*, hoc est moderatum sui pretium, spirent.

Addit rationem, cur eo cultu intus, ac penitus nos excolere debeamus; quia Deo, qui non externas animi



animi nostri significationes, sed intimum ejus statum, & affectum contemplatur, ac respicit, mirum in modum placet animus ab omni elatione, ac superbia alienus. E contra cui tale animi verum, & internum ornamentum dehit, is adeo displicet, ut infesum, ac resistentem, imo hostem Deum habeat.

Quid igitur mirum, quod iis, qui hoc ornamento Deo placere meruerunt, Deus gratiam suam, & omne felicitatis genus largiatur: ita ut ipsis, (præsertim in spiritualibus) omnia prospere cedant, capitisque, & laboribus eorum Deus caelestis opis auram aspiat; at ex adverso iis, qui inflatæ mentis tumore, ac superbia Deum offendunt, gratiæ suæ beneficium subtrahat, imo vero hostili animo resistat, ac nimios spiritus eorum coarctet, & comprimat.

Porrò notandum est, Petrum virtutes quasdam iisdem plane & rationibus, & verbis, quibus Jacobus usus est, commendare. *Modestia* quidem, quod *Deus superbis resistit. Caritatem*, quod operat multitudinem peccatorum. Unde conformitas doctrinæ utriusque dignoscitur. Prædicabat enim uterque iis, qui erant ex circumcissione. Quod genus hominum præ omnibus aliis virtutum istarum inculcatione indigebat; cum essent cæteris mortalibus superbiore, arrogantium res. & (quod vicio huic connexus esse solet) à Christiana caritate alieniores. *Justitiam* enim propriam studentem constituere, *justitiæ Dei subiecti esse* noluerunt Rom. x. 3.

Neque mirandum est, quod superbia vitium ad Deum offendat. Nec enim erga hominibus tantum; sed erga ipsum Deum injurium, & contumax esse solet. Homines enim, ea labe, vel tæbe infecti, omnia sibi tribuunt, omnia arrogant, nec è manu Dei quicquam poscere, aut expectare dignantur; imò ultrò oblata, sicuti Judei, Dei beneficia spernere audent: suis autem fluxis, & infirmis viribus omnia assequi contendunt, ac moluntur. Merito igitur Apostolus *vers. 6.* subnectit monitum *Submitte vos robustæ manui Dei, ut vos opportuno tempore extollat.* In quo monito primum robustam manum Dei facili fluxis nostris viribus opponit. Secundum, Deinde honorem hunc, & eminentiam, quam superbiæ mentes unice consecrari, suisque viribus, ac proprio Marte quærere solent; ab uno Deo expectandum ostendit. Tertiò non nimium nobis ad vota nostra propterandum esse docet. Nescimus enim sæpe quid petamus, & æmulatione, aut invidia decepti, nocitura intempestive quærimus, & optamus: cum Deo longe melius perpectum sit, quid nobis conducatur, aut expediat. Opportunum igitur illud tempus votis nostris erit, quod ipse Deus eliget. Nec enim omittet occasionem extollendi nostri veram, & idoneam; ac nobis salubrem. Multum autem interest quam opportuno tempore votorum nostrorum compotes fiamus, quas opportunitates Deus melius novit. Unde saluberrimum illud monitum, præcepto huic de *modestia* subnectit *versu 7.*, quod ex illa fluit, ut *Omni sollicitudinem nostram in Deum coniciamus, quia ipsi curæ sumus.*

*Permites ipsis expendere Numinibus, quid  
Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris.  
Carior est illi homo, quam sibi.*

*Vers. 8.* Generale postea, & admodum necessarium præceptum, quod omnibus hominibus, omnibus temporibus competit, de *Sobrietate*, & *vigilantia* mentis nostræ tradit *vers. 8.* quamvis illi adnectere videatur rationem, tempori duntaxat persecutionis, quod supra *Cap. xv. 17.* imminere præ-

dixerat, servientem. Prædictam autem fuisse primam illam sub Nerone persecutionem arbitror, quæ & ipsum Petrum cum Paulo absorpsisse dicitur. Sobrietatem autem hic non crapulæ corporis, (quam nec ea ab hac voce hoc loco excluditur) sed mentis ebrietati, sive nimia fortuna, sive nimia securitate inebriata sit, opponit; quemadmodum & vigilantiam non somno naturali, sed spirituali ocitantia. Quæ virtus omni tempore Christianis utilis, ac necessaria est, etiam cum adversarius eorum Satan vulpem, non Leonem agit. Sed maxime tunc, cum obambulat tanquam *Leo rugiens, quærens quem devoret*; quo tempore maxime divina ope, accuratissimè præcibus efflagitanda, indigemus. Nec enim cum carne, & sanguine res est; sed cum potentissimo, & maxime formidabili hoste, infirmitatem nostram horrendis undique copiis, & machinis oppugnantem.

Cui quomodo resistendum sit, obiter docet *vers. 9.* Primum pugnandum est firmitudine, & soliditate fidei, quæ credimus Deum nobis simul, & opem in pugna, & promissum victoriæ præmium certo certius representaturum. Secundum, Exemplis aliorum animandæ sunt mentes nostræ, maxime omnium Christo; sed & sanctissimorum hominum, qui ante nos persecutiones propter justitiam perpassi sunt; denique omnium toto orbe fraternitatis nostræ consortium, qui ab iisdem perpassi non sunt exempti. ne conditionem nostram deterimam omnium esse queri possimus, qui soli tam molestis afflictionibus obijciuntur.

*Vers. 10.* Voto, & comprecatione claudit epistolam; ostendens simul tacite, unde nobis in tanto certamine auxilium & quærendum, & certo expectandum sit; dum ait, *Deus omnis gratiæ* (à quo omne bonum petendum, & sperandum est) *qui nos vocatis ad æternam suam gloriam in Christo Jesu:* (hoc est, qui jam irrefragabile documentum, ac testimonium propensionis suæ erga nos in promissione æternæ illius gloriæ per mortem, resurrectionem, exaltationem Christi confirmato exhibuit: *vos passim per afflictos, (Vocem ἀλγος non modo æternæ gloriæ opponit, cui tota vita nostra collata minus est, quam nihil, sed etiam ipsius vitæ nostræ spatio, cujus exigua pars ejusmodi afflictionibus obnoxia est) ipse (caelestis submissa ope) perficiat (potentia sua infirmitatis vestræ defectus suppleat) stabiliet, ac spiritu suo roborat mentes vestras; & vos in vestris vestigiis, tanquam immotis fundamentis, firmiter stantes, & quasi fide manu defixos, à tam valido hoste prosterni non sinat. Cujus caelestis, ac divinæ opistantem certitudinem ostendit; ut eo nomine,*

*Vers. 11.* Deo jam gratias agat, & nomen ejus glorificet.

*Vers. 12.* Commendat Sylvanum, per quem epistolam misit, fidem, hoc est, veterem, & ex animo ipsos, & intense diligentem fratrem cum esse testimonio suo confirmans. Nec vero voces (*ut puto*) dubitantis; sed sententiam suam de eo ferentis significationem habent: ut monitis quoque ejus, oremus dandis, & quæ Petrus paucis in epistola complexus erat, fusius exponendis, fidem, & auctoritatem conciliaret. Voces enim *ἀγαθὸν εὐχαριστῶν* Per Sylvanum, tam ad verba paucis scriptis, quam ad participia sequentia *ἐκκαυχῶμαι, ἀδελφὸν* & testificans æquereferri possunt. Ergo quæ paucis in epistola per Sylvanum missa attigit, per eundem Sylvanum plenius, & fusius explicari Apostolum voluisse nihil prohibet; præsertim in isto de persecutionibus argumento: Quas adeo ægre ferendas non esse in epistola docuit, ut hanc esse gratiam Dei supra *Cap. 11. 19.* asseruerit, si quis propter conscientiam Dei injuste patiarur. Idem hoc versu sese ipsi

per Sylvanum quoque inculcare ait, statum hunc, in quo tunc essent (puta persecutioni obnoxii) esse veram Dei gratiam.

*Vers. 13.* Per Babylonem Romam intelligi, facile sic explicantibus concedi posset, si qua urget necessitas, verba, quæ propriè intelligi que-

unt, ad improprium sensum torquendi:

Marcum hunc Evangelii scriptorem Petri familie fuisse, histor. Eusebii docet: ideo *filium* vocat.

Salutatio hic pro omnibus aliis charitatis officiis sumi videtur, sicut 2. Cor. xlii. 12. & *Matth.* v. 47.

L. D. O. M. 20. Maj 1660.

F I N I S.



AD EPI

A D  
E P I S T O L A M  
P E T R I  
S E C U N D A M  
C O G I T A T I O N E S S A C R Æ.  
C A P U T I.



Pistolam hanc, sicuti & Judæ Apostoli, quidam veterum fortasse, quia sese in utrâque expressis nimirum lineamentis notatos videbant, rejecerunt: qui, quod *integre perscrutatus præsumpta Gnostica vanitatis loquerentur*, plus æquo Eusebio placuerunt; idque ipsum non difficulter persuaserunt. Sed quia neque idoneos auctores, neque iustas causas Eusebius secutus est; merito Ecclesiæ damnato ipsius iudicio libros istos in Canone retinuit.

Inscriptionem hujus Epistolæ quod attinet, sese quidem scribentem *Servum, & Apostolum Jesu Christi* vocat; satis se auctoritatis verbis, ac præceptis suis conciliaturum hoc titulo ratus, etiam collatæ sibi potestatis super universam Ecclesiam nullam faceret mentionem; quæ tamen hic omittenda non erat, si collata est. Eos vero, ad quos scribit, quod promptius monita sua acciperent, ita descripsit, ut ipsis vocationis suæ excellentiam poneret ob oculos. Dicit enim, eos *equè cum Apostoli præciosam fidem sortitos esse, in iustitia Dei nostri, & servatorum Jesu Christi*. Ubi disertis verbis Præstantiam illam, & inestimabile pretium fidei istius, quam sortiti erant, collocat in *iustitia Dei, & servatorum Christi*. Quæ nihil aliud est, quam sub spe promissionum obedientia præceptis, quæ Deus per Christum præcepit, hoc est, vita Fidei, sine qua Fides nonnihi putre, & graveolens cadaver censetur. Sic enim generaliter iustitiæ nomen sæpe sumitur. Dicitur autem hæc fides *equè pretiosa*, sicuti & Apostolorum: primum ratione promissæ vitæ in æternum beatæ, seu æternitatis, quæ videtur designari per illum denarium omnibus in vinea Domini, tametsi non æqualiter laborantibus, æqualiter tamen exsolvendum. Deinde quia in vocatione Christianâ nemini obstructus est aditus, quominus eo felicitatis ascendere possit, quo ipsi Apostoli ascenderunt; si parem contentionem adhibeat, cui gratuita, ut sic loquar, gratia Dei deesse non solet. Inde tamen concludi nequit, in celesti felicitate nullos gradus, aut inæqualitatem fore.

*Vers. 1.* Salutationis verba sunt *Gratia vobis, & pax multipliciter in agnitione Dei, & Jesu Domini nostri*. Unde discimus, 1. Gratiam Dei non esse in indivisibili; sed incrementum admittere, sicuti & felicitatem, quæ pacis voce designatur. 2. Gratiæ hujus & felicitatis in hac vita maximum partem sitam esse in Cognitione Dei, & Christi, pro cuius gradibus, & incrementis, gratia quoque Dei, & felicitas nostra crescit, & augetur.

*Vers. 3.* Ex Voto in Salutatione expresso occasionem sumpturus tradendorum præceptorum, explicat primum votum ipsum, ejusque voti fiduciam; quod Autor felicitatis hujus, quam augeri, & multiplicari Apostolus precatur, jam nobis dederit ea beneficentiæ suæ pignora; ut de exitu tam exoptandi voti nullo modo dubitare possimus. Jam enim Deus per Spiritum suum, quem hoc loco *divinam potentiam* vocat, nobis omnia dedit, & contulit; quæ tam ad vitam æternam, quam ad viam ejus assequendæ requiruntur. Vitam autem æternam vocat simpliciter *vitam*: quia sola perpetua vita hoc nomine *verè iuxta* digna est. Fluxus enim iste fluxus præsentis vitæ status, in continua corporis nostri mutatione, quæ ad certissimam mortem iter est, consistens, ne vitæ quidem nomen meretur.

*Nascentes morimur, finisque ab origine pendet.*

Viam vero, & rationem perveniendi ad veram vitam, hoc est, æternam, vocat *pistatam, iustitiam*. Cuius virtutis nomine Synecdochicè tota obedientiæ mandatorum Dei ratio designatur, sicut & supra *vers. 1.* nomine *iustitiæ*. Generalius igitur vox ista hoc loco sumitur, quam infra *vers. 6. & 7.* ut videbitur. Porro eodem versu explicat, in quo consistat donatio ista, & munus Dei, quod nobis per Spiritum, & potentiam suam contulit, omnia, quæcumque ad felicitatem nostram requiruntur. Et ostendit consistere donum istud in *cognitione Dei*, ut superius indicaverat. Unde videmus quantum studii nobis sit impendendum, ut in hac cognitione Dei perpetuo proficere possimus. quandoquidem in ea continentur omnia, quæ ad felicitatem nostram nobis sunt necessaria. Cæterum in eo factè, ac perniciosè lapsus est Christianus orbis, qui cognitionem Dei, & Christi per tot seculà quæsit in cognitione essentiae, & naturæ eorum. Quam capere, & comprehendere in hac vita ingenia mortalium nequeunt; quæ ne propriæ quidem naturæ, & essentiae cognoscendæ sufficiunt. Hanc curiositatem Deus eo exitu punivit, ut miseri mortales tot publicis, privatisque rixis, & digladiationibus circa ea, quæ à conspectu eorum deorsum caligine abscondita erant, Andabatarum more commissi; super aureis, & gemmeis, quæ Apostoli posuerunt fundamentis, tamquam copiam lignorum, fæni, ac stipulæ accumulaverint; pabulum illius ignis, ex quo pauci meliores, sed rebus tamen omnibus amissis, & fortunæ exuti, tanquam ex naufragio nudi, evadent.

Lapsus hic eo minis sed excusabilis, quod cognitione

tionis illius Dei, & Christi obiectum liquido, & aperte Apostolus tangit, expresse mentionem faciens vocationis nostræ à Deo ad summam felicitatem nostram, per *gloriam, & virtutem*. Quod quidem usitato in sacris literis loquendi more explicari potest, nec falso, nec incompetentem, quasi dixisset per *virtutem gloriosissimam*. Nihil enim gloriosius est isto certamine, per cuius conspectum, & victoriam vocat nos Deus ad gloriosissimum, & perpetuum triumphum. Non desunt tamen rationes, ob quas *gloria, & virtutem* separatim hoc loco ab Apostolo proponi censeam; tanquam causas, per quas nos Deus vocaverit; & quasi gradatim ducat ad summam nostram felicitatem: primum quia non minus *gloriæ*, quam virtuti præfixit particulam *et* (*per*). secundo quia *vers. 4.* de utraque (tanquam unum non essent.) plurali numero loquitur *ut per quas*. Tercio, quia satis distincte explicat, quomodo per gloriam promissurum, ad obedientiam præceptorum, hoc est, virtutem, impellamur. (Nomen enim *virtutis* hoc loco, sicut suprà *pietatis, & iustitiæ*, generaliter pro tota obedientia præceptorum Dei sumitur; non, ut infra, pro peculiari virtutis, aut illius obedientiæ specie, aut habitu.

Ostendit igitur expresse *vers. 4.*, quomodo à Deo per gloriam vocati sumus ad nostram felicitatem; quia maxima illa, & pretiosissima, ac proinde gloriosissima promissa Dei excitant nos ad ejusmodi virtutem, per quam liberati ab omni corruptione mundanarum cupiditatum, vitam degamus incorruptam, vitam Dei: consuetudine bonorum habituum in naturam versâ, ut etiam in hac vita vivendo secundum spiritum quasi divinæ naturæ consortes fieri dicamur. qualis vita cum vita æterna, & gloriosa inseparabili vinculo connexa est. *vers. 5.* Quamvis autem *gloriæ* beneficium ad Deum, *virtutis* autem officium (nisi quatenus à Spiritu Sancto adiuvatur) ad nos pertinere videatur; tamen, ut virtutis officium absque conatu, & studio nostro constare nequit: ita ne *gloriæ* quidem beneficium absque aliquâ operâ, præcipue verò fide nostra, nobis prodesse potest. Proinde merito nos Petrus in hoc versu ad ardentissimum, & excitatissimum in eâ re studium hortatur, omnemque operam nostram conferendam; ut nobis ad vehementissimam in hoc negotio contentionem nihil faciamus reliqui. Et statim docet, atque instruit, quâ methodo in hoc pietatis studio, & labore, atque contentione uti, atque eniti, & per singularem virtutum gradus in omnibus proficere, & quodammodo per faciliores ad difficiliores ascendere debeamus. Quod genus doctrinæ, atque præcepti è penitentiis divini spiritus, & Apostolici instinctus thesauris depromptum, nec ubique in sacris literis obvium est. Et verò *subtilis dialectus, non ægrius machina*, & artificium quoddam *veritatis & virtutis*, & scala pietatis dici potest. quo ne careremus per Eusebium, & inepta quorundam judicia minime stetit.

Cum igitur Deus nobis affatim suppedita verit, omnia quibus ad habendam ipsi *fidem*, & præstandam obedientiam opus habebamus, per Apostolicam prædicationem; ex qua certo scire, ac nosse possumus, quod Deus & possit, & velit nobis æternam felicitatem conferre; si præceptis ejus, per Christum datis, pareamus, cujus rei irrefragabilia documenta habemus in doctrina de morte, resurrectione, & glorificatione Christi: nihil superest, nisi ut nos quoque vicissim pro parte nostra, omni studio ea suppeditemus, quæ ad executionem huius decreti, ac voluntatis Dei necessaria sunt. Nam per ea, quæ Deus Christi ministerio, & circa Christum fecit, & quotidie per eum efficit, *fidem* nobis donavit. Unde fides gratuitum Dei donum

dicitur; quia sine opera nostra pro parte sua Deus jam omnia præstitit, quæ requirebatur ad id, ut promissis ejus credere, & præceptis obsequi possemus. Id tantum requiritur, ut *fidem* istam per virtutem reunere, & indes efficaciorum reddere constanter velimus. Nam ut possumus jam nobis Deus dedit, & quotidie per spiritum suum dat, quem Christus unicuique, cælestis opem imploranti, tempestivè suppediat; amovendo omnes difficultates, & impedienda, quæ virtuti huic, & obstinate distinctioni nostræ obstat solent; & vires nobis subministrando, ut tentationes occurrentes vincere possumus. *Phil. iv. 13.* *Omnia enim possumus in eo, qui nos confortat, Christo.*

Vox *virtutis* autem hoc loco sumitur pro tenacitate propositi, & obfirmata, atque efficaci constantia in vita secundum illius Fidei præscriptum instituenda; quæ masculè, & viriliter per obstantia impedimenta erumpat; nec se ad objectis illecebris muliebriter emolliat; aut malis, sive terroribus frangi, & effeminari patiatur. Id enim vox *virtutis* significat; Martium quendam, & militarem animi vigorem, & impavidam ad pericula mentem, & avidos, atque capaces victoriæ spiritus designans.

Cæterum quia ejusmodi vis animi sine Prudentiæ oculo cæca est, & in zelum fine scientia aut iouitilem, nec necessariam temeritatem sæpe degenerat; saluberrimè præcipit Apostolus, ut huic animi fortitudini, ac robori adjungamus *virtutem*, id est, *Cognitionem*, seu scientiam, hoc est, non illam contemplativam, seu veterum, sive recentiorum, seu veccordium, sive saniorum Gnosticorum scientiam circa essentiarum, ac personarum divinarum naturam non minus curiosè, quam inaniter laborantem, & ut Apostolus ait, *egrotantem*: sed practicam, & Christianam in vita secundum leges Christi instituenda, prudentiam, quæ inter licita, atque illicita; necessaria, & adiaphora; tolerabilia, & intoleranda discernere; quæ *disciplinam mihi* *Apostolus* *Philip. i. 10.* *explorare* ac distinguere possit ea, quæ inter se differant. Sæpe enim vitium virtutis, turpitudinis honestatis, veteris licitorum specie, & contra imponunt.

Quarum rerum cognitio neque captum mortalium superat, & aliquanto magis necessaria, & minus curiosa est; quam incomprehensibiles naturas, & essentias divinas, earumque Oeconomias venandi præ-rigo.

Rursus cum homines instructi ejusmodi legum divinarum, & incidentium in vita casuum peritiam, quæ homines reddit verè Juris Christiani consultos, facili sibi permittere possint, ut ea, quæ reipsa, ac natura sua licita esse norint, & sibi voluptatem, aut emolumentum aliquod offerant; non periculo tantum, sed maximo damno ædificationis, aut scandali facere non dubitent: visum est Spiritui Sancto huic exerte, & extrâ limitem officii interdum exorbitanti rerum peritiæ frenum imponere. Jubeat igitur, ut Jurisprudentiæ Christianæ addamus virtutem continentiam, quæ virtus efficit, ut à licitis quodque facile abstineamus; quoties ea ædificationis ratio reddit illicita.

Verum enimverò non modo ob specialem hanc causam necessaria huic officiorum, ac religionis notitiæ; Spiritus Sanctus continentiam addi jubet: sed ob generalem quoque. Nam non immerito nescio quis culpâ sua moriturus exclamavit

*Quid jura innumera scire, atque evolvere casus,  
Si fugienda faci, si facienda fugi.*

Vident sapius mortales meliora, probantque; nec minus

minus idcirco deteriora sequuntur : & Christus ipse prævidit multos fore doctrinæ , & juris sui peritos : nec tamen ejus executores *Matth. vii. 26. vel , ut Jacobus ait , Auditores sermonis , non autem effectores , aut auctores operis. Jacob. i. 23. , & 25.* Porro isti , qui vident meliora , probantque , non uno impetu abripiuntur ad deteriora : Sed primum vehementi cupiditatis aestro. Cui in virtute continentie idoneum Spiritus Sanctus præfixit remedium. Proinde non sola hoc loco à licitis rebus , in casu scandalii , abstinentia ; sed omnis generis voluptatum continentia , & carnis nostræ mortificatio , & illecebrarum mundi contemptus nobis præcipitur.

Deinde alia quoque , & diversa vis homines juris divini & officii Christiani non ignaros ab officio abripit : metus persecutionum aut impatientia injuriarum : Cui malo in virtute patientiæ præsentissimum remedium est : idcirco ea supradictio continentie remedio additur. Quid enim prodest , si quis adversus voluptatum illecebras pectus armatum , ac probe munitum continentia habeat ; si illud injuriarum , aut persecutionum ictibus inermis , & obnoxium præbeat. Proinde non modo adversus bona ; sed mala quoque apparentia animus patientia , & robore suo armandus est. Quamvis autem metus persecutionum , in quo publice rugientis Satanae sonno percellimur , ab injuriarum , quibus privatim irritamur , sensu longè sit diversus & sæpe tamen una mala ista concurrunt , ac saltem in eo conveniunt , quòd non illecebris fraudulenter demulcere , sed minis , atque malo animum violentem frangere , ac subigere conentur.

Sed quia utraque ista tam sustinendi , quàm abstinendi virtus , neque pleuè acquiri , neque diu , aut constanter durare absque ope divina , & precibus potest ; preces vero absque syncero , & summo erga Deum amore , cum modestâ , & reverenda reverentia conjuncto , efficaces esse nequeant , merito ideo virtutibus supradictis Spiritus Sanctus addi pietatem præcipit : quæ & officia ista , una cum cultu , & honore debito , Deo reddendo in se continet , & aditum nobis ad Deum conciliat , precum nostrarum vota rata efficit , & in necessitatibus desideria implet. Atque ista virtus nos præcipue cum Deo per Christum conjungit , & efficit , ut communio nostra per Spiritum Sanctum , hoc est , instinctum quandam cælestis nobis missum , sit cum patre , & cum filio ejus Jesu Christo *i. Joh. i. 3.* Proinde meruerat , ut supremum in hac scala virtutum gradum obtineret : nisi quod Apostolus hoc loco primum virtutes istas secundum difficultatum gradus distinguit , & per facilitatem monstrat iter perveniendi , & ascendendi ad difficiliore. Quamvis enim nobilior sit virtus caritas in Deum ; tamen difficilior est caritas in fratrem , multoque magis in alienum , aut inimicum. Si tamen recta ratione rem putemus , suprema omnium , ac nobilissima virtus est Amor erga Deum. Sed in ipso isto amore dantur aliqui gradus ; quorum infimus , qui hoc loco *pietatis iuvamentum* , officii , inquam , erga solum Deum , voce nominatur , potest esse absque caritate erga fratres ; quia facilius Deum diligimus propter accepta , & sperata beneficia , ac dignissimum ut ametur , quam fratres , quorum nemo erga nos ita beneficium esse potest ; non parciat etiam male de nobis meriti , & omnes amore non adeo digni deprehenduntur , nisi propter Deum imperatus esset. Nemo igitur ad *fraternitatem* , hoc est , *fraterni amoris virtutem* ascendere potest , nisi prius amore erga Deum stimulatus : & qui eò ascendit , perfectiorem amoris erga Deum gradum affectus est ; quemadmodum is , qui fraterno amore non contentus ad caritatem erga inimicum etiam , & alienum ascendit , in per-

fectissimo , ac summo Caritatis erga Deum culmine lletit. Pro capto igitur , & utatur nostra hæc distinguit Apostolus. Cæterum Caritas in fratres , & caritas erga alienos vel inimicos , scorsim consideratæ , ac sibi oppositæ non aliud sunt quam gradus remissioris , aut perfectioris erga Deum caritatis : ita ut perfectissima erga Deum Caritati summus tamen , & supremus in hac scala gradus debeat ; quæ in se omnes inferiores caritates , ac virtutes complexa est ; ut ab Apostolo Paulo merito *vinculum perfectionis* vocatur.

Merito igitur simplici pietati , hoc est , simplici amoris erga Deum , amorem erga fratres addi jubet Apostolus , ut caritas erga Deum evadat perfectior. Nam qui eos quoque , qui nati sunt ex Deo , diligunt ; qui propter Deum id faciunt , multo magis Deum ipsum diligunt *i. Joh. v. 1.* Et quia intensus , ac summus Amor Deo debetur , fratres quoque intense amari jubentur ; propter arctam cum Deo conjunctionem , & quia Deus quoque ipsos amet. Non quod pari affectu erga eos flagrare debeamus , sicuti erga Deum flagramus. Id enim per ipsam rei naturam fieri nequit , cum nunquam causas anoris erga eos pares habere possumus iis , quæ nos ad amandum Deum compellunt. Sed in ipsâ intensiori caritatis gradus dari necesse est ; & satis intensè is diligitur , pro quo interdum , officio erga Deum id poltente , mortis periculum subire non recusandum est. quod pro Deo semper , & absolutissimè faciendum est : ideo longe intensior ipsi , quam fratribus Caritas debetur.

Quamvis autem alienis , & ipsis inimicis longe remissior , quam fratribus caritas debeatur (quod vel ex eo perspicitur , quia fratres *intense caritatis* diliguntur ; quod nusquam de inimicis , ac re de alienis quidem legimus) tamen alienorum , præcipue inimicorum difficultior est caritas , quam fratrum iis , qui jam Caritate erga Deum præditi sunt : & promissæ à Deo felicitatis gaudium degustaverunt. Illis enim propter Deum omnia , quæ ad Deum pertinent , quæque ipse Deus diligit , cara , & dilecta esse necesse est ; & fratres ipsi , præsertim qui tales merito dicuntur , non possunt non esse digni caritate. At indignos , aut potius odio dignos vel ob id , quod à Deo alieni , aut nobis infensi sunt , amare , aut iis caritatis officia , seu labore , exhibere , atque in periculo nostro præstare , atque exequi , longè est officiliosus. Et nisi id à Deo imperatum , & exemplo Dei fieri injunctum esset , vix à nobis præstari posset. Perfecto igitur , atque intensissimo Dei amore flaget oportet , quisquis id à se imperare petuerit , ut in ejus gratiam pro malo bonum , pro odio caritatem , pro injuriis beneficia reponat. Proinde caritas in alienos atque inimicos , non quia natura sua nobilior virtus sit , sed quia summi erga Deum amoris certissimum signum , atque documentum est , ab Apostolo in hac virtutum Scala superius o in gradu collocata est.

Antequam à contemplatione hujus præstiosissimi cinctus , atque gemmis connexæ caritæ abeamus ; observandum est sive coordinationis , sive subordinationis Apostolicæ singulare , & in Spiritualis profectus meditatione maximi ulus , artificium. Pa enim methodo ordinavit Apostolus virtutum istarum seriem , quo ordine in illis proficientibus præcedendum est. Nec tantum unaquæqueque absque eâ , quæ proxime collocata est , manca , & imperfecta est , & singularè à vicinis sibi perficiuntur ; sed illud facilitate profectus mirificè adjuvat , quod à facillioribus ad difficiliore gradatim fiat progressus. Quam vana est fides absque virtute ; quàm cæca virtus absque cognitione rerum divinarum , & prudentia ; quàm inutilis prudentia absque continentia ; quàm

quàm infirmâ continentia absque patientiæ robore; quàm exigue continentia, & patientiæ nostræ vires, absque precibus, & pietate; quàm jejunè fungimur officio erga Deum, nisi unâ præscripto ab eodem fungimur officio erga homines, tam fratres, quàm alienos. Rursus quàm præpollerum est velle diligere inimicos, nisi prius intensè diligamus fratres; & quomodo diligere possumus fratres, nisi prius diligamus Deum; quàm difficile est diligere Deum, nisi spernere mundum, & potentia ejus diligentibus Deum infecta: quàm arduum est patientiâ superare adversa persecutionum, nisi prius continentia vicerimus illecebras voluptatum, quàm irritus conatus est continere animum in officio, nisi cognitione, ac noticia officiorum nostrorum limus probe instructi, quomodo ad cognitionem rerum divinarum seriò animum applicemus, nisi prius firmiter, ac stabile propòsitum præceptis Dei parendi, tanquam fundamentum, jaciamus? Quomodo nos ad præcepta Dei exequenda accingemus, nisi prius promissis ejus credamus.

Cum igitur nos Petrus docere vellet facilem, & compendiosum modum perveniendi ad summum cacumen pietatis; basiu primum, & fundamentum tam præclari operis ponit *fidem* quatenus est *Dei donum*, quod nullo nostro labore partem, sed mera Dei benignitate in nos quodammodo effusum est: sequimur autem de omnibus istis cælestibus auxiliis, quæ nobis Deus ad concipiendam, & habendam firmam promissis suis fidem contulit, de quibus *verf. 3, & 4.* locutus est. Scimus enim *fidem*, quæ viva, & perfecta dicitur, omnes istas virtutes, quas hic Petrus *fidei* superstruit, in se continere. Sed hæc, quam nobis sine ulla nostra opera Deus donat, quæque hic describitur, & nominatur, initium, & fundamentum est fidei perfectæ. Cui initio, seu fundamento nisi superstruantur virtutes ab Apostolo propostæ, necatur, & interit donum istud Dei; quod initium spiritualis vitæ nostræ vivum & ipsum esse debuerat. Et quamvis aliqua promissorum Dei noticia, in abstrusioribus memoriæ loculis potius recondita, quàm in perpetuâ, & quæ aliud recolatur, cogitatione hærens, & vigens remaneat; si operibus, hoc est, bonorum actionum habitibus destituatur, non fides; sed fidei cadaver est. Quanquam, quod ad donationem Dei attinet, & ipsa viva, & perfecta fides, sicuti & omnis virtus, & omne omnino bonum quod vel maximi laboris interventu nanciscimur, Dei donum meritò dicitur; quatenus sine misso cælestis Spiritus Sancti auxilio, vel alia ope cælesti nuda operâ nostra non perficitur. Sed tamen ea Dei dona, in quibus conatus, & opera nostra non concurrunt, ab iis, in quibus nos Deus gratiæ suæ cooperatores esse voluit, distinguenda sunt.

Posito huic *fidei*, à Deo donatæ, fundamento, hoc est, tam pretiosorum Dei promissorum, validissimis documentis factæ confirmationi, quàm suppete natura statim, (nisi cordis improbitas repugnet) fides, & assensus, ac persuasio mentis nostræ sequitur; jubet inædificari Apostolus *virtutem*, quàm supra tenacem propòsiti animum, in parendo præceptis Dei, esse ostendimus. Quæ præcepta cum virtutes ejusmodi, & divina animi nostri ornamenta continent, quæ Rationi sanæ ipsi non placere nequeunt; si præterea oculis nostris obversentur promissis omnibus votis majora, non est res nimii negotii, tenere propòsitum assequendi res desideratissimas. Quamvis enim variis tentationibus, distractionibus, animi aversionibus, etiam in diversum advocatis curis, aut etiam torpore animi, & oblivione Satanas nos in hoc propòsito turbet, aut sal-

tem lentiores redat; refectatâ tamen identidem memoriâ promissorum, & respectu ad præmiâ retributionem, inueniendi in fidei Duce, qui pro sibi propòsito gaudio tot mala petulit, & tantis contradictionibus (*Heb. x. 33.*) & adversitatibus resistit: non est nimium difficile in propòsito vitæ Christianæ stadio constanter decurrere.

Sciendum tamen est, ut supra diximus, quo facilius, perfectius, & constantius cursum hunc teneamus; in voluntatis *Dei cognitione* indies nobis proficiendum esse: quæ, antequam erroribus obrutus esset orbis, ex auditu Apostolicæ prædicationis ex ore eorum, qui ob collatam sibi Spiritus Sancti copiam errare non poterant, hauriebatur: nunc vero etiam ex auditu verbi Dei; sed cum allidua, & pia lectione relictorum, ab Apostolis monumentorum conjuncto, acquiritur. Ut autem fidei virtus, ita virtuti illa cognitio necessaria est: Sed vicillim quoque, ut per fidem ad virtutem, ita per eam, quàm descripsimus, virtutem ad cognitionem voluntatis divinæ veram, & perfectam facilius, & compendiosius est transitus. Unde meritò concluditur eum, qui sub spe promissorum Dei præceptis ejus, per Christum datis, constanter obsequi velit, acque hoc propòsitum constanter teneat, ex Sacramenti litterarum lectione sufficientem non modo ad salutem suam; sed & aliorum ædificationem rerum divinarum cognitionem assequi posse.

Cognitioni rerum divinarum, hoc est, promissorum, & præceptorum (non autem essentiarum) Dei, & Christi, superfluum esse *continentiam*, *continentiæ* verò *patientiam*, præcipit Apostolus. Utraque virtutum continet nostrum erga nosmetipsos officium, à quo postea ordinatè progreditur Apostolus ad officium erga Deum, & homines.

Cæterum *continentia* complectitur non modo abstinentiam à voluptatibus sædis; nimis, aut quomodo illicitis, aut noxiis; sed affectum etiam omnium, præcipuè cupiditatum mundanarum, quæ militant contra animum, mortificationem, hoc est, absolutum regimen, ac dominium. Sub qua possit etiam collocari continentia Iræ, & frænum Ulcionis; nisi hanc officii nostri partem referre præstaret ad proximam virtutem *patientie*, quæ *continentiæ* superstruitur.

*Patientia* enim non tantum injuriarum, sed etiam persecutionum tolerantiam complectitur, quia in tolerandis simplicibus injuriis, quibus semper obnoxii sumus, præcluditur tolerantia persecutionum, quæ nobis rarius à Deo immititur. Utriusque tamen patientiæ eadem est propemodum natura; nisi quod in posteriori non modo ira, & vindicta; sed etiam metus, ac formido vincenda sunt.

Merito autem *continentiam patientiæ* præmisit: Nam qui in quotidianis tentationum lucris valoris roboris animi sui specimen nullum edidit; in gravioribus, & extraordinario certamine ceterò succumbet. Ergo prius animus in rebus secundis, ac tutioribus continentia armandus est; ut in adversis, ac duris casibus patientiâ discrimini par esse possit.

Porro quod supra de *fide*, ac *virtute*, & *cognitione* rerum divinarum diximus; idem nunc de eadem *cognitione*, & *continentia*, & *patientia* dicendum est. Sicuti cognitio hæc absque continentia, & continentia absque patientia manca, & imperfecta est: ita ad continentiam simul, & patientiæ virtutes-assequendas per solidam rerum divinarum cognitionem, & alliduum in lege Domini meditationem facillimum iter est. Unde concluditur eum, qui velit non magno negotio carnem, & mundum, & Satanam vincere, sectioni Sacræ Scripturæ & sacris meditationibus sedulam dare operam debere. Præterea ei, qui in persecutionibus succumbere nolit, tenta-

tentationes primum, & certamina incontinentiæ superanda esse.

Virtuti patientiæ meritis Apostolus virtutem Pietatis superflui jubet, quam supra nihil aliud esse, quam Caritatem, & flagrantissimum amorem Dei, longe supra omnem erga nosmetipsos affectum scandentem, explicuimus, cum debita humilitate, metu, ac reuerentia, cultu, & honore competenti conjungamus. Quo pertinent preces, earumque assiduitas in occasionebus perpetuo occurrentibus gratiarum actionis pro beneficiis; deprecationis pro peccatis; implorandæ opis in necessitatibus, in periculis, in secundis, in adversis rebus; intercessionis pro aliis; in initiis operum, in finiendis quoque ex animi sententia acceptis nobis; in negotio salutis nostræ, ac adificationis aliorum, aut opportunitate virtutis alicujus exercendæ, aut gloriæ divinæ promouendæ; denique in innumerabilibus aliis occasionibus.

Hæc virtus pietatis, quoniam in amore erga Deum intensissimo consistit, oratione, ac differentia profectus, atque incrementi in fide, virtute, cognitione rerum divinarum, continentia, & patientia (nullus enim istorum habituum est (ut ajunt) in indivisibili) amor hic multos habet gradus. Primum, eumque excellentem inter alios posuimus, quo Deum solum, ob maximas, quas habemus, diligendi causas ex animo prosequimur: Excellentior, quo eos quoque diligimus propter Deum, qui propius ad Deum accedunt; quæ est Philadelphia: quo & longissime à Deo diffitos, quoque modo tamen ad Deum pertinentes, aut quia Deus ira iussit, diligimus, quæ est Caritas Dei, ad summum progressu eacumen omnium virtutum, & vinculum perfectionis. Per istos excellentes gradus omnes ordine Apostolus progreditur: sed primum à patientia ad pietatis quem diximus, excellentem gradum; inde scandit ad superiores. In occasionebus enim patientiæ maximum habemus ad pietatem, ac preces simulum; & in omnibus injuriarum, ac periculorum tempestatibus nullus tutior est portus, quam in auxilio, & misericordia Dei.

Quia vero omnis patientia, etiam privatæ, (circa persecutionem) injuriarum, multo magis autem in persecutionibus, propter Deum, & in gratiam ejus à nobis præstatur; non facillimum tantum, sed necessarius nobis ad Deum per eam aperitur aditus: ita ut, qui hac virtute instrui velit, non modo sine illa difficultate pietatis officia exequi possit; sed etiam urgente necessitate compellatur.

Ergo, quemadmodum supra diximus, sicuti patientia, absque pietate, ac precibus manes est, & inutilis: (si modo absque iis vel cogitatione fingi potest) sicuti excellens pietatis gradus absque superiore, & superior absque supremo, nondum omnes numeros perfectionis implevit: ita vicissim quoque ad veram erga Deum pietatem nulla est facilior via, nullum brevius compendium, quam per susceptam in gratiam Dei malorum patientiam. Quia benignissimum numen quamvis revera obligari nequeat, cum imperanti vel sine mercede parere teneamur, tamen (quæ ejus summa, & gratiæ bonitas est) finit se obstringi.

Quid? quod ad assiduitatem in precibus, quæ præcipua pietatis pars est, nihil acris urgeat, quam patientiæ necessitas, & ipsa patientia præstari vix queat, nisi precibus impetretur. Eodem modo ad superiorem pietatis gradum, quo propter Deum fratres diliguntur; multoque magis ad supremum, quo in gratiam ejusdem alienis, & inimicis caritatis officia præstamus; non modo nullus facilior, sed penitus nullus alius est aditus, nisi per amorem, ac pietatem erga ipsum Deum. Ita ut nobis hoc loco Petrus tradiderit facillimum, & ordinatissimum in omnis generis pietate proficiendi compendium.

Porro, ne quis hic vehementer despicitur, monendus est verborum Apostoli Lector, non tam esse Petri mentem, quali seorsim, ac separatim singulæ istæ virtutes acquirendæ sint; nec attingendas superiores, donec inferiorum habitus compendantur. Omnes enim simul, ac semel animo amplectendæ sunt; præcipue verò, & ante omnes pietas, & amor erga Deum, ac preces in omnibus reliquarum virtutum occasionebus urgendæ sunt. Sed docet Apostolus quod & res ipsa ostendit, etiam si omnes simul ab initio urgendæ sint, inferiorem tamen & faciliorem virtutum habitus facilius, & prius ferè, quam superiorum, ac excellentiorum acquiri, per singulos eunti deprehenditur. Servandi boni propositi voluntas facilius est recta divinarum cognitione, & habitus cognitionis, ac scientiæ habitu continentia, & continentie consuetudo patientiæ habitu. Quamvis autem supradicti virtutum habitus absque precibus, & pietate acquiri nequeant; tamen quia pietas, & legitima in precibus consuetudinis gradus istio, quam hoc loco posuit Apostolus, inferiores multo sunt, nemo excellentem, de quali Apostolus loquitur, pietatis gradum assequi potest, nisi prius supra memoratos habitus acquiriverit, quemadmodum excellentiorem pietatem nisi prius habet excellentem, & excellentissimam, ante excellentiorem. Ac profectò in omni virtute, cognitione, ac prudentia, continentia, & patientia exercitatus sit oportet, quisquis in quotidiana, imò assidua cum Deo, ut ita loquar, conversatione, & perpetuo commercio tale summæ amoris cum divino honore, summæ gaudii cum auxilio metu temperamentum fervare possit; quale verum, & excellens erga Deum pietas requirit. Pietatem tamen & preces etiam, in imperfecto gradu profusas, tamdiu Deus boni consulit, & exaudit, quamdiu videt vel in imbecilla pietate durare tamen in melius proficiendi desiderium. Ideo adjuvat homines, ut in inferioribus virtutibus, atque ipsa erga se pietate, ac tandem omni sanctimonie perfectione proficiant.

Qui epistolam hanc à Canone expungere voluerunt, aut non legisse ista Apostoli verba, aut imperitos Mangones fuisse oportuit, qui pretium tam raræ geminæ non intellexerint. Sed quid illi suo pretio assumarent, qui nullo veræ sanctimonie gustu tenebantur; aut omnem ingenii sui obsequium in speculationibus suis consociis deservant.

Non ita Apostolus, cui cum disset à Spiritu Sancto doctrina ista vehementer placeret, *vers. 8.* eam omnibus commendat, & inculcat: & (quamvis non sine *moderata*) utilitatem ejus exaggerat. Aut enim, hæc si nobis, & quidem abundanter advenit, non otiosos nos, nec infructuosos efficitura, in *Cognitione Domini nostri Jesu Christi*: hoc est, strenuos, & admodum utiles in vinea Domini, in Ecclesia, in nobis, aliisque ædificandis operariis. Cognitionem autem istam, seu *intimam agnitionem* Domini nostri Jesu Christi, quamvis hic cupiamus latius laudanda videri posse, quam illa ipsa *moderata* cognitio, & scientia, in supra explicata virtutum scala collocata, nihil tamen est, cur istam ab illa (præsertim specie) distinguamus, cum virtutum, quæ vulgo sonoro vinculo inter se copulatæ dicuntur, ea sit natura, ut altera alteram perficiat, & quanto quisque in aliquibus virtutibus plus proficit, tanto perfectiores reliquarum omnium habitus contrahat. Præcipue vero quando scientia, & cognitio actioni virtutis opponitur, hæc adeo se invicem perficiunt, ut quanto solidior est divinarum rerum scientia, tanto perfectiores virtutes ex se producat, quanto vero excellentiores virtutes exercentur, tanto perfectior, & suavius scientia ista, & cognitio efficitur evadit.



Maluit igitur Apostolus hoc loco unum illum ex supradicta scala gradum, hoc est, *γινώσκω*, vel *ἐπιστάω*, quam aliquamlibet virtutem reliquis opponere; quia tunc jam plerique in studium *γινώσκω*, seu Gnostici habitus, quam in Christianarum virtutum exercitationem; aut potius omiſſa earum meditatione, in unam contemplationem Gnosticam diligentius incumbant. ut infra quoque videbimus.

Quamvis autem ex uno contrariorum posito, alterum quoque sua sponte pateat; tamen quo magis doctrina hæc in animos hominum descenderet, & ingrederetur, Apostolus non contentus fructus & utilitatem virtutum in ista Scala comprehensarum; exhibuisse: *vers. 9.* ostendit quam noxia & damnosa sit virtutum istarum omiſſio & neglectus his verbis. *Cui verò non adsum ista Cæcus est, lusciosus (ut alii vertunt) nihil procul videns. Oblitus se à re tibus peccatis purificationem esse. Arrigite aures & contiguationum fabri; aut Oeconomiarum Gnosticarum Atrientes & villici: Vos hæc Censura per stringit, qui uno sublimioris & nimium philosophicæ in rebus divinis Cognitionis eoque cæco studio abſorpti & attoniti virtutum curam abieciſtis: & reliquis omnibus ad eandem insaniam infaniendam præfultores ac Duces fuistiſis. Nam qui solos mentis oculos otiosa contemplatione palcare voluistiſis; usum ipsorum istorum luminum vos amiſſiſſe & in miserandam cæcitatem delapsos Apostolus docet. Quodque magis dolendum ultro & imprudentes, non sine latissima culpa vos id feciſſe idem Apostolus arguit; dum vos *μυωπαγίους* conniventes & claudentes oculos cæcitatem hanc contraxiſſe innuit & ostendit. Non minds atque illi quondam, qui-bus post Eſaiam Christus exprobat, quod *οὐκ ὀφθαλμοῖς ὑψήσαντες* conniventes oculos clauderent (*Matth. xxi. 15.*) ne viderent & converterentur & sanarentur à Deo. Cæcitas enim ista mentium est obli-vio ac stupor; sese in illud peccatorum cæcinum, à quo abluæ fuerant, relabi non sentientium. Causam igitur dicetis Christo Iudici illius, culpæ per quam Christianus orbis dum ærias speculationes, & res suprà captum mortalium sublatas rerum divinarum confectatur; in vita moribusque suis ad Ethnicissimum relapsus est.*

*Vers. 10.* Apertè à nimio & reliqua negligente ac tantum contemplativo rerum divinarum cognitionis studio, ad obviæ cognitionis praxin: & per supradictam scalam adumbratum vitæ sanctimoniam advocat & abducit Christianos Apostolus. *Vers. 10.* cum ait *Quapropter Fratres, Potius studete firmam facere vocationem, & electionem vestram. Hæc enim (inquit) si seceritis nunquam impingetis.* Per virtutes supra descriptas ostendit firmam fieri vocationem & electionem nostram Christianam.

Vocatio & electio hoc loco idem significare & unum per alterum explicari videtur. Per vocationem enim ad Christianissimum Deus nos è reliquo humano genere elegit & quasi secrevit, ut simus peculiaris ejus populus. Alibi vero interdum electio vocationi opponitur: quando ex hominibus vocatis illi electi dicuntur, qui vocationem suam virtute & sanctimonia vitæ firmam faciunt. Strictius igitur Electio vox sumitur, cum solis vocatis opponitur. Latius vero cum infidelibus & à Deo alienis & tunc Electi & Vocati iidem sunt.

Hinc etiam apparet ex mente & consilio Dei, non sufficere ad salutem nostram vocationis & Electionis ejus beneficium: sed requirere à nobis Deum; ut ipsi quoque omni studio & opera nostra firmam faciamus hanc vocationem atque electionem, virtutum ejusmodi consuetudinem acquirendo; quales nobis suprà sunt adumbratæ.

Deinde vocationem & electionem eandem; si cesset opera nostra, non obscure ab Apostolo parum firmam censeri: atque adeo posse nos in tam excellenti Statu, in quem à Deo vocati & electi sumus consistere & labi; interdum eo quoque excidere. Cur enim à nobis firmam fieri jubet electionem nostram: si jam absque nostra opera firma est atque immobilis? aut cur nos, non alia conditione ab omni lapsu liberos ac tutos fore asserit; quam si in studium confirmandæ electionis nostræ incumbamus.

Rationem addit *vers. 11.* quia per eas virtutes, quas suprà recensuit, Regia nobis via munitur & latissimus aperitur aditus, aut potius ingressus & introitus in æternum regnum Domini nostri Jesu Christi. Viam hanc angulam Christus ipse quondam esse docuit: & est profecto difficilis ac salebrosa. Multum tamen facilitatis ipsi addit proposita hæc ab Apostolo in ea progrediendi methodo & quasi artificio. Non deest autem hic in adverbio *καλώς* catechesis; quâ mira utilitas doctrinæ hujus indicatur; ut quemadmodum media ejusmodi, per quæ divites evadimus, utilissima censentur: ita præcepta quoque ista quæ nobis cælestis sapientie thesauros recludunt, atque ad eos consequendos viam aperiant; utilissima esse sciamus.

*Vers. 12.* In offensâ hujus doctrinæ utilitate, indicat Apostolus causam & necessitatem, quâ impellentur eam ipsis tradiderit; ac porro quoque traditurus sit: Præcepta scilicet pietatis & sanctimoniarum continentem. Qua in re exemplo omnes excitat, ut rem tantæ utilitatis ad Ecclesiæ ædificationem & gloriam Dei pertinentem non negligant. Quamvis enim præcepta ejusmodi nota omnibus, & vulgate publicè videantur, non omittenda tamen est eorum Commemoratio & inculcatio; quia mortalium membris ejusmodi præceptorum memoriam Satanas excutit: nisi perpetuo in memoriam revocentur. A cuius mali periculo, non modo ii, qui rerum divinarum scientiam primis labiis attigerunt: sed Confirmationes quoque & *ἐπιβεβαιώσεις*, ac penitus imbuti veritatis noticia non sunt exempti.

*Vers. 12.* Non igitur frustra Apostolus promittit se non neglecturum eos, ad quos scribit, *semper de istis commonefacere quamvis scientes & stabilitos in præsenſi veritate.*

*Vers. 13. & 14.* Affert novam causam; cur eos per monita sua subinde expergefacere debeat; quia Christi oraculo admonitus sciat se cito è tabernaculo vitæ hujus emigraturum esse. Iustum igitur censuit exiguo isto vitæ, quæ supererat, tempore uti ad ædificationem Ecclesiæ. Non est autem novum Christum populi sui curam perpetuo habentem, sive per spiritum propheticum, sive per visionem, aut specialem revelationem viris, proprio commercio secum devinctis, futurarum rerum notitiam impetiri. Non solo autem sermone prædicabant Apostoli ea, quæ ad religionem necessaria vel utilia erant; sed scriptis quoque. Quæ pars prædicationis, ac doctrinæ Apostolicæ, eo præstantior fuit altera, quia illa nonnisi vitæ ipsorum durante ædificabat; non longo tempore Ecclesiam: at hæc etiam post obitum eorum, eandem aut flantem confirmat, aut nutantem sulcit, aut collapsam erigit, & omnibus seculis prodest. Vox eorum morte contuitur; at Stylus omnibus locis, omnibus seculis ea proponit ac in memoriam revocat, quæ quondam oretenus docuerat.

Nec alio fine aut scopo (*vers. 15.*) sese hanc scribendi operam suscipere Apostolus proficitur; nisi ut post obitum ejus non deesset memoria præceptorum doctrinæ, ab ipsis Apostolis prædicatæ, quæ ab ipsis merito vocata est



quoque, & ab errorum periculo magis tutam Christiani habemus. Quia non ad lucernam, & facies in obscura nocte accentas vadimus: sed exorto lucifero clarior, & meridiana Lux nobis affulgit. Sed tamen lectionem Scripturarum Novi fœderis nobis longè esse utiliore, & magis necessariam. Primum, quia in ipsa non æque præterit est lapsus periculum. Eventus enim ipse rerum omnes figurarum obscuritates nobis planas fecit; & adventu Christi, qui est lux mundi, non modo luciferi crepusculum: sed liquidissimum meridiem iubar toti orbi illuxit: ita ut cognitio illarum prophetiarum ante eventum lucernæ in obscuro loco positæ, ideoque parce, & malignè lucenti: Nouria verò impleti eventus Soli, plenissima luce omnia colustranti, merito comparetur. Deinde quia prophetiæ Novi fœderis, & pauciores sunt, nec ita nobis ad felicitatem præsentem cognitu necessariæ, atque illæ Judæis fuerunt, quæ venturum Christum prædixerunt; & omnes tere, non modo in prophetis; sed in didacticis quoque scriptis, planis, propriis, & non typorum, aut figurarum ænigmatibus involutis, verbis prædictæ sunt. Nimirum præter exitium mundi, & extremi iudicii diem, hæc duo præcipua. R. o. I. Infelix Ecclesiæ status, ad quem pertinet Apostasia 2. *Thessal. 11.* & alibi toties venturæ hæreses prædictæ, atque adeo ipse adventus Christi. II. Felicitas Ecclesiæ status, adhuc in terris militantis Ecclesiæ, prædictus, quem vetusti patres aut male intellexerunt, aut male intellexisse in doctrina de millenario putantur. ad quem pertinet Regni AntiChristi abolitio, & Judæorum conversio. Earum prophetiarum quoque dimidia pars ipso eventu, & tot seculorum experimentis ita impleta est: ut reliquæ dimidiæ parti certo certius implendæ non dubiam fidem faciat.

## CAPUT II.

**E**xposito fonte, ex quo plerumque errorum, & hæresicon scaturigo promanat, docet Apostolus, quemadmodum olim in populo Judaico prava legis, & Sacræ Scripturæ, præsertim autem propheticoz librorum, interpretatio multos pseudoprophetas produxit: ita nunc quoque in populo Christiano difficiore intellectu Sacræ Scripturæ locos occasione daturus *Pseudodidascalus falsis magistri*, ut introducant sectas perditionis, & noxias hæreses. quod infra quoque Cap. 11. sub finem epistolæ, & vivente heri captum asserit, idque obsecratoribus quibusdam Pauli verbis anstæ arrepta, quæ homines *perversi, & improbi sorgubant, ut reliquæ Scripturæ ad propriam, & aliorum perditionem.* Pseudoprophetæ plerumque erant sectarum in populo Dei patriarchæ. Sectarum autem in veteri populo classes septem Hegesippus apud Eusebium recenset, Essæos, Galilæos, Hemerobaptistas, Mafbotios, Samaritas, Phariseos, Saducæos, è quibus sectis multi ad Christianæ religionis cognitionem veniebant: sed plerique errores, ex iisdem sectis haustos, secum ad Christianismum deferabant. Qualis fuit ipso Petri ævo Simon, una cum discipulo Menandro; uterque Magus, & Samarites: qualis paulo post Thebulis, qui virginitatem Ecclesiæ Hierosolymitanæ post mortem Simonis Cleophae, variis doctrinis corrumpere cepit. Vide *Euseb. lib. 11. cap. 21.* His accessit postea Stoicorum, & Platonicoz philosophorum, quos recte, nescio quis, hæreticorum dixit Patriarchas, progenies, quæ æriæ Gnosticæ sectæ Speculationes, & *κατασκευασμένην πρετιμίδα νομισαίς*, & la-

te strepentia tympana in Ecclesiam invexit.

Prædictiones Christi, & Apostolorum de horum pseudoprophetarum adventu, in cogitationibus nostris ad 2. *Thessal. 11.* magna copia accumulavimus; quas hic quoque congeri superfluum putamus. Sed præter memoratum 2. *Thessal. C. 11.* locum, vix alius est Sacræ Scripturæ locus, in quo ventura post Apostolorum obitum apostasia expressius, & copiosius describitur: præcipuè verò ejusmodi coloribus, qui manifestè ostendunt illam, non modo citò post Apostolorum tempora venturam fuisse; sed ipsis jam viventibus Apostolis capisse, ut infra quoque ostendamus.

Nunc videamus quomodo isti Novi fœderis pseudoprophetæ describantur. Vocat eos primum Petrus *falsos Magistros*, Pseudodidascalos; quia falsa erant introducturi, imo jam quoque introducebant dogmata. Quæ dogmata vocat *hæreses perditionis*, hoc est, opiniones, quæ homines, à pietatis studio abductos, in perniciem præcipitent. Nullum enim brevis est ad iteritum compendium, quam doctrinæ, quæ pietatis studium ex animis extirpant. quales sunt eæ, quæ à virtutum, & debiti præceptis Christi obsequii officio mentes hominum ad Gnosticas speculationes abducunt, quæ aut ineluctabili necessitate cuncta evenire docent, aut receptos semel in gratiam Dei homines, ab ea excidere non posse asserunt; aut alia adveniens pœnas peccatorum remedia præter seriam, & veram ab iis in posterum abstinentiam excoigant; aut resurrectionem Christi, vel nostram in dubium vocant; aut alicujus vitii, puta idololatriæ, aut in opprimendis conscientibus injustitiæ, hominibus veniam permittunt; aut mundi illecebras commendant, & in hujus ævi successibus fidelium, & Ecclesiæ Christi felicitatem, imo veritatem, & auctoritatem collocant; & alia id genus innumera mentibus mortalium insillant, quibus pietatis, & sanctimonis studium in nobis exstingui queat.

Obijcit postea iisdem falsis Doctoribus Apostolus crimen; quod ingratiissimi mortalium eum, qui ipsos proprio sanguine redemit, Dominum abnegant. Quæ verba non possunt ullo modo, ita uti sonant, intelligi. Nec enim de iis loquitur, qui à Christiana religione planè defecturi, & Dei, aut Christi obsequium prorsus abiecturi: sed qui errores exitiales in Ecclesiam essent introducturi.

Porro Christianorum errantium, atque alios in errores inducentium, nulli tam impudentes fuerunt, ut Dominum simpliciter abnegare audent. Desiissent enim esse Christiani. Sed abnegatio hæc dupliciter intelligi potest; aut quoad doctrinam, aut quoad vitam. Multi enim sunt, qui quoad doctrinam Christum nullo modo abnegare dici possunt; præcipuè qui sanam de ipso doctrinam sequuntur, qui tamen, nisi præceptis ejus pareant vitæ, & moribus ipsum abnegant. Quod vitium his ipsis pseudoprophetis Novi Fœderis secundum carnem viventibus infra obijcit. Sed & quoad doctrinam Dominum Christum quodammodo abnegare dici possunt, quos pudet filii hominis; illi qui istum Jesum, qui in carne venit, hoc est, Jesum hominem, vel filium hominis negant esse filium Dei 1. *Joh. v.* ac proinde Christum. (Nam Filius Dei *αὐτὸς ὁ υἱὸς* sic dictus, hoc est, unicus, unigenitus, & Christus recipiatur.) Porro non deerant tempore Apostolorum, qui non quodammodo; sed simpliciter negabant Jesum esse filium Dei, ac sine ulla fronte sibi metipsis usurpabant decus hoc Jesu Christo ereptum: qualis fuit Simon, & Menander. Sed hi, quamvis fortè aliquomodo Christianis sacris initiati fuerint, non ad hæresin, Christiano nomine testam, sed ad Magiam, & gentilem impietatem descivisse videntur.

Erant

Erat tamen alii verecundius errantes, qui quamvis sibi plane tribuere non auderent, quod Jesu filio hominis eripiebant, hominem tamen illum Jesum, per se consideratum, aspernabantur, neque eum filium Dei, ac verum Christum, & populi sui Regem divino cultu colendum esse potuisse credebant, nisi ante conceptionem ex Spiritu Sancto, & quidem multo ante natus fuisset; & ex voluntate Dei mundum condidisset.

Dicit poltea eodem versu, eos sibi *accerisuros celere perniciem*. Quod non ita intelligendum est, quasi aut modico tempore duraturi, aut peccaturi esse prædicerentur. Potest enim quispiam propter gravitatem peccati sui mereri, ne Deus ea, quæ erga ceteros peccatores uti solet, longanimitate erga eum utatur; sed eum cito puniat, atque à misericordia sua repellat; Nec tamen ipsum statim è medio tollat, aut in æternum interimat: sed permittat eum *thesaurizare sibi iram in diem ire*, quo gravius tandem pro commissis sceleribus plectatur. Quale exemplum mox in supplicio Daemonum proponitur. Quod genus animadversionis tantò horribilius est; quanto est miseris ipsa mora mortis torqueri, & animam per stillicidia emittere; quam subito, & uno quasi istu necari.

Causa vero cur in puniendis ejusmodi hominibus Deus à solita misericordia discedat est, quia nocentius quam alii peccant; quippe, ut infra dicitur, infinitam hominum multitudinem, ac totas Ecclesias in exitium præcipitantes.

Tale autem supplicii genus istiusmodi peccatoribus assignatum esse, quod exiguo momento non transeat; sed longa pænæ continuatione metuendum sit; verba quoque versus tertii, ut paulo post videbimus, indicare videntur. Interdum etenim homines pro gravitate delictorum cito quidem à Deo puniuntur, sed non statim inirent, quia tardum supplicii sui finem, atque exitum habent. Citam tamen ac celere perniciem subire dici possunt, quando iusto Dei iudicio in ejusmodi laqueos cito incidunt, qui eos ad dilatam quidem, sed certissimam perniciem ineluctabili malo implicitos trahunt. Cito sibi mortis malum accersifere dici possunt, qui cito in lethalem, & immedicabilem morbum incidunt; quamvis is non brevi cruciatu, aut compendio ad mortem perducatur; & qui inevitabiles pernicii suæ causas sibi comparant, perniciem ipsam jam comparasse merito dicuntur.

*Vers. 2.* Crimen pseudoprophetarum, quo iram Dei provocant, describit: *quod multi eorum exitia secuturi sint*. Utitur autem in descriptione perniciosa, ac pessilentis eorum doctrinæ numero plurali; aut quia non uno, sed multiplici itinere ad exitium suum ruere debeant; aut quia non unum, sed multiplex exitium eos maneant. Per istam *sequacium eorum multitudinem* non speciales aliquas, aut paucitate sua spernandas hæreses designat: sed gregem mortalium numerosa nimis, ac prope inhiuta multitudine Ecclesiam inundantes; & quos à formidine judiciorum Dei quasi

versum diluvii tempore humanum genus, quemadmodum integra vicinæ Sodomorum regna tantum multitudine debitas iræ Dei pænas non evalesce. Qui conatus probandi supernus planè videretur, si Apostolus nihil plus hoc loco probare vellet, quàm hominum qualuncunq; peccata impunita non fore. Quis enim hoc ignorat? Verum tacitis objectionibus, aut cogitationibus hominum occurrere voluit Apostolus, potiusquam multitudinis eorum, qui falsos Magistros secuturi erant, mentionem fecisset: ne quisquam titulo Ecclesiæ; aut multitudinis patrocinio pænas judiciorum Dei effugere se possesperaret. Non detulisse igitur in propositis exemplis omnibus eorum, qui à Deo puniebantur, sed nec tantis profuisse multitudinem suam ostendit. Quæ in posterioribus duobus exemplis paucitate eorum, qui pænis exempti sunt, intenditur.

Addit eodem versu, *quod per eos, aut propter eos via veritatis blasphemabitur*. Pronomen *eos* utrum ad ipsos pseudoprophetas, an sequaces eorum, aut potius ad utroque referatur, non multum interest. Magis refert quærere particula *per*, an *propter* significet. Qui vertunt *per d' eis*, qui *propter d' eis* legere videntur. Neutrum displicet, & utrique simul locus est. Nam & errorum patroni, in defensores veritatis ipsamque veritatem maledicentissimo ore convitiis horum bilem evomunt; ut per eos veritas blasphemari vere dicatur; & propter factos errores in Ecclesiam investis eorumque patronos Religio Christiana, quæ est via veritatis, apud externos malè audit, & opprobriis differtur. Et profectò vel ex eo ipso patet Generalem quandam doctrinæ Ecclesiasticæ corruptionem hoc loco prædici, non autem paucorum apostasiam; quia propter paucos via Christianæ veritatis infamari, aut speciosis probis affici non poterat.

*Vers. 3.* Genuino colore pseudoprophetas depingit, quemadmodum & Paulus 1. Tim. vi. 4. & seq. Quorum character est *avaritia*, & radix omnium malorum *phaggyvelia amor pecunie*. Quia enim Deus eorum venter futurus erat, ideo ab ista prava animi cupiditate formati, & effectus sermonibus negotiari, & nundinari animas hominum debebant; ut qui *pietatis*, ac religionis doctrinam existimaturi essent non alium in finem dirigendam, quam ut turpem quæstum sibi comparant. Hinc in Apocalypsi Mercatores terræ dici videntur.

Additur eodem versu culpæ eorum pænâ his verbis, *Quorum iudicium aut condemnatio jam olim non oisatur, & exitium non dormitas*. Indicat pænâ, & damnationem ab iis commertam, non uno antiquissimo exemplo similibus aliorum peccatis, quos mox enumerat, insitam; ita ut severitas Dei in occasionebus ejusmodi peccatorum, aut peccantium non otiosa sit olim: sed multa eaque illustria sui specimina ediderit. Proinde & ipsorum delictis nullam sperandam esse convenientiam, cum vigil *Oculus iustitiæ Dei* (*ὁ οὐρανὸς ὁφθαλμὸς*) ad ejusmodi scelera non conniveat neque dormiet. Quia verò inter exempla cito, & graviter insitit pænâ demonum damnationem collocat, qui licet statim post commissum peccatum exilio, & cæcitæ puniti, nondum tamen è medio sublati, imo porro peccare permitti sunt; ideo nihil necesse est ut celere istam damnationem, ac punitionem pseudoprophetarum novi fœderis ita explicemus, quasi ipsis cito è medio sublatis regnum, atque impossura eorum cito quoque tollenda, neque diu duratura sit. Ut propter superbiam demones puniti, ita propter avaritiam impios isti, & Nundinatores animarum cito puniendi erant, vel ipsa illa mentis cæcitate, in qua occæcando alios, ipsi indices magis magisque proficere debebant, & quod ad singulos attinet, etiam

Sf 3

cito

*Defendat numerus, junctæque ambone phalanges.*

Cum enim quod multis peccatur inultum esse soleat, parum verisimile videtur, Deum tot Ecclesias, tantamque hominum multitudinem, longe paucioribus exceptis, punire velle. Proinde ne hujus multitudinis prætextu, aut fiducia homines in cavendis pessiferis erroribus, aut læsæ divinæ Majestatis criminibus, sint securiores: multo conatu Apostolus probat, eos multitudine suâ à pænis judiciorum Dei exemptum non iri, quemadmodum innumerabiles Angelorum Satanae legiones, quemadmodum uni-

cito puniri : quamvis notabilis , & consummata universorum puniō , & inceptorum ab iis in Ecclesiis damnorum abolitio aut reparatio in longum diffundenda esset.

*Vers. 4.* Ad probandum Deum multitudine peccantium nequaquam absteritum esse , quominus ipsi debita irrogaret supplicia , tria ex antiquissime divinæ Jurisdictionis severissime exercitiæ exemplis producit.

Primum Dæmonum , aut Angelorum peccantium. Quorum tametsi innumerebatur multitudo , tamen iis non pepercit Deus ; sed in tartarum detentos carenis caliginis tradidit in iudicium servandos. Tartarus hic pro loco immensæ profunditatis sumitur , quæ quidem vulgus hominum antiquitatis in iniis terræ latebris , ac penetralibus esse imaginatum est. Cæterum quia Angelorum istorum locum , atque domicilium Sacra Scriptura in aëre collocat , nihil obstat , quominus hoc loco immensam illam aeris spatii altitudinem , & quasi abyssum significet , qui inter cælum , & terram , imo inter ipsas quoque fixarum stellarum , & Saturni sphaeras ab Astronomis esse perhibetur. Cujus vastissimæ extensionis , ac distantiae respectu duo integra terræ , & aquæ elementa puncti , cujus pars nulla est , rationem habent : ita ut ista infelicitum spirituum , pulsa meliore sede , multitudo isthic non angustè habiter. Nec obstat quod in mentione tartari hujus tenebrarum , & caliginis mentio facta sit ; unde quis de tertia potius , ac tenebrosa abyssio sermonem esse colligere queat : quia catenæ caliginis , Angelis istis infectæ , non de tenebris corporæ , sed de tenebris spirituali luci oppositis loquuntur , quæ ne meridiana quidem luce Solis pelluntur. Quamquam autem istæ sint Catenæ caliginis , quibus confectus Satanas in arcta custodia detinetur , cogitantibus vix aliud occurrit , quam mentis cæcitas libidine , & amore peccandi semel illaqueata , & longissimo tot annorum habitu , jam in ipsam peccandi , aliosque ad peccatum pertrahendi naturam conversa : quæ captos , atque irretitos in spontanea jam , & voluntaria miseria omni carcere fidelius , & arctius ad supplicium servat , & custodit. Nullum peccatum voluntatis est absque errore intellectus , atque iudicii ; cujus frequentibus actionibus iterata consuetudo , quanto majus pravitatis in voluntate , tanto majus cæcitatē in mente incrementum sumit : atque ut cæcitas pravitatem , ita pravitās cæcitatē , mutuoque invicem caliginem , ac tenebras in immensum auget : donec inexplicabilibus vinculis , & adamantanis compedibus peccatrix anima constringatur.

*Vers. 5.* Alterum exemplum Severitatis Dei producit ; quo ulus est in primo Mundo per Diluvium puniendo. Cujus multitudini , & in ea tot pueris , atque infantibus , propter parentum culpam eodem cum ipsis exitio obrutis , Deus non pepercit : adeo ut , octo tantum animabus ex familia Noë exceptis , universum humanum genus excidio interiret. Vocat autem Nocum justitiæ præconem , quia is per 120. annos Arcam ædificandam prænitentiam , & ad saniores mentem , vitamque meliorem reditum hominibus prædicabat. Quo in exemplo tamen longinimitatis Dei non deest vestigium ; ut non tam ad celeritatem , quam ad gravitatem punitionis , quæ in promiscuo tantæ multitudinis interitu cernitur , servire videatur.

*Vers. 6.* Tertium ejusdem severitatis exemplum proponit in civitatibus Sodomorum , horribili excidio in cineres redactis ; ne parvulorum quidem , & infantium itidem ob culpam parentum ratione habita ; Memorando ad posteritatem supplicio.

Auget pænæ magnitudinem trium tantum ex tan-

to mortalium numero animarum conservatio. *Vers. 7.* Justum inquit Lot impiorum , ac nequiorum hominum in lascivie conseratione fatigatum eripuit : Fatigationem hanc *vers. 8.* exprimit , quod partim conspectu , partim auditu , cum inter perditos illos unus justus habitaret , quotidie justam , hoc est , puram , & castam animam nefandis illorum sceleribus , & flagitiis exerciraret.

*Vers. 8.* Ex productis Loti , atque Noë exemplis eruit , & concludit *vers. 9.* bonitatis , ac providentiæ Dei doctrinam. *Notat* , inquit , *Deus* *et* *pios* *ex tentatore* , hoc est , ex periculo etiam præsentissimo : [ubi notanda est vocis hujus pro periculo usurpatæ non infrequens significatio.] *capere* , *hujusmodi* , *autem* *atque* *impios* , *in diem iudicii pœnas dantes* , *servare*. Ubi ceteris istius perditionis , quam sibi pseudopropheta Christianorum accesserunt , natura distissime exprimitur : quod quamvis in commentariis pernecium citò incidant , pernecies tamen ista in diem iudicii ita differatur , ut pœnas interim , ad quas celeri , sed iusto decreto damnati sunt , dare non desinant , donec in die iudicii supplicium eorum consummetur. Ubi iterum notandum est , posterius istud membrum de impiorum ad diem iudicii reservatione non tam ad secundum , & tertium exemplum , quam ad primum , in quo ejusdem vocis mentio facta est : sed præcipue ad futuram istam , quam prædicat , Christianæ doctrinæ corruptorum pœnam respicere ; ut patet vel ex ipsa versus noni cum decimo connexione. Nam in secundo , & tertio exemplo ita prisci Mundi : & Sodomitarum multitudo punita est ; ut repente , & quasi uno istu peccatores illi diluvio , hi autem sulphureo incendio deleti , & è medio plane sublati sint. At in primo exemplo dæmones non statim ultimo supplicio puniri ; sed quasi in carcere ad ulterius supplicium servati sunt , sicut et in quarto , ad quod probandum tria priora adducta sunt , isti Christianæ doctrinæ corruptores non subito abolendi , sed in diem iudicii *pœnas dantes* , (*υπαζήμενοι*) custodiendi , & servandi dicuntur. Statim enim *vers. 10.* ad eos , de quibus loqui cœpit , & quos jam suo seculo exoriri capisse , tanquam jam præsentēs , non obscure arguit , applicat iudicium istud Dei de reservatis tanquam in carcere ad supplicium noxiis.

Atque ex isto quidem decimo versu , & , qui ab eo dependent , subsequentibus omnibus liquido patet ; prædicationem Petri de falsis magistris versu primo factam , jam illo vivente impleri capisse , subintrantibus in Ecclesiam ejusmodi hominibus , quos illo capite suis coloribus graphicè depingit. Quos tamen *vers. 11.* futuro tempore introducētes doctrinās exitiales asserit : quia viventibus Apostolis nondum tantum auctoritatis habuere , ut eas introducere possent , aut ut multi sequerentur eorum exitia : quod tamen utrumque mox post Apostolorum excessum factum est. Ut profecto doctrina Petri in hoc capite cum Pauli doctrina 2. *Thessal. 11.* eadem , ac plane gemina videatur.

Antequam ad expendenda illorum hominum , qui Ecclesiam subintroductis exitialibus doctrinis corrupturi erant , lineamenta , ab Apostolo Petro depicta , accedamus : observandum est in altaris ab eo tribus exemplis triplex peccatorum genus , quod Deum ad irroganda atrocias suppliciorum exempla provocat.

Primum genus est , quod in punitis Angelis apprehenditur , quod non sine gravi causa *superbia* esse putatur. Vitium maxime omnium Spirituale , & quod pene solum (si injustitiam adjungas) in natura adeo excellenti , & nobili locum habere potuit ; cum status Angelorum à belluina carnis , aut humana oculorum

oculorum cupiditate, & vel minima avaritiæ necessitate, aut illecebri remotior videatur.

Secundum genus est, quod in obruto per diluvium orbe punitum est, injustitia. Tercium, quod in Sodomis igne, ac sulphure lustratum est, libidinum, & lasciviæ excessus. Quæ omnia in istis coloribus, quibus Apostolus corruptores Ecclesiæ suo tempore depravari incipientes depingit, satis aptè reperiri videmus: ut non mirum sit hodie sub adultis, & florentibus Antichristis tot corruptelarum exempla notari, cum in prodromis eorum jam tunc Apostolico ævo pleraque apparuerint. Hinc apparet quam iusta Deo non defuerint, neque defint causæ, in tam nefarios homines tribus exemplis animadvertendi.

Ac decimo quidem versu omnia fere tria delictorum genera in ipsis deprehendi Apostolus ostendit. Primum libidinem, quam ita describit, ut dicat eos *post carnem in cupiditate pollutionis ambulare*. Quo loquendi modo in describendis Sodomitis Judas quoque *vers. 7.* vitur, nisi quod non simpliciter *post carnem*, sed *post alienam carnem* eos *abisse* dicat. *Post carnem in cupiditate pollutionis ambulare*, est carni, & cupiditati ejus obsequi, in obscenis pollutionibus: *post alienam* verò *carnem*, est belluino alienæ carnis appetitu, ac desiderio exardescere. Addit deinde superbiam simul, & injuriam. Superbiam, cum ipsis obijcit, quod *Dominiatum contemnunt*, quod *sint audaces*, & *sibi obstinè placentes ambulant*. Quæ verba ipsum superbiam habentem; nondum in actus injustitiæ erumpentem significant. Sed ipsam *injustitiam* exprimit Apostolus, dum ipsos acculat, quod non horrent *Dei dignitates blasphemare*, eamque injustitiam exaggerat versu sequenti *11.*, productio bonorum Angelorum exemplo; qui cum sint viribus, ac potentia superiores, non tamen adversus istas dignitates ferant coram Domino blasphemum iudicium, hoc est, ipsis in conspectu Domini (aut ob reverentiam Domini) maledicere non audeant. Quod genus dignitatum per vocem *Dei* designet Apostolus, non sine causa queritur. Nam Angelorum exemplum allatum Satanæ Angelos respicere videtur, ut Judas explicat, qui in hac doctrina Petri vestigia satis exactè premit, ut mentis quoque ejus nemo melior interpretes videri queat. Eandem porro *Dei* Angelos blasphemare noluisse, quas isti homunculi blasphemare audebant, contextus, & *vers. 10.* cum *11.* connexio indicat. Unde non aliud elicitur, quam ut, istos carnales pseudoprophetas, aut eorum prodromos, Satanam, ejusque Angelos blasphemasse, hoc est, maledixisse statuamus.

Quam explicationem confirmat *versus 12.* ubi dicitur eos *blasphemia uti in iis, quæ ignorant*. & multo magis *Judas vers. 9.* & *10.* Nec enim Magistratus terreni potestas, & dignitas, aut excellentia ipsis ignota dici potuit; quæ etiam simplicissimis mortalium nota esse & debet, & potest.

Porro si cui probabile non videatur, vitio isto maledicendi Satanæ aliquos ita laborasse, ut ab Apostolo eo nomine accusari meruerint; is confideret, professionem Christianismi militiam esse adversus Satanam. *Eph. vi. 12.* In omni verò militia venire, ut ignavissimus quisque verbis super mensa maledicis, quam armis in periculo hostem debellare malis. Præterea ista hoc loco depicta voluptatum principia, quæ reipsa pugnare contra Satanam detestabant, quamvis alia larva, & ostentationis specie suam adversus eum inertem militiam obtegere poterant, nisi superbis, & maledicis adversus eum verbis. Denique Coævi Apostolorum fuere Simon, & Menander, à quibus omne postea Gnosticæ sectæ genus profuxit. Hi cum palam essent Magi,

quorum incantationibus, ex confesso Satanas nimium fessiviter, & ac trepidè morigetur, tele præbere solet; atque idem portentosis de fœmendacis in ipsius Dei, & Christi Majestatem invadere audent Deos sefe ferentes: nihil prolesco repugnat, eos ad ostentandam divinitatem, ac potentiam suam sibi, ac discipulis suis adversus istos Spiritus superba, & contumeliosa verba permittit: quæ alii quoque Gnostici, quamvis non essent Magi, sine imitari.

Nam quod aliqui vocem *Dei* Angelis Satanæ tribui negent: non video in quo vox ita vocibus *principatum*, & *potestatum* *αρχων*, *και ιθυνων*, *και κυβερνητων* præstet, aut præcellat: Quod si cui tamen hoc loco maledicentiam adversus Magistratus intelligendam esse magis placeat: quia idem Apostolus non uno loco primæ epistolæ Magistratum causam egit; Angelorum tamen exemplum ad modestiam erga Satanam nobis à Juda explicitam referendum est. Et secundum hanc explicationem vis argumenti Apostolici, quæ injustitiam maledicorum erga Magistratum exaggerat, esset; Si Angeli viribus, & potentia majores, quam Satanas, exutentes, non tamen Satanæ maledicere fultinent; quam injustum est homines potestatis terrenis maledicere, quæ non modo viribus, sed jure quoque imperii iis, qui in subjectione sunt, præcellunt. Malim enim in *vers. 11.* vocem *μειζους* ad Satanam, quam ad homines istos maledicos referre: quia sic vis argumenti firmiter evadit. & Principes Angelos, qualis est Michael (hunc enim hoc loco respici Judas ostendit) viribus, & potentia Satanæ multum præstare dubium esse nequit: vel ob id ipsum, quod Dei minister sit, & incomparabili intervallo potentiores partes teneat.

Verum etsi hæc explicatio tam apud Petrum, quam apud Judam tenenda esset, illa tamen verba, ubi, in *is quæ ignorant*, aut ea, quæ *ignorant blasphemare* dicuntur; non ad Magistratum, cujus dignitas, & potestas nemini ignota esse potest: sed ad dogmata, quæ in rebus, supra caput mortalium sublatis, Gnosticè commentis sunt, referenda erunt. & verbum *blasphemandi* non tam maledicentiam, quam impium de rebus divinis sensum, aut sermonem significabit. qui etiam absque animo conviciandi obrepit, quando homines in rebus obscurissimis hallucinando Dei, aut Christi naturæ divinæ absurdum aliquid, ad inconvenientem, & parum decorum non satis pie tribuunt. Quod in illis primis *gnostices*, seu Gnosticæ doctrinæ ostentatoribus, qui Apostolorum ævo vivere non erat infrequens. Serius igitur *versus 12.* erit, quod illi futuri corruptores doctrinæ Christianæ, jam tum Apostolicis temporibus existentes, similes essent pecuibus, quæ non ratione; sed belluinæ naturæ impulsu reguntur. Vox enim *ζων φωνη*, opponitur Rationali naturæ quæ est suprà inferiorem *φωον*. Animalia vero rationis expertia, quia cæco, & uniformi impulsu reguntur non sunt idonea, ad vitandos & vario rationis flexu, ac declinatione evadendos positarum insidiarum laqueos; ideoque in prædā, & captivum nata videntur.

Ita itri quoque, cum in rebus notis, & quæ ipsis sensibus, nobis cum bellus communibus, obviae sint, ratione non utantur: Sed belluino appetitu in voluptatum vitia, & corruptelas ruant, audent miserè res ignoras, & obscuras nec sine zelo amaro, & blasphemia rimari. Quia in re cum eos sua ratione, cui nuncium remiserunt; imo contra rationem impingere necesse sit: planum est, eos seie ultro prædæ Satanæ obijcere, & laqueos induere, atque ita crecis, & in prædā, & laqueum venenitium natis bestiis similes esse. Tales autem suo sibi

juvencito

jumento malum accerfunt, suaque corruptela corrumperuntur. atque intereunt, quia voluptatibus corrupta mente, & sede sua expulsa ratione uti nequeunt in his, quæ maxime sanæ ac sobriæ rationis usum requirunt.

*vers. 13.* Describit postea istos homines Apostolus, primum à scopo, & intentione eorum, deinde ab interno animi habitu, denique ab effectibus. Scorum & intentionem eorum depingit, quod felicitatem suam collocarent in quotidianis voluptatum deliciis (in voce enim *ἐπιζητοῦσι διὰ τὰς τοιαύτας* cuiusque subauditur) quam eorum felicitatem vocat *mercedem* in *justitiâ* (ut alibi Spiritus Sanctus vocat momentaneum peccati fructum) eamque reportantur eos asserit Apostolus, quia Deus plerumque perimitit hominibus frui peccatorum suorum hætu, quo graviore eorum pœnas luant. Quotidianas autem illas voluptatum delicias describit, quod convivendo cum aliis Christianis oblectarent se suis imposturis, ac seductionibus, hoc est, inter poculum, & mensarum lætitiarum suarum conviviis ipsorum errorum venena instillarent, quod blandius, & cum voluptate, remissis hilaritate inentibus, insinuantur, atque ex eo ipsi maximam caperent delectationem, quod sua commenta ab incautus convivis pro oraculis accipi animadvertent. Quam ad rem maximam ipsis præbebant opportunitatem frequentes tunc inter Christianos Agapæ & cœnæ pluribus conviviis refertæ.

Habitu autem animi eorum depingit, quod essent libe, & maculis peccatorum inquinatissimi. Unde ipsos satis emphatica metonymia *Libe*, & *maculis* vocat.

Duo vero præcipue peccatorum genera notat, quibus essent maculati: *vers. 14.* libidinem, & avaritiam. Libidinem exprimit *oculos*, inquit, *habentes plenos adulterii*, & qui à peccando cessare nesciant. Avaritia verò, quod *cor in avariis exercitiis habere*, & *vers. 15.*, & quod relictæ recti Christianismi viâ in viam Balacchi deflexerint, qui quidam adeo *mercedem* in *justitiâ* adamavit, ut à jumento, in humanam recem erumpente, sultitia tanti prophætæ reprehendi meruerit. Cum enim ex officio muneris, & affectus sui erga Deum populo Dei prodissè debuerit, pretio regis Balacchi corruptus est, ut ei videret. Quod pretium hoc loco *merces* in *justitiâ* vocatur, non minus atque illud quod supra pseudoprophetas reportaturos dixit; qui non iolas voluptates, sed emolumenta quoque sua venabantur in eo, quod populum Dei corrumperent.

Addit supradictis eorum vitiis, quæ ad habitum animi eorum pertinent, duo *vers. 17.* Hypocrisis, & Levitatem. Hypocrisis, quod externum morum, & actionum habitu præ se ferrent, se esse inexhaustos mysteriorum cognitionis Dei fontes, ex quibus salutaris aqua haurienda esset; cum tamen ne gutta quidem huius aquæ in ipsis reperiri possit. Levitatem autem, quod, tanquam nubes à turbine agitata, quovis doctrinæ eryonem vento circumferrentur. Denique habitum animi eorum in genere describit, quod essent homines execrandi, ac detestabiles (*vers. 14.* filios exaltationis vocat) ac digni, quibus *animæ* in *tribulatione* caligo servetur *vers. 17.*, hoc est, digni æternæ morte.

Postremo homines istos ab effectibus describit, Feclesie, ac populo Dei admodum noxiis, quod *infectarent animas instabiles* *vers. 14.* ubi notandum, effectum hunc proximè adiunctum esse descriptioni hominum impostorum, quia eorum animus impurus, & resu libidinis usque ad adulterii ausum flagrans, depingitur.

Proinde per *animas instabiles* præcipue quidem sequior sexus notatur; non tamen in virili quoque

muliebres, leves, & instabiles animi ab hoc infectionis periculo excluduntur.

Sed infectionis huius fraudulentiam, & imposturam *vers. 18.*, & 19. graphicè delineat, dum ait eos iulcherima quoque, divina, & sublimia profectos, ac pollicitos (sola quidem specie, nam in re ipsa nihil aliud illa erant, nisi *præsumida* *vanitatis* verba) ad turpissimas & pudendas carnis libidines, & lascivias non modo ipsos decidere, sed alios quoque suis illecebris infectos pertrahere, qui iam verò voluptatum vitia, & pravam conversationem effugerant. Facinus profecto indignum, & merito æternæ caliginis supplicio puniendum; cuius etiam præter *vers. 17.* commemorat, posita ob oculos tanti delicti gravitate, *vers. 18.* ratio redditur.

Videtur autem *vers. 18.* eodem modo, Præsumidæ vanitatis sonus probrobus & turpissimis carnalium libidinum flagitiis opposui: quomodo statim *vers. 19.* *Libertas* servituti concupiscentie opponitur.

Vocat autem præsumidos vanitatis sonos Gnosticismum deliria, qui, omnia viæ ad veram sanctimoniam ducentis cognoscende cura, omnis præceptis, ac monitis ab Apostolica prædicatione nobis ad eam rem suppeditatis; caelestium naturarum, & essentialium generationum, & œconomizum contemplatione seque, & alios distringentes, ipsi interim, à tentationibus carnis, & avaritiæ turpiter, & flagitiose superabantur: & in idem exitii baratrum unâ secum alios quoque præcipitabant; imò verò his ipsis turpium peccatorum illecebris in hominibus ad falsa, & vana sua dogmata alliciendis, ac pertrahendis utebantur. Porro quod Apollolus ait, Libertatem ab aliis promissam, cum ipsi corruptionis principia essent, legimus Menandrum ex Simonis disciplina docuisse, non posse quæquam Angelos (mundi huius opifices) puta dæmones, vincere, nisi primum ad hoc magis experientia à se tradita. Euseb. *lib. 11. cap. xxii.* Legimus & Carpocratem, qui apud Eusebium & Irenæum Gnostice sectæ pater dicitur, Simonis præceptis aperit etiam, & impudentius, quàm ipse Simon tradidisse. In quibus erant phitra nescio quæ, de quibus gloriabantur. Sed impietis ejusmodi doctrina, *Operari eos, qui perfectionem mystagogie ipsorum consequi volunt, quævis factu turpissima operari eo quod Mundanos, sicuti illi dixerint, principes alia valent evasuri non sint, nisi per huiusmodi arcanæ operationem, cum suis debita solvantur.* Vide *Enf. l. iv. c. vii.* Non difficile autem nimis impiis istos & velordes Gnosticos fuisse; Nec passim esse Christum, ut nimirum diu Ecclesiæ illuderent; ut si cui forte placeat, *ταχὺν ἡ ἀνωγεινὴν κληρονομίαν* *vers. 1. cap. 11.* ad eorum abolitionem referre; cum eo multum contendere nolum. Sed tamen apud multos è sanioribus quoque Gnosticis, quemadmodum errorum in doctrina, ita macularum in moribus reliquæ mansere superfluitates: vel ex eo planum sit, quia pleraque eorum commenta & contemplationes suas tantu facerent, ut eas zelo amaro, & blasphemis in dissenticantes tutari non dubitarent.

Porro ipsos falsos Libertatis Christianæ pollicitatores, ipsos Servos, ac principia peccati fuisse Apostolus probat: quia, à quo quis superatus, huic etiam in servitutem additum est.

*vers. 20.* Non ipsos tantum Errorum Magistros, & dissolutæ vitæ propagatores accusat, ac redarguit: sed illos quoque, qui per doctrinam Christi verè in libertatem sanctimonie asserti, postea Impostorum horum lascivis illecebris infecti, ad servitutem peccati relapsi sunt, aut relabi incipiebant; graviter admonet; ostendens miserrimum eorum statum, & priori longè deteriorem. Aded ut longe feliciorem eorum status fuisset, si nunquam felicitatem sanctimonie Christianæ degulassent; nec viam iustitiæ cognov-



noignorissent; quam dum more canum reversi ad suam vomitum, aut imputissimum bestiarum in modum post abluitionem ab omni immunditie; regressi sunt ad volutabrum ceni. Servos peccati *vers. 19.* vocat *servos corruptelæ*; quia nihil naturam nostram magis corrumpit, quam peccatum. Peccata vocantur *Pollutiones Mundi vers. 20.* quia ipsis Mundus ipse inquinatus alios quoque polluit. *Cognitio Domini, & servitoris* ibidem significat cognitionem doctrinæ ejus. Doctrina, & Cognitio, imo Religio Christi dicitur *Via justitiæ, vers. 21.* quæ & ibidem *Traditio nobis sanctum præceptum dicitur*, quia in pietate, atque justitia, & in obsequio sanctorum præceptorum consistit, à quo qui deficit, quanquam religionem Christi profiteatur, perinde damnabitur, ac si professione quoque à religione Christi defecisset.

## CAPUT III.

Quantò magis Satanas in eo est, & omni contentione laborat; ut hominibus veritatis, & religionis Christianæ cognitione imbutis memoriam hujus doctrinæ excutiat, & cogitationes eorum alio reflectat, & præceptorum, monitorum, stimulorum, consiliorum, promissorum, solatorum ejus oblivionem inducat; tanto magis, & omnes quidem, ac singulos, sed præcipuè qui alienæ quoque salutis curam gerunt, contra eum decet assiduus sermonibus, scriptiōibus, epistolis, cautionibus, cohortationibus, commemoracionibus excitare populum Christi ad recolenda ea, quæ in schola Christi didicere. *Hanc, inquit, jam dilecti alteram nobis scribo epistolam, in quibus expurgatio per submonitionem sinceram mentem vestram, ut memores sint verborum, quæ prædicta sunt à Sacris prophetis (non de antiquis tantum, sed novi quoque fœderis prophetis, nec de solis futura vaticinantibus; sed de docendi quoque munere in Ecclesiæ fungentibus loquitur) & præceptionis nostræ, hoc est, doctrinæ Apostolicæ, qui sumus legati Domini, & Servitoris.* nota doctrinam totam per vocem præcepti designari. Vide *1. Job. 11. 7. & 8.* Addit autem *Mentis sinceræ* epitheton, docens obiter ad audiendos, legendaque assiduè præceptiones, & commonefactiones mentes sinceræ audientium, ac legentium requiri. Quâ sine sinceritate exitus monitorum istorum fructus sperandus est. Porro doctrinam istam inter alia salutaria præcepta multis necessariis prædictionibus Spiritus Sancti refertam esse voluit. Et quemadmodum olim Christus multa discipulis suis prædixit, antequam scirent; ut cum facta fuissent; non modo improvisorum novitate non percellerentur, sed etiam in fide, ac veritate doctrinæ ejus confirmarentur: Ita Apostoli quoque in doctrina sua plurima cognita sanè tum jucunda, tum utilia, ac necessaria prædixerunt; qualia erant venturæ pestiferæ hæreses usque ad latissimò propagatæ Apostoliæ infelicitatem, quod & superiori capite factum ab Apostolo videmus, qualis regni Antichristi adventus, & ejusdem abolitio, qualis Judæorum conversio, & per multa secula (quæ mille annorum spatia designantur) resurrexerunt afflictæ in terris Ecclesiæ fortuna, qualis denique mundi ipsius finis, & suprema dies, & reliquæ resurrectionis nostræ circumstantiæ.

Sed inter prædictiones calamitosæ Ecclesiæ status singularis est ista, & observatio digna, quam hoc loco tractat, prædictio de *Asthorum adventu*; quorum nunc innumeri greges in Ecclesiam irrupere. Et profecto ejusdem spiritus sapientia, quæ prævidet exitiales hæreses in Ecclesia regnaturas, fieri non

potuit, quin prævideret regnantibus illis Atheismum quoque emeritum; ac late propagatum iri; cum absurdos errores Christianam veritatem apud multos in dubium essent vocaturi. Quæ semel mentibus hominum suspecta reddita; nulla religio est, nulla doctrina, aut philosophia, cujus nos clypeus ab Atheismi spiculis, & millibus protegat. Attentionem autem huic prædictioni conciliat in verbis *ante prædictum prædiximus, illud primum scientes*, quibus non inter postrema monita, doctrinam istam collocat.

Exponit autem hujus, quem prædicit, Atheismi proprietatem primum, deinde radicem. Mex objectiones Atheorum solvit. Proprietas Atheismi est Irrisio, quæ ex tot mortalium vanæ, & prætentæ, quam sibi falso fingunt, spei deceptione ludibrium, ac voluptatem quaerit. Quæ irrissio cum per larum mortalium, Deum ipsum petat, & attingat; in auctores suos revoluta, nequit ipsis expetit. Nam Deus vicissim, & sapientia saperdas illos irridet, & veris, non falsis ludibriis objicit.

*Radix* atheismi in illis verbis exprimitur, *secundum proprias suas cupiditates incedentes*. Cum enim omnis in Deum fides, sed præcipue Christiana veritas licentiæ cupiditati frantum imponat molestissimum; hostes ipsi evadere necesse est, qui se libidini suæ permiscere, & excusso rationis, & religionis imperio affectuum suorum jugum, atque tyrannidem subiere. Quicquid igitur rationis judicium crepent, aut jactent, nullo ipsius ductu, ac regimine, sed fœdi sæpe libitus impulsu gubernantur: & refragantem interdum rationem & conscientiam oblinant ad indulgendum propositi violentiæ, nec tamen unquam bona fide compescunt. Nec enim unquam hic animi habitus adeo in pravam inducit, ut flagellantis conscientie verbera, aut morsus effugiat; cum error eorum, ut mox videbimus, non incit, aut imprudenter superveniens, sed ultro, ac spontanea proeresi accersitus, & voluntarius sit. quæ altera proprietas atheismi *vers. 5.* notatur.

Objectioni autem eorum *versu 4.* proponitur. *Ubi est, inquit, sollicitatio adventus ejus? Nam ex quo patres obdormierunt, omnia hæc permanent ab initio creationis.* Unde apes dulces sucros; inde venena surgunt araneæ. Iino hæc ipsa ordinis semel præstituti stabilitas, hæc ipsa Naturæ constantia animos eorum ad stupendam tanti Artificis sapientiam, & potentiam reflectere debuit; ut prænunciatum rerum exitum tanto patientius expectarent, quanto minus habent causæ, ex adventum illius temporis avidæ, & festinanter exoptare debeant, sibi inprimis funesti, & metuendi.

Nam Mundum esse à Deo creatum, & quæ sententiam hanc consequuntur, mundum ejusmodi omnipotentia gubernari, eique cum humano genere esse aliquod commercium; latere ipsos, (nisi volentes, ac dedita opera ignorantiam affectantes,) nullo modo potuit.

Cum ipsa sana, & sobria ratio, etiam citra omnem revelationem, ostendat, partes materię, ex qua mundi universitas constat, non modo disparatas; sed sibi hostiliter repugnantes; quarum singulæ ad unum tantum, & simplicem agendi modum sint adstrictæ, ac determinatæ; non potuisse ad tam congruum concentum, & concernē respondentem sibi harmoniam redigi, nisi ab Excellentissima aliqua mente, quæ efficeret ut nihil frustra, ac temere; sed omnia, etiam rationis planè expertia, propter aliquem finem Universo aut necessarium, aut utilem agant. Accessit huic naturali Rationis distantiæ voluntaria Dei revelatio, ad quam referri possunt quedam etiam opera Dei publica, quæ universis populis ignota esse nequeunt; quæ fuit Diluvium illud, quod in alienissimis à cognitione Dei genti-

bus etiam profani Hæretici memorant. Unde efficitur irrisorios illos atheos; tam creationis, quam Omnipotentiae, & gubernationis Dei (præcipue post factam specialem religionis revelationem;) nisi de industria, & per affectatam ignorantiam, ignaros esse non potuisse. Describit autem creationem secundum Moïsis doctrinam. *Quod Cæli per Dei sermonem jam olim existerint:* hoc est, producti sint; & *terra ex aqua, & in aqua consistens* eodem sermone videlicet producta sit. *Terram ex aqua* productam ait, quia ex aquâ, ejus superficiem innatante, emerferit: *In aqua autem consistere*, quia ipsa nunc Oceano undique circumdata, & aqua innatare videatur. Eo libentius vero in Creatione aquæ mentionem fecit, quia mox de Diluvio per aquam factu locutus erat. Cujus utriusque magnifici Dei operis, qui sponte, aut ignari, aut obliiti esse debebant, idcirco prædictum nobis supremum illud mundi exitum in dubium erant vocaturi. Voluntariæ vero, & affectatæ istius ignorantiae non alia debuit esse causa, nisi quia insus cupiditatibus erant ambulaturi, quam nos unicam Athesismi radicem merito diximus. Porro quem creationis mundi, & Diluvii historia non lætat; eundem de delicto mundi cum impiis Dei rebellibus exitio, delictate non posse, tacite assentit. Nam qui de potentia Dei ita esse persuasus, ut cum tam exitum mundi opus condere potuisse credat; is ambigere nullo modo potest, quin illud idem destruere si velit, possit. Et qui mundum, hoc est, homines mundo contentos propter scelera eorum per aquam interisse novit: nihil miratur Cælum istud, ac terram, tot impiorum dæmonum, & hominum sedem, damnatam esse ad ignis supplicium. Solennè autem est Spiritui Sancto certitudinem alicuius rei, hoc est, aut præmii, aut supplicii futuri, per vocem *servandi & æterni*, aut thesaurizandi denotare. Quemadmodum enim, qui diligentius aservantur, ac reconducuntur, ea certo nobis manura, nec ullum periculum subitura sunt; ita nullum est periculum quin ea, quæ Deus semel promissit, aut certo comminatus est, & conatuit, certo certius eventura sint. Ita hic cæli, ac terræ interitus quasi in thesauro reconditus, & mundus igni aservatus (ne hoc supplicium ullo modo effugere possit) dicitur. Ita *suprà Cip. 11. 4.* Deus angelos, qui peccaverunt, *devotissimè in abyssum, damnationi servatos*, dicitur. Ita ibidem *vers. 9.* *impios in diem iudicii penas danti servatos*, aut custodire dicitur. Ibidem quoque *vers. 17.* *impios in Caligoteneburum in æternum aservatos*, dicitur. Notandum autem est hic, quod eodem *vers. 17.* *et autem λέγει* quo cælum, & terra condita dicuntur *vers. 7.*, eodem inquam *λέγει* in thesauro recondita perhibentur, tanquam in carcerem, in quo ad supplicium ignis retinentur. Qui modus loquendi offendit, vocem *λέγει* hoc loco minime pro *λέγει* subsistente accipiendam.

Cum enim *et λέγει* *θεός*, sermone Dei, Cæli reservari dicuntur ad interitum; palam est consilium, ac decretum Dei sapientissimum simul, & iustissimum intelligi: ut hoc loco ista vox in maximè propria significatione accipi videatur. Significat enim *λέγει* propriè tam sermonem, quam istius sermonis directricem rationem, ejus cuius est *λέγει*, quæ fere semper, sed præcipuè in hoc loco refertur ad eum, cuius est *λέγει*. hinc & *vers. 5.* *et θεός λέγει*, & *vers. 7.* dicitur. Refertur igitur ad suppositum suum; non autem est ipsum suppositum. Nec enim improprie explanationes commiscendæ sunt, ubi propriis locus est. unde patet cum hoc loco *λέγει* propriè fumatur, etiam isthic, ubi de Creatione agitur, vocem hanc propriè sumendam esse.

*vers. 8.* Nunc ad allatam *vers. 4.* objectionem respondet, suppeditans longè post futuris seculis congru-

am responsonem, quâ occurrere possit huic atheorum objectioni. In quo mira Spiritus Sancti sapientia cernitur, qui cogitationes quoque ac sermones impiorum tanto ante præviderit: & veniens longo post tempore nocituris remedia præparaverit. Neque enim suprema dies Mundi ante Christum, & Apostolos clare prædicta fuit, neque Petri tempore nimium retardatus hujus prædictionis eventus videri potuit, quemadmodum longo intervallo post subsequentibus seculis. Non igitur Petri ævo, sed nostro, aut posterorum quoque temporibus hæc remedia serviebant. Quamquam *vers. nonus* asserere videatur Petri quoque ævo non defuisse, quibus Deus promissiones suas tardare videretur. Quod ex illo salubri errore profluxisse credo, qui multoties in primavæ Ecclesiæ mentes occupaverat, supremam mundi diem suo ævo venturam adeo credenti, ut secunda ad Thessalonicenses epistola retelli meuerint.

Dicit igitur, illud menti alte insigendum esse, Quantacunque sit temporis longitudo, eam æternitati comparatam exiguum, aut potius nihil esse. Cum igitur Deus æternus sit, & quibus mysteria consiliorum, ac decretorum suorum aperit, æternos quoque efficere destinaverit; non posse cuiquam eorum videri, quod nimum serò, aut tardè decreta sua exequatur. Ponit autem numerum certum pro incerto, hoc est, mille annos pro longissimo, & quod designatum numerum longè superare possit, tempore. quemadmodum in Apocalypsi Joannes Mille annos pro iusto, & sufficienti tempore posuit, in quo confictio Satana Ecclesiæ in terris florere debeat. Quam pusille autem commentum sit, quod homines otiosi ex isto Petri loco elicerunt; qui æternitatem sine ulla sui extensione in puncto indivisibili collocant, Spero & pueros mox animadversuros, posteaquam lucefcente veritatis die, confectis per ignorantiae noctem, & ebriæ, ac mente captæ philosophiæ deliria suo vultu in publicum produsta apparuerint.

*vers. 9.* Alteram, & quidem gravem, atque iustam causam asserit, cur Deus tam promissa sua, quam comminationes exequi differat; Longanimitatem videlicet Dei, qui peccantium hominum conversionem, ac penitentiam diu expectet. Quam non modo erga singulos mortalium brevi cuiusque ævo; sed erga totum humanum genus, & quidem per succedentes sibi ætates in uno quasi complexu consideratum, longo seculorum defluxu exercet. Nam si Deus propositorum suorum præcipitaret eventus, præcluderet inultis aditum non modo ad penitentiam, sed ad ipsam veritatem, ac religionis notitiam. Quid autem meruit per longa serie subsequendum sibi seculorum ordinem succedendi postea, quid inquam illa

*Progenies magnam cæli ventura sub axem,*

ut ab ea gratiâ, quæ nobis, & ante nos aliis contigit arceretur. Nondum Deus, tot effusus gratiæ suæ muneribus, omnia destinata nobis in terris munificentiae dona exhausti. Est quod posteritati quoque reliquit. Lux Evangelii ignarus Dei gentibus affulsit antehac, sed Deus iusto iudicio eam tot atris nubibus à Satana intercipi passus est, ut ea, nunc ne electus quidem olim Dei populus frui possit. Sublata tamen ista tot oculis obfusante caligine, & confictio Satana, illucescet & his jubar purgatæ ab Ethnicismo veritatis. Quanto clarius idem gentibus ipsis lucebit, posteaquam Judæorum excitatum illuminaverit. *Rom. xi.* Nec istud tam exoptatum tempus, ubi venerit properato exitu decurtari par est. Nam cur deterior sit Regni Christi,

Christi, quam Satanæ conditio? At enim in longum inreca producit reddenda in Domino dormientibus merces. Angit enim eos scilicet tantisper moræ tædium, aut excruciantur irritò desiderio, ac non potius in ipsis thalami Christi penetralibus dulci somno sepulti, & præfaga divinæ felicitatis mente suaviter fiunt. Facilis iactura est temporis, cui nihil in æternitate deperit, quod non infinito immensi ævi fructu abunde possit redhiberi.

*Vers. 10.* Certitudinem venturi ultimi Mundi excidii asserit. Sed & quasdam ejus circumstantias: Moxusum, & insignem fructum doctrinæ hujus proponit.

Inter circumstantias primum improvisum, & inopinatum ejus adventum memorat. *Venia*, inquit, *sicut fit in nocte*. Quo major est infamia hominum, qui nonnullis vestigiis adventus hujus tempus assequi moliantur. Apparet tamen adventum hunc, vel ex tamdiu dilata sui mora profluentem securitatem quandam sui, in animis mortalium deprehensurum. At nos ad improvisa mala non curiosi, sed parati semper esse debemus. Altera circumstantia est Ingens terror, quem ex ruina mundi omnes sensus nostri (sed & auditus) percipere sunt. Quem autem non percellat reuens alicuius magni ædificii sonitus, quanto magis cum non modo testa, & saligine; sed & parietes Universi corrunt; & ipsi cæli, atque elementa devorantis omnia ignis flammâ ustulabuntur?

*Vers. 11.* Usus, & fructus istius doctrinæ, ac prædictionis exponitur. Multa alia sunt incitamenta, quibus animi nostri ad obsequium Dei, & sanctimoniam excitantur. Vix tamen alium reperias stimulum, qui mentes nostras Spe, ac metu, & urgentis necessitatis formidine violentius concutiat, & efficacius ad pietatem impellat, ejusmodi de tam horribili totius Mundi excidio cogitatione. In qua præcipuum toti æternitati memorabile severitatis Dei documentum palam faciet cunctis, quorum in conspectu dira hæc in mortales simul, atque immortales exempla stantur; quanto Deus adversus impietatem odio flagret; & quanto supplicii discrimine constet aulm esse quenquam adversus Deum hostilis. Nec enim tantum terrena, sed etiam hominum (quod olim in diluvio fecit) propter mortaliū scelera; sed ipsum ætherem, Spirituum rebellium domicilium, ipsa hujus mundi, cuius se Deum Satanæ ferebat, mœnia in cælestis perductionis ultionem eruet, atque excindet. Scilicet is belluarum voluntatum cæno conspurcatis animabus ignoscet, qui Spiritus olim gloriosos, & summis Angelorum dignatione pares, quia peccati labe maculari sustinuerunt, mansuri in æternum supplicii ignominia perdet? Et noxiis hominibus parceret; qui innoxiiis elementis, qui tam pulchris syderibus, qui tam excellenti divinarum suarum manuum officio, propter insons alieni peccati contagium non ignoscet? Merito igitur Petrus *vers. 11.* monet, hæc cum ita evenitura sint, quales, quomodoque nos esse debet, in omni vitæ piteate, & sanctis conversationibus; ut digni videamur inveniantur, quos Deus à publicâ, & communi Universi sorte eximat; & quorum in flagrantissimo indignationis suæ aestu miseretur.

Et quia supra prædixerat diem hunc præter omnem spem, ac subito, & improvise nihil minus expectantibus superventurum; idcirco docet mature præparandos esse animos nostros, & omni studio properandum, ne imparati deprehendamus ab ingruente hac tempestate, idque tunc dum maturandum, dum adhuc expectatur aut metuitur. Nam ubi

vis ista Domini aut Dei (ita in Sacra Scriptura su-

prema mundi dies appellatur) venerit in illa rerum omnium perturbatione, atque formidinis sensum esse appropriare ea, quæ iam pridem parata, & consummata esse oportuit. Ergo ante tempus id laboris, & studii suscipiendum est, posita omni mora, ac dilatione: ut Mentes nostras omni virtutis, & pietatis genere obarmemus adversus horrorem tam trepidandi temporis; ita ut illud potius cum desiderio expectemus, quam cum formidine aversemur. Hunc enim in statum reducendus, atque temperandus est animus noster, ut non modo non avertetur, sed amenius potius illustrem istum adventum Domini, eumque cum desiderio expectemus. Quamvis enim præfens illud varia pulchritudinis specie ornatum Mundi domicilium, in quo nunc habitamus, perituro sit: tamen eodem tempore manet nos longe nobilior, & excellentior, promissum nobis ad inhabitandum palatium; in quod peccato, atque miseriæ subterpendi nullus est reliquus aditus: sed in eo justitia omnis, & sanctitas tanquam in ipsius Dei sede habitat.

Notandum autem est hic *vers. 13.* *Noves cælos, ac terram*, quæ expectamus, dici non simpliciter, sed secundum quid, hoc est, non quod novum cælum, aut terra, creanda sunt; sed quod nobis rova futura sint, quibus illic immigrandi gratia indulgebatur, quamvis ipsa per se nova dici nequeant.

*Vers. 14.* Cum igitur in illam beatam justitiæ sedem nulli peccato, aditus pateat, quicunque eam, uti par est, exoptant, atque expectant, dare operam debent, ut in illo adventu Domini *exhibeantur impii, & incontaminati*. Duplex autem genere pollutionis maculatur hominum innocentia. Primum quando in corpus, aut animum suum peccant aliqua Intemperantiae specie: quod genus culpæ hoc loco contaminationis voce designatur. Deinde quando in Deum, aut homines alios peccant aliquo Injustitiæ modo. Cui culpæ opposita virtus hoc loco generali *pacis* nomine appellatur. Nam si omnem peccati culpam effugere volumus, non modo nobis animi, & corporis puritas, ac mundities; sed etiam pax apud Deum, & homines consecranda est. Quæ nihil aliud est, quam bonæ conscientie interrogatio, ac testimonium in officiis tam Deo, quam hominibus persolvendis. Hic autem conatus, & opera, quæ in acrimo purgando, & bonæ conscientie comparanda suscipiunt, iusto tempore indiget: cum non uno animi insetu, sed frequentium actionum constantia felicitas hæc acquiritur.

*Vers. 15.* Proinde mora, & tarditas Dei, quæ ut semper ad exigenda ab hominibus peccatorum supplicia cunctabundus accedit, ita in extremi iudicii dilatione uritur; admodum utilis, & salubris est iis, qui sese non statim ab virorum laqueis expedire possunt. Non igitur incusanda, aut culpanda est tarditatis hæc Dei longanimitas, & patientia; quod sit ab Atheis: sed pro salutari beneficio reptanda; utpote quæ nobis spatium colligendi sese, & penas Dei effugiendi donet. Quod Pauli testimonio confirmat, sine dubio præ oculis habens epistolam *ad Rom. caput secundum, & novum*; qui utrobique salutaris illius Dei longanimitatis, & patientiæ (qua tamen homines interdum ad indurationem suam abutantur) mentionem facit. Præterea autem eadem occasione quid in Pauli Epistolis cavendum sit. Quædam nimirum, quorum non postremum est caput norum Epistolæ ad Romanos, intellectu diffinila loca (*diversim*) quæ in sequenti sensum explicari posse, nonio experimento docuerunt jam tunc Petri, & Pauli ævo quidam rudes, & indocti, & parum in doctrina Christiana confirmati homines;

loca ista ut & reliquas Scripturas detorquentes ad proprium exitium. Quod non carpendi Pauli studio proponit, quem & suo merito dilectum fratrem suum nominat, & in quem magnifica Dei dona effusa, atque imprimis eximiam sapientiam testatur. Sed ut prævixa à Christianis jacula ruinas ipsos ferirent, necessaria monitione præcios illos facie istarum difficultatum, quarum occasione fortè nefariorum hominum errore, aut imposturis abrepti, sua in Christiana vita constantia, & stabilitate excidere possent.

Claudit voto Epistolam, quo comprecatur, ut in gratia, & cognitione Domini vestri, & Servatoris

Jesu Christi crescant, & augeantur. Cui gloria vitam reddite & nunc, & in diem seculi, hoc est, in sempiternum. Hinc Christus Paulo Deus dicitur benedictus in secula. Planè enim divinus is honor est, quo gloriam in æternum alicui reddimus, nec cum ullo unquam Sanctorum communicabilis. Hinc apparet redditionem illam regni Deo patri, hoc est, illius absolutam in creanda nova creatura potestatis, nihil aut repugnare, aut derogare illi exaltationi, & summæ secundum Deum Omnipotentiae, quæ gloria in æternum reddendâ honoratur; quia & ista ipsa gloria est in gloriam Dei patris Phil. 11. 11.

1660. d. 16. Junij.

F I N I S.



AD EPL.

# IN EPISTOLAM

## PRIMAM

### JOHANNIS

#### COGITATIONES SACRÆ.

#### CAPUT I.



Undem Evangelii. & Epistolæ hujus auctorem esse nemo dubitat. Quisque autem sui ipsius optimus est interpret. Proinde Epistola Evangelio, & Evangelium Epistolæ mutuam sibi invicem lucem prælucent. A voce verò Prin-

cipii tam Evangelium, quam Epistola incipit. Quæ quid in Evangelio denotet, utrum veteris illius, quam Moyses descripsit; an novæ, cujus describendæ provinciam Evangelistæ susceperant, creationis initium; inter dissentientes interpretes non exigua lis est. Sed eadem vox, quod in Epistola novæ Creationis, aut Evangelii initium significat, neque ullus (quod sciam) in dubium vocare audeat, neque si audeat, verba loci permittunt: quæ tam in isto ipso Epistolæ limine quam in ulteriori ejusdem progressu iterata non aliud initium designant, nisi illud, in quo primum doctrinam Evangelii prædicatam audiverunt oculati testes, ac familiares prædicantis Domini. Clarius igitur hic locus est, qui consentientibus omnium judiciis, eodem ab omnibus modo intelligitur, Obscurior, in quo dissentientes interpretes, quorum in eo dissensu alterutros errare, nec mentem scribentis bene percepisse, nec esse est. Quis igitur dubitet, tenebras obscurioris per lucem clarioris esse dispellendas? Ut taceam, parum verisimile esse historiam Evangelii scribere incipientem, mentione facta vocis *initii* vocem eandem non de susceptæ narrationis argumento, sed de alienissimâ à proposito suo materiâ intelligere. Sed nec sola *initii* vox est, quæ ostendit Evangelii, & Epistolæ prima verba, eadem de re loqui; sed plurima verba, quæ utrobique, aut ipsâ dictione, aut certe sensu eadem sunt. Qualia sunt vox *ἀρχὴ sermonis*, vox *vite*, voces *erat apud Deum*, quæ sunt ipsa inchoanti Evangelii verba formalia. Sensu verò eadem sunt in Evangelio quidem, *Lux hominum*, *illuminans omnem hominem*; in Epistola vero, quod *vidimus oculis nostris*, quod *spiclavimus*, & *manus nostræ contraxerunt*. Et rursus, & *vita conspicua facta est*, aut *revoluta est*, & *illam vidimus*, & *quæ erat apud patrem* (puta inconspicua) *conspicua facta est nobis*: Quæ omnia utrinque vocabula quis non videt & eodem ferè modo proferri, & eundem plane sensum includere? Unde non modo illud necessariò concluditur; eadem de re utrobique tam in Evangelio, quam in Epistola sermonem esse; sed etiam non levis coniectura sumitur, Johannem, cum videret prima verba Evangelii sui, à Gnosticis ad alienos ad analogia prædicationis Apostolicæ sensus torqueri, Epistolam hanc scripsisse: in cujus initio quæcumque in Evangelio exordio verborum obscuritas fuit; satis dilucide explanaret; & in progressu de prodromis Antichristi, eorumque doctrinâ in fi-

lium hominis, Jesum, qui in carne in mundum venit, injuriâ, & iniquâ, Ecclesias præmoneret.

Ut igitur apud eos, quibus scribit, dictis suis fidem, & auctoritatem conciliaret, ostendit, se eorum, quæ prædicaret, oculatum, & locupletem testem fuisse, quippe quæ non modo oculis viderit, auribus audierit, sed plane manibus suis contestaverit. In quibus verbis, ut vocem *initii* temporibus extremis, quæ horam extremam infra Cap. 11. 18. vocat: ita fidem, & auctoritatem oculatorum testium, quæ primi doctrinam Evangelii prædicarunt, tacite opponit prodromis Antichristi, de quibus citato loco, & intra ejusdem Cap. 11. 21. & 26. Impostoribus, & Cap. 11. 7., & Spiritibus, qui non sunt ex Deo; multis pseudoprophetis in mundum venientibus Cap. 19. 1. & seqq. quemadmodum & doctrinam, quam ab initio prædicatam ab Apostolis acceperant (Cap. 11. 24.) opponit illis novationibus, quas circa personam illius Jesu, filii hominis, qui in carne venerat comminiscabantur præcursores Antichristi.

Commendat postea vers. 3. prædicatam illam à se, & ab aliis sui Apostolatus sociis doctrinam à fine, & fructu maximo, quem asseret iis, quibus prædicabatur, quod nimirum per eam Christiani credentes participes fierent ejusdem boni, & ejusdem felicitatis, quâ fruebantur Apostoli. Qui fructus 2. Pet. 1. 1. exprimitur his verbis, *quod æquæ pretiosam* (*ἀτιμωτον*) *sortiti essetis fidem in iustitia Dei, & servatoris Jesu Christi*. Ne vero contemnenda videretur participatio ejusdem cum Apostolis boni, ostendit istam felicitatem esse Communione cum Deo patre, & Filio ejus Jesu Christo. Quia felicitate, quia nulla major dari, aut fingi potest, fieri nequit, quin maximum, & omnibus numeris perfectissimum gaudium asserat iis, quibus communicatur, & qui ejus participes sunt. Cum igitur Joannis doctrina, tam viva voce, quam scripto tradita, tam excellentis, ac divinæ communionis fideles participes faceret; eadem opera ipsos gaudia quoque plenissimi, ac perfectissimi participes faciebat. Quid enim est, quod mentes nostras purioris, & cumulationis lætitiæ fructum diffundere queat, quam viva, & certissima fides, persuasio, & expectatio, *maximorum illorum*, & *pretiosissimum promissorum Dei* (2. Pet. 1. 4.) *hereditatis illius incorruptibilis incontaminatæ, immarcescibilis*. (1. Pet. 1. 4.) Solidissimæ felicitatis, quæ in hac vita ex virtutis actione fingi potest, fructus est Amicitia, hoc est, commercium, & communicatio cum iis, qui nostrâ amicitia digni sunt. Quæ communicatio tanto beatior est, quanto iis, quibuscum conversamur, digniores sunt, & excellentiores. Quid autem

T c ;

cellius

celsius, eminentius, excellentius cogitari potest ejusmodi amicis, qui & nostri vere ac sincere amantes sunt, & nos divinitus consorcio suo non in hac vita tantum; sed in omnis æternitatis immensam & sempiternam longævitatē beare possint, non sine maximo, quod ex eorum favore ac beneficentia referamus amicitia hujus (si humanis vocabulis divina exprimi fas est) emolumento. Communio igitur nostra, hoc est amicitia, conversatio, commercium cum fidelibus, cum sanctis, nihil aliud est, quam amicitia & conversatio cum Christo & Deo, quo fastigio profecto altius fortis nostræ humilitas attolli non potest.

Atque hinc Christianæ vocationis excellentia estimari potest. Si quis Principum ævi huius, pauperem aliquem & mediocritatis sortem non egressum, interioris suæ admisionis fortunâ dignetur: quis non cum honorandum atque in pretio habendum censeat? Atqui omnes fideles per Christum interioris ad Deum admisionis clientes sunt, quos ille paterno affectu propius, pro genuina prole agnoscit, & patris illius Evangelicæ in morem, tanquam prodigam ac perditam lobolem polissimino ad se reducam amplectitur & excolatur. Depingit istius vocationis nostræ excellentiam passim Spiritus Sanctus atque ipse Christus, sed & Auctor Epistolæ ad Hebr. Cap. XII. 22.

Cæterum ne quis absolute & sine ulla conditione nobis imposita oblatum, & promissum nobis istam felicitatem arbitretur, ideo promissum istud quale sit, & quid à nobis necessario requiratur & repositur, atque adeo fides ejus viva quid in nobis suapte natura operetur atque efficiat, proponit; & per hunc aditum in argumentum præcipiendæ pietatis & sanctimonie, quod tota Epistolâ variè tractat, ingressus est; non omittens interea detegere præceptorum Antichristi impossuras, qui per prava dogmata sua, falso nominatæ scientiæ obtentu subornata, homines à curâ pietatis, ad indagandæ naturæ Dei ac rerum difficultatibus, non solum non revelaturus, imò in quibus lapsus fidei nostræ noxam esset, curiositatem abstraherent & evocarent.

Et profecto nihil manifestius est, quam Joannem mysteria illa fidei, quorum cognitionem & confessionem præciores Antichristi jactabant, danasse, & quod ad veram Dei cognitionem nihil proficere afferuisse, cum toties inculcat cognitionem Dei veram nihil aliud esse quam præceptorum ejus observatorem.

Deinde cum falsi isti Doctores, opiniones suas hominibus ita obtruderent, ut zelo amaro adversus dissentientes accendi, præcipue & Christianis ante omnia præceptæ virtutis Caritatis fundamenta molirentur, ac subtraherent, nihil dubito illorum potissimum odia, & adversus caritatem delicta præ oculis habuisse Apostolum, cum toties in hac Epistolâ Caritatem inculcat, & odium erga fratres damnat & insectatur. Hinc apparet quam fallantur, qui existimant Joannem præ cæteris Apostolis & Evangelistis, hominibus ad sublimioris Theologiæ contemplativæ dogmata, quæ postea acerrimis odiis, alterationibus, celsum, fraudibus, criminibus falsis, injuriis, opprobriis exculta & exercita sunt, signum sustulisse, cum nullus aut à Curiositatis vanitate, aut à perversi viti hujus affectu, zelo amaro, alienior fuerit.

Id in hac Epistolâ præcipue animadverti potest, in qua cum toties Cognitionis Dei & Christi mentionem fecerit, nunquam eam in opinione aut scientiâ, vel confessione aliquorum obscurorum ac difficultium dogmatum, aut mysteriorum contemplatione; semper in praxi & obsequio præceptorum Christi, præcipue Caritatis collocat.

Sed nos ad vers. 5. redeamus: Ait igitur, *Hanc esse ambulationem* (hæc ambulationem & doctrinam prædicationis Apostolicæ, hæc ipsam promissionem Dei per vocem hanc intelligamus) *quam inquit auditur ab ipso, Deum lucem esse, & tenebras in eo esse nullo.* Hoc est, Deum perfectam & omnibus numeris absolutam sanctimoniam nobis præluere, atque ut ejus pulchritudine & splendore multum delectetur, ita omnia, illibata puritatis istius maculam averfari & odisse. Ita ut quod Deo placere, ejusque communionem (quæ alias *Pax apud Deum* vocatur) & quasi Commercio frui velis, lucere quoque sanctimonia, & opera tenebrarum averfari, atque cane pejus & angue fugere teneatur. Præcipue vero peccatorum habitus, quos luc per *Ambulationem in tenebris* Joannes describit, plane abiciendi sunt. Alias nihil impudentius, nihil mendacius ac perfidiosius est hominibus, qui cum sibi consilii sint sese in cæno peccatorum volutari, ac præcipue in fermento odiorum ac zeli erga fratres acerbis, macerari, mysteria tamen rerum divinarum, & œconomias rerum celestium, tanquam recens de cælo delapsi, & à colloquio Numinis digressi crepant atque jactant. Si dicimus, inquit Apostolus, *nos communionem cum Deo, cum Christo, habere, & in tenebris ambulamus* meminit, nre sinceræ agimus. Ut autem *ambulatio in tenebris* habitus vitiorum: ita virtutum habitus *ambulatio in luce* Joanni dicuntur. Lux ista Sapientiam, iusticiam & omnium virtutum, omnis pulchritudinis fulgorem & splendorem, quo nihil formosius, nihil ornatus, nihil amabilius, nihil jucundius, ac dulcius cogitari potest, significat. Quæ lux & augusta pulchritudinis, bonitatis, & generositatis indoles, quia Deo penitus insita & admodum placens est, ideo quo plus ejus pulchritudinis & ornamentum miseri homines sibi auxilio ejus, à quo nemo arceatur, comparare possunt, eo pluri à Deo aestimantur, & magis ipsi placent, & propius ad eum accedunt, & artius ipsi adherent, & eius misericordiam, favorem, paternam indulgentiam & amorem experiantur. Sed præcipuum est huius felicitatis solatium, noctes atque dies patens ad Deum aditus, assidua cum eo conversatio, cum absque ope ipsius nihil omnino habere, & rem nostram bene gerere minime possint. Quam opem ipse à se peti non velit tantum, sed maxime gaudeat, ut per infirmitatem nostram magnificam de potentissimo hoste nostro victoriam reportet. In quo si ne sequacia, & obsequencia Deo instrumenta præbuerimus; gloriam quodammodo suam cum nostrâ conjungit, & quamvis ipsi tota debeatur, utpote inexhausto fonti omnis potentia & victoria; tamen ex vasta felicitatis suæ Scaturigine ingentia in nos benevolentia suæ flumina effundit: suamque in nobis victoriam coronat, & tanquam durissimam, dissillimam, ac celebratissimi belli Commilitonem, per Christum, supremum hujus militiæ Ducem, nos gloriose remuneratur. Merito igitur Joannes ait vers. 7. *Si vero in luce ambulamus, sicut ille est in luce, & communionem habemus mutuum, & sanguis Jesu Christi filii eius, purificat nos ab omni peccato.* Duo ingentia commoda proponit, quæ ambulantibus in luce certo certius speranda sunt. Primum quod mutuum cum Deo communionem habeant. Voces enim *mutui* *ambulationis* *inter mutuo* non relationem inter alios homines & Apostolos, de qua vers. 3. locutus est, sed relationem inter Deum & homines significare offendit explicita similitudo; *Ambulamus in luce sicut ille est in luce.* Cum eo enim communionem nos habituros dixit, quem in vita & sanctimonia imitemur: & communionem mutuum, quia sicuti nos ad Deum (nisi peccata obsent) perpetuo liberum aditum habemus: ita Deus nos mutuo

per Spiritum suum perpetuo adjuvat, docet, instruit, præterit, constituit, confirmat. Nihil autem utilius est homini salutis negotium procuranti, quam observare mentis ista communionis cum Deo & cum Christo momenta, iisque ad emolumentum suum, ac rem bene gerendam viam, interduci & frui, hoc est, observare quoties nobis Deus per Spiritum suum cogitationes sanctas ingerit, ne parum animadvertat, aut per objectam a Satana oblivionem, aut a proposito avocationem; obliteratæ aut dilatæ, aut rejectæ, effluant: observare quoties mentem nostram caelesti luce illuminat, ita ut ea nobis in mentem veniant, quæ sua sponte non venissent. Quoties autem nostram velit sive per nudam cogitationem, sive per negotium aut circumstantiarum concursum, ea menti nostræ obtrudere, quæ ad rem nostram maxime continentur, & quæ nos nobiscum ipsis relictis nunquam accessit fuisset: item quoties nos improvise, & plane caelesti delapsio seriatim erigit & confirmat. Nam protectionem ipsius perpetuam & per Angelorum ministeria aut divinitus objecta impedimenta, a vera à nobis mala aut pericula nostra non attingo. Præcipuum vero ejus auxilium in tentationibus superandis, & omni vel minima certamina occasione, si modo uti velimus, præsto est, nec unquam desideratur. Quo major nobis incumbit necessitas, ut in conspectu atque præsentia, & quasi conversatione numinum, interduci & Angelorum viventes cum timore, & reverentia, & omnis generis vigilantia & continentia atatem transigamus. Sic enim vere in luce ambulantes, prospicientes longe omnes viarum nostrarum, quas Satanas lubricas reddit, salebras, ne noxie cespitare aut cadere possimus, cum in tam alium & excessum statum sublati, nunquam longe abesse possimus ab immati præcipit.

Alterum ambulationis in luce emolumentum ponit Joannes, quod *Sanguis Jesu Christi filii ejus purificat nos ab omni peccato*. Ubi primum notandum relativum *nos* hic repetitum, de Deo Patre intelligi, cujus sit filius Jesus Christus. Deinde illud quoque animadvertendum propter subtilissimam conjunctionem, quæ in salutis nostræ negotio intercedit, inter Patrem & filium, quæcunque hic de Patre dicuntur, eadem omnia & de filio intelligenda esse, quia eorum nihil sit, quod non per filium Pater faciat, ita ut jure in Evangelio per filium omnia fieri & facta dicantur. Sed maxime omnium illud observandum, Remissionis peccatorum & Redemptionis, quæ facta est per sanguinem Christi, privilegium, ad solos ambulantes in luce restringi. Ne quis sub mendaci specie humilitatis, quæ totum salutis nostræ negotium non Dei imo vero Christique beneficio tribuere vult videri, suam à Spirituali certamine operam, suum sudorem & contentionis propriæ difficilem & arduum conatum astute & fraudulenter subtrahat, non sine contumelia Dei, quem ista fraude circumveniri posse, inanem nam spem alant homines delicti & Deo atque Christo & ipsi Spiritui sancto pro vera vite Sanctimonia, speciosa verba dare assueti.

Nec illud omittendum, verba *purificat nos ab omni peccato*, non solum justificationem, hoc est, eorum qui non omni ex parte iusti fuerunt (quia interdum in peccatum lapsi sunt) pro iustis reputationem & quasi absolutionem ab omni reatu peccati: sed etiam ipsam iustitiam, hoc est, pietatem & præceptorum Christi obedientiam, talem tamen qualis Deo sub novo fœdere fuisse, hoc est, saltem à peccatorum habitu & consuetudine liberam, significare. Mors enim & Sanguis Christi eas habet vires, ut non modo præterita peccata nobis gratuita Dei misericordia esse remissa testetur, sed etiam ut nos in futurum à peccando, præcipue vero à peccandi consuetudine, absterreat & abstrahat.

*Ps. 8* Occurrit objectioni Hæreticorum quorundam, qui Gnostici illud exitialis doctrina venenum inspiraverant, Turpissima quæque, quæ homines patrent, non modo peccata non esse, sed ad perfectionem religionis necessaria esse: quia homines invidiosos, ut aiebant, principes, alia ratione evadere nequeant, nisi cunctis sua debita solvant. Vnde *1. Th. 2. Ep. Ecclesie Lib. iv. Cap. vii.* Tales igitur homines, quia pravæ actiones suas pro peccatis non habebant, peccatorum se expertes esse putabant. At igitur illos scilicet mittere decipere, & omnis veritatis expertes in profundo errorum, & ignorantia hominum demeritos esse arguit. 1. quod lætatur eum gerendi non alia poterat via, quam si debita quidem multa, quæ negari nullo modo possunt, constituitur: sed ad clementiam & misericordiam Dei confugimus. Quem nostra nobis peccata remissum, probat Joannes ex duplici Dei attributo. Primum, quia est *Verax, Fidelis*. Cum igitur promiserit nobis remissionem peccatorum, dubitari nullo modo potest, eum promissa præstiturum. Secundo quia *Iustus*, hoc est, benignus, clemens, misericors. In cujus vocis usu notanda est Spiritus Sancti consuetudo, quod vox iustitiæ sæpe non pro iusta parvarum retributione; sed pro benigna earundem relaxatione, & clementia, & misericordia sumatur. Ita sponsus Mariæ Josephus *Iustus* dicitur, quod ut enim noluerit exemplum statui. Cum igitur Deus bonus sit, & benignus, tanto certius sperare possumus eum nostra peccata remissum & nos iustificaturum. Ubi iterum verba *purificabit nos ab omni iniquitate*, non tantum gratuitam illam justificationem; sed ipsam quoque iustitiam, innocentiam, & à peccatorum consuetudine purgationem, quominus significant, causa nulla est.

*1. Th. 10.* Offensa Dei fidelitate, ac bonitate, & benignitate, quæ ad remittenda nobis peccata, & nos non modo pro iustis habendos, sed etiam ex in iustis iustos reddendos propendat; nec istam objectionem, quam prius non nisi reprehenderat, & erroris, atque ignorantie accusaverat, refellit per deductionem ad absurdum, idque duplex. Primum est, Si vera sit opinio eorum, qui se peccato carere putant, non igitur & ante religionis cognitionem præcaverant. Quod si id sit verum, quomodo Deus, qui peccatorum remissionem ipsis obtulit, & per Apostolos prædicari fecit, à mendacii culpa absolveretur. Atqui hoc in tam fideli & veracem Deum non cadit. Absurdum igitur & illud. Alterum est, si quis tam absurdum rem asserere audeat, quæ doctrinæ, quam Deus Mundo prædicari iussit, addo contraria est; certe doctrinam & religionem Christianam non cognovit, neque bona fide recepit. Atqui id homines, falsas doctrinas in religionem, ut discipulos in obsequium Magister sui abstraheret, tunc invadentes, non facile erant concessuri. Ergo opinionem religioni Christianæ, & sermone Dei ab Apostolis prædicato tam adversas abjicere debebant.

## CAPUT II.

**A**D præcipienda pietatis officia credens Spiritus Sanctus, hic quoque antiquum obtestatur, & toti quadam, ac benigna ratione præcepta sua proponit, ut leniter influant potius in animos, & occurrentes, quam violenter incurrant in animos ac reluctantes hominum animos. Blando tamen ac non liberato nomine alloquitur Apostolus eos, quibus scribit: & ne qua in verbis ejus difficultate ostendantur, suaverba explicat. Cum enim opinionem eorum refellens, qui nobis nihil esse metuendum à pec-



à peccatis docerent, quorum reatu nullo teneamur, docuissent nos & praeceptorum, & praesentium peccatorum culpa supplicio Dei obnoxios esse, ac periclitari; ne cui forte in mentem veniret, sufficere si peccata illa, quae evitare non possumus, confiteamur, & expectemus, ut nos absque ulla nostra opera Sanguis Christi purificet, aut Deus iustificet, quorum utrumque supra dixerat: Ideo addit se illa scripsisse eo fine, ut in id omni studio incumberent, ne peccarent. Quod satis offendit peccata non esse simpliciter inevitabilia. Cur enim tentaret Apostolus impossibilia, aut hortaretur homines ad ea facienda, quae fieri nequeunt? Est sane in evitandis peccatis maxima, & absque divina ope vix superabilis difficultas. Sed primum habitus, & consuetudines peccatorum vitari, accedente divina ope, simplicissimè possunt, non obstante mortalium imbecillitate. In singulis peccatorum actibus evitandis, quominus interdum interveniant, longe plus est difficultatis. Sed & hæc à precum vigilantia, & comparatis, & subinde incrementum iumentibus virtutum habitibus multum imminuitur, & tandem eo res evadere potest; ut saltem ad aliquod, nec illud breve tempus, homo peccati non modo gravioris; sed & mediocrius expertus esse possit. De levissimis non loquimur, quæ sub iudice nobis adeo benevolæ, ac virum nostrorum non iniquo aestimatore, an in peccatorum censum referenda sint, potest ambigi.

Cum igitur Apostolus loquitur *hec scribo vobis ne peccetis*, præcipue de peccatorum consuetudine intelligendum est, cuius evitatio planè nullam impossibilitatem habet; idèò necessario nobis evitandi sunt omnes peccatorum habitus. Sed verba, *quod si quis peccatis*, de singulis peccatorum actibus intelliguntur. Qui lapsus infirmitatis nostræ, quia positus tentationum fluctibus, atque, ut nostræ quoque virtuti locus sit, non semper succurrende divinitus ope, interdum vix evitari possunt: ideoque in illis datur veniæ locus, & paratum est refugium in clementia, & benignitate Jesu Christi, Cui Paternam omne iudicium dedit, ut ipse immediate neminem iudicet. Hic autem causæ nostræ advocatus dicitur apud Patrem, non proprio loquendi modo. est enim Iudex, non advocatus: Sed fivor ejus erga nos, & benignitas per hanc vocem exprimitur; quasi causam nostram ipse agat, & procuret apud Patrem. Quo loquendi modo benignitas, & clementia Iudicis nostri exprimitur, ne animus forte lapsi despondeamus; apud quem adeo advocato infirmitas nostræ non indiget, ut ipse sit causæ nostræ advocatus, & Patronus apud Patrem. Eadem benignitas iudicis nostri exprimitur per vocem *dimisor, fustum*, quæ hoc loco bonum, benignum, clementem, sicuti supra quoque docuimus, significat. Quæ vox non intellecta doctrinam de iustitia imputativa genuit. Sed præcipue benignitatem, & erga nos favorem Christi denotat; quod *vers. 2.* dicitur *propitius pro peccatis*, non modo nostris, sed totius mundi; quia non modo per mortem ejus promulgata sit remissio peccatorum, tam nobis, quam omnibus aliis hominibus, qui doctrinam ejus recipere volunt: Sed per resurrectionem quoque, & exaltationem omnes erecti sint ad spem vivam liberationis ab omnibus peccatorum penis; præcipue vero à morte aeterna. Quemadmodum enim Christus sedens in dexterâ Dei intercedere pro nobis Rom. viii. 34. dicitur: ita hic quoque advocatus noster apud Patrem esse, eoque nobis, ac toti humano generi placare iussit: ut hæc propitatio pro nostris peccatis non ad solam mortem ejus restringenda; sed ad exaltationem quoque porrigenda sit. Nihil enim necesse est sensus Sacræ Scripturæ coarctare, quoties latius prætendi possunt.

Quod autem hæc gratia, favor, redemptio, & propitatio Christi pro peccatis nostris, nos non eximam

ab officio pro virili, & cane pejus, & atque vitan-  
dorum peccatorum, satis accurate demonstrat tota ista Epistola, propemodum ubique inculcans nobis necessitatem servandorum ejus præceptorum.

Præcipue vero eos, qui *Cognitionis* mysteriorum religionis, & ipsius Christi gloriabantur & in ista sua *propter* proram, & puppim religionis collocabant; docet *vers. 3.* non alia conditione eos *cognovisse* Christum, ejusque religionis mysteria dici posse, nisi ejus præcepta servant. Quæ si forte non servant, & tamen cognitionem ejus jactant, *Mendaces esse, & omnis veritatis ignaros, & expertes vers. 4.* Solos vero eos, qui servant sermonem ejus (hoc est, præcepta per ejus sermonem, & prædicationem tradita) veram cognitionem ejus habere, quia in iis caritas Dei adimpleta, & consummata est: qui non auribus tantum præcepta ejus per filium data percipiunt; sed vita, & factis expriment. Maxima enim *vers. 5.* caritas Dei in prædicatione Evangelii apparuit. Sed istius Caritatis fructus in solis iis perficitur, qui prædicatæ voluntati Dei obsequuntur. Ac tales homines soli & Christum veri nosse, & in Christo verè esse, ac manere dici possunt. Quid sit autem esse, & manere in Christo, explicat *vers. 6.* *Ambulare*, sicut ipse ambulavit, hoc est, vivere, sicut vixit, & eisdem virtutum omnium habitus exercere, quibus ille nobis præluxit.

*Vers. 7.* Quia præceptores Antichristi novitate doctrinarum suarum discipulorum animos captabant, & aucupabantur, Apostolus hoc loco ait, se veterem doctrinam à Christo ipso prædicatam ab initio, hoc est, initio Evangelii tradere: atque ipsorum mussis, ac novis dogmatibus prædicationis suæ antiquitatem tacite opponit. Christus enim ipse non audiri tantum, sed in praxin, & executionem præcepta sua deduci docuit: & Apostoli toties inculcabant monitum, ne Auditores duntaxat legis essent Christiani; sed executores: utque non Christi tantum doctrina in languida eorum memoria; sed ipse Christus, & virtutum ejus vegeta imitatio in cordibus eorum viveret. Porro voce *præcepti* totam doctrinam religionis significari, supra quoque 1. *Per. 1. 2.* monuimus.

Quamquam *vers. 8.* quasi sese corrigens, *Novam* quoque dici posse doctrinam, quæ tradit, offendit; quia Novitatem vitæ inducat: & quemadmodum de ipso Christo verè illud dici potuit, vetera præterisse, & nova per eum facta esse omnia, atque adeo per lucem Evangelii mundo illatam ipsa aurea secula condita; ita de fidelibus Christi idem verò asseri potest, eos abjectis veteribus tenebrarum operibus, nova lucis opera confectari, & in luce ambulare.

Cæterum laudem istam, & gloriationem in luce *vivendi* (*vers. 9.*) non ad omnes pertinere, qui se putent, aut dicant luce Evangelii collustrati. Quicquid enim *propter* cognitionem, ac dogmatum lumen aliqui jactent, quia fratres suos ingenio forte, aut eruditioni suæ non statim assurgentes, nec in omnibus assentientes, aut similem aliquam ob causam odio prosequuntur, nondum ex densa tenebrarum caligine eluctati sunt, nec ullius lucis Evangelii lumine, quod mundo illuxit, collustrati sunt; sed atra nox errorum, & ignorantia ipsis incubat. At qui servant præcepta Christi, quorum præceptum est de fratribus diligendis, illi vere in luce manere dicuntur, quæ ipsis monstrat iter, ne offendant ad obvia forte offendicula: inter quæ præcipua sunt odiorum erga fratres ansæ, & occasiones. At iis, qui sibi fratres odisse permittunt, nondum vera lux Christi afflavit, & in tenebris vivunt, nec facile aliquid aggredi possunt, quin turpiter celsipiant: quia oculi eorum, caligine cæcati, non prospiciunt in tenebris impedimenta, forte

forte gressibus eorum objecta. Itaque omnibus, qui propter dogmata sua, ab aliis forte non recepta, oderunt eos, quos diligere Lex Christi præcepit; suspecta debent esse sua dogmata. Odium enim istud erga fratres tenebrarum erroris, & ignorantie signum est certissimum: *ut vix aliud falsorum dogmatum certius videtur vestigium, quam zelus amarus, & accessus adversus dissidentes iracundia.* Et qui sibi huius infirmitatis conscius est, cavebit, si sapiat, nova dogmata eudendi fiduciam; quia vix aliquid sanum ab eo sperari potest, qui morbo huic obnoxius est. Cæcat enim animos mortalium odium; nec est ulla tam pura, tam liquida, tam incurrens in oculos veritatis Lux, quæ cerni, aut recipi possit ab animo, qui odio proponentis veritatem præoccupatus est.

*Vers. 12.* Cum de fraterna caritate, quæ à subortis, de quibus intra mox agitur, Pseudoprophetis violabatur, diffidere capisset; eandem porro doctrinam continuat, tacite ostendens nostrarum esse partium, ut omnes fratres amemus, qui siquidem sint multo iuniores, atque ætate inferiores, nobis amandi sunt tanquam proprii liberi: si verò sint superiores, diligendi tanquam Patres: denique si nobis sint patres, amandi sint sicuti fratres. Ex quo triplici fidelium erga nos respectu, & consideratione, dividit hoc loco integrum Christianorum, qui nobis fraternam charitatem prosequendi sunt, cætum in tria ætatum genera, pueros, juvenes, & senes, quos hoc loco Patres vocat. Et expresse asserit sese merito Christianorum cætum his artioris Caritatis, ac necessitudinis nominibus vocare posse. Incipit autem à *pueris*, quia suprà initio filios huius eos, ad quos scribit, *verba sua*, hoc est, *filios suos*, diminutiva voce nominaverat: quod non ætatis modo; sed & Apostolicæ dignitatis respectu merito facere potuit. Dicit igitur merito ipsis hoc nomen tribui, & quidem omnibus posse; quia quemadmodum patres teneræ, & infirmæ ætatis liberis hallucinationes eorum non ægre dimittunt: ita ipsis omnibus propter nomen Christi, hoc est, quia ad Christum pertinent, & sunt membra corporis ejus, peccata remissa sunt.

*Vers. 13.* Progreditur longius, & Patrum quoque venerandum nomen omnibus ipsis tribui posse affirmat, quia cognoverint eum, *qui est ab initio* omnium parentem; imo qui est omnium quidem rerum initium; sed præcipue Prima omnium, & Suprema Salutis, ac felicitatis nostræ causa.

Denique ad mediam, & omnium robustissimam ætatem accedit; & *juvenes* quoque eos omnes vocari posse asserit; quia in Spirituali certamine Satanam superaverint. Nec enim frustra à vulgari discrio Consilia senum hæc juvenum vocantur.

Quæ ubi breviter protulit, requæ breviter explicat. Ac *pueros* quidem (*pueritia*) sese eos merito vocare posse ostendit *vers. 14.* quia Paternam benignitatem Dei talem experti sunt, qualem vulgo teneræ, & innocens ætas ab indulgentia parentum experitur: in ea videlicet (quam suprà expressit) peccatorum remissione.

*Patres* autem eos à se appellatos ait ob eandem, quam suprà protulit, causam, quia cognitione summi illius Dei, qui suprema est salutis nostræ causa, instructi sint, ita ut alios quoque eadem instruere, & quasi gignere Deo possint. Mutat autem in hoc *versu 14.* verbi *Scribendi* tempus; nec *Scribo*, ut prius, sed *Scripti* ait: quia *vers. 13.* idem scripserat: nec enim alibi, nisi in hoc *versu 13.* scriptum id ab eo deprehenditur.

Postremo rationem, cur eos *juvenes* dici posse asseruerit, plenius *vers. eodem 14.* explicat. Quia, inquit, *robusti sint*, & *sermo Dei in ipsis manet*, & *vitæ eterna in illis manet*. Robur ætatis in juventute ex-

eritur: Sed hoc spirituale adversus Satanam robur unde proveniat, non reticet. Adeo robusti sunt, inquit, ut tam potentem bellatorem vicerint; quia sermo Dei, hoc est, verbum Dei, doctrina illa celestis, in ipsis manet. Unde patet, quibus armis præfigitur Satanas, & quali armorum genere adversus tam validum hostem nos instructos esse oporteat; qui nihil magis sit funellum, & metuendum, quam *gladius verbi Dei*, quem hodie à manibus hominum excutunt, qui à lectione Sacre Scripturæ, eaque illa arcere Christianos. Observandum obiter, ut alibi in Sacra Scriptura, ita hoc loco Satanam dici absolute *Mortuum*, quia ut prima peccati, & malitiæ origo ab ipso fluxit; ita regnum istud pravitatis, & peccati, ad quod expugnandum, ac debellandum Christus venit, ex ipso non desinit. Notandum autem est, omnes istas rationes, ab Apostolo adductas, cur istis nominibus (quæ pene omnia caritatis vocabula sunt) Christiani vocari possint ejusmodi esse, quæ amorem, & Caritatem eorum mentibus nostris insinuant. Quis enim non diligendos eos existimet, quos Deus unâ nobiscum communi peccatorum veniâ dignatus, dilexit; qui eadem, quâ nos cognitione Dei instructi, & orati sint; qui in eodem bello, in eodem periculo commilitones nostri, & victoriæ socii sint?

*Vers. 15.* Cum ostendisset Apostolus, quid nobis diligendum sit; ostendere aggreditur, quid nobis odio, & averfatione prosequendum sit. Aut potius cum vellet Apostolus Caritatem erga fratres firmiter animis nostris inferere, maximum ejus impedimentum, hoc est, Caritatem Mundi ex animis nostris extirpare nititur. Nihil enim magis contemptos, imo etiam exosos reddit fratres, quam amor, & dilectio mundi, & eorum, quæ sunt in mundo; sive voluptatum amore, quibus omnes veri Christiani bellum indixerunt; flagitium; sive habendi cupiditate, quæ etiam conjunctissimos odio collidere solet, capti sumus; sive fastu, & ambitione cunctis eminendi attollamur, quæ nos superbos, & contemptores aliorum, præsertim modestiam, professorem efficit.

Ergo dilectionem Mundi serio verat, atque damnat. Addit autem ea, quæ sunt in Mundo; ut explicet mentem huius Interdicti, quæ non infantum Creaturarum, neque etiam ipsorum, qui in mundo sunt, hominum amorem, hoc est, humanitatem ex animis nostris excutit: *sed inanimis, & noxiarum Mundi studium, ac desideriorum*, ex quibus uberrima omnium scelerum, & flagitiorum messis germinat, & exurgit. Quæ studia, & desideria Mundi dicuntur; quia longè major pars humani generis ea consecratur: quæ major pars Mundi nomine omnium pene linguarum vocari solet mundus.

Addit autem rationem, cur ista diligenda non sint; quia dilectio eorum adversatur dilectioni Dei, eamque ex animis nostris eliminat; non modo, quia visibilibus, & quidem presentium amor eam invisibilibus, & quasi absentium rerum remouet, & extinguit: sed etiam quod nos Deus ab illecebris huius ævi tam promissis, quam præceptis suis magno conatu abstrahat. Quæ si semel animum nostrum occupaverint, quidvisi neglectum, & averfationem salubrium Dei monitionum nobis insinabunt? Nam si ea, quæ Deus damnat, & odit, nobis vehementius placuerint: eadem operâ Dei, nos ab illis arceri cupientis, voluntatem displicere necesse est. In qua tentationum luctu victrix cupiditas, si non insandum ipsum Dei odium subrepere: ac certe amorem, & beneficia ejus certissimo neglectu, & oblivione obliterari efficit, & procurat. Nec vacat studiis, ac spinis huius ævi implicato mentis oculos attollere ad invisibilia: Et si semetipsa ultro luminibus nostris ingerant, clausas mentis, & cogitationum palpebras reperiunt, & contumeliose exclusa arcantur.

Probat autem *vers. 16.* Omnia ista Mundi studia, atque desideria, quibus mortalium genus dat operam, non esse ex Deo: sed ex mundo, hoc est, non esse voluntati Dei congrua, & consentanea: quia non ex dictamine rationis, verbo eius illustratæ, originem trahant, sed esse vana decipi volentis, ac decepti Mundi ludibria, ex privitate mortalium ortum habentia: Probat id, inquam, per enumerationem triplicis generis cupiditatum, quæ voluntati Dei reuergent, nec ullo modo ex Deo proficisci potuerint, aut possint. Primum est cupiditas carnis, quo omnis libidinis, gulae & intemperantiæ vitia pertinent. Alterum Cupiditas oculorum, seu, Radix omnium malorum, Avaritia, ex qua omnis iniustitiæ germina pullulant. Tertium Fastus vitæ, & ambitio, ex quâ non privatæ modo injuriæ, sed publicæ bellorum incendia excitantur: in quibus inultitæ crudelitatis additur. Atque hoc loco omnes flagitiorum, ac scelorum fontes recluduntur, cum vix ullam diem possit vitium, quod non ad aliquam trium illarum cupiditatum originem suam referat. Quæ certè conuulsiōnes omnes, ex privitate mortalium, muneribus Dei tam naturalibus, quam acquisitis præve utuntur, aut potius ibi utentur, oriuntur; non autem ullo modo ad auctorem Naturæ Deum referendæ sunt. Inlevit enim Deus omnibus naturales impetus, quibus in bonum, ad conservationem, aut propagationem sui pertinet, atque ipsa voluptate commendatur, feruntur: sed neque nimis aut insanos. Et ne quia fortè furere, aut exorbitare possint, frenum rationis hominibus addidit, quibus compesci, aut in ordinem redigi queant. At nos tantis muneribus Dei turpiter abutis, frænum moderationis in calar nequitie convertimus; & in luce rationis modum invenimus quomodo deus bonos cupiditatum nostrarum tenebras redderemus, & bruti, ac cæcis naturæ motibus non modo lucorem, & vehementiam: sed & ingenium addidimus. Vis scire quantum homini Ratio, vel potius Ratio abusus nocuit; respice breviorum sortem, & utrum tam in abidis vitiōrum seclibus agitentur dispice. Sanè in illis naturali voluptatibus assui agnem affert satietas, nec sibi potius cessat, nec cibi ingluviē morbum, nec nimio veneris usu morem accerunt, rudes ad reliqua scelera, quia lumine isto uti nequeunt, quos abutimur. Nulla avaritiæ nulla ambitionis fiti torqueantur, superbiam in paucis, sed innoxiam reperias, nec in ulla iniuriæ erumpentem. Vides igitur non in naturâ, aut ejus auctore, sed in pravo rationis usu vitiōrum omnium querendis esse origines. Nec ratio ipsi accusanda: sed ea, vincte utentium pravitatis. Calesce illud, & exitium ejus, sed in quos à cæcis mortalibus detorqueatur.

— Non hos, donatum munus in usus.

Atque hæc, quia omnibus liquido patent, subaudi-ri maluit Apostolus, quàm superflua diligentia explicari. Illud unum dixisse contentus, omnes istos vitiōrum, quos enumerat, rivos ex divinæ bonitatis fonte derivatos non esse: sed ex Mundi, hoc est, ipsarum hominum pravitare profuere. Notandum autem, ut abbi non semel in hac epistola, ita in hoc loco; Deus, absolute posita voce Patri nominari, atque his intra duos versus: primum quia sit Pater Domini nostri Jesu Christi; quod sub Novo fœdere agnomen ejus inolevit; deinde quod ergo nos paternæ voluntate, & indulgentiâ propensus sic vocari meruerit.

*Vers. 17.* Affert alteram rationem, cur mundus amandus non sit, aut potius, quia in superiori ratione ostendit, Non posse simul & Deum, & Mundum amari, nunc probat Deum potius, quam mundum amandum esse. Quia mundus, inquit, præteris, & cupiditas ejus: at qui facis voluntatem Dei, manet in æternum. Hoc est, Promissa, & illecebræ, & Spes, quascunque ostentare potest mundus, fluxæ,

& fugaces sunt, & momento transeunt. Proinde & isti, qui tam caduca bona amplexi sunt, qui studiis, ac desiderijs mundi fallacis tenentur, atque indulgent; ipsi quoque una cum istis pereuntibus bonis intereunt. At summus Deus, ut ipse stabilis, & æternus est; ita omnes, qui voluntati suæ morem gerunt; felices in perpetuum, atque æternos efficiet. Per voces *mundus præteris*, non illud tantum ultimum, & post multa secula venturum, mundi excidium designat; nequis sibi saltem, productæ in longum tempus felicitatis morâ blandiri possit; sed etiam præterea citò marcescentem, & quotidianis casuum procellis caduam humanæ felicitatis florem; quæ fallax, & insidiosa felicitatis umbra etiam vite hominum suæ citius momento citius fenescit, ac nos deserit, & si quando præter morem suam eam durare contingat, à nobis certè per concessi ævi brevitetatem deseruit. At eorum, qui voluntatem suam ad voluntatis Dei normam, & legem componunt, felicitas; quia non circa caduca, & peritura occupatur, nec est mortale, quod optat, & capiat, primum ipsa exemplo illius, quæ una cum fragilibus bonis frangitur, quamdiu vita superat, non fenescit, aut immittitur: sed crescit occulto, velut arbor, avo, & indies novum florem induit, nova sumit incrementa, novum robur; tanquam cælestis planta, Spiritus Sancti rore irrigata. Nec enim habent ullum fratum, & fixum crescendo modum; quæ ad æternitatem tendunt, à quo iterum veluti à summo floris sui fastigio retro sub lapsa deorsum relabantur. Brevis, & fugax ævi vestigiū habet hic circulus. Fides, & spes æternorum illibata, (modo per obstantia vitiōrum eluctetur, & erumpat) vires ab ipso avo sumit. Nec atteritur certamine: & quo longius tentationum fluctibus verberata est; eo est compariōrior, & firmior, & leviores subinde undarum ictus sentit; donec nullos sentiat; & quo propior est terreni certaminis exitus, eo & ipsa victoriæ propior, eo firmior: in reposita sibi gloriosissima præmia ament, & cogitatione præcurrit. Caelum interea, & fortunæ atque omnis damni, aut interitus securæ, & ex alta, ac tuta specula fluxuum mundi vires, & fatorum ordinem ac theatrum universi una cum indigenis cæli spectatoribus nunc quoque despicens; jam in hoc avo æternitatis nectare, & Ambrosiâ fruitur. Scopum Apostoli fuisse in hac epistola, non modo veram Cognitionis Dei, & Christi rationem, quæ in vitæ puritate, sanctimonia, & fraternâ caritate consistit, tradere adversus eos, qui falsas, & Gnosticas cognitionis hujus rationes Ecclesiæ obtrudebant: sed etiam ipsos illos falso nominatæ scientiæ introductores, avos, atavosque præsentium Ecclesiæ oppressores, & Antichristorum latenter in Ecclesiâ Apostolicam irreperentes detegere, locus hic ostendit. Quæ eadem doctrina non modo hic fuisse tractatur, sed iterum in titio *Cap. xv.* satis accurate inculcatur; & iterum eodem *Capite, vers. 18.* & initio *Cap. quinti*, licet occultius repetitur. Nunc ad *versum 18.* redeamus.

Vox diminutiva *pueruli* *audia* paternæ, non tam authoritatis observantiam, quam dilectionis ceteritatem arguit; Et videmus ipsos Apostolos Paterni nominis honore ad affectus potius sui propensionem exprimentand usos, quàm ad eminentiæ suæ supercilium abusus esse; probe memores præcepti Domini; qui in Magistrali auctoritate secum; ita in paternæ reverentiæ fastigio cum patre suo neminem in Ecclesiâ concurrere voluit. Tam blando igitur agnomine veros Christi, & Apostolorum discipulos flectere voluit ad amplectendū in grato, & mutuo affectu monitionem suam. *Ultimum*, inquit, *tempus* adest. Vocem *ultimi* ad primum, ac medium quoque tempus, quæ antecedunt relationem habere necessesse est. Primum igitur tempus

tempus illud videtur, quod ipse Joannes ubique principii nomine designat. *Initium predicationis Christi* & Evangelii; quod ab ipsius Domini ore primum promulgatum cepit. Medium post assumptum in celum Dominum, cum non modo in Judæa à Petro, & ceteris undecim aliquamdiu; sed toto orbe à Paulo, & reliquis Apostolis, & Apostolicis viris, propagaretur purissima illa Evangelii veritas, quam in eorum scriptis ad vivum expressam legimus. Ultimum autem erat, cum deficientibus paulatim Apostolis, quibus ultimus supervixit Joannes, variis erroribus inficeretur Ecclesia, & via ad illam apostolicam, 2. *Theff.* 1. 1. prædictam, præpararetur; quamvis adhuc quorundam Apostolorum, & Apostolico tempore virorum superfluum opera, vigilantique Ecclesia pene tota contineretur in officio, nec illi errores adhuc regnare permitterentur; licet jam multi Antichristi, hoc est, Antichristo, & apostasiæ viam præparantes, coariserentur.

Hinc patet totam istam temporis continuatam, cujus respectu ævum, de quo Joannes loquitur, fuit ultimum respiciere virginitatem illam Ecclesie, cujus apud Eusebium Hefesippus meminit, hoc est, *puram gentem, & illibatam doctrinam Christi* ab eo, & Apostoli prædicatæ *veritatem*. Huic autem ultimo tempori successuram fuisse Antichristi apostasiam. Cum Apostoliæ Joannes in hac epistola opponit sæpius veritatem illam, quam noverant (infra vers. 21.) & quam audierant à principio (infra vers. 24.) & unanimum quam acceperant à Christo. Vide & cap. 1. vers. 11. Illa igitur pura doctrinæ Christi veritas, quam à principio audierant illi, quibus scribit Joannes, quam suborientibus extremo ejus ævo Antichristis tanquam acceptam à Christo unionem remanebant: illa inquam veritas casta, & incontaminata fuit; cujus ævum ultimum advenisse assertit Apostolus. Ultimum autem ideo, quia statim flos hic illibatus veritatis marcescere debuit; assistens noxiis doctrinæ Antichristi auris: quæ tamen omnem salutarem vim religionis exingueret, ac tollere non possent; deus tamen, & flos ejus delibare, lucem obliuere, atque ipsam vim salutaris non uno modo infringere, per multa secula potuerant. Quamvis autem in cogitationibus nostris, ad cap. v. epistolæ Jacobi, vocem Ultimorum dicimus, aut temporum; alias quoque ob causas illa ita dici potuisse monuerimus: hoc tamen loco non alio, quam aurei illius Apostoliciæ respectu, quo pura, & incorrupta veritas in Ecclesia regnavit, Ultimum tempus dici, non una de causis censuimus.

Primum quia signum istorum ultimorum temporum præcursum Antichristi adventus esse dicitur. Unde necessario patet Tempus illud totum, cujus pars *ultimum tempus* dicitur, ipsius Antichristi adventu terminandum fuisse. Nec enim Antichristus extra Ecclesiam; sed intra Ecclesiam sedem ac regnum, aut potius tyrannidem suam habiturus erat. Quæ tyrannis cum omni seductione injustitiæ, & efficacia erroris conjuncta erat futura. Regnantibus igitur, ac prævalentibus Antichristi ævo erroribus, auris illius veritatis seculi felicitas submoveri, ac desinere debuit. Deinde earum, quas citato loco proposuimus, causarum, ob quas illa tempora ultima dici possent, in præsentis loco nulla locum habet. Neque enim hoc ultimum tempus dici potest respectu durationis in suo statu gentis, ac Reipublicæ Judicæ; quia non Judæis Joannes; sed Christianis maximè sui parte ex gentibus collectis scribit, quos gentis illius excidium terrere minimè poterat. Atqui admonitu casus, aut instantis ultimi temporis terrere, & excitare ad vigilantiam Christianos Apostolus voluit. Casus igitur ille, atque periculum instans, quod ponit ob oculos Apostolus, non Judicæ genti; sed Christianæ Ecclesiæ imminere debet. Præterea quamvis Judicæ quoque gentis excidium alibi prædictum sit à Christo, hoc loco tamen Joannes non hujus prædicti seditionis mentionem facit; quia prædictus maturè fuit Antichristi in Ecclesiam ad-

ventus, ne improvise imparatis ingrueret. Neque etiam hoc ultimum tempus hic dicitur, respectu solius illius generationis tam deficientis, quæ Christum & Apostolos audivit. Quid enim opus fuisset quod ex aliis signis, puta ex adventu Antichristorum, & hominum ipsius temporis indagare: si ex solo obitu eorum, qui Christi seculo vixerant, liquido omnibus patere potuit. Intererea non statim post obitum Apostolorum, & hominum ipsius ævorum; nec subito, aut uno ictu sed per certa intervalla, & spiramenta temporum, conspiratio errantium in Ecclesia prævaluit. Productum enim est *ultimum* tempus etiam aliquanto post decessum Apostolorum; sed non in longum invalenscente sensim eorum numero; qui in erroris actionem indues magis magisque conspirabant.

Denique ne Mundi quidem ultimum excidium, per ultimum tempus hoc loco intelligi, ulla probabilitas permittit. Nec enim vivente Joanne ita vicinus fuit mundi exitus, ut illum jam tam tutare dici posset. Non igitur aliud per Ultimum istud tempus intelligitur, quam quod adventu Antichristi terminari debebat, illud olim inanimatum doctrinis Antichristorum ævum, hoc est, pura, & subacta prædicationis Apostolicæ veritas.

Postquam dixisset Apostolus *ultima hora* est, subjicit, & *hæc audistis Antichristum exanatum*; & *nunc Antichristi multi* (infra vers. 21.) *passi sunt*; hoc est, evaserunt: seu ex Christianis, Christi servis, Antichristi, & Christi hostes facti sunt. Multum vero interest apud Joannem inter voces *passi*, & *hæc*, quarum illa perfecti, hæc imperfecti significatiorem habet. & illa per Latinam vocem *latum* est, hæc per *erat*, aut *fuit* explicanda est.

*Sicuti audistis.* Ex his verbis patet, inter cætera prædicationis Apostolicæ præcepta, & doctrinas, non postremam fuisse doctrinam & traditionem de Antichristo. Quam doctrinam, ab Christo acceptam, omnes Apostoli inculcabant: Nec ullum eorum, quæ extant hodie, scriptum est, quod non aut aperiam ejus mentionem, aut occultiorem & implicitam; non tamen obliuam ejus prædicationem contineat. Adeo Spiritus Sanctus hominibus veniunt huic malo remedium præsto esse voluit; ne imparatis, & nihil minus expectantibus Christianis pestis hæc superveniret: verum ut unusquisque futurorum admonitus, ac provisu tanto cautius, ac vigilantius sibi caveret, atque prospiceret.

Norandum & illud Tempus adventus Antichristi, non multo post Apostoli a terra remota, esse designatum, & prædictum, cuius mysterium viventibus adhuc Apostolis peragi cepit. Quia rei vestigia non occultiora modo apud omnes omnino (numme excepto sed apertissimè in quoque apertè in ipsos Apostolos; Petrum, Joannem, & alios) reperiuntur. Ita cum tempus adventus Christi Spiritus Sanctus occurrat, & ignotum esse voluerit, non fuit inventuri Antichristi ignota novit; quæ illud distinxit prædici, ac præfati longe magis, quam si aliquid ex rebus futuris Ecclesiæ intueretur. Ideo Christus ipse, quotiescunque de rebus futuris, quas prædixit, interrogaretur; etiam tunc, cum eis in parte revelare rogantibus consuevisset, semper tamen prius sub nomine pseudoprophætarum, Antichristorum adventum discipulis suis cavendum proponebat: quasi curas eorum de rebus futuris, ab eo quod minus interesset, incumberet, ad res provisu magis necessarias averteret. Vide *Matth.* xxiv., *Matth.* xxi., *Luce* xxi.

Cum verò Antichristi adventus purissimam illam veritatis Evangelicæ lucem in Ecclesia non leviter obscuraturus esset; mirum videri possit equipari, & parum credibile, Lucem istam cælestem ea conditione omni terrarum affluisse; intra breve illud Apostoli a visum evanesceret, aut exstingueretur ut nemo quisquam illud posset quævis illi adeo tantum venerat, ut exiret.

Atqui hæc difficultas non est tanti, ut liquidissimis & manifestissimis Pauli, & Joannis, imo ipsius quoque Petri, atque Judæ testimonii fidem abroget. Quis enim benehæus, aut libertinæ simul, ac sapientissimæ Dei voluntari aut modum, aut certos fines itacuat aut præscribat, contra quos iustissima & consuetissima decreta cõtrahantur? Permillionem autem licentiæ huius, Satanæ indultæ; quâ in Ecclesiâ Dei, nisi ipsa sibi non perfectoriâ vigilantia caveret, possit grassari, decretam à Deo fuisse ex tot prædicationibus constat. Non igitur ulla lege ad rationem ejus reddendam obligatur, neque quicquam vel minimum juris habet, ad eam à nobis repellendam.

Constat ubique Deo ratio consilii sui, quam etiam reddere non gravatur verbis Apostoli 1. *Thess.* 12. 11. Sed ne hominibus quidem judicia sua proflus impenetrabilia esse voluit. Neque enim per adventum Antichristi, aut regnum Christi, aut lucem doctrinæ Christi tolli penitus, & extingui in Ecclesiâ permittit, sed tantum viam Salutis aliquanto impediri reddi, quàm fuit antequam investis ab Antichristi errorum salebris impediretur. Quæ permissio beneficium Dei non sustulit; sed quo plurius ab humano genere æstunaretur, pretium ejus quodammodo intendit, & hominum conatus ad eundem ipsâ difficultate excitavit. Cur autem difficultates eas in viâ salutis capeßenda hominibus obijci permiserit, multas habere causas potuit; quas ut Deus ipse nemini, ita pro Deo nemo cuiquam reddere tenetur. Illa tamen cunctis est ita obvia, ut se etiam non vocata, nec nimium quæsitâ ulterius obtrudat: nempe quia in viis suis laqueos, & insidias Deus ponere voluit, quibus non modo aliorum hominum improborum, sed Judæorum imprimis perveritas, & incredulitas capeßetur. Et tamen has quoque difficultates, & salebras, ad quæ regnum Antichristi, confistrato Satanæ, tandem sublatum iri, & ipsius Israhæli reliquum post tot exacta secula progeniem, ad regnum illius sui redituram, Deus non mendax promittit. Quid igitur habet morositas mortuorum, quod hic queratur, aut exposcatur? An Deo non licuit, propositio tanto mortalibus vißionæ præmio, legem certaminis pro beneplacito, & arbitrio suo nunc duriorum, nunc faciliorem reddere? Facessant ergo eiusmodi cogitationes, quæ non mentes nostras ad normam Judiciorum Dei modestè componere conantur: sed judicia & decreta Dei ad normam sensuum nostrorum arroganter exigere audent. Satis discretis Spiritus Sancti oraculis tempus adventus Antichristi, Apostolico ævo vicinum fore, prædictum est: cujus tot indicia etiam viventibus Apostolis erumpebant.

Proinde Paulo, & Joanni, ac reliquis Apostolis plus fidei adhibendum est: quam iis, qui tot elapsis post Apostolos seculis, demum AntiChristi apostatiam assignant.

Prædictum à Spiritu Sancto prophetiarum eventum, & circumstantias nemo melius quam ipse Spiritus Sanctus explicat. A cuius verbis, ac testimonio si recesserimus; quemadmodum Judæi in explicandis de Messia prædictionibus recesserunt; metuendum est, ne nos quoque tam inaniter AntiChristum venturum expectemus; quàm inaniter, & ridiculè illi suum Christum, aut Messiam expectant. Quæ sane multo cæciores esse existimo, qui post religionis Christianæ per orbem prædicationem, & ignaris Dei gentibus exortam limpidissimam lucem, regnantem Christum non vident; quam eos, qui post oppressam in Ecclesiâ libertatem, & investas tot tenebras; non vident dominantem AntiChristum.

Ac si nullum esset in Sacris oraculis tam propinquum Apostolorum ætati adventus Antichristi vesti-

gium, satis graves supererant causæ querendi; unde tam cito tam diltors prædicæ religionis analogiæ doctrina, unde corrupti mores emerissent, quæ pessis illam fraternam inter Christianos caritatem extinxerit, quæ calamitas hædem à sancta conversatione ad novas Symbolorum, & confessionum formulas, & serâ vitæ sanctimonia ad speciosam corporalis exercitationis ostentationem, à veritate ad fabulas, à concordia, ac mutua tolerantia ad mutua odia, & diltidia transulerit? Quamobrem homines de natura Dei disputare, quam voluntari morem gerere; Christui verbis potius, & excitatis confessionibus, quam imperato obsequio demereri; Spiritum Sanctum laudibus ornare, quàm mereri maluerint? Unde ille principis Ecclesiæ Clerus psychicus? unde levissimis de rebus aniles rixæ? An ego Thaumaturgos, Narcissos tam levidensum nugurum fatigentes teram? aut patralle miracula credam; qui roboratæ miraculis Apostolorum doctrinæ tam turpiter derogabant? Taceo inanità, & fabulas; taceo ipsas fraudes, & circumveniendi versutiam. Illud omnem veniam consumpsit; quòd he invicem Christiani, nondum à persecutionum discrimine securi, discordibus studiis, & commissis invicem viribus obterere ausi sint. Et quos forte propria potentia frangere non poterant, commodatâ à persecutoribus tyrannide opprimerent. Quid ita Ecclesiæ exequendis decretis Aureliani potestas intervenit? Nondum (inquiunt) persecutor erat Ecclesiæ. At à Christianis Christianorum persecutor esse didicit. Posteaquam enim ab altera certantium parte ad alteram opprimendam advocatus est, biennio post omnium opprimendorum consilium cepit. Nec verò unum Paulum injuria illa affluxit; Nec ille privata ope domum Ecclesiæ retinere usque ad Imperatoris interventum potuisset, nisi pars potentior illius Ecclesiæ, & conventus Antiocheni illi astipulata fuisset. Quod vel ex ipsius Aureliani decreto intelligas; in quo non ea de causa Sede suâ cedere Paulus jubetur, quod concordia illius Concilii consensu damnatus esset: sed quia unâ cum suis à Romani tunc Episcopi sententia disluderet. Num in cæteris, quæ in odium Pauli memorat Eusebius, non plus fidei meretur, cum obtestat inimico; quàm cum assentatur principi Constantino. Verum hæc aliò pertinet, & aliàs diligentius excutienda sunt. Nunc ab hoc diverticulo ad orbitam Apostoli vestigiis pressam regrediamur.

Dicit is inde cognosci ultimi temporis adventum, quod multi Antichristi facti, hoc est, coorti sint. Signum ultimi temporis dicitur Antichristorum adventus. hinc apparet ultimum istud tempus non absolute sumi; sed secundum quid. Non enim adventu Antichristi duratio, atque ævum mundi finendum prædictum est. Sed durante mundo Antichristi interitus, Confistratio Satanæ, Conversio Judæorum, & florentissimum Regnum Christi in terris, atque illud quidem minime brevi temporis spatio duraturum prænuntiatum est. Non aliò igitur tempus istud ultimum releri potest, quam ad illam veritatis Apostolicæ puritatem; cui insignis mutatio ad adventu Antichristi imminet.

Illud quoque hoc loco notandum est, uni illi Antichristo, cujus adventus vulgò omnibus in Ecclesiâ erat prædictus, multos Antichristos, tanquam videlicet præcursores, & administratos ejus opponi: aut potius prædictionem de uno Antichristo venturo, per eventum adventus plurium Antichristorum exponi. Unde patet, cum in prædictione Spiritus Sancti unus Antichristi, in singulari numero mentio sit, non esse eam prædictionem morose ad unum duntaxat singularem hominem restringendam; sed in pluribus quoque, qui modò naturam Antichristi habeant,

habere, impleri posse. Antichristus enim hostem, atque adversarium Christi significat; ut ex ipsa vocis significatione liquet. Nihil autem repugnat ejusmodi hostes Christi, & adversarios esse plures, non modo hominum, diversis temporibus sibi succedendum respectu; sed etiam uno eodemque tempore, & quorum unus alteri non subordinetur. Qua in re autem repugnantia ista, & hostilitas adversus Christum cernatur, considerantibus illud occurrit:

Cum Christus ex natura vocis Regem populi Dei, ab ipso Deo *natum*, significet: Antichristum non alia in re magis huic Regi adversari: quam quod ipse quoque Rex populi Dei esse velit, & in tam impio conatu cum legitimo Domino suo infanda rivalitate concurrat. Invadere autem in jus, legitimum Domino, ac principi debitum, hostis est, & perduellus, illegitimam tyrannidem occupantis. Ex eo fonte manant reliquæ omnes, inter verum, & falsum præteritum Regem repugnantia. Vetus enim Rex vero, ac legitimum jure suo nititur, nec ulla in re credituram populi sui decipit. At falsum præteritum impostor dolis, & fraudibus injuriam suam velat, & abscondit.

Præcipue vero à nulla adversus verum regem injuria, calumnia, & criminatione, aut obrectatione abstinere. Verus Rex paterno affectu populum suum prosequitur: & quia invicem diligere ab eo optat, blando, ac benigno eundem imperio regit; libertatem, ipsi divinitus datam, illibatum relinquit. Sed nullo erga populum affectu tyrannus ducitur, suas res agit, nec odium populi, quem non amat, moratur; dum metu, ac violentia vel invitos in obsequio teneat; & quia justa rebellionis formidine trepidat, nihil ingenue libertatis subiectionis relinquit; sed gravi, & crudeli potestate confectos, quasi in carcere, detinet. Affectata igitur in Ecclesia tyrannis, & dominatio est, quæ Antichristum cum Christo committit, hoc est, oppressio mentium, & conscientiarum; quarum legitimus Rex nemo esse potest, nisi qui omnem in cælo, & in terra potestatem accipit. Hanc autem sibi, impudentem vendicant, qui in jus Christi invadere audent. Quemadmodum autem eos, qui dominari Ecclesiæ, & conscientiis volunt; quia naturam religionis convellunt, multa falsa, & impia dogmata invehere necesse est; ita qui falsa dogmata in Ecclesia propagant, si fetus suos vitales esse velint, dominationem conscientiarum invadere coguntur. Adeo ut nesciam utra pestis prior in Ecclesiam irreperit. Nam & dominationis libido etiam absque ulla alia cupiditatis illecebrâ satis acres aculeos habet; & gloriæ sitis etiam modestos homines urit interdum, atque urget ad mentis male sanæ commenta ad posteritatem propaganda. Credibile est utramque simul primos illos, subsequendum hostium Christi antecambulones; à recta prædicationis orbita in transversum egisse. Nisi quod dominandi libido aliquanto serius, quam errorum propagatio successum, quem quærebat, obtinuerit. Cæterum ex dictis liquet, ejusmodi potestatis Christi amulos plures esse posse; qui tamen sub unius nomine prædicti sint, quia unus idemque ipsos Spiritui Christi adversus Spiritum agitare debuit. Præterea quia uni Christo concinnus unus quoque Antichristus opponitur; quos tamen plures esse, qui diversis temporibus singillatim ei opponi possint, nihil impedit.

Non temere autem Antichristos, de quibus loquitur, ait *Factos esse* (*γεννηθέντας*) quia facti sint id, quod ante non fuerint, hoc est, mutati sint, ac in deterius degeneraverint.

Subiicit enim statim *vers. 19. Ex nobis exierunt: sed non sunt ex nobis.* Cui similis loquendi modus est *Apost. xx. 30. Ex vobis ipsis exurgent viri, loquentes*

perversa. Verba autem (*ἐξέλθοντες*) exierunt, non videntur significare hoc loco exitum eorum ex Ecclesiâ, hoc est, schisma, & segregationem ab Ecclesiâ, sive ultro factam, sive us pro pœnâ fictam; quamvis alterutra, aut utraque etiam evenire potuerit. Nam quod non *mansisse nobiscum* statim dicantur, id de permanensione in eadem recta doctrina intelligi potest. Sed hic vox *exire* in præterito significat idem, quod *Ast. xx.* exurgere in futuro. *Ex nobis exierunt*, hoc est, *ex nobis exorti sunt*, quia in eodem nobiscum Christianæ vocationis catu fuerunt, antequam falsa dogmata spargere inciperent. Ex Christianis igitur, & fidelibus exortos istos Antichristos dicit. Sed ne quis Christianis, & fidelibus ejus rei culpam attribueret; addit eos non fuisse ex Christianis, & fidelibus. Hinc patet vulgatam illam Ecclesiæ visibilibus ab invisibili distinctionem immerito carpi. Quis enim non videt, voces *ἐξ ἡμῶν ex nobis* Ecclesiâ Christi significare, ita ut hic Apostolus Antichristos, de quibus loquitur, exivisse ex Ecclesiâ Christi, & tamen non fuisse ex Ecclesiâ Christi, manifestè asserat. Quamvis enim essent ex illa visibili Ecclesiâ, in qua promiscuè boni, malique reperiebantur: tamen ex illa invisibili, vera, ac soli Deo, Christoque notâ non fuerunt. Neque enim ausi fuissent ab Apostolica doctrina vel latum unguem discedere. Ut propter pravas cupiditates suas non violassent Ecclesiam. Fieri autem poterat, non paucos mortalium ita sese Ecclesiæ adjunxisse; quemadmodum Simon Magus *Ast. viii. 13.* qui accesserat ad Ecclesiam visibilem, & tamen non habebat partem, neque fortem hæreditatis in sermone Evangelii. Ibid. *vers. 21.* Et hic fuit hæreticorum omnium primus, cujus vestigia secutos istos à Joanne detectos Antichristos nulum dubium est, quanquam eum forte non in omnibus sectari audent.

Ne quid autem dissimulatione transmittamus (quamvis aliqui generaliores Sacræ Scripturæ sensus, ubicunque locum habere possunt, præferamus iis, qui acutius restringuntur) possint forsitan voces *ἐξ ἡμῶν ex nobis* ad solos Apostolos restringi: ita tamen ut non ipsas eorum personas, sed eorum doctrinæ, & institutionis naturam, & genium designent. Præsertim cum voci *ἡμῶν*, quæ *vers. 19.* quinque reperitur, proximè sequenti *vers. 20.* quasi opponatur vox *ἡμῶν* *vers.* Dicit igitur secundum hanc explicationem Apostolus istos Antichristos, quia à prædicationibus Apostolis religionem Christianam didicissent, ex doctrina quidem, & institutione eorum produsse: non tamen doctrinam istam, & institutionem, fideliter servasse; quia ab ea defecerint, nec in ea constanter permanerint. Unde patet non omnes, qui Apostolorum discipuli quoquomodo dici possunt, esse veros, & genuinos eorum discipulos. Ut si pater, de filio degenerare diceret; Ex me quidem natus est hic: sed ex natura, & indole mea nihil habet. Si quid enim paternæ indolis haberet, non degenerasset à moribus meis, premeret vestigia majorum. Sed apparet non omnes, qui ex parentibus nascuntur, esse indolis eorum participes.

Quæ explicatio huic loco aprior videtur, & confectario isti, quod Apostolus in fine *vers. 19.* ex isto Antichristorum exemplo deducit, magis est consentanea, & confirmatur verbis versus sexti cap. quarti, & saluberrimum, atque in historia Ecclesiastica maximi usus monitum continet.

Ex eo enim quod discipuli, & auditores Apostolorum viventibus adhuc ipsis pravas, & Antichristi spiritum redolentes doctrinas invexerint, liquide deducitur; non omnes, qui religionis Christianæ doctrinam ab ipsis Apostolis acceperint, veros, ac genuinos eorum discipulos, & successores fuisse.

sed multos qui in doctrina, & prædicatione eorum non permanerint, Ipuam, & adulterina eorum progeniem fuisse.

Quemadmodum autem Paulus 1. Cor. xi. 10. eo sine hæresis à Deo permitti ait, ut probati manifesti fiant inter Christianos (Nam in ejusmodi bellis, ac certaminibus spiritualibus virtuti, & gloriæ campus aperitur) Ita hanc Apollasian Antichristorum Joannes hoc loco à Deo permissam innuit, ut planum sit omnibus, non omnes qui se jactant Apostolorum successores, esse genuinos eorum discipulos.

Verf. 20. Cum versu præcedenti ex eo probasset Antichristos, de quibus loquitur, non fuisse veros Christianos, aut Apollolorum discipulos: quia in Apollolorum doctrina non permanerint; opponit ipsis eos, ad quos scribit, tacite eos laudando, quod in ista doctrina permanerint: quia unctionem habebant a Sancto.

Per nomen autem Sancti hoc loco, aut ipse Spiritus Sanctus denotatur, & tunc ipsa unctio effectum hujus spiritus designaret, hoc est, Sufficiens illam cognitionem omnium rerum ad Salutem necessariam, qua eos imbutos fuisse eodem versu asserit. Aut si Spiritum Sanctum per ipsam unctionem designari statuerimus: tunc vox Sanctus significabit eum, à quo ipse Spiritus Sanctus procedit, hoc est, Christum, qui alibi Marc. 1. & Lucæ iv. etiam à Dæmonis quondam servus Dei appellatus est.

Ceterum non modo verba textus, sed & ratio ipsa ostendit unctionem hoc loco veram mysteriorum religionis Cognitionem significare. Ratio quidem, quia aptissimum, & frequentissimum loquendi more Unctio Cognitionem perfectam, ac penitentiorem rerum, quas forte didicimus, significat. Exprimunt enim aptissima similitudine illam non leviem, ac perfunctoriam tincturam; sed penitentiorem, ac durabiliorem imbutiorem perceptionem earum rerum, quas cognovimus, & quasi per Manturum colorem, quem imbibimus. Longe melius autem, & perfectius colorem hunc imbibit, qui illo quasi ungitur, & violentiori contactu eum sibi imprimi & affricari curat; quod fieri in unctione solet: quam qui duntaxat tingitur, & leviori contactu madet. Taceo quod unctio absque oleo fieri non soleat, quod intra poros eius, qui ungitur, præsertim valido ungentis contactu accedente, penitus descendit, ac firmius recipitur: ita ut unctio longe penitentiorem atque, ut sic loquar, intimiorem unctorum imbutiorem efficiat quam tincturæ tinctio.

Verba textus autem eandem perfectam Cognitionem, per Unctionem istam denotari arguunt, quia se ipse verf. 20. Joannes explicat quid per eam intelligat, dum subjicit verba: Et noscitis omnia. Particula autem & in Sacris litteris, sæpe ponitur pro id est.

Deinde verf. 21. tribuit ipsis sufficientem veritatis cognitionem, ex qua possint mendacia, & falsitates impostorum cognoscere, & coarguere. Tercio, quia quemadmodum unctio verf. 27. manet dicitur in ipsis; ita verf. 24. Notitia per auditum à principio accepta, ut in ipsis maneat, inculcatur. quæ non alia esse verf. 25. ostenditur, quam Doctrina illa religionis, ab Apostolis prædicata, viam ad vitam æternam perveniendi docens, & ostendens. Postremo illa Unctio verf. 27. vocatur verax, & non mendax: quod Doctrinæ, & Cognitioni veritatis Apostolicæ, præsertim falsis doctrinis Antichristorum oppositæ, apprime congruit. atque ibidem qui unctiorem hanc in se manentem habebant, non necesse habere dicuntur; ut quisquam eos doceat: quia qui sic cerneret veritatem novit, in refellendis contrariis erroribus ipso sibi magistri loco, esse potest. Atque

hic occasione (vers. 21. notandum; (quod & verf. 26. & 27. confirmatur) Apostolum, ideo, quia sciret eos, quibus scribit, sufficienti divinæ veritatis cognitione (non dum enim per Antichristos obscurata erat) instructos esse, hoc labore tanquam minus necessario superfluisse, ut iis mysteria religionis plenius explicaret: Hoc tantum inculcasse, ut in ea Cognitione quam primitus (à principio) ab Apostolis acceperant constanter perseverarent.

Quamvis autem veritatis illius, ab Apostolis prædicatæ, dogmata distinctius non explicet, nec universos forte Antichristorum errores excutiat, non omittit tamen ea refellere, & oppugnare, quibus jam tunc maxime Ecclesiæ nocere incipiebant, & postea nocuerunt. quæ partim ad doctrinam; partim ad vitam, & mores hominum pertinebant. Fororum, quæ ad doctrinam pertinebant, unum præcipue impostorum illorum dogma perstringit, & excipit, quod animis hominum infundebat, illum Jesum, & Spiritu Sancto conceptum, è virgine natum, filium hominis, & hominem, qui in carne mortali venit, non esse filium Dei, nec illum Christum, in quo populo Dei fiducia esset collocanda. quod facit Cap. 11. 22. & seq. Cap. 14. 1. 2. 3. Ibid. verf. 15. Cap. v. 1. & 5. Quæ vero ad vitam, moresque pertinebant, tria præcipue adversus eos tractat. Primum enim quia homines stulti à praxi bonorum operum, & pietatis exercitio ad curiosas, & Gnosticas de natura Dei, & Christi, de generationibus æternis, & infinitis; denique de eo, quid Autor Christianæ religionis Christus fuerit, antequam Jesus & Maria nasceretur, quæstiones, & contemplationes avocabant; simplici illi, & puræ, quam ab Apostolis à principio Christiani acceperant, prædicationis cognitioni (in qua ut permanentes eos hortatus erat) addendum esse omnino ante omnia, primum in genere vitæ sanctimoniam, & pietatem ostendit.

Quam nunc ambulationem in hæc cap. 1. 6., nunc vitæ innocentiam cap. 11. 1., nunc debitam præceptis Christi obedientiam C. 11. 3., nunc Mundi contemptum Ibid. verf. 15., nunc justitiam Ibid. verf. 29. nunc vitæ puritatem cap. 11. 3., nunc à peccando abstinendam Ibid. verf. 6., & pluribus aliis locis appellat; & passim ubique serio inculcat. Deinde quia idem impostores dogmata, & errores suos propagabant, & propagaturi erant cum zelo amaro per fraudes, conspirationes, injurias, convitia, calumnias, per vim, & oppressionem; quæ omnia fraternæ caritati adversantur: ideo Caritatem quoque istam novitiæ religionis addendam esse ostendit, & sæpius iteratis præceptionibus magnopere inculcat, præcipue Cap. 11. 9., 10. 11. Cap. 111. 10., 11., & seqq. Cap. 14. 7. & seqq. Cap. v., initio, & alibi.

Denique tertio, quia Spiritu fatidico præfagebat Antichristos illos per Crimen idololatriæ magnæ Ecclesiæ detrimenta allaturos; in ipso epistolæ exitu crimen istud cane pejus, & angue fugiendum esse præcipit; sed breviter, quia tunc nondum eo potentie provecti erant, ut in eo Ecclesiæ multum nocere possent. quandoque Simonis discipulos, qui omnium Antichristi ministri hereticorum patriarchæ dicitur, ne ab hoc quidem criminis genere abstinuisse narrat Eusebius libr. 11. cap. 3111. Non frustra autem Apostolus in refellendis doctrinæ Antichristorum erroribus haud ita multum immoratus, vitæ imprimis sanctimoniam, eiusque perfectionem Caritatem urget; quæ doctrinæ fidei, ac religionis Christi ipsa Anima est, quia non tam ipsæ doctrinæ falsitate sua, quam earum vis dissolutione morum, & sanctitate præscripta abeuntium, Ecclesiæ nociura erat. Aded ut si quis forte parendi præceptis Christi (quæ manifesta sunt, & in Sacris voluminibus cuivis obvia,

nec



nec ex Christi opera Antichristorum unquam oculis hominum subtrahi passus est) firmum propositum retineret; nequaquam illi dogmatum Antichristi violentia lethalis esse posset. Quisquis enim præceptis Christi constanter, & ex animo obsequitur, is quia verè Christum amat, & Spiritu ejus ducitur, illud quicquid in dogmatibus noxiis latet veneni, ad præcordia non admittit, Spiritus Christi amuletò præmunitus: ita ut, etiamsi quid fecus, quam oporteat, opinetur, sola mens à vero aberret, voluntas autem à recto, atque bono nunquam abducatur. Nec solent ejusmodi homines nimium absurda, aut noxia opinari, nec in ejusmodi contemplationibus nimium esse curiosi: quæ ad pietatem, & Santimoniam eorum institutum, aut nihil conferunt, aut etiam noxæ, vel impedimento sunt. Imo ut ejusmodi cogitationes avertentur, quamdiu rectum animi propositum retinent, necesse est. Merito igitur Apostolus in protegenda ab ictibus Satanæ, quos per Antichristos infligit, Ecclesiâ jugulum oppugnationis ejus petir: nam Satanæ qui ideo falsas doctrinas spargit, ut pravos, & vitiosos mores producat. Cui malo si ante omnia occurratur, errores aculeo suo exarmati, aut suamet futilitate evanescent: aut non multum nocent.

*Vers. 22.* Dixerat antecedenti *versu 21.* eos, quibus scribit veritatis cognitione, ita instructos esse: ut falsitatem & mendacium; ipsi repugnans, non difficulter ab ea dignoscere possint. Nunc in specie ad mendacium istud & errorem quem Antichristi Ecclesiæ propinabant detegendum accedit. Hinc in eo esse ait, quod negarent illum qui in carne venit, & homo natus, ac Jesus vocatus est; esse Christum, aut quod idem est *sic cap. 1v. 19. & cap. v. 5.* inquit) esse filium Dei. Falsi scilicet Regis & Usurpatoris proprium est veri Regis, jus potestatem & excellentiam in dubium vocare; quominus mirandum sit, cur Antichristus dignitati veri Christi adeo infestus sit: qui tamen Verus Christus & filius Dei non alius esse potest, quam qui in carne venit, de Spiritu Sancto conceptus: ex virgine Maria natus, sub Pilato præsidè passus, mortuus, mox resuscitatus & exaltatus. uno verbo Jesus ille, cui baptizato Deus à cælo testimonium præbuit. Nam qui talis non fuit; multo magis autem qui talis essen non potuit, et quomodo Christi, de quo hic Joannes loquitur, dignitas & nomen tribui possit: etiam atque etiam videndum est.

Ex hoc loco, ut cæteris quoque apud Joannem supra annotatis, discimus inter falsa Antichristi dogmata præcipuam, illamque maxime erroneam de persona Jesu Christi doctrinam esse debuisse, ut inter cætera ejus signa hoc quoque dogma non postremum esse videatur.

Cum autem Antichristi doctrina Ecclesiâ occupare, in eaque diuturnam dominationem retinere debuerit: non difficile est conjectura assequi; inter controversas & sibi oppositas de persona Christi doctrinas, quamvis illa sit, quæ proximè post Apostolicum ævum invaluerit: quæ multorum, præcipuè carnalium, & mundanorum hominum conspiratione, potentia, violentia, adversam sibi sententiam oppressit: & hucusque Magistratus viribus, & carnali brachio, auctoritatem suam propugnet.

Sed etiamsi signum istud Antichristiani dogmatis, quod in ista violentia, & quæ adeo prosperè successit ejus propagatione cernitur; missum faciamus: & opposita sibi de persona Christi dogmata: ipsa per se, nuda & in sua natura consideremus: non tamen minis ardua erit judicatio; utrum eorum huic accusationi Apostoli propius sit: quod per illud negetur Jesus esse ille Christus. Quamvis enim apud eos qui jam credunt, tuoc cum nulla quæstio, dubitatio,

aut disceptatio de persona Jesu Christi interveni: ambo ita nomina tam Jesus quam Christus, unum idemque significant: hoc est unam ungualem personam; ac promde discerni non videantur. Tamen cum ex occasione Antichristorum ea de re disceptatio moveretur; ipse Johannes testis est, illa inter te plurimum dilungi: quando Antichristus obicit, quod negent Jesum esse Christum. neque enim hæc verba idem sonant ac si objecisset ipsis Apostolus, quod negent scapham esse scapham.

Sed manifestum est Apostolum supponere illud concessio, eos qui personam de qua r s est, negent esse Christum non negare eum esse Jesum: sed non idcirco quia sit Jesus, concedere eundem esse Christum. Unde apparet in hac enumeratione, in qua Christus de Jesu (ut loquuntur Dialectici) prædicatur: tam ab Antichristis; quam ab ipso Joanne prædicatum à subiecto distingui. Proinde antequam ulterius progrediamur; quid Joannes per Jesum: quid autem per Christum intelligat expendere operæpretium est. Ac per Jesum quidem, res ipsa loquitur; quod est *unum hominem intelligi*; *est natus aut nascituro nomen hoc inpositum est: & ab ipso illi tunc divinitore excellencia sua consecraturum*, utpote cui prædicatum, Christus, etiam cum de eo affirmatur tanquam diversum quid & positi necesse sit, multo magis autem cum negatur. *De quo enim prædicatum vinculo affirmationis indigeret; si nullo modo à subiecto suo distingui posset.*

Sed & ipse Joannes infra *cap. xv. 2. 3.* sese explicat, Jesum hunc describens, per verba *Qui in carne venit*. Quæ non aliud designant, quam eum qui in mortali natura natus est: & mori poterat, ex homine genitus; etque filius hominis dictus.

Cujus ipsa mortalis natura; & nullo magis ipsa mors & afflictiones crucis; non Juæis tantum, utrum esset, ille promissus Messias: sed gentibus etiam; utrum esset ille ipse; cui Regis populi Dei potestas & excellentia à prædicantibus Apostolis tribuebatur dubitandi ansam præbere poterat.

Per nomen Christi autem Regem populi Dei intelligi, per quem is Salvem confecturus erat, olim à Deo promissum; vocis ipsius, præsertim cum ancilla positæ natura ostendit. Sed & ipse Joannes infra dum *cap. 1v. 19. & cap. v. 5.* de eodem subiecto personæ Jesu vocem Filii Dei prædicat: satis evidenter prædicatum istud vocis Christi explicat: ostendens vocem Christi de illo Filio Dei explicandam, cui Deus, olim præbito de Cælo quod dilectus ejus filius esset testimonio, *Matth. xvii. 2. P. 1.* super populum suum imperium tulit, & obsequium præstandum imperavit.

His ita præmissis, videndum est, Utæ eorum partium, quæ in sententiâ de Jesu Christi persona, inter se dissident, eo non minus veritas acutari possit: quod neget Jesum esse Christum, aut filium Dei.

Sed prius partium sententiæ ponendæ sunt ob oculos. Una est quæ ab expressis verbis Sacris litterarum & Symboli Apostolici recedere non audent, seu nec ullum alium præter Jesum hunc (qui apud Joannem subiecti vicem obtinet) pro Christo & unigenito Filio Dei agnoscit. Nec ullum alium, ante aut præter eum, qui ex Spiritu Sancto conceptus & Maria virgi natus est (& quæ sequuntur) Jesum; pro Christo & unigenito Filio Dei agnoscit.

Alteræ est eorum, qui Symbolorum trecentis fere annis Apostolico posteriorum auctoritatem secuti, ante Jesum hominem conceptum & natum; personam divinam fuisse asserunt: cui Filii Dei unigeniti atque adeo Christi nomen, longe quidem principalius & magis propriè (quia à potiori sit denominatio) competit.

In discernendo igitur, utra istarum sententiarum, crimine

crimine ab Apostolo notato, hoc est, quod neget Jesum esse Christum; aut filium Dei, teneatur; id illud ante omnia animadvertendum est, prioris sententiae defensoribus, crimen hoc nullo prorsus modo, obijci posse. Non tantum enim Jesum illum, de quo Joannes loquitur: & cuius is dilectus discipulus fuit, quamvis homo natus esset, tamen & Christum & filium Dei, & accepta à patre potestate Deum omnipotentem, & vivorum ac mortuorum Judicem esse credunt & agnoscunt: sed cum solum: nec ante aut prater eum; ullam personam esse putant; cui ista Christi & filii Dei dignitas tribui possit.

Non igitur ullo modo ipsis hic Antichristi spiritus character (quod Jesum negent esse Christum) iniuri potest; cum non modo Jesum; sed solum Jesum agnoscant esse Christum.

Quod si quis eos ita inculpate velit, cum Christi & filii Dei dignitas & potestas divinam naturam & omnipotentiam sibi adiunctam habere debeat; eos divinam Christi naturam negando; homini illi Jesu dignitatem & potestatem Christi adimere; huic isti homines, hanc defensionem opponunt. Se se divinam illam naturam & omnipotentiam, quae Christi dignitati & potestati coniuncta esse debuit; minime negare, sed plane agnoscere, Christum, quamvis homo morti obnoxius natus fuerit; tamen à Patre resuscitatum; non modo immortalem, & divinam, atque adeo ipsius Patris excellentiae plane proximam naturam; sed & omnem in caelo & in terra potestatem, seu omnipotentiam & nomen supra omne nomen accepisse, & in aeternum habere: ita ut nihil eorum adversarii, tam divinam atque excelsum, de Christi natura & potentia loqui aut cogitare possint, quod non illi quoque libenter tribuant & agnoscant; unico illo excepto; quod *Patris ex quo omnia* non sit æqualis; quamvis adeo proximus, ut per eum fiant omnia.

Id autem verum esse, vel ipsi adversarii eorum fatentur: & si qui eorum discesserint, suavit accusacione revincuntur: dum eos accusant quod *bi-nus* Dios introducant. Fatentur igitur eo ipso divinam eos naturam & omnipotentiam Jesu Christo tribuere; & quidem in tali gradu, ut divinae naturae & omnipotentiae summum omnium Patris comparari aliquonodo queat. Hec autem criminatio vel eo ipso relictur, & in ipsos criminatores revolvitur, quod modo supra diximus, eos illum Patri non æqualem, sed subordinatum statuere, cum criminatores parem statuunt.

Vindicatâ igitur & purgatâ penitus, ab objecto per ipsolum Antichristum crimine, prioris sententiae defensorum innocentia. Nunc videamus, utrum posterioris opinionis patroni; ab eodem crimine æquè purgari possint.

Non sufficit autem ad innocentiam verbis objectam culpam negare; si in re ipsa haeret. Nam uti, si accusatus factus sit; nemo innocens: ita si negasse objectum iussit, at nemo erit nocens. Ergo quid in re ipsa, sententia ista contineat: quod huic culpae affine sit, discipiamus. Nec enim aut Satanas in decipiendis hominibus tam improvidus: aut Antichristi, in spargendis per Ecclesiam erroribus, tam impudentes fuerunt; ut ea dogmata Ecclesiae obtulerent, quae Ecclesia Christi recipere non potuit; nisi plane defisset esse Christi Ecclesia. Ac ne Deus quidem ipse id fieri permisisset: qui premi quidem per Antichristum Ecclesiam, ac doctrinam Christi obsecrari; at non penitus opprimi & extingui permittere constituerat. Documentum eius providentiae irrefragabile videmus in Sacrae Scripturae stupenda conservatione. Quale profecto dogma istud fuisset, si palam atque aperte Antichristi docuissent; Jesum il-

lum, primum Christianae doctrinae praedicatorem, nullo modo Christum esse, aut ad Christum celestem Christianae religionis Auctorem, pertinere. Sufficiebat Satanae; ut id per cuniculos efficeret; quod aperte fieri, proposito eius non expediebat.

Videamus igitur, quid in sententia vulgari deprehendatur quod clam insinuat: aut quoquomodo efficiat, ut homines non credant Jesum illum quondam hominem natum; esse Christum. Primum igitur, qui *Filium Dei & Christum* Regem caelestem longe antequam *Jesum* conceptus aut natus esset, fuisse credunt & meulant: in hoc ipso dignitatem Christi; ad personam illam, cui nomen Jesu impositum est; quondam ita natum ut morti obnoxius esset; sed postea resuscitatum & exaltatum, non adstringunt: sed eam latius porrigunt. Deinde, (quod peius est) dignitatem & potestatem istam, atque omnem quam munus Christi cernitur, excellentiam, (dum eam longè antequam Jesus nasceretur extitisse & personae longè nobilibus natae competuisse statuunt) ab illo Jesu, homine nato, seu filio hominis, per ipsam dogmatis huius naturam, (in qua, ut à posterioribus denominatio fiat, necesse est) tacite, & imprudenter, ac nihil minus forte cogitantes, alio transferunt.

Hinc evenit, ut quidam eorum, cultum & adorationem Christo debitam; homini illi Jesu, etiam à Deo exaltato, nisi esset secunda, ut ajunt, divinitatis persona, exhibere detrectent: quando illud hoc detorqueant; Deos, qui non creantur caelum & terram, maledictos esse. Quot tamen usque, nisi fallor, non omnes progredi audent.

Tertio, (quod maxime noxium est); quia novam hanc & adventitiam doctrinam cum veritate, ab Apostolis primis praedicata, quae symbolo Apostolico continetur; ejusmodi vinculis connectunt, in quibus absurdorum & contradictionum inexhausta copia, homines ad dubitandum, de veritate totius religionis Jesu Christi: atque ita de eo an ille, primus praedicationis Auctor Jesus; sit vere Christus, qui nos Regni caelorum participes efficere possit; adducit, Pauca & plurimis delibasse sufficiat. Eum quondam fuisse hominem & quidem occisum: qui summus Deus nunquam esse deficiat. Hypostatica unione humanam naturam, cum divina conjunctam esse: & tamen divinae naturae vim; humanae mortalitatem non absorpsisse. aut certe id, quod posterius natum est, personam non esse. Impassibilem passum: immortalem mortuum: aeternum fuisse natum. Eum qui caret principio; habuisse principium: Generationem initium non habuisse nec finem; & tamen generatum esse, & quidem ab aeterno, eum, qui nisi facta & perfecta generatione sua existeret & generatus dici non potuit. Exaltatum eum, qui semper altissimus fuit, nec unquam exaltatione indiguit. Capi ista, inquires, angustius mentis nostrae nequeunt. Imo vero capi queunt, quod sint falsa & contradictionem implicancia. Sed si adeo capacitatem mentis nostrae superant; quid ita, quæso vult adeo incapaci tanta vasta, & quidem violenter, ingeruntur? Nesciri praestat, quae ipsa intelligi nequeunt: & tamen iis, quae possunt intelligi, fidem derogant: & totam religionem in dubium vocant.

Quarto; quod omnium maxime capitale est, & in quo sententiae posterioris patroni, si non omnes, at zelosiores criminis manifesti sunt, & inexcusabiles, quod fidem eorum, qui credunt *Jesum, esse Christum*, eamque fidem obsequio praeceptorum, ex animo praestito, testantur & obsequant; adeo condemnent ac detestentur; ut eos Christiano nomine indignos statuunt, oderint, execrentur, persequantur. Qui fidem in hunc Jesum adeo vili pendunt & oderunt, ut eam in *Christum fidem* esse non pateat; quid aliud faciunt, nisi quod eundem Jesum, Christi honore indignum

indignum statunt? Atqui vel propter ipsum Jesum, quem isti simplices ejus discipuli amant, & venerantur, cuique fidem & obsequium præstant, & ob eum tot persecutiones patiuntur; quamvis forte altiora mysteria aut percipere nequeant, aut admittere non audeant, favorem ac misericordiam merebantur. Neque vero id, quod modo diximus, mirum cuiquam videatur. Nam si persecutores eorum, qui Jesum illum filium hominis credunt esse Christum; hunc Jesum vere Christum esse statuerent; non possent ullo modo eos, qui in eum fidem habent, tantopere odisse, aut tam acerbè criminari, quo si fide in Christum careant: quodque omnino Christum dici non possint. Nam qui Jesum credit esse Christum, fidem quoque in Jesum, nullo modo negare potest, fidem esse in Christum. Qui autem fidem in Jesum, fidei in Christum nomine non dignatur: ne Jesum quidem Christi nomine dignum judicare potest. Si propugnatores posterioris de Christo sententiae, intra supra descriptos tres gradus erroris hujus sese tenuissent, nec ad quartum hunc pessimum omnium usque progressi fuissent; quod fecit antiquissimus omnium, quorum pro hac sententia scripta exant, Justinus Martyr: nec dubium est innumeratos alios idem & olim fecisse, & hodie facere, erroris quidem accessari; at obiecti à Joanne criminis, quod & certissimo Spiritus Antichristi signo, & charactere nobis proponit, non ita facile convinci potuissent. Sed quia post oppressum sub Aureliano Paulum Antiochenum, & Episcopi tunc, & posteriorum aetate in Ecclesia rerum potentes, in eas iracundiae intemperias, à Satana sese agi, passi sunt, ut per longam maximae partis Ecclesiae praxin, & Conciliorum sanctiones, eos qui Jesum esse Christum credebant, fidem in Christum non habere, nec Christianos esse, statuerent, eosque Antichristi artibus, & violentiâ opprimerent ac persequerentur: Ideo manifeste obiecti Antichristis à Joanne à apostolo criminis reos, & convictos sese præbuerunt: hodieque præbent, quicunque in eo ipsorum vestigia premunt, mirum quod Jesum pro Christo non habuerint, neque habeant, nec Jesum esse Christum, aut filium Dei crediderint aut credant.

Neque vero quisquam existimet nos tanti criminis culpam omnibus, qui posteriorem, quæ in Christiano orbe invaluit, sententiam sequuntur, impingere. Jam ante diximus, non omnes in tam vastum erroris profundum delapsos. Nec nudi errores, ac deceptiones mentis, abique affectus culpa quæquam damnare queunt. & innumeri sunt, quos zelus amarus & rabies adversus eos, quos forte errare putant, non exagitat. Solos igitur terreni, carnalis, & quem Jacobus Daemoniacum vocat, zeli æstro percitis; sceleris hujus arguimus.

Qua in re subdola primum versutia Satanae: deinde admiranda Dei sapientia consideranda est.

Ac Satanae quidem artificium in eo est, quod non contentus ejusmodi de persona Christi errorem, mentibus hominum iniecit, qui viam Salutis, non modicoeriter quidem impedit: at non penitus obstruere possit; præter alia cunctis erroribus communia incommoda, quæ nisi perversitas, & malitia accedat, lethalia plerumque non sunt; singulare quoddam huic dogmati venenum admiscuit, quod ab omnibus illud profitentibus ægre caveri, ab caritatis aequitatisve antidoto propulsari possit: carnalioribus vero, & perversis, necessarium & inevitabilem perniciem afferat. Speciosissimum enim errori huic prætextum dedit; dignitatis & excellentiæ Servatoris nostri, ornandæ studium. In quo modum egredi neminem posse; carnalioribus facile persuadet. Ita adversus eos, qui suum ascititiæ hujus dignitatis subodorantur ac detegunt; decepto animos, adeo acuit & exasperat, ut eos calumniari non vereantur, atque ipsis iniquissimè detrabere id, quod, salva ejusdem illius Jesu Christi dignitate, ipsis

detrahi nequit, fidem nempe in Christum. Atque ut jure fecisse videantur; iracundiæ & affectus sui furori, addunt erroneam, qua fusa aliorumque mentes decipiunt doctrinam, de justa videlicet fidei illorum in Christum falsæ, & adulterinæ execratione, damnatione, & anathemate, quæ non potest nisi in injuriam illius Jesu filii hominis, qui per hoc Christus esse negatur, recidere. quod jam lethale crimen & peractoribus tunc tantum est: non modo Caritatis violatæ, sed & ipsius Regis nostri Majestatis læsæ culpâ metuendum.

Summa jactantiæ Satanae in hac versutia huc recidit, quod specie ac prætextu extollendæ Jesu Christi excellentiæ, homines eo adigat, ut filium illum hominis Jesum; contumelia afficiant, ac negent esse Christum.

Hanc Satanae vastitatem, admirabili sapientia Deus ita circumvenit; ut suismet laqueis implicata caperetur.

Cum enim hostis excellentiæ Christi Satanas, per speciem honoris, filium Dei hac contumelia afficere conaretur: Deus rei Spirituum suum, in servo ejus Joanne Apostolo loquentem; dogmata, quibus tanto tempore Ecclesiæ illud ac inopitaret; per ipsum ipsum irritum contumeliæ conatum, palam detegit, & ostendit, quamvis sit illa Antichristi doctrina, quæ in Ecclesiâ eo usque grassari debuit, ut à Christianis, Christianos innoxios persequentibus, Jesus esse Christus negaretur.

Summa stupendæ, de qua loquimur, Sapientiæ Dei, est in eo; quod tanto ante per Spiritum suum Apostolo Joanni verba, quæ nunc explicamus, & essentem, profpexerit, ut astus Satanae, suamet versutia circumventi, ab imbecillibus, & artium perversitatis rudibus hominutionibus palam deprehendi, & explodi ab omnibus posset. Nec enim Deus audios hostilia Spiritus, per bellatores tanto certamini pares compescere dignatur. Sed aspersum insaniam, ludibrio dignam, obijcit furentibus infirmos vermes; ut neque parata forte Satanae victoria, ullam ipsi laudem, & accepta clades tanto majorem afferat ignominium.

Quod si aliter vastitatis versipellis Spiritus, & tam longo ævo incubantis Ecclesiæ Antichristi, in filium hominis, injuria; nisi per ærumnas & afflictiones nostras deprehendi non potuit: est tanti vel graviora; quam quæ sustinimus pati, dum Spiritus iste Antichristi, Regi ac Domino nostro insensui, detegatur; dum ex alto sopore excitatus Christianus orbis cogitet, ac mordeat fratrum, quo tam indigne tot feculis circumactus est.

Nobis autem malorum nostrorum legem salutem in superest, quod, ab injuria Christi omnino liberati, injuriæ nostræ divelli nequeant, nec nisi per nos eas offendamur: qui ut injuriarum reus sit in seculo; una nobiscum non potest non tangi, & a vultu nostris gloriosissimas in æternum ac triumphales cicatrices obducere potest.

Sed jam ad verbum textus revertamur. Dicit igitur *1. Jo. 2.2.* Hunc hominem, qui *falsum* negat esse Christum, non modo *Mendacem* esse, sed & *Antichristum*. Vex *Antichristum*, ut patet hoc loco, non aliquid magnum, & quæ principaliter, *et hoc loco*, sic dici possit; Antichristum, designat; sed quemlibet de grege Antichristi, opinionibus ejus imbutum; aut etiam Spiritu Antichristi præditum, quemadmodum infra, *Cap. xv. 3.*, Spiritum istum describit, ab eo effectus, quod illum, qui in carne venit, Jesum confiteri detrectet: ac Spiritum istum, illum ipsum esse, qui prædictus est: & suo ævo jam tum in Mundo fuisse.

Quia eos hæc in filium Dei ab Antichristis profecta injuria, ad ipsius Dei Patris injuriam pertinebat; ideo criminis hujus culpam exaggerans, asserit, ab ipsis non *falsum* modo, sed *Falsam* quoque ipsum negari.   
X x   
Injuria

Injuria vero Patris, in hac filii injuriâ multiplex esse potuit. Sed illam infra *Cap. v.* præcipue exprimit, quod ii, qui in illum Jesum non credentes, mendacem facerent Deum: quia tot testimoniis Dei, quæ infra eodem *Cap. v.* recenset, quibus Deus hunc Jesum filium suum esse asseruit ac testatus est, non crederent. Hoc loco autem *vers. 13.* per concessio sumens, Jesum hunc esse filium Dei; quali ex relationum naturâ deduct, eos, qui negarent illum Dei patrem quoque ipsius negare, cum hæc sint natura ita conjuncta, ut unum alterum ponat aut tollat.

*vers. 14.* Adversus illas Antichristorum impossuras, unicum exhibet remedium, ut puram illam, & simplicem Apostolicam doctrinam, quam ab initio prædicati Evangelii audierant; constantissime retineant: neque ab illa vel larum unguem recedant. Date operam, inquit, ut maneat in vobis illa rerum divinarum cognitio, quam ab initio audistis. Sic enim, & vos in filio, & in patre, hoc est, in Caritate & protectione Dei patris, quam per filium exerit, permanebitis, & ut *vers. 25.* adjicit promissum ejus ac vitæ æternæ participes eraditis; aut ut Iudas ait *Jud. vers. 21.* In Caritate Dei vos permanebitis. Unde dicitur Primum, quo sensu vocem *initii* simpliciter positam, usurpare, Apostolo in more sit positum. Secundum, Satanâ paulo post initia prædicationis Evangelicæ, omne opus commixum; ut veram illam Apostolorum doctrinam, adulteraret, & immutaret, adulterando ipsi ea, quæ salutarem vim essetollerent. Circumvenas igitur, etiam vivente Joanne, fuisse eas insidias, præmonitis Christianis, nisi vellent vera Dei Christique cognitione, exoidere. Quinto magis nobis, qui longius ab ævo illius puræ prædicationis recessimus. Nec aliud ipsis nobisque huc periculo remedium exhiberi, quam ut primæ illi, quæ sunt ab initio prædicationis eorum simplicitati mordicus inhereamus, quam nusquam alibi extra Scripta Apostolica reperimus. Unde quid virum aut ponderis habere apud nos debet hominum, etiam Apostolis cœvorum auctoritas; si quæ vel minima in re ab Analogia traditæ primitivæ eorum doctrinæ discedat, facile intelligi potest.

*vers. 25.* Præmium hujus constantiæ ostendit, in illi amplissima vitæ æternæ promissione, quam illo aureo seculo, nomine Dei, cælestis humano generi attulerunt Apostoli.

*vers. 26.* Necessitatem admonitionis hujus ostendit, quod illi Antichristi, & Pseudoprophætæ, etiam viventibus Apostolis, discipulis eorum decipere audent. Unde patet, non tam de eis loqui Joannem, qui sese ab Ecclesia separaverant, quales fuerit Simonis, & Menandri discipuli; quam de iis, qui adhuc in Ecclesiæ visceribus hærebant: & tamen ejusmodi dogmata spargebant, quæ crassiores quidem illos apertorum hæreticorum errores callide vitarent, sed tamen admisso peregrinæ doctrinæ veneno oculius nocerent. Nec enim Christiani, tam ab iis, qui ab Ecclesia secesserant; quam ab iis, qui Ecclesiæ adhærebant, decipi poterant.

*vers. 27.* Possit aliquis dubitare, si cognitio illa Dei Christique, quæ primitus Christiani ab Apostolis imbebantur, vocatur *initio*; ut supra asseruimus: quid ita? id ipsum, quod *vers. 24.* ut permaneret in ipsis, danzam esse operam hortatur fuerat; idem inquam *vers. 27.* manere in ipsis assermet. Sed in eo difficultatis nihil est; cum aliqua doctrinæ, & persuasio manere in aliquo possit aliquoquoque, imo & longo tempore; & tamen eadem ad finem non permanet: ita ut is ad constantiam ejus retinendæ; munitis ac stimulis indigeat.

Per *unctionem* igitur istam, Doctrinam intelligimus, quæ imbuti ab Apostolis fuerant Christiani. Si quis

tamen per *unctionem* istam, opem potius Spiritus Sancti, nos instruens ac in veritate retinens, intelligat; cum eo obstatine non pugnabimus, quia res eodem recider. Vox autem *ab unctione*, ut in *vers. 25* ita in *27* ad filium simul & Patrem refertur, quorum utriusque mentionem fecit in *vers. 24*. Refertur autem vox singularis ad plures, quia ambo per uno considerantur. Nam in promissionibus, & omnibus quæ ad Salutis nostræ negotium pertinent, nihil est quod non per filium Patre faciat. Quem admodum igitur promissio, ita & *unctio* ab illo dicitur, hoc est, a patre per filium.

Et in fine *vers. 27.* Manete & unctione, sicut & in *28*, ad eundem Patrem & filium refertur, sicut supra in *vers. 24*. hoc est Manete & conservate vos in Caritate, protectione, cura & aternâ Patris per filium. Quod autem Apostolus dicit, cur quibus scribit, non opus habere ut quis ea dicat: quia sciant ipsi *initio* de omnibus docere possit, non eo ulque extendendum est, quasi assereret Apostolus, eos jam nulli Pastorum cura, exhortatione, aut etiam in occurrentibus forte dubiis, instructione vel eruditione indigere. Frustra enim illis cohortandis, uno docendi officium præstaret, si ipso plane nihil insisteret. Sed, primum quia novæ, & veteri ac primitivæ ab Apostolis prædicatæ doctrinæ; contrariæ doctrinæ ab Antichristis introduci jam ostendit: superfluum esse ea quæ probe ab Apostolis didicerant, ipsis singillatim repetere, & quasi denovo eos docere: cum ex ea quam possideant veritatis scientiâ, facile possint ipsimet cuncta Antichristorum mendacia refellere; quia ut *vers. 21.* dixit, & hic quoque dicit, veritas ipsa omnem falli mixturam repudiat. Deinde, merito ipsos, Non opus habere ut quisquam eos doceat, asserit, quia adeo sufficientem ad salutem doctrinam ab Apostolis didicerant, ut novæ & adventitiæ Antichristorum doctrinæ subsidii, nihil indigerent. Indigebant sane quandoque in occurrentibus singularibus casibus, pastorum suorum cura, monito, instructione. Nec deerat quod ab ipsis discerent. Sed novis, præter eas quas Apostoli tradiderant, doctrinis, novis fidei articulis, novis symbolis, & confessionibus, novis etiam vocabulis, ac Theologiz ut vocant, terminis, nihil indigebant.

Notandum autem est, Joannem in illa doctrina ab initio Christianis prædicatâ, nullum *quædam*, nullam falsitatem, aut mendacium esse in *vers. 21.* quam *vers. 27.* asserere. Jam vero eundem, *quædam* seu mendacium in eo collocare, si Jesus negetur esse Christus. Ergo illam genuinam Apostolicam veritatem, in eo opponit Antichristorum mendacio; quod à Apostoli quidem docerent simpliciter Jesum esse Christum: Antichristi autem, si non expressis verbis, ac vi & efficacia dogmatis suorum, & quasi per indirectum, negarent Jesum esse Christum, ut ostendimus.

Viam igitur & rationem manendi in Deo & Christo (quod quid sit supra explicuimus) non aliam esse ostendit, quam si in illa doctrinâ, quod Jesus sit Christus, quæ ab Apostolis imbuti & inuncti erant Christiani, constanter perseveremus; & contraria huic sententiæ quævis dogmata prorsus avertamus. Ejus enim doctrinæ magnæ, & vis & necessitas est. Ac necessitas quidem hic innotuit, quod non aliter in Deo, & Christo manere possimus, nisi firmissimè credamus Jesum esse Christum. Vis autem infra *vers. ultimo 29.* obscurius: sed planius *cap. v. 1.* quod omnis qui credit Jesum esse Christum, ex Deo natus est, hoc est, Filius Dei est. Etenim qui ex animo, & bona fide credit, Jesum illum præceptorum Dei sub novo Fœdere Magistrum & promulgatorem; esse Regem populi Dei omnipotentem; qui præmia, & pœnas legum suarum in manu sua habet; fieri nullo modo potest, quin se ad obsequium legum ejus componat, regeneretur ex semine incorruptibilis, & Filius Dei ac designatus cælestis patrimonii hæres evadat.

*Vers. 28.* Rationem asserit, cur in genuinâ doctrina

Christi



liceat, istis securæ mentis deliriis, potius quàm deliens. Sed præcipua hujus considerationis utilitas est, ex tanti erga nos amoris specimine exortus, mutuum redmandi impetus. Quid enim in nobis, viliſſimis creaturarum suarum vermiculis, invenire Deus potuit: quod adeo paternam ejus indulgentiam posset mereri? præsertim tot peccatis, & flagitiis nostris offensus? Et tamen nos in tanti certaminis, quod cælo & terrâ testibus deceratur, gloriam admisit; & vires infirmis benigne ac paterne suggerit, simplici saluti dono non contentus, nili illud gloriosissime victoriæ honore laureatum redderet.

Habet ea cogitatio plurimum dignitatis: sed non minus solatii atque utilitatis; ideo merito nobis ab Apostolo inculcatur. Occurrit autem eodem versu tacite objectioni. Illud enim statim in mentem venit, Noli adeo viles, & contemptos hominuculos, qui ab omnibus vulgo despiciuntur, & pro purga mentis populi, & vulgi facie habemur, tantum nobis spirituum sumere, ut filiorum Dei nomine gloriemur? Si ex verbi ejus semine incorruptibili, in novos ac cælestes mores regeniti divinarum virtutum habitus frequentibus bonorum operum actibus nobis comparavimus; progenies ejus sumus: nec ob misericordiam ejus, ipsi plane inficiamus. Quod vero mundum nos pro filiis Dei non agnoscat; eequid mirandum est, cum is ne genitorem quidem nostrum Deum (quamvis ex operibus suis satis superque notum) agnoscere velit? Proinde judicia mundi judicia vulgi sunt: cæca & improvida: & quæ æstimare vel norari non deceat. Sumus enim, sumus, si tam benignum Patrem debito affectu redamamus, progenies ejus. Redamamus autem, si cupiditatum corruptiones in mundo effluentes; diviniæ in terris naturæ, hoc est, sanctimonie & pietatis participes efficiamur. Hac enim veste, hac prætexa, his dignitatis insignibus filii Dei in terris, censentur & agnoscuntur. Quod si iam nunc progenies ejus censeatur; quanto meliori jure eo honore gloriarî poterimus, cum vere diviniæ naturæ compotes nemus: immortalæ & incorruptibilivitæ consecuti: & naturam Deo similem ident. Quod tamen certissimum futurum est: nec frustra Apostolus asseverat. *Semus vero quod cum apparueris (puta Christus in adventu suo) similis ei erimus: quoniam vultimus eum sicuti est.* Mortales oculi etiam ad conspectum Solis, pleno lumine suo radiantibus, caligant. Multo minus aut Deum in luce ab æterno inaccessibili, aut Christum nunc in glorioso vultu sui fulgore lucentem, ferre possunt. Divina & Deo similis natura si oportet, quæ ad conspectum plenissimæ, & talis, in qua Deus æternum regnat, gloriæ admittetur.

*Vers. 3.* Quisquis autem in eam spem animum suum sustulit; purificat seipsum, sicut & ille, cui spes ista innititur, purus est. Amor enim beneficientis, & tanti beneficii, tantæ felicitatis desiderium; eas habet vires, ut, accedente divinitus ope, possit omnes veteres maculas eluere, & mentem in purissimo munditiei statu colloca e.

*Vers. 4.* Quia in calce Capitis proximi dixerat, eum qui facit iustitiam ex Deo natum esse: & versu proximo, purificationis ab omni immunditie mentionem fecerat; nunc explicat quid per iustitiam, quid autem per immunditiam intelligat.

Iustitiam igitur innuit esse, conformitatem mentis nostræ ad legem Dei; ut secundum eam perpetuo vivamus. Immunditiam vero esse, violationem illius legis, & contrâ eam delicta. Atque hoc versu, tacite rationem reddere videtur, cur puritatem & sanctimoniam vitæ, quæ à peccatis immunis est, iustitiam vocaverit: quia omnis qui committit peccatum; iniustitiæ reus est; vel ob id, quod legem

Dei violando, debitum Deo obsequium non reddit. Omne igitur peccatum merito iniustitiam dicitur: sicut vitam sanctam & peccatorum expertem; iustitiam.

*Vers. 5.* Notanda hic Joannis in scribendo consuetudo, quod pronomina *aut*, *idem*, *ipse*, *ille* &c. non semper ad proximum relativi, sæpe ad remotius referat: interdu vero (ut hic fecisse videtur) nullo præmissio eorum relativo, illud duntaxat subaudiri velit. Hic tamen per vocem *idem* Christum intelligi, necesse est. Hoc loco à peccatis dehortatur eadem ratione, quâ capite superiori *vers. 24.* hortatus fuerat, ad mandandum in doctrina, quam audierant à principio. Scilicet non committenda peccata, si in filio Dei Christo minere velimus. quod ut fiat, nostra multum interesse ibidem *vers. 25.* probaverat quia in eo, & (quod una eademque operæ periculis;) simul in patre ejus manentibus vita æterna promissa est. Non posse igitur eos, qui peccent, hoc est, in peccatis vivant, & peccatorum consuetudine teneantur, manere in Christo, probat, quia in ejus regno peccato locus nullus est; ut qui eo fine, eo Dei consilio, in mundum venerit, ut peccata nostra tollerent: caelestium autem virtutum habitus animis nostris infunderet. Quamvis autem hic illa quoque peccatorum nostrorum remissio, quæ sanguine Christi solo nobis promulgata est, etiam comprehendatur; tamen non sola. Præcipue, cum ne ista quidem ipsa remissio locum habere possit; nisi in iis, qui ab eorum, quæ remittuntur peccatorum, immunditie, re ipsa purgati & purificati sunt. quæ purificatio paulo ante nobis commendata, & præcepta est. Tollit igitur peccata Christus, non per solam illam imputativam justificationem, sed & per regenerationem, sine qua iustificatio ne cogitari quidem potest.

Atque hic tacite pungit Apostolos Antichristorum, quos in tota ista de pietate doctrina efficacissime oppugnat, doctrinam, qui totius religionis & adventus Christi rationem & scopum collocabant in mysteriis, scilicet quibus, *propter*, cognitionis rerum divinarum. Non dicit igitur, Christum ideo apparuisse, ut, quæ natura vel essentia ejus fuerit, antequam nobis apparuisset, aut antequam natus esset; curiosè inquiramus: sed ut à peccatis planè abstinemus, & sanctè vivamus.

Unde *vers. 6.* deducit, *eum qui peccat*, hoc est, vivit in peccatis; & tamen Christianæ religionis nomen proficitur; vera cognitione Christi planè destitutum, atque ipsius planè ignotum esse. Exprimit autem hanc ignorantiam, per hyperbolen. Quemadmodum enim is, qui faciem hominis nunquam vidit, nosse eum dici non solet; ita doctrinam Christi nosse dici nequeunt, qui eam non gustarunt, ac ne primis quidem labris attingere. Quod de iis dici potest, qui prima ista religionis Christi elementa, hoc est, à peccatis omnino abstinendum esse, ignorant, aut alios ignorare faciunt, quicquid alioqui mysteriorum aliquorum cognitione gloriantur. Antichristorum autem doctrinam hic notari, verba sequentis versus septimi indicant. *Filii, nemo decipiat vos.* Antichristos enim, de quibus *cap. superiori vers. 18.* locutus est, eodem *cap. vers. 26.* Seductores, & impostores nominaverat. Nec vero alia mens Satanæ in immittendis Ecclesiæ eiusmodi seductoribus fuit, quam, ut per obruta Christianis sublimioris *propter*, cognitionis mysteria; vitæ & morum curam è mentibus eorum excuteret. Proinde docuit experientia, istos sublimioris cognitionis Magistros, nec ipsos ab omni peccati, præcipue adversus caritatem, genere abstinuisse: nec ut alii abstinerent, curasse: dum doctrina opinionum, ab iis introductarum; ad amissum servaretur. quod historia Ecclesiæ



salustia notitia, non modo Apostolico ævo, sed proximis, & omnibus subsequentiis seculis, mille experimentis comprobavit.

Huius igitur doctrinæ pravitatem & imposturam, hoc loco exagitat Apostolus, & ostendit *vers. 7.* Non qui sterilem bonorum operum fidem, & cassam absque nucleo nucleum, & Gnosticæ cognitionis putamen, jactat, esse justum (aut *justificatum*): Sed eum, qui omnino justitiam faciat, hoc est, pietatem & sanctimoniam consecratur: nec eam quidem vulgarem; sed ad exemplum ipsius Christi, quantum humana infirmitas ferre potest, exactam. Soli igitur illi justitiae & justificationi consentitur, qui exercent justitiam; sicut Christus justus fuit.

Contrà vero *vers. 8.* Qui peccatis indulgentiæ aut dediti sunt, non manent in Christo; nec ex Deo geniti sunt, sed ex diabolo. Quemadmodum vero qui ex Deo nascuntur, Dei doctrina per Christum tradita, Dei spiritu, & extraordinaria ope; immutantur, sanctificantur, renascuntur in vitam, mores, & quasi indolem, & naturam Deo similem; ita qui ex Diabolo nascuntur, Diaboli artificio, & suggestione, pravâ doctrinâ, callidis tentationibus corrumpuntur, ac in vitam impuram, & vitiosam, & naturam atque indolem Satanae degenerant: ita ut ex Satana nati, & filii Diaboli dici possint. Qui, ut ipse ab initio peccat; ita ad peccandum, quantum in ipso est, homines adducit; ut sibi iniis, ad similem suæ improbitatis adductis, regnum quoddam constituat, Regno Dei, quod in hominibus Christus constituere conatur, adversum, atque oppositum. Cæterum filius Dei eo sine in mundum venit, & à Deo missus est, ut opera Diaboli, quæ in Regno suo constituendo exercit, dissolveret, & omnes, qui se non indignos vocatione ac beneficio Dei præstiterint, ad regnum Dei pertraheret. Datur igitur optio omnibus & singulis, quid eligere malint, Deum habere patrem, an Diabolum.

Sed ut Deum patrem habeamus, peccatis planè renuntiandum est. Quia *is, qui ex Deo natus est, peccare non potest.* Documentum igitur est irrefragabile eum ex Deo natum non esse, qui in peccatis hæret. Eum verò, qui ex Deo natus est, peccare non posse, probat, quia *semen Dei manet in eo.* Semen autem istud, est semen illud incorruptibile, hoc est, *verbum Dei*, quod in iis perpetuo manere debet, qui ex eo nati, aut potius regeniti sunt.

*Vers. 10.* Et quia medium inter ista duo dari nequit, sed necesse est, ut unusquisque aut Dei filius sit, aut Diaboli: illud est certissimum discrimen inter homines illos; quod ut quisque Dei filius est, exercet justitiam, & vitæ sanctimoniam sectatur; inprimis verò diligit fratres suos; ita qui non exercet justitiam, nec diligit fratres suos, non est Dei, sed Diaboli filius.

Atque ex his fructibus, Christus ipse homines cognosci; sed præcipuè pseudoprophetas à veris prophetis dignosci; docuit.

Probat autem *vers. 11.* eum, qui non amat fratrem (jam enim à generali pietatis & justitiæ, transit ad specialem Caritatis præceptum, quia doctrina Antichristorum, quos tota epistola oppugnat, ex omnibus sanctimoniarum præceptis, maximè legem Caritatis violare debuit) non esse ex Deo. Quia hæc est legatio, *ἀγάπη*, vel denunciatio Dei, cum qua missi sumus nomine Dei ad vos, & quam vos ab initio audistis, ut nos invicem diligamus.

Quod præceptum quantum justum, & necessariò servandum sit, *vers. 12.* & sequentibus ostendit. Quia neglectus eius hominibus gradum fruit ad nefarium homicidii facinus: quod manifestè opus Diaboli est, nec nisi ad Auctorem Diabolum referri potest.

Quemadmodum Cainus Diabolo, & suggestioni ejus morem gelit, cum occidit fratrem suum, & jam tum, antequam occideret, ex Diabolo fuit, hoc est, quasi ex eo natus, & ab eo corruptus, peccando ad similitudinem Diaboli, quia opera ejus mala erant. Hæc enim interfectionis Abelis causa fuit, quod Cainus fratrem Deo magis placere, quam se se videret. Magis autem placere ideo, quod ipsius opera justa essent: Caini verò mala & improba. Unde tacite ostendit, quàm certa sint semina odiorum in hominibus malis adversus bonos, quia mali pro iniuria sua reputant, quod boni Deo magis quam ipsi placere contendunt, quod ex dissimilitudine operum, utriusque generis moralium, certatur. Hic invidiæ instinctus Cainum adversus bonos odium accendit, non dormiente interian Satanae malitia, patris omnis peccati & pravitatis. Quamvis autem morum dissimilitudo in bonis quoque aliquam malorum averfationem procreat; non tamen ullum vividum odium elicit, quia per lapsus ac delicta improborum, nullo seclè directè damno affectos Boni queri possunt; nec habent quod iis invidiant, quorum potius miseratione tangi solent. Non igitur boni adversus malos odio flagrant solent, sed mali adversus bonos. Nam qui ex Deo nati sunt; tolerare utcumque malos, vel spe emendationis, possunt; at qui ex Diabolo; ferre plane nequeant eos, qui ex Deo nati sunt.

Hinc aperte *vers. 13.* deducit Joannes, mirandum non esse, quod Christiani oderit mundus, simulque persequatur. Sicut enim Cain ideo oderat fratrem suum, quia erat ex Diabolo; eique in patrandis malis operibus morem gerebat: ita nos quoque odit ac persequitur Mundus, quia, ut explicat intra *cap. v. vers. 19.* Mundus totus (hoc est, homines improbi & inundanti) in malo (hoc est, in Diabolo) positus est, hoc est, ex eo natus, & operibus ejus exequendis datus operam.

*Vers. 14.* Non tamen ideo despondendus est nobis animus, quod nos oderit & persequatur mundus, quia scimus nos transgressos esse ex morte ad vitam. Cuius rei certissimum documentum habemus, quod diligimus fratres nostros. Soli enim ii manent in statu mortis obnoxio, qui non diligunt fratres suos. Cum enim Charitas & ipsa dilectio fratum sit vinculum perfectionis, & fastigium vutuum omnium; quippe dissimulata, & ad quam aditus non pateat, nisi per intensam Dei Charitatem, quæ reliquis omnes virtutes complexa est; merito homines ea præditi, in eo statu sese esse sentiunt, in quo vitam æternam sibi quisque certissimè spe despondere potest. Contrà vero ii, qui dilectione fratum destitutos se esse sentiunt; facile ex eo conjicere possunt, se nondum è statu mortis obnoxio, emigrasse. A neglectu enim & contemptu fratum ad odium; ab odio ad homicidium, brevis & lubricus est gradus.

Imò vero qui fratum odio flagrant, jam in corde suo homicide sunt, quod clare *vers. 15.* asserit. At verò tanti scelestis reus, quod ipse Deus morte omnino plecti voluit; quomodo sibi vitam à Deo immortalem polliceri queat? Proinde sicuti homicida, ita omnis qui odit fratrem suum, non habet vitam æternam, hoc est, spem vitæ æternæ, in se manentem. Et hæc ipsa spes, quia ex verbo Dei nata, eodem sustentatur, pertinet ad semen incorruptibile, ex quo renascimur; & quo, in nobis manente, peccare non possumus.

*Vers. 16.* Accedit ad explicandam naturam, & perfectionem virtutis huius, quam inculcat, hoc est, Fraternalis dilectionis & Charitatis. Explicat autem eam eiusmodi exemplo, quod non modo naturam virtutis huius ob oculos ponere; sed etiam incitamento, & stimulo



stimulo nobis ad ipsam capeſſendam eſſe poſſit. *Excitemur*, inquit, *erga nos charitatem Chriſti* (quem per vocem *suorum* intelligit) *agnoscamus*, quod pro nobis *animam suam*, id eſt, vitam poſuit. Quo beneficio ita nos demeruit ac ſibi obſtinuit, ut nos quoque, quoties vult, *vitam poſcere pro fratribus* noſtris obligemur. Vox *equitatis* officii noſtri vinculum & obligationem exprimit.

*Verſ. 17.* Poſita ob oculos fraternæ dilectionis perfectione, quæ eo ulque progredi debet, ut vitam pro fratribus ponamus, non omittit cætera quoque Caritatis officia (in hominibus avaris & ad rem attentis, æque diſſicilia præſcribere. In quo hominum aſſuetorum hypocriſiſ occurrit, qui vultu geſtu, ſermone, & pauco conſtantibus officiis, ſpectum fraternæ dilectionis præ ſe ferunt: cum tamen reipsa nullo egiſſent affectu tangere. Permittitur ob oculos Chriſtianum divitem, cui ne coſtaria vite allucenti ſuppedit, pauperi fratri egeſtati non ſuccurrentem, ſed viſcera miſerationis erga ipſum claudentem: & oſtendit Caritatem Dei in quibodam homine non manere, quia per caritatem in fratrem ſeſe non exerat. Cum tamen ſæpe etiam mundanos homines ſolis affectu miſerationis tangit, & ita multa eunque ratio ſingulos ad hunc aſſuetum frequentem incitet, niſi homines, quærendo & ſervandæ rei virtutis huius ſeminazque gerculos in ſe extinguerent.

Tunc omnes, quibus ſcribit, blandè admonet *verſ. 18.* *Filioli, ne diligamus ſermonem, aut linguâ ſolâ* (quæ ut ex antithèſi apparet, falſa, & ſubdola dilectio eſt) *ſed reſpici, & opere, ac veritate.* Veram igitur, non ſimulatam, nec ſpectatoſa duntaxat, ſed ſoliſim, & opere ipſo exhibendam Caritatem erga fratres præcipit. In quo obiter admirabilis ſpiritus Sancti ſapientia obſervanda eſt, qui omnem quidem ſanctimoniam, ſed præcipuè Caritatem erga fratres, occasione ſeductionis Antichriſtorum; Joſephum inculcandam ſuggeſſit, quia divinitus prævidit, ſummiſcendâs in Eccleſiâ doctrinâs, & omne quidem veræ ſanctimonie ſtadium, ſed præcipuè caritatem erga fratres, extincturas fuiſſe. Nec enim aliâ ratione iuſtitiam, imo vitam, caducis illoquii ſtatura ſua; nec diu vitalibus aut duraturis dogmatibus ſuis adſtrueri poterant, niſi fraude, ſatione, conſpiratione, convitiis, odiis, inſinuationibus, perfecutionibus, oppreſſiſſent in Eccleſia eos, qui aut tunc, cum prævalere inciperent, diſſentiebant: aut in poſterum, vel minimum ab ipſis eſſent diſſenſuri. His ſtutibus & procellis ab Antichriſtis excitatis, & vitæ ſanctimonia, ſed præcipuè fraternæ Charitatis, in Eccleſia naufragium fecit: ut mirum non ſit, Joannem, malorum præſagium, vitæ ſanctimoniam & charitatem tot præceptis & monitionibus, inculcaſſe. Quibus præceptis ac monitionibus obtemperatum fuiſſet, nunquam eò potentia in Eccleſia Antichriſti: aut eò pretii & auctoritatis, dogmata eorum aſcenſiſſent.

Sed redeamus ad *verſ. 18.* *Sermonem* (ſeu λόγον & linguam, opponit operi ac veritati. Unde patet cogitationem & ſermonem abſque opere, eſſe rem inanem & falſam. At opus ex intentione & ſermone emergens, eſſe rem ſolidam ac veram. Nec enim verè deſtinat ac promittit, qui ea, quæ ſtatim aut loquitur, opere non præſtat. Hortatur igitur Apoſtolus ut fratres ſolidè ac verè diligamus. Rationes huius moniti affert *verſ. 19.* duas: quæ quamvis eodem collineant ac recidunt: duæ tamen ſunt.

Prima, quia ſi verè fratres dilexerimus, eò ipſo tanquam evident ſumo ſigno patebit, nos ex veritate eſſe. Ubi vox veritatis poteſt quidem ſumi pro ſinceritate cordis, ut cum homines probi, caudidi,

& ex animo omnia facientes; ex veritate eſſe dicuntur. & hic ſenſus hunc loco admodum accommodatus videtur. Nihil tamen impedit quominus hic vox *veritatis* latius ſumatur, ita ut illam quoque veritatem una comprehendit, quæ falſitati, & mendaciis (quæ ab Antichriſtis obſtrudebantur) opponitur. Præſertim cum illa veritas Apoſtolica mendaciis Antichriſtorum oppoſita, ſinceritatem illam cordis, & probitatem, præcipuè verò caritatis candorem, omnino requirat, nec abſque illis omnibus unquam eſſe poſſit. Locupletes enim theſauri ſapientia divina ſæpe latent in verbis à Spiritu Sancto dictatis, ut res interdum diverſiſſimas, non tamen ſibi adverſas, eodem ſignificatione comprehendere poſſint. Erat autem hic locus poſteriori quoque veritatis explicationi ac ſenſui, quia Antichriſti illi mendacia ſua veritatis prætextu colorabant, dum Chriſtica illa myſteria, tanquam ad cognoſcendam veritatem ne uſaria, panderent, cum tamen nihil aliis eſſet mendacius atque inanis. Ideo doctrina quoque ipſorum, veram pietatem & caritatem ſynceram non requirebat, falſaci & ſubdola ejus ſpecte contenta: imo verò ſolidam, & veram pietatem, & caritatem efficacie ſubſtuebant. Merito igitur Apoſtolus, veram & ipſo opere teſtaram erga fratres caritatem, pro certifiſſimo ſigno eſſe aſſerit eorum; qui eſſent ex veritate, hoc eſt, non modo probi & ſynceri, ſed etiam verè & non mendaci ſerum divina rum cognitione imbui, quæ talem candorem, probitatem, & caritatem ab hominibus planè requirit.

Altera eodem in verſu poſita ratio eſt; quia ſi verè fratres dilexerimus, coram Deo ſecuri & de ejus gratiæ bene perſuaſi reddemus corda noſtra. Nec enim facile animus & conſcientia noſtra, ſibi in ejuſmodi rebus imponi patiunt, & quamdiu quidem nobis graviorem criminum conſciū fuiſus, nullo modo mens noſtra credere poteſt, ſe tutum ad Deum aditum & liberam admillionem habere. Imo & quamvis forte nulla nos gravioris delicti conſcientia terreat; agere perſuaderi ſibi ſinit ſeſe precibus ſuis tacilem Deum habituram, niſi ope Spiritus Dei ſuffulta: quam Chriſtus conferre ac mittere non ſolet, niſi earum ſibi virtutum conſciis, quarum ut actiones æterno ſalutis præmio remunerari, ita neglectum æternâ perniciē punire ſe conſtituiſſe, denunciavit. Tales autem ſunt actiones & opera veræ caritatis; quæ nobis partheſiam illam ad Deum, & patentem aditum, & certam ſpem impetrandi quæ petimus, præſtant. Nec enim nos amore noſtrum erga Deum vel Chriſtum, niſi in amore erga fratres, hoc eſt, ex eo genitos teſtari poſſumus. Nullis noſtris officiis aut beneficiis indiget. Sed beneficia fratris collata ſibi imputari imperat. Nihil igitur ſecuriorem nobis ad eum aditum præſtat, quàm ſi nobis conſciū ſimus, nos inſigni impendio noſtro, aliquid in gratiam Dei, id quæſi petentis aut poſtulantis, feciſſe. Neque enim tunc dubitare poſſumus, quin ille viſſim in gratiam noſtram, quoties paterimus, omnia ſit præſtiturus. Quamvis autem non ſemper illa conſcientia noſtræ ſecuritas, nos eorum, quæ optamus, compotes facere poſſit; cum Apoſtolus dicat, *Nullus rei mihi conſciū fuiſſe ſed non pro hoc juſtificatus* 1. Cor. iv. 4. quia Deus noſtrel in nobis ea peccata videre, quæ nos ipſi non animadvertimus. Ideo hic *verſ. 20.* dicitur, *Deus ſcilicet maior* hoc eſt, ſapientior, ſcientior, *corde noſtro, & noſſe omnia*: Semper tamen nos liberatis illius & partheſiæ, quæ nobis in precibus noſtris neceſſaria eſt, compotes efficit. Nec ſæpe contingit, malitia cordis noſtri eſſe tam alte reconditam, quin eam aut ſuamet ſapientia ipſa mens noſtra ſubodoretur: aut certe miſericors Chriſtus, miſſa proportionē ope Spiritus Sancti nobis revelet. Dummodo ſumus ex veritate, hoc eſt,

est, animo probò ac sincero, & vera doctrinæ ejus cognitione instructo. quod fiet, si cognita ejus præcepta, præcipuè verò charitatem, ad praxin & executionem deducamus. Nam qui præcepta Christi vita, & moribus non exprimit; neque Christum neque præcepta ejus nosse, merito à Spiritu Sancto dicuntur. Imò Christianos peccantes, Christum *ne vidisse quidem unquam*, supra vers. 6. Joannes asseruit; quasi doctrinam ejus ne primis quidem labris gustassent.

Illud igitur præceptum, quod nobis vers. 21. traditur, semper oculis nostris obverberetur. Ideo illud Apollolus blandè insinuat, quali roganti propior *Dilectos* vocans, quibus tam utile monitum tradit, Dandum esse, inquit, operam *accidentibus* ad Deum, *ne ipsos cor totum condemnet*.

Additur autem ratio, & fructus hujus *bonæ conscientie*, Parælia, & liber accessus ad Deum; & quæ vers. 22. describitur, *Spūs in petrandi quæcumque poscimus*. Hujus autem spei causa, & quasi assicuratio additur. *Quoniam*, inquit, *præcepta ejus observamus, & quæ in ipsius conspectu placeant*, facimus. Ingens profectò locutionis nostræ excellentia in eo cernitur, quod nos Deus quoddam fecum commercio, & quasi conversatione dignetur. Primum enim in perpetuo ejus sumus conspectum, nec ad facta tantum, sed ad dicta quoque, imò cogitata nostra animum atque oculos advertit. Quo magis, & frequentius nobis, mens eo reflectenda est, ne quid, quod ipsi displiceat, audeamus: Præcipuè verò ne præcepta ejus, imò ne singularia quidem monita Spiritus Sancti, quibus perase aureas nostras vellit, negligamus; ita ut non modo arbitrum Deum, sed conscientiam quoque nostram relem, revereri assueciamus, per quam à Deo sæpe commissorum criminum convincimur. O nos felices, si nos tam grave testimonium non urcat! Quid? si adjuvat ac sublevet? quid si aliqua, eaque non pauca suggerat, quibus Dei favorem elucet; illa, quæ nobis lupetit, virtutum nostrarum exiguitate connitatur. Non arduum nimis, neque abruptum & inaccessum iter, in aditu throni misericordie suæ Deus esse voluit. Præcepta ejus graviora non sunt, etiam obedire incipientibus; ac tantò subinde jucundiora, quantò longius in obsequio progredimur. Opera autem nostra non suæ levitatis pondere; sed grati & propensius affectus in sese fide ac studio Deus assuetat: in quibus, etsi non desint, quæ fortè displiceant, nullas tamen causas placendi repudiat. Huic tam facili, tam utili, tam honesto, & glorioso labori nostro; posuit præmium mortali voto maius; optatissima quæque obinendi copiam, & expectationem.

Ponit autem ob oculos Joannes vers. 23. summam eorum, quæ in conspectu Dei placeant, & sunt *in æternū*, in duobus. Quorum primum est; *ut credamus in nomine filii ejus Christi*, hoc est, fidem nostram in eum obsequio præceptorum ejus testemur. Neque enim cadaver, per vivo fidei corpore recipit. Alterum est, *ut diligamus alii alios*; quod per verba *Sicut præcepit nobis*, non dissimulat pertinere quoque ad illa præcepta, quorum obsequium fidem in Christum constituit. Explicatius tamen illud præ cæteris præceptis tradidit, non modo quia est perfectio reliquorum præceptorum obedientiæ; sed quia à prædictis, & imminetibus Antichristorum imposturis, præceptum *philadelphis* vehementius oppugnandum, & violandum fuit.

Vers. 24. Rationem ostendit, cur Christiani veri, & præceptis Christi (quæ eadem sunt Dei, quamvis per Christum tradita) obtemperantes, quicquid petunt à Deo, impetrent. Quia per istam præceptum Dei obedientiam tam stricto dilectionis & amo-

ris, & si ita loqui fas est, amicitiae vinculo cum Deo conjungimur; ut & nos in Deo habitemus, & Deus in nobis. Quod idem de Christo quoque intelligendum est, ob parem rationem, cum Pater & filius (sine cujus interventu Pater nihil facit) in Salutis nostræ negotio, unum sint. Ideo *Jo. xiv.* non modo vers. 20. Christus dicit se esse in Patre suo, & discipulos suos in se, & se in suis discipulis, summam conjunctionem, & quasi unitatem Patris, & sui, & discipulorum suorum in negotio æternæ salutis exprimens: sed etiam vers. 23. ita loquitur. *Si quis diligit me, sermonem quicumque observabit; & Pater meus diligit eum, & se in patre habitabit, & apud eum habitabit*. Eadem enim operâ cum patre conjungimur, quando cum filio ejus conjungimur; quia Pater cum eodem hinc strictissime conjungitur est; ut si quis disjungatur à filio, aut neget filium, eadem operâ à patre disjungit, & patrem negare dicendus sit, ut supra cap. 11. 22. expressè dicitur. Merito igitur supra cap. 11. 24. Apollolus iis, qui in doct. 12 ab Apollolis initiis prædicationis tradita permanent, pollicetur eos quoque in filio simul & Patre permanentes.

Nunc quid sit habitare in Deo aut Christo, & vicissim habitari à Deo aut Christo videamus.

Et habitare quidem in Deo aut Christo quid sit; expresse Apollolus vers. ultimo indicat, nimirum *Observare Dei præcepta per Christum tradita*, quod verè est diligere Deum aut Christum. & heri aliter nequit, nisi quis omnes (quantum potest) cogitationes suas in eo dehascat habere: & (quod homines amoris affectu laucii facere solent) continua rei amate recordatione sese oblectat; ad mentem ejus quem amet, omnes non modo sermones, & actiones; verum & cogitationes suas, componat, quia cum semper præsentem, & secretissima quæque suorum consiliorum spectantem, sentiat. Ab hac continua, & quasi perpetua cogitationum nostrarum in Deo ac divinis rebus mora, & huic uni rei affixis, & hærentibus curis nostris, in Deo vel Christo habitare dicimur. quia perpetuo animam & cogitationem nostram mittimus in illud caeleste Dei Christianique domicilium, atque in eo constantissimè detinemus.

Arduum id quidem, & excessum honesti propoliti culmen, primò obtutu apparet; sed connitibus non inaccessum: quia hic imbecillitati nostræ succurrit illud alterum, quod nobis deinceps explicandum incumbit quid illud sit, quod Deus vel Christus in nobis habitare dicitur. Quæ res quantum ad nostram felicitatem atinet, adhuc elegantior videtur illo Statu nostro, per quem in Deo vel Christo habitare dicimur, quia hic Status illius præmium est: nisi quod uterque horum ita alteri conjunctus est, ut alter alterius individuus comes dici possit. Quamvis enim Deus visibilis, & cunctis oculis obvia obedientiæ sibi præstitæ præmia, in longum differat; tamen invisibilem virtutum, præsertim vero sinceri erga se studii mercedem, sine ulla morâ reddit ac representat. Ergo qui in coelesti mente, & cogitatione sua habitare committitur, in eodem quoque Deus, & unâ Christus, spiritus sui interventu, statim habitare incipit, hoc est, præsentia spiritus sui erigere, & consolari conscientiam ejus; confirmare fidem; refocillare spem; illustrare mentem; suggerere salubria consilia, largiri eorum ex animi sententiâ successum: munire pectus adversus incidencia aut obstantia, alieno fiduciam muro, dire gustum futuræ immortalitatis; impetire gaudia felicitatis, quâ Deus ipse in contemplatione admirandorum operum suorum fruitur. Breviter, quicquid honoris, enolumenti, lætitiæ, ex præsentia tanti hospitis, rerum omnium Arbitri,

animi

animi nostri capere possunt; illud in eos non parca manu effundere. Et quæcumque alia præteita dari possunt Spiritus Sancti beneficia, aut adminicula eodem pertinent. Per Spiritum Sanctum enim, hoc est, vinum tam beneficam, & salutarem, mentibus nostris illapsam, Deum & Christum in nobis habitare: per alia vero ipsa beneficia, (quæ non sentire non possumus) Spiritum Sanctum nobis donatum esse cognoscimus.

## CAPUT IV.

**M**entio spiritus, quem Deus dare solet manentibus in se, seu diligentibus sese; dedit occasionem Apostolo valde necessarium moniti de vendendis Spiritibus falsis: & talio speciem ac novum spiritus Dei sibi vendentibus. Ideo huic monito addit signum, quod in us, quæ magis sedulo præcipit, frequenter ultraprae blanda allocutione benevolunt erga eos, quos monet, affectum indicans, & quasi præcepto præces adiens, quo attus, & efficaciter illud amicus eorum intigeret. *Dilecti*, inquit, *non erant Spiritus credite: Sed probate Spiritus, an ex Deo sint.* Rationem addit. *Quia multi Prophetæ venerunt in mundo.* Quænammodum veri prophetæ Spiritus Dei in usu orant intrinseci: ita nec falsi prophetæ caruerunt suo spiritu. Discernendi igitur erant eorum spiritus, ut falsi à veris promeretur discerni possent. Atque hoc capite plura omnielia signa proponit, per quæ spiritu pleudoprophetarum & Antichristorum possint agnoscere ac deperci ad.

Primum omnium signum, quo Spiritus Dei, à Spiritu Antichristi seu Diabolici discernitur, explicat *vers. secundo & tertio.* Tribuit enim Spiritus Dei, vel qui ex Deo est, quod *confiteatur Jesum Christum illum, qui in carne venit.* Spiritus vero, qui ex Deo non est, tribuit, quod *eamdem non confiteatur.* Atque hunc spiritum averlantem & abnuentem, hoc est, negentem hunc Jesum, qui in carne venit, ait esse *Spiritum Antichristi*, seu adversarii Christi, qui à prædicantibus Apostolis fuit pridem prædictus; quæ prædictio vivente Joanne jam impleri cæperat. *Et Spiritus hic jam tunc erat in Mundo.*

Primi igitur verbi *ἡμετέριον*, confiteri, eadem propemodum vis, & significatio est, quæ *Rom. x. 9.* Si confitearis fueris ore tuo Dominum Jesum. Ut enim illic confiteri Dominum Jesum significat, confiteri Jesum illum esse Dominum, ita hic confiteri Jesum Christum, illum qui in carne venit, significat, confiteri Jesum qui in carne venit esse Christum, & Regem populi Dei. Nisi quod verbum confessionis hoc loco à Joanne; quàm citato loco à Paulo, latius ac plenius sumi videatur. Paulus enim illud restringit ad oris confessionem, quia huic confessioni addit, & quasi opponit cordis fidem. At Johannes hoc loco confessionem latius sumit, ita ut cordis fidem includat. Nec enim satis est ad id, ut quis ex Deo sit, ore confiteri Jesum esse Christum, nisi quis idem corde confiteatur, & firmiter credat. Cæterum quia verba ista, confiteri Jesum Christum, qui in carne venit, vulgo interpretes prave explicant; probandum nobis incumbit, ea aliter nisi uti sonant, & à nobis in Latinam linguam vertuntur, explicari non posse.

Sunt igitur qui verba *ἡμετέριον Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν σαρκὶ ἡγιασθέντος*, explicant, *confiteri Jesum Christum in carne venisse.* Quod ferri nullo modo potest. Nam in vertendo significationem Dativi apud Græcos, Ablativi apud Latinos; detorquere ad significationem Accusativi apud utroque: idque non explicando sensum: sed audaciter interpretando ver-

ba: non est explicare, sed violententer torquere ac depravare Sacras Scripturas. Gravis hic, nec levi censura dignus est ausus: tolerabilior futurus; si interpretatio quidem verborum, ita ut in Græco sonant, Latine posita fuisset, nec impediebat quicquam, quin poneretur. significationis vero sensus ad opinionem interpretum demum deflexus fuisset. Sed volvere isti interpretes, non satis licito dolo, compendiosius facere difficilem illum, imo inutilem, quin irritum laborem in persuadendo hominibus, quod voces, venire in carne, idem significarent, quod venire in carnem, seu incarnari. Cæterum si idem significant, cur interpretando immutarent casus, cum de verbo ad verbum (ut ajunt) vertendo, eadem significatione ipsius, nihil immutata mansisset. Sin vero non idem significant, cur ausi sunt diversa verba, ac diversum significantia, pro genuinis Joannis verbis substitueret? Latet igitur hic non pravus tantum & noxius; sed ignobilis doli: & qui gravem reprehensionis notam, aliter effugere non poterat; quàm si animadversus non fuisset. Jam vero ista diversum significare manifestissimum est, cum venire in carne (subintellige in Mundum) omnes homines dici possint; præsertim qui in hoc Mando, celeberrim aliquam, & mundo notum actionem aggrediantur: etiam ipsi illi pseudoprophete multi, quos *vers. 1.* in mundum prodississe ait; oppositè videlicet ad Angelos aut demones, qui ubi in mundo ad aliquid peragendum accedunt, non in carne, hoc est, fluxa & mortali natura; sed in natura perfectiori, atque immortalis accedunt ac veniunt. Venire autem in carnem, hoc sensu, quem isti viri boni, non sine aperta petitione principis, pro concessio sumunt, hoc est, incarnari, nemo præter unum ex eorundem sententia dici possit. Quanquam si petitio principii, quam deteximus, absit, etiam si in carnem venire dici possent, qui in mundo in sortem, & naturam mortalem nascuntur, quia Caro naturam fluxam & fragilem significat, quales sunt omnes homines, de quibus Poëta ait

*Progenies magnam celi ventura sub ætæ.*

Ita ut nihil hic ausus, etiam post tam gravem ausum, istis interpretibus prodesse possit: & tanta rei preostilissimæ, hoc est, existimationis impendio & jactura; aut nihil sibi; aut aliquid vilius quam nihil, hoc est, probum mercati sint. Et hæc quidem si vocum naturam spectemus ita dici possunt. Cæterum si usus vocis hujus, venire in mundum, in Sacra Scripturâ, præsertim apud Joannem, respiciatur; non tam isti venire in mundum Joanni dicuntur, qui ex utero matrum in lucem prodeunt, seu nascuntur; quàm hi qui aut missi in orbem cælitus legationem ad mundum obeunt: aut qui aliquo ita in mundo emergunt, ut publice noti esse incipiant. quemadmodum hoc loco pleudoprophete venisse, aut prodississe in mundum dicuntur, in quo non nativitas eorum exprimitur. nec enim tales nati sunt; sed longe post nativitatem facta publica eorum apparitio ac celebratio. Ita Christus de seipso loquitur. *Ioh. xi. 46. Ego lux veni in mundum. ut, quisquis credit in me, in tenebris non maneat.* Qui adventus hujus lucis, triginta annis post: nativitatem ejus extitit, cum prædicatione sua illuminare orbem, ac tenebras ex eo pellere cepisset. Quanquam etiam si adventus in mundum, de ipsa quoque nativitate intelligitur, nostrâ nihil interfit: nec de eo ullo modo pugnare velimus.

Illud unum evincere satis est, quia vox venire morum ad locum significat; & cum Christo tribuitur, locus iste, in quem venit, apud Joannem Mundus aut expresse dici, aut tacitè subintelligi, frequentissimè solet. (Expresse quidam dicitur. *Joh. ix. 39.*

*Joh. XII. 46. & cap. XVI. 28. & cap. XVII. 37.* Tacite verò subauditur *Joh. I. 15. 30. & cap. XII. 51. & cap. V. 41. I. Joh. V. vers. 6. & 20. & alibi.* Atque adeò quod in hoc ipso loco *vers. 1.* eadem vox cum pseudopropheta tribuitur, adventum eorum in mundum expresse designat. Idcirco in *vers.* quoque secundo, & tertio cum eadem vox venire Jesu Christo tribuitur, adventum quoque ejusdem in mundum significat: ita ut post vocem venire in carne, subaudiri debeant voces in Mundum. Quod vel ipsa vis antitheseos exigit. Ut enim pseudopropheta venisse in mundum, expresse dicuntur: ita Christus quoque (qui in carne, hoc est, mortali, & humana natura venit) in mundum venisse subintelligitur. Proinde per verba *et venit, in carne* non terminus ad quem verbi veniendi, motum ad locum significantis, intelligitur; (qui terminus hoc loco non alius esse potest, quam mundus) sed modus veniendi in mundum. Possunt enim in mundum venire Angeli, possant & demones, sed non in carne (subintellige verà) quamvis forte ut videri à nobis possint, speciem carni similem aut phantasma induant. Nullo modo igitur voces *et venit, in carne*, verti poterant ut debebant in carnem, quæ versio terminum ad quem vocis veniendi carnem esse ostendit: sed tantum sicut sonant; atque ut reliqui omnes fideiiores interpretes fecere in carne, quæ genuina versio modum, & rationem adventus istius in mundum, in fluxu, & fragili ac nostræ simili naturâ exprimit, non verò terminum ad quem.

Refutata hac prima audacioris versionis absurditate; quæ unius fortè (quod sciam) interpretis est, & à reliquis modestioribus ac syncerioribus damnatur: restat altera versionis absurditas; quæ pluribus imò plerisque interpretibus communis est refellenda. Illa vero in eo est, quod verba *ἡμεῖς ἵνα ἵστωμεν ὅτι οὐκ ἐστὶν ἁλυσθῆναι* explicant Latine, *Confiteri Jesum Christum in carne venisse, seu quod Jesus Christus in carne venerit.* Quæ & ipsa versio à vero, & proprio sensu verborum, ita uti sonant explicandorum recedit: qui ad verbum in diversa lingua explicatus, participium per participium, aut certe per circumlocutionem participii, vel modum loquendi participio æquipollentem exprimi postulabat. Excusatur tamen partim ob causam non levem, partim ob usum linguæ Græcæ; qui tale participium ita uti faciunt explicari sæpe permittit. Causa quam illi gravem putant, est; quia nisi hoc loco verba *in carne venit* prædicatum constituunt, quod Jesu Christo tanquam subiecto respondeat, necesse est illa ad subiectum pertinere; quod si sit, prædicatum quod Jesu filio hominis, tanquam subiecto respondeat; Christus erit: atque ita dignitas Christi, quatenus in eum credimus aut eum confitemur, ad humanam naturam restringi videtur; quod vulgari ac receptæ ab ipsis opinioni repugnat.

Exterum ista causa, quancumque momenti videatur, iusta tamen non est. Nec enim verba Sacrae Scripturæ ad normam opinionum nostrarum explicanda: sed opiniones nostræ ad normam verborum Sacrae Scripturæ exigendæ sunt. Usus autem linguæ Græcæ participium quidem tale hoc loco, ita uti faciunt, explicari permittit; sed non potest, præsertim si gravissimæ rationes obstant quominus ita explicari possit.

Non posse autem ista verba ita explicari, ut voces *venisse in carne* prædicatum continent istius enunciationis, quæ confessionem de qua agitur constituit, vel una ista ratio potentissimè evincit; quia si illud contineret, assertio Apostoli versu secundo

proposita; falsa, & toti analogiæ religionis Christi contraria esset. Quod quia absurdum est; ideo verba ista prædicatum enunciationis, quæ de confessione ista loquitur, continere nequeunt. Quid enim falsus est, quam cum qui confiteatur quod Jesus ille, qui à discipulis suis pro Christo habitus est, in carne seu natura mortali ad prædicandam doctrinam suam venerit; ex Deo natus esse? Id certè insensibilissimi ejus hostes, sed præcipuè interfectores ejus, sentierunt, crediderunt, & experimento ipso præ aliis edocti fateri cogebantur Jesum illum, in carne ad prædicandum in Mundo venisse; qui carnos artus ejus flagellabant, cruciabant, & cruci affigebant, non minus atque ei qui supplicii huius auctores atque executores erant impii Iudei. Quæ tamen non ex Deo, sed ex Diabolo (parte homicidarum) fuisse, etiam ante mortem Domini quod animum ac propolium ejus occidendi haberet, ipsi Christo id asserenti *Joh. VIII. 44.* credimus.

Quod si verba, *venisse in carne*, prædicatum enunciationis, de qua loquitur, constituere nequeunt: necesse omnino est, ac ad subiectum ejus, hoc est, Jesum illum (qui venit in carne) pertineant. Unde necessario concluditur, hoc loco subiecti huius prædicatum non posse esse, nisi Christum. ita ut non aliter verba versus secundi verti possint, quam hoc modo: *Omnis qui confiteatur* (subaudi non modo ore sed & corde) *Jesum illum qui in carne venit, esse Christum* (hoc est, filium Dei ac Dominum, & servatorem animarum nostrarum, & judicem supremum ætionum) *ex Deo est.* (subintellige Natus aut regenitus) Id ipsum vero non modo ex ipsis verbis Joannis quibus in hac eadem epistola non semel usus est, sed & firmissima ratione evincitur.

Verba Joannis idem sonantia, & explicantia sunt primum *cap. 11. 22.* quibus arguit culpam eorum, qui ex Diabolo patre mendacii nati, & ipsi quoque mendaces sunt; qui confessionem hanc salutarem Jesu Christi; quæ homines ex Deo nasci efficit non habeat: *quia negant quod Jesus sit Christus.*

Deinde infra ejusdem capituli *vers. 15.* evidentissimè verba ista versus secundi explicat, quod *omnis qui confitetur Jesum esse filium Dei* (quod prædicatum cum superiori prædicato, hoc est, filius Dei cum Christo recipiatur, & plane idem est) *non modo ex Deo, sed in Deo quoque sint, & Deus in ipsis maneat.*

Tertio infra *Cap. v. 1.* omnium manifestissime explicat istam confessionis ac fidei nostræ enunciationem, dum ait: *Omnis qui credit* (quod verbum Credendi, vocem contitendi plane explicat) *quod Jesus* (Vide subiectum, quod significat filium hominis qui in carne venit, hoc est, mortalem) *est Christus* (vide prædicatum, quod filium Dei regnum tenet, & potestatem super populum Dei adeptum designat) *ex Deo natus est.*

Quarto infra eodem *v. cap. vers. 5.* ubi toties iteratam enunciationis huius, qua fides, & confessio nostra exprimitur; explicationem inculcat. *Quis est qui vincit mundum* (hoc est, qui ex Deo natus est) *et qui credit* (scilicet confiteatur) *quod Jesus sit filius Dei.* Ubi quis non vider, in omnibus allatis enunciationibus, quæ fidem, & confessionem nostram continent, exemplis subiectum esse Jesum illum filium hominis: prædicatum verò Christum; aut, quod æquipollens voci Christi, filium Dei unctum jam & factum Regem populi sui.

Quinto denique, paulò ante propositam hanc *Cap. IV. vers. 2.* enunciationem, eam fidem, & confessionem nostram continet *vers. 13. capiti 10. titi*, hanc esse præceptionem Dei asserit Joannes, ut credamus domini filii huius Jesu Christi.

quod aliter explicari nequit quàm ut credamus Jesum illum filium hominis, esse Christum, regiam potestatem (nomen enim potestatem significat) super nos habentem. Sic enim credemus & confidemus ejus potestati, ac voluntati, & imperio Dei, morem geremus.

Præter allata verò manifesta verba Joannis, quibus sese totus explicat, cum explicatione nostra congruenter, illa pro sententia nostra ratio militat, quod si qui serio, & ex animo credunt Jesum illum, qui nobis sub condicione æterni præmii obtrudendi præcepta sua servanda tradidit, & morte sua humanam erga nos caritatem testatus est, esse vere Christum, qui accepta lumina in cælo, & terra potestate, æterna illa premia in manu habeat, non possint nisi præcepta ejus servare ac regenerari: & ex verbis illius lumine incorruptibile, & æque ita ex ipso Deo renasci. Talis enim fides, & consilio, si vera sit, & in animo penitus inmixta maneat; non potest esse mortua, sed viva omnino est, & continentem habet regenerationem ac vitæ sanctimoniam.

*Vers. 2. In hoc cognoscite Spiritum Dei.* Non vulgaris Spiritus Succi sapientia cernitur in ea doctrina, in qua docetur *δοκουντες τοις διδαγμασι των ανων* probare, & explorare differe nos Spiritus, per traditum nobis infallibilem normam; discernendi Spiritus Dei à Spiritu profano. Que non alia est quam Confessio vera, seu in qua lyncerus oris cordisque consensus concurret, quod Jesus ille filius hominis, qui in carne seu mortali natura in mundum venit, sit Christus & filius Dei, Rex populi Dei omnipotens. Quam confessionem quicumque Spiritus fuggerit, & innouat, Spiritus Dei censendus est: Contrà quicumque eam spiritus extinguit; aut quoquomodo conuellit, profanus, & à Deo alienus Spiritus censendus est.

Cæterum longe inajor adhuc, & admirabilior ejusdem Spiritus Sapiencia in modo doctrinæ hujus, & normæ tradendæ deprehenditur. Cum enim Spiritus Dei, qui ipsam Antichristorum apostasiam prævidit ac prædixit, Status, & conditionis Ecclesiæ qualis tempore opprellionis ac tenebrarum Antichristi futura esset, ignarus esse non posset; ejusdemque remedium atque antidotum in doctrinâ istâ Joannis adversus pestem istam præparavit, quod arcedæ ac submovendæ ejus virulentia plane salubre acque conveniens esset. Nec enim Dei propositum erat, tantum licentiæ indulgere Satanae vel Antichristo, ut omnem plane Cognitionem Jesu illius filii hominis ex sanctâ virgine nati, & mentibus hominum in Ecclesia evelleret. Ita enim tempore Antichristi omnis omnino ad salutem actus humani generi, præclusus fuisset futurus, quod à consilio Dei fuit alienum. Sed impediri tantum variis errorum salebris viam salutis non autem penitus obscuri permisit; nec ut nullus omnino, in illis Antichristi tenebris ad vitam æternam, sed ne facilius duntaxat esset mortilibus accessus voluit. Ejusmodi igitur doctrinam de hoc dogmate prævalere in Ecclesiâ permisit; quæ non quidem omnibus qui eam primis libris gustassent, aut etiam receperant lecherium illud venenum (quod Jesus non sit Christus) infundere, sed tantum iis qui sibi ab eo. (maxima quidem, & lastima culpa sua) non caverant. Proinde sententia illa, quæ filium Dei ante narum ex Maria Jesum, fuisse statuit, non statim quidem natura sua infert & ostendit Jesum filium hominis plura non esse Christum: sed tamen illud infert, & statuit, Christi Regiam dignitatem, & sublimitatem, multo potiori jure pertinere ad eum qui ab omnibus seculis Altissimus

fuit ; quàm ad eum , qui mortalis mortuus ,  
& sepultus à Deo patre demum excitari , & à mor-  
te liberari debuit.

Quod si quis nimium doctrina ista delectari, & carnali defensorum ejus factione ac zelo abripi incipiat (quod experientia tot secularum docuit; & presentis docet) facilitate & tam lubrico loco, in abruptum hujus præcipitum decideret, ut Jesum illum hominem despiciat; nec in eum (illius maledictionis metu; quæ in homine fiduciam collocantibus intentatur) tutè credi possit existimet, & omnem Christi dignitatem ad eam personam, quæ longè ante natum Jesum populi Dei Rex fuisse dicitur, restringet. Quod his potissimum accidit, qui inhumano, & telle amantudinis perfuso zelo, eos qui unum illum Jesum filium hominis pro Christo agnoscunt; & secundum traditas ab eo leges Deum colunt, & continent, pro Christianis non habent, persequuntur, interficiunt. Quibus enim fides in illum ipsum Jesum non videtur esse fides erga Christum, facis ostendunt quod ipsis ille Jesus non videatur esse Christus.

Ne igitur efficacia istius erroris, qui in Ecclesia per Antichristos propagandus fuit, tam facile deciderentur ii, qui iusto Dei iudicio, ipsum forte errorem effugere vi poterant; Spiritus Sanctus per Joannem succurrendum Ecclesiae censuit; ut non minus nec rarius illud inculcaret; eos qui credunt *Iesum esse Christum esse Deo, natos esse ex Deo; esse diligendos: quam illud, eos qui non credunt, nec confitentur Iesum esse Christum, non esse natos ex Deo, esse mendaces, habere spiritum Antichristi, esse Amichristos &c.* Hoc loco autem etiam prius illud quam hoc, ostendit. Nihil enim magis in hac periculofilissima opinione cavendum est; quam ne eo usque erroris progrediamur, ut insipienter deo audiente Christo, Angelis, daemonibus. caelestibus ac terrenis spectatoribus coram; per damnationem & persecutionem eorum qui credunt Iesum esse Christum, clarissimo testimonio profiteamur, nos non credere quod Iesus fuit Christus.

Ac illo quidem Apostolico ævo, cum collectæ ex Gentibus Ecclesiæ adolescerent; & hausta ex profana Sapientia dogmata in iis invalerent; quodque Paulus admodum pertumesceret; ex prædicatione ejus prædas agerent: quamvis homines mysteriis & secreta fallacis Gnoſeos ſuprà fas, & æquum rimerentur: non tamen aſſi ſunt eoſque deſcendere ut ſimplicem illam doctrinam ad fidem, de Jeſu filio hominis quod verus fit Chriſtus deſcenderent; aut Confeſſores ejus damnarent. Alte enim hærebant antris eorum hæc Joannis monita, de diligendis iis, tanquam filiis Dei, qui vel hæc unum credent: hominem illum Jeſum aſſe verum Chriſtum ac Miſſiam, hoc eſt, Regem populi Dei divina voreitate præditum. Hinc omnes illi è Judaica ſente converſi ad Chriſtum Nazaræ, in quos tubſequenti ævo, Ebionitarum agnomen; quod illi rutoribus, & Judæiſantibus Chriſtianis merito impoſuerunt, immeritò rerorum eſt, primis poſt Apoſtolos temporibus; à Gentilibus eccleſiis, quanvis in iis philoſophicæ opiniones prævalere inceperent; (quicquid nonnulli carnaliores obſtreperent fraternè toleratiſunt, quod ex Juſtini cum Tryphone dialogo, adeoque ex ipſo Tertulliano maniſeſtum eſt. Nec ante Victoris Pontificis Romani, in Occidente: aut ante Origenis ac diſcipulorum ejus ætate in Oriente, reperias ullum veſtigium ſimplicis iſtus ſententiæ, quæ Symboli Apoſtolicæ ſenſum exprimit, ab Eccleſiâ condemnatæ. imo vero eam primitus vigiſſe, & oppoſita ſibi opinione, antiquiorem fuiſſe.

fuisse : præter Sacramentorum literarum testimonia, Symboli illius, quod Apostolicum merito vocatur, evincit antiquitas, & auctoritas.

Post Victoris primum ac Zephyrini Pontificum tempora in Occidente sub Artimonianorum; post Synodum vero Antiochenam in Oriente sub nomine Paulianorum refelli ac daminari ab Ecclesia ceperunt, qui credebant Jesum esse Christum, ut irrefragabili testimonio jam tunc omnibus Dei timentibus constare posset, Spiritum Antichristi dominationem in Ecclesia Christi occupasse, qui homines imprudentes ac peccatores digna Satanae rogatio versuta, eo redigeret, ut innoxios Jesu Christi equi, quae crucifixi servos, dammando ac persequendo; palam testarentur se non credere. Jesum crucifixum esse filium Dei aut verum Christum, quae signas videlicet, ei potius competere, qui crucifixi in illo modo potuit.

Hanc spiritum Antichristiā tunc scribente Joanne (quod tempus centesimo Christi nati anno vicinum fuit) in orbe fuisse, hoc loco vers. 3. omni exceptione ma-  
us extat testimonium. Verum, & illud vers. 4. apparet, Spiritum hunc Antichristi, quamvis jam tunc cum spiritu Christi in Ecclesia certare ac luctari inciperet, nondum eum certaminis successum habere potuisse, ut praevaleret. Non quod ipsi robustissimae vires, atque omnis ver-  
fuitia quam polles exercitus nervi deessent: Sed quia Christi tunc viventes, aut recens mortuis Apostolis, longē majoribus viribus adversus eum essent armati; quod (ut hoc loco dicitur) & ex Deo essent; & in Deo manerent; & vicilim Deus quoque in ipsis esset ac maner-  
et, qui longē potentior est Satana. qui in mundo est, ac manet: quia Mundus quoque in eo est; & (ut infra cap. v. 19. idem Joannes loquitur) jacet, (*κατακειται*) & quasi re-  
cumbit. Vibeant igitur tunc Christiani illos Anti-  
christos divina ac caelestis ope; addo ut viventes qui-  
dam Apostolis & Apostolicis viris, quamvis forte aliqui-  
mo multi in Ecclesia mundanas illas & philoso-  
phicas doctrinas, simplici symboli Apostolici confes-  
sionis adversas introducerent; numero tamen & au-  
thoritate, Symboli Apostolici sequaces in Ecclesia antecesserent. Et quamvis tot spuria scripta sub no-  
mine Apostolicorum virorum legenda Ecclesiis obri-  
tuisse sint, nullum tamen verum documentum dari  
potest, Clementem Romanum, Ignatium, Polycar-  
pum, Hegesippum atque eorum Coeuvos, qui ante  
Justinum, secundo post Christum saeculo vixerunt in  
opinionibus de Christo, vel latere unguem à Sym-  
bolo Apostolico recessisse. Primus omnium Justinus Mar-  
tyr, sententiam eorum qui supra symbolum Apostoli-  
cum sapere audebant, famā nominis sui celebrem fecit:  
quem mox Irenaeus, (si non ut Ignatius, ita hujus quoque  
depravata vel suppositicia scripta sunt) & Tertullianus  
in Occidente; in Oriente verò Scholae Alexandri-  
nae, descendens usque ad Originem succellio, latif-  
simē in Ecclesia propagavit. Ceterum toto secun-  
do post Christum saeculo; vix ullus Gnostice su-  
e opinionis tam deditus fuit; ut simplici Symboli A-  
postolici confessores damnare; aut limine Ecclesiae  
submovere ausus fuisset; quod probe viderent omnes  
idei aliter fieri non posse; quin Jesus esse Chri-  
stus palam nequeatur.

Ergo toto post Joannem seculo & paulo longius, puer illius, & Apostolicæ veritatis patroni, mundanæ istius, & philosophicæ doctrinæ propugnatores aut vincebant; aut in Christianæ caritatis, & tolerantie officio continebant; se sèpe planè vince non passi sunt; quædā in plerisque Christianorum. Christi spiritus, & dei caritas (de qua postea hoc eodem capite tot præcepta tradit Apostolus) permansit. Nec certe in opinionibus, ab Antichristi spiritu obtrusis, Julius & commemorati patres nimium noxiè aberrant: primum quod alitissimi in Univerfo potestatis Monarchiam, uni Patri Domini nostri Jesu Christi, magno omnes, & unanimi consen-

fu deferrent. Deinde quod eos qui Jesum illum crucifixum (quem solum Paulus novebat & predicabat) credere esse Christum, damnare aut eisdem non auderent. Ita ut jure dici possit, quamdum charitas illa, & tolerantia Christiana in Ecclesia duravit, hoc esse, plus quam integro populo Joannem secutus, in ea lucere certumque cuius *cap. 4.* *cap. 5.* *cap. 6.* *cap. 7.* *cap. 8.* *cap. 9.* *cap. 10.* *cap. 11.* *cap. 12.* *cap. 13.* *cap. 14.* *cap. 15.* *cap. 16.* *cap. 17.* *cap. 18.* *cap. 19.* *cap. 20.* *cap. 21.* *cap. 22.* *cap. 23.* *cap. 24.* *cap. 25.* *cap. 26.* *cap. 27.* *cap. 28.* *cap. 29.* *cap. 30.* *cap. 31.* *cap. 32.* *cap. 33.* *cap. 34.* *cap. 35.* *cap. 36.* *cap. 37.* *cap. 38.* *cap. 39.* *cap. 40.* *cap. 41.* *cap. 42.* *cap. 43.* *cap. 44.* *cap. 45.* *cap. 46.* *cap. 47.* *cap. 48.* *cap. 49.* *cap. 50.* *cap. 51.* *cap. 52.* *cap. 53.* *cap. 54.* *cap. 55.* *cap. 56.* *cap. 57.* *cap. 58.* *cap. 59.* *cap. 60.* *cap. 61.* *cap. 62.* *cap. 63.* *cap. 64.* *cap. 65.* *cap. 66.* *cap. 67.* *cap. 68.* *cap. 69.* *cap. 70.* *cap. 71.* *cap. 72.* *cap. 73.* *cap. 74.* *cap. 75.* *cap. 76.* *cap. 77.* *cap. 78.* *cap. 79.* *cap. 80.* *cap. 81.* *cap. 82.* *cap. 83.* *cap. 84.* *cap. 85.* *cap. 86.* *cap. 87.* *cap. 88.* *cap. 89.* *cap. 90.* *cap. 91.* *cap. 92.* *cap. 93.* *cap. 94.* *cap. 95.* *cap. 96.* *cap. 97.* *cap. 98.* *cap. 99.* *cap. 100.* *cap. 101.* *cap. 102.* *cap. 103.* *cap. 104.* *cap. 105.* *cap. 106.* *cap. 107.* *cap. 108.* *cap. 109.* *cap. 110.* *cap. 111.* *cap. 112.* *cap. 113.* *cap. 114.* *cap. 115.* *cap. 116.* *cap. 117.* *cap. 118.* *cap. 119.* *cap. 120.* *cap. 121.* *cap. 122.* *cap. 123.* *cap. 124.* *cap. 125.* *cap. 126.* *cap. 127.* *cap. 128.* *cap. 129.* *cap. 130.* *cap. 131.* *cap. 132.* *cap. 133.* *cap. 134.* *cap. 135.* *cap. 136.* *cap. 137.* *cap. 138.* *cap. 139.* *cap. 140.* *cap. 141.* *cap. 142.* *cap. 143.* *cap. 144.* *cap. 145.* *cap. 146.* *cap. 147.* *cap. 148.* *cap. 149.* *cap. 150.* *cap. 151.* *cap. 152.* *cap. 153.* *cap. 154.* *cap. 155.* *cap. 156.* *cap. 157.* *cap. 158.* *cap. 159.* *cap. 160.* *cap. 161.* *cap. 162.* *cap. 163.* *cap. 164.* *cap. 165.* *cap. 166.* *cap. 167.* *cap. 168.* *cap. 169.* *cap. 170.* *cap. 171.* *cap. 172.* *cap. 173.* *cap. 174.* *cap. 175.* *cap. 176.* *cap. 177.* *cap. 178.* *cap. 179.* *cap. 180.* *cap. 181.* *cap. 182.* *cap. 183.* *cap. 184.* *cap. 185.* *cap. 186.* *cap. 187.* *cap. 188.* *cap. 189.* *cap. 190.* *cap. 191.* *cap. 192.* *cap. 193.* *cap. 194.* *cap. 195.* *cap. 196.* *cap. 197.* *cap. 198.* *cap. 199.* *cap. 200.* *cap. 201.* *cap. 202.* *cap. 203.* *cap. 204.* *cap. 205.* *cap. 206.* *cap. 207.* *cap. 208.* *cap. 209.* *cap. 210.* *cap. 211.* *cap. 212.* *cap. 213.* *cap. 214.* *cap. 215.* *cap. 216.* *cap. 217.* *cap. 218.* *cap. 219.* *cap. 220.* *cap. 221.* *cap. 222.* *cap. 223.* *cap. 224.* *cap. 225.* *cap. 226.* *cap. 227.* *cap. 228.* *cap. 229.* *cap. 230.* *cap. 231.* *cap. 232.* *cap. 233.* *cap. 234.* *cap. 235.* *cap. 236.* *cap. 237.* *cap. 238.* *cap. 239.* *cap. 240.* *cap. 241.* *cap. 242.* *cap. 243.* *cap. 244.* *cap. 245.* *cap. 246.* *cap. 247.* *cap. 248.* *cap. 249.* *cap. 250.* *cap. 251.* *cap. 252.* *cap. 253.* *cap. 254.* *cap. 255.* *cap. 256.* *cap. 257.* *cap. 258.* *cap. 259.* *cap. 260.* *cap. 261.* *cap. 262.* *cap. 263.* *cap. 264.* *cap. 265.* *cap. 266.* *cap. 267.* *cap. 268.* *cap. 269.* *cap. 270.* *cap. 271.* *cap. 272.* *cap. 273.* *cap. 274.* *cap. 275.* *cap. 276.* *cap. 277.* *cap. 278.* *cap. 279.* *cap. 280.* *cap. 281.* *cap. 282.* *cap. 283.* *cap. 284.* *cap. 285.* *cap. 286.* *cap. 287.* *cap. 288.* *cap. 289.* *cap. 290.* *cap. 291.* *cap. 292.* *cap. 293.* *cap. 294.* *cap. 295.* *cap. 296.* *cap. 297.* *cap. 298.* *cap. 299.* *cap. 300.* *cap. 301.* *cap. 302.* *cap. 303.* *cap. 304.* *cap. 305.* *cap. 306.* *cap. 307.* *cap. 308.* *cap. 309.* *cap. 310.* *cap. 311.* *cap. 312.* *cap. 313.* *cap. 314.* *cap. 315.* *cap. 316.* *cap. 317.* *cap. 318.* *cap. 319.* *cap. 320.* *cap. 321.* *cap. 322.* *cap. 323.* *cap. 324.* *cap. 325.* *cap. 326.* *cap. 327.* *cap. 328.* *cap. 329.* *cap. 330.* *cap. 331.* *cap. 332.* *cap. 333.* *cap. 334.* *cap. 335.* *cap. 336.* *cap. 337.* *cap. 338.* *cap. 339.* *cap. 340.* *cap. 341.* *cap. 342.* *cap. 343.* *cap. 344.* *cap.*

[illegible]



glossa Platoni indicasse poterat; cum locum hunc veterum apud Hebræos juris divini consulum; nemo sic intellexerit; nemo explicuerit: Et proprius verborum sensus suamet luce satis fulgeat, nec ulla sit necessitas confugiendi ad improprium. Ac ne Plato quidem ipse, id sensisse convincitur. At postrema Platonis eorum progenies, quæ Christiana tempora attingit; illa Magorum ferax, illa Simonis Magi & Menandri nericula, in ejusmodi commentis, mire sibi placuit. Hæc profanæ sapientiæ officina; tot hæreticarum sectarum examina; in Christianismum effudit. Et quia ex Mundo fuit; mundana quoque & exotica dogmata, nova, peregrina & Apostolis ignota vocabula, novos loquendi & lentius modos introduxit, quia ex mundo loquebatur. Ideo populi Christiani pars longe maxima, quæ ex tot gentibus Ecclesiæ aggregabatur, gentilium doctrinarum commenta, & acrotes avidissimis auribus hausit. Nec ullus in doctrinæ Christianæ cognitione proficere se posse credebatur, nisi prius in philosophorum ejus ævi studia, ætatem trivisset. Vide strenuum Origenis encomiastem, in historia Ecclesiastica libro Eusebii sextum. Et ut Academicæ tantum familiæ, tot novarum opinionum farraginem Ecclesiæ debeat; Zeno quoque rerum naturæ dispositorem atque Opificem Universalitatis prædicabat. Hujus doctrinæ imbutus Pantænus, Alexandrinam scholam instituit, & exoticas sub nomine Christiano sententias, in incitum usque Orientem propagavit. Quem secuti Clemens & Origenes, patrum prope omnium ante Nicænæ Synodi tempora magister, & innumeri alii, qui Christianam religionem, ex doctrinâ pietatis, artem facere opinandi & confendi. hinc tot postea annuæ, mensuræ fidei confessiones; tot cruenta odia; tot factiosa concilia; tot mutua anathemata, donec civile in Ecclesiâ bellum, solennis tyrannidis exitus compesceretur.

*Vers. 6.* Reddere rationem videtur, cur mundus Antichristos audiat, hoc est, cur tot Christiani, relicta genuina Apostolorum prædicatione, Antichristos audiant, & ad doctrinam eorum transseant. Nos, inquit, ex Deo sumus. Pronomen istud, sicuti & supra cap. 11. 19. Apostolos ipsos designare non dubium est. Opponitur enim non modo Antichristis, sed & iis quibus scribebat Joannes, & quos *vers. 4.* allocutus est. Dicit igitur; cum nos Apostoli ex Deo sumus; quotquot sunt ex Deo, hoc est, qui vera cognitione, & caritate Dei præditi, ex Dei nutu dependent, eique obsequuntur, nos quoque audiunt, & nostram doctrinam sequuntur: quales vos estis, qui doctrinæ nostræ adhæretis. At qui ex Deo non sunt, nec veram ejus cognitionem & caritatem habent, non audiunt nos, hoc est, doctrinam nostram rejiciunt, nec ei morem gerunt: quales sunt Antichristi & eorum sequaces. Atque hoc pro peculiari ac certissimo signo, criterio, & characterē dignoscendorum spirituum an ex Deo sint, nec ne, hoc est, verorum à falsis prophetis, ponit Joannes. Nam qui audiunt Apostolos, eorumque doctrinam sequuntur, nec ab eorum vespigiis, sententiis, verbis, vel latum unguem discedere audent; si spiritu veritatis, qui ex Deo est, ducuntur. At qui ab Apostolicâ doctrinâ, ad mundanæ sapientiæ dogmata vel minimum declinare, & cum novis verbis, novas res in religionis doctrinam introducere audent; spiritu erroris, & imposturæ decipiuntur. Atque hæc norma dignoscendorum spirituum à Joanne tradita, omnium Christianorum memoriæ aë infigenda est. Nec enim frustra is asseruit, ex hoc criterio optimè dignifici posse, spiritum veritatis à Spiritu erroris. Notandum illud quoque est, *Esse ex Deo, & nosse Deum*, pro

eodem ab Apostolo usurpari. Vera enim cognitio Dei (ut infra videbitur) amorem Dei, & proximi includit, qui nos Deo adherere, & ex eo plane dependere efficit. Cum enim esse ex aliquo, originem ejus rei, quæ est ex aliquo, significet; certe esse ex Deo, denotat ortum habere ex Deo, nasci aut renasci ex Deo, hoc est, ex verbo Dei, tanquam semine cælesti & incorruptibili. Quæ generatio non est terrena, physica, & ex necessitate naturæ; sed spiritualis, cælestis, ex libertate ac rectitudine voluntatis: nec ad veterem Dei creationem pertinet, sed ad novam, cujus Christus est primogenitus, simul & Summus Dei administer, & quasi Creator. Fit autem ista generatio per verbum Dei, quo voluntas ejus revelatur & cognoscitur. Proinde ex isto verbo Dei, ipsoque Deo, nemo nasci potest nisi per istud verbum veram Dei, hoc est, voluntatis ejus cognitionem habeat; idè nasci aut esse ex Deo; & vere nosse & cognoscere Deum, idem sunt. Vera autem cognitio Dei, ejusque voluntatis est, quando animi nostri, cognitâ Dei præclara & eximia erga nos voluntate, ac beneficentia, imo paternâ charitate & indulgentiâ, quam nobis in filio suo exhibuit; mutua erga ipsum charitate, ad obsequium voluntatis ejus accenduntur, & exardescunt. Quæ erga Deum charitas, ut mox docebit Joannes, charitatem erga eos, qui sunt ex Deo, & vitæ sanctimoniam semper habet comitem atque pedissequam.

Porro inter omnia, quæ Antichristorum adventus Ecclesiæ Dei afferebat mala & incommoda, prope funestissimum fuit illud erga fratres ejusdem vocationis confortes odium, animorum alienationes, dissidia, persecutiones, oppressiones, iniuriæ, quæ res absque extrema morum dissolutione esse non poterant. Sapienter igitur Apostolus, cum aliqua (ut supra vidimus) signa & criteria, & quibus cognosci possent Antichristi, tam in ipsa eorum doctrinâ, quam in illius doctrinæ origine, quæ ex mundanæ sapientiæ placitis, profluxit, & ab Apostolica prædicatione aliena fuit, tradidisset & quasi digito ostendisset, ejusmodi remedium adversus doctrinam eorum *vers. 7.* proponit, quod ejus malignitatis plurimum adversaretur ac rejuget. Et si fideliter in Christianis Ecclesiis adhibitum fuisset, segetem errorum Antichristi in ipsa herba extinxisset, ac tyrannidem ab Ecclesiâ arcuisset. Remedium verò istud est Charitas erga fratres, quam longo satis sermone, & sedulo conatu præcipit, tanquam præsentissimum ingruentium Ecclesiæ malorum amuletum. Addit autem præcepto huic, blandæ allocationis condimentum. Dilectos vocans, quibus tam fidele & amicum monitum inculcat. Diligamus, inquit, alii alios. Rationem addit, quod Charitas ex Deo fit. Originem virtutis hujus refert ad Deum, quod infra *vers. 30.* facit plenius, sicuti & *vers. 19.* Primum enim Deus nos exemplo Charitatis sure invitavit; & quasi viam nobis præit: imo vero amore suo nos ad mutuum redamandi officium stimulat. Deinde expresso præcepto, ut nos invicem amemus, imperat. Vide super cap. 111. 23. & infra *vers. ultimo.* Hoc præceptum habemus ab eo, ut qui diligit Deum, diligat & fratrem suum. Ex ea Charitatis origine sequitur, quisquis eam virtutem habeat, ex Deo natum esse, & veram Dei cognitionem habere. Contra vero, qui ea virtute caret; Deum non nosse, aut ut cap. 11. 6. loquitur, Deum ne vidisse quidem unquam. Rationem asserti priori similem, sed paulò efficaciorē, quia Deus est Caritas *vers. 8.* quod idem repetit infra *vers. 6.* hoc est, Deus tanta Charitatis, & bonitatis excellentiâ præditus est, ut mera Caritas, & bonitas dici possit. Proinde qui ea virtute præditi sunt, naturæ & Spiritus Dei participes eos, ac Deo acceptissimos & maximè placentes esse necesse est.

*Vers. 9.*



*Vers. 9.* Ostendere incipit documenta & effecta eximiae erga nos Charitatis Dei. primam, quod filium suum unigenitum misit in mundum, ut vivamus per eum. Multa erat Dei benignitas, quod nos rationis compotes creaverit, cujus opera per admirandum Dei operum conspectum aliqua tanti boni cognitione frui poteramus. Longè plus bonitatis ejus in eo apparuit, quod communi Rationis dictamini specialem revelationem addidit: missa cælis legatione illustri, quæ non modo oblatam à Deo gratiam nuntiantis dignitate, sed & ipsius lætissimi nuntii immenso pretio commendaret. Atque ad eam quidem legationem delectus est, dignitate nunc Deo proximus futurus, & gratia præ cunctis aliis præcellentior, unigenitus Dei filius; qui quondam in carne venit in mundum; Jesus Christus. Nuncium verò nobis attulit, & promissum immortalis vitæ, quæ verè vitalis, & vitæ nomine digna est. Neque verò tantam erga nos charitatem, ac beneficam voluntatem Deus exhibuit ullò nostrò antegresso merito, aut charitate erga se provocatus; sed tunc cum essemus hostes, iram ejus peccatis nostris irritantes, misit filium, ut tanquam propitiatoria pro peccatis nostris victima, in signum ac documentum placati nobis, imò verò nos ardentissimè diligentis Dei, crudelissime immolaretur. Quo dilectionis specimine, cum quis rem omnium pretiosissimum in gratiam, & emolumentum alicujus profundit; nullum dari potest excellentius. Nec reperiri poterat evidentior ratio, quæ Deum charitatem erga nos suam commendaret, quam, quod dum adhuc *Rom. v. 8.* peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.

Unde merito *vers. 11.* concludit Joannes, Si Deus tantopere nos dilexit, nos quoque vicissim fratres diligere debere. Cum enim ipsi pro tanta dilectione, mutuam debeamus affectionem, & sciamus eum non modo id optare, tanquam rem sibi placentem; sed etiam præcipere, atque exigere à nobis tanquam debitum; ut fratres exemplo ejus diligamus, quamquam nos fortè aliqua imperfectione offendant, non debet nos ulla eorum culpa (nisi forte fratres, & filii Dei esse desinant) aut indignitas à debita ipsis charitate avertere. Hinc & hic Joannes debitum hoc esse ait, quod Deus à nobis pro sua erga nos dilectione exigit: & Paulus *Rom. xiii. 8.* idem debitum esse ait; quod nunquam satis exolvere possumus, & quo, tanquam alieno ære, dum vivimus, liberari non possumus.

*Vers. 12.* Rationem affert. cur à nobis Deus exigit, ut maximæ erga nos Charitati Dei, quasi vicem reddentes, dilectionem erga fratres exerccamus. Quia Deum ut reipsa in hac mortalitate videre, ita amoris erga eum documenta exhibere, nisi in eis fortè; quibus ea vice sui exhiberi jussit, non possumus. Nec Deus aut Christus ullo beneficio nostro indigent. Proinde veri amoris erga sese documenta in eis præcipue exhiberi voluit, qui beneficiis nostris indigent. Et amare quidem reipsa eos quoque, quos oculis non videmus possumus, quia mente & cogitatione, causas amoris eorum assequimur. Sed amorem hunc testari, ita ut palam conspicuus sit omnibus, aegre possumus, quia, ut ipsum amoris nostri objectum, invisibile: ita ipsius quoque amoris documenta, & vestigia; oculis non ita sunt obvia. Quamquam infra *ex vers. 20.* colligi videtur, quasi Apostolus verba illa *Deum nemo vidit unquam*, ad id probandum attulerit, quod Caritas erga invisibilem dilectionem sit, caritate erga eum quem videmus; quod Ignoti, & à sensibus nostris remotioris, vix aliqua cupido esse soleat. Ait enim, *Qui non diligit fratrem suum, quem vidit: Deum quem non vidit, quomodo potest diligere?* Cæterum, cum aliqui charitas erga Deum, qui ob

perpetua beneficia, & spem futurorum, præterea propter eximiam sui excellentiam, nos in amore sui rapit; longè videatur facilior, quam erga fratres (quibus neque ita obstricti esse, neque ab eis eos amoris fructus sperare possumus, & quorum multis imperfectionibus, offendimur:) non levis hic difficultas oboritur.

Quæ duplici modo solvi posse videtur.

Aur Si concedatur quidem charitatem erga Deum non simpliciter; sed secundum quid, videri posse dilectionem; quatenus objectum caritatis hujus remotum, & abjunctum est à sensibus; & ad fidem pertinet: cujus virtutis difficultas efficit ut ea non cuius contingat. Simpliciter tamen; præsertim iis, qui jam principia antegresse fidei habent; ob causas superadditas caritas in Deum, adeo fit facilior, ut per eam demum ad caritatem erga fratres aditus pateat.

Aur, (quod potius sentio,) si verba *versu 20.* ita explicentur: Qui dicit, diligo Deum, & fratrem suum odit, mendax est. Quia ex eo quod in omnium oculis incurrit, hoc est, quod odit fratrem suum; convincitur id non habere, quod est invisibile, & ab oculis hominum remotum, puta caritatem Dei; quæ certe obedientiam, præcepto Dei sequenti *versu* expresso, requirit, hæc autem cum in conspectu omnium videtur; merito homines, invisibilem, & occultam Dei caritatem iactantes, per visibile fratrum odium mendacii convincuntur.

Ac profecto in ipso *versu 12.* non id dicitur; nos facilius fratres quam Deum amare posse: Sed Caritatem Dei, quæ, vel ob rationem objecti sui, est invisibilis, fieri quasi visibilem, & certis documentis suis cognosci, si mutuam erga nos caritatem exerccamus.

Pateat id *ex versu 13.* Per hoc cognoscimus, nos in eo habitare, & eum in nobis; quod de Spiritu suo dedit nobis. Ubi primum videmus, Apostolum loqui, non de comparatione inter se caritatem erga Deum & proximum, utra sit dilectionis, sed de signis atque indicibus, per quæ cognosci possit utrum Caritatem Dei habeamus. Secundo verba, quod Deus in nobis habites, & nos in Deo; nihil aliud significare, quam Caritatem Dei. nam qui in Deo habitant, hoc est, omnes curas, cogitationes, ac totam mentem suam in eo desigunt: similiter in quibus Deus habitat, quorum in pectore semper est Deus præsens, & quem tanquam præsentem perpetuo venerantur; soli veram caritatem Dei habent. Tertio verba de Spiritu suo dedit nobis, sicuti & supra *Cap. 1. vers. ultimo*, significare illud donum Spiritus Sancti quo alii alios diligimus. Hanc igitur donatum nobis à Deo fraternali caritatem; signum ac documentum certissimum esse ait, veræ nostræ erga Deum caritatis.

Præterea verba *versu 12.* Caritas ejus adimpleta, aut potius perfecta est in nobis, *versu sequenti* igitur eo ipso, indicant, Caritatem erga fratres non modo non esse meliorem Caritate erga Deum: sed illi aliquanto meliorem. Per caritatem enim erga fratres, testè Joanne, ipsa erga Deum Caritas perficitur, hoc est, perfectior evadit. Perfectior tamen, vel id quod perficitur, igitur in habitatione difficilior videtur.

*Vers. 14.* Iterum caritatem Dei, quæ in nobis caritatem erga fratres excitat ac requirit, non modo commemorat; sed probat quoque à testimonio ocularum testium, hoc est, Apostolorum omnium (quos inter ipse quoque comprehendebatur) qui missionis, doctrinæ, mortis & resurrectionis Christi erant testes locupletissimi. Milionis; audita toties cælestis voce, hunc esse Filium, in quo Deo complacuerat, dilectum, & cui auscultare omnes jussi sunt: Doctrinæ; quæ certissimum mundo viam vitæ, & salutis æternæ consequendæ tradebat. Mortis denique,

que & resurrectionis, & assumptionis in celum; quibus omnibus rebus præsentes adiuverunt. Ut autem hoc testimonium pluri ab omnibus fiat, dicit se se spectasse oculis, & ut initio primi capitis asseruit, manibus ea palpasse quæ postea annunciavere ac testati sunt omnibus, de misso in mundum Servatore mundi. Qui cum non alius fuerit, quàm ille spectatus oculis, palpatum manibus Apostolorum, Jesus filius hominis, merito ex eo deducit *vers. 15.* quod quisquis confessus fuerit, Jesum esse filium Dei, aut ut initio capitis quinti se explicat; Jesum esse illum Christum, Deus in eo habitat, & ipse in Deo, hoc est, & ipse diligit Deum, & à Deo diligitur. Qui enim in Deo habitat, hoc est, qui Deum amat, & in eo omnes cogitationes suas desinit; nec ab eo mentem suam unquam recessit: in eo vicissim Deus habitat, hoc est, cum vicissim Deus amat eique amoris sui testimonia per Spiritum suum jugiter exhibet. Qui status hominum dilectionem Dei activam simul, & passivam habentium, alibi, præcipue vero infra *cap. v. 1.* exprimitur per voces ex Dei genitus est. Nam qui filius Dei est eum & amat patrem, & à patre suo amari necesse est. Atque hic locus, ut & supra *cap. 11. 25.* & infra *cap. v. 1.* & eodem *cap. v. 5.* Omnes, inquam isti loci evincunt locum *cap. 14. 2.* & 3. non aliter esse explicandum, quàm supra à nobis explicatus est, hoc est, Enunciationis illius in qua confessio hominum de Jesu Christo, exprimitur: tam affirmantis (quæ est filiorum Dei); quàm negantis (quæ est Antichristorum) subjectum esse Jesum filium hominis, qui in carne venit, & ab Apostolis spectatus est. hæc enim omnia idem sunt. Prædicatum autem esse Christum, filium Dei, Servatorem Mundi: hæc enim omnia iterum idem sunt.

Cum igitur in eo quicquid Deus in hoc mittereodi in mundum filii sui, negotio egit, ejusmodi carnis Dei eluceat, ut Deus pura pura Charitas dici possit; quicunque cognoscunt & credunt istam publicani erga nos Dei caritatem, fieri nequit, quin mutui erga Deum charitate exardescant, & in ea maneat; quod nihil aliud est quam in Deo ipso manere, quod cum reciproca, privata Dei erga nos charitate indissolubili nexu conjunctum est, quod *vers. 16.* dicitur & *vers. 19.* repetitur.

*Vers. 17. & 18.* Fructus istius caritatis incomparabilis exponuntur. Charitas enim nostra erga Deum, charitatem Dei erga nos provocat. At charitas Dei erga nos, in eo periclitatur *vers. 19.* quod dono Dei ac Spiritu Sancto instinctu firmitissimam in Deo fiduciam habeamus in die judicii, suggerente nobis conscientia, quod qualis ille est, nos quoque in hoc mundo simus; hoc est, quod vitam Dei, vitam omni sanctorum plenam; sed præcipue Dei, & filiorum Dei, hoc est, fratrum charitate flagrantem in hoc mundo vivamus. Quæ fiducia ita perfecta est, ut in ipsa illa publicè minacitissimæ judiciorum Dei procellæ tempestate ac trepidatione, metu omnis planè expertus reperiatur. Quæ enim perfectior est erga Deum charitas; tantò perfectior vicissim Dei erga nos Amor, qui ubi perfectus est, foras eicit omnem timorem, puta ejusmodi qui punitionem in se habeat; & sit pars quædam communitatis, & imminenti nobis supplicii. Ex eo enim patet, de quali metu loquatur, servili nimirum & eo, qui à mente male sibi conscia proficiscitur, non de filiali; qui tamen aliqui alibi Timor ac tremor dicitur quamvis nullam in se supplicii partem contineat, imò ne supplicia mereamur, propiciat. Sed quia hoc loco de tempore judiciorum Dei Apostolus loquitur; timori isti filiali tunc locus nullus est; qui adversus solam securitatem in secundis rebus subrepentem necessarius est. At cum panico

trepidationis terrore omnes perturbantur, non est periculum ne mens nostra, ingruente rerum terribili metu excitata, obdormiscat. Verum adversus metum qui mentem cruciat, & exanimat, tunc animus armandus est, qui nullatenus quàm consummata erga Deum caritate armatur.

*1. cor. 20.* Exposito mutue nostræ, & immensæ Dei erga nos charitatis respondentis ergo Deum charitatis officio, ejusque fructu & utilitate, ostendit non satis esse ut solum tantummodo Deum diligamus; sed ipsam charitatem erga Deum omnino requirere, ut fratres quoque diligamus, ita ut qui fratres non diligunt, ne Deum quidem ipsum diligere dici possint. Deus enim qui amore nostro erga se, delectatur quidem, & non tantum indiget, visibilia amoris erga se officia in visibilibus, & qui ope nostrâ indigere possunt, fratribus, sibi exhiberi vult & præcipit. Nulla igitur fides iis haberi debet qui cum oderint fratres suos, Deum aut Christum se diligere mentiuntur.

Quapropter mendax fuit illa veterum erga Christum caritas, qui amorem, & honorem ejus præ se ferentes; eos qui Jesum filium hominis, qui cum Apostolis quondam conversatus pro nobis mortem suscepit; esse verum Christum, & filium Dei, hoc est, omni divina in celo, & in terra potestate præditum credebant; ob quasunque in cæteris opinionibus dissensiones, odio capitali & in maximas quidem injurias erumpente, prosequerantur.

Mendax & omnium peno Conciliorum zelus; quam amarissimo felle odiorum imbuta anathemata; toties & verbis eructabant, & factis evomebant adversus eos; quos Jesum esse Christum credere, non erant ignara. Nec ullum poterat à Joanne Apostolo salubrius ac præsentius adversus ingruentium Antichristorum venena exhiberi amuletum, quàm imposita charitatis adversus fratres; nominatim vero eos qui credunt Jesum esse Christum, necessitas. Nec ullum item poterat, ab eodem frontibus Antichristorum contumeliosius injuri mendacii atque imposturæ stigma, quam detectus iste, per feralium odiorum indicium, subdole & affectate erga Deum & Christum dilectionis, fallax atque ignobilis assus.

## CAPUT V.

Cum amorem erga fratres tanto conatu præcepisset, docet quousque nomen fratrum extendatur, hoc est, ad eos omnes qui ex Deo geniti sunt. Supponit enim eos quibus dilectio fratrum præcipitur, ex Deo quoque genitos, & filios Dei esse. Quorum sane officium est, ut patrem ex quo geniti sunt, diligant. Atqui hoc officium iterum poscit, ut qui patrem diligunt, eos quoque qui ex patre suo geniti sunt, tanquam fratres suos diligant. Porro omnem qui credit, quod Jesus sit Christus asserit esse ex Deo genitum; Omnem igitur ita credentem, à veris Christianis diligi debere, firmitissime concludit.

Atque hic admiranda est Spiritus Sancti sapientia, ipso rerum paulò post in Ecclesia gestarum eventus, approbata; qui præcipuum improbitatis Antichristorum conatum, tantò ante prævidit; atque recundendo & avertendo, presentissima remedia præparaverit. Nihil enim magis curæ atque cordi Antichristis futurum erat; quàm ut veros Jesu Christi discipulos, hoc est, eos qui credebant Jesum esse Christum, atque in iis ipsum Christum opprimerent; simulque illam genuinam, & simplicem in symbolo Apostolico expressam ejus cognitionem, simulque

simulque ipsam Apostolorum prædicationem densissima errorum caligine obfcurarent. Idne fieret, maxime idoneam doctrinam Joannes opposuit de simplicis illius Apostolicæ prædicationis Confessoribus atque adeo omnibus, qui Jesum illum crucifixum, crederent esse Christum diligendum tanquam veri Dei filius, verè ex Deo natus. Quam doctrinam toties in hac epistola, partim per affirmativæ (quod Jesus sit Christus) enunciationis commendationem, partim per negativæ, & ejus contradictoriæ, detestationem ac reprehensionem inculcat; ut hæc epistola nihil aliud continere videatur, quam præparatam adversus futuros, venenatos Antichristorum morsus, antidotum.

*Vers. 2.* Verba versus hujus; non id significant, quod prima fronte significare videntur. Nec enim verus eorum sensus potest esse contrarius doctrinæ Apostoli, quam humiliter tradidit, docens ex charitate fratrum cognosci posse charitatem Dei: hoc est, charitatem in fratres quos videmus: & quæ ipsa in oculos non incurre, non potest, esse signum atque indicium veræ erga Deum charitatis. Cur igitur nunc rem planè, & verbis suis & ipsi rationi contrariam doceret? Proinde per verba; *In hoc cognoscimus quod diligamus filios Dei quando Deum diligimus* non illud intelligitur, nos ex amore Dei quando ipsum diligimus; cognoscere indicium ac documentum, quod diligamus filios ejus. Sed potius nos quando diligimus Deum cognoscere, & invenire certam viam, & rationem, assequendæ illius difficillimæ virtutis in diligendis fratribus tanquam filiis Dei. Caritas enim Dei nos manducit, ad diligendos eos qui sunt Dei: præsertim cum Caritas erga Deum, non possit esse absque obsequio præceptorum ejus, præcipuè verò præcepti de Caritate fratrum. Imo verò, ut supra monuimus (& hic *vers. 3.* manifeste dicitur) quia cum neque Deus neque Christus charitate nostrâ indigeant, non alia in re charitatem erga eos nostram tellari possumus; quam servando Dei, tradita per Christum præcepta *Vide Job. xiv. 15. & 21. & 23. 24. & cap. xv. 10. & 12.* Quæ certe præcepta amantibus Deum, hoc est, natis ex Deo, aut verbo ejus, gravia non sunt. vide *Matth. x. ultim.* Quia qui jugum Christi suscipit, jugum illud suave in quo cælestis opis auxilium nunquam deest, satis habeat virum ac roboris ad superandas omnes difficultates ac tentationes. Habet enim ad Deum aditum; & paratam in occasionibus opem, & quia Deus potentior est, quam Mundus & omnes Christianorum hostes, victoria de mundo ac cæteris hostibus, semper est in manibus ejus.

Ostendit tamen specialius *vers. 4.* quænam illa via sit vineendi Mundi, & in qua virtute atque animi nostri affectatione aut habitu, lateat robur illud, quo tantus hostis vincitur. Ait igitur hanc esse fidem nostram; quæ nos omnium hostium vires ac triumphantes efficit; & quâ potissimum Deo placere; imo justificari, iusti fieri, & ab omnibus culpis & suppliciorum metu absolvi possumus.

Mox *vers. 5.* Fidem istam mundi victricem, ejusque obiectum plenius explicat, atque asserit. Neminem posse vincere mundum, nisi cum, qui credit quod Jesus sit Christus aut filius Dei. Hæc enim pro eodem sumi superiora ostendunt. Nam qui verè credit, quod Jesus sit Christus aut filius Dei, ille Servator nostri adeo amans ut Deo ipsum prout Salutem nostram, in atrocissimam mortem tradenti promptissime parerit, incredibilis primùm erga Deum qui tam salutarem nobis Servatorem miserit: deinde erga filium ejus per quem servamur Charitate exardescit, ideoque præcepta per eum tradita, sanctè & reverenter observat.

Hæc enim est vera fides in Christum, aut per

Christum in Deum quæ est per Charitatem efficax; cum quis verè, & ex animo credit hominem illum Jesum, qui nobis in carne exiens nomine Dei præcepta ejus tradidit; ac prædicationem suam, vitæque æternæ & remissionis peccatorum pronissum, sanguine suo & morte tam atroci obligavit; esse verum Christum Regem à Deo unctum, cui omnis in cælo & in terra potestas data sit; & cujus in manum tradita jam sunt, cuncta præmia vitæ & fidei nostræ; quæ nobis ille quondam nominæ patris sui promiserat. Hæc qui verè, & ex animo credit, non modo mundum sed & Satanam, & omnes hostes vincit, quibus nemo resistere potest; nisi ejusmodi fide pollens & armatus.

*Vers. 6.* Explicat uberius obiectum illius fidei nostræ: Jesum videlicet Christum, ejusque adventus qualitates & circumstantias; in quibus illud notandum est maxime eas esse non modo causas efficientes fidei nostræ sed etiam effecta. Quaterus enim in ipso Christo considerantur, omnia ista tria fidei nostræ in ipsum documenta ac testimonia, hoc est, *Aqua, sanguis, & Spiritus*, efficiunt in nobis eam fidem ut propter hæc testimonia credamus Jesum esse Christum, & filium Dei. At hæc fides ita in nobis procreata; eadem ista tria testimonia in nobis efficit, per quæ certissima fides fiat, nos quoque esse servos Christi, & filios Dei. Venisse enim Jesus ille Christus per aquam & sanguinem, vel etiam in aqua & sanguine dicitur: quia non sola vitæ sanctitate & innocentia, seu in lege sua præscripta, sive in moribus exhibitæ & expressæ: sed etiam cruento martyrio suscepto, & quæ illud consecuta sunt, præmiis affectus, sese verum esse Christum ac filium Dei fuisse probavit. Duobus autem istis *Aque, & sanguinis testibus* adjunctus tertius, *Spiritus* ille mirabilem operum patrat, tantè certior nobis fidem fecit, neminem alium, præter illum hominem Jesum, antiquitus à Deo promissum Christum ac Messiam esse potuisse. Hæc fides ubi in animis nostris radices egit, ac Dei Christique caritatem nobis altius inseruit, efficit nos quoque omnium istorum trium testium suffragio niti, in eo probando quod sumus servi Christi, & filii Dei, hoc est, non modo puritate vitæ, cujus mentionem fecit Joannes supra *cap. 111. 3.* dum ait quod nos *Spes videndi Dei sicui est purificet* non modo sanguine quem ob caritatem erga fratres fundere parati esse debemus: multo magis ob caritatem erga Deum, supra *cap. 111. 16.* sed etiam illius Spiritus Dei efficacia, ex quo cognoscitur quod in Deo maneamus, & Deus in nobis supra *cap. 111. 24. & cap. 14. 13.* qui tamen nunc mirabilia non patret; patrem tamen nobis ex hostibus admirabilem victoriam donat. His tribus terrenis ut ab Apostolo vocantur, testibus qui in uno debito divinitissime Christi dignitati testimonio dando conspirant; addicere videtur Apostolus *1. Cor. 13. 13.* quartum ipsius Dei de cælo testimonium. Sine dubio illam cælestis nec una vice demissam vocem, quæ homini illi Jesu, audientibus Apostolis, luculentissimum quod esset Christus perhibuit est testimonium, cuius ut Petrus meminit, ita ne Johannes quidem oblitus esse videtur. Nisi quis malit hoc Dei testimonium referre ad Spiritus testimonium aut ipsius sanguinis, quatenus cruentæ morti Christi ætè connexa fuit resuscitatio, & exaltatio, quæ Deo patri toties in Sacra Scriptura tribuitur, quod fane omnium Dei testimoniorum divinitissimum, & omni exceptione majus, de tam divina Jesu Christi dignitate, fuit testimonium. Notandum autem hic est verba per aquam aut sanguinem, & in aqua & sanguine referre, pro eodem hoc loco sumi. Deinde verba Spiritus est is qui testatur, quod Spiritus est caritas, non

carent

carent ambiguitate. Alii enim explicant Spiritum esse testem, quia sit verax imo ipsa veritas, quod potissimum in omni teste requiritur. Alii vero Spiritum id ipsum testari, quod Spiritus sit veritas. Posterior explicatio manifesta incompetentia laborat. Nihil enim testi fidem magis derogat, quam dictum in suam et causam testimonium. Prior non modo rationi congruentior, & concinnior, sed à Johannis more loquenti non aliena; qui ut Deum quia maxima charitate præditus est, ipsam charitatem, ita Dei spiritum quia est summè verax, ipsam veritatem per emphasin vocat. Et nemini magis testimonium dicere competit; quam qui ob veracitatem fide dignus est.

*Verſum autem septimum* esse suspectum, invero manifestè intrusum, docet maxime & pene unanimis exemplarium consensus ante Hieronymum, adeo ut Hieronymus cum, ab Arianis expunctum fuisse suspicaretur. Cujus suspitionis vanitatem evincunt vivida, & insensà Athanasii ac cæterorum in Arianos odia, qui accumulatis hostiliter adversus eos undecunque criminibus, nusquam illius tam projecta audaciter culpam illis impingere audent. Nec locus hic Arianorum sententiæ adeò infestus est, ut non ab ipsismet Arianis tenebriosis (quæ nonnullorum effrenis, & effrons sedulitas fuit) in obscuris Hispaniæ aut Britannæ angulis contrà tantam aliorum regionum lucem, subitici aut obtrudi potuerit. Absuit verus hic ab omnibus, præter paucissimos, orbis terrarum exemplaribus. Absit etiam nunc à Syris! Illyris & Rutenis vetustissimis Codicibus. Lutherus eum rejecit. Tigurini omiserunt. Unus fere ex antiquioribus Hieronymus laboranti ejus fidei vadem fide præbet. Cuius Sponsioni si acquiescendum est, testimonium Dei, hoc est, cæleste, cujus *vers. 9.* mentio fit, in eo expolitum censendum erit, in quo primum Pater (puta de cælo loquens) ponitur: deinde Christus qui sermo Dei vocatur; quod nobis arcana patris tot sæculis abdita expoluit; sed tanquam exaltatus jam & omnipotens ac in cælis habitans, & per patra ab Apollonio miracula, doctrinæ suæ fidem faciens: denique Spiritus sanctus quatenus consideratur ut victus in patre residens, quæ cælestis vim suam in terras effudit atque effundit, qui meritò cælestis testis dici potuit, præsertim cum post exaltationem Christi, miraculoso in Apostolos decessum testimonium doctrinæ eorum præbuit. In quo à terreno teste eisdem spiritu distinguatur, quod is tanquam in hominibus terrenis habitans consideratur. Quorum omnium tam cælestium quam terrenorum testium consensus, & conspiratio, fidem illam in nobis efficit; quæ nos partæ de Mundo victoriæ compotes reddit.

*Verſ. 9.* Testimonium Dei cum humano comparat; atque illud isto longè excellentius ac fide dignius esse asserit. Videtur autem Joannes hoc loco, illud testimonium Dei de filio suo, quod voce cælestis missa dedit, designare. Nec enim alii tam illustre testimonium Deus dedit, nisi Jesu illi filio hominis, ut homines crederent, eum esse verum Christum, olim à Deo promissum, quod supra *vers. 1. & 5.* præcepit. Quod testimonium longe maius ac potius est omni humano etiam verissimo testimonio. Multo igitur majus ac certius dubio & incerto mortalium testimonio; qui testimonium dant alteri alicui, præter aut ante illum Jesum, personæ.

*Verſ. 10.* Aut igitur *vers. 10. eos qui credunt Jesum esse Christum* (aut ut brevius loquatur, *qui credunt in filium Dei*) habere in scriptis testimonium Dei, hoc est, habere in se fidem, adhibitam testimonio Dei. Nam illud testimonium nihil aliud erat, quam fides in filium Dei: seu fides, quod ille Jesus, cui testimonium datum est, esset Christus & filius Dei. Ut au-

tem hanc fidem testimonio Dei adhibitam (quod Jesus sit Christus) magnopere commendat, & fructus ejus in versu sequenti exponit: ita in hoc versu incredulitatem Antichristorum perstringit, imo verò obijurgat; quod querendo alium filium Dei, præter illum filium hominis, cui Deus tam illustre testimonium præbuit, non crederent illum Jesum esse filium Dei, ac proinde fidem ipsius Dei, de filio suo testantis, convellerent, maxima cum Dei ipsius injuriâ; cui mendedi crimen blasphemæ ausu, non obiculi obijcerent.

*Verſ. 11 & 12.* Fructum fidei testimonio Dei adhibitæ exponit, quod ii qui credunt Deo testanti; quod Jesus sit Christus verus, & filius ejus, habeant vitam æternam; quia habent filium Dei sibi proprium semper & præsentem, in quo solo est vita æterna, quia & vitam ad eam perveniendi solus docet, & eam largiendi curæ absolute à Deo accepit potestatem. Contra vero infertissimam sortem eorum non retinet, qui non credunt testimonio Dei, quod Jesus sit filius Dei: quia non habendo filium Dei sibi proprium: non habent vitam æternam; & manet eis sempiterna perniciēs.

*Verſ. 13.* Hæc autem & sequentia usque ad finem epistolæ Apostolus facit se scribere, iis qui credunt in nomen filii Dei (hoc est, qui credunt illi Jesu filio hominis Deum tradidisse omnem potestatem in cælo, & in terra. Nomen enim pro potestate frequenter sumitur) non alio fine, nisi ut scientes hac ratione sese eorum cæcis consensuros vitam æternam tanto magis in ista fide confirmetur ac proficiant.

*Verſ. 14.* Addit alium proporem ac præsentiorum fructum; qui ex fide testimonio Dei de filio suo adhibita resultat. Quia si verè credamus Deo testanti de illo Jesu filio hominis quod sit ejus dilectus filius, habemus fiduciam apud Deum, quod si quid petiverimus secundum voluntatem ejus audiat nos, nec tantum audiat sed optinet, & singula postulat nostra exaudiat, atque à se imperari patitur. Quo fructu profectò ac mercede, post vitæ æternæ spem, nihil in vita nostra excellentius habere possumus.

O fortunatos nimium sua si bona norint  
Christicolæ

Est autem hic adjunctum precum nostrarum requisitum, ut ea quæ petimus sint secundum voluntatem Dei, doctrinæ Jacobi Apostoli de precibus addendum. Nec enim quodvis omnino nostrum postulatam exaudiat in Christus promissit, sed iustum & æquum & voluntati Dei congruum. Ideo optimum est Christi exemplum in precibus sequi: ut desideria nostra ipsius Dei voluntati subjiciamus, qui melius novit quid nobis conducatur aut expediat: neque decreta sapientiæ suæ propter inaniam sæpe vota nostra mutare æquum censet: & si qua in re operatum rerum nostrarum successum frustratur, mille rationes ipsi præsto sunt; quibus salubre repulsam penset aut soletur. Viva præterea illa sit fides in Christum oportet, cui tanta merces promissa est, non fluxa aut anceps, aut languida; quæ nos accedentes ad Deum Spei in gratia ejus reposita suavitate odiosos reddat.

Non igitur unquam Deus in causa est, quo minus obineamus, quod petimus, sed culpa hominum, aut iniqua vel nocitura, aut immundo animo petentium.

Obsevandam autem distinguere Joannem in ipso Deo auditionem precum nostrarum ab exauditione, quia ista re ipsa distincta sunt. Nam nec omnem auditionem semper sequitur exauditiō; & sunt quidam mortuorum, quos tantum absit ut exaudiat Deus; ut ne audire quidem dignetur. Et homines quidem pios, quoties precantur, quæ diliget Deus audit quoque: sed ea duntaxat, quæ sunt secundum voluntatem ejus imperari patitur. Quamvis enim omnes audire possit (quia Omnipotentem simul omniscium esse necesse est)

eos tamen duntaxat quos vult (hoc est, diligit) audire, & si ea petant quae ipsius voluntati non repugnant, exaudire quaeque solet. Deinde tantum Deus tribuit precibus eorum, qui credunt in filium ejus, (haec enim fides per Christum in Deum est, & in Deo terminatur) ut non modo sibi, sed aliis quoque, impetrare possint, quaeque petierint, dummodo voluntati Dei non adversentur. Quid enim difficile est, quam peccatori Deum offendenti, impetrare veniam? Et tamen id efficere possunt, qui vere credunt Jesum esse Christum, dum peccata eorum pro quibus intercedunt, proflus lethalia non sint. Quia occasione tradit doctrinam de peccatis eorumque distinctione.

*Act. 17.* quidem ait, *Omniem iniquitatem, esse peccatum*, hoc est, quicquid iniquum, indecorum, inconveniens est, offendere Deum, & esse delictum adversus Deum. Ceterum esse quasdam leviores iniquitatis species; alias graviores: & aliis delictorum levius irasci Deum; aliis gravius esse infensum. Gravilimum tamen omnium peccatorum est, quod vocat *ad mortem*. Cum Deum adeo implacabiliter irasci asserit; ut pro eo nullam intercessionem aut deprecationem admittat. Ideo *vers. 16.* Joannes pro illo intercedere vetat. In omnibus reliquis peccatis intercessionem permittit imò suadet. Tanto diligentius igitur discipendum est, quodnam sit illud peccati genus tam pestilens, & exitiosum, ut omni venia spe apud Deum careat; quod impensis evitetur.

Primum igitur per *Peccatum ad mortem* non tam videtur actio aliqua peccati, quam habitus designari. Et inter ipsos peccandi habitus, non tam species aliqua peccatorum (quae ratione obsectorum distingui solent), quam gradus eorumdem pro peccato lethali, & incurabili censeri potest. Quod in iis hominibus deprehendi solet, in quibus peccati amor tam altas radices egit, ut omnem respiciendi voluntatem proflus abjicerent: nec voluntas, aut potius cupiditas eorum, à perpetua peccandi consuetudine, ullo modo possit avelli. Tales homines insanabiles esse necesse est; qui ne sanari quidem volunt, si possint, quia jam ne velle quidem possunt. Non semper tamen oculi mortalium, in ejusmodi mentium humanarum latebras, & morbos penetrare queunt, ut de tali hominum statu, certum ferri possit iudicium. Ideo in eam potius partem propendere praestat, ut bona spes sanabilitatis peccantium decipi malimus, quam praepropera desperatione, omittere curam eorum tanquam incurabilium, qui nondum forte sanabiles esse desierunt.

Ceterum generale adversus omne genus peccatorum remedium *vers. 18.* affert Regenerationem, quam per verba *nasci ex Deo* exprimit, quod nihil aliud est, quam ex semine incorruptibili verbi Dei sive audito, sive lecto percepta voluntatis Dei notitia; adeo renovare atque immutare statum mentis suae, hoc est, omnes cogitationes, sermones, actiones suas, earumque omnium habitus, & consuetudines; ut plane novus homo, & quasi recens genitus videaris. Quod plane est nasci ex Deo, hoc est, evadere filium Dei. Hujusmodi autem hominem describit eodem versu, partim ab officio, partim ab excellentia ejus. Officium ejus est, *Custodire scriptum*; quod denotat perpetuam vigilantiam, qua homo Christianus mentis suae excubias agit, partim periculum sum prospicientia; partim precibus, & omni conatu,

occurrentibus forte temptationibus resistens. *Excellentia* vero est in eo, quod *ipsam malignam non tangit*, hoc est, Satanam. Nam is ejusmodi vigilantia armatum hominem, adorari non audet. Et qui velit immunitatis huius bono gaudere, officio suo non desit necesse est. Negligentes enim, & somnolentes, aut ebrios Satanam non tangit modo, sed vulnerat, proferit, & ad eos orat.

*Vers. 19.* Cum fideles, expensis fidei in Christum fructibus, in eorum haece confirmasset; quos inter postremo loco positus est, quod eam fidem habentes, à Satanæ iectibus liberi, & immunes sint; selecti utrum statum commendat, opposita contrarii Antichristorum status miseria. Qui cum non ex Deo (sicut veri Christiani) sed ex mundo sint, ex mundo loquuntur, mundus eos audiat supra *Cap. 14.* ideo una cum toto Mundo novo modo Satanæ iectibus praebent se obnoxios, ita ut eos aggredi non vereatur: sed ultro ipsi à Satanam accedunt, & in eo quasi recumbunt, atque ita cum ipso in aeternum pereunt.

*Vers. 20.* Cum Antichristi potissimum falso nominatae scientiae seu Gnoscos praetextu, doctrinam de vero, & unico Deo altissimo; per introducta, ad injuriam veri illius filii Dei conficta dogmata (scilicet quae illum Jesum esse Christum negabant) mirum in modum obscurare, & intricatam reddere conarentur; opponit Apostolus ipsis excellentiam eorum, qui Jesum credebant esse Christum, & filium Dei; quod illi veram, & omni Gnosticatorum Antichristorum scientia potius cognitionem veri illius, & altissimi Dei, haberent. Quippe cum illis Jesus ille, qui est verus filius Dei, veniens in mundum dederit, non modo perfectissimam notitiam summi Dei: sed etiam eam felicitatem; ut in illo summo Deo (per curas, & cogitationes in eo defixas) essent, manerent, & habitarent: quod quidem haberent beneficio religionis Jesu Christi, & fidei in eo collocatae. Atque ita haberent (ut supra *cap. 11.* 23. dixit) non modo filium (credendo illum Jesum esse Christum) sed & patrem, seu illum verum, & supremum Deum, qui vitam aeternam per filium ipsis promissam, per eundem filium certo certius representabat.

*Vers. 21.* Quia tota tere epistola Spiritus Sanctus adversus noxia Antichristorum venena, idonea tradit antidota: non modo doctrinae eorum falsitatem detegendo; sed etiam scopum Satanæ, ad quem per obrutas vias impossuras tendebat, irritum faciendo, per inculcatum, tam generale vitae puritatis, & sanctimoniae, quam speciale Charitatis in fratres (praecipue qui credunt Jesum esse Christum) officium; a quem est existimare, hoc quoque ultimum speciale praecipuum de fugienda idololatriâ, ideo eundem Spiritum Sanctum hoc loco nadi-disse; quia cito praeviderit, Antichristum non modo odiorum & crudelitatis acerbitate, eos, qui crederent Jesum esse Christum, vexaturum; sed & verum Dei cultum horrendis idololatriae maculis inquinatum fuisse: praesertim cum occasione mentionis Summi, & veri Dei, ad prohibendum falsorum Deorum cultum, insa data fuisset. Verum quia is idololatriae abusus, non tam cito in Ecclesiam introduendus erat, quam feralia adversus eos odia, qui Jesum esse Christum, essent credituri; ideo in urgenda & inculcanda, eorum tanquam fraterna charitate, majorem epistolae partem consumimus.



maximam eorum, quæ acquisivissent, jacturam facturos, ideoque aut nullam, aut certe non plenam laborum suorum mercedem relatuuros. Quod posterius potissimum urget, & addit ideo, quod non omnes isto errore abrepti necessario perituri essent, sed etiam ex ipsius ejus propagatoribus latæ culpæ expertibus aliquos salvos fore; sed tanquam per ignem, (quæ illa non plena merces est) 1. Cor. III. contingere possit.

Vocat autem vers. 9. errorem hunc *transgressum* (& profecto magna in eo est *perisuram* in *alio* *genere*, *transgressio*, *transgressio* ad aliud genus doctrinæ diversæ ab illa simplici ab Apostolis tradita, ut homines hac imbuti, tanquam in alium orbem delati, in novis istis opinionibus genuinæ Apostolorum doctrinæ nec voces, nec lineamenta agnoscere possint) si quis non maneat in simplici illa doctrina Christi. Quæ transgressio, quia in hominem illum Christum injuria est, in ipsum quoque Deum, ipsius Patrem, injuria censeri debet. Quemadmodum è contra agnicio, receptio, fides erga illum Jesum Christum, qui in carne venit, testata est ipsius Dei patris agni-

tio, receptio, & in ipsum fides, qui per hunc, & non alium Filium in se credi, ac sese coli voluit.

Concludit igitur vers. 10, & 11. ab ejusmodi planis, & impostoribus, qui à simplici Apostolorum doctrina recedunt, plane abhorrendum esse, nec eos in domos recipiendos, aut aliqua conversatione, vel familiaritate dignos esse censendos, ne qua ad nos tam pestilentis erroris contagio serpat. Quod in ipsis illis initiis, dum adhuc pura, & incontaminata virgo esset Ecclesia, necessarium, atque utile fuit monitum.

Vers. 12. Atque hac ad præcavendas imposturas necessaria monitione per literas præstita; reliqua, quæ ad gaudium, & consolationem eorum, quibus scribit, pertinebant sese coram, & oreteus executurum brevi pollicetur, & salutationem nomine *liberorum* alterius lectissimæ iidem faminae, sive secundum carnem, sive tantum in Domino *Sororis* adjungit.

F I N I S





# IN EPISTOLAM TERTIAM JOHANNIS COGITATIONES SACRÆ.

**Q**ua de causa secunda, & tertia ista Epistola Joannis Catholicæ nomen obtinuerit, cum utraque privatim ad singulos propemodum scripta sit, discipere nequeo. Nisi forte librorum eror sit, inter alias, quæ vere Catholicæ dici possunt, his quoque interjectas sub eodem nomine describendum. Cujus emendatio, quia non multum noxæ afferebat, neglecta est.

Causam istum Præbyteri discipulum, aut neophy- tum fuisse, *versus quartus* argumentum est, ubi eum fili- um suum vocat.

*Amar in Veritate aliquem est vere, ac sincere amare, aut etiam ob Veritatis cognitionem, & protectionem ut supra in Epistola 1. 2.*

*Vers. 2.* Comprecatio valetudinis ac felicitum succes- sum, & prosperitatis ad bona fortune pertinet, quia comparatur, & opponitur prosperitati in bonis animi. Quam animi eius prosperitatem *vers. sequenti* ratio intellexit, accepto à fratribus nuncio, ac testimonio pie- tatis ejus, quam vocat *veritatem*, aut *ambulationem in veri- tate*, quod nihil aliud est quam vita ad normam verita- tis, seu veræ Christi doctrinæ exacta, ita ut *ambulare in veritate*, significet *vivere secundum Veritatem*.

*Vers. 4.* Gaudii sui magnitudinem exponit ex nuncio, & auditu veræ pietatis eorum, quos Christo genuerat. Quæ pietas *vers. 5.* indicatur esse testata per caritatem, ex- huiusmodi fratribus, iisque peregrinis, & hospitibus. Et hæc illa est pars pietatis, cuius Dominus sese rationem habi- turum in supremo iudicio promisit, ac denunciavit.

Laudationis verba sunt (*ἡνὶκα, αὐτοῖς*) *Fideliter agn.* hoc est. Genuinum fidei officium exerceas, quæ tum demum est viva, veræ & genuinæ, cum est per caritatem efficax. Dicit autem *vers. 6.* à fratribus istis, beneficio affectus, præbitum esse testimonium toti Ecclesiæ de Caritate Caii, cui Ec- clesia se scripsisse ait in *frat. vers. 9.* Eodem *vers. 6.* apparet eos adhuc adfuisse præsentem Caii, quia eos expedire ju- betur, uti dignum erat, hoc est, instruere viatico, & rebus ad iter necessariis. Jubetur autem blande per lau- dationem.

*Digne Deo.* Quæcunque fratrum causa facimus in gra- tiam Dei facimus. Quominus parci aut fordidum esse debe- mus in eiusmodi officiis. Quibus si forte Fratres satis di- gnari non sint, at Deus dignus est cui in eo gratificari veli- mus, & qui sufficiat reddende mercede benefactorum no- strorum. Certe nemini creditorum suorum decoquet.

*Vers. 7.* Offendit causam, cur officia fratribus illis præstita, ipsi Deo imputari possint, quia *propter no- men Dei exierunt*, fortasse pulsi sedibus suis in persecu- tione, aut sua relinquentes propter ministerium Dei, aut Veritatis prædicationem. *Nihil accipientes à Gentibus.* Alii explicant *excesserunt ex Gentibus*, nihil accipi- entes, hoc est bonis, & fortunis suis omnibus provolu- ti; quas inter Gentes possidebant.

*Vers. 8.* Officium erga Fratres affictos, & liberaliza- te nostra egentes, præscribit, quoties Dei, Christi- que causa egestatem patiuntur; & homines ejusmodi officium præstantes vocat cooperarios Veritatis. Quem- admodum enim ii, qui propter Veritatem Dei patiun- tur, sunt utiles operarii veritatis, quam afflictionibus suis promouent, & confirmant; ita qui ejusmodi testi- bus Veritatis subveniunt, & succurrunt sunt eorum ad-

jutores, & cooperarii in propaganda veritate. Atque hoc fuisse videtur argumentum Epistolæ Præbyteri, quam scripsisse Ecclesiæ *vers. 5.* dicitur. Huic tamen sancto Præbyteri proposito, & conatui refragatum Diotrophem queritur ipse, quem ab ambitione descri- bit, quod in Ecclesia dominari, & æquo plus eminere velit, quæ primatunc initia regni Antichristi strui cæ- perant. Causa vero ob quam Diotrophes, tam sanctum negotium impediret, præter notatam ambitionem ejus, non exprimitur. Non difficile tamen est conjectura as- lequi, quid illa mens ambitiosa fecuta sit in impedi- da erga istos veritatis Martyres, fratrum liberalitate. Homines illi excellendi, ac dominandi avidi, errores istos, qui postea invalere, spargebant in Ecclesia; ut attraherent in suas partes maximam discipulorum tur- bam. Quod quia ex carnali eminendi affectu ortum erat propositum, carnalibus etiam mediis exequabatur. Nam calcata omni caritate, odio prosequabantur Fra- tres, qui in sententiam eorum descendere gravabantur, nec eos fratrum nomine, aut officii tam arcto vinculo debitis prosequi dignabantur, sed ubi poterant perse- quebantur, & eorum commodis repugnabant. Eadem causa fortasse Diotrophem in odium insolentem, & de religione Christiano bene merito ū fratrum stimulat. Præsertim cum excommunicationis mentio *vers. 10.* fiat, quæ plerumque ab istis Gnosticis & pseudoprophets insigebatur iis, qui Gnostica eorum dogmata non reci- perent. Nec enim error unquam tolerare potest consor- tium veritatis, cum sibi ab illa male meruat. Ideo pro- pagatores errorum sunt plerumque (*ἡνὶκα ἐξέρχονται τοῖς ἰσχυροῖς*) *si ipsos aut si possint alios ejiciant* ex Ecclesia.

*Vers. 10.* Remedium huic malo, quod Ecclesiam il- lam vexabat, sese allaturum Præbyter pollicetur ad- ventu suo, ac detectione facinorum Diotrophis; qui primum primoribus, ac benemeritis de Ecclesia viria obtrectaret, ac detraheret sermonibus malis, hoc est, improbis, falsis, & calumniis garriens, atque tradu- cens eorum actiones, ut auctoritatem eorum, quæ lu- minibus suis obstruebat, convelleret: deinde factis quoque audacioribus ipsis resisteret, & nec ipse Fratres caritate Ecclesia dignos reciperet, nec alios recipere pateretur, ejiciens ex Ecclesia eos, qui ab eo vel mi- nimam dissentire audent.

*Vers. 11.* Hac tanta Diotrophis improbitate ne offen- deretur Caius, blande, & amanter admonetur: Sed potius ut abhorreret ab imitatione ejusmodi malitiæ, & quod bonum est, confectaretur, si vellet ex Deo esse, hoc est, esse verus, ac *fidelis Dei servus*, & Christi discipulus. Nec enim omnes, qui in Ecclesia Dei sunt, esse ex Deo; sed tantum eos, qui bonum, & bene agunt. Eos verè nosse Deum, ac veræ Dei, Christique notitia præditos esse. Cæteros qui male, aut mali agant, adeo esse à Deo, ejusque notitia remotos, ut eos nunquam Deum videri, dici possit.

*Vers. 12.* Demetrium hunc unum ex istis fratribus fuisse verisimile est, quos Caius receperat, Diotrophes re- jiciebat. Cuius integritati testimonium perhibet, & ipse Præbyter, haud dubie adversus Diotrophis calumnias. Reliqua ad adventum suum, quæ melius coram dicturus erat, differt, & versu ultimo salutationes subnectit.

F I N I S.

IN EPI-

# IN EPISTOLAM JUDÆ APOSTOLI COGITATIONES SACRÆ.

365

**H**ÆC Epistola, quia ejusdem fere cum maxima secunda Petri parte argumenti videtur, non minus atque illa à Gnosticis, quos suis coloribus depingit, & eorum Coryphæo Eulëbio oppugnata est; Christi tamen providentia adversus factiolam quorundam conspirationem in Canone retenta est.

Hic Apostolus in inscriptione Servum se Jesu Christi vocat, ad differentiam à proditore, & Fratrem Jacobi propter discrimen ab Iscariote. Christianis vero, ad quos scribit, *sanctificatos in Deo Patre, & Jesu Christo assertos, Vocatos appellat.* Atque hæc unâ cum secunda Petri vere Catholica est Epistola. Omnibus enim Christianis univèrse inscripta est. Describit autem eos, mentione facta duarum personarum divinarum, quæ sunt primariæ salutis nostræ causæ, quia præliminaris Epistolæ salutare precatio, quæ statim *vers. 2.* sequitur, ea bona conunet, quæ ab iis solis speranda, & obtinenda sunt. Vocat autem Christianos primum *Vocatos*, qui primus gradus est, & quasi atrium illius templi, & sanctuarii; quod solis *electi* patet. Deinde *sanctificatos in Deo Patre*, quia vocationis eorum scopus est, ut sint sancti, sicuti Deus sanctus est, & sanctuario electorum digni. Denique *Jesu Christo assertos*, propter jugem, & continuam curam Domini de eorum salute, & conservatione. Atque hæc duarum personarum mentio in salutis nostræ negotio omnibus Apostolis usitata est, & familiaris.

*Vers. 2.* *Miseriordia inquit, & pax, & caritas vobis multiplicetur.* Hæc est illa caritas, inquam, Dei, in qua sese ut converterent Christiani sub finem Epistolæ *vers. 21.* hortatur.

*Vers. 3.* Docet omnes Christianos, præcipue vero qui salutem aliorum procurant, nihil omittere operæ, atque studii in hominibus verbis scriptis, factisque suis ad salutem adducendis. Quam salutem *vocat communem*, quia omnibus Christianis *æqualis foris, idcirco* (2. Pet. 1. 1.) æternæ spæi obtingit. Non minus igitur caritas, quæ in voce *ἀγάπη* exprimitur, sed necessitas ipsa, tunc cum hæc scriberet Apostolus (*ἀγαπᾷτε ἁλλήλους*) exigebat, ut eos hortaretur ad decertandum pro fide semel sanctis tradita.

Scripsit enim hanc Epistolam, ut apparet ex *vers. 4.* & sequentibus, tempore ultimo, cum jam Antichristi magno numero in Ecclesiam irrepent, & periculum esset, ne illa, semel ab Apostolis initio prædicationis tradita, pura Religionis Christi doctrina versutia Satanae fidelibus extorqueretur; ita ut non mendicri labore, cura, atque adeo certamine opus esset, ad retinendam illam semel traditam doctrinam, quam *fidem traditam* vocat per Metonymiam obiecti. Neque enim ipsa fides, quatenus ipsum credendi actum denotat, æque tradi potest, ut ejus fidei obiectum, hoc est doctrina, quæ per auditum discitibus infunditur. Vocat autem *semel traditam fidem sanctis*; quia post primam illam Apostolorum prædicationem, quæ fuit ab initio (1. Joh. 1. 24.) non licuit postea ulla fidei dogmata, ullos fidei articulos cudere, quod sibi maximo rei Christianæ damno tot feculis ab Apostolico ævo remota arroparunt concilia.

*Vers. 4.* Subingressi sunt, hoc est, quasi per cuniculos in Ecclesiam subreperunt clam, & sine sensu, occulto Satanae artificii quidam homines, iam olim ad hoc judicium destinati, prædicti, nec sermonibus tantum, sed scriptis Apostolorum designati (*ἡ τὸ τοιοῦτον ἐργασία*) in hoc judicium, aut damnationem. Nec enim casu, aut inopina-

to hæc mutatio, in Ecclesia fieri debuit; sed destinato Dei consilio, ideoque sæpius prædicto eventui: ut cum illa pura Christianæ religionis veritate, ingrederetur unâ errorum colluvies, à qua veritas non leviter obfuscarî debuit. Quod iusto Dei iudicio permisum, & prædictum est, ne inexpectato ejus rei eventu Christiani percellerentur.

Vocat autem actionem hanc prædictorum Pseudoprophetarum *Judicium*; quia in ea iustum erga homines in Ecclesia improbos iudicium Dei apparuit, aut apparituum erat: quanquam & respectu ipsorum impostorum, quos eo nomine certissima manebat perniciës, impostura eorum *iudicium* vocari potuit, quod iudicium, & supplicium illos certo manere exemplis mox probatur.

Describit autem istos homines, per quos tradita semel primitivæ veræ religionis doctrina corrumpebatur, suis genuinis coloribus, ac primum in genere vocat *impios* (breviter, nam paulo post fufus eorum lineamenta adumbrat) addita ratione, quod Dei nostri gratiam transferrent ad lasciviam, quod summum impietatis cacumen est. Cum enim nos gratia Dei ad amorem, & gratitudinem ejus, atque ad vitæ sanctimoniam invitet, maxima est impietas eam Deo gratiam refterre, ut illum dissolutæ vitæ profanitate irritaveris. Ceterum tales homines Dei, quem præ oculis minime habent, obliviscuntur; imo vero factis suis eum abnegant. Nec enim ad negandum Deum necesse est, ut quis conceptis verbis, & dictis Deum non esse profiteatur. Satis est, si ira vivat, quasi Deus non esset, aut res humanas non curaret. Quia vero supra Christianos homines per mentionem duarum divinarum personarum Apostolico more descriperat, ideo vicissim impios istos, quos Christianis opponit, eandem mentione facta describit, docens impios illos negare unum illum Monarcham, qui herile in omnes dominium habet, simulque Dominum nostrum Jesum Christum. Quod non de dictis, sed de factis eorum intelligendum est, quæ infra accuratius describit.

*Vers. 5.* Videtur autem in adferendis, quæ mox proponit, tribus horrendi iudicii divini exemplis, non modo probare, quod supra breviter dixerat, illos impios homines, quorum mentionem facit, destinatos esse ad certissimum, & inevitabile supplicium (*ἀπορρηγνύουσιν τὸ σῶμα*). sed etiam duplici tacite objectioni occurrere. Quarum una est consimili, & parallelo huic loco. 2. Pet. 1. 2. & *seqq.* elicitur; in quo cum Petrus prædixisset, plurimos fore eorum affectas, qui hæreses perditionis essent introducturi, ne cui ipsa multitudo peccantium à pœna exitii eximendi fore viderentur, producit mox ejusmodi exempla iudiciorum Dei, in quibus delinquentibus ad impunitatem nihil eorum multitudo, ac numerus profuit, quod supra quoque annotavimus. Eadem enim fere hic quoque exempla producit, quæ tacite huic objectioni occurrunt, nisi quod supplicio diluvii omisso populi illius perverciës, qui in deserto Dominum tentavit, pœnam subliit; & ejus maximo numero duo tantum communi supplicio exempli leguntur. Quod exemplum alteri quoque tacite objectioni occurrere videtur. Nimirum si cui parum verisimile videatur, Deum, qui luce veritatis in doctrina Christi clarissime effulget, mundum per Apostolos collapsurum, passurum esse tam cito lucem istam errorum aliorum tenebris, & caligine obfuscarî, quod absque præsentissimo plurimorum exitio venire non potuit, quos tamen Deus per Apostolicam prædicationem ad salutem

vocaverat. Ostendit igitur hoc exemplo Judas Apostolus, nihil esse quod vana istiusmodi spe, atque inducia ab intentissima salutis suae cura, & vigilantia, atque ab enixa in certamine fidei contentione dimoveantur Christiani omnes, quibus scribit; cum habeant evidenti-  
timum exemplum prae oculis, in quo Deus eos ipsos, quos jam semel magnificè, & miraculose è servitute Ægypti eduxerat, ut in beatas promissæ terræ sedes introduceret, iterum ob incredulitatem, & diffidentiam in deserto perdidit. Opponit autem voculam (*semel*) *semel* vocis *duo* (*iterum*), ita ut particula *semel*, id est, semel, non mul-  
titudo metatheli non ad *semines* (*indiget*) sed ad vocem *omnes* (cum servasset) referatur.

Quemadmodum enim *ti omnes*, liberasset; *et* *ad* *duos*, perdidisset, ita *ti omnes* *ad* *duos*, opponitur. Lo libentius verò hoc *versu* 3. in exempli similitudine vocula *semel* (*semel*) Apostolus usus est, quia jam *versu* 3. eadem in illa re, quam per similitudinem illustrare debuit, usus erat. Dixerat enim *versu* 3. decertandum esse omni contentione in iude doctrinæ veritatis salutaris *seculi* traditæ, puta ad salutem cunctis querendam, subintelligendo præcepti, & officii huius necessitatem, ne forte ob incredulitatem tanto bono excederetur, iterum ad miseram perditionis statum relabamur.

Id isto vultu exemplo Israelitarum in deserto illustrat, interius, quemadmodum olim apprime cavendum erat populo ex Ægypto elucto, ne accepto semel beneficio, & promissum tam miraculoso pigriore, eo propter incredulitatem excederet, & iterum ad æque miserum statum, aut parem ei, è quo erat eductus, relaberetur; ita nunc Christianis quoque eundem casum esse metuendum, aut fugiendum.

Est autem hoc exemplum mire illustrans, & ob oculos ponens iustam Dei O. M. in maximis suis beneficiis ingrati animi culpam punientis severitatem, quæ neque multitudinem delinquentium respiciat, neque beneficii sui jam magna ex parte collati constantiam in hominibus indignis tuens sustinet; sed illud protinus ab ingratis adimit, & pro sapientia iam tamen viam, & rationem promissæ semel gratiæ præstandæ advenit, ut omnes ad mirum, & sapientissimum bonitatis, & iustitiæ suæ temperamentum obliquescant.

Ovum ovo similis non est, quam modus agendi, quo Deus olim erga populum Veteris Fœderis in ipso eius initio usus est, hæc rationi, quam in ipso Novi Fœderis limine in gubernando Christiano populo secutus est. Quemadmodum enim is, quos miraculose è servitute carnalis Ægypti eripuerat, ut liberos in beatis sedibus silleret, ob incredulitatis culpam non pepercit; ita iis, quos per Christum, & Apostolos divina veritatis luce collustravit, ut viam salutis veram, & genuinam invenirent, *isti dem ob incredulitatem*, & amoreni peccati, atque odium Veritatis misit efficaciam erroris, ut crederent mendacio, atque ita in iudicii n. inciderent præparatum iis, quibus præ veritate placuit iniustitia. 2. Tess. 1. 11. 12.

Notandum autem est Judam hoc exemplo uti ad commonefaciendos, & efficaci comminatione terrendos Christianos illius primævæ Apostolicæ Ecclesiæ, ut metuerent, ne sibi quid simile eveniret illi casui, qui in ipso plane lineæ adeundæ & felicitatis, in antiquo Fœdere promissæ, veterem illum populum oppresserat. Sic enim manifestum est illum sensitse, & sensitisse, idem Christiano quoque populo (nisi sibi acerrima cura, & contentione cavisset) tunc iusto iudicio Dei accidere potuisse. Proinde vani, & futiles est conjectura, atque opinio, non esse verisimile Deum statim post Apostolos in errores noxios, & exitiosos Ecclesiam incidere passum fuisse, quæ isti frustranea illa, & inutilia omnia futura essent, quæ in Christo, & per Christum, & Apostolos egit, nisi Ecclesia in integro, & florenti statu per multa secula ad nos usque perdurasset. Non frustranea, & inutilia fuisse illa Dei magnifica opera, quæ in eripiendo glorioso populo suo è servitute Pharaonis designavit, tamen omnis ille popu-

lus, (duobus duntaxat exceptis) in deserto occubuisse. Profuere enim & illis duobus, profuere poteris reliquorum, qui puniti sunt, & seris nepotibus, profuere mox Christianis, & nobis quoque profuit, atque aliis porro proderunt. Idem de iis quoque magnificis Dei operibus, quæ in Christo perfectè, dici potest, etiam mox post Apostolos Ecclesia errorum, & Antichristi caliginis oppressa sit; longe tamen melior Christi fidelium conditio præ veteris populi fortuna in eo censenda est, quod non sicut olim omnes, qui tunc incredulitate sua iram Dei meruerunt, à gratia Fœderis illius exclusi sunt; ita nunc quoque omnes, qui in errores noxios inciderunt, à gratia N. Fœderis excludantur, quia illi errores Fidem, & ipam salutis sæpe adeo non tollunt, ut eorum etiam auctores, nonnulli & introductores, lineam veritatis, & stramineum casum illustratores, & architecti, fidem habere, & salvari possint.

Ceterum quomvis in gradu infelicitatis superet fortasse Synagoga Ecclesiam, tamen in specie culpæ Christianorum, & eam sublecat; animadversionis divinæ, admodum similis est Ecclesia Synagogæ, ut quemadmodum hæc sua culpa in ipso initio status sui iustum Dei iudicium passi est, ita & illa simili culpa cito post primæ prædicationis initia tanta divinæ veritatis detrimenta, & iacturas fecerit.

*Versu* 6. Accedit ad alterum exemplum severitatis Dei adversus Angelos peccantes. Quibus etiam nec multitudo, nec collatum in eos Dei beneficium, & ad impenitentiam profuit. Tangit autem primum eorum peccatum, deinde peccati supplicium.

Peccatum in duobus collocat. Primum, quod non servaverint *seu* *seu* *seu*, quod alii explicant, *suam originem*. Quod ferri quidem potest, quia culpa sua immutarent statum illum suum optimum, in quo creati erant ab initio, sed nihil est causæ cur non potius explicetur *suum Principatum*. Nec enim gregarii fueret principes Angelorum, qui ordines, in quibus à Deo collocati fuerunt, deseruerunt. Alterum, in quo peccatum eorum tangit, est quod *deservierint proprium domicilium*. Utraque peccati eorum descriptio vix alibi in Sacra Scriptura reperitur. Utrumque delicti genus manifestam adversus Deum contumaciam, & rebellionem sapit, cui origo est ambitio, atque superbia. Sed ex descriptione ista peccati Angelorum patet, Deum in distribuendis inter caelestes indigenas ordinibus, atque officiis, sua singulis quoque assignata domicilia, seu *domicilia*: ita ut qui in statu, in quo à Deo collocati erant, manere nollent, domicilia sua relinquere necesse habuerint. De quo Angelorum delicto in sacris monumentis nullquam forte plura, aut specialiora habemus. Ex quibus discimus humilitatem erga Deum, atque obsequium, & illam *obsequium*, qua destituuntur *per* *per* *per*, *queruli*, qui forte à Deo concessa contenti esse nolunt. Nihil autem aptius, & salubrius nobis excogitari potest, quam illa conditio, in qua nos Deus vivere omnino vult, quamvis interdum ipse nos ex deteriori in meliorem statum transferat. Verum tunc manifesta est, & quæ à nobis animadverti potest, eius *manducatio*. Nam qui nobis præstantiorem vitæ conditionem destinat, ipse ad eam cuncta servientia media præparat, ut in fortunæ nostræ incrementis manifesta divinæ opis vestigia animadvertere liceat.

In describendo peccati Angelorum supplicio ait, *pænam eorum ultimam ad illud magni diei iudicium esse dilatam*. *Magnam autem diem* vocat sine dubio diem supremi iudicii, quod Christus in consummatione seculorum exercebit. Dico autem *ultimam*, respectu præsentium, & antecedentium, quas lunt, pænarum, quemadmodum cum dilatatum supplicium carceris pæna antecedit. Porro antecedentem istam pænam describit, quod *vinculis æternis sub caligine constricti detineantur*. *Caligo*, ista cæcitas est mentis eorum, atque recordia, qua nullus est durior carcer, nullum inexplicabilius vinculum, aut catena magis adamantina ad detinendas in miser-

nimo sicut rationales Creaturas.

*Verf. 7.* Tertium levitatis Dei exemplum commemorat in *Sodomæ*, & *Gomorrhæ*, & reliquarum simili modo corruptarum civitatum supplicio. quibus iridem, nec multitudo, nec illud Dei beneficium ad impunitatem profuit, quod in beatissima, & omni genere bonorum affluentissima sede essent collocatæ. Deinde tunc peccatum eorum, seu *seorsationem*, & *impuritatem*, quod carnem alienam seclantur. Carnalium voluptatum turpitudinem, & ignobilitatem perstringens, cum quisque ex propria carnis vilitate, impuritate, ac turpitudine facile videre possit, quam minime expetibilis, imo quam abominabilis sit aliena. Supplicium vero eorum diceret, simulque supplicii finem, & scopum. Supplicium in eo, quod ignis æterni pœnam sustineant, quod etiam, citra pœnam Gehennæ respectum, de illi sulphurei ignis pœna explicari potest. Quamvis enim ignis sol, hucusque dicto citius populos illos unâ cum domesticis suis consumferit, tamen ignis illius reliqua vestigia, in lacu Asphalite æterna manent, ut eo nomine ignis quoque æternus dici possit. Præsertim finem, & scopum, ob quem Deus vestigia illi ignis sulphurei æterna, aut certe longeva esse voluerit, consideremus, qui est, ut præstaret ad seram posteritatem tam insignem indignationis Dei exemplum.

*Verf. 8.* Eorum, qui ad corrumpendam doctrinam, & mores Ecclesiæ clam subingressi erant, in dolem, & culpam comparat cum singulis supra allatis exemplis, tacite indicans, quorum culpam imitarentur eorum exitus ipsi esse peramefscendos. Incipit autem a postremo, & ait, ut Sodomitæ & Gomorrhæi carnem suam maculabant; ita illos quoque maculare: ut rebelles Angeli adversus potestatem Creatoris sui intumescere olim; ita hos quoque, potestates Magistratum à Deo constitutas rejiceret: ut populus olim Israëliticus efræni, & murmurante lingua Deum offenderet, ita hos quoque dignitates (*dictas*) audaci, & maledica lingua blasphemare. Quamobrem autem per *dictas dignitates*, hoc loco ipsas Angelorum rebellium potestates intelligam, reddidi rationem in Cogitationibus ad 2. Pet. 1. Sed & hoc loco sequens versus nonus non patitur aliter ostium explicari. Quod enim ad istam dignitatem blasphemiam attinet, subiicit statim Apostolus, Michaelem Archangelum id facere veritum esse, quod illi non veretur. Veritum autem esse blasphemare dignitatem, aut qualemcunque potestatem Diaboli. Necesse est igitur, ut illi Diaboli quoque dignitatem, si ita loqui fas est, contumeliosis verbis blasphemare non veriti sint, quod ab Simonis, & Menandri imitatoribus non fuit nimium alienum. Porro Historiam hanc de altercatione Michaelis cum Diabolo, circa corpus Moysi, unde Judas acceperit, non constat. Apparet præter eos libros, qui nunc in canone Hebræo leguntur, non defuisse alios quoque fide non indignos, ex quorum uno istam Historiam hauserit Judas; si uti & alterum illud ex libro Enochii testimonium *vers. 14.* Legimus in calce libri septimi historię Eusebianę *cap. xxxi.* mentionem Mathematam Enochii; que etiam circa finem seculi post natum Christum tertiis eruditiorum inter Christi inos ingenia exercebant Laodiceus certe Episcopus Anatolius, vir omnigenæ eruditioris, & christionis, & Mathematam Enochii inter sua horum suorum monumenta reliquit. Hæc certe Mathematici libri, qui sub Enochii nomine circū ferebantur, illum hujusmodi oportuit. De occultatione facultri Moysi alibi quoque legimus: verum quod id Michaelis opera factum sit, antegresso prius tam acrimia Diabolo certamine, Judas hoc loco explicat.

*Verf. 10.* Alterum argumentum ex *vers. 10* sumitur non posse ad Magistratus blasphemiam istam dignitatem hoc loco referri, proinde ad Diabolum referendam. Nec enim poterant illi homines dici ignorasse naturam, aut munus Magistratus, cum id non excederet mensuram cognitionis eorum, non minus atque illud, quod ratio

cuius distat, à belluinis, aut potius deterioribus quam belluinis voluptatibus abstinendum esse: imo, quod ipsis quoque belluis natura dictat, extra naturam usum, ac necessitatem ipsis fruendum non esse. At maledicere, & conviciari eis, quorum naturam, dignitatem, & quantum eis permisso Dei liceat ignoramus, non est nostrarum partium. Pauca certe de eis nobis scire permillum est. Porro, ut jam in minimis in altero antitheto, in quo loquitur deus, quæ bene novimus, & nosse debemus, homines nos corpora sua maculantes ipsis belluis deteriores esse ostendit. Scilicet enim homines, & scire debent ratione duces, quod vel ipsis belluis natura dictat, voluptatibus extra naturam usum non esse fruendum, nec eas immoderate contestandas; & tamen in eis contra conscientiam, & ipsum commune cum belluis naturam dictam corrumuntur, atque ita belluis deteriores evadunt.

*Verf. 11.* Tam improbis hominibus denunciat iudicium Dei commemoratis quibuldam eorum peccatis, supplicio dignis. Primum quod omnis caritatis expertes, & plane homicidæ sint. In quo Cainspiritus testantur. Idem supra Johannes Antichristus objecit, & urrorumque lineamenta omnino congruunt, ut idem profus videantur. Deinde quod sint avari, turpis lucri cupidi, & ventri servientes; quod tam Paulus, quam Petrus Antichristi præcursoribus objecit. In quo Balzami cupiditatem imitantur. Denique quod aut adversus Magistratus insurgerent, aut etiam eis, quos tunc in Ecclesia Dominus posuerat, tanquam cætorum duces, Apostoli, & Apostolicis viris resisterentur. In quo seditiosi illius Core vestigia premebant, quibus in ejusdem perniciem deducerentur.

*Verf. 12.* Antichristos istos, aut Antichristi antea mulones, qui hic à Juda, & alibi à Petro depinguntur, non extra Ecclesiam, sed in ipsa Ecclesia fuisse, non illud tantum documento est, quod in Ecclesiam irreplisse dicantur; sed etiam quod iisdem agapis, & conviviis cum cæteris fratribus, uterentur. Nec enim cum hæreticis ab Ecclesia segregatis, cibum capere licuit. Hos igitur in conviviis Christiolorum maculas fuisse asserit, quod profana conversatione cætorum sanctitatem polluerent, quod in illo copiosiore apposito cibo, potuque, tanquam in profanis conviviis sese largius invitarent, minime caventes aliorum scandala, dummodo ventri, aut gulæ suæ indulgerent, quod erat sine metu se ipsos pascere, quod nihil bonæ frugis, aut utilitatis ex convitiis eorum fratres percipere possent, quæ essent quemadmodum nubes pluvia carentes, quæ agros non irrigant sed à ventis alio auferuntur; quemadmodum arbores emaridæ, & frugiferae, quæ amoriæ, quæ fructum, quem promittere videntur, nullum afferunt; ideoque eradicari dignæ sunt. Præterea *vers. 13.* quod sint similes undis, & fluctibus maris effratis, intractabiles, & finitris moribus, audaces, & nullo pudore, nullo aliorum respectu, aut reverentia, sua vitia renudantes, & quasi sua dedecora desumantes, quas vocat *stellas erraticas*, quæ nullo certo ordine, sed temere quaquaversum inveniunt, quorum vitii, erroribus, culpis caligo tenebrarum in æternum servata, & constituta est. Quemadmodum autem caligo stellis (quarum natura est in luce) funesta, & exitiosa est, ita destinatum istis hominibus supplicium ipsis erit exitiolium. Probit autem istos homines pœnas daturus *vers. 14.* & *15.* testimonio Enochii, qui in ipso mundi initio, quippe septimæ ab Adam generationis, pœnas ejusmodi in solenni iudicio Dei, & impiis superventuras vaticinatus est, non pro factis modo, sed pro dictis etiam impiis ab hominibus rationem exacturas. Dicit enim *vers. 16.* eos non factis modo, sed dictis quoque delinquere, atque Deum irritare, non minus atque illi murmuratores Israelitæ in deserto, quibus nihil eorum placuit, quæ Deus cum illis egit; sed ubique sine causa culpam in Deum conferebant. Tales homines *per se invicem, fortis summius vocat*, qui cum cupiditatibus suis humiliter, & serviliter, & angustiose indulgerent, tamen prætumida vanitatis loquebantur, &

tur, & ad factorum suorum dedecus, ac turpitudinem addebant dictorum suorum odiosam iactantiam, & intolerantiam. Atque ita id, quod non essent, perverſe, & hypocritice videri volebant; præcipue vero apud eos, à quibus aliquid utilitatis sperarent. Est autem hic intalibilibis character fervorum Antichristi, cum illi, qui sacra tractant, à divinis personis utilitatis gratia, hoc est, cum eos præ caeteris colunt, venerantur, affectantur, qui in eminentiori statu consuntur, ipsis ad fortunam suam fabricandam, prodesse possunt, breviter qui libentius fortunam hominum, quam homines ipsos amplectuntur.

Obiter autem hic notandum est, extitisse re temporibus Apostolicis librum Enochii nomine inscriptum, Ac forte tertio quoque post Apostolos seculo, quia Anasolius Episcopus Laodicenus apud *Euseb. lib. vi. cap. xxxi.* de eo, quod primum mensis apud Hebræos cura æquinoctium sit, Expositiones, & Mathematica Enoch, & alia quædam scripsisse, ac reliquisse dicuntur.

Ceterum ne tantis Ecclesiæ corruptelis homines in Ecclesiâ præcellerent, & animos desponderent, matine prædictum est à Christo, & Apostolis *vers. 17. 18.* venturos esse enim temporibus, hoc est, exeunte ævo Apostolico, *irrisores*, illusores, quibus cordi non esset religio, sed ventus, atque voluptates, & tamen *præsumptulos*, quod utaque offendiendi simulatione sese religioso, esse præ se ferrent. Quos plane suis coloribus depinxit *vers. 19.* quales erant illi Victores, Zephyrini in Occidente, Hæleni, Hymenei, Theotheoni, Malchiones, & qui ævum eorum proxime insecuti sunt, Eusebii Cæsarienses, ac caeteri in Oriente; *ἀντιόχοι ἄνθρωποι σέβοντες σέψας*, hoc est, qui Levi de causa caritate, & tolerantia Christiana calcata, ad ejectiones homines ex Ecclesiâ, & ad sciendū Ecclesiâ præcipientes essent, quod est hominum Psychicorum proprium, in quibus nihil esset Spiritus Christi. Talis quondam Clerus Romanus Tertulliano visus est.

Notandum autem est hic ultimus hominum Psychicorum, & qui Spiritu Dei destituntur, character, quod sint *ἀντιόχοι*, Divisores Ecclesiæ Spiritus eos agitat, & canali zelo accendit.

*Vers. 10.* Cum supra *vers. 17.* monuisset fratres fideles ne præcellerent, & scandalizarentur ea temporum infidelitate, & hominum pravitate, quæ toties ipsis ab Apostolis prædicta est; quia prævisa, ac prædicta jaculamina ipsos ferire deberent: nunc hortatur, ut istorum hominum sint quam dissimulissimi, & quia illi receptæ Christianæ de Deo, Christoque doctrinæ, ac fidei non superfluerunt pietate, sed Deum, Christumque ore professi sunt, factus abnegarunt, ideo eos monet, *in fidei*, ac doctrinæ receptæ *superstare* seipsos, hoc est, ita huic fidei, ac doctrinæ se inférant, acque inhaereant, ut illi nunquam excidere possint. Quod sit cum præcepta ejus non memoriz, sed moribus, & consuetudini vitæ, atque factis infiguntur; ita ut quod immodico in naturam nostram tranſeant, Nam consuetudo, & habitus migrat in naturam, & est natura acquisita. Quomodo autem doctrinam, & præcepta Religionis, moribus, & factis nostris insigere possimus, rationem ostendit, in verbis *per Spiritum Sanctum orantes*, hoc est, auxilio Dei, sed precibus nostris inperato: precibus autem non vulgaribus, aut jejunis, sed Spiritu Sancto animatis. Atque hic ipse Spiritus precibus impetrandus est. Nihil autem est quod

apud tam indulgentem Patrem, & facilem Dominum obtineri nequeat, modo à nobis bona fide diligatur, beneficia ejus accurate observentur, grato animo recolantur. Hoc enim fit, ut nos Deus vicissim diligat, & quoniam hanc dilectionem Dei provocabimus, tandem nos in caritate Dei conservabimus. Quo statu dari nequit felicitior, aut magis expectendus. Quid enim beatitudinis deesse possit homini, quem perpetuo Deus diligit? Quam dilectionem etiam palam, & in conspectu reliquorum hominum non exhibet, intus tamen per Spiritum suum benevolam hunc erga eum, quem amat affectum sufficienter tellatur. Nam ut fidei locus sit, differt Deus exhibendæ perfectæ caritatis suæ testimonia ad adventum filii sui. Quæ ipsa æquo animo, & patienter expectanda sunt, quia lætissimo, & in æternum mansuro gaudio, & perenni felicitate terminabuntur. Quoniam & ipsa Spiritus Sanctus dona, in dies cumulatiores, patienter quoque expectanda sunt. Nec enim Deus statim, & quasi una vice prodigit, & effundit sua beneficia; sed ea promodulo capacitatis nostræ, tanquam sapientissimus Pater, dispensat.

*Vers. 22.* Postquam *vers. 20. & 21.* docuisset qualem curam circa propriam salutem, & pietatem adhibere debeant Christiani; nunc docet, quomodo se erga alios præstent errantes, aut delinquentes ædificandos gerere debeant. Monet igitur non eodem modo cum omnibus procedendum; sed accurate discernendum, ac delectum habendum inter levius, ac tolerabilius peccantes. Et eorum quidem, qui ferri quocummodo possunt, miserendum, atque erga eos maxima tolerantia utendum; sed gravius peccantes rigidius castigandos, (non sine metu tamen, & maxima cautione) salubri disciplina coercendos, atque ex peccato, & præsentissimo exitio, tanquam ex igne eos esse rapiendos, ea quidem severitate, & peccati odio, atque abominatione, ut intelligant nos etiam licitis actionibus, quæ tamen ad peccati speciem accedunt, non parere, tantum abesse, ut ad ipsa peccata conivemus. Hoc enim est Odisse etiam vestrum peccato *mandatum*, Mixtum odium, & averſionem, & abominationem adversus peccata testari, & ostendere quanto perire ab his abhorreamus.

*Vers. 24.* Hæc autem officia nostra, tam erga nosmetipsos, quam erga Fratres alios, præsertim peccantes, præstanda, & exequenda esse, invocato auxilio divino. Cum enim sumus admodum infirmi, & imbecilles, vires huic operæ pares non habemus. Sed Deus, & is, qui nos divina, & patria potestate gubernat, Christus solus est, qui nos possit ab omni ipsi immunes custodire, & conservare in conspectu gloriæ suæ irreprehensibilis in exultatione, hoc est, qui nos innocentem, & bonæ, atque exultantis conscientie compotes efficere queat, per Spiritum suum Sanctum. Vocat autem, *solum sapientem Deum servatorem nostrum*; quia prima, & supremâ salutis nostræ causa Deus est. Pater Domini nostri Jesu Christi, qui hoc loco in se quasi complexitur secundam, & quasi instrumentalem ejusdem salutis causam, Filium suum, per quem in negotio Salutis nostræ omnia facit. Cujus summi, & unici Dei mentione facta, laudibus ejus concludit Epistolam,tribuendo ei gloriam, magnificentiam, robur, & potentiam, atque potestatem seu dominationem, non in præsentis modo seculo, sed in æternum sine fine reddendam, ac celebrandam.

Ejusdem

AUTHORIS

VARI

TRACTATUS

PRÆSENTIM

THEOLOGICI.

Edgewood

AUTHOR'S

VARII

TRACTATUS

PRESERTIM

THEOLOGICI.





Christianæ doctrinæ errantium profanum detestandæ hæreseos crimen proterve intentant; neminem ob errores, gravissimos etiam eos, odierunt aut anathemate feriunt, neminem eam ipsam ob causam infernalibus, multo minus judicialibus quoque carnificis flammis adjudicant, (ignei enim istius Zeli in hæreticos, quos vocant, Spiritus nequaquam à Deo est) sed errantibus divinam potius illuminationem, sine qua ex erroribus nec ipsi eluctari potuerunt, ideoque nec alium quemquam eluctari posse probè intelligunt, ex animo precantur. Hoc in errantes animo quisquis non est, sed vel odio prosequendos, vel seculari etiam brachio arcendos, imò e medio tollendos censeat, is ipsemet errorem errat longè gravissimum, & graviorem quidem quam ille, quos ceu hæreticos odit & averfatur; nec minus Dei gratia, quæ ab intempestivo illo Zelo liberetur, eget; quare isti, qui à sua, si ita placet, hæresi, Vale, mi Lector, eoque animo libellum hunc lege, quæ ab autore conscriptus, & à metibi communicatus est.

Epigramma de cognitione Christi.

**N**ec caro nec sanguis, facere neque litera textus  
Notitiam Christi sola docere potest.  
Scilicet à solo proficiunt illa Magistro,  
Discipulis Christus quem dedit ipse suis.  
Disceat ab hoc igitur Christum, quicumque laborat  
hujus salvis cognitione frui.  
Omnis homo mendax; caelestis fallere Doctor  
Nescius aeternæ verba salutis habet.

## De ruina Babylonis.

Quid per Lutherum, Calvinum, perque Socinum  
Funditus eversam jam Babylona putas?  
Perstat adhuc Babylôn, & toto regnat in orbe,  
Sub vario primum nomine rebus habens.  
Ostendat muros, jaceat sublimia tecta:  
De fundamento quâ metus esse potest?  
No Deus hanc igitur molem disjecit ipse,  
Humano nunquam Marte vel arte ruel.

Conradus Graferus in Commentario Cap. ix. Danielis, pag. 159.

**E** Go existimo, Ecclesiam Israeliticam melioribus suis temporibus mysterium Trinitatis rebus intellexisse: saniora esse, & sanctius tractasse, quam Ecclesiam Gentium illo tempore. Quod autem Trinitatem, personarum, & substantiarum vocabulis non sunt nisi, ideo factum est, quod primum alia commodiora vocabula ipsis assertim supponebant, ut ad mysterium illud expiendendum huiusmodi crudis terminis nil opus haberent. Deinde, si his vocabulis carerent, carerent etiam illi indecerni certaminibus, quæ in Ecclesia Catholica illa excluderent, dum Orithodoxi se per ea contra hereticorum insidias tueri conantur: ut illorum inventio non perfectionem Ecclesie illius, sed potius domorum eius defectionem agatur. Iustus autem Israel tam carissus & temerarius nunquam fuit, ut de Dei essentia in publico disputasset, & sic prophanissimum illud omnium cognitionis mysterium humane curiositatis censuræ subiecerent, ut qui etiam rationem ~~etiam~~ <sup>etiam</sup> vulgo proferri nollet: idque non ex superstitione aliqua, ut bodie poseri illorum iacint, sed quod primum in eo Christi mysterium agnoscerent, quatinus is sum adhuc a sergo Abrahami in ducto implexur hærebat, Gen. xxii. 13. de quo ipsemet Mosi nomen sum nimis scrupulose parcitanti respondet: Ero, qui ero. Exod. iii. 14. Deinde ut indicarent ea, per quæ Deus se eis revelasset, religiosè potius custodienda & observanda esse, quam ut pro'ano vulgi usui aut humane disceptationi permitterentur. Quæ sancta & castissima consuetudo si in Ecclesia Catholica olim observata fuisset, aut adhuc observaretur, Theologiam hodie multo simpliciorum haberemus, ambigiosæque contentionis, & scandalosissimarum certaminum minus esset.

# DISSERTATIO

## DE

# PACE ET CONCORDIA

## ECCLESIAE

*Antehac edita*

Sub nomine

# IRENÆI PHILALETII.

### CAPUT I.

*Sors veritatis & innocentia in hoc seculo: prolepsis auctoris de seipso.*



Unquam Veritas rea fuit, ut non eodem in foro causam diceret innocentia: quantumque illa odii, tancum hæc semper sustinuit invidias. Nempe ad flagitia gens prona mortales sumus, ideoque non solum apertam veri iudicii libertatem odimus, sed & tacitam integritatis alienæ censuram. Non est hoc peculiare seculo crimen. Jam olim vetus erat improbitalis ingenium, non magis vivam admonentium vocem, quam mutam aliorum innocentiam expavescere; & in posterum quoque virtus eorum sensus vulnerabit, quorum mentes vitia occupavere. Ac veritatem quidem, quæ tangit ulcera delictorum, suo quodam jure improbitas nostra avertatur. At illam quæ innoxio obtutu suspexit in cælum quomobrem abominamur? An quia prout utraque hæc in duobus animi nostri morbis medetur, erroribus nimirum ac vitiis: ita nos pariter utraque ista ægritudo delectat? Ita est profecto: ultra omnium pignorum charitatem amamus, & exosculamur errores nostros: sive quod ad affectuum furta & lasciviam convineant: seu quia nos obstinatum præjudicium & insana partium ambitio ad rabiem usque contra dissentientes exagitat. Sed tamen nusquam jucundius, quam circa rerum divinarum sensum erramus, eosque lapsus, humanæ imbecillitatis testes, adeo non agnoscimus, ut & oraкул loco æstimemus. Nec contenta hic placuisse sibi temeritas, opinionem suam porro invitis aliis obtrudit; tantumque sibi sumit decernendi licentia, ut vel levissime dissentienti libertatem exclusit. Oppressi ad hunc modum generis humani iudicii, per multa secula densa caligo Ecclesiæ incubuit, cum plerisque nec proferre liceret quod sentiebant, nec sentire liberet, quod proferri non licebat. Tantam tenebrarum nubem nondum in orbe Christiano tor venti ac procelle certaminum plane discutere poterant, sed velut inter sparsa toto cælo spissi aeris volumina, pauci per intervalla nubium plenam soli faciem vident, alii stricuras tantum luminis seminis conspiciunt, mox & ipsum solem visui: ita obducta erroribus veritas nondum se omnibus pleno vultu ostendit: licet ad magnam mortalium partem lucis suæ radios pramiserit. Quicquid sit futurum postea, res divinæ in præsentia densa sunt involvæ caliginis, nihil tamen est, quod magis obfuset æternæ salutis mysterium, quam ignoratio viæ, quæ nos ad tantæ felicitatis fastigium ducit. Nam ut omnia in excelsis ita diffi-

ciles & arduus aditus habent, ita & sublime illud tuturæ vitæ cacumen. Nec vero omnibus integrum est eniti per præcipitia, præsertim quos terrene abdomine pingues anima & obesi spiritus ad infima vota deprimunt. Itaque magno generis humani exilio inventa est alia ad felicitatem via; facilis illa quidem & expedita, sed quæ ad destinatum sibi terminum non pertingit. Maxima enim pars mortalium, cum per sanctitatem vitæ illuc ascendere gravaretur, in sola confessione fidei tanti itineris compendium quaesivit. Illac etiamnum plerique ad cælum ascendere videas, securos quid faciant; dum se sentire probè exilliment, & in maxima cæteras res scrutandi libidine vitæ & morum incuriosos. Non est itaque mirandum cum tanto maior sit ubique ingenii, quam animi cura; si vel levissima in rerum divinarum sensu offensus plus censeatur habere momenti ad æternam perniciem, quam vel gravissimorum scelorum licentia. Sed hoc monstri simile videtur, unde tanta nonnullis accesserit confidentia, ut, cum in vitæ & moribus mortalitatis suæ lapsus vel inviti egroscent, in sensu ad dogmatibus conditionis suæ obliviscantur: & cum in anima fidei ob delicta sua roties labantur: in solo ejusdem cadavere se non offendere quidem posse exilliment. Nam unde tam cæca arque præceps alios damnandi libido, nisi à temeritate definiendi? Unde tanta decernendi audacia, nisi ab infallibilis sententiæ præsumptione promanet? Et quod possimum est, nullius ingenium nunc errare potest, quin probitas quoque male audiat: sæpeque opinionum reprehensio in morum criminationem degenerat. Ego quidem jam inde ab ipso portu tempestates prospicio, nec tam sententiæ, quam hoc libello profuso, quam famæ ac securitati meæ timeo. Quotulusque cum sine injuria auctoris censetur? Quis hic erratum aliquod censorio obelo figet; ut non me quoque simul transigit convine? Siquid hic saltem aliquibus videbitur, non tantum ipsis mendax, sed & impius ero; Audiam impellor ac tenebris, & denique patronos hæreticos, atque ita à multis scriptum hec vanilabit: ut necesse ego si cognoscat, forte se ad impune laturos sum. Sed minus delicti purus ac integer fructum habens, cui ei ab hominibus in diebus debebatur, capiet a conscientia: neque debile defensionis veritatis argumentum habebit improbe traditum innocentiam suam. Idem enim genus ut inque istarum opugnatur: nec ulli mirum videri debet, veritatem sententiæ inique erroris argui, qui innocentiam suam in multis criminibus circumventam videbit. Obsecro tamen illos, qui post lectum hunc libellum de excommunicatione nostra ibunt in suffragia, ne me aliena invia onerent, neve mihi fraudi sit innoxia libertas. Nemo mihi erroris patrocinium impuret, si forte errantibus tri-

vi, nisi humanum non est, cum vitiis succenseas, personis non irasce.

## CAPUT II.

*Quenam de Deo & Christo ad salutem situm necessaria: quae partes veri fidei.*

**I**amdudum totum Ecclesiae corpus vecors quidam spiritus exagitat, ac membra secum singula intellu no dissidio committit. Alii enim vero studia patrii ambitio; pertinax, multumque olei huic incendio affundit vana de controversis capitibus persuasio quod in singulis summa religionis nostrae periclitetur. Haec opinio quam alii in animis nostris radices egerit, argumento est civilis inter nos rabies, & o-mnia in mutuum converta perniciem. Quam vero funtalis sit & falsa, planum fiet ex iis, quae infra dicturi sumus: In quibus omnia quae in disputationem ventunt, vocare in examen longum esset & laboriosum. Sufficit unum ex iis praecipuum decerpere; quod si evincemus, non requiri necessario ad aeternae felicitatis acquisitionem, multo minus id in reliquis levioribus verum erit. Hae vero est exacta essentia (quam vocant) Dei cognitio, & distincta Sacro-sanctae Trinitatis enucleatio. Naturam profecto Dei nemo mortalium comprehendere potest; Et frustra hic subsultat irrequieta iuventus nostrae adoleo, ut tantae altitudinis mysterium in hac vita contingat. Defectus quidem & omnem imperfectis umbram ad tantum numine facillime lecernere mente nostra possumus: sed formare in animo dignam nobilissima essentia imaginem, non est mortalitatis nostrae. Adeoque scire quid non sit possumus; & debemus: quid autem sit, ut maxime debeamus, non possumus; nisi forte quod sit Rex & Dominus universi, & id genus alia, quae proprie loquendo ad essentiam eius non pertinent. Dissimulari non potest, aliqua nobis de his ex Sacris constare oraculis; Verum ea sunt oppido pauca: & quaedam obscuris tantum li-nementis adumbrata; & si qua sunt, in quibus non omnibus Christianis convenit; ea profecto tot hodie contortis sophistarum spinis involuti sunt: tot olim quoque agitata dissensionibus, ut à multis etiamnum in dubium vocentur. Accedit probabilis utrinque scripturarum allegatio, ut si quis ambas partes sine praedjudicio audiat, non facile plerumque ex tantis difficultatibus expedire possit. Mihi non est propositum scalpere ingenium meum, ut in alterutram partem disputer. Satis est, sit demonstravero, quaestiones istas, quae unque speculatiorem essentiam Dei & accuratam distinctionis personarum exlicationem attingunt, ut maxime sint utiles; non esse necessarias ad salutem, aut, quod eodem redit, posse Christianum hominem promissam felicitatis viam metam a tingere: licet aut ignoret ista: aut eti in iis (quae imbecillitatis nostrae condicio est) erret, atque hallucinetur. Error in his si non tollit salutem; multo minus ignorantia. Itaque ne quid in hac dissertatione reddu, & in illo priori in praesentia pedem figemus.

Ac mihi quidem consideranti viam, quae nos in caelo sistit, apparuit, contemplationes ejusmodi extra ipsam esse nostrae itineris orbitam. Nam profecto, quid nos ad vitam aeternam facis, imo abunde instructos reddit, nisi fides, per charitatem operans, sua sola iusti pronuntiabitur? Quae si quis habere possit, licet Sacro-sanctae Trinitatis mysterium prave perceperit; quid obstat, quo minus cum hoc errore in caelum simul & Ecclesiam recipiatur. Ne quis vero erroris voce decipiatur; non voco nunc tam mihi nomine scelus hominum, qui dum adhuc aeterna & liquida esset in Ecclesia veritas, nec ab ullo in dubium vocata; primi huic articulo tenebras offuderunt; sed lapsus eorum, qui

nostra tempestate nati sunt. Dantes & dona facientes: hoc est, qui Antichristo post tot mendacia & imposturas, ne tum quidem credere audent, cum verum dicere videtur; prout ex sequentibus latius patebit. Porro fidem perfectam ab errore illo non tollit animadvertimus; si in singulas eius partes inquies. Neque vero in toto fidei nostrae ambitu plura Credentium reperimus officia, quam fidem promissorum Jesu Christi, & praecceptorum ejus obedientiam; quorum illud corpus; hoc vero animam esse Fidei apte profecto innuit Jacobus Apostolus cap. 1. r. Ad promissorum fidem iunctis simplex illa confessio, quae Apostolici symboli nomine circumfertur; & si quid ultra desideretur, non video quid addi possit, praeter debitam Sacris Scripturis reverentiam; quibus si semel Fides derogetur; periclitatur salus nostrae certitudo. Horum sive utrumque, sive alterum impleat omnem naturam fidei, quae divinis promissis debetur: equidem errantes in supradictis mysterii cognitione, partem hanc fidei egregie adimplere posse, ipsa testatur experientia. Sacris enim literis & symbolo Apostolico sine ulla exceptione credunt. Et quid tandem igitur ipsis deest ad id, ut plene credant, fieri non posse, quin Deus summam sui promissi compleat? Quod autem ad id credendum supradicta sufficiant, vel hinc manifestum est. Promissis nobis Deus salutem per filium suum, &c. Huic promissio ut conditum satis est non esse persuasos, Deum id nobis & posse & velle dare, quod promissit. Sic enim recitis omnibus dissidentiae causis, nihil erit quod de tanto promissio dubitemus. Atqui sacris literis & compendio earum Symbolo Apostolico credentes non possunt vel tantillum de potentia aut voluntate Dei dubitare: cum tamen possint aberrare in cognitione essentiae. Non tollitur igitur haec prior fidei pars per errorem istum. Quantum ad Christi praecceptorum obedientiam, haec quidem multo minus per ejusmodi hallucinationes tolli potest. Nec enim Dominus per mandata sua ingenii nostri aeterna, sed probitatem voluntatis exerce-re voluit. Proinde quantumlibet cognitio nostra in dissimilibus aeternitatis, potest tamen voluntas ad divinae legis (qua nihil est manifestius atque apertius) obsequium conformari. Nec indiget hic advocatus multorum errantium pietas: ipsa pro se causum dicat; saepeque fidem suam vel in mutis operibus ostendit, quim plerique verbis frustra jactantes in vita & moribus suis non inveniunt. Nec vero imperatum nobis est quippiam, in quo vitus ac obedientia nostra elucere non possit. Quid enim opus est ad ea praemiis invitare, quae sponte ac libenter facimus? At vero levissimo pretio felicitatem mercantur, qui in eam solam ingenii sui operam impendunt. Etenim veri aliquid de Deo scire impro-bissimum quisque & suae salutis incuriosissimus potest. Nec in talibus jactare possumus obedientiam, nisi infelices genios in nostrae laudis consorcium admittamus. Praeterea praecceptorum omnium ea debet esse natura, ut ea esse praescripta, omnibus imperata facturis, certo liqueret. Hoc vero dogma quam sit manifestum, rei ipsius incredibilis altitudo; quam vero manifeste praescriptum, vel tot olim Patrum & Conciliorum labores & contentiones testantur. Et ut vel maxime aliquid hac in parte sciri & credi imperatum esset, tamen haec, quae expresse in sacris literis exant, credere nemo detrectat; neque est ullus tam impius, qui eis obloquatur. Sensus & consequentiae veniunt in controversiam, in quibus error atque lapsus non magis inobedientiam, eamque sequentem condemnationem infert, quam obsequentis famuli simplicitas, qui male intellecto imperio Domini, tamen pro virili paruit. Quod si promissis Jesu Christi credere, & praecceptis parere, licet sic aberrantes, possumus, quid

quid nobis deerit ad plenam vivæ fidei possessionem? An est aliquid adhuc in natura fidei, duobus istis partibus non comprehensum? Atqui mirum de terra ista parte in sacris oraculis silentium; nec video quomodo non sit perfecta fides, quæ viva est: aut viva non sit, quæ corpore quodammodo suo & anima constat. At enim multa sunt nobis credenda necessario, quæ sunt præcepta ipsa, nec promissa. Nempe illa ad alterutrum horum pertinent, sine quibus nimirum neutrum rectè præstari potest, qualis est omnipotentia Dei, & similia attributa, item creatio, providentia, &c. quæ quamvis nec præcepta nec promissa sint, tamen fides promissorum absque illis constare non potest; ut in iis error jam non sit periculosus, sed omnino pestilens ac perniciosus. Verum enimvero errores circa dogmata, de quibus tota ista instituta est oratio; patuit neutrum fidei membrum, saltem naturæ suæ & necessario subvenire.

## CAPUT III.

*Quod amor erga Deum & Christum sincerus ad salutem sufficiat: isque in errantibus esse possit.*

**A**damus argumento huic maxissimæ, quæ vel novæ rationis loco esse possit. Quis enim ad æternæ mortis supplicium damnare auit eum, in quo vivit sincerus amor Creatoris & Redemptoris sui? Aut quodnam est certius æternæ beatitudinis pignus, quam amare Deum & Dominum Jesum Christum ex toto corde & omnibus animi sui viribus? Hoc quidem nimis compertum est; cum hic sit summa obedientiæ nostræ, quæ ut non sit salutis nostræ causa; saltem via est, argumentumque evidens & signum certissimum. Quod si planum fiet eos, qui ex perplexis illis & contrariis, de quibus dictum est, quæstionibus se non possunt expedire, posse tamen interea temporis amare Deum & Dominum Jesum Christum ex totis animi sui viribus; quid causæ erit quo minus eisdem salvari posse censeamus? Ajunt Dialectici, proximam & immediatam (quam vocant) causam non posse impediri, quin è vestigio effectum producat. Consideremus igitur primum amoris huius causam proximam; deinde, utrum inesse possit in hominibus sic errantibus, videbimus.

Perfectus amor alicuius ingeneratur in animis amentium tribus potissimum de causis, simul concurrentibus. 1. Ex firma & constanti memoria præteritorum, & sensu præsentium beneficiorum. (est enim pars amoris, gratitudo quoque) 2. Ex certa spe & fiducia supremæ felicitatis assequendæ ex re anata, si ea potius fueris. (languet enim amor sine desiderio) 3. Denique ex apprehensione, quantum fieri potest, perfectæ, summæ pulchritudinis ac præstantiæ objecti: quæ vera est & principalis ipsius amoris efficiatrix. Jam vero quia nec perfectus amor Dei, nec perceptio perfectæ eius præstantiæ, potest nobis plene in hac vita contingere: loquimur de utriusque perfectione non absoluta, sed in suo tantum genere summa, nempe quanta potest in hac mortalitate existere. Neque præterea, quid ad summum amorem requiri possit, intelligo. Quis enim non videt, non magis appetitum nostrum abstinere posse à perceptæ pulchritudinis amore, quam ignem ab admotæ stipulæ unctione? Quæ pulchritudo si perfectè videatur, perfectus etiam amor emerget: sin tantum in suo genere perfectè, amor quoque exurget in suo genere perfectus. Profecto si quis amorem summum ex causa ejusmodi necessario fluere negat, subvertit Naturæ principia, quæ vel pueris distat, quicquid bonum aut pulchrum videatur, non posse nisi placere: quod si ni-

mis bonum aut pulchrum videatur, nimis etiam placebit: & sic amor secundum modum apprehensæ pulchritudinis intendetur. Restat ut videamus, an ejusmodi perfecta perceptio præstantiæ, Dei Christique ejus, duobus illis adjuvantibus causis comitata, non possit inesse iis, qui abdita ac retrusa essentia ejus mysteria non capiunt. Quam si nobis cæteris non errantibus, inesse non repugnat; aut illis quoque inesse poterit, aut ostendenda erit ratio progrediendæ, quam hic præ illis habeamus. Ac primum de Deo Patre agamus. Quod attinet ad meritum ejus recordationem, illi quoque una nobiscum oblitiscos se ipsi agnoscunt, infinitorum beneficiorum memoria sempiterna; quorum caput est, quod nos in liberum loco habere velit. Quantum ad certam ingentis boni expectationem; quæ inanimor spes? quod improbis votum fingi potest? quam quod illi à supremo numine una nobiscum optant & expectant. Superest pulchritudinis & maiestatis ejus contemplatio. Equidem nihil est in rebus mortalium tam exactum, quod umbram suam tantæ maiestatis imagini commodare possit. Tamen quod ad Deum Patrem attinet, ferè nobis cum illis convenit. Nihil enim tam magnum & sublime de eo concipere possumus, quod non & illi concipiant. Neque vero si in recepta hypostaseon distinctione se curiosè subtilitatis pares esse negant; idcirco pro capto mortalitatis suæ, divini vultus speciem, profanis mentibus non videntam, concipere; atque adeo ineffabilis maiestatis imaginem, intra pectoris sui sacrarium dedicare & venerari non possunt. Quasi vero difficile sit, omnia præclara de eo sentire, quem omnis boni atque pulchritudinis fons & origines esse certo scias, & assidue cogites: licet dogmata per tot nodos contorta atque implicata non capias. Satis jam de Deo Patre dictum videtur. Quid? si pares, adeoque easdem nobiscum habent causas amoris erga filium Dei, numquid impediet, quo minus huius amoris eque atque nosmetipsi fiat capaces? Incipiamus à spe. Annon eandem illi quam & nos munificam Domini Jesu expectant dexteram, quæ olim singulis fidelibus cælestem mercedem porrigat? An non in hoc voto luxuriant? Quis non sentiat vultus animi Christi amore fauci, qui modo illum sibi donantem militis suæ stipendium ponat ob oculos? At in beneficiis ejus aestimandis videntur ipsi facere injuriam, dum ajunt, iram Patris in nos absque ejus interven- tu placatam, nec ullum propriè dictum pretium pro peccatis nostris esse annumeratum. Omnes enim dicere qui in S. Trinitatis articulo hodie à nobis dicuntur, in ea esse sententia vident. Non defenso opinionem hominum, video tamen illos eadem propriè scilicet dictam redemptionem & absurdam & impossibilem iudicare. Quid igitur deceat de gratitudinæ erga Dominum Jesum, deque sanctæ meritorum ejus memoria, si sentiant illum, ea quidem quæ fieri nullo modo poterant, nostri causa non fecisse: cætera vero omnia, quæ ab illo in nos proficisci poterant, cumulate præsticisse? Nihil enim aliud ad strictissimum beneficii obligationem requiritur, quam ut benefaciens alicuius causa speret quicquid possit. At illi Dominum Jesum ob salutem nostram nulli labori, ne vitæ quidem pepericisse agnoscunt. Cujus sanguinem licet non ad Deum placandum, eoque non ita rigide ad satisfaciendum pro peccatis nostris, exactum putent, impensum tamen & profusum nostri causa statuunt, ut licet mortis ejus scopum & effectum alium specialem, quam nos, idem tamen in genere meritum agnoscere videantur. Quis vero non imbuatur affectu erga eum etiam tenerrimo, quem sui vitæ causa acerbissimam mortem suscepisse sit persulsus? Quis non ejus extrema dilectione flagret, cujus beneficiis ne nunc quid-

deum puris illum transcurrere tempus otiosum? Quod si accedit supremæ felicitatis è manibus ejus expectatio, jam fieri non potest, quin animus liqueat in delicatissimæ flammæ sensu. Venio nunc ad præstantiam Domini Jesu, quæ cum imperfecta ab ipsis concipitur, non videtur sui amorem perfectum excitare posse. Quantum enim de majestate ac nobilitate eius detentur, cui aufertur omne id quod habuit ab omni æternitate? Non agitur nunc de eo utrum bene sentiant, qui Filio Dei certo demum tempore datam esse omnem potestatem in caelo & in terra, olim vero illum fuisse tantummodo regem, ac summum prophetam existimant. Sed si verus amor præsentium est, non præteritorum (Nec enim hic affectus reflectit retro oculos, ut complectatur ea quæ olim erant) proleto magis ad rem pertinet considerare, quid illi de præsentibus, quam quid de præteritis suis sensu & conditione sentiant. Equidem ut pulchritudo prioris exincta amore sui non excitat, eo quod olim floruerit: ita eadem in præsentia ad invidiam usque felix, eo quod antea talis non fuerit, amore & admirationem sui nihilo detentorem reddit. Quid igitur illi in præsentia Servatori nostro attribuatur? Quid? nisi æqualem Deo Patri maiestatem ac præstantiam supra omne quod cum præungi potest fastigium assurgentem? illum nempe colunt atque adorant ut unicum Dei filium, ut Deum verum & cuncta nutibus suis dispensantem; qui iura Universi deseribit arbitrio suo; qui beatis caeli indigenis provinciasque imperia mandat, proscriptos caelo spiritus fræns invictæ potestatis coercet: cui sydera & elementa patet non invita, qui denique ipsam rerum naturam vestigilem habet, ex qua caesars Ecclesiæ & tributum populi sui colligit. Quid vero de tanti honoris corona per hoc decerpitur, quod fortunam tanti principatus Patri suo debet? quo huc nos quidem omni ex parte ausimus negire? At præstantia Servatoris opinio in iudicio amoris nostri laborabit, cum oculos mentis nostræ allevabimus ad tam magnificam eius maiestatem, qui est syderibus & omni luce formosior, & mundo ipso ornator? Quid jam immensam eius bonitatem & sapientiam commemorem, ac reliquum divinum splendorem, ad quem animi nostri lumina caligant? quid cæteras laudes, ad quas paupertas oris humani obmutescit? Quæ certe sine ulla tergiversatione, ac libenter illi quamvis errantibus Jesu Christo Servatori suo ascribunt. Hæc omnia aut ad excitandam summam erga Deum patrem, ac filium ejus amorem non fuldore: aut in istis de quibus differimus, hominibus inesse non posse, omnino statuendum est; si illos tanto isto ardore tingi posse non putemus. Quorum cum ne iterum probabile videatur, non est dubitandum, quin eos quoque amor iste celestis vehementius caris suis inbuere, tandemque æterno exitio eripere possit, & beatæ æli possessione donare, si quidem ad finem utque in eo perseveraverint.

#### CAPUT IV.

*Quod quomodo fides & S. Sanctus sint dona Dei, ea tamen errantes habemus, & habere possint.*

**D**istincte tamen quispiam merito; si fides donum est Dei, & amor cuiusmodi perfectus & integer ex Solo Spiritus S. impulsu proficisci debeat, quo iure id recinendis potestati tribuamus, quod in solo donantis fideum est arbitrio. Num si fidem nonnisi ex Naminis liberalitate habemus, & illa non cuiuslibet contingit; profecto in solo munificæ dantis beneplacito tanti muneris beneficium consistit. An vero liberissimo ejus arbitrio legem nos hominatio-

nes ponemus, ex cuius formula certo hominum generi, hanc suam munificentiam necessario præbet? aut id nostris viribus arrogabimus, quod in manu ejus sacra collocant oracula? Credibile vero num est, illum tantorum donorum cumulum (loquor de fide & Spiritu sancto) in homines tot erroribus depravatos, & perverfis de se opinionibus imbutos, prodigere velle? Tac illos tanti boni naturaliter esse capaces: tamen non illico sibi hanc Dei gratiam despondere debent; quam nemo unquam sanus meritis mortalium; multo minus tot errorum perverficate debere putavit. Resp. Si mihi cum iis solis res esset, qui a fidei donatione omnem liberæ receptionis nostræ operam excludunt, aut qui æternam salutem paucioribus putant serio promissam, quam foris oblatam; equidem suffus illa hoc loco tractari conveniret. Nunc cum non pauci è Reformatis errores istos averfentur; diffundi hic longius & evagari, esset præter operis mei institutum. Pauca perscrutari sufficiat: nec illa quidem è potioribus verioris sententiarum argumentis, sed quæ in præsentia prima occurrunt. Primum igitur alterutrum nobis eligendum est, ut aut æternam salutem, quibuscunque prædicata & oblata est, iidem cum fidei conditione esse vere promissam censeamus; aut Deum quibuscumque hominibus id verbis & ore obtulisse, quod re & facto ipso non præstare decreverit. Posterius quicunque elegerint, obsecro ut huic rei novum nomen inveniant, aut id veteri vocabulo hypocritism, hoc est, dolosam simulationem ac deceptionem esse fateantur, quod ipsi tam imprudenter summo Deo adscribunt. Sed mihi cum talibus minus est negotii, qui Deum præter simulationem, quam se erroris argui & convinci maluit: itaque hoc primum responfionis meæ iactio fundamentum: Deum fidelem esse, & quibuscunque æternam felicitatem per Evangelii prædicationem obtulit, iidem eam serio dare velle: nisi mortales ipsi officio suo defuerint. At neminem ex his excludit, ad quorum aures vox tam læti nuntii accedit. Sed vult congregare etiam eos, qui nolunt, si modo nolite deservire. Quod si Deus prædicando Evangelio æternam salutem promissæ omnibus promittit, qui eam consequi volunt; promissæ & omnia media ad hunc finem tendentia, quæ ex parte ejus necessario requiruntur. Ridiculus enim sit, qui mendacio se è vestigio silepiæ daturum promittat, & interim manum ad crumenam procedere non curet, imo nolit, ut porrigat quod promissæ; præsertim si mendicis silepiæ illam nulla aliaratione nisi porrectione ipsius accipere possit. Nec potest dici vere aliquod polliceri, qui sibi relinquit liberam illius rei largiendi potestatem; sine qua illud quod promissæ, accipi & acquiri nullo modo potest. Abiit vero à cogitationibus nostris tanta in Deum impietas, ut de fide dictorum ejus quicquam sinistrè suspicemur. Quibuscunque promissæ aliquid, vere & candide promissæ, neque ullis strophis & tergiversationibus credulitatem cuiusquam circumveniet. Nihil illum ad tanti beneficii indulgentiam impulit: nisi benigna in humanum genus voluntas. Favet igitur muneribus ipse suis; nec ullum iis impedimentum reliquit: adeo ut nihil jam ex parte ipsius ad afflictionem eorum desiderari possit, quod non libenter omnibus præstet. Quo fit ut donum istud fidei, & quicquid Deus confert ad officium credendum, licet, quemadmodum & ipsa salus, gratuitum sit & voluntarium, nec ullo modo promeritum; nemini tamen denegeretur, qui auditis novi fœderis conditionibus, libenter iis accedit, nec ipse sibi in tanta Dei misericordia deest: quod & de omnibus donis spiritualibus intelligi velim, sine quibus oromissum ejus acquiri non potest. Non enim negaverim esse quædam, ad quæ promissæ largienda nemini

memini fidem suam obligavit : quæ cum extra præcætam salutis assequendæ rationem posita sint , non sunt hujus loci. Sed quæ ad naturam fœderis novi requiramus ex parte Dei, conditiones has Deus jam implevit , aut certo impleturus est : id unum restat , ut pars altera tam sanctæ passionis meminisse , & fœderis huic confidere simul ac parere velit. Quod præsertim cum in hoc genus hominum , de quo loquimur , cadere possit , ut patuit ex præcedentibus , quia est quod eis in hac Dei cum hominibus transactione comprehensis ad plenam omnium donorum & promissorum copiam & potestatem desit ? Non errores quidem mentis , in rebus præsertim ipsam fœderis naturam non concernentibus , non possunt eos ab ipso fœderis fructu arceri : quippe ( ut iam ante offendimus ) cum scientia rerum istarum sit extrinsecus fœderis conditiones , ( hoc est , vivam fidem & obedientiam ) posita : idcirco & abesse , & depravari , salvis istis conditionibus possit. Sed de his sequenti capite ulterius tractabimus.

## CAPUT. V.

*Quod sola inobedientia & incredulitas excludant hominem à salute æterna. His autem errantes carere probatur. An nudi errores mentis hominem damnent ?*

**Q**UOD præpotenti Deo in humanum genus liceat , vemo quærit : qui modo absolutum ejus imperium non ignoret. Quid facere velit ac soleat , & quomodo iusta sua , & universam orbis rempublicam praeis ac prenis temperet , ac moderetur , id vero imprimis consideratu dignum est. E quidem omnes in regno nati sumus , quod nobis tam mite ac placidum summi Numini benignitas reddidit , ut præ illo omnis libertatis dulcedo fordeat. Ille vero magis parti mortali pro Domino ac principie patrem se obtulit , de qua etiam sola in præsentia differemus. Quicunque etenim vocem promissorum ejus audivimus , omnes ab humilitate fortis nostræ ad divinæ adoptionis conditionem vocamur. Tantæ felicitate ut potiri beatum : sic exidere nimis est miserum & calamitosum. Multum igitur inter est mortali , prospicere quibus gradibus de tanto fastigio devoti possint. Et qui tam alte jam ascenderunt , ut ipsi , sub Novi fœderis conditionibus spēs æternæ salutis sita sit : non possunt de statu suo , nisi per incredulitatem & inobedientiam , deturbari. Nam cum à nobis in hoc postremo fœdere nihil aliud præter vivam fidem requiratur : de qua superius egimus , profecto non alia ratione sanctum istius passionis sacramentum violare possumus , quam si hac ipsa fide destituamur , quod absque manifestæ inobedientiæ crimine fieri non potest. Injuncta enim illi nobis est , & imitata , nisi perire malimus. Et quid aliud est Fides , quam obedire Deo sub certa spe & fiducia promissorum ejus ? Quemadmodum Abraham per fidem appellatus obediit , (a) Itaque uno hoc inobedientiæ scopulo vitato , nihil est , quod salutis nostræ naufragium metuemus. Jam videndum superest , utrum nudi errores mentis sine inobedientia Non esse vel inde constet , quod illi in intellectu & hallucinatione , nec in voluntatis pravitate consistat. Deinde cum Deus non actiones ipsas , sed tantum agentium spectet , quia Græci vocant *αὐτοψία* , quis non videt eos , qui cum parentibus animo velint , errore & imprudentia non parent , violati obsequii iure argui non posse ? Non detrectet ministerium famulus , qui male perceptam Domini voluntatem iuxta sensum suum implet : multo minus pro inobedientia , & eadem æterno supplicio puniri potest. Nec multum Deus effectum , sed decretum potius consilii humani respicit. Ac si eventum rei spectemus , ne Abrahamus quidem recip-

isa paruit Deo , jubenti immolare Isaacum . patet tamen mente & animo. Vult enim parere , & omnia fecit quæ potuit : cætera prohibuit esse facere ab Angelo. (b) Fac præceptum illi , credere veram SS. Trinitatis explicat ionem. Non præsent hunc præcepto reipsa simpliciter errantes , ostendunt enim à vere sententibus , parent tamen mente & animo , quia volunt credere , & credunt id omne quod putant verum , licet ipsius veri genium tantum non omnibus non assequantur. Et ita quæ possunt facere. Certe facere ab ignorantia prohibentur. Obi. Ignorantia ista crassa est , & affectata (Solut. Affectatam non excuto , quale erat in illis , qui viventibus adhuc Apostolis , aut successibus eorum , ultra ac se indulgentia errabant. Hac quidem multum aut. At qui post tantas Ecclesiæ tenebras exorientem lucem ab adulterinis facibus nondum discernunt , materia & culpa sua temere peccare dixerit , quod etiam infra suffus traetabitur. Quid ? quod ne præceptum quidem id esse , ac ne pertinere quidem ad Fides ac obedientiam nostram naturam , supra ostensum est ? An vero statim dicto non audientes erunt , qui inysterium , quod intelligere plene nusquam præceptum est , plenè non capiunt ? Ut rem in pauca conferam , an nudo mentis errore peccent ii , quos Socinianos vocant , posterius videbimus. Mihi quidem nunc evincere satis est , nedos mentis errores in Novo fœdere à Deo sempiternis suppliciis non puniri. Scitum est illud Bernhadi : Nihil ardet in inferno , nisi propria voluntas. Hac enim sola fecunditate peccati recipere potest : cui in tota æterni universitate locus non fuisset , nisi Deus voluntatem liberam & integram intellegentibus creaturis reliquisset. Nisi hanc Deus (inquam) omni servitutis conditione emancipasset , perierat una cum peccandi licentia , virtutis specimen. Quamvis plerique malint Deum peccati auctorem , cum in gratia hujus libertatis datorem benehunc agnoscant. Cuius tamen libertatis evidens indicium est , quod cæcitate sola ad peccandi licentiam alimur : ita ut nullo intellectus quidem nostri offensus , commiseratione & venia ; voluntatis vero pravitas odio ac pena dignior videatur. Non est itaque mirandum , quod Deus hanc potius quam illam , æternam præsentim perniciem , puniat : quippe in hac culpæ , in illa loci locus est imbecillitati. At imbecillitatem & ignorantiam nunquam pro contumacia punivit , extremo præsertim ac sempiterno supplicio. In lege quoque Moysi , cuius ita severus exactor erat , ut ignorantior pauperuli sanguine reverentiam unius ceremonie sanciret , tamen errato veniam , & ignorantie reliquit persepugium , idque in gravissimis criminibus quæ vitam & salutem hominis tangunt. Homicidæ imprudenti scelus suum Mosaii juris rigor condonat , atque postliminum post mortem fortassis relaxat. Cur non errantium quoque culpam Christiani fœderis lenitas absolvat post mortem Pontificis nostri Christi , cuius dulce iugum est , & leve onus , quæ nos peccatorum nostrorum sarcina deoneret ac elevare non gravaret ? Qui quam dignos venia errores censuerit , pene extrema sunt Testamenti cetera restat utique , cum in ipso crudelissimi & necis articulo pro errantibus oravit , (c) Orare certe pro illis qui ad mortem peccant , non licet : (d) nec id unquam Dominus in tanti sceleris sacrilegi audacia fecisset , nisi eum intellectus ignorantie subisset in terratione. Ignoscetis , inquit. Quamobrem vero ? quia nesciunt quid faciant. Quod si in tanti caritatis imprudentia restabat adhuc iudicio Servatoris nostri aliquis venis locus ; an vero non magis mentis nebulas , & innocentem ignorantiam sententis nostris ad æterna supplicia damnabimus ? Obi. Nunquam ne igitur ignorantiam

Bbb

(a) Hebr. xi. 8.

(b) Gen. xxii. (c) Luc. xxiii. (d) i. Joh. v. 6



ignorantiam & errores aeterno exitio puniri dicemus? Quid vero licet tot inordinum amittarum millibus? Quid Barbari illis Brasilienses, & id genus ceteris, quorum plerique Deum & Christum esse, ne suspicari sunt quidem. An hos ob contumaciam puniunt in dicemus, qui legem nesciunt ullam, à cuius pollicite delictis obsequio? An non in illis temporibus dabit poenas Dei Christianique ignorantio? (Resp.) Primum illos nego ulla ratione puniri, quibus nuquam salutaris doctrina vox ad aures accidit: Sed eos a jo tantum in misera illa conditione relinqui, ad quam nascendi forte adstricti fuerunt. Cum enim primi parentis poena infernum mortis aeternae situm etiam ad posterum derivasset, licuit Deo pro sapientia ac beneplacito suo quos vellet ab hac miseria eximere; alios in eadem relinquare. Quis enim ab soluta ejus potestate legem ponat? aut clementiam terminos praeripiat? Quibus igitur legem suam revelavit, eos nisi parum pro contumaciis punit, non novo aliquo supplicii genere (praeteritum pot. mortem) sed tantum eos in suo misero statu una cum ceteris relinquendo. Alios, quos tanto beneficio non erat dignatus, relinquit sane in eodem statu, sed non idcirco punit. Aeternae enim mortis, quatenus poena vocanda est, ratio, non in novi simplici constitutione, sed in ademptione quadam gratiae divinae consistit, qui illos ex veteris poenae servitute liberare potuisset: quae certe illis non admittitur, quibus nunquam oblata est. Cur igitur, dicit aliquis, ignorantes isti miseri aequa olim cum impiis & contumacibus conditione erunt? Quali vero Deus in hos injustus sit, quia in illos est clemens. An facit injuriam Dominus vineae fossoribus suis, cum inaequalia diversorum merita uno pretio compensat; (a) nihil quidem magis meritis detrahendo, sed tantum minus meritis aliquid adjiciendo? Quod si aliquid praemii eorum, qui minus merentur, adjici potest, sine injuria eorum qui plus merentur: licebit & poenis eorum aliquid detrahi, qui eas magis merentur, sine injuria eorum, qui minus. Fac aliquem Titio, captivo suo certa conditione libertatem promississe: fac eundem Sejo nihil pollicitum. Titius ob contumaciam praemio excidit, nihil à Domino accipit, perinde atque Sejus, servus & miser manet. Anne est quod queratur Sejus, se innocentem eadem, quae contumax Titius, perperam? Titius potius Domini clementiam agnoscat, qui sola praemii ademptione contentus esse voluerit. Quemadmodum igitur Sejus innocens non punitur à Domino, licet in eadem, in qua Titius nocens, miseria relinquitur: ita nec olim ignorantes illi Brasilienses punientur per id non datum, quod ipsis nunquam fuerat promissum. Hi potius grave contumaciae suae expendant supplicium, qui suam salutem cernunt,

————— In tabernaculoque relictis:

Anne magis Siculi generis erant juvenes?

Satis ostensum videtur, tales de quibus agitur, ignorantes non puniri. Quid? si illos quoque puniri concedimus? Illicone ob ignorantiam suam punientur? Quasi vero ignorantia ista sit id quod puniri debet, ac non potius ipsa sit quaedam punicio. Quis nescit, Deum saepe improbitatem ac scelera erroribus ulcisci? Quis ejusmodi ignorantiam inter horrenda Dei supplicia non numeret? Hoc igitur insuper quarendum restabat, ob quas illos causas tanta cecitate puniverit? At quis cognovit cogitationes Domini? Aut quis fuit ipsi consiliarius? (b) Non est, quod quisquam à me secretum expiscetur istud: nisi quod Deum tardum & invitum ad poenas accedere certo scio,

& mortalium quemlibet sui sibi exitii fabricum esse constat. Ex omnibus sceleratis, & sub peccato inclusis licuit supremo Deo aliorum misereri: alios punire. (c) Ita ut poenae hujus causa, non in ignorantia, sed in mortalium sceleribus, & singulari quodam sapientis Dei beneplacito, quaerenda videatur. Progrediamur longius. Puniantur sane & ob ignorantiam Brasilienses illi Barbari. Quid hoc ad nostros errores? Ignorantia ipsorum & fidem omnem, & religionem ac pietatem tollit. Nos de nudis mentis erroribus loquimur, qui tantum abest, ut fidem aut religionem laetaret, ut etiam ab omni improbitatis contagione, sub poena aeterni exitii, remoti esse debeant. Denique fac nudam mentis ignorantiam luere Brasilienses (quod tamen non concedimus) idcirco dicemus, eandem ignorantiam in nostris errantibus à Deo tam gravi atque acerbissimo supplicio puniri? Immane quantum illorum poena ab horum supplicio discrepat. Facilis iactura est rerum, quis sibi nunquam animus blanda spe promissit. Non est illis prorsus aeternae vitae praemium; nulla spes facta immortalitatis, nullus sempiterni gaudii gustus oblati: non anxii sunt intrare per angustiam portam, non abnegare seipsos: non portare crucem suam, non per hujus saeculi afflictiones sequi Servatorem suum sunt conati. Et eorum, qui nulla ingenii imbecillitate errant, & plerique ad certissimam salutis spem & omnem vitae pie laborem, & crucis Christi tolerantiam nihil sibi reliqui fecerunt. Hofne ob solam infirmitatem & intellectus hallucinationes ab aeterni gaudii praecipua jam dudum & praelibata expectatione deturbatum iri putabimus? Horum labores in vanum? spem & fidem in fumum abiturum censebimus? Miserrima haec quidem esset conditio, nec cum barbarorum illorum poena conferenda! ut omnino ignorantiam tam acerbè puniri nemini probabile videatur, qui sibi ponat ob oculos, sub novo praecipue fœdere, infinitam Dei gratiam & misericordiam.

(c) Rom. ix. 18.

## CAPUT VI.

Quod ad salutem sciti necessaria sint pauca & simplicissima, annuibusque simplicissimè cogniti facilia. Non tale est dogma vulgatum de Trinitate.

Non desunt inter tot Christianorum familias, qui certos quosdam & singulares homines, quos reprobos vocant, à caelesti hereditate nominatim exclusos existimant: in eo tamen omnium penè dissidentium sententiae consenserunt, nulli hominum generi viam illam ad salutem praecusam & obstrictam esse. Nec sane injuria. Etenim cum omnes pares sint in conspectu summi Numinis, nec sua quenkumque dignitas ceterorum conditione eximat; nulla est illis personarum ratio, nullus eminentiae respectus. Quippe cum singulorum mortalium mentes non per illa corporis involucria, aut exterioris fortunae mundum atque ornatum contempletur, sed nudas, & ab omni fuzo secretas; non erat, quod apud eum sua quemquam conditio distingueret, quae plexumque extra ipsum hominem consistit. Quantum igitur ad consilium magni Dei attinet: pariter omnes aeternae felicitati destinantur, sive viri sint, sive feminae; sive juniores, sive jam annis graves: sive illos purpura, seu vilior lana vestiat, seu praedia sua numerare non possint, sive quod numerent, non habeant: denique ad imperium aut servitutem nati sint; liberales aut sellularias artes exercent, omnes promiscuè, & in eodem gradu ad caelestem illam hereditatem vocantur. Horum omnium quotus-

quisque

(a) Matth. xx. 25. (b) Rom. xi. 34.

quique potest in illa arcana atque adyta sublimiorum dogmatum percurrere? Itaque sapientissimo Dei consilio capita ad salutem necessaria sic comparata sunt, ut ab omnibus nullo negotio comprehendere & percipi possint. Verum enimvero dogma istud, de quo praeterea instituta est dissertatio, adeo est intricatum & difficile, adeoque omnem simpliciorum captum exsuperat, ut paucissimi illorum si bi salutem spondere possint, si cuiquam fuisse, male haec intellexisse. Non enim de Sancta Trinitate quaestio est, quam omnes confitentur & adorant, etiam qui Samaritanorum nomine male audiunt; sed de personarum ac essentiarum distinctione, de communicatione idiomatum, de mysteriis illis, quae nemo unquam vidit, nec laici percipit, disputant. Haec adeo supra imbecillitatem nostram assurgunt, tantaeque insiciliae, ubi semel agitata sunt, spinarum ac verpium leges succrescit, ut raro tam felix ingenium natura producat, quod se ex illo senticeto bona fide eripiat. Si quis ex hebetioribus (& qui ad res tam subtiles satis acutus videtur?) in veribus istis haereat, cur hoc eius improbitati imputemus, quod imbecilli debetur ingenio? Difficultatem rerum ipsa arguit subtilitas, & obiecti praesentia, nunquam ab humana mente comprehensibilis, nunquam capiendi. Itaque non multo post Apostolorum temporora magna de his alteratione totum orbem concussit, adeoque Patrum illorum ingenia exercuit, ut post tot sudores & concilia, nec inter se omnes, nec secum etiam singuli consentirent. Tanto facilis est maiestatem Dei scrutari, quam comprehendere. Quam curiositas, quam infelicitas orbis cesserit, credamus conquirenti Hilario, qui felices Galliae Episcopos praedicat, quod aliam nec excudissent, nec receperunt, nec omnino cognovissent confessionem, quam veterem illam & simplicissimam, quae ab aetate Apostolorum apud omnes Ecclesias recepta fuerat. O si cum istis Gallis felices esse mallems, quam nimis altum sapiendo turbare quietem Ecclesiae, aut tantorum mysteriorum inaeptas animas toto caelo proscribere! Quot homines vere pios & simplices reperias, qui suam sententiam quandoque videri a se defendere non possunt? His si de veritate dubitare contingat, aut etiam per imprudentiam in talibus prolabi, illicone tanquam Dei Christique perduelles ab ingressu caeli simul & Ecclesiae arcebuntur? Quid faciant miseri, saepe inter magnam utrinque probabilis speciem suspensi? Cur vero eorum, quae ad salutem omnino requiruntur, cognitio non sit aeque rudibus, quam eruditibus obvia ingenio? An Deus doctis & ingeniosis faciliorem quam ceteris ad salutem viam stravit ac munivit? Nec multum refert, posse rudiores ad ex institutione doctorum apprehendere, quod ipsi forte suo Marte non possunt assequi. Nam cum inter ipsos eruditos tot sint controversiae, aut iudicabunt de iis suo Marte rudiores, quod eodem recidet (aeque enim difficile est ac arduum inter veras & falsas sententias, & inter earum utrinque argumenta, discrimen ac iudicium) aut auctoritatem aliorum temere sequentur. Quod electio verae sententiae excedit vires eorum, ut omnino cogantur alios nulla praemissa deliberatione sequi; quae hic erit culpa illorum, si qui dem aberraverint? Ergo aut innocentes ipsi alienae culpae peccata dabunt, quod ad iustitiam Dei alienissimum est: aut si non entes peribunt, in hoc erit positum illorum delictum, quod sint hebetiores, quod ridiculum est. Ponamus enim, quod saepe non sit esse homines aliquos simplices, innocentis vitae, & qui secundum mortalitatis suae vires pie & sancte vivant; ponamus item, quod saepe

accidit, homines doctos & ingeniosos, sed peccatis atque sceleribus coopertos. In utriusque sortis Ius invenit iustum supplicii causam potest; sed non tantum in genus honorem habet, ut cum in eioribus ob solam iudicatem severius agat, quam cum detrimis mortalium, & ipsa donorum suorum ingratitudine vindictam eius provocantibus. Ageret autem leviter cum melioribus, si illis ob arditatem ingenti certa & infallibilis via ad salutem esset omnino praclusa, & incerta tantum & fabrica, & ex alieno ingenio pietate pendens, esset relicta. Contra vero si sceleratis, dum modo ut ingeniosi, sit semper (si inodo velint facientes rectam & salutem orbitam insistenti. (Obj.) At enim Deus nimis est obligatus, & cum in utriusque causam iustae severitatis inveniat, licet non patem, potest pro beneplacito suo in illis jus suum persequi, his autem licet maiores offensas condonare. (Resp.) Quid peccat Deus, non tam hic queritur, quam quid velit & soleat facere. Preinde quantumlibet concederemus, illum hoc posse facere, nondum tamen constaret, illum hoc facere vellet & solere. Multa enim Deo, salva eius iustitia, in homines licent: quae alioqui misericordia eius solita non videtur permittere. Sed an non sic manifeste Deo personarum respectu adscriberetur, si in conspectu eius meliore conditione essent docti, quam simplices? & tamen ille non sapientibus mundi huius, sed simplicibus ac rudibus, mysteria sua revelare solet, quod & primitiva Ecclesiae facies testatur, quae paucissimos eruditos habebat: id quod si non meliorem rudiorum praedictis, in religionis negotio, conditionem, saltem pariter evincit. Piger in re clara diutius morari. Non enim haec cuiquam obscura esse possunt, nisi ei, qui vana sui fiducia & scientia ingratius, charitatem & omnem Christianae tolerantiam manifestudinem penitus efflavit & expiravit. Itaque cunctas saepe à nobis improbitatis insinuantur, non quod ipsi gravi in re errant, sed quod non gravius errare existunt. Quare quos vult praetextus superbia nostra; suum plerumque causam agit: & magna pars errantium, non tam ignorantiam suam, quam disensionem à nobis, damnatione atque anathemate luit.

## CAPUT VII.

*Quod non detur in hac vita perfecta cognitio Dei, neque superiorumque divinorum, sed in alia vita: sufficiensque ad saluum fides, spes, charitas.*

**S**i in salutis nostrae negotio inter seipsum ipsum simpliciter nostrae, etque media, quae tendunt ad illum, discrimen poneremus: pauciora essent, quae pro scitu omnino necessariis haberemus: longaeque facilior iniri posset ratio laceranda in Ecclesia concordiae. Nunc dum cum fine ipso media confundimus, sit ut praeposito ordine, quod in intentione primum fuit, idem in executione quoque primum esse velius: cum tamen media finem ita sua natura sequantur, ut illum tempore praecedant. Quid est, quo nobilissimum meritum adspiret desiderium? Nempe aeterni iudicii voluptas: quam absque exacta Dei cognitione nec concipere quidem mens humana potest. Sed ista ad invidiam usque felix contemplatio non in calis demum manet: nec eam in hac fragilitate capere potest terrena indolis angustia. Queniammodum itaque ridiculus sit, qui supremae beatitudinis fructum in hac vita speret; ita & non magna ineptitudo libido occupavit, dum in hoc mortalitatis nostrae diversorio perfectam aeternam

Dei cognitionem ab omnibus cæli candidatis exigimus: quæ non gignit aut exordium felicitatis nostræ, sed iam sapientiam, cumulatis atque complementum. Hinc si in terris (ut dictum est) mentis nostræ capacitas nequequam integrè comprehendere nititur; oportet, ut una cum Apostolo omnia in parte cognoscantes, & in parte prophetantes, (a) venturam perfectionem expectemus. Sed quibus regibus vagam & imperfectam illam cognitionem circumfitebimur? Tutissimum est hos ipsi ponere li-  
mites, quos ipsa fœderis novi natura constituit. Nampe ut eam tantum Dei, Christi quæ cognitionem omnibus principaliter ac necessario inculcemus: sine qua ea non constant, quæ ex vi fœderis novi à nobis requiruntur. Qualia sunt certa in Deo Christi quæ colloca-  
tæ inducias spemque promissorum eius, & perfectæ Charitatis. Illa quidem omnia una cum hallu-  
nationibus illis, circa subilem naturam Dei Christi quæ indignum facile constituit. Mixti namque in subisul-  
tationibus dissonantibus plerumque de cul-  
tibus exoritur solus, de statu servatoris nostri, ante quam rebus hominum lapsis succurrisset. Sed profecto, si bene rationem putamus, quamvis hoc æternitatis eius mysterium verum sit ac planè divinum, tamen ad nos propriè non pertinet, quibus ille se in humana tantum natura & conditione manifestare voluit & revelavit. Ut omnino excusatione digni sint, qui illum ea tantum parte vident & adspiciunt, quæ ipse se generi humano oblati videndum. Quem-  
admodum enim pæmisi fœderis non excidunt ii, qui naturam ejus, cum quo, & cuius interventu pascuntur, non existè cognitam & perspectam habent: dummodo eum utrumque ita habeant cogni-  
tum, quatenus fœderis ratio & communis utilitas postulat: ita nec in cælo excludi posse videntur, quibus in Dei Christi mediatoris cognitione ad novi fœderis rationem & observationem nihil deest. Licet ad sublimem in utriusque contemplationem non assurgat. Præteritum cum plerique eorum, qui hodie in re tanta à comuni Ecclesiæ sensu recedunt, nulli tenentate addu-  
ti, sic de Dei filio sentiant: sed pro magis potius, ne Deo Patri aliquid de suo honore detrahant. In quo si quid amore Patri contra filium imprudenter delinquit (si quidem sem-  
probitas errori non admiscuerit, admodum incredibile videtur, Filium, vel ob ipsius Patris amorem, errorem ipsi hunc condonaturum. Dedit enim manifestum hunc græve documentum. (b) cum pro ipsis in excelsis tur-  
bibus imprudentibus o-  
avit, quod supra etiam commemoravimus. Quid eum non Patris amore facturum putamus, qui amore hominum tantam hostibus suis injuriam condonavit? Quod si ille amore humani generis formam servi assumere, & exten-  
das re ipsa pati contumelias non dubitavit, (c) ferret profecto errores mortalem, si qui maiestatem æ præstantiam ejus, præsertim præteritam, non satis digne concipiunt. An qui propter homines ad infamiam se totum forem demisit, eos ob id ipsum puni-  
turus est, quod per imprudentiam inferius, quam par sit, de conditione ejus sentiant? præsertim cum huic imprudentiæ ipse sua demissione ansam & occasi-  
onem quo summò dederit. Non est profecto credibile, eum qui contumeliosum mortis genus ob scelera hominum ultro suscepit, simplicem opinio-  
nem aliquid antiquæ suæ præstantiæ derogantem, infirmitati humane non largiturum, si modo innoxius error sit, & ab omni malitiæ crimine semotus. Plura in hanc sententiam dici possent: sed neque omnia dicere animus est, & candidis iudiciis jam dicta sufficient. Fufas vero mentes ab insitis præ-  
iudiciis abduci posse, vovere magis quam sperare li-  
cet. Nunc ad specialiora descendamus.

(a) 1. Cor. XIII. 9. (b) Luc. XXII. (c) Phil. II.

*Generalis Apologia pro Sociarianis, quod non ambitio-  
nis, avaritiæ, & superstitiæ aut superstitionis gratia  
ita sentiant, nec ulla malitia peccent, sed nuda sa-  
luti sue cura.*

Quæ (malum) ista est contumacia & dedignatio  
parendi, quod nulla in re mortales promittunt  
desiderium à celesti obsequio, quam qua nobis  
accuratissime inuncta atque præscripta est? An  
ille insaufus cæli exul, terras ad retellendum socie-  
tatem sollicitus, ea nos potissimum parte tentat,  
quæ maxime læsæ Majestatis reos efficere possit? (d) An  
potius divina providentia id eumvis imperavit, in  
quo nostram obedientiam magis habuit salutem?  
Quicquid sit, mutuum charitatem & benevolentiam  
quanto magis nobis sacra injungunt oracula, tanto  
protervius detrectamus. Quodque magis dolendum,  
duces in eo sequimur, quos minime hic antere de-  
cebat, Religionum mystras atque magistros, qui in-  
humanæ peritatis Zelo decepti, odium dissenti-  
entium in parte officii ponunt. Magna pars eorum  
prius personas, quam vitia odisse cepit: & quod  
iniquissimum est, publicæ causæ obtentu privatas  
plerique inimicitias exercent. Quid? quod ad in-  
expiabile, atque omni imbutum odio bellum sufficit  
nudum partium nomen: & ut alibi amorem, ita  
hic odium atque inimicitias perverso profecto ordi-  
ne sequitur iudicium. Etiam ipsi veritati fraudi est  
ab errantibus esse prolata aut defensam; nec vir-  
tutis suo prætio in us censetur, quos veluti petillen-  
ti fidere errorum assavit suspicio ac præiudicium.  
Nulla prohibita, vel levissima hæreseos rea, in Ro-  
mana Ecclesia tuta est: neque minus Catholici ho-  
minis prohibitas vapulat apud Protestantes, qui &  
ipsi in plurimas factiones discepti, calum aut in-  
feros libi invicem superbis denunciationibus decer-  
nunt. Nulquam mortalitatis recordatio; nulla er-  
rato venia. Ut nihil in moribus offendas, tamen  
in sensu rerum divinarum, vel celsitate capitale  
est. Sed in nullis mortalium publicum orbis o-  
dium facilius consensit, quam in eos, quos Socia-  
rianorum aut Photinianorum nomine designare cla-  
cuit. Infelix hominum genus, & inter tot inju-  
rias & contumelias pene gratis probum. Nec enim  
errores, quotquot habent, exculo. Illud miror,  
homines tam procul ab omni ambitione & avaritia  
semotos, & in omnibus vitæ partibus innocentes  
tam graviter errare posse. Plerisque ingenium ad op-  
tima quæque natis atque factis altum sapere voluisse  
nocuit. Sed hoc vitium ex gloriæ cupidine proman-  
ans, si cæteræ libidines abint, ibi non est, ubi  
ambitio dignum suo turbine fratum non invenit.  
(1.) Quis enim, cui mens sit sana, inter ignibilia  
vulgi partem contemptissimam, atque omnium ini-  
micitiis exercitam celebritatem nomini tuo despon-  
deat? Quis in tenebris obscuritatis insidiosa fama  
radios quærat? qui modo eam in luce & apertio  
invenire possit? Quales esse inter illos plerique con-  
stat, quos & natum splendor, & ingenium ac e-  
ruditio à spontanea vilitate non exenat. (2.) Nec a-  
varitiam insis iure obicere possis; quorum magna  
pars excelsæ animo omnem descendit copiam spre-  
vit: nec facile usquam aut pauperiores homines in-  
venias, aut quibus ex præscripto suæ sectæ, plura  
largiendi necessitas incumbat. (3.) Superest supersti-  
tio; cuius ingenium timidum, in eo quod ipsum  
meritulosam religione renudat, semper libertatem a-  
lienant condemnat. Hæc profecto aut illuc exultat,  
aut id quod in natura sua odiosissimum habebat,  
ibi exiit: cum ita in omnibus dogmatibus à cæteris  
dissen-

(d) Inficiatur odia atque discordiam Christianorum.

diffidentiant, ut nec ab aeterna salute, nec à frater-  
nitate ullum, nisi manifesti vici patronum exclu-  
dant. (4.) Quod ipsum, ita vivam, vel minimam  
superbiae suspicionem eluit; quæ nunquam se ad tan-  
tam modeliam demittit, ut quam sibi arrogat ve-  
ritatem; eam non aliis omnibus pene ex formula  
tenendam atque observandam præscribat: prorsus  
ut invenire causam non possim, cur te infestus om-  
nium odus atque periculis exponat; si non hic sit  
ardor placendi Deo, ac veræ studium pietatis. Quo  
majore venia digni videntur, si quid in rebus  
sublimium investigatione humanitus accidit. (5.) Nam  
profecto quid nos tam implacabili præiudicio in eos  
accendat, non intelligo: quos non tamæ dulcedo-  
re aut opum stimuli, aut voluptoris vitæ illecebræ, seu  
nuda salutis suæ cura in eas angustias coniecit. Fa-  
vere potius miseris, & salutarem dexteram vel in  
vitis porrigere debebamus. Nunc etiam favorem  
nostrum ambientes aspernamur: & quos amice-  
re dire oportebat, odisse atque abominari malumus.  
Quo iure? quoque illorum merito? An quod ea,  
quæ veræ existimant, tanto honoris ac securitatis  
suæ impendio defendunt? Vellemus igitur eos si-  
dem & conscientiam suam alienæ lubrici gratifica-  
ri? An quia veræ existimant ea, quæ falsa sunt? Facimus  
grandem mortalitati injuriam, si errores ac  
lapsus nientis nostræ scelera putamus. (Obiect.) At enim  
de industria peccant; nec fortuito, sed voluntario ca-  
sulabuntur. (Resp.) Quis vero id nobis indicavit? Aut  
quis nobis intima illorum consilia prodidit? Certe  
non charitas sinistris suspicionibus inimica, sed acer-  
bitas & scabritudo animi, sinistra semper alienæ  
mentis interpres. Tamen nullum habere evidens  
innocentie documentum; tamen in re dubia, &  
soli mentium arbitro cognita, non erat nostrum  
tristius quicquam contra reos decernere. Quanto  
minus condemnari possunt, cum nihil appareat,  
quod eos ad tam miseram ac periculosam malitiam  
invitare atque impellere potuerit? Saltem Pisonis  
illud laudabile hic adhibuissimus, *Cui bono?* Nam  
si ab eis abest dignitas atque opum scabies, si  
non voluptatum porrigine priuunt, si terreni sola  
tibi nihil sperare possunt, si vitam ad præscriptum  
sacratissimæ legis conformare: ubi latebit tantæ im-  
probæ stimulus; quod dedita opera una cum æ-  
terna perniciæ tot sibi accersant molestias?

## CAPUT IX.

*Responsio ad objectiones de reiecto Ecclesiæ consensu:  
pro solius Scripturæ autoritate.*

(Obiect.) **A**T mysteriū ante tot secula ab omni Chri-  
stiano orbe magno plausu receptum, ipsa  
canitie venerandus, ac tot sanctorum Pa-  
trum & Conciliorum autoritate munitum, in dubium  
vocare ausi sunt: omnes improbatos numeros imple-  
tes, quod quæ credi oportebat, discutere sacrilega curio-  
sitate renturunt. (Resp.) Illud reprehendi intelligo, quod  
de re tam certa dubitare inceperint. Quid? Nefas  
igitur est ad rem non dubiæ veritatis advocare in-  
genium, ut post pressum examen tanto citius à te  
ipsa impetres assensum? Enimvero veritatis con-  
tummelia est, si eam iudicia mortalium expavescentem  
tingimus. Neque enim ipsi indecorum est, ream se  
ad rationis tribunal siliere; ut magnifice vincat,  
ipsūque iudicem in subseium suum trahat: quæ  
si huius fori exceptione utitur, multum jam ipsi de  
causæ suæ fiducia decellit. Quamquam enim in di-  
vini oraculi fidem non licet, tamen in mentem ge-  
nuinam inquirere possumus ac debemus: & calum-  
niantur, qui eos Scripturæ verbis non credere ajunt,  
quod de sensu recepto dubitent. Quid si iustas

quoque dubitandi causas habuisse viderant? Sanctos  
enim Patres, & tot seculorum consensum, plus di-  
gnitatis & venerationis, quam prædicti assensu illi  
cogitari censuerunt. Quodque, non disputo. Con-  
stat tamen, non primos illos extitisse, qui publi-  
cæ Ecclesiæ autoritatem, & multarum lyceocro-  
rum ac ætatum conspersionem gravissimorum crimi-  
num suspicionibus onerarent. Quam cum in multis  
aliis magni momenti rebus falsi non accusatam ten-  
tum, sed & convictam viderint; quod tantum sic-  
us commiserunt, quia huic ipsi fidem ac opinionem  
de rebus divinis suam concedere aut non tuerunt?  
Ex sedecim enim seculis, duodecim potius tota pluri-  
que multarum rerum idem tacere non possunt. Ne-  
gari non potest, eos longius quam cæteros progres-  
sos, etiam quatuor primorum, præcipue vero ter-  
ti & quarti repudiare consensum. Nam cum in  
autoritate humana per tot infimæ vetustatis tempo-  
ra, parum prædicti veritas inveniret, existimabant  
sententias suas, ad solius sacri Codicis normam exi-  
gendas. In quo profecto tam graviter errare non  
potuerunt, quin longe graviorem errandi causam  
habuerint. Quid enim ipsis poterat sanctorum  
suspecta Ecclesiæ fides? Unde scire poterant, non  
diutius quam decem aut duodecim seculis orbem  
Christianum sub errorum caligine gessisse? aut ali-  
quod privilegium præfata illa tempora præ sequenti-  
bus habuisse, in eo ut errare non potuerint? Ho-  
mines illic fuisse videbant, eosque jam tum, proli-  
dolor! vitiis & flagitiis magna ex parte contamina-  
tos. Non poterant eos latere Nicænosium Patrum  
factiones, & ambitio evidens; non tot aliorum  
prævar artes; non hominum, etiam aliqui san-  
ctissimorum, pudendi errores. Et quamvis circa  
trecentiesimum salutis annum statuendum esset,  
ecclesiæ adhuc primigeniam veritatem retinuisse; ta-  
men in tot dissensionibus, in tot adversis consiliis,  
saltem electionem verioris sententia suarum esse par-  
tium censebant. In qua eligenda non subsistentis  
Ecclesiæ iudicium, jam ante in multis capitibus fi-  
dei iure damnatum, sed instabilem sacri Codicis  
normam legi debeuerunt. Quomodo enim ipsis  
alienæ sententiæ fidem facere posset Ecclesiæ, quæ  
suam propriam probare nequibat. Præterea vene-  
bat ipsis in mentem genius seculi, & Patrum illo-  
rum ingenia, de quibus magnus quidam vir (a) nostra  
æratæ scripsit: Multos tum ita externa professionem  
Christum indusse, ut animo Platonem non exue-  
rent. Proinde nec abs re suspecti sunt, in pec-  
catis doctrinæ capitibus, simplicia verba in alieno  
ac Philosophico sensu detorta: cum mysteria  
Philosophiæ suæ verbo divino ingeniosis commentis  
assuerent, ne frustra didicisse viderentur. Querulum  
enim pertineret, ajunt illi, quod de recepta Sacto-  
sanctæ Trinitatis explicatione Plato & Trismegistus  
clarius loquantur, quam Sacra Scriptura? aut quid  
erat in causa, ut Scripturæ tam sanctum mysterium  
timidius atque obscure traderent, quam supradicti  
Philosophi? Hæc & talia ut eos erroris non absol-  
vant, tamen excusant temeritatem. Nil enim  
certius est, quam doctrinam Christi non tam debili  
fundamento niti, quale quidam in humana auto-  
ritate constituunt. An vero hæc arma olim Ponti-  
ficiis ideo extorsimus, ut his ipsi contra alios utere-  
mur? Nos vero neque illorum arma sumere, neque  
nostra illis tradere convenit: sed cum ad solam sa-  
cro-sancti Codicis tribunal citamur, non debemus  
hac laude adversarii concedere; ut de ætate &  
favore tanti iudicis melius quam nos sperasse videan-  
tur.

(a) I. Lipsius.

Bbb 3

CAPUT

## CAPUT X.

*Responsio ad tres alias objectiones. Et collatio doctrinae Calviniana de fatali prædestinatione cum aliorum doctrina.*

**Obj.** **A** T enim verbis manifestis sacrarum literarum impie obloquuntur, & perspicuum atque ingereantem se veritatem contumeliose repudiant.

*Resp.* Sed quicquid illi laboris ac moliminis in hoc negotio fulcipiunt, id omne non adversus S. Trinitatem, quemadmodum injuria infamantur, nec adversus sacram Scripturam conantur, sed contra humanas utriusque explicationes. Hinc videre est omnibus eos facris ea de re oraculis s. labenter assentiri & credere: interpretationes autem & formulas aliquot post seculis natas repudiare. Credunt se ex mandato (a) Christi baptizandos esse in nomine Patris, Filii, & Spiritus sancti; (b) credunt tribus illis in caelo Sacro-sanctis testibus, Patri, Verbo, & Spiritui sancto Agnoscunt in principio fuisse *ἀρχῆς*, & hunc *ἀρχῆς* Deum agnoscunt: Cui tamen data sit omnis potestas in caelo & in terra, ut ipse de se dicit &c. Longum esset omnia recensere hujus generis S. Scripturæ testimonio, quibus absque ulla exceptione credunt. Arduus illas acque subiles de essentia atque hypostasi, de communicatione idiomatum, de cæteris id genus opinioniones, aut non intelligunt, aut simpliciter Dei verbo repugnare existimant. Nescire, inquit, licet quæ non nisi periculose creduntur. In his tam subtilibus ac spinosis explicationibus si forte aberrant more humani ingenii, continue Deum acque Christi holles audient? Nulla errori venia in tanta re, um discutere; nulla imbecillitati excusatio reperitur? quia tamen peccatis vel gravissimis in summa eorum fugiendorum facilitate ingeniose quaerimus? An edicta Principum per ignorantiam & errorem violentes, à crimine læsæ majestatis absolvantur? in divinis vero oraculis si quis offendat, nullum nostra opinione habebit in ecclesiis Patris misericordia infinitatis suæ reliquium? (Obj.) Atqui blasphemie illorum horrendæ sunt, in quibus impietas miserationi locum non reliquit, & quæ in Dei Filium contumeliose ac fundamentum fidei nostræ subvertunt. (*Resp.*) Si qui inter eos lingue fuerint aut stilis intemperantioris, ii non apud nos tantum, sed & apud ipsos malè audiunt. Quid vero hic per fidei fundamentum intelligatur, non facis percipio. Suprà quidem abundè paruit, errores ejusmodi nec fidem nostram nec salutem necessario tollere. Non enim salutis fundamentum est, nosse essentiam ejus, qui nobis salutem promissit, modo ne quid impium & contumeliosum de ipsa sentiamus, perinde ac non tollit promissi certitudinem ignorantia naturæ promittentis, nisi quid nobis sub ejusmodi scientia conditione pollicitus sit. Ac in Patris quidem cognitione ferè nobiscum concordant. Filium quoque divino cultu adorant & venerantur, velut salutaris suæ auctorem & sequestrum, hæredem ac Dominum universi, & nostræ militiæ supernæ imperatorem. (Obj.) At enim eternitatem ejus negant. (*Resp.*) Nempe unà cum (c) Paulo nihil scire admodum curant, nisi Jesum Christum, eumque crucifixum, malutque cum tanto Apostolo in hujus scientia simplicitate subsistere, quam aut cum Ario ad non entia, aut cum Athanasio ad Homoeon ascendere. Spiritum vero sanctum quantum honoris argumento est, quod ipsum à summo Patre vix distinguunt. An in hoc igitur blasphemi dicentur: si quid in reliquiis illorum cognitione hallucinantur? Multæ quidem odiosæ sententiæ ex dogmatibus eorum eliciuntur, quo miseris major fiat invidia, idque ab iis, qui dum alienis erroribus invigilant, suis indormiunt. Sed si ex humanis opinionibus omnes palæ eventulandæ sunt, magnam partem reformatarum Ecclesiarum optarem ego prius in defensione suæ causæ elaborare, quam in oppugnatione alienæ: illos præferim, qui arcana & inevitabilem Fati legem jam inde à Chryssippi seculis in hæc

usque temporis a postliminio revocare; qui etiam peccata, & perniciem humani generis, denique omnes & singulos voluntatis nostræ motus ac impulsus ex æternæ dispositionis decreto promanare statuunt: quibus falsa quoque stillet per suasio fatalis esse videtur. Ex qua opinione protecti, si ponamus præjudicia, prope plures ac magis pudendos errores eruemus, quam ex libris Socinianorum. Quid enim est in Deum contumeliosius, quam eum tam in persona, quam in essentia unum constitutere: an vero (ut nudam injulitiam mollioribus verbis vestiam) inducere punientem homines, quod ea non fecerint, quæ ejus ipsius opera ipsis factu impossibilia sunt? An absurdius est statuere aliam esse Patris, aliam Filii essentiam, quam Deum (horreo loqui) aliud in lingua promptum, aliud, & quidem contrarium, in mente clausum gellare? Satis hic contumelia in summo Nomen est, curam non addatur, simulationem istam cum deceptione conjungi. An magis tradidit Spiritus sancti dignitas, cum dicitur esse tantum virtus ac potentia Dei; quam Dei bonitas, cum statuitur auctor peccati? Quod consequens fati quoque ac inevitabili fluxu ex doctrina ista de Fato promanat, Qui enim peccatores homines necessario decrevisset voluit ut peccarent: alioqui nihil non contra votum suum decrevisset. Et cuius decretum atque voluntatem immutabiliter sequitur eventus, ille profecto eventus illius causa dici debet: five id per se, five per alium effecerit. Denique an plus de Christi præstantia decedit, cum dux naturæ in ipso negatur, ne duplex persona constituitur, quam de sapientia Dei, cum statuitur eum id voluisse humano generi persuadere, quod tamen non persuaserit, nimirum quod omnibus salutem dare velit, cum tamen eam paucis destinaverit? Profecto si rem penitus introspicimus, Socinianorum de Sanctæ Trinitate doctrina non tam sua natura prava atque impia, quam imperfecta & mutila censenda est. Nihil enim falsi aut absurdi S. Triadi asingere, sed tantum aliquid veri detrahere videtur; nempe divinam illam Christi naturam, & propriam Spiritus sancti personam, &c. At hoc de Fatali singulorum prædestinatione dogma, non defectu aliquo, sed manifesta pravitate laborat. Etenim non solum Deum indignissimis calumniis lædit, sed & fidei nostræ fundamentum molitur. Nam ut securitatem ac desperationem omittam, quibus veluti duobus arietibus quatit nostræ pietatis murum; ipsam promissorum Dei fidem iniuriose elevat, cum Deum a proh dolor! pravè simulantem introducit.

## CAPUT XI.

*Rationes & exempla pro tolerandâ heretici: & quinam eos heretici sint.*

**Q**Uorsum igitur hæc dico? nempe ut ostendam causæ nihil esse, cur non eos tolerandos in Ecclesia censearus, quorum dogmata aut ipsa per se aut ob absurda consequentia, vix tolerabilia videntur; modo nihil Deo impium sua sponte ascribant, & amore erga Dominum Jesum præceptorum ejus obedientia testentur. Quatuor enim utriusque modo memoratarum sententiarum patroni inutiles imo damandas opiniones, veluti scenum & stipulam super fundamentum nostrum, quod est Jesus Christus, superfluxerunt: tamen, ut principio etiam ostensum est, dogmata quidem ab illis per errorem introducta ignis ac perniciem, illos vero ipsos (nisi quid aliud impediatur) teste (d) Apostolo, venia ac salus manet. Neque vero quos Deus in æternæ beatitudinis consortium recepturus est, eorum communionem repudiare aut aspernari possumus: nec licet eos in terris odissis, quibus in caelo eternum amor debebitur. Indignissimum nomine filiorum Dei, si eorum fratres esse dedignamur, quorum Deus Pater esse cupit. Quod si ab ejusmodi errorum contagione vel nobis, vel potius infirmioribus

(a) *Matth. 28.* (b) *1. Job. v. Job. 1. Mart. 28.* (c) *1. Cor. 2.*

(d) *1. Cor. xii.*

infirmitatibus è nostris timemus, primum non idcirco fratrem charitati, quam illis essi errantibus debemus, renunciare licet. Non enim, ne dubium malum eveniat, certum ac liquidum officium nostrum deferere debemus, nec vel sanctissimos fines per illicita media consecrari. Deinde vanus equidem iste metus est. Nam si veritatem non habemus, parum est ab iis periculi: multo minus si habemus. Cum enim nullis armis nec ulla potentia sententias suas propugnetur, atque ne fas quidem putent, nec ullis carnalibus illecebris commendent; profecto nunquam ab us veritas aut vi opprimatur, aut fraude luvetti poterit; cuius ea natura est, ut velut aguilinæ pennæ cæteras omnes levissimas opinionum plumas devoret, nec unquam se à nobis subducatur, nisi cum eam, aut servitutis nostræ, aut flagitiorum tædet. Quorum utrumque cum nobis in modesta diffidenti libertate, & veræ charitatis studio metuendum non sit, quid est, quod tantopere nostris sententiis ab illorum opinionibus caveamus? certa nos potius spes teneat, fore ut quemadmodum testacea vasa cum stanneis vel argenteis iuncta confringuntur: ita quoque si beatam illam tolerantiam ipse pax auctor Deus in Ecclesiam reduxerit, falsæ opiniones cum veris coniunctæ ac de proximo congressæ & collisæ conterantur ac dispareant. Alibi si tantopere mutuum istam patientiam, & amicam collationem reformidamus, non satis bene de causæ nostræ bonitate sentimus. (a) Olim in redeunte lucis Evangelicæ erepesculo, Lutherus cum sequacibus optasset, se in Romanæ Ecclesiæ communionem tolerari. Sed Pontificis intererat tenebris suis ab illoefcente aurora providere. Iterum in exorto inter Lutheranos & Reformatores diffidio, quis oblatam concordiam formulam aspernatus est, nisi qui de causa dubitavit. Nunc etiam in ipsa reformatæ Ecclesiæ in dissensione de Fato, nullis magnis tolerantia displicet, quam quibus suæ doctrinæ fides suspecta est. Utinam esset error tam circumspiciendus in infantie sue inconabulis quam est providus, postquam adolevit. Sed ille cæcus cum nascatur, acutum pol ea videt, & fatum suum à longe prospicit & vitat: nunquam ad prorogandum sibi vitam ingeniosior: quam cum infirmitatis suæ conscientiam circumvinit. (Obiect. De Hereticis.) Itaque vero, inquit, Hereticum, quem Apostolus post paucas admonitiones vitare iussit, (b) etiam pro fratre agnosceamus? Cur Spiritu sancto clementiores esse volumus? Ne nobis ista misericordia in miseriam vertet, postquam Dominus tot seductorum innocentium animæ à manibus nostris requirere coeperit. An vero qui tantam in re à sana Ecclesiæ doctrina recedit, cum non putabimus hæreticum? An doctrinam nostram non putamus sanam? Quoties vero admoniti tam scriptis quam disputationibus nihilominus ad errores suos tanquam ad saxa adherescunt? &c. (Resp. 1.) Nemo sibi tantum placeat ut cum Apostolica mansuetudine certare velit. Deploret profecto sanitatis membrum est, quod Apostolus à reliquo Ecclesiæ corpore amputari imperat. Verum enim vero multis his error aliis medentibus oboriri, malis caligo offundi potest. Neque enim semper sana pars à morbidis discerni potest, alteraque alterius specie atque imagine sæpe imponit: & ut maxime pateat, quænam sit vero morbo implicata; tamen hæc ipsa secunda sit an lenientibus curanda remediis, restat quandoque deliberandum: Quippe ea tantum abscondi expedit, in quibus pessifera lues molliori medicinæ locum non reliquit. (Resp. 2.) Nec alia mens est Apostoli, cum plures admonitiones præmitti iubet excommunicationi. Ac ne dubium esset, quem hæretici nomine designaret, subnexit argumenta ejus, quæ ipsius quidem Hæretici effusa, ut vocant, nobis vero, ut cum eivdem causæ sunt immolentes. Inquit enim, *si quis præcipit ut non bibat, & quis præcipit ut non abstinat, &c.* Et ne quis putet his esse quidem causas impellentes,

sed non facti nostri, nec nostræ vitæ rationis sed tantum Apostoli decreti, ut ille quidem ob has causas omnium hæreticum à communionem Ecclesiæ excluderet, nos tamen non sit necesse ad illas respicere, præmittit participium *idcirco, sciens*, ut innuat, nos quoque scire debere causas, ut aliqui civium in cælesti illa republica aqua & igni interdiciamus, nec temere ad ejusmodi proscriptiones properemus; sed postquam nobis demum de tanta illorum malitia certo consulerit. (Resp. 3.) Et profecto licet non addidisset Apostolus, ipsa aut nobis charitas, & religionis nostræ analogia dicebat. Magnam hoc enim est supplicium, nec nili evidenter peccantibus interrogandum. Et quia in re tanta error parvus esse non potest, illud nobis primum certo constare debet hominem damnandum tanto rigida sententia dignum esse, talem minime, qualis hic lucis coloribus depingitur. Quod cum ad homines mera ignorantia, aut temporum iniuria à publica orbita exerrantes non pertineat, quid faciemus hac exceptione utentibus? An vero qui in his calamitosis temporibus, in hac Ecclesiæ vastitate sero post Antichristum nati nondum longæ nobis plene discussa caligine in devios transitis declinant, per veritatem animi peccare censentur? Ubi vero nunc regia illa via, quæ secure, atque inoffenso cursu ad salutem pervenit? Si in Ecclesiæ autoritate sita est; illa vero Antichristi indidit iam à multis seculis obfideatur. Miramur eos suspectam semel Ecclesiæ fidem formidare, cum id nostro exemplo faciant, & in tanto periculo tutam omnia timere prudentiam pars sit. Et ad eum ipsi adhuc temeritatem in secessionem à communi doctrina obiciant, cum eam iusto adiacenti metu tacere videantur. Sin hæc via in Sacramum literarum autoritate consistit, ab illa quidem non exerrant, cum sanctos illos Codices una nobiscum debita reverentia honorent. Sed enim potius rectius & sanus Sacramum literarum sensus est solus trames, qui nos in ipsa veritatis arce sitare potest. Olim si quidem publico Christianorum gressu terebatur. Nunc vero primum succrescentibus Antichristi vepibus absconditur; ideoque paucis tritus, nec dum omni exesio senticeto detritus, ac tot præterea falsis occurrentibus seminis in dubium vocatus, Regiæ viæ nomen & naturam pridem amissam nondum recuperavit: Quo major venia ab illo deviantibus debetur. Nec enim deplorata animi malitia aberrant, qui illum in tot viarum divortis non semper insilunt. Recenseat mihi quispiam universas Christiani nominis sectas, & virum putabo, si nullam præterierit: in tanto sententiarum concursu si elegenter non elegerit ut, quis improbitate id potius factum dicat, quam ignorantia? Quo enim argumento, post tot invectivos errores, ipsis debebat evidenter patere veritas? An unanimi Ecclesiæ consensus? O consensus unanimi in sexcentis discordibus sectis! (Obi.) At qui in doctrina ipsis contraria pleque consenserunt. (Resp.) At in pluribus quoque erratis consenserunt. Ergo iustus querendum erit huic dogmati privilegium, quod factum sit, ut in aliis errantibus, in eo labi non possint. Quod si exilimamur eos ad sanctæ Scripturæ normam omnes sententias ex gere, ac postea veriore eligere debuissit utrumque illi recedat: nisi quod in potiori non veriore, sed quam ipsi talem putarunt, secuti sunt. Qui certe error est, non alius, nec in eo possunt dici peccare *autumatæ*, pro quo vitam & fortunas suas profundere parati sunt. Nec enim seipsum condemnant, saltem in conscientia sua, is, qui in atrocibus suppliciis vitam aeternam, veluti defensæ veritatis præmium à Deo sperat. Itaque cum non tantum nobis non consistit illos esse pervercos, & *autumatæ*, sed etiam certo consistit, non esse tales, vel ex mente, quam errorum suorum causi libenter suscipiunt; & errores ejusmodi (ut supra probatum est) non subvertant æternam salutem: non videntur illi à communionem Ecclesiæ segregandi, si quidem amicum suum erga Dominum Jesum obedientia præceptorum ejus testari velint.

## CAPUT. XII.

*Quinam heretici excommunicandi, qui non: Et amplius  
Apologia pro hereticis nostro seculo habita.*

**O**mnisquisque igitur, dicent nonnulli, hereticorum excommunicabitur? quis non invenit pravitate suæ prætextus plausibiles? Nullum est tam absurdum ac pestilens dogma, quod isto erroris tegmine palliatum non possit irrepere in Ecclesiam. (R/p.) Non est quod solliciti sumus, ne nobis hoc tam rigido excommunicationis iure utendi nulla se offerat occasio. Utinam etiamnum nullos haberet Ecclesia divine Maiestatis voluntarios perduciles. Sed nec Apostolorum temporibus deerant homines, aut fides nostræ in Deum, aut spes immortalitatis, aut præceptum nobis pietatis & charitatem suæ vertentes, atque non per deductiones ac consequentias, sed *simpliciter*, ut aiunt, *κατὰ* blasphemiæ ac impij. Quorum conatus & impietas non est tam obscura, ut non patet ut non sit in pravitate & fraudis conficiis esse. Ut si quis resurrectionem neget, (a) quis non videt hominem huiusmodi post vilani S. Scripturæ certam & non ambigunt sententiam in seipso convictum iri; si licet fieri possit ut id dissimulet? par ratio est in manifesti alicuius vitij patrono. Quæ cum omnia sint manifesta (veluti opera carnis) & omnia manifestè probata, (b) non habet talis illam in ambiguitate aut obsecratione S. Scripturæ refugium; nisi ei fidem abroget, & sic omnem religionem subvertat. (c) Quicunque igitur doctrinæ, natura sua salutem nostram ac fidem subvertentes, invehunt in Ecclesiam, iure una cum illis facessere iubentur: non tantum ne nocerent reliquis, sed quia ipsi, ut ostensum est, deploratæ sunt malitiæ & perverſitatis, adeoque *autopurgantur*. Non enim illico medicus partem pestilentis tabe correptam urit, ut lecat, quia nocere reliquo corpori contagione potest: sed illam ipsam prius vellet à suscepta tabe purgare: quod si non succedat, amputat de. nam tanquam insanabilem. Sed quæ dogmata mera necessitatis ad salutem nostræ cancellos non subsistunt, in iis error, in hac præsertim rerum perturbatione, voluntariæ pravitate argui nequit; nec vel auctorem suum damnare, vel ab Ecclesiæ gremio excludere potest. (Obj.) Occurrit quispiam: Nullus igitur, vel maximi erroris, qui modo salutem nostram non evertat, defensorum pertinacem hæc spirituali censura notabimus? Atqui multa sunt, quæ licet natura sua salutem nobis nostram non adimant: ica tamen sensum subvertunt ac labefaciunt, ut illa postea sua sponte corrumpat. Placene istiusmodi morbos alere in Ecclesiis? (R/p.) His qui tenu ego citra vulnera & cauteria occurri cupereim: præsertim cum veritas nisi vi oppressa, aut sprete ab hominibus victiorum libidine cæcis, non soleat unquam à permittiosis istis erroribus supplantari: imo vero hæc temporis filia atque alumna ipsa ætate robustior semper, omnia cerea falsitatis argumenta lucis suæ radiis dissolvit, ac liquefacit; nisi alterum eorum, quæ supra memoravi, impediat: quorum utrumque sane à vera Christi Ecclesiæ exulare par est. Nam cum vi, aut cupiditatem nostrarum lenocinio tam veritas quam mendacium (si tamen veritas potest) promoveri possint; libera vero collatione in mutua charitate sola veritas; & factum aliquando veri vultum mentiatur, tutius est hanc solam in Ecclesia viam insisteri, quæ excluso errore soli veritati patet, quam dum veritatem omni ratione mortalibus insinuare volumus, aditum falsitatis relinquere ac munire. Sufficit igitur ad leviores istas hallucinationes

(nam de levissimis non loquimur) cura & vigilantia pastorum; quos charitas errantibus debita in convellendis pro virili parte falsis opinionibus non retardabit. Sed protecto, ut hoc vel maxime largiamur, in primis nascentis Ecclesiæ incunabulis, & insequentibus incrementis hæc prima fronte leviora, multum tamen in recessu abdentia non esse tolerata, non tamen ideo evincitur, etiamnum in hoc Ecclesiæ senio tolerari non debere. Fallunt enim & falluntur, qui ad florentis alius ætatis exemplum nostræ tempora exigunt. (d) Non igitur remediis nunc afflicta Ecclesiæ valetudo restitui potest, quibus olim poterat ægritudo labi moveri. Multa morbum in incunabulis oppriment, quæ dant adultæ incrementum. Cum sana esset ac robusta Ecclesia, in primo illo ætatis flore, & Apostolorum Choro superfluit, etiam violentis uti remediis obvigorem suum par erat. Nunc morbis ac senio confecta & debilis, superanti jam ægritudini pene succumbit: nec magis unquam periclitatur, quam cum in crudeles medicos incidit. Olim sectionem venarum & sanguinis diminutionem pristinus vigor admisit: Nunc si quid post exhaustas tot malis vires, superest vitalis succi; non potest nisi cum vicia ipsa & spiritu effundi. Mihi credite vos, qui mera scalptra & cauteria loquimini, intempestiva curatione occiditis Ecclesiam, si, quod ipsi erroris est reliquum, in hoc ipso temporis articulo effunditis, cum pene animam agere videtur. Quæcumque ad salutem & conservationem Ecclesiæ inventa sunt remedia, quale hoc est de penis hereticorum, tunc omitti prudentia imperat, cum damni plus & periculi, quam utilitatis afferunt. Cur enim populum Dei amplius veluti friabilem massam in infinitas micæas contrite cupimus? Quis erit schismaticum modus, si promissa dissentio ad scissionem sufficit? Cur nobis voluptati est scindi & lacerari non tunc tantum, ut Magnus quidam vir (e) scripsit, sed ipsam corpus Christi, cuius ille est caput? Sed valeat utilitatis respectus; videamus num liceat nobis hæc tempestate errantes istos abigere à communione cæcus Christi. Multum enim inter hoc interest, & illos Apostolorum cœvos hereticos. (f) Fac enim eos qui hodie in rebus Fidei hallucinantur, isti coram illo venerando Apostolorum & illorum æqualem confessu: fac eos sæpe convinci & admoneri; nihilominus tamen persistere obtinatos, etiam in levissimo errore, quis non malitiam eorum detestaretur? Jam profecto leviculus error in sceleris nefarii naturam migraret. Quamobrem vero? Qui Sancto Spiritui per Apostolos loquenti resistere ausi sunt, & cum nullas haberent causas dubitandi de illius sanctissimi Concilii doctrina & fide, nisi simul de tota Christiana religione dubitarent, tamen i si non crediderunt, nec obtemperarunt, & nihilominus voluerunt videri Christiani. Quæ vero amenia, quod scelus erat, quæ perverſitas, cum hac ipsa intidelitate satis testantur, se Christianos non esse, quippe qui Apostolis, & eorum similibus fidem abrogarent, tamen sub prætextu Christianismi, fraude ac mendaciis in Ecclesia grassari? Quid? quod malicia hominum ejusmodi, in illis initiis tanto manifestior erat, quanto magis anoreat nævus in puro corpore, quam in diversis consperso maculis. Facile igitur erat videre, ac punire improbitatem hominum, à via communi, nec unquam in dubium adducta, tunc exorbitantium. Nunc quamquam de nostræ fidei certitudine sumus vehementer persuasi, quis tamen nobis eo nomine cavet, aut satis dedit, quod errare non possimus? Quodnam hodie imagi-

(a) 1. Cor. xv. (b) Gal. v. (c) *Quinam excommunicandi.*

(d) Non est utile hoc tempore excommunicationis remedium. (e) M. Antonius de Dominis. (f) Nec licet hoc remedium nisi.



nari possumus tam incorruptum concilium, quam illud Apostolorum, aut primitivæ Ecclesiæ? Et tamen quot proscriptioes hoc seculo videas? quot decreta? quibus homines sibi invicem ob res levissimas caelo & Ecclesiæ interdicunt. Hac non ideo dico, quod de sanitate orthodoxæ sententiæ dubitandum esse censeam: sed ut pateat primum, nos longe cunctidius hac in parte, quam olim Apostolos, contra reos decernere debere: deinde in rebus levioribus non nimis scientiæ ac persuasioni nostræ confidere: denique in gravioribus etiam, modo fidem in Dominum Jesum & præceptorum ejus obedientiam non subvertant, posse nos & teneri errantium inbecillitatem tolerare. Quid enim refert, quod ego me in his salutarem doctrinam tenere certo sciam, si tamen hoc non omnibus Christianis manifestum est? aut si hoc non semper possum erranti nimis evidenter demonstrare? An non longe iustiorum habent orones hodie causam dubitandi de verâ sententiâ, quam olim tempore Apostolorum? Potest igitur quispiam facillimè in ejusmodi rebus imprudentia labi: quod quidem absque extremæ impietatis incriminæ olim fieri non poterat. Neque malitia o-

pus est ad perseverationem in errore, ubi sufficit præjudicium, & contra veræ sententiæ patronos firmiter animo impressa erroris suspicio: Quæ sanè facile etiam probum animum occupare potest, præsertim cum singulæ Christiani nominis familiæ cives ac domesticos suos odio & avertatione cæterorum à teneris imbuant, usque jam inde à primis annis placitorum suorum intrent semina: quæ ubi radices egerunt, difficillimè ex adultis evelli possunt. Quæ vero crudelitas est, homines probitatis & veritatis studiosos, ob errores sibi nulla sua culpa infictos & impressos, qui tamen ipsam salutem non evertant? atque a sinu & gremio Ecclesiæ, præsertim concordiam ambiens? Nempe Hæretici sunt, ideoque vitandi tanquam *contumaces*. Imo *contumaces* ob supra dictas causas non sunt. Nec vitandi nec igitur, neque hæretici. Aut si nos horum non miseret, saltem ipsius quam defendimus veritatis miseret, cujus incrementis invidemus, primum quod ab illa proprius cognoscenda alios submovemus; deinde quod illam, modo sit falsis suspicio:bus gravata, ab aliis Christiani nominis cœtibus jure excludi posse ac debere, nostro exemplo docemus.

## LECTORI S.

**N**E sequentes pagellæ, Christiane Lector, vacuæ oculos tuos eluderent, paucis hic iterum te affari libuit. Percepisti itaque hæcenus mentem & scopum nostrum, quin & autor Dissertationis hujus in conscribenda ea, & ego quoque in eadem ulibus tuis evulganda præfixura habuimus. Si vel mica candoris animo tuo inest, & si ex veritatis præscripto sententiam ferre volueris, scriptum hoc non hæreticum, sed irenicum judicabis atque appellabis. At inquires: quæ pax, quæ concordia homini Christiano cum hæreticis esse vel potest vel debet? Hæreticis, ni Lector, non patrocinamur. Priusquam vero Christianæ dilectionis ambitu excludas alios, tulinque anathematiz in eos vibres, probè oportet dispicias atque intelligas, curam hæc eos cum in mento sit intentandum. In censura de hæreticis ferenda non tam pæchus erat circa ætate ista seculo, quo Ecclesia Christiana ab Apostolis fundabatur, & ab illis ipsis quoque regeretur, quam nostro hoc. Quamvis enim in istis quoque Christianæ Ecclesiæ primordiis variis erroribus, in cœtibus hæresis pullulaverint, nondum tamen ex ista dissidentium opiniorum confusione præclares Ecclesiæ diversis Confessionum, atque Ceremoniarum formulis distinctæ tum temporis inteserant; sed una tantum tunc erat Ecclesia Christiana, eaque vere Apostolica, ac in cœtibus doctrinæ, quam profitebatur, capitibus recte sentiens. Huic igitur Ecclesiæ, ejusque doctrinæ contradicere, verè blasphemum, verè erat hæreticum: & quoscunque vel Apostoli ipsi, vel alii etiam in Ecclesiæ primitivæ illius Doctores Apostolici hæreticos declararunt, in ab omnibus Christianis tales etiam merito censeri poterant; nullumque in ista censura erroris erat periculum, ne apud rudiores quidem Christianos, quippe ipsius Spiritus sancti, quo divinus illa Ecclesiæ Antilites gubernari evidentissimis argumentis intelligebant, judicium hac in parte sequentes. Hodie vero cum tot sint, prohi dolor! atque tam variz Christianorum Ecclesiæ, quam omnium fieri sanctorum illud tribunal, ex quo in reliquis, cœu hæreticis, sententiam dicat, consendere pari cum Apostolis confidentia sustinebit? Uni tantum auctoritatem illiusmodi competere posse extra omnem est controversiam. Vera enim Ecclesia non nisi una fuerit: reliquis vero omnes hæreticos judicare atque damnare vera tantum potest. Cum vero ex omnibus illis Ecclesiis, quæ Christianæ hodie audire volunt (Romanæ Ecclesiæ vanam arrogantiam hic merito excipio) nulla Apostolicæ illius veritatis infallibilem certitudinem in omnibus Confessionis suæ capitibus indubitato sibi arrogare audeat, satis hinc etiam liquere potest, nulli earum hæreticæ pravitatis censuram tam evidentem competere, ut iudicio ipsius merito quoque sit acquiescendum. Non ignoro quid plerique Theologorum nostrorum hic solent regere: Primitivam illam, inquit, Ecclesiam Apostolicam decessisse haud imus inficias: veruntamen cum Ecclesiæ illius doctrinam Evangelistarum atque Apostolorum monumentis consignatam habeamus, non possumus non hæreticos pronunciare eos, qui doctrinæ ibidem expressæ contradicunt. Ego quoque, O Amici, facile patior, ut in nostra hac disceptatione locum Apostolorum divina eorundem scripta tueantur: ita ut qui is contradixerit, non minus hæreticorum in censum referatur, quam qui vivæ Apostolorum prædicationem contumaciter sese opposuerunt. Sed ne sic quidem censura illa in hæreticos virgula verbis debe-

bitur : Tantum enim abest , ut ii , quos hæreticorum familiæ vosmet jam adscribitis , SS. Scri-  
pturæ contradicant , ut etiam ex eadem contra vos militent , & ad illius iudicium in causæ suæ  
examine non sine certa spe victoriæ provocent ; quippe quam pari vobiscum animi veneratione  
per omnia amplectuntur : neque ex omnibus Christianorum Ecclesiis , quæ hodie extant , ullam  
(quod quidem ego sciam) dabitur , quæ non sancte & ex animo , omnibus his , quæ in Sacris  
litteris proponuntur & docentur , assensum indubium præbeat. Nihil itaque causæ subest , cur ali-  
quam earum hæreseos damnatis : cum omnes in debita sacro Codici fide habenda vobiscum con-  
spiciant. Quemcumque igitur carnalis vestri Zeli in hæreticos , vobis dictos , prætextum quæra-  
tis , non tamen alia illius æquis animis causa apparere potest , quam eorum à vestra sacraum li-  
terarum , quoad controversa dogmata , interpretatione dissentire. Liberaliter hic jam vobis lar-  
giar , verum vosmet sacræ Scripturæ mentem ubique asscutos esse ac defendere. Atqui præ-  
terea requiritur , ut hoc ipsum quoque iis , quibus hæreseos crimen aspergitis , planum faciatis.  
Quæ vero hic rationum vestrarum pondera ? Ad Scripturam sacram rectum provocatis , ex hac  
damnatis hæreticos. Sed hoc telum illi è manibus vobis jam exstiterunt ostendentes Scripturam  
Sacram non nisi ex vestro sensu atque interpretatione pro vobis facere , seque proinde non ex Scri-  
ptura Sacra , sed ex vestra Scripturæ sacre interpretatione à vobis damnari. Atque hic est proba-  
tionis vestræ circulus , quem illi merito rejciunt. Promitte ergo contra hæreticos tela illa verè A-  
pollonica , non Thrasoneam Academicæ cathedræ garrulitatem , sed potentiam illam spiritus  
sancti qua præditi Apostoli blasphemantes Satanæ trahere 1. Tim. 1. 20. & hypocritas verbo oc-  
cidere ad v. potuerunt. Hujus Spiritus potenti efficacia ti caretis , agnoscite remeritatem ve-  
stram atque iniquitatem in damnandis iis , quibus vestram Sacrarum literarum interpretationem evi-  
dentibus idoneisque argumentis demonstrare haud potestis , quique eodem jure atque ex eodem  
fundamento vobis sive errores sive etiam hæreses obijciunt. Nollis illud Christi : *Nolite condemna-  
re , & non condemnabimini*. Iusto huic iudici quam rationem reddituri estis præcepti hujus toties  
à vobis violati ? Non excusabit tum vos zelus vester gloriæ divinæ : is enim , ut ut augustum  
hoc nomen præ se ferat , tamen , quantus quantus , carnis est , ac Deo exosus. Sin à spiritu  
sancto illum proficisci affirmaveritis , digna tanto autore argumenta ostendite. Neque enim hic

Spiritus tam infirmus est , quin divinæ suæ autoritatis atque præsentis indicia in Ministris

suis atque per illos contra hostes suos edere queat. Sed quo proliabor ? Iu, ma

Lector , da veniam huic digressioni meæ , & postquam pium auctoris

nostri consilium probaveris , Deum ora , ut careatis quo-

que Lectoribus animum pacis & concor-  
diæ studiosum insulset.

Vale.

P I N I S.



# APOLOGETICON

*adversus Satyram Viri Clarissimi*

DANIELIS HEYNSII;

Cui titulus

CRAS CREDO HODIE NIHIL

ABOLITION

OF SLAVERY

DANIEL HAYES

OF OHIO

ORATOR

# APOLOGETICON

adversus Satyram Viri Clarissimi

## DANIELIS HEYNSII;

Cui titulus

### CRAS CREDO HODIE NIHIL.



Egenti mihi acerbum hunc eruditi ingenitulum; subit humanæ fortis imitatio; in qua nihil numeris omnibus exactum; paucissima verò tam laudata reperias; quin longè plura in iis, & quod peius est, potiora, delideres quam admireris. Magnæ sunt illæ dotes, quas flagranti studio consecantur supra vulgi indolem sublata peccora. Ingenium, eruditio, eloquentia; grandis & erectus animus. Tamen ista tam nitida ornamenta, nescio quæ bonis suis nimium intumescens fiducia corrumpit: ita quidem, ut tanto plus de eorum pretio detrahatur; quanto plids iis tribuere persuasit. Jam neque ea sola, neque summa sunt; quæ mortalium animos ornare possint; & si pleraque alia desint: non rarè ex virtutum ministerio; in arma atque instrumenta virtutum degenerant. Quò fit, ut sæpe pretiosissimi ecclæ muneribus abutantur ad res abiectionissimas, non secus ac si quis expolitum gemmarum ac metallorum pretium, ad tractandas Patroclianarum sellarum fordes damnaret.

Batavorum, tanti credo fuit, Danieli Heinso, una atque altera adversus paucos, levissimis ex causis contracta, offensivacula; ut totum faciendi ingenii apparatus, explicaret in contumelias insonitum; atque adeò ut promiscuè in obvios incurreret, vel, (ut eiusmet verbis utar) cornua obverteret. Quasi hæc ipsum habere nemo divinasset; nisi frons libelli ejus præferret illud Poëtæ

*Occurrere capro, (cornu feris ille) cæcto,*

Nam illa quidem, quæ ita in deliciis ipsi sunt, ut perpetuo in ore habeat, an in vertice quoque unquam gestaverit Artemidori cornua, pronunciare nolum. Non quod eam syli moderationem mereatur qui amarulentos sales calumniis condire non dubitavit. Sed ne, (quam ut Christianis parum dignum damnamus) vernilitate certare videamur; neve fortè insons conjunx, pro fonte marito vapulet. Nec eam æquum est (quod plurimum in homine reprehendimus) committere, ut culpam alieni dilecti leant innoxii.

Quinquam & hæc culpa quæ tam gravem virum in tunc præcipitavit iracundiam; quanta sit libet expendere. Primum *peregrinus* nescio cui *Batavorum* visus est. Facinus immane & cruento syli mucrone vindicandum! Quasi aut Batavi in Flandria vicissim habeantur pro indigenis; aut ipsum urbis pudeat, eque magno Imperatori prima dedit incunabula. Nisi fortè invidiam non fert, quàm in priscorum annalium memoria, plebs patriæ suæ laboravit. Quæ in principes suos turbida semper & seditiosa; ne in alieno quidem fluctulino, infestam legimus magistratibus ferociam posuit. Specimen ejus anteaquor lustræ; priusquam duodecennes induciæ exirent,

lustuoso eventu Batavia experta est. Atqui virum tunc, si non natalium dignitas (de qua mihi parum onstant;) certè notum orbi ingenium & eruditio; & vilitate tunicati popelli satis exemerat, nisi te ultro dictæis scurrilibus & plebej dicacitate proletariæ turbæ quandoque immiscere mallet.

Sed videamus, quid præterea hominem in cavim-temperias egerit. *Prævinem scribendi* nescio quis *ob-*  
*jectavit*, *alius cessationem* trihorii. Summam adhuc delicati hominis cutem stringi video. Non nemo, infensor, nihil ipsi admodum tribuere, atque idem, ut credo, *stipendio suo indignum arbitrari* ausus est. Hic fortè altius pupugit. Sed ejus sive sermonis sive opinionis; si quod est delictum, nullus alius, si-  
ve Batavorum, sive Italorum; seu Sarmatarum, præstare tenebatur. Nam Amicos qui aut ab *Au-*  
*la strepitu remotum*; aut in civili dissidio ad partes *vo-*  
*tarum* *dolebant*, Satyricum dentem meruisse, vel ipse negabit; non magis atque eos qui *spargo de ob-*  
*itu suo rumor crediderant*. Nisi forte se mortalem ha-  
beri molestè fert. Alii qui succensere possint iis, qui sibi id semel accidisse putant; quod semper potest; & aliquando accidere necesse est? Qui *res-*  
*ponsum ad literas Flandrorum Batavorumve tamquam*  
*crimen obicit*; contemptu quàm Satyrâ dignior erat. Quod si mendacium aut calumniam aspersit, detegenda hæc fuerat, non in innoxios reagenda. Neque enim quorum vitia reprehendimus; æquum est libidinem imitari. At enim, aliqui mirari se *ajebat*  
*quod Heinsum erectus animo & acer adolescens, spūs &*  
*vota Academicarum sapitis inclusissent; nec de magni a-*  
*liquando cognatis*. Nondum quæro, jure an injurâ id, quisquis ille fuit, miratus sit; certè magis in-  
ror, judicium illius satis alioqui de Heinso honori-  
ficum: tam indignè & contumeliose accipi. Nam si is de Finibus bonorum & malorum; non ex sen-  
tentia Tullij, aut præscripto philosophorum sensit; humanius tamen ab Heinso tractandus & mitius in-  
struendus fuit: vel ob id quod de ingenio atque a-  
nimo ejus sensit tam honorificè. Neque vero quia multis parum providi voti gratiam facimus; idcir-  
co ejusdem nullam debemus. Facimus profectò gran-  
dem mortalitati innotam; si nullum errorem corri-  
gimus absque convitio: maiorem etiam Amicitia; si, quæ simplici & parum circumspecto affectu be-  
nevoli precantur, contumelias rependimus. Atque hæc ita loquor; quasi is qui indoli Heinssii dignius vitæ genus optavit; iudicio suo turpiter lapsus esset. Quem tamen eo nomine, non omnino damnandum videri; (quamlibet reluctante Heinssii pulmone) paulo post nisi fallor patebit. Nunc ad illam omnium qui de suis literis nimio plus sentiunt; querimoniam accedamus; quorum nemo est adeò infra omnem invidiam abiectus; quin invidi sibi suspicetur & clamitet. Ita ut sæpe de invidiosa sorte sibi blanda-  
tur, qui se non sentire esse miserabilem. Ergo ingen-  
tia naturæ acque industria bona; in Heinso contem-

Ccc j

men'da

nendi non censeo; quamvis acre ac vividum ingenium ad levitatem ac maledicentiam; prolapsum aut detortum, deploro. Tamen animus nescio quomodo gelit, quovis pignore depositio contendere, quin hanc Satyræ scriberet, neminem fuisse qui ipsius amulatione ac livore ueretur. Sed non poteramus, (quod nostrâ videbatur multum intererat) ex ore ipsius Heinii scire, *Scripta sunt ubique legimus* hunc Heinium. Omnis ex Utopia in suam kenam produxisset. Superlunt duo in Galia exiles, eruditus, ut ait, *ovibus in cunctis, quos in iugi fagillatione, hominibus alioqui mitillimigeniis*. Splendida tam incliti scripti mater, *hinc covanota est*. Hos infra iram suam *vir magnanimus* semper iudicavit, *nili quod tunc tam bulla idicendi* *in cunctis* *tenet, eligenda non videtur*. Credo suum non generosius visum, aulicis & exoribus, quam parentibus & integris iudici. Neque enim credo amice aut infortunio; aliove benevolæ affectu adlocuti ad illam utriusque metamorphosin. Saltem enim hominis bruti genus, ambobus elegisset. Sed inepta profectò fuit, hæc vindictæ ratio. Itemum neque illis abierunt, ut opinor, humana pellis ac lingua detrahi poterat. Et, si hæc potestis inficis quosque & remotissimos exorandi, Heinio tam ethicæ & formidabilis visæ; deterior certe sortem suam fecit, quum sese ultro telis hostium (quos sui vicissim non attingant) fecerit obnoxium. Quid enim illos prohibeat, quo minus ejus exemplo, Madaurense myrothecium excurrant; & factum aliquid animantis genus quærant, in quod miserum Heinium, transformet? Quod quidem non longe arefendum sit; lepidâ illi hæc Satyra suppeditat *Cercopithecus* animal breve, salax, tacetum, ludibundum & petulcum; & quoties iracundiâ percutitur, in obvios unguitus non abstinens. Præterea quod Heinio non familiare tantum; sed in deliciis fuisse; adeo ut mortuo parentare non dubitaret, vel ex hoc divino ingenii sui monumento discere possent. Proinde ne ipsi quædam mollem fore censebunt; cuius desiderium ferre nequit, ejus sibi rediivi subeundi coram fieri. Sed nugis omisit non alia fuerunt causæ scriptori Satyrico, præter eas quas toto percurrimus; tot alios infantes homines, tot integros mortalium cætus adoriendi. Idque contra Edictum suum; quod in hæc verba concepit. *Qui religionem, saltuam integram; aut Sectam, (nisi si que sit quam profiteri omnes verè Christiani metuant) ad partes vocant, vim negotii aut malum sibi creant &c.* Quasi aut Remonstrantium, aut eorum quos per ambages Sarmaticorum Sacrorum intellexit, familiæ, non integras constituent Sectas; in quas præcipue contortâ hujus Scripti fronte, arietat. Nisi fortè religionem utrorumque obscure aut persuntorie taxat. Addit Ultrò aliquem *lascere aut prociac esse, aut insani*. Ergo nisi Heinio luo mer indico prociac est: nihil proprius factum est, quum ut ad agnatos & gentiles Lugduno Gandavum usque deducatur; qui Sautum & Sarmatas, à quibus nō in somnio quidem, tam longo, lætum se memorat, impetere non dubitaverit. Quos quidem sicut loco vult haberi, quasi communis odio dignos de quibus nihil unquam potest peccari & quorum sectam profiteri omnes verè Christiani metuant, eo majorem miseris necessitatem imponit; ut asperas sibi per joculare somnium maculas, seriâ vigilantia abstergant. Sed adiamus reliqua Edicti Capita. Protocare eos qui cum lubet risu rire possunt, aut quos sua dignitas ostendit, aut hinc argumentum est. Hoc illud, inquam, est, quod antea commemoravi ingentis animi specimen. Omnes infra iram suam censere, quos metuas; nec tangere quemquam animantem, nisi qui referre nequeat. Sed profectò dabitur à nobis opera (citra tamen scurrilem immo deliam) ut se in confici-

benda hæc Satyra, atrâ bile laborasse sentiat. Non quod semper ejusmodi Luperco referre deceat: Sed quia sæpe (quod nunc quoque accidit) publicæ multorum exultationis, ac præcipue communis causæ interficere per calumniam asperguntur; ejusmodi spongiâ deleri. Pergit in edicto: *Insulare injulicibus aut miseris, eruat in*; (addere debuerat Mortuus ferum atque funesum) est: nisi, inquit, *ultrâ in innoxias, à quibus nunquam læsi sunt, incurramus*. Sed non puto mortuos, olim elati sunt, incurfare in obvios. Et hi tamen in tam mordaci scripto, non unam paginam implent.

Percurramus carptum illumus; quibus actum saminine dissimulat ipse, in tot infonitum & contumelias. Antequam delentione eorum aggredimur; genus ipsum Syli atque Scripti quod sumplimus ventilandum, expendere exigua mora est. Monitum enim principio Lectorem volumus; nos ut non admodum dissimili scribendi genere, responsuros; ita profecto, ad scurrarum dicitia; multoque minus ad obscænos sales non descensuros. Non pudet confiteri: si hic scribendi venere atque urbanitate certandum sit; ad quam nec naturâ, neque institutione ficti sumus; nos, iam ante ipsum certamen, herbam Heinio porrigere. Si modo certamen vocandum est, in quo innocentia, maledicta & contumelias, ne in ignorantium animis hæreant, modeste propulsat. Itaque non eodem iustis genere ferientem referri placet; neque in hac arena cum eo committi, inquam eum descendisse, unum esse & præcipuis supplicis putamus, quibus vindex Nemesis, statim ultata est, lascivè traditam probatorem. Habeat igitur sibi hunc plebei sapientis laporem Heinio; ad quem si temperare ingenio voluisset; nihil necesse erat confingere. Satis illud, alioqui, faciendum erat honestæ urbanitatis, atque eruditi acuminis; cuius specimina ut alibi ita isto quoque libello sparsa; fateor ingenuè, adeo non displicent; ut non modiciter nos ipsos delectent. Nihil igitur opus erat toties alieni thori subletores; nihil furta puellarum; nihil adulterarum fraudes aut mæchorum nequitias, nihil denique muliebrem libidinem etiam in suâ vicinâ, tanta cum animi lubentia ac voluptate commemorare. Quæ licet non semper prætextatis verbis narrentur, sine obscæna tamen imagine legi atque intelligi nequeunt. Sed profectò non difficulter assequor, quid hac prurientis libidinis titillatione fecutus sit. Frigidum alioqui Satyræ futurum erat argumentum; nisi vitia hominum undique petitis salibus traducenda, accessivisset. Quæ quoniam benigna risus materia est; putavit invisa sibi capita facilius cunctis ludibrio fore, si ea in medium ridendorum turbam protrulisset, quemadmodum virides tales inter aridam suam interjectas, communi flamma proinde corripere necesse est. Atque ut prociac illuderet, quævis libidinoso Lectori condimentum; quasi non alium victuræ chartæ genium requirant; nisi quum

#### Carmina lumbos

*Intra et tremulo scalpuntur ubi intima versu.*

Simul aliquam flagitiorum illorum suspitionem; redundaturam speravit in eos, quibus, cum nihil horum aperte obijcere posset; maculam tamen ab eis aliquam in exultationem eorum fortim itrepere vellet. Nobis alia mens; alia est instituti ratio. Nec enim innocentem Heinium ignominia affici; sed innoxios à calumniis ejus & contumeliis eximi; optamus & contendimus. Quod tamen ipsum sine erubescendi necessitate fieri an possit, merito ambigere potest. Proinde nihil est, quod expectet, dum corruptæ virginis canamus Hymenæum. Ista fortè pompa deceat subsultantem Heinium. Nos huic festivitati impares atque ineptos proficemur. Simul





in hac Satyra aliter existimari permittit, dum grandiloquis literis ad Columnas Mercuri dictum curat periculi in quo pulchrum se, *admirari* significat, non se *comparat*, quibus olim publice *conjuratus* esset cum, *profectum nisi saltem in stare Patria hand possit*. Relinquere igitur cum, omnem quam exagitat civilis dissidii culpam, non huic à qua se merito stultis gloriatur; sed alteri contra quam fuit parti tribuere. Quæ profecto quanto occultior, tanto nocentior causa na est. Cuius suspicio non deletur illo subterfugio, si quis eius, quæ modo commemoravimus verbis faciat conjecturam, Heinsum non iudeo olim publicæ Conjurantis conjunctum fuisse, quod omnia probaret quæ ab eis gererentur; sed quod videtur nisi lavis in, ita, *curiam* hanc posse. Prius enim multum mihi est, ad delicta aliena connoctas, in temeraria admittas, aut iis implicari timas. Denique, non immedebat Coniurantis reo lumini patriæ salvos esse, licet eorum iniurias atque tyrannidem Heinsum cum aliis subterfere negligitis timide. Tantum vero abest, ut nullâ connoctata Salus eorum ullum in discrimen veniret, ut reus in eam quidem detrimenti, nec lividum in iuriam tunc adirent periculum. Nisi forte passus remanuisse esset Heinsum, si nos fecissent; more eorum qui sibi de incolantur periclitari videntur; nisi omnium capitibus pro libidine insulserit. Sed hoc illud est falsum, quod exultandum summis oculis calumniam artificium. Exaggerandus fuit civilis dissidii furor; deinde fingendum preterens & grind alterius partis discrimen, in cuius videlicet incolantur Salus patriæ verteretur. Ex quo non inopio Lectori liquere posset; quenam discordium factionum criminis istius teneatur; quæque per latum amulorum ipsius patriæ Statum ac Salutem, inexplibili scelere petierit.

Quid hoc criminationis genere excogitari poterat invecundus? Tuum fidei Heinii? Iustumne tibi & tanto verborum apparatu dignum certamen videtur?

*Ubi tu pugnas, ego capulo tantum, quodvis iustitia bela*

*Una acies pueri, gerit alteras*  
 patri utramque sceleris convito involvere! A quo eundemdem Coniurantis tuis impendebat periculum? Nam Reconstitutas, aut potius Bataviæ Proceres, ipsorum eventus hic suspicione absolvit: à quibus non modo non incipit prima calamitosi dissidii ansa; verum etiam post graves ac periculosas injurias nulla capellitur.

*Pugna, sed hinc iugula, hinc ferro bella geruntur.*  
 Nonnulli Theologorum Remonstrantium causam ago, solo nunc defendo Opti nates Bataviæ. Cedo mihi unum illorum videretur facinus, quo diversam partem in tam acerba odia, egerint licetiam! Sed licet quia non ad alienam libidinem, illico leviantur eos, quibus crudelis & barbari de æterno Facto optimo suspecti videntur. idcirco irarum causa visa est, quæ tantos fluctus cieat. Suo igitur arbitrio Magistratum rem tantam in licare par erat? an alieno? An ipsi integram fuit dignitate tot insontium capita? quia modo & altera parte sententis discesserant, ut aum s omnino divertere nollet? An in negotio, quod (si per adversæ partis intemperis licet) placide componi potuit, præcipitanda fuit in eo ulte po etatis severitas? quæ mox insaniabile Reipubl. atque Ecclesiæ vulnus indigeret? A seceulla, quæ ad altera parte obliam urserunt Omines necessari in diversis opin omnibus Pax & Tolerantia, offendi & nula Sectæ patronos, ut eo non viniferos, contra omne fas & patriæ leges, iure suo & dignitate omnes, nonnullos libertate & fortuna, & vitâ quoque ipsâ spoliarent! Expendat

nunc æquis istius scenæ spectatori, utra pars civilis illius tempestatis causam dicere debeat, illane cui patet studium incolantur suar præcio confutur? an altera quæ tanto Reipubl. & Ecclesiæ suæ periculo atque detrimento, tuncis odus usque ad proscruptionem & sanguinem, indultit? Simul de fronte Heinii ferat (si placet) suffragium; quem in tam noxio injuriæ indignitate, sive ambas pariter partes, sive quod præus est; opprobriam quoque magis; civilis discordie invidiâ gravare non puduit. Verum enimvero ne non modo homines sed ipsi fungi ac stipites nescerent; quosiam illis aculeis pungendos suscepit, aulus est Conscriptorum militis de consilio quondam Ptoerum Bataviæ factam apertè suffragare. *Martem*, inquit, *intra oppidum* (sic Lector quas urbes hoc nomen designet) *admissum* & *quidem sua sponte*. Licet mihi primum divinare quid tibi velis illud *Sua sponte*. Nam si voluntatem, quavis etiam gravissima causa impullam, designat, superflua est hæc & inepta ratio. Quis enim nescit, in neminem conferri posse ullus facti culpam; nisi ad id voluntatem suam quoquo modo flexerit? Proinde nisi ineptie videri vult Heinsum, faciat oportet; ideo sese hoc loco Martem sponte admissum obiectare Batavis, quia id nequaquam gravi causa coacti sed levi occasione impulsu fecerint. Porro quid per admissum Martem intelligi velit, ambigere neminem fuit dum statim subicit: *Miles quippe rarian omnium egerit, & quis & unde incertum, & summa re confutabatur. Et salus civium & via ne quid deprimere capere, committabatur.* Non minor hominem à somno dimissum in calce Satyræ, excusare vifamius coherentia. Nam profecto si usquam aliibi hoc certe loco dormitans Heinsum, multum de iudicio remisit; qui id sponte, hoc est, sine gravi causa, commissum criminatur; quod obiter statim Salus ac vitæ tutandæ causa factum fateatur. Nam quod obiter militi egono Salutem civium commissam indignatur, ridiculum est; quasi in delectu militis census ratio spectetur. Quamquam, (ut vere fatear) non tam militi, quam Imperatori opulento ac potenti salutem civium non semper satis tuo committitur; tempora de quibus loquimur; docuere. At enim propugnandæ Salutis necessitatem; duntaxat obrentum sumptam, sese intellexisse contendit! Hoc vero quod fieri potest; cum ipsi aliud agenti excident evidens suppressæ veritatis vestigium; nimirum *illius Curie quam concepit miles servabat, amore, multos utrimque deperiisse.* Ain, verò Heinii! Utrique? Id quidem tibi mirum non videri; egomet haud miror. Quippe, & iis, qui antiquitas in eius possessione fuere sua fors minime aspernanda; & intimas plebi, patriciorum fortuna merito invidenda visa est. Sed quo pudore utroque invicem commissos miraris; cum alteram partem alterius dignit tu inhuale fatear? qua verecundi Magistratum occulte criminaris; quod sordide & magna ex parte iniquitæ plebi in Curiam irumpenti quod dicitur restiterit; quodque ad frenandum seditiosorum licentiam, l grumum simul ac necessarium presidium comparaverit. Ignorasti ait *Positum* cum tanta dote male creditam. Horum tamen fides non paulo melius eventu spectata est quam aliorum, quos Heinsum notos intelligit; neque ego inficior cum vel ipsa Batavis notissimos reddidit injuria. At etiam in opprobriæ Bataviæ luctu placet esse facero. Curiam ejus, cuius tunc amore Sutores ac Cerdones Flandri Bagrabant, Matronam vocat honestissimam. Etiamne post atroces injurias, novo locus erat ludibrio? Non est tanti iis qui huius Matronæ casibus ingemiscunt; regellis in auctorem Salus, iactum in sese ulcisci dicitur; ut in lachrymis suis ridere sustineat. Sed si malis atque dolore alieno

Heinsum

Heinsius tam libenter pascitur, agnoscat illius Nymphae genitus; quæ hic illius temporis casus, conquesta est.

Audi Deorum quisquis humanas vices,  
Vagos in orbem, dextera instabili rotas  
Audite Fata, vestra vos tellus vocat,  
Desponsa magnis nempe rerum exordiis,  
Cruenta sævi scæna Mavortis diri,  
Mox facta populi liberæ Pacis domus  
Intons asyllum gentium crescentis fugâ,  
Et servitutæ publicæ Europæ moera  
Batava tellus; non iam cælo satis  
Terisque nimium. Fucera intemstæ stragis  
Vulnusque, quis non sensit & lachrymas meas?  
Ufusus cadenti Sole miles Cæliber  
Suoque multum concolor gens Hespero;  
Sensere Galli, quique Danubium bibunt,  
Sed non adultrum, quique præcipitem Padum  
Hæres superbi nominis Gothus potens  
Et claustra gelidi Cimber obsidens maris  
Impune, taceo quos brevi furens freto  
Neptunus orbe submovet toto viris  
Medius Britannos. Damna Mavortis mei  
Sensere & Indi; si qua gens Bætim timet  
Aliquam laboris abstulit partem mei:  
Non sola vici, ne triumphavi quidem.  
Recepit orbis quod dedit; victoriæ  
Ad opulantes magna pars socios redit,  
Sæpeque Reges spontis vendico mihi.  
Nunc restitutæ quis Dæum lævus rei  
Premens adurget rursus assistas opes?  
Fortuna alumnae terga quid vertis tuæ?  
Hostemne toties perfidum fregi foris,  
Ut non desisset hostis infelix domi?  
Divulsa laceror, parsque fascibus mei  
Pars certat odiis; hæc potestate, altera  
Hostilitate pugnat implacabili.  
Disstracta mater, inter insensas manus  
Pereo Nepotum. Talis evagans nurus  
Lymphatus egit error, in diram necem  
Gnati & nepotis; cum caput tabo fluens  
Raptaret isthinc mater; hinc matertera.  
Miserere nostri; abstine impias manus  
Vesana proles. Corda si tangunt pia  
Lamenta matris, nosco nostri pignora  
Germana partus; quos juvat vitæ suam  
Securitatem reddere expensam necæ.  
Et jura sanctæ qui potestatis mihi  
Pacique donant. Non queror vestros metus  
Privigna timeo pignora, & vulgus serum  
Quibus noverca sum viris *Batavia*  
Et quos recepi gremio in exitum meum.  
Oblita juris exulum sax inopia  
Meritis rependit talia altricis suæ.  
Partus nocentis sic puerperæ nocens  
Dirus parentem viperam fetus necat.  
Nutrix alumnus sic bidens lupum fovet  
Subitura ventrem læsæ quem pascit suo.  
Perfidia nostris, una, non sit est malis:  
Intensa cive pejus ingrato surit  
Cohors sororum; quæ meâ millis manu  
Nostrum trahendos ore spiritus dedi.  
Heu pulsa dudum cæcibus mortalium  
Astræa virgo tuque Fas. Jus & fides  
Contaminati si qua res tangit soli  
Seclique cura, perfidi inestabilis  
Testor ruina nil volo involvi meâ.  
Cum cuncta possim vertere & forsitan caput  
Servare nostrum. Nulla me arguet dies  
Animi impotentis. Vos tamen solidi meæ  
Vestra luctis servitute injurias.

Par erat ejus potissimum Nymphæ verbis, faciem illius temporis depingi, cujus tunc proprium & capitale agebatur negotium. Nec vero est quod tantum liberos paritatis, sed & ingratas sorores injurarum apud Posteritatem, possulet: quarum libertati cum duplo plus opum suarum; quam illæ ipsæ impenderet; eam retulit gravam; ut sibi per eas legibus ac moribus suis vivere non liceret. Porro innocentie simul & posteritatis interest, detergi fastidiosis narrationibus fucum; latravque detrahi; ut genuino vultu in lucem prodeat veritas. Extrema enim ejusmodi distractarum partium studiis & ambitu seculi.

*Pauca sunt tantum tenent in secula fama*

Pluribus aut gloriam detinet invidia: aut calumniam aspergit malevolentia: aut immeritis laudes affigit adulatio. Omnia verò successus invertit. Cui si Fortuna favorem indulsit, illico panegyricis celebrantur flagitia

*seclique nefando*

*nomen erit virtus*

Si verò conatus destinatis exciderit; non in titulos tantum, sed in supplicia quoque scelus, succedit laudatissimum facinus. Neque tamen adeo humani generis conscientiam, ulla unquam potentia subegit: quin per insulsa in vulgus famæ caliginem, erumperet aliqua veri judicii scintilla, ex qua posset clarissima lux, quæ omnes falsi latebras retegeret, exoriretur. Libet & illis præsentis seculi casibus eundem augurari eventum. Quænam quod firmiori spe præcipimus, eò alacrius præstanda nobis est, ista fides ac libertas veritati; ut ob ejus patrocinium, nulla odia, nullam invidiam, nulla vereamur suscipere pericula. Nec enim contra vesanam plebem tantum; aut ignobilia nomina, hoc est effrænas Concionatorum linguas, dicendum est. Veniunt in maximam culpæ partem; maximi & mansuræ memorie consecrati Europæ Principes. Quorum honori ac prioribus meritis; vellem donari possent sequentium temporum aulus: si quæ forte liceret, fidem simul nostram & alienam innocentiam; cuiusquam gratificari dignitari. Prodeat igitur eorum unus & exprimentum tempestatis illius genio; ælius animi sui quibus tunc agitabatur suomet ore explicet.

Utramque famâ Solis implevi domum  
Patriamque meritis, quæ novum terris jubar  
Depromit, & quæ condit auratas faces  
Per spatia mundi cursuum Phœbi comes  
Nostrum vagatur nomen: & quæ Sol nequit  
Etiam cucurrit. Spectat Arctoo gelu  
Gemina rigentes Uræ Nasseovios sinus,  
Et quæ jacenti prona gens subest Notæ  
Nescire sære non potest litus meæ.  
Per me Batavus flebit excullit jugum  
Hæri potentis; liberam asserui manu  
Victricem patriam: pro pudor! quæ degener  
Famuli ministræ Martis; imbellem togam  
Didicit verreri. Quosne substra i plagis  
Domini furentis Vindici imperent suo?  
Colamque proprios (turpe) libertos cliens?  
Humilis superbos? Tadet aucti nominis,  
Orbem pudoris conscium feci mei  
Dignus seniles tandiu salsus pati.  
Utrumque voti desidi veniam ferat  
Facilis juvenæ obnoxium caput dolis  
Virum senemque pudeat angustæ spei,  
Nunc quid paratis obicis rebus moras  
Concepta quondam verba sacri Carminis  
Jusque ruptis triste jurandi nectas.  
Quid volvis anime? quid colis solidam fidem?  
Plebeja res est huic locum summum dare.  
Reges honorem altius sacrum locant.

An stare dictis cellius putas decus?  
 Quam præmentis fulgido solii gradu  
 Se fraudat ipsum, cuius imperio fuit  
 Fraus sacramentum? Etsi perjurum nego  
 Quicumque sceptrum nactus est perjurio  
 Servare pudor est; quod prius fœdus mihi  
 Invisi fregit Optimatum fœctio;  
 Partita mecum subdola fœces fide.  
 Nos nempe bellis: illi Paci prælidet.  
 Nobis laborem: præmiu n allignans sibi;  
 Ipsamque curus abstulit bellum mihi,  
 Unâque honorem. Redde jam martem precor  
 Hostem reposto: quem tamen vano metu  
 Foris negatum; mox mihi dabo domi.  
 Quid aunc cessa, et ipsa te invitat dies:  
 Dum lussa Patrum studia; dum plebes furit  
 Venire vili cara Libertas potest.  
 Quoties in arce larvatus compedem  
 Vincta populos trahit: & dilator furor!  
 Dum quique domino trahitis civem timet.  
 A illum vocantes protinus sequor Deos.  
 Fatique laus vado laetis obviam:  
 Oblata cupido tempora amplector libens:  
 Quibus lævanti Nereus quinquâ salo  
 Tandit Batavi litoris curvos linus,  
 Scintilleque Ponto Cycladas Martico.  
 Qui quid duobus Rhene brachius capis,  
 Et quicquid agri Mosâ stringit corniger  
 Sub iura venit nostra. Dignos impetus  
 Hac mole rerum; Ista meus tandem cape;  
 Et disce victrix esse par magnæ spei.  
 Non nimia posco: nec novum genti decus  
 Diadema notitæ! testor Augustos avos  
 Manetque Adolphî gaudeat iegno ferrox  
 Impune raptor. Auspiciis, tones meos  
 Expertus enses! Victimæ patri jacent:  
 Latemus atavo: jam luit ferro necem  
 Damnis rapinas penset intulit liber.  
 Raptos repescens Imperi fœces avis:  
 De male coactis Austrii census bonis  
 Nil occupare quod meum non sit, queo.  
 Eri causa regi! Causa mi melior foret  
 Contentientis una vox plebs Hero.

Nempe hi sunt calamitatis Batavicæ fomites; ve-  
 riores certe quam qui in pyxide Heinſio per som-  
 num oblatâ, crinitum Meroon oculoclerat. Ac-  
 cessit Transmarini Principis impetivum adversus  
 alteram partem studium, alteram odium. Cuius ta-  
 men vel maxime intererat; interpolatâ auctoritate pa-  
 cem inter utramque tueri. Quam ad rem, celebris  
 literaturæ Senî, matura adolescentuli Regis pruden-  
 tia illustri exemplo præverat; documentum seculo  
 exhibens canticum & literas, non esse unica certave  
 bonæ mentis pignora. Et professus firmus recti ac  
 solidi iudicii mucro; omnem ingenu aciem atque  
 omnia eruditionis arma, facile provocat. Sed tum  
 temporis & aliquanto post; nescio quod pestilens sy-  
 dus, aulam illam Insulanam afflaverat, ut salubris  
 consilii patiens non esset. Nisi forte illa Divarum  
 maxima, quam Heinſius diuqueſtiam atque invoca-  
 tam, sub Senecionis cuiusdam pilcolo, fugitivam  
 elum deprehendit; totæ terrarum orbis Continente  
 pissa, illo potissimum sub axe latebras elegerat.  
 Omnibus enim illic consiliorum erroribus unica fuit  
 Mater; nescio quæ

*Simpliciter cuius non audeo dicere nomen.*

Quamquam & alios plerisque Mediterraneos Prin-  
 cipes, indomitæ fuisset viribus fortunæ propriæ,  
 crimine non absolvo. Qui dum alteri Batavorum  
 parti incautus gratificatur, utramque pene impu-  
 lare, neque minus quam offensam infelici conspi-  
 ratione Galliam; ad opem sibi in proxime impenden-  
 tibus malis ferendam; minime idoneam reddiderunt,

parum memores quod in huius Provinciæ discrimine,  
 veluti in Maleagro stipite, cuncta Factorum suorum  
 momenta verterentur. Quæ tantæ temeritatis plena  
 incogitantia, eandem illam quam paulo ante produ-  
 ximus Nympham iterum egit in has voces.

Impendentem Orbi totâ jam mole Pyrenen,  
 Et regnum Oceani sero de litore surgens  
 Iniectâ moror usque manu: non fanda furentes  
 Hesperias Batavo submovi fœce secures.  
 Nec satis est pugnasse mihi: sed turbine eodem  
 Meque simul, Regumque manu, diademata missi.  
 Nescit mundus adhuc: cuius sit munere liber,  
 Nescit turba Ducum, mea quos vindicta relaxat.  
 Sed polter nimis urit honos & mitia Fata.  
 Mene frui cunctis, peperi quæ munera, terris,  
 Invidia est: Impar magnæ successor Elysæ.  
 Teque patris quondam cui Martis alumnus  
 In mea stringendum concessi viscera ferrum.  
 Quæ tandem meus lava subit? quivis abripit error?  
 Ille lassata brachia minimum mea Fata favore.  
 Cur mihi nunc primum surgens Fortuna nescit?  
 Non an prima peto postcili jura Tridentis:  
 Non domitam Calpen; vel Ponti littora rubri.  
 Nec reduces spoliis classes Orientis onustas.  
 Plura quidem fortuna dabat, verum improba vota  
 Largior invidia. Non amplius oro, superbit  
 Nunc mihi; quam quantum terris mea munera donant.

Atque hæc pro Optimatibus Bataviæ dicta suffi-  
 ciant. Quorum aliqui injuria pariter atque inno-  
 centia, proprio satis testata, alieno non multum e-  
 get, patrocinio.

Nunc ad Remonstrantium, quos vocant, causam,  
 aliquoties hoc libello perstrictam accedamus. Quo-  
 rum lux usque exilluminationem nemo momordit; quin  
 fregit genuinum. Quod minus negotii nobis fuerit,  
 in fama eorumdem; quæ divinæ huius Satyræ den-  
 te arrola est, vindicandâ.

Primum igitur sub Zenodoro nomine traducitur is,  
 qui in hoc hominum genere familiam ducere vide-  
 tur: Dein tota eorum multitudo: denique Religio  
 calumniis simul atque contumeliis aspergitur. Ac  
 Zenodoro quidem; quisquis ille fuit, literarum prin-  
 cipium ignorantiam: deinde ambitionem & super-  
 biam; denique in dogmaticorum opinionibus negan-  
 dis audaciâ obijcit Heinſius. Nullis, inquit, li-  
 teris tui instructus, nihil legerat. Mirum, igitur,  
 quæ ratione in sua seſta, dictaturam quam ipsi tri-  
 buit, occupaverit; atque etiamnum de sententia ejus  
 retineat. At enim Zenodorum istis hominibus nunc  
 esse *Omnia*. Quos tamen inter, non imperitum  
 tantum vulgus; sed & aliquos auctoritate pollentes  
 collocat. Facit contumeliam solertiae seculi in quo  
 vivimus, qui putat rudem hominem atque illitera-  
 tum eò fastigium scandere potuisse. Certè inter hanc  
 hominum quam taxat, turbam; plerique ingenio,  
 literis, facundiâ non modo præstantes, sed cele-  
 bres quoque eminent. Nec desunt quædam seculo  
 suo majora & posteritati æstimanda ingenia; eaque  
 ex intimis, nisi fallor, olim Heinſii amicis, qui  
 (quod pace Satyrici scriptoris dictum sit) ingenio,  
 indole atque ipsa nominis celebritate, ipsi pares: ut  
 de animi modestiâ & candore nihil dicamus; acri  
 certè iudicio; eruditione omnigena; linguarum pe-  
 ne omnium peritiâ incomparabili; industriâ ingenti,  
 longo post se intervallo Heinſium reliquerunt.

Sed quoniam Zenodoro literarum imperitiam obij-  
 cit; quero quid nomine literarum intelligat? An  
 illas humaniores: quæ in duarum linguarum peni-  
 tiori notitiâ versantur? At neminem ex principibus  
 huius seſtæ dabis non utriusque linguæ quod satis est  
 peritum. Certè omnium calla est & latina; atque  
 etiam erudita oratio. An poëticas delicias? Non  
 cuilibet Theologorum in promptu est; in infamiam  
 Ordinis

Ordinis sui Carmina edere juvenilia: præsertim cum quoddam carorum præstitit. An potius illam legendi ingenuam, quæ non sincero alimento nutrit, sed in ætate momentanei voluptate detinet ac moratur ingenia; donec ibi confectæ; unde ad solidiora gradum facere oportuit? Nemo Criticorum laborum aut operum contempsit. Multum tamen inter abutimur literarum, & ipsas literas intellexit. Nec multiplex omnis generis auctorum lectio nem damamus. Sed est quædam ingeniorum quoque Gula; cui infinitæ lectionis non alius est scopus, quam legisse: aut potius legere. Non illi, ad vitam autiam, aut ipsius ingenui usum, ex tot repleta paginis quicquam depromunt; sed sterili legende dulcedine abrepti; sanctum inextinguibilem mentis (hæc ita loqui) pomachum, novis subinde librorum caustis irritant atque ingurgitant. His in tanta legendi assiduitate nunquam discere vacat. Et tamen ad non summa lectionis libidinem & oscitantiam; Contemplationis nomine abutuntur. Cuius finem, hoc est, veritatem; aut ob incertam noquerunt; aut ob ambitionem tanquam scopulum anxie vitant. Quamquam quæ potest veritas de promi ex pleraque illâ auctorum colluvie: qui subtilis aut intricatus tricus orbem repleverunt. Quorum tamen ipsorum probatissimis quibusque non contenta Eruditorum ambitio; purgamenta insuper antiquitatis; è pulvere bibliothecarum everrit: atque illorum lectione, tanquam sublimium rerum contemnatione, coram rudioribus suspexit. Quasi rudioris censendi sint quos in Augiæ stabulis mentibus suis pabulum atque alimentum quærere piguit. Talem suspicor fuisse Zenodorum qui illustri labore vires suas experiri maluit; quam ignobili diligentia confectere. Quo in Conatu si quid humano more hallucinatus est; non eruditio flagellanda sed error ostendendus est. Alias Heynsii probrum erit; habere quod discat ab indocto. Nemo eruditorem eâ conditione in literis versatur; ut ipsi omnia scienda sint; vel si quod hominem uni studio intentum suggerit, illico pro illiterato sit habendus. Sufficit si præter necessaria, & quoque tenet; quæ ab eius instituto minus sint aliena. Hos potius præter, quos in puerilibus curis, Canties occupat & qui capaci ingenio atque indole, magnificum nescio quid polliciti; spem seculi ad posteritatis turpiter detraunt. Quid enim ipsis prodest multijuga lætam & excelsi acumen ingenii? si tot dotibus supra vulgum indolem assurgentes, noudum tamen vile ac puerum nescio quid sapere didicerunt? Aut quam exiile ac turpe sibi tot laborum premium destinant, Eruditionis apud vulgus hominum opinionem atque instantiam? Melius in honoribus capere non voluit, ut ambitioni impendissent miserrimam mentem; quam in tam humili arena nominis decus quærunt; ac tamen ideo semper aut usquequaque assequuntur. Non igitur prorsus nihil viderat ille: qui animo Heynsii dignius vitæ genus optaverat: in quo certus atque honestus, illius; quam unice venatur, summa; exercebat aucupium.

Stulte times tituli; tibi quod post Fata negatur Possè frui; vacuus quid tandem quærentis umbræ? Et inseram lucem longâ sub nocte latentem? Finge triumphatis erectis genibus arcus: Sub pedibusque orbem & vasa spe præcipe, quicquid Orasse erubuit Iellai infamia voræ. Ipse tamen duri solum miserabile Fati Restabis; gelidæque cinis legendus in urnâ. Summe animum ingentem potius, & te quoque dignum Finge polo. Incipient illi angusta videtur. Veri Ducis Macedonispes quos magis improba pulsat. Libet adhuc semel rogare quamobrem in Heynsio rudis vias fusiit Zenodorus. An quia Theologiam ac

Philosophiam modicè attigerat? Hoc quam velut sit, educto lucem, ingeni ejus ornamenta, certum testari possunt. Sed si hoc ipsi verè obici potest; ille vero, meâ quidem sententiâ, vehementer sapit. Ad Philosophiam enim ac Theologiam non temporis, propius accedere, res est summi diligentis. Adhuc profecto paucissimi utriusque Divæ penetralia, attingunt; quin dimidio studiosiores evadunt, quam accesserunt. Neque id in ipsarum scientiarum sed in dogmatum centumaliam datum est; quæ in utramque iuxta; solida in sacris pariter, prophetisque philosophandi ambitio. Quia postea in immensum auxit; trivis & barbara, per tot seculorum caliginem, sacris proceræ in ingenuum iudiciorum liberatam, lingue grassata tyrannus. Eorum utriusque incertum, paulo altius accessere orbis incipit, quam vident nonnulli: Quibus nequequam muliebriter egulantibus, aliquando necessitas & humani generis Resipiscencia extorquebit, ut cogantur.

*Quæ pueri didicere, sensu perdetenda facit.*

Horum tamen HODIE NIHIŁ fiat: CRAS CREDO aliquid, multo magis ferendæ fore. Namque illa rediviva lætissimi auguri volucris:

Tarpejo quondam quæ sedit vertice cornix  
Europæ alendu præstia culmen avis:  
Ne tantum prius caneret sua Ira tyrannus,  
Epe hæc non potuit: nunc quoque dixit Eni.

Alterum Zenodoro crimen obijciatur Ambitio atque superbia, quæ fidem faciunt Cornu in maximos seculi viros (ita enim loqui placet) obversa. Non quod is Theologorum se ac Poliucorum primus seminauerit, atque hinc scilicet homini tanta accesserit fiducia: mihi non satisfacit. Novi enim aliquos, qui etiam vigilantes ita, adeoque magis fortasse magnifice, de se sentiant, nec tamen in Calvinum aut Bezzium cornuâ fronte incurrunt; immo summus seculi viros prædicant. Præterea mihi certo constat, Zenodorum de semine suo, id nomen unquam aperuisse. Hinc mirari subit unde tanta Heynsii divinitas perita; ut, quid homines ambicioni somnient, scire possit. Certè apud Aristodorum de arte ista discere nihil potuit; qui interpretæ hominorum instituit, non divinos. Credo igitur, in hoc Menippeo somnio ab Optima Deorum Luna; de us que humanæ indagis soletiam effugit, eductum. Sed hanc Divæ nomen apud Lunaticos fortasse ac somniantes quantavis fuerit preti; apud sacros certè & vigilantes, in causa de ebriis criminibus dicendi jure repudiatur. Verum tamen cur Principes seculi viros lætere ævis est Zenodorus? Atqui non satum lætere aut comitibus eos impetere, dicendi sumus; à quibus, modestè dissentimus.

Etiâ in maxima sentiendi ac iudicandi libertate, postea sua cuique constare existimatio. Nisi fortè Syllogismi & dilemmata quæ in sententias aliorum torquentur; pro armis & cornibus in homines ipsos directis habenda sunt. Ego verò dentes & ungues & cornu in hoc loquendi genere, Convitia potius atque calumnias, & illi, quæ rixantibus Christianis semper sunt ad manum, & hæreticæ, esse existimo; quæ innotis plerumque opinionibus homines ipsos ferere ac vulnerare solent. At hoc in Zenodoro, quod sciam, nunquam plarum. Hæc. Freres is (sateor) magnorum virorum non nimis

tamen libertate, detexit. Sed hoc an sine superbiae crimine accipitur? Quis vero hoc pueri funere contemnendus est? Alacritate qui, in quo alterum errare putat, arguere ac modestè proficitur? an qui omnibus suam, tuorumque auctoritatem obtrudit; ne contra eam quicquam inire audeat? Cujus est fiducia tollerabilior? Eiusne qui rationibus & argumentis? an qui ingenio atque examinationi suae suorumve credi potest? Quis utrum mortalium iure dotes tam alte sustulit, ut supra omnes lapides discrimen positus sit. Itaque crimen illud merito in criminosiores revolvitur.

Rectius in evitendis Dogmaticorum placitis audacia, Zenodoro tam afflicta objecta. Quo in crimine duo possumus non uerba intelligo. Primum quod omnia dantes dique credere dantur, atque ut alibi ait *Athenienses tantum in vobis iustum iustitiam, ne in quibus exceptis, quae gratulandi habentur, & necessarii sunt quam contraria minuitur.* Atque hoc cit, quomodo adversarios eorum Dogmaticos vocet; quasi ipsi, (quod uni eorum nulla fronte obicit) *Pyrrhoni non scilicet sciant, nihil dum certo sciant; nihil certo asserere audeant.* Alterum est, quod *legibus de causis tantis turbis contrivitis, dum minus, rancidis, & jaupridem sepulta quæstiones revolet;* quas nunc vult scrutari & trita ac sæpe jam rejecta: jam vocant sola pura & nodos quosdam, mille malis involutos contortuplicatos.

Prima criminatio pars, tanto impudentius calumniæ genus continet, quanto minus inveniri poterat, saltem veritatis calumniandi prætextus. An is qui aliqua forte sciri non posse ait, Omnia sciri posse negat? An qui aliqua sciri negat, eadem statim sciri non posse asserit? An denique qui ullum mortaliū in sciri aliquam rem asserit eadem opera rem illam sciri negat? Nunquid Zenodorus everio pestilenti de Fato dogmante, nihil in ejus locum sanus reposuit? Num falsa & absurdum feraci opinione rejecta; nihil sibi in eo, de quo dissentit, liquere testatus est? Non errore discussio, aperuit, quid in ea re statuendum esset?

Et cum iustitiam nullum esse hominem asseruit, qui iusti, aut iustitiae non possit. Hoc vero ad Pyrrhonis iustitiam non pertinet. Nec enim quia lubrica & proclivis in errorem esse solet, humani ingenii fiducia; ideoque nihil veri percipi potest. Non ideo nemo mortalium, ab errandi periculo exemptus est, quod errare ipsum necesse sit: aut evitare errorem nullo modo possit. Sed quia fæne vires suas non in te idit: sæpe omnia fiducia aut affectu; aut aliquo incurrente impedimento, negligit velle quod parit, aliquando etiam non curat posse, quod velle debet. Pauci in hoc negotio de natura queri possunt; nemo de Deo. Nihil est igitur, quod eo nomine male iudicat Zenodorus, quasi nihil certo sciat; nihil asserat. Firmissima istud asseveratione onibus inculcat; quod se certissime sic eundem: Reducis iterum post extinctam Stoicorum sectam Fati assertores, sed è cao turpiter lapsos esse. Præterea, rem in qua illorum errorem redarguit, ipsam per se, ita planam esse; ita manifestam & liquidam; ut longè difficilior fuerit, in ea perversè quam recte sentire. Documento sit, quod in ea imperiti & simplices plerumque melius sentiunt: ut hic ad delirandum propemodum opus sit, ingenio & literis. Ita sæpe veritas simpliciter querentibus obvia; mille nodis ac filis sæpe putribus (placet enim Hesii verbus uti) involutam & contortuplicatam eruditionem refugit.

Quid enim planius est; quam Deum Sapientissimum rerum Arbitrum; propositio mortalibus in hac vitæ arena cælestis vitæ præmio; summa contentione & viribus pulcherrimum eos certamen certare

voluisse? Hoc vulgus hominum plerumque sentit? nec fallitur. Quid Eruditi? Primum placet ipsis vitam æternam certaminis huius præmium statui; quæ in æterna Electione, sine ullo respectu ad hoc certamen, certis quibusdam hominibus nominatim destinata est. Deinde si hæc certandi merces esse dicatur; periculum esse putant, ne meritis nostris aliquid tribuamus. Denique contentiorem istam & vires; quid? nisi damnatam olim Augustino hæresin sapere ajunt? Et multa id genus, sæpe adeo impudente nugatores oggerunt; ut vix abstineant, quin in gratum Hipponensis Antistiti Christum & Apostolos Pelagianæ hæreseos condemnent. Præterea quod apertius est, quam Deum, optimum ac philanthropum numen; cum omni mortalium generi: tam præcipue omnibus iis quos per Evangelium vocem invitat, sereno & candidè benevelle; ac vitam æternam nisi ipsi sibi desint, donare constituisse? Ita opinatur vulgus, nec abit à vero. Quid nonnulli Eruditi atque ingeniosi? Indignantur hæc in re idem cum plebe sapere. Altius itaque assurgere conati; non omnibus iis, quibus promittitur vita æterna; re ipsa destinata subodorantur. Solis nimirum iis, qui nominatim ad eam rem constituti sunt (quos Electos nominare placet) & quidem nulla ab iis præstanda conditione prævisa, reservatum hoc bonum. Stolidam plebem esse quæ non intelligat quid intersit inter vocem promittentis & mentem proponentis Dei. Vis plura ejus generis? Quid manifestius est, quam, quod vulgo receptum; ipsa æquitas & sana dicta ratio; Sui quemque sibi exitii Fabrum esse? Delicta autem omnia ex libero, quodque aliter scisci potuit, quam flexum est, mortaliū arbitrio, fluere? Quid ad hæc Eruditorum plerique? Periclitari universi gubernationem; ipsamque Dei Omniscientiam clamitant; si detur in rebus Contingentia: si libero arbitrio tribuantur præterea quæ ab hominibus sunt. Præstare igitur, ut omnium scelus omnis improbitatis, fraudis, perfidiæ, turpitudinis, injustitiæ, inhumanitatis origo; ad sanctissimam Dei voluntatem, consilium, propositum, referatur; quam ut vel tantillum licentiæ voluntati humanæ; vel vestigium aliquod Contingentiæ, in tam vasta rerum universitate concedatur. Quod fidus in toto æthere splendidius fulget, quam illud intaminatæ iustitiæ jubar; quo summum Numen res humanas moderari modesta ingenia unà cum vulgo censeant. Huic tamen, non tenebras modo offundere, sed deliquium asferre nititur quorundam ambitiosa Eruditio. Quid enim clarius est, quam quod simplicissimi quique sentiunt; iustissimum Deum nemini facere injuriam; sed si quem uniat, merito suo punire, quia videlicet ea commiserit, quæ non committere & poterat & debebat? Quid Eruditorum plurimi? Neminem eorum, qui puniuntur contendant potuisse aliter vivere ac vixit; aliis sua Deo prædestinatio non consolaret, Refragari æternæ legis decreto fluxas mortaliū voluntates non posse. Immurabili sanctione velut adamantino clavo, semel fixa esse, quæcunque bonorum aut malorum eveniunt. Suo jure uti Deum, quoties mandat impossibilia: quum nihil sit, quod ipsi in Creaturam suam non liceat. Eodemque jure æternis cruciatibus torquere posse, eos, qui aut hæc non præstant, quæ illos præstare re ipsa noluerit; licet verbis jusserit, aut ea committant, quæ ipsos ob æternam reprobandem committere immutabiliter decreverit; tametsi eadem temporario interdicto, dicis causa, veterit. Quid nodis istis, magis contortuplicatum fingi potest? Atque hoc illud alia mente ab Apostolo usurpatum, pravè detorquent. Argillam cum Figulo expostulare non posse! Egregiè & planè ad mentem mulieris illius; quæ privigno in summa fortuna constituto; eandem castellanam occinebat;

occinebat; *Imperatori licet, quod libet.* At quantum aliter, simplex ille & nequaquam tam sublimi Theologia instructus, Amicus tamen Dei dictus Abrahamus, præsentis atque annuenti Deo, ausus est figere iustitiæ legem? Absit, inquit, à te; ut qui iudex es universæ terræ, æquitatem non foras. Atque hos tam turpes ac fædos, alioquin infinitos istis gemellos Errores; è medio Theologiæ ac Philosophiæ gremio, nobis deprimunt. Meritone ergo, paulo ante dixi, ad utrumque hodie inconsideratè accedere, nihil aliud esse, nisi facere certissimum desipiendi compendium.

Huius generis deliria quod coarguerit Zenodorus, non idè omnia damnaſſe dicendum eſt. Neque iterum dubitaſſe de in quæ graviffima habentur, & neceſſitate pluſquam Geometrica nituntur. Niſi fortè graviffima hic & neceſſaria vocet: quoniam Theologus ne ſcio quis; aut philoſophus falſo præiudicio occupatus, ritè quidem & ex præcepto artis: ſed ſuper puri ac ſutili fundamento extruxit. Multa enim in hiſ ſcientiis meliores habent confequentias, quam hypotheſes. Hinc ſtultiſſima dogmata, videas plerumque propugnari à Sapientibus: quia deductionis quidem neceſſitatem conſiderant: fundamenti certitudinem non explorant; dubitaſſe de illo non auſi! At plura è receptis opinionibus, tot abſurdis, contradictionibus, ineptiis, cæteriſque non dubiis falſitatibus veſtigiiſ ſeant; ut longè, non dicam ſtultiſ, ſed periculoſiſ ſit Conſeſtariis iſtis ſubſcribere, quam fuerit, de primo illorum fundamento dubitaſſe. In tam ancipiti optione, Zenodoro tutiorem viam eligere, religio eſſe non debuit. Sed ea licet fortè graviffima putentur, in numerum neceſſariorum referenda non ſunt. Nihil enim neceſſarium eſt, præter id ſine quo æterna Salus contingere non poteſt. At ſi dogmata Chriſtianorum excutias, quæ pro orthodoxis paſſim obtunduntur, idque ſub penâ æterni exitiû, neſcio an non omnia penè ex hoc numero expungenda ſint: præterea quæ orthodoxis cum hæreticis communia cenſentur. Ad dolendum eſt, vulgarem illam, in commendandis opinionibus, prætenſionem neceſſitatis ad Salutem, tam extenſa eſſe, ut quicquid nonnullis in mentem venerit, in quo alios ſecum idem ſentire cuperent, id neceſſarium eſſe ad Salutem contenderent. Et quum tempore Apoſtolorum cuilibet in ſenſu ſuo abundare eſſet integrum, dum fidem & obſequium in Regem ſuum Chriſtum, vita factique exprimeret: ſtatim poſt extinctos ea ſunt ſubſecuta tempora; ut nulla res tam levis eſſet & nugatoria, in qua diſſentire ab Episcopis auctoritate pollentibus capitale non eſſet. Nempe ſubſequentis ſeculi plerique Episcopii, Diotrephidis ambitionem quàm Joannis tolerantiam impari malebant: atque ut auctoritatem ſuam ſancirent, neminem à ſe diſſentire impune patiebantur. Hinc tot excommunicationes, tot anathemata, tot ſchiſmata in Eccleſiam ob leviffimas invehi cepta; etiam tum, cum ſub a rumni perſecutionum generet. Quid autem mirer Viſtorem principis urbis Episcopum, in Johannis Apoſtoli diſcipulis, longo poſt obitum eius tempore; ſi ne cauſa vibrare fulmen anathematis? quum ipſo vivente Apoſtolo: aut certe cognomine eius diſcipulo: neſcio quiſ in obſcura urbe philoprotæum Episcopum, auſus ſit ejusdem, quos ipſe vocat fratres, ac neſcio an non & ipſum Joannem: ab Eccleſia excludere? Tantas jam tum radices egerat effrenis Episcoporum ambitio, ut ne Apoſtolicæ quidem Cenſuræ verecundia contineretur. Et arbitramur ſublatis ſanctis illis & modicis Eccleſiæ plantatoribus, immoderatiſ hominum nihil ſeciſſe incrementi; quæ jam tum viventibus illis, in eas vires adoleverat; ut ipſis tantum negotiû faciſſet? Neſcio an primum, certe me-

morabile ejus ſpecimen, is quem modo commemoraviſ Viſtor edidit; qui non certos aliquos homines, ſed totas Aſiæ provincias à corpore Eccleſiæ detruncare non dubitavit. Grande videlicet & tanta ſeveritate piandum ſagittum amiſerant. In celebrando Paſchatis feſto die; morem à reliquis Eccleſiis in re leviculâ diverſum, ſed à majoribus, uſque Apoſtolicis diſcipulis acceptum, retinebant. O homines indignos quibuſcum ſocietatis Eccleſiaſticæ vineulum retineretur!

Non injuriâ igitur Narciſſus & Theophilus aliquæ Palæſtina Episcopii idem cum Viſtore ſentientes, in hac ipſa celebrandi Paſchatis quaſtione hæc de ſententia Synodi ad ſuos ſcripſere. *Saragite*, inquit *noſtræ Epifſolæ exemplis per totam Paraciam miſſere, ne ſi ſimul Error coram, qui juſ animas tam facile ſeducunt. Significamus autem vobis quod & Alexandria eadem die qua nos Paſcham Feſtum agimus.* Magna profeſſo res agebatur. Plurimum videlicet Salutis inimicorum intererat, qua die huius feſtivitatis celebrarentur Solennia. O mores! O tempora! quæ in tanta Apoſtoli ſeculi viciniâ, tam ſædam noſtratis avi barbariem redolent? Et tamen adhuc Chriſtianorum animi perſecutionum metu in officio utantur continebantur. Quid ergo de illis temporariis ſententiis in quibus remore diſcriminum irano, Chriſtianorum auctoritate & opibus auſis, patientiorem vanæ gloriæ campum naſta eſt Episcoporum ambitio? Quot & quam in ſuites interdum opinionum vulgatum putamus illud neceſſitatis ad Salutem privilegium? Multum tunc Eccleſiæ intererat, quibus magiſtris uteretur, quibus diſciplinis, ab ineunte ætate, quibus philoſophiæ præceptis imbuerentur, ii qui in potentiores Episcopos erant evaſuri. In eorum enim ſacras prophetaſque ſententias, reliquos omnes, pedibus deſcendere neceſſe fuit; niſi hæreſeos crimine, ab Eccleſia ſuſtinerent avelli. Quotuiſque tunc Episcoporum, ſeſe aliquid veri docuiſſe putavit, ut non idem omnibus, *Quicumque ſalvi eſſe veſtrent*, credendum occineret? Itaque eo res redacta erat; ut de ingenio factioſi & potentis Episcopii, quam propriæ Conſcientiæ iudicio, melius ſentire neceſſarium eſſet ad Salutem. Hinc illæ menſuræ, hinc annuæ de Deo *Fidis!* (libet enim hic non aliâ voce uti: quàm qua illi Episcopii ad arrogantiam ſuam abuſi ſunt.) hinc cum novis vocabulis, novæ in Eccleſiam introducere contentiones, hinc Episcoporum conſuſiones, hinc veluti in Comitiorum ambitu conſuſa & poſtea numerata ſuffragia: hinc mutua damnationes, perſecutiones, exilia, paulo poſt vindictæ; ac rerum vices, hæcque non ſemel converſa; hinc de Catholici nominis honore, accenſa utrinque certamina: quum hac voce ſemper validior pars infirmiore premeret; nec ſemper robore ac numero, ſed ſape factionis artificio: & Principum favore prævalentem potentiam, pro conſenſu omnium vendicaret. Hinc ſemel ipſo in Eccleſia peregrinorum domatium ſemine; uberrimè ſemper ſuccreſcere errorum leges; atque inde nullus odiorum & contentionum finis, donec quod in diſcordis populi Libertate evenire ſolet; ad uniûs tyranni nutum atque libidinem, cuncta reciderent.

Neſcio igitur quid ſit illud; quod Heiſius pluſquam Geometricâ neceſſitate niti accumat. Nam ſi ea deſignat dogmata, quæ ſola multitudine aſſentientium, & ſuffragiorum numero ſuſcitantur; iſta quidem, ſi ulla eſt, non alia quàm Arithmetica neceſſitas eſt; ſed nihil prohibet quominus aſſenſu, ad tempus, ſuſpenſo, in eorum fidem, veritatem inquiratur. Sin ad ea reſpiciat, quæ S. literis evidentè prodita; veram in Chriſtum, cuius nomen omnes aſtaſum, fidem involvunt, grandem Zenodoro cum ſociis imringit calumniam; quibus ut ipſius Chriſti

Ddd;

&amp; Apoſto-

& Apostolorum miraculorum quæ ab iis profecta sunt, san-tilium semper sunt & est, hinc atque auctoritas.

Sed jam ad alteram partem Zenodori audacis transseundum est : quæ in eo statuitur quod scilicet de causis tantæ tempestatis concitatis, diabolus, multus-que est diabolus spiritus quælibet nocet. Antequam crimen diluam : libet ad tempus fingere, verum esse quod Hentius obicit. Quæro ab ipso primum : utrum illud id factum fuisse, ab æterno puer de-cretum ? Si non putat, idem cum Zenodoro sentit, nec est quod hominem accuset : quia id quod factum apud acculatori videtur, repudiet. Si putat : quid reprehendit ? An Dei decernens consilium ? an Zenodori Deo parentis obsequium ? At enim inquit, dixit id factum a Zenodoro scilicet per decem, & decem simul in ab his temporibus cenderam. Quicquam igitur Deus decrevit, quod hinc causa & iussu fiat. Nam Zenodoro certe non peccat, quod patet æterno Dei decreto, de hoc facit, quod non potest non facere : quod igitur impulsus est, quam cum, qui in nulla causa est, reprehendit ? Certe si qua hic est culpa, aut in ipso facto est : aut in prava Zenodori voluntate. Factum ipsum culpam nequit : quia à Deo non præsumit causam, sed de rebus, non fieri non potest. Multo minus volens Zenodori. Primum enim, non aliud, quam quod & Deus ipse, voluit. Hinc nolle non potuit, quod ut vellet incluta-bris fati vi cogeretur. At enim, instabit, licet id-est, quod Deus voluit : non alio sine voluit. At qui istum ipsum sine voluntati sue proponeret, iam olim Deus constituit. Non alio igitur hæc voluit, quam quod illam Deus vellet, voluerat. Quid multa ? in omnibus paruit Deo. Ubi illi culpa Zenodori ? Hinc igitur Deus non dicam eo nomine puniri : sed reprehendi, decrevit ? Quo iure ? Si-geat, inquit, in argillam omnia licet. Ergo & iniuriam facere & sine culpa reprehendere ? innoxiam punire ? He, apud, non alius pars, si accidit, iniuria inferitur. At Deus in opus tantum suum non potest peccare. Si igitur omnia Deo in argillam suam licet : licet & datum ipsi fidem fallere. Mi-nime, inquit, Quæ ne tantum quidem facere licet. Sed iniuria non est, quod Deus innoxiam tantum opus tantum suum perit. O crassam subtilitatem ! Ergo ne perfidia quidem ad deceptio erit, si fidem ipsi, non terret, quod dromit. At enim hoc Deo mulcet, quia iam fidem suam promisso obligavit. Non jam illud dicam, Deum quoque iureiurando confir-masse, se nolle mortem peccatoris, & toties apud Prophetas æquitatis suæ atque erga humanum genus iustitiæ famam sollicitate purgasse. Sed hæc erga argillam tuam obligatio Deas quo iure teneatur : si in eam iniustus non est, quam ad eo innoxia vapu-lat. Dici hic potest, iniustum fortasse Deum videri posse, si quidem creaturæ sue pænis & quas non merue-rat inferat. At si non habita ratione supplii, iure plenissimi dominii, ad aliquam suam calumniam, cre-aturam suam fingat, & accere id posse absque iniustitiæ reprehensione. Omnes alia quæ hic dici possunt. Nam enim consilium eius generis exemplum est genus, in quo eiusmodi effragio locus non esset. Illud unum urgebo. Nancup reprehendere Deus iuste poterit in quo nulla culpa est : an aliud ut reprehendatur iuste decernere ? Nisi forte eo delabatur Hentius, non id à Deo decerni esse, ut iusta esse reprehensio facti, quod causæ omni reprehensione & sed voluit alia omnia delicta, furta, flagitia, scelera, inestabili Dei voluntate evenirent : in ista quoque inestabili reprehensio, & quo iure, quare iniuria, necessitate fieri cerneret. Sed hoc quidem quam diu et atque crudum (ut jam tandem reprehensionem istam reprehendere delinam) decrevisse Deum, idque nulla prævisæ im-probitatis ratione habitâ : non ut scelerata aliqua fa-

cta, ab incerto quopiam qui forte sua liberâ volun-tate abusi veller, committere possent, atque contin-gerent : sed ut omnia fœda curu, evenire cœrent, crudeliavari, iusticiam innoxiam, cogitatu abominanda facerent, quæque a sceleratis patrari videmus : à certo humanibus scelerum ad eam rem assignatis, necessitate putarentur. Hinc illos pœnis iam ab æterno interdicti Dei voluntate nominatim devo-tos & per accitios, hinc singulis peculiarem assigna-tam provinciam : aliter neque scire neque velle posse, neque hinc scire & inevitabili legi, illo modo obitri atque relectari.

Quapropter igitur eos toties ad virtutem præmiis invitat : cur à sceleribus panarum terrore, atque horribili interminatione absterret ? cureorum se mor-tem nolle punire ad continetur ? Scilicet hæc non Repro-que non sedit Electi inculcantur. Hoc vero impudenter alientur, cum Deus, non modo eo lo-i ad omnes promittit, & possit illud peccato-tes, nemine quidem (quod ullo modo appareat) ex-culso, vana hinc : sed cum hic tum alibi sapius omnem eorum exitum causam à se removere, & in illos solos qui perirent, conferat. Duo igitur tan-tum hoc lo-i ad ne ea quidem integra aut tuta ef-fugia supersunt. Primum voluntatem Dei aliam esse occultam, hoc est veram : aliam apertam : quæ quidem aliquid Deum velle aperte præ se ferat : quod tamen occulte nolle : quemadmodum Salutem omnium hominum. Alterum est : Deo in argillam suam omnia licere : Non modo punire innoxiam, sed etiam credulam decipere : imo etiam propriam culpam in eam minime merentem, ultra omne fas & æquum, conferre. O scelera ! O Blasphemias ! Quicquamne veterum hæreticorum turpis lapsus esse putabit, quam qui hæc potentia primi, Orbis prodiderunt ? Plus igitur Summi illius Dei gloriæ interesse confestim : quid homines de essentia eius opinentur ? Simplicem enim penitus, an aliquomo-do triplicem essentem : quid quid de iustitia, de bonitate, de veritate : de ipsa denique arbitrii eius (qua quidem nunc uti possit) libertate, sentiant ? Quid enim Deo relinquunt tam pessimi dogmatis patroni, quod nunc velle aut facere ipsi inegum fin ? Quæro curia & singula in uno altissima æter-nitatis momento voluisse ac decrevisse putant, ut ni-hil postea velle ac decernere possit hoc est omnia semel propemodum fecisse : ut semper penè otiosius esset. Fient in Agentibus intellectu præditis, quæ quæso pars actionis, in executione eius remanet : cum ipsa Actio possit illud consilio agentis, & ut scilicet perfectâ, qualis in Deo cogitatur, destinatione censeatur ? Itaque nunc de sententia eorum, Deus scilicet actionum Dominus non est : nec eas aliter fecisse potest, nisi ex præscripta jam ab æterno formula. Ne innoxiam quidem licet absol-vere, qui sine ullo respectu sui arbitrii, immutabi-li necessitate miser, tam ad improbitatem ipsam, quam ad eius supellicium aligitur. Non misericor-dia, non bonitate sui uti Deo integrum est. Quid horres Christianum pœnis ? Ne veraci quidem esse licet : per illam Prædestinationis partem, quæ plu-rimis Salutem promittit destinavit : quibus tamen hoc promissum proflus non prestare, decrevit. Hæcine Hentio levia aut ludicra viti sunt ? Hæc quæstionem minuat ? Quæ non modum Summi illius Numinis exultationem, sed totius virtutis, probi-tatis ac Religionis : denique omnis tam divine quam humanæ gubernationis fundamenta penitus convul-sunt, ac subruunt. Quis enim virtutis locus est : ubi ne velle quidem turpiter agere, cuiquam qui hone-stè agit, liberum est ? qui vitio, ubi nec eo coram qui turpiter aliquid vident, honestius agere, per æ-ternam legem, finitur ? quid prohiberi præmia propo-



proponuntur ? quasi sultum non sit ad ea illecebris invitare ; quæ etiam citrà mercedem suscipi necesse est ? quid pænis à peccando absterremus ? cum nullis frangitur minis peccantibus lex posita inevitabilis ? Quid nos ad Religionem tanquam ad tutissimum Salutis portum recipimus ? quicquid continentur aut contendant mortales , facient in hoc portu naufragium , quos ad hanc pestem ab æterno divina devotum Reprobatio . At electos quicquid Deo oblucentur ; irresistibilis gratia sistet in eo gradu , de quo nullis sceleribus aut flagitiis suis dimoveri possunt . Quid irrita vota suscipimus ? quid inanes preces fundimus ? Flecti Deus ab æterni decreti instituto nequit . Quid eum prompto obsequio demereri conamur ? Nemo libentius Dei voluntati (veram illam & occultam ac fatalem intelligit) obtemperat , quam qui flagitiosam vitam libidinibus suis tradidit . Nihil tamen ipsi prodest parendi alacritas . Manet , ut opinor , hominem æterna perniciës . Nam Electos quidem ipsos , nescio an utrique ; veræ certè voluntati Dei ; aut refragari , aut invitos ac reluctantes parere , ipsi fatentur . Et tamen istis destinata felicitatem nihil eripiet . Deterior igitur conditio eorum est , qui Deo libenter parent . Itaque nihil interest quo labore ; quâ contentione ; quo ardore quispiam in Salutis suæ negotio enitatur . Nihil jam nobis laudis ; nihil opera relictum est . Quo animo ; qua mente ; qua conditione quisquis fuerit aut futurus sit ; jam olim semel immutabiliter provisum & constitutum est . Quid igitur virtus ? quid probitas ? quid religio censetur ? nisi vana nomina ? quid contentioni , studio , labori nostro relinqueretur ; si neque irresistibili pietatis & Salutis gratiæ ; neque horribili impietatis ac mortis decreto , vel minimè in re refragari possumus ? Nulla igitur vera præmia ; nullæ pænæ ; nulla vera laus ; nulla in hominibus culpa ; nulla locum habet reprehensio . Nemo quicquam mereri poterit . Omnia improbè , flagitiosè , sceleratè admissa : omnia ridiculè , stolidè , perversè facta , unus Deus præstare tenebitur . O dogmata semper quàm Geometrica necessitate nixa ! O secundum scelus simul atque stultitiæ necessitatem ! Hæc igitur , tam inepta , tam absurda ; tam noxia religioni ; tam repugnantia virtuti ac pietati : tam in ipsum Deum contumeliosa dogmata : cum oppugnaret Zenodorus ; cum everterent cæteri ; vilia seruta & fila putria tractasse dicendi sunt ? Sanè quidem nihil verius dici potuit ; si his nominibus oppugnata ab eis dogmata , non quæstiones ad ea evertenda motæ , intelligerentur .

Sed jam ad ea quæ toti , ut ita loquar , Remonstrantiæ populo , obijciuntur , accedamus . *Quidam credere Zenodoro dicuntur , non plebs tantum , sed etiam fuisse principes :* quibus obiter iniquissimum elogium assignitur : quod auctoritatem suam unitati aut male dicentiæ libenter commodet . Nam nec Zenodorus cuiquam mortalium maledixit : nec idè novitatem ullam introduxit ; quia nova & usque ad Augustini tempora , in solis Monachorum latebris abdita dogmata ; nec unquam posita , ante Cælvium inculcata ; vigere in Ecclesia passus non est . Illa potius novitatis infamiâ laboret doctrina ; non esse Augustini quidem ævo , planè ab Ecclesia recepta , (ut ex Cælestini Episcopi Romani ; ad Episcopos Galliæ epistolâ constat) nostrâ insuper ætate , unicâ excepta Reformatarum Ecclesiarum , eaque non tota parte ; ab omnibus reliquis Christianorum familiis acerrimè oppugnatur . Maledicentia verò morbum Heinisus citius apud suos , summos illos sæculi viros , reperiret . F quorum scriptis , si nebulones , tenebriones , emes , impios , infanos , impostores , rabiosos , blasphemos , larrones , b. larrones , obscenos , impios , Diabolicos , Dei derisores ; stupores , hæreses , bestialitates ; & r-

liqua effusa totis plaustris convitia subtraxerit ; propæmodum triente sui contractiora volumina efficeret ; & pauperiorum inter suos studis egregiè contulerit . Qua in re longè melius de Compendiorum lectionibus mereretur ; quàm qui oim suscitavit Anasladium de Valle Quietis .

Nunc quānobrem cuiquam Remonstrantes quidam Zenodoro credere , videti possint queramus . Nam nunc illis quidem Zenodorus omnia esse dicitur . Mihi crede Heinis ; qui nunc superbæ auctoritatis pelleri penitus ex Ecclesia volunt exterminatam ; non facile inducentur , ut in unius (cujusque , si sibi fides habenda , intruditi) ingenio , judicioque recumbant . Nihil propterea minus obijci potest hominibus qui doctrinam Ecclesiæ servitutem miserati ; aut eius pertæsi ; Christianis ad recuperandam judiciorum libertatem signum suffulerant . Nec enim , (quod magnæ parti Reformatarum Ecclesiarum accidisse dolent ; ) tantum iis Dominus ; sed ipsum servitium displicuit . Neque causam esse arbitrantur ; qui Julium Cæsarem ferre non poterunt Dominum , cur servant Antonio . Ac ne vobis quidem decorum esse putant ; post excullum Pontificis jugum ; in cuiusquam , sententiarum magistris , verba jurare : aut alios sacramento adigere .

Quò magis mirum videri debet (ut jam totius Remonstrantiæ doctrinæ calumnias strictim attingamus) quibus tam lædula , (Zenodoro serviendi) flagitium exprobrat Heinisus ; quānobrem eisdem libertate ac licentiâ delectari : Eoque condimento doctrinam eorum potissimum commendari asserat . Et libertatis quidem condimentum sibi sapere agnoscunt ; licentiæ abnuunt . Neque causam vident , cur huius erimnis insimulari possint ; idque non alto nomine ; nisi quia id aliis tribuere verentur , quod si Zenodoro verè tribuerent ; iustioribus eos probris , quam facit , Heinisus differret . Quidvis enim cuiquam mortaliū post Apostolicum sæculum credere , non indignum tantum Christiana ingenuitate , sed Libertati quoque Ecclesiæ & hominum Salutis , periculosum esse arbitrantur . Non alia ab omni ævo favior pestis , Christi populum depopulata est , quam ista quidvis Episcopis suis credendi ; primùm Facilitas , deinde Necessitas : Quarum illa nimiam eorum auctoritatem enixa est , ut hanc ex ea pejore matre neptem susciperet . Cirò enim illa gratuita existimatio in metuendam potentiam evalit ; donec sensim in duriorē & crudeliorem degeneraret tyrannidem .

Supereest ultimum doctrinæ Remonstrantiæ probrum ; si probrum dicendum est ; quod ex ejus instituto hominis virtutis nomen , sæpius quam eruditionis aut scientiæ usurpet . Hinc Aretalogus nescio quis inducitur : quò de alio cum cepit aut porro , in virtutis commendatione desinit . Et hoc nunc hodie non parum placere adit , ut cui dubium sit ; quæ homini recta non comminate perstringatur . Mirum quam sordet istis hominibus virtutis non eni ; qui ne frequentem ejus mentionem ferre possunt . Neque mirandum est , qui necessitati tantum tribuunt iis virtutem , præter inanem verborum sonitum , nil videri . At ad hæc divinæ non difficile est ; quid iis soleat , qui sibi eruditionis opinione nimium placeant . Plus virtuti quam scientiæ tribui moleste ferunt ; ne nobis obscurum esse possit ; cuius sint studiosiores . Sed hæc professio labeis , quemadmodum ubi ab omni ævo , ita potissimum Ecclesiæ incubuit ; quod hominibus semper ingenii quam morum curam sit arrior . Quæ igitur vastitas ; quæ corruptio totius Ecclesiæ inleceuta sit : facilius cogitatione percipi , quàm verbis exprimi potest . Nam postquam fidei titulus ab eo , quod proximè voluntatem nostram ad parendum Deo movet & invitat ; ad inanes ingeniorum

ingeniorum speculationes translatus est: illic omnia pietatis curâ, ad dogmatum contemplationem, studia Christiani orbis conversa sunt. Neque tam ut ad præscriptum Christi viveretur, quam in eo claboratum est, ut ad præscriptum Episcoporum sentiretur. Hinc hominibus morum incuriosi, dum excolendo dant operam ingenio, à præcepti fidei simplicitate in superfluis sublimitatibus delapsi sunt. Hinc inter vitiosos & fame avidos disputationes primum, mox orti jurgia; quæ sectis, schismatibus, hæresibus ac internecinis odiis, jam inde ab Apollodoro ævo Ecclesiam repleverunt. Non mirum est igitur, si hinc morbo primum medendum putent, qui Ecclesie bene consultum cupiunt. Atque utinam, quod olim fecit Socrates, Xenodori socii efficere possint, ut Christiana philosophia de æternis illis speculationibus, ad vitæ ac virtutis disciplinam revocetur. Eisdem vitæ moribus melius, quam verbis oppugnamur; sed tamen ad ipsos mores commendos, multum verborum stimuli conferunt.

Atque hæc quidem pro causâ Remonstrantium, Sævio dente pessimè adinorâ dicenda visa sunt. Nec tamen ad omnia quæ in eos iacta videntur respondimus. Privatorum enim contumelias omittimus, vel ideo necesse fuit, quia ad quos pertinerent nobis fure non vacavit. Nam illam *Friscus inuysam* seditionis notam, quod non *Syllogismus* excent, sed *malicolas & Faces* movet, intactam, iis qui hoc stigmate notari meruerunt non inviti, relinquimus. Ultro etiam inimicos Remonstrantium, eo nomine accusamus; quod adversariorum Syllogismus cum aliud non habere, malleolos & faces, & commotum in Migistratum plebis protervum: ac postea militarem viam, ac nefas, opposuerint. Nam de Eristicorum nomine, ne litem quidem sibi moveri patimur. Gomarriste, nix ad rixas animalia, nec scriptis solum maledicentissimis, sed vitâ factique, Tolerantia concordiaque Christianæ acerbas inimicitias potest.

Reliquum est, ut clam vibrata in Sarmatas spicula repellamus. Ac primum *panni veteris* *Isidori* in *vetus centonia* confusi inducit mentionem. Cuius ego viri hudes, omni prædicatione maiores, hominis obsecrationi non opponam. Tantum illud regeram, Faustum (hominem sane non antiquum) nullam novam retexisse; sed veterem, eamque è filii putribus, antiquiori ad textam telam retexuisse. Quam certe antiquiorem, licet Heinio *panni veteris* nomine vocare; dum Faustinum non appellet, qui Apostolorum manibus contextus est. Quod si veteris *panni* nomine lacerum aliquid & pannosum intelligit; non apud Faustum equidem, sed alibi, centones istos querat necesse est. Is enim vir in eam curam nunc incubuit, ut omnes sordidos pannos, plebique autem è recentillimorum Platoniorum centoniis, in idem confarinaros, atque Christianæ doctrinæ pectus aditus; & pessime cum ipsâ coherentes, revelleret atque abrumperet. Quibus certe rescindendis, eo minus operæ impendit, quod putrido subtegmini operose intextum flamen suâ sponte distulit.

Carpit deinde, nescio quæ Heinio quod aliena, hoc est Sarmaticarum avium, ornamenta; juventuti, pro suis ostendisset. Faciunt ei Sarmatæ gratiam huius patrocini; quibus ad persequendum jus suum Heinio advocat, minime opus est. Ne quæ sibi solis ornamenta ista vendicant, quæ omnibus veritatis cupidis querenda

medio posuit Deus, omnia campo.

Magis etiam ad injuriam suam pertinere arbitrantur; quod in eo ulla sibi facta singulari injuria: quasi hæc sibi ornamenta & decora, aliqua ingenui ostentatione, non miro veritatis studio parata sint.

Tamen in hoc scommate; invictæ veritatis vi extortam confessionem Heinio libenter accipiunt; quæ licet *heus-san*, non obscure tamen offendit; sibi per Dei gratiam, non decesse; quæ & ambitiosis ingeniis movere possint iactantiam & æmulis invidiam. Restant inclusa pyxidis folia Sarmatica, in quam plura simul calumniæ genera cœcervata repeñas. Nec enim aliter pyxis ita tot malorum in Batavia, causa esse potuisset. Nam si quidem putria, aut folia exotica sola, tot odia & injurias, quibus tum resecta fuit Batavia, procreasse non poterant. Calumnias vero hæc in Sarmatas duntaxat contortas, examinabimus. Quarum illa familiam ducit, quod libellis eorum

gens pelago, gens jam toties

Invicta solo; perit infelix.

Omnium potentes liberosque ita validâ gentē fregerint!

Quam neque finitimi valuerunt perdesse & Marci

Minaces aut Herusta Fortennæ manus:

Nec fera & erulca domuit Germania pube,

Parentibusque abominatas Hannibal.

Aut ut præsentis ævi lingua loquamur: quam neque medium amplexa orbem & ingentibus lacertis propè captum stringens, Iberica potentia subegit; eam folia in remotâ gente conscripta, debellarunt. Quod istud tam potens & efficax genus earminis fuisse, quod adeo validum scripti genus, quod invicti toto orbe Regis poterant; tanto intervallo superaverit! Fabulas fuisse aniles: aut inepta deliria: aut infirmis hypothetibus superstruistas ænias, non crediderim. Ajunt enim, ne homines quidem, sine nervis, ambulare possent. Ergo si Heinio fides habenda est, nervosus aliquid valuisse necesse est: quod tantarum virum specimen elideret: quantas nihil habet præter unam Veritatem, quæ non summis tantum Regibus, sed rebus omnibus potentior meritis censetur.

Cuius equidem vis ingens est atque insuperabilis; sed nequaquam in ullius gentis aut populi exitium funesta. Quod si errorum patroni tantum in Batavia potuisse censentur: aut illinc adhuc exulabat veritas, quæ omnibus falsitatis præstigiis superior esse solet: aut nimirum nequam patronos nata est: qui firmis ejus præsidis ad defensionem ejus, uti nesciverint. Utrumlibet eligat Heinio nisi mavult aliam calamitatis Bataviæ causam fateri; præter folia Sarmatica. Ego verò ut oblatæ Heinio optionis alterutram; aut quod magis mirandum est: utramque partem aliquo modo veram esse posse, facile credo; ita nec negare aulam, folia ista, aliquam calamitatis Bataviæ causam dedisse. Verum non alio modo, quam quo, olim Romanum imperium, Matthæi aut Lucæ scripta; aut Pauli Epistolæ; per trecentos circiter annos; cædibus, exiliis & tristi ac varia malorum facie, detorme reddebant, ac miserabile. Scilicet plurimum interest, aliquis ærummæ in causâ sua tantum, an in culpâ quoque. In ejus discriminis confinio, selem sibi plerumque calumnia eligit. Quod ne nunc quidem facere dubitavit; & quidem pluribus pedissequis fororibus stipata.

Quas antequam excurrere aggredimur; libet obiter, animantem istum quem foliis Sarmaticis incubasse somniavit Heinio, propius contemplari. Quodnam genus istud bruti fuerit; ipse ignorare videtur. Tantum animal non magnum fuisse, ait, *jacie humana*. Mirum si Cerepithæus fuerit, animal quod supra quoque non longum esse diximus; plerisque hominum simile, quibusdam & familiare. Nam quod ex coloris mutatione Chamæleonem fuisse conjicit, fugit enim ratio. Somniantis hoc vitium esse solet; cui plerumque imagines de aliis in alias migrantes, illudant: ita ut non magis res visa, quam ipse contemplator

templator evadat Chameleon. Et quia Heinſius tot Menippearum patet, tam ſape ſomniat; verendum eſt ne aliſtdua conſuetudine Chameleontis ingenium contraxerit. Cuius rei, hæc ipſa Satyra, fidem facere videtur. Nam ſi veris coloribus beſiam hanc depinxit; ſpeculum ſibi fabricatus eſt; in quo ſuamet (in hac Satyra expreſſa) lineamenta contemplari poteſt. Cum enim in hoc ſcripto varius ubique & verſicolor appareat; duos tamen, quos commemorat, colores, ſtudioſe vitare videtur. Nam & candorem in narrando, ſæpius deſideraviſmus; & in tot calumniis inſolentes coniectis; ne ſemel quidem erubuit.

Quarum cæteras ut porro ab iniquè traduſtâ innocentia ordine amoliamur; altera nunc levitatis criminatio repellenda eſt. Quæ in *Chameleontis* ingenio per ambages adumbrata; deinde in inſcriptione tergoris; *quæ diſ diem docere dicitur*, ſignificantius notata atque expreſſa eſt. Nemo igitur ulla in re proſeciffe conſeſcitur; quin illico inconfiſtantiæ crimine vapulet? Atqui ne Heinſium quidem à nutricis videri recens depulſum, ſtatim ſapuiſſe credo. Nec video, cur ulli mortalium, ignominia ducatur, didiciſſe, quod neſcirit. *At, credo, in divinis aliter res habet.* Quasi non tanto lenius enitatur mortale ingenium; quanto magis in ardua ſcandit. Niſi forte putemus Bezæ aut Calvino; in unius momenti iſtu, inſulam omnem rerum divinarum ſcientiam. An quod ſingulis permittimus, integris Eccleſiis non licebit? Imo verò, an non dum ſinguli proſiſcunt, Eccleſias ipſas proſicere neceſſe eſt? Trifſti experimento compertum eſt, ſingulorum errores integras occupaviſſe Eccleſias. Neque enim errant univerſi, niſi errarent ſinguli. Ergo ſingulis errores more humanæ imbecillitatis; gradatim depondere permittimus; integras autem Eccleſias, ſi quicquam in receptis opinionibus corrigant, damnabimus inconfiſtantiæ? Enimverò ſub iniquo tyrannidis Pontificiæ jugo, etiamnum gementem Germani; ſi Lutherus exiſtimaſſet Eccleſiæ decorum non eſſe, quod ſibi turpe non putavit. Idem de Helveticis ac cæteris Eccleſiis ſtatuendum eſt; ſi Zvinglius, & Calvinus ac cæteri inconfiſtantiæ crimen formidaviſſent; quod aut ipſi multa in ſententiis ritibusque mutarent; aut integris Eccleſiis mutanda ſuaderent. Niſi forte exiſtimaſſemus in tot ſæculorum caligine errorem Eccleſiæ incubantem; tam ſciliem fuiſſe, ut non more ſuo, in innumera aliorum errorum examina pullulaverit, quibus ante centum annos Eccleſia tam fedè ſcarebat. Huic tam ſæcundo germi, funditis atque uno iſtu exſtirpando, credimus aut unius hominis ingenium, aut certum aliquem Eccleſiæ cæcæ, in exiguo temporis momento, ſuſcicere potuiſſe? Aut ſaltem ſi quod poſt craſſiora exploſa dogmata, reliquiarum erroris lupreſſe videatur; id poſſe rejici, ſalvâ conſiſtentiæ famâ, non exiſtimabimus? Quid verò nos ad hanc tam duram in errore perſe-verandi legem alligat; quæ in miſerâ pertinaciâ laudem conſiſtentiæ capiat?

Quondam porticus attulit

Obſcuros nimium ſenes:

Qui unâ cum iniquâ ſati lege; introducebant ſtolidam & amœnioribus ingeniis merito ridendam; in ſententia permanendi neceſſitatem. Quasi quiſquam ſit adeo ſtupidus; ut à ſententia recedendum putet, niſi alia vicerit melior.

Tertia ſuccedit criminatio per quam ſinceritas traducitur eorum qui Heinſio Sarmaticorum ſacrorum habentur Antifiſites. In qua profeſſo criminantis candorem deſiderare neceſſe eſt; qui genus hoc hominum, quod apud vulgus Chriſtianorum triſte candoris ſui expendit ſupplicium, tam atro colore denigrare non veritus fuerit. Certè niſi bona fide &

ex animo iſti, de rebus divinis intimos ſenſus ſuos Orbi prodidiſſent; atque etiamnum proderent; atque adeo ſi decepti orbis ludibriis; & ſuaviter irridenda ſtulticia taciti palci maluſſent; plus niſi talior ſecuritatibus; & plus honoris & gratiæ haberent; denique

Plus dapis, & rixæ multò minus, invidiæque.

Nunc monſtrata errantibus viæ comitas, & illa multis tam inviſa monendi ſinceritas; omnium eos odiis atque inimicitiiſ obicit. Quapropter quo pluriſ ipſis conſtat, eo indignus eſt; hanc ipſis cancoris laudem per injuriam eripi. Niſi tortè in evitandis periculis circumſpecta ſui cura; aut in odiis atque injuriis hominum declinandis ſolertia, fraudulentiæ digna eſt convito. Atqui hanc verſutiam Chriſtus ipſe docuit; hanc à magiſtro acceptam artem Apoſtoli, quoties commodum fuit; dextrè uſurpare non dubitaverunt. In quo profeſſo vehementer mirabor, homini tam eleganti & ingenioſo Heinſio, rem tam ſultam venire in mentem potuiſſe, ut ſub ſinceritatis nomine atque officio; exigat à quoquam, incolumitatis ſuæ incurioſam imprudentiam.

Succedit quartum calumniæ genus Impudentia. Quam quo pudore obijciat Sarmatis, ipſe viderit. Nihil enim proferit in quo eos frontem perfriciſſe probet. At nos innumera proferemus; quorum cum Sarmatas vehementer pudeat; Heinſium cum ſuis minime pudet. In gravifſimo doctrinæ Chriſtianiæ capite, de ſummi Dei perſona; pudet eos ultra expreſſa S. Scripturæ verba; aut conceptam Symboli Apoſtoliſ formulam, altius aliquid comminiſci aut ſapere. Heinſium, ſiſi me opinio fallit, cum quibuſdam non pudet explicanda Chriſtianorum oraculorum ſimplicitate, Hermete, Iſidoro, Jamblichio, aut ipſo Chriſtianorum hoſte Porphyrio; denique Rabinis Cabaliſtarum coryphæis, uti interpretibus. Eoſdem poſt convictam falſi; tot ſæculorum & conciliorum auctoritatem, pudet in ſancienda dogmata ſide; niſi factioſis ſuffragiis. Heinſius cum Patribus Dordracenis, non eubeſcit exploſam à maioribus tyrannidem; revocare ad opprimendam Eccleſiam. Errorum quos de prædeſtinatione Dei commemoraviſmus; ſædam & pudendam colluviem, Heinſius cum Commariſiſ honori; Sarmatiæ ſic ſentientibus probo eſſe ducunt. Utrius teneriori ſorte putamus? Longum eſſet ſingula decepta in orbe Chriſtiano plebis deliria perſequi. In omnibus illis Sarmatæ, iniquè irrogatam ſanctiſſimæ Chriſti doctrinæ ignominiam non ſerunt; quibus tamen non aſſerendis tantum; ſed jaſtandis etiam & violenter obtrudendis, Heinſius cum ſuis exultant. Et audent homines videlicet ſummo ipſi pudore atque modeſtia, omnibus qui in imperioſa verba jurare noliunt, obijcere inverecundiam!

Superest ultimus criminandi conatus; neſcio cuius mali, Chriſtianis cavendi, exprobratio. Et quia de ſoliſ Sarmatis ſermo erat, credo leſionem librorum iſtorum, in tam diram ſuſpicionem vocari. Sed quænam in iis eſt tam valida atque efficaciſ illecebra, quæ cavendos potiùs quàm reſellendos ſuadeat? Scilicet voluptuariaſ dulcedine, aut virioſarum cupidinum eſcâ; annuos mortalium ſollicitant. Nihil minus. Curioſas potiùs artes & maleficas præſtigias continent. At neque id quiſquam adhuc obijcit; & à Magicis artibus alieniſſimos eſſe vel inde agnoſcas, quod Zoroaſtri de Deo commenta rideant. Reſtat ut in propinando opinionum ſuarum veneno; callidiſſimo utantur artificio. Quid igitur? Nunquid novos ac veteribus Sophiſtis ignotos inveniunt Hlenchos? an fallacias commenti ſunt; de quibus necne Peripateticorum principi; neque tot per videnti ſecula ſcrip toribus Dialecticis venit in mentem?

mentem? Quod si veteribus fallendi modis ludificantur ingenia, ecquid habet discriminis lectio in qua notum omnibus artificium pellucet? Factum profecto bene, quod in hoc criminandi genere somnus Heinsum subito reliquit. Cujus somnia licet apud vigilantes parum fidei & auctoritatis habere debeant; tamen quia major pars Christiani orbis; quod ne ipse quidem ignorasse videtur, etiamnum dies noctesque stertit; possunt apud multos incautos & somniantes; falsam de infantibus imprimere imaginem. Nos homini, quo placidius in posterum dormiat, sanio rem mentem precamur. Non ignari nihil esse turbulentius ægrorum infomniis.

Quod si in carpenda innocentia ulterius experiri vires suas voluerit, more suo fecerit; cum ipsi in re plerumque difficili, falsâ æque paradoxâ, periclitari famam ingenii; & eruditionis nervos contendere, novum non sit. Nisi quod ut ausu minus iniquum, ita factu magis proclive videatur. Atino aut Pediculo Panægyricum, quatuor in infantes Merrippeas scribere aut Philippicas. Quamobrem si perrexerit, dabitur à nobis operâ; ut minus ipsum

pæniteat, brutorum inhonestissimis falsas affinxisse laudes; quam honestissimis atque optimis mortalium veras detraxisse.

### BARCLAJUS.

*Hoc mihi sit sanctum; quicquid coluere parentes:  
Et damnare suos mens mea nolit avos.  
Non me sollicita tanta sapientia molis:  
Nil facit ad mentem Cura superba pia.*

### RESPONSIO.

*Sed Venerem atque Jovem nostri coluere parentes:  
An damnare suos mens pia nolet avos?  
Non hunc sollicita nimia sapientia molis,  
Qui vita, in cæcis palpat iter, tenebris.  
Nomina Majorum iisulis, sed inania vanis,  
Sunt quibus, ab, potius Cura superba sumet.*

F I N I S



PANEGY:

# A P O L O G I A

P R O

## ILLUSTRISSIMO AC CELSISSIMO

### PRINCIPE

# J A N U S S I O

## D U C E

# R A D I V I L I O,

SACRI ROMANI IMPERII PRINCIPE;  
DUCE BIRSARUM ET DUBINCORUM &c.

quondam

# PALATINO VILNENSI,

E T

## EXERCITVVM MAGNI DVCATVS LITHVANIE SVPREMO G E N E R A L I.



fortis metas egrossos, aggreditur: nec vulgari aut quotidianâ virtute domanda est. Lustratos cum eâ videas, ab omni ævo, tot Semideos Proceres, nec omnes ubique aut semper, aut certe statim ac facili, funellam ejus vim elustratos. Quod si non parvam vim negotii sibi creant, qui inultrata virtutis eminentiâ, se viliimum hoc monstri genus lacescunt, non minoris profectò molis inimicitias suscipiunt, qui pro livido dente admorsâ illustrium virorum existimatione vocem mittere, audent. Nec hostilibus invidiæ furor erumpit, adversus ipsam virtutis excellentiam, quàm contrâ ejusdem patrocinium; nec rabiosis ipsos Heroes, quàm eorum defensores, allarrat, quò pauciores passim vera laus & innocentia inveniat advocatos. Cæterum ut nihil est tam ferum & indomitum, quod non virtutis robore frangi possit, ita nihil tam caliginosâ mendaci nocte sepultum, quod non tandem clarissimâ veritatis luce effulgeat. Quò minus trepidandum est iis, qui eximie virtutis conspectu ac testes, adversus factiosè conspirantis vulgrecalumnias, testimonium in publico dicere cunctantur: magisque enitendum, ne plures viles ac plebeias linguas, aut stolidæ turbæ censuras, quàm posteritatis judicium æstiment. Non eas res gessit Illustrissimus quondam inclævæ memoriæ Princeps, Palatinus Vilnensis, Supremus Exercituum M. D. L. & Generalis Præfectus, quas aut fugientis ævi lapsus oblivione delere, aut invidiorum malignitas, atro loliginis succo decolorare possit. Tanti nominis moriendi rabie gluvans infelix livor, diduxit oblectare nos rictus, non alio opere &

impotentis odii presio, quàm ut avidè impressum & offensum solido frangeret genuinum. Nam ut virtute validius, ita veritate durids & durabilids nihil est; & utriusq; holles, non tam firmis dentibus Natura instruit, ut quæcunque arrodere audent, perfringere possint. Non tam omnia, quæ aut pro innocentia Principis, aut adversus Criminatores dici possunt, in mediū producemus. Plura fortassis aliis narrantibus, scire aut legere polteritas poterit. Nos eâ moderatione defensionem præsentis exequemur, ne quisquam etiam eorum qui acculari meruerunt, sese acculatum à nobis, meritò queri possit: nisi forte oblinatâ innocentie criminatione, semet ipse ultro istibus ac telis defendentis objecerit, aut in diluendis insonti obiectis, propter adhibitum à nobis inculpat & tutelæ moderamen, sibi minime satisfactum esse putaverit. Fatemur enim longè evidentior em esse innocentie causam, quoties afficta cuiuspiâ culpa, in verè nocentibus, digito ostenditur, quàm cum duntaxat ab innocentibus remouetur. Nobis tamen, in neminem nominatim publicorum malorum culpam conferre, propositum est; ne quis alius nobis irasci possit, nisi qui sub nomine suo, & palam coargui, h. e. imprudens de semetipso aliquid ultro confiteri voluerit. Ergò quamdiu insontium causa, absque isto patrocini genere defendi poterit, fontes non substituemus. Quod si qua nobis hominum importunitas, transferendorum in malè meritos criminum, necessitatem extorserit, nullâ provocari culpâ provocans vapulabit. Provocantem autem intelligam, non venalem & mercenarium calamum, sed emptorem calami, in cuius rem stringetur. Causa nobis etenim, everisæ proximo bello Lithvanicæ dicenda est. Dicenda autem in publico Europæ theatro, audiente Orbe ac posteritate. In quo negotio, causæ quidem eventuum nonnullæ, & consiliorum aut rerum gestarum origines, premi aut taceri nequeunt, quippe non ita obscuræ ut supprimi possint. Hominibus tamen

Ecc

quan-

quantum per ipsos licuerit, a nobis parceretur, qui latuisse poterant, in lucem inviti protrahantur. Unâ in re defunctio nostra descendat ad singularia, ut ad proximum nominato Illustrissimo Principe, omnem vel minimam calamitatem publicam culpam, removeat & amolatur. Nec enim simplici criminationis genere infontem appetit invidia, sed primum apud imperios, publicum & fatalem Patriæ casum, trahit ad privatam bellicæ virtutis ignominiam. In quo cum sapientibus, ac rerum gnaris imponere nequeat, mox horribili calumniâ intactam ulâ suspitione fidem Principis adortur, eamque clandestini cum hostibus consilii & collusionis insinuat.

Utrumque Criminationis genus separatim refellere aggredi, priori ordiemur. Quid enim est in quo ruenti Lithvaniæ Ducis huius virtus, aut industria, aut extremi conatus contentio defuerit? quid ex prosperis non summum consilio? quid ex adversis non summâ necessitate susceptum? quid non ab eo rite atque ordine factum, & pari fortitudine acque prudentiâ perfectum est? Regrediamur in ipsa Servilis belli primordia. Concussio primùm in extremis Ucrainæ oris Regi Polonici limite, eundem eodem tempore orba Supremo Principe Respublica, non levi indigeret præsidio; quid non per summum periculi contempnum tantum eadene Princeps hic (qui pene unicus cum imperio erat) ullo publico milite succedens esset? At præsentissimum discrimen aderat, ac metus à plebè Rustici generis, quæ pene sola (paucissimis terrarum angulis exceptis) totum, quâ patet, Lithvaniæ corpus occupabat. Et contumax in Ucrainâ incendium, in contiguum Magni Ducatus viciniam Rustici belli favillas jaculabatur, quo mox non extrema tantum Albæ Rusticæ laterales penitior Lithvaniæ, ulque ad Brestensis urbis calamitatem conflagrarent. Tâc cæca tamen fuit Civilium contentio, æmulatione, ut dum domesticis Civium incrementis aut gloriæ obliquaret, oculos ad externum & commune periculum non adverteret; atque ut unus militiæ Dux meritis esset, universam Lithvaniam publico milite examinare cõtenderet. Et nisi privato Principis impendio huic male maturis obviatum fuisset, fera profectò aut tarda fuissent publicæ defensionis præsidia. Sed quàm in prospiciendo discrimine solertem ac providum, tâc in comparando Exercitii promptum, & in improvilo bello profligando strenuum Duce, hunc, experta est Rebëllium ferocia. Is enim primùm in absentia Illustrissimi Ducis Boguslâ, per submissum opportunè præsidium, repulsâ ab Urbe Slucensis, mox in Pinsk eni municipio, per Gregorium Mirskum Excubiarum Mag. Duc. Lithvaniæ Præfectum, concessâ maximâ hostium manu, nihil afflictam sorte valetudinem, nihil iniquius tunc anni tempus moratur, anâ expeditione universam è totâ Lithvaniâ Rebëllionem egerit. Nidificaverat fortè hostis in locis Polesiæ inaccessis. Hunc brumæ opportunitate usus, & invia lacustris Provinciæ, per congelata paludum, in offensu cursu peragrans, è cubilibus latrocinatorum passim pepulit; ut qui quid illic turbidi esset in oppidum Mozyrense conflueret, atque unâ expugnatione deleteretur. Chæmque in proximâ isthuc Lithvaniæ juris orâ, nihil ultra propènodum hostilium virium ad Borysthenem usque superesset, flexit illinc ad interiora Lithvaniæ, ubi malum recens serpere cæperat, & Bobruysk occupatâ, ac Ducibus seditionis supplicio affectis, reliqua nutantis Albæ Rusticæ oppida, partim deditionibus recepit, partim admoto propius exercitu, in fide atque obsequio continuit. Ita non toto bimestri spatio temporis, quantum inter Brestiam & Borysthenem terrarum interjacet per quadringenta circiter passuum millia in longum, dimidio serè minori latitudine extensum, incredibili celeritate pulsus rebëllibus, perdomitum est & paratum. Et eo quidem successu, ut cæptâ ab eo tempore, & partis mox illustribus victoriis continuatâ pace, usque ad proximam Moschorum irruptionem, tota (quanta est) Lithvaniâ, sub clypeo virtutis Radivilianæ frueretur ac requiesceret. Nec alia subsequentiis annis belli cum Cosacis sedes, quàm aut in extremo circa ripas Borysthenis

limite, aut longè ultra Lithvaniæ fines in hostico fuerit, eadè nonnullæ è vicinis Provinciæ bellum altius intrâ viscera receperint. Sequitur æstiva Anni noni suprà Millesimum Sexcentessimum & quadagesimum expeditio; in quâ seu paucitatem Copiarum, live rerum gestarum magnitudinem live in subitis quoque casibus expediendi consilii celeritatem respicias, editum est à Principe artis Imperatoriæ speciem memorabile. Præcipiti & improvilo hostium festinatione, cum modicâ ter Millium militum manu, in Castus ad Lioivum deprehensus, atque hinc cis Borysthenem ad triginta Millium Criceviani exercitus multitudine circumfusus, illinc ex hostilibus trans annum munitionibus, non paucis hostium millibus trajicientibus, cominus oppugnatus; eâ animi præsentia & fortitudine quinque diversis, uno die, locis cum hoste conflexit; ut non modò propènodum triplo majorem suis vincentibus numerum hostium in acie teneret: sed ipso (quamquam seminece) Duce hostium capto, tantæ molis turbam, sparsim disiectam, nusquam in veltigio consistere, aut in anum colligi passus fuerit. Incidit huius victoriæ opportunus in illud tempus, quo flos militiæ Regni, unâ cum præcipuis Ducibus, ad Accem Zbarathium, ab immâni Russorum & Tartarorum multitudine, æ trinitâ oppugnatione premebatur. Et nia si tunc Serenissimus Rex CASIMIRUS periculoso in tepidæ virtutis ausu, cum mediocribus Copiis, presentissimo solvendæ obsidionis discrimini sese objecisset, de tot fortissimis viris actum fuerat, & Regni Copiarum flos ac robur perierat: Sed collatis de propinquo Castus, datisque & acceptis mutuis vulneribus, Regem inter & Tauricanum de pace agi cœptum est, & recens alatus acceptæ ad Borysthenem cladis nuncius, non exiguum hosti ad transigendum stimulum addidit. Tunc quoque vigilantia Ducis Radivilii factum est, ut Lithvaniâ extra omnis belli damnum ac pænè sensum, nec tamen extra victoriæ fructum fucit.

Brevem Anni, post Millesimum & Sexcentessimum, quinquagesimi quietem, resumpti Anno sequenti belli excepit incendium. In quo suspicatio sumptis ab eodem Principe armis, repulsò ac proturbatò procul à limite bello, Lithvaniâ extra Lithvaniam gloriosè defensa est. Rerum tunc ac locorum difficultas consilio superata, ac propè expugnata est, ac citrà ullam fidei labem, propriâ Ducum arte circumventus hostis. Fracta claustra hostium & perrupti Borysthenis obices, capta sine sanguine in adversâ ripâ Munio, transportatus invito ac gementè hoste ultra annum exercitus, protius acie Dux hostium Nebaba, eodem, quo cæteri ferè omnes cum Principe congressi ausi, fato, viram pugnando amisit. Terror hinc improvilus, atque arma per intima hostium penetralia circumferri cæpta, Sed Arx belli Kiovia, duobus hostium Ducibus (& ipsis quoque paulò ante acie pulsus) infesta, Principem iterum retrò ripæ Borysthenis admovit. Ergò ducit ad Urbem, præcipuum hostium domicilium & sedem, tot nostrorum ipsius & cladibus vantem. Nihil victori inivium, dilapsis hostium prædiaz, veniam petit Kiovia supplex, & impetrat. Illic paululum militiæ Regni Duces, qui conjunctionem armorum obstinatis precibus signitabant, præsolatus, post sociatos Exercitus, ubi primò in conspectum hostium ventum, non improposito successu, nec dubiâ spe patrandi belli, victricia signa in adversam aciem inferre cœperat, nisi sociis Ducibus, præ victoriæ fiducia, cauta potius & incruenta pax placuisset. Secuta igitur transactio, anterioribus pactis, longè æquior: & bellum post quadriennem tumultum tempestivè terminari possit videbatur. Quod tamen Anno sequenti, abruptâ patrum fide, & immâni nostrorum in Ucrainâ cæde patrata, recruduit. Recens improvili vulneris dolor, promptum acie acre poscebat talionis supplicium; Sed eadè sufficiens stipendiarii militis copia ad manum non esset, evocande in publicam Expeditionem Nobilitatis necessitas urgere videbatur, quod nuper in Brestensi victoriâ remedium hoc Republicæ prosperè cessarat. Illic enim Serenissimi CASIMIRI Regis, evocatæ Nobilitatis robore succin-

eti, ac more majorum præsentis, invicta virtute atque auspiciis, ingentis triumphus decus partum erat. Nempe post paucorum dierum experientiam, explicata utrimque ad prælium acies; actus in præcipientem fugam, cum numerosissimo equitatu Tartarus; disiecta Cosacorum acies ac Duce fugiente delictura; ægrè subitè primùm carragine; deinde extemporaneo villo sustentata; post brevem obfessionem toleratam, clam, per paludum uliginem memorabili ad posteros commento factam sibi perviam, evalit. Cùm tamen tunc tota ferè gens Rebelium, non longius ab interfectione, quàm obidentium robur, ab obtecti valli vicinitate aut expugnandi spe absuisset.

Verùm post acceptam ad Batohum cladem, fonticus Regiæ Majestatis Morbus, huiusmodi remedia ulum abstulerat. Hinc factum, ut ingruentis belli moles in proximum Annum devolveretur. Erat is præsentis Sæculi tertius & quinquagesimus, quo Transylvani machinis excitatâ produtione, mox armis & violentiâ detrusus Principatu Moldaviæ Basilus, conjugis & liberorum salutem Saxaviæ montem agere tuebatur. Huic in auxilium Chmielnicii filius, & matrimonio recens per vim extorto, Basilii gener, cum mediocri Cosacorum manu advolaverat. Patet nobis inde ex Senatus-Consulto cum Transylvano, tanquàm adversus communem hostem, fœdera, destinatum in Cosacos exercitum Moldaviæ finibus admoverunt. Jamque & Cosaci Tartaricæ societatis, eorum non parum damnosæ, percasus, ad Moschicum patrocinium respicere, & Moschus in nos simulatum insas undique captando querere cœperat. Documento fuit missa ad Serenissimum Regem, Leopoli tunc iter ad exercitum, cuius mentionem fecimus, apparentem, solennis Legatio. Sed Legationis ejus non minus iniqua & arrogancia postulatæ fuere, quàm petulās ablegatorum insolentia, quæcumque incederet, patim illatis hostipitibus injuriis ac violentiis, capta, in obtentum belli rationem provocantium. Nihil eorum Duci RADIVILIO ignotum, aut inexploratum fuit. Qui cum videret hunc non dubiâ fraude Moschum Lithvaniæ immingere, inde Cosacos cum eo colludere incipientes, illinc autè exercitum Regni, procul ad Austum remotum, extra omnem subsidii sibi adversus Moschum ferendi facultatem & copiam, immensis locorum divortiiis arceri, maturè circumspicere coactus est, ne quid illi tempestate credite armis suis Lithvaniæ Status detrimenti acciperet. Non latebat enim cum mediocri quæ præsto erat manu Borylhenem trajecisset, alterutrum ipsi metuendum fuisse; ne aut, dum trans tot fluminem ac locorum difficultium trajetum, in hostilis ditiosius interiora penetrat, interea Moschicæ irruptioni nudam & inermem Lithvaniam invadendam relinqueret; aut reditu intercluso, inter Moschum & Cosacos medius, sine ullâ spe subsidii, non dubio exitu metu interiretur. Proinde quo in præcipienti periculo unicum supererat, ex re præsentis ripe Borylhenem insidende consilium capis, & castra ad Ræiziam metatur. Locis imprimis opportunitate invitabatur, quo nullus litum major atque commodior fuit, ad Moschi simul atque Cosaccorum irruptiones, quas vel ipsa trajetûs difficultas morari posset, arcendas. Illinc & alia hosti finitima oppida præsidis firmavit, & uni S. volenscensi urbi, duas præcipuas Exercitus sui Legiones adversus meditantem perfidiam Moschum transmittit: denique rebelles, undique ad finibus ita lobnovit, ut in ditionibus Lithvanici juris, nîquam impunè velligium posuerint. Et eo quidem Anno, paci atque integritati Lithvaniæ satis prospexit, videbatur, nisi contagiosa ad Ræiziam lues, (quæ ne mutatione quidem loci sisti potuit viros pariter & equos depopulata, triente propemodum sui, exhaustas Ducis vires minuisse. Ceterum hæc iactura, sponte statim ad Cræneniciam bello, imminenti per hyemem Comitiorum in provisu non difficulter sciscit, in o vero ad novum & longè difficultius bellum nova & idonea præsidia, novæ & justæ vires comparari poterant (jam enim palam renudatis animis & Cosaci ad Moschum deliværant, & Moschus rebellium patrocinium susceperat) nisi fatalis nescio quis, & offensu Numinis irâ calidus irromis-

sus animis hominum furor, Comitiorum illius temporis consilia abruptisset. Credet forsitan, sed inter prodigia referet posteritas, in illo periculosissimo temporis articulo, inventos ex Ordinibus ad publica consilia delegatos, qui procurando publicæ salutis præsidio intercesserunt, & in Comitibus ad repellendum Patriæ perniciem nitè & ultimâ nec essitate inditi, nihil decreti potui fuerint. Ille primùm ictus de celo datus, Lithvaniæ veluti periculo proximam, mox totam Remp. publicam impulit in immane præcipientum. Non claudibus postea Exercitus, non deditionibus Urbium, non oppidorum duce in nobis, aut vastationibus agrorum, sed eorum tantum, vobis ac linguis eversa est Remp. publicæ, quæ jugè, & citius cadum & obnoxium distinctis hostili enitibus, regerantur. Nempe illorum imprudentium ore ultix delictorum nobiliorum, divinitus adversus nos pronuntiabatur sententia, cuius postea executio per tot finitimarum gentium Motuorum, Suecorum, Tartarorû, Transylvanorum, Moldavorum, Austracorum, & re bellii manus admittita est. At enim quid frustra in vicinis aut rebelles populos calamitatum nostrarum culpam conjicimus? Nihilus externorum in nos hostilior ictus incidit, quàm qui Tribunis Civium huius tunc impetûs est. Imò verò nihil postea vulneri accepimus, quod non intempelliva illa intercessio nobis inflixerit. Nam quid Lithvaniam primo dicerem objectam perdidit, quid supremum ejus militiæ Ducem exarmavit, nisi Moscho Smolenticum, Polociam, Witepskiam, & florentissimam Albæ Russiæ provinciam, in o totam Ucrainæ oram protulit? X. manus tradidit; deniq; quid Suecis invadend. nostri animos & stimulos addidit, nisi inaspirata illorum Comitiorum delictio, per quam iterit, ne utrumque Regi & Magni Ducatus Lithvaniæ latus, donec habere præsidium? Dimota tunc, & de summo suo gradu per abruptum ac præceptis devoluta Remp. binis subsequenibus Comitibus, neque restitui, neque sisti potuit, donec ad imum sterneretur atque procideret. Sed Lithvaniæ præ cæteris provinciis velocius ac tristius fatum fuit, cui Moschus primùm totâ belli mole incubuit; neq; ullâ ad resistendum vires supererant, præter illas tot præliis exhaustas, & noxiâ ad Ræiziam lue diminutas. Quapropter nulli magis noxiom, magis injurium, & metuendum fuit facinus illud, quo tunc publicæ Consultationis exitus irritus efficiebatur, quâ Principis, cuius armis Lithvania defendi, cuius opib; pestore, tam paratus ac potens hostis, arcei debuit. Quod magis ambiguū est, risunè vecordia, ad indignatione dignior impudentia fuerit eorum; quos abrupti Comitiorum cōventus, culpam in eum Ducem conferre non pudit, cuius maxime omnium, intererat, & desiderato exitu cōcludi. Scilicet is impedire sustinuit, ne sibi sufficiens ad resistendum hosti exercitus decerni atque intrin postea, cui præcipuum resistendi munus incumberebat. Credibile verò cuiquam videri possit, eum ipsam abruptum pendis Comitibus dedisse operam, qui abruptis iis prope nudus ac semernis armato & potentissimo hosti objacebatur? sed quid argumentis aut conjecturis opus est? Non dum exolevit Conventus illius memoria, nec sexennium illud omnes testes & confcios rerum extinxit. Neminem latet qui in ejus exitu, protestationibus latus Comitiorum consilia dissolverint. Non ad Historias, non ad Acta publica provocandum est. Exat in mentibus omnium recens & hæc recordatio, eosdem disturbandis illis Comitibus incubuisse, qui dignitatem hujus Principis toto Comitiorum tempore oppugnaverint. Procul igitur ab ejus criminis suspitione eum abfuisse necesse est, quod in acerrimis ejus inimicis palam deprehenditur; qui cùm debitam ipsi Supremi Ducis dignitatem apud S. Regiam Majestatem eripere non possent, id unum tandem egerunt, ut illâ dignitate præsidii suis exarmatâ, Dux abique exercitu inermis, ac prope vinctus ingruentibus hostibus dederetur. Post avulsis sub Sigismundo Agnito Rege à corpore Lithvaniæ, florentissimas & maximas Vollung, Kioviæ, Podlachie, Polessiæ, provincias, nunquam Majores nostræ cum Moschis bellum gessere; qui (etiam in Lithvanici juris ditione) totus Regni vires Lithvanici adju-



gerent. Nunc imminente potentissimo Septentrionis Principe, qui per plura lustra factio in bellum apparuit, fiducia variis frenis, prelois tanquam ad exploratam victoriam veniebat, non modò Polonia, sed Lithvania ipsa, principio belli, ne unum quidem ad tantam potentiam propulsa militem contulit. Quasi illa exiguâ, nec mittendis tantum, quâquaverum prædiis, sed morbis grassantibus exhausta manus, vix Cosacis à limite arcendis sufficeret, ingruentem tantæ tempestatis molem, sistere aut frangere potuisset. Quæ nunc tam perficta frons erit, quæ à Principe viribus & exercitu delibata, postulare audeat, servandæ tali in re ac tempore Lithvaniæ officium? Titulone Supremi Ducis, & inanibus dignitatis ornamentis, tot hostium legiones debellandæ fuerunt? Ut manu atque armis & Regii capitis obsequio semper, sic tunc consilio Serenissimus Rex CASIMIRUS Reipublicæ non defuit, collato in eum Summi Ducis munere, qui tot speciminibus virtutem suam patriæ approbaverat. Defuit quorundam Civium in Patriam amor & fides, qui privati odii instinctu, saltem publicam Principis huius exitio posthabeant. Nec una fuit ista occasio, in quâ S. Regiæ Majestatis eximiam in Republicam voluntatem & studium, quorundam Civium contumacia destituit, aut frustrata est. Nam & aliis quoque Comitia disturbata sunt, adeo nullâ aut levi de causâ, ut de eâ ne nunc quidem satis constare possit. Et Beresceensis victoriæ Regio CASIMIRI periculo ac virtute partem, fractum in quo domesticæ belli finis, & futurarum miserationum certissimus obex præstid jam aderat: quid aliud, nisi paucorum astu & culpâ, concitata ad inferendam conficiendo bello moram, Nobilitatis obnoxio corrupti? Absque Ducibus istis ac seditionum solibus fuisset pridem tam difficili bello, summa esset domi imposita manus, & foris externa arma, nullâ laborantibus Patriæ opportunitate inviata quiescissent. Et quisquam mala Reipublicæ ab optimo Regum reposcere audebit, quæ malè sine quorundam Civium studia & interpericia nobis intraverunt? Non meliori jure adversa & calamitates Lithvaniæ reposcuntur à Principe, cui si defendendæ Lithvaniæ mandabatur provincia, non erat subtrahendus saltem triplo aut quadruplo minor hostium potentia exercitus. Et tamen Princeps hic tanta exigua manu, quantula deductis necessariis pro vasto Lithvaniæ limite prædiis reliqua esse poterat, res gessit ac posteritatem memorabiles. Primum enim hostem Smolenscos plures Exercitus admoventem per Tribunal suum Gantzkosium, eâ fortitudine excepit, ut Castris unius exercitus nocturnâ invasione directis, multorum millium manus delata sit. Quo tempore malignè dicam an solide Principera reprehensum meminimus, quod non propter muros Urbis Castra metatus esset, molestè videlicet ferentibus inimicis, quod non unâ cum periclitante urbe, obsessus atque oppressus sit. Sed ille, hostis juxta suasque vires aequâ lance pensitans, dum validissimis ubique copiis diversæ Arces petuntur; haud æquis viribus incumbentem potentiam eludendo, hinc suis opis ferendæ, inde aggrediendorum hostium occasiones circumspectans, huc illuc volitabat, donec caprati loci opportunitate, ad Sclaviam oppidum, hostem Triginta Millium Exercitu fretum cruento prælio pulsus, cedere loco pugne coëgit. Sed non multos post dies, supervenientibus majoribus hostium copiis, simul Mohilovæ perfidia, victoriæ fructus interceptus, Castraque retrò, intra sua prædia moveri necesse fuit. Satis est defensandis sinibus, ac propulsando hoste, tres solidos Menses exactos, intra quod spatium sive ab exercitu Polonico, sive ab excita ad defensionem Patriæ nobilitate, ac cisis Copiarum suarum viribus posset succurri. Sed nemine comparente, Sepelovienis casus intervenit, in quo Princeps, ingruenti multitadine impar, postremus tamen ex acie excedens succumbere fortune coactus est. Et tamen statim, rarissimo exemplo, duodecimo à loco pugne Miliori restaurato exercitu, viatores ultra tendere passus non est, omnemque à Berezinâ ad Nemenum amnem oram, partim prædiis, partim copiarum suarum excubiis infestam & hosti inaccessam

reddidit. Sed ne tunc quidem longo tempore expectans opem obtinuit, Nobilitate ad nuncium propriis hostis, in fugam potius dilapsâ, quam ad defensionem concurrente. Sero postea ac propè præcipiti in hyemem anno, Seculi præsentis quarto supra quinquagesimum, novi delectus supplementa advenierunt, quibus accessere missa à Polonia auxilia & quibusdam Lithvaniæ provinciis, seorsim auctoritas à Nobilitate miles. Sed veteranæ ac propriæ Ducis copias, non præliis magis & morbis accitâ, quam multiplici damnorum genere, & longis laboribus festæ requiem poscebant, illa præcipue tempestate, quæ hostem quoque ipsum à pellibus & Castris, intra cetera ac tepida munitionum cubilia compulerat. Ac fortè tunc initio Brumæ inclementia cæli, horridiori & à multis annis propè inaudito gelu, obriguerat. Quiescendum Duci videbatur, Satis alioqui hostium, quibuscum pugnandum esset, fore reputanti, etiam ipsi socius & commilito, sævus adversus nos æther, non adderetur. Nam quid sese proximè post ineunte Anno, recenti atque integro hosti oppositum, si illa iusti exercitus, qualiscunque species, hybernis laboribus, ac cæli injuriis afflicta frangeretur. Cæterum cunctantem, & attritis Veteranorum suorum vires, per breve otium restaurare parantem Principem, publica multorum effragatio, ac penè convicium, invitum sanè, sed amplius reluctari non sustinentem, ab hybernis ad intempesivum bellum extravit, alatis ex Polonia quoque Primatis Archiepiscopi literis, consilia & moras Principis, sequirem in partem flexas, aculeatè perstringentis. Non primo isto experimento patuit, nusquam auspiciatum fuisse consiliorum successum, quoties solis pacis artibus innutriti Proceres, adeoque pacis præcones & Antiflites, bellorum sese administrationi aut negotiis infinuant, ac sæpè de cubiculo aut lectulo imprudenter imperant, aut consulunt, quicquid hosti conducit. Tunc quoque non alio exitu, tam infensâ tempestate, rapta sunt à nobis arma, nisi ut Lithvania vires, quas in ipsam rerum naturam, & quæque præter morem sævientis injurias, nulli operæ pretio, imò maximo dano suo effuderat, tunc cùm ipsis hosti mox ineunte Vere opponendis maxime opus esset, non haberet. Nam quis irritè expeditionis fructus sperari poterat, cùm ob rigentis ætheris intemperiem, hostis extra muros & munimentis sua nusquam compareret; in oppugnandis autem firmis valido præsidio urbibus, non situs locorum, non arma, aut rabies, aut desperatio obfessorum violentius pro hoste adversus nos, quam cælum & frigora dimicarent? Quanta inde in pedite, quanta in Equitibus iactura consecuta sit, verbis exprimi non potest. Sed in iis præcipue, quos nullo rescindendo virum, aut damnorum reparandorum spatio dæditi, statim ad hybernos labores atque pericula iterum accingi necesse fuerat. Tentata igitur necquicquam Bychovia, obfessa & oppugnata in ipem melioris successus Mohilovia, Quibus in obsidionibus quicquid à provido & vigilantibus Ducibus, consilio, sumptu, operâ, patientiâ & fortitudine præstari potuit, nihil omisissum est. Tempore importunissimo, in summâ eorum penuriâ, quæ ab Artilleriæ Curatoribus suppeditati mos est, sumptu Principis necessaria aliunde suppeditata, & omnia benè ordinata, rem ad vota processuram toties pollicebantur. Defuit successus, partim milite provinciali à Nobilitate submisso, post exactum militiæ sue trimestre, palam & consensu obfessi, magno obsequio damno dilabente, partim eo, qui reliquus erat, multum immo in uno, & ad exequenda Ducis imperia non unâ de causâ legione, interdum & contumaciore, partim denique satis iam tunc aliud (quod mox eventu patuit) de fortunâ Lithvaniæ decernentibus. Nec enim semper validissimis viribus, aut summis Ducum artibus, belli fortuna responderet, nec modò præliis legionum, sed urbium quoque captivitatibus cælestis nutus intervenit. Et hybernæ præcipue obsidiones, etiam victicium copiarum sepulchra censentur. Quid nuper Tortlesfontio ad Imperatoris artis fastigium defuit? Is acri ad Lipsiam prælio Cæsarianos Duces fregerat, mox tamen ipse ad hybernæ Friburgi obsidium, suam ipse victoriam fregit. Et

tui postea tot hostium acies, tot urbium atque arcium propugnacula cesserunt, ejus impetum ac robur, & rapidum victoriarum cursum, una Moravorum Brunnâ stitit ac sustinuit. Solet etiam summæ virtutis bellicæ, Deus ponere obicem. Sed ad solverdum periculo Mohalos, nullo opus, erat miraculo. Cùm enim obidentium copiarum triplici militum genere contarent. Provincialis quidem (ut diximus) miles, Castra in jussu Ducis deseruit. Auxiliariis de Polonia præceno imperio regebatur. Reliquis Ducis peculiaris, non modo Brunnæ & obsidionis malis, sed nunquam intermissis belli laboribus, fessis saticebat, & quotidie manebatur, ut gravius ultra infortunium expectari minime expediret.

Solutæ sub initium Veris obsidioni, supervenere ultimi ante irruptionem Suecorum Comitia. Quibus ut a desset Principis Republicæ interesse putavæ. Cui tunc maxime expediebat defectionem Magni Ducatus præsentia sua urgeri, & ut tot malis attento, & hybernâ expeditione fesso exercitui suo reliquæ, quæ in evocandâ ad bellum Nobilitate Lithvaniæ supererant vires adjungerentur, effici. In quo tametsi non inane operam posuerit, ut lege publicâ vetustis mos & Statutum Magni Ducatus Lithvaniæ confirmata sint, quibus universa evocata in bellum Nobilitas ex ætate Summi Ducis accedere & subsistere tenebatur; tamen ubi in arenam ventum est, inimicorum malevolentia factum, ut executione recens sancitæ Legis impedita, Exercitui Ducis nihil opis aut spæi à Nobilitate afflueret. Quod nihil aliud erat, quam Patriam suamet sponte ruentem novo impetu in præcipitum impellere. Jamque adeo Magnus Dux Moschovia, cum ingenti Moschorum & Colacorum multitudine, virum hduciâ præfens, Vilnam versus directo itinere adventabat, cum Polonica auxilia accenso domi bello, per improvissum Suecorum in Poloniam incursum, ad extinguendum ejus incendium revocata sunt, quo mox non Major modo (quæ jam deciverat) sed Minor quoque Polonia, Varavia quoque, Cracovia, & deditibus se pæsum Proceribus atque Provinciis, univærsam pæne Regnum conflagravit. Definito discessu auxiliorum Exercitui, cùm exigua illa & fessa veteranorum manus, sistende quæ tantæ belli violentiæ par non esset, versæ à Principe ad Nobilitatem, quæ seorsim in armis erat, obtestationes, ne communem salutem, ne Patriam deferrent, atque ex legis mente atque officio, junctis secum viribus, semetipsos unâ imminenti periculo eriperent. Sed apud animos factionibus discretos, aut criminationum peste affatos, nihil ratio, nihil auctoritas, nihil ipsa necessitas valuerat. Pars degeneri metu torpebat, aut fugiebat, pars malevolorum artificio aut partium studiis abrepta, seorsim tendebat; ut adventu periculi, tantò licentius posset dispergi. Non igitur Principi qui capitis sui obiectu, ingruentia Patriæ pericula arcebat; sed istis potius eversæ Lithvaniæ causa apud posteritatem dicenda est, qui procul ipsi à Muro pulvere atque dis crimine, unicum attriti & laborantis Exercitus ejus, quod à confluyente in Castra Nobilitate tunc habere prout, sub fidium, novis & antiquis Patriæ Legibus calcatis, malignè subtraxere. Eisdem tempestate validus Suecorum exercitus, reliquâ Livoniæ parte, quæ hucusque in ditione Reipublicæ fuerat, occupatâ, Lithvaniæ imminerebat. Nec ulla spes adversus utrumque hostem subsidii à Regno supererat, quod hinc Sueci, inde Zaporovii, magnis viribus, nec dispari utrinque successu, urgebant: cum nova atque improvisa cura Principem, ad propinquum periculum advertit. Deerat adhuc ad supremum mali cumulum, ut hic ipse affectus, extenuatus, destitutus ac debilis sibi subsidii fraudatus Exercitus, prospiciente de proximo hoste, in seditionem & conspersionem adversus Ducem suum efficeretur. Non difficile erat continuationis expeditionum laboribus confectum, & in tot Reipublicæ necessitatibus nihil non perperum militem, cui neque ulla pro antea stis meritis gratia hucusque relata, neque ruente Republica in posterum speranda videbatur, sub Duce præsertim disciplinæ retinente, in licentiam & detractionem periculorum impelli. Nec mora,

scinditur miles in adversa studia atque factiones, & frustra saniorum consensu reluctantæ, plerique manipularum adversus imperia Ducis conspirant. Quæritur seditioni color, instans diei exolvendi stipendii præstatio prætextus; & propinqua Moschorum & Colacorum vicinia, palam omnia tumultu perstrepunt. Atque hæc fœdere primæ illæ militaris conspersionis scintillæ, quæ post obitum Principis in illegitimam & inquam politæ bonorum ejus directionem exarsit, & occupata infelicissimæ Republicæ temporis statum, aulæ est barbam vellere mortuo Leonis. Cæterum tunc hoste omnium consensu, properare inde Moschus ad urbem Vilnam, pro cuius mœnibus Exercitus consisterat, hunc Principem animo anxius, atque urbi metuens, & exigui exercitus vires suo pretio æstimans, cuius tamen jam ne satis quidem potens esset, cùm tam vasto infirmæ Civitatis pomerio, tantam paucitatem etiam concordem includi, nulla ratio permittere, monitis statim reliquis civibus (nam plerique pridem periculum evaserant) ut sibi consulerent, de conservanda urbe ambigere cœpit. Ne quid inausum tamen relinqueret, inter alias Urbi vicinas monitionum angustias tentare statuit, si qua fortè longius à mœnibus rejici posset hostis. Sed ubi in rem præsentem ventum est, ad conspectum eminus longè venientis horribilis hostium agminis, major pars turbidi militis, cum signis & cohortibus in effusam selem fugam coniecit, non alio festinationis pretio, nisi ut Couchisibus, aut Mercenariis (nec enim omnes manipuli una fugiebant) maturius nunciarent, restitutum à se in acie Ducem. Cùm res esset in præcipitum, sese deseruit Princeps, sed tunc primum ultima necessitate sibi extortum, deservendæ urbis, consilium cœpit, & cum reliquâ parte Exercitus, propter urbem jam semideferatam, servatis Ordinibus, pontem Vilnæ amni impositum trajecit. Ubi cum incumbente recedentibus hoste, & propè jam pontem occupante, quamvis tam insigniter diminutis viribus, à erimâ pugna coexistit, ac sæpius trans amnem pertempere ausum, fortissimè rejectit, ipse signa admovens, & ubique in conspectu primus, donec igne subiecto, maxima pars ponti scorruit, & omni spe transitis hosti adempta, qui superaret Exercitus honestissimo receptu servatus est. Suprema tunc necessitas, & urgentis fati vis, Principem adegit, ut cùm Vilnam ingredi ac defendere non posset, nisi una & exercitum præterea perderet, servare alterum maluerit, quàm utriusque simul semiret. Ubi cineribus sepeliri. Sed & illo ultimo Principis consensu, Samogitia cū vicinis aliquot trans Vilnam amnem territoriis Moschorum jugo submersa. Neque ausus Moschus ultra progredi, incitatus propemodum ad hanc usque diem, provincias istas reliquit. Et si pugnarum exitus, pugnantium consiliis eorumque successu æstimandus est, non victus ab illa pugna Princeps, sed victor recellit. Nec enim servandæ urbis causa, quæ jam humanis viribus servari non potuit, sed servandi sui exercitus ergo dimicabat. Nec ipse in obtinendo illius certaminis præmio atque fructu, sed hostis succubuit, nunquam postea ausus, non dico Ducis exercitum aggredi, sed Trans-Vilanas illas ditiones subigere.

Hucusque bellicas Principis actiones percurramus, quæ inde subsecuta sunt circa Transactionem cumExternis, ad alteram defensionis partem pertinet. Nunc satis est ostendisse in bellicis ejus laudibus, nihil habere invidiam quod arrodat aut mordeat. Nam qui Smolenski obsidionem non solum obestant, longè iniquius agunt, quàm qui Gustavi Adolphi Suecorum Regis gloriam carpere audent, quod ante iunctas cum Electoribus vires Magdeburgo nuper opem ferre non potuerit. Qui Sepe- loviensi infortunio parvas antè victorias obliterare contendunt, parùm intelligunt, non idè obsecram esse Hannibalis memoriam, quod pluribus præliis à Marcello, uno fedæ capitali à Scipione victus est. Longè tamen pauciorum militum iactura casus iste Principis Reipublicæ stetit, quàm accepta ad Dyrrachium clades Julio Cæsari. Nec idè huic paratam antè in Gallia victoriarum laudem emarcuerat. Vilnæ in conspectu Principis capta, pædet eos, quorum artibus vires urbi protegendæ pares

denegat aut subrepti sunt. Omnium id a se Principi nunquam erubescit, quod humana opo prestatum non potuit. At eodem tempore hostis, constantiam jam & quasi faucibus comprehensum recipientis fide exercitus bolum, tam exiguus viribus, ubi tunc a Principe extorqueri crebuit, neque compertum totius virtutum laetere ultra ausus est.

Satis huiusmodi nobis bellica Principis humi virtus def. aia videtur. Superest eorum que iulceum minus alienum, ut integrum ejusdem regis Sacram Regiam Majestatem ac Patrim habeb, ab improbe calumnioze nulliusvis videretur. Enim vero veritatis sunt loquid assus, quam ut non ammadvertere, nihil in bellicis Principibus huiusmodi carpi potuisset, quod non in uberiorum ejus laudem cederet. Quid enim iunio obijci? Molochian, an Sveci, & totius Septentrionis vices Colacis conjunctas ab eo nequaquam debellatas? Id vero qui fieri ullo modo potuit, tantilla manu, Ga strenui contagio, continuo laboribus, tot cum potentissimo bulve vellitationibus, tot crebris praeliis, uno praelio adversum non levis immunitate, fame, frigore, vigiliis, damnis concessa, ab omnibus auxiliis delecta, in lictulian denique adversus Ducem contumaciam accessit? Si nullas omnino post Molochian strupationem —

Res, & epiis ostendere civibus huius.

Si nullas locupletissimum lucellum suorum lictes date potuisset, si nullam lace de hoste ligna retulisset, ac ne tantum pro de sententia Patris, qui equum prout voluisset, quis non prudentiam proutus huius exeat tam habere, quam culpam inculcare debuisset? Non potuit cum tam ad moena Sveci et non parum hostium exercitum, tot erentibus uice impiofuerunt cum Triginta Milibus huiusmodi ad iulceum certamen post deum iam eliam in adversa rebus Bercasie Cyta, atque huiusmodi iulianotam videram, post tot valetudines, totque oblatas, & capivorum hostium multitudine (quia Regi Michaili tradiderunt) confectam aream, denique post aliam ad Vilnam nec certe advenit pro confervando reliquo, necesse est, cum post huiusmodi cum equa manu in expeditio tanti hostis exercitus receptum, post tot erum fortiter gelatione pueri, quis Ducis huius aut in deploratis ac trepidis, bus invidiam animi robur, aut in incertis & ambiguis, praelentis consilii via, iatis admirari aut praeicare poterit? Invenio hebel & inuicem cum rationis (sua senti iudicium). Flexit igitur alio spulua sua, se Principem non ignavi quidem aut rei militaris insensibilem, sed pichid victum accurate capis. Quasi ultra hinc abique viribus & exercitu, valde illimo copiarum robore armatis hostium iunioribus extorquebat victoriam possit. Et que plerumque maligna tati comes esse huius, recorda quorundam, spargere cetera, Moloch ubi quoque pulcherrimam occupatam Principis fidem. Et ubi ubi loquid in illa servituti barbarie, Principibus praeceptis virtus, huius in necessitatibus copias atque materies, quibus forte iusticiam possint. At ex Molochidum (inquis) non cepit? Ma via videlicet huius Carolus V. egerat, qui Metum aut Aligianum duxerit ipse Molochus, qui Regem, denique Carolus Guilielmus huiusmodi non expugnavit. Ulquid adeo, nisi morallium conatus itur esse, aliquid perdidit potest? Sed post explosam evoluti, tanti delum huiusmodi, tunc omnis calumnioze cura incubuit, ut claudens cum huiusmodi pastorem suspitionem Principi impingeret. Quid pernam, postquam in illa criminatione, carat? Sicut iamque, an impudentiam utraque detetur prolium in omne scelus calumnioze studium? Bene habet, quod profligata malevolorum impudentia, ne spei ne quidem crimina confingere novit. Nam quid eo huius, quod Princeps Sveci Lithuaniam constituit facinoris primum tradere voluisse huius. Cur igitur non tradidit ne tradere quidem unquam conatus est, quando tradit potuit, quando in eum pichare esset, quando & a tradente maior apud Sveci gratia iuniri, & officii praelitri fructus uberior pene, eos, quorum gratiam captasse huius, manere potuisset? An vero in illo ultimo, a nymam agere Lithuanie, singu tu, cum Molochis & Colacis late omnia occupantibus, recedentibus Regni auxiliis, nullum in confervata & dilectis Nobilitate, nullum in deservito, atque adeo bona parte sui, in scelus corrupto Ducis exercitu, Urbi Vilnae aut reliquis Lithuanie praefidium superesse, placuit? Si Dilis placet? tam sent cum Sveci de prodicionis mercede paciscit? Quid autem ultra novo bellico prodi potuit, quod non esset? Inim autem, ab inimicis Principis, veteri hosti Molochi proditum & plane in pradam profuturum? Quid eo tempore aut Princeps Sveci opere lux pichare, vel imputare, aut Sveci Principi acceptum ferre potuisset? cum & ipis Principis, nihil tunc officioze pichat, quod non in aliquid potest esse videretur, scilicet, nihil a Principe acceptum, quod non eorumdem periculo ac viribus, a Molochorum violentia vindicandum esset aut defendendum. Tunc igitur, prodicionis nullus locus, nulla occasio erit aut faculas. Quam si vel maxime Princeps urgere voluisset, ipse Sveci iustissimam degradatione spicaverent.

At enim tunc tam passio cum Sveci, non tentata modo, sed conventa, non inanc aculationis conatum evenit ipso offendit. Passio enim cum Sveci conventa neque Princeps unquam negavit, neque in eam cum reliquis confensus cretuit, aut apud posteritatem libi erubescendum fore merito iudicavit. Nam neque primus ipse, sed post multos Polonice Proceres atque Provincias, neque solus, sed cum Primaribus Senatibus Lithuanie, cum Ordinibus, qui in tam praecepti cala praelio esse poterant, neque clam aut privatum, sed confensis ius flagrantibus omnibus, ad id negotii accitit. Neque in eo, aut quis cuiquam lesum, aut fides in Patriam violata videri potuit, in quo iuspreta necessitas, omni tunc nexu solutus Magni Ducatus Lithuanie Ordines, ipem que reliqua erit salubris publica fere adhibita. Jam flore, illius Polonice provinciae, nullis belli calibus attrita, non fuis prae huius eamque, sed viris atque armis suis insecutus, ultro in dedicationem suorum concessit, & copias eorum vires suas adiunxerant, iam reliqui exercitus, adeoque plerique Ducis atque Ordines Polonice Regni, tali ne praecepti omnium impetu, sed & urgente a tergo Molochorum & rebellium vi, eodem, quod mox crediderunt, vergebant: jam ipsi Serenissimo Regi CASIMIRO non magis hostium vis, quam e mulieribus suis quorundam conspiratio metuenda, praeceptis & calamitose extra fines Regni receptis, necessitate impiofuerant: cum

Ordines Lithuanie desertos ac semieritis, inter tot hostes undique veluti maleum inter & secum positos, inclulabibus sati vis, ad idem illud querendum Svecorum patrociniū adepti, quod jam, majori sui parte, Polonia receperat. Non igitur tunc licuit uni ex praeceptis Lithuanie Civibus (quoniam abique idoneo exercitu, Ducis artibus patre prodesse non poterat) se Principis Secularium Senatus officio, iusque plures illustribus & Senatorio Ordine Collegas, & iunior, quos ius patre exi Nobilitate, urgentibus propius rationes, quibus alia ex ultimo causa cala pollicetur? Nihil illius abique contentu & subscriptione Antistitis Vilnensis, Primus in Sacro Ordine Lithuanie, inceptum Protrahit in longum negotio, cum Principis, magni Svecorum offendit, iniquioribus conditionibus transigere gravatur, ius aliquid cum Svecis Sanguinea & adjacentes regiones transigerunt, quam pichare in Polonia Provincia, i ditionem Sveciam concessit. Non igitur in ea translatione Princeps Reipublicam decessit: sed in rebis deploratis, & per discellum atque abentiam S. R. Majestatis, quati in orbate publica, praeceptum totam fere Reipublicam (nec parvo quidem intervallo resitans) secutus est. Quod vero mor Polonia, post extorta per Svecos Prussica a Serenissimo Electore Brandenburgico pastia, introductis Caroli Guilielmi consiliis, a salute Patriae alienissimis, tam iniquam & noxiam, ipseque suas tam indigne frustrantem protectionem abiecit, id Principis morte pichare facere non licuit, quam iniquo tam animo, brevem illam & iuneluph statum Reipublicae fecit, vita in ipso avi fore ac robore, ante diem calicis ostendit. Quippe florentissimam, nec dum ullo finitimi calis exemplo delatam Svecorum fortitudinem, deceluit. Quae rerum exutus non dubium relinquit, quod facturus fuerit reddente post iunioris Patriae felicitate, superfluum esse Deus voluisset. Ut enim in pauca confertur, si ad confugiendum in Sveci patrociniū fidem nulla provincia, nullus exercitus, nam docuit aut Procerum signum ante Principem iustulisse, tantum erat, illa iuspreta pericula, quae Principis firmata, necessitas, ut eius nomine omnis ejusdem cum Svecis pactio, apud aequos Iudices, deberet esse excusata. At nobis id non satis est. Pergimus igitur ultra & audacter dicimus: Si nulla Principem firmasset, tam propinquum utrinque periculi necessitas; quis tamen consilium ejus accurate potuisset quod cum videret Provincias, exercitus, vires, & praeceptos Regni Militia Ducis, fatali quidem impetu in Sveciam protectionem iunentis, ipse qui oque leide ac Lithuaniam suam a corpore Regni separare creverant, & quancumque fortunam iam cum Regio ac tota Reipublica, quam iusfori Molochian tyrannidem ferre maluerit? Quod si factum Principis, non minus etiam sine illa necessitate aliorum exemplum, quam sine ullo exemplo ipsa excusat necessitas, quoniam magis illud pich omibus aliis excupulum videri debet, cum & magnis exemplis tanta necessitas, & superne necessitas? Quod igitur illi, quod in ea Principis cum Svecis negotiatione huius ac pichat, aut deteriorum in partem trahere ausit? Saltem, non coluissis tantum & iuspreta, sed postulationibus, mox flagrantibus provincialium Ordinibus ada omnia, quos ingruentia undique pericula de vita bonique ausus & iuspreta, sed postulationibus, mox flagrantibus provincialium Ordinibus argebat. Nec minus pich hostium animi, quam securitatem urgebat. Nec minus pich hostium animi, quam securitatem urgebat. Nec minus pich hostium animi, quam securitatem urgebat.

Postremo, si ex eventu consilia iusfunda ius, non alia melius ratione, & Moloch cum Sveci committi, & Molochi tyrannidi Sanguinem cum proxima vicinia iusfabi potuisset, exutus locuit.

At enim suspensus Ducis in Reipublicam fide locupletis videlicet ius, proprius ejusdem miles producit. Abit vero, ut veteranus Principis Legiones, quarum vires tot victoriae patre sunt, laetatum ejus & glorie locas & admittit, tam praxe & inique aculationis, invidiam suscipere existimemus. Falso & impudentes criminationis huius nomine, universis Magni Ducatus Lithuanie exercitus tradidit. Paucissimi ius, inque & turbida & ad omnem seditionem corrupti colluive, quos cum iplos in lucem prodire pudeat, commore etiam gregatioris facti nomen exercitus imponunt. Quibus huius huius non minus quatuor est, quam curpis & flagitio milita fuit. Quippe infelicitissimi Reipublicae Status oculationem aucupati, in invadendo per calumniam Principis patriam monio, calcato iure, calcatis patrii legibus —

Aut non monentibus, aut quod possit.

Quod facinus tam diu inultum relinquit, temporum pudor est? In faciat, horum paucorum flagitioz quatuor interest, infonit Principis manes, tam iniqua aculatione gravari. Egregius vero resies, qui fidem testimonio, non alii documentis, quam armorum formidone tuerent. Eximium & omni exceptione majus testimonium, quod perhibet fideiosus primus, deinde defector & profugus ex praelio miles, qui nunquam turis credi poterat, quam cum post confectum ad Vilnam, & longinquo hostem, pavore & fuga exanimis, d. scientia repida verba anheluit, nunciare obvius, destitutum & in praeio Ducem. Prodicionem videlicet obijciat Ducis, proditor ipse Ducis & fugitivus manipularis, & a quo supplicium pro flagitio movebat, si abstrusa ab omni mortali luce, & nunquam probanda crimina, intente audere? Scilicet ita de imperantibus auctoritas profutur, scilicet, gior disciplinae relaxat, ut ad secreta Ducum consilia, aut documenta, etiam fideiosum aut suspectum & malevolum militi admittio pateat. Sed nec ejusmodi documentis, quibus tanquam vestigiis ad cuiusvis arcani culpe penetratur, in hac causa locus ullus est. Nec enim de eo quatur, utrum a Principe quafida Svecica prodicio, & post longum negotiationem tandem conclusa fuerit. Id tantum abest ut renatur Princeps, aut ultro vendiderit, & communi Polonice Lithuanieque patre ac tota Reipublica impudenter nullum enim testimonium eorum confantis erga eam studii exhibere potuit, quam cum in tanta necessitate posuit, eandem cum reliquis Patriae Ordinibus sortem huius, quam seorsim Molochis illecebris & spoliationibus insecari maluerit. Non inquam cognitio praeiens de eo instituitur, utrum ipse passio cum Svecis conventa, sed utrum mala in patriam fide conventa sint. Proinde non factum, sed animus Principis vocatur in dubium, & sola mens prava ac voluntas acculatur. Viderint acculatores, in huius arcani latebris quibus & ipse

[illegible]

soluit ab omni suspitionis labe. Antecedens necessitas, & mor-  
fibusque. Quam utraque aversum ab istis patitis animum, & a-  
lienissimam fuisse mentem ejus ostendit. Spontaneum animi propo-  
situm non exspectat ultimum necessitatem: ubi adegit, voluntas  
etiam non suggesta sua legi compellitur, nec illa est culpa, si  
quidam reus, quando reusque necesse est, tametsi in Principis voluntate  
illa tam violenter necessitate laurgi, iam infusa, aut prelati tunc  
quando reus conciliat potissime, ipsa mors ostendit. Nam quod in-  
volutus patitis (his intervenire soluitur, precibus & misericordia) Ordi-  
nem deprecantur dari debuit atque indulgeri: qui ad efficien-  
dum ultimum exitum, illum rerum statum depolabant. A Prin-  
cipe quantum ab eo abhorruerit latius ostendit, quod eum non orien-  
do effugere, quam vivendo tolerare valuerit. Pura de innocentia  
Principis loqui, res ipse non permittit, quæ clarescit ab rimina  
tam liquido purgat, ut ejus evidentia, quæda verborum & argu-  
mentorum copia taceat injuriarum.

Quod his quæ quæritur, quæ totum sit ramen, quoddæ villæ ex-  
tis, quæ ante Principem in Patriâ magnas res gesserunt, tam fidi-  
ciatis, ac morte quendam exstinctis odias appetitus sita in pre-  
teritâ causa est, *Serena malignitas*, quæ patrum nomina scelerè ante pre-  
sentiendâ quoque ejus supplicia omnes Majorum pœnas superavit.  
Olim quoddæ homines detestiores, annis licet græta meliores ho-  
mines, quæ non tam incolorem, quæ non tam substatuam, quæ  
ex oculis detestiores moribus non in rationem duratâ rebus  
sevi. Quia et ipsos trepit herum eum sapientioribiles, et virtutis  
in terrea tamâ æternum superbit et florere, eodem cum malevo-  
lenti tumulo, damatâ et sepulta interbit Invidia.

Tunc tandem adeo nova, aut sine exemplo videli potius illa, quæ tam bene meritis Principem violenter, iniuria. Vel in iplo Patriæ finem, in Summis ejus Civibus, inveniatis ejusmodi vulnere curatioris. Quid Joanni Vicius profici oportet, patra domi forsque non tuo tantum sed pacis nominis gloria? Tantis rebus gelis, exaltæ atque Senex, ea dignitati vis prædida quætere coactus est, quæ quæ non sine Patriæ discrimine, in intellenti bellæ mæstra perierit. Nisi quod morte prævenius, incertum reliquit, utrum vivente iplo partes, quæ fovit, vivente perierit, quæ mortuo succubere Quid Quækvium juvit, illucit ad Cluflum præfuit, Molchæe cinis viciæ ita fregit, ut deditum in vinculis Magnam Ducem, & quæsi bellæ imperii falces & laceramentum Regi tuo traderet. Nunquid navatæ ab iplo, hic & alibi opera, aut fructum quem sperabat attulit, ut iplo ab incertis fulpionibus immunem præfuit, ne malis fidei poffet, in defendendâ Patriâ ufos paratius, viribus in hostem non ufos, quando malevolis ejus oportuiffet ufos esse. Quod publici rursus innoxie convenerit verberatus Senex, mox oblati occasione impatiens viribus adverfus hostem ita ausus, & iplo perit, & Patriam præterperdidit. Quid vero, quæ de proximo lumps poffit, exemplum loquæ accitissim? Illustriſſimus Princeps, quæ causa à nobis defenditur, decedentis Patriæ obitu, non magis patrimonium aut virtutis indolen, quam meritis suis iniquam & adverſarum fortunam invidiosam hæreditate perit. Nam qui Illustriſſimus Duce CHRIS- TOPHORO RADIVILIO Palatino itidem Vilenſis, & exercituum Imperialis in Præſentibus Generali, dum viveret, pacis & belli artibus instructus, utroque oratorum fuit quis & in togâ, prudens, confilio, doctus præfatorum, & in armis, re militaris peritiss, animæ fortitudinis, & belli in præſentibus emincenter efficitur, qui ad domi- pæſtatis libertatis actus indefessus fuit, quæ belli ætate, laudibus, populi, peritor, in utroque fatis, quæ belli ætate, laudibus, quæ decertavit? Et pacis quidem decedentis præfatorum potius, quod ejus tempore Comitæ Regni, aut publici Conventus celebra- batur, Difficillimis temporibus, etiam in orbitate Republicæ, cum ſibi fedendi ad rerum gubernaculâ provinciam foris obtu- liſſet, quæ, quæ quantitas, in tutandâ ſalutē Republicæ curaque, in tractandis populi animis dexteriſtis eluunt, quæ animi magnitudo ſuſtinendâ & moderato, in fervendo temperamento, non illuſtrius fortunæ lux ſplendor oculis infuſtorum nimium perſtingeret, aut alioquo obvia cunctis, & nimium fide demerere vix popularium vel minimum detrahere dignitatis? Quibus eximii artibus, id affec- tus erat, ut etiam inimici, qui fortunam ejus odiſſe vellent, vici- tutes non amare non poſſent. Jam vero quoties totis aliquod pe- nitulum Republicæ incipit, quæ ſui in gerendis adverſus hoſtes reſere ſolentia, quæ conſilii, quæ animi firmitas, quæ in proſpicuendâ future ſalutis citata, quæ in præſenti diſcrimine fortitudo? Ac forte cum præſtantiffimus ex longâ Annalium memoria bellator Guſtavo Adolpho Suecæ Rege, Ducem nam fortuna commiſſet, quæ nimis ipſi deſpecta amplexuſ exercere virtuti materies: niſi illud ad certamen compoſuit par, impari ſemper Marte decerſit. Quiſque Guſtavo Rege adanti tempore viſus, quæſas Regie præſentibus artibus poſu- labat. Noſtro autem Duci non magis cum tam acceſſivo & valido adverſa- rio, quam cum paucitate ſuarum copiarum, & maligne ſuppeditatio- nis auxilii luſtandâ erat. Et tamen noſtri, quod vivimus decet, con- ſilio & animo præſentibus, eveniente bellæ erit, ut ſi in unum Rigam conſilio, & quæ animi Principis juſtum exercitum opponere poſſet, improviſa hoſtis celeritate interveniſſet, nec unquam poſtea ad- ant recuperandum peditatum ac ſervata eſſet. nec unquam poſtea ad- pota Reipub. ſicuit integro biennio, & quod excurrit, nulla arx, nul- lum oppidum in Suecorum potestate veniſſet, quod non poſſimum in manus Principis redierit. Campiſſet, ut ſi ſua fortuna, ut præſentibus ubi quæſitæ acieſ expulſi potius, & ſua fortuna, ut Principi ſæpe acie cōfigere cupiſſet, niſi quæſitæ acieſ præſentibus hoſtis auxilii fuerit. Paulo poſt per injuriam impoſ. illi Principi majori cum poteſtate Colo- niam, ſalvâ diſtante ſeræ, ne effec- tū, ac proinde Principis militari impoſ. ultra deſceſſit, & mox de vulgariſſe illud grande Livonici belli præſentibus acieſ acie viſi poſſet, ledæ tunc tunc Livonici belli præſentibus arma tranſila ſunt, Burſici acieſ præſentibus in præſentibus, præſentibus Czlo majoris Collegæ exercituſ, redund. in præſentibus, ad vim vici- proſpiciendâ, cum præſentibus & præſentibus in præſentibus, præſentibus tamen, præſentibus & multum imparibus viribus, & virtutibus

ſuſtit ut ac reſpelli, ut omiſſa Lithuania, & Arce Birzenſi reſtitu-  
ta, bellum intruſum tranſſerre maluit. Ita ille ſuo Ducum & belli  
fulmen incutendum, qui paulo poſt unus videtur Caſtrianis aquil-  
laſ frangere potuit, qui intra biennium totam victoriam peragravit  
Germaniam, cum hoc ſemper exigua manu ſuccedens Principe, in  
angulo Curlandæ angulo autem limite, totum patre quadrien-  
ni luſtratus, ne pugilo quidem terzæ, de quo attingere certabatur,  
auſtor diſceſſit à certamine: Nam Riga nondum armato, & reliqua  
Livonia (ut diximus) à bello gredendo per injuriam repulſio Prin-  
cipe amiſſa eſt.

Iam verd in bello Moſcovico, quæ & quanta Ducis hujus animi  
ſignitudo, atque ſolertia enituit illuſtra ſpeciemus plenius re-  
motaſque nobis, ædè prompſus veniam dabat Leſtor; quò malig-  
niæ ex vulgus Scripſorum, affectato ſilentio ſupprimere tentavit.  
Diſtinctum forte Interregniſ diſcrimine Republicam improviſo  
bello invaſerat hoſtis, ſuolentium magnis viribus oppugnare ad-  
ortus. Adulto Auſtium obſidiū cepit, Principe in mediâ Polonia  
Interregni curis occupato. Nec ante multos exadus Menſes, juſtus &  
pari conſuetudo hoſti comparat poterat exercitus. Interea Urbs  
validiſſimis copiis conſtituta, deſperatione poſſimilium auxilii pe-  
culabatur. Ergo dum conturbatur exercitus, dū necceſſaria bel-  
lo adhiberetur, coarctandis laborantium animis, ipſe Dux adven-  
ta ſp. arbor hoſtium, nihil paucitatem ſuorum, nihil anni tempus  
moratur, capiente & munito, in vicinia hoſtis, Caſtris loco, non  
metuendis ad obſeſ hoſtis trepidos erigebat, nunc perpetuis ex  
curſibus Gaſtra hoſtium aſſulta, cum de propinquo obſidentis  
ebulliret, imminere, non modo per integram hyemem excubans, oppug-  
nationem renuſciabat, led ſemel arq̃ iterum perrupti hoſtium ru-  
ſſidii, in introducendis in urbem angulis, obſeſ tantum virum & ani-  
mi addidit, ut hoſtium uſum lucrum collecti juſti exercitus, for-  
titer inſiſtentes. Mos Adventu S. R. Majeſtatis cum Polonicis co-  
pulis, quibus ex VLADISLAUS, diſtributus ſecundum Ducum officiis,  
perſumpere ad obſeſ diſerſis partibus aggreſſus eſſet, demandato  
ſibi munus, tam deſertis perſuſus eſt, ut cum alii à caſtris Prozo-  
rovi, ne improſpere geſſa, non fine clade recederent, ipſe in oculis,  
atq̃ audio in præſentia Regis, per montem Poczovienſem nullo ac-  
cepſo damno perſequeretur, ubenique valido ſubſidio introducto ſer-  
vaverit. Reſ alibi non ex animi ſententia geſſa, creptum opus eo die  
diſſerit cogit. Pauci poſt diebus igitur, Rege cum aliis Ducibus  
per Poczovienſem montem irrupente, Dux Radivilio ipſa illa  
pari, in qua recens non ſatis proſperè pugnatum erat, in vadenda  
commiſſa eſt. Cautius ac ſcelicius quam alii nuper, tunc pugnant  
Principe, & hinc per haſtatorum equitum turnas, ab eo contraſt  
hoſtium cadaveribus Poryſthenis ripæ, inde Regis in Poczovienſi  
colle torrens pugnantibus, utrobique, reſ felicitæ geſſa, & Caſtellis  
hoſtium partim vi occupatis, partim proxima nocte præſidiis  
proſtratiſſimis deſerens, Mors Poczovienſis caſtris Regis occupa-  
tis, & tota tunc Amnion urbis vicinia, hoſtilia præſidia pulſa ſunt,  
atq̃ urbs per portæ caſtris Regis conjuncta eſt. Hæc, aliquan-  
do h. ſ. ſ. ex Amnion in caſtellorum fuerat præſidia, donec vicin-  
no munitus Caſtello à Principe oppugnatus, & niſi culpa quorun-  
dam (quos comit-morari niſi acriter intervenſſet, propè capos  
præterea accurrerent numeroſiſſimos hoſtium equitatus exiguâ manu  
fortiſſime repulſo, tantum hoſtibus terroris inſectum eſt, ut proxi-  
mâ nocte, valida illa Prozorovi caſtra, & octo præcipua Gaſtella  
commætu & quibuſdam tormentis, partim reliſſis, partim in fugâ  
abſeſſis deſeruerunt. Quos & reliqua manus obſidentium, cum ma-  
joribus tormentis, intra paucos dies ſecuta eſt, omneſq̃ ſignis magnis  
ſehinæ caſtris, Montis Alaudum oppoſiti, arvis & commætu in-  
ſtruſtiſſimis receptum habuere Liberata ſic & ab annuâ obſidione  
retracta ure, proxima labor fuit, hoſtie in vaſtiſſimis illis caſtris  
ſuis obſidendi. Luſtrata igitur prius à Principe Regis caſtris me-  
tandis idoneâ geſſa & morte Poczovienſi deſerto, univerſus exerci-  
tus, in opportunum ad Poryſthenem locum tranſlaſus eſt, planè à  
tergo hoſtium, qui pæſebat in Moſchiviam recedentes iter, ut  
inter urbem & Regis Caſtra incluſi, faciliſſimè undique cingi poſſent.  
Eodem impetu, nec opinata hoſte, caput eſt Alaudum collis,  
majori parti Caſtorum ſclum de propinquo ira imminens, ut ab  
illis anguſta duntaxat valle diſtimmeret. Quos locum eſt veſtigio Dux  
Radivilius, tribus pedum lectionibus, adjuvans paucis equitum  
veniliſ, munendum tradidit. Caſtra Regia paulo longius inde in  
verſeſſa planitie) trans luſtrum fluviū poſita ſunt. Tam improvi-  
ſus noſtorum adventus hæſe incertum conſilii reddidit, quod an-  
tequ岸is in expedit, interea noſtri per ingruentem nos mox nocent,  
metandis caſtris & muniendo collis, aliquantum ſpatiū habuere. Et ad-  
tar ſummo mane cum loco exercitu Dux Radivilius, metuens & exu-  
bas, ne colle hoſti tam vicino, nondum ſatis munito, ab hoſte pe-  
ditum proſpelleret, deſcenderunt impoſite ſecens legiones. Sed ne-  
mine ex hoſtium Caſtris compariet, deſlexo à Meridie Sole, jam e-  
quitarum in caſtra deducere ceparet, ipſie adeo arma poſuerat,  
cum erupſiſſe caſtris ſehinæ magnam viam peditatus, & cæca ad col-  
lem Alaudum tendere, nunciat. Nec mora, ne armorum quidem  
indecedorum ſpatio ſumpto, ſecur obviū quemque rapiens, reli-  
quiſ propter ſubſequi juſſis, revolvit, multos hoſtium pedites, qui  
nondum ex planitie colli virgulis obſidio ſuccederant, retrò in ſua  
caſtra reprimi, & ipſiſ valis, inter caſtra hoſtium & collem inter  
jeſtæ, anguſtiſ faucibus, cum equitatu ſubſidiis. Sed quia majorem  
jam hoſtilia peditatus partem, inter virgula per acceſſe moris e-  
nitenem, ab impetu equitatus noſtri tutum locum ipſe præſtabat,  
veritus ut impoſita colli præſidia tantam vim hoſtium ferre poſſet,  
munitat propter Regis Majeſtati, ut quantum poſſet peditum, à ter-  
go collis ſubſidio mitti, ſele cum equitatu interioris in valle inter-  
media tanſperſ manſurum, curaturumque ne quid ſubſidiis, & caſtris  
hoſtium iis, qui ad expugnandum collem ſuccederant, mitti poſſet.  
Concurrunt igitur in collem auxilio plerique peditum noſtorum  
legiones. Non ſeſſit hoſtem quantum interſecit eorum, qui mon-  
tem oppugnabant, ut etiam propinquis caſtris ex aſſuente peditatu,

quo tunc noſtribus longè prævaleret, ſubſidia acciperent. Sed  
prodire & caſtris nemo poterat, quin à parato conſtituto equitatu,  
portam caſtorum obſidente, ſtatim proterceretur. Nihil igitur in-  
medium, nihil inſanum reliquit hoſti, quo equitatu noſtrum, ex illâ  
anguiſta planitie deſpelleret pulſet. Primum autem omni genere tor-  
mentorum in vallem hanc de ſuperiori loco detoruit. De inde quò  
latus iſtus valis, in quo equitatus noſter conſtitit, manatuſ quoque  
tormentis inſectum redderet, quaſi ripa Boyſtheni vicina, vir-  
gulis cõtegebat, claud hntibus aliquot ligna peditum tranſmit-  
ti, qui noſtros ex tranſverſo peterent. Quod ubi ex primis iſtibus  
animadvertit Princeps, unam peditum legionem ex iis, quæ colli  
ſuperalia ſecerebat ab iſ ſecernit, levique lateri equitatus ſui ad-  
jungit, ita ut hoſtes, peditum noſtrum per virgulas & le vaden-  
tem ſentientes, retrò non diſſuaderet libenter. Magne tamen pri-  
us, in equis præcipue, noſtribus ſtragem ſadæ erat, cum hoſtes  
ſclopets ripa impoſitis, capite tunc ſuper eam exantes, per breves  
virgultorum intervallum latera noſtorum aliquando preterit.  
Hinc deſtator inferiori eduxit, & equos porius quam equitibus in-  
decebat: præterea cadentium virgultorum lentitudine, quo minus  
nocerent, reſtingebantur. Plus terroris, & damni quoque denſiſ-  
ſima tormentorum fulmina, deluſes angustia afferebant; niſi quod  
ex ſuperiori loco miſſiles globi tæra deſtinatos locos attinge-  
bant. Itaque non pro ſtreptu ac terrore, ſtragem fecere, aut ſi-  
dem equis magis quem equitibus nocere, qui quò longius a petu-  
do abeſſe viſi ſunt, eo plures ſternebantur. Hinc multum inter e-  
quites noſtros, loco tam iniquo cedere cupientes, trepidatum, niſi  
Dux Radivilius (quamvis tunc forte extenuatus) per imbrem glo-  
borum, undique cadentium, inter vexilla volans, & voce, manu,  
exemplo, denique pudore, cunctos, in quo ſemel conſtitaret, veſ-  
tigio ſtrepſe cogit. Savit hæc procella, ulque ad occubentem  
Solem. Quo tempore ultimum eruptionem tentavit hoſtis, ſi quæ  
ſorè reliqua ſuerunt, quæ montem oppugnarent inter abſpuga  
laerent, ut haberent vius ad caſtra ſua per virgulas & le oppug-  
natores collis, concurrente prope univerſo peditatu noſtro circum-  
venti, occidione perierant, & qui & caſtris prodire ſunt nulli,  
nondum explicatis ordinibus ab equitatu obſiti, aut retrò in ſua ca-  
ſtra compulſi ſunt. Tandem ingruentibus tenebris non pugnam di-  
ſerit, & fulminaria machinarum tonitrua conticuit. Sed poſſeſ-  
ſio collis nobis firmata eſt, & hoſtia flore peditatus amiſſo, nunquâ  
poſtea tam propinquis ſibi munitioſis, multo minus ulteriora ca-  
ſtra, aggreſſus eſt. Nulla tunc iſto bello dimicatio fuit, quæ plus  
momenti ad proſperum iſtus belli exitum conſuleret. Cuius victo-  
ria & fruſtus, in expugnabili unius Principis hujus conſtantia &  
fortitudinem debetur. Proinde inde nobis via ad conſcicendum bellum  
aperta eſt. Fixo enim ſtrictus in locis illis occupatis veſtigio, quo  
tergum hoſtis amplexa, reſum iter in ulteriora Moſchovia præci-  
debant, non diſſicile fuit, caſtratus utrinque ad urbem uſque frequen-  
tibus caſtellis, ac caſta alacris arboribus, tanquam indagine, hoſ-  
tem arctius eingere. Quapropter Rex, poſt tam proſperum certa-  
minis ſuccellum, ab hoſte tutior, parte exercitus communiſſis  
Ducibus in hoſtium emiſſa, unum ſolum Principem reſtituit, cuius  
operè & miniſterio deditione hoſtibus exorta, & tampiſſimis ſpo-  
liis poſitus, glorioſum illum, & ad poſterum memorandum, de ſub-  
aſto, & abſeſſis ad pedes victoris vexillis ſupplere hoſte dux tri-  
umphum, quem paulo poſt optatus nobis conſeſſi belli exitus co-  
ſecutus eſt. Quo pauca ex rebus ab hoc Principe geſtus delibavi-  
mus, ut ingentiaſ invidiam ſupergeſſa metira uſque offenderemus.  
Quo tamen cum ab hujus Monſtri moribus immuncem non reddi-  
derunt, quo minus & ſub SIGISMUNDO Tertio Rege, in digniſ-  
ſimis erminationibus traduceretur, & ſub VLADISLAO (licet  
invito & favente) adverſo alieni iudicii auxilio ac moreore contabel-  
ceret. Victorem tamen invidiæ vel inde agnoſcas, quod & SIGIS-  
MUNDUS Rex inſoni conciliatus, innocentem ſuis benignè  
amplexus fuit, & VLADISLAUS obitu uſque vehementer in do-  
luerit, & benevoli animi aſſectum, quem Patri (ſibi nec opianti  
vix erepto) non poruit, ſuperſtitis filio illuſtriſſus reſumoniſ ex-  
hibuerit. Non igitur unus Principum JANUSIUS Dux Radivilius  
uſuit, in quibus triſte & abominandum invidiæ potentum rabi-  
em & virulentiam ſuam effudit. Hæc eadem, ab omni ævo, in ſum-  
mos quoque & eminentiori virtute præcellentes Duces bellis de-  
ſervit. Hæc Athenis Theſmophoræ, poſt fugatum è Græciâ Xer-  
xem, patriâ excepit. Hæc Rome Scipionem, poſt fructum Hanniba-  
lem, Linternum deportavit, & eque urbem in ſubſpectu  
grati animi erigend, adeo inſperatæ excedam reddidit, ut in eâ mo-  
ri ac cineres ſuos recondi non ſuſtineret. Hæc eadem antecello-  
res, hæc majores Principes atque ipſum præſentem non ſuſtulo  
duntaxat lattatu, led rabioſo quoque dentè appetit. Et quid igitur mi-  
randum, quod à virtute æſtigis majorum non degeneraret  
(ſiablabente præcipue quotidie in deretius ævo) minime pepercit.  
Nec tamen inde ſanctas & illuſtras animas illa inſelicitas tan-  
git, quod in hoc univerſi Amphitheatro, hinc Diis, inde homini-  
bus ſpectantibus, ejusmodi beſtiis obſeſſe videantur. Certainis  
tam excelli non alius ſinis eſſet loſor, quàm gloria certantium ar-  
tis victoria. Nec enim Deus ad ejusmodi pugnas laudem admittit,  
niſi bene virtute pectora, cuius ſolido dentes belluarum  
imprimi nequeunt, quin liſſe confringantur atque diſſiliant. Et  
quomodo inſectorum veneratione, amiſſo aculeo poterit; ita qui  
vixit, equitum imprimis, & quorum vita, niſi nocent & mor-  
dant, vitalis non eſt, dentibus & nocendi inſtrumentis examari,  
ſadæ & ignobilis animas, non in vulnera, led in ſituro vulnera  
conatu profundum, aut verius una cum rabidi latratus ſpuma ex-  
ſpuunt. Obvici iſſos ſua nox, & ſem pitero eligo in ſumma  
oblivioniſ merget, & ignoratos & illichy mabiles. Non ita voſ  
(quibus hæc conſideramus) æthere mentes, quas ab omnibus vir-  
tutem pretio ſuo æſtimantibus, publicæ famæ traditas, res à vobis  
geſſe & ſcribenſium ingenia, lera in ſecula victuras, oſtendent  
poſteritati.

F I N I S.

PANEGY-

# PANEGYRICUS

Honori & gloriæ

SERENISSIMI ET POTENTISSIMI

PRINCIPIS AC DOMINI,

DOMINI

VLADISLAI  
SIGISMUNDI

REGIS POLONIÆ,

MAGNI DUCIS LITUANIÆ;

RUSSIÆ; PRUSSIÆ, MASOVIÆ;

SAMOGITIÆ; LIVONIÆQUE;

NEC NON

SUECORUM, GOTHORUM, VANDALORUMQUE;

REGIS HÆREDITARIII,

Electi

MAGNI MOSCOVIÆ DUCIS,

D I C A T V S

*ab Equite Polono.*

ANNO CHRISTI M. DC. XXXIII.

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS

REYNOLDS



## P A N E G Y R I C U S

*Serenissimo & Potentissimo*

PRINCIPI AC DOMINO

VLADISLAO SIGISMUNDO

POLONIÆ ET SUECIÆ

R E G I

*Dicatus:*

FFero Tibi, SFRENISSIME REX, utinam tam capiente Te, quam me offerente, non indignum donarium. Neque enim aut ego, quia de paupere censu opulentius domum depromere non potui, idcirco devoti tibi animi specimen edere non debui: aut Tu, quod ingenii vires spernendæ sint; idcirco voluntatis meæ studium aspernaberis. Non indiget animi tui magnitudo stimulis & exemplis summorum Principum, qui oblata sibi munera, non eorum dignitate censebant sed offerentium benevolentia, quo factum est, ut rebus sæpe perexiguïs, comitate accipiendi, non inventum in ipsis, pretium fecerint. Conatus hic, potius apud morosos infantie meæ censores, egebit patrocinio, quod aliunde quam abs te petere, voluntatis de te merendi avida non sinit confidentia. Arido sanè ac jejuno genio laudes tuas lacerare, quid aliud est, quam, contra Maximi Regis interdictum, sepositam Apelleæ manui tabulam rudi penicillo invadere. Hujus mihi temeritatis veniam, ô Rex, apud alios aliter conciliare non potes, nisi ipse dederis. Dabis autem, ubi perperderis, rem esse perditicilem, in publicâ omnium lætitiâ, privato gaudio trumphantem vocem continere. Enimvero, non violentius olim in Lydio Principe pietas aut pavor, obsepti oris claustra referavit, quam diffusum gaudio pectus, etiam impeditissimas linguas laxare plerumque solet in improvisam facundiam. An ego inter tot festas gratulantium voces, inter hos plausuum strepitus, solus luctantem lætitiâ premam? Quin inter tot millia hominum fortunam tuam adorantium, ego quoque hoc cultus erga te mei monumentum virtutibus tuis confesco. Quod etiam si fortè ad posteritatem durare non mereatur, repudiare non potes; cum toties ea quoque tuorum officia humaniter amplectare, quæ mediocritatem non excedunt. Non mihi in hoc fortunæ tuæ auspicio consilium est, debita virtuti bene merentium præmia adulatione venari. Longius hæc pestis, & ab incorrupta aure tuâ, & à linguæ meæ simplicitate remota est; quam ut assentationis veneno, aut illam inficere possit, aut hanc infecerit. Præmia vero bene meritorum, SERENISSIME REX, anis interciperi censebitur, qui Tuam ac Sarmatici nominis gloriam proferre in gentes exteras nititur eâ lingua, quâ loquentem tot populi, tot nationes humanitatis cultu subactæ intelligant? Sed hæc ipsa, Anonymus & Agnoscens qui sperare potest, intra nominis sui ignora-

tionem delitescens? qui profecto etiam si quâ fortè innotescat; cùm alia plurima fortunæ suæ suffragamina prospicit, tùm illorum præcipuè hominum formidat judicia, quorum apud nos uberrimus est hac tempestate proventus, qui quæ capere ipsi, aut præstare non possunt, carpere aut falsidire malunt. Nihil autem, etiam mediocribus ingeniis tristius, nihil magis adversum atque timendum est, quam non intelligi. Ac ne illud quidem requisitum iri dubitat; cur potius styllum, quam enssem; ingenium, quam manum, ad obsequium tuum attulerit? Quasi tibi, ô REX, aut aliorum dexteræ ad navandam operam desint; aut ad virtutem resque tuas famæ ac posteritati prodendas, assuens ingeniorum copia superflue. Verum ne sensim à Panegyrico ad Apologiam stylus deflectat; ad laudum tuarum celebrationem properandum est. Quam priusquam aggredior, patere me prius Deo immortalis, cuius nutu æ numine in hoc summæ fortunæ saligio collocatus es, pro ingentibus in patriam nostram beneficiis, debitas grates ac laudes reddere. Neque enim fas est cum meo me munere ad tuum solum festinare, priusquam hoc votivæ tabulæ anathema, ad januam ejus templi suspendero. Ac profecto nulla res est, quæ maiestatem Regum cælo propius astat; quam si honori vestro semper summi Dei honos prævercat. Cuius quemadmodum vos non imaginem tantum, sed vicem in terris ac potestatem gerere constat: ita ejus venerationi cultum vestri ponere succedere melius liquebit, si illa hunc proxime præcedat. Tuo quoque honori militabit, antiquiorem videri curam, nobis de oblato divinitus R F G T, quam tibi de R E G N O gratulandi. Et enim tametsi non minds fortè tuæ gloriæ intererat, tantum te Regnum, quam nostræ Salutis, talem nos habere Principem: fidelior tamen, & ab assentationis specie remotior videtur hic affectus, qui amorem tui a proprio emolumento autpicatur; eademque oporêt, dum sibi magis favere videtur, de te melius iudicare. Quemadmodum enim nullum à Deo in populos imperio subiectos salutaris conferri potest beneficium, quam bonus & utilis Princeps: ita nullum à subiectis Principi luculentius dari potest laudis testimonium, quam si idcirco vehementer amari intelligatur, quia multum proficit. Cæterum quia non unum neque primum hoc est in patriam nostram propitio numinis specimen, quod te nobis Regem dedit; paulo altius eius in nos munera accendenda sunt: quò magis & Senatus populusque Poloniæ immortalibus

F e e ;

e u s

eius beneficiis obstrictum se sentiat : & tu quoque intelligis , quantæ curæ hucusque Summo Deo fuerit , quod nunc tuæ curæ , tuæ fidei commisit . Etenimvero ingens est atque stupendum , quotquot iunt in orbe aut extra orbem deorum hominumve concilia , lege ac potestate suâ complexum Imperium . Cujus supremus Conditor & Arbiter eâ maiestate & gloriâ universarum rerum gubernacula moderatur , cui neque celebranda oris humani pauperies , neque concipiendæ mortalis ingenii egestas sufficit . Quippe ubi ad tantæ fulgoris radios ventum est , etiam divinillarum mentium rubar superfusa luce extinguuntur , & ad æterni luminis obtutum caligat . Quid enim hic primum ? quid postremum cogites , aut admirare , ubi infinita sunt , ad quæ ipsi immortales dii obstupescunt ? An illud supra omnes plenissimi juris dominium , naturis intelligitibus libertatem abstulit ? quid , immensâ vis atque potentia nullis limitibus coarctata , non ipsa ultro se cohibet , ut ei quoque fieri permittat , quæ impedire posset ? Nunquid liberissimum , ( si ita loqui fas est ) in summæ fortunæ licentiâ , quidvis faciendi jus & arbitrium , vel minimum de exquisitissimi officii acquiret , atque illibatæ justitiæ sanctimoniâ delibavit ? Quid illud certamen commemorem , quo incomprehensibilis sapientia , cum invictæ potentie robore , tam ancipiti eventu contendit , ut incertum semper maneat , utra superior evadat ? Quid alterum par , non minus memorabili contentione commissum celebrem ? in quo summæ bonitatis comitas , cum celsissimæ Majestatis fastigio certat . Nempe huic benignitatis acceptum ferendum est , quod sub herili domino nati , liberalitate Dei manumili sumus . Cujus sapientissimo consilio præstare visum est , in civitatem universi delicta admitti ; quàm Libertatem ac virtutis laudem exulare . Quapropter ut ingentis imperaret , maluit quosdam rebelles , quàm omnes esse servos . Ita cui in demerendis nobis de suo jure decedere placuit , tanto plûs acceffit , quânto præstantius est liberis , quàm servientibus imperare ; quanto nobilibus , ingenuos animos amoris ac beneficiorum vinculis , quàm municipi nexu obstrictos tenere . In quo sane effusa bonitas cum sublimi sapientiâ ita concurrit , ut nescias , utri palmam victoriæ porrigas .

Hæc eadem Bonitas curam humani generis , nec tantum salus singulorum , sed universorum etiam utilitatis ( si fas est celestia humanis verbis effari ) providum ipsi sollicitudinem commendavit . Neque verò hujus loci est ostendere , quânto ipsi impendio parca nobis æterna salus consisterit . Magis ad institutum pertinet dispicere , quanta benignitate , quanta sapientiâ , Respublicas , imperia , cætus ac societates hominum moderetur . Cujus rei si uspiam alibi , apud nos inprimis illustria extant documenta . Quibus omnibus gratâ memoriâ recolendis , quum sit impar mentis nostræ angustia ; pauca tantum è plurimis , eaque duntaxat , quæ præ reliquis eminent , commemorabimus . Nullum autem est certius ejus in nos munificentie pignus , nullum magnificentius donum , illâ , quam penè ad invidiam liquidum gentium universis orbis celebrat , Libertate . Nempe hæc est Dei benignitate pars multo maximâ , simulque instrumentum felicitatis nostræ . Nam etsi nihil nobis præter semetipsam afferret ; quid tamen esset beatius , quàm in ea degere civitate , in quâ non modò sine iniquo superiorum metu , sed & sine molestiâ æqualium invidiâ , vivere possis ? Nulla hæc dominantium formido ; nullus innocentibus offensus principis pavor ; nullus circa Regium tribunal reorum scopulus . Nihil est præter Leges , quod aut sonitibus triste ; aut civibus quoquo modo verendum sit . Earum quoque vindicta maxima ex parte penes

nosmetipsos . Ita quod apibus natura , nobis majorem instituta præstant ; Regem sine aculeo , solâ maiestatis armatum reverentiâ . Inde inaudium in patria nostra crudelitatis nomen , ignota suppliciorum ingenia ; maxima indemnatorum securitas . Damnati pereunt : sed soli . Nulla ad posteros derivantur crimina ; nemo se nocentem supplicio tantum experitur ; nequaquam per invisas Procerum domos intentata serpunt pericula . Etiam bonis fontium , infons fisci plerumque abstinet . Itaque Reges nostros non timore maleficiorum , sed spe beneficiorum colimus . Syncerus hinc , neque ullus discriminis metu tacuitus erga eos amor . præsertim ubi liberalitas , (cujus ipsis nunquam opportunitas abest) mutuum grati animi vicem repolat . Hæc nunc alii Principes , & absoluti in puniendo juris potestatem jactent . Si quibus noxios placendi tanta est gloria , si penis eorum fruenti tanta voluptas ; experiantur licet omnem tyrannidis sollicitudinem : nunquam tamen assequuntur , quin ipsos licitoribus & carnificibus suis istâ gloriacione concedere oporteat . Sin istis artibus apud subditos populos Majestas quaritur atque observantia ; quânto fidelior est atque præstantior veneratio , ad quam animos suomet impetu ruentes , beneficiis lacellitus Amor impellit ? Bene profectò majores nostri Regibus suis consultum esse voluerunt , dum quod in regnando molestissimum , ac ipsi quondam Neroni grave visum est , penarum irrogationem , quantum liceat , ab iis amoliti : quod suavissimum est , præmiorum remunerationem illibatam reliquerunt . Reges quoque nostri summo consilio , quantum potere , declinant odiorum atque acerbitatis materiam : dum sibi per honores & beneficia conciliandæ subditorum benevolentie potestas intacta maneret . Verumenimverò liberorum civium felicitati non sufficit , vitam agere nullo Regum metu anxiam ac trepidam ; nisi eadem decore quoque ac gloriose transigi possit . Dulce est condimentum libertatis fecunditas ; sed honor & gloria dulcius . Quotusquisque civium alibi ad altiorum eâ , in quam genitus est , sortem aspirare potest ? At apud nos , quis civium tam infelicitate nascitur , cui ad summos magistratus & honores præclusus sit aditus ? Non jam è solis philosophantium libris petenda nobis est unica Libertatis hujus custos atque nutricula , æqualitas . Nulla enim apud nos in natalibus civium discrimina ; nulla in legibus . Quotquot indigenas cum jure suffragii videas ; tot Legumlatores , tot Regum suorum ac Magistratum Electores , totidem summorum munerum ac dignitatum numeres licet Candidatos . Itaque nos mutuo , sine fallidioso delectu , cuncti amabili Fratrum nomine compellamus . Non enim censu , non titulis , non ipsis majorum imaginibus dirimimur ; quamvis aliqui eorum quoque memorie ac meritis debitus constet honos . Sed Patriciorum ac Plebis factiosa nomina proscriptissimus : etiam exterorum scrupulosos dignitatis gradus . Omnes nascimur equites , omnes patricii , omnes nobiles & Baiones , & si quos alios recens adopatos titulos ignoravit antiquitas . quorum apud nos usus , tantum pro dignatione apud externos servatur . Totam autem nobilitatis prærogativam , omnem splendoris summam complexum est CIVEM POLONUM ESSE . Ita fit , ut quamdiu intemeratus mos majorum viget , sortem , in quam universi nascuntur , invidere sibi singuli non possint : nec si quis optatis excidat , justius fortunæ suæ , quàm sibimet ipsi succensere queat . Patet enim apertus promiscuis omnium virtutibus campus . Et nisi iniquus exortice censura delectus interveniat ; tantum sibi cuique polliceri fas est , quantum industria contendere audeat . Sed hæc Libertatis bona , quamvis in seipsis maxima sint ; cumulat in patriam , quæ largè pepenit ,

peperit, muneribus & commodis longè majora evadunt. Nam quo exiitiori grati animi cultu coeleste beneficium veneretur; facit hoc fortuna Reip: ut ambiguum sit, utrum nobis Libertas ipsa singulis privatum, an quæ Libertatem comitantur emolumenta, universis publicè pluri esse debeant. Etenim non modo magnitudinem, potentiam; victorias, triumphos, & reliqua patrie decora: sed ipsam ejus incolumitatem huic nos uni acceptam ferre necesse est. Quid enim aliud amplissimo huic Regno vires dedit aque incrementum, nisi mutua tot fortissimarum gentium concordia; quæ in unus civitatis corpus admirabili conjunctione coalescent? Quæ verò illecebra tot Russici, Lithuanici, Germanici sanguinis nationes, tantis terrarum spatiis divisas, tam diversis legibus disjunctas, moribus difformes, religionibus diremptas, animis ac studiis discordes, linguis dissonas, mutuè adeò & hæreditariis injuriis infensas, ad unus Reipub. pellexit societatem? Nempe hæc blanda Libertatis Suada, cujus mercede etiam superatis gentibus expedire debellari. Hoc maximè duraturum & stabile victoriæ genus excogitarunt maiores nostri; cujus ne viros quidem unquam pœnitere posset. Non enim id agebant, ut servientium multitudine; sed ut imperantium numero vires suas augerent: nec ad prostratæ fortunæ conditionem; sed ad victoriæ præmia deditos vocabant: neque servire servatos, sed vivere liberos cogebant. Ita lætissac fidelissimæ promoci imperii fines; cum sufficeret semel vinci populis, perituris, nisi perisissent. Sapientiss id quidem, simul & æquissim: quàm Romani olim: qui quam nos etiam devictis ultro dedimus civitatem, ne socios quidem, quorum armis & viribus orbem fregerant, nisi multo sanguine compelli concedere voluerunt. Ac nos civium, quàm servorum, aut sociorum multitudine ac robore Rempub. subnixam esse maluimus: simulque gustu libertatis semel alienigenis præbitor, plures, etiam integros & intactos populos, ad eandem legem traximus societatem. Hinc factum, ut modicum initio Polonici imperii corpus, in tam vastam molem adoleverit; quæ à Ponto Euxino, usque ad mare Balticum, imo ad Finnici Sinus angustias, in incunim Septentrionem procurrens, Tyram quoque à meridie, & Borylhenem ab ortu trajicit. Et quò plurius æstimetur tam fructuosæ Libertatis utilitas; non in securo ac pingui otio; neque in opulentiâ pace; sed inter perpetuorum armorum strepitum, inter alidua barbaricarum incursionum detrimenta, illud rerum nostrarum fecimus incrementum. Stecivum enim adhuc pro vallo Europæ, excubantes pro cæterorum quiete contra ferocissimarum gentium immanitatem atque barbariem. Qua in statione vix ulla gens tam diu impunè duravit. Luget etiamnum prostratus Oriens; luget eversa Græcia, & accusat barbarorum viciniam; neque satis feliciter eorum impetum obactu suo proxima nuper Pannonia excepit. Unum hoc est Divinæ in nos indulgentiæ peculiare nobis ac proprium monumentum, quòd ex tantis discriminis toties, non tantum incolomes, sed florescentes & aucti evasimus. Has nobis vires, hanc fortunam, conspirantium in unum populorum felix concordia; concordiam Libertatis; Libertatem Deus ipse contulit. Quo artissimè nos hanc tam nobilem ejus beneficentiæ arham decet amplecti: quæ præter ea, quæ commemoravimus, intinca aliæ communi patriæ præstat emolumenta. Quid enim Reipub. ad exillimationem gloriosius, aut ad salutem utilius est, quàm si ejusmodi civium copiâ succincta sit, quos vitam & carissimam quæque pro honore & laude non pigeat pacifici? At qui tam generosè indolis nihil feracius esse potest Liberate. Illic enim ab omni ævo impavi-

das ad pericula mentes educavit: hæc bellatores populos ad famam & imperia protulit: hæc Romanam virtutem per subacti orbis victorias exercevit: donec eâ sublata, nihil propè magni posset cultum concideret imperium. Statim enim Augustus Rheno & Euphrate ammissis, Romanorum armorum gloriam, & antiquam indolis spiritus circumscripta, ut aliqui servitus ipsa reddiderat animos degeneres, atque

*ad magne laudis egentes.*

At maiores nostros eadem, quæ ingenius olim gentes, felicitas, ad pulcherrima quæque sustulit & erexit. Sua illis libertas gloriæ stimulus, eadem capaces & maximis rebus gerendos pares dedit animos. Testis summota toties a nobis, hinc Germanici, illinc Mosehici, illinc Ottomanici imperii vis, ingenti licet mole quandoque incumbens. Præterea non modò plurimo sanguine repressum, sed fractum penitus Ordinis Teutonici robur, receptum longi belli domicilium, sublatum ferocissimæ juventutis receptaculum. Inde peragratus victoribus Septentrio: inde tot erecta, per Livoniam, Moschoviam, Podoliam, Moldaviam, Valachiam, Polonicæ virtutis trophæa. Neque verò quantum Libertati & gentis nostræ virtuti tribuere videor, tantum divinæ protectionis beneficio derogare existimandus sum. Manet ipsi perpetuò suus honos & illibata gratia. Nec enim ad grati animi rationem interest, victorias nobis Deus, an victoriarum causas contulerit: præsertim cùm præteritis ejus muneribus aliter ferè uti nescierimus, nisi ea novis cumulassem. Verum in us, quos nobis Deus indulsit, successibus, fuit aliqua indolis & virtutis laus, quam tamen ipsam divinitus obigisse, ultro nobis gratulati sumus. Idque tantò justius, quantò fortunatior est, in hoc Libertatis statu, patriæ nostræ, quàm reliquarum gentium conditio. Nam quò jucundior hujus boni possessio, eo difficilior solet esse custodia. Etenim animi Libertatis ingenio ad excelsum erecti, huic ipsi generositatis suæ nutritici plerumque insidiari amant. Magnos igitur semper ac belatores cives, famaque & victoriis inclytos produxerunt sui juris Republicæ, eorumque virtute ac rebus gestis imperii sui fines latè protulerunt. Sed eosdem libertati suæ plerumque graves, aliquando & perniciosos expertæ sunt. Plena est exemplorum antiqua Græcia, quæ anxie conquirere quid ardet, cum Romæ ipsi gentium dominæ, Gallia subjugum missa, jugum imposuerit. Hinc apud populos nemini subjectos, suspecta ac sæpe per injuriam violata civium virtus: hinc ne quid in aequalitate emineret, supra reliquorum modum protuberans indoles, sepius Ostracismus, aut Petalismis, aliisque id genus rationibus, reclusa atque depressa est. Quo remedio Libertati utrunque; incremento Reipub. male providebatur. Eoidem enim, qui aequalitate ejus periculosi censentur, rebus contra hostem gerendis optimos videas. Quorum virtuti ac indoli quantum domi decerpit, tantum civitatis gloriæ & fortune foris decedit. Nec deest hodieque Respub. quæ hoc artificio celebratissimam toto orbe libertatem, à multis seculis ad nostra usque tempora prosperè deduxit. Quæ sanè, nisi sollicita eius curâ indolem civium (quibus ne bella quidem gerenda credere audet) enecavisset, aliquanto latius, nisi fallor, imperaret. Sed illa quidem sapienter non exillat tantum, foris florere, ut domi perirent. At nobis ea fors libertatis obigit, in quâ bellica virtus efflorescere sine pacis periculo potest: namque antiqua securitas redimenda est externis discriminibus. Nulla enim à magnitudine civium Libertati formidè: spes potius & patrociniū ostenditur. quæque Regum fastigio inumbratur, quicquid supra communem sortem eminet.

eminet. Itaque nos soli omnium, Dei immortalis beneficio, è Libertate duas ejus famulosissimas pestes exegimus, Ambitionem & Invidiam. Nulquam enim gentium, quæ servitutem proscripserunt, licet utatam virtutis gloriam egredi, quin aut ambitionis suspitioni, aut invidiæ mistilibus objectus sis. Apud nos vero nullus civis tam alie surgere potest magnitudo, cujus luminibus, salvâ libertate, majestas Regum non obstruat. Fortunatamigitur Rempub. cui neque virtutem civium timere, libertatis studio; neque odisse, servitutis tardio necesse est. Sed & rarum Libertatis genus, cujus Regnum custodiam gerit: quæ neque ambitionis periculo populum, neque invidiæ malis proceres sollicitat; & quam erectis civium peccatoribus animi magnitudinem inspirat, ipsa numine formidat. Neque vero satis est Libertatem nostram lumini Dei munere ita foris patriæ prodere, ut domi secuta sit sui: nisi eam à domesticis quoque turam reddat insidiis atque periculis. Cum enim cives in beatissimo rectum suarum statum colunt, quædam alibi teterrum frustulâ querant; incedit ostendit deus, quantunipis patriæ amorem, quantum in eam fidem ingeneret? Eum vero legne studium æstus ad navigandam Reipub. operam, quam non nationem putat, sed novitatem: nec unquam iis civibus diu in patriam fides duravit, quibus æquè jucundæ extra patriam fines vivere licuit. Nam illis quidem consiliis stolidius nihil est, quibus efficitur, ut alicui parti civium in patriâ, quàm apud alienos, potius sit. Quo enim pignore fiducia retineas, quo terrore coherceas animos eorum, quibus, ut beatius vivant, exilio opus est? Placeat civibus conditio sua; sortemque vivendi sub alienis legibus oderint, aut despiciant; nusquam sibi dignitatem, nusquam libertatem salvam extra patriam fore persuasum habeant. hæc demum æstissima erunt fidei & amoris vincula, quibus patriæ obstringentur. Ubinam autem gentium is honos, ea prærogativa Nobilitati, qualis apud nos viget, speranda est? ubi tam liberam in eligendis ac relegendis legibus arbitrium? ubi tantum in intercedendo potestatem? ubi par suffragiorum ius? ubi similes ad luminos honores ac præmia aditum? ubi tam beatam omnium Ordinum æqualitatem? ubi legum indulgentiam? ubi tantam denique libertatem ac securitatem? ubi dignitatem & splendorem invenient? Itaque nulla apud nos post hominum memoriam perfidiæ exempla; nulla procerum contra Principem, aut præsentem statum cum alienigenis conspiratio, nulla penè (alii in tam libero civitatis statu non infrequens) populi seditio. Semel ante aliquot lustra commota Libertatis æstus effluerat. Sed is illico mixti exitu refedit, atque ob novitatem exempli æternâ oblivione damnatus est. Ceterum iugi ac perpetuâ pace tranquillâ, quodque vehementius mirandum est, cum continuis morum occasibus pervicaci quiete contendimus. Quæ regio in Europa paulo celebrior extitit, (cui modo per servitutis compedes commovere se licuit) quam non tristis ac pelifer bellorum civium turbo concusserit? Ubique religionum prætextus feralibus odus cives in mutua vulnera armavit; idemque infellex fecum populos ac Reges commisit. Transfante silentio vetera Helvetiorum aut Germaniæ arma; simul Anglicana pax, toties omni bello crudelior. Nam Italiæ quidem atque Ibericæ servitutis rigor, quem tot Catholicarum gentium aspernata est ingenuitas, non venit in hunc numerum; quamvis ambugstos tristibus flammis torres, ac fæda suppliciorum spectacula offendet. Prima post Romani imperii fastigium dignitate & opibus Gallia, quas non civium strages? quæ non infandi belli crimina perpeffa est? Quis crederet, dimidium seculi in his malis exactum, quibus provincia Europæ princeps attrita, atque diu

cum satis suis luctata, agrè lupremi exitii discrimen evasit? Nec tamen incendium illud patrum memoriam ita extinctum est, quin nostrâ æterum tempestate, in novas civium clades, nova civitatum excidia erumperet. Proxima situ, ac terrarum spatio minor, sed roborem ac divitias æmula Belgica, ne in calamitatum quidem certamine se vinci passa est. Eodem enim Religionis fomite accensa, per annos penè septuaginta, semel duntaxat remissis magis, quàm internis funeli belli flammis deflagavit. Quid non cladium & malorum expertam credimus? quæ tanto jam tempore, tot Regum ac populorum arma, tot exercituum licentiam, tot atrocis belli furias, miseris & sanguine suo aluit atque sustinuit? Hæc illa est vetus ingens fabulæ scena, cujus cruciatus actus trepidis utrinque oculis adhuc spectat Europa, donec tam laxi spectaculi proscenium intra ipsa Germaniæ viscera promoveatur est. Vidimus igitur totam illam quâcumque patet, vicini imperii molem, favillini belli incendio inflammari. Quæ dum per tot annorum decursum, magno utrinque nisu cognatas acies committit, novissimè externa arma domesticis implicuit. Serpit indies atrocitas malum, & nunc quoque scrutatur intima Germaniæ; nequis sit ejus tam repositus angulus, quem non hæc pestis penitus occupaverit. Tanti belli furor, quos illic pallim ingentibus jacturis lustris permiscuit? quot non dico civium, sed urbium & exercituum occisione, mutus utrinque cædibus parentavit? Pudeat post immania cladium exempla memorare Bohemicos aut Pannonicos motus, quos idem religionis obtentus concitaverat, etiam antiquæ postremi belli, siye occasio, siye accessio esse inciperent. Nihil enim presenti spectaculo atrocius fingi potest ubi, tantis utrinque stragibus colliduntur convulsa in se Europæ vires. Nihil & ipsa crudelis belli sede calamitosius, cui, siye trahatur bellum, lentâ pernicietabescendum; siye plurimo sanguine præcipitetur, alterutram clade propè pereundum est. Neque enim, quod in diverſi generis certaminibus accidit, ejusmodi victoriam fida pax & tranquillitas manet; neque profuso tam largi sanguinis flumine, æstus hic, qui correpta bellorum pectus membra depascitur, remittet. Utriusque enim partium dimicationis huius vitæ evasit, superest ci alterius metuenda fortiorum metus, qui in aliena clade periculum suum verti intelligit. Frang hæc uno prælio, uno bello, ac fortasse uno sculo non potest. Dedit experimentum domita minor, mox maiori mole rebellis Germania. Ita infinita malorum series in tot alterius feræque vicibus æstat evanescendo. Interim detestum gemit & vapulat imperium. Cui tametsi longo jam tempore stabilem alterutrum partis fortunam promittere possis; periculum tamen est, ne continuo malorum pondere fatiscens, ante plenæ victoriæ fructum peccat Germania. Unicum malorum remedium, citâ & æquis utrinque legibus dicta pax superest. Magnus igitur exemplis compertum est, quo luctu & quo discrimine Regis atque imperii confect Religio bello, atque impietate defensa pietas. Nam quæ denique mali species tam funestis didicisti abfuit? Inmissi utrinque summi Ducibus percussoribus, Regibus ficanis. Supplicii & cruciatibus nobilitas, Principes securibus, Regiæ quoque stirpis ac fortunæ faminæ carnifici subiectæ sunt. Adde virorum ac mulierum illustrium exilia; adde rapinas fortunarum, & quâvis necesse tristiorum pauperiem. Taceo stratis in campis acies, ipsoque modo adeo Ducum, imò Regum funebus lugubres & vicos & fora & compita mendacia, & flumina ipsa sanguine tincta. Inde agros vastitate horridos; alia rapinis exhausta, alia deletandis oppida: præterea communium damnum dolorem pri-

varæ luctibus orbitatis accensus; deformes ubique & fumantes sævitæ reliquias; denique tot excelsarum urbium, ac penè gentium cadavera. Nam quo alio appellem nomine populos, ereptis legibus, erepta libertate exsangues? Hæc fuerunt ab omni ævo susceptorum ob religionem bellorum specimina, hi fructus inconsulti pietatis zeli. Quos licet enixò studio vitandos sibi majorum quoque nostrorum prudentia prospexerit: nostro tamen seculo tam feralis diffidii exemplum, longè magis abominandum effectum est. Quum enim Europa pridem in partes discesserit; præcipiti nonnullorum studio, veluti classico excitatæ factiones, propriæ incolumitatis stimulis in mutuum perniciem coortæ sunt. Factum inde, ut nihil in remotissimis quibusque oris ob religionem tentari possit, quin reliqui sacrorum focii, quid isthic eveniat, suâ interesse censeant. Hinc non modo occultis ubique opibus, sed apertis auxiliis subnixi imbecilliores, accipiem reddunt potentiorum fortunam. Inde bella initio confectu facilissima visa, ambiguo Marte, in annos, & lustra, & secula extenduntur; dum privatæ singularum regionum similitates, in publica partium certamina migrant. Inde semel acceptum hospitio bellum, nunquam penè è miseris, quibus incubuit, oris exterminari potest. Sensit luctuoso experimento Gallia, mox vicina Belgica, sensit etiamnum afflicta Germania, certamen tam impium & atrox, quàm ægrè placitam sibi semel scenam relinquit. Quid autem miserius est, quàm tot malis, quæ supra rudibus lineamentis adumbravimus, ita cruciari, ut eorum aut nullum, aut admodum ferum videas exitum? Aestimethinc, quanto immortalis Dei beneficio patria nostra obstricta sit, qui eam, inter regiones sacrorum dilidilio laborantes, solam & unicam tot tantarumque miseriarum immunitate dignatus est. Benignitatem Dei commendat commune cum cæteris gentibus tanti mali periculum. Eadem enim apud nos odiorum semina, externorum studii ventilata & sparsa, civium moderatione in herba suppressa sunt. Hanc moderationem uni Deo Optimo Maximo acceptam ferre possumus; qui cum nos præ omnibus liberis Europæ populis, felicissimi status conditione beasset, pacis nobis amorem, quæ unâ cum libertate cunctas prosperitatis nostræ illecebras complexa est, iniecit. Eaimverò amamus omnes & exosculamur libertatem nostram, cuius pacifico fructu nihil est dulcius. Hæc una est, quæ efficit, ne nos unquam conditionis nostræ pœniteat. Hæc in turbulentioribus ingenii novarum rerum studium extinguit; (quod enim altius vota cuiusquam ascendere possint?) hæc est unica funestissima pestis, quæ finitimam viciniam vastat, antidotus. Nam non modò quæta Libertatis possessio, sed ne Libertas quidem ipsa integra nobis constaret, si aut bello, aut belli causis, hoc est, legibus, suppliciis, & violentiâ, animi civium cogerentur ad Religionem. Felicem nimiam ac Deo dilectam gentem, quæ tam blando & molli frano retinetur, ne vicinorum exemplo in proprium ruit exitium! feliciorem etiam, si tam jucundum, tam utile, tam gloriosum propitiæ Dei munus æstimare nōrit! Quod enim in eam crevit magnitudinem, quod tantâ contra hostes potentia, inter vicinos existimatio- nem pollet; quod tantiscivium animis attollitur, & exultat; quod nullâ domi tyrannide, nullâ perfidia, nullis seditionibus, nullis bellorum civium fomitis laborat; breviter, quod salva foret & incolumis; uni sese Libertati debere, fateatur necesse est. Nempe hoc nobis Deus imputat certissimum felicitatis nostræ compendium atque instrumentum; quod ut nostræ genti proprium ac perpetuum esse velit, sanctissimis ejus aris supplices advola-

mur. Ille unus libertatis nostræ pueritiam ab ipsis ejus incunabulis per lenta incrementa liberaliter educavit, donec in eum ætatis suæ florem adolesceret. Ille nobis continuâ serie hucusque indulgentissimos, patres dicam? an principes? dedit; quorum benignitate sensim status nostri felicitas effloruit. Atque in eo manifestum ejus providentiæ vestigia agnoscas, quod inter tot proximorum seculorum Reges, nemo penè libertati nostræ gravis; plerique utiles & salutares extiterint. Atque ex iis quanto quis benignior & liberalior, tanto diutius regnavit. Quis enim Casimiro magno indulgentior, Jagellone melior, Casimiro altero lenior extitit? Quid illud laudatissimum principum par, primum, inquam, Sigismundum patrem, & filium Augustum commemorem? qui maximâ secum contentione certasse videntur, uter fortunam Reipub. florentiorem, libertatem ampliorem, memoriam sui gratiorem nobis relinqueret. Nam Sigismundi quidem Tertii nunquam satis celebratam animi moderationem atque clementiam, quis pro dignitate deprædicet? Horum aliqui propè attigerunt quinquagesimum; plerique quadragessimum regni annum multum superaverunt; nemo infra triginta septem regnavit. Ne Ludovici quidem, aut Vladislai Varnensis, aut Joannis Alberti, atque Alexandri & aliorum contrafractura imperia, Libertatis nostræ amplitudinem coarctarunt, quæ continuo tot annorum spatio gliscens, nullo adverso intervallo prospera sui incrementa distinxit. Accipiti cogitatione distringor, quid magis in tot Regibus mirer: Anime magnitudinem? an moderationem? amorem in patriam? an in subditos indulgentiam? bonitatem denique? an sapientiam? Quorum in prædicationem, SERENISSIME REX, excurre, rerum ab iis gestarum invitat fœcunda gloriæ materies; nisi jam subtereri inciperem, ne longius ab instituto digressus, & alieno argumento proprias tui nominis laudes diutius æquo remoratus esse videar. Quanquam quis hanc alienam a tuis laudibus materiem censeat? Tot potentissimi Reges, pacis bellique virtutibus insignes, victoriis inclyti, famâ nominis celebratissimi, libertatis ac felicitatis nostræ auctores & parentes, tui sunt progenitores. Quicquid in eos laudem congeri potest, in ceterum ducitur. Neque causæ quicquam est, quin quod iis debere nos confitemur, Tibi, SERENISSIME REX, tribuamus. Quicquid igitur adhuc verborum fecimus, si quis a tuis laudibus remorum existimat, is reputet velim, quam debitis hucusque præconiis celebravimus Libertatem, ita summi Dei munus esse, ut simul majorum tuorum beneficium ceteri non deserit. Nihil de Magni Dei beneficentiâ decerpitur, quoties in partem insignis meriti ultrò mortales admittit. Habet ille alia suæ Majestatis jura, ad quæ nemini sine capitali crimine aspirare fas est. Beneficia quidem plerumque hominibus per homines confert. Quanquam igitur totam hanc, quâ fruimur, felicitatem, Summo Deo, & quidem soli, in solidum acceptam ferimus; quatenus nullus est alius, qui proprio motu atque a nemine impulsus, per eos, quos præ aliis sibi adhibere placuit administratos, tanti nos boni compotes fecerit: Tamen & illos voluntarios beneficentis suæ administratos Reges, qui nullâ vi aut inevitabili insinectû adacti, ac ne divini quidem consilii conscii, liberâ & gratuita nos subinde liberalitate persecuti sunt, ab ejusdem beneficii obligatione excludere non possumus. Ad hæc gratiæ ac beneficii ferax est, communis illa generi humano, atque divinitus indulta arbitrii licentia. Quominus mirandum est, si nostra quoque peculiaris Libertas, pluribus nos beneficiorum vinculis, ac debitæ gratiæ officii (quanquam dissimili ratione) obstringat. Debemus enim SERENISSIME REX,

tanti boni fructum inprimis Deo Opt. Max., debemus. Maioribus tuis; debemus & Tibi, quem illi gratitudinis nosse, quam dominationis suae habere esse maluerunt. Sapientissimo id quidem consilio. Et enim in libertatis indulgentia Summi Dei exemplum imitati, amore suaditorum, quam legum metu, firmare in gente suâ imperium; nec precarium, sed gratuitum posteritati transmutare, jam olim consultius arbitrati sunt. Quæ spes illos nullo unquam tempore fessellit. Sufficit enim posteritati eorum ad gloriam & summae fortunæ falligiam, prope nihil ex imperio parentum hereditate cecidisse, præter civium benevolentiam. Quippe hæc ipsis iterum, (addito gratæ & fidei fenore) abdicatam olim amplissimi huius Regni successione, subinde reddit ac rependit. Vidimus certe alibi, hereditaria Regna, non modo legum Regum suorum sanguinem: sed ipso inaugurato, Reges, à sceptris suis per summam injuriam partim repulsi, partim repellere summi in contempsisse. Ne antiquiora repetam, testis est patrum atque nostrâ memoriâ Sententio: testis ipsi Regumque alioqui domus observantissimi in Gallia. At nos per tot secula, per tot successuum traduces; plenissimam eligendorum, quos vellemus, Regum licenti impollicentes; quando ad Regum nostrorum in solem, quam rarè etiam ad sanguinem à Regno excludendum, nostro iurevis sumus? Tanto fidelior est semper beneficii, quam legum aut potestatis reverentia. Non debet cuiquam, SERENISSIME REX, ab instituto meo alienum videri, quod tu præconia professus, identidem ad gentis, aut libertatis nostre, aut ad ipsius Dei laudes relinquit videri. Et enim nihil horum absque tuâ gloriâ prædicari potest. Quia est quoque ratioe homini tuo, minus invidiæ, plus admirationis accedit. Quid enim? Genti nostræ aliâ commendatione blandimur? Nempe in eius ex illuminatione decus tuum vertitur. Libertatem ac patriâ instituta celebramus? E. nix in rebus, quas mihi nos tu gesserunt, nihil est immortalitate dignius. Beneficia Dei debita veneratione recolimus? E. i vero id est cum tuâ gloriâ coniuncta sunt, ut iam amplius separatim à nobis, absque tuarum laudum commendatione, celebrari non debeant. Quanto enim cariores nos Superis videntur; tanto tu augustior, cuius fidei tam nobile depositum, cuius ditionis gens tam dilecta Deo commissa est. Idcirco sit, omnia propitius nobis Numinis velligi persequi. Itaque ea tantum modicè percurrere, quibus in de ferenda Republicâ nostrâ, tuo, SERENISSIME REX, interventu aut operâ Deus immortalis usus est. Quid verò à solidis virtutis exultationem efficacius est, quam à ingratum i rerum deo ra, incorrupto æterni Regis iudicio deligi ac destituti? Multis enim verò magnisque olim innotum tuarum condecoratum trophæis, vi totius illustratum, ac illustrius auctum Regnum hoc. Nihil firmatum est. Verò n, SERENISSIME REX, Mithri Patris tui triumpho, reliquis omnibus patris antecede de vario hoste laureis, quodummodo palmam præripuerunt; adeo ut maiores quidem ejus, cum si minimi gentibus, de salute, aut imperio; ille cum maioribus suis de gloriâ certasse videatur. Quod enim antehic bellum viribus & hostis magnitudine nobilibus; vastissimum regionum spatii diffusum; ex gurgum coarctum virtute annosus; indefessis juvenutis alacritate operosus; victoriam numero frequentius; raptis ex hoste sfolis opulentius; de mique captivorum Ducum ac procerum pomâ gloriosius, gentes nostræ gesserunt? Atqui totus ille communis Sententionis æstus, tot victoriæ, tot ad concreti usque Oceani glaciem erecta trophæa; tue gloriæ, tuo nomini titulisque militabant. Neque verò tu tam il-

lustris imperii ambitu, tot gentium sollicitas quietem; neque erat quicquam aliud, præter unum Deum, qui honoris ac ierum tuarum satageret. Tibi nec opinanti barbararum gentium, suffragante Numine, voluntates, tibi conciliata sunt fluida: tibi fidem, in obsequium ultro ruentes populi, solenni sacramento obstrinxerunt. Atque utinam tam liquidis, ac mantello signatis divinæ voluntatis velibus infiltere placuisset! uberiores equidem tanti sudoris & sanguinis triumphum tulissimus. Sed quoniam magnis jam olim erroribus fides facta est, malè divinis humanæ interponi consilia; tuâ postea, SERENISSIME REX, operâ, tuâque fortunâ factum est, ut nostamen. seu gessi, seu finiti belli non omnino pereiret. Nempe præcepti ab holle, aut (quod potius timeret omen Deus!) dilati honoris injuriâ non accensus, juris tui vindicta submissis temporibus Republica. Quâ excellit animi moderatione, non modo defesse quietem, ac necessarium districte alius periculum patriæ pacem; sed insignem amplissimæ regionis accessione præstitisti. Et quod manifestissimè liqueret tua iam pietas; dum in suspecto utrinque apparatu, Induciarum negotium servet, armatus pro ejus otio egillic excubias. Primum hoc tuis auspiciis obvenerit gloriosum Reipublicæ compendium, quietâ possessio provincie, quam neque victrices Sigismundi primi acies, neque Augusti potentia & fortuna, neque urgentis Stephani metuendi successus, tam longo jam tempore incubanti hosti extorquere potuerunt. Agnovit memor Republica ingentis meriti debitum, dum pro restituito tot terrarum dominio, earum tibi iterum reddidit usum fructum. Hoc pignus grati ejus animi tantisper habuisti, o REX, donec tibi illustrius officiosi affectus testimonium exsolveret. Vix hæc turbati Aquilonis procella tuis auspiciis posuerat, quâ novam nos & atrocior ab Oriente tempestas coorta est. Namque ille superbus Ahiæ atque Europæ domitor, qui ex tot regnorum, tot imperiorum rudibus, subintravit immanem potentia molem, flagrantibus incitatus odiis, ac furore ve oris, non tam bellum nobis, quam excidium minabatur. Tanti periculi denuncia-tio, dum diffusillimis conblis intentam exerceat Rempub., minimam absuit, quin repentinus & miserabilis casus, Tibi, SERENISSIME REX, Patrem, patriæ Regem, iniquissimo rerum articulo, absulerit. Non ille vitæ suæ, quam salutis nostræ orafentiori periculo, incederet in bellum, nescio quâ Curatorum inuria, ex innumera legibus custodia sui elapsam. Quo enim alio nomine appellem, qui exuncto intentis lumine, jam dudum non modo civem, sed hominem exuerat? Quare tum, SERENISSIME REX, in illo subito durissime tua mens? quæ pietas? quis ardor animi? Quam horribilis inceptus ausus, late fugam circumstantium ac trepidationem fecisses; cunctis improvisâ re percussis, atque ipsâ ignorance periculi consensu, primus arma corporis, strictoque in hostes microne irritus. Quid refert, quod unus duntaxat. isque mentis inops, fuerit? Tu tanquam contra multos, eosque instructos ferebare. Sine enim plerique capita sua ignoto periculo subduce-rent, eaque trepidatio discriminis magnitudine arguere putaretur, licuit tibi in eas vitam tuam non præcipitare infidias, à quibus remotior, atque ipsâ unaâ templi exultus videbais. Vicit in optimum patrem pietas, & animi fo tucido; quæ non certiori experimento iustata esse poterat, quam si neque mediocri periculo iussisti, neque necessitate expressa videretur. Neque vero successu virtus caruit. Tantisper enim vecordis particidæ istius divina frustrata est providentia, dum tu patriæ salutis vindex accurreris. Ahi fortè! hentem vulnere Regem exceperint: sed tuâ, SERENISSIME REX, dexterâ, tuo demum ense repulsum in seipsum monstrum, spem pererrandi facinoris





castris impingi cerneret? Sed & in illis per adversos colles, superba specie latè explicatis tentoriis, fecit, irruentium nostrorum audaciam; & quam alienis paulò antè struebat, in propriis stativis cædenda ac trepidationem expertus est. Idque invadentibus nostris adeo impune sunt, ut luculentà subinde prædâ aucti discederent. Credibile verò cuiquam videbatur, tantum numero tam imparem, apparatu tantò inferiorē, tot laboribus exhaustum, cum tot difficultatibus, morbis, & commeatuum inopiā constantem, non modò in propugnationis constantiam, sed in prælii quoque, atque ipsius oppugnationis audaciam durare potuisse? Sanè hostis, qui primo litum advenit, atque ipso innumerabilium agminum conspectu ac terrore, dissipaturum sese mediocritatem copiarum nostrarum sperasset; postquam non modò castra castris, sed signa signis impune collata confexit, de improba spei fastigio turpiter dejectus, frangi sensim animo atque concidere cepit. Ubi vero præcipitis Ducibus amissis, cladibus ac detrimentis suis dubiæ belli fortunæ admonitus est; simul tuum, SERENISSIME REX, parentem, cum novo exercitu advenare accepit; magis adhuc confertatus, non jam de nostrâ perniciē, sed de salute suâ; nec de gloriâ victoriæ, sed de securitate receptus, cogitationem suscepit. Nemo eorum, qui in tam illustri specimine Reipub. operam navarunt, debito præconio fraudandus est. Manet sui cuiusque merito merces apud posteritatem: seu quis auspiciis suis, live ductu, live consilio, live operâ, seu quocunque tandem insigniori modo aut laude, in tam præclari facinoris societatem accessit, perenni annalium memoriæ consecratus est. Quamquam nemo penè in illis castris fuit, qui non periculo saltem atque sollicitudine, laudemque sermones hominum meruerit. sed innoxia omnium celebratione digna est beneficii Numinis providentia, quæ non modò nos eorum, quæ concipiebamus, votorum; sed ipsa vota nostrâ timiditate damnavit. Qui enim nostram in tam improbas spes attollerat, ut sibi post indicti belli minas, plus quam incolomitate promittere auderet? Sed benevolentia Numini visum est, dare salutem periculis, nisi severitas victoriæ decus addidisset. Itaque voluntate ejus ac numine, eo superbillissimum tyrannus indignitatis redactus est, ut quam nobis ab eis insolenter renunciaverat amicitiam, eam, vultu et nostrâ castigatus, præsens ambire coactus sit. Postquam enim, qui terretur omnes paulò ante viribus atque apparatu, cladibus ipse suis condire debuit, comorellis illud tumulis barbarici spūs spiritibus, resē licet variarum rabies, & qui gloriæ sibi victoriæ ultionem desponderat, ad pacem vel ignominiosam sui vota deflexit. Nam qui de pacis scenis dedecore dubitet, qui ne gloriâ quidem hostilis terre auctus, tot impendiis & jacturis unum illum flagitiosum ac trepidum receptum mercatus est, ut non aliud tanti moliminis adventu egisse videretur, nisi ut turpiter discederet; & quam sponte colere noluit pacem, invito sibi extortam, teste toto orbe, fiteretur. Atque huc scio, an id tibi, SERENISSIME REX, nostræque genti ad famam confecti belli videri possit illustrius, quod victoriam vobis hostis confessione suâ tradiderit, quam si interfectione reliquisset. Certè aliquot plus est, post edita tot virtutis documenta animos hostium, quam corpora dejecisse. Si supremarum virium periculum scississet, poterat hostis, aliquo fortunæ casu, sive ignoti astus ingenio sese supplantatum causari. Nunc quia post vestrâ virtutis experimentum adeo pertimuit, ut spes atque vires suas ultro damnaverit; quid aliud, nisi suo se ipse suffragio debellatum confessus est? Placuit in tam glorioso tibi ac genti nostræ argumento diutius immorari; in quo te potissimum, SERENISSIME REX,

magni Dei consilio electum cernimus, per quem nos salus simul ac tanta gloriæ compotes redderetur. Felicissimi hoc erat augurium; ecimen; quodque tibi, cætera abessent, merito nostrum omnium animos adungere debuit! Quo enim aliò spes & suffragia nostra videremus? Tecum, SERENISSIME REX, militare; tecum periclitari, tecum pugnare, tecum vincere, tecum prosperè pacisci, tecum felices esse consuevimus. Et quis nos ab exploratâ felicitate ad ignotæ fortunæ incertam sortem avocasset? Quid enim te Rege polliceri nobis non liceat, qui te commilitone tam magnificè vicimus? aut quid tuis non præstes, qui alienis auspiciis res tam arduas gessisti? Jam enim, SERENISSIME REX, ad illud collatorum à Deo Opt. Max. in Rempub. nostram beneficiorum recentissimum veniendum est; quod Te nobis Regem dedit. Quo profectò non minus ejus Majestati obstrictis nos arbitramur, quam eum è maximis toties, quibus penè hausi sumus periculis, præpotenti ejus numine sumus erepti. Horret animus neminisse, quoties occurrit ipsi facies illius temporis, quo nuper orbatâ Reipub. navis, ingentibus undique tempestatum ac ventorum turbidinis objecta est. Quam metuimus omnes, ne patriam nostram lethali contagio pestilens illud sydus inficeret, quod pridem varias Europæ oras, recens autem miseram Germaniam afflavit? Novus enim, & parentibus nostris abominatus, genioque libertatis ac Reipub. infellus morbus, per ipsa patriæ præcordia serpere cæperat, qui nobis similem affectu vicinâ pestem minitari videbatur. Quid dignum imprecor diis exoticæ disciplinæ præceptis, quibus animi civium in mutuas stimulantur injurias, nisi æternum a Sarmaticis mentibus exilium? Maneant ibi terrarum, ubinata sunt, isthæc prodigia. Nam Pacis ac Libertatis nostræ ingenium, non sunt opinionēs ac voces sanguinis ac servitutis alumna. Et profectò neminem felicitatis, quam paulo antè prædicavimus, poenitere potest, nisi quem patriarum Legum, & majorum suorum candoris ac simplicitatis pertæsum est, quibus opulentiores, si Deo placet, fortasse possumus, meliores ac sapientiores cives esse non possumus. Verùm ille annorum habitus, terrarum quas colimus advena, indigenarum mentes in mutuas suspiciones ac similitates excitaverat, quæ in finem aliquam Reipub. tempestatem erupere timebantur. Et quod tanti mali remedium occurreret, quod animis optimorum utrinque civium, hoc est intimis Reipub. tibus ac medullis infusatum, omne humanæ opis remedium refruere videbatur? Unus supereras, SERENISSIME REX, divino numine atque consilio huic immortalis in patriam merito destinatus, qui tanto periculo mederi posses; qui insensos civium animos conciliaret, distracta popularium studia ad unam salutis communis curam revocaret; qui metum è pectoribus, suspiciones è mentibus hominum exigeres. Si tibi sic facilior ad imperium struebatur aditus, propè est ut discrimini nostro faveamus. Quamquam ejusmodi temporum nostrorum status, non inagis tibi hoc salubrem viam sternebat, quam aliis omnibus præcluserat. Quis enim erat flectendis ac molli fræno circumagendis voluntatibus hominem aequè idoneus? quis, cui aut fidei plus, aut benevolentię tantum, apud cives superesset? quis in quem adeo concurs atque unanime discordium animorum studium conspiraret? denique quis erat alius, quem in Principem eligi non modò expediret Reipub. sed esset necesse? Non tibi, SERENISSIME REX, innumera alia ornamenta decrant, quorum penè singula conciliandis honoris tuo suffragiis sufficerent. Multum tamen interest, nemini in certamine dignitatis concesseris, an omnes superaveris; aut ipse in meiorum veneris societatem, an eorum magnitudine reliquos exsuperis.

Id profectò sine cuiusquam contumeliâ dici potest, alios quoque inapetio dignos, ad electionis nostræ suffragia admitti aliàs potuisse: te hac tempestate non potuisse prætermitti; ut non modò capefendo imperio par, sed unus hoc tempore idoneus repertus sis. Itaque in hac divinitus ad gubernatæ electionis gratulatione, non est quod multum illa tua decora celebremus, quorum in societatem quisquam mortalium venire potest. Satis est, ad tantæ suffragationis gratiam, nihil usquam alibi reperiri potuisse illecebræ, quod non in te uno cumulare deprecantulum sit. Quæ enim res in eligentio Principe spectari solet, cujus in te rationem habitam non consistet? Patria candidatum quæ potior decuit, quam quæ eodem æthere, iidem syderibus genium Principis finxit, quibus & mores subiecti populi, atque regnandæ regionis formavit ingenium. Gratulamur genti nostræ, tandem inter populares inventum, quod hætenus apud alienos quaesivit; dignum imperio caput, ac Regem indigenam. Hoc ornamento per te, SERENISSIME REX, decoratissimus, quo nobis prius cive frui, quam principe licuit. Quo sit, uttâm affari te sine interprete, quam abs te compelliari possumus sine nomenclatore. Nôsti enim (quæ tua comitas fuit atque humanitas) non vultus tantum, sed nomina singulorum. Nihil natalium tuorum fortuna affabilitati; nihil naturæ bonitas, majestati detraxerat. Semper magni Regis filius, in maximas spes susceptus eras atque educatus: & pridem Magnus Dux Moschoviz electus; ac proximè Rex Sueciæ esse inceperas. Necdum meminimus, quando privatis videri desieris. Ita singula fortunæ tuæ momenta accipiebas, ut non sentires incrementa. Hac animi magnitudine, dignus altiori fastigio iudicari merueras, quem tot accessionibus auctus honos non posset tollere. Sed & maximum tibi regnandi usum ista humanitas attulit. Dum enim ad consuetudine privatorum non abhorres; tuisne experimentis mores nostros atque ingenta, aliquorum & merita didicisti. Quantum tibi ad imperandi scientiam contulisse arbitramur, quod in spem imperii natus, tam longo tempore non modò imperantis Patriis, sed civium parentum spectator fueris & arbiter? Quò facilius tibi earum rerum delectus fuerit, quos sub alieno imperio bene aut secus celsissime meministi. Felicem te hujus institutionis predicarem, nisi nos feliciores censerem eo nomine, quod institutis ac moribus patriis innutritus, in Legum ac Libertatis nostræ consuetudine bonam ætatis partem exegeris. Cujus tu tam frequenti specimine assuetos oculos, tot vocibus pulsatas aures, tot imaginibus imbutum animum gerens; non potes genium ejus averfari, quoties fortè nativa ingenuitate lætitudis luxuriaverit. Hæc tibi regnandi rudimenta atque præsidia, solum ipsum, in quo natus atque altus adolevisisti, contulit. Nam quid ego generis tui splendorem referam, qui Regum nostrorum imagines, concurrente in te clarissimarum stirpium nobilitate, illustravit? Addiderat Genitor tuus, Jagelloniæ atque Aragoniæ stirpi, tot Regum ac Principum genitrici, sceptrigeræ in Septentrione gentis claritudinem. Tu verò utriusque generis celebritatem, honoratissimæ toto orbe domitis titulis atque insignibus cumulasti. quæ duplicis imperii potens, hinc antiquum Romani fastigii decus; illinc novam Hispaniensis potentia fortunam & gloriam ostendit. Quod si majorum meritis certandum fuit; quis præter Te atque Serenissimos Fratres, in beneficiorum ingentium, quibus nos sibi majores vestri devinxerunt, jus atque gratiam successit? Quid ardet Pacis atque libertatis domestica, quæ paulò antè commemoravimus, bona repetere, pro quibus sempiternam Avis Atavisque vestris me-

moriam, vobis gratitudinem, debemus. Promoti foris imperii limites, tot opum, tot populorum accellio; tantum apud hostes reverentia, apud finitimos auctoritas, apud omnes gloriæ partum; quid, nisi capta sunt a nobis, ac per tot parentum traduces vobis relicta, nostræ in vos voluntatis pignora? Quis fuit, qui nos adjectis finitimæ potentia; & fractis Teutonici Ordinis viribus, primus infestæ utrinque viciniae metu & calamitate liberavit? Hoc Atavo vestro Jagelloni debemus officium. Quis celeberrimas Prusliæ urbes, præcipua maris Balthici emporia, in fidem Regni accepit? Primum hoc futuræ opulentia; auspiciu atque incrementum, Abavus nobis vester Casmirus imputat. Quis integræ Borussia; possessionem, tandem borâ hîde Reipub. affecit? Huic equidem tam illustri ac fructuoso patriæ operi, supremam manum Proavus vester Sigismundus imposuit. Quis illam per tot litorem spatia mari præsentam Livoniam, reliquo Reipub. corpori adiecit? imò quis ipsum Reipub. corpus, validissimis copularum gentium nexibus, atque in se implicatis nodis adstrinxit, ne ullâ posthac vi aut machinâ, coagmentata moles dissiliat? Ista sunt præcæteris, quæ Avo vestro Augusto, Respub. nostræ fert accepta emolumenta. Denique, quis præter tot parta domi forisque trophæa, laudissimos illos Severiensis ditionis fines, conterminæ Lithuanie ac Russiæ nostræ prætexuit? Hæc Patriis vestris Sigismundi sunt, mansura ad posteritatem, meritum in Patriam monumenta. Tantorum in nominum sanctissimam apud nos obligationem & gratiam, omnes pariter, SERENISSIME REX, succederatis; nisi tu maturicis ætatis opportunitate usus, possitis apud Rempub. peculiaribus ac propriis tuis beneficiis, potiorum conditionem tuam reddidisses. Quæ ut abs te bene fuisse collocata censerentur, debito tibi ac satis destinato munere, Respub. officiorum tuorum vicem rependit. Difficile est, SERENISSIME REX, non modò verbis exequi, sed ipsa mente & cogitatione universa consequi, quæ tibi ad prosperum, quem maximo nostro bono tenuisti, fortunæ tuæ cursum velicata sunt. Sed reliquis, seu fortunæ, seu genii tui dotibus, in hoc genere umbram facere videntur tua illa, quorum jam aliqua supra commemoravimus, effusa in nos beneficia. In quibus, rem suo pondere librantibus, quod tempore postremum, magnitudine penè primum videretur; saluberrimum illud, pessilenti contagio recens infestæ patriæ adhibuit abs te, civis illidii amuletum. Nam sive nostrum discriminis rationem, sive tui meriti laudem reputemus; quid aut nobis ad salutem magis æ tempestate necessarium erat; aut tibi tam peculiare ac proprium, atque in cuius societatem tecum adde nemo venerit, ut ne accedere quidem poterit? Spernant ignari rerum, quantum volent, illa primâ specie modica, sed in recessu multum discriminis abdentia, publicorum ob religionem studiorum certamina. Deum immortalem, quantum illa exigua scintilla excitare parabat incendium! Scindebantur injuriis ac mutuo metu accensum popularium animi; periculosis utrinque studiis pugnabatur; atque istæ civilium æstuum sirpilitates, vanis quidem, sed sinistris invicem suspitionibus, penè in professa odia & partes abierant. Denique (ne quæ invitus ac dolens tracto vulnera, refricem) syncerus ille Libertatis & concordia; nostræ genius, nescio quâ feutemporum intemperie, seu contagionis aurâ affatus, in ignotum majoribus nostris fiducium degenerare periclitabatur. Unus, SERENISSIME REX, inventus es, qui nos ab eâ peste liberare posses, cujus etiamnum imaginem resurgens animus, ipsam quoque abominatur mentionem. Quamvis enim civium animos, nondum à moderatatione majorum, & pacatæ libertatis ingenio penitus aversos prehenderis; tamen nisi maturè huic operi

manum admovisses, quo sponse nobis de pace & salute patriæ potuit cavere? Magna hoc igitur est, quod certam non contentione ducere volueris, sed longe maius, quod poteris. Illud tuæ fuit in patriam pietatis: hoc civium in te benevolentiae ac tibi pignus: utrumque autem virtutis ac sapientiae tui donum est. Itaque inter concurrentes civium meritis, tibi mediis, & partes in se inter incertatas, prudentia ac dexteritatis tuæ obiectu collidit, pulsus non es. Equid autem miris, unum te demulce dis omnium animis fecerisse, cuius, fidei, singuli causa tuæ depositum ultro crediderant? Tantum tibi spectat virtute auctoritatis, tantum meritis tuis, lucerae apud omnes benevolentiae comparaveris; ut nemo elicti dissidencium inter se civium, qui non item suum arbitrio tuo permitteret. Ea erat curae exploratae seguitatis acque iustitiae tuæ fiducia, ut sapientiae opinio, ut tibi certatum singulis, iusto aut iustitiam suum cognitionem dederent. Ponticus per leges patrias Rex eligi poteris, & iam dudum in Ovidium casu, summusque Reipub. gerendis negotiis, supremis eligere moderatorem. Arbitrio, hoc interquam honorem adules, iam vim principatus, libertatis tibi suffragis delatam, excedere. Tuli, S. R. E. N. I. S. S. I. M. E. R. E. X., ex tot hominum iudiciis magnam antea viam fructum. Sed & Reipub. ingenium fuit erga te fiducia mercedis replevit. Cuius expectationem nullam in te frustrari, libertatem & salutem in tuto posuisti. Neque vero hoc in partem pietate, erga pietatis magistrum religionem impius: neque ista in discordes civis nequere, in auctorem concordiae Deum extitit iniquus. Neque adeo tibi magis integrum erit, a maiorum tuorum, quim nobis utile, à nostrorum exemplis acque iustis discedere. Quorum neutrum quicquam in religionem deliquerunt, quod eam sanguinis & violentiae invidia infamare verisunt: multoque minus, quæ in tot exemplorum tribus documentis, à parentum vestigiis recedere timuit posteritas. Præcipue quum illud, quod nos aliquorum studiis & turbata vicinia vocabat, iter, non modo multo sanguine lubricum, sed & infelix fortunæ anspici vicissitudine abruptum ac præceps videretur. Neque satis iuris erat, aut designato Principi à populo sive sponci; aut civibus à civibus, ejus rei rationem perscrutare, quam pari jure omnes, nullus potestati obnoxii, uni Deo reddere tenerentur. Quorum illud universorum libertas; hoc admittere non poterat aequalitas singulorum. Multum hæc animi tui moderatio atque prudentia Reipub. profuit. Quid enim in proximo Interregno gravior difficultatis incidit, quod non felicissimè operâ acque interventu tuo expediveris? Eximia hæc sunt maturi iudicii ac prompti ingenii tui, & eloquentiæ, quæ Principem deceat, testimonia. Non modo quid Reipub., quid tibi met fastu opus fuerit, intellexisse; sed penetrasse in animos & inclinationes hominum; ac tot longo usu partæ prudentiæ, in sciscendis studiis, expugnandis voluntatibus hominum, fecisse experimenta. Præterea partibus utrinque ius suum mordicis retineantibus, tam feliciter persuasisse, ut de rigoris huius pervicacia decederent. Sed majora illa sunt iustitiae tuæ specimen: Primum quod antea tibi vix eam tuæ aequitatis fiduciam in animis omnium excitaveris. Deinde multo magis, quod non feceris. Si in mentem dominationis avidam ista incidisset atterende libertatis opportunitas; quid erat fastu promptius, quam alteri partium gratificari alterius exitio? Non alia fuit olim munitio ad tyrannidem viam, quam in civium discordia, alterutrius partis viribus uti ad utriusque servitutem. Quid ego hic iustitiam duntaxat, quid fidem tuam, meritissimis elogiis ad cælum efferam? quum animi

tui magnitudo præcipuam tibi laudis huius partem vendicat. Debetur pulcherrimis factis ista gloria, ut ad posterum notitiam tradantur. Dicam igitur, quod attonitus audiat orbis, & inter suporem ac fidem dubius accipiat. Quum, ut fieri solet, in conciliandis discordum partium humilitatibus, nonnulli conceptis odibus perseverantibus insisterent; audita est palam illa tui denunciatio: Frustra nivi in tuum duntaxat honorem conspirantia parari suffragia; nolle te, nisi concordium inter se civium fuscipere imperium. Credet igitur hoc ventura posteritas, Regnum tot æmulatorum votis exoptatum, tot ambicionum rivalitate (usque ad sanguinem aliquando) petum, nuper à te penè passum repulsum: aut tibi tuæ dignitatis, quum nostræ salutis, curam fuisse posteriori? Scilicet ea tibi virtutis atque meritorum tuorum, et benevolentiae civium fiducia fuit, ut nihil impium veritus offensionem, impiovida flecta redargueret, præcoccia suffragia alienari sustineres, & quas maiores tui in secundo honoris huius fastigio, pacis ac libertatis leges accipiebant; eas tu ultro Electoribus suis ferre auderes! Maeste ingenti animo, ô Rex, spectasque alior dignitate, eas nobis ipse condiciones præscribe, quibus Libertas nostra auctor atque securior evadit. Sciebas nimirum, eiusmodi te à nobis illo tempore accipere beneficium, quod nobis vicissim optimo jure imputare posses. Et enim ambiguum est, utrum tu nobis salutem pro honore; an tibi nos honorem pro incoluntate nostra reddiderimus. Unum illud in mutua illa beneficii vice liquidè cernitur; nisi te nobis Regem Deus immoluisse, neque te satis saligii tui dignitatem, neque nos planè libertatis & salutis nostræ securitatem tueri potuiss, cuius nisi in mutua pace ratio constare non poterat. Meritonè igitur antio diximus, magis nobis de Rege, quàm tibi de Regno gratulandum videri? Certè enim salutis patriæ, quam dignitatis alienæ cura solet esse antiquior. Meritonè in agendas propitio Numinis efusi sumus, quod ad ingentes beneficiorum suorum cumulos, te nobis insuper Regem addiderit. Plurimum equidem tibi, S. R. E. N. I. S. S. I. M. E. R. E. X., totum verò unâ tecum, Deo Opt. Max. debemus. Quod si cur mortalium, illius in te orando atque augendo obfusa est providentia; revocet sibi in memoriam proximi interregni, sed maxime Electionis tuæ eventus ac circumstantias. Lætis enim auguris prosperum seculi tui ingressi sumus auspiciis. Cuius in ipso limine ea nos excepit tranquillitas, quam neque spe præcipere, neque votis optare poteramus. Cuius verò è majoribus tuis, post reddita exercendis legibus iudicia, tam quietum fuit imperium, quam pacatum habuimus proximum silentis fori & rerum prolararum iustitiam? Mitto, quæ ab externis hostibus timebantur pericula, admirabili faventis cæli indulgentiâ inhibita. Domestica gentis tam liberæ licentia, quæ in maximo pecuniarum metu, nec maiestate Regum, neque potestate magistratuum, neque ipsorum sæpe iudicium conspectu à delectis colubris poterat; quasi orientem fortunæ tuæ Solem reverita, fratros sibi ipsa ultro adduxit. Ipsa illa, consensient ad Electionis solennia, armata multitudinis tam numerosa frequentia, tot militum, tot cohortium, tot legionum, sine viuce atque Imperatore sua fide scorum stativa aut castra metantium, formidata incolis examina; propemodum non alia disciplinâ, quam felicitatis tuæ miraculo continebantur. Enimverò propterperium inuentis seculi omen habet, tempus illud saligii tui auspicio destinatum: nulla seditione, nullo tristi eventu, nullo latrocinio, nulla cæde & sanguine pollutum. Itaque memorabili nobis argumeto compertum est, quanto tutior sit pacis publicæ custodia, cùm ipse

Deus,

Deus, quàm eùm ejus Vietrius pro nobis agit excubitis. Quis enim præsentissimi Numinis vestigium, in illa inopinata animorum ac temporum quiete non agnoscat? Quod ut evidentiori erga te favore nostrum omnium oculos perfringeret, cælum ipsum honori tuo famulari iussit. Quò enim pertinet illa, post tot fecdos imbribus dies, statim una cum dedicato Electioni tuæ tempore exorients, & plus quàm per quadraginta dies continuata cœli serenitas? Annus hic alioquæ albiduo imbre horridus, turbidas campis peltibus concionibus tempestates minabatur. Quis illam sudi aëris fortuitam censere amoenitatem, quæ ita caput, ita duravit, ita desit, ut exactè temporum tuorum momentis obsecuta videatur? Nempe ante inchoata Electionis comitia, pluvius aër, quicquid habuit humoris, exsillasse videbatur; ut tota illa tuo honori consecrata felicitas, læta ridens cœli temperie renderet. Rediit enim illicò post elapsum definiti temporis ambitum, sua ætheri intemperies, ut de inultu dilata, hunc infum comitiorum terminum expectasse videretur. Mediò tempore puri ac sine labe dies, lætissimum prosperi principatus omen fluxere; ut ne quis in comitiis tam auspiciatè habitis, de cœlo servatam obnunciare potuerit. Magna hæc sunt atque manifesta divini in te favoris argumenta: Sublato legum metu, effræmem audaciam, solâ tui nominis reverentiâ sese ad inexpectatam composuisse modestiam! ipsas etiam temporibus tuis obsecundasse tempestates! Sed illa majora, quòd suffragiorum numero, non dico æmulus, sed majores tuos omnes superaveris: quòdque unanimi universi populi consensu ac voce ad imperium vocatus sis. Singulare fuit olim patrum nostrorum in Gallum Principem studium. sed illud magis sanguine ac simulacris vacuum, quàm inanimi civium consensu insigne celebratur. Multi enim è longinquis, multi è vicinis oris Principes, straganti vacui Regni ambitu certabant; nec deerant inter nostros, qui aliquorum rebus studuerint. Nam in cæteris quidem Interregnis, non suffragiis tantum; sed odii atque armis pugnabatur. Unum hoc est, SERENISSIME REX, auspiciatissimæ Electionis exemplum; in quâ, non anceps consiliis, non divisa studiis Respublica, te solum unâ voce Regem deposcunt. Quid autem mirer, nullum inter cives ad honorem tuo aberrasse suffragium; quum nullum inter fortunæ tuæ æmulus animadversum sit ambibus vestigiis? Itaque majores quoque tuos suffragiis vicisti; quando tibi non modò Electores, sed ipsi electionis capaces, & quondam candidati, ipsique adeò hostes, regnum debere judicaverunt. Tibi coràm Serenissimi fratres; tibi per legatos Cæsar avunculus; tibi ipse Christiani orbis arbiter Pontifex maximus suffragati sunt. At quoties antehac Imperatorum studia concordie nostræ intercessisse meminimus? Tibi reliqui Principes, sive æmuli, sive hostes, silentio suo concesserunt, satis confetti, te imperio digniorè, quòd tecum non auderent concurrere. Nam quis tecum posset contendere; qui ætate atque usu rerum Fratres; natalibus atque auctoritate indigenas; communis nobis cum patriæ necessitudine, ac gentis nostræ amore, externos; ingentibus meritis & civium benevolentia, omnes omnino superavisti. Venio nunc ad illum memorabilem Comitii tuis præfixi temporis articulum. Ex destinato legibus spatio, una duntaxat dies eligendo Principi fuerat; quam insectare non transmitti, multùm dignitatis ture interfuit. Arduum id factique inexplicabile videbatur negotium; non quòd honorem tuum studia hominum desisterent, sed quòd incumbentia Reipub. negotia morarentur. Ille tibi decus animos fidelemque ac studia hominum, experimento approbavit irrefragabili; sed & manifestum divinæ voluntatis exhibitus indicium.

Bene fit supremo in patriâ nostrâ sacrorum Antistiti, qui consensaneum muneris sui pietati executus officium, illâ nobis tempestate adorandi Numinis princeps & auctor exitit. Juvat illius temporis animo representare imaginem, quo relictis undique circumiacentibus campis, ingens illa Senatus populique Poloni concio, quam nulla templa, nullæ basilicæ cepissent, sub aperto cœli, humi provoluta, Regem à Regem Rege poposcit, & accepit. Dignum illud fuit Deo hominibusque spectaculum, & ad eligendam optimi Numinis benevolentiam mirè etiam, quàm ex cunctis amplissimi Regni partibus collecta in unum civium multitudo, publicorum negotiorum consilia religiosis precibus interjungeret, & implorante (ut exultantur pro eis) coelestis militæ exercitui, innotescere concertum turbæ impetu, universa in genua proderet. Quid simile ex omni antiquitatis memoriâ referam, nisi illud solminatricis apud Romanos legionis miraculum; quæ, quia pariter armorum fiduciam precum humilitati subtraheret, creditur non modò præsentissimum fuisse opem; sed illustrem impetrasse victoriam. Provondè nos quidem illarum, quæ ritè ac devotè tundere non solum, sed precum resulsam tulimus; supra hanc & omnium expectationem, exiguò temporis momento, attonitis divinitus ac flexis ad unanimum silentium omnium voluntatibus. Salve igitur nobis, Rex Augustissime; dique tibi cœli de procurator inierio frueri; cujus honori, ad reliqua cæterorum studia atque judicia, sumum insuper supremus Deus adiecit suffragium. Fruere satis, supra spem tuorum, atque hostium invidiam, felicibus. Nos autem vocorum rei facti & compotes, quæ pro nostrâ ac Reipub. incolumitate suscepimus; nova tectum pro diuturnitate imperii tui vota nuncupamus; Deum immortalè precari, ut muneribus suis propitius, longum huic, quâ merito exultamus, prospectum usum largiatur. Etenim lætissimis, SERENISSIME REX, omnibus, Regni tui auspiciis ingressus in maximas nos spes exerxisti. Quotquot enim res tibi te gestas contemplanur, tot obsoles, quotquot virtutes in te adoramus, totidem habemus felicitatis nostra sponsores. Pacem civibus & concordiam ante susceptum principatum præstitisti. Non tædere numeris tui studium Te Principe corrumpti. Magna in animis omnium justitiæ tuæ fiducia, proximum eius experimentum præcesserat; major post injunctum blanda necessitate partibus concordiam apparuit. Hinc maxima spes exlingit, qui singulos vicem opprimi non tuleris, libertatem universorum concelli non possum. Quid illa explorata anima tequeat, virtutem, ubicunque inuenta fuerit, æstimare, nunquid bene meritos à premis excludere, non alio nomine, nisi quia Quæsi sunt, aut Gabellim? Tu vero in hoc fastigio relides, ut exemplo summi Dei, uni æquus virtuti, in ea remuneranda species nihil, rater ipsam. Animi tui fortitudo, quæ quondam Patriam, nox patriam protexit: vadem se nobis pro nostra ac hostibus securitate sistit. Enixus etiam defendes tuncquam proprium, qui pro alieno regno tenes caput tuum obiecti discrimini, quoties aliquid Reip. periculum increpuit. Multum enim interest, ut gloriæ milites, non alienæ, Victoriarum vero augurium eadem spondet felicitas, quæ perocuta lateri tuo comes adhuc etiam quàm alienis auspiciis viaceres. Hic autem omnium Ordinum, omnium civium in te unum contentiens amor, non unâ illâ, quæ fastigii vestri majestatem temperat, naturæ tuæ comitate se servat. Neque impetum hunc, quem ab acienda virtute scie, ceteri fortitudinis vocant; patriâ animi mansuetudine ac moderatione frangere didicisti. Præterea ita vixisti hucusque, ut omnium interesset te Regem fieri: ita vivis, ut nemo desideret successeorem. Et quia naturale, idco factum proclive est, isdem artibus unumquodque retinere,

retineri, quibus partum est. Porro illa iudicii tui maturitas, illa expedita promptitudo, cui nunquam in deliberando anxie ac morose querendum est quod sequatur; tam digna est ac decora imperio, quàm in explicandis arduis, quæ sæpe incidunt, Reip. negotiis, felicissimum pollicetur eventum. Est enim, quando subitam agendi celeritatem male moratur nimia consulendi cunctatio. Nec semper aut expedit, aut tutum est, alieno incumbere genio: ad quem scopulum magnorum hodieque Principum videas naufragia. Piaculum esset, excultas ingenii tui felicitatem silentio transmittere. quæ quid aliud promittit, quàm te literis & ingenuis honorem habiturum? Interest existimationis tuæ, ô REX, eminere præ cæteris temporum tuorum gloriâ atque memoriam. Quam nisi literarum illustrent monumenta, belli pacisque artes ingloriæ ac pigro si tu obduriæ jacebunt. Virtutem enim ipsam ingenia suscitant. Dedisses Alexandro illum, quem Achilles invidit, laudum præconem; quantâ curâ actus suos composuisset ad posteritatis reverentiam? quam ævum illud, quod ipsum tulit Aristotelem, haberet non paucos, qui levius facere possent Homeri desiderium. ut vel hinc intelligi possit, nusquam uberiorum esse magnorum exemplorum mensem, quàm ubi non est sterilis ingeniorum proventus. Quibus, SERENISSIME REX, si bene consultum cupis, suscipe ac defende majorum tuorum clientem ac Reipub. alumnam, in principe regni Urbe Academicam, tibi supplicem. Favor principum alit ac vegetat ingenia. Quæ ne dicendis tuis temporibus desint, tam tua est prudentiæ velle, quàm fortunæ esse cere posse. Reliquum ut effusa propitii Numi-

nis indulgentia præstet, nuncupatis pro salute Tus votis supplicabimus.

*Quisquæ sortè avari crimen meditare Batylli,  
Non quem molles cantus arsis Anacreon:  
Musa veracundi sed quem petis alba Maronis;  
Dum, quæ non meruit, præmia corripit:  
Non tibi sit tanti, tenuem usurpasse laborem.  
Quod si te plagii dira tenet famet,  
Carminis en mutuli vacuus prius impleto lacunas  
Ejusdem ingenii est factus & hoc melos.*

*SPes ego \_\_\_\_\_ non \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_ magnis \_\_\_\_\_  
Jam despecta \_\_\_\_\_ nda maris \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_ is \_\_\_\_\_  
Desperi \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_ Brea \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_ dominam \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_ serpentibus nudis \_\_\_\_\_  
Cimmeriæque hyeme \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_ populus \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_ Nunc \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_ Dominis umbra \_\_\_\_\_  
Sic quoque \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_ me \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_ lustrata \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_ jnos \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_ dos magna emittit \_\_\_\_\_*

P I N I S



VITA

V I T A  
FAUSTI SOCINI  
S E N E N S I S

V. I. T. V.

FAUSTI SOCIUM

218 N 212



## V I T A

## F A U S T I S O C I N I.



**F**AUSTI SOCINI vitam paucis ac persufciorē persequi infra tanti viri dignitatem; plenius verò atque elaboratè, suprà nostras fortasse vires fuerit. Nam & illustrium hominum laudes raptim ac negligenter narrare, virtutis iniuria est: & si quis unquam alius, hic certè vir fuit non cum curâ tantum, sed cum ingenio quoque dicendus. Sed quia eximias dotes non satis pro merito laudari præstat, quàm penitus taceri; iniquum est, si aut viris ingentibus narratiu non mediocritas, aut scribentium ingenio fraudi sit eorum quos celebrant magnitudo. Mihi verò alio quoque nomine venia deberet, pluribus districto curis, & intrâ præfixos angustio tempore cancellos præcipienti scripturae.

Patria viro celeberrima urbs Hetruriae Senæ. Gentis antiqua nobilitas, & cognationum splendor ultrâ privati hominis fortem illustris. Patri præter gentilitia decora accesserat à materno sanguine Salvertorum nobilitas: quæ gens apud Florentinos eâ quondam potentia floruit, ut expulsus Senis Pandolphus Petruccijs, Pauli Salvetti potissimum auxilio & opibus restituta patriam & mox principatum suum debuerit. Quo beneficio obstrictus Senensis ipsi civitatis ius contulit, & ut patriam cum Senis commutaret, persuasit. Illic Paulus Camille pater fuit; quæ Martino juniore nupta, Alexandri & Lælii Socinorum mater, Fausti fuit avia. Marer, ne in privatam quidem spem suscepta, patre Burgesio Petruccio Senensis quondam Reipublicæ Principe, matre Victoriâ Piccolominei genita. Quæ cum esset Andrea Piccolominei Cassilionis & Pilcarie Dominii filia; Pii Secundi & Tertii Pontificum neptis; Johannis Cardinalis Piccolominei, Ducum Amalphitanorum, Marchionum Capistrani, Comitumque Calani, multorumque aliorum Italici Procerum soror aut consobrina; nupsit in domum Petrucciam, quæ tunc Senensis principatus fortunam tenuit. Sed Burgesius Pandolpho patri succedens, & mox ventibus satis pulsus, non diu dignitati suæ fuit superstes. Succellit tamen ipsi in regimine patriæ Rhiphael Cardinalis Petruccius, atque illius Reipublicæ gubernacula aliquandiu tenuit. Cæterum relicta vidua Victoria animam, quem in prioris fastigii splendore nunquam sustulerat, cùm iniquâ rerum vicissitudine frangi non perminit. Itaque annis quinquaginta sex, quibus mariti vitæ & communi fortunæ iuperfuit, singulari modestia & spectatâ integritate ac pudicitia vidui status solitudinem toleravit. Filiam Agnetem, quam, ut tanto genere dignum erat, sanctissimis moribus imbuerat, Alexandro Socino in matrimonium dedit, patrio quidem juveni, sed tamen privato. Is fuit Fausti nostri pater: in eâ domo genitus, quæ non armis atque potentia; sed ingenio atque eruditione principatum quendam in certo literarum genere aliquandiu tenuisse visa est. Nam & hic ipse Alexander subtilitatem, & pater eius Marianus junior ICTorum principes vocati sunt: & patruus Mariani junioris Bartholomæus, ab Angelo Politiano fure ætatis Papinianus dictus est: denique pater Bartholomæi Marianus senior, ICTus gravissimus, ab Ainea Sylvio tot præconis extollitur, ut propè narrationis fides laboret. Hujus Mariani filius fuit Alexander senior, & ex eo nepos, alter Marianus; pronepotes Alexander & Lælius; ille, ut di-

ximus, pater; hic Fausti nostri patruus. Ambo ingenii magnitudine atque eruditionis doctus usque, ad invidiam insignes; sed ad quos illud Poëtæ iure detracti potest:

*Ossia: ut quæ hoc partem in laude, neque non a*

*Esse possent.*

Nam & Alexander, cùm ad mirum ingenii acumen divina memoria & excellens eloquium accessisset, vix dum pæpo ac tricesimo ætatis anno expleto raptus, unde toti Italici huius desiderium reliquit. Et Lælius brevis ævi curriculo res maximas complexus, septimum ac tricesimum vitæ ænum non excessit.

Hujus ego viri memoriam maximâ posteritatis admiratione dignam censeo, qui tantullo quoque tempore, tot tantisque errores, qui in Ecclesiam furim irrepserant, non modo suis vestigijs odoratus est; sed ex ipsis cubilibus extractos primus iugulari docuit. Is à patre Mariano ad studium impulsus nomini suo hæreditarium, humanarum Legum scientiam ex ipsis divini iuris fontibus hauriendam sibi putavit. Quo consilio dum S. libros impensius evoluit, non difficulter deprehendit, plurima ex iis, quæ vulgò recepta sunt, Ecclesiæ dogmatis, divinis testimonijs planè adversari. Idque tantò facilius, quod ex iis pleraque Rationi quoque, & quæ nobis ipsa Natura in se invicem principijs repugnant. Cùm igitur ad excellentis ingenii altitudinem & iudicii acrimoniam singularis animi probitas accessisset, deprehensis Ecclesiæ erroribus (quod plerique faciunt) non est abusus ad Scripturæ & Religionis contemptum; sed potius Scripturæ & religionis Christianæ auctoritate usus est ad sanandos Ecclesiæ morbos, qui nisi detectis erroribus curari non poterant. Itaque in eo studio, ad quod sublimis & pia mens inflammato impetu rapiebatur, non sine divinâ procul dubio ope, magna ei lux repente oborta est, præcipuè cùm ad eruendos Scripturæ sensus Orientalium linguarum, Hebrææ præcipuè atque Græcæ, quin & Arabicæ cognitionem attulisset. Sive igitur, ut credi potest, periculi metu, sive exactiori purioris Theologiæ & linguarum studio incensus, citò ex Italia in Helvetiam atque Germaniam concessit.

Admodum adolescens 1547. patriam reliquerat, annum videlicet ægens alterû & vicesimum. Proximo quadriennio Galliam, Britanniam, Belgium, Germaniam universam, ipsam quoque Poloniam emensus, apud Helveticos Tiguri sedem fixit. Unde licet privatis publicisque negotiis sæpius abstraheretur, potissimum tamen illic exilii sui partem exegit: multis primum principibus viris caris, nonnullis quoque Regibus conciliatus. Nemo ei tempestare è viris doctis & illustribus extitit, quorum tamen nulla ætas feracior fuit) cujus non amicitiam modestè familiaritatem quoque moribus non meruerit. Quo ætatem est, ut ad insinuatâ multæ bonitatem similitudinis quædam prudentia & morum suavitatis accesserit. Quæ dotes in eo cum alii è summis viris plurimè gererent, tum præcipuè Philippus Melancthon laudat in communis patriæ suis, quibus abeunt in profectus est literis. Et præfectio quis ipsi cum celeberrimis illius seculi viis, Calv. præcipuè, Melancthone, Bullingero, Brenzio, Musculo, Munstero, Zonchio, Vergerio Cassellone, Baza, Martyre, Ochino, Catlio, & aliis plerisque usus intercesserit, frequentes ad eum plurimorum epistolæ testantur, quorum autographa magno numero ad nos pervenerunt. Non ille horum amicis trahi se aut ad fortis iug perijugium; quim ut ad Ecclesiæ emolumentum Itaque ipsius illos inveniendos florentis tunc Theologiæ antistes quæstionibus suis multum utilis atque exaruit. *Libero*

literas Calvini manu scriptas, quibus motam sibi ab eo bilem non dissimulat, & pro responsione objur-  
gationem ac ininas reponit. Non est, inquit, quod  
exspites, dum ad illa, quae objici, quaestiones por-  
tata respondendam. Si tibi per aereas illas speculationes  
volitare libet, sine me, quæso, humilem Christi disci-  
pulum ea meditari, quæ ad fidei meæ edificationem fa-  
ciunt. Ac ego quidem silentio meo id quod cupio conse-  
quar, ne tu mihi posthac sis molestus. Liberale vero  
ingenium, quod tibi Dominus contulit, non modò in  
rebus nihil frustra occupari, sed exiliatibus figmentis  
corrumpi vehementer doles. Quod pridem testatus sum,  
fisi iterum morbo: nisi hunc quaerendi pruritus matu-  
re currigam, misuendum esse, ne tibi gravia tormenta  
accersam. Ego si indulgentie stecis vitium, quod maxi-  
me noxium esse judico, alerem, in te effem periculum et  
crudelit. Itaque paululum nunc meâ asperitate offendi-  
malo, quam dulcius curiozantur illecebris male captum  
non retrahi. Erit tempus, ut spero, cum tanta violent-  
er expersasum fuisse gauderis. Calend. Jan. 1552.  
Joh. Calv. suus.

Neque vero fluxa fuit aut spernenda minarum fi-  
des. Nam in Octobri anni sequentis Genævæ Se-  
vetus exultus est. Lælii tamen veneratio, & in ma-  
ximis doctrinæ atque ingenii ornamentis incredibili  
modestia, & morum dexteritas adeo sævientium ira-  
cundiam exaudiverat, ut, cuius libertatem ferre  
non poterant, odisse tamen hominem non sustine-  
rent. Sciant, quos nimia veri libertas in pericula  
sæpè intepestiva præcipitat, ipsam illam, quam  
propugnant, veritatem in circumspicua pruden-  
tiæ lenitate, quam in effreni zelo plus habere præ-  
sidii. Ut qui ultrò suis discriminibus occurrunt,  
magis ad privatam laudem, quam ad publici em-  
olumenti rationem festinare videantur. Et, si uf-  
quam alibi, hæc profecto columbina simplicitas ser-  
pentino altu temperanda est: nisi nobis suspectum  
est Servatoris consilium, damnantis eorum inconsul-  
tata temeritatem, quibus sæpè nequiter expetit,  
suas illic margaritas prodigere, ubi pretio suo æ-  
limari nequeunt. Lælius certè inter capitales sen-  
tentia: suæ hostes mansit integer & inviolatus. Nec  
tamen commisit, ut iudicii sui sensus periret intrâ  
consentientia: suæ secretum. Itaque quibus visum est,  
concedere non est veritus quæ sibi divinitus patefacta  
censebat. Suos præcipuè Italos erudit, quos pium  
ac voluntarium exilium per multas Germaniæ atque  
Poloniæ regiones sparserat. Reperio in Polonica  
rum Ecclesiarum commentariis geminum eius in pa-  
triam nostram adventum. Primum circa annum  
1551. ætatis verò eius sextum & viceesimum; quo  
tempore cum plerisque de nobilitate Polonicâ non  
sine maximo fructu conversatus dicitur. Is quoque  
tunc Francisco Liltmanno Corcyraeo, Bonæ Sfortiæ  
Reginæ Confessario (qui tunc, nisi fallor, fratrum  
minorum provincialis, mox deficiendi à Pontifice  
in hoc Regno primus signum fulsisset) abjiciendæ cu-  
cullæ accitimus auctor extitisse perhibetur. Sed tunc  
quidem intrâ paucissimos menses discedens in Mora-  
viam, & inde ad Helveticos se recepit. Alterum  
eius in Poloniam adventum deprehendo post mortem  
Mariani patris, qui Bononiæ obiit anno 1556. Non  
multo post enim, circa annum 1558. & 1559. lite-  
ris Poloniæ atque Bohemiæ Regum muniri voluit  
ut securus in urbe Venetæ cum amicis de patrimo-  
niæ agere posset. Tuæ profectio patuit apud pleiof-  
que Germaniæ atque Poloniæ proceres, ipsosque  
a deo Reges, quantum in ejus causâ apud Ludovicum Priulum,  
Venetiarum, atque Cosmum Hetruriæ Duces cer-  
tarum est. Eodem ferè tempore atrox ob suscrip-  
tionem hæreses coorta tempestas, universam Sardinia  
domum periculoso turbine concussit. Post ob-

itum Alexandri tres germani fratres Lælio supere-  
rant: è quibus Celsus Bononiæ, Cornelius & Ca-  
millus unâ cum Fausto fratris Alexandri filio Senis  
agebant. Hos inter quoque, suggerendæ veritatis  
mirus artifex Lælius, ejus semina sparserat, eaque  
longis licet terrarum fratribus divisus, tam efficaci stu-  
dio fovebat, ut nonnullorum uxores ignotas adhuc  
& abiens in partes traxerit. Nec deerant ex aliis  
quoque familiaribus & amicis ejusdem instituti partim  
confortes, partim consilii. Sed istius mellis tam blanda  
spes in ipsa herba extincta est, capto Cornelio, cæteris  
perculsis aut fugatis. Hic metus Faustum quoque,  
admodum tunc juvenem, non urbe tantum patriâ,  
sed Italia ipsâ egerat. Qui cum aliquamdiu Lug-  
dunum in Gallia viveret, Lælius interim Tiguri præ-  
maturâ morte extinctus est. Ejus de obitu literis  
Marii Beliozi certior factus Faustus, stratas lucu-  
brationibus ejus infidias agere ateventens, earum hæ-  
reditatem crevit, jam ante quoque plurimarum ab  
eo rerum notitiâ imbutus, quas ipse longo postea  
intervallo, acri ingenio & studio indefesso excoluit.  
Incidit mors Lælii in diem perendinum Id Maji,  
anni 1562. ætatis verò ejus septimi supra trigeli-  
minum. Tantam indolem longævam aut vitalem non  
fuisse, minus mirabor, quilibet exenderit, quam  
oræox exiit. Vixitum ex ephebis egressus Italia  
reliquit. Intrâ sextum & viceesimum ætatis an-  
num, universis penè Occidentis provinciis peragra-  
tis, plurimis passim & præcipuâ nobilitate, omni-  
bus autem fortasse ubique eruditus viris, proximæ  
laudis nomine innotuit. Quindecim propemodum  
annos numeris quibus à patriâ abfuit. Ex tantillo  
ævi spatio magnam sibi partem longinquæ itineris ven-  
dicant, quibus per varias Europæ oras fructuosum  
multis exilium circumtulit. Adde perpetuum cura  
tot tantisque viris consuetudinem, adde continua li-  
terarum commercia: quibus deductis, quæta quaeso  
pars temporis studii ejus relicta est? Quærendum  
iam stupentibus superest, quodnam illud tam pro-  
fundum otium? quæ tam acris industria? quæ tam  
versatilis indoles? quod tam vastum ingenium fue-  
rit, quod tot linguis, tot scientiis hauriendis, si-  
mul altius revocandis in seipsam menti. simul  
maximus rebus gerendis suffecerit? Hæc de Lælio præ-  
mittere, nisi ultrò libuisset, ipsa postulat necesse-  
sitas. Quippe is ipsi Fausto atque aliis ingredien-  
dæ, quam postea fecuti sunt, viæ dux & auctor extitit.  
Nunc ad Faustum redeo: cuius primum vitæ seriæ  
ic præcipuos casus compendio retexam; deinde re-  
rum gestarum capita complectar; postremo quæ de  
animi & corporis habitu cuius in ingruenti comperta  
habere licuit, paucis adiciam.

Natus est duabus horis & tribus ferè quadrantibus  
ante solem Nonis Decembris oriturum, in calce  
anni 1539 annis ferè quatuordecim Lælio patruo mi-  
nor. Mortuus est anno 1604. paulò ante incun-  
tis veris initium, annum ingressus quintum ultrâ sexage-  
simum.

Ejus ætatis viginti primùm, & paulò post duo-  
decim annos in patriâ: triennium circiter in secessu  
Luganensi; reliquos triginta annos continens egit  
in voluntario exilio. Orbata parentibus fuisse vide-  
tur ætas illa, quæ capiendæ literarum & ingenii cul-  
turi maxime docilis est. Levissimè enim, & omni  
præceptore destitutum bonarum artium studii sese  
operam impendisse queritur. Et alibi, Se philoso-  
phiam non didicisse; nec Scholasticam Theologiam  
unquam attigisse; & ipsius Logicæ artis nihil nisi  
rudimenta quædam, idque valdè serò degustasse fa-  
etur.

Superbientis hæc fuit sæculi contumelia, quod  
tam insigni documento compertum est, etiam sine  
illis (quæ merito quidem, sed tamen sæpè ut im-  
perantibus

perantibus suspicimus; prædixit esse

*Magnos posse viros, & magna exempla dantes.*

Forfitan & expediebat, natum ut de dogmatibus orbis cognosceret ingenium, nullis delibari præjudiciis; ne quam errorum libram admitteret, quibus extirpandis adolesebat. Etenim tanta errorum Theologia ipsam quoque philosophiam ac propè omnes bonas artes infect. Itaque non in cunis tantum, sed in ipsis quoque primæ doctrinæ rudimentis jam olim pueritia orbis decipitur, & opimones tanquam veras imbibit, priusquam judicare possit, an falsæ sint. Ita fit, ut sæpe præterit nullis, quam pervertis documentis imbui; nec mirum sit interdum turpidis eruditos delipere, & rude vulgus judicare incorruptius. Quod non ita accipi velim, ut eruditionem, sed ut abusum ejus damnare existimer; nec fratrum ipsi, sed cautionem optare. Istiusmodi levi literarum tincturâ, simulque Jurisprudentiæ (ut arbitror) studio prima Socini ætas occupata fuit, ad æonum ultique tertium & vicissimum. Hauserat tamen jam ante divinæ veritatis principia, partim acri ingenio, partim Lælii patris monitu, præcipuè cum subito ingruente discrimine, quod antea quæque monuimus, in Galliam concessisset. Tameñ Lælius, ingenio nepotis confusus, plura divinati innueret, quam traderet discenti; nonnulla etiam in experientium judicio adolefcentem celeret; nec dissimulato inter amicos prælagio, plenius hæc atque fœdus à Faustio orbi prodenda. Sed cum post obitum Lælii reverisset in Italiam, in illo ævi fluxu, ætas adolefcentis veluti navis sine rectore fluctuans, nescio quibus ventis abrepta, pene ad aulicas Sirgenes conlenuit. Etenim in Regiam Francicæ Magni Ducis Hetruriæ alicui, eique honoratis ministeriis plurimum conciliatus, cum isthic flagrantissimâ gratiâ & dignitate floreret, totos duodecim annos in aula Florentinâ consumpsit. Perit ipsi tunc (ut ipse perpetuis gemitibus dequiescit) florentissima pars ævi; si modo perisile censenda est, in quâ non umbraticis doctrinæ præceptis, sed solidis vitæ experimentis formatum est sublime judicium; in quâ & ille juvenilis æstus deferbuit, qui plerumque magna in magnos lapsus præcipiat ingenia. Et profectò nisi id quoque aliunde nobis constaret, vel ex ipsâ ingenui vi conjectura duci posset, quàm vehementibus olim animi motibus æstuaverit illa indoles. Sub exitum illius temporis tetigit animum ejus seridè de bonorum dilectu deliberatio, quam ea animi magnitudine expedit, ut sibi ob spem celestium omnia terrenorum votorum emolumenta calcanda diceret. Itaque nihil cunctatus, desperata ab invictissimis principibus millione, sua sponte patriam, amicos, spes & opes suas deservit, quo liberius suæ atque aliorum salutis incumbere posset. Non ingratis operam Migno Duci fuisse absentis jam & exulis desiderium ostendit. Sæpius enim per literas atque nuncios, Pauli potissimum Jordani & fini, viri illustis, qui forem Magni Ducis in matrimonio habebat, operâ hominem sollicitavit ad reditum, solitâ quidem modè iâ, sed obfirmato animo renitente. Annus agebatur Christi nati 1574. ætatis autem ejus quintus & trigessimus, cum ex Italia in Germaniam secessit. Venientem hospitio excepit Basilea, benigna receptrix Christi exulium, & quæ jam pridem periclitum innocentem gremio suo fovere didicerat. Illic solidum triennium & quod excurrit Theologiæ studio incubuit; Sæpius præcipuè voluminibus intentus, quorum ad fructum intelligentiam cum assiduis votis atque rectos aspiraret, pauci sibi Lælii patris scriptis, & pluribus ab eo sparsim relictis notis multum adjutus est.

Quod ipse, cum suppressere posset, ingenuè semper præ se tulit ac protellus est. Cum ad æonum ultique 1577. Basileæ degeret, credidit sibi veritatis pignus in secreti pectoris custodia minime detinuit. Itaque dum lumen sibi exortum ad alios propagare studet, ab amicis ad alienos sensim delapsò diluerendi argumento, disputationem de Jesu Christo Servatore ore primùm inchoatam, postea scripto complexus est. Quam antequam abolveret, primùm valetudine à iudis, deinde peste à sernis Basileæ relictis exclusus, aliam interm cum Francisco Puccio disputationem, mensis anno 1578. Tiguri confecit; mox eodem anno Basileam reversus libro quoque de Servatore lumen manum imposuit. Multum illa tempestate Transylvanicis ecclesiis turbatum dederat Francisci Davidis & reliquorum de honore ac potestate Christi opinio. Cui malo remedium quærens Georgius Blandrata (cujus tunc & in illis Ecclesiis, & apud rerum potentes principes Bathorregos magna erat auctoritas) illo ipso Christi nati anno Socinum Basileæ evocavit; ut præcipuum factionis ducem Franciscum Davidis à tam turpi & pernicioso errore abstraheret. Id quo commodius heret, conducto apud eundem grandi ære hospitio, eadem utrumque domo atque mensâ paulò pius quam per tridentem anni uti voluit. Sed Franciscus exilianiōis inter suos reinendæ, quàm quærendæ veritatis cura fuit antiquior. Itaque errorem suum non modo privatim spargere, sed publicè pro suggestu promulgare ausus, præiens sibi periculum acceperat, in carcerem mox jussu Transylvaniæ principis conjecit, in quo paulò post mortem obiit. In hujus exitu cum ab omni culpâ abesset Socinus, invidiam tamen non effugit. Quasi verò aut hic aliis armis Franciscum debellare non posset, cum utrumque disputantis documenta publicè extant; aut Magistratus ille ita fuerit causæ Socini addictus, ut ipsius, five consilium ex eodem hominum genere arbitrio stringeret arma suæ potestatis. Quod si quis fortè à Socini causâ non alienus (quod mihi quidem non constat) auctor fuit principi acerbioris in Franciscum consilii, ejus certè culpam Socinus præstare non debuit, cujus neque consilium scire, neque factum ullo modo probare potuit. Nim ut alia plurima taceam, nihil magis adversum Socini sententiæ accidere poterat, quam illud dogma, quod Francisci viventis voce atque ingenio defendi non poterat, ejusdem morientis mutò, sed efficaci testimonio sanctum videri; præsertim cum obitus ejus martyrio similis statim omnium in se oculos converterit. Socini disputatio, quam cum ipso habuit, licet eo superflue scripta, quintodecimo demum post anno vix in lucem prodire potuit. Post hanc disputationem in Mayo anni 1579. absolutam, & Ecclesiis Transylvanicis exhibitam non diu isthic Socino commorari licuit, per morbum ibi vulgò grassantem, quem colicam vocant. Eodem igitur anno jam quadragenarius migravit in Poloniam, ubi Ecclesiis Polonicis, quæ solum patrem Domini Jesu summum Deum agnoscunt, publicè adjungi ambivit: Sed cum dissensionem in quibusdam dogmatis non premeret, satis acerbè atque diu repulsum passus est.

Qua tamen ignominia minime accensus, vir, non tam indole, quàm animi instituto ad patientiam compositus, nulla unquam alienati animi vestigia desit. Quin potius impressionem variorum hostium, à quibus tunc illæ Ecclesiæ vexabantur, suo libingeno sumis propullandam. Primus Andrea Voluni impetus resellendæ eæ parentis exceptus est, eademque occasione rogatus Nemoievi septimum cepit Epistolæ ad Romanos explicatum. Mox Jacobum Palaeologum adoriis placuit, cujus tunc existis

matio atque austeritas, pestilentium errorum reliquias in hominibus aliquotum me in eis fovebat. Hunc non odio, sed consilio, cum aliquanto habitum, semper excusavit. Paulo post, cum redintegrante pugnam Volano certamen recruduit, simul ad Poinanensis Collegii Theles responsum est. Dum pro veritate picrocinio tot pugnas atque odia Socinus suscipit, calumniationis tot immunitas non caruerunt. Stephanus tunc Regnum Polonae obtinebat. Eius aures acutior induit, sedulo contra Magistratum super summatione. Indignum esse, si iurho in vigo atque exili Isolo impune abeat hac audacia. Iste ille contra Palaeologum designabatur. Qui licet aliud non postularet, quam ut eius testimonium, quam in sermone, delectis tantum periculum plene.

Fronte Caceria, ubi quoniam sua animi designat, contempnit ad virum noilem, Christo-  
storum Montem, Pawlikowi Dominum, ubi non tam laeta, quam nobilitas in gente nostra praelego impetum tunc est. Nam illud habebantur peris passum milibus Cracovia distat, tunc, quini ex vineulis crimina purgare, consilium videtur. Non ad illam modo temporis arcum, quod in pueris soli solae domus hospitalitatis lares; ut magis iustitio foverunt hospitem. Et quod cumulat, ubi exhibere humanitatis specimen in exuliam a periculum, paulo post etiam ambiente filia timide viro, nobilis in matrimonium collocata est, istiusque ex hospite gener, securitatem in illis locis suam amicitibus & amicis laxasse visus est. Rursum ageret, cura alia multa praecura, cum praecipuum contra Europium conscripsit: conlanten illius Ecclesiae famam & causam propugnans, a qua iniquissimo praepudio damnatus multa solons in-  
digna pugnat pertulerat. Filiam Agnetem suscipit circa Pentecosten ann. 1587. aetatis 48. ex qua, cum post mortem patris Stanislaus Wiszowzto Equiti Polono nupsisset, nepotes neptisque etiamnum superant. Eodem anno in Septembrem auxit uxorem Elisabetham: qui in casum viro lustuosum & acerbum gravis aegritudo corporis excepit; adeo quidem per-  
tinxit, ut per aliquot menses studiorum usum inter-  
ciperet. Et, ne quid calamitatis species aboleret, eadem serè tempestate, per mortem Francisci Magni Ducis Heturiae, fructus bonorum eius, quem quot annis ex Italia cepiebat, penitus ipsi fuit preptus. Sauc aliquanto ante, criminatorem acerbitate ac intus Pontificem, bona eius in periculum venerant. Sed Isabella Mediceae Magni Ducis Heturiae sororis, quae Paulo Jordano Urino, quem supra me-  
moravimus, nupta fuerat, dum vixit, enixio studio, & postea ipsius Francisci Magni Ducis benevolentia, factum est, ut illo superhite annos ex his re-  
gibus Socinus caperet. Adeo nondum illic merito-  
rum eius exoleverat memoria, ut literis ac precibus, damnati & exulis, pridem destituti ac saepe repudia-  
ti, principes difficultum in re gratificarentur. Hu-  
minissimis quoque literis compellatur, & in poste-  
rior quoque bono animo esse iustus est, quamdiu vi-  
ta illis suppetret, dum ne in libris edendis nomen suum publice extare pateretur. Sed tunc illos prin-  
cipes infestum Socino fatum abstulerat. Atque ut omnia in sollicitudinem viri conspirasse viderentur, viduum, aegrum, & fortunis omnibus provolutum ipsa Reipublicae nostrae tempora angebant, tunc ma-  
ximè devertantibus inter se regni Polonici candida-  
tis turbulenta; ideoque inimicorum licentiae oppor-  
tuna. Jam enim iterum Cracoviam migraverat. Pro-  
inde in tot malis solatium à negotio petit, quod si-  
bi repugnandis, qui tum in Ecclesia vigeant erro-  
ribus, divinis datum sentiebant. Quanquam igitur  
antea quoque Ecclesiasticos conventus frequen-  
tare solitus, anno tamen 1588. in Breslensi Synodo

(quod oppidum est in Lithuaniae finibus) maiori quam  
antea conatu atque fructu, de morte & sacrificio  
Christi, de Iustificatione nostra, de corrupta homi-  
nis natura, deique cum Davidanis & Budneitis,  
de Jesu Christi invocatione disputavit. Hic fuit an-  
nus, quo primum in Uclaviciam Cetus cura atque pro-  
vincia mandata est Petro Stoinio, Petri illius Sta-  
tori Thonvillm filio, cuius progenies olim inter  
indigenas nobiles cooptata, hodie quoque habet a-  
liquos in patria nostra magnis honoribus perfunctos  
viros superstites. Is non modis iudicio acer, quam  
promptus eloquio, postquam Socii amicitiae copia  
facta est, in sententiam ejus libenter concedit. Pau-  
lo ante quoque non paucos è praecipuis privatum in  
suam sententiam pertraxerat, & suffragantur sibi non  
exiguus index fiebat accessio. Refragabantur tam-  
admodum maxime auctoritatis, Nemo ejus ac Cze-  
chovicus, & plerique è Ministriis natu majoribus.  
Prius olim & cum suis sententias Socini, in quas  
descenderat, protulisse palam dicitur ausus. Se-  
cuti non alii. Quos inter grande partibus momen-  
tum addiderat, Andreas, Stanislaus, Christopho-  
rus, tertiū fratres Lubieneci, quos splendidis  
natalibus, & in sumum spem genitos, atque par-  
tim in aula Regia, partim in summorum Procerum  
contubernio edacatos, à mediis vitae illecebris ad  
Religionis curam facer quidam instinctus abriperat.  
Hi, quemadmodum flagrantissimo zelo omnia piete-  
tis impedimenta calcaverant, ita agnitae veritati pa-  
ri animi candore ac magnitudine subscriperant.

Janque & alii certum è passorum ordine parti-  
bus addebantur, praestitum è iunioribus, quos mi-  
nis moribatur inveteratae opinionis atque auctoritatis  
praestidium; cum event calus novitate insignis,  
qui quantavis fit veritatis documentum deicit memo-  
rabile. In magno septentuarum dissenso laudabilis  
haec fuit illius Ecclesiae concordia, quod tantum  
opinionibus, non etiam odis homines illi pugnave-  
runt. Et cum alii aliorum sententias derelicerentur,  
sefe tamen mutuo minime damarent. Itaque inte-  
grà utrinque tolerantia sapidis acriter disceptabant,  
neque hoc fuit praecipuum illarum Synodorum nego-  
tium.

Anno igitur 1589. in Synodo Lublinensi, senten-  
tia Socini de cap. septimo ad Romanos non medio-  
critè agitata est. Erant qui defenderent, sed &  
oppugnantium passorum non minor fuit numerus.  
Ex iis unus, Nicolaus Zitinius, ab aliis eandem  
partem iustus contra mentem Socini caput illud ex-  
ponere, coque consilio rem strenuè aggressus, de-  
lapsus inter differendum ad verba, quibus Aposto-  
lus gratias agit Deo liberationis nomine, haec at-  
tonitiformis. Et mox, Ecce verò est ista liberatio?  
aut, ecquod beneficium illud, quod tantas Aposto-  
lo grates expresse? An quod in tantà eum peccati  
servitute detineri necesse fuit? Hoc vero trihi equi-  
dem probari nullo pacto potest. Ego igitur (inquit)  
pariter ingentes Petri luninum 2go garis, quod  
mihi nunc ab errore liberatae veritatis suae lucem obo-  
riri voluerit. Mox contrarium explicandi rationem  
ingressus, pro sententià orthodoxa accuratè disputa-  
vit. Stupentibus & argumentibus quorum causam sus-  
ceperat, respondit se non potuisse convictae mentis  
iudicio refragari. Mignum ea res momentum attu-  
lit ad veritatem propagandam; sed non minus illo-  
rum studia, qui ad amplectendum eam signum cae-  
teris suslulerant. Hos inter eminuit Petri, quem  
diximus, Stoinio eloquium. Unam illam facundi-  
am parem ingenio Socini Deus Ecclesiis istis contu-  
lerat, curae subtiles & à rudiorum capitu remotiores  
Viri sensus populari ratione tradere, & flexanimae  
orationis genio cunctis probare potuerit. Hoc ille  
videlicet saae mentis praecipuum interprete usus est,  
ad insigne

ad insignes Ecclesiæ Dei emolumentum. Quicum ut tanto artius jungeretur, evenerunt nonnulla quæ cogerent. Jamdudum Socinum Cracoviæ commorantem circumillare undique pericula cœperant, quæ plerumque fideles Christi servos comitari amant. Quanta ibi contumelia affectus fuerit ab insolenti iuvate Verneco, ipse in quadam epistola exponit. Sed præcipue post librum de Servatore typis vulgatum inimicorum odia recruderunt. Itaque anno 1598. commota per Scholasticos infimæ plebis facies, æger tunc & fortè curandæ valetudini intentus, extransit à cubiculo feminudus, & per forum ac celeberrimas plateas, depositis ad supplicium plærisque, contumeliose iapat. Tandem in illâ suærentum colluvie pessime mulêtatus, à M. Vadovita professore Cracoviensi ægre furenti multitudinem eripitur. Directus tunc fascinas & supellectilem, quæque alia rapi potuere, longè minori dolore tulit, atque scriptorum quorundam iacturam irreparabilem, quam ipsius vitæ impendio sese redempturum fuisse sæpè professus est. Perit ibi unâ insignis contra Atheos labor, quem refellendis ingeniosis magni cuiusdam Viri commentis susceperat. Cum verò ad tam barbarum sævitæ exemplum minas quoque accederent, Cracoviâ Luclaviciis migravit, in pagum ultimâ suâ habitatione atque obitu nobilem, novem circiter miliaribus Cracovia distitum; ubi aliquot annos, usus mensâ & ædibus viri nobilis Abrahami Blonsii, vicinus Stoinio vixit. Ambo igitur mutuum sibi operam de propinquo navantes in profugandis errorum reliquiis, jam ad unanimum in omnibus sententiis consensum penè universam illam Ecclesiam redegerant. Nam & ipse pridem Nemojevius plerisque in rebus Socino assensus, hallucinationes suas nunquam satis prædicandâ ingenuitate damnaverat.

Solus Czechovicus à sententiâ suâ dimoveri non potuit. Qui cum, vincente potiori parte, ad cætera ægrè quidem, sed tamen utcumque coniviret, paulo post in sententiâ de Baptismo ciere turbas cœperat: quæ tamen citò ex voto Socini sopitæ, postea suapte sponte evanuerunt. Repurgatâ sic plenè ab erroribus Ecclesiâ, velut ad unam eam rem hucusque vitâ productâ, non tam immaturo sibi, quam luctuoso suis fato eripitur Luclaviciis, exeunte brumâ, anno ætatis quinto ultra sexagesimum. Ultimamorientis vox excepta, se non magis ævi, quam invidiæ & molestiarum fatum, læta atque intrepidâ spe propendere in supremum illum fati sui articulum, qui millionem ab ærumnis simul & laborum stipendium ostenderet. Quem vitæ ac laborum socium, eundem funeris laudatorem, & sequenti anno comitem habuit, Petrum Stoinium, qui tanquam præstitutum quoque jam vitæ pensum exegisset, Socinum secutus est vix quadragenarius.

Curriculum vitæ ejusmodi, per quod compendio festinavimus, restat ut in discipiendo quid gesserit, quid præstitit, paululum figamus vestigium. Nemo memoriâ nostrâ de toto Christiano orbe, sed inprimis de Ecclesiis Polonicis, melius meruit. Primum enim genuinam sacrarum literarum mentem, tot editis lucubrationibus, innumeris in locis aperuit. Deinde sententias de Dei atque Christi personâ, quas jam in Poloniâ vigentes deprehenderat, solidis argumentis confirmari, & à subtilibus cavillis atque sophismatis peritè defendi unus egregie docuit. Mox quasdam impias, alias prophanas sententias, quarum exitiabile virus furtim in Ecclesiæ gremium irrebat, felicissimè extinxit. Nemo acrius Judaizantes repressit: idem Chiliarum opinionem: idem multa præterea alia fanaticâ somnia expulsi. Errores autem, qui à reformatis Ecclesiis hausti magno adhuc numero in ea Ecclesiâ regnabant, mirâ felicitate extirpavit. Talia erant, de iustifi-

catione, de placandâ iustitiâ Dei, de prædestinatione, de servitute arbitrii, de peccato originis, de Cænâ quoque Domini, de Baptismo, & alia sinistrè intellecta dogmata. Denique sublaus perniciosi erroribus, ne quid ineptiarum quoque in Ecclesiâ relinqueret, superfluous planius circa res indifferentes exterminavit. Ex hoc genere sunt nimia vili vesticus ambitio, deinde capiendi magistratus, aut etiam citrà vindictæ ludium sui juris persequendi religio, & si quos similes nævos primi servoris inconsideratio zelus asperserat.

Vitæ ordine atque rebus gelis expositis, reliquum est, ut de animi & corporis habitu pauca addamus. Ingenii & iudicii laudes memorare, superflue est operæ, cum tot ejus monumenta in promptu sint. Pruditionem autem quo peritacius occuluit, eo le prodit impaventius. Serior hæc, velùm solidior accesserat. Nec desunt in ejus scriptis felices quoque memoriæ vestigia. Unum ipsius specimen præterire nequeo, quod in disputatione cum Christiano Francken edidit. Hic in confesso Synodi Chelmenicensis, doctrinæ atque ingenii specimen ostentare cupiens, tumidius quam par erat passores illos ad disputandum provocaverat, mediocrem singulorum eruditionem despiciens. Et quò magis disputaturum ipsâ copiâ percelleret, atque obrueret, meditato apparatu quinquaginta simul argumenta contrâ invocationem Christi proposuit. Turbaverat ea res nonnullos, & Socino, licet ab Ecclesiâ toties repulso, respondendi provinciam mandaverant. Is hominem improvvisò inquam disputandi rationem ingressum, & uno penè spiritu tot præparata spicula effundentem, attentè audiens, monebatur ut saltem capita rationum quibus respondendum esset notaret. Sed memoriæ fiducia calami subsidium sprexit, & hominem quousque libuit suas illas ratione declarantem, patienter audit. Mox eodem planè ordine longam argumentorum seriem retexens, adeo ad singula solide respondit, ut vix quicquam adversario superflue quod contrâ nutre posset. Imque se munda in ea materia promptum ac paratum professus, & stupentibus omnibus, consiliis abiit. Ferè omniam naturæ ejus dotes attingimus; si quem forte ea cura tangit, ut figuram quoque corporis cognoscere aveat, sciat illi non desulæ formam indole suâ dignam: statura justam quidem non excedens, sed proceræ vicinior fuit. Habitus corporis gracilior, intrâ modum tamen. In vultu porrectæ frontis dignitas, & oculorum masculus decor vibrabat. Venustas & gratia oris vigorem & majestatem nihil minuebat. Cibi somnique parcius, & omnium voluptatum citrà ambitionem abstinens, in una viderudine curanda scrupulosus, & sæpe nimius fuisse videbatur. Quâ tamen prosperâ plerumque usus est, nisi quod interdum calculi doloribus, & passioni colicæ obnoxius esset. Lippitudinem quoque nimis lucubrationibus contritam jam senior querebatur. Lenis vitæ atque inoffensus. Mira simplicitas in moribus, quibus ira gravitas inerat, ut absset supercilium; & hominem faciliùs revereri velles, quam posses timere. Alloguo facilis honorem cuique ultra modum exhibuit, & si quid damnare in eo cuperes, nihil fuit vituperio propiâ, quàm nimia sui contemptio. Modestus corporis cultus, sed tamen comptus & elegans, tamen à fastu longè recesserat, faciles minus aspernebatur mundicias. Officiosus in amicis & in omnibus vitæ partibus diligens. Principes quorum in ministerio partem avi posuit, ita demeruerat, ut nec desiderium ejus diuturna absentia, nec favorem manifesta offensio extinxerit. Patruos, fratres, agnatos, omni officio protectus, Lærum præcipue suscepit & coluit. E propinquis mulieribus, præter Canillam aviam

matronam

matronam leſtillimam, Portiam amicam, & Phylidem ſororem, ſuo utramque merito vehementius dilexit. Quarum illa dum vixit laudatiffimæ pudicitæ exemplar, prudentiæ ſimul & comitate morum incredibili, adeo Lælium Bæcium maritum, virtutum ſignum ſibi devinxerat, ut is ſæpè cum Læchrynis ſe tali cantuque conjuge indignum fuiſſe diceret: Hæc morum atque in regenda domo diſciplinæ ſanctitate, viro probata, (is fuit Cornelius Marſilius nobiliſſimo loco natus) immortalis ſui moriens deſiderium reliquit. Ex quoniam pridem à naturæ dotibus ad ea quæ ſua ſibi opera quæſiverat bona delapſi ſumus, non ſunt præmendæ ſilentio nonnullæ virtutibus ejus, quibus ſuprà multos eminuit. Non facile dixerim, in tam vehementi indole plûs ignis, an ingenii fuerit; adeo antequam impetus ſuos ratione compoſuiſſet, præceptum ad bilem naturam formaverat. Quam tamen ita fregit ac domuit, ut quæ poſtâ in homine eluxit manſuetudo, plerique vitæ fuerit naturæ laus eſſe, non indultus. Patientiæ quoque commendationem, cum fortunæ & injuriarum indignitas; tam delicata, ideoque irritable auget indoles. Nihil ejuſmodi hominibus malorum accidere ſolet ſine exquisito doloris ſenſu, neque adeo mirandum eſt, quod ſæpè plûs capere poſſit trititæ ingenium capacius. At ille in hoc quoque cercamine fortis & naturæ ſuæ victor apparuit: poſtquam tot calamitates ab alienis, totâ ſuis injuriis, periculis ab hoſtibus, ingrati tudinem ab amicis, invidiam à doctis, odiu à imperitis, infamiam ab omnibus, pauperiam à fortunâ, denique ab ipſâ illâ quàm unicè ornavit Eccleſiâ, jugem nec ſine ignominia repulſam, Chriſtianâ animi magnitudine tulit ac perpeſſus eſt. Penè injuriam ſeci fortunæ, quod in eam paupertatis ejus cauſam rejeciſſe video. Verum ego nunc non culpam ejus accuſavi, ſed indicavi ſtrem: quem Socino evadere per fortunam forſitan licuit, ſi aut per conſcientiam, aut per quandam animi generoſitatem fuiſſet integrum. Sanctitatis certe famam ex mendacitate nunquam venatus eſt. Quoties tamen vel tenuiſſimo ſumptu conditionem ſuam tolerare potuit, adduci nequibat ut munera ultro oblata caperet. Utrô quin etiam in egenos facultates ſuas erogabat. Nec tantum elemoſynæ, ſed & liberalitatis nullum genus omiſit: ut agnoſceres flagrantem promiſcuo omnium amore caritatem. Sumptibus quoque ſuis nonnullos libros in lucem edidit; ut ad ardentem promovendæ divinx veritatis zelum, nihil ſibi ſaceret reliqui. Hanc tot ſcriptis, tot epistoſis, tot privatis publicisque diſputationibus, tot informationibus eorum quos mentis ſum paſſim habuit interpretes, tot longis, plerique ab extremâ Sileſiæ orâ in incertam Lithvaniam, ſuſceptis itineribus: valetudinis, famæ, forunarum diſpendio, ſui denique capitis periculo, ſibi ſumpeſerat propagandam. In tantis laboribus, & diſcriminibus, quo uno ſe ſuſtentabat ſolatio, idem toti Eccleſiæ, unicum ad vitam ſanctius agendam remedium inculcare non deſtitit. Spem enim immortalitatis jugem ſollicitè ac delicatè fovendam cenſuit. Adeo ut cuidam ſenectoni in argumentum pietatis tumultu ſibi conſtructum oſtendenti, ac ſubſicienti, mortem ſe perpetuò medicari: reſtitus facturum reſponderet, ſi reſurrectionis rationem meditaretur. Sanè in omnibus vitæ partibus, ſed maxime in rerum ſpiritualium judicio, prudentia ejus eluxit. Quæ veluti fructus quidam ſunt humilitatis ejus atque modellæ: virtutis ita ingenio ſuo inſitæ ac peculiariſ, ut in cæteris aliis, in hac ſciſpum æmulatus fuiſſe videatur. Neminem unquam contempſit, nullam rem niſi conſultò ac circumſpectè aggreſſus eſt. In ſtudiis quoque adeo omnis ſui fiducia aberat, ut nihil ſcribere auſpicaretur, niſi

longâ & maturâ meditatione conſectum. Idem in lucubrationibus ejus non diſſiciliter deprehendas. Quoties is per ſalebras quas alii ſecuro gradu calcaveſcent, ſuſpenſo intellectus veſtigio! ut nemo ſic alieno, quemadmodum iſ propiò judicio diſſiſus fuiſſe videatur. Quod ſingularis ejus moeſtiæ, ut diximus, tuoc fuit præmium, nunc eſt indicium. Sed præcipuè fides ejus multum inter cæteras laudes emittit. Nemo poſt hominum memoria omnibus præſtitus inſtructor fuit, quibus ad famam, atque opes, & altiffimum vitæ iſtus apicem aſcenditur: nobilitatem generis, amicitiarum ſplendorem, gratiam principum, opes ingenias, valetudinem, ingenium, eloquium, eruditionem & maximarum rerum capacem indolem, Natura, Fortuna, induſtria denique certatim cumulaverant. Tantarum illi rerum jacturâ conſtitit vocantis obſequium Dei, & conceditæ veritatis Fidei commiſſum. Parum erat deſtituiſſe tot ſummæ ſpei pignora, niſi ſe ultro infinitis miferiis, egeſtati, diſcriminibus, inimicitiiſ, omnium deſpectuiſ, probris & contumeliis, & execrabili ubique ſui noſtitiis memoria, veluti devotam publicis odiis viſſimam, ſciens prudensque objeciſſet. Neque verò reſpexit ulla præſentis, aut ſaltem propinquæ mercedis ſtipendia. Longè ille ſua vota, ultrâ vitæ quoque ſuæ limitem, imò ultrâ labentis vite ſeculi curriculum jactulatus eſt; adeoque bona dæde ſpes ejus in cœlum erigebatur, ut in nullo terreni ſolatii fulcro recubuerit. Non detrabo debitas aliorum meritis laudes: manet ſingulos ſuum decus. Verum pace omnium dixerim, tentavere forſitan illuſtrium virorum aliqui, ad tam ſublimæ fidei ſpeciem eniti, ſed nescio an quis evaſerit. Plerique enim non carere ſubſidiis quibus eorum virtus citò ſublevata eſt, ut non diu creditores ſummi Dei exiſterent. Lutheri & aliorum animi magnitudo plauiſi mox & ſtudiis principum ac populorum excepta eſt. Quot alios, inopes aliqui & obſcuros, cauſas Dei deſenſio, ad opes atque potentiam provexit? Quos tamen hæc viciffitudo à fidei laude non excludit, ſi quæ ipſos provexit cauſa, unâ cum iis demum ipſa adolevit.

Sed illi in hunc numerum non temerè veniunt, qui florentem jam & adultam Dei cauſam (ſive illa verè talis, ſive prætenſa ſit) etiam non exiguis rerum ſuarum impendiis demerentur. Habent enim quod ſperet in terris, etiam citrà cœli reſpectum, & in ejuſmodi præſentium præmiorum expeſtatione non ſemper facile diſcernas, utrum magis Deo confidantiſi, an induſtriæ ſuæ.

At Lælius & Fauſtus, viri tanto judicio, tanta illius (quo vixerunt) ævi cognitione atque experientiâ, quodam ſibi in terris dum viverent, imò & proximo poſt ſeculo, tot laborum atque diſcriminum ſolatum deſpondere poterant, dogmata proſeſſi, nullâ auctoritatis pompâ, nullo partium ſtudio, nullâ diſſolutioris vitæ connivenâ, nullo alio lenocinio commendata; quin potiùs auſteritate ſuâ cenſtis exoſa atque inſiſa. Nullam hic ſanè video terrenæ ſpei latebram, quæ vel minimum decerpere de nobiliſſimæ fidei laude, quæ quanta quanta fuit, omnibus terris excluſi, in cœlum evolaverat, & in ſoliſ Dei clementiâ collocabatur.

Ignatius quoque, ut alios taceam, majorum noſtrorum memoriâ, patriam, agnatos, opes, honores & alias illecebras contempſerat, multos quoque labores, multa diſcrimina ultro ſubierat, zelum gloriæ Dei & fidei militiam profeſſus. Non deſpicio animi magnitudinem quæ in eo aut nonnullis ſimilibus apparuit. Neque enim proſus molli itinere ad gloriam contenderunt. Sed nondum hic video illud magis arduum, quod quaerimus, nobiliſſorū fidei ſpecimen. Non ſumo mihi tantum, neque etiam in

præsentia multum interest, ut de cuiusquam mentis proposito sententiam feram, quam feret olim iudex falli nescius. Itaque nihil moror quid Ignatius in animo habuerit, cum ad præfens negotium sufficiat, quid habere poterit. Videbat ille sanè res Pontificum in quibusdam provinciis afflictas; sed in pluribus quoque aut saltem potentioribus, adeoque in patriâ, & ubi sedem fixurus erat, benè firmatas & florentes ignorare non poterat. Immensa quæ propugnatoribus suis Ecclesia illa statim reponit præmia, virum illum lausisse quis dixerit? Acris est profecto in generosis animis gloriæ stimulus. Ubiqueque illius famæ campus panditur, non modò ipsi voluntates atque opes sordent, sed vita quoque ipsa vilis est. Itaque & martyria pro felici atque opulentiâ Ecclesiâ, etiam citrà nobilior religiofæ fidei documentum faciliè suscipiuntur, neque adeò plus admirationis mereri possunt, quàm illi quondam, qui

litiâ, & honestam inter Deos indigeres sedem exhibet. Quid altius suspiret flagrantissima gloriæ turis? Quisquis igitur propositis ac propè manu comprehensis tam invidiosis stipendiis, quantumvis non sine aliqua rerum suarum jacturâ, militiam istam ingressus est, nihil est quod fidem suam Deo imputet. Ubi opes Ecclesiæ Romanæ, tot principum potentia, atque ipso Hispanici imperii sparsa per orbem moles, steterè in subsidio, facile fuit etiam in maximo discrimine procurrare ante signa. Humane istud erat atque militaris fortitudinis specim. u. Ad primævæ quidem Ecclesiæ martyrum aut confessorum sanctiorem gloriam non assurgit. Ita illi sine cunctis in cœlum suspexerant, ut nihil sibi in terris quod sperare possent reliquum esset. Eorum exemplo ita Lælius & Faustus Deo crediderunt quæ in eius gratiam perdebant, ut nulla propè terrena futura mercedis pignora, nullam humanam divinæ spei fidemissionem, nullum solatium acceperint. Unius Dei fidem atque clementiam, eamque longo post facta intervallo expectandum secuti sunt. Duo quæque ævo jugiter spreti, atque inglorii, & solis odior nobiles, ne morituri quidem secundionis famam incitium delibarent. Nulli tamen unquam credidit, qui decoxit fidelissimi numinis beneficentia. Nunc quidem fervorum suorum nobile par diuturnæ oblatione sepultum esse voluit. Ostendit illos orbi, cui parte sui gloriofè noscitur poterant, protraxerunt lucem tot inclytis ingeniorum monumentis. Ac licet non hæc mercede steterit plenum militiæ illorum stipendium; tamen ipsum quoque inter mortales nominis decus ita benignè afferere cepit, ut fortissimè magis periculum sit ne nuncios, quàm ne nullos ipsius honores habitura sit posteritas.

————— in *Pumia nati*  
*Tempora, Cammarum fuerant, Trebieque juventus.*

aut si *Castrense vulgus displicet, quàm*

*Cordus pro patriâ non timidus mori.*

Sanè quisquis in Ecclesia Romana æternitatem nominis quæsit, non stultè profecto elegit gloriæ suæ spatium. Nunquam enim Romana olim Respub. (quamvis hac postliminè ratione adolevisset) tota tantæ præmia periculis pro se susceptis proponebat, quot & quanta Romana Ecclesia repræsentat. Serò illa pulvinaria atque aras, & solis tantum Imperatoribus posuit. Hæc pallim bene meritis præter sempiternam nominis venerationem, templâ, & sode-

F I N I S







DISSERTATIO  
FAUSTI SOCINI  
OPERIBUS

*præmittenda,*

## LECTORI S.

**V**ENIT ad te, CANDIDE LECTOR, & asinus tuus se devotus erudita Equitum Poloni dissertatio. Eam ante aliquot annos flagrans pietatis ardor expressit, ut, quia Fausti Socini opera sub praelum à nobis tum revocanda erant, una cum Vita ejusdem prius in vestibulo te adiuvni ritum exciperet, quàm in eorum adyta penetraret. Sed cum inviderint nobis laudabili voti successum iniqua varietati tempora, & scriptorum Socini editionem usque distulerint, in nova consilia animus sedendū fuit. Vitam proinde Faustī divulgā à sociā dissertatione publico dare visum est, ut agnoscat tandem orbis ingens illud cæli depositum, & quem natalium splendorem fors aspera sepeliverat spirante, in jam fato summo reviviscat & ad meritam sui venerationem mentes hominum accendat. Verum Vitā illā editā, hac quoque dissertatio mordere carceres & post lætæ molestæ custodia tadia foras spectare cepit. Nos initio quidem ambigui aliquandiu & animi suspensi steterimus. Monebat hinc insignis commodi spes eique jam alludentia signa, ut emitteremus cupientem: sed illinc longo à nobis intervallo distans auror obstitabat, sine cujus suffragio precipitare editionem inconsulta temeritatis videbatur. Vicit tamen utilitas tandem, & ancipitem dubitandi curam sic abstulit, ut ab autore festinati officii expectare veniam, quàm apud alios neglecti culpam contrahere maluerimus. Accipe igitur, Lector, benigno vultu ad te properantem, & ita lego, ut iudicii quoque adhibeas dexteritatem; ita judica, ut nihil odio, nihil gratia dedisse videarū. Vale.

## DISSERTATIO.



Ultimū olim in querendo ad Felicitatem aditū humanam elaboravit ingenium : Sed nulla contentio, nulla industria mortalium invenire potuit, quod non nisi Dei immortalis beneficio par erat deberi. Magnam igitur generis humani partem blandæ voluptatum inestavere illecebræ. Nec pau-

ciores auri fulgor extræ se posuit, atque opum utilitas sibi addidit. Sanè in hoc viro ferè tota plebs mortalium hæsit. Quam tamen turpem aut sordidam felicitatis imaginem, merito damnavit nobilitas ingenia. Gloria illis, imperium, potentia, atque id genus cætera, visa sunt isto lustrigio digniora. Sed & hæc inanità & fluxa fortunæ munera Sapientiores mortalium optimo iure sunt aspernati. Cætera quoque fugacis ævi blandimenta primū, mox spolia, veluti forma & vires corporis, conjugium felix, soboles numerosa, & longævi senii vivacitas, eodem cum superioribus fastidio obnoxia visa sunt. Restabat vitæ per virtutem actæ decus atque integritas; in quâ optimi quique beatitudinis nostræ apicem possidere. Neque ego sanè negaverim, nihil esse in rebus humanis, quod altius ac propius ad hoc culmen assurgat: in quo tamen isthic mens nostra conquiescere possit, nondum perspicio. Sublatis enim cæteris vitæ humanæ solatiis atque illecebris, non alium in virtute fructum video felicitate dignum, quàm bonæ conscientiæ. Neque verò spernendum puto istud gratantis sibi animi gaudium. Sed quomodo ab incidentibus, quibus vita humana infesta est, miseriis nos vindicare, aut omnino iustæ beatitudinis numeros implere possit, assequi nequeo. Animus enim noster in felicitate, quam ambit, non malorum solatium tantū, sed vacationem querit; neque se beatorem miserrimis esse, sed omnis miseriæ expertem desiderat. Nam mala & miseria non vocare, quæ corpori aut vitæ humanæ acerba sunt, stylium sapienter tumentem, & à mortalitatis captu alienum. Relinquamus eum Homero, qui unus Deorum lingua loqui audebat, suo quidem iure usus, cum non pictor esset, sed poëta:

*Chalcidæ (ait de avi quadam) homines, Cy-mindin Dii vocant.*

Nos quædum corporis & fortunæ casibus obnoxii sumus, bonorum & malorum vocabula rebus imponere cogemur, ex humanitatis potius sensu, quàm philosophandi ambitione. Itaque calamitosæ virtuti ad felicitatem deesse multūm iudicamus, dignamque meliori fortunâ rectè factorum conscientiam, miserationi sæpius, quàm invidiæ proporem arbitramur. Non latuit id emunctioris iudicii philosophos; qui beatitudine in virtutis actione posuisse non contenti, vitæ prosperæ & externorum bonorum conditionem adiungere. Quo quidem nomine summi viri immerito malè audiunt. Nihil enim est inepitius quam beatitudinis rationem, quæ in solidâ rerum assuetudine consistit; hilari quidem, sed nuda ac sterili cogitatione circumscribere. Nempe inops est atque egenâ Felicitas, cui virtus suo stipendio militat, nec alia laborum atque periculorum præmia habet, quàm eorum memoriam. Neque verò ego præcipuam ejus mercedem censeo, res in hac vitâ prosperas & ex voto fluentes: quod ne principii quidem philosophorum in mentem venisse putamus. Sed æmen misera, & indigna virtute conditio est, in-

fontem eam gravibus infortunis mulctari; aut optimè meritam, præcipuis tamen adeoque necessariis fraudibus & commodis atque solatiis. Itaque æquum erat, illud, quicquid est, sine quo vita mortalium acerba & caliginosa esset, ei felicitati adiungi, ad quam per virtutem ascenditur. Neque tamen rursus hoc argumento hæc beatitudo species exagitata est. Etenim si aliquæ extera prosperitate non constat, quæ neque initio comparari, neque parta retineri nostro arbitrio potest; quid in ea spei aut præsidii ponendum putabimus, quæ nec contentibus nobis obtingere, & invitis eripi possit?

Vix unumverò iustis hæc mortalitatis nostræ fortem deplores, quàm acutissimi philosophi iudicium reprehendas. Fecit ille, quod potuit: & felicitatis, quantamcumque olim in hac vitâ sperare fas erat, duxit lineamenta. Quid mirum, si ea non cuiusvis industriæ patet? si in ea est aliquid, quod nec firmum, nec stabile putes? denique si non implet aviditatem mentis humanæ? Etenim quæcumque erat illa felicitas, quæ sperari in hac vitâ poterat, plurimo atque multiplici laborabat defectu. Primū enim cum ad eam nonnisi per virtutem haberet aditus; neque ea certum ac sese dignum haberet stipendium, arcebantur ab eâ penitus infelicitas nata ingenia. Tandemque ob causam etiam nobilioris animi ad supremum virtutis fastigium aspirare non poterant. Deinde si quis felicitari genio ad aliquam virtutis laudem elatus est, oranda erat Bonæ Fortunæ, non minus sordum, quàm cæcæ numen, ut aut venire aut manere propicia vellet: sine cuius incertissima fide nemo sola virtute suæ felicitatis statum tueri poterat. Denique ut quisquam prosperiū virtuti simul ac fortunæ latherit; ac utriusque conspiratione usque! ad invidiam felix evectus fuerit: impendebat nihilominus trepido inevitabilis moriendi necessitas. Quæ decreptæ beatitudinis solatio adeo leniri non poterat, ut quantū quis felicitis viveret, tantū ægrius à felicitate suâ divelleretur: & in uberiori maximorum bonorum affluentia, copiosius haberet iustissimi metus atque doloris argumentum. O duram igitur mortalitatis sortem, cuius ne ista quidem rara & paucis optanda conditio, tanti doloris tantæque formidinis expertus esse poterat! Horum malorum ac miseriarum exitum invenire, ideoque rectum ad sinceram felicitatem cursum tenere, quod initio diximus, non erat humanæ opis. Manebat ista gloria summi Dei beneficentiam, qui unus per solum suum humano generi vulgavit arcana illud æternitatis, & Sæpe aliquod dignum virtute præmium, præter ipsam. Primus hic ingentibus promissis ad veram beatitudinem erexit desideria mortalium, primus incredibilis voti non spem tantūm blandum aperuit, sed ipsius spei non dubia dedit pignora. Habemus paternæ fidei obidem filium, cuius ipsa primū doctrinæ puritas & sanctitas etiam sine advocatis ac patrocinio satis pro se perorat: cuius vitæ innocentia doctrinam, stupenda miracula ipsam præterea confirmant innocentiam. Cuius mors pro suæ doctrinæ testimonio suscepta, optimæ fidei specimen arguit: superata verò certissimi testimonii veritatem ostendit. Cuius à morte suscitatio ardui promissi exemplum, exultatio verò atque imperium certitudinem repræsentat. Cuius denique res per Apostolos gestæ & ille Spiritus admirandorum operum opifex, qui tandem armatum orbem inermis subegit; qui ad virtutis ærumnas tergentes sine illecebris pellexit, nunquid levia viden-

tur divini ejus imperii simul atque spei nostræ documenta? Credibile vero est olim immensam laborum molem non modo sine ulla mercede, sed præsentissimo exitu, ullos mortuorum in hoc ævo subituros fuisse, nisi habuissent, quo posthumæ spei sustentarent fiduciam? An excessu fidei robur in recenti adhuc reum gestarum memoriâ tanta sui experimenta dare potuit, si suberat ulla non levis ut iniqua diffidentia suspicio? Itaque nihil propius factum est, quam ut universi orbi earum rerum fides hieret, quas tantis paucissimi & simplicissimi mortuorum oculis suis usurpârunt. Tot urbes atque imperia, tot gentes ac populi, tot insule ac terrarum ultimæ oræ, quantum in aliis rebus plerumque discordes, in eorum tamen fide consentiunt, quæ Christiana religio pollicetur. O fortunatum igitur humanum genus, cui pridem in altâ demerito caligine, tanta lux repente oborta est! Si beatæ contemplationem hominum, quibus ad eam & immortalitatem via non modo comiter oblecta, sed firmiter facta atque munita est. Hæc illa est vera felicitas, quæ & unicuique serio volenti patet, nec invito eripi potest. Nihil in illa non fortium, nihil fabulosa fani necessitas, nihil amilis Pæneum colus jacet potestatis. Ipse Deus, quod in eam spes habuit, tradidit eis qui promissis sui per Christum sincerè crediderunt, pactorum memores, nobiscum

*Sive populi, nati quos sumus prædixit enim.*

Postremo quæcunque humanam olim in hac vita prosperitatem turbabant aut morabantur, longè ab hac felicitate remota sunt. Tanta in eâ virtuti præmia propolita sunt, ut omnibus ad supremum ejus fastigium accessus pateat: tanta præsidia atque adminicula addita, ut neminem ab eo infelicitur indoles, neminem pia vix educatio, neminem ingenii tarditas, neminem literarum inficitia, non sexum imbecillitas, non humilitas fortem nescendi, non inopia, non vici institutum, non ulla denique alia res quæquam, ne voluntaria improbitas arceat. Postquam Christiana religio tot gentes caelestibus curis imbut, desit Fortunæ virtus supplex heri, ne acerbissimis casibus cum non suum turbaret, ne solida ejus gaudia terroribus humanis aut luctibus interciperet. Tunc illi profectò cœcym istud nomen sine superbia fieri, tunc sine temeritate provocare cœpit: tam incolomitatis suæ quàm victoriæ securæ. Nam & in præsentis vitæ non plus in virtutem fortunæ licere Deus voluit, quàm quantum humanissimo parenti facta erga liberos indulgentiâ permittit. Et ut minarum ejus ictus non sint irriti; gloriæ nostræ militat ac felicitatis incremento, quando omnibus malis superstitibus, læta & gloriosa laborum memoria maret. Denique ipsa illa invidiâ moriendi necessitas, quæ postremo vitæ agmini incumbens, etiâ undique cumulata ejus gaudia emundis terrore, cominis luctuoso carpebat interitum, jamdudum Christianæ virtuti ac Fidei domum caput submisit. Nec obstat, quod nondum hostis hic arma abiicisse videatur, quin præcipuus ejus mucro retusus sit, morte pridem perducitur Christi vitam debilitata. O felix & plus quàm Saturnum seculum, quo primum tam amicum, iubar terris illuxit! Poterat mortuorum genus in tam saluiferâ luce facili & inoffenso gradu vade-re ad immortalitatem: sed ipsi tanta felicitate, nescio per quam vicissitudinis injuriâ, sincerè diu frui non licuit. Sive quis mundo infestus genitus, sive ipse sibi ingratus orbis hanc fortunam invidit, sive hoc denique fuit supremi Dei consilium, ut virtuti nunquam idoneum certamen desisset: spem certè tam invidiosæ fortis, ipsamque ad eam aditum à multis jam seculis maximis difficultatibus involvi contigit. Primum enim ipsa spei nostræ fiducia (quæ sola nos in veræ beatitudinis fastigio sistere potest)

ad mortis panem machinis subtrahi cœpit ac labefactari. Deinde ipsa Religio Christiani, quæ sola humano generi tantæ spei fidem fecerat, non uno nomine in dubium vocata est. Denique non modo concipiendæ, sed etiam ad eundem huc spei ingens est obiectum impedimentum. Quodque maximè doleat atque indignetur, hæc omnia facta aliis, qui se speratæ felicitatis candidatos professi sunt.

Et enim, ut ad id, quod primo propositum, revertamur, quæ erat machinâ subvertendæ fidei nostræ aptiora, redeundi ad vitam difficultate? Vitam fortè in immensum produci posse, utcuque rationi humane probari poterat, sed ereptam posthumis in æternum restitui, non contra rationem quidem, sed tamen supra fidem erat. In tanto præter naturæ moris rei miraculo credere humanum genus, nisi exemplo, vix poterat. Itaque ejus rei certum Deus noster it omnium oculis experimentum, revocato ad vitam eo, qui naturæ mortalis conditione nihilo æternis præstabat. Hoc tam evidens fidei nostræ adiutus vel communis Christianorum opinio nobis eripit: si JESUS ille resuscitatus esse ille ipse firmus Deus, a patre essentia non diversus. Nam nec bonæ fidei mortuus erat; (quis enim supremum numen plene mori posse censet? quis personam illam Patri æternam & hominibus trucidatam asserat?) nec in ipsâ morte existens (quemadmodum nos) alieni ope indiget: Et ad vitam gloriosè redux, propriis viribus, nec unquam adempta sibi aut depositâ potentia, sese ipse è faucibus lethi eripuit. Cedo, quid in nobis simile? Non accelliones nostræ, sed nos ipsi morimur: quid verò spes sit in nostris viribus, penitus per mortem fractis & prostratis? Certè defunctorum manes aut personæ in id non excubant, ut se suapte potentia ex sopore tam profundo erigant. Parum fuit fidem nostram in re maximi momenti tam periculose convelli: quin etiam ne aliunde querere posset, quo se erigeret, satis providè prospectum est. Cum enim præcipuum viæ fidei officium esset, tam sublimibus Dei promissis sincerè credere; vulgò persuasum est Christiano populo, in eo cardine verti fidei specimen, ut certas de Dei natura aliisque similibus dogmatis sententias credamur. Ita à vero fidei exercitio, ad inanem opinionum ambitionem, mentes omnium deflectit publicus error atque detorsit. Quo factum est, ut de natura Deionis disputarent; promissis pauci crederent: ac proinde præceptis quoque non multi obtemperarent. Ita exiguo momento fides in opinionem, religio in philosophiam, virtus in contemplationem, zelus in contentionem, caritas in studia partium degeneravit. Neque aliter fieri poterat, posteaquam relatis moribus, sola coli atque examinari cæpere ingenia.

Venio nunc ad alterum illum concussæ fidei arctem, quo per universæ religionis latus spes nostra peritur. Cœlum ac sydera bene mentis nulla secta, nulla religio solidè despondet, præter Christianam. Perit tantæ sponsonis pignus, si sponsor ipse vocatur in dubium. At quomodus falsi condemnentur, aut iustissima suspitione traducatur Christiana religio, nulla mora est per eos, qui ipsi falsa atque ab omni ratione abhorrentia dogmata veluti fundamenta substernunt. Quis non illechyrmorum malis Ecclesiæ, reputans quantum à primigenia castitate defeciverit? Atque in medio dolore nonnunquam & iusta erumpit indignatio, quod in proximo de Deo dogmate non puduerit priores illos Episcopos S. scripturarum sensum ad normam placitorum, Græcicæ dicunt, an Barbaræ philosophiæ, violenter exigere. Gnostici olim vetes Ecclesiæ irrisit, quod prophetam philosophiam, additis & Christiana doctrina centonibus prodigiis contextis, corruperiat. Ipsa verò,

si Deus

si Deus placer, magis sobriè philosophata, maluit Christianam Theologiam, quam illius aevi eruditionem inquinasse videri. Usque addeone patres illiim-secum putarunt, illorum autem rudes censer, quæ tumefacti aevi studio celebrabantur? Sed quod acciderit, quæ deus huius festis fecere volunt, ut utraque excidant, nec hanc revelationis primævam simplicitatem, nec prophetarum ingeniorum conjecturas sincerè retinuerunt. Quamobrem absurdè ac iniurè pugnantis sententiæ referta sunt Ecclesiæ dogmata: quæ, quia nobis notitiæ à naturâ infinitas ipsarumque adeo rationem à stirpe evellunt, Fidei obstruunt ingeruntur. Quod ferri utcunque possit, primum si vim humanæ mentis superarent, non existerent. Molem autem interst, utrum illa rationem alacritas rei non capiat, an videat falsitatem. Verum enim sepè tam alte reconditum est, ut erui vix possit; at saltem raro sem eas latebras abscondit, quin latus vestigium deprehendi queat. Utinam vero tam facile ignorantia mederi possemus, quod promptè errores illi convincere licet! Aliàs quid ultra menti nostræ relinquatur, si quo prætextu damnare timebit, quod impliit in contradictionem. Præterea ferri quoque possit illa paradoxorum sub Fidei clypeo defensio, si saltem bonâ fide ab examine rationis, ad testimonii divini auctoritatem refugerent. Sed ubi ipsi rationis iudicio causâ laborare incipit, subito à sacrâ revelatione præsidium arcessitur. Postquam hæc ipsa revelatio venit in examen, primum (quod antea quoque innuimus) Platonis ingenium, quàm scriptoribus Apostolicis evidentiùs patefacta deprehenditur. Deinde si quis est in S. oraculis locus, qui ejus fidem facere videatur, tam obsecutus est, ut rursus ad volucres atque aëreas humani cerebri contemplationes redeundum sit, ex quibus de ambiguo ejus sensu constet. Quibus in consecutionibus nec tendis, si causâ iterum timbare incipit, iterum quoque ad ecclesiæ patefactionis fidem, veluti ad notum diviticium, ridiculus fit receptus: quasi jam pridem confessum esset, hoc esse dogma divinitus traditum, & non id ipsum tunc vel maxime veniret in dubium. Ita dum incerta ratio à suspensa revelatione, & hæc iterum ab illâ, intemperatam petiit opem, in utraque tandem parùm præsidii deprehenditur. Postremo tot in S. literis, tamque manifesta adversæ sententiæ testimonia extant, ut neque falsis iis paradoxa dogmata consistere possint, neque in dubium vocatis S. librorum maneat auctoritas incolumis. Quamobrem etiam nemo è Christianis testimoniorum illorum vel fidem, vel sensum vocare in dubium audeat: nam tantum & mutila esse, ideoque iis ad plenam rerum divinarum notitiam aliunde nonnihil addi debere contendunt. Concedamus id sanè posulantibus, dum ne obtentâ hæc addendi licentiâ abutantur, ad subruenda ea, quæ videlicet supplere polliciti sunt. Sed quid? si talia additamenta proficiunt, quæ eorum, quibus adduntur, fidem & rationem penitus evertunt? hoc vero minime ferendum est: nam testimonia nostra supplere proficiunt, non tollere. At enim supplementa ista ex S. oraculis hauriunt, ad quorum normam cætera eorum testimonia exigi possunt. Equidem non negimus, scripturam fidelissimum esse sui ipsius interpretem. Sed primum videndum est, quâ fide id aliunde ex scriptura hauriant, quod alibi apertè ejus sententiæ repugnat. Deinde rogandum est, quâ fronte eos locos, de quorum sensu ipsis (ob apertam evidentiam) cum adversariis ferè convenit, explicari possulent per alios, de quorum expositione maxima lis est. Quis est iste tam perversus ac præposterus cognitionis ordo, qui per tenebras lucem illustret? quasi hæc fit ratio percipiendi res notissimas, si in ignotis cœcutiamus. Quan-

tum igitur in divinis oraculis præsidii opiniones habeant rationi aliqui repugnantes, & quo jure fidei opem implorent, ex iis, quæ disserimus patet. Sed quid refert? si tamen maximæ hominum parti persuasum est, plurimum Religionis Christianæ interesse, ut tam incredibilia credantur. Neque hoc unum est caput, in quo tam divinæ Fidei veritas traducitur. Quid ego hoc loco memorem, hæc illorum errorum colluviem, quibus pupillina quondam ejus doctrina positi in munda est. Nulla tam olim tam proxi opinio, nullum tam ante delictum, nulla tam ridicula superstitio, quæ non in ea per summam hominum humanam non modo locum, sed pretium quoque inveniret. Taceo de Trinitatis antiquatione, de Sacramentorum atque Pontificis infinita potestate, de cultu simulacrorum, portentosas incantationes: taceo arellis ab Academia, de Linbo, de Purgatorio fabulas: taceo tot apparitionum specula, tot absolutionum mundinas, atque delictorum prætia, tot alienos ritus atque peregrinas ceremonias: quæque alia five Græca quoque five Latina tantum Ecclesiæ, tamdiu pro Fidei columinis vendicare non erubuit. Quicquid enim aut ab omni ratione absponum, aut S. literis repugnans Christianorum vulgo per tot secula obtrusum est, omne id in religionis ac Fidei nostræ contumeliam redundavit, cum nec ingenium nobis mentis lumen ullo modo extingui, nec Scripturæ autoritas salvâ fide nostrâ possit convelli. Sed fuerit ista sanè lapsi in barbariem orbis deploranda calamitas: nunc postquam felicioris seculi luce oborta è spissa caligine emergere cepit, indignum est expectatio atque laborum easdem aut etiores etiam tenebras ostendi. Quo enim pertinet ineluctabilis divinæ destinationis conditio? quo iniquissima Fati necellitas, etiam supra antiquorum somnia fabulosa & barbarâ quæ non æquum omnibus & communem vitæ Legem, sed ratum jam de immutabili singulorum statu fixit decretum, quæ omnia cætera atque flagitia, priusquam ulli viderent in mentem, ipso (quod ajunt) actu fieri voluit, ac certis hominibus assignavit, & tamen acerrimè vindicat: quæ denique id unum in hominibus five immensis præpium, five immanibus supplicis indignum censet, quod Dei voluntati, ut maxime velint, resistere nequeant? Quo spectat, inquam, tam scæva ac sinistra opinio, nisi ut divini simul imperii atque humani obsequii rationem atrâ involvat caligine? Quid sibi vult & illa quorundam peculiaris de bonorum operum pravitate? quid altera communior de alienæ sanctimonie proprietate ac possessione nostra, sententia? Præter offusas menti nostræ tenebras, per miram utrobique pugnantium rerum mixturam, nonne à veræ pietatis studio arcemur? si & optimè agentes terret beneficentiam conscientia, & pessimè viventibus non vult alieni meriti fiducia. Quid persoluto propriè pro gratuita impunitate pretium? quid acquilinae levitatis Lege injunctum nobis, quod fieri non potest? quid ipsam denique humani arbitrii, hoc est, humanæ servitutem commorem? Non magis omnes hæc opiniones cum sincero piè vivendi conatu, quam secum singulæ conciliari possunt. Quis enim criminalium rerum impendio præmium capiet, quod iam alieno sumpto penitus ac sine ulla sua operâ sibi putet quasitum? quis eò per ardua & salebras niti contendat, quo non modò evadere posse, sed ne vadere quidem velle, sibi integrum esse, sit persuasus? Intelligo me eos locos doctrinæ Reformationis (quæ vocant) tetigisse, qui veluti delicatissimæ partitis ulcera tractant sine exquisito doloris sensu nequeunt. Itaque plura non addam: nec enim verborum compendio comprehendi possunt, quorum ne numerum quidem mente mirare facile est. Et aliqui

facilio

fat scio nonneminem fore, qui lectis illis pauculis, veluti inopinato stimulo ictus, exiliat, atque stomachetur; quarevis ita moderari stylium contendam, ne qui merito bilis moveri possit. Indormit enim placide suis vitis Christianis orbis, illis opinionibus molliter suffultus: quem si quis pulvinum delicatæ oervici subtrahere aulr, illicd

orbâ tigride pejor

furit accensa Theologorum factio, & Fidei ac Religionis fortunas agi clamitat: cum tamen vel privata nonnullorum exultatio, vel publica tantum peccandi illecebra veniat in periculum. Honori & gloriæ Dei Christique zelum hunc imputant: quasi Deo Christoque cordi sint ejusmodi præconia, quæ verum cultum & observantiam Numinis ejus, itam in obsequio, ex annis hominum funditus extirpant. Mandam libet optem unusquisque pro vitâ exultare, ne qua de clementia, personâ, beneficio; breviter, gloriâ Dei Christianique humilis opinio obrepat. Rectè sanè: Sed enim ô bone vir,

—quid pulchra vocabula pigræ  
Præsentis vitæ

Vis tu gloriam Deo tuâ operâ verè ac magnificè asseri; di operam, ut præluceat omnibus virtutum tuarum splendor. Quod ut promptius facere possis, remove omnia opinionum portenta, quæ te in veræ pietatis cursu remorari possunt. Nisi hoc studium ad res divinas attuleris, necesse est te in magnâ eorum ignorantie versari. Nam quod tu gratiam Dei atque Christi, quæ obsequio quaeritur, assentatione demereri te posse putes, inanissimam spem alis. Aspernabitur Christus blandimenta & titulos, quorum sub umbra hætenus inobedientia mandatorum ejus delinquit. Illuxit autem orbi salutarum iubar: sed homines magis adamare tenebras, quia improbitatis suæ lenocinium deperunt. Quid igitur mirum? tam absurda, tam pugnancia, tam ab omni ratione remota & abhorrentia incautus obtrusa? Omnia ista per diram noctem atque caliginem obrepere, dum homines dulci peccatorum sopore sepulti animum ad cæcas insidias non advertunt. Sed præcipue, ut diximus, Christianæ religionis exultationi pessime consultum est: postquam hominibus persuaderi cepit, eam sine tam putibus & infirmis adminiculis stare non posse. Quæ non tantum evidentiâ falsitatis suspicione; sed eo quoque nomine fidem sibi derogant, quod virtutis stupor ex animis hominum radicatus vellat, quam unâ cum cæteris communi notitiæ infirmis principis mens nostra, quicquid conetur, damnare non potest. Jam verò per tot inextricabiles errorum ambages vocata in dubium Religione, (ut alienostateam) quotusquisque ipsorum Christianorum tot cunctis gravibus suspitionibus intactam & illibatam spei suæ fiduciam servare potuit?

Hinc illud tandem promanavit, (quod tertio loco proposuimus) ut impeditâ fide ac spe nostrâ, quæ sola nos in obsequio Christi retinere potuit, ipsum quoque obsequium, ac proinde rectum ad speratam felicitatem iter impediret fuerit. Omnis enim generis crimina atque flagitia ingenti agmine in Ecclesiam irruperunt. Tot morum corruptelis, tot moribus & ulceribus, scætet universum Ecclesiæ corpus, ut longum sit singula persequi. Innumeri errores infinitis abusus peperere. Itaque omnis cæteris, quæ cum infamia Religionis vulgo regnant, duo tantum commemorabo, quorum non modo permixta inopuitas, sed in juncta quoque impietas est. Primum enim cultu summi numinis, à spirituali &

cælesti ratione, ad informes ritus ac ceremonias detorto, triste ac pudendum Idololatriæ genus inventum est: Et quasi periculum esset, ne injussi mortales timidius expressa Dei mandata calcarent, publicis Ecclesiæ sanctionibus & dogmatibus, tantum non conceptis verbis imperatum est, ut prima ac postrema Dei præcepta violarentur; alterum verò etiam è numero reliquorum decem expungeretur.

Deinde nova illa & Regia Lex Christi, quæ inter alias, non modò ut perfectionis complementum & cumulus, sed ut peculiaris populi ejus testera cernit, Lex, inquam, Caritatis fecissimis moribus atque institutis publicè abrogata est. Taceo alia, quæ in fraudem ejus, non clandestinâ infirmitate, aut privato ausu, sed publico consilio factantur. Illud unum sufficit, quod in pudenda Ecclesiæ Christi contumeliâ à multis jam seculis molevit: Eos homines, qui JESU illi Nazareno pro Christo Dei agnito, se sualque spes atque opes crediderunt, qui in familiam ejus atque militie sacramentum nomina dedere, quos ne odisse quidem cuiquam (qui modò Christi legibus se solutum non putet) fas est, non aliam ob causam, quàm quod aliqua in te dissentiant, à cæteris suis consensu & commilitonibus, non modò acerbissimis odiis, contumeliis, injuriis violari: sed etiam exquisitis cruciatibus, & inmanibus atque horrendis suppliciis mactari. Non est hæc private crudelitatis macula: Ecclesiæ nomine hæc tam dira ac detestanda patrantur. A multis enim seculis invaluit in populo Christi prophana & crudelis factio, quæ Christi Ecclesiam ferro atque ignibus atrociter depopulata, ejus se tamen nomine, cæteris exclusis, sola immerito vendidat. Id æ illa est, quæ ex cæde ac vulneribus innocentium tam infamem sibi saniem ac tabum aspergit: hæc est, quæ sibi tot funestis ignibus, tot teralibus flammis, hanc indelebilem notam, hæc signata ad sempiternum dedecus injussit: hæc est, quam oppressorum manes, ad summi Judicis tribunal, non minus in ceno vitionum, quam sanguine infertium lapsentium ac trepidam trahunt: hæc denique factio Reipub. atque Ecclesiæ impoluerat principem, cujus potentiam nuper gremio Europæ incubantem gemitu Christianis orbis, nunc iterum horret ingruentem. Et enim durissimæ, quæ premebamur, sortis mihi tenus benignissimus Deus, jugum hoc à nostris cervicibus depulserat. Jamque discussâ turpis servitii caligine, amenissima lux libertatis affulgebat, cum subito tempestatum nebula coortæ tristiores pæne prioribus tenebris minuantur. Quid, nisi nostra ingratitudo, efficere solet, ut Dum beneficiis suis poeniteat? Præmiserat exorienti luci gratissimum auroræ splendorem: nos maligno crepusculi lumine contenti, clausimus oculos ad ipsum solis jubar, ut in tenebris liceret verecundis peccare. Libertatem restituere cæperat: nos malivimus servitutem. Quam enita dominationem alii in nos, eandem nos in imbecilliores exerceri passi sumus, ut liqueret palam nobis non tam servitium, quàm dominum displicuisse. Quid igitur accusamus Deum, quod nos in terribis iterum retrudat tenebras, quæ lucem tam sœde aspernamur? quid queramus nos in servitutem Pontifici postliminio reddi, qui nos ignobilioribus dominis erubescendo mancipii nexu addiximus? Sæ servire libet, est aliquis in honestiore capiendâ herodilectus. Quid ergo? Invitabimus omnes, ut excussum olim cervicibus jugum iterum accipiant? minime verò. Nam quamquam novitæ servitutis piget pudetque; tamen cum veteri tyrannide pulsata Idololatriæ labem merito nobis gratulamur. Gratulamur & aliis multis in rebus suam Ecclesiæ faciem reddidit. Sed præcipue S. libris debitæ autoritatem ac reverentiam vindicatam pro eximio

Dei



Dei munere agnoscimus. Jasta sunt igitur optimaſpei fundamenta : ſuperest ut pulſæ Idololatriæ ad-damur reſtitutam Caritatem , quæ , niſi proſcriptâ non modo crudelitate , ſed omni quoque tyrannide acque iniquitate reſtitui nequit. Sacrorum verò li-brorum , quàm aſſerimus , auctoritate , acque du-ctû utamur ad proſigandas tenebrarum reliquias , quæ hæcenus non minus ſperâ ſalutis convellebant , quàm fidem & formam Religionis noſtræ deforma-bant. Quid cunctamur amplius ? quid expectamus aciores excitantis Dei ſtimulos ? Hæc proſectò tem-peſtate , neſcio quid grandius mortali ore inſonuit. Non jam humana voce , ſed metuenda divinorum judiciorum obſurgatione admonemur offici. Triste quidem , ſed ſalubre Deus agnitum noſtræ reme-dium adhibet. Nimia nos corruptat ſelicitas , & in rerum proſperarum blandimentis palam jam ſolve-ramus cupiditates. Quos ex nobis fugitiorem aut certe honeſtæ improbitatis vis non abripuit ad cru-dele auſtere veritatis odium , eos tamen aliquis re-rum terrenarum amor aut metus , molli ac lenta compeſe in blandis detinuit erroribus. Illorum im-pietas ſupplicium , horum imbecillitas auxilium po-ſtulabat. Itaque ſuum ſingulis diſpenſat providentia remedium. Obruta viciis mentes , recidivæ caligi-nis præſenſa luunt veritatis odium acque contemptum. Probris autem , ſed tamen rerum terrenarum nexu conſtrictis animis laxat vincula divina benignitas. Præſtiterat ſanè in ſtorenti fortuna acque rebus integ-ritus ingenterent ſe amplecti veritatem. Sed ne ſic quidem clementiſſimus Deus probis peſtoribus malè conſuluit , quod illecebras & impedimenta , quibus ab ejus cognitione arcebantur , removit. Itaque nunc palam acque conſcio orbe periculum facit , quâ fide unusquisque noſtrum ab Antichriſti grege ſeceſſerit. Si quos ſactionis conſpiratio , aut ſtudium partium , aut humana aliqua ratio hæcenus in Chriſti militia continuit , patet illis tranſugium ac receptus illuc , ubi plus præſentis emolumentum offendiunt. Vos ve-ro quicunque Imperatoris veſtri fidei credidiſtis dila-tæ incredis ſupendium , ne deſpondete animos in tanta ſævientis fortunæ tempeſtate. Ita ſons Deus exercet acque explorat. His calamitatibus ab omni ævo virtus ac veritas educata eſt : his adolevit ſpe-ciminibus : his etiam malis Chriſtus ipſe & Apo-ſtoli , hi primævæ Eccleſiæ martyres & conſeſſores conſtituti ſunt. Iſtis denique armis Mundus ſemper in meliores ſævit , iſtis cuniculis Antichriſti tyran-nis jam à multis ſeculis irreplet , iſtis rationibus mag-na pars eorum , quos plûs æquo ſuſpicitis , Patrum graſſata eſt : iſtis artibus illa , quæ etiamnum adora-tus , ſtereſcere concilia , cum in Synodis controverſiæ violentis factionibus acque auctoritate deciderentur , decreta verò Synodorum Imperatoriâ vi ac potestate , mulctis , ignominiaſ , exiliis , ac tandem etiam ſan-guine & extremis ſuppliciis ſancirentur. Deguſtarè vos Deus voluit eiſmodi ætium æquitatem acque ingenium , ut intelligere poſſetis , quid vobis ſic de ea auctoritate judicandum , quæ ſimilibus modis at-que rationibus crevit ac ſtabilita eſt. Quin igitur ab-jectis iſtis prophætiis ac merito ſuſpectis ætatum at-que auctoritatum præjudiciis , unicam S. oraculorum fidem imploratis , acque in eorum patrocinio verita-tis cum inveniendæ rationem , itæ in inventæ tutiſſi-mum præſidium quæritis. Adſerte modò ſinceros ac veri ſupidos animos : & quoniam vobis propo-

modum non majori jactu acque impendio tota vo-citas conſutare poſſet , quàm hæcenus portio ejus con-ſtituit , audete obvius eam vultus recipere , quàm vo-bis tandem gratis acque impune ſui copiam faciat. Ita fiet ut innumèris adminiculis ſpes acque nies veſtra ſuffulta , ſed ad verum Dei cultum acque ob-ſequium promptius erigat , in eoque ſtabilius mane-at. Quam ad rem proſequi vobis acque univerſæ Ec-cleſiæ fruſtuloſiſſimum operam navavit is , cujus hoc tempore reſicta poſtmodum ſperâ in lucem prodeunt : Faſtus Saxinus , vii genere , virtute , acque inge-nio ſui racummentis nobilis . Sed una cum ſeculi ignorantia deſerbuert invidiæ ſpes , longè apud poſteritatem futuris nobilior. Cum tamen laudes ſilere præſtat , quàm modicè perſeſſit . Hæc tamen cum eis Vita ipſius , quàm unâ cumulatè exhibemus , aliquomodo , cæterum ſublimiſſimæ partus & ſcrip-torum ejus genius cumulatè præſentur ac prædicent. Is in eo acerrimi judicii nervum contendit , ut ab Ec-cleſia Chriſti removeret , quæcunque aut gloriam Dei , aut ſpei noſtræ ſelutem , aut Religionis dig-nitatem , aut denique pauperum ſinceritatem convelle-re judicabat. Hæbet igitur Lector in ejus ſcriptis , primùm conſultis pleraſque machinas , quibus unâ cum ſummi Dei honore ſuis , ad quam aspiramus , Felicitatis noſtræ ſubruuntur. Hæbet univerſæ reli-gionis deus deſenſum , & eximiam eam ab abſurdis ac deſormibus (quarum nomine hæcenus per ſummam injuriam apud ceteros malè audiebatur) opi-nionibus vindicantem & aſſertam. Hæbet denique ſublata omnia impedimenta , quæ non ſperandæ tan-tum , ſed etiam adenda celeſtis patrimonii hære-ditati , ipſi ſibi mortales obſecerant , inunctæ pie-tatis per aſſi. Nec enim tantum univerſæ ſanctimo-niæ ſtadium blandis & pernicioſis opinionibus extinguebatur , ſed etiam manuſeſſorum contra Legem Dei deſectorum partem permiſſa licentia , partem aut ac-cenſa libido , aut etiam impolita ſunt neceſſitas. His obicibus ſubruis is , hæbet viam ad ſupremam vel im-proſuſſimam voti beatitudinem , incredibili Dei be-nedictio ſtratam acque exceditam : quam per plura annorum millia ante Chriſti adventum humanum genus ſemper deſideravit , ſemper ignoravit : quàm ipſi Mo-ſaica legis cultores peritenti aliquando ſuſpitione o-dorati , nunquam arctè deprehendere poterunt : quam denique à Chriſto Apoſtoliſ pateſactam , mox ſuccreſcentium errorum ſpinis obſitam , acque diſtâ obruente caligine abditam , rursus excto ſubularum ſenticeto , ac reddita veritatis luce benigniſſimus De-us detexit acque reſtituit. Cum quid in veritati adeo claræ acque illuſtri , ut aſſentiat univèrſus Chriſti-anus orbis , ſemel illam ſepeliſtis præjudicis con-templari ſatis eſt : verum id uti facere veſt , acque auſit , fallor ? an (quo alioqui inveniſ ſeculi ſtans vergere videtur) iterum inſonant ſanguine , & no-vis martyris excitandus eſt.

Ad Lectorem.

*Antor diſſimulat nomen : tu noſſe laboras :*

*Edidimus nomen : nec tamen edidimus.*

Nomen Antoris ἀνταρκαδικός  
SAPIS CUM ZELO PURIUS.

*Num ſine ſagranti pura eſt ſapientia Zelo ?*  
*Cum Zelo ſapientia purius ergò ſapu.*

F I N I S.



# J U D I C I U M

Synceri & Antiqui

*Majorum moris retinentis,*

NEC MINUS RELIGIONIS , QUAM PATRIÆ  
SUÆ AMANTIS CATHOLICÆ  
DE LIBELLO

Ordinibus

REGNI POLONIÆ

A PATRE

NICOLAO CICHOVIO

Soc: Jesu oblato.

IUDICIUM

SYBECTI DE ANTIQVI

ALPHABETI

SECUNDUM RELIGIONIS, QUAM PATRIA

DE AMANTIS CATHOLICE

DE LIBELLO

COLLEGI

REGNI FLORENTINAE

1671

NICOLAUS CICHOVIO

SECUNDUM

# JUDICIUM

## DE

### LIBELLO CICHOVII.

**P**urimorum suffragiis hucusque Ordini Patrum Societatis Jesu hæc palma delata est; quod ex eius gremio, præcipui & solidissimi Sanctæ nostræ fidei Catholici defensores prodierint. Gloriationem hanc & elogium Ordinis sui minimè auxit aut confirmavit pater Nicolaus Cichovius, edito libello cui titulum præfixit, Adhortatio ad Ordines Regni, ut Constitutionem adversus Arianos urgeant & exequantur. In quo videre licet, non tam plenè & bona fide accensum ignem; quàm ut sese omnium oculis ostenderet fursum alio emicantem flammam; zeli ac studii, ad operam sanctissimæ fidei nostræ navandam. Sed idoneorum ad eam rem mediocum; & in vera Ecclesia propugnanda; imò & protegenda; Rationis atque prudentiæ, ne scintilla quidem apparet. Non est nostrum alienarum Cogitationum abdita rimari. Omnia potius meliorem in partem desistere, decet; atque existimare ea resio animi proposito facta. Cæterum decipit omnes, quicunque vitiosas actiones honesto mentis proposito incruant; illa Regula, quod *Fins dei medii anabibitatem*. Reperias enim adeo prava & turpia media, quæ ne optima quidem & sanctissima mentis destinatio excusare, multo minus commendare queat. Non sunt igitur Apostolo iulice, facienda mala ut eveniant bona. Nec profectò S. Catholice fidei patrocinium aut propagatio, subversione fundamentalium legum Reipublicæ, in qua floret, indigere potest: Nec liberales gentes in tristiservitium redigi possunt. Nec supremis Principibus aut Reipublicæ Ordinibus ac totis Regnis atque imperiis peritura mandat. Non eget ullis impudentibus calumniis; aspernatur omne genus imposturæ & præfignis quibus vulgo Circulatoribus oculis populi imponunt. Damnat omnes innocentium; multoque magis de Republica bene meritum civium infestationes atque oppressiones. Repudiatur cunctis de laesa veritas, Acheronte profectus injurias atque injulitias. Quicunque igitur ejulmodi officiis eam demereri contendit; atque in aculam intaminatæ ejus existimationi, & quam propagandam suscepit, propriis manibus convellit, & lingua aut calamo suo in dedecus ejus, abutitur. Sed præcipue stare ac defendi potest, rationi mirè consona Catholice Ecclesiæ doctrina; absque ineptis & sine ullo iudicio ad lausis rationibus, quarum non modo adversus errores imbecillitas & futilitas omnibus patet; sed longè valius adversus imprudentes venæ libelli patronos urgeri possunt. Quo ultimo genere laus in ipso libelli sui limine Pater Cichovius tam facile corruit; ut loco tituli quem affectat, Affectus adversus Arianos obtinendi, in suspicionem incidere oculi eorum patrocini & pravaricationis. Sed & supra memoratorum armorum genere, quod ipsum idem Pater adversus Sectas à Catholica Ecclesia aberrantes depugnet, suo loco planum facimus. Nunc ab exordio præclari hujus scripti ordinandum est.

Quam futilis hæc primum ad damnandos Arianos

ratio produciatur; quod sicuti quondam populi Dei Ducem Josuam, propter delictum Achani, Panem in exercitu ejus totius pena Deus transierat; ita, donec in Achani animadversum est: ita Rempublicam nostram, eo quod Arianos toleraret, supplicio fugacitatis exercituum in aciem adversus hostes producorum, affecerit, donec Constitutionem adversus Arianos sanxisset. Hoc loco primum ab ipso quarimus: Quamdiu est ex quo Deus hoc Panici terroris supplicio patriam afficere cæperit. Respōdere aliter nequit, nisi quod pena hæc, post facta demum Vladislai Regis indigi cæpit. Quæritur iterum. An secta Ariana in patria ante illud tempus recens exorta sit, quo Deus post obitum Vladislai Regis, patriam nostram subito & violento impulsu, in tot mala præcipitavit; quemadmodum olim in recenti Achani delicto Deus, posita omni mora, supplicio ejus culpæ debita non distulit. Nonne ipse pater Cichovius in eadem ad Orlines Regni adhoratione Sententiam à Rege Augusto adversus hanc Sectam, ante annos propemodum centum latam producit? Quæ paucos post annos in gratiam Pacis Dissidentium in religione in Confederatione anni 1572. expressis mentione, abrogata est. Atque ex eotempore usque ad proximam Constitutionem anni 1658. Ariani in patria pari cum reliquis jure gaudebant. Cur igitur Deus Vladislai? cur Sigismund Tertii, cur Stephani, aut Henrici Regis, aut ipsius Augusti avo Arianos in patria impune tolerari passus est? Annon cum exercitu lostri (ut oratorius patris Nicolai colprobus verbis ejus exprimam) Ottomanicæ potentie pelagus, pectorum suorum oppressa sustinerent, ne reliqua Europæ regna inundaret; cum ad mentionem romanis Helonici Septentrionalia imperia tremerent: cum Moschicos ad Chelsum, Livonicos ad Kirchholmum, Silesios ad Bytchuanum campos, cadaveribus hostium miles nostri teneret; cum Smolenscum expugnatum, ipse Moschorum Imperator una cum Manojoli in potestatem nostrorum veniret; Non (inquit, tunc Ariani in Polonia æquo cum cæteris uteruebantur? Nonne longè altiori pace & religionis suæ exercitio tunc, quam extremis temporibus, sub ipsa bellorum servitium iuncta florebat? Quinimo nonne tunc primis floentissimus patriæ Status vacillare ac in deterius stitit? visus est, quando ipsorum aut potius omnium Christianorum securitas convelli, quando in ipsorum Tribunalis Regni primum, mox Cæsarum & Electoris aggravari cæpit? An non proxime ante hoc iudicium Dei diluvium, quod post obitum Vladislai Republicanam inundavit, in extrema pace crepidine hujus præcipiti periclitabantur; in quod eos nunc impulsos ac dejectos videmus? Nunquid sancto auditum est usquam aut unquam, quod Deus totus gentibus, quando & quamdiu Majestatem ejus delictis suis graviter offenderent, propitiam opem & successus prosperos largiretur; quando autem respiciere & emendari inciperent, eis pro delictis punire inciperet, à quibus jam alienos esse fuerunt. Si illud iram Dei adversus nos provocaret, quod per integrum seculum Arianos toleramus: cur hæc indignationem & vindictam ejus promeruit, quod

eos sub exitum hujus seculi variis afflictionibus vexare & à patriâ ejicere cepimus? Pudet me pessimum optimæ causæ patronum, qui per pravam & præpostram hostium Ecclesie Dei oppugnationem, arma ipsis adversus eam ultro loggerat. Nam si huic telo, quod in primo libelli sui lumine Pater Cichovius arripuit, aliquid adest ponderis & momenti: habeat quantum libet terreas aut gigantes manus non effugiet; quin illud eripientibus Arias dimittere; atque ictus ejus ipse excipere cogatur. Etenim si Deus gentes punit à quoties in iis aliquid anathema exoritur aut toleratur, quemadmodum Achan delictum in populo Israël; hoc est quando in iis secta hæretica exoritur & fovetur; certe illi firmiter urgebunt & contendent, se non esse hæreticos, quoniam Deus per integrum seculum patre nostræ; tunc cum eos materia indulgentia fovet propitius fuit. Quodque magis ad rem facit, quanto gravius eos una cum reliquis Dissidentibus à religione Catholica, opprimere contigit; tanto notabilius Reipublicæ opem suam subtrahere, mox & infestus videri cepit. Unde postea supplicia atque iram Dei adversus patriam, ultioni innocentæ & bonæ causæ suæ speciosè attribuent. Nec deerit illis argumentum opinionis suæ; quod quam primùm Decretis primùm Tribunalis, mox Comitibus gravari unâ cum reliquis Dissidentibus cæperunt: illico fortuna patriæ nutare cepit. Post aliquot alia rigida adversus eos Decreta ultimam regnante Vladislao, adversus anesignanum eorum Slichtingium anni 1647. memorat pater Cichovius. Quod è vestigio, Cofacorum seditionis, (quodque indignius est) Aulico igne suscitatum atque inflammatum incendiū, deinde statim impuberis principis mors; nec toto vertente anno Regis ipsius obitus & unâ cum eo acceptæ, ad Flava Vada & altera ad Corinam, clades & infortunia consecuta sunt. Inter venit paulo post, in Comitibus Convocationis sub Interregno, acris adversus eosdem Manifestatio; cui præcipuus flos Senatorii & Equestri Ordinis subscripsit. An verò tam immitis adversus eos rigor ferventem adversus patriam indignationem Dei exhibuit aut sustulavit? Minime gentium. Quin potius idem isti, qui cruentis subscriptionibus adversus infirmiores sed tamen ejusdem juris, ac mutui fœderis vinculo conjunctos Cives conspiraverant, ad arcem Pilavensem, subito & prope miraculo terroris Panici, fulmine percussi, relicta hosti longè imbecilliori incruenta Victoria, in fugam præcipitem acti, inæstimabili præda ac spoliis opulenti eum auxere. Accessit tunc extraordinariæ castigationis ludibrium & flagitii dedecus; & non debium divinæ indignationis adversus improvide peccantes vestigium & character.

Cui Arianorum apologiæ, quamvis nos Catholicusque quaque assentiri nequeamus, tamen eam ex vero multum trahere non dubitamus. Nam judicia Dei sunt tam liquida & intentibus manifesta, ut parum absit, quin humana voce quamobrem nos Deus puniat, proloquantur & expriment. Obiciet hoc loco quispiam. Nunquid in verum Catholicum cadit, illiusmodi oratio atque adeo opinio que Deum nobis proponit, supplicia injuriarum Hæreticis illatarum à Catholicis exigentem? Credibile verò esse potest, Deo errores hæreticos magis quàm veritatem Catholicam cardi esse: quia illis magis quàm huic fingatur propitius? In promptu responsio est. Malè mereri de Catholica fide qui bonitatem causæ ejus male defendit; nec Veritati ingenuè cedit, quando ipsi resisti nequit. Castigat Deus Catholicos quoque, castigat frequenter populum suum, non quod deteriore religionem vel causam tueantur, sed ob delicta eorum, ob injustitias & diversos do-

los, quoties eos sædifragos, quoties fidei præsertim jurejurando firmatæ, violatores esse contingit. Exigit ab orthodoxis & fidelibus pœnas injurarum eam heterodoxis, etiam infidelibus illatarum. Non quod ipsi fides vel causâ injuriis affectorum quam assensuum magis placeat; sed quod ipsi omnis injuria admodum displiceat, à quocunque illa inferatur. Nec prodest inferentibus injurias, quod fidem & causam meliorem aut Deo magis placentem tueantur; sed abest potius quia ab ipsis Deus plus exigit; quàm ab ignavis veræ fidei & religionis. Quanto punioris enim fidei donum quanto perfectiorem voluntatis suæ notitiam, in eos contulit, tanto molestius fert, quoties à populo suo sibi propius admore & ad veram Ecclesiam admisso detractione obsequii & violatione mandatorum ejus irritatur. Punivit olim Deus Suleim in ejus posteritate, punivit populum suum ob injurias Gabanonis illatam, nec punira desist, ante expiarum ultione delictum. Non quod Gabanonis quam posteris Abrahami magis faveret aut esset propitius: sed quia omnis injuria atque perjurii esset ofor & vindex acerrimus. Non dederat fidem jurejurando obstrictam Saulus neque populus illo ævo Sauli subiectus afflictis Gabanonis, quem admodum ne nos quidem ævo nostro Lutherani & reliquis Dissidentibus fidem jurejurando firmavimus. Sed juraverant Saulus ac toties populi majores, & ob hujus jurisjurandi violationem Deus eorum qui juraverant posteritatem punivit. Interrogamus nos quoque conscientias nostras, num quo factio nostra meruerimus, ut in nos Deus propter perjurium; propter datam à maioribus fidem violatam, propter abrupta vincula fidei, honoris, & conscientiæ, quibus majores nostri seque ipsos & posteritatem suam in perpetuum obligaverunt, animadverteret? Dispiciamus utrum Deus perpetui fœderis, quo majores nostri sese & successores suos obstrinxerunt, fracti & violati pœnas tot manifestis iræ suæ vestigiis à nobis non exigit. Certè longè omnium maximè verisimile reperiemus, Deum nobis idcirco offensum esse, quod majorem fidem sibi multo datam, tot fœderum solennitatibus munivit, tot Regum juramentis confirmatam infringere ausi fuerimus. Quo & illud accedit; quod Deus ordinariè, per id ipsum peccantes puniat per quod peccant, ne signum ipsis atque vestigium desit quamobrem puniantur; & ut sui in alieno delicti turpitudinem, tantò accuratius introspiciant. Quod vero fuit aliud peccatum quas Deo dedimus instrumentum; nisi perfidia & perjurium adversus nos; primùm domi, servorum nostrorum; deinde foris vicinorum principum, qui in excidium nostrum conspirantes nos undique adorti sunt. Queramus & nos in consiliis factisque nostris, similis delicti velligium; si quâ forte à nobis crimine perjurii commissum; aut data fides violata est. Certè introspectis penitis conscientiis nostris, nusquam foris adversus vicinos hoc delicti genere à nobis peccatum reperiemus: exceptis domi Civibus nostris qui sunt Caro de carne & os de ossibus nostris. Non igitur mirandum est Deum in nos vicissim domesticæ pertidiæ, & cum delictum agnoscere nollamus, etiam externi vicinorum perjurii scelere animadvertisse. Denique in ipso supplicio, quod Deus post obitum Vladislai Regis de nobis sumpsit, inveniemus non dubia vestigia quamobrem in nos animadversum sit. Quæ in eo cernuntur, quod illius (quæcunque sit) delicti, quod Deum offenderit; luit pœnas patria, luit & ordo Equestri, cum reliquis omnibus Ordinibus. Sed præcipuè S. Catholicæ fidei promotio inæstimabile damnum & diminutionem perpeffa est. Huc accedit; quod ista ipsa promotio, per istas ipsas rationes & modos quibus exercebatur, speciosum ansam & prætextum ad bellum civile.

servile, præsentium malorum originem præbuit. Nam per obtrusam in vitis populis Latinæ cum Græca Ecclesia Unionem, Clerus Russicæ gentis supplantatus & per violentiam multis in locis oppressionem plebs concitata, excitavit hanc tempestatem, quæ nobis pridem dira minata est. Quia vero absurdum & impossibile est, ipsam per se fidei Catholicæ propagationem à Deo puniri, necesse est eum non in ipsa ejus promotione, sed in modis & rationibus hujus propagationis invenisse aliquid, quod penetrantibus cuncta oculis ejus displicuit. Ac profectò in abrumpendis sanctissimis vinculis, in frangendis fœderibus quibus & Ordines & gentes Reipublicæ nostræ secum mutuò coaluerunt, in violentâ conscientiarum oppressione, in neglectu tot juramentorum non erat quod placeret. Manifestum ergo indicium & argumentum ejus rei habemus, quod à nobis Deus iniquæ Dissidentium à religione nostra Catholica (quos inter Græci & Russi comprehenduntur) oppressionis pœnas egerit. In qua primum sanctissimum ejus nomen perjurio profanatum, fides pactorum ac fœderum Reipublicæ fundamentalium (quod infra fusus palam fiet) violata, plurimæ injuriæ & injustitiæ commissæ, vindictis Dei interventum implorabant, nec implorare desinunt. Evidens quoque signum ac testimonium habemus, Deum ejusmodi rationes propagandæ veritatis Catholicæ abominari, nec ipsis operatos successus indulgere: sed eas in conspectu omnium damnare, & ne iis populus suus utatur, toties iteratò adversæ fortunæ admonitu, tam pravi moris usum nos dedocere conari. Quod tamen ejusmodi consequentiam non infert, eum vel erroribus hæreticorum, quàm Catholicæ veritati magis favere: aut injuriis hæreticorum, quàm Catholicorum pluris æstimare. Uuum illud certum est, eum delictis populi sui, quanto ad eum propius accedit gravius offendi, quàm peccatis eorum, qui ab eo longius recessere. Ideò in Turicæ perfidæ exemplis, raro reperias tam insigne tam liquidum & manifestum, castigati perjurii speciem, quale nobis ad Varnam, ob oculos positum est. Non quod Deo barbarus Amurathes, quàm nosse Vladislavus carior fuerit: sed quia Catholicum orthodoxum minimè decuit facinus illud, quod sibi imperio cæca infidelium barbaries, aliquanto majori cum venia permittit.

Quod vero Pater Cichovius inde adversus Arianos argumentum depromit: quòd quam primum lex lata est de pellendis ex Polonia Arianis, versa est in melius Regni Poloniæ fortuna, ac restitui cepit militi nostro pristina adversus hostem animositas, manumque & opem Dei, non exercitui nostri tantum, sed & patriæ sensit propitium, totum id duplici nomine vanum & falsum esse deprehendit.

Primum quod militi nostro sua adversus hostem animositas, longe ante latam istam legem rediit, quæ biennio post, anno 1658. lata est. Exercitus autem nostri initio anni 1656. animadversâ ex pactis cum Electore Brandenburgio, Pruthenicis, & aliis actionibus Regis Sueciæ mente, atque introspectibus ejus à Salute patriæ nostræ alienissimis consiliis, subito à partibus ejus desciverunt, & conjuncta manu cum iis, qui nondum Suevicam protectionem adhaeserant, ad Jerslaviam, Premisliam, Varcam, hostem strenuè profligare ceperunt, & per totum annum pluribus secundis præliis adeò attrivere, ut quævis ipsi ad Varsaviam fortuna semel arripit, tamen cum omnibus propè copiis in angulo Prusliæ latebras quærere, atque in illis angustiis sese diu continere coactus fuerit. Quanquam ne isthic quidem per Proskoviensem Gassevii victoriam, & perpetuas ex Masovia, Lithuania & Samogitia incursionibus ipsi securo esset locutus, donec novæ Societatis spes à Rokocio afflueret. Qui Anno 1657. profligatus, Cracovia recep-

ta Elector Brandenburgensis ad perpetuum Fœdus accessit, Anno integro ante sanctam hanc Constitutionem. Non igitur post sanctam hanc Legem, neque propter sanctam Militibus nostris antiqua adversus hostem virtus in præcordia posthumò rediit.

Alterâ causa, cur P. Cichovii frivolum argumentum censeamus est, quod quicumque negotium istud quod nunc Deum inter & Patriam negotium intercedit, consideraverit, nullo modo agnoscere possit quæcumque nobis post latam adversus Arianos Legem prospera evenerunt Expulsionis Arianorum præsummi dici posse. Primo. Non modo eo quod (ut supra patuit) per integrum seculum impune Arianos tolerari passus, nullo voluntatis suæ indicio ostendit, expulsionem eorum ipsi cordi fuisse.

Secundo. Nec modo eo quod, quamprimum in una cum reliquis Dissidentibus vexari & opprimi ceperunt, varias iræ suæ procellas in Patriam effundere cepit, Et cum jam proximi exitio essent, memorabili ad Arcem Pilavicensem indignationis exemplo declaravit, quantum ipsi istiusmodi adversus Dissidentes molimina displiceant, quod istis etiam aliquantum spatii ad permanendum in Patria dedit.

Tertio. Nec modo eo, quod sicuti domestica perjuria nostra per Moschum & Suecum: ita Moschos & Suecos pejerantes per nos vicissim Deo ulcisci licuit.

Quarto. Sed multo magis eo, quod si verum esset, quod Pater Cichovius asserit, Deum terribilia sua post mortem Vladislai Regis supplicia, ob Arianorum tolerantiam, in Patriam nostram effudisse, cum postea eosdem, post plurimas vexationes, & gremio suo præcipites eiecisset, & rem Deo adeò gratam, quam (ut Pater Cichovius ait) solam & unicam Deum expectavit, præstitisset: necesse omnino fuit severitatem penarum Patriæ nostræ inflictarum relaxari, eamque ab iis liberam & immunem effici, atque saltem in veterem Statum restitui. Quam restitutionem in integrum cum nondum videamus, si quæ aperte istud quod nunc Deo imputatur in hac Constitutione condenda officium, ei neque curæ, neque cordi fuisse, nec illud à nobis Deum requisivisse, aut expectasse, & inflicta nobis supplicia, quæ hucusque etiam post hanc legem latam durant, aliam ob culpam nostram, quæ ipsa quoque hucusque durat, nobis irrogasse.

Quod vero restitutionem nostram in integrum nondum videamus, ita planum facimus. Quænam alia post obitum Vladislai Regis nobis pena urogata est, nisi quod dextera Patriæ nostræ manus Ucraina, cujus robore omnia Barbaricæ viciniae pericula per tot annos fortiter ac feliciter retundimus, non modo à reliquo corpore nostro avulsa est, sed arma rolaque suum in nos oppugnandos convertit. Præterea quod tanta Procerum & I. quæstris ordinis multitudo tamis & possessionibus suis revoluta, non modo numerosas illas (quoties aliquod Reipublicæ periculum incepit) militarium virorum manus gratis, & suo sumptu suppeditare nequit, sed in egestate per alieni iuris possessiones exilium suum circumferre cogitur. Denique (quod maximum est, quodque nos præcipue cum Patre Cichovio & reliquis tubicinis, qui ad oppressionem Dissidentium in Religione matrem & originem omnium malorum classicum canunt, committit) quod Sancta Fides Catholica, non modo ex tota Ucraina, sed ex occupata à Moschis postrema Lithuanæ parte, eiecta, tam insignem laulinc patientium provinciarum iacturam ac diminutionem passa est. Nunc post istam præclaram Legem hanc omnibus istis in damnis quantum mutatio, melioratio, aut restitutio appareat? Si Ucrainæ restitutionem perpenas, eadem isthic quæ ante Cosacorum licentia grassatur, quæ nullis pactis, nullo jurejurando, aut

ficta



data penitentia eicurari atque edomari potest. Sed arma sua adversus nos partem converterit, partem convertitae quandoque liberare poterit. Major etenim pars Plebis, & latissima trans Borythenem ditiores, Extremo adhuc Principi oblitare adherent. Non modo igitur Patria nunc ab ea parte prima defectione caret: sed in perpetuo periculo versatur. Si vero inferos Ucrainae exules respiciamus, in tot ac tam late patentibus Provinciis, Kioviensis, Bradaviensis, Czerniechoviensis: & proximae contiguae Ucrainae ditioribus (ut Megum Ducatum Lithuaniae taceam) nullus ex incolis Equestris Ordinis in suam Patrimonium & securam bonorum suorum possessionem restitutus est: paucissimi forte exceptis, qui suscepta Religione Russi in vires & immixta gentis transierunt. Qui & ipsi quidem suspecti & incedula Plebis factionibus trucidantur. Denique ita ad dolendum est tot latissimae Lithuaniae & Ucrainae Provinciae Catholicae Religiois exilium animam atque oculos advertas, incommuni quidem in eo cernitur emendatio aut melioratio. Non igitur praeterea ista Lex profuit Patriae ad restitutionem Ucrainae, Obfuit potius, & eadem nostram, quam cognitas & conlanguineas Nobilitati cum perjurio fregimus, tanto suspectiores Russicae Plebi, tam gente, quam Ordine alienae, & quasi externae residit. Nihil Equestri Ordini ac tot Provinciis ad recuperanda in tot tantisque Provinciis hereditaria patrimonium, nihil profuit Sacro Ordini neque ipsi Religioni ad recipiendas a prius innumeras Ecclesias & Monasteria. At enim haec Cichovius patros ex obtentis & Chovansko & Seremeto vicibus jactat triumphos. In quo aliase quod D. C. M. munus gaudium veneramus, quod tandem Moscovia peritura ulcus caperetur. Verum ista victoria, neque Patriam, neque haecquentem ordinem, neque praepositos Fidei Catholicae protectores, à paenis quae omnibus inflictae sunt exemerunt. Eodem quo prius dolore Patria per avulsionem partium corporis sui integritatem emendatur, eodem quo prius damno Ordo Equester impugnetur in Ucrainae Patrimonium exutus nunc quoque consistitur. Eodem quo prius gemitu Religio Catholica adeo grandem Discessum suum depinationem deplorat. Cum igitur obtentae de castris hostium victoriae, perius ista non sustulerint, quas Deus nobis ob ingens nefcio quod delictum commissum iussit, manifestum est Legem istam delictum hoc non expiasset nec sustulisse. Quae & illud quod illa expiasset putatur delictum, hoc est Arianorum tolerantiam, non esse illud delicti genus, cuius nomine Deus de nobis supplicium iussit, quia necdum summe delinquit.

Quid autem dicemus quando & illud perpendimus Victorias istas non modo paenas inflictas nobis non relaxasse, sed ipsas quoque iussisse. Primum enim quae à nobis spectari poterat victoriarum praemia, nisi in Regno quidem Kuovum, & Belavizae, & omnium trans Borythenem ditionum recuperatio? In Megae autem Ducatu Lithuaniae receptis Polocensis, Viapensis, Siolenensis, Mchavensis Provinciarum & plurimorum aliorum Albæ Russicae Districtuum? Cuncta haec Victoriarum praemia penes hostem relicta nudas aures victorias non plus nobis attulisse videmus, nisi dictam militumque Gentis meritum inducitur fides, ansam & occasionem, imo additum stimulum & impulsam esse effentem, ad subiectis simul & Patriae libertati consulendum, cum videret in eis, qui nunc ad gubernacula Republicae sedent (exipio semper insensum Principis Maestatem), nullam esse boni publici curam, cum videret eos, qui nunc in Collegio Delegatorum ad Consilia dominationem occupaverunt,

non de Salute & incolumitate Republicae: sed de novis subinde laqueis & insidiis Libertati ponendis consultare, & hunc Confessum in quo antea semper custodia & excubae Libertatis agebantur in machinationum noxiarum & servitutis atque oppressionis officinam convertere ac transformare. In cuius rei mentione S. R. Majestati Domino Nostro Clementissimo debetur hoc testimonium, quod neque unquam in cura boni publici Regio officio defuerit, neque ullam ad supplantandam Patriae Libertatem ansam praebuerit. Nosmetipsi prohi dolor, Ordinaria Comitiorum remedia in mortiferum virus convertimus. Proinde tot tantisque Republicae corpus intus depascens morbus absque gravi & periculosa convulsione extraordinarium remedium afferri non potest. Quae praetitorum & externorum malorum nova & interna accessio, an imposita nobis pro Peccatis Penarum onera relevaverit, nec ne, expendendum aliis relinquo. Obtinuit igitur perispradictas victorias miles auster illud, quo dignissimum fuit, & quod laboribus, periculis & fortitudine sua promeruit praemium ac remunerationem. Sed miles Legem & Constitutionem istam non condebat, nec ad condendam libertati insidias suam operam contulit. Ceterum neque Patria, neque isti qui praesentem statum gubernant, Regiam Majestatem semper excipio neque isti qui omnia Republicae cura, Patrimonia diuaxat eius incubant & pinguescunt, neque isti qui neglectis Republicae urgentissimis necessitatibus, introductis non necessariis, imo noxiis propositionibus (privata inde commoda aucupantes) Comitibus extrahunt, neque Sacer Ordo, neque alii Legis huius novae conditores, ullum pro ista Lege condita à Deo praemium ac remunerationem, quin potius insignem novorum onerum ac difficultatum accessionem obtinuerunt. Ac profecto quisquis praesentem statum rerum introspexerit, reperiet in istis victoriis in a iusta castigationis Divinae, quibus in Patriam nostram animadversum, vestigia. Solito enim & ordinario rerum cursu hunc fructum victori affert victoria, ut ex devictis hostibus damna sua reparat, aut certe praedam & spolia sua recuperet. Nunc quia res altera cecidit, quia Deus ordinarium cursum rerum inhibuit satis, liquet in eo pericularem & extraordinarium voluntatem eius intervenisse, quae utrum meliorem Patriae statum aut deteriorem spearet, ego pronunciare nolo. Per ejusmodi vestigia vadendo in praesenti Anni succellibus, non aliam venatione assequimur praedam, quam quod Deus nobis ut perjurum hostem puniret vincere permisit, Sed ne nos quoque impunitos dimitteret victoria nos uti non permisit. Plura igitur in praesenti fortuna nostra manifestae animadversionis, quam remunerationis argumenta sese offerunt. Neque enim adeo penitendum est, victoriam non assequi, quam cum eam in manibus habeas, fructum ejus excidere, idque non sine ingratum domesticarum turbarum accedione.

Offenso ac in lucem producto insigni Patris Cichovii in ipso Scripto ejus lumine lapsu, ad detegendos ejusdem iniquos & propositio propagandae Fidei S. Catholicae repugnantes, imo noxios errores accedamus. In quo primum scopum & propositum ejus in hoc Scripto, Deinde media quibus ad eum tendit, & utitur excutimus.

Scopus & propositum ejus est, Constitutionem Arianos opprimentem urgere, utque ad executionem deducatur efficere, hoc est, Hispaniam in Patria servitutem introducere. Quod nihil aliud est, nisi fundamentalia Patriae Jura funditus evertere, ut hoc pulcherrimum ad invidiam vicinarum Gentium à Majoribus nobis extractum Liberarum Republicarum domicilium eo citius corruat. Etenim Nobilitatem Poloniam in Libertate Conscientiarum quisquis oppri-

mie, eadem opera pupillam oculi Politicæ Libertatis istu lachryali transverberat, & prærogativam Ordinis huius, quem Leges nostræ potissimam Partem Regni vocant omnibus quibus gaudet ornamentis exuit ac spoliat. Quid enim generolis animis omnes reliquæ præeminentiæ proficiat, si ipsis palam proli-teri quod conscientia jubet, non liceat? si perpetuum vermem, qui conscientia præcordia rodit, a- lere necesse est? Denique si Deum colere eo cultus, quem legitimum censent, impune non possint? Deum videlicet tam tristi servitute demereri mortales contende- re? Quali Deo coactus & violentia extortus, hoc est, insincerus & fucatus cultus cordi esse possit.

Subvertit igitur Lex ista & confluitur pri- mum acceptam à Majoribus Ordinis Equilibris præe- minentiam & dignitatem, quæ est primum funda- mentum ædificii Liberae Reipublicæ nostræ: atque eo tendit, ut cives Poloni non libera voluntate, ne- que ex instinctu Fidei (sine qua Deo nihil placet) Catholici sint, sed metu & necessitate premente Ca- tholici esse cogantur.

Subvertit deinde Pacem & securitatem Dissidentium in Religione civium, quæ quod sit al- terum Reipublicæ fundamentum, primum resta- ratio ostendit, cum civium Concordiam firmer, qua- res etiam minimæ crescant, ac medetur discordiæ, qua vel maximæ dilabuntur. Nec modo inter sin- gulos privatos cives, nec tantum inter Ordines ci- vium, Sed & inter Gentes quæ cum diversis Reli- gionibus ad unionem Reipublicæ nostræ accessere, concordiam rueri, pertinet ad fundamentum Reipu- blicæ. Deinde idem testantur Jura nostra, quia Pa- cem hanc, non modo Quadragesima fere Constitu- tionibus, Sed & expressa in Juramento Regio, ea- que ter repetita Cautione, confirmantur.

Tertio, Eadem Constitutio tacite indulget licentiam *Juridico Tribunali* Regni ad opprimendam totam Rem- publicam, hoc est, Patri Præsidenti Spirituali, ejusq; ali- quo Assessoribus, iidem Clericis, qui perpetuam quam- diu vivunt iudicandi potestatem retinent: Ideoque ma- ximam præ cæteris novis & annuâ duntaxat potestate- gudentibus Judicibus auctoritatem habent, & quasi perpetuam Dictaturam gerunt; quam cæteri omnes sus- picere ac revereri, quippe mox deposita annua functione sub eorum potestate futuri, coguntur (quam ob causam isti Spirituales Judices toti Collegio Judicum formi- dabiles in hoc supremo Judicio regnant ac dominan- tur.) His inquam paucis & Spirituali Ordine Judicibus indulget licentiam ad insultandum omnium capitibus, permitiendo ipsis infinitam potestatem, super bona, honorem, & vitam civium, etiam innocentissimorum, dum modo pretextu Arianismi aut complicitatis e- jus in eorum Judicium vocari possint. Cui periculo omnes obnoxios esse necesse est. Satis & ante enor- miter potestate sui sæpius abusi sunt & limites ejus excesserunt, adeo ut pluribus Comitorum Con- stitutionibus frændandi fuerint. Quid non ausuri sunt, quando ipsis ad usurpationem absolutæ potestatis, ipsa Comitorum & Constitutionum auctoritas, insam & occasionem præbuerit?

Quarto, Ex occasione incaute ordinati, aut potius corrupti Judicii Tribunalis Regni, hæc Constitutio Ordinem Secularem Spirituali in servitutum absolu- tissimi dominatus tradit. Quos Ordines Condi- tores Liberae Reipublicæ nostræ, pæres inter se, aut certe non multum impares esse voluisse, vel in- de patet, quod inter eos compositionem multis jam annis Respublica exoptavit. Nunc eo res recidit, ut nulla compositione opus sit; cum Status Spi- ritualis Seculari illud inculcare possit.

Sic volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas, quoniam in hoc supremo Subellio, eti- am ad causas non sui soli sese immiscendo, Judici-

um totum in potestatem suam pridem redegit, sed etiam Inquisitionem de hæcisi, libi è manibus extorqueri, non patietur. ejusque obtentu, omnium secularium capi- tibus longe magis quàm ante iniultrabit. Proinde post illas veteres & diuturnas lites & controversias, quæ Compositionem inter Status antiquitus desiderabant, nihil superest nisi ut Sacer Ordo, alteri illam Canti- lenam occinat, Væ Victis.

Quinto, Onerat hæc constitutio, multoque magis ejus Executio crimine Perjurii, non modo Prin- cipem; Sed omnes Reipublica Ordines. Qui non inodo Majorum suorum Jurejurando ac Fædere, tanquam politici & successores eorum, Sed & ipso Regio juramento ad observandam ac defendendam pacem inter Dissidentes in Religione arte obstringun- tur. Nam Jusjurandum quod Princeps in Electione & Coronatione præstat ipsi ab Ordinibus injungitur. In quo Ordines non modo Juramento huic consen- sum præbent; sed ejus necessitatem Principi impo- nunt. Quia vero crimen perjurii propius tangit ac lædit Majestatem Divinam, quam alia; non mirum est, Deum illud magis ad animum revocare & seve- rius ulcisci, quam alia. Qui utrum Strophas & ca- villationes in verbis Dissidentium in Religione Chri- stiana admittimus sit vehementer dubitamus. Nam Arianos in Possessione Pacis Dissidentibus indultæ, ac Jurejurando sancitæ, non modo Legislatores ip- si in Codice Legum explicantes verba Dissidentium in Religione, ita ut ea tribuant omnibus, qui ab aliis in Confessione Religionis Christianæ dissident: sed etiam praxis integri Seculi confirmavit. Quod vel ipsum citatum à Patre Archivio Regis Augusti Decretum, cum memoria ac rerum gestarum notitia nostra conjunctum, testatur.

Præterea vox Dissidentium in Religione Chri- stiana est generalis, quæ in communi usu nullam restri- ctionem patitur, sed omnes & singulos significat, qui Christum pro Domino agnoscetes & non ea ejus profitentes in Dogmatibus religionis ejus, ab aliis dissi- dent. Quo titulo non modo omnes Lutherani, Re- formati, Arianæ, Sed & ipsi Catholici comprehen- duntur. Omnes enim isti Christi Religionem & cul- tum profitentur; quamvis in Dogmatibus ejus in- ter se dissident. Et quemadmodum omnis amicus ejus respectu cuius est amicus, dicitur ejus amicus; Ita qui dissidet, ab alio est ab alio dicitur ac eo dissidens, & contra, quia hæc vox est ex numero relatorum unius nominis: sicut ab ipsis Patribus Societatis in Scho- lis eorum didicimus.

Quod autem attinet ad verba in Religione, occasione quorum quibusdam obijciunt quod non sint in Religione Christiana, quamvis eam profiteantur nemo non videt iura nostra, quoties mentionem faciunt Dissidentium in Religione, non decernere quinam ex illis vere sint in Religione, qui vero non: Sed tantum ostendere subiectum eorum ecclesiæ, in quo dissident, hoc est, Religionem Christianam, aut potius ejus Articulos. Quamvis igitur aliqui eorum non essent veri Chri- stiani, tamen quia se profitebantur Christianos esse, & quidem veros, ab aliis vero dissi- dent, in arti- culis ac doctrina ejusdem Religionis, Ideo nomen Dissidentium in Religione Christiana tanquam in subiecto eorum dissidi ipsi denegari non possent. Quemadmodum mulierem in Judicio Salomonis liti- gantium; utraque merito dici poterat Dissidens ab altera in illo insane, de quo litigabant amba: quam- vis una duntaxat earum vera Mater esset, altera ve- ro Mater prorsus non esset. Simili modo, qui in articulis Religionis Christianæ dissident & tamen omnes eandem Religionem profitentur, & Christum pro Domino & æterno Rege suo agnoscunt, non possunt non vocari Dissidentes in Religione Chri- stiana, quia Religio Christi est subiectum mutui eo- rum

rum dissidii : quamvis forte quidam eorum ad Christum vere pertineant, quidam autem plane non pertinent. Vanam igitur spem alunt, qui putant Deo istalimodi cavillationibus imponi posse, quibus nemo prudentiorum decipi potest.

6. Invehit hæc Constitutio in Patriam Inquisitionem Hispanicam, onus Liberæ Geni tanto minus supportabile, quod in Regnis quoque absolutissimi imperii venit in abominationem, quia injuriarum, oppressioem ac tyrannicæ crudelitatis, fecundum sit. Quis nostrum fœcis oculis spectare potest tot Nobilium agmina, utriusque sexus nullius criminis reos; tantum propter conscientiam periclitantes aut in egestate, per infestis latronibus saluti in Pannoniæ aut Siliæ consiliis incertis sedibus vagantes? Quis direptionem patrimoniorum ad nobilissimos cives pertinentium? & Juris eaducti levitiam? Deerat adhuc, id, in quo sedulam operam Pater Cichovius collocat, ut aut Senæ pro nocentium suppliciiis excolatæ, innoxio sanguine maderant, aut fora ambustorum corporum gurgulionem redoleant.

Vnum autem est, eorum solatium, qui Cothurnum huic pro pedibus duntaxat Arianoium confessionem emittunt. Quis est reliquorum Dissidentium, cuius pedibus apud iniquos iudices adaptari nequeat? Quotusquisque inter ipsos Catholicos, adeo supra omnes fortune casus evectus est, cui à malevolis aut inimicis Arianismi aut certe complicitatis eius, crimini obijci nequeat? Quammodum antehac actiones de extorsione aut Cignorum complicitate id alienissimis ab ea culpa causas ab iniquis litigatoribus, decore sunt; ita nunc novum crimen Arianismi aut complicitatis eius, cunctis forensibus actionibus & causis admiscebitur. Non frustra in hac Constitutione De fautoribus, & complicitibus Arianorum rigida appendix annexa est; que absque ullo delectu hominum & religionum cunctis patriæ incolis minuit. Imò verò non Arianos, sed eos qui non sunt Ariani perit. Quo pertinet & illud quod Arianismi nomen; ne ipsi quidem Ariani agnoscant; nisi forte ii qui extrâ patriæ fines evaserunt. Quærendi igitur erunt, quoties iure conveniri debeant, inter diversas ab Ariana religiones. Sed in hac Constitutione, non modo reliquis Dissidentibus à Catholicis, quibus ipsius Arianismi crimen, in causa apud infestos Iudices dicenda formidibile obijci potest: verum & omnibus, ab omni Arianismi suspitione alienissimis, atque adeo Optimis Catholicis, periculosa potest sunt infidæ. E quibus quotusquisque est, qui aut propter sanguinis aut affinitatis nexum; aut propter alia amicitia, & officiorum vincula; aut propter quamcumque aliam causam aut negotium suum, homini Arianismi suspecto favorem aliquem exhibere non cogitur. Cuius facti nomine, rigor pœnarum qui fœlestissimis quibusque debetur, optimis civibus subeundus est. Nemini mortalium favor aut commiseratio iustus debetur; quàm ii qui propter conscientiam patiuntur. Tales enim ut vel maxime erent, prohibent tamen & constantiam suam, vitæ & omni fortune sue præferunt. Talia vero pectora non modo commiseratione; sed non perfunctoria iustitia digna sunt. Erga eos hæc legum omnium iniustissima, misericordiam exercere videtur: eamque accerrimo supplicio velle. Impiam igitur atque tyrannicam legem hinc esse necesse est, quæ tam piæ iustitiæ, è pectoribus mortalium evellit: & quæ etiam Catholicorum oati non; quibus Deus pro misericordiâ misericordiæ mercedem promissit: ob exhibitam misericordiam absque misericordia puniendos statuit.

7. Denique lex hæc & Constitutio præcipua li-

bertatis Equestris Ordinis privilegia abroget. Inter quæ non postremum locum occupat, privilegium quod in legem transit, de Neminem capiendo nisi Jure victo. Quam legem aliquot post Statutum Velunenſe annis impetravit & obtinuit Polona Nobilitas, cum animadvertisset quod Statutum illud servitutis & summarii processus jugum cervicibus eorum imponeret, & causas ab executione incipiendo, prætextu religionis, indemnatos & nondum jure victos cives opprimeret. Cum igitur hæc, cujus exceptionem Pater Cichovius urget, Constitutio Statutum Velunenſe, ab Orco revocet, ac resciscit, eo ipso præcipua libertatis nostræ privilegia, quæ ex occasione tollendi tam noxii Statuti, obtinuerunt tollit & abroget.

Ex dictis patet quanta cum injuria; quanto damno ac periculo Reipublicæ nostræ à Patre Cichovio scopis propositi ejus præfixus est. Proximum est ut demonstremus, hæc injuria; hoc damnum & periculum Reipublicæ; quantum ipsi religioni Catholicæ injuriæ; quantum damni atque discriminis afferat, ut videat Pater Nicolaus quod ad propagandam sanctam fidem, præposteris ac dedecus & damnum ipsi afferentibus rationibus utatur; atque ideo aut ineptum, aut perverſum sine dubio verò infirmum & parum idoneum ejus defensorem aut promotorem sese exhibeat. Quod hæc ratione deducimus. Quoniam Deus terris Ecclesiam suam Catholicam; non in fera & legum exparte barbarie, sed apud omnes gentes in legitime constituta Reipublica degere voluit; Ideo per ordinationem & confirmationem potestatis omnis Magistratus & obsequii ipsi debiti, jus cuiusque Reipublicæ instituit & stabilivit, ac pro sua propria ordinatione voluit haberi. In quo scopus & propositum Dei non aliud fuit; quàm ut malorum & nocentium injustitia cohiberetur; bonis autem & innocentibus præsidium non deesset. Quod nisi fecisset Boni, etiam mediocriter tales, inter malos & omnis juris ac Justitiæ expertes, vivere non potuissent. Multo minus homines optimi & sanctioris vitæ, quales Deus potissimum ad Ecclesiam suam Catholicam invitat. Duabus de causis igitur damnum atque injuria Reipublicæ cum damno atque injuria religionis connexa sunt.

Primum quod religio in Reipublica, per hujus ævi pælagus, tanquam in bene constituta navi, navigat & Reipublicæ statum Deus in rem & commodum religionis ordinavit: Ideo rationes utriusque ita sunt inter se conjunctæ; ut quicquid Reipublicæ nocet, idem religioni quoque nocere necesse sit. Quisquis igitur Reipublicæ noxam infert atque injuriam; quomodo effugiet, quin ipsam religionem injurius esse censeatur? Quisquis patriæ Reipublicæ Statum convellit, eadem opera in religionem graviter delinquit. Periclitante navi; vae nautis atque vectioribus. Inscia domus habitantium in discrimine est. Ita & religio laborante Reipublica in summum periculum adducitur; & quicquid Reipublicæ nocet; religioni prodesse non potest.

Altera causa est, quod religio inter alia præcepta & officia quibus animos & conscientias mortalium obstringit, officium erga patriam atque Rempublicam omnibus & singulis imposuit, & ne adversus leges patrias aut legum Custodes Magistratus, delinquantur, prohibuit, confirmato eorum imperio; & iniuncto obsequio non modo propter metum gladii; quem non frustra Deus in manus Magistratum tradit, sed etiam propter conscientiam: hoc est, non humani tantum, sed etiam divini supplicii metu. Quisquis igitur tam noxiis, quas supra exposuimus, rationibus Rempublicam & patriam

& patriam suam, in gratiam externorum institutorum, violat atque oppugnat, nonne adversus leges atque instituta ipsius religionis delinquit? an non crimina ab ipsa Religione vetita committit? Quis ejusmodi officio religionem demereri aut promovere possit; quod illa damnat, & intentato praesentis & futurae vici metu atque periculo vetat?

Invenit pravitas mortalium tamen adversus tam liquidam veritatem speciosas cavillationes hominibus incaute religiosis imponendo; atque urgendo, æquum esse, ut non Religio Reipublicæ, sed Respublica potius religioni tanquam digniori cedat, atque inserviat: atque inde concludunt, etiam cum maximo Reipublicæ damno & injuria religionem promoveri posse atque debere. Quod eo speciosius praetenditur, quia id est exploratissima veritas, si quomodo contingere possit ut rationes Reipublicæ rationibus Religionis vere repugnent: Respublicam religioni & obsequium hominibus, obsequio Deo debito cedere debere. Verum in eo latet frequentissima fraudis & impossura, quod id in Christiano populo vix unquam contingere possit. Deus etenim tam religionem quam Respublicam ejusmodi limitibus dispescuit, de quibus altera cum altera certare legitime nequeunt. Fucus hic est & impossura hominum propria commoda querentium, quorum Deus venter est: quod potestatem Religionis (cujus Regnum non est ex hoc mundo) intra limites Reipublicæ (cui regimen hujus Mundi commissum est) porrigendo & extendendo, lites inter utramque noxias ferere audeant. Quo facto & in Respublicam injurii sunt; nec religionem demerentur: verum cupiditatibus suis & privato commodo velum religionis obtendunt. In quo iterum religionem gravius injuria violant; dum propter commoda & cupiditates suas, ipsam ejusmodi suspitione atque dedecore, onerant, quod terrena magis quam cælestia quaerant. Id genus hominum quo magis Rationem Status inconditus clamoribus oppugnant & acerbis perscringunt, eo magis status sui privati rationem urgendo, capitalis iniustitiæ veniam sibi permittunt. Quasi vera ratio cui jusque status non sit officium à Deo impostum sit; quomodo fidei est commissa. Illud sane non negaverim quoties homines iniusti ad rerum gubernacula sedent, injurias sæpe atque iniustitiam honesto rationis status prætextu velari, Nam vitium iniustitiæ non modo inter privatos, sed in ipsis quoque Magistratibus non raro reperias. Verum tunc illud quod rationem status homines appellat, hoc nomine indignum est; cum sit falsus & adulterinus ejus prætextus, non vera status ratio, quæ à Justitiâ nunquam recedit, cum omnis status Justitiâ stabilizatur, & quoties ab ea declinare incipit, ruinam minetur.

Maxime igitur dolendum est, quod adeo graveolentem, regularium Scholarum Pedantissimum recolens prudentia Politica, in patriâ invaivit, quæ cum damno & injuria rationis status Reipublicæ religionem promovendo, maxime omnium religioni nocet.

Non eam viam ingressi sunt recens \* Viri in statu spiritali eminentissimi, sensus Ecclesiæ Romanæ Cardinalium lumina & volumina; qui rationem status potentissimorum regnorum in manibus suis versantes, coortis undique Scholasticarum ranarum coactionibus neglectis, nunquam fucato religionis prætextu sese à veræ rationis status Regnorum suorum, defensione dimoveri passi sunt. Et hanc in forum prudentiam Deus felicius successum suffragio & approbatione prosecutus est. Non eam viam ingressi sunt quoque longè ante Majores nostri, præcipue

illi sempiterna memoria ob amorem in Patriam digni, regni Poloniae Episcopi. Qui tam in lite nostra cum Civibus quam in negotio cum Contansis, & in pluribus aliis occasionibus causam Patriæ adversus iniquitates multorum Sedis Apostolicæ liberè & animose tuebantur: quorum aures illa verba Legatorum Pontificiorum vulnerabant, *Præstat ut eria Regna pereant, quam ut vel minimum de auctoritate Sedis Romanæ decedat*, Qui propter commodum & rationem Status patriæ, Schismaticam in Russia, hæreticam in Prussia & Livonia Religionem sub protectionem & patrocinium Regni recipi, uno vero in corpus Reipublicæ incorporati passi sunt. Qui & in ipsa patriâ propter bonum Pacis, Federibus inter Dissidentes in Religione Cives, subterple e. Prudentiam & moderationem eorum Deus, secundis succubibus approbavit & profecutus sit, adeo ut non modo ab externo limite fines Reipublicæ longè lateque deductos, non modo domatissimam ac felicissimam Pacem & florentissimam libertatem, sed & religionem Catholicam pacificis & sensim crescentibus incrementis, in capacissimam latè diffusarum ditiorum circumferentia insigniter auctam, & supra cæteras Sectas evectam, timo vero cæteris dominantem, nobis posteris suis reliquerint.

Nos autem novarum Scholarum aut præcoces, aut immaturi discipuli, quid novi præstimus? Cedo Pater Nicolae quod specimen exoticæ disciplinæ edidimus, quod ostendit nos gente Polonos, non frustra Hispanicæ nationis Grammaticam didicisse? Numquid pares fuimus, non dico augendis ac novis comparandis, tam Reipublicam quam religionis accessionibus, sed veteribus ac virtute majorum partis retinendis & posteritati nostræ relinquendis? Omitto ad præsens Reipublicæ vulnera, experta est malo suo fides ac religio Catholica apud nos inauspicatum patris Cichovii & sociorum ejus ministerium. Gustavie acerbissimos fructus operæ quam ipsi navare conati sunt, eorumque amaritiae ad nauseam satiata est. Nam quæ paulo ante altissima pace ac dignitate florens, tanquam vera Patriæ nostræ Materfamilias; reliquias ejus inquilinas Sectas præderat ac benigne tractando, magnam indies tametsi sensim præ omnibus incrementum sumebat. Nunc, præcepti inquietorum capsum opera ac festinatione, longè angustioribus quam ante dominationis suæ limitibus coarctata; primum per oppressionem Dissidentium Rigam & totam Livoniam è manibus Reipublicæ extortam, simulque triste & prope irrevocabile ex illis oris exilium suum spectat ac deplorat. Deinde per Schismaticorum injurias, tot laudissimas ditones; totumque Ucrainam Polonicam, & bonam Lithuanicæ partem, non sine irreparabili damno è potestate sui ereptam, maximæ natu inquilinæ suæ relinquere coacta est. Pro tantorum danorum reparatione, pauperissimam, & à qua nemini metuendum erat, quod omnium injuriis obnoxia & exposita esset, inquilinas patriæ sectas Pater Cichovius cum Sociis, è patriis sedibus extorrem agere contendit. Sed utrum hæc sit proportionalis acceptorum detrimentorum reparatio, pro tot millibus templorum & monasteriorum amissionum jactura; quindecim aut sexdecim semidecimarum Ecclesiarum Statum abolere, omnibus expendendum relinquo. Et tamen quanta cum libertatis Ordinis Equestris diminutione id fiat non multo ante ostendimus. Porro quis futuras sit ejus rei successus, tempus & eventus aperiet. Nam vehementissimi quoque ac violentissimi turbines, qui robustissimas quereas radicatus eruere possunt; Kkk 2

\* *Cerdin. Richlin & Mazzarini.*

flexilem ac cedentem arundinem frangere nequeunt : & liberæ Genti facilius vitam quam conscientiarum libertatem extorqueas. Et tamen accepta damna, damna manebunt. Ostendit igitur Deus, docuit experientia violentis & Republicæ noxiis rationibus promotam Religionis propagationem, quæ à Patre Cichovio tantopere suadet, nunquam prosperum habuisse successum. Nam & Republicam semper affixit, nec Religioni profuit, sed utramque irreparabilibus damnis & difficultatibus involvit. Ostendit eventus letale & ab ipsa Religione non frustra damnatum ac vetitum id esse delictum, quoties per detrimenta Republicæ Religio argetur. Hoc adversus Republicanam simul & Religionem crimine quia manifeste tenetur Pater Cichovius, quis non videt, quam imprudentem & ineptum se præstet Fidei Catholicæ Patronum, qui defensionem ejus professus manu sua tot ipsi noxia vulnera infligit.

Posteaquam demonstravimus Scopus & propositum Patris Cichovii non modo Republicæ, sed ipsi Religioni quantum noceat: reliquum est ut videamus, an directis quibus ad scopum suum utitur media Religioni Catholicæ sint utilia atque salubria. Porro media ista sunt Rationes, quibus persecutionem Arianorum Ordinibus Regni persuadere contendit. Quarum omnium, quæ primam (quam paulo ante in fronte Libelli ejus ante signa procurentem excussimus, & manifestæ impulsuræ convicimus) consequuntur, nulla est penitus in qua liquidum falsi crimen, atrox Calumnia, fraudulenta deceptio, capitalis injustitia; sed præcipue crassa & exerta impudentia non reperitur. Hujusmodi vero armis aut Catholicam Fidem defendi? aut hostes ejus propulsi decet aut æquum est? Errant Ariani & quidem gravissime, quis enim non erret, quoties in profundo disquisitionis, de rebus abditis & rationem excedentibus uratur? Sed errores eorum honestiori ratione detegi & convinci possunt.

Primum enim Ad Errores, in quibus verè à Catholica Veritate recedunt, non sunt adijciendi, quorum sunt plane expertes, & quos pro suis Dogmatibus non agnoscunt, eosque diserti merito possunt. Alias per iniquas Criminationes fides abrogatur iustæ ipsorum accusationi; & quando evincunt multis in rebus sese falso accusari, facile prætendent eandem injuriam sibi in omnibus inferri. Quod veritati Catholicæ non expedit.

Præterea ad ea delicta, quæ non nulli ex iis commiserunt, non sunt adijcenda ea, quæ non commiserunt: quia hac ratione veræ eorum culpæ, in innocentia falso objectarum paratum habent latibulum.

Multò minus iis qui forte deliquerunt admiscendi sunt insones, & omnis culpæ expertes. Nemo alieni delicti culpam luere tenetur, & Iusti Judices à damnandis aut affigendis insonibus adeo abhorrent, ut decem fontes absolvere malint, quam unum insonem damnare aut plectere.

Exaggerationes ad hæc nimis, in quibus ex musca Elephas fingitur, non multum fidei accusatoribus Arianorum conciliant. His in genere propositis, ad speciales eorum quibus impetuntur Criminationes, accedamus.

Primum ex iis de quibus nunc loquimur Arianorum criminationem, aut Exilii eorum rationem Pater Cichovius ita proponit: „Quod eo tempore quo „Suecis Cracovia dedicationem fecit, palam erupit „Arianorum adversus Patriam affectus. Illico enim „aliquot eorum Centuriæ Cracoviam frequentia sua „implevere vocatis in Societatem plurimis Scotis, „Ciganis, & Judæis. Hoc subsidio fultus & auctus „hostis, vires defendendæ Urbi pares nactus est.

Quæ nisi nactus fuisset, retinere Cracoviam nunquam potuisset. Hinc in omne Regnum Septentrionalis hæc procella effusa est. Huculque verba Patris Cichovii.

Qui putavit forsitan sese eorum, quæ Mexici aut Calecuti gesta sunt relationem legentibus nunciare, ubi nullus eorum unquam fuit, aut certè existimavit, cunctos jam pelle consumptos, qui obsidioni Cracovizæ adfuere, aut ab illis oris non remoti rerum, quæ tunc isthic gerebantur, ignari esse non poterunt. Si putavit neminem superesse cujus conscientiz verecundiâ tangeretur, suæ certè conscientiz reverentia tangi debuit, ne narraret ea, quæ probe sciebat verà non fuisse.

Primum igitur in genere de Arianis loquens, affectum & inclinationem eorum in partes Suecicas adversus Patriam Regnum colligit ac deducit, ex facto eorum, qui tunc Cracoviam confugerunt. Sed isthic paucissimi tunc Ariani fuere, nec quindecim aut sedecim Patrum familias numerum excedebant. Quorum nulla fuit portio ad cæteros passim toto Regno dispersos, qui aut in Regis Casimiri Exercitu, aut in particularibus Districtuum expeditionibus, in rebus tunc ubique trepidis refugium quærebant, alii vero Casimirum Regem suum in Silesiam secuti, omnes à protectione Suecica animo erant alienissimos. Nec deerant qui adversus eos Districtuum copias & vexilla ducerent. Quod si quis eorum Patrocinium Suecorum recepit, magnis exemplis excusatur. Cum illud prius tot Catholicis, tot Terrioria, atque ipsi cum Ducibus suis Exercitus receperint. Iniquissimum igitur est, culpam paucissimorum in omnes nemine excepto conferre. A quibus ii qui Cracovizæ fuere, nullam delinquendi potestatem acceptant, sed suo periculo egere. Atque hoc primum est in hac relatione falsi vestigium.

Sed & isti qui Cracoviam confugerunt, non favore erga Suecos, aut affectu spontaneo, sed violenta necessitate coacti id fecerunt, cum in eos montana agrestium manus immissa est, cum Plebs concitata Nobilium demos invadere, cædibus ac dirptionibus omnia miscere & fugientes passim confectari iussa est. Quorum tunc miseri confugere, suæque una cum viâ pignora abducere debuerunt nisi eo ubi aliqua spes salutis fugientibus affulgebat? Si scelus erat in tali casu Cracoviam confugere, penes eos sceleris huius culpa hæret, à quibus tam violenta injuria ad hanc fugam compulsi sunt. Manifesta hæc est injustitia, sed & evidens mendacium, ei qui invictissimam suam suorumque vitam & incolumitatem fuga servare adactus est, voluntaria perfidia crimen impingere. Denique nullum in eorum facto fuit ad hostem transfugium, sed hostium & prædonum vim fugientes, effugerunt ad eos, in quorum fidem & patrocinium Patria confugere ceperat. Nam cuius memoriâ excidit, statim post dedicationem Exercitus coniepolio Regni Vexillifero adherentis, atque ipsius Urbis Cracovienfis, Omnes penè Polonici ac Districtus, partim Cracovizæ, partim Varsoviæ, patrocinium Suecorum amplexes? Non igitur tanquam transfugæ, à suis ad hostes, sed tanquam à prædonibus & hostibus, ad eos quorum tunc in potestate illius Palacii defensio fuit, effugerunt. Atque hoc est alterum liquidum in hac relatione mendacii vestigium.

Tertium in eo est, quod Pater Cichovius narret, quo tempore Præsidium S. R. Majestatis Cracovia excelsit statim & illico Arianos Cracoviam advolasse. Quod memoriz omnium repugnat, qui nondum obliiti sunt, satis diu Cracoviam in possessione Suecorum fuisse, antequam per montanos latrunculos in Submontana Regione impetus in Arianos fieret.

qui homines Cracoviam confugere cœgit.

Quartum suspensæ relationis punctum est, quod aliquot Centuriæ eorum Cracoviam advolasse finguntur. Credo cum hæc scriberet Patris Nicolai frontem intollerabili pruritu vexatam; adeo crudeli valnere perfricta est. Nam ex aliquot supra decem hominibus plures Centuriæ conficere, est nimum sæcunda multiplicatio.

Verum hoc non contentus, addit quintum falsiloquii specimen, aliquot istas Centurias Cracoviam frequentia sua implevisse. Oportet illis Centuriis non defuisse longe plures asseclas, qui Urbem tam amplam repleverint. Non scellus hic scrupulus ipsum Patrem Nicolaum. Quem ut eximeret, cumulando mendacia mendacis ne perperuerit, de ista asseclarum multitudine Arianis prolixior; sextum adiungens mendacii admiciculum, quod secum plurimos Scotos, Ciganos, & Judæos adluxeant. Mirum profecto, quomodo vult lutorum fugiendo, tantum spatii habere proteruerit ad invitandam in societatem tantum hominum numerum? Credo numerosas eorum catervas fugientibus obvias fuisse. Fieri nequit, quin aliquando Pater Nicolaus venationis studio operam dederit, adeo suspensarum narrationum sæcundus est.

Navigat igitur plenis velis ulterius, & in septimo mendacii puncto addit, hoc subsidio confirmatum hostem, pares defendendæ Urbi vires adeptum. Id verò cui mirum videri debeat, cum ipsi tot tortes & militares viros & ipsi rei militaris peritissimi (nam omnes & singulos probe novimus) fugientes ex Submontano tractu Ariani adduxerint. Sed cur istis tam validis subsidiis, quæ viribus hostium robur addiderunt, quæ (ut Pater Cichovius narrat) ad Tyneensem & Moligenfem Monasterium tam fortiter ac selsiter rem gesserunt, adversus inconditam agrestium turbam & montanos latrunculos, quos tunc maxime fugiebant, usi non sunt?

Nondum in navigando Pater Nicolaus litus attingit. Proinde fidem faciendo suprapositis Relationis suæ punctis, addidit octavum ejusdem furoris. Quod nisi hoc Arianicum subsidium Sueci succurrisset, propter diminutionem eorum prædii per morbos ac mortes militum, nullo pacto hostes Cracoviam retinere potuissent. Nesciebat Respublica quando in eius Exercitu, tot in expeditionibus, tanquam nix urgente aestu disfluissent Legiones, quod ex Arianis, Ciganis, Judæis tam valida habere possit supplementa. Nunc cum ipsi in tam efficaci ad persuadendum Sualione, Pater Nicolaus oculos aperuerit, pœnitentia ejus rei ducitur, quod tam utiles ac necessarios bellatores dimittat, & parum abest, quin commota tam prudenti Patris Nicolai persuasione, revocandorum eorum capiat consilium. Quem enim tam firmorum argumentorum plena persuasio non commoveat?

Sed ut ad seriem accedamus, non ausim categorice asserere, ne in culpam incidam, quam in Patre Nicolao reprehendo. Sed posita hypothese illum cum hæc scriberet, cum aliquo sodalium deracisci voluisse, uter eorum crassius & impudentius mentien- di specimen ederet: plane nihil dubito, eum spon- sionis & pacti huius lucrum & victoriam adeptum. Nam ad hæc octo, tam crassa in una adeo brevi narratione mendacia, Norum pro Colephone addere non gravatus est: asserendo quod post hoc Arianorum subsidium, in totum Regnum hæc Septentrionalis procella effusa est. Ergo nisi quinque aut sex supra decem agrestes bellatores (quorum capacitas & merita nobis sunt exploratissima) Suecis in auxilium accessissent, Regnum Patrium ab hac procella liberum & immune fuisset, quod etiam ante

Cracoviæ deditionem, non modo in Majori, sed in Minori quoque Poëma pridem maximæ sui parte, frænum Suecicum mordebat. Egregium & validum subsidium Suecicas tunc partes adventu suo firmavit. Quindecim aut sedecim Patrestamulis, quorum unicuique loco equi bello idonei centum & liberi, loco ensis lignea clava qua nudus terens ruri in regendis Colonis suis utebatur, aut lipo Podagra laborantium pedum miserum admiculum in manibus erat. Inter eos vero dimidia pene pars verbi Divini ministrorum fuit, cuorum nullus unquam bellum oculis suis usurpavit, plerisque ignotis Scleropeti usus, & pyri pulveris odor abominabilis. Nisi quis forte confingendarum volucrum ludæo edocueretur. Ejusmodi bellatoribus Præsidium Suecicum firmatum asseritur. Qui tanquam umbellis turba, magis oneri quam usui futura, Cracoviam admissi non fuissent, nisi tam pauci fuissent. Indignè profecto sprexit Pater Nicolaus lætorum Polonicorum judicis, quibus ejusmodi saporis narrationes propinabat. Nullo pudore, nulla reverentia tangebatur propinquorum Cracoviæ incolarum, ac nostrum omnium, quicunque rerum quæ tunc gerebantur, consilii esse potuimus. Ne igitur molestie ferat, quod sua sibi impudentia, sua falsi crimina, suæ calumniæ, sua pravitas & injustitia, in os exprobre- tur. Nam si Ariani digni erant hac contumelia, ac Pater indignus erat qui faceret tamen. Magnum igitur sacerdoti sui vocationi, nec minus ordinis sui regularitati, assere dedecus. Fidem abrogat narrationibus suis quibus an deformissima specie pallium depingit Arianos. Sed quod pellimum est, quodque nos cum eo maxime committit abrogat fidem Ecclesiæ Dei, & adversarii ejus hæretici, præbet ansam ne & ipsi credant, & alios credere sinant, omnibus quæcumque de veteribus Hæreticis Catholica Ecclesia tradit. Nam si hodiernæ de Arianis narrationes, quas nos ipsi Catholici itales & calumniosas esse videmus, non modo ab hominibus Spiritualis Ordinis eypis vulgantur, sed & censuræ Ecclesiasticorum approbationes obtinent: qui heri potest, non de veteribus quoque eandem suspicionem oboriri, eas dubiæ & ancepsit hidae esse, nec nisi fastione & potentia auctoritatem obtinuisse. Quamquam hoc loco mentem censuram, quos modo mentionavimus, meliorem in partem interpretari malo. Tame- si enim Scripti huius lectioni (cui dileret approbatio subscripta est) vacare nobis non conigit, tamen in eorum approbatione ne levissimam quidem mentionem ejus Scripti, quod legimus & nunc re- selimus, deprehendimus. Unde non obsecrum Patris Cichovii alium colligere licet, quod cum non posset approbationem Adhortationis suæ obtinere, sursum unâ cum Scripto approbato, protruserit in lucem minime approbatum. Qui quia sub prætextu zeli erga Sanctam fidem mendaciorum & calumniarum plenus est, magna injuria nec minori damno vera Fides afficitur, quoties homines Spirituales re- lum erga eam profissi, liquida & omnibus patentia mendacia ferunt, quibus veterum Ecclesiæ Historiarum fides apud eos qui nunc vivunt, in dubium vocatur. Nam omni rationali creaturæ infusum est, quod suis oculis plus credunt quam alienis, & difficile est prudentis hominis intellectum captivare, ut credat aliquid esse verum, quod oculis suis videre & manibus palpare potest, esse falsum. Quomodo igitur suo, quomodo Ordinis sui, quomodo totius Ecclesiæ existimationi consuluerit, secum se sepe- ter. Atque ita ipsi successit prima Arianorum accusatio, quam pro prima exili eorum ratione a ferre placuit.

Alterâ adversus eos Criminatio coninet erroneas, quas ipsis obijcit, opinionem. Quo in genere nunc omittimus nimis disputantium exag-  
Kkk; geratio-

generationes, in quibus vulgo, dum alii alios in turpissimo, quantum possunt, vultu spectandos hominibus exhibere contendunt, sæpe ex involuntariis & commiseratione dignis de Deo erroribus, voluntariam & nefariam Majestatis ejus lesionem & blasphemiam atque maledicentiam (& quidem raro absque iniqua calumnia) comminiscuntur, & efficiunt. Communis hæc & forte incurabilis disputationum scabies, & qua non primas neque solus Pater Cichovius lucubrationes suas infecit. Non adeo mortales culpæ ejus pudere potest, quæ ipsi est cum multis aliis communis sed in Criminationibus Patris Nicolai non unum reperiat tam capitalis impudentiæ specimen; cujus sibi veniam nemo reliquorum facere ausus est. Errores Arianorum gravi reprehensione dignos de S. S. Trinitate, de Præternitate Filii Dei, refutarunt multi in Ecclesia Dei viri Magni. Ac merito quidem; quamvis in iis refellendis, alii plus, alii minus acerbicatis admiscuerint. Nullus tamen Error ipsis adhuc obiectus est; quem non & nosmetipsi quoque ex familiaribus eorum Colloquiis observare ac deprehendere posuerimus. Nam per integrum Seculum quo inter nos pacifice vixerunt; mutuas ac differentes inter nos Sententias, ita exploravimus, ut eas utrinque probè calleamus. Nec potest nos Pater Cichovius in eo plus docere aut informare; quam ipsi novimus, atque informati sumus. Ex tamen non pudet cum nobis ea obtrudere, quæ falsa & calumniola esse certo scimus. De Dei essentia, naturis, personis, errores Arianorum detexere multi Doctores Ecclesiæ Catholicæ. Sed quod præter illum unicum Deum, quem solum verum esse omnes agnovere Christiani, alium aliquem pro vero Deo, puta altissimum, habeant; quodque miliones verorum Deorum; & quidem æquè verorum (sicuti est unicuique illi altissimus Deus) sibi fabricent, hujus erroris nunquam convinci potuerit, nec ullus eum ipsis aut Patrem Nicolaum obijcere ausus est; neque nunc vere obijcere potest; cum ab eo ita abhorreant, ut non frustra homines ipsorum in opinionibus similes Monarchianos olim Tertullianus vocaverit: illi autem ipsi nunc in quibusdam vicinis regionibus ex opposito Trinitariorum Unitarii appellantur. Satis igitur mirari nequeo, cur tam effrontem frontem induere pater Nicolaus sustinuerit, ut in eo nec tot Catholicorum nobiscum unâ sententiam conscientiam; nec ipsorum adversariorum; quos per calumniam istam longius à veritate repelli necesse est, scandalum reventus sit. Aut nescit quia ipsos injuria afficiat, aut novit. Si novit; jam non modo frontem, sed conscientiam habet caute-riatam. Si nescit miseret nec hominis, qui ad defensionem Catholicæ fidei planè ineptus est cum isthic quoque cespitet; ubi nihil est lubrici. Quomodo vero is sanctissimæ fidei idoneus defensor esse; aut ejus adversarios refellere queat; qui aut consultò, aut etiam imprudens in opinione adversæ partis, falsum ejusmodi idolum sibi elingit & comminiscitur; quod nunquam in mentem adversariorum venit, atque id omni conatu & contentione oppugnare nititur. Nonne omnes ejus ictus & conatus irriti erunt; quando non in hostem, sed in umbram hostis diriguntur. Nec vero id adeò indignum effectus lapsus aut culpa quam reprehendimus, justam aliquam occasionem haberet. Sed quod aliquis Sacre Scripturæ vestigia premendo, Magiftratus terrenos Deos appellat, quoniam eos Deus divinæ potestatis suæ in jure vitæ necisque, quod super alios habent participes fecit, criminari cum quod eos altissimos Deos esse sentiat: est in eo sane puerilis consequentia vanitas; sed & adultæ ac robustæ nequitiæ calumnia. Roganti vero Patri Nicolao, cur igitur eos veros Deos appellat, meritò respondet, cui-

vis patere in epitheto verorum Deorum manifestam ambiguitatem. Nec enim minus vox veri quam boni ambigua est. Notum id est optimis Catholicorum; quod aliquando & quidem frequentius vox boni malo: veri autem falso opponitur. Interdum verò sed rarius voces boni & veri, non malè aut falso, sed imperfecto, aut non omnibus numeris absoluto opponuntur. In quo rariori sensu voces istas soli Deo altissimo tribui, nec Ariani dissentiant; nec in isto excellentiori sensu, voces has ulli præter Deum altissimum tribuunt. Sed in sensu vulgari & frequentiori, quod eos quibus Deus divinæ suæ potestatis aliquid impertitus est, veros etiam, hoc est, non tallos Deos appellent: faciunt id sicuti & Sacra Scriptura, siue ulli summi Dei injuria; nec in eo adversus fidem Catholicam peccant. Nihil igitur est cur Ariani, graviorum, quàm habent errorum insimulentur. Satis graves sunt & illi quibus implicati tenentur.

Sed non minùs in altera quoque Arianorum criminatione, quod summum Deum incesti Abolitionis auctorem & animarum perditorem, homines ad crassos errores & gravissima scelera impellentem statuunt, hons Patris Nicolai Lynciorum unguinum vulneribus & cicatricibus scæda est. Ausim affirmare ne unum quidem inter Polonicos Arianos, tam ignarum esse communis suorum sententiam, dari posse qui non opinionem hæc iniquam & calumniosam in summi Dei Majestatem & bonitatem statuat. Non ignari sumus eos hoc ipso nomine, cum adversæ partis Theologis collidi, dum refellunt eos qui Deum peccati Auctorem quoquecum modo statuunt; atque hoc detestabile absurdum quod pater Nicolaus pro eorum opinione, vendicat, adversariis in hoc dogmate suis sæpe obijciat & exprobrant. Crediderim igitur deductionem istam ad hoc absurdum, ab homine libros eorum aut oscitanter legente; aut perverfe & fraudulenter citante, pro communi eorum sententia subijci & obtrudi. In quo si Pater ipse Cichovius deceptus est; gravis error & pendendus lapsus est; Sin ultro & consultò Lectorem decipere voluit; gravis adversus eum sed gravior adversus Ecclesiam Catholicam injuria commissa est; cujus fides & auctoritas, patris Nicolai factio, vocatur in dubium. Nec enim quisvis Lectorum in re tam liquida decipi facile potest. Sed si Nicolaus Cichovius, quamvis Catholicus quodque magis mirere Clericus; imò vero regularis Clericus, audeat ejusmodi calumniis onerare publicam confessionem eorum; quorum sententiæ; huic absurde opinioni repugnantes nobis omnibus probe notæ sunt. Quis nostrum effugiet quominus ipsi veniat in mentem hæc suspicio & scrupulus, eodem modo veras & genuinas olim oppressorum hæreticorum sententias, non fuisse tales quales hodie venditaatur. Quis ferat ejusmodi homines, qui sive imprudenter sive malitiose id agunt, ut laboret annuum Ecclesiastico-rum fides, atque ulli Ecclesiæ auctoritas? Non puto ex bonis & fidei suæ verè amantibus Catholicis, quæquam inventum iri, qui non modo in doloris ac displicentiæ, sed etiam querimonie adversus patrem Nicolaum, partem ac societatem nobiscum non venit; quod præcipuum fidei Catholicæ præsidium, & columen, Ecclesiæ fidem & auctoritatem, adeo temere in dubium vocet. Id unum nobis solatio est, quod sese tam parvi æstimare lectorum suorum judicia, adeo palam non dissimulet, ut iis, vel puris animadvertendum fucum fieri possit, speret. Quo vilipendio non magnam apud ipsos gratiam iniur. Namque ipsi vel deicranti non credunt; nec plus quàm meretur, ipsi tribuunt. Vident enim quàm tenui sit ingenio atque eruditione; quàm exili judicio; contrà, quàm maligno per



per fas & nefas nocendi studio effertur & abundet. Pudoris ingenui, ne mica quidem homini reliqua est; cui in perpetuum nuncium remisit. At superbia & ambitionis plus satis. Elegit materiam viribus suis imparem, Arianorum errores refellere aggressus. Non tali auxilio nec defensoribus istis in hoc negotio indigebat Ecclesia Dei. Post Bellarminos, Vujekos, Smiglecos, suscepit hanc provinciam, tanquam Clavam post Herulum: Et ranæ Aspicæ in morem, sese infiat; quærens ab assentatoribus suis utrum tantorum virorum existimationem assecutus sit. Verum ipsi nescio quis ex transverso occinit.

— non si te ruperis (inquit)  
Par eris.

Oportuit ante primum meliori ingenio & indole natum esse. Deinde diligentius sua studia tractasse. Ante omnia Dei timorem imbibisse & in conspectu ejus cum verecundia & metu vixisse. quod factum arduum est iis, quorum ab indole ingenuitas & pudor ab oculis abest. Oportuit hæc dona Dei cælestis precibus obtinuisse; quæ in animas invenustas, improbas, & invircundas, prodigere non solet. Frustrâ ignobili labore fatigatur, ex alienis libris tanquam aranea venena exugens; quæ mox mendaciis & calumniis suis condiat & venditet. Quodnam operæ pretium facit, cartam innocentem ejusmodi scriptis maculando, quæ aliam responsionem, neque merentur nec habere possint, nisi ejusmodi: Hæc narratio mendacii: illa citatio falsi erimine tenetur: isto criminatio calumnie manifesta est: hic infonitibus inferitur capitalis injuria: ibi pueriles nugæ virum exercent: hic imprudentia, illic fraude delinquitur: hic laqueus in cuncto Lectori tenditur; ubique autem crassa & indomitæ impudentia regnat & exierit. Quo postremo culpæ genere pro universalis condimento utitur omnium ciborum quos Lectoribus in culma Musæi sui apparat. Hujusmodi operâ navandâ, pater Nicolaus Ordini suo dedecori est, non ornamento. Nec desunt qui Præpositorum ejus incuriam mirentur quod ipsum libellis conscribendis atque in lucem edendis occupari permittant, cum vix indicibus librorum à doctioribus conscriptorum concinnandis & secundum alphabetum ordinandis par esse videatur. Et si hic Ordo fato rerum humanarum nondum consenuit; hæc tandem opera & functio, patrem Nicolaum manet. Illud certum est antiquam hujus Ordinis disciplinam, passuram non fuisse, ut tam rudi & incondita voce streperet hic Anser inter olores.

Atque hæc Censuram pater Nicolaus boni consulat, profectam à bonis Catholicis, quos ille, (dum in Arianos furiosius calcitrat) & ipsos identidem fordids & simo plenis calcibus impetit, nunc fidei & patriæ institores: nunc molitionum noxiarum machinatores; nunc tutores Arianorum vocitat; & non modo in Catholica fide teporem sed & majorem sanguinis quam honoris divini curam; denique Judæ proditoris avaritiam ipsi objectat. Æquum igitur & consulum esse ut huic a simo tam fatens & plus nimio excrefens ungula, interior admissa ferri acie dedolaretur, consentientibus suffragiis censuerit.

Redeuntes ad ulteriorem ejus Arianorum accusationem, ex qua rationes eorum exili petiit; varia & pugnantia feci crimina ipsis objectari videmus. Nunc enim eos sine Deo vivere. Nunc milliones verorum Deorum habere asserit. Nunc eos sine fide & religione vivere; nunc quasdam opiniones ex analogia fidei eorum profectas contendit. Nunc affirmat ipsos baptismo carere, nec Anabaptistas sed baptistas esse, nunc Constitutionem quæ eos pro Anabaptistis habet laudat & commendat. Velim ex ipso scire, quando sibi credi postulat. Citat literas defuncti Palatini Cracoviensis quibus eos insectatur. Non erat ignotus nobis hic sacerdos; qui literas istas suo stylo composuit. Verum & illud novimus, hoc ipsi antidotum omnium ibidem congestarum criminationum, defunctum

Palatinum addere imperasse (quod pater Cichovius mala fide citando, omisit) quod à mente & consilio querendi eorum hominum exiti, esset alienissimus; quorum perniciem pater Cichovius omni contentione quaerit. Citat decretum Regis Augusti. sed hoc duntaxat adversus alienigenas latum, & mox Confederatione anni 1572. tantum non nominatim abolitum est. Citat decretum Vladislai IV. Regis anni 1638. quod quia in vim legis (quamvis ægro & invitissimo Principe) latum est, intercellit adversus illud multorum ex Collegio Delegatorum ad Comititia terrestrium Manifestatio. Non oblitus est Decreti ejusdem Regis anni 1647. quod, quæ symptomata Reipub. attulerit, supra monuimus. Addit duo Tribunalia oppressionem redolentia. Ad quæ singula Ariani excipiunt, *Erroris non esse allegandos*. Jam vero omnia pene verba causam Arianorum aggravantia, quæ in iis reperiuntur non ex ipsa Decretorum essentia, sed ex antecedentibus Decreta citationibus ab accusatoribus eorum pro acerbitate odii efformatis sunt deprompta. Nulla tamen ex istis Decretis quamlibet acerbioribus, pacem & securitatem Arianorum in Regno tangere ausum est. Ideo silentio prætereunda sunt.

Pluris est quod S. R. Majestatis Domini nostri Clementissimi solenne & publicum votum & sponsonem Leopoli factam, quod Arianos in toto Regno suo tolleraturus non esset, alligat. Quasiata & convulsa tot falsis narrationibus patris Nicolai fides, in hac quoque ipsi credi non patitur, præcipue quod dupliciter peccet in S. R. Majestatem. Primum quod ipsi tribuat illegitimum, absolutæ in regno suo potestatis usurpationem redolens propositum: quod à bonitate Optimi Principis scimus esse alienissimum. Non ignorabat is tunc cum hoc fecisse prætenditur; limites potestatis suæ legibus circumscriptos, quæ ipsum subiectos cives ob religionem pro arbitrio regno pellere non patiebantur. Non poterat igitur Superis vovere id, quod in ejus non erat potestate. Deinde quod S. R. Majestatem, crimine perjurii & divinæ Majestatis irreverentiæ oneret atque infamiet; asserendo Serenissimum Regem: quod jam ante non facere, solenni & publico jurejurando Deo promiserat: hoc est, neminem religionis causâ affligi permittere, neque ipse affigere: illud idem factum se se eidem Deo, solenni & publico voto promississe. Quod verò ex istis solennius fuit sacramentum? quod magis publicum aut validius conscientia Regiæ vinculum? Pactantes cum Ordinibus Regni Varisaviæ primum in Comititiis Electionis, mox Cracoviæ in Comititiis Coronationis in facie Reipublicæ jurejurando sancta; quorum nexu à nemine eorum quorum intererat solutus est. An voluntarium votum, ad abrumpenda tam sancta vincula Leopoli præsentem frequentissimum populo, ut Cichovius asserit, factum. Quæ comparatio privati, & clam ordinibus emissi voti aut factæ sponsoniæ publico in Comititiis præstito jurejurando: præsentem frequentis copuli, cum præsentia totius Senatû, & Fœderis Ordinis, qui faciem Reipublicæ representabant. Non sunt ista vincula secum comparabilia. altera ex parte jursurandum Regium, quod nobis omnibus notissimum est, parte altera votum Leopoliense, quod plebisque nostrum ignotum est. Aut igitur posterius vinculum consistum est; aut infirmius validiori; privata publico, cedere necesse est.

Constitutiones præterea adversus Arianos allegat. De quibus quia supra dictum, non plus addam, nisi hoc breve monitum. quod Constitutio hæc; quemadmodum primitus cum damno & periculo Libertatis in volumine Legum intrusa est; ita non minori cum periculo ejusdem inter alias leges posita maneat, quamvis pondus & valorem suum ceteris legibus parem non habeat; nec habere possit: & quia vitio nullitatis laborat, nemine obligat. Quæ omnia tria suo ordine ita demonstramus.

1. Intrusa est in codicem Legum hæc Constitutio, cæterarum ejusdem fursuris mater, cum periculo liber-

tatis

tatis Equestris ordinis : Quia fundamentum ejus ac liberi Status est, jus & auctoritas Custodum ejus. Delegatorum ad Comitia ab Equestri ordine : qui neque a Collegio possunt, neque a S. R. Majestate ; neque ab ullo ordine possunt functione sua detrudi, nisi ob causas in jure expressas : quæ sunt, si aut discordibus suffragis electi sint, aut ad causam in eisdem Comitibus dicendam, citati fuerint. Concordibus suffragis electus ac delegatus ad Comitia anni 1658 fuit Tobias Iwanicki Officialis terræ Czernuciovicensis. Dies ipsi nulla dicta fuit ad causam in ius Comitibus dicendam. Sed cum non ignoraret Arianorum malevoli paratum in particulam Opatovizæ Conventu pro constitutione adversus eos formandâ, articulum, intercessionem ejus abolitum iri, absque ullo judicio, sine suffragis, per oppressionem & acclamationes ex Camera Consistorii Delegatorum exclusus est, nullo alio pretextu, nisi quod ipsi, (quamquam neganti) Ariasimi crimen obiectum, nec probatum est : cum tamen nondum ulla adversus Arianos, Constitutio adhuc sancita esset. Res hæc fuit pessimi & periculosi exempli ; quæ terrorem plurimis eidem Constitutioni contradicentibus iniecit, ne eandem modo eademque violentia optime reatur. Repertus est nihilominus & Delegatus vir fortis ac prudens, ætate atque auctoritate alius præcellens, Stanislaus Chrzastowski Subjudez Cracoviensis, qui Constitutioni huic quoad vixit, constantissime inhærellit. Is quoniam cum ista contradictione ex Collegio Delegatorum mox ex hac vita decellit, nemo iusta se potest, istam Constitutionem consensu totius Collegii Delegatorum sancitam. Intrusa igitur istæ hæc Constitutio inter alios, quorundam & Delegatis oppressio, aliorum vero contradictione obstante. Quam legitime viderit posteritas.

2. Quanto vero cum libertatum nostrarum damno ac discrimine hæc Constitutio reliquis adjuncta maneat ; multis rationibus supra offensum est ; Quarum illa ultima fuit : quod reassumatur ac resuscitet Velunenſe Statutum, quorum Lex de nemine captivando, nisi jure victo consistere neque. Quibus id hoc loco addimus, quod Lex nullitatis vitio laborans, quæ neminem obligat, enervat illiquorum quas inter collocata est vim acque auctoritatem.

3. Nullitatis autem vitium deprehenditur in hoc lege, ubi pondus & validitatem ejus perpendimus. Omisso igitur vitio ejus, quod illegitime per oppressionem, & absque omnium consensu lata sit ; duo in ea veniunt consideranda. Primum quod cum tot legibus, quibus pax & fœdus Dissidentium in religione stabilita sunt, & cum ipso jurejurando Regio hæc Constitutio neque simul consistere ; neque pari jure & auctoritate concurrere possit. Oportet igitur alterutram istarum sibi repugnantium legum validitatem & obligationem subditorum ad obsequium habere, alteram autem prorsus non habere. Quæ vero pars repugnantium sibi legum vincere aut cedere debeat ; non obviandum est ubi perpendimus, in quo pretio legem de pace Dissidentium, fundatores liberi Status Reipublicæ nostræ esse voluerint ; qui non contenti quod in confirmatione aliorum omnium juri, hæc quoque Lex confirmata sit ; peculiariter & nominatim eam juramento Regio inferuerunt.

Alterum est quod Ordines Legislatoris Constitutionis de Arianis, quamvis repræsentarent totam Rempublicam & haberent plenum jus & potestatem figendarum legum aliarum, jus tamen & potestatem abrumpendi nexus Pacis Dissidentium planè non habuerunt ; nec habere ullo modo potuerunt. Quomobrem ex defectu potestatis Legislatorum, legem istam vitio Nullitatis laborare necesse est. Quod autem jus & potestatem condendæ huius Constitutionis Ordines in Comitibus anni 1658 Varſaviæ congregati non habuerint patet ex infra dicendis. Primum quia obligationem conservandæ Pacis Dissidentium, sibi à Majoribus in per-

petuum imposita constituti tenebantur ; qui pro se & successoribus suis, in mutuis juramentorum vinculis & sanctissimis fidei, honoris, conscientiæ sponsonibus sese & posteritatem ad servandam hanc pacem obstrinxerunt. Perpetuis igitur temporibus constitutam Pacem servare tenebantur. Deinde quod sicuti in lege de Unione Polonicæ & Lithuanicæ gentis, ita in lege de mutui Dissidentium securitate non reliquit sibi Respublica jus abrogandæ & imminuendæ Legis à se late : Sed potius expressis verbis in ambabus Constitutionibus earum antiquandarum aut mutandarum omnem sibi potestatem admittit ; atque in eo tacite præsumpto iuri suo quod in figendis ac refingendis cæteris legibus habet, hæc una duntaxat in re renunciavit.

Porro ratio cur utraque Constitutio à cæteris eo differat, quod eam ne Consensus quidem Ordo in Comitibus loco suo dimovere possit & cur Respublica sibi potestatem earum abrogandarum ; sive in minimum derogandi relinquere non poterit ; est hæc, quod utraque non ex sola vi publicæ potestatis, hoc est, non ex solo bene placito & decreta aut Consensu Comitiorum ; sed etiam ex vi perpetui fœderis, quod pacem hanc, tam inter gentes, quam inter Ordines civium stabilivit, dependeat, ac vim & validitatem suam accipiat. Nam quod attinet ad Pacem Dissidentium ; prius hanc pacem & fœdus Dissidentium in religione cives inter se pepigerunt & sub vinculis juramenti, fidei, honoris, & conscientiæ eam sese perpetuis temporibus servaturos promiserunt ; iisdemque vinculis successores & posteritatem suam obstrinxerunt, quam executionem & conservationem hujus pacis & fœderis Regibus suis jurandum ac servandam in perpetuum proponerent, eamque multis postea legibus confirmarent. Quamvis igitur Constitutio de Arianis, non modo semel iterum atque tertium reassumatur, & DE FACTO practicetur, & ad executionem deducatur ; tamen DE JURE pondus & validitatem suam habere nequit, quia diu vincula majorum quibus posteritatem suam obstrinxerunt, durant, quæ perpetuis temporibus durare de jure necesse est. Atque hinc fit, quod neminem obliget ; quemadmodum reliquæ Constitutiones. Huius secreti non omnibus noti ; nec fortasse placitum, pater Nicolaus particeps faciendus fuit, ne in posterum tam confidenter Constitutiones, morbo Nullitatis infectas & invalidas jaster atque ostentet.

Post supradictas allegationes redit iterum, pater Nicolaus, ad consuetum exercitium, in quo supra omnes mortales palmam obinet. Non modo impetu naturæ, illuc ubi maximas vires suas agnoscit vergentis, sed & necessitate quadam, cum non haberet quod vel in speciem ac verisimiliter Arianis objiceret, confugere ad inverecundas calumnias necessarium judicavit. Ergo duo pagrandia crimina ipsis objicit. Primum, quod externas gentes in exitium patriæ advocari adduxerint, atque unâ cum iis vastationibus directionibus incendiis, adversus eam grassati sint. Secundum, quod adversus defensores patriæ, cruenta edicta Cracoviæ emisissent, plebem ad interficiendos Dominos suos concitantes. Hinc concludit indignum esse ut bonis patriæ fruantur & in protectione Ordinis Equestris relinquuntur.

Respondet. Cogitanti mihi diu multumque cur pater iste Nicolaus nunquam prorsus erubescat ; nihil aliud succurrere potuit nisi quod arbitretur sese ad officii non teneri. Si quis roget, Quamobrem verò ? In promptu ratio est. Quia opinatur satis esse, quod suus pro ipso odio erubescere teneatur, præcipue in præsentia tot mortalium, qui mendaciorum patris Nicolai testes sunt. Cui opinioni ejus plane assentior, sed in eo duntaxat sensu, in quo vera est. Quod pater vel ex istis objectis criminibus ; quæ nobis suo singula ordine excutienda sunt. Primum ait, externas gentes in perniciem Regni ab Arianis adductas. Quenam sunt

funt istae externae gentes? Potest sane nunc plebs quoque Rutlica & Cosaci externa gens dici, à quibus prima adversus regnum hostilitas cepit. Accessere iis Præcopenles Schythæ. Subsecuti Moschi; Sueci, Transylvani. Nam hæ gentes superiori tempore, caedibus, vallatione, direptionibus, incendiis in Regno nostro grassate sunt. Primum igitur ostendat vel unum ex Ariani, qui Chmelnicium & Cosacos in exitum patriæ concitaverit. Id se non posse, diffiteri nequit. Reperias, quod dolendum est, inter mortuos, qui id facere ausus fuerit. Sed Catholicum, & acerrimum Arianorum hostem. Unius ergo aut alterius ob noxam ac delictum Catholicis: omnes Catholicos & Arianorum hostes bonis patriæ frui & ornamentis Equestris Ordinis gaudere indignum est? Et prava, & istuta & impudens est hæc consequentia, quales fere omnes è cerebro patris Nicolai prodeunt. Progrediamur ad Scythas. Hos videlicet, absque ducibus Ariani per desertam camporum viam ad nos ducentem ignorasse credibile est? Sed & hos postea sub socioi nomine hostes, non sine damnis ac direptionibus in præcordia regni ipsi Catholicis adduxerunt. An hi quoque bonis patriæ frui & nos unà cum iis omnes Catholicis indigni sumus? Moschos nullus Catholicorum advocavit aut adduxit. Sed neque Arianorum aut aliorum à Catholicis dissidentium quisquam. Absque ullis itinerum Ducibus per Smolensensem ditionem, in Lithvaniam penetrarunt. Nec ullis externis advocantibus aut concitantibus indigere, cum haberent ipsi domesticas & veteres adversus nos prætensiones. Idem de Suecis sentiendum. aut ostendat Pater Nicolaus vel unum Arianum qui in Sueciam ad hostem navigarit; & una cum copiis hostium adveniens; patriam occupantibus operam suam præbuerit, antequam protectionem Suecorum integre ditiones & ipsi exercitus regni recepissent. Unus duntaxat Catholicus huius ministerii argui potest: quamvis ad id forte invitus, & necessitate constitutus accesserit. Idcirco omnes Catholicis exilio digni? Quanam ista tam perversa Logica est; quæ patri Nicolao tam pravas consequentias suggerit? Accedo ad Transylvanos aut potius eorum Principem. Hunc absque ullo Arianorum interventu, Sueciæ Rex per Legatos suos adversus nos partibus suis adiunxit. Queret hoc loco pater Nicolaus an quisquam Arianorum Principi huic tunc præfuit fuerit? Aderat fortasse unus, partim veteri officio; partim occasione turbatum in Polonia eo compulsus eodem exemplo quo multi Submontanæ regionis Nobiles in proximam Pannoniam concesserant. Sed aderant ibidem plures Catholicis, verum non ea mente ut eum ad bellum adversus regnum concitarent; Sed quia Princeps hic jam inde à Soczaviensi obsidione Socius atque amicus populi Poloni habebatur. Cui ad obtinendum regnum promovendo, operam & studia sua Ariani ut offerrent, causam nullam habere poterint, nondum oblitum quanta eos injuria ante biennium circiter, per violationem (nec sine perjurio) iurum quibus nitebant & gaudebant Claudiopoli affuisset. Reperti sunt Regni Proceres, qui eum post Varavianensem anni 1656, cum Suecis confectum ad Regnum vocarent. Sed boni Catholicis & animo Regno non inimico. Quod ille tunc propositiorem eorum contemplerit, aut oblatos assente conditionis repudiavit, & mox proxima hymene amicitiam Regis Sueciæ complexus fuerit, nulla in eo Arianorum culpa est. Quorum nullus aut in eo Regi Sueciæ ministerium præbuit; aut nomine Procerum vel Communitatis suæ ad eum offerendo Regnum ablegatus fuit. Quanquam si quis forte repertus fuisset, qui hanc provinciam susceperit (quod nunquam ostendi potest) an culpam ejus reliqui omnes præstare aut lucere tenebantur? Etiam omnis criminis experies? etiam illi qui constanter patriæ adhaerebant? etiam qui vitam pro ejus incoluntate profunderant; qui vix illa pro ea defendenda dustabant; qui filios, qui fratres; qui pro-

ximos cognatorum in ejus propagatione omiserunt? Quæ vero est in ea sententia a-quitas? quæ ratio, aut prudentia, aut probitas? Ob unius, aut etiam alterius delictum omnes licet infontes, iuno bene meritos supplicia afficere. Tam iniqua, impia, tam ab omni ratione aliena consequentia, nunquam alibi locum inveniet quàm in patris Nicolai cerebro, & præclara ejus ad Ordines Exhortatione. Quod tibi heri non vis, alteri ne feceris. An ferret pater Nicolaus si ob unum aut etiam plurimum Sociorum ejus Ordinis culpam; quæ in Anglia aut Gallia judicabatur ultimo supplicio digna, eadem severitas promeriti à quibusdam supplicii in reliquis omnibus ejusdem Ordinis abique delectu extenderetur? Voluit, aut jussit, aut consensit quisquam Jesuitarum in Gallia Regem interfici? Digna supplicio culpa. Sed eam totus Ordo lucere non tenebatur, si consensum facinorosi non præbuit. Conatus est aut consensit unus & alter ex Sociis Ordinis patris Nicolai in Anglia Regem cum Ordinibus Regni, subjecto Curiae Comitibus destituta nitri pulveris subteraneo fulmine in aërem evibrare. Iniquum est fontes in facinorosi deprehensos protegere, sed longe iniquius infontes, eodem cum fontibus supplicio involvere. Imprudenter pater Cichovius ut solet, & sine judicio Arianos accusat obiectans adversus Rem publicam probatum difficultia crimina; quorum nunquam usquam accusati sunt aut pœnas dedere; neque nunc, factum palam, pœnas luunt, parum memor, quod ipsi vicissim Ariani ejusmodi crimina regerere possunt, quorum causa palam & quidem in Catholicis ditionibus, totus Ordo ejus, publico exilio multatus est. Imperite, ut video, pater Nicolaus, arma argumentorum trahit; quæ stringit sæpius mucronis acie manu comprehensa, capulo vero punctum adversarium transigere tentat: hunc sæpe extorto & proprio ense faucibus utrinque vapulat. Sed in calumniarum & impudentiæ multibus emindis jacendis, nemini secundus est. Nisi quod, ut meadaces memoriæ; ita calumniatores judicii defectu laborare Deus voluit; ut neque modum neque delictum calumniarum habeant; atque ipsa impudentia hominum odium provocent.

Satis de primo crimine.

Alterum crimen est quod cruenta edita Cracoviæ commiserint; ad eadem Dominorum agrestes concitanda. Quod crimen si nuda negatione diluerent sufficeret ad eos absolvendos: cum Actore non probante, reus absolvatur. Nec ejus rei documenta produci possunt; præter nudas conjecturas; quæ in tam capitali crimine, quod pœnam talionis criminatibus minatur, nihil probant. Illi vero & argumentis innocentiam purgare possunt. Nam hæc Editæ auctores habere alios non poterant, præter eos qui tunc jux imperii sibi usurpabant: pœnasque & præmia, quæ plebi ostenderent, in manibus habebant: quorum neutrum de Ariani dici potest, qui ipsi in aliena essent potestate. Non sunt Sueci adeo liberales aut indulgentes in eos, qui in illorum veniunt potestatem; ut eos imperii sui faciant participes. Omnes potius stricto obsequio obnoxii habent. Nec adeo sunt simplices, ut ad ea quæ sibi emolumento; hosti verò exitio esse possunt, monitu & instructu alieno indigeant. Præterea quod commercium Ariani? quæ confidentia esse potuit cum plebe, cuius seditione Cracoviam compulsi sunt? Proinde neque crimen; neque criminis verisimilitudo pœnes eos inveniri potest, quibus obiectum est.

Non dissimulavit pater Nicolaus odium; quod concepit erga moderatos; & mirem ac mausuetam Servatoris sui indolem redolentes Catholicos, inter convitia & aculeata verba, obiectans ipsis nescio quas ad evertendum hanc Constitutionem molitiones, quæ, ut ostensum est, absque ullis machinis *juvenes militare*, ruit & evertitur. Fidem patrocini Ariancum insinulat, quod petitionis quorundam Arianorum favent, eosque

eosque iusta petere iudicent: qui volunt doceri & morum exili pollulant. Asserit hoc esse falsum & impossibile, ut velint doceri; nec superesse ullam spem eorum emendationis, aut conversionis, idque probat ex Scriptis quorundam Ariarum oblationis ve ligia continentibus. Hinc patet quàm sit morosus & præceps, pater Nicolaus; qui tam cito de animarum salute desperet. Quasi & inter peritantes reperiri nequeant, niuid oblinati. Quasi & oblinatiores de pertinacia sua remittere non possint. Non eadem genitrice omnes nati sunt; non eadem cunctis gratiam Deus largitur; non eadem ratione mortalium corda pulsata atque aperit. An quæ citat Scripta oblinatiorum remota sunt Conversionem eorum quorum in eadem Adhortatione sua mentionem facit? qui à Deo ad Sanctam fidem Catholicam conversi sunt, & quibus persuadere nititur ab uxoribus hæreticis divorcium: ignorant (quatinus Magni Theologi nomen & opinionem capiet) insipientem esse divorci causam, hæresin. Ergo cum præ oculis non desint, tot conversionum exempla; quâ fronte, quâ pietate aliis ad conversionem januam præcludit? Hinc aptè liquet, patrem Nicolaum & ejusdem farinae zelatores, non salutem animarum; non religionis incrementum; non fractus spirituales, sed terrenam ostentationem, eorum quos oderunt oppressionem & speciosam apud eos, quorum favorem Romæ captant pstantiam consecrari, ut habeant quod Generalibus suis nuncient & in eo quod quaerunt, privatis cupiditatibus & ambitioni suæ satisficiant. Quod cum Deus scrutator cordium, & quem nulla arcanorum consiliorum latebra, fallere potest, videat: ideo talia consilia & propolita, tam saepe adversis successibus eludit.

Pro colophone, monitum illud inculco, Tempus esse ut jam tandem omnes Catholici evigilemus, & nos nostræque omnia gubernantes Dei voluntatem observemus; & quæ nobis nutu ejus domi forsique eveniunt, diligentius animadvertamus. Non una voluntatis suæ significatione ostendit, quantopere ipsi rationes istæ promovendæ veræ fidei displiceant, quæ vim & oppressionem, quæ sanctissimorum vinculorum dissolutionem, quæ violationem patrum legum redolent. Quid igitur est, cur damnare dubitemus; quod Deus ipse damnavit? aut cur ejusmodi consilia factisque inhæreamus, quæ nos Deus ex professo dedocet? Zeli erga Deum & Ecclesiam ejus prætextu colorantur, hæc fervida & abrupta consilia. Ponamus nobis ob oculos, quos nobis, quæ Reipublicæ, quos denique Ecclesiæ Dei fructus, zelus hic in patriâ nostra attulerit; reputantes quàm in angustum redacta sit, auctoritas & regimen nostræ Mitisfamilias. Religionis Catholicæ. Idem extrâ patriam quoque animadveret; quisquis considerare voluerit quorsum illæ nuper de Hæreticis obtentæ, Cæsariæ victoriæ & triumphus evaserint. Eo tandem ventum est, ut pax ab iis emendanda, & multis millionibus redimenda fuerit. Ut omittam tot Archiepiscopatus, tot Episcopatus, & spirituales principatus imperii in eam rem impenso, & in seculari regiminis formam translatos, atque in manus hæreticorum traditos esse. Et nisi Catholicæ partes in tam cupidus auri hostes incidissent, deterioribus conditioni-

bus transactum fuisset. Interpositæ quidem sunt adversus hæc à Sanctissimo Patre protestationes. Sed melior est conditio possidentis, quam protestantis. Hic fuit exitus belli ex occasione oppressionis Dissidentium in Religione in Germania inchoati. Quod verò per totos triginta annos sanguis Christianus tam copiose effusus, & Christianorum ditiores tam miserè vallatæ sint, in fumum abiit, sine ulla operæ pretio. Taceo antiquiora Galliæ & Belgii exempla. Nulquam terrarum Deus violentis & per oppressionem grassantibus promovendæ veræ fidei rationibus oporatos indulget successus. Multò minis iniquis & cum everfione Legum, violatione fæderum, denique cum perjurio conjunctis. Merito igitur & sapienter majores nostri, illi antiqui moris patri & probitatis præfæ retinentes Catholici sumendum sibi censuerunt tam noxium ignem, quo tot Christiana regna conflagrarent. Merito Considerationem inter Dissidentes in religione Cives; non modo instituerunt & jurjurando Regio, ac tot alius Constitutionibus stabilierunt, sed eam sacrosanctæ executi sunt, observant & omni ex parte sanctam testam esse voluerunt. Atque egomet memini, meminere mecum omnes Seniores Catholici, non multo ante supremam Sigismundi III. tempora, quoties in Collegio Delegatorum ab Equestri ordine, aliqua violatæ pacis dissidentium querimonia incidit: vix passos esse Catholicos, ut Dissidentes causam suam urgerent. Adeo certatim injurias violatæ pacis eorum, tanquam suas vindicandas sibi stantebant; atque in ipsis scinillis extinguendum ignem hunc censebant: quem nos nunc improvisa posteritas, usque ad periculofam inflammationem fuscitamus. Qua in re non tam belli pericula pertimescebant, quàm discrimen libertatis & mala servitutis ex coacta religione promanantia. Nempe libero potius & voluntario animi motu, (qualem & ipse Deus, in Cultu sui, solum requirit) quàm metu & necessitate extorto obsequio Catholicam fidem sequi maluerunt. Hæc fuit generositas in omnibus fundatoribus liberi Status Reipublicæ antiqui moris patrii retinentibus Catholicis. Hæc & in illo immortalis memoria digno Regni Cancellario & Exercituum Duce Joanne Samoscio luxit & enituit. Cujus specimen & exemplum genium: in quadam occasione violatæ pacis dissidentium in religione, dicta à se in Senatu sententia edidit, ac vivis coloribus expressit, in hæc verba erumpens, Impenderem, inquit, lubens dimidium vitæ meæ, in eam spem atque solatium; ut quicunque in patriâ ex Ecclesia Catholica egressi sunt, possint in suam sponte ad eam reverterentur. Ideo dimidium (inquit) ut vel semivivus, fructu tam exoptatæ pacis frui & gaudere possim. Sed ne conversio hæc per oppressionem & violentiam fiat, atque extorqueatur obstando, paratus sum integram vitam profundere; ut prius moriar quàm ejusmodi servitutem oculis usurpem. Judicet igitur unusquisque, utrum nos, quæ illorum patriæ libertatis Antislitum, probitatis & intemeratæ fidei, Catholicorum vestigia premimus; ab officio erga Ecclesiam unâ cum illis desciverimus; an isti potius qui tam sapientem videlicet in persuadendo Magistrum, patrem Nicolaum, sequi malunt; à generositate majorum degenerarint.

# A P O L O G I A

Afflictæ innocentiae ad Serenissimum Electorem Brandenburgicum, & supremum Ducatus Prussiae Principem.

*Serenissime & Potentissime Princeps Elector, Domine Clementissime.*



**A**dvolutus per oculos Tuis supplex quota cinque portio Nobilitatis Regni Poloniae & Magni Ducatus Lithuaniae, sedibus suis pulis, fortuna provoluta, & ex torris, eo quod antiquior ei fuerint, Dei & conscientiae, quam huiusmodi per illegitimam vim & sevitiam, Religionem suam propugnanti, reverentia. Si quid forte (ut in rebus humanis solet) erroris aut imperfectionis nobis adhæret, illud certe innocentiam nostram præstat favore Tuo dignam, quod pariam, fortunam ipsam virorum bonorum existimacionem perdere sustinuerimus, ne conscientiam perderemus. Cuiusmodi Civium libertati nostrae gravem fugiendo, tanquam Nuntiatio eiecit, ad pertum Clementiae tuae coalegemus, freti sui supplicum, & innocentiae nostrae fiducia. Cui ne apud benignitatem & Clementiam tuam criminationibus inimicorum aditus obstruatur, crimina primis, quibus vulgo traducimur paucis resellemus. Non equitatem & causam ad desideria nostri proponemus, quam nobis in rigidiorum adversus nos processum iure ac merito deprecemur. Et quia dogmatum ac Religionis nostrae iavida potillimum percellimur ante omnia humillimis precibus contendimus, ne à nobis subtilis ac somnia Theologorum dogmarum proflilio requiratur. Plerique omnes nobili genere nati, aut in negotiis Reip. aut in Principum aulicis, aut in Oeconomica bonorum nostrorum administratione, ætatem contrivimus. Subtilitates litigiosae pietatis ac ignoravimus, aut tanquam superfluas oculos, non ignari Servatorem nostrum pro supremo tribunali suo, à nobis non ingenii aut doctrinae, sed morum ac vitae rationem esse exacturum. Alterum quod enixè petimus est, ne quid de polemiciis aut qualibuscumque nostrorum scriptis adversus ingenuam confessionem nostram, quam praesenti declaratione aperimus, allegetur. Nemo est mortalium in cuius verba iuraverimus, Magistrum unicum agnoscimus Christum. Cæterorum uti hominum & erroribus obnoxiorum auctoritatem non magis moramur, quam inimicorum odia aut celebritatem. Proinde si quis nostrorum ab amulsi veritatis deflexit, liberrima litura deleamus, nec nobis fraudi esse volumus. Sed iam crimina & repræhensiones diluendae sunt.

Prima, graviores inter criminationes, ordinem dedit, quod S. S. Trinitatem blasphemis vocibus incessamus. At nos procul à tam diro crimine absumus. Quamvis enim Unicum omnino Supremum & Altissimum Deum agnoscamus, unde olim Monarcham nunc Unitarium à quibusdam vocati sumus, Doctrinam tamen de S. S. Trinitate, Patre, Filio & Spiritu Sancto in quorum nomine baptisamur, debita veneratione prosequimur. Præcipuum erga tam Sanctum mysterium observantiae nostrae documentum est, quod illud exprimere, aut de eo aliis verbis loqui non audeamus, nisi quæ Spiritus Sancti inspiratio, in Sacris literis pronunciata sunt. Atque utinam intra tam iustae moderationis metas ceteri se se tenuissent: Sed irrisperunt in tam abstrusum arcana, nec ignoret Sacris Scripturis voces, tot salubres ac difficultates, quæ nec mente satis concipi neque

secum conciliari possunt. In his igitur suspensio vestigio progredi & stylum Scripturae ac Symboli Apostolici anxie pretere, utillimum arbitramur.

Alteri criminationi nobis in se manifestatis ac dignitatis Dominiae Dei nostri Iesu Christi culpam impingit. Hoc quoque crimen longissimè à nobis abesse, & non potestamur. Nos enim cum summi illius Patris Omnipotentis, propriè dictum & (verè ac propriè sumptis hac voce) Unigenitum Filium esse agnoscamus, etiam tunc cum ex voluntate Patris in humanae naturae virilitatem ex Spiritu Sancto conciperetur & ex Virgine nasceretur. Quotid magis, quanto plenius, perfectius & eminentius propriè dictus & Unigenitus filius Dei dicendus ac censendus est, cum non in immortale tantum & celestem, sed in divinissimam quoque, & summi Patris naturam proximam, omnipotentemque lucem adque quædam & summi & supra omnia potestatis, ac cæterorum Dei attributorum capacem naturam genitus filius Dei in potentia evabit. Quem proferat ex essentia Dei genitum censere, nobis religio non est: Nam quomodo is qui in divinam naturam ex Patre genitus est. Act. 1. 1. ex essentia ejus genitus negari possit, qui idem deum in humanam nasceretur ex Spiritu Sancto conceptus à Sacra Scriptura expressè dicitur. Hunc igitur verum & Unigenitum filium Dei, non propter solam Regni sibi dati potestatem, & omnipoentiam, sed propter divinitatem quoque quam per amantissimi sui Patris voluntatem generationem adeptus est Naturam, in qua divinae Patris substantiae character elocet ac resplendet, verum propriè dictum, & naturæ Dei in secula benedictum ac benedicendum celamus, adoramus, invocamus. Nec obstat quod divina exaltatio Christi præmium aut Dei donum in S. S. literis esse doceatur. Nam & ipsa generatio in tam sublimem naturam, atque adeo ipsa hæc sublimis natura, quæ ex liberrimo Dei Patris beneplacito prefluxit, donum dicitur potest. An fideles Christi in illa ad vitam æternam à regeneratione non maximo Dei beneficio ac dono obstricti fore censendi sunt: quamvis celestem & immortalem naturam fortentur? Sed ad divinam Unigeniti eminentiam aspirare nemini fas est aut erit, qui licet partitalem illam, & ad certum negotium certumque tempus adstrictam (quippe fidei duntaxat & spei nostræ confirmandae ergo sibi collatam) Regis in militante Ecclesia absoluti & independentis potestatem (in qua Pater judicat quæcumque, sed omne iudicium dedit filio, & tunc cum possit exoluta militæ nostræ stipendia; neque fidei neque spei neque huic ipsi potestati locus ullus est, Patri suo redditurus à Paulo dicitur. Cor. xv. At universalem & æternam super omnia potestatem (quam Pater per Filium exercet, cui locus nunquam deerit) in perpetuum retinebit. Ut enim Pater semper erit Deus ex quo omnia: ita Filius Dominus per quem omnia, Patri quidem (ut Paulus loco supra citato & alibi ait) tanquam Capiti suo subiectus; & cæterorum omnium, sicuti & populi sui Rex æternus & celestis Hierarchiae caput, cuius gloiosissimi Regni filius nullus erit.

Spiritum quoque Sanctum injuriæ afficere accusamus.

Quæ criminatio ita à nobis diluuitur, ut nihil tam sublime de Spiritu Sancto à quocumque dici possit, quod non liberè admittamus, dum soli Patris omnipotentis personæ, nomen ac titulus ille maneat illibatus, quod sit Pater Domini nostri Jesu Christi. Longum est per cuncta rerum fastigia currere, brevis igitur cetera persequimur. Mortis Christi meritum & pretiosissimum ejus sanguine profuso factam Redemptionem nostram, humillimo & gratissimo erga Servatorem nostrum animo agnoscimus, ita quidem ut benignissimo ejus Patri salva maneat ac debeatur remissionis peccatorum gratia. Magistratum in puniendis bonis, aut in bonis gladio defendendis, ministerium Dei cum Paulo confitemur, nec ob illud Dei ministerium ab Ecclesia Christi eliminari posse contendimus. Cæteris in Religionis articulis, nihil blasphemæ aut hæreticæ, aut absurdæ foveamus, ut qui ab annuli symboli Apostolici & Sacram Scripturæ sacrum quidem iniquum desistere audeamus. Dilectionis in pluribus Religionis capitibus, dum una cum Apostolo Johanne Jesum credant esse Christum, eumque fidem vitæ integritate tellentur, damnare non timeamus, eo quæ Catholicæ Christi Ecclesiæ gloriæ æmulamur & implemus, qui non opinionum doctores, sed præceptorum suorum obsequio servos suos confecti voluit. Evangelicæ quoque Ecclesias, dum in hoc seculo, sobrie, iuste & pie vivant pro veris Christi Ecclesiis agnoscimus, & quoties sacram eam celebrantibus adsumus cum corporibus non liceat, animis certe ac devotis mentibus cum iis conjungimur & pro tanto beneficio quod in Eucharistico sacro celebratur, humillimas unâ gratias agimus.

Regulæ quorum intus sumus criminibus, superest ut indignos per injuriam titulos & agnomina deprecemur. Antiquissimum nomen agnosceat non possumus, quia hispanum nec veterem renovamus, nec novum & à primo Apostolorum seculo usurpato differentem, commiscemus, denique hunc ipsum qui in Ecclesiis Evangelicæ receptus est, non damnamus. Ariatorum appellatio eò nos acridè pangit quod penus quondam istius est & hinc de Ecclesia mentos esse scimus. Grave igitur nobis est eorum vocari nomen, quorum errores & culas satis delectari non possumus. Si quid igitur Serenissime Princeps Domine Clementissime sub illorum titulorum nomine & invidia durioris & rigidioris sententiæ adversus quemquæ Serenitate vestra per importunam aliquorum instantiam sive postulatam, sive obtentum est, ad nos pertinere non arbitramur; quia nos iis nominibus, quæ non agnoscimus, comprehendi non posse, humillime protestamur. Perstricta ita breviter criminatorem quibus appetitur congerie, nunc iterum Serenitatis vestrae pedibus supplices advolvimus.

Tua Serenissime Princeps res agitur. Tua plurimum interitæ ne tot nobiles supplices, qui fideles Vasalli & imperio tuo subiecti esse creperunt, à Subiectione tua arceantur. Prætextus ne in tuo obsequio relinqui noceamus, levior est quam ut ejus ratio haberi debeat. Quid enim nocere possint iis, qui nullis subnixi viribus, nullis armis coadjuvati, pridem in fidei & clientelam tuam concessere? Nulla nobis nova aut exotica jura, nos invidiosos ad damnatos mores introduximus. Ad jura & consuetudines Provincie dudum accessimus in Tua, Tutorumque subiectione victuri. Si quis novorum holpitum ab offiis exorbitet, non in Tua, Teorumque Magistratum potestate relinquere. At enim nova opinionum semina spargemus. Alteram jam lustrum labitur ex quo hic sumus. Offendant vel inimicissimi equis ad opinionis nostras seductus imò vero equis tentatus ad sollicitudinem est, via quam ad salutem eligimus angusta est, & asperis obstructa. Non est periculum ne ullis capere illecebris populus ad eam confluat. Ubi strictioris vigiliæ officia morosius exiguntur, non facile mortales convolant. Sed & si in relictis nobis conscientia libertate aliquid esset periculi, ne simplices seducantur, aut scandala parentur, nunquid idcirco libertas conscientiarum

violanda aut in dissentientes servandum est. Desunt videlicet huic malo aptiora remedia.

Et scandalis quidem publicis obviam ire, est in manu & jure Magistratus potestatem, ut huic incommodo sine magno negotio per parendi necessitatem posset occurrere. Ad mentes & conscientias mortalium; jus aut potestas Magistratus non pertingit. Messiem hanc Deus sibi sepuluit, in quam tanquam alienam & sacram Magistratus falcem suam immittere fas non est. Defensor equidem ille & Patronus Ecclesiæ est; sed contra vim illatam non adversus subrepentes errores. Quia à Deo corporalibus duntaxat armis, armatus est, quibus vis retundi potest, sed ad expugnandos errores nihil profuturum si adhibeantur nocent. Sunt alii qui vincendis erroribus à Deo armantur; sed armis spiritualibus, doctrinæ scilicet & verbo Dei, Pastores inquam & Doctores Ecclesiæ. His adversus errores prædictos utendum est. Sed homines docendi & intruendi, non affligendi aut expellendi sunt. Nullus igitur à Religione prætextus adversus conscientiarum libertatem tyrannidi suppetit. Periculis enim ejus non desunt aliunde remedia, quamvis ipsa conscientiarum libertas, tanquam res sacræ & inviolabilis, soli mentium Regi Deo deposita servetur. Non graviori damno & populorum iactura superiori bello irruentes Scythæ, aut finitimi hostes, Tuas Serenissime Princeps ditiores vallarunt, quam vallare alii agentes cupiunt, qui non modo pellendorum tot innocentium civium auctores sunt; sed etiam in eorum calamitate, erigunt formidabile signum ac terrorem, quo ceteri, aut similes à ditione & subiectione tua absterrentur. Hocce est augendo populi affluxu firmare Provinciam Potentiam. Bene profexit, bene cellis Baravis nunquam satis laudati & gloriosissime memorie Principis Guilhelmi Auriaci prudentia, qui hos ipsos Anabaptistas, in quorum nomen, hæc quæ nos petere videntur, edicta serviant in censum reliquorum civium recipi auctor fuit. Florere exinde, affluxu & multitudine populi usque ad vicinorum invidiam, & omnium stuporem opulentissimam istæ provinciam. Ferre una cum cæteris onera publica qui non refragantur, quid est cur unâ cum cæteris pace & securitate publica gaudere non debeant. Neque verò exilii nostri sola Prussia misera videri potest, recepere nostros benignissimi, bene & angelici in Silesia Principes, & cum nupturbo Turcico bello, provinciam illius ordines contributionibus gravarentur, etiam ab hoc onere immunis præstiterunt. Recepit intra ducatus suos Opoliensem & Ratiboriensem Serenissima Polonia Regina, & cum isthic Pontificius clerus nostratibus negotium faceret, etiam Rescripto suo protexit. Tres continuâ serie sibi succedentes Transylvaniæ Principes Bartschium, Kemenius, & præsentem Abassium haud commemoro, patrocinium nobis non denegantes, quia receptis illic legibus, negari non potuit. Humanis cæteros inter suscepit nostros Comes Franciscus Redaius Princeps Evangelicus, in comitatu suo Maramorosio. Quod factum ejus cum Zelota quidam Angli minister Anathemate dignum judicaret, ob hæresin, promptè reposuit Comes, ipsius Anglii iudicium Anathemate dignum videri, ob crudelitatem. Recepit nostros exules, Serenissimus Elector Palatinus destinati ipsi Manheimii sede. Nec Tua Serenissime Princeps benignitas contineri potuit, quin eodem in Tua quoque Marchia reciperes. Huius erga afflictos humanitatis ac benignitatis cum Pannonia, Dacia, Silesia, ceterior atque ulterior Germania participes esse voluerint: quid causæ est, cur sola Tua Borussia expers esse malit? Nempè vetera jura sua municipalia, pro rigore adversus nominatas sectas allegant. Sed quomodo allegari potest Lex, quæ nusquam in codice legum Provincie exstat. Si quid ulpianum ad immutandum illorum hominum dignitatem reperias, vel id ipsum documento est, Pacem & securitatem eorum mansisse illasam. Usum & praxim adversus eos iactare nequeunt, cum istius generis homines in his oris ab antiquo usque ad nostra tempora non defuisse notorium sit. An verò cum in to-



eo Poloniae Regno, cui tunc provincia hæc arctiori fœdi nexu conjuncta fuit, ejus generis homines pleno jure Pacis diligentiam in Religione fruerentur, adeoque florenter, ut in Senatum & ad summæ dignitates sæpe admitterentur, sola hæc Provincia Pacem diligentiam in Religione, tot Regum juramentis sancitam violare potuisset? Quam pacem etiam Serenissimi Antecessores Tui, per legatos & ministros suos in Regno Poloniae toties propagarunt, ac sedulam dederunt operam, ne in ullius generis aut ordinis hominibus violaretur. Eadem pax omnes à Catholicis diligentes, & nos ipsos complexa, ut in eundem statum in quo ante proximum bellum Suecicum viguit, in Polonia restitueretur, in tractatu Oliveæsi Tui Serenitas per legatos suos efficere, omni ope contendit. Liquebat enim omnibus, atque ipsis quoque Suecis, generalem diligentiam à Catholicis pacem, infringi & convelli per hoc unum reliquorum diligentiam antemurale convulsam. Nec aliâ machinâ nos in Patria subversos, ex diversis verbis ostentationis constat, quam revocata in usum quæ obfœderat Jagellonis leges, quæ omnes Evangelicos unâ nobiscum jugular. Iniquum igitur est, nos, qui per tot annos discriminis nostri obiectus, Pontificiorum insultus sustinimus, & omnium Evangelicorum pericula remorati sumus; eo quod tandem hostium violentiâ oppressi sumus, nunc ab ipsis Evangelicis affigi & opprimi. Nec Tua Serenissime Princeps Clementia & moderatio finit penas à quoquam exigere, aut in quenquam sævere, eo quod conscientiam suam impio vulnere lauciare non audeat. Laudabilis & omni prædicatione digna est Serenitatis Vestræ anni proximo elapsi declaratio, quæ palam & publicè professus es, quemadmodum huicque nullius est subiecto tibi populo Conscientiæ aut Religioni vis illata est, nec ob diversæ fidei confessio nem quisquam Tuo Iussu persecutionem passus est, ita & in postremum Tibi Decretum, neminem propter suam fidem aut errorem vexare aut persequi velle. Tanto igitur certior & repulsæ securior nos impetrandi spes atque fiducia tenet, quod non aliud præfenti supplicatio ne humilimè obsecramus, quam ne in nostrâ quoque causâ à tam Sancto & Christiano animi Tui proposito recedere velis. Tristitia & fœva, & Clementia tuæ repugnantia sunt, quæ paucorum quorundam, qui mansuetudinis & Christianæ tolerantia expertes esse sistent, operâ à Serenitate Tua, adversus nos postulant. Neque id inter gravamina collocari ullo modo meretur, quod in statu suo relicto nulli mortalium gravabitur, convulso autem & abolito non exigua pars afflictorum Serenitatis vestræ subditorum miserabili calamitate involvetur. Nam gravamina quidem, quorum abolitionem vulgò populus à Principe postulat, libertatem & immunitatem civium aliquâ oppressionis specie aggravant. At conservatio libertatis conscientiarum, libertatem & immunitatem civium politicam nulla omnino specie oppressionis gravat: immo stabilit & conservat. Et sublata conscientiarum libertate, quis erit locus libertati Politicæ? Succedet in ejus vicem servitus, fontium oppressio, præsumptorum fontium inquisitio, peccatis & scabie Hispanica etiam servientibus populis gravis ac detestanda. Sunt qui zelo Religionis suæ non ferunt alienam conscientiam libertatem; sed in eo dum alienam infestant conscientiam suæ suorumque non parcunt Religioni & conscientiæ. Quanto melius Religioni suæ consulerent, si eam ultro ac libenter receptam, quam per vim & metum extortam esse malent. Deducit & ignominia est Religionis, quoties ad eam adigi opus est necessitate & violentiâ. Non igitur in eo gravamen est ullum, dum ingenuè & liberaliter, sed in eo dum violentè ac serviliter tractatur conscientia: dum ob eas homines vexantur, premuntur, puniuntur, sine in exilium pelluntur. Horum porius gravaminum abolitio à Tua Serenissime Princeps Clementia petenda & impetranda est. Nam illorum qui eo gravari se putant & queri audent quod dissentientes ab ipsis incolumes sint, & pace fruuntur iniquâ & delicatâ, &

repullâ digna sunt desideria. Neque vero verendum est, ne adventus noster in hanc regionem finitri aliquid provinciarum aut afferat aut portenat. Illuc potius unde ejecti sumus, sævillima tempestas & procella malorum incubuit, continua ab hostibus damna, perpetuè à milite injuriam, frequentes Exercituum confederationes, acerbâ Regem inter & Procures odia atque diffidia, paupertas omnium ordinum, quæ vitiosâ monetæ, quæ omnem bonum succum & sanguinem e corpore Regni exhausti, & aquâ replevit intercute, denique cumulus omnium malorum civile bellum & quod gravius est, nihil solati, sed peior metus ex futuro. At è diverso nobiscum unâ migravit in hæc oras alma pax & benedictio Dei, cessit auronæ difficultas, succedere anni non steriles, rediit incorrupta, nec viliori metallo adulterata pecunia, & plenus per Dei gratiam sufficit omnia copia cornu. Reinos tam frigidas accusationum prætextibus, quid est quamobrem tot innocentes, à jure Supplicum, jure humanitatis & misericordiæ repellantur? Nihil est quod magis favorem hominum mereri debeat, quam adoptionem bonorum, exilium & innumera mala pati propter conscientiam & jam si forte non optimè informata sit, Id enim est eximig probitatis documentum, magis amare Deum, quam se ipsum; magis timere quam homines, pluris facere cælestia præmia, quam terrena bona, & caducam felicitatem. Enim verò hic est lydius lapis veræ & non simulatæ fidei, hoc pignus & testera exploratissimæ erga Deum reverentiæ & obsequii. Quæ animi constantia si non omni laude, commendatione & mercede, at profectò favore & miseratione digna est. Quam indignum verò & miserabile est, tot utriusque sexus Viros & ierminas Nobiles, tot Viduas & pupillos, patris finibus extorres, fortunæ omnibus, quodam & latifundis expulso, & qui multis omnium beneficiis præfata solebant, nunc aliena non beneficiis tantum, sed misericordia indigere & novæ ac penè atrocioris (quia jam pares vires ferendis malis non superant) persecutionis discrimine periclitari? Talium preces ac necessitates negligere aut repellere, non modò inhumanitas, sed ipsa videtur crudelitas. Quæ quæ totâ Clementissimo Serenitatis Vestræ animo & mentibus Procurement nobilioribus abest, tanto nocentius interdum occupat aliquos, quibus ad sæviendum nunquam deest occasio aut prætextus. Tot undis ac tempestatibus jactati atque omnino dira atque immania passi hospitio prohibemur arenæ. Verè profectò arenæ, & quidem sterilis ac desolata. Non enim ad pingues & uberes cultioris Præfati glebas; Sed ad desertâ & arenosâ, mox & nuperis nec semel repetitis Scytarum, dein Litvanorum & aliorum incurfionibus vastata Nahoria: confinia naufragio nostro ejecti sumus. Hæc quia sterilia & inculta sumptu & labore nostro excolere, & exulta ac seminata pægorum rudera instaurare incipimus, ex quod damnatum aut detrimentum regioni ad quam accessimus afferre dicendi sumus? Idcirco minis aut edictis vexari, ad contumeliam populo proponi meruimus? Nec enim satis est quod nobis inauditis, atque indelensis, ac ne testibus quidem postulatis aut productis tanquâ jam convictis, obreos u per injuriam conventiculorum culpa imputetur. Interdictum insuper ipsum ejusmodi verbis exprimitur, quæ legem horrendi carminis, de nobis in exilium pellendis, jamjam secuturam denunciare videntur. Hoc ultimæ calamitatis nostræ infortunium Serenissime Princeps Domine Clementissime accipis jam & exhaustis ac diuturnâ persecutione adeo fractis viribus nostris, ut longius per alias gentes exilium nostrum circumferre per inopiam non liceat, humillimis & enixissimis precibus deprecamur. Ita Te Domine, itaque pigora, Serenissimam conjugem atque progeniem (pro quorum omnium incoluntate ardentissima quotidie vota fundimus) fospites semper & florescentes Deus Opt. Maximus prosperis consiliis, successibus rebusque ex animi sententia fluentibusaugeat, & cumulet, syncerissimis suspiriis apprecamur.

Serenitas vestra Domini Nostri Clementissimi

Fidelissimi subditi Exules ex Regno Poloniae.

IIYPERAS.





HYPERASPISTES

*ſeu*

DEFENSIO APOLOGIAE

AB AFFLICTIS NUPER IN POLONIA, ET  
EXTORRIBUS ECCLESIIS IN PRUS-  
SIA PERICLITANTIBUS

SERENISSIMO AC POTENTISSIMO PRINCIPI  
AC DOMINO D. FRIDERICO  
WILHELMO ELECTORI  
BRANDEBURGICO.

&c. &c. &c.

Oblatæ

&

ILLUSTRISSIMIS DUCATUS PRUSSIÆ OR-  
DINIBUS TRADITÆ.

anno Domini. 1666.

## P R Æ F A T I O

ad Lectorem.



*Est hoc in more positum, plerisque, qui errores, præsertim primi oppugnant, ut convellendo peritus, insolitam hominum mentibus falsitatem, nihil omittere velint, quod contra illam dici possit; non semper attendentes an hoc ipsum quod in mentem venit verum; aut certum sit, dummodo errorem, quem iustissima & liquidissima de causa oppugnant, subruat & prosternat. Quasi errori sola Veritas, non autem interdum & alius error, hostis esse possit. Sape & per amplexus & ambages, dum nimium violentem in adversam partem, sententia aliqua trahitur, legitimum veritatis locum transit & ad alterum erroris extremum deflectit. Præcipue cum Christiana religionis dogmata; dum quondam à Judaismo longius abstrahuntur, post Iustini Martyris & philosophi, multoque magis post Origenis ævum, dici non potest, quantum ad ultima Academicorum scilicet opiniones declinaverint. Ità inter Judaïsmum & Ethnicismum, Christiana doctrina fluctuans, dum ab altero extremorum violentius trahitur, ac rursus retrahitur, diversis vicinioribus de utroque non parum hausit. Nam ut eam olim à Judaismo abstrahentes, ævo Apostolico propiores Patres; Ethnicismo propinquam immiscere; ita eandem nuper ab Ethnicismo avellentes, Maximi Viri, & vitare non potuerunt quin alicubi hominibus, ad Judaïsmum propius æquo deflexerint. De Jacobum Palæologum, Franciscum Davidis, pluresque alios præteream, Simon etiam Budæum nostras, Vir eruditione, judicio, & linguarum Orientalium notitia eximius ad scopulos istos impegeras, naufragio proximus, nisi maturâ ante obitum resipiscencia, lapsuum suorum memoriam dalevisset. Id cum vitio insita mortalium imbecillitate accidat, nemo è summis etiam Viris, cum homo sit humani aliquid à se alienum patet. Nemo etiam aliena auctoritate tantum tribuit, ut in opinionibus eorum qui magis de Ecclesia meritis, celebres sunt, inquirere non auserit. Aliàs, pressius sequendo, verioris maxime ex parte sententia, antecambulones, & post eos proxime nos antecessoribus gregem, ibimus non quâ eundem est sed quâ utitur, nec ingenuè & bona fide soli Christo, sed factiose, magistris nostris adharebimus. Quæ pestis factionum, vulgares errores in tantum, fastigii provexit, ut hodie veritatis luminibus tam perniciose, obstruant. Et si ad veriorum de qua loquimur, sententia defensores serpat, factionem prævalidam & potentem, quæ nunc in orbe Christiana regnat, infirmâ & nullas dam vires habita factione, nunquam subvertet. Nec verò auctoritate, nec factione; sed sola veritate & rationibus, vulgarium errorum patrociniis, tantum præsertim viribus suffultum, vinci potest.*

Non ideo tamen Summorum virorum auctoritas & existimatio violatur; quia in ipsis primam Falsi glaciem frangentibus, errores aliqui notantur. Sua illis laus integra, suum decus illibatum manet, quod adversus tot seculorum conspirationem, tot præjudicii adobrutam veritatem, ex spissa errorum caliginem erant, & fortiter ausi; & auso, non sine incredibili laude, maximâ ex parte, potius sunt. Facile est inventis addere, aut operâ aliorum oborta luce, ea videre, quæ forte cum densis tenebris luctantibus, qui nobis præluxere, animadvertere non vacavit. Nec dubita nos, qui nunc aliena ope, maxima luce persusi, non pauca, in publicatis majorum scriptis, damnamus aut desideramus, si eodem cum ipsis ævo, eundem laborem suscepissimus, longe pluribus & forte gravioribus in rebus, infirmitatis humana documenta datatos fuisse, quàm ii decere, qui dum in dubia falsi caligine, certum ad veritatem iter quaerunt aliquando recte quidem, sed in speciem errori vicina orbita visigia incautius vitavere. Eorum nos nomini & existimationi, quantum quidem possumus libenter assurgimus: præcipue quoties id absque veritatis injuriâ, & in primis sine Christi gloria detrimento fieri potest. Hoc enim est criminum, quæ Ecclesiis nostris obijciuntur, maximum & plane capitale, quodque nos cunctis exosos, & veram quam profitemur doctrinam, suspectam omnibus mercem, imo invisam & rejectionem reddit. Atque hac sorte, si non sola ac præcipua est causa, cur veritas divina, ad quam longe propius (absit dicto invidia) affluat in Polonia Ecclesiis, quàm cæteras omnes accessisse, arbitramur, lentos nimium atque tardos progressus habuerit. Quæ a plerisque sui defensoribus, male defensa videtur. Quid enim opus erat simpliciter veritatis amiculo, pannosus Judaïsmi aut ad eam propius accedentis Ebionismi facinias assuere, & regnum Christi æternum ac caeleste, intra breves terrene regiminis metas, includere? ut plane omnium ejus, caelestis in triumphante Ecclesia potestas & exaltationis eminentia; in æternum deponenda censeatur? quid, naturam ejus in calo gloriosè viventis, in humana vilitatis ordinem redigere? cum Paulus olim Christum secundum carnem cognovit, non ultrà se, secundum carnem nosse asserat? quid attinuit, de prærogativâ Unigeniti & vera ac propriè dicta ex Patre generationis, dignitate vel minimum detrabere? Divina & nuda veritas, absque ejusmodi auctoribus, sibi probè constat: quæ satis ipsa per se errantibus odiosa est: Quid si ejusmodi coloribus, & Judaïsmum redolentibus fucis, incrustetur, quæ calumnias & insultationes adversariorum provocent? Nec enim tantum falsa ista omnia; sed invidiosa quoque sunt, in quibus per noxiarum opinionum latus, innoxia veritas, immeritos ictus excipit ac rapulat.

Non

Non desunt qui in ejusmodi sententiis proponendis Judaica gentis rationem haberi; aut certe sub hoc obitu his & similibus Judaïsms; aut Judaïsimo viciniorebus opinionibus, veniam postulent. Verum fugit istos homines ratio, qui ejusmodi illecebris, gentem tam dura cervicis, in sedis posse ad Christianismum sperent. Quicquid iste populus arumnarum & calamitatum; in spem falsam caelestis pramii, iusto Dei iudicio, tolerare videatur, mentem tamen in terrenis & bonorum hujus aevi affluentia, tenet. Proinde removeantur licet omnia, quae eum ad Christianismum aversum redactare scandala, & opinionibus eorum etiam plus quam satis est, indulgeatur: nequaquam is populus Jesum inopem & persecutionibus obnoxium, agnoscat aut recipiet. Nunquam purior veritas quam Christi & Apostolorum tempore genui hunc illuxit. Et tamen crux Christi, populum hunc ab eâ transversum egit & abegit. Quem postea Antichristiana Ethniciſmi tenebra in incredulitatis suae caliginem profundius misere. Pulsis istis tenebris, sed toto Christiano orbe, pulsus, ita ut Christi reditiva potestas, in extortam è manibus Antichristorum Ecclesiam, postliminio redeat, pura ejus veritate & hujus filia pietate, in terrarum orbem restituis, spes demum affulget, gentem hanc ad obsequium Regis sui, sed regnantis latè, & triumphantis, respecturum.

Nec verò illa nunc à paucis, iisque à ceteris afflictis Christianis, doctrinam totius Christi religionis estimat: sed potius ex populo in errores longè lateque diffusos factiosè conspirantibus. Qui nisi respiciant & Christianum nomen, doctrina & vita maculis inquinare, definant: inter tot tubas & cornua Antichristi classicum canentia, populus hic, paucorum è nostris voces & dogmata sibi blandientia, non exaudiet: aut certe despiciet. Si quisigitur Judaica genti consultum velit: Christiana potius Ecclesia morbis sanandis, prospiciat, non autem in gratiam Judaeorum, Christianis offendicula praebeat.

Quapropter hunc laborem, inter alias causas, eo quoque consilio suscepimus, ut opiniones, & errores Judaïsimum redolentes: aut saltem ei propiores, aro calculo notavimus, ne à nostris incautus disputantibus, non levi veritatis malè defensa dispendio, urgeantur, & inviti Christianorum animis, atque adversis studiis, obtrudantur.

Quia verò opiniones eminentiam Christi deprimentes & Judaïsimo viciniore, magnà ex parte argueritis, à sola ratione depromptis, fulcuntur, dabis veniam aequum Lector, quod in plerisque quaestionibus; ejusdem generis rationibus uti, coacti simus.

## C A P U T I.

### In quo ostenditur quòd Dominus noster Jesus Christus non per metaphoram, sed propriè dictus FILIVS DEI censerì debeat.

**E**Rrorum quos refutandos suscepimus, primus omnium esto, qui novissimus nuper exoriri cepit; quando aucti sunt quidam natalium Domini nostri dignitatem & generis nobilitatem in dubium vocare; dum eum non simpliciter verum & genuinum filium Dei, esse, sed per metaphoram aut metaphoricè sic dictum, contendunt.

Cujus rei culpa, non tam penes eos hæret, quibus id forte aliud agentibus, & nihil mindis quam ignominiam Domini sui animo agentibus, præcipue in Scriptis inter armorum strepitum conceptis, & morte preveniente, parum accurate recognitis exidit (quod interdum innocentissimis mortalium usu venit) & qui primo ejusmodi hominis admonitu, pro candore suo, verba proximis offensionem præbentia

*Emendaturi, si licuisset, erant.*

quàm penes eos quorum palato hic error adeò allu-  
buit ut eum per Ecclesias spargere, & in publicam  
lucem protrusum, cunctis propinare sustinuerint.

Summa præ omnibus, & soli Domino nostro com-  
petens adeoque propriè dicta Nobilitas est; quod

verus, genuinus, & Unigenitus seu propriè dictus, Patris illius omnipotentis, ex quo omnia filius sit. Hanc illi opinionis tam crudè factiores, sine capitali injuriâ eripere velle nequeunt. Quis terat, generis sui, si quam habet claritudinem, ejusmodi cavillationibus fugillari ut cum Regis, Principis aut Nobilis cujuspiam viri, de cuius vera & certa nobilitate nemo dubitet; filius ab omnibus dicatur; & reipsa sit: ab aliquo tamen, non verus & genuinus, sed per translationem & metaphoram dictus ejus filius esse, asseratur? Quis non per hanc contumeliam maculosum generi suo dedecus, & gravem natalibus notam injuri, necitò quereretur? Et illi ipsi boni viri, quo stomacho, qua indignatione acciperent, si non veri & genuini, hoc est, propriè dicti; sed metaphoricè nominati Christiani conferrentur? Quicquid est nomen, quae dignitatem aut honorem, rebus nominatis afferunt, qualis est vox filii Dei, manifestam imperfectionem rerum nominatarum ostendunt, si de ipsis non propriè, sed metaphoricè dicantur, & ipsis tropicè tantum non verè competant. Atqui Patri caelesti placuit; ut in Christo, tanquam vero & unigenito filio suo, omnis plenitudo ac perfectio habitaret. Coloss. 1. 12. Quid multis opus est? Historia utriusque generationis filii

Dei, in Sacris literis extat. Cum in humanam naturam nasceretur, quemadmodum propriè loquendo, ex Maria virgine natus, ita propriè loquendo ex Deo & Spiritu ejus conceptum eum nobis perhibet. Cum in divinam, eundem illum exhibet, ab ipso Deo non simpliciter tantum, puta in eandem quam vixerat, vitam & naturam regentium ac resuscitatum: Sed per novam generationem in divinam & omnipotentiam ac divinorum attributorum capacem naturam genitum & plane filium Dei in potentia. Utrobique metaphora locum nullum reperias. Nam ut humanam primum naturam, ita postea divinam nullus alius Pater quam Summus Deus filio suo per sanctam utrobique ac divinam, sed tamen propriè dictam Generationis modum contulit. Filius igitur Dei, utrobique propriè dictus, optimo iure nominatur. Quod si ratione prioris generationis, filius hominis simul & filius Dei propriè dici potuit quia non modo ex vagine Matre natus; sed ex Deo quoque patre, conceptus est; quamobrem rationi pollicentis, filius Dei propriè dictus, censeri, nequeat, cum ex ipso solo Deo patre, sine ullo sexus intervenitu natus est. Illud autem vehementer miramur, cur à recepta & communi Ecclesiæ nostræ sententia abierint, tam crudæ & falsæ opinionis auctores, qui ignorare non poterant, à nostris Christum patris sui filium naturalem agniti esse. Naturam igitur Christum, filium Dei esse censuere. Atqui, quicquid est naturaliter id, quod esse dicitur, id necesse est propriè loquendo esse id, quod dicitur. Cum igitur nostri Christum naturalem esse filium Dei faterentur; eadem opera ipsum propriè dictum Dei filium esse censuere. Nihil enim magis propriè cuiquam competit, quam quod ei naturaliter competit. Sed hæc sua sponte, (si perviciacia & nimium addita hominum auctoritati observantia abesse) cuique patent. Si quis tamen plura desideret, pauca illa ipsi perpendenda proponimus.

## I.

Filius Dei, ob generationem suam propriè dictam propriè dictus & ipse censendus est, quia generatio eius fuit substantialis. Vox autem generationis ad substantias pertinet propriè, ut Alterationis ad accidentia; & ea generatio ex qua substantia producitur ut substantialis, ita propriè dicta sit oportet, qualis est Filius Dei. Alia est ratio, generationis improprie dictæ, per quam Christiani regenerati, ex Deo nascuntur; quæ potius Alteratio est, uti & natura aut potius qualitas per eam producta; accidentalis est; quæ adesse & abesse potest, absque corruptione subiecti. Idem enim subiectum & regenerationem ad sanctitatem fieri, & tale aliquandiu manere, & tale quoque esse (nihil mutata natura sua substantiali) definire potest. Non ita se habet Christi generatio, qui semel natus Dei filius; filius Dei esse definire non potest. Substantialis enim eius generatio est; ideo essentia per eam producta, à supposito suo, avelli non potest: quemadmodum ea, quæ per accidentalem, hoc est, in propriè dictam, generationem, supposito inhaerent.

## II.

Eundem filium Dei, propriè dictum esse necesse est, quia Deus ad eum primitus, in humanam & imbecillam naturam gesserandum, sexus operæ usus est. Quid autem ad impropriè dictam generationem, aut etiam simplicem creationem, sexus operæ, opus fuit?

## III.

Idem propriè dictus filius Dei est, quia in utero

matris suæ, intactæ & sanctissimæ virginis, ex Spiritu Sancto, hoc est, virtute & potentia patris essentiali conceptus est; nec ullum alium propriè dictum Patrem, præter unum illum Deum Patrem, ex quo omnia, sortitus est.

## IV.

Idem propriè dictus filius Dei est, quia cum à Deo patre in divinam & omnipotentem naturam, & Statum, tanquam filius in potentia Rom. 1. 4., ex resurrectione mortuorum genitus est: tam excellens ei natura collata est, quæ omnipotentia, & summa: tam in caelo quam in terra potestatis à patre tam dependentis, capax esset. Non minus igitur naturam (quavis ista natura ex dono sit patris) quam potestate & omnibus Dei attributis, ipsaque adeo dignitate & eminentia, adeo similis & proximus Deo patri evasit, ut etiam non prelucente nobis Sacra Scriptura auctoritate, eum verum & propriè dictum Patris huius progeniem fateri cogamur. Quanto magis id faciendum, cum eum Sacra Scriptura filium Dei proprium, eumque *Unigenitum* & expressam invisibilis Dei imaginem & substantiam eius characterem, appellat, ut ab aliis filius impropriè aut analogicè sic dictis, discernatur.

## V.

Idem propriè dictus filius Dei est. Quia à generatione ipsius, qui non ex voluntate carnis aut viri: sed ex Deo vere & propriè natus est, ducitur metaphora, ad impropriè dictam generationem filiorum Dei; qui similiter non ex sanguinibus nec ex voluntate carnis, sed ex Deo impropriè nati sunt. Propriè dictam igitur generationem esse necesse est, à qua ad impropriam metaphora ducitur. quia metaphora est translatio vocis à proprio sensu ad improprium. Et sensus improprius semper supponit, eum à quo ducitur esse proprium: nec ulla metaphora metaphora esse solet.

## VI.

Omne quod per metaphoram de aliquo dicitur aut prædicatur sine ulla absurditate, potest ab eadem metaphora denominari metaphorice. (ex natura & legibus conjugatorum) Atqui filius Dei cum de Jesu Christo prædicatur, non potest sine absurditate dici metaphorice (ex sententia auctorum tam crudæ opinionis). Ergo filius Dei non per metaphoram, sed propriè de Jesu Christo dicitur. Major ex legibus Conjugatorum manifesta est. Sed si probatio eius requiratur, nititur insuper definitione Metaphorici, & ita probatur. Omne quod per metaphoram à proprio sensu ad improprium transfertur, sine absurditate potest dici Metaphoricum. At omne quod per metaphoram de aliquo dicitur, per eandem metaphoram à proprio sensu ad improprium transfertur. Ergo omne quod per metaphoram de aliquo dicitur, sine absurditate potest dici metaphoricum. Ita major principalis syllogismi definitio Metaphorici (quæ de definito suo sine absurditate prædicatur) Minor confessione adversariorum nititur. Quomodo igitur negari aut in dubium vocari potest Conclusio?

Quod si quis ex eo, quia metaphoræ, non in rebus sed in vocibus tantum propria sedes sit, arguat nos de eo litigare quod vox est tantum, prætereaque nihil, huic in mentem revocandum est, nos de rebus aut personis, nisi per verba & voces loqui aut disserere non posse; ideoque in gratiam rerum aut personarum, quoties illis absurdæ, ineptæ, aut incompetentes voces tribuuntur, eò necessitatis adigi, ut voces quoque ad res & personas intelli-

intelligendas excutimus. Nam quicquid in vocibus peccatur, res ipsas quarum sunt signa afficit. Non igitur de lana caprina, aut de eo quod præter vocem, nihil est disputatur, quoties de vocibus quibus res exprimitur disceptatur.

Nam refugio illo ad distinctionem metaphoricam, à metaphoricè dicto, nihil est inanius aut absurdius; quæ adeo non distinguuntur; ut inter se reciprocetur, imo unum idemque sint. Nam quod adjunctum Metaphoricum, in eo à Metaphoricè dicto distat, quod sit nihil, aut Non ens, nihil falsius aut ineptius commento isto, excogitari potuit. Nul- lum enim Metaphoricum, dici potest nihil aut non ens uti & metaphoricè dictum. Nam cuius vox, à propria significatione alterius rei, translata est, ad impropriam alterius illud certè esse in rerum natura necesse est; quia est simile ei, cui vox istius impropria; propriè competit. Non ens autem nulli rei simile dici potest, cuius nullæ sunt affectiones. Nec nos cum metaphoricam filii Dei significationem impugnamus adversarius, quod filium Dei non ens

esse statuunt, obijcimus, sed quod illum opinentur esse Ens natura & dignitate, propriè dicti filii Dei, longe inferius quemadmodum (quod supra attigimus) si quis eos Metaphoricos Christianos esse, assereret, non negaret quidem eos esse Entia, aut homines; sed negaret eos esse propriè dictos & veros Christianos, nec plus ipsis daret quàm quod sint Christianorum similes. Ità qui Jesum Dominum nostrum, metaphoricè dictum filium Dei esse exilimant, eritatem ei non adimunt, sed nihil plus ei tribuunt quàm quod sit veri & propriè dicti filii Dei, similis. Quod adeo absurdum est, ut non mirum sit, quod vis veritatis ab eis extorserit, ut eos Metaphoricè filii Dei, per inadvertentiam suam, satis imprudenter excogitari, puderet.

Plura in hanc sententiam dici possent. Sed quis ultra huic labori locus relinquatur, ubi adversarii, ad tacitam quidem sed non obscuram veritatis confessionem adacti sunt. Nec plura satisfacerent iis, quibus ista tam pauca non sufficiunt. Nunc igitur argumenta tantum partis adversæ refellenda supersunt.

## R E F U T A T I O

### argumentorum Contrariæ sententiæ.

**Q**ui diversum sentiunt, propriè dictam Generationem Deo tribui posse negant. Primum, quæcum non deceat, quod hæc actio sit viliorum & corruptibilium Creaturarum; puta animantium aut etiam ignobiliorum rerum, ex elementis constantium mixtorum aut miscibilium corporum; non vero nobiliorum & incorruptibilium, quales sunt Angeli & cælestia supposita.

Proinde sicuti non cadit in Angelos, quorum in dividua sempiterna sunt; ita & quidem multo minus in Deum. Loquimur de supremo. Qui cum sit, & esse debeat Unus; alium generare nequeat, quin sit Deus, puta omnium Supremus. Plures autem tales Deos esse absurdum sit.

Deinde quia Deus summus, propriè dicta generatione non indiget. Cuius ut ita dicam, individuum, æternum sit ac perpetuum; quod nullâ sui aut speciei suæ propagatione opus habeat. Reliquum est ut sola improprie dicta generatio Deo Supremo tribui possit.

Resp. Speciosè quidem ista dici & adversus Revelationis fidem & auctoritatem etiam ab Atheis atque ipsis Judæis, jactari non ignoramus. Sed ut cæteris in rebus omnibus, ita hic quoque nihil repugnans Rationi, revelatio nobis proponit dum propriè dictam generationem Deo tribuit. Imo vero obscurum Rationis lumen, clarissima sua luce illuminat; ità ut ipsâ tandem ratio, agnoscat & fate- ri cogatur, non modo in generatione propriè dictâ, nihil esse quod Summum illud Numen dedecet: sed etiam ipsam, in maximam ejus gloriam cedere posse.

Quodque longe plus est eandem generationem primario & principalissimo modo, soli Deo compete- re, reliquis omnibus generantibus minis principaliter, quàm Deo; non ita tantum quod Deus longe nobiliori, & præstantiori ac diviniore modo quàm cætera omnia generantia, immediatam suam generationem perficiat; sed etiam quoddam alterorum om- nium generationem, immensæ potentie suæ vi, & quasi influxu concurret; ac tanquam prima Causa, per mediantes causas secundas, omnia tam generet

quàm producat: & cuncta conservet, quod in ortu- num generandorum seminibus, mirificè & quasi non suâ vi præditis, non sine stupore, cernitur.

Quem igitur magis hæc æternitatis æmula; & præstantissimarum rerum productrix, & multiplicatrix (de generatione propriè dicta loquar) deceat? quàm summum rerum omnium Genitorem, Patrem ex quo omnia, qui etiam ab Ethnicis Divum atque hominum pater dictus est? Qui cum rerum omnia primus productor & effector sit; diversis producendi modis singula fecit. Nam longius à se remota & ignobiliora simplici Creatione; Nobiliora verò & sibi viciniora & similia Creationi admixta; divinæ auræ suæ inspiratione, denique nobilissima, propriè dictâ generatione, produxit.

Hic igitur productor omnium Deus, si propriè loquendo, nihil generare possit; potentiam ita generandi eum non habere certum est. Atqui longè certius est datam ab eo generandi potentiam (loquimur semper de generatione propriè dicta) iis, quæ generare possunt. Quomodo igitur dare potuit, quicquam quod ipse non habuit? Nec tamen illum id habere, ullo modo, ut ostendimus dedecuit. Quod si habuit generandi potentiam, quid prohibuit, quo minus eam adactum, quando placuit deducere potuerit?

Non pugnat igitur Ratio cum Scriptura, quæ propriè dictas generationes Dei nobis ob oculos ponit; nec auctoritas S. S. & revelationis, nobis per speciosa, sed parum solida, rationis commenta, subruenda est.

*Quæ quanti facienda sint,  
nunc expendere incipimus.*

Ajunt enim Deos supremos plures, eosque sibi natura & potestate æquales, ejusmodi generationem si daretur illaturam fuisse.

Resp. Minime vero gentium. Deus enim summus generare quidem Deum potest, sed summum & sibi æqualem nemine potest, omnia generatio ejus voluntaria est. Velle autem sibi parem generare, gloriæ ejus ratio, & universi conservatio non permit-  
mit

mittit. Potest is omnia quæ vult; sed velle non omnia potest, in primis quæ sapientiæ & gloriæ suæ adversantur. Itaque generatio summi Dei, à reliquis generationibus, præter cætera discrimina; in eo quoque differt; quod in cæteris quidem generatum generanti par, aut eo interdum excellentius esse solet. Summus autem Deus, non nisi seipso minus atque inferior generare possit, aut potius velit. Propter evidentem rationem, quia Summa plura dari nequeunt. Nec unquam ejusmodi generationem Deus suscipere & velle possit, quæ cum inællatis & gloriæ ejus detrimento, conjuncta sit. Poëtae assertio illa, quod Deus generare nequeat nisi Deum; aut sibi parem, falsa est, cum ejus generatio propriè dicta, ad eas generandi leges non sit adstricta; ad quas cætera adstringuntur, ut generatum generantis naturam plane & plenè adæquet, interdum quoque ob aliquam intervenientem causam, superet. Sed in divinis generantem generato excellentiorem esse omnino necesse est.

Quapropter Deus generantium omnium liberum agentem, etiam hominem generare potest; quem admodum in priore Christi generatione factum videmus. Potest & Deum, qui caput sit cæterorum omnium Deorum; Sed tamen talem, cujus, Paulo teste, ipse pater sit caput: quod in altera Christi generatione cernitur.

Sed urgebit quispiam, indignam Deo videri actionem, quæ ipsi communis cum animalibus fingitur, qui lis est lobolus propagatio.

Resp. Atqui innumerae actiones in Deo reperiuntur, & in Deum cadunt, quæ ipsi cum inferioribus Naturis, communes sunt: imò quasi ipse, ut sibi cum us communes sunt, exigit. nec ideo de dignitate aut Majestate Dei quicquam decedit. Deus benedicens, punit, premio afficit, iustitiam exercet, clementia erga patientes utitur, poscit ut homines sese in omnibus tanquam filii patrem imitentur. Quid hoc de dignitate aut gloria Dei decerpit? Præcipue cum etiam communes mortalibus cum Deo actiones, nunquam ad perfectionem ipsarum Dei actionum perveniunt.

Quod si quis dicat instantiam nostram, non ejusdem generis actiones Deum cum hominibus communes proponere, cujus generis est generatio propriè dicta; quæ non est ex libera procreati, sed ex necessitate naturæ; aut saltem non liberæ voluntatis, sed solis naturæ viribus perficitur.

Resp. In creaturis quoque intelligentibus, quas Deus ad imitationem suarum actionum invitat, & quibus generandi potentiam dedit, generationem quoque propriè dictam, neque esse ex necessitate naturæ, neque solis naturæ viribus perfici; sed voluntatis quoque nutu atque imperio. Nec omnes natura eunuchi sunt. multi qui sese eunuchos fecere propter regnum Dei, nec quisquam generat nisi voluntatis suæ permisso, aut instinctu. Quantum igitur ad generationem propriè dictam attinet, ea tam in hominibus quam in Deo, libertatæ voluntatis procreati subiecta est, æquæ ut aliæ omnes actiones, quas nos in exemplum communium cum Deo actionum proposuimus. Non igitur instantia nostra vitiosa est, nec ad diversum genus actionum evagatur.

At enim à modo & circumstantiis quibuscumque generationis animantium, vel ipsa ratio abhorret, easque dedignatur: tantum abest ut in actionem tam sancti Numinis cadere possint.

Resp. Generatio etiam propriè dicta; non unum generandi modum, sed pro diversitate naturæ & conditionis generantium: interdum & generatorum, nobilioris aut ignobilioris, diversissimos habet. Non eodem modo Deus quo homines, generat, nec eodem modo generat ea, quæ in cælestem aut divinam

naturam, quæ ea quæ in terrenam & humanam produciuntur. Generatio cælestium abique adhibito sexu perficitur. Terrenorum & hominum sexus postulat interventum, quia in cælestibus sexus locus non est: est in terrenis atque hominibus. Deus ipse cum sapientiæ suæ, in ejusmodi natura, in quam sexus cadit, solum generare placuisset, sexus opera usus est. Non igitur ideo impropiè dicta generatio censenda est, quia diverso ab aliis, propriè dictam dictis aut longe nobiliori modo peragitur. Ut cætera præter animantia, dissimilem ab animantibus generationis modum sortita sunt; ita ne ipsa quidem animalia eodem modo, sed alia ovipara, alia vivipara generantur.

Neutris tamen horum propriè dictæ generationis nomen abfulerit. Verum ut generatio cæterorum præter animantia, diversum à generatione animantium modum habet; ita generatio animantium, à generatione divina toto cælo distat. Plena hæc sanctitatis atque honestatis, illa non parum vilicitatis aut occultandi dedecoris habet. Quod refert igitur, quod humanum vel animantibus competentem generandi modum Deo indignum fateamur, quando divina generandi ratio Deo dignissima est? Quod vel in ipsa Christi in humanam naturam generatione liquido cernitur. Ubi in sanctissima virgine, miraculosa spiritus & virtutis Dei opera, nobilis ac divinus ille fetus productus est. Quanto sanctior & eminentior generatio videri potest, in qua sine ulla sexus opera, Dominus pater in divinissimam & omnipotentiam divinæ capacem naturam est genitus?

At iterum objicitur. Angelos propriè dicta Generationis, non decet. Multo igitur minus Deum. Non decet autem, quia nuptiæ aut matrimonium non decet.

Resp. Quasi verò ii qui natura cælesti & immortalis præditi sunt, si ipsis à Deo generandi potentia donaretur, eam non nisi humano more, perficere possent. Sed Angeli non ideo non generant; quod generatio eos non deceat; sed quod generare non possint, cum datam sibi à Deo generandi potentiam non habeant. Qui dedit unicuique quod ei satis est. Cum verò nihil frustra faciat, non dedit id Angelis quo non indigebant. In his enim indigentia ratio locum habere potest, qui donis Dei & gratia indigent; & quorum indigentia succurri ab eo potest. In Deo qui nulli re indiget, & cui ab alio succurri nequit, indigentia ratio, ut mox videbimus, inepta est, nec ullum locum habet. Non indigebant autem generatione Angeli, quia ipsis Deus individuorum æternitatem donavit, ne speciei propagatione indigere possent. Longè plus igitur acceperunt, quam quod ipsis negatum est.

Superest ultima adversariorum ratio refellenda, quam nec multum, quia nec meretur, morabimur. Generatione, inquit, Deus non indiget, cum sit æternus. Ergo non habet generandi potentiam.

Resp. Quod consecutionis pondus? Deus nulla re aut actione indiget, & tamen habet potentiam ejus efficiendæ aut exercendæ. Non indigit creatione Mundi. Idcirco ipsum creare non potuit? Non indigit hominis ad cælum admitti indigentia. Non igitur olim eum ad regna cælestia admittens est? Talia argumenta arena sine calce sunt: adeo non coherent. Opulenter Deus est, quam ut ex indigentia aliquid facere solet. Quæcunque vult, habet in potestate. Nulla re indiget, & omnia facit, non propter indigentiam, aut Status sui necessitatem; sed ut propter gloriam, aut propter bonitatem suam quantum fieri potest communicativam. Frigida igitur est hæc in Deo, ab indigentia defectu ducta consecutio.

Atque ita generationem propriè dictam, sicuti Deo patri activam; ita passivam filio ejus merito tribui,



tribui, satis, ut opinor, ostendimus.

## CAPUT II.

*In quo ostenditur quod Christus propriè loquendo  
sit, & vocetur Filius Dei Unigenitus.*

Satis mirari non possumus, dum cogitatione revolvimus, quid in mentem venerit iis, quibus in voce Unigeniti, tam sollicitè causas tropicæ significationis scrutari placuit, cum propria & ultrata Domino nostro tam aptè conveniat, ut melius quidare nihil possit. Quis unquam alias præter eum extitit, qui propriè loquendo ex Spiritu Sancto conciperetur & ex virgine nasceretur? Quis unquam alius in ejusmodi divinæ substantiæ characterem genitus est aut generabitur, ut ei omnipotentia, summa supra omnia potestas, & cætera divina attributa, quæ in Christo cerminus competere vel tribui possint? In utraque igitur naturâ tam divinâ, quam humanâ, Unigeniti nomine ac dignitate eundem præcellit. Quid aliud est, nodum in scirpo quærere, quam in vocibus, quarum propria significatio verissima & planissima est, impropiam superflua & operosa investigatione venari? Atqui id jura Theologorum municipalia vetant. Substituunt nobis, pro Unigeniti voce, vocem dilectissimi & singularissimi. Nos Unigeniti voce contenti, cæteras quæ vim ejus non exhaustiunt, vel sensum diversum reddunt, nihil moramur. Aliud est Unigenitus, aliud singularissimus, quæ vox posterior, strictissimum illum, filii cum patre nexum non exprimit. Aliud est dilectissimus, aliud Unigenitus. Potest enim esse dilectissimus, qui adeo non sit Unigenitus, ut ne genitus quidem sit ab eo, à quo diligitur. Potest & unigenitus ob aliquam causam, non esse dilectissimus. Fatemur libenter Christum Deo charissimum & singularissimum dilectum esse. Sed eundem non propter solam charitatem patris; verum quia in re ipsa quoque talis sit, Unigenitum dici contendimus. Aliud non distinetur; istam charitatis paternæ erga filium necdum natum excellentiam causam impellentem posse videri, ob quam cum Deus, tam in humana; quam in divina naturâ succellivè, Unigenitum re ipsa nasci, non per tropum, dici voluerit. Sed quid opus erat vocem Unigeniti, oborto collo, ad improprium sensum mordicè trahere, cum proprius in promptu esset? Quid attinuit, prævè interpretandis vocibus, rerum per eas significatarum naturam in mutare? Unigenitus est, qui ita solus propriè loquendo ex patre genitus est, ut fratrem alium propne dictum, ex eodem patre genitum, non habeat. Talis est Dominus noster, propriè dictus, patris cælestis filius. Nam impropriè dicti, ejusdem filii multi sunt, qui non possunt esse propriè dicti filii Dei; quia alios præter Deum, patres suos propriè dictos habent. Non ita Dominus noster, cui præter Deum nullus est alius pater. Solus igitur & nunc dicitur, & in æternum mansurus est, Unigenitus. Nam quod fratrum Christi, ratione Dei patris alicubi mentio sit, id non de propriè dictis fratribus, sed novæ creationis participibus (in qua Christus primogenitus alicubi: verum alibi pater æternitatis, & Novus Adamus progeniei ex se ortæ genitor dicitur) intelligendum est. Huiusmodi autem fratres, licet ratione cælestium suorum corporum immortalitatis, corpori glorioso Christi consensientes, ac longè iustâ divinam Christi naturam, maiestatem, & omnipotentiam positi erant.

Qui vero Christum filium Dei adoptivum aliquo-

modo dici posse asserunt toto cælo errant, & sua verba non intelligunt; cum interea divinam veritatem, cujus sunt defensores, calumniis & conviciis obnoxiam exponant. Nam qui ita loquuntur, adoptivum eum simpliciter dici non posse, statuant & fatentur. Genitum igitur & propriè dictum eum filium Dei ut fateantur necesse est.

At propriè dictus filius, quo prætextu, quo excogitata rationis colore adoptivus dici potest? Derectum veræ generationis adoptio supplet; & est vinculum inter adoptantem: & adoptatum, quam inter naturalem patrem & filium, longè infirmius & ignobilius. Ubi est veræ & naturalis generatio, adoptioni locus non est, ubi adoptio, illic veram generationem abesse necesse est. Quid opus est adoptare eum, qui citrà ullam adoptionem naturalis filius est? in quo citrà contumeliam & injuriam veræ generationis, nulla adoptio fingi vel omniri potest. Illud autem admodum absonum est, adoptionem quam Christo tribuunt, in posteriori & excellentiori Christi generatione, per quam divinam naturam adeptus, & verè Deus natus est, collocari. Quæ generatio tam fuit naturalis, quam prior, Quia sicuti prior humanâ, ita posterior divinam naturam Domino nostro consulit. Sed generatio & adoptio ita sibi opposita sunt, ut neutrum eorum poni possit, quin alterum tollatur. Quisquis est adoptivus, veræ generationis expertus est: & vere generatus nulla adoptione indiget. Quid vocabula indimus, rerum quas significant, naturæ repugnantia?

Quod si quis obijciat, Fideles Christi cum nova creatio consummabitur, & cælestis naturæ re ipsa participes fient; filios Dei propriè dictos fore. Nos igitur Christum tunc Unigenitum, sed tantum primogenitum mansurum.

Vox filii Dei etiam propriè dicti, sicut & ipsius Dei, sunt vocabula quæ vocantur ab Uno, seu genera analogæ, quæ principali speciei primario competunt, reliquis admodum inæqualiter. Quamvis igitur tunc fideles glorificati, magis quam nunc propriè dicti filii Dei vocari possint; tamen vox ista ipsis, minus principaliter competeret. Sed ne tunc quidem cum prærogativa Unigeniti comparari; nec satis propriè filii Dei fore censendi sunt. Unigenitus enim à patre immediate naturam, non cælestem tantum, sed divinam quoque & Omnipotentiam capax accepit. Fideles Christi autem ab Unigenito, naturam cælestem tantum, non autem divinam (strictius eâ voce sumptâ) accipiunt. Hinc ille Pater æternitatis & novus Adamus dicitur, à quo progenies in Ecclesia triumphante æternam mansura propagabitur. Ut taceam fideles, præter Deum aut Christum, patres suos propriè dictos primogenios habuisse: Christum autem neminem alium præter Deum patrem ex quo omnia. Ita Christo manebit semper solus Unigeniti prærogativa, quia est Deus benedictus in secula Rom. ix. 5. unctus à Deo patre oleo lætitiæ ac beatitudinis supra consortes suos. Heb. i. 9. Quorum nemo tam sublimis exaltationis compos fingi potest.

## CAPUT III.

*Quod nulla sit iusta aut gravis causa, ob quam  
Christum, ex essentia Patris genitum esse, negari debeat.*

Superfluum videri potuit, quærere Utrum Christus ex essentia patris sui genitus sit, dum cum verè ac proprie, ex eo genitum constaret. Magnorum enim operum Dei efficiendorum modus tunc ignorari

ignorari potest, dum ipsa opera cunctis liquido patent. Sed quia hæc questio, magnis utriusque studii agitari cæpit, aliis fortiter affirmantibus; aliis oblitumate *in negantibus* negantibus: Præterea quia vulgo periculosum est multis, veram & propriam generationem, fieri non posse nisi filius ex essentia Patris generetur, nobis quoque in eam necessario ingredendum est.

Causam igitur neque justam, neque gravem ullam animadvertere possumus, cur aliqui nostrorum adeo prætracte negent, filium Dei ex essentia patris nasci potuisse. Nam illa ratiuncula, mentione indigna est ipsa; quæ indignum Deo asserit, ex essentia generare quia sic omnia, & ipsa animantia generent. Eadem igitur illationis vi arguimus indignum esse Deo, si dicamus eum essentiam suam habere, quia unumquodque animantium, imo vltima quæque entia, essentiam suam habent. Vox essentiae ita generalis est, ut etiam inhomini entium negari nequeat: quamvis nobilissimo enti, longe præcelsius & excellentius competat. Nam & viliissima entium essentiam suam habent. Idem de productione ex essentia dicendum est, siue dicatur alia nobiliori & excellentiori, alii viliori & humiliori, ita productio vel generatio ex essentia. Quomvis igitur specialis modus producenti ex essentia, quali animalia uruntur sit indignus Deo, non tamen indelequitur Deo nullum suppetere nobiliorum modum, & plane divinum, quo utatur ad generandum ex essentia sua.

Porro essentiae vox, quamquam in Sacris libris, quod meminimus, non reperitur; nisi forte in significatione longè diversissima: legimus tamen Deum, ab essendo (ubi etiam copia posuit paupertas lingue novis vocibus supplenda est) sibi noticiam adoptasse. Ex eum ipsa factio ostendit, eum esse Ens eminentissimum, essentiae quàm naturae vox, longè aptius ipsi tribuitur, quippe qui nunquam natus sit, aut nascendo naturam accepit. Ens autem absque essentia & quo potius est; eo absque potiori essentia, esse nequeat. Nihil igitur peccant, qui essentiae vocem Deo tribuunt. Ex qua, an producti aliquid possint, videamus.

Ex spiritu quidem Dei, qui meritis Sanctus dicitur conceptum & productum filium in humana naturâ natum Sacra Scriptura testantur.

At spiritus Dei (objiciunt) non est essentia; sed vis atque potentia Dei. Resp. Quid? ista vis & potentia, non est Deo essentialis? non ab essentia eius procedit? Quid interest, mediate aliquid, an immediate ex aliquo producatur; dum tamen ex eo, producatur? Certe essentia Dei quæ omnium perfectissimum Ens constituit, non ita sterilis putanda est, quin ex infinita perfectione eius, Deus quicquid voluit derivare, & in destinatam à multis seculis, ac dilectam sibi progeniem conferre, potuerit. Qui igitur cum in humanam naturam nasceretur; ex spiritu Sancto conceptus est, cum post mortem in divinam gloriosam & omnipotentiae capacem naturam regentus est; quamobrem naturae suae divinitatem & perfectionem, ex immensa & infinita, essentiae paternae perfectione derivatam, accipere non potuerit, nulla iusta & idonea causa reddi potest. Præsertim cum & homines ex divina essentia aliquid inspiratum habere, videantur. Nam divina illa auræ particula, quæ in Angelis & hominibus Animum (quo nihil esse præstantius atque divinius, nescio quis, meritis dixit) constituit unde hausta est? Annon igniculi isti sunt accessi & divinae lucis? Essentiae, inquam, patris luminis? Unde (ut de Angelis taceamus) humanum quoque genus, Dei genus, meritis ab Apostolo dicitur. Act. xviii. 25. Quod si per inspirationem Creationi additam propagare Deus aliquid homogeneum essentiae suae potest, etiam in flu-

xâ & fragili humanâ natura: quanto magis cum non inspirat, sed ex professo generat sobolem, in quamcunque Naturam generetur? Quanto autem eminentius ac perfectius, cum eam in divinissimam & excellentissimam libique proximam & congenerem naturam, generat; ut ea sit character substantiae ejus & gloriae resplendentia?

Quod si quis dicat, Ex essentia Dei nasci hominem non potuisse, cum essentia Dei sit perfecta, incorruptibilis, divina gloriosa: Natura vero in quam Christus natus est, fuerit imperfecta, mortalis, humana, humilis.

Resp. Primum Dato, at non statim concessio Naturam humanam Christi, non esse hauriam, ex ipsa Dei essentia: Natura tamen divina gloriosa & essentiae Dei homogenea, quam per secundam generationem adeptus est, nihil repugnat quominus ex Dei essentia hausta fuerit. Non enim homo mortalis, sed Deus immortalis, omnipotens & gloriosus per eam generationem natus est.

Secundo Etiam in humana natura, Sanctum illud, quod filius Dei vocandum erat, ex divina essentia derivari, potuit, tanquam divinissima substantia; quæ omnipotenti sapientiae Dei in humanam ideoque infirmum corpus Christi, tanquam complementum suum, ita potuit infundi, ut fragilitatem naturae humanæ, nobis in omnibus similem, non aboleret: sed in eo fidei ac caelestibus virtutibus, quibus ille suis præluxit, locum relinqueretur. Cujus sapientiae & potentiae Dei modum, sicut in plurimis aliis rebus, in quibus *vis* liquet: *vis* obscurum est: ita hic quoque, ut plene assequi, ita plene explicare nemo mortalium tenetur.

Cæterum au insitam, & ut ita dicam naturalem potentiam ad actum deducere, indecoram aliquam & in Deum non cadentem mutationem inserit? Boni præcipue Summi Natura aut essentia, eo propendit, ut sui sit, (sicut loquuntur) Communicativum. Nihil igitur essentiae Dei repugnat, qui summum bonum est, si per generationem, seu per generati, ex infinito lumine suo luminis accensionem, bonum essentiae suæ in quos vult propaget, Nec statim in fonte inexhausto, mutatio somnanda est, si quid ex eo ad sedandam sitim hauriat, quod ilico perenni affluxu restitui soleat. Breviter. Si ex inferioribus essentis, constat alias essentias gigni & propagari, quamobrem ex perfectissima omnium & suprema essentia; quæ omnium rerum origo est, gigni aut produci nihil posse censeamus?

Sed habent isti homines duas rationes, quarum fiducia eo licentius peccant, quod eas invictas & auro contra caras æstiment; cum ambæ tribus abolis indignæ sint. Nemini mirum esto, interdum etiam à sapientibus Viris rationes aliquas pluri, quam æquum sit æstimari, quoties præjudicato animo ad eas accedentes; iis semel conspectis, nec bene perpensis (quia tamen ad iustissimum propositum serviunt) citra ullum examen, ultrò se vacandos tradiderint.

Prima est. Si Deus ex essentia aliquid generaret, mutaretur in essentia. Resp. Atqui generatio ex essentia nullam in Deo essentialem mutationem efficere potest. Dato enim at non concessio, in cæteris generantibus, essentialem istam mutationem, dum generant, contingere, hoc est, aliquid de essentia eorum, aut certè de viribus, ob generationem decedere vel imminui, id certè per accidens contingeret, ob exiguas & infirmas eorum vires, ut imperfectionem essentiae. At Deo immensas vires, inexhausta essentia & potentia est, quæ nihil tam magnum ex se producere potest, quin ipsa non solum respectu producti, major

major & perfectior: sed & sui respectu integra semper & perfecta in suo statu, eademque plane numero permaneat. Quid verò immenso illi Romanæ urbis sub Nerone incendio decelsisset, si quis faciem ex eo accendisset? Num per accensionem istam, ignis illius Romam consumeret, essentia mutata fuisset? Et tamen hæc inter duo finita proportio; ad infinitæ Dei virtutis & essentiae rationem, nihil esset.

Sed nobis eo progredi non est opus. Facile enim ostenditur, in cæteris quoque præter Deum generantibus, essentialē istam mutationem non contingere. Nam per essentialē mutationem mutatur essentia rei & res cujus mutatur essentia non eadem numero manet, sed alia fit. Atqui videmus generantia, etiam post generationem, sicut & in ipsa generatione eadem plane manere, quæ & qualitantē generationem fuerunt; nec alia ullo modo fieri. Nihil igitur mutatur eorum essentia quæ generant, dum generationem peragunt.

Urgent tamen, quod essentialis esset mutatio, si Deus ex non generante, fieret generans, aut ex generante, non generans. Resp. Non futile modo, sed ridiculum est, quod urgetur. Sed qui id obijciunt aut urgent, non aliò laqueo decipiuntur quàm quod videant; quoties ex nouum generato, fit generatum, toties essentialē mutationem, à non esse ad esse intervenire. Nova enim forma & essentia in rem generatam per generationem introducit; & generatum fit id quod antea non erat. Inde ineptè colligunt, etiam cum ex non generante, fit generans, essentialē mutationem in generante fieri. Atqui tunc nulla nova forma, nulla essentia in generantem introducit, sed ideum & non alius generans post generationem manet, qui ante generationem fuerat.

Nec alia mutatio in eo intervenit, quàm quæ cernitur in eo qui cum nihil aut aliud geret, actionem aliquam aggressus est. Quod levissimum mutationis gens est, nec essentialē aut substantiale, sed ipsius generantis, non autem generati ratione habita plane accidentale (nam respectu generati substantiale censetur) Quale & in Deum cadere posse planum est. Deus enim ipse, ex non creante, factus est creans, & ex creante iterum quiescens. Factus est etiam sæpe, ex non puniente puniens. Fit denique frequenter, ex irato & infesto nobis, propitius & favens. Et vix nobis nisi ejusmodi mutatio in Deum cadat. Et tamen ista mutatio, longè major & evidenter est, quàm cum ex non generante, fit generans, quia fit à contrario ad contrarium, non autem duntaxat à privatione ad habitum procedit. Ceterum ejusmodi mutationes respectu generantis plane sunt accidentales, quas in Deum cadere nihil prohibet. Nullam igitur essentialē mutationem inferit; generatio ex essentia in generante: sed tantum in generato.

Altera eorum ratio est. Dei substantia nec in partes dividi, nec multiplicari potest; nec tota eadem numero filio communicari. Ergo Deus ex substantia generare non potest.

Resp. Non sunt quidem confundendæ substantiæ & essentiæ voces; quia illa concretum, hæc abstractum significat. Præterea vox essentiæ latius patet, cum & eorum quæ per se non subsistunt, sit aliqua essentia. Sed quia res eodem redivi, dicimus in antecedente, insufficientem esse enumerationem modorum, generationis ex substantia, aut essentia. Quoties enim aliquid ex substantia aut essentia generatur, non necesse est generantis substantiam aut essentiam dividi, aut ex ea aliquid imminui neque multiplicari. Una enim eademque numero, generantis substantia manet, tam ante quam post activam generationem, & in ipsa generatione.

Multò minus totam generantis substantiam vel essentiam, eandemque numero transire in generatum, quod implicat contradictionem, Sed sufficit ut substantia aut essentia generans, producat aut gignat aliam numero, sibi tamen similem & homogeneam substantiam aut essentiam. Quod in omnibus generantibus atque ipsis animantibus fieri videmus. Quorum generatio hanc rationem penitus relict, & ostendit, quàm vana & imbecilla sit. Nam aut nihil ex ulla ulquam essentia gigni potest ac ne homines quidem ex patrum suorum essentia gignuntur: aut dari potest vel præter eos, qui in hac argumentatione ponuntur, alius modus producendi, quod ex essentia gignitur, ut jam diximus. Aliud vero est, aliquid ex seipso gignere, aliud multiplicari. Non enim generans aut ejus essentia (quæ semper una eademque numero permanet) ipsa intra se multiplicatur; sed potius aliud extrà se gignit. Quod si divinæ generationis lege inodoque Summo Deo ejusque essentiae, non possit adæquari, nihil per ejusmodi generationem, Summo Dei gloria & maiestas imminuitur.

Quod si quis tamen urgeat, per hanc rationem ostendi Dei essentiam per generationem, in plures Deos generanti æquales, multiplicari non posse, cum Summo Deum unum esse necesse sit. Respondemus huius argumenti vim nihil adversus nos pugnare, cum neque nos statuamus, Summo Deum generare posse sibi æqualem, quia id vel nullo modo possit. Sed tantum generare & generare velle, cum qui ad gloriam suam augendum, generetur. five ille in humanam, five in divinam naturam generandus sit: quorum utrumque in Unigenito ejus filio factum videmus.

Ad eam de generationis filii Dei ex patris essentia, dissertationem, pene insiti descendimus. Sed ferre non possumus quod ii, qui præter nam filii Dei generationem impugnant, superfluum & ad jugulum causas suæ non pertinentem laborem incipiunt. in oppugnanda ex patris essentia filii Dei generatione. Et res eo indignior viia est, quod cum adversarios in investigando & confutando divinæ generationis modo abdita & inaccessibleia obijciunt, ipsi tamen assertiones eorum, sine ulla & gravi causa, negando, eadem illa confessione sua abdita & inaccessibleia ingrediendi & scrutandi licentiam sibi indulgere non dubitent. Potius infirmas humani ingenii vires agnovissent, in perscrutatione rationis, quâ Deus pater filium generavit (ad quam reddendam alioqui nemo tenebatur,) atque ita decisionem questionis hujus, suspensionem in medio reliquissent.

Nobis tamen in alteram questionis partem inclinare, gravissimis de causis, factus visum est.

## CAPUT IV.

*Deus naturas, humanam primam, mox divinam in Christo negari non debere: & quæ ab eis p. 459. s. 11.*

Quicquid natum est, naturam per generationem suam adeptum est. Cum igitur duplicis Christi generationis, quarum altera ab altera multum discrepet, historia in Sacris literis extet, duplicem quoque eum naturam, alteram ab altera discrepantem affectum esse necesse est. Primam generationem ejus duo Evangelistæ Marcus & Lucas suorum Evangeliorum initio, nobis exponunt, per quam humanam naturam imbecillam, & morti obnoxium adeptus est.

Secundam quæ resurrectioni annexa est, omnes in fine Evangeliorum suorum describunt, per quam in divinam naturam genitus, alius Dei in potentia

potentia evasit. Quam fuisse Paulus Apostolus *Act. xi. 11.* explicat, & spiritus Dei testimonio subnixus Generationem vocat. Nec simplicem fuisse ad eandem, quam vixerat vitam, reductionem, sed ad novam & corruptionis sorte carentem, divinam & immortalem naturam & vitam, generationem fuisse offendit. Naturæ illæ ita sibi adversæ & repugnantes sunt, ut unâ secum in uno eodemque subiecto non modo esse non possint; sed ne considerari quidem queant, quin altera alteram tollat. & ubicunque est altera, alteram inde abesse necesse sit. Et tamen utrumque Christo in Sacris literis tribui legimus. Unde liquido perspicitur non eodem utramque tempore, Christo competere potuisse; sed alteram alteri extinguit jam & sublatæ, successisse. Duæ igitur illæ in Christo naturæ, non simpliciter negandæ, neque confundendæ, sed secundum diversa tempora distinguendæ fuerunt. Christum enim hominem verum fuisse, acque tunc humanam & mortui obnoxiam naturam habuisse certum est. Eundem nunc Deum esse & divinam naturam, quæ humanam vilem & imbecillam absorpsit ac sustulit, habere, æque certum est. Hominem tamen nunc quoque vocari posse, non propriè & simpliciter, sed secundum quod, quatenus homo fuit & in prima terrena generatione & primigenia natura sua, homo conceptus, homo natus, & more hominum mortuus est, è Sacris literis didicimus. Ceterum propriè ac simpliciter Deus nunc est ac dicitur; non modo propter potestatem, sed naturam quoque divinam per secundam & cælestem generationem sibi collatam, in qua nunc gloriosè non tantum regnat, sed & vivit. Non satis competenter nos loqui cogit, maxima sententiæ eorum quos oppugnamus incompetentiâ, qui, cum Christum divinâ potestate regnare fateantur, eundem in divinâ naturâ vivere, diffiteri non dubitent. Sine qua (divina naturâ) Omnipotentia ejus & supra omnia potestas, ac cætera divina ejus attributa, nec esse, nec intelligi possunt. Et ciprostrò si generatio ista resurrectioni conuncta, verâ & propriè dicta fuit, quod nostri meritò contendunt; Naturam novam per eam esse introductam necesse est. Quæ nulla alia quàm divina & Dei patris naturæ similis & proxima, atque potentia & potestati collata adæquata, fingi potest. Nec enim humana natura, vilis & abiecta, omnipotentia & summæ super omnia potestatis exercendæ capax esset. Nam quod etiam homines miracula parant, id non suâ & sibi insita, sed alieciis & aliena, hoc est, Dei omnipotentia vi, facere possunt. At Christus nunc insita sibi vi ac potentia omnia sibi subicere potest. *Philip. ii. 27.* Falsum est igitur Christum unam tantum humanam naturam habere. Nec minus falsum uno eodemque tempore duplici simul naturâ, quarum altera alteri adversetur, præditum esse. Illud tantum verum est, olim unam tantum humanam habuisse: nunc autem unam tantum divinam naturam eum habere. Cum igitur pateat istarum generationum & eas consequentium naturarum, utramque nonnulli successivè Christo tribui potuisse; Restat dupliciendum utra alteri successerit.

Ac generationem quidem, & naturam humanam antea esse, multa offendunt.

Primum Sacræ historiæ series, in quâ conceptio nemo ex Spiritu Sancto & nativitas ex virgine, iusto aliquot & triginta annorum intervallo generationis & resurrectioni annexa, subsecuta est.

Deinde operum & actionum Dei lex & norma, qua utitur perpetuo, à vilioribus ad præstantiora; & ab humilioribus ad sublimiora præcedens, posterat omnino ut se filium suum unicum, in vilioribus & humiliorem naturam gigneret prius, quàm eundem, divinâ naturâ sibi secundum, supra omnes at-

tolleret. Divinæ illud sapientiæ & potentia vestigium est

*Non sumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem.*

Præterea, quem ex consilio, decretoque Dei, à prophetis antiquitus revelato, pati multa & mortem subire oportuit, priusquam gloria meritis suis debita coronaretur *1. Pet. i. 11.* cum certe prius in gloriosissimum statum nasci, quàm destinatis sibi ærumnis atque laboribus defunctus esset, præposterum erat. Præmiis enim post antegressa demum merita locus est. Nec in istis passionibus Christi subsecuti gloriæ, quas memorat Petrus, quicquam humilium fingi potest, quod excellentiam filii Dei, qualis vulgo ab æterno statuitur, superet. Gloriæ igitur illæ frustra passionibus Christi subsecutæ dicuntur, si eas ita antecedere, ut ex vulgo recepta sententia, nunquam (ne passionum quidem istarum tempore) divinæ suæ naturæ æternam Majestatem & gloriâ Christus deposuerit.

Quid? quod pati Christus & mori, imò verò homo esse aut nasci nullo modo potuit, si, priusquam homo esset, natus est; Deus summus, impassibilis, immortalis. Patri ubi Omnipotenti, per omnia æqualis. Et si absurdum est, Patrem Domini nostri, pati aut mori, æque absurdum est eadem tribui huic, qui sit ipsi plane æqualis.

Quod si assumpta mortalis natura inæqualitatem istam efficit ut defectus & mala, quæ in patrem cadere non possunt in filium cadant: viderint adversarii, quomodo post assumptam à Christo humanam naturam, æqualitatem ejus cum patre, tueri possint. Certe ne sibi quidem ipsi, qualis ante assumptionem istam fuit, æqualis dici potest; quemadmodum aurum cura viliori metallo censum, deteriori quàm cum purum esset pretio censetur. Et quia assumpta vilior natura in perpetuum filio Dei annexa fingitur, inæqualitatem hanc æternam fore necesse est. Ergo secundum istum præposterum, generationum Ordinem, Christus à gloriosissimo & æquali patri suo statu, ad longe minus gloriosum, & inæqualem patri, eumque hic perpetuò duraturum transiit. Deterior igitur Christi status, post obedientiam patri præstitam manebit, & gloriæ, quibus post passionem suam cumulatus dicitur, longe inferiores sunt iis, quas ab æterno habuit. Et tamen his æternis, nunquam, ut asserunt, exutus est. Itaque nihil per obedientia præmia Christo accessit, imò multum decedit; postquam iis affectus est. Quis ferat tot contradictionum pugnam?

At in legitimo & vero generationum ordine, nihil est præposterum aut perplexum, nihil prius natum, quàm conceptum; nihil prius gloriosum & veatum, postea despectum & miserabile, aut certe longè ignobilius. Conceptus hic filius Dei primum ex Spiritu Sancto dicitur. Congruit hoc primæ ipsius originis, & existentia primordiū. Hoc illud est quod Angelus *Matth. i. 20* *ti es parvulus parvulus*, in virgine genitum, nominat. Deinde natus ex virgine, puta in mortalem statum, ut quem multa adversa pati, & mortem quoque veram & atrocem subire oportuit. Quam & vere, non apparenter, sub tot testibus oppetit, adeo ut sepultus quoque in illo miserabili statu, aliquamdiu permaneret, donec à morte in vitam & naturam & *Act. 2.* hoc est, corruptionis expertem; puta divinam & gloriosam iterum generatus, *Act. xi. 11.* non dignitatem tantum Uni Deo secundam, quæ in Symbolo Catholicum, per sessionem ad dextram patris adumbratur; sed potestatem quoque Regis & judicis absolutam; quod ibidem per iudicium virorum & mortuorum exponitur, accipere.

Quam

Quam dissimilis huic doctrinae Gnostica contemplatio, quae nobis generationes & naturas istas ordine inverto & in deterius progrediente depingit. Cum enim Deus à principiis mole parvis, ad maxima & magnifica opera procedat, & ab ignobiliori ad nobiliorem statum, omnia deducat: per ejusmodi opiniones fingitur idem Deus Unigenitum filium suum, quem ad excelsum, summæ divinitatis fastigium ab æterno generat: iterum in humilem & imbecillam humanæ fortis & naturæ fragilitatem genuisse. Nisi forte cum is è Spiritu Sancto conciperetur & ex virgine nasceretur; non à Deo patre genitus; sed suam virtute & potentia, fragilem istam naturam assumpsisse censetur, quemadmodum cum à mortis sopore, excitatus est non patris sui, sed suam virtute & potentia excitatus vulgo dicitur. Quorum utrumque quam aptissimis Sacrae Scripturae testimoniis, repugnat, nemo non videt. Certè Angelus ideo Christum vocandum fuisse Filium Dei, asserit, quia de Spiritu Sancto, hoc est, de Dei patris virtute, conceptus est. Non igitur seipsum Christus: sed Deus pater eum, in humanam naturam genuit. Quod si pater filium in deteriore statu genuisse censetur, non ab brevi tempore ipsi ignobilior natura per hanc generationem à patre collata; sed in perpetuum duraturæ nexu, per Unionem (ut ajunt) hypostaticam, personæ ejus annexa statuitur. Qui nexus aut morte solvi non potuit, aut si solutus est, eadem ignobilior natura per resurrectionem, ipsi in æternum restituta est. Cujus suppositum ex duplici naturâ concreti, pretium & æstimatio non magis per Unionem ejusmodi crescere, & augeri potuit, quam purissimi auri pretium, plumbi aut vilioris metalli accessione admixtâ. Talis dilectissimi filii ad ignobiliorum & perpetuum Statum eraductus, an in amantissimum ejus patrem cadat, cunctis cogitandum relinquimus.

Non est quidem novum, eminentissimam virtutem, gustare interdum ignobilioris, aut etiam humillimæ fortis angustiasque miseras. Imo per hoc ipsum decus ejus enitescit. Sed longè aliud est, ab excelsæ fortis in quam natus sis fastidio, ad humanæ fragilitatis vilicacem, transire in perpetuum. Christus quoque seipsum exinanivisse & ad miserissimi status angustias sese demississe prædicatur (quod cerè, quin quantumcumque tum habuit naturæ suæ excellentiam exueret, fieri non potuit.) Sed tantam abest ut in eo statu in æternum hæserit; ut ne diuturnâ quidem deterrimæ fortis tolerantia exaltationem supra omne dignitatis culmen, eamque stabilem & perpetuam, meruerit. Hæc genuina sunt Apostolicæ prædicationis vestigia, quæ nobis Duce & Servatorem nostrum ponunt ob oculos, non magis doctrinâ & divinis promissis, quam brevibus miseriæ, in longam nec unquam destitutam felicitatem migrantis, exemplo, nos ex misero atque infelici statu, ad felicissimum & eminentissimum invitantem. Ita decuit supremum Universi principem ac Patrem, omnibus quos ex viliori in præstantissimam sortem transferre destinaret: non alium ducem quam eum; qui in gloriosissimæ exaltationis suæ imagine promissæ nobis felicissimæ lineamenta, exprimeret.

Sed ut revertamur eò unde digressi sumus, quantum ad perpetuam & stabilem dignitatis statum attinet, progrediendum filio Dei fuit semper ad altiora, non ad inferiora relabendum ad descendendum.

Nec vero nostræ salutis tantum utilius, sed summi Dei quoque potentia & gloriâ longè dignius est, ex mortali immortalē, ex homine Deum; quam ex Deo immortalē, imo Supremo, mortalem hominem efficere. Quod nec ullus Apostolorum unquam

asserere ausus est; & fieri posse ratio reclamat, adeo ut ne ipsi quidem opinionis hujus, quam oppugnamus architecti, Christum revera ad humanam naturam transiisse; sed nunquam divinâ depositâ humanam duntaxat assumpsisse, aut induisse statuant. Quod si ita est, personam assumentem nihil passam, saltem non mortuam, solam tantum adventiciam illam & assumptam naturam pro nobis mortuam esse, necesse est. Quæ omnia an salva Sacrosancti voluminum auctoritate; & religionis totius analogia, fieri poterint; quia nobis aliò properantibus excutere non vacat; ipsi quibuscum nobis res est, viderint. Nunc enim sufficit ut ostendamus, nullo modo rationem permittere, ut is qui Deus immortalis, & quidem summus natus est, à patre sui amantissimo, quem nullo unquam sacro læserit, iterum per generationem propriè dictam, qualis fuit cum conciperetur in virgine homo mortalis generari possit. Nam cum naturæ ita repugnantes ut altera sit corruptibilis, altera corruptionis experta, altera vilis & ignobilis, altera gloriosa: altera imbecilla: potens altera, imò Omnipotens, altera animalis, altera Spiritualis, non possint simul & eodem tempore in eodem subiecto existere, quin altera (scilicet infinitis partibus potentior) alteram absorbeat, & in suam naturam convertat: Si generationi divinæ (ex voluntate Dei) humana ita supervenit, ut natura humana per posteriorem generationem introducta duret atque maneat in perpetuum: necesse omnino est ut generata soboles, de divina natura transferat in humanam. Quod si ita est in eadem prole generatâ, exutam naturam quamvis divina fuerit & immortalis, extinctam esse necesse est, quod absurdum est & contradictionem implicat plane evidentem; cum fieri nequeat, ut divina & immortalis soboles, præcipue Deo patri ita dilecta, quantum ad illam suam primigeniam naturam divinam, mori poterit & mortua fuerit. Hæc absurda & contradictiones ut evitentur, divinam potius generationem & naturam, humanæ supervenisse, & succelsisse statuendum est. Et divinæ naturæ humanam tanquam corruptioni obnoxiam, per mortem antegressam locum dedisse, Rationi & veritati convenientius est, nec illa hæc sententia difficultate laborat. Et Sacris voluminibus adeo consensanea est; ut in illis (quod supra diximus) historia humanæ Christi generationis antecedit divinæ subsequatur.

Præterea hæc sententia nisi potius eligatur, ex adversa opinione, non unum, sed duos diverfos Christos, aut filios Dei esse; non naturis tantum, sed personis inter se distinctis inevitabili consequentiâ deducatur. Est enim humanæ generationi, quæ posterior perperam fingitur, adjunctum ejusmodi criterium & character, qui ostendit eam à priori generatione, quæ præcessisse prætenditur non dependere neque cum ea, ullo modo connexam esse; quemadmodum cum humanæ generationi divina succedit; dependet quodammodo ab eâ & cum ea tanquam ejusdem suppositi generati peritio & complementum connectitur. Quia illud ipsum suppositum, illa ipsa persona, quæ in humanam naturam, per humanam itidem generationem, nata est, deposita sua mortali naturâ, transit & nascitur in divinam; ideoque cum illa persona quæ humana fuit, eadem est numero, quamvis per novam generationem hæc divina natura prædita. Naturarum igitur duntaxat non personarum, mutatio interveniat. At si fingamus humanam generationem divinæ posteriorem esse, quia in ea Sacrae Scripturae addunt ejusmodi signum; quod ostendit personam per humanam generationem genitam, nunquam ante eam generationem exuisse, sed primum existentia suæ initium, per eam accipisse, dum ea persona non nata tantum ex virgine.

seil ante natiuitatem ex Spiritu Sancto concepta naturatur, eo ipso demonstratur generationem posterio-rem, non esse eisdem suppositi generationem quod in prima genitum est; neque cum ea ullo vinculo connexam esse. Illud enim suppositum dudum existere cepit & extitit: hoc infinitis, ut ajunt, post seculis, primum existentiae suae initium (tunc cum conciperetur) habere cepit. Quamvis enim unum idemque suppositum, de viiori in praestantiorē naturam transire, atque ita bis nasci possit, quod in regeneratione fidelium Christi in vitam aeternam accidet: nullum tamen suppositum initium primae suae existentiae bis capere seu bis concipi potest. Primam vero existentiam voco eorum, quae dum concipiuntur primum existere incipiunt. Qualia sunt Supposita illa in quibus animae rationales, corporibus suis veluti organis in conceptione uniri incipiunt. Quae quidem animae, etiam à corporibus Separatae sunt & existunt, quippe natura sua simplices & incorruptibiles, ac Spirituales, & quae substantiae aut Supposita incompleta; (dum organis suis carent) dici merentur. Quae nulli quidem iterum, & in meliorem naturam transire queunt. At incipere iterum existere, cum corrupta non sint, & existere non desierint, hoc est, iterum concipi nequeant cum semel concepta esse subsint. Imperfectum enim perfecti & incompletum compleri potest. At quomodo factum semel, infectum fieri non potest; ita substantiae quae jam sunt conceptae aut factae incorruptibiles, nec esse aut existere desierunt, iterum concipi & esse aut existere incipere nequeunt. Praecipue vero cum divina persona, quae ab aeterno nata statuitur, naturam suam nunquam deposuisse, aut deponere potuisse putetur. Quomodo igitur eadem persona, in iterata generatione sua, concipi potuit, quae ne id quidem quod esse cepit ante, esse desit? Separatam igitur & aliam numero personam istam esse necesse est, quae in humana generatione (quae posterior fingitur) conceptione indiguit, aut concipi potuit. Nam quod semel & gloriose quidem datum erat, & per tot secula extitit; conceptione, & initio primigeniae existentiae suae, indigere; hoc est, concipi non potuit. Et quia tamen suppositum per humanam generationem generatum, in ista generatione, primum existentiae suae initium, (tunc cum in utero Virginis conceptum est) accepit: hinc firmiter concluditur, illud antequam existere inciperet, non extitisse, & suppositum quod ab aeterno extitit; aliud planè ac diversum fuisse ab eo, quod in conceptione ex Spiritu Sancto demum primitus existere cepit.

Nam si quis occurrat in humana generatione Christi non suppositum aut personam natam, sed naturam tantum humanam susceptam: facile regeritur, in susceptione aut assumptione naturae, à persona jam existente, & esse id quod erat, non desinere. nihil conceptione; ac ne patris quidem interveni-  
opus fuisse. Suffecit illam Dei filii omnipotentiam, quā is divinae personae suae, nihil in naturā suā mutatae, humanam adicere & quasi circumdare potuit; non aliter quam qui humanae personae, nihil in natura sua mutatae, exuvias Leonis superinduit. Quae opinio vicina est eorum haeresi; qui olim Christum speciem tantum, non naturam veri hominis habuisse opinati sunt. Sed haec omnia, divinis oraculis planè adversantur, in quibus humana Christi generatio, ita describitur, ut in ea nihil assumptum aut unitum personae tunc nascebatur, legamus; sed substantiam & personam, quae in humanam naturam nasci debuit, per conceptionem ex Spiritu Sancto primum existentiae suae initium accepisse, & per unitatē & naturalia incrementa, in utero matris profectam & perfectam, mox natam, per eadem na-

turalia incrementa sua, adolevisse, expresse scriptum sit. Non natura igitur duntaxat humana, tunc concepta & nata; sed suppositum & persona itidem humana, concepta & nata est. Natura enim sola humana; sine persona humanā; abstractum ejus est: & Lūs rationis, quod per se in rerum natura, solum ac separatim non subsistit, sed in Intellectu, facilioris perceptionis gratiā, solum ac separatim subsistere fingitur. Concretum ejus est, ipsa persona & suppositum humanum. Cui soli actiones & passionēs humanae tribui possunt; & quod solum concipi & nasci potest. Nam si sola tunc natura humana concepta & nata est, absque supposito suo: sola etiam absque eodem, pro nobis mortua est, quod absurdum & ridiculum est.

Superest ut illud explicemus cur, & quomodo generationum diversarum altera alteri succedat, cur etiam persona generata de natura in naturam migrare possit, & quando migrat quomodo fieri possit, ut una eademque numero maneat? Cum enim paulo ante dixerimus, mutata rei aut personae essentia, rem aut personam aliam fieri, nec eandem manere, dici posse. Natura autem & essentia; aut forma quae dat esse rei, idem videantur; quā fieri potest, ut persona, per novam generationem, mutata sua naturā, una eademque numero manere possit.

Resp. Attendendum igitur est, discrimen inter Naturam & essentiam seu formam quae dat esse rei, Quae duo non idem sunt, nec sine gravi errore confundi possunt. Natura enim praecipue humana est illa inrita per generationem proprietatum comeries, quae sequitur corporis temperamentum, quae pars quidem suppositi censetur, sed organica, non essentialis. Essentia vero seu forma in Rationalibus suppositis; tota ad Animum pertinet, qui motor est corporis organici, & patetfamilias tabernaculi in quo habitat. Inde sicut Animus de viiori & deterio-  
organo sive domicilio, in melius & nobilius facile transire queat, non per Pythagoricam *metempsychosin*, sed eam quam nobis Paulus depngit. 1 Cor. xv. 43. dum ostendit quomodo per resurrectionem, quae altera nostri generatio est; resurgentes & regenerari; ex corruptibili in incorruptibile, ex pudendo in gloriosum, ex imbecillo in potens & validam ex animali & terrendo in spirituale & caeleste corpus migrare possunt. Natura igitur humana & mortalis est, proprietates & habitus insiti corpori animali. Divina & caelestis, proprietates & habitus insiti corpori spirituali. Quod cum Spiritui rationali cognatum & homogeneum sit, divelli ab eo nequit; ordinario Naturae cursu, nisi extraordinariā forte Dei potentia, quā nisi ob gravissimā spiritualium suppositorum scelera Deus uti non solet, ut quidam fore opinantur, in delinatio Diabolo & Angelis ejus supplicio. Contrā corpus animale quae Spiritui nostro rationali heterogeneum est, imò saepe contumax & adversum, divelli ab eo nullo negotio potest. Supervenit igitur generatio generationi; quando nos Deus ex viiori, hoc est, humana & corruptibilis naturā, ad gloriosam & incorruptibilem traducit. Persona quoque ex ignobiliori in nobiliorē naturam generata, non agere heterogeneum relinquit & ad homogeneum sibi organum transire; quod ejus naturae multo convenientius est. Nec alia fit; sed eadem numero manet; imo natura ejus perficitur; seu perficitur & magis una numero evadit; quando non repugnans fed homogeneum sibi organum nanciscitur. Mutatio enim suppositi in melius, illud unum numero suppositum, non destruit, sed perficit & excellentius reddit. At mutatio in deterius puta si idem suppositum ex immortali mortale fieret; destrueret personam aut destrueret inciperet & viā ad corruptionem ejus esset. Imo vix fieri

## CAPUT V.

fieri possit videtur, si natura mortalis succedat immortali, illam personam unam eandemque numero manere. Quæ nova ratio videtur ad ostendendum, quod suppositum in natura immortalis jam natum, naturam mortalem suscipere aut assumere nequeat, nisi magna sui parte jam corruptum, & organo sibi homogeneo spoliatum, in heterogeneum verò tanquam in carcerem detrusum & compactum, & ad corruptionem properans.

Adversus ea quæ diximus si quis inferat Non minus corpus quin Animum, partem hominis essentialem videri; idque vulgo à plerisque receptum. Non posse igitur essentiali partē mutata aut extincta non murari aut extinguere ipsam suppositi essentiali. Non igitur eandem numerum, ad aliud organum posse traduci.

Resp. Ut longioris responsionis moras compendificiamus, non attingimus questionem, An organum ingredi possit essentiali partē cuius est organum. Sed concedemus corpus etiam mortale, partem videri posse essentiali hominis, pura mortalis & in corpore animali viventis. At non idem est pars essentialis Suppositi aut personæ, cuius forma & essentialia residet in Anima seu Spiritu rationali: quæ anima rationalis totam secum, suppositi essentialiam trahens, interveniente Deo, & humanam naturam deponere, & in organum Spirituale demigrare, & ex statu animæ viventis; ad statum Spiritus vivificantis, nihil immutata essentialia sua, transire ac mutari potest.

Concludimus igitur, Generationem unius ejusdemque suppositi, posteriorē (quæ priorē subsequitur) si à mortali natura, ad immortalē progrediatur; esse Rationi & veritati consentaneam. At eandem si ab immortalis naturæ ad mortalem procedat; tam rationi quàm Veritati esse repugnantem. Imò ne generationis quidem nomine dignam, cum potius sit destructio aut corruptio. Generationis enim natura, est à deteriori statu ad meliorem progredi; hoc est, à Non esse ad Esse: hæc autem præpollero Ordine inversa, ab immortalis natura ad mortalem, transgressio ac mutatio est à præstantissimo Esse; ad Non esse processus aut certè ad mortem appropinquatio. Certe legitimæ ac veræ generationis posterioris exemplum (extrà *τὴν γενέσθαι*) in hominibus quoque ad Salutem regenerandis seu generandis Sacre Scripturæ nobis exhibent. At ab immortalis naturæ ad mortalem migrationis; nullum extat in gubernatione Universi exemplum. Et si id per absolutam & extraordinariam Dei omnipotentiam fieri posset, destructum eo modo suppositum, quondam immortale, mox mortale, nequaquam idem numero manere dici posset. Dispar enim est, (ut antè ostendimus) migrationis in meliorem, & naturæ rei cuiusque convenientiorem statum ratio, & longè distans, à migratione in deteriorem & naturæ rei cuiusque repugnantem naturam & statum. Non igitur in Christo, generationi Cælesti & eminentiori generatio terrena succedere potuit; quia duo diversi Christi constituerentur.

Satis superque demonstratum videtur, primum sicuti duas in Christo generationes diversas: ita duas sibi repugnantes naturas dari potuisse. Deinde quia illæ uno eodemque tempore, personæ ejus competere non poterant; ut generationem ita naturam quoque terrenam ac mortalem præcessisse: Cælestem autem, gloriosam & divinam, subsequutam fuisse, necessitatem consequentiæ evincit.

*Quod filius Dei, nunc in cælis regnans, non humanam sed cælestem ac divinam naturam habeat, ideoque divina substantia; & naturæ Deus vere ac propriè, optimo jure dici possit, imò debeat.*

Superest ut Christi nunc in cælo viventis ac regnantis, non cælestem tantum, qualis & Angelorum est, & servorum ejus in æternum esse, sed plane divinam & propriè sic dictam Naturam esse demonstremus. Quæ divinam & cælestem ejus potestatem atque adeo Omnipotentiam, seu vim & potentiam, quâ sibi cuncta subicere potest & cætera divina attributa; abique divinacius natura consistere posse statuunt, non minùs absurdam opinionem introducunt, atque ut . . . qui peculiarem & ab aliis distinctam personam, absque peculiari & ab omnibus distinctâ essentiali, consistere posse opinantur. Quo magis mirandum magisque iniquum est, eos qui in aliis manifestam absurditatem norant, non posse, quosdam etiam forte nolle videre, manticæ quod in tergo est: sibi quæ indulgere id, quod in aliis acriter accusant ac damnant. Aut enim persona ab aliis omnibus distincta; non est Ens ab aliis omnibus distinctum: aut non potest esse absque sua, ab aliis omnibus distincta essentiali. Nam ens absque sua essentiali & unum (quod cum eo reciprocatur) absque sua à reliquis, quæ cum eo simpliciter ac in omnibus plane rebus unum idemque non sunt, essentiali distinctione, neque cogitari, neque fingi potest. Pariter Christus aut Omnipotens, omnipræsens, omniscius, scrutator cordium & abditissimarum cogitationum non est; aut insitam sibi naturam habet tam divinorum attributorum capacem. Quæ non alia est, quàm ævina & propriè sic dicta. Propter quam etiam merito Deus dicitur non tali loquendi modo, quali utimur, quando Reges quoque & Magistratus Deos vocamus, sed longè excellentiori & principaliori, & qui sit illi modo, quo Pater Omnipotens *ὁ Θεὸς* Deus vocatur, proximam. Quippe non alia distinctione aut significatione ab eo differens, nisi quod Deus pater Omnipotens intelligitur Unus ille Deus ingenuus, omnium supremus & independentens, atque ipse Christus filii sui cuius, ex quo omnia & ipse Christus est ac dependet. Filius autem Dei sit à patre suo genitus & summa supra omnia naturæ potentia ac potestatis particeps factus, Patri tamen suo subordinatus, & ut Paulus ait subiectus, per quem nunc omnia pater gubernat.

Locus admonet ut distinctionem vocis Deus, quæ in Sacris quoque literis, pluribus præter Unum illum Deum tribuitur in qua vulgo exponenda, à nonnullis gravissime erratur, paucis explicemus. Vox igitur Dei aut Verum (quatenus falso opponitur) Deum significat aut Fallum. Verus falso contradistinctus Deus est; qui divina aut à Deo ordinata potestate, præditus est. Vox Dei veri, hoc est non falsi genus analogum est, quod de speciebus suis non æqualiter prædicatur. Species ejus sunt. Propriè aut Analogicè dictus Deus. Propriè dictus Deus est qui naturam divinam habet, strictius sumpto divinæ nomine: seu cui Omnipotentia, ac cætera divinæ naturæ attributa competunt, qui jure Verus Deus, hoc est, non modo non falsus, sed eminenter & natura Deus dicitur. Atque hic ipse ut est Supremus & ex seipso Deus, cui vox Dei in Sacris literis per excellentiam tribuitur, qui est Pater Domini nostri Jesu Christi. Aut Supremus subordinatus & ab eo genitus, ac divinorum attributorum particeps



iceps factus, qui est Dominus noster Jesus Christus. Aulogicè dicuntur Dii, qui non natura sed potestate Dii sunt, utque aut Caelestes. Hierarchiae caeli participes, Aut terreni, quales sunt Reges & Magistratus à Deo ordinati. Iustus Deus est cui falso divini natura ac potestas, aut usurpatur, aut tribuitur, isque aut principalis & sine cacachresi, sic dictus est Satanas qui pristina ordinatione Dei excidit, atemque signa eius idola aut Dii gentium. Aut per cacachresin sic dictus, ut venter apud homines ventri deditus.

Quæ cum ita sint, nimis jejune de Christo sentite & loqui videntur, qui cum nunc quoque humanam naturam & substantiam habere, quicquid autem divinitatis ipsi insit, non naturam aut substantiam in eo existentem, sed qualitatem quandam ipsi inherentem esse asserunt. Quæ cuncta si de corpore pronuntiantur, quo Christus quondam in natura mortali in terris vivebat, vicinque ferendi essent. Sed de præsentis Christi statu prolata, non falsa modo sunt, sed sine injuria Christi dici nequeunt. Qui nunc non mortalis & terrena, sed immortalis & caelestis, nec caelestis tantum sed divini & veri Dei (quatenus non falso tantum, sed minus propriè & eminenter sic dicto Deo, opponitur) attributorum capax substantia est, ut paulo post patebit. Hunc nos licet cum Paulo quondam, in carne humanâ inimitatibus obnoxium cognoverimus. At nunc amplius talem non cognoscimus. Consummata enim in persona ejus est per generationem, quæ *Astor. xlii.* nobis proponitur; nova creatio; postquam filius Dei in potentia (quæ servorum quoque suorum novæ creationi consummandæ virtus pollet) evasit.

Quæ cuncta ita se habere antequam evincamus, paucis quid sit humana; quid caelestis, denique quid divini natura propriè & strictius sic dicta inquiramus, tum qualis nobis in Sacra Scriptura depingatur Christus dum in carne vivit; qualis nunc cum in caelis regnat, perpendemus. Denique id quod capitis hujus initio proposuimus, invictis rationibus demonstrabimus.

Natura igitur humana (sicut ante quoque attingimus) sunt proprietates, quæ completam hominis, quatenus homo est substantiam, præsertim vero quæ corporis humani temperamentum consequuntur. Animi enim & spiritus humani, sine corpore considerati; substantiæ quidem spirituales sunt, sed incomplete & complemento suo indigentes; ideo per corporis humani organum complentur. Quod organum in hominibus cum substantiæ quæ complet heterogeneum; nec spirituale sed corporeum sit; natura sua ab ea, facile separabile est, quam separationem mors suppositi subsequitur, quamvis substantia ipsa spiritualis, ipsa per se, nisi divina virtute corrumpatur, non sit corruptibilis. Hinc apparet animabus hominum quamvis per se substantiæ imperfectæ sint, & organo demum aliquo sibi adjuncto, quasi perficiantur, propter illam tamen divini luminis quam in Intellectu & voluntate sua continent autem & essentiam, aliquid divini inesse, ut non sine causa homines, divinum genus à Paulo *Ast. xlii.* dicantur.

Præterea Spiritus humanos, quia per se sunt incorruptibiles, non vili tantum & corporei, sed spiritualis quoque organi (& hujus quidem tanquam homogenei, multo magis) capaces esse, & hanc illis ad beatam immortalitatem viam patere. Patet & illud, Spiritualem & ex spiritu Dei conceptam nobilissimam substantiam (qualis fuit Christi dum in humanam naturam nasceretur,) caduco & corruptili corpori adjungi posse: ita ut Deus quoque hominem verè ac propriè generare possit.

Sed jam ad caelestem naturam transieramus, cujus Angeli & qui à Christo *ἀγγελοι* dicuntur participes sunt. Hæc natura nihil aliud est, quam proprietates istæ supposito caelesti essentiam ejus spirituelen consequentes, qualis est simplicitas compositionis heterogeneorum expers, atque ipsa immortalitas. Quamvis eum immortalibus supplicis, atque ipsi Domino nostro Apostolus corpus tribuat: Tamen quia corpora ista spiritualia esse docet, non pugnat ejus doctrina, cum eorum sententia, quæ simplicitatem heterogeneæ compositionis expertem in caelestibus substantiis esse censent. Causa vero cur Apostolus complementum illud, incompletæ eorum substantiæ, quæ per mortem corpore organico spoliati ad immortalitatem regenerantur, quod in locum corporis organici terreni substituitur, quamvis sit unum corpus, corpus tamen vocet, non alia est; quam quod in corporis crassi & terreni locum succedat & organi quibus corpus fungebatur officia præstet. Nec aliter potuit Apostolus doctrinam tam difficultem & à sensu remotæ, percipiendæ facilitati consulere, quam si id Corpus vocaret, quod Corpori nostro, quo in hac vita utimur respondet, & quasi analogum est. Sacis tamen mentem suam explicat, dum corpus istud non corporeum sed spirituale esse asserit, & insigni attributorum ejus nobilitate, à corpore organo nostro discernit. Spiritus autem spiritui adjunctus, non magis redivi suppositi simplicitatem violat, aut heterogeneam compositionem infert, quam ignis igni, aqua aquæ addita. Præsertim cum id, quod in locum corrupti organi, spiritui incorruptibili adjungitur non modo illi homogeneum sit; sed quia organi ejus officium præstat, in usum, positionem, & quasi subjectionem ejus converteretur, ita ut nullo modo spiritui cui confertur alium numero aut minima sui parte immineat, aut in deterius immutatur, sed potius perfectiorem, potentiorem & prorsus excellentiorem reddat, ut si quis aurum purissimum aurum æquè purum adiciendo, naturam illius auri nihil mutaret sed tantum pondus & pretium auget. Oculum est igitur, Animos seu Spiritus humanos, substantias esse quidem spirituales, sed complemento organi sui indigentes. Quod si corporeum sit ac terrenum Animam efficit aliquamdiu viventem, quæ inter substantias caelesti naturæ præditas, poni non mereatur. Quia corpus ut spiritui animarum nostrarum naturæ heterogeneum; ad interitum per separationem à Spiritu, cui ut organum adjunctum est trudit. Sin istud complementum & organum sit spirituale, idemque spiritui nostro homogeneum, Spiritum afficit seipsum in perpetuum vivificantem, & planè caelesti naturæ præditum, quia homogenea spiritualia ad separationem sui tendere nequeunt, sed mutuam sibi, ad conservationem sui opem ferunt. Doctrinam igitur Apostoli nihil delibare de simplicitate substantiæ spiritualis completæ: hoc est, spirituali complemento & organo suo præditæ; vel illud documentum est, quod eam spiritum appellat vivificantem: hoc est, vivendi & vitæ prorogandæ facultatem in seipso habentem.

Sacis de caelesti natura; quæ aliàs divina quoque vocari solet, latius videlicet protenso divinæ naturæ nomine. Sic fideles Christi divinæ naturæ, non modo impropiè sic dictæ quoties effugunt mundanam in concupiscentia corruptionem, 2. *Pet. i. 4.* participes fore dicuntur; sed etiam propriè dictæ, quando vitæ & naturæ caelestis participes fient. nam si nova Creatio etiam inchoata, est quædam divinæ naturæ participatio; multo magis consummata.

Verum strictius sumpto hoc nomine. Divina natura significat, proprietates & attributa Omnipotentis substantiæ,

substantiæ, quæ essentiam ejus consequuntur; neque cuquam tribui possunt quin ipsa divina natura, (non eadem quidem numero quæ in summo Deo patre Domini nostri ab æterno exstitit: sed ea, quâ dilectum filium suum donare dignatus est) eidem tribuatur. Qualia sunt Omnipotentia, suprema in cælo & in terrâ potestas, Omnipræsentia, Omniscentia, & cætera omnia.

Nunc qualis Christi natura fuisse cum in terris versaretur, qualis item nunc esse, Sedenti ad dexteram Dei patris, ab historia sacra nobis proponatur, videamus. Christum filium Dei ex Spiritu Sancto conceptum, verum quidem, at non nudum aut simplicem, sed divinum hominem ex virgine intacta miraculose natum, Sacra oracula nobis perhibent. Non poterat autem è Spiritu Sancto concipi, nisi nobilissimæ substantiæ factus. Qui ideo in beatæ virginis utero conceptus est, ut humani corporis originem susciperet, & in humanæ naturæ imbecillitate nobis quam simillimus ex voluntate patris, nasceretur. *Heb. 11. 14. 17.* In qua naturæ nostræ infirmitate, quamdiu in terris vixit: noluit Deus ut divina generis ejus nobilitas, Spiritus Sanctus absque mensura datus, nulla delibata transgressione sanctimonia, patratorum miraculorum insita ipsi potentia, in mentes & cogitationes hominum penetrans sapientia, ac cæteræ divinæ dotes, vel minimum de humanæ ejus naturæ fragilitate deciperent, quominus iisdem plane malis & tentationibus, quibus cæterorum mortalium natura vexatur, subiaceret, interdum quoque ultro in patris gratiam sese submitteret.

Vilitas & ignobilitas, atque adeo plurima incommoditas hujus tabernaculi, in quo tantus hospes, dum in terris esset, diversatus est innumeris malis & perpersionibus quas pertulit, atque ipsa morte, testata est.

Hunc post editum tam nobile, in subeunda atrocissima morte obsequii specimen, utrum in eam ærumnoso humanæ naturæ pistrino, hucusque detinuerit & in perpetuum detenturus sit, amantissimus filii adeo obsequentis pater, mox dispiciemus, posteaquam quid nunc esse dicatur paucis expedierimus.

Defunctum igitur, tam duræ militiæ rudimentis, & victorem tam gloriose certaminis, in quo per eum peccatorum nostrorum ablutio, & nostra redemptio peracta est, constituit Pater, hæredem Universi *Heb. 1. 2. 3.* aut ut verba textus retineam *hæredem omnium*, postquam illum, eo die, quo glorificatus est (qui dies ibidem per vocem *Hodie* designatur) ita genuisset; ut esset divinissima substantia, quæ veram imaginem superni patris substantiæ, non aliter exprimeret, quam character exprimere solet, id, cuius est character, non modo in naturâ corruptionis experte *Act. 11. 34.* sed in gloriæ quoque resplendentia & omnipotentia efficacia, patri proxima. Quippe portans omnia verbo virtutis suæ, & proximo post patrem loco, sedens ad dexteram Majestatis excelssimæ, & adorantibus sese Angelis imperans, tanquam Deus, unctus oleo lætitiæ supra consortes suos. *Heb. 1. 9:* effectus Creator eorum, quorum novæ creaturæ primogenitus erat. *Phil. 11. vers. ult.* & Pater æternitatis, per quem novæ aureæ æternitatis secula condita sunt. *Heb. x.* Talis nunc à Spiritu Sancto depingitur, talis & est Dominus noster, postquam mortis & mortalitatis naturæ ergastulo, solutus, nec unquam subiturus *Agathæ*, in cælo divina potestate, regnare capit.

Quæ cum ita sint, nullo modo verisimile appareret eum nunc humana natura præditum esse, quæ cum sequatur temperamentum corporis humani; Corpus autem humanum Christo nunc non competit, ne natura quidem humana nunc Christo competere potest. Nam si corpus humanum, quale Apostolus. *1. Cor. xv.* describit, corruptibile, pudendum, imbecillum, animale, quod alibi Corpus humilitatis nostræ, alibi carnem & sanguinem vocat, ne servis quidem Christi, ad celestis regni possessionem admittendis, competit; adeo ut homines illo præditos transformari, & illud cum incorruptibili, glorioso, potenti, commutari necesse sit: Multo minus Christo nunc competere potest.

Quamvis autem Christus nunc humanam naturam non habeat, nec habere possit; Homo tamen dici non simpliciter, sed secundum quid potest, quia primigenia ejus natura humana fuit & quondam verus homo, in omni humanæ naturæ imbecillitate (si peccatum excipias) nostri similia fuit. Deinde quia tunc cum Verus homo esset, & in humana natura degeret, de nobis, deque ipso patre suo, tam bene meritus fuerit. Quæ eadem causa est, cur etiam tunc Agnus dicitur; cum jam Leo victor de tribu Juda, evassisset. Præcipue cum legimus *Apoec. vi. 12.* Reges & principes ac potentissimos terræ incolæ, imploratos montium opem, ut eos cooperiant & abscondant ab ira Agni, quia venit dies magna iræ ipsius & quis poterit subsistere? Certe tunc Christus hostibus suis adeo terribilis, nihil minus erit, quam Agnus; & tamen agnus nominatur; quod olim Agnus fuerit; crudelitati, & injuriis hostium suorum expostus.

Tenuis verò & levidense, ex ejusmodi appellationibus argumenti genus, præsertim adversus capitales rationes, & clarissima Sacra Scripturæ testimonia arcessitur. Tribuuntur enim sæpe appellationes personis, naturâ earum longe viiores, ex quibus illa mendose colligitur, ut cum idem Christus dicitur, Agnus, Leo, Lapis, via, &c. Nam Mediator Dei & hominum homo Christus Jesus merito dicitur, cum hoc mediationis officio in humana sua natura defunctus sit. Judicaturus autem Deus dicitur mundum per virum quem designavit ac destinavit; quia is etiam in humana naturâ degens, Judex vivorum & mortuorum designatus est. Quid autem miremur, cum, qui humanam naturam jam exiit; hominem tamen dici; cum idem antequam diviniorem & pristina gloriosorem induisset, Deus dicitur? Nam & ille Sermo, qui nobis cuncta Dei de nobis consilia & decreta enuntiavit, & exposuit (quod in humano Christi statu factum est) Joanni Deus fuisse dicitur, quia paulo post, etiam ipsa natura Deus propere dictus futurus erat. Vocari ipse potuit homo; qui jam propriè & simpliciter homo esse desiderat; sicuti Deus nominatus est, qui in humana natura digens nondum actu ipso Deus propriè dictus esse cæperat. Quanquam & cum Evangelium suum scriberet Joannes, jam & ille sermo propriè dictus Deus esse cæperat.

Ac voces quidem rebus & personis interdum præter exactam loquendi formulam, liberius aptari possunt Sed Christum nunc in cælis gloriose regnantem, reipsa & natura sua præfati hominem esse opinari & predicare; est Deum immortalem, mortalem esse, obstinatè contendere. Naturam ejus humanam, quam etiam nunc habere fingitur, toties jactare; est corpus

pristinæ humilitatis ejus (cum morti & injuriis obnoxius esset) quod à divinitate ejus absorptum est: ipsi perpetuè obtrudere & quasi ex probare. Cum autem à potiori semper fieri debeat, iusta & legitima cujusque rei denominatio, & æstimatio cujusque personæ, non ex brevi Statu in quo aliquando fuit, sed ex perpetuo in quo est & æternum mansura est fieri debeat; satis mirari non possumus, cur nonnulli Christum denominare malint, à brevissimo & ærumnoso paucorum annorum quibus in terris diversatus est hospitio Hominem: quàm à perpetua & æterna divinitatis Status, cujus à patre compos factus est sorte & Universi hereditate Deum.

Quanto igitur competentius & convenientius Christus nunc Deus dicendus est; propter naturam quam habet & in perpetuum habiturus est divinitatem, quàmvis interdum per modum loqueri modò proprium, propter naturam, quam habuit, sed habere desit homo nominetur. Nec enim humana natura prædicta nunc dici potest, quæ nunc modo celestem, sed planè divinitatem & quæ sic dictam, æternam est, quæ humana natura superveniens, quicquid humanæ imperfectionis in eo fuit non abolere, non potuit.

Quod nobis initio hujus capituli propositum perspicue demonstrare, jam tandem (quod Deus bene vertat, aggrediamur.

In quo lectorem multis verbis non morabimur, quia Veritas brevis est & Simplex oratio.

Duo sunt prævalida, divinæ Christi quam nunc habet, Naturæ, argumenta; quæ rem plane convincunt.

Divina primum, quæ in Christo cuncta reperiuntur attributa; divinæ essentia & naturæ perpetui pedissequi. Deinde cultus divinus ipsi ex voluntate Dei debitus, qui ab omnibus Christianis qui nomen ejus profitentur & in eum credunt, merito exigitur.

Divina attributa quod attinet, ea non alia sunt quàm quæ Veri, (hoc, est non modò non falsi, sed etiam propriè & eminenter sic nominati) Dei, propria censentur. Qualia sunt. Primum, Inexhaustus fons immortalitatis, qui in quemcumque velit derivari possit. Secundum, Omnipotentia. Tertium, Jus supremæ super omnia potestatis. Quartum, Omnipræsentia. Quintum, Omnisca sapientia & scrutatio cordium & intimorum consiliorum in mentibus ratione prædictis. Sextum, Sanctitas perfectissima. Septimum, Divinissima, & omnium reliquorum qui Veri Dii non sunt, felicitatem transcendens beatitudo. Octavam Denique, æterna & perpetua, atque omni termino carentis supradictorum attributorum, & ex ipsis resultantis felicitatis possessio.

Hæc quæ recensuimus attributa Veri & propriè dicti Dei sunt propria. Et propria quidem excellentissimo modo, quem quantum Logici numerant: quia Deo vero & propriè dicto Omni, soli, & semper conveniunt. Omni; quia nec Verus Deus dici potest qui hæc non conveniant. Soli; quia nec ullus cui hæc conveniant dari potest quin sit propriè dictus Deus Semper; quia nec ullum tempus dari potest quo hæc non conveniant tam æterno patri; qui ex seipso verus Deus est: quam filio ejus unigenito; ex quo tempore is in propriè dictam divinitatem à patre genitus est.

Attributis istas naturam veri Dei contineri nemo diffiteri potest. Sunt enim hæc proprietates, quæ essentiam ejus plane consequuntur, & absque essentia Dei, eaque ipsa de qua

quaeritur natura esse nequeant: adeo ut, cuiusque ea competunt ac tribuntur, eidem divinarum naturarum competere ac tribui debere, irrefragabili consecutione consilidatur. Nec istæ proprietates aliud esse videntur, quàm ipsa Dei natura. Nunc videamus an & quomodo, illarum proprietatum singula Christo Unigenito Dei filio in cælis regnanti, conveniant.

Prima divinæ naturæ proprietas est, immortalitatem tam perfectè, tamque absoluto jure possidere, ut quem velis immortalem facere, aut cui velis immortalitatem dare possis. Soli Deo hæc proprietas tribuitur. 1. Tim. vi. 16. quo loco Deum solum habere immortalitatem, supra modo explicandum esse, documentum est quod simplicem immortalitatem habeant & Angelorum minimi: sed eandem in tam eminenti sentia, ineffestam, nemo præter Deum. Atqui Christus ejusmodi immortalitatem in seipso habet, cujus vi, immortalem faciet olim totum populum suum. Ut enim pater habet vitam in semetipsa, hoc est, vitam quæ non modo possidentem tantum in perpetuum vivificet: sed alios quoque quos velit in perpetuum vivificare possit. Joh. v. 26. ita Dedit & filio habere vitam in seipso eandem perfectionem atque eminentiam habentem. Quibus verbis naturam non potestatem Christo datam exprimi, inde liquet, quod Separatim versu sequenti, de potestate tanquam alio & diverso dono Dei patris addit hæc verba. Et potestatem dedit ipsi etiam judicium facere, hoc est, servare aut damnare quem velit. Qui locus evidentiissimè ostendit præter potestatem judicandi vivos & mortuos, vitam quoque & naturam divinam Christo à patre datam esse, & hanc quidem primo loco à Christo poni, posse ei distinctè superaddi etiam potestatem judicandi quemadmodum & prius natura videtur habere naturam divinam; quàm divinam potestatem.

II. Omnipotentia Christi magnificè asseritur Philip. ii. vers. ult. quod habet *begimus* seu vim efficiendi sibi omnia.

III. Jus summæ supra omnia & Universalis potestatis, patri tamen subiectæ; ipse sibi Christus asserit Matth. xxviii. dum ait, Datam sibi esse omnem potestatem in cælo & in terra. quæ potestas alibi Heb. ii. 8. sic explicatur, Ita ipsi esse omnia subiecta, ut nihil relinquitur sit ipsi non subiectum. Quod tamen I. Cor. xvi. unica illa exceptione limitatur *terris & cælestibus* præter eum qui subiecit.

Quamvis autem fateamur jus magnæ potestatis super eos qui humanam & imbecillam naturam non excedunt; etiam infirmis hominibus tradendi posse: Tamen jus divinæ & summæ potestatis, super eos qui diviniore naturæ præditi sunt Deus tradere noluit nisi ei, cui cum potestate divina, diviniorem quoque & subiectis excellentiorem naturam donavit. Male gubernat potestas, viribus adversus contumaces destituta. Nec durare potest obsequii reverentia erga eos, quorum natura tanquam ignobilior à subiectis spernitur. Nec video cur livor Satanae, nudâ potestate Christi magis cruciari possit, quàm naturâ quoque ipsi longè eminentiori collata quam sua nunc sit, aut olim fuerit. Sed de jure potestatis satis dictum esto. Cæterum Omnipotentia & aliæ id genus proprietates, ad robur & vires pertinentes; quæ non juris sed naturæ adminiculo fulciuntur, sine Natura divina, nec intelligi nec fingi, nec somnari possunt.

IV. Quas inter loco quarto sequitur, Omnipræsentia Christi, quæ vel inde arguitur quod is ubivis locorum à suis invocari possit.

V. Eidem

V. Eidem omnia sapientia & scrutatio abditissimorum mentis arcanorum subtrahi non debet; quia sine his rebus iudicium vivorum & mortuorum exoriri nequit Vide *Apos. 11. 23.*

VI. Sancturas omnibus numeris absoluta sequitur. Fa vero quomodo ei nunc in caelis regnanti, & sedenti ad dexteram patris deesse possit; qui in terris cum Naturae humanae infirmitate ac tentationibus gravissimis certans tamen incorruptus & plane divinae integritatis specimen edidit.

VII. Divinissima & omnium reliquorum qui non sunt Veri Dei felicitatem transcendens beatitudo, annon inde elucet, quod cum Deus & pater ipsius unxisse dicitur oleo laetitiae supra consortes ejus. Consortes enim felicitatis suae Deus habet non paucos, quos eosdem Christi consortes merito dixeris. Verum supra illos Christum esse voluit Deum benedictum ac beatum in saecula *Rom. ix. 5.*

VIII. Denique aeterna & perpetua, nec unquam terminanda felicitatis hujus possessio Christo verbis illis asseritur dum *Heb. 1. 3.* dicitur constitutus haeres rerum omnium sive Universi. Quibus non fluxa & fugax: sed perpes & aeternum mansura possessio & opulentiae Christi possessio exprimitur.

Hae nostra argumentatio, quia nititur confessis & immediatis *apostolicis* principiis (quantum enim est inter istas proprietates simul sumptas & naturam divinam discriminis?) nihil est cur pro legitima demonstratione, quae ex evidentibus praemissis & causis conclusionis, id quod concluditur evincit, censei non debeat.

Sed jam veniamus ad alteram argumenti nostri partem hujus speciem, ex qua divina natura Christi quam nunc habet, evidenter cognoscitur. Haec autem est Divinus ejus cultus, divina adoratio, & invocatio. Quae etiam nobis praeeptis mandata, nullis exemplis commendata essent, ob ipsam tamen rei naturam ex supradictis divinis praeparatis proficerent. Verum nec praeepta nobis aut certe monita; nec exempla hujus officii desunt; adversus eos qui turpiter aut crassius, judicant. Quos nunc, quia pridem ab Ecclesiis nostris alieni sunt ex prolesso, non refellimus. Sufficit nobis, quod inter eos, qui in divina, quam nunc Christus habet, natura neganda propius ad Judicantes accedunt & nos qui hunc errorem redarguimus, satis conveniat, cultum, adorationem, invocationem divinam Christo plane deberi. Praestitum cum omnia quae enumeravimus gloriose Christi naturae attributa, non alia mente à patre collata, Christus ipse asserat; quam ut omnes honorificent filium sicut honorificant patrem. Divinus autem honor patri deferat, divinus igitur & nobis docendus est. Quo officio erga filium quisquis defuerit, officio erga patrem defuisse convincitur *Joh. v. 23.*

Quid autem opus est argumenta adversus eos conquirere, quos habemus confitentes divinum honorem accipere, nisi propter divinitatem deberi. Agnoscunt igitur nunc Christo, qui colitur tanquam Deus, non deesse divinitatem.

Sed bone Deus, qualis ista divinitas ab ipsodem fingitur? Explicat enim paulo post ibidem verba sua citata sententia Auctor, dum ait, Christi divinitatem, „non naturam seu substantiam esse in Christo existentem; sed qualitatem quandam inherentem. Cujus rei rationem paulo ante attulerat. „Quia Christi divinitas naturam à Sacerdotibus, „bus ut divina quatuor substantia, sed ut maximum Dei beatitudinem consideranda proponitur. Quae sententia & sensu ac verbis perplexis profer-

tur; & ratione primum insufficienti, deinde falsa quoque fulcitur. Scilicet & verba perplexa sunt. Divinitatem Christi, non naturam seu substantiam esse, quasi natura & substantia idem essent, cum alterum alterius abstractum sit; & natura licet substantialis, à concreto suo differat. Nec natura divina, si loquamur accurate, substantia divina dici possit. Deinde divinitatem Christi negat esse substantiam. Quis vero id asserat? aut ita loquitur? Non divinitas Christi, sed ipse Christus est divina substantia. Ne divinitas quidem aut natura Dei patris, est substantia: seu substantialis natura.

Ratio vero alita, primum futilis & insufficientis est. Christi divinitas, inquit, à Spiritu Sancto consideranda proponitur ut beneficium Dei patris. Ergo non est natura neque substantia. Quasi & in natura & in substantia quanto nobilioris cuiuspiam conferuntur à Deo, tanto majori dono gratiae & beneficio Dei locus esse nequeat. Sed argumentator concludere debuit sic: Christi divinitas proponitur nobis à Spiritu Sancto ut beneficium. Eadem divinitas non est natura substantialis. Nec enim abstracta cum concretis confundenda sunt. At nos respondemus. An vero promissa & donanda fidelibus immortalitas vel immortalis natura; non erit coram natura substantiali, ob quam meritis substantiae immortales censeri poterunt? Nunquid ideo natura eorum, & in substantias caelestes cooperatio Donum ac beneficium Dei esse definit? Falsitas autem rationis in eo est, quod aut divinitatem ac sublimitatem Christi, Nihil, à divinis auctoribus propositi ut divinitus substantiam. Hic quoque mens dicentis erat aut esse debuerat: Non proponi eam ut naturam divinam substantiae, aut substantialem. Resp. Atqui quoties Christus ex mortali in immortalis, & omnipotentem, naturam transiit dicitur, (cum is substantia sit & haec mutatio substantialis fuerit) toties divinitas & sublimitas ejus, tanquam natura divinae ejus substantiae, aut substantialis consideranda proponitur. Et si expressam vocem Substantiam in Sacra Scriptura auctoribus requirant, utitur ea Divus Auctor Epistolae ad Hebraeos, cum vocat Christum characterem substantiae Dei patris, hoc est, dicit gloriosam Christi substantiam; tam ad vivum aut exacte exprimere substantiam patris, quam exprimit character figuram ejus, cujus est character. Quid amplius desiderari potest ad divinitas & substantialis naturae Christi dignitatem stabilendam? Quae porro causa est, cur quomodo humanitas humanam naturam, ita divinitas divinae significare non censeatur? Certe saltem non minus Deus quam homo substantia est. Si igitur humanitas non aliud est quam humana natura; substantialis quamobrem divinitas, non natura substantialis, sed qualitas tantum accidentaliter, subiecto more accidentaliter inherens, fingitur? Quid est verborum significatione à genuino sensu, ad peregrinum abstrusum ad opiniones suas violententer abuti, si hoc non est?

Sed inanis labor est, quoties veri vocum sensus ad falsas opiniones, mordicis & plane invita Minerva detorquentur. Nam quis unquam divinitatem substantiae, substantialem? quin & Christum ipsum substantiam esse negavit? quo jure substantiales naturae rediguntur ad qualitates & accidentia? An forte, quis toties nonnulli vocant, qualis est humanitas, divinitas & locales, naturae substantiales dicere audent?

Vocet ne plura quam par esset verba consumpsimus in relictu eo, quod refelli non merebatur.

Supereſt ut eorum criminationem amoliamur, qui novam hanc & inauditam in Eccleſiis noſtris de divina, quam nunc Chriſtus habere natura, doctrinam eſſe obſectant. Nos vero ea in re præ criminatori- bus noſtris, longè fidelius quam ipſi majorum no- ſtrorum veſtigia premimus. Quorum memoriam in eo dogmate liceat nobis Ethnicò voto ſed Chriſtiano a- nuò prolequi.

*Dii majorum umbræ ſenſum & ſine pondere terram,  
Spirantesque crocos & in Urnâ perpetuum ver.*

Qui cum Judaïſantibus diu multumque luſtati, & bo- nam Eccleſiæ partem, ab eorum erroribus avellen- tes, quinvis aliqui ædificationis cauſa, à vocibus quæ inſimioribus tunc offendiculo eſſe poterant, ab- ſtinerint; reſpiciam divinitatem Domini noſtri Jeſu Chriſti fortiffimè aſſerere; primum dum divi- nam Chriſti potentiamque poteſtatem: deinde ex ea proſtudentem culturam, & invocationem ejusdem tam anxie & ſollicitè inſeclantur; ut jam per Dei gratiam nemo in Eccleſiis noſtris reperitur; qui divi- nas de quibus egimus proprietates, & cultum Chri- ſti debitum denegare: hoc eſt, præmiſſis conclu- ſionis noſtræ negare aulit. Quo fit ut unanimi om- nium conſenſu, concellis præmiſſis, in neganda concluſione, nemini frontis perſcindas, aut licen- tiæ permiſſa ſit; aut auſa & occaſio juſta præbea- tur.

## C A P U T V I. & Ultimum.

In quo offenditur

*Quid Regnum Chriſti Deo patri ſubordinatum, &  
ab eo dependens æternum ac perpetuum ſit, & va-  
rii loci. 1. Cor. xv. 24. Senſus; adverſus fal-  
ſas & periculoſas ejus explicationes, eruitur.*

**R**egnum Chriſti Domini per quem omnia, Deo patri ex quo omnia ſubordinatum, & ab eo tanquam capite Regis huius dependens, cujus poſſeſſionem in Exaltatione ſua adiit, æternum ac perpetuum, nec ullo ſine terminandum fore, certo credendum & ſtatuendum eſt. non modo quod pluri- mis id expreſſis & illuſtris Sacra Scripturæ testi- moniis proditum eſt. *Dan. vii. 14. Luc. 1. 33. Heb. 1. 8. Rom. ix. 5. & alibi.*

Sed quatuor præcipuè de cauſis, quæ & ipſæ è Sacris monumentis eruantur.

Prima eſt, quæ ſuperiori capite demonſtrata eſt, Chriſti in naturam Deo proximam generatio, cui Regalis ſuper omnia dignitas, & eminentia annexa eſt, quæ ipſi adimi aut ab eo deponi, niſi divina natura depoſita nequit, quam tamen ab eo unquam deponendam, nuſquam in Spiritus literis legimus.

Altera eſt, quod iſta ipſa Regalis exal- tatio Chriſti per ſe ac directè facta ſit; atque tendat in gloriam Dei patris. In ea etenim ſuperemi- nentem magnitudinem potentie ac virtutis ſuarum, nec minus excellens juſ poſteſtatis ſuæ Deus efficaciter exeruit; cum Chriſtum non modo ex morte in vitam revocavit, (quod ſæpius divini quoque Viri fecere.) nec tantum quod eundem ex mortalis naturæ ſorte, in vitam & naturam corruptiois experiente tranſtulit (cuius potentie olim quoque in Enocho & Elia ſpecimen editum jam non erat novum) ſed quod eundem inſtituto nec unquam ante audito facinore, in natu- ram ſimul regeneraverit: & in dignitatem ſuæ pro- ximam exalterit; & tanti honoris capacem redde- rit,

ut is longe ſupra omnes cæleſtium principatum gradus evectus, ad dexteram Majestatis paternæ pa- tri proximus aſſederit. Hoc demum ſacrum erat tanta prædicatione, tanta Apoſtoli exaggeratione dig- num, in qua exprimentia eum, quamquam undique congeſta & coacturata verba deſeciffe videntur. Tunc poſtquàm in ſpectum Majestatis ſuæ apicem, Supre- mi patris gloria eſſorſit, collocato in ſolio cæleſtiffi- ſſimè potenti & glorioſo Rege *Ephes. 1. 20. & reliq.* qui tamen à nutu atque imperio ejus, tanquam Capitis & patris, & Dei ſui dependeret: ita ut nunc omnis lingua confiteatur Jeſum Chriſtum eſſe Dominum & hæredem univerſi in gloriam Dei patris *Philip. 1. 11. Heb. 1. 2.* Cujus cauſæ efficacia, heri nequit, quin in æternum vim ſuam exerat. Ut enim ipſa ſummi Dei gloria, ita omnia per quæ e- nitelſcit; & ſplendidiore ac venerabiliore redditur, in perpetuum manſura ſunt. Sola iſta ſinem ac termi- num habitura ſunt, quæ gloriæ Dei patris quoquo- modo derogare videntur.

Tertia cauſa eſt, quod eadem Regalis excellen- tia, ſuperexaltatio, & nominis ſuprà omne nomen donatio, quæ Chriſto à patre collata eſt, ſit præ- ſtium perfectiſſimæ & omnibus numeris abſolutæ, ejus ad mortem ulque & mortem quidem Crucis, obedientiæ, *Philip. 1. 11. 8. p.* Quam cauſam in men- te Dei ſepelire nulla unquam obſivio poteſt. Ab- ſurdum autem eſt, cum Deus ſervorum Chriſti man- cam & mutilam, & nautis noxis interpolatam obe- dientiam, æternò præmiū remuneretur, exentiſſimum & nulla macula inquinatum Chriſti obſequium, non longè majori, & quæ in perpetuum quoque duret, mercede rependi.

Quarta cauſa eſt. Flagrantiffimus patris, erga fi- lium ita de ſe meritum *Amor. Joh. v. 19. 20.* Cuſ ita placuit ut in filio omnis plenitudo & perfectio, non ad præſentem tempus conſpiceretur; ſed inhabi- taretur perpetuo. *Coloſ. 1. 9.* Unde conſtituit ip- ſum non brevem reſpectu æternitatis & ad præfixum tempus regnatorem Adminiſtratorem, ſed tanquam filium hæredem & perpetuum poſſeſſorem omnium rerum. *Heb. 1. 2.*

Quæ cuncta efficiunt, ut in excelsa dignitate Chriſti diminutionem aut degradationem, ullam unquam fore, ſuſpicari non liceat.

Cum igitur præſentis exaltationis ejus cauſæ in æ- ternum manſuræ ſint, æternum eam quoque futu- ram, ſtatuendum eſt. Nam & gloria patris, ſubſta- ta præcipua rationem per quas illuſtratur, obſcura- ri nequit, multo minus debet; & beneficia ejusdem, quibus dilectis ſibi aut benemeritis proſequitur, *μεταμέληται* (ſine penitentiâ) ſunt; nec unquam niſi ingratas aut malemeritis adimuntur, quod de Chriſto ſuſpicari nefas eſt.

Addere quod regnum eveſti ſuper omnia ſibi ſubje- cta Chriſti Univerſale de quo loquimur, & à patre dependens, perpetuum fore, negare, nemini mi- nus integrum ſit, quàm iis quos oppugnamus, qui cum divina natura carere opinantur; & ob ſolam regni ejus poteſtatem Deum dici contendunt. Quo- ties enim iſi obſectatur, quod Chriſtum nudum eſſe hominem cenſent, Exaltationis & poteſtatis ejus ſcuto ſeſe protegent. Quæ ſi ex eorum ſententiâ ta- men deponenda, & æque in æternum Chriſto caren- dum eſt, nihil ipſi divinitatis in æternum manſuræ eorum opinio relinquit: cum neque ob naturam ne- que propter poteſtatem divinam Deus jam futurus ſit. Nec effugere poterunt, quominus eum tunc nudum & cæteris parem hominem in æternum fore cenſent. Homines enim omnes, etiam poſt obten- tum cæli indigenatum fore, maxima pars eorum qui- buſcum diſputamus contendunt.

Imò ne æternitatem quidem Chriſti, aut fidelium  
ejus

ejus tam prava opinio intactam relinquit, dum festatores ejus in explicando loco. 1. Cor. xv. 24. omnia de aeternitate regni Christi testimonia enervando & convellendo, vocem aeternitatis, in promissionibus novi fœderis, ad ea quoque protendant quæ tamen habitura sunt. Cujus vocis ejusmodi significatio, in rebus ac personis veteris fœderis, quæ plerumque futurorum typi fuerunt, admitti facile potest, ut æterna vocarentur quæ æternorum erant figuræ. Sed eam ad promissiones novi fœderis admittere, ad quas præcipue regni Christi æternitas pertinet, res est plena periculi & quævis ejus ac spei nostræ fundamenta molitur ac subruit.

Ab æterno Christi regno, vitæ nobis promissæ excellentia, felicitas & æternitas pendet. Et si potestas regni Christi, finem habitura est, quamvis ei perpetuas expresse promissæ est, quid nobis indignis hominibus sperandum est, quando nobis eadem perpetuitas promitti videtur? Num melior conditio, membra manere potest quam quæ capiti obtingit? Plenus igitur periculi & noxius eorum error putandus est (quod pace Summorum Virorum dictum esto) qui ad solvendum repugnantium sibi in speciem Sacræ Scripturæ locorum difficultatem; alibi in voce aeternitatis periculofam fidem nostræ distinctionem querunt; cum hoc ipso in loco. 1. Cor. xv. 1, in voce Regni, quæ inter plures sui species, hanc quoque continet de cuius depositione agitur, querenda fuerit, & inveniri sine ullo incommodo & prope sine difficultate potuerit.

Quis enim non facile videat Apostolum 1. Cor. xv. 24. non de omni, multo minus de Universali; & naturæ Christi glorificatæ seu Exaltationis ejus affixo Regno Christi, loqui, cujus gubernacula is per subjectionem sibi omnium præter Patrem accipit; quodque cum à patre dependet, per se ac directè in gloriam Dei patris tendit, & ob amorem ejus erga filium in præmium obedientiæ Christo collatum est. Sed de certa quadam & singulari regni Christi specie, agere: quæ neque patris subiecta videri possit; neque in gloriam patris per se ac directè tenderet; sed potius in gloriam patris deponenda esset; neque atqueam tradatur patri, nunc à patre possideri videatur; denique quæ ad certum & singularem populum, & particulare negotium, adstricta, ad tempus tantum non in perpetuum Christo concedi potuerit & concessa fuerit. Atqui non omne Christi regnum est tale. Nam Universale de quo diximus, patri subiectum est, & à patre dependet, ideoque in gloriam patris per se ac directè tendit; & à patre perfectissimo modo, etiam nunc regnante Christo possidetur. Gloriosior enim regni possessio est, cum quis per alios sibi subordinatos, magnos & ipsos & gloriosos Reges, qui tamen plane in potestate sua sint, quam cum per se, ipse, subiectis sibi populos gubernat. Est verò aliud particulare & ad certum populum certumque tempus adstrictum, regni Christi genus, quod licet à patre datum, patri tamen nunc subiectum non esse, ab Apostolo dici observatur. Et quo vigente pater non omnia in omnibus esse, hoc est, posse seu non omnia sibi subiecta habere, à Paulo non obscure dicitur. Quodnam igitur tale regnum esse censuimus? Id verò non aliud videtur, quam absoluta illa æque à patre non dependens Ecclesiæ militantis administrandæ potestas, Christo à patre collata, qua durante Pater non iudicat quoniam sed omne iudicium, hoc est, plenissimam salvandi vel damnandi quem vult, potestatem filio dedit. Joh. v. 21. 22. Qua in potestate Christo conferenda, non sive gloriæ incrementum: sed fidei & spei nostræ administrandum, Deus pater, spectasse videtur: ut ostenderet omnia quæ Ecclesiæ per filium promiserat, sese

iam in manus & liberum sponis & capitis ejus potestatem, quem alibi advocatum & misericordem Pontificem nostrum Spiritus Sanctus vocat, tradidisse. Eadem in potestate Deo patri reddenda nulla exaltationis Christi per quam ipsi omnia subiecta sunt, diminutio interveniet; quia cum potestas illa absoluta; tantum ad conficiendum cum Dei Christi & nostris hostibus bellum Christo tradita sit, confecto bello & sublati hostibus omnibus, glorioso triumpho finietur; quando hic caelestis imperator, victorem exercitum suum Deo patri sistet & tanquam manibus bello & sanguine suo parvas tradet, & unâ secum quasi subiciet. Neque grave videri poterit bello confecto bellipotestatem tantquam non necessariam deponi: præsertim ei qui non suam sed patris sui gloriam semper quæsit & qui acceptâ à patre tam absoluta potestate, in gloriam patris jam nunc usus sit, dum omnium preces & invocationem, in rebus quæ libertati suæ potestati subdita sunt, ad patrem direxit atque convertit, ut regnum istud tam plene potestatis Patri suo jam nunc ante tempus quodammodo ultrâ reddidisse, cum gloriam ejus ipsi tradidit: & cum amantissimi patris beneficio: gratissimi animi officio certasse videatur. Quæ tamen erga patrem observantia, plenitudinem collatæ filio potestatis, in re ipsa minime tollit, nec ad filium confugiendi, eumque in necessitatibus invocandi facultatem excludit. Ut rem in pauca conferam. Regia potestas Christi Universalis & à patre dependens Christi quæ naturæ & exaltationi ut ita dicam affixa, ita comparata est, ut neque Pater ejus recuperandæ, quam nunc quoque perfectissimo modo obtinet, neque filius ejus reddendæ, quia nihil gloriæ patris derogat aut obest, imo eam illustrat, causam ullam habere possit. Longè alia est ratio independentis & absolutæ potestatis, cuius deponendæ gravissimam causam is habere censendus est, quem non suam sed patris gloriam semper quæsit & nunc quoque quæere ostendimus. Præterea cum eadem absolutâ potestas, neque in gloriam Dei patris, cui potius adversari videtur; neque in gratiam exaltandi Christi, cui patris gloria magis quam sua cordi est. Et qui alioqui ejusmodi gloria & quidem æternâ & perpetuâ donatus est, quâ sublimior salva patris gloria, ne cogitari quidem potest ut eâ satis superque contentus sit: Sed tantum uti diximus fidei & spei nostræ stabilindæ causa Christo à patre collata sit: Ideo postquam causâ isti locus nullquam erit, ne potestati quidem ob eam solam collatæ locus esse potest. Ut taceam potestatem hanc si perpetua esset gloriæ Dei plane repugnaturam fuisse, quia Christum cum populo ejus, à subiectione patris in perpetuum eximeret, quod fieri ne Christus quidem ipse vellet aut sineret. Illud igitur duntaxat regni genus patri tradendum aut reddendum dicto loco prædicitur, quod in perpetuum à Christo retineri integra patris gloriâ nullo modo potest. Contrâ, illud regni genus, quod Christo adimi salva patris gloriâ ob rationes supradictas non potest, peccas Christum mansurum esse in æternum necesse est. Nec de eo loqui Apostolus isto loco potuit; qui alibi divinam Christi potestatem supra omnia in secula mansuram agnoscit Rom. ix. 5.

Vocatur autem à nobis ista olim deponenda potestas particularis; quia non ad omnes Christo subiectos, sed ad militantem duntaxat Ecclesiam: ac prope modum ad unum illud iudicandi vivos & mortuos, (cum suis annexis) negotium, restringitur. In quo solo pater absolutam potestatem, quodammodo à se abdicatam Christo plenissime tradidit, ut quos vellet, servare aut damnare possit; quam Christus iudicio supremo absoluto patri suo reddet.



Quod non ita intelligendum est, ut post traditum patet hoc, de quo Apostolus loquitur, regnum, ut in eandem populum potestatis Christo relictum iri censeamus. Illud tantum *in avertibus* & inde pendens potestatis ius Christus a se remov. bit. reliquas omni potestati super populum suum, sed & patre dependentes, sibi relictas integra, requæ ut in cæteris omnibus, quæ ad subjectionem omnium universalem patri subordinatam pertinent: nisi quod tamen cum peculiari populo suo sanguine redempto, tanquam caput cum membris & sponsus cum sponsa sua, strictiori vinculo conjunctus erit. Caput enim & Rex populi sui & sponsus sponsæ suæ nunquam esse delinet.

Non est autem hoc novum, nec summam plenitudinis ac potentie eminentiam dedecet, aut ei derogat, si summus princeps in certo aliquo negotio particularem potestatem, Præcipuo coram qui sunt in potestate sua, tam perfecta absoluti juris plenitudine, committit, ut sibi in eodem nihil plane juris aut præteritis relinquit: sed totum negotium liberam eis, cui confidit, arbitrio tradat. Sed hoc ut plenam & maiestatem supremi Principis minuat, si commissa potestas absoluta, non per petui, multo que minus Universalis sit; ita si per petui & æterna sit, gloriæ & maiestati ejus planè repugnat.

Intelligitur necesse est eos, qui inter Universalem; & particularem, dependentem à patre & independentem Regni Christi potestatem, discrimen non animadvertunt. Ex quo duplex Christi regnum, alterum ab altero plurimum differens, & quorum alterum alteri oppositi possint, aut certè ab altero disparatum sit, profuit.

Quod in cunctis nostratum, cum millenarij seculi, quo Christus in cæteris regnaturus fingitur, affectibus distanti exiit Regnum Christi Unicuique & simplex esse, id ita intelligendum est: Christi regnum, quod ipse ex Mundo esse negat, tantum crelesce ac divinum esse, nec unquam ut Chiliastræ opinantur, terminum aut modum fore.

Atqui utraque potestatum, tam à patre dependens, quæ ceditur quando pater per filium regnat, quàm quæ à patre quasi abdicata, ad solum filium vltra translata est, cælestis ac divina nec ullo modo terrena est. Cæterum eadem duo disparata regna consistunt, inter quæ non una manifestissima differentia, deprehenditur. Alterum regnorum istorum Universale est & super omnia, alterum particulare super solam militantem Ecclesiam. Illud à patre dependens, qui in eo per filium regnat: hoc liberrimo regantis filii arbitrio permixtum. Illud per æternum & æternum, hoc ad præfixum tempus, quasi conceditum. Illud de quo Paulus sive exaltationem Christi in gloriam Dei patris tendentem, sive eandem pro premio obedientie datam describens, loquitur. hoc de quo idem Paulus ne gloriam patris in perpetuum obscuret à Christo patri reddendum fore asserit 1. Cor. xv. Denique alterum regnorum istorum puta Universale atque à patre dependens, nisi æternum & perpetuum esset, gloriæ patris, quæ per illud mirum in modum extollitur, plurimum in perpetuum decederet: alterum putà Independentem si perpetuum esset, gloriæ Dei patris in æternum derogaret. Ergo gloriæ Dei interest: alterum æternum esse, alterum præfixo tempore, deponi & patri restitui. De quo posteriori Paulum. 11. Cor. xv. agere, manifestum est, cum de priori tot alia Sacre Scripturæ loca, regnum Christi æternum asserentia, loquantur.

Antequam loci. 1. Cor. xv. sensum exponere desinamus, prava aliorum explicatio paucis refellenda est; qui ad eam accedentes non uno modo iniquè agunt. Nolim autem mea verba tam sinistrè acci-

pi, ut injuriam ab eis veritati de industria illatam cessant. Procul id & ab eorum mente atque integerrimis moribus & à mea modestia fuerit. Etiam innocentissimi homines, qui veritatis victoriam, vitæ suæ pietate redimere parati sunt; interdum vel invidi & nihil minus cogitantes facere possunt ac solent, quod Veritatis injuriam involvat. Præsertim ubi Error Veritatis specie testis, ita finæ rationis ictus evadere nititur, ut nonnulli per latum Veritatis confecti & conici posse quibusdam videatur. Aequalitas filii cum Patre ordinata, quàm & Apostolum avum & primorum post Apostolos patrum atque seculorum simplicitas ignoravit, illà certissime Veritatis partem protegit, se in Ecclesiam infundit: quod æterna Christi exaltatio, potestas, atque regnum cor evidentibus Sacre Scripturæ testimoniis niteatur. Cum igitur æqualitas ista omnia cæda, Viris æquatis merito convellenda videretur; non mirum, neque veniè indignum est, eos occasione loci huius, qui eam planè subruit, usos aut potius abusus, ad exaltationis quoque & æterni Regni Christi injuriam per minium erroris subvertendi studium prolapsos esse. Sed quia falsa ista æqualitas, salva æternæ Christi exaltationis gloriæ subverti potest, injuriæ tam sine dolo malo, veritati illata, injuria esse non definit. Proinde sinat nos benignus Lector Scapham Scapham vocare & quam nos veniam iis quos errare censemus, libenter largimur; eam nobis non denegat, propria rebus quæ reprehendimus vocabula imponentibus, & pluris eorum quos oppugnamus iniquitates argumentibus.

Quorum prima est, quod difficultates ex isto loco emergentes tollere neglant, tanquam nullæ sint aut non magni momenti, cum tamen gravissimæ sint, & ut tollantur magna necessitas exigit.

Deinde quod non modo locum tam obscurum, per apertos ac dilucidos non explicunt; sed etiam alios ejusque clausillos, per ejus tenebras obsecrant.

Difficultatum, quis locus iste nescit prima est, Regni dignitatis Christi æterna degradatio. Notandum hæc certè vindicæ non indignum erat.

Altera est, quod in hoc loco, licet in subjectione rerum omnium Christo, pater expressè exceptus ostendatur: Paulo ipso explicante: Timeo per omniam militantis Ecclesiæ secula, filium patri subiectum non esse, nec fore, non obscurè asseratur. Sed ante redditionem Regni Deo patri, æqualitas fere omnimoda, inter utrumque introduci videatur. Hæc quoque difficultas obscuritatem loci arguit, & ostendit eam per alios lucidiores, non alios per ipsum, explicandos fuisse. Hæc difficultates interprete, quos refellimus, præcipue primam non tollunt, sed augent. Primum dum verba loci non distinguunt, nec ulla commoda explicatione, duriorum eorum sensum molliunt: sed nihil obscuritatis distinctione arguentis locum hunc continere contendunt quo vix quicquam falsius aut iniquius est.

Nisi quod capiti-lor iniquitas est, dum æternitatis vocem, quæ in locis Sacre Scripturæ huius Paulino in speciem repugnantibus ex mente eorum qui eâ usi sunt, (ipsismet auctoribus explicantibus) propriè sumitur: ab illis improprie sumi contendunt.

Exemplo sint duo loci Dan. vii. 14. & Luc. 1. 33. Ajunt enim ii, quos refellimus, Aeterni vel æternitatis vocem, non semper propriè & pro eo factam, quod finem non habet ullum; sed interdum improprie, quod finem quidem ac terminum habet, sed ob aliam aliquam causam, non quod finem non habeat æternum dicitur. Quæ distinctio vera quidem est; Sed perperam & iniquissimè applicatur ad verba omnia, quæ æternitatem regni Christi plurim



primis in locis prænunciant aut asserunt : dum ea in posteriori & improprio sensu accipi contendunt, quod in illis duobus citatis locis evidentissimè patet. Ita us enim, adversus apertissimam eorum mentem, qui voce æternitatis usi sunt, sensum ejus vocis à proprio ad improprium Interpretes isti detorqueant. At qui isti ipsi qui eam vocem protulere, utrobique dilerte explicant, quo sensu eam protulerint. Daniel enim de Regno Christi loquens, ait *Potestas ejus potestas æternæ*, neve nesciremus quo sensu vocem æternæ iuvaret, sua verba explicando addit *quæ potestas ab eo non auferetur & regnum ejus non corrumpitur*. Ubi quis non videt, vocem æternam ita ab ipso Daniele explicari, ut in proprio sensu dotali regno Christi sumatur; quod planè non desine nec ullum finem habebit? Angelus autem apud Lucam ait de Christo, *Et regnabit super domum Jacob in æternum*, ac ne quis in æterni vocem improprie sumenda hallucinari posset, subiicit verba vocem hæc explicantia, *Et regni ejus non erit finis*. Ubi iterum quis ita oculis captus est, quin videat vocem æterni sic ab Angelo sumi ut explicatur. Ita autem explicari, ut pe petuum & sine careat regni de quo sermo est, durationem significet. Male igitur & iniquè verba prophetæ & Angeli cum Paulinis conciliant, adversus apertissimam mentem, & expressa verba tam prophetæ quam Angeli, & menti & verbis eorum inultam vim inferendo. Certè uterque verborum, quæ protulit, fidelior est interpres, quam quilibet alius. Qui ambo cum de æternitate quæ sine omni careat loqui se testentur, quæ æquitare ipsi quibuscumque agnitus, jus sibi arrogat, eandem vocem de æternitate quæ finem habeat, interpretandi adversus dis ita utriusque verba? Suorum quisque verborum, suæque mentis legitimus interpretetur censetur, neque coniecturis locus est adversus expressum Auctoris, de cuius voce igitur, testimonium.

Sed ut injuria injuriarum, error errorem trudit, non hoc sine stetit eorum iniquitas. Communiscunt enim traditionem Regni Christi patri in eum finem fore, ut abolita omni subalternâ potestate, solus Deus pater immediate cunctos gubernet. Quod commentum nusquam in Sacris literis extans; vel auditum, insignem injuriarum Dei patris simul & filii Dei involvit. Dei patris injuria est in eo, quod gloria & majestas ejus, quæ per plures gradus inferiorum in cælo potestatum, jam olim altissimè auerant, ac deinde post novæ Creationis sublime opus caperunt; & universalem (à patre tamen dependentem) potestatem Christo traditam; longe altius promotâ est; à summo suo fulgore & culmine per hoc audax & inauditum commentum, ad infinitum imperantium gradum quo singuli reguntur, deturbatur & in præces devolvitur. Christi autem injuria est, quod immediato Patris regimine in æternum introducto, nullus plane filio Regiæ dignitatis locus in perpetuum relinquatur.

Huic autem commento, quæ verba huius loci occasionem dederint, vix satis divinare possumus.

Maximè verisimile videri potuit illud ortum ex verbis qui prædicationem traditionis Regni Christi, proxime sequuntur. „Quando (inquit *vers. 24*) „traderet regnum Deo & Patri, quando abolerit „omnem principatum, & omnem potestatem ac „potentiam. Sed bene habet, quod hæc verba, omnes, nisi fallor, certe & isti in quos appugnamus, de inimica duntaxat hostium Christi (quos inter mors quoque *vers. 26*, collocatur) potentia & potestate intelligant & explicent.

Reliquum est ut errori huius ansem verba illa dederint *vers. 28*. „Quando verò subiecta fuerint ipsi „omnia, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui

subjecit ipsi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Resp. Sed hæc verba nihil minus significant quam omnis hierarchiæ cælestis abolitionem, aut immediatum Dei patris super omnes regimen, quod sine injuria Dei Christusque mente concipi non posse ostendimus. Nam & Christus etiam eminentissimæ suæ, quæ cogitari possit, potestati Majestatem non deponat, & Rex omnium inferiorum superius in æternum maneat, Patri subiectus esse potest: Et verba, *in Deus sit omnia in omnibus*, quo iure ad immediatam Dei gubernationem detorqueantur? Quæ non aliud significant, quam ut plenissimam habeat potestatem super omnes.

Nec ulla causa dari potest, quæ Deum moveat; ut immediate potius, quam per subordinatas potestates omnia gubernare malit. Nunquid enim pleniori aut sublimiori iure & efficacia, immediata potestas sibi subiectos regit; quam qui illi immediatæ potestati absolute imperat? Id in humanis fortè rebus, ubi potestati, vix unquam plena & stabilis potentia adæquata est, ob imbecillitatem eminentium super alias potestatem somnari quis possit. Sed hic tamen non juris aut potestatis, verum potentie defectus est, quod immediata potestas inter mortales de propinquo, melius nosse cõcedendos & citius oppressis succurrere, & reliqua officii sui commodius forte quam remotior exequi possit. Verum in rebus divinis id ne somnari quidem potest, ubi quo altius ascendit potestas, eo magis intenditur potentia & altissima potestati adheret absoluta omnipotentia. Quod ad jus quidem & potestatem attinet, de qua loquimur; etiam in rebus terrenis nunquam immediata dominatio tam pleno, tam sublimi, iure adeoque pari cum eâ, cui ipsa subest potestate subiectos gubernat. Nec video cur panitæ Deum, quod huiusmodi Angelos per Angelos, & homines per homines gubernaverit, & utriusque generis potestates in unum quasi collectas Christi dominio subjecerit. Nulla igitur necessitas, nullus usus, aut fructus est huius, præter omnem Sacræ Scripturæ auctoritatem, & vel minimam mentionem, vel ejus rei indicium, excogitatz; immediata in omnes summi Dei potestatis, nisi ut eius gloria, de sublimi ad imum imperii gradum devolvatur.

Præterea an Deus ante traditum Christo absolute regnum non erat omnia in omnibus? Et tamen tunc non immediata potestate gubernabat omnia. Potest igitur Deus esse omnia in omnibus, non demittendo se ad immediatam potestatem, qua subordinati Principes possunt sufficienter desungi.

Denique nihil virum est in verbis quod *Deus erit omnia in omnibus* ad significandam ejus immediatam super omnes potestatem. quæ non aliud significare possunt quam omnem, hoc est, plenam potestatem habere super omnes, Omnia in omnibus, aut super omnes posse, seu omnes sibi subiectos habere etiam ipsum Christum.

Reiecta igitur falsâ, ad veram explicationem nobis redeundum est. Ut autem supra verba prophetæ & Angeli, per ipsa eorundem verba explicemus, ita hæc Pauli per ipsum Paulum explicanda censemus. Qui libenter utitur ejusmodi loquendi formulis. Omnia esse omnia & omnia esse in omnibus. Nisi quod in significatione & sensu earum altera alteri, opposita sit. Illa enim significat omnium moribus aut voluntati sese accommodando, omnibus subiectum, & quasi servum eorum esse, ut patet ex loco 1. Cor. ix. 19. & *siqq.* Hæc vero contrario sensu; Omnium Dominum & quidem absolute esse. Qui enim omnibus omnia est, omnium voluntati subest, seque accommodat, & interservit. At vero qui est Omnia in omnibus, is omnes voluntati suæ subiectos & interservientes in omnibus rebus habet;

habet; quemadmodum & is qui omnia in omnibus complet *Ephef. i. vers. ultimo* quod de Christi potestate super Ecclesiam dicitur. Res hæc adeo plana est, ut pluribus confirmari non deberet. Ideo concludimus verba Apostoli quod Deus pater sit futurus Omnia in omnibus, nihil plus significare, quam potestatis ejus, *amplitudinem simul & plenitudinem*. Amplitudo exprimitur per vocem in Omnibus, in qua ne Christus quidem & populus ejus excipitur. Plenitudo autem potestatis per Vocem Omnia esse hoc est, Omnia posse, aut potius omnia sibi in subiectos potestati suæ obnoxios licere.

Immediatæ potestatis hic nulla mentio, nec vola nec veligium apparet, per quodcum quisquam odorari possit. Tam amplitudo verò quam plenitudo potestatis Dei patris, per traditum Christo absolutum illud & particulare regnum, quodammodo contractata & diminuta videtur. Cum enim per eam potestatem, absoluto & independenti jure, Christus ecclesiam suam gubernet, præsertim in negotio Sæuitis & damnationis singulorum, palam est non modo ipsum Christum, sed & populum ejus à Dei patris subiectione quodammodo exemptum esse. Unus enim populus duos Dominos absolutos habere non potest.

Merito igitur hæc tradita Christo absoluta potestas, Patri iterum reddenda dicitur, quia in perpetuum retenta, Dei patris gloriæ non parum derogaret. At illa universalis supra omnia potestas à patre dependens, quæ adeo patris gloriæ non repugnat, ut eam mirificè augeat & illustret; nihil impedit quominus à Christo in perpetuum retineatur. Nec ad locum illum Paulinum pertinet, qui ejus tantum potestatem à Christo dependendam asserit, quæ si æterna esset, cum gloria Dei & plenissima ejus super omnia potestate pugnaret.

Cur autem Apostolus generalis, & non distincta Regni quod Patri tradendum dicitur, voce usus sit, eo factum est, quod vox Regni, ut genus analogum, propriè & principaliter illam regni speciem significet; quæ à nemine dependet seu nemini subiecta est: Quæ Christo tunc data est, cum pater omne iudicium filio dedit; abdicata quasi omni iudicandi voluntate, & facto decreto quod neminem iudicaturus sit. Rectè autem à Crellio nostro summi iudicii Viro, observatum est, unum illud regni genus maxime propriè dici regnum, quod à nemine dependet & à solo summo Deo, patre Domini nostri absolute possidetur. Quod quia Christo à patre in Salutis nostræ negotio communicatum est, jure Apostolus de illo regno absoluto quod per excellentiam regnum dicitur, absolute & sine ulla limitatione, & diserta explicatione locutus est, præsertim cum ex verbis ejus liquido patere posset, de quo genere regni loqueretur.

Quod vero alii, qui de æterno & Universali Christi Regno agunt, quamvis illud non sit independent, quod solum per excellentiam regnum dicitur: Illud tamen absolute & sine distinctione regnum vocent ideo fieri videtur; quod istud Christi regnum universale sit, & Supremo Regno Dei patris proximum. Quippe respectu inferiorum omnium altissimum & in æternum duraturum. Imo vero præ isto regno Christi, quod finem habiturum est, duobus de causis excellentius videtur. Primum quod ad omnes extenditur, præter ipsam patrem, non verò tantum ad eos qui à Christo iudicandi sunt. Deinde quod æternum & perpetuum. Excellentior autem est & magis optanda dependens à Deo potestas, quæ est universalis & perpetua, quam absoluta & independents ad certum populum & negotium adstricta; quam confecto negotio finem habere necesse est. Si igitur terrena regna, quæ finem suum ha-

bent, quamvis à cælesti potestate dependant, in communi loquendi usu, qui verborum tyrannus est, propriè dicta & sine distinctione regna dici solent, quanto magis cælestis, divinum, universale, & æternum, sine ulla limitatione regnum dici potest?

Satis hucusque nodus ille difficultatis, qui ex degradatione filii Dei in hoc loco nascitur, dissolutus est. Ne igitur culpa, quam in aliis arguimus, nos vicissim redarguat, altera quoque populatorum à nobis difficultas tollenda est. Hæc vero est, quomodo animis nostris concipere possimus Supremum Deum, patrem Domini nostri Jesu Christi, qui ipsi omnia præter seipsum subiecit, per tot militantis Ecclesiæ secula, non omnia sibi subiecta habere, vel (ut Apostoli verbis utar) non omnia in omnibus esse, id est posse, dici queat, cum ipsius Christi caput & Deus, & pater sit, & filius & esse nunquam desinere possit. Tam Christus igitur quam populus ejus, in genere loquendo, Deo patri absolute ac simpliciter subiectus semper est. Quodammodo tamen & secundum quid, quantum ad speciale quoddam negotium attinet, eidem aliquandiu non subiectus videri ac dici potest.

Quod ut melius intelligatur, duo Summi Dei attributa potentia & potestas distinctè consideranda sunt. Potentiam suam, quæ cuncta sibi subiecta habet, supremam, ob quam potentissimus omnium & absolute ac sine ulla exceptione Omnipotens est ac dicitur Deus pater nemini tradere potuit. Ut enim summum, ita potentissimum unum esse necesse est. (Unde inter patris & filii omnipotentiam illud discrimen cernitur, quod ab illa nihil exceptum: ab hac ipse pater exceptus intelligatur: quod idem de jure summiæ potestatis Apostolus ostendit, 1. Cor. xv. 27.) Verum jus & potestatem universalem & supra omnia (sele & Christo inferiora) ac non absolute summam, sed sibi subiectam & subordinatam Pater Filio tradere potuit, salva maiestatis suæ eminentia. Eadem integrè potuit eidem supremæ quoque & absolute potestatis jus tradere, sed particulare & non perpetuum, ad certum populum certumque negotium adstrictum, puta super populum ejus peculiarem, ratione vitæ necisque singulorum ex isto populo. Quæ tradita Christo potestas particularis sed absoluta, quamdiu durat, efficit Christum patri quodammodo & secundum quid non subiectum, puta secundum illam particularem, de qua Apostolum loquit. 1. Cor. xv. meridiana luce clarius est, potestatem.

Dux igitur causæ sunt, quæ efficiuntur Christus etiam dum militantem Ecclesiam absolute gubernat, Patri tamen subiectus sit ac dicatur.

Primum absoluta patris, supremæque & sine ulla exceptione Omnipotentia; quæ omnes ne filio quidem excepto habet sibi subiectos; quæ neque per universalem non absolutam nec supremam: neque per supremam, sed particularem & non perpetuam potestatem, Christo traditam imminui potuit. Qui licet ex potestate, secundum quid & ad tempus quasi manumissus & potentia tamen patris non exiit. Unum enim summum, unum potentissimum esse necesse est.

Alterà causâ cur nunc quoque filius patri simpliciter subiectus dici potest, flagrantissimus erga patrem amor & perpetua Christi voluntas qua sese patri subiecit; ejusque desiderio subiectus esse conatur.

Parte alia rursus Unica est duntaxat causâ, quæ efficit ut Christus, quodammodo & secundum quid, Deo patri ad tempus præfixum, subiectus esse non videatur. Hæc autem est Voluntas Dei patris, quæ ex amore & fiducia erga filium; & effusa erga nos gratia profecta est, quâ voluit & decrevit, ut filius

ut filius absoluta potestate Ecclesiam militan-  
tem, reget, ut fides & spes nostra tanto ad-  
miniculo nureretur. Quæ nisi intervenisset, parum  
credibile videtur, filium id potestatis suscepturum  
fuisse. Qui cum summo opere diligit patrem & ejus  
gloriam (quod perfectissimæ sanctitatis ejus specimen  
ac documentum est) absolutam & à patre non depen-  
dentem potestatem, & quicquid gloriæ ejus adver-  
satur neque optare, neque suscipere, nisi urgente  
voluntate patris potuit.

Quale autem fidei ac fiduciæ nostræ adminiculum  
præbeat absoluta Christi, in servandis aut damnan-  
dis nobis potestas, inde liquido patet, quod pro-  
missa nobis per eundem æterna Salus & gloria,  
planè & plene in manus ejus tradita est, qui caput  
nostrum & Sponsus Ecclesiæ audit, qui nos tanto a-  
more prosecutus est, ut mortem, eamque truculen-  
tam pro nobis subire non detrectaverit, qui nobis  
remissionem peccatorum, solenni & sanguine suo  
pacto facere obtinuit & obtulit. Quorum remit-  
tendorum absolutam ipse potestatem à patre accepit.  
Qui ideo advocatus & misericors pontifex noster di-  
citur, quod nobis misericè faveat, quodque ipsi æ-  
terna nostra salus cordi ac præcipuæ curæ sit, à quo  
proinde (nisi nobis ipsimet gravissima & non adeo  
difficiliter evitabili culpa nostra deesse velimus) nihil  
triste timere possumus; ne non immerito nunc jam  
unà cum eo convivificati, consecrati & in cæ-  
lestibus unà collocati & conglorificati dicamur *Ephes.*  
*II. 6. Colos. II. 3.*

His ita explicatis, concludimus Traditionem patri  
ejus regni Christi, quod, si maneret in perpetuum,  
potestatem patris limitando & imminuendo, gloriæ  
patris repugnaret aut ei derogaret; nihil derogare,  
multo minus repugnare illi regno Christi in per-  
petuum continuando, quod gloriam patris augeat,  
& illustrat, nec quenquam in perpetuum è potesta-  
te Dei patris eximit.

Hoc nostra explicatio admittit, manebit Deo  
patri in æternum, illibatum super omnes, altissimæ  
Majestatis fastigium; manebit Christo intacta, æ-  
terni & universalis sed à patre dependentis regni &  
potestatis dignitas: Atque utille *Pater ex quo omnia*,  
ita hic *Dominus per quem omnia* esse nunquam desinet.  
Nec enim filius eâ lege semel in solum patris e-  
vestus est, ut ex eo unquam & quidem in perpetuum  
descenderet. Nec ideo paterni regni & rerum omni-  
um hæreditatem crevit; ut ejus possessione aliquan-  
do excideret: manebit simul Judicium in Ecclesiam  
irrumperè avido, & per ejusmodi Ebionismos, sen-  
sim sibi aditum paranti oppositus immobilis obex;  
manebit obstruunt calumniis, quibus infans Eccle-  
sia nostra exagitata est, ostium; aperietur latissima  
Veritati porta ad Orbem Christianum luce ipsius il-  
lustrandum, qui nulla re magis ab eo recipienda  
absterretur, quam admixta puritati ejus immundâ  
Judæismi illuvie ut suspicione.

Contraria explicatio an eisdem fructus afferat; æ-  
quus Lector melius dispiciet.

## A P P E N D I X.

**E**X iis, quæ hucusque disseruimus, speramus  
benigno Lectori Veritatem, quam defendimus,  
ejusque lucem, quæ tenebras explicati Loci dis-  
pulsimus, clare & liquido patere posse. Si  
quæ tamen in animo cujusquam scrupulus hæreat,  
an ista quæ distinguimus regna Christi, quorum al-  
terum æternum; alterum deponendum est, in ea  
revelatione quæ à Sacris libris petitur, deprehendan-  
tur: pauca ista ad pleniorum Veritatis illustrationem  
dictis annectimus, nihil morati culpam, si qua est,  
quod nobis, lucis causa, aliqua è supernis dictis to-  
ties repetenda sint. Non enim concinnitati Scripti  
nostri, sed eorum, quibus scribimus, emolumento con-  
sultum esse volumus.

Regnorum igitur istorum utrumque à Christo di-  
stinctè possideri, Sequentibus rationibus demonstra-  
tur.

### I.

Imperium Christi, in quo ipsi pater, omnia præter  
seipsum subiecit: ita ut nihil omnino, sit ipsi non  
subiectum. *Heb. I. 8.* Universale esse necesse est.  
At regnum Christi super peculiarem populum ejus,  
non potest esse nisi particulare, quia non ad omnes  
corrigitur, sed ad sola capitis sui Christi membra  
restringitur, idque tandiu duntaxat dum sunt in mi-  
litante Ecclesia. Nec verò iisdem legibus & ratio-  
nibus utrumque regnorum istorum gubernari è Sacris  
litteris constat. Diversa igitur ista regna esse necesse  
est.

### II.

In imperio Christi universali, nusquam legimus  
Deum patrem, regimen omnium, quæ ipsi subiecit,  
abdicasse. Nec ejus rei causa ulla probabilis fingi  
potest. Imo id absurdum & impossibile est. Proin-  
de illud à patre dependere necesse est. At in

peculiari regno Christi legimus patrem judicium vi-  
vorum & mortuorum, servandorum aut damnan-  
dorum abdicasse, facto decreto quod neminem judica-  
turus sit & omni judicio, hoc est, plenissima & liber-  
timâ judicanda & rem judicatam exequendi potestate,  
filio tradita, idque ob causam satis idoneam & ma-  
nifestam, putâ propter fidei & spei nostræ admini-  
culum. Palam est igitur voluisse Deum patrem,  
ut regnum filii sui particulare, non à se suæ vo-  
luntate: sed ab absoluto & liberrimo Christi arbi-  
trio dependeret. Quæ differentia ad duo disparata  
& sibi quodammodo opposita regna sufficit.

### III.

Regna Christi, ex quorum altero ad alterum homi-  
nes transferri à Deo possunt & solent, diversa &  
disparata esse necesse est. Cum igitur in Universo  
varia regna sint, quale (ut omitam terrena) est  
Satanæ regnum Spirituale super filios inobedientiæ,  
regnum inquam, & potestas tenebrarum omnia ve-  
ro Christo à patre subiecta sunt, palam est, quod  
ut ipse Satanæ non est extrâ potestatem & imperium  
Christi, ita ne subiectos quidem Satanæ esse extrâ  
Regnum Christi universale. Atqui Deus è pote-  
state tenebrarum, quæ ipsa Christi regno subiecta est,  
transfert aliquos in regnum filii sui. Oportet igitur,  
aliud esse regnum Christi Universale, in quo unâ  
cum Satana etiam subiecti ipsi comprehenduntur &  
Christo subiecti sunt; aliud regnum peculiare ejusdem  
dilecti filii, in quod transferuntur etiam ii, quos in Uni-  
versali Christi regno jam comprehensos fuisse, negari  
nullo modo potest.

### IV.

Regnum Christi aliud est, quod etiam si perpetuum  
& æternum sit, non modo gloriæ patris nihil  
derogat, sed eam multum extollit & illustrat, qua-  
lis est

lis est illa in exaltatione Christi, subiectio ipsi omnium rerum, præter ipsum Deum patrem, à nunc & potestate ejusdem Dei patris dependens. Cum enim Christus Rex cælestis, cum summa & universali, à Deo tamen dependente potestate in solo ipso Dei collocatus est, Majestas & eminentia ipsius Dei, altius ascendit atque promotæ est, quando ipsius quoque Christi, benedicti super omnia, in secula Dei Deus & pater est ac dicitur. Hoc regni Christi genus per se ac directe, ad augendam & illustandam gloriam Dei patris tendit. Alterum autem quod (si perpetuum esset) Christum & populum ejus à patris potestate in perpetuum eximeret, & essiceretne Deus Omnia esset in Omnibus, hoc est amplitudinem & plenitudinem potestatis super omnes in rebus omnibus integram retineret, palam est ad augendam gloriam Dei patris non rendere. Opposita igitur tibi esse, regna ista necesse est.

## V.

Utræ causæ regnorum Christo à patre collatorum, duplicis generis sunt: alia in perpetuum permanentes, aliæ quæ ad tempus duntaxat durare debent: ita duo Christi regna esse necesse est: aliud perpetuum: aliud ad certum tempus duraturum. Causæ Regni Christi collati æternæ ac perpetuæ sunt. Primo. Gloriæ Dei patris exaltatio, quæ in Exaltatione Christi super omnia, uni Deo patri secundâ & proxima cernitur.

Secundo. Æternum ac perpetuum Obedientiæ Christi præmium. Quod ipsum rursus duabus ex causis istis quoque perpetuis profluit. Primo, ex flagrantissimo Patris erga filium amore; qui mutuo filii erga patrem studio atque obsequio mirum in mo-

dum confirmatus est; nec unquam desinet. Secundo, ex perpetuâ Dei iustitiâ & in præstendis promissis inde; qui ut eventuras Christi passiones; incertamen ejus atque victoriam consecuturas, in eum præmii gloriam, constituit olim ac prænnuciavit, & certamini, labori, denique victoriæ Christi proposuit divinum illud & immensum gaudium (Heb. xxi. 2.) quo ad certandum & vincendum animaretur. 1. Pet. i. 11.

Hæ causæ omnes, quia sunt æternæ ac perpetuæ, Regnum quoque Christi universale, quod ob eas ipsi collatum est, perpetuum & æternum esse necesse est.

Est præterea alia collati Christo, particularis in Ecclesiâ Regis causa. Fidei, videlicet ac Spei nomine administratum. Quæ quia non simplex, sed absolute atque independens regnum Christo in Ecclesiâ, permitti postulabat, absoluto quoque & independenti regno Christi affixa est. Et quia ipsa causa perpetua esse, & ultra Novæ Creationis, in toto populo Christi consummationem durare nequit, ne regnum quidem ob eam collatum, perpetuum esse, potest; sed post dictam consummationem, deponendum est: de quo solo Apostolus 1. Cor. xv. loquitur.

Hæc tam aperta, manifesta & palpabilia, cujus oblationem expugnare, & assensum extorquere non poterunt: ei nihil ultra molestiæ exhibendum; sed tantum pura & à præjudiciis libera, præcipue verò pudendæ & idololatricæ mortalium hominum (quantæcunque illi Virtutis pietatis & auctoritatis fuerint) venerationis expertus Mens à Deo optanda, & si se ad preces eo nomine fundendas demittere velit, impetranda est.

## F I N I S.



**ANIMADVERSIONES  
APOLOGETICÆ**

in

**Aculeatum Ioannis Amosi Comē-**  
nii adversus Ecclesias Christi recens in  
Polonia afflictas, libellum occasione IRE-  
NICI Irenicorum ab Anonymo proposi-  
ti refellendi in lucem emissum.

# P R Æ F A T I O

ad Lectorem.

**Q**uia animo secutus, quoque instinctu impulsus fuerit, Joh. Amos Comenius; quando ad vultu-  
cinatorum festinatio eventu jam jam falsi convincendorum patrocinium nuper accessit, ipse videret.  
Gravi inde existimationis ejus jactura consecuta; ansam dedit homini cogitandi, qua-  
ratione iniustas nomini suo maculas deleteret. Nihil igitur ipsi consultum factum visum est quam  
ut Reformatas Ecclesias, quas aded turpi facinore infamaverat; insigni aliqua opera navata demerere-  
tur. Proinde non ignarus; quanto plerisque suorum odii atque irarum astu adversus Ecclesias recenti in  
Polonia fulmine percussaserveant: exagrandi miseros atque afflictos consilium cepit. Sed dum aliquo-  
rum ex suis ingentio ac moribus gratificatur, causam & existimationem omnium imprudens affixit: quasi  
doctrina sua in qua ab istis Ecclesiis, divertunt: honestius quam a prophetis falsi convicti, accersitum  
deesset, patrocinium.

Præterea susceptam provinciam, adeo perpetrari tractavit, ut se passim, etiam ubi maxime trium-  
phat, vultu: et consuetam adversatio tradiderit; quasi ceteris omnibus neglectis id unum ageret; ut  
præter latus anonymi sine nota transvolantis Spicula in Ecclesiarum quas nominavimus corpore defigeret.  
Libellus ejus, tot calumniis, contumeliis & undique quasque maledictis genere repletus est; ut quæ  
Tisiphone quivisve colubus Auctor exagitatæ fueris nemo satum mirari queat. Reposuiimus homini oppugna-  
sa veritatem & innocentiam defensionem ea moderatione ut a maledictis abstinereamus: atque ubi reprehem-  
sonu austri: ac necessaria visa est; non eo a nobis consilio adhibita est, ut ejus intemperias ulcisceremur;  
Sed quia pleraque calumniarum sela in nos conjicit, nulla probandi cura, verum sola nominis sui aucto-  
ritate fretus: res ipsa exegit interdum ne hominis superciliosi existimationi parceretur, quod minus nocu-  
cura insonitibus; apud Lectores fidei aut benevolentia inveniret. Vale.

## ANIMADVERSIONUM

## APOLOGETICARUM

## P A R S P R I M A.

In qua (præmissis quæ initio libri animadversione digna visa sunt) Sophismata Comenii circa primam Reconciliatoris normam, hoc est, Rationem sanam examinantur.

I

## AD TITULUM

*Conditiones Pacis à Socini Secta Christiano Orbi oblatae.*



Abi & errare, ideoque falsa proloqui, humane est infirmitas, & sæpe excusabile. At si quis de industria, & quidem publice, id asserat; quod non modo verum esse nescit, sed falsum esse, certò scit; culpa ejusmodi quo nomine, quo elogio digna sit Lector æquus judicet. Cujus delicti reum sese Comenius prima statim libelli sui pagina §. 4. convincit: ubi fatetur, Auctorem Irenici Irenicorum Anonymum, negare se ulli Sectæ addictum. Ergo Ne Socinianæ quidem Nec ipse id neganti fidem derogare aut potest aut audeat; sed an hoc ita sit conscientia ejus, & temporè relinquit. Suspendit igitur mentis suæ judicium, donec tempus veritatem aperiat aut confirmet; & aperte ostendit sese nondum certò affirmare posse, illum esse Socinianum. Multò igitur minus, publicum ejus Sectæ ad Negotiationem Pacis ablegatum Commissarium. Addit istuc sane; quia nullius præterquam Socinianæ sectæ, toto hoc tractatu causam agit (quod ipsum quam verum sit paulò post videbimus) *omittere* eum Socinianis quibus patrocinatur annumerandum esse. Sed aliud est tantisper, dum communis error refutatur, aliquem licet invitum errantibus adjungere: aliud verò imponere alicui invito personam nulli à tota Secta, à qua se alienum testetur, Legari & Commissarii, ad negotiationem Pacis cum reliquo Orbe Christiano. Ex eo enim ipso quod nulli se Sectæ addictum Auctor Irenici Anonymus protestatus fuerit: satis certò scire potuit, atque adeo scivit Comenius, Anonymum ea quæ scripsit, nullius sectæ nomine, sed suo tantum Orbi Christiano proponere voluisse; quod & expressa verba præfationum ejus, & totius Scripti contextus testatur. Et tamen libellum ejus vocare audeat Conditiones Pacis à Socini secta Christiano orbi oblatae; quo jure? quâ fronte? & conscientia?

Iusta igitur Dei vindicta in ipso libelli sui frontispicio, eorum sese criminum coarguit, quæ satis ostendunt quantum ipsi fidei habendum sit in iis, quæ afficiis in Polonia Ecclesiis tam accusatoriè obicit. Primum enim ipsi Comenio expendendum relinquitur, quid gravius merere qui privata testamenta supponunt; quæ testatori in mentem nunquam venerunt, quam ii, qui nomine alicujus Societatis proponere

audent Conditiones publicas, de quibus ii, quorum nomine proponuntur, ne cogitarunt quidem? Deinde Lectorem summum judicem in discipiendo quodnam vocabulo exprimendum sit flagitium Comenii, qui certò scit Anonymum suo, non alieno nomine quæ scribit proponere; & tamen in illo Titulo ostendit; eum alieno & omnium communi non suo nomine eadem proponere; quamvis is ab illorum, quibus hæc falso & violentur attribuuntur, consortio se alienum esse, expressè testetur. Præterea in plurimis quæ hoc libello asserit, præcipuè verò in admittenda simplicitate & sine ulla conditione, inter pacificationis normas Traditionis auctoritate; à mente & sententia Ecclesiarum, quas sibi insectandas Comenius sumptis aperitissimè discedit. Denique non simplex in eo est adversus veriloquium delictum sed admixta calumnia mordax, quæ in eo cernitur, quòd Ecclesiis istis, quas omni studio exosas reddere conatur; affigit eas non alia conditione pacifici vellet; quam si omnes reliquæ sectæ, dextrum fidei suæ oculum erudendum porrigant; hoc est, opiniones in controversiam venientes, abjiciant. Procul id à Caritate & moderatione earum abesse; sæpius ipsæ testatæ sunt. & nunc protestantur. Veriores quidem ac tutiores opiniones, omnibus ex animo optant; sed eas nemini invito, aut sub conditione Communionis vel Concordiæ obtrudunt. Consensum in omnibus mallent, sed & dissentium in pluribus tolerant. Unum præscriptæ à Christo legis obsequium urgent; nec id spectant quàm speciosè quispiam de Natura Christi sentiat aut loquatur; sed quam prompte & fideliter præceptis ejus obediat. Et si in vero pietatis studio (cujus fraterna Caritas & tolerantia præcipua pars est) per adductiorem morum disciplinam, in Ecclesia retinendo, illis cum aliis conveniret; quæ supererunt dissensiones, pacis negotium non abrumperent; dummodo fidei erga Deum, fides erga Christum addatur, hoc est, Jesus credatur esse Christus, Rex videlicet populi Dei, Natura divina & omnipotente à patre donatus. ita ut nunc merito dicatur Deus super omnia, benedictus in secula.



## II.

*Ad præfationem, qua Ecclesiæ & Academiæ  
Belgiæ compellantur.*

In ea præfatione Comenius sese *Canem*, esse gloriat; qui *Lupos latrans abigat si possit, aut certe prædat*. Non audeamus in eo, hominis assertione, falsi arguere. Nam & illius quem sibi tribuit latrans sonitu, totum ejus Scriptum perstrepat, ac reboat, & morsus alicubi vulnera, & impressa passim dentis vestigia exant, nisi quod tamen multi virulentii sint; per Dei gratiam, nullus est lethalis. Præterea nec illud ab illius fera cicuris moribus ablutit: quod insontes juxta cum fontibus (qui tales putantur) hic quoque allatrati cernamus. Sed absentes non illa vulgo non adorant; quod hic fieri videmus, facto impetu in eos, qui Anonymo ad concinnandum ejus Scriptum, nihil contulerunt, & à quibus ipse ultro alienum se proficitur. Unde apparet malignioris feræ esse hunc incursum. Certe lupini rictus dentem: vel in ipsa præfatione sub finem; (tamen non absque blando Iscariotis osculo) male cicurata fera ista exeruit. Lupum igitur sese verius dixisset; si lupos latrare posset. Quamvis nos in aliena præfatione quicquam mutare audeamus. Illud unum admonemus, Canes in Sacris literis spiritaliter intellectos plurimum ab isto genere Canum abesse: qui etiam non laqueifici, & sine ulla cauda usque ad rabiem latratu simul ac maia sæviunt. Canes caelestium bonorum custodes, mutos esse non decet. sed neque rabiosos, aut in cuiusquam hominum perniciem effratos; quales ne ad terrenorum quidem bonorum custodiam apti sunt; aut unquam adveniuntur.

## III.

*Ad præfationem ad Lectorem.*

Ecclesias in Polonia affixas, quas nomine Socrislarum Comenius traducit, vocat populum ex verbi Dei semine, & ratione Cornali, & philosophia gentili, adulterâ & incestuosa mixturâ progeneratum. Quam iniquum & calumniosum sit istud maledictum, non ex animo. Nam & agnomen ejusmodi populus hic non agnoscit: Multò minus suam ex philosophia gentili, aut ratione carnali originem. Quippe qui Mundanam & Gnosticam, Stoicorum, (quam Pantæus Scholæ Alexandrinæ primus Antistes) & Platoniorum philosophorum (quam Justinus, & asclepiæ secuti sunt) Sapientiam; cum Apostolo Paulo meritis acerrimè oppugnant. Illud unum nunc æstimate libet quàm insulsum & ineptum sit. Ex incestuosa verbi Dei & rationis humanæ aut philosophiæ mixtura, nata progenies, minus profecto reprehensionis habet; quàm qui incesto mixti sunt progenitores. Quemadmodum Ammon & Moab incesti culpam præstare non tenentur, quàm Lot & filiarum ejus commiserit. Verbum igitur Dei, (accusante Comenio) incestum commisit, ut hic populus generaretur? Stupendum est, tam cæcum fuisse Comenii adversus infontem populum hunc odium; ut non videret sese fallum quod in eum jacularetur probrum, ex vera verbi Dei contumelia quæsisse? Nam illud disquerendum non puto, an adeo stricta sit verbi Dei, cum humana ratione cognatio; ut cum ea misceri absque incesti crimine nequeat. Oportet scommastud ex intimo thesauri Panosophiæ myrothecio depromptum esse, tam lepidum est, & elegans.

## IV.

*Ad pag. 1. §. 2.*

Magna est Numinis irreverentia; prodire ante tribunal ejus, ibique, velut illo teste, pacis consilia cum Dilidentibus pacifice tractaturum se polliceri ac proficisci. Idque adhibuisse Dei mem' & reverentiam, quali utendum esset, si per totam hanc aditionem ageretur causa, ad Christi tribunal: & statim, non modo toto libro; sed proxime sequenti peragrapho; à tam sancto promisso ac proposito recedere; ac minari sese, si adversarium Sophum aut blasphemum deprehenderit, legena quam sibi coram Deo tulit non servaturum. Licetne cuiquam causam coram throno Dei agenti; præsertim ultro tribunalis illius mentione facta; & aceto quasi in conspectum Deo; in eum cum quo lis est, tanquam Sophistam & blasphemum, suo, hoc est injulio & incompetenti judicio judicatum; interperantur debachari? Licetne legem in conspectu Dei sibi ultro positam violare; & in Judicis præsentis (qua quodammodo in rem præsentem advocatus est) officium, ac dammandi imo & puniendi potestatem involare? At enim id iustum Dei zelum requirere aut permittere essetis Comenus. Resp. Coram tribunali Dei causam agenti: non zelo; sed metu ac modestia, pudore & Numinis reverentia opus est. Nec esse iustus Dei zelus; sed sapientiam, quam Jacobus demoniacam vocat, stabello suscitata bilis: non ignis de sanctuario, sed profanus & peregrinus, quem Deus sacris rebus admisceri, memorabilis sacerdotum supplicio vetuit. Nimis tenerè Comenius inquit, gloriam Christi & pacem Ecclesiæ amo. Imo nimis timentè dilectionem erga Christum & Ecclesiam isti delicatuli jactant, quæ & præcepta Christi de fraterna caritate ac tolerantia violant, & propter dissensum in dogmatibus, quæ rationem nostram non capere; imo verò iis adversari Comenius fateatur, pacem Ecclesiæ abrumunt.

## V.

*Ibidem ad 4. §.*

Neganti Anonymo sese ulli sectæ addictum, non audeat fidem derogare Comenius. Verum pessima fide. Nam utrum verum dicat anonymus, judicium relinquit conscientie ejus ac temporis. Suspendit igitur, uti supra diximus, in hujus quæsti decisione judicium suum. Statim tamen eum Sectæ, quam sibi exagitantam sumpsit, vel invitum annumerat. Estne hoc suspendere judicium, ac rem temporis relinquare? an verò Anonymo mendacium statim ac sine ulla dilatione objicere? Sed anonymum à mendacii suspitione res ipsa liberat, cum ne in isto quidem libello suo, dissensum alicubi suum à Socinianis dissimulet. Idque cum multis aliis in rebus; cum in adjuncta simpliciter, indiscinctè, ac proinde incautè, duabus legitimis normis Reconciliatoris, tertiâ fallaci, & nonnisi interdum certis conditionibus admittendâ Traditionis norma ut potius Testimonio. At Comenium in ejusdem vitii culpa, locus hic convincit. Nam si tunc adversus veriloquium non delinquit cum Anonymum Socinianis annumerat: certè tunc delinquit, cum se rem temporis relinquare ait. Si tunc verum dicit; cur id anonymo tribuit; quod ipsi tribuendum esse nondum judicavit? Cur aliud loquitur; aliud sentit?

Quid, si quis ex vocula *Tumisper*, eam excusationem sectar, quod Anonymus à Comenio non planè aut absolute huic sectæ annumeretur; Sed ad tempus tantum

tantum; hoc est, tantisper dum inter eos disputatur, nihil magis ridiculum & iniquum fingi potest; quàm ei cum quo disputes, invito ac reluctanti indere personam; quæ an ipsi verè competat nondum Inducens apud se constituit. Quoquo se vertat Comenius Veriloquium in eo desideratur. Adeo quos semel spiritus mundicii discors afflavit in vaticinando còdem non dimitit in disputando; ita ut incipit ac sibi repugnantia loquentibus, uelcias quando credendum sit.

Sed causam videamus quam assert, cur ipsi liceat anonymum vel invitum Sæctæ, quam non probat, annumerare. Quia nullius, inquit, præterquam Socinianæ toto hæc tractatu, causam agit, & aliter res non coheret. Primum id quoque ipsum falsum est. Cum Menonistice dogmata apud Ecclesiæ istas Polonicas minime recepta, satis apertè omnibus proponat atque insinuet. Deinde cum nulla Christianarum sæcta sit; quæ non aliqua cum omnibus communia habeat dogmata; anæquum est, si quis opinionem suam, cum opinionibus fortè diversæ sæctæ communem defendat; eam protinus illi sæctæ annumerari; aut illius invidia gravari? At id fit tantisper! Licetne, unquam tantisper falsa proloqui, aut aliquando iniuste falso criminari dum nobis commodum sit; & ut oratio vel Scripta nostra coherere? Nonne vitiosus hiat oratio nostra cum Veritati non coheret? Quomodo autem per admistos huic disputationi, invito Anonymo, invitos & ipsos Socinianos, res à Comenio suscepta coherere, non explicat: Quod arcanum infra commodiori loco, recludemus.

## VI.

Ad pag. 4. §. 2.

Nodum in scirpo querit Comenius, hoc est, culpam erroris in ordine Normarum Reconciliatoris. Quasi vero id semper prius poni debeat; quod est nobiliss & excellentius & non aliquando præmittere liceat; aut præmitti soleat, quod est tempore prius; aut notius aut facilius aut aliam aliquam ob causam. An semper ignobilis est, quod præmissis succedit? Sacram Scripturam Normam esse omnium nobilissimam, vel ideo nemo dubitare potest; quod cum cæteræ interdum fallere possint; ipsa semper maneat infallibilis. Ipsa tamen Scriptura ut restè intelligatur, & explicetur usu Rationis indiget. Traditionem inter normas sapiendarum licium Anonymus suo periculo recipit; præsertim indistinctam: neque ullis conditionibus limitatam. Quam & iniquam esse normam ex eo patet: quod & ipsa sæpe in controversiam veniat; ideoque ab Ecclesiis, quas Comenius unice iustetur, jure repudietur: & superfluum quia licet utriusque recipiatur: rata & valida esse nequit si vel minimum ut solet, duabus prioribus normis repugnet. Uti tamen interdum traditione possumus tanquam proprio adversæ partis testimonio contrà ipsam; quia etiam suspectis testibus creditur, quando contra suæ partis causam testimonium dicunt, quod hoc loco rectè fecerat Anonymus si cautius fecisset. Sed Comenius aniam criminandi capiat, & ex eo quod Rationem prius posuerit Anonymum quam Scripturam, concludit eum non Scripturam sed rationem; primum & imum fidei fundamentum constituere. Quod & falsum & calumniosum, sed præcipue ineptum est. Quasi verò ut in consensu hominum honestorum primus locus vulgò honorationibus assignatur; ita in dissertatione de rebus, dum omnes simul pronuntiari ac poni nequeunt; præcedentia in verbis sit honorationis loci vestigium.

## VII.

Ad pag. 4. §. 3:

Statum quæstionis, in qua versatur argumentum Anonymi subdole immutat Comenius, ut ambiguitate Lectorem decipiat. Non enim controversia est de Divinitate Christi, quam Anonymus non impugnat, ut qui firmiter credat Christum dono patris sui & naturam & omnipotentiam divinam habere: ita ut merito Deus super omnia benedictus dicatur. Sed queritur de summa & patri æquali; aut potius cum patre eadem divinitate. Quam & Christus ipse & Apostoli, & ut ex Petavio deduxit Anonymus, primorum duorum seculorum Patres, & omnino orthodoxi adversus Praxeanos, Patri-passianos, Sabellianos & alios unanimiter impugnant. Unde intelligitur; quam maligna & fallax criminatio sit, pag. sequenti in eodem §. impasta Anonymo quod Christum oppugnet: qui pro Christo potius eminentiam patris præ seipso, manifestè assente; contra somnia hæreticorum ex imâ loco, & ultimâ tempore Philosophiæ Platonice sæcæ, prognatorum, dimicat.

## VIII.

Ad pag. 9. §. 2.

Quare Monarchiani vocentur, quos Comenio Socinianos indigitare libet, idem ex Tertulliano didicisse se fatetur. Fuerunt igitur Tertulliani ævo qui cum Ecclesiis, hodie Sociniani nominis invidiâ aspersis, idem senserunt. Et si fides ipsi Tertulliano habenda est; plures tunc Monarchiani in Ecclesia fuere; quam Oligarchiani; aut Naturarum supra caput humanum eminentium Diribitores & Oeconomi Vide cap. 111. libri contra Praxean.

Hoc eodem paragrapho subnequit Apostrophen ad Socinianos, grandi & phalerata ad populum calumniam suffarcinatam. "Vos inquit, dum Monarchi. " an soli Patri pervicaciter assertam vultis & patri & filio resistitis, nec aliud vestrum molimen est; " quam hodiernorum Judæorum & Mahometanorum " qui solum quoque Patrem regare volunt. " Monarchiam autem paulo ante explicuit, Regiam potestatem sub toto cælo; quam Meliæ dandam fuisse Prophetæ prænuntiavit. Psal. 118. 8. & 133. 11. 8. Dan. 11. 44. & 12. 14. de qua Christus locutus est cum dixit Datam sibi omnem potestatem in cælo & in terra. Hanc igitur Monarchiam ita pervicaciter nos patri assertam velle, ut filio eripiamus. Ideo verba Judæorum Luc. 19. 14. Nolumus hunc regnare super nos, ad nos injuriose detorquet. Resp. Nullum magis alienum à nobis crimen fingi potuit; quam quod hoc loco obiectatur. Nolumus universalem super omnia potestatem, hoc est, Regni eius Monarchiam, quam servatori nostro dandum fuisse à Prophetis prædictum est, subtrahere Domino, aut illo modo imminuere? qui eam longe fidelius & constantius agnoscamus & veneramus, quam hic Criminatur, qui ex vi sententiæ suæ, potestatem super omnia Christo dari, aut dandam prædici non potuisse, sentire ac proferri cogitur; quandoquidem etiam ab omni æternitate ab ipso habitam, nec unquam depositam, contendit. Nos verò non illam modo propter spem ac fidem nostram humanum liberrimo filii arbitrio plane permittam; Regiam & independentem potestatem, in reddendis vel denegandis, militiæ suæ bene aut male meritum stipendius, quam Apostolus aliquando Patri reddendam assuit, Domino ac Servatori nostro ex animo tribuimus: sed

sed aeternam quoque Regalis Majestas & Exaltationis, licet à Patre dependentem, gubernationem & omni potentiam in imminutum ævi duraturam, cuius imperii finis nunquam erit. Hæcine est in nobis renovata Veterum Judæorum Regem hunc aspernantium rebellio? hæc recentium Judæorum vel Mahometanorum, & aggressi Christum (quæ aggressi sumus) molimina? Merito Deus hujus Balaami imprudentis & inviti voce hoc loco abusus est; ut quando à calumniando retrahi non passus est, saltem non aliis verbis tam capitalem adversus nos criminationem effunderet; quam quæ illius enormem culpam, & flagrans nocendi studium, insontium autem innocentiam palam omnibus evidentiſſimè prodiderint.

## IX.

*Ad pag. 10. §. 9.*

Perhinc ad deridendum ullius Sectæ simplicitatem nullas excogitavimus. Quod in manu nostra non est, præstare nontenemur, ne quis nostratum à nostra societate transferat se ad alienam. Sed odium quendam; quo solo, omnis legitimis Veritatis amicus, adversus nos pugnant, ferax est vanillimarum suspitionum, & falsarum criminationum; quas in nos sine ullo veri colore, aut incruentationis artificio: tantum fortiter & obſtinatè calumniando; si ne modo effluunt.

## X.

*Ad pag. 11. §. 2.*

Meriti, sed minime ferendum est, Spiritus prophetici mentionem facere aulam, hominem publicè Spiritus pseudoprophetici defensi convictum. Anonymus de præteritis aut præsentibus rebus loquitur, dum quos deviasse putat, erroris admonet. Sed huiusmodi multo turgidus & hilaris, & tu eius Adversarii (hæc enim tibi denominatio à Spiritu nescio quo, Drabicum alloquente assignata & à te recepta est) unde nobis futurorum rerum præcæli Spiritus idem facietis?

## XI.

*Ibidem §. 13.*

Arianorum injurias & crudelitatem, si vera sunt quæ ab hostibus eorum memorie produntur, unà vobiscum detestamur. Quos Gnosticus Spiritus in transversum egit; & abiecto sanctimonie studio, fidem in opinionibus & confessionibus collocare, eamque carnalibus & illegitimis modis, odiis, conviciis, iniuriis, factionibus, oppressionibus & Magistratus violentia defendere aut propagare docuit. Quid igitur sentiendum de Comenio, & si qui sunt præterea, qui eodem Spiritu agitante in nos irruunt?

## XII.

*Ad pag. 14. in respons. ad §. 20.*

Quod Comenius refragantem licet, anonymum, tamen obſtinatè nobis annumeraret; accusabamus hucusque injuriam; præsertim cum facti hujus causam afferret, non modo insufficientem, sed & falsam. Nunc in eo facto fraudem quoque deprehendimus. Cum enim Ecclesias nostras exagitare veller; nec haberet ullam idoneam ac recentem exagitandam,

asperavit in quibusdam Anonymi lapsibus, inventurum se occasionem speciosam in nos invektivæ. Idem Anonymum oborto collo ad nos, & ipsos invitos retraxit, In cuius præfatione cum quædam superflua iactantæ vestigia reperisset; in omnes nos eo nomine invehitur, & nos Bullas venti plenas criminatur. Atqui nos alienas culpas, si quæ sunt, præstare non tenemur; & malignitatem Criminatoris, vel ex eo arguimus, quod is ex innumeris Ecclesiarum nostrarum scriptis certo scire, poterat nos ab ejusmodi scribendi ratione, qua ulus est Anonymus esse alienissimos. In qua aut è trecentis vocabulis extructæ periodorum moles, & enormiter hiantia hyperbata Lectores fatigant; aut gloriationis intemperatæ offendunt; aut modus exponendæ Veritatis intricatio, patrum culpa, insontis causæ patrocinio nocet. Nec dubitare poterat: si voluntas aut consensus Ecclesiarum nostrarum, in editione hujus libri intervenisset; innumeras intereo lituras, antequam in lucem prodiret, faciendas fuisse. Certè ipsa Traditionis auctoritas, idque sine ullo Conditionis aut distinctionis linitu inter normas Reconciliationis admissa; plane eit adversus nostrum omnium mentem atque sententiam. Et tamen quæcunque in eo displicent; audeat Communitati nostræ tribuere, eodem, quem in cæteris rebus adhibuit, pudore. Atque hic denum sumi illud arcanum prodidit; veram videlicet causam, cur Anonymum nobis annumeraverit. Nimirum ut res inter se cohærerent. Nisi enim Anonymum unum è nobis fecisset; culparum Anonymi Criminatio cum criminatione Ecclesiarum nostrarum, non cohæsisset.

## XIII.

*Ad pag. 16. §. 5.*

Ut ad cætera omnia, quæ ad Salutem & proximorum ædificationem pertinent; ita ad fidem & veritatem persuadendam Christianis omnino Spiritus Sancti auxilio opus esse, nec acutam Dialecticam, aut publice receptas & legitimas disputationis regulas sufficere censuimus. Proinde pudeat calumnie eos, qui tam audacter iactant Spiritum Sanctum apud nos quod agat non habere; & omnes digladiationes nostras solius Dialecticæ ope peragi. Leges disputandi receptas non rejicimus; sed ante omnia opem Spiritus Sancti implorandam etiam disputantibus preestemus.

## XI V.

*Ad pag. 18. §. 24.*

Latet hic quoque occulta calumnia; dum per Anonymi latus omnes lauciare contendit; qui facultatem subdendi fe veritati, libero hominum arbitrio à Deo subijci sentiunt. Eorum quos Deus per Evangelii prædicationem ad Veritatis cognitionem admittit; neminem sane invitum divinitus ad veritatem cogi; sed omnibus ei refragandi libertatem perimmi, firmiter credimus. Cæterum non eas vires arbitrio nostro tribuimus, ut sine Dei misericordia & Spiritus ejus ope, primum annunciationem; deinde cognitionem veritatis habere; denique ea obtemperatam profectum in pietate & constantiam, nisi accuratissimis precibus auxilium calitis imploremus impetrare possimus.

## XV.

*Ad pag. 20. §. 27.*

Plurima (præcipuè circa Logicas quæſtiones) in quibus

quibus Anonymus strenuè defendi potest, ipsimet defendenda relinquimus. Ea tantum, quæ ad causæ nobis communis aut exilimationis Ecclesiarum nostrarum defensionem faciunt, prætercudanda non sunt. Sed hic iterum statum questionis, Comenus, ad falsum & invidiosum sensum malignè detorquet. Nec enim de eo inter partes queritur, An Christus in tanto honore, ut à Christianis habetur, porro quoque habendus sit, nec ne: quod & in dubium vocare impium & disputando asserere superfluum est. Sed de eo, An ea quæ de Christi natura citrà perspicuam Sacræ Scripturæ revelationem creduntur, vera an falsa sint. Sacrilegus & impius est, qui quis vel minimum honorem atque adeo divinum Christi cultum imminuere audeat. Quapropter nos eo honore & cultu Christum prosequimur quo major à nemine ipsi detrahi potest: quia divino & pene eodem quo Patrem ipsum honore colimus. Nec enim tantum divino cultu adoramus: sed invocamus, & intima animi nostri secreta inspicimus, veneramur. eumque absolutum ac independentem, (quia Pater omne iudicium filio dedit) salutis aut damnationis nostræ, iudicem, Dominum ac Regem nostrum esse de voluntate Patris confitemur. Maximum tamen cultus & honoris erga eum specimen in eo collocamus; in quo & ipsi amoris erga se certissimum signum collocat, ut præcepta ejus eximè servemus; nec ea in Ecclesiis nostris violari impune permittamus. Hunc tam sublimem honorem ipsi de voluntate patris habemus ac deferimus, ac propinodum eundem aut potius fere parem quem patri exhibemus; quia quamvis Christo patrem ipso majorem esse affirmanti firmiter credamus, quem tamen patri in religiosis actionibus nostris cultum supra eum quem Christo tribuere tenemur, tribuamus, vix habemus; præterquam, quod ut fides habita, ita cultus exhibitus filio, in Patre tanquam prima & ultima rerum causa terminetur. Opiniones de ea nativitate Christi, ejus in Sacræ Scripturæ historia non extat; aut de numerica & menti nostræ congruente essentiarum Unitate; aut de divinarum personarum æqualitate, ac cætera quæ aureo Apostolorum fundamento è lignis & stramine superstructa sunt: quia cum injuria gloriæ Dei patris conjuncta, quia ab ipso Christo damnata sunt; qui sese patri suo æqualem esse negavit, nihil ad honorem aut cultum Christi pertinere arbitramur. Cum enim Christus exaltatus sit ad gloriam Dei patris *Philip. ii. 11.* non recipit eum honorem, qui honori patris vel minimum deroget. Nec honor quoque is est; sed vana opinio, aut ut humana vitia humano quoque vocabulo perstringamus, spreta ab ipso Christo assentatio; qui prorebus quas exigit; inania verba quæ negligit, sibi dari meritis indignatur: atque ea quanti faciat satis *Matth. vi. 21, 22, 23.* ostendit; dum eos condemnat, qui ei dicunt, Domine Domine; & non faciunt voluntatem patris ejus; qui filii Uni supremum omnis gloriæ fructum seposuit: Non recipit Christus & eum honorem, qui Ecclesiæ sponsæ suæ nocet, quales sunt opiniones, quæ seipsas destruunt; fidem nostram, suborientibus absurdorum scrupulis, subruunt; pietatem quædam funditas exciunt; spem resurrectionis in dubium vocant; Ecclesiam in infinitas discordes sectas committunt.

XVI.

Ad pag. 20. §. 28.

Puerilis cavillatio in vocibus *Summus* aut *Super omnia*. Posteriores voces ipse Paulus explicat *1. Cor. xv. 28.* ostendens exaltationem Christi super omnia; ab exaltante patre proficisci: ideoque in voce *Omnia* patrem comprehendi non posse. Verba igitur ista interdum absolutè, interdum relata intelliguntur. Absolutè *summus* & *super omnia* Deus nemo præter

patrem dici potest, quem ipse Christus sese majorem agnoscit. Relate seu respectu reliquorum omnium, quæ ei pater subjecit: Christus quoque summus Deus dici potest, quia est super omnia, excepto Patre. Quæ omnino distinguenda qui confundunt, ubi rationibus urgentur; nec habent quod respondeant hominibus, & rationum tela in errores suos coniecta; in ipsum Christum contorta esse calumniantur: Christus autem quia super omnia Deus ac celestis Rex ab omnibus agnoscitur, extra teli jactum est. Sed opinatores cerebrosi trepidant; & ringuntur; atque omittit in se contortis rationibus quis refellere nec sciunt, nec possunt; eos quibuscum disputant conviciis & calumniis proscindunt, quod unum egregiè norunt.

XVII.

Ad pag. 22. §. 30.

Dialecticis artibus contrà Sophistas, aut quos tales esse putamus uti, natura Religionis nostræ, simplicis alioqui & idiotis quoque obviæ ac patentis, non prohibet. Quod ipse Comenius facere ubi potest, contendit. Quamvis enim religio, subtilitatis non indigeat, tamen sophistiana absque illis aliquando refelli nequeunt. Earum non omnes esse capaces sciendum est. Sed inventorum in doctrinam Christianam intricatissimorum dogmatum perplexitatem etiam eorum, qui ipsis implicati tenentur, nemo, nemo, nemo, (quidni enim nos quoque Comenii exemplo trigemina utamur *Epizeuxi*) capiat; & humanum intellectum ea transcendere prætentunt. Quomodo igitur ea (sicut vera Christi dogmata) tantummodo parvulis & idiotis revelata censebimus? Sublimitatem vel potius fastum humanæ sapientiæ redolent; quæ ex nescio quibus Trismegistis Numericis Jamblicis Plotinis Chalcidiis haulta, & simplicissimæ Christi religionis doctrinæ admixta sunt.

XVIII.

Ad pag. 23. §. 31.

Quia Anonymus rationi suæ Syllogisticè conclusæ præmisit hunc titulum *Primum probationis membrum*: inde concludit Comenius ab ipso suaderi ut in rebus fidei; non à fidei Autore Deo divinitusque testimoniis, sed à nobis ipsis propriæque rationis dictamine, inchoetur. Quæ consequentia? Annon ipse adversarius, sæpe rationes aut Syllogismos suos, numeris distinguendo ut ordine pergit, à primo incipit. Idcirco ne id quod præmittitur, quàm quod succedit potius aut nobilius putat? aut ut omnes ab eo necessario incipiant ullo modo suadei?

Cæteris quæ hoc loco differit, repugnare nolim, præsertim illi monito. *Nemo credat apertum ad mysteria divina capiendâ esse illum, qui se hominem solummodo primum inebriat.* Et tamen primi illi, controvertorum in doctrina Christi dogmatum introductores, qui super Apostolicum aurum tot lignorum & straminis acervos accumularunt, Justinus, Paterius, Clement Alexandrinus, & prima Si holæ istius urbis cohors pene omnes prius philosophi, quàm Christiani fuerunt. Inspice sextum Hist. Ecclæ. Eusebii librum; videbis illic quo studio & certamine, quanta contentione, si qui in Ecclesia celebriores esse volebant, Heracles, Origenes, ac tot ejus discipuli, antequam in Ecclesia à docere cessarent, sese philosophorum doctrinis ingurgitarent. Unde judicari facile potest, orthodoxa sint, an hæretica; Apostolica an Gnostica dogmata: quæ à Patriarchis Philosophis profecta sunt.

## XIX.

Ad pag. 16. §. II.

*Si non credis nisi quod vides (corpori aut menti oculi) quid est Fides*, ait Comenius? Resp. Fides præcipue circa promissa Dei, & ea quæ ad ipsa pertinent, versatur. Quæ licet corporeis oculis nostris non pateant; nec proponantur; ac mentis oculis & proponuntur; & videntur; & proponi ac representari perpetuo desiderant. Nusquam nobis præceptum est ut absurdus & secum pugnantibus ac rationem subvertentibus doctrinis assentiamur; sed ut promissis Dei credamus, quo promissis præceptis pareamus, sapè iunctum est. Non alia ratione Vera & in sacris literis commendata fides in Ecclesia vitam amisit; & in putre atque graveolens cadaver migravit: quam cum nomen eius à Civitate & vitæ sanctimonia; ad factiosas opinionones, Concessiones & profana dogmata translatum est.

## XX.

Ad pag. 27. §. III.

Meminimus tamen, nuperrimè aliam nobis Lucem in tenebris à Comenio publicè obtrusam; illa, inquam, quorundam prophetarum, ipso e-ventu mendacii convicta, vaticinia. Quam lucem Fatuum ignem à Junioribus Theologis appellatam, nondum oblitus es. Nam qui dolet, meminit. Sed rationis lumen divinis normandis; (ita loqui Comenio placet) adhibitum, vocare Ignem fatuum: neque Comenio iam foretium, neque æquum est. Non integrum in lumen Rationis, cælesse Dei donum, debacchari, quia jam pag. 3. libri sui §. 2. Normam illam triplicem, in qua & Ratio comprehenditur, admisit, his verbis. *Concedo eam tibi, quia concedis Deum*, iubens nos (quod ad primum attinet) *Mente* (hoc est, Ratione) *attendere operibus suis*, etiam in rebus *Cognitionem sui* *concernentibus* Rom. 1. 20. 1. Cor. x. 15. Quæ igitur est levitas tam citò resiliere à sententia? Non æquum est. Nam divina oracula sine usu rationis, nec intelligi nec explicari possunt. Proinde qui à perceptione eorum usum rationis abigant: consilii sibi sunt absurdarum, & irrationalium doctrinarum; Idèò nos exarmat ejusmodi organo, quod ipsum ulcera detegit. Sed fatuus sit oportet, qui sibi lumen istud ullis persuasionibus extorqueri sinat. Quæ persuasiones potius; quia homines fatuos efficere contendant, Ignis Fatui nomea merentur. Atque hic quidem ignis Comenium rursus ad criminandas Ecclesias Polonicas deduxit, & inflamavit, quibus obiicit, quod *rejectant verbum Domini*, Rationem assert, quia omnia illorum non in hoc primum principium, *Deus dixit*: sed in hoc, *Ratio sic dicitur*, se resolvunt. Quod cum illi falsò sibi obijci querantur, nullam ultro probationem affert. Fortasse quia Credi sibi postulat. Sed difficile est illi in narrando credere; qui fidem in vaticiniis veris à falsis dignoscendis decoxit. Socinum quoque non alio fine, de Autoritate Sacræ Scripturæ scriptisse contendit; nisi ut auctoritatem patrum, & Conciliorum; eoque antiquitatis de Apostolica fide testimonia, eludere possit.

Resp. Quid mali fecit quod Sacræ Scripturæ; quam patrum & Conciliorum auctoritati, plus tribuendum censuit? At enim facilis hic sacram Scripturæ, ad rationis placita flecti posse censuit. Resp.

Egregium verò sacræ scripturæ patronum Comenium, qui tam N si cerei instar flecti posse putat! Atqui id praxi ostendit. Resp. Cedo verò exemplum? Sed promptius factum est calumniarum acervos cumulare: quin eorum fontes convici cere.

Ejusdem assensus ait Sacræ Scripturæ testimoniis auctoritatem non ultra concedere; quam Ratio permittit, nec alio sensu quam hæc dixit. Resp. Auctoritatem Scripturæ magis convellunt, qui ipsi sensus absurdos & rationi repugnantes adiungunt; quam qui dignitatem ejus, rectâ & rationabili interpretatione tuentur. Opusclarum, & artis suæ regularum probè peritum Scripturæ interpretem; qui in ea explicanda sensus absurdos & rationi repugnantes admittit!

## XXI.

Ad pag. 28. §. 32.

Digna tanto triumpho; & quæ providentiæ Dei tribui meretur; Comenio visa est observatio, quod se Anonymus Opponentem vocaverit. Taceo puerile in angustia cavillum, quasi qui in disputando Opponentis partes suscipit: illud Diaboli agatur spiritui; cuius totum studium est opponere se Deo, gloriæ ejus, verbo ejus, Veritati ejus intentionibusque. Et audeat præterea, idque mutato literarum charactere, quasi notabile & memoriæ insignendum præceptum promulgare, dum ait *Quid enim est*, inquit, *in rebus fidei Opponentis sibi sumere partes*, nisi *si Diaboli in se sumere partes*? Non tu ipse Comeni in rebus fidei nobiscum disputans, Opponentis tibi partes sumis, non rationes, Syllogismos, argumenta opponis; & quantum potes destruere sententias nostras contendis? Aut igitur istud tuum pronuntiatum dele ac destrue: aut te Diaboli partes in te sumere tuomet ore consistere. Vide vero nunquid melius & assensu dignius sit hoc pronuntiatum, quod tuo opponimus. *Quid est*, inquam, *nullam vel levis fæm (qualem hæc sunt) insontes calumniandi ansam præstare*, nisi *Diaboli in se sumere partes*, qui ob habitum in naturam conversum vel ipso suo nomine Calumniator audit? Ita miser, tamen incautam, quæ tibi excidit, assertionem tuam revocaveris, post tot atroces & falsas criminationes, quin partes Diaboli in te sumptis, non effugies. Adiciis enim & plenis buccis crepas *Omnes Sociniani hoc Satanicum artificium, opponendi, vellicandi, & in dubium omnia vocandi, adeo perperum in usu & praxi esse*, ut hac arte Manicheos longè superarint. Hic ipse stomachus tuus & effusa bilis, indicio est quod tua dogmata, quæ nimium tenere diligis, nescias defendere. Nec enim adeo moleste ferres, ea legitimis disputandi modis oppugnari, si tibi aliqua spes aut fiducia esset, ea abs te defendi posset. Nam ut virtus, ita veritas ipsa vulnere virescit.

At enim *struere Dei opus est; destruere Diaboli*, Resp. Atqui & Diabolus multa struit, & struxit; ad quæ destruenda Christus venit: & Deus vicissim multa destruit, ut struat potiora: nec veritas, nisi destructis erroribus, fideliter assequi potest. Proinde destruere, non *semper Satanicum est*: sed calumniari & falsis criminibus insontes inceslere *semper Diabolicum*.

Nos autem quod in rebus fidei, nihil struere videamur, inde fit; quod nobis super aurum fundamenti Apostolici, novas substructiones erigere, religio sit; metuentibus, ne, quod aliis accidit; loco gemmarum, viles & friabiles, necsecum coherentes, lapillos, aut etiam stramen & paleam, ad novi ædificii parietes afferamus. Strusta igitur ab Apostolis, nobis sufficient.

Assistent. Quæ quia Catholica & omnibus communia sunt, à nemine oppugnantur. Et hi sunt fidei nostræ articuli, Symbolo Apostolico comprehens, quos astruere necesse non habemus, quia eos nemo vocare indubium audet. Viderint illi quibus trecentis aut quadringentis post annis, nova Symbola struere visum est; quomodo illa defendant, quæ cum Apostolico, omnium antiquissimo, non coherent: quanquam ut conuinceretur, etiam innumeris absurdis admittis à præstancillanis ingenis frustra laboratum est. Nostra vero etiam absque substructione & tibi cinibus sua mole stant: quia à sapientissimis architectis semel extructa sunt. 1. Cor. XII. 20.

## XXII.

Ad pag. 30. §. 33.

Non mysterium oppugnat Anonymus, sed errorem circa mysterium, nec per rationem solam; sed per lumen Scripturæ. Pro superpondio adjicit & traditionem. Qua fronte igitur, solius rationis armis pugnare dicitur? Scripturas ratione illuminandas non dicimus, nec dicere possumus; quia eas mentis nostræ lumen esse confitemur. Quis autem lumen, per illud ipsum illuminari dicat; cuius est lumen: & quod ipsum tanquam tenebricosius, à lumine illuminatur? Non tolemus nos tam dissimulata, & se mutuò perimentia asserere. Illis hæc relinquimus, qui rationis usum ab interpretatione Scripturæ proferunt, ut possint impune falsa & quæ secum non coherent, venditare. Nulla hic nostra versutia, nulla fraus, quæ Dei sapientiæ de- tegenda sit. Mendacia detestamur, vel ob id ipsum quia illis potissimum oppugnamur. Testis esto vel hic ipse irritus Comenii conatus, qui cum nos disertis verbis profiteamur Rationem Scripturæ lumine illuminandam, audet nos criminari, quod Scripturas per rationem illuminandas doceamus. Quid hoc aliud est nisi magna deviatio à veriloquio? Utrumque lumen est: utrumque à Deo. Sed Scriptura infallibilis est. Ratio interdum falli potest. Quod si quis obscurus Sacre Scripturæ locus illuminandus sit; non facimus id per Normam solius rationis: sed per normam Sacre Scripturæ, obscuritatem illius loci per clariores Sacre Scripturæ locos explicando. Non sine ratione quidem. Sed tunc Ratio Sacre Scripturæ ministra est; non directrix aut domina, quia secundum ipsius Scripturæ ductum ac normam procedit. Illud fidenter asserere audent Rationem quamdiu sana; quamdiu decepta non est; nunquam Sacre Scripturæ adversari. Unde vicissim certò concluditur Revelationem & Scripturam nunquam sanæ & incorruptæ rationi repugnare. Utrumque enim Dei donum est, nisi quod alterum interdum nostra culpa vitium contrahere potest, alterum nunquam. Et si quando Sacra Scriptura falsis expositionibus obscuratur non scripturæ vitium est; sed Rationis exponendum decepta. Non ita Scriptura Rationi opponitur, ut illam unquam à se abigat, aut proferibat. Est enim lumen à Deo datum, quod rationem illuminet ac dirigat. Cui tunc lucebit lumen Scripturæ cum Ratio ab ea repellitur? Illisne quæ rationem non habent; an qui usum eius amiserit? aut (ut ingenua simplicitate loquar) Brutusne & pecudibus: an fatuis & mente captis?

Hoc loco Syllogismus Anonymi destructurum se minaciter proclamatur, oblitus quod paulò ante dixerat: Destruiere opus esse Diaboli. Cæterum vereor ut id possit. Ita serò ad iugulum causæ accellit; & in calumnias atque ineptias vires effudit. Videbimus tamen

Quid dignum tanto fecit hic promissor hiatu?

## XXIII.

Ad pag. 31. §. 34:

An non prædixi, Lector, (nam in negotio cum prophetarum Adjunctis divinationi locus est) ubi ad iugulum causæ ventum fuerat; defessum tot criminationibus hominem infelicitè certaturum? Quamvis enim sese alacriter excitare & movere lacertos contendat; dum præxia ante victoriam canit; tamen fatiscientibus viribus, suomet pondere prolapsus, solo cervicem affixit. Nam quid ipsi prodest inanissima iactantia; quia pueriliter de capta præda exultat, non semel ingeminans: (Dic Dic inquam, Dic, Teneo te Sophista teneo, non te dimittam,) cum cordatus Lector videat & rideat, illum nihil reipsa comprehendisse; aut si quid sibi nunc tenere videatur, mox eum damno suo dimissurum? At interea dum ventos & umbras capiat; victoriam hosti tradidit; qui in hoc primo probationis membro, de sola sana ratione sibi relicta distinctè loquitur. Scorsim autem alteram probationis membrum, hoc est, Normam Sacre Scripturæ, quæ tamen sine immiserio rationis adhiberi nequit, alio loco tractat. In quo primo probationis membro, nihil plus anonymo evincere incumbebat, quàm id quod Comenius hoc loco concedit; Homines divina luce nondum illuminatos, quales sunt Judæi, Turcæ, & alii, vel ipsius Sanæ rationis ductu, sententiam Anonymi veram esse hoc argumento evincere. Nec obstat quod Marginalis annotatio sacre scripturæ mentionem facit: Quia hæc annotatio Titulum proximè præmissum secuta, utrumque simul probationis membrum & utramque normam respicit. Sed Anonymus dum primum probationis membrum tractat, non tractat secundum; aliàs secundi tractationem separatim non adiecisset. Præterea Comenius jam ad illud marginale notatum, respondere conatus fuerat; nunc vero ad primum (nondum autem ad secundum) probationis membrum refellendum accellit. Si igitur concedit homines divinæ lucis expertes Turcas, Judæos & alios; dum sola sana ratione Duce usi; argumentum hoc opponunt, rectè argumentari; vicit Anonymus, & frustra Comenius, ulterius in hoc primo probationis membro inania verba fundit. Recta enim argumentatio à veritate nunquam recedit; & si quæ recedit, vitiosam eam esse necesse est. Ita videmus quo reciderint illas destruidi argumenti, quod Anonymus opposuit, minæ.

Sed ne Comenii exaltatio, in qua, dum in *accessario* (ut sic loquar) triumphat: victum se imprudens, in *principali* non sensit; aliquid solidi habere videatur, vanitatem ejus ostendamus.

Primum in eo; quod tam superciliosus Logices magister & errorum Logicorum anonymi Centor, novam sed ineptissimam disputandi legem tigit; quæ ex omnibus Auditoris explodi & exhibitari digna est. Nimirum si quis argumentum proponat, quod respondentem negotium faciliat (quale hoc fuisse ex eo apparet, quod ipsi Comenius vincendas manus dederit) Licet Respondenti tanti Logici exemplo, à legitima responsione ad examinandum opponentem transilire, querendo quis te sic argumentari docuit? & nisi Doctorem ostenderet, jam opponentem captum, jam respondentis casibus teneri. Quis nobis tam æqua disputandi jura præstabit? An illa tamdiu expectata omnigena Panlophia eruditio? Bene est, quod ista vinguicula, indorata, innupta spreta interit, si talia nobis sapientiæ suæ insilita erat traditura.

Deinde si in eo proteram & puppin disputandi Comenius ponit ut syllogismorum nostrorum, in scriptis aut

aut Christianis Theologis, exemplum aliquod ostendatur, quoniam ita placet sequemur hominis opinionem. Ego vero non exemplum; sed ipsum hunc syllogismum, hoc est, omnes ipsius partes, etiam conclusionem in Scripturis ostendam. Quantum ad Majorem. Annon possum Sacra Scriptura Summum illum Deum, in omnibus divinæ excellentiæ & perfectionis, felicitatis, æternitatis, potestatis atque potentæ attributis immenso intervallo à filiis hominum distare docent: contra verò homines, pulverem è pulvere sumptum; miseriæ & passionibus variis tandem, & mortui obnoxios; nec ex faucibus mortis eripi nisi ab alio, scilicet à Deo posse, ubique ob oculos ponunt? Hoc si ita est, quænam alia Scriptura mens, & quod aliud dictamen est, nisi Hominem vilioris sortis Creaturam miseriis & mortui obnoxiam; & in morte ope Dei indigentem, etiam si post in longemcliores statum transeat, ab solutè & *est* *est* sic dictum Summum Deum esse non posse. & quicumque sit talis summum Deum non esse?

Minor in tota historia Evangelica narratur, Christum hominem natum, passum, mortuum, & prope impotentissimè omnium, à patre relucitatum. Conclusionem verba Christi continent, dum ait Patrem se esse majorem; quod nihil aliud est quàm Christum quancunque sit exaltatione ac divinitate præditum, Summum tamen Deum non esse; & verè patrem majorem ac superiorem agnoscere. Et verba Pauli ubi ait Virum caput esse uxoris, Viri Christum, Christi Deum. Sed maxime 1. Cor. xv. dum post redemptionem Regni, Filius subiciendus dicitur Patri. Annon prædicata ista suprase Deum tanquam caput habere; & subijci patri; æqui pollent huic prædicato Non esse summum Deum? Quid hoc aliud est, quàm Patrem esse absolutissimè summum Deum, cui & filius ipse subijciatur? Omnes igitur partes hujus syllogismi, in Sacra Scriptura continentur. Nunc ubi tua illa Comeni indecore frugitens & gravitate Theologi tam indigna exaltatio? Dic, dic. Teneo te, teneo. Non dimittam. Atqui jam, si quid tenere te putasti, dimittere compulsi es. Imò ut magis propriè loquar: nihil ceperas, nihil tenuisti. Nam imaginaria illa præda, antequam caperetur, evasit ex manibus. Aut certe miseret me Venatoris, captam (ut vis) sed (ut liquido patet) clapsam è manibus prædam frustra respectantis.

*Ter conatam eras collo dare brachia circum;  
Ter frustra comprehensa manus effugit imago,  
Par levibus ventis volucrique simillima somno.*

## XXIV.

*Ad pag. 32. §. 2.*

Beneficii in relinquendo deliberandi spatio gratiam Comenio facit Anonymus, nec eo utitur. Syllogismo autem suo de rationali; citrà divini luminis respectum, processu litem movere non integrum esse Comenio contendit; qui hanc argumentationem, si non ab illuminatis proponatur, rectam esse agnovit. Præterea queritur tam sepe & tam cito Comenius mutet sententiam? querit etiam quando ipsi credendum sit; dum asserit aliquid? an dum idem paulò post negat? Quid si Anonymus ipsi vicissim regerat. Teneo te Sophista, nec dimittam, nec sinam recedere ab eo, quod semel confessus es. Quid habebit quod opponat suamet confessione caput Comenius?

Si tamen dimitti supplicet; quamvis hostilem animum retineat; dimittatur sane etiam sine lytro, ad restaurandum bellum. A quo tanto minus nobis

periculi est; quanto magis in aggrediendis nobis vires dispergit; quas ad jugulum causæ adoriendum in unum colligi præstabat. Partem enim copiarum totius syllogismi, sed eminus & extra teli iactum, opponit: Partem ad expugnandam Majorem; aliam ad minorem convertit. Parte denique invadit conclusionem; aut ne nos à verbis suis recedere quiriteretur, (ut formalia ejus verba sonant) litem movet conclusioni, quod ut minime omnium formidabile ita maximè ridiculum est. Nisi forte novum disputandi compendium in omnigena illa sapientia, quam toto suo ævo pollicitus est, repertum suspicamur Negandi Conclusiones, quæ nobis plerumque ipsis præmissis odiosiores esse solent. Non frustra igitur paulo ante Conclusionem, cui tale periculum parabatur, dilate in Sacris literis extare demonstravimus.

## XXV.

*Ibid. Ad §. 3.*

Eorum quæ toti Syllogismo Anonymi opponit, pleraque falsa; omnia futilia sunt. Inter falsa sunt, primum quòd Anonymus Controversiæ statum non formaverit; quem ab eo formatum & suprà pag. sua 21. §. 28. & hoc ipso loco conficitur. Deinde quòd obiter formatum & ambigüe queritur. Id quoque falsum & futilè. Falsum. Satis enim distinctis vocibus constitutus status quæstionis apparet; quando vocem Summi Dei hoc loco, non relatè aut secundum quid; seu ratione inferiorum Deorum; sed absolute ac simpliciter intellectam, vel ipsa tacita filii cum patre Comparatio ostendit. Futilè autem est, quòd Obiter, hoc est, breviter & sine pompa id facere prætenditur. Nec enim omnes morbo loquacitatis, quò laborat Comenius, ægrotant. Ubi verò Anonymus affirmanti probationem asserre aut abolvere non permittit; invenire non possumus. Sed à negando, inquit, ac destruendo incipit? Resp. Quid? an respondens negando aliquam præmissarum; probationem ejus asserre Opponentem non permittit? Imò verò ejus asserendæ necessitatem imponit. Cætera omnia, id genus, vel ideo futilia sunt; quòd etiam verè Anonymo objecta fuissent; nihilò invalidiorem Syllogismum ejus fecissent. Neque enim error aut culpa aliqua Opponentis; argumentum ejus tangit: dum in ipso argumento vitium non depræhendatur. Ita prima ista totius syllogismi irrita oppugnatio Comenio infelicitur cellit.

## XXVI.

*Ad pag. 33. §. 4.*

Nihilò felicius majorem oppugnat. Quam ut advertat septem Propositiones asserit; judicio suo falsas, quas tamen Majori Anonymi, æquipollentes judicat. Duæ primæ non sunt ipsi æquipollentes; nisi pro voce Dei, vocem Summi Dei substituat; quæ est in nostra majore. Quo pacto correctæ; non minus atque nostra propositio veritatis erant. Tertia ideo falsa est; quia apud nos utrinque in confesso est. Eum qui alicui subijctus est, voluntate Dei, posse ipsius præpositum aut Dominum effici. Josephi quondam in Agypto, Ipso Pharaone tantum solio minoris, potestati patrem ejus exemptum fuisse non legimus. Nec aliud somnium illud ejus fatidicum præfagiit. Sed hæc tertia nostra æquipollens non est: quia vobis frustra contradicentibus, nos evincimus summum Deum à nemine fieri aut effici posse, quin eo ipso superiori illo & efficiente,



efficiente, inferior esse dignoscatur. Quarta si vox Fuit; (ut æquum est) abique ambiguitate, tam in subiecto, quam in prædicato idem significat, verissima est. Quinta & sexta absolutissime veræ sunt. Septima, si esse in mundo in prædicato de propriè dicta præsentia accipiat; uti necesse est, cum in subiecto abire è mundo; itidem de propriè dicto abitu sumatur, verissima est. Ita quæcunque æquipollentes nostræ sunt, verissimæ sunt; quæ falsa deprehenduntur, nostris non æquipollent. Stat igitur sua mole firmiter propositio nostra & irritis arctum ac tormentorum Comenii ictus, cauda vulpinâ detergit.

## XXVII.

*Ibid.* §. 2.

De Minore cui litem movere proposuerat; perplexè loquitur ut eam quoque everisse videri posset. Sed quam negare aut falsi arguere nullo modo potuit; rectius & simplicius egisset; si eâ, quam in Assumptionibus, duarum supra propositarum à se æquipollentiam exprimit distinctionem eam distinxisset, fatendo Christum quidem fuisse hominem & passum & mortuum esse secundum carnem; sed esse Deum benedictum *super omnia*, hoc est, *summum* secundum spiritum sanctificationis *Rom. 1.* Sed quia timuit, ne applicatio distinctionis huius ad argumentum propositum; proderet ingentem dissimilitudinem inter hanc distinctionem & eam quæ ab illis vulgò usurpatur; satis astute tam distinctionem quam applicationem ejus abstulit. Et ita neque negando, neque distinguendo minorem incolumem reliquit. At nos distinctionem quam ex locis *Rom. 1. & Rom. 9.* affert libenter recipimus, sed à vulgari distinctione inter divinam & humanam naturam, toto cælo abesse offendimus. Quia in ista posteriori adversariorum distinctione, divina natura, non simpliciter divinitatem, sed supremam & altissimam, eandemque numero cum paternâ & resurrectione imo nativitate Christi antiquiorem essentiam, & divinitatem denotat. At in priori, Spiritus sanctificationis illam Christi divinitatem significat; quæ mortem & resurrectionem ejus consecuta est; propter verba à Paulo addita ex resurrectione à mortuis. Non negamus igitur nos in ipso quoque Christo divinam ejus naturam ab humana distingui posse: sed secundum diversa tempora. Natus enim homo est; & quamvis ex cælesti stirpe, hoc est, Spiritu Sancto conceptus est; quamdiu tamen mortalem naturam habuit, quamvis propter effusam in eum Spiritus Sancti copiam; & datam maximam potestatem esset in forma Dei; & cum Deo quasi paria faceret; verè tamen ac propriè homo fuit; quantum ad naturam humanam, excepta peccati culpa, ab aliis non differens. Sed cum iterum ex resurrectione renatus exaltatus; primogenitus novæ creaturæ & perfectissima ratione filius Dei quasi genitus est; propriè loquendo desuit esse homo; & divinæ naturæ imo omnipotentis, participes factus, verus ac propriè dictus, ac benedictus *super omnia* (uno patre excepto) Deus in secula seculorum vivit. Nihil igitur distinctio ex verbis Pauli deprecata; adversus nos aut argumentum nostrum pugnat; At distinctio vulgata quia id pro concessio sumit, quod nos oppugnamus, principium petit, & meritò à nobis reicitur. Ita in oppugnanda quoque minore, irritus Comenii conatus apparuit.

## XXVIII.

*Ad pag. 34. §. 6.*

Post irritos in præmissis oppugnandis conatus, *ferum* est conclusionem aggredi; quia vi præmissarum firmiter consistit. Et profectò ad conclusionem oppugnandam qui descendit: faciliè facetur, præmissas non esse bona fide expugnatas. Nam quid opus est superfluum laborem suscipere: cum vel unâ præmissarum convulsâ, ipsa per se Conclusio corruat. Ad ea verò quæ hic Comenius affert satis est dicere. Quia nunc omnia quæcunque Pater Domini nostri Jesu Christi, in Ecclesiâ facit, per filium facit, nihil mirum est quæ olim de Patre (idem in veteri Ecclesiâ faciente) dicta sunt; nunc de filio quoque dici: imò & nunc quæ sunt omnia non minus filio quam Patri, & contra tribui posse, eotamen discrimine, ut cuncta tribuantur Patri tanquam causæ primæ ex qua omnia, filio verò tanquam causæ secundæ per quam omnia.

## XXIX.

*Ad pag. 36. Syllog. 1.*

Non omnia quæ in Anonymum jacit Comenius refellenda suscipimus, quem non desore defensionis sui speramus. Ea tantum quæ vel ad communis causæ jugulum; vel ad insigniores quibus Ecclesiæ nostræ petuntur calumnias pertinent, attingemus. Trium igitur Syllogismorum primum, quod vulgata in Christo divinæ & humanæ naturæ distinctio adversus nos probari tentatur, principiè aggrediemur. Quem adversus nos aut argumentum nostrum nihil pugnat, paulo ante satis demonstravimus; cum nos in Christo utramque naturam, quamvis diversis temporibus, agnoscamus. Nihil mirum igitur, quodd Sacra Scriptura de eo, nunc tanquam homine; qui & verè & propriè, dum esset mortalis, sic dici potuit: nunc tanquam de Deo; qui vere & propriè post resurrectionem & exaltationem talis fuit, diversimodè loquatur. Verum si Comenius Syllogismum hunc, ut adversus nos militare possit, ita correxerit, ut sic sonet. De quo subiecto scriptura; nunc tanquam de homine; nunc tanquam de absolutissime summo Deo; qui nullum parem, aut superiorem habeat loquitur; hunc & hominem & supremum simul eodemque tempore Deum esse necesse est.

Atqui de Christo. Ergo.

Tunc utramque præmissarum falsam esse offendimus. Majorem duas ob causas. Primo. Quia & de Ministris summi Dei, per quos aliquid facit; sæpe loquitur Scriptura tanquam de Summo Deo. Ut de Angelo qui in rubo apparuit: & qui cum Abrahamo paulo ante Sodomæ excidium collocutus est; item de iis qui Moysi legem tradidere. Quanto meliori jure Sacra Scriptura sic loqui de filio potest, propter longè arctiorem, patris cum filio, quam cum Angelis conjunctionem *Heb. 1.* Et tamen ut Angeli non ideo sunt Summi Dii: ita & filius non ideo desinit esse minor pater: aut etiam subiectus Patri *1. Cor. xv.* Secundo. Fingamus, (quod est impossibile) de uno subiecto verè dici posse; quod sit & Homo & Deus summus tamen id uno eodemque tempore, de illo verè prædicari non posset propter contradictionem in adiecto.

Minor autem falsa est, quia non potest dari locus Sacræ Scripturæ ejusmodi qui hanc supremam & absolutissimè intellectam, patri æqualem divinitatem Domino nostro tribuat. Quod si quid uspiam

in hunc Sententiam Sacra Scriptura loqui videtur, obicitur huius loci. ne male intelligatur ab ipsa Scriptura nulle alius locis ejusdem clarissime illustratur.

XXX.

Ad pag. 37. §. 2.

In secundo Syllogismo; integro pudore & salva Comenii reverentia, Minorem negamus. Jam enim supra Sectione nostra xxvi. demonstravimus, inter naturam patri consensientem & Spiritum sanctificationis ex resurrectione à mortuis, quanta sit differentia. Non igitur Comenius ipsissimam Scripturam distinctione utitur, sed petit Principium.

XXXI.

Ibid. Syllog. 3.

Recipimus libenter hanc conditionem; ut de omnibus mysteriis fidei, præcipue de patris, & filii divinitate, non verbis quæ humana sapientia & philosophia introduxit; sed quæ Spiritus Sanctus in sacris literis docet, solis duntaxat utamur. Nam si cubi hucusque ad peregrina & inusitata, in doctrina Evangelii vocabula delendimus, non nostra culpa est; sed eorum qui cum novis opinionibus, nova vocabula invexere. Necessitas igitur expellit, ut resellendo peregrinas opiniones, peregrina quoque quibus exprimitur vocabula tangeremus. Non igitur adversus nos syllogismus hic, sed adversus Comenium militat; qui sententiam tuctur quæ absque novis vocabulis non modo defendi; sed ne proponi quidem sufficienter aut explicari potest. Philosophica dogmata nos nulla fovemus: solos fidei articulos, Scripturæ & Apostolico Symbolo comprehensos, urgentes, quos & An omnes recipere coguntur; quia Catholici sunt & communes omnibus: sed eos quidam cum privatis suis philosophicis & recentius subintroductis articulis frustrâ, sed non gratè, conciliare conantur. Audite id omnes homines (ait hoc loco Comenius) cui nos quoque suffragantes, cunctos ad audiendum invitamus. Quibus hanc majorem Comenii propositionem, trutinandum proponimus.

Quicumque de mysteriis fidei, non verbis quæ Spiritus Sanctus in Sacris literis, sed quæ humana sapientia docet, loqui amat, ille à Scripturis, à Spiritu Sancto, à Christo, ab Ecclesia Apostolat.

Subsumimus nos minorem. Atqui errorum Comenii patroni, de mysteriis fidei non verbis Spiritus Sancti aut Sacræ Scripturæ; sed peregrinis & in Sacra Scriptura inauditis, quæ humanæ sapientiæ & placita redolent, loqui amant. Nam quid sibi volunt in eorum Theologia, personarum, essentiarum, Unionis hypostatice, Homousii, Incarnationis, inhumanationis, communicationis idiomatum & sexcenta alia, ignota prisco avo & tanto post Apostolos nata vocabula?

Ergo errorum Comenii patroni, à Sacra Scriptura, à Spiritu Sancto, ab Apostolis, ab Ecclesia apostolice tant; quando id verbi apud Cyprianum Comenio placuit.

Enimvero non usquequaque nobis probatur hæc argumentatio; quia de iis qui super avro & gemmis Apostolicis, lignea vel straminea tabulata extruxerunt, unâ cum Apostolo 1. Cor. xxi. multo verò magis de iis quos præcedentium grex; & tam longi ævi canities decepit; mitius ferimus & loquimur. Sed vis Comeniani Syllogismi, quæ rota in Majore ipsius propositione latet, quàm ipsi Co-

menio & qui cum cõsentiunt, sic metuenda, ostendere volumus.

XXXII.

Ad pag. 39. §. 36.

Nullam vere Theologiæ partem oppugnat Anonymus, sed tantum unam, in uno ejus articulo aberrationem. Eamque non unico ista de Disparatis axiomate; sed pluribus aliis de contrariis & contradicentibus regulis. Ideo enim disparata de uno subiecto non prædicantur; quia contrarias imo contradicentes sibi proprietates habent. Oppugnat item communissimo illo & late patente principio, quod falsa & absurda esse indicat; quæcunque implicant contradictionem.

XXXIII.

Ibidem.

Tametsi quicquid boni ulla Creatura in se habet; scit, vult, potest, totum id habeat sciat, velit, possit Deus infinito modo perfectus & eminentissimus: non idcirco tamen Deus erit omnia. Quia multæ creaturæ sunt viles, invalidæ, imperfectæ; sed præcipue culpa sua evaserunt prævæ & vitiosæ; quæ (ut Logicè loquamur) neque subiectum neque prædicatum Dei ingredi possunt. Non ægre fert Deus ejusmodi laudes sibi non tribui, in quibus occultæ ejus contumeliæ latent. An in Deo quoque sunt omnia mala vel eorum causæ? & quidem ita ut de Deo prædicentur? Id volunt, qui omnia quæ eveniunt, non modo evenire potuisse; sed necessariò; & immutabili Dei destinatione evenisse, docent. Illud quoque fortasse per hoc paradoxon venantur: ut humanis mentibus persuaderetur; nihil esse absurdi Deum hominem fieri: qui jam per eorum loquendi modum fuerit omnis, proinde & homo.

Sed istiusmodi loquendi rationes, nihil aliud sunt quam gerræ, ericæ & omnia, quæ in illo libello, alicubi Comenius ex suis Locis communibus, ne ibi meritis labor periret concessit, butubatorum synonyma.

XXXIV.

Ad pag. 40. §. 1. 2. 3. 4. 5. 6.

Regula Logica de Disparatis; loquitur de enunciationibus veris & propriè dictis, hoc est, quorum prædicatum de subiecto, propriè prædicatur: non autem de falsis, impropriis; & interdum tropica catachresi figuratis; qualia sunt exempla, quibus evertere huius regulæ universalitatem Comenius contendit. Ad Rhetoricam pertinent enunciationes coloratæ. Logica ut ambiguis non admittit nisi distinctas: ita nec improprie loquentes nisi ad proprias reducat, in quibus scilicet prædicatum de subiecto, propriè dicitur. Hocine tantum Logicum Comenium ignorasse, aut, (quod pejus est,) dissimulasse?

Sed exempla ab eo allata qualia sint videamus.

1. Hominem esse corpus; aut Spiritum separatum; non minus falsum est: quam Totum esse unam sui partem: quæ nullo modo de Toto prædicari potest; quamvis de illo partes simul sumptæ interdum verè prædicentur. Ut cum dicitur Homo est Corpus simul & Spiritus; nihil falsi habet hæc propositio, sed ad regulam non pertinet; quæ loquitur de duobus prædicatis disparatis seorsim, hoc est, in duobus

in duabus enunciationibus de uno subiecto enunciationis. Ubi autem simul sumptæ partes, de Toto prædicantur; una est enuntiatio; utrumque disparatum tanquam partes in prædicatione coniunctum comprehendens.

II. Vinum est aqua, & Vinum est ignis. Propositiones istæ aut falsæ sunt; aut admodum catachresticæ enunciationis. Neque enim aqua, aut ignis est prædicabile de vino; cum nec sit genus ejus, nec species, nec accidens; nec proprium.

III. Idem propenodunt de Cerevisia dicendum, de qua tamen potus sit prædicabilis tanquam genus; at cibus nullo modo. ita ut si de cerevisia dici possit Cibus; etiam de potu necessario dici possit.

IV. Quartum exemplum est sophisticum, & plene idem cum eo de quo num. 1. diximus; ubi partes simul sumptæ de Toto in una enunciatione prædicantur: cum Regula de duabus enunciationibus locutur. Vide supra.

V. Inveni crumenam & inveni pecuniam. Resp. Si propositiones istæ Logicæ examinentur, neque crumena neque pecunia potest esse inventionis prædicatum; quia neutrum est de illo prædicabile, ullo eorum quos recensuimus modo. Potius inventio ut accidens de utroque est prædicabilis. Sed tunc exemplum non quadrabit ad Regulam, quia in eo non duo disparata de uno subiecto; sed unum accidens de duobus disparatis prædicabitur.

VI. Angelus in humano corpore apparens, non potest dici Vir aut juvenis verè; nisi improprie & secundum quid. Non igitur exemplum hoc quadrabit ad Regulam.

Quæ cuncta si agnoscere cunctabitur Comenius, ne relapsus agnoscat prudens Lector; & erubescendum Comenio relinquit, quod Logicorum disputatorum censuram professus, doctrinam de prædicabilibus in limine Logicæ sitam, aut ignoraverit aut oblivioni tradiderit; aut quod pessimum est, no tam sibi serens prudensque dissimulaverit. Interea de Disparatis regula firma stat, & inexpugnabilis.

XXXV.

Ad pag. 44. §. 42.

Finito ad infinitum nullam proportionem fatemur. Non ideo tamen Ratio nostra finita dum sana est, & in suo naturali statu, finitum ab infinito dignoscere nequit; Imo vel ob ipsam istam regulam tanto facilius potest. Cum enim infinitum fines nullos habeat: Ratio verò nostra finitæ rei fines, ac limites, quibus circumscripta est, assequi possit, tantò promptius dignoscere potest; illam rem finitam non esse infinitum. Et hoc ipso principio argumentatio nostra suffulta est. Qui enim natus est homo, (ut cæteris taceam) finitus non potest esse summus omnium Deus; qui ipsi Comenio esse infinitus, alias finitum esse infinitum: haberet fines & non haberet: & contradictionem implicanti non esset esse vera.

Deinde si res divine, hoc est, cognitionem voluntatis Dei concernentes, modulum rationis ac mentis nostræ excedunt, cur Comenius supra pag. 17. §. sui libri 1. 2. in triplici Reconciliatoris normam etiam rationem admisit. & quidem ex mente Dei, addita ratione quod Mente attendere jubet Deus operibus suis, etiam in rebus Commissionem sui concernentibus; & citatis locis Rom. 1. 20. & 1. Cor. 2. 13. Sed illi quidem rectè Comenius sensit. Quamvis enim Deus ipse, ratione naturæ, potentia, perfectionis suæ, infinitus sit; adeo ut omni-

bus numeris perfecta cognitio ejus modulum infinitatis humanæ; præsertim organus nobilioribus destitutæ, superet: tamen ea quæ à nobis de se cognosci voluit; ne capiam quidem nostrum superare voluit; tantum abest ut rationi nostræ adversari permiserit. Ergo si qua reperiantur; quæ captui mentis nostræ: præsertim luce revelationis illuminatæ, adversentur aut adversari videntur; aut talia sunt; aut certe ea Deus à nobis cognosci noluit, aut eorum cognitionem à nobis saltem non evigil. Neque enim Deus mentem aut fidem nostram operari rebus perceptu impellibilibus: nec usquam præcipit ut absurda & rationi adversantia credamus: Sed ea, quæ nobis scienda & credenda proposita & imperata sunt; pertinent aut ad promissa, aut ad præcepta religionis, quæ non difficulter percipi possunt. Qualis est, exempli gratia, ad æternam vitam resurrectio. Cuius etiam modus atque ratio nobis à Paulo 1. Cor. xv. ita explicata sit; ut omnes dubitandi scrupuli exempti videantur; si qui tamen adeo hebescit, ut modum, & rationem ejus non intelligat; non plus ab eo requiritur quam ut rem ipsam credat; cuius manifestum exemplum in Christo, jam admirabili potentia Dei resuscitato, glorificato, & exaltato extat. Essentia quidem & naturæ Dei infinitæ, distincta & omnibus numeris absoluta Cognitionis; aut de ipsa aliquæ opiniones & dogmata, ubi nobis præcepta sunt non reperimus. Quo magis miramur, cum adversari nostri toties, hinc infinitum & humilem mentis nostræ captum esse insculcat; illinc mysteriorum in symbolis posterioribus propositorum perceptionem rationi nostræ imperceptibilem esse asserant; primum cur ausi sint, & quidem totis post Apostolos seculis, eo scandere quo mentis humanæ aditum præclusum iassant. Deinde cureorum credendorum necessitatem imponant omnibus; quæ cum sanæ rationi adversentur; apertè in sacris literis revelata non sunt; ut appareat ex omnibus Sacra Scriptura locis, unde sua firmitate petunt; quibus nihil obscurius est, nisi à manifestissimis aliis ejusdem Scriptura locis pro nobis militantibus illustrarentur.

XXXVI.

Ad pag. 45. §. 43.

Frustrà vobiscum, (ait & calumniose insultat Comenius) de fide & mysteriis disputamus; qui fide & mysteriis caretis. Resp. Hoc si verum esset, tantò magis nobiscum de fide & mysteriis disputandum esset; ut eorum participes fieremus. Ne Apostoli quidem prædicare absque oppositione contrà disputantium solebant, ut ex Stephani & Pauli prædicationibus patet. Nec tamen à prædicatione & disputatione cum iis abstinebant, qui fide & mysteriis carebant. Sed hæc iniqua & malitiosa est nostri criminatio. Mysteria habemus & sanctè veneramus, sed Sacra, è Scripturis & prædicatione Apostolica; non profana ex Ethnicismi licentiis hausta. Distinctionem ex Rom. 1. & 11. capitulis depromptam, longè à vestra quâ utimini abire, nec adversus argumentationem nostram pugnare, jam ostendimus.

XXXVII.

Ad pag. 46. §. 45.

Si ratio, (ut ais Comeni) irrogenita; aut suo explicis, verbo Dei nondum illustrata; contra Deum & verbum

& verbum ejus est: cur igitur suprà inter Normas Reconciliatoris; Rationem sanam, Sacra Scripturae contradistinctam, admisisti? Sententia tua omni Proteo ac Vertumno mutabilior est. Errores eorum, qui ratione pravè utantur; Rationi ipsi sibi relictae tribuendi non sunt, sed pravè utentium culpæ. Non est errorum culpa, in Rationem, præstantissimum Dei donum, sed in abutentium eâ pravitatem conferenda. Alias excusabiles essent gentes, quas Paulus Rom. 1. arguit; quod sæda idololatriæ & morum dissolutionis labe polluta fuerint; si rationis lumen, revelatione nondum illustratum, erat adversum Deo & verbo ejus: atque adeo omni veritati. Sapientia hominum, quæ apud Deum stultitia est 1. Cor. 11; non lumen rationis, sed tenebras iam curvis rationis designat. Lumen rationis de se eundem à patre luminum, ideo stultitia esse nequit.

## XXXVIII.

Ad pag. 47. & 48. §. 45.

Rectè assertit anonymus, quicquid adversum est rationi, falsum esse & impossibile. Contrà quam universalem assertionem allatæ à Comenio exceptiones & instantiæ, nullus sunt momenti. Non enim de eadem Ratione loquuntur, de qua loquitur Universalis assertio. Quæ primum Rationem Sanam, necdum culpâ hominum deceptam & errantem intelligit. Deinde Communem omnium hominum (additum enim est ab Anonymo *Sana omnium hominum ratio*) non singularem Aristotelis, aut Platonis aut, Galeni; in quibusdam eorum opinionibus hallucinantem. Manet igitur firmâ & Universalis hæc Anonymi assertio; ut ex eâ subsumi, quoties opus est, assumptiones queant, & firmiter contra Sophistas concludi possit.

## XXXIX.

Ad pag. 49. §. eodem.

Nos verò optamus, ut ad hanc Criminatoris Apostrophen concurrat omnis populus Christianus. Certè longè meliori jure exclamabimus: Videte Fideles, quàm infidelis sit hic monitor, qui Ecclesias in Polonia assitæ, capitali calumnia appetit. Quia vel Typographo mendum subrepsit; vel descriptor hallucinatus est: vel etiam Anonymo, (qui se ex eorum Ecclesiis non esse fatetur) per incuriam aut imprudenti vocula (alii) excidit, ideonè in totam Ecclesiam, quæ eorum, qui ad se non pertinent, culpam præstare non tenetur, debacchandum est? Atqui tu Comeni non credis? aut certè nondum credis, Anonymum esse Socinianum, quia rem istam tempore reliquisti: nisi forte tunc quoque, cum ea de re judicium suspendebas, tibi credendum non fuit. Cui igitur, nunc aliud credis, aliud credere te & quidem publicè, præte fers, homo omnium incautissime, qui dedecora tua, etiam advocata concione, toti fideium populo, conspuenda proponis. Quid magis hic mirer. Odii acerbitatem; cujus facienti libidine, tam vilis tibi fuit existimatio tua? an impudentiæ confidentiam; quæ in tam manifesto crimine, calumnia hanc deprehendi non timuit? Sed frustra pudorem requirimus in ea fronte; quæ tot stigmatum cicatricibus, sese contra verecundiam munivit.

Nos Christum, non in alienis, privatorum & à nobis abalienatorum hallucinationibus; sed in publica fidelium concione, non alieno, sed nostro genuino ore; Supremum, tam errantium quàm orthodoxorum, vitæ necisque æternæ Dominum & Judi-

cem, & super omnia Deum à Patre consubstantialem, & omnipotentem, divino cultu ab omnibus adorandum & invocandum humillimè confitemur. Quem de divino solio suo, impio facinore detraheret: quisquis in ministrorum ejus, Principum in cælis Archangelorum, (qui gloriosissimâ in cælo exaltatione fruuntur;) Multo magis autem Apostolorum & Prophetarum, (quibus ea fruenda adhuc destinata ac reposita est.) & multo maxime promiscuum fidelium (sint quamlibet orthodoxissimi) turbam conjicere aude-

## XL.

Ad pag. 50. §. 46.

Multos in homines hoc scripto Comenius injuriam se offendit. Sed nemini plus nocuit, quàm causæ, quam tueretur, exstimationi. Quam non aliter defendit; nisi odio & calumniis, quæ non sunt legitima veritatis arma: verum genuinâ ac certissima errorum indicia, & misera refugia. Quid autem miramur Anonymum, qui eum disputando ad lassitudinem exercet; ab eo perpetuis calumniis admorderi? quum ipsidem dentibus eos quoque appetat; qui luculenter ipsi nullam molestiam exhibuerunt? Sed hoc loco Comenius Anonymum ejusmodi calumnia mordet; quam non modò scit: sed ipse publicè hoc libello professus est, falsam esse. Non unicam enim, sed triplicem normam in limine libri ab Anonymo statuit; & quidem rectè, atque ex mente Dei professus est. pag. 3. Cur nunc Rationem, pro unica ab illo normâ, obtrudi criminatur? Excipiet Comenius, sese non negare unâ plures normas ab eo statui; sed inter eas unicam infallibilem, hoc est, Rationem. Non excusatur isto modo calumnia; sed culpa ejus intenditur. Cum enim Sacra Scriptura, inter istas tres normas, utriusque partis consensu posita sit: si inter illas, solam & unicam rationem, normam, infallibilem Anonymus statuit: certè Sacram Scripturam normam fallibilem, ab eo statui necesse est. Quo quid magis intolerandum fingi potest; cum eius blasphemia; in toto Anonymi scripto, nec vola, nec vestigium extet. Quæ à revelatione Dei venit, Rationis Magisterium non agnoscunt, sed sine ejusdem ministerio percipi & aliis tradi nequeunt. Verum & à revelatione venientia: ira à Deo proponitur; ut rationis humanæ captum non superent; multò minus evertant. Novit enim is capacitate Rationis nostræ, nec in eam plus, quam capere possit, infundit; nec aliâ nobiscum lingua loquitur; nisi ea, quæ à nobis intelligi possit. Neque ratio nostra in omnibus etiam altioribus & obscurioribus se unicam esse normam aut mensuram præterdit; sed revelationis auxilium implorat. Quæ tamen ita sunt mantella, ut vel ipsa sibi metipsi relicta, falsa esse videat; meritè de iis judicium ferre non recusat. Errores in Mathesi (quæ apertissimis demonstrationibus subnixæ est) neque Rationis, neque Mathematicæ doctrinæ, sed ipsorum Mathematicorum culpâ, interdum subreperunt; in quibus aut naturæ hebetudo, aut artis inficitia intervenit; aut etiam pravitatis aliquis affectus, ambitionis, philautiæ, odii, iracundiæ, cupiditatis tenebre defæcerant, quandoque ingenii lucem obscurant. Ideo de reliquis scientiis dictum esto. Nec tamen ideo Ratio rerum Mathematicarum aut aliarum humanarum judicandarum norma esse definit, etiam nulla Sacra Scripturæ ope adiuta. In divinis actem, si qua sint ita sublimia; ut ad ea ipsa per se ratio scandere non potuisset; ubi tamen divinitus Ratioi propofita sunt; adeo rationem non evertunt; ut eam potius reficiant & vegetent; & perfectiorem reddant.

Proinde

Proinde quæcumque proposita rationi, adversantur, & eam evitant, facile & recte Ratio colligit, ea non esse divinitus revelata. Nam quod sapientia humana divina adversari in Sacra Scriptura dicitur, non illic Ratio sana per sapientiam humanam, sed errores Rationis, sæpe epidemicos, quales & illi sunt quos oppugnamus, designantur.

## XLI.

Ad pag. 51. §. 47.

Probativ Anonymus absurdum & repugnantiam Rationi five in Naturalibus, five in divinis, esse falsam; quia se mutuo perimunt nec possunt simul stare. Respondet Comenius hoc nihil esse putandum esse. Nec addita causa cur nihil aut falsum sit, amota Conclusionis anonymi substituit suam dum ait. Ita dicendum est, *Omnia veri absurda falsa sunt, five in naturalibus five in divinis.* Resp. Imo verò Comenius ita respondendo nihil dixisse convincitur; Quia professus se aliquid verius in locum ejus Conclusionis quam damnat, repositurum; nihil ad eam addit; nec aliud concludit, quam Anonymus. Nam & Anonymus non de apparenti sed verâ absurditate locutus est. Quo posito Conclusio anonymi cum Comenii conclusione, & re ipsa & verbis eadem est. quæ (anonymi) sic sonat. *Probatum manet, omnia absurda rationi (puta verè, non apparenter) esse falsa, sive statuuntur in divinis sive in naturalibus.* Ecquid differant hæ Conclusiones? Ergo jam his inter partes composita est.

Sed quia errorum defensores sibi nunquam constant, incipit pœnitere Comenium, quod vi veritatis adactus, illud idem concessit; quod altruerat Anonymus. Rogat igitur Anonymum. Quis definit ac dijudicabit; quid verè sit absurdum? & objicit anonymo quod is hunc judicem solam statuat rationem. Id autem facere malè ac vitiosè. Primum quia Divina sint supra rationem: deinde quia & in naturalibus ratio sæpe fallat. Respondemus pro Anonymo. Nec quod ipsi objicitur, esse usquequaque Verum, nec eum quod in Verò à falso discernendo judicem statuat Rationem delinquentem. Ut à posteriori incipiam; rationes quibus oppugnatur nihil agunt. Quamvis enim quedam divina etque paucissima sint supra rationem; tamen nullas sunt contra rationem; nulla principii rationis repugnant. Non semper quidem ratio capit distinctam cognitionem, ac modum orationum rerum divinarum. Res tamen ipsas etiam divinas capit, & intelligit non repugnare communissimis principii suis. Cum enim Omnipotentiam Dei, ex operibus Dei (Rom. 1.) cognoverit; quamvis non assequatur quæ ratione quove modo potentia Dei five in effectibus jam, five in efficiendis rebus ad effectum deducta aut deducenda sit; deduci tamen potuisse ac porro posse; & omnino deducendam esse, vel ex his in quibus jam deducta est, cognoscit. Non igitur in divinis difficillima quæque perceptu, principii rationis adversantur sed mirè congruunt. Nam quæ verè adversantur, jam suspecta, jam falsa sunt. Sed ea quoque in divinis, quæ caput nostrum superant paucissima sunt. Nec religio Christi eo fine introducta est ut intellectum nostrum perplexis contemplationibus exerceret, sed ut voluntatem vitæ sanctimoniam emendaret. Homines vitii corrupti & vitam Vocationi Christianæ repugnantem viuentes; ne tamen frustra religionem recepisse viderentur; Theologiam artem fecerunt, aut scientiam contemplativam. Quam ipsam tot in se contentis & involutis nodis implicaverunt, ut perique dum in his explicandis solvendisque dissentiant, in partes discesserint: hinc tot in orbe Christiano

sectæ. At vera Theologia practica & captu facilis est; in praxi & exercitio difficilior; nisi quod ope Spiritus Sancti, & primis difficultatibus lupulæ facilior evadit. Non igitur periculum est; ne intellectus noster mysteriis ejus capiendis par non sit, saltem quantum ad Salutem sciri necesse est. Quod autem ratio humana in naturalibus etiam aliquos fallat, non rationi, sed hominibus prave ratione utentibus tribuendum est. Nec ideo jam norma ista abjicienda est, quia quidam, & quidem in paucissimis rebus, ipsa male usi sunt. Nam & alii non errantes; & ii ipsi qui alicubi lapsi sunt, per hanc normam non infelicer in veritate cognoscenda profecerunt. Hinc tot admirabiles rerum inventiones; tot artes ac scientiæ.

Sed nec illud quod Anonymo objicitur esse usquequaque verum, quod solam rationem judicem consuevit, in discernendo quid sit verè rationi absurdum. Nec enim, ut initio libri professus est, Sacram Scripturam ab hoc judicio excludit; imò infallibilem esse normam libenter concedit. Sed rationem in discernendo quid sibi adversetur nec ne; etiam in divinis competentem esse judicem, sine ulla Sacra Scripturæ injuriâ dici potest. Nec enim quicquam est in rerum Naturâ, etiam ex inanimatis tam Omnis sensus expertus; quod ipsa Natura duce, non sentiat quodammodo & fugiat, aut etiam oppugnet id, quod sibi repugnat. Quanto magis sensu, & quam multo magis intellectu prædita? Quo magis absurdum & sibi contradicens est Comenius, qui etiam in rebus rationi subiectis, vel ut mox loquitur, in foro rationis discernendi, quid sit absurdum & verè rationi repugnans, jus & facultatem rationi adimit; præterea absurdæ fidei, ab absurdis rationi distinguit; quasi aut fides absque ratione esse possit, aut quod est absurdum fidei, non idem quoque Rationi (præsertim fide prædictæ) absurdum esse necesse sit.

## XLII.

Ad pag. 52. §. 48.

Responsio ad Opponentis argumentum in hoc paragrapho fuit Regulam Theologiam, de Scriptura ita interpretanda; ne absurditas aliqua introducat, admittendam esse dumtaxat in locis obscurioribus, non in clarioribus. Cum igitur absurdorum patroni, quales sunt Anthropomorphitæ, loca Sacra Scripturæ, ex quibus ansam erroris sui arripuerunt; nec sine specioso prætextu, jactare possint esse clarissima: si in clarioribus absurditas aliqua introduci possit; erit aliqua absurditas vera, Scripturæ parrocino protecta. Quo posito, Anthropomorphitæ & alii omnis literalem Sacra Scripturæ sensum etiam absurdissimum urgentes, refelli non poterunt.

Comenius respondet posse illos ex eadem Scriptura refutari, quod in ea Deus dicatur Spiritus. Spiritus autem ossa & carnem non habet. Atqui urgebunt Anthropomorphitæ loca suam sententiam confirmantia, clariora esse allegatis locis de Spiritu carnem & ossa non habente. Explicabunt igitur allegatos locos per suos tanquam clariore: & dicent Deum quidem quia sit Spiritus carnem & ossa terrena, vilia & corruptibilia non habere: at nihil ob stare quominus eadem omnia caelestia, gloriosa & incorruptibilia habeat; quod ex locis suis, ut putant clarissimis evinci arbitrantur. Proinde rectè dixit Anonymus si absurditas ulla in locis Sacra Scripturæ explicandis admittatur: Anthropomorphitæ & similes absurdorum patronos refelli non posse.

## XLIII.

Ad pag. 34. §. 49.

Ex ista allegatione locorum capitis Joh. vi. apparet, quâ fide Comenius loca Sacræ Scripturæ citare soleat. Certe Dominus noster vers. 35. 36. 37. nihil minus fecit, quam ut illic à Rationis iudicio ad fidem provocaverit; & quæ non intelligebantur credere iussit. Nam non illic sua verba rectè & sano sensu explicari (quod facit infra vers. 63.) sed in se credi; hoc est, se pro Christo, pro Melia recipi pollulat. Nondum enim murmurabant Judæi de non intellectis Christi verbis, quibus se Panem esse asseribat. quod (ut ipse Comenius citat) versu deum 41. & 42. narratur. Sed & ipsa Christi verba sanis se explicant.

Porrò versu 63.; quamvis verba illa Christi sano sensu mystica dici possint; non tamen illic Dominus a ratione ad fidem & mysterium; sed à sensu literali; ad spirituales provocat. Etenim non simpliciter ea quæ non intelligebant credi iussit; sed rationabiliter & spiritualiter explicari atque intelligi voluit; addita etiam ratione cur spiritualiter intelligi deberent. Quia carnali sensu intellectus eibus de quo loquebatur, nihil illis profuisset. Unde pater, Christum ejusmodi verborum suorum explicationem, quæ absurdum aliquid & à ratione absolum introduceret, damnaſſe; & verborum suorum interpretationibus; non cæcæ & literali sensui æquæ fidem; sed ad effugienda absurda; rationabilem eorum explicationem præcepisse.

## XLIV.

Ad pag. eand. §. 50:

Si ita Christus dici potest infinitus; aut, quod est in questione, summus Deus, ut homo dicitur immortalis; vide Comeni, quæ te confessione tuâ demiseris. Homo enim immortalis nullo modo dici potest; cum sit Compositum ex duabus partibus, quarum alteram citò corruptum necesse est; unde dissolutio Compositi, hoc est, Mors sequitur; quæ in Immortalem non cadit. Hinc & in communi omnium usu homo immortalis nunquam dicitur, semper Mortalis.

## XLV.

Ad pag. 59. §. eod.

An Distinctio Naturarum in Christo, quâ vulgò utuntur, rectè supponatur non Logicam sed Theologicam esse questionem dicit Comenius. & addit, quò nondum ventum est. Agnoscit igitur in hoc primo probationis membro ad illuminationem Revelationis seu Sacræ Scripturæ nondum ventum esse. Cur igitur post Confessionem suprâ. §. suo 34. factam quod argumentum Anonymi, citrà illuminationem Sacræ Scripturæ rectè arguat & concludat; tantum inanum verborum profundit; & profundit in resellenda argumentatione istâ; quæ in hoc primo probationis membro, dum adhuc ad revelationem Scripturæ seu Theologiam ventum non est, ipsomet consistente recta est.

## XLVI.

Ad pag. 56. §. 51.

Hoc loco igitur loquitur Comenius, quasi Norma Sanæ

rationis, citrà potiorem Normam Sacræ Scripturæ posita; non latius pateret, quam ars Dialectica. Atqui ea reliquas artes & præterea scientias & communem in omnibus hominibus Rationis usum, comprehendit. Logica tantum Regulas & faciliorem retrocinandi modum & auxilium suggerit. Nec absurdè Molendinum dici potest, quod absque ingesta truge inutiliter rotatur. Sed non semper triticum aut nobiliores truges; interdum ignobiliores ipsi invergantur. Nec tamen id fit inutiliter, quod tot, præter Theologiam, pulcherrimæ scientiæ & inventa mortalium docent. Nec in isto primo probationis membro Anonymus solius Logicæ ope usus est; nec usquam calumnias & conviciis tumultuatus est; quas densum & luminibus hominum maxime notum pulverem excitare Comenius exemplo suo docuit.

## XLVII.

Ad pag. 56. §. 52:

Trophæum anonymi Comenio dicitur Marginale annotatum his verbis expressum *Sana omnium hominum ratio per Sacram Scripturam illuminata, & secundum æquissimas æternalesque suas dispositas Regulas præcedens solum Patrem Domini nostri Jesu Christi summum Deum esse dicitur.*

Hoc enunciatum quadreplici machina Comenius aggreditur.

1. Prima est. Nullius hominis Ratio sana est in divinis, idque probat ex locis aliquot Sacræ Scripturæ, quibus Corruptio in Voluntate ac moribus hominum exprimitur; aut etiam errores hominum gentium perstringuntur. Qui loci ad rem præsentem non pertinent; in qua non de Voluntatis aut morum; sed de Rationis & Intellectus sanitate sermo est; de qua Anonymus loquitur. Fallitur igitur Comenius ambiguitate vocis Sana. Porrò à corruptione in moribus ad corruptionem in intellectu prava est consequentia. Facilius enim & frequentius agrotant mores, quam Ratio: Hinc homines vident meliora, probantque; deteriora sequuntur. & Verum simplex Intellectuale; difficilius à Falso vincitur; quam Verum bonum à bono apparenti, propter affectuum nostrorum prodicionem & ad hostem transfugum. Quæ perfidia in disquisitione Veri aut non intervenit; aut raro & non æque intervenit, ut in electione Boni.

2. Si ratio nostra in divinis sana non est; cur eam, & quidem Sacræ Scripturæ contradistinctam, Comenius ad triplicem illam Normam admisit; quam Reconciliatori Dissentientium in rebus divinis concessit?

3. Ludit ac fortasse luditur ipse Comenius & alia ambiguitate in eadem voce Sana; alio sensu eam accipiens quam Anonymus. Cum enim Anonymus rationem sanam omnium hominum nominat; non intelligit, illam esse lumen ita perfectum, ut majori lumine præsertim in divinis non indigeat, sed quod errorum tenebris non sit obcuratum & corruptum, sed maneat tale quale à Deo nascentibus insusum & matureſcentibus, nisi ipsi sibi deficiat, sicque sanum atque integrum in suo genere & naturali statu. Comenius autem sanitatem istam de perfecta (qualis per revelationem acquiritur) illuminatione intelligit; dum ait, *Deum, in sani & humane obvia cundo, seipsum revelasse verbo suo 1. Cor. 1. 21.* Non igitur putat Rationem sanitatem acquirere, nisi per revelationem verbi. Proinde ob vitium ambiguitatis, nullile istud à prima machina emissum,

emissum. ne attingit quidem, tantum abest ut evertat, trophæum Anonymi.

Alteram ad evertendum illud machinam admovet, negando Anonymum Rationem suam per Sacram Scripturam, sed contrā Sacram Scripturam per rationem illuminare velle: quia rationem in tribunali collocavit, & perceptoria in divinis decreta ferre voluit. Quibus demum Sacram Scripturam accedere fecit, non ut libere sententiam diceret, sed ut decreta rationis subscriberet. Documentum objecti huius criminis non aliud affert, quam quod rationis normam, normæ Sacræ Scripturæ præmittit. Quod quidem verum sit & ineptum, suprà quoque attigimus. Scribit Paulus cum Fidem, Spem, Caritatem hæc ordine postius secum comparat, digniorem locum Fidei, tanquam potiori, dedit, quam Caritati, quæ ipsi majori exteri expresse dicitur. Idem res ipsa ostendit. Nec enim iudices par plerumque potestate, simul & semel sententias ferre possunt; nec ordo semper à potioribus incipit; imo ut plurimum præfens concilii, dignitate reliquis excellentior; ultimus sententiam dicit. Sæpe etiam ab inferiori subfello, dicendæ sententiæ ordo incipit: Semper autem Conclusio decretorum, post dictas omnium sententias, ultimo loco pronuntiatur. Nec unquam dicta prius sententia obligat collegas, ut in eam vel inviti descendant, aut ipsi subscribant, nisi forte in iniquitilla tyrannidē, cuius hoc loco periculum non est. Proinde tam levis & infirma machina adnota operi, suamet fragilitate dissiliat, ac trophæum Anonymi manet intactum.

III. Tertiò oppugnat Comenius illam trophæi partem; quā Anonymi disputatio innuitur esse Ratio secundum æquissimas æternasque suas disputandi regulas procedens. Quia hunc rationis processum Anonymus non exhibuit: sed perpetuæ potius sophisticationis speciem edidit. Addit autem Deum nobis per Prophetas & Apostolos, nullas disputandi artes commendasse. Resp. Nullum (ut patuit) in Anonymi argumento veri sophismatis speciem ostensum est. Et legitimò ipsum in hoc Rationis sortem, hoc est, primo probationis membro disputasse evidentissimo documento est; quod Comenius corā illo iudice causam dicere detrectaverit & toties exceptione fori & iudicis usus fuerit. Male metuit sibi à iudice, qui iudicium eius subire detrectat. Nunc quoque in hac disputatione sese victum esse manifeste fatetur; Cur enim disputandi artem perfringeret; nisi quod eam sibi malè cecidisse senserit. Negat eam à Deo commendatam. Nec tamen audet asserere esse condemnatam. Atqui nos in eo falsi convincere Comenium possumus quod hic asserit. Nec enim tantum legitiimam disputandi viam nobis à Deo per Apostolos commendatam, sed præceptam esse probabimus. An non per Apostolum Petrum 1. Pet. 11. 15. paratos nos esse iubet ad reddendam rationem spci quamlibet suæ; quæ, cum in Exatores morosos & inlesto incidit, vix sine lite ac disceptatione reddi potest? An non per Paulum Tit. 1. pastoribus & Episcopis præcipit, ut sint tenaces ac defensores fidelis sermonis *anagelici*, ita ut possint non modo cohortari in doctrina sana, sed etiam contradicentes refellere, imò ut *vers.* 11. addit, etiam iis os obturare. Id quod absque disputando legitimè fieri nequit. Hortatur igitur ac præcipit Deus, ut nobis disputandi quoque artem, & facilitatem ad supradictos usus comparemus; sed legitiimam, quæ procul sit ab omni rixa & maledi-

cendi rabie: multo autem magis incusso metu ac violentia. Hac arte Stephanus; hac Paulus adversarios urgebant. Sed Christianorum quidam, satis bene se instructos putant; si pro rationibus & argumentis, maledicti & calumniis grassentur; cuius moris specimen præclarum nobis in hoc libello exhibuit Comenius. Quali nobis ulpian Deus, pro damnata & rejecta disputandi arte, attem calumniandi & maledicendi commendaverit. Tantum igitur abest, ut hac tertia Comenii machinā trophæum victoriæ Anonymi concussim; ut tacita victi contumelione; quam dolor acceptæ cladis exorssit, confirmatum sit.

IV. Quarta machina idem trophæum catenus corroborat; quatenus in ea Comenius ultro concedit Rationem corruptam, hoc est (ut se statim explicat) per Scripturas nondum sanātam, seu illam quam nos sanātam absque revelationis luce vocamus; dicere id quod vult Anonymus; quod unum quoque in hoc primo probationis membro, ipsi probandum incumbat. Sed quia in Marginali Sanæ rationi; additum est epithetum illuminatæ à Sacra Scriptura, asserit Comenius argumentum ad probandum, quod Ratio per Sacram Scripturam sanāta & illuminatā, doceat: æterno patri; coæternum esse filium, quia Relata sint simul naturā. Resp. Quo nihil inanius ad rem propositam afferri potuit. Nec enim ex hac Regula, (quæ tamen rationis est, non Scripturæ; sequitur v. g. Isaacum quamvis filius Abrahami fuerit, esse patri coævum: nec creaturam creatori coæternam; nec Bethsabeam cum Davide; nec Mosem cum Josua; nec alia mille relatorum subiecta, simul cum suorum correlatorum subiectis esse cepisse, quamvis relatio singularum utrinque simul esse experit. Nihil igitur impedit quominus persona Abrahami respectu personæ Isaac: faber respectu adificii; Deus O. M. respectu Mundi (quamvis omnia relata sint) non idem aut initium aut spatium durationis habuerint. Quemadmodum enim ex creaturæ relatione ad creatorem, (licet ista relata & simul sint natura) non sequitur creaturæ cum creatore coæternitas: ita ne ex filii quidem relatione ad patrem (quamvis & relata, & natura simul sint) sequitur filii cum patre aut coævitas in humanis, aut coæternitas in divinis, præcipuè à parte ante considerata.

Non progredior alterius; in ostendendo quid ipsa ratio dicat in eo genere Relatorum, in quo versamur; hoc est, substantiæ efficientis & effectæ; generantes & generatæ, creatis & creatæ, quantum ad initium durationis eorum pertinet. Manifestum enim est Initium ævi, substantiæ effectæ, generatæ, creatæ; tunc primum existere, cum efficitur, generatur, creatur. At initium ævi ad durationis substantiæ efficientis; generantis, creatis; necessariò duratione antecessit effectiōnem, generationem, creationem, ac proinde & ipsas quoque substantias effectas, generatas, & creatas.

Brevitatis inquam causā, non progredior ulterius: quia ad evertendam allaram à Comenio machinam, sufficit ostendisse, ex eo quod Relata sint simul natura, non posse concludi; subiecta & substantias Relatorum, absolute consideratas, esse sibi coævitas aut coæternas: quod innumeris exemplis & eorum Inductione constat.

Stat igitur firmiter à Comenio frustra oppugnatum trophæum, nec irrita ejus quællatione dejici potuit.



## P A R S S E C U N D A.

In qua Sophismata Comenii circa secundam Reconciliatoris normam, hoc est, Sacram Scripturam examinantur.

## I.

Ad pag. 59. §. 53:

I. Quid causæ est quod Comenius, omnia quæ tot pugnis partem inter utramque disputata sunt, seponi aut potius deleri petat, eoque loco haberi, quasi nihil hucusque inter partes actum esset? An non principio integrum erat homini, ac longè melius, primum istud probationis membrum respondendo non attingere, nec adversarium laceßere, quam à lacessito precariam eorum, quæ invicem acta sunt, amissionem & oblivionem exorare? Nimirum ante certamen aliqua spes bene gerendæ rei affulgebat. Visum igitur experiri vires. Nunc post rem malè gestam certaminis pœnitet, & facta infecta vellemus.

II. Nunquam Socinus sensit sanam Rationem Scripturæ tam adversam esse; ut ipsi repugnaret. Sensit homines, Ratione abutentes, & Sacræ Scripturæ lumen, quo mens nostra illustratur, spernentes, misere decipi. Philosophica enim dogmata quædam, quamvis aliquam rationis speciem aut larvam præ se ferant; Christi quidem doctrinæ inimica esse: sed non minus veræ ac sobriæ rationi. Non igitur rationem, sed erroneæ philosophiæ dogmata Christi doctrinæ opposuit; atque ubi rationem Theologiæ opponere videtur; corruptam & specie tenus apparentem Rationem intelligit; quæ non minus ipsi sanæ rationi, quam Theologiæ repugnat. Frustrâ igitur à Ratione ad Scripturam, tanquam ad adversa & hostilia castra, transfugia suadentur. Nec Scriptura Rationi, nec Ratio Scripturæ bellum aut hostilitatem indixit; sed lumen Sacræ Scripturæ rationem perficit; cuiusque normam luce sua persulam reddit infallibilem. Et quisquis in Castra Sacræ Scripturæ transiit; castra Rationis non deserit, non effugit. Nam & illic rationem inveniet; nec inter sordes reorum, sed in subscellio iudicis quæ isthuc quoque de rebus divinis loquitur, iudicat, docet; sed secundum normam longè perfectiorem, quam fuit illa, quam ante illuminationem habuit; prout terreni iudices secundum legum præscriptum. Nec enim propriè loquendo Scriptum iudicat; sed iudicanti præluet. Rationi propriæ iudicium competit, non minus quam simplex apprehensio aut inventio. Sacra Scriptura verò est lex posita; propriè dicto iudici; & lumen præluens.

III. An Franciscus Davidis & Christianus Franken in disputando Socino graves fuerint, ex Disputationibus eorum, quæ in manibus hominum versantur; quam ex inimicorum iudiciis, melius intelligitur.

## II.

Ad pag. 61. §. 55.

Quia paucis verbis anonymus sententiam suam expressit; impossibile esse, ut adversa opinio sit vera;

aut in Sacris Scripturis doceatur; non erat causa cur tam graviter & morose tumultuaretur Comenius: multo minus cur insulderet aut calumniaretur. Facit idem sapius ipse, & quicumque alius disputando contrariam sententiam oppugnat; ut existimet & clarè profiteatur illam è Sacræ Scripturæ probari non posse. Nec ideo æquum est, ut censetur non admittere probationes ex Sacra Scriptura, quando eas proferri non prohibet, imò postulat. Convicia & calumnias, quia tam frequenter totis plausibus effunduntur, jam refellere piget.

## III.

Ad pag. eandem. §. 56.

Status controversiæ dolose mutatur. Nec enim quaeritur an Christus sit verus, (quod est extra controversiam) Deus: Sed an summus Deus.

## IV.

Ad pag. 63. §. 57.

Probat Comenius posse duo Contraria simul esse in eodem subiecto; tam pueriliter, ut non animadvertat, aut se non animadvertere simuloc, ea quæ producit in exemplum, non esse contraria. Quia aut diverso sensu accipiuntur: alterum proprio; alterum improprio, ut primum. Aut secundum diversas partes; ut secundum: Aut alterum est verum; alterum apparens; ut tertium. In quo fallacia Ignorantis Elenchi, decipitur aut decipit. Verum hoc peius, quod rem impossibilem conanti, non absurda modo; sed blasphemata quoque (ineogitanti? an de industria?) excident. Quale est illud, Deum esse mortuum, dici posse. Quali Deus noster, sic Magnus Pan apud Plutarchum. Qualem forte eum somniat; cum asserit eum esse omnia, & τὰ πάντα. Mox addit Quidni Christum Deum peccasse dici possit? Quali peccatum fieri & peccare idem sit. Hæc quidem ludificando dici sibi iussit volupe fatetur. Scilicet ex eiusmodi blasphemis voluptatem captare decet. Sed illud omnium pessimum, quod cum nodum seriò solvere aggreditur, sic loquitur: Absurdus est, si quis Christi divinitatem membris humanis inhabitantem, peccatum maculamque mortuamque assereret: Qui autem assumptæ humanitati illa tribuit (quemadmodum Scriptura tribuit) quid absurdi? Nihilne absurdi? assumptæ humanitati; hoc est, homini Christo, quod peccatis maculatus fuerit, tribuere? Quid magis hic stupream? contortam in Christum? an in Sacram Scripturam, calumniam? quæ humanæ Christi naturæ communem nobiscum fragilitatem describens, toties expressam macularum peccati exceptionem inculcat. Id quidem adhuc deterius est, quam quod supra eodem paragrapho Paulum Apostolum sanctum quidem mente; at carne peccati mancipium fuisse asseruerat. Non sine Numine igitur factum, quod hunc paragraphum his verbis pene concludit. Quid nos de his tam invertendum in conspectu Dei altercamur? Et quis

Fit quis invitum Comenium ad altercandum tam inverecunde compulsi, nisi illa cuius confessionem ipsi suprà veritus extorsit, in divinis & quidem in conspectu Dei, ludendi, vel ut ipse ait, *ludificandi* voluptas?

## V.

Ad pag. 67. §. 59.

Syllogismus Anonymi, non in fidem Christianam, sed in errorem, circa dogma unum illius fidei, vibratus est. Syllogismus autem Comenii, loco nostri vicissim redditum, libenter accipimus; quia cum nostra, neque argumentatione neque sententia pugnat. Nam Confusioni eius, quod Christus, homo tantum, nulla ratione esse potest libenter assentimur. Idque duplici nomine.

Primum quod Christus, divina stirpe satus; & neminem alium præter Deum, patrem habens; nudus homo & aliorum similis, ne tunc quidem cum mortalis esset, dici poterit. Quamvis enim in eo humanæ naturæ infirmitas eadem quæ in aliis fuerit; sed omnis peccati experti vitæ sanctissima, & effusi quoque in eum Spiritus Sanctus abundantia, supra omnes alios mortales enituit. Deinde multo magis, quod cum mortalis esse desit; Deus immortalis, natura & omnipotentia divina præditus; & verus super omnia (dono tamen Patris) Deus in secula benedictus evasit. *Philip. 11. 9.*

## VI.

Ad pag. 68. §. 60.

Primus lapis in Anonymum conjectus, non modo frontem ejus & caput, sed & totam aream, in qua stat, longi intervalli distantia prætervolat. Nec enim magis Comenius, quam Anonymus, per istum natum de Virgine filium: Deum nobiscum esse; & paternam suam gratiam in nos effundere cepisse, credit aut asserit.

Secundus; quia statim, ut è manu aut funda dimissus est, dissiluit, istum non pertulit. Neque enim in textu est, perfectum *verbum*, quod significat factum est: Sed *factum*, quod significat Fuit. Quod si Johannes hoc loco, perfecti significationem locum habere voluisset, ipsum perfectum posuisset, non indefinitum, ut fecit hoc eodem capite *vers. 3. vers. 15. vers. 27. vers. 30.* & alibi. Deinde etiamsi de Christo dictum fuisset; quod Caro factus fuerit, non tamen inde vulgaris de incarnatione opinio concludi posset: quia vox Caro factus, idem valeret, quod Caro natus est. Quemadmodum alibi de Christo dicitur; quod factus sit ex muliere, hoc est, natus ex femina. Nec enim illic aliter, vox Factus intelligitur; cum non ita factus sit ex muliere; ut quondam mulier ex col'a viri.

Tertius, quartus, quintus, non sunt lapides Anonymi metuendi: sed articuli fidei ejus quos libenter credit & profitetur.

Primum, Christum licet sit ex Judæis patribus secundum carnem; tamen (ut idem Paulus initio ejusdem epistolæ explicat) secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum est Deus super omnia. Secundo, quod si Deus ille summus hic intelligatur, is per Christum, qui in carne venit, nobis conspicuus fuerit: Sive intelligatur Christus, qui conspicuus in mortali carne fuit; fuerit Deus, quia fuerit Summi Dei filius unigenitus, divinæ omnipotentiae accipiendæ destinatus. Tertio quod Christus sit *Verus Deus & Verus Filius Dei*, Anonymus fir-

missimè credit: sicut & omnes ii, quos hoc Scripto Comenius infestatur, credunt: licet illa verba hoc loco ad patrem pertinere non dubitent.

## VII.

Ad pag. 70. §. 3.

Christus, filius Dei, Rex Regum & Summus in perpetuum Pontifex, se ultimum Judicii diem ignorare profitetur. Cyrillus Episcopus Alexandrinus, id tanquam ridiculum negat. Utri credamus? Comenius in Cyrilli sententiam descendit. Nos Christo potius credimus & adheremus.

## VIII.

Ad pag. 71. §. 71.

I. *Joh. 1. Omnia per Christum facta*, de nova Creatura dici ipsa loci subiecta materia testatur. Nec enim veteris Creationis historiam, sed novæ Evangelista, enarrandam suscepit. 2. Verba quoque Evangelii, cum his, quibus in primæ epistolæ suæ limine utitur; utrobique propemodum eadem, de re quoque eadem sermonem esse arguunt. At in epistola de iis, quæ in novæ creationis exordio Apostoli fieri, viderunt, audierunt & manibus palparunt Johannes loquitur. De iisdem ergo in Evangelio quoque eum loqui necesse est.

II. Quod attinet ad locum de Mundo per Christum factio; non damno vulgatam responsionem, quæ ex Hebrææ linguæ idiotismo ostendit verba simplicia apud Sacros Auctores aliquando poni pro Compositis; & factum aliquid dici, pro renovatum, resectum ac restitutum. Planior mihi tamen & potior explicatio videtur, ut in hoc loco voces, quæ vulgo vertuntur *per Christum*, potius *propter Christum* legantur & intelligantur. Quamvis cum inter voces *per* & *propter* in vertendo magna sit differentia; tamen inter voces *de novo*, & *de antiquo*, eorumque apices in scribendo adeo exiguum est discrimen, ut sive incuria, sive factione librariorum, & qui eorum scripta censebant, in inferiori parte ultimæ literæ vocis *novi*, pro acuto angulo obtusus impune subrepere poterit. Et quia partus, quæ in Christianismo prævaluit, atque alteram sibi oppositam violententer oppressit, intererat, apicem aut literam istam per obtusum angulum depingi: ita postea conspiratione eorum, qui rerum positæ sunt, depictus, & locus exanimi eorum sententia explicatus sit, quando propter istiusmodi minutias in manifesto crimine falsi, deprehendi non metuebant. Res autem ipsa indicat, Creationem veterem propter Novam, & Mundum propter Christum factum fuisse, potius: quam Christum creatum propter Mundum, ut is deum per ipsum crearetur. quod maxima pars saniorum Gnosticorum, qui postea Ariani dicti sunt, sentiebat.

III. Locum *Coloss. 1. 16. 17.* de nova creatura loqui, apertissime liquet. Nec enim isthic de alia creatura Paulus loquitur, quam de ea, cuius primogenitum esse Christum asserit. Quis autem Creaturæ primogenitum Christum esse asserat, semetipsum ibidem explicat; cum repetit, eum esse primogenitum ex mortuis. quæ verba non nisi de novæ creaturæ primogenitum intelligi possunt. Idem sermo & contextus totus loci docet. Promde per illa invisibilia, thronos, principatus, potestates; non Angelos aut veterem Creaturam; sed præparatos jam pro novi Creaturæ consummatione dignitates & eminentias Regni cælestis intelligimus, quæ ita

jam sint reposita pro fidelibus ; quomodo reposita sunt pro Paulo Corona iustitiae.

IV. Locus Heb. 1. 10. continet Apostrophem ad Deum Patrem Domini nostri Jesu Christi, cujus mentio facta erat in proximè adducta testimonio, quod unius filium suum Deum ibi quoque vocatum oleo lætitiæ super confortes ejus. (Ubi notandum obiter Deum, qui hic unctus dicitur, habuisse confortes suos, super quos unctus fuit. quales confortes Supremus Deus pater, nullo habuisse potuit.) Non facile enim invenias ullum Dei factum gloriosius, quodque magis illum ostendat, esse absolutissimum rerum omnium Dominum ; & cujus facinoris nomine (utpote nobis utilissimi, & maximorum solationum plenissimi) magis à nobis celebrari debeat nomen & gloria ejus, quam Exaltatio Christi. Quid igitur mirum, quod divinus Actor, ad mentionem ejus lætitia gressus, in eam piam ad Patrem Domini nostri, Apostrophem creperit ?

## IX.

Ad pag. 72. §. 63.

Magna molis opus aggreditur Comenius, Subvertere communissima rationis principia, & probare duo Contraria & Contradictoria esse posse simul Vera.

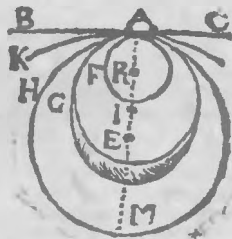
Primum Omnium Omitto, quod Contradictoria (uti secundum propositum ab Anonymo problema debuit) conciliare aggressus, Contraria tantum concubuit ; aut potius, (in titulo scilicet hujus paragraphi) conciliare videri velit. Majorem verò inter contradictoria, quam inter contraria pugnam esse vel ex eo didicisse potuit, quod illa quidem nec vera, nec falsa simul esse possint : hæc vera quidem simul esse nequeant ; falsa possint. Mitto quod ne contrariorum quidem, quæ se invicem tollunt ; sed aut relatorum, quæ se invicem ponunt ; quale est centri & circumferentiæ, aut disparatorum quantitatum ; quale est circuli & lineæ rectæ exempla attulerit. Itæc forte magis ad neglectum disparantis ostensum, quam ad frangendum causæ jugulum pertinet. Accedamus igitur ad id, quod propius videtur.

Facetur igitur contraria & contradictoria eadem de re nunquam dici posse ; secundum Logicam Aristotelis, (cujus nomine complectitur haud dubiè & reliquos hujus artis Magistros) posse autem secundum divinum Logicam, quam nobis nescio quis è novis Mundi Doctores enucleationem Omnis Sapientiæ professus, (Panosophiæ) invenit aut potius excogitavit : quæ entis infiniti affectiones contemplans, & secundum eas pronuncians, etiam distantissima & diametraliter opposita, in (suo) isto infinito jungi & coïncidere videt. Actum enim vero nimis & angustum hujus infiniti spatium esse necesse est, quod res pugnantibus & distantissimas, ita comprimit & coarctat ut secum vel invicem jungi cogantur. Sed quam mirabile & artificiosum illud contemplationum Comenii objectum est ; quod extendendo se in infinitum, res sibi affixas aut in se contentas, licet natura sua distantissimas, sibi invicem propius admoveat, imò pernicius secum conjungit ! fallor ? an qui somnia sua ratione redargui noluit, ultima necessitate adiungunt, ut concurent novas ejusmodi artes Logicas comministi, in quibus contraria, contradicentia, extremè opposita, intima, extrema, recta, curva, bona, prava, ipsa quoque vera & falsa, per nescio quam fermentationem, dimensiones suas invicem penetrant, & fiant unum. Quæ ne solo mentis figmento, sed reipsa ac solidè omnia junganter, iterum in mortario ferreis pilulis prius bene contusa, MISCE ET FIET PULVIS, hunc pulverem in ig-

nem conjice, & fiet cinis pro Lixivio, quod nobile ac presentissimum remedium est. ablucendo & sanando eorum capiti ; quibus cerebrum helleboro ; & tribus Anticivris insanabile, sortidè obigit.

Sed ne nos ludere tantum Comenius quiritetur ; si ipsi suprà licuit loco responsionis regerere Anonymo : Quis te sic argumentari docuit ? Liceat & nobis ab ipso serio querere : Unde hanc Logicam diviniorem didicerit, quæ communissimas notitias & rationis principia subvertit, & omnia in confusum chaos redigit. Respondebit fortasse ex argumenti sui textu. Næcum hujus Logics Theorema duorum exemplorum demonstrationibus evinci. Resp. Non igitur diviniorem hanc artem habuit ex Sacris Scripturis, aut Spiritus Sancti revelatione ; sed ex oculari schemate Quasi Mathematicæ. Nam ea nunc seculi civilitas est ; ut quomodo puellæ plerique volunt videri virgines, cum sint duntaxat, Quasi virgines ; plurimi velint haberi boni aut etiam docti viri cum nihil aliud sint, nisi quasi boni, quasi docti : ita plerique è literatis velint audire Mathematici, cum sint tantum Quasi Mathematici. Cedo igitur istius novæ & admirandæ Mathematicæ exemplum ! Circumferentiam primum & centrum ; deinde Circulum & Lineam rectam sibi extremè opposita ait Comenius. Non examino propositiones istas, quia me examea illud omittendum promissi.

Pergit igitur ille & ait. Duo ista quæ in rebus nostris sensibus subiectis ; nunquam in æternum coire possunt ; in inquisito non tantum coeunt ; sed unum idemque fiunt. Papæ ! quantam in animis nostris excitat cupidinem videndi & explorandi, quoniam modo fieri possit, ut in isto infinito centrum & circumferentia idem fiant.



Ostendit igitur in schemate, quanto minor est circulus, tanto minor esse centri & circumferentiæ distantiam. Ita & nobis videtur. Sed quid inde eliciet ? Jubet fieri minimum circulum qui cogitari possit ; donec incursum & circumferentia idem sint ; sicut in quolibet indivisibili puncto reipsa idem sunt. Et subnectit illam Mathematicarum demonstrationum solennem clausulam. Id quod demonstrandum fuit.

Resp. Atqui, (ut à fine incipiam) falsò istam clausulam adijcit. Non enim hoc erat demonstrandum ; Sed potius illud In infinito, centrum & circumferentiam idem esse aut fieri. Hic autem non in infinito ; sed in re omnino finitum minima, hoc est, in puncto, cuius pars nulla est, id demonstratur, si modò demonstratur. An Logica ista diviniore Comenii, circa punctum contemplandum versatur ? An punctum est ens infinitum ? Punctum verò omni re finita, quæ modo quanta sit, minus est. Nulla igitur hujus demonstrationis connexio est cum Logica diviniore, quam circa Ens infinitum (quod finito longe maius est, quia innumera finita capere potest) versari Comenius somniat. Sed omittis ambagibus revertamur ad orbitam : & videamus tam divina

divina è diviniore Logica deprompta demonstratio quomodo procedat. *Jubet nos in diminuendis perpetuo circulis ita ut in progredi, donec ad minimum perveniamus, in quo centrum & circumferentia idem sint.* Atqui nos iterò imperata detrectabimus, cum id impossibile factu statuamus; & hoc ipsum in controversia versetur. Faciat igitur ipse quod nos facere jubet; ac demonstret centrum & circumferentiam posse esse idem. Si dicet se id jam fecisse, hoc est, progrediendo in infinitum, tandem pervenisse ad minimum circulum qui sit punctum, cuius partes nullæ sunt; homini etiam iurato & per omnia diviniore sue Logice Sacra pejeranti non credemus. Punctum quia est in sua causa relictis & fidem toties decipit, qui indignus est, dum assertit se invenisse, quod certo scimus, eum invenire non potuisse. Secundo, quales sunt mendacii convincit, dicendo se per infinitum videntem, ad infiniti metam pervenisse. Sed quomodo improba acque impudens est, ista principii petito, velle probare *non pervenimus*, ex eo ipso quod parè totidem verbis prolatum in quaestione est.

Quid enim hic demonstratur? centrum & circumferentiam posse fieri eadem. Unde id probatur? Ex eo si singulis cogitatione centrum & circumferentiam jam esse in puncto eadem. Sed qua fronte mens ingere jubetur in præmissis; quod in conclusione antecedendum erat. Nam hoc figmentum quod poscitur aut idem est cum *non pervenimus*, aut eò longe adhuc ignotius & incredibilius. Quippe ea quæ si dem superant; aut potius sibi abrogant, aliquantò facilius credi potest fieri posse, quam actu esse.

Verum ut jam tandem ad ipsam propositi nodi solutionem veniamus, præterita demonstratio (nec enim ad hoc nomine tam puerile philosophia dignum est.) illacillimis hypochsibus innititur.

I. In puncto indivisibili centrum & circumferentiam idem esse. Nihil saltus aut absurdum. Quomodo ea alicubi idem esse possunt: quæ ibidem prorsus neque esse: neque fingi nisi mendacii fictione possunt? Quomodo in indivisibili ea vel esse vel fingi possunt, quæ sunt divisibilia? Circumferentia continet aream, quæ per diametrum bisariam semper dividitur. Quis igitur ipsi locus in puncto? An sola cogitatione? Atqui ne hæc quidem fingi potest absque contradictionis implicatione. Cujus absurditas quamvis nunc à Comenio in quaestionem vocetur, tamen communis illud Rationis principium nondum eversum est. Iniquè igitur & inverecundè id ipsum in præmissis fingi & concedi poscitur: quod in conclusione concludendum erit.

II. In faciendis circulis qui perpetuo decrescant, tam parvus circulus qui aream circumferentia contentam excludat, neque fieri, neque cogitari, nisi falso & absurdo potest. Quemadmodum igitur per motum præcipitio abruptum progredienti; ubi ad præcipitium ventum fuerit; subsistendum est, aut regrediendum; ita in diminuendis circulis ubi area à circumferentiâ exiguitate tantum non eliditur, fieri tam parvos circuli nequeunt; in rebus sensui subiectis. Quod ad cogitationem & Intellectum obtinet; huic aliquantò plus, quam sensui, licet, quia præcipitium ejusmodi non semper moramur, dum tamen primas rationis notitias non subvertat; quod facere Comenius contendit. Sed si tunc in diminuendis circulis cogitatione in infinitum pergere velimus, quia in promovendo centro ad summam circumferentiam per diametrum maximi circuli (vide lineam A. M.) quæ suam quantitatem in infinitum divisibilem habet progredimur; nunquam ad eum circulum, qui jam dividi nequeat, pervenimus. Nam si perveniremus, divisibilitas quanti esset finita, contra communem opinionem à Aristotele in acroamatis ejus

libris demonstratam: & contra proprium Comenii propositum, qui in infinito concursum centri cum circumferentia demonstrare proposuerat; non in re quæ terminari possit. Quod si ad minimum circulum; aut potius ad punctum; propter infinitam diminutionem aut divisionem Quanti, nunquam perveniremus, nunquam etiam ad absurdum istum centri & circumferentiæ suæ concursum res deveniet.

Breviter, Progressio sive in diminuendo sive in dividendo Quanto, aut est finita aut infinita. Si finita (ut in rebus sensibilibus accidit) necesse est subsistere illic; ubi jam alter circuli pes, qui circumferentiam depingit, diduci ab alio, qui centro infixus est, non potest: quamvis illud spatium cogitatione divisibile sit: & ita ad punctum indivisibile, unicum Comeniani propositi cubile, non pervenietur. Si infinita sit, multo minus illuc pervenietur, quia Infinitum pertransiri non potest. Ita hæc demonstratio, non modo nihil efficit; sed sua fe absurditate resellit ac perimit. Supponit enim per infinitum vadendo, ad ultimam infiniti metam posse perveniri.

Altera pars demonstrationis, quæ in altero exemplo demonstrare debuit, Circulum & lineam rectam in infinito, non tantum coire, sed & unum idemque fieri, quomodo procedat videamus. Inverso modo jubet, in eodem schemate augere circulos, donec linea recta, cum circulo coincidat. Equè iniquus ut ante, imo magis ac ridiculus & fæda petitione principii, imo & æquivocatione implicatus processus. Sed ne inter sensibiles & abstractas à materia quantitates, discrimen non intellectum, aliquem turbet, & sophismati locum relinquit, sic breviter respondemus. Aut Circulus in lineæ rectæ contactu; ab ea tangitur in puncto aut in quanto. Si prius, ut accidit in quantitatibus Mathematicis à materia abstractis, nulla circulatorum auctio efficit, ut major circulus à lineæ recta, in majori Quanto contingatur; quàm minor. Omnes enim ab eâ in puncto tanguntur. Atque ita tantum abest ut lineæ recta cum Circulo seu tota Circuli circumferentia, idem evadat; ut ne pars quidem ulla lineæ rectæ (quæ modo quanta sit) circumferentiam contingat, & cum illa conjungatur. Si vero Circulus in contactu lineæ rectæ; ab ea aliquâ sui parte continua & divisibili tangatur; quod in sensibilibus, & à materia non abstractis apparere videtur: statendum est quidem, quanto major sit Circulus; tanto tunc majori quantitate illum à lineæ recta attingi. Sed ne tunc quidem unquam eò absurditatis ventum iri liquet: ut lineæ illa & Circulus aut circumferentia idem sint. Item quanto major evadit pars illa; qua tangens circulum tangit; & quæ cum parte circumferentiæ coincidit in A. E. tanto magis, & quidem longè notabiliore augmento crescit ipse Circulus; nec major differentie fuit principio inter partem quantum contactus lineæ rectæ cum circumferentia in minori circulo; quàm postea sit in majori. Licet enim pars contactusaugeatur in majori circulo: tamen vicillim quoque, & quidem longè majori quantitate & incremento augetur ipse circulus; hoc est, tanto majori; quanto major sit pars contactus. Ita quamvis forte tota lineæ recta B. A. C à circumferentiâ magnitudine absorbeat: non tamen unquam illa recta lineæ erit idem cum circumferentia; sed tantum valde exigua pars ejus. Quod in rebus sensibilibus; ita appareat, aut propter sensus nostri imbecillitatem; aut propter vitium in rotunditate, nihil mirandum est. Et ejusmodi necessitas adegit Mathematicos; ut ad evitandas similes difficultates, quantitates accuratius mensurandas abstraherent à materia.

Tantum igitur abest ut in contradicentibus, aut contrariis; ut ne in rebus quidem, aut disparatis, ea quæ

ea quæ vel minimam involvunt Contradictionem, simul Vera esse posse Comenius probaverit. Quapropter in hujus præsentis demonstrationis examine, non effugiet quia aut ignorantiam aut imbecillitatem judicii sui agnoscat. Ignorantiam, si quantitatem à materia abstractam, in infinitum esse divisibilem, ab Aristotele non didicet; aut ejus quod puer dicit, senex oblitus est.

Infirmum est iudicium, quod cum vis ratiocinationis ejus ipsi offerret, alterutrum horum esse concludendum; ut aut quantitatem à materia abstractam, in divisione vel diminutione sui in infinitum progredi, nec unquam ad punctum indivisibile pervenire posse, statueret: aut implicationem contradictionis admitteret; in tali Optione, posterius potius quam prius elegerit: ac proinde demonstrationem nobis monstruam & ridiculam, tanquam arborem cæcurne ad terram verso, radicibus autem cælo minantem, præposterè inverfam exhibuerit; nullo alio operæ pretio nisi ut ab omnibus doctis pariter & indoctis derideretur & exploderetur. Talia igitur nobis ingenia, novæ & Aristotelicæ diviniore Logice excogitabunt, & plures unâ Veritates; quarum altera videlicet in humanis, altera in divinis locum habeat, comminiscuntur; & insira nobis divinitus rationis principia à stirpe evellent! Veritas ubique simplex & una est; & qui in humanis rebus nobis notioribus & captui nostro vicinis ab ea deflexerit, ne speret in divinis velligia sua in orbitam ejus esse reponenda. Quamdiu in hac vita agimus nullis novis principiis, novis ratiocinandi Organis opus habemus. Nec ideo nobis divina illuxit Revelatio ut intellectum nostrum perplexa & salebrosa cognitione veri excaceret: sed ut Voluntatem ad consecrationem BONI per Dei & proximi Charitatem tantò potentius compelleret. At nos præposterè per violatam proximi Charitatem, per calcatas Christi leges, per odia, convicia, calumnias, anathemata, injurias, persecutiones; exilia, supplicia & sanguinem; steriles nescio quas & obscuras veritates, in viris mortalium ingenii obrudimus; quas rationibus & argumentis defendere nescimus. Suspectum FALSI est VERUM quod per totam tantâ MALA propagatur, quia nec BONO cum FALSO: nec VERO cum MALO ullum est vinculum, ulla cognatio, ullum commercium.

## X.

Ad pag. 75. probl. 11.

I. Christum non tantum esse debuisse: sed reipsum esse potentiorum, sapientiorum, melioremque omni Creaturâ, libenter admittimus.

II. In distinctione nominis Summi Dei duo desideramus. 1. quod membra propriæ distinctionis, cum clarè, distinctè; & ita ut à nobis quoque distinctio admitti possit; sibi opponere potuerit; de industria ita obscuraverit Comenius, ut verba quibus usus est, ne à suis quidem admitti possint. Aut enim summum Deum dici: aut respectu Deorum inferiorum; (quo sensu infra Christum dici summum agnoscit) aut respectu æternitatis Deitatis fontem intelligendo. (quo sensu, solum Patrem dici summum, paulo post affirmat.) Quid? an Christo quoque ejus sententia æternitas non competit? an soli fonti Deitatis, hoc est, Patri æternitas affixa est? Miror hominem alibi disertum, hoc loco aliud voluisse loqui, aliud locutum. Nonne postquam in primo distinctionis membro respectum ac relationem ad inferiores Deos nominasset, longe simplicius, concinuius & verius in posteriori aliquid oppositum huic relationi posuisset? puta absolutam significationem, respectu relatæ: aut respectui inferiorum Deorum

opposuisset respectum omnium? Sic à nobis distinctio hæc absque omni exceptione admitti fuisset; & ipse suamet victa non cæcidisset.

2. Alterum quod desideramus est, quod Distinctioni quæ absque petitione Principii, egregie proponi potuit; quædam perplexa, falsa, & quæ ipsa in controversiam veniunt adinsecet.

Qualia sunt. Primum quod inferiores Dii, dici non possint per naturam Dii. Quamvis enim homines mortales propter potestatem solam; non autem propter naturam Dii dicantur: Tamen potestates illæ quæ in cælis Dii vocantur; etiam propter naturam ac per naturam ita dici nihil repugnat; cum naturam gloriosam & potestati quique suæ conformem à Deo habeant. Secundo, quod naturam cum excellentia seu *ὑπερ* confundat, quasi per naturam Dii esse nequeat: quæ *ὑπερ* sic non vocentur. Tercio, quod Gratiam & Donum; naturæ opponat. Quasi verò unâ cum potestate, natura quoque divina conferri gratiâ summi Dei nequeat.

III. Tria cæterna principia, quemadmodum ea ex Platone, Proclo, Plotino Chalcidius explicat; si Matthæus, Marcus, Lucas, Joannes, Paulus, Jacobus, Petrus, Judas, eundem in modum explicuissent, nulla inter nos invicem disceptandi causa vel occasio fuisset. Sed merito & ex mente Pauli, ipse Comenius nobis à philosophia toties cavendum esse monet, & inculcat.

IV. Qui respectu inferiorum Deorum dumtaxat summus Deus dicitur; is absolute & respectu, omnium summus dici nequit. Quod posterius (id est absolute & respectu omnium summum esse) quia patri consensu omnium tribuitur: solus is merito per excellentiam summus dicitur. Christus autem non modo iis qui non sunt naturâ Dii, sed iis quoque qui naturâ Dii sunt, sed ex gratia Dei; & oppositi; & præpositi idque longissimo intervallo, *ὑπερ* debet. idem & Magnus Deus, & super omnia benedictus in secula Deus, & verus Deus (salva unius Patris excellentiâ *ὑπερ*) merito à nobis dicitur, adoratur, & in necessitatibus invocatur. Nec enim summam potestatem tantum, & Omnipotentiam sed & naturam longè omnibus diviniorem, gratia patris sui consecutus est. Locum r. Job. v. 20. quamvis aliter intelligendum non dubitemus, quia tamen de ipsâ re inter nos convenit, (cum Christum jure dici verum Deum & vitam æternam fateamur) consultò omittimus.

V. Illatione, quæ petitur ex eo, quod Deus pater, multa de se sub veteri fœdere, ore prophetarum prædicari iussit, quæ eodem postea sub Novo, de filio enunciari per Apostolos voluit; nihil infirmum est. Postquam enim Deus in filium summam illam omnipotentiam & tantæ potestati conformem naturam divinam seu divinitatem contulisset; cui mirum videri possit, elogium quæ olim soli patri tribuebantur, nunc filio communicari: per quem Deus nunc omnia facit & sine ipso ejusque potestatis interventu, nihil facit. Loca allata, quia de re quæ ex iis concluditur inter nos convenit, examinari superfluum puto.

## XI.

Ad pag. 77. §. 65.

Quicquid Comenius in hoc paragrapho stomacheatur, non modo in oppugnatione Anonymi ex Sacre Scripturæ deprompto Syllogismo sed & in suscepta ac tentata sententiæ suæ tam ex ratione quam ex Sacre Scripturæ defensione; in suo (quod vanissimè iactabat) elemento ab Anonymo victus est.

## P A R S T E R T I A.

## In qua Sophismata Comenii circa tertiam Reconciliatoris normam, hoc est, Traditionem examinantur.

## I.

Ad pag. 81. §. I.

**I**Nter normas sive pacandarum, sive decidendarum in religione litium: utrum locum habere debeat Traditio, vellem paulò accuratius expendisset Anonymus. Certè distinguenda erant: atque etiam limitanda, quæ confusus proposita; facile in errorem inducunt. Nos igitur omiſſa ſupplebimus.

In omni lite per conciliationem aut iudicium ſopienda, conſideratur primùm Jux, aut ſumptus inter partes arbitri: deinde Lex aut norma, ſecundum quam is pronunciat aut decernit. Et quia diſtidentium partium allegata, præcipue cum non de jure ſed de factò queratur; æquo judici ſuſpecta eſſe debet; eſt locus interdum teſtibus, quos ſibi partes in fulciendâ cauſa quæque ſuâ, advocant: in quibus id requiritur; ut fide digni & neutri partium addiſti ſint. Et jux quidem omnis, à norma ſecundum quam judicat; diſcernitur: quomvis interdum normæ quoque Judicis nomen tribuatur; ut cum Lex judicare aut decidere aliquid dicitur; verum id improprie & per translationem. Nam proprie loquendo Lex non eſt jux; ſed norma judicis. Ita lex teſtari dicitur; quæ tamen proprie teſtis non eſt. Accidit autem interdum; ut iudicium inſtituatur: nulla poſitiva aut civili præſidente Lege: in quo caſu legis poſitivæ abſentiam ſupplet Lex naturalis ſeu dictamen rationis, quod diſcrimen inter Verum & falſum, bonum & malum, juſtum & injuſtum offendit: quæ lex naturalis à lege quoque civili aut poſitiva; quæ modo Legis nomine digna ſit; nunquam abeſſe debet; quin unâ cum ipſa ſit legitima judicandi norma. Nec enim legis nomine digna eſt; quæ juri naturali repugnet, aut illud violat.

Porro Lex iſta naturalis ſeu dictamina rationis ſæpè cum ipſo judice; qui abſque rationis uſu ne cogitari quidem poteſt; confunduntur; cum tamen ſint omninò diſtinguenda. Cum enim Ratio, jux eſſe aut judicari dicitur; proprie intelligitur homo ratione præditus; quia Actiones ſunt ſuppoſitorum. Sed tunc Ratio aut potius homo qui ratione utitur; aliud eſt: aliud autem dictamina rationis; ſeu lumen illud à Deo inſuſum, quod hominem in judicando dirigat, quemadmodum Lex judicem. Fit autem iudicium aut in Sacris aut in profanis. Ut vero in profanis, à norma legum poſitivarum; nunquam abeſſe debet norma legis naturalis; aut ipſius Rationis: quæ & interpretes & miniſtri ſolent eſſe Legis poſitivæ: ita & in ſacris à norma legum Sacrarum; nunquam abeſſe debet aut poteſt eadem Norma dictaminum rationis, quæ legum ſacrarum mentem & imperium explicet, aperiat proprie dicto judici; atque exequatur. Nam Legum quoque Sacrarum norma

ineptè aut irrationabiliter adhiberi non debet.

Hæc ad negotium præſens ſi applicentur. Sana iſta hominum & ſobriâ ratio rectè ab Anonymo poſita eſt; pro norma illa Legis naturalis, quæ homines dirigit, in diſcernendo verò à falſo; bono à malo; juſto ab injuſto; in omniſus occaſionibus judicandi.

Et quia ut in profanis, profanæ poſitivæ leges additæ ſunt, quæ faciem præluceant judici; ita in Sacris, ſacras quoque leges exhibet nobis Sacra Scriptura; quæ normæ noſtræ naturalis infirmitati ſuccurrunt: rectè & altera norma Sacræ Scriptura: ab eodem ponitur: tantò præſtantior norma illa naturali, quanto inſalubrior.

De Traditionibus, antequam, utrum inter Normas reliquas locum habeant, pronunciemus, vox Traditionis diſtinguenda eſt. Interdum enim Dogmata ipſa aut inſtituta à majoribus poſteris antiquitatis tradita; ſignificant: interdum de dogmatibus iſtis, aut inſtitutis; imò aliis quoque rebus, ex antiquitate, deprompta: & ſeu hiſtorica fide, ſive relictorum monumentorum indicio, ſubnexa teſtimonia.

Dogmata & inſtituta, quæ ipſa in controverſiam veniunt, nullo modo ad normam decidende litis admittenda ſunt. Neminem enim in ſuamet cauſa judicem ſedere fas eſt. Norma verò litis ſeu Lex, quamvis proprie jux non ſit; non ſine argumento tamen jux dici ſolet; quia eſt aliquid majus judice; & quod cum judice in cognitione cauſæ non modo conjungitur, ſed præſidet & ipſum judicem dirigit & manuſcit. Et ſi jux ab ea diſcedat injuſtus eſt: At Lex eramiſi diverſum à mente aut voluntate judicis habeat & fieri velit; juſta manet atque ita ipſo judice ſuperior, & ſanctior, & inſtillibilior; qui non Dominus aut arbitrius, ſed miniſter Legis eſt. Quod ſi nemo litigantium in cauſa ſua jux ſedere poteſt; multò minùs ipſum judicem dirigere & manuſcitare debet. Loquimur autem de norma primario ſic dicta, qualis eſt Lex ſeu naturalis ſive poſitiva, profana aut ſacra. Nam & allegata à partibus & teſtimonia, norma dici poſſunt; quia ſecundum ea jux quoque judicat; ſed hæc catachreſice tantum & ſecundario norma vocari poſſunt.

Porro teſtimonia de ejuſmodi dogmatibus ſive aliis rebus; quæ iudem traditiones; ſeu traditionis antiquitatis de rebus antiquis notitiæ dicuntur; ne ipſa quidem ad normam judicandi proprie & primario ſic dictam, admittenda ſunt; nec pro tribunali una cum judice ſedere digna ſunt; ſed collocanda ſunt in ſubſellio teſtium; quibus ea lege creditur, ſi fide digni & non ſuſpecti ſint.

Vitioſè igitur & incuratè ab Anonymo factum eſt, quod inter normas judicandi traditiones collocaverit; quod nec ſine Variis inſitiis & periculo fieri poterat, & adverſus mentem omnium, qui longa vitia & diuturnos abſus

Ecclesiæ emendari cupiunt, factum est. Quicquid agitur ille, in hoc negotio suo periculo ausus est: nemo nostrum lapsu aut culpa ejus, ad pravè sentiendum obligatur: qui ejusmodi antiquitatis testimonia non pro normis aut legibus judicandi, sed pro testibus ad cognitionem judicii, de quo loquimur, utcumque, (nec tamen sine certis legibus) admittimus. Utcumque, inquam, qui testes istos pro suspectis & rejectandis habemus. Idque post oppressam, fraude primum, post violentia quoque Antichristorum, Ecclesiam.

Quod mysterium iniquitatis Apostolicis temporibus, Paulo & Joanne testibus, concipi cæptum, per duo prima post Christum natum secula, parturit Ecclesia, donec tertio seculo, post ad passus in Ecclesiam plurimos errores, & infecta vitia & abusus, nasceretur & quasi in lucem prodiret; in Occidente sub Victore serius in Oriente circa 270. nostræ Salutis annum. Quarto vero seculo postquam Christiani rerum potius ac terrenæ potestatis gladio armati sunt: multoque magis quinto & sequentibus, factio Antichristorum in robustissimas vires adolevit; donec potenteribus seculis, præcipue in Occidente Ecclesiastica potestas, supra ipsum Civis potestatis apicem & Majestatem scandere, & sibi ab solutum Ecclesiam imperium vindicare ausa est. Non est autem quod quis in una duntaxat particulari, licet amplissime patente, Ecclesia; grassatam aut grassantem Antichristum somniet. Universalem Ecclesiam, non solum Occidentem pestis hæc invasit; nisi quod alibi pingues & succi pleni; aut etiam congestis opibus saginati, alibi pannosi & macilentii tyranni grassantur. Ubique violentia & oppressio conscientiarum regnat, tametsi verbis & scriptis, concionibus & maledictis ibidem oppugnetur Antichristus, genuinum Antichristi dominium est. Non ejusdem omnes coloris aut vultus mundi sunt, quibus in oppugnando Christo utitur Satanas. Non ex figura & solis arbores istæ infelices, sed ex fructibus nescitanda sunt. Ubi in fructu superbiæ dominationis amarities, ubi acerbities tolerantie & caritatis hostis, & succus lethifer doctrinæ aut regimini peccatoribus faventis deprehenditur; sint quælibet foris arbores speciosæ, intus latentes Christi hostes & perduelles occultant. Nisi a hunde affatim indicia supplerent, aliquanto post duo prima secula, indiguissimè circumvenire Ecclesiæ; vel ex hodiernis, quæ se ad præsertum morem & gubernationem componunt Ecclesiis; indolem, & antiquarum expiscari liceret: in quibus jam tunc illis, quæ nominavimus seculis, perdomita Ecclesia; non unum sefforem Antichristum admiserat; perinde atque noster hodie, etiam quæ Romani deferere admittunt. Quamvis autem tertio demum seculo Antichristorum dominationem invaluisse arbitremur, tamen quia semel occupatam tyrannidem nunquam à manibus dimiserunt; imò indies magis magisque ad nostra usque secula propagarunt & auxerunt; inde ipsam quoque notitiam rerum; quæ post Apostolos in Ecclesia primis duobus seculis gesta sunt, veram & genuinam nobis eriverunt. Hinc illa temporaria ignorantia tenebris sepulta, aut fabulosis narrationibus inquinata sunt, adeo ut ne testes quidem idonei ac fide digni inde peti possint. Ac primum sedulam in eo Satanae operam navavit, Gnosticum hominum genus, Majores Ariarum; & qui recepto vulgo loquendi abusu Ariani merito dici possunt; antiquiores istis, qui eos postea justissimo judicio Dei iisdem plane artibus, quibus illi visi erant oppræsserunt. Hi non multo post Justinum atque Irenæum

tempora, quibus nondum caritas & tolerantia dissentientium ex Ecclesia pulsa fuit, contione facta, pellimis artibus falsa Ecclesiæ obtrudebant, vera supprimebant, aut opprimebant dogmata. Malas artes voco Fraudem & Violentiam. Fraus in eo fuit primum, quod Scriptorum & quibus vera rerum notitia peti potuit monumenta, & manibus hominum suffragari omni studio contenderent, quo artificio Hegesipus non ignobilis rerum Ecclesiæ Scriptor suppressus est. Deinde quod e quæ supprimere desperabant factiose & impudenter corrumpere, substractis aut adjectis ut mutatis, quæ mutari causæ suæ expediebat. Specimen hujus criminis eximium in corrupendis quibuldam, (quæ veræ putantur) Ignatii epistolis detectum est à Jacobo Vlesio Archiepiscopo Arnacano. Quo in flagitio adeo seduli fuere ac perveraces, ut ac ne vix quidem improbas manus à Sacris conciliis continerent. Tertio quod adulterinos libros falsis Auditoribus inscriberent; eligentes ex antiquitate celeberrimos patrum, quibus supposititios suos lætus subicerent. Cujus rei innumera exempla, apud Gelasium, Baronium & alibi videantur. Hujus sursum est Hiermas, qui ab Anonymo primus testium producitur. Quarto, quod falsa miracula, pro iis quibus favebant, falsa item crimina adversus insentes, quos oderant, confingerent. Insigne ejus rei exemplum exhibet Eusebius. Hist. Eccles. l. v. cap. ultimo. Nec deerant plura similia fraudum genera, quibus non suo tantum ævo, sed posteritati quoque imposuere.

Violentia primum specimen editum est ab iis, qui suffragantium sibi numero & potentia inflati; & sprete paucitate dissentientium; ausi sunt tertio seculo eos ab Ecclesia proscribere; quos totis duobus primis seculis nemo pro hereticis habere, nemo adverso scripto lacerare & oppugnare ausus est. quales fuere Victor & Zephyrinus Episcopi Romani. Alterum aliquanto pejoris exemplum in iis, qui damnatione & anathemate notis contenti, quos virtus propriis honorato in Ecclesia loco deiecerat non poterant commodato sumpta à Gentili Magistratu potentia oppræsserunt. quales fuere conciliabuli Aniocheni Patroni. Tertius longe efficacior violentiæ gradus quarto seculo exitit, ac postea semper obtinuit in iis, qui Romani imperii viribus in dissentientes ac factiose in Conciliis damnatos sæviebant. Quo factum est; ut ad fraudes & factiones veteres, adjecta nova Civilis potestatis dominatione; non modo Dissidentium oppressio; sed & scripta quoque eorum; & quæcumque ipsi ex antiquitate suffragari poterant, testimonia abolita; aut impune corrupta & adulterata sint, ita ut vix quicquam sani & integri relictum sit, in antiquis, præsertim quæ publice prostant monumentis aut traditionibus, præter ea quæ cum doctrina & institutis, partium quæ regnum in Ecclesia occupavere, congruant.

Reddidimus igitur causas, ob quas Traditionum testimonia non modo inter normas & leges decidendum litium; sed ne inter testes quidem fide dignos recipi queant; quia testes isti, turpiter corrupti, litem partium nimium additi sunt.

Unus tamen casus est in quo testimonium eorum pro valido & fide digno recipi potest; quando vi veritatis, potentissime semper emergentis, adversus eos testari adiungunt, quibus nimium additi sunt. Proinde non aliâ lege & conditione tam suspectorum testium testimonia recipimus; quàm si liquidò pateat neque fraude circumventos, neque violentia mortali um coactos testimonium suum perhibere, quod accitunt cum aliquod contra eos qui cum viverent in Ecclesia rerum potiebantur, audent testari. Nec enim ullum rure periculum est; ne aut gratia aliquid dedisse, aut metu extorto silentio aliquid suppressisse videantur.

Atque



Atque hac sine dubio mente Anonymus testes istos accersivit, non quod absolute in omnibus fide digni sint, sed quod in iis saltem, quæ contra suos, hoc est, illos, qui ad eos (ubi urgentur) confugere solent, testantur, fide digni videantur.

Cæterum ad productos testes istos trepidat: nec nisi certis legibus & conditionibus eorum testimonium Comenius admittit: cum tamen illud suprà etiam pro norma iudicandi sine exceptione admisit; & apud eos quorum partes sequitur, quoties in duabus prioribus normis cautela laborare incipit, ad hos testes frequenter contigitur. Legibus ad adversa parte latius nemo tenetur, nisi utrinque receptæ sint. Sed earum quæ hoc loco tenet Comenius, non pauca iniquæ sunt: ac recipi in igne.

Ut in prima latini testimonii prophetici & Apostolicis subdole admisceat Comenius illustres Ecclesiæ Doctores. Ut enim homines possint esse sceleribus nobiles; ita Doctores erroribus illustres, & magnæ magis famæ, quàm bonæ. Quid si isti ipsi quomodocunque illustres, Doctores ex antiquitate redarguantur?

Secunda conditio satis iniqua est. Quasi ex solis, duntaxat historici traditiones aut dogmata antiqua eruantur & non sæpius ex aliis antiquiorum scriptis, non res gestas narrantibus sed dogmata eorum continentibus.

Sexta Conditio, quæ suffragia vel testimonia numerat non expendit, iniqua & fallax est.

## II.

*Ad pag. 83. Reg. 9.*

Nona conditio desperationem Comenii de cautela, in iudicio secundum tertiam hanc prætentam normam instituto, obtinenda, plane arguit, & multis de causis fallax & iniqua est. Præcipue quia primis & antiquissimis in religione Christiana testimoniis, quæ ab ipso ævo Apostolico; aut temporibus ipsi proximis petantur, fidem abrogat. Et Tertulliani, Hieronymi, Augustini, secula plus divinæ lucis, in illis fulgentis Ecclesiæ luminibus lucentis habuisse contendit: quàm primum illud Ecclesiæ diluculum & primævus ejus Doctores, cum Judaismo & Gentilismo adhuc luctantes, & ante excultam Theologiam balbutientes. Vis veritatis extorsit à Comenio hanc Confessionem, in qua visum se primævis illis antiquitatis testimoniis ægrè quidem, sed non obscure fatetur. Testes contra se habet, qui ab iis, ad alios provocat: & primi religionis ævi suffragio urgetur: qui opem posterioris, quasi cultioris jam & adulationis implorat. Atqui, Tertullianus post ducentelimum; Hieronymus & Augustinus quadringentesimum Salus ænum floruerunt. Hæc excultæ videlicet Theologiæ tempora, post vexatam demum fæditissima tempestate & collisis inter se Conciliorum procellis, concussam Ecclesiam alligant. Quid aliud est in hoc certamine herbarum Anonymo porrigere, si hoc non est: qui non ultra Tertulliani tempora progreditur: nec quam male aut bene in cæteris senserint, decem hi quos producit testes, ipsius interest, dum eos omnes id sensisse vincat, Unum Patrem Domini nostri Jesu Christi, esse Summum Deum. Antiquiorem igitur puriorum duorum seculorum traditionem Anonymus urget; cum Comenius ab eæ ad posteriorum seculorum traditionem confugiunt illam vero antiquiorem multorum vitiorum & defectuum infimulet;

& quia contra se suosque testimonium perhibet, omni ratione suspectam reddere conetur.

Primum quod minorem & quasi initialem mysteriorum Dei cognitionem habuerint, illa Tertulliani ævum antegressa tempora respectu temporum subsecutorum, præcipue quo Hieronymus, & Augustinus, & alii fulgentes Ecclesiæ phœphori luxerunt, qui plenius (si Deus placet) revelatam quam qui ante eos duobus primis seculis præcesserant, veritatem habuerunt.

Deinde quod inculcam aut nondum excultam Theologiam habuerint; quæ posterioribus demum seculis exculta est.

Denique quod primævi illi, cum Judaismo simul & Gentilismo luctantes adhuc sententiæ suæ diversimode exprimentes Doctores balbutiant; hoc est, male aut vitiose, aut imperfectè de rebus divinis loquantur propter contagium Judaismi aut Gentilismi, quibuscum luctantes, utriusque pestilenti aurâ afflari sunt.

Hæc sententia quia purum putum carnalem mundanum spiritum Antichristi redolet, & ab imo totum Christianæ religionis fundamentum occultè molitur & evertit; nec in primævam tantum antiquitatem, sed ipsos Evangelii prædicatores Apostolos, imò & in recens elapsi proximi seculi Reformatores Ecclesiæ, iniqua & injuria est; accuratius nobis est retellenda.

1. Fallam eam esse primum ostendit, Christi ipse Omnipotentis Domini, Sponsique Ecclesiæ majestas, & proximè ipsi succedentium Apostolorum dignitas, existimatio atque auctoritas, tot miraculis, tot martyriis omni testata; quæ non permittit ut quisquam existimare possit, in illa purissima divinæ cognitionis veritate, quæ per eorum prædicationem toto illo primo seculo Ecclesiæ illuxit; desiderata esse aliqua religionis mysteria, aut fidei articulos, qui pluribus demum post eorum prædicationem seculis Ecclesiæ revelarentur. Non tam manca aut imperfecta aut ut loquitur Comenius initialis fuit illa Apostolorum prædicatio & doctrina; non tam obscurum notitiæ rerum divinarum diluculum; ut plenam lucem nonnisi post tria quatuorve secula ab Hieronymi & Augustini temporibus mutuari deberent. Quod si purissima & castissima omnium fuit, doctrinæ Christianæ veritas, quæ ab ore Christi & Apostolorum profluit, quorum ultimus Joannes primo seculo exarato aliquantum supervixit, & secundum atque; quanto propiora fuere aureo Apostolorum ævo tempora: tanto castiorem quoque & puriorem eorum doctrinam fuisse existimari par est. Duo vere sunt prima secula, & aliqua pars tertii, quorum traditiones Anonymus rimatur & allegat.

2. Alterum falsitatis sententiæ à Comenio obtrusa argumentum præbet Sacrorum Novi fœderis voluminum auctoritas; quæ omnia primo seculo prædicæ; & publico omnium consensu recepta sunt, ut essent lucerna pedibus nostris. Quam ipsi illi, post excultam opinionem Comenii Theologum, Ecclesiæ Doctores, ex hoc fonte veritatis, omnia sua dogmata hausisse videri volebant, & plus auctoritatis & plus mysteriorum & scientiæ Scripturas, insinctu Spiritus Sanctus conceperat, quam semetipsos habere, nonnulli sunt negare.

3. Utraque aliterum rationem ostendit. Comenii sese ævum ævum esse non potest, cum Ecclesiæ nunc licentia & potestas est, ut ostendendi novos fidei articulos. Non si deus inquit per eiusmodi gradus procedat, non tamen plenior veritatis Christianæ recepta non

R R r 2

quarto

quarto & quinto Ecclesiæ seculo præ duobus primis dederit; quanto fulgidior est lux Solis altius supra horizontem exalti; quam lucentescentis primum diluculi crepusculum; omnium controversiarum decisio, ab illius primævæ prædicationis fide & auctoritate transferretur ad posteriorum seculorum Ecclesiæ iudicium, consensum ac decisionem.

4. Præterea si vera est Comenii sententia, Notitiam Veritatis ac Theologiam, incultam ante & balbutientem; quarto demum & quinto seculo; per Hieronymos, Augustinos, aliosque excultam; quasi confirmationis ætatis sermone de divinis rebus loqui, docere, & controversias decidere cepisse; everteret fundamentum illud; quod unicum omnibus Christianorum sectis, in spem reditivæ concordie Deus adhuc firmum & inconcussibilem reliquit; dum omnes in sacra Scripturæ infallibili notitiâ, tanquam comuni principio, unanimes consentiunt. Etiam Corrupta Ecclesiæ terrænæ primum potestatis aut potentie fiducia, deinde: com mentio Comenii privilegio, tanquam sacri instantis Spiritus turgens & ebria; quicquid pii ac seduli sacra Scripturæ Lectores aut discipuli garriarunt non audiet, & salubribus monitis austeritatis suæ infuso à Comenio tympano obstrepet; & populum Christi oborto collo, ad intolerandam violentiæ servitutis patientiam, tanquam ad Comenias scalas; raptabit ac pertrahit.

5. Denique admissa Comenii opinione, corrumpit omnia Lutheri, Zvinglii, Calvini & aliorum qui prima Reformationis in Ecclesiâ fundamenta posuerunt; fœdera & adminicula: qui præfenti in Ecclesiâ conspirationi, sacra Scripturæ & Apostolorum & antiquorum temporum auctoritatem opposuere, ostendentes quod in Christianæ religionis initio, errores & abusus pollenus inveſti, locum non habuerunt. Quo enim jure ausi sunt consensum Ecclesiæ Occidentis, ac in multis rebus Orientis quoque aggredi ac retellere; si Spiritus Sanctus, qui in quarto & quinto seculi Doctoribus & Conciliis Theologiam longè magis excoluit; quam fuerat exculta in seculis primis; ita perpetuo adest Ecclesiæ, ut eam per continuos gradus, in majorem semper & clariorem perducatur lucem veritatis.

6. Postremò si Comenio credendum est, abroganda est fides Paulo, monenti & obtestanti, etiam si Angelus à Cælo descendens novas afferat doctrinas; præter eam quam semel tradiderat, rejiciendum esse tanquam anathema. Abroganda & Johanni: qui adversus Antichristorum imposturas & misilia, hoc impenetrabili scuto aut clypeo armat Christianos; hortando ut maneat in ipsis; quod audierunt; quod didicerunt ab initio.

7. Septimum falsi Comenii dogmatis documentum est. Quia duobus primis post Christum natum seculis, longe minor morum dissolutio; longè sanctior vitæ secundum leges Christi agendæ disciplina in Ecclesiâ viguit. Ut autem sanctiores mores veteris doctrinæ; ita mores in deterius corrupti; corruptioris doctrinæ indicium præbent; ipso Christo monente, arbores ex fructibus; falsos doctores & prophetas, ex operibus dignoscendos. Comparet nunc Lector in persecutionibus gementis, & pulcherrima illa martyrum certamina decertantis, Ecclesiæ mores, cum corruptissima temporum sequentium disciplina; quando oppresso paganismo, Christiani in dissolutiorem vitam prolapsi, injurias quas olim ab externis patiebantur; externis pariter & suis inferre ceperunt. Conferat, inquam, utrinque tempora; ac demum judicet, utra eorum sint aures, utra ferrea secula; utra saniores, utra corruptiorem doctrinam habuerint. Tunc in incultos paganissimi mores degeneravit Ecclesiâ; quando illa dogmata à philosophantibus gentibus hausta, inani-

bus rixis, odiis, anathematibus, oppressiõibus & licitorum ministerio excoli cæpere.

8. Octavam rationem suggerunt peculiararia quædam, quarti & quinti seculi, tantopere Comenio commendati virtutibus: quæ non modo ea præcedentibus præferri; sed pe cum iis quidem ullo modo conferri patiuntur. Primum, Episcoporum corruptissimi mores, factiones, ambitus, fœdalia invicem odia, & indigna Christianis flagitia; quæ tamen tertio quoque seculo invalescere ceperunt, longe notabilis tamen, quarto & quinto grassata sunt. Deinde Conciliorum omnium quarti & quinti seculi, pudende Christianorum nomini maculæ cum in illis loco illius, quam Jacobus cap. xii. 17. depingit castæ, pacificæ, æquæ, obsequentiæ, & tractum bonorum plenæ cælestis descendenti; terrena, animalis, demoniaca Sapientia: loco Spiritus Sancti, mutuae Episcoporum supplantationes, & Imperatorum aut Regiarum mulierum, interdum & Eunuchorum potentia regnare.

Nona ratio quamobrem falsa sit Comenii sententia, quia Mundana & carnalis est. Quicquid aliud prætendat, non aliam habet causam cur Hieronymi & Augustini ævum proximè post Apostolos ætati præferat; quam quod tunc mundana & carnali felicitate floruerit Ecclesiâ, nacti Imperatores sibi propitios; & qui pacem & propagationem Ecclesiæ; violenta & terrena potestate tuerentur aut promoverent. Quam suspecta verò & stultis ista ratio sit, veræ felicitatis in Ecclesiâ æstimandæ, ostendit exemplum Mahometanæ superstitionis, iisdem plane terrenis artibus, & propagatæ, & in florantissimo Statu tandiu conservatæ. In quo notandum, ejusmodi de quibus loquimur artibus; superstitionem hanc per triginta annos, tam celeriter tanta sumptuose incrementa, quanta ægrè per trecentos annos, bonis ac legitimis artibus usâ vera Christi religio sumperat.

Contra verò ex quo Christiani illegitimam hanc promovendæ divinæ veritatis viam ingressi sunt: non multum profecisse, imò verò ingentia damna passos eos videmus, quia Mahometismus ferè ex ruinis ac detrimentis Christianorum crevit. Non igitur pluri æstimanda sunt ea tempora, quibus Christiani terrena potentia religionem suam sustentabant aut promovebant: quæ tam infelicitur in Ecclesiâ cesserunt: quam sancta illa secula, quibus dumtaxat bonis ac legitimis artibus, conservabatur & propagabatur Ecclesiâ.

Decimum adversus hanc opinionem argumentum est; quod apertissimis & frequentissimis Spiritus Sancti in Sacris literis prædictionibus, non modo adventus Antichristi & ventura apostasia prædicta fiat: Sed ejusdem Spiritus discretissimis verbis admoniti: ac certiores facti sumus; calamitosum hunc Ecclesiæ statum, sensim ab Apostolicis temporibus initio sumpto, per gradus atque incrementa sua progredi debuisse.

Ipsius Pauli temporibus mysterium iniquitatis cæpit. Non multò post durante adhuc Joannis, (cæteris Apostolis superstitis) ævo; plurimi Antichristi exoriri ceperunt. Quos ita describit idem Apostolus; ut *In doctrinâ* quidem illud dogma introduci essent, quod Jesus ille qui in carne venit; hoc est, qui ex Spiritu Sancto conceptus; ex virgine homo natus, & in quo natus est Statu cum Apostolis esset conversatus, non esset Christus; quia forte ipsis Naturam & potestatem Christo dignam, habere non videretur. *In vitâ autem & moribus* quod fraternam in Ecclesiâ charitatem essent extincturi. Cui posteriori characteri Paulus extinguendæ hujus caritatis causam addit; Superbiam & elationem super omne Nutræ; unicam oppressiõis ac dominationis

tionis causam & injuriarum ex ea ortarum; quæ ne veligium quidem proscripæ Ecclesiæ fraternæ caritatis esset relictura. 2. *Theff. xi. 4.*

Qui duo characteres Antichristorum, cum duobus primis scilicet nondum adeo virulenter Ecclesiæ nocuerint; sicuti tertio & quarto, & multo magis posterioribus; multum profecto duorum istorum doctrinæ lux & felicitas temporum præcellit tertio & quarto seculo: quemadmodum quarti quoque & quinti ætas, minus quam posteriorum vulgo corrupta censetur. Totis enim duobus ac penè tribus seculis; posterior ac pejor Antichristi character; hostili violentia Caritatis insensus & Oppressor Spiritus continuo externarum persecutionum sensu aut metu comprimebatur; nisi quod sub finem tertii etiam ante ultimum persecutionem, lupini rictus dentes non occuluit; viribus quas domi in Ecclesiâ habere non potuit; foris commodato sumptis. Prior character jam Johannis temporibus per Gnosticos culpam grassari cæperat; non tamen ita ut genuinis Apostolorum discipulis prævaleret; quod vel ex Joanne discimus. 1. *Joh. iv. 4.* Post decessum tamen Apostolorum, Hegesippos teste, castissima veritatis in Ecclesiâ sensum magis magisque periclitari cæpit: sed ante decursum secundi seculi, Gnostici & à lacunis Ethnicismi hausti errores, nondum eo usque potentie progressi sunt, ut fraternam caritatem & tolerantiam dissentientium ex Ecclesiâ perturbare auderent. Tertium seculum infelicis fuit; in quo maturius in Occidente; aliquanto serius in Oriente Gnostici Antichristi Spiritus, movere laertos cæpit; donec omnia postea præcipiti lapsu in pejor conuerterent. Vide Euseb. in ipso libri 8. initio *Hist. Ecclesiasticæ*.

Ex iis quæ dicta sunt ita breviter concludimus, Quoniam prædictus Antichristi adventus teste Sacra Scripturâ ab ipsis temporibus Apostolicis initium habuit: Experientia verò & ipsa Historia Ecclesiastica testatur eum in introducendis quoque erroribus; sed præcipuè tyrannide & vitæ dissolutione; primis illis & Apostolorum ævo vicinis Ecclesiæ seculis non æquè nocuisse; ac postea nocuit & nostro quoque ævo nocere non desinit: hinc necessariò deducitur, religionis Christianæ castimoniam & felicitatem, atque ipsam divinarum rerum cognitionis lucem, in Ecclesiâ prioribus seculis, longè excellentiora fuisse, quam posterioribus.

A qua ratione antequam digredimur; scrupuli quidam qui hoc loco Lectoribus oboriri possunt paucis evellendi sunt. Primum autem illud occurrit dubium, parum verisimile videri, Deum per Christum & Apostolos Orbem luce Evangelii illuminasse, eo fine, (certe eventu) ut statim aut non multò post obitum Apostolorum; lux ista per Antichristos extingueretur. Ubi igitur illa Cura & providentia Christi; quâ se ad futurum suis, ad consummationem seculi pollicitus est?

Resp. Nunquam eo fine Deus lumen veritatis hominibus allucere facit ut statim obnubilaret; multò minus extinguatur. Contingit tamen in eventu illud interdum contra mentem Dei obnubilari; quoties homines contra mentem Dei sese illo indignos exhibent. Sed lampas Evangelii, à Christo & Apostolis accensa, non modo per præcursores sæviorum Antichristorum; sed per ipsos iam adultos ac sævissimos Antichristos eisdem Christi providentiâ, non extincta est sed tantum obscurata. Nec enim inductis tenebris ita obscurata est: ut via ad Salutem perveniret; semel omnibus monstrata & aperta; cuiquam penitus occultata, aut obsepta sit. Via, inquam, perveniendi ad promissâ Dei per obsequium præceptorum. Impeditam sane non medioeriter fatendum est. Non tamen penitus, Dei

Christique amantibus obstructam. Porro quid in eo absurdi est; quòd Christus milites suos, non modo cum iis difficultatibus, quibus tempore Apostolorum via Salutis infesta fuit: sed etiam post ipsos, cum erroribus quoque & hominum Ecclesiâ intus vastantium iniquitate pugnare voluit? Tanto tunc amplior evasis divinæ Christi providentiæ; & ut sic loquar, Imperatoriæ ipsius Curæ materiæ quantò plùs hostium, plus difficultatum militibus ejus objiciebatur. Diligentibus Deum errores epidemici nocere nunquam potuerunt. Obsequium præceptorum Christi; quibus cordi fuit: aut eos ab erroribus ipsis: aut ab errorum virulentia ac veneno; (qui est ille metuendus moris aculeus) hoc est; peccato tutos præstabat. Utar notissimo exemplo: Quis fuerit Romanæ Ecclesiæ status; quo tempore Thomas de Kempis in ea floruit; nemo ignorat. Quis verò sit tam audax & anathematizandi cacoëthe ita perditus, ut viram tam sanctum condemnaret; aut de salute ejus dubitare non vereatur? Multis illis antiquis illustribus Ecclesiæ Doctoribus, quos Phosphoros Ecclesiæ Comenius vocat, Vir hic non comparandus modo sed antefereendus est. Plurimos ejus similes ubique locorum, & per tot labentia secula semper fuisse; nemo merito ambigere potest. Hinc multorum apotheosis, & superstitione credulorum tot interdum affecta miracula. Quorum tamen sanctitate, nihil est quod illa, in qua vixere superbiat Ecclesiâ. Ut improbitas unius Iscariotis, reliquos undecim jure infamare aut damnare non poterat: ita paucitas virorum sanctorum, non iustificat aut protegit eorum Ecclesiæ culpas & abusus. Imò vitæ puritas, comparatione deteriorum, ponit in luce reliquorum crimina. Nam quod illi crassissimorum erroribus aut potius criminibus; subseripsisse præduntur; aut falsum est id ipsum; aut interdum quosdam eorum, qui forte id fecisse certò convincuntur; falsâ sanctimonie specie imposuisse orbi, verisimilium ac certissimum est. Unde patet, quàm bene de Ignatio suo meruerit Ribadenira; qui probatam suffragio ejus sceleratam ac nefandam Romanensis Inquisitionis sævitiam prodiderit. Sed ego quidem longe plures ac potiores, quos apotheosis non dignata est Ecclesiâ, fuisse non dubito: qui quò sanctius vixere; quo longius à moribus & flagitiis reliquorum, & consensu in scelera atque adulatione recessere; eo magis athenati & contempti aut calumniosè opprelli; aut versutillimè suppressi sunt. Noverat tamen Dominus tempus qui sui essent; & qui bona fide ab injustitia recesserant. Et longe diviorum atque omnipotentia Christi dignior cura ejus eluxit, inter tot adversa ac difficultates, ab Antichristorum conspiratione in Ecclesiâ publicè invectas, singulorum pietatem & salutem gubernantis. In Ecclesiâ vixibili agminatim Dominum colimus: in occulta & soli Deo notâ, singillatim ac seorsim quisque Imperatori suo militat. Nec ullus mortalium, vel alienam sine sua luce; vel suam culpam aliena innocentia eluet.

Nòn eo ista dicimus, quod promiscuè ac sine discrimine, in omnibus, quæ modo non sint impiæ, religionis sectis, omnes semper servari possent statum. Post ortum renascentis in Ecclesiâ Evangelicæ veritatis: quibus vel minimum verioris lucis affulsit, severissimo Christi mandato, in taliorum parabola expressio, & Christianæ caritatis analogia, constringuntur, nè calidus demissum à patre lumen lumen occultent aut in carnalis presentie curis sepeliant. Sed non ubique neque semper; aut videre licuit, licetvè, quod expedit aut palam promereri, quod videri, aut videat. Sæpe occasio opportunior expectanda erat aut est. Interdum & edificandi studium aut metus scandali aut specialis cir-

cumstantiæ, frequentissimè verò culpæ hominum veritatis promovendæ officio intercessere aut intercedunt. Quo in negotio non modo inter culpam & innocentiam, sed inter latam quoque & levem culpam dignoscere, solus est Christi clementissimi Judicis. Levisima tamen eorum esse solet culpa, qui carnali cupiditate aut metu; veritatis jam plurimum mortalium ac totius Ecclesiæ patetactæ professionem deferunt: quæ facti turpitudine & scandalii perniciosissimo in Christi Ecclesia damno veniam consumpsit; nec ullo se sustentare potest solatio. Sed in tam fertili & copiosa materia, tam longæ digressionis veniam dabit Lector.

Redeamus nunc à diverticulo ad orbitam & confutata Comenii opinione; rationem qua sulcit tam noxium errorem, refellamus. *Pro vero libendum*, inquit, *sicut alia Dei opera gradatim procedunt à minori ad majus, ita & mysterium Dei revelationem.*

Resp. Id vero nos minime negamus: a que ulterius urgemus, Excellentiam Dei operum pro cedere semper non retrocedere. Sic veteri creationi successit nova, longè excellentior. Veteri tandem Christi fœderis nuptio præstantius. Novæ in terris creaturæ; quæ periculis in resurrectione à mortuis operientis carnis, meliori rationi succedet eiusdem Creationis consummatio cælestis, in resurrectione à Statu mortuorum ad vitam æternam perfectè sanctam & beatam. Sed quævis Deus gradatim dispenset beneficia sua; à minoribus semper ad maiora procedendo; sit tamen sæpe culpa nostra, ut nos ipsi à beneficiis Dei retrō cedamus. Inductioni populi Israël in miferia & servitute Aegyptiaca; quominus citò succederet introductio in terram promissionis, non per Deum stetit. Sed quando populus ille dure cervicis recalcitrando voluntati Dei, indignum se benedictio eius exhibuit; quos jam proximè finibus Canaanis admoverat; retrocedere in desertum iussit, ut in eo sceleris sui supplicium luerent. Ita per Christum & Apostolos purissimum Evangelii lumen cunctis revelavit. Sed quia homines veritatis amorem non receperunt; ut servarentur; misit eis spiritum erroris ut crederent mendacio. 2. Thess. 11. Hinc Apostasia & Antichristi vastantes Ecclesiæ per quos non extinguitur est quidem lumen religionis Christi, sed non mediocriter obtenebratur; non obsepta via salutis sed multis salebris impedita. Annon Deo licuit, in scelera hominum animadvertere, & laborum in via salutis exantlandorum difficultatem augere, ut solos indigniores acceret à gratia sua? Rectæ sunt viæ Domini, probi & recti homines ambulabunt in iis: perverſi & improbi corruent. Pius peccatoribus non insidiantur laquei, quos Deus in viis suis soli nequitiae tetendit.

Porro, quod ait Comenius, Apostoles ab ignorantia nocte ad fidei lumen sensim promotos, fateamur. Sed postquam illumine Spiritu Sancti cælitus inundati, & in suscepto Ecclesiæ regimine multis miraculosis revelationibus, & quasi experimentis plenius instructi sunt; nihil in illis notitiæ mysteriorum desideratum est; quod ab Hieronymis demum & Athanasio aliisque serò post natis & nulla, quod sciamus, revelatione illustrati; in Ecclesia supplementum esset. Suam & Spiritus sui præsentiam Christus ad finem usque sæculi promissit: & professio stetit promissio, nec stare desinit: Sed & de ventura apostasia & Antichristis, per se ac suos omnes anxie præmonuit, & fidem ac prædicationis veritatem firmavit eventus ac docet experientia. Flumen Ezechielis & beneficia Dei sub novo fœdere, non pleno tantum, sed exundanti alveo decurrunt: & nobis quoque in terris, olim meliora speranda sunt, ut Constrictio Satanae, cui nunc ad tempus frana

laxata sunt, Regni Antichristi interitus, Judæorum & aliorum gentium conversio. Antequam tamen ea eveniant, nihil mirum est melioribus in Ecclesia sæculis interdum succedere deteriora: quæ & ipsa reddi meliora posse ac certò reddenda, Spiritus testatur fallere & falli nefcius.

## III.

Ad pag. 48. §. 40.

Decimam & ultimam Comenii legem admittimus. Sed de atroci, quam subiit, calumnia adversus eum agitur in Polonia Ecclesiæ proteuantur. Non cessit maledicum hominis Os, tetram & fatentem falsum criminatum exhalare mephitim; & audet asserere Christum, respectu inferiorum Deorum negare summum esse Deum. Quod falsum esse crimem clara voce asserimus, qui unà cum illis Ecclesiis, Christum non sola potestate sed natura quoque Deum, non factum cum Conventio; sed factum à patre cum Petro, (Act. 11. 36.) non titularem cum profanis calumniatoribus; sed Omnipotentem cum Sacra Scriptura; non paululum supra Angelos exaltatum (quæ Comenii criminatio est) sed longe supra omnes cælestes Deos & Angelorum Principes erectum, *inter omnes nomines dextis* Ephes. 1. atque adeo ipsis omnibus cum potestate & imperio præpositum esse, cum Paulo Apostolo constanter profiteamur; & (uno Patre excepto) cæterorum omnium summum esse Deum agnoscimus.

## IV.

Ad pag. 86. §. 71.

In ridenda Anonymi Rhetorica facetus esse voluit Comenius. Verum artem *bene dicendi* non exercet sed nec *justè* Anonymus: ac artem maledicendi perpetuò exercet Comenius, ut mirum non sit, quod in eà tantum profecerit. Hic quoque quantos fluctus eiet in simpulo. Lapsus forte sit in intelligendis Eusebii verbis Anonymus. Quid attinet, sicuti paulò ante nugatur & butubaturum; ita nunc tot maledictorum congerere Synonyma? Publicum eum vocat Impostorem; fraudis & doli mali reum; veteratorem, forem in Sacro, Manticulatorem, Falsi convictum; fraudatorem, circumventorem, & quid non? & quidem hæc omnia in uno non longo paragrapho. Ubi vel minima occasio occurrit, conviciari non cessat; donec totos suos verborum aut phrasum loculos communes exhauriat; ne sibi puerilis quondam studii labor pereat. Sed dum sedulus est in verbis; in rebus ipsis incuriosus, seipsum falsi arguit. Ipsos enim Christianos doctrinam de Deo, & Christo corrupisse, magna bile & contentione negat. Et tamen eorum qui illum corrumperunt, hæreses; ex septem Judaicis, quas Hegesippus commemorat; in Ecclesia Christum il-lapsis asserit. An hæreses aliquæ hæreticis in Ecclesia illabi poterunt? Annon hæretici Christiani nominis obtentu in Ecclesia grassati sunt? Non omnes æquè recordes hæreses luere. Frangit Gnosici qui ob enormitatem absurdorum dogmatum, aut ejecti sunt; aut ultrò extrà Ecclesiæ castra tendebant. At nec decrant maiores ac subtiliores Gnosici; qui nova quidam rerum divinarum tabulata non extruxerunt. Sed Oeconomias tamen nescio quas subiles, & Sacræ Scripturæ ignotas in ipso Ecclesiæ gremio comministerentur.

V. Ad

## V.

Ad pag. 88. §. 72.

Non dogmatis de Trinitate; sed erroris in hoc dogmate initium Anonymus Simoni tribuit. Quem ipsa in Sabellio Ecclesia damnavit. Numericam videlicet personarum divinarum unitatem & confusio- nem, quam in sua una numero & individua persona impossit hic introducebat. Huic errorem utrum bona fide effugerint; qui vel maxime damnant; & quam procul sit numerica personarum; à numeri- ca essentiae in personis identitate, Lectoribus ex- pendendum relinquere, quam iudicium nostrum in- terponere praeulat. De patre quidem & filio, & Spiritu Sancto, (quæ Trinitas dicitur) nescivisse hic Magus non potuit. Sed pravas de eo dogmate opi- niones primum ipsum spargere cepisse in eoque Pra- xeanis, Patripatianis & ipsi Sabellio prævisse, res ipsa & historia loquuntur. Verum quidem & sanum & facis simplex de sancta ista, quoniam ita loqui placet, Trinitate dogma, à Christo ipso & Apostolis præ- dicatum, nemo negare potest, quin Sacram Scripturam & symbolum Apostolicum rejiciat.

## VI.

Ad pag. 92. §. 74.

Forum, quæ in doctrina de Christo, simplicis- simæ Apostolorum prædicationis & symbolo eorun- dem, adjecta sunt; Defensorem neminem Justino antiquiorem agnovit vetustas. Testis antiquus apud Eusebium in opere adversus Artemonem Auctor Anonymus, qui dum aliorum dogmatum antiquita- tem, altius contendit, regrediendo in vetustius ævum; ultra Justinum progredi non potuit: cui proximum Tatianum ejus discipulum, & Clemen- tem (sine dubio Alexandrinum, ut alibi probabi- mus) annexit; omnes, propter adjecta Apostoli- cis sublimiora; ut putabant, dogmata Gnosticos. Hoc enim titulo etiam gloriatur Clemens hic Ale- xandrinus, Origenis præceptor, dum suorum Stromatum librum sic inscribit: De vera philosophia Gnostico- rum commentariorum Stromates. Euseb. l. 6. cap. 12. Sed Justinus quidem & Clemens non modo inter- sanctiores Gnosticos, verum & optimos viros nume- randi, quibus cum istis in Ecclesia non nisi ultra Symbolum Apostolicum sapientibus, (nondum pul- sa ex Ecclesia caritate ac tolerantia) bene convie- bat. Tatianus ad vicedores Gnosticos propius ac- cessit, qui segetes ab Ecclesia cætus (spon- te an ejus dubium) habebant.

Quæ sub Ignatii nomine venditantur Epistolæ, pleræque omnes spurias esse & à Gnosticis posterioris ævi: qui tandem Ariani dicti sunt, partim sub- jectas, partim inverecunde corruptas, cum multi alij tum inprimis non obscure ostendit Jacobus Usserius Archiepiscopus Armacanus. Proinde quæ ex tam suspecto codice citantur, nisi forte aliquid contra ipsos Corruptores eorum pugnant contineant, nulla fide digna sunt. Quamvis enim quædam purgat- jam & emendata censentur; quis nobis idoneus spon- sor erit, ea quoque, quæ quibusdam sana & in- tegra videntur, non esse corrupta? Nunquid enim una falsaria manus istiusmodi Scriptis admodum est? Et quamvis vetustiores Codices recentioribus sanio- res videantur, præsertim illi duo Latini Usseriani, tamen quia primævis non Latine ab Autore scripti sunt; quis pro ipsis interpretibus spondebit? Certe paulo ante citatus à nobis vetustus apud Eusebium auctor; non reticuisse Ignatii nomen; si illo ævo

istæ epistolæ, tales uti nunc sunt, existissent. Ac ne ipse quidem Eusebius ignorantiam aut incuriam auctoris Anonymi supplere neglexisset; si quid in iis, quas commemorat, adversus Artemonitas pug- nant invenisset: quorum redarguendum nullam oc- casionem onitit. Quod non leve documentum est, eas quoque quæ pro veris censentur Ignatii episto- las; nec semel quidem aut ab uno fallatore corru- ptas, & falsationes supra falsationes, ut vulnera su- præ cicatrices ipsis insidias; nec si forte à sequenti depravatione emendatæ sunt; ideo nihil jam in illis antecedentis nævi remansisse.

## VII.

Ad pag. 93. §. 76:

Paulus Apostolus Philosophiam latrociniis insidia- ri doctrinæ Christianæ præmonet. Comenius & Au- gustinus non insidiatricem illam sed ad eam pædago- gam esse affirmant. Utri tollium parti credendum est? Præterea si hæc Platonica cum Christianis ita pulchrè ut vult Augustinus congruunt, cogitandum Sapientioribus relinquatur, utrum sit verisimilius; dogmata hæc ex religione in philosophiam; an ex philosophia irrepsisse in religionem? præcipue tunc cum in tot Apologeticis suis Christiani, omni o- pe contenderent, dogmata sua ita proponere; ut persecutoribus persuaderetur, ea ab ipsis quoque Gentium philosophis approbari; si quid forte vel hoc modo crudelitas eorum mittere posset. Sed & in pellicendiis ad Christianismum Gentibus; mul- tum professe videbatur si dogmata religionis, cum præcipua gentilis sapientiæ lecta, congruere vide- reatur.

## VIII.

Ad pag. 94. §. eod.

Pergit Comenius ostentare improbum & perverax & indefessum Ecclesias afflictas calumniandi studium quibus objectare audeat. Quem esse Deum non credimus illum tamen aut adoratis aut adorare simulat. Nos vero non Verum tantum, sed omnia sibi à patre (præ- ter unum illum qui subiecit) subiecta habentem Deum in cælis credimus esse: illum Jesum, qui pro nobis in terris mortuus est. Hunc igitur solum Dei filium agnoscimus, qui pro nobis quondam mori potuit: non alium qui & nunquam & nullo mo- do mori potuit. Nec simulata sed vera adoratione dignum censemus eum: quem Angelicis quoque po- testatibus pater adorandum proposuit. Non pudet igitur hominem tam inverecundæ criminacionis? Sed quid pudeat eum, cuius non medo fraus, post mille perfidias cicatrices lacerata: sed totum os vul- nus est.

## IX.

Ad pag. 95. §.

Quinam illi fuerint Chaldaei; aut Hebraei à quibus sua de S. Triade dogmata Platonicè acceptint, non exprimit Comenius; nec nos ista curiosè exquirimus. Sufficit nos ipsis Comenii vestigiis, perdu- ctos esse ad cubile aliquorum controversorum dogma- tum, in medio gentilis philosophiæ Sacrario latens atque deprehensum.

Sibyllarum testinomia quanti fecerint, plerique sa- niores latrantio patres, notum est, quibus vir iste bonus & discretus, visus est longe melius destruxisse aliena, quam sua adstruxisse dogmata.

## X. De Herma.

Ad p. 98. §. 8o.

Quantum fidei & auctoritatis libro Hermæ qui Pastor dicitur tribuendum sit; consulat Comenius Tertullianum lum; quæ cum pluribus aliis tantquam fulgidum Ecclesiæ phosphorum obscuro, duorum seculorum (quorum traditiones allegat Anonymus) crepusculo opponit: cum tamen diluculum illud Apostolos & Apostolicos viros comprehendere. Is libro de pudicit. cap. x. hæc elogia libro illi tribuit. Criderem tibi, inquit, si Scriptura Pastorem, quæ sola meritis astat, divino instinctu non rasset inveni; si non ab omni Concilio Ecclesiæ uti an rstrayum; (allojuntur Montanilla & ceteros) inter apocrypha & falsis iudicaretur; adultera & ipsa, ex inde patronis sociorum, id est, adulterorum. Nec melius de eo censet aut decernit Gelasius Pontifex Romanus cum toto concilio Romano: ut mirum sit non desisse in Ecclesia Romana qui ipsi faveant aut patrocinari audeant.

Nec tamen frustra, suspectus licet, hic testis ab Anonymo citatur, quia eorum vineta cædit; à quibus inagui fit.

## XI.

Ad pag. 99. §. 9. cod.

1. Impossibile crimen quod anonymo sine causa obijciat, in accusatore Comenium recidit. Non enim ipsam textum verborum libri Pastoris recitat Anonymus, dum exponit de qua potestate & imperio Pastor locutus est; sed sensum & suam illorum verborum explicationem. Non igitur Pastoris verba anonymus: sed Anonymi sensum Comenius adulterat. Quod autem de tradita à Patre post mortem potestate, isthic, sermo sit; inde liquet, quia ante mentionem acceptæ istius potestatis proxime mentionem fecerat, delationis peccatorum & pallionum quas perpassus est Christus.

2. Verba Christi de tradita sibi à patre potestate, ante mortem ejus prolata; quæ congerit Comenius, explicantur per alia plurima Sacræ Scripturæ loca; quæ essendunt potestatem istam traditam in exaltatione ejus post mortem & propter mortem factâ Philip. 2. 9. Usurpatur verò in iis idem loquendi modus, quo nobis quonque gratia data dicitur ante tempora æterna 2 Tim. 2. 9. quæ multo post promulgata, imò post mortem demum nobis perfectissime danda est, aut convivificati dicimur & consecrati: & unâ collocati in cælis cum Christo Eph. 1. 3. 6. cum tamen reipsa post mortem demum hæc sperare debeamus. Talia plurima diri possunt quas alibi à nobis allegantur.

3. Sacrificio mortis Christi, (quod in terris caputum in cælis consummatur) in quo maxime placatum nobis, imò amantem nostrum patrem ejus experti sumus; abolita esse; & non uno modo abolita peccata nostra non negimus. Sed Comenius illa nobis à benigno patre gratis remissa esse non credit. Nec patris inodo indulgentissimi gratiam, ingratisima mente agnoscere detestatur: sed filii quoque erga nos beneficium elevat; dum non ipsum filium, sed actionem ejus, sine qua ab æterno beatissimus vixit ac vivere potuit; quæque adeo non exaltationem aut gloriam sed humiliationem ipsi attulit; pro nobis mortem gussasse, opinatur.

## XII.

Ad pag. 101. &amp; seqq.

Nugacitas istius supposititii Hermæ; assertis Spiritum Sanctum esse Filium Dei, Christum autem Spiritus Sancti servum, indigna est quæ aut defendatur aut refellatur. Nec ideo Hermæ hypobolizæ testimonium produxit Anonymus ut cum hominem quisque ille fuit, in omnibus orthodoxe sensisse ostenderet. Fatetur enim plerosque ex iis quos producit testibus, jam fuisse seductos erroribus variis (pag. sui Scripti 18.) non tamen eo usque ut Christum Patri æqualem statuerent. In eo tamen hallucinatus videtur Anonymus, quod inter testes quos decem producit, distinctionem ponere neglexerit. Quorum quatuor primi fuerunt verè orthodoxi & Apostolici, nullo (quod sciamus) Gnostici erroris nævo reiectanei. Ac de Clemente Romano quidem & Polycarpo, fama quoque & falsariorum protervia mentiri verita est. Hermæ autem & Ignatio, quas attingere aulæ est scripto sese ipsa suamet futilitate refellunt; & genuina ipsorum non esse palam dignoscuntur. Sex posteriores, à Justino initio sumpto Gnosticarum opinionum aut suspectos aut patronos fuisse non ignorabat Anonymus; (si modo quibusdam ex iis quoque falsariorum fraudes non illudit) Nec disjunctur seductos esse multis aliis erroribus; de eminentia tamen patris supra filium rectè sensisse.

## XIII. CLEMENS ROMANUS.

Ad pag. 104. §. 81.

1. Clementi Romano Phorius & alii iniquiores sunt; quia stomaachantur quod in Scriptis ejus nihil quod ad gustum Gnostici palati serviat; repellantur.

2. Hunc autem virum de eminentia patris supra filium; non Gnostice sed Apostolice sensisse, non ex eo deducit Anonymus; quod doctrinam Trinitatis Corinthiis ex professo non explicuit; sed ex eo quod de Deo & Christo, non Gnostice, sed Apostolice locutus fuerit. Gnostici enim quos oppugnat Anonymus, nullam occasionem omittunt, quin rerum vetustæ Creaturæ conditorem filium vocent atque inculcent. Clemens autem Romanus; cum patrem & filium contradistincte sibi nominet; soli patri creationem tribuit, filio non item. Quod factum Clementis adeo quibusdam receptæ longe post in Ecclesia opinionis repugnans judicatum est; ut eum apud ipsos Arianiismi suspectum reddiderit.

3. Porro ex eo quod Clemens, ad unitatem Corinthios adhortans, unus Dei, & unus Christi & unus Spiritus gratiæ mentionem fecerit, non magis evincitur, eum recepto vulgo Trinitatis dogmati adhæsisse; quam si quis ex eo, quod Paulus item concordiam Ephesiis commendans (cap. xv. 5.) unum Dominum, unam fidem, unum baptismum; unum Deum & patrem omnium esse dicat, colligere velit, eum de quaternitate eorum quæ nominat, tanquam personarum in una essentia conjunctarum, cogitasse.

4. Quod asserit Clemens, autorem epistolæ ad Hebræos (cap. 1. 3.) fecutus, Christum esse splendorem & radium magnificentiæ Dei: quis non videt id Christo improprie tribui cum is substantia & suppositum sit, non accidens? & modum hunc loquendi esse similem illi, quando Vir imago & gloria Dei dicitur, quis ex eo colligat; virum Deo coæternum

coæternum esse, quia videlicet Deus absque gloria sua nunquam fuit.

#### XIV. De IGNATIO.

Ad pag. 107.

1. Non eo sine telles plerosque producit Anonymus, ut offendat eos in omnibus rectè & orthodoxè sensisse; aut secum contempsisse; sed ut in solo isto de Summo Deo articulo unanimem illius ævi consensum exhibeat; adversus posteriorum temporum dogmata. Defensoribus veritatis semper licuit, etiam ex errorum patronis; pro veritate testimonia colligere: & longè validius adversus hostes Veritatis pugnare illud telorum genus; quod è manibus adversariorum eripitur.

2. Si Anonymus plenarium supposititium hujus Ignatii cum sententia sua consensum jasset; poterat ipsi specioso colore fraus obijci; quod quibuldam in quibus cum eo sentire videtur locis allegatis, ceteros in quibus dissentit, reticuisse. Nunc cum is apertissime fateatur, in plurimis cum seductum, in hoc tamen de eminentia patris supra filium capite rectè sensisse; quid attinuit loca ista citari, ex quibus liquebat Anonymo, eum esse seductum? Non sapientius ista ab eo postulantur, quam is fecisset; si veram & congruam in uno articulo præsentis Ignatii doctrinam, ostensurum se pollicitus; errores ejus sententiæ suæ adversantes allegasset.

3. Hic quoque sub exsofo nomine Ecclesias in Polonia afflictas invadit; idque ex nugacissimis larvati tenebrionis commentis; quibus ipse sese non credere prohetetur. Negare igitur non potest se scientem ac volentem, ejusmodi armis, quæ ipse pro mendaciis habet, illas oppugnare. Nec potest prætereundum fuisse, eas armis oppugnari; quæ non plus fidei ipsis importunius quam Comenius adhibent. Iuvo vero eas ipsas, quas ille veras Ignatii epistolas putat, merito pro suspectis & inquinatis habent. Quia tamen, quisquis ille fuit impostor, Quolicus fuit, merito adversus Quolicorum complices ex eo sumantur testimonia.

4. Notandum autem est, testimonium ex epistolis ad Epheseos deproptum; assertu à Comenio omissum; quia quod responderet non habebat; cum hanc epistolam Auctoris genuinam opinetur. Cuneum tantum cuneo, extendere contendit, ostendens ex eadem epistola Ignatium ab Anonymo dissensisse. Quasi id non ultro asserat Anonymus, Ignatium, aut illum quisquis fuit, qui sub nomine Ignatii orbi imponere voluit; seductum in aliis, in uno isto, de eminentia patris superstitium dogmate, ab Apostolica doctrina non recedisse.

#### XV. DE POLICARPO.

Ad pag. 109. §. 83.

1. Non respondet ad allegata è Polycarpo Comenius; Sed verba Polycarpi in Ecclesiis Poloniæ afflictas calumniose contorquet, ne qua tibi criminandi ansa elabatur. Obijcit illis primum quod non confiteantur Christum in carne venisse: atque ideo sint Antichristi.

Resp. Primum, Dato, sed nullo modo concessio; participium *ἀληθεύειν* *ὡς σαρξ*. 1. *Job. 14. 3.* in verbis Joannis, quæ hoc loco discipulus ejus Polycarpus respicit, per infinitivam explicari

debere: Ecclesiæ Poloniæ, quomodocunque hæc vox adventus Christi accipitur; sive de nativitate; sive de prædicationis initio, utroque modo Christum in carne venisse libenter confitentur. De nativitate loqui Comenium palam est. Tunc igitur & illa Christum in carne venisse; cum in mortali, carnæ, fragili naturâ nasceretur, firmiter credunt & prohetentur; In utero virginis è Spiritu Sancto conceptum & natum, verum quidem; non tamen nudum, sed divinum hominem, quippe ex divinâ stirpe satum prædicant. At enim extitisse antequam in carne veniret negant? R. sp. Quid tum postea? Hoc non est negare adventum in carne; sed existentiam ante adventum in carne, de qua nec Joannes nec Polycarpus loquitur. An venire in carne (puta in mundum) dici nequit, qui in carne nascitur, licet ante non existeret? Vulgatissimum illud est.

*Progenies magnum celi ventura sub axem.*

An igitur homo recens natus; aut progenies quæ in lucem prodit, extitit antequam nasceretur? An cum dicitur venit hora aut tempus, necesse est horam illam, aut tempus ante extitisse? Quis hujusmodi improprios sensus, in sacris juxta & profanis frequentissime usurpari ignorat?

Deinde tam Joannis quam Polycarpi verba, falsa versione Comenius depravat. Nam voces *ὡς σαρξ ἀληθεύειν*, propriè & ad verbum, participii significatione reddita, *eum qui in carne venit* significant. Nec ulla est causa cur per infinitivum explicentur; sensu à proprio aliquantulum abeunte. Immo vero gravissima causa est, cur per infinitivum non explicentur. Quia ab ejusmodi interpretibus falsa Joanni enuntiatio asfingeretur: qui dicit Omnem eum qui confitetur Jesum Christum *ὡς σαρξ ἀληθεύειν* esse ex Deo. Si hoc ita explicetur, Omnem qui confitetur Christum in carne venisse, esse ex Deo; nemo magis id credidisse & professus esse dici potest, quam illi qui interficiendi Domini auctores, & tam nefarii sceleris executores fuerunt; qui neque consilium tam sævum iniissent; neque facinus patrandum suscepissent; nisi Christum vere in carne fuisse, ac proinde in eadem in mundum venisse, certo essent persuasi. Hos igitur Satanae ministros ex Deo fuisse cenlebimus? Nihil falsius.

At si verba ista interpretemur, Omnis qui confitetur Jesum qui in carne venit; esse Christum, ex Deo est (quod explicatur per verba *cap. v. vers. 1.* Omnis qui confitetur Jesum esse Christum, ex Deo natus est.) nihil est verius. De confessione enim vera non simulata loquitur Apostolus.

Nos igitur secundum hanc saniorum verborum Joannis explicationem, Jesum illum qui in carne venit, *ὡς σαρξ ἀληθεύειν*, esse verum Christum & filium Dei; longè verius & fidelius confitemur & in eum credimus, quam Comenius. Qui infelix detrito jam in rixis Theologicis ævo nondum scit grande illud secretum; quod obstinatissime non credat Jesum esse Christum. Disceat igitur docendus adhuc, ut fidem & conscientiam suam introspectat; & agnoscat Joannis & Polycarpi suffragio ac sententia, sese esse geminum Antichristum. Nam qui fidem in Jesum illum, qui venit in carne; non habet pro vera fide in Christum; is Jesum non habet pro vero Christo. At qui nos credentes in illum qui in carne venit Jesum; in eoque fiduciam nostram collocantes,

Sff

& eam



& eam præceptorum ejus obsequio exprimere contententes, non credere in Christum aut in filium Dei; nec Christianorum nomine dignos, affirmat; & ubi potest infestatur ac persequitur: is fidem in Jesum illum qui venit in carne, non habet pro vera fide in Christum. Non igitur Comenius Jesum illum, in quem nos credimus, habet pro Christo vero, alias nos diligendo; sibi putaret 1. Joh. v. 1. ac prout non modo spiritu Antichristi ducitur 1. Joh. 1v. 3. Sed ipse est geminus Antichristus 1. Joh. 11. 22.

Neque est quod tanti criminis solatium quærat in eo, quod latissima ista culpa tot hominum milia teneri videantur, quos.

*Defendit numerus junctæque umbone phalangæ.*

Neminem alium accusatio illa petit, præter Comenium ejusque similes, qui non contenti sua sive vera, sive falsa sententia; eos insuper qui Jesum illum quondam hominem (id enim epichetum *ὁ ἄνθρωπος* significat) at nunc benedictum super omnia Deum confitentur; & credunt esse Christum filium Dei unigenitum, neque confessionem hanc, vitæ & moribus abnegant; damnant tanquam infideles fide carentes, ideoque cane pejus & angue oderunt; atrocibus & falsis calumniis onerant, & usque ad necem & sanguinem persequuntur. Tales enim omnes, quicquid ore crepent, Dominum, Dominum, ingeminantes esse Jesum Christum; non credunt illum Jesum hominem exaltatum; esse Christum aut filium Dei; cujus leges tam potenter calcare audent; & aliorum fidem in eum, tam contumeliose traducunt; quæ injuria per latus insontium ad ipsam Dominum pertingit, & eos operatores iniquitatis arguit; quos Dominus solis labiis ad se appropriantibus, corde autem amarissimo, adversus matrem ejus spiritum pugnantes, abute in malam rem à se (ni respiciant) imperat, & illos pro suis non agnosceret palam profiteatur. Proinde nihil est quod in culpæ hujus societatem, insontes Comenius violentem pertrahat. Nec enim eos qui innoxio errore abducunt, suamque fidem bona fide custodiunt; alienam non judicant, sed contenti judicii judicandam relinquunt; tanti criminis reos arguimus. Aliud est hallucinatio; aliud, iniquitas, crudelitas & scelus.

Quisquis nostrum simpliciter in opinionibus hallucinatur; misericors est Dominus, qui ad infirmitatem mortalium connivere novit, dum ipsi admixta non sit perversitas. Sed hypocritas istos, qui gloriam ejus tenerè amare se fingunt; ut sibi consensius suis convitari eosque verberare liceat: & interim hominem illum Jesum divina stirpe factum, qui in carne venit; de solio Majestatis sum, in quod à patre evectus & exaltatus est, tam contumeliose detrahant; pro eo ac merentur judicabit. & juxta dilecti sibi Apostoli verba ac monita 1. Joh. 11. 22. & cap. 1v. vers. 3.) hostes suos & Antichristos fuisse declarabit, atque ut eorum, qui conservos verberant; partem assignabit cum hypocritis (Matth. xxiv. 51.) ita ejulandi hypocritarum (ni maturè respiciant) partem assignabit cum Antichristis; ibi erit fletus & stridor dentium.

Ita Comenius, qui paucos ante annos in collegium pseudoprophetarum cooptatus, & quibuldam eorum peculiaris *Adjutus* erat; quia in Spiritu, insontium, & propter conscientiam afflictorum, oppressore, tantum profecit: nunc se in Ordinem & gradum Antichristorum promoveri boni consulat.

II. Alterum quod afflicta Ecclesiis objicit Comenius est, quod non confitentur mysterium crucis, ideoque secundum Polycarpi verba, ex Diabolo

fiunt. Non confiteri autem eas istud mysterium probat, quia negat Crucis mortem *alio quam ad patientiæ exemplum spectare*. Quam falsissimam esse calumniam redarguant illæ, dum palam & clara voce confitentur, præter exhibitum patientiæ exemplum, innumeros & quosdam longè majoris quam hic sit, momenti esse mortis & crucis Christi fructus, in nos redundantes.

Præcipue verò certissimam tam Dei patris, quam ipsius Christi erga nos amoris fiduciam, remissionis peccatorum certitudinem; acerrimum ad abstinendum à peccando & cruciandum carnem stimulum; fidei nostræ ac totius religionis confirmationem, præterea quæcunque ex Christi exaltatione, (ad quam per mortem & propter mortem ventum est) in nos derivantur emolumenta. Quæ omnia & singula quis numeret? Non sunt igitur Ecclesiæ illæ ex Diabolo: sed homines rabido adversus eas zelo æstuant, flagrant, dabacchantes; quo Spiritu agantur ipsi viderint.

III. Tertium quod Ecclesiis istis objicitur, quod resurrectionem & judicium impiorum negent. Illæ verò firmiter utrumque assertendo calumniam refellunt. Ac de piorum quidem resurrectione; ne Comenius quidem litem illis movere audeat. Judicium vero impiorum fore firmissimè credunt. Quod si quis in modo judicii hallucinetur, aut ab aliis dissentiat; non in re ipsa; sed in modo rei dissensus est. Et quia de impiorum pænis, quales futuræ sint, quaeritur; non nimium dissensit aut curiose ea scire laborant; quæ ut ad se nihil pertineant; auxilio & gratia Dei, pro viribus conituntur. Comenio & aliis ejuldem farinae mortalibus hæc scrutanda relinquunt; qui se huic periculo propiores, nescio quo instinctu, sentiunt.

II. Ex oratione Polycarpi patet, antiquiores illos viros Apostolicos in cultu & laudem divinam celebratione Deum patrem ex quo omnia; cum Filio per quem omnia, semper conjunxisse; quod & hic facit Polycarpus, gloriam Deo cum Christo tribuens, in Spiritu Sancto. Cum enim in Spiritu Sancto orare iusti simus (Jud. xx.) quid mirum quod Polycarpus ferventer orans; & in oratione Deum per Christum sempiternum Pontificem laudens & glorificans; faciat id in Spiritu Sancto; gloriam reddens Deo patri per filium tanquam Pontificem; verum ita ut filius quoque, tamen Pontifex, hujus gloriæ fiat particeps; ac totum id fiat ex affectu & instinctu Spiritus Sancti. In quo rectè notavit Anonymus, quia Christus dicatur Pontifex per quem victimæ precum & gloriæ, offerantur Deo: manifestum esse Inæqualitatem cum patre vestigium. Quamvis enim gloriæ per filium Patri à Polycarpo oblatae, ipse quoque filius vel propter ipsum tam divinum Pontificatus sui officium fiat particeps; tamen principaliter patri tanquam superiori ea gloria offertur. Quia pontifex, per quem victima offertur, proflus æqualis ei cui victima offertur esse non potest: particeps tamen sit & Pontifex hujus victimæ, quia sedet à dextris Dei; cui uni tanquam dilectissimo filio Deus Omnipotentiam contulit, ut per eum omnia fierent; atque etiam tam divinum Pontificatus munus administraretur. Spiritus Sancti mentio ita fit, ut affectus duntaxat illius & sacri instinctus, quo offerentes Deo per Christum precum & gloriæ victimas, agitari debent efficacia exprimat. Evidentissima igitur hic inter patrem, & filium, & Spiritum Sanctum cernitur inæqualitas, cum ille Supremus esse innuatur, cui per Pontificem Christum à Polycarpo victima

victima gloriæ absolute offeratur. Proximus ei sit ipse Pontifex; ad eisdem victimæ faciendæ consortium admissus. Idque per illud ipsum ministerium suum, quod abique proxima Deo patri dignitate & omnipotentia paragi nequit. Admissus autem, non ut supremus Deus ex quo omnia; sed ut supremus Dominus per quem omnia. Qui sempiternus Pontifex dicitur, non à parte ante; cum summus Pontifex esse non potuisset antequam Sacerdotis victimas offerre caperent, sed à parte post; quia sine ullo est successore. Denique ultimo loco Spiritus Sancti mentio fiat, tanquam Sacri afflatus; qui tam sancto piorum, Deo patri per filium ejus victimis suis offerentium, negotio intervenire debeat.

## XVI. DE JUSTINO.

Ad pag. 112. §. 84.

Cum negare plane non posset Comenius, quod de duabus in Christo naturis simul & eodem tempore conjunctis sententia Justini denum temporibus esset in Ecclesia celebris facta; & fieri tamen illud pueret, rem istam hoc modo semificatur: *Semper illam quidem credimus, ut jam vidimus, inquit, sed tunc explicatius proponi cepimus, requirentes id hæreticorum insaniâ.* Ergo id tantum confiteatur, ejusmodi de duabus Christi naturis doctrinam ante Justini tempora distinctam & explicatam non fuisse; verum aliquam tamen imperfectiorem fuisse. Resp. Doctrinam istam de naturis toto genere distantibus, in unum suppositum eodem tempore confusis creditam fuisse semper ante Justinum, tantum abest, ut jam docuerit Comenius; ut ne docere quidem tentaverit. Quod si quid adversus anonymum attulit; id ex suppositis testimoniis sumptum est; & fidem nullam meretur. Imo verò in ista ipsa Confessione sua, qua explicatius illam post Justinum, quam ante fuit propositam faceret, satis asserit illam alio modo Apostolico ævo; alio autem à Justino & subsequenter Patribus propositam; illic imperfectè & confusè; hic distinctè & explicatè. Nisi quòd in eo Lectoribus imponit, quòd istos proponendi modos præposuere invertit. Longè distinctior enim duarum istarum Naturarum Cognitio fuit ante; quum mortalis & humana Natura quidem ante mortem; divina verò & immortalis post resurrectionem, in Christo consideraretur ac distingueretur. quemadmodum Paulus Rom. 1. 3. & 4. hæc distinguit. Infirmitatem quidem Christi naturam secundum carnem apparuisse antequam resurgeret; at ex resurrectione potentem evasisse, secundum illum spiritum sanctificationis, Spiritum Scipsum vivificantem, Spiritum æternum & qui ipsi ad corruptionem omni aditum præcluserit; secundum quem à patre genitus dicitur per resurrectionem ejus Act. 13. 33. I't hæc sunt Apostolica naturarum Christi distinctio, satis clara & explicata. At duas simul, nec sibi succedentes, sed eodem tempore existentes; mortalem & immortalem, humanam & divinam, infirmam & potentem, Naturas simul in Christo finire; non erat, distinctam & explicatam de istis naturis, sed confusam, intricatam & contradictoriam involventem: ideoque novam & falsam doctrinam tradere.

## XVII.

Ad pag. 113.

I. Ad allegata à Justino testimonia, nihil respondet Comenius. Causam addit, quia tricas non amat. Hoc respondendi compendium; neque Aristotelis, neque ullius boni auctoris Logicam redoler. Mirum in ex divina Comenii Logica sumptum est. Enimvero quavis alibi judicium eius: alibi eruditionem desideremus; hoc loco sapere Comenium judicamus; qui intentata sibi ab adversario victorie vincula averfatur, hoc nomine, quod eorum tricas quibus involvendus est, non amat: perinde atque ille *Sur in Sæcra*, (Comenii phrasia est) deprehensus. Cuius damnati ad supplicium collo dum Caraxifex laqueum indueretur; relictus violenter ut poterat; excusans suum jugulum esse tam teneri ac delicati sensus; ut laquei contactum ac titillationem ferre non posset. Merito & Comenius tricas istas averfatur ac refugit, & cum ad eas non haberet quod responderet, fieri coactus est; hæc fuisse Justini errata, condonanda potius quam exaggeranda. Aequi Justinus hac in re; nec à nobis erroris arguitur; nec ulla à Comenio venia indiget; quia hæc non errata sunt; sed purioris Apostolicæ doctrinæ reliquiae. Cujus hominis probitas etiam martyrio testata; meretur ut si quid in aliis rebus, humanitatis celsipitavit, ipsi condonetur potius quam exaggeretur, vel eo nomine quia dissentientes in Ecclesia toleravit, nec leges Caritatis unquam temerare ausus; ad eandem mansuetudinem ac tolerantiam alius Dux & Autor extitit. Unde potuit quicquid circa personam JESU, opinando lapsus fuerit, cum tamen nec fidem in illum Jesum; olim filium hominis secundum carnem; postea verò filium Dei in potentia, secundum Spiritum Sanctificationis, ex resurrectione mortuorum (tanquam ea non esset in Christum aut filium Dei) unquam condemnasse, & quòd idem ille JESUS qui in carne venit, vere fuerit Christus certò credidisse. Quod innumeros quoque alios, quanquam adversis præjudiciis occupatos, fecisse; & facere: & cognita vera, non calumniis adulteratâ sententiâ nostrâ, facturos esse non dubitamus. Comenium excipimus, & cæteros calumniatores & persecutores nostros: qui cum fidem in Jesum, non putent esse; fidem in Christum, nullo modo credunt Jesum esse Christum, & non modo in depravanda Apostolica & veteris Ecclesiæ doctrinâ; sed in opprimenda quoque libertate sunt puri, puti Antichristi. Atque illi quidem ad ulcera Justini, (quæ nos silentio contegmus) tanquam melleæ advolant. Ideò Investigativa Martyris in Judæos facta ad illos, uti veros Judæorum imitantes, ac posteros, pertinet.

II. Quod ad divinæ lucis gradus attinet; tantò maiorem eam in Justino Martyre & ipsius coævis, quam in Nicænis patribus eluxisse, certum est quantò propiores illi, lucidissimæ Apostolicæ ævi veritati quam illi fuisse atque ut per Apostolorum meridiem, vespertinum Justini crepusculum, ita per Justini dubiam lucem, adulta Nicænæ noctis caligo illuminanda est. Argumento est quod Justinus fratres dissentientes non odit sed toleraverit.

III. Si decisa semel in Conciliis ventilari fas non est; de causa Lutheri, Zvinglii, Calvinii, actum est. Si delectus Conciliorum adhibendus, quod privilegium habuit Nicænum præ Tridentino, potestatis Ecclesiasticæ. Equè faciosum utrumque, æquè

Mundanæ potestatis violentia minax; nisi quod Executorum Tridentini potentia impar fuerit ac longè inferior viribus; florentis adhuc Romani imperii. At nos hic non de Vi, sed de Jure, agimus.

IV. Vanissima est exultatio hominis ventosissimi Comenii; qui verba anonymi aut non intellecta; aut subdole explicata in argumentum jactantiæ suæ arripit. Cum igitur Anonymus ait, ex uno Justino quid crediderint omnes cognosci posse non loquitur de omnibus Christianis, sed de iis duntaxat quos post Justinum producit testibus; quos ut inuis, quos reticeret erroribus Justinum secutos non difficeret; ita in hac (de summi Dei patris eminentia) veritatis parte cum eo consensisse offendit. Nihil igitur in argumentum addendum est, quoniam ipsi Comenove-  
nus erroris continuum de duobus in Christo natura & personarum, sua sententia, & consulum, factis quædam Martyris hujus ævo in explicationem & personarum. Factam igitur mutationem negare non potest Comenus; nisi quod eam falso putat in errorem factam, cum nos in deterius prolapsam evinamus.

#### XVII. ATHENAGORAS.

Ad pag. 115. §. 85.

Athenagoram in sententia de Patris *ἑξ ἑκ* præ fili, Justino consensisse non paulo in lectione patrum verborum judicioque & eruditione Comenio præstantior judicavit Petavius. Sed & Comenius distiterit nequi, qui nuditate hujus philosophi miseratur, quod voculæ *ἑξ ἑκ* lectione & versione deceptus; Christum *ἑξ ἑκ* esse putaverit: quod certè est longè inferiorem esse patre. Quid igitur se hoc loco torquet in tam luuosos flexus. defendendo id; in quo ipse nuditatem & errorem & quidem ut putat illusioni obnoxium agnoscit.

Deterior camen & illusionem dignior est error Comenii, quem hic paucis tangit. In æternitate non esse prius & posterius, sed omnia simul, in uno instanti indivisibili: quo nihil magis nequitiae suæ congruum; & effusissimis cachinnis deridendum, Satanas in decipiendis mentibus, quæ subtilitatem futilitatem venantur, excogitare potuit. Sed & nihil est quod promissis Dei caliginem & tenebras magis affundat, quam sub hac imagine mortalibus æternitatem proponere, in qua nulla intervenit abstractio à materia aut à singularibus; sed est purum putum mentis nostræ figmentum, contradictionem infinitis rationibus implicans; & quæ nobis durationem illam infinitam eis coloribus depingit, qui menti nostræ nil aliud representare possunt; præter MONSTROSUM NIHIL & Chimæram in obscurissimo vacui auro imperceptibilem. Nescit ista sine dubio Anonymus; neque scire curat & scire se opinantes, aliquando suaviter ridet, interdum sortem miserorum deplorat.

#### THEOPHILUS.

Non id egit anonymus ut ostenderet Theophilum nulla in re à se dissensisse; sed in uno duntaxat de patris suprà filium eminentia capite, secum idem sensisse. Ludit igitur operam Comenius dum citat alia, in quibus ab Anonymo Theophilus dissensit, quæ ad propositam questionem de inaequalitate patris & filii, nihil faciunt.

Deinde ea distinctione, vim producti contra se resimonia evadere contendit; quæ ipsum magis implicat. Ait enim *ἀπὸ τοῦ αἰῶνος* ab æterno fuisse *ὑποκείμενος*, postea factum *ὑποκείμενος*. hoc est, Rationem æter-

nam tunc factam esse verbum cum vi verbi FIAT, fieri cæpit Mundus, id quod ex Evangelio probatur. Resp. Quæro à Comenio; quando est genitus *ἀπὸ τοῦ αἰῶνος*; an cum tunc *ὑποκείμενος*, hoc est, ratio æterna? an cum ratio ista in initio creationis facta est verbum? Si prius, Tres Christi generationes inducuntur. Prima *ἀπὸ τοῦ αἰῶνος* ab æterno. Secunda *ἀπὸ τοῦ αἰῶνος* initio mundi. Tertia ex Maria virgine. quibus addenda omnino quarta de qua Paulus *Act. xxi. 31*. Qua necessitate tot entia multiplici-  
cantur?

Si posterius. Ergo ex mente Theophili non ab æterno sed paulo ante initium mundi verbum est siue factum, siue genitum, per prolationem verbi FIAT.

II. Quæro, (etracunque harum explicationum generationum *ἑξ ἑκ*) quomodo ex Evangelio probetur & ex quibus Evangelii verbis? Hic vero deum tricarum finis nullus erit; quas non amat Comenus, quando Calibus Veritatis intricatur & constringitur.

#### TATIANUS.

Cubile erroris Tatiani ipsemet Comenius ostendit, *Proverb. vii. 22*. Imo verò differtis verbis fatetur bonum Tatianum cum cæteris errasse, dum ait: Inducebat tunc omnes in errorem erronea Græca versio &c. Cur igitur inania verba fundit; in ostendendo, quod ab orthodoxa, hoc est, Comenii sententia non aberraverit? Aut Tatianus non errat quamvis in errorem inductus sit. Aut Comenius una cum Tatiano errat. Medium nihil est. Quod in æternitate adjungit prius non esse, nec posterius, ipsissima sunt græcæ; (quidam enim Comenii magistri locis communibus utamur ad nostrum profectum) puræ putæ *ἀφανία*, & mera bubucata.

#### IRENÆUS.

Quid opus est toties obiectare Anonymo proditorum ab illo testium dissensum in aliis rebus, præter eminentiam patris præfili; cum ille toties hunc dissensum non dissimulet & seductos eos in aliis fateatur, non tamen eoque, ut in hoc quoque de quo agitur capite seducerentur.

Irenæus filium facit minorem & inferioriorem patre quia eum dicit ministrum patris. Non igitur æqualem. Respondet Comenus. Etiam Christus dicit Pater major me est. Et tamen ex aliis Sacræ Scripturæ locis probatur filius Patri æqualis. At Anonymus instat. Exemplum & instantiam Comenii sic vulgo conciliari; quod æqualis sit secundum divinam naturam; minor secundum humanam. Atqui Irenæus eum ministrum & inæqualem secundum ipsam divinam naturam stabilit. Quid ad hæc Comenius? Non aliud trepido refugium superest quam in illa divina Logica; ubi omnia heterogenea, imò extreme opposita; veluti in regione æstu torrida; ad unicum fontem congregantur; atque ibi invicem mixta nova subinde monstra producant; & quæ nos ad illam omnimodam & admirabilem sapientiam manuducit, quæ docet

Nil intra est oleam; nil extra est, in nuce duri.

#### TERTULLIANUS.

Qui vim ac virtutem adversarii sustineret nequeunt, extrà cancellos duello præfixos excurrunt. Non ea res nunc agitur, utrum Tertullianum cum Anonymo in omnibus conveniat; quem is ultro seductum & errantem queritur: sed an Tertulliano conveniat, cum Comenio, in hoc uno, quod pater & filius æquales

æquales sint secundum divinitatem. quod Anonymus cum Tertulliano negat: Comenius adversus Tertullianum affirmat. Viciū se fatetur qui cominus congregari non audeat, sed extrā reli jactum ab adversario procurrit.

Ne tamen videatur, non & aliquando propius accedere fatetur vocem portionis ē verbis Tertulliani tollendam, si omnia verba sana censi debeant. Accipimus quod datur. Dissentit igitur Tertullianus à Comenii sententia qui vocem hanc addidit. Revocat postea quod dedit, & ait; per vocem portionis intelligi communicatam essentiam. Resp. At certe non totam. Nam ubi pars aut portio dicitur oppositè ad Totum: ut sit in verbis Tertulliani; tota parti aut portioni non communicatur tota essentia totius; sed pars essentiae; ideoque Totum & pars æqualia esse nequeunt & semper Totum majus est sua parte.

„Fatur & Tertullianum scribere, Deum quidem ab æterno fuisse semper Deum; non tamen Patrem vel judicem; quia nec Pater dici potuit, „antequam habuit filium; nec Judex antequam esset delictum. Sed ad hæc Tertulliani verba nihil responderet, nisi forte in responsionibus quas sequenti Tertulliani loco subnectit. ubi aberrationem Tertulliani invitus licet, fatetur. Tertio subiungit „Tertulliani verba; quod Deus ut sibi necessariam sentit ad opera mundi sapientiam, statim eam concessit; & generavit in seipso. Respondet Comenius Primo. Atqui sibi necessariam ab æterno sensit sapientiam. Ergo illam ab æterno genuit. Sed igitur Anonymus Tertulliani nomine. Comenium æquivocationis dolo decipere aut decipi in voce sapientiae, quæ interdum proprie sumitur; pro ratione vel sapientia propriè sic dicta; quæ est attributum Dei; aliquando improprie pro hypostatica & subsistente sapientia. Propriè dictam atque ingentiam semper in Deo fuisse, quia semper fuit sapiens & rationalis; at Tertullianum de posteriori loqui, scilicet genita, vel ut addit Condita, postquam Deo mundum condere placuit. Non igitur illam esse potuisse ab æterno seu conditam; five genitam.

Secundū Comenii responso. Fatur Tertullianum decipium quod biberit ex impuro fonte versionis Græcæ &c. Responsum hanc non examinamus; quia non is est status quæstionis, an Tertullianus bene senserit; aut locutus fuerit; sed utrum filium patri, ævo, dignitate, potestate, æqualem fuisse senserit, necne. Accipimus igitur quod datur, & discellisse Tertullianum ab ea quam orthodoxam Comenius putat; sententiā, probavit Anonymus.

Tertiō Comenius respondet, alterum fontem erroris Tertulliani & aliorum patrum ostendens, quod in æternitate prius & posterius esse; falso putaverint. Resp. Ne id quidem discutimus; quarevis nihil stultius unquam cuiquam in mentem venire, aut venire potuisse quam hoc commentum, non dubitemus. In quo vel ambitionem aut incogitantiam Boetii viri alacris elegantis & eruditi satis stupere non possumus. Sed nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ est. Quamcunque causam isti patres sententiæ suæ, quam Comenius erroris accusat habuerint; Anonymo hoc loco fuisse, eos se sensisse.

Quarto Respondet Comenius; Posito patres in tam profundo mysterio alicubi aberrasse, At nos venia indignos, qui unā cum assitis in Polonia Ecclesiis, totum mysterium S. S. Trinitatis tollimus; sed ab eiusmodi absurdis erroribus; qui non modo seipsos, sed ipsam mysterium & totam religionem perimunt; & innumeros mortales,

in atheismum protrudant, vindicamus. Mysterium S. S. Trinitatis Patris & Filii & Spiritus Sancti reverenter agnoscimus, & de personis ac rebus tam sanctis; verbis quoque sanctis & Sacræ Scripturæ usitatis; & ex Spiritus Sancti instinctu profectis, non profanis & multis post Apostolos seculis inventis aut inventis, utendum esse statuimus. Totum negotium religionis & salutis nostræ Pater per filium orbī revelavit; eumque non modo pro nobis in mortem tradidit, sed reluscitavit, exaltavit & sedere ad dexteram suam fecit, datā in manus ejus plenaria Salutis nostræ potestate, eumque tam arcto nobiscum nexu copulavit; quā arctum est inter sponsam & sponsum: caput & reliqua membra vinculum. Filius ē terris in cælum discedens, spiritum paracletum promissit; & à Patre in Apostolos & reliquos fideles misit, nec mittere cessat; cuius operā non modo Ecclesiam per orbem propagavit & propagatam gubernat, sed singulos fideles secum & cum Patre suo coniungit, ut cum patre & filio per istum spiritum (in quo orare & accedere ad utrumque jubemur) ac proinde inter nos quoque invicem, communionem habeamus. De naturis, essentis, cælestibus Oeconomis, hypostasis & similibus nihil perspicue revelatum, nihil omnino præceptum habemus. Altiora hæc captu mortali; & nova vocabula, ne novas res introducant, fugienda putamus.

## XIX.

Ad pag. 121. §. 90.

Nemo propemodum veterum patrum fuit; qui in summa rei, circa aliquod dogma consentire; quin in modo explicandi, diversum aliquid ab aliis attulerit. Quod in enodandis perplexis & difficultibus quæstionibus (quales post Iustinum in dogma S. S. Trinitatis investæ sunt) accidere solet. Non ideo tamen quod ad rem ipsam attinet, inter se non consentire ii; qui in modo explicandæ rei interdum à se differunt. Quid mirum si quid Arius quoque in explicatione communis dogmatis de suo adjecit. Sententiam tamen ejus, præcipuè de eminentia patris suprā filium, longe magis quam Homousianorum, conformem antiquitatē fuisse, rectè asserit Petavius. Fallitur autem imò de industria fallit Comenius, dum ait ante Arii ævum Patres filium non factum sed generatum credidisse. Plerique enim eorum factum esse inculcant; adeo ut ipse Tertullianus, quamvis omnium ut puto, illorum, sententiæ Homousianorum proximus; conditum promissuè & generatum prædicet. Multo autem indignius fallit dum id asserendo addit parenthesin (ut vidimus) quasi vero Lector memoriam nequeat, (quod adeo ad nauseam inculcavit Comenius; ut repetitionem ejus rei Grambem vocarit) patres illos veteres, deceptos voce versionis Græcæ *γεννητος* creavit, aberrasse. Quisquis igitur locum hunc rectè verum credidit (quales omnes fuerunt) quem Deus creasse dicitur; creaturam negare non potuit. Quapropter Gnostica veterum sententia pura putanda fuit, Homousianā antiquior; quod rectè Petavius animadvertit. Nec si quid pudoris superest Comenius ipse negare potest; qui excultam quarti & quinti seculi Theologum; quando Ariani oppressi sunt, opposuit feculis prioribus; tanquam in diluculo veritatis ballantibus.

## XX.

Ad pag. 122:

Ad primum argumentum Anonymi, Respondet Comenius cum Mentiri. Resp. Compendiosum respondendi genus, & dignum divina Comenii Logica. Sed annon honestius possunt adversarii assertiones negari, aut refelli? At enim Ignatii verba alio quam spectant trahit Anonymus. Cedo quamobrem? Quia ipse, inquit, cum Antitrinitarius restitit. Quid tuum postea? Quacunque occasione id Ignatius dixerit; verba tamen, ut sonant, ostendunt Comenium, Ignatii sententiâ, Sacrae nuntium esse. Ad secundum Respondet Mentis iterum. Nescio ubi ætatem triverit Comenius: sed ita vulgo in vilibus populus, inter ebrios, mulieres, & caprimulgos altercantes, disputatur. Sed quid tantam bilem exivit homini? Commemoratur Anonymus citatos à se Doctores, qui pro absurdo censuerint, dicere Deum omnipotentem nunquam in terris apparuisse. Quid igitur ad hoc respondet Comenius? Iterum ringitur, & ad furas prope at, quia ratione caret. Dicit tamen, ut supra, citatos Doctores hæc contra Antitrinitarios prolocutos. Id verò nihil ad rem pertinet quando, & qua occasione id dixerint, sed an id dixerint: an ita, ut locuti sunt, senserint? Id unum ad jugulandam Comenii causam sufficit, quod illi Christum patri non fuisse æqualem asseruerunt. Quod ubi evincimus, alias circumstantias non moramur.

Ad tertium & quartum. Gratiâ agit & exultat: supra & satis pueriliter. Non enim id Anonymus ait, Confessionem patrum illorum in omnibus dogmatibus ab Apostolis protectam esse, neque Ecclesia semper manifeste; sed, ut se fuisse verbis explicat Confessionem duntaxat de summo Deo, patre, hoc est, de eminentia patris, supra filium.

Secundo. Fateatur anonymus illos à se dissensisse, quod Christum ante constitutionem Mundi à patre factum, aut genitum fuisse senserint. Non suam igitur, sed alienam & quidem testium ab adversa parte stantium, ad quos illa sæpe recurrit, sententiam proponit; de qua nunc non id quaeritur, verane an falsa, an partim vera partim falsa sit; sed an ea patrum illorum sententia fuerit: aut an id, quod vult Anonymus in uno isto dogmate & quidem constanter testentur. Proficissos igitur eam, aut; non modo privatim, sed publice, etiam coram Imperatoribus. Proinde etiam illi errores quoque suos, unâ cum isto de summi Patris eminentia dogmate; pro publica & Apostolica doctrina venditassent, non idcirco se hæc ipsorum jactantia. Anonymus ad assentiendum ipsis in omnibus obstrictum esse existimat. Non enim suos sed alienos, imo adversæ partis testes producit: ut tanto validius sit, contrarium eorum testimonium. Breviter, Testibus adversarum partium, minime stringitur anonymus. At si quid illi, in ejus rem vel adversus causam eorum, qui ad eos confugiunt testentur, causa à suis testibus oppugnata & convicta jugulatur.

## XXI.

Ad pag. 126. §. 94:

I. Quemadmodum ipsi Apostoli, ita Symbolum eorum omnibus citatis ab Anonymo, præsertim quorum libris suspecti non sunt, patribus, antiquius est, & majoris auctoritatis. Superfluum igitur est illud sulcare alicujus patrum præterquam ipsius Sacrae

Scripturae, testimonio. Nec explicari indiget; omnibus etiam Idiotis perceptu facile ac patens, ut Apostolica omnia.

II. Non potest os Comenii maledicam quiescere. Ubi orationem conviciandi non invenit, ipse sibi ex nihilo creat. Non adjecit vocem Homo ad symbolum anonymus, tanquam in eo contineretur, sed explicuit vocem Jesus in symbolo positam. Quod autem rogatur, unde vocem aut explicationem istam acceperit, respondetur; Ex Joanne, qui Jesum ita describit, *Qui in carne venit*; quod non aliud significat quam hominem; deinde ex tot Sacrae Scripturae locis, quæ Christum fuisse filium hominis asserunt. Quæ igitur Comenio causa fuit tota ingentia plaustra tot maledictis onerandi, ut illis Anonymum obrueret? Quem non Logicum, sed Sophistam, falsarium, publicam fidem Christianitatis licentiosis adamentis depravantem; dignum omnibus penis, quas falso resti jura irrogant, magno conatu accusat. Annon hæc omnia in Convictorem recidunt? qui similiter vocem *Credo*, vocabus in Jesu Christum, addidit & particulam *Et omnis*, quorum illa in Symbolo deest, hæc autem superest. Equumque censuit Comenius sese eo nomine pro falsario publicari? & puniri?

III. Cur ea, quæ posterius in symbolo, Jesu illi, in quem credunt, tribuuntur; puta Conceptus à Spiritu Sancto, natus ex Maria Virgine, & ceterum, sint aut tantum, aut magis prædicatus & *verus*, quam quæ prius; putò Christus; Filius Dei, Unigenitus; nunquam offendit Comenius. Sunt enim & hæc omnia tria, de Jesu illo (qui in carne venit, & ideo ab Anonymo homo vocatur) prædicabilia: imo verò in Sacra Scriptura de hoc ipso Jesu prædicantur omnia. Christus 1. Joh. 11. 22. & cap. v. 17. Filius Dei 1. Joh. 14. 15. & cap. v. 5. Unigenitus. 1. Joh. 14. 9. & passim alibi. Doctor igitur & Censor Logices Anonymi; dicat discipulum doctrinae de prædicabilibus agere; cujus se penitus ignorantem ostendit.

## XXII.

Ad pag. 128. ad lit. c. d. e.

I. Argumentum anonymi est. Prædicatum ita esse intelligendum; quomodo natura subiecti permittit. Ergo & quæ in symbolo prædicantur de Jesu, cui nascituro ex Maria virgine nomen hoc imponendum; & nato homini impositum fuit, ita sunt intelligenda, quomodo natura illius divini hominis, divina quidem stirpe fari, sed in mortali natura geniti, permittit. Respondet Comenius, Logicae strophæ, spinæ, trices exsunt. An loco rationum, quas Logica suppeditat ac dirigit, licetores & carniſices, cum ferreis & cruentis argumentis advocat? Estne hæc legitima respondendi ratio?

II. Verba deinde Anonymi turpi falsatione depravat Comenius. Concepi, nasci, mori, resuscitari, non sunt proprietates naturæ infinitæ; quæ Deus est (puta omnium summus) Ergo de quo ista prædicantur, filius esse non potest nisi Metaphoricè, aut metonymice. Antecedens est Anonymi. Sed illata conclusio Comenii falsa pro verâ furtim supposita: & expressis hoc loco Anonymi verbis contrariis quæ sic sonant. "*Quasi filius Dei hic intelligatur, constare, nimirum, qui natus est ex Maria Virgine, crucifixus, mortuus, resuscitatus, receptus in cælos, sedens ad dexteram patris & venturus ad judicandum vivos & mortuos; quæ omnia Singularem & unigenitum Propriumque Dei filium indicant.*" Hæret igitur potius Comenius in manifesto

FALSI

FALSI crimine deprehensus, quam Mus in pice. Nec respondet ad argumentum, sed verba argumentantis depravat, & in contrarium sensum detorquet.

III. Non minis Redemptio & sanctificatio, per excellentiam tribuitur Patri, quam Creatio vetus. Est enim Summus Deus, & causa omnium prima. creatio vetus nunquam filio tribuitur, nisi nova & cuius est primogenitus ipse primum, mox & creator, & per quem omnia ad eam pertinentia administrantur.

IV. Superfluum aperam, & quidem adversus semetipsum suscipit Comenius, probando id quod nos maxime urgemus; nihil ex iis quæ credenda sunt in Symbolo Apostolico omisum: & tamen videmus de æterna generatione alium illic esse silentium. Unde invictum adversus supposititiam Gnosticorum doctrinam sumitur argumentum, Quod est de essentia fidei, in fidei Symbolo proterendum non fuisse. Si tam necessaria igitur ad fidem est, Gnosticorum, aut qui eos subsecuti sunt sententia; necessario in hoc symbolo disertè ponenda fuit. Nunc videmus silentio transmissam. Nam quod causam huius silentii Comenius reddit; quia per se patet Deum esse ex Deo genitum, vanissimum est. Si enim id per se pateret, non explicaret tam apertè & accuratè ipsum Symbolum, quomodo Jesus sit Christus & filius Dei unigenitus tam secundum carnem: quam secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, ut facit.

Secundum carnem quidem ostendens, quod conceptus sit ex Spiritu Sancto & ex Maria virgine. Unde necessario liquet; neque filium habere potuisse alium patrem, nisi cuius Spiritu & potentia conceptus & ex intacta virgine natus est; neque patrem ullum eiusmodi alium filium habuisse; qui tam propriè filius Dei unigenitus dici posset. Quorum utrumque multò magis secundum Spiritum sanctificationis generationem filii considerando pater, quæ generatio exprimitur in symbola in verbis, Tertia die resurrexit, ascendit in celos, & sedet ad dextram Dei patris omnipotentis, inde venturus iudicare vivos & mortuos. De hac generatione, cui exaltatio conjuncta est, Apostolus loquitur. *Act. xiii. 33.* Satis igitur in symbolo Apostolico explicata est; vera illa & germana unigeniti generatio ac filiationis; quæ utramque naturam Christo contulit: humanam quidem primum & mortalem secundum natiuitatem ex Maria virgine; deinde subsequenter divinam & gloriosam, secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, hoc est, secundum exaltationem illam in Naturam, dignitatem & potestatem; Unico & unigenito filio Dei dignam, resurrectioni ejus adjunctam.

At Gnosticæ five generationis; five creationi, ubi nam in hoc Symbolo locus est? ubi vel minima ejus mentio aut indicium? Cur ea, inter scienda aut credenda, collocari non meruit?

Unde patet, quam apertè tam sancti testis fide convincatur Comenius.

## XXIII.

Ad pag. 129. §. 95. & seqq.

Antequam ad refellendum Comenium accedamus, aliqua nobis præfanda sunt, quæ ad historiam Ecclesiasticam notitiam pertinent.

Sententiarum hominum; qui supra Symbolum Apostolicum sapere non audebant, quam Eusebius lib. v. cap. ultimo, Artemonis vocat hæresin; nemo ante Victorem in Occidente; in Oriente vero ante Origenis tempora, qui sub Zephyrino Romæ fuit; nemo inquam hæresin, eamque ab Ecclesia exclu-

dendam palam vocare audebat. Nec ullum ex antiquioribus, qui hæreses oppugnabant, scriptoribus, invenit Eusebius, qui adversus istud hominum genus ex professo calumiam strinxerit.

Quamvis enim Gnostica post Justinum opinio, in Ecclesia multum invalescere cepit: Caritas tamen & tolerantia erga eos, qui symboli Apostolici scuto & auctoritate proteguntur, diu mansit intacta. Primum nescio è quibus latebris eratus ab Eusebio; aut subornatus; Zephyrini tamen ævo non antiquior tenebris, in tamam & nomen eorum; hostiliter sanè & maledicè, sed minime audacter, (quia nomen suum prodere autus non est) invasit. Eusebius apertius illis, ubi potest, maledicit; adversus quos ex professo decem libros Ecclesiasticæ suæ historiæ, composuit, quod hominis consilium atque propositum primum ejus liber aperit. Unde patet quantum fidei narratio ejus mereatur, quoties sinistri quid adversus eos profert. Comenius non sine argumento suspicari videtur, sub nomine istius ignoti Auctoris, Artemonis adversarii, Eusebium ipsum loqui. Nec fortasse fallitur. Sed, ut ut sit, cujuscunque hoc scriptum est, Auctor ejus imprudens atque invitatus pro Artemone testimonium dicit. Primum ubi susceptæ adversus eum causæ defensionis erubet atque laborat. Deinde ubi calumniæ iniquas aut stultitiæ pravè tractata in innocentiam, profert in lucem.

Primum quod attinet. Gnosticæ de Christo sententiæ antiquitas è Sacra Scriptura deduci nequit; cujus compendium est symbolum Apostolicum, in quo, ut vidimus, opinionis huius nec vola extat nec vestigium. Quod ad proximos Apostolorum successores attinet, nemo Justino citatur antiquior. reliqui discipuli ejus fuisse, philosophiæ studiosi, aut hæretici, ut Tatianus. Præterea nihil adversus Artemonem pugnat; quod Christus aut verus Deus, aut tam divinus homo dicitur, qui unà verus Deus dici possit. Idem enim Apostoli & Apostolici viri, tam Nazaræi saniores, quibus Ebionæorum nomen falso, nec sine dolo malo, Eusebios imposuit, quam alii ante Artemonem innumeri; quos Monarchianos Tertullianus vocat; atque ipsi Artemonis majores & assecræ crediderunt. Nimirum Jesum quamvis homo natus fuerit, à Deo patre tamen constitutum Dominum ac Deum verum, cum summa super omnia potestate. Proinde & psalmi isti & hymni de Christo tam Deo vero, quam verbo Dei; & ab iis non modo cani, sed componi quoque salva corum sententia potuere. Subdole præterea & calumniose in hoc scripto Artemoni tribuitur, quod Victorem suæ sententiæ aspiratorem iactaverit. Nihil minus enim quàm id ex supra posita, in eodem libro, Artemonis assertionem colligitur; qui non aliud affirmat quàm veram Apostolicam predicationis rationem, usque ad Victoris tempora integrè servatam; sed à Zephyrino, PENITENTIS corruptam & depravatam fuisse. Non igitur ille Victor à suppressæ aut oppresse veræ in Ecclesia doctrinæ culpam planè eximit: sed expressè, cum ab integrè servatâ ista veritate excludit; cum ad eius tantum tempora veritatem integrè servatam in Ecclesia affirmat; & apertè Victorem capisse inuit opprellionem veritatis, quam successor ejus Zephyrinus penitus perleverit. Non enim alium ullum Victor ex Ecclesia ejecisse dicitur; præter Cotianum istum Theodotum, cum multi alii evulgatissimi Mathematici, philosophi, Medici, Theologi; quos paulo post ignotus ille Auctor infectur & calumniosus traducit; imo frequens Ecclesia, quæ mox Episcopo suo indigeret; idem cum Theodoro sentient. Quis à successore demum Victoris Zephyrino ab Ecclesia exterminatus; vel hæc ipsa de Natalio narratio tellatur.

testatur. Nihil igitur in verbis Artemonis, productus ab Iusebio Auctor huiusque verè refellere potuit; ac prout assertio Artemonis, de sententiæ suæ, ab Apostolis continue deducta antiquitate vera atque inconcussa permanet. Nam fabella quæ subiungitur, & calumnia quæ adijciuntur, suam se firmitate refellunt. Jam enim ad alteram rationem, quæ ignota hic Auctor imprudens atque invitus, Arrenonitarum innocentiam palam aperit, veniendum est. Fabella primùm de Natalio ab Angelis vixit cæso; & quidem per integram noctem, quam bella est? Hac enim vero ratione, plagis videlicet ac verberibus, Christus Ecclesiam suam gubernat: huiusmodi imperis Angelorum suorum ministeria exerceat. Apparet jam tunc violentam istam & plagosam Orbitorum in Ecclesia gentem, istiusmodi iominis, saviore postea & truculentiori, dominatam in Ecclesia secuturæ, præbuisse. Nam & tunc, si vera narrarentur, quis ille Zephyrini falsus, quæ crudelitas fuit, supplicem ac patientem, sine tam diu superbis ac satenibus pedibus suis advolvi, & adeo agrè ac tarde exorari. Ita fabulatore isti, suamet desupnam dedecora. Causa vero suspecta est fabulis ejusmodi pugnantium, quibus erroris suos semper subtiliter Antichristi. Aliquantis plis & judicii & frontis, ignota iste Anonymus habuisse videtur (si modo alius fuit, non ipse Eusebius); qui nomen suum tam anili fortinio non apposuit; quam Eusebius qui propter insulsiſsimam tabellam, (quod ipse quoque non dissimulat) narratione sua de Artemone, & qui cum ipso sensere, non parum nobis lucis, ad dispellendos, ab historia Ecclesiæ, quas in eam ipsamet insudie, tenebras, attulit. Adeo amans fabularum erat (quod de Abgrio quoque & de Narcilli miraculis narrationes testantur) ut à lege, quam sibi fixerat de omittenda mentione eorum, qui in doctrina Christiana supra symbolum Apostolicum sapere non audebant, & quam huiusque sanctè servaverat, discederet. Nam isto silentio id venabatur, ut quicumque postea ejusdem veritatis professioni constanter adhererent, pro novatum opinioem inventibus diffamari possent. Hæc enim Gnositicorum, qui postea Ariani vocati sunt, fuit techna, qua veteris Apostolicæ doctrinæ defensores, supplantabant, quæ Eusebius multum usus est; nec in ista ipsa Narratione abstinuit: dum statim ab initio suis adducit verbis, *Artemonis hæresin quam Paulus Samosatensis sua ætate renovare tentavit; quæ servatorem solum hominem esse asserverat, non longe aut exortam*, assermat. Quibus in verbis quot commata ac pene verba sunt, tot mendacia, quæ ab ipsomet Eusebio falsi convincuntur. Neque enim Artemonejus hæreseos auctor dici potest; quam Eusebius ipse, sub mendaci itinere Ebionitarum agnomine in ipso pene Apostolico ævo commemorat. Ac ne renovator quidem ipsius cenſeri potest, si verum est, quod tacente ac velut assentiente. Eusebio, scriptor ab eo productus, narrat, Theodotum Coniarum primum huius sectæ Ducem & quasi parentem fuisse; primumque Christum solum hominem dixisse, & expresse mox huius erroris *Inventorem* fuisse repetit.

Quæ omnia fabulas esse non ignoramus; sed ideo commemoranda fuerunt, ut pateret, quomodo sibi structæ fraudes & mendaciæ cohererent. Deinde doctrinam Artemonis Paulum Samosatensem renovare tentasse, eodem mendacii spiritu dicitur; quasi doctrina quam Artemon, unâ cum aliis professus est; ante Paulum extincta fuerit; quæ pluribus postea seculis, usque ad adultos Antichristos, sub variis, partim veris, partim falsis agnominibus duravit. Taceo quàm iniquè & mendaciter, tam Paulo, quam Theodoto; quàm ipsi Artemoni ac so-

ciis tribuatur, eos Christum solum hominem dixisse, quasi eum filium Dei in potentia secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, à patre genitum (*Act. xiii. 33* ac prout verum & super omnia Deum, cum lumina potestate & imperio, negarent. Illud unum urgo, qua fronte & conscientia Iusebius asserit doctrinam hanc, quæ teste simbolo Apostolico; primum vixit; deinde (ut ipsa historia ostendit) usque ad Victorium tolerata est in Ecclesia; paulo autè Victoris tempora exortam esse? Unde vero scivit Eusebius, longo an brevi tempore, ante Victorium ista doctrina exorta sit? Si nescivit; cur asserit, quod ignorat? Si scivit, cur tempus istud? cur auctores? cur causas & occasiones exortæ hæreseos non indicat? cur historiam scribere aggressus historici officio deest? Hæc sunt quæ nobis tradus & mendaci, non suspensum modo; sed convictum Eusebium reddunt. Non deerant homini erudendæ veritatis subsidia, si cæco Gnositicæ & Origenicæ factionis studio abreptus, suppressere quæ sciebat; aut certò scire poterat; quam vocare in dubium quæ falsò opinabatur, maluisset. Cur enim cum aliis omnes hæreses describit, auctores earum, tempora quibus exortæ sunt, occasiones non reticet? cur satis anxie; Auctores à quibus ad eum de rebus istis notitia permanavit exhibet, eorumque verba religiose recitat. Ubi ad Confessores Symboli Apostolici ventum est; primum nullum auctorem, à quo id quod scribit accepit, citare audeat: sed sua fide, suis verbis narrationem instituit, ita tamen ut falsitas tanquam Sorex, suo se indicio prodar. Deinde quia tale hominum genus, nullum præter Apostolos auctorem habuit, & symboli Apostolici doctrinam puram professum est; nec inter Christianos ex Judæis tantum, sed gentes quoque ad Christianissimum admissas, maximo numero reperiebatur; præsertim priusquam Gnositica factio, in vires & majora incrementa exurgeret; nec poterat nec ausus est Eusebius uni alicui Auctori sententiam istorum hominum attribueret, sed contemptum atque exosum inter Christianos ex Judæis sectæ genus Ebionitas elegit; cum quo hos Apostolicos primi symboli confessores calumniosissimè commiseret. Quæ secta Ebione nescio quo auctore (nam Eusebius hominis nomen superfluit) Christum Josephi filium asserbat: & Judæicos ritis omnibus Christianis necessariis servandis ingerebat. Ebionem sectæ auctorem plerique tradunt, & circà excidii Hierosolymitani tempus venena sua sparsisse Petavius ex *Epiphani. lib. v. cap. v.* Rationarii temporis refert. Cui opinioni favet mos vulgaris, ac pene universalis Sectarios à Sectæ auctore vocandi. Eusebius tamen non ab auctore, sed ab opinionem de Christo pauperie atque vilitate, sic denominatos credi vult. An ideo fortasse (nihil enim fraudis in ejusmodi rebus ornittere solet) ut hæresin istam insanam cum orthodoxa Confessorum Symboli Apostolici sententiâ (quæ ipsi quoque vilis de Christo loqui visa est) confunderet? Quod mihi quidem à genio & instituto Eusebii, (quem sibi, pii, aut potius factiosi mendaciū veniam passim permittentem video,) non abhorere videtur. Ut ut sit, sive Ebion aliquis Josephitarum auctor extiterit; sive illi propter cognitionis rerum divinarum, in religione Christiana egestatem, (ut sic loquar) ita vocati sunt, nomen istud Hebraicum est; nec à Christianis gentilibus tunc Hebræam & linguam & gentem averſantibus: sed ab iis qui ex Hebræa gente Christi fidem & doctrinam receperunt, inventum & impostum est, Hoc est, à Nazareis; qui ab infidelibus Judæis tribulibus suis, in contumeliam Domini, qui sub hoc titulo crucifixus proficit, ita vocati sunt, & saniorum Symboli Apostolici doctrinam professi



professi Iosephitas, homines in Christi cognitione rudēs, Semi-Christianos & planè Judaizantes, hoc agnominis discrimine à se separabant. Quo magis iniquitas Eusebii conspicua est, qui Gnostici altas malignitatis agnomen id in eos ipsos transtulerit; qui illud arguendæ Iosephitarum ignorantiae & erroris adinventum. Cuius culpæ temeritatem convincit lib. vi. Hist. Eccl. cap. xvi. ubi cum interpretes Bibliorum, Aquilam, Symmachum, & Theodotionem nominasset, addit hæc verba, *Sciendum vero est ex interpretibus illis Symmachum fuisse Ebionæum.* Est vero heresis illa Ebionitarum sic dicta eorum, qui Christum de Iosepho & Maria natum dicunt, & nudum esse hominem; & legem more Judaico servandam esse putant. Quibus verbis Symboli Apostolici confesores ab agnominis Ebionæorum prorsus excluduntur; qui Christum non ex Iosepho sed ex Spiritu Sancto conceptum; nec nudum, sed divinum & divina stirpe factum hominem, dicunt: nec necessitatem observantiae Mosiacæ fœderis, sed celestis ac sedentis ad dexteram Dei Regis Omnipotentis obsequium urgent. Præterea cum Symmachum solum à reliquis duobus Aquila & Theodotione separaret, quos tamen constat non Gnosticos sed Apostolici Symboli confesores fuisse; quis non videt, istos Gnosticoorum adversarios, viros Apostolicos ab Ebionæorum hæresis societate, palam fecerit ac removeri? Unde patet quo iure eos lib. iii. cap. xxiv. cum veris Ebionæis confundere tentaverit, idque tam turpi & inhonestà fraude; ut cum de veris Ebionæis narrationem præmiserit, illisque istos infantes & Ebionæis in omnibus adversos invecundæ admiscuisset: descriptionem poltea verorum Ebionitarum subdole subinjet; quod Pauli epistolæ & Evangelia opinionum ipsorum adversa rejiciant. Factum id haud dubie eo consilio, ut Lector deciperetur; & putaret istos quoque Symboli Apostolici Confesores, in eo veris Ebionæis suffragari. Quæ fraudulenta est, & indigna Cæsareæ Palæstinæ Episcopo, impostura. Cur enim isti Evangelia reicerent, qui consistente ipso Eusebio Christum ex Spiritu Sancto conceptum esse credebant? cur Pauli epistolæ? qui tamen ipsi, (sicuti & Paulus) ritus gentis suæ (præsertim in paria) non negligebant, necessitatem tamen eorum servandorum gentibus non imponebant. Quod alterum ex ipso quoque Eusebio patet; qui hoc ipso loco, ubi istos Apostolicos viros cum Ebionæis quam maxime commiscere & confundere satagis inter ipsos ac veros Ebionæos, manifestum circa servandam Moysi legem discrimen reticere non ausus est: quod videlicet Ebionæi, omni & necessariam esse legalem observantiam studebant; hi vero tantum, ipsi legis cultum sectari seegerunt. In quo cum Paulum Ducem haberent (qui perinde atque alii Judæi aut etiam alii Apostoli legem ipse observaret) nihil doctrinæ aut epistolæ ejus repugnans sensisse aut tenuisse censendi sunt. Cum igitur in ea Confessorum Symboli Apostolici parte, quæ ex Judæis orta, Christianissimum recepit (qualis erat rota Judaica Ecclesiæ) Gnostica & factiosa Eusebii fraus deprehendatur; non plus fidei ipsi in altera, & multo maiori eorumdem Confessorum parte, quæ ex Gentibus orta est, adhibendum est; neque ullo modo credendum, eorum sectam non longe ante Victorem exortam. Neque enim secta fuit: sed tota fere Ecclesiæ eaque Catholica ex illis, quos Tertullianus Monarchianos vocat, maxima ex parte constans, quæ Symboli Apostolici confessione doctrinam de rebus divinis ac religionem suam profitebatur: Neque soli Judæi, sed Gentēs

quoque omnes ad Christum admissæ: ejusmodi compendio, mentem ac sentium suum de rebus ad fidem pertinentibus exprimebant. Nec aliunde quam ab ipsis Apostolis publica hæc & antiquissima omnium sententia, orta esse evincitur. Enimvero patetere incipiunt tam subleste fidei Scriptoris doli; qui plurimum historię veritati, falsis aut à vero (ubi potest) detortis narrationibus, sed plùs maligno silentio nocuit. Quod si non multum in his rebus Eusebio; Multo minùs lubornato ab eo testi credendum est, Scriptori ignoto, & in impudentibus mendaciis & fabulis nomen suum prode re non audent. Qui quā fide Theodotum coriarium istius sententiæ primum auctorem, Ducem & inventorem statuat; dicat ipse Eusebius; qui opinionem hanc pridem Ebionitis; nunc autem Artemoni tribuit. Nam alterutrum mentiri necesse est. Redarguat quoque seipsum productus tenebris; qui in eodem libro suo apud Eusebium, secundum ipsius quoque Comenii interpretationem: Theodotum hunc Coriarium, *primum propter istam novam prudentiam, imò verò (ut ait) amenitatem, ex Christianorum communione à Victore exclusum prædicat.* Hinc nimirum vana collectio & fabula derivata est; quod primus ejus sententiæ auctor diceretur aut putaretur, qui primus propter eam à Victore damnatus & excommunicatus est. Atqui multum inter hæc discriminis intercedit. Nec ullo pacto verisimile est, hominem illiberale opificium exercentem; tot viris eruditis, Logicis, Mathematicis, Philosophis, Medicis, Theologis, quot & quales ab eodem infra prædicantur, in opinionibus fidei factam prætulisse.

Ex hoc de Theodoto somnio, in quo tam impudenter tenebris mentitur, facile conjici potest, quanti & quam calumnioli mendaciorum folles, in posterioribus verbis ejus, insistent. Scripturas ab Artemonis complicitibus corruptas ait, & probat quia non pauci inter eos, diversa & inter se discrepantia Sacrorum librorum exemplaria habuerint. Cui verò id mirum videri possit; qui diversas versiones Aquilæ, Symmachi, Theodotionis 70, interpretum & alias non ignoret? è quibus poltea Origenes Tetrapla & Hexapla sua formabat. Sed quid hoc ad emendationem aut potius falsationem Sacre Scripturæ facit? Nunquid hodie Sacrorum librorum falsarii censendi sunt, in quorum bibliothecis denæ aut vicenæ Sacre Scripturæ librorum versiones aut editiones planè diversæ ac discrepantes inveniuntur. Nam illud refelli indignum est; quod iis bonarum artium studia tanquam etiam obsecantur: quasi Obstreptatores ipsi Platoniciis libris impalelescere neglexerint. Cætera calumniarum plaustia ne mentione quidem digna sunt.

His ita præmissis ad insultationes Comenii accedamus, quæ cum maxima ex parte Eusebii, & istius ignoti Scriptoris fide, suspèctissimis testibus nituntur; quàm vanæ & fuitiles sint, benignus Lector judicabit.

Rationes Eusebii adversus nos pag. 132. allatas, partim jam refutavimus, partim in eo commodiori loco refutabimus. Spiritum Antichristi, quem in Zephyrim ignotus Auctor vel Eusebius depingit, favum, crudelem, superbum in Comenium illapsam pag. eius 133. legimus, quando tam facile & tam avide arripit, in nos, etiam penitentes & ad veritatem præsentium convertos; seviendi exemplum, & cunctis sibi unquam adversatos pedibus calcandi libidinem. Et quasi morositas & arrogantia Zephyri laudabilis sit & imitanda; probat apertè nos Artemonitarum

similes esse. Quod refellere superfluum erat nisi calumnias contra nos pariter, atque ipsos Artemonianos aut potius Symboli Apostolici confessores, admisisset.

Prima adversus illos calumnia est, quod secta eorum, non ab Episcopis aut Ecclesie Doctoribus, sed ab officibus Coriariis & mensariis orta sit. Atqui Sacra Scriptura & compendium ejus Symbolum Apostolicum: ab Episcopis Episcoporum Apostolis ortos eos ostendit: nec sectam eos fuisse sed Ecclesiam Dei, antequam conspiratione impii erroris, (ut Hegesippi verbis utar) sub Victore & Zephyrino Romæ opprimeretur; & post oppressionem demum falso secta dici cæperit. Cujus rei vel in productorum adversus eos testium confessione satis evidenter extant vestigia. Annectitur hic contra Ecclesias in Polonia afflictas similis calumnia; imò addicamento isto augetur; quod ordinatum ministerium Ecclesiasticum non habeant; quod falsum esse omnes rerum istius Ecclesie non ignari sciunt.

Calumnie postea plurimæ, contra utroque plena manu sparguntur. Quas, quia nullis documentis innixæ sunt, uno verbo non agnoscimus: & quia liquidò falsæ & iaverecundæ, contemnimus.

## XXIV.

Ad pag. 135. §. 96.

I. Clementem Romanum Justino in Gnostico dogmate prævisse, ex nullo Scripti ejus vocabulo aut vestigio colligi potest. Alexandrinus non dogmatibus tantum, sed titulo quoque Gnostico-rum gaudet. Hunc igitur potius Origenis præceptorem; ignotus Eusebii Auctor intelligit.

II. Justinus florere non potuit statim atque natus est aut in pueritia sua: & ad Christianos ætate & philosophiâ maturior accessit; quam ut Joannem, Ignatium, Polycarpum audire præceptores potuerit. Neque id in scriptis suis distinxisset; quemadmodum de Polycarpo fecit Irenæus.

III. Viguit Symboli Apostolici auctoritas, quamdiu Caritas & pietas in Ecclesia viguit. Quid enim obstat quod boni quidam patres; nec illi pauci, in quibusdam de Christo opinionibus seorsim ab aliis abirent; si tamen iidem una cum illis credebant Jesum esse Christum, & mutuæ Caritatis officiiis connectebantur.

At postquam extincta Caritate, Fides in Jesum pluribus visa non est, esse fides in Christum, atque ita per obliquum, Jesus ille capit videri non implere dignitatem Christi; sperata est, quæ infantes protegebat, Symboli Apostolici auctoritas; & successit in Ecclesia mutatio; quæ toto tertio seculo, nova post Apostolicum symbola parturiens; tandem initio quarti Nicænum ac demum subsequenter enixa est.

IV. Mutatio doctrinæ in Symbolo Apostolico comprehensæ; neque subita fuit; neque ab uno homine, uno quopiam angulo, ut ait Comenius, residente fieri capit, quemadmodum nova illa doctrina Mahometis; quæ ab uno homine in Arabiam inducta, momento temporis exiguo, id est, annorum circiter triginta spatio ab obitu pseudoprophetae, maximam orbis partem occupavit. Aperte & violenter, ideoque subito in orbem ingressa est Mahometis impietas. Sed Antichristi deceptio ac dominatio, per cuniculos, fraudes, & imposturas, ideoque lentè in Ecclesiam irrepsit; nec usa est suis viribus; donec

ipsi prius probè placuissent. Mysterium iniquitatis & errores Antichristi viam munientes; jam inde à temporibus Apostolicis initium sumptere, omnibus quidem Sacris Scriptoribus; sed præcipuè Paulò & Joanne testibus. Certè Joannis tempore multi dicuntur extitisse Antichristi, quorum videlicet metis adhuc erat in herba. Errores quoque, quos spargebant, præcipuè circa personam Christi, Apostolico digito indice notati sunt: & Spiritui Antichristi characteres additi; quibus noscitari ac deprehendi posset. 1. In doctrina quidem, quod omni conatu tentaturus esset; ne homines Jesum illum; qui in carne venit, hoc est, homo natus est: qualem nobis Symbolum Apostolicum describit, crederent esse Christum. 2. In vita & moribus quod extincta fraterna Charitate, in Ecclesia dominationem occupaturus; & conscientiarum oppressionem esset grassaturus. Non igitur Julius primus errores Antichristi viam munientes sparsit in Ecclesia. Jam ante ipsius quoque Pauli tempore; multi Doctores aucto Apostolorum fundamento, ligna, stipulam, sænum inaccessibilem cæperant; animo plerique non malo, sed pernicioso ac tristi exitu; quod vel inde patet, quia licet opera eorum exurenda sint, ipsi tamen salvandi dicuntur, sed tanquam per ignem. Nec deerant alii deterioris notæ; qui pravo & contentioso animo Evangelium non castè prædicabant. Philip. 1. 16. tantum ut vinculis Pauli novam afflictionem adderent. Non pauci etiam perversa & dissensum loquebantur, ut abstraherent discipulos post le. Ad. xx. 30.

Jam verò Joannis quoque tempore, Antichristi, aut eorum prodromi certare in Ecclesia cum fidelibus ausi sunt; illo ipso Spiritu armati, qui pro charactere & indicio agnoscendi Antichristi, nobis propositus est. Sed homines ex mundo loquentes (1. Joh. iv. 5.) victi sunt (1. Joh. xv. 4.) ab iis, qui Apostolis auscultabant ex Deo loquentibus. (1. Joh. xv. 6.) Post obitum Apostolorum impii erroris conspirationem indies magis magisque invadere capisse, Hegesippus queritur, in ipsa quidem Ecclesia, quid enim ad virginitatem ejus immovendam pertinebat, quod fiebat extra Ecclesiam? Et omnes propemodum hæreses sub titulo reconditoris rerum divinarum cognitionis & scientiæ (sed falsè nominatæ) irrepabant in Ecclesiam: quod tot Gnosticæ sectæ testantur in ea exorte. Gnosticas autem sectas, generali vocabulo appellamus omnes, quæ symboli Apostolici simplicitate non contentæ; altiori ac sublimiori viam & scientiâ homines imbueri videri volebant. Quæ affectata scientia, quia falsæ & falsò prætensa fuit; ψευδογνῶσις, hoc est, falsæ nominatæ scientiæ dicta, & in plurima errorum divortia dissecta est. Quamvis autem absurdiores & magis væcordes Gnostici aut pulsi sint; aut ultro ex Ecclesia exceperint; Saniorem tamen Gnostico-rum maximus numerus in populo Christi remansit; quarum aliqui ne titulum quidem Gnosticum fastidiabant; ut in Clemente Alexandrino notavimus. Alii vero tamen nomen aspernarentur, & illud absurdioribus sectis tribuerent; revera tamen supra Symbolum commune & Apostolicum sapore sibi videbantur. Certè Ecclesiæ adhaerebant, quotquot non malo animo impulsus in Gnosticas hallucinationes deflexerant. Etenim præter malas & vitiosas libidines; quæ perversos homines ad excogitandas hæreses stimulabant, non deerant plures causæ satis honestæ, quæ etiam proba peiora ad Gnosticos errores impellerent. Primum omnium philosophi ac literari eruditionis

eruditionis suæ opes ad locupletandam religionis doctrinam conferre, in parte officii ponebant. Proinde si quas aut voces, aut res, in doctrina Christiana invenerunt, quæ cum Ethnica sapientia conciliari possent ad propositum suum vel invitas trahabant; & interdum Ethnica dogmata emendabant; ut Christiana apparerent: nonnunquam Christiana quoque ita infestebant, ut Ethnica & Gentium sapientibus nota & probata, videri possent: hoc modo facilis religionem inter externos propagari posse, non sine causa, arbitrati. Accedebat persecutionum gravitas: quarum rabiem & accensam adversus Christianos odia, non leviter mitigari credebant; si eadem apud Christianos doceri silensissent; quæ vulgò in Sapientum Mundi huius, & ipsorum persecutorum scholis discerantur. Qua potissimum utilitate, & quasi popularitate, Gnostica sententia multis Christianorum commendabatur. Hinc in tot philosophorum & eruditorum hominum Apologeticis, Iustini, Athenagoræ, Melitonis, Clementis Alexandrini, Tertulliani, plurima auribus & palato gentium data & concessa legimus, quæ luci veritatis & ipsi Symbolo Apostolico tenebras offuderunt. Hæc & talia, permixta & iusto, atque ab Apostolis mature prædicta, iudicio Dei; versuta verò & artificiosa Satana; ingenii denique humani ad deteriora promioris infirmitate, non in uno Christianissimi angulo, nec ab uno homine, sed passim in Ecclesia, ab ævo usque Apostolico fieri capta; non primus intulit Iustinus: sed jam illata; & indes incrementum sumentia invenit. Cæterum inventis majus de suo incrementum addidit; & nominis sui exultatione opinionibus novum adeo receptis auctoritatem adiecit; aut etiam rudes & inconditas emendavit & expolivit; ac tanquam merces vendibiliores exposuit. Quo minus mirandum est, quod, post obitum Iustini, Saniorum Gnosticorum opinio, (quæ postea Ariana dicta est) longe lateque per Ecclesiam propagata, Phylæis, in Occidente Scholæ Alexandrinæ alumnis in Oriente audientibus, multum adoleverit, donec, ubi vires suas sub Victore consuluit, & experta est; in violentam sub Zephyrino dominationem atque oppressionem erupisset.

Imaginem hanc Status illius temporis Ecclesiæ veram & genuinam esse; vel istæ ipsæ historiæ doceant; quæ rerum gestarum veritatem, suppressere aut adulterare tentarunt. Nec enim symboli Apostolici tesseram, ab ipsis Apostolis Ecclesiæ relictam, notitiæ posteritatis eripere potuerunt; nec illorum temporum mentionem profus amittere, quibus Confessores huius Apostolicæ fidei preni aut optimi capere. Unum est, in quo versuti ac mendaces etiam suum Lectionibus facere connitebantur, quod oppressos & per injuriam ab Ecclesia exturbatos, recens & paulò ante acceptam injuriam, exortos confingerent. Sed futilis figmenti fides, non una ratione refellitur. Primum enim egregii annalium Ecclesiæ conditores offendere nequeunt Sæcra à Victore ac Zephyrino oppressa, quando exorta sit. Sufficit scribentibus ac dolos malos confutentibus leviter indicare. Non longè ante exortam. At nobis legentibus non fuisse tam leve ac perfunctorium indicium. Querimus igitur Quando fuit illud, non longe ante? quod tempus exortæ, quis auctor exorientis sæcra? In locum huius Ulyssæi Uctis, substituit Eusebius Artemonem; Auctor ignotus, Coriarius. Hæret in manifesto mendacio deprehensa narratio

discors. Sed is qui Coriarius sæcra Ducem asserit; ea mox de ipsa sæcra narrat; quæ illum id ipsum, quod de Sæcra principe asseruit, mentium fuisse arguunt. Redeamus igitur ad Eusebium, qui nobis hanc fuisse hæresin Artemonis indicat. Unde vero tam fuisse Artemonis didicit? Cur auctorem non egredietur, à quo id accepit; ut in Simone, Menandro, Cerintho, & aliis hæreticorum principibus tantæ Suspecta nobis est narratio Eusebii, sed insignitum magis silentium. Cur enim neque ante quicquam de hæresi ista monuit; neque tunc verbum illum de Artemone addidit? Saltem causam docuisset; Cur inter se; & productum à se, ignotum ac sine nomine, quasi sine fide talem, de illius sæcra Duce non conveniat. Tardet alterius scrutari fraudum tenebras & mendaciorum latibula. Sufficit nobis illud, quod in clarissima luce positum est, Symbolum Apostolicum à primis auctoribus suis, usque ad Victorem, imo vero usque ad nova nata symbola, maximo semper in pretio apud Ecclesiasticos fuisse; neque tunc unquam absque plurimis confessoribus suis esse potuisse. Non igitur, aut non longè ante Victorem lux eius Ecclesiæ illuxit; aut Confessores ejus, non longe ante, sed ab ipsis Apostolis exorti sunt. Sed Eusebii fides turpe, & historico pudendum deliquium passa est.

Quod si quis à nobis vicissim scrupulosius exigat, ut exactam & specialem narrationem exhibeamus, quibus gradibus & circumstantiis, aut Error ac dominatio, in id, in quo nunc eminet, assiguit, ascenderit; aut Veritas ac libertas, de primævo Statu suo detracta ac devoluta sit; non tam id nobis factum arduum (quoniam id aliqua jam parte præstiterimus) quam exigentibus postulat iniquum, & plane poscere integrum non est. Nemini enim ignotum esse potest, quæ nocte, quâ caligine, res Ecclesiæ, ævo Apostolico proximæ; involuta ac sepulta sint; non Scriptorum, certè aut scribendorum inopiâ: sed ejus sæctionis, quæ in Ecclesia prævaluit, artibus atque potentia. Non igitur à nobis exigi ullo modo æquum est; ut ea, quorum speciales circumstantiis longa & iniqua vultus, in profunda oblivione cineresset, eruamus & in lucem præstahamus. Sed nos ab Eusebio optimo iure rationem reposcere possumus, cur ea, quæ scivit, aut scire potuit; cum adhuc in aperto res esset, nondum suppressa Hegelippi historiâ, cum tot alia, nunc abolita, veterum monumenta manibus hominum tacerentur, Non ex fide veracis Historici memorie producat? cur pleraque reticuit? quædam non suo vultu posteris depinxit?

Interdum manet invicem adversus Gnosticos, criminis documentum, quod non frustra veram antiquitatis in Ecclesia notitiam suppresserint. Sed metu ac necessitate acti, ne ipsa rerum in Ecclesia gestarum memoria errorum & culparum sanarum, convinceretur. Merito igitur, nec sine misisto divinus supplicio, iidem ipsi mox artibus ab adversariis, qui prævaluerunt, oppressi sunt; quibus ipsi quondam adversus Apostolici Symboli confutatos prævaluerunt.

Sed nos iusto adversus Suppressorum Veritatis, dolore abrepti, & longius forte quam voluissimus in publicas gentium aures, exortum; eo revertamur unde digressi sumus. Docemus igitur, nequaquam nos Iulio, aut patre nostro, aut in mutationem in Ecclesia artifice, sed

sed incrementum duntaxat & corroboracionem Gnosticarum partium; præterea expolutionem quoque erroris, quo speciosior videretur; qui tamen error, ejus ætate, & proximo ulque ad Victorem tempore, quia mentis allucinationi, voluntatis pravitas & adversus Caritatem delicta non admiscebantur; intra metas Christianæ tolerantie cohibitus; non fuit ita in ecclesiæ perniciosus, ut postea exiret; cum sub Victore ac Zephyrino ulque ad opprissionem insontium Symboli Apostolici Confessorum ventum est. Victori autem ac Zephyrino non veræ doctrinæ depravatio (ne quem loquitur error in verborum Græcorum vertitione decipiat) sed in gratiam depravata doctrinæ; hominum incorruptam & Apostolicam veritatem pro eorum opprobrio, ita obijcit, ut propterea talibus convicti, cumque, quod Antichristo Spiritus Sanctus allignat, neque vel dimittere neque aut.

## XXV.

Ad pag. 137. §. 97. lit. (d)

Verba, sine rebus, inania, omittimus. Sed capitalium calumniarum, crimine falsi tanquam tibiane luxuriam, dissimulare non possumus. Ubi vero Anonymus tam sceleratam blasphemiam effutivit potuisse Apostolos, aliquid ab eo quod scripsimus, diversum sentire, ac docere, quod per translationem Artemio accepimus. Justinus autem aberravit? Verba Anonymi ipsius Comenii superiore textu citata sunt. Cum Apostoli aliquid sentire ac docere possint, à quo Justinus cum ab aberravit. Comenius verba ab eo quod scripsimus diversum, verbis Anonymi infarcire ausus est? Netas est sentire & impia calumnia asserere Apostolos ab eo quod scripserunt, diversum sentire ac docere potuisse; perinde ac Deum aliud aperta voluntate mandare; aliud occulta omnino fieri velle. Non minus multorum Dei; quam ipsius Dei simplex & una est Voluntas, simplex & una doctrina. Nec sermo unquam à scriptis diversus est. Si vel levissimum criminis tam pudendi speciem in Scriptis anonymi invenisset; quas non turbas, quos non tumultus excitasset Comenius, qui non omnia maledictorum plaustra effudisset? Nos eum tacite Lectoris Censuræ & castigacioni relinquimus.

## XXVI.

Ad pag. 39. 40. & seq. §. 98.

Lubrica est & proclivis ad lapsum explicandi ratio ubi ambigua non distinguuntur; quod hoc loco Anonymum precipitem dedit; ut non modo grandem in judicii sui usu solæcismum committeret; sed & suaver ipse verba turpi contradictione implicaret. Dum enim nimium properans, plurimas easque diversissimas res in unum periodum coærcerat, & quasi plures congios uno hauflu exhaurire contendit; ejus quod in capite periodi asseruerat fortasse oblitus, contrarium in calce atexit. Dixerat initio Paulum unum è Nazareis fuisse: nunc in fine dicit, Nazareos Pauli acerrimos adversarios fuisse. Alios igitur Nazareos fuisse necesse est, quorum unus Paulus fuit: alios qui fuerunt inimici Pauli: qui sibi metipsum adversarius esse non potuit. Unde & necessitas distinctionis & culpa omisæ liquet. Res ita habet.

Nazaraei ab infidelibus Judæis dicti sunt omnes Christiani; quoniam & ipse Christus, sub agnominis Nazaraei inscriptione passus est; quem fortè Na-

zareum, hoc est, Galilæum, quàm Christum aut Messiam: ideo discipulos quoque eius Nazareos, quàm Christianos, vocare infideles maluerunt. Cum igitur Paulus fateatur se esse Nazareum, perinde est ac si dixerit, se esse Christianum. Ceterum inter Christianos, qui omnes Nazari Judæis erant, non decrant homines plus æquo Moisaey legi addicti; qui Paulo & aliis Nazaraeis facebant negotium. Quos illo avo Apostolico eo nomine, quod in hoc errore ab aliis differat, Nazareos vocatos nolumus legimus: nec ulla causa fingi potest cur ideo sic vocarentur; sed aut ex Pharisæis, aut seu Pharisæis, aut xv. 5. aut irreputatis talibus fratribus *ἡμεῖς οὖν ἀδελφοί* Gal. ii. 4. aut Pseudopostolos, Judæis imitantes malos operarios, aut simili nota cæteris Nazaraeis differens. Nazaraeorum agnomen hunc generi hominum tero inditum est. Certe post urbis Hierosolymæ sub Vespasiano, imo & gentis Judaicæ sub Adriano excidium. Tota enim orthodoxa Ecclesiæ Judaica antea nomen hoc habuit. Quæ cum durante Republica Judaica, patrios ritus, præcipue in patria, Apostolorum exemplo servaverit: nec tamen gentes ad eos servandos coegerit, post eversam patriam, cum extorres agerent paene omnes, bisariam secta videtur. Nam quicumque inter eos Sapientiores & spiritualiores erant, liberos se, ut par erat, a patris legibus arbitrari, cum Gentium Ecclesiis in unum coluerunt. è quorum numero Hegesippum fuisse existimamus. Reliqui infirmiores & carnaliores, insituta, quibus innutriti erant, obliuati retinere, quod ea ab ipsis Apostolis per manus tradita accepissent. Quæ defensione postea Polycrates Ephesus Episcopus in Paschatis negotio, adversus Victorem usus est. His igitur nomen Nazaraeorum, hereditaria quasi successione, relictum est. Quo & ab ipsis Christianis vocati sunt; ut qui rituum externorum discrimine discrepabant: etiam agnomine separarentur.

Hoc hominum genus, quamvis cum veris Ebionitis seu Josephitis aut Symmachianis confundi nitatur Eusebius etiam in legis Moisaicæ observantiâ; non obscurum tamen inter eos discrimen statuit; dum illos necessitate servandæ Legis omnibus imposuisse, hos autem duntaxat secundum legem Moisis vivere statuisse ostendit; quæ res inter se admodum discrepant. Nam symboli Apostolici confessores fuisse adversos Ebionitarum opinionem; palam non difficitur. *Vide lib. i. c. Fed. Hist. cap. xxv.* Sed huic hominum generi, post æratem Apostolorum, utrum aut quando, propter Judaicos ritus; anathema dixerit Ecclesiæ Gentium non explicat Eusebius. Imo hæc totam de Nazaraeis narrationem (si nuda nomina episcoporum Hierosolymæ: & quædam patetissima excipias) & ipsius quoque Nazaraeorum nominis mentionem plane omittit. cum tamen non majores postea causæ tumultum in Ecclesiâ, ob diversam observationem Paschatis, quàm propter totius Moisaicæ legis observantiam, exoriri potuerint: aut debuerint, & sine ullo dubio exorta sint. In quo mala fides Eusebii; ac delosum & malignum silentium cernitur; hominis id unum agentis; ne qua Confessorum Symboli Apostolici memoria in Ecclesiâ exaret, antequam falso novitatis prætextu injuste ac violenter opprimeretur. Nam Ecclesiæ gentis Judaicæ, quæ tunc Nazaraei nominis hæres fuit; quamquam in observatione rituum gentis suæ; nimio patrum legum studio abrepta erraret, veram tamen & Gnosticis opinionibus intemperatam sententiam de Christo, retinebat; atque in eo statu, usque ad Augustini tempora permanisse dicitur. Non erant igitur illi Nazaraei, quorum unus fuit Paulus Apostolus agnoscat, ab Anonymo confundendi cum iis, qui erant ejus acerrimi adversarii.

Ac ne isti quidem acerrimi Pauli adversarii, qui perinde ut veri Ebionitæ aut Josephitæ necessitatem servandæ legi omnibus obtrudebant; commissendi cum illis Nazareis, quos Eusebius sub Ebionitarum Saniorum nomine, tantum ipsos studiosè sectatos Legem testatus est. Orthodoxorum enim tantum non ante heterodoxorum Nazareorum exemplo & re, tã sententia Anonymus gloriari potuit ac debuit.

## XXVII.

Ad pag. 139. lit. (g.)

Quia de re quæstio fuerit, cum Jacobus JUS-  
TUS apud Euseb. lib. 11. cap. xxxiii. interrogaretur, fidelius ostendit Hegesippus, & ipse Jacobus, quàm Comenius, Hegesippus enim ait quæsisse Judæos, quodnam sit illiun Jesu crucifixi. Ipse Jacobus interrogatorem de Jesu filio hominis. Si igitur de Jesu filio hominis tunc interrogarunt Judæi; frustra Comenius negat, eos interrogasse de persona; cum Jesus filius hominis esset persona.

In respondendo idem Jacobus non dicit, eum esse Deum Supremum & unum essentia cum Patre; sed dicit, Sedere nunc ad dextram magnæ potentie, & postea venturum omnium judicem, in nubibus cæli. quæ verba illum hominem exaltatum; & à Deo Christum ac Dominum factum; divina natura simul & omnipotentia donatum significant; & cum Symboli Apostolici verbis plane eadem sunt, nec ullum posteriorum symbolorum additamentum continent.

Faretur Comenius Jacobum hac sua responsione fidem suam de Christo Messia exposuisse (pag. 140. lit. g.) Et quidem veram & genuinam. Approbat enim verba Hegesippi (nisi quod nescio qua oscitantia lapsus putet ea esse Eusebii) quod ista responsio veretur omnibus testaretur Jesum esse Christum. Cur ergo eos, qui hæc Symboli verba à Jacobo pronuntiata sanctissimè credunt; item qui cum Joanne & Hegesippo Jesum esse Christum ex animo credunt & consentiunt, nec confessionem suam vita abnegant; fide in Christum carere Comenius ait? Nulla alia est causa, nisi quod fidem in Jesum sufficere non putet ad fidem in Christum. Atqui non modo hic Hegesippus, sed alibi sæpe Joannes Apostolus & Evangelista, ad fidem in Christum sufficere asserit, ut quis credat illum Jesum esse Christum, hoc est, Regem à Deo unctum & exaltatum; cui tanquam unicè dilecto filio omne judicium dedit pater. Quicquid igitur sto-

machetur, excandescat, ringatur, convicietur Comenius, non modo Hegesippo & Eusebio, sed, quod pejus est, Jacobo & Joanni Apostolis non credit; & quod pessimum est, non putat Jesum esse Christum. In quo non est inelior tam Judæis incredulis, quam Ethnicis infidelibus, quibus Jacobus mortuus tam veraci testimonio; & martyrio, in quibus testatur, credere non potuit, quod Jesus esset Christus.

## XXVIII.

Confessorum Symboli Apostolici doctrinam atque sententiam sæculo quarto expirasse; nec a Theodosio temporibus ulque ad Socinum aut Servetum, per undecim secula, quæquam in toto Orbe Christiano ita sensisse exprobat. Resp. Finge veram esse hominis exprobrationem. Longum certe tempus gressu in Ecclesia Antichristo indultum est. Mirum vero, cuiquam videri possit; quamdiu immissa à Deo erroris efficacia viguit, partem aliquam veritatis suppressam, tantisper latuisse? Non ideo Ecclesia nulla fuit, quia variis omnes erroribus deciperentur, dummodo aliqui eorum fidem & pietatem suam vitæ integritate Christo approbarent.

2. Sed nec verum est quod exprobat. Primum enim partem hanc veritatis, omnibus planè per tot secula ignoratam probare nequit; quia tunc, cum manifesta professio ejus nemini impune abiret, innumeri in sepositis universalis Ecclesiæ angulis ejus conscii latere poterunt.

3. Quid? si ostendamus à primis illis Apostolorum successoribus, Confessionem hanc sub nomine Nazareorum, Artemonitarum, Paulianorum; mox sub calumnioso Manichæorum, Eutylianorum, aliarumve sectarum agnomine non modo in Oriente; sed in Occidente quoque ad Albigenes; mox Valdenses ac cæteros, non interrupta serie ad nostra usque tempora deductam esse? Imperitus historia, imo rationis expertis sit oportet, qui Artemonius, Pauli Antiocheni Patriarchæ, Marcelli aut Photini discipulos, una cum illulurum in Secta sua virorum obitu extinctos esse asserere audeat. Quamdiu duravit aut durabit Symbolum Apostolicum, tamdiu Confessorum ejus copia, non defuit, non deerit; quamvis forte Antichristorum doctrinis oppedere plerique ausi non fuerint, nec audeant; quas tamen in occulto sicut, satis deridere nequeverint aut nequeant.

## P A R S Q U A R T A.

## In qua coacervata calumniarum Comenii congeries refellitur.

AD singula plus quàm senilis garrulitatis suæ divertiula, nihil est quod responsum expectet Comenius. Contemptu & silentio pleraque digna sunt revinci. Ne tamen alicubi ob intactas rationes suas triumphare possit; pauca è potioribus attingemus.

## I.

Ad pag. 152. §. 114. finem.

Ecclesiam distinguit in Nascentem & adultam. Et tolerantiam quidem (præcipuam Caritatis par-

tem) soli nascenti assignat. Ad adultam hæc pertinet, dubitat primam, mox non pertinere decernit, quia Apostoli in minimè tolerantiam Judæis tribus exemplo suo nobis præverant. Resp. Atqui Apostoli, adeoque ipse Paulus, non modo fideles, legem Judæicam servantes; tolerantur; verum & ipsamdem legem observant; solos eos dimittentes; qui cum essent tolerantæ Christianæ holles; gentes, iugo Legis solutas, tolerare voluerunt, & omnem tolerantiam eliminato, minime tolerantiam servitutem in Ecclesiam introducere nitentur.

TIT;

II. Ad

## II.

Ad pag. 162. §. Ad 3. &amp; 4:

Si Comenii sententia vera est, tam Nestorii quam Eutycheti opinionibus, nihil est verius: quamvis sibi oppolite & contrarie sint. Ut enim diversitas naturalium, personarum diversificat; ita personæ identitas, naturalium unionem & conjunctionem necessario infert. Tam distantia & sibi repugnantia dogmata, Comenii opinio parit; quia falsa est & sibi non uno modo contradicit. Proinde non magis argumento auctorem Nestorius, quam Comenius urgetur. Nec enim visibilis ille Christus, quem Joannes in Jordane, cæcus tantus ante se vidit, tantum secundum invisibilem sui partem, sed tota Christi persona, tam secundum invisibilem, puta animam, quam secundum visibilem sui partem, hoc est, secundum visibile illud humanitatis corpus, quod in utero Mariæ operta Spiritus Sanctus conceptum & *verbum* (Matth. 1. 23.) fuit: Filius Dei dici merito potuit.

## III.

Ibid. §. Ad 5.

Hoc modo ante Joannem & ipsum Abrahamum Christus fuisse jure optimo censeri potest; quia in deificatione sui ad tam gloriosam dignitatem & eminentiam, quavis longe serius nasciturus, omnes præcelsit. Ergo Job. 1. 15. tempore adventus postulator, at dignitate prior Christus merito dicitur. Nam Job. 11. 13. Christus ante mortem & resurrectionem suam, ascendisse in cælum expresse dicitur. Solum cum ipsi hæc excellentia præ omnibus aliis vindicaret; quod antequam Nacodemum institueret in cælum ascendit. Quid opus autem fuit ascensu, si Christus in cælo semper fuit? Sed & participium *ad*, quod non modo præsentis, sed imperfecti quoque significationem admittit, prave & absurdè vertitur *Qui est*, cum vel ipsa affirmatio quod descendere omnino postulet vocem hanc verti, *Qui erat*. Nec enim esse quisquam potest illic, unde descendit. Nec inde descendisse dici potest quisquam *ubi est*: sed tantum *ubi erat*.

Quæ verò Christus ascensus in cælum Matth. xxviii. dicit, non ad illam humanam mortalem & imbecillam naturam, quam deponebat: sed ad divinam, quam accipiebat, naturam & omnipotentiam pertinent.

Locus Heb. 1. 10. apostrophæ ad patrem continet, cui, ut Creatori & absolutissimo rerum omnium Domino, licuit ungere Regem ac Deorum omnium Regem, cujus thronus in sæcula seculorum duraturus dicitur, oleo exultationis supra omnes ejus consortes, hoc est, Exaltationis *καὶ ὀνόματι κυρίου καὶ ἰσχύος καὶ δυνάμεως καὶ καύματος*. quo facinore Dei nullum magnificentius & illustrius, & celebratione dignius cogitari potest.

Porro quod Christus Spiritu Dei supra mensuram inundatus, cui cælum, & elementa, atque ipsi Spiritus immundi obtemperabant; cujus potestati nihil resistere poterat; in forma Dei fuisse dicitur: & cum Deo quasi paria fecisse; & tamen hanc potestatis suæ excellentiam, non tanquam rapto partem mordicis retinuerit, sed tanquam dono patris acceptam, in gratiam volentis id Patris, ante mortem suam, ut mori posset, ultro ac libere deposuerit: omnia ista de Christo homine; longè omnium aptissime & commodissime dici atque exponi possunt.

Sicut & illud, quod cum esset dives; propter nos factus sit pauper 2. Cor. viii. 9.

Nam quod Hebr. vii. 8. Melchisedecus, typus Christi, sine patre, sine matre, dicitur, non aliud significatur, quàm nullam mentionem in S. S. majorum, & antecessorum Melchisedeci extare, ex qua pateat illum sacerdotali genere ortum fuisse. In quo, extraneitarum ejus sacerdotium Christi sacerdotio, itidem extraordinario, simile fuisse, Auctor hujus epistolæ asserit. Et profectio hic Melchisedecus, aut ipse Christus, aut certè hominum aliquis fuit: Christus esse non potuit. Quis enim unquam sui ipsius typus fingi potest? Si quis mortuum fuit; nec sine patre, nec sine matre fuit, & initium dierum profectio habuit. Non igitur hæc propriè de Melchisedeco dicenda aut intelligenda; sed eo, quem offendimus modo, explicanda sunt. Quod si ne de ipso quidem Melchisedeco hæc omnia propriè dici atque intelligi possint; quâ fronte ea propriè de eo quem figurabat Melchisedecus explicantur?

Christum in principio fuisse apud Deum, fuisse Deum, omnia per ipsum facta; quæ Apostoli in illo novæ creationis initio facta viderunt ac palpaverunt, Filium hunc à Deo missum; sed prius factum ex muliere (mitti enim non posse, quod nondum est, ipse Comenius fatetur) nemo eorum negat, qui cum Anonymo sentiunt. Nec istiusmodi nodis Anonymus innodatur, qui sua sponte solvuntur ac dissolvunt.

Rectè igitur ab Anonymo dictum est, Nullum Sacræ Scripturæ locum esse, in quo non homini Christo, ea omnia tribui non modo possint, sed etiam debeant; quæ vulgo naturæ ejus divinæ ante natiuitatem ex Mariæ, ut putant, existentia tribuuntur; & ex quibus solis illa natura colligitur atque elicitur. Nam aliàs divini illius hominis, etiam dum mortalis esset, quodammodo divinam fuisse naturam non negamus. Sed multo magis postquam immortalis evasit & regentis, hoc est, quasi iterum genitus est, simpliciter, & absolute, imò excellentissimo modo divinam; & paternæ omnium simillimam naturam ipsi à Patre datam esse libenter constitemus per illam generationem, cujus mentio fit Act. xiii. 33. per quam factus est *filius Dei in potentia* ex resurrectione mortuorum Rom. 1. 4.

## IV.

Ad pag. 164. DE NAZARÆIS.

Non erubescenda est Anonymi provocatio ad eos Nazaræos, quorum unum sese Paulus Apostolus fuisse asserit. Sed Comenio erubescendum est; quod nimis aperta & manifesta vocis hujus ambiguitate hominem urgeat; quasi Nazaræi non alii esse potuerint quàm Judaizantes. Judaizantes autem voco non eos, qui cum Judæi nati essent, legis ceremonias observabant, præsertim in Judæa, durante illa Republica. Sic enim & ipsi Apostoli, Judaismi infirmulari possent. Sed eos duntaxat, qui violata Christiani officii tolerantia, Legis jugum genibus, contra Apostolorum doctrinam, imponebant. Cui hominum generi Nazaræorum agnomen, non magis serviebat, quàm Christianorum. Neutrus enim discrimine, à veris & orthodoxis Christianis, discerni poterant. Adeo ut mirandum sit, quod Comenius & alii ante ipsum agnomen istud quo Apostolus gloriatur, iis, quos pro pestilentibus hæreticis habent, tribuant tanquam contumeliosum. Nam quod inter Nazaræos, non modo Judaizantes, sed Josephicæ quoque seu Ebionitæ reperti sunt; non ideo Nazaræorum nomen infame esse debet, cum inter Christianos quoque & ista & plura hæreticorum genera

genera reperta sint; nec tamen ideo Christiani nominis exultatio, vel minimum detrimenti passa sit.

Porro non ex eo Anonymus colligit Nazarenorum doctrinam antiquissimam, Apostolicam; & unice veram fuisse, quod quisquam veterum plerumque vero insensibiliorum ipsi hostium, eorum omnium, aut quorundam ex eis errantium mentionem faciat. Sed primum quia, (contrà quàm pleræque Christianorum familiæ) antiquissimo, Apostolico, & unice vero; quodque extra omnem controversiam est, Symbolo conformem doctrinam de Dei Christi-que notitia habuerunt. Secundo quod ante Victor-rem & Zephyrinum in Occidente, Conciliabulum autem Antiochenum in Oriente; nemo etiam dissentientium ab ipsis Christianorum; ipsorum sententiam tanquam hæreticam oppugnare ausus fuerit, cum tamen ipsos extitisse & floruisse ex *Euseb. l. v. cap. ultimo*: imo verò numero ac multitudine primitus cæteros Gnosticò in Ecclesia philosophantes superasse ex Iustino & Tertulliano constat. Primus productus ab Eusebio adversus eos, sed sine nomine, testis (an hostis?) supra à nobis refutatus est. Alter ab eo ipse Eusebius, sed sub nomine historici; memoriam & exultationem eorum ubi potest ardit ac vellicat: verum ità ut magis maligno silentio, & suppressanda eorum memoria, quàm refellenda eorum causa, certet: Cujus tamen fraudes & mendacia per ipsos ab eo malo confutes dolos pellunt.

Toleratos quorundam è Nazareis, præcipuè ad Judaïsimum inclinantem errorem Comenius facetur & probat. Non tamen omnium, (inquit) sed infirmorum. Addimus nos, & eorum, qui vicissim dissentientes ex mente Hierosolymitani *Act. xv.* Concilii tolerare non abnebant. Nam qui abnebant; tolerantia vinculum ipsi abrumpebant; nec de neglecto erga se mutuo tolerantia officio queri poterant. At nos merito querimus, quòd nobis ob ejusmodi dogmata officium hoc denegetur, quæ ipsi in dissentientibus toleramus: nec eorum nomine cuiquam anathema dicimus.

Dogmata, quæ inter nos veniunt in controversiam (quale est incarnationis mysterium & quæ ad illud pertinent) ipsos Apostolos post acceptum Spiritum Sanctum non sileo fuisse affectos, nec aliis credenda obtulisse vi veritatis adactus facetur Comenius: nisi quod etiam dum vera dicit, falsa & sibi contradicentia admiscet; dum ait Apostolos istos, qui ipsi mysterium illud nondum assecuti ignorabant; ignorantiam ejus in hominibus recens ad Christum conversis, eumque in Messiam saltem admittentibus (verba sunt Comenii) tantisper tolerasse. Quomodo verò is alienam ignorantiam tolerare, idque ad tempus dici potest; qui in eadem ipse ignorantia bona fide versatur? Cæterum accipimus hanc adversarii confessionem, Ecclesiam Christi atque ipsos Apostolos primitus, incarnationis Christi mysterium ignorasse, eamque ignorantiam in Ecclesia Christi, vetustiorum fuisse introductis novis de illa dogmatibus. Utrum autem mysterium hoc, per Apostolicas epistolas & Joannis Evangelium detestum sit, plenius disputare non est hujus loci. Sed judicent omnes, qui controversia epistolarum & Evangelii hujus verba longè commodius secundum illam cognitionis mensuram; quàm secundum novas & paradoxas doctrinas, explicari posse animadvertunt. Quippe etiam ii qui incarnationis mysterium ignorant: Christum *λογος*, sapientiam & Sermonem Dei, per quem thesauri cognitionis ejus reclusi sunt, jam ab initio fuisse apud Deum, (de initio enim Evangelii sese loqui Joannes in epistola expresse explicat) & fuisse Deum, quia in forma Dei apparuerit;

quavis caro fuerit, morti & humanis imbecillitatibus obnoxius; & Mundum per illum in meliorem faciem esse quodammodo transformatum, ut qui propter ipsum quoque factus fuerit. Hac longe melius cum doctrina simplicium illorum Christianorum coheret: quàm fuisse in principio eum qui ab omni æternitate, nullum unquam principium habuerit; & fuisse apud Deum; qui ipse plane idem numero Deus fuerit; apud quem hoc loco fuisse dicitur & mundum per eum conditum esse; qui non multò ante initium prædicati Evangelii natus fuerit: & quidem in statu vili ac mortali, carnis & sanguinis particeps. Si Paulus & Joannes tibi novum mysterium detegendum sumplissent; an, non clarioribus verbis uli fuissent. Credibile verò est illos, ignorantiam Ecclesiæ in tanto mysterio verbis aut ambiguis aut obscuris, nec id quod docere volebant experimentibus, alere potius quàm tollere maluisse?

## V.

Ad pag. 179. §. 133. & seqq.

Quæ Comenio Anonymum alloquenti in verbosa Scripti sui clausula, sub Admonitionum obtentu, garrere libuit; Anonymo confutanda relinquimus: li modo & is tam aniles nanius responso dignabitur. Criminationes tantum, quibus amissas in Polonia Ecclesias impetit paucis attingemus. Vocat eas manipulum hominum curiosorum. Quid ita? an quia simplicissima illa Symboli Apostolicæ confessione contenti, ad Naturæ Dei arcana curiosè scrutanda; & supra illuminationem Sacræ Scripturæ consistas divinarum personarum Oeconomias, non irruunt? Addit esse homines Deo incredulos. At illi Deo credere cuncta, quæ recens in patriâ & cum patriâ amiser, qui nemini unquam creditorum suorum decoxit aut decoquit. Hanc ipsam exultationem, quam Comenius tanta rabie oppugnat, sibi toto orbe postlaminio beneficio Dei resistentem, non sine allatrancium probro, nihil dubitant.

Ait illos Sacræ Scripturæ illudere. Nimirum ex proprio ingenio de aliis judicat. Sancta apud illos fuit atque semper erit Sacræ Scripturæ auctoritas. Ait Comenius Deum, qui nos proprio, hoc est, Christi sanguine redemit, mortuum esse: Christum Deum peccasse: cæcata Sacræ Scripturæ auctoritate ludificando dictum à se volupe sibi fuisse facetur pag. sui Scripti 63.

Ait eos conscientia propria habenas laxare; alienæ praterve insidiari. Resp. Habenas suæ conscientia laxare nequeunt, qui non modo dogmata habenas istas laxantia rejiciunt; & adducta promonent; sed ipsæ sacro ac disciplina atque institutis Ecclesiæ suæ eas adducunt. Alienis autem conscientia insidiari eorum est, qui illas opprimunt, & oppugnant; non eorum qui rationibus flectunt; & libertatem earum defendunt, nec aliter atque suas proprias trahunt. Phariseorum propagatori potius dicendi sunt; qui pietatis formam verbis & confessionibus speciosis offendant; an qui vim ejus, in moribus calligandis exerant, Deus judicabit. Quinam autem formam, qui vim pietatis seclenturi qui Christum amare se fingunt: aut qui verè amant: ut ne qui in decantandis Christi laudibus duntaxat & naturæ quam ab æterno habuit excellentia inculcanda elaborant; an qui, naturæ quidem secundum ipsum Deum excellentissimæ, quam in æternum habiturus est, nihil detrahendo, & supremam ejus omnipotentiam agnoscendo; eundem præterea sermo obsequio demereri contendunt: Christus jam olim deiecit



decidit atque hanc licem diremit, domum magnificis titulis blandientes sibi operatores iniquitatis tanquam ignotos & alienos à se repellit.

Tot calumnias quas attigimus, posteaquam exofas tibi Ecclesias Comenius momordit; osculum Ilicianotæ, verum præposuere, hoc est, non antequam noceret, sed postquam nocuisset; vulnere eorum figere cognatur. Nec tamen abique novo mortu, dum gregem Socini vocat eos, quibus in ullius, præter unum Christum, magistri verba jurare religio est. Oblitus sese illius sævi pastoris pecudem esse, qui, cæteris Evangelicis, veris & sanctis Christi discipulis gementibus, invidia Christi sectæ & igne grassari docuit.

Non ego vos, inquit à Socini grex, odi aut oppugno, sed retores vestros, quos vos non excogitatis ipsi. Resp. An vero objectæ curiositas, incredulitas Deæ, Sacræ Scripturæ illusio, habentium conscientie propriæ laxatio, alienæ infusio, atro verbo Pharisaismus; errores sunt mentis, non autem culpæ & quidem latissimæ voluntatis? Statim igitur se Sorex luomet indicio prodit, quæ fide, eos quos ad libertatem oppugnat, non oderit, dum vix alloquitur eorum ingressus, animum sibi non esse plura ipsis loqui alieni, quia indociles eos esse expertus est. Quid ita vero? Quæ sibi (inquit) de magna quadam præ omnibus luce ac perfectione præiudici rationem tam densius opponderimus, ut verioris lucis nihil ad nos, iusto ex terribili Dei iudicio, penetrare possit. Resp. Quam verè culpa ista ipsis imputatur, quia nihil probat Criminator, Ideo & Lectori iudicandum relinquo. Mirari tamen nemo non possit de magna quadam præ omnibus luce oppanti præiudicio veli mentionem facere & culpam obiectare aium hominem, qui nuper *Lucem in Tenebris* edidit, quæ nemini præter ipsum & prophetas, quibus Adjunctus fuit, luxit, quæque ita oculos ipsius cæcavit, ut non videret tenebricosas illas, quas amplexus est, adiutorum suorum revelaciones, terribili Dei iudicio, ad sempiternum nominis sui opprobrium, toto Orbe ridente ac detestante, in lucem & quidem clarissimam, prodituros.

## VI.

Ad pag. 180. §. 125. & seqq.

Sed quamvis Ecclesias, quas oppugnat, ulterius alloqui reuset; aliis tamen de illis loqui, pollicetur & bona fide præstat promissum. Nempe facilius est obretare ei, quem oderis absenti; quam eundem præsentem erroris aut culpæ convincere.

Quid igitur est quod aliis de ipsis loquitur aut narrat? Aut inter omnes Christianorum Sectas Socinianam ut tempore postremam, ita dogmatibus deterrimam esse, ab imis Christianismi fundamentis aberrantem; quanto turgentiorum ostentatione tanto inaniorem virtutis Dei, meram religionis superficialitatem & corticem habentem; solidi & nucleosi nihil. Verissimum novi Testamenti Pharisaismus, Saduceismus mixtum, nihil meliorem Manicheismus, deteriores Pelagianismus, Photinianismus, Nestorianismus, Eutychanismus, omnique hæresis, ultimæ prorsus Christianismi scorias, sine ulla mysteriorum medulla, ultimum denique Satanae crepitum, in ultimum Atheismum viam sternentem; abominaciones licet suas, inusitatas cuiusdam concinnitatis, & hypocritice sanctitatis, furo manganizantem.

Quæ criminatio ut famasi libelli infamiam effu-

giat, obiectorum criminum singula tibi Comenius præbanda suscepit. Sequitur præcavementum.

## VII.

Ad pag. 181. §. 157.

Primum Aut hanc sectam ut tempore inter omnes postremam, ita dogmatibus deterrimam esse. Videamus id quomodo probet. De dogmatibus primum nihil probat, nisi quod calumniam audacter inculcat, quod hæc secta Divinitatem Christum oppugnet, cum tamen illa divinitatem Christo & omnipotentiam, quam à patre habet in æternum tribuat. Deinde quod sectarum postrema sit, revocat ac refellit probando primam esse. At quomodo prima simul & postrema esse aut dici potest? Quid aliud hoc loco censam, nisi quod Deus loquacillimi huius hominis suffragio & stylo abusus sit, ut vel invitatus & populo Dei maledicere contendens, imprudens vero & glorioso illum elogio exornaret? Primum enim & postremum nemo dici potest, nisi in eo sensu quo Christus Opt. Max. alpha & omega, principium & finis dicitur. Hæc igitur secta (pro ut ipsi hanc vocem usus mortalium tribuit, cuius Apostolum non pudit) ut in jaciendis Christianismi fundamentis prima exiit, quod Symbolum Apostolicum ostendit, ita evanescens omnibus reliquis, victis & triumphatis erroribus, postrema regnabit, & frementibus ac ringentibus Comenius, supremum Ecclesiæ militanti colophonem imponet.

## VIII.

Ibid. §. 158.

Secundo, Sectam hanc meram religionis superficialitatem habere & corticem, solidi nuclei nihil, probat. Quia præter nudam de Christo hominem historiam, qui eximie vixit innocensque multa passus, in exemplum quemodo Deus tales diligit, & remunerari vult, datus sit, nihil arcani continet, ut Christianisme salutem æquæ aut gentium nihil aut perperam interfit. Resp. Capitalis calumniæ specimen. Nam præter nudam de homine Christo historiam, plenam habet de Christo Deo ejusque omnipotentia, omnipræsentia; æternæ ejus regno & sacerdotio, præterea mystico cum Ecclesia matrimonio notitiam; inæhaustum mysteriorum thesaurum continentem. Immo verò Christum jam cum Apostolo, secundum carnem non novit, sed tanquam Deum omnipotentem, & in secula benedictum agnoscit atque adorant.

Sed Comenio Nucleus religionis sunt opiniones, quæ propter absurditatem suam id requirunt, ut tanquam Sacra Eleusinia in arcano serventur; quia Opinatores palam illarum pudant. At nobis, neque talia secretum amantia aut poscentia mysteria; neque ipsa professæ veritatis confessio; cuius generis fidem Jacobus etiam Dæmones habere arguit; pro nucleo religionis habentur: sed fides per caritatem efficax & vitæ sanctimonia unicus religionis scopus, cui merces, animarum salus, assignata est. Hunc nucleum Ecclesiæ nostræ ad multorum invidiam urgent ac sectantur.

## IX.

Ad pag. 182. §. 159.

Tertio Eandem sectam Pharisaismum vocat Saduceismum mixtum, idque probat quia ut illi totum legis intellectum

intellectum ac Dei cultum externis terminando, sublimioribus de Mæsis conceptibus, Viæque interioris ab ima radice regenerande studio nec se nec alios occupando, propriæ tamen iustitiæ opinione timidi alios præ se contemnebant: isti autem resurrectionem futuram negando, vitæ profanæ habentis laxabant: ita hi dñi naturam corruptionem negant regenerandi nostri necessitatem, totumque Adami noxi Domini de cælo, iterum nos eui de novo creatis opus tollunt: & negantes impiorum resurrectionem ut impii esset, cuiusque libes, nondisplicat, facile obtinens. Resp. Quot verba, totidem pene calumniæ. Nec enim nostræ Ecclesiæ, externæ de Deo confessionis putamine religionis officium terminant: sed per Christum unicum Dei Agnoscunt atque interpretem patefaciunt, & omnibus notæ voluntati Dei morem gerere & ipsi contendunt, & aliis ejus obsequium commendant: partem tamen hujus sanctimoniam non exigam esse, Non multum sibi præ aliis tribuere; ac Neminem spernere non ignorant. Corruptionem vitæ mortaliū, eamque nimiam & inexcusabilem agnoscunt, sed quæ ex propria corruptorum culpa, non aliena: aut ab alicujus destinationis necessitate proficiscatur. Nihil autem magis quam Regenerationis, hoc est, sanctimoniam, sine qua nemo Deum videbit, officium urgent & inculcant. Comenius est, qui totum Adami noxi Domini de cælo, iterum nos eui de novo creatis, opus tollit: qui tot Sacra Scripturæ loca de nova ista Christi creatione loquentia; ad veterem contrā omne fas & æquum, detorquet. Neque est in quo magis Ecclesiarum istarum fides, quam in spe resurrectionis exulter. Pios ad æternam vitam atque mercedem capiendam. Impios ad æternas penas luendas abituos firmiter credunt. Quo genere peccatorum iustis torquendi sint, sua non multum interesse, neque eam curam ad se pertinere arbitrantur. Comenio curiosam hanc sollicitudinem non inviti relinquunt; quem cur illiusmodi Cura remordeat, ipse viderit.

X.

*Ibid. ad §. 160.*

Quartè. Non meliorem Manichæismo (quæ hæresis olim pro deterrima habita est) esse Socinianismum asserit Comenius. Resp. Non ideo ista hæresis olim pro deterrima habita fuit, quod Christum divinum olim hominem; divino modo ex virgine natum; & ante susceptam mortem Carnem, hoc est, mortalem fuisse crederent: quod Augustinus lib. vii. Confess. C. xix. Se olim sensit queritur: sed quia multa absurda & quædam huic ipsi commemoratæ Augustini sententiæ adversa credenda proponeret, quæ enumerat Societas lib. i. c. xviii. Multos enim Deos colendos, Solem (ut Perficam originem agnoscas) adoremum docebat. Fatum (eum nonnullis hujus ævi Theologis) introducebat, & (quod

hujus consequens est) id quod in nostra situm est potestate tollebat, animarum ex uno corpore in aliud migrationem Pythagoricam tradebat. Christum natum esse hominem illi nolebant: spectrum fuisse dicebant; quod Augustinum nunquam sensit, etiam cum Manichæus vocaretur, vel ex verbis ejus patet. Præterea Legem & prophetas abrogabant. Manetem paracletum fuisse credebant. Ex quibus Socratis & Augustini locis inter se collatis, liquido patet Manichæismi titulum, qui initio deterrimæ omnium Sectæ jure congruebat, succedentibus annis ad Confessores Symboli Apostolici iniquè protentum, quorum ex numero fuisse olim Augustinum liquet. Non enim novum est, nec ævo quoque nostro inusitatum, innocentissimis mortalium, non titulos modo sed errores quoque deterrimæ notæ, per calumniam tribui.

XI.

*Ibid. ad §. 161.*

Quintè. Deteriorem Pelagianismo, Photinismo, Nestorianismo, Eutychianismo, omniq. hæresi Socinianismum asserit. Resp. Quæ sententia ex nominatis verior aut sanior fuerit, feret olim sententiam iudex falli nescius: imo Tempus ipsum cujus filia Veritas dicitur. Nos certè Manichæi hæresi, longe veriorum fuisse Augustini sententiam, etiam dum cum Fausto suo idem sentiret paulò ante ostendimus, cujus in eo vestigia amictæ in Polonia Ecclesiæ sequuntur.

Homines autem corruptionem, longè deterius quam Pelagius, Pelagii insectatores extenuant, qui illam omnis culpæ exortem statuunt: & vi, cui resisti non potuit, insulam excusant. Christum antè Mundum conditum gloriam suam habuisse, eoque sensu, quo Sacra Scriptura loquitur, extitisse, amictæ in Polonia Ecclesiæ agnoscunt. Totum fidei Christianæ Syntagma non dissolvunt, qui Symbolum Apostolicum & omnia quæ in eo continentur credunt; & inculcant. At Comenio doctrinæ Apostolicæ simplicitas in eo comprehensa; præ symbolis tribus aut quatuor post secula natis contemptio est.

Nestorianâ simul & Eutychianâ sententiâ nihil verius esse, si Comeni opinio vera est, supra ostendimus. Ambæ etenim, licet secum capitaliter discordes, ex uno eodemque isto fonte, calido simul & frigido promanant. Quod illum multum omnigenæ sapientiæ Doctorem coegit, ad imam Rationis radicem eruendam & asserendum, simul & semel vera esse posse contradicentia.

Si Divinitas Christi tota est vis illa, per quam Mundi salvator est (ut ait pag. 184. §. 165. Comenius) certè Socinus Christo divinitatem totam tribuit; tantum abest, ut eam ex toto auferat; qui vim & omnipotentiam illam, per quam Christus Ecclesiam suam (ad cujus gremium totum mundum invitat) ex faucibus lechi eripiendo; Mundi Salvatorem sese esse ipso facto ostendit, sanctissimè credit.

XII.

*Ad pag. 184. §. 166.*

Sexto. Scortis Christianismi, Socinianismum vocat; nihil nuclei aut medullæ retinens. Resp. Id est Vv v sic enim

*specimen Comenius*, quam in maledicendo exercitatus sit: sed & quanto erga afflictas illas Ecclesias odio ferveat; dum in excogitandis rationibus, quibus animos omnium, adversus eos ad ultimam usque crudelitatem exacerbatque exasperet, ingenium suum fatigat. Quid hoc aliud est, quam sularum officium occupare, & ad flagrantem persecutionis fœvitiam mentes omnium accendere? Quis enim tam acerbi diu fructus alius esse potest, nisi omnis plane miserationis expertus crudelitas? Hæc demoniaca divini & impia pii zeli fœmia, ab omni ævo, tyrannorum mentes ad excruciantiam afflictorum innocentiam exstimulavit. Quid verò turpius, aut abominatione dignius censeam? Carnificum munus exequi? an humulos ad carniciniam addere: quod propositum suscepit & bona fide exequitur Comenius. Sed convici quod hoc loco facit, iniquitas facile piter. Quis enim alius est nucleus: quæ medulla Christianismi? nisi donata nobis à Deo, ad vitam æternam & pietatem consequendam alimentum, per quæ nature divinæ participes esicimur? 2. Pet. 1. 3. 4. Hæc Socinus & afflictæ Ecclesiæ, unice confestantur. Nihil morantur steriles, nescio quas & jejunas (& tamen falsi meritis suspectas, aut potius convictas) de quibus Christianis orbis digladiatur Veritates; & Virtuti infesta, vitiis blandientia dogmata. Unam sectantur doctrinam secundum pietatem. Hanc introductâ in cætos suos strictiori morum disciplina, exerceat: neque magis ore, quam operibus Christum confiteri docent. Estne hæc scoria Christianismi an potius purum putum aurum?

## XIII.

*Ad pag. eandem. §. 167.*

Nunc videamus quid septimò Ecclesiis nostris impingat. Verba ejus sunt. Ut magis quam parum Christi retineant, pateat; dico illos à fundamentis etiam Christianismi, seu Discipulæ Christi aberrare. Antequam videamus, quàm ineptè id probet: expendamus prius quàm calumniolè objectet.

Fundamentum Christianismi non aliud esse potest, quàm illud quod Paulus aliique Apostoli posuere. Atqui Paulus negat aliud fundamentum Christianismi poni posse; nisi quod ipse, tanquam sapiens architectus, jecerat, hoc est, Jesum Christum. Non autem alium Jesum Christum prædicaverat, nisi quem noverat. Nec alium noverat, nisi crucifixum; qui antequam filius Dei in potentia ex resurrectione mortuorum evaderet Rom. 1. crucifigi poterat. At post exaltationem suam, cruci aliisque afflictionibus obnoxius esse non poterat; ideoque ab ipsomet Paulo iam esse in carne aut humana imbecillitate non agnoscebatur; sed tanquam Deus super omnia, in secula benedictus adorabatur.

Hanc de Christo Pauli doctrinam, tanquam Christianismi fundamentum, Ecclesiæ, quas Comenius oppugnat, firmiter & obnoxius vestigiis premunt, neque se de fundamento istius illis Comenii maledictis aut calumniis deijci patiuntur.

Præterea Christus ipse Discipulatus sui fundamentum posuit; Edificare in petra, hoc est, doctrinam præceptorum Christi non sola notitia & assensu apprehendere; sed vita moribusque exprimere, & obsequio præceptorum præcipien-

tem demereri. *Math. vii. 24. Job. xiv. 29. 24.* Hoc discipulatus Christi fundamentum morum suorum examine, & acri ac levera disciplina, Ecclesiæ, quas oppugnat aculator; præ omnibus aliis urgent ac retinent. Nec ab ullo Christianorum exigunt; ut omnis plane erroris expertus, aut ipsorum sententis; quamvis eas verissimas putent, plane assentiantur aut addidit sit. Tolerant omnes, etiam dissentientes; dummodo Legi Christi ex animo obsequuntur, & huic fundamento una cum ipsis constanter insistant atque inhæreant.

Sed videamus quomodo objectam criminationem probet. *Christus*, aut, *ita pronunciat. Quis* quis non renunciaverit omnibus bonis suis, non potest esse meus discipulus *Luce xiv. 33.* Ergo qui discipulus esse Christi velit, non modo opes & cætera si res polcat; sed & interiora sua bona, animam ipsam unâ cum internis facultatibus ejus, Intellectu seu ratione, voluntate, *Viribusque propriis* relinquere debet; atque ita se Christo tradere; ut Christus in eo sit omnia, ipse verò nihil. At Sociniani rationem propriam abnegandam negant; sed, fidei magistræ constituent; omnibus Christi sermonibus *Ca. 10* pernitentum quomodo opponunt; proprias autem vitii vires plus quàm Pelagiani jactant; se, cum cum sua iusticia plus quàm *Pharisei esse* runt.

Resp. Antequam crimina diluamus, gravis Comenii error notandus est, qui nec allegata Christi verba, nec seipsum, dantem sine mente sonum, satis intelligit aut explicat: aut certe laqueis, quos Lectori tendit, semetipso intricat. Qui bonis suis in gratiam Christi renunciat, aut ea relinquit; nequaquam ex Christo possideunda, aut, ut sic loquar, utenda fruenda eradiat: sed sæpe improbitissimis mortalium relinquit, & planè ea perdit atque amittit. At qui Christo animam suam cum facultatibus ejus tradit, non perdit eam nec possessor ejus esse desinit; sed eam Christo plane subijcit; & ad normam voluntatis ejus componit. Non igitur locus hic de relinquendis Christi causâ, bonis suis: ad animam & facultates ejus trahendus est; quæ nec relinqui, aut amitti, ab homine dum vivit, possunt; nec ea Christus relinquit, sed renovari & quasi regenerari ac Legi suæ subijci postulat. Alias quid habebimus quod tradamus Christo, si ea in ejus gratiam plane relinquenda, hoc est, perdenda sunt? Ex tropicis aut impropris locutionibus, monstruosa plerumque eliciuntur dogmata. Ut rationem, intellectum, atque voluntatem nostram relinquamus, hoc est, amittamus & abijciamus; nusquam præceptum est: nec præcipi poterat, quia dum vivimus, imò dum Christo militamus, illis rebus carere non possumus. Rationem enim, intellectum, voluntatem suam nemo perdere potest; quin unâ fidem suam & quæcunque nos Christus habere jubet animi nostri bona, quin & legem conscientiæ, bonarum actionum custodem relinquit atque abijciat.

Atque hæc est illa machina, quam Satanas in perniciem humani generis inventam, Antichristo ad ejus dominium formandum & stabilendum tradidit. Cæca nimirum Obedientia; quam homines callidi Christo imputant, sibi præstant. Cathedra enim Christi occupata, sibi tanquam Christi & locum Christi obinentibus, etiam cæcum, etiam reluctantem conscientia extortum obsequium vendicant & arrogant.

Et quo indiginus nihil est, in eo eminentissimale virtutis fastigium vulgò collocant; quo nihil sceleratius, atque in Deum & Christum iniquius, excogitari potuit. Qui singulis mortalium *legem conscientia*, tanquam omnis erga Deum officii fidelem cultodiam posuit & inievit. Hanc legem quisquis violat aut violari imperat, crimine adversus Deum perduellionis tenetur. Et qui proprias conscientias mortalium libitui prostituit; quid nisi mentium suarum castitatem, uni Ecclesiae sponso debitam, turpibus adulteris pollundam exhibet? Qui verò alienas conscientias invadunt; quid nisi cum Domino suo, impudenter committi suscipiunt infandam rivalitatem. Id igitur hoc loco Comenius agit, ut Rationem, intellectum, voluntatem, ac totam conscientiam sedem à sterpe evertat, ut oculum conscientiae, verbo Dei illustratæ (quo unico Duce in Salutis nostræ negotio utendum est) configat; quò cæca gens mortalium lumine rationis adempto, Lectorum magistris, interdum & falsis prophetis, absurdissima quæque doctibus, aut prædicentibus, obnoxia patet.

Non igitur Rationem Sociniani, sed irracionales, quamvis carni gratas & jucundas, concupiscentias abnegandas statuunt; non extripandam rationem, sed lumine verbi Dei, illuminandam putant; Non fidei magistratam, sed legis Christi ministram eam constituunt. Nullis Christi sermonibus fidem derogant; aut assensum abduunt, sed in mentem ejus, sub verborum cortice sæpe latentem, modestè inquirunt. Non fastane proprii arbitrii vires, quas ipsas per se exiguas & tenues, ac sine auxilio Spiritus Sancti propè nullas esse agnoscunt, sed illas tamen qualescunque sunt, contendendas esse statuunt, & elaborandum ut divinam opem, invocando, provocemus. Non se cum sua iustitia efferrunt; sed iustitiam & pietatem, cuius fundamentum modesta humilitas est; omnibus confessionibus præfereandam, & ante omnia confectandam esse admoneant.

## XIV.

Ad pag. 185. §. 168.

„Octavo Socinianos ultimum Satanae crepitem, merito à se dictos probat, propter factores, in naribus Dei & factorum Angelorum, tot errorum, tantique fastus de propria iustitia. Factores autem istos ostendit in libello, Belgico idiomate emissio anno 1619. cuius octodecim capitula contenta ordine recenset.

Resp. Non potuit hic stomachator honestius maledicti genus eligere, quod in eos; quos odit, torqueret: nisi tam obscena impuritatibus imagine suam & Lectorum mentem inquinasset. Vere profectò terretimo huius Spiritus crepitu affliti sunt; qui tam impura & graveolentia verba; ore maledico exhalant: qui drum & crudele adversus infantes odium, ipsam Satanæ animam, in præcordia admissam, nihilo melioribus verbis eruant.

Calumniam de fastu ex propria iustitia, toties refellere piget. Exterior fastus est, non modo dictis factisque ostendere, sed etiam gloriari quod omni iustitia careas, quodque errores ab omni ratione alienos, imò rationi repugnantes foveas. Libellum Belgica lingua con-

scriptum, qui anam adeo turpiter stomachandi Comenio præbuit; neque oppugnata ab eo Ecclesiae; neque nos vidimus; ideo quæ ex eo accusatoris fide proferuntur, neque oppugnare, neque defendere volumus. Auctor sine dubio causæ suæ non deerit. Nos alienam, ut culpam, (si qua est) præstare; ita lucubrationem pro, agnare non temeretur. Utum tamen tam indecote tumultuandi iustam anam Comenio dederit, Lector benignus iudicabit.

## XV.

Ad pag. 187. §. 169.

Nono Obijcit, ultimo Atheismo viam sterni „per Socinianismum. Quia atheismus est pro- „priæ rationis contrà Deum ipsiusque Mundi „administrandam rationem, rebellio. At So- „ciniani non ita res gei & regi videntes, ut „ipsi gerendas & regendas autuuant, supernam „administratorem, illiusque præsidem Deum; „quàm tenebrosa rationis suæ distamina ne- „gare malunt. Id verò ipsum probat quia Deo „& ejus verbo regimen eripiunt: hoc iterum „confirmat; quia nullum Dei verbum ve- „rum esse nisi ratio approbet permittunt.

Resp. Calumniam hanc est, malè inter se coherentium peius contexta coarctatio. Primum enim (ut ab ultima incipiam) Sociniani omne Dei verbum, etiam si illud ratio non capiat, verissimum esse credunt; sed nullum Dei verbum Rationi repugnare sciunt & experiuntur, nisi forte ratio parum sana aut decepta sit. Verbo Dei igitur, quod verbum Dei esse certò sciunt, rationem libenter submittunt; quia Ratio cum sit lumen à patre luminum promanans; ultrò se revelatae lucis lumini, tanquam infima & fallibilis norma, infallibili submittit. Quia tamen Satanas loco verbi Dei, sæpe noxios errores subijcit, non sine ratione atque iudicio, verum & genuinum Dei verbum, à falso & suppositino discernunt. Non igitur verbo Dei regimen eripiunt, sed pseudoprophetarum verbum Dei falsò iactantium, fidem, ratione quidem & iudicio, sed ad normam verbi Dei exacto, explorant. Quæ duplex nobis divinitus tradita est. Primum ut ex fructibus & operibus eorum ipsos agnoscamus. *Matth. vii. 16.* Deinde si prædicationes eorum eventus mendacii coarguat. *Deuter. xxi. 22. ult.* Quorum utroque indicio Comenius, quamvis verbum Dei toties ingeminet, pseudopropheta esse convincitur. Quos enim alios fructus ex hac arbore colligere licet, nisi calumniandi impudentiam & maledicendi rabiem? Deinde prophetarum, quibus nuper Adjunctum se fuisse gloriatus est, prædicationes quorsum evasere? Et audet hic falsus vates, publico orbis Christiani iudicio falsi convictus, qui nuper nobis pro verbo Dei somnia Drabicii venditabat, prodire in publicum, & nobis rationem atque intellectum eripere, ut nobis iterum pro verbo Dei, quicquid vult obtrudat? O impudentiam tam terribili Dei iudicio nondum satis castigatam. Sed tam inique criminatios nexus, quomodo cohereat, videamus. Illicone supernam administratorem ac Deum ejus præsidem negat; qui lumen verbi Dei, lumini rationis sobriæ & incorruptæ seipere congruere afferit? Imo verò supernam administratio-

nem libenter approbat; ejusque praesidem Deum deprædicat; cuius rationi non adversatur nec displicet; quæquid à Deo proficiscitur. At enim quod vendibiliorum reddat calumniam suæ mercem; plurimum interrogationum laqueum nobis tendit; & rationem affert cur nobis superna administratio displiceat; cum nullâ ratione, nullo testimonio probaverit; aut probare possit eam nobis displicere. At enim nos res non ita geri ac regi videntes, sicuti autumamus, supernum regimen ejusque praesidem negare. Quem vero tam unipium ex nostrum omnium numero producere potest, qui id facere ausus fuerit? Nempe ex semetipso de alius, inanissimum conjecturam facit. Nec enim res ita regi atque geri Comenius vidit, sicuti Adjunctus suus Drabicius prædixerat. Idcirco supernam administrationem ejusque praesidem Deum negare æquum putavit? Suaviter igitur rationatione, suo laqueo constringitur. Atque hæc conjectura fallax est. Nos enim ita animati sumus, ut si non tunc in orbe id, quod fieri optamus, futurum tamen certò credamus id, quod & melius, & nobis ipsis optabilis est. Deus enim, quid nobis expediat, quàm nosmetipsi melius novit, cui rationes consiliorum suorum probe constant.

Scimus autem, quid hoc loco ita de nobis loquendi anam Comenio dederit. Afflictis rebus nostris & persecutionum insultandum putavit. Cuius nos nequaquam pudet aut penitet. Deo potius gratias agimus, quod nos dignos censuerit, qui in gratiam ejus aliquid adversi pateremur. Et quoniam ipsi placuit res ita geri atque regi, nos regimen istud & administrationem supernam, non æquo tantum sed libenti animo recipimus & exosculamur; & beatos nos eo nomine, quod persecutionem patiamur, Christo pronunciant, non invitet, assentimur. Cujus rei fidem facit, tot malis inconcussa in descendenda veritate constantia nostra, quæ nobis durare non posset, si supernæ administrationis Reptorem Deum negaremus, cum nullo negotio nosmet ex tot malis, quibus urgemur, expedire liceat, nisi effusionem Nunciis, quod sanctè ac reverenter colimus, mereceremus.

Non igitur ulli per nos, aut sententias nostras ad Abolendum via sternitur. Deum enim præ omnibus rebus à nobis propriis fortunis & incommunitate nostris dispendium esse; non doctrina tantum sed ex omni re ostendimus. Doctrinam vero & sententiam istam proponimus, quæ omnia peccatis blandientia dogmata retellunt, & ad Deum puram mentem ac viam integritate colendum mirificè stimulant. Et quia nihil absurdi aut fidem nostram convellens continet; aut sibi inherere patiuntur, idcirco omni atheismo aditum præcludunt; quod sequenti paragrapho plenius evincemus.

## XVI.

Ad pag. eandem §. 170.

Decimo plurimas & magnas abominationes nos singulas ejusdem elegantiae ac pietatis incutere fuso asserit. Resp. Atqui primùm, tantum abest ut gravem aliquam abominationem in doctrina nostra deprehensam produxerit; ut nullam omnino invenire potuerit. Nullum enim est, ex dogmatibus, quæ credenda omnibus qui salvi esse velint inculcamus, quod non aut in Apostolico Symbolo, aut in Sacris litteris, discretè expressum, ipse nobiscum credere & confiteri vel invitatus cogatur. Eæverò de quibus

inter nos lis est, non sunt nostra, sed ipsius Comenii dogmata, quæ fundamentis, de quibus inter nos convenit, ineptè superflucta, nec aptius coherentia, merito rejiciamus ac retellimus, cum non modo ad salutem necessaria vel utilia non videamus; sed etiam noxia & (ne per ea fides nostra subruatur) periculosa esse deprehendamus. Eam tamen moderatione additamenta ista respicimus, ut neminem eoduntaxat nomine, quod illa credat aut recipiat, condemnemus, si alioqui fidem in Christum, vitam sanctam & legum ejus obsequio testetur. Non igitur nostra ista sunt dogmata, in quibus abominationes istas Comenius quaerit; quæ adeo non inculcamus, ut silentio aut oblivione, & profundâ ignorance sepulta esse malleamus. Suis in dogmatibus, præcipuè verò proprii ingenii commentis, Comenius abominanda absurda invenit, & quidem nulla elegantiae concinnitate incultata, sed insulsum, crassum & pingue, nescio quid, sine fuce sonantia: cujus generis sunt Deum altissimum esse mortuum: & Christum, quem omnes nunc Deum super omnia benedictum in secula colimus, peccavisse ex mente Sacrae Scripturae dici posse.

Quid? quod vel in hoc ipso paragrapho doctrinam nostram Comenius ab omni abominationis probro imprudens expurgat; dum nostram Theologiam, & quidem totam in hoc Compendium redigit. Verba eius sunt. Ex laboribus Socinorum nata est nova hæc simplicior, si Diis placet, Christianismi forma. Ut quisquis immortalitatem adipisci velit, de commissis peccatis penitentiam agat; & de hinc autem præcepta Dei, data primùm per Moysen, sed perfectius per Christum, impleat, habiturum post mortem quoque vitam, sicuti in Christo datum sit specimen. Hæc illorum Theologia est. TOTA. Non potuit jejuniis & aridius proponi summa nostræ de rebus divinis doctrinae. Verum quid abominandum in tota ista (ut ipse loquitur) nostra Theologia deprehendit? An ad æternam vitam aspirantibus, penitentia delictorum agenda non est? An in peccatorum locum, succedere non debet, præceptorum Dei, præcipue per Christum traditorum, obsequium? Quid est, quod hic pio peccatori, abominandum videri possit? Nempe non ad gustum Comenii Theologia ista est, quæ peccatis planè nunciandum remittere præcipit; qui Christum ipsum evocasse, qui Paulum Apostolum secundum carnem, peccati mancipium fuisse asserit, qui præceptorum Christi obsequium impossibile docet, eosque qui illud inculcant Pharisaismi accusat. Una tamen vox in isto compendio est, quæ ambiguitate sua pravam de nobis opinionem animis hominum instillare possit: quod implendam Legem Dei præcipue per Christum latam censamus. Quæ vox ex mente nostra non aliter explicatur, quàm ut omni studio & contentione in implenda ista lege committamur; ita ut nullus peccati habitus in nobis relinquatur, quamvis accidere possit, ut in isto conatu interitum infirmitas nostra cespitet; quæ peccata quia non sunt ad mortem, Deus ea vi fœderis sanguine Christi sancti nobis benignè condonat. Fortasse ne id quidem palato Comenii sapit; quod peccatoribus conversis etiam post mortem vita promittitur, ut qui Deum supremum Deum vivum qui hoc titulo in Sacra Scriptura toties celebratur, mori potuisse, (jocose an serio) asserit. An in resurrectione Christi, quæ adjunctam sibi exaltationem continet, exiguum est fidelibus, in expectanda vita post mortem reditura, aut spei solatium aut fidei adminiculum? Breve nimis & æquo simplicius est illud Theologiae nostræ compendium; sed purum

rum tamen ab omni erroris labe & in quo nihil ab-ominationis reperiri, novus hic Balaamus (prophetarum enim & prophetissarum Adjunctum, se haberi ambivit) imprudens adversus tot calumnias suas ostendit; eademque opera sese invercundum calumniatorem esse, ore suo tandem non confite-tur.

Accipimus igitur libenter duo illa Balaami nostri, quæ nobis quamvis invirus, & præter morem suum conceptus animi sui, reluctancibus verbis vix expri-mens, tribuit elogia. Primum, quod singularis cu-jusdam pietatis elegantia errores nostros inculsemus. Nec refert quod elegantiam hanc fucum apellet. Nam fucus inde abest; ubi adest pietas eaque sin-gularis, & aut error non est, aut levis admodum & excusabilis, qui pietatis velo contegi se patitur. Alterum est, quod illa omnia tollamus, quæ in Chri-stianismo Turcas, Judæos, Gentiles offendunt. Optime igitur de religione Christiana mereri nos arguit; qui cuncta ejus propagandæ impedimenta removeamus, & in doctrina sua pleræque esse fateatur; quæ Tur-cas, Judæos, Gentiles offendunt. Nisi quod in eo-rum enumeratione callide cæteris mysterium cru-cis adjungit, quod nihil in se veræ absurditatis con-tinet, quæ hominum ratione recte utentium animos perturbet. Ideo mysterium hoc Apollolis nihil ob-stat, quominus tantam gentium simul & Judæorum multitudinem Ecclesiæ Christo adjungerent. At cæ-tera quæ præmittit, aliaque ipsis familia, rationis usum subvertentia dogmata; quæ innumeris subori-entibus scrupulis, fidem nostram moliantur & sub-riunt, non modo efficiunt ut ob ea Christiana reli-gio apud externos nullo suo merito male audiat, sed ad turpem & noxium atheismum, infinitos mor-talium greges protrudant, qui veluti corrupti humo-res morbi tum Ecclesiæ corpus implent, & viri ac-moribus pilam, sua sententia Deum non esse, aut res humanas non curare, testantur. Has Ecclesiæ ac-religionis pestes qui ex ea eliminant, nonne ad A-theismum viam atque aditum præcludere, nec tantum propagationi, sed puritati, castitati atque emenda-tioni Ecclesiæ prodesse, censendi sunt? Accipimus itaque hoc vi veritatis ac plane divinitus Balaamo nostro extortum, innocentie & laudis nostræ testi-monium, ex quo liquido patet, quam iniqua one-ri sinis calumnia; quod ad ultimum atheismum viam sternamus.

## XVII.

Ad pag. 188. §. 171. & seqq.

Exonerato toto maledictorum plaustro; sed non-dum tamen maledicendi impetu consumpto, The-ologus aliquot calumnias adversus nos onustas, sibi o-mni, ut ait, ad depingendam Theologiam nostram concinnitas & nimium placentes, ne videlicet tam-petiosum cimelium posteritati periret, publico ex-ponit. Quas antequam Lectori ostendat, dici non-potest quantas, in amplexando isto tam dilecto suo-factu, delicias faciat; quæque illum astimet, dum jactandi in nos teli, scilicet tam validi, neces-sitatem, Deo quoque non semel ad testimonium vo-cato, excusat. Inter suspiria & lachrymas concep-tæ esse, affirmanti libenter credimus; adeo nobis juvenæ videntur & miserabiles. Viperini quoque-aliquid nonnullas habere videmus; quia in lucem-prodeuntes parientem mordent. Præcipue prima, quæ Theologiam Scepticam Diabolicam esse asserit, quæ propositio ab innocentie nostræ clypeo resiliens

Comenium ferit. Illa enim Theologia sceptica est, quæ iustas de veritate dogmatum suorum dubitandi-anas; non modo externis & alienis; sed professio-ribus suis præbet; quælibet est Comenii. Qui nec ea quæ credit, intelligit aut intelligere potest, quippe rationi suæ repugnante, nec suborientes fortè scri-pulos sibi aut alius eximere novit; sed inter ratio-nis suæ dictamen & opinionis pertinaciam fluctuare cogitur. Nostri autem dogmata tam perspicua & cæcæ sunt veritatis, ut in eis nobis etiam adversarii nostri assentiri cogantur. Nam quæ nos negamus aut rejicimus; utpote dubitationum, scrupulo-rum, & absurdorum plena, non nostra sed aliena sunt.

Alteræ verò Thesis falsa aut ambigua est. Falsa si rationem illuminantem verbo Dei intelligas. Am-bigua si simplicem rationem, revelationi opposi-tam. Cui nos certe feli ininit, quia interdum fal-li potest, abnuimus. Sed verbum Dei falli nequit. Quanto verior & simplicior thesis est. Theologia rationis experts, bruta & stulta est.

Tertia puram putam calumniam continet. Nec enim nos Legem & prophetas rejicimus, ideo quia Evange-lium, tanquam ad nos magis pertinens amplecti-mur.

Quarta in propositione veræ quidem est. Sed quod subsitmi intelligitur, falsissimum; quasi in ea sententia, quod nostra non aliena culpa cor-rumpimur, aut in libero arbitrio, quod sæpius in deteriore partem fluctuamus; aut in pietatis conatu & contentione, quam absque ope Dei irritam credi-mus, ulla adversus Deum gloriatio vel cogitatione fingi possit.

Quintæ itidem assumptio falsa & calumniosa.

Sexta pura putæ absurda mysteria vocat; quæ po-tius superstitiarum & magicarum Theologiam red-dunt.

Septima in assumptione laborat, & fundamenta vocat, dogmata fundamento ab Apollolis jactis plu-ribus post eos sæculis superstructa.

Octavæ assumptio itidem calumniosa. Crucis eni-m & mortis Christi fructus longè plures & verio-res, quam Comenius credimus, & agnoscimus, & con-silium Dei in morte Christi, omnibus erroribus in quibus homines sibi nimium sapere videntur, longè sapientius judicamus. Sed quia Comenius nu-da criminationum tela, sine idoneis, quædam etiam sine ullis probationibus in nos projicit; nihil istis miseris thesibus inanius est. Piget igitur in rebus nihili, plura verba terere; & tamen Lector memi-nit, collocatum in concinnandis istis thesibus labo-rem suum, quanti Comenius fecerit; cum cassâ nu-ce vilior sit.

## XVIII.

Ad pag. 191. §. 173.

Nec pluris faciendum; quod Diabolicam esse ja-ctantiam nostram, hoc est, Communis nostræ, stomachetur, quia nescio quis è nostris poetæ lu-dens; alios testa & parietes, Socinum fundamen-ta Babylonis dillicisse canit, tanquam, si quod in eo crimen esset; unius culpam tota societas præsti-tue teneretur.

## XIX.

Ad pag. eandem. §. 174. & seqq.

Ejusdem furfuris est quod pluribus exemplis pro-bat;

bat, per nostram Theologiam totam Scripturam everti. Sequamur ordinem criminantis.

I. Ait *Joh. 1. 1.* dicitur In principio erat verbum hoc est, (explicat) in principio creationis, uti *vers. 3.* sequitur. Vobis autem est verbum in principio Evangelii. Resp. Atqui *vers. 3.* nulla principii creationis mentio est, I autem per Christum omnia facta dicuntur, quæ ipse Joannes in epistola sua facta esse per Christum in principio novæ Creationis, suis oculis viderat & manibus palpaverat. Nec verò is veteris, sed novæ creationis hyloriam texit, tanquam oculus eorum tellis quæ narranda susceperat.

II. Ait Verbum erat apud Deum, & erat Deus. Vobis verbum est factus Deus, qui à principio non erat apud Deum. Resp. Nos vero in principio de quo Johannes loquitur, crelumus verbum fuisse, apud Deum. Sed apud Deum fuisse dici non poterat is, qui erat ipse Deus, ab eo apud quem erat essentia non distinctus. Factum autem Jesum à patre Nominum & Christum & datam illi divinam omnipotentiam Petrus *Act. 11.* & ipse Christus testatur *Math. xxviii.* non nos comminiscimur.

III. Omnia per hoc (Verbum) facta sunt & sine ipso factum est nihil. Vobis nihil per illum factum est. Resp. Omnia de quibus historiam scribere Joannes orsus est, per Christum facta, sanctè credimus, quæ non ex antiqui rumoris auditione accepit sed oculis suis vidit, & manibus in illo Evangelium initio palpavit, ut se in epistola explicat. Ideo illud generale Nihil sine eo factum est, limitat per addita verba quod factum est, ut intelligatur de quo genere factorum Evangelista loquitur: qui certe non veteris creationis, sed novæ narrationem susceperat.

IV. In ipso vita erat. Vobis Christus nihil plùs vitæ habet quàm vos ipsi, hoc est, rivulum vitæ non fontem. Resp. Calumnia capitalis. In Christo vitam & fuisse: & esse, in sensu abundantissimo, palam & clarè profitemur: eunquæ uberrimum & inexhaustum vice fontem, ex quo summa aquæ vivæ exiliunt agnoscimus. Nec enim tantum Spem vitæ æternæ, per remissionem delictorum peccatoribus attulit, & viam ad eam in doctrina & præceptis suis patefecit: acque in exemplo suo ostendit: ac tædus eo nomine cum Deo factum sanguine suo obfigavit: sed mox resuscitatus & exaltatus, non modo ipse in Spiritum vivificantem factus; sed alios omnes vita æterna pro arbitrio suo donandi plenitudinem potestatem adeptus est; ut non minus quàm pater quemcumque vult vivificare possit. Non igitur rivulum vitæ, sed fontem in secula seculorum scaturientem cum, adversus calumniatorum impudentiam, gratissimo animo agnoscimus.

V. Verbum illud est Lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum. Vobis Christus neminem illuminat, præsertim ante se natum; sed tantum illuminatur æquè ut reliqui homines.

Resp. Nos Christum illuminare omnes; etiam Angelos, quibus per Ecclesiam ejus multa arcana Dei revelantur; etiam homines ante ipsum natos; quorum multi scire cupiebant ea, quæ non nisi per Christum patefacta sunt; omnes autem per munificam Christi manum æternæ beatitudinis lumen habebunt, clara voce profitemur.

Eundem vero illuminari tantum æquè ut reliqui homines qui dicit, nostrâ sententiâ blasphemus est.

VI. Verbum caro factum est. Hoc quid myste-

rii habeat, vestra Theologia non plus explicare potest, quàm Manicheorum. Resp. Malè textus verba è Græco vertuntur; quæ potius ita verti debent *Verbum caro fuit*. Nulla enim causa est cur vox *factum* in *vers. 14.* non idem significare putetur; quod paulo ante *versu 6.* significat. Contrà innumeræ causæ ut idem saltem ut promptius effugiantur tot abiudorum myriades, quæ deteriozem versionem sequuntur. Quæ in re quid Manichæi sentiant, nostra nihil refert. Sufficit nobis scire quid sentiendum sit. Unum illud ex allegato Augustini loco patet; ab ejusmodi calumniatoribus, qualis est Coenæus, tunc quoque orthodoxos Christianos, Symboli Apostolici confessoris, detrimere Manicheorum scilicet crimine imitulatoris & nomine designatos fuisse, ut supra ostendimus. Per verbum autem nos non naturam aliquam, sed ipsum Christum intelligimus, divinæ potestatis jam tunc cum in carne esset, quamvis longè imperfectiori modo quam nunc participem, & in forma Dei existentem. Verbum enim uti sermo, (scilicet Dei) dicitur ab illa actione, quod nobis arcana Dei consilia exposuerit; sicuti sermo arcanos mentis conceptus exponit, Actiones autem sunt suppositorum.

Hunc igitur Christum, quamvis in forma Dei fuerit, & gloriam, qualis unigenitum & præ cunctis aliis unico patri dilectum filium decebat, habuerit; Carnem tamen fuisse, hoc est, in imbecilla carne natum, ut cum Joanne ac cæteris Apostolis conversari atque ab eis videri, audiri & palpari posset, narrat Evangelista noster; quod idem serè in epistola sua repetit. Quod si quis adversariorum tamen vulgatam versionem perveracius retineat; ne sic quidem opinionis suæ veritatem evicerit.

Carnem enim Christum factum non negamus, eo verborum sensu, quo dicitur à Paulo factus ex muliere, eoque Dei consilio quod indicatur *Heb. 11. 10. 14. 17.* ut in natura mortali similis fratribus fieret.

VII. Qui post me venit, ante me fuit, dixit Johannes Baptista de Christo. Id quod vestra Theologia non credit. Resp. Non Theologia nostra, sed nos ipsi credimus, Christum quamvis tempore posterior fuerit, dignitate tamen & omni genere eminentiâ ante Joannem & reliquos omnes fuisse.

VIII. Ex cujus plenitudine omnes accepimus gratiam pro gratia. Neque hoc verum est juxta Theologiam vestram, quia fideles veteris Testamenti accepisse aliquid negatis. Resp. An Joannis verba ad fideles antiqui fœderis pertineant, largiri malumus quàm disputare. Cæterum Donum vitæ æternæ per Christum promissum, fidelibus quoque veteris Testamenti, per manus Christi representandum non negamus. Cujus spei certitudinem & quasi jus Christi beneficio quæstum accepisse illi quoque dici possint.

IX. Lex per Moysen data est: gratia & veritas per Jesum Christum. Vobis per Christum nihil datur, nisi nova lex: Mosaicâ aliquantò perfectior. Resp. Nobis per Christum non modo novam legem Mosaicâ non alquanto; sed multis parânsis perfectiorem dari, sed omnia quæ ad felicitatem æternam pertinent, gratiæ Dei munera, umbris fœderis antiqui adumbrata, in re ipsâ verò ac veritate, per Christum jam data, & suo tempore plenius representanda; agnoscimus & contrà calumniatores publicè protestamur.

X. Ecce agnus Dei qui tollit peccata Mundi. Vobis hic Agnus nihil fustulit; qui mortem ejus pro mundi



mundi peccatis sacrificium, fuisse non creditis. Resp. Peccata omnium in Mundo quicumque in Christum crederent, & acta paenitentiae habitus & servitutum eorum exuerint, per Christum eiusque fœdus, tam nobilis victimæ sanguine obsignatum, remissa & sublata credimus & confitemur. Quod autem impiorum & infidelium peccata maneant & non remittuntur, non Dei aut Christi voluntas, sed ipsorum culpa est. Neque enim æquum est ut tam nobilis sacrificii fructus ad indignos pertineat. Sublata verò per Christum peccata (puto in iis, ad quos eorum remissio pertinet) longè meliori & pleniori fide nos, quam Comenius, credimus: qui peccatorum duntaxat penas per Christum & ejus mortem sublatas exillunt, cum nos ipsa quoque peccata, in iis quibus mors Christi prodest (quantum per humanam infirmitatem licet tolli & aboleri credamus).

XI. Natanœl ex unico Christi verbo illum esse filium Dei agnovit; Vos ad eam lucem nulla Christi verba promovere possunt. Resp. Atqui nos Jesum ex Spiritu Sancto conceptum, ex Maria Virgine natum, pro nobis mortuum, Verum Christum & (quod idem est) filium Dei unigenitum esse agnoscimus & firmiter credimus. Ergo Comenius, qui nos non Vaticanano tantum, sed crudeli odio; contra legem Christi, & monitum Joannis (1. Joh. v. 1.) prosequitur & persequitur, non modo non amat Deum; sed ne Jesum quidem credit esse Christum, & est purus putus Antichristi suis ab Apostolo Joanne lineamentis adumbratus. Nam cui fides in illum Jesum, non videtur esse fides in Christum; ei ne Jesus quidem videtur esse Christus.

XII. Christus in cœlos ascendendi scalam, fidelibus suis ostendit Scipsum. Vestra Theologia vobis vosmetipsos propriaque merita ostendit. Resp. Christi doctrinam, ore ipsius proprio; mox Spiritu, per Apostolos prædicatam; esse primum gradum ascendendi in cœlum; alterum vero fidem & omnia, quæ nobis ad eam à Deo per Christum adminicula donata sunt: tertium perpetuam & continuam operam Christi, quam tert singulis fidelium, in eadem fide per obsequium præceptorum ejus exercenda & ad exitum vitæ constanter continuanda. Quartum gradum resurrectionem, omnipotentia & arbitrio Christi subiectam. Quintum supremam beatitudinis, præmium de manu Christo capiendum, hosce nos omnes Scalæ cœlestis gradus, quibus per Christum in cœlum ascenditur, esse statimus: quorum graduum nullus, absque gratia, auxilio, beneficio Christi accenditur. Nostra merita nulla agnoscimus, non modo quia exiguum est quod præstamus, nec tantum quia id ex officii necessitate præstare tenebamur: sed quia id ipsum quantumcumque facimus, absque ordinaria & extraordinaria ope Christi non facimus. Quis meritum aliquorum iustitiam in hac sententia: quis calumniam in hac innocentia locus sit Lector æquus expendat.

XIII. Christus ad Judæos dixit. Destruite templum hoc & intra triduum excitabo illud. Joh. vi. 19. loquitur autem de templo corporis sui. Vobis Christus seipsum, (corpus suum morte destrutum) non resuscitavit. Resp. Quod verò mihi dabis Christianæ religionis dogma aut axioma; quod non dico pluribus, sed totidem locis Sacrae Scripturae, nec illis tropicis aut allegoricis, sed verba proprie dicta continentibus confirmetur, quam filium Dei à Deo patre resuscitatum esse? Utrum autem æquius est, plurima loca per unum, & proprie dicta verba per allegorica explicari, ac contrà? Quis unquam dixerit homines propter Christum morientes proprie loquendo seipsos excitare à mortuis? quia dictum sit, Qui perdidit animam suam, vivificabit eam. Luc. xxi. 33. aut alibi invenit eam: cum mortui non

magis invenire aliquid, quam querere proprie dici possunt. Nisi forte excitare se ipsos dici possunt; ac mortem quoque vincere, qui eam ne sibi multum nocere possit aculeo suo examant, ut ex vi gratuiti promissi Dei impossibile sit eos in ipsa detineri. Qui sensus ut ita dicam, improprius, longè aptius ac perfectius Christo, quam ulli fidelium ejus, applicari potest. Non igitur nos ullis unquam Scripturis contradicimus; sed Sacra Scripturae apparentes contradictiones, obscuriora loca per clariora explicando, conciliamus.

XIV. Apostolus dicit, Primus homo (Adam) de terra terrenus: Secundus homo (Christus) Dominus de cœlo 1. Cor. xv. 47. Vobis uterque terrenus est. Dices Cælestis dicitur, quia conceptus est à Spiritu Sancto sine patre terreno. Respondeo Etiam primus Adam sine patre terreno productus fuit, à Spiritu utrumque patre Deo. Ergo uterque terrenus; uterque cælestis sensu vestro. Ubi erga manebit differentia, quam Apostolus urget?

Resp. At non respondemus primum, Comenium ludere Sophismate quod Logici Consequentis vocant. Hujus Specimen est, quod Omnis quidem Dominus de Cælo cælestis; at non omnis cælestis Dominus de cælo dici possit. Unde apparet male explicari, voces Dominus de cælo per vocem Cælestis; quæ latius patet, cum Comenius utrumque pro uno eodemque sumat.

Secundo. Non ideo tantum Christus Dominus de cælo dicitur, quia sine patre terreno natus est, sed longè magis ideo, quod unâ cum natura cælesti ac divina, tali excellentiæ competenti, data ipsi sit omnia potestas in cælo & in terra, quæ illum Dominum cæli dici posse, videri queat; propter corpus tamen terra fœdum; terrenus merito dicitur, nec ullo modo Dominus de cælo vocari potest.

3. Nam illud taceo, longè aliud, & longè vilius esse, Sine patre terreno, de terra fieri seu fingi, quod tot figulorum opera resistant, quorum hac in parte similis est Adamus: aliud autem sine patre terreno, ex cælesti semine nasci, quod uni Domino nostro peculiare ac proprium est.

4. Denique Christus licet terrenum & corruptibile corpus olim habuerit, nunc tamen exaltatus terrenum corpus non habet; nec ullo modo terrenus dici potest. Quia homini de terra opponitur Dominus de cælo. Opponit autem Apostolus originem & quasi materiam Corporis de terra; originem & quasi materiam corporis de cælo: & alibi ait, Sesejam Christum in carne, pura terrena & mortali non nosse. Non igitur Adamo opponit Christum, qualis erat dum esset in fragili adhuc & mortali corpore; sed qualis erat dum esset Dominus de cælo & in gloriolo & immortali corpore: quod inter mortale quale Adamus habuit, ingens differentia est. Manet igitur, salva sententia nostra, differentia quam Apostolus urget: & frustra cavillatur Comenius.

## XVI.

Ad pag. 194. §. 176.

Fessus tot odiosis criminationibus accusator, cum nobis valedixerat: Sed ecce iterum nos à calumniâ salutem, adeo atroci & inhumano edo, adversus nos sævus, ut ipse fateatur, ut nos persequi cessare nequeat. Quendam à nostris & eodem modo maris ait non alium cognoscere Nectum, quam qualem Israelitæ hucusque expectant. Nec aliud

teresse, nisi quod illi adhuc eum prospiciant. Nos autem jam fuisse, eumque Jesum Nazarenum esse, constat. Hinc concludit nos merito ab Ecclesia segregandos, tanquam Judæos modernos, Phariseorum propagandam, qui purum putum hominem expectant, carnales quidam ipsis paraturum epulas; At non talem fuisse antiquorum Israelitarum fidem qui Deum expectabant non hominem. *Isa. xxxv. 4.* Deus venit & salvabit nos. & *cap. lxxv. 1.* Utinam dirumperes caelos & descenderes.

*Resp.* Fallit, aut ipse quoque fallitur accusator, illo fallacis genere, quod à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter ducitur. Quisquis ille nostras est, qui non alium à nobis cognoscit Melchiam, quam qualem Israelitæ expectabant aut expectant, assensum quibus verbis allegationem hanc protulerit, multum intellit. Quæ quia sola fide accusatoris citantur & nobis præsto non sunt: nos verbis omnibus assensum assensum ex communi sententia nostra non alium esse potuisse contendimus, quam quod talem non simpliciter, sed secundum quid à nobis cognoscit Melchiam, qualem Judæi expectabant aut expectant, assensum. Scilicet ratione qualitatibus naturæ in qua nasci debuit, non vero simpliciter ratione qualitatum omnium; & præcipue Regni ejus; quod terrenum & ex hoc Mundo fore, eum antiquos Israelitas: etiam ipsos Christi discipulos somniasse, quisquis ille fuit, ignorare non potuit. Ut mirum non sit nostræ ætatis Judæos, in opinione de qualitate Regni ejus longe etiam deterius errare. Secundum quid igitur in eo tantum sententia nostra, tam antiquorum quam hodiernorum Judæorum opinionem conformis est; quod qualem olim prophetam (ut Moysi verbis utamur) suscitaturum fuisse Deum, ex populo tuo & ex medio fratrum, Moysi instar, in natura videlicet humana non divina, nasciturum & venturum Judæi crediderunt & hodie credunt: Talem nos Deum ante plura secula suscitasse credamus, eumque esse hunc ipsum Jesum, quem nunc tanquam Deum in secula benedictum, divino cultu colimus. Nec obstat quod citatus hic Anonymus, utnam tantum differentiam, inter nostram & Judæorum sententiam, fluxisse videtur, quod hi quidem eum adhuc prospiciant, nos autem jam venisse eumque Jesum Nazarenum esse contendamus. Nam hæc differentia fuit complexu, non ratione qualitatis (ut sic loquar) naturæ tantum, in qua venit in mundum Jesus: sed ratione qualitatis etiam Regni ejus (quod ipse non ex hoc Mundo esse pronuntiavit) discrimen inter nostram & illorum sententiam, atque adeo omnes Veritatis, quibus cecitati Judæorum præstamus partes comprehendit. Etenim qui credit Jesum illum qui jam venit, (venit autem in carne, ut reliqui homines in mundum veniunt) esse Christum, & illum Melchiam promissum, cui sub periculo extirpationis à populo Dei, obediendum est; ex Deo natus, & ab omnibus qui Deum amant diligendus est *1. Joh. v. 1.* In quo omnibus non Judæis tantum & infidelibus; sed falsis quoque Christianis atque imprimis Comenio, qui Jesum esse Christum, ut alibi demonstravimus, non credit, longo intervallo præstat & præcellit.

Nam quod antiquos Judæos non hominem, sed Deum expectasse ex *Isaia* verbis *cap. xxxv. 4. & lxxv. 1.* probat: ludit operam; cum in Sacris libris, Venire Deum aut descendere ut salvet & eripiat ex malis populum suum, innumeris in locis de insigni aliquo Dei in liberando eodem beneficio intelligatur: quod neque ad adventum Melchie astringi aut limitari semper sit necesse: & sicubi id ad ejus adventum pertineat: quicquid aliquis per alium facit per se fecisse jure dici possit. Quicquid enim per adventum Christi be-

nificiorum in populum Dei collatum est: ipsi Deo acceptum ferri, & quasi proprio ejus adventui tribui par est.

Calumnias, quas in nos hoc loco larga manu spargit, nos constantissima negatione, quali mendacia revinci fas est, intellimus. Quarum prima est quod unum cum Phariseis Christum Deum dicere blasphemiam esse affirmemus. Nos enim quamvis ab omnibus Judæis etiam Phariseis, Melchiam tanquam hominem non Deum expectatum: at in re ipsa quoque hominem non Deum natum (neque enim in Deum cadere potest ut humano more nascatur) credamus: Tamen eundem postea ob illam Spiritus Sancti in eum sine mensura effusi vim, in forma Dei existentem & mox ab divina naturam cum absoluta omnipotentia collatum, tunc cum filius Dei in potentia ex resurrectione mortuorum fieret & quasi renascere, Deum & quidem omnipotentem, & super omnia benedictum in secula agnoscimus, adoramus & invocamus. Et quicunque hanc divinam personam & cultum ipsi adimat blasphemum censuimus. Sed & Comenius in nos blasphemus & maledicus est; qui nos id, quod ex animo credimus & pleno ore confitemur, pro blasphemia habere fortiter calumniatur. Quod ad cæteras calumnias hoc loco in nos non parce congestas attinet, quid argumentis aut defensione opus est? Credimus Christum vulneratum propter iniquitates nostras, (pro peccatis enim & propter peccata nostra mortuus est) attritum propter scelera nostra, ut nos livoribus ejus sanemur. Credimus nos justificari fide in Christum, qui animam suam posuit in sacrificium pro reatu. Exultamus etiam inde quod Jehova sit iustitia nostra, qui nos non modo per remissionem peccatorum, quamvis injustos & extrema omnia promeritos; pro iustis recipit: sed etiam per præsentiam regenerat & perpetui auxilio, quamdiu in hac vita sumus, ut pie & sanctè & iuste vivamus sublevar, sine cuius opæ conatus omnes nostri irruerent & inanes. Nec possumus liquidius accusatorem nostrum falsi convincere; quam si cuncta quæ nobis verbis objicit; ipso facto ac re ipsa aliter se habere ostendamus. Pharisei Jesum crucifixerunt, quod se Christum & filium Dei esse diceret. Nos quoque ideo quod eundem Jesum, non verò illum alium præter crucifixum; Christum ac filium Dei esse credamus, Comenius crucifigi postulat. Quæ in re non degenerem se Phariseorum progeniem ostendit.

## XXI.

*Ad pag. 195. §. 177. & seqq.*

Insistit obstinatè congerendis in nos calumniis. Phariseis (inquit) & vobis ceremonias legis nihil significabant, Umbra erant sine corpore. Luit ubi Deus ut luderet. *Resp.* Quid Pharisei de ceremoniis legis senserint; nostram nihil refert, nec etiam anxie querimus quid sub iis mysteriis lateat quæ jam Christi lege sublatae sunt: quamvis nihil eorum aspernemur, quæ aptè doctrinæ Christi, quæ in illarum locum successit, applicari possunt. Sub ceremoniis tamen illis mysteria lateuisse non negamus. Sed non illico, hæc aut talia; qualia Comenio in mentem veniunt.

Esse aliquos in Sacra Scriptura locos perceptu & explicatu difficiles non negamus. Sed istorum ipsorum nullus est in cuius intellectu error aut ignorantia perniciose aut etiam periculosa sint. Nam omnia ad salutem, & viam salutis pietatem necessaria, ita esse comparata Deus voluit; ut factu quidem ardua sed intellectu & explicatu, plana ac pervia sint. Omnia, inquit, vos per vos ipsos intelligitis; aut certe

certe nonnisi Aristotele in consilium adhibito. Resp. Sicubi Spiritus Sanctus obscurius loquitur; alibi i dem clarius sese explicat. Scripturas igitur per scripturas scrutamur, non Aristotele, sed sano & sobrio iudicio adhibito, nonquam omillis ad Deum precibus atque suspiriis, ut nos illuminet. Quid autem deliquimus, quod non caeco & factioso impetusequanimur antecederent gregem, qui olim simpliciter & perceptu facilem Apostolorum doctrinam Plorino, Chalcidio, Jamblichio & si qui alii fuerint ex ultima Platoniorum tæce, in consilium adhibitis, in salebrosam & perplexam Theologiam transformant? Hoc loco alloquatur nos omnes Comenius *Turba infidelium attende*, tanquam adhuc ludi magister personam inter impuberes & suæ jurisdictionis discipulos ageret. At nos unum Comenium infantium persecutorem alloquimur. Nos non esse infideles eo ipso demonstramus, quia Jesum optima fide credimus esse Christum. Quam fidem cum tu reicias & nos infidelitatis infimulus, propter illam querimus cur non credas illum Jesum qui in carne venit esse Christum? cur te Christo fidelem censes cum erga illum Jesum, qui in carne venit, sis infidelis. An fides erga Christum esse potest, qui erga Jesum infidelis est? Parcior igitur ista nobis in posterum obijciendi memento, cum eo ipso quod nobis infidelitatem obijcias teneipsum imprudens manifestæ infidelitatis convincis. Non Aristotelem inquit nobis in rebus fidei magistrum dedite Deus. Sed neque Platonem. Christum unum audire iussi sumus. Non igitur Justinum philosophum, aut Origenem; aut Alexandrum & Athanasium; nec illos, quibus Comenius sese adversus nos instat, quarti aut quinti Ecclesiæ seculi Philosophos. Quod per vim trahimus & torqueamus verba Dei, ut phantasiis nostris serviant, obijcit nobis at non probatur. Arrogantiam & spiritum carnis nobis obijcit Comenius. cum scriptis ejus nihil sit arrogantius, & magistralius. qui se omnigenæ sapientiæ primum condum, & panis philosophum proficiatur; nihil carnalis, qui in male dicendo ad obscenitatem usque turpilochia demittere sese non dubitet. Revocat nos à nobis ad Deum. Levamus hominem isto labore. Ultero id facimus, qui veritatis divinæ causâ persecutionem patientes, & in eo solo spem collocantes, nosmetipsos ac nostra omnia unâ cum patria deferuimus. Revocat à philosophia ad Theologiam. Nos verò in divinis adeo à philosophia abhorruimus, ut ne Theologiam quidem philosophicis doctrinis simplicem Apostolorum prædicationem corruptentem, ferre possimus. Revocat à ratione, ad fidem. Nescit quid loquatur. Deinde sibi non constat. An verò ad fidem accedenti ratio deferenda est? Quid erit fides, si rationem tollas; an brutis eam pecudibus assignabis? Fides & scientia non ita heterogenea sunt, ut unâ secum consistere nequeant. Credentem enim Deo, voluntatem ejus scire necesse est.

Si verbum Dei datum est post rationem; utrumque Dei donum est. Utrumque igitur grato animo acceptandum. Nunquid inter se mutuo committi aut cessandi possunt Dei munera?

Multa sunt quorum modum ratio sibi relicta assequi non potest. Sed nullum est fidei obiectum tam sublime, quod sine Duce, ratio ascendere nequeat. Denique quid pluribus opus est? Inter normas judicandi de rebus divinis Comenius jam rationem admisit; nec ipsi integrum est resistere à pronunciata semel sententia. Si de eo lis est utrius normarum præstantior sit. Fidesne aut verbum Dei, an ratio? Nos fidei ac verbo Dei hanc palmam libenter deferimus, utpote cui lumen rationis nostræ ultro assurgat, quia cum ipsa de ipsi se possit sciat; illorum luce ceteriori & infallibili illustrari cupit & optat. Quid igitur opus est, toties nobis

id inculcare, nisi ut tacita calumnia & suspicio in animis hominum hæreat nos ejusmodi inculcatione indigere? Quid verò arrogantiae habet querimonia nostra, quod Lestione librorum nostrorum cunctis vulgo interdicator? Non nostra ista est pstantia; sed eorum qui interdiciunt de causæ suæ inbecillitate contestatio. Quorum patrocinio Comenius eundem metum de infirmitate ejus tellatur. Nec excusat hominem quod venena quoque & latrones timeantur. Nullus metus, nulla formido esse potest ab inbecilliori. Validus sit oportet viribus nobis, quod timeamus. Metumus quidem ac metere, mala quoque & verè noxia; sed sæpius etiam quæ nobis talia nobis videntur. Itaque bonitas quædam aut pravitatis incertum ac suspectum argumentum est metus; ac virium atque potentie certum & irrefragabile. Nam infirmiora tamen mala sine, tuto & impune spernuntur. Ceterum in disquisitione Veritatis homines levidentibus armis instructos, ubi adversus cathartam documentorum phalangem in acie consistere, non sine causâ Paniceus terror occupat. Præsertim eos qui rationis, etiam verbo Dei illuminatæ judicium & dictamen; ac proinde rationum & argumentorum consilium defugientes, non modo trepidationem; sed desperationem causæ suæ non obscurarentur. Agnoscat igitur Comenius quàm solidè excusetur, qui veritatis patrocinium & causam professi, disputationes aut libros adversariorum sedulo vitant aut vitare præcipiunt, cum veritate nihil sit potentius; magisque intrepidum; errore & falsitate nihil fragilius; ideoque nihil pavidi.

Sacrificium Christi quo peccata Mundi, sed non absque poenitentia & regeneratione peccantium, delentur agnoscimus & credimus.

## XXII.

Ad pag. 199. §. 182.

Nec verborum satis nec methodi ad insectandos nos Comenius invenire se queritur. Id garrulis accusatoribus ulsuerunt; quibus quantamcumque verborum copiam profundant, non sufficit; & nullo iudicio aut delectu, nullo ordine aut methodo: quicquid in buccam venit effusiunt; & iterum atque iterum tanquam novum crimen intendunt, quod jam ante sæpius obijciunt. Comparavit nos toties Pharisæis, hic rursus eandem crambem recoquit; nisi quod nos stupidiore illis aut magis perverses criminetur. Quamobrem verò? Quia verba Christi nos eo sensu quo Pharisæi intellexerunt; intelligimus. Nos verò à Pharisæis cum Comenio consentientibus dissentire, neque pudet, neque pœnit. Relinquimus non iuvit hanc Comenio gloriationem, quod in verborum à Spiritu Sancto protestorum intellectu cum Pharisæorum sapientia consentiat.

Ratio verò quam asserit, cur Pharisæi rectè senserint; quia à Christo & Joanne contraria illico protestatione aut explicatione emendati non sunt, vana & nullius est ponderis, cum in objectâ Christo preterita cum Deo patre æqualitate, manifesta eorum calumnia fuerit, quia Christus ab ista æqualitate cum Deo præteritione adeo alienus fuerit; ut ne Deum quidem (quamvis id optimo jure potuerit) sed filium Dei duntaxat sese vocaverit. Ad ejus generis autem notorias calumnias, non tamper Christum respondere dignum exemplum extitit innumerum. Quin & citra omnem calumniam Christus interdum verba sua non rectè accipit, sed hominibus improbis; & ad lucem suam eos in claudentes eos in fidei errore atque culpa relinquit sæpius passus est. Vide *Matth. xxi. 12. 13. Marc. iv. Luc. viii. &c.* Nec recte quod aliquando Christus

homines in aliquo errore relinqui noluerit; quia in hominibus, quibus Evangelium prædicabat, delectus sapientissimo ejus arbitrio fuberat.

Vino a nobis verti cuiquam, quod Christi aut Apostolorum sermonibus credulus sit; non calumniosum modo crimen sed ineptum, nec responso dignam est. Ecclesiarum Christianarum maximæ parti credulitatis culpam obijci posse Spiritus Sanctus arguit, dum prædixit 2. Thess. 11, venturam in Ecclesia apostasiam, in qua hominibus ob veritatis neglectum, missurus esset Deus efficaciam erroris, ut credant mendacio, quod fit, quando Christiani in disquisitione veri credunt multitudinem, potentiam, secundis successibus & factionis suæ Ducum existimationem, falsis miraculis, antiquitati, successioni & similibus malæ plerumque causæ illecebris. Quæ documenta quàm falsa & inania sint aperte Deus orbi Christiano ostendit, excitari Mahometem passus, per quem simul & peccata Ecclesiæ puniret, & oculos cunctis aperiret; quàm mendax sit istud argumentorum genus, quibus vulgo potentiores Ecclesiæ suos errores fulciunt, cum eadem omnia Mahometani iactare possint; & tamen evidenter ac perniciosè errant.

Quàm vero ridiculum se Comenius exhibet in sua credulitatis patrocinio! Quisquis Orbis Christiani credulitatem damnat, vitiosum intelligit, nec aliter fere vox hæc usurpata est, nisi ut credulis vitio verteretur. At verbis Dei credulitatem, nemo ante Comenium tribuit. Fides illa est non credulitas, quæ vox planis & impostoribus, & venientibus sub pelle ovium lupis potius competit; quos Christus & Apostoli quoties cavendos dixerunt; toties nos Deus per verba ejusmodi, à credulitate ipsis præstanda dehortatus est. Christus neminem reprehendit qui ipsi nimium crederet, quia ipsi nimium credi non poterat; nec fides verbo ejus habita credulitas dici ullo modo poterat. Sed quoties incredulitatem infidelium insectatus est, toties earundem credulitatem, cæcis errorum suorum magistris obnoxiam, damnavit. Spiritus Sanctus quando arguit mundum de peccato, quod non credat in Christum, eadem opera mundum arguit de credulitate erga suæ infidelitatis magistros. Non fuit igitur mutandus quæstionis status. Neque enim inter nos hæc est de credulitate verbis Dei aut Christi & Apostolorum adhibita: (qui modus loquendi Contradictio est in adiecto) sed de credulitate errorum magistris. Quos inter pestilentissimi sunt, qui Comenio auctore homines pios, & qui ad sanctitatis Christianæ perfectionem (prout vires humanæ extendi possunt) alii Duces sunt; homines propria iustitia turgentis & *sanctiuscipientes* vocare non erubescunt; ut vel ex eo homines peccaturientes, plane agnoscas.

### XXIII.

Ad pag. 201. §. 189:

Dilemma Comenii, quo famosum suum adversus nos libellum claudere voluit; est Taurus-excornis. Aut non invocatis Christum, ait, aut invocatis. Primum cornu etiam ante factum in nos impetum frangit. Sciebat enim Comenius nos Christum invocare. Alterum in ipso impetu frangitur. Si invocatis inquit, quem Deum esse non creditis, idololatæ estis. Quasi & idololatæ eum quem colunt aut invocant Deum esse non credant. Quid? an Babylonii Belum suum Deum esse non credidere.

Nos verò Christum ideo invocamus, quia Deum esse credimus, in eo ab idololatæ immenso spatio distantes, quod illi falsos Deos; nos vero in colendo Christo verum, & divinam naturam & omnipo-

tentiam, à patre donatam colamus & invocemus: Præcipue cura cultus noster erga Christum, Dei patris unicum filium, in cultum erga ipsum Deum patrem tendat, & destinat & in eo terminetur. Nec enim sola potestate, sed naturam quoque divinæ potestati congruam & divinam, Christus Deus est. Nemini Deus pater per hoc suum honorem concessit, quod filium unigenitum, Deum & Regem æternum unxit oleo exaltationis supra omnes confortes ejus. Immo vero gloriam suam altius extulit, cum sedere à dextris suis cum jussit, cui omnia præter seipsum subiecit, quo ipso eminentia & gloria Dei patris, nemini alii præter ipsum competens, & quam se daturum nemini juravit, clarissime elucescit.

Cui enim tantum liceat & quis tam sublimis exaltationis specimen edere potuit? nisi qui in principio terram creavit, & opera manuum ejus sunt cæli, & qui tam magnifica veteris Creationis opera abolebit; & quidem per eum ipsum, quem ideo unxit & exaltavit, ut in nova & longe potiori creatione vicarius ejus esset atque admittit; per quem nunc omnia fiunt, & futura sunt, quæ ad eam pertinent. Ut non immerito Auditor epistolæ ad Hebræos tanti facinoris Dei patris mentione fasti, in illam apostrophen erumpat quæ ostendit à Deo patre & ex Deo patre omnia esse, & in Dei patris gloria omnia terminari. Cuius potentie & maiestatis gloriosum, & in omne ævum memorabile specimen, mentibus omnium infigetur atque inhærebit; quando machinam istam Mundi, admirabili Sapientia suâ fabricatam, & postea mortalium simul & immortalium; Spirituum & hominum, perduellium suorum sedem, unâ cum ipsis eruet & excindet, idque per eum ipsum, quem unxit in Regem cæli ac terræ potestatem dono suo adeptum. Cur igitur non invocemus ejusmodi Dominum, cui pater omne iudicium ita tradidit, ut ipse per se non iudicet quenquam; sed arbitrio ejus vitam æternam singulis largiendi potestatem absolutam concesserit, qualem ipse habuit Joh. v. 21. idque eo consilio; ut omnes honorificent & colant filium, sicut honorificant patrem. *Ibid.* 23.

### XXIV.

Ad pag. 204. §. 191. & seqq.

Jam nobis ægrè relictis, contulerat se ad Remonstrantes & Mennonitas; non aliud facturus operæ pretium, quàm ut virum generis nobilitate; vera pietate, recondita eruditione insignem; ac sese longo intervallo præstantiorem; plebis & Magistratum invidiæ objiceret. Quibus tanquam Classicus Magister, de cæstu librorum habito, quosdam è manibus excutit, alios in eorum locum subijcit & commendat. Ridicule; ut omnia. Quia nemine vocante ad consilium impertitendum se ingerit. Sed ex concepta adversus nos bile, nondum faris tot vomitibus purgato stomacho; redit ad nos iterum, ut quod reliquum erat isthuc amari loliginis succi in nos effundat.

Ait, sibi blandiri Socinianos, quod faciliorem vulgari, & liberam à nodosis quæstionibus Theologiam habeant. Resp. Sane in eo præ cæteris gloriari possunt, qui supra simplex illud & facile; simplicis & planæ Apostolicæ prædicationis Compendium Symbolum Apostolicum, sapere non audent.

Negat id accusator ratione allata, quod fando auditum non sit, nos vel unum Judæum aut Mahometanum ad fidem Christianam convertisse. Quasi in ejusmodi rebus nihil evenire possit; quod Comenii notitiam fugiat. Jactet, ut libet, Pansophiam suam,

am. Multis istis rebus quas scire se putat : incomparabili proportionem plura sunt quæ nescit. Vel ista ipsa quam narrat fabella ostendit quanto facilius istis barbaris per oblatam Symboli Apostolici, quam Nicæni aut Achanasiani, confessionem aut formulam pandatur aditus ad Christianismum. Neque enim huius Nobilis Societatis sententiam Vezirius damnare ausus est ; imò palam collaudata, ostendit homini Unius Dei cognitione instructo, si modo sit sanus & sobrius, longè facilius esse persuadere, Jesum esse Christum & æternum populi Dei Regem, & antea Mahometis deliria ex animo excutere ; quàm eadem (cum inter partes utriusque consensum sit Summum Deum unum fratrum debere) persuadere, rimen cum non unum sed tantum in personis esse, quatuor trium unaquaque separatim Deus Supremus & altissimus sit : & reliqua nodosis questionibus resecta dogmata. Quod verò in hac fabella contumeliam nostram captavit Comerius, ex eo quod in unius Dei cognitione conveniamus ; quàm parum à Muslimanis differamus ostendens contendens : longe meliori jure nos Comenium à Turcis & Judæis ex quo intervallo distare arguimus ; quia is una cum aliis non credit Jesum esse Christum & æternum populi Dei Regem, cum fidem in eum, non putet fidem esse in Christum, aliàs nos pro turba infidelium non haberet.

Ait nos religionem corrumpere per philosophiam. Resp. Nos verò omnia philosophica dogmata à religione elianari contendimus ; reliqua nuda & simplici & Sacræ Scripturæ congruè Symboli Apostolici confessione ; cui nihil philosophicæ vanitatis, ac stultitiæ admixtum est.

Acque hic tam crudæ foras se calumniæ nausæ irritatus usque ad diros vomitus stomachari adversos nos non desinit Comerius, non ex stomacho tantum sed ex animi infestis in nos bilem eromit. Nomen habere Christi nos facit ; sed sine spiritu Christi ; quasi in tot iniquis ejus criminationibus & conviciis vel tantillum Spiritus Christi appareat. Columnas phœniceas nos vocat, & in ipsis Christianissimi cardinibus fide, spe, vitæ, præ omnibus deficientes, operose sed ineptè probat. Uno verbo ait, nos vita Phariseos, spe Saduceos, fide Atheos aut esse aut eo viam sternere. Piget retrahere tot impura per miserum os redeuntia ἀλλήματα, vel eo ipso spernenda quia nos non attingunt. Tantum miseret hominis morbo laborantis insanabili. Nam an tales sumus, quales depingimur : Christus olim, sed & nunc sobrius Lector judicabit. Hæreticos nos ait esse propriissimè dictos. Nescivit igitur quid diceret, cum nos paulò ante Turbæ infidelium vocavit. Sed præ cunctis tamen qui unquam fuerunt Immaniores. Bona verba. Quid ita ? Quia cæteri inquit, unum aut alterum fidei articulum hi omnes labefaciunt. Atqui nos omnes Apostolicos articulos, in Symbolo fidei eorum comprehensos, amplectimur, urgemus, defendimus. Plus tamen nos esse quàm hæreticos ait, hoc est ipsissimum & ultimum Antichristum ; negantem Christum in carne venisse, hoc est ut ipse explicat, constituentem Christum carneum tantum, tunc ortum cum natus est, arguè ut nos. An verò is qui Christum cum

ex virgine Maria nasceretur, carneum fuisse credit Christum in orbem in carne venisse negat ? Oblitum sui hominem esse necesse est, qui rem aliquam asserendo & probando, statim se aperti mendacii convincit. Quæ vero in eo Christi contumelia est, quod in nativitate hominis & flagitiis, æquè ut nos natus est ? Hocce Antichristi viciū est ?

Ac vide ne aliquando certus ac potius ille, si quis neget eum hominem, hoc est, personam humanam natum esse : sed præcipue si eos, qui credunt Jesum illum hominem natum, esse Christum, tanquam vera Christi fide carentes eo nomine pessimè oderit, & persequatur.

Numerat deinde quatuor Antichristorum genera ; satis ineptè, ut omnia, ignarus sese inter eos non posset loco constitutum ; ut sapius ostendimus & hic patet, cum Christum in carne venisse, & hominem aut personam humanam unquam fuisse inficietur : Præterea cum fratres suos infantes, imò mortales optimos, tyrannicis artibus opprimere contendat ; atque ut tanquam publici odii victimam per injurias & calumnias sævo supplicio immolentur, nihil non molitur ac tenet.

## X X V.

Ad pag. 206. §. 195.

Postquam nos omni contumeliarum, maledictorum, calumniarum genere flagellasset, & conquisisset, deerat adhuc ut nos latronum in morem crucifigeret. Fecit igitur id & nos ad sinistram, Felgenhaverum ad dextram Christi larum collocatos, ultimo ac servili supplicio afficit. Credo istum caprasse legentium ; hominem ipsum ridiculum, & imprudentem, qui non advertit ut isdem historicus passum Christum, à quibus latrones crucifixi sunt, facillè igitur patitur nos quoque cum Christo crucifigi, dum carilex noster Comerius, inter liciores, qui Christum crucifigere, suomet suffragio mutaretur.

Credebamus nos inflicto nobis supplicio defunctos, nec habere quod à carificibus post facta metuamus. Sed nimium verum esse experimur quod canit pœta :

*Corpora magnanimo satis est proficisse I cons,*

*Patria sum sine enim cunq' accet solus habet.*

*As lupus & Turpes injunctis morantibus Urbi.*

Ne Comerius quidem cessit nos oblaturo odio ad imos ulque manes persequi, & à nobis quasi jam in crucem sublati & extincti, converso quoque ad alios sermone, in nostra tamen memoria & existimatione tincta & imbuta atrocis odii veneno spicula sua deligere tentat. At nos relinquamus tandem hominem turore percitum & umbras gladio fodiendum, Lectoribus garrulitate sua sine fine molestem, & rabiem stomachantis risu, conjecta vero in infantes & ab amboe clypei innocentie nostræ, ultro in iaculantem resistentia militibus, contemptu & silentio ulciscamur.

## F I N I S.



# R E S P O N S I O

A D S C R I P T U M

Illustris ac Magnifici Domini,

GEORGII NEMIRICII,

Succamerarii Kioviensis,

Quo ;

Cum ipse ad SACRA GRÆCANICÆ  
ECCLESIAE transisset, Cunctos in Re-  
gno Poloniae, & Magno Ducatu Lithua-  
niae, a Religione Romana dissidentes, hor-  
tatur ; Ut se in gremium ECCLESIAE  
ORIENTALIS recipiant.

E Polonica linguâ in Latinam

Conversa.



R E S P O N S I O

ad

Illustratione Magnifici Domini,

GEORGII MEMIRICII.

Secretarius Nivensis,

Comitis ad SACRA ACADEMICA  
ECCLESIAE translati, Quodam Re-  
sponso de Magnifico Domini  
die, Religione non indifferenter, hor-  
tatur: Cuius in gratiam ECCLESIA  
ORIENTALIS recipiat.

II. Tobias huius in forma

Curia

# PARS PRIMA.

535

## De Ecclesiæ Auctoritate.

- CAP. I. *Examen Præfationis.*  
 CAP. II. *Ex quatuor ab Auctore propositis inveniendæ veræ Ecclesiæ modû, secundus plane rejicitur ac refellitur.*  
 CAP. III. *Ex propositis ab Auctore inveniendæ veræ Ecclesiæ modis, Primus, Tertius, Quartus approbantur & confirmantur.*  
 CAP. IV. *Adversus libertatem & necessitatem urendi privato, in publica Ecclesiâ doctrinâ examinanda, judicio, prima & secunda Objectio refellitur & dissolvitur.*  
 CAP. V. *Adversus eandem privati judicii libertatem, Objectio Tertia, Quarta, & Quinta refellitur.*  
 CAP. VI. *Responsio ad refutationem trium causarum, quæ nos adigunt ad usum privati judicii, in publica Ecclesiâ doctrinâ examinanda.*  
 CAP. VII. *Ad novarum Objectionum refutationem Responsio.*  
 CAP. VIII. *Voces Ecclesiæ, & Catholica Ecclesiâ expenduntur & distinguuntur.*  
 CAP. IX. *Erroris non pauci Auctoris examinantur, Primus Secundus, Tertius, Quartus & Quintus.*  
 CAP. X. *Sextus, Septimus, Octavus error. Ubi quaritur de Invisibili Ecclesiâ.*  
 CAP. XI. *Erroris examinantur, Nonus, Decimus, Undecimus, Duodecimus, Decimus tertius, Decimus quartus, Decimus quintus, Decimus Sextus.*  
 CAP. XII. *Error Auctoris Decimus Septimus, Decimus Octavus, Decimus Nonus, Vigésimus, Vigésimus secundus.*  
 CAP. XIII. *Vigésimus secundus, Vigésimus tertius, Erroris refelluntur.*

# PARS SECUNDA.

## In qua quæritur,

An Dissidentes ab ECCLESIA ROMANA & GRÆCA  
 Dogmata & Ritus Orientalis ECCLESIAE illata  
 Conscientia recipere possint.

- CAP. I. *De Tolerantia.*  
 CAP. II. *De levioribus Adiaphoribus Undecim.*  
 CAP. III. *De Confessione auriculari Duodecima.*  
 CAP. IV. *In examine plurium Errorum raptim, & obiter de Eucharistia Tredecima.*  
 CAP. V. *De Liturgia aut Missa quatuordecima.*  
 CAP. VI. *De Imaginibus in Sacris locis erigendis.*  
 CAP. VII. *De Cultu Imaginum & Idololatria.*  
 CAP. VIII. *De Sacrosancta TRINITATE.*  
 CAP. IX. *De Statu Mortuorum.*  
 CAP. X. *De Invocatione Sanctorum.*  
 CAP. XI. *Defenditur causa secedentium à Corruptis Ecclesiis.*  
 CAP. XII. *Occasione responsionis ad quartam Auctoris objectionem, Disseritur de PROVIDENTIA DEI in gubernando Reformationu Ecclesiæ negotio.*  
 CAP. XIII. *De necessitate secessionis à corruptis ECCLESIIS.*  
 CAP. XIV. *Responsio ad Conclusionem SCRIPTI Auctoris.*  
 CAP. XV. *De ORDINIBUS ac REGULIS Monasticis.*

CAP. I.

## CAPUT I.

*Examen Praefationis.*

**N**emini dubium esse potest, quòd ad invenendam inter tot praetensas Christi Ecclesiam veram & genuinam, horum utrumque impedimento mortalibus esse soleat. Primum quod eam querere nolit. Deinde quod nesciat. Porro nolentes, quod caeco impetu sequantur Patrum, Avorum, ac Praeavorum suorum Auctoritatem, praecipue quoties carnales causae, praetertim verò, blanda aliqua licet incerta narrationum aut revelationum fides (quibus passim omnium sectarum factiones secent) commendatent majorum vestigia. Quod quia non modo discordibus Christianis, sed Iudeis quoque & Ethnicis, in more positum est, non caret reprehensione. Nesciunt autem, eo quod volunt. In quo, quod optimus & Salutis mortalium avidissimus Deus extra culpam sit, quae tota peius homines heret, recte iudicavit auctor scripti, quod nunc refellimus. Nam qui serio id efficere velit, & contendat, hujus conatus nulla difficultas eludet aut morabitur; cum ipsi Dei bonitas non modo obtati successus Spem, sed opem quoque & auxilium ultro porrigat. Unde necessario inferri potest, quantacunque videtur in veritate, aut vera Ecclesia invenienda difficultas, cam non esse tantam, ut omnes reliquias quae in Religiosis negotio obijciuntur difficultates superet. Multo enim major occurrit difficultas; in vita ad inventam veritatis seu verae Ecclesiae normam instituendam, quam ipsa veritate invenienda. Longe autem omnia maxima in hoc vitae Sanctae proposito, & perfectae veritatis amplexu, ad finem siquae vitae perseverandum constituta. Et tamen haec quoque viribus, quas Christus corroborat, non est in superabilis. Sed quid quid sit in ipsa Ecclesia invenienda difficultatis, apprimè laudabilis hic est Auctoris conatus in invendendis modis ejus superandis. Quandoquidem autem haec deliberatio publica est, & ad omnes, quibus aeterna salus cordi est, perticiens: necno in sequentia partem accipere poterit, quod nos quoque ad propositas communis boni assequendi rationes, Sententiam nostram molesse ac reverenter adiungamus. Quod antequam aggrediamur, paucis attingenda sunt, quae Auctor in Praefatione sua asserit. Primum igitur expendendum est, an verum sit, inter propositas ab aliquo Ecclesias, unam solam esse veram. Quemadmodum enim falsum videtur inter diversas doctrinas atque sententias propositas, unam necessario veram esse, ita non semper verum est, inter diversas Christi nomen iustantes Ecclesias unam necessario esse genuinam. Accidit interdum omnes errare, nec esse id quod se esse gloriantur. Quamvis enim scopus ad attingendum jaculantibus praefixus unus omnino sit: aberrationes tamen ab eo infinitae esse possunt: quas universae extra verum scopum sunt. Illud quidem satis liquido apparet, Veram Fidei Christi Doctrinam tantum esse unam, quae non alia est, quam illa ab Apostolis olim praedicata, & verbis infusitu Spiritus Sancti prolata, & in Sacra Scriptura expressis posteritari prodita. Cui qui adheret, & ad normam ejus vitam exigit, est verum Corpus Christi membrum, & ad veram Christi Ecclesiam pertinet. Hominum istiusmodi caetus est vera Christi Ecclesia *ut ita loquar* sic dicta. Sed illud incertum, imo pro noxio potius errore habendum est, quem Sathanas per Anti-

christum suggessit: Cæterum aliquem qui Christi Doctrinam recepit, ejusque nomen profiteatur, propter aliquos errores, qui forte in ejus Doctrina reperiuntur, & nomen Ecclesiae Christi, & aditum ad aeternam Salutem amittere. Nam inter leviores & graves errores multi gradus dantur, & in ipsis gravioribus erroribus propugnandis, quemadmodum forte plures reperiuntur interdum, qui per malitiam & latam culpam suam peccant; Ita non pauci dantur possunt, qui leviori culpa tenentur. Quia in re suspicienda quia in corda hominum inspiciendum est, Judicium ejus rei altiori subfello relinquendum est. Documento est & quidem intransigibili, quia & isti Auctores errorum, qui super Aureum Apostolorum fundamentum olim iactum in Ecclesia Dei, tot ligneas, tot stramineas Dogmatum substructiones erecturi erant & erexerunt, servari possunt. 1. *Coim.* 131. 15. Quanto magis qui per eos decepti sunt, si pro simplicitate & exiguis viribus suis non secundum carnem, sed secundum Spiritum ambularunt, ac vixerunt. Talium hominum caetus dici quoque Ecclesia Dei potest, quamvis non in eam perfectio, ut superior, sensu. Ejusmodi caetus aut Ecclesiae qui temere dicere Anathema, aut scilicet ab ejus communione sine necessitate separare auct, non Christi, sed hostis ejus Antichristi, Spiritu ducitur. Nisi forte caetus hominum in multis errantium, non voluntariam pietatem, sed coactam Conscientiarum servitutem querat & urgeat, ac membris eorum qui veritatem profitentur dominari, & ipsam veritatem violenta persecutione opprimere contendit, quod jam non sancti & Dominici, sed maledicti Antichristi spiritus indicium, nec simplex error, sed grande scelus, & laesa Majestatis Divinae crimen esset. Tali caso separationis & schismatis ab Ecclesia veritatem persequente, non hi accusant, aut esse in culpam possunt, qui à patefacta sibi veritate recedere nequeunt, sed qui ductu Antichristi Spiritus, alios cum libera eorum Conscientia tolerare nolum. Hic igitur veritas Christi Spiritus, Ecclesiam ejus in tot sibi adversas, & quas sese mutuo condemnant, sectas discepit (& quamvis aliae plus, aliae minus de ipso participarint, vix aliquam tamen ejus expertem reperias) hic spiritus eos ab invicem muro adamantino dissepit, ne quis alteri ad alteram aditus pateret, adeo ut nullus sit tam liquidus & turpis error, quem altera in gratiam alterius abjicere; nullà sit tam clara veritas, quam altera ab altera ostensam recipere velit, sed etiam nihil sit adeo exiguum ex adiaphoris, quod altera propter bonum pacis, aliter concedere sustineat. Hic spiritus inter carnales homines ejusmodi potum Eridis scutatus est, de quo sine ratione colliduntur, seque invicem mordent & lacerant, nec modo ex eadem Ecclesia fed eadem Patria quoque alii alios exturbant, quos ne unus quidem terrarum Orbis una cum iis quos semel damnaverunt capere potest. Jure & sapienter igitur in tam gravem mortalem culpam Auctor invehitur, & parum abest quin omnes propemodum Sectas ejus vere convincat. Si tamen omnibus, omnino nulla excepta, eam objicit, grandem infert injuriam huic in Polonia Caetui, quem probe fecit, neminem aut diversas in Religione Sententias condemnare, aut à communione sua arceret. Sed unicae Doctrinae Christianae normae, Symbolo Apostolico, adhaerentem de suis alienisque

sententiis,

sententiis, in mansuetudine Spiritus Christi discipulare, & omnia tolerare velle, dum obsequio Legum Christi & morum in Ecclesia Disciplinae prospectum sit. Hæc ad Prælationem pauca prælocuti, nunc ad proposita ab auctore inveniendæ veræ Ecclesiæ modos accedimus.

## CAPUT II.

*Ex quatuor ab Auctore propositis inveniendæ veræ Ecclesiæ modis, secundum plane rejiciuntur ac refelluntur.*

Quatuor ab Auctore proponuntur. I. Sacræ Scripturæ testimonium. II. Ecclesiæ iudicium. III. Sanctionum vitæ. IV. Spiritus Christi vestigia. Primum igitur, Tertium & Quartum ex propositis non gratiam admittimus. Quis enim alius est lapis Lydius qui nobis ostendat an aurum Doctrinæ Cælestis, quod sibi omnes Sæcæ & Ecclesiæ vendicant, aliquid sceleris admixtum habeat, nec ne, nisi Sacra Scriptura unanimi omnium consensu pro norma, quæ nos fallere nequeat, recepta? Quodnam certius criterium ad discernendos veros à falsis Prophetis, quam fructus ex quibus Arbores istas estimari Christus voluit? *Mat. vii. 16.* Præterea fons bonorum fructuum Spiritus Sanctus, Spiritus Christi quem qui non habet, non est eius. *Rom. viii. 9.* At secundo ex propositis modo, hoc est, iudicio & auctoritati Ecclesiæ, quis locus inter reliquos esse potuit, quoniam & Rationi, & Sacræ Scripturæ, & omni æquitati, denique ipsi Auctoris menti ac sententiæ adversatur. I. Repugnat Rationi, quia nihil magis præposterum & ineptum fingi potest, quam velle eiusmodi signis & indicis odorari & investigare, ubinam sit vera Ecclesia, quæ signa & indicia nobis patere nequeunt priusquam illam ipsam Ecclesiam quam quaerimus, iam invenimus habeamus. Certe prius ista vera Ecclesia inveniendæ est, antequam ejus auctoritas à nobis probeatur. Proinde per ejus auctoritatem, veritatem & auctoritatem ejusdem indagare non possumus. Quod si quis excipere velit, aliam esse Ecclesiam cujus auctoritate ad indagandam præsentis ævi Ecclesiam utendum est, hoc est, veterem & quam Primitivam vocant, exceptio hæc nullius momenti deprehenditur. Nam ubi ad ostendendam auctoritatem illam ventum fuerit, non alia nobis auctoritas exhibetur quam ejus Ecclesiæ, quam una cum hodierna propter ejus errores damnamus, & cui longe antiquioris, hoc est, Apostolicæ Ecclesiæ auctoritatem in scriptis & rebus gelus Apostolorum expressum jure opponimus. 2. Repugnat Sacræ Scripturæ, quæ nos humanæ ejusmodi auctoritati incumbere plane vetat, prohibendo ne ullum alium Patrem præter cælestem, nullum alium Magistrum præter ipsum Christum agnoscamus. Tradidit autem Dominus Doctrinam hinc opponendam ætati Populi Soglio suo subditi, Statui Populi Cathedræ Moysi lubiisti *Matth. xxiii. 19.* Quod infra uberius attingemus. 3. Repugnat hic modis omni æquitati. Idcirco enim nunc inter diversas Sæcæ & genuinæ Ecclesiæ nobis quaerenda est, quia diversis Sæcæ & Periculis cum Ecclesiis potentioribus, quæ sibi super alias auctoritatem usurpant, accerimus lis de eo intercedit, quod imbecilliores potentioribus, non modo gravissimos errores, sed Capitalia Spiritus Antichristi merita obijciunt, hoc est, terrenum & carnalem in cælesti ac Spirituali Regno Domini, dominium, oppressionem Constitutum, & persecutionem aliorum. Purgantur igitur culpe Ecclesiæ obiectas sibi culpas, & ætatem suam per proprio testimonio, aut usurpata à se majoribus suis po-

testate & auctoritate nullo modo queunt, quæ auctoritas apud eos qui ea rejiciunt, nullus est ponderis. Nec profecto quicquam iniquus fingi potest, quam si quis contestatam inter partes licite alterutrius partis sententiæ, iudicio & auctoritate decidere velit. In ejusmodi controversia quis aliquid dari necesse est cui partes subjaceant, quis vero à litigantibus exigere possit ut causam suam adversæ partis iudicio ac decisionis submittant? Bene habet quod nobis quoque ejusmodi ius omnibus commune ac receptum non desit, cuius potius quam adversarum partium norma in diuturnis litibus uti possimus. 4. Denique repugnat hoc medium rectæ & prudenti ipsius Auctoris sententiæ, qui ubi de Auctoritate Sacræ Scripturæ loquitur, fatetur omnes Apostolorum posteriores Doctores (ergo & celeberrimum Conciliorum Patres) discipulos eorum fuisse, atque ultro in libris suis testatos, sua scripta verbo Dei iudicanda esse. Mox ibidem de Traditionibus ait, Ea quæ Apostoli ore tenus tradidere non esse rejicienda, nisi quid verbo Dei scripto adversum contineant. Tunc merito dubitari posse, num hæc sint Apostolica, an supposititia, Ergo & Traditiones ad normam Sacræ Scripturæ exigendæ sunt. Egregias vero normas quæ aliis normis indigent; An non satius est nos hic unica & ab omnibus recepta cæterarum normarum norma, hoc est, Sacris Literis contentos esse? Multo plus est quod ibidem Auctor sub finem addit his verbis usus. „In Epistola ad Galatas quid scriptum sit vide *Galat. iii. 6. 7.* Cum igitur Apostoli ne sibi quidem credidi jubeant si præter id quod semel prædicaverunt, aliquid aliud prædicare audeant, multo minus falsis Apostolis quisquam credere potest, Cum & Angelis Cælitus delapsis aliena ab Apostolica Doctrina docentibus, credere prohibeamus; multo minus hominibus Ecclesia Dei credere potest, non ignora ipsam Satanam in Angelum lucis transformati. Jam cauta semper fuit Ecclesia per Spiritus Sancti præsentiam. Ac nemo præsentia avo cautior aut accuratior esse potest in negotio æternæ Salutis, quam fuerunt illi Viri Divini. Hucusque verba Auctoris. Respon: Proinde ne nos quoque illis cautores esse volumus, puta Paulo & cooperariis ejus. Sed nec audacioribus ac securioribus nobis esse licet. Nam si illi veriti sunt, ne Satan amictus specie Angelica loco doctrinæ lucis, subiceret aliqua tenebrarum dogmata, longe magis nobis metuendum est & cavendum; & Angelis & ipsis Apostolis fidem derogando, si quid repugnans Doctrinæ semel in Sacris Literis expressæ tradant. Non putamus Conciliorum ecumenicorum Patres & Allessiores magis supra Angelos & Apostolos auctoritatem sibi jure usurpare posse. Quapropter & ab mente ipsius Auctoris in dignoscenda veritate Dogmatum Ecclesiæ, nulla mortalium (quantacunque illa prædicetur) auctoritas, cum Sacræ Scripturæ auctoritate concurrere potest, sed omnes normæ & regulæ auctoritati Sacræ Scripturæ non tantum concedere, sed subesse quoque & subjacere debent. Non liber hoc loco iudicium & confessionem Ecclesiarum (quarum auctoritas vulgo præteritis) pluribus excutere. Ostendendum quam procul à primitiva Apostolica Ecclesia & titulis, quos usurpant, abierint, & ista præterita eorum concordia quam discors erit, quantum illis de auctoritate, cujus nomine præter mentem Dei ad eius Populi dominationem abusi sunt, decesserint, quam iniquè eripiendo mortalibus Rationem per Dogmata rationi adversa, delere in ipsis imaginem Dei coattendant, quomodo eripiendis libram voluntatem (per servitium & oppressionem) ad hunc usque predictorum, aut ad hominum oculum esse implica-

rum habentium, ne vadant quo velint, sed quo violenter trahuntur, statum & conditionem adigunt, quomodo adimendo mortalibus sensum in rebus quæ visui, & tactui subjacent, transcos eos & caudices efficiant, quomodo in rebus naturam superantibus, ea docere homines aucti sint, quæ quia ab Apostolis non dicere, ipsi nesciunt, nec scire ullo modo possunt, cum ipsi farentur, neque suas, neque aliarum hominum mentes ea capere possent. Longa esset necesse series, si omnes errores & abusus Ecclesiarum de quibus loquimur recenscantur, propter quos si quæ ipsi fuit auctoritas & exaltatio amissa est. Sufficient nunc efficere ne eorum exaltatio cum Sacra Scriptura & eius autoritate concurrere, aut in iudicio conscientiarum ad subellium tanquam iudex admitti possit: sed potius decretis eius subiaceat.

### CAPUT III.

*Ex proposito ab Autore inveniendæ veræ Ecclesiæ multis, Primus, Tertius & Quartus, approbantur & confirmantur.*

Verbum Dei etenim (ut ad primum verum ac principale ex propositis redeamus) lucerna est pedibus nostris, verbum Dei, hoc est, Sacra Scriptura (nec enim illud alibi, quam in Sacra Scriptura reperitur), similis est Soli, qui inspicit nobis rationis subobscuram lucem meridiani splendoris lumine illustrat, & sine quo illa nulla autoritate, nulla mortuorum factione aut conspiratione vere illuminari potest. Eo fit, ut eam lucem cuncti recipiant & agnoscant. Cum igitur hoc sit unicuique principium in quo omnes consentiunt, quodque recipiunt, ac præter illud ad examinandum veritatem doctrinam omnium Ecclesiarum nullum aliud aptius reperitur: Ideo in tot discordium Sectarum Doctrinis, ad eas in unam veritatis orbitam redeundas, atque ad explorandum, quænam earum veritatem teneat, aut ad eam propius accedit, non sapienti ulla alia ratio, præter hanc quam nulla earum rejiceret vel potest vel audet. Quod cum ipse Auctor eleganter proponat, plurius non persequimur. Ceterum veram Dei Ecclesiam non sola Doctrinæ veritas, sed vitæ Sanctimoniam quoque & Pietas ut ornet necesse est. Quemadmodum enim ad constituendum verum Dei cultorem, non satis est, ut quis veram Divinæ voluntatis notitiam habeat, sed requiritur, ut secundum eam sanctè & piè vivat, Ira ad constituendam, & per consequens inveniendam veram Dei Ecclesiam non sufficit, ut in ea vera Doctrina viget, sed ut bonos quoque fructus, ex hac boni veritatis arbore producat, requiritur. Jure igitur optimo ad inveniendam veram Ecclesiam, Auctor competens hoc medum tertio loco posuit, Fidem cum pietate coniunctam, Fidem vitam per bona opera efficacem & vitæ sanctimoniam. Hi enim sunt fructus ex quibus Dominus bonas masasque arbores discernere, ac proinde filios Prophetas eorumque Cæcis & Ecclesiis agnoscere, aut evitare imperat.

Quamvis autem sub finem scripti Auctor asserit omnibus Sæcis desisse vitæ sanctimoniam; Et omnes atque adeo ipsam quoque veram Ecclesiam referat esse omnibus vitis; ac vitæ dissolutione, tacite innuendo per hoc sanctimoniam iudicium difficile aut impossibile esse, veram à falsa Ecclesia dignoscere, quod in nulla Ecclesia deprehendi potest. Tamen hæc asserit huic alteri medio, quod Auctor tertio loco & merito quidem ac verissime proponit

quemadmodum & expressis Christi verbis plane pugnat. Quemadmodum veram Christi doctrinam sola Sacra Scriptura, in qua est Spiritus Veritatis, digne exprimit, Ita Populum Christi non nisi pietas & sancti mores, quos vobis per Spiritum Sanctum ipse inserit, clare & quasi digito ostendunt. Ne quis tamen ambiguitate decipiatur, non id hoc loco promissio Populi Christi, & veræ, quæ nobis querenda est, Ecclesiæ, intelligimus, si omnes in eam nemine excepto pietate & Charitate, quæ est animæ fidei, flagrantis reperiantur, quod nec in illo quidem exiguæ xxi. Apostolorum Cætu, multo minus in primitiva Ecclesia deprehensum est, in qua ipsa Anna, Simon, Demæ, falsi Apostoli, falsi fratres, falsi operarii, de quibus Apostolus cum Iachrimis queritur, non deluere; sed sufficit ut veram Christi Ecclesiæ Doctrinam secundum pietatem i. Tim. vi. 3. quantum potest observet & urgeat; præterea ejusmodi regimine gubernetur, ne cuiquam in ea peccare & secundum carnem dissolute vivere unpune liceat. Porro doctrina secundum pietatem illa est, quæ ad confirmationem fidei promissionum Dei, præcipue vero resurrectionis collimat & aspicit, quæ nulla absurda rationi verè adversa, & fidem subvertentia dogmata patitur, multo minus promovet, nullas doctrinas peccatis hominum blandientes admittit, nullas alias pro peccatis victimis & satisfactionibus vel expiationibus hominibus, Sanguine Christi semel expiatis (Heb. x. 14.) præter unam, veram vitæ emendationem, atque in ea ad extremum spiritum perseverantiam sperandas proponit. Regimen autem veræ Ecclesiæ in amore justitiæ, & odio iniquitatis situm est. Amor justitiæ ad caritatem & communionem atque tolerantiam in magna longanimitate admittit omnes, qui pro mensurâ cognitionis Christi tibi indulta, Leges ejus sanctè observant, tamen forte graves errores & periculosas opinioniones loveant, dum modo in fundamentalibus hoc est, ad salutem plane necessariis (quæ paucissima sunt, & de quibus nulla fere controversia excitatur) non errent. Odium Iniquitatis nemini peccantium quis qui ille lit parcit. A consuetudine & habitu peccandi non recedentes, ab Ecclesiæ communione areet, quantumcumque illi veritatis notitiam & plenioram, quam cæteri omnes D. H. cognitionem habere videantur. Ad hunc Lydium lapidem exploratur omnes Christianorum Sæcæ & statim patebit, quamnam ex illis propius ad Doctrinam secundum pietatem accedat.

Sapienter igitur ab Autore animadvertum est, quod sicut olim Cornelio, qui secundum exigentiam rerum Divinarum cognitionem sibi donatam Deum bonis operibus demeritis satagebat, dedit Deus longe clariorum & perfectiorum sui cognitionem, & mox donum Spiritus Sancti addidit. Sic ii quoque qui tantæ sententiæ ardent ad conservandam in Cætu suo Pietatem, non ferunt à D. H. O. regulam ejus domi, sine quo negotium Salutis frigit. Doni itaque Spiritus Sancti. Qui cum hodie ordinarii miraculorum signis (quoniam Dei voluntate in Ecclesia delicta) dignoscat nequeat, id eo aliis indicis, præcipue vero ex opposito Spiritui Christi, Spiritui Antichristi investigandum est. Ex natura enim posterionis, qui operibus carnis, quæ sunt manifesta, delectatur, Gal. iv. Natura & attributa prioris, qui fructus Spiritus (oculos hominum non adeo ferientes) producit; facile investigari possunt, quia contraria juxta se posita magis elucescunt. Spiritus Sanctus enim, quem Pater in nomine Filii Joh. xiv. 26. hoc est, per Filium & potestatem ei traditam fidelibus mittit, merito dicitur Spiritus Christi, sive donum hoc ipsum per se, sive fructus ejus spectemus. Huic Spiritui quia revocant Spiritus Antichristi,

tichristi; Ponamus ob oculos omnium tanquam in Speculo cernendam imaginem atque effigiem utriusque.

1. Spiritus Christi, sicut purus & sanctus, & a peccati labe homines purificans.

2. Spiritus Christi humilis, modestus, & ad modestiam animos hominum flectens, & miti ac omni violentiæ experte regimine, populum DEI moderatur.

3. Spiritus Christi mitis, mansuetus, pacificus, in magna longinimitate delicta hominum tolerans.

4. Spiritus Christi ad omnem æquitatem *transiit* & clementiam propendens.

5. Spiritus Christi de suo iure sæpe descendens, obsequens *invenit*.

6. Spiritus Christi in meliorem partem (quod eius fieri potest) cuncta accipiens.

7. Spiritus Christi candidus, sine furo, reclus, veram & spiritualem pietatem inspirans.

8. Spiritus Christi plenus misericordiae, & bonorum fructuum, benignitatis, humanitatis, Caritatis erga omnes.

9. Spiritus Christi Calitus descendens SAPIENTIAE plenus.

Inspectionem hoc Speculum omnes Ecclesie & SECTÆ: & expendant, quæ de alterutro Spiritu plus hauerit, & cui alia præ aliis magis adhaereat, ut indagare possint, quantum ex illis vera, quæ falsa Ecclesia sit: præterea quæ propius ad veram Christi Ecclesiam accesserit, quæve longius ab ejus indole recesserit.

1. Spiritus Antichristi, impurus, carnalis, & peccatis hominum, per absolutiones, indulgentiarum thesaurus, & claves ad tam pretiosum depositum aperientes favens & blandiens.

2. Spiritus Antichristi arrogans, & superbus, efficiens sese non modo super homines, sed super DEUM ipsum, & Ecclesiam DEI (quam Christus non coactive, sed voluntarie & quasi præcario regimine gubernat) violenta dominatione frangat & opprimat.

3. Spiritus Antichristi ferus, insolens, indomitus, discordiæ appetens, rixæ & zeli amari plenus, ad fulmina Anathematum & maledictionum levissimas ob causas pronus, & iracundiæ deditus.

4. Spiritus Antichristi summo & rigido jure (posito omnino æquitatis respectu) omnia metiens.

5. Spiritus Antichristi Juris sui supra omnem modum & acquiritatem retinens.

6. Spiritus Antichristi Calumniosus.

7. Spiritus Antichristi, sub specie Pietatis, plenus mendaciisimulationis, amorem peccati corporali & externo & oculis duntaxat perstringente exercitio occultans.

8. Spiritus Antichristi immisericors, immanis, odio flagrans, gravi Tyrannide & servitute Conscientias premens, Cruelis & sanguis avidus, ferro etiam persequens.

9. Spiritus Antichristi, Terrena, animalis, Dæmoniæque vafritici artibus instructus & pollens.

## CAPUT IV.

*De libertate ac necessitate utendi privato judicio in examinanda publica Ecclesie doctrinâ, Prima & secunda Auctoris Objectiones refelluntur.*

Explicata descriptione legitimorum veræ Ecclesie inveniendæ mediocum, & rejectio iniquo & illegitimo; Nunc videamus quid Auctor ad commendandum & urgendum reiectum à nobis ædum afferat. Id autem conatur duplici ratione. Primum enim libertatem utendi proprio ac privato judicio ad dijudicandam totius Ecclesie doctrinam damnat ac rejicit. Deinde auctoritatem Universalis Ecclesie commendat, quodque in rebus capitalibus errare nequeat, quodque in ea vitæ sanctimonia reperiatur docet ac persuadere nititur.

Libertatem utendi propriæ & privatæ rationis judicio adversus judicium Ecclesie damnat, fretus his rationibus.

Prima est. Quia libertas hæc dirimit ac dissolvit Fraternali Charitatem. (quasi vero eandem stabilit servitus & oppressio) quoties quisque suum sensum sequitur, tato sequior quam melior sexus; parit totidem Sectas & Ecclesias quot sunt homines. Omnes in ea iudices esse ambiunt, omnes rectiores, nemo sese iudicari aut regi patitur. Ita perit omnis ordo & tota Ecclesia est in confusione.

Responsio: Sumitur hæc ratio ex loco communi Patrum Curie Romanæ. In quo quicquid est in odium libertatis & favorem oppressiois Conscientiarum excogitatum, nihil aliud est quam fucus & fraus. Primum enim, etiam si maximus esset in privatis hominibus propriæ rationis abusus, non tamen tot ac tanta incommoda afferre posset. Nam si quis cerebrosus præposleri iudicii sætus excludat, aut potius abortiat; non multos reperiet approbatores & assillas, eumque extingui necesse est, tanquam scintillam, fomitem & alimentum suo substracto destitutam. Ipsa veritas non semper consensum & factionem multorum superare potest: tantum abest ut futis aliqua morosi cerebri inventio prævalere queat adversus saniora plurimum recta ratione utentium iudicia. Proinde liber usus iustæ cuique rationis, non est adeo metuendus, ut servitus & oppressio mentium & conscientiarum.

Secundo. Nulla res est tam bona & expetenda, in qua vel in excessu, vel in defectu peccari non possit. Idem accidit in usu propriæ rationis. Nimium tenacem esse sententiæ suæ, quod faciunt homines arrogant, superbi, pertinaces, non minor est culpa, quam cæco obsequio pedisseque esse alicuius iudicii, quod faciunt bruta & trunci atque cædices, eo excusabilis quia ratione caret. Nimiam igitur iudicii sui fiduciam & ostentationem nos quoque damnamus. Tales enim homines plerumque alios mordicus ac violenter in suam sententiam trahunt, quod non minori reprehensione dignum est, quam cæco & alieno ductui nimis obnoxia obedientia. Carterum sanæ rationis & accuratæ iudicii vis, dona Dei sunt, quæ in eum finem Deus hominibus contulit, ut iis uterentur. Uti igitur eorum, non modo licitus, non modo laudabilis, sed & necessarius est, quo nemo prudenter carere potest, quod ipse quoque Auctor in huius ipsius quæstionis tractatione dissiteri ausus non est.

Tertio. Est in promptu divinis nobis collatum remedium, quod est: ut quisque propria ratione recte uti possit, imo teneatur, nempe illuminatione mentium nostrarum per verbum Dei, in S. Litteris revelatum. Cui S. Lit. luminem Deus apud omnes æquitate concessit, ut per tot Annos hucusque illibata perseveraverit. Huius ductum quæ huius ratio cuiusque bona fide & constanter sequitur, errare nequit, multo minus cui ore spargere.

Nos autem solius rationis dictamen, absque Sacra Scriptura lumine non urgemus.

Quæret quispiam Unde igitur tot Sectæ & errores prodire? Cum Christianus lumen Sacrarum Literarum non deservet? In promptu responso est. Quod homines penes statim post Apostolica tempora (quod à Spiritu Sancto non uno Sacra Scriptura loco prædictum est) à Sancta ista & infallibili Scriptura norma recedentes, & erroneam hominum & quidem Ethnicorum Sapientum auctoritatem secuti, introduxerunt in Ecclesiam ejusmodi Dogmata, quæ cum ratione & Sacra Scriptura fulcire non possent, per fraude primum, mox per vim & oppressionem artibus illegitimis propagantur, & hominibus mordicus obstruuntur. Cum igitur ferre non possent alii aliorum, tam conatum iniquitatem, quam opinionum absurditatem, non modo in secentis, sed in erectis diversis sectis & Ecclesiis necessarium dilliduum exortum est. Quod autem non omnes sectæ à potentioribus segregatæ statim veritatis orbitam tenuerint, eo factum est, quod qui in Ecclesia rerum potius sunt Pauli Apostoli de Apostata vaticinium. 2. Thiss. 11. implentes, nimium longe à vera itineris via deflexerunt. Non mirum est igitur eos, qui errorem subodorati, regressum moliebantur, diversis semitis ad veriorem viam tendidisse, nec statim eam assecutos esse. Præcipue, cum non illius ex tenacis cæni uligine elusari, multo minus sordida & maculas ejus eluere possent, quibus in tam diuturna Antichristi servitute erant conspurcati. Hinc illæ lachrymæ. Verum ubi homines ductum Sacra Scriptura, quæ lucerna est pedibus nostris, fideliter sequi incipient, viam invenient infallibilem sese ex tot errorum labyrinthis extrahant.

Quarto, In hac objectione plurimum fuit oculis hominum eludentis latee in ambiguitate vocis iudicii humani, quod in responsione ad alteram rationem statim patebit, ad quam jam accedamus.

Alterum adversus usum propriæ rationis argumentum ab eadem incude prodit: Quisquis propositum hoc aggreditur ut iudicet Ecclesie universalis Fidem ejusque bases, & audeat sibi usurpare; is in opinione sua constituit se iudicem Ecclesie Dei, & hominum in ea tam vivorum quam mortuorum. Et paulo inferius addit: *An non iam homo venditas se pro Numina quodam in Ecclesia Dei sperando se super Ecclesiam? Nonne evadit Antichristus?*

Respo. d. Ex hoc argumento liquet, quomodo homines emetiplos & alios deceperunt ambiguitate vocis iudicii humani, quum & in priori argumento laxius iuximus. Multum profecto inter salubrem unum propriæ rationis & iudicii (prædictum sacrae scripture lumine illustrati) in discernendis erroribus à veritate cuca Fidei Confessionem aliquorum in Orbe mortalium, & inter usurpationem potestatis & auctoritatis desivæ legitimo iudici competentis supra eosdem mortales in eorum opinionibus iudicandis. Illud enim iudicium est absque omni usurpatione potestatis: hoc apertam in decidendo potestatem & supereminentiam continet. Eapropter iudicium illud non modo omnibus licitum est, sed eo fine à Deo hominibus ratione sana prædictis vi iudicandi infusa est, ut ea quoties occasio fert utantur. At posterius iudicium, hoc est, potestatem iudicandi, non omnibus Deus concessit. Nullam potestatem aut jurisdictionem privati erga Ecclesiam Dei exercent aut prætendunt, qui ad normam sacrae scripture exigunt aut examinant, an hæc aut illa Ecclesia alicubi erret, nec ne. Nam illorum iudicium non consequitur ulla pœna aut oppressio damnatorum. Quis illis nobilioribus *hominibus* (Apost. xvii. 11.) Berrænsibus obijcere audeat, quod in opinione sua se constituerint iudices ipsorum

Apostolorum salutem ipsis prædicantium, aut quod se efferrent supra numinis spiritum per Apostolos loquens, hoc quod quotidie inspicierent sacram scripturam, & iudicarent utrum cum ipsis prædicatio Apostolorum congrueret. Legimus factum eorum spiritui sancti probatum. Sed qui non modo iudicare, sed etiam regere & imperare præter ac sæpe contra mentem sacrae scripture sibi permittunt, & in populum Dei coactione, potestate, & metupœnæ, præsertim carnalis grassantur; isti profecto in opinione duntaxat sua (nec enim permissionem Dei ullam allegare possunt) constituunt se iudices & Deafros in Ecclesia, & isti aut ministrant simi sunt Antichristi. Talia iudicia si passim in orbe licerent; exularet omnis ordo. Omnes enim vellent esse iudices, nemo iudicandus, omnes rectores, nemo regendus. Sed nudum iudicium absque usurpatione legitimæ potestatis, quemadmodum nullum à Deo constitutum ordinem turbat aut convellit; ita nullam confusionem affert.

## CAPUT V.

*Adversus eandem privati iudicii libertatem, Tertia, Quarta, & Quinta ratio allata refellitur.*

Tertium argumentum usum rationis adversus Ecclesiam damnans est. Vix istis, qui sibi videntur sapientes, quibus non satisfacit primitivum & ecclesiarum consensus, fretis fiducia suæ sapientiæ, & exultantibus sese plus sapere ac scire, quam tota Ecclesia Dei à Christo & Apostolis constituta, hoc est, illi Sancti Doctores, Martyres, Monachi, Cæsares & pii Reges, lumina totius Orbis sapiebant ac sciebant, quodque eruditio & ingenium eorum totius Ecclesie iudicio præstat, nec eos fallere potest, quemadmodum decepta sunt omnia secula ab initio doctrinæ apostolicæ usque ad tempora Lutheri, Calvini, Socini, Armini &c.

Respon. Consensus primitivarum Ecclesiarum est consensus Ecclesiarum Apostolicarum. Hæ enim vere primitivæ fuerunt, & sic dici possunt. Sed Ecclesie, quæ post clarum illud & simplex symbolum Apostolicum, obscura quædam & intellectu difficilia, primo autem repugnantia, symbola eudæcant non sunt primitive, sed primitivis repugnantes. Ideo earum consensus nobis non satisfacit. 1. Non peccat is fiducia suæ sapientiæ, nec sibi nimium tribuit, qui confessionem & doctrinam ipsorum Apostolorum, in libris non suspectis clare expressam, adversus omnes alios homines, cuiuscunque sint status, propugnat ac tuetur. Multo minus is, qui non adversus omnes homines, sed contra quorundam tantum Patrum peregrina & scriptoræ ignota Dogmata propugnantium, fastidiose coalitam conspirationem pugnat & ipsi sese opponit. Nulla enim in eo superbia est, vel arrogancia, quoties quispiam auctoritatem sacrae scripture longe plus facit, quam auctoritatem hominum & totius mundi. Quin potius omnes, qui in verbo ac Lege Dei meditantur, gaudent illo promisso, quod opæ Divina Magistri ac Doctoribus suis sapientiores evadere debeant. Ille potius est magna reprehensione dignus animi tumor, quando quispiam oblitus, quod humilis mundi & humilia elegerit Deus ut pudescalet sapientes & sublimes, adversus expressum Dei verbum terrena, & Mundi huius gloriatur auctoritate, puta Doctorum, Cæsarum, Regum, & celeberrimorum in orbe hominum. Nam ex Martyribus. si quis forte aliquis erroris expertus non fuit; nemo tamen erroris illius, quem damnatus, gratia passus est, sed purissimæ veritatis gratia, quæ in communi nobis & omnibus Christianis



Christianis symbolo Apostolico consignata est. Porro si qui Anachoretarum in illis initiis, ex zelo veræ & à Deo præscriptæ Pietatis Mundo in Ecclesia dominanti, nuncium remiserunt; tantum abest, ut nobis auctoritatem Ecclesiæ sui temporis confirmasse videantur; ut eam potius ipsi palam rejecerint & condemnaverint. Quia cum non possint in tam corrupto Cætu mores hominum ferre, maluerint separatim piè vivere Deum colere, quam cum superbis & dissolutis hominibus, qui tunc Ecclesiam Dei regabant, conversari & colluctari. Quod si qui ex illis, præcipue posterioris ævi, virtus aliqui & erroribus hominum in Ecclesia tunc vigentibus, patrocinantes; propter vanum duntaxat gloriam, & ut pro luminibus Mundi haberentur post Legem Christi, novas leges, & vivendi regulas, aut commentum, aut ingressi sunt; tantum abest ut erroneis Opinionibus avulsi nos fidem facere possint, ut maxima reprehensione dignos judicemus, quos in conspectu Dei a que hominum, cum legem Christi omnium perfectissimam præstio habuerint, non puduit novas & quasi perfectionis leges, & vitæ normas comminisci. 3. Non nostro nos judicio simpliciter, quam judicio Ecclesiæ plus credimus & tribuimus, quando errores Ecclesiæ arguimus, sed scripturæ sacræ apertissimis & clarissimis testimoniis, judicium nostrum illuminantibus, plus tribuimus & credimus, quam judicio Ecclesiæ, sacræ scripturæ repugnant. 4. Conspiratio usurpatorum vitæ in Ecclesia Dei potestatis, non spiritalis sed carnalis, mundano brachio minacis & sevientis, nullo modo vocari meretur tota, aut Catholica Ecclesia Dei. Non assensu sunt dogmatibus horum usurpatorum primum illi, qui carnali & violenta eorum potentia jam oppressi, non assensu sunt alii (qui plures etiam fuerunt) qui metuebant ne eadem potentia, eodem exemplo opprimerentur, ideo cauto magis quam torti consilio, inclinave ad tutum parie em detrecta hanc. Non à Lutheri, Calvini aut Solini temporibus primum cæperunt adversus oppressionem Ecclesiæ Dei, protestationes. Longa series est, & quam lutes libri vix capiant ab omni propemodum ævo testium, qui adversus tam iniquam potestatem produntur. Multo autem plures inventum iri, si cæterorum nomina partim in suppressis, partim in corruptis operibus falsiorum libris cui ex rudibus oblivione mortaliu possent. Non deest nobis in fragibile documentum in oppressa Ecclesia fraudis ac deceptionis tyrannidi adjunctæ; suppressa aut falsis intercepta notitia rerum statim post apostoli cum ævum in Ecclesia gerunt. Inipicamus Acta Ecclesiastica. Non ascendenda nobis sunt aliunde testimonia. Ipsi Baroni & Petavi, tancti inviti & quatuor sibi inferentes, favebuntur res Ecclesiæ illius ævi fabulis esse involutas, & multâ oblivione caligine deletas, cui tantum in Ecclesiæ monumenta liquit? Quis id aliorum vel tentare auderet, vel efficere posset præter eos, qui rerum in Ecclesia potuerunt? Quæ vero acta ista suppressenda alia causa illis esse poterat, nisi ut posteritati ignota ceteris, quibus artibus in Ecclesia irreperirent illa Philosophorum dogmata, quæ præter sacræ Scripturæ auctoritatem introducta sunt, hoc est, quibus artibus in Ecclesia inventa est ista (quam suis temporibus tentare aditum capisset, post obitum vero suo interruptam fuisse præmonstrant Apostoli) à sana Doctrina Christi aversio & apostasia, ad suppositum Antichristi dogmata. *Act. xx. 3. Thess. ii.* Sed quemadmodum jam inde ab initio erant qui falsæ doctrinæ resisterent, qui malis artibus opprimebantur, quamvis eorum quidam, ob incumbentem sibi partem suo ævo, partem post obitum suum terrenam & carnalem potentiam, nullam sui memoriam,

aut scripta posteris relinquere potuerint. Ita & succedentibus annis per omnia fere secula, non defuerunt, qui adversus eusmodi in Ecclesiam abusus, protestarentur, & illegitimis Maioris partis & factionis artibus opponerent sese, seque ipsos cæterorum culpæ expertes præstarent. Ac licet forte eorum nonnulli in publica Ecclesiæ caligine erroris alicuius participes fuere, graviorum tamen antichristi criminum ac scelerum puri & exortes mansere. Plena sunt eusmodi exemplorum secula. Lutherum toto seculo antecellit Hussus, & ejus affectus: Hussus, Viclefus cum suis: Viclefianos in occidente albingenses & Valdenses continua serie ad nostra tempora propagati. In Oriente autem illi, quorum mentionem facit in literis suis Alexandriæ datus ad Vlodi-mirum, Kioviæ Principem, nondum tunc Christianum, missus ab eo Byzantium, Religionis ac rerum Græcarum explorator, paulo ante annum salutis Millesemum. Quid opus est aliud ascendere? Hi sunt qui urgentem tunc in Ecclesia servitutem ac tyrannidem palam dampnabant, non sine grandi periculo & oppressione sui. Sed multo plures erant, quibus ad eusmodi pericula subeunda, aut animus, aut occasio deerat, & tunc exemplo illorum septem millium veri Dei cultorum Bæle nunquam adorato, neque Populo neque Præpositis innovarent, sed Deo soli manifesti erant. Hos vero ipsos numero superabant, qui in tam crassa & profunda caligine, quamvis aliqua errorum contagione affati, tamen ad ea, quæ in Ecclesia iniuste ac violenter gerebantur, tacite ingemiscabant, interim pro modulo vitium & illius qualiscunque notitiæ Dei, integro & pio Legum Christi obsequio, fidem suam Deo probaverunt, nec à spe salutis æternæ excludi queunt. Habuit semper Deus, etiam in Ecclesia corrupta, incorruptos sui cultores: & quemadmodum Satan in Ecclesia Dei facella sua longè lateque propagat; Ita Deus etiam istis, ubi est solum satanæ, habet degeneres una cum angelis eorum Ecclesias suas. *Apo. ii. 13.* Quod si inter profanum illum, qui ad Gentilismum prope degeneraverat, Populum Judaicum fieri potuit, quanto magis in Ecclesia Christi corrupta potest.

Quarta ratio usum propriæ rationis adversus auctoritatem Ecclesiæ oppugnans est: Uti ratione in convellenda auctoritate Ecclesiæ, est novam doctrinam in Ecclesiam introducere. Quemadmodum autem Dominus & Apostoli novam Doctrinam Populo Dei tradendo & prædicando, non solum rationibus & argumentis, sed & miraculis doctrinam suam confirmant; Ita & omnes. Ratione adversus Ecclesiam usentes, novam Doctrinam suas Miraculis confirmare tenentur. Quibus cum carent; Qui omnes eorum repudiandæ sunt.

Respons: Si quis post prædicatum Evangelium, non uno apostolorum & Domini ipsius, sed præcipue summo Resurrectionis & Exaltationis Domini miraculo confirmatum, argumentis ex sola ratione sumptis, sententiam aliquam verè novam, & doctrinæ traditæ repugnantem in Ecclesiam inveheret, non liceret ipsi fidem adhibere non modo miracula non patenti, sed ne patenti quidem, cum hæc falsa & hæc miracula esse necesse sit. Paulus enim ne sibi quidem (quamquam patrare miracula posset) ac ne angelo quidem cælestis descendenti, ac novas & veras adversas doctrinas afferenti credi verat. Sed si quis non ex communi Rationis, sed auctoritate sacræ Scripturæ (cuius tamen usus, sicut & totius Religionis à spiritu sancto *Rom. xii. 1.* nomine rationabilis servitui vocatur, absque usu rationis non constat) non tam novam, sed quæ Ecclesiæ Dei iam probe cognita fuit & esse debuit, persequatur & negat; sic prædictum non Doctrinam novam, sed veterem

vetere & priscis documentis & miraculis confirmatam, urget ac proponit.

Dogmata, quæ Christus & Apostoli Populo ad gratiam Dei vocato proposuere, tunc erant adeo nova & ignota, ut ex sola lectione Moïsis & Prophetarum investigari non possent, quæ non homines modo, sed & Angeli, ignorabant nec aliter iis nisi per ea quæ Deus Ecclesiæ suæ per Christum revelavit, nota esse poterant. Non erat igitur consultum ejusmodi Legatos, tam bonum & inopinatum nuncium afferentes, mitti absque literis (ut vocant) credentibus, quæ miracula fuere, supra quæ, salva fidei natura, maiora edi non poterant. Sed ad revocandum hominibus in memoriam voluntatem Dei, ad exhortandos & admonendos eos officii sui, de quo nullum dubium habere possunt; Miraculis Deus adeo non indiget, ut etiam nolit uti. Non visum olim Domino æquum, (eum Parabolam de Lazaro proponeret) Luc. xvi. ut miraculoso monitu, latentes hominis illius opulenti ad officium revocarentur. Cuius rei causam verbis Abrahami exprimit, quia Moïses & Prophetas habent. Quæ igitur nunc æquitas est aut necessitas, quando Præpositi Ecclesiæ Dei, obliiti fidei & impostiti sibi muneri Marc. xxiv. 44. comessantur cum ebriosis, & cooperarios suos opprimunt, ut miraculis ad saniora mentes revocentur? Non est hoc rationi, non voluntati Dei congruum. habent Evangelium & scripta Apostolica. Quæ quod in tam corrupto ævo, & in tam dissoluta Antichristorum in omne seculum licentia, integra & illibata ad nos pervenerint, id ipsam miraculorum maximum est, & quo mirabilius ne ipse quidem Antichristus patrare queat. Ergo inde quod nunc voluntate Dei miracula desierint, non sequitur nos argumentis ac testimoniis Sacræ Scripturæ adversus comitenta hominum probabili ratione uti non posse.

Quintum argumentum, usum rationis adversus auctoritatem Ecclesiæ oppugnans est, Quod nos quoque ipsi, qui à Græca & Romana Ecclesia descendimus, non credamus id quod asserimus, nempe quod culibet liberum sit salutarem Doctrinam secundam opinionem suam fingere & excogitare suæ sapientiæ fiduciâ niti, quodque omnes inter nos pari auctoritate ac sapientia censeantur. Quod enim in Synodo publice sancitur, contradictione privatorum everti nequit. Ita canones nostros sancte observamus uti Apostolicos.

Respon: Hoc argumentum tollit quedam adversus nos supra proposita, ac nos purgat ac justificat. Ostendens nos minime, prout insinulamur, adeo exertam ac dissolutam usum rationis licentiam hominibus permittere, quæ pacem & ordinem in Domo Dei turbet, aut tollat. Sed in eo quedam sunt quæ libenter færemur & agnoscimus, quedam vero, quæ plane distemur.

Agnoscimus nos credere, Ecclesiam Dei ad retinendum ordinem, posse in quibusdam rebus minoribus novos Canones constituere, non tamen nova symbola aut novas Fidei aut vitæ Leges, quibus iam Ecclesia non indiget cum pridem præscriptas, ac tot miraculis, tot martyriis, etiam ante novam Symbola, confirmatas habeat. Nos quoque quoties opus est novos Canones, ac non articulos fidei condimus, sed eos pro Apostolicis non venditamus, & secundum circumstantias temporis, loci, personarum, eos observare aut consensu omnium commendare, limitare, interdum quoque tollere solemus. Quod in Legibus Christi & Canonibus Apostolorum, nec facimus unquam, nec fieri fas est. Agnoscimus illud, nos liberatam Conscientiarum privatam aut publice opprimendi, aut Religionis per vim & carnalem potestatem propagandæ licentiam, neque

nobismetipsis, neque cuiquam mortalium indulgere. Sed ut cuius salutare doctrinam ex animi sui sententia excogitare liceat, quemadmodum ipso autore teste, non credimus: ita nec asserimus, nec asserere nullo modo possumus, damnantes prorsus hanc audaciam, si quis à Sacræ Scripturæ Canone recedat & secundum sanam rationem explicato, recedendo, sine ratione, sæpe etiam contra rationem, sententia & iudicio suo obstinare nititur. Non ideo tamen ad evellenda ejusmodi zizania aut persecutiones pænalse talium hominum quos Deus sum potestatis reliquit: Multo minus ad opprellionem Conscientiarum quam ne Deus quidem ipse exercet, descendere audeamus. Agnoscimus nos dominationem in Ecclesiâ, qualis in Repub. cernitur, quemadmodum & nimiam auctoritatis superiorum reverentiam non admittere. Sed ut iudicio nostro omnes promiscue pari Auctoritate aut scientia censeantur, id vero non agnoscimus. Nam pro diversis gradibus Donorum scientiæ ac pietatis, singulis à Deo collatorum, diversos etiam & inæquales gradus auctoritatis in hominibusprehendimus, & quod Spiritus Prophetarum Prophetis submittere se debeant confirmetur. Deus enim non est Deus dissidii, sed Pacis. 1. Cor. xiv. 32. 33.

## CAPUT VI.

*Responsio ad refutationem trium causarum, quæ nos adigunt ad usum privati iudicii, in publica Ecclesiæ doctrina examinanda.*

Uterius progressurus Auctor, postquam attulisset aliquot istas rationes adversus oppugnantes auctoritate Ecclesiæ, refellere conatur causas, ob quas homines in negotio salutis suæ, suo potius quam Ecclesiæ iudicio uti malunt. Antequam ad perpendendas causas istas, an solide refutatur sine accedamus, omitti non potest injuria, quam nobis infert, objectando nobis quod non agnoscimus. Non agnoscimus autem, quod nostro potius quam Ecclesiæ iudicio uti malimus. Nec vero nos iudicium nostrum, iudicio Ecclesiæ opponimus, sed lumen & auctoritatem Sacræ Scripturæ opponimus, tenebris errorum, auctoritate Ecclesiæ introductorum, explicando & illustrando obscuriora Sacræ Scripturæ loca per clariora, & omnium captui obvia. Non igitur nudum nostrum iudicium, sed ipsius Sacræ Scripturæ auctoritatem adversus prævè elicitos ex locis difficilioribus errores asserimus. Quod si Auctor perpendisset, nequaquam ipsi facti nostri causæ querendæ fuissent. Cui enim manifesta causa non pateret, ob quam omnes malunt auctoritati Sacræ Scripturæ iudicio nostro congruenti (sine quo aliqui ratiocinari non possumus) quam iudicio & auctoritati Ecclesiæ, Sacræ Scripturæ suffragio carenti, cedere & assentiri?

Sed jam expendamus quomodo causas istas Auctor refellat. Primam brevi, etque subobscura mentione attingit, verius quam refellit, quantum tamen ex verbis ejus elici potest ita eam proponit: Quod Sectarii (ex generali voce speciales adversarios Auctori nominare placuit) tam flagranti odio adversus auctoritatem Ecclesiæ insaniant, ut eam ejusmodi rebus appetant, quibus uti, eorummet iudicio, fas non est. Nihil hoc loco morabor Sectariorum agnomen, aut Ecclesiæ universalis vocem, Opportunius id alibi tractabitur. Hoc tantum non reticebo, Inde liquido apparere, multis & magnis injuriis Ecclesiam hanc tantum istorum hominum odium provocasse ac meruisse. Sed ubi ad examinandum, quomodo causam hanc

hanc refellere accessimus, deprehendimus nihil aliud  
ab eo afferi præterquam quod probat, nos ejus  
modi eam (rationis videlicet & proprii iudicii) in  
hæc ecclesiam stringere, cuius ulum ipsi prohibemus  
metuentes ne propriis telis jugulemur. Id vero non  
est amovere eamdem cur iudicio nostro adversus Ec-  
clesiam utendum putemus, sed novum argumentum  
afferre ad dammandum ejusdem rationis ulum. Quod  
ita proponit. Iudicium propriæ rationis apud  
nos potius, nec eo ipsi permittimus. Nam simplici-  
ter inter illos (excipe paucissima nomina) nemo  
proprio Marte sententias suas defendere. Si quæ  
ab homine indocto, quid de controversis Religionis  
Capitulis sentiat, postquam responderis id, quod vo-  
lueris paria, sed ut Catechismo, aut i. Marti-  
ris, aut alio, mixta confutetur non esse Theologum  
et ad hæc illi te relegabit. Quærit an illo, Ca-  
techismo, iudicio tuo conscriptis sit? Inequum  
arguit, sed iudicio & consensu Seniorum. Resp.  
Iudicium Auctoris primum apello, consideret an ex  
eo quod simpliciores nostrorum reperiantur, quæ  
cum non adeo sint eruditi ut sacris scripturis periti-  
tissimi alii, quos sententia nostra defendenda est,  
relegant adversarios ad peritiores & eruditiores,  
concludi possit, nos aut contemnere iudicium propriæ  
rationis in rebus ad defensionem fidei pertinentibus.  
aut uli ejus cuiquam interdiceret. Apello præterea  
fidem & memoriam ejusdem, rogans an cuiquam  
sobriæ rationis & iudicii ulu iisdem in rebus inter-  
dicamus. Imo vero utrum id ab omnibus pro ne-  
cessario officio non exigamus ut sacre scripturæ sint  
quæ peritissimi, atque rationem fidei suæ cuivis  
reddere norint. Si quis huic officio desit, culpa &  
negligentia ejus in causa est, non doctrina nostra  
consilio, ad interdicti nostri impedimentum. Ca-  
techismi non ideo apud nos eduntur, ut disputatio-  
nibus materiam præbent, sed ut Catechumeni, hæc  
et, incipientes proficere in Religione, quales sunt  
adolescentes & pueri propter memoriæ adminiculum  
habeant breve & succinctum compendium articulo-  
rum, ad cognitionem Dei & religionis pertinentium.  
Quod vero ad eos concipiendos non omnium pro-  
fuitque, sed seniorum & peritorum opera adhibe-  
tur, non est mirandum, quando in aliis quoque Ec-  
clesiis non omnes ad Postillas aut Homilias conscri-  
bendas adhibentur, sed soli doctores. Nos vero  
non de Catechismo, cui fidem adversarii non adhi-  
bent, sed ex sacra Scriptura cuius auctoritas apud  
omnes in confesso est, deprimere argumenta omnes  
solumus. Ideo lectionem sacre scripturæ cunctis li-  
ne delectu inculcamus, & ad hanc normam, non  
Ecclésiæ tantum reliquæ, sed nostra quoque dogma-  
ta exigi volumus, tanta veritatis oris sacre scrip-  
turæ congruæ, & conscientiæ fiducia freti sumus.

Altera causa, ob quam nostro potius, quam Ecclesiae iudicio non uti nare solemus, ponitur ab eo. Quia verbum Dei pronuntiat, *quonibus suum non portatitum, quonibus sui suarumque actionum rationem reddendum Deo, qui reddit singulis secundum opera eorum.* Unde efficitur, lingulos saluti suae consulere debere tanquam fidelissimos saluti suae cultores, nec decere ut quisquam animae suae depositum credat cuiquam mortalium, quorum uniusquodque mendax est. Ne confidite in Principibus, aut in ullo filiorum hominum in quo nulla salus. Ad hanc pravam opinionem ait nos pravè detorque re hanc loca sacra interpretur, quod ita probat. Quia nos videmus sub *V. V.edere Deus ad Sacerdotes, quonibus imperat mentes iam in morbo lyrae suavis dissolvende rationem solis exploratam esse reitit* quon in rebus iudicatu solis diffinitibus, verum est sub *V. V.edere Filius Dei eos ut ad eosdem Sacerdotes veniant.* In Cathedrali Missa quondam Ho-

[illegible]

liceret, aut Paternam in Ecclesia auctoritatem, cui retragari nefas esset, sibi usurpare posset, exclusis ab utraque praeeminentia hominibus omnibus plane, eamque sibi suo & sibi reservata. Nec tamen illis quoque responsibus Iudaicis Doctoribus & Phariseis licuit elivem scientiae & vim auctoritatis ita extendere, ut aditu Regni Dei quoniam ingredi volentem, arcere aut excludere possent. Hanc enim Dominus inus accusat, & culpa hujus panam praedicat *Mat. xxii.* quod non fecisset, si ipsi id licere existimasset. Quanto minus nunc Ecclesiasticis clavem istam scientiae Caelum aperientem sibi veni licere licet, quoniam in re ista & prerogativa Rabunica & Magistrali, quemadmodum & Paterna auctoritate, utraque tam expresse interdicta desinuntur. Quanquam igitur nobis alia multa loca Sacrae Scripturae nimiam Seniorum in Ecclesia auctoritatem evententia non desint. Brevitatis tamen causa locus hic, quem ad jugulandam causam suam citat Auctor, sufficiat. Nam moderatam & legitimam Seniorum auctoritatem ne nos quidem rejiciamus, dum ita limitata sit, ut in eorum Seniores aequalibus suis, sicuti Petrus Paulo Antiochie, aliquando & junioribus subicere se non recusent, quoties ipsis Deus ea dona conferat, ut Seniores quoque erudire possint. Nec enim nunc Deus ad loca, personas, generationes & alias circumstantias suam gratiam alligat. Spiritualium titulum nulquam Sacra Scriptura Pauperibus Ecclesiae adstringit. Sero post Apostolica tempora commentum hoc nequitiae lux in Ecclesiam Satanas introduxit, decipere in eo homines contendens, ut opinarentur Pastoribus tantum officium hoc incumbere, ut sint spirituales, hoc est, vivant secundum Spiritum. Quia vero carnales & carnalibus, & corrupti & corruptis sanari & emendari nequeunt, merito Apostolus ad ejusmodi emendationem spirituales *Gal. vi.* spirituales requirit.

Quod superest, noxium esse maiorem libenter agnoscimus, si quis in salutis suae negotio proprio iudicio nimium confidat, eoque solo nitatur. Sed addimus longe nocentius peccare, si quis in rebus; iudicio proprio & conscientiae repugnantibus, caeco impetu rui in alieni (adeoque ipsius etiam particularis Ecclesiae, nam earum, quas nominat, vel intelligit Auctor; nulla est Universalis) iudicii obsequium. Ratio in promptu, Quia superior error quamvis vitandus sit, tamen conscientiam non laedit. At hic non potest, nisi vim inferre conscientiae. Non igitur Auctor oppositum sibi objectionum refutavit, sed potius per adductum locum *Mat. xxii.* causam & Opinionem suam funditus evertit.

Tertiam causam, cur nostro potius quam alieno, etiam totius Ecclesiae iudicio niti malimus, asserit, quod existimemus Ecclesiam Dei Catholicam errare posse in fundamentalibus Fidei ut Doctrinae Christianae. Antequam ad objectiones, quas inde sibi elicit ac ordine refellere conatur, accedamus, expendamus primum, Utrum id vere ac merito de nobis pronunciet necne. Quemadmodum autem vox Ecclesiae Catholicae, ita & vox *fundamentalium* non caret ambiguitate. De Catholica Ecclesia postea viderimus. Nunc satis est eam quae in *fundamentalium* voce haeret, ambiguitatem distinguere. Fundamentalibus Fidei & Doctrinae Christi dupliciter sumi possunt. Aut enim significant res & doctrinas Christiano omnino ac praecise scire facere necessarias, ita ut absque illis nemo fidei & sanctimoniae sine qua nullus Deum videre, particeps esse aut salutem consequi possit, in quibus error aut ignorantia aeternam secum trahit perniciem. Aut significant Doctrinas quidem maximi momenti, atque admodum utiles, in quibus errantibus difficile est pie vivere, ac proinde salutem consequi, verum tamen ferri conatus simul

& Divini auxilii interventu, non plane impossibile. Si vox ista priori sensu intelligatur, non obicimus id Ecclesiae, quae Auctor impenitus Catholicas vocat, quod in fundamentalibus errent. Quamvis enim forte ob humanam imbecillitatem & alium Satanae errare poterint, Credimus tamen eos (saltem plerisque) bonitate & providentia Dei, ab hoc infortunio liberatos. Quoniam documenta inrefragabilia habemus, quod tamen Satanae plurimum ut videmus Deus licere permiserit, id unum tamen ipsi non licuit, ut S. Litteras aut fallationibus adulteraret, aut debita auctoritate & observantia plane exueret. Quod Divinum Lumen si probitas mortalium accedat omnes eorum tenebras ex integris & magnis Ecclesiis, ac proinde universali quoque dispellere atque homines devios in rectam orbitam reducere potest, quod experientia ostendere incipit. Unde liquido colligi potest, singulis quoque hominibus (per omnia praeterita secula) quicunque sacram scripturam pro verbo Dei vero agnovere, ad fidem atque sanctimoniam ac proinde ad salutem aeternam, viam paruisse, angustam quidem illam & pluribus salebris impeditam; quae tamen profus obstrueta non fuerit. Quam viam, quod homines sperata lata & vulgari plurimum in Ecclesia vestigiis trita via, invenire ac ingredi, conati sint, documento sunt variae seminae diverforum in monachismo ordinum, quibus aditum in Caelum affectarunt; quamvis non omnes rectum iter tenuerunt, imo plurimos in deterioribus erroribus abducere, atque etiamnum abducunt. Ergo in hoc sensu dici potest, Ecclesias quas Auctor Catholicas vocat, in fundamentalibus non errasse, & propter Christum curam atque providentiam errare non potuisse, quia Dominus per publicos errores viam salutis plane obstrui noluit, quamvis eam multis salebris impeditam reddi permisit. Qui non tam id a nobis requirit, ut nimium multa, imo omnia norimus & sciamus, nec ullo unquam errore allucinemur, quam ut omnes virtutes, quantum per infirmitatem licet consequamur, nullius autem viri habitu ac servitute detineamur. Sed in posteriori voce huius sensu, quando fundamentalia intelliguntur Articuli capitales & maximi momenti, quique ad pietatem aut salutem longe plurimum conferunt, Ecclesias istas non modo in eis errare potuisse, sed gravissimum quoque errasse. De quo certe Ecclesiarum casu in ipso praedicati Evangelii initio, a Christo & Apostolis satis mature praemoniti sumus.

## CAPUT VII.

## Ad novarum Objectionum refutationem Responso.

Nunc ad ea quae novis objectionibus respondet aggrediamur. 1. Ex tribus quas sibi opponit prima est, quod Orientis atque Occidentis Ecclesiae, eos sibi mutuo errores exprobrant, quorum gratia se mutuo damnare, atque Anathematis percutere audent. Si potuit igitur Occidentalis adeo errare graviter, potuit & Orientalis, & contra, proinde aut alteram aut utramque errare omnino necesse est. Ad hanc Objectionem nihil respondet nisi quod Ecclesiis, quae Orientalis Ecclesiae auctoritatem hac censura elevare velint, idem obijcit, quod eandem ob causam errare poterint. Ipsos autem Censores complicitatis Atheismi accusat, quod ejusmodi argumentis ostendant se sentire, in terris nullam esse universalem Ecclesiam. Atqui Censores isti pro se & Ecclesiis suis respondent, sese quidem & suas Ecclesias tali potuisse, si insisterent vestigiis aliarum Ecclesiarum, quae a ductu & orbita Sacrae Scripturae deflexere. Sed quia illi in Ecclesiis

Ecclesiis suis hanc orbitam obstinate premunt in qua errori locus nullus est, eam ob causam non errare. Universalium autem Ecclesiarum in Terris esse non per somnium quidem unquam negare sustinuerunt: quam ubicunque dentur particulares eam (quippe ex his compositam) dari necesse sit. Non reperitur igitur id in illis in quo Auctor Atheismus collocat, obiectio vero eorum ab Auctore intacta manet & immota.

Secunda Objectionum est, quod Spiritus Sanctus in Sacris Literis prædixerit seculum fuisse Antichristum in Ecclesia Deitanquam Deum. Respondet confitendo eum seculum fuisse in magna Ecclesie parte, at non in tota, eamque partem in Occidentali digito ostendit, quæ cum ab Orientali dillicet, nihil huic cum Antichristo esse negotii, neque illam præfata tenere, si quid Occidentalis delinquit. Respon. Certum est alienam culpam luere neminem teneri. Sed si Occidentalis adeo graviter labi potuit; quod Privilegium Orientalis ostendit, illam similiter labi non potuisse? Deinde non unus hic aut solus Antichristus est, qui sedet tanquam Deus in Ecclesia Christi. Is enim pinguis & jam saginatus, atque abdomine gravis Antichristus est. Sed erant etiam Joannis tempore plures macilentii Antichristi, & in immensum numerum aucti sensim excreverunt, quando homines sanæ doctrinæ impatientes & auditu prurientes asciscere sibi Magistros, ex animi sui libidine, cœperunt. Quisquis Antichristi doctrinas & violentam dominationem cum oppressione Conscientiæ sibi usurpat, eum adversarium illius Domini esse necesse est, qui placidis & ab omni coactione alienis artibus animos hominum ad se pellere conatur.

Tertia Obiectio est, quod ipsa doceat experientia Ecclesias quæ se Catholicas venditant, in multis reipla & liquido errasse, quod non ex longe petitis & parum firmiter connexis consequentis deducitur; sed singuli in specie errores, quantum à veritate divergant, ex Sacra Scriptura ostenditur. Verum ad istam rationem nomine quidem nostro, sed non factis ex mente nostra proposita; quomodo respondere videamus. Ratio ipsa sic ab eo proponitur. Tempore Evangelii in Ecclesia Christi pacem futuram fuisse altissimam, & omnia bella destituta prædictum est. At in Ecclesiis quæ Catholico nomine gloriantur contrarium videmus. Nec enim tantum de Articulis Fidei digladiantur, sed etiam (quod clarius exprimere neglexit) cruenta inter se bella gerunt, & quidem instinctum ac doctrinam Ducum suorum secuti doctrinam sine dubio intelligit bellorum licentiam permitterent. Videamus ad hæc quid respondeat. Fatetur simpliciter, quod negare nullo modo potest. Sed primum eandem culpam & criminationem in reliquis omnes Sectas, quæ modo statum sue Reipublicæ habent (ut ait) formatam, regerit & nullam earum esse asserit, in qua non bella impune gerantur. Deinde ostendit bellorum istorum causam non esse errorem aliquem in doctrina Christi, sed corruptos hominum mores. Resp. At nos ut illud omittamus, mutuum criminis regressionem, obiectum crimen minime purgare, ostendimus istius ipsius morum corruptionis, in istis de quibus loquimur Ecclesiis veram causam esse errorem, ut alios innumeros, ita præcipue in hac ipsa de Bello sententia ac doctrina, quæ mortuum vitium nimium frangit laxavit. Quæ in re non satis est, delictum facienti coram Atheis & Judæis (quod facit Auctor) imo ipsis quoque Christianis, sed agnito errore, non sententia tantum, sed vita quoque emendanda est. Nam hæc lignea & straminea dogmata, quæ magno numero super Aureum Apostolicæ doctrinæ fundamentum superstructa sunt, quia non sunt secundum pietatem, non mirum est quod mores hominum cor-

ruperint. Et quævis Auctores qui ea primitus non malo animo aut sine in Ecclesiis introduxerunt, quamquam non sine maximo damno suo salvi esse possunt, sed qui eorum occasione ac doctrina peccandi illecebram amplexi sunt, eundem ignem quem dogmatibus ipsis Spiritus Sanctus delinuat, nili penam penitentia prævertant, horreant necesse est.

Rationi quæ Auctor Judæos urget & convincit, plane subscribimus; sed iniquas traductas aliquas inter Christianas Ecclesias, silentio transire non licet, ait Auctor. Nullam esse Sectarum in qua perfecta Caritas regat, aut signum & sigillum discipulorum Christi. Silem (addit) sibi nulum non esse, si qui sunt inquit proficere nomine suis, & causam dicant Ecclesie Christi. Neque referre ait, quod tantum quidam in Polonia non desini, cum inter se in sententiis de Bello dissentiant, & cum statum Romanum (hoc est) penitentiam & à reliquis separatam Republicanam non habeant; Ita ut an perfectæ caritatem in eorum statu publico regnatura sit, liquido non appareat. Præterea cum vicinis Patmonis & Transylvanos pro eisdem Ecclesie membris & fratribus agnoscant, apud quos hæc sententia exulat Christiani bellum gerendum non esse, cur eos non excommunicant? Cæterum hos Cæcis inter Societates verius dixerim aut Regularium Communitates, quam Ecclesias.

Resp. Non mirum est eos, qui non nisi status formatos Ecclesiarum carnali potentia florentium somniant, non nosse eos qui perfectam Caritatem urgent, quia nosse non curant, nec eos pili faciunt. Sed illud mirum, quod eos ad causam coram Ecclesia Dei dicendam cirent, quo ad suppressendam & occultandam lucem Caritatis, ne omnibus luceat, nihil est efficacius, quasi non sufficiat quod singulos verecundia & pudor ingenuus ab ostentanda adeo sublimi virtute abstrahat, ut adductiori frango, hoc est, metu ac terrore opus sit ad eam occultandam, quod eius virtutis tanquam criminis alicuius causa dicenda sit. Nec vero obscurum est quanti facienda sit Ecclesia, quæ supremæ in Religione Christi virtutis nomine, apud se causam dici postulat. Quod autem in sententiis quibusdam de Bello quidam in Polonia dissentiant nihil mirandum est. Satis est quod in eo consentiant perfectam Charitatem in Ecclesiis Christi, non minus nunc, quam Apostolicis olim temporibus exercita est, exercendam esse. Quæ tempestate quamvis non deesset quondam aliqui Fratrum, qui sese mutuo morderent (quod quia ipsis impune non licuit eo nomine graviter reprehentii sunt.) Erant tamen alii qui sese mutuo vere diligere. Et si nunc mala exempla eorum, qui in Ecclesiis nostris adversus dilectionis Officium delinquebant, hærent in memoria Auctoris, non debent excidere, aut oblivione sepeliri bona exempla eorum, qui non delinquebant. Bella qualia nunc inter Christianos impune geruntur veræ Ecclesie Christi probare aut permittere nequeunt, neque adeo permittunt. Quamvis autem nonnullos formatos (ut ait) status Politicos non habere, ut publica Bella suscipere aut prohibere possint, sufficit; quod in quantum possunt, inhihent ne privata inter suos suscipiantur, aut gerantur, ut quisquis ea gerere audeat locum inter eos habere nequeat. Quod autem Transylvanos ob sententiam quæ non omnibus falla videtur non excommunicant, recte & ordine faciunt, quod morem maiorum secuti adversus Caritatem & mutuum tolerantium peccare detrectant. Porro arcum illud quod in Christianorum Cæcis, qui statum Politicum (ut ait) formatum non habent, Ecclesie dici nequeant, ignoratum hucusque est ab omnibusque philosophis ab Apostolis & per tota sæcula ad Constantium usque tempora promissum per Orbem Christianorum cæcis, Ecclesiis

Ecclesiis vocabant, quamvis suas nondum peculiares Respublicas haberent.

## CAPUT VIII.

Voces Ecclesia, & Catholica Ecclesia expenduntur & distinguuntur.

**P**rogreſſendo ulterius dicit Auctor, Poſtquam Objectionibus Adverſariorum reſpondimus (reſponſiones illas proximè vidimus & diluimus) duo nobis evincenda ſunt. Primum, Eccleſiam Catholicam nunquam in fundamentalibus Fidei errare poſſe. Secundo, quamvis in ſanctimoniâ tunc plurimum ipſi deſit, non eſſe tamen adeo univerſalem ejus corruptionem, ut in ea homines Sancti, & Legum Chriſti ſervantiſſimi non reperiuntur.

Reſponſi Jam ante oſtendimus nos Eccleſiis, quæ ſibi nomen Catholicarum vendicant, ipſiquè adeo Univerſali Eccleſiæ, non obſtare, quod adeo graviter in fundamentalibus errent, ut in illis reperi nequeant Homines (quamvis raro & difficile) qui ſint vera membra Corporis Chriſti. Non quod pietas & ſanctimonia eorum æque perfectæ ſit, aut eſſe poſſit, ut fuit olim eorum, qui dum caſta adhuc & intaminata Apoſtolorum Doctrina vigeret, Chriſto obſecuti ſunt. Sed quod ſecundum menſuram cognitionis ipſorum Dominus eos olim judicaturus ſit; minus exigendo ab iis, qui minus rerum Divinarum peritiæ habere poterunt, plus autem ab iis quibus plus Talentorum datum eſt. Nam ne iſti quidem ipſi, qui temporibus Apoſtolorum vera corporis Chriſti membra fuerunt, propter opera & ſanctimoniæ ſuæ gradum (quamvis forte poſterioribus iſ longe eminentior fuerit) Cæleſtem mercedem accipient, ſed omnes æque tam antiquiores quam recentiores ex fide & Caritate ſua erga Deum juſtificabuntur.

Verum ad hoc, ut errores deceptarum Eccleſiarum ponamus ob oculos, ſufficiat oſtendiſſe ad oſtendere, quod non modocorrare poterint, ſed & manifeſte erraverint in rebus maximi momenti & ad ſalutem utiliſſimis, quæ ſuo modo fundamentales dici poſſunt, quamvis ipſi per ſe erronei, ſibi malitia ad mixta ſit, non ſunt plane lethales, ſed tantum admodum periculoſi & noxi, atque viam ſalutaris Sanctimoniæ adeo impediētes, ut & pauci inter ſic errantes reperiiri poſſint, qui tam invenire, pauciores qui inventam conſtanter premere, & ad exitum vitæ in ea decurrere poſſint, & fieri vix poſſet ut ejuſmodi hominum pietas variis, tamenſi forte non nimis crallis, & nimium noxiis, ſed tamen indecoris & periculoſis ſuperſtitionibus maculata eſſe non deprehenderetur. Unde liquido apparet, quanta neceſſitas incumbat omnibus, qui ejuſmodi errores peculiaris gratiæ Dei interventu, detexere, atque in iis errantibus oculis mentis aperire poſſint, ne ob eam cauſam quod in iſtis erroneis Eccleſiis, hominibus aditus ad ſalutem non eſt plane præcluſus: propter carnales reſpectus ad tantos errores connivere, & errantibus aſſentari, denique conceditum ſibi talentum, humi deſodere audeant: niſi ſeveriſſimum Dei judicium ſubire velint. Neque enim omnibus impune eſſe poſſet, quod quibuſdam poſſet, & inde quod Deus ab hominibus non exigat quod ipſis non concedidit, nullo modo ſequitur, eum ab iis quoque non plus exacturum, quibus pretioſiſſima cognitionis ſuæ dona, in ſuum & aliorum uſum contulit & concedidit. Quid vero eſt quod gloriæ & Regno Dei Chriſtice propagandis, majus afferre poſſet incrementum; quàm ſi via hæc

ab omnibus noxiis impediētis & ſclebris expurgetur, quam Deus ad ſalutem mortalibus aperuit, quo fiat, ut & longe plures & multo facilius & perfectius pareant illi voluntati Dei bonæ ac perfectæ. (Rom: xii. 2.) Porro quam Dei amans? quam gratus beneficiorum ejus, is cenſeri poſſit, qui propter vanas & fluxas hujus mundi illecebras omittere aut negligere audeat tam utilem & idoneam, propagandi Regni & promovendæ gloriæ ejus rationem? Quomodo is, ſi incumbenti ſibi huic officio deſit, prædictum ac deſtinatum culpæ huic effugiet ſupplicium? Non igitur metuendum eſt ne hominibus piis ac prudentibus, ſuamque ſalutem plus quam Mundum hunc diligentiſſimè, detur anſa & aperiatur aditus ad reverſionem poſſiminio in Babylonem, eo quod libenter id concedamus quod in illa quoque captivitate Babylonica, inter innumeratam eorum multitudinem, qui Deum operibus ſuis abnegaverunt, habuit tamen Deus (licet exiguum) peculiarem ſuum Populum, qui ſub gubernatione & providentia Servatoris fui, vivende ſecundum Spiritum, verum Chriſti corpus dici poterat. Inanem igitur operam & vanum laborem ſuſcepit Auctor, magna & longa contentione probando id, quod (ut & ipſe alibi facit) non ſicuti hoc loco loquitur, vel inveni, ſed ultro ac libenter concedimus & conſitemur. Verum quia in diſſertatione ſua multa attulit quæ concedi nequeunt, paucis in ea animadvertendum eſt. Sed quoniam ipſe oſtendit in voce Catholicæ Eccleſiæ facile errari poſſe, ita ut aliquis particularem Eccleſiam pro Catholicâ, & contra Catholicam pro particulari habere poſſit, conſidendo quod particulares Eccleſiæ graviffime errare atque labi poſſint. quod in Catholicam non cadit, Ideo antequam longius progrediamur, ne vox iſta allucinandi anſam præbeat, nomen Catholicæ Eccleſiæ, imo ipſius quoque Eccleſiæ nobis neceſſario diſtinguendum eſt.

Eccleſia Dei & Chriſti Domini eſt Cætus & Congregatio eorum, qui Deo per Chriſtum, hoc eſt, ſecundum Legem & Doctrinam Chriſti obſequuturos ſeſe profeſſi ſunt. Hoc obſequium omnes proſtitunt. Sed quod inter eos plures futuri forent vocati, qui tantum audiant verba & mandata Domini, non autem imperata ſciant; quam Eleſti, qui non modo ſunt auditores Legum Dei, ſed & factores Mat. vii. 24. Jac. i. 22. ab ipſo Domino præmoniti ſumus, & ipſa docet experientia. Utriuſque generis Cætus, aut ſimul & promiſcue atque conſuſe, aut ſigillatim & diſtincte conſiderari poſſet.

Cætus Chriſtianorum ſimul & promiſcue conſideratus eſt viſibilis & externa Eccleſia Dei, in qua bonos juxta & malos, triticum & Zizaniam vocatos & electos reperias. Ideo ſimilis dicitur Sagenæ aut Retti in Mare jaſto, non minus malos quam bonos piſces adprehendenti Mat. xiii. Porro Cætus iſte ſigillatim & diſtincte conſideratus, exhibet nobis duas Eccleſias, ſibi proſus diſſimiles & diſformes, bonorum & malorum Chriſtianorum; Quas inter non aliud eſt diſcrimen, quam quod videmus inter veros & falſos fucatoſque ſervos Chriſti. Proinde & ipſarum Eccleſiarum veram alteram, alteram falſam eſſe, neceſſe eſt. Quemadmodum autem promiſſa Dei quæ uniſcuſque fidelium, aut ſidem profeſſorum ſperat, non pertinent niſi ad veros fideles, ita promiſſa toti Eccleſiæ facta, nonniſi ad veram, ac uniç fidelem Eccleſiam pertinent. Ergo ſicuti ſinguli fidelium, qui verba & Leges Domini, non modo auribus percipiunt, ſed vitæ & moribus ſequuntur, in Petra Domos ſuas extruunt. Mat. vii. Ita & vera (per excellentiam diſta) Eccleſia, in Petra eſt ædificata. Petra vero iſta utriuſque ædificiū eſt fundamentum Apoſtolorum & Pro-

& Prophetarum, cuius lapis angularis est Christus Eph. 11. 20. Parte altera sicuti externa specie apparet Christianus & auditor tantum, non autem executor verborum Domini, ita eiusmodi Cætus hominum, in arena domos exstruunt, nec privilegia Petre Spousa Corporis & Templi Domini, denique nomen vera Ecclesiæ Dei gaudere aut gloriari possunt. Ergo duo tantum genera congregationum supersunt, quibus nomen Ecclesiæ Dei quocunque modo tribui potest. Primum est cui propriæ, perfectæ, simpliciter, & per excellentiam competit ac tribuitur quælibet Ecclesiæ minorum & perfectorum Christi fidelium. Altervenerit duntaxat aliquatenus & secundum quid, hoc est, ratione partis ejus quæ genuinos & vere obsequentes Christi fideles continet, tribui potest, qualis est illa summa desiderata promissa & externa Ecclesiæ Christi. Cui finaliter omnes ut proprietates, ita privilegia & promissa Ecclesiæ Dei facta non simpliciter, sed secundum quid competunt, respectu illius melioris ejus partis, quæ Electos continet. Inter hanc igitur veram, ac per excellentiam ita dictam, & promissam Ecclesiæ Christi hæc deprehenditur differentia, quod hæc est mortalium oculis visibilis, illa invisibilis. & soli ad occultissimam quæque penetranti Dei Christique obtutui, nota & obvia. Nam solus Dominus novit qui sunt sui. Cum enim ex veris Christi membris constet, & nihil impuri aut peccati consuetudine maculari contineat, oculis mortalium atque iudiciis inaccessa est, quoniam veram inter & externa specie apparentem sanctimoniam differentie, longe difficilis est, quam veram inter & illam doctrinam, adeo ut in ejusmodi iudicio & delectu illi ipsi homines, qui secum habitant & seipso explorare volunt, non raro decipi possunt. Tantum abest ut aliena occulta vitia mortales nosse queant, qui ne proprios quidem defectus sæpe videre possunt, qui tamen omnia penetranti oculo Dei subtrahunt. Ergo si de singulis hominibus non semper inextricabile iudicium fieri potest, multo minus de totorum Cætus. Hæc differentia ostendit ab altera Ecclesiæ iam dictam, ad alteram non posse nisi fallacem deduci consequentiam. Sed hæc promissa & externa Ecclesiæ iterum duplex est, aut particularis qualis est Romana, Corinthiaca, Ephesina, Antiochena, Alexandrina, Constantinopolitana, aut Universalis seu Catholica. Præterea vox Catholice Ecclesiæ in communi usu dupliciter sumitur, aut proprie, atque ut ajunt ad litteram, aut ex more veteri primitivæ, quæ Apostolico ævo floruit, Ecclesiæ. Proprie & ad litteram Ecclesiæ Catholica seu universalis, est Cætus & congregatio omnium Ecclesiarum quæquam inter se diversarum, quæ omnes particulares in se continet, quemadmodum totum corpus omnia membra, atque adeo totam suas partes.

Porro ex more Primitivæ Ecclesiæ usitato Catholica Ecclesiæ dicitur Cætus is, qui sequitur Catholicam doctrinam, hoc est, qui nihil hominibus pro articulo fidei credendum obtrudit præter id, quod omnis verba Christi Ecclesiæ, quæquam inter se differentes, confiteri, agnoscere, credere conveniunt. hoc est, quod in symbolo Apostolico & sacris literis comprehenditur, quorum utrumque omnium consensu receptum est. Quapropter ob errores & opiniones diversas etiam in rebus maximi momenti & maxime utilitatis, dummodo non sint ad salutem plane & omnino necessarie: non rejicit quemquam, sed omnes sinu suo recipit. Sola carnis opera & peccatorum habitus non patitur, proinde & ejusmodi doctrinæ quæ fidem in Deum per Christum, matrem omnis sanctimonie, sine qua nemo Deum videt, ad seipsum subtrahit, ferre nequit. Solam enim doctrinam Catholicam, quæ est secundum pietatem, urget, quam & reliqui omnes approbare quotque eam sequantur & urgent. Inter-

externa specie præ se ferre coguntur. Hanc Ecclesiæ vero Catholicæ primam nominavit antiquitas, quod non modo Catholica & quæ omnes recipere necesse est, dogmata & articulo fidei præconit, sed & omnia ex reliquis Ecclesiis vera Christi membra, & animam servatoris sui non sola continent, sed veritatem quoque & moribus exprimentiam, ad se recipit. Præterea hoc ipso Catholice nomine designabatur, in quo opponebatur Ecclesiæ, hæreticus Sectis, quæ ad doctrinam Apostolicam contra sua addentes ob ita addidit mentem se ab aliis separabant, quod etiam Apostolus temporibus accidit. Act. 19. opera hominum carnalium & animalium, quilibet ille sunt Diotrefes 1. 1. 7. 10. Tales falsi Prophetæ introducebant hæreses extrinsecas 2. Pet. 2. 1. 1. Ex operibus suis tunc dignosci facile poterant tanquam ex signis, ex quibus eos judicare Dominus præcepit. Non igitur Ecclesiæ Occidentalis Latine neque Græcæ Orientis, neque Australis Ethiopice, nec tot in Septentrione Germanicæ, Danicæ, Svecicæ, Helveticæ, Britannicæ Ecclesiæ, Catholice (oppositæ ad alias) ullo modo dici possunt, quia neutro sensu Catholice sunt. Non primo, quia neque membrum unum universi corporis, neque omnino pars totum dici aut esse potest. Non secundo, quia omnes pene nominatæ Ecclesiæ etiam sincerissimos & solidæ pietatis Dei cultores ad communionem Sacrorum non admittunt, nisi istis Symboli Apostolici additamentis subscribat, quibus ab aliis Sectis & Ecclesiis discernuntur. Cuiam vero præter nominatæ ab Auditore, Ecclesiæ secundum posteriorem sensum merito competere possit Catholice nomen ac titulus, memoriam, notitiam, iudicium ipsius Auditoris appellamus.

Præter supradictas Catholice Ecclesiæ significationes, reperias adhuc unam plane falsam & indignam, cui apud homines Ecclesiæ veritatis amantes locus concedatur, quod eam versutia Saranæ ad subvertendam per Antichristum veritatem nequiter excogitaverit. Sed quia vocis hujus ambiguitas omnibus vulgo imponit, omitti à nobis non potest. Quemadmodum enim hic versipellis Spiritus, contra omnem veritatem & æquitatem, vocem atque titulum hereditatis atque Cleri, præterea vocem Spiritualis status, ita & vocem Ecclesiæ, & Ecclesiasticæ status (quæ omnes appellationes ac tituli Universis & singulis Ecclesiæ membris competeant) limitavit & restrinxit ad longe minorem Ecclesiæ Dei partem, hoc est, ad Concionatores & Sacrificulos. Quos inter iterum hanc introduxit effrenis & absolutæ potestatis gubernationem, ut omne regimen, omnia consilia, iudicia & officia, non modo totorum ordinis, sed universæ Ecclesiæ Dei (ne laici quidem ex-ceptis) competentia, unum caput sibi uni vindicaret ac usurperet, aut interduo paucissimum, quos forte ad regimini sui societatem admittere dignatum fuerit. Quæ capita quæ semper Terrenæ dominationis curis distinguuntur, quæ a iura & idonea sunt ad gubernationem spiritualis Ecclesiæ, quemadmodum & homines solis spiritibus curis debiti, ad curas ut vocant seculares. Atque horum paucissimorum caput commenta, decreta, leges & instituta omnibus aliis totius Ecclesiæ, & quidem Catholice nomine, violententer obtruduntur, ita ut si qui forte adversus ea vel murire audeant, illis fulmina anathematum, & tanta tempestas eos percellat, ut aut silendum ipsis, aut pereundum sit.

Detesta & in apertum producta ambiguitate, quæ in voce Ecclesiæ, & pro omni questione tam mortali iudicii infidias haurit, ad ea in quibus Auditor (quæquam in principali questione nobiscum contentens) decipitur aut exorbitat accedamus.



CAPUT IX.

*Errores non pauci Auctoris examinantur, Primum, Secundum, Tertium, Quartum & Quintum.*

**P**rimum igitur errat, quod privilegium veræ & invisibilis Ecclesiæ Christi (quæ humilissimæ Petræ inordinata sola duntaxat verum corpus & Sponsa Christi dici meretur) peculiariter competens, tribuit Ecclesiæ externæ & promiscuæ, imo vero huic Ecclesiæ, quæ ut olim Laodicea in speculantur talis apparere, qualem veram descripsimus, quodque sibi immerito tribuit & vindicat, revera non habet. Ecclesiam inquam & Cætum hominum, qui non in Petra veræ pietatis & doctrinæ ab ipsis Apostolis prædicata: sed in arena Auctoritatis mortaliæ, qui carnalem & violentam dominationem, afflictionem, servitutem & oppressionem diversa sententium denique sanguinis effusionem innocentium in Ecclesiam Dei introduxerunt, eamque obstinate urget & exercent, domum Ecclesiæ suæ extinguunt. Qui cum in terreno, huxo & corruptioni obnoxio fundamento ædificant, non modo ruere possunt, sed necessario rursus sunt. Quippe ædificium, putrido ac rursus minante fundamento nixum, consistere stabili sede nequit. Nec quequam instabilis est humani sive naturæ gramini, sive auctoritate, flori eius similitudina. Non eripimus igitur nos Privilegium veræ Ecclesiæ Catholice, præcipue vero ex veris fidelibus in diversis gentibus, sectis & professionibus ac vitæ generibus collectæ, quod corrumpere nequeat. Firmiter enim consistit, ac sua mole stat fundamentum Dei, nec sede sua deici potest, in quo extructi sunt, & extruuntur, qui recesserunt & recedunt bona fide à peccatis & iniustitiis, & qui confessam veritatem viri exprimitur, quos licet inter infinitam hypocritarum turbam oculi mortalium ab aliis non temere discernere queunt, ideoque Cætum huic invisibilem dicimus. Sed Dominus qui inter veram & fucratam pietatem discrimen liquido cernit, novit qui sint sui. Verum in eo longe nocentius errat Auctor, quod hæc Privilegia externæ Ecclesiæ tribuendo, eadem opera illis quoque hominibus tribuit, qui non modo super laicos & populum, sed super ipsos Episcopos & Sacerdotes spirituales & insolutam dominationem occupare, ac totius Ecclesiæ auctoritatem sibi solis (ut ante monimus) vendicant & usurpant.

Alter Auctoris error est, Quod eam Ecclesiam Catholicam vocet, quæ Catholica nullo modo dici potest. Ecclesiam, inquam, Orientalem quo nomine etiam designat, quæ Patriarchæ Byzantino pariter. Sed hæc Ecclesia quocunque sensu vox Catholice Ecclesiæ explicetur, seu proprio, sive eo qui Apostolico seculo viguit, neutro eorum Catholice nomen meretur. Quod ad proprium sensum attinet. Ecclesia obedientiæ Episcopis Byzantini non comprehendit in se omnes Ecclesias obedientiæ Christi. Nam ut remotiores cæceam, ne ipsas quidem Orientales omnes complectitur. Neque vero hic populos designo Antiochenæ aut Alexandrinæ obedientiæ. Nam etsi Triumphari illi in unam Orientalem Ecclesiam coalescerent, tamen eorum Ecclesiæ, neque Nestorianos, aut Jacobitarum, nec Maronitarum in Syria, nec Thomæorum in India, neque Chaldaeorum, nec Armeniorum, nec alias in Oriente Ecclesias complecteretur. Multo minus (si recedamus ab Oriente) nec Meridionales Æthiopicæ, nec Romanæ Occidentalem, nec tot in Septentrione, quæ à Romana secessere, Ecclesias comprehenderet.

Porro una ex his Romana, non modo numero & multitudine, sed potentia quoque & auctoritate Politica & Spirituali omnes istas tres Græcæ, Syriacæ & Ægyptiacæ Ecclesiæ longo intervallo superat ac præcellit. Iacet Græca & proficitur obliquum Christi, sed non sola, neque in angusto eius spatio tot commemoratæ Ecclesiæ locum inveniunt. Quapropter in hoc sensu Universalis censeri nequit, sed particularis Ecclesiæ nomine contentam esse necesse est. Alio vero sensu qui Apostolorum temporibus viguit Catholica dici nequit. Nec enim solam Catholicam doctrinam urget ac proponit, neque contenta est Catholico Apostolorum symbolo, sed ipsi diversa atque adeo repugnancia Symbola, & particularæ, nec ab omnibus receptas, doctrinæ adjicit, quibus a reliquis Ecclesiis discernitur. Deinde non omnes qui vere ad Christum pertinent in se comprehendit. Excludit enim eos, qui antiquissimam & Catholicam fidei Apostolicæ Confessionem proficundo (cuiusque Sectæ adhaereant) secundum Legem & Doctrinam Christi vivunt. Excludit autem eò, quod additamenta eius & commenta hominum rejiciant.

Tertius Auctoris error est, quod illud confiteri nolit, quod nobis non modo Doctrina Christi toties inculcat & ipsa quoque ratio dicat, quamvis externæ & particularis Ecclesiæ oculis hominum obvias & visibiles esse necesse sit, tamen & Universalem Ecclesiam secundum propriam significationem suam, & veram illam Ecclesiam per excellentiam sic dictam, quæ ex solis vere piis constat, non posse esse nisi invisibilem, & oculis mortalium minus obviam, sed sola mente perceptibilem. Quod ad veram illam Ecclesiam attinet, doctrina Christi nobis inculcat, atque ipsa ratio demonstrat, solum eum qui corda hominum scrutatur nosse, qui sint veri fideles Christi, quia eos solus ex cordibus & animi eorum statu, & abditis cogitationum judicare potest, & judicaturus est. Proinde nos miseros homunciones, qui in abditis cordium arcana penetrare non possumus, vera corporis Christi membra non modo corporeis oculis videre, sed ne judeis quidem nostris discernere non semper possit liquet. Multo minus Cætam aut Ecclesiam, ex illis solis collectam, corporis oculis cerni posse. Etenim ubi nam Cætum ejusmodi Ecclesiam aut Concilium reperias, in quo non multo plures vocati tantum, quam electi deprehendantur. Quod autem attinet ad Universalem & Catholicam proprie sic dictam, ratio ipsa & sana Philosophia docet, singularia tantum & individua sensibus corporeis percipi posse. Universalis vero quoniam à singularibus sola mente abstrahitur oculis corporeis esse inaccessa. Nam quis ille tam Lynceis oculis reperti possit, qui vel unum universale oculis carnalibus cernere queat. Quo igitur pacto Universalis Ecclesiæ visui corporeo obnoxia esse possit? Qualicunque sensu intelligitur hæc Universalitas seu pro toto, omnes partes comprehendente, sive pro vera & perfecta Ecclesia, in qua soli tantum fideles electi Christi reperiuntur. Si pro toto, nonne ad Universalem Ecclesiam, non modo omnes qui vivunt, sed etiam mortui in Domino, & isti quoque qui posterionibus seculis fideles Christi evasuri sunt, pertinet? Quis autem Cætum istum ante adventum Christi ultimum oculis corporeis usurpare speret? Idem & longe plus de Electorum Ecclesiæ dici potest: ad quam cernendam mortali oculo præclusi est aditus.

Quartus Auctoris error est, quod explicando locum Matth. xvi. de Portis inferni, asserit promissa & Privilegia Catholice Ecclesiæ data, nullam plane sive apertam sive tacitam conditionem continere aut continere posse.

*Resp.* Hac assertione, nescio an aliquid tam naturae Religionis quam Sacrae Scripturae magis repugnans, fingi aut pronunciarum possit. An vero Deus Catholicæ Ecclesiæ simplices tantum & nudas promissiones proposuit? Nonne promissis Præcepta & leges suas addidit? nonne omnibus & singulis conditionem & officium præstandi sibi obsequium imposuit, in quo viva fides & sanctimonia continentur, sine qua nemo promissis Dei frui & gaudere potest. Nonne cum Ecclesia sua novum fœdus pepigit? Quodnam autem fœdus absque conditionibus utrique parti imposuit & præstandis fingi potest? Ad conditiones Catholicæ Ecclesiæ, hoc est omnibus in ea comprehensis mortalibus, impositas, non modo vera fides pertinet, sed in ea quoque perseverandi usque ad finem constantia.

Quod si excellentissima Dei promissio donum & gratia vitæ æternæ est conditionata, multo magis omnes aliae. Promisit Dominus fidelibus donum Spiritus Sancti, sed si quis huic Cælesti hospiti, mundam sedem & dignum diversorium in animo suo non præparaverit, si præsentia ipsum debito honore colere neglexerit, aut ipsum incidentibus delictis contristare, aut habitu & frequentia peccatorum expellere ausus fuerit, quis cum hujus promissi fructu gavissimum putet? Promisit Deus curam tutelam & protectionem atque opem suam omnibus fidelibus, hoc est, toti Ecclesiæ. Sed si constanter ipsi adhæreat. Alias qui Deum deserit, ipse vicissim à Deo deseratur necesse est. Non obijciunt id (quemadmodum supra exposuimus) toti Ecclesiæ Catholicæ, quod deseruerit Deum. Quamquam enim innumera mortalium myriades, Satanam, Mundum & peccatorum illecebras secutæ, Deum deseruerint, nunquam tamen deerant Christo Domino, qui ipsi & Legibus suis adhererent, & in simplicitate cordium suorum Deum colerent, quod etiam non sine peculiari ejus cura, gubernatione, providentia fiebat. Quamobrem assertiones ejusmodi fundamenta Religionis Christianæ molientes, dignæ sunt reprehensione. Quæ certe ejusmodi adminiculis stabiliri nequeunt, quibus eas Auctor fulcere contendit, nimirum quod inter Ecclesiam & Christum non minus arctum sit vinculum & conjunctio, quam inter Caput & membra, Sponsum & Sponsam. Primum enim conjunctio hæc, re ipsa non in tota externa & promiscua Ecclesia, sed in meliori ac nobiliori ejus parte deprehenditur. Deinde quod hæc ipsa conjunctio, quamdiu in terris Ecclesia Christi militat est conditionalis, nec cuiquam æternam salutem conferre potest, nisi in fide & sanctimonia vivat, & ad extremum vitæ perseveret. Et enim conjunctionem istam & vinculum cum Christo duplex esse animadvertimus. Alteram conjunctionem imperfectam, & (ut ita loquamur) initialem, qualis est in his, qui in hoc certamine constanter ad exitum ejus depugnantes victores evaserunt, & gloriosum istud curriculum consummaverunt 2. Tim. iv. 7. hoc est, qui ad exitum vitæ Deo servierunt & in Deo mortui sunt, quamobrem ab Auctore Epistolæ ad Hebræos vocantur *νικητάρχαι* Spiritus, qui jam perfecti facti sunt. Heb. xxi. 23. Utraque conjunctionum istarum conditione non caret. Sed hæc inter eas est differens, æ, quod in priori conjunctionis genere, conditio nondum est impleta, ideoque quamvis respectu certitudinis promissionum Dei firma & certa videtur, at respectu inconsistentiæ humanæ est incerta, quia vicissitudo ejus hominum culpa abruptum potest & sype assumptum.

Frequenter enim homines postquam salutis curriculum, Spiritu exorsunt, carne periciunt. Gal. iii. 3. In altera vero perfecta, conditio ab hominibus iam præstita & impleta est. Ideoque conjunctio hæc certa & firma sit. Non enim jam altam conditionem Deus ab hominibus exigit, sed ipsis absque ullo dubio paratam jam & quam ad hoc ipsum sepositam reddet mercedem. Et hic forsitan futurus Ecclesiæ Dei status obviabatur menti Auctoris, quando scribere ausus est, promissiones Ecclesiæ factas esse absque ulla conditione. Verum illud forte memoria exciderat, litem inter nos esse non de futuro triumphantis, sed de præsentis statu militantis Ecclesiæ Dei. Perfecta enim cum Christo membrorum & sponsæ ejus conjunctio, nonnulli post debellatum Satanam & peccatum continget, quod iam demum fiet quando quis ad exitum usque vitæ in cultu Dei perseverat. Quapropter in hoc ævo homines, & ex his collectæ Ecclesiæ gloriari nequeunt, quod ob illam nondum perfectam cum Christo conjunctionem errare & corrumpi, aut à Sponsa Christi deficere, ac transire ad meretricem Satanæ, non possint; adeo ut sæpe contingat, eos qui membra Christi fuere, hoc est, palmitis vitis illius Cælestis culpa sua ab illa excindi: atque aut in eodem cum cæteris cumulo fœdum in modum putrescere, aut à vite sua separatos exarescere, & in ignem conjici. Joh. xv. 6.

Quintus Auctoris error est, cum ait, *Quemadmodum homo Jesu Christo errare non potuit, sed omnem voluntatem Dei adimplevit, propter conjunctionem naturæ divinæ cum humana.* Ita corpus Christi non potest corrumpi propter conjunctionem cum capite suo Christo. Quæ verba veræ doctrinæ repugnant. Etenim ne Servator noster dum esset in terris errare non posset, non requirebatur divinæ Naturæ cum humana conjunctio, de qua in Sacris Literis alcum silentium. Sufficiebat ille Spiritus supra mensuram in eum effusus, de quo Joh. iiii. 34. legimus. Quemadmodum Apostoli propter eundem Spiritum, quamvis longe præciori mensura sibi collatum, in prædicando Evangelio errare non potuerunt. Præterea conjunctio Ecclesiæ militantis cum Christo longe imperfectior est quam triumphantis, ut supra ostensum est, multo magis veto quam hæc, quæ ab adversariis statuitur, naturarum toto genere diversarum unio hypostatice. Non valet igitur in hac rationatione à minori & perfectiori, ad longe infirmius & imperfectius vinculum & consecutio. Præcipue cum nobis in Ecclesia militante innumeras myriades, hominum nexum conjunctionis cum Christo abruptum & salutari gratia in æternum exitum excidentium, experientia ostendat.

## CAPUT X.

*Sextus, Septimus, Octavus error. Ubi de Invisibili Ecclesia.*

**I**N responsione ad exemplum Ecclesiæ Israeliticæ tempore Eliæ Idololatricæ corruptæ, in qua Deus sibi sepeliverat septem Millia virorum Prophetæ ignotorum, non unus error, & tergiversatio multa est. Unde patet quam graviter argumentum istud Auctorem torset. Nam cum resurrectionem ejus suscepisset, longe & eminens vitæ occursum ejus, ac refellit id, quod ipsi nemo obijcit. Nam quis ipsi obijcit, quod Ecclesia Judæica à Catholica Christianorum Ecclesia diversa non fuerit? tam ratione perfectionis in doctrina, quam ratione magnitudinis in comparatione Gentis unius; cum omnibus Orbis nationibus? Cui bono diversitatem hanc

anxie probat, quam non modo agnoscimus, sed ex ea ideam nostrum argumentum eo firmitus adversus eum confirmamus & concludimus. Quia si in tantis Provincis, quando Ecclesia Israelitica adeo fuit Idololatricae publice corrupta, & potuit tamen tibi Deus septem Milia hominum hoc scelere non corruptorum; quos ita inter ceteros latere permisit, ut etiam tanto Prophetarum fuerint ignoti, Quanto maiorem hominum numerum in tot per totum Orbem diffusis Gentibus notoria Idololatricae; & Antichristi impietate tanquam pelle infectis, fecerit esse & relictis sibi Deus potuit, qui membra corporis Cuius, & verus Dei Populus esse non desinunt. Equid mirandum est, ait Auditor, obsecramus & rogamus, iussit illam Ecclesiam, quae in ora demeruit totius Orbis angulo Judaea videlicet Regione Iudaea. Resp. Atqui non in eo est vis argumenti nostri, quod pars illa Populi Iudaei Septem hominum millia obscura & ignota esset Graecis, Hispanicis, & Italiae aliisque in Orbe Populis, sed quod ignota esset Sarmatae incolis, atque inter eos Haec Prophetarum. Pergit porro & ait, Equid mirandum est Prophetam non vidisse, quod Deus vidit. Torquet & invertit mentem argumentum nostrum ita respondendo, quali nos adnotationis causa exemplum illud produximus, ignorant enim cur Deus plus scire & videre possit quam homo. Item sedulo nos docet id quod simpliciter mortaliu notissimum est. At nos non admirandi causa exemplum illud produximus, sed ad probandum in Ecclesia publice corrupta praesentem ubi dominatio & opprobrium grassatur, non modo posse, sed propter bonitatem Dei solere inveniri verum Populum Dei, qui non modo vulgo hominum, sed us quoque qui Spiritum Dei habeant, ignotus sit. In ultiori responsione redit iterum ad differentiam inter Ecclesiam & Synagagam, quod haec cito delinere debuit, illa vero aeternum luceat duratura. Verum huius responsio ideo argumentum nostrum non refellit, ut ne refellere quidem valeat.

Denique cum non posset refellere illud, quod sibi ad probandum invisibilem Ecclesiam nomine nominis nostro opposuerat argumentum; suis allatis rationibus probat Ecclesiam Christi non debuisse nec potuisse esse invisibilem. Quarum prima est, quod filius Dei dignitatem & ornamenta Ecclesiae suae exprimat per similitudinem Urbis in monte positae, addeus quod eiu modi Civitas latere & occultari, hoc est, inconspicua esse nequeat *Matth. v. 24*

Resp. Quoties loquimur de Ecclesia Dei invisibili, non negamus esse in Orbe externam & visibilem Ecclesiam. Imo vero invisibilem absque visibili dari non posse censuimus. Visibilis enim Ecclesia atrium est invisibilis, nec quisquam in Ecclesiam invisibilem ingredi potest, nisi per externam & visibilem. Nec enim satis est corde credere, sed & ore confiteri, & externa atque visibili ratione testari quemque necesse est, quod in Caestis Domini tamulatum sese tradiderit, & in familiam eius transierit. In hac igitur externa Ecclesia, quam & nos libenter agnoscimus, locus est alienae adificationis, perquam alii aliis, atque reliquis mortalium luce honorum operum praelucere debent. Nihil igitur sententiae nostrae propolita ratio, quemadmodum & subsequens, repugnat. Deinde, ne illud quidem asserimus homines ad invisibilem Ecclesiam pertinentes vere pios & aliis sanctumum praelucere, dum vivunt oculis subiectos non esse & in visibilis Ecclesiae membra non constitutere, quae semper in externa Ecclesia repetere sunt & repetuntur, etiam cum maxime sunt sterilia virtutum secula. Tales igitur homines vulgo exemplis suis Ecclesiam ornant & aedificant.

Atque hoc mixtae adificationis Officium Dominus non Ecclesiae imponit, quam certe adificationem oculis hominum suscipiam esse necesse est. Sed nos tamen cum Paulo Apostolo 1. Cor. xv. 9. de hominibus pios frequenter mutabilibus, multo magis de totis eorum Ecclesiis (praecipue cum eos raro multos, nunquam autem omnes simul, atque in uno Caelu cinere possimus, ante tempus iudicare non audemus, neque possimus decernere, an ad illam veram Ecclesiam quam solus Deus novit, pertineant. Quarevis enim nullius eorum peccati confisi sumus, non ideo illi proinus sunt iustificati. Ad hoc pertinet illius quique mortaliu dum vivit, in lubrico gradu incertitatis censui & nisi diligenter sibi caveat, proximus est ruinae. Idcirco iudicium ac dei sententiam de vera Ecclesia Domino relinquimus, qui cum venerit illustrabit occultata venerat, & revelabit consilia eorum, & tunc singulis suis ad Deo erit. Quoniam vero homines non vite modo sanctumum sed & sanae doctrinae veritate, (quae sanctumum mater est) aliis praelucere possunt, ne illud quidem potestatem arbitremur, confessores parae veritatis Dei & vere Apostolicae doctrinae, semper fuisse ac fore adeo obscuras aulantes, quemadmodum septem illa hominum millia Iudae temporibus fuisse. Nam & ille antiquus Dei Populus, non semper erat aequo corruptus, ut illa tempestate. Imo vero certo credimus, sicuti tempore Apostolorum & aliquanto post, plena luce luxit Orbi, solis instat, veritas, ita reducem postliminio reverfuram, & longo tempore omnes illustraturam. Sinet aliquando impetrari Deus, quod in praescripta nobis Orationis formula Christus peti iussit, ut Regnum eius adveniat, & in terris quoque voluntati eius aequo ac in Caelis mos geratur, praecipue cum in vincula conspici solet Satanam & abolebit Antichristum toto tere Orbe per famulos, aut imitatores suos tandem grassantem. Proinde ejusmodi responsibus felicibus & optatissimis perfectissima ratione officium hoc competit, ut oculis omnium ea nos defixis, non modo pietatis exemplo, sed doctrina sua, & clara ejus confessione ac praedicatione praeluceamus. Sed cum homines sanae doctrinae impatientes sunt & ad veritate ad fabulas aures nos avertunt, & ad omne lumen Caestis oculos non convertunt, imo eludunt, & in percos evadunt, qui oblatas sibi margaritas lutulentis pedibus proterunt, & quod peius est, offerentes eas crudeliter discerpunt, Illis est locus monito & doctrinae Christi, ne demus sanctumum canibus, ne projiciamus Margaritas ante porcos. Tunc mirandum non est quod lumen veritatis (quantum ejus oculi confessorum non desint) violenta mortalium mole extrusum tenebris concedere, & tanquam scabra Orbi ad tempus occumbere necesse sit, adeo ut per Satanam & Antichristum potentiam afflicta Dei pupilla, sponsa Christi sibi consilium & in deserti latebris occultari usque ad tempus ad Deo praescriptum cogatur. Quod tamen respectu praeteritorum ita intelligi par est, quaequam aliquomodo, decus & ornamentum Ecclesiae Dei in opprellis ab Antichristo Sanctis, calcum & profanatum fuisse videatur; diversa tamen ratione, non modo ipsam per se sanae doctrinae veritatem, sed etiam quae ex ejus cognitione nascitur sanctumum in profundissimis quoque Antichristi tenebris clarissime luxisse. Quod ad veritatem & doctrinam secundum pietatem attinet, haec per Sacrae Scripturae fenestras, non quidem Caestis Antichristi Vespertilionibus, quorum innumera examina paucitatem Columbarum Christi umbrabant: sed iis qui oculos ad videndum habebant radios luminis sui liquido spargebant. Quamquam in tanta oppressionis servitute margaritas suas dissentis

disfentis fagina Antichristi porcis minus ostentarent. Quod si quis eorum facientis hujus haræ alumnis aliquid pretiosi obulit, aut statim discerptus est, aut si ope Dei & sanctimoniz opinionē protestus est, miro artificio perversitas ministrorum Antichristi per corruptelas & falsationes verborum & scriptorum hominum virtute & doctrina celebrium infensos hostes ejus, pro suffragatoribus errorum ejus posteritati vendidit. Quod attinet ad Sanctimoniam; Quamvis veritatem, quæ est compendiosa ad virtutem & sanctitatem via, Antichristus opprimeret, non erat tamen adeo effrons, ut virtutem & sanctimoniam ipsam per se affigere sustineret, ita ut tamen quispiam per veritatem seu perfectam (quales multos fuisse non dubito), sive interdu aliquo errore obtecebratam, ad vitæ sanctimoniam pervenit, cum propter tyrannidem non posset veritatis & sanæ doctrinæ professionem, quod unum potuit sola vitæ sanctimoniz sese intuentibus præluxit. Ego & in mediis Antichristi tenebris huic mandato Domini de ædificatione aliorum, à veris Christi fidelibus mos geri potuit & gestus est.

8. In altero suo adversus Ecclesiam invisibilem argumento, non minus hallucinatur Auctor, quam in primo. In utroque enim cum vellet evincere Ecclesiam Christi non debuisse nec potuisse esse invisibilem; id tantum probat, necesse esse ut sit aliqua Ecclesia externa & conspicua, in qua ut aliorum ædificatio, virtutum Christianarum exemplis, ita processus & pœna adversus delinquentes institui possit. Quod probari non erat necesse, cum nos quoque fateamur & probe sciamus, ad illud in conspicuum veræ Ecclesiæ Sacramentum nullum patere aditum, nisi per Ecclesiam visibilem. Nec enim solo corde suo, sed & externa confessione, & ingressu in externam Ecclesiam, testari tenentur omnes se ad obsequia Domini sui accessisse. Ita ut ille invisibilis, ex solis electis constans, Cætus, quamdiu in terris vivunt, partem aliquam illius externæ & visibilis Ecclesiæ constituat. Secus autem in altero argumento suo hunc errorem committit; quod potestatem ligandi & solvendi in processu adversus delinquentes, latius extendat, quam fuit mens Legislatoris nostri, ut appareat ex verbis ejus, quibus multis in locis utitur. Quasi vero Ecclesiæ semper obtemperandum sit, imperanti aliquid etiam repugnante conscientia nostra, faciendum: In quo oblitus esse assertionis suæ videtur, quo Ecclesiam particularem errare posse etiam in fundamentalibus confessus est. Nos autem ut oculis nostris usurpare universalem Ecclesiam, ita cum ea negotii aliquid habere non possumus; quod singulari competit, etiam si sibi nescio quos titulos universalitatis vendicat, per representationem totius Ecclesiæ. Cui representationi præcipue tunc locus esse nequit, quando is qui representationem præterit, distinet ab eo quem representare conatur. quod in omnibus Oecumenicis (quæ vocant) Conciliis accidit, quæ idcirco universalitatis nomen non merentur, sed mere particularia sunt, quia nutu & potestate Imperatorum Romanorum, interdum & mulierum aut Eunuchorum Imperialium gubernabantur. Fatemur vero etiam particularibus ac singularibus Ecclesiis, datum à Domino tam ligandi per Excommunicationem patentes scandala, quam solvendi vere pœnitentes potestatem. Sed hæc potestas non porrigitur ultra penas scandalorum & emendationem manifeste delinquentium. Nullo modo autem pertinet ad condenda nova Symbola, aut Fidei Articulos, ad introducenda in Templum Dei idololatriam, vanasque superstitiones, ad opprellionem Conscientiarum, ad alias innumeras rationes dominandi super hæreditatem Christi. Quæ omnia

crimina non dicimus, quod totæ Occidentis aut Orientis Ecclesiæ, aut ipsa Catholica Ecclesia integra commiserit, sed superbissimi dominatores Sacerdotum & Ecclesiasticorum in supradictis Ecclesiis, nimia potestate grassantes, commisisse non veriti sunt.

## CAPUT XI.

*EVOTVS EXAMINA. UT. Novus, Decimus, Undecimus, Duodecimus, Decimus tertius. Decimus quartus, Decimus quintus, Decimus sextus.*

**N**onus error est, quod frustra probare contendat duos aut tres Ecclesias Dei vocari non posse, quæ de re nihil est quod cum ipso litigemus. Nam ad tam exiguum numerum, verum & in tot tantisque corruptis Ecclesiis incorruptum Populum Dei, non restringimus, etiam si singula seorsim secula expendamus. Sed ita argumentatur. Si Deus olim totum Orbem puniendo, Octo duntaxat homines reperit dignos qui servarentur. Si de quinque Regnis fumendo supplicium, Lorhum duntaxat cum filiabus, dignum censuit quem pœnz eximeret; ecquid mirandum est Christum, dum Ecclesiam suam visibilem censet ac judicat, longe minorem & vix alteri comparabilem partem ejus pro vero populo suo agnoscere ac servare? Numerus istorum electorum scire aut computare non est nostrum, quia sunt invisibiles. Quod autem Dominus pluris æstimet duos aut tres sanctos & incorruptos, quam totum Orbem corruptum & vitiosum, exempla proximè memorata ostendunt. Nec tamen inde sequitur, in omnibus corruptis Ecclesiis non nisi duos tantum aut tres singulis seculis veros & incorruptos Dei cultores repertos esse. Non deccant Domino ejusmodi electorum longe plures, quam nosse aut opinari possimus.

Decimus error Auctoris est dum ait, *Ecclesia Dei una est ab Apostolis usque ad bodiernum diem non interrupta serie perseverans.* Nec potest esse nisi una Catholica & Universalis, alie vero particulares ab ea dependentes, nam amputata, vivere desinunt.

Resp. Unam esse veram Ecclesiam Dei ab Apostolis ad nos non interrupta serie propagatam, nimirum externam illam & visibilem, quæ ratione invisibilis, quam continet, & comparatione reliquarum Synagogarum, vera dici potest, una cum Auctore confitemur. Sed aliquam visibilem, cum qua nobis aliquid negotii intercedere possit, Ecclesiam ex qua alie particulares dependere debeant, dari, id vero est quod negamus. Romana id sibi tribuit & arrogat, verum ideo ab Auctore & merito quidem Antichristiana censetur. Inter alias vero reliquas, cur hanc Ecclesiam nominare pudit, à qua reliquæ dependere debent. Quam obrem vero Ecclesia super Ecclesiam potestatem sibi vendicare audeat, præsertim universalem, ut ab una omnes dependere teneantur? Ostendat Auctor horum & similes circumstantias supremæ illius Ecclesiæ, quam Catholicam vocat, ubinam gentium quærenda est? Num Constantinopoli, an Alexandria, aut Antiochiæ; an in omnibus istis simul collectis Ecclesiis? Producat Privilegium quod supra cæteras Orientales Ecclesias obtrinit. Ostendat silem usum & possessionem, an unquam Occidentalis Ecclesia ab ea pependerit. Probat ex Ecclesiis esse solas vera membra Catholicæ Ecclesiæ, quæ ab Orientali dependent, reliquis vero ab ea avulsis, aut quibuscumque vinculum intercedens abruptum, esse damnatæ. Fabulæ

istæ sunt, quibus frustra prurientes mortalium aures titillantur. Non minus Orientalis est particularis Ecclesia, quam quæ regnat in Occidente, nec minus Meridiana Æthiopica, quam Septentrionalis Germanica aut Britannica. Non habet ulla eorum super alias potestatem aut prærogativam. Sola & una primæva Apostolica Ecclesia (quam non nisi per Sacræ Scripturæ perplicilla intueri possumus) hanc præcellentiam obinet, ut omnes ab ea dependere teneantur, tanquam ab universalis Magistra Doctrinæ Christianæ. Cæteræ omnes libi pares sunt. Omnes respectu universalis Catholicæ ex illis collectæ, particulares. Ideoque ipsius Auctoris sententia ab errandi periculo exemptæ non sunt.

Undecimus error est, dum ait, Quicumque non est membrum corporis Catholicæ, hoc est (ut ipse autor intelligit) Orientalis Ecclesiæ Dei, salvus esse nequit. Rationes assertæ primo, quia talem Dominus censeri jubet pro Ethnicis & Publicanis. Resp. Quasi vero & ipsam hanc Ecclesiam una cum aliis ejus similibus, respectu majoris partis Cæus ipsius, præcipue vero ad omnem impietatis projectis ejus Præpositus, Spiritus Dei non jubet censeri pro Ethnicis & Publicanis. Quid enim aliud est hæc Ecclesia respectu longe majoris partis sibi adherentium, Ethnicis quam pejus quam Ethnicis more viventium, nisi atrium illud Templi Dei, quod in Apocalypsi metri prohibitus, imo eicere iussus est Angelus; additamento relicto esse pro Ethnicis, hoc est, hominibus Ethnicis more viventibus (Apoc. xi. 2.) qui calcare debeant Civitatem Sanctam per spatium temporis à Deo præfixum: & calcabant hucusque, & ista proculcatione gloriantur, tanquam ducto ex tot opprellis violentè Sectis triumpho. Quorum affectis non Apostolico more persuasus, sed per vim opprellis, eos hæreticos fuisse, calumniati sunt, & falsissimorum criminum infirmarunt. Calcabant sine dubio & eorum multos qui inter illos pie vivebant, nec vitis eorum atque ipsi sunt. Ratio enim nulli bonos in societate tolerant.

Secunda Ratio auctoris est, quod qui se ab aliis separant Ecclesiæ Dei discipuli, vastant & supplicio digni sunt. Resp. Neque longe majori supplicio digni sunt, qui propter diversitatem Sententiarum alios temere anathematizant, & conscientias mortalium opprimunt, ferro & igne Ecclesiam tanquam hostilem diritionem vastant. Tales potius Deus æterno supplicio punit. Tertia Ratio est, quod ii qui ab Orientali Ecclesia excommunicantur, Unitatem & mutuum Charitatem abumpunt. Respon. Quasi non magis utramque abrumperent qui infantes excommunicant, & ferro & igne violent.

Undecimus error est, quod falsa & longe à ratione abhorrentia de nobis opinatur, imo vero & propria opinione falsius nos traduxit quasi nos affirmemus. Ab Huius primis deinde Lutheri & Calvinii aut Sociniæ Ecclesiæ Dei revivisse, & tanquam ex mari ortam esse. Scimus fuisse & vixisse Ecclesiam Dei veram, in medio pravi populi & inique dominationis servitute, cura & providentia Domini protectam. Imo vero ausim asserere ex hominibus pietati deditis plures fuisse, qui simplex Apostolicum Symbolum crediderunt, quam eos qui ad fero post illud inventa eaque difficilia & incomprehensibilia Symbola animam adjecerent. Sacra etiam Scriptura, quanquam subinde è manibus hominum excuteretur, propter auctoritatem suam, quam Deus convelli non passus est, magnam vim habuit insullandæ omnibus sanctionis; sed per supradicta organa Dei labascere cepit, ac rueret Servitus Babylonis, qui nulla Fidei principia subvertebant, nemo eorum Symbola & Scripta Apostolica subrebat. Catecheses non propter recens consista Dogmata, sed propter breve

vetustum compendium conscribuntur; in usum quod vox ipsa designat Catechumenorum, hoc est, quod rudimenta Religionis discunt, quales sunt pueri, aut qui recens Dominum Fidei & obsequii dextras dedere. Locus Hab. v. 12. qui huc inepte & ridicule detortus est, non ad discere incipientes, sed ad maturos pertinet. Quibustamen & ipsis hæc doctrinæ Christi compendia non inutilia sunt.

Decimus tertius Auctoris error est in male intellecto & paup apertè citato loco I ph. xii. 10. Angeli inquit & Archangeli quod ignorabam, per Ecclesiam Christi didicerunt de multiplici Sapientia Dei. Homines vero mortales corrupto ac tenui iudicio calcitrando adversus Ecclesiam & Catholicam concordiam, non permittunt se doceri ab Ecclesia, sed illam secundum cerebrum sui regulam reformare nituntur, & addit. Non dicit Spiritus Sanctus per Scripturam N. Federata facta est Sapientia Dei, sed per Ecclesiam. Præterea, non unum argumentum, sed multiplex Sapientia Dei.

Resp. Velim ab Autore doceri, quis nam Doctorum Ecclesiæ aut quis Cæus Fidelium (loquendo proprie) erudit Anglos in cognitionem Arcanorum Dei; & quando & ubi Angeli hominibus Magistris usi sunt. Nam si ut ipsa quoque verba sonant & ratio distat, verba Apostoli explicentur quod per Ecclesiam, hoc est, per ea quæ Deus in Ecclesia sua (sæpe vero ipsorum Angelorum ministerio) egit nota facta & revelata ipsis est multi formis sapientia Dei, hoc est, ipsi eam perciperent, nullis aliis usi Magistris, quis non videt ex eorum exemplo nullam conclusionem necesse posse, ad id ut nos erudiendos Ecclesiæ præbere semper teneamus, præcipue quoties ipsa variis erroribus deceptaprehenditur. Nonne dici potest per Pharaonem, hoc est, per ea quæ Deus cum Pharaone egit, nota facta est hominibus & ipsis Angelis magna potentia, Sapientia, Justitia Dei. Num idcirco tunc homines Pharaonis institutioni tradendi erant? Aut igitur Auctor locum prave intelligit & explicat, aut quod probandum suscepit male demonstrat. Illud miror cum Auctor Sacram Scripturam Ecclesiæ opposuisset, in ea quam ab utraque accipere possumus doctrina; illico audacter dissidentibus Ecclesia objiciat, quod eam ex animi sui libitu reformare contendat. Sed veritas dum maxime premittit & in imum fundum demergitur; sursum ultro emergit. Ipsa enim verba Auctoris ostendunt quod illi non ex sui Capitis, sed ex Sacræ Scripturæ Auctoritate Ecclesiam reformare conentur, quoniam in Sacram Scripturam tantopere infra Ecclesiæ Apostolos subsecuta auctoritatem, deprimere contendit.

Decimus quartus error Auctoris est, quod citando adversus nos verba Math. xxiv. 26. Si dicatur vobis ecce Christus in deserto, ne exieritis, ecce in loco clauso, ne credite, non sentit se sua vincula cadere. Nos enim neque in deserto, nec in ulla Apotheca aut Claustro ostendimus Christum præsertim substantialiter & corpore modo existentem, neque adorationem, honorem, gloriam soli Deo servientem ulli rei, quæ cura & conservatione hominum indiget, tributum, aut tribui patimur.

Decimus quintus Auctoris error est in eo, quod aliquos hominum Cæus condemnent ut Samosatenorum, Eustasianorum, Photinianorum, Eutychianorum &c. Qui Cæus quales revera fuerint, neque certo scit, neque scire potest, cum de illis alia ad eum notitia pervenire non poterit, nisi à capitalibus eorum & virulentis inimicis profecta. Quorum cum fallaciones, fraudes, mendacia palam in lucem prodire incipiant, fidem nullam merentur nec habent. Imo vero ex eo ipso quod ejusmodi homines de illis tam infensum testimonium perhibent merito conjicimus, aliquid boni in illis fuisse, quod tanta odia

affectarum

CAPUT XII.

*1707 Auctoris Decimus Septimus, Decimus Oſta-  
vum, Decimus Novus, Vigefimus, Vigefimus pri-  
mus.*

aſſecrarum Antichriſti prævocaverit. Sed illos op-  
preſſos ait & ab omnibus ſectis damnatos. Rogabo  
hominem namque eodem modo Apoſtoli non fue-  
runt oppreſſi? Ita eſſe reſpondebit. Sed tamen do-  
ctrinam eorum tandem viciliſſe, quamvis ipſi Mundo  
peruſſe viſi ſint. Reſpondebimus viciliſſe, quod co-  
rum quoque doctrinã Apoſtolice doctrinæ ſuit con-  
grua non perit neque peribit, ſed de erroribus trium-  
phabit, qui nunc auctoritate carnali & potentia ſub-  
nixi virentque non aliter atque graminis & glo-  
ria eorum ſicuti ſlos graminis. Areſcente & obſoleſcente  
brevis iſta gramina & flores eorum decident; verbum au-  
tem Domini manet in æternum.

Decimus Sextus error eſt, quod reliquas omnes  
præter Orientalem Eccleſiam oppugnando ait, Quo  
argumento homines alie ſectæ uſtendunt, ſeſe fuiſſe lucem  
Mundi per omnia elapſa ſecula, & Civitatem in ædulo-  
co ab Apoſtoli extructam? Quibus verbis ſatis innotuit  
Orientalem Eccleſiam non carere ejus rei argumento,  
quod fuerit lux Mundi? Argumentum iſtud quoniam  
ex loco *Math. v. 18.* deſumptum eſt non aliud eſſe  
poſſet, quam vitæ ſanctimoniam per bona opera om-  
nibus mortalibus in hac Eccleſia lucens. Videamus  
nunc an hoc argumento uti poſſit Orientalis Eccleſia,  
quando de ea ſub ſinem hujus ſcripti ſic Auctor lo-  
quitur: Eccleſia Dei plena eſt malitiæ ac vitæ diſſolutæ.  
Baptiſmum habemus à Chriſto, & doctrinam Evangelii,  
& Sacramenta & Doctores Sacre Scripturæ & Sacerdo-  
tes, & tamen quo diſcrimine in moribus noſtris ab Eſthni-  
cis diſcernimur? Ino vero quod maxime dolendum eſt,  
non paucis vitæ ſubſtituiſſe ſuperamur ab Eſthnicis, qui cum il-  
lis conſiſtens aduerſus nos in tremendo Judicio Chriſti.  
Caritatis illius perfectæ inter nos ne veſtigium quidem ex-  
tat. Unus quiſque avaritiæ conſecratur, Carnalium  
ſollicitationum libido quotidiana conſuegudine vulgata eſt.  
Fœdilat Juſtitia, & nemo eſt qui iram Dei reveretur,  
Proinde potantur inferiorem. Ora omnium mendaciu im-  
buta. Quodque maxime deplorandum eſt (ne quis cum  
de præſenti duntaxat tempore loqui exiſtimate) Ab anti-  
quo ſeculo hac vitæ diſſolutio regnat in Eccleſia &c.  
Et mox iterum, Qui nunc eſt uſus præcepti illius Apo-  
ſtoli? Denuntio vobis fratres in nomine Domini  
noſtri Jeſu Chriſti, ut ſeparetis vos ab omni fratre  
inordinatè ambulante, multo igitur magis impie vivente.  
Et iterum ait idem Apoſtolus. Nunc autem ſcripti  
vobis ne communicetis ſi quis cum vocetur frater  
parum Chriſtiane vivat &c. Tot ſunt vitioſi Chriſti-  
ani ſupradictis omnibus peccatis corrupti, ut omnes pene  
Anathematis & excommunicatione digni ſint. Atque hoc  
eſt fundamentum Monachiſcorum Ordinum, & Regularum,  
& Sanctorum Eremitarum, quod illi cum viderent tantam  
corruptionem Chriſtianorum atque incontinentium multitu-  
dinem, ut Apoſtolico monito mandatoque ſatisfacerent,  
ne eam ipſis cibum caperent, ſeparaverunt ſe ab illis,  
atque alii Eremitæ, alii Monaſteria petierunt. En  
habemus ab ipſo Auctore graphicè depictam Lucem  
Mundi in Eccleſia Orientali non modo domeliſſis  
fidei, ſed externis quoque; neque hodiernis dunta-  
xat temporibus, ſed ab antiquo ſeculo lucentem.  
Cum igitur eſſet conſcius horum & agnoſceret tam  
denſas in ea mortuorum operum tenebras atque cali-  
ginem, modelior ac circumſpectior eſſe debuit in ob-  
ſervandi & exprobrandi aliis ſectis atque Eccleſiis  
vitæ diſſolutione. Præterea, ſatis eum à conſcien-  
tia ſua vapulare necceſſe eſt, quod tam graviter in  
eligienda Eccleſia erraverit.

17. Succedit multorum errorum manipulus, in  
Reſpoſitione ad Objectionem, quam ſibi  
nomine noſtro opponit his verbis. Sed dicit a-  
liqui Deum neque olim ulli genti uſui præmiſſi obligæ  
tun fuiſſe, neque ſub Evangelio toti Mundo eſſe ob-  
ſervatum. Ut ſi qua Gens Fœdus Dei violat Deus iſta  
men ipſi ſuis præmiſſis præſtare teneatur, ad oſtenden-  
dum ſibi ſibi ſue voluntatis conſtantiam, *Math. xxi. 43.*  
ait Filius Dei, qui propter dico vobis Auſcetur  
à vobis Regnum Dei & dabitur genti facienti fru-  
ctus ejus. quod infra quoque Dominus proverbio  
illuſtrat. Nuptiæ ſunt paratæ, ſed invitati non e-  
rant digni. Quamobrem ite ad viarum divortia &c.  
*Math. xxix.* Et Joh: Baptiſta dicit, facite fructus  
dignos penitentia; nec incipitis dicere Patrem ha-  
bemus Abrahamum. Dico enim vobis, Poſſe Deum  
ex iſtis lapidibus excitare progeniem Abrahami.  
Voluit Deus in deſerto excindere totum Populum  
Iſraelis, & ex uno Moſe educere alium Populum.  
Ita uti ante totum Orbem diluvio obruit, quem  
mox per progeniem Noë reparavit & replevit.  
Hinc ait nos ejuſmodi conſclusionem deducere:  
Quoniam tam Occidentalis quam Orientalis Eccle-  
ſia univerſa externa & viſibilis corrupta & collapſa  
eſt in fundamentis Fidei Doctrinæ & Morum, Denique  
utramque reſectiſſe, & in Paucis Novæ Arcæ Homi-  
nibus ad noſtra tempora conſervariſſe veritatem, & ex  
no Moſe educiſſe Populum Eccleſiæ ſue. Antequam  
ad excutiendam Reſpoſitionem ejus accedamus, mo-  
nendus eſt Lector argumenti hujus noſtri conſclufio-  
nem mala fide ab Auctore recitari. Nam ut ſupra  
oſtendimus, non id nos in Conſclufione aſſerimus,  
quod Eccleſiæ Orientis & Occidentis erraverint  
in fundamentis fidei & doctrinæ, id eſt, in rebus pla-  
ne ad ſalutem neceſſariis, ſed quod erraverint in  
rebus maximi momenti, & ad ſalutem admodum  
utilibus, quæ ſuo quoque modo ſeodamentalia dici  
poſſunt. Neque concludimus quod Deus in aliquot  
duntaxat Novæ Arcæ hominibus veritatem conſer-  
vavit ad noſtra tempora, ſed quod in Eccleſiis vi-  
ſibilibus reliquit ac ſepoſuit ſibi quamvis longe mi-  
norem quam cæterorum, bonam tamen partem ho-  
minum, quos non rejecit & qui fuerunt vera Chriſti  
Eccleſia, quamvis inter eos eſſent nonnulli in illis  
tenebris aliquo errore decepti, quemadmodum ſibi  
ſepoſuerat tempore Eliæ ſeptem Miſſia hominum.  
Præterea non id concludimus quod Deus reſectis pla-  
ne totis ſupradictis Eccleſiis, ex novo Moſe no-  
vum ſibi Eccleſiæ ſue Populum ſuſcitavit. Nam ſi  
olim Populo illi Iſraelis pepercit: multo minus nunc  
erga Populum Chriſti ea ſeveritate uſus eſt. Præ-  
terea inter carnalem ex Moſe Gentis educationem,  
& ſpiritualem per Semen verbi Dei Eccleſiæ alicujus  
ſuſcitationem aut regenerationem multum eſt diſ-  
criminis. Non autem priori ſed poſteriori genera-  
tioni locus eſt in Conſclufione noſtra, ſed potius Con-  
clufionem noſtram ſic proponimus. Quod Deus Ec-  
cleſiarum Chriſti miſeretur, non ex illi quædam  
Gente, ſed ex iis ipſis excitat ſibi Populum reg-  
neratum, dum illam efficaciam ætioris Axi huſi  
(ἐνεργίας πλάτης) quam Eccleſiis illis præter ei-  
rum peccata immiterat, per varia eandem Eccle-  
ſiarum membra remove reſecit, ut in illis omnes  
reſuſcitant, nec remove reſecit donec reſuſci-  
pant. Nunc videamus qua ratione huic argumentum

Auctor respondeat. Primum ait, *varia esse Dei promissa, quædam conditionalia, alia sine conditione, Categoricæ enunciata. Quod vero Ecclesia Dei duratura sit ad consummationem Seculi promissionem esse sine conditione & Categoricam* *Mah. xxviii. 20.* Resp. Non placet litigare cum Auctore querendo utrum Ecclesia Dei durare debeat usque ad consummationem Seculi. Credo enim firmiter duraturam esse interventu curæ & providentiæ Christi. Sed tamen non probat auctor promissionem *Mah. xxviii.* factam fuisse sine omni conditione. Imo verba textus contrarium suadent. Palam enim isthic imponit Apostolis Dominus quoddam officium, & mandat *ministerium* in prædicando Evangelio, parte altera vicissim opem de Cælo & præsentiam suam pollicetur. Fidelis est Dominus in promissis, sed nisi illi obsequio suo imposito delinquent essent (quod cum haberent liberum arbitrium non erat absolute impossibile; & si in viam & impietatem degenerassent, aut ad mortem præcæti Seculo functionem suam abjicerent, sicuti Deinas, promissionis hujus compotes sine dubio non fuissent. Dominus autem suæ & Patris sui gloriæ alter prospexisset. Sed de promissionibus Curæ & Providentiæ Dei erga homines, quod non possint esse nisi conditionate quamdiu vivimus homines Deum non deserunt, egimus supra, quos lectorem remittimus.

Deinde ait: *Promissionum alia erant Israelis, alia & diverſi generis novo Christi Populo esse oblata. Illa momentanea, conditionata, in quibus Deus Dominus absolutus puniret & miseretur pro arbitrio suo: hæc vero æternitatem spirantia, sempiterna, quæ Dominus omnino ac necessario præstat, nec ea mutare, hoc est, a præstandis abstinere potest.*

Resp. Quis vero post facta novi Fœderis promissa Deus aditum sui compos & liberatum agens, atque absolutus omnium Dominus esse desierit, aut potentiam suam ita limitaverit, ut ipsi ab ingratias gratiam & beneficia sua tollere, aut punire homines misericordia indignos non liceat. Assertio hæc quantum & Sacræ Scripturæ repugnet & Religioni noceat, supra ostendimus. Quantum vera ad iugulum causæ attinet. A promissio Novi Fœderis Ethnicis facta, secundum quam in locum illius reiecti Populi Dei inferi debebant in Oleam Populi Dei, conditionis non fuit? Quisquis novus furculus arboris hujus evadere & æternam Dei gratiam obtinere voluit, dum conditiones ipsi erant præstandæ. Prima ut reciperet vocem Evangelii & vitam secundum eam instituendam proponeret. Quam conditionem quia multi non implevere, excisi aut non insiti sunt. Altera ut in hac excellentia & gratia vocationis suæ usque ad finem perseveraret. Quod itidem quia non omnes præstiterit, ideo sunt excisi. Videmus quid de eo disserat Apostolus *Rom. xi. 22.* *Sermone ad conversas Gentes directo. Certe, inquit, bonitatem hinc, inde severitatem Dei. Adversus eos qui lapsi sunt. Severitatem: Erga te benignitatem, si remanseris in benignitate. Alios tu quoque amputaberis. Illi autem (hoc est Judæi) si non persisterint in incredulitate iterum inserentur.* Ex his verbis manibus palpare possumus, quod hic Deus duas condiciones à nobis exigit, si velimus potius promissionibus ejus. Altera est (sicuti diximus) ut gratiam ejus grato animo & fide erga cum vivas, & per caritatem efficace acceptemus. Altera ut in hac fide & sanctimonia usque ad mortem perseveremus. Progrediendo ulterius, inter promissa Novi Fœderis (ut ab Auctore vocatur) æterna, hoc est, absque conditione data, videmus illum collocare, quod Ecclesia Christi duratura sit ad consummationem Seculi & ejus adventum. Nos hanc sententiam quod duratura sit in dubium non vocamus. Sed in Argumentis Auctoris tamen pravam Confe-

quentiam ostendimus. Etenim inde quod aliquis ad Corpus Domini & Sponsam ejus pertineat, non sequitur eum excellentiæ suæ gradu, dum vivit in teris excidere non posse. Idem de totis Ecclesiis sentiendum est. Nam hoc vinculum conjunctionis cum Christo nondum est perfectum, donec in eo mortales ad mortem perseverent, & fiant Spiritus perfecti. *1. Th. v. 23.* ut superius demonstravimus. Non igitur propter nudam conjunctionem cum Christo, tantisper dum vivimus nondum perfectam, duratura est Ecclesia ad consummationem Seculi, sed propter peculiarem curam, providentiam & voluntatem Servatoris, qui pro inpervelligabili Sapientia sua, & nunquam laus laudata bonitate (quibus in attributis est viva Patris sui imago) novit inire rationem, ut quamvis omnes fideles ejus libero prædicti arbitrio & inclinatione ad peccandum lethalius concurrere, & Statu ac felicitate sua excidere possint, ut ut forte Ecclesia quoque ejus invisibilis extingui queat: Tamen ob singularem gratiam, providentiam, opem eius, non omnes excidunt ac pereunt. Cujus gratiæ Domini interventu; quidam qui pro debilitate virium suarum in negotio Salutis suæ contendunt quantum possunt, præcæduntur ne cadant, alii negligentiores quamquam ruinæ vicini, per misericordiam sublevantur; Alii denique licet indigni misericordiam (quoties id Ecclesiæ necessitas exigit) saltem tandiu sublevantur, ne cadere possint, donec in locum ipsorum, aut pares ipsis (in eo statu consideratis antequam veniam & misericordiam decoxissent) aut etiam meliores, antequam illi cadant, succrescant & succedant. Quod non modo de membris externæ & visibilis, sed multo magis veræ & invisibilis Ecclesiæ (cujus Cura Christi potior est) dum in Terris vivunt, intelligi debet. Nam ex invisibili Ecclesia unusquisque tanto facilius (tantisper dum in teris militat) excidere potest: quanto difficilius fuit ad eam aditus, difficilius quoque in ea (quamdiu in hoc sævo vivitur) perseverantia. Sed Dominus quemadmodum novit qui sunt ejus, & in quibus Patii Cælesti non deest ansa per quam ipsos ad se trahat, omnem movet lapidem, salvo iustitiæ & sapientiæ suæ moderamine. ne quid perdat, ex eo quod ipsi Pater dedit. Hæc est vera causa cur Ecclesia ejus tam visibilis, quam invisibilis duratura sit usque ad consummationem Seculi.

Uterius progrediendo, assert duas promissiones Domini Ecclesiæ factas, sed eas Categoricas esse ut loquitur seu sine omni conditione probare non potest. Prima est. In hac Petra ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adversus illam *Mah. xvi.* hoc est, ut explicat, ipse non desinet & durabit ad finem Seculi. Respon. Portæ inferi hoc loco significare nequeunt simplicem & naturalem mortem, quam æterna mors non necessario sequitur. Videmus enim ejusmodi mortis & sepulchri portas vincere singulos ex fidelibus, & sensum totas Ecclesias Visibiles & invisibiles superare, donec ad supremum diem ventura fuerit: ita ut omnes per tot Secula per ejusmodi portas exierint & exeat ex hoc mundo. Ergo vox Portarum mortem æternam, & eum qui habet potestatem mortis hujus significare necesse est. Qui in Portis ejus (quemadmodum olim in Portis Urbium suarum antiqui Magistratus) vim & imperium suum exerceat; & valvas earum latè aperuit, ad quas miseros mortalium greges agit. Et vox superandi magis proprie competit Portarum Inferni Domino, qui in vincenda Ecclesia & Capite ejus laborat, quam morti naturali (quæ absque peccato & Patre peccati Satana vim nullam habet) imo & ipsis portis. Jam vero à magis proprio & convenienti sensu ad minus eo venientem recedere nulla cogit necessitas. Præterea



terea quia mox quasi per Antichristi Regni Dei, hoc est, promissis hominibus vitæ æternæ mentio fit. Quod Regno Satanae potius & æternæ morti, quam simplici & naturali morti opponitur. Nam mors naturalis ex proxime innumus, & singulos fideles, & integras ex iis collectas Ecclesias haurire potest, quamvis Regno Cælesti non excidant. Ita ut sensus verborum Domini non alius esse possit quam hic: Superbe Petre, & super eos, quorum nomine respondes (nam is hanc Confessionem, quam Dominus tanta mercede remuneratus est, quemamodum non solus interrogatus erat, ita non suo solus, Sed omnium Apostolorum nomine edidit & confessus est. Et alibi quoque eadem promissio una cum Petro, reliquis etiam Apostolis est facta) ædificabo Ecclesiam meam, quam vis & potentia Satanae non superabit, nec ad æternæ mortis Statum deiciet. Imo hæc Ecclesia Regnum Cælestis & æternam Salutem assequetur, ad quam assequendam ego tibi, & his, quorum nomine Confessionem hanc edidisti (id ipsum enim Spiritus Sanctus aliis in locis supplet) dabo Claves Scientiæ & cognitionis voluntatis Dei, quibus ad eam per prædicationem Evangelii omnibus Gentibus aditum aperiatur. Ut rem in compendium conferam. Primum Dominus hoc loco Ecclesiæ suæ non ab aliquo fortuito temporario casu, sed ab æterno interitu liberationem pollicetur. Deinde quia hæc liberatio hoc est, æterna salus sub conditione Sanctimonie mortalibus promissa est, liquido patet promissionem hoc loco factam non posse esse nisi conditionalem. Denique promissio hæc reipsa non toti, externe (de qua Auctor locum hunc explicat) sed veræ & invisibili Ecclesiæ facta est. Nam istos Portæ Inferorum superabant, qui cum sint in Ecclesia Dei, tamen in æternum perituri sunt. Alterum Dei promissum iterum adducit ex loco *Matt. xxviii. 20.* Quæ, ut supra ostensum est, non tuit absque expresse factam impositione conditione. Nam Dominus ante quam promitteret, imponit Apostolicis Officiis prædicandi Evangelii. Cui conditioni nisi satis fecissent; promissionis huius fructu certo excluderent. Quamquam igitur nos in principali questione, quam Auctor demonstrare nititur, ipsi assentimus, tamen illam vitiose probari & in probando plures errores commissos esse ostendimus.

18. Magnus & multiplex Auctoris error inde patet, quando rogat, ubinam Terrarum ostendi potest alia Ecclesia Christi (puta præter Orientalem) eam qua Christus, & quæcum Christo fuerit, per tot sæcula ab ingressu in Cælum Christi, hucusque? Primum enim nec ostendit, nec ostendere potest Ecclesiam istam (si à potiori & maiori parte sui & ratione Præpositorum suorum consideretur) cum Christo fuisse, eique vere adhæsisse, quoniam tot vitis corrupta sunt & est, ut ipse auctor fateatur & Cuius verba supra in seculum errore eius recitamus. Deinde quia planum fecimus veram Christi Ecclesiam esse invisibilem, quæ semper adhæret Domino suo, & in Domino habitat, non fecus atque Dominus in ea: Vanum & superfluum hoc est postulat, potest ut ostendatur id, quid oculis hominum ostendi nequit. Denique postulat aut sententia ista repugnat verbis ipsius Auctoris, quæ paulo ante hoc postulat, ut veritatis adactis, verissime protulit, quæ sic sonant. *Veneri omnes necesse est, dum nulli Gentis aut Gentibus sese obstrinxisse, ut apud illos solos haberet Ecclesiam suam, atque depositum promissionem suam collocaret in æternum.* Si nulli Genti aut Gentibus Deus sese obligavit: multo minus loco aut locis. Quamobrem igitur Auctor huius Ecclesiæ Dei, de qua loquimur, locum sibi ostendi postulat? Deinde si Deus non est obstrictus genti uni aut pluribus. Certe neque Græcis aut Minoris Asiæ Populis, ne-

que Syris, aut Ægyptiis, neque supradictis omnibus simul sumptis, Quibus in Gentibus Sedes est Ecclesiæ Orientalis.

19. Sine causa Auctor Romachatur adversus Ecclesias à Romana diversas, quod Orientali Ecclesiæ errores & corruptionem objiciat, causatus ad fieri non posse absque Christi Domini contumelia, Capitis eius & sponsi. Quantum ad errores, hi per se (nisi fiat nimium crassi, hoc est, nisi illis malitia admixta fuerit) nullum fideliem à Christo avellere possunt, multo minus obiectio aut accusatio illorum. Præcipue si sit vera, quæ admonitione alios emendare studet: Caput cuiusque Ecclesiæ Christum, non potest offendere. Sed morum corruptio & sanctimonie defectus, etiam si nullus error admixtus sit, efficit ut Christus cum hominibus ac totis Ecclesiis vitiosis divortium faciat. Cur igitur cum afficiantur decora & flagitia exprobrata istis, quos ipse rejicit, & eos pro suis non agnoscit? Quid criminolius aut acrius esse potuit accusatione, quæ ipse Auctor supra Ecclesiam suam Orientalem non pupugit, sed confedit part. 16. Quod si id, & quidem merito, Auctori licuit, quare idem Ecclesiis à Romana diversis non liceat?

20. Quod artes Satanae & Portæ Inferi superare nequeant homines, qui Spiritu Sancto ducuntur, quamdiu eo ducuntur, inde concludi nequit eisdem interdum, imo vero sæpe superari non posse, quando eos Spiritus Sanctus deserit. Quod accidit cum tam nobilem hospitem contumeliter non desinant *Ephes. iv. 30.*, quando eum contumelia afficiunt *Heb. x. 29.* quando veritatem abnegant *Heb. vi. 4.*

21. Error est Verbis Domini, & Experientia repugnans, Salem Terræ, qui fideles designat, corrumpti & insaturari non posse, quando mores eorum corumpuntur.

## CAPUT XIII.

*Vigesimus secundus, Vigesimus tertius, Erroris viceselluntur.*

22. Afficit nos insigni injuria Auctor, aut ipse insigniter errat obliis Sententiæ nostræ, dum nos inique tradit, quasi sentiamus Regnum Christi fuisse in suspensio, antequam Ecclesia Dei, à Centum circiter quinquaginta Annis in Luthero, Calvino, Socino reviviscere caput. Fuit ac duravit Christi Regnum semper, non in suspensio; Sed in summa praxi & gubernatione tunc quoque, cum profundissima caligo & servitus Antichristi vigeret. Non oriata est tunc Sapientia & Justitia Christi, cum & iis, qui veritatem ejus parum dilexerunt, mitteret ethicam erroris, ut credentes mendacio, & eos tamen quos sibi fideles expertus est, ab hac tentatione eriperet. Ideoque non passus est unquam invisibilem suam Ecclesiam definire & extinguere. Natura Religionis ejus sita est in Spirituali certamine. Cæterum Spirituale bellum, hoc discrimine à bello carnali differt, quod in terris miles maxima ex parte non ipsius Ducis immediate gubernationi subest (qui in copiis numerosis huic functioni non sufficeret) Sed Præfatis & Officialibus suis parere teneret: & raro singillatim, sæpius vero conunctum una cum Commilitonibus pugnat adversus hostem; & ordinatus Exercitus excubis tuto protectus, periculi securus est. In Spirituali vero certamine singuli militum non per propiores gradus suo Officialis, sed ipsi per se immediate & separatim ab aliis Supremo Duci suo, & Spiritui ac voluntati ejus

obsequuntur, & longe sapienter separatim, quam conjunctum cum aliis adversus hostem pugnant, ut & ipsi seculum ab aliis, non committendo alienae curae sui custodiam, salutis suae excubias agunt. Cum igitur placuisset Domino, Praepositos & majorem partem Ecclesiarum suarum, peccatis ipsorum id poscentibus, hoc supplicio plectere, quod indigni iudicati sunt, per quos publice aliquid boni in Ecclesia sua ageret, habuit hic Imperator perpetuas occasiones, ut ipse privatim & singillatim unumquemque ex iis, quos dignos cura sua iudicavit, divina sua custodia, protectione, & ope sustentaret. Quod longe majus & difficilior est, & divinae potentiae ac Sapientiae ejus magis adaequatum regimen, quam cura Ecclesiarum suarum florentior status esset, tunc cum non modo immediata ejus per Spiritum Sanctum gubernatione, sed etiam per mediatum, fidele, ac perfectum Apostolorum & Apostolicorum virorum ministerium administraretur. Quoniam vero rogat nos Auctor, Ex qua Scriptura aut ratione, quibus ex traditionibus, ex quo Spiritu sententiam hanc hausimus, ad omnia ipsi singillatim respondendum est.

Rogat ex qua Scriptura. Resp: Hausimus id primum in genere ex Scriptis Apostolorum, Evangelistarum; Prophetarum N. Fæderis. Quae nescio an aliquam aliam doctrinam, aut Prophetiam, aut Praeceptum sive frequentius, sive enixius nobis in memoriam revocant & inculcant, quam istud monitum, Quod Ecclesia Dei post Apostolica tempora debuit corrumpi. Quae Corruptio quod cito post obitum Pauli Apostoli subsequi debuerit; ipse Act. xx. 30. monet: & quod invalescere cepit tempore Joannis, Apostolorum penè omnium superstitis, ipse Joannes testatur 1. Joh. 11. 18. Imo tempore ipsius Pauli (ut apparet ex omnibus ejus Epistolis) in omnibus pene quas compellavit, Ecclesiis reperiebantur, quos jam tum patuit esse Antichristi antea mbulones.

Secundo, In specie hausimus hoc monitum ex Cap. 11. Epistolae 2. ad Thessalonicenses: ubi duo expresse descripta habemus, 1. quod Capitalis & publica in Ecclesia Dei Apostasia, & à veritate Apostolica ad errores Antichristi esset ventura defectio. 2. Illius Apostasiae initia jam capisse tempore Apostolorum, praecipue Pauli, quae sensim per lenta incrementorum intervalla adolefcere debuerunt, donec palam & publicè revelaretur ipse Antichristus. Primum quod attinet, id expresse est, 2. Thess. 11. 3. per vocem *σωτηρίαν*, rebellionis ac defectionis à Doctrina Apostolorum. Quae vox non potest significare modicam aliquam diffusionem ab aliis, aut privatorum hominum ab Ecclesia abscissum; sed publicam, & insignem seditionem & corruptionem Ecclesiae. Sed multo magis per id, quod hac Apostasia, & doctrinae Apostolicae corruptio fieri debebat per Antichristum, ita descriptum, quod sessimus fuerit in Ecclesia Dei tanquam Deus, usurpaturus Jura Majestatis tanquam Deus, in gubernando & absoluto dominatu, prohibito suo precepta Ecclesiae Dei, quod absque extrema Ecclesiae servitute & oppressione fieri non potuit. Nam si quid sui Libertatis Ecclesiae superesset, ejiceretur eum de medio sui, tanquam Corporis sui noxium purgamentum. Sed quia ita per affectus suos corroborari debuerat, quemadmodum praedicat Apostolus, apparet veros Dei cultores eo miserie devenire debuisse; ut non modo tantum potentiae non haberent, quantà ad efficiendum de Domo Dei Antichristum opus erat, sed ipsi quoque ab eo assigerentur & opprimerentur. Alterum expresse est *vers. 7. & 8.* & alibi frequenter in Sacris Lite-

ris. Secundo. Iterum rogat ex qua ratione hausimus hanc Sententiam.

Resp. Ex ratione Divinae Sapientiae, descriptae ab

Apostolo. 2. Thess. 11. 10. & 12. Nihil enim magis decebat Sapientiam Dei, quam ut homines per id punirentur, in quo delinquebant. Quam igitur hominibus non placeret Lox veritatis, quae nuditatera & vitia eorum revelebat, merito ipsos Deus permisit incidere in laqueum Diaboli, ubi à caligine turpis mendacii obrutos, aeternum perire necesse est.

Deinde ex ratione sana, omnibus hominibus communi, quam in nobis ipsa experientia, certissima ingeniorum magistra confirmavit. Quis enim id manibus palpare nequeat, quod tot seculorum usus docuit, homines in Ecclesiam tot fuitiles, tot adversas sacrae scripturae & rationi doctrinas innoxissae, quae nullo alio medio suam auctoritatem tueri potuerunt, nisi vi, coactione & oppressione. Quae oppressio cito post Apostolica temporis in Ecclesiam irrepere cepit, donec ad savitiam & tyrannidem Antichristi ventum est. Cujus praxim Historia Ecclesiastica nobis ob oculos ponit.

Tertio rogat, Quibus ex Traditionibus notitia eorum ad nos pervenerit? Respondendum, existimamus, ex quibus eam habuere illi, de quibus Joannes scribit 1. Joh. 11. 15. dum ait Filii, Extremum tempus est, & quemadmodum audivistis Antichristum venire, jam nunc multi facti sunt Antichristi. (hoc est ministri ejus, qui ipsi mox consecuturo viam muniebant) Unde cognoscimus extremum illud tempus &c. Habuere igitur hanc traditionem fideles, Antichristum extremis temporibus (hoc est secundum modum loquendi sacrae scripturae) non multo post Apostolos subsequi debuisse. Eandem nos ab ipsis per multorum manuum traditionem transmissam, & quod majus est, sacrae scripturae auctoritate confirmatam habemus, quam nobis Paulus Apostolus satis evidenter explicuit.

Quarto denique rogat. Ex quo & quali spiritu hausimus hanc sententiam. Resp. Ex spiritu Prophetiae N. Fæderis. Qui nobis non modo ore Domini, quamvis obscurius, mox Apostolorum doctrina longe clarius arcanum hoc revelavit. sed post omnes istos etiam per Joannem in Apocalypsi Jesu Christi, quam dedit ipsi Dominus ut ostenderet servis suis id, quod evenire debuit cito post tempora Apostolica, & praenunciavit hoc per Angelum, ad id ex professo missum servo suo Joanni Apocal. 1. 2. In quo Libro, quamvis reperiantur quaedam (& illa quidem paucissima) difficilia intellectu, quod in Libris Prophetiis solemne est, nescio tamen an quis reperiri possit, qui non cogatur fateri, in Prophetia haec duos Populi Dei status, sibi ordine succedentes, esse depictos. Priorem populi servitute Antichristi ministerium & assitum, posteriorem populi liberatum eum ab hac servitute, etiam in terris felicem ac per longum tempus quasi triumphantem.

23. Quemadmodum multa supra dicta & jam refutata repetit, ita hanc quoque exprobrationem iterat Auctor, iniquens nos novos Apostolos, damnata praesenti Ecclesia, neque meliorem illa Ecclesiam ante nostra tempora ostendere, neque in nobis vitae nostrae plus virtutum & sanctimoniae exhibere, aut nostram millionem miraculis confirmare.

Resp. Neque nos nova Dogmata proponere, neque Apostolicam auctoritatem, aut solennem nomen Dei ad humanum genus legationem nobis vendere. Ideo literis, quas vocant credentialibus miraculorum non indigere, neque eas iactare. Gloriationem patrandorum miraculorum istis Ecclesiis relinquimus, quae novas & supposititias doctrinas, loco Apostolicarum, in Populum Dei invexere & invenhunt; ideoque ipsae egent, atque eorum parationem praetendunt. Nisi quod ut ipsa dogmata, ita eorum argumenta, hoc est miracula, suspecta exhibeat. Reprehendimus & accusamus corruptam Eccle-

Ecclesiis. sed eas ipse quoque Auctor reprehendit, & corruptiones acculat. Vide supra in errore sedecimo. Porro in reprehensorum locum præteritis seculis ostendimus meliores Ecclesias, non modo in tot oppressis ab iis Ecclesiis, eorum, quos (non minus quam nos hodie vivos adhuc & de injuria protestantes) manifestis variorum errorum & blasphemiarum calumniis onerabant, & nunc quoque onerant; Sed etiam in corpore & paucis ipsorum magnum proborum hominum numerum, qui exemplis aliorum oppressorum admoniti, nec audent manifestæ veritatis professione aliis faciem præferre, quod supererat, sola vitæ sanctimonia aliis prælucebant. Ex quo tam bono fructu virtutis atque pietatis bonas illas arbores & salutaris veritatis non expertes agnoscimus. Quemadmodum autem non omnibus de sanctimonia quorundam relationibus promissæ fidem adhibemus, videntes Satanam per externam pietatis formam, in multis hypocrisis falso splendorem, veram aliorum pietatem suspectam reddere conatum; Ita falsam gloriationem corruptarum Ecclesiarum redarguimus. Neque credimus homines vere pios & sanctos tam crassos errores, abusos, & confusiones, aut potius Tyrannicam in iis Ecclesiis dominationem approbare unquam sustinuisse. Non deerant igitur semper in externa tam Orientis quam Occidentis Ecclesia homines, qui, licet ob graves & prægnantes causas à publicis Ecclesiis non secesserunt, (præcipue quod putarent sese hoc modo magis prodesse Ecclesiæ posse) id tamen, quod tutius poterant, non omiserunt, ut sanctis exemplis alios ad pietatem excitarent. Quos si forte oculi hominum, non ita, ut par erat, ab aliis dignoscere poterant, tamen eos Dominus noverat, & in suprema die pro suis agnosceret. Atque ex ejusmodi hominibus, eorumque similibus collectam Ecclesiam Dei vocamus. Sed ex vobis aliquis regeret. Atqui tales homines in Ecclesiis nostris non vidimus, qui pie & sancte vivendo Doctrinas & regimen Ecclesiæ damnarent. Resp. Credo vos non vidisse, quia eos vestra tyrannis & oppressio occultari, libertatemque suam suppressimere aut submissa voce paucis revelare adigebat. Quod si cujusquam vox clarior aures vestras perculit, nihil omisit diligentiae atque artificii, quò nomen & memoria ejus posteritatis noticiæ eximere. quorum autem famam suppressimere non potuistis, carbone Avernali denigratos, non suo, sed per calumniam effecto, vultu spectandos posteritati exhibuistis. Sed Dominus & eos, & vestras fraudes, ac versutias moverat, & novit: & posteritas, detracta ex multis eorum larvata facie ac persona, plerisque noscitur incipit, &

plures vero vultu agnosceret, quam primum veterum Librorum Bibliothecas ex Antichristi Carcere emiserit.

Superest illa Exprobratio, quod qui Orientalem Ecclesiam, aliasque similes reprehendunt, plures virtutes in vita moribusque suis non exhibent, quam in iis quos reprehendunt reperiuntur. Verum id Auctor falso exprobrat ob eas rationes. Primo enim, quo plura sunt vitia & peccata, quæ in iis Ecclesiis deteguntur & reprehenduntur, qualis est Idololatria, Impudicitia, & infanda in Cælibatu libido, Oppressio Conscientiarum, Dominatio in Ecclesia Dei, Anxius ciborum delectus & ad luxuriam gulæ conviventia, Hypocrisis & externa pietatis forma, à vera & solida ipsius vi, ad varias superstitiones translata, & alia ejus generis; eo plures sunt virtutes ipsis adversæ, quibus reprehendentes præditos esse, reprehensos eare necesse est. Secundo, Candor & simplicitas mentis, Amor Dei & proximi, Amor gloriæ Dei, qui cernitur in conatu extirpandorum errorum, qui in Christi Ecclesia regnant, qui homines in via salutis impediunt & pierati obstant, & iis qui peccatis suis indormiunt, blandiuntur. Amor veritatis, fabulis & superstitionibus inumbrata, verbo Dei debitus honos delatus, & adversus præsentem hominum auctoritatem vindicatus, & similes laude dignissimæ mortalium virtutes reperiuntur in reprehendentibus, quas in reprehensis frustra quæras. Tercio, Odium peccati & dilectio justitiæ, unde profuit emendatio regimini & disciplinæ Ecclesiasticæ, quæ nullum peccati habitum in Ecclesia tolerat, est virtus eorum, qui dissolutis moribus Ecclesiis emendari volunt. Quarto, Dei & Conscientiæ causa propter veritatem & virtutem, propter bonum verè Catholicam Ecclesiam, spernere vitam, fortunas, & omnia in vita optabilia, suscipere odia & inimicitias totius Orbis, & eas subsequencia pericula, atque in illo certamine ad finem usque perseverare; aliquanto majores & nobiliores sunt virtutes, quam vice carni, solis semper vesci piscibus, non absque nobilissimo vino & condimentis quantacunque excogitare potest acerrimum gulæ ingenium. Ut taceam omnium ciborum genera, cum omni eorum apparatus istis Ichthyophagiis permixta, aut, quam sublimem Columnam ascendere, atque in ea, prout accipiter in pertica venatorum solet, cum applausu sultorum, risu prudentium, longo temporis spatio stare ac sedere. Nunc igitur rationes ineamus invicem & inquiramus, quænam istarum virtutum apud hos aut illos inveniantur, aut non, simul æstimemus quænam earum solidiores sint aut sublimiores

## P A R S A L T E R A,

### In qua quæritur,

An Dissidentes ab ECCLESIA ROMANA & GRÆCA possint, illas Conscientia, recipere Dogmata & Ritus Orientalis ECCLESIAE.

#### C A P U T I.

##### De Tolerantia.

Quantum ex toto hoc Scripto, præcipue posteriori ejus parte animadvertere licet, scopus

& intentio Auctoris in hoc opere fuit, ut non modo sese hoc veluti publico, ut vocant, Manifesto purgaret, expositis rationibus (ut existimat) prægnantibus, quibus inductus ad Ecclesiam Orientalem ab iis, quibus ante adhæserat, secessit; sed etiam aliorum quamplurimos ex omni dissidentium genere exemplo suo ad eandem pertraheret. Qua in re ne sibi graves

diffensiones cum in Doctrina, tum in ritibus eas inter Ecclesias intercedentes essent impedimento, Persuadere Dissidentibus contendit, Diffensiones istas parim iniquas esse, parim non tanti momenti, ut ob eas ab Ecclesia Orientali secedere liceat. Utrumque ut facilius persuadeat, incipit à levioribus, puta ab adiphoribus, à rebus inquam ejusmodi, quæ (ut vulgo videri potest) illaesa Conscientia recipi possunt, & ipsæ per se nullum in se peccatum continent. Mox ad graviore litteras accedit, ac demonstrat, non eam absurditatem in repugnantibus sibi Sententiis reperiri, quæ multis ab ista Ecclesia absterret, eamque elevando, & controversa dogmata speciose proponendo, animos Dissidentium primum placare, mox ad plenum assensum, suumque exemplum imitandum pellicere contendit. Nos amoliti in priori hujus operis parte robustissimum arietem, qui vulgo in ea tentatione uantes hominum violentissime quatit & oppugnat, hoc est, Ecclesie Auctoritatem, longa responsione ad hæc levioris momenti persuasiones Lectorem non morabimur. Nam si omnes Controversiæ, quas Auctor leviter attigit, prout par est excuti deberent, non caperent hoc opus propositæ brevitatis augustiæ. Nec desunt in manibus hominum de singulis, quæ in controversiam veniunt, tot libri & lucubrationes pro defensione veritatis, ut ea nunc expresso expendere, nihil sit aliud quam Aquam Oceano affunderet. Proinde ad ea doctorum hominum monumenta Lectorem merito remittimus.

Antequam Auctor ad Adiphora accederet, & oblatione & iniquitate diversarum Sectarum, quæ à potentioribus Ecclesiis fecerunt, queritur, quod non modo sibi nimio plus tribuant, existimantes & gloriantes, quod Deus omnes cognitionis suæ Theasuras apud ipsas deposuerit, Sed alias quoque omnes sæpe, ob res levissimas condemnent, ab iis hostiliter distendant, & libertatem sentiendi de rebus ad assequendam Salutem pertinentibus, secundum unius cuiusque conscientiam assigant & opprimant. Illic accusationi ejus, & nos quoque gravi cum animi nostri dolore subscribimus, eique illud ab Auctore omissum crimen adjuicimus, quod non modo libertatem Conscientiarum ac sententiarum convellant, Sed interdum ad cruentas persecutiones ob Religionem & Conscientiam descendere audeant. Quod tantum abest ut probemus, ut ex animo detestemur, damnautes istud abominabile nefas & commune vitium. Quod non in Christi, Sed Antichristi Schola excogitatum est.

Quem Christi adversarium, quamvis non pauci externa professione deseruisse videantur, Tamen, uti magnam partem Dogmatum & errorum ejus. Ita hos quoque fidos ac detestabiles mores ac morbos ab Idololatria ejus Synagoga ad Ecclesias suas transtulerunt. Quod tamen an omnibus plane à Græca & Romana Ecclesia secedentibus Ecclesiis merito obijci possit; Conscientiam & memoriam suam Auctor introspicat & interroget. Scire enim illud eum & fieri necesse est, Affictum hunc Populi Dei Cæsum, quem deseruit, soli duntaxat primævæ Apostolicæ Ecclesiæ, integrum arcanorum cognitionis Dei depositum tribuere, & ab illa sola per accuratam Sacræ Scripturæ doctrinam omnia discere, & si qua in re errare cuipiam videntur, in caritate ac tolerantia Sententiarum suarum rationem reddere, & amica collatione, id quod verius est doceri semper paratum fuisse. Cæteros autem diversum sentientes, dum sancte vivere velint, à communione sua non arcere, sed benigne tolerare. A Nemine ex iis, qui Sacræ Scripturæ & Symbolo Apostolorum credunt & pie vivunt, Cæcus hic exigit, ut omnia credat & sentiat, quæ sequaces ejus sentiunt, modo vivat sine scandalo. Anathemate neminem ferit,

aut ferire compellit, præter eos, qui fidem in Deum per Christum non habent, & Leges Domini per obstinatos peccatorum habitus, violant. Ab his solis se segregat, sed ne hos quidem odio aut violentia persequitur. Quia moderatione cæteros omnes in Religione dissidentes exemplo suo excitat, ut per Charitatem & tolerantiam Christianam ad Pacem & unionem aspirant, & abiectionis circa opiniones litibus & jurgis, in obsequium Legum Domini secum conspirent. O Si mortales, non sprete aut calcata Charitate, qua se mutuo tolerare tenentur, veræ pietatis studio flagrare vellet, desinerent omnes lites & controversiæ, pacarentur dissidia, & omnes errores, non lecus atque nix à radius solis, sponte liquecerent & evanescerent. Verum tamen hæc pravitas ac sceleribus Antichristi repugnans Tolerantia limitibus suis circumscriptur. Ac licet contendere debemus, ne nobis solis, sed & proximis quoque nostris placeamus, & nos quantum possumus eorum desideris adaptemus, Tamen id eo usque licet, quantum fieri potest absque Divinæ veritatis injuria, & absque scandalo, præcipue domesticorum fidei (quos vocant), quibus cum ætiori supra cæteros vinculo connexi sumus. Nam licet de rebus nauci contendere: & anathemate ferire obvios Christianorum (ut Auctor ait) sine respectu, & segregari ab iis quos tolerare præstaret, & nolle quicquam, etiam illaesa Conscientia, desideriis hominum largiri, reprehensione non caret. Tamen id quoque laudem non meretur deferere veritatem: ne communionem cum hominibus deferat, assentiri erroribus, ut odia hominum effugias, dare scandalum domesticis fidei, ut alienis & externis placeas, blandiri desideriis hominum per vulnera Conscientiæ: provocare Iræ Dei, ut indignationem hominum placare possis. Extrema ista sunt, & sibi oppositi limites, Ad quorum utrum libet inclinaveris, ilico ex orbita officii tui decelleris.

Festellat igitur Auctor hoc artificium, quo usus est, dum per reprehensionem rerum vituperio dignarum, commendare & conciliare nobis voluit res ipsis quidem adversas, sed non minus vitiosas & reprehendendas. Quæ quamvis prima fronte videri possunt adiphora, hoc est, licita, & quæ salva Conscientia fieri, aut omitti queunt, tamen sæpe numero propter varias circumstantias, peccato non carent.

Primum ejusmodi rerum, quæ pro indifferentibus vulgo habentur exemplum (quamvis extra numerum aliorum quæ postea certo numero preponit) attulit, Preces ad Deum factas in Templo ritui Orientali Sacrato. Resp. Preces in ejusmodi Templo, ubi vulgo Idololatria exercetur, primum ipsius precantis Conscientiam lædere necesse est, quæ ab omni Idololatriæ contagio abhorreere debet. Deinde scandalum præbet præsentibus forte, aut quoquo modo ejus rei conscis domesticis fidei. ita ut, quamvis alicui nullus ex ea re oboriatur Conscientiæ scrupulus; tamen imbecillioribus animum offendendi præbet, qui idem exemplum sequuntur, Sed contra Conscientiam suam. Quod ad preces in Templo Lutheranum atinet, nulla isthic suspicio Idololatriæ est, ubi imaginis sunt, aut non coluntur,

## CAPUT II.

## De levioribus Adiphoribus Undecim.

NUMERAT MOS ista Adiphora, hoc est, res ut existimat licitas, & quæ illaesa Conscientia admitti possunt. Quæ breviter singillatim expendemus.

Primum

Primo. Constitutiones Ecclesie in Jejunii, hoc est, in delectu ciborum. Resp. Potest aliquis una cum Apostolo doctrinæ huic non assentiri, nec tamen oculos hominum offendere aut animos irritare.

Secundo. Constitutiones Ecclesie in observandis Festorum solennitatibus. Resp. Verba Apostoli in Epistola ad Galatas lura induci nequeunt, qui si nullum in ea re periculum fuisset: certe illud non timuisset. Quod si ab ipso Deo sancitum temporum delectum fuisse Spirituales Apostolorum Doctrinæ, multo magis novas istiusmodi sanctiones prohibuit ac damnavit. Tamen in hoc quoque rerum genere, quantum fieri potest absque veritatis dispendio hominum imbecillitati indulgere & non nostris, sed alienis Conscientiis gratificari nemini à nobis interdicitur.

Tertio. Signum Crucis in Templo, aut quocunque alio ædificio erigere minutus est, quam ut anxia disquisitione expendatur. Signare tamen faciem signo Crucis, est externum indicium & quasi professio, quod is qui se signat Græcæ aut Romanæ Ecclesie adhæreat. Cui bono igitur hoc indicium præ se ferunt illi, qui dictis Ecclesiis salva conscientia adhærere nequeunt, multas alias ob causas, sed ideo quoque quod ab iis anathemate notentur. Nullus alius ejus rei usus esse potest, nisi hominum deceptio, & suarum Ecclesiarum ab hoc instituto alienarum condemnatio, & muta quædam abnegatio veritatis, quam profitentur: quæ cuncta lædere Conscientiam necesse est.

Quarto. Baptismorum differentia, & Ceremoniarum. Resp. Baptismos Ecclesiarum (quamvis nonnulli plurimis non careant superstitionibus) diversos, nos non damnare, documento est, quod eos iterari aut emendarum iis, qui ex aliis Ecclesiis ad nostras accedant, non exigamus. Quamvis enim maximum est baptismum inter & per baptismum immersionem, & conspersionem discernere, & veterem Apostolorum morem potius quam immutationem vel emendationem sequimur: Tamen in istis exterioribus summam rei non collocamus, certo persuasi etiam si quis in externo ritu, quo se Christi obsequio consecrat, halucinetur, dummodo se bona fide Christo consecret, & vivat in obsequio ejus, de ejus salute non dubitandum esse. Quemadmodum autem in multis aliis ritibus & Ceremoniis (quales sunt rasuræ Sacerdotum & amictus Ecclesiasticus. num. 5. Asperiones Aquæ Consecratæ, Inunctiones Oleo Sacro, numero 6. Suffragium in Templo num: 7. Osculum figendi Evangelio mos num: 8. adde si placet panem in spumam panis mutatum num: 9. Imo & Candelarum usum diurno tempore num: 10. Etiam munerum Ecclesiasticorum gradus præter morem veteris Ecclesie Apostolicæ num: 11.) Ita de his quoque rebus facilius utrinque transigi posset; si capitaliores controversiæ possent componi. Quamvis enim in commemoratis ritibus multa sint superflua, superstitiosa & Populo Dei minus decora, tamen si per receptionem eorum aut consensum nostrum efficere possemus, ut Idololatria & Antichristi Tyrannis ad dominationem Conscientiarum, ac veritatis oppressio ab Ecclesia excluderetur ac proferberetur, esset tanti hæc superflua recipere: quia jam inciperent esse utilia non per se, sed per accedens, propter tantem, quod secum afferrent emolumentum. Quamquam si in potioribus emendatio admitteretur, hæc omnia licet ex professio non tolleretur, ipsa per se veritatis luce exoriente, evanescerent. Sed potest à nobis ut in istis minutioribus, quæ videlicet facilius concedi possunt, aliquid de jure nostro dimittamus, & tamen non propter potiora, in quibus nihil concedi potest, non modo Anathemate: sed infensibilis persecu-

tione premere & iniquum & inutile, & insipiens esse postulatum.

### CAPUT III.

#### De Confessione Auriculari.

**A**ccedit mox ad Confessionem Auricularem Num: 12. In qua quaestione tractanda contractiores essemus, nisi Auctor in Constitutionis hujus defensione multos errores proposuisset. Quorum primus est. Quod Confessio quæ privatim in aures sacerdotis deponitur non sit Ecclesiastica, sed Apostolica in Sacris Scripturis expressa Constitutio.

Resp. Non deest mentio, & adhortatio ad confitenda peccata Jacobi v. 10. Sed hæc confessio ad Sacerdotes isthic non adstringitur. Ecclesiastica deum constitutio, restrinxit hanc confessionem ad solos Sacerdotes, Spiritus Sanctus Officium hoc generalibus verbis proponit; *Confitemini alii alim, aut mutuo sibi.* Ubi quamvis inter eos quibus confitendum est Sacerdotes quoque includi possunt, ac nec alii præter Sacerdotes excluduntur. Præterea ex verbis Spiritus Sancti generalibus concludi potest, ipsis quoque Sacerdotibus confitendum esse, etiam alii præter suum ordinem, dum ad audiendam hanc Confessionem apti sint. Quorum utrumque constitutioni Ecclesiasticæ adversatur.

Alter Auctoris Error est, dum ait, Disciplinam publicam sufficientem non esse ad purganda peccatoris delicta, qualia præter alia sunt illa quæ peccatori ipsi ignota sunt. Affert deinde ut pro aliis discipline defectibus, ita pro isto supplendo remedium his verbis: *Ad hanc rem remedium certum non datur præter Confessionem Sanctam (hoc est, Auricularem.)* Resp. Quo pacto Confessarius purgabit peccatorem hujus ipsius peccati culpa, quod ipsi confitens non est? quomodo etiam peccator delictum istud confiteri possit, cuius sciti non est conscientis?

Tertius error est, quod ad eas conditiones & requisita quæ requiruntur in hominibus, quibus confiteri Spiritus Sanctus imperat, addit potestatem ligandi & solvendi, id est excommunicandi, & recipiendi iterum exclusos ingremium Ecclesie. Quæ potestas quia est publica, & toti Ecclesie competens, privatim Confessariis vindicari nequit. Neque ipsis ejus ullus usus est, cum publico officio apud privatos locus esse nequeat.

Quartus error latet in ea consequentia, quam Auctor nescit, dum ait, Absurdum est quemadmodum revelare omnia peccata occulta omnibus Christi membris, Viris & Mulieribus, Uxoribus, Virginibus, ita tradere iudicanda. Non alius igitur negotium hoc præter Sacerdotes competere potest. Resp. Quamobrem vero non aliis quoque virorum qui ad eam rem apti sunt. Judicia Ecclesie Dei in dignoscendis & castigandis delictis (ad quæ duntaxat potestas ligandi & solvendi pertinet) iis solis competunt, quibus Spiritus Sanctus loqui in Ecclesia permittit, quales sunt Viri in cognitione Dei exercitati, prudentes & pii. Nam qui ad iudicandum apti non sunt, quales sunt mysteriorum Religionis rudes, imprudentes, præcipue juniores & rerum ignari, suamet verecundia & conscientia ab hac functione absterrentur. Peccatores autem & homines secundum carnem viventes, expresse Apostolus ab hoc munere excludit, cum solis spiritualibus (non sacrificulos aut Popas, sed qui secundum spiritum vivunt, hac voce designat) emendandi mores infirmiorum provinciam mandat. Idem etiam expressius sexui faminarum hac functione interdicat, dum eas loqui in Ecclesia

Ecclesia non permittit, sine quo iudicia Ecclesiae exerceri nequeunt. Non igitur inde quod Uxores & Virgines ad iudicia Ecclesiae non pertinent colligi ullo modo potest, Ergo soli Sacerdotes pertinent. Alii vero viri prudentia & pietate Sacerdotibus pares, interdum eos quoque superantes, cur ab hoc munere arceantur?

Sed notatis in hac dissertatione Auctoris erroribus, redeamus ad Confessionem peccatorum ab Apostolo imperatam. Hoc igitur Praeceptum aut monitum Spiritus Sancti non modo non rejicimus aut prohibemus, sed ad Antichristo limitatum, & ad pauciores restrictum, secundum verba Sacrae Scripturae latius porrigimus, & ad plures extendimus, & plane approbamus. Id tantum praevendendum censuimus, ne occulta ista confessio sive occultorum, sive incertorum, ac dubiorum peccatorum, circumstantis quae hodie in usu sunt, non limitetur, nec ad solos Sacerdotes restringatur. Idque duas ob causas, ob quas sine dubio Spiritus quoque sanctus remedium istud constitutibus tam necessarium, ad solos Sacerdotes aut Episcopos non adscribit, sed generalibus verbis apud alios quoque qui apti sint hoc remedium quiri permittit. Primum est, ne Sacerdotes & Episcopi ob hanc praerogativam nimium sibi in Ecclesia potestatem & auctoritatem vendicent, ex qua usurpatione, tanquam ex viperæ ovo, Antichristus exclusus est. Altera est ne per ejusmodi Confessionem qualis nunc est in usu, utilius ac solidius remedium pro extinguendis peccatis, hoc est, Disciplina publica penes quam est potestas excommunicandi, aboleatur, quod nunc per auctuales confessiones factum videmus. Cum enim unusquisque non de scuta tantum, sed & manifesta peccata sua Confessario aperiat, eorumque respectu injunctam sibi poenitentiam cum absolutione recipiat, nullum superest peccatum, quod publica disciplina indigeat. Quia vero eidem Sacerdoti aut Confessario per leges & instituta Apostolica integrum non est, ut unico & privato suffragio suo, tam publicam excommunicationis poenam cuiquam infligat, ideo ne Excommunicationis quidem ullus locus supererat aut superest. Itaque in spem privatarum & occultarum absolutionum, non occulta tantum sed & manifesta peccata propemodum impune in Populo Dei regnant. Et nunquam Ecclesia scandalorum sarcina exoneratur. Quem adeo noxium abusum qua nos damnare necesse est, merito modum auricularis Confessionis, qui nunc in usu est, reprehendimus; Sed Confessionem quae nobis Apostolus (salva integritate publicae disciplinae) praescribit, non modo libenter recipimus & approbamus, sed ad eam omnes hortamur & excitamus. Nam si quem Conscientia aut occultum peccatum angit (in quo statu aut ad desperationem Salutis, aut ad dissolutionem vitae lubricus est gradus) cur ejusmodi animi sui vultum peccator aut Pastor & Episcopo suo aut viro alicui prudenti & pio sibi quoque amico (nam in eo Spiritum Sanctum ducem sequuti nullum defectum habendum putamus) ostendere aut aperire destret, à quo & salutare consilium propter prudentiam ejus, & efficaces pro se preces & intercessionem habere possit, propter ejus pietatem. Pariter si ratione alicujus peccati dubia aut scrupuli obortantur, cur non quærat ejusmodi Amicum & Consiliarium, qui eos eximere possit?

## CAPUT IV.

In examine plurium Errorum rapti, & obiter de Eucharistia.

IN Decimo Tercio puncto multos Errores Auctor committit. Primus est, quod Dissidentes ab Ecclesia potentioribus, eo adducere cupiens ne ob dissentium à communione eorum resiliant, assert rationem, quae non tantum sanæ rationis usum, non modo omne inter veritatem & mendacium discrimen, sed omnem fidem, & certitudinem veritatis ac Religionis tollit, & purum putum introducit Atheismum, vocans in dubium omnes plane articulos Religionis. Ratio hæc est. In tanto opinionum diversis in se dissensu, si certo scire possemus nos præ cæteris melius, i. nō plandē rectē sentire, aut id procederet ex dono Dei, aut ex nostro proprio ingenio. Ex dono Dei procedere non potest, quia Deus non est unius tantum sectæ Deus, sed omnium. Præterea non est Deus dissidii. Neque ex nostro ingenio procedere potest. Nam & in aliis sectis atque Ecclesiis sunt ingenia, rationes, deductiones ad absurda, Ergo nullus homo, ac proinde (ut expresse ait Autor) nulla Ecclesia potest certo scire, & per consequens id sibi soli usurpare, quod in tanto Religionis dissidio, sola sapiat, & viam salutis teneat, reliquis autem sint damnatæ. Resp. In hac argumentatione plurimi sunt laquei. Sed inter eos primum hunc detegere libet. Quod in ea pro concessio sumatur quod non modo dubium sed plane falsissimum est, erroneam opinionem præsertim si gravis culpæ & maliciæ nihil admixtum habeat, illico æternam asserere perniciem. Alter laqueus quod Autor in propositione majori Syllogismi sui disjunctivi, opponit sibi res ejusmodi, quæ secum una concurrere solent, nimirum Donum Dei ingenio aut rationi humanæ, quasi ingenium & ratio homini collata non sit Donum Dei, & quasi id quod quis ingenio suo, hoc est, ex lumine naturæ certo scire potest, ex alio quoque simul dono Dei, hoc est, lumine gratiæ nosse non queat, & contra. Itaque ipsi objici potest, in hac disjunctiva propositione insufficiens enumeratio partium. Plurimque enim homo de veritate certo persuasus esse potest, non per unum duntaxat donum & lumen Dei, sed per utramque simul. Tertius laqueus in ambiguitate verborum esse Deum alicujus, quæ aut sumuntur proprie, & in ordinario sensu, & significant Habere super aliquem Divinam potestatem, aut minus proprie, & in excellentiore sensu, ut cum Deus se vocat Deum Abrahami etiam post ejus obitum, propter singularem gratiam ejus erga Abraharam etiam mortuum. Non igitur inde, quod Deus non unus tantum Sectæ aut populi sit Deus, ac divinam super omnes habet potestatem, sequitur eum uni præ alteri populo, aut Ecclesiæ plus donorum & gratiæ suæ conferre non potuisse. Quartus laqueus est, quod in prosyllogismo partis prioris assumpti, sumitur pro concessio, Sectas quæ à potentioribus Ecclesiis recesserint esse in culpa tam ex soli Deo dissidii. Cujus culpæ quam immerito infamulentur paulo post patebit. Quintus laqueus est in prosyllogismo posterioris partis assumpti, ubi Autor probare contendit ex rationis nostræ principis nos certo scire non posse penes nos esse veritatem, quoniam aliæ Sectæ & Ecclesiæ non earent suis rationibus & ingeniis. Resp. Quid futilius atque infirmius esse potest, hæc araneæ tela qua nos tanquam retibus includere conatur Auctor. Nulla res est tam falsa quin aliquas rationes speciosas, nulla

nulla tam iniqua, quin prætextum iustitiæ invenire possit. Verum ubi rationes istæ & prætensiones ad trutinam rationis sanæ, multoque magis verbo Dei illustratæ examinantur, nullo negotio discerni potest, quænam ex illis prævaleant. Proinde hoc argumentum Athei non multum proficiunt.

Alter in hoc paragrapho error Auctoris est, quod, ut supra attingimus, culpam dissidiorum in Ecclesia concijiat in eos, qui propter diversum de Cænæ Domini aut Sacramentis, aut aliis Fidei articulis opinionem divisi sunt ab Ecclesia: & obijcit ipsis quod in minutas partes laceraverint Ecclesiam Corpus. Resp. Non hi lacerant Ecclesiam, qui homines errore deceptos ab eo liberare, aut ignaros erudire ad corruptos emendare contendunt. Sed qui non modo doceri & emendari se non patiuntur, Verum etiam monitores & emendatores suos, ab Ecclesia prescribunt, anathematizant, & efficiunt rabie in eos faciunt. Movet bilem veritas peccantium, & lux odium sui affert tenebriosis, quia opera eorum pudenda sunt, ideo tanquam vesperationes lucem figunt. Nunquid autem idcirco veritas, præsertim salutifera, deferenda aut suppressenda est? Prius Pontifex Lutherum, propter obusum in corrigendis Indulgentiarum abusibus veritatem, Anathemate percussit, antequam ipsi vicissim Lutherus renunciaret obsequium. Spiritus igitur Antichristi, qui non modo in Occidente, Sed in Oriente quoque & Septentrione regnat, Ecclesiam Dei misere laniat; quia veritatis austeritatem non patitur, & emendationi Populi Dei pro viribus obstitit.

Tertius error Auctoris est, quod Ecclesiis non nullis magni Criminis loco obijcit, quod sedendo ritum Cænæ Sacræ administrant, atque ita non venerunt veneranda, nec adorent adoranda.

Resp. Utile ac laudabile est Dominum humili cultu adorare, & in honorem ejus ingeminare supplicium Domine Domine. Sed utilis ac laudabilis, facere voluntatem ejus. Bonæ sunt victimæ & sacrificia, Sed melius obsequium. Dæst vero nobis videlicet aliud adorandi Domini tempus aut ratio, nisi in hoc ritu transgrediamur ejus instituta, Qui non hoc olim in memoriam sui facere iussit, quod nunc homines faciunt, Sed illud quod ex tempore coram illo & cum illo, quamquam longe palpabilius quam nunc præsentem, faciiebant Apostoli.

Quartus error est; dum ait. *Vanum est contra nisi, dicamus quicquid velimus, Quoniam Filius Dei panem vocat Carnem suam, & Vinum Sanguinem, non possumus aliter credere, nisi hoc esse corpus hunc sanguinem vere & proprie sic dicta & essentialiter per transubstantiationem panis & vini, in Carnem & Sanguinem transformatam.*

Resp. Quoniam igitur se quoque vocat alibi viam, non possumus aliter credere, nisi eum esse Orbitam, pedibus & ungulis animantium calcantem, verè & proprie sic dictam: quoniam se appellat vitem, necesse est illum esse transubstantiantem in plantam vegetabilem: quoniam Petro dixit, Tu es Petra, fieri nequit quin Petrus transformatus fuerit in Rupem. Quis id genus improprios, & tamen admodum usitatos loquendi modos ratione probabili & intelligere atque explicare non teneatur? An vero in verbo Dei novum aliquid & insolens existimandum est Sermo Parabolicus, vel Tropus, aut Figura, & typici loquendi modi. In quibus sæpe figura id ipsum quod figurat, non minus quam imago Alexandri Alexander dicitur. An fractio Panis, & effusio vini, id ipsum quod Carne & Sanguine Domini fieri debuit, non exprimebat? ita, ut & Pa-

nis Carni & vinum sanguini Domini, in hac figura apte & pulcre respondeat. Nonne elegimus Alexandri, Alexandrum vocamus? Tam inbruto igitur & fragili fundamento tanta absurdorum pondera, tantum Paradoxarum & incredibilium opinionum molem superfluitas?

Sed regent Auctor. Si Panis hic non esset verum Corpus Domini; Cur istiusmodi comminatio ad nos terrendos scripta est? Quilibet Panem hunc comederit & sanguinem hiberit indigne, reus erit Carnis & sanguinis Domini 1. Cor. x. 27.

Relio. Nonne Auctor ipse (sic merito quidem) paulo inferius sic loquitur. *Quia inagitur Sacramentum communia alibi, ipsos Sanctos communia afficit, quia communia, quæ integritatem debent, in nos redundans quem imago exprimit. Ergo & communia Panis & vini Consecrationem, quæ Carnis & Sanguinis Domini figura sunt, in carnem & sanguinem ipsius merito recandas. Spiritus Carnis & Sanguinis Domini usus, hoc est, Spiritus Cibis & alimentum ex consideratione fructuum mortis Christi, quod vitam æternam & habitationem nostram in Domino, sicut & habitationem Domini in nobis affert; nequaquam inde sequitur, nos Carnem Domini mandere, vel sanguinem gutturi nostro invergere, & utrumque ad stomachos nostros demittere. Imo vero si panis iste & vinum est Spiritualiter caro & sanguis Domini (ut ipse Auctor asserit) certe idem corporaliter & proprie esse nequit. Si Panis iste est particeps Carnis Domini, hoc est, si nos particeps Carnis Domini reddat, ita ut unus Panis & una caro omnes fiant, qui uno pane communiter utuntur (ut sonant verba Auctoris) certe usus huius Carnis Domini spiritualiter non carnaliter intelligendus & explicandus est. Nunquid enim panis iste Sacer, quo utimur, in nostra Corpora aut nos ipsos transmutatur, aut nos ipsi in Carnem Domini per transubstantiationem transmutamur? Quod si nec Caro aut Corpus Domini, & Dominus Caput nostrum a Spiritu Sancto (sine necessitate ullius transubstantiationis) vocatur; quamobrem & ab eodem Spiritu Sancto panis eadem caro & vinum sanguis (absque necessitate ullius transubstantiationis) vocari non potuit? Non de possibilitate huius transmutationis, sed de necessitate tam duræ & audacis explicationis horum verborum inter nos queritur. Scimus Deum omnia posse quæ velis, sed non omnia velle aut facere quoque quæ possit. Et quemadmodum in explicatione verborum huius interpretationis, ita & in ipso Dei consilio, nullam tam duræ sententiæ necessitatem invenire possumus. Sed tam audax verborum istorum interpretatio ingentem auctoritatem & honorem peperit Ordini Ecclesiasticorum, qui dum sensus tam absconditi sanctissimis Domini verbis assererent, sine dubio crepantem digno monstrari & dicere (ut ipsi gloriantur) Creatores sui Creatoris.*

## CAPUT. V.

## De Integritate aut Massa

IN qua dum Sacerdotes Orientis Sacramentum administrant, Primum ejusdem ritus culpa immo committunt, quem ipsi merito in Ecclesia Occidentali damnant. Quemadmodum enim in Ecclesia Occidentali eorum iudicio tenet per adiectionem Caricis & figuræ sanguinis Domini in Eucharistia, ita ipsi putant delinquant per adiectionem a celebratione



huius instituti Domini communionis aliorum, quod singulis Christianorum celebrandum docent. Non igitur id quod Dominus instituit, sed aliud faciunt, quemadmodum & Occidentales. Et quemadmodum apud Occidentales cum Laicos ad usum huius Sacramenti admittunt, ad plenum instituti Domini ritum deest vinum. Ita & Orientalibus in eorum Liturgia deest societas eorum qui ad communionem pertinent, contra quam Dominus instituit. Causa mutationis quam præstendunt, ne Laici indigne utendo pane & vino, provocent iudiciorum Dei severitatem, aliquanto plus ponderis haberet, si ipsi Sacerdotes tam frequenter suas Liturgias celebrando eodem Sacramento indignè abuti non possent. Præterea, si Dominus homines peccatores & præter alia peccata præceptum de celebratione huius ritus omittentes: non æquè aut etiam feverius puniret, quam præcepto huic morigeros, quoniam ob alia forte peccata ritum hunc indigne celebrantes. Huic malo igitur per istud remedium genus obviam non ivere Præpositi Ecclesiarum. Imo vero omnibus Laicis ad dissolutum vivendum hibernas laxarunt, quas doctrina Christi in hoc ipso ritu peragendo, adduxerat, abstinendo eos à peccatis necessitate quadam, cum Officium celebrandi huius ritus omnibus imponeret; qui vero indigne eum celebrarent, severissimas penas comminaretur, ita ut quasi coactione & vi quadam impulsus & confectus à somno peccatorum excitarentur, quoties celebrandi huius ritus necessitas ingrueret. Nunc per ipsos Sacerdotes suos, vinculis istis exoluti in omne flagitii genus eruperunt, ut Auctor ipse fatetur. Vide Partis primæ Cap. xi. Hoc Ecclesiæ damnum cum vitiatibus huius Liturgie quas affert in comparisonem venire non potest. Imo vero nulla plane vera utilitas ex ea mutatione emergit, ut emergere potest, ut palam fiat, si omnes percurramus. Prima utilitas vana imo nulla est. Nam iidem ipsi, qui ideo ne ore indigne manducant Corpus Domini, ad hunc Sacram ritum non admittuntur, non possent eodem tempore, corde & fide sua dignum velci eadem carne quam si eam ore manducassent. Secunda, Tum demum instituto ac præcepto Domini satisfic, cum ritus hic eo plane modo perigitur: quo is imperavit. Secus si fiat, mandati transgressio est, non obsequium. Tertia. Non possunt homines eo facto excitari ad præparandum animum tam sancto ritui quando vident eum per alios homines celebrari. Nam qui celebrant sibi solis necessitatem præparationis huius imponunt; non aliis, qui certe tunc videntur ea soluti. Quarta, nullus metus indignis peccatoribus incurritur ab Ecclesia per hoc remedium, quando per illis alii sacro hoc, sed periculofo officio funguntur. Imo securitas quadam animis eorum inferitur; quando vident & existimant sese hoc periculo exemptos, quod alii in se suscipiunt. Quinta Non eo sine ritus hic institutus est, ut ira Dei peccatis nostris suscitata placaretur. Sed ut Deo & Christo nobis iam placato ac propitio, imo eximium favorem testanti, pro ingenti gratia & beneficio in morte Christi præstito gratiæ agantur. Rom. v. 10. Sexta, Cravallinus hic error est in Religione Christiana, ingerere sese atque intrudere in munus Sacerdotale ipsius Christi Domini & sibi vindicare atque usurpare id, quod nobis Deus non contulit Heb. v. 4. Fecit quidem nos omnes Servator noster Reges & Sacerdotes Deo & Patri suo Apoc. 1. 6. Ideoque Petrus populum Christi vocat Regale Sacerdotium, sed hoc Sacerdotium est alterius generis, ac diversum à Sacerdotio Christi, cuius initium in Terris factum est, in Cælis autem perficitur. Non habet Sacerdotium nostrum, quæ Sacerdotium est, peculiare munus & eminentiam præ cæteris, quemadmodum

Sacerdotium Christi. Omnibus enim membris Corporis Domini æquè competit. Oblationes & victimæ nostræ sunt 1. Victimæ vivæ, Sanctæ, placens Deo, rationabile servitium, & virtutes nostræ Rom. xii. 1. Secunda, Preces nostræ, gratiarum actiones, intercessiones, laudes & grati pro beneficiis animi altitudinis testimonia, prædicatio virtutum ejus qui nos extenebris vocavit ad misericordiam lucem suam. 1. Pet. ii. 9. Atque utinam isti usurpatores in hoc solo, ad quod ipsi aditus patebat, Sacerdotii genere, reliquo populo Christi, duces esse & bono exemplo præluere voluissent; non aspirando ad tam excelsum munus, quo Deus unigenitum Filium suum honorare dignatus est. Sed hæc superba & arbiaiosa Diotrophis posteritas, primas præ cæteris in Ecclesia affectabat, ideoque omnis supradictis impoliti sibi una cum cæteris Sacerdotii officiis, usurparunt sibi munus soli Domino competens sacrificandi corporis & sanguinis Christi. Quod munus non modo uni competebat, Heb. vii. 23. 24. Qui tamen illud nequaquam sibi sumpsit ipse. Sed ad illud vocatus à Deo fuit secundum ordinem Melchisedeci (Hebr. v. 5. 6.) verum etiam collatum æternò & mortis experti Sacerdoti, non potuit habere ullum aut post illum successorem, aut cum illo participem & collegam Heb. vii. 24. Competebat enim hoc munus Sancto, pravitatis omnis experti, intaminato, separato à peccatoribus, & super Cælos exaltato Ibidem vers. 26. At Usurpatores fortem & vicam suam introspectantes & repentes quid sine. Atque ipsa Oblatio sive Carnis & sanguinis, sive personæ Christi, non poterat esse quotidiana (aut quod in Liturgiis fieri videmus) toties iterata; sed semel tantum oblata Heb. vii. 27. Et Cap. ix. 25. 26. Præterea sicuti constitutum est hominibus semel, mori, deinde iudicium. Ita & Christus semel oblatus est. Ibid. vers. 27. 28. Et Sanctificati sumus per victimam Corporis Domini semel oblatam Heb. x. 10. Et hæc oblatio non potuit esse nisi una. Una enim oblatio Dominus perfectos fecit Sanctificatos Heb. x. 14. Quoniam autem vi Novi Fæderis Sanguine Christi obligati remissionem peccatorum obtinimus, non superest jam ulla pro peccatis oblatio, neque omnino est necessaria Heb. x. 18. & 26. Præterea ad hoc Carnis & sanguinis Christi sacrificium pertinet Spiritus Christi æternus, per quem se obtulit Deo irreprehensibilem Heb. ix. 14. Quomodo igitur tam nobilis ac Divinæ Victimæ Sacerdotes possunt esse, terreni, mortales, peccatores, qui cum multarum culpularum reatu: tum hoc quoque crimine tenentur, quod se impudenter in functionem sibi incompetentem intrudant. Quoniam autem si hoc Controversia benedicens major est eo cui benedicite Heb. vii. Ita (quoties Sacrificium à Sacerdote divinum est) Sacerdos Victimæ, quam offert, præstantior est. Quæ fronte igitur, & qua debiti Domino suo honoris reverentia, utraque tam Occidentalis quam Orientalis Ecclesia Sacerdotibus suis imposuit Officium offerendi Deo in pane & vino agnum incontaminatum Christum Dominum: Tales actus spectare aut præsentia sua ornare, multo autem magis devota adoratione approbare quæ Conscientia pius ac Dei timens Christianus possit?

## CAPUT VI.

## De Imaginibus in Sacris locis erigendis.

Quæstio de Imaginibus duabus partibus consistat. Prima est An usus & collocatio earum in Templis, ubi cultus Dei exercetur, permitti debeat. Altera, An adorandæ & Divino cultu honorandæ

honoranda sint. Primam partem nimium fese Auctor persequitur; quamvis nihil esset quod in ea multum laborare contendere. Satis in eo conciliis tolerantiae nostrae erga Ecclesiam Lutheranas. Sed ipsi visum est per confirmationem prioris partis, quae nos non adeo offendit, viam sibi munire & aditum aperire ad alteram; à qua animi nostri, tanquam pura puta Idololatriam, non possunt non abhorrere. Proinde in prima parte usum Imaginum quinquae rationibus defendit. Quorum singulis oppositas repositiones nostras proponit ac refellit, sequemur igitur Ordinem refellentis.

Primam rationem pro usu imaginum ponit Ornamentum Templi Dei. Responsum nostrum proponit. Non fuisse usquam Terrarum ornatus Templum Hierosolymitano, cum ratione structurae magnificentissimae, tum ratione splendorem in auro atque argento ac ceteris ornamentis. Nec tamen ipsi ullam imaginem fuisse, siue ipsius Dei, siue Sanctorum hominum, quales vere ante Legem Abel, Enoch, & Patriarchae populi Dei, Deo unice dilecti, quorum Ia Deus etiam post obitum vocare sustinuit. Sub Lege autem Prophetae, Moses, Samuel, David, Elia. Nam duo Cherubim super ARCAM FÆDERIS neque Deum neque ullum Angelorum speciem designabant. Proinde nec ullius personae memoriam referebant, aut effigiem exprimebant neque hominem adorationis, qui ad personam per eorum figuram figuratam referretur, admittebant. Videamus quid respondeat. Primum ait, Deum sub Lege praecipuisse Moysi formam Tabernaculi cui addere quicquam aut demere non licuit. At sub Novo Fœdote neque structuram Templorum, nec ornamentum ullum Christus aut Apostoli praescribere, etiam haec iudicio, voluntati ac zelo quoque Ecclesiae reliquerunt. Respondit: Ceterum hac responsio adeo rationem nostram non refellit, ut eam non mediocriter susciat. Non refellit. Quamvis enim nobis neque structura neque ornamenta Templorum praescripta sunt, tamen neque Lex ejusmodi ornamenta Templorum in Ecclesia expresse prohibens, atque exemplo ipsius ipsius Templi Dei sui confirmata, sublata est. Imo vero ab omni similitudine Idololatriae fugere & abhorrere iusti sumus. Offendat Auctor ubi nobis secundi in Decalogi Praecepti violandi licentia permittit est. Et si qua in eo Christianis licentia relicta singatur, tamen id inutile & noxum censei debet, in quo est periculum & lubricus ad Idololatriam gradus. Confirmat autem rationem nostram hac responsio. Nam si Deus ipse quamvis ornato & splendore illius Templi oculos hominum perstringi voluerit, aut permittit, imaginum tamen ornamentis uti noluit neque permittit, cur nos in illis Templi Dei ornamentis exagrandis ipso Deo sapientiores & ingeniosiores esse volumus? Præterea, si tunc cum in externis & oculis ferientibus Ceremoniarum cultus Dei maxima ex parte consisteret, talia tantum ornamenta in Domo sua Deus non toleraret, quanto minus nos decet ejusmodi ornamentis velle demereri Deum, quando nunc in locum externi cultus, spirituale substituit. Non templorum parietes imaginibus vel auleis ornandi sunt, sed Spiritus & Corda nostra viva Tempia Dei virtutibus in Lege Christi praescriptis excolenda sunt.

Cum autem infirmamentum Responsionis suae Auctor amandaverit, ad alias confugere contendit, sed conatu irrito. Tempore Legis, inquit, in quinque Libris Moysi quibus tota Lex sua descripta, nulla apertam & expresse prohibitionem habere Judaei

de resurrectione, donec in eo ipsis oculis Christus aperiret. Quoniam igitur Statim mortuorum querebant Judaei quomodo eorum imagines pingere, aut effigies fingere deberant. Resp. An vero Ethnici notitiam aliquam aut promissionem habuere de statu mortuorum, & tamen videmus eos & in aedificiis hominum memoriis dignorum pinxisse & statuas ipsis posuisse & Colossas quoque erigisse. Imo vero quanto minus homines de redivivo statu, aut vita post mortem reduce spei vel notitiae, aut promissionis habuere, tanto magis memoriam sui & suorum & omnium, quos memoria dignos censebant, qua poterant per imagines etiam & statuas propagare & posteritati tradere conati sunt. Sed ne de Judaeis quidem id vere dici potest; quod statum mortuorum ignorarent aut rediturae vitae spem non haberent. Soli Sacerdotes longe minor pars Populi, reducem vitam aspiciant, Reliquos omnes, hoc est, totas Decem Tribus Israelitici Populi, aliquam ipsius resurrectionis habuisse Paulus coram Rege Agrippa asserit. Act. xxvi. 6. Deus ipse ne ulla figura exprimeretur grave fuisse interdictum fuerit Auctor. Sed huic obiectioni aut non respondet aut sic respondet, quod Deus voluerit ut arcanum de statu mortuorum non revelaretur nisi sub Evangelio.

Respons. Quae verò Dei cum statu mortuorum connexio est? Præterea id quod aliqui in terris vivere desierit, quae causa vel necessitas adigat, ut memoria quoque eius penitus intereat? Hac responsio cum homini non satisfacere recurrit ad aliam. Quod sub Lege non tantum formula Praecepti praescripta non esset, sed ne Praeceptum quidem de precibus, praesentem autem intercessionibus pro aliis extaret: quo nunc non caremus. Non examino hanc assertionem, sed quid ex ea extorquere Auctor contendit? An inde concludi potest Judaeis olim imagines erigere non licuisse, nobis autem licere. Obicere, quis Conclusionis cum praemissis nexus est?

Altera ratio erigendarum in Templis imaginum ab Auctore assertur, propter homines simplices Sacrae scripturae expertes, ut Christum, Sanctissimam virginem & Apostolos nosse possint. Responsum nostrum addit his verbis: Erant & sub Lege permulti Literarum rudes, & tamen in eorum gratiam imagines erigere non licuit, imo acriter prohibebantur. Quid ad haec Auctor? Ad responsiones, quae ut vidimus tam futiles ac frivola fuerunt, ut non modo solidi nihil, sed ne speciem quidem ullam rationis haberent, addit & hanc novam propositam meliorem quod sub Lege una fuerit Gens Hebraea, unum Templum Salomonis, in quo Deus ipse illos alloquebatur per Angelos, & visibiles inobedientes puniebat, & necebat misceri cum Ethnicis. At sub Evangelio Populus Christi per varias Gentes dispersus, in quo multi sunt homines literarum rudes. Hos igitur docuit habere Doctrinam de Deo, Christo & Sanctis eius per imaginum erectionem, oculis obviari.

Respons. Omnis huius responsionis vis est in eo, quod nunc sub Evangelio simplices ac rudiores sint homines, quam olim sub Lege, & simpliciori quoque discendi modo, qualis est per imagines indigent. Sub Lege vero erant sapientiores, & plus habebant Caelitus opis ne errarent. Sapientiores, quia erant ex una Gente & Ecclesia nec erant in diversis gentibus ita dispersi, ut Christiani postea. Plus habebant Caelitus Israelis opis, quod illos Deus alloqueretur per Angelos. Respond. Prior pars Responsionis ne similitudinem quidem ullam vai habet. Nam ut in doctrina

*Evangelii* plura *Sapientiae* *Caelestis* mysteria *Christus* *Dominus* cunctis aperuit quum *Moses* olim in *Doctrina* *Legis*, ita homines vulgo & ordinarie sub *Evangelio* sapientiores esse, quam sub *Lege* necesse est. Incommodius autem ex conversatione cum ethnicis probe medetur *Conversatio* cum domesticis fidei, *Iesui*, auditus verbi *Dei* & mutus correctio ad disciplina. In altera parte responsionis ratione monitionis quam homines sub *Lege* habebant, ne errarent, ita loquitur *Auctor*, quasi hodie quoque *Deus* homines non alloquatur per *Spiritum* *Sanctum*, & quasi interdum non puniat homines *Ananiae* similes per visibilia in *Populo* *Christi* iudicia sua. Alloquebatur sane *Deus* homines olim per *Angelos*, sed non omnes, neque semper & ordinarie, ita ut inter eos iudiores & simpliciores monuit & informatione sapientiorum indigerent: praesertim in illa *Legis* doctrina obscura, umbrarum & figurarum plena, antequam idem *Deus* alloquendo nos per *Filium* (*Hebr.* 1. 1.) *Solem* *Evangelii* *Orbi* *Terrarum* exoriri fecisset. Nunc per *Spiritum* *Sanctum* & vim penetrantem verbi sui nobiscum loquitur, quod verbum vivum & ad profunda cordium penetrans, etiam in simplicissimis longe plus quam mutae & inanimatae imagines efficere possunt. Nec de facie nobis & vultus lineamentis *Christus* *Dominus* & *Apostoli* eius agnoscendi sunt, sed ex *Doctrina* & mysteriis fidei per illos praedicatis. Non oculi nobis picta & ficta & plerumque falsa & ab arteifice excogitata species, sed aures vera *Christi* & *Apostolorum* doctrinae pascendae sunt. Non per oculos sed per aures & verbi *Dei* auditum fidem cordibus nostris vox *Dei* inlevis. Objectae oculis & visu nostro imagines, neque *Leges*, neque promissiones *Dei* nobis exprimere possunt. Nec video quomobrem tunc potissimum cum aures & cor nostrum ad attentum verbi *Dei* auditum, erigi debeant, oculi nostri imaginum vanitate & cogitationum distractione ab eo quod tunc agitur averti debeant. Verum non satis erat quod *Deus* sub *Lege* erigere imagines, tanquam res tunc illi *Populo* laudum mentem auctoritas non necessariae minime iussit. Longe plus & maius est, quod eam rem tanquam notariam & voluntati suae repugnantem praefecit veteruit. Quam rationem *Auctor* ne attingit quidem.

Tertia ratio usus in *Templis* imaginum est. Quia id expedire videatur ad abducendos *Christianos* ab *Idololatria* *Paganorum*.

Respondent nostrae, vix ullam Gentem fuisse magis pronam & proclivem ad *Ethnicorum* *Idololatriam*, quam fuit *Hebraei*, & tamen ad *Hebraeos* ab ea abducendos, non modo non imperatum, est erigi imagines, sed vetitum & interdictum. Cuius interdicti violationem merito *Turci* ac *Machometani* *Christianis* improbant: Responsionem hanc refellit *Auctor*. Pater, inquit, fuisse praeter alios *Gentibus* maxime pronos *Hebraeos* ad *Idololatriam* *Paganorum*, sed sedam & crassam. Nam visibilibus miraculis educti ex *Aegypto*, non fecerunt imaginem *Enochi* aut *Abrahami*, sed missi ammantis *Virgini* quem *Aegyptii* colebant. Tanta magis igitur placuit Deo hoc remedium eis ad *Idololatriam* abducere ut nullam omnino imaginem permitteret, Resp. Haec exceptio adeo non tollit responsionem nostram, ut eam non mediocriter confirmet. Nam si *Deus* ipse, ad avertendos ab *Ethnica* *Idololatria* homines, genus remedium invenit & elegit, ut usum imaginum in *Templis* interdiceret, qua fronte *Ecclesia* damnavit in eo sapientiam *Dei* ausa est, & contrariam viam ingredi, dum per introductionem imaginum & *Templis* *Ethnicorum* *Idololatriam* pellere contendit? Sed urget *Auctor* *Deum* sub *Lege* per interdictum imaginum usum, homines ab illo

sediori & crassiori *Idololatriae* genere, quale vige-  
bat in *Aegypto* avertere voluisse, contra sub *Evangelio*, a subtiliori *Idololatria* plane diverso genere remedium homines abducendos esse. Resp. Ita loquitur *Auctor*, quasi *Christianis* temporibus non eadem quae olim supersticio ubique terrarum regnaret. Imo vero crassior est *Idololatria* divino honore & cultu colere non *Deum*; quam *Deum* honore & cultu parum sufficienti & parum divino, quem admodum tunc *Hebraei* *Deum* qui ipsos ex *Aegypto* eduxerat colere volebant. Atqui prioris generis id est crassiores *Idololatrias* adveniens in *Orbem* *Doctrina* *Christi* deprehendit, atque illas ipsas *Aegyptias* & similes ipsi passim regnantes superstitiones, Verum consequentiam, argumenti *Auctoris* examinando dicimus. Si prohibitarum imaginum remedium avertendis hominibus a crassiori *Idololatriae* genere prodest, tanto magis prodest, (imo necessarium est) ad eosdem arcendos a subtiliori, quanto magis usus imaginum (quem admodum *Auctor* sentit) subtiliori *Idololatriae* similis est. Propter hanc igitur imaginum similitudinem cum profana superstitione noluit *Deus* hoc externo & superstitionibus *Ethnicis* maculato cultus genere coli, sed spiritualem modum cultus & honoris sibi delegit etiam tum, cum varia *Ceremoniarum* genera in *populo* suo ad tempus esse vellent. Quod si tunc quoque cum prima & tenuis cognitionis *Dei* aurora hominibus illucescere inciperet: abominatus est *Deus* istud per imagines colendi sui genus; multo magis nunc *Doctrinae* *Christi* fide exorto, & meridiana lucis radiis *Orbem* illustrante.

Ad reprehensionem & exprobrationem *Idololatriae* qua *Turcae* & *Machometani* *Christianis* insultant, non alius respondet *Auctor*, quam quod ad condemnandum istum in *Ecclesia* *Orientali* aliisque pluribus regnantem errorem plurimum facit & confert. Verba eius sunt. Quid autem *Turcae* imaginibus non utantur, easque in *Templis* suis non collocant, haec est causa quod ex crassissimo & maxime barbaro *Ethnicismi* genere exierit, quod *Deum* creatorem *Celi* & *Terrae* ignoravit. *Deum* igitur invisibilem pingere nesciunt, nec possunt nec audent. Resp. Quid aliud ex istis verbis concludi potest, quam quod *Christiani* imaginibus utentes, easque in *Templis* suis colentes, ac *Deum* invisibilem quamvis nec possint nec sciant pingere audentes, nondum exierunt ex crassissimo & maxime barbaro *Ethnicismi* genere, quod *Deum* creatorem suum ignorat aut quod peius est, illum non plane ignorando voluntatem tamen eius rimari negligit, imo vere resistere ipsi ac repugnare contendit.

Quarta ratio usus imaginum. Honor *Christi* & *Sanctorum* eius. Responsio nostra est, Sancti homines omni semper honore ac veneratione digni erant, tam sub *Novo*, quam sub *Vet.* *Faedere*, & tamen nullus ex dilectissimis *Dei* viris imago ad cultum erigi permilla est, imo id severissime vetitum. *Serpens* *Aeneas* figura fuit *Servatori* nostri in *Cruce* pendens, & mandatu *Dei* fuit erectus magno *populi* conlucimento. Sed quando *Populus* ipsi *Thui* adolere cepit pro *Organo* *Idololatriae* habitus, & a *Rege* *Ezechia* contritus est 2. *Regum* xviii. 4. Causam non assequor, cur ad ista *Auctor*, non suo sed *Ecclesiae* nomine respondeat, nisi quod responsio sibi minime satisfaciat. Fatetur igitur *Sanctos* *Dei* aequè dignos fuisse omni honore sub *Lege*, atque nunc: Sed ait nobis id sub *Evangelio* nunc longe notius esse, quam fuit olim *Israëlitis*, ut in prima ratione memoratum est.

Resp. Exceptionem hanc primam, etiam si vera esset, non refellere responsionem nostram. Secundam *Veram* non esse, non refellit. Responsio enim nostra

nostra non id continet solum, quod homines sub Lege per erectionem imaginum Sanctos non colebant, sed etiam quod id ipsis à Deo expresse fuit vetitum. Ergo etiam habuissent longe perfectiorem notitiam dignitatis Sanctorum Hebraei quam nos habemus, vel ipsa vi interdicti divini facere id quod ipsi repugnabat, verabantur. Quod interdictum nunc esse sublatum Auctor offendere nequit. Vera autem non est. Numquid enim homines sub Lege carebant ejusmodi documentis dignitatis Sanctorum quæ nos habemus? Enochum & Eliam Deus è terris in Cælum vivos transtulit. Abraham Amicus Dei vocatus est. Mos quod dederit ipse Deus testimonium Sacra Scriptura non reticet. Davidem agnovit virum secundum animi sui sententiam. Aliis Prophetis miracula quæ patrabant quantà Deo exhiberentur fidem faciebant. Ad mentionem ænei Serpentis ait nos nunc quidem nosse, quod is figura Christi fuit: verum id Judæis non pariter notum fuit. Ideo ipsi ihu adolebant tanquam Serpenti. Respon. Ut ipsi colerent tanquam verum Serpentem, causa ipsis nulla esse potuit, verum enim Serpentes erant eorum noxi hostes, à quibus eos hic æneus miraculosa Dei potentia liberabat. Quamvis igitur illos mysterium de Christi morte lausisset, tamen quod cum Deus erigi iussisset & per illum tot miracula pararet, ignorare non potuerunt, ideo propter hanc visibilem causam cultum ipsi divinum aut divino proximum exhibebant: quod Deus per istud vile & inanime organum tantum majoribus eorum beneficium præstulisset. Non aliter quam hodie Christiani ligno, aut Clavis de quibus Christus pendit divinum honorem exhibentes, hunc obtentum prærent, quod in eo memoriam miraculosi Dei beneficii celebrant, per ejusmodi vilia organa in morte Christi in nos collati. Sed quemadmodum hic prætextus olim non valuit, ita multo minus nunc valere potest.

Facetur postea vi veritatis confictus, In Imaginibus magnum posse esse abusum eumque non minus quam res damnare se ait. Sed addit etiam absque imaginum cultu posse committi Idolatriam, præsertim ab hominibus ætatis, quod genus Idolatriæ regnare in Ecclesiis à Romana & Græca secundis. Quisquis igitur eorum Ecclesiam Orientalem hortatus fuerit, ut ejiciant imagines de Templis tanquam lapidem scandali, ne ansa præbeatur Idolatriæ, huic vicissim respondendi posse, Ejiciendum è corde cultum Mammonæ perpetuam Idolatriæ occasionem, & suscipiendam voluntariam pauperatam, præsertim cum Christus in divitiis inextricabiles difficultates & impedimenta Salvus esse censet.

Resp. Removere impedimenta & pericula in via salutis obstantia, Ratio sana, & Picea suadet. Non omnia tamen impedimenta salutis æque constibus piorum obstant, & quæ obstant non omnibus neque semper removenda videntur. Præterea sunt quedam impedimenta & pericula, quæ Deus ab omnibus plane removeri vult & imperat. Sed nec desunt quorum remotionem arbitrio hominum subjecit, neque ullo interdicto aut generali voluntatis suæ significatione damnavit aut prohibuit. Quales sunt divitum quas Auctor Mammonam appellat. Quibus si quis serviat & in illis fiduciam collocet, servire Deo non potest quia servit Idolo. Quod tamen divites possunt divitiis non servire neque iis animum applicare, sed in bonis operibus discedere, & quasi in thesauro sibi recondere fundamentum bonum, & ad consequendam æternam vitam efficax legimus. 1. Tim. vi. 17. 18. 19. Sed imaginum colendarum usum in præceptis sui Deus aperte vetuit, & eas in Templo suo collocari noluit. Præterea Abiectio divitarum si ab omnibus semper & ubique exigeretur, multæ difficultates, multa incommoda inde obortien-

tur, & plurimarum virtutum occasiones præciderentur. At imagines è Templis tolli, aut in eis non erigi nullam difficultatem aut incommodum continet, nec ullius virtutis facultas aut occasio per earum sublationem tollitur. Contra vero præsentium capitalis sceleris periculum amovetur.

Quarta ratio pro erigendis in honoris Sanctorum imaginibus prætenditur, ut reficiatur eorum viva & visibilis memoria. Respondent nostri Deum rerum memoria dignorum, quemadmodum gratæ & beneficiorum in Sanctos collatorum memoriam, non per hanc damnatam Legibus suis rationem: sed aliis modis reficari, imperasse, qualis est lectio, & assidua Legis suæ consideratio, & sanctorum quorundam in memoriam beneficiorum Dei institutorum celebratio. Hac eadem ratione ad eam rem Christianos uti æquum esse. Huic responsioni Auctor sic occurrit. Ecclesiam quoque non emittere utramque modum à Deo prescriptum, sed adijcere tertium hunc in erectione imaginum, ut quanto plura in nos per Christum Deus beneficia contulit, quam in Judæos per Moysen, tanto stabiliorem & plane assiduam eorum memoriam nobis ob oculos ponamus. Qui tertius modus eo melior est & efficacior, quod pictura aut res pictæ melius imprimantur animis hominum per nobiliorem sensum, quam per auditionem earum rerum & mortales plus uni huic sensui, quam reliquis quatuor fidei adhibeant, quod confirmat testimonio Pauli (Gal. 111. 1.) exprobrantis Galatis Christum oculis eorum ita fuisse delineatum, tanquam inter eos fuisset crucifixus. Resp. Mirum est profecto istud tam efficax remedium imprimendæ firmiter in cordibus nostris bonarum rerum memoriam, neque ipsi Deo sub Lege, neque Christo Domino sub Evangelio in mentem venisse. Qui nobis jam sub gratia Novi Fœderis constitutus auxilium sui Patrisque sui beneficii, in sua morte nobis exhibiti, memoriam, non per imagines, aut picturam, sed per Rerum representandæ Cæne Domini reficiendam instituit. Ecclesiam vero deinceps posteriorem longo post Apostolicum ævum tempore hunc meliorem (si Deus placet) & efficaciorum modum invenisse. Sed nisi id suspectum ac periculosum fuisset, nunquam à Deo ipsoque Christo omisum fuisset. Quod autem visus nobilior esse sensus prætendatur cæteris, nihil refert. Fides enim nostra versatur circa invisibilia Hebr. xi. Et Apostolus nos spectare jubet potius invisibilia quam oculis subiecta. 1. Cor. 13. 12. Vellem profecto nobis ejusmodi pictoris dari copiam, qui res fidei nostræ objectas depingere norit, quæ non nisi per verbum Dei & ejus auditum ad mentem & cognitionem nostram penetrare queant. Porro argumentum ex Epistola ad Galatas sumptum minus esset ridiculum, si Auctor ostendere posset Apostolum Galatis proprie dictam & materiale (ut sic loquar) imaginem mortis Christi delineasse. Sed quia & res ipsa & verba ostendunt picturam hanc factam fuisse per doctrinam & prædicationem, ideo contrarium ex illis concludi necesse est, hoc est, ad eas res ob oculos ponendas Pictoris penicillo opus non esse, quæ pio ac religioso sermone longe melius exprimi ac delineari possunt.

## CAPUT VII.

### De Cultu Imaginum & Idolatriæ.

Aboluta priori quæstionis parte de imaginibus in Templis imaginibus, nunc ad alteram accedamus. An sint colendæ & religiose cultu adorandæ, quæ tanto gravior est prior, quod erit in illa

in illa non necessariū secum trahat crimen Idololatriæ, hæc autem illud in se plane includat. Ad cultum earum religiosum pertinet genus flexo ipsas adorare, thura adolere, eas vocare Deos, aut vocantes in eadem Ecclesia tolerare, lumina ipsis accendere, religiosa oscula figere, itinera ad eas viandas suscipiendæ vovere, preces ad eas directe convertere, denique agnoscere in iis divinam aliquam miraculofam potestatem. Hæc omnia in Orientali Ecclesia aliisque Similibus deprehenduntur, in quibus manifesta Idololatria etiam cæcorum manibus palpari potest. Quod cum nos acriter reprehendamus, reprehensionis nostræ rationem Auctor nomine nostro hanc reddit. Nihil erat sub Lege Sanctius & honore dignum *Arca Fœderis*, quam ipse Deus ad præscriptam normam construi curavit, & quam ejusmodi miraculis condecorabat, quæ ab ipsa patriari viderentur. Si qui forte eam attigissent subita morte exstinguebantur, perinde atque si qui eam introspicere auderent, qui eam domi suæ servaret, ulginti benedictione Dei gaudebat. i. Sam. v. Ad præsentiam ejus Idola Palæstinarum contrita cadabant. Eadem Cens detentionem ejus miraculosis morbi supplicio luit: nec ab illo malo liberari potuit donec eam honorifice remisisset. Et tamen hæc Aram nemo Israëlitarum supradictis adorationis signis honoravit. Quis ipsi divinum cultum exhibuit, aut divinam in ea potestatem veneratus est? Deo hæc omnia tribuebantur, non Arca: aut Cherubinis in ea crectis. Ergo licet omnes istæ suspectæ relationes & miracula, quibus religiosum imaginum cultum adstruere & confirmare nituntur, vera essent, tamen religiosa adoratio imaginibus non esset exhibenda, quæ soli Deo competit. Respondet Auctor, Negando Orientalem Ecclesiam supradictum cultum religiosum exhibere imaginibus ipsis per se, hoc est, ligno & materie illarum, aut formæ & coloribus, sed tantum iis personis, quas imagines denotant & figurant. Per imagines igitur ipsius Dei, aut colli Deum cultu latræ. Per imagines Sanctissimæ Virginis ipsam Virginem colli cultu hyperdulæ, denique per imagines Sanctorum ipsos Sanctos cultu Dulciæ.

Resp. Tam frivolis excusationibus non purgabatur accusati objectum sibi crimen Idololatriæ. Primum enim quod ipsum Deum attinet, unde ipsis hæc audacia, quod adversus secundum Decalogi Præceptum (quod sicuti & primum Idololatriæ occurrit) ipsius Dei effigiem pingere audent. Nonne ipse Auctor paulo ante confessus est gravi interdicto cautum fuisse, ne Deus ipse unquam pingeretur? Ubi vero hoc interdictum sublatum? Ubi secundi Præcepti vinculo Populus Dei solutus est? Non est nostrarum partium curiosæ inquirere cur Deus effigiem suam exprimi vetuerit. Sufficit nos scire quod vetuerit. Docet tamen Spiritus Sanctus, dicat & ipsa ratio ejus rei manifestam causam, quod cum nemo unquam viderit in luce inaccessa habitantem. An vero sub Evangelio Deus invisibilis esse desit? Præterea quemadmodum Deus ipsos Deos falsos abominatus est, ita & ipsam colendorum rationem est abominatus. Colebantur enim per imagines variarum Dei creaturarum. Quæ colendi ratio cum ad summum omnium rerum Creatoris Majestatem adhiberetur: non poterat ea contumelia Deus nisi gravissime offendi. Plerumque tamen per humanas imagines colebantur. Quod erat manifestum vestigium ostendens ipsos falsos fuisse Deos, mortalium enim hominum figuram imagines illas exprimebant. Ecce omnes fere Dii Gentium, quorum nomina extant, quondam homines fuisse. Habuisti igitur in seipso modus hic religiosi cultus Divini per imagines exhibuisti manifestum vestigium & quasi tacitam illegiti-

mæ Idololatriæ confessionem, dum homines mortales pro Diis immortalibus colebantur. Nec mirandum est Deum hanc colendi sui rationem repudiasset, quæ non nisi falsis Diis competere poterat, qui quod aliquando mortales fuissent, non nisi per mortalium imagines coli poterant. Rationes istæ voluntatis divinæ nra, quoque non minus quam ante locum habent. Sed nobis & ipsa divina voluntas & secundi præcepti interdictum sufficit. Quod tametsi sequioris avi Ecclesia tacita ejus omissione ex mentibus ac memoria hominum abolere contendat, tamen in verbo Dei Sacra Scriptura configuato eradi nequit. Quod igitur Adversarii solum Deum cultu latræ colere velint improbare non possumus. Sed quia cultum hunc eo modo exhibent, qui non nisi falsis Diis competit, & est proprie dicta Idololatria, seu Idololum cultus, à Deo ipso damnatus, id vero reprehendimus. Quod enim illud genus honoris aut venerationis est, tantum Nomen honorare velle eo cultus genere, quod ipsum repudiaret ac abominatur? Non erat adeo vecordes Israëlitarum in deserto, quando vitulum fabricari curarunt, ut illi auro quod Mulieres conferebant, aut figuræ ab Aaron sonnatæ divinam potestatem tribuerent. Deo qui eos ex Aegypto eduxerat honorem hunc deferrebat, quod verba ipsorum expriment. Sed quia in Aegypto didicerant, non alio cultus genere venerationem exhibuit iis qui pro Diis haberentur: Idcirco & vero Deo eundem cultum (quem falso pro divino reputabant) tribuere non dubitabant. Quod tamen eos culpa idololatriæ solvere non poterat: quæ non in eo erat quod falso Deo, hoc est non Deo divinum honorem: sed quod vero Deo non divinum, sed idololatricum cultum exhiberent. Quamvis enim ab Aaron humanam effigiem efformari curassent: non minus Deus ejusmodi cultum abominatus fuisset, & pro Idololatriæ damnasset. Frigida igitur est ac frivola excusatio hominum, qui se non lignum aut materiam, non colorem aut formam, sed vulgo ipsum Deum adorare caulantur, quando contra expressam voluntatem ejus Idololatriæ modo per cultum (vulgo) Idolis & imaginibus delatum, verum Deum adorant.

Deinde quod Sanctos, ipsamque Virginem Sanctissimam attingit, differentia Cultus religiosi, quæ inter honorem Deo, & honorem Sanctis exhibitum ponitur: In solis verbis callide confectis, non vero in re ipsa deprehenditur. Idem illud Græcæ vanitatis commentum, neque Latina, neque Polonica lingua satis apte exprimi potest. Nisi quis per cultum latræ Divinum, per cultum dulciæ, *Servilem*; per hyperduliam super servilem intelligere velit aut explicare. Sed hæc distinctiones adversarii non proderunt, ubi ostenderimus honorem & cultum Sanctis exhibitum, non modo in oculis mortalium, diversum non esse à cultu soli Deo debito, sed in ipsa quoque esse purum putum cultum latræ; hoc est, illum ipsum cultum qui soli Deo debetur ac tribuitur. An non enim cultus iste, quo Divinum Omnipotentiam ei qui colitur tribuimus, est solus Dei proprius, & cuius is neminem participem facere potest, quin ipsi prius omnem potestatem in Cælo & in Terra concedat? An non religiose adorando imagines illorum, quos oculis non cernimus, eorum opem precibus invocando tribuimus ipsis jugem & assiduum in omni loco & tempore præsentiam, seu omnipræsentiam quæ absque omnipotentia ne cogitari quidem potest. Annon agnoscimus nos ab ipsi semper & ubique exaudiri & præsentis ope adjuvari posse? Unde aures evincere possunt datam à Deo Sanctissimæ Virgini aut ulli Sanctorum regnantem in Cælo & in Terra Omnipotentiam: quæ sola potestatem exaudiendi, & opus semper & ubique ferendæ

ferendæ secum affert? Hoc etiam si absque adhibitis imaginibus fieret, tamen apertum adversus primum Decalogi mandatum contineret delictum. Multo gravius est quod peccata peccatis cumulando, primum juxta & secundum præceptum unâ violatur. Imagines sicuti reperiantur, contumeliis afficiendæ non sunt: Sed non ideo adversus manifestum Dei interdictum divino cultu colendæ & adorandæ sunt. Potest unusquisque ab earum contumelia abstinere, & tamen eadem ex eo loco, ubi eas collocare nefas est, transferre in alium, quemadmodum potest unusquisque Diabolo non maledicere, & tamen ei non obsequi, imo cum eo viriliter pugnare. Fatetur vero Auctor in cultu imaginum vilis & stultæ Plebeculæ abusus, & gentiles superstitiones non desse, ita ut extirpâri hucusque non potuerint. Resp. Tanto magis deplorandum est, quod cum nostri officii sit Ethnicas & Gentiles superstitiones veteres, abusivæ extirpare, nos eo omisso, novas Christianas superstitiones accumulamus, & quidem adeo turpiter & notoriè, ut barbaras quoque Turcarum exprobrationes provocemus, qui adversus nos eo nomine in judicio Christi actionem instituent.

Progrediendo ulterius, fidem conciliare nititur miraculis præsentibus & incertis narrationibus, quatum plena est ut ait Historia Ecclesiastica. Et ait Scriptoris earum rerum nullam esse potuisse causam cur in gratiam gloriæ Dei mentirentur seque & alios ultro deciperent. Resp. Quando Dominus contemptoribus veritatis (ut à Spiritu Sancto præmoniti sumus) misit efficaciam erroris ut crederent mendacio, permisit Satanæ excitare tot mendaces impostores, præcipue ex hominibus per Monasteria profundo otio deditis, aut ex iis quorum Deus erat venter, qui ut placerent hominibus aures prurientes habentibus, tot ac tam inverecundas fabulas confuxerunt, ut earum nomine Spiritualis & infans Religio Christi apud Externos male audire cogatur 2. Tim. iv. 3. Quibus aures stultarum muliercularum & vitorum muliebrium demulcent ac titillant. Sapientiores autem ad contemptum Religionis & Atheismum impellunt.

Mox probat adorationem quæ sit coram imaginibus eorum quos designant, ipsam per se nihil delicti continere. Affert ejus rei exemplum quod licet in Scriptura Veteris Fœderis non extet præceptum de Arca Fœderis sub Lege adoranda. Tamen Josue scilicet vestimentum facie ad Terram versa, precibus humi ante ipsam, & usque ad vesperam jacuit cum Senioribus Populi, & tamen id ipsi non fuit imputatum pro peccato & Idololatria, sed à Deo exaudium est & gratiam impetravit. Resp. Arca Fœderis non erat persona, neque effigies personæ Domini. Proinde cultum & honorem illum Josue Arce non exhibuit, nec exhibuisse videri poterat. Sed quia Tabernaculum Dei in quo erat hæc Arca, fuit Domus Precationis, non mirum est urgente gravi necessitate invocandi auxilii divini, Josue in eodem Tabernaculo assente Arca Fœderis Preces suas ad Deum effudisse, non sine omni genere externæ corporis sui humilationis. Quoties res aliqua materialis non exprimit personam & faciem ejus cui cultus primarie exhibetur, (quemadmodum Arca non exprimebat Dei personam) adoratio quæ prope illam in proximo assentem fit, non potest dici quod illi ipsi exhibetur, alias quisquis Deum religiose in Templo adorat assentibus in proximo Templi parietibus; ipsi quoque parietibus aut Columnis honorem hunc exhibere putandus esset.

Denique sub finem demum Objicit sibi argumentum, à quo potius incipiendum erat. Nempe secundum in decalogo Præcepti divini auctoritatem, in

quo Idola seu imagines colere & effingere nobis illicitum creaturæ Dei similitudinem, ad eam adorandam, prohibemur. Quod quia sub Evangelio nusquam sublatum legitur, illud transgredi nefas est.

Respondet Sabbati quoque observatio eodem decalogo præcepta est, nec usquam sub Novo Fœdere abrogata. Nec tamen ad ejus observantiam quisquam adigitur. Mox probat Christum Dominum. Cum toties à Judæis violati Sabbati crimine impeteretur, nusquam tamen abrogatum esse expressè declarasse. Hæc probantis argumenta nos non refellimus, quod Auctori assentiamur Christum nullo singulari Præcepto Judaicam illam & carnalem Sabbati observationem abrogasse. Verum tamen responsio hæc incaute ab Auctore proposita est, quia per eam ita ut facit propositam, non unius tantum secundi: Sed omnium & singulorum decalogi præceptorum auctoritas convellitur. Cui responsioni hunc in modum occurrimus. Resp. Non venit Dominus ad tollendam, sed ad suppleendam Legem (Matth. v. 17.) & perficiendam seu deducendam ad perfectionem quæ ipsi desuit Hebr. vii. 15. Quædam igitur Præcepta Decalogi singularibus præceptis quæ legimus Matth. v. aliâ vero per generalem analogiam & naturam Spiritualis Doctrinæ suæ prædicatione & praxi Apostolorum suorum confirmatæ supplevit ac perfecit. Sed & ipsa Præcepta Dei sub Lege duplicia fuerunt. Quædam Spiritualia ad habitus virtutum & vitæ pietatem pertinentia. Aliâ quodammodo Carnalia seu Ceremonialia, ad externam temporum, locorum, circumstantiarum, & rituum observantiam alligata. Posterius præceptorum genus, nihil aliud fuit quam typi, umbræ, & figuræ rerum longe posteriorum, quæ sub Evangelio locum erant habituræ. Quicquid igitur in tota Lege sive decalogo sive alibi repertum est, quod ad posterius præceptorum generis pertinet, id primum Analogia & nativa Doctrinæ Christi sustulit. Quia figuræ rebus figuratis absque ullo severiori interdicto dare locum necesse est. Deinde ipsi quoque Apostoli omnem exceptionem majores Leges Christi interpretes prædicatione & praxi Ecclesiastica antiquarunt. Præcipue cum decreto primæ Synodi Hierosolymitanæ, omnes Gentes totius Legis Ceremonialis jugo exemerunt. Act. xv. Idem Paulus in Epistola ad Galatas & alibi toties inculcat, præsertim ubi observationem dierum & Mensium, temporum, imo vero nominatim Sabbatorum, damnat Gal. iv. 10, 11. quo loco manifesta est abrogatio ejus, quicquid in hoc ipso decalogi præcepto Ceremonialem Dei cultum redolebat. Nam totum istud præceptum de Sabbato, Ceremoniale ideoque sublatum fuisse nemo dixerit. Vis & anima huius præcepti in eo sita est, ne homines laboribus negotiis & occupationibus huius sævi, quibus vulgo plus æquo indulgent, & in iis frequentissimas peccandi occasiones reperiunt: ita immergerentur, quin iis interdu inno sapere omittis, aut intermissis, bonam partem temporis & avi sui ad eas occupationes convertant, quæ ad gloriam Dei, ad considerationem beneficiorum ejus & preces & invocationem nominis ejus, ad exercitium omnis pietatis ac devotionis pertinent. Id vero nemo suspensam ceremoniam, sed necessarium vitæ Christianæ officium putaverit. Id neque Dominus neque doctrina ejus, neque Apostolorum, nec primitivæ Ecclesiæ praxis sustulit, sed potius ad hoc effectum genus urgendum multos & acres stimulos addidit. Verum allegatio hujus officii & quasi celebrandi hujus Festi aditricio, ad certam aliquam diem, aut præfixum tempus (quod iam Ceremonialem ritum redolebat) repugnabat analogiæ Spiritualis doctrinæ Christi. Nec doctrinæ secundum pietatem sublimi ac perfectæ utilis esse poterat. Quæ non prescri-

bendo ulla circumstantia, id à nobis requirit, ut non modo septimam vitæ nostræ partem, sed quoad fieri potest, & quantum nobis conditio vitæ nostræ permittit, longe maximam ævi nostri partem, ejusmodi occupationibus consecremus. Imo vero requirit à nobis, (in quo carnale illud Sabbatum figura fuit Spiritualis Sabbati) ut per omnes vitæ nostræ dies festum celebremus, non in veteri fermento malitiæ & impietatis, sed in azymis veræ Sanctimonix 1. Cor. v. 8. Si volumus ingredi requiem Domini, quam ante nos Dux noster, ingressus est. Quod gloriosum Sabbatum (ut Auctor 1. p. ad Hebr. ait) manet adhuc & præparatum est Populo Dei Hebr. iv. 9. Nullum igitur Dominus & Legillator noster Decalogi præceptum abrogavit, Sed detexit tantum, si qui erant, futilit, fatim supplendis perfectionibus virtutibus, quod in veteri, sexto & septimo fecit, partim amputandis, non jam parum necessariis ritibus, quod in hoc quinto fecisse videtur. Non potest igitur Auctor sic argumentari. Quoniam nunc Decalogi præceptum de Sabbato licet Ecclesiæ abrogare aut immutare. Ergo & secundum licet penitus abrogare. Nam Ecclesiæ, post Apostolica tempora, nullum præceptum Dei tollere aut immutare licuit. Legillatori nostro integrum erat figere & reficere Leges præsertim ceremoniales. Erat enim Dominus non tantum Sabbati, sed omnium aliarum rerum, quæ officium & doctrinam ejus figurabant. Sed ille (quemadmodum de se ipse testatur) nullum Legis præceptum ad vitæ pietatem & sanctimoniam pertinens (secundum quam sui partem Lex spiritualis dicitur) abrogavit aut futilit: sed omnia confirmavit, quedam & perfectiora reddidit, quemadmodum hoc ipsum præceptum, recitis ab eo non imperfectionis superfluitate. Id vero fecit dum in Tenis viveret, non per singulare aliquod præceptum suum (gravissimum, ut infra patebit, nobilitate impedimento) sed per generalem spiritualis doctrine suæ introductionem. Quod ex colloquio eius cum Muliere Samaritana discimus, cui prædixit in locum externi illius cultus Dei Judæi, qui multas rerum futurarum figuras in se continebant, succellurum esse verum, hoc est, in quo figuræ rebus figuratis cedere debeant, & spirituales cultum Dei. Quod autem Dominus, dum esset in Terris, Sabbati & aliarum rerum figuras & ceremonias ex professo & singulari præcepto non abrogaverit, iusta & gravis causa intercessit. Quamdiu enim illa Judaica Respub: mansit in vestigiis suis; noluit Dominus Judæos ab hoc iugo exolveri. Id enim Legis & institutis illius Gentis, & culto sui eorum Magistratus plane renugnasset, cum tamen Dominus potestatem omnis Magistratus & gubernationis Politicæ per doctrinam suam nulla in parte convellendam, imò potius confirmandam & stabilendam statuisset. Post exaltationem demum suam, revelato Apostolis per viros & spirituum suorum vocationis gentium mysterio; per eundem Apostolis suppeditatum spiritum Genes. primum à iugo Legis liberavit, mox & ipsos Judæos, interventu excidii ipsorum Reipublicæ, eodem iugo exolvit. Sed ante excidium hujus Reipublicæ, tam Apostoli dum vixerunt, quam alii ex Judæis fideles ac Profelyti, scilicet in ipsa Judæa, Mosaicæ Legis instituta plane observabant, ut ex Actis Apostolicis discimus. Neque igitur Dominus, neque ejus Apostoli verum ac genuinum Decalogi de Sabbato præceptum abrogarunt; Sed illud potius perfectius reddiderunt. Multo minus igitur Ecclesiæ, eorum tempora subsecuta, ullum Decalogi præceptum penitus tollere atque abrogare licuit.

Quod fit urgeat Auctor. Quoniam cultus Dei per imagines est externus & Ceremonialis; Præceptum quoque de illo ad legem Ceremonialem pertinere videtur. Que

eum fit plane sublata, atque id ipsum quicquid ad eam pertinet, et Decalogi unum sit, integrum erat Ecclesiæ Secundæ Præceptum ad ritum externum celebrandi Dei pertinetus transgredi & violare. Resp. 1. Præter ea, quæ Christus & Apostoli in doctrina sua tradiderunt, non licet Ecclesiæ quicquam novi circa cultum Dei introducere, præsertim quæ literis quasi fiducialibus Missionis suæ, hoc est, miraculorum patrum domum potestate destitueretur. 2. Præcipue vero in illa postrema Legis Divinæ parte, secundum quam spiritualis dicitur, hoc est, in Decalogo, in quo ne Dominus quidem aut Apostoli quicquam plane abrogasse leguntur, nefas erat quicquam penitus tollere. 3. Sed ante omnia præceptum de imaginibus non modo omnis ceremonialis ritus, ac proinde hominis imperfectionis expertus est, Sed eam penitus tollit, ac veram & spirituales atque ab omni externi ritui alienam colendi Dei rationem introduct. Quemadmodum igitur ipsum per se à ceremoniis, quibus repugnat, & quas omnino tollit, est alienissimum. Ita respectu spiritualis cultus, quem introduct, est maxime spirituale, & in eo nulli Præceptorum maxime spiritualium, cedere censendum est. Nec enim per imagines, ordinarie falsas (quis enim hodie pictorum est, qui vultus hominum, quos depingit, unquam viderit) sed in spiritu & veritate Deum colere docet. Nefas igitur erat, tam necessarium & utile præceptum temerario ausu violare, atque id purum pium crimen læsæ Divinæ Majestatis censendum est, cujus nos participes & complices esse merito detestamur. Narratio de veronica, & D. Lucæ pictura, non ex Actis Apostolicis, genuino ejusdem Divi opere desumpta est. Nemo igitur nobis vitio vertet, quod ejusmodi fabulatoribus pro tam veris nuntiis nihil credimus.

Quæstionem hanc concludit Auctor his verbis. Quoniam igitur Auctoritas Ecclesiæ Christi vi potestatis sibi datæ id conclusit, (hoc est, quod non rationi nobis licentia dari, sed & necessitas imposta sit faciendo imagines & similitudines earum rerum, quæ sub Cælo & in terra sunt, ad eas adorandas & colendas, in gratiam eorum, quorum figuras & imagines adumbrant) debemus id cum reverentia recipere. Es ego (addit Auctor) non tam ipsas imagines, quam autilitatem Ecclesiæ, defendo.

Resp. Nobis autem reverentia erga Deum & Majestatem ejus obstat, quo minus ea reverenter acceptemus, quæ, per abrogationem spiritualis & capitalis Præcepti Dei, Crimen & læsæ Divinæ Majestatis nefas in se involvunt. Imo vero ejus generis ausus & effraus ac temeraria illegitime potestatis usurpatio, Vocantur apud nos in dubium auctoritatem Ecclesiæ, & nobis liquido planum faciunt, ejusmodi potestatem Ecclesiæ non esse concessam, quæ adeo inveteratâ usurpat, & quæ ad violandas & calcandas Leges Dei abutitur.

## CAPUT VIII.

## De Sacro-Sancta TRINITATE.

IN hoc paragrapho satis humaniter & comiter (pro ut prima specie apparet) nobiscum agere videtur.

Relinquit enim nobis intactas sententias & opinioniones nostras, in duobus tantum Trinitatis & præternitatis Filii Dei vocabulis, & præter ea in adoratione Spiritus Sanctus, Nos Ecclesiæ Orientali gratificari postulat, oblati spe non dubia, nos hunc in modum in ea Ecclesiâ tolerari posse. Verum istam ejus comitatem accuratius introspectientes, videmus eum id nobis dire aut concedere, quod eripere nullo modo potest, vicillium autem exigere à nobis,



quod illæsa Conscientia à nobis fieri nequit. Ut primum Confessionem ac sententiam nostram supplicamus. Deinde ut per confessionem ac receptionem eiusmodi vocabulorum, quibus errores adversæ partis exprimuntur, abœgemus veritatem, & erroribus blandiamur, quodque eos credamus & recipiamus, planam omnibus faciamus, ac præ nobis seramus, hoc est, ut hypocrisis culpam committamus, aliud in mente clausum, aliud & contrarium in ore promptum habentes. Quod alie in mentibus nostris hæret ac defixum est, quodque verum esse certo persuasi sumus, nulla humana vi nobis eripi potest. Sed extorquere cuiquam libertatem, ne quod sentit loqui possit, sed potius errores quos ex animo damnat, & pronoxius erroribus habet, pro sua sententia vendit, iniuria est & opprobrio Conscientiæ. Quæ neque Deo, neque hominibus ullo modo aut probari, aut prodesse potest. Producit enim simulationem Deo hominibusque exosam. Neque mirum est eam ne hominibus quidem satis facere, non quod veritatem ament, aut oderint mendacium, sed quia eiusmodi simulatoribus minime fident, metuendo ne scintillæ veritatis in cordibus eorum latentibus, quandoque occasione oblata in grande incendium erumpant. Proinde, fides Auctoris pro tam suspecta mere nobis in Ecclesia sua securitatem promittens dubia nobis & incerta est: & quam præstare aut liberare vix possit. Sed etiamsi eiusmodi promissis sua constaret certitudo, numquid in gratiam hominum Deum offendere expedit? An vero nobis consultum est, propter brevem & caducum peccati fructum, vermem in præcordia admittere, qui perpetuo trepidam conscientiam rodât, & æterni supplicii formidinem terreat? Non aliud igitur ejusmodi sollicitationibus à nobis responsum vix expedit, quam hoc: Deum non ideo Talenta Cognitionis Veritatis suæ nobis credidisse, ut ea in cordibus & cogitationibus nostris sepulta, tanquam sub terra recondimus ac defodimus, sed ut negotiationem illorum palam inter homines exerceamus, & fructum negotiationis nostræ Domino afframus. Rationem nos ejus negotiationis strictam reddituros interminatur Dominus. Est igitur quod memimus, & culpam hanc tanquam ingenti supplicio luendi criminis vitare contendamus. An os nostrum abnegandæ veritati commodabimus, reclamante identidem violata conscientia? An agnoscat Dominus in eorum speculo Patris sui, & astante immortalium Cætu eos pro suis, qui in terris in gratiam mortalium, veritatem singulari gratia ejus revelaram & mentibus suis agnitam, ingenio ore agnoscere & contineri deestantur? Si nolumus ut olim Dominum in conspectu Patris & Angelorum immortalium nostri pudeat, ne nos quidem in conspectu mortalium veritatis ejus pudeat. Pudeat potius homines pudentium & absurdorum dogmatum. Nostra cortello nullum hominibus fidei articulum proponit, quæ neque omnino pro vero agnoscere necesse sit. Adhuc dixerat, ita symbolo Apostolico dogmata non admittit, eo quod non modo veris Apostolicis doctrinis, sed sibi et ipsi repugnant, plena contradictione & absurdum ejusmodi, quæ aures hominum offendunt. Quæ quoties ipsis exprobramus, aut simplici mentione attingimus, sileo blasphemias esse dicta nostra crepant. Et in eo quidem non longe à vero discedunt, quod absurda ista blasphemias vocent, sed in eo longissime simul à vero & æquo exorbitant, quod eam blasphemiarum culpam nobis tribuant, quæ tota illorum est. Nec enim isti blasphemii sunt, qui errantibus blasphemias eorum vero sui vultu ostendunt, easque dedocere contendunt; sed qui eas incaute committunt, culpam eorum in monitores &

emendatores suos impudenter rejiciunt: & interea adeo mortale hominibus inculcant, ut cum non possint ad ea recipienda mentes hominum veritatis illecebris pellicere, invitis ac reluctantibus alienum imperent, & ad eum necessitate & violentia homines adigunt.

Quod ad Spiritus Sanctus adorationem attinet, si cum Spiritum intelligit qui est in Deo, tanquam Spiritus hominis in homine, nos hunc Spiritum baptismo Deo (præterquam sola ratione) non distinguimus, ita ut adoratione Dei, hujus quoque Spiritus adoratione includatur. Sin illum Spiritum d notant, quem Deus per Christum hominibus impertitur, adoratione ejus absque adoratione hominum illo prædicatorum consilium non possit. Et D. Petrus hoc Spiritu abunde præditus, saltem in honoris ejus gratiam Cornelii adorationem non detestasset.

Vocabula Trinitatis, & Præ æternitatis Domini, non ideo tantum apud nos in usu non fuisse, quod iis Sacræ Scripturæ non utatur (quamquam hæc quoque non levis nec injusta causa fuisse) Sed quia in vulgari & usitata sua significatione, errores eos denotant qui Sacræ Scripturæ adversantur. Alias vocabula ista non damnamus & bono sensu recipere non recusamus. Nec enim tantum ante Abrahamum, sed ante Secula quoque fuisse dici potest, quæ gloriam habuit & excellentiam apud Patrem suum ante eandem secula. Illud tantum præcavimus ut in horum vocabulorum usu liceat nobis verum eorum sensum & significationem aperire. Nam si id facere suo locutioni non esset integrum, omnibus palam esset in eorum ambiguitate veritati infidus tendi. Cæterum non est hic recta via aut ratio, unendum tot inter Christianos partium, in verbis ac dogmatibus novæ præter usum Sacræ Scripturæ introductis, quævere sensum ejusmodi, quem cuncti diligenter probare aut recipere, aut etiam tolerare possint. Id enim neque sine veritatis injuria, quæ ambiguitatibus istis innuitur, fieri solet. & ipsum per se factum est impossibile. Neque enim voces & *καταφασεις*, præter usum Scripturæ in Ecclesiis introductæ, secum una nova & intellectui imperceptibilia dogmata adduxere, quæ & Sacræ Scripturæ & sibi metipsis repugnare animadvertimus. Quales sunt quas Auctores recenset *personalitates*, *essentialitates*, & quæ illis addi possunt *communicationes* *Idiomatum*, *Circumscriptiões*, & similia rerum & vocabulorum portentosa. De quibus nullus erit litigandi finis, donec ad unitatem Doctrinæ intellectu fœcilius, & Constatibus Apostolicæ Christianis Orbis redeat. Hæc vana est animorum simul ac dogmatum conciliatorum, & congregandarum ad unitatem Orbis per hæc dissidia disperfarum Ovium Christi: doctrina de Deo Patre & Filio ejus, de Spiritu Sancto & omnibus aliis mysteriis & articulis Fidei, puris puris verbis Spiritus Sancti hominibus tradita, Viæque ad ejus notitiam sanctæ & pie exacta. Quam viam cuiusque omnes Conciliatorum inter Christianos ingredi nelexerunt, Oleum ipsis & opera suscepti laboris perit. Quemadmodum enim auctoritatem, ita verba Sacræ Scripturæ nemo rejicere auit. Verba vero & dogmata in Sacra Scriptura manifeste expressi longe sunt perceptu faciliora, quam nova vocabula & novæ explicationes veterum Sacræ Scripturæ verborum, quæ ad elucidandam Doctrinam Apostolicam maximo damno ac detrimento veritatis, præterea maxima un alienatione animorum, serò nost Apostolicum ævum sunt introducta. Ergo si Auctor conciliatorum dissidiorum opes, aut molitur, non ut nova vocabula in usu recipiantur, Sed ut vetera & intellectui apte, in usum revo-

centur; det operam. Nova enim non omnibus placere possunt, at vetera nemini displicere fas est. Quemadmodum vero Apostolorum, quam subsequens Doctorum fortior debet esse auctoritas: Ita quoties verba eorum sibi repugnare deprehenduntur, æquum est, ut nova potius Apostolicis, quam Apostolica novis vocabulis ac dogmatibus locum concedunt. Propter dissensum in Articulo de Præterita generatione Filii Dei, quamvis veritati & Symbolo Apostolico constanter inhaeremus, non absumimus Catholicæ Ecclesiæ concordiam. neminem enim ob ejusmodi dissensum in hoc aut aliis pluribus Fidei articulis à communione nostra arcendum putamus. Sed eam potius isti abruptum, quorum odus oppugnamur. In quo nulla nostra culpa est: Neque enim simulationem hanc & hypocrisis à nobis exerceri fas est, quam nobis Auctor eo fructu ut odia ista effugamus, commendat. Penes eos culpa est, qui hæc odia in animis suis adversus nos sine causa concipiunt & fovunt.

Quia vero non aliam ob causam odiis & persecutionibus eorum appetimur, quam quod hunc eundem Jesum Christum, quem una cum ipso Deum in Secula benedictum, omnipotentem, & cujus in manu Salus nostra sit, libenter agnoscimus, hunc inquam eundem Jesum verum hominem natum, ac prout se ipsum hominis esse, confitemur. Cum in tota Sacra Scriptura aliam ejus naturam proprie dictam descriptam nequaquam legamus: Ideo non ob aliud nisi propter Filium hominis nos istis odiis & persecutionibus obpici merito gloriari possumus.

Nam quod objicit Auctor, eos itidem duas naturas Christo tribuendo agnoscere eum fuisse Filium hominis & verum hominem, id solis verbis crepare & præse ferunt, non autem reipsa ac solida cognitione sentiunt. Etenim reipsa (quandiu sibi in sententia sua constare voluerint) Christum fuisse verum hominem, nobis in forma & mortali naturam, sentire aut asserere nullo modo possunt. Rationes in promptu. Primum, Quia is, qui semper fuit ætissimus Deus nec unquam talis esse desinit, Verus homo nobis in natura æqualis, nunquam esse potuit. Secundo, qui itum in nativitate sua personam humanam in lucem non protulit, nec unquam personam humanam fuit homo verus dici nequit. Cuius id est proprium plus quam in quarto modo, uti ajunt, ut sit humana persona. Christum autem humanam personam fuisse agnoscere nequeunt, quia quatuor personas in una Divina essentia non agnoscunt. Cum igitur sententia eorum id neutiquam permittat, quandiu ab ea recedere nolunt, Christum fuisse verum hominem asserere nequeunt; proinde eum nec filium hominis verum agnoscunt, quod nos Sacra Scriptura ducit arguimus.

Quærat quispiam, Cur igitur nos una cum cæteris Christum Deum benedictum in secula & omnipotentem vocamus. Si ante Secula natus non est, & si fuit in natura sua talis verus homo, quales nos nascimur. Respondet: De præterita generatione aut nativitate in Sacris Litteris nihil legimus, quam rem certe Spiritus Dei expresse & ex professo describere, aut saltem dissentiam aut expressam mentionem nobis credendam proponere non dubitasset, eum in ea re ratio nostra manifestissima revelatio indigeret. Quod aliquo videt factum impossibile esse, ut quis sit æternus ante omnia secula, & tamen nascatur. hoc est, fiat, quod ante non fuit: quod ipsum non nisi in eo seculo fieri potuit, quod natum aut nasciturum præcessit. Sed præter nativitatem ex Maria Sanctissimæ virginis, de alia præstantissimo modo sic dicta nativitate, hoc est, de resurrectione ex mortuis & exaltatione Domini legimus in

Sacris Litteris, quod cum tunc Deus Pater generetis, cum ipsi in locum illius humane, inferioris, & moralis naturæ, non modo immortalis & Divinæ, & suæ propriæ homogeneæ & proximam naturam contulit, sed & omnem potestatem in Cælo & in Terra donavit, ut ipsi omne genu Cælestium, terrenorum, & subterraneorum flecteretur. Quamquam enim etiam ante, dum esset in terris: Filius Dei fuit, quia non modo nullum alium proprie dictum Patrem, qui in propriæ dictæ conceptione & generatione ejus, Patris efficaciam adhibuerit, præter ætissimum Deum Patrem omnipotentem agnoscat, non modo in forma Dei, respectu illius Spiritus Dei, in eum sine mensura effusi, & immanens potestatis patrandi miracula apparuit: Attamen excellentissimo modo Deus esse cepit, & quasi natus est Deus, quando humana & inferior natura deposita, Divinam & gloriosam naturam consecutus est, una cum plenissima rerum omnium potestate. Tametsi igitur nos, & Deum & hominem proprie dictum Christum fuisse agnoscamus, sed non uno eodemque tempore. Nec enim id fieri poterat aut potest, nec fluxæ naturæ corruptibilibus, cum incorruptibilis excellentia in unam eandemque personam simul & semel compingi potest. Verum diversis temporibus. Præterea non prius Deum, postea hominem; (præcepit enim esset ista degradatio) sed prius hominem, deinde Deum supereminenti magnitudine Paternæ potestatis exaltatum. Quod ex Apostolo discimus 2. Cor. v. 16. Quod ex eo tempore quando Dominus à mortuis est excitatus (hæc enim verba immediate præcedit vox, *resurrectio*, hoc est, resuscitatio) neminem jam novimus secundum carnem, & quamvis noveramus secundum carnem Christum, nunc tamen eum non novimus, puta ejusmodi qualis in carne vixit, hominem. Quod si quando Christus post resurrectionem homo vocatur; id idcirco fit, quia homo natus est, & fuit homo, humanæ naturæ vilitate ab aliis non discrepans, & ad exprimentum conjunctionem quam habet cum fidelibus suis, tanquam eorum Caput, & unus & medio eorum, tametsi propriè loquendo verus homo nunc vocari vix queat: non magis ac fideles ejus, qui fluxam & mortalem humanam suam cum immortali & Angelica commutabunt, cum hæc vox longe sit ignobilior, & vix digna præsentis ejus naturæ & status. Quod vero Auctor ait, Inde quod Ecclesiæ Carnem & sanguinem Domini honorat & veneretur in Eucharistia, patere posse, eam Christum etiam in humana ejus natura colere, & venerari: fugit cum ratio. Neque enim hinc sequitur quod eum pro vero homine habeat, quando erroribus suis adheret. Errores enim hujus Ecclesiæ Satanas ejusmodi esse voluit, ut non modo veritati, sed sibi metipsis repugnarent: Idque ut minori negotio fidem ita opinantibus subverteret. Quoniam igitur Dogmata eorum sibi parum constaret, manifestis vehigiis assequimur, ea longe à veritate abesse, & aperte erroris convinci, qui sibi nusquam constare solet.

Pergit Auctor & ait, Eos credere, mortem Domini & sanguinem pro genere humano effusum, resurrectionem, & exaltationem ejus cum multis aliis, non nisi humana ejus natura tribuenda esse, Sed cum præterita Divinitate conjuncta. Et addit, ejusmodi Sententiam nihil derogare seu Deo Patri, qui sors est Divinitatis, sed Filio in utraque natura. Verum in eo plurimum fallitur. Hæc enim opinio dici non potest quantum deroget, primum illi unico Deo ætissimo, Patri Domini Nostri Jesu Christi, deinde ipsi quoque Filio in quacunque natura consideretur.

Derogat Deo Patri, quia statuit non eum solum, & unicum esse ætissimum Deum, Sed habere alios duos sibi æquales, qui personis à se & inter se differant,

erant eisdem Divinitatis & potentatis participes, quorum unusquisque essentialiter Deus ab omni creatura.

Præterea derogatur plurimum bonitati, & clementie personæ Dei Patris, quando homines refrugantibus, tot Sacre Scripturæ testimoniis, asserunt eam nobis peccata gratuita remittere voluisse, donec eorum culpas in remissis. Fuit tamen natura ultus esset, & donec ipsi pro suis plene satisfacti esset.

Filio vero eius unigenito per speciem istam de æterna ejus Divinitate Sententiam, primum nihil veræ excellentiæ aut eminentiæ tribuitur: Deinde veræ & genuinæ ipsius gloriæ diminuitur.

Nihil veræ dignitatis tribuitur, quia opinio hæc quicquid unâ manu Domino porrigere videtur, alterâ manifeste admittit. Quia enim pleni est absurdorum, & contradictoriarum, esse peremptum; nihil tam excessum Domino tribuere potest, quod non evidentissimam nullitatem in se involvat. Et similis est hominibus alieno are obnoxii, qui immensam vim pecunie creditoribus suis solvunt, aut ostentant bonis, quorum possessione ipsi jam excideunt, aut in desolatis sub terra thesauris, quos in rerum natura nusquam reperitis.

Derogatur autem hæc opinio veræ, & genuinæ Christi dignitati, & excellentiæ. Quia omnis glorificatio & exaltatio Christi, de qua Sacra Scriptura verissimum testimonium perhibet, quod eam à Patre Filius pro merito suo accepit, simul consistere nullo modo potest cum æterna gloria, & potentate ante omnia sæcula per æternam generationem accepta. Quid enim opus erat exaltatione à Patre accipiendâ, si Filius æternam à Patri æqualem divinitatem ab æterno, & semper, & præteritis mortis suæ temporibus habuit?

Derogatur & beneficio in nos divinitus collato, quod per opinionem istam mors, & Passio Domini vocatur in dubium, maxima cum gloria ac meritis ejus detrimento. Divina enim personæ Christi, neque pati neque mori pro nobis potuit, ipsius opina coribus fidentibus. Malè minus humana personam Dominus non habuit. Quis igitur pro nobis passus & mortuus est? Certe neque pati neque mori cuiquam competere potest, nisi personæ, aut ut in Scholis loquuntur, supposito.

Tertio & quarta de levi est, que Dominum per Opprobria istos infertur injuria, quod doctrinæ & Religio ejus ob tam absurdas Opiniones male audit apud externos, nisi quod gravius videtur illa, quod ob eisdem etiam apud suos, atque (ut ajunt) & dei domesticos venit in dubium & contemptum. Unde innuente inter Christianos. *Atheorum* examina pullulant.

Quinta. Quid autem memorem, quod etiam apud optimam Christianorum partem opinio hæc humiliter Religiosis, hoc est, certam spem promissæ resurrectionis molatur & subvertit. In cuius tamen Spei confirmandæ gratiam, Christus tam æcerbam mortem subiit. Cum enim in humanæ Domini personæ, nobis quod ad naturam mortalem attingit æquali, à mortuis resuscitata, specimen edebat nostræ, resurrectionis: Hæc opinio non permittit ut credamus personam humanam esse mortuam, quæ nusquam fuit; sed in abstrahito naturam & quidem indissolubili, hoc est, hypostatica unione cum æterna Divinitate, aut potius Divina personæ secundæ consubstantiam. Quoniam & illud percipimus, quomodo istud unionis vinculum morte Domini abruptum potuerit, aut si abruptum non est, quemadmodum mors Christi vere evenire potuerit. Sed ne ulteriorem absurdum colluvium attingamus, maneat illud intantum quod Auctor asserit, quod Dominus in humana natura cum æterna Divinitate

conjunctus mortuus est, & resurrexit. Quid inde nobis inferri hominibus, quorum natura hypostatica unione cum æterna Divinitate conjuncta non fuit, solidae spei affligebit? Nec enim natura nostra, sed personæ immortetur. Persona autem Domini mortua non est, tantum natura. Non igitur resurgere quoque potuit, nisi natura, si modo de illa ipsa natura mori potuit, ad immortalitatem Divinitatem, imo secundam Divinitatis personam tam arcto nexu adnecta. Huiusmodi scrupulos Auctoris opinio de nostra resurrectione producit.

Perge Auctor & ait, *Spiritus Sanctus*, qui est in Deo, hoc est, *Spiritus Sanctus* de quo Scriptura Sacra dicit quod in Deo sit, tanquam *Spiritus* hominis in homine, atque est aliquid diversum à Deo, aut est ipse Deus. Si quid diversum, ergo Deus non est perfectus, immo aut perfectus minus. Respon: Mirum est profecto quod Auctor magis repugnare videatur Unitati & simplicitati Dei, si quid in eo diversum, & quod Deus dici non possit, consideretur (qualis sunt attributa & proprietates, aut quo vocabulo à Scriptura designantur virtutes Dei) quam si in uno supremo Deo tres diversæ personæ sibi æquales, quarum uniusqueque sit Deus, statuatur. An non id longe magis unitatem & simplicitatem naturæ divinæ tollit, magisque inducit compositionem. Spiritus igitur Dei, qui est in Deo, ut Spiritus hominis in homine, non indiget peculiari adoratione. Sed quomodo cum homini honor habetur: non deservit peculiaris honor Spiritui ejus, sed eodem honore qui deservit homini, honoratur & ipse ejus Spiritus: Ita quoties Deus ipse adoratur, quod opus est peculiari Spiritus Sanctus adoratione, nisi ut per eam vocetur in debum unitas & simplicitas Dei (quod incerto Auctori absurdum videtur) & ut sacrificium oritur cum non esse individuum, sed (ut Auctor ait) esse, compositum. Nos tamen eos, qui adorant spiritum Dei, in Deo mandentem, non accusamus Idololatriam, atque ut Spiritum Dei in Deo mandentem à personæ Dei ipsius non distinguimus, ita ne honorem quidem aut cultum ejus ab honore, & adoratione ipsius Dei separamus. Nonnam tamen Spiritus Sanctus, quod hominibus diversâ mensura confertur, ab illo Spiritu Dei, qui in Deo habitat, distinguere non necesse est: non minus atque ex quos gaudulos ab accessu forte totius Orbis incensum, aut scintillas promittentes ab immenso, & ipsam mentem incomprehensibilem igitur. Cui dono Divina adoratio competere nequit, quam iis hominibus, quicunque eo præditi sunt, quales erant Apostoli, eidem adoratione tribuitur. Hæc dono quoties aliquid ejusmodi tribuitur, quod ordinarie proprie loquendo non nisi personæ competat, aut tribuendum est, qui improprium in eo loquendi modum non videt? Nam quod omnia & singula donorum istorum personæ sint, id ne ipsi quidem Adversarii dixerint. Unus etiam Divinæ personæ partitionem in eos iniquales particulas Spiritus diversis hominum personis collati, nec Sacra Scriptura usquam docet, & ratio placeat repellit.

## CAPUT IX.

### De Statu Mortuorum.

Superest ultima Questio de Statu Mortuorum. & Sanctorum Invocatione. De Statu mortuorum ait Auctor, *Ecclesiæ Orientales* credere, & confiteri. *Sanctos post mortem vivere* iacim. *Dei*, & *Celsissimis* gerit *fratres*. Fundamentum huius Opinionis tacit Auctor duas assertiones, ac tertium Probabilium, aut ut ipse vocat *Historias* de *Lozano* & *Die* *Geccæ* n.

vite. Prior assertio est Pauli Philip. 1. 13. *Utrique constringor, Cupio dissolvi & esse cum Christo, quod longe melius esset, sed ut maneam in Corpore magis necessarium propter vos.*

Altera est 2. Cor. v. 6. *Scientes quod quamdiu sumus in carne peregrinamur à Domino: (sive enim ambulantur non per speciem) Sed confidimus & probamus potius peregrinari, & migrare à corpore & presentes esse Domino.* E quibus assertionibus patet, primum quod post migrationem à corpore animæ nostræ sunt cum Domino, & presentes sunt Domino. Secundo, quod id ipsis sit multo melius quam manere in corpore. Quod si istæ animæ tunc cum sunt presentes Domino, cum Christo conversari, aut illum videre, gaudium celestibus una cum ipso frui, cum videre, gloriam ejus cernere &c. non possint, sed tanquam surde, mutæ, cæcæ creaturæ in statu vegetabilium longe deteriori & viliori, quam sit motorum animalium, relinquuntur, non istis hoc longe melius pro ipsis, præcipue pro Apostolo, Spiritus Sancti solatia præ aliis abundantia, quam vivendo super Christum, cum calere & gaudio bonæ conscientie ac spe vite æternæ frui. Proinde certum est Animæ Iustorum post migrationem à corpore, absque corpore, habere aliquæ organa sensus, usus, auditus, intellectus, sermonis &c. priusquam generalis resurrectionis adveniat.

Resp. Ex utroque locorum istorum Pauli, non plus Auctor elicere potest, quam animas mortuorum in Domino, esse cum Christo, eique adesse presentes, atque proinde esse in statu perfectæ cum Christo conjunctionis. Propterea à Spiritu Sancto vocantur Spiritus Iustorum, qui perfecti evaserunt. Heb. xii. 28. Phil. viii. 12. Vide supra quæ de perfectæ cum Christo conjunctione disseruimus. Quamvis enim & in hac vita conjunctionem cum Christo habeamus, per Spiritum quem nobis donat. Sed quia donum istud Castelle culpa nostra amittere possumus, ideo hæc præsentia & conjunctio cum Christo, quam hoc loco Sacra Scriptura animabus nostris tribuit, est longe perfectior, quæ jam est extrã aleam & periculum omnis disjunctionis. Quod si donum Spiritus Sancti in hac vita (quanquam culpa nostra amitti potest) merito arthabo æternæ mercedis nostre dicitur, multo magis felicissimum statum mortuorum in Domino, & requies ab omnibus laboribus artha & initium ulterioris eorum felicitatis dici potest, quæ ipsos plena demum & perfectæ post resurrectionem manet. Itã ut animæ Sancto, um in coelatu non adiut tantum, sed exordium beatitudinis sue habeant. Sed quod faciem Dei videant: & pleno Castellis felicitatis gudio fruuntur, præcipue vero, quod & functiones aliquas aut officia exercent, si uti cum resuscitabuntur & gloriosis corporibus induentur; Id neque in istis locis neque alibi usquam in Sacra Scriptura legitur; ac proinde in ea Opinione tanquam fundamentum invocato eorum superstrui non potest. Cæterum de statu mortuorum id ex Sacra Scriptura discimus, quod requies & somnus vocatur, cuius ea est proprietas, quod is qui vero & profundo sopore sepultus est, quamvis organa & facultatem sensuum non amittat, tamen ob organa impedita, uti istis vigilantiam more non potest. Idem de mortuis in Domino statuendum est, quod licet loco veterum, vilium & corruptorum instrumentorum longe nobiliora quam ante in gloriosis corporibus quibus induendi sunt, pro se jam preparata habeant, nondum tamen illis utuntur, donec ex tam blando sopore excitabuntur. Nam quæ nobis à Spiritu Sancto in Sacris Litteris expresse revelata non habemus, tamen conjectura quadam assequi posse videamur, de iis nihil firmiter asserere possumus. Ergo id quoque quod animæ Iustorum antequam gloriosa corpora induent, loco corruptorum corporis instrumentorum,

aliqua sensuum organa habeant istque utantur, nihil asserere licet, quoniam de eo in Sacris Litteris altum est silentium. Sed inde quod mortui in Domino, antequam à tam felici forno suo excitentur plenis æternæ vite gaudiis æquò frui nequeant, atque cum excitabuntur, concludi nullo modo potest, eos non modo mutis animalibus, quæ sensibus utuntur, sed hominibus etiam vigilantibus, & sub ipse vite æternæ in terris certantibus, non esse longe intervallo feliciores. Habent enim duo præ hominibus in hac vita felicissimis. Primum quod qui in terris degunt adhuc non absque metu dubii luctus cernent, & quod operati sunt amittere possunt. Ad mortui in Domino, ea victoria potiti sunt, quam nulla tentatio, nullus hostis, nullus calus ipsis eripere potest. Alterum est, quod fidelis in terris aut cum peccato, aut cum tentationibus ejus, cum inhumatæ corporis mortalitatis, cum Mundo maligno & solido, cum pervertitæ & falsitatis periculis, cum astutia & potentia Sathane molestæ luctu & confictari coguntur. Ad mortui in Domino à laboribus requiescunt, jamque ex isto periculoso gurgite, qui tot myriades hominum absorpsit enatare: non jam ipsis labor, non metus, non dolor aut tristitia molestiave ulla timenda est; sed paratum triumphum ac mercedem virtutis suæ placido somno in Domini sui domicilii quiescentes expectant. Non aliter ac si quis Magnorum in terris Principum fortissimum militem, qui pro gloria ac dignitate sua dimicando gloriosi facinoris specimen in prælio edidit, victorem pugne labore & vulneribus festina ac semivivum à loco prælii auferri, & in palatium suum transferri jussim, certa jam & explorata spe vitæ & mercedis gaudemem ab breve tempore destinata virtutis suæ præmia expectare robeat. Quis dixerit conditionem militum in prælio relictorum: & in ista certamine adversus hostem sub ancipiti victoriæ spe sudantium posse conferri cum statu & sorte ejus, qui jam laboris & periculi expertus, victoriæ & præmiis securus, gratissima requie, ad breve cito venturi gaudii tempore fruitur? Quærat tamen aliquis, quomodo in Castelli Palatio nunc animæ istæ quiescere possint, quoniam legitimus 1. The. iv. 17. simul cum iis qui in terris transmigrabunt rapiendos in nubibus, ut in Aëre obvia fiant Domino, fideles resuscitados, & ex illo temporis articulo, utrosque semper cum Domino futuros. Resp. Sed ibidem vers. 16. expresse Apostolus ait, Mortuos in Domino prius resuscitandos, hoc est, corporibus gloriosis induendos esse, quam vivi transmuteantur, mox postquam immortalitatis compotes facti fuerint omnes, utrosque simul in aëre obvios fore Domino, ut cum illo perpetuo maneant. Nihil igitur impedit quominus quemadmodum respectu temporis non simul, ita respectu loci, non eodem in loco, sed alii in terris, alii in Cælo immortalitate induentur, & mox utrique in Aëre conjuncti, in eodem aëre obvia fiant Domino. Præcipue quia sicuti particula *ἀπὸ* est ad verbum loci ita particula *ἐν* (quæ hoc loco Apostolus utitur) est adverbium temporis; ita ut non unum locum ex quo utrique prodituri sint ad occurrendum Domino, sed unum tempus istius occurus vocula hæc isto loco significat. Alias animas mortuorum ibidem esse, ubi est earum Dominus, hoc est, in Cælis; & ex promissis Domini & ex verbis Apostoli de conjunctione eorum cum Domino, ita ut sint præsentis Domino, satis liquido constat.

Huic nostræ Responsioni occurrendo dicit Auctor. Quod si quis intelligat & credat verba Apostoli duntaxat designare certitudinem salutis sue, nomine de ea certo fuit persuasus dum ait Certamen bonum certavi, cursum absolvi, fidem servavi &c.

Resp.

*Resp.* Non modo ratione certitudinis in salute consequenda, sed etiam ratione liberationis à necessitate certaminis : & quod à laboribus & molestiis requiescere debeant, longe potior est conditio mortuorum in Domino, quam militantium ac certantium. Sed & hæc verba Pauli certitudinem salutis ejus continentia, prolata sunt sub exitum vitæ ejus, quando se cito sacrificandum esse prædixit : & appropinquante dissolutionis ejus, hoc est, mortis tempore ut *vers. 6.* immediate glorificationem habere Apostoli antecedente legimus. Aliter locutus est Apostolus priusquam finis certaminis ejus appropinquasset *Philipp. 1.1. vers. 11.* Si forte occurrat resurrectionis mortuorum, non quod iam acceperim, aut perseculus sit me (vide supra) sed sequor ut assequar aut eam persequar, quemadmodum et ipse comprehensus sum à Christo. Fratres ego me existimo nondum apprehensum esse. Alibi vero. *Commune carnis meum et subigo me fortaliter prædicans ipse reprober 1. Cor. 15. 27.* Et ite, cum nihil mihi conscius sum, sed non ideo iustificatus sum. Nam qui me iudicat Dominus est *1. Cor. 15. 4.* Magna igitur præ aliis prærogativa est, certitudo salutis quam nemo assequi potest ante certamen victoriæ finitum. Sed non minor Requies ab omnibus laboribus & molestiis quæ in Spirituâli certamine animos & corpora certantium affligunt. Quorum neminemque sub exitum demum vitæ contingit, per quem Spiritus iustorum perfecti sunt.

Quod atque ad celebrem illam de Lazaro & Diwire narrationem causa nulla est, cur inter tot alias Parabolas Domini, hæc sola duntaxat historia dici debeat, multæ autem causæ sunt cur historia censeant non possit. Causam non esse, cur historia censeatur, ob id quia in ea Lazari nomen extat, ex eo patet, quod hæc circumstantia ad istam narrationem claris ob oculos hominum ponendam, erat necessaria, in qua Dives ille damnatus longo loci intervallo distantem se singularem aliquam ab aliis diversam sibi autem notam personam, noscitur & alloqui debuit, quod aptius enarratur per singulare ejus nomen quam per generalem descriptionem. Non repugnat igitur naturæ Parabole ista circumstantia, sed eam potius ornat & illustrat. Contra multæ sunt causæ, Cur hæc narratio, proprie dicta historia esse nequeat. 1. Quod Auctor Epistolæ ad Hebræos omnes quod recensuit, (quos inter ne Abrahamum quidem omisit) negat accesserit esse promissionem, & asserit, quod Deus noluerit eos absque nobis evadere perfectos *Hebr. 11. 39. 40.* Quid de illis dici non poterat, si ante tempora Christi & Apostolorum in Cælo æternis jam gaudiis fruerentur, & eorum compotes homines in sinum suum receptos efficere possent. 2. Repugnat id vel ipsi adversariorum opinioni, qui ex hoc loco argumentantur. Nam si hæc narratio vera est, id ante mortem Domini accidisse necesse est. Tunc vero ne ipse quidem Abrahamus secundum ipsorum opinionem erat liberatus ex Limbo inferni, tantum abest ut quinquagesimæ posset in Cælo in gremium suum recipere ac beatæ. 3. Status damnatorum & penas inferni luentium propter circumstantias loci & plurimas causas non permittebant ut damnati cum Sanctis & in æternum beatis aliquid negotii aut commercii, aut colloqui habere possent. Est igitur hæc pura pura Parabola, ex qua nullum argumentum ad confirmandam Auliorum opinionem sumi potest.

Hæc legendibus patet Auctorem allatis argumentis suis nil probasse. Nunc videamus quomodo rationes nostras refellere contendant. Duas duntaxat proponit, tamen earum plena sit Sacra Scriptura. Prima est *2. Tim. 17. 8.* ubi Apostolus ait coronam, hoc est, mercedem Justitiæ, tam ipsi quam aliis fidelibus revelandam esse in illa die cum Iustus

Judex veniet ad iudicandum vivos & mortuos. Ad eam nihil respondet aliud, nisi quod ea loca ab ipso adducta non taceant, cum tantum de coronatione corporum in generali omnium resurrectione intelligenda sit. *Resp.* Non loca ab Auctore adducta, sed explicationem Auctoris ratio nostra refellit, quia non de corpore tantum, sed de tota persona sua, quemadmodum & personis omnium fidelium loquitur Apostolus, quod in resurrectione demum accepturi sint mercedem suam. Corona enim Justitiæ. *2. Tim. 17.* est corona vitæ quam promittit Dominus omnibus qui diligunt eum, istædemque omnino reddenda est, quod non ad sola corpora, sed ad totas earum personas pertinet. Jam vero ex locis supra propositis evincere voluit Auctor, mortuos in Domino etiam ante resurrectionem contemplari faciem Domini & gaudium celestibus frui. Rur igitur hæc explicatio Auctoris, cum Apostolus ostendat Animas mortuorum in Domino, licet sint cum Christo, & ipsi sint præsentés, tum demum tamen plenam mercedem suam accepturas cum resurgent homines.

Alter ratio est ex loco *Hebr. 11. 39.* Ubi Apostolus concessa magna Sanctorum multitudine ait : *Oramus eos testimonio Fidei probatos non accepisse promissionem, quod Deus de nobis melius aliquid consiliaverit, et absque nobis illis plenam mercedem acciperent.* Unde apparet non singulos statim post mortem suam singulatim admitti ad gaudia Cælestia, sed omnes Iustos expectare resurrectionem, ut unâ & simul omnes eorum fiant compotes. Ne ad hanc quidem quicquam, quod ad rem faciat, respondet. Primum enim cura vellet suam supradictorum locorum explicationem à nobis proxime refutari, cum hoc Pauli loco conciliare, difficultatem & contradictionem auget, dum ait Sanctos sub Lege cum non haberent promissionem plus accepisse, quam continebat promissio, ita ut ipsi abunde satisfactum sit. Illic autem Spiritus sanctus expressè asserit, eos habuisse promissionem, sed eius fructum nondum continuisse, ne tunc nobis salutem consequeretur. Deinde in ultimore resolutione, sententiam sumi de statu sanctorum sub lege dicturæ eorum ipse in dubium vocat, dum ait : *Sancti non habendo promissionem jam contemplantur faciem Dei & gaudium celestibus fruuntur, nulla per hoc injuria esset illis.* Si enim alicubi detinentur, aut detinentur, atque quasi Filii Dei vivunt in Mundum, ne absque nobis mercedem acciperent. Si quis se ad exemplum Iudæi dicitur inquit. Quis non videt cum iam inferre turbi & menti Pauli & Sacre Scripture repugnantiam obicere. *Resp.* Hic ut supra cum vollet in locis sacre scripture repugnantiam tollere in sua propria opinione repugnantiam & contradictionem aperit. Nam si animæ sanctorum sub Lege mortuorum alicubi detinentur, palam est eas nondum faciem Dei cernere posse, si tantum tantum ante adventum Domini detenti, qui resurrectionem archas eos ex hoc detentionis carcere dimissos. Quia vero asserit detentionem hanc ad Diem Judicii non posse protrahi, certe aut per mortem Domini (ut communis opinio fert) aut post mortem Domini, atque adeo post scriptas literas illas ad Hebræos ex ea dimissi sunt. Si per mortem Domini, quia post eam Epistolæ ad Hebræos scripta est, cur in ea Spiritus sanctus asserit, eos nondum promissionem obtinuisse? Sin id factum post istas literas scriptas, querimus quonamodo & quando id factum, & quis hunc nuntium nobis alio ex orbe attulit? Nam de eo in sacra scripture & historia Ecclesiastica alium est silentium. Proinde nobis cum, alio Apostolo sentiendum ac dicendum est, ipsi scilicet ac nobis Coronam & mercedem esse repositam, quam ipsis reddet Iustus Judex eodem tempore ipso & Paulus

Cccc ;

& amari.

& omnibus qui dilexerunt adventum Domini. Nos vero non modo ab Apollolis, sed ab ipso servatore didicimus fructum & impletionem promissorum Dei & praeiorum Novi Fœderis expectandum esse usque ad illatrem adventum Domini, hoc est, ad supremum Iudicii diem *Joh. vi. 39. & 44. 45. Haec est voluntas, ait Dominus, ejus qui misit me Patris, ut ex omni eo quod mihi dedit, nihil amittam, sed resuscitem in diem supremum.* Quae verba planum faciunt; quod nisi Dominus mortuos excitaret supremo die, non evaderent à statu mortis: quem Dominus hoc loco perditionem seu interitum vocat. Quod dici nullo modo posset, si homines ilico post mortem gaudiis vitae fruerentur. Et haec Predicationis Christi doctrina erat ita vulgata & nota omnibus, ut ne Martini quidem, quamvis sequioribus curis multum distans, lateret *Joh. xi. 24.* Argumentis igitur nostris adeo non concussis; ut ne levi quidem brachio & parcente manu tangereatur, suisque opinionibus. Ne per speciosas quidem rationes confirmatis, audet gloriari Auctor, quod eas testimonio sacrae scripturae & idoneis argumentis stabilierit. Quod iudicium sequi Lectoris subest.

## CAPUT X.

De Invocatione Sanctorum.

**T**Am patri ac debili, quod jam vidimus, fundamento jacto, non à meliori materia in eo substructionem erigit, quaeq; adeo fundamentum suo male cohereret, nequamvis illud esset firmura ac solidum, rueret tamen esset necesse quod superstruatur. Tametsi enim haec opinio, quod sancti ante resurrectionem facie in Dei videant, vera esset, tamen id quod ex ea deducunt; quod iidem in facie Dei quam contemplantur omnia videant, ac proinde preces omnium ad se confugientium audiant, consistere nullo modo posset. Quamvis namque Deus felicitatis suae in Caelis homines quodammodo parti cipes faceret; Potestatis tamen, omnipotentiae & omnipotentiae suae eos compotes fore non possit. Multo minus consistere possunt quae ultra superstruuntur, cum non modo parietum, sed ipsius sui lameati quales ruinae minetur.

Sed itaque ulterius progreditur Auctor proposita Ecclesiae suae sententia, quod sancti mortui auliant preces hominum ad se ut pro ipsis intercedant confugientium. Sule t enim ejusmodi ratione. Si Abraham vocem dannaui Divini, & vicissim Divini ille loquentem Abrahamum audire potuit, licet inter eos immensum Abyssum intercederet, quanto magis vox & preces vivemus in terra & loco intermedio existentium à Sanctis audiri possunt?

**Resp. I.** Oculusest Auctor assertionis suae, quam proxime pronuntiat, quod Abraham cum ceteris alicubi detineretur, saltem ad alevitum vel potius mortuum Daviam, quando descendit ad inferos secundum opinionem illorum. Non poterat igitur ante mortem Domini esse extra custodiam, in qua detinebatur; aut ex Caelo per locum intermedium oculis suis perstrare, usque ad sedes inferiorum. Unde apparet Parabolam hanc esse non historiam. 2. Sed quod Abraham glorificatus, ac, ut autunt, Dei fidei contempnans, Caelestem perfectionem adeptus, tam longo intervallo distans Divitem vidit & audivit, minus forte mirandum sit. Verum Dives dimittat, qui neque faciem Dei cernere, nec ulli Caelesti perfectione praeditus esse poterat, quomodo à tam longinquo, per tot impedimenta Abraham prope loquendo videre, & audire potuit? Hinc iterum apparet Parabolam hanc esse, non

historiam.

3. Verum hic ipse locus *Heb. xi. 39.* ostendit Abrahamum, qui nondum ipse ante mortem Domini promissionem Dei obtinuerat; non potuisse, quantum respicit & proprie loquendo in unum suum receptum, Caelestibus gaudiis beatè. De quo quia jam dictum est & infra dicitur, tunc satis dictum esto.

Oppone mox sibi Auctor objectionem nostro nomine his verbis: *Quid opus est querere alias intercessores ad Deum, cum unus sit omnium hominum Intercessor ac Mediator Christus Dominus, qui ita pro nobis intercedit, ut ipse nostri misereri possit.* Respondet. Hoc nihil obstat quominus & ad ipsum hunc mediatorem mortales peccatis onusti intercessionem indigeant. Cur enim Apolloli commendant & impetrant preces & intercessionem pro aliis, cur pro se ipsis intercedi possulant? Cur non modo suas & aliorum necessitates, sed etiam res ad ipsos Dei gloriam pertinentes, precibus piorum promoveri optant? Quibus tamen omnibus officiis nostris non laeditur munus mediatoris Christi, & in omnibus Dissidentium Ecclesiarum vulgo omnes preces aliorum pro se implorant, Salvo honore mediationis Christo competitis.

**Resp.** Non in eo adversus Mediatoris Christi Officium delinquant implorantes eorum preces, qui prodesse cuiquam apud Deum possunt, quod pro se ad Deum Christumve intercedi possulant? Id enim per se, non modico, sed laudabile & injunctum nobis est. Sed in eo, quod id vitiose faciunt: tribuendo Sanctis tacite potestatem Divinam, quam Deo tantum & unico Filio ejus Mediatori Dei & hominum competit. Recte vero Auctor ipse munus Mediatoris describit, quod ita pro nobis intercedat, ut ipse quoque misereri possit. Idem illi ex vi opinionis & actionum suarum Sanctis hominibus tribuunt. Scientes enim primum quod in Domino obdormierint, deinde non videntes eos, & ignorantes an praesto adsint, vel eos audiant precibus eorum intelligant, audent semper & ubique ad eos confugere, credentes sese ab iis semper & ubique exaudiri posse. Quod non eadem omnipotentiam, sed & omnipotentiam & omnipotentiam in se includit. Talis enim facultas exaudiendarum precum absque divina omnipotentia cogitari nequit. Unde autem constat cuiquam Sanctorum ejusmodi potestatem collatam? Unus est Mediator Christus, qui etiam in Caelo ac terris accepti & exercet, nec praeter eum tribui cuiquam potest, absque ipsius dignitatis injuria. Illa vero excusatio calva est, quod tantum intercessio Sanctorum, non vero auxilium implorentur. Cum enim iis tantam potentiam & potestatem, qualem descripsimus, tribuunt, etiamsi ulterius non progrediantur, satis in eo Christi injuria cernitur, dum suae dignitatis consortium admittuntur alii quare soli duntaxat competit. Verum id vix fieri potest, quia ulterius progrediantur. Cui enim tantum ut diximus divina potestatis tribuitur, nil propius factu est, quam ut ab eo non intercessio tantum, sed & auxilium ipsa speretur. Quod non modo posse fieri, sed passim fieri, Auctori ipsi & omnibus nullum est.

Objectioni supradictae occurrenti Auctor dicie, *Aiunt, Licet quidem arbitri ac postulare intercessionem vivorum, at non mortuorum.* Loco responsionis querit, *Quomodo?* Resp. Causam ejus rei, & quidem capitalem & maxime momentari, exposuimus.

Mox assert duas rationes, cur Sancti mortuos precibus invocare liceat. 1. Quia licet divini precari Abrahamum, ut mitteret Isaacum ad dorem Patria ejus. 2. Quia jam (ut assert) prohibet animas Sanctorum vivere, audire, videre, loqui.

**Resp.** ad primam, quamvis & supra refutata sit, 1. Parabola pro re gesta allegari acquit. Nam nec Abrahamum



Abraam tunc obtinuerat promissionem. *Hebr. xi.* Neque Dives damnatus, in re ipsa ut videre in Caelo existentem Abrahamum, neque compellere, aut loquentem audire potuit, cum non esset in Statu Beatorum, quibus solis eam speciem omnipotentis, quod videret & audiret quicquid voluit, in facie Dei quæ intuentur, Auctor tribuit.

Secundo. Exemplum hoc est admodum dissimile, nec ad propositum quadrat. Queritur enim, an eos, quos non videmus Sanctos religiosi precibus invocare liceat. Auctor vero allegat exemplum, non religiosarum precum, quæque ad invisibilem & nobis non presentem funduntur. Sed simplicem petitionem ad eum directam quem Dives vidit, audiuit & cum eo collocutus est. Tercio. Non omnia quæ Parabola continet, vel in vera historia referuntur, digna sunt quæ imitentur. Plura eorum, quæ vere narrantur, vitanda sunt. & in ipsis Domini parabolis non desunt quædam, quæ nullo modo imitanda sunt, quales est factum Dispensatoris illius, cui roneris ejus abdicatio deunciat fuit. Quarto mens & Scopus Domini in hac de divite Lazaroque narratione fuit, ut ostenderet, Sero tunc impiorum misericordiam, cum quis in Statum damnatorum incidit: Præterea Deum quoties dat doctrinam, & Leges fert Populo suo, vellet secundum eas vivamus, non expectantes miraculosa alium Cæliis admonitionem aut revelationem extraordinariam, quæ excitetur ad faciendum officium. Quorum utrumque continebat postulata illius Divitis. Imo eo ipso Dominus damnavit id genus precum, quod eas non exauditas & repulsam tulisse ostendit. Inique igitur & parum apte nobis ad imitandum proponuntur ejusmodi preces, quæ Dominus iniquas & pauperum concessibiles fuisse censuit.

Ad alteram rationem respondeo. Animas Sanctorum ante resurrectionem videre, audire, loqui, An Auctor sufficere probaverit, æqui Lectoris judicium esto. Sed quamvis probavisset, aut id extra controversiam esset, non ideo sicut ferunt animas istas esse omnipotentes, omnisficias, omnipresentes & omnes quicunque ad eas confugiant, ubique & semper videre, audire, intelligere quid petant, atque adeo exaudire & adjuvare posse. Longa inter hæc distantia est. Ideo diximus, tamen istud debile fundamentum, quod jecit Auctor, in vestigiis suis maneret, substitutiones tamen in eo erectas, suamet invalida mole ruituras.

Mox ostendit rationes ob quas ad intercessionem Sanctissimæ Virginis confugiat Orientalis Ecclesia. 1. Quod per solam naturam debito, cum obdormisset in Domino, recepta est in Cælum. Quod licet in Libris Novi Testamenti non legatur, non tamen est vocandum in dubium. Quamvis enim hic liber sit solus, in quo Leges Dei descriptæ sunt, quibus addere aut demerere quicquam nemo ausit. Tamen & Mosi Libri soli erant quinque, in quibus Lex Dei descripta fuit. Nec ideo alii Libri Veteris Fæderis, Prophetarum, Historiarum, & Psalmorum fides derogatur, quamvis eos Deus nusquam pro authenticis proposuerit; Sed autoritate Ecclesiæ Judaicæ fideantur. Credimus igitur omnes Eliam esse in Cælum receptum, quoniam de eo in Libris Mosi nihil extat. Cur idem de Sanctissima Virgine credi non debeat, quamvis de eo in Novo Testamento nulla sit mentio? Resp. Quæmodum Libri Veteris Fæderis, non modo Lex Mosi in quinque Libris ejus comprehensa, Sed alii omnes Prophetici, Historici, & Psalmi sunt omnium consensu in Canonem recepti, Ita libri quoque Novi Fæderis non modo leges Novi Fæderis ab Evangelistis, & Epistolis Apostolicis descriptas, Sed historias & Acta Apostolorum & Prophetiam Revelationis Joannis continentes, sunt unanimi omnium consensu pro Authenticis recepti. Sicut igitur

olim historiae de Elia in Cælum recepto credebatur, quamvis ea in Libris Mosi non extaret; (nec ullo modo scriptum extare poterat: quod longo intervallo post scriptos istos libros gestum est) eodem modo nunc, quicquid in Actis Apostolicis scriptum est, fidem invenit apud omnes, quamvis neque in Evangelio, neque in Epistolis Apostolicis narratur. Sed prava est ista & doli multiplex antithesis, quæ Auctorem totum Novi Testamenti Codicem solis quinque Libris Mosi opponit: suspectas autem & fabulosas post ævum Apostolicum historias, reliquis Prophetiarum & Historiarum Biblicarum Libris, nullo modo suspectis, sed jam in Canonem receptis. Nam ut olim toti Bibliothorum Codici credebatur, Ita nunc omnibus Novi Testamenti Libris sua constat auctoritas. Alii omnes libri extra Canonem, quemadmodum ante hac partim fide digni, partim suspecti erant; Ita nunc sub Evangelio alii alius certiores aut suspensiores censentur. Nullus tamen tantæ auctoritatis ac certitudinis est, ut cum libris in Canonem Christianorum receptis conferri aut certare possit.

Quod autem rogat Auctor Libros Propheticos Josue, Judicum & Historias Biblicas Ubinam Deus pro authenticis haberi jussit, & asserit eorum certitudinem, sola Ecclesiæ Judaicæ autoritate fulciri. Ut Christianæ quoque Ecclesiæ auctoritatem, supra Sacram Scripturam auctoritatem extollat: Ad quæstionem hæc ita respondemus.

Resp. Nullus liber est, quem Deus peculiari aliquo mandato, aut miraculoso & extraordinario modo confirmaverit: Sed effecit ut Cælestis ejus veritas suamet primum indole ac natura, Rationi plane congrua, imo rationem convincente commendata, mox miraculis & sanctimoniam eorum qui eam prædicarunt, & in scriptis suis posteritati reliquerunt, confirmata, fidem apud omnes Dei timentes inveniret. Hæc Fides nulla imperiosa Ecclesiæ auctoritate inculcata est, quæ quia homines invitos ad credendum aut opinandum cogit, fidem potius abrogare, quam conciliare solet. Sed ex unanimi & voluntario ac libero omnium consensu nata est, ne istis quidem exceptis, quos ista superba & violenta dominatione minax Ecclesiæ auctoritas, posterioribus sæculis oppressit aut afflixit. Cum enim nullam in ejusmodi Libris homines causam dubitandi aut suspicandi invenirent; Imo puram Doctrinæ veritatem Cum prædicatione Apostolorum congruam agnoscerent, sicuti primitus eos pro certissimis habuere, ita certitudinem istam & auctoritatem eorum, posteris suis per manus tradidere, ut ita hodie quoque omnes, quamquam in plurimis aliis rebus secum discordes sectæ atque Ecclesiæ, ab unanimi isto in agnoscenda eorum auctoritate, consensu discedere non audeant, quod absque miraculosa & extraordinaria Dei potentia & providentia accidere non potuit.

His breviter ad verba Auctoris de Auctoritate Ecclesiæ præmissis, primum ostendimus, Non ideo incertis narrationibus fidem derogari, quia in Libris Novi Testamenti non extant, Sed quia non ex Scriptis fide dignis, sed potius fabulosis desumptæ sunt. Quamvis enim Libris Novi Testamenti, ac proinde cæteris quoque Biblicis præ aliis omnibus fidem habeamus; tamen alios quoque libros, sine justa & gravi causa non rejicimus. Deinde res post exaltationem Domini, & circa ævum Apostolicum gestas, credimus quidem ab hominibus piis conscriptas, & memoriæ posteritatis relisas, quod fecit Hegesippus, & si qui erant ejus similes. Sed eorum Scripta nostris temporibus invide atque eripuit ab antiquo inveterata erroris conspiratio, cuius idem Hegesippus mentionem facit, hoc est, Antiquissimus ille in errores non paucos & factiosus consensus, qui



Qui veras narrationes aulibus partim suppressit, partim corruptis, & immutavit, & in locum illorum commenta impostorum & fabulas subiecit, quoniam gliscitibus erroribus & eorum Patronis, vera rerum tunc in Ecclesia gestarum notitia noxia erat & lunella. Quod ne quis a nobis solis dici putet, inter defensores opinionum Auctoris celeberrimus Vir Dionysius Petavius, idem queritur (quinguan non omnia aperte uti debuit exprimens) lib. v. cap. 111. Rationarii Temporum. Quibuldam enim actus D. Petri breviter commemoratus, addit Reliquorum Apostolorum Acta, nulla scire certa ac fide digna historia comprehensam obscure latere. Deinde initio Cap. v. lib. ejusdem ait. *Christiana res illius tempora haud magna luce videntur. Causam infra ibidem subnectit quia plerique fabulae & incerta narrationibus aspersi sunt.* Itaque igitur testimonia de Annaliis per ea tempora Conditoribus, qui nunc extant, habemus. Non nos igitur soli, sed ipsi defensores opinionum, ad quas delectat Auctor, narrationes illius Seculi, talia & fabulorum arguunt.

Quod ad rem ipsam attinet, Sententiam hanc de recepta in Caelum Beatissima Virgine, nos oppugnare, aut tali arguere nolumus, neque id à nobis ulla necessitas, aut Sententiarum nostrarum ratio requirit. Nec de omnibus cum potentioribus Ecclesiis litigandum est. Scimus enim & credimus, quem admodum Dominus noster exaltatus est, longe super omnes Principatus, & atque imperia Caelestia; Ita & beatissimam Matrem ejus dignam esse, quae supra Angelicorum Ordinum cunctas extollatur. Sed ex hoc ejus excellentia inferri nequit, eam in Divino cultu & invocatione coequandam esse cum eo, qui datam sibi habet omnem potestatem in Caelo & in Terra, aut post interdictum Praecepti Divini in cultu religioso hominum facere audeamus id, cuius nobis neque per Praeceptum, neque per expressam permissionem licentia concessa est.

Alteram rationem ob quam Ecclesia confugere debeat ad intercessionem Sanctissimae Virginis, ponit quod illa spiritu Prophetico praedixerat. *Ab hac lineae beatam praedicabunt omnes Gentes.* Luc. 1. Quis igitur hanc beatitudinem Divae Virginis non colit, verbo Dei repugnat. Omnes igitur Gentes beatam illam confitentur propter infinitum Catholicorum Ecclesiarum. Resp. Non potest Auctor propter hoc institutum Ecclesiae Sanctissimam Domini Matrem beatiorum censere quam nos absque ullo Ecclesiae Edicto censemus, credentes firmiter, eam non solum fuisse, sed fore in secula beatissimam. Vanum igitur laborem suscepisse facis operose & multis verbis contendens probare, quod probari nulla postulabat necessitas. Migi causa ejus expediebat probare, quod personae ejusmodi, quae beata censenda est, religiosus cultus & invocatio deferenda sit, eum fiducia quod nos ubique & semper audire & juvare possit eo quod sit beata. Nam & primus Psalmus omnes qui in lege Domini delectantur, Et ipse Dominus audiatque verba sua, Pauperes Spiritu, misericordes, persecutionem patientes, & Jacobus Apostolus eos qui tentationem superaverint, beatos praeficit. Nec tamen inde concludi potest, quod ejusmodi homines potestate in Caelo & in Terra carentes, semper & ubique quolibet audire & juvare possint, quod uni soli Deo Patri & filio ejus angelico competat.

Tertiam rationem adjicit. Visiones varias piorum miraculosas. Quibus cur fides abrogetur, rationem non videt auctor.

Resp. Imo cur ipsas fides habenda sit, causis nulla superest, quoniam veteris praedicationis doctrinae, iam sine factis miraculis confirmatae. Nos autem ut novis doctrinis, ita miraculis eas confirmantibus utique indigemus: insuper praestant nos Spi-

ritum Sanctus Filium perditionis venturum in miraculis mendacibus.

Afferit postea rationem, cur Ecclesia ad Sanctorum mortuorum intercessionem contingat: quod quemadmodum dum viverent Caritatem nobis exhibebant, ita post mortem placent immo Christi adversus nos. Resp. Verum id nulla ratione probat, eos qui in Domino obdormierunt, atque in somno suo excitentur, posse nobis aequè, imo magis etiam operam ferre, quam dum viverent. Nam dum viverent, nos poterant preces audire nisi praesentium: nec per somnium, sed vigilantes nos juvabant, nunc vero tam longe à nobis distiti, neque à somno suo excitati, quousque semper & ubique preces nostras audire, vel exaudire possint?

Docet postea quomodo dignoscendi sine post mortem Sancti à ceteris mortuis, & ostendit Ecclesiam ne pios quidem homines pro Sanctis recipere, nisi corpora eorum miracula patrent. Sed non docet quomodo nunc vera à falsis miracula dignoscenda sint, quorum quæstio copia germinaverit, nescium esse aequit.

Deinde aliquos obiectantes proponit quibus respondet.

1. Aliud est petere à Sanctis ut intercedant apud Deum, Aliud Divinum cultum & adorationem ipsis exhibere, non aliter atque ipsi Deo, cum eam differentia est cultus ipsius Dei, à cultu Sanctorum, quibus Tempa extruuntur, geca sistentur, adoratio exhibetur, Festis diebus memoria recolitur, thura adolentur, lampades accenduntur &c. Respondet Auctor agnoscendo magnam esse debere differentiam inter cultum Deo & cultum Sanctis exhibitum. Fateatur tamen externam & corporalem adorationem, quae Deo & Sanctis exhibetur, non habere differentiam: Sed hanc differentiam esse in corde & animo. Sed ne quis suspicetur nos verbis nostris sensum Auctoris adulterasse, verba ponimus. Deo igitur ait *competit Cultus Laetitia, Sanctissime Virgini Hyperdulce, Sanctis vero Dei Dulce. Qui cultus Deo debetur principaliter & finaliter. quicquid autem cultus & honor exhibetur Sanctis, id propter Deum & in gratiam Dei facimus, & ad Deum referimus. Id vero in Cordibus hominum habet fundamentum, externus & corporalis cultus nullam habet differentiam. Nam & olim legitimam adorationem usque ad terram exhibitum esse non modo Deo, sed & Angelis & hominibus quorum exemplorum plenam Sacra Scriptura.*

Resp. Bene est quod habeamus consentientem reum, qui id agnoscat, quod ad eum convincendum sufficit. Deus cui soli licet & competit gloria sua querere, non est contentus oculo & soli cordium scrutatori cognito honore & cultu, sed manifestum & omnibus notum cultum, & qui reliquarum creaturarum honorem manifeste superet, ab omnibus tam Angelis quam hominibus requirit. Si igitur haec laus à reliquis cultibus differentia (qui cultus soli Deo exhibendus est) intus & in cordibus duntaxat moralium lateat, nec in exterioribus signis à ceteris cultibus discerni potest; non potest ab aliis hominibus aut Angelis videri: sed in loco tam inaccessibili abscondita est, ad quem aditus non nisi ipsis Dei oculis patet. Quem igitur gloriae fructum Deus ex ejusmodi cultu habere possit, qui nec Angelis, nec hominibus notus esse, nec ab aliis discerni poterit & animadverti potest? Quare Dei injuria est, quod vel in externi cultus honore, honor gloriaque ejus cum hominibus consequatur? Quid prodest quod sola mente & cogitatione cum supra cetera omnia extollimus, si in honore Angelorum & hominum oculis patente, nihil ipsi supra ceteros deferunt aut exhibent? Nonne cultus iste arcana Angelorum & hominum & oculis



Dum ad hanc Objectionem respondet, una ad exemplum D. Petri, qui Cornelii adorationem inhiuit, respondere nititur, ac dicit, eam id scilicet demissiosum animi sui testandæ causâ, quam nobis vicillim exhibere tenemur. Quæ responsio offendit, adorationem hanc Petro a Cornelio quidem fuisse debitam, quamvis eam Petrus verecundè & civiliter propter modestiam non acceptavit. Resp. Sed Petrus ejusmodi rationem addit, quæ offendit adorationem hanc ipsi non fuisse debitam, nec propter solam modestiam à se recusari, dum ait *Act. x. 26. Sequere esse hominem, idque ipsi Divinum honorem non debet, quemadmodum & Angelus Joanni idem offendit quando ipsi Deum potius adorandum præcipit, quasi dixisset, id sibi non debere, quod sibi uni Deus reservasset.* Præcipue cum alioqui D. Petrus nullam in Terris potestatem (cui in ceteris divinis humilissimi honores deferuntur) gereret.

Quantam Objectionem sibi opposuit, Cur D. Petrus Angelum non adoravit à quo ex Carcere educus est? quin & Sacra Scriptura expresse cultum Angelorum vocat *Colos. 2. 18.* Cui Objectioni ne verbum quidem ullum respondit, quia cum quod respondere posset, non habuerit, & Silentio eam & oblivione involvere maluit.

## CAPUT XI.

### Defenditur Causa Secedentium à corruptis Ecclesiis.

Utm supradicta controversa Dogmata, de quibus inter Christianos hiesit, percurrisset, acriter reprehendit id quod nos una secum damnare probe non vit. Quod videlicet Christiani ob ea inter se adeo gravi, ter & indecore digladiantur, quod mutuis odus flagrant, ac sese vicillim tot anathematismis terant, quod se invicem diris devoverint & optent ut omnes vel minimum diligentes terra delensens absorbeat. Hinc tot exdes, virulenta scriptorum certamina, convicio, rum plaustra, exilia, proscriptiones, carceres & martyria. Unde vero tanti odiorum assus? Propter suas aut Patrum sanctorum opiniones calcare libet mandata Christiani, & leges ejus de Fraterna Charitate, de tolerantia, imbecillorum, Annon omnes Christi sumus? Hac usque merito queritur, in quo nos habet suffragatio es. Unum tam salubria monita Ecclesia ejus admittit. Sed in iis quæ addit plures errores admisit, quos breviter percurramus.

1. Ait primum. Nonne in gratiam aliorum Opinionibus quas fovemus, renuntiandum est? Resp: Hic vero iam Auctoris oratio in errores degenerare incipit. Caritas & amor concordie exigat à nobis ne ob diversitatem sententiarum inimici atque odus diffideamus. Sed non exigit, ut antequam à veritate convincamur, sententias quas pro veris habemus, tantum in gratiam amicitiæ, falsi condemnemus. Amicus Plato, magis amica veritas. Ecquod à nobis officium requirit, ut propter homines Deum offendamus, propter mortalium conjunctionem, à veritate Dei discedamus? Non impedit Caritas & tolerantia Christiana, quominus quisque suo sensu abueat. Quia veritas sibi ab errore non metuit, etiam quàm proxime ipsi admoveatur, quia eum rationis armis semper debellare potest. Sed errorum suspecta doctrina sibi à veritate male metuit, nec conspectum aut viciniam ejus ferre potest. Nam quotiescum ipsa concurrat, etiam absque ullo certamine, non solum ea nix ad solem suapte natura liquefit, ac dilabitur atque evanescit. Ideo non rationum conspectu, sed corporis armis per vim & persecutionem, confessionem ejus, quam longissime à se arcere & excludere contendit. Certissimum falsarum Opinionum signum atque documentum est, quoties istiusmodi artibus defenduntur, tunc omnibus apparet eas propriis ac genuinis veritatis armis

defecturi. Ad furiam properat, qui Ratione caret.

2. Exagitat potestatem sine causa, per veritatem atque hypocrisis mortalium, quæ in ceteris Religiosis frequentis est, quod homines gloriæ Dei ac devotionis prætextu, ea sapè audient, ac delignant, quæ nec absque injuria Dei, nec absque Religiosis ignominia patrantur. Sed hinc verè ac julli reprehensionis, falsas admiscet rationes. Opponit enim sibi quandam Objectionem his verbis, *Sed dixit aliquis, ego sane de sententia mea facile decedam: Sed gloriam Dei negligere non licet, ac respondet. Quamlibet Sectam ejus generis effugio sit, nec tamen omnes veras esse posse. Unde autem scis, inquit, tuam omnium optimam ac verissimam esse. Omnes enim ratiocinantur ac disceptant, interdum & martyria patiuntur. Sed opiniones sunt omnes, & existimationem luctantur, non gloria Dei.* Resp. Hæc responsio gravem erga eos involvit injuriam, qui veram Dei gloriam, ac licetis & honestis imo Apollolicis modis defendunt, hoc est, verbo Dei, rationali & Sancto Dei cultu, atque ipsi martyriis. Nisi forte Auctor nullam esse veram in terris Ecclesiam sentiat, sed omnes erroneas & suspectas. Cujus rei judicium facit dum ait, *Unde scis tuam esse optimam Sectam?* Quam Atheorum objectionem supra solvimus, quod Lectorem remittimus. Nunc ad illam captiosam qua suorum. Unde scis tuam esse optimam, ita breviter responderemus: Quia est ad Lymani lapidem Sacra Scripturae sufficienter examinata. Quoties homines inter se variis litibus commisi disceptant; Unde cognosci solet; quinam eorum iustam causam tueantur. Annon sunt Juris & Leges, quibus omnes tenentur, quæ licetibus omnibus dirimendis sufficiunt? Eodem modo in litibus & controversiis Religiosis, est Sacra Scripturae Codex, cuius auctoritati cuncti se submitunt. Qui Judicis hujus suffragium obtinuerit, victorem evadere necesse est. Omnes enim cum infallibilem statuerit esse. Quemadmodum vero à Judicis forensibus nequit, Ita à Theologicis sanæ rationis ministrum atque usus excludi potest. Præterea eos qui propter sententias in Religione penas Martyriorum sufferunt, veritatem tueri, si non in omnibus quas credunt ac sentiunt, saltem in iis opinionibus, ob quas maxime patiuntur, offendit experientia. Sed qui alios martyres efficiunt, quemadmodum ab omni veritate, ita ab omni probitate ac pietate plane sunt alienissimi. Proinde & integræ Ecclesiæ quæcunque dissentientes odus ac supplicii persequuntur, habent stigma illud frontibus suis innotum, quod falsi non esse suspectæ nequeant. Quoties igitur quispiam ab afflicis & insontibus Ecclesiis ad illas signate Antichristi percellas & signatas transfugit, merito illam Christi comminationem sibi objici audit. Qui negaverit me coram hominibus, negabo eum coram Patre meo. At enim sese à privata atque particulari Ecclesia ad universalem transivisse prætendit. Atqui supra planum fecimus, neque Orientis neque Occidentis Ecclesiis, cum invicem plane dissident, nec sibi subordinantur, Universales esse posse; in quacunque significatione sumatur vox universalitatis. Illud quoque patuit, in eo sensu qui circa tempora Apollolica fuit in usu; Ecclesiæ, quæ Auctor deseruit, agnomen Catholicæ præ omnibus aliis tribuendum esse. Quod autem ditiores ac potentiores Ecclesiæ sibi hoc nomen vendicent, eo fieri, quod multitudine, opibus, & potentia præcellant. Proinde & istis qui coram eiusmodi potentia florentibus hominibus, veritatem sibi bene cognitam, abnegant supra dicta Domini comminatione merito metuenda est. Pergit Auctor & ait, *Sed in Orientali Ecclesia (idem & occidentalis præstare solet) cultus Christi ab initio viguit, & nunc quoque viget ac vigebit in perpetuum.* Respond: Hic Populus (non loquor de omnibus, sed de ~longe

longe majori hujus Ecclesie parte, præcipue vero de Præpositis ac Ducibus cæterorum cæcis) quod labiis atque ore ad Dominum accesserit & accedat, aëmo negat. Sed quam alienus ab eo fuerit, atque etiamnum sit corde & vita sua, documentum est Tyrannis in Ecclesia occupata, atque Idololatria in locum veri cultus Divini subjecta, quamvis id ignorare non possit, quam graviter Deus utroque isto crimine irriteretur. Consecrabit Deo manus suas in sanguine Servorum ejus insontium, & ejus modi cultum Deo tribuebat, quem Deus pridem alpernatus, sibi tribui severissime vetuit.

3. A defensione sui redit Auctor iterum ad captiosas interrogationes, & primum quaerit. *Qua facti mei sunt?* Scindere in partes Ecclesiam Dei: & Anathema dicere totam tam Orientis, quam Occidentis, imo aliam quoque Ecclesiam Dei? An vero etiam cum erroribus (ut nobis videri potest) morare in Ecclesia Catholica (hoc est, in quacunque ex potentationibus Ecclesiarum in gratiam communis concordiae, Sed & ideo quoque, ut ii qui se perfectiores esse censent, tam in vera doctrina, quam in vera pietate insinuanda possint prodesse Ecclesie Dei, societate aliorum non abicienda, ne scandalum dissidii in Populo Dei exoritur, & ne ii, qui forte ab aliis proficere possint, eos ipsos odio prosequi teneantur, neve alii, qui alios docere & emendare queunt, torridum odii atque inimicitii sese obijciunt.

Resp. Quis est tam vecors & impius, qui non potius eligat, si modo id per nequitiam & iniquitatem, hoc est, tyrannidem præpositorum in his de quibus loquimur Ecclesie regnarent (quæ nihil aliud, quam contra Christum perbellio est), præterea per crimina læsæ Divinæ Majestatis (quæ in usum Ecclesie cunctos tam graviter culpæ communione involvunt) impune facere liceat? Sed cunctis cunctotradendus, & quaestio quaestione elidenda est. Ponamus ob oculos, id quod in Populo Dei sæpius factum & semper fieri potest. Revelat forte Deus alicui in densis tenebris lumen veritatis sue: videt in sua Ecclesia non modo crassissimos errores, sed flagitia & scelera absque idonea animadversione regnantia: videt Idololatriam propemodum Ethnicam, præterea Tyrannidem Antichristi impotenter grassantem, quæ non simplicia delicta sunt: Sed læsæ Divinæ Dei juxta atque Christi Majestatis crimina. Satis novit, si tangit ista ulcera mortalium, quantis eorum & quam irreconciliabilibus odii, Anathematismis & hostilitatibus sese obijciat. Quaero invicem ab Auctore, quid huic homini in eo casu faciendum sit? An præstat ut sileat, nemini moneat, nec se tot odiis atque periculis obijciat? Quid hoc aliud est nisi suam in terris pacem & tranquillitatem; quam Deum & Christum, quam proximum, quàm salutem propriam pluris facere? Nam ut omniam Deo debitum officium; quænam hæc esset erga proximum Caritas? exorto forte pleno discernimus incendio ab excitandis dormientibus Amicis abstinere, ne sibi somnum intempestive abruptum somnolentem.

Excipiet Auctor. *Integrum esse cunctis moneat, & quod in rem Ecclesie sit consulere in medium. At unitatem Ecclesie scindi, non licere, nec expedire alicui ab Ecclesia eos, quorum monitis alii doceri & emendari possunt.*

Resp. Non deferenda est Ecclesia quamdiu se moneri, doceri, & emendari patitur. Sed si hunc monitorem una cum iis qui se doceri & corrigi possunt, eadem Ecclesia ignominiose

exturbet, aut ad palinodiam tyrannice adigat. An veritas abneganda, & adversus Consensum, excommunicationis metu, approbandi errores, aut post excommunicationem solertas aliorum in cultu Dei omitenda est, ne forte illis Cæcus extra illam excommunicantem Ecclesiam operis nostra extet in orbe ab illa diverfus? Ergo aut quis erga tam pravam atque vitiosam Ecclesiam, quam erga Deum obsequium censetur? Preterea cum Ecclesia de criminibus, quæ adversus Deum committuntur admonita, non emendatur, imo monitores ad eadem perpetrandam cogit; an ut hominibus obsequemur Deus offendens, an vero à compleretur etiamnum procul tendendum est? Arguet Dominus hinc veritas sua fortunam; quod eius prædicationem, diffidit, discordia, odia, persecutiones, tanquam umbra corpora in sole sequuntur. Ceterum malorum istorum culpa non veritati, sed malitiæ mortaliū tribuenda est, qui aut erroris dulcedine abrepti, salutarem veritatem spernunt, aut peccati illecebris capti, ab eo desistere nolunt. Ideo aut ipsi veritatis defensores à societate sua proficiunt: aut eos qui peccati contagium vitant, ad leges Cæci faciendos adiungunt.

4. Quaerit iterum. *Quis est scopus eorum qui segreges Cæci à Catholica Ecclesia abjungunt* (per Catholicam intelligit potentiorē, patitur enim supra, neminem à vere & propriè dicta Catholica recedere) & inquit. *Non alium dari posse scopum quam Gloriæ Dei & edificationis proximorum per Caritatem prætextum.* Nevarum vero hic locum habere. *Non Gloriam Dei.* Quia discordantes ab antiqua Ecclesia, statim non modo cum Ecclesia, sed inter se dissidius colliduntur. *Indo licet, Anathemata, damnationes, exilia, persecutiones mutue.* An vero Deus est Deus dissidii? An non potius Pacis & Caritatis, imo ipsa Caritas, quæ & supra omnia nobis inijuncta est? Inter Judæos scilicet id non legimus, quantum coram Ecclesia sæpe corrumpitur. Et Elias, quanquam zelo præ omnibus ferrens, non ausus est id jaccare. 3. Multo minus nunc licet nobis ad eo ducti & perducibus esse, ut aliorum infirmitatem toleremus, & imperamus nobis Caritatem exorire detestamur. 4. Si adeo displicet Deo Idololatria & cætera Crimina, quæ potentibus Ecclesiis obijciuntur: Concordiam & suæcessionem operabiliorum largius iussit, qui errors & crimina ipsa eximare agerisunt. Resp. Quaerenti quis hic scopus succedendum ab Ecclesia quæ rerum potitur, aut in ea fecerit one permanentium; respondemus primum, nec omnibus, nec semper vere obijci posse quod succedit. Sed plerisque eorum ipse Ecclesie cunctis & exturbant, anathematizant, serio & igni persequuntur, effusa veritatis patrocinio, quæ aridum hominem carnales Vitiisano odio laborat. Quod igitur homines ex corrupta Ecclesia cæci, Dei tamen cultum, quamvis in exiguo Cæci non omitunt, nec peccant, nec officio suo erga Deum desunt. Deinde quoties Ecclesia aliqua adeo corrumpitur, ut non modo graves errores, sed crimina quoque graviora adversus Dei Majestatem committat, & fuerit, atque ad ea cunctos adigat, nihil ab officio suo alicuius pii homines fecerint, si ab ea secesserint. Quamvis enim tolerantia & Caritas à nobis exigat ut mutuas infirmitates invicem toleremus; tamen eadem erga Deum & homines Caritas requirit, ne in lædenda Majestatis Divinæ societatem cum aliis veniamus, sed eos absque ulla conniventia (nimium lenibus & nihil pro futuris remediis vulnera Populi Dei nequaquam curantes) omni meliori modo, ex presentissimo

extirpamus. Non ob diversas opiniones aut errores, sed propter peccata & crimina adversus Deum, Spiritus Sanctus nos ab inordinate ambulationibus, hoc est, vivendis, sedere jubet. Quae vero crimina graviora dari possunt, Idololatriâ, & cæcâ hominum inerbis & carnalibus aditâ, adversus conscientiam obedientiam, quæ in potentioribus Ecclesiis regnabat. Sed videmus rationes, quibus probat autior, ex laudatione Ecclesie Deam gloriam habere non posse. Primum ait, quod secessiones non modo ibi non sunt, sed a se ipsis quoque desident. Iste autem est Deus Carnalis & pater, non desident. Resp. Non omne delictum nec omnis pugna Deo vel Caritati adversatur, sed illud tantum quod illicitis & illegitimis modis exercetur. Si quisquam in Terris: Servi certe Christi, dâdus & pugna continuis exercetur. Pugnandum est ipsi cum Satana, pugnam cum Mundo, & propria carne, pugnam cum hominibus, eorumque erroribus ac vitiis. Propugnanda veritas & innocentia. Oppugnanda impiorum & ac scelerata. Sed hæc pugna legitimi armis exercetur, non carnali odio, aut terrore gladio. Sed Spirituali erga Deum & hominis propensione, Spirituali & auspici Ense verbi Dei. His armis non cum potentioribus modo, sed imbecillioribus quoque Ecclesiis pugnandum est, quoniam exigit necessitas aut occasio. Et hoc celum ipsa Dei proximitate Caritas unicusque pergit, quod nemini nocet, omnibus prodest. Sunt alii illegitimi cercandi modi, quos Deus pater avertatur, qui omnis impietatis animos inordinatim exercebat, & inimicitias ac discordiam propinguit. Quia sunt odia, convicia, Apathia, opprobria, persecutiones, & sanguinis effusio. Illi autem precuque Sæcæ pugnant, live cum Orientali, live cum aliis Ecclesiis, est pugna cum Deo mecum, quod sub prætextu caritatis est, in tanta asperitate præcepti Caritatis violatur & pervertitur. Sed utrum illegitimi modis pugnant, & contra & fideles Ecclesie pugnant adversus ipsas, vel ad ipsas dissensionem ac bellicosam pugnam continent in mente Ecclesias. Ex quo intelligitur de hæc asperitate Ecclesie, dicitur in Sæcæ illa pugnam rapidam vortem, inordinatam, & inordinatam, & inordinatam pugnam errorem & scelerata tenet & animosa & contra tenet. Iste flos Dei, toto in flectendo Sæcæ illa pugnam Choro, gloriam non gerunt, sed jam ex inordinatis Porcorum myriadibus in Sæcæ illa pugnam se volutantes.

Ad hæc ratio est, quod inter Iudeos, quamvis fides inordinatam Ecclesie non superabat, si multos in reliquis Ecclesiis, ut ipse quidem illic, peris ac non plenam illam.

Resp. Non argo Elias, quam reliqui omnes, quod fides inordinatam Ecclesie non superabat, si multos in reliquis Ecclesiis, ut ipse quidem illic, peris ac non plenam illam. Non argo Elias, quam reliqui omnes, quod fides inordinatam Ecclesie non superabat, si multos in reliquis Ecclesiis, ut ipse quidem illic, peris ac non plenam illam.

Tertia eius quod Caritas & tolerantia requirit, ut mutis imbecillitatis indigeamus, & in Caritate perseverantes, non invicem per secessionem non deicamus.

Resp. Quoties Caritas erga Deum aliud requirit, Caritati erga Proximum locus non est. Sed & Caritas erga eos, a quibus secedimus, exigit a nobis, ne errores & delicta eorum per convenientiam tolerando foreamus, sed asperiori secessionis remedio

quantum in nobis est extirpemus: atque exemplo nostro ad fugiendum ab Idololatria alius precamur, principem cum inter eos deprehenduntur atrociora adversus Deum crimina.

## CAPUT XII.

Occasione responsionis ad quartam Auctoris Objectionem, Dissertur de Providentia Dei in gubernando Reformationis Ecclesie negotio.

Quartam rationem affert his verbis. Si obiecta: Reformationis Ecclesie potentiori Ecclesie criminata est, Idololatria & abominatio christifidei dominatio addit dupliciter Deo, in exaggerantur, non de-regasset Deum reformationibus ejusmodi mutatis & concordant, ut invariati consensu conspirantes adversus errantem Ecclesiam, secundum contram sui successu, in eam reformationis gauderent. Sed quia eos Deus diffinuit ac discordia peritus (pauci enim sunt, nec tantum inter se discordes, sed nec usquequaque pii, aut certe nec pietate eos quos reformationis superantes.) Hinc apparet Deo magis ipsos Reformatores, quam quos reformatos susceperimus, displicere.

Resp. Hæc ratio digna est, quæ non perfunctorie retellatur. Sumitur enim è successu & eventu consiliorum humanorum, in quibus gubernandis impensa Judiciorum Dei profunditas defuit, in qua mentis humane imbecillitas nimium tandem non invenit. Verum id Orientalis Ecclesie ex Machometicorum Gentium adversum se successibus didicisse potuit. Nequaquam è secundis successibus bonitatem causæ investigandam aut estimandam esse, aut quis in certamine iustum induit arma posse dignosci. Sepe evenit causam quæ à malis defenditur esse meliorem: Sed causæ deterioris defensores ac Patronos esse bonos acque Deo gratiores, & magis placentes. Non igitur mirandum est, frequenter meliorem causam improbatas ac scelerum quibus defensores sui Deum provocant penas luere: deteriori autem interdum in gratiam hominum Deo gratiorum, aut saltem minus displicentem victoriam obtinere. Nec raro Deus absque causæ præiudicio alterius dantat partem scelerata ulciscitur. Novit enim internos sensus, & in abdita mortalium consilia penetrat, Ideoque deterioris causæ Patronus victoriam donat, aut pro virtutis eorum premio, aut pro culpam adversæ parus supplicio, aut ob aliquam arcanam consilii sui rationem, cui persequenda impar est nostra curiositas. Periculolum igitur est ex inaccessi menti nostra, quæ in numeris actionibus cernitur, Dei gubernatione, dabis pro certis necest consequentias aut de ratione colligere. Nam & illud aliquando evenit, Deum deterioris causæ Patronus successum in victoriam largiri, non quod ipsi eorum causa, aut mores placeant, sed quia utrumque vehementer duplect, idcirco eos sustinet successibus, suaque victoriæ tamquam supplicio placet, ut in ejus status infelicitate diutius permaneant, ex quo si victi fuissent, in large felicitate nati, migrare poterant. Quod Spiritus Dei olim Belsæ Apocalypticæ pronuntiavit, cui danda fuit potestas ut ipsi longo temporis intervallo vincere & victos liceret. Non igitur ibi Ecclesie potentior hoc solatio nimium blandiuntur, quod secundiore habent successus, quam ii qui errores & abusus eorum reformare aggressi sunt. Num & solatium istud vanum est, & multas ob causis mendax. Et si omni ex parte verum ac solidum esse, multæ diu possunt causæ ob quas Deus defensoribus Idololatriæ & Anarchistæ Tyrannidis adversus veritatis defensores prosperos successus largiatur.

giatur, præter eam quod ipsi Idololatria & oppressio Ecclesiarum cordi sit aut placeat. Quis enim novis, an Ecclesias illas Deus dignas celesat, ut ex tenebris & servitute quam serviunt per tot secula, eripiantur? Quis licet an non Reformatores quoque culpam suam penas dare velit? Cui vero & illud exploratum est, celerem ac felicem reformationum victoriam universali Ecclesie Christi conducere, aut salubrem esse? An Deum id non videre putamus, quod nostris quoque oculis obvium est, homines rebus ex voto fluentibus & victoria corrupti? quod que secundæ res acrioribus simul animos explorent & victoria nati superbi sit? Quis vero inde fructus ad Ecclesiam Christi universalem redundet, Si veteri Antichristo solio suo destituito, novus ac forte deterior, idem Solium occuparet? Si Populo Christi gravis est hæc servitus, quâ nunc ab Antichristo prematur, in perpetuum excutiendus hic Yeffor, non simili successore commutandus est. Hæc omnia, & his plura, & longe penitus, cuncta penetrans oculus Dei, satrospectat: Ideoque non semper melioris causæ Patronis, etiam ipsi quoque meliori bus prosperos indulget successus. Præcipue cum etiam boni, bonam quoque causam sæpe pravis rationibus defendant. Quod quamvis faciunt, æquid mirandum est, quod ipsi Deus fructum quem querunt, subtrahat, donec eum melioribus modis ac rationibus querere incipiant. Solo Spiritu Oris Domini, hoc est, toto verbo Dei, miri & mansueti atque ab omni violentia alienissima via & ratione prædicant, hoc est, Spiritualibus & invisitis armis Antichristus cum Sociis & mancipiis suis debellandus erat. Atque hoc primum in Ecclesia Occidentis reformationis principium in ipso ejus limine felicissime cessit. Majoris porro pars Germanici Imperii, tot Urbes, tot Principes, & in vicinia integra Regna, hæc o & unanimi consensu Romanæ Sedis obsequium exuebat. Et reliquæ passim Christiani Orbis Provinciæ exire parabant. Mox ubi ad puram Sacra Scripturæ & verbi Dei normam, cepit admittenti Patrum auctoritas, ubi ad rationes ac persuasione non cepit adici potestas & violentia, ubi dissolutionis vitæ veniam sibi sumere cæperunt, tam reformatores, quam reformati, inter ipsos scopulos secundus cursus & fortuna reformationis hæsit. Nam & reformatores, citrà manifesta Scripturæ verba, Doctrinæ, quæ sola Patrum auctoritate, aut Magistratus potestate fulciri queunt, urgendo, & per hoc antiquas lites ceulicæ reticando, inter se dissidere coacti sunt, & Pontifex Romanus in auctoritate Patrum, à Reformatioribus incaute receptâ, Doctrinæ suæ parcom un invenisse visus est, Et præcipue in Orbe Christiano Genes, Itali, Hispani, Galli, quæ jam à servitute Antichristi ad sanctiones in Christo vitæ libertatem aspirabant, animadversa inter ipsos Reformatores Conscientiarum oppressione, ac vitæ dissolutione, sistere gradum, ac retro regredi, ac veterem & opulentum Dominum, veterisque abusus in pacato Statu suo tolerare: quum cum discrimine turbulente mutationis novæ, eosque egenos & famelicos Dominos, cum iisdem propmodum incommotis, ut anteregantibus, obnoxius cervicibus accipere maluerunt.

Non Deus igitur Reformatioribus immisit hinc discordium spiritum, cum sit Deus pacis: Sed partim eorum culpæ ac delicta, partim errorum illegitima reformandi ratione commissa: Quæ delicta & errores similes successus omnino merebantur. Nam antequam errores ac delicta ista invaluissent: quomobrem Deus prosperum reformationi cursum indulsit, cujus fructus etiamnum manet illibatus, in iis præcipue oris, quæ Spirituali & Divino insinuant, non carnali brachio aut armis, è potestate Antichristi sunt ereptæ.

Unde apparet, id quoque quod de successu Reformationum Ecclesiarum Auctor asserit, non esse usquequoque verum. Ut vero in eo narrationis adulterinæ non parum reperias: Ita in exaggeratione, paucitatis & dissensionis ac suspectæ integritatis eorum, qui Reformationem aggressi sunt, longe plurimura. Nam qui errores & abusus Orientalis & Occidentalis Ecclesiarum oppugnant, in Occidente, adeo pauci non sunt, ut eos tota tenacæ suæ potentie mole Occidentis Ecclesie obruere nequeat: & quamvis in quibusdam articulis fidei, qui non tam grande salutis amittendæ periculum trahunt, diffideant: at in damnandis erroribus ac vitis Ecclesiarum quas oppugnant, unanimis est eorum consensus. Quod si quid iis in pietatis negotio deest, ac eorum scelerum & læsæ Divinæ Majestatis criminum, quæ aculeis Ecclesiarum objectant, magna ex parte sunt expertes atque immunes, Ideoque iis quos reformare conantur, meliores. Ac hæc fateamur inter eos, qui perfectiorem veritatem & reformationem urgent, longe esse reliquis pauciores, Ideoque à pluribus uti carnalioribus opprimi: Status tamen hic diuturnus esse nequit. Dogmata enim controversa, quorum causa opprimuntur, non Sacra Scripturæ auctoritate, sed potentia brachii carnalis nituntur: Et quia omnis caro fluxa & caduca est, ipsi quoque errores carnis ad viniculum sulci, in perpetuum durare, imò diuturne esse nequeunt, sed tanquam mortalium manuum opera ruere, & vana ingeniorum humanorum commenta evanescere necesse est.

Tunc vero decem, cum vis & oppressio ex Ecclesia Dei eliminabitur, longe perfectius & excellentius gloria Dei efflorescet. Quam nunc quoque eo magis florere incipit, quo majus oppressio Conscientiarum detrimentum accidit. Frustra igitur Auctor probare conatus est, quod è fecessione Christianarum Ecclesiarum ab Antichristo gloria Dei promanare nequeat.

Sed ab hac prolixioris ad quartam Auctoris ratiunculam responsione redeundum nobis est, ad refellendum reliquum quod superest ejus argumentationis.

Dicit igitur Ex fecessione Reformationum Ecclesiarum à potentioribus, non proficisci adificationem proximorum, præter ipsos ipsos forte, qui è Reformatione nascuntur, aut si quis forte Censurus aut mississimus aliunde accedit. Nam ut unius Sedis articulos Universis Orbis etiam Christianus recipiat aut approbat, frustra sperari.

Resp. Id quoque antequam longius progrediamur, accuratius refellendum est. Veritas Divina, quamvis una sit tamen; cognitio ejus, in gradu licet impari, non est uni alligata Ecclesiæ. Nictur enim non Carnali, sed Spirituali fundamento, à quo Deus nullum Ecclesiam feculit. Verum omnibus non modo naturale Rationis lumen omnibus commune infudit: sed lumen quoque gratia in verbo suo refulgens addidit. Porro verbum illud Dei, non modo olim prædicationis Apostolicæ lenone, miraculis confirmato, ante plura secula Orbi promulgavit, sed scriptis quoque, ac Libris fide dignissimis, eamque apud omnes habentibus ad omnium possentiam contineri voluit. Sermonem nunc Sanctæ illius Apostolicæ prædicationis auctoribus usque non licet, sed vox verbi Dei, in Sacris Literis locutus, ferit aures Ecclesiarum omnium. Cui verbo, quia additamenta commentorum humanorum plura admiscuntur hinc jurgia, dissidia, lites, bella, & diluvium malorum Orbem invasit. Sacra Scriptura enim & ejus auctoritas unanimiti eunctorum consensu recipitur, expositiones tantum & interpretationes Scripturæ, ad opinionem hominum, quæ con Scripturæ, sed Philosophicis Dogmatibus ongere suam debeat, detorta, dissidia inter dissentante ferunt. Quæ lites & controversia non aliter decidi possent, nisi bonæ & lumine

lumine eiusdem Scripturæ illuminatæ rationis iudicio: quod dignetur quam explicationes Analogæ doctrinæ in Sacra Scriptura revelatæ, congruant, quæve non. Quod facillime quis diiudicare potest, dum impedimentum & metus oppressionis non obstat. Hæc vero Conscientiarum oppressio, quia natura sua iniusta & Deo repugnans, atque ipsis hominibus gravis est, ac debili fundamento nititur: fortuna videlicet carnalis potentæ in Ecclesiis Christi nomen agnoscens; diu durare nullo modo potest, & ruinae suæ proxima est. Quam & clarescentiæ minari cæperat, nisi quæ modo memoravimus impedimenta obliuissent, quæ plenam veritatis illuminationem, & Ecclesiæ libertatem remoueat sunt. Porro in amovendis istis beati Ecclesiæ statu obicibus, non modo impossibilitas nulla, sed ne diuicultas quidem magna est, ubi Deus homines rectorum & Ecclesiæ cupidos, in eandem rectam reformationis orbitam, ex qua nuper in devia declinatum est, reducit. Quod fiet, cum homines integram oculorum suorum aciem tam clare & sereno Divina Scripturæ Sole luceant: maligni scintillantibus Patribus etiam ut lampadibus non turbabunt, & cum oppressionem conscientiarum, unicum & verum Antichristi characterem, quo solo trepidum Scitum ducit, ab Ecclesiâ proferibunt. denique cum in obsequium Legum Servatoris sui, si non omnes, at præcipui, si non ubique, item in summus Christiani Orbis partibus conspirabunt. Liceat modo assutus veritatis heterogenes errorum lacunas, discurrere, atque amovere: liceat Conscientiis à Persecutorum formidine securis, divinitus concessa libertate frui: Præterea cuncti non labis, sed cordibus ad Dominum propius accedant, cumque non verborum blandimentis, aut titulis (quod assentatoribus in morte positum est) sed vitæ & factorum obsequio demereri contendant, Illico videbit Auctor, exarmatis violentia potestate erroribus, quam subito Veritas genuinis viribus suis freta, in uno oculi ictu a momento, confringet atque conteret, nucleo suo obdura mendaciorum putamine. Non est postulandum ut totus Orbis unguis exiguae Sæcæ doctrinam recipiat, & ad eius dogmata accedat. Nam ad quos Sæcæ, quæ à Symbolo Apostolico latum unguem non recedit, dogmata iam dudum accessit Orbis, si Symbolo Apostolico bona fide credidit. Sufficit tam pretiosæ vestis, parum concernit assutos viles jam, ac longo usu dicam, an abusu detritos centones absumpere. Qui cum iam innumeris absurdorum scissuris laceri, summet puretine ultra indecens distillant; tanto minus in abiectionis iis erit & difficultatis & faciilitas, dum modo omnes ad unum illud Apostolicæ operæ pretium & propositum, hoc est, Legum Christi obedientiam, Caritatem erga Deum & proximum, ex puro corde & recta conscientia, ac his sincera, serio convertantur. Quod ut fieri nequei quædam oppressio in Orbe Christiano durat: It hæc ipsa oppressio diu durare nequit, cum sit violentæ atque iniuriæ plena, quibus rebus neque Deus neque natura ipsa promittit perpetuare. Convulso fundamento, quo nititur Auctoris ratio; Respondeo, Quod defensores veritatis ab erroneis Ecclesiis aut eiectioni, aut ultro secedentes, non modo eos, qui ex illis nascuntur, sed alienos quoque, qui modo non sunt pravo ac perverso ac verbo Dei relinquit ingenio (nam eos qui semper Spiritui Sancto resistunt, Deus averfatur); non edificare non possunt, magna spe prosperi successus: dummodo suam memorato exemplo moniti, vitare velint scopolas ad quos Reformatores in peg-se diximus. Fingamus autem, obstante hominum malitia, neminem edificari, imo culpa sua multos scandalizari: num ideo quisquam, prout alienam pravitatem, desce proprio officio, aut col-

lata sibi talenta defodere tenetur? Præcipue cum nobis secedendi ab improbis & inordinate viventibus, & ex Babylone excedendi inapofita sit necessitas? de quo pluribus infra agemus. Nunc quod præterea addit, non omittendum est. Nulla inquit edificatio videtur in eis, qui ex ipsis nascuntur. Nam & paucissimi sunt, nec adeo ut videri solent, tam in doctrinam quam in vitam perfecti etc? Resp. De paucitate eorum, qui à potentioribus Ecclesiis deficiunt, supra diximus. Illud nunc adiciamus. Si hodie pauci sunt, Spes est cras plures futuros. Quantum ad imperfectiorem Doctrinam attinet, quod non omnes forte rationem scientiarum in Religione suarum redire notant. Resp. Id raro accidere, idque pura culpa eorum qui nesciunt, quod ex præscriptis Sæcæ suæ scire tenentur. In Ecclesiis enim, à quibus Auctor eccellit, non omittuntur frequentes & acres ludi ad legendum audiendumque verbum Dei, & vitam ad normam ejus conformandum. Porro si à ob oculis Ecclesiæ, ad quam accedit, populum, & numerare incipiat eos, qui tot absurdorum dogmatum & insensituum Ecclesiæ suæ rationem reddere possint. Plus illic ignorantia reperiri necesse est. Ubi Sacre Scripturæ lectione maximæ parti hominum inter dicitur: Ubi tanta articulorum Fidei, & questionum ac dogmatum congeries concervatur, ut græ à paucissimis & doctioribus memoria comprehendendi, & nemine vero quantum satis est, intelligi possint. Articuli nostri ex brevissimo Apostolorum Symbolo nullius memoriam fatigant, aut caput excedunt. Cum vellet probare Auctor nostram in vitæ pietate imperfectiorem ait, Sicut in quolibet Sæcæ, peccantium multitudo magna est (quantum inquit) nonnulla hæc malo melius mederi norit quam alia ita nec Per homines ubique, etiam in potentioribus Ecclesiis, deficiunt.

Resp. 1. Si qui sunt in Potentioribus Ecclesiis quoad vitæ pietatem in meliori nota: Tamen eorum saltem lævæ Majestatis Divinæ criminum convincuntur, quæ Ecclesiis istis verissime obiectantur, eoque ipso accusantibus imperfectiores censendi sunt. Proinde oppositæ potentioribus Ecclesiis plus in pietate vitæ profecisse arguuntur. De quo supra. Deinde quod in unaquaque sæcæ reperiuntur homines improbi aut dissoluti, Id certe vitio Ecclesiæ illius verti non debet. si per Leges & mores ejus improbi esse impune non liceat. Nam & in Apostolicis Ecclesiis, & inter Apostolos ipsos reperiuntur vitio improbi, quos tamen nomine nec Apostoli ipsi nec eorum Ecclesiæ male audiunt. Satis est, quod sicut olim Apostoli hinc malo mederi noverant, ita hodie quoque non recusat Ecclesiæ, quæ isdem remediis malum istud irceant, secedendo juxta Canonem Apostolicum ab omnibus inordinate ambulantiis. Quod testimonium de veritate & innocentia Ecclesiarum, à quibus eccellit Auctor, extorfit ab eo vis (quæ maxima esse solet) conscientia, & innata ingenuitas.

Culpa diffidiorum nobis tribui nulla potest. neminem enim diffidentem ob diffensum nudum, si modo Christianæ & sine scandalo vivat, à Communionem Societatis nostræ arceamus, multo minus persequimur, aut affigimus. Unde apparet nos in confessione aliquorum dogmatum aut articulorum (exceptis paucissimis & necessariis in Symbolo Apostolorum expressis) summam Salutis nostræ minime reponere. Sed in pietate & Legum Domini obsequio. Non nos igitur admonitionem aut reprehensionem Apostoli, quam hoc loco urget Auctor, committimus; Sed illæ Ecclesiæ, quarum usum sibi Auctor elegit, ut in ea vitam degeret. Non nos in regibus iniquis, hoc est, non nos aliam præter Apostolicam doctrinam tradimus. Nec enim tantum Doctrinam, Sed verbis quoque Spiritus Sanctus & Apostolicis anxie ad-



hæremus, & peregrina vocabula nulla admiscemus, omnia averſamur, aut certe ægæ admittimus. Non nos fabulis oblectamur, Sed ii quorum credulitati illuditur. Non nos quaestiones, aut sermones infinitos de generationibus, quæ neque principium neque finem habent introducimus. Omnia potius ista parum perceptibilia ignorare, & in simplicitate doctrinæ Apostolicæ conſistere malumus. Non nos docere præsumimus ea, quæ nec ipsi intelligimus, nec omnium confessione intelligi possunt. In quo plurimum notamus & arguimus multorum vaniloquentiam. Sed ad obsequium Legum Domini, ad Caritatem ex puro corde, ad rectam Conscientiam, ad fidem non sistim; nec mortuam, sed veram & per innocentiam vitam & bona opera efficacem, omnes quantum in nobis est, (nemini indulgendo) stimulamus & adhortamur.

## CAPUT XIII.

*De necessitate Secessionis à corruptis Ecclesiis.*

**S**uperest ad ultimam, quam sibi referendam sumis Objectionem, Responſio. Obijcit enim sibi, quod Spiritus Sanctus secedere & separare sese imperavit ab infidelibus, & in veneratorum viventibus. Cui rei probanda duo loca producit, primum 1. *Corin.* vi. 14. Deinde. *Apocal.* xviii. 4. Prior locus, quamvis de Ethnicis potius, quam de pravis Christianis explicari posse videatur, saltem tamen propter similem rationem ad hos quoque pertinere debet. Nam ubicunque Antichristus regnat; quæ concordia Christi cum adversario suo fingi potest? Tunc certe in terris inferne Regnum Christi violentiæ Antichristi succumbere necesse est. Ubi densa caligo omnes obruit; Et si quod usquam lumen effulſit, suppressum est & extinguitur: quomodo in luce ambulari potest? Ubi Idololatrica servitus sedem fixit, qua patientia eam animi liberales & generosi, si modo jugum excutere liceat, ferre queant?

Sed alter locus *Apoc.* xviii. 4. directe Antichristum & ministros ejus aut sequaces petit. Ubi exire Babylone Populo Dei, Spiritus Sanctus imperat, idque duplicem ob causam. 1. Ne fiat participes peccatorum ejus. 2. Deinde & supplicii ipsi imminenti.

Respon. Hunc istum ita evitare conatur Auctor, ut per vocem Babylonis non Orientalem, sed Occidentalem Ecclesiam denotari contendat ob sequentes rationes. 1. Quod omnes pene Sæcæ id de Romana Ecclesia & Pontifici in ea regnanti, tyrannide explicent. Quam Orientali Ecclesie obicere nemo ausus est. 2. Quod Orientalis Ecclesia non bibis sanguines Martyrum, ista nunc passis manibus omnes ad se benigne invitet ac recipiat. 3. Quod sit diversa à Romana Ecclesia. Quam diversitatem multis persequitur.

Respon. Sed hæc effugit Auctori ad evadendum nihil profunt. nam Spiritualis Babylon designat omnem Ecclesiam, quæ sub Evangelio Populum Christi & Conscientias hominum in servitute detinuit. Ut autem Deus sub Evangelio Populum & Regnum suum uni Regioni aut loco non affixit; Ita Dominus Dei Satan, qui Templo Dei ubique atriæ suæ & porticus adjungit, Regnum suum ad unam gentem aut locum alligare non potuit. Sed ubicunque mitis & mansuetus Spiritus Christi in ejus Populi gubernatione sedem fixit, ibidem superbum & oppressorem Spiritum suum Satan, ad illum elidendum & extinguendum intrudere contendit. Quorum Spirituum differentias supra consideravimus. Quod tamen Satan, non multo post Apostolica tempora, per pu-

testatem & vim Imperii Romani, tunc pene omnem habitabilem terram (sic enim à Spiritu Sancto *Luc.* ii. vocatur) complexam, perſecut, non minus tamen Civitatis Romanæ, quæ tunc Romanus Pontifex inſedit, ministerio in hoc opere alius est, sed totius imperii, & ipsorum Principum, qui Romæ Byzantium sedem transferent. Idem igitur Spiritus Antichristi habet ad eam ad Constantinopolim, ad Antiochiam ad Alexandria, quem ad ipsam veterem Romam, tunc magis in Oriente, quam in Occidente, violenter Dominationis potestatem exercuit, cum utique Mundi & Ecclesie plaga in eodemque primo Magistratu per totam ævæ subesset; & Spiritus idem ubique brachio, ut loquuntur Civis & carnalis Jurisdictionis, ad opprimendum Spiritalem Ecclesie Dei libertatem, adhibetur. Quanquam autem multas ob causas & circumstantias, carnales potius & Politicas quam Spirituales, Episcopi & Patriarchæ Orientales, nec possent, nec audent adeo effrenatam vim, potestatem & supereminentiam sibi vindicare; quam Occidentales; tamen & illi eodem Civili carnali, & quidem ejusdem ferè imperii brachio & persecutione ad eos qui errores aut abusus eorum arguebant abuti non omiserunt; quod ad dominationem Antichristi & Babylonis servitutem satis est. Anima etenim Antichristi dominationis in Ecclesia est Conscientiarum oppressio, quæ ubicunque reperitur, illic dominatur Antichristus.

Horum autem adversariorum Christi, Opera Satanæ plures sunt in terris. Quod verò eorum alii sunt potentiores, opulentiores, ideoque superbiores & magis conspicui: hoc egentiores & infirmiores ex numero Antichristorum non eximit, quoniam non minus hi quam illi oppressionem & servitutem Ecclesiam Dei vexant. Multi accusant Antichristum, & de dominatione ejus queruntur, imò propter eam ab Ecclesia ejus secesserunt & emigrarunt: nec sentiunt se Spiritum ejus secum auortasse, & in tenuiori & angusta fortuna tantumdem ejus habere, quantum Romanis in opulenta ac florenti, suppetit. Ut igitur qui habent Spiritum Christi, quocunque in situ sint, sint Ministri Christi, ita nulla hominum externa conditio impedit, quo minus ii qui Spiritu adversarii ejus fervent, nomen ac ritum servorum Antichristi ferant. Rationes quibus Orientalis Ecclesia excusatur, nihil valent. Quilibet enim in ejus res atque instituta introspicit; Spiritum Antichristi ipsi merito obſervare possent atque debet. Et frustra gloriatur se martyrum sanguinem non bibisse, contra suorummet Annalium fidem; quando nunc quoque, quoties potest & licet, & ubi sub Turcico iugo non genuit, bibat eum semper & ubique parata est.

Quantum ad differentias à Romana Ecclesia; Ico quid illi profunt extera, cum in his rebus, quæ Antichristum constituunt, ab ipso non essent? Qualia sunt. Post Apostolicam predicationem, & ab eis constitutum Symbolum, novorum Symbolorum, novorum articulorum fidei, &que violenta & cruenta introductio, in universumque Christianam Ecclesiam, oppressio Conscientiarum, Præterſum jus ordinationis Zanianorum ante inſectum, Idololatria, & alia crimina in quibus cum Ecclesia Romana congruit.

Catholicæ titulum etiam respectu Romanæ sibi vindicare nequit propter deſectum tituli loci. Nam ut Byzantine aut Alexandrinæ ab ipso distinctæ sunt ab uno locum Orientis, Ita Romanæ Orientalis nomine ac titulo gaudere licet; At Catholicæ titulus, nulli etiam competit. Imò verò ipsi hæc ab Oriente aut Occidente deſumptum, non in eorum Catholicam esse agunt, sed potius deſectum Catholicæ.

**Catholica.** Quod si earum singule partes sunt universae: Particulares igitur censendae non universales. Nec enim pars totum esse, aut dici potest.

Civitati Romanae cur magis affixa esse Romanae Ecclesiae debeat, quam Constantinopoli Byzantina, aut Syriacae vel Aegyptiae Ecclesiae suae quoque metropoli, causam nullam video. Ruina Urbis Romanae ruinata ejus Ecclesiae minari nequit, cum Religio & potestas Episcopi Romani floruerit etiam tunc cum per LXX Annos haereret Amoniae. An potestas Imperatorum desit, cum Romae Gotti primum, mox Pontificum potentur? Aegritudine & potestas, ac titulum usurpatio, quam Orientali Ecclesia in Pontifice Romano ferre nequit; non minor certe in eadem Ecclesia agnoscitur, nisi possit imaginari Imperatorem Constantinopolim; primum impudenter lapsu ex cervice praedictum Principum iurisdictionis: mox in hunc modum ipse cervicibus Turcarum iugo, retenta huiusmodi modo, ac limitat. Pontifex ipse Romanus, si non exterius, aut Christianorum quoque Principum potestate fuit, sed, in hoc moliturum le exhibuit, nec affectum ad pedes Imperatorum cervicem calcare, nec Majestati Regum insculandas crepidas suas praebere ausus fuisset. Audacia ac protervia, quam ita vocat Auctor, in adincedo populis Calice, effusione sanguinis Dominici sanguinis deligante, in Ecclesia Occidentali; non excusat audaciam Orientalis in accepta & subiecta communione plurium à ritu huius sanctae Cereemoniae exclusorum. Et si huiusmodi contentione venim sibi fecit Orientalis: quo iure eiusdem fiduciae accusat Occidentalem? Festa & ordinatione temporum ad exhibendum Deo peculiarium cultum consecratorum, quemadmodum primitus instituisse, ita & postea iusta ex causa mutare licuit Ecclesiae Romanae, principem in Provinciis obsequio suo addidit. Cujus rei exemplum si Orientalis in suis Oris imitari gravatur, cui bono ob res nihil cum Occidentalibus diglaciatur? Quorum imitatione si Camelum alibi deglucierunt, cur illis tunc scrupulose Culicem percolant?

Canonis de fide quibuscuque mortalium, imo ipsi quoque Deo, per juramentorum ambiguitates non servanda, quicunque introducant, sunt holles humani generis, atque ipsius Dei illusores, qui eas quidem injurias impune abire non finet: Sed nec illos impunitos relinquit, qui etiam absque Canonibus ea de re ex professo sanctis, eadem perpetrant.

Ademptio Uxorum Plebi Clericorum, si est Lex à rebellibus Christi introducta & doctrina Daemoniorum; eodem jure & ademptio Uxorum Praetatis, & poriori, imo vero majori parti (si monachos comprehendamus) Ecclesiastico, non potest dici Lex Christi, aut doctrina bonorum Angelorum, aut ipsorum Apollolorum.

## CAPUT XIV.

### Responsio ad Conclusionem Scripti Auctoris.

**F**init & obsignat hoc Scriptum Auctor Sanctae Confessionis Sigillo, quam totius Ecclesiae suae nomine facit. quam repetere nihil opus est: nec ad ejus mentionem adiciendum quicquam superfluum (nihil enim verius est criminatio, quibus suam Ecclesiam onerat) si in hac conclusione quoddam errores veritati & sibi metipsum repugnantes, non admisit.

1. Error dum ait. Omnes Christiani dissentientes huc ratione membrum dispersum Ecclesiam Dei Catholicam, quod alii optima institutione (sic enim Caritas

sentire imperat) excesserunt metas antiquae fidei, Deum doctores volentes. Alii rectius, cum nondum debita scopum attigissent, intra istas metas consistere, nec longius progredi volunt. In omnibus autem sanctitas desideratur.

Resp. Ultima in istis verbis assertio, non modo veritati, sed verbis etiam ipsius Auctoris supra positus repugnat. Quero enim quo pacto Auctor in us Ecclesiae vice sanctimoniam desiderare potest, quas faceret ad arcendi peccata melioribus remediis uti. Mento id quidem, cum non imitatos peccatores in gremio Ecclesiae plane non ferant, & occultis vero aut dabus reprehendi non mereantur. Tam exacta vero perfectio, ut puro Dei tritico nihil ceteris admixtum exanorum & peccatorum, et Apollolorum quidem temporibus reperiebatur. Ecclesiam Constantinensem olim in ea ipsa Epistola, in qua huiusmodi delicta sua pecca arguit, vocat sanctimoniatos in Clunio, vocatos sanctos. Et ipse Dominus. Act. xviii. agnovit in ista urbe populum suum multum. Et tamen quot & quanta in ea delicta videmus. Non desunt ibi Sceler, & infestationes multae adversus alios, Mitronum cum Noverca, infames & lites apud externos iudices, impudicitiae, scandala, Caeris Domini profanatio. Denique Dogmata & opiniones fides nostram de resurrectione subvertentes. Sed quia haec tamen impune non tolerabatur; nemo tunc in Ecclesiis Apollolicis Sanctimoniam desiderare merito poterat. Quemadmodum nostris quoque Ecclesiis hodie fraudi esse nequeunt ea quae forte contingunt delicta, quando ea impune inter nos tolerari non sinimus.

2. Alter error in istem verbis est. Quod Auctor culpam discrepant membrum Ecclesiae in utramque partem sibi mutuo adversa rejicit, quae uni duntaxat parti tribuenda est. Extenquet ut velit, ac elevet culpam eorum, qui optima intentione & studio Deum demerendi excesserunt metas antiquae fidei, tamen eorum culpa non potest nisi graviter reprehendi, neque periculo caret; & ut eventus ostendit, Ecclesiae non leviter nocuit. Penes hos autem, quibus aliis ad excedendas metas antiquae fidei sepe trahi possunt non sunt, quemam culpa haerere aut fingi potest? Audet tamen dicere, quod non eo usque contenderint, ut debitum scopum attingerent. Debitum ergo scopum censuimus excedere metas antiquae fidei? Atqui Apollolus, ne sibi quidem credidit Angelo imperat, si forte extra primae praedicationis metas evagari & novum aliquid introducere tentet. Erumpit veritas eorum ipsorum ore, qui eam imprimunt nisi quod ipsi cum admixtis erroribus male convenit.

3. Tertius error Auctoris occultus aut dubius & anceps est, cum non satis certum sit, an pro exculpatione aut satisfactione pro gravissimis Ecclesiae suae, quorum convincitur, criminibus producat sanctimoniam vitam à Monasteriis fulgentem, quae videlicet Deo pro scelerebus ac dissolutione vitae reliquiorum satisfaciatur. Sed quia id palam & aperta voce exprimere non audeat, ne nobis quoque id ipsi obicere, aut sententiam hanc pluribus resillere placeat. Id tantum strictim attingemus. Apud Deum illiusmodi compensationis locum nullum esse, Sed singulos onera sua portaturos. Si tota Ecclesia ita est corrupta, ut ex ea quatenus ex mundo egrediendum sit, tota Ecclesia penam tan, nec ipsi proderit aliena Sanctitas. Vita vero integritas & Sanctimonia in his quidem ipsis, qui ea praedicti sunt, Caelum promereri potest, nisi gratuitum Dei beneficium accederet, tantum abest ut alienas culpas delere, aut pro compensatione alienae improbitatis assilari queat.

## CAP. XV.

CAPUT XV.

De Monasticis Ordinibus & Regulis.

**I**N laudes & commendationem Monasticæ vitæ effusus Auctor, ostendere nititur perfectissimam hanc esse cultus Dei rationem, & quæ sola corruptionem & abusus Ecclesiæ emendare possit. Nos quamquam dissentiamus, & corruptionem atque abusus ipsorum Cænobiorum, quæ in ipsis novum Mundum procrearunt, ex quo iterum egrediendi nusquam exitus pateat, detestemur, credimus tamen & optima intentione primitus e. vitæ genera instituta: & primos illos Monachismi auctores gravissimum scellionis suæ à reliqua Ecclesia impietate, Gentili turbæ non cedente, causam habuisse, si paulo aliter separationem hanc ab aliis, instituisent. Præcipue vero corruptæ Ecclesiæ vitis assentati non fuissent. Credimus & optimos quosque Christianorum ad ea vitæ genera se recepisse, cum in hanc Ereum & solitudinem multi veri & fideles Servi Christi improbate Antichristorum expulsi, confugerent. Verumtamen quia perfectissimum vitæ modum à Servatore in doctrina ejus, præceptis & vitæ exemplo traditum censemus, qui tamen nobis hanc viam non præscripsit, neque suis, vel Apostolorum vestigiis tritam reliquit, idcirco Auctoris sententia accedere non possumus, multis & magnis rationibus impulsus, quas adducimus.

I.

Primum. Quod perfectissimum ad æternam beatitudinem viam à perfectissimo Magistro, quam ab aliis, qui cum eo ne comparandi quidem sunt, dicere malimus.

II.

Quia in istis vitæ Regulis atque institutis ejusmodi mores pro virtutibus atque officiis obruduntur, quos & ipse Christus vitare & Apostoli spernere imperarunt: & quorum natura Spiritualis Religionis perfectioni adversatur, qualis est Corporalis in pietate exercitatio, quæ nihil aliud est nisi species & forma, aut potius Simia veræ Pietatis. Ne gustato, ne attingito, vestimentis & amictu extraordinario & multis aliis externis, & oculis ferientibus signis, nescito quid eximium præ cæteris præ te ferto; ascendito columnam in qua ceu candelabro sanctificatus hominibus luceat: Hæc neque cum Præceptis Domini, neque cum Analogia Religionis conciliari possumus, & ipsa per se neminem in Cælum evehent; miseros autem homunciones in eo decipiunt, quod quisquis hanc formam & quasi ornatum pietatis induit, putat se ipsa pietate quæ longe difficilior est minus indigere. *Sic qua tamen Deum nemo videbit.* Huc & illud addi potest quod in quibusdam Monachorum Sectis, pro eminentissima supra omnes virtute habeatur ac præcipitur Cæca adversus proprium judicium & conscientiam obedientia, quæ nihil aliud est, quam nefandum scelus, & aperta adversus Majestatem Dei perduellio.

III.

Tertio. Quia Carnales istæ Pietatis formæ & ostentationes cum carnali per Idololatriam Dei cultu cognitionem quandam & coniunctionem habent. Ideo Regulæ istæ ac vitæ instituta præsertim postquam

corrupta sunt, non modo non damnabant & extirpabant Idololatriam, sed ipsi multum incrementi addiderunt.

IV.

Quarto, quia Ordines isti Monastici cum omnibus in Orbetoto Antichristus conspirant in confirmanda eorum potestate ac dominatione, & Conscientiarum opprobrio. Imo vero in Occidentali Ecclesia videmus Pontificem Romanum eorum opera, non modo Seculares (quos vocant) Principes, sed & Ecclesiasticos reliquos in Officio continuisse. Iidem Monachi in Occidentali Ecclesia, Carnificum officium occupare Hispanicis atque Italicis in Inquisitionibus, & functionem hanc Sancti officii nomine honestarunt, ne toti Orbi ignotum esse posset, quale sanctimoniarum genus miseris istis eximæ pietatis affectuosis ardeat.

V.

Quinto. Quia Ordines isti etiam ab omni Corruptione & abusi immunes essent, natura tamen sua, omnia remedia tollunt quibus Ecclesiæ Dei in suis vitiis emendari posset, optimum quemque & sanctissimum mortaliū ad se ab Ecclesia pellicientes, atque pertrahentes. Ita Ecclesiæ à melioribus desertæ in dies in pejus prolabantur. Nam illæ excusationes in Mundum atque iterum reversiones, quarum Auctor mentionem facit, quando & ubi fuerint, quidve boni attulerint, nemini nostrum constat.

VI.

Sexto. Quia Ordines isti, reliquam Ecclesiam non damnantes, imo ad scelera ejus conniventes, partem faciunt multos servari posse, quamvis ad perfectionem non contendant. Præterea non obscure indicant, pie ac perfecte vivendi officium non ad Laicos, imo ne ad omnes quidem Clericos, sed ad Monachos solos pertinere. Quibus opinionibus nihil dari potest efficacius ad Ecclesiam in omnia flagitia dissolvendam. Nam dictis factisque ostendere quod Ecclesia sit Mundus, nec tamen à Spirituali ejus communione recedere, & agnoscere illam esse veram Sponsam Domini, nihil aliud est, quam omnibus planum facere, eos posse diligere Mundum & concupiscentias ejus, & tamen Salutem æternam assequi.

VII.

Septimo. Experientia compertum est, Monachales istos Ordines neque Orientis neque Occidentis Ecclesiæ profuisse, imo plurimum nocuisse. 1. Per erronea Dogmata, introducta Legum Christi ejusmodi differentia quod aliæ sint Præcepta, quam omnes obligant, aliæ Consilia tantum, quæ sequi aut detestare unicuique integrum sit. His autem duntaxat sequenda esse, qui velint evadere perfecti. Ita impositum omnibus officium ut evitentur ad perfectionem, ad quosdam tantum restringunt, cæteros vinculo istius officii exolvunt, & studium ejus in majori parte mortalium extinguunt. 2. Per vitam flagitiolosam Mundi concupiscentiæ & carnalitatibus plenam, quæ identidem per obtentam pietatis speciem foras erumpit, & innumera scandala procreat.

Eccc

VIII. Octavo.

## VIII.

Octavo. Illud quoque Monasticis Ordinibus de-  
cens accedit, quod, veritatis odio & amore menda-  
cii, Libros ad idem gestarum notitiam pertinentes  
post Apostolica tempora edicos; partim suppellex-  
sunt, partim falsariis corrumperunt. Alio vero  
sub nominibus fictis, subiecerint (*proinde Cæsar  
nam otto ad eam vim abijt.*) Ita ut nunc in digres-  
sione veris ab adulteris & suppositis, nobili-  
tatis in orbe ingens BARONIORUM  
PETAVIORUM & aliorum multorum (quos  
ex Adversa parte suocimus) agere deludant. Ita  
hæc perniciosa locustina agmina, omnem pene ve-  
ritatis vidualitatem ex herbis, ului & necessitati posse-  
rent a manibus relatis, excedunt, & conum-  
serunt, acque in eius locum negis & anile fibulas  
suppellexque, que non nisi demittendis & nullandis  
maulteris, & vororum muliebrum, qui ad indo-  
lem sequoris sexus defuissent, auctibus servi-  
uat.

## IX.

Nono. Modus ac Regula perfectæ Sanctimonie  
nobis ab ipso servatore tradita, ut in omnibus re-  
liquis rebus, ita in eo est supra cætera perfectior  
quod omni vite generi, Scaturi, Conditioni &  
Sexui ad se aditum præbet, Nobilibus juxta &  
ignobilibus, pauperibus ac divitibus, rudibus, &  
lucris, Magnatibus & Sordibus, Celibibus &  
Matris, tantis Principum, & mendicorum  
magnis. REGULÆ autem & Monachorum  
Ordines quos homines conueniunt, multo  
vivendi genera, multa officii generi humano ne-  
cessaria vel utilis & suis Cænobis proferunt.  
aut excludunt Cænobis ingredi violentis maribus  
Uxores, Uxoribus omni deferendi sunt, præ-  
positis Magnatibus, Regibus Sceptra deponenda  
sunt. Si quæquam alius error salutari Doctrinæ  
noxius est, inordinis is damnandus est, qui aut  
penitus ab Ecclesia, aut certe à perfectione  
obediencie Christi areet & excludit functiones  
& officia humano generi necessaria; Præcipue  
Magnatuum aut Regum eminentiam. Hæc præ-  
va & incauta hominum interdum optimorum opi-  
nio, tam veritatis quam virtuti imprudens noxia  
& funesta est: eximius mortalium ad utramque,  
& vicissim utrique ad homines eximios & ad-  
ificationi unice idoneos, aditum præcludens,  
qui dactu & exemplo suo plurimos mortali-  
bus, imo totam orbem emendare possent. Quamvis  
autem turpius errent qui Magnatibus ex Ecclesia  
eliminant, Tamen & hi noxie delinquant, qui  
eodem à perfectione Statuante Caritate ar-  
cent; Id Regularum suarum instituta docentes,  
neminem ad perfectionem abire posse, qui  
non eorum Senitas ingressus fuerit. Quod  
mari Dei Omni Menti adversatur, qui  
vult ut eum homines cuiuscunque Status & con-  
ditionis sint; dummodo Status hic hominibus &  
omni digni exorsio sit, quod si non utilis mo-  
do, sed mundo necessarius sit ( ) quam perfe-  
ctissimi non quisque modo possit, colunt. Quopro-  
pter omnia Dignata, que Mundo necessarias  
functiones & itius, aut à Connatione Chri-  
stiana, aut à perfectæ Virtutis officio amoveat,  
etiam ab hominibus non talis, & non vestima  
intentione tradantur; non modo pro suspectis,  
sed pro maxime erroris ac Doctrinæ Apostoli-  
cæ adversis & renugnantibus habenda sunt; atque  
incrementis in Orbe Regni Dei, & veræ Picta-

tis & Sanctimonie, ac proinde & Gloriæ Dei  
munifice obstant. Quæ inter Dogmata, hæc quo-  
quæ de Monachis opinio Auctoris censenda est.  
Quæ, quoniam veram & perfectam sanctimoniam  
in Cænobiorum Carceres compingit; quid facit  
aliud nisi quod eandem procul à Regum Palatis,  
à Principum Aulis, ab Arcibus Nobilibus, à  
Domibus Civium, à tuguriis Agriculorum, imo  
vero ab ipsis Tempis, & Ecclesiasticorum Do-  
mibus & Culculis eiciat & expellit.

Frustra Auctor memorie omnium tanquam aeri  
incutendum inculcat, quod ait Dominus *Difficile  
esse apud Regem Cælorum ingredi.* Neque e-  
nim quod adest Dominus, sive legendo sive ci-  
tando adjuvat, quoniam ea res hominibus sit im-  
possibilis, *Idem tamen possibilem esse ex facili.*  
Cuius oblatæ Cælitus gratia, & verbum auspici  
gladio penetrantur tantum vim & efficaciam hæ-  
bet, ut etiam opulentissimum & eminentissimum  
mortalium, modo in eo probitatem necius re-  
periat, hoc est, animum virtutis & veritatis  
amantem, miraculo modo transformare possit.  
Nec semper ab eo exigit, ut quas Dei munere  
habet possessiones deferat: Sed ut illas deferere  
vratum sit, quoties Deus voluerit, atque id  
Gloriæ eius intererit. Neque hoc est sperne-  
re divitias & possessiones, abicere eas,  
vel Cænobiorum donare: Sed animam ad  
eas non adicere, & paratum esse iis, in  
gratiam Dei, carere. Interim autem dona  
possidentur, eis ita in terris fideliter dis-  
ponere, ut tibi pollis in Cœlis certius  
possessionis congerere ac recondere the-  
saurum.

Vera Peccata quod attinet. Superbia,  
Vindicta, Avaritia, non magis pannosum  
Cænobium, quam fericum, aut Purgu-  
ram marit. Confessiones & Convivia splen-  
didius tollisse alibi aut pomposius celebra-  
ntur. Sed nec à Monasteriis (*præcipue ditio-  
ribus*) exstant. Libidinum verò arcana, Se-  
cretum & latebras Monasteriorum depercut.

Quid vero Auctor ait, *In Mundo* (hoc  
est extra Christum) esse, *ex Mundi flagi-  
tis non inquinari.* Nihil aliud esse nisi mo-  
rionem inter homines agere, non politico,  
atque id genus homines, nec Mundo nec  
Conscientiæ suæ satis facere; refellitur à  
propria sui experientia. Redeat in memori-  
am avi sui viridioris, ac secum bona si-  
de exigit, an eo nomine vel minimum  
apud homines exultationis aut gratias de-  
trimentum fecerit, quod tam in Ebrieta-  
te, quam in impuritate, imo & ser-  
mouibus etiam aut verbis prætextatis exem-  
plis aliorum corruptus non fuerit. Recor-  
detur, an non tunc quoque apud Deum  
& homines gratia floruerit? Conversatio  
& Societas cum deterioribus, homines in  
Mundo potissimum corripit. Sed ea in  
Cænobis ferenda est, qualiscunque repe-  
riunt. In Mundo libera est sodalium ec-  
lectio. Quis vero me liberum cogno-  
scit, ut alicuius delicti sodum re-  
præbem? si illud bona fide deceptor &  
abominor, male nostram culam in alios  
conferimus. Cuiuscunque in Mundo propria  
probitas & conscientia peccatum odiosum &  
abominabile non reddet; sine dubio secum  
amorem eius in Cænobium afferet, neque  
ipse maculas suas eluet: & ipsum Cæno-  
bium, cæno suo & luctulenta fama conspurcabit.  
Claustra hæc & Monasteria hominū pietatis, emous

compta, & ornatam nec solida pietatem & sanctimoniam nobis hucusque præstiterunt, & in omnibus reliquis in Ecclesia Dei qui Monachi esse non potuerunt, aut noluerunt, omne studium & conatum nitendi ad perfectionem extinxerunt. Sed hæc est techna Satanae, quam is ad objiciendum profectui in pietate impedimentum solerter & ingeniose commentus est. Quæ animadvertenda omnibus & ex Ecclesia Dei eliminanda est. Nemo simul & Rex & Monachus esse potest; potest tamen simul esse & Rex, & fidelis Christi servus. nemo simul & opulentus & Monachus esse potest: At idem potest

esse opum simul & bonorum operum dives. Nemo simul & Maritus & Monachus esse potest: At idem esse & Maritus, & corde parus & animi carnisque mundicie multis Monachis præcellentior, potest.

Ideo Deus istos enitentes supra institutum à Filio suo Sanctæ viæ omnium regularissimum Ordinem, Ordines, hac ignominia pudefecit, ut loco perierat, quam pollicentur Sanctimonie, magis à ex parte officina iniquitatis & omnium flagitiorum diversoria, in cæcis illis Claustralium solitudinum latebris, extrinsecus.

## F I N I S.



# A P P E N D I X.

## C A P U T I.



**M**onachorum & Anachoretarum instituta, non esse viam ad sanctimoniam perfectionem perveniendi optimam aut compendiosissimam, Imo vero Ecclesiam noxiam & periculosam; ob rationes subsequentes.

### I.

Quia perfectissima ad salutem perveniendi via non ab alio melius monstrari potuit quam ab eo, qui eam perfectissimo modo ingressus ad praeamia ipsi proposita compendio pervenit. Ergo non modo ab Auditoris & Ductoris dignitate ac nobilitate; sed etiam à fructus & utilitatis suae certitudine longè commendatior nobis esse debet illa via, cuius Divinus auditor divina praeamia in conspectu omnium consecutus est: quàm incerta mortalium iudicia, de quibus certo non constat, an ipsi eo itinere quod ingressi sunt; quodque aliis ingrediendum proponant; metam propositi sui attingerint. Atqui nec in praeceptis, nec in exemplo Domini eas vivendi rationes deprehendimus, quae nobis à Monachis obtruduntur.

### 2.

Videmus in Monasticis Canonibus ea nobis pro maximis virtutibus atque adeo Signis perfectionis proponi, quae & ab ipso Domino reprehensa & ex parte verita; & ab Apostolis contempti iusta sunt; atque adeo maximè imperfectionis indicia esse necesse est. Corporalem exercitationem Paulus in genere non magni aestimandam ostendit, & veræ pietati opponit. Celibatus necellitatem ac ciborum delectum in specie doctrinae demoniorum appellat. Pietatis ostentationem per externa & oculis obvia, eius vestigia Christus ipse expresse vetuit; atque adeo illis abinentim generibus, quibus Joh. Baptista populo admirabilis videri potuit; suum vivendi genus ex adverso opponit. Ac profecto externa ista, atque omnia oculos ferit pietatis species; nihil aliud quam veræ pietatis simia & mimus est. Quæ nec ullum mortalium veræ felicitatis compotem efficere potest; & illud in se mali habet, quod qui sibi hoc genere Ornamenti satis compta & omnibus commendati videntur; veræ pietatis vim & curam, quæ longe difficilior est, facile omitunt. Longe pluri enim mortalibus constat, Esse quàm Videri: & qui laboris præmiu, hoc est, Opinionem & estimationem pietatis jam adepti sibi videntur; non facile ipsum laborem, quasi jam superfluum, suscipiunt. Adde quod in quibusdam Regularium Ordinibus, Cæca Superioribus præstanda obedientia exigitur; & pro eminentissima virtute venditur: quæ tamen nihil aliud est quam infandum scelus, & pura pura erga divinam majestatem perduellio.

### 3.

Externæ pietatis ostentationi, quæ mortalium oculos percellere contendit; strictus Cognationis

nexus cum externo & Idololatriæ Dei cultu intercedit: qui non tam in spiritu & veritate, quàm in corporali & oculis omnium subiecta imaginum & idolorum adoratione consistit. Eo factum est, quòd abusus Idololatriæ in Ecclesia à Monachis non modo oppugnat non sint; sed maxime omnium propugnati, & aucti sint, atque promoti.

### 4.

Omnium monachorum sectæ cum iis, qui ubique gentium in ecclesiis non mitem & mansuetam Christi; sed violentam præterit Antichristi potestatem usurpabant, conspirant in promovenda usurpati juris eorum iniquitate. Nec aliud genus hominum habet in Occidente Romanus Pontifex, cuius ope firmius dominationis suæ vim in coercendis omnibus populis atque adeo ipso Episcoporum ordine stabilizat. Ipsi vero adeo tyrannidis huius atque præterit juris studiis videri volunt, ut ad cruentas quoque potestatis huius executiones, vel cum regularitatis suæ iactura; demittere sese non dubitent, quod in Sacrae Sanctæ Inquisitionis officiis per Hispanias ac totam Italiam exercere licet. Atque horum Carnificum officium Sanctum vulgo dicitur, ne quonquam latere possit quodnam sanctimoniam genus cucullati isti patres consecutur.

### 5.

Etiamsi nullæ vitiorum maculae Ordines istos deformes redderent; tamen quia à Convictu & conversatione reliquæ Ecclesiae se segregant, & optimum quemque ad partes alliciunt, per se & natura sua magis distrunt quàm ornant Ecclesiam.

Neque enim ornameto magis quam dedecori Ecclesiae censeretur potest, quod vitæ ac morum rationem quæ in ea reperitur, censura sua tanquam mundanæ non vero Christianæ condemnent. Neque id usui potius, quàm damno & quidem maximo Ecclesiae esse potest; quod non modo intra ipsam maneant moresque ejus & exemplo ipsi corrigere & emendare solint; sed eos quoque qui forte emendare possent subtrahere: dum omnes quicunque sanctioris vitæ desiderio flagrant; à reliquæ Ecclesiae societate avulsos; ad suas Societates invitant & miris artibus pelliciunt.

### 6.

Nulla pestilentior labes pietatem & sanctimoniam Ecclesiae devastavit, quam Monachismi professio. Segreges enim ab Ecclesia Cætus eo nomine concedere; quod, Mundo & ejus concupiscentiis in Ecclesia regnantibus renunciant: nec tamen mundum istum à Spirituali secum communione arceret. Sed potius eum esse veram Christi Ecclesiam & sponsam facere; quid aliud est, quam longe majori parti hominum permittere ut mundum & ejus concupiscentias diligant: permittere ac tanto perfectioris sanctimoniam studio flagrent; quanto se flagrare Monachi profitentur, idque illis impune fore potius. Perfectionis enim studium esse arbitrium, nec exigi nisi ab iis qui Monachismi vota nuncupant.

### 7. Præterea

7.

Præterea non uno nomine Monachismus pietati ac moribus Ecclesiæ fuit suus. 1. per falsas & noxias doctrinas. 2. per detestabilia exempla scelus & flagitiorum, per æternam pietatis formam, ex abdito Monachismi recessu in lucem pertrahentium.

Falsa inter & noxia dogmata, quibus Ecclesiam infecerunt, est, quod inter leges præceptaque Christi ejusmodi discrimen invexerunt, ut alia quidem æterum omnino servanda, aliis non nisi arbitrarum obsequium deberi, statuerint. Perfectioris enim vitæ orbitam à Chirillo signatam, non esse veram legem, aut præceptum, sed consilium duntaxat, quo non alii obligentur nisi qui voluntario perfectioris sanctimonie studio incensi sint. Quod sit, ut in junctum omnibus perfectissimi obsequii studium ac desiderium, ad paucos restrictum; reliquis autem omnibus, qui velint, capessendi hujusmodi venia & gratia facta; & zelus atque ardor enixioris pietatis extinctus sit.

Exempla criminum & flagitiorum nota nimis & cunctis obvia sunt.

8.

Illud sane sanctitatem institutorum istorum, quam promittunt, non parvo dedecore aspergit, quod, merito veritatis odio & amore mendacii impulsus, non paucos libros, ad vocitiam Seculi proximè post Apostolos infectu pertinentes, partim aboleverint & superasserint; partim interpolarint ac immutaverint, præsertim ubi quiete abusi: partim adulterinos factus insens atque invidiosos falsis parentibus, supplerent: ita ut nunc ad veri falsique discrimen indagandum, non parum negotii nobilioribus ingenis tum inter Pontificios quam Protestantis, obiectum sit. Ita hæc perniciofa locustarum agmina florem ac veritatem herbarum, in usum posteritatis à majoribus relictarum, depasta sunt: & in earum locum animum fabularum, quæ muliercularum & virorum utilitatum duntaxat aures pollicentur, examina effuderunt.

9.

Norma sanctitatis ac vitæ perfectioris, quam Servator noster tradidit, cum aliis multis in rebus, tum in eo quoque inventas à Monachis vivendi Regulas fuisse, quod omnis generis hominibus, divitibus & pauperibus, privatis & Magistratibus, Regibus & subiectis populis conveniat. Instaurata vero in multis plurima & præcipua vitæ genera à lumine suo arceant ac submoveant. Ingressuris enim claustra monachorum; maritis & uxoris, uxorisque maritis diutius idem, est: prepositus præfatusque, Regibus sceptrum & coronam abicienda; acque omnibus reliquis id genus plurimæ mutationes subeunda sunt. Nullus tamen error Ecclesiæ nocentior est, quam si aut ab Ecclesia, aut à perfectiori pietatis studio, sanctioris vitæ generi humano necessaria, præcipue vero Magistratus, repellantur & excludantur. Privata & parum circumspecta opinio veritatis & sanctimonie pestis est, urisque aditu eos prohibens, qui exemplo & auctoritate sua reliquos mortalium ad vitamque impellere possent. Quamvis tamen turpius erant, qui à Christiana communione Magistratus aut deinde repellere: tamen æque periculosus eorum error est, omnes inde à perfectiori pietatis officio removere. Quod menti ac proposito summi Dei, qui cunctos mortales, & eos quoque, quos vices suas in terra

obire voluit, salvos esse cupit, plane reprobatur. Ejusmodi dogmatum auctores, quamvisque præ se pietatem ferant; pravum ac perniciiosum, sed præcipue pietati noxium errorem lovent. Dum enim perfectum sanctimonie studium, atque officium in claustrorum carcerem committunt & compingunt; eadem opera illud è palatii Regum, ex quibus virtutum principum, ex publicis & privatis universorum & singulorum mortalium domiciliis non adique præcipiti contumelia ejiciunt & exturbant. Frustra vero Autor memorie omnium insculpere nititur Christi effatum, quo testatur quàm difficile sit Divini Regnum calorum ingredi. Neque vero sequentia verba adjicit; quibus expressè ostenditur, quamvis id hominibus difficile & vix credibile videatur; Deo tamen difficile non esse. Cujus divinitus promissio & sermo, omnis gladii acie penetrantior, est tantarum virium, ut etiam nobilissimorum ac ditissimorum animos nullo negotio in melius transformare possint. Neque vero Deas semper divitias abijci ostendit: sed earum nexa conscriptos esse animos nostros non vult, quominus eas, quousque ille velit, abijcere parati fiamus. Proinde opibus ac divitis renuntiare non aliud est, quàm animum ab earum vinculis avellere, ut eas deferere parati simus: quædam vero in possessione nostra sunt; ea fide ac liberalitate eas in terris dispensemus, cui merces in cælis magna proposita est.

Vera peccata quod attinet, Superbia, Vindicta & avaritia, non magis cuculli sordes, quam pretiosum corporis cultum sugiunt aut averfunt. Delicie, gulæ, atque convivia plus fortassis pompæ alibi extra claustra habere possunt: Sed nec à claustris exulant, nec minus habere voluptatis solent. Libidinum vero arcana & flagitia; etiam secessu Monastico gaudet.

Et profecto Deus cunctas morum & sanctimonie Regulas, altius & supra perfectissimas filii sui leges scandere ausus, eo dedecore castigavit: ut loco illius, quam pollicebantur perfectæ omnis, flagitiorum officinam & dignorum tenebris suis operum cubilia in opacis secessuum suorum antris extraxerint.

## CAP. II.

*Non solum Pontificem Romanum esse Antichristum.*

Spiritualis Babylon, ex qua egredi fideles nulli sunt; Non potest nisi eas designare Ecclesias, quæ sub

Evangelio populum Christi ejulare consentias spirituali in servitute detinent; quemadmodum olim illa potentissima Chaldaeorum ubi electum Dei populum in servitute corporali detinuit. Atque ut Deus sub Evangelio, Regnum aut populum suum, uni genti aut regioni assignari esse noluisset & assignatum, sed ad omnes orbis gentesque proderet: Ita Simius Dei Satan; qui semper in Ecclesia Dei peculiaris sibi catus atque Ecclesias contere nititur; non potuit Regnum suum intra unius loci aut regionis angustias cohibere aut restringere; Sed ubicunque mitis & mansuetus Christi Spiritus regnare & propagari cepit: ibi simul Satanæ crimine amulsi & adversarii Christi eumque superbium & oppressorem Ecclesiæ spiritum intrudere ac propagare non omisit.

Cujus Spiritus violentiam, tan estis Satanæ paulo post Apostolica tempora per viam ac potentiam imperii Romani, quæ tunc maximam habitabilis terræ (sic enim Luc. 11. vocatur) partem occupaverit, exercuit. Non tamen solus ibi Romanæ, quam nunc Pontifex inquit, operis in eo negotio visus est: sed toto imperio Romano, præcipue vero Imperatorum

E e e e ;



torum potentia, qui Roma Byzantium sedem suam transtulerant. Prout Spiritus Antichristi æque in urbe Byzantia, Antiochia, Alexandria, aliisque regere potuit atque in Romanis. Cum omnes itæ urbes unus & ejusdem Imperatoris potentia, quæ Satanas ad servitium Ecclesie adiuvit, est, brachio & complexu continerentur. Quinquam autem varias ob causas & circumstantias Politicas potius quam Ecclesiasticas, Orientales Episcopi nec poterant, neque ausi suam, tantum sibi potestatis & arrogantie usurpare; quantum unus Occidentalis. Tamen & illi Coactiva & violenta, seu seculari quam vocant potestate opprimebant eos, quicunque delicti aut errores ipsorum tangere ausi sunt: quod ad doctrinam Antichristi & servitium in Babyloniam cum iussit. Vita enim atque anima tyrannidis Antichristi in Ecclesia est oppressio coactiva earum: Hæc ubi viget, dominationem Antichristi gratari, evidentialium in usum est. Holce homines plus quam emulos & usurpatores, ac potius violatores & transgressores potestatis suæ in ecclesia palam per orbem; quotquot audent, (vires æquales esse ubique necesse non est) nominis ejus prætextu, ad opprimendas violentis modis libertas coalicentias, aut qui propriis viribus & sunt potentia prevalant: alii vires eas non habent, à Magistratu seculari mutantur. Omnes perinde nequam, quia atque iniqui & violenti: Quid enim iactare eis in alienis viribus sævias ad injurias?

Quod jam mirandum, plurimos videre accusatores Antichristi, tyrannidi & criminibus ejus convictos facere, suaque ab eo segregare Ecclesias: qui tamen imprudentes plurimum de Spiritu ejus hauserunt; & secum in suis Ecclesias detulerunt: adeo ut non nunquam ambigas pingues an macilentum Antichristi insolentius se gerant. Nec enim à nominis invidia vindicari possunt, qui reipsa & factis Antichristum expriment. Et quemadmodum qui Spiritu Christi aguntur, Christi ministri sunt: ita qui furis & violentia Antichristi aguntur vel assuant, aut ministri Antichristi sunt, aut æmuli & imitatores, utrique odiosi agnominis infamia digni.

### CAPUT III.

*An omnes Ecclesie ab Antichristo Segregatae tam ob paucitatem suorum quam ob doctrinæ & disciplinæ defectum meritis culpentur.*

Quod ad paucitatem attinet - hæc paulo magis, quam par sit, exaggeratur. Tantus enim est hominum potentissimorum omnium numerus; ut eos ministrorum suorum multitudine & validissimis Occidentis viribus frangere nequeat. Sed & si pauciores hodie sunt; quid refert, cum cras Deo adjuvante, plures esse possint?

Quantum ad doctrinam ac rerum divinarum scientiam, non mirandum est aliquos, imo plures quoque reperiri, qui fidei ac religionis suæ rationem reddere nequeant. Hæc enim singulorum non autem Ecclesiarum culpa est. Quæ cum Sacræ Scripturæ auctoritatem; potentissimæ Ecclesie auctoritati primitus opposuerit; & nunc quoque hunc unicuique clypeum missilibus hostium opponat: eo ipso exigit à suis, ut in iis libris, è quibus rerum divinarum notitia petitur, sit quam exaceratissimi. Contra quia Romana Ecclesia libros istos è manibus longè maxime partis hominum excutit; pauciores eam rerum divinarum perito habere necesse est.

Præterea qui sibi articulos paucos & brevi sym-

bolo comprehensos eosque planos & perceptu faciles ac dilucidos habent: eorum uniuscuique ideo ac religionis suæ rationem reddere poterit, longe facilius quam aliqui qui articulos fidei suæ neque memoria completi ob multitudinem, neque intellectum comprehendere propter difficultatem quorundam ullo modo possunt. Talia vero dogmata suis Græcæ & Latine Ecclesie propinat: quæ caput mortali-um excedere ulro ipsa confitetur; quæ certe ingenua ignorantie confessio est. Quo magis mirandum occurrit; quid ita tanta oblatione ac sævitia receptionem eorum dogmatum urgeant itæ Ecclesie, quorum ignorantiam vel invite auiteri nequeunt. Quæ tunc vero audeat alius objectare incertam; qui nihil eorum sciendum aut credendum obtrudit, quæ natura sua fieri aut credi nequeunt.

Quod ad omnium disciplinam attinet, opponitur à quibusdam Quædammodum in segregatis Ecclesiis complures impii ac rite dissoluti depræcandantur. (quamvis huic malo alii præ aliis meliora remedia adhibeant) ita in Græcæ & Latine quoque viros bonos ac Dei timoris non desesse. Respondemus. 1. Argue in istis Ecclesiis reperiri posse homines, qui criminibus, quæ istis Ecclesiis publice obijciuntur, privatum non teneantur, qualis est Idololatria. Quamvis igitur quoad cætera piæ sint, tamen ab eorum pietate, quæ ab eo crimine longè absint, magnopere luperari eos necesse est. Idem de reliquis iudicium esto. Manca autem & mutila Virtus est vitiis mixtura sedata; & quò plus aut virulentioris facis admixtum est, eo minus pura & lycuera. Nihil verò in cælis graveolentius Idololatria.

Quod vero nulla sit Segregum sectarum familia, in qua virtuosos homines non reperias, nulli eorum fraudi esse potest: quæ vitiis habitus in gremio suo non tolerat: Delicta mortalium ubique evenire posse per conditionem nature necesse est. Sed neque noxæ neque decore esse queunt ubicunque im-une non transiunt neque regnant. Apostolica quoque Ecclesia, imo vero ipsum Apostolorum collegium malis exemplis non caruit: sed neque eorum remediis aut supplicis. Non potest ab humana imbecillitate plus exigi, quam ut bonorum societas ad robusta scelera & flagitia non conniveat: quamvis interdum lapsus infirmorum leviori animadversione castiget. Merito igitur quarundam Ecclesiarum puritas, & innocentie aufferantur consilio illustre testimonium præbet, quod huic malo præ aliis præsentius remedium adhibeat. Ut enim à vitiis longius recedere possint: à virtutibus hominibus se segregant. Si qui tamen eorum sinibus videantur, post emendatæ vitæ specimen iusto temporis spatio editum, postliminò admissos ad societatem recipiunt: & si fortè melioris vitæ constantia minime duraverit, hos ab eadem rerum societate excludunt. Quorum neque antea neque post commissæ peccata toti societati fraudi esse æquum est, cum utraque impune tolerata non fuerit. Diversa errorum in opinionibus ratio est, qui plerumque etiam obliuiscunt defensi in notis Ecclesiis tolerantur; nisi fortè aut fidem promissionum Dei: aut legum Christi obsequium penitus subvertant atque evertant: aut errori mentis; voluntatis & gravioris delicti culpa admixta sit. Unde patet diffensionum & dissidiorum culpam penes istas Ecclesias nullam esse. Neque enim ulla injuria dissidentes provocant: neque eos ob diffensionem aut odio & aversione, aut excommunicatione, multo minus ulla pena aut injuria exacerbant. Quod si fortè ob admissa adversus leges Christi delicta eos ab Ecclesia arceant; Christi negotium agunt, non suum quo nomine excusatos eos ac necesse est contra. At qui ob sententias suas non receptas odii certare non verentur, suam non Christi negotium

negotium agunt : quo minus veniæ apud laesos habere possint, tanquam arrogantes, & superbi quoque eruditioni atque ingenio suo ab omnibus non absurgî Romachantur, & pro disputatione, atque argumentis supplicia, & iniurias repenti. Prævide quicunque erga diversa sentientes esse humanitatem, atque equitatem : utitur ut eos ne odisse quidem ; multo minus infectari felicitatem, procul ab eorum ob dissensum culpa absumus ; quos Apostolus 1. Tim. 1. 3. & 4. gravissima censura persequitur. Qui ob animarum avaritiam, & ab antiquis aliena docentes ad iniuriam & fabulosam delinxi, eosdem omnium animos ac studia detorquere contendunt ; commentis infinitis generationibus, & dogmata arduiora, ac difficiliora querunt, immo vero dubiorum, & absurdiorum sententia in quibus nullus unquam consensus nisi malo, & minis, & Magistratus supplicio extorceri sperari potest. Quis enim in iis ultro, ac sincere cum aliis consensit, in quibus nemo unquam secum ipsemet bona fide consensit, fluctibus contradictionum quibus et illegata scitant tanquam Euripi æstu, ultro atque perpetuo agitur, atque impulsus.

Nos vero à prædicatione Apostolica adeo non alienas doctrinas defendimus, ut ne à verbis quidem eorum dulcedere audeamus; & unâ cum novis legemacibus voces quoque novas vitandas nobis esse putemus.

Ad eo in rebus omnem novitatem odimus, ut  
voces ipse recens juvenæ nobis fupposita ſint.  
Quippe non ita recens eſt mundi pueritia ut ob  
aliquas res, quas illi obſcurarunt, nova nobis no-  
mina fingenda ſiat. Quæquæ autem Chriſtum, &  
& Apoſtolo lucere, quæque nobis eorum ore pateſcit  
magna, pertiſ & ſignificantiſ vocibus expreſſa ſunt.  
voces itæ ſunt ſigna rerum: Ergo ſi res antiquæ  
ſunt, vocibus antiquis, & Apoſtolicis menti noſtra  
repreſentari poſſunt. At qui uſurpatis à Chriſto &  
Apoſtoliſ ſignis ſignificari nequeunt, ſubſecta & a  
doctrina eſſe necesse eſt. Quia ubi vocum novitas ne-  
ceſſaria eſt, non poteſt ſimili rerum ipſarum novitatem  
arguere. Præterea res divinæ ob ſanctitatem & ex-  
cellentiam ſuam dignæ ſunt, quæ divinitus ſignifi-  
cat, & Apoſtolicis verbis exprimantur. Videntur  
ſanis Trimegiſtiſ, & veris jamblichiſ, aut Plotiniſ  
ventorum lucem diviniſ myſteriſ mutuantur. Vi-  
dentur qui nova fidei ſymbola condidere, quæ ve-  
teris Apoſtolicis mantem convellunt magis, quam ex-  
plicanc; & quia vetuſ non explicanc, novam in-  
troducere vincuntur. Explicatio enim longe pla-  
nor, ac lucidior ſit oportet; quam illi quod expo-  
nunt. Atqui ſymbolum Apoſtolicum veritatem, ac  
lucem ſimpliciſſimi quique capiunt: quia & oratio  
ſimplicis eſt. At reſ eorum ſyſtolum  
triciſ & nodos, in ſenſu reflexos atque inſolutoſ,  
vemo Platonicæ ſcholæ tam amans, nemo tam re-  
tus, & ſclentiſ, qui diſſoluſ, aut humano explicari  
ingenuſ poſſe abhorret. Miſerum igitur Libaniſ  
affugium ſuperbiſ, reſ quæ in ſiſ traduntur ſupra men-  
teſ noſtræ captum ſublatiſ eſſe prætereſ. Sed  
quæ Apoſtoli tradidere mentiſ humanæ modicum  
non ſperant: cui eorum ſyſtolum, non modo  
pictiſ, ſed lexiſ & acariſ quoque reſtoris captum  
non excedit. Unde liquido vincitur, aliud nobiſ  
ab Apoſtoliſ, aliud à tertii poſti ſeculi ſeculi Patribuſ  
traditum eſſe. Illud enim facile, clarum, ac lu-  
ce ſua conſpicuum omnibuſ, nullas mentiſ noſtræ  
dubioruſ & contradicentiũ nubes, aut caliginem  
affundit: hoc diſcentibuſ arduum, docentibuſ inex-  
licabile, auditu abſurdum, verbis novum, ac aliud  
iſti pozum Eridiſ; ſecta contentionuſ ſcabie at-  
que porrigine funeſtum Feſticiuſ fuit. Fabuliſ,  
quæ Apoſtoliſ novuſ & ſeculorum dogmatuſ Do-  
ctoribuſ obijciſ, ſiſ relinquimur, quorum aſſeruiſ

liberi credulitate primum. Nihil magis Satana in-  
vidiosus ostenditur, cui quoniam nimis credentibus hostis est,  
omnis imperitumque Mater, & animam commota-  
torum dei erit. Quotidiani rabies, quae universis le-  
cui. Ecclesiae collidit, mutuumque in opus, et  
omnis accepta ferenda est. Quamvis enim lupus &  
& arrogantia ingens, cum de nudum se impunitum  
diffundit, eadem facile committit, bonae voluntatis  
quoties tamen iusta emulatio, caute deest, aut inter-  
fusa supplicium, in alas quā aut vellet, aut non  
ita facit linguarum. At inveniatur Ananiam Spiritu  
opprobriatorem committentium libere, etiam in ego-  
nis inique & impudente menditia, tanto a more  
suo facit febrile soler, qui nra sunt aut videtur  
causa. Ergo quomodo in Ecclesia ad genus  
nominationis, quod soli Deus ipse non sumit, bona fide  
detestatur, extra omnia odiorum, & feralium dis-  
fidi in eum in potestatem. Bona fide, inquam,  
hoc innotat genus demandamus. Nec enim de-  
mit homines, pueriles & inique delictum; qui-  
bus illa erga se tyrannus, ac commotio depli-  
cui videtur, cum tamen sua victimis in alia ad-  
labantur. His vero non fecit tyrannus ipsa, sed  
tamen in ty. mi dupliciter: quorum facta est mul-  
tum delectati sunt: mox ipsi sedulo imitantur.  
Atque eorum sincere agunt, qui ea, quae veris  
damnant, factis approbant, quales sunt vo-  
rum non potest, qui a Romana & Graeca Ec-  
clesia differere, exiit veris dominatio, & non  
alio fructu nisi ut novam conferent & interve-  
rent nullo jure. Quod autem iniquus quoniam  
ea, quae optimo jure in alios culpavimus, com-  
mittere: aut reinducenda soli Dei conferen-  
das, non Ecclesiastica animadversione: ad  
omnes quoque & laicali, quoniam vocat, violentia  
exagere. Quod innotat quoniam non spiritualis  
metus reverentia, sed tenentur potestatem innotat  
aut suppletur gaudium Ecclesia; Praeterea vero  
in in dogmatibus, quae ne ipsi quidem fide caput us  
aut intelligimus ab us, qui ipsi satis ecclesiasti-  
cis assensu sequuntur, aut quod perinde est, ex-  
citum actu conferent exgere ecclesiam, aut fiduciam  
exertum. Neque liceat, quae nonnulli periculose  
creduntur. Quid aut gratificatio, aut im-  
petratu agimus est, quam ea, quae capere non pos-  
sis, ignorandi licentia? Hocine tam exiguū be-  
neficium ipsorum cetera innotat, & suppletur denegat.  
Verumtamen vero, dogmatibus fide quoniam  
precio assensum; proinde, ut in differenti-  
entibus fore extagere. Nam qui quodlibet quoniam  
esse maxime sentiant non ignorant, & non  
ignorant (quia de industria ignorare volunt) quoniam  
sint veritatis vires in retellendis & innotat  
roribus, quoniam cum ipsis a quo loco committitur.  
Adeoque congressum hunc reformatum innotat  
licetis & Christianis benignitate abscedit innotat,  
hoc est terrenā violentia, avertendum pariter. Con-  
gram, & trepidam causam, quam propugnare, fiduciam,  
& quae apud eosdem virum p. sentie veritas  
dententia, ac deliberatione re cogitari quoniam  
cessi. Verum quid si caveant, & videtur,  
quorum pacis interest, dogmata ista ad se ne  
bulo quidem lasum in, modo non ulio lasum  
cur. An causae, terrenis viribus subtrahat, non  
dum satis caput videtur? nisi differentes quoniam  
non doceri se patiuntur, ut sunt, quae ignorare  
nolent.

Id vero aliquanto æquius postulari videtur, si Doctores isti, qui doctrinam suam inanis nuntiant, sycnere ac bona fide ea docere, debita solvere, scrupulos evellere, amplius nuntio & comprehensius contradicentes conciliare possent. sed cum ipsi Doctores isti capum suum inerte

ſateantur: diſcipuli autem fidei ſuæ ac religioni ab exorientibus ex illius doctrinæ receptione ſcrupulis merito metuunt: annon ſatis cauſæ habent ut eam neſcere inſint: quam cum fidei ſuæ diſcrimine diſcere. Vident enim quod non rationi tantum: ſed & Religioni cum illis dogmatibus non ſatis conveniat.

Quingitur, potius poſitis utriuſque opinionum armis ac certaminibus, in viſcera Eccleſiæ tamdiu tamque crudeliter lævientiſ, in id unum omnes incum bina, ut Deo ac legibus Chriſti obſequium, & proximoſ chriſtiane, non ſineſcriptis puram præſtemus conſcientiam. Facilis ſactura eſt opinionum, quibus in hac viſa perſeipiendis impiores ſunt. An non mulla illa & imperfecta Cognitio, ſuperveniente celeſti poſt glorificationem luce, abſorbetur? Cauſam vero coram Judoſ Univerſi diſturi cum ſupremo Mandiſ advenit, non ex creditione aut opinionibus, ſed ex viſa & inobis conſentit & judicamur, nos merces illa celeſtis ingenio & rerum peritæ, (quæ à Sacra multum ſuperamur) ſed virtutibus ſanctimonix & erga Deum pietati (quibus ille mittere excidit) propoſita eſt ac reſervata.

#### C A P U T, I V.

*An expediat univerſali Eccleſiæ ejuſque adſcriptioni ſecedere ad Eccleſiæ potentioribus: præſertim ſi ſecundis contingat in partes exiguas & infirmas, neque cum Eccleſiâ à quâ ſecediſur comparandas.*

**S**Ane vulgo obiectatur atque exprobratur contentus & ſuſceſſus eorum inſelix, qui ejuſmodi ſectiones faciunt, quod intra exiguum eorum qui in partes ſuas abire numerum compreheſi, copiam inſignioris adſcriptionis aut incrementi ſectæ ſuæ nullam habere poſſint. Etenim inter paucos iſtos, qui ſunt intra exigui cætus pomeria, quodnam inſigne veritatis incrementum ſperandum eſt? habita præſertim ratione eorum qui à paucioribus ad plures frequentius tranſgunt. Quippe à pluribus ad pauciores tranſſugia rariora. Ut autem ad unius ex infirmioribus Eccleſiis doctrinam & opinionem totus Orbis Chriſtianus tranſſeat, ſpem eſſe falſam et frivolam.

Reſp. Quod poſtremo loco diſtinctum, primum omnium ſumemus examinandum, atqueam ad propoſitam ſitem decidendam propius accedamus.

Cum igitur errores atque corruptelæ celebriorum in orbe Eccleſiarum nimium ſint manifeſte, cauſam nullam videmus ob quam de Veritatis ſuſceſſu deſperare liceat. Quamvis enim errores qui regnant ſatis jam annos & longevos videmus, æterni tamen eſſe nequeunt; non modo ob maturam ſuam veritatis viribus imparem: ſed ob infirmum quo nituntur terrenæ potentix præſidium; ut jam ipſius Dei bonitatem cuius patrocinio veritas freta eſt: atque divinitus prædiſti eventus certitudinem taceamus. Porro ipſa veritas tametiſ una ſit: notitia tamen ejus non uni Eccleſiæ adſtriſta eſt, ſed ad plures adeoque ad omnes propemodum propagata. Nititur enim fundamento atque principio ad omnibus recepto & omnium communi. Prædicatione nimium illâ Apoſtolorum in Sacris literis conſignata, cuius Compendium eſt eorum ſymbolum. Hæc dogmata cuiſcunque Cæui Chriſtiano ſufficiunt: ita ut ultra nihil novi aut alieni docere & in Eccleſiam introducere velit: ejus doctrinam primum eſt ipſa pura & ſincera veritas, cui pridem caſus de omnibus erroribus triumphus decretus eſt. Deinde eadem memorati Cæus doctrinâ, vere ac reſpectu communis eſt omnibus Eccleſiis, apud quos Sacra Scriptu-

ræ & Apoſtolorum ſancta eſt auctoritas: quamvis ob admixtos paſſim errorum navos interdum in quibuldam noſcitur & adverteri vix queat. Proinde hæc de quâ loquimur Eccleſia, etiamſi lit inſignifiſima, optimo jure Catholica dici poſſet, quia præter Catholicam & omnibus communem doctrinam, nihil hominibus diſcendum propoſuit. Anxio & ope-roſo conatu nihil igitur opus eſt, ut illo ad articulos & doctrinæ ſuæ dogmata recipienda Orbem totum pertrahat, qui jam ejus doctrinam & articulos recapi-t ac proſitetur, niſi quod hanc veritatis profeſſionem obſcure errorum admixtum. Errores autem iſti cæteris omnibus præſidis delictis ſola conſcientiarum oppreſſione nituntur: quæ tyrannis atque oppreſſio cum per te ac natura ſua iniqua & violenta, & ingenuis ac generoliſ ingenioſ indigna & ingrata ſit jam dudum corruſſet; uſi terrene atque humanæ potentix tubicines fulciretur. Atqui hoc tutum & ſtatumen, communi moralitatis ſorte fragile, ipſaque veritate (quæ huſcuſque apud impetitos commendabatur) & ſenio putre, exoriente veritatis crepuſculo rimas agere ac præcipitem runam rainari; in quibuldam vero regionibus collabi quoque incipit. Nec ulla firma cauſa eſt quæ impediât quominus id in media Italia aut Madriti vel Pariliſ evenire poſſit, quod in media Germania, aut Londini, Haſniæ, Stocholmiæ, acciditſe videmus. Niſi quod apud gentes ſiccæ magis & ſobriæ, Cautiorem ideoque ſelicioſem Reformationis exitum merito auguramur, qui ita libertati Eccleſiæ conſulat; ut una publicæ Paci probe proſpectum ſit. Quid ſic ſi Religioni quidem Spiritualibus armis reſiſtiſ, ad uſum carnalium omniſ aditus proſur præcludatur. Reſp. viciliſ in meſem Eccleſiæ ſalcem Magiſtratus immittere piaculum & religionis injuriâ putet: nulla dogmata, nulla conſcientiarum onera, aut gravamina, nec aliud quid; Solam autem Pacem & terrenam civium libertatem ſimulque juſtitiam & æquabile jus poteſtatis ſuæ jure ac viribus defendat ac promoveat. Pax & libertas civium abſque Conſcientiarum libertate non conſtat. Juſtitia quoque in oppreſſione ac ſervitute locus non eſt, quia ipſa ſervitus atque oppreſſio injuria eſt. Cuius filia oppreſſorum impatiencia ſemper tam violentæ Paci non poſſet non ſtrere inſidiis. Nec ab ejuſmodi libertate Paci aut Reipublicæ ullum impendit periculum, in qua nonniſi ſpiritualis arma privatis conceduntur. Multo minus verâ Religionis ab eadem timendum eſt, quæ veritate armata in ſola libertate certam ac ſtabilem dignitatem ſuam retinet. Nam falſæ aut erroneæ religionis faciſis & opranda ſactura eſt. Vera autem religio, ſi reſiſtiſ veritatis armis terrena poteſtate in homines graſſatur; præter dedecus & probrum quod ſuſcipit non dico fragili ſed conſectæ jam arundini innititur, quæ nec tanti ponderis onus ſuſtinebit, & incumbentiſ inermis latus perſodiet. Errorum & ſuſpitionum hæc arma ſunt, juſſo Dei ſupplicio tot per annos ſelicia, cæterum jam iam inviſta veritatis dextera frangenda. At vera Religio quoties in tam vano præſidio reſugium quarit, à Veritate quam contemnit & polluit deſeritur. Proinde neque Religionis præſens Orbis Chriſtiani Status utilis eſt & Reipublicæ periculofus. Nam quoties aut Eccleſia poſitis celeſtibus terrenâ à Republica præſidia mutuatur aut Reſpub. armorum ſuorum violentiam Eccleſiæ commodat; præterquam quæ profanata religione utriuſque ſocietatis cives longe ſiant deteriores, quod ipſi Reipublicæ noxiſ eſt. Inſuper Eccleſiaſticis præſidiis arma manus traduntur quibus mox adverſus Rempublicam ui poſſint. Si niſi exemplo non creditur. Inſigne ejus rei ſpecimen anteaſta ſecula exhibent documenta.

sum & experimentum. Principum Romanorum, qui sedem imperii Byzantium transtulerunt, indulgentia, simul & abundantia nervos, & vires; mox privilegium quoque sub Phoca principe, ac titulum Universalis Episcopi Romanus Pontifex adeptus est. Gratiam beneficentia hanc retulit; ut non modo provincias Occidentis; sed ipsius quoque imperii titulum ad alios transtulerit, & reliquis eorum in Oriente vires evolvat multum, & aenue mutas, frangendas Barbaris proflituerit. Idem à Principibus Occidentis, præcipue Germanis vicissim cultus auctus, & ornatus non modo jus eligendi aut firmandi Pontificis, ipsamque urbem Romanam, sed Italiam ipsi eripuit: adeoque in ipsam jus creandorum, & deponendorum Imperatorum invadere ausus est. Idem omnium regnorum eripendorum, regumque deponendi arbitrium sibi etiamnum vindicavit, & non sine multo sanguine exercet. Cujus generis vulnere non Germania tantum in urbibus, & provinciis Italicis, sed Gallia quoque in utraque Sicilia, & Navarra, nondum ipso ævo satis obducta cicatrices olentat. Et ne tantam religioni, ac voluntarie pietati potentiam hanc debeat, in singulis Occidentis regnis, ac Rebus, peculiare sibi Spiritus ordinis Resp. Jurejurando obstrinxit, easque ipsas, ut tanto magis dicto audientes sint, per potentissimum monachorum ordinem coarctet. Tantis autem opibus numerosus hic & matrimoniorum damno caelebs, populus instructus est; tam ardens vinculus externo obsequio inneatus, & mancipatur; ut ad libitum unius Capitolini, aut Vaticanæ Jovis singula Occidentis regna periculoso metu concuti possint.

Hunc tam miserum & Externo Principi obnoxium Regnorum aut Reipub. Statum dum fene nequeunt qui singulis præsent. Quare nec hucusque libenter sed metu ac necessitate coacti tolerant. Cum enim viderent homines religionem reformatam profectos sine ulla necessitate, erant in eis, qui Pontificum iugum excusserunt Regnis Religionem ubique prope modum ad terrena arma atque præsidia aspirare: primum quidem ejusmodi religiones salutis charæ fieri notatas esse animadverterunt, quæ non veritatis sed belli aut Magistratus gladio, sanctitatem suam tuerentur: deinde iusto metu percussis snor, ne homines religionem professi, cui terrenis armis grassari religio non est; arma & vires suas quandoque in ipsam verterent Reipub. neve Regiminis Ecclesiastici et antiquis corruptelis succederent magis alii homines quam alii mores. Hac adducti formidine maluerunt in pacato & tranquillo statu aliqua tolerare mala, quam per commoti Status periculum querere remedia non multum profutura. Hic metus atque periculum in Rebuspub. non aliter tolli potest, quam si religioni nulloquam liceat terreno gladio, sive suomet, sive à Republica commutato in ullius mortalium perniciem uti. Sic examinato sisto, ac turbido religionis zelo, non modo Paci & Reipublicæ securitatis: sed ipsius religionis innocentie puritati, ac inprimis veritati consulatur.

Nec ullum est brevius compendium ad tollendos errores & litigia Religionis componenda, quam si mala causa & superstitio ejusmodi armis, quibus equæ ac veritas cura esse potest, exaruerit. Nullum ea in re veritatis detrimentum aut periculum si nuda & inermis cum nudis quoque & inermibus erroribus æquo loco committatur. Fluxæ & languidæ sunt falsæ dogmatibus vires: ideo armorum ac terrenæ potestatis præsidium implorant. Veritati liberæ sufficit ad errores etiam de potestatum & iudicium tribunali in æquum detrahendos & jugulandos.

Ergo cum tam non minus Religionis, quam Reipub. intersit præstantem ac servatam obnoxium; & utrique noxium ac periculolum eorum statum immutari: atque is ab utriusque amantibus heroico ingenio præditis Principibus non magis negotio immutari possit, quid est quod quàmquam adeo animum depondeat, ut de Venustas & Innocentie victoria, non tenebris quidem; sed caelestibus armis, patta aut comperanda desperet?

Sublato isto præparata desperationis impedimento, eadem opera omnis proporta qualitas diffcultas tollitur. Primum. Defensionibus eorum & parionis veritatis à potentioribus Christianis Ecclesiis live per vim & injuriam ejectionis, live ultio ob gravissimas causas desistentibus, transiit hinc pauci numero non tantum sed & vultus intemi; adificationis seu propagationis veræ doctrinæ atque pietatis copia nunquam deesse potest: non modo intrâ illi exigui catus potest, sed etiam foris inter eos, qui domi suæ pietatis ac disciplinæ eorum sanctioris spectatores esse possint & æstimatores. Ignaros simul & parum solidæ pietatis suspicios se re dunt, qui cito despiciant de Regni Christi in terris propaganda Reipub., quasi nobis aut res factu plane impossibilis precibus exoffendendi officium injungi potuerit: aut adventus Regni Dei, unâ cum voluntatis ejus perfectio, & quale in cælis est ejus obsequio, precibus nostris impetrandus nobis propositus non fuerit.

Deinde quia innocentia, quam adificationis potior & antiquior cura esse debet, etiam si nulla aut non propinqua spes adificationis afflueret, in ovo vero scandalorum præfens æreus impenderet: nihilo secius Deo exitum à Babyione minaciter imperanti esset parendum.

At enim quæ pars mortalium adificationis huius capax est? Scilicet quia hodie pauci apparent, idcirco jam cras aut perendie non pluri sperandi sunt? Num idcirco agricola omnis spes veltis abicienda est, quia diu in herba esse solet? Quid si nondum & nostra mens maturuit? Idcirco falces in enses aut atrata corundæ sunt? At eorum qui legregæ Ecclesias sectantur non pauci in doctrina neque in moribus multum proficiunt. Id si communi illarum Ecclesiarum vitio sit, planè damnandum est: & ipsæ Ecclesiæ pravitate aut gravi erroris non suspectæ esse nequeunt. At si in illis Ecclesiis ista in doctrina secundum pietatem proficiendi floreat: si Sacrarum litterarum lectio præ cæteris commendetur, atque inculcetur & exerceatur, si adversus leges Christi delinquere impune nevisi liceat; si publici catus innocentie singulorum vitia fraudi esse nequeunt. Nec enim privatae culpæ publicas leges, aut mores inquinant, nisi nimium frequentes sint, quod non nisi laxis publicæ disciplinæ frenis, evincere solet, in quo casu catus isti non Corruptæ Ecclesiæ remedium afferunt: sed exemplo reliquorum jam corrupti ipsi remedio egent.

## C A P. V.

Oblitit Ecclesiis, à Romana & Græcæ dissentientibus, non frivola ratione celsi, quod Deo conatus erum, qui Ecclesias istas reformare aggressi sunt, dissiuerunt: eorum istos Reformatores Deus quæ in reprobum sententiam egisse & tantis inter sese discordiæ mala junxisset

nivisse videtur, ut in se mutuo coorti adversis frontibus in se incurrant atque invicem ardeant: adeo ut in minutissimas partes partiumque particulas ipsorum Ecclesiarum lacerentur atque comminuantur.

Relp. Obiectio hac altioris indignis est, quam ut levi ac persunctorio responso expediti debeat. Sumpta est enim ab humana divinae mentis conjecturâ plerumque incerta, & fallaci in dirigendis humanarum actionum eventibus. Supponit autem hypothefes duas quarum utraque falsa est.

1. Felicem incidentis inter mortales certaminis eventum, non dubium esse melioris causae velligium. 2. Quaecunque mundus rectè atque ordine inter homines fiunt, qualia sunt mutua inter eos, qui in unum conspirasse debuerant, odia atque diffidia, divinitus tanquam poenas immitti, cum tamen illa possint esse mortaliu potius delicta, quam pio delictis irrogata supplicia. Quamvis enim delicta interdum per alia puniantur delicta, tamen non omne peccatum culpam aliquam priorem antegressam esse necesse est.

Prior hypothefis quam fallax sit exempla docent innumerabilia, in quibus non sine nutu aut permessa Dei causa melior deteriori succubuit. Ratio eius rei non est adeo suprà caput mortaliu sublatâ, quin saepe ab hominibus quoque indagari possit, praesentium in generali rerum humanarum consideratione. Nam lingularia exempla saepe altius reconditos habent recessus, quam ut in eos intrupere possint eorum judicia, qui in abdita mentium non peccant. Nos praecipuas attingemus.

Primum igitur, cur melior causa optato saepe successu careat inquirentibus occurrit illud, quod demones habent patronos; causa vero deterior melior. Quod non modo de patrocinandi dexteritate aut imperitia, sed de morali quoque paucorum bonitate aut malitia verum est. Neque enim semper homines virtutis studio meliorem causam suscipiunt aut defendunt, sed praetextu bonitatis ejus interdum saepe ad malas cupiditates suas abutuntur. Ita neque omnes propter latam (ut aiunt) culpam deteriorem causam soven: saepe ad ipsam per per errorem aliquem, aut casum interdum & necessitatem, tanquam tempestate aliqua impulsus sunt. Quis igitur miretur Deum, quem nulla hominum consilia, nulli habitus animorum latent, illinc eorum perversitatem, qui bonae causae praetextu ad prava consilia abutuntur, sinistri successus poena adverserere. hinc istorum probitatem ac simplicitatem prospera fortuna remunerari. Praecipue cum ejus in manu sit, quoties velit, & causam meliorem impulsam rursus erigere & deteriorem erectam iterum deprimerere.

Alterâ causa occurrit, quod neque semper ut causa melior vincat bonis expedit, neque malis ut deterior vincatur conveniat. Quid si Deus videat bonos quidem victoria & prosperis rebus corruptum iri: Malos autem indignos esse qui alienae victoriae beneficio in statum longe meliorem transleant: (suntque illud vulgatum mento jactare possent: *Perieramus nisi perisimus.*) Neque enim desunt homines, qui idcirco tristi exitu pereunt, quia laetiori ac benigniori non pereant, & malae causae patronis vicibus vix unquam bene cedit victoria.

Tertia causa est, quod in rebus minoris momenti melioris causae victoria, aut impedire aut remorari possit: in rebus longe majoris momenti ejusdem causae victoria, aut certe meliorem rerum in orbe statum, ad quem Deus sensim consilia mortalium dirigit. Nihil autem aequius est aut utilius, quam ut minus bonum majori assurgat, mo de via decedat.

Ad eandem causam referri possunt multae similes, in quibus Deus sapientissime consiliis sui rationes sequitur, differendo messum donec leges maturecat: & bonae causae fortunam inhibendo, donec laetiori successu efflorescere possit; aut etiam donec prius aliud aliquod negotium, quod sapientissime praeventendum esse statuit, exequatur.

Quarta causa est, quia saepe Bonae causae patroni; tamen ipsi quoque non mali sint causam tamen suam aut malis aut parum aptis, saltem voluntati Dei haud convenientibus modis defendunt ac promoven. Id quamdiu faciunt ecquid mirandum est, quod Deus bonam causam malè promoventibus prosperum successum denegat. Neque enim sufficit ut bonum sit quod agitur aut intenditur, nisi bene quoque fiat ac peragatur.

Quintum fere istarum causarum concursus in praesenti Reformationis negotio deprahenditur. Quamvis enim in primis ejus, auctoribus aut vitae integritatem, aut consilii sapientiam vocare in dubium nolum; mox tamen partim ob inceptorum dogmatum pravitatem; partim ob Apostolicæ disciplinæ defectum in istis Ecclesiis vitâ & moribus adeo degeneratum est, ut hæc interdum & alibi in Reformationibus, quam in reformandis propemodum deteriora apparerent. Deinde in quibusdam regionibus improbitas hominum meruisse videtur, ne apud eos veritas ac melior causa vinceret. Neque seculum nostrum ejusmodi caruit exemplo, eoque illustri; in quo ne Reformatæ Ecclesiae in tota Europa opprimerentur aut extinguerentur, eisdem in Gallia debellari ipsimet expediebat. Plurima ejus generis nos lateo necesse est, quibus in abdita providentiae Dei nisi interdum aditus irrupere non licet. Illud tamen omnibus liquido innotescere potuit, paulo post primæ Reformationis tempora multis in rebus erratum fuisse, insigni ulterioris successus detrimento.

Solo spiritu oris Christi, hoc est, solo verbo Dei absque ulla carnali violentia adhibita, aut fundendi sanguinis periculo, tanquam caelesti ac Spirituali telo debellari Antichristus debuit. Hic ensis ubi primum in Orbe Christiano stringi cepit, maxima pars Germanici imperii, Regna integra Daniæ, Sueciæ, & adiacentium populorum non pauci; mox Anglia & Scotia ab obsequio ac servitute Pontificis resiliere. Jamque adeo in reliquis etiam Regnis erectos ad eandem Libertatem hominum animos magno in melius proficiendi desiderio vidisses, nisi humanæ fragilitatis conditio ipsos Reformatores à recto cursu in transversum egisset. Primum ancipiti verbi Dei gladio ac caelesti & irrefragabili auctoritati cepit admisceri suspecta mortalium exillimatio. Deinde rationibus ac persuasioni non modo accessit, sed propemodum successit Magistratus, aut armorum violentia. Denique omisso disciplinæ frano, dogmatum etiam aliquorum illecebris blandientibus, pars magna Reformatorum in omne vitiorum genus abiit præceps. Hos inter seopulos hæsit Reformationis cursus ac fortuna. Nam & Reformatores præter confessum ac ab universis receptum Sacrae Scripturae principium, dogmata urgendo, quæ nonnulli Patrum aut potius Ecclesiarum auctoritate defendi poterant, veteres ac sepultas ævo hres suscitavunt; ac mutuis inter se odiis ac dissidiis discerpti sunt, & Pontificii, veteris servitutis aut potius dominationis recitiores, dato semel & concessio loco Patrum auctoritati Ecclesiarum suarum Jura non animosius tantum sed nervosius etiam propugnare. Denique qui inter eos æquiores ad excutiendum servitutis jugum propendebant, animadversa apud ipsos Reformatores conscientiarum tyrannide & morum dissolutione, tolerare potius in tranquillo Statu veteres corruptelas & Dominum antiqua

antiqua potentia nixum maluerunt, quam per communi Status periculum sibi adferre novos, & multos & potentia quidem impares: sed neque impotentes & crudeles Pontifices, qui veteres adus ac servile jugum in suas Ecclesias postliminio revocarent.

Non igitur Deus Reformatoribus inspiravit illud discordiae malum, qui pacis Deus est; sed partim pravitas aliquorum & culpa propria: partim errores, quos attingimus, in Reformatione commisti. Quos etiam, quia successus partim prosperi contecti sunt, nullo modo mirandum est. Quamdiu enim non potestate aut armis, non humani auctoritate, sed solo verbi divini ente certatum: nec vitis omnibus palam impunitas permissa est, cuiusque prospere & ex animi sententia res gesta est: Adeo ut nunc quoque in his regionibus, quae spirituali ac divina vi, non vero ferro acque armis, è potestate Antichristi ereptae sunt, Reformationis laudus maneat nobiscum.

## C A P. V I.

**D**iffidentibus à Romanae aut Graecae Ecclesiae obsequio, Ecclesiam imprimis illud obicitur dissidium crimen aut dedecus, quod non modo eas quas deservunt Ecclesiae hostiliter oppugnant: sed inter sese quoque irreconciliabili odio colliduntur ac dissidentur. Non igitur divino instinctu, sed potius turbi turis agitari palam est eos, qui per Pacis lumen Pacis auctorem Deum petunt: ac (si ita loqui tas est) vulnerant; eorum belli rabie, nec solius parentes, nec hostibus. Nam ubi terrarum aliam pacis locus superest, si ab eorum quoque societate profectus, quos communis adversus unum eundem hostem defensionis necessitas iungit?

Resp. Non omne dissidium aut belli genus Deo displicet, aut Charitati, quam humanae generi praefert, adversum est; sed illud dumtaxat quod pravus ac veritus ab eo legibus ac rebus geritur. Vera nostra militi est, nec ulli mortalium ad Deum propius accedunt, quam qui cum longè omnium plurimus hostibus confingit. Multum tamen interest quos hostes habeas: quibus illos armis adoriare aut propulles. Nec enim aut Satanus ferro atque armis; nec Mundus violentia, neque rebellis caro ente su perari solet. Inerme hominum genus in lucem Natura produxit; sed quibus dentes, ungues, ungulae, & cornua negavit, armavit eos cum Rationis presidio, & expectandâ caelitus ope adversus omne hostium genus suffecturâ. Quisquis igitur idem armis aut hostiam vim infert, aut iniuriam propulset, non est quod belli suum causam simpliciter dicat. Nec enim in omnimodam pacem nati sumus: sed sunt ut omnibus mortalium actionibus, ita bellis quoque sui iura. Proinde non illud querendum est, quid inter non suo officio periculo ducitur; sed quâ causa, quibus iuribus, quo iure ad eum necessitatem descendat. Certe pugnae edis, quae levissima saepe occasione accenduntur, Ratio prohibet; sed multo magis Lex divina per Christum patetificata vetat: quae ipsa prima odiorum semina in ipsis illis primis, in quibus nascuntur, cubilibus suffocari imperat. Cum vero iracundiae hominum, sive recentis sive inveteratae, ferina plerumque rabie in violentiam praecipites ferantur, Vim quoque omnem & ratio & lex divina damnant: nisi quam sortè aut totius humani generis, aut singulorum hominum includibilis necessitas permittit.

Non igitur pacem illegitime abruptum censend sunt, qui aut errores aut vitia hominum ubicunque inveniant, sive apud eisdem causae locos, sive apud

hostilia odia professos oppugnant, dum rursum ipsi ad iniusta vi abluantur, neque enim de his praedicta uni defensionis necessitati assensum, ad omnia hostilitatem convertant. Jam imprimis contentum est ipse Deo tractum non invadant. Prae omni tali defensione, quae illarum mundi tyrannidis inter se committitur. Nulla vero gravior est iniuria quam oppredare conscientias hominis. Itaque delictis faciunt Lumen Graecaeque Ecclesiae patrum, quoties eas quae fecerant Ecclesias dilectas seculari: quae ipsi Concordiae potius quam tyrannidis, ac iniquae dominationis studio, atrocibus & intercedendis injuriis animos oppressorum exasperant. Qua fronte se eorum dissidio queri audent, erga quos capitali & crudeli impulsive potestate grassari non delinunt? Nam quod interdum in quoque inter se non in omnibus convenit, quorum unanimi consensu Antichristi dominatio dunnatur, non ideo aut Ecclesiae tyrannidem in Ecclesia propugnantium causa melior, aut eadem oppugnantium deterior est. Primum id fatis in sana causa velligium est, quod Libertatis vindicta est, quae ubi vel in eisdem causae locis displent, non dissimulant: nihil morati emergens inde ab adversa parte, quam iustis viribus oppugnant, periculum. Possunt igitur gloriari, sese in eo non fuisse, aut partium summo odiove, sed conscientiae. Deinde non eorum qui à Romanis Graecive dissident culpa est, quod inter ipsos Dissidentes nondum de omnibus liquet consensu aut conventu. Libram tenebrarum caliginem invexit in Ecclesiam duritia ipsas Antichristi, servitus: ut in quocunque nondum par sit exortu super auctore caputculum. Quid si in illas culpam foetida deciderant? Non sublevar noscos, erimus in fontes transilio. Nam quod plurimis in rebus queri licendum sit nondum liquet. Romanis Graecisque acceptam terendam est, qui tradita turpiter in servitutum Antichristi Ecclesia, cum omo fere tanto tempore pro veritate hinc inde audent, tot errorum tritis ac philosopharum finis simplicem & omnibus obvium Religionis sententiam simpliciterunt; ut ex illis non quodvis illam sese possit expedire ingenium. Hinc illae multarum hallucinationes, & prope cum laetitia huius ab opulentioribus Ecclesiis animorum scabies, in mutua odia, convitia, injurias prurientum.

Neminem igitur eorum, qui veram pacem illegitimè abruptum, ab olivum aut protegitur, sed neque ulum eorum, qui errores aut vitia legitime oppugnant damnamus. Nam in erroribus ac vitis aut fictiola conspiratio, aut violenta grassatio, vera pax non est sed omni bellorum tot servitus. Quam omnibus modis pro illis atque archa ab Ecclesia ipsius verae pacis inter est, dum non excedit medicina modum, nec sint peiora morbis remedia.

Excedere autem modum, si qua vis afferatur erroribus emendandis. Nec enim gladius aut potestas certandi modum legitima arguantur. Verum, sed libertas arma sunt. Et quemadmodum libertas adversus violentiam injuriam verbi aut rationibus non multum prodeceat ita veritas adversus errorum aut ignorantiae eligentiam nihil agit; quos esse aut potestatem dimittit. Hae enim aut illegitima semper errorum aut legitima interdum unius dumtaxat Libertatis arma sunt.

Cum enim error adversus veritatem intellectus atque in rebus sit, arma quae in legitimo Rationum certamine non inveniunt, ab erroris vi & violentia mutuantur: quae nihil aut repulset aut imbutus est. Eadem sed ubi non necesse est Libertatem urget, ut nonne tyrannidem ferro, furum & ipsi opponat. Nam gladius auctoritas violentia, ad omnes rationem

demonstrationes fœda est; Ex quemadmodum firmas & evidentes rationes nullius enim micro resistere: nam invidiam non solum ideo nulli argumentatio repellere ac refutare potest. Alia sunt mentis alia corporis arma. Quoties veritas cum erroribus dimicet, mentis ac rationum certamen est. Quoties cum tyrannide libertas, externum & corporeum. Quid magis iniquum aut præposterum est quam miscere tam heterogenea. Sed armis extra privatam, & quidem ingenuissimam, non obstatem ac ideo rationisculæ incidentem ut ne las est, nisi cui a Deo publicum jus vitæ necisque mortaliū traditum est. Quod jus ultra Libertatis, iustitiæ ac pacis publicæ propulsandæ necessitatem non extenditur. Nec à privato tenere invadendum. Præcipue vero in negotio religionis pravè & iniquè contenditur: quæ cum voluntaria esse debet, non armis ac potestate in ea locus nullus est. Quibus magis propereve neque defendi fas est, nisi forte per accidens, quodam civium libertas, pax & iustitia defensionem. Nam in eo statu verum quoque ac religioni utilissimus est portus ac præsidium: ac error & impietas, quæ adversus religionem ac veritatem, nisi multæ tyrannidis præsidium armata consistere nequit: Libertatem & iustitiam eam peius & augere horret ac refugia: quia in Libertate veritati ac pietati totam adem suam explicare licet; cum in servituti angustis aliquando minuta & inhumilissima parte curarum suarum sæpe non nisi tergo aut iugulo pugnet. Tergo, cum patrocinium eius mortandus fuga aut exilio. Jugulo, cum morte aut supplicio lumen suum est.

Quarvis autem ex defensione libertate maximus ut patet ad religionem etiam & veritatem fructus reddiderit non ideo tamen tunc armis ac potestate defendi ipsa censenda est: quoties arma illa & potestas non ultra libertatis metas progrediuntur. Nec ulla per ejusmodi Libertatis defensionem ac victoriam error aut patronis vera vis ac injuria interitur. Sed ipsis legitima arma sua ad æquicertaminis leges & inculpatae tutelæ suæ moderamen non minus, quam ipsi veritati ac defensoribus eius expedire conceditur. Illegitima vero vis, coëctio, & tyrannus; non magis erroribus quam veritati ipsi eripitur. Bre viter, Utraque pars certantium iniquis & illicitis armis exarmanitur; ut iustis ac licitis pugnent. Interea vero paci & libertati utriusque consulitur. Ecquid hæc vere injuriæ aut violentiæ intervenit? Quomodo verò dici potest per ejusmodi arma aut potestatem religionem aut veritatem defendi: quæ non minus erroris quam veritatis securitatem propugnant? Hæc est causa cur ideo veritati aut religioni per defensionem libertatis egregie prospiciatur, quod libertas per se ac natura sua cum religione connexa sit,

quæ tam ad bonum quam ad malum, nec magis ad verum quam ad falsum indifferens est. Immo nisi libertas armata à Deo humano generi cancella tulisset, vitus atque erubilis locus non erat. Et quæ mortalis nostri status imbecillitas est, optionis libertate permittit ad malum sepe priores sumus: quod nunquam volentes eligere solet, nisi prius per errorem aliquem decepto intelletui. Proinde libertas per se & natura sua nullum erroris vim, nullam injuriam afferre: imo vero illecebris eius mortalium ingenta cædite obnoxia. Non igitur quicunque Libertatem armis defendit, illico veritatem ac religionem defendere dicendus est.

Quæritur igitur aliquis, quomobrem tamen eveniat, ut veritati ac religioni nunc libertas optanda atque adeo necessaria sit. Nam si libertas arbitrariis de sceleribus in orbem ad ruinam præceat, quomodo non ea optanda potius, quam propugnanda; aut aversanda quam exoptanda sit. Atqui non Libertas, sed culpa voluntatis mortalium & quidem ea, quam merito vocant latissimam, vitia produxit. Non omnia, sine quibus vitia existeri non possunt. Vitius amicus aut fœventia; multo minus enim per se procreans causa censenda vel dicenda fuit. Abique creatione eorum, qui scelera patrare possunt, sceleribus locus non erat. Quis in se creationem hunc propriè ac per se scelera, & vitia produxisse colligat? Deus ut ipse omnis delicti exorta, ita vitia hominum ac peccata exoriri, multò magis vero regnare noluit. Atque in eam mentem ac voluntatem suam sanctissimis legibus latis, atque hinc excellentibus promissis; illinc intentata minarum formidine cretus aperuit. Dedit humanæ voluntati libertatem non ut ea ad virtutem uti; non ut ad vitium possit abuti. Non igitur libertas aut ipsius usus: sed abusus & culpa hominum vitia procreavit & progenit. Nullum ex omnibus aliis Dei donis, quæ non parca manu in hominem profudit ceteris, eam abusus in vitium non degeneret. Dona igitur Dei quorum non postremum voluntatis nostræ liberis est, accensibimus, & in ea culpam, quæ tota nostra est, conferemus. Virtuti & pietati, laudi & præmio, pacis gubernationi ac beneficentiæ, denique gloriæ suæ locus ut esset, voluntatem nostram Deus manumisit. Quid erinet quod per culpas mortaliū Donum hoc & beneficium Dei Satanas ad vitia detorxit? An vero ne vitiorum mala maxima Dei cum gloriâ competenda, evenire possent, tot tantisque bonis vitium obstrui æquum erat? Sed ut in internis voluntatis humanæ actionibus, ita non obstante abusu, Libertas bonum est incomparabile.

## F I N I S.



# DEMONSTRATIO

Quod neque Pater Domini nostri Iesu Christi per metaphoram Pater, neque Filius ejus, unigenitus, per eandem metaphoram Filius dici queat aut debeat.

**N**on deerant alia quædam, quæ in illo Commentario aliter explicari oportuissimum, sed pleraque talia, in quibus sentiendi aut dissentiendi libertas non contrahi æquum non putavimus. Unum nobis prætereundum nullo non fuit, nullumque censum dignum, in quo non modo Commentarius, sed & Ecclesiarum quoque nostrarum existimatio periclitari visa est, quod Patrem Domini nostri Iesu Christi per metaphoram Patrem, & Filium ejus unigenitum, per eundem tropum, Filium dici satis inane Commentator asseruerit.

Dato enim (ut nullo modo concessio) aliquo modo videri, quod Iesus Christus Dominus noster, Pater sui Filius per metaphoram dici possit, puta respectu Filiationis improprie dictæ, quæ aut in excellentiæ præ omnibus reliquis erga eum amore ac beneficentiâ, aut in dignitate & excellentiâ, Unigeniti secundâ & proximâ, aut in æterna Regni populi ejus hereditate ipsi collatâ cernitur. Tamen ut nobis & nostratibus dici & publicis scriptis prodire, ac toties inculcari, minime consultum esset, nisi eo nomine apud cunctos male audire & calumnias atque obprobriationibus malevolorum exagerrari vellemus: sine ulla quidem necessitate aut utilitatis solatio: ac maximo cum veritatis, quam propugnamus probro ac infestatione.

Nolla nos id facere cogit necessitas, quia neque sapienti Dei Majestas, nec eorum quæcunque profitemur agnata veritas exigat à nobis, ut proprie dictum filium Dei generationem & ex Patris potentia ac virtute productionem hercamus vel negemus. Quicquid enim in carnali generatione imperfectissimum & (ut sic loquar) inhonestatissimum vulgo intervenit non per se sed ex accidenti est, propter culpam eorum potissimum, qui naturalibus potentis & facultatibus, (sæpe quia Deum habent Autorem, omnis culpa & peccati expertes sunt) abutuntur. Et tamen id vulgum etiam in vulgari & ordinata humani generatione per honestatem matrimoniorum, ab eis secludi solet; unde & à Spiritu sancto Conjugii vinculum honorabile vocatur. Quapropter magis animæ miraculo & supernaturali generatione id fieri potest, ut omnes viles & sanctitati adversæ circumstantiæ & cogitationes ab eâ excludantur & submoveantur: quod de re vide Joh. Maldonatum in cap. 1. Lucæ, ad vers. ne fallor 34. aut 35. & alibi. Deinde nihil in vero & proprie dicto Patris nomine invenitur, quod supremum aumen, rerum omnium originem & Procreatorem, ex quo omnia dedecet. Nec alia vox est quæ proprietatem veri & optimi Patris, cujus potentia & efficacia vitam habemus, cujus indulgentia & curâ paternâ fovemur, educamur, conservamur, vividioribus & aptioribus lineamentis exprimat.

Nulla quoque invitat Utilitas, ad agnoscendum in Patris & Filii voce Metaphoram. Non magis enim admissio quàm exclusio tropico vocum istarum intellectu, seu divina quam profitemur veritas confir-

mari ac defendi, sive errores refelli & expugnari possint: At si in Filio Dei tropicam significationem admittamus, cavillationibus & calumniis adversariorum obnoxios nos exponimus, quibus per injurias & merita latera nostra Veritas, quam profiteamur transfigatur & vapulet. Non alio ariete Smiglecio olim. Libellus de Metaphorice apud nos de Dei Filio vulgatus: nunc Cicerovius Jesuita & plures alii frequentius & infestius Ecclesiarum nostrarum innocentiam oppugnaverunt. Nec nos conjectum istud in nos telum, quasi innoxium & inane missile unquam recepimus, aut sprevimus: sed tanquam nociturum semper repulimus atque recudimus, negando præcise id quod non nisi falso & calumniose nobis obijci questus sumus. Ea mente, merito Salmucius olim librum grandem de vero & naturali Filio Dei Smiglecio opposuit. Sed & ipse Commentator, consorti in nos illius teli virulentiam non obscurè agnovit, dum in hoc ipso commentario Cap. xv. i. inquit.

„Absurdi sunt, qui metaphoram à voce transferunt ad rem ipsam, quasi dicamus, veram causam Deum esse Patrem, non non verum sed Metaphoricum, quia per Metaphoram dicitur Pater, aut Christum esse Filium Dei non Verum, aut Redemptorem non verum sed Metaphoricum, quia per metaphoram dicitur & Filius & Redemptor, & hi sunt. Ergo nec tuus eris vera sed metaphorica, quia metaphorice dicitur vitis, Metaphora ad vocem pertinet, non ad rem ipsam, quæ sæpe tanto virior est, quanto vox minus propriam habet significationem. Hæc Commentator. Atqui non ita absurdi sunt, qui voces quæ per Metaphoram dicuntur de rebus, metaphoricæ esse agnoscunt & asserunt: sed illi potius, qui eadem voces, quas Metaphoricè dictas faterentur, metaphoricæ dici posse negant. Nec isti metaphoram à voce ad rem transferunt; qui vocum, quis conjugat? Logici vocant, alteram ex altera deducunt, quod nihil est verius, manifestius atque concinuius: sed trocus & translatio in voce rem designante ignita, ipsa rem necessario afficit. Non enim vocis, quæ de re aliquâ per tropum dicitur, nisi tropica & significatio & appellatio dici potest. Verum Commentator hoc loco in voce *ver* (forte an imprudens) veritati insidias struit. Quæ vox interdum Fallo, interdum etiam minus perfecta aut pressanti, sæpe & improprie auditur & pronuntitur. Vera vitis Christus quando dicitur, non proprie dicta, sed in perfectiori ac præstantiori sensu dicta vitis intelligitur. Per tamen Christum non tropicam vitim, viam, pacem, lapsum & similia dici, nihil absurdi aut periculi est. Redemptorem vitam improprie dictum (quamvis, in præstantiori sensu verissimum Redemptor sic) facile admitti potest: quia propriè loquendo longe majori nos beneficio sibi obstrinxit.

Quos animâ & toto quos singulis prodigis enit.

Quam si nos pecuniâ redemisset. Hæcque longe præstantiori modo proprie dictus Liberator noster dicitur.

dicitur, quam si tantum proprie dictus Redemptor esset. Sed Deum Filii sui Patrem, aut Filium unigenitum, Dei Patris Filium. Metaphoricum dici, adeo absurdum est, ut blasphemiae proximum videatur. Quod nullo modo effugimus, si aut Deum Patrem, Filii Patrem, aut Filium, Patris Filium per metaphoram dictum, contentari non valeamus. Quia frivola vero est dictum, aut conceptum in nobis declinatio; cum id quod per metaphoram aut metaphoricè dictum fuerit, metaphoricè esse negamus? Non defenditur ejusmodi rationibus veritas, sed proicitur. Longe factu promptius est, omittere ejusmodi explanationes, quæ rem magis incitant & involvant, quam persolvant, ut, qui primis latius artem logicam deglutiant; Argumentum à Congruentia verum & validum demonstrationem non est. Sed nos quod in omni tempore & plane invariabiliter demonstrandum, nunc iterum tanquam rem nullo modo per passionem ab eo repetimus, & Dominum nostrum, nullo modo per Metaphoram Patris Filium dici posse noscimus. Quis enim unquam una quæ Patris sui proprie dictus Filius vere coelestis, cum ob causam in proprium Filium non comparatur, Filium ejus per metaphoram dici asserit, contra naturam in propriæ dictæ filiationis causis, si in proprio dicto Filio reperiantur, filiationi ejus proprie dictæ tanquam fundamento inhærenti: & per ipsum proprie dictam relationem omnes improprie dictæ excludantur.

Ergo id nobis ostendendum unum superest ut inter Deum Patrem & Dominum nostrum Jesum Christum, veram & propriam dictam Patris & Filii Relationem esse demonstramus quod iam aggredimur. Qui igitur in utero proprie dictæ Matris suæ, non per metaphoram aut metaphoram, sed vere & propriè conceptus est, nullius alterius Patris interventu, virtute Alimenti & ex Spiritu eius conceptus est; & quia in legitime conceptione terreno Patre accipere debet alimentum & existentiam, eam in illa tantum & miraculosa conceptione, à coelesti Patre accipit: Is quo minus eandem coelestis Patris proprie dictæ Filius haberetur, nulla causa, nulla tegetur fieri possit. Neque verò quia Christi ex Maria generatio, propter Spiritus Sancti interventum, quodammodo Spiritualis dici possit videtur, ideo eandem carnalis esse desinit. Cui enim, id est, mortalis homo in deificatione Dei Filius esse debuit: & expleto tempore Cui factus est & fuit, nec certe per aliam præter eam quam Evangelistæ describunt generationem. Sed neque quia illa carnalis & improprie dicti Christi generatio, miraculosa & supernaturalis fuit (sic enim eam potius vitandam in brevitate, quam Spiritualem vocari prelat) ideo improprie facta, & metaphoricè censenda est. Cum Christus ægros virtute miraculosa sanaret, non magis verè ac propriè sanabantur, quam si medicis herbis aut remediis sanarentur. Nec in eo inter Christi & medicorum sanationes differentia erat, quod Christus improprie atque per metaphoram, medicis autem proprie ægros sanarent: verè & proprie dicta utrobique sanatio fuit, sed altera per supernaturalia & miraculosa remedia fiebat. Ita carnalis generatio, per quam Filius Dei caro factus, id est, mortalis homo in utero matris suæ conceptus & expleto ordinario tempore, in lucem editus est: verè & propriè dicta fuit, non tamen vulgaris sed miraculosa; quia is est cuius Spiritu conceptus est, non terrenus sed coelestis Pater fuit: nec vili ac terreno modo sed coelesti ac divino, ad generationem sancti illius foetus, in virginis intacto utero concurrat, & verè ac propriè dicti Patris vim proprie dictam exeruit; Neque enim Filius hic homines in carnali generatione sua ex sola matre, sine ullo Patre

nasci potuit: & tamen vere & propriè loquendo natus & conceptus est, mortalis Patris vices Deo immortalis, non terrenis sed caeli, non humanis sed divinis, non vili & vulgari, sed sanctissima & Deo digea ratione supplevit: unde sanctissimus hic foetus, non hominis tantum Filius, matris & stirpis humanæ respectu, sed propter divini Patris virtutem & concursum, Filius quoque Dei, teste ipso Angelo, & sanatione suffragante, vere & propriè dictus est. Nec simplex & nudus homo, (ut ait calumniasor,) sed homo divinus & Patris proprie dicti Filius unigenitus; quippe solus omnium, eo quo diximus modo, sancti & divini coelestis Patris virtute conceptus. Quis hic ulli metaphoram aut translationem locus est? seu adoptivi seu metaphorici filii, cum aliis vere ac propriè dictos patres præter adoptivos, aut Patrem metaphoricum habent. At Dominus nostri quis alius proprie dictus Pater datur, aut fingi potest, qui cum in utero matris produxerit? Sicut verò & propriè Conceptus natus vere & propriè conceptus est, & vere ac propriè dicta mater fuit, cuius ex utero natus est, ita verè & propriè dictus Pater censendus est, cuius virtute & Spiritu in utero generis fuit creatus & factus est. Diveritas naturæ aut conditionis eorum, qui generantur non impedit, quominus ex eis generati, verè & propriè dicti Filii eorum dicendi sint, nisi quod nobiliores illi censentur, qui nobilioribus genitoribus gaudent, æquetatem propriè dicti eorum filii atque viliiorum & proletariorum Patrum progenies habentur. Nec magis hinc rei obstat diversitas in Sanctitate aut probitate conceptionis, quamvis inter incelsos & sceleratis natus ab una, & legitimus atque immaculatus totum parte ab altera sit ingens differentia. Veri tamen ac propriè dicti filii, tam ex castis & legitimis Parentibus, quam ex incestu & scelere nati dicuntur. Nec quia istos naturales filios dici, usus obtinuit, ideo illi minus verè & propriè dicti Filii putandi sunt, qui castius & honestius concipiuntur & nascuntur. Mito igitur magis dicendum est, non minus verè & propriè dictum filium esse, qui ex divini Patris virtute sanctus & divinus in utero matris suæ conceptus & per plures menses ordinariæ gestationis foetus; ac tandem in lucem productus est, quam qui ex terrenorum Patrum virtute vulgari & viliori modo concipiuntur & generantur. Non sine causa Deus generationem hæc Filii sui in solo fortissimè conceptionis modo extraordinarium & supernaturalem, ideoque ceteris omnibus excellentiorem, in reliquis prope modum omnibus ab ordinaria & naturali filiorum generatione recedere ac diversam esse voluit, ut non modo verus ac propriè dictus, sed ordinariè quoque & naturali ratione susceptus, quod modum omnes alii filii hominum generantur, filius ejus haberetur. Perculset enim virtute Spiritus Sancti, citra ulla naturalis generationis ambages, statim perfectus hic filius prodiret. Sed primam miluit Deus, & illa divini, & ad omnes excellentiæ plenitudinem & summe dilectionis specimen ab eo destinata progenies, habere seie erga eum ut filius potius erga patrem, quam ut opus ad opificem. Deinde quia consilium Dei erat, ut filius iste primus per carnem peccati tentationibus obnoxius matris aculeis peccata frangeret, & frangi possit doceret Rom. viii. 3. deinde per carnem morti subiectam, mortem, & mortis imperium habentem Satanam vinceret & aboleret. Heb. ii. 14. Idcirco cum per ordinariam hominum generationem verè ac propriè ac sine ullo tropo, ex Socrate Sancto in utero matris suæ concipi, in eodem gestari, ac tandem nasci voluit. Et quia per hanc unigenitum Filium, novæ Creationis negotium, & multorum aliorum Filiorum adoptionem

adoptionem Deus moliabatur, idèd in verè & proprie dicta eius generatione, typum quandam & figuram improprie dictæ generationis seu regenerationis filiorum omnium adoptivorum extare voluit. Decebat eum eum, qui doctrinam suam recipientibus potestatem dare debuit, ut illi Dei adoptivi fierent, nec est, non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis aut viri, sed ex Deo, aut (ut alibi dicitur) ex aqua & Spiritu per metaphoram nascerentur, decebat inquam cum ut & ipse prius non ex voluntate carnis aut viri, sed ex Spiritu Sancto & virtute Altissimi vere & propriè, ideoque excellentissimo modo conciperetur, ac produceretur: ut per unigenitum & propriè dictum filium, tot adoptivi filii Dei propagarentur. Hanc differentiam inter unigenitum & adoptivos filios esse, Deus voluit, ut is cum in cæteris omnibus, tum in originis quoque & generis sui nobilitate cunctis excelleret. Hanc differentiam & eminentiam super reliquis tollunt, qui cum in ordinem improprie dictorum filiorum Dei imprudenter redigunt. Sanctificavit non uno modo & ipsum hunc unigenitum filium, antequam in mundum mitteret, sed prima Sanctificationis pars fuit qua cæteros longo intervallo antecellit, quod eum è Spiritu Sancto concipi voluit. Scio hanc prerogativam & excellentiam Christi, Commentatorem agnoscere, nec ullo modo immunitum velle: sed non satis est eum id ipsi tribuere, quod adimere nequit, nisi de eo quoque ita caute loquatur; ne quod ipsi una manu porrigit, altera iterum auferre videatur. Agnoscat ipse alicubi Christum, per conceptionem è Spiritu Sancto, divino semine revera ortum, atque ipsum Dominum in usurpatione tituli Filii Dei, ad eam causam semper respexisse. Vide huius ipsius Commentarii Cap. xxi. 9. cur igitur falsam istam & nullâ necessitate exortam, nullâ utilitate commendatam metaphoram adeo in deliciis habuit? Mandicta sit ista metaphora, quæ animum nos calumniandi malevolis porrigit. Satis alioqui, infantes Ecclesiæ nostræ, eo nomine vapulant, quod nescio quo odio adversus Filium Dei flagrare per summam injuriam dicantur. Quid spicula adversus nos jacienda hostibus ultrò porrigimus? Quid illam quam præ omnibus adversariis verissime jactare possemus gloriationem nostram abjicimus & proculcamus, quod nos longe magis verè & propriè dictum Filium Dei esse Dominum nostrum, quam illi ipsi statimus? Neque enim productus siue matre, filius Dei ita proprie dictus dici potest, qualis & Adamus fuit. Neque sine Patre ex solâ matre genitus aut potius voluntate suâ incarnatus & inhumanatus, eoque ipso non unius illius Dei Patris: sed aut sui ipsius aut ex ipsorum hypothese Spiritus potius Filius dicendus est. Nos soli verè & propriè dictum Patris sui filium esse Christum, & propriè dictam filiationem ejus agnoscimus, quando ex virtute Altissimi, in humanam naturam conceptus essentiam & existentiam suam à Patre accepit. Eminentioris sanè generationem illam faciemur, per quam divinam & exaltationem

ni suam super omnes congruam naturam à Patre accepit: sed hæc excellentia, (si quis forte in ea aliquandâ metaphoricam generationem intelligatur, non tunc primum, cum confectetur, propriè dictam filiationem Dei, Domino nostro coram, sed jam collatæ accessit, eamque peritit & consummavit: ut propter eam etiam improprie dictam generationem esset subsequens; nullo modo improprie dictus filius dici possit, obstante videlicet ipsâ propriè dictâ ex Patre generatione, quæ in humana natura antecellit. Omnes enim alias metaphoricæ generationis relationes ac respectu Dei non omnes, ipsa verè ac propriè dicta filiatio quasi solubet & excludit.

Verum ego illam quoque satis propriè dictam existentiam non humanam, ideoque nec ordinariam generationem Christi esse confidenter asseruimus, per quam Divinam, ac tam sublimi super omnia exaltationem, atque adeo omnipotentiam adequatam naturam à Patre accepit, cum filius ejus in potentia factus est, ut nihil omnino sit causæ, cur eum quisquam ob hanc generationem improprie dictam Filium Dei censet. Neque enim improprie dicta aut metaphorica generatio habenda est, per quam is in divinam, & omnipotentiam capacem, ideoque summi Dei naturæ immenso intervallo quam omnes alii propioreris, genitus siue regentis est.

Cum igitur tam in humanæ olim, quam postea in Divinæ Christi naturæ generatione, Deus Pater ipsi merè ac propriè essentiam & existentiam utrique naturæ competentem successively dederit, nihil causæ excogitari potest, quominus non per ullam metaphoram, sed vere ac propriè dictus Pater, Filius Pater, & Filius, Patris Filius esse censetur.

Tertiæ generationis Filii Dei propriè dictæ in Sacris Literis non modo descriptio aut historia nulla; sed neque vera mentio neque ullum extat vestigium. Censeo igitur aut expungenda esse omnino ista perpaucæ, quæ de hac metaphora tribus seorsim in locis dicuntur; aut editio hujus libri addendum brevem Apologiam, Ecclesiæ nostras ab hac opinione expurgantem. Quæ quia superflua entium multiplicatione videtur, præstat omitti ea, quæ nullo percipiendi ex libri hujus lectione fructus damno aut periculo possent omitti.

Secundæ animadversionis loco sit censura, quam penè præterieramus, ad verba inter eadem signa [ ] intercepta pag. 370. ad Cap. xxi. vers. 24. E quibus colligi possit, Christum à patre suppliciter petuisse id ipsam; quod quia Petrus ab eo inter dehortandum postulaverat, acriter à Christo & inclementer suo merito abjurgatus est. Quasi Christus in precibus suis aliud, præter mortem deprecari non potuisset; aut unquam liceat loca Sacræ Scripturæ, quæ sine ullo incommodo explicari possunt, per locos absurdos aut difficulter probabiles, interpretari. Si quis adeo vido stomacho est ut vel maxime cruda digerere possit: at in scribendo meminerit se non sibi tantum, sed aliis quoque scribere.

F I N I S.

# RELIGIO VINDICATA

## A

# CALUMNIIS ATHEISMI.

Contra Epistolam F. M.

*Atheismi sese in Ecclesiam insinuantis præstigiæ, in epistola  
cujusdam, F. M.*

**Q**UOD ad me attinet, ingenue fateor, (humillime te ante omnia orans, ne secretum hoc iis reveleetur, qui quæ non capiunt, argunt) quod ab eo tempore, quo res absque præjudicio perpendere coepi, generalem Dei providentiam agnosco, nullam in orbe sectam, ratione insulabilis certitudinis æternæ salutis, aliis præportando. Et possum salvâ conscientiæ regimini cularis religionis Christianæ, absque discrimine in externis me subnectere; ita ut qui nunc in hac vel illa stans rerum & divinæ providentiæ ordo esse me sint, nemini eorum qui ad eandem Ecclesiam pertinent, scandala esse, aut haberi ab eo pro heretico possint: quoniam de occultis nulla Ecclesia iudicat, & nemini præter solum Deum interni in occulto cordis atque animi, cultus & venerationis ejus ratio reddi potest. In eo quod ad internum numinis cultum spectat, qui quando est verus rotam essentiam fidei salutis in se continet, operam do ut semper sum idem. Nec possum estu maxime velum meum de Deo & rebus ad gloriam ejus pertinentibus fœventium ullo modo mutare, nisi mihi Deus rationem aut penitus adimat, aut recessione novum lumen transformet. De his autem externis, quæ hodie quædam sectæ pro ceremoniis ac ritibus Ecclesiarum suarum, aliæ pro sacramentis, aliæ pro ritibusque, omnes autem pro fide præposcere habent, nihil aliud sentio, nisi quod sint politica potius, quam spiritualia societarum vincula, quæ ad animum non pertingunt. Et quamvis non negem quædam ex iis cum S. Scriptura magis esse consonantia quam alia, omnino tamen ita sum persuasus, quod nec optima, ipsa per se quæquam salvare, nec pessima condemnare queant. Nam etiam si quis externa vincula, quæ sana ratio pro convenientissimis cum S. Scriptura iudicat, in societate hominum pietate præcellentiori, nescio quâ arte & accurate observet; si alias non sit probus, nequaquam cum larva pietatis, quæ homines externa specie fallit, eo quod corda inspicere nequeunt, in oculis Dei exornabit: quemadmodum recto & sceleris puro non erit dedecori, si ipsum exemplo juxta Loti Sodomæ habitare contingit, atque id quod in aliis bono exemplo emendare non potest, cum dolore intueri. & interdum facere aliquid contra animi sententiam, ad evitandum id quo levis est, quod sponte sua nunquam faceret. Quis enim in orbe pietate præstantior esse potest, quis vitæ æternæ propior, ac certior, iis in quorum societate Dominus & conservator salutis humane corporaliter versabitur? Quis Jada qui Dominum prodidit, improbius & sceleratior? Nihilominus tamen neque ei tam arcta cum sanctis familiaritas & communicatio, quæ pariter, quoad externa, ut optimus Apostolorum ad mensam Domini usus est, quicquam ad virtutem profuit, neque Aposto-

lis obfuit quod cum maledicto communicaret. Quod si me aliquis cæcus hominum posset in eo certum reddere, quod nullum ejus membrum in ulla re erret, tenerer omnes alias sectas pro erroneis habere, illi vero uni cœtui indissolubiter adhaerere (quamvis mihi implicita fides nihil altoqui prodesset, nec aliena veritas, nec virtus, quousque ipse in operibus tenebrarum vel in errore aliquo manerem.) Sed hucusque nullum adhuc talem vidi, nec videre possum, quamvis enim semper magna cum diligentia queram. Miræ mihi initio vias sunt tot in cultu numinis divisiones, subdivisiones, & subdivisarum partium adhuc in minutiores particulas partitiones. Quam cum nullam aliam causam assignare possem, præter eam, quod alii propter credulitatem res incertas pro compertis habent, alii propter ambitionem vera in contrarium vertunt; utrumque autem (liquidem omnes quod ab aliis hauserunt, cetera secreta ruper, solum aliquem reflexum multiplicato tumultu referre solent) gliscit posteritare. Pergebam porro, & omnibus quibus a teneris sum imbutus ita sepositis, acsi nunquam de illis inaudissem, vel potius supponens, omnia quæ audiivi falsa esse, considerabam ante omnia, utrum hæc Scriptura, quæ mihi pro verbo Dætradebatur, sit vera & sancta: & conferebam eam quantum per vires meas liceat, non modicum Thalimide & Alcorano, sed cum omnibus traditionibus, quascunque antiquitates historia ab ipse manant inculpabilibus posterioribus temporibus servavit; video nec illos qui in hodiernum tempus tot habent sectatores, nec hos quorum religionis vix aliqua vestigia in scriptorum monumentis reliqua sunt, ita cum veritate & ratione convenire, quemadmodum libri Veteris & Novi Fœderis conveniunt. Quibus quoniam nec Ciceronis Munus, nec Lycurgus apud Spartanos, nec apud Athenienses Solon, nec Numa, Tullus, Ancus, Servius, & postea Decemviri, XII. Tabularum Sanctores apud Romanos quicquam melius constituere poterant, iudicio jure optimo ab omnibus Ecclesiis Christianis ceteris sanctos & cœlestes adorari. Et quamvis multa in illis reperio quæ videntur esse contra rationem, tamen & Ecclesiarum Christianarum autoritas, & debita modestia mea, denique ipsa ratio, (nam aliàs fides in scientiam converteretur, si omnia quæ nunc non assequimur certò sciremus: & præterea quale hoc esset infinitum cuius essentiam finita ratio posset comprehendere, atque omnia ipsius mysteria possidere?) sic de iis sentire jubet, quod non sint contra, sed supra rationem. Quod cum omnibus pleno ore confitens, minime moleste fero, quod hæc omnia quæ incomprehenso illi nomini coram hominibus celare libuit, caprum nostrum superent. Misereati potius divinæ gratias ago, quod ea in quibus verbum ejus viam salutis tradit, & à quibus tota lex & prophetæ pendunt,

nam cum aliis capere & intelligere possim. In quo inventa scilicet summe sequi, hoc unum in mea indiguitate Deum mo, ut cooperari per misericordiam lapidibus, ex instantibus periculis, concedat mihi vivere secundum hunc voluntatem suam, tam simplices & inanimati quoniam sapientibus revelant. Subtiles quaestiones & mysteria, in quibus minimum intelligunt, qui maxime cognitionem illorum creant, existimo non aliam ob causam Spiritum Dei sub velo haberi voluisse, nisi ut monstraret, Sapientiam huius mundi Rutilantem esse apud Deum. Nam ita superba ingentem homines parva periculis conturbant, ut quiescentiam oculum in Philosophia, sic nunc in Theologia, nihil sit tam arduum, quod aliqua levis pertinaciter non deservat. Atque adeo, si quis mecum abique omni periculo studio omnes Theologorum controversas lano inspicere velit, nihil ex illis utilius scietur, nihil certius discit, quam in quo omnes conveniant, & quod quilibet in Sacris Literis facile intelligere possit. Quia sunt, Deum tantum esse, quamvis eum nullus mortalium videt, nec ulla humana ratio Majestatem eius comprehendi capax sit: proximum tantum angustiam invisibilis Dei esse diligendum. Itaque quod nemo hominum intelligit variis in variis opinionibus trahunt. Quibus in rebus, si in lingua ostendit, alii suam auctoritatem firmant, alii quantum lucrum aliquid aut utilitatem, omnes autem in quibus suas opiniones persualentior praesent conantur, sibi ipsis totius Scripturae normam, & revelationem mysteriorum arrogantes. Homines vero simplices & indocti, qui eunt quae itur, quo plus de magistrorum suorum doctrina & potestate credunt, eo sunt procliviores ad damnandos ad aeternam perniciem omnes alios qui illos non sequuntur. Nam persuasi, se nulla ratione errare posse, coguntur omnes qui diversum sentiant per perniciem errantibus iudicare. Saepi vidimus quod in Anglia (quae regio sicut in multis aliis rebus, sic praecipue in religionis totius mundi compendium est) de eiusmodi fanaticis perhibetur, quod ita furereque irrationabilium opinionum sint amantes, ut audent promittere eas divinum providentiam angustis Ecclesiarum suarum (quae ex angustis universis penatibus constant) terminis circumscribere. Frequenter aliqui Eucharistia cum neminem alium in suam opinionem trahere potest, putat se solum esse sapientem, solam primum, solum ad singularem Dei gratiam pertinentem, omnesque homines necessarii condemnandos esse propterea quod cum illo eadem non sentiant. Et quoniammodum omnes isti miseri aperte delirant, praecipue ii quos zelus aeternae coelestis deducit, ut tanquam haecimantes aut cernit per plateas, domos, templa, abique illo ordine

& respectu cursitantes concitentur, & intendunt aures, equos, vel oves, (cuius rei sui satis nequaquam exempla occurrunt) dum eis homines non errare nolunt, ad sua opinionem convertere tentant. Ita existimo omnia populi delinunt, & cum S. Scriptura atque ratione eius in contrariis manet, non esse abique hominibus alienis clementiae. Nam ut illos taceam, qui non multo plus quam isti conturbant aures convertentes, vel etiam ipsorum aures, scientiae habentes, alios magno cum strepitu & per violentiam docent, quod si finelant, omnes fore in eo delinunt, quod magno, ut sic loquar, suorum Ecclesiarum saeculo providentiam Dei detrahant, & quod extra sua septa existentes (sequebantur ipsi peiores eis essent nobiles) ad tartara convehant, & quod diversam esse sententiam, propterea tantum quia diversam sentiant, inexcipibili odio luculentant, minime considerantes, quod vulgo alii alii ex S. Scriptura ad ravum inculant, eadem esse donum Dei, & tam impossibile esse Deum cognoscere antequam ipse animos hominum illuminaverit, ut est impossibile, videre solem antequam oriatur. Quae omnia si velim accurate persequi, possem impare iustae molis librum. Sed quoniam genus seculi nostri nondum est eiusmodi rebus maturus, & non possunt sine exacerbatione tot hominum quos concernunt evulgari; non ad deo reliqua epistolae credere, caque ad colloquium eorum habendum reservo. Haec quoque non ausus fuisset scribere, nisi mihi probe consilisset te supra vulgus sapere, & nisi eam de te fiduciam haberem, quod fratrem tuum in levolutione virulenter zelantium idocorum non sis expositus, nec livido denti obiecturus: quod iterum atque iterum rogo.

Id in super addendum censeo, quod quamvis omnes scilicet ubi vituperio dignae sunt reprehendam, nullam tamen novam eudere in animo habeam, cum iam plus satis sint multiplicatae. Opto potius, atque Deum oro, ut sit unus Pastor, & unus omnium ovile; omnique id conatu quousque vivam dare operam contendam, ut cum omnibus in orbe hominibus, non in absconditis de Deo & eius gloria sensibus atque opinionibus (sidenim prolixius impossibile, & facilius omnia horologia quam sententias hominum concilies: ) sed in in omnibus quaecunque ad externum religionis cultum pertinent, quam maxime conveniam, paratus me omnibus (secundum simplicitatem cordis mei) in externo cultu Dei socium praebere: etiamsi denique in sensu summi entis vim, vel in imaginula maiestate velit adorare. Nenum meam sententiam obtrudam, neminem ab eius sententia abducam, (nisi ipse sincere aliquid melius doceri velit: coartatus ero si non verbis, at horis actibus & exemplari vita omnes convertere & ad timorem Dei adducere possim.

## PRÆSTIGIARUM

### A T H E I S M I

*Deprehensio & reprehensio: seu ad superiorem Epistolam responsio, S. P.*

Oculum istud delicti genus, quod Auctor ingenue confitetur, non est adeo abditum & vulgi cognitionem fugiens, quin toti mundo pateat, & veluti fissa moneta passim iam omnibus innoverit. Ita profecto frequens peccati huius usus inolevit, quod vulgo quibusdam *piccolo peccadillo* agnominatur, (nihil aut non multum credere) ut iam vel in auriculari confessione, si per oblivionem, si per neglectum, tanquam res nullius momenti omi-

tatur. Nec adeo subtile ac perceptu arduum est, ut in eo intelligendo vires nonnullam fatigandae sint, cui percipiendae vel magister indicium, modo sit sanum, sufficit. Nec magis fastidium et tota huius plene capere, ac merito capere, sed firmamque eius penitus discernere atque retinere possit. Quis enim non facile animadvertat, non aliam esse huius doctrinam & opinionem, scilicet quam in terditio videtur & confusione (quam procul ab oculis singulis

Gggg

Deus

Deus dedit) monitu, cuius licet fidem ac religionem tanquam vellem, propter profanos aut politicos respectus mutare, atque ex una ad aliam sectam, sine delectu, quamvis pessima sit, vel, ut verbis Auctoris inhiilamus, *sine discrimine*, non transire, si modo in ea regione, in qua forte sedes nostra fixa sit, secta aut religio ista ad quam transimus foreat ac dominetur. Quid quod præterea adicit auctor, licentiam hanc suscipiendæ quamcumque velimus religionis non pro una vice nobis permissi, sed quotiescumque eam suscipi aut mutari statum cuiusque politicus polluat. Quem statum cuiusque privatum præpollere is divinæ providentiæ ordinem vocat: fortasse quia nunquam abique permissu Dei contingat (sepe enim status is voluntarius est, aut propria culpa accessit.) Nam nec peccatum ullum Deo non permittente evenit, & tamen eo nomine dignum non est, quia non ex voluntate, sed ex conniventia tantum ac permissione Dei procedit. Quid si forte is privatus rerum nostrarum status mutetur, satis inquit Auctor, unicuique liberum esse sibi consilire, & abjecta veteri religione aliam, quæcumque sibi libeat aut commodum sit, suscipere. Hæc doctrina tamen omnem religionis & conscientię rationem carnali cuiuslibet emolumento subiciat, tamen videri posset tolerabilior, si dissidentes Christianorum sectæ aut æque bonæ omnes, aut saltem tolerabiles essent. Sed quoniam omnibus liquet, inter tot Ecclesias reperiri quoddam voluntati Dei admodum repu-

gnantes, aut homines in æternam perniciem præcipitantes, quales sunt quæ vel Antichristi tyrannide, vel idololatriâ, vel aliquo pernicioso errore aut peccato delinquant; quæ quomodo salvâ conscientiâ, aut hominis Christi gubernationis, aut ritibus idololatriis, aut errorum scelerumve magistris sese subicere possit is qui conscientias suæ puritatem soli Deo & filio ejus Christo Domino subiecit & consecravit? Verùm antequam demonstrare incipiam, doctrina ista & opinio quam Auctor primus in orbem Christianum introduxisset (tamen fallo) videri vult, quàm prava & pellens sit, imprimis vero quàm supremo Deo Patri Domini nostri Jesu Christi, eademque operâ ipsi Christo æterno Regi nostro, quam omni religioni, sed præcipue Christianæ, quam S. Scripturæ, quam sanæ rationi, quàm omni veritati & sinceritati, omni virtuti, præsertim verò præscriptæ à Christo sanctioni, omni fidei & cœlestis præmii expectationi, omni honestati, magnitudini animi ac generositati, omni fortitudini repugnet, atque adversetur, quàm plena sit omnis ignominia atque dedecoris, plena damnorum irreparabilium, plena omnis doloris atque miseriæ, antequam, inquam, opinionem Auctoris tam turpium ac noxiorum criminum convincamus; placet primum omnia, quibus nititur, argumenta ab Auctore preposita percurrere, eorumque vanitatem ac futilitatem liquido demonstrare.

## RESPONSIONIS

### P A R S P R I M A.

#### *Argumentorum hujus opinionis refutatio.*

SCOPUM Auctoris esse diximus, ut ostendat, scilicet qui modo sibi internum Dei cultum in abditis cogitationibus intracuum relinquit, liberum esse regimini quamvis pessimæ inter Christianos sectæ, tam serviliter se subdere, ut etiam sagacissimum inquisitorem fallat, & ne hæreseos in arcano abdicæ convinci possit, planè impediat. Argumenta tam suspicte sententiæ eodem ordine quo ipse Auctor usus est collocabimus. Quorum fundamentum n est quod omnes sectæ ratione infallibilis de æterna salute certitudinis sint sibi æquales, hoc est, nulla earum sit per quam homines qui ei assentiuntur certius æternam salutem consequi possint, quàm qui alias sectas sequuntur. Unde tacite concludit, nulli sectæ tam firmo & valido vinculo nequam adstringi, quin illud abruptum liceat, quoties id politiciæ vitæ ejus status requirit: quemadmodum & contra, à nulla secta ita esse abhorrendum, ut ejus regimini subicere sese nequeat is cuicumque id facere commodum est & expedit. Admodum igitur claris & firmis rationibus atque argumentis indiget ista sectarum omnium æqualitas, quæ & rationi & scripturæ, & ipsius Auctoris sententiæ aut confessioni adversatur. Rationi, quæ plane dicit, inter aberratores à scopo fieri non posse quin aliquæ præ aliis scopo sint propiores. S. Scripturæ, quia illa nobis unam veram Apostolicam sectam, miraculosis argumentis fultam ponit ob oculos; sicut ex adverso aliarum sectarum, Deo & veritati repugnantium, quales erat Nicolaitarum, & aliarum, 1. Tim. iv. c. 2. 3. 6. 20. 2. Tim. ix. 17, 18. 2. Pet. ii. c. 1. 7. 14. mentionem facit, pleræque verò alias spiritu prophetico exorturas prædicat. Sed & ipsius

Auctoris judicio hæc variarum sectarum paritas, non modo improbat, sed plane sublata est, cum in eodem scripto suo fateri cœctus est, hodie quoque reperiri sectas cum S. Scripturæ & ratione præ aliis magis consentaneas. Quid igitur contra tam liquidam veritatem in suis argumentis Auctor producit?

#### *Primum Argumentum.*

QUONIAM asserit Auctor, Generalis providentiæ Dei agnitionem in eo esse, quando homines unam sectam alteri non præponunt, præterea in rationibus sequentibus acerrime aculat eos qui in variis sectis generalem & ad omnes porrectam providentiam Dei sibi ipsis vindicant, eamque intra sectarum suarum septa magico quasi circulo circumferunt: denique quia opinionem & dogma sectæ quam introducere nititur, agnitionem generalis providentiæ divinæ appellat; apparet cum suæ opinionis aliquam vim ac verisimilitudinem in hac generali providentia collocare. Quia in re, quod vocis providentiæ Dei ambiguitas Auctori atque adherentibus ejus succum faciat, palam est. Propria vocis huius notio duo continet, 1. Potestatem & plenum jus Dei super omnem ejus creaturam, 2. Continuam curam & conservationem ac regimen eorum quæ semel creavit: quæ potestas & cura Dei generalis est, & ad omnes ejus creaturas extenditur. Nec ullam puto sectam esse tam profanam, quæ id providentiæ genus non agnoscat. Est alia quoque providentia Dei, sed specialis, & ad eos tantum pertinens qui non ex sanguine & carne, nec ex voluntate parentum, sed ex Deo geniti sunt; paternam illam & salutaris dilectio, & saluti illorum invigilans propicietas; quæ cum generali providentia Dei malè confunditur. Hanc enim non ad sectas tantum, sed ad creaturas omnes extendit.

ostendi fateor, quærum Deus curam & gubernationem gerit. Sed specialis super populum Dei providentia iis tantum competit, de quibus S. Scriptura loquitur, *Notis Dominus qui sunt eius. 2. Tim. 11. 19.* Non vero ex eo quod aliqua lecta sit sub generali providentia, concludi potest, regimen ejus & actiones Deo probari. Quamvis enim ipsa a regimine providentiæ Dei excusa non sit; potest prævum regimen, possunt & actiones ejus improbe esse Deo detestabiles. Non omnes quos generalis providentia Dei suo comprehendit, ad salutarem Dei gratiam admittuntur. Nam generalis providentia non pios tantum & probos, sed & improbos complectitur, quos Deus omnis sole suo illuminat, & pluvia irrigat, nec tamen idem ipsos ad salutarem gratiam admittit. Nos profecto nescimus an usquam terrarum reperiantur tam vecordes fanatici quales in Anglia Auctor esse perhibet, qui vocem evangelii ad asferes & jumenta convertunt. Similiter apud Papistas Franciscum aribus, & Antonium de Padua piscibus concionantur. Sed ea de re credere ipsi quæ licet movere malumus. Verùm si ratio ejus quam opinioni suæ substatit admittenda est, quod quisquis ad generaliam Dei providentiam pertinet, ad eandem quoque gratiam flusiferam pertinere ceniendus sit, non est quod Auctor vitio vertat, vel insultet aut illudat istiusmodi asferinis concionatoribus, & jumentorum Apostolis, quod asferes ac jumenta sua ad vitam æternam aditum habere existiment; cùm generalis providentia Dei curam etiam ad omnes & ratione destitutas animantes extendi, Psalmus 36. & 145. atque inlucet ipsis Dei cum Jona Propheta colloquium testetur. Non igitur Auctori integrum est homines tam vecordes ac cerebriferos tridere, quin rationem & conscientiam suam ex generali providentia Dei deducant, suomet suffragio publico deridiculo & cunctis exhibilandam præbeat. Nam fundamentum erroris & vecordiarum eorum cum fundamento opinionis, quam fovet Auctor ejusdem est furturus.

#### Secundum Argumentum.

**S**atis de generali providentia dictum esse, Altera Deus opinionis ratio est, quod internus cultus Dei, si sit verus, totam fidei salutarem essentiam in se continere: quem cum sit invisibilis, cuiuslibet eorum qui propter carnale emolumentum ad alienas sectas declinant, & liberum & facile est sibi clam inactum relinquere, ut quovis sese alieno regimini subjecerint, fidem salutarem integram & conscientiam suam illisam retineant. Responsum. Hæc ratio non unam rem falsam sumit pro concessio: sed imprinimè assertionem hanc, quod internus Dei cultus, si sit verus, totam fidei salutarem essentiam in se contineat. Nam etiam si verissimus videretur, quamdiu in occulto latet, essentiam fidei non exhauriret. Salutaris enim fides lux est, quæ non solum hominem qui eam habet, sed eos quoque qui cum intuentur, illuminat. *Matt. v.* Sic luceat lux vestra coram hominibus, &c. Quomodo verò iis lucebit qui eam non vident? quomodo eam vident, cum se in interni cultus latebras ita abdiderint, ut ad eum oculorum sagacissimi inquisitores aëres non penetret? Non possunt homines fructum adificationis ex eo capere quod non vident: Non possunt Deo gratias agere aut gloriam tribuere eorum nomine quæ non intuentur,

imò plane ignorant. Ideo Christus Dominus non solum ab omnibus suis exigit ne abstant, neve ponant lucernam suam subter modum, sed etiam oratam ut luceat omnibus iis qui Deum eo nomine laudibus celebrantur. Non in solis cogitationibus, non in intentionibus, & propolis hominum fructus necque Deo obsequium consistunt. Vera & solida, nec tantum in eo, sed & hominibus manifesta opera & virtutes, vera & viva fides progenerat. Fides autem merito merito non querit internum cultum esse verum. Nam qui externum ejusdem generis sibi annexum non habet, multo magis qui externum alienum, quovis autem adverteretur, propter politicas causas admittere sustinet, verus esse non potest. Apparet certe, hunc hominem falsò, nec ex toto corde, neque ex totis viribus Deum diligere, qui licet in occulto sua quomodo Dei gratiam quam optime ducere possit, ad internum cultum tamen exequi, aut metuit, aut embelet, imò aliquid contrarium facere non dubitat. Cogitationes vero, contra, & proposita nostra, quæ nunquam ad manifestum oculorum hominum conspectum deducuntur, nil aliud sunt, nisi mentis nostræ embryones, qui in lucem nunquam incolumes prodeunt, sed in ipso abortu intereunt. Ac talia quidem caduca munera & oblationes offerunt Deo, qui ipsi solum internum cultum ab externo separatim offerunt. Et quod deterius est, eo magis Deum & conscientiam simul violant, cùm hæc interno & quem Deus merito, si solus offeratur, contemnit, cultui adiungunt externum diversis generis, imò interno repugnantem: qui vel dum supremum tanquam idololatriæ, vel Christum filium eius tanquam Antichristum aperte offendit, vel etiam veritatem eius non modo in manifestis detinet, sed etiam in suspitione. Isti apud homines addunt, idololatriæ cultus est cum hominis vel non solum divino, vel Deum non divino, sed per modum ab eodem in secundo Decalogi præcepto expressè vetitum honore atque cultu per imagines colunt. Antichristianus est, cum homines sub auri & clementi gubernatione Regis & capitis sui Christi Domini existentes, subitum sese tyrannico regimini adversarii ejus. Veritatem divinam is violat, qui eam vel palam & aperte pronterit erubescit, vel repugnant ei erroris externa specie annuit atque adulatur, & ad levis ventris contrarias transfigit. Quæ lecte quovis errores lucos à S. Scriptura & ratione sana damnatos, ab Antichristo inventa & usurpata tyrannide & faventia defendant, Antichristianorum non solum optimum jure merentur, nec nisi iniquissime repudiant. Placeat sibi Auctori in interno cultu uti libet, certe si nil aliud est nisi dimidiatus hominis officium: 1. Cor. vi. ult. Deus vero pro toto dimidiatum non suscipit. Atque omnino ipsum hunc internum cultum valde exilem esse necesse est, quando externus errantibus hominibus ita sese accommodat, ut internum animadvertere non possint. Qui interno cultu Deo, externo hominibus placere contendit, magis homines quam Deum & amat & metuit. Nam illis palam, hunc clam sese accommodat, & subicit. Quæ sui præ hominibus contemptum Deus ferre nequit. Quomodo is proximum diligere censendus est, qui eum tam levi anulum quod in corde fovet ipsi revelare non vult, vel non audet? Quomodo Deo placere, qui et hominibus placere perfectè orem divinam veritatis notitiam in abdito cordis sui premit, & concedit sibi tantum quod in lucem Domini



siu impendere atque exercere tenebatur, in impervigilabili mentis lux secreta desodit? Non id tantum Deus a nobis requirit, ut corde credamus ad iustitiam, sed praeterea ut id quod corde credimus, ore confiteamur ad noxam & proximorum salutem. Rom. x. 10. Nemo igitur saltem speret quicunque patitur praeterit non vult id quod in animo suo divinitus promissum & nominis salutem vult. Quid aliud est coniungere cultum coram hominibus, nisi erubescere, cum in aperte hoc veritatem in lucem producat, quam ex professio & ex imposito nobis officio praedicare teneatur? Unde concluditur, cultum internum qui extra non prorumpit, imo cum externis non convenit, etiam si sub ipso latent) nec verum nec perfectum esse, nec totam fidei salutem efficiam re se complecti posse. Nam vera fides non desinit in erroris, sed per amorem Dei & proximi exibat foras extra, & fructus bonorum omnium externis persequitur. Frater ea id quoque in hoc interno cultu Antiquorum nota duntaxat, quod a ceteris fidei non posse eum quovis maxime velut negligere, aut abicere, nec posse sententiam de Deo & rebus ad gratiam eius pertinere absque ulla ratione mutare. Agitur igitur, id quod in compensationem externi cultus, non in Dei, sed in hominum gratiam tractari in se Deo relinquere, esse rem non tantum non, sed ipsi contrarium. Nihil ergo suum praedicare & professum suum sponte ac benevole Deo offerre? Sed cum id tantum relinquere quod non rebus potest esse obsequium, non potest. At quomodo Deum saltem cultum non merito spernere, qui non à libera voluntate, nec à probo egi cum affectu, sed ex immodica necessitate prohibetur?

Sed enim quomodo consistit? Cum Auctor internum cultum Dei quoniam non potest cernere non possunt sibi reliquit, non hinc esse eius mentem, ut penitus omnia sua opera externa, praeter necessarios necessarios sibi pietatisque ac virtutis, à Christo praescriptos & illis hominibus subtrahat; sed tantum ea quae homines offendere irritare & scandalizare possent. Quibus sunt à fideis ab aliis sententia & doctrina. Quae praeter id quo sunt virescentes eo magis ad opus spiritum veritatis odium parit; ipsa vero virtus apud multos pretium habet, aut saltem nulli persecutioni obnoxia est. Resp. Non immerito huic responsio nis parit, non non solum veritas, sed & virtus offendenti parit. Et Cyprianus Abeam non propter aliquam sibi controversiam perierit, sed quod operibus eius mala, fratres vero ipsius bona, 1. 7. c. 11. Sed ad praesentiam instantiam sic respondetur. Negare id Auctor non potest, quod hic de interno Dei cultu differens nobis, non de quibus tunc simplici Dei cultu sermo inter nos est, sed ut ipse Auctor aperte exprimit, de eo qui sit verus, hoc est perfectus, & quem Deus à nobis requirit. Non enim simplici interno Dei cultu, sed hinc tantum, qui verus est veritas, quod totam fidei salutem efficiam re se complecti. Quicunque igitur veritatem vel aliquam eius particulam, ad salutem hominum necessariam aut usum suppressit, eius quae eorum hominibus subtrahit, vera pietas & am re ergo Deum & proximum caret, nec ad hoc in vero Dei cultu imbuendo idoneus est. Nam si eae veritas est veritas dux & maxima virtutis, ite verus, absque lumine veritatis & scientiae, caeca est & imbecilla, & à cultu Dei aliena. Inde evenit ut homines eiusdem rei Deum colere ac demerere conentur, quibus ille offenditur, qui non lucem veritatis, sed tenebras erroris sequuntur. Quod Deo & hominibus prodest, cecus sine scientia talis? Proinde talis obedientia & talis sacrificium non solum Deo acceptum non est, sed etiam abominabile. Male in virtute homines insti-

tuit qui veritatem coram eis suppressit, sine qua ad verum virtutum arduum & inus est accessus. Breve ut me expediam: Quomodo ad scientiam veritatis sine fructu virtutis & pietatis, impia & improba est; & postea potius quam praemio digna, ita pia & virtus sine agitione veritatis non est vera, nec ad salutem fidei conducens. Sacris male res succedat, cum aliquis veritatem quae est mater virtutis, ob fragilitatem suam non novit, ut tunc caeca & manca pietate Deo servire cogitur. Multo certe peius, cum veritatis non sciscit eam coram hominibus suppressit, & quasi erroris opinioniones pro veris receperit, fingit ac inveniunt. Quos sceleris homines & in errore continent, & à veritate quae virtuti eorum praedicare debuit, longius me avertit. Quia in re eo magis est privatus & impletus, quod in his non impunita aut inobediencia, sed consilio deliberato peccatur. Alterius hoc loco erroris Auctor admonendus est, quod incerta, imo falsa spe indigne fallatur, dum existimat, quando erroris sceleris regimini se subiciit, si modo cognitionem veritatis quoad occultum Dei cultum sibi reliquat, se protinus conscientiam suam plene placaturum. Sciat enim, se non consolationem cordi privitate erroris sceleris ad quam migrat contristari, sed carnisificem ad aciores sui ciuiatis sibi reliquum. Nullam ipsi requiem permittit notitia & conscientia veritatis, nec tanquam occultus cultus, sed tanquam occultus vermis & nunquam moriens vipera roder pedus eius, qualibet externi cultus tronei & interni eius cultus aduersant occasione oblata. Tertio, maxime omnium & perniciosissime Auctor in eo decipitur, dum existimat, se se tam pravae opinionis suae inhaerendo fructus Christiana sanctitatis dignos productionem, & in exemplo pietatis alius praetium. Ita & sancta in Christo vita non est adeo in proclivi vel ardua difficultas expertis, ut non qui eam ingreditur, vident illas sibi manus inferre cogatur, seipsum saepe vincere, seipsum trucidare necesse est. Ad quam adeo diuinam & arduam diminutionem, quas spes & vana afferant, qui flagitium facere non dubitant ne quid durius Christi causam patiantur? In victum animi robur, immobilitatem in proposito conscientiam, intactam humanis ille ebriam mentem, sublimem & generosam & ad ecclesiam elevatam, terrena verò desipientem animum, Christianae vitae officium requirit. In tanto imbecillium virum conatu absque caelesti adminiculo & praesenti ope, omnis labor, omnis opera luditur. Huius adminiculi implorandi continua nobis necessitas incumbit. Hinc tot ad vigilantiam & precum assiduitatem in S. L. stimuli. Sed legitur praecatio, molles & faciles ad Deum aditus & impetrandi fiduciam desiderat. Hanc verò quomodo assequi aut habere possimus nisi sibi tanti dedecore conscius, quod pluris homines quam Deum, pluris levis & credulus brevis aevi illecebras, quam solidum immensum aeternitatis pondus, & fluxa terrena quam perpetua celestia gaudia, aestimat, quodque in iudicandae conscientiae merito & iustitia, omnem aliquid pro Deo patienti mercedem redonat. Nec fieri ullo modo potest ut illud laese conscientiae secretum, quamvis alios laet, ipsum hominem eorum conscientia laedit, non perire. Nec ulla ratio fingi potest qua quisquam vulnera mentis sua ita regat & suppressat, quin illa tam sibi quam Deo ipsi noti & explorata sint. Quomodo talis homo speret, preces suas exaudiri? Quis in tot faucibus ac licet conscientiae doloribus ac moribus, dono spiritus sancti, qui auxilium celestis locus est & sine quo omnis in negotio salutis & pietatis labor & conatus, frustraneus est & infelix. Nihil igitur proderit Auctori internus eius de rebus divinis sensus aut cultus, nisi ad augendum conscientiae

conscientiæ suæ cruciatum : quia fructum veræ pietatis ejusmodi cultus inter nos etiam aliqui vendimus, sed cum externo errore mixtus, asserere nulla ratione potest.

### *Tertium Argumentum.*

**S**atis de ratione, ab interno Dei cultu sumpta differimus; progrediamur ad tertiam, quam ab externi cultus officio sumit. Asserit ergo, omnes externi cultus actiones, quas alii pro sanctis ritibus vel sacramentis, & omnes ferè pro fide admodum præcipere habent, nihil aliud esse nisi politica potius, quam spiritualia societatum vincula, quæ ad animam non pertingunt; & quamvis in eis denitur gradus, ut alia etiam aliis meliora sint; tamen ut optima neminem salvere, ita vel pessima per se ipsa neminem damnare possent. Licet igitur, etiam, pessimum recipere, absque salutis & conscientiæ dispendio. Resp. Hoc tum enorme paradoxon, consensu ferè omnium sectarum, ac pæne omnium hominum damnatum, quæ ratione non modo in opinione Atheos locum invenire, sed in mentem ipsi venire possunt, citè miramur. Quid aliud est, sanctissima Dei mandata, à communi ulu seposita, & soli Christi dicata, profana, & in vulgari officio nemini censam referre, quam irreligiosos & ab ipso Domino constitutos ritus, vocare politica & profana societatum vincula? Inter externa ejus instituta, est etiam sanctissima communio corporis & sanguinis Christi, quæ omnes communicantes unum corpus esse ostendit. An id quoque vinculum Auctor non spiritualiter sedulum esse censuit? Quid vero est aliud *Matth. 29.* filium Dei colere, & sanguinem sedentis ad patrum esse exaltare, ac proinde spiritum patris ecclesiam asserere, omnibusque animum præbere in hunc sacrum ritum indigne celebrant? quid aliud iram & judicium Dei sibi & aliis procurare, & tanquam in thesaurum sui recondere in cuius vasus incidere horribile est? Quæ ratione autem horrendum istud paradoxon probare nititur? Quæro, cur externi cultus Dei omnia politica potius quam spiritualia sint? Reddit rationem, quia ad animam non pertingunt. Sed apertum fatetur errorem manifestiori fulcire, vanillimus constat. Nam primo, quis Auctori revelavit, vel ipsa politerum societatum vincula ad animas hominum non pertinere? Hoc sentire & proferre nequunt, nisi homines fraude & hypocrisis proximos decipientes, qui aiunt, *Timetis linguam, mentem injuraturus sumus*; & qui exultantur promissorum & juramentorum sanctorum vincula ad corda & animos suos non pertinere, eosque ligare & obligare non posse. Denique si politica vincula, non modo manifestos actus & sermones, sed & interna cordis & cogitationes nostras obstringunt, ubi ubi fides iustitias & iustitia, locum invenit, multo magis sancta, & quibus nuprimus nullas inter venit, vincula, quæ conscientias hominum actioni nexi stringunt, ad animam pertinere non esse est. Ritibus & sacramentum Eucharistiæ, tunc ex interno corde demonstrata devotio & sinceræ mentis suspiria celebrantur. Cur igitur Auctor asserere audeat eum ad animam non pertinere? Quæcumque in Christianorum fides Auctor pomen tum proferat, videat quum bene exultatione sume consistat, cum foret sollemnem celebrande mortis Christi ritum ad animam suam non pertinere. Nonne apud ipsos quoque Ethnicis in celebratione religiosi ritus, solennis illa vox personatur, & inculcatur, *Hoc age*? quæ monetur homines, ne tum cogitationes eorum aliorum divagarentur, sed

ad illum quem celebrabant religiosum actum mentes suas applicarent. Quomodo vero ea in re Christiani ritus Ethnicis sint deteriores? Vi ventatis convicius Auctor foret, inter externos in variis ritibus religionis ritus, quoddam meliores & S. Scripturæ magis consentaneos esse, quoddam autem deteriores. Cur igitur melioribus & S. Litteris magis constanter non adhereret? cur ad deteriores & a S. Litteris alieniores desistere non dubitet? Asserit rationem: Externas divini cultus actiones, quemadmodum vel optimas ipsas per se nemini salutem, ita etiam pessimas ipsas per se nemini damnationem allaturas. Sed huius rationis pars prior suspecta, posterior omnino falsa est. Sufficere enim optimas externi cultus actiones neminem simpliciter posse salvere. Nam legitimus & conveniens usus corporis & sanguinis Christi, si digne, hoc est, non absque salutari hinc exercetur, hominem non salvere non potest. S. Petrus autem etiam baptismum tribuit quod nos salvet, per resurrectionem Jesu Christi, 1. *Per. 1. 21.* Quod similiter prædicat & intelligit de vero & efficaci baptismi, qui non est absque eo cuius signum est, hoc est ablutione peccatorum, & resurrectione à mortuis operibus. Sed quoniam Auctor externis istis religiosi cultus partibus limitationem hanc addit, quod ipsa per se neminem salvere aut damnare possint, apparet, quod istas ab interno cultu omnino separaret, hoc est animam illis eripiat, & examine tantum cadaver relinquit. Proinde compendiosam magnam responsionis partem, de optimis ritibus, nec ei refellende immorabor, postquam hoc breviter monuero, quod sacri ritus separati ab interno cultu vero, non modo non optimi, sed ne boni quidem dici ac censeri possint. Illud igitur duntaxat urgebo, quod non solum pessimi, sed etiam simpliciter mali, & S. Scripturæ repugnantes ritus, homini æternam perniciem afferant; quales sunt quibus aut idololatria, aut malitia & indignitas aliqua admixta est. Nam & usus corporis & sanguinis Christi indignus, præsertim semper vel frequentius indignus, delinquenti iudicium & damnationem accersere potest. Sed neque id prætere psum, ex eo quod aliqua actio salutem per se non auferat, nullo deducti, quod sit ab ea super sedendum sit, aut ejus ratio non sit habenda. Quid si sit vel necessitate vel utilitate, aut quacunque ratione communi cum ea quæ salutem ipsa per se affert? ut usus corporis & sanguinis Christi rite celebrari absque fide salutari non potest. Similiter etiam ex eo, quod aliqua actio ipsa per se æternam perniciem non afferat, non sequitur tam sedulo vitandam & fugiendam non esse. Quid cum si sacra ritibus inmodi actiones & peccata etiam per se ipsas æternam vitium afferunt? Porro in hoc Auctore argumentato vitandum est singulare etiam ut non habet rationem. Nam cum anathemati sumus, cum sit vitium iniquitatis cum optimis virtutibus habet modum salutem conciliandi, ita nec vitium cum pessimo æternam perniciem afferendi probare vellet, exemplis Judæ proditoris & Loti captivæ usus est. Nec eundem in utroque vitium genti prope, sed in juda artius, & sanctius, & ad rem per se salutem pertinentis, in Loto laus, proventus, & virginis, & ad rem non pertinent. Aliud enim est vitium sanctioris in eadem Ecclesia societas, aliud vitium politicæ in eadem Republicæ aut civitatis communionis & vicinæ. Illud ætius, hoc laus, sed à Deo cum improbis hominibus prohibitum, hoc nequaquam vitium, & alienando necessarium, nisi ex mundo exire velimus, 1. *Cor. v. 11.* Aliud est esse alium vitium, & eiusmodi civitatis vitium, aliud sacra eandem sectæ aut religionis communione communionem. Habebat Sodomæ Lotos, in eadem

cam Sodomitis patria; sed non erat cum iis eodem errore & sectæ jugo copulatus — nullam etiam societatem in peccato cum iis inierat, & vita ac moribus ab iis alienus, non adversus, & ipse redarguens. Habitacionem inter improbos & iustus cum iis politicos, Spiritus Sanctus non vetat, (qualvis interdum moncat, ut excausis Babilione, ne de peccatis ejus, sicut Loco Sodomæ accidit, participemus;) sed artius unius cum improbis sectæ vinculum leve vetat. Nec interdictum Christi & Apostolorum quod in fidelium Christi cetera habitum peccatorum terræ non patitur, violari fas est. Unde facile videre est, quantum sit inter spirituale & politicum vinculum discriminis: quod alterum Deus promocat, alterum permittat. Nulla igitur ratione spiritualia vincula pro politis haberi aut cum iis contrahi possunt: quia interdicto & permithone Dei distinguantur. Hinc dignoscere difficile non est, eam esse minorem sectam, quæ doctrinam secundum pietatem observans, peccatorum liberam patriam nem non patitur, detractionem quæ patitur, ceteram quæ interducitur. Hinc & illud concluditur, quod non modo ab optima ad pessimam, sed ex minore quoque ad deterorem decedere non licet. Tunc igitur claudat, & altero pede mania est hæc antithesis, quod quemadmodum adhuc optima secta bona oer se neminem salvabit, nisi ipse sit pius (quod verissimum est) sic adhuc pessima, aut ad illam deflexio neminem sit damnatura, si ipse sit pius, quod falsum est, calide involvens contradiccionem in adjecto. Nam homines desitcentes a bona secta & magis inter ad malam aut peiorem, prout esse nequequam possunt. Ad salutem non sufficit in bona secta esse, sed necesse est ut ipsi quoque ejus sectatores sint boni. Ad perniciosum sufficit in peccato vivere, etiam si quis in optima secta sit. Is vero qui ex bona ad malam, ex migliore ad peiorem migrat, eo ipso graviter ne peccat, & ostendit quam malus sit: ac tamen aliquorum peccato un expertus esse videtur, hic ipse a probis ad improbos & avorsus, enorme & periculosum est peccatum & indicium animi nondum latis a peccatorum anno & abluti. Ut onitram, quod post initam in disciplinatorum hominum societate in moribus non corrumpi, vix possibile sit. Multum igitur inter hæc sibi opposita interest: & in promptu ratio est quod plura ad salutem quam ad exitium requiruntur. Ad celos sursum vix omnes virtutes homini sustollendoli hinc, ad inferos deorsum, unus peccati, precipue gravioris, habitus, mortales dejicit. Proinde neque Loti exemplum Auctor proponit, qui concessa a Deo, in eadem cum peccatoribus civitate, non autem vitio & religioso vinculo jungebatur. Sed & hæc ejus inter improbos habitatio in quo ipse constitit. Sentie enim omnium fortunarum jacturam, quæ cum oibus Abrahæ olim certantes, in cineribus & favillis Sodomiticis relictæ, aut superfluis eorum lacu hauritæ sunt: sentie jacturam propriæ uxoris, sentie & ignominiam, quæ eum filia ejus Sodomitica conversione impiorum in oculis Dei acque hominum contaminant. Taceo molestiam quam incitat Petrus 2. epist. c. 11. 7. 8. cum quod deiecit animam in pulvis vicinorum sceleribus & uciat. Sufficit quod Auctor iste innuit, miseram necessitatem ipsi imposita non fuisse, faciendi aliquid adversus animi sui innocentiam, quod sponte nunquam fecisset, si inter meliores vicinos vixisset. Proculdubio ad illam submersionem Loti respexit, quæ futurum futurum continebat, apud lascivos Sodomitas hæspitum futurum bonitatem redimere voluit. Sed isto Loti ficto, coram (ut videri vol.) flagitium suum, cum a melioribus sectis ad peiores defecit, non cooperit, nec defendit. Nec enim omnia

quæ Lotus fecit laude vel imitatione digna sunt. Sanctus est Apostoli consilium Rom. 11. 3. Non esse faciendam, ut evenerint bona, etiam si hæc bona ad gloriam Dei pertinerent: quidni nostram tantum utilitatem spectent? Annon præstat ethnici illius exhortationem sequi?

Phalaris licet imperet, ms fis  
Fulm, & animo dilict posuria sauro,  
Summum creda nescis animi prætere pudori.  
Et propter vitam vivendi perdere causas.

Juvenal. Sat. 8.

Antequam a tertia Auctoris ratione recedamus, præterire non possumus utilitatem ejus consequentiam quam nescit Auctor, taliter argumentatur; Siquidem nec Judæ profuit cum Domino & Apostolis communio, nec Apostolis obfuit communio cum Judæ; certe & illi qui ex meliori secta confert se ad peiorem non obest communio cum deterioribus quam sunt in quorum communione desunt. Nam quod Judæ non profuit communio cum Apostolis, rationi est singulari malitia Judæ: natura tamen humani communis est, ut prodesse facillime possit. Quod vero Apostolis non obfuit communio cum Judæ, plures ob causas mirandum non est. Primum enim multis aut etiam singulis bonis, in bona secta versantibus, nihil est periculi ab uno improbo, & quidem improbatum occultante. At uni bono, quando ad deteriores defecit, inter multos & quidem in mala secta palam regnantes, non periculum, sed rursus exitium subeundum est: in d. fieri non potest quin antequam plane dehaere hæuerit iam bonitatis lux jacturam fuerit. Deinde ignorare fuisse Apostolis nequitiam Judæ, vel ex ipsa historia constat. Denique non penes Apostolos tunc temporis erat potestas admitendi homines ad illam sanctam societatem, aut ab ea excludendi, sed penes Dominum, qui, ut scriptura impleretur, improbum illum discipulum inter Apostolos aliterat, ac tolerabat. Sed ista improborum in unius Ecclesiæ corpore tolerantia, nobis postea interdixit doctrina & praxis Apostolorum. Non igitur ex eo quod Apostolis communio cum Judæ non obfuit, ullo modo deduci potest, nobis quoque defectionem ad improbos & cum iis communionem non obfuituram. Defectio autem ad improbos manifesta est, cum abjecta secta in qua non tolerantur habitus peccati, migratur ad aliam, in qua non modo tolerantur, sed interdum quoque imperantur aut introducuntur.

Quartum Auctoris Argumentum.

Sed jam ad quartum Auctoris argumentum accedamus, ejus examen & a limatio nobis liquido ostendit, quam infirmis & fragilibus columnis superstruat informem opinionis lux molem. Verba ejus sunt: Si quis me hominum ceteris certum reddere possit, quod nullum ejus membrum ulla in re erret, teneat omnino omnibus aliis scilicet damnatis, ac repudiatis sanguinem erroneis, isti ceteri in dissolubili vinculo adherere (est mihi aliqui hæc implicita fides aut aliena veritas scilicet, vel aliena pietas non multum proficiet.) Atqui talem nullum invenire possum, quamvis scilicet queram. Unde concludit, nulli se sectæ omnino adherere, aut alie p. o. erroneis agnoscere teneri: sed sibi integrum esse, ex una in aliam prout sibi commodum visum fuerit, migrare. Resp. Mirum est quam ce a Deus Auctorem incognantia puniverit, quod cum paulo ante ostenderit, ejusmodi privilegium nulle hinc loco is, ab eo ceteri cui omnes alii damnatis omnino adherere teneantur, exigit, ne illi

illum quidem sanctum Domini & Apostolorum cœtum habuisse, ausus fuerit istud opinionis suæ argumentum proponere, ex quo eiusmodi deductio inferri posset: Quoniam Domini & Apostolorum cœtus neminem certum reddere poterat, omnia & singula cœtus sui membra fuisse ab erroris & peccati periculo exempta, quia Judas tam facile erravit & deliquit: Ergo nemo illi cœtui Apostolico constanter adherere, & cœtus alios illi repugnantes pro erroris habere tenebatur. Quomodo Auctor ex hoc laqueo quem sibi ipse tetendit, sese explicabit, ipse videtur. Nobis sufficiat ostendere, admodum iniquum esse hanc conditionem, quam exigit ab omnibus cœtibus & Ecclesiis Christianis, ut si velint homines in gremio suo constanter perseverare, deinde, ut nullum totius eorum corporis membrum ulla in re erret. Nam & ipse in eodem argumento suo fateatur, nemini alienam fidem aut virtutem prodesse. Ergo nec alicujus error aut peccatum cuiquam oberit. Impossibile quoque est, post indulgentiam rationabilis creaturis arbitri libertatem sub celo tantam perfectionem dari, quanta in ipso cœlo post conditos angelos reperta non est: ubi ad ipsos nobilissimos spiritus error & peccatum penetravit. An vero idcirco aut in cœlo angelis, in gloria & cultu Deo tribuendis communicandum non est, vel ad eorum communionem non accedendum, aut in terris Apostolici cœtus contemnendi, quia & inter Angelos Diabolus, & inter Apostolos infamissimus Judas exiit? Si hoc legitimum est veræ Ecclesiæ Christi requisitum, quis hic non videt contumeliose, sed admodum inique perstrictum ab Auctore ac reprehensum cœtum Apostolicum, quod inter eos tantum sceleris enormitas inventa sit? Verum, sicut id Apostolicum fraudi esse non potest, sic nullis cœtibus pudendum est, quod in iis quosdam errare aut peccare contingit. Satis ad id ut iis constanter omnes adherant commendationis habent, cum in iis Apostolica doctrina, & sanctimonia viget, quæ peccati habitum nullum tolerat. Proinde nec respondere, nec recubescere, aut causam dicere pro illis ullus cœtus teneatur, qui privatâ suâ culpâ, & tamen non impune errant aut delinquant.

#### Quintum Auctoris Argumentum.

Quinta Auctoris ratio, omnes in genere & singulas in specie sectas Christianas carpie, eo nomine, quod in plurimas & pleræque minutissimas partes divitæ sint. Quam rationem eo consilio Auctor ita proposuisse videtur, ut omnibus culpam tot dissidiorum impingeret: Unde hdes fieret, nullam inter eas esse dignam cui constanter adherere teneamur, & quam exigente aliqua necessitate aut emolumento, deserere, plausibili prætextu nequeamus. Resp. Sed ipse potius Auctor gravi reprehensione dignus est, quod oculis claudat ne videat, culpam huius reprehensionis non ad omnes sectas & Ecclesias pertinere. Sed primum ab ea liberam & exemptam esse illam veram & perfectissimam Christi Ecclesiam, & doctrinam quæ ante adventum Antichristi (per coactivas Magistratum potestates, decretaque & supplicia in conscientias fidelium Christi inique & crudeliter grassantis) ab ipso Christo & Apostolis in orbem introducta fuit. Postea verò cum Sol veritatis salutaris per Veteris & Novæ Romæ Antichristum eclipsin passus est, ad eandem culpam & reprehensionem illam, quæque sectæ non pertinent, quæ à crassioribus in Græcâ & Latina Ecclesia erroribus descendentes, veræ illi & Apostolicæ doctrinæ & sectæ quam proxime potuere sese admovent: præcipue vero quæ mutatam illam ab Ethnicis, ad Christianos translatam Antichristi vio-

lentiam & favitiam ab Ecclesiis suis proscriptæ sunt. Nam si Auctor, S. Scripturæ (prout facta) credit, eandem operâ credat necesse est, veram fuisse illam Christi & Apostolorum licet ita loquitur, sectam, tot miraculosis spiritus S. operibus, tot martyrum effusio sanguine, tot exemplis ablactæ ab omnibus maculis innocentie, confirmatam & comprobatam. Quemadmodum enim servator noster quod ut verus Christus & Rex populi Dei, tres producit istos minime suspectos & omni fide dignos testes, spiritum, aquam & sanguinem, 1. Job. v. 8. ita & si nomen eius pronuntietur, ad probandum quod ut verus eius populus, in omnibus Domini sui vestigia premeus, eisdem testes, licet tam in pari gradu, sistere teneantur: Spiritum Sanctum quoniam non in tam sublimi gradu, prout Christus & Apostoli habuere, ut miracula (quorum nunc necessitatem nullam Deus videt) patrare possent, inter eos vigentem, sed ita tamen ut effectus spiritus Sancti in eis eluceant. Ablutionem macularum peccati vitæ innocentiam, etiam si non tam perfectam sicut Dominus, qui nulla unquam peccati labe aspersus est; sed tamen ut in populo Christi nullus peccati habitus toleretur. Sanguinem, tamen non ita pretiosum nec eius efficacia, quæ fuit in profuso sanguine Domini, sed tamen testimonium veritatis exhibentem: quem propter Dominum, hoc est, veritatem ejus profundere, licet non cuiuslibet contingat, tamen ad eum effundendum omnes parati esse debemus. Quæ igitur secta aut Ecclesia hodieque habet eiusmodi documenta, quæ S. Johannes merito testimonio Dei, omnibus humanis certiora appellat, hanc in ordinem aliorum reprehensione dignarum redigere non licet. Quod vero à nobis Auctori nulla fiat injuria, dum asserimus eum in omnes plures sine exceptione Christianorum sectas discordiarum quas incusat culpam conferre, liquido patet tum ex verbis ejus, tum ex allata ratione & causa tantarum quas miratur inter Christianos dissensionum. Verba ejus in quibus causam hanc affect, sic sonant: "Sese istarum divisionum, subdivisionum, & subdivisionum partium in minores particulas partitio num, nullam aliam causam assignare posse, nisi quod alii propter credulitatem incertas pro comperta habent, alii propter ambitionem veram in contrariâ vertant, utrumque autem gliscit posteritate. In qua assertione, non modo aperta falsitas, sed & dolus malus cernitur. Falsitas in eo non dubia est, cum dicit, Istarum discordiarum non posse assignari nisi duas, easque plenas causas, scilicet, stultum quorundam credulitatem, & inquam aliorum ambitionem. Nam ut omittamus quod plures causæ odii præter causas dari possint, in tot inter se pugnantibus sectis, quarum plures sunt deteriores quam meliores; Negari nullo modo potest, harum dissensionum & [mutuarum] scissionum dari & esse causas & legitimas, nec ullo modo vituperandas causas. Quomodo enim sectæ in quibus doctrina secundum præteritam viget, & quæ in omnibus cum S. Scriptura sunt congruæ, separari non teneantur ab iis quæ Sacra Scripturæ & pierati repugnant? Quoties nos spiritus S. monet, ut errores & tenebras eximo studio & temore depuramus? Non desunt igitur in orbe Christiano sectarum laudatissimæ, quæ commendationem veram quam vituperium merentur eodem nomine, quod pro veritate ac virtute adversus errores & peccata fortissime dimicent. Promde frustra ejusmodi falsitas & partium studia, tanquam rem novam, & reprehensionem vel etiam reprehensione dignam, Auctori Christianæ religioni exprobat. Nunquam inter Deum & Satannam, Christum & Antichristum nunquam inter lucem & tenebras, inter flagitia & honestatem, inter salutem & virtutem, inter solidam religionem & maculam super-



xit. Sed ob unanimitatem, in omnium inter se pugna & inimicitias, & quasi miraculosum cunctarum sectarum consensum, quo (cætera contrariæ & sibi infensæ,) in subilienda S. Litterarum autoritate & sanctitate, conspirant: ut quamvis non paucæ ita à S. L. convellantur, ut doctrinam earum ruere necesse sit, nulla tamen sacrosanctam S. Scripturæ autoritatem, saltem aperte ac directè in dubium vocare auit. Ubi igitur tam mali quam boni, sibi autem valde adverbi testes in eodem testimonio unanimiter conspirant, ibi nulli dubitationi locus relinquitur: quemadmodum & illicubi testimonium ipsorum interest ne testimonium illorum admittatur, & tamen vel ipsi testari coguntur. Comparationem codicis veteris, & novi Iaderis, cura libris ad qualemcunque etiam Ethnicam religionem pertinentibus utrunque adiuturum. Sed Minos & Lycurgus, Reip. non religioni iura dedere, quæ duæ res inter se bene sunt distinctæ. Multo minus hic Regibus Romanis (præter unum fortasse Numam) locus erat. Id quoque ab Autore libenter acceptamus, quod fateatur in S. L. nihil esse contra rationem. Si quid vero secus videtur, id non contra, sed supra rationem videri. Quod quidem merito asserit, quia id ratio eatenus percipit quatenus videt id quidem fieri posse, quia nullam contradictionem continet, quamvis fortè modum & rationem ignoret quæ id perfici queat. Scientia à fide non ita longe abit, quin habitus illi non rarò misceatur, & quin scientia ad fidem apprimè sit necessaria. Fatendum quidem est, fidem propriè ac principaliter esse credere promissionibus Dei. Quæ species fidei differt à cognitione & scientia, quòd tantum ad res futuras referatur. Sed ipsa quoque cognitio quæ ad præsentia & præsentia refertur, ad eam pertinet, & in ipsa S. Scriptura fides appellatur *Heb. 11. 3.* Nam & in rebus humanis, quando debitori aut promissori solutionem promittenti credimus, multum interest ad certitudinem fidei nostræ, scire quàm exactissime, qualis sit noster debitor vel promissor, videlicet an aut velit, aut possit fidem promissio obligatam exsolvere.

#### Sextum Argumentum.

Quandoquidem id in quo omnes sectæ consentiunt, quodque omnes capere possunt, quale est studium pietatis & sanctimonie, amandi ac timendi Deum, licet sit invisibilis, diligendi hominis tanquam imaginis Dei visibilis, obiectum, evidentiissima utilitate commendatur, & subicit ad salutem; Id autem in quo à se discrepant, quod sæpe utrique non intelligunt, res est partim non necessaria, partim imperceptibilis, sæpe stulta & vana, ac voluntati Dei repugnans, velle id omnibus revelare quod Deus habere voluit sub velo; Certè nulla singularis secta cuiquam præ aliis amplectenda est, nulli cessante adherenda, sed neque ab ulla ita abhorrendum est, quæ quoties velis eam amplectere ac proficere: eo quòd in qualibet salutem assequi potest is qui Deum & proximum amat. Resp. Ambe propositiones quibus ista argumentatio tanquam hypothetesi nititur, sunt planè falsæ. Nam nec omnes sectæ in doctrina pietatis conveniunt, aut quid sit vera pietas intelligunt: Nec omnia de quibus inter se contentiæ, sunt res aut non necessariae, vanae, stultæ, aut imperceptibiles, & voluntati Dei eas occultare conantis repugnantes. Incipiunt à priori hypothefi. Videntur quidem omnes sectæ pietatem laudibus & commendatione celo æquare. Sed in doctrina secundum pietatem non omnes consentiunt: & plures sunt quæ ipsam neque intelligunt, neque sectantur.

I. Sunt enim primum sectæ quæ peccata, veræ pietati & sanctimonie contrariæ præcipiunt, & in Ecclesias suas introducunt. Ut sunt varæ idololatriæ species. Exhibitio divini honoris personis aut rebus quæ non sunt Deus verus: Exhibitio honoris & cultus Deo vero, qui non sit divinus, sed à Deo vetitus, & quem ille pro dedecore ac ignominia ducit Mortuorum invocatio: ossium & cadaverum, quæque de cadaveribus hominum superfluit, adoratio. Cæca obedientia soli Deo debita, ad mortales transacta. Quo scelere in orbe nescio an majus & indignius fingi possit. Exoritur ut velint quidam cæcum istud obsequium, gloriosissimæ virtutis nomine atque elogio, nihil illud in re ipsa aliud est, nisi major hominum respectus, major veneratio ac reverentia, quam ipsius Dei, qui singulos homines frono eorum conscientia sedit ac moeretur.

II. Sunt & tales sectæ quæ non in pietate, nec in bonis operibus, sed in fide bonis operibus opposita, aut in imputatione sibi alienæ iustitiæ, Sanctimoniam & summam officii nostri erga Deum collocant. Sunt denique tales, quæ bona opera ad salutem consequendam noxia esse asserunt.

III. Sunt aliæ quæ in locum veræ pietatis, speciem tantum ejus & externam formam hominibus conspiciam substituunt, aut vim virtutemque illius abnegarunt. 2. Tim. 3. v. 5. qui corporalem exercitationem, quam Paulus inutilem judicat, 1. Tim. 4. v. 8. in Ecclesiam introduxerunt, eaque gloriantur. Hujusmodi sunt jejunia, aut potius Ciborum delectus, flagellationes Corporum, frequentes Confessiones, & creber sacramentorum usus, itenera religiosa, & vari generis vota: Celibatus, præcipue talis qui in usu est, non exclusit adversus castitatem delictis: & similia quæ loco veræ pietatis Deo offeruntur.

IV. Sunt & ejusmodi sectæ quæ hominibus salutem promittunt quanvis à peccando usque ad mortem non desistant; non à veræ penitentia & novitate vitæ, sed aliunde quærentes adversus peccatum remedia, etiam in abstinentia à peccando nullam sibi vim inferant. Tales sunt confessiones præsertim mortis proximæ, absolutiones, indulgentiæ, earumque inexhaustus thesaurus, cujus claves apud Clerum, sed imprimis Cleri principem Pontificem asservantur. Misse post mortem redemptæ. Merita aliena, præcipue Monachorum, qui in lampadibus suis tantæ olei copiam abundant, ut illud omnibus copiosè impertiri possint: præsertim si quid Monasterio largiantur.

V. Neque tales desunt, quæ tamen summam pietatis in casuali exercitatione qualem descripsimus non collocant, & ad veram pietatem homines hortentur, non paucas tamen in secta sua doctrinas & opiniones fovent pietatis studium exsurgentes: ita ut quod unâ exstirpant, altera manu destruant.

VI. Denique sectarum hæc, quamvis pietatis noxias destrinas non habeant, carent tamen ejusmodi in Ecclesia sua regimine quod nullum peccandi habitum toleret, nec sinat peccandi consuetudinem impunitate gliscere ac propagari. Quibus licet omnia alia suppetant, defectu disciplinæ laborant.

Longum esset omnes Chæismaticorum sectarum in pietate errores & abusus percellere. Sufficit demonstrasse, plurimas ignorare pietatis iter: ideoque doctrinâ, monito, exemplo instruendas, & in viam revocandas esse. Quæ verò earum rectam viam tenent, iis constanter adherere, nec ab earum societate discedere, nos ex ratione Christiani Officii omnino teneri, manifestum est.

Progrediamur ad alteram allatam ab Autore argumenti hypothefin. Cujus falsitas eo evidentius cernitur, quod nimis manifestum patet, non omnia de

quibus variae sectae secum digladiantur esse res superfluas, ad salutem non necessarias, incomprehensibiles, aut divinae voluntati contrarias. Quamvis enim omnia quae ad salutem pertinent, voluntas & virtus Dei nobis donavit, cognito à nobis illo qui nos per gloriam & virtutem ad immortalitatem vocavit, 2. Pet. 1. v. 3. tamen non omnes haec dona Dei debito cum grati animi officio recipiunt, quo fit ut ab ingratis quas beneficia sua auferat. Quid facilius est perceptum quam praecepta, & promissa quibus nos Deus sibi obstrinxit? Et tamen enumeratione errorum quos sibi mortales in simplicissima pietatis doctrina confinxerunt, paenè defecimus. Illos errores refellere, atque à mentibus hominum exsurpare, & adversus eos maxima contentione pugnare, an non necessarium aut voluntati divinae congruum officium esse censebimus? Quid in his evellendis erroribus solum, aut inutile, aut voluntati Dei adversum occurrit? quid captum aut intellectum nostrum superans, aut etiam subvertens? Cuncta adeo plana sunt & perceptu facilia, ut in non propemodum difficilis fuerit errare, quam mentem divini oraculi assequi. Sunt in iis quaedam ad salutem plane necessaria, sunt alia vehementer utilia: quemadmodum & errores in his alii sunt perniciosi, alii tantum noxii. Nihil in plerisque omnibus menti nostrae injuriam aut inaccessum.

Una tantùm est doctrina quae passim in orbe vigeret ac pene regnat, perceptu difficilis, imò verò incomprehensibilis, de multiplicatione per generationem praeteritarn personarum, & imperfcrutabili summi Dei essentia. Hanc quia nobis S. Scriptura non revelavit, & tamen non modo supra, sed contra caput nostrum esse videtur, non audeamus esse tam curiosi, ut in ea supra id quod nobis expresse in S. Scripturae oraculis revelatum est, aliquid vel minimum divinatione aut conjectura investigare conemur. Quamobrem ita eo mysterio errando aliis verbis aut terminorum vocabulis uti fas effenon putamus, praeter eos quos nobis affati spiritus Dei scriptores suppeditant.

Revelatio magnificorum Dei operum, creationis mundi & seculorum, diluvii universalis memoria, miraculosa conceptionis & generationis Servatoris nostri, per quam in humanis naturam gentilis est, miraculose mox ejusdem per resurrectionem à mortuis gloriosam regenerationis, per quam divinae naturae compos factus est, mysterium, singularibus expressio historiis nobis est descriptum. Id quoque nobis expresse revelatum est, quod ante conditum mundum ratione salutis nostrae per filium, quem missurus erat in orbem, perficienda, Deus in consilio suo decreverat. Ac ne illud quidem Deus notitiae nostrae subtrahere voluit, quod ratione extremi judicii, & consummationis saeculi praesentis de mundi hujus exitu. & statu fidelium suorum per eundem filium suum efficere destinaverit. Hae omnia tam disertis & liquidis verbis nobis sacra oracula aperiant, ut nulla dubitandi causa cuiquam praebetur.

Descriptio naturae atque essentiae Dei summi, atque ut ita loquar, imaginis personae ejus delineatio, nusquam nobis est expressa, nusquam adumbrata. Quinimo imaginis illius representatio in qua licumque similitudine nobis est serio ac severe vetita. Hoc proprie solum Deus sub velo habere voluit, quod tamen curiosae mentes, & quidam sub absurdis imaginibus, non modo oculis, sed & menti nostrae depingere contendunt. Non nostra igitur culpa est, quod homines sine ductore caelestis, & sine lumine ex luce verbi Dei accessu, in tam impenetrabile mysterium irrumpant. Nos optamus ut haec praeter verbum Dei curiositas alto silentio &

perpetui oblivione sepulta sit. Aliae quaestiones caput humanum nec superant, nec subvertunt: quarum tamen non omnes necessariae censuimus. Tantum ubi de pietate, & mandatorum Dei obsequio, ubi de Patris & filii gloria certatur, ubi capitaliora & salutem spectantia vocantur in dubium; ibi pro veritate strenue dimicandum est. Non omnes igitur sectae Christianae reprehensione, quodam & summa laude dignae sunt. Nam quae deteriores causam habent, fatemur à superbis ingenis profectas, & unum eum Auctorem ingemiscimus, quod humanas mentes ea vertigine contorserint, ut vix tam absurdam opinionem reperias, cui non obstinate quadam sectae praebent patrocinium: idque in rebus quas cunctis quibus mens laeva non est, facile capere possunt. In ejusmodi sectis regnant vitia, quae Auctor exagitat: Jactantia ingeniorum, usurpatio nimiae auctoritatis, avaritia & turpis lucri amor, & impetiosa super alios dominatio: Et quod iniquius est, mysterium in S. L. non expresse audent & Gnollica venditatio. Aliorum arrogantia, quod sibi totius S. Scripturae intelligentiam usurpent, neque erubescant (idque magno cum strepitu & violentia) alios docere quod ipsi nesciunt, & adeo non intelligunt, ut ne intelligi quidem possent fateantur. Aliorum deforme obsequium quod jugum caecae obedientiae praeponis cervicibus receperint. Aliorum insolentia & tyrannia, quod diversum sentientes innoxios oderint, eosque crudellem in modum vexent & atrociter persequantur. Cujus rei causa est, quod cum veritatem à partibus suis non habeant, in rationibus & disputatione succumbere cogantur. Quam offensivam ulciscuntur iracundia, violentia, & carnificis, atque ita miseri, ad furias procurrent quae ratione carent. Contra sectas à quarum partibus fiat veritas, quae sola & nuda erroribus validissime resistere potest, non indigent magistratu, non sistere, non gladio, qui pro ipsis disceptent.

Ue verò in aliis suis rationibus, ita hic quoque Auctor & ipse incidit, & alio secum trahit in illius Fallaciae laqueum quae vocatur à dicto secundum quid ad dictum simpliciter. Nec enim quia haec vitia in quibusdam praecipue potentibus sectis nonnumquam regnant, ideoque in omnibus regnare dicenda sunt. Nec si secundum quasdam sectas Christiani noxiis erroribus implicati sunt, ideoque simpliciter Christiana religio universa vitiosis erroribus fiat. Cum igitur utramque Auctoris assertionem & hypothesin, tam de consensu omnium in doctrina pietatis, quam de difficultate aut etiam vanitate dogmatum in quibus dissentiant, falsam esse docuerimus, corruentibus rationis ejus fulcris & ambobus firmamentis, ipsam quoque rationem corruere necesse est.

#### Septimum Argumentum.

Septima Auctoris ratio est: Maximam hanc esse superbiam, sed & injustam Christianarum sectarum (in qua omnes fere sunt sibi pares) arrogantiam, quod sibi solis singulae totius S. Scripturae intelligentiam, & mysteriorum ejus revelationem usurpent, sibi quae solis id arrogant quod nullo modo errare possint, ideoque alias sectas (frequenter etiam meliores) condemnent ac ferali odio prosequantur, eo quod à se dissentiant. Cujus vitii ne celeberrimos quidem, & cum ratione ac scriptura convenientiores sectas sint expertes. Omnes enim sectae magico quasi circulo intra sua tantum septa providentiam Dei erga suam tantum Ecclesiam circumscribunt ac terminant. Ex hoc antecedente Auctor rixit sed non obscure conclusionem hanc inferit, quod nulla ex Christianis sectis atque Ecclesiis tanti sit faciendae, ut ei necessarii & constanter semper adhaerere quilibet

teneat.



reueatur, etiam cum maximo incommodo, & status sui in terris periculo, aut iactura. Resp. In hoc argumento nihil reperies sani. Falsa consequentia est, falsum & antecedens. Consequentia non uno modo falsa est. Nam etiam si in omnibus quæ hoc loco Christianis sectis obijciuntur, antecedens verum esset, quanto majori fiducia sectæ quas reprehendit errarent aut delinquerent, tanto fideliore conscientia niteretur, tantoque minus liceret singulis à sectis suis contra conscientiam taceret male informatam, aut alias transfigere: præcipue propter terrenam tantum commodam, quæ celestibus præmiis sine scelere anteponi nequeunt. Quamvis enim valde curandum sit, ut conscientia sit quam optime informata, tamen enim non optime informata dum bona fidealis est, & nomine Dei animos hominum gubernat, omnino sequenda est, nec sine injuria Dei sperni potest. Deinde, consequentia vera esse non potest, nisi antecedens universale nec ullo modo dubium sit: hoc est nisi vitia quæ hoc loco Christianis sectis obijciuntur, in omnibus plane sectis reperiantur. Nam à particulari ad universale non valet consequentia: neque ideo quod non nullæ sectæ ejusmodi vitia scateant, omnes omnino contemnendæ sunt. Omnes autem ejusmodi vitia laborare, non modo Auctor asserere non audet, sed manifeste innuit non omnibus id obijci posse, dum ait, *Omnes jere* in eo desipiunt quod magico circulo sectas suas definiant. Si *omnes jere*, palam est non omnes omnino id facere. Si non omnes omnino, cur tota religio Christiana eo nomine reprehenditur? Ipse igitur Auctor falsitatem antecedentis universaliter prolata digito ostendit, ac proinde vim consequentiae enervat, expresse excipiens quasdam sectas ab ea culpa, cuius nomine cunctas arguit. Sed etiam si in omnibus sectis quorundam superbia, & injuria, aut aliud vitium reperitur, non propterea ipsæ sectæ, neque magis propterea sunt rejiciendæ, quam Apostolicus unus ceteris propter Judam proditorem. Præsertim autem illæ in quibus tamen doctrina secundum pietatem viget. Nam pro alieno peccato cuius ipse complex non sit, nemo salutis iacturam faciet. Antecedens autem alicubi ambiguum, aut supra modum exaggeratum, multifariam autem falsum est. Quod & per se liquet, & infra clarius patebit. Ad profigendam rationem Auctoris quæ dicta sunt sufficiunt.

Sed insuper Auctor in proponenda ratione sua duobus in rebus peccat. Primum quod id vitium & peccatum appellat, quod non est vitium, nec arrogantia, nec injustitia. Secundo quod in reprehendis sectis Christianis culicem percolet, camelum autem deglutit. Utrobique digna iusta animadversio. Quod ad primum ejus delictum attinet; Nulla in eo superbia vel arrogantia est, cum quis existimat, se cunctis ratione naturæ suæ fragilis, & ingenii variis lapsibus obnoxius, à condicione mortali exemptus non sit; tamen ratione illuminationis spiritus Dei per S. L. loquentis, quamdiu huic lumini firmiter adhæret, & ratione diligentia in precibus, quam quilibet in negotio salutis suæ adhibere tenetur, videt se in rebus manifestis, quasque Deus in præceptorum suorum obsequio (sæcente Auctore) nulla diu cultate circumdedit, non errare, & quamdiu S. Scripturæ adhæret, errare, præsertim perniciose, nullo modo posse. Quod privilegium homines non naturæ aut fortunæ suæ, sed Gratiæ, à Deo non modo publice omnibus in S. Scriptura revelatæ, sed privatim quoque à singulis, spiritus sancti opem implorantibus humiliter impetratæ, acceptum ferre debent. Divina autem oracula, etiam si fortè in paucissimis rebus intellectum essent difficiliora, tamen in rebus ad salutem necessariis, tam simplicibus quam sapientibus, ipse Auctor fatetur

esse facilia, eoque nomine meritò ingentes Deo gratias agit. Proinde non est hæc vitioia animi elatio, cum quis bona conscientia fretus, & videns sese in rebus apertis non errare, in quibus tamen alii decipiuntur, errores aliorum redarguit & damnat, atque ab iis omni contentione (dummodo non Ethnico aut Antichristiano more) homines avertit. Neque hæc est ulla superbia aut arrogantia, cum quis peritiam S. Scripturæ, non dico totius & in omnibus ejus particulis, sed in primariis & salutem spectantibus rebus sibi tribuit, de quibus Auctor ait, eas à Deo tam simplicibus quam sapientibus pariter revelatas esse. Quod vero S. Scripturæ peritiam præ aliis habeant majorem, eamque sibi merito vindicare possint ejusmodi homines qui & ipsam S. Scripturam diligenter legunt & aliis legendam suadent, & ipsam pro fundamento omnis novitæ voluntatis Dei habentes, magni admittant, nullus in eo admirationi aut scandalo locus est. Longe melius enim mentem S. Scripturæ percipere potest, qui eam assidue volvit & considerat, & plurius apud se refumat, quam qui eam & ipsi raro legunt, & alios legere vetant, & tam pretiosam celestem gemmam præ commentis & auctoritate mortalium contemnunt. Neque commenta sapientiæ humanæ ad examen spiritus Dei per S. Scripturam loquentis, sed sensum S. Scripturæ ad regulas auctoritatis & sapientiæ humanæ exigunt.

Ac ne in eo quidem ulla superbia & injustitiæ labes est, quando ii qui unanimi consensu statuerunt Deum secundum perfectissimam institutam & ritus Apostolicos in S. Scriptura expressos colere, Ecclesias in peculiari aliquo & ab aliis diverso regimine & quasi separato septo continent. Alias disciplina, transgressoribus mandatorum Dei metuenda, privata & publicæ admonitiones, & pudesationes peccantium, & ultima animadversio in secessione ab extreme peccantium extendenda, locum non haberet. Quas tamen leges nobis à spiritu Dei non solum commendatas, sed & imperatas esse, ipse Auctor si S. Scripturæ creditur, ut asserit, sateri ingenue cogitur. Conqueritur is quod variz sectæ varias salutis vias ingressæ sunt. Ex iis faciliorem aliæ, aliæ difficiliorem modum ejus obtinendæ sequuntur. Difficilior est modus ubi doctrinæ traduntur studium veræ pietatis exstinguentes: difficilior ubi nullis legibus nulla disciplina peccata coercerentur. Facilior ubi doctrinæ secundum pietatem vigent, & ubi peccata impune non licet. Felix eorum status qui simplicissimam & facillimam viam ad salutem elegerunt: miser eorum qui difficilem, eoque miserius qui difficiliorem: miserimus eorum qui difficillimam, multoque magis qui inviam viam ad salutem elegerunt. Quamvis igitur non omnino condemnare audeamus eos qui sunt extra septa nostra, non idcirco longe miserius & periculoser eorum conditio fonte nostra esse desinet, si facillimam viam elegerint.

Quod verò attinet ad Magici circuli mentionem, sciat Auctor, limites ventipopuli Dei, non magicis præliis, sed obsequio mandatorum Dei esse definitos, nec aliâ testia germinos regni Christi cives à peregrinis discerni, nisi illâ. Novit Domum qui sunt sui, & discedat ab iniquitate quisquis nominat nomen Christi. Hoc unico discrimine indigena regni ejus à peregrino aut pioſcripto distinguitur, legum videlicet ejus obsequio, aut adversus eas contumacia.

Sed jam ad alterum errorem Auctoris accedendum est, in quo cum minutos culices percolet, totos camelos deglutit. Rimatur palpebras insontium scatarum & subiles in iis paleas venatur ut ejiciat. At noxiarum crassas trabes, quæ non oculos tantum, sed frontes quoque & totos vultus occupant, non

tangere quidem aut indice digito ostendere audeat. Damnationes opinionum atque una forte ipsorum quoque opinionum acculat. Atque ipsos homines opinionum diversos multijugas injurias, effusa convictorum plastra, cumulat iniquitatis, omneque opprobrium, exilia, carceres, caedes, crucientia supplicia, cruciatu, & exquisitae crudelitatis ingenium, tanquam ad rem non pertinerent, affecta eo silentio transiit. Et in damnatione quidem falsorum dogmatum nihil unquam delinquitur. Errores acriter acculandi, errantibus autem quantum fieri potest parcendum est, Neque damnatis erroribus statim ad errantium damnationem est properandum. Quamvis ferè nulla levior injuria errantibus inferri solet, quàm aeterna supplicii comminatio aut denunciatio. Et tamen huic quoque in nobis erga dissidentes imperum verò Dei tenari videmus. Inculcatur nobis saepius ne judicemus & damnemus alios, nisi ipsi quoque judicari & damniari velimus. Jacobus autem A. otolus c. 4. v. 11. damnationem ab incompetenti iudice profectam, ad injuriam legis ac legislatoris vergere ostendit, qui non solum est supra legem, sed ipsius legis dominus. Quam potestatem nemini concessit. Quis igitur jurisdictionem invadere audeat, nisi filio Dei delegatam. Causa vero cur nobis Spiritus S. istam damnandorum hominum libidinem vetuerit, est, quod iudicio ejusmodi mortalium condicio & infirmitas sufficere nequeat. Solus iudex à Deo constitutus & legislator noster huic iudiciopar est: quoniam est perfectè bonus, perfectè sapiens, & suprema potestate praeditus. Bonus quia mortalibus saepe plus dat quam promittit, & quia tenues & imbecillas eorum vires respiciens, de suo jure frequenter non invitatus decedit, & peccata saepe grandia atque acrem ultionem merentia remittit. Sapiens, nam omnia videt, omnia novit, scrutatur corda omnium, & facile discernit quid ex improbitate, quid verò ex ignorantia & imbecillitate nostra originem trahat. Cui indignum nullum humanum ingenium par est. Supremus vero & liberrimus potestatis est, quia licet ipsi quaedam levius, quaedam punire severius, licet promeritam poenam prout vult moderari, liberum est quoque eam plane remittere: praesertim iis qui clementia ejus abuti metuunt. Nemini igitur ad eam jurisdictionem aspirare fas est, quæ unicuique iudicis nostri perfectæ bonitati, consummatae sapientiae, liberrimae potestatis ac supremo arbitrio debetur. Attamen uti memoravimus, hic maxime tolerabilis gradus est iniustitiae erga proximum, quoties eum ob aliquam causam praesertim specialem anathemate percutimus & damnamus: quia non desunt causae apertae ac manifestae ob quas homines ita iuste damniari possunt. Peccatores enim in peccatis perseverantes, ad eas penas à nobis quoque merito damniari possunt, quæ aeternum supplicium involvunt. Quos quidem non nos, sed spiritus S. damnat, dum manifeste peccantes, hoc est, manifesta carnis opera patramus, Ecclesiae communione indignos ostendit, imò ex Ecclesia ejici possunt. Sed nos de mentis erroribus loquimur, qui tamen plerumque ab occulta carnis operum origine prosunt, non tamen semper id hominibus liquere potest. Interdum enim mortalium mens citra malignitatem cessat, & prolabitur. In ejusmodi erroribus cognita difficultatibus in decernendum ad deteriorem partem proclives non esse non decet, quibus dijudicandis impares sumus. Accubitare quidem de salute quorundam, qui errores ad perniciem ducentes excogitant, possumus. Sententiam autem definitivam, & decretum contra eos ferre non nobis; sed absoluti iudicii nostro convenit. Proinde & concilia quaedam, titulo licet Oecumenica anathematum, quibus turgent pudet oportet.

Neque enim ut sperabant divinis execrationibus & carminibus horrendi lege atque pronunciatione pollentiam deceperunt: tantum ad id ut supremi iudicis subfello impulerint. Carnis aperta opera hominibus iudicii modulum non excedant. Oculis & in mentibus hominum abdita actiones legitimo iudici qui corda scrutatur relinquenda sunt. Sed si is maxime tolerabilis iniustitiae gradus nobis tamen rectus est, quomodo peiores & longe intolerabiliores nobis permitti erunt? Satis iniuriae est de salute eius desperasse de quo spes omnis nondum extincta est. At longe deterior iniuria gradus est, quos jam damnatos & graves penas daturos censeas, assidue, insectari, damnis & jacturis, paupertate, exilio, & omni maleficii genere opprimere. Deterior adhuc atque peior sanguinem eorum fundere, & supplicium in multos saevire. Quid si exquisitis cruciatibus & tortores, & crudelitatis ingenium adiungas, ad extorquendos actus qui conscientiam ipsam peius omnino eculeo torquant? Sed quis omnium injuriarum gradus, alios alius nequiores percontetur?

Magna sanè arrogantia est, quando mortales mysterium in S. Scriptura non expressorum revelationem sibi arrogant absque ullo sibi coelestis concessio patrandorum miraculorum testimonio. Sed hæc multo intolerabilior superbia & iniustitia est, quando eos qui mysteria hæc non capiunt, quæ ne ipsi quidem eorum permutatores ab ullo mortalium capere possent, barbaræ, & crudeliter mortales insectantur, & ad ea capienda recipiendaque homines invitos vi ac metu & extremo supplicio adigunt.

Hos grandæpas camelos silentio deglutiens Auditor quomodo non sit strangulatus mirandum est: nisi forte hic aliquid mysterii lateret. Quod certe conjectura assequi in pronitu est. Verebatur nimium deegere nuditates, aut potius infanda potentiorum scelerum scelera, propter quæ regimini earum subijci nullo modo fas est. Videbat illam falsam omnium sectarum æqualitatem (unicum opinionis suæ fundamentum) corrumpere; si palam fiat, quam dira in Deum & homines iniustitia in præcipuis sectis quæ rerum potiuntur regnet, propter quam cum aliis quæ ad tantam impietatem progredi non audent, non dico coæquare, sed ne comparari quidem possunt. Hæc unica est causa cur earum fœdas & manifestas maculas reticuerit, quibus se spaciissime contaminantur. Talia sunt cruenta & abominanda nonnullorum regimina, quibus ut nos in casu necessitatis subijcere non dubitemus, hortatur Auditor a quæ an benignis Christi legibus & clementissimæ regimini congruat, vel ipsius Auditoris iusticio sublit. Idem consideret, an quisquam mente sanus à se impetret & queat, ut à benigna Christi gubernatione ad tam sævas, & Draconis sanguine scriptas leges sese transferat.

#### Oblatum Argumentum.

**O**ctava & ultima Auditoris ratio est, concordiam & unionis amor, eo felicitatis adspirans, ut unus sit pastor, & unum ovile, efficere in animis debet nostris, ut in externis, quæ vulgo adaphora ut etiam politica societatum vincula censentur, cum omnibus consentiamus, nec ab iis nos separando sectas novas multiplicemus. Resp. Amorem concordiae & unionis non improbamus, & ut alii aliis sibi fieri potest cedamus ac ne contemniamus æquum est. Sed non in gravioribus & majoris momenti questionibus. Minutiora merito adaphora vocari possunt, atque in his concordia non gravitatem faciendæ est. Politica vincula quæ ad animum non pertinent, non dantur in sacra religione Christiana, ad quam quicquid pertinet non pertingit.

pertingit tantum ad animos nostros, sed eos firmissime confringit. Quamvis & politica vincula non pertingere ad animos nostros nequeant. Nec enim sine crimine imo sine scelere sæpe abrumpi possunt, ut jam ostendimus. Sed etioras ac regimina manifeste ad perniciem ducentia, quæ cum doctrina secundum pietatem, cum gloria & voluntate divina, à diametro pugnant, non sunt minuta neque adiphora: Nec solum ad animos mortalium pertingunt, sed totius religionis nostræ animam faciunt & vulnerant. In ejusmodi rebus amor unionis cum Deo & Christo, & primitiva Ecclesia Apostolica nos necessariò obligat, ut eum amoris concordie cum errantibus præstamus.

Nescio an in hoc scripto plures rationes opinionem Auctoris confirmantes elici possint. Restat ut obiter Auctori respondeamus ad ea quæ obiter ipse quoque attingit. Cui cum veritate, aut veritati cum ei nunquam bene convenit: quia quoties eam defendere conatur, semper falsis rationibus defendit. Ita immoratur S. Scripturæ autoritatem simplici & suspecta sectarum Christianarum, quas ipse in dubium vocat, autoritate stabilit. Ita difficultatis in intellegendis quibusdam S. Scripturæ locis causam affert, quia si intelligi possent fides in scientiam converteretur. Et id genus alia. Tandem & hanc verissimam assertionem: quò errantes non sint odio habendi, hac ratione fulsit, quò id iis erroris & fidei veritati non adhibitæ nulla culpa reperiantur, eò quòd ipsi Deus fidem non donaverit volens ut pereant. At Petrus 2. Pet. 1. v. 3. docet, virtutem Dei nobis omnia donavisse quæ ad vitam & pietatem pertinent, ita ut non Dei culpa sit quòd quidam doctum fidel non habeant & pereant, sed malitià & ingratitudine horum, qui tam pretiosum & cæleste donum proat dignum erat non recipiunt. Fregiam videlicet rationem interius hominum, quòd ipsi Deus fidem non donet, eo consilio ut pereant. In quo sibi homines sapere videntur, dum culpam perni-

ciei hominum à singulorum improbitate ad unius Dei voluntatem transferunt: Et clementissimo atque humani generis amantissimo Patri id imprudenter affingunt, quòd is etiam juramento adhibito à se remouet Ezech. 33. v. 21. nec tamen fidem ad mortales invenit. Unde apparet non Deum humanius tuum donare nolle, sed homines Deo etiam juramenti nolle fideri adhibere. Eiusmodi rationibus, facilitate & mendacio gravidis, veritas non agere cavere potest, ac detractionis tam inerte genus Auctori facit. 2. Genus venturi sæculi quædam utrus divinare non facile est. Id autem certo constans veritatem de devictis erroribus triumphaturam. Præterea nullius seculi quàm præsentis genus maiorem esse ad luendas debitas pro commissis scelibus pœnas. Quanta enim hæc est cordis versuta, verum Dei cultum in mente fovendo, falsum hominibus in externis actionibus ostentare, non omisissim vel ipsa in colendis imaginibus idololatriâ. 3. Non miror Auctorem nullam novam sectam eudere velle. Hæc enim in qua est, ab aliena incude procellit, & jam olim ab innumeris ante Auctorem mortuibus prædicata & exercitata est. 4. Sententiam quam in animo foveamus & quæ ad capiendos ab æterna perniciæ proximodivinitatem pertineat, nolle cuiquam obtrudere, suspectum est charitatis in proximum iudicium: nec est quòd quis eo nomine glorietur. 5. Honestæ actiones & exemplaris vita, quomodo cum Auctoris sententia congruere, ac tam perniciose opinio quomodo virtutem ac pietatem cupiam infillare possit, satis supra ostensum, & infra plenus planum fiet. 6. Quemadmodum in flosculo elegantis opere omnipotentiam numinis mirari licet, sed flosculum pro numine colere non licet; sic & in imaginacula speciosa hominum opere pictoris aut artificis ingenium mirari & laudare concessum est: at ipsam imaginem colere & adorare, secundo Decalogi præcepto expresse vetitum est.

## RESPONSIONIS

### P A R S A L T E R A.

*In qua ostenditur, opinio Auctoris quàm Deo O. M. & omnibus quæ ab eo proficiuntur bonis, repugnet.*

1. **O**pinio Auctoris, Deo Patri ex quo omnia, inimica est & repugnans. Hæc opinio gravi Deum Opt. Max. injuriæ lædit: quia ipsi exhibendo debito cultu subtrahit id quòd is unice querit, hoc est, gloriam coram hominibus, restringendo verum illius cultum ad internum cultum, nempe ad occultas cogitationes, quas nemo præter Deum nosse aut videre potest: prout ipse Auctor in limine scripti sui ostendit, dum demonstrat rationem interni cultus nemini præter ipsum Deum reddi posse.

2. Si externus cultus, quem Auctor gratiam mortaliu captans Deo exhibet, Deum non offendit, estque illi gratus & acceptus, cur internum ab externo disparatum Auctor sibi relinquit? si cum non sufficit sed merito atque utiliter sibi relinquit, cur externo cultu Deum offendit, cur cum irritat sacrificium ipsi ingrato?

3. Opinio Auctoris Deo simul & hominibus injuriam facit, quòd ad redhibendi Deo grati animi officium ipsi viam præcludit. Deus continua benefi-

cia in animos & corpora nostra effundit, ut vicissim à nobis referat grati animi studium ac testimonium. Qua verò in re studium atque amor erga eum magis à nobis exprimi ac significari potest, quàm si in gratiam ejus aliquid libenter patiamur? Dare illi nihil possumus, cuncta ab eo habere, & ille nulla indiget nostra munificentia. Unicum ac certissimum est propensio erga eum animi documentum, quoties in ejus gratiam res adversas libenter patiamur? Hæc verò execrabilis doctrina omnem occasionem & facultatem patientiæ, Dei causa suscipiendæ, nobis auferat atque eripit, quum persecutoribus subijci, eorumque insensam vim simulatio obsequio eludere, docet: atque hoc artificio efficit ut copiam patiendi propter Deum nullam unquam habere possimus. Exploratissimum remedium ut religionis causâ nihil patiamur est religionis persecutorum non adversari, sed eorum obsequium etiam simulatum capessere. Æque certum est, eum qui tali remedio utitur, nihil causâ Dei pati posse, ut exploratum est cum nullis aquis suffocari posse, quomodo

capiti suo ne maderat prospexerit.

4. Hæc opinio in eo quoque Deum injuriâ afficit, quia flagulorum hominum conscientiam tollere nititur atque abolere, quæ cum unico freno Deus homines à malo arceat atque abstrahit, & ad bonum hæsit. Violentia vero quæ (saltem ad tempus) enecatur conscientia, in eo est, quando illa violentè torquetur & adigitur ut assentiatur iis actionibus quibus assenti: salva naturâ sua non potest: ut in exemplo, quando in interno cultu Dei videt meliora probatque, in externo verò deteriora sequitur. Non aliter custos hic innocentie humanæ, & tutor Dei quem singulis hominibus præfecit, (saltem ad tempus) interficitur. Quemadmodum enim fides absque operibus mortua est, sic discepta & strangulata conscientia, & peccato assentiari edocta, non est conscientia, sed calidæ conscientie, quæ jam non vivit, nec munia sua propter quæ homini à Deo commissa est, exerceat. Nec aliud tunc censeri debet, quàm extinctum & fumigans adeoque graveolens fomes factus illius quæ nobis ad vitandas res vitatas prælucebat. Quæ tamen mortalium vis & potentia (sicut omnia alia quæ omnipotentie Dei repugnare audent) non est tam efficax ut conscientiam in perpetuum tollere atque abolere possit, quin illa tandem opprimentium vires eludata, ad vitam & munia sua quasi reditiva, sed serò, & magno cum opprimentium malo, (quod calcitrantibus contra stimulum evenire solet) postliminio redeat.

5. Denique Auctoris doctrina apertam adversus Deum hostilitatem continet. Homines enim ea opinione imbuunt, ut ex regno Dei in quæ voluntas ejus secundum internum Auctoris cultum exerceatur, ad regnum Satanæ in quo violatur, transfugere, pro peccato ac dedecore non censeant. Quoties enim quispiam ex meliori, seu cum S. Scriptura & ratione congruentiori secta migrat ad pejorem seu utriusque repugnantem, toties à regno Dei ad regnum Satanæ migrare non rubescit. Est enim in hac universitate, quæ aliqui omnipotentie unius Dei rota subest, peculiare regnum Dei: est ipsi oppositum Satanæ proprium. Utrumque spirituale seu voluntarium est, hæc est, potestatis coactivæ expertæ & immune. Deus enim quanquam omnes cogere possit, ut sint boni, & ad regnum ejus (illud peculiare ac voluntarium) pertineant, non vult; sed bonis artibus eos per fidem ad salutem ducit volentes. Satanæ quanquam omnes cogere vellet, ut sint mali, & ad regnum ejus pertineant, non potest; sed pessimis artibus eos per fraudulentas illecebras trahit ad perniciem, ignaros ac nolentes. Hunc enim spiritum Deus ad tempus gravissimæ sapientie suæ consilio mala multa in mundo patrare, magnaque cum licentia grassari permittit: sed tamen licentiam ejus certis legum metis circumscribit. Hic igitur hostis Dei Satanæ, ut ipse innumeris criminibus & perpetua perduellione maiestatem Dei violat, ita quoscunque mortalium ad partes suas pertrahit, eorundem criminum eiusdemque adversus Deum hostilitatis conspiratione sibi adiungit. Ad Satanæ igitur regnum pertinet eos qui læsæ divinæ maiestatis & perduellionis crimine tenentur, omni exceptione majus testimonium est. Tales autem sunt potentiores in orbe terrarum sectæ, atque adeo omnes sine exceptione homines qui ad opprimendas aliorum conscientias, ad invadendum mentium regnum quod sibi soli Deus seposuit, ad vastandum omni feritatis crudelitate populi Dei imperium, hosti Dei Satanæ, vires, opera, & ministerium suum commodant. Cui violentie quoniam Auctoris quoque opinio ministerium suum præbet (nam potentioribus qui conscientias

oppugnant & opprimunt resistere vetat, turpem eorum libidini atque inhonestæ dedicationem suadet, & pravo aliorum regimini subjectionem imperat; atque ita Deo refragatur, & Satanæ militat) merito Deo inimica, & hostis ejus Satanæ administranda censenda est.

## II.

*Eadem opinio filio Dei Christo, æternæ regi nostro inimica est & repugnans.*

Quoniam vero post adventum filii Dei in orbem pater ipsi regnum populi sui tradidit, jam eo accedendum est, quomodo hæc opinio regni Christi maiestatem violet. Qui ut extra Ecclesiam, Satanæ & ministros ejus frenis invictæ potestatis coarctet, ita ipsam Ecclesiam cum perduellibus suis, qui ob crimine læsæ maiestatis & hostilitatem adversus regem suum merito hostes Christi dicendi sunt, per fidem & patientiam sanctorum, spiritualibus armis committit nec tamen incurrentium bellum gerit. Quod ut planius intelligitur, crimina perduellium atque ipsa perduellio paucis explicanda sunt. Crimina violatæ maiestatis Christi in Ecclesia patrantur, quoties homines subjectionem Christi profelli, potestatem & jurisdictionem Regis sui, quam sibi soli ad prælitum publici judicii diem reservavit, ante tempus & viribus plane insufficientibus invadunt & usurpant, ultimis in populo Christi damnationibus & suppliciis decernendis. Perduellio suscipitur, cum in eisdem exequendis licitorum & carnisficum violentiâ, carceribus, exiliis, direptione honorum, cruciatu, & effuso cruore maderentibus penis, & ferarum flammarum incendiis, in populum, Christo sanguine redemptum, crudelissime sæviunt, & regnum Christi infestissimè populantur ferro atque igni devallant. Ergo adversus cuncta ista hostium suorum carnalia instrumenta Christus militum suorum spiritualibus armis, fide, constantiâ, patientiâ, & fortitudine utitur & pugnat, & tandem gloriose vincit. At opinio Auctoris fidem atque patientiam sanctorum subruendo, eosque ad dedicationem perduellibus flagitiis sollicitando, longe utiliorem & efficaciorum operam Christi hostibus navat, quam tot licitorum atque carnisficum manus. Ac profectò periculosior hostis est qui milites ad prodicionem sollicitat, quam qui in eodem cum hostibus agmine in adversam nobis aciem prodit. Adversa arma & prælia palam non diffucile repellas; fraus in præsidia nostra admittit & abdita, noxia magis & vix evitabilis est. Porro ista Anti-Christorum intra ipsam Ecclesiam perduellio atque contra Christum hostilitas, jam olim à Spiritu Sancto prædicta & eventu tot seculorum nimium testata est. Nisi quod non unus ille Christi perduellis censendus est qui veluti pinguis & saginatus aper urbis quondam rerum dominæ sedem occupavit. Non unicuique Anti-Christus, sed Anti-Christorum validissimus est. Omnes illi Anti-Christorum crimine & perduellione tenentur, qui dominium in conscientias hominum, ac potestatem coactivam soli Christo in Ecclesia competentem invadere audent. Qui cum erronea dogmata sua, nec ratione nec S. L. autoritate defendere possunt, ad ea cunctos per vim & magistratus violentiam adigere conantur, & liberum populum Christi adversus libertates à domino suo indultas redigere in servitutem audent. Sumant sibi quos velint ab Evangelio titulos, Romanorum equum Pontificem ubi possunt infestentur, crimina læsæ Christi Maiestatis patrant, si perduellionem Anti-Christi principis aut retinent aut imitantur, complices ejus atque satellites censendi sunt: eoque

quoque minus excusandi, quo propius ad notitiam Evangelii accessere. Quod tamen non ita intelligi velim ut totas Evangelicas Ecclesias quæ servitutis Romanæ jugum legitime & gloriose excussere accusent. Soli illi inter Evangelicos affectatæ in Ecclesia tyrannidis causam dicant, qui infantes Ecclesias suas earumque exsolationem citra & contra aliorum fratrum consensum pestilentibus de servitute & persecutione conscientiarum dogmatibus infecerunt & contaminarunt. Talium & istis similium tyrannorum regimini atque institutis subijci cunctos & quidem voluntaria deditione Auctor postulat. Atque subijci potentioris ac debiliores persequentis sceleris legibus atque institutis, est subijci gubernationi & savitiae hostis Christi. Proinde qui deditionem ejusmodi militibus Christi persuadent, hostibus ejus navant operam, dum ex militibus Christi desertores & transfugas efficere contendunt. Quorum utros Christus peius oderit, aut gravior puniendus sit, hostesne professos, & corruptos transfugas suos, an verò eorum corruptores, viderit Auctor, viderint & ii quorum applausum capiat aut obtinet.

## III.

*Opinio Auctoris repugnat omni religioni, sed præcipue Christianæ.*

Omni religioni, quia docet sentire, sacros ritus nihil aliud esse nisi politica societatum vincula, & quod peius est quæ ad animum non pertingunt, ideoque profana meritis dici possunt. Præcipue tamen Christianæ, cujus insigne est *Crux Christi*. Atque ista opinio facit homines inimicos crucis Christi. Nam vel indignissima quæque suscipere imperat ne quid unquam Christi causa patiamur. Docet subjectionem regimini seclorum vitiosissimarum, docet adulationem, hypocritism, secessionem ab hominibus veritatis virtutibus amantibus ad homines vitæ profubros & moribus dissolutos. Nec laxare tantum sed penitus exstirpare conscientiam docet, ne quid in gratiam ejus, aut potius Dei Christique sustineamus. Eademque operâ hæc opinio spernit ac ridet Martyres omnes Christi, qui vestigia Domini prementes dira perpelli sunt; quod videlicet Rulte ac sine causa tot mala subierint, cum possent nullo negotio, interno cultu Dei sibi relicto, simulato obsequio & subjectione persecutorum violentiam eludere, atque evitare.

## I V.

*Opinio Auctoris repugnat S. Scripturæ.*

Mitto innumera S. Scripturæ loca quæ doctrinam istam ex profecto oppugnant, id ab hominibus omnino exigentia ut non solum corde credant, sed etiam quocumque suam manifestis operibus aperiant & expriment. Qui credit & baptizatus fuerit, Mar. 16. v. 16. præterea ut ore profiteantur. Corde enim credimus ad justitiam, ore confitemur ad salutem. Rom. 10. v. 10. Unum illud urgeo, quod hæc opinio à fectis cum S. Scriptura consentaneis ad adversantes ipsi & contrarias deficere & transigere permittit.

## V.

*Opinio Auctoris sane rationi repugnat.*

Quia conatur conciliare res irreconciliabili se cum inimicitia pugantes. Conatur ut homi-

nes videant meliora probentque, & tamen malint deteriora sequi, illas conscientias. Nam internus cultus per quem Auctor fidem salutarem in corde suo retinere nititur, non potest esse ipsius iudicio nisi verus. Externum igitur ejusdem iudicio falsum & erroneum esse necesse est. Si enim internus externo contrarius non esset, quomobrem ipsum Auctor coram hominibus externum cultum excensibus supprimeret? Apparet igitur iudicio ipsius Auctoris, ut internum meliorem, ita externum censeri deteriorem: quem tamen in gratiam mortalium sequitur. Quomodo verò istulenti conscientia inficito, efficiat, ne conscientia eum leniat? Quemadmodum Deus cum Satana, Christus cum Antichristo, sic internus cultus verus cum externo erroneo, quem Auctor ipse talem esse non ignorat, conciliari nullo modo potest. Difficile in o. aburdum est in uno eodemque homine duos cultus sibi repugnantes, castitate ejus conscientia illas fingere. Hæc igitur doctrina manifestam contradictionem implicat, nec in ullo mortalium cum sana & incolumi ejus ratione consistere potest. Præter ea quæ dicta sunt, ea opinio vel eo nomine rationi repugnare censenda est, quod à fectis ac doctrinis cum ratione congruentibus ad eas quæ rationi adversantur, transire permittit.

## VI.

*Hæc opinio omni veritati ac sinceritati adversa est.*

Veritati, Quia in re omnium principalissima Deum ipsam & filium ejus, æternamque nostram salutem spectantes, h. e. in religione falsitatem & mendacium docet atque, introduct, docet aliud in corde premere aliud ore promere, & in externis actionibus præstare. Docet id simulare quod à veris ad falsas opiniones vi veritatis pertracti sumus, & sic veritatem pro falsitate, falsitatem pro veritate hominibus venditare imperat. Si a veritate, Nam hominibus de quibus nobis interiori animi recessu certò constaret quod graviter errant, loco salutarium monitorum & redargutionis errorum docet assentari. Mendacium igitur & hypocritism docet, quam decepti, æterno supplicio lauant, nos autem sempiterni eorum interitus culpam in nosmetipsos ultro derivemus & transferamus.

## VII.

*Omni virtuti: sed præcipue sanctimonie Christianæ repugnat.*

Virtuti, Nam omnis virtus etiam politica aut Ethica vel Ethica, per arduos labores atque pericula ad laudem & famam tendit atque enititur. At hæc doctrina & opinio animos hominum enervat, & rerum difficultatem ac periculorum tolerantiam turpi trepidatione fugere docet. Sanctimoniam Christianam, sine qua nemo Deum videbit, tanto magis repugnat, quanto illa est difficilior & perfectior, & quo majori certamine, in assidua vigilantia, patientia, & in periculis constantia opus habet. Præcipue verò prava ista opinio impedit homines ne sanctificent Deum in cordibus suis, 1. Pet. 3. v. 15. sed timoris hominum, qui corpori tantum nocere possunt, majorem rationem habeant quam timoris iræ Dei qui animam simul & corpus perdere potest. Matth. 10. v. 28.

*Repugnat omni fidei, & spei celestis premii.*

**N**am efficit ut homines potius intenti sint terrenis ac presentibus vite bonis, atque omni a perfectione immunitati, quam celestis premii expectationi. Ita omnis in promissis Dei collocanda fiducia tollitur, & omnis cura nostra in eo consumitur, ut in hac vita ab omni perfectione tuti atque incolumes simus, etiam si hæc pax & securitas conscientie & innocentie iactura redimenda sit.

## IX.

*Repugnat omni ingenuitati & honestati.*

**D**ocet enim ut hominibus assentemur, usque ad verum proprium casum & iudicium nostrum obsequium. Ita ut Patroni hujus sententiae possint unde cum illo turpi in Coecidia parafito gloriantur, Negotium, negotium, ait, aio, postremo imperari cogitavit, multa a se fecit. Is quivis nunc et multo ultrivis. In quo videtur summa turpitudinis apex.

## X.

*Repugnat omni magnitudini animi & generositati.*

**Q**uia hæc opinio mentis minimum imbuat degenere metu & pusillanimitate in captanda victoriarum hominum gratia. Non permittit potentiores erroris admoneri aut corrigi: sed potius errorum eorum, quævis nobis liqueat, adimplari imo patrocinari jubet, & fingere, nos in eodem cum ceteris quem clam diuinitus errare, versari. Quo flagitio quid vilius aut servilius esse potest?

## XI.

*Repugnat omni robori & fortitudini.*

**N**emo modestiam & humilitatem Christianam secus quam decet intelligat ut interpretetur. Eliciat religio nostra modestos & suo se modulantes: at non pavidos, neque degeneri metu abjectas mentes. Non accepimus spiritum timoris, ut ad omnes mortalium minas expavescamus. Ad bellum non ad pacem à Duce nostro auctorati sumus. Hujus auspicii, in oculis ejus, cum Satana cuiusque coris consurgimus. Fortiter & animose dimicandum est. Spectat hoc certamen Dux noster, & quilibet quale promeretur præmium parat. Quid nobis metuendum, si Domini pugnantibus suis subsidio est? Qui suorum quilibet causa suam strenuè propugnanti & ad victoriæ gloriam aspiranti, nec ante pugnam trepido aut animum despondenti, nec fugam aut deditionem meditati, insuperabiles caelitus suppetis affert. Cum verò validissimam celestis veritatem arcem, quæ munissimum sit, & invicti robore omnes impetus hostium retundere potest concedidit, ab eo, ne vim aut numerum aut potentiam hostium formidet, suo jure reposcit. Sed Auditoris doctrina homines pavidos atque trepidantes reddit, usque fugam potius aut deditionem quam consilium suadet. Merito Spiritus Sanctus homines timidos turpi opprobrio notat, & comminatione terret Apoc. 21. v. 8. quibus non aliud quam quod infidelibus, abominabilibus, homicidis, veneficis, & idololatriis, in lacu igne ac sulphure flagrantesciplicium decernit.

## XII.

*Doctrina hæc omni ignominia & dedecori plena est.*

**Q**uia loco militum Christi procreat galeatos leprosus: quos quia coram hominibus, veritatis & crucis Christi pudet; celestis vicilium Dux noster pro suis se coram patre suo & militia celesti non agitur pronunciat. Merito & patroni ejus palam patrocinium ejus agnosceat erubescunt, nec nisi clam veneno suo inficere mortales audent. Doctrina enim hæc formidinis graveolentiam refolet. Ideo secretum quærit & flagitio suo latebras circumdare nititur.

## XIII.

*Hæc opinio scandalis & damnorum inestimabilium plena est.*

**N**am & omnibus publice, & singulis privatim noxia est. Publice omnibus, quia ut se mortalium animis insinuet, totam, ut vidimus religionem Christianam in dubium vocat. Offenduntur ejus pravitate omnes leste: quia cunctas eorum criminum arguit propter quæ sperni ab omnibus possunt. Offenduntur eæ quibus transfugium ad alias commendatur. Nec minus eæ offenduntur ad quas idem transfugium suadet, cum vident id flagitium in gratiam carnalium commodorum luaderi. Quo fit, ut non modo apud eos qui flagitiose deserunt, sed & apud eos ad quos turpiter transit, desertores isti & transfugæ parum fidei nec plus exultationis acquirant, atque ita dignam utrobique peritiæ mercedem referant. Privatim vero singulis noxia est, quia damna infert inestimabilia & irreparabilia. 1. Quod homines hac opinione imbutos æternum cum bona animi sui conscientia divortium facere necesse est: quippe qui sese subiacenti ejusmodi Ecclesie regimini, quod propria eorum conscientia non potest non damnare, idque deterius esse eo quod trepide ac turpiter deseruerunt, censere. Quoniam enim internum Dei cultum quem coram eis ad quos accesserunt occultant, sibi servant, hinc liquido constat, quemadmodum internum cultum ita & internum de rebus divinis sensum in eis non desinere, & sic in externo cultu quem clam improbant, scientes peccant, & conscientiam, non offendere non possunt. Potest aliquis peti melius aut reus informatam conscientiam illa ipsa aliquid facere quod antea non audebat. Sed quando quoad internum cultum & sensum (ut Auctor de se loquitur) semper est idem, apparet eum conscientiam sicut prius informatam fuit, non depoluisse, nec mutasse, sed idem semper sentire quod antea. Nilominus tamen contra sentium suum aliquid facere, quod illa conscientia fieri nequit. 2. Homo conscientia bipartita, ac prius jam mortuus, qui aliud sentit aliud gerit, Spiritus Sancti boni inalterabilis seminem habere nequit: quo damnum illi opinioni acceptum ferat oportet. 3. Idem homo quemadmodum fidei & sensum ad Deum accedum, ita optabilem precum suarum fructum nunquam habere potest: cum enim duplici corde ad Deum accedit, etique homo inconstans in vis suis, similis fluctui maris, eum ab uno litore interni ad alterum externi cuius adverte ventorum tempestates huc & illic iactant. Eufmedii hominibus S. Iacobus penitus spem præcidit quod petunt impetrare ut à Deo possint. Jac. 1. v. 16. 4. Idem homo in perpetuum valdeere potest gaudium & solatis & omnibus commodis quæ nunquam pura conscientia & Spiritus Sanctus secum affert.

## XIV.

## XIV.

*Doctrina Auctoris de discipulis suis in exquisitissimos animi dolores & cruciatus præcipuas.*

Quamvis in hac quam exposuimus celestium in terris voluptatum privatione atque ademitione multum sit doloris atque tristitiæ, tamen non defunt præterea multo maiores cruciatus quos hæc opinio sectatoribus suis affert. Cui notum est quanto gravior est amictio spiritus præ afflictione corporis, is facile agnoscat, minus ferendam esse animi quam corporis aegritudinem. Nam animas quanto est durabilior corpore, eo validiores ejus cruciatus & ærumnas, quam corporis esse necesse est. Corpus propter infirmitatem suam magno dolori facile succumbit: animi tamen robore non raro aegritudo corporis sublevaratur. At ægrum animatum corpus non sublevar, sed per latus ejus, saucium geminato dolore conficitur. Unde videmus homines conscientie cruciatibus afflictos, sæpe mortem non optare tantum, sed sustineri sibi manibus consciscere. Anne magis Siculi gemuerunt æra juveni? Apparet igitur mortalibus non modo dolorem corporis, sed ipsam mortem, quamvis ultimum malorum putetur, optabiliorem esse quam vitam ad toriuras conscientie damnatam: Apparet & viri temporaria cum summis doloribus finiri, esse aliquid terribilius & minus tolerabile. Horribilis est mors vulgaris & dolores ejus, quos tamen Deus per Christum solvere vult & promittit. At mortis æternæ dolores longe sunt minus tolerabiles, & sine ullo bonæ spei solatio. Verum tamen in hoc negotio est quod sibi metuat Auctor à fraudulento Satana stratagemate, neque se evasisse putet quoddam non dum forte acutissimos quos exaggeramus stimulos & cruciatus conscientie magnopere sentiat. Non ignotum ejus est in perdendis hominibus artificium, quos peccati illecebris insecatos tantisper delicate fovet, ne delicti magnitudine sentire & eluctari pollint, donec iis plane sub jugum missis regressum ad bonam mentem præcluserit. At ubi vori poritus fueris mutat pellem versipellis spiritus, atque animadversæ, hominem ob diuturnam peccati consuetudinem ex po-

testate sua exire non posse, scimus quomodo magis excarnificare conscientiam, & communem solæ magnitudinem exaggerare (2. Cor. 2. v. 10. 11.) & horribilium judicii Dei executor esse solat. Quæ cum ita sint, non conhdat Auctor patienti malum, quam læda & perniciosa temperet non longe post intervallo excipiet. Rectè enim ipse adit, semel sibi agnitam veritatem non posse ex animo, cuiquam maxime velit a stupe evelli. Artibus tamen & versutia Satanae ad terrores ita obauctum potest, ut tanquam ignis favillis suis oppressus calorem, ita illa salutarem fructum suum non exferat. Nam & Auctor, morsus & exprobrationes conscientie suæ fugiens, non diffidit se Satana præbebit ad admittendam (quam is mortalium oculis obducere solet) albuginem; ne cernant ea quæ abique dolore mentis culpæ suæ conscientie cernere nequeant. Cujus tamen detegendæ potestas, penes eum est qui obduxit. Documentum huic rei præbet expressa in hoc scripto propria Auctoris experientia. Nam etsi initio tam brevis Declarationis suæ affert, se hanc veritatem, aut scire de Deo & rebus ad gloriam ejus lædantibus sensum, nullo modo, licet quam maxime velit deponere aut mutare posse, suo finem tamen ejusdem scripti, obitus modo dictæ gloriationis, significat eum se jam magna ex parte mutasse, dum aperte faceret, sese paratum esse externo cultu Dei iam imaginem adorem majestatem Dei, hoc est, in honorem & cultum Dei, imaginculam adorare eique cultum debere qui soli Deo debetur. Adone tam pusillo tempore, antequam brevissimo scripto finem imponeret, hæc in scripto metamorphosin expertus est, ut ei secundum in Decalogo præceptum memoria exciderit.

Precor igitur ex animo, ut Auctor, quam diu ipsi Deus tempus ad conversionem suo daret, quamdiu reliquæ veritatis nondum plane extirpatae supersint, antequam Satan consecratorum nunc conscientiam ejus in seram poenitentiam excitet, ipse sibi maturè tam perniciosum somnium abrumperet, & tam terram opinioem, qualis supra vivis coloribus depicta est, abiciat, & tam sibi quam alii ex animo stirpeus evellat. Atque hoc voto ut ipsi Deus in hoc negotio singularem gratiam largiri dignetur, Responsum meum ad scriptum ejus finio.

## F I N I S







# ANIMADVERSIONES

in Libellum cui titulus

## DE QUALITATE REGNI

## DOM. N. JESU CHRISTI

Ubi inquiritur, an Christiano, sive Regni ejus subdito, terrenæ  
dominationes conveniant?



# ANIMADVERSIONES

in Libellum cui titulus

## DE QUALITATE REGNI

# DOM. N. JESU CHRISTI

Ubi inquiritur, an Christiano, sive Regni ejus subdito, terrenæ dominationes conveniant?

C A P. I.

*Qua in te magnitudo ac dignitas Christianorum consistat.*

**I**udicium Auctoris huius Scripti, in formando Controversiæ statu, significat nobis probatur; quod in ipso disceptationis lumine, animadverserit, non de eo quæri, utrum regimen Regni Christi naturâ suâ spirituale sit; hoc est, precarium & quale Christus *Math. xx.* depingit; quod ipsius confessione omnes latentur; sed an, cum terreno, hoc est, Coactivo regimine, quod Paulus *Rom. xiii.* describit, in eodem populo Christi, (quod id regnatum jus attingit) consistere possit; quod nos asserimus, ille vero negat. Hic igitur mensuris status, in materiâ tam lubricâ, ac illiungendis esse nobis, tanquam anguilla negligenter comprehensa elabatur. Nam hic quisquis est libelli Auctor, vir sanè optimus, saltem in primo capite huius ultro sibi à se præscriptæ legis, (quod quidem pace ipsius dictam sit.) oblitus esse videtur. Non enim id ex istis Christi verbis *Math. xx. 2.* probat, (quod est in questione) Spirituale & precarium regimen; cum politico & coactivo, in eodem populo Christi consistere non posse: Sed tantum, regimen Christi, in ejus regno spirituali, hoc est Ecclesia; & spirituale & precarium esse: & à Coactivo toto cælo distans; quod neminem nostrum negare, ipse, ut modo diximus, confessus est. Quis enim nostrum non libenter fateatur, modum magnitudinis in regno Christi, de quo hic loquitur; diversum esse, à modo magnitudinis huius Mundi? Item de ceteris, id genus, iudicium esto: Quod nisi in probationibus, quæ ad questionem nostram, ut diximus, vix pertinent admississet non pauca, in quibus ab illo plurimum dissentimus: non erat cur ad ea responderemus, quæ easum, quam defendimus non ferunt. Placet igitur ea breviter perstringere, quæ nobis in propostâ ab ipso verborum *Math. xx. 2.* explicatione, displicent.

I.

Quorum primum est, quod ait in citato loco Christus, *non docuisse discipulos ut suo exemplo magni sint*, subjectiones humiliare, non dominandi in alios manifestare. Quamvis enim alibi mutam subjectionem Spiritus Sanctus nobis commendat; & humilitatem

atque modestiam veluti Christianarum virtutum fundamentum, sæpius inculcet: tamen hoc loco Dominus dominandi majestati, aut, ut ego loqui malim, felicitati atque voluptati; non subjectionem sed ministerii molestias, labores atque pericula, opponit, idque in suo exemplo planum facit. Atque ut caliginem quæ ex vocum variè intellectuum ambiguitate oboritur ac disputantes involvere solet, discutiamus; distinguenda nobis est primum vox subjectionis. Quæ aliquando jugem & ordinariam statum eorum, qui alieni, seu potestati subjacent sive cuius sub sunt, significat; interdum tantum extraordinariam aliquam propter justam causam submissionem; ut cum rectè monenti illo, pater, morem gerit. Posterius igitur genus subjectionis duntaxat, intelligit Spiritus S. quod nobis omnibus, mutuum subjectionem imperat; quam tamen ita præscribit, ut illud prius, ubicunque locum habet illud relinquat. Sed hoc posterius subjectionis genus; neque ad disputationem nostram; neque ad præsentis loci explicationem pertinet. Neque enim de extraordinario aliquo officio eorum; quibus dominationem removeret; Christus hoc loco loquitur: sed de perpetuo & ordinario. Proinde si subjectionem hoc loco dominationi opponeret; & in locum ipsius substitueret; perpetuam & ordinariam subjectionem exigeret ab iis, qui aliis in Ecclesia præsumunt; quod absurdum est, ac seipsum tollit; atque ipsius Christi exemplo refutatur. Qui neque ipse subjectionem (de proprie dictâ & jugi ac ordinaria, non de aliquo voluntariâ submissionis officio loquimur) erga discipulos suos exercuit; neque eandem sic intellectum ab Apostolis, autis qui in Ecclesia primi aut magni esse velint, exegit; sed & ipse durissima atque laboriosissima quæque in gratiam eorum, quorum saluti operam navabat suscepit; & præpositis Ecclesiæ suo exemplo suscipienda esse, ostendit. Aliud igitur est subiectio aliud ministerium; aut illa de qua hoc loco Christus loquitur, servitus. Neque enim illa servitus aut ministerium, de quo hic sermo est, ordinariam præstationem & permanentem emmentiarum statum, qui per verba (*Qui primi aut magni esse velint*) designatur, excludit; sed potius includit ac supponit; imò constituit. quam tamen subiectio; si permanens esse debeat, plane excluderet. Deinde, ne quid eorum, quæ mens loci huius considerationi intenta, volutat, reticeam: quoniam plene negare nolum, Christum hoc loco ambitionem ac superbiam discipulorum, opposito adversæ virtutis ac modestiæ officio retundere voluisse; nec meæ causæ aut sententiæ multum interstet quid de ea re statuatur: tamen adduci nequeo; ut existimen, hunc verborum

ac doctrinæ Christi hoc loco traditæ, primum ac principalem, (tantum abest ut solus fuerit) scopum fuisse, ut humilitatem doceret. Neque enim ea que in locum dominationis substituit, officia, hoc est, labores atque pericula, & navata saluti animarum opera, ex humilitatis, sed potius ex charitatis fonte derivantur. Nec ipse cum animam posuit, pretium pro multis, modellæ in gis quàm caritatis erga nos specimen edidit. Neque vero in gratiam humilitatis ac modestiæ, dominatio à regno Christi, de quo hic sermo est, excluditur, cum ista semutro non tollant; sed una sæpe consistere possunt, sed quæ ejus natura coactivam potestatem non fert, quod in cura animarum ad cælestes virtutes invitandarum veretur, quæ omnem violentiam respuit. Videmus igitur salvo humilitatis atque modestiæ officio, restitutum à Christo liberum etiam in Ecclesiâ honestum quendam primi loci aut eminentiæ (hæc ita loqui) ambitum, si quis ad cum bonis artibus grassetur; quod licet non possit si periculum demissionis ac subjectionis humilitatis, præceptum hoc ejus à nobis exigebat. Neque enim solum erat tunc ambitionis vitium ex animo Apostolorum extirpandum, sed & ille quoque error excludendus, qui huc vel ibi locum dare poterat, quod ex tenore Regni Christi quam somniabant potestate terrarum dominationis illicebat atque delinimentum, (quælibet terrenorum beneficiorum aliis conferenda potestas, sibi pollicerentur. Quem quidem errorem Christus hoc loco ex professo eximit, ostendens Apostolorum & qui in Ecclesiâ duces aliorum essent futuri Scitum, tantum abesse ab illis quæ dominationis in terris conditionem optabilem reddunt, illicebat; ut si humano more res æstimanda sit, longè operabilior sit status futurus eorum ipsorum quibus ipsi præcipi atque inservire; adeo ut Ecclesiæ præpositi solum ac ministrorum labores ærumnas atque ipsa pericula, sint susceperunt, ut eo qui curam aliorum committi faciant, operæ atque ministerio præpositorum tanquam domini ministrorum sint fructuri.

## I I.

Alterum est quod probare non possumus, quod Auctor per eos qui hoc loco inter Christianos magni aut primi esse velle dicuntur, videatur intelligere eos omnes qui Reges & Sacerdotes coram Deo sunt: Quæ verborum istorum interpretatio merito à nobis repudiatur; quia cum Consuetudo fallacia arte complicata est; cum licet dubitari nequeat omnes quicunque magni aut primi in Ecclesiâ sint, aut esse velint, esse quoque aut esse velle Reges & Sacerdotes coram Deo: non tamen eoque verum sit omnes quicunque Reges & sacerdotes coram Deo sint; primos aut magnos inter membra Ecclesiæ esse, aut esse velle. Litus enim pater denominatio eorum, qui Reges & sacerdotes coram Deo esse dicuntur, quæ eorum qui inter Christianos magni aut primi esse velint; cum illa ad omnes Christianos extendatur: hæc non nisi ad eos, qui aliquam in Regno Ecclesiæ eminentiam habent aut affectant.

Quod si Auctor patat omnibus Christianis officium hoc impositum esse, ut Magni sint; eamque vocem non sumi relate vel oppositè ad alios Christianos; sed absolute; quæ dantur magnitudinem & excellentiam communis vocationis nostræ designet; non autem singulorum præ aliis secum comparatis, excellentiam; fugit cum ratio, cum alias plures ob causas, tum verò potissimum ob istas. 1. quod subjecti sermoni Christi interitus ratio, non ferat, ejus vocis absolutam significationem, sed comparatam requirat. Sermo enim Christi respicit tam duorum Apostolorum, qui comparatam cum aliis seu excellentiorem aliis magnitudinem affectabant, conatum; quam reliquorum, qui sese isto conatu lædi ac deprimi pu-

tabant, affectum. Nulla autem fuisset reliquis Apostolorum indignandi causa; si illi duo absolutam aliquam & communem omnibus magnitudinem affectassent. 2. quod additæ istis vocabulis voces, inter vos necessario significat magnitudinem istam intelligendam, non modò, non absolute; sed ne comparatè quidem aut oppositè ad externos, verum comparatè & oppositè ad reliquos Christianos; quorum respectu magni sint, qui hic dicuntur magni. 3. Magni inter aliquos vox, æque relata est atque vox Primi. Atqui primus non potest dici nisi respectu, posteriorum. 4. Ut quis magnitudinem & excellentiam aliquam, quæ omnibus Christianis communis & necessaria sit, consequatur (qualis est divinum naturæ participatio aut cum Deo communio) non relinquit Christus arbitrio cuiusquam, sed omnibus id necessariò imponit. At istam qualitatem; quæ primi & magni inter alios Christianos fieri conatur, subjicere videtur voluntario cuiusque arbitrio.

## I I I.

Tertium est, quod nobis multum refragantibus, Auctor pro concessio sumere videtur; si voces inter vos universum populum Christi designent; præceptum de vetita dominatione non ad solos Apostolos aut eorum similes, sed ad universum populum ejus, directè pertinere: quod quàm falsum sit, tum aliunde tum ex ipsis Auctoris principiis, evidenter statim planum fiet.

## I V.

Quamvis autem vocum inter vos explanationem, quam refutat, hoc est, quod tantumdem valeant, ac si inter Apostolos mos dictum esset, minime probemus: tamen nec rationes quibus ea refutatur nobis satis faciunt, quod Auctori ipsi diligentius expendendum relinquimus.

## V.

Quinto Cum Auctor expressis verbis fateatur in loco Math. xx. ut populum Christi populo gentium; ita magnates in populo Christi, Magnatibus gentium opponi jam vero videamus in isto loco usque à Christo præceptum (si quod hic est) de vetita dominatione tradi; qui magnatibus gentium opponuntur, non aliud inde concluditur quàm istud qualecunque est dominationis interdictum, non nisi ad magnates, (quos vocat) in populis Christi dirigi. Quod non solum diversa verba Christi, quibus præceptum istud limitatur, & ad solos eos qui Magni aut primi in populo ejus esse velint, quales erant Apostoli & eorum similes, restringitur; evincunt: sed ipsa ratio antitheseos & protaseos cum apodofi connexio exigit. Non enim ab aliis dominatio in apodofi removetur; quæ quæ iis opponuntur, quibus in protasi tribuitur. Atqui dominatio in protasi non gentibus; sed earum principibus & magnatibus tribuitur; nec ipsi gentibus, aut aliis præter primos gentium, absque manifesta falsitate tribui potest. Proinde & in apodofi, non reliquo populo Christi, sed solis ejus magnatibus, atque primoribus dominatione interdictum. Præsertim cum reliquis populus Christi dominationis ejus, de qua sermo est, capax esse nequeat præter eos qui eminent ac Duces aliorum sunt, aut esse volunt: ita ut hoc interdictum ad eos qui dominationis capaces non sunt, non nisi inepte possit protendi.

Huc faciunt ipsa Auctoris principia quibus explanationem vocum *inter eos* hoc est *inter Apostolos meos* „oppugnat, dum ait. Hæc si Apostolis solum dicta volumus, jam partes dissimilitudinis non recte tibi invicem opponetur; cum nihil futurum sit in redditione quod gentibus, inter quas magni dicuntur ii qui regnant, aptè respondeat. Nam ut Apostoli cum gentibus conferantur, bis sumi debent, sic ut primum opponantur magnis, aut regibus gentium; deinde gentibus ipsis; nec hinc sensus elici poterit cum priori positione consentiens; quæ fuerat Reges gentium, aut qui magni sunt inter gentes, dominari iis, cum hoc si coniectas. At sic non erit inter vos, hoc est, Apostolos meos, ut qui magni sunt inter vos dominentur vobis id est cæteris Apostolis. Vides quàm malè hæc cum superioribus coherent: quæ ut connexio aliqua sit, sic potius proponi debuissent. Qui magis sunt inter magnos dominantur iis &c. Recip. Atqui si sententia Auctoris recipienda sit, eadem illa incommoda sequuntur quæ Auctor probatissimè adversariis objicit. Nam si Christus non primoribus populi sui, sed toti populo universè ac promiscuè sumpto, interdictionem de dominando tradit, non primores populi Christi sed totus populus promiscuè sumptus principibus gentium, quibus dominatio tribuitur, opponetur. Quid igitur ipsi vocem gentium opponetur? Ad idem Christi populus totus promiscuè sumptus? Atqui tunc idem antitheton in apostoli utrique protases parti opponetur, & bis idem subsumetur, quod longè magis positum ab Auctore principiis, quàm oppugnata ab ipso vularum istarum explicatio repugnat.

## VI.

Sermonem Christi *Matth. xx.* non Apostolos solum, sed omnes Christianos spectare; neque plane ac simpliciter negari, neque simpliciter affirmari potest. Nam si universa doctrina, quæ in hoc sermone traditur, consideretur, ad omnes Christianos pertinere dici potest; quatenus omnes ad regimen Ecclesiæ, cuius hic qualitas quædam atque affectio describitur; tam activè ut ita loquar, quàm passivè concurrunt. Sin autem quaeritur, ipsum speciale de dominatione interdictionis aut potius illud, quod in locum remotionis dominationis substituitur, officium, cui præscribitur: tunc dicendum est, ad solos Ecclesiæ Rectores, qui per voces Magnorum & primorum designantur, hoc est, ad Apostolos & Apostolorum similes; & sermonem præcipientis dirigi, & vim interdictionis huius pertinere. Neque hoc loco Apostolos, ut alibi fieri solet, totius populi Christi personam sustinere, sed tantum eorum; qui perinde ut ipsi, eminentiam & prærogativam aliquam, in regimine populi Christi habent, aut habere velint.

Quod ut planum facere possim, duo mihi hoc loco probanda sunt. 1. hic tantum de regimine Ecclesiastico, ad quod Apostoli vocati erant, præceptum aut doctrinam tradi. 2. quod inde consequitur, solis Apostolis & eorum similibus tradi.

Prius quid attinet. Docent id circumstantiæ loci, atque imprimis ipsa occasio doctrinæ huius tradendæ; per quam Christus necessitas quædam imposita est, erroris Apostolorum redarguendi, & (si ita placet) carnalis ejusdem ambitionis reprimendæ; quæ animos nonnullorum ex ipsis tetigerat; ut primum ac proximum Regi suo locum, præ aliis in Regni eius gubernatione ambirent: quod putarent omnia dominationis commoda, in novo Regno, sibi assatim obventura: nec minorem ipsos manere, copiarum & honorum omnium affluentiam & quàm

quæ Regibus apud omnes gentes; aut proximis Regum Sacrapis, purpuratis, suppetere solet. Cum igitur error hic, ex non intellecta Regni illius, ad quod se vocatos à Christo videbant, naturâ proficisceretur: professio regni hujus naturæ & gubernationis ejus modus & ratio ipsis necessario ex lucida erat: Regni, inquam, illius ad quod vocati, & in quo plantando atque gubernando ipsi Christo futuri erant subordinati: hoc est non politici regni, inis, neque enim ad illud vocabantur; sed regiminis & ministerii Ecclesiastici: quod quia non in dominando; sed in ministrando, & animarum salutem inferiendū consistit; jure ministerium vocatur. Non potest igitur hoc loco alia cogitari subiecta verbis Christi materia, nisi illius regiminis descriptio, cuius ignoratio Apostolos in improvidam ambitionem trauersos egerat. Quod regimen cum non esse politicum, non modo ex ipsa vocatione Apostolorum, sed vel inde patet, quia illis erat ignotum; cum politiciæ administrationis natura ipsi teste Christo, latè fuerit nota; apparet doctrinam hanc ad regiminis politici ordinem non pertinere, ut qui sit extra subiectam verbis Christi materiam politus: imo verò detectis Christi verbis, huic ipsi regimini de quo is loquitur, oppositus. Ut mirum sit, quomodo viris bonis in mentem venire possit, Christum in apostoli verborum suorum, quibus dissimilitudinem regiminis Ecclesiæ suæ, à regimine Rerumpublicarum exprimit, legem aut præceptum aliquod inhibitorium de politico regimine tradere. Quo nihil à mente Christi alienius cogitari potest; cum is illhic de politico regimine loqui, ac legem ferre nullo modo possit; ubi se de re politico regimini opposita, loqui ac legem ferre, palam & expressis verbis proficitur.

Posterior quid attinet. Solis Apostolis eorumque similibus præceptum illud tradi, docent 1. antecedentia. 2. connexa. 3. consequentia.

Antecedentia. Quia ex occasione Apostolorum & quidem primorum (hi enim erant ex Apostolis præcipui, quos Dominus unâ cum Petro ad miraculi illius in monte sancto patrati consensuum solos admiserat; quosque & alios, singularibus miraculis suis testes adhibere consueverat.) datum est hoc præceptum. Quorum ambitio non ex eo oriebatur, quod essent simplices discipuli Christi, aliis aequalis: sed quod præcipui discipulorum Christi. Idcirco non modo præ aliis simplicibus discipulis, sed etiam præ ipsis Apostolis reliquis eminere volebant, ut ostendat indignatio reliquorum, qui id moleste ferebant. Merito igitur Christus præceptum suum per se, dirigat ad eos omnes qui præ aliis eminebant, aut eminere volebant: non duos modo illos sed & reliquos Apostolos imo omnes eorum similes, qui ex simili causâ eidem ambitioni obnoxii esse poterant, quales sunt Duces populi Dei. Ad cæteros autem Christianos præceptum hoc trahi non potest; nisi forte per accidens: si nempe acciderit ut aliquis à reliquo populo Christi in gubernatione Ecclesiæ dominatum usurpare audeat.

Connexa idem arguunt. 1. quia non aliis hoc loco dominatione interdicitur, quàm quibus ordinarij ministerii Ecclesiastici onus imponitur. Ad eam enim solos præceptum Christi dirigitur, quibus imperatur, ut sint ministri & servi aliorum, quæ si omnes in Ecclesia Christi esse teneantur sed ordinario ministerio loquimur nemo esset in Ecclesia, cui ministerio & servitio de quo Christus loquitur, uti aut frui liceret; atque ita ipsi ministri, quod sine iis, quibus præstetur, cogitari non potest, non esset. Cum autem ipsi inter Christianos hæc esse necesse sit, (ut aliunde & ex ipsa experientia patet) apparet longè majorem populi Christi partem esse,

ad quæ

ad quam præceptum istud, per se ac directè non pertinet, nisi fortè per accidens aut remotè aliquam consequentiam. 2. Quia dictus verbus Christi præceptum hoc ad eos solos, qui Magni aut primi inter alios esse velint, restringitur. Quod si omnes Christiani Magni aut primi esse debeant: nemo primus, aut magnus erit. Nam Magni & primi inter alios esse requirent, nisi eorum respectu qui Magni & primi non sunt.

Quod si quis obiciat, Omnes Christianos tales ministros & servos esse debere nec tamen debere eos quibus hoc ministerium præstetur, quia omnes sibi mutuo hæc ministeria præstare debent, id in explanatione illorum verborum locum habere nequit, quibus ejusmodi ministerium imperatur, quod non modo perpetuum & ordinarium, sed etiam eminentiæ præ aliis in eadem Ecclesia existentibus, altissimum est & ex ejus illustri quali profuit, & quæ eminentia nullo modo mutua esse possit. Nam si omnes eminentes: nemo præ aliis emerget. Unde patet, in istis verbis non de eo dicere aut ministerio agi, quod omnes sibi mutuo: sed de eo quod eminentiores inferioribus dantur.

Quod si quis ad hoc pertinetur arguatur non desinat, omnes in Ecclesia Magnos, primos, imo Reges, & sacerdotes esse; adeoque omnes ejusdem eminentiæ participare, id quoque hoc loco ineptum est. Etenim enim istius omnium Christianorum, quam qui maxime. Sed hæc eminentia est respectu eorum, qui sunt extra Ecclesiam. At Christus hic de eo eminente genere loquitur, quod sit intra ipsam Ecclesiam, competens ut qui Magni & primi sunt, inter eos, qui ad Ecclesiam pertinent; quales erunt Apostoli, & eorum similes, quicunque ad gubernandam Ecclesiam erant accessuri.

3. Item, ut supra satis superque ostendimus, docet, Principum & magnatum in gentibus, non alius quàm principibus & primis in Ecclesia (ut sic loquitur) contrarietatem opposito. Neque enim alius in apostoli dominatio, inter dici poterat; nisi qui in apostolatu, quibus in proclis dominatio tribuitur. Atqui in potestatem dominationem tribui potest integram illam esse, cum solis principibus tribuitur. Proinde & in apostoli dominatorem interdici populo Christi in agro, non saltem tantum, sed & imperium est, cum privatio præsupponat haberi, & antedictæ us dominatione, qui capaces dominationis non sunt, nemo solet. Solis igitur istis qui ad dominandam in Ecclesia, aditum aliquem habent hoc loco dominatione interdicitur.

Antecedentia & contextus vidimus. E consequentibus quoque idem colligitur, quicquid hoc loco præcipitur aut interdicitur; non ad alios quàm ad Apostolos aut eorum similes pertinere, qui in Ecclesia eminebant. Quia Christus ad illustrandum hoc præceptum, eas exemplum adducit, qui in Ecclesia maximè eminebant & quidem non obscure eminentiam ejus traiectione. Summ, inquam, exemplum & quidem satis aperte, inuadendo eminentiam suam; quæ maximè poscere videbatur, ut sibi ministraretur.

Atque ex his rationibus patet; cum eorum qui Magni & primi inter Christianos non sunt, respectu eorum qui tales sunt, numerus sit propemodum infinitus, necesse esse ut istud, quicunque hic dicitur dominatorem interdicitur, adiongè minores populi Christi partem pertineat, hoc est, ad solos Apostolos & eorum similes.

Nec ad eos quidem simpliciter & absolute, sed secundum quid, quatenus eorum aliquis in ipsa gubernatione Ecclesiastica dominatum exercere vellet. Cum enim sola ista gubernatio, coactivæ potestatis expers esse debeat, nec ulla alia ejus species id re-

quirat; dicat ipsa ratio & experientia, posse aliquem fungi præfectura Ecclesiastica, qui tamen etiam aliqua terrene gubernationis specie fungatur. Possunt enim etiam præpositi Ecclesiastici habere aliquos servos aut famulos, aut subditos, quibus dominantur non quâ præpositi Ecclesiastici; sed quâ homines aut cives alicujus Reipub. aut quæ patresfamilias. Nam de eo, an præpositus Ecclesiasticus possit fungi aliquo sublimi Magistratu, puta Regno aut principatu; diversæ generis quæstio est, quia id genus potestatis curas & distractiones ingentes secum trahit. Quam discutere non vacat. Satis est monuisse. Multa nobis abijcienda esse non quia natura sua nobis non liceant: sed quia iis impares sumus, nec sufficimus; aut etiam aliam aliquam ob causam.

Atque hic sanè contineri nequeo, quin gravillimum errorem eorum breviter ob oculos ponam, qui putant Christum hoc loco de omni omnino regi & gubernationis genere universè sumpto, cunctis Christianis præceptum tradere atque ita populo suo omnino dominationem absolute ac simpliciter prohibere. Et profecto ut nusquam alibi, illud fallaciæ genus, quod Scholastici vocant à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter, committitur: aut hoc est illius capitale specimen, quod viros bonos indignissime & quidem multipliciter decipit; dum eam affectionem, hoc est, regendi ac dominandi potestatem, quam Christus neque omnibus, ut ostensum est, simpliciter; sed quibusdam tantum in Ecclesia prohibet; neque iis quibus prohibet absolute ac simpliciter; sed secundum quid, prohibet, hoc est quatenus eam in certo regiminis genere usurpare vellet, deinde quam in isto ipso loco non directè & simpliciter, sed tantum per consequentiam ab isto regiminis genere removere magis quàm prohibere; denique quam non totam quantam quanta est remouet aut prohibet; sed cuius partem dumtaxat remouet, partem intactam relinquit: Eam, inquam, ipsi omnibus simpliciter in Ecclesia, & quidem absolute in omni regiminis genere & ubique; deinde directè ac simpliciter; denique totam, quanta est, à Christo prohiberi contendunt; ita ut omni super alios potestate penitus inter Christianos extirpata: sola subiectio Christianis omnibus & ubique ac directè quidem & propriè atque universatè injungi statatur; quo nihil est intolerabilius.

Ac primum quidem istius fallaciæ laqueum, in eo jam ostendimus quod non omnibus simpliciter, sed quibusdam tantum in Ecclesia Christus id, quod hoc loco prohibet, prohibuerit.

Alter tamen ne ante quidem intactus dimissus est: tamen ut tanto apertius & latebris suis protrahatur; animadvertendum est, quod quicquid Christus hoc loco prohibuit non in omni absolute ac simpliciter, sed in certo quodam & peculiari regiminis genere prohibuerit. Nam cum præter istud regni genus de quo hic loquitur Christus, dentur alia regna atque regimina; quæ etiam sub Novo Fœdere à Deo ordinata dicuntur; illud ne Auctor quidem negare potest, Cæcillum hic non de alio regno præceptum tradere quam de suo. Nec de omni suo, sed de eo quod est, in sola Ecclesia. Latius enim extenditur Christi regnum, quam ut intra Ecclesiæ pomeria concludi possit, ut pote ad omnia reliqua terrestria & cælestia imperia. Neque de eo omni quod est in Ecclesia, sed tantum de precario & impropiè dicto regi genere, quo militans in terris Ecclesia indulgetur admodum & precario gubernatur. Est enim aliud in ipsa quoque Ecclesia Christi regnum, quod quia Coactivum est; propriè dictum & verum Regnum est; cujus gubernacula filius Dei suscepit, non ut ministraret aut animam poneret pro multis:

sed



sed ut judicaret vivos & mortuos, & cuique redderet secundum opera ejus, quod precaria & Ecclesiastica potestate fieri nequit. Quid multa? de eo regni sui genere Christus loquitur, quod per Apostolos & eorum similes sibi subordinatos administrare in terra debuit, ad quod videlicet Apostolos primitus tanquam sibi administratos futuros vocaverat, quod non aliud est, quam Ecclesiasticum regimen. Horum nihil ab Auctore merito negari posse video. Quò magis miror quomodo ipsi in mentem venire potuerint, sive præceptum sive interdictum hoc quod ipse Christus adeo limitare ad certam regiminis speciem adstringit; ad omne in terris regiminis genus extendere. Nam si ab eo, quod de regno Christi dicitur; ad omne Regnum prava & vitiosa est consequentia: multo deterior est ab eo, quod de una specie Regni ejus; & adhuc mendosior ab eo, quod de una parte speciei istius, dicitur & sic deinceps.

Tertius fallaciæ hujus laqueus in eo deprehitur, quòd si rerum quas sibi Christus invenit hoc loco opponit antithesin penitus consideremus; ne dominationem quidem ipsam, hoc est potestatem coactivam propriè dictam, directè ac per se huc prohibitam, nisi fortè per consequentiam, & per accidens deprehendamus. Nam cum in protasi de uno antithetorum Christus pronunciat: *Principes quibus dominatur* ex vi relationis innuendo, quod reges principibus serviunt; tam dominationem quam servitutem coactivam & propriè dictam intelligit. At cum in apodosis de altero antithetorum dicit, Magnos & primos in Ecclesia servituros aut ministraturos reliquis; innuendo ex vi relationis, quod reliqui ipsis sint, quasi dominaturi; non eisdem comparationis terminos qui in protasi positi sunt reddit ac subsumit; sed ipsis duntaxat analogos. Nec enim id ministerium, quod magnis & primis in Ecclesia loco dominationis tribuitur; idem est cum servitute quam gentes principibus debent; nec dominatio quam ex vi relationis reliquis præter magnos & primos in Ecclesia tribui necesse est; est illa ipsa quam principes in suas gentes exercent; cum hæc quidem dominatio & servitus propriè sit dicta: illa vero dominatio & ministerium sint improprie sic dictæ actiones aut affectiones. Nam ministerium & servitus quæ hic injungitur Magnis & primis in Ecclesia non est propriè dictum nec servile ministerium; multò minus subiectio qualis à subiecto populo principi suo debetur: sed ministerium tale quasi Christus & Apostoli ipsi sunt in procurando salutis fidelium negotio; hoc est labores, pericula, afflictiones, mors ipsa, pro iis quos palcebant, suscepta: Non quod extra ordinem, quando usus & necessitas & alia gravis causa poscit; etiam servili erga inferiores ministerio, ut non liceat, aut non deceat aut etiam quandoque non oporteat. Sed quod ordinariè ministerium hoc præpositum in Ecclesia, non circa carnalia, sed spiritualia officia occupari debeat. Nec minus dominatio ista quæ hic reliquis præter Magnos & primos in Ecclesia, ex vi relationis tacitè tribuitur, est admodum improprie dicta ac per analogiam quandam proprie dictæ dominationi respondens quatenus nimirum, quemadmodum Principes, operâ, labore, ministerio, discrimine gentium sibi subiectarum, sine suo labore & periculo; at maximo cum fructu carnali fruuntur: ita reliqui in Ecclesia fideles eorum qui præter eos Duces erant, qualis fuit Christus & Apostoli aut eorum similes; operâ, labore, ministerio, periculo, sine suo labore ac discrimine (puta quod ejusdem sit generis) at maximo cum fructu spirituali, fruuntur. Non igitur hic perfecte directè dominatio coactiva & propriè dicta à Magnis & primis in Ecclesia removetur; sed iustus potius ex illâ dominatione resultans, quem modo indicavimus, qui suis illecebris Apostolos potissimum

inescaverat. Quemadmodum nec subiectio à reliquis præter magnos & primos in Ecclesia removetur; quæ ipsis alibi præcipitur; aut dominatio propriè dicta in eos præcipitur permittitur; & quibus spiritualiter subiecti esse debent; sed tantum aliquid dominationi analogum ipsis tribuitur, ut patereet quàm longè Apostoli à spe sua decedunt; qui ex vocationis suæ prærogativâ, sibi ea commodè promiserant; quorum fructus ad eos potius pertinebat; quorum utilitas & humilitas vocationis eorum excellentiæ erat è diametro opposita.

Quod non ita intelligi volumus, quasi istis verbis dominatio Rectoribus Ecclesiæ, nullo prorsus modo prohibita sit; sed quod non ita directè ac simpliciter, ut advertant volunt. Nam cum fructus ejus, in cuius gratiam illa est optabilis; & cuius illecebris Apostoli capti fuerant; ab eis removetur; ipsam quoque dominationem quodammodo removeri, sed per consequentiam & quantum ad scopum Christi atinet, quali per accidens, apparet. Quæ alioqui, etiam absque ejusmodi expresso præcepto, per ipsam religionis naturam, Rectoribus Ecclesiæ in eius regimine competere nullo modo potest. Non tamen idcirco nobis hoc loco absoluta & simplex omnis potestas in alios prohibita & nescio cuius generalis subjectionis præceptio, falso ut ostendimus, universalis alicuius & absoluti interdicti prætextu, fingenda est.

Sed ne quis nos, causâ nostræ necessitatis potius, quàm veritatis in genuino sensu elicienda gratia, hanc explicationem afferre censeat; ultro & libenter Auctori largimur, quod nec ante prorsus negavimus dominationem & Coactivam potestatem hic in Ecclesiâ planè prohiberi. Verum ut ante demonstravimus in eo duntaxat regiminis genere; quo Christus per Apostolos & eorum similes Ecclesiam suam regere debuit, hoc est, spirituali & Ecclesiastico. Nec enim de alio sermo esse poterat. Quod si dominatio in spirituali regimine per hoc interdictum sublata est; servitutem quoque ex vi relationis in eodem regimine sublata esse necesse est. Non potest autem Auctor ex interdicto dominationis propriè dictæ in regimine spirituali, deducere, Christianis etiam extra regimen spirituale & Ecclesiasticum dominationem propriè dictam prohibitam esse; quin eadem operâ ex interdicto servitutis ejusdem generis in eodem regimine deducit, servitutem & subjectionem quæ dominationi propriè dictæ relata est ac respondet, extra regimen Ecclesiasticum esse prohibitam. Atqui vel ipso consentiente, servitus & coactiva dominationi principum à gentibus debita extra regimen Ecclesiæ, adeò sub Evangelio Christianis interdicta non sunt; ne accuratè & solenniter quidem lege interdicta sint. Proinde ut ex interdicto servitutis Ecclesiasticæ, ad politicam servitutem; ita & dominationis spiritualis ad politicam dominationem nulla consecutio necesse potest. Nihil igitur causæ quam defendo interest, an hoc in loco prohibita sit in Ecclesia dominatio, nec ne. Sed tamen loci circumstantiæ evincunt, illam hoc loco directè & expresso, ne in Ecclesia quidem prohiberi; quæ ad odorandum paradoxum ab Auctore commissi casilectatis est; quamvis aliunde nobis constet, quod in eo cum Auctore conveniat; illam alioqui ab Ecclesiæ regimine plane proscriptam esse.

Quartus fallaciæ ejusdem laqueus in eo deprehenditur, quod neque hoc in loco neque usum in S. literis, tota quanta, quanta est principatus dignitas & prærogativa & gubernationis potestas atque auctoritas, ab ipso quoque Ecclesiastico regimine removetur; sed tantum ille rigor ejus, qui in Cogendi juris & violentiæ usu consistit, ita ut ista potestas & auctoritas, plane secundum quid tantum in Ecclesia prohibeatur, secundum quid autem in eadem Ecclesia integra atque intacta remaneat. Quamvis enim regnum Christi, de præcepto & Ecclesiâ loquimur)

loquimur) à Regnis hujus mundi politicis in uno isto coactivi dominatus discrimine (ut & in us quæ illud proximè consequuntur) dissideat: in plurimis aliis rebus, & quidem maximi momenti & quæ non modo conciliationem; sed nexum quandam inter illa regna arguunt, cum eis congruit & convenit. 1. in eo, quod tam Ecclesiasticæ quam Politicæ potestas à Deo esse & ordinatio Dei etiam libi Novo Fœdere dicatur. 2. quod utraque in bonum eorum qui ad Ecclesiam pertinent, ordinata sit. 3. quod in utraque sint alii qui regant: alii qui reguntur; alii præpositi, alii subiecti. 4. quod in utraque eos qui regunt Deus promittit suis agnoscat. 5. quod utrique regni Rectoribus propter conscientiam parendum sit. 6. quod ut spiritualis regni Rectoribus, pro eorum Cura & ministerio, subiectio, duplex honor & cetera politici regni rectoribus pro eorum cura in quam incutiantur, & quam pro aliis excubant, tributa, vestigalia, honor, honor, potestas, tanquam inveniatur & utrinque sint debita officia præstituta in veratur. Quare cum ne in ipso quidem intrinseco Ecclesiæ regimine omnis gubernandi præcellens a probetur; imo verò manifeste permittitur, dum liberæ voluntati cuiusque subicitur, ut magnus & prius inter alios, si velit, esse conetur; atque adeo qui via ad eam dignitatem perveniendo ut sit, doceatur, iniquum est: ex vi hujus loci omnem principatus gradum & potestatem super alios ius aut studium, non modo sed & publicis & ecclésiasticis ex privatis quoque fidelium edibus, proferre, & ad nescio cuius subjectionis necessitatem, præcepti huius obventu omnes damnare atque adstringere. Cum tamen subjectionis istius in eo præcepto, non modo mentio nulla sit; sed ne locus quidem ei ullo modo patere possit, nisi Christum ipsum, qui minister Spiritualis, (quod hic loco dominationis terrenæ, ut qui sibi in regenda Ecclesia futuri erant subordinati, præcipit ac præscribit) specimen in seipso exhibuit, discipulis suis subiectionem esse potuisse fingimus.

Atque ita ostendimus quàm iniquum sit interdictum istud, quod totam hanc diversis ac multiplicibus limitationibus primò non ad certum quoddam & peculiare hominum inter Christianos genus, idque non simpliciter sed secundum quid: dande ad specialem, imò verò impropiè dictam regni speciem, disertis Christi verbis adstringitur, & in quo nec tota regendi eminentia; nisi secundum quandam peculiarem sui affectionem; interdictum, imò ne directè quidem ac per se; sed tantum per consequentiam interdictum: istud, inquam, interdictum, tot restrictionibus à Christo coarctatum; primò ad omnes Christianos; deinde ad omne propriè dictæ seu politicæ sive economicæ potestatis genus ita extendere; ut omnis non modo violenta dominandi potestas; sed etiam supereminens status Maiestas, ad subjectionis humilitatem deprimatur ac deiciatur.

### VII.

Explicationem Autoris rationes ex locis ut vocat, parallelis desumptæ, non fulciunt. Quia si ideo ab ipso paralleli vocantur, quod idem in ipsis, quod & hic, præcipitur, longè aliter res habet. Nam nec idem in illis, 2. nec eodem modo. 3. nec denique iisdem quibus hic præcipitur.

1. Non idem. Effic enim sicut puerulum; aut regnum Dei instar pueri suscipere; non idem est cum eo quod hic dicitur, non *dominari* sed *ministrare*. Nam ut omnitatem quod aliqui putant similitudinem puerorum credentibus propolitam; non solum animi demissionem, sed innocentiam quoque & expertem doli simplicitatem significaret: ista animi modestia atque demissio cuius imago nobis in pueris adumbratur generalis est animi demissio, opposita generali suæbæ vitio; quod ab omnibus Christianis longè abesse debet, quia ut Auctor rectè

observavit, dum quæreretur *Math. xv. 11.* quis maximus esset in regno cælesti, universalis quæstio propolita erat; ad quam etiam univerſe, præcepta cunctis atque præscripta modelitæ virtute respondendi, æquum erat. Atqui officium quod *Math. xx.* primoribus Ecclesiæ præcipitur, specialem quandam in moderandis Ecclesiæ honoribus animi modelitatem: specialem quoque superbiam vitio, ex eminentia in Ecclesia orundo, oppositam, eamque cum insigni, nec omnibus communi Caritatis & patientiæ specimine conjunctam, continet: quod nonnisi eos obstringit, quibus nominatim præceptum est. Denique præcepta, quæ ex citatis locis allegantur, ad morum disciplinam pertinent. At situd apud *Math. c. xx.* magis ad Regimini Ecclesiastici institutionem.

II. Deinde quicquid in allegatis locis præcipitur, non eodem modo quo hic præcipitur. Illic enim quicquid etiam ex singulari facti occasione, universaliter tamen præcipitur: ad omnes pertinere tamen, quod de omnibus locis in quibus, cum humilitas omnibus univerſe præcipitur, dominationis aut ministerii mentio non fit, dictum esto. Ad inde non sequitur, ea loca in quibus aliquid quibuldam, hoc est, iis qui Ecclesiæ regimini ad moveri cupiunt aut debent, specialiter præcipitur ad omnes univerſe extendi posse: qualia sunt, in quibus dominationis aut Ecclesiastici ministerii ite mentio, ubi legum latarum univerſitas, ad ceterum hominum genus restringitur.

III. Denique cum ea quæ ad humilitatem & modestiam pertinent, omnibus & semper servanda sint, non temere præceptum *Math. xx.* à Christo disertis verbis limitatur, & quasi ad certum hominum genus coarctatur; eos nimirum qui gubernant Ecclesiam; ac ne ad eos quidem semper pertinere, nisi cum eam gubernant, ex circumstantiis loci colligitur.

### IX.

Ministeria Regum ac Principum qui gentibus præstant, collata cum ministeriis præfectorum Ecclesiæ; ne ministerii quidem nomine digni videntur; & quæ nonnisi per Catachresin talia dici possunt, quia necque totiusque laboribus constant. (Facile enim est regere eos qui parere etiam nolint coguntur; ac precaria potestate continere difficillimum: facile est ea præstare quibus efficiendis mille vicarij aut administri non desunt: ac omnibus per temetipsum advigilare arduum.) Neque tot ærumnis & periculis obnoxia sunt; quibus resistendi parata semper præsidia habent; cum iis sæpe Ecclesiasticum ministerium destituatur. Et si qui sunt labores ac molestiæ principum, tot illecebris atque solatiis respondentur; ut inter præmia ac delinimenta curarum etiam gravissimarum labor evanescat. A quibus illecebris, quia ministerii Ecclesiastici ærumnæ ac pericula longè absunt; merito illud ministerio dominationum tanquam labor quieti, servitus dominationi opponitur. Non quod ministerium Ecclesiasticum, aut subjectioni affixum; aut potestatis ac prærogativæ suæ experte sit; sed quia status illius si mundana æstimationes res expendatur, sit servitutis ærumnis, laboribus, periculis, iisque nulla mercede redemptis; quàm dominationis eminentiæ similior. Id quod, ex Christi ipsius, quod statim adducitur exemplo planum evadit. Cujus quomodo potestatem & prærogativam (quam & Dominus & magister supra discipulos suos habuit) cum ministerio isto spirituali; nequitiam pugnare Auctor haec verissime asserit; ita & nos vicissim eius ministerium cum ea quam diximus potestate & eminentia haudquaquam pugnare subsumimus; quod idem de eorum, qui ipsi in eodem regimine subordinati sunt, ministerio dici potest: si tamen illud unum excipias, quod Christus non modo ut magister, sed etiam ut Dominus, supra suos potestatem habuit. quæ Apostoli & reliqui nonnisi ut magistri & Ecclesiæ Rectores habebant.

Verum

Verum enim verò hic accuratè notandum est, Christi istud in Ecclesie regimine ministrum, ad cuius potestatem reliqua exiguntur, ne illi quidem eius potestati, quam ut dominus suprà discipulis suis habet; repugnare aut eam tollere; ne quis existimet illud a ministerio, quod primò in Ecclesia hoc loco præcipitur, naturam suam tollere, omne jus dominationis; quod ipsis fortè quomodo extra Ecclesiam gubernationem competere possit. Nec enim id eorum munus aut ministerio repugnare potest, si tanquam domini servos aliquos aut subditos in potestate habeant, dum nullum dominationis jus, in regimine Ecclesie usurpent. Nam Christi potestas in discipulos suos licet in militantis Ecclesie regimine tanquam precaria consideretur; non est tamen sine propriè dicto domini etiam Coactivi iure; juxta quod propriè dictus dominus suorum discipulorum, dici potest; quod tamen Christus, non in regenda militante in terris Ecclesia sua; sed in illo dicit sibi in celo & in terra potestatis usum exercet: qui certe, illam precariam in Ecclesia potestatis usum, per quem libertimos animorum motus, (quamdiu videlicet militat; non suspendi aut animadversionis tempus est) illa atque illibata fidei ingenuitate, missa ac mansueto spiritu moderatur, minimè violat. Neque enim novum aut ratum est, res aut actiones, inter se, ingenio suo nimium pugnant, (qualis est libertas atque necessitas, precaria & coactiva potestas & earum connexa) diversis tamen temporibus respectibusve distinctas, illas utriusque contrarii naturam, unicuique subjecto competere.

## X.

Ridiculum est, quod hic dicitur Christi Regnum non damnare alia regna, nisi in illis, qui regni illius membra sunt. Satis damnat, si in eis damnat, qui iudicio ejus ac censura subiacent. Nec enim latius damnandi, quam judicandi potestas protenditur. Atque hoc loco, (quia alias frequenter occurrit) paucis & obiter examinanda est ista distinctio; quod Christi doctrina aut Regnum damnet aliquid in Christianis, non damnet simpliciter in aliis. Quæ quidem frustra & parum circumspicte execrata videtur, ad palam obtundendum eis, qui sunt emendatiori nate. Nam Damnandi vox aut strictius sumitur pro effectu iudicii, qui aliquam in se censuram aut animadversionem habet; aut latius pro simplici imputatione ac dissensu. Priori sensu si accipitur, potest aliquomodo concedi: quamvis non usquequaque & simpliciter doctrinam Christi & illud precarium regnum, ex mente Auctoris non damnare regna alia politica; nisi in illis qui regni Christi membra sunt. Sed in eodem sensu; nihil erit quod in aliis damnare possit, ne furta quidem & sacrilegia. Quia doctrina Christi & regnum ejus precariam censuram & animadversionem in extraneos non exercet. Itaque ridiculum erit hoc Non damnationis privilegium, quod regnis politicis, cum furis & sacrilegis erit commune. Posteriori sensu si vox damnationis accipitur, non potest ullo modo dici doctrinam Christi aut regnum ejus precarium non improbare Coactivum in terris regnandi potestatem, si ab ea ita abhorret, ut illam suis affectibus prohibeat. Quanquam & in priori sensu sumpta ea voce; vix dici potest doctrinam Christi aut Regnum ejus non damnare coactivam potestatem. Præcipue si id ipsum damnet aut puniat, quod aliquis hominum ad affectus suos, sese aggregare neglexerit. Et si doctrina aut regnum Christi natura sua intendat ac desiderat, ut omnes homines leges Christi sequantur; non potest dici non improbare, aut non damnare eorum factum, qui aliquam de legibus Christi violent, sive illam jugum susceperint, sive non: cum hoc ipsum non im-

probare non possit, quod illud jugum non susceperint.

Item. Quod regnum Christi, & in suis affectibus, æterno exilio olim puniet & propter quod illam extraneos, (etiam si ceteras leges Christi recipiant) ad gremium suum non admittit, id tamen in suis, quam in extraneis, non improbare tantum sed etiam damnare etiam (strictius sumpta ea voce) dici potest: cum illud tam in suis Ecclesiasticis animadversione, quam in alienis refectione ab Ecclesia puniatur. Ita Magistratui extraneo, ex ista demonstratione, nihil plus emolumenti accedet; quam vere Christiano, quia utriusque factum puniet Ecclesia. Imo ejus animadversio in eos mitior esse potest, quod ob unius legis violationem castigat, quam in eos quos plane à gremio suo rejicit. Facile igitur & subdolum est solatium, quod in ista distinctione quidam Magistratui vendicant.

## XI.

Christum ius potestatis civilis, qui omnes gentes ab orbe condito gubernare sunt, præcepto isto non damnare, rectè Auctor confitetur. Cæterum ex his quæ differunt, malè concludit, illud quod Christus hoc loco non damnat, in populo suo locum non habere. Nam in eo professò à proposito statu questionis longè recessit: qui, non erat utrum Christus hic spirituale atque dominationis expertus regimen in Ecclesia sua instituat; quod unum Auctor multis rationibus (quamvis non usquequaque firmis) ostendit: sed utrum cum isto, quod à Christo institutum omnes fatemur, regimine; in populo ejus politicum regimen consistere possit: quod verum & unicuique questionis nostre hæc Auctor (quod pace ejus dictum sit,) hucusque ne attingit quidem.

Nam si existimat, quia hæc regimina sibi secundum quid contraria ac repugnantia sint; ad id ut alterum excludatur, satis esse alterum poni atque constitui, non animadvertit cavendum nobis hoc loco, ne in duplex fallacia genus incidamus; quarum altera à dicto secundum quid ad dictum sit, simpliciter; altera Elenchi ignorantia vulgò vocatur. Nec enim ex eo, quod aliquid alicui secundum quid competere, aut de eo dici non potest; sequitur, id simpliciter ipsi & absolute competere aut tribui non posse. Et multa, non contraria modo, sed contradicentia quoque eidem rei competere, aut tribui posse scimus; si non secundum idem, tribuantur aut intelligantur. Exemplo res illustrior fiet. Christi populo libertas ita propria est; ut etiam servi vocati liberi Domini evadant, 1. Cor. vii. Et tamen iidem obedire iussi sunt dominis secundum carnem Eph. vi. 5. Col. iii. 22. & sub iugo dominorum etiam fidelium relictæ sunt 1. Tim. vi. 1. 2. Pariter in præsentis negotio, Coactiva potestate in rebus ad religionem pertinentibus populo Christianus regi nullo modo potest, salva religionis natura. At idem populus Christi in rebus ad Rempub. pertinentibus, eadem Coactiva potestate errare non potest, salva Rep., imò salvo præcepto Christi quod tulit in gratiam Reipublicæ. Quamvis enim in cælis hujus populi sit Respub. in cælis patria, domus, & perinonion, in cælis thesaurus; dum tamen in terris vivit, sua Republica, sua patria, suis testis, suis facultatibus & peculo cavere non potest. Prorsus enim ad vitam cælestem perveniat, terrena ipsa vita degenda est; & in ejus iusticiis bus

Longa ipsi exilia, longum maris agor arandum est.

Quod igitur dominatio Christianis secundum quid, hoc est in religionis negotio & modo regiminis Ecclesiastici non comperat, ex eo non sequitur dominationem Christianis absolute, hoc est, etiam extra religionis negotium, & in ipsa Republica competere non posse: pariter atque ex eo, quia Christianis

secundum quid servitus tribui nequit; non sequitur eorum aliquos Dominis suis secundum carnem servire non posse. Non enim secundum idem, servitus ab Ecclesia pulsa, simulque in ea relicta est. Cum igitur aliunde constet regimen Politicum populo Christi in hac vita esse admodum utile ac necessarium; deinde cum natura sua non sit absurdum Ordinationem Dei in potestate coactiva ab eodem populo in Repub. servari, à quo nova ac recens inflata circa precariam potestatem Ordinatio Christi observatur in Ecclesia, quod tot seculorum experientia probavit: idque & ipse Christus merito ac licite fieri posse innuat, dum ostendit officium reddendi Deo quæ Dei sunt, non tollere officium reddendi Cæsari, quæ sunt Cæsaris; nemo mortalium potest, ex eo solo, quia Ecclesiasticum regimen in populum Christi introductum est, diducere politicum regimen à Populo Christiano excludere eile.

## XII.

Si omnis superior potestas prohibetur, ne parentum quidem aut maritorum iura inter Christianos valebunt, quia si prohibetur genus, prohibentur & ejus species. Quod autem nero interpretum istam parentum & maritorum potestatem hic prohiberi censuerit, id nullius momenti est, id opinionem Auctoris excludendam; imò admodum validum ad accusandam, quia nemini eorum, res tam absurda in mentem venerit, ut omnem planè superiorem potestatem, à Christo prohiberi putaret. Quod si quis tam hallucinatus esset, non id nobis spectandum est quid sentierit, sed quam bene sentierit: cum ipse Auctor non paucos istorum verborum interpretes plurimorum errorum arguat. Non potest igitur nobis patrocinari auctoritas; quam nolmetipsi destruximus.

Nam si ex potestatum species, quæ ad Christianam moderationem redigi se patiuntur ab hoc interdicto exceptæ dicantur; nulla erit quæ ad istam moderationem redigi non possit: atque ita regula quam generalem esse vult Auctor, innumeris exceptionibus limitabitur. Porro ista Christiana moderatio, ut omnem excessum, & omne vitium, quod in istis potestatibus intervenire potest; tollere & amoliri debet; ita ipsarum potestatum naturam & essentiam, tollere non debet. Aliud enim est rei aliquis moderatio; aliud sublatio ac prohibitio.

## XIII.

Itaque iuris in servos Christiana moderatio; non in eo est quod dominorum jus, antequam Christum utrinque agnoscerent; ipsis in servos competens, prorsus sublatum sit: sed quod stricta juris istius; ut & reliquorum omnium, quæcumque nobis competere possunt, usurpatio, hoc est, summi, quod habeamus juris persecutio; ad æquitatem Christianis dignam reducta sit.

Atque hic omnes in contrarium adductæ rationes Auctoris diluuntur.

I. Nam primum ista de jure suo decessio ubi observata fuerit, non metuendum est ne nunc, quàm apud Judæos olim, servorum conditio deterior; imò verò ne multo melior sit & optabilior. Neque enim sub lege potestas dominorum idem multum restricta fuit; quia inutilis & conjuncta cum iniquitate sævitia, in eos prohibita esset. Multum ab absoluto potestatis jure differt crudelitas; quæ in privata ob privatam noxam castigatione mutilationem membrorum afferebat.

II. Summum igitur jus benigna æquitate tempe-

rabit Christianam; nec de illo tantum sed etiam de æquo jure sæpe multum decedet, nec fignum potestatis suæ unquam nimium adducet: sed neque de mambus dimittet aut abiciet; neque sibi ventum putabit, aliquando malo cogere ad officium eum, qui cum sit in sua potestate, dignus est qui, quod sponte non vult, necessitate faciat. Id omnes leges, omnia officia in rebus humanis, religione non refragante, ubique permittunt; imò exiguat. Sola est perfectior virtus, sola religio, quæ per istiusmodi violentiam exigi non potest, & coque in Ecclesia gubernatione coactivo regimini locum non relinquit, peccari per Christum introductum. Sed extrà Ecclesiæ negotium, quod in conscientiarum regimine versatur, etiam in populo Christi, quoties in violatoribus non celestium sed terrenarum legum animadvertendum est, nunquam ista jura à Deo vel Christo sublata sunt, quæ legum patris & dominationis potestate coercent exitam mortalium adversus leges protectionem aut contumaciam.

III. Jus positivum, quod libertatem vel æqualitatem naturalem sustulit, aut intra certos limites coarctavit, neque in politico neque in Oeconomico regimine Christi doctrina abrogavit, imò subjectionem & obsequium tam Magistratibus quàm dominis secundum carnem debitum præcepit. Quamvis enim Servi; Domini esse liberi dicantur; tamen libertatem hanc spirituales esse ostendit idem Apostolus cum eos à Dominorum secundum carnem, etiam fidelium iugo non eximit *1. Tim. vi.*

IV. Minus quibus remittere præcipitur, intentare permittitur, quia metu sæpius quàm pena servos in officio contineri; ipsorum fervorem intererit. Et Ninivitis Deum minas remisisse; restitisse à nobis dici potest: nec tamen hic modus loquendi, id exigit ut eas Deo ante intentare non licuerit.

V. Restrictio dominicæ potestatis, qualem Auctor vult, tantum abest ut firmetur inde quod ubique servis præscribitur officium erga Dominos fideles; nusquam hoc concludatur ex violentia eorum dominatione; sed ex obsequio Christo Deoque debito, & conscientiam obligante, ut eo ipso plane tollatur: potestas autem dominorum longè validius firmetur; quàm si solo violenti imperii meta obsequium ei debitum fuaderetur. Quominus enim navis hæc, debiti dominis obsequii, fuisset; nusquam præcisâ illa quam ex ipso jure domini primitus habuit ancorâ necessitatis; alteram adjicit Apostolus conscientiæ ancoram. Ridiculum autem est, exigere ab Apostolo, ut cum servos hortatur ad officium dominis Christianè præstandum, pistrini aut verberum metum ipsis intenderet; cum ipsi non id propositum fuerit ut eos simpliciter ad serviendum; sed ad libenter & ex animo serviendum; hortaretur. Quod autem ex violento imperio Apostolus *Rom. xiii.* concludere videatur, publicis potestatibus esse obediendum; æque simpliciter verum est, neque efficit disparem officii privati dominis debiti, rationem. Nam & isthic utraque hujus obsequii metas factam, partim, ac putarent sibi tantum propter carnalem supplicii formidinem, quæ etiam absque monitu Apostoli membris observari poterat, obediendam potestatibus: sed etiam propter spirituales conscientie rationem: partim ex oblata occasione mentionis

tionis de eodem metu jam *vers. 3.* ob aliam causam factæ; dum occurrit objectioni quod indignum videatur Christianis, imminenti Magisteratu supplicii terrore, contineri in officio. Dicit igitur eum metum non posse pertinere ad Christianos, ut qui sua sponte faciunt bonum. Partim denique necessitate quadam urgente, quod iste metus, ut ita loquar, profanus atque politicus, connexus videatur cum metu ipsius Dei; cuius vicem in terris obtinent Magistratus. Cum igitur nos Apostolus hortaretur ad obsequium potestatum; quia sunt bonæ, ut à Deo profectæ, & Dei iudicia timenda sint, ipsarum rebellibus, quæ sæpe imo ordinariè Deus per eas ipsas effundere solet, in immeritos; non poterat ejus rei mentionem vitare, sine qua adducta ab ipso ratio, vix intelligi poterat. Proinde neque in hoc loco vis persuasiva Apostolicæ; nisi forte ex accidenti ducta est ab isto pressio metu, sed à conscientia; neque sæpe reperitis Apostolos dehortantes nos à peccatis intentato mali aut supplicii coactivi metu; nisi forte in his casibus, in quibus etiam ii, qui Christianis legibus non teneantur, impune peccare non possunt.

VI. Religio Christiana si non tollit, omne ordinem ac statum inter homines discernit, non tollit eorum omnia jura: si ea non tollit, nec eorum usum tollit, siue sit spiritualis, siue sit carnalis, aut potius terrenus. Nam jus cuius usus plane prohibitus sit, nullum est. Discernit autem ordinem aut statum inter homines, præcipuè extra Ecclesiastica negotia, non secundum spirituales sed secundum carnales ac terrenos usus censetur. Proinde si suos singulis ordinibus inter homines status, salvus & integer manet, sua singula jura servata, suos quoque jurum usus, quamvis ad æquitatis Christianæ moderationem reductus, etiam secundum carnem relictus est.

VII. Personarum delectus, in Ecclesiastica morum disciplina non admittitur. Sed in ordine externo etiam Ecclesiastico admittitur. Multo magis in negotiis hujusævi: in rebus politicis & Oeconomicis, admitti eum etiam à populo Christi, necesse est. Nec obstat dominationum juri ac necessitati, quod omnes liberi sint naturæ & sibi æquales: non minus quam nihil impedit opum ac possessionum proprietatem atque dominium, quod omnes inopes nascantur; nec quidquam secum in hanc vitam afferant, vel ex ea efferant. Neque enim humanum genus Religio Christiana ad omnimodam naturæ libertatem & æqualitatem reduxit; neque introducos consensu mortalium, Statuum & vocationum gradus; aut eorum jura vel eminentiam aut subjectionem sustulit; imò verò approbavit & confirmavit, ac in sua quemque vocatione siue servili, siue dominica manere disertis verbis præcepit 1. Cor. vii. 2. 24. Ex quo ipso apparet (ut ad jugulum causæ paululum digrediar) in eodem populo Christi duplicem cumque diversum & quasi contrarium statum non modo esse posse, sed reipsa reperiri. Alterum in quo personarum delectus locum non habet; alterum in quo habet; alterum in quo omnes Coactivæ potestati subiacere non possunt; alterum in quo possunt. Brevis est, alterum in Ecclesia; alterum in Republica. Ecclesia enim Rempub. non sustulit sed confirmavit: proinde nec Ecclesiastici institutio; politici regiminis institutionem in populo Christi abrogavit sed intra suas singula regimina metas, ita contineri voluit, ut alterum in alterum messem falcem non immitteret. Iniquissimum est si Coactivam potestatem Rempub. regimini Ecclesiastico immisceat. Sed nec magis æquum, si Ecclesia gladium, quem Deus ipse potestatibus politicis dedit, è manibus extorqueat.

Atque inde planum fit, quàm iniqua & insufficiens sit Autoris probatio, qua ostendit quia Regnum Christi, spirituale & precarium in populo Christi locum habeat, quod in regimine suo Ecclesiastico à Regimine politico toto calo distat: ideo in eodem populo, regimen Politicum locum habere non posse.

VIII. Argumentum Auctoris est. Cum Dominus ipse juxta carnem, in mundo fuerit tanquam vilissimum mancipium, non externa tantum specie, sed & reipsa; nulla inter Christianos, quorum conditionem ad domini sui exemplum conformari par est, hac in parte differentia esse debet. Scio sæpe bona verba ad malas consequentias torqueri. Sed profectò hæc neque bona verba sunt; neque consequentiam; quæ aliquo pretio digna sit, in majore propositione argumenti hujus, in syllogismo redacti, continent. Nec enim in omnibus omnino tales esse debemus aut etiam possumus qualis Dominus fuit. Sed exemplar ejus ad quod conformari debemus in moribus potissimum & pietatis ac sanctimonie officiis, non autem in vitæ genere, statu aut conditione spectandum est. Atque hæc est unica imitandi Christi regula, ad quam nos componere debemus; quæ ultra mores ac virtutum habitus non est porrigenda. Nam vitæ genus, vivendi statum & conditionem (hoc est ut quis sit dominus, aut servus, cælebs aut maritus, privatus aut cum potestate, agricola aut mercator, dives aut pauper, atque id genus alia) ad vitæ Christi exemplar exgere non tenemur. Neque certè doctrina Christi diversa statuum ac vocationum genera in unum confudit; aut etiam cætera præter unum illud quo Christus usus est sustulit; sed in omnibus vocationibus, pietatem & sanctimoniam eoli præcepit. Imò verò in omnibus vocationibus manere apud Deum imperavit. 1. Cor. vii. 24. idque, ne obiter Apostolo excidisse putemus; eodem loco iteratò inculcat. Patemur quidem, in vitæ statu cruci ac persecutioni obnoxio, plerumque non meliori nos forte futuros; quàm Christus fuerit, prædici. Verum id, non per se tanquam officium injungitur, sed per accidens ut eventus, vel potius tanquam id quod accidere & evenire possit, præannunciatur. Nec ad imitandum aut potius æstandum proponitur; sed ad præcavendum animosque nostros præmuniendos, prædicatur. Ideoque non quemadmodum vera & ordinaria imitatio Christi, universaliter ad omnes, neque omni tempore pertinet; sed ad eos tantum & tunc, quos & quando Imperator hujus certaminis honore dignatus fuerit. Id tantum universè & semper ad omnes Christi discipulos pertinet; ut si res atque necessitas exigat: (neque enim injussu Ducis pugnare militiæ quoque Christi disciplina permittit) non, esse reipsa; sed externa specie, tanquam vilissima mancipia tractari Christi causa non recuset, quod etiam iis qui cum potestate sunt; imò maximis Principum accidere non repugnat; quoties aut in longe potentiores quàm ipsi sint persecutores inciderint: aut sua potestate quomodo spoliat fuerint.

Porrò antecedens, aut minor anthymemata hujus in syllogismo redacti, non modo rem ipsum, sed absurdam quoque præstiterit; quoniam ego liceo in meliorem partem accipiam; tamen illis verbis, quæ aliquid contumeliosi sapiunt; ab Auctore, viro optimo pronuntiatam nollem, quibus ad Dominum tanquam vilissimum mancipium; non externa tantum specie sed & reipsa sustulit. Ut omnium enunciationem istam seipsum delirare. Nam qui duntaxat tanquam mancipium est, reipsa mancipium esse dici nequit, & qui non externa specie tantum, sed & reipsa mancipium est; tanquam mancipium esse

esse dici non debet.

Verum id, ut putat, Autor voluit; Christum licet reipsa domicus omnium; non autem cuiusquam mancipium esset; tamen instar vilis mancipii indignissime tractatum; non hñtam aliquam atque theatricam servi formam assumpsisse & exhibuisse (qualem exempli gratia servus servorum assumpsit cum anniversario tempore pauperum pedes lavat) sed veras contumelias, cruciatus, & mortem servilem, pertulisse; ita ut licet reipsa servus non fuerit, tamen inquam vilissimus servus, non scenicè sed reipsa tractatus fuerit.

Atqui cum de eo agitur, quomodo ad exemplum Domini conformari debeamus, non ex his rebus quas per accidens & ex aliena malitia Christo acciderunt; sed ex his quæ ipse ipse intendebat atque sectabatur exemplum capiendum est; hoc est, ex propriis ipsius moribus atque a bonis. Status igitur ille Christi iniquus & servilis, quod tanquam vilissimum mancipium tractatus fuit. Ipse per se ad imitationem & confutationem nostram, ad eius exemplar, nihil trahit. Neque enim id in imitando Christo spectare debemus, quomodo fuit tractatus ab improbiis hominibus, sed quomodo se possit; cum ita tractetur. Nequaquam tanquam vilissimum mancipium tractatus est; idcirco nos dare operam debemus ut vilissima mancipia simus, aut vilissimum servum statum ultro ambire aut quomodo sectari tenemur. Sed si ejusmodi occasio voluntate aut permissu Dei occurrat; si dei, modè hæc, patientie, fortitudinis Christi specimen imitandum est. Veram ista occasio, adeo ultro captanda non est, Deique arbitrio plane relinquenda: ut quæcunque honeste ratione fieri potest, ex ipsius Domini consilio & monitu, adeoque exemplo, fingenda sit, imo etiam, si forte ex deteriori in meliorem statum transire liceat, venienti fortunæ sinum non inviti pandere debeamus, id non ratione modo, sed & Apostolo suadeat 1. Cor. VII. *ut sc.*

JX. Obiicit Autor; Christus à nobis, qui omnes, nullo excepto, humiliter ipsius servuli sumus; nullum exigit ministerium vi aut minis corporalibus extortura. Ergo ne nos quoque à servis nostris exigere debeamus.

Resp. Atqui ministerii, quod à nobis Christus exigit natura; à natura ministerii, quod nos à servis exigimus, toto cælo distat. Illa enim non fert, ut ministerium hoc coactiva potestate exigatur; quia pura fides, si tali corporalis metu exigatur, non erit pura. Cuius non simulata, si per violentiam extorqueatur jam erit simulata. Bona conscientia si metu servili exprimitur, non erit bona. Denique castæ virtutes, in quibus Christo ministerium præstatum; non Celestis tantum, sed terrene esse debent, si liberimè & nullo metu coacta prorecessu ablit. At ministerium quod nos à servis exigimus, quantum quidem ad usus ac necessitates nostras attinet, sufficienter obiri potest; absque illa illibate prozeleas libertate. Imo verò nisi absit illa libertas & adsit formido præsentis pænæ, plerumque ministeria ista obiri non possunt; neque ullus servorum usus erit. Ideo tunc jure suo uti Christianus non tantum potest, sed etiam debet. Cuius juris usus, fateor tunc locum non esse, cum servi ex animo officium faciunt, jus tamen ipsum & usus ejus licentiam, quoties aut eam defendere res exigit, retineri nihil repugnat; quia nec omnes servi officium facere, multo minùs ex animo solent; & isti qui hodie ex animo officium faciunt, cras illud remittere aut etiam detrectare possunt.

## C A P. I I.

Ubi amplius differtur de *Dominatione Christiana*, de qua diffinitione quædam *Animadversiones* superius adducuntur.

## I.

Argumentatur Autor. Christianorum Regnum non est ex hoc Mundo: Ergo Christiani mundi non modo regnare non debent.

Brevissime responderi potest, negando consequentiam: & antecedens distinguendo, quod si de futuro Regno Christianorum loquatur, infirmitatem consequentia non mediocriter augeat, si de præsentis, verum esse nequit, nisi de spirituali regno intelligatur. Ex eo vero, quod spirituale Christianorum regnum non sit ex hoc mundo, falso deducitur, nullum Christianorum regnum esse posse ex hoc mundo; quia ab una specie ad genus negatè, non valet consequentia. Regnum enim spirituale species est regni latius accepti: sub quo genere etiam alia species regni comprehendit potest, quam esse ex hoc mundo constat. Utramque autem regni speciem, uni populo competere posse, non obstantibus, quam secum pugnare videntur, diversis eorum proprietatibus; tam verum est: quàm falsum est, uni eademque supposito, corpus unum competere non posse; quia jam spiritus competat, ob aliquas proprietates, quibus hæc invicem committi videntur. Spirituale enim regnum animarum salutem atque æternæ vitæ bonum, Politicum verò præsentis vitæ, dum in hoc corpore vivimus, bonum, procurat. Non autem quia vitæ æternæ bonum ante omnia considerari; idcirco præsentis necessitates proferri atque semper negligere debemus, nisi cum evenit, ut alterutrum duntaxat eligendum sit, quod non sæpe, certe non semper accidit. Nec enim ad æternam nisi per præsentem vitam aditum nobis Deus patecit: quarum huius in terris degendæ Respublica; illius in cælis assequendæ rationes Religio gubernat; & illa mundanum, hæc spirituale regnum continet. Nec quisquam fuit tam ablutus unquam; qui aut à Repub. sua quinquam excluderet; quia suscepit religionem, aut à religione; quia aliquo Republicæ vinculo obstrictus sit. Imo vero nullamquam Respub. absque religione fuit, nec ulla religio nisi in aliqua Republica. Sed & hæc pauca, in re tam liquida nimis multa sunt.

Ceterum quia videmus per huius generis argumentationes ex tropicis aut impropriis aut certè ambiguis verbis desumptas; multos & magnos errores in Ecclesiam irrepsisse; qualis est illa absoluta Rom. Pontificis potestas super unam atque alteram metaphoram, tanquam super solidam petram; ne quid amplius dicam, nimium securè fundata: qualis *hyperlativa* super tropum audaciter extructa: pace Auctoris simul ac Lectoris liceat nobis argumentum istud, paulo accuratius excutere; præsertim cum ad totius disputationis nostræ cardinem plurimum pertineat. Etenim primum hoc est, & nisi fallor, præcipuum argumentum Autoris, quod Status questionis ab ipso formatum attingit. Ideo huius digressionis prolixitatem, Lector ut excusatum habeat, etiam atque etiam precamur. Argumentum hoc quàm multis æquivocationum elenchis gravidum sit, ut tantò clarius appareat, in syllogismi formam redigemus.

Quorum regnum non est ex hoc Mundo, ii se mundanis dominationibus immiscere non debent. Christianorum Regnum non est ex hoc Mundo. Ergo Christiani &c.

Nescio

Nescio an ullum sit verbum in hoc syllogismo; quod ancepsit sensu careat, qui vel ipsum argumentum in laqueum impellere possit. I. Adeo ut & prædicationem ipsam quaestionis hoc est Conclusionis & majoris, diligenter explanatione indigeat; quia se quis iam etiam parendo, alicuius dominationis immiscere potest: hic autem de Christianis concludi debet, eos dominari, aut imperare in mundo non debere.

II. Quin & alia verb. *immiscere* sc. significatio hic latet; quæ tam conclusionis quam quæstionis propositionis fidem, falsa quædam probabilitatis specie commendat; quæ tamen ad præsentem inter nos quaestionem, de qua concludi & cui conclusioni major in eodem sensu subservire debet, nihil facit. Nam immiscere in mundum dominationibus solent *ἐκδιδόματαί*, quod non Christianis merito veritum & iudicatum est, sed ne extraneis quidem convenit, aut imputari esse solet. Atene in eo sensu utraque enumeratio venustissima est, sed contra nos nihil facit. Tenendum igitur firmiter, prædicationem conclusionis, de eadem omnia intelligendum, quæ legitimæ dominationis ultum denotat, in quo sensu maior conclusioni subsistere non cedit.

III. Venio ad subjectum quaestionis, seu conclusionis, quod quamvis in voce nihil æquivoci; tamen in re per vocem significatâ, aliquod ambiguitatis continet, ut & ipsum distinctione indigeat. Christiani enim considerari possunt diverso respectu; aut secundum carnem, quomodo Apostolus vocat Dominos secundum carnem, respectu servorum quibus secundum spiritum pares sunt; ut cum Christiani considerantur tanquam homines in mundo, aliquæ vocatione ab invicem distincti: aut secundum spiritum, quatenus Christiani sunt, qui quoad regimen Ecclesiæ omnes inter se fratres, & secundum quid pares sunt. Quorum statuum non imaginaria est, sed in re ipsa hærens distinctio; quia eorum proprietates inter se toto cælo differunt. Nam ut eas non attingam quæ sunt in controversia, illud ne Auctor quidem negaverit, Christianos secundum spiritum planè liberos, nec ulli nisi ipsi Christo servientes esse, quia pretio empti sint: & tamen eosdem secundum carnem, servos mundanarum potestatum esse, non tantum posse, sed & juberi. Vera igitur & legitima ista distinctio est. Qua posita, ostendimus, si Christiani quæ Christiani id est secundum spiritum sumantur, veram quidem esse minorem; sed conclusionem contra nos nihil facere, ut qui ultro fateamur Christianos quæ sunt Christiani nullum in terris mundanum regnum, nullam terram, nullam patriam, nullam coactivam potestatem habere. Sin secundum carnem sumantur, quatenus sunt homines, quos alicui regno & vocationi, affixos esse, necesse est; minorem accutimè negamus: Christianorum nimirum regnum non esse ex hoc mundo. Nec sine causa, cum & Auctor, eos omnes sui mundi regna, in quibus servire iusti sunt, habere, facti cogatur.

Neque vero est quod regerat, se quidem fieri Christianos sua regna in mundo in quibus servant, habere: at in quibus regnent, non habere. Neque enim in hoc Auctoris argumentatione Christianorum regnum aliter intelligitur, quam quatenus ad Christi Regis sui regnum pertinent, atque illud constituunt: quo respectu, non tanquam regnantes, sed tanquam servientes Regi suo Christo considerantur. Alia verba ejus expressa sunt. *Christianos describit verbis Scripturæ tanquam populum quorum regnum, finis principii & Duch eorum Christi non sit de hoc mundo.* Et paulo post. *Christianos in isto regno ex Christi locibus dependentes, sicut membra ex uno corpore; servos & subditos ex domino suo Rege suo de-*

*pendentes* considerat. Proinde cum Auctor hoc loco regnum Christianorum respectu talis status, qui servitutem ac dependentiam spiritualem continet, non esse ex hoc mundo asserat; nobis quoque læticet, si ejusmodi militiam asseramus, in qua respectu servitutis ac dependentiæ Mundanæ, regnum Christianorum, simul ex hoc quoque mundo, (vel Auctoris ipsius confessione) esse posse ostendamus.

IV. Tanta luculentia, quam prædictæ quaestionis ambiguitatibus expressis, superest medius terminus; in quo vox mundi una atque altera; vox *Regni* multiplex atque vocatissima laborat, quas omnes, vixias veritas ista ambiguitas ostendimus. Ante omnem vocem Mundanæ mundi mandatum distinguenda est, quæ diversâ intentione sui, de putante aut deceptore, aut implicare potest. Nam ut propriam ejus significationem à tropica seu meronymica distinctam, per quam homines qui sunt in mundo Mundus dicuntur hanc ostendamus: Aut sumitur non modo improprie sed etiam *καταχρηστικῶς* quatenus vitium includit; quomodo frequenter in Sacris literis homines improbi Mundus vocantur, ut cum Satanas dicitur Deus hujus mundi; aut mundus in malo positus, vel Christus odisse dicitur *Joh. vii.* unde homines *mundani* id est vitiosi. Ejusmodi mundi vitis atque abusus Christiani se immiscere non debent. Aut sumitur proprie, vel certè sine illa quæ vitium includit, catachresi ut cum *1. Cor. v. 10.* Apostolus negat nos ex mundo exire debere, aut Christus in mundum venisse dicitur. Majoris igitur consequentia nisi fortè in priori sensu, qui ad controversiam nostram nihil pertinet, vox Mundi accipitur, adeo vera non est, ut ne verisimilitudinis quidem speciem ullam habeat, ut infra patebit. Minor autem quamquam etiam voce hac in priori sensu sumpta, vera dici possit. (quo modo si utraque præmissarum accipitur, conclusio nihil contra nos pugnabit) tamen hoc loco in posteriori hoc est proprio aut qui nullam catachresin habeat, sensu vocem hanc usurpat. Respicit enim ad verba Christi quibus Pilatum alloquitur. Nemo autem dixerit, Christum cum ait *Regnum meum non est ex hoc mundo*, vocem Mundi sic intellexisse, ut à vitiosis duntaxat mundi in regnando abusus, regnum suum alienum esse diceret. Nam sic nihil ad rem propositam, aut Pilati mentem respondisset. Quo in sensu proprio, si vox Mundi in majore quoque accipitur: (ut fieri necesse est nisi quatuor terminos in syllogismo admittere velimus, nihil falsius illa dici potest), quia quocumque sensu in ea vox Regni accipitur sive de futuro Christianorum statu, neque posito futuro idcirco præsens tolli; neque posito præsentis spirituali, ideo præsens carnis et terrenus eorum status aufertur potest, ut infra plene ostendatur.

V. Superest vox *Regni*, facta & ipsa ambiguitatum; quæ non hanc modo argumentationem de qua in præsentia agitur, sed totum libri hujus, qui de qualitate Regni Christi, insinuat, ambitum, complectitur. Atque hic primum in ipsa voce, deinde in re per vocem significatâ, plures ambiguitates deprehendimus non minus oppositis quam respondentibus insidiosas.

Vocem quod attinet. Aut metonymicè seu materialiter sumitur, ut cum pro populo ad regnum pertinet sumitur: aut citrà metonymiam secundum formalem rationem suam ut cum pro ipso inter regentes & qui reguntur, regimine, seu regendi aut regnandi ratione vel potestate sumitur. Quo posteriori sensu voce regi Christi sumpta, certum est, vim coactivam, qualis est in potestate politica, Regno Christi Spiritualis ac præsens, de quo infra, dicemus, contrariam esse: quod idem tamen de voce regi Christi priore sensu sumpta, dici non potest.

VI. Verum



VI. Verum & hæc posterior regni significatio vel strictius sumitur, & proactiva, ut sic loquar, regnandi potestate, ut cum quis regnum edicere dicitur, quo sensu dicitur regnum Cyri, Alexandri, atque ipsius Christi. Aut ita ut etiam eorum qui regnantur itatum ac civitatum comprehendat, sensu ut sic loquar, passivo, aut qui passivum non excludat, quo sensu regnum ejus dici potest, qui ad illud pertinet, quo genere loquendi civitas Petri dicitur, quæ fuit ejus patria. Atque hoc posteriori sensu passivo Regnum Christianorum in hac argumentatione accipi; ex verbis Auctoris supra ostendimus, ut pote quineo regno considerentur, quatenus ex Rege suo Christo dependent. Jam verò & questionis status & ipsa conclusio, de Regno Christianorum in priori hoc est Activo sensu accepto, agit, aut agere debet. Ex quo intelligitur quam parum firma & solida consequentia sit, quæ unam & eandem vocem in subiecto ejusdem enunciationis aliter aliter in prædicatione intelligit, quæ hic est illa. Quoniam regnum non est ex hoc mundo, si non debent regere in hoc mundo: id est, Qui reguntur, non reguntur à Rege Spirituali non mundano, si non debent regere aut regere alios mundanos in tempore, non spirituali: aut non debent esse, ipsi Patres temporales ac mundani. Ad quæ enim arguere licet: Qui reguntur à Rege cælesti, non debent, ut in sensu Rege terre omnes, si non debent regere alios mundano imperio non cælesti. Adhuc non melius videri possit consequentia, si ita interpretetur: Qui reguntur aut reguntur à Rege spirituali, illi non debent regnari aut regi à Rege mundano, quia ex passiva in activam significationem non fiet transitus. Id tamen falsum esse scimus, etiam confessione Auctoris. Nunc satis est consecutionis hujus inutilitatem ostendere; quæ unam eandemque vocem, in eadem enunciatione aliter atque aliter intelligit. Nam si in uno eodemque Regni aut potestatis genere, potest esse aliquis in alieno regno; aut sub aliena potestate & tamen idem esse Rex, aut super alios potestatem habere: quod in omnibus subalternis potestatibus, sed præcipue Regum subiectis Regibus cernitur; multo magis in diverso genere Regnorum, quorum alterum sit spirituale, alterum Mundanum: quia contraria quominus secundum idem considerantur, eo magis secum conciliari possunt.

VII. Altera vocis Regni ambiguitas, non tam in voce Regni generali: quam in re per illam specialiter significata deprehenditur. Aut enim per Regnum istud, quod hic in assumptione Christianis tribuitur, illud regnum intelligitur quod nontantum ex mundo non est; sed neque in mundo est, quale est Futurum aut cælesti: aut illud quod tamen est ex mundo non sit, in mundo tamen est, quod in præsentem quæ vita Christianis tribui potest; de quo Auctor loqui, ex eo loco ubi Danielis testimonium citat manifestum est. In utroque sensu assumptione vera esse potest. Sed & in utroque, inutilitatem deducta ex eo consecutionis, seu majoris propositionis ostendit. Nam primum in priori patet non diversitatem modò, sed & maximam contrarietatem regiminum, uni eademque populo competere posse secundum diversatempora, præsens & futurum. Nec enim ullo modo sequitur: quia in futura vita longè præstantius regnum sint habituri; idcirco hic nullum Christianum habere posse; nec se quidem, eo quod in futura vita longè meliora nobis bona expectanda sint idcirco nobis in præsentem vitam omni penitus bonorum usu interdictum; cum eorum abusus duntaxat & nimis amor, non moderatus usus vitæ sit. Equidem neque quia vera hereditas nostra non est in hoc mundo sed nos in cælis

manet; ideo nullam in terris hereditatem cernere possumus; neque quia illic est, verus noster thesaurus; idcirco nullam hic pecuniam possidere: pariter neque quia non hic sed illic manentem civitatem aut stabilem patriam habemus: idcirco hic dum vivimus; nullam omnino patriam, nullam Rempublicam, nullam conversationem habere debemus.

Deinde in posteriori sensu quia hoc regnum in mundo necessario constituendum est; certe illud in aliquo è mundanis; aut etiam in pluribus mundanis regnis esse oportet; quia populum ad regnum Christi pertinentem, eodem tempore ad regnum quoque mundi aut plura pertinere erit necesse. Quod si id, quod populus qui dicitur regnum Christi, non est ex hoc mundo, non impedit quominus idem populus aut aliqui ex illo sint pars Regni mundi regnantis serviens; multò minus impedit, quominus aliqui ex illo sint pars Regni mundi, eos qui regnantur regens, quia multo verisimilius & naturæ convenientius est, unum eandemque diversorum regnorum alterius subiectum esse, alterius Regem ac dominum; quàm unum eundemque duobus diversis Dominis (præsertim absolutis & quorum alter ab altero sæpe dissidet) esse subiectum.

VIII. Ceterum in hoc sensu posteriori; quatenus in assumptione aliquid Regnum præsens, quodque in hoc mundo seu in terris locum habeat, Christianis tribuitur latet adhuc alia tertia atque omnium fortè nocentissima ambiguitas. Quæ quia clanculum obrepit, plane stirpis eruenta edicere. Regnum enim quod in præsentem tempore, dum in mundo vivimus, Christianis quoquomodo tribui potest dupliciter sumitur. Proprie aut improprie. Proprie cum de eo regno dicitur quod coactiva; improprie quod precaria potestate regitur: quorum hujus spirituale Ecclesiæ; illius politicum Reipub. regimen exemplum exhibet. Nec obstat quod precaria potestatis regnum aliquando regno coactivæ naturæ sua possit esse nobilius & excellentius. Neque enim proprietates aut improprietates verborum ex naturis rerum: sed ex usu hominum censetur.

Hæc distinctione posita ostendimus majorem syllogismi, quem oppugnamus personatam veritatis speciem ac larvam, mutuari ex propria vocis, Regni significatione: in quâ si isthic ea vox accipitur, videtur ejus consequentia non pessimæ notæ. Cujus enim regnum, in hoc Mundo, proprie dictum non est Mundanum; si in hoc mundo regnare mundano more, non posse videtur. Ceterum in eo sensu minor est falsissima. Non enim omne Christianorum qui in mundo sunt regnum, non est ex hoc mundo; sed tantum regnum improprie dictum, hoc est spirituale ac precarium, quale est Ecclesiasticum. Id enim ipsum quod hoc regnum in mundo sit; nec tamen sit ex mundo; hoc est non mundana & proprie dicta regnandi ratione administratur, ostendit regnum hoc respectu alterius regni, esse improprie dictum. Jam verò à posito regno improprie dicto; ad negandum proprie dictum æque firma est consequentia; ac si quis M. Antonium philosophum Imperatorem: Regem proprie dictum fuisse negasset; eo quod de ipso dici poterit.

*Rex est, qui possit metus  
Es divi mala perhorri.*

Porrò ne id, quod dicimus calumniæ aut cavillationi pateat, occurrendum est objectioni; quæ quis Christianorum Regnum semper proprie dictum esse contendat, quia semper Christum Regem proprie dictum habent; qui etiam Rex proprie dictus, vere dici potest. Quod nos quidem utrumque fatemur ac

ac reverenter agnoscimus. Sed primum potest aliquis semper proprie dictus Rex esse; & tamen idem alio respectu, improprie dictus rex & esse & considerari. Ita potest aliquis populus semper in proprio respectu dictus esse; nec tamen semper in illo considerari. Deinde Regnum Christianorum quia Christiani proprie dictum; hoc est illud quod coactiva & vere regit, imò divina potestate administratur; ad presentem distinctionem nostram pertinere nego, in qua Regno totum ad futurum seculum pertinenti, (quod ipsum multipliciter considerari nihil impedit) aut etiam caelesti modo administrato; oppositum Regnum quod in praesenti seculo & in hoc mundo, hoc est in Ecclesia inter Christianos administratur. Jam vero Regnum Christianorum quia talis proprie dictum; licet in hac vita inchoatum dici possit; revera tamen illud in hac vita plene administrari dici nequit, cum ad futurum seculum potiori ex parte pertineat; praesertim ratione praemiorum ac poenarum quibus gubernatur; quae principaliter ad venturum aevum pertinent. Aut si quia est in hoc quoque aevio, praemiorum ac poenarum dispensatio, illa tota divina ac caelestis est; & ad caelestem sed tamen coactivam regnandi rationem pertinet. Nos vero, Auctorem saeculi, de humano & precario Christianorum regimine loquimur; quod licet in hoc mundo exercetur, non est tamen ex hoc mundo; id est non humano more, & vulgari ex proprie dicta regnandi ratione, exercetur. Quantum enim ad publicum Ecclesiae ordinem pertinet precaria potestate regitur nec regnum proprie dictum dici potest; quod testantur ea omnia, quae ad hujus Regni explicationem ab Autore produciuntur; praesertim Judicia, poenae, Judicet Ecclesiae ipsa arma & bella ad conservationem ejus pertinentia; omnia ferè; non proprie sed per translationem sic dicta.

Neminem autem moveat, quod uni eidemque populo Christi, secundum potestatem quā regitur; modo improprie modo proprie dictum regnum tribuatur. Nam & de ipso ejus Rege, regia potestas aliquando improprie, aliquando proprie dicitur. Quae diverse in Christo potestates, quamvis inter se contraria videantur, cum altera omnis coactiva expers; altera participes sit, tamen respectu unius ejusdemque populi ipsi subiecti, imò verò respectu unius ejusdemque hominis, ab uno eodemque Rege Christo, utraque exercetur; diversis tamen temporibus. Nam in negotio salutis dum tempus est militiae, Christus coactiva abstinere, precaria tantaxat potestate utitur; quā exercetur per Spiritum Sanctum cui resisti à refractariis potest. At cum suspendii vel animadversionis tempus advenit, Christus coactiva utitur; quae per omnipotentiam illam exercetur; cui nulla contumacia resistere potest. Illud enim divinae potentiae genus, quod proprie Spiritus Sancti dicitur, sine dubio ad differentiam ab alio potentiae divinae genere denotandam, Sancti nomine atque epitheto designatur, ab effectu quia in vitae atque actionum sanctiorum homini inferenda inque ipsi propaganda & constanter fovenda ac retinenda versatur, sine qua finis Fidei salutis animarum non contingit. Quia verò sanctissima haec in perfectissimis ac caelestibus virtutibus consistit; ideo neque inferi, neque propagari, neque foveri potest alia potestate quam precaria & quam liberrimum animorum arbitrium intactum & illibatum relinquit. Atque ideo à regimine Regni Christi Ecclesiastico, omnis abesse debet violentiae species. Cum igitur Christus per Spiritum Sanctum in cordibus fidelium regnat; nobilissimo quidem

regnandi genere, sed tamen improprie ac precaria regnat. At cum inde invicta omnipotentia sua vi five suos servat, live rebelles coercet aut punit, non precaria sed proprie dicta regni sui potestate utitur.

Quod autem Socinus alicubi unum & simplex Regnum Christi statuit; nihil contra nos facit. Nam ille de Regno Christi non tantum proprie dicto, sed per excellentiam sic dicto loquitur, quo is in populo suo absoluta potestate regnat, de quo & Paulus 1. Cor. xv. differt; quod aliquando ad tempus à subiectione patris exemptum, idem apostolus, Christum ipsum secutus, dicto loco inquit; quod regnum ob excellentiam suam, peculiari quodam modo & *est* Regnum merito dicitur; de quo Christus ipse *Joh. v. 20. 21. & seqq.* differt.

Praeter istud autem regnum Christi sic principaliter dictum; nihil impedit quominus etiam proprie dictum regnum Christi consideretur in ea potestate, quae ipsi data est in caelo & in terrā, etiam extra ipsius Ecclesiae regimen: quae quidem potestas ita late extenditur ut expellat S. Scripturae verbi solus sit duntaxat qui eam ipsi tradidit, ab ejus subiectione excipitur. Quae quidem exaltatio Christi; quod unā cum illo regno Christi de quo Paulus 1. Cor. xv. loquitur; finem non sit habitura, inde adducor ut credam, quod quamvis illa ad absolutum illud regnum, in quo Christus salutem Ecclesiae suae procurat, plurimum conferat; adeoque etiam (si ira placet) sit necessaria; tamen non in solius Ecclesiae gratiam facta, à Spiritu Sancto dicitur. Sed primum Phil. 11. 8. 9. in premium perfectae Christi obedientiae; deinde *ibid. vers. 11.* in gloriam Dei patris. Quibus addi potest ille quoque exaltationis hujus fructus quem Christus ipse memorat; quod in caelum abierit ut suis locum prepararet. Quae causae omnes, cum etiam tunc in perpetuum mansurae sint, cum fidem ac spem nostram falciri non erit necesse, nihil video quod cogere possit, ut sublata fides ac spei nostrae sustentandae necessitate, haec quoque exaltatio tollatur; praesertim cum Regni & divinae potestatis Christi aeternum mansurae; tot evidentia in S. libris testimonia non desint. Nam ut filius patri subiectus esse dicatur; non est necesse ipsum omni prorsus potestatis dignitate exui; sed sufficit illud absolutum ac independens; quod ipsi ad Salutem suorum procurandum & bellum contra inimicos suos atque ipsius Dei conficiendum; traditum est, in populum suum imperium, deponi. Quippe cum nullum sit in caelo aut terris tam sublime imperium, quod tamen summo Deo subiectum non sit; nec ideo quia ei subiectum est sublime imperium esse desinat. Ut autem Deus sit omnia in omnibus evenire potest; etiam si Christus dependenti à Patre potestate omnes gubernat.

Verum ut eò unde digressi sumus revertamur; ex illata qualitate Regni Christi aut potius Christianorum in hoc Mundo, improprie dictum; quod totius Tractatus hujus praecipuum argumentum est, male inferitur in eodem populo appropriatum inter illos, regnum proprie dictorum dum sunt in hoc Mundo. Nihil enim frequenter est; quam ut in uno eodemque subiecto, multo magis autem in eodem populo, reperiantur plura, quae inter se adeo pugnant videntur; ut in eodem subiecto aut populo inesse; aut secum consistere posse non videantur: ob repugnantes inter se qualitates; quae tamen eidem inesse & seorsum consistere posse, manifestè deprehendamus, quibus est, (ut non attingam controversa) libertas & servitus, aequalitas & statuum diversorum distinctio. Multa &

felicitas, Interior homo atque Exterior. Quorum omnium pleraque semper; quædam autem sæpe, non modo uni populo, sed uni homini simul & conuulsum in se posse videmus. Non modo una semper consistit; quin spiritus & caro in eodem subiecto, dum in hac vita mortaliter vivit, consistant.

Quid est quod & in ipsa contrarietate limitat, utrumque inque populum Cæsar non modo ad Christi aut Dei; sed etiam ad Cæsaris regnum pertinere videmus; atque utroque regi diversis Regibus obno simul & inordinatè posse probe demonstrari, si quis Cæsar in messum Dei & Christi suam faciem immittit. Nim Deus & Christus in Cæsaris messum suum non immittit. Quod si unum idemque populus totis, tanquam levius, quod ab iustis ad diversa regia, potestate potest, quod obstat, quoniam quidem ex alio populo, in Christi quidem spirituali ac celesti Regno serviat; in Mundi autem in regno, regnat & dominatur; si ergo probabilis eum ne taliter servitorem quidem faceret; inferioris Regia est, præsertim in illius domus servit. Annon videmus omnes imperium tenentem Reges, celestis Regi obnoxii esse? Quod si taliter modo, quoniam tamen illi in iustis non populo, regni potestatem exercent? Quod si in Regno unus generis hoc est castro, hinc fieri possit nonnulla potestate, ostenlatur; quare inquit fieri potest in regno diversis generis, quorum alterum est precarium, alterum Civitatum alterum propriè, alterum impropiè dictum?

Denique si in uno eoque Rege, cum precaria & impropiè, quin contra potestas una consistere potest; quod inram Christi exemplo ostendimus: cur in præstanti Cæsariis eadem itaque simul aliquando consistere non possit? Multo magis autem, cur alterius potestas subiecto, alterius divise iniquitatem tollere censetur?

Utrum autem est, ut quum in pluribus diversis regibus non idem quod populus esse non possit; sed quod in eo de quo agimus negotio locum non habet. Hec autem quod Cæsari in iurisdictionem; quod contingit, cum inordinatum est, ne plures diversæ & a se non abesse idem potestates; mutuo concurrant atque collatur; ut certe factum fuisse, si (quod Augustinus pro argumento sententiae suae proponit) Mors aut Regum tempore alia politica potestas in eodem iustis intrusa fuisse, quæ ab illis non deprecaret. Quod ipsum cum sub Roborato accidisset, diversis regnorum ac populi divulsio, necessario consequuta est. Verum illud exemplum pro Augustini sententia; aut adversus nostram non militat. Nam & nos fateamur duo regna politica, à se non dependentia; in uno eodemque populo esse non posse; absque mutui iurisdictionum commissione; quia utrumque eiusdem generis potestatem; hoc est coactivam habet; quæ concurrere nequeant quin ad bellum res deveniat. At regna inter se genere diversa, quæle est Spirituale ac precarium Christi; & coactivum Cæsaris aut alterius Regis, in eodem populo simul esse possunt, absque ullo iurisdictionum concursu quia eorum altera spiritualis; altera Coactiva & politica est, atque eiusmodi inter se limitare habent, inter quos si minerat (ut par est) in offensu utriusque potestatis iure exerceri queunt. Spirituales enim mentes & conscientias hominum & Interiorum hominem, in perfectissimi non virtutum genere molli freno coercet: Coactiva facta hominum externa, & exteriorum hominem, duriori luto, non in virtute quæ cogi non potest; sed in abstinentia iniuriæ & rebus Politicum ordinem spectantibus, frenat ac moderatur. Ita non mo-

do obiectum, sed modus quoque regendi diversa, efficiunt ut hæc potestates secum concurrere atque ideo pugnare non possint.

Quamvis autem ut illæ potestates in eodem populo inoffenso utriusque jure exercentur; eorum tam obiectum; quam modum regiminis diversa esse necesse sit; non tamen est necesse, ut plane nihil sit, in quo convenire possint; aut ut altera ab altera quodammodo dependere nequeat. Imo vero cum spiritualis potestas vel ob ipsam obiecti sui naturam multo ut nobilior; non convenit tantum sed & necesse est ut politica ipsi subserviat atque ancillatur; quemadmodum facta externa & loco motiva facultates in homine, mentis atque rationis imperio sublevere oportet. Ceterum non in eo spiritualis potestati politica subservire debet, quod ipsam politicam potestatem plane destruat, cuius essentia est in iure coactiva, cuius facta externa usu ac Regimine; neque etiam in eo, quod ipsam spiritualis potestatem destruat; cuius essentia est in illo illibate mentium libertatis regimine quod perfectissimas virtutes ipsis insinuat.

Sed in eo præmium, quod cum crassiora vitia hominum crassiori quoque signo coercet; elicit, ut homines facilius sublimiora vitare possint, quam crassiora dediderint. Deinde in eo, quod jus suum cuique afferendo, pacem ac libertatem, præsertim conscientiarum, præcipua animi humani bona, præstet; vindicando innocentes, ab improborum oppressione & iniuriâ, per quum sæpe veritas & consequenter virtus, ita premitur, ut in mentibus hominum regnare nequeat. Veritas enim invicta est, & virtutem efficaciter infert, nisi aliquo, inique servituti atque oppressionis impedimento, quæle est servitus conscientiarum, coercetur; quod impedimentum a moliri, ac ne unquam redeat, curare, quantum ad inservientem spirituali Regimini attinet) præcipuum Politicæ potestatis officium est. Denique in eo ne quid in legum politicarum, quas custodit, corpore, admittat aut habeat, quod legibus quas spiritualis potestas custodit, adversetur; hoc est ne leges politicæ quicquam præcipiant, quod legibus Christi adversetur.

Ceterum ut jubere ac præcipere debeant ea, quæ ad legum Christi observationem propriè pertinent; id planè spiritualis iurisdictionis naturæ adversatur; neque in eo Religio polsit aut dignatur opem Reipub. imò eam non minus atque inimicæ in suam messem aliena talis injuriâ, odit, aversatur & omni ratione repellit.

Tantum igitur abest, ut spirituale atque impropiè dictum populi Christi regnum in societatem unius eundemque populi regendi, politicam ac propriè dictam potestatem admittere nequeat; ut absque eius societate nec planè consistere; nec certe nisi forte miraculis, aut eorum recenti memoria subnixum sit, insigniter crescere aut propagari posse videatur.

Et consistere quidem Spirituale Christi Regnum, in actu hominum, quos inter effert, & nullâ juris aut legum reverentiâ, manifesta barbaries regnat, tam possibile est, quam è sparsio in terram, nulla prius agricoltæ curâ subactam, semine, latam messem exurgere. Nam quod huius arvi præparationi, etiam gentilis potestas sufficere possit, nihil obstat. Non enim id in præsentia agimus, ut probemus Christianam politicam regiminis potestatem, ad Spirituale Christi Regnum in terris in eodem populo plantandum, esse necessariam; sed tantum politicam potestatem quâcumque illa sit

Quod

Quod ubi placuit fuerit, id quoque apparebit, (quod uno loco probare, nostri est institui) tam spiritualis quam politica potestatis usum & administrationem in eodem populo esse, non modo posse, sed etiam debere. Ex quo consequens erit Regorum istorum diversorum proprietates non ita secum pugnare; ut introductio in populum Christi uno; alterum ab ipso plane excludendum & prohibendum sit; quod nobis hoc loco sufficit, ad ostendendum nihil repugnare ut gentilis potestatis locum Christiana occupet: imo vero longe magis Christianorum politicam potestatem, cum Regno Christi spirituali in populo ejus, in bonum fideliū Christi conspirare posse: quoniam etiam gentilis legitime administrata in idem bonum cum ea conspiret. Id tamen addimus, nisi quid aliud impediatur, verbi gratia Expressum interdictum, de quo alibi agendum est. Nam hic duntaxat ipsam Regni spiritualis & politica naturam nude consideramus in eo, in unā secum in eodem populo consistere possint.

## II.

Tam Regnum Christi propriè dictum, seu Coactiva potestatis princeps; quam precarium & improprie dictum, dici potest, non esse ex hoc Mundo. Illud quia tamen cogendi vi prædictum; tamen & invisibili modo & celestibus magis quam terrenis penis ac præmiis gubernatur: hoc quia tamen visibilibus in Ecclesia penis ac præmiis; tamen non Coactiva & Mundana simili; sed precaria & spirituali potestate administratur. In utroque regno Christiani omnes dependent ex Domino seu Rege suo Christo, cum dominationibus & potestatibus suis, qualescunque inter illos locum habere possunt; hoc est tam spiritualibus quam terrenis. Sed Spirituales & Ecclesiasticas potestates in Regno ejus impropiè dicto; politice ac terrenas eorundem potestates; in eisdem Regno propriè dicto, (sicut & omnes non Christianorum dominationes) ipsi sunt subordinatæ; secundum quod dicitur Rex Regum & Dominus dominantium.

## III.

Ex loco Daniel. xi. patet; quia in diebus illorum regnorum quæ ibi ventura prædicebantur, dicitur Excitandum fuisse Regnum Christi; inde sequi illud planè non in futura, sed in præsentia vita excitandum fuisse. Sed non idcirco quia de isto regno ibidem dicitur, quod omnia regna terrena disperdere debeat; concludi potest, ipsam aliorum regnorum per Regnum Christi everfionem, in hac vita fore; cum ista everfioque ad excidium Mundi possit diffundi; cui nullum aliud præterquam Christi regnum superites manurum sit. Neque ex ista figurata & prophetica adumbratione, ulium firmum argumentum duci potest; ad asserendam Regni Christi, qualem introducere vult Autor, qualitatem, aut naturam. Quamvis illud à nobis haud gravatim concedi potest. Regnum Christi, cum regnis hujus Mundi non esse mixtum, licet eodem cum ipsis tempore exstat. Nec tamen inde sequitur, aliquos è populo Christi Reges terrenos esse non posse. Nam si Regum Christi, cum regnis hujus mundi non miscetur, tunc, cum ut totus populus, aut aliqui è populo Christi Regibus hujus mundi subiecti sint; ne tunc quidem miscbitur, cum aliqui è populo Christi, Regnis hujus mundi præerunt. Possunt enim in eodem populo, quoad regna inter se genere diversa, distinctæ jurisdictiones unâ consistere; quarum altera in alio alterius non invadat; cum nec spiritualis Christi jurisdictionis;

politicam Ordinationem Dei destruere; nec mundana jurisdictionem spirituales impedire debeat. Quod autem in isto Regno, leges, judicia, pænæ, iudices, non ejusdem sint generis atque in regno Mundi; id non efficit quominus hoc regnum, cum illo in eodem populo simul consistere possit, ut paulo ante probatum est.

## IV.

Atque hoc loco iterum nobis Autoris argumentum refutandum occurrit, quod plane ad statum controversiæ ab ipomet constitutum pertinet; nam reliqua ferè quæ hucusque adduxit extrâ metas ab ipomet præfixas excurrant. Id autem est tale.

Si inter populum Dei, sub Mose, iudicibus, Davide & Salomone, alia politica potestas esse non poterat; quæ formæ regiminis eorum; ac legibus quas Dei nomine proponebant, non prorsus subiecta foret; etiam inter populum Dei sub Christo, alia politica potestas esse non potest, quæ formæ regiminis Christi ac legibus ipsis repugnet. At verum prius. Ergo & posterius.

Ad quod argumentum antequam respondeamus; primum illud Lectori animadvertendum est, non totum istum Syllogismum aut omnes ejus conclusionis partes contra nos pugnare. Nam & nos libenter concedimus; nec olim in populo Dei, potestatem ullam esse potuisse; quæ Mosis legibus non prorsus subiecta foret; neque nunc in populo Christi esse posse; quæ Christi legibus adversetur. De formâ Regiminis, longe alia est ratio. Possit enim in regno Christi hoc esse in populo ejus Regni, præter illam potestatem quæ spirituali regimine in Ecclesia exercetur; aliam esse potestatem; quæ politica Regiminis forma exercetur in Republicâ, supra ostendimus.

Itaque in præsentii argumento connexus majoris falsum est: quia ab uno populo Dei factu, ad alium cujus longè diversa sit ratio, non potest ulla firma necti conclusio. Nec enim mirum est, olim in populo Dei sub Mose aut Davide, non potuisse dari aliam politicam potestatem, cujus regiminis forma, à regimine Mosis & Davidis differeret: quia ipsius quoque Mosis & Davidis potestas erat politica. Dux igitur politica potestas, absque constitutione jurisdictionum, imò absque pugna & divisione eius Reipub. in eodem populo consistere non poterat, quod sub Solomon accidesse commemoravimus. At nunc in populo Christi, quia ejus regnum est spirituale & longè diverso à politico regiminis formâ, gubernationis modo administratur: potest ista potestates unâ consistere demonstravimus ob distinctas jurisdictionum istarum limites non modo ratione obiecti; sed ipsius quoque regiminis formæ. V. d. eodem capitulo §. 1. Altera enim in talis hominum externi ordinis politicam spectantibus, altera in mentibus & conscientiis ad perfectissimas religionis ac morum virtutes sectendis versatur. Itaque Politica jurisdictionis, in potestate sua exercenda, ne si velit quidem (quod nominatim hominum virio intellexit tentatur) potest in religionis negotio ulium facere occupare. Ecclesiastica verò & spiritualis jurisdictionis; (quoniam quodam ad Christum ipsum attinet) ne si possit quidem, vult in Reipub. negetia potestatem suam intrudere, quia Christus ordinationes Dei circa potestates superiorem, non solum, imò istarum potestatum ordinem sanxit & confirmavit. Præterea (quoniam ad potestates Christo in Ecclesia subordinatas pertinet) ne si vellent quidem, possent in Republicâ

negotio, potestate suâ exercenda quicquam proficere. Carent enim coactivâ potestate: proinde ad resistendum hominum minimis spiritualium improbitati plane sunt inermes. Ac veluti fidi hominis ætus, verbis à capite nostro averti non potest; nisi violentiâ repellatur: ita hominum minimè spiritualium aures surdæ sunt ad omnem virtutis ac religionis vocem, nisi manus eorum objecta vi magistratus coercerentur. Rursus ut plagis & verberibus, aut ulla violentiâ, nemo pellici potest, ad amorem rerum cælestium, nisi loco injuriarum, quæ animos potius irritant; blandiores adhibeantur illecebræ: ita hominum mentes, qui spirituales evadere velint recalcitrant omni coactivâ potestate, nisi blanda & molli Ecclesiastici regimini mansuetudine, foveantur & sectantur ad religionem. Itaque potestas Magistratus versatur in frangenda improborum licentiâ: at potestas Ecclesiastica versatur in stectenda & adjuvanda proborum ac spiritualium imbecillitate. Nec rigor politice potestatis quicquam terroris aut moleste afferre potest, ut qui sunt sub Ecclesiastica potestatis imperio; nisi velint ex Christianorum centum, regere in partes sceleratorum, quibus solis supbia legum inscita sunt. *Vix autem non tenere potestatem habent: et habent laudem ab illâ.* Non igitur implicet illa in contradictionem; diversa imò contraria in eodem populo Christi, jurisdictionum pugna, tam in diversis objectis versentur: nec altera alteram impedire; aut secum secundum idem concurrere aut collidi possint.

## V.

Non iam hic Autorem fateri politicam potestatem, quid conferre regno Christi; quod ipsum probabiliter edidit. eam cum isto Regno non pugnantem cui usum navat operam. At nos eam Spirituali Regno Christi plane necessariam esse supra eodem cap. sub finem §. 1. demonstravimus, quo Lectorem remittimus.

## VI.

Quod ad locum Esaiæ XLIX. 23. attinet; quantum è prophetiis locis quæ propter obscuritatem verborum in variis sensus pro libitu torqueri solent, confectiones maioris momenti non libenter nectamus; Tamen mirari satis non possumus quid impulerit Auctorem, quod huic loco nimis alienum & à verbis abhorrentem sensum tribuat. Quid enim obstat, quamvis Ecclesiæ potissimum alimentum spirituale sit; Reges autem quæ tales corporalia tantum Ecclesiæ procurare possint; quominus id boni per quod augetur, atque incrementum sumit Ecclesiæ licet illud perfectioni sensu Spirituale dici nequeat, nutrimentum tamen Ecclesiæ dici possit? Quantum enim ad plantationem & incrementum Ecclesiæ conferre potest libertas prædicandæ veritatis? atque illorum impedimentorum amotio; quæ veritatem in injustitiâ detinere & promotioni ejus obstat solent? Præterea ipsorum Regum pietas, ad quorum exemplum subiecti populi, innato quodam instinctu trahuntur? Ut reliqua propagandæ religionis adminicula taceam, quæ Reges & Regina Ecclesiæ præstant, posteaquam ad agnitionem veritatis pervenerint. Si gentiles etiam magistratus, aliquid (ut hic fateretur Auctor) conferunt Regno Christi; quanto magis Christiani? Cum igitur Regibus postquam conversi fuerint (eos vero Deum converti velle constat) multa videamus quæ propagare possint Ecclesiam; cur istud nutrimentum quod ab eis sumptura Ecclesiæ prædicatur; spirituale esse volumus; cum eos spirituales nutritios esse non posse, sciamus;

& tamen nutritios dici à Spiritu Sancto videamus? Annon ut per translationem nutritii dicuntur; ita nutrimentum quoque per translationem, id commodi, dici potest, quod illi ad incrementum Ecclesiæ conferunt? Præterea cur istud nutrimentum ad id restringamus, in quo illi ipsi, si maneant Gentiles, nihil conferunt Ecclesiæ; sed tantum aliqui è populis ipsis subiectis? Annon additur isthic de iisdem Regibus & Regina, *pulverem pedum suorum lingunt?* Hæc verba quomodo ad explicationem Auctoris detorqueri possunt, An cum aliqui, è subiectis Regum in gremium Ecclesiæ recipiuntur; alio gentiles Reges ac reginæ pulverem pedum Ecclesiæ lingere dicendi sunt? Si vero, tantum abest, ut denitillioris specie Ecclesiam tunc honorare videantur; ut tunc vel maximè ipsam calcare, deprimere ac persequi solant; dum subiectos regni sui cives a professione susceptæ invitæ sibi religionis abstrahere contendunt. Idem de loco *Apoc. XXI. 25.* dicendum arbitror. In quibus locis ab aperto, & veritati; imo verò tot secularum ac populorum experientia, consentaneo sensu, ad nescio quas nimium duras & abnormes expositiones desciscere, nihil aliud est, quam ut dicitur; cum domi tuæ siliquum panem habes, emendicato fursu vesi malle. Ac profecto Theologorum consensus ejusmodi expositiones damnavit; quæ sine urgente necessitate, à sensu verborum proprio aut saltem viciniore & eorum significationi congruentiore, æquo longius discedunt. Nam quid à verborum sensu alienius fingi potest quam ejusmodi glossa. *Reges erunt nutritii Ecclesiæ*, hoc est quidam Regum gentilium subditi, frendentibus licet ac renitentibus ipsis regibus (tales enim eos esse necesse est dum gentiles manent) adiunguntur Ecclesiæ. Aut *Reginæ pulverem pedum Ecclesiæ lingunt*, hoc est quidam earum maritis subditi recipiuntur in Ecclesiam. Ex ejusmodi fortè expositionum licentia originem traxit, illa adversus Sacra Scripturæ auctoritatem iniquè excogitata Nasi Cerei contumelia; qua licentiâ permissa, nihil à Sacris libris certi concludi poterit.

## VII.

Christianorum sortem esse ut per afflictiones ingrediantur in gloriam Dei; ita intelligendum est: id plerumque ac frequenter fieri. Non tamen semper atque perpetuo etiam tunc cum nondum Ecclesiæ in iusta sui incrementa adolevit; quanto minis semper postquam in eam magnitudinem excreverit; ut in ramis ejus volatilia cæli nidificare possint? Quamvis ne tunc quidem ab humanæ sortis vicissitudine, exempta esse Ecclesiæ potest.

Deinde afflictiones piis etiam in secundissima Ecclesiæ fortuna deesse non solent. Ut alia taceam acriores tentationum stimuli: & pugna cum iis difficillima & molestissima. Præsertim cum secundæ res, acrioribus stimulis animos hominum explorent quia miseriæ tolerantur, felicitate corruptimur.

Ac profecto Dei consilio Christianos; ad crucem duntaxat, hoc est ad res adversas ordinatos ac destinatos esse; nec unquam secundæ & ex voto fluentis fortunæ tentationibus exercendi posse; neque Sacra Scriptura usquam asserit; & ratio sana abnuat. neque permittit, ut quos Deus cælestium spirituum spectaculum esse voluit; eos à perfectionis propemodum virtutis specimine edendo; voluntate & consilio ejus exclusos putemus.

Qui dominatur, quâ dominatur afflictionem à subditiis pari non potest, sed & dominatio ipsi eripi propter Christum; sive à subditiis, sive à potentiori Domino potest, nec ista patientia magis involuntaria dicenda erit, quam cum pii propter Christum directionem

direptionem bonorum patiuntur. Non enim omnis violentia involuntariam patientiam arguit; quoties illa vis facili veritatis rejectione; aut dissimulatione, evitari potest. Quid? quod & retenta dominatione, multis afflictionibus propter Christum obnoxia esse potest? Nam ita sunt res humanæ, ut etiam maximi Reges, ingentibus damnis atque injuriis pateant. Nec illorum malorum patientia ideo coacta aut imperfecta est; quod à potentiori inferantur si nullo negotio prodita Christi causa, evitari possint. Omnis tere persecutio fidelibus à potentiori inferatur; neque id ipsorum virtuti, aut gloriæ detrahit; quia se ab importatione validiorum expedire possunt, nisi crederent

*Esse neque ingens animam præferre pudori.*

## VIII.

*Heb. XIII. 14.* Non habemus hic *manentem* civitatem.

I. In his verbis, de Christianis nihil dicitur oppositè ad Judæos gentesque. Nam & Judæi gentesque non habent hic manentem civitatem; cum & illi moriantur plerumque superflua patria sua; & ipsi patriæ suæ possint esse superflui. Neque id obstat quod ea ratio adhibeatur ad persuadendum Christianis ut exeant exemplo Christi extrà castra; quod Christianorum proprium est. Neque enim novum est, Apostolos dum nos cohortantur ad officium Christianum, ut ejusmodi rationibus quæ etiam Judæis gentibusque competunt; ut cum nos ad *divergentiam* Paulus hortatur ait. Nihil enim intulimus in hunc mundum, nec efferre quicquam possumus. An id quoque oppositè ad Judæos gentesque dicitur? Scilicet Judæi aut gentes intulisse in hunc mundum; aut ex eo extulisse aliquid poterant? Aut Judæi manentem hic in terris civitatem habebant, quæ venturo pauculos post annos excidio jam erat destinata? Quod si Auctor urgeat Tamen Judæos & gentes habuisse hic qualescunque civitates suas, quatenus erant Judæi & gentes. Christianos autem quæ Christiani fuerunt, nequaquam; id contra nos nihil facit: qui ultro fatemur Christianos *secundum quid* hoc est qui sunt Christiani; non habere hic terrenam aliquam Rempublicam. Nectamen inde cognominis fallacia non expers consecutio necti potest; eos ipsam simpliciter tanquam alicujus gentis cives habere non posse: de quo hoc loco duntaxat quaeritur.

II. Etiam si non additum fuisset epitheton *manentem*, quod evidenter Judæis gentibusque nobiscum commune hoc enunciatum facit, tamen verba Non habemus civitatem, non id significassent; nos plane non habere, aut non agnoscere debere ullam in terris patriam aut Rempublicam: sed non tanti illam facere; ut non pluris æstimemus communionem cum afflictionibus Christi. Ut cum *Joh. vi.* Christus ait: *Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam*: non ille cibo aut curâ vel labore circa illum suscipiendo interdicit; sed cibi cælestis potiorum curam commendat. Non damnat cibum communem Christus, nec se ab eo abhorrire ostendit, cum ait *Joh. iv.* *Mens cibis est ut exequar voluntatem patris.* Sed comparatione quadam, Spiritualem illum cibum longè potiorum esse ostendit.

## I X.

Differentia inter populum Dei antiquum & novum; non in eo fuit, quod Israëlitis terram patriam Rempublicam. & forenses leges habere liceret; Christianis autem nihil horum habere liceat. Sed in eo primum quod illi populo Deus legem moralem im-

perfectiorem per Moysen; huic verò perfectiorem per Christum tulit. Deinde quod ille unigenitus filius; iste per omnes gentes propagatus fuit. Denique quod ille, cum olim extorris; neque sedem patriam, neque Rempublicam haberet; & tota quondam Majoribus ejus promissa, possessionis vacua non esset, Deus ipsum in possessione terræ Cananæ introduxit; ibique Rempublicam ejus certis legibus forensibus, ad ipsam aliarum gentium latis, constituit: hæc autem populus ex Christianis constans; quia ratione singulorum ad quos vox Evangelii pervenit, suas patrias sedes, suas leges atque Respublicas habebat, Deus ipsi per Christum nihil horum dire necesse habuit; tantum potestatem ac magistratum qui in singulis regnis, patriarum legum, pacis, ordinis, iustitiæ, possessionum omnium civium custodes ac vindices sunt, obsequium ac reverentiam cunctis injunxit; quorum ne idcirco vilior esset auctoritas; quod ab ipso immediate, (ut quondam in Judaicâ Repub.) istæ potestates constitutæ non essent, earum ordinationem pro sua agnovit; easque etiam in ipso gloriæ usu, ministras suas esse declaravit; idque solemnè lege per Apostolum gentium, quò cunctis ad noticiam perveniret, promulgavit. Ex quo patet differentiam inter illos populos ab Auctore propositam quam is fundamentalem vocat; ipsam esse sine fundamento.

Quæstio an Respublica populo Christi commissa sit: ad controversiam nostram non pertinet, qui id tantum quaerimus utrum eâ sit interdictum nec ne.

## X.

Regnum Christi, quod nunc inter homines administratur; præter cælestis civitatis promissum; nihil aliud continere quam benedictiones spirituales, excepto Auctarii promisso, tam ridiculè dicitur; quam faceret olim de Sroicis dictum est, eos solos esse Reges sapientes, divites, præcipuè sanos, nisi cum pœuita molesta esset. Quod enim an illius auctoris promissio, non est promissio? Nemo negat bona & promissa spiritualia corporalibus esse longè meliora, & optabiliora: & unice præ cæteris necessariâ. Verum id non efficit: quominus ista quoque ipsa sine bona, & optabilia; aliquando & necessaria: quominus item à Deo peti; atque impetrari possint; ac proinde sint licita nec ullo modo interdicta.

## XI.

Abrahami & patrum peregrinationes; & in posthuma secula dilata terræ promissæ possessio, non corporei exilii ac peregrinationis nostræ à terrestri patria; sed figura fuit dilata in posthuma temporis, adeundæ à nobis cælestis hereditatis. Nec inde quod sacerdotes & Levitæ exortes essent hereditatis terræ Canaan consequitur nos aut patriam ac Rempublicam habere, aut patrimonium possidere non posse. Figurarum istarum antitypi, non in carnalibus; sed in spiritualibus rebus querendi sunt.

## C A P. III.

*De peculiari Legum Christi natura cumque à Mundi legibus differentia.*

## I.

Leges Christi an graviore decernant penâ per  
LIII 3

cas; quàm leges humanæ aut Mosaicæ; ad questionem nostram non nimium pertinet: ejusque rei disquisitione à nobis citra dispendium causæ omitti potuisse videtur. Contineri tamen nequeo, quin paucis attagam quid de ea Auctoris dissertatione sentiam; quia & hoc ad illustrandam questionem quam tractamus intelligentiam, inutile non fore existimo. Velim igitur damnatus ab Autore propositam hanc assertionem, quo magis recedere possit, à propinquum nostrum saltu continuo. I. Nec enim simpliciter verum esse videtur, in Lege Christi, quæ gratiæ, veniæ, clementiæ plena est, rigidiores pœnas esse; quam sint in aliis, præcipue Mosaicis legibus. Illud tantum verum est, potestatem punientis Christi longe majorem esse potestatem punientis Magistratus sive Judæi, sive alterius gentis, cum ille non nisi corpus accideret pollet, Christus etiam animam. Deinde illud quoque verum est quanto nobilior est mens ac spiritus corpore, tanto graviores esse jacturam aut pœnam, multo magis autem mortem, æquius quam corpus. Quia vero lex Christi est potius spiritualis, non nisi spirituales peccatis peccatis contra se commisit, consuetudine potest: quæ natura sua per se considerate, ut ostendimus, graviores sunt co peccatis. Verum id, quod attinet severitatem aut clementiam, decernentis eas judicis, plane est ex accidenti, cum in per se indulgentissimo clementiæ genere leges suas exerceat; quod ex venia peccatoribus proposita, & multiplici benignitatis ejus specimine patet. Præterea cum reliquorum, etiam apud Judæos & gentes, Magistratum, judicem, duxim, quamvis invisibilem, gubernatione reguntur; & pœnas corporis gravioribus peccatis nrogitas; supplicia quoque animorum; aut certe eisdem status miseriæ; quæ in Christi lege damnatos manent ferè consequuntur; non videtur melius aut mitius cum us agi; qui sub aliis legibus, quam qui sub Christo, extremo supplicio percussus inno à iugo regidius illi secundum quid plesti videntur, qui sub lege Christianæ indulgentiæ experte, perierint. Ita ut absolute ac simpliciter loquendo; etiam naturâ suâ ac per se, vix possent dici severiores pœnæ exigi, à Christianis, quàm à reliquis, nisi fortè quatenus evenit, ut Christiani damnati; longe propriori felicitate excident, quàm reliqui; quod ipsum quoque est ex accidenti.

II. Sed etiam concedamus, planè graviora supplicia exigi in Regno Christi, quàm alibi, tamen ea quæ hoc loco dicit Auctor, non simpliciter vera esse videntur. In quibus Autor hallucinatus est, eo quod de Regni Christi naturâ & qualitate scribens, accuratorem hujus Regni distinctionem neglexerit. Nam hoc regnum, aut est latius sumptum; quod respicit eos etiam, qui ad Ecclesiam Christi non pertinent; quod plane coactivum est, ac proprie dictum, sed cælestis ac divinum; de quo quia Auctor non tractat; nos quoque non loquimur: aut strictius, quod ad solos Christianos restringitur. Atque hoc ipsum aut est proprie dictum, seu Coactivæ potestatis particeps, aut precarium. Illud ad futurum aut certe cælestem & invisibilem: hoc ad præsentem & hujus vitæ; ac terrenam seu visibilem Ecclesiæ gubernationem pertinet. Illius jurisdictionem solus Christus immediate; hujus medianter Ecclesiâ exercet. Ideoque illam oculis corporis non cernimus, sed fide duntaxat & plerumque tanquam futuram apprehendimus; hæc oculis subiecta est & in hac vitâ visibiliter exercetur. Et quamvis in hoc Scripto interdum de Regnorum istorum utroque promiscue Auctor loqui videatur; quia tamen illud regnum de quo tractat, in locum regnorum politicorum substituit; quæ oculis subiecta sunt, & ad visibilem regiminis rationem pertinent; ideo de vi-

sibili, quod in terris in Ecclesiâ usurpatur, Regno Christi, cum concludere ac principaliter loqui necesse est. Cui certe falso tribuit, quod gravioribus pœnis violatores legum Christi coerceat, cum neminem ejusmodi supplicio afficiat, quod is qui puniatur, si velit ac serio contendat, effugere nequeat. Graviore enim illæ pœnæ quas Auctor exaggerat, sicut & præmia nobiliora, ad illam jurisdictionem pertinent; quam nec oculis videmus, nec rerum magistrâ experientiâ, sed fide duntaxat comprehendimus; & quidem tantum futuram. Io sit, ut fidei Christianorum caltioniam & virtutis perfectissimæ specimen; pœnæ illæ non violent, nec delibent: Quia Fidei, ut sic loquar, meritum ac laudem præsentia tantum & visibilia; tam præmia, quàm supplicia; non autem futura & invisibilia immittunt.

## II.

Verum ex ea dissertatione Auctor deducit, ali-quod quasi adversus sententiam nostram argumentum, quod inspectione dignum est.

Cum Christus peccata subtiliora, contrâ Spiritualem legem suam commissa, eodem loco æstinet, quo gravissima Legis crimina: si leges Christi, sicut antiquæ corporalem trahant secum executionem; occiderentur, qui irascuntur, convitiatur mente impudica aliquid illicitum concupiscunt. Atqui hoc absurdum est. Ergo leges Christi non ut antiquæ corporalem secum trahunt executionem, sed spirituales, qualis in Ecclesiâ præscripta est. Huic argumento quia idem apertis verbis conclusit, quod nos quoque sentimus planè subscribimus.

Verum enimvero si ea quæ supra dixit Auctor, simul comprehendas, læret in eo aliud occultum adversus nos argumentum; quod è latebris suis protrahendum ac refellendum est. Id autem est tale.

Quæ pari imò eadem pœna digna à Christo judicata sunt; eodem modo puniri debent. Ita, convitiis, impudica cogitatio, pari imò eadem pœna à Christo digna judicata sunt; quæ homicidium & adulterium. Et ista pari imò eadem pœna punienda sunt. Atqui ista subtiliora delicta sub Christo morte corporali puniri absurdum est. Ergo & homicidium, adulterium, ac cætera sub Christo morte corporali puniri non conveniunt.

Resp. Totum hoc quoque argumentum in sensu sano intellectum, à nobis concedi potest. Quæ enim pari, imò eadem pœna à Christo digna judicata sunt, eodem modo puniri debent: sed in ejusdem genere; in quo ista, eadem pœna digna judicata sunt; hoc est in spirituali. Cum enim spirituales legem Christus tulerit, non in externis hominum actionibus hærentem; sed ad intimas mentium fibras penetrantem; neque in gratiam continendæ societatis hominum cui externarum actionum frægem ac regimen sufficit; sed in gratiam salutis animarum quæ penitiori mentium curâ & sanatione indiget; tam noxium est salutem animarum occidendi aut machandam animum habere; quàm occidere aut machari. Ideo tam delinquit in spirituali judicio, qui peccandi animum habet, quàm qui reipsa peccat. Imò longe majus est in spirituali judicio delictum occidendi animum habere, etiam si non occidas, quàm occidere, licet animum non habeas occidendi. At in alio judicii genere puta civili atque politico; diversa ista delicta pari pœna digna, ne ab ipso quidem Christo judicantur, qui probe novit quod societatem humanam, cogitationes nuda nisi ad æquum deducantur, ferè nihil lædant; quamvis salutem animarum noxiè lædant.



Non igitur mirum est, in iudicio Christi spirituali, quod saltem animarum respicit, diversam esse delictorum estimationem; quam in iudicio civili atque Politico; quod externam duntaxat & civilem gubernationem spectat. Itaque in sensum quem explicavimus, quoniamdam maior, ita tota argumentatio vera est, & a nobis admittitur.

At si quis ut nostram causam ferat, Majorem ite proponat. Quæ pars uno eadem pænâ à Christo in suo iudicio digna iudicata fuit; ea ubique & quolibet in iudicio, eodem modo puniri debent; falsam eam esse ex eo, quæ à nobis dicta sunt arguimus; nec ullo modo probari posse contendimus. Nisi quis velit eam ita proponere, ut quæ Christus ubique eadem pænâ digna natus; ea etiam ubique eodem modo punienda aliter. In quo casu minor manifestæ falsitatis convincitur; cum Christus non in quolibet, sed tantum in suo spirituali iudicio, æstimationem horum peccatorum faciat; ob liquidam rationem quæ ab ibi locum non habet, nisi in iudicio animi atque conscientie, & ocularum cognitionum; quo humana & forensia iudicia non pectungunt.

Neque enim hic Christus Stoicum dogma de æqualitate omnium peccatorum trahit, sed tanquam cælestis animorum medicus latentia in ipsis animorum penetrabilibus peccatorum ulcera scrutatur; nec interesse ad animæ intentum offendit; herente intus, an in externam sanem relutulo carcinomate pereat; simul tacite moralis antiquæ legis imperfectionem tangit ac perficit, quæ nihil propemodum in omnibus decem præceptis suis habuit, quod non forensi lege custodiri atque vindicari potuerit atque debuerit: excepta forsitan unica de concupiscentiâ lege, quam & ipsam; sed nonnisi in actu erumpentem, forensi jurisdictione vindicari potuisse, dubium non est. At Christus leges suas ejus perfectionis esse ostendit; quarum custodiam gerere & executionem contrâ imprigeros, nullus Magistratus præter eum qui mentium inspector esse possit, administare queat. Ideo quædam ejusmodi peccatorum iudicia atque supplicia commemorat; quæ planè extrâ forum humanæ ac politicæ jurisdictionis esse, atque ad spirituale duntaxat iudicium pertinere, nemo non videt.

## III.

In altera Capitis parte Auctor rem verissimam & quam libenter concedimus, probat iis rationibus quæ plane repudiamus. Nam Christum maiores homini virtutes præscribere, quam humanis solum præmiis incitatus præstare valeat; & ipsi asserimus. Cur enim obsequio ejus humanis maiorem præmiis mercedem constituit? Sed non idcirco quicquid homo, humanis solum præmiis incitatus præstare nequeat; præscriptum quoque ipsi à Christo censemus; nisi id ex verbis & legibus ejus evidenter ostendatur.

## IV.

Dilectio erga quosvis inimicos, etiam Dei & Christi hostes, parum diversis præceptis, partim per analogiam legis Christi præcepta est; sed neque in eo gradu, in quo erga ipsum Deum & Christum præcepta est, nec ipsius Dei & Christi dilectioni comparata. Quæ sola est, cui omnia, erga reliquos omnes qui diligere possunt, caritatis vincula, atque ipsa vitæ nostræ ac salutis dilectio, cedere debent. At propter inimici dilectionem, non modo erga reliquas omnes necessitudines; sed ne erga nos quidem ipsos caritatem abicere iussi sumus. Nec enim

quia orare pro ipsis, per ignorantiam peccantibus, Christi exemplo incitatur, ac præcepto quoque jubemur; idcirco, aut nos ipsos aut carissima quæque præ illis odisse; aut vitam vel salutem eorum, vitæ ac salutis nostræ præponere usquam juvemur.

## V.

Patientia quoque suorum inimicorum à Christo præscripta est; quæ adeo leges Mundi politicas non tollit; aut ab eis non distat, ut etiam in iis la præstant; quoniam ne quis in iis præstare iudex aut vindex esse velit, quædam præstare iola legum custodibus permittuntur. At eum ne per magistratum quidem in suum ius pænâ sit. Recte id quidem, & eum sententia ratione. Nec enim Magistratus, ut pote functionis suæ & à Deo ob humani generis necessitatem ordinatæ, oporè ac ministerio, ad gravam animi libitatem, aut multibrem impotentiam abuti convenit. Ullo autem qui talis, ac nimis quoque sui juris perfectio, nulli atque impotentis animi vitium est. Quod etiam legibus divinis reprobatur; non idcirco Magistratus usus nullus erit. Imò longè melius & facilius justitiam atque pacem inter cives tuebatur; relique repentibus & suum cuique reddi curabit, quoniam ejusmodi animorum exulcerationes; imò vero & pacatæ, sed nigrum stricte sui juris summi persecutiones; nullas in ejus gubernatione tem estates excitabunt. Recordetur Auctor quid apud suum Grotium Ulpianum pronunciet. Non improbat Prætor scilicet ejus qui tanti habuit re carere re propter eam sæpius litigaret. Hæc enim cogitatio ejus qui lites execratur non est visuperanda. Non igitur ejusmodi patientiâ à Christo præscripta Magistratui qui legum hujus Mundi custos est, aut ingrata aut adversa esse potest.

## VI.

Sub Vet. Testamento dilectionis legem, circa impios & mortis reos, non restrictam fuisse sed ad eos non pertinuisse dicendum est. Prius enim lex contrâ mortis reos lata est, quam ulla dilectionis mentio fieret, ut patet ex Exodi initio ad cap. xx. Cum verò ex subsequenibus pateat impios & mortis reos, ex mente Auctoris olim inter inimicos reputatos fuisse; apparet eum hic Dilectionis inimicorum, legem restrictam intelligere. Quoniam tamen quomodo olim restricta dici possit; eum nusquam ante lata fuerit, non capimus.

## VII.

Idololatriæ & læsæ religionis reos, quod antiqua lex Magistratuum pænis subiecerat; imperfectionis ejus signum erat; quod ejusmodi religionis præcepta traderet quæ servili pænatum metu & coactivâ potestate; in illi veteris populi prodigiosa conservarentur. Nunc in lucis Evangelicæ libertate ac perfectione, omnia quæ ad religionem pertinent; sed præcipue divinissima Christi præcepta, quæ ex perfectissimis virtutibus constant, illiusmodi sui conservationem designantur; nec per naturam suam ullo modo ferre possunt. Præsertim cum eis non desit Spiritualis jurisdictionis modus à Christo traditus, quem in veteri lege præter Magistratum animadversionem fortè non reperias.

## VIII.

Publicam & civilem adversus maleficos resistenciam in populo Christi substatam esse per leges eius fundamentales,

fundamentales, nulquam legitur; cum Christus de publicis potestatibus nulquam aliam legem per se aut per Apostolos tulit; nisi per quam, eorum potestatem, etiam in usu gladii, confirmavit. Nec sublata privatorum resistencia publicam tollit, sed potius ponit & confirmat, cum potius potro publice resistencie jure, private licentia tollatur; & nihil magis publice defensionis, non modo potestatem confirmet; sed etiam necessitatem ostendat, quam privata interdicitur, cum absque aliquo resistencie adversus maleficos genere humanum genus durare non possit.

Nam quod in locum humane atque ordinariæ Auctoritatis atque ipsius Christi miraculorum defensionem substituit; id quidem recipiendum esset, si Deus atque Christus homines perpetuo, præficerent in eternam que ab ipsis sunt actionum genere, ipse immediate & miraculose, non autem per homines, & citra miraculum regeret. Possit enim illud Deum atque Christum præstare nemo dubitat. Sed an id ordinariæ voluit id vero inter nos queritur. Proinde a potestate esse invalida est consequentia. Nōde autem Deum & Christum, à veteri & ordinario hominum per homines regimine recedere, docuendo sunt ordinationes Magistratum; quæ etiam sub Novo Fœdere Dei ministræ dicuntur, in quibus ne gladii quidem potestas sublata est.

Præterea quod fidei sub Novo Fœdere natura, in Ecclesia perpetuum & ordinarium miraculorum usum, non tenet: nullo autem modo miraculosa Christi regantis defensio, ordinariæ per Magistratum defensionis defectum supplere posset; nisi ipsa quoque esset perpetua & ordinaria, hoc est non miraculosa.

Denique si in spirituali quoque regimine Ecclesiarum, ad quod pertinere nequeant, nisi iij se se spirituali iugo subiicerent id est homines non pessimi: & in quo Christus, per Spiritum suum, peculiare in singulis gubernationis genus exercet: tamen ob imbecillitatem hominum, noluit Christus, ab ordinario & miraculi experte, hominum per homines regimine; ac penarum visibilium contra maleficos, quamvis spirituali, resistencia recedere: certe in carnali & politico regimine, quod contra effrenes ac sceleratos homines publico gladio à Deo antiquitus armatum est, multò minus decuit, ordinariæ & qui solus frenandæ improborum proterviæ par esse potest, ordinem ac resistenciam modum aboleri; substituto in eius locum miraculoso & invisibili, Dei aut Christi interventu.

## I X.

Servator noster Spiritualium legum Legislator uni-eus, civilium legum nullam susculit; quæ modo a pertæ Dei voluntati non repugnaret. Quinimo obsequium omnium in obsequio custodibus earum præstando, confirmavit; & in suo singulas statu integras reliquit. Legalium autem Magistratum potestatem; integras reliquit. Legalium autem Magistratum potestatem, in eum translatam falsò supponitur: cum & Christo in cælis regnante, istorum Magistratum potestas aliquamdiu duraverit; & securo Reipub. exidio, Magistratum quoque ejus potestas abolita fuerit; non minùs quam Punnicorum excisa Carthagine; aut Parthiorum potestas everso Arsacidarum imperio. Non potest autem dici translatum, quod abolitum est.

## X.

Spiritualium legum promulgatio, non susculit civi-

les ullius gentis, multò minùs Judaicæ leges. Neque ex eo si Politicæ Mosis instituta, typum & figuram Christi Fœderis fuisse concedam, ilico sequetur, uti sic umbratæ & adventu sui antitypi cessare debuissent. Non enim omnis similitudo aut figura umbratica esset, præsentis suo antitypo cessare debet, nisi ea sorte, cum nullus alius usus est, nisi ut adumbraret id, cuius umbra est. Hominis exaltatio super alias creaturas de qua Psal. cxvi. legimus figura fuit, exaltati Christi Heb. ii. Num igitur cessavit, post exaltatum Christum? Certe Politicæ Mosis ordo ut ante Christum natum, ita & post susceptum à Christo Regnum per annos 40. necessarium sui usum præbuit.

At enim politica Mosis instituta in iis saltem, qui ad regni Christi consertium vocati fuero, cessare debuerunt. Sed quæ à Magistratu politici; aut legum politicarum quoque eos eximere audeat; quæ Christus & Apostoli fuerint? Quod si non cessavit in parendi, (quoniam salva esset Respub.) necessitas, ne imperandi quidem cessavit potestas aut licentia: & contra cessante imperandi jure atque licentia, parendi quoque officium cessasse necesse est: quod saltem esse ne Autorem quidem negaturum puto. Necessitas enim parendi omnibus sine delectu potestatis; sive illæ Mosaicarum sive alterius Reipub. legum custodes essent, Christi & Apostolorum mandato imposita est.

## X I.

Humanarum legum imperfectio, præcipuè respectu legum Christi agnoscitur potest: ceterum non impedit, quominus perfectissimæ legi spirituali subiectus populus iis pareat atque obsequatur: præsertim iis quæ certo justitiæ fundamento nituntur: aut quæ certæ injustitiæ sunt expertes. Porro incerto justitiæ fundamento niti, quæ naturali jure nituntur, simul gentium ac civilium (quæ jura per lubricum hominum iudicium contemptum Auctor designat) tam promptè negari potest, quam confiderenter asseritur. Quod enim obstat, quominus homines, naturalium ac multarum rerum pericia, quæ ne divinarum quidem legum notitiam excluderit, instructi, ea quoque instituerint; quæ cum divinis legibus congruant? Certe celebres in Græcia atque Italia duodecim tabularum leges, ex Mosis fontibus derivatæ petantur.

Non decuisse autem Judæos, humanis legibus uti aut obsequi; præsertim dum essent in iis locis, ubi illæ vigeant, non sine ratione rejicitur. Nec enim Judæos dedecuisse potuit quod Christianis injunctum est.

## X II.

Quod autem Christus neque per se neque per Apostolos, certam regulam aut modum externæ politiciæ statuerit, non ideo factum est, quod istam externam politiam in populo suo esse noluerit. Sed primum quod populus ejus præscripta ejusmodi Reipub. regulâ, non indigeret, cum ex iis hominibus constare deberet, qui suas jam singuli Respublicas habebant. Secundò quod ista regula aut modus, nullo modo commodè prescribi poterit; cum progenio atque indole diversorum populorum, eoque pro ratione temporis & aliarum circumstantiarum mutabili; diversis regendi formis ac legibus forensibus, diversarum gentium homines, gubernari conveniret; quarum una & simplex facies describi non potuit.

Quemadmodum tamen patrum, maritorum & dominorum potestatem, ita & supereminentium potestatum officium, ea generali lege circumscriptis; quæ statuit, ut non essent terrori bene agentibus sed

sed male agentibus : ut eos qui faciunt bonum laude ac premio , qui malum , pœnis prosequantur : ut Dei ministri sint bonis in bonum , Dei quoque ministri in ulciscendis fœ punitendis malis ; atque ut pro tributis & honore quem capiunt à subjectis , in hoc unum incumbant ; ut in procurandis sub prædictis subjectorum commodis , Deo ministerium præstent . In quibus verbis non quod vulgò fit : sed quod voluntate Dei fieri debet , hoc est , non eventus describitur ; sed officium manifeste præscribitur .

## XIII.

Quod autem ex adverso mundanæ magnitudinis diverſum genus ab eâ suis proponit . *Math. xx.* non magis Mundanæ magnitudinis usum excludit ; quàm præceptum de quaerendo cibo cœlesti , oppositum ex adverso curæ de cibo terreno ( *Joh. vi.* ) ipsum cibum terrenum excludere potuit . Præterea frigida est , ista ex proposito diverſo , quaerendæ magnitudinis modo , argumentatio , quia præsupponere videtur falsam hypothefin ; quasi in Mundo nullus alius esset , publicus & humano generi plurimum utilis ac necessarius , politicæ potestatis usus , præter privatam , satiandæ , in quaerenda magnitudine , ambitionis , voluptatem .

## CAP. IV.

De Judiciis & pœnis Ecclesiæ Christianæ .

## I.

Judicia quæ Christus tanquam Rex cœlestis in Regno suo exercet ; & pœnæ quas de noxiis sumit ; sunt proprie dicti ; sed invisibilis & cœlestis Regni . At judicia quæ Ecclesiæ exercet & pœnæ quibus plebs ; non sunt proprie dicti Regni sed præcariae potestatis , ætus & executionis .

## II.

Pœcata omnia proprie dicta in Mosaicâ disciplina uno eodemque modo punita ; nullo discrimine Reipublicæ & Ecclesiæ , seu potius Ordinis Sacerdotalis , ( hic enim tunc Autori fuisse videtur Christianæ Ecclesiæ in Repub. constitutæ typus , & hunc ordinem Auctor hoc loco Ecclesiæ Mosaicæ nomine intelligit , ut ex adducto Levitarum exemplo patet ) falsum esse videtur . Scortatio enim filias sacerdotis flammis ultricibus expiatur ; cum in aliis virginibus minori pœna plecteretur . Eiusmodi exempla ostendunt , separatim hunc fuisse ordinem , à reliquo populo etiam in discrimine judiciorum ; non modo quibus fortè ipsi Sacerdotes subiecti erant ; sed etiam quæ ipsi administrabant ; quale fuit iudicium inter lepram & lepram ; in quod se ingerere aliis non licuit . Præterea summos Pontifices , ab animadversione in eum ordinem , cuius erant principes , per Magistratum illius gentis politicum , exclusos , non facile Autor probaverit . Cujus quaestioni interiora ingredi nunc non vacat . Sufficit Reipublicæ Christianæ hodie ; Reipublicæ quoque Judaicæ regimen , Religionis autem Judaicæ administrationi , hoc est , Levitico ac Sacerdotali officio , Ecclesiæ administrationem , hodie aptâ & egregie respondere : Ut quemadmodum olim in ea , quæ fuerunt Muneris sacerdotalis ; iis qui non erant sacris præfetti ; ingerere sese non licuit : ita nunc in ea , quæ sunt Ecclesiæ , non liceat involare Magistratui ; præsertim cum nunc sint hæ toto genere inter se

diversæ ac pugnautes jurisdictiones . Sed ponamus aut etiam concedamus , nam fuisse olim , tam in Sacerdotum cœcilio , quam in Republica jurisdictionem , non eadem fuit ratio Hebraica olim Synagogæ ; quæ hodie Christianorum Ecclesiæ . Olim enim Synagoga , quia eundem moralis legis ; quem & forensis ac politicæ legislatores habebat , præterea quia in morali lege sibi lata , non adeo perfecta præcepta habuit , quin eorum forensis Magistratus , cultos & vindex esse posset ; æquum erat ( & fieri quoque poterat ) ut unusmodi jurisdictione , omnium legum suarum auctoritatem tueretur . Nunc Ecclesiæ non eundem in forensibus ; quem in moralibus ac religiosis legibus legislatores habet . In his enim solum Christum , ac in illis tot diversos habet legislatores ; quot ferms diversarum Reipublicarum populi Christiani reguntur . Deinde longè perfectiora religionis præcepta habet ; quam ut eorum politicus Magistratus cultos esse possit . Imo eiusmodi leges morales & Spirituales habet , quas , quia perfectissimas & maximè voluntarias virtutes præcipiunt , Coactivâ potestate exigi atque exerceri non modo absurdum & nefas est : sed & impossibile , quia ea quæ imperant , jam non modo cœlestes , sed quæ simplices virtutes esse desinerent . Cum igitur neque forenses Christianorum leges , quæ politicum Reipublicæ ordinem respiciunt , præcaria Ecclesiæ potestate ; neque spirituales ac morales Ecclesiæ leges Coactivâ Magistratus potestate , tanquam utrinque naturæ legum suarum adversa , exerceri possint ; diversas nunc utrarumque legum jurisdictiones esse necesse est .

Atque hinc patet Enunciatum Autoris , quod proximè subijcit , Lectorem ambiguitate decipere . Verum enim est . *Quod Christum Ecclesiæ sue mandat ; idem mandare Reipublicæ :* Sed in moralibus , & spiritualibus præceptis ; præsertim voce Reipublicæ non in formali ejus ratione , quatenus Respublica est , sed in materiali acceptâ ; quatenus ex eodem populo constat , ex quo Ecclesiæ ; in quo singuli æqualiter legibus Christi spiritualibus parere tenentur . At in forensibus & voce Reipublicæ ita acceptâ ; ut opponatur Ecclesiæ ; hoc est , in formali ratione sua , falsissimum est . Alias enim leges forenses ; aliamque jurisdictionem Ecclesiæ Christus mandat *Math. xx.* ; alias Reipublicæ *Rom. xiii.* permittit , cum isthic præcariam instituit , hic ordinet Coactivas potestates .

## III.

Porro quamvis sæpe , unus populus novus & spiritualis ; hoc est , una congregatio & cæcus populi , voce ac titulo tam Ecclesiæ quàm Reipublicæ indicatur ; nihil tamen impedit esse in eo duas diversas jurisdictiones , unam spirituales , alteram forenses , secundum diversas leges , quæ diversam jurisdictionem , atque executionem postulant . Imo verò hoc esse necesse est ; non modo propter diversas eorum jurisdictionum leges , sed etiam ideo , quia non semper unus populus , qui Ecclesiam constituit , etiam Rempublicam totam constituit ; nec semper omnes qui sunt in Republicâ ; sunt etiam in Ecclesiâ . Cum autem extranei Ecclesiasticæ jurisdictione stringi non possint ; necessaria est alia jurisdictio , quæ extraneis quoque servare possit . Proinde quemadmodum olim , licet sub umbra legis , per Dei Ecclesiam & Rempublicam ;

non dux diversæ congregationes, sed unus idemque cætus populi Istraëliticæ intelligitur; tamen in eo cætu duplices diversæ leges & iudicia: seu iura & officia sacerdotum fuerunt; distincta, ab officiis aliorum; qui non essent sacre doctores; & ita quidem ut iis, qui non erant sacerdotes multa non licerent; quæ licebant sacerdotibus; & contrà multa non licerent sacerdotibus, quæ licebant aliis: Ita nunc sub Novo funderè, nihil repugnat in uno eodemque cætu ac populo, esse duplices leges forenses; duplicemque iurisdictionem secundum duplices leges, diverso modo exerceri solitam. Forenses autem leges Ecclesiæ (latius sumpto isto vocabulo) voco, quæ non ad privatam morum in singulis sanctionem; sed ad publicum ordinem Ecclesiasticum institutæ sunt.

## I V.

Judicis exemplum aut instantia validior esset, si in uno eodemque genere pænæ ista repugnantiā remissionis, & non remissionis offenderetur. Sed spiritualem pænā remitti posse, etiam corporealis exigitur; manifestum est; & contrà. Quemadmodum Deus exegit corporalem pænā à Davide commissi adulterii; spiritalem remisit. Nec dubium est eundem de multis corporealem delictorum pænā, non sumere de quibus sumet sempiternam. Quoties contrà duas diversæ leges simul ac semel peccatur, ut in capitalibus delictis fieri solet; non mirum est idem delictum; in diversis iurisdictionibus, diversis pænis obnoxium esse, quorum tamen, ob iustas & graves causas, alteram remitti; alteram sumi posse, tam rationi, quam juri nihil repugnat.

## V.

Patresfamilias fidelem; in familia sua Christianā, non alia uti potestatem posse quam pastoris atque Episcopi; dogmā est falsum, & omnem Oeconomiam ordinem subvertens. Exulabit hac ratione à regimine familiarum omnis metus, qui tamen tam uxoris, quam servis in iunctus est. Sed & obsequium mirè profligabitur. Neque patresfamilias puniendi potestate carere; illo pacto inde deduci potest, quod sunt in Ecclesia: ea verò in proprio ac spirituali suo regimine, quæ est Ecclesiæ, corporalem puniendi potestatem non habet: nisi prius probetur Eos omnes quicunque sunt in Ecclesia, corporalem puniendi potestatem habere non posse. Quod nos falsum & ipsum illud quod inter nos controvertitur *νεκρωσις*, esse contendimus. Proinde ex eo, in disputatione nostra, nihil concludi potest.

Verum hic velim Auctor; hypotheseos cuiusdam; super quam bona pars huius ædifici, quod sententiam ejus continet; extructa est, facilitatem ac fallacitatem paulo diligentius consideret. Quam ejus verbis proponemus,

„Non est extra Ecclesiam quod in Christi populo fit.  
„Et quicumque in casu seu publico seu privato fidem  
„confitetur, considerari semper debet ut subditus hujus  
„Regni, extra quod si vel ad momentum eum ponas:  
„jam isto modo consideratus, Christianus amplius non  
„est.

In hac hypothese, quædam ambigua; quædam falsi sunt. Quæ ut tantò rectius redargui possint, prius ambigua distinguimus.

Hæc autem sunt verba. Esse aut considerari in Ecclesia aut extra Ecclesiam. Quæ verba enunciari solent; aliquando de hominibus ipsis, aliquando de eorum qualitatibus aut actionibus. Quando de hominibus enunciantur, certum est quicumque sunt

semper in Ecclesia, eos non esse unquam extra Ecclesiam. Esse enim in Ecclesia tunc significat, non fluxam & quasi transientem actionem; qualis est abstractio mentis; quæ ad res melius percipiendas fieri ab intellectu solet: sed statum rei permanentem: quemadmodum & ipsius contradictorium. Sed considerationi mentis difficile esse eisdem limites ponere; qui cõscent rerum existentiam; quin ea vel per abstractionem; vel per aliquam hypothesein planioris perceptionis causâ consistam, aut suppositam, latius evagari possit, aliquando etiam cogatur, citrà ullum veritatis dispendium. Potest igitur etiam is, qui semper est in Ecclesia, considerari à nobis aliquando, tanquam extra Ecclesiam positus, dum eas qualitates vel actiones ipsius consideramus, quæ nihil ad Ecclesiam pertinent; ut cum fidelis consideratur, tanquam mercator, aut agricola, aut pictor.

Veniamus ad qualitates aut actiones hominum, de quibus hæc verba, duplici sensu enunciari solent. Aut enim qualitas vel actio hominis Christiani, ita dicitur esse in Ecclesia, ut plane ad Ecclesiam pertineat, & ecclesiastica dici possit, qualis est fides aut ejus opera; aut tantum ita, ut competat alicui ex populo Christi, licet ad Ecclesiam non pertineat; nec ecclesiastica dici possit; qualis in Luca ars pictoria fuisse dicitur & ipsa pingendi ars. Ergo quæcumque qualitas aut actio alicui ex populo Christi competit; ea omnis posteriori sensu, in Ecclesia esse dici potest: ac non omnis Christianorum actio aut qualitas; quæ posteriori sensu in Ecclesia esse dicitur; priori quoque sensu in Ecclesia esse; vel ad Ecclesiam pertinere dici potest. quia multa Christianis competit, quæ nihil ad Ecclesiam pertinent; etiam ea in ipsa reperiri, posteriori sensu videamus.

Deinde quod ad mentis considerationem pertinet; non est obstructa mens nostra ad id: ut hanc aut illam qualitatem aut actionem; licet in hominibus Christianis semper existentem; semper etiam actu considerare debeat. Imò, si id faciat, seipsam confundet, nec rectè intellectiois munere fungetur. Ergo licet Christianus semper & ubique regni Christi subditus maneat; non semper tamen nec ubique tanquam talis à mente nostra considerari potest; neque debet; sed tantum in iis rebus quæ ad regnum Christi pertinent. Nam cum pingit aut arat; non id facit tanquam subditus Christi; sed tanquam pictor aut agricola; quales homines regno Christi non esse subditos nihil repugnat.

Falsum igitur est, Christianum semper & ubique considerari debere, ut subditum Regni Christi: Sed nec minus falsum est, si extra hoc regnum vel ad momentum ponatur, hoc est, consideretur (sic enim hanc vocem Autor usurper, oportet) Christianum amplius non esse. Illud tantum verum est, eum tunc non ut Christianum considerari. Nec minus illud verum est, quomocumque is consideretur, quia nunquam subditus Regni Christi esse definit, nunquam etiam legem Christi vel minimam violare debere. Non enim quis præter subjectionem Regni Christi, multa aliis Christianis universis & singulis, competere possunt, quæ ad eam non pertinent; idcirco in iis semper subjectionis Regni Christi, memores esse non debent, aut adversus eam quicquam delinquere possunt.

Denique homines sive sint Christiani, sive non respectu qualitatum aut actionum, quæ ipsis tribuuntur, considerari dupliciter solent. Aut ratione habitus illarum (voce habitus latius sumpta, ut & statum & conditionem alicujus significare possit) aut respectu habituum actus & exercitia. Qualitas rationis

satione habitus consideratæ etiam diversissimæ, uno eodemque tempore, in hominibus semper inesse possunt: ideoque in hominibus simul ac semel considerari possunt. Potest enim quis & agricola & miles, & pictor & subditus Cæsaris simul & esse & considerari. Sed actus istorum habituum, non semper uno eodemque tempore exerceri possunt. Neque enim quisquam dum agrum colit pingere, aut dum pingit aut arat subjectionem Christo aut Cæsari; nisi forte per accidens, præstare potest. Quod si ea quæ simul sunt, aut insunt; considerari tamen separatim possunt, atque interdum debent: tanquam seorsim existerent; propter planiorem mentis nostræ perceptionem; atque adeo ne ambiguitatem sophistarum decipiantur: multo magis quæ neque simul esse; neque simul exerceri possunt; seorsim considerari non modo possunt: sed etiam debent. Sed præcipue actus & exercitia diversorum habituum, universi & quasi contundi; neque debent, neque possunt. Neque enim fidelis cum arat aut pingit, id facit per se tanquam Christianus aut subditus Regni Christi; neque cum cleemosynam confert, aut pietatis opera exercet; id facit per se, tanquam pictor aut agricola, licet talis neque hic; neque illic unquam esse destinat. Id tamen libenter concedimus, Qualitatem illam, quæ fidelis ut subditus regni Christi consideratur; primariam & principalem esse, quæque reliquas omnes suo quasi colore quodam tingere debeat; ut in omnibus reliquis habitibus aut actionibus; quoad ejus fieri potest, & quantum per naturam rerum licet, (neque enim id semper fieri potest) ejus vestigia deprehendantur.

## VI.

Parvulorum disciplinam, si admittit Auctor, ob animum, quem per ætatem infirmum gerant; & quia capax eorum accommodata est; antequam capaces sint philosophiæ Evangelicæ; eodem jure servorum aut minime spiritualium hominum quales sunt, qui adversus leges gravius delinquant, disciplinam admittat necesse est: qui aequè ob animum per nequitiam aut improbitatem infirmum & incapacem philosophiæ Evangelicæ; captivi suo accommodatiore disciplinam requirunt, quam sit Ecclesiastica. Nec enim magis ætas homines, spiritualium incapaces reddit, quam scelere imbuta atque vecors & ad omne dejecta flagitium indoles. Imo tenera ætas ad bonam frugem, sæpe docilior est, & excusatus peccat; quam mens quæ in pravam ita induit; ut frangi potius quam flecti possulet. Hæc profecto pænis atque remediis durioribus longè est dignior.

Rectè auctor animadvertit, animalium violentiam gubernationem, non pugnare cum placida administratione regni Christi. Rectè & ex eo arguit, parvulorum disciplinam, egere coactâ potestate; quia sicut bruta animalia, ad instar Christianorum nonnulli fieri non possunt; ideoque violentiori regimine trahendos, quo solo trahi possunt. Sed cur non videt eandem esse rationem eorum omnium; quos nulla tangit caelestium Cura & apud quos jus & fas, immaculatum non edomuit scelus. Quorum plerique, saltem dum tales manent, bellus nihil digrioris, at non paulo tantum nocentiores.

## VII.

Incredulos extra Ecclesiam judicandos, res ipsa ostendit. At, ne à Christianis extra Ecclesiæ judi-

cium judicari possint, lege Christi veritum, Auctor non ostendit, cum Christiani, quamvis quoad subjectionem Regno Christi habitum & qualitatem, nunquam ex Ecclesia emigrant; multas tamen actiones suas extra Ecclesiam exercent; quas inter & judicia politica collocantur. Neque enim curant, ut arat, pingit; aut oves pascat; ex Ecclesia excedendum est; & tamen illa dum sunt in Ecclesia exercere, per se ac propriè, nemo dixerit; cum ad Ecclesiam nihil pertineant.

## CAP. V.

*An pene Mosaica quoque ejusdem sunt natura in Ecclesia Christiana, patientia præcepto abbreviata sint?*

## I.

IN hujus loci examine antequam proposita ab Auctore quaestio incidat; prior adhuc quaestio occurrat, quam is omittit. Utrum isto loco Christus Mosis legi, an verò commento Scribarum ex verbis Mosaica legis malè deducto, præceptum suum opponat. Prius enim quaerendum erat, utrum id quod hic præcipitur, Mosis legi opponatur; quam quatenus illi legi opponatur; nunquid præceptioni ejus an permissioni tantum? Aliàs facile in illud fallaciam genus incidemus, quod plurimum interrogationum dicitur; quod cum occulta principii petitione conjunctum esse solet; cum in eo, pro concessio sumptâ quaestioni, quæ naturâ suâ prior est, falsa decisione, proponi soleat quaestio super falsum fundamentum extructa.

## II.

Porro hypothesis quam præstuit Auctor, non tam est falsa quam infidiosa. Facile enim concedi potest, Legem Mosis de ratione, nihil nominatim læso mandare; aut expresse permittere; sed toti populo Israelitico & speciatim Judicibus disponere; quæ præna afficiendi sint qui proximos laedunt; putâ, eo lacionis genere, quod illic commemoratur. Imo verò exposita ab Autore & à nobis concessâ hypothesis ista ostenditur; cum Christus id suo præcepto nihil aliud nominatim mandet, nisi propriarum injuriarum patientiam; nec aliud expresse prohibeat; quàm eandem vindictam & resistentiam, illud præceptum non opponi forensi legi rationis, quæ nihil aliud expresse & speciatim præscribit, quàm pænas alienorum delictorum. Ratio quoque Auctoris quàm affert, cur legem hæc toti populo aliquid præcipere censuimus; quia in ea de publicis iudiciis agatur, admitti potest. Omnes enim publicæ leges universis civibus, seu toti populo, & speciatim singulari è populo, aliquid præcipere aut vetare, suo modo, dici possunt.

Cæterum hic primam in voce Legis publicæ, demerit in Voce Universalium ut vocat populi; demerit maximo inter veteris & Novi fœderis populum, non animadverso discrimine; quod ego fieri in legibus forensibus animadverto aliquando talis ut præcipi duntaxat unumquemque obstringant (quod fieri in legibus moralibus video). Rectè & illud addit, in rebus prioris generis (quas ego forenses voco)

M m m m z

judicia.

*judices lege obligari, ut representantes personam totius populi, in rebus autem posterioris generis, quæ unanimesque privatum spectant; (quas esse morales deprehendo) eos obligari æquè ut infimos & populo, hoc est, ut privatos. Moralis enim lex, sic strictè ac propriè dicta, in naturali hominum æqualitate; nullum discrimen aut delectum personarum agnoscit. Quibus ex verbis, illud primum deducitur, Legem publicam aliam esse moralem, aliam forensalem. Deinde utriusque diversam esse naturam in eo; quod universis aut toti populo præcipit.*

Neque enim eodem modo judiciales leges, universo populo aliquid præscribunt, quo morales. Morales enim, quia, licet natura & genere suo, generaliores videantur, quàm forenses; tamen privatum quemlibet spectant; ita universis præcipiunt, ut omnes tam universim quàm singillatim, per se, proxime, atque ipso actu obstringant, idque æqualiter; hoc est, æquè summos & infimos. Atque in harum observatione exigenda, (ut veritatis Auctor ait) Deus personam non accipit.

At forenses, licet ex instituto hominum publicum statum spectent; tamen quia naturâ suâ specialiores sunt; neque per se omnes obstringunt, (nisi forte per accidens aut remore, quatenus evenire possit, ut omnes & populo in eorum hominum constantem salutem possint, quos spectatim lex obstringit;) neque eos quos obstringunt æqualiter obstringunt.

Ne longius à subiecta materia recedamus, exemplum ex ipsâ Mosis lege de talione mutemur. Quæ quia publica est, ad omnes quidem pertinet, in quibus saltem voluntati executioni ejus locus est; & spectatim ad Magistratus, quibus ejus custodia credita est, ad leviorem in quorum gratiam lata est: ad delinquentes, quibus penam interrogat, & cæteros omnes quos aliter penæ exemplo terreat. Sed tamen utriusq; & actu non obstringit, nisi eos in quibus actu executioni ejus locus est, hoc est, Magistratus, & fortè delinquentes, illos ad sumendas alieni, hos ad lueendas delicti sui penas. At per delictum leviorem, quibus succurrit tantum, non obstringit ad persequendum jus suum, neque punit, si non persequantur; sed eorum illis tunc permittit licentiam persequendi juris sui. Ac ne delinquentes quidem æquè obstringit, ut justes; idèò quod gravius peccant, qui leges, quibus non modo subiecti, sed etiam earum custodes sunt, violant; quam qui eisdem, quarum non sunt custodes, violant: cum iudices duplici vinculo ad earum observationem alligari videantur. Ex quo colligitur; leges judiciales ac forenses, è toto populo, maximè quidem & principaliter Magistratibus; minimè verò omnium læsis, id quod præcipiunt, præcipere, cum eos nullo officii nexu obstringant, sed potius in eorum favorem & auxilium lætæ sint.

Non sequitur igitur ex eo, quod lex prima decalogi, moralis, quæ ab Auctore allegatur, omnibus singillatim & toti populo universim; & quidem æqualiter præcipit id quod præcipit, idcirco omnes etiam forenses leges, tam omnibus singillatim, quam toti populo, id quod præcipiunt, æqualiter præcipere, cum potissimum iudicibus præcipiant, & eos longè magis quam alios obstringant; quodam autem, è populo ne obstringant quidem.

II. Deinde Vox universorum aut universi populi distinguenda est; quæ aut sumitur *absolute ac simpliciter*, hoc est, sine ullo respectu, ad aliquem subordinationis aut regiminis nexum, inter istos universos aut populum, quo sensu cum sumitur, nullum discrimen, nullus delectus, status, sexus, aut personarum intelligitur; sed æquè ad omnes pertinet id quod de universis dicitur. Ut cum dicitur Univer-

sis hominibus edendum aut bibendum esse si vivere velint; Universis etiam moriendum; aut standum ante tribunal Christi. Aut sumitur *secundum quid*, quatenus omnes in populo sunt uniti aliquo regiminis vinculo. In quo sensu quicquid universis tribuitur, sæpe non eodem modo singulis tribui; quicquid præcipitur non eodem modo singulis præcipi palam est. Sed non exiguum inter singula discrimen, status sexus & personarum statuendum est. Ut cum universis tribuitur vox Regni; quam alio modo imperantibus, aliò subiectis tribui manifestum est. Aut cum universis præcipitur lex aliqua forensis, cui alio modo patent iudices & executores, alio isti qui judicantur.

Quoties igitur lex moralis fertur, eam universis aut toti populo in priori significatione accepto ferri, planum est: quia præcepta ejus absolute & æqualiter omnes obligant, sine ullo respectu aut discrimine diversis status, sexus, aut conditionis singulorum. Ac præcepta quidem Christi *Matth. v. vi. vii.* capitulis tradita, talia deprehenduntur. At cum lex forensis fertur, ut per Moysen lata est; ea quoque universo populo fertur, quia eâ totus populus regitur; sed tunc in posteriori sensu vox universi populi, & secundum quid sumitur; quatenus est certo quodam regiminis nexu conjunctus. In quo casu, non eodem modo, lege obligantur singuli civium; sed alii minus, alii magis, alii verò actu ipso, ne obligantur quidem nisi fortè potentia.

III. Denique inter populum cui Moyses, & populum cui Christus leges ferebat; ingens (quam non observat Auctor) differentia est; quæ efficit ut non ejusdem planè generis leges utriusque populo ferri possent. Moyses enim ei populo leges ferebat; qui cum extorris esset, nullam patriam, nullam Rempublicam haberet; non moralibus tantum sed politicis ac forensibus quoque legibus indigebat; quorum utriusque generis, & quidem separatim in tabulis, quod non fuisse commemorat, Hebræo populo præscripsit.

Christus autem ei populo; qui sive in Judæa, sive alibi gentium, suarum leges civiles & forenses ubique, suos earum cultores Magistratus habuit. Idèò solas ipsi morales tulit; neque usquam ullum speciale, politicæ ac propriè dictæ forensis legis vestigium (si generale Magistratibus injunctum obsequium excipias) in doctrina ejus deprehendere licet. Itaque ex Moysi quoque legibus forensibus nullam suscipit; quibus omnes obedire, quamdiu faret Judæorum Respublica voluit.

Itaque hic Auctor, flagranti erga sententiam, quam fovet, studio impulsus, seipsum sane quàm ingeniosè deceptit. Primum quod posteaquàm discrimen utriusque fœderis, itemque inter forensalem Moysi & Moralem Christi legem, opportuno causâ suâ, silentio, transmississet; ira istas leges sibi opposuit; tanquam essent ejusdem generis. Deinde quoque ita; quasi eodem modo, id quod præcipiunt toti populo aut universis præciperent; quod utrumque contrâ se habere jam indicavimus. Præterea in voce universorum aut totius populi, iudices quoque quâ tales, semper contineri pro concessio sumpsit, quod tamen in his vocibus morali legi applicatis falsissimum est. Nam cum lex aliqua moralis universis aut populo præcipitur, sub voce universorum aut populi: iudices quâ tales comprehendendi nequeunt; quia tunc universi in naturali suo statu tanquam pares sine ulla inæqualitate aut subordinatione considerantur. Proinde non sequitur ex eo, quod forensis lex Moysi, aliquid toti populo & spectatim, imò potissimum; iudicibus quâ tales sunt præscribat; idèò moralem quoque Christi legem; sub universitate populi cui aliquid præscribit,

bit, & jam iudices qua tales sunt, comprehendere.

Denique & illud Autoris artificium omittendum non est; quod cum ex manifesto & vix controverso, verborum legis Christi sensu, longè facilius animadverti possit, non modo quod præceperit Christus; sed etiam cui præceperit: tamen maluerit ex obscura & quæ in controversiam venit, investigatione ejus, cui præceptum sit, deducere quid præceptum sit.

Potior causæ quam defendimus, non multum interest, cuinam Christus præceptum istud dederit; populo universo, absolute, in priori quam supra posuimus significatione intellecto, an populo eodem secundum quid sumpto, id est, quid publicum cæcum & præpositis & subiectis constanter, consuevit. Nam licet in posteriori significatione vox Universi populi finiat; non alium tamen publicum hujus populi, ætiam Christus intellexisse potuit; quàm ex præpositis & subiectis Ecclesiasticis constanter. Hic enim erat verus & *ἡ ἐκκλησία* sumptus ejus populus universus, qui præceptum quæ tradebat obtemperaturus erat. Quibus etiam omnibus, quatenus ad publicum, quo uniti sunt, regimen Ecclesiasticum pertinent; corporali injuriarum, etiam alienarum aversione interdixisset; nihil id ad nostræ controversiæ statum pertineret; qui non id querimus utrum hic Christus præpositis Ecclesiasticis: sed an præpositis Politicis corporali alienarum injuriarum, aversione interdixisset. Quis enim nostrum, Ecclesiasticis præpositis, in officia civilium judicum, involare permittat? Vana igitur est ista, & non satis considerate excogitata, ab universitate populi Christi; in hac materia desumpta argumentatio, & quæ causam nostram non lædit; qui ultro fatemur, imò contendimus, in precario regimine, quod à coactiva potestate abhorret, quale est Ecclesiasticum, corporali injuriarum aversioni locum nullum esse.

Sed quævis id sententiam nostram non evertat: nullo modo tamen concedendum est; Christum præceptum istud universo populo suo, in posteriori sensu; quatenus consideratur, tanquam & præpositis & subiectis constans, tradidisse. Nam non modo in doctrina de talione, sed in totâ istâ, tribus *Matt. capitulis* comprehensa concione Christi nullæ sunt leges, quæ non dico iudicibus aut Magistratibus; aut etiam patribus & liberis, dominis & servis: sed Ecclesiasticis etiam præpositis aut subiectis, latæ ac præceptæ sint. Ac ne maritus quidem aut uxoris, quamvis eorum mentio facta est, illa hic de mutuis erga se officiis doctrina tradita est, solo temperantiæ officio excepto; quod non tam œconomicum quàm morale est: cum alia eorum officia ad œconomicum ordinem pertineant.

Ratio verò ejus rei est, quod doctrina Christi, non tam in aliquo inter multos ordine, sive ille politicus, sive sit œconomicus; sive etiam ecclesiasticus; (quamvis & hos ordines non respuit, imò potest; &) quàm in singulorum morali sanctimoniam consistat; quæ adeo est promiscua & omnibus æquè sine delicti competens; ut omne discrimen, non modo gentis, status, conditionis, sed & sexus respiciat. *Gal. III. 28. & Colos. III. 11.* cum tamen Ordo, non politicus modò & œconomicus; sed etiam Ecclesiasticus, non sexus tantum sed etiam numerum atque officiorum discrimina requirit & observet.

Sed multò potior ratio ejus rei est; quod tunc Christus ea tantum præcepta proponere in animo habuerit; quorum perfectio, non publici alicujus ordinis infirmitas; qualia in genere humano, pro vario populorum statu atque ingenio, & circumstantiis varia esse possunt (quod ex tot Rerum publicarum

formis, quarum nulla usquam à Deo per se damnata est colligitur; nec una aliqua certâ, & ubique in perpetuum mansurâ lege comprehendî possunt; sed inus Mosaicæ legis maximè spirituales partem; quæ ad mores pertinebat præstantia & excellentia sua superabat. Proinde ea, ad privatam duntaxat morum sanctimoniam, quæ ubique & semper certa & immutabilis est; non ad publici regiminis ordinem, qui temporis, loci, hominum ac circumstantiarum varietate incertus ac mutabilis est, pertinere debebant. Ad publicum autem ordinem non politica tantum & œconomica; sed Ecclesiastica quoque leges pertinent.

Sed ut à diverticulo ad orbitam redeamus, ex iis quæ diximus patet, quam insigniter Auctor decipiat, dum contendit Christum hoc loco legem suam etiam iudicibus quâ sunt iudices tulisse; cum hoc loco, ab omni genere forensium legum, sive illæ ad politicum, sive ad Ecclesiasticum forum pertinerent, abstinuerit.

Unde etiam facile intelligi potest, quàm præposterum sit in hac controversia, velle prius subtiliter scrutari; cuinam Christus aliquid hoc loco præceperit; quàm quod præceperit; atque ex eo cui præceptum sit, investigare velle quid præceptum sit. Nam profectò ex manifestis & expressis obscuriora, non contrâ, investiganda sunt. Atqui cui præceptum sit, utrum populo universo, absolute an secundum quid considerato; aliquantò obscurius est, quia de eo inter nos acerrima lis est. Verum id quod præceptum est; manifestis ac disertis verbis expressum est. Præcepta enim est suarum non alienarum injuriarum patientia; ac de suo jure decessio, non de alieno. Ex quo statim constat, præceptum istud nullo modo ad iudices, quæ sunt tales, sed tantum ad laicos pertinere. Quamquam lædi possunt etiam iudices; sed tunc, (quantum ad præceptum istud attinet) non tanquam iudices, sed tanquam læsi considerantur.

### III.

Atque hæc ad hypothesein, quam præstuxit Auctor; & quædam quæ ex ea deducit, dicta sunt. Nunc ad argumentationem ex hoc loco deductam accedamus. Cuius vis omnis, quanta quanta est; cum in solo verborum legis Christi indefinite proloquium (*ne respiciat malo*) sensu nimium universaliter intellecto consistat; & tamen infirmitatem consecutionis ex eo sensu deducit, pro singulari, quo prædictus est Auctor, iudicio suo animadverteret; mirabile artificium commentus est; quo præteritum illud universale verborum Christi sensum; quàm latissime extenderet: Cumque in ipsis verbis, quæ omnia non nisi de privatis injuriis agunt; rationem reperire non possit; per quam ea ad aliud quoque, hoc est, alienarum injuriarum genus, protenderet; converterit se, ad eam in universalitatem eorum, quibus hæc lex lata est, invenendam. Et quia lex Christi de talione (ut & alæ omnes) universis lata dici potest, sub quibus etiam iudices qua tales comprehendî existimavit; iudicibus quoque injurias avertere prohibitum, colligit, qui cum non suas modo avertere possint; sed qua iudices, ex muneris officio etiam alienas; earum quoque aversionem hoc præcepto veritam, tandem concludit. Quæ ratio collectionis, si non violentior & iniquior; imò si non absurdior est, quàm ut ferri possit: nullius fortassis legis prohibentes verba erunt quæ non etiam ad innoxias, dummodo cum noxiis sub eodem genere comprehendî possint, actiones extenimus; quoniam omnis lex publica populo universo lata dici potest; sub quo tam noxiarum, quam innoxiarum actionum Auctores continentur. Itaque nulli sensu proprius erit, quam ut modum recte arguamur.



tandi secuti, legem de muliere non concupiscenda *Matth. v. 28.* etiam marito propterea uxoris usum prohibere statuimus; quia ea lex sub universis quibus lata est; non modo maritos, sed ipsos quoque maritos comprehendit.

At enim (obicit Auctor) verba intendi in loco citato; ad alienae uxoris concupiscentiam restringuntur. At ego regebam, in lege quoque Christi de talione verba interdicti, manifeste ad propriarum injuriarum patientiam restringi. Sed instabit Auctor. Christi legem de talione sub universis etiam iudices comprehendere, quia & lex Moysi, omnibus universim & speciatim iudicibus lata est. Quid? an citata lex Christi de adulterio, non universis quoque lata est? & sub universis maritos non comprehendit? praesertim cum & lex Moysi, cui opponitur lex Christi, tam alius quam maritus laesae sit? Uigebit ambiguitas. At verba *Ne rabiis tua*, non sunt generalia ut etiam iudices in ius iudicis obstringant. Non eadem quae *pluribus* legi tantum reguntur. Subicit haec indebita locutio *Ne respiciat modo plus generalitas habet, quia universalis Christi continentur. Quoque aspectus mulierem ad concupiscentiam eam, adulterium commisit, & annon aspiciet interdum propriam uxorem est aspiciere mulierem ad concupiscendum, si nudus verborum cortex interpretandus sit.* At enim iudicium vulgò officium est, ut iudicia ex paenis adversus maleficos exequendo; injurias verum avertant. Quibus cum resisti prohibuit sit, iudicium officium planè sublatum est. Resp. At maritorum quoque vulgò officium est, ut debitum conjugale suis uxoris reddant. Cum verò mulierum concupiscentia etiam in cogitatione damnata sit; maritorum quoque officium planè sublatum est. Ita ut quoquo se vertat Auctor; nihil inventurus sit causas; cur admitti ejus argumentandi ratione; eodem exemplo non debeant admitti ejus modi, egregia sane explicandarum legum Christi specimina.

Sed ut ejus ratiocinationibus sophismata tantò clarius conspicua sint in syllogismi formam redigenda est.

Quali modo; & quibus dictum antiquum Moysi in populo veteri iudicia & paenas praescribit; eodem modo & iisdem Christus *Matth. v.* in populo suo iudicia & paenas prohibet.

Atqui dictum antiquum Moysi non modo toti populo universim, sed etiam speciatim iudicibus iudicia & paenas, hoc est, corporalem injuriarum aversionem (nec enim hic de aliis iudiciis sermo est) praescribit; simulque privatis, (quamvis non expresse) concedit talionem a iudice petere.

Ergo & Christus hoc loco non modo Universitari Christianae; sed etiam in ea tum iudicibus sive Magnis; tum singulis à populo, corporali injuriarum aversione interdicat, vel (ut paulo post id explicat) mandatum dat ne exequantur iudicia & paenas contra maleficum; vel (ut eisdem terminorum syllogismi voces retineamus) iudicia & paenas prohibet.

Syllogismus hic è tot & tam multiplicibus diversarum fallaciarum centonibus, confarctatus est, ut ne pilum quidem aut floccum ullum legitimae argumentationis habere videatur. Quarum saltem aliquas delibabimus.

I. Prima ante omnes se offert, plurium interpretationum quam cum *Petitione principii* ferè complicari, jam monuimus. Prius enim id quaerendum fuerat; utrum hic Christus iudicia & paenas prohibeat; quod potissimum inter hos in controversiam venit; quoniam quibus & quomodo prohibeat, cum quaestio An sit; quaestionem quomodo sit, praecedere debet.

In quo ipso praeposita verum inquirendi methodus, nescio cujus doli suspectam se prodit; quod (ut jam saepius monuimus, & tamen, non sine causa, inculcandum est) cum ex eo intellecto; quid hoc loco Christus manifestis & quae nullo modo in dubium & acceptam sententiam trahi possint, verbis, prohibeat, facillimè intelligi possit; quomodo, & quibus prohibeat; tamen Auctor, priorem naturam quaestionem transilens, maluerit ex eo quod longè obscurius & magis controversum esse poterat, hoc est, ex investigatione ejus quaestionis quomodo & cuinam Christus legem istius interdicti tulerit; ericere quidam interdixerit; & quidem adversus verborum hujus interdicti manifestissimum sensum.

II. Notanda est praeterea in quibusdam vocibus enunciationum, à quibus haec Syllogismus constat, ambiguitas quales sunt. 1. *Tudicium paenas praescribere aut prohibere.* 2. *Concedere injuriarum avertionem.* 3. *Praescribere aliquid toti populo universim & singulis separatim.*

Iudicia & paenas praescribere aut prohibere; intelligi potest, aut latius & generalissimè; pro omni iudiciorum ac paenarum forentium genere; aut strictius & specialiter: pro solis iudicis atque paenis talionis; de quibus in lege *Oculum pro oculo*, sermo est. Et in assumptione quidem nonnulli posteriori modo haec voces sumende sunt, nisi eam falsissimam esse velimus. At conclusio eas in priori significatione intelligit. Unde dici potest, Plus esse in conclusione quam fuit in praemissis, cum eas voces quas assumptio ad certum genus paenarum & iudiciorum restringit; Conclusio generalissimè ad omne genus extendit.

III. Altera in voce *Corporalis injuriarum aversionis* latet ambiguitas. Quam, ne habeat quod quaeratur Auctor, non ex nostra, sed ex ejus ipsius mente explicabimus. Vox igitur haec aliter sumitur & aliud significat cum dicto Moysi, in assumptione; aliter cum praepetto Christi in Conclusionem, applicatur. Ibi enim Auctor pro publica duntaxat; hic latius tum pro publica quam pro privata injuriarum aversione sumitur. Ibi alienarum duntaxat; hic ex mente Auctoris, tam alienarum quam suarum injuriarum aversionem significat. Proinde illic specialius iudices tantum non laesos obstringendo praecipitur; hic generaliter tam laesos quam iudices obstringendo prohibetur. Qua propter & hic longè plus in conclusione deprehenditur, quam fuit in praemissis, cum vox quae in assumptione Auctoris intellecta est, in conclusione latius se porrigat.

IV. Tercio in verbis *Praescribere aliquid toti populo; totius populi aut Universitatis* secundum quid sumitur in assumptione juxta eam distinctionem quam supra attulimus. Lex enim Moysi, quia forensis est, Universo populo secundum quid ita dicto, hoc est, quatenus è praepositis & subjectis constat, lata est. At eadem voces in conclusione absolute sumuntur. Atqui à dicto secundum quid; ad dictum simpliciter non valet consequentia.

V. Porro nequius existimet in Minoris duntaxat & conclusionis dissonantia, omnes hujus syllogismi naevos deprehendi; Major quoque nobis paucis examinanda est. Cujus falsitas ex eo patet evidenter, quòd non eodem modo Digtum antiquum Moysi; id quod praecipit praescribit quo Christus, id quod hoc loco vetat; prohibet: quia Moyses id facit per modum legis forensis, Christus per modum pracepti moralis. Leges autem ea praepcepta moralia, à judicialibus in hominibus per praepceptiones aut prohibitiones suas obstringendis, quantopere discrepent supra ostendimus.

VI. Multo autem magis majoris falsitatis patebit ubi

ubi quædam, quæ per multiplicem Principii petitionem pro conciliis supponuntur, hypothese subtrata fuerint. quarum prima est, quod Christus hoc loco præceptum suum dicto antiquo; seu legi Mosis opponat. Secunda, quod illud ita opponat, ut legem Mosis contraria lege abroget. Tertia, quod abrogando legem Mosis de talione, reliqua omnia contra maleficos judicia & pœnas abrogaverit. Harum hypotheseum duabus prioribus positus, Majorem hujus syllogismi aliquid pondens habere utcumque agnoscimus. Ideoque statim ipsius operâ in oppugnatione tertio loco proposita hypothese (five eam Conclusionis extensionem aut explicationem vocare libeat) à qua refutanda initium sumere placet, utemur.

Dato igitur, at non concessio, quod Christus legem Mosis de talione sustulisset; (quod quàm verum sit mox videbimus) minime inde sequi, eum reliqua omnia contra maleficos judicia & pœnas abrogavisse, contendimus. Possunt enim abique stricto pœnæ talionis rigore, Respublicæ & leges forentes subsistere. Proinde illo sublato, istas tolli non est necesse. Quod si dicat Autor absque pœnæ quidem talionis rigore posse judicia forentia subsistere: at absque resistentia adversus maleficum non posse, quæ hic vetatur; oportet ut resistentiam istam latius, quàm loci subiecta materia patitur extendat; & sumat pro omni, omnino resistentiâ. Atqui non omnis resistentia maleficis prohibita est. Nam certè & Ecclesiâ maleficis resistit. Infabit Autor. De corporali resistentia tantum Christum loqui. Quæro ego unde istam limitationem colligit? Ex subiecti loci materiâ (respondet) ubi non de alia nisi Corporali resistentia sermo est. Rectè ait. At ego subiectam istam materiam non evinco & à longe, levi ac desultorio currentis oculi ictu alpici, sed cominus & penitus in eam dehxo lumine inspicere possum. Neque enim tantum hic de corporea resistentia sermo est, sed de summi ac stricti juris resistentia, qualis erat in pœna talionis exigendâ. Eodem igitur jure ego ad illud tantummodo resistentiæ genus, vocem hanc restringam, sine quo reliqua judicia & leges exerceri possint. Nam quid aliud hoc loco resistentia significat; quàm certamen injuriarum, eleganti metaphorâ expressum, in quo aut seipsum læsus, aut Magistratus læsum; malefici acerbitate à delinquente vinci non patitur. Præsertim cum & reliquæ præcepti Christi appendices, ad solam exclusionem summi ac stricti juris, quod in lege talionis regnat, aptissime applicari possint.

Deinde si Dominus non modo pœnam talionis in oculi aut dentis excussu infuria præscriptam; sed etiam omnem judiciorum executionem & pœnas contra maleficum sustulisse dicitur; Cur judicium de Homicidio, cujus pœna capitalis erat; quævis expressè paulo antè commemoratum non damnavit; ac ne hic quidem ejus ullam mentionem fecit? Imo verò legis istius rigorem; adeo non mitigavit, ut per ejus extensionem ad leviora delicta, auxerit. Nec refert, quod extensio hæc ad spirituale forum pertineat; quia & leges Christus spirituales ferebat. Satis est, quod istas spirituales ferendo, forentes, (quarum tamen fe non oblitum ostendit,) non attigerit; sed in suo statu intactas reliquerit. Longè potior autem locus fuit omnis forentis legis abrogandæ, cum capitalium judiciorum, quæ ipsi plus auctoritatis ac reverentiæ conciliant, mentionem faceret; quàm cum reliquis talionis minutias persequeretur; sine quibus alia forentia judicia homines in obsequio legum continere possint. Unde apparet, tantum abesse, ut Christus omnia forentia judicia abrogaverit, ut ne totam quidem legem talionis sustulisse dici possit.

Tertiò. Christus ipse, nequa quidem aut apicem legis se sublaturum initio sermone sui professus est. At quomodo hunc dicto fides constabat, si eum maximam, & ad reatendum in eum illius populi scitum, maximè necessarium partem Legis, hoc est, totam legem forentem, abrogantem huiusmodi; quæ & ipsius moralis legis tunc cultos fuerat. Neque enim in populo Dei, alia tunc fuit in delinquentes adversus decem præcepta disciplina, quàm Magistratus judicia & animadversio. Quæ licet in spiritualibus Christi legibus adversus spirituales transgressores exercendis, nunc locum non habeat; at in humanis legibus quas ordinatæ à Deo potestates custodiunt; adversus patratore scelerum sublata non est.

Quartò. Si rem tantam, qualis est abrogatio non modo forentium Mosis, sed omnium in humano genere judiciorum, quibus omnes cæteris jure sociati continentur; Christus suscepisset; deerant ipsi videlicet verba, quibus in re tanti momenti, clarè mentem suam aperiret, deest libertas & majestas tam necessariæ, ut prætendunt, dogmatibus aperte tradendi. Cur tam communem cunctis; tam ad publicum omnium statum pertinentem doctrinam; intra latebras præscriptorum singulis privatim officiorum, occultabat? Nam quid habet injuncta suarum injuriarum salubris patientia virum; ad inducendam pestiferam alienarum tolerantiam? De suo jure cuique decedere, non justum modo, sed & pulchrum est. De alieno liberalem esse, non magis justum aut honestum est, quàm invadere alienum.

Quintò. Sed quid opus est pluribus? Nos Auctorem ad suam præcepta revocabimus, & quoniam is supponit Christi præceptum hoc loco Mosis legi de talione opponi, Majorem ipsius syllogismi contra ipsum retorquemus. Quali modo hæc Lex Mosis Hebræis judicia & pœnas præscribit; tali modo Christus isto loco populo suo eadem prohibet. Atqui hæc lex Mosis non generaliter omnia judicia & pœnas contra maleficos; sed specialiter ea tantum, quæ pœnam talionis continent, præscribit. Ergo, ne Christus quidem eam tollendo, generaliter omnia sed specialiter duntaxat talionis judicia & pœnas prohibet.

Atque hoc loco obiter notanda est principalis argumenti, quod supra propolumus, eximia firmitas; cujus Major propositio, adeo est efficax ad subueniendum id, quod in ea ipsa concluditur.

VII. Nunc ad hypotheseum medio loco positam accedamus. Ostendimus igitur, Dato, non concessio, quod Christus, isto loco, legem suam, legi Mosis opponat; tamen inde nullo modo sequi, Christum legem Mosis præcepto suo sustulisse.

I. Primum enim ex ipsis Christi verbis patet, id illi propositum non fuisse, ut vel unum apicem legis Mosaicæ tolleret: sed potius illam perliceret, hoc est, defectus & imperfectiones ejus suppleret. Delictus autem isti sunt, Tacite permissiones legum, in casibus aut omissis, aut per convenientiam legum, propter duriciem cordis illius populi, ut Christus alicubi ait, indoluit. Unde apparet permissiones legum tacitas, cum sint quidam defectus, ad naturam ipsarum legum adeo non pertinere; ut ipsis sublatis, leges non modo in suo robore subsistant; sed longè melius scopum suum assequantur. Ratio ejus rei est, quia vis Legis in expressa præceptionis aut prohibitionis; non in tacita permissione consistit. Nam legis nulla vis est, quoties eos, quibus fertur, non obstringit. At nemo tacitâ permissione, sed expresso præcepto, aut interdico quisque obstringitur. Tacitam autem permissionem intelligo; quæ evenire potest ut aliqua publica lex feratur, quæ nihil aliud contineat, nisi permissiones expressas.

expressas. Cujus tamen ipsius legis vis, quæ obstringit homines, non erit in permissione, sed in præceptione impunitatis; aut interdictio punitionis earum rerum quæ permittuntur. Porro sicut ubi expressa præceptio aut prohibitio augetur atque extenditur; ibi tacitas in contrarium permissiones contrahit atque diminuit; imò verò in casibus ad quos extendantur tolli necesse est: ita & contrà; ubi tacitæ permissiones legis contrahuntur aut restringuntur; aut omnino tolluntur; ibi expressæ præceptio aut prohibitio, ac vis legis, longè magis, quàm ante, augetur. Quod, & hic in Supplicis à Christo legibus, de homicidio & adulterio, factum animadvertimus. Sicut enim extenso legis de homicidio, ad omisos casus iræ, odii, aut maledictiæ; & legis de adulterio ad impudicam cogitationem impunitatem, contraxit ac diminuit tacitas, quæ in legibus istis cogitari poterant permissiones; & quidam expresse sustulit; ita expressa sublatio illarum tacitarum permissionum; vim præceptionis aut interdictionis illarum legum; intendit simul atque extendit.

2. Cum Christus legibus Mosis prioribus ita præcepta sua opponat; ut ipsis non sublatis (quod pollicitus fuerat) permissiones duntaxat earum, quasi detectus aliquos, sustulerit, ne hanc quidem Mosis de talione legem sustulit, solam permissionem ejus tollendo. Nec enim hic præceptum Christi ullum deprehendi potest, quod præceptioni legis Mosiacæ adveniret; quod ex inductione omnium patet, quæ cum sola permissione pugnat. Quæ permissio cum privatos duntaxat homines spectet; legis autem obligatio, potissimum publicos Magistratus, non potest id obstringere Magistratus, quod privatis interdicitur.

*Obiect.* Quod si quis obijciat, diversam esse naturam tacitarum permissionum; quæ in legibus de homicidio & adulterio sublatae sunt, à permissione illà, quæ in lege talionis tollitur; quia illa tolli poterant, intactis ipsis legibus. Potest enim utraque illarum legum in factis externis puniendis exerceri; etiam si interiores affectus, in facultate animi quam vocant irascibilem & concupiscibilem, refringuntur. Aut sublata permissione accusandi ac ius suum in talione persequendi; Lex & jurisdictio talionis exerceri non potest. *Resp.* Huic objectioni ut occurramus animadvertendum est; etiam sine laesorum accusatione, quam Christus hoc loco in causis pœnam talionis secum trahentibus, tollere videtur, potuisse Iudices defungi officio suo; permanente ad eos aliunde notitia criminis; aut alius fortè accusantibus; præsertim cum quorundam criminum accusationes, publicis officiis sæpe delegari soleant. *Ob.* Sed enim urgebat aliquis, ubi stricti juris sui persecutio prohibetur; ibidem summi ac stricti juris alieni iudicium atque executionem tolli ac prohiberi. *Resp.* Id verò nequaquam concedimus, cum longe maximum sit discrimen, inter sui juris perfectionem, & vindicationem alieni; quarum illa, sine ulla cuiusquam injurià & multà cum laude committi potest; hæc absque capitali sæpe injurià; & iustitiarum deserti officii reprehensione, negligi non potest. Proinde alterà intactà; meritò altera prohiberi potest. *Obiect.* At enim in publica commoda; & ipsius legis beneficium peccare videntur; qui sibi eà re interdicunt; quam lex in eorum favorem lata indulgit. *Resp.* Enimverò leges, tametsi societatis humanæ; & in eà juris cuiusque proprii cultores sint & vindices; tamen nullas ab iis pœnas expetunt, qui de suo jure libenter decedunt; eo nomine quod de ipso decedant. Neque enim si quis jure suo non utatur, societatem violat. Magis nocet societati, si quis minimum suo jure præsertim stricto

utatur; quia id interdum aequitatem, quæ potissima iustitiæ pars est, violat; ideoque semper odia ferit atque discordias. Aequitas autem est dictamen rationis, in eo casu, ubi juris scripti aut legis positivæ providentia deficit. Prospicit enim lex in futurum. Sed neque omnes casus, neque circumstantias comprehendere potest, in quibus legis ac iustitiæ generalis rigor, speciali aequitatis temperamento, mitigandus est. Denique ita sunt res humane; ut stare vix possint, sine venia ac beneficio; quorum utrumque summi ac stricti juris in propriis injuriis persecutioni adversatur. Sed venia in injuriis alienis, plerumque non minus iniqua & absurda est, quam beneficium de alieno.

3. Quid? quod lex Christi, quam istis verbis de talione exigenda; opponit, planè moralis est; & non publicum aliquid certis hominibus commissum in Republicæ regimen; sed privatum cuiusque officium spectat. Lex autem Mosis de talione plane judicialis est ac forensis, quæ potissimum iudicibus præcipiendo; modum iudicandi & puniendi præscribebat. Tacita vero ejus permissio (quam suprà ad ipsius legis naturam non pertinere demonstravimus) aliquid animo, & affectibus ac moribus læsi indulgebat; quod plane morale fuit; & adeò forensis legem non afficiebat; ut ab ipso, salva illa lege, omitti posset, quippe quod ad privatos potius ipsius mores & affectus, quàm ad publicum exercebat legum officium pertineret. Ex quo patet, potuisse Dominum per legem suam moralem, ejusmodi legum judicialium permissiones, quæ ad mores hominum pertinebant, præceptis & interdictis suis restringere, intactis & illatis ipsis legibus judicialibus. Nam si læsi ipsi potuerunt non uti beneficio legis; nec idè contra istam legem delinquebant; potuit & spiritalis legislator, morali lege sua præcipere; ne uterentur læsi eo beneficio legis; quo ipsi, per ipsam legem, uti, aut non uti, licuit; nec tamen per hanc legis suæ moralis partem ipsam istam legem tollere; quæ etiam læsis non accusantibus, per delationem fortè aliorum exerceri potuit. Quod autem lex Christi moralis eam licentiam tolleret; quam læsis dant lex forensis, quia id coactiva potestate non facit, sed precaria; quæ voluntates hominum per suadendo potius, quàm cogendo flectebat; non contra legem forensis lædere aut violare poterat; quam ultronem, absque lege Christi, læsorum à beneficio legis ejus abstinentia, cum utrobique libera & nullà propriè dictæ coactionis vi, coacta, læsorum voluntas interveniret: Ita ut per legem Christi, nulla major, quàm per ipsam læsorum liberam voluntatem derogatio ejus legis possit ostendi.

4. Denique non constabit ullo modo ejus antitheseos oppositio, cum Auctor introducit. Nec enim hic talem antithesin Auctor constituit, qualis erat in antecedentibus Mosis legibus, cum novis Christi præceptis collatis. Illa enim non erat contrarii cum contrario, sed imperfectioris cum perfectiori; illa non tollebat Mosis legis, sed perficiebat; & confirmabat. Nam per additamentum Christi ad leges de homicidio, de adulterio, non convelluntur leges istæ sed firmanter & extenduntur. At hic Auctor talem oppositionem committitur; quæ legem Mosis contrariò præcepto tollit & evertit. Ergo necesse est ut ista contrariorum pugna sit secundum idem. Quod nisi fiat, stabunt utrinque inconcussa. Nec enim suarum injuriarum patientia tollit alienarum vindictam; nec alienarum vindicta suarum patientiam. Si igitur hic Auctor legem de Talione, Christi præcepto abrogatam contendit, præceptum autem Christi totam de privata suarum injuriarum patientia, aut ut accuratius loquar; de

privata sui juris condescensione duntaxat (ut videmus) loquitur, oportet ut Auctor ostendat, ubinam in lege Moïsis de talione, privata suarum injuriarum vindicta præcipitur, aut patientia prohibetur. Alias si id Christus prohibet, quod Moïses non præcipit; aut si id præcipit quod Moïses non prohibet; sensus & explicatio legis Christi, cum sensu legis Moïsiacæ, non magis concurret, quam secum in hastiludium duo hastali equites; quarum alter in Orientem currit, alter in Septentrionem.

VIII. Superest ut illam, quam primo loco posita est, hypothesein aggrediamur; & ostendamus Christum in isto loco, præceptum suum, non ipsius Moïsis legem, quæ quatenus à Moïse tradita est, non nisi forensis est: sed morali Scribarum & Phariseorum commento, ex forensi legis Moïsiacæ verbis, ad morale institutum detorto, opposuisse.

Quod inde primum ostenditur, quia præceptum ipsum Christi, quod hic tradit, non judiciale est, sed morale. Quæ res adeo manifesta est, ut ex iis Christi præceptis, quæ tribus istis Marthæ capitibus traduntur, nullum ostendi possit, quod ad publicum inter universos ordinem, hoc est, forensi legem referatur nullum quod non ad privatos solummodo singulorum mores, seu ad moralem legem pertineat, ut ex inductione patet.

Idem ex multis Christi verbis, quæ initio concionis protulit; sed præcipue ex *vers. 20. capiti v. Matthæi* ostenditur, Nisi abundaveris iustitiâ vestra plus quam Scribarum & Phariseorum &c. Quæ profecto verba, quia ad ea confirmanda Christus legem & præcepta sua, cum lege & præceptis, quæ Scribæ & Pharisei observabant, comparat, ostendunt Christum in ista comparatione, non de ullâ aliâ Moïsiacæ legis parte loqui, quàm de Morali. Quippe cum ista iustitia hoc loco, non aliquem multis communem Reipub. ordinem, aut aliquorum rituum instituta publica, sed in singulis morum cujusque integritatem & sanctimoniam significet. De eadem igitur privata singulorum sanctimonia Christus loquitur, cum comparat leges & regulas, secundum quas vivebant Scribæ & Pharisei, cum legibus & regulis, secundum quas victuri erant ejus discipuli.

Quia verò è sacra Scriptura didicimus Scribas & Phariseos, non semper secundum ipsam, utramque legem Moïsiacæ regulam, sed etiam secundum falsas legis ejusdem glossas atque interpretationes vixisse (quod ipsi Christus *Matth. xv. 6.* objicit) deo non est necesse, ut omnia præcepta quæcumque Christus Regulæ, secundum quam illi vitam suam instituebant, opponit, præterea Moïsi legi opponantur. Nec modò valde probabile est, sed etiam evidenter patet, Christum aliqua præcepta sua, glossæ & commentis Scribarum, quibus verba legis corrumpebant, aut in quibus stasiliendis, verbis legi abutebantur, opposuisse: ita ut simul & imperfectionem legis adimpleret, & commenta eorum redargueret; quod Fautus Socinus, quo erat in rebus divinis usu atque judicio singulari, rectè animadvertit. Sunt enim quædam in istis Scribarum regulis, quibus præcepta sua opponit, quæ totidem verbis in lege Moïsi legimus. Sed nec desunt, quæ de legis verbis deturcata ac mutila, quædam etiam ad verba legis paulò audacius adjecta cernimus. Proinde inter genuina & à Scribis adulterata Legis verba, in ipsius Christi sermone eam distinctionem deprehendimus; ut quoties genuina legis verba citat, ad verba *Audistis quod dictum est* addat semper vocem *Antiqua*; quoties autem nova Rabbiorum commenta tangit, nusquam eam vocem addat, quam neque hic legimus, quod idem Socinus erudite observavit. Quod igitur Christi le-

gem moralem esse pateat, id quoque cui opponitur ex vi oppositionis morale esse necesse est. Atqui vera Moïsi lex judicialis est. Non igitur Moïsi legi Christi lex opponitur. Quid enim refert quod verba quibus præceptum suum opponit Christus, in Moïsi lege reperiantur? Agnosco sonum verborum, (quamvis & hæc mutila videam ac deturcata) mentem ac sensum legis non agnosco. Nam sensus legis Moïsi iudicibus potissimum præcipiebat, nullo modo lætis, alienarum injuriarum puniendarum modum præscribebat, nequaquam autem suarum. At ista verba de præcepto, ad lætos tantum, & ad propriarum injuriarum ultionem, pertinente intellecta, ex oppositione præcepti Christi satis animadvertimus.

Alias si verba, quibus hic legem suam Christus opponit, iudicibus tantum ac Magistratibus, sicut lex Moïsi aliquid præcipiunt: Lex autem Christi (ut videmus) lætis duntaxat; si illa alienarum injuriarum puniendarum modum præscribit, (quod facit genuina lex Moïsi) Lex autem Christi suarum patientiam, quænam ista oppositio fuerit, ubi alterum antitheses membrum de cepis, alterum de alio loquitur? Et tamen hic veram & quidem paulò majorem, quam in superiorum legum antithesi, oppositionem cernimus, quæ occasionem Autori dedit, ut legem Christi legi Moïsi, ut ita dicam, peremptorie oppositam censuerit; hoc est, ut existimaverit per legem Christi Moïsi legem, non suppletam; sed penitus esse peremptam.

Et profecto in primis illis legis præceptis, de non occidendo, non mæchando, non jurando, nihil videmus Christum de ipsa legis quam citat, auctoritate decerpisse, sed potius ipsi aliquid addidisse; atque ita eam confirmasse atque per extensionem, ut ajunt, ampliassè, tantum permissiones earum tacitas restringendo; quod non est vim legis diminuendo enervare; sed addendo atque augendo latendere.

Proinde sicuti Christus in hac comparatione suarum & Pharisearum vitæ regularum, præcepti autem instituti alicuius vim tollit penitus atque abrogat, jam illud præceptum atque institutum, non esse genuinum legis præceptum; sed supposititium Scribarum pactum esse necesse est. Quid enim obstat quominus illi, tanquam unici tunc Legis interpretes, hujus legis forensi verbis, ad morale juris stricti persequendi institutum, ac forte paulò laxius quam ipsa natura legis Moïsiacæ vellet, abusi fuerint; atque adeo sub istiusmodi plausibili verborum legis cortice commenta carni suæ mire placencia velarent, & hominibus moralem injuriarum suarum non modo per viam juris, ut ajunt, sed etiam per viam Facti, ulciscendarum licentiam darent: atque adeo nimium juris sui proprii tam publice quam private aut retinendi aut persequendi, rigorem ac studium urgerent aut detenderent? Præsertim cum ob imperfectionem legis Moïsiacæ, cupiditati hominum in multis, plebsculum indulgentis, id ipsis magna ex parte impune liceret. Nec enim causam video, cur qui nonnulli legis præcepta depravare non sunt veriti, indulgentia legis moralis, paulò licentius etiam quam lex ipsa permittebat, abuti non potuerint. Quis omnes tam Legis moralis imperfectiones ac defectus suppleri; quam Scribarum & Phariseorum abusus tollere, nullâ interim legum Moïsi sublatâ, Christus egregie potuit.

Nemo autem miretur nos hoc loco sensum & explicationem verborum, quibus Christus præceptum suum opponit, ex Christi potius verbis ac mente; quam ex Moïsi aut Legis usu petere maluisse.

Christi enim verba non Moſis aut Legis antiquæ explicamus. Quæ à Chriſto & quidem ſatis plano ſenſu prolata eſſe Auctor unâ nobiſcum debitor nequit. At non etiam prima fronte juſtiſſimas habuimus cauſas dubitandi, utrum id præceptum, cui Chriſtus legem ſuam opponit, vera an à Scribis adulterata Lex Moſis fuerit; cum ex antheſi Chriſti appareat, illud à ſenſu veræ Legis Moſis diſcedere, & ſenſum privatis aliquid præcipientem continere. Ubi vero penitus locum hunc expendimus, nulla plane ſuper eſt dubitandi cauſa, verba iſta, licet ex antiquæ legis Codice excerpta; non fuiſſe tamen illud genuinum dictum Moſis antiquum, quo lex forenſis exprimebatur; cum ea neque idem quod genuina lex Moſis, neque iſdem, neque eodem modo præſentarent. Lex enim Moſis alienarum: illa ſuarum injuriarum vindicationem, lex Moſis judicibus, illa privatis, præcipiunt. Lex Moſis forenſi ratione judices; illa morali privatos homines inſtruit; quod ex verborum Chriſti appoſitione liquet.

IX. Subitus igitur tot hypothefibus, quibus ceu fundamentis Auctori argumentatio nititur, ipſum argumentum rueret neceſſe eſt. Cuius tamen veravis in ſola generalitate verborum *Ne reſiſtis malo* ſita fuiſſe videtur. Quæ generalitas, quàm fragile & caducum ſit, ac tantæ molis paradoxorum dogmatum ſuperſtruendæ impar fundamentum; ipſum Auctorem quæ perſpicacia ejus judicii fuit; ut ſuprà monuimus minime latuit. Primum enim dantur innu-mera exempla generalium præceptorum aut enunciationum; quæ tamen ad ſubjectæ materiæ ſpecialitatem reſtringenda ſunt. Sic unum inſtar omnium: *Ne juras omnino*.

Deinde neſcio an ullum ſit in morali materia præceptum aut Regula; quæcunque verborum univerſalitate enuncietur; quod aliquibus exceptionibus inter ceteros particularitatis, ut ita loquar, limitis ceteri non debeat.

Item per quis hominibus iſtis indicavit, Verba *Ne reſiſtis malo* eſſe generalia? Annon illa indefinita, & ſine ullo Univerſalitatis charactere, eſſe ſatebuntur? Atqui indefinitæ enunciationes tam univerſalibus quàm particularibus ſæpe etiam ſingularibus æquipollere poſſunt.

#### IV.

Detectis adverſe argumentationis virtutibus atque inſidiis; atque omnibus ejus fundamētis in quibus vis aliqua latere potuit eviſis: Cætera quæ ſubneſcit Auctor, paucis reſellenda ſunt.

Primum igitur ait, cum Chriſtus eius *principium legis* hujus oculum pro oculo &c. etiam ea quæ non erat, ſupplenda curam reliquit. Atqui neque hoc eſt principium legis hujus; cum & Exodus xxi. 22. & Levit. xxiv. 17. & Deut. xix. ſub ſinon Lex de talione, ab excuſſi oculi injuriâ, nequaquam incipiat; ſed iſta verba ſint à medio Legis excerpta. Præcedit enim ſemper longè majoris momenti talio *animam pro anima*. Neque ſi Chriſtus excuſſi oculi aut dentis talionem ſuſtulſiſſet; ilico ſequeretur, ipſum legem quoque de anima pro anima auferendâ ſuſtulſiſſe. Gravius enim atque ſeverius, hæc pars legis de capitali talione, à Deo ſancita fuit; quàm ut ejusdem generis aut ponderis eſſet, cum iſtis levioribus, & quæ ad ſatiandum duntaxat vindictæ deſiderium fervire poterant, legis hujus minutis; quod vel ex eo patet, quia iſtæ minores pænæ talionis, connivente Deo, alterius generis ſatisfactionibus redimi poterant. At effuſi voluntariè ſanguinis delictum; nonniſi effuſi viciffim homicidæ ſanguine expiari voluit Deus; nec

ulla redemptione legi ſuæ fraudem fieri, paſſus fuiſſet; quominus tandum terra illa tota, polluta ſanguine cenſeretur; quædiu homicidæ ſanguine expiata non fuiſſet. Vaniſſimè autem eſt, quod Auctor ait, quæ Judæi tunc ademptum jux gladii fuerit, non fuiſſe neceſſe pœnam homicidii nominatim excludere.

Nam quia Chriſtus non judicibus, ne aliena delicta puniant, ſed læſis ne ſuas injurias vindicent vetat, ut ex inductione partium omnium interdicti hujus patet; debuit etiam perſequendæ patræ cædis injuriæ nominatim (ſaltem alicubi) prohibuiſſe: ſive illa apud Judæos, ſive apud Ethnicorum judices exigeretur.

Præterea etiamſi certè, non conſtaret an Chriſtus hic judicibus nihil prohibuerit; certè tamen conſtat eum non uni genti; idque pro certo aliquo ejus in quo tunc erat ſtatu; ſed omnibus gentibus & pro omni earum ſtatu, præcepta tunc ſua tradiſſe.

#### V.

Quod autem ait Auctor; ira Chriſtum antiquæ legi præceptum ſuum oppoſuere ut ſuis omnem malorum reſiſtentiam vetet, quæ ejusdem ſit naturæ cum eâ quàm Judæi oculum pro oculo repetentes, exercebant, puniendo maleficum vel pœnam exigendo à Judice, partim falſum eſt, partim ambiguum, partim verum & concedi utrinque poſteſt. Falſum eſſe Chriſtum antiquæ legi præceptum ſuum oppoſuere, jam oſtendimus. Ambiguum eſt quod ait à Chriſto omnem malorum reſiſtentiam vetari quæ ejusdem naturæ ſit cum eâ, quàm Judæi in lege talionis exercebant. Nam cum Judæi dupliciter, ut ſtatim ſubjicit, reſiſtentiam iſtam exercebant, aut puniendo maleficos tantum Judices & Magiſtratus; aut pœnam exigendo à Judice ut privati; falſum eſſe à Chriſto ejus generis reſiſtentiam vetari quàm Judæorum judices exercebant, demonſtravimus; quia iſ præcepta ſua ad privatos duntaxat dirigit, & de ſuarum non alienarum injuriarum tolerantia vel punitione loquitur, ut ex omnium præcepti partium inductione patet. Illa tantum concedi poſſeſt Chriſtum hoc loco vetare reſiſtentiam ejus naturæ, quàm Judæi in lege talionis, circa proprias injurias exercebant; idque ſive per viam facti, ut ajunt, ſive per viam juris, ut exempla à Chriſto expreſſa docent. Cujus reſiſtentia natura cum in retinendo aut perſequendo ſummo ac ſuo jure conſiſtat; merito nihil aliud hæc lege à Chriſto prohibitum putamus, quàm proprii juris, præſertim, ſummi atque ſtricti, aut retentionem aut perſecutionem. De prohibita alieni juris perſecutione, ne verbum quidem hic, aut ullius mentionis veſtigium, deprehendimus.

#### VI.

In eo quoque facile Auctori aſſentimur, Chriſtum in hoc loco non ſolam vindictam prohibere; neque ſolam maſtuetudinem in dimittendâ inultâ injuriâ, præcipere: Neque enim hoc eſt adæquatam legi Chriſti ſubjectum; quod ut exempla oſtendunt, latius extenditur. Sed nec Auctor ſatis adæquatam aut abſurditatis expertem, invenit ejus explicationem, dum hæc lege, non maſtuetudinem in omittendâ ultione; ſed maximam à Chriſto patientiam præcipi oſtendit; videlicet cum diſſipione & beneſcientiâ ſati conjunctam; quæ quæ ſponte ſua paratus ſit, plus jacere & pari ſi res ita ſerit, quàm nativâ à ſe exigis. Nam facilitas in mutuo dando; & erga petentes liberalitas quæ eadem lege præcipiuntur; nec ad patientiam ullo

illo modo; nec ad ejus generis dilectionem ac beneficentiam, qualem hic Autor describit, referri possunt: quippe quæ ad veram, legitimam, & rationi consentaneam beneficentiam, quam Christus præcipit, pertineant; non ad falsam & absurdam & ab omni ratione abhorrentem, illius virtutis speciem, quam Christus nequaquam præscribit. Quod enim in eo legitima beneficentia, & si placet dilectionis erga injultum hominem vestigium deprehendi potest; cum quis re ipsa ab eo, plus vult pati, quam ejus malitia à se exigit? Annon eadem operâ vult ut malitia proximi incrementum sumas? Nam quæ plus innocentes injuriæ patiuntur, tanto magis injultorum hominum intenditur delictum. Egregium sane dilectionis ac beneficentiæ in homines injultus speciem, suggerere ipsi etiam injuri, aut certe non exigentibus, peccandi materiam atque occasionem, simulque ipse in graviore extolvendi supplicii infidias pertrahere. Hoc genere dilectionis ac beneficentiæ Satanas erga genus humanum flagrat atque aliudv defungitur. Proinde eam Christus nimis præcipit. Nam illud non exagito, quàm ab omni ratione alienum sit, illud patientiæ aut potius ambitionis patiendi genus, vanæ gloriæ ostentationem redolens; quod hic à Christo præceptum falso fingitur. Neque enim vera aut legitima ista patientia est, cum illa nonnisi in iis malis cernatur, quæ injuriis accidunt, ut iis libentius careant, si possent. At cum quis ejusmodi mala ultro ac sua sponte sibi accersit, aut capiat, non hæc genuina aut forbia est ac sana patientia, sed stolidæ & affectatæ patiendi ambitio, digna quæ eo, quod capto infortunio impune mulsetur.

Ergo ut hoc loco Christus, non solum in omittenda vindicta mansuetudinem, aut clementiam; ita nec solum patientiam præcipit; quæ amba sunt juris sui dimittendi species, sed non solæ. Nam & in quibus beneficiæ præstant, tanto plus de jure suo dimittunt; quanto magis beneficii sunt. Dilectionis autem officia, ad aliam separatam legem pertinere videntur, quæ certe hic saltem ex professo non tractantur.

Si igitur ad æqualem legemque interdicto huic Christi, materiam quærimus, non aliam inveniemus, quàm quod is omnino fortè summi (quod in talione cernitur) quandam etiam interdum æqui juris sui, sive persecutionem, sive retentionem prohibet; ita ut præceptum Christi, non modò quàm Lex talionis, sed etiam quàm patientiæ præceptum longè latius pateat. Quod ipsum evidens indicium est, Christum non forensi legalitatis, sed morali Scribarum doctrinæ æ rigore stricti juris, quod in verbis legis forensis expressum videbant, deprempisse præceptum suum opponere.

Cæterum cuiusque legi aut doctrinæ Christus præcepta sua opponat, non is eorum scopus est, ut aut omnem omnino malefactorum resistentiam tollat, aut patientiam nostram in infinitum, atque (ut Autor ait) longius etiam quàm malitia hominum à nobis exigit, protrahat. Hoc enim & ipsius Christi, & Apostolorum exemplis, & rationi sanæ, & religionis nostræ, quæ in rationabili servitio Christi consistit, analogiæ repugnat. Sed ut exemplo Dei, qui non de summo tantum; sed etiam de æquo jure suo erga nos multum dimittit, docet; nos quoque de jure nostro erga alios, sive in patiendi injuriis, sive in remittendis culpis, sive in præstandis officiis, ac beneficiis decedere. Quia vero nos istam juris proprii dimissionem, protrahendam in infinitum non putamus; querendi sunt limites ejus, quos Christus in eadem doctrina sua ponere non omisit. Nec enim ad aliam regulam officium istud erga proximos exigere possumus, quàm ut ea omnia aliis faciamus, quæ nobis vicissim à Deo, aut ab aliis, idque non aliquo inepto ac puerili voto, sed iusto & rationabili desiderio, fieri ac præstari vellemus. Porro iustum ac rationabile desiderium eorum, quæ nobis ab aliis præstari vellemus, non potest extendi longius,

quàm si optemus ut illi nostri casus præstent, quicquid sine suo magno malo facere possunt. Nam si optemus ut aliquid ejusmodi faciant; quod nobis quidem medocriter bonum, illis vero grande malum afferat, iniquus hic & irrationalis nostri amor erit, quem nullo modo à Christo, pro regula dilectionis erga proximum præscriptum esse censet. Jam vero de suo jure proximi causa decedere, est aliquid in ipsius gratiam facere, quod vicissim ab aliis, & illo ipso proximo, si res ita ferat, in nostri gratiam fieri vellemus. Quod si nostri gratia non omnia ut fiant, iustè & rationabiliter optare possumus, profecto nec omnia in gratiam proximi facere, neque semper teneri; neque etiam de nostro jure omni aut semper, illius ergo, decedere obligamur, sed tunc tantum & toties, quando & quoties iustam & gravem causam, ejus retinendi aut persequendi non habemus; quod tunc tantum accedit, quàm sine magno nostro malo, de jure nostro decedere possumus. Nam si id sine maximo nostro malo fieri nequeat, gravem & iustam retinendi aut persequendi nostri juris causam habemus, quia nemo longè magis proximum, quàm seipsum diligere tenetur. Sufficit si cum diligit, sicut seipsum.

Non quòd aliquando non incidant casus & causæ, in quibus longè magis proximos, puta fratres, (animas pro illis ponendo) quàm nos ipsos diligere obstringimur; ut cura id in gratiam gloriæ Dei, qui nobis longè supra nos diligendus est, facere teneretur. Sed loquimur de ordinario, erga proximos, sic vulgò acceptos, quæ proximi sunt, officio. Ultrà quod non modò extraordinaria interdum & quasi ex accidenti interveniens dari potest obligatio, sed & gratuita & voluntaria, de suo jure decellio. Cui lex non facile, nisi admodum laxa, sigi posse videtur, quia volenti vulgò nulla fieri censetur injuria. Et hæc plerumque celsioris gloriæ ac virtutis materies esse solet; si nihil impediatur quominus aliquis tantum quantum velit de suo jure decedat. Nam & hoc impedimentum contingere posse non dubitamus, Adhuc in moralibus nihil est, quod universaliter regulâ, nimis exacte comprehendendi possit.

Sed ne in dissertatione ista latius evagemur, ex istis quæ Christus, generalem legem suam explicando adducit exemplis, satis evidenter colligitur, Præcepto ejus de dimissione æqui juris suis, illuc tantum esse locum, ubi nulla est satis iusta & gravis causa ejus retinendi; hoc est, ubi sine magno & notabili malo nostro, decedere de nostro jure possumus. Nec enim nimis infortuno mulsamur, si nobis alapa infringatur, nec ingentem jacturam facimus, si tunica aut palli damnum patiamur. Nam istarum rerum apud pauperes propter earum utilitatem; apud divites propter opum abundantiam facilis esse solet jactura. Nec ut tolerabilis labor est, mille passus deducendi viatoris causa consistere. Nec statim toris patrimoniis provolvimur, si quo mutui commodatione, aut liberalitate adjuvamus. Quod si in liberalitate aut mutui facilitate erga obvios ac petentes, cum à Christo modum præscribi censuimus, qui sit citrà nimiam opum nostrarum, etiam in indignos, modò impudenter petere audeant, profusionem: eadem certe ratio est in cæteris legis istius præceptis, in quibus non aliter de nostro jure decedere obligamur, quàm si nos nulla iusta & gravis causa, multò minus autem necessitas urget, ut illud retineamus aut persequamur; quod nonnisi in leviorum ac tolerabiliorum injuriarum, (quarum duntaxat à Christo exempla allata sunt) tolerantia, contingit.

Sed quia paulo ante diximus, gratuitam ac voluntariam de suo jure decellionem, etiam in gravioribus jacturis atque injuriis, esse celsioris gloriæ ac virtutis materiem: lex autem Christi perfectissima

omne celsioris virtutis studium à nobis exigit, necesse quis esse dixerit, etiam in gravioribus iacturis atque iniuriis, in quibus sine magno nostro damno, interdum & vitæ iactura aut periculo, jus nostrum dimittere non possumus, semper à nobis per legem Christi exigi, ut de nostro jure decedamus.

Verum hic animadvertendum est; etiam si à nobis aliquid simile alibi exigi, concederemus, non tamen id hoc loco queri, quid alibi generalis lex Christi, aut ejus analogia; sed quid speciale istud de quo in hoc *Matth.* loco agimus præceptum Christi à nobis exigit. Cuius cum omnia verba, mirâ leviorum delictorum tolerantiam constant, non possunt latius extendi quam sonant. Deinde nihil refert quod lex Christi, id à nobis alibi non quidem univèrse & semper, sed interdum ob iustas & graves causas, exigit, cum hic non de specialibus legem Christi Caibus aut exceptionibus, sed de generali in unâ tolerantia lege loquamur; quæ univèrse & semper observanda est.

Nec tamen prærita & voluntaria de suo jure etiam in gravioribus malis atque periculis decellit; est celsioris virtutis materies, aliqui & eos qui liberos suos Deus gentium immolabant, excelsioris virtutis specimen edidisse censebimus. Quamvis igitur lex Christi perfectissima à nobis exigit virtutum specimina, tamen non semper ea quæ in apparentia talia videntur, revera talia sunt. Ideo suprà non diximus voluntariam de suo jure decellionem semper omnino celsioris gloriæ materiem esse; sed id interdum aut si placet, etiam plerumque accidere.

Postremò sæpe legis Christi analogia, quædam peccatorum virtutum specimina libenter admittit; nec tamen ab omnibus pro debito exigit; quale fuit illud, quod Paulus in area Christi sibi triturantis, os obligaverat. Nos autem hic, de ea lege Christi loquimur, quæ id quod exigit, ab omnibus & quidem æqualiter exigit.

Quæ si quis propositam à nobis rationem urgat, cum volenti nunquam fiat injuria, legem aut potius iuram nullam videri positam edendo celsioris virtutis specimini. Proinde nos, quia ad perfectissimam quæque tendere debemus, teneri etiam semper in gravissimâ momenti malis de nostro jure decedere: is primò animadvertat oportet ex eo quod aliquid culpam cum laude facere liceat; malè colligi eundem, (multò minus alio) ad illud ipsum faciendum obligari. Licet Paulo celsioris abstinentiæ specimen edere, quid? an eundem Paulum eo jure, an Titum ac Timotheum & reliquos Episcopos Ecclesiæ, eodem exemplo, obligatos fuisse censebimus?

Deinde neque hoc semper verum est, Volentem sibi neminem injuriam facere posse ut si quis violentas sibi manus inferat. Præterea sæpe multa impediunt quominus aliquis, tantum quantum velle possit, de suo jure decedat. Ut alia taceam, imprimis ipsa recta & sana ratio & sobrium prudentiæ judicium, quæ omnium reliquarum Christianarum virtutum Dux & moderatrix esse debet; & quæ nisi faciem præluceat; virtutes plerumque in extrema sua degenerare solent. Cum igitur contingere soleat, ut aliquis stultè aliqui & improvide velle possit; professio non quicquid velle possit; id aut laudari, aut à prudentia admitti possit. Non igitur semper homines; tantum quantum velle possunt, de jure suo decedere, prudentia permittit.

## VII.

Etiam si rationem duntaxat & vindictæ reposicio-

nem hoc loco prohiberet Christus (quod falsum est) non tamen ejusmodi præceptum hoc videri posset; quod & ab hominibus gentilibus tunc temporis, & hodie ab omnibus, non difficulter præstari posset. Nam licet Ethnicorum quidam, ratione duce, in ultionis negotio idem quod Christus viderint ac reprehenderint; non tamen ideo ejus virtutis maxima difficultas tollitur; quia illa cum ratione consentit. Aliàs non esset tanta eorum frequentia qui

videant meliora probare, & tamen malis  
Deteriora sequi

## VIII.

Interpretationem verborum *Obverte maxillam; & adde unice pallium* &c. quæ ista potius quamvis iniuria videantur, facienda ostendit; quam id committatur quod Christus prohibet, inique sugillat Auditor: non modo quod in ejus locum nullam quæ aliquo pretio censeretur, explicationem substituerit; sed etiam quia in illa nihil reperire potest, quod merito reprehendat. Vult quidem ipsam eo nomine reprehendere, quod Christum otiosè adtendentem ista faciat, quæ potius facienda præcipit, quam res ab eo interdicta committatur; cum jam illam non committi præceperit; aut committi prohibuerit. Atqui hæc ipsa vana & otiosa est sugillatio, quia nihil agit. Quis enim nescit minimè otiosè addi ea verba, quæ ad emphasim præcepti aut interdicti pertinent? licet nihil ipsi præcepto aut interdicto adjiciant aliud, nisi tantò majorem ejus observandi curam atque necessitatem? Ut cum Christus ait Mulierem ad concupiscendum non aspiciendum: sed oculum potius sibi erudum, si nos scandalizare debeat. Quis dixerit Christum, aut in verbis de oculo erudum prolatis; aliud novum ac perfectius præceptum tradere quam ante: aut ea otiosè protulisse? Pollerius non sine injuria Christi dici potest. Prius absurdum doctrinam continet: de oculi erudis ne inducamur in tentationem. Superest illud unicum, Verbis quidem istis nihil plùs quam ante præcipi: sed tamen illa, propter emphasim suam dato præcepto vim & auctoritatem conciliare maximam.

## IX.

Antequam accedamus ad examen novæ opinionis; de legibus Christi credentibus illius temporis velut in antecessum traditis; quæque non statim vim suam exerceant; admonendus est Auditor non exigui erroris, quem in falsitate consequentiæ committit, dum ait: Regimen populi Judaici, quamvis præcepto Christi sublato; tamen non statim ex quo à Christo id præceptum traditum est, pro sublato habendum fuisse. Nam, inquit, mansit adhuc Respub. Judaica 40. annis post apud infideles. Nec mo non videt, non hic de eo queri, utrum hoc præceptum in ipso effectu Regimen Judaicum sustulerit. Nulla enim lex, nullum Christi præceptum fuit adeo violentum & efficax, ut omnia quæ prohibet, quo ad ipsum eventum è genere humano iustulerit. Cum igitur non de eventu sed de officio obsequii præcepto Christi debiti sermo sit; nihil falsius est ista consequentiâ. Regimen Judaicum, statim post latam à Christo de ipso tollendo legem, pro sublato habendum non fuit; quia 40. annis post, mansit apud infideles. Eodem igitur exemplo Ira vel maledictoria homicidio: lascivus aspectus adulterio; levia juramenta perjurio coæquata vitia; ipsa vindicta & ultio & stricta summi juris persecutio aut retentio ac cætera omnia, adeo non statim post latas de his rebus, à Christo leges, sublata fuerunt;

ut



ut ne nunc quidem pro sublatis habenda sint; quia manent hæc omnia vitia, non modo apud infideles; sed etiam apud fidem professos, sed inobedientes, aut certe intimos & incontinentes.

Atqui Auctor sese corrigit, sed ita ut pejus hallucinetur. *Manfit, inquit, apud infideles Respub. Judaica. Hæc siquidem, inquit, non fuit abrogata.* Postea viderimus quàm verum sit, quod asserit. Nunc quero, Cui bono rationem hæc attulerit? Ideone manfit apud infideles illa Respub. quod non fuit infidelibus abrogata? At cur non manfit post 80. annos; quamvis itidem ipsis non fuit abrogata? Opinor enim (ut abunde patet) Autorem quod Magistratus etiam hodie in fidelibus abrogati non sint, statuere. Ergo si id, quod non fuerit infidelibus abrogata, tum in causa, quod apud eos 40. annis manserit; cur eadem causa posita, post 40. annos, non idem secutus est effectus? *Obj.* At enim post immisissum à Deo huic populo excidium, Respub. hæc etiam infidelibus abrogata dici potuit. *Resp.* Atqui non de eius generis abrogatione sermo est; quæ ad specialem gentium directionem caelesti & invisibili modo, in mundo exequendam pertinet; sed de generali per leges Christi facta, ex qua in genere cognoscimus, quid cuique liceat aut non liceat. Minuta sunt illa fateor; nec à nobis exagitandi animo dicuntur. Sed ut in levioribus quoque rebus ostendamus; ingenium Autoris quamvis acerrimum sit; tamen quod pace ipsius dictum sit, natæ inter ambiguitates.

Veniamus enim ad examen, an verum sit quod asserit; hoc est regimen Reipub. Judaicæ (idem autem de aliis quoque sentit) infidelibus non esse abrogatum; quamvis lege Christi vetitum sit. Perinde est, ac si diceret: Furta & adulteria & cætera omnia peccata lege Christi non esse abrogata, nisi iis qui legibus Christi sese subijciunt. Ubi rursus quis non videt in eadem Abrogationis voce diversam à priori ambiguitatem. Abrogari enim res aliqua dici potest, aut Iniustitiam, hoc est non modo ex mente legis aut legislatoris; sed simul etiam ex consensu aut obsequio eorum quibus lex fertur; aut Utilitatis tantum ex mente legis & legislatoris. Priori modo abrogata dici possunt omnia vitia quæ per legem Christi non licent; duntaxat iis qui legi ejus se subijciunt atque reipsa obediunt. Sed in isto sensu vox abrogationis nescio an ab ullo bono Autore usurpetur. Posteriori modo etiam omnibus omnino hominibus quorum officium fuit legibus Christi sese subijcere & reipsa obedire; tamen si se non subijecerint; aut etiam subijcti non obediunt. In quo posteriori sensu vox abrogationis vulgo apud omnes sumitur, etiam in præsentis questione, qua quaeritur utrum infidelibus abrogati seu illiciti sint Magistratus. Non enim isthic de factis infidelium sed de officio; non de eventu & fructu legis; sed de mente quaeritur. Ergo nihil falsius est isto enunciato; quod infidelibus non sint abrogata jura gerendorum Magistratuum; si abrogata sunt lege Christi hominibus. Cujus mens quæ omnium hominum obsequium postulabat; aliquorum contumacia vel inobedientia in diversum non flectitur, sed quod abrogat, omnibus abrogat; tametsi aliqui non parent. Neque enim ex hominum libidine: sed ex propria mente, quæ cum Legislatoris intentione congruit, leges aliquid precipere aut sancire; vel etiam prohibere aut abrogare dicenda sunt.

Ceterum qui contendunt, res aliquas abrogatas aut potius prohibitas esse tantum Christianis; nesciant necesse est leges aliquas aut præceptiones Christi non esse latas aut præceptas nisi Christianis; & quicquid à Christo aut præceptum aut prohibitum sit; ad solos Christianos adstringi. Proinde maxi-

mam partem mortalium; nihil contra leges Christi delinquere cessabunt; qui eas vel maxime valent, eo quod non ipsis latae sint, sed aliis. At verò qui nihil contra leges Christi delinquant; ab illis etiam eo nomine, ut eas lucere possunt, quod contra Christi leges delinquant. Itaque in qui perfectissimas ejus leges violant, non impune tantum sed & licite id faciunt; quia neque delictum admittunt; neque admitti penam merentur. Velim autem scire quodnam illud sit privilegium; quod tantum donec mortalibus, Christi non parenti & licentiam & impunitatem. Quærant ita volentes non reperire aliud nisi quod isti, quos tenet legibus Christi negant; jugum Christi aut nesciant aut detrectent. Atqui promulgata per orbem, per tot annorum secula lege Christi; quousqueque est, qui ignorantiam ejus merito præterere possit?

Reliquum erit, ut saltem in plurimis hominibus, detrectatio obsequii legibus Christi debiti; sufficere, ad homines, simul ab obligatione præceptis Christi parendi, simul à penis legum ejus eximendos. Atque hic sane quàm ridiculum absurdum conficietur. Eximi posse aliquem in iudicio Christi, à culpâ & penâ levioris inobedientie; per longè graviores inobedientie speciem. Multo enim levius & excusatus peccat; qui partem aliquam præsertim difficilioris legis Christi detrectat aut potius non implet; quam qui detrectat totius legis Christi obsequium. Non minus ac levius peccat is, qui aliquod principis præceptum, nescio quæ præterea transgreditur; quàm qui fidem & omne erga Principem obsequium exuit.

Sed jam ad examen novæ opinionis accedendum est. Ait Auctor. Legem hanc, ut & cæteras, quæ perfectum regni Christi statum concernunt (intelligit autem ut intra se explicat, leges & præcepta perfectionis quæ majorem exigunt iustitiam quàm fuit illa Judæorum, aut gentilium) credentibus illius temporis, velut in antecessum fuisse traditas, earumque naturam tunc non dispositioriam; sed præparatoriam duntaxat, fuisse. Non minus ac legem de tolerandis persecutionibus, antequam tempus persecutionum veniret.

Enimvero scimus leges omnes, etiam Christi, in obligandis mortalibus, futuros hominum actus respicere; futuralque agendi occasiones. Ex quibus facitur, quidam esse, quæ non statim post latam legem occurrunt; sed interdum tempore eoque non exiguo opus esse ad expectandam præstandi ejusmodi legibus obsequii opportunitatem; qualis fuit lex de persecutione. Ratio ejus rei est, quia persecutionem pati nullo modo probe aut fideles possunt nisi eam improbi aut infideles exerceant; quod certe non est in potestate eorum qui potentiuntur; sed in libidine eorum, qui inferunt iniurias. At lex de qua agimus & pleraque omnia perfectionis præcepta, de quibus Auctor loquitur; ejus sunt naturæ; ut eorum præstandorum occasiones, longè expectandæ non fuerint; quæ decedere de jure suo, abdicare se eo quem gerat Magistratu, si id Christus præceperat, statim erat in potestate eorum, qui Christi legibus se subijciunt; nec in istis rebus exequendis, expectanda fuerunt, alienæ libidinis momenta. Nihil igitur est causæ, cur istam legem Christi executionis differendæ moram Auctor ad omnes perfectiores Christi leges porrigat. Quamvis enim fateamur quidam leges ac præceptiones Christi, non fuisse ejus generis, ut statim postquam latae aut præceptæ sunt, exequendis illis locus pateret; qualis erat lex de tolerandis persecutionibus. Tamen hæc fiebat ex accidenti, non ex intrinseca Legis naturâ. Leges etenim per se atque in nomina sua consideratæ, postquam latae sunt, vigorem

lum habent, quamvis non exerceantur, nisi cum occasio ipsis parendi offeratur. Atqui legi de sublato Magistratus usu & penis malefactorum, statim politiam à Christi legem, si lata est, locus parebat.

Illud paulo plus momentum habet, non omnes statim discipulos Christi mentem legum ejus capere potuisse; & quidam ignorantias in eis initio toleratas fuisse ut ab eorum exemplis argumentari tutum non sit. Ceterum ut à nudis istiusmodi exemplis eorum qui doctrinæ Christi primis initiabantur, (in quibus aliquas imperfectiones, progressu temporis corrigendas reperiri potuisse, non negimus) ductum argumentum, si inde consideretur, non est apodicticum; (Nec certe in materiâ morali Mathematicas demonstrationes facile reperias; ut quæ universales regulas omnium exceptionum plane expertes non habeat) Ita et multum laboris accedit ex eo quod ista exempla à Spiritu Sancto non frustra memorata; vitii aut culpæ alicujus nomine notata non sint. Longè plus autem inde quod nulla lex aut præceptum Christi verè produci possit, quod ista exempla damnet aut delicta arguat.

## X.

Præceptum vitæ resistentiæ, si omnia tam politica quàm Oeconomica, malefactorum iudicia, omnes malefactorum penas, præter ecclesiasticas, tollit; tollit & pauperum aut potius pauperum disciplinam. Nam certe eorum disciplina, cum vitiis aut flagitiis caduntur, non est Ecclesiastica, neque Christiana disciplina. Et pueri quoque esse ac dici possunt malefici. Nam quod ait Auctor, Non resistimus pueris ut maleficiis, istum est, cum eos ob ipsa maleficia plectamur. Quod autem addit; aut certe non ut talibus maleficiis, de quibus allegatus locus agit, vanum est, quia sæpe ob ea, ac talia de quibus allegatus locus agit maleficia, hoc est eruti alteri oculi, aut excissi dentis injuriam, plecti possunt. Nec quicquam refert quod ætas eorum maleficii culpam exolet. Nam ut malefactorum, ita pauperum multi sunt gradus. Nec ideo quia aliquis minoris maleficii reus; aut minori pœnâ dignus est; idcirco maleficiis aut pœna dignus non est. Resistè à Scholasticis dicitur: Magis & minus non variare speciem. Si igitur maleficus corporali pœna resistentum non est; ne pueris quidem resistentum est: quia sunt malefici, & quidem tales, de quibus allegatus locus agit. Aut asserat Auctor aliam idoneam causam, cur pueri ab isto malefactorum privilegio, quod ipsis à Christo hoc loco donari putat, arceri debeant: qui ob ætatis veniam longè levius & excusatiùs peccant.

## C A P. V I.

*Argumenta ducta ex præcepto dilectionis inimicorum examinantur.*

## I.

**P**UBLICOS inimicos à Christo in hoc præcepto intelligi probat Auctor ex eo; quod circa inimicos publicos, velut communes Dei & populi ejus hostes, antiquis odium & odii actus præcepti erant. De privato autem inimico lex, nusquam, neque discretis verbis; neque *non resistimus* dicat *Odio habebis inimicum tuum*. Cum igitur Christus legi Moysi præceptum suum opponat, non potest de privato sed tantum de publico inimico agere. Ad quam rationem primum breviter respondemus.

Paulo iniquus, Auctorem agere; quod cum dicitur verba Christi, de quorum sensu inter nos constare potest, in eodem legis Christi textu habet; ex quibus liquido patet, eum de privatis inimicis, privatis amicis oppositis loqui, tamen malit verborum Christi sensum, non ex verbis Christi; sed ex verbis Legis (de qua nondum inter nos constat, utrum in hac antithesi ipsius ratio habeatur) invelligare. Atqui Christus suorum verborum potior est interpres: quàm Moyses alienorum, etiam si in Moysi legi præceptum suum opponeret. Quanto potior; quando nondum constat utrum id faciat? Quamobrem longè æquior & firmiter est nostra argumentatio. Quoniam confessione auctoris; id quod apud Matthæum de odio adversus inimicum dicitur, de privato inimico in lege Moysi nusquam neque discretis verbis neque *non resistimus* dicitur. Christi autem præceptum, de privato inimico aperte loquitur: Ideo præceptum Christi hoc loco, non Moysi legi, sed Scribarum commento, atque illius corrupti temporis doctrinæ & praxi opponi, necesse est.

Constat autem & convenit inter nos (ut ego arbitror) Christum in ejusdem Legis contextu vocem proximi in vers. 46. & 47. explicare per voces cum amico; aut aliquâ necessitudine conjunctum significant. Voce autem proximi, ita ut Christus facit de privato amico, explicata, Vox inimici ipsi opposita de publico inimico explicari nequit. Deo verò an Christus hoc præceptum suum Moysi legi opponat, adeo inter nos non convenit, ut nihil magis à nobis impugnetur.

## II.

Hac responsione præmissa; atqueam ad plenius argumentationis hujus examen accedamus, ad hypothesein ejus, quàm è præcedentis capitis exemplo retulim, aliquid dicendum est. Ait igitur, hoc præceptum Christi de dilectione inimicorum toti populo Christiano; omnibusque & singulis, tum vel maxime iis, qui principes inter eos sunt, datum esse. Atqui hoc præceptum, magis principibus populi Christiani; quàm cuivis è grege ejusdem populi, datum esse falsum est: quia ad mores singulorum non ad ordinem totius populi pertinet, ut omnia in hac concione præcepta; & placito ipsius Auctoris repugnat, qui istiusmodi leges, quæ mores singulorum spectant, atque obstringere ait principes; ut infimos è populo; cum Deus à magnis juxta ac pravis, legum suarum obedientiam exigat, nullo discrimine.

Unde apparet illud quoque falsum esse quod sumit. Quali modo & quibus dilectio erga inimicos præcepta est in populo Christi; tali quoque modo, & iisdem odium erga inimicos præceptum fuisse, in populo Israëlítico, & contrà. Quia ipse fateatur odium adversus inimicos populo Israëlítico ita præceptum esse, ut vel præcipue Magistratus aut principes in populo illo obstringeret; quod forensis & politica legis indubitarum est vestigium; quæ non æque omnes è populo obstringit. Nos autem ostendimus legem hanc Christi; quàm ille ei, quàm memoravimus Moysi legi opponi, falso opinatur, moralem esse non forensam.

Hinc etiam tertii erroris falsitas evidenter detegitur, quod Auctor legem Christi moralem legi Moysi forensi atque Politicæ opponi, opinatur; cum opposito secundum idem esse debeat; nec verisimile sit legem moralem forensi seu politicæ; aut politicam morali opponi. Cumque dubitari nequeat, quin lex Christi, ad privatos singulorum, & quidem æqualiter omnium, mores pertineat; hinc necessario inferatur eam isti legi opponi non posse; quæ

non æquè ad omnes pertinet, nec moralis sed forensis aut politica est. Querenda igitur erit alia doctrina; non Moïsi, cui lex ista Christi opponatur.

## III.

Nunc ad argumentationem Auctoris per singulas ejus partes refellendam, accedamus. Nec enim ullum in eâ enunciatum est, quod non aut manifestè falsum; aut suspensæ veritatis deprehendatur. Nos omnia ordine examinabimus: querendo primum An in Moïsi lege odium inimici publici præceptum fuerit? Secundo, An in eadem lege ex mente Auctoris odium erga privatum inimicum, prohibitum dici possit? Tertio, Utrum Christus hoc loco præceptum suum Legi Moïsi; an potius Scribarum doctrinæ opponat?

Quod ad primum attinet. Dum querimus an in lege Moïsi odium, vel odii actus erga inimicum publicum, præsertim ita latè acceptum, ut vocem hanc Auctor extendit, præceptum fuerit: non id queritur utrum in aliquos ex publicis inimicis; sed an in omnem publicum inimicum, quâ talis est, odium injunctum fuerit. Præceptum enim Christi, de dilectione inimici; ut omnia reliqua moralia, generale est; & ad omnes inimicos extenditur, (puta. ejus generis, de quibus Christus) loquitur) proinde si hoc præceptum legi Moïsi opponitur, legem quoque Moïsi de omnibus inimicis per se, quæ tales sunt, putâ ejus generis de quibus Christus loquitur, quales Auctor putat esse, publicos duntaxat inimicos, loqui necesse est. Atqui de omnibus inimicis publicis quæ tales sunt odio habendis, nulla lex, nullum Moïsi præceptum extat. Atque id quomodo probaturus sit Auctor, libenter videbimus. Nec enim, quia quidam ex iis, circa quos actus odii (ut auctor loquitur) præcepti sunt; hostes Israëlitarum fuerunt, colligere possumus erga inimicos publicos, per se, quæ inimici sunt; ac proinde, omnes, odium aut actus odii præceptos fuisse, nisi in fallaciam consequentis incidere & à permixta in quosdam, permixtam in omnes sæviendi licentiam, argumentari velimus, quæ vitiosa & invalida consequentia est. Cum potius id ipsum, quod in lege enumeretur ii, erga quos isti actus odii, exerceri permixti sunt, documento sit, erga eos, qui omitti sunt, actus istos non satis licitos fuisse. Nam ut exceptio firmat vim legi in casibus non exceptis: ita enumeratio infirmat eam in casibus non enumeratis. Neque enim, ut exemplo rem illustremus, quia Cananæorum internecio mandata, ac sædus cum iis prohibitum est: idcirco omnes reliquæ gentes, quibuscum forte populo Dei bellum gerere contigit, excindendæ fuerunt; aut sædus cum iis percussio non licuit. Poterat esse alia peculiaris causa, ob quam Deus Cananæos excindi mandaret, præter eam quod inimici aut potius hostes Israëlitarum fuere, ita ut hic quoque fallacia quam causæ non causæ, vocant, incogitantibus subrepere possit. Nec enim possessio populi Dei in illis terris certa ac firma esse poterat, nisi sublatis antiquis possessoribus. Quæ politica sine non moralis ratio est: ut pateat legem quoque quæ illâ subnixâ fuit, politicam non moralem fuisse. Idem de cæteris legibus Dei circa speciales populos laici existimandum est, quæ nihil ad mores illius populi pertinebant, sed ad publicum Reipub. ordinem pertinebant, In quo constituendo, licuit Deo pro sapientia & potestate sua; eas rationes sequi, quas nemini reddere teneatur. Quod & ex imparitate istorum, quos ita Auctor appellat, odii actum, liquet. Aliter enim Amalechitæ; aliter Moabitæ & Ammonitæ tractari jubentur. Un-

de patet istiusmodi singulares politicas leges, ad statuentem generalem ac moralem, de publico inimico legem, nihil facere.

Nec aliud de eâ specie publicorum inimicorum, in qua Auctor fontes & alicujus supplicii reos, collocat, dicendum est; quos omnes odio habendos fuisse nulla lex Moïsi præcepit; ac ne inimicos quidem aut hostes publicos usquam vocatos deprehendimus. Neque verò si erga quosdam fontium odium præceptum esse Auctor evinceret; idcirco sequeretur, erga omnes id præceptum fuisse. Nam qui ob privata delicta pledebantur, nusquam ad ejusmodi publicum, quale Auctor introducit, odium damnatos video. Nec ab omnium delictorum pœna, misericordia aut æquitas exclusâ est. Ipsa oculi aut dentis excussio, pecuniaria pœna redimi poterat. Neque statim ubi misericordia vetatur; odium præcipi necesse est. Poteſt Judex propter publici exempli necessitatem; non misereri alicujus fontium, nec tamen eam odisse.

Atque hic illæ quoque insidiæ detegendæ sunt; in quas se Auctor imprudens præcipitat, dum Actus quos vocat odii, cum ipso odio confundit. Actus enim odii, ut opinor, appellat, supplicia, pœnas, ictus, verbera, vulnera, ipsam cædem. Atqui res istæ ita sunt disparatæ; ut & odium interdum absque istis actibus, & actus isti sæpe absque odio esse possint. Nec unquam istiusmodi actus, odii actus dici possint, nisi cum ex animo odio flagrantæ proficiantur. Ipsæ cædes frequenter absque odio patrari possunt. An qui bovem ad excipiendos hospites mactat, actum odii erga bovem exercere dicendus est? Oderat scilicet Abrahamus filium, cum ipsum immolare vellet? Odit pater filium cum ipsum castigat verberibus? odit ægrum medicus, cum ei scalptra aut cauteria adhibet? Oderat David Absolonem cum impia ejus arma, necessaria defensione propulsavit? Oderat Saul Jonathanem filium cum ipsum ob violatum per imprudentiam sejunium occidere vellet? Hæc profectò quæ naturâ divisa sunt, nisi accuratè distinxerimus in lubrico ambiguitatum perpetuò volutabimur.

Non igitur omnes isti actus quos in prænâ de defensione intervenire videmus Actus odii censendi aut vocandi sunt. Nec si usquam ejusmodi actus Lex Moïsi imperat, odium ipsum imperare dicenda est. Sane judex & Magistratus absque omni erga fontes odio; officio suo non modo simpliciter potest; sed etiam melius fungi solet. Unde patet, quàm falsa sit consequentia; quia supplicia fontium præcepta sunt; ideo adversus eos odium esse præceptum.

Atque ut videat Auctor, sese de insidiis, quæ ipsi in his vocibus parum distinctis structæ sunt, non temere admoneri: consideret velim, quoniam oppositio, inter Moïsi & Christi legem esse possit, quas ipse tamen sibi invicem oppositas fingit. Moïsi leges quædam speciales & quidem politice aut forenles ab ipso citatæ; actus quosdam erga gentes quasdam; aut etiam fontes, præscribunt, de quorum plerisque, quod non sint actus odii, nec ex odio proficiantur, non dubitatur: de cæteris verò an sint ex odio, merito maximè dubitatur.

Christi autem lex generalis & quidem, ad mores pertinebat, ipsum verum ac genuinum odium, ejusque actus prohibet. Atqui oppositio, secundum idem esse debuit; & quales actus Christi præceptum prohibet; tales actus Moïsi doctrinâ præcepisse debuit. Alioqui si Moïsi aliquid aliud præter odium præcepit; Christus autem nihil aliud præter odium prohibuit; Interdictum cum præcepto pugnare inter se non possunt.

Nunc ad alterum argumentationis ejus enunciatum veniamus; quod erga privatum inimicum, odium

odium atque actus odii, Mosis lege prohibitos ait. Nec enim contentus Auctor dixisse in lege Mosis odium erga privatum inimicum, nusquam esse præceptum; etiam ex citato Levitici loco, exprellis ad marginem verba prohibuit esse offendit. At qui id, præsertim voce odii ejusque actuum ita late ut vult Auctor accepta, verum esse nequit; quia omnes actus penales sunt ipsi actus odii, ut putat: omnes autem illi non modo Judicibus præcepti; sed etiam privatis siue erga publicum, siue erga privatum inimicum lege Mosis permitti sunt. Præterea summi ac stricti juris persecutio, in talione verus odii actus dici potest. Ea tamen non solum judicibus præcepta; sed & privatis permitti est.

Nec est quod dicat, eos qui plectuntur esse sotiibus seu pæne reos, esse Dei & populi hostes, & non esse privatos sed publicos inimicos. Nam quis dixerit eum qui ob privatam injuriam pæna talionis plectebatur; eo ipso ex censu ac numero populi Dei, excidisse: nec jam pro proximo ac fratre ejusdem cum alius juris consorte, habitum fuisse. Præcipiebantur igitur aut certe permittebantur ex mente Auctoris, lege Mosis actus odii, etiam adversus privatos inimicos, qui acquirantur ex censu populi expuncti fuerunt.

III. Veniamus nunc ad tertiam quæstionem. An Christi dilectione inimici præceptum, verum Mosis legi; an vero a Scribis adulteratæ opponatur? Quod ut rectius intelligitur, ea quæ in simili præcepto capite superiori diximus repetenda sunt; quod Lectorem brevitate causa remittimus. Nunc paucis ostendisse sufficiat.

1. Primum Legis Christi præceptum ut cetera omnia, quæ in hoc capite proponit, generale esse atque morale. Porro inter generalia, & ad mores pertinentia, Mosis præcepta, nusquam reperitur ullum, de odio adversus inimicum. Nam quæ producuntur particularia esse, nec ad mores pertinere; sed ad publicum Reipub. Judaicæ statum, jam ostendimus.

2. Legem Christi de privato inimico loqui subiecta à Christo exempla; præterea multæ rationes ostendant, quas quia lib. 1. cap. 14. de jure Christianis Magistratus in belli pacique negotio plenius proposuimus; ne rem actam agamus, nunc omittimus. At Mosis legem erga privatum inimicum odium nusquam præcipere ipse Auctor contendit, nobis plane suffragantibus.

3. Lex Christi vocem proximi; qui huic inimico, de quo agit opponatur strictius & magis propriè accipit; ut patet ex exemplis & speciebus ejus à Christo statim propositis. At proximi vocem in lege Mosis latius & minus propriè accipi idem Auctor contendit.

4. Christi præceptum legem eam cui opponitur; non ut imperfectam perficit; sed ut contrariam præceptis suis tollit & abrogat. At Christo nullam præcipue ex moralibus Mosis legem abrogare ac tollere propositum fuisse versus 17. 18. 19. ostendit. Proinde, id, quod manifestè tollit & abrogat idem Christus, Mosis legem non fuisse necesse est.

Nam quod occurrit Auctor, hoc pacto legem Mosis in spiritali sensu acceptam non dissolutam, sed carnalibus & typicis sublatiis, consummatam & in spiritum versam, partim futile, partim rem dubiam pro concessio sumere, videtur. Futile illud est, cum Christus initio hujus concionis, ne minime quidem Legis præceptum ac ne apicem quidem ejus, sublatum se profiteatur, si eum Legem aliquam Mosis penitus fuisse fingamus. Hoccine est ne apicem quidem legis Mosis attingere; Legem aliquam integram quanta quanta est radicitus erueret? Certe istiusmodi leges tantum perficiuntur & con-

summantur; quarum tacite permissiones duntaxat tolluntur; præceptionibus interim ac prohibitionibus ipsarum salvis manentibus, supra ostendimus; qualis fuit lex de homicidio, adulterio, perjury &c. At leges quarum ipsa præcepta aut interdicta, in quibus tota vis earum consistit, abrogantur; non suppleantur ut imperfectæ, sed abrogantur ut prævæ & noxiæ.

Dubium autem & controversum est, quod hic autor pro concessio sumere videtur, politica præcepta Mosis typica fuisse, præsertim ex eorum typicorum genere, quæ adventu antityporum cessare debebant, & quæ verè umbrantia dici possunt. Qualia sunt ea quorum nullus alius usus est, nisi ut sint typici & figuræ futurorum. Atqui politicarum Mosis legum (tamen eas typicas fuisse concederemus) fuit longe alius & quidem magni momenti, & necessarius usus.

5. Quia Christus disertis verbis ait, eum qui proximum, juxta ejus legis, cui suum idem Christus opposuit, sensum diligit, non plus præstare, quam tunc vulgo peccatores & publicani præstabant. At qui ipsi Auctori, vis veritatis hæc verba exprellit: *Quis credas Christum dicere voluisse, cum qui proximum juxta legem Moisaicam sensum diligit: non plus præstare, quam tunc vulgo peccatores & publicani præstabant?* Proinde me subjungere necesse est. Quis credas Christum veram Mosis legi, & non potius imperfectiori aut potius pravo nescio cui commento Scribarum, legem ac præceptum suum opposuisse? Obijcient id quod opponit Christus perfectum præceptum ac perfectam legem vocat. Quali verò etiam perfectissimæ leges; quamlibet imperfectis, imo pravis ac perveris opponi non soleant. Imò verò tanto magis pravis, quam imperfectis præceptis opponuntur: quod illa quidem tollant & abrogent; hæc verò duntaxat perficiant & impleant.

Tanto autem perfectior est virtus; quanto difficilius. Atqui longe difficilius est, privatum inimicum diligere, quam publicum: quia erga publicos aut nulla aut languidiora, erga privatos inimicos vividiora odia esse solent. Nihil igitur repugnat, Christi quidem præceptum perfectissimum esse; quamvis ea lex cui Christus illud opponit non modo imperfecta; sed prava sit & nimium carnalis, qualem Mosis legem fuisse non decuit. Certe si non plus præstat, qui proximum juxta sensum legis hoc loco Christi præcepto oppositæ diligit, quam publicanus & peccator, Legem istam nimium carnalem esse necesse est; & quam à Deo per Mosen latam esse, minus est verisimile.

6. Præterea legem cui Christus præceptum suum opponit, non esse Mosis vel ex adjectis verbis, *Odio habebis inimicum*, apparet.

Nam aliquæ imperfectiones, legibus aliqui bonis adnexæ; aliquando etiam in legibus Mosis, non pravis illis quidem, sed tamen imperfectis, per modum tacite permissionis aut conniventis subintelligi utcumque possunt. Ut cum dicitur Non esse cum aliena uxore adulterium committendum, subintelligi potest legem hanc nudè consideratam, ad occultam impudicæ cogitationis delectationem connivere. At si tacite ejusmodi permissiones aut conniventia in ipsa legis verba inferantur, non jam imperfectam; sed pravam legem efficiunt: quia id quod tacitè conniventiæ verecunde & quasi ægrè & occultè permittebatur, per modum apertæ præceptionis impudenter quasi imperant atque injungant. Quæ pravitatis in legem Mosis non cadit.

Jam verò qui sine fronte ejusmodi adulterinas latitias veræ Mosis legi de proximi dilectione assuebant; non mirum est etiam proximi vocem ad alium sensum (qui ipsis magis proprius visus est) hoc

hoc est strictiorem, quam apud Moſen intelligebatur, deſorſiſſe. Quem Chriſtus & ipſe ſequi cum eorum præcepto ſuum opponeret, neceſſe habuit.

## IV.

Non latuit Autorem, quæ *mentis ejus perſpicacia* eſt, argumenti quod modo conſultavimus imbecillitas; ideoque illud cum per ſe ipſum nutare ac ruina minari cerneret, tacite & occultè novo quodam & ſubſidiario obſcure fulciendum putavit. Quod tamen ipſius adminiculum, cum diverſi generis rationem continet, ſcorſim evertendum putavimus.

Attingit aut certè innuit, Idololatras, blaſphemos, aut quomodo in religionem peccantes in populo Chriſti, ex vi & analogiæ religionis Chriſtianæ nullo corporali ſupplicio plectendos eſſe; quos tamen olim populus Hebræus ſeveriſſimis ſuppliciiis plectere juſſus eſt. Hinc apparere, reliquos etiam ſonſes, qui in leges Reipub. peccant in populo Chriſti, non eſſe iſtis quibus ante ſubiecti erant ſuppliciiis puniendos, quia tam hi, quam illi olim eadem eſſent conditione, hoc eſt, publicis ſuppliciiis, vel ut Auctor ait; publici odii actibus ſubiecti & obnoxii eſſent. Cum igitur nunc alteri eorum generi alligatæ olim pænæ ſint relaxatæ; nihil eſſe cauſæ; cur non & alteri generi ſint remiſſa ſupplicia.

Verumenimverò ut peccantium adverſus religionem longè diverſam eſſe nunc atque olim conditionem oſtendimus; ita juſtam cauſam, imò gravem neceſſitatem intervenire patebit; ob quam nunc & illi qui in religionem peccant, à pænis corporalibus quibus olim addiſti erant, ſint exempti: & iſti qui in Republica delinquant; non ſine exemptione. Cum enim nunc, carnali & imperfecto cultui Dei, hoc eſt, carnali (ut ita loquar) religioni ſpiritualis ac perfectus Dei cultus ac religio ſucceſſerit, quæ ut ſpirituale regimen, ita ſpiritualia judicia; ſpirituales pænas introduxit; abſurdum & ſpirituali religione indignum; atque in ipſam injurium eſt; ſi in ejus niſſem carnalis & terrena poteſtas falſcem ſuam immittat. At publicus ordo in rebus humanis; qui ad cæus legibus ſociatos pertinet, introducta religione Chriſti nullam in rebus quæ ipſi eſſentiales ſunt, mutationem ſubiit: ſed eadem quæ fuit olim, Reſtoribus gentium poteſtas confirmata & divinx approbationis, imò Ordinationis juſto prætextu ac titulo honeſtata ſimul & ſtabilita: eadem quæ olim ſubiectio, populis qui reguntur imperata eſt. Quo interparentes atque imperantes eſſentiali vinculo integro relicto, legum & judiciorum vim, per quam imperantes ſubiectos gubernant, & quæ ad conſervandas hominum ſocietatis neceſſaria eſt, in ſuo robore reſtitam viſe, neceſſe eſt.

Carnalem autem & imperfectam religionem olim, quæ in tutela Reipub. fuit, eſſe oportuit. Nam quia cultus Dei apud Hebræos ad externos actus & circumſtantias adſtrictus, ſi quid adverſus eum delinquebatur; poterat ſimul atque debebat Magiſtratus animadverſione plecti & corrigi. Quicquid in tota Moſis lege maximè ſpirituale fuit ac perfectum, in duabus moraliſ legis tabulis comprehenſum eſt. Et tamen haud ſcio, an ullum ex omnibus illis decem præceptis dari poſſit, cujus violatio forenſium judiciorum ſeveritate non vindicaretur. Nam & alieni avida injuſticia tamerſi nonniſi in actum erumpens plecti poſſet, Civilis poteſtatis cognitionem non eſugiebat. Quis igitur miretur, tunc puerilem illum (ut ita loquar) & pupillarem ſtatum fidelium in illa antiqua religione; à Legis forenſis tanquam pædagogus, poteſtate non fuiſſe exemptum? At in ſpi-

rituali & perfecta religione Chriſti, cum ex ephēbis egreſſa eſt Eccleſia, in locum illius antiquæ ſervitutis, ſuccedente libertate Evangelica, atque ut pænis ita & præmiis poliſum ac ſpiritualibus propoſitis, atque inprimis legibus perfectiſſimis & maxime ſpiritualibus imperatis, quæ nobiliſſimorum virtutum ſpecimina, ab omni Coactionis ſpecie, quam longiſſimè abhorrentia exhibent, denique ſpirituali foro, ſpirituali cognitionis genere introducto, in delictis contra Religionem, Carnalis ſeu politiæ poteſtatis juri, locum non reliquit, juſ ſpiritualis regiminis; idque, ut alia plura taceam, quadruplici potiſſimum de cauſa.

1. Primum, quia nec virtutes cæleſtes ullam ſerte poſſunt Coactionis violentiam. 2. Et terrena poteſtatis imbecillitas ad occulta mentium gubernanda perſtingere nequit. 3. Tertio, quia ſpirituali regimine introducto, carnalis poteſtatis falci ad meſſem ſpiritualē invadendum, juſ nullum relictum eſt; fruſtra enim ſpirituale regimen inſtitutum eſſet. 4. Imò vero peculiari interdicto, & quidem graviſſimam ob cauſam juſ iſtud terrena poteſtatis, in delictorum ſpiritualium animadverſionem ſi quod ſibi aliquo prætextu vindicare poterat; à Chriſto abolitum & excluſum eſt. Qui cum videret poteſtatem civilem Cognitionis rerum ſpiritualium imparem, & parum competentem; in delictis adverſus religionem puniendis pernicioſe errare; & pro zizanias triticum evellere poſſe; (quod poſtea nimis luculenta & perpetua experientia docuit) ſuprema & peremptoria criminum iſtorum ſupplicia; quæ peccantium in religionem extirpationem ſpectant; quæ in politiis judiciis uſurpari ſolent, terrenis poteſtatiſ prohibuit & ademittit: atque ad ſui tribunalis Majeſtatem retracta, uſque ad noviffimæ diei adventum diſtulit. Itaque nunc religionis injurias Republica non vindicat; non modo quia iſtæ injuriæ ita vindicari nec poſſunt, nec debeant: ſed etiam quia id Republica, neque ſi velit, facere uſquequaque aut ſine gravi periculo, poſſit, neque ſi ullo modo poſſit, facere debeat. Quæ mutatio non in favorem, aut ob diſcretionem eorum, qui adverſus religionem delinquant, accidit; ſed ob mutatam religionis naturam, quæ adeo omnem Coactivæ poteſtatis ſeveritatem ex foro judiciorum ſuorum pepulit, ut ne ullius quidem Coactionis aut dominationis ſpeciem amiſſerit. Atque ex hac in negotio religionis mutatione, nihil noxæ in generis humani ſocietatem redundavit; cum publicus ordo in rebus humanis & pax atque juſticia civilis, etiam in eorum criminum, corporali, ut ita loquar, impunitate durare poſſit, quæ ſibi religio ſpiritualiter vindicanda ſepoſuit. Muſit enim ſemper etiam inter impios & adverſus veram religionem iniquos populos legitimæ ſocietatis regimen. Secus ſe res habet in Republica, cujus natura per legem Chriſti in rebus, quæ ad juſ eſſentiam pertinent, nihil immutata eſt, nec immutari poſſit, abſque ſubverſo omni in rebus humanis ordine; & per promulgatam malefactorum impunitatem immiſſo in genus humanum, omnium ſclerum diluvio. Ideo ſub Novo ſedere, eodem metu & obſequii neceſſitate ſubiecti populi poteſtatiſ obnoxii ſunt; quibus gladius & juſ puniendi, adeo à manibus extorta non ſunt; ut in animadverſionibus ſuis, vices Dei gerere, & miniſterium Deo præſtare, diſcretis verbis dicantur, quod tamen nunc non diſputationis ſed lucis cauſa dictum eſto.

Gravis igitur & juſta cauſa eſt, ob quam nunc ii qui in ſolam religionem peccant mutata religionis natura; à pænis corporalibus exempti ſint; cum neque per ſe ſocietatem humanam violent; quæ ſtare poteſt etiam inter veræ religionis expertes; & ſoli ſpirituali juſdiſtictioni, ob ſupradictas cauſas ſubiaceant.

Cæterum cum istius cui subest jurisdictionis natura ab omni corporali violentia abhorreat, non modo gravis causa, sed necessitas quoque intervenit; ut à panis istius exempti esse debeat.

Sed nec levior aut iniustus causa est; ob quam ii qui in Rempub. peccant; ab eius pænis non sint exempti; quia etiam sub Novo Fœdere Reipub. naturam non esse mutatam; non modo ex essentiali inter imperantes & subiectos, mutuo debiti officii nexu firmius adstricto; sed & ex relicto, Dei nutu, in manibus imperantium contumaciæ vindicæ gladio discimus. Nec levior aut minusurgens ejus rei necessitas cernitur, in horrendo atque inevitabili, malorum ac miseriarum pelago, qui ex permixta malefactorum impunitate, in genus humanum inundaret.

Atque hinc patet, quam decipiatur Autor; qui nunc exemptionem à pænis Corporalibus eorum qui in religionem peccant, colligit ex imperata erga illos, tanquam inimicos, dilectione. Cum nec illi inter inimicos, de quibus hic loquitur Christus, referri possint, ut supra docuimus; & illa dilectio, aut erga eos imperata non sit; aut si quia alibi forte imperata dici possit, tanta esse nequeat, quam illos à commatrico denotatorum supplicio liberare possit; nisi alia causa, quæ supra enumeravimus, intervenirent. Neque enim vel erga ipsos inimicos tanta dilectio imperata est; quæta amicis & fratribus; quæta hominibus erga nos beneficiis, quantæque Deo ipsi debetur. Itaque quoties diversis gradus dilectionum concurrunt, inferiori superiori cedere necesse est. Honos quoque parentibus & dilectio uxoribus debita imperata est; sed nisi cum honore ac dilectione Dei concurrat. Diligantur sanè & illi qui in religionem peccare possunt; sed dum in eam peccant; dilectio eorum cum dilectione religionis concurrat. Utra igitur harum dilectionum, præponenda aut postponenda est? Ita videmus dilectionem, si quæ etiam malefactorum debetur; non posse eos à pænis protegere; quas potior erga alios dilectio exigit; nisi forte aliquid aliud, ut ostendimus, interveniat.

At enim orare pro peccatoribus nos, iisque bene precari iussi sumus. Qui autem nos persequuntur, annon adversus religionem peccare dicendi sunt? Possit igitur aliquis colligere, nihil obflare potiorum erga religionem affectum; quominus peccantes adversus eam, quales sunt persecutores ejus diligamus; ac proinde iis quoque parcamus, nec eos ob illorum peccata puniamus, aut illis quoquomodo resistamus. Verum enim vero animadvertendum est, primum, quod potior erga religionem affectus; non omnem erga eos, qui adversus eam delinquant, Caritatem extinguat; nisi eam quæ sine injuriâ religionis ipsis præstari non potest. Possunt igitur eo jure spiritualis animadversionis quod nobis competit, uti adversus delinquentes in religionem, & tamen orare pro ipsis, atque ipsis bene precari. Itaque secundum est, non semper obflare, potiores erga religionem affectum, quominus peccantibus adversus eam, dilectionis officia præstemus, quia non semper istæ dilectiones concurrunt, nisi tunc cum alterutrius dilectionis officium præstare non possumus absque neglecto alterius officio. Ut cum iis, quorum spiritualiter puniendum ius habemus; impune erga religionem delinquere permittimus, quia isthæ dilectiones istæ concurrunt liquet obflare potiorum erga religionem affectum, ne peccantibus contra eam parcamus. At cum ii quorum puniendorum nullam potestatem spiritualem habemus, quales sunt persecutores, delinquant in religionem; nullum nos officium religioni debitum stringit; ut in eos animadvertamus; proinde illæ religioni, non modo alio officia dilectionis ipsis præstare, sed & animadversionem in eos vobis & incompetentem & impossibilem omittre possumus. Præterea ut, quoties patientia persecutionum

injungitur, eos persecutores intelligi convenit; in quorum nos jure & potestate sumus; aut certe qui in nostra potestate, non sunt. (quales erant tunc Judaici aut Ethnicæ Magistratus; qui Christianos persequiebantur; qui certè pænis & jurisdictioni eorum quos persequiebantur non subiacebant; nec dilectione eorum indigebant) ita quoties dilectio erga inimicos, aut beneficentia præcipitur; eos inimicos intelligi necesse est qui dilectione ac beneficiis nostris indigent. Proinde eos qui persecutionem patebantur, potior erga religionem affectus, stimulare non potuit, ut in puniendis aut impune dimittendis persecutoribus, potiorum religionis quam persecutorum rationem haberet, cum eorum puniendorum jus nullum haberent. At præter miserationem erga delinquentes per ignorantiam, vel ipse erga oppressam religionem affectus, ipsos ad preces pro iis fundendas stimulare potuit; ut hoc modo non iis tantum si respicerent, sed ipsi quoque religioni consuleretur. Longe diversa est ratio eorum; qui cum in nostro jure ac potestate sint; quoquomodo contra religionem peccant; quorum dilectio, nisi quid aliud interveniat, nullo modo nos eo adducere potest; ut in pænis adversus eos extendendis potiorum peccantium; quam ipsius religionis rationem habeamus. Quod in pænis quoque atque animadversionibus Ecclesiasticis quotidie fieri videmus.

Neque verò ex eo, quod aut latius hodie quam olim Lex dilectionis extensa, aut ipse dilectionis gradus inferior erga quosvis mandatus sit; confici ullo modo potest, aut omnes adversus fontes pænas sublatas esse; aut omnem adversus iniustos homines resistentiam prohibitam. Non magis quam ex eo, quod nobis hodie longè plus quam olim de nostro jure decedere imperatum sit; idcirco omnem juris nostri retinentiam; aut persecutionem esse vetitam deduci potest. Imo verò cum officium dilectionis ejus sit naturæ ut pluribus simul; sed non in eodem gradu debeat, sæpenumero evenire necesse est, ut superiores gradus cum inferioribus concurrant. In quo casu inferioris gradus dilectionem potior, ut diximus, cedere necesse est. Unde & pænam & defensionis adversus iniustos jura; non modo salvæ, verum & exigente lege dilectionis emergunt. Nisi forte velimus legem dilectionis, magis iis, qui sunt dilectione indigni, quam longè dignioribus consulere, quod absurdum est. Proinde ex dilectionis lege atque officio, aliquid fortè pro mitigandis sonum pænis; aut leniendi adversus hostes accipiat; at nihil pro tollenda criminum animadversione; aut iustâ in casu necessitatis defensione elici potest. Neque enim aut dilectio erga solos inimicos & iniustos homines imperata est; aut gradus dilectionis erga proximum latius acceptum, hoc est, omnem hominem quæ talis, eoque extensus est; ut dilectionem erga nosmetipsos, aut eos qui nobis strictius vel sanctius conjuncti sunt, longè superet.

## V.

Excusso non modo ipso Autoris argumento, sed etiam iis quæ in imbecillitatis ejus subsidium adduci potuerunt; reliqua, quæ Autor in hoc capite addit, cursum perstringemus. Nec tamen omnia; quia & nonnulla leviora sunt, & quasdam objectiones quas solvere conatur pro nostris non agnoscimus, nec earum responsiones moramur.

Illud nobis non visum est prætermittendum. Si legis hujus de dilectione consummatio in eo sita esset; quod fontibus scelerum, & hostibus grassandi impunitatem, in orbe terrarum attulerit; non posset dici illa lex in spiritum conversa; nec aliud spirare;



*spirare; quàm iustitiam, fidem, iudicium & misericordiam.* Imo nihil minus ejusmodi lex spiraret, quàm iustitiam & iudiciam. Quid enim iniustus est; quàm infonies exarnari unico innocentiae praesidio? atque ob misericordiam erga improbißimos; optimum quemque crudelitati atque libidini alienae profuturi? Atque in eo sane iudicium Auctoris desidero; quod ausus sit iudicii mentionem facere, in ejus legis commendatione; quæ omnem vim iudiciorum abrogat. Non spirat ea lex ullam vel levissimam iudicii auram, quæ ad injuriarum & criminum iudicia, omnem aditum præcludit, & quæ mortales cæco impetu; ac sine omni iudicio ruere jubet, in præsentissimum confusionis atque exitii baratrum.

Nam quod innuit ipsam eo nomine fidem spirare dici posse; quod mortales in præsentissima pericula præcipitando; è quibus solâ miraculosa Dei ope eripi possunt, doceat fidem ac fiduciam in Deum collocare, id profectò admitteremus illud ita manifeste præceptum esse ut ultrò in ista pericula ruamus; quemadmodum manifestè præceptum est, ne tentemus Dominum Deum nostrum. Aut saltem, si ista remeritis ita apertè à Deo vel Christo præcepta esset, quemadmodum Abrahamo aperte mandatum erat; ut filium immolaret. Non solet ejusmodi paradoxa & quibus ratio reclamatur, onera; in quibus fidem aliquorum explorat Deus; imponere mortalibus nisi dilectis verbis; idque speciali aliquo, mandato, non perpetua lege. At si ex cerebri humani commentis aut conjecturis tantum, petenda nobis est tam periculosa mandati fides, ignoscant nobis adversarii; quod citrà expressum & speciale Dei Christique mandatum, periculum ejusmodi subire nolumus; quod non nisi miraculo discuti potest: quodque tam noxiam & in humanam extensionem legis de dilectione, pro ejus perfectissimo circulo, agnoscere, non sustineamus. Præsertim cum videamus, legem hanc, dum illam, sui partem, quæ inimicum aut impium spectat æquo plus extendit potiorè sui partem, quæ ad infonies & quibus sanctiori vinculo adstricti sumus respicit, nimium contrahere: Ideoque longè plus reprehensionis, ex inique erga bonos, omisso; quam laudis ex præposere erga malos affectatō officio mereri. Fidei verò offensatio dum tenetur Deus magnam diffidentiae documentum exhibet: & trux atque immanis est illa misericordia; quæ ut fontibus & sceleratis parcat & consulat; in infonies & optimos quosque crudelis esse sustinet: ita ut hæc scelerum atque injuriarum impunitatis extensio; neque fidem; neque misericordiam; multo minus autem iustitiam aut iudicium; aut ullum sanæ ac sobriæ rationis afflatum spirare possit.

## VI.

Ait Auctor ideo quod Lex Caritatis ad summum extensionis suæ circulum velut educta sit; non necesse habuisse Apostolos, speciatim hortari fideles, ut politicis functionibus abstinerent. Ego vero ostendo Legem istam ad eum quem vult Auctor circulum extendi non potuisse, nisi speciatim atque ex professo Christus & Apostoli, Christianis Magistratu interdixissent. Quomodo enim fontium supplicia tolli, nisi sublato Magistratu jure? quomodo hostium propulsiō vetari potuit; nisi abruptis vinculis, quibus patriæ; civibus; Reipub. Magistratui obligamur? Cum igitur non modo sublatis juris quo potestatibus obstringimur ullum in Sacra Scripturâ vestigium extet; sed istæ potestates solenni lege confirmatæ sint; legem istam Caritatis eo usque protensam non esse manifeste evincitur. Libenter autem ab Autore ingentiam hanc confessionem accipimus, Apostolos speciatim fidelibus non præcepisse, ut politicis functionibus abstinerent. Verum

id necesse non fuisse, si Lex Caritatis eo usque extensa est, adeo negamus, ut eam confessionem pro manifesto indicio habeamus legem hanc in gratiam inimicorum aut sceleratorum hominum, non esse tam rigide & violenter extensam; ut potiores ejus partes & strictiora vincula erga amicos fratres & sanctiora necessitudinum nomina, abrumperentur.

## VII.

Id ipsum quod Auctor asserit; Nemine primis illis temporibus Christum aperte ut decebat, protentem, in Magistratu durare potuisse, non occasionem modo, sed necessitatem Apostolis afferebat dehortandi discipulos à gerendo Magistratu: qui non modo per se legibus Christi vetitus esset, sed etiam efficeret, ut homines in ejus gratiam, Christum aperte, ut decebat, prosteri non possent. Quæ occasione cum usi; & necessitate cum adaqui non fuerint Apostoli ad dammandum Magistratum; quid de eo seuserint, obscurum esse non potest.

## VIII.

Ridiculum est profectò, cum in dictis factisque discipulorum Christi, quibus doctrina Magistri sui non paulo notior quam Phariseis esse potuit, nullum damnati à Christo Magistratus vestigium, nullam conjecturam invenire aut assequi possimus; velle ex opinionibus hostium Christi expicari, quid ille de Magistratu senserit. Proinde idcirco, Christum quoque à tribus dehortatum populos somniamus; quia hæc de ipso suspicio in animis hostium ejus oborta fuerit; aut eundem Joh. vi. de carnali manducatione locutum; quia res tam inepta Capernaitis in mentem venerit. Porro cum Pharisei ex mente Auctoris Christo necessitatem expromenda de Magistratu sententiam imposuerint (Ait enim & quidem peritò, non aliam eorum intentionem fuisse, quàm ut id quod suspicabantur testis à Christo doceri, palam promere cogeretur,) cur Christus aperte Magistratus potestatem in suppliciorum usu non damnavit; imò aperte confirmavit, dum mulierem non absolvit, ac ne absolvendam quidem esse, aut liberandam ab eo quod Lege assignabatur, supplicio, docuit; idque etiam tam, ut eventus ostendit, liberare voluisset. Cur silem abeuntibus Phariseis doctrinam de abolito panarum forensium usu, discipulis non tradidit?

## IX.

Christus non per doctrinam suam mutavit aut potius abolivit, ritus illius populi Judaici, sed per excidium gentis ac Reipublicæ. Quamvis enim ex occasione quæstionis de Sabbato, ostenderet ritus illos, non esse perpetuo duraturos, tamen reipsa nullam in doctrina sua Judæos, ab observatione rituum; quemadmodum & ab obsequio legum illius Reipub. forensium liberos fecit. Quæ omnia tam Christum quam Apostolos semper observasse legimus. Nec ullus apex legis per doctrinam Christi sublatus est; donec omnia facta sunt, quæ Deus in populo & de populo illo fieri decreverat; ita ut mutatio seu abolitio rituum & legum forensium respectu doctrinæ Christi, per accidens eveniret, quia accidit ut propter justa iudicia Dei, Respublica illa, in qua sola utraq; tam forensia Mosis quàm ceremonialia instituta locum habebant, excideretur.

Poterant igitur illi falsi testes adversus Stephanum producti; dici falsi; quod vera Stephani dicta falso interpretarentur. Quemadmodum



& Doëgus non ideo quod rem veram Sauli indicasset, sed quod (ut adulator, qui metus atque affectus principum rimantur; ut ipsis serviant, facere solent) isti indicio fallas criminationes admiscuisset, calumniator, & vana loquens dicitur.

## CAP. VII.

*De remissione Christiana ejusque proprietate & operatione circa peccatores quos lex jubet occidi.*

## I.

**R**emissio peccatorum sub Novo Fœdere, in controversia nostra, maximam vim habet, ad tollendam penarum severitatem; & juris nostri extensionem in eos qui nobis quoquomodo ob delicta in nos commissa, atque iniurias nobis illatas obstricti sunt. Ut enim Deus in remittendis peccatis de suo jure decedit; ita & nos in iisdem de nostro jure decedere tenemur. De alieno ut decedamus iuvius quorum interest, non magis officio benignitatis Christianæ stringimur; quam ut de alieno sumus liberales.

## II.

Ceterum capitulum criminum venia & absolutio Resipiscientibus sub N. Fœdere oblata, non est forensis & terrena; sed spiritualis & cœlestis gratia. Nec usquam Deus per Christum in forensibus delictis, impunitatem cuiquam promittit: sed in peccatis dantur Ecclesiasticis penitentibus veniam indulget. Quod inde patet, quia etiam sub N. Fœdere Supereminentium potestatum tribunal in terris erectum, gladio armavit; quem vice Dei in fontem stringent. Quemadmodum autem gratia & absolutio forensis spirituales & Ecclesiasticas penas non tollit, ita nec spiritualis venia, forensis supplicia. Atque ipse Deus, ut remissa aeternâ, temporariam penam irrogare; ita non exasitis in hac vita, post mortem supplicia exigere potest. Proinde & is, qui rite resipiscientibus cœlestis veniæ spem facit, terrenas penas, requirente ad officio suo, sumere; & qui eadem penas luit, penitentiam agere, ac posthumas effugere potest.

Quod non ita accipi velim, ut nimis profusam sanguinis humani in capitalibus suppliciis irrogandis, consuetudinem probem. Scio enim & doleo ad tam sæva remedia interdum sine idoneo ac sufficienti jure, sæpe summo jure, plerumque autem sine ulla (quæ sola rigorem hujus supplicii exulare potest) necessitate descendendi. Exemplum etiam Dei atque Christi, benignitatis & clementiæ quam in populo suo exercet; obligare fateamur omnes ipsius vicarias potestates ad clementer & moderate utendum eo jure; quod ipsis in bonum generis humani concessum est. Sed neque ipse Deus atque Christus; etiam in populo suo perpetuo clementia utitur. Est quando severitatem res ipsa postulat; quamvis ad Deum, nulla ejusmodi necessitas, qualis inter mortales intervenit, urgere atque adigere possit. Quippe cujus regnum & potentia, etiam non subtilis hostibus aut rebellibus suis; æternum atque immobile durat, quod in extracto tamdiu ac dilato Satanæ supplicio liquido cernitur. Multo magis mortalibus aliquando permissio à Deo severitatis jure utendum est; præsertim cum potestas; imò incolumitas eorum; nonnisi sublati fontibus; aut hostibus tutata potius salva esse possit.

## III.

Quod si quis urgeat. Cum à Deo penitentibus etiam capitulum criminum venia concessa sit, nefas esse penitendi spatium cuiquam præcedi. Nec interesse quod diversum genus veniæ; quàm quod in forensibus judiciis usurpatur, à Deo promissum sit; si tamen per forenses penas ad istam spiritualem gratiam aditus præcluditur. Huic respondemus. Quantum in nobis est virium ac potestatis, quantumcunque ingeni ac sollicitudinis; entendum est omni ope atque omnes rationes incedundæ, ne cuiquam penitendi spatium ultrò ac de industria præcludatur. Sed si quis, (ut in casibus accidit, in quibus præceps pugnæ aut detentionis necessitas moram nullam admittit), sibi ipse ad penitendum spatium eripiat; quicquid in ea re faciat iacturæ, sibi metipsi acceptum terat necesse est. Quotus enim quisque est eorum, quibuscunque in tali certamine committitur, qui non eodem ad penitendum spatio egere se putet? Proinde nemo in eo casu, præsertim in gratiam ejus quem eo beneficio putet indignum; de suo, & quidem tanti momenti jure decedere tenetur. Porro in Magistratum animadversionibus, quæ naturâ suâ longiore moram ferre possunt, si quando ad id remedi, violentâ urgente necessitate, descendatur: dandum est omnino idoneum penitentis spatium. Quod certe totam vitam aut plures annos non requirit; sed firmam & constantem animi inductionem, atque compositionem, ad parendum Deo, si evadere contingat. Quæ ipsa firma & efficax animi ductio & constitutio, quod non ævum aut annos aut menses postulat, ad id, ut in mente ac proposito animi nostri formetur, sed intrâ breve quoque spatium fieri possit (quale moriturus nullo modo denegandum est) inde patet; quod non longa temporis usura opus est; ut quis fortunam statimque suam introspeciat; & vires animi ad servandam sancti propositi constantiam intendat. Imò verò quanto productius est ævi spatium; tanto major occurrit, perseverandi difficultas, dum animi intentio, quæ breviori tempore facile de anxietatis mentis curâ, nihil remittit, non ipso modo temporis trahitur; sed & variis illecebris aut tentationibus fatigatur. Adeoque longiori tempore ad perfectiorem sui non indiget; ut nullâ re magis ad periclitandum de integritate suâ; quàm longiori ævi spatium adducatur.

Nec semper falsæ penitentiae signum est, animus post justum temporis spatium ad pristina vitia revolutus. Non minus quam is, qui à vero profectu quem in virtute initio fecerat, degenerat. Solet & is qui vere resipuerat, postliminò ad damnatos lapsus relabi. Quem si postquam resipuerat, opportuna mors relapsi præcipuisset, non paulò quidem is futurus fuisset fortunator.

*Provida Pompejo deditur Campania febris.*

Optandas &c. Cum igitur veram penitentiam extrema supplicia ipsa per se invitè interciperi non possint; si quando eorum necessitas incidat; periculo præcedendæ penitentiae sisti ac submoveri non possunt: quia ommissæ penitentiae culpa, non penes eos hæret, qui arripientis spatium & occasionem concesserint, sed penes eos qui oblata sponte neglexerint.

## IV.

Satis decebit Christianos, quicquid ipsis satis licuerit. Nec enim de impunitatis licentiâ, sed de officii honestate quaeritur; at hæc in ea functione desiderari nequit, quæ si legitima & à Deo præscripta

scripta ratione administraretur, ordinarium Dei militarium à Spiritu Sancto dicitur. Imo vero generis humani interit, potestatem divinam proximam; penes eos esse, qui Deo sint proximi. Plurimum refert gladius tam anceps, cujus manus credatur. Et si quis forte habeat Christianus causas officii huius abiciendi, plures inveniet retinendi atque magno animo, capefendi; si non sibi soli, sed communi bono natum se existimare malit.

## V.

Quoties lex mortem commertis veniam indulget sub aliqua conditione: non iudici expectanda, sed reo implende conditionis officium imponit: & conditionem hanc à Reo præstendam exigit, non post iudicium, aut iudicio ipso, sed ante iudicium. Quam si reus præstare neglexit: atque interea in iudicium protrahitus fuerit; iudex cum secundum legem iudicat, nulla conditione solutatus, etiamsi eisdem generis venia esset, cujus est supplicium. Quia illa conditio non nisi impleta ac præstata, legem limitare potuit; nec eius ratio haberi solet à Iudice, nisi postquam impleta est: & non impleta culpa, penes reum est, non penes iudicem. Exemplum ejus rei præbet ipsa lex Moïsi, in homicidiis quibus pro perfugio quedam civitates assignatæ fuerunt. Qui si id quod ipsis lex indulsit neglexissent, conditionis & indulgentiæ legi adjectæ nulla ratio habita fuisset; cujus beneficio suamet culpa excidissent.

Multo magis id statendum est; si venia non ejusdem generis est, cujus est supplicium. Nam remissionis peccatorum, non ab humanis sed à divinis penis, pœnitentes eximit. Fingamus autem eam pœnitentes ab humanis quoque penis eximere, si tamen fontes mortis commertis, in manus iudicium incidunt, ante pœnitentiam seu præstitam conditionem à lege impostam: neque lex ob defectum non præstata conditionis limitata; neque iudices obstricti censentur; ut agant cum ipsis secundum legis indulgentiam, cujus beneficio suamet culpâ exciderint. Non tollit igitur pœnas forenses etiam forensis gratiæ aut veniæ conditionata oblatio.

Quanto minus eas tollit Spiritualis ac cælestis veniæ conditio non promissum? Nam si quis urgeret, in pœnis forensibus exigendis, omnino expectandum esse à Iudice, conditionis implende eventum: is rem absurdum & à divinis humanisque legibus abhorrentem commisisset vellet, ut omnia forensia iudicia, quibus salus Reipub. & societatis civium, tanquam certissimis fulcris innititur, penderent ab ancipiti humani arbitrii, incertitudine. Quamdiu verò iudici expectanda esset fontium pœnitentia? Certe ante ultimum mortis eorum articulum, supremam ipsi metam præfigere humanum nequit iudicium. Acqui ne spiritualis quidem veniæ in Novo fœdere promissum; ex vi ipsius fœderis, tam laxam admittit peccandi indulgentiam, ut nemo ante exactum vitæ suæ tempus, excidere possit tam benigni fœderis beneficio. Nam quid Deo ex plenitudine potestatis & gratiæ, facere liceat hic non quaerimus. Et tamen in spirituali regimine, non ea esse exerranda legum severitatis necessitas, quæ in politico intervenit, in quo aperto semel impunitatis asylo, actum est de Republicâ, & societate.

Quid? quod ipsa pœnitentiæ conditio, quæ Remissionis peccatorum privilegio adnexa est, ejus est naturæ; ut ad iudicium forensium tribunal & cognitionem pertinere, nullo modo possit? Excedit enim captivâ, & facultatem ac vires politica potestatis superat; cum veniæ ad pœnitentiam nemo

mortalium dignoscere possit. Proinde officium ejus rei cognoscendæ Deus Magistratibus non impoñit; cujus cognitioni pares esse nequeunt. Nihil igitur est cur in iudicio surs, eius rei omniam rationem habere debeant, quæ ad ipsorum cognitionem nihil pertinet. Nihil est inquam, quod in ejus rei gratiam, tam necessariam Reipub. legum, quarum sunt custodes, executionem suspendere debeant, ac quæ judicare nequeunt, vera sit, an adulterina.

Quod si quis objiciat; Ne Ecclesiæ quidem, quæ ex mortalibus constat, vires dignoscendæ veræ à illâ pœnitentiæ satis esse pares. Et tamen ejus rei cognitionem Deus ipsi detulit. Respondendum centeo. Ut taceam, longè minori periculo Ecclesiâ quam Reipublicam in ea cognitione de ipsi posse. Non pœnitentiæ modò cognitionem, sed etiam remittendorum peccatorum potestatem à Deo Ecclesiæ concessam. Quæ si talis sit, qualis esse debeat; & munere suo legitime fungitur, nunquam solet esse absque Spiritus sancti assistentia; in qua vis Numinis humanâ major intervenit; ac supplet mortalitatis iudicii imbecillitatem.

Ergo idem, qui officium ligandarum aut solvendarum conscientiarum, Ecclesiæ impoñit, vires quoque pares tanto muneri confert, ac sufficit. At Magistratibus quamvis ordinatione Dei curam rerum humanarum commissam, & usum gladii permissum expresse legamus; nusquam tamen istam ligandi aut solvendi potestatem concessam deprehendimus. Proinde ne pœnitentiæ quidem, quæ necessarium est antecedens remissionis peccatorum, cognitionem delegatam. In quo certe maximum Spiritualis ac politici fori discrimen animadvertimus.

Quod si Iudices forentes in legum custodia quam gerunt; ad pœnitentiam cognitionem non pertinet; multo minus eam expectare teneantur.

## VI.

Pœnam legis forensis cum veniâ legis spiritualis; sæpe in eodem homine, & eodem peccato, simul esse posse, vel inde patere potest; quia pœna huius vitæ etiam gravissima, cum veniâ æternâ non pugnat. Concessit Deus pœnæ æternæ veniam Davidi, quam duplicata adversus Uriam injuriâ, meruerat, & tamen gravissimas ab eo pœnas, in hac vitâ, eo nomine exegit. Non sunt igitur ista contradictoria, si dicamus Deum posse per iudicem punire, quem in Christo absolvit per maledictionem, puta æternâ; non autem illa legali & forensi, quam hic Auctor præposere, tanquam sola esset, ingerit, supponendo tacite falsissimam hypothesein, quali nos Christus à maledictione, hoc est, punitione forensi, absolverit. Cujus absurditatem & quàm incompetentem ejus mentio fiat, hoc loco pluribus persequi non libet.

Quis vero nescit contradictoria secundum idem sumpta conciliari non posse. Nec nos pœnis forensibus veniam forensam; nec spiritualibus spiritualem; sed pœnis forensibus ac terrenis, veniam spiritualem ac cælestem opponimus, cum ea invicem non pugnare ostendimus. Quod nisi verum sit; quemcumque Deus sive per iudicem, sive alio modo capitali supplicio puniat; æternum perdere putandus: & cuicumque (ut olim Achab) vitæ huius supplicium remittit; ei veniæ quoque æternæ gratiam facere censendus est, quorum utrumque falsum & absurdum est.

## VII.

Differentia novi, ac Veteris, fœderis, non in eo tantum est; quod nunc ab omni reatu absolutio

fiat; olim autem non ab omni: sed in eo quoque quod nunc spiritualis absolutio, non forensis à Christo promissa sit; illic autem forensis duntaxat vulgò usurpabatur. De spirituali, præsertim publicâ & omnibus communis, altum erat silentium.

## VIII.

Tam dogma, quam similitudo, ad illud confirmandum adducta, non modo falsiora, sed & Dei maiestate indigniora sunt; quam ipse Auctor vellet.

Statuit enim dogma, id quod & similitudo illustrat, Deum per iudicem punire non posse (puta temporalibus pænis) quem in Christo absolvit à maledictione; & quidem, ut ait ipse, legali. Si quis tamen eorum qui per Christum absoluti sunt, per iudicem puniatur; id non evenire ideo, quia Deus id fieri aut voluit aut permisit; cum id manifeste per Christum lege prohibuerit; sed ut cætera omnia peccata, invito & tantum, ad hominum cæcitatem, & ignorantiam; sæpe etiam malitiam & inobedientiam, connivente Deo.

Atqui si per Christum hujus veniæ beneficium Deus mortalibus præstet, quæ ista est, conniventia, per quam tanti beneficii fructum intercepti ab hominibus aut stultis aut contumacibus permittit? Princeps si cui proscriptionis gratiam, bona fide, faciat, nihil omittit eorum quæ ad avertendas à proscripto pænas serviunt; nisi quod, quæ humana infirmitas est, non omnibus casibus; qui gratiam irritam facere possunt, occurrere potest. An igitur Deum quoque principum mortalium similem putabimus; qui eos casus avertere nequeat, qui per imprudentiam aut contumaciam subditorum evenire possunt? An meliori fide, proscriptos à Principibus, quam peccatores à Deo in gratiam recipi putabimus? ut illi eadem quicquid possunt in gratiam illorum servandorum faciant; Deus non, quæcquid potest hominum peccatorum causa facere velit?

Nam si reliquorum delictorum, ad quæ Deus invitus quodammodo connivit exemplum objiciat Auctor, nihil aget. In permissa ad tempus eorum licentia vel impunitate gravissimam consilii sui rationem Deus sequitur, nec in illis arcendis, ulla sponsione fidem suam cuiquam obligavit. Veniam criminum per Christum solenni promisso ac fœdere sanxit; quod pretiosissimæ victimæ sanguine obligavit. Quæ, si ad forensium quoque pænarum gratiam extenditur: hanc omnibus eâ fide præstabit Deus, quâ promissit. Hic igitur videt Auctor, se suomet ingenio circumventum; & ad eam necessitatem adactum; ut aut fidem vel potentiam Dei in dubium vocet; aut quod unum reliquum est; veniam delictorum in Christo, ad excludendas forenses pænas non extendi fateatur.

## CAP. VIII.

## DE BELLIS Christianorum.

## I.

Christianorum quæ Christiani sunt, arma non esse carnalia sed spiritualia, non minus fatendum est; quam eorundem quæ tales, cibum quo animæ eorum pascantur, non esse carnalem sed spirituale. Male tamen ex eo concluditur, ipsis aut cibo, aut armis carnalibus interdictum.

## II.

Vitam & opes & imperium contemnere aut abdicare docet religio Christiana, non semper sed si absque læsæ divinæ Majestatis aut periculi onis crimine, retineri non possint. Unus Deus & Christus est, in cujus gratiam pretiosissima quæque & ipsa vita nostra nobis vilis esse debet. Hostium & indignissimorum hominum libido aut periculum, an eodem pretio cum debito à nobis Deo Christoque officio censeatur debeat; nondum inter nos decilum est; & hoc ipsum est quod nunc querimus. Proinde absque vitio petitionis Principii; hoc loco pro re concessa supponi nequit.

## III.

Patientiæ præscriptum est ferre, non ferire: sed non statim impatientia est, ferire eum, quem cum ferre non tenearis, ferire liceat; aliquando & oportet. Quemadmodum liberalitatis est erogare honestis sumptibus opes; non tamen fordium culpam contrahit, qui eadem nepotinis expensis non prodigit.

## IV.

Dilectio inimicos non perdit sed servat? quam ipsius Dei Christique exemplo exercere nobis injunctum. Non tamen semper ipse Deus & Christus, suos aut populi sui inimicos servat.

## V.

Fiducia Deo vindictam committit injuriarum; quarum videlicet ultionem Deus ipse nobis non commisit; at non earum in quibus nostro ministerio sese ordinariè uti velle ostendit. Eventum Deo committere præconceptorum periculorum; in quibus effugiendis ordinariam viam nobis relictam videmus, & poscere atque expectare extraordinariam opem in iis rebus, quas sine miraculo vitare possumus, est tentare Dominum Deum nostrum.

## VI.

Oraculum & prophetia Legis tempore viguisse mirum non est, cum istis subsidis egeret pedagogicæ educationis imperfectio. Non tamen ideo quæcunque olim licita fuerunt nunc pro vetitis habenda sunt, quia nunc oraculum & prophetia cessavit. Nam ista naturalis affectio (ut verbis Auctoris utar) necessitatis clypeo præstrusa, nisi manifesto interdicto coercita sit, sufficit ad ea excusanda; quæ necessitatis violentia extorquentur.

## VII.

In abruptendis naturalium affectionum vinculis sæpe Christianarum virtutum specimina eduntur. Non tamen ubicunque ista vincula abruptuntur, virtutum sit experimentum, sed interdum flagitium intervenit, & turpis officii desertio.

## VIII.

Cælestium promissorum magnitudo sub novo fœdere umbram fecit terrenis sollicitationibus. Non tamen ideo alterius duntaxat ævi promissionem pietas habet. Nec proliis suscipiendæ benedictio in Evangelio ostentatur. Non tamen idcirco aut optare aut petere vel expectare, id genus divini beneficii;

aut ut illud assequaris dare operam non licet.

## I X.

Tam pugna quam victoria spiritualis, non magis carnalem excludit; quam Spiritus carnem dum in hoc seculo vivimus.

## X.

Dispersorum per externas gentes Judaeorum; non eadem ratio fuit, quae nunc Christianorum. Illi enim etiam sub externis legibus proprios gentilesque ritus atque instituta majorem nunquam omiserunt; & respectu illius Reipub. quam in terra Palaestina habebant alienarum Rerumpublicarum iniquitatem & alienigenae fuerunt. Christiani ubicunque sunt; tametsi non semper ex iis tota gens constet, suae quaeque regionis indigenae sunt; nec ullam praeter eam patriam agnoscunt. Et tamen tunc quoque Judaeis pro pace illarum, quas inter debebant, gentium; arma ferre vetitum, aut inusitatum non fuit.

## X I.

Non omnes res, quae similitudine quadam res futuras adumbrant; adventu earum rerum, quarum figurae sunt, cessare necesse est, nisi illas quarum usus non alius est quam ut res futuras adumbrant. At belli ac civilis potestatis, etiam absque ulla relatione ad res futuras, inter ipsos Judaeos maximus ac praesentissimus usus erat; quemadmodum & nunc est, inter reliquas gentes.

## X II.

Praedictiones de Pace sub regno Christi; aut nondum sunt impletae; aut non id significant quod in ipso eventu cernitur; sed quod per se ex natura & genio regni Christi fluere posset, nisi per accidens improbitas hominum obstarat. Cum enim Christi doctrina omnes injurias per se sustulerit, radices bellorum injuste inferendorum succidit: ita ut si omnes gentes regnum Christi bona fide suscipiant, nullus sit bellis; sed & nullus injuriis locus. Certum enim est quando justitia ubique vigebit, locum non fore fortitudini. Quamdiu tamen videmus ullum, gravibus, & quae bello propulsari dignae sunt injuriis locum; tamdiu & bellis locum esse agnoscere cogimur. Itaque praesent nobis hunc statum in terris, Viri optimi, in quo ejusmodi injuriae exulent, ob quas bellum suscipi jus & fas est: nulla mora in nobis erit; quin omnia bella atrocissima formula, & conceptis in eorum sententiam verbis, proscribamus.

## C A P. I X.

Responsiones ad aliquot rationes, quibus dominia inter Christianos stabiliri censentur, ventilantur.

## I.

NE causam bonam contiones optimorum verborum speciosae consarcinati obtruant; nudam & simplicem veritatis vim; argumento quod refutat Autor, in syllogismum redacto, exhibebimus; ut manifestius pateat, quam legitime aut sufficienter istum ejus elidere conetur. Hic autem ex sensu verborum propositorum elicitur talis. Quae senten-

tia directe & per se tendit, ad societatis omnis humanae abolitionem; ea est absurda. Autoris sententia &c. Ergo &c. Minor ejusdem generis syllogismo probatur, cujus medius terminus est, quia introducit generalem omnium criminum & flagitiorum impunitatem. Quae sententia introducit &c. ea directe & per se tendit &c.

Duplicem responsum affert Autor. Quorum prior, utrum ad majorem, an ad minorem syllogismi; aut etiam ad polysyllogismi majorem dirigatur; non satis certo scio; quia in ea multa proteruntur; quae ad illarum propositionum singulas accommodari possunt. Posterior responso ad minorem utriusque syllogismi; sed praecipue polysyllogismi dirigatur; ostendens sententiam istam non abolere societatem nec introducere criminum omnium impunitatem.

Priori quod attinet; quatenus ad majorem principalis syllogismi dirigitur mens ejus ea est. Nihil in eo esse incommodi aut absurdi; etiam si Deus in gubernatione terrena societatis populi sui, extraordinaria via procedat; quia cum sit omnipotens, non se alligari patitur ordinariis mediis; sed potest etiam absque Magistratus aut armorum praesidio suos defendere; aut etiam injustissimas potestates, in bonum suorum ordinare: ut piis nihil sit ab abolitione vel absentia aut etiam immutatione ordinariae potestatis metuendum. quorum hoc probat exemplis Israelitarum, in exilio suo Magistratu carentium inimico vero subiectorum; illud vero exemplo eorundem in patria, anniversariis festis, fines suos, solius Dei praesidio tutos relinquentium; & populi sub Elia sine praesidio militum aut Magistratus, per medios hostes Hierosolymam contendentis. Quanto minus id Christianis metuendum est, quibus majora promissa facta sunt.

Quatenus autem haec prior responso ad minorem dirigatur ita explicari potest, ut ostendat sententiam Autoris, non ad omnis societatis humanae abolitionem, tendere; quia piorum & Christianorum societatem non abolet; quae potest absque paenis politicae potestatis, extraordinaria Dei ope consistere, nec ulla mala ex impunitate malefactorum profecta reformidat; quia cum ampliores Christianis quam Israelitis promissiones sint factae, nihil ipsis potest esse metuendum, cum mors, quae est omnium terribilium maximum, non sit metuenda, fretis spe resurrectionis & auxilio Spiritus Sancti, simul ope Dei in removendis tentationibus, quas forte sustinere nequeant &c.

Denique quatenus prior responso, majorem polysyllogismi respicit; vis ejus est in eo, quod per ejusmodi sententiam Autoris, quae ordinariam retinendam societatum medium, hoc est, paenas coactivae potestatis tollat; & ita impunitatem criminum introducat; non statim omnis humana societas aboletur; cum eam Deus possit etiam extraordinariis mediis conservare. Praeterea autem Christianorum societas non aboletur; quia istam impunitatem & mala ex ea provenientia nihil curat.

Nunc dispiciamus quam bene & sufficienter ad utramque praemissarum respondeatur.

I. Quod attinet ad majorem, ex per hanc Autoris responsum, ne attingitur quidem, tantum abest ut convellatur.

Nam primum, etiam si Autori ad tempus largiamur, Deum in gubernatione populi sui, (quod ad vitae praesentis negotia attinet,) semper extralinearibus mediis uti; non eorum hominum sententia, hoc loco Autori ab abominatis delirio vindicanda erat, qui id sentiunt, se eorum qui credunt. Deum per Christi doctrinam, ad societatis omnis humanae, dum in hoc mundo vivitur, abolitionem tendere.

Alii

Aliud enim est peculiaris populi Dei ; aliud omnis humanæ societatis gubernatio.

Deinde falsissimum est ; etiam in populi sui terranæ gubernatione Deum semper , imo vero sæpius extraordinariis mediis uti , quàm ordinariis. Imò contradictionem implicat. Nec enim extraordinaria dici possent , nisi rarius & præter solitum adhiberentur. Nec alata exempla aliud probant quàm Deo interdum ordinaria media extraordinariis interjungere placuisse , ut in ea nequicquam Auctor expansus videatur. Sane illud salva & inconcussa majore à nobis admitti potest. Aliud enim est interdum ab ordinariis gubernationis viâ , in quorundam regimine digredi ; aliud eam penitus , in omni hominum societate abolere velle. Illud enim quorundam tantum hominum ; hoc omnium statum ac societatem respicit : illud aliquando , seu extraordinarie accidere potest , hoc perpetuo aut certe plerumque & ordinarie fieri debet : denique illud ordinariam societatis humanæ gubernationem non abolet. (Nec enim extraordinaria opus , ordinarias leges convellunt) hoc autem ad societatis omnis humanæ abolitionem tendit.

Antequam à maioris propositionis defensione abeamus ; notandi nobis sunt non eâ quædam ; quibus , non satis animadvertitis Auctor postea in refutanda minore hallucinatus est. Primum igitur societatis vox , in ea , non omnem quovis modo dictam societatem significat ; sed solam aut certe potissimum politicam societatem , quæ civitates atque Reipublicas , eorumque regiminis vinculo in terris colligat. Quæ etiam abolita potest aliud aliquod societatis genus intactum relinqui ; puta Oeconomicum , aut etiam aliud imperfectum , quale est inter vicinos nullo civilium legum , sed solo gentium jure conjunctos. Proinde ubi Auctor in refutanda minore , tacite removendo absurditatem à sententia suâ ; ista imperfectiora societatis genera , à Deo sive in populo suo , sive in orbe relinqui præterder ; in manifestum æquivocationis elenchum incidit ; subsuam vocem societatis in minore , non eodem sensu , quo in majori intellecta est.

Deinde , non sine causâ , in subjecto majoris ; non dicitur ; *Quæ sententia abolet societatem etc.* sed disertis verbis *Quæ per se ac directe tendit ad abolitionem societatis* ; ita ut in minore quoque & ejus probationibus , vox *introducitur impunitatem* , non intelligenda sit de ipso eventu , introductæ impunitatis ; qui per accidens ob aliquod impedimentum , ex transverso incurrens potest impediri ; sed de vi & naturâ intrinsicâ alicujus opinionis , quæ per se ac directe apta est (nisi quid extrinsecus impediatur) producere hunc eventum. Ideo quoque voces *Per se ac Directe* non frustra adduntur ; ita ut hic rursus Auctor , dum argumentis suis minoris probationem impugnat , in duplex fallaciæ genus incidat : *Æquivocationis* iterum in voce introducit : & *Accidentis* , dum istam sententiam , cui aliqua culpa aut vitium per se ac natura sua ipsi inhærens , aut ex ipsa fluens , obijcit ; culpâ aut vitio isto carere ostendit ; quo forte non per se sed per accidens carere videtur , ob aliquod fortè interveniens impedimentum. Quod paulo post plenius explicabimus.

Denique non frustra in hac propositione , absurditatis accusatur ea sententia quæ ad scopum , scopo Dei ex adverso oppositum tendit. Cum enim nobis de scopo & voluntate Dei in ordinaria hominum gubernatione (quod ad terrenum regimen attinet , de eo enim sermo est) liquido constet ; quod videlicet homines per homines gubernari ; homines per homines puniri aut coerceri , hominibus ab hominibus obsequium præstari velit ; idque non modo ratio barbaris : Lex Judæis ; Scriptura novi fœderis Christi-

aniani ostendat ; quid de ea sententiâ , sentiendum sit ; quæ illius in hominum mutuo regimine societatis vincula per se ac directe adrumperé contendit , non obscurè apparet.

Falsum est igitur , quod ad convellendam , quam defendimus ; propositionem initio prioris responsionis assertit Auctor , dum ait. *Ratio divini consilii in gubernatione populi sui , non est æstimanda ex infirmitate nostrâ* , cum potius dicendum sit rationem divini consilii , in gubernatione populi Dei (de terrenâ loquimur , ne Auctor extra oleas evagretur) non esse æstimandam ex immanenti potentia ejus. Nam vires quidem & potentia Dei ; ex iuribus viribus nostris æstimanda non sunt ; sed in gubernandis nobis , Deus sese quodammodo demittit & accommodat ad infirmitatem nostram. Nec aliter fieri potest per imbecillitatem mortalium ; quæ sublimius & à capitulo alienum , regiminis genus , ferre non possit. Quod adeo de terrenâ gubernatione verum est ; ut ne in spirituali quidem regimine , quod toto cælo à terreno distare debuit , Deus imbecillitatis nostræ rationem habere neglexit.

Hoc ut melius intelligi possit , considerandum est , si homines in naturali statu suo , lege morali sese in officio continere potuissent , nihil opus fuisse lege Oeconomica , nihil lege politica & forensi , nihil custodie ejus Magistratu , imo ne legibus quidem fori Ecclesiastici locum fuisse futurum. Sed quia , ob infirmitatem nostram , in libertatem arbitrii asseritam , generi humano hæc felicitas non contigit ; Dei nutu ac voluntate ac legis ab ipso in cordibus scriptæ instinctu ; deinde aperta approbationis significatione , quemadmodum naturali statui Oeconomicus atque politicus , quasi supervenit : ita morali regulæ atque legi , quæ naturæ statui attemperatur , Oeconomica instituta & forenses leges superinductæ sunt ; quæ multis in rebus moralium legum præsentiam generalitatem jam olim restrinxere. Quam restrictionem non modo nusquam in Sacris literis sublatam : sed plurimis in locis approbatam & confirmatam deprehendimus. Quamvis enim naturâ omnes liberi sint & æquales , tamen non Oeconomica modò ; sed & politica potestas , bono generis humani , ac Dei nutu introducta est : quæ naturalem illam libertatem & æqualitatem restrinxit. Ita quamvis moralis lex à Deo tradita hominem occidit , interfecit ; & quasi generaliter nec ulla expressè addita exceptione , etiam ante Moysen legem prohibuisset ; videretur tamen lex forensis , istam ipsius non quidem veram ; sed specie tenus apparentem generalitatem , restrinxisse dici potest publici gladii usu introducto : quæ restrictio Dei voluntate atque ordinatione tam veteris , quàm novæ fœderis temporibus , in humano genere confirmata est : idque ad conservandum ordinem in Rebus publicis. Eodem modo quamvis Christianæ religionis natura , si ea per se spectemus , omne diversorum statuum , gentium atque adeo ipsius sexus discrimen , sustulerit & quodammodo in æqualem omnes sortem asseruerit : præterea singulis Christianis peculiarem suæ pietatis curam (in qua omnis cujusque felicitatis spes reposita esse debet , ) injunxit : Attamen per accidens , ob imbecillitatem hominum , Christi ipse instituto , potestas Ecclesiastica , & cura alienarum animarum & inferiorum subiecto Superioribus atque ipsi Ecclesiæ debita , pro subsidio infirmitatis nostræ introducta est. Per quas fori Ecclesiastici leges moralium legum generalitatem , si qua fuit , quibusdam in rebus , (è quibus est humilitas , caritas , &noxarum remissio ; & si quas sunt alia) limitatam videmus. Quod si etiam in ipsa Ecclesiastica disciplina , in qua , nemo est qui non se iugo legum Christi ultro subijciat , (vemo enim ad illud oborto collo-

trahi,

trahi aut in eo invitum retineri potest.) hominum non pessimorum imbecillitas, externi regiminis fræno coercenda est: quanto magis extra Ecclesiasticam disciplinam, præfracta hominum improbitas, & effraenis sceleratorum injunctia, externi regiminis metu, frænanda est?

II. Nec felicius minor per hoc responsionis genus impugnatur. Ubi ante omnia duplex illa æquocationis & tertia accidentis fallacia (quarum paulò ante mentionem fecimus), ab Auctore commissa occurrit.

1. Primum enim cum Major propositio, ut à nobis ostensum est de solâ aut certe potissimum de politica societate agat; de eadem minore ejusque prosyllogismus agere necesse est. Nihil igitur agit auctor, cum oppugnando minorem ejusque probationem; etiam sublato politica societatis vinculo, hoc est, potestate forensi; à Deo posse conservari aliquam piorum societatem probat; cum ejus conclusio ob æquocationem terminorum Minorem nostram non feriat.

2. Cum major propositio non de eventu; qui potest extrinsecus impediri; sed de intrinsecâ vi & natura opinionis adversariorum loquatur in producendo isto absurdo abolendæ omnis societatis effectu; minorem quoque cum suo prosyllogismo de eadem intrinsecâ vi, ejusdem opinionis, non de ipso eventu loqui necesse est. Itaque ob aliam æquocationem in voce *introducitur impunitatem* ab Auctore commissam; iterum nostra minor, cum suo prosyllogismo, idem ejus evadit.

3. Fallacia accidentis in eo est, quod Auctor objectam sententiæ suæ culpam & absurditatem (quæ, quòd ipsi per se inhæreat manifestis verbis ostenditur, quòd nunquam per se ac directè ad abolendam politicam hominum societatem tendat) per ejusmodi de sententiam delere conetur; quod nimirum istum scopum & effectum, ad quem tendit, non assequatur, extraordinariâ Dei ope interveniente, quod plane est ex accidenti; neque hujus sententiæ, sed Deo acceptum ferendum est. Quapropter tamen auctor probaret, ob interventum divinæ potentie; aut alius alterius causæ; nunquam istam sententiam hunc effectum producturam esse (quod, ut mox patebit, non facile ostendit) tamen ejus absurditas & pravitas nihilo minor aut levior esset; cum illa non ex eo quod per accidens evenit; sed quod per se ipsi competit, æstimanda sit. Nam ut pravum consilium eò quod impediatur pravum esse non definit; & conatus & actio vitiosa, ob aliquem casum intercepto eventu, culpam & vitium non exuit: ita ne sententia quidem, quæ absurdum, detestabilem, & calamitosum rerum statum introducere conatur; aut naturâ suâ apta est; minus odiosa, absurda, & detestabilis est; quia conatu suo ob aliquod impedimentum excidit. Imò verò quanto plus impedimento huic, quod tam perniciosum conatum avertit, debetur: tanto minus illa, ob altatum istud pravitati suæ impedimentum, excusata esse potest.

4. Quartò. Si abolitionem terrenæ, piorum societatis effugere velimus, de ordinario & quod semper aut plerumque adhibetur ejus conservandæ medio atque remedio agendum est, non de eo quod rarius & miraculose intervenit. Atqui Auctor extraordinariâ Israelitarum ope Dei servatorum exempla adducit, quæ media rariora & miraculosa non possunt supplere mediis perpetui atque ordinarii defectum. Abolitur igitur etiam piorum societas (de terrenâ loquimur) si non alio medio servari poterit; nisi extraordinariâ Dei ope ac miraculosa. Aut ista Dei providentia non erit miraculosa sed ordinaria & perpetua; quod absurdum est cum nobis de diverso Dei consilio satis constet; & reclamet experientia.

5. Quinto. De terrenæ societatis in pace & justitia conservatione hoc loco agimus, non de cecitudine & spe salutis singulorum; qui in terris injuncti affliguntur aut pereunt, præcipue ob religionem. Quamvis igitur eorum afflictiones qui patiuntur propter justitiam aut religionem; plus quàm sufficienti mercede compensentur: tamen hoc ad quæstionem præsentem nihil pertinet; in qua ostendere debuit Auctor, per ejus opinionem, non singulorum seorsim Christianorum possit sclicitatem; sed universorum in societate terrenum statum non aboleri.

6. Dato non concessio hominum verè Christianorum societatem etiam hac impunitate introductâ, non convelli; ideoque ipsi hunc statum, non esse metuumdum; imò propter apertum edendo virtutis specimini campum, esse exoptandum; tamen is, reliquorum omnium mortalium societates subruat, quod ad absurditatem in majori deductam sufficit. Quid enim prodest, quod is exiguae parti hominum (qui ex sententia Auctoris, idem non esse adeo vulgare fatentis, perpauci ab omni ævo fuere atque relictu aliorum futuri sunt) sive optandus, sive non ita, ut aliis sit metuerendus; si innumeræ reliquorum hominum, etiam non pessimorum, etiam Christianorum myriades, præsertim eorum, qui in præceptis & arduum istius Auctoris sententiæ culmen, per imbecillitatem ingenii sui, entis non poterint, in miseriam & hominibus flagitiosissimis obnoxia conditione, vel invitè detineantur? An Deum qui corvorum curam gerit, tot hominum miserorum, nullam rationem habere censebimus, dum illis paucis consulat?

Præcipio animo, quid nonnullis qui Auctoris sententiam sequuntur, venturum sit in mentem. Meomet laqueo me implicitum ac circumventum gaudebunt; quod non animadvertens, paucis istis exceptis quorum laudi & gloriæ consulitur, neminem alium in ista misera & maleficia obnoxia conditione detineri, frustra eorum sortem deplorem, qui extra illam positi sunt? Quo enim alio (instabunt) præterquam conscientiam vinculo in isto statu homines detineri possunt? At quisquis propter conscientiam tam miserum statum ultro subit; eum professio, in eorum censu esse necesse est, quibus Deus pro cæteris consulit. Itaque cæteris omnibus Deus consulere, necesse non esse, cum ipsi sibi consulant; atque in eo statu detineri nec velint, nec invitè possint.

Verum, quo se vertent ubi ostendero, eos in casum gaudium istud gavisos esse, meque non frustra tot hominum sortem deplorare, quibus ista sententia pessimè consulit? Nec enim solo conscientie vinculo aut etiam insolite & à parentibus traditæ opinionis auctoritate; sed aliis quoque illecebris: in id vel maximè improbitatis suæ fomentis atque solatis; aliquando & violentiâ quadam, homines in aliqua sententia aut ejus professione detinentur. Nescio autem, an ulla sit, quæ pluribus illecebris, improbitatibus quorumque animos sollicitet, ut eam amplectantur atque promoveant defendant, quam ista Auctoris: in qua impunitas omnium flagitiorum, tanquam vinum vendibile suspensa hedera venditur. Quid enim hominibus maleficis; qui modo viribus & audacia & perverso atque ignobili auri præ cæteris polleant, optabilis est; quam posse impune, omnia quæ velint perpetrare; stupra, adulteria, cædes, rapinas pro libidine exercere; tyrannide atque flagitiis cuncta implere, nemine prohibente, aut vindice? Atqui per istas opiniones sub specie veri Christianismi introductas,



introducitas, illud omnibus maleficis impune licebit. At enim, inquit, veri Christiani tales in gremium suum non admittunt. Quasi etiā dissimulantes multatim atque adeo ipsi inapientes Magi. Apostolicis quoque temporibus in Ecclesiam non irreperierint. Atque ut hoc non contingat, quid si ex iis ipsis qui in propagata verā Christianorum Ecclesia nascuntur, ejusmodi viperarum progenies, matre aut obstricta impunitatis, illecebrā pullulet?

Obijcient non dolore, qui iis resiliat, vel ex ipsis inlelicis. Atqui eos prudentes esse in generatione suā, quidque ipsorum interfit, melius quā alios nolle Autor à Servatore didicit. Quid si in eas leges atque instituta, ut sibi aure placencia atque instituto suo admodum congrua, plerique omnes conspiciant? atque in iis reliquos etiā invitos violententer detineant? Nec ab inani mentis divagatione experimenta ejus rei petenda sunt. Paulo ante memoriā patrum, visā pedum via est. Quis id fieri non posse spondeat, quod jam factum, cum stupore legimus? Alius animis hominum ejus rei exemplum inhaesit, ob quam magna pars Germaniae quondam sed inprimis Vespasiana multo sanguine permaduit. Atqui illic Rex fuit, inquit, & coactiva potestas usque ad bellum progredi ausa est, cujus jure & armorum publicorum usu sublato id fieri non poterit. Quasi vis impunita & effrenis idem quod jus legitima potestate subnixum praestare nequeat; imo tanto plus, quanto minus arcus juris aut legum circumscripta est: Aut quasi difficile sit hominibus improbis alio vocabulo ac praetextu eandem cogendi libidinem ac potestatem usurpare. Itaque considerent velini non me imprudentem in eorum opinione recusanda laqueo meo: sed ipsosmet in ea fovendi parum circumspēctā probitate suā circumveniri; ut qui ex animi sui candore ad simplicitate cunctos alliment, nec suspicari audeant, inter paucissimos, quorum fides licet improvida, tamen non vulgaris esse potest; sub tam specioso foris & intus subdolo perfectionis praetextu, innumeros sensim irrepere posse Rotmannos & Cniperdöllingos; quorum callida, sed vulgaris & quam passim ubique regnantem reperias, nequitia est.

7. Atque ita ostensum est, nihil obstat quin per eam sententiam, iis qui eam non sequuntur aut non libenter sequuntur, quae longē maxima pars mortalium esse potest, pellimē consulatur. Quid si ostendam per eam acis quidem consuli, qui eam ex animo foveant. Nam certē secundum carnem iis pellimē consulitur, quibus in media scelerum impunitate, anxia & calamitosa vita perpetuē degenda est. Atqui ne secundum spiritum quidem iis optime consulitur, si (quod ex Autoris sententia sequitur) nunquam ex illa misera secundum carnem sorte eximantur; non modō quod infirmitas eorum, absque ullis halcyoniis atque alterna saltem requie vix durare possit: sed multo magis quod dum sola eorum in adversis patientia exercetur, pene potiori parte laudis atque copia edendi in perfectioni virtute speciminis fraudulentur. Nam secundae res acrioribus stimulis animos hominum spirituum explorant, & miseria etiā ab invitis etiā à malis tolerantur: at felicitate etiā optimi etiā fortissimi interdum corrumpuntur. Quis igitur fructus erit hujus status quem ista sententia introducit, si is ne istis quidem paucissimis qui hanc sententiam sequuntur sive secundum carnem sive secundum spiritum verē optabilis sit, ceteris vero planē damnosus ac per-

niciosus: imo verō omnium tam bonorum quā malorum; quā etiam mediocrium hominum, terrarum statum ac societatem aboleat.

III. Denique ne major quidem prosylogismi ista responsione convellitur, quia posita omnium maleficorum perpetuā impunitate, omnis terrarū societatis vincula abrupti necesse est. Nec oblatre quod Deus eam extraordinariā ope servare possit; aut etiā aliquando servet: quia nec à posse ad esse; nec ab extraordinariis & rarioribus casibus, ad ordinarium ac perpetuum hominum statum ulla firma consequentia necesse potest. Multo minds à singulorum Christianorum, in salutis eorum negotio, statum; ad eorum in terreno regimine societatem. Hoc est, ut explicatus loquamur. Neque ex eo quia Deus in conservandā societate, potestatis Coactivae defectum supplere potest; sequitur cum supplere velle aut omnino suppleturum; nec quia ad homines est periculo eximendos aliquando miracula parat, sequitur ipsum semper & ordinariē homines miraculose ex omnibus periculis crepturum. Multo minus, quia ob arumnas Christianorum in praesenti vita propter Deum susceptas, posthuma seorsim singulis salus atque felicitas promissa est; ideo quoties aliquid in hac vitā, forte etiā sua culpa, patiuntur, integrē eorum societates, terreni generis incolunitate ac felicitate frui dicenda sunt, cum vel maxime tunc temporis secundum carnem perturbatissimas ac miserissimas status Ecclesiarum aut Christianarum Rerumpublicarum esse solet.

Atque ita ostensum est per priorem Responsionis partem, neutrum praemissarum syllogismi ac ne majorem quidem prosylogismi loco suo motum esse.

Sed jam tempus est posteriorem quam affert Autor, responsionis partem aggredi; quā utriusque syllogismi maiorem falsam esse ostendit, dum probat sententiam suam societates non abolere, & criminum ac flagitiorum impunitatem non introducere; quia nimirum id, aut Deus ipse, aut homines, etiam Christiani, etiam ipsi malefici impediunt.

Duplici modo ad istam responsionis partem respondebimus. I. Ostendendo nihil efficere Auctorem, etiamsi probet quod contendit, sententiam eius reipsa & in effectu impunitatem criminum non introducere; ob aliquid impedimentum per accidens & extrinsecus interveniens; cum ad ejus absurditatem sufficit, illum per se & naturā suā, ad ejus introductionem tendere, quā vera mens fuit nostri prosylogismi.

II. Deinde ostendendo ne id quidem Auctorem probare potuisse, sententiam ejus tam perniciosam generi humano criminum impunitatem non introducere.

Quod ad priorem modum attinet huc referenda & ex antecedentibus resumenda sunt pleraque eorum, quae paulo ante in resellenda priori responsione quatenus minorem syllogismi utriusque oppugnat, adduximus; non uno & simplici fallaciarum in quas incidit Autor, genere ostenso: quāve saepius iterata fastidio sint, eodem Lectorē remittimus. Illud unum breviter attigisse sufficit, non ex eo aestimandas res esse, quod ipsis per accidens & extrinsecus evenit: sed ex eo, quod per se & ex intinseca earum natura profuit. Itaque pravitatem sententiae hujus, non exulat impedimentum extrinsecus, sive à Deo, sive ab hominibus, qui ab ipsa dissentient, obiectum: imo verō non obscure ostendit, non modō homines qui pravam effectum ejus impediunt; sed etiam Deum ipsam, qui idem faciat, ab ipsa abhorreere.

Quapropter



Quapropter ludit operam Auctor, dum eam exulare nititur eo nomine; quod cum omni ope contendat, ehere ut omnium scelus sit torpescens, impunitas introducat, id tamen assequi nequeat, ob impedimentum sive Dei, sive hominum diversum sententiam; etiam Christianorum, etiam malefactorum, qui ferre nequeunt (verba sunt Auctoris) ut nuntius iniurie ad societatis omnis humanæ tendant eversum: quod videlicet sententia ista, aut homines tam potest, non modo ferre possunt; sed efficere contenti, & eo quidem zelo, ut eos Christianorum, qui conantur hunc impedire, Christianismum in cerebro duntaxat, non in corde gerere statuant. Quæ expositio, & quidem paulo terribior, nimis & ipsa absurda & ridicula est; nec tollit aut excusat sententiæ hujus absurditatem; aut affectuum ejus culpam, sed ac culat & intendit atque in immensum auget. Injustitiam enim & abominandam rerum omnium confusionem, & eversum omnis humanæ societatis nefas, quod ne ipsi quidem malefici ferre queunt, non modo ferre possunt, sed promovere omni ope quamvis imprudentes contendunt, idque tam ardentem ut impedimentibus tam præclarum cenatum Christianis, convitium facere audeant. Quod quia durius est quam ut sine stomacho reprehendi queat; omitti quam diutius ventilarî præstat.

Quod attinet ad posteriorem nostræ responsionis modum: Ne id quidem Auctor probavit quod ad rem propositam nihil facere ostendimus. Quod ut clarius liqueat, argumentationem ejus inspicimus.

*Aur, inquit, totus Mundus sententiam, quæ inducere videtur impunitatem criminum, ex animo recipit; aut non. Si recipit, nulla erunt flagitia: nulla igitur eorum impunitas. Proinde nihil incommodi aut absurdi. Si non totus ex animo recipit, non deerunt unquam pæne & earum exhortores. Ego verò neutrum hujus dilemmatis cornu, id quod vult Auctor efficere: sed etiam alterutro posito, per hanc sententiam, pudendam ac deplorandam flagitiorum impunitatem in orbem introduci ostendam.*

Primum igitur, etiamsi totus Mundus sententiam hanc ex animo recipiat, falsum est nulla fore flagitia. Imo verò nunquam plura aut majora fore necesse est. Nullius enim hominis tantum interest, istam sententiam regnare ac passim ab omnibus recipi, quam ejus cui flagitia cordi sunt. Neque cuiquam aut utilior, aut jucundior esse potest, quam hominibus; qui solo pænarum metu à sceleribus & flagitiis abstinant. Proinde ista sententia naturâ suâ ita comparata est, ut longe magis improbis quam probis cordi esse possit. Nam si etiam bonorum mentes, nescio quibus illecebris suis fascinare potest, quamvis impunita manere scelera ipsorum non intersit, multo magis eorum quorum impetus in scelera & flagitia præceps est, quibus in eâ opinione arripienda ac mordicus defendenda, ad intentis persuasionem; etiam carnis stimulus ac desiderium accedit, & quædam præterea propemodum iusta sibi consulendi necessitas. Nam ut omnibus sententiis, quæ vitis & flagitiis hominum vulgo blandiuntur, aut patrocinium præbent, ista huic quoque inest aliqua (quæ nunc à viris optimis, bona fide quidem, sed parum circumspicte, plus æquo venditur) perfectionis & religionis species, & quidem ejusmodi, quæ etiam maximis impossibilis gratiam & auctoritatem vulgo conciliare solet; quod in rebus externis versetur, & omnium oculis feriat; & ut omnes reliquæ monachorum paradoxæ ostentationes, inusitatae sanctimonie imaginem cunctis imprimat. Scimus autem ingenia hominum prona esse, ad ejus-

modi obsequium Deo ac religioni præstandum, quod exteriori specimine oculis omnium perstringat; dum ipsis peccandi licentia atque indulgentia non eripitur. Quid si præstetur, atque ultro obtrudatur? Nam si putat Auctor huic sententiæ indissolubili vinculo, semper adnexam esse veram pietatem; nã ille egregie decipitur. Ea est vulgo hominum indeoles ut & præceptis religionis illa plerumque sententur & maxime urgent; quæ carni suæ adhibeant; quamvis speciem pietatis habeant: cæteris qua vim ejus continent, neglectis. Itaque & ex his, quos in ejus opinionis societatem pertraxerint; levante Viri boni longè plures fore, quibus magis abusus ejus, quàm is quem sperant ulus placeat. Quod si existimat Auctor, etiam cistâ politicæ potestatis operam, Ecclesiasticæ jurisdictionis remedio istis malis occurrî posse, iterum vehementer fallitur. Nam spiritualis potestas, cum sit precaria non violenta, nonnulli eos in officio continere potest, qui Christi regimini libenter sese subiciunt. At quibus ista sententia eo nomine placet, quod ipsos legum Politicarum frænis exolvat, (qualem maximam partem sectatorum ejus fore auguramur) satis ostendunt; adeo se Christi legibus obstringi nolle ut ne legibus quidem terrenis teneri sustineant. At enim ejusmodi carcinomata ab Ecclesia recidi poterunt? Quid si non possint, ubi majorem & potioram partem Ecclesiæ constituent? Plures enim fore & validiores necesse est, deteriorum partium patronos. Ita nova iterum schismata & scissuræ supererunt. Quæ tamen malis ex ea sententia exortis non medebuntur. Nam qui per Ecclesiasticas animadversiones irritati fuerint; sive manent in Ecclesiâ sive emanent; non minùs quàm ante surpris, adulteris, cædibus, rapinis & omni injuriæ & contumeliæ genere inlontes in Ecclesiâ polluent ac violabunt, nemine resistente aut vindice: ac tandem ipsa necessitate animos plurium ad capessendam similis instituti societatem, sequente ex eo misero statu redimendos, pertrahent.

Occurret Auctor, hunc statum (cum persecutionis gloriam atque, ut vocant, meritum contineat) fidelibus non esse metuendum. Nihil nunc dico veram ac legitimam persecutionum patientiam; nullum disiare ab affectatâ & nostramet culpâ accersita. Illud unum urgeo, Statum bonorum sublatâ politica societate in hac vitâ fore miserrimum; nec posse Auctorem asserere tunc (ut taceam reliquos) etiam veris Christianis nihil fore incommodi. Neque istis miseris, & abominando rerum omnium statui ullum excogitari potest remedium, nisi ut quoties effreni singulorum ex improbis libidini occurrentium erit, tones tanquam in Comedia, Deus ex machina advocetur & succurrat. Verum enim vero facilis est fabularum ad animi voluptatem effictarum sigillus comminisci quoties velint in perditis rebus improvidum divinitus auxilium; quàm in ultro accersiti periculi quotidiana necessitate; temere periclitantibus spondere, nusquam promissam opem cælitis deserre.

Ostendimus igitur primum istud dilemmatis cornu, destinato istu excidisse. Nunc videamus an alterum felicius vibret. Si non totum inquit mundum dogma hoc ex animo recipit, non deerunt pæne & earum exhortores. Atqui ad id, ut pæne & earum exhortores toto orbe exulent; non necesse est, ut totus Mundus dogma istud ex animo recipiat. Sufficit si maior & potior ac potentior pars, qualis ordinarie hominum improborum

proborum esse solet, illud ex animo recipiat; quæ debiliorem partem ubique impedire possit, ne pænas Coactivâ potestate exigit. Quod in unius atque alterius gentis seorsum consideratæ exemplo clarè liquet, in quam nullæ leges, nulla Respublica, aut legitima pænarum exactio introduci potest; refragantibus iis qui potorem ejus partem constituunt: & qui per violentiam cogi non possunt, quales sunt homines flagitiosi, quorum interet flagitia non puniri; qui & multitudine & potentia, animorumque & corporum robore facile semper antecellunt. Præsertim quod hæc sententia quamvis rationi repugnet, si per cæcæ religionis prætextum colorem tam speciosum ducat; mordicis etiam usque ad vitæ periculum ab omnibus, quibus est grata ac necessaria propugnabitur. Imo ad defensionem ejus homines tanquam ad martyrium festinant, despondentibus sibi cunctis, periculorum quæ revera pro libidinibus suis suscipiunt, præmia, quali virtuti ac fidei suæ debita. Nulquam petulantius atque procacius Sarcinas Christianis aut religioni illudit, quam per speciosa vocabula, vius atque nequitia obducta atque prætexta.

Nam si putet Auditor circidè invenire non posse, qui cum crimine punire non audent, ne resistere quidem puni & volentibus, ex ipso sententiæ suæ præsertim, audiant fugitum ratio. Nam qui sententiam vitiorum impunitati faventem; non in gratiam religionis, sed in gratiam vitiorum suorum receperint, qualem in eo casu longè majorem hominum partem fore non dubitamus; quicquid in eis cupiditatis suæ fructum morabitur, ut amoveant, omnium delictorum veniam sibi non gravatim indulgebant; & quæcumque opinionis suæ in resistendo detrimentum; longè majori, qui in sententiam suam ex sublimitate Magistratus redundabit fructu & compendio solabuntur; quod facere solent qui pecuniam in loco negligunt, ut majori lucro compensetur.

Imo vero resistentiam hæc sibi licitam putabunt, eo quod religionis ac Dei causa suscipiatur. Non sibi meliorem sortem unum dogma istud promittat, quam universa Christiana religio habuit; cujus sanctitas impedire non possit quominus Christiani non modo plurium vitiorum sibi veniam concesserint; sed etiam dogmatibus ejus, ipsa vel invitissima, ad implenda carnis suæ desideria fuerint abusi. Nec tamen universa Christiana religio ullum scelerebus patrocinium; adversus pænas Magistratum præstat aut promittit: imò eorum potestatem non modo subjectionis præcepto confirmat, sed etiam ab Autoris Dei dignitate & in pios redundantis boni fructu commendat; atque ad officium ipsis utendi potestate sua, in eum finem, in quem data est, injungit; ita ut nullam justam occasionem dogmatibus suis abutendi sive hic, sive alibi, cuiquam præbuerit, cum opinio Autoris non modo occasionem, sed justam propemodum causam, imo necessitatem, tot abusuum præbeat. Quod autem in una civitate aut gente fieri potest; ubique terrarum contingere potest. Quanquam licet etiam uspiam terrarum, ob sententiam Autoris non receptam, pænae atque earum exatores, non deessent: nihil tamen de absurditate ejus decederet, si ob eam alibi receptam, pænae isthic atque earum exatores deessent, & flagitiorum impunitas regnaret. Imo contraria juxta se posita magis elucescerent. Itaque & alterum dilemmatis cornu, à destinato ictu repulsum est.

Sed ne quod Autoris effugium pateat: quia videmus eum in hoc dilemmate falsam hypothesin pro concessio sumere; quæ sententiam ejus semper cum vera pietate conjunctam esse supponit: age, nos quoque idem supponamus & rem incredibilem in gratiam eruditi veritatis Autori largimur. *Au-*

*igitur totus mundus sententiam hanc una cum verâ pietate ex animo recipies: aut non totum. Si totum neque flagitia neque eorum impunitati locus erit. Si non: non dicemus qui flagitia coercent. Atqui istum quoque dilemmatis neutrum cornu, ex pravitate sententiam hujus, ortæ aut occurrente impunitati, occurrat.*

Non primum. Nam quamvis hoc unum ex iis esse putem, quæ nullo modo evenire queunt; tamen etiam daro non concessio eo mundi statu; non video quomodo salva manente tam pravâ sententiâ, miserrimo impunitatis statu occurrere possit; nisi forte Deus, hucusque liberæ hominum voluntatis arbitrio, in posterum consilio; violentè aut miraculose, ipsos in veræ pietatis constantia perpetuo detineat; quod in gratiam somniorum nostrorum non faciet. Ausum vero quovis pignore deposito pacisci, si quo miraculo Deus efficeret; ut hodie universus Mundus, nemine mortalium excepto, unâ cum verâ pietate sententiam hanc recipiat; vel ob istam ipsam, quam affudit dissolui regiminis indulgentiam, cras aut per eundem morum mortalium partem, in flagitia primum mox scelera degeneraturam; nisi eodem miraculo in officio continentur. Idem de quavis mundi parte, puta gente aliqua aut civitate aut pluribus dicendum censio: quæ si quo miraculo ad veram pietatem totas conversas videamus, hoc unum dogma intra breve tempus ita depopulabitur ut vix aliquas in ipsis postea veræ pietatis reliquias reperiatis. Neque enim illud ex hodierno hominum, qui illud recipiunt, statu estimandum est, dum saltem alieni Magistratus, impunitati huic quam quidam promovent, aculeum quo nocere possit, eximunt. Serpentium quoque venenum gelu coagulatum torpet; quos ubi clementior cura afflaverit, virus suum in eodem quo fovetur sinu exerunt. Ita ipsa illa Ecclesiâ quæ blando ejusmodi indulgentiæ tepore venenatam hanc impunitatis viperam fovet atque educat, primos hujus pestis ictus malo suo sentit. Neque ferè dogma istud, ita propagari potest, ut totam aliquam gentem aut civitatem occupet, quin inter eos qui illud promovent major pars veræ pietatis expertum irreat, atque (ut Judas ait) clam subeat ac subintrent; qui præsentiam Domini nostri gratiam transferant ad lasciviam. Et alioqui dogma ipsum ejus est naturæ, ut non modo pravos homines inter affectus suos admittit, sed etiam quos invenit innocentes, licentiâ depravare possit.

Non secundum. Quia licet non totus Mundus sententiam hanc una cum verâ pietate conjunctam recipiat: nihil quoque impedit quominus magna aut certe aliqua pars mundi illam absque pietate recipiat; cum genius ejus ad impunitatem scelerum vergens magis hominibus injustis & astutis; quam probis & candidis adlubescat, atque eam regnare plus improborum etiam dum improbi sunt, quam bonorum interfit. Itaque nulla tam provida rebus humanis ratio excogitari poterit: quin illâ sententiâ per orbem ita propagatâ, ut religio Christiana propagari debet, aut totus Mundus aut magna pars ejus, aut certe aliqua; atrocissimas pænas luat, introductâ per eam, aut propagatâ scelerum impunitatis.

## RATIO II.

Quemadmodum Autoris ingenuitas laude digna est, quod actus justitiæ quales sunt bonorum tutela, malorum punicio, qualis item parentum, liberorum, conjugum defensio per se & natura sua atque (ut ait) intrinsece bonos & licitos atque ejusmodi esse fateatur, quos ex officio nunquam sponte omittere debeamus: Ita nos quoque non modo pari ingenuitate, sed libenter quoque fateamur Deum, pro absolutâ

solutæ potestatis jure, eos nobis aliquando prohibere; atque ipse autem, in certis casibus officii nostri desertionem nobis mandare posse; quod, quia tunc Dei causa & non sponte nostra facimus, sine cuiusquam injuria fit. Hoc autem tunc evenire, restat addit, quando Deus per hoc vult fidei, obedientiæ & caritatis nostræ erga se capere experimentum; an videlicet ex toto animo ei confidamus & supra omnia eum diligamus. Illustre ejus rei exemplum in Abrahamo filium immolare jussu habemus; cuius obedientia, fiducia, & caritas erga Deum, nobis, si quid simile occurrat, (ut aliquo modo in persecutionibus fieri solent) imitanda propostita est. Ergo quia Deus, ut Auctor ait, in certis casibus id nobis imponere possit, nulla inter nos controversia est. An verò id imponat, hoc est, an istos per se bonos, justitiae actus nobis prohibeat, atque officii desertionem nobis mandet; quoniam Auctor ea de re, aliunde iudicium fieri debere statuit, id quoque concedamus. Nam speciale istorum casuum in quibus Deus fidem nostram explorat, examen, ex inspectione ipsius mandati Dei ejusque circumstantiarum dependet. In genere tamen illud hoc loco merito nostro utrique consensu decidi & constitui potest; quoties Deus aliquid ejusmodi mandat quod absque officii deserti crimine sponte facere non possumus; toties clarum & expressum, non per incertas & accipites consequentias deductum mandatum requirit. Tale enim mandatum Abrahamo necessitatem obsequii imposuit.

Deinde illa quoque questio ad hunc locum pertinet, nec aliò amandanda est; an Deus (quod cum aliquando & in certis casibus ipse Auctor facere posse, nobis contentibus statuit) sub novo fœdere semper atque ordinariè ab omnibus Christianis, ejusmodi fidei experimentum exigat; quale in imolatione filii ab Abrahamo exegit. Nec enim facile quis novis persuaserit, quod interdum extra ordinem sibi Deus ex supremæ potestatis suæ plenitudine permittit; id ab eo perpetuò atque ordinariè fieri. Nec profectò semper Deus officia sibi debita, cum officiis quæ parentibus, aut liberis debemus committit; neque ordinariè deserere officium aut speciem aliquam peccati committere mandat. Rariora sunt ista absoluti ejus imperii specimina, quæ in perpetuarum legum consequentiam trahi non debent.

Præterea si quando Deus ejusmodi experimentum fidei atque obsequii, à suis exegit, quod cum naturæ lege pugnare; & enorme aliquod delictum continere videretur; qualis fuit filii immolatio Abrahamo in jussu, non passus est id executionem deducere. At Auctoris sententia istud genus delictorum a Deo ita mandari statuit, ut in ipsius actum ordinariè erumpat.

Sane in ejusmodi casibus fidei mortalium periculum facere; aut capere experimentum Deus non solet, nisi propter exemplum; quod in posterum imitaturis proponatur in Abrahamo deprehendimus. At post emerita atque exsoluta Christianæ militiæ stipendia, quodam aliud certaminis genus superest; cui ista exempla servantur? Nam divitionis incertitudo, nulla liquidà revelatione subnixâ, rei tantarum fidem facere nequit. A Christo sane ipso, qui pro perfectissimo & maximè imitando fidei & caritatis in Deum specimine nobis exhibitus est, ejusmodi obsequii quod vel levissimam deserti officii aut peccati speciem præ se ferret; experimentum nullam exactum meminimus.

Sed præcipue illa questio ad hunc locum pertinet, utrum verisimile sit Deum per Christum ejusmodi justitiæ actus veruisse; qui non modo intrinsecè boni sint neque ad naturalem tantum; sed ad morale quo-

que & civile officium nostrum pertineat; sed adeo humano generi necessarij, ut abique iis omnes civiles societates consistere nequeant. Quod nullo modo ab iis concedi potest, qui societatum istarum vincula non modo ex lumine rationis, sed scripturarum quoque revelatione, per ordinationem Dei nexa & adstricta dixerunt. Proinde actus judiciales, quatenus ab iis pronoscuntur, quibus iudicandi potestas à Deo tradita est, utrum sint Christianis vetiti aut non; quin ex Christi vel Apostolorum verbis decidatur non recutamus: quorum & ille officium Magistratus debitum cum officio Deo debito non pugnare & hi etiam sub Novo fœdere, post aurea secula à Christo condita, in Supernum iudicium potestatum iudicis, non adversus Deum delinqui; sed Deo ministerium à iudicibus prelati, discretis verbis docuerunt.

Majorem in Evangelio quam sub lege fiduciam & caritatem erga Deum exigi quis negat? Sed non statim omne id, in quo maximo cum nostro malo & enormi officii desertione, insigne fiduciæ & caritatis in eum specimen edi possit, Deus è manibus nostris requirit.

Christi causâ, renunciandum est omnibus. Sed non semper id Christus à nobis reposcit, nisi cum iniquitate perfectionum eo adigimur. Sponte ut renunciemus, Franciscus forte aut Dominicus poscit non Christus. Malum bono vincere in propriis injuriis pulchrum est, alienas, cum arcere aut punire ex officio debeas, impunitas relinquere injustum est. Ingratus ac malis benefacere quoque jubemur, sed multo magis gratis atque bonis. Multum tamen interest, beneficias alicui cum possis, an ipsius sceleris atque libidini, salutem quam tuorumque prodas atque propositas, cum eam legitime servare possis. Nec illi beneficium à nobis accipere possunt, qui maleficio suo vitam nostram oppugnant; nisi forte in potestatem nostram redacti, quorum malitiam tunc beneficio vincere, laudabile est. Damni præcipue gravioris Christi causâ suscepti, compensatio à Christo expectanda est, si & vere Christi causâ susceptum, nec alter legitime reparari queat. Nec iniuria levior ulla sentienda, nec gravior unquam nisi ob gravem & justam necessitatem, citrà ultionis tamen impotentiam, propulsenda: idque (quo ad ejus fieri potest) nonnulli per eos quibus vindicta in terris vice Dei competit. Eodem enim in loco ubi ultionis jus Deus sibi vendicat, idem jus per ministerium Magistratus se exequi per os Apostoli prohibetur.

Christi verba non deprimuntur, dum quoties loci circumstantiæ permittunt, juxta naturalem æquitatem explicantur; quia & ista naturalis æquitas, diuturnum est luminis illius à Deo infusi; quod si gratiæ lumine supra caput suum attelli debeat; operat ut illud sublimius lumen, clarâ revelatione aut discretis Sacræ Scripturæ verbis animis nostris infundatur.

Longè majoris commodi gratiâ, minus commodum negotium est, cum per hanc viam illius assequendi spes affulget. Sed si minoris commodi iactura, ad longe majorem spem nihil conferat; ne minus quidem sperandum est, præsertim si comparatè quidem minus; ac absolute longe maximum in hac vita, imò necessarium reperiatur.

### RATIO III.

Ab iis qui in Christum nondum passum crediderunt, non fuisse exactam legem, quæ ad regnum ipsius propriè spectaret, observationem, quando Regni illius administratio nondum à patre esset adeptus: novum dogma est, & nullo aut Sacræ Scripturæ

Scripturæ testimonio, aut rationis fundamento subnixum. Quod antequam retellamus, videndum est quænam illæ sint leges, quæ ad regnum Christi proprie spectant; in quod quodnam illud sit Regnum, ad quod illæ leges Christi spectare dicuntur. Atque è verbis quidem Auctoris manifestum est, cum hic loqui de illo regno caelesti, quod post mortem accepit; non de illo precario & improprie dicto regni genere, quod etiam vivens in terris exercere dici potest, cum colligeret Ecclesiam. At non tam obvium est, quasnam leges intelligat, quæ ad illud Christi regnum proprie spectent; & an omnes ejus leges, ad hoc regnum æquè spectare putet; an vero quasdam proprie, quasdam minus proprie. Nili quod illud dubium esse non videtur, Legem de abdicanda functione Magistratus, quævis qui ad Christum accederent lata esse prætenditur, ab ipso dici proprie ad regnum Christi pertinere. Quam tamen moralem esse non forensam; hoc est ad mores non ad ordinem publicum Ecclesiæ pertinere, negare ipse non potest. Nihil enim ex mente ejus in ea præcipitur quod ad gubernationem Ecclesiæ pertinet, quales sunt leges de Episcoporum aut Diaconorum functionibus, & si quæ sunt similes. Sed tantum ex mente Auctoris, humilitatis & subiectionis virtus præscribitur, quæ in honoris desiderio frænando, aut potius tollendo versatur. Quod quidem ad modum, non ad Ecclesiæ regimen attinet. Proinde nihil in ea deprehenditur, quod efficiat ut illa magis proprie ad Regnum Christi pertineat, quam reliquæ omnes morales leges à Christo traditæ. Abhorret autem à ratione, leges quæ ad moralem sanctimoniam pertineant; postquam latæ & promulgatæ sunt, non obstrinxisse homines ad obsequium; donec Legislator eorum potestatem caelestem accepisset. Præsertim eas, quæ perfectissimarum virtutum specimina ab hominibus exigebant; & quæ non metu præsentis pænæ cogebant; sed promissa vitæ æternæ præmio, homines ad obsequium invitabant. Moses imperfectiores leges tulit; nec ullam post eas latam novam potestatem à Deo accepit, imò ne in terram quidem promissionis admisit; et tamen leges ejus statim postquam latæ sunt omnes ad obsequium obstringebant. Si dixisset Auctor ante missum Spiritum Sanctum cum homines nondum istud à Christo auxilium calidius habere possent; non tam perfecta eos obedientiæ specimina edere potuisse; hoc utunque admitti poterat. Sed non exactam fuisse præceptorum ejus obedientiam, antequam regni sui caelestis potestatem accepisset; audax & nulla rationis subnixæ assertio est. Nam ad vim & vigorem legum & præceptorum ejus nihil conferebat potestatis illius, cui accipiendæ designatus fuit. representatio; cum homines ad obsequium ejus doctrinæ non præsentium pænarum violentia cogerentur; sed futurorum sive præmiorum invitarentur. An periculum erat ne, quod nondum Christus puniendi potestatem accepisset; impunita manerent transgressionis legum ejus delicta? Atqui pænarum irrogatio etiam in longum dilata; nihilo leviores facit delictorum adversus leges culpam; nec ideo legis nexu ac vinculo exolvitur nocens; quia non est iudex ad manum & listor qui noxæ supplicium sumat.

Davidis exemplum nihil ad rem pertinet; cum is post unctionem suam, nullas leges tulit, quarum obsequium demum, postquam regni possessionem adeptus est, exigeretur.

Regnum caelorum pro varia significatione suâ, vivente Christo in terris tam appropinquasse, quam venisse dici potuit. *Si ego per Spiritum Dei ejicio demonia: utique pervenis ad vos regnum Dei Matth. xix. 28.*

Johannis Baptiste munus non fuit quidem perfectissimæ legis præcepta tradere, nec ab ipso illa exigimus. Sed quia spiritu Dei præditus fuit, non potuit saltem contraria doctrinæ ejus, cui viam præparabat, præcepta tradere. Nec enim ista præparatio, sed præpeditio viæ Christi fuisse, si quod Christus legibus suis, præsertim tacitis & obscuris, ut adversarii volunt, prohibuitur erat, Joannes aperte ac dilertis verbis permisisset. Aut certe tam apertam ejus permissionem, clarâ etiam & manifestâ lege, Christus aut saltem Apostoli sustulissent.

Curiosarum artium studiosi Christum professi erant *Ab. xix. 19.* & tamen speciatim de ipsis refertur, illos adeo studius sui renunciasse, ut maximam prætoris itarum artium suppellectilis jacturam fecerint. Abdicationem Magistratus cum externa nominis Christi confessione semper conjunctam fuisse, affirmatum quam probare facilius est. Nicodemum certe *Joh. vii. 50.* legimus patrocinium Christi palam suscepisse; & quidem ita ut assertionem Phariseorum, qui neminem è principibus in Christum credidisse aiebant, exemplo lo refellere velle videretur. Nec tamen illum ab officio, si quod habuit defectum legimus.

Magistratum gentilium imò & ipsius militiæ functio; quamvis non esset abique periculis & salubris suis in quibus Christianæ professionis castimonia periclitabatur; non adeo tamen obnoxia & affixa fuit Idololatriæ, quin ejus culpam effugeret qui vellet; quemadmodum & omnes mundi viæ laquei tentationum oblitæ sunt, nec tamen in iis omnes cespitant aut cadunt. Telsis est orbis Romanus olim sub iugo idolorum gemitus tandem per ipsos Magistratus ab hac tyrannide ereptus.

In ea quæ Cornelius aut Sergius post agnitam veritatem, egerint, ob silentium historiarum inquirere non licet: sufficit ab iis exactum non esse ut functiones officiorum suorum deponerent. Nam ubi neque legibus apertis, neque exemplis docemur Christianos ab iis functionibus abstinere debuisse: cum tamen & legum expressarum occasio; & exemplorum materies non defuerit, magnum hoc esse ad præstendi interditi vanitatem præjudicium.

Paulus ut legitimum gladii usum ad tutelam sui & Lybia non petierit: satis est cum neque aspernatum esse; & absque ullius doctrinæ necessariâ præmonitione transmisisse. Nam si Auctoris sententia vera est, Scandalum quod à Paulo in ejusmodi sui defensionem consentiente; eique nullo verbo auditus indicio repugnante commissum videri potuit, egebat saltem aliqua aperta significatione voluntatis & mansuetudinis Pauli; quod inimicis suis isto modo resistere noluerit; & quicquid tunc factum est, ipso invito factum fuerit. An ad excusandam raptæ per vim virginitatis culpam, satis est raptoris audacia si nulla extent, neque in verbis, neque in factis raptæ reluctantis vestigia? Denique cum Paulus actionum suarum ducem Spiritum Dei habuerit, neque ipsi hæc præsentis patientiæ aut non resistendi fama & existimatio cordi fuerit; appareat ne à nobis quidem eam Spiritum Sanctum exigere.

#### RATIO. IV.

Quemadmodum per bonam de imperantibus opinionem, subiectio & obsequium erga illos confirmatur & stabilitur; cujus rei testis est Spiritus Sanctus, qui non alia meliori ratione eam subiectionem suadet quam quod illi potestates sint bonæ, ordinatæ à Deo, ministræ Dei in bonum bonis, quibus propter conscientiam parendum sit: ita per similitudinem

nostram de iisdem persuasionem idem obsequium erga illos coarctare necesse est. Quæ vero peior ac sinisterior de eo qui Magistratum gerit persuasio fingi poterit; quam si puteamus eum adversus Christum, quem ore proficetur, esse rebellem, impium non Christianum; atque ipso ethnico pejorem, qui potestatem quæ ipsi Deus interdixit, usurpare audeat. Multum enim interit inter legitimum possessorem & usurpatorem potestatis. Nam legitimus Magistratus ultro & æquo animo obtemperat: illegitimis & usurpatoribus, nisi cum violenter adigimur. Neque hoc dogma ex excusatur, quod Christianos non cogat invitos & quidem contra conscientiam suam, juri potestatis suæ, quod natura vel lege aliqua obtineat, renunciare. Primum enim satis cogit, si ees salutis amittendæ periculo id facere compellit, & satis invitos: quis enim libenter renunciet juri atque eminenti, quæ ipsi legem tunc competit?

Deinde misere inceptum est, quod additur; dogma istud non cogere homines ut contra conscientiam potestati renuncient.

Primum enim nullum dogma, quo homines decipi solent, per se cogit homines ut contra conscientiam peccent; sed vel perniciosissimus error homines una cum conscientia sua circumvenit: ita ut eo defensionis genere nullum dogma excusari possit. Deinde ad convellendum obsequium subditorum, sinistra de imperantibus opinio sufficit; quæ vera sit an falsa, mulceat aut torqueat conscientiam nihil refert; dum in animis hominum insigatur & hereat. Atqui isti homines, qui idem cum Autore sentiunt, cum sententiam suam non modo veram, sed & aperte à Christo & Apostolis traditam existimant, eos Christum notum qui dissentiant, suspicant non aliam ob causam, nisi ob carnales rationes opinionem hanc repudiare, & ita contra conscientiam delinquere, quod satis est ad animos succo lolicinis & ærugine mera adversus eos imbuendos.

Munera & ministeria Christianorum quæ ipsi Deus in Ecclesia (ut Autor ait) disposuit, à muneribus & ministeriis ordinationis Dei forensis, non quoque distinguimus; & in ea distinctione, nihil adversus dominationem contemptus deprehendi possumus. Sed in eo non modo contemptum sed etiam illam, quam Petrus falsis prophetis tribuit, dominationes convulsis incendiis culpam notamus; quoties aliqui mortalium, eos, qui etiam sub Novo fœdere in supereminentibus potestatibus à Deo ordinati sunt nullam aliam ob causam, nisi quod in ea ordinatione Dei ministri sint, Dei Christianique rebelles; impios, Ethnicos, & ab Ecclesia alienos & sempiterno exitio destinatos, asserere audent.

## CAP. X.

Explicatio loci Rom. XIII. I. & seqq.

## I.

Dupliciter ostendit Auctor nostram de Magistratu sententiam ex illo loco aliter posse: primum ex præcepto subjectionis Magistratibus. Secundo ex rationibus à descriptione potestatum ductis. Utramque deductionem oppugnano; principio ostendit ex præcepto subjectionis non posse probari eam potestatem, cui subiectio mandata est Christianis competere ob duas causas. Quarum prior est, quia etiam hominibus malis & injulæ ac violentis ministerium & subiectio mandata est. Nec tamen injuria & violentia Christianis competit. Posterior est, quia scimus eos quibus ut præstat-

tur imperata est, alienissimos à Christianismo fuisse.

Quoniam autem non ex solo subjectionis præcepto nudè considerato, sententia nostra deducatur, tamen & hujus deductionis oppugnationem, irritam & inanem esse ostendimus. Iud tamen ante omnia monendum est, eos qui velint ex præcepto subjectionis pro nostra sententia argumentari, ex impetrata subjectione non id deducere debere: quod illis quibus præstari imperatur omnino & semper Christianos esse necesse sit: sed quod eos Christianos esse nihil repugnet. Futile igitur est; & statim uno verbo reficiendum alterum illud quod posterius asseritur oppugnationis membrum, quod illas potestates cum id Apostolus præciperet, alienas à Christianismo fuisse ostendit, quia statim quaestio nostræ non attingit. Fatetur enim subjectionem posse imperari potestatibus etiam non Christianis præstendam: sed non ideo illa potestatibus quoque Christianis competere nequit. Nec quia non omnis cui subiectio præstatur est Christianus; ideo nullus eorum quibus subiectio præstatur est Christianus. quia latius patet subjectionis aut imperii officium; quàm ut ad solos Christianos adstringatur; quod qui non animadvertunt in laqueum fallaciæ consequentis facile incidunt.

Nam quod ait Auctor; quicquid hic de potestate dicitur, de eâ dici quæ inter gentes erat, sine Deo in hoc Mundo; sine salutari notitiâ ejus; tantum abest ut aliquid derogat bonitati aut commendatum hujus potestatis; ut multo plus adiciat, quàm si ista potestas legitima ac Deo placens esse non posset, nisi in bonis viris ac Deo placentibus. Apparet enim quicquid in ea est boni ac Deo placens, non esse aliunde adventitium & ex accidenti, sed naturæ suæ insitum, & ex illa per se promanans. Quod si natura ejus est, ut etiam in malis hominibus & à Deo alienis, non corrumpatur; sed legitima & Deo placens manere possit; multo magis in bonis & Deo proximis. Quem enim magis deceat in terris Dei vice gerere; eumne qui propius ad Deum accedit; an qui ab eo alienior est? Nec video res, cui à pravitate hominum penes quos est; pravitas contagium adeo non affricatur, ut à Deo approbetur & ministerium ejus dicatur, si penes Christianos sit; quomodo iis aliquid pravi ac Deo displicentis affricare possit. Certè quod Deus etiam in malis hominibus pro ordinario ac legitimo ministerio suo agnoscit; quomodo in bonis viris & omnis æquitatis ac justitiæ servatissimis pro crimine adversus voluntatem suam commissio accipere possit, dispicere nequeo.

Quod autem subijcit Auctor Christianis laudes, quæ hic potestatibus tribuuntur competere non posse; quia in hoc à gentibus Mundi discernuntur, puta quod ipsis politicum regimen à Christo Math. xx. reatum, non competit, falsissimum est. Nam in eo Christiani à Mundi gentibus discerni nequeunt, in quo ipsos Christus alibi & hic Apostolus pari conditione cum gentibus esse vult. Aliud enim est regimen spirituale Christianorum à terreno five gentium five ipsorum Christianorum regimine discernere; aliud ipsos Christianos in terreno regimine à gentibus discerni ac separari velle. Non dominatio tantum coactiva, sed & servitus omnis à spirituali Ecclesiæ regimine exulare debet. An igitur in terreno regimine Christiani ob istam spirituales regiminis sui libertatem, à subjectione dominantium exempti censentur? Nam si per prohibitam in Ecclesia dominationem, Christianis in Republica quoque dominatio prohibita censetur, per prohibitam quoque in Ecclesia servitutem aut subjectionem Politicæ similem, iisdem in Republ. obstat subiectio

subjectio politica, prohibita censenda est. Quod quia falsum est, ne illud quidem verum esse potest.

Nam quod addit, de Christo & Apostolis omnes fieri quod in eo à gentibus mundi discreti fuerint (puta quod à Coactivo Reip. regimine penitus abstinuerint) qui tamen ubique id quod optimum & maxime laudabile est sectati sint; ne id quidem usquequaque verum est. Primum enim quod ad terrenum regimen attinet, eos ab hoc regimine sese non discrevisse; sed ipsi plane subiecisse constat: nec ullum discrimen inter se & alias gentes in obsequio potestatum terrenarum sub quibus erant in sua Repub. esse voluisse, quod satis est ad id, ut in terreno Reipub. regimine ab aliis gentibus discreti non fuerint. Neque enim omnes imperare possunt, & tamen omnes ad regimen Reipub. pertinent, etiam qui parent. Quod igitur Christus & Apostoli non imperaverint; in eo à gentibus huius Mundi discreti esse non potuerunt, cum longè major pars eorum qui ex gentibus erant, non imperaverint, sed tantum sicut Christus & Apostoli parerent. Deinde quod ad Coactivi regiminis imperium, ne ab illo quidem Christus ipse abstinuisse dici potest, præsertim post exaltationem suam. Denique non omnia, quæ in Christo & Apostolis quantumvis maxime laudabilia sint; omnino promiscuè ad imitandum prostant; aut præstatura sunt.

### I I.

Quod attinet ad prius refutationis membrum, mirum est profecto, rem adeo falsam; & ab omni specie veri abhorrentem in eo sumi ac pro certo affirmari. Nam nisi vobis ambiguitate falli velimus, hominibus iniustis quæ tales, subiectionem imperatam esse affirmare non possumus. Longè aliud enim est patientia injuriarum; aliud ministerium & subiectio potestatibus debita. Qualem omnibus etiam privatis inuitus imperatam, assertio est nimium evidenti falsitate conspicua. Quantum enim est intervallum inter miseriam injuriarum & illegitimæ violentiæ persequutionem; & beatissimam legitimæ potestatis subiectionem. Considerandæ enim res sunt per se & ut sunt in sua natura; non per accidens si qua in re fortè à sua natura recedunt, & ipsis aliquid vitii accedit. Itaque ex mente Dei & rectæ rationis præscripto Legitimæ parenti ac imperandi vices, institutæ sunt; ut sublato misero injuriarum ac violentiæ statim societates mortalium ævum beatus darent. Aded igitur hæc pro eodem accipi non possunt, ut alterum periret alterum. Nam ut felix status mixtum, ita subiectio legitimo Magistratui imperata; tam licentiam injuriarum tollit quam patiendi necessitatem, aut occasionem.

Deinde animadvertendum est, subiectionem & injuriarum patientiam, non modo quoad naturam utriusque suam, plurimum inter se distare; cum altera circa statum permanentem ac perpetuum, altera circa actiones fluxas & extraordinarias versetur: sed etiam quoad imperandi quo præcipiuntur modum. Aliter enim nobis subiectio Magistratui debita, imperata est; aliter injuriarum patientia. Nam ut decreta, ita & imperia Dei, alia sunt absoluta, alia conditionata.

Quod ut rectius intelligi possit revocandum est in memoriam, quedam Deum velle absolute; quedam tantum permittere. Atque in isto rerum à Deo permittarum genere versantur decreta conditionata; ex quibus & ipsa promanant ejusdem generis præcepta. Exemplo utrem declarare Deus vult ut sint eminentes potestates inter homines. Id ut absolute vult; ita & absolute decernit atque ordinat & imperat; ut illis potestatibus subiectio præstetur. At

Deus nequaquam absolute vult, ut homines iniusti ac violenti alios injuriis vexent. Permittit tamen id fieri: sed in eo casu privatis injuriarum patientiam præcipit; quod præceptum sicut & antecedens decretum, & voluntatem Dei conditionata voco. Quia ipsis tum denum locus est si id evenierit, quod Deus quidem accidere nolle sed si accideret, normam hominibus privatis, quomodo se in eo gerere debeant præscripsit. Longè igitur maxima est differentia inter præcepta absolute & conditionate imperantia; non modo in diversa rerum præceptorum natura, quod, ut diximus, illa cum ex absoluta Dei voluntate profluunt, semper & ordinarie locum habeant: hæc autem cum ex permittione tantum eorum, quæ Deus fieri nolle, non semper nisi conditione posita, & eaque tali quam poni & accidere Deus nolle ideoque rarius & quasi extra ordinem admittantur: sed etiam in ipsa obsequii ratione. Non quod absolute loquendo omnibus præceptis quomodocumque imperentur, obsequium promptè præstandum non sit; sed quia comparatè ista præcepta considerando, si quando accideret ut obsequium in iis quæ absolute imperata sunt, cum obsequio in iis, quæ conditionate, ita concurrat; ut alterutrum duntaxat præstandum sit, conditionata absolutis cedere necesse sit. Exemplo res liquidior erit. Deus ut salutem hominum ita media ad ædificationem Ecclesiæ spectantia, prædicationem, admonitionem, correptionem; præsertim ab iis quibus id commissum est fieri absolute vult. Cæterum sicut scandala & offensiones ut eveniant non vult: ita ne homines quidem pronos esse vult ad accipienda scandala. Si tamen contingat ut homines sint ad ea accipienda proni: vetat eis præberi occasionem scandalum. Atqui evenit aliquando ut homines propter aliquam correptionem, quamvis non iniquè factam offendantur & à religione desistant. Cum igitur ejusmodi anceps metus ac deliberatio occurrat; ut aut præcepto Dei de correptione aut præcepto de non danda occasione scandalum parendum sit, hoc tanquam conditionatum illi tanquam absolute, cedere necesse est. Transeamus nunc ad subiectæ materiæ viciniora exempla. Ut fratres spirituali vinculo conjuncti se mutuò ament: sibi quæ mutuo in aliquo casu, etiam cum periculo vitæ suæ legitimè optulerent Deus absolute vult. Ut injurias injultorum ferant neve illis præcipue gravius noceant, conditionatè; si nimirum, quod nolle, ipsis præter fas illatae fuerint. Si igitur contingat ab homine iniusto qui me injuriâ affecit calumniam circumventum fratrem de vitâ periclitari; quem seu testimonio seu indicio meo, servare possim, sed non sine periculo pænæ talionis homini scelesto irrogandæ; quis me conditionato præcepto obstringit putabit ut absolutum Dei præceptum deserendo fratrem, violem; metuens ne illum in defensionem legitimam malo aliquo afficiam; qui me prior malo affecerat, & ita conditionatum Dei præceptum transgrediar? Ita videmus quod officia hominibus iniustis & pravis debita, quos Deus tales esse nolle; si cum iis concurrant quæ hominibus bonis & iustis debentur; qui tales sunt quales eos Deus esse vult, illa potius istis, quam hæc illis, cedere non sequimur modo, sed necesse sit. Neque id mirandum est. Nam si in periculo nocendi infirmis in iis, quæ ad salutem eorum pertinent, officium erga eos non ultra protenditur; quàm ut in gratiam eorum res lecitæ tantum omittamus, non autem imperatas nobis aut iniunctas. Multo magis in periculo nocendi inimicis in iis quæ ad corpus eorum pertinent, etiam tantum quæ nobis licent neque id semper omittimus debemus, non ea quæ jure divino humanoque obstringimur: hoc est de nostro duntaxat jure decedere (neque tamen id in infinitum) non alienum invadere.



invadere aut quoquomodo violare. Hæc enim est rerum licitarum natura quod nobis non deficit jus eas facienda.

Non sum nescius sententiam hanc eo nomine suspensam esse posse, quod periculum sit ne præteritum ejus ad cupiditates suas homines abutantur, cum contraria sententia in adversum extremum declinans, tutior esse videatur. Sed nec ista suis periculis caret; & illius abusus, qui per malitiam mortalium interveniunt, efficere nequeunt, ut legitimus ejus usus pravus sit. Nec unquam veritas ab utilitate legem accipit. Sed potius utilitas ad veri amissionem exigenda est; si veram eam non autem apparentem consecrari malimus. Tollantur igitur rerum omnium abusus, maneat usus.

Sed ut ad Autoris argumentationem redeam; hinc patet, quam evidenti falsitate sese ipsa redarguat. Nam si hominibus etiam privatis, etiam injus, dum injurias inferunt subjectionem imperata esset, quemadmodum potestatibus imperata est, profectio jus quæsitum; ac divinitus datum tuisse inferendi injurias; quale potestatibus per ordinationem Dei datum est; ut à populo subjectionis injurias arceant. Nam hujus officii quod alicui lege Christi, tanquam debitum & competens, ideoque præstandum præcipitur, jus ei, cui præstandum est, eadem lege manifeste tribuitur, & quasi acquiritur, ut is illud injusta possidere & adversus Christi legem usurpare dicere nequeat; quod illi competere ac debere, ipsa lex Christi judicavit ac decrevit. Loquimur autem de officiis ac præceptis, ex absoluta non conditionata Dei Christique voluntate profectis; quorum ea est indoles, ut si quid alteri præstandum præcipiant; ipso facto jus alteri tribuant, ejus officii quod præcipitur, merito ac licite exigendi; quemadmodum præceptum Dei de honore parentibus debito, dat jus parentibus honoris ejus à liberis exigendi; quia Deus non modo id vult, ut liberi parentes honorent; sed etiam id, ex quo is honos sequitur, ut parentes præ liberis emineant, & patriam potestatem super ipsos habeant; quod est plane absolute velle, cum qui non modo ipsum effectum, sed etiam causam & occasionem ejus vult, atque approbat.

Secus evenit in his quæ ex voluntate Dei conditionata prominent, in quibus Deus causam & occasionem ejus actionis neque vult, neque probat, quam actionem interdum vult & præcipit: quale est præceptum de non resistendo hominibus injus, quod à Christo *Matth. v.* præceptum est. In quo non ideo improbis, jus exigendi à lætis ne sibi resistant, multo minus jus injuriis alios afficiendi, collatum est. Nec enim illud præceptum ex absoluta sed ex conditionata Dei voluntate proficiscitur, qui absolute non vult cuiquam injuriam inferri: sed tantum permittit id fieri; & quidem permissionis genere imperfectissimo: quod videlicet non *Prohibitioni* sed tantum *impeditioni* opponitur. Quod permissionis genus adeo nemini jus, ad rem eo modo permittam faciendam, dare potest; ut ne impunitatem quidem donet; de qua permissionum distinctione, quia infra pluribus differemus, nunc dicta sufficiant. Si igitur, ut dicere occupamus, subjectionis hominibus injussum officium lege Christi ita præceptum diceretur, ut subjectione Magistratus præcepta est, non jam ista quis injus inferunt injuriæ, neque ipsi injus dicere possent; & una cum vocabulis rerum quoque ipsarum natura funditus inverteretur & immissis non mixta tantum, sed (quod pejus est) commutata forte, superposita introducerentur; ita ut detrusa in vitæ culpæ carcerem, omni juris,

& ordinis in rebus humanis custodia, efficiens atque effrons improborum licentia, non modo in perniciosæ impunitatis; sed etiam nocentissimæ innocentiae jus assereretur. Quæ quia ab omni ratione abhorrent, vix adducor ut credam Autorem (cujus judicium quoties non gravatur præjudicio acerrimum novi) id quod verba præ se ferunt, dicere voluisse. Verum cum ex præcepto subjectionis Christianis dato, argumentationem ad permissionem imperandi iisdem Christianis, ductam, refellere vellet; & videret eam ex relatorum naturâ vim suam mutuari; ad prosyllogismum magis quam syllogismum ejus respondendo, breviter ostendere conatus est, ex eo quod unum relatorum præceptum sit, non consequi alterum quoque præceptum aut permittum esse. Nam quemadmodum subjectionis & dominio, ita illatio & perpelio injuriarum, inter se relata sunt; nec tamen ex eo quod perpelio seu patientia injuriarum præcepta sit; inferri posse, illationem injuriarum permittam, multo minus præceptam esse. Hæc responsio minus absurda esse & magis ad rem pertinere videtur; ideo nobis expendenda est. Animadvertendum igitur est, præceptam injuriarum patientiam & earumdem illationem, non eodem modo esse *Relata*; quomodo dominio & subjectione politica inter se sunt *Relata*. Hæc enim sunt *relata patientia* quibus illæ duæ proprietates relatorum perfectæ competunt. Primum quod sunt simul natura. Secundo quod mutuo convertantur ac reciprocantur. Posita enim dominatione tali; subjectionem quoque talem, poni necesse est, & contrâ pariterque sublata altera alteram tolli. At illatio injuriarum & præcepta patientia, si relata sunt non sunt *relata perfectæ*, neque simul sunt natura semper, neque mutuo convertuntur. Nam posita injuriarum illatione non statim ponitur earum patientia, quia loco istius, frequentius eam sequitur injuriarum retaliationio, aut medium quid inter ultionem & tolerantiam. Sic & sublata injuriarum patientia, non statim tollitur earum illatio.

Quod si quis dicat inter patientiam quidem & illationem injuriarum non esse mutuum & perfectam relationem; at inter earum illationem & perpelionem, perfectam esse ac mutuum, non minus atque inter actionem & passionem; huic regerimus perpelionem eam, quæ cum illatione injuriarum natura simul est; ad propositum non pertinere; cum non illa perpelio quæ ab injuria separari nunquam potest; sed illa quæ etiam posita injuriarum illatione, abesse potest, & frequentius solet, patientia mandata sit. Nam hæc in nostra potestate, & nostra actio est; illa in aliena potestate & alienæ actioni natura sua coheret, nec ab ea ullo modo separari potest. Aut igitur præcepta injuriarum patientia, illationis earum verum relatum non est: aut si quomodo ut relatum ejus considerari potest: non est relatum perfectum, quod cum correlato natura simul est: sed imperfectum, & ex eo relationis genere, quod Scholastici, non *secundum esse* sed *secundum dici* vocant. Nihil igitur obstat, quamvis imperfecta relata non reciprocantur; quominus relata propriæ ac vere sic dicta, simul natura sint ac reciprocantur: ac proinde quominus Deus, quoties alterum à relatis propriè dictis populo suo imperat; toties alterum illius correlatum saltem permittat, & quidem permissione verè ac propriè sic dicta.

Obijciat tamen quispiam ex nuda relationis vi non posse evinci, quia unum relatorum etiam perfectiorum, à Deo populo suo permittum sit, alterum quoque permittum esse. Nam &



in proposito exemplo perpessus iniuriarum quæ auctori ac mutuo vinculo cum illatione connexa est; ita à Deo permissa est; ut ob eam solam nemo puniatur. At inde non sequitur, correlatum ipsi illationem iniuriarum, ita permitti; ut non puniatur; quamvis naturâ cum illa simul sit ac reciprocat. Potest igitur alterum Relatorum etiam perceptorum vetari; alterum permitti.

Sed hoc loco primum animadvertendum est eos, quos hæc obiectio petit; non ex permissione ad permissionem; sed ex imperatione unius relatorum, ad permissionem alterius argumentari.

Deinde *Permissio* vox, quæ multam hic caliginem afferre potest, & hoc loco manifesta æquivocatione disputantibus imponit, distinguenda est.

Permissio enim alia est Vera: alia Apparens. Vera est, quæ & in rebus aut actionibus culpæ & pænæ capacibus versatur. & prohibitioni opponitur; & semper impunitatem habet comitem. Quæ quidem ipsa aut plenior est, quæ potest dici *Permissio juris*, cum aliquid ipso iure permittitur (quæ & ipsa prout apertius aut obscurius lege expressa est, diversos gradus habere potest.) aut minus plena et imperfectior, ut cum ad imbecillitatem hominum, ita connivetur, ut eorum actiones, nullæ pænæ consequantur; qualia erant sub Veteri fœdere multa, ad quæ connivebatur: quæ permissio *Conniventiæ* dici potest. Apparens est, quæ non prohibitioni: sed impeditioni opponitur, &que est in duplici differentia. Aut enim in rebus culpæ & pænæ capacibus versatur, & Impunitatis planè expers est; nec ullum habet ejus (visi fortè ad aliquod tempus concessum,) privilegium; quæ verè Impunitas dici nequit, sed potius pænæ dilatio: quali permissione Deus illationem injuriæ ut alia delicta, fieri permittit. Aut impunitatis quidem expers non est, sed improprie sic dictæ, quia versatur in rebus neque culpæ neque pænæ capacibus. Quod quidem *permissio* genus nonnulli per catechetin ita dici potest: sed prohibitioni propriè dictæ opponitur, quia nonnulli in istò locum habet quæ culpæ & pænæ capacia sunt. Privatio enim præsupponit habilem: & impunitas culpæ parum aut pænarum reatum. Talis autem est ista permissio; quæ Deus permittit, hoc est, non impedit; neque punit, perpersionem illam iniuriarum, quæ cum earum illatione auctori Relationis nexu copulata est; cum tamen ipsam ejus illationem puniat; & prohibeat.

Hac distinctione præmissa patet, si Vox *Permissio* de vera & propriè sic dicta permissione intelligatur, (quomodo à nobis sumitur, cum Magistratum gerendorum potestatem Christianis permissam, asserimus) falsum esse; quod Relatorum perfectorum; alterum Vetari possit, alterum permitti. Quicquid enim ita permittitur, ut omnem prohibitionem propriè dictam excludat illius relatum, quia cum naturâ ejus plane connexum est, prohiberi nullo modo potest, quin alterum quoque prohibeatur, quod contradictionem implicat: quod & viceversa liquido cernitur; quicquid verè prohibetur oppositum illi relatum verâ & propriè dicta permissione (quæ omne interdictum excludat) permitti nullo modo posse.

Secus accidit si vox *permissio*, de illa ignobili ejus specie intelligatur, quæ quia prohibitioni non opponitur; sed tantum impeditioni; nihil mirum est; non modo eorum quæ natura simul sunt, seu Relatorum, alterum vetari alterum permitti; sed unam eandemque rem & vetari & permitti posse, quemadmodum peccata & prohiberi &

permitti videmus. Quod si altero relatorum perfectorum bona fide permisso, alterum verè permittitur; multo magis altero imperato, alterum permitti necesse est. Quia Deus contradicentia velle nequit. Si igitur absolute vult & imperat ut alterum eorum quæ natura simul sunt fiat: alterum nolle aut vetare non potest; ideoque ut saltem permittat necesse est. Aliâ si posita subjectione politica quam Deus imperat, gubernationem & potestatem politicam; quam ex adversariorum hypothese, Deus vetuit; existeret necesse est; per quam interdictum dominationis violatur: certè ex ipso præcepto Dei, violatio interdicti ejus necessario consequitur. Atqui hoc absurdum. Ablurda igitur & adversariorum hypothesis. Nam instantia de relatione inter imperfecta relata, jam solide elisa est.

Quod si illuc adversarii confugiant; præceptum subjectionis non ex absoluta sed ex conditionata voluntate Dei proficisci (quemadmodum supra præceptum de non resistendo injuriis, ex ea proficisci diximus) qui aliâ maluisset, nullos esse in terris qui civiliter imperarent & subiectis populis parendi necessitatem afferrent: Id protestò dici nequit de eo; qui in ipso quoque celo Thronos, dominationes, potestates, & omnibus his præpositum atque imperantem Christum esse voluit.

Patet igitur, ob ipsam quoque perfectæ relationis vim, ex præcepta subjectione sequi, jus dominationis esse permissum: atque ex ea nihil obstantibus quæ ab Auctore dicta sunt, aut dici possunt, meritò posse deduci.

Nam si Auctor excipiat non de eo queri, utrum jus istud à Deo permissum, sed an Christianis permissum sit; nos præstructo jam & firmiter jacto isto fundamento; ostendemus, cum subjectione politica ipsis Christianis præcepta sit, nullam justam & sufficientem causam afferri posse, ob quam vicissim dominationi ipsis Christianis interdicta censeri debeat; quia nullum ex aliis relatis, perfectè ita dictis, offendi potest, quod Christianis præceptum sit, cum ejus correlatum iisdem sit interdictum. Præterea animadvertendum est, ut Christianis, quæ tales sunt, aliquid esse licitum ostendatur; sufficere ut evincamus id temporibus Novi fœderis, absolutæ Dei voluntati nullo modo repugnare posse; quin illud verâ & propriè sic dicta permissione fieri etiam sub Novo fœdere, permittat; permissione inquam, quæ plane impunitatem habet comitem. Quomodo enim Christiani ob id puniri queant, quod eo permissionis genere etiam regnante in cælis Christo, permissum est, quod omnem pænâ excludit? Præsertim quia cuncta quæ in contrarium afferuntur argumenta superioribus capitibus jam submovimus. Accedit quod illud subjectionis præceptum ita sit traditum, ut in eo non modo nulla expressa mentio facta, sed ne suspicio quidem ulla relicta sit, prohibita iisdem dominationis. Quod si Auctoris sententia vera esset; si usquam alibi, hic certè necesse fuit; præmoneri Christianos, ne dum viderent sibi id præcipi; quod cum dominatione indissolubili vinculo conjunctum est; & quo posito, poni dominationem necesse est; ipsam quoque dominationem & potestatem supereminentem, præsertim tot honestis elogis à Paulo exornatam; sibi licitam esse censere. Præcipue cum Religio Christiana ita propaganda esset; ut non modo integra regna atque imperia; sed & totum pene Orbem, ut eventus ostendit, impleteret; & scopus ipsius Dei atque Apostolorum prædicantium, is fuerit; ut Omnes homines ad agnitionem veritatis pervenirent.

Atque ita ostensum est, etiam ex nudo politicæ subjectionis

subjectionis præcepto Christianis dato, posse colligi pollicam dominandi potestatem iustam veritatem non esse.

Verum jam tandem ad alteram Responsionis partem veniamus, quam affert Auctor, dum rationes à descriptione potestatum ductas refellere conatur. Ait igitur. Ex eo quod istæ potestates sint à Deo & à Deo ordinatæ dicuntur nihil aliud evinci; quam voluntate Deo ordinantæ & approbante regnare, qui regnans. Ordinare autem & approbare dum electionem & officia Magistratum; per legem naturalem cordibus homini inscriptam; non per specialia præcepta aut regulas expressas, secundum quas eligi & gubernare deberent, per quæ præcepta & regulas ordinaverat olim Deus Reipub. Hebræam. Cum autem per talia præcepta nunc Christianam Republicam non ordinaverit, apparere illum nec Magistratui nec potestati terræ locum inter Christianas reliquiss.

Ut in respondendo à nobis aliquis ordo servetur, offendemus. Primum. Etiam si nihil plus ex isto loco evinceretur quam voluntate Dei ordinantæ & approbante; per legem naturalem cordibus inscriptam Magistratus in subiectos potestatem exercere; tamen satis id esse ad probandum potestatem eorum Christianis non esse veritam.

Deinde. Longè plus ex eo loco evinci quam quod hæc potestas à Deo duntaxat per legem naturalem, ordinata & approbata sit.

Quod ad primum attinet. Quicquid Deus non modo approbat sed etiam ordinat, quomodocunque id faciat, five per Rationem, five per revelationem; aut Sacram Scripturam; saltem tunc cum id approbat & ordinat; non potest esse nisi rectum ac bonum, & consequenter licitum. Neque id à Christo aut Christianis tolli, aut damnari, aut prohiberi potest; nisi eos ab Unitate & communione Dei segregatos fingamus. Cum igitur Auctor fateatur eum sub Novo fœdere per legem naturalem, quam ipsemet cordibus nostris insculpsit, ordinare potestatem Magistratum; quomodo eandem legem, eodem tempore per Christum ex cordibus nostris delere; eandem potestatem abrogare censendus est? Quid ita, Deum eodem tempore, sibi metipsi non constantem? aut Christum Deo repugnantem introducimus? Non potest igitur esse verum id, quod ne commemorari quidem absque Dei & Christi contumelia potest.

Quid? si ne verisimile quidem esse possit. Nam Christus in re tanta; humano generi tam necessaria; dissensum ac discessionem suam à patre; in doctrina sua evidentioribus documentis aperuissit; quam ut ullum de eo dubium, in cuiusquam animo superesse possit. Distamina profecto rationis; quia penitus insita sunt, puris putis conjecturis, erui atque exstirpari non possunt. Cedo autem claram legem, de proscripto à populo Christi Magistratu. Nihil videmus nisi miseris & precariis hypothecibus innoxum; aut ex appendicibus aliud agentium legum sinuosis anfractibus evolutum; & postea optimorum verborum relictis falsas aut dubias occultantium, colore speciose in crustatum.

Alterum ut planum fieri possit, animadvertendum est, quod hic Auctor legi naturali in cordibus inscriptæ, legem divinam in codice Sacro inscriptam opponere videtur; & fateatur licentiam potestatis in subiectos exercendæ voluntate Dei ordinantæ inscriptam in cordibus; at non in legum Sacrarum codice. Quæro igitur utrum epistolæ Pauli & cæteros Novi instrumenti libros pro legum Christi & Apostolicarum codice habeat nec ne? Quisquamne id quod disertis verbis fœdaturum à Deo esse Sacra Scriptura pronunciat, affirmare audeat; sola naturali,

non autem divina quoque & positiva lege ordinatum? Non nego esse quædam, quæ cum lex naturalis non requirit, neque dicitur; divinitus mandata & præscripta sint. Nihil tamen Deus præcepit, quod legi naturali repugnet; etiam si ea verbis expressis Scripturæ non sit confirmata. Multè minus id præcepit, quod legi naturali, dilectis verbis à Scriptura confirmatæ adversetur. Quod si ea Dei Christique præcepta sanctè observanda sunt quæ citra legis naturalis auctoritatem, sola divina lege præscripta sunt: certè non minus habent ponderis ea, quæ non lex tantum naturalis, sed & divina à nobis exigit. Promde Auctor dum hoc loco exercendæ potestatis non jus atque licentiam infringere vult; imprudens ac invitus non mediocriter stabilivit. Nam cum de legis quæ calamo Apostoli scripta est, auctoritate dubitari non posset; poterat tamen ab aliquo, nec sine speciosa ratione queri, utrum jus potestatis supereminens iure naturali niteretur. Cujus rei testimonium cum ab ipsis Auctoris confessione habeamus; reliquum est ut omni exceptione majores testes producamus, quod illa divino quoque jure fulciatur. Eorum autem primum est Moyses, qui non generale tantum de parendo legibus quarum cultores erant Magistratus præceptum; sed etiam specialia forensem legum regulas temporis & genti illi accommodatas nutu ac voluntate Dei tradidit. Deinde Christus; qui ut ea quæ Deo, ita & quæ potestatibus supereminentibus debentur officia reddi imperavit; & in Pilati persona ostendit potestates ab hominibus exerceri non posse; nisi ipsis divinitus ac desuper conferantur. Hunc secutus Paulus hoc loco ait, Nullam esse potestatem quæ non sit à Deo; & quia omnes potestates sint à Deo ordinatæ in bonum civium, parendum ipsis propter conscientiam. Hæc verba non fortuito exciderunt Paulo, sed in iis ex professo legem fere divinam ac positivam; homines ab obsequium districtè obligantem, idque verbis ejusmodi ut ad plenissimam legis solennitatem, nihil defuisse videatur. Unde patet Magistratus potestatem in subiectos exercere voluntate Dei, non modo per legem naturalem cordibus inscriptam, sed & per legem positivam ab Apostolo in epistola à Spiritu Sancto dictata scriptam. Longè plus igitur ex hoc loco evincitur quam quod hæc potestas, per legem naturalem duntaxat sancita sit.

At enim Auctor, sese hoc loco non legem divinam in codice Sacro scriptam; legi naturali; sed speciale Dei præceptum de institutione novæ Reipub. generali Dei præcepto de subiectione veteribus Magistratibus debita opponere causabitur.

Hoc si ita est, in eo non uno modo allucinatur. Primum enim generale illud Dei præceptum, iniquè cum lege naturali in cordibus inscripta confundit. Lex enim hujusmodi naturalis, non scripta in tabulis, sed insita atque infixæ duntaxat animis censetur: at hoc generale Dei præceptum (quamvis legi naturali non repugnet) scriptum est in tabulis sacris. Deinde more suo non distincta voce *legem naturalem*, tacita ejus ambiguitate sese implicat; dum non animadvertit vocem hanc aliquando latius, aliquando strictius sumi posse. Strictius quidem cum omni legi positivæ; non divinæ tantum sed & humanæ opponitur; quam vulgò legem non scriptam sed natam vocant; & quæ ab Apostolo in cordibus scripta dicitur, ut opponatur ei quæ in tabulis scripta est. Latius autem cum & ipsam legem positivam seu scriptam comprehendit, non illam quidem quæ à Deo; sed quæ à recta ratione dictata est. In quo posteriori laxiori sensu; cum vocem istam hoc loco manifeste accipere videatur (neque enim ignorare potuit Magistratus non modo naturæ institutum; sed legibus hominum positivis institutos esse) tamen eam ita defenbit; quasi in sensu strictiore sumeretur;

dum eam cordibus hominum inscriptam vocat, in quo non obscura contradictione sese involvit. Præterea ex eo, quod potestas Magistratum Specialibus Dei præceptis aut regulis per institutionem novæ Reipublicæ, non instituitur, sed tantum generali & toleranti præcepto sancitur; malè colligit Auctor ipsi auctoritatem inter populos non, nisi per legem naturalem cordibus hominum inscriptam, conciliari, cum etiam per legem positivam divinam expresse in sacris tabulis scriptam, concilietur. Denique cum de eo queratur, an istæ potestates in omnibus Rebuspub. quas aut olim aut hodie religio Christiana non instituit sed institutas deprehendit, & confirmavit: sint à Deo sub Novo fœdere per legem scriptam ordinatæ atque approbatæ; iniquum est, ad hanc ordinationem & approbationem, specialia præcepta & regulas requirere. Cum istæ regulæ & præceptiones, nonnisi ad recentem novæ Reipub. institutionem necessariae sint, Christiana vero religio nullam novam Reipub. in terris instituat, sed veteres duxat & jam institutas, approbet atque confirmet. Jam enim sæpius à nobis ostensum est, in eo maximum esse inter veteris atque novum fœdera differentiam, quod illi cum antiqua pacta ad unicuique tantum populum essent adstricta; qui tunc exul & exortis, nullas patrias sedes, nullam haberet Reipub. res ipsa exigebat; ut ipsi non morales tantum leges, sed etiam forensis ad novæ Reipub. institutionem ferrentur: hic autem cum fœdus ad omnes in orbe populos porrectum sit; qui nec iidem omnes legibus politicis regi poterint aut possint; & jam singuli suas habent habentque Reipublicas, non modo speciales ipsi regulas ac leges regendæ Reipub. tradi non debuissent, sed nec potuisse.

Sed ut tantò evidentius hic lapsus Autoris pateat, ostendamus si is putat, ex eo, quod Deus specialia præcepta ac regulas electionis & gubernationis Magistratum non dederit Christianis, aliquid, adversus gerendorum Magistratum jura, posse concludi; non id certe consecuturum quod is evincere vult: sed potius id quod non vult.

Non sequitur id quod vult. Nec enim ex eo, quod Deus speciales rationes ac regulas agri colendi, mercaturæ exercendæ, victus querendi Christianis non præscripserit, contentus generali præcepto; ut ratio sustentandæ vitæ sit, sine avaritia; potest aliquid contra jus aut licentiam, agriculturæ, aut mercaturæ, aliorumve vitæ statuum concludi. Scimus Paulum tentoriis conficiendis victum quæsisse. Si ratio Autoris valida est; aut is peccavit; aut ostendat Auctor ubinam ipsi specialia præcepta & regulas artificii sui exercendi Deus præscripserit. Ita videt, in rebus ad huius vitæ statum necessariis aut auxiliis; cum de jure earum, aut licentia quæritur: nonnisi ineptè postulari posse, specialia præcepta & regulas à Deo traditas earum perficiendam.

At certe sequitur id quod non vult. Nam si putat idèd quod Deus forensia specialia præcepta non dederit Christianis, firmiter evinci Magistratus potestatem à Christianis habendam pro re profanâ, illicitâ & noxia, quæque ipsos æterno exitio involvere debeat; æquè firmiter concludetur; idcirco quod Deus eadem specialia præcepta non dederit aliis gentibus non Christianis, solis exceptis Judæis, Magistratus potestatem iisdem esse illicitam noxiam, & æterno exitio luendam. Proinde istam Magistratus functionem, (sola Judæorum gente excepta, quæ quia extorris est, ipsa fungi nequit) esse pestem ac perniciem plane ex omni genere humano exterminandam.

At enim gentes, ad interdicta non pertinent quæ

solos Christianos obstringunt! Quæro, ubinam aliquæ gentes, à vinculo obligationis quæ stringit Christianos solute sint? Annon lex Christi ad omnes omnino gentes pertinet, atque omnes ut sese ipsi subiciant, ne perire malint obstringit? Atqui non omnes sese legi Christi subiciunt. Quid? Idcirco culpam aut pœnam contumaciæ evadent; quia se ipsi non subiciunt, hoc est, longè contumacius peccant, quàm alii, qui jugo ejus suscepto, illud non ulquequaque patienter ferunt. At sese subicere omnes; ac inter alia præcepta Christi à Magistratu quoque abstinere debebant. Quod si non faciunt id, quod planè fecisse debebant; opinor non impune ferent. Aut igitur Magistratus potestas, etiam non Christianis illicita, atque æterno exitio luenda est, aut ne Christianis quidem interdicta.

At enim hic novum pro sententia sua argumentum nectit dum ait: Cum (forensia præcepta) tam specialiter & expresse in antiquo populo Judaico ordinata fuerint, ut merito dici poterit: Judæis Dei judicia, omnesque alias gentes si cum his consenserant, humana tantum mandata & judicia fuisse executas; qui credat Deum novo suo populo, quem in mundo selegat, eorum regimen tanto perfectius esse debuit Judaicæ, quantum veritas præstis umbris; non aliud exemplar dedisse; in hac re tanti, ut scimus, momenti; quàm quod gentiles semper habuerint, cum quo ne Judaicum quidem regimen ulla modo potuit consistere.

Vis huius argumenti in eo est. Deus specialibus præceptis gubernationem illius Reipub. Judaicæ præcæteris omnibus gentibus perfectissimè formavit &c. Atqui Christiani populi Regimen longè perfectius esse debuit; regimine Judaici. Ergo multo magis in Christiano populo specialibus præceptis ac regulis gubernationem Reipub. formare debuit: si Christianis gubernationem Reipub. permisisse esse voluisset. Quia verò id non fecit, apparet eum gubernationem Reipub. Christianis potestatibus non permisisse.

Resp. Anrequam ostendam per eam argumentationem id quod Auctor vult non effici; demonstrabo primum, sic vim ac robur aliquod habere censenda sit, effici per eam, id quod Auctor non vult.

Non enim ex præmissis istis posita tantum ab Autore ultima conclusio, quod nimirum Christianis gubernatio Reipub. permissa non sit; sed longè plus quoque deduci potest, videlicet Deum ut aliquo terreno Reipub. regimine atque humanis legibus, suis populus regeretur, plane noluisse, quæ conclusio jam non potestatem tantum Magistratum, sed & populorum subjectionem subruet. Nam si Deus Christianorum regimen Judaico perfectius esse voluit; perfectionem autem Judaici regiminis in eo collocaverat, quod legibus forensibus ab ipso Deo specialiter præscriptis; regeretur; cum videamus nunc Christianum populum, legitimis terrenis, specialiter non ab ipso Deo sed ab hominibus latis gubernari; effugere non potest Auctor quin alterutrum statuat; ut aut imperfectiori regimine Christianum populum nunc gubernari censeat; quàm olim Judaicum, quod est contra sua principia; aut Christiano populo, eo quod ejus regimen Judaico excellentius esse debuit; per legem ac voluntatem Dei non licere humanis legibus gubernari; aut quod idem est, non licere subiectum esse Magistratibus terrenis. Videt Auctor hic sese in laqueum incidisse; quem nos profectò non tetendimus.

Nec aliter se ex eo expedire poterit, quam ut una nobiscum; facilitatem argumenti sui agnoscat, quod ex duplici fallacia, quarum altera accidentis; altera à dicto secundum quid &c. dicitur, concretum est. (Jam enim ad id accidendum est, ut ostendamus Auctorem id quod vult, non assequi.)

Primum

Primum igitur nihil repugnat, Regimen populi Judaici, habuisse aliquas, non modo præ aliis gentibus, sed etiam præ ipso Christiano prærogativas, qualis fuit consulendi Deum, per Urim & Tumim facultas: qualis fuit admonitio populi per miraculorum patratores prophetas Eliam, Eliseum &c. secundum quas posset aliquomodo dici repertum, in ejus regimine aliquid, quam nunc in Christiano excellentius. Cæterum inde non sequitur simpliciter & absolute totum regimen populi Judaici; regimine Christiani esse perfectius; cum istorum regiminum excellentia non ex quibusdam specialibus suis partibus; sed ex toto gubernationis complexu atque ambitu; atque adeo ex natura eorum censenda sit, quæ multum interest nobilior sit, an ignobilior; spirituius, an carnalior.

Etiam igitur forensium ac politicarum inter Christianos legum observatio & gubernatio secundum quid ignobilior dici possit; quam illarum quæ ab ipso Deo immediate latæ sunt: tamen universum Christiani populi regimen; propter alias sui partes; & ob nobiliorem sui naturam; ex qua potius æstimandum est, longe Judaico præstat. Quid enim in eo incommodi esset; si nunc regimen populi Christiani secundum carnem; regimine populi Judaici itidem secundum carnem imperfectius conferemus, quandoquidem secundum spiritum longè perfectius est?

Deinde forensis quidem inter Christianos leges, secundum quid ignobiliores Judaicis dici possunt; quatenus non ab ipso Deo sicut illæ latæ sunt: sed earum observatio & gubernatio secundum eas instituta; præsertim posteaquam à Spiritu Dei generali de Magistratu lege latâ, confirmata est; ne secundum quid quidem ignobilior censeretur. In eo tantò perfectior; quânto magis ab externarum umbrarum imperfectione quibus olim Moysi lex scatebat remota: & ad perfectissimam spiritualis legis analogiam exacta & conformata est.

Deiurque ne leges quidem ipsæ forenses Judaicæ; si intrinsecam earum naturam spectemus: Christianis forensibus legitimæ, ac secundum Christianæ religionis analogiam latæ atque ad ejus normam exactis, præstantiores ac nobiliores censendæ sunt. Nec enim in comparatione rerum inter se præstantia earum ex iis quæ ipsis per accidens & extrinsecus adveniunt; sed ex intrinseca earum natura æstimanda est. Externæ autem Deus voluit in illis specialibus regulis Judaici regiminis; plurima imperfectionis vestigia, ut suo tempore cerni posset legem illam veterem, nihil ad perfectionem adduxisse. Neque enim semper intervenit & auxilium nobilioris causæ reddit effectum perfectiorem; quam sit is qui fortè à sola ignobiliore causa producit. Ut si puer imbecillus, necdum per ætatem suapte robore incedere valens; titubantibus vestigiis, sed manu Angeli aut adulti hominis sustentatus, per aliquod spatium procedat: quod alter ætate firmior suismet viribus, expediturque inoffenso gressu emetiatur; quis illius invalidi gressum, perfectiorem eo nomine dicat; quia ad eam perficiendum; præstantior causa concurrat? Imò verò imperfectioni sæpe atque aliquis indigentia necessitati, intervenit Dei aut alicujus nobilioris causæ succurrit, qui id quicquid in effectu imperfectionis per se inhæret, ope sua non semper aufert; præsertim cum esset adventitia & quasi ex accidenti. Nos verò Christiani populi præstantia & perfectione rem indignam Deum facturum fuisse censemus, si iis quos spiritualis legis noticia imbutos, Unctio omnia docere debuit; specialia præcepta & expressas regulas civilium ac forensium legum tradidisset: non minus atque istos Magistros, qui discipulos altioris studii capaces alphabeta, aut primorum elementorum institutione morantur.

Arque ita prima à descriptione potestatum ducta Auctoris instantia, nihil momenti habere ostenditur. Sed & quædam in ea dicuntur; aut supponuntur, quæ manifestè falsa sunt. Quale est illud. *Deum, si Christiani gubernationem Rerumpublicarum permisisse; non aliud exemplar ipsis dare potuisse, aut dedisse; quam quod gentes semper habuerunt.* Primum enim exemplar gubernandæ aut constituendæ Reipub. dari nihil opus est; nisi in constituenda nova Republica novisque legibus ferendis. Quo exemplari Christiani in primis Ecclesiæ unitis, non indigebant; cum omnibus non desissent veteres Respublicæ ac leges forenses, quæ per Evangelium confirmatæ sunt. Non igitur illud à Deo dari nunc necesse fuit; nec, quia non datum esset, sequeretur, ipsos à gubernatione Rerumpub. exclusos. Deinde si quis ponat casum, populum aliquem etiam inter Christianos per aliquas rerum vicissitudines ad eum statum devolutum; ut ipsi nova Reipub. forma constituenda sit; falsum est, Deum in tali casu, Christianis non aliud exemplar reliquisse; nisi gentium Rerumpublicarum. Primum, quia & Reipub. Judaicæ, ab ipso Deo formata exemplar omnium oculis prostat; & quo feligere optima quæque ad usum suum possunt. Secundo, quia Christianorum oculis per lumen Evangelii collustratis, longè nobilior exemplar condendæ Reipub. observari potest; quam aut apud Judæos fuit, aut inter gentes usquam repertum est.

Falsum & illud; *cum exemplari regendæ Reipub. quod gentes habuerunt Judaicum regimen nullo modo consistere potuisse.* Nam & suos Magistratus, suas leges forenses; sua iudiciorum ac bellorum jura; ad exemplum & similitudinem gentium Rerumpub. quæ ipsis antiquiores fuerunt, habuere: & Regim. certè regimen; ad exemplar reliquarum gentium posularunt; & accepterant; sub quo ipsorum regimen per plura secula potuit consistere.

## II.

Probat deinde descriptionem potestatum, hoc loco ab Apostolo factam, Christianis non competere; quia ordinatio illarum sit in hunc finem ut obedientiam exigant, eamque a subiectis consequantur. Atqui talis ministerii exactio, olim ne Judæos quidem docuit: quia in eundem finem tendidisset; in quem olim Nebucadnesar acceperat potestatem in omnes gentes, & ipsum populum Judaicum. Multò minus igitur nunc Christianos deca.

Atqui nec Apostolus ita describit eas potestates; nec verum est ordinationem illarum esse in hunc finem; ut obedientiam exigant, & consequantur. Nec enim diversæ causæ secum; aut cum effectibus suis, nec naturæ & proprietates rerum cum earum fine confundendæ sunt. Vitæ humanæ naturæ & proprietates, aut si major causa conservans est edere & cibere. At non ideo in hunc finem nascimur aut vivimus, ut tantum edamus aut bibamus. Ita potestatum istarum proprietates est, exactio obedientiæ, effectus ipsum obsequium, quo conservatur ista potestas. At non in hunc finem datur à Deo ista potestas, tantum ut exerceatur; sed in eum quem Apostolus exprimit; ut Deo ministerium præstet, in protegendis bonis & malis metu pænæ coercendis. Hunc in finem tam Judæos quam Christianos Magistratus exigere à subiectis officium, non dedecet. Imperare autem tantum ut imperes; tuamque ambitionem aut superbiam expleas, non modo Christianis aut Judæis, sed ne gentiles quidem homines decet. Decipitur autem hoc loco Auctor; in signi ambiguitatis paralogismo; dum exactiorem obsequii, quæ ordinariè in omnibus potestatum de-

prehenditur, cum extraordinaria obsequii exactione; quæ Nebucadnesar usus est, confundit. Hoc enim exemplo fides ipsi facta est; & Judæos ejusmodi exactionem non decuisse, si ejusmodi libidinem imitari voluissent. Aliud enim est à subjecto populo, cui Deus, in ejus bonum, præfecit obsequium exigere, sine quo societas ejus consistere nequit; aliud in populos alienæ ditioni subjectos, potestatem sibi usurpare, sine qua illorum Republicæ stare in vestigio suo possint. Illud enim semper necessarium & iustum est; hoc sæpe iniquum & superfluum; & in quo soli ambitioni indulgetur.

Neque negamus ejusmodi quoque tyrannos, voluntate Dei, occulto providentiæ nutu Orbem regentis, potestatem in alienos populos assequi. Sed ista voluntas, quamvis ab exitu stabili non approbatur; obscura & incerta est; nisi a prophetis reveleetur. At illa voluntas Dei, de qua Apollolus, loquitur; quæ aut singulos populos propriis potestatibus subjectos esse vult; aut quod permixta est, diversas licet gentes in unum imperii corpus compactas, uni potestati subjicit, absque omni revelatione certa est atque manifesta. De qua sola potestatis exactione tanquam subjecta questionis nostræ materia Autori loquendum, nec ad longè diversissimum genus usurpandæ potestatis transiliendum fuit.

Tertulliani verba, nisi benigna interpretatione exculeantur, neque vera sunt; & ab Apostolicis institutis alienissimæ indolis genium redolent. Christiani enim, si ullis uspiam mortalium; maxima est necessitas cæcis; nec ullum animal Christiano socialius; nec quod minus sibi soli natum se censcat; & quod minus proprias rationes in publica commoda impendere recuset. Et quamvis communem agnoscat Rempublicam. Mundum, tamen in hac communis patria; eosdem à Deo ordinatis potestatibus libenter se subijcit; nec ab iis, quarum commodis fruatur Rebuspublicis res suas separat.

### III.

Actus potestatum dominantium per specialiorum Christi ordinationem in Evangelio expressam abrogatos, asserit Autor, nec probat; fræctis rationibus quæ supra à nobis refutatae sunt. Sed dum fatetur ordinari potestates istas à Deo, ut mundo necessariae, eadem opera eam à Deo intendi, tanquam per se bonos, atque ex absoluta & perfectissima Dei voluntate proficisci confitetur. Nam quæ per se mala sunt, & tamen Dei providentiâ gubernantur, permitti tantum à Deo & quidem permissionis genere ignobilissimum; quæque id nomen vix mereatur, dicuntur, non ordinari. Et quæ sic permittuntur, Mundo certè necessaria non sunt; & quæ mundo necessaria sunt, per se à Deo fieri necesse est; non minus atque ipsum mundum; earumque rerum omnium, non minus atque Mundi, Deus Auctor dici potest; qui certè peccati auctor non est. Nam profecto Mundi voce hoc loco utitur Auctor, non in eo sensu qui vitium includit. Nam hujusmodi Mundi corrupti, & quem odisse jubemus; quemadmodum & eorum; quæ ad ipsum quâ talis est contritendum necessaria sunt, non Deus sed Diabolus auctor est. At mundi, quatenus à potestatibus Dei ordinatione constitutus gubernatur; sicuti & eorum quæ ipsi necessaria sunt; non Diabolus sed Deus Auctor est. Quæ igitur tali Mundo necessaria sunt; & à Deo procurantur aut ordinantur; meritis Dei opera, non Diaboli, dicuntur. Proinde ad ea dissolvenda Christus venisse non potuit.

Accedit, quodd (qua judicii perspicacia est) facit Auctor; cum qui in sublimi potestate constitutus, ea, sicuti opus est, non utatur; hoc est, gla-

dio malos non coercet, nec defendat bonos, peccare & adversus Deum per inobedientiam; quia ejus ordinationem; quantum in se est, dissolvit; & adversus homines per injuriam; quialuo jure gentes defraudat; quod illis ex ea ordinatione competit. Non potest autem dici peccare adversus Deum, qui ab actibus per Christi ordinationem in Evangelio abrogatis abstinet. Quod igitur si non fiat; adversus Deum simul & homines delinquitur; in eo certe si fiat, adversus Deum delinqui non potest. Nec id ne fiat vetare quisquam potest; nisi ipse quoque adversus Deum simul & homines delinquere velit. Nam si quis dicat, non id Christum prohibere, ne homines in sublimi potestate constituti, ea, sicuti opus est, utantur; (cui hoc ipso loco Apollolus contrarium manifestè præcipiat): Sed quia tunc ipsis necessario gladio utendum esset; ne unquam in sublimi potestatem evhi se patiantur; non tollitur; sed cumulat absurditas.

Tam enim necessarium Mundo fatetur Auctor ut sint eminentes potestates (quia eas Deus ut ipsi necessarias ordinat), quam necessarium est ut homines in potestatibus constituti, gladii jure utantur. Non minus igitur in Deum & homines injurius est, qui priori, quam qui posteriori necessitati repugnat, hoc est, qui procurat adversus mentem Dei, ne id, quod mundo necessarium est, existat: quam is qui potestates prohibet, eo jure uti; quo ipsas uti necesse est. At enim existere possunt alie potestates præter Christianas, quæ Mundi necessitatibus succurrant. Verumenimvero doctrina Christi omnes omnino homines, etiam Reges & potestates non modo cælesti præmio invitat, sed æterni supplicii metu quasi cogit; ut ipsam recipiant. Quod si recepta illa, potestates istæ omnino abijciendæ sunt, quem locum ipsis relinquit istiusmodi opinio?

Atqui non tamen omnes verè Christianam doctrinam recipiunt. Id vero est ex accideuti; præter mentem & voluntatem Dei & Christi. Per se autem ab ipsis eo tendere Christi doctrina dicitur; ut omnes homines à summis potestatibus abstineant. Per se igitur eo tendere, ne Deus id ordinare possit; quod Mundo cuius Auctor est, necessarium esse censet. Quod argumentum quia superius tractatum est, pluribus non attingimus. Unum illud monemus, Ordinationem Christi, qualis ab ipsis statuitur; non ex eo æstimandam, in quo à scopo suo excidit; quodque per accidens ob culpam hominem non assequitur, sed ex eo quod per se tendit; quodque natura sua efficere apta est. Quis enim eam peccata omnia stirpibus erueret neget; quia nullus forte hominum eam proficentium exitit, qui omnis peccati expert esset? Ita quis cum necessaria Mundo potestates, quarum ministerio Deus in gubernatione Mundi, per se, non per accideus, & absoluta non conditionata voluntate utitur; per se ac natura sua tollere neget? si vera est adversariorum opinio?

### IV.

Porro quod alias, puta mariti, patris, domini potestates, hac lege in regnum Christi receptas ait; quod in spirituales formas conversæ sint, hoc est, ut se explicat, quod potestatibus istis imposita sit, juris sui remittendi necessitas; aut falsum aut ambiguum est. Non enim potestatibus, quæ tales sunt; sed ipsi hominibus, absolute & in genere consideratis, per moralem legem, quæ ad omnes aequè pertinet; imposita est juris sui remittendi necessitas; nec in infinitum extensa est ista juris sui remissio, sed cancellis Christianæ prudentiæ circumscripta. Nec magis pater, aut maritus, aut Dominus; teneatur de suo jure

jure decedere ; quoties id circumstantiæ & earum inspectrix prudentia Christiana postulat ; quam ipse Magistratus præsertim supremus , qui absolutus imperat. Nec minus pater filios non emancipatos ; aut maritus uxorem non coërens ; aut Dominus de servorum consilio lætis non satisfaciens , alios suo jure defraudare potest , quam lentus & ad scelera conivens Magistratus. Relicta sunt intacta sua jura potestatibus ; sed mentibus atque affectibus hominum id impositum est , ut de suo quisque ( non alieno ) jure ; neque id semper , sed in loco decedere , non sit difficilis. Nec potestates sed homines potestatibus præditi ; in spirituales statum conversi sunt : potestates vero ipsæ non in aliam formam conversæ ( nec enim naturam suam ullatenus exuerunt ) sed spiritualis legis genio temperatæ sunt. Nisi quis velit de vocibus pugnare. In cuius gratiam si forte concesserimus , quum Dominus servis minas remittit potestatem dominicam in spirituales formam conversam , is viriliter nobis negare non poterit Magistratus potestatem tunc in spirituales formam converti ; cum ejus clementia atrocem penam committit delicti gratiam facit. Ergo si moderationem potestatis ad benignitatem desinere spectemus , non minus id ab hominibus in sublimi quam in humili potestate constitutis Christiana religio requirit ; ut quoties id ipsis per alienum jus integrum est ; & gravis causa subest , non gravitatem de suo jure decedant. Non minus igitur , si ita loqui placeat , illæ quàm istæ potestates in spirituale formam converti possunt. Minime autem etiam Dominicæ potestati in ejusmodi formam converti integrum est ; ut servorum scelera in Dominos aut alienos patrata , maneant impunita. Nec enim Rationis aut ipsius legis Mosaicæ regulas atque distamina Lex Christi spiritualis & rationalis sustulit , aut abrogavit , sed perficit. Nec jura patriæ , domesticæ , maritalis potestatis circa animadversiones in subiectos , sublata ; sed equitate quadam moderata sunt. Sic & civilis potestatis jura , per Christi doctrinam , non rejici aut proferri , sed perhici debuerunt , non tamen ita , ut essentia eorum , sed tantum nimius rigor tolleretur.

Omnes etiam injuste imperantes ministri Dei dici possunt , ratione illius potestatis , quæ à Deo instituta est. Sed & ministros Dei male fungi ministerio suo non repugnat : quibus tamen , quando tales sunt , in iis , quæ voluntati Dei non adversantur , debetur obsequium.

Sed cum huius potestatis ministerium sit adeo bonum & laudabile , ut ne ab improbitate quidem ex fungentium ; quicquam vitii sibi affricari permittat , quominus Dei ministerium vocari possit ; unde in hominibus optimis , quales sunt Christiani , tantum vitii contrahit , ut nilum , veteranæ , penæ dignum , & æterno exitio lucendum esse censeatur , ut verò intelligi nequaquam potest : nec ullam ejus reidoneam causam Viri Boni comminisci possunt. Libido , crudelitas , injustitia imperantium propriè & per se dicta ministeria Dei dici nequeunt : quia Deus earum actionum Causa principalis non est : sed tantum directrix & quidem sæpius impediens & eas coercens : At ipsum imperium ejusque usus in eum in quem à Deo institutum est , tendens , quem madmodum hoc loco ab Apostolo describitur , propriè & per se dictum Dei ministerium est , in eundem finem quem Deus intendit , directum , & cuius Deus Auctor & causa principalis dici non erubescit. Nam quid hoc ad rem , quod aliqui , re & functione tam bona & laudabili male utantur ? Quid est tam sanctum , quo pravitas hominum ad culpam abuti nequeat ? Apostolatus , prædicatio Evangelii , ministerium Ecclesiæ sancta sunt officia. Sci-

mus tamen quam male Hæreticos Apostolatus abusus sit. Et multos Evangelium perverso prædicasse Paulus asserit , ac minime Ecclesiæ sæpe funguntur , quorum Deus est venter. Num ideo hæc ministeria per se sancta non sunt ; quia accidit eos qui , iis funguntur , procul à scopo Dei qui illa instituit collineare. Dignit quidem Deus iustos ipsos pravus abusus , aut impediendo ; aut coercendo ; aut ad bonos fines desinendo ; ita ut ipsi hominum virtus , tanquam mediis & instrumentis ad bonum abuti videatur. Non tamen ideo in ipsis virtus , ministrare Deo dicendi sunt ; quoniam virtus Deus ad bonum finem accitit. Aut si cui hæc placeat catichæsis , aliter certè minister Dei fuit Judas in Apostolatu : aliter in directione eorum quæ circa mortem & productionem Christi evenierunt. Quamdiu enim communium cum aliis munere , citrà scilicet sanctus est , minister propriè dictus : cum operaretur iniquitatem , ( si modo minister dicendus est ) non modo pravus & nequam , sed & improprie dictus minister fuit , quamvis iniquitate ejus Deus ad bonum usus sit , ideoque sceleris pœnas non effugit.

Cæterum hic non de tali ministerio loquitur Apostolus , quod per se malum sit , & tantum à Deo deflectatur ad bonum , quod ne ministerii quidem nomine dignum est : sed de ministerio per se bono ; quod & primitus in institutione sui à Deo in bonum directum sit ; & in executione malis tantum terrori sit ; bonis autem præsidio ; quod de Magistratu dici potest etiam si sit penes malos : quia eorum , quatenus potestate rectè utuntur , usus omnibus ex æquo sit ; virtus verò & sævities ( ut verè ille apud Tacitum monet ) tantum proximis ingruant. Ita enim munus illud describit Apostolus , ut in ejus functione nihil mali , aut injusti animadvertere possimus ; nihil quod non ex mente & institutione Dei peragatur.

Quæ omnia facere & exequi posse etiam gentiles Magistratus qui Deum per Christum non colant ; fieri cogitur Auctor dum agnoscit , imperandi jus per legem naturæ , cordibus hominum esse inscriptum. Quia verò jus istud eundem quem Deus intendit finem respicit , certè qui naturæ aut potius Rationis instinctu , ad eundem finem tendunt , eundem quem & ipse Deus finem intendere dicendi sunt , tamen nullam Dei per Christum cognitionem habeant. Quemadmodum ii qui nullam legis divinæ cognitionem habent , & tamen natura , hoc est , ratione duce faciunt ea quæ sunt legis ; ipsi sibi Lex esse ab Apostolo dicuntur ; & voluntatem Dei exequi dici possunt ; quamvis ipsius Dei cognitionem non habeant ; quia faciunt id , quod ab eis Deus fieri vult ; tamen ad agnitionem Dei non pervenerint. Futile igitur est id , ex quo Auctor probat Magistratus , de quibus loquitur Apostolus ; intentionem ad intentionem Dei alienam habuisse , quia ipsi de Deo per Christum aut aliter quoque colendo in mentem non venerit , cum ignorantia eorum non obstante ; intentio eorum cum voluntate Dei congrua esse poterit. Præterea quamvis intentio quorundam qui ministri Dei dicuntur per eorum culpam , possit aberrare à scopo & intentione Dei : tamen ministerii ipsius scopus & institutio ; cum intentione divinâ congruit.

At illud firmiter ostendit Apostolum de Magistratu loqui , quatenus rectè potestate sua utitur , quia ipsi libenter obediendum esse concludat ex eo quod sit à Deo : Multo magis ex eo , quia in bonum cedat bonis , solis autem malis sit terrori. quod dici vix potest , si consideretur , quatenus potestate suâ malè utitur : Sed multo omnium maximè , quia non obsequium tantum ; sed tributa quoque ipsi præstanda dicantur ; quia id mereatur curas & cogitationes



## CAP. XI.

Explicat. loci 1. Tim. 11. 1. 3. 4.

siones suas, bonis publicis impendendo. Cum enim ipsius Magistratus meritum Apostolus dignum hac retributione asserat; apparet eum de ejusmodi potestate loqui, quæ de subjectis bene, non male incretatur. Potest autem etiam improbi hominis potestas, de subditis bene mereri. Quia excubias agere pacis ac iustitiæ publicæ; boni certe Magistratus multo melius & perfectius solent. Sed ne mali quidem id omittunt, cum eorum potestas iis, qui ob delicta sua iudices ipsos mutare coguntur, tantò sit formidabilior, quantò magis aut iniustitia suspectior; aut crudelitas eorum sit inexorabilior. Apud quos enim ne innocentia quidem tuta est; apud eos nocentes impunitate qui sibi permittant? Ergo ita à Deo comparata est hac potestas, ut etiam in malorum manus incidere de subjectis bene mereri possit; quod ostendit, id boni, quod huic muneris inest, ipse per se & natura sua inesse; nec ulla per accidens interveniente hominum pravitare, ita corrupti, quin proat humano generi.

Proinde non ideo hic Credentibus potestates commendandæ non esse dicuntur, quia Deo dirigente etiam malorum Magistratuum abusus ipsis ad salutem æternam servire possit (quævis hoc verum sit.) Sed quia credentes mala opera non faciunt; quibus solis terrori sunt Magistratus: sed bona quæ à Magistratu approbantur & laudantur ita ut hic de non timendis bonis; aut certe munere suo bene fungentibus non verò abutentibus Magistratibus, loquatur Apostolus, quamquam quod Auctor de malis subijcit non negamus absolute, sed hoc in loco ejus rei mentionem ullam fieri, non apparet. Nam quod verba *seres laudem ab illa* per exempla Agrippæ, Lyfiæ, Festi, & Felicis ab Auctore illustrantur: istos officio suo ad perniciem Pauli abusus esse non legimus. Pilati & aliorum exempla, veritatem quidem ejus sententiae ostendunt; quod Deo dirigente etiam malorum Magistratuum iniustitia credentibus ad salutem proficit. Sed hoc in loco Apostolum de eo utilitatis genere, quod credentes à malis magistratibus capiunt, loqui non offendunt. Quod vero Petrus citato loco ait, *si boni factores fueritis, quæ nocet vobis*, de bonis sine dubio intelligendum est. Nam quod statim subijcit, de malis intelligi necesse est, qui alios iustitiæ causa persequuntur.

Antitheses quas in calce capitis adjicit Auctor, primùm falsæ hypothesei superstructæ sunt; quod Christianus sit sub alia lege & ordinatione positus, non autem sub ea de qua Apostolus Rom. xxi. loquitur: cum isthic Apostolus aperte ipsos Christianos quibus præcipit, huic legi & ordinationi subijciat.

Quæ ipsa hypothesei adhuc falsiori fundamento innititur; quod tacite sumitur pro concessio: Nimirum quod istæ ordinationes sibi adveniant, sequæ mutuo tollant: ita ut, qui sub una positus sit; sub altera positus esse nequeat. Quo nihil falsius est: cum Christiani non minus pluribus inter se diversis potestatibus subijci; & quæ singulis debeantur officia seorsim reddere: quàm pluribus inter se diversis muneribus & functionibus, intemerato vocationis fide officio, fungi possint. Hinc accidit ut ipsæ antitheses meras Principii petitiones simul & Ignoraciones Elenchi contineant; dum & ea, pro concessis venditant, de quibus inter nos vel maxime queritur: & ea secum tanquam irreconciliabili conflictu pugnantia committunt; quæ in uno subiecto, non secundum idem considerato, simul in esse, & secum amicè conspirare possunt.

Ingenuitas Auctoris confitentis, perspicuè patere, quod ea, quæ hic, pro iis qui in eminentia sunt orari iubentur, ad æternam ipsorum Salutem seu conversionem, pertineant, tanto est laude dignior, quanto minus veniæ & plus reprehensionis habet eorum oblationi; qui ad tam claram lucem oculis claudunt. Cæterum inde concludi non posse censet eam fuisse mentem Apostoli, ut iidem conversi manerent Reges; quo fidelibus quietam & tranquillam vitam procurant: quia aut ad fructum pacis huius obtinendum perseverantiâ Regum in sua potestate nihil fuerit opus: aut etiam in ea perseverare vellent; fructum hunc Christianis præstare non potuissent. Ita enim argumentatur. Aut hic fructus sperari poterat ex conversione Regum cum subditorum conversione conjuncta; aut ex sola Regum conversione. Si prius, nihil necesse fuisse; ut Reges manerent Reges, quia illius universalis conversionis beneficio, fructus hic pacis, multò efficacius potuit obtineri. Si posterius. Fructus hic ex folis Regibus conversis, subditis in incredulitate manentibus, expectari non potuit, quia si in imperio perseverare voluissent, falsis cultibus gentilium assensum præbere coacti fuissent; cum per vim illos mutare neque fas, neque possibile esset; & perpetua inde potius bella, quàm pax & tranquillitas, extisissent.

Atqui nulla parvisitius Dilemmatis sana est. Primum enim in eo insulsiens est partium enumeratio: quia tertium aliquid dari potuit; ut neque soli Reges; neque unâ cum universo plane populo; sed tamen cum bonâ ejus & notabili parte converterentur. Ex qua conversione quamvis falforum cultuum plena abolitio consecuta non fuisset; pax tamen & libertas conscientiarum consequi potuit.

Deinde neutra pars dilemmatis verè subsumitur. Non prior: quia etiam universi populi conversio ad Christianismum Magistratus necessitatem non tollit. Cum enim inter eos qui magno numero convertuntur ad Christianismum; plures esse soleant carnales, quàm Spirituales; vocati, quàm electi; pessime humanis rebus consulere, si tam necessarium ordinationis Dei frænum, per religionem amoveretur; quo carnales fratres, melius quàm legibus Christi coercerentur. Carnales autem voco, non eos qui manifesta carnis opera actu ipso exercent; quos è censu fratrum Ecclesiæ expungere tenetur; sed alios occultiores, ad quos è cætu suo ejiciendos, non latis habet juris Ecclesiæ, quamvis in occulto, manifeste peccantibus, deteriores esse interdum soleant. Ad quos in omnia scelera dissolvendos nihil efficacius fingi potest, eâ, quæ per sublatam Magistratuum ordinationem, introduciuntur impunitate.

Non posterior. Quia etiam sola Regum conversio, cæteris in incredulitate manentibus; quamvis non dominationem & potentiam; pacem tamen & libertatem Christianis afferre possit. Si enim etiam Ethnicis Imperatoribus à persecutione abstinere, aut eam cohibere, quoties placuit, licuit: cur idem Christianis non liceret; intacta falforum quoque cultuum & religionis libertate. Cui non ideo statim assensus præbetur; quod fascinati hominum conscientis vis non affertur.

Sed cum non satis virium Autor in hoc dilemmate deprehenderet: adjunxit ipsi in subsidium duplicem; sed quo firmior appareret, in unum compactam rationem.



sionem. Prior est, quod absurdum videatur, ubi tanta est orandi causa, puta conversio & salus infidelium, quæ credentibus optanda & procuranda sunt; non solum quietis externæ, verum etiam vitæ dispendio, animos ipsorum ad externæ pacis intentum distrabi. Sed quomodo unius rei plures causas, plures fines, plures effectus, non modò nobiliores, sed ignobiliores quoque existerent: ita non modo nobilioris, sed ignobilioris quoque finis aut fructus amabilitate (ut ajunt) ob oculos posita animos hominum ad aliquid faciendum allici, nihil repugnat neque absurdum est: præsertim si ignobilior finis aut fructus, non quidem naturâ sed nobis, utilior aut jucundior videatur. Spes ac præmium vitæ æternæ longè excellentius est, bonæ conscientiae gaudium. Nihil tamen in eo absurdi est, si homines ad vitæ sanctimoniam non illius tantum celsioris spei; sed & hujus præsentioris præmii dulcedine alliciantur. Ita virtutis amor nobiliorem habet stimulum quam sit formido pænæ. Et tamen sæpe homines isto ignobiliore stimulo excitantur ad officium.

Posterior est, quod absurdum videatur orari, ut Deus pacem & tranquillitatem Ecclesiæ donet, tanquam ei inutilissimam; quam Ludovicus Vives aut potius eventus, reſtetur Ecclesiæ fuisse noxiam. Sed hic manifesta accidentis fallacia incautis caliginem offundit. Nec enim pax Ecclesiæ per se, sed per accidens, vitio ipsâ male utentium nocet; non magis quàm veritatis prædicatio excitat inter mortales dissidiorum ignem; cum per se ad omnem concordiam homines excitet & componat. Vita, valetudo, & reliqua quæ optari à Deo in rebus humanis possunt, annon abutentium vitio sæpe in malum ac miserum statum degenerant? Idcirco à Deo precibus poscenda non sunt? An in ea precum parte, quâ liberari à malo, à Deo contendimus, pacis quoque & tranquillitatis votum, aut certe omnis tentationis & persecutionis deprecation non includitur?

Bezæ explicatio ipsiusmet Auctoris sententiæ refragatur, qui paulò ante dixit, eminentes potentates illius temporis quo hæc scribebat Apollolus, falsis gentilium cultibus stabilendis constitutas fuisse. Quomodo igitur ideo in eminentia constituta dicuntur, ut agamus quietam & tranquillam vitam in omni pietate & honestate (id enim necessario adjuendum est, quod cautius quàm par erat, Auctor omisit) si impietatis stabilendæ ergo constitutæ sunt?

Reliqua Auctoris explicatio, quàm ultimò affert, paulo violentior est, nec tamen ullius momenti videtur. Nam si verba, ut tranquillam & quietam vitam degamus; non finem & fructum precum pro Regibus, sed rationem cur pro iis orandum sit, continent: nulla in hac ratione consequentiæ quæ ex ea deduci fingitur, firmitas inest: nisi prius constet tranquillam & quietam vitam tunc duci à nemine potuisse nisi pro Regibus oraret, cum tamen innumeris quibus id in mentem non venit; tranquillè & quietè; imò piè quoque & honestè tunc vivere poterint: Nec ut id facere possent orare eos, pro Regibus necesse fuerit: sed eos, pacem, pietatem, honestatem festari, neminem lædendo, suffecerit.

Nunc quidem posteaquam hoc præceptum nobis imperatum est; id pertinet ad partem pietatis: sed Apostolus non de sola pietate; sed de pace prius & tranquillitate loquitur, quæ quid rationis contineat ad probandum, quòd pro Regibus orare debeamus, nisi pro causa finali & fructu istarum precum sumatur, nemo facile ostenderit.

Sed nos quoque modum scriptioni longius quàm initio volebamus extensæ faciemus, veniam prolixitati primùm, deinde lapsus si quis intervenit ab Auctore simul & Lectore precari: ac Deum venerantes ut hoc quicquid à nobis utrinque susceptum est operæ, vincente veritate cedat in publicum Christi Ecclesiæ utrum, & privatum ac salutem utriusque nostrum emolumentum.

F I N I S.



# THE HISTORY OF THE

The history of the world is a subject of great interest and importance. It is a subject which has attracted the attention of men of all ages and of all nations. The history of the world is a subject which has been the subject of many different theories and opinions. Some have thought of it as a series of events, while others have thought of it as a series of causes and effects. Some have thought of it as a series of facts, while others have thought of it as a series of principles. The history of the world is a subject which has been the subject of many different theories and opinions. Some have thought of it as a series of events, while others have thought of it as a series of causes and effects. Some have thought of it as a series of facts, while others have thought of it as a series of principles.

The history of the world is a subject of great interest and importance. It is a subject which has attracted the attention of men of all ages and of all nations. The history of the world is a subject which has been the subject of many different theories and opinions. Some have thought of it as a series of events, while others have thought of it as a series of causes and effects. Some have thought of it as a series of facts, while others have thought of it as a series of principles.

## THE HISTORY OF THE



DE  
J U R E  
C H R I S T I A N I  
M A G I S T R A T U S

& privatorum in Belli pacisque negotiis,

DE  
JURE  
CHRISTIANI  
MAGISTRATUS

de Privilegiis in Ecclesia Privilegiis

D E  
J U R E  
C H R I S T I A N I  
M A G I S T R A T U S  
& privatorum in Belli pacisque negotiis.

L I B. I.

*Continens falsæ sententiæ refutationem.*

C A P. I.

Consilium Auctoris & suscepti operis Scopus atque necessitas proponitur, & à plerisque omnibus censuris aut objectionibus vindicatur ac defenditur.



D inveteratos Universalis Christi Ecclesiæ morbos sanandos, nullum præsentius Orbi Christiano remedium exhiberi potest; quam Ecclesiæ in Sarmatia, Unum Deum Patrem, ejusque unicum Filium, in Spiritu Sancto à Patre per Filium misso ac procedente, simplicissimâ pietate colentium

Dogmata, Leges atque instituta. Quæ sola omnium, proligandis tot hæresium monstris; erundo à stirpe atheismo: exterminandæ à domo Dei vitæ impuritatis: sedandæ plus quam civilium odiorum pertinaciæ, abunde sufficiunt. Quis enim ulli hæresi patere locus; ubi nihil necessariò credendum injungitur, nisi quod concordia omnium ætatis Ecclesiæ judicio receptum, Sacrificæ libris & Symbolo Apostolico clarissimè, comprehensum est? quis atheismo; ubi nihil pro articulo Fidei obtruditur; ac ne pro verisimili quidem opinione traditur: quod Fidem religionis communem aliqua ratione subruat; aut illam cum insito nobis rationis lumine committat? quis vitæ impuritatis, ubi nulla cuiquam sive in suis satisfactionibus; sive in alienis meritis; sive in sacrificiis aut expiationibus; sive in aliqua perfusione, delicti gratia offenditur; nisi prorsus ab eo ablineat, & emendata vitâ veram penitentiam testetur? quis denique locus est odiis arque schismatibus, ubi pacis cupidissimi homines, simplicissimis, qui apud omnes in confesso sunt, Fidei articulis contenti; primùm de difficilioribus quæstionibus siliere malunt, quàm digladiari: deinde si cui fortè in opinando præ simpliciter suâ, subtiliori esse liberat; neminem hoc solo nomine, à pacis & communione suæ vinculo arcere aut excludunt.

Unum erat quod in istis Ecclesiis ad plenam divinæ Veritatis cognitionem desiderari posse videbatur. Quid & quantum Magistrarum, in iure Coactivæ potestatis, in plestendis fontibus aut hostibus propulsandis; breviter in Pacis bellicæ negotio; quantum privatis in iure militæ, publicæque aut privæ defensionis necessitate; præterea in fugien-

dis aut exercendis litibus, atque Magistratus ope implorandâ; per leges Christi liceat: nunquam in istis Ecclesiis satis accurate inquisitum est. Maxima pars in ipso renascentis Ecclesiæ exordio dum profanos in rebus istis Christianorum abusus nimium fugiunt; in sanctorum de iis opiniones inciderunt; quali non pateret media ac recta via, inter impietatem & iuperstitionem Aplæ Socinus, cætera vir incomparabilis, in ea controversia varius & anceps fuit: sed tamen ita, ut in vulgares quæ tunc in Ecclesiâ regnabant opiniones, promiorem credas. Quod ex animi sui sententiâ fecerit; an hominum imbecillitati indulgendo aut fuga scandalî, meritò ambigi potest. Illud tamen non difficulter deprehendas, quod & ipse frequenter fateatur, quæstionem hanc, nunquam satis discussam ipsi aut meditatam fuisse. Nam pauca ejus rei vestigia in Responsione ad Palæologum apparent. Nec ipse alicubi diffinitur, sese industriâ noluisse in hanc arenam descendere. Ideo sæpe contra morem suum in disputando non jugulum causæ petit, sed in adversarii dictis resellendis immoratur: Nec causam aut sententiam adversarii: sed ipsum adversarium oppugnat; quasi bona causa esse delinatur, si malum patronum nactus sit. Nec dissimulat ipse ab adversario causam, quam agit; melius descendendi potuisse: & tamen rarò corrigit imperitiam patroni; ut non tam ipsi sententiam, quàm auctoritatem Palæologi convellere libuisse, liceat suspicari.

Atqui non parum Ecclesiæ interest in eo quæstionum genere, certum aliquid habere quod sequatur. Nec minus pietatis aut Religionis expedit, omnem superstitionis mixturam ab eâ secludi; cum *superfluo* vel ipso Socino teste, *Religionis ac pietati veræ, nisi diligentissimè caveatur sensim ruinâ struat*. Neque verò leviter Ecclesiæ istas patrum memoria, pelvis hæc affixit. Multos enim, quibus tam aulera aut præfata pietas, persuaderi non potuit; ab earum gremio avulsit: aut excludit & arcuit. Quid? quod Rationi humanæ & Religionis analogiæ repugnantiæ dogmata in cæteris quoque suspectam reddu t veritatem? Nullam enim idoneam causam mens nostra comminisci potest, ob quam Legillator noster (ut

Rrrr

uno

nno exemplo cætera ejus generis involvam) caritatem erga inimicum ; aut neandi sceleris patratores ; quoties cum alia sanctiori caritate concurrat , plurius a nobis fieri jubeat ; quam omnia vel sanctissima erga patriam , parentes , Magistratus , & tot innocentium greges , ipsique pro quibus vitam profunderet julli sumus , fratres , vincula atque officia. Præcipue cum illa ipsa vincula ( ne quid amplius dicam ) nihilo levioribus aut laxioribus legibus ac præceptis sanxerit.

Nam quod hic patum appositè subjici solet : *hæc omnia in gratiam Dei Christianique speranda ; imo vero odio habenda ;* locum habere possent , si Deus per Christum nullam aliam Caritatem præterquam erga inimicum præcepisset ; aut si præinimico , cæteris omnes odio haberi , minime amari perinde jussisset , prout præ amore erga se , cæteros omnes odio haberi , imperavit. Nunc cum secus se res habeat , nec unquam Deus officium erga inimicum , cum officio sibi soli Christoque suo debito coæquaverit ; quisquis contendit vitam , aut quod absurdum est commodam inimici , vitæ parentum , Magistratum , fratrum ac publicæ salutis in gratiam Dei Christianique præponenda esse , is nihil aliud dicit , quam partim expressa partim tacita Dei Christianique præcepta de officiis erga parentes , magistratus , omniaque necessitudinum nomina ; & omnes proximos amore nostro dignissimos ex mente Christi , nihili facienda , præ uno præcepto de diligendis inimicis & hominibus amore nostro multo indignioribus ; quotiescunque ejus rei occasio occurrat. Quod an Rationi sane etiam verbo Dei illustratæ , probari possit ; animis nullo præjudicio occupatis , judicandum relinquimus.

Nec illud magis aptè hoc loco oggeritur. *Parado potius quam imperia ac mandata Christi curiose scrutando , obsequium erga Imperatorem nostrum contineri.* Quis enim de eo dubitet , si jam nobis utrinque constaret id esse à Deo Christique præceptum ; quod ipsum tunc maxime in controversiam vocatur , cum disquirimus quidnam Christum ad eiusmodi præceptum dandum inmovere potuerit ; quod longè majorem rationem ininvicem quam vel sanctissimarum necessitudinum habere jubeat. Quod si hæc disquisitio , etiam tunc sibi jam de mente Legislatoris liquido constaret , sobrie tractata , audeat videri non possit aut temeraria : professio nunc cum adhuc de ea quæritur ; tantum abest ut illegitima censeri debeat ut vel maxime sit necessaria. Nec enim aliis vestigiis sepequæro mentem loquentis & sensum verborum figitur odorari aut celerius assequi possumus ac solemus.

Non Christi sed suam causam agunt ; qui in dogmatibus aut actionibus adejus religionem pertinentibus , Cæcæ ab hominibus requirunt obedientiam ; quasi doctrina Christi aliquid contineat ; quod non ipsius Rationis approbetur suffragio. Sed homines absurdum interpretationem ; aut sententiarum quæ defendi non possunt , sibi conscii , cum eas rationum scuto protegere nequeant ; Callidè auctoritatis & quidem à Christo ipso , dolo malo , mutuata , clypeum opponunt. In quam ulterius inquiri vetant & cæcæ illud atque per falsam Deo parendi speciem , humanis judiciis additum obsequium , eminentissimæ virtutis elogio exornant. Quo tamen plerumque nihil sceleratius commentum esse Satanam deprehendimus ; cum illam non frustra à Deo actionibus nostris præpositam , unicam mentium nostrarum custodiam , non raro convellat quam vulgò vocamus conscientiam. Nam qui reclamante proprio judicio sese ad alienæ mentis arbitrium componit ; atque invitum se cogit in gratiam alicujus ad aliquid proficendum aut sciendum ; quid nisi castitatem mentis & conscientiam suæ soli Deo reservandam ;

autoritatis humanæ libidini proficit ? Nec frustra olim Servator noster Patrum & Magistrorum ( uno Deo Patre & se exceptis ) omnium ; quicunque libi inefragabiliter assentiendi ac morem gerendi jus & privilegium vindicare vellent , Auctoritatem , ex Ecclesia sua proscripsit. Nullius enim hominis exultationi aut judicio tantum tribuendum est , ut aliquid contra Rationis & conscientiam nostræ judicium ac dictamen recipiamus , quod totum quantumcunque est soli veritati , hoc est Deo Christoque consecratum esse debet.

Quoties igitur in opinionibus quæ credendum obtruduntur , inest aliquid quod infuso nobis Rationis lumini repugnet , qualis est ea in cujus veritate inquirimus ; toties pro suspectis habendæ sunt , nec in eas tantum inquirere licet ; sed valde expedit , atque adeo omnino necesse est. Præcipue in eas , quæ pro legibus & regulis vitæ atque actionum nostrarum recipi jubentur. Nam in iis quæ duntaxat contemplationi serviunt , minus forte videri possit esse periculi. Sed quæ ad praxin pertinent , si quid sublethi atque adulterini dogmatis , quod aliqua ex parte Ratio abnuat ; atque aspernetur , contineant , nisi diligenter discutiantur dici non potest quam pestilenti labe pietatem atque Ecclesiam devaleant. Efficunt enim frequentissimè ut homines live parent ipsi , sive refragentur ; semper in Deum & conscientiam suam delinquant , aut delinquere sibi & aliis videri possint. Nam si iis in gratiam aliorum parent , judicii sui dictamen , non sine aliquo sibi dissipientis conscientie morfu transgrediuntur : Sin autem in gratiam proprii judicii , receptas ab aliis , neque tamen à se bona fide damnatas leges violant , in illam peccati specie incidunt quod Apostolus ex Fide non esse assent. Nusquam enim perplexius & periculosius , quam inter publicè recepti dogmatis auctoritatem & privati judicii pondus , divita aut potius disceptata conscientia nutat & fluctuat. Atque haud scio an ulla alia res morum in Ecclesiis sanctimoniam magis labefacere possit quam cum in iis publice regnat eiusmodi Leges ; quarum violandorum homines perpicaces subprivatam gratiam non facere vix possunt. Unde fiat , ut , postquam semel homines prohibita transcendere cæperint ; neque modus ultra neque pudor esse possit , dum simpliciores prudentiorum exemplo cadem aut similia audent pari licentia ; non pari moderatione aut conscientia.

Nam si quis existimet expedire pietati , ut ejusmodi leges in Ecclesia regnent ; quæ ad alterum extremorum videlicet tutius & à peccandi periculo remotius , plus æquo declinent , is verò plurimum fallitur. Privatæ istud prudentiæ consilium est. At in publicis cætibz nihil periculosius est quam ejusmodi leges condere ; quarum reverentiâ non nisi simpliciores & obsecratis homines contineri possint unde necessario eveniat , ut plurimi homines in Ecclesiis aliter publicè cum aliis saltem tacitè sentire videri : aliter privatim vivere sibi permittant ; quo nihil est ad enervandam , imo penitus tollendam omnem vim Ecclesiæ legum commendosius.

Enimvero in dubia atque incipiti deliberatione tatiorem partem eligere , non Apostolus duntaxat ; sed & ipsa suadet Ratio. Verum ista electio , necessitatis est inventum non præceptum prudentiæ : nec aliter excusari potest nisi ineluctabili difficultate. Quæ si forte expediri aut removeri possit ; scire quam dubitare , mediam & rectam viam ingredi ; quam dum vitamus vitia , currere in contraria præstat. Nec enim quia longius à peioribus delictis alterum extremorum discedit ; ideo suis quoque careat vitiis putandum est.

Illud quoque hoc loco præterendi potest. Libertatem

com Christianam in periculo scandali, verbo Dei frenari atque circumscripti: ita ut à multis naturâ suâ licitis nec lege Christi prohibitis abstinere tamen debeamus metu offendendi. Cur igitur dicat aliquis, Ecclesiæ non liceat simili iræno coërcere cædum etiam natura sua licitarum, aut litigiorum licentiam. Nihil igitur esse cur de eo an sit lege Christi permissum, quæramus; quod etiam si licitum esset ab Ecclesia optimo jure prohiberi potuit. Sed primum verbum Dei in ejusmodi rebus, quemque de suo jure aut potius libertate decedere jubet, in quibus absque magno malo nostro decedere possumus, quales sunt actiones quas vocant indifferentes. Deinde de suo quemque jure decedere jubet non de alieno; multo minus autem Ecclesiæ permittit invadere alienum. Sed qui omne jus defensionis; omnem Magistratus non modo severitatem, sed usum quoque tollunt & abrogant; non res aut actiones adaphoras coërcent: sed fundamenta privatæ cujusque & publicæ omnium Salutis concutunt atque inoliunt. Neque Ecclesia jus aut potestatem sibi sumere potest, derogandi de jure Magistratum, aut per leges, & instituta sua, ipsos cogendi; ut de jure sibi divinitus concessio decedant.

Præterea dogmatum in quæ inquirimus, ea est natura; ut cætus hominum qui ea profitentur, aut insigniter propagari; aut ad libertatem aliquam vel potestatem in terris pervenire nunquam queant. Neque id humano generi expedit: neque justitiæ aut sapientiæ Dei conveniret, permittere, ut prætextu Evangelicæ pietatis, ejusmodi opinionis atque institutionis inyalserent, quæ abruptum vincula societatis mortalium, quibus in imperiis ac Rerumpub. regimine salubriter hucusque continebantur: atque dum hæc populos Magistratu; aut Magistratum potestatem necesseque insubditos; & jure publicæ defensionis privant; eo ipso exarant humanum genus, quæ innocentia præsidio; & effrenatæ violentiæ atque injustitiæ latissimam viam pandunt.

Nam si quis dicat, propagata ejusmodi doctrinâ inter plures, unâ etiam necessariò perfectissimam virtutem atque pietatem Christianam fore propagandam, quâ longe validius atque perfectius, quàm metu legum & Magistratum; homines in officio contineantur. Hoc primum etiam si verum esse adversariis largiamur; illud ipsum incommodum in se continet, quod modo dogmatibus istis objicimus. Cætus hominum illa profitentium insigniter propagari non posse. Si enim hæc doctrina sine propagatione perfectissimæ virtutis ac pietatis Christianæ sumere incrementum nequit; cum ista perfectissima virtus ac pietas ejusmodi aptitudinem hominum quibus insinuat, requirit, quæ apud paucissimos reperiri possit; ipsa adversariarum confessione paucissimi semper erunt qui istam doctrinam recipiant. Quæ autem insignis propagatio esse potest inter paucissimos? Deinde, illud ego nunquam concesserim, doctrinæ hujus propagationem cum propagatione veræ pietatis ita esse conjunctam, ut non possint pluri, eam doctrinam profiteri qui tamen non sint verè & perfectè pii. Quis enim spondet aliquos eorum qui bella & solum supplicia oppugnant; id facere insinctu potius veræ pietatis; quàm aliâ aliquâ causâ; puta inolitæ opinionis præjudicio; aut animi quadam mollietate & periculorum fuga & detestatione? Non est meliori conditione unum istud dogma, quàm tota fuit doctrina Evangelica. Cujus tamen receptio non necessariò secum trahit, omnium adeam accedentium veram Regenerationem; quæ, etiam absque ordine Rerumpublicarum hominibus in spontaneo rectè vivendi officio retinere possit. Sed ut jam sedecim seculorum experimentis conperitum est, inter magnam Vocatorum multitudinem,

paucos semper Ecclesiæ (quod & prædictum est,) numeravit electos. Idcirco Sapientissimo rerum humanarum divinarumque Rectori, per sublatum gladii & supereminentium potestatum usum, non visum est paucorum innocentium exarari iis præsidio; quibus contrà efficiant plurimum violentiam defendi ac protegi possit. Nam & inter ipsos Vocatos (quibus videlicet Electorum nomen tribui nequit) multi fueri erant, & sunt etiamnum; quemadmodum improbitatis; ita probitatis ac civis saltem honestatis gradus. In quibus quò difficilius est antinuum ad virtutem & honestatem componere quàm in cupiditates dissolvere; eò pauciores semper inveniuntur; qui maiorem quàm alii in virtute profectum fecerint. Atque hi pauciores, sublato gladii & Magistratum usu, quid nisi præda improbiarum futuri erant? Nullum igitur dogma, nulla doctrina, nulla Sapientiæ aut religionis præcepta, rei tam necessariæ defectum supplere queunt; quamdiu peccandi, & vitii suis indulgendi; non modo voluntas sed ipsa quoque illecebra & facultas, ex humano genere, non extirpabitur: hoc est, quamdiu permissa divinis genti mortalium arbitrii sui libertas constabit.

Nec ullum tam Felix seculum imaginari possumus; quin ejus rei usus necessarius maneant. Nam etiam si fingamus, quod nunquam eventurum reor, eò felicitatis Orbem terrarum pervenire posse ut universi mortales, nemine excepto, veram & perfectam pietatem colant: tamen quoniam varium & mutabile semper animal homo est, atque ad deteriora flecti pronum & facile; quis spondere ausit, aurei illius quod fingimus, seculi pretium, non degeneraturum mox in ætatis feræe vilitem. Neque verò ut flagitia & injustitia increbrescant opus est; sed ut saltem increbrescere possint, satis est, ad id, ne ullam superflua videri possit functio Magistratus.

Hoc loco illud à quibusdam obijci posse video; nihil esse cur optemus Ecclesiæ veritatem profitentes ita propagari, ut ad aliquam in terris libertatem aut potestatem pervenire unquam possint; quibus sub Cruce persecutionum perpetuo genere, non modo ad innocentiam & pietatem expedit: sed ex præcepto Christi, necesse est. Neque ego negaverim, miserias tolerantibus quàm cæteris; minis esse metuendas felicitatis corruptelas. Sed istæ ipsæ quantò acrioribus stimulis animos hominum explorant, tantò minis decuit Christianos bellatores, ab hoc eximie virtutis specimine edendo prorsus ac penitus summoveari. Nec usquam etiam summos aut ad istam unius generis pugnam & cum perpetuis afflictionibus luctandi necessitatem damnatos memini. Aliis ipsis fas non esset, quietæ & tranquillæ vitæ sub piorum Principum patrocinio, prosperitatem, optare: multò minis autem precibus à Deo exposcere. 1. Tim. II.

At iidem urgebunt; præstare ut nunquam propagentur; aut ad ullam in terris potestatem libertatemque perveniant Ecclesiæ veritatem professæ si, (quod antea ultrò confessi fuisse videmur; quodque in Christianæ Ecclesiæ propagatione evensisse cernimus) non aliter propagari possunt, quàm admissa in gremium Ecclesiæ Vocatorum (licet ita nominare homines à perfectâ pietate alienos) colluvie. Atque hic latec prima illa hallucinatio quæ cæteris gravioribus circa ejusmodi superstitionibus lapsibus ansam dedit. Quis enim non fateatur, præstare ut Ecclesiæ inter pauciores, in castissima & integritate morum atque discipline contineatur: si propagatio eius vitæ ac morum dissolutionem allatura sit? quis & illud non videat; etiam legitime propagationi Ecclesiæ (quæ videlicet ad peccata hominum non conivert, quibus sunt Apostolica) ferè tamen illud incommodi adhaerisse; quod



quod si fieri possit, quàm maximè fugiendum censuimus? Sed in eo varium in hoc argumento errorum cubusprehendimus; primum quod plerique mortalium ipsi à primæva & Apostolica virtute degenerantes Ecclesiam, nisi illegitimam viâ, hoc est incuti omnis disciplinæ nervis, insigniter propagari posse non putaverunt. Deinde multo magis quod illas ipsas, quæ etiam in legitima Ecclesiæ propagatione, ex multitudine Vocatorum provenire videntur corruptelas; ipsi propagationi Ecclesiæ tanquam veræ ejus rei causæ, propemodum omnes adscribere solent. Cum tamen ex illa propagatione, non nisi per accidens; revera autem ac per se (ut nunc hominum militiam taceam) ex ipsa natura gubernationis Ecclesiæ proveniant. Quæ cum spiritualis quidem sed tamen humani iudicii modulo gubernetur; quod nec de occultis judicare; neque semper inter Vocatos & electos; sanabiles & insanabiles; perverlos & infirmos discernere possit: & ex præscripto Caritatis, in meliorem partem potius inclinare solet; fieri nequit, quin plurimos praveos, perverlos, & insanabiles; aut pro electis habeat; aut saltem pro infirmis toleret. Jactent igitur ut voluit Calvinus suorum puritatem, qui durioribus militibus & adductiori disciplina ita malos homines ab Ecclesiis suis submovere conantur, ut ne bonos quidem admittant; si Christi legibus gubernantur, habent & illi, inter paucos Electos, magnam suorum vocatorum multitudinem. Nisi quod externæ speciei larvæ & fucio hominibus imponunt; dum Monachorum exemplo potissimum pietatis suæ partem, in rebus omnium oculis subiectis, pucæ vestium, gestuum, vitæ generum & similibus externarum rerum delectu vel abstinentia collocant. Quorum omnium observatio corporalem exercitationem pertinet; & ut verâ pietate longè facilius ita eâ non paulo inuoluit, sæpe & gentili superstitione ineptior est. Nec difficultas publicè quàm privatim, in iugi ac fidei, earum rerum observatione homines continentur; quia de externis quàm occultis rebus judicare Ecclesiæ longè facilis est. Quamobrem cum neque paucitas aut abjecta conditio hominum veritatem Christianam profuturam, à gremio Ecclesiæ excludere possit, Vocatorum (quos ita nominavimus) promiscuam turbam; neque propagatio, sed aliud aliquid potius in culpâ & causa sit, quodam in sinum suum admittere cogatur vera Ecclesiæ; quemadmodum ipsa quoque Apostolica (quamvis non ita laxè & licenter) admittit: quid est, cur non, & obnixis votis ac desideris exoptetur, & omni conatu atque operâ procuretur; propagatio & flores ac triumphans in terris Status militantis Ecclesiæ?

Quæret tamen quispiam, ecquod illud operæpretium erit; quod ex propagata eo modo Ecclesiâ sperari potest; si tot Vocatorum promiscui greges, puritatem Ecclesiæ inquinabunt? Sed is consideret velim ecquid emolumenti accesserit humano generi, ex orbe olim ab Ethnismo ad Christianismum converso: cum tamen tot imperfectiorum Christianorum myriades, gremium Ecclesiæ implerent. Quasi vero in majori vocatorum multitudine; non major Electorum numerus meritis sperandus sit: aut parum emolumenti inde accedat veræ Ecclesiæ; quod veritas divina ad plurimam aures inoffenso cursu perveniet. Quæ cum nunc non cum privatis tantum singulorum vitis; sed cum publica quoque errorum caligine, imò tyrannide; iniquo ac difficillimo certamine pugnet: nunquid in eo tempore, ad conversionem & salutem mortalium parum momenti inerit, quando (veritas divina) publico & communi omnium hoste devicto; integras vires atque illud invictum robur suum ad expugnanda singulorum vitia con-

verter?

Non est metuendum ne pulsus ex orbe epidemica ignorantia tenebris, Christianis bellatoribus certamina; aut exercendæ virtutis materies desit. De bellatis enim erroribus publicis, superent cum vitis privatorum bellum; quæ raro abique privatis erroribus homines occupant. Sed melioribus jam auspiciis gerendum & successu prosperiori, posteaquam,

*Pars belli haud temenda viris, prostrata jacebit.*

Verum enimvero hac tempestate exoptatam veritatis victoriam nihil magis remoratur, quam iniqua cum erroribus, ente ac potestate armatis congressio. Præcipuè posteaquam, à Spiritu clandestinis cum Christo inimicitias, gerente, insula est pectoribus hominum, pellentissima de oppressione conscientiarum doctrina; quæ non modo domi per Magistratum levitiam, sed foris etiam per bella graletur. Cui quidem oppressioni, temporali (quem vocant) gladio armata; licet obiecta Martyrum constantia & patientia gloriose resistere, & mucronis ejus aciem non mediocriter recundere queat; finem tamen afferre nihil potest, nisi supremarum potestatum relapscentia; atque ad agnitionem Veritatis perductio, quod tempore Constantinianum videmus,

Quibus quicunque temporalem pacis bellique gladium nunc eripit: Antichristo qui suum sibi eripi nunquam sinet, & omnium capitibus insulare pro virili conatur, strenuam operam navat; eique malè partam tyrannidis possessionem æternam continuandam, improbe tueretur, non sine insigni Veritatis damno atque injuriâ. Quam licet ente ac potestate propagare, & nefas, & supervacuum sit: cum suæ ipsi vires ad profigandos errores, satis superque sufficiant, quoties cum illis non iniquo certamine certat: Tamen ne ad iniquum cum his certamen adigatur, prospicere, supremarum potestatum, earumque non intermitti, officium ac beneficium est, quod in progressu operis dilucidius explicabimus.

Cum igitur hæc dogmata, non tantum in humano genere meliorum probitate deteriorum sceleri atque libidini; nudam atque inermem profuturam; sed etiam Ecclesiam in misera atque perpetua servitute detineant, & cursum veritatis quominus hæc omnium aut certe plurimorum animis illabi possit, violenter inhibeat, ac remorentur, denique perniciosa deditione, exarmatas & vinctas omnium bonorum Magistratum manus, gratissimum munus armato ac furenti Antichristo tradant; merito in eorum fidem veritatemque inquirendum putavimus.

Eripiunt enim nobis, ejus boni spem; quod non temere perpetuis votis ac precibus à Deo expetere iussi sumus: Spem, inquam, adventus Regni ejus; in quo ad exemplum cælestis obsequii, voluntati ejus in terris mos geratur. Cuius boni, licet per adventum Christi & propagationem Christianæ lucis, uberrimos fructus humanum genus capere cæperit; haud frustra tamen initio statim propagatæ primitivæ Ecclesiæ; non modo citò imminens apostasia & per prostratos fallorum Deorum cultus dejecto in terras Dracone; sævitia & artibus ejus introductus, miser ac tyrannicus Ecclesiæ status; sed etiam postea abolita Babylonis tyrannide; & compasso in carcerem Dracone, aureum & felix, nec exiguo tempore duraturum Ecclesiæ seculum, prædicta ac promissa sunt. Quarum prophetiarum cum partem jam eventu implemat, partem impleri cæptam manibus palpemus; jure optimo reliquam partem, implendam expectamus. Neque vero ex obscuris aut male intellectis oraculorum sensibus, Spes hæc deprompta est. Nam ut paucula quædam ad speciales rerum circumstantias pertinenti Apocalypicos

calypseos loca; & diversas & parum certas interpretationes admittant: ita illud nemini ambiguum esse potest; post introductum in orbem Christi doctrinam; duos istos diversos libere ordine succedentes Ecclesiarum status, prædictos esse. Et prædicationi, eventus magnæ ex parte fidem fecit; non sine liquidâ & invitâ ad asserendam Religionis veritatem & Sacrorum librorum auctoritatem; demonstratione. Neque verò sola hæc est ejusdem argumenti in Sacris Codicibus, hujus libri prophetia. Quin & præter propheticos liberos idem sonant Apostolorum dicta factaque, & scripta didactica. Detestationem, tyrannidem in templo Dei occupandam, ac divinæ potestatis usurpationem; Regnum iniquitatis, secundum operationem Satanae, cum omni potentia & signis ac prodigiis mendacibus; & cum omni deceptione inusitata: Et mox Abolitionem Regni hujus, per Spiritum oris, & claritatem adventus Christi, non fœdico Spiritu confusus nec per ambages & involuera verborum, factorum arcana effundens, sed simplicibus ac discretis verbis Paulus Apostolus prædicat. Idem conversionem Judæici populi prænuncians, temporis illa tam læta, temporibus resurrectionis Rom. x. comparat. Quam tamen conversionem in terris fieri necesse est; nec ad aliud quam ad illud aureum sæculum pertinere nobis admodum probabile est; quod confixto Satana Christus conderet cum revera omnia Regna hujus mundi, sient Regna Domini Dei nostri Apoc. xi. 15. & cum prima illi Resurrectione (Apoc. xx.) Ecclesiam lætissimi sæculi felicitate beatificat.

Fallitur autem quisquis existimat Deum novo aliquo aut extraordinario miraculo, atque immediata sua potentate; hanc tempore felicitatem præstiterum. Id enim ut factum facillimum (quid enim ipsi resistat,) ita glorie Dei, que per ardua & incredibilia entelific, adverfium effert. Nihil autem difficultis est; quam, (quod ordinaria via Deum moliri vidimus), per incertissimos & in contrarium pronos liberarum voluntatum actus, certissimis destinationum suarum eventibus exitum invenire. Nec ulla probabili ratione persuaderi potest; Deum à ceptâ dudum & consilio suo conferentem gubernandi ratione, recessurum, ut quod ordinariâ viâ (quemadmodum psalm est) perfici possit; extraordinario miraculo efficiat, cum nihil unquam frustra fecerit.

Quapropter cum Ecclesiâ veritatem professâs, ad plenam, imò verò florentissimam & plura per secula duraturam in terris pacem ac libertatem pervenire necesse sit: quod fieri nequit nisi summæ in terris potestates ad agnitionem veritatis perductæ; gubernationis suæ viribus ac nervis tranquillum hunc & felicem statum præsentent & foveant: non modo par & æquum est; sed necesse quoque videtur, ex Ecclesiis istis prius ea dogmata submoveri; quæ aut summam istas potestates ab Ecclesiæ limine arcant; aut imperiî & gubernationis earum nervos incidunt.

Quæ cum ita se habeant ; non levis aut prophanis acti stimulis, aut profunda terrenorum libidine, laborem hunc susceperimus, sed in gratiam gloriæ Dei, erudiendæ veritatis studio ; humani generis emolumento atque ipsius Ecclesiæ commodo ; ne quæ in ea reliqua stirps superstitionis ad cæterorum dogmata claritatem & evidentiam innumbrandam, pullulet.

Hoc dum facimus, primum Christum Optimum Maximum humillimis precibus veneramus, ut mentem & calanum nostrum ita moderetur, ne quid de minimo vinculo quibus sanctissimis ejus præceptis obstringimur nexu, solvere audeat: sed ea sola recidere tenet, quæ præter mentem Legislatoris, ex verborum male intellectione cortice, in animos quorundam irreperit; quæque adeo veras & sanctas ipsius leges iniquis prophanoque ca-

villis & obtestationibus, obnoxias reddere cuiquam  
videri possint.

Deinde Lectorum hortatur, ut fine contemptu ac supercilio, sine odio, sine præjudicio ad iudicandum de scripto nostro accedat, quod non oraculi, led sententiæ loco, in publicum damus & omnium censuræ submittimus, eo animo ut, si alia vicerit melior, de nostra promptè decedere non reculemus. Quâ modestiæ speramus aliequi; ut si quid, quod abit, in liberrimo scribendi genere incautus dictum excederit; aut interpretationem dextram, aut veniam meretur.

## C A P. I I.

*Prolegomena quædam ad explicandam Autoris mentem &  
Statum controversiæ ostendendam præmissimus.*

**R**eligio & quæ ad religionem pertinent, cum Re-  
pub. & iis quæ ad illam spectant, quemadmodum  
invicem non confundenda: ita neque mureo com-  
mittenda sunt. Quodæquid fidei velis paulo dilucidius  
explicandum est. Committunt Reipub. cum Religi-  
one; qui contendunt bellum & potellat: in vita ne-  
cisque, religione Christiana prohiberi, quorum utrum-  
que est de essentia Reipub. in qua ipsa Religio contine-  
tur. Et quia in certamine Reipub. cum Religione, il-  
lam huic cedere par est: omnem Rem publicam legum-  
que & magistratuum rationem evertunt; quando ea quæ  
sunt Reipub. legibusque & magistratibus essentialia;  
Religione atque omni cætu hominum verè Christiano-  
rum submovent ac proferibunt; & sic eversâ per religio-  
nem Republicâ; quæ Religionis nutritrix & cultus est, de-  
buerat, ipsi Religioni per Religionem, nocentissi-  
mam plagam infligunt.

Confundunt autem Rempub. cum Religione, qui legem Christi spirituales in locum Mosaicæ legis forensis succellisse, nec in terrena gubernatione Rempub. verò Christianæ alias leges admittendas esse quam à Christo & Apostolis latas afferunt: cum tamen Christus in doctrina & munere suo adeo nullam Rempub. partem attigerit, ut ne hæretici quidem inter fratres hereticum dædæ arbitri esse voluerit: led tam ipse, quam ejus Apostoli legum & Magistratum (qui tunc omnes aut Judei aut gentiles fuerunt) observantiam & obsequium Christianis injunxerint, & passim inculcānt.

Neque igitur collidenda, neque confundenda cum Republica, religio est. Tam enim hæc, quam illa ab ordinatione Dei proficitur; utrumque enim hominum, hæc quoad bona temporalia, illa quoad æterna. Quæ quidem ipsa, tametsi inficiatis partibus potiora, suo tamen modo quodam à bonis temporalibus (inter quæ vita numeratur) dependent. Quippe cum fine illis quandoque acquiri vix possint; ideo illa non tollant, sed perferant. Quævero gubernatio Religionis atq. Ecclesiæ, à gubernatione civili ac Reipub. toto cælo distat: cum altera iuris belli ac potestatis coercivæ plane expertis; altera omnino particeps esse debeat; ideo plurimum cavendum est, ne quæ inter se accuratè distinguenda, ac distinctè consideranda debent, confusa explicandi ratione misceantur. Nam, si usquam alibi, hic profectò *permixta* *et mixta* *et mixta* incautis hominum iudicis tenebras offundere solet. Quamobrem quoties comparatio temporum legis & Evangelii instituitur, non Judaica Republica religioni Christianæ; sed Judaica religio religioni Christianæ, Judaica scilicet Respub. Reipub. Christianæ opponenda est. Fatetur enim non iudaicam tantum, sed & Christianam Respublicam; quoad executionem legum & defensionem Status sui, ab institutis Christianæ religionis aut Ecclesiæ, quæ Ecclesia est; divisa atque adeo toto

cælo distantia instituta habere; cum, ut modo diximus, Christiana Religio aut Ecclesia bello per se promoveri aut Coactiva potestate gubernari, nec possit, nec debeat. Illud tamen contendimus, utramque licet contraria instituta habeat, quia hæc instituta diversa Regiminis genera respiciunt; ita conspirare posse; ut unum eundemque cætum hominum verè Christianorum constituere possit. Diversa autem Regiminis genera sunt; hinc terrena & carnalis gubernatio, quæ forenses & Politicas respicit; illinc cælestis & spiritualis, quæ respicit legem Christi.

Animadvertendum etiam est, id ipsum quod religionem & Rempublicam inter se committere videtur; hoc est, circa bellum & potestatem Coactivam contraria instituta; id ipsum, inquam, eas, maximè secum conciliare; atque elicere, ut secum pugnare non possint. Nam si utraque bellum & Coactivam potestatem usurpare possit, quod in Antichristi regno partim directè, partim obliquè tentatur, non posset in uno cætui hominum consistere utraq; sine aliqua repugnantia, nisi religionem Antichristibus absolutum super omnes Reges & Magistratus imperium concederetur, quod in Romana Ecclesia Canonistæ, quos vocant, moluntur. Atqui religio cum à bello & coactiva potestate alienissima sit; nunquam saltem suam in messiem Reipub. immittere potest. Reipub. etiam bello foris externam vim, & injustitiam & summa potestate domi delicta in leges coercens; tantum abest ut Religionem impedit, ut suâ naturâ ad religionem & omnem virtutem atque honestatem animos præparet; à gravioribus delictis penarum formidine absterrens; quo facilius postea sublimiora, sublimioribus virtutibus adversa; ultro evitare queant; quod Religio præcipit.

Nec illud prætereundum est, olim in Hebræo populo, bellum sicuti & potestatem coactivam, non ex lege Moysi morali, sed ex lege ejusdem Politicæ & forensi; quæ juxta placitum Dei, Hebrææ genti conscripta erat, jus & originem suam traxisse. Præsentuntur enim in illi expressæ belli leges. Porro Religio ac doctrina Christi Politicæ & forenses Moysi leges nulla in parte immutavit nec earum immutandarum normam aliquam præscripsit, sed eas sine missis fecit, mansuras tamdiu; quamdiu Statum illius Reipub. Deus in publica sua Mundi gubernatione salvum manere voluisset.

Nec enim Religio Christiana, uni alicui populo, quod nondum leges Reipub. sue ullas haberet (quemadmodum olim lex moralis lata est Hebrææ genti) tradendum omnibus promiscuè populis, communicanda fuit; qui jam suæ singuli leges forenses, ac Reipub. suæ gerendæ fundamentales habebant. Quibus non minus quàm Moysicis forensibus obsequium præstari in singulis Rebus publicis, Deus voluit ac præcepit; tunc cum potestatibus supereminentibus; obtemperari imperavit; qui suarum singuli legum Custodes sunt & exatores. Nisi si qua forte lex à naturali honestate & officio abhorreret; aut aliquid legi pridem in decalogo promulgatæ; aut recentiori alicui sed manifestæ Dei voluntati contrarium præciperet; (quod tamen non sæpe evenit), in eo casu Deo quàm hominibus potius obediri, monitu & exemplo Apostolorum instituit. Cæteris omnium gentium legibus, non minus quam olim forensibus Moysi obsequium; nec minor reverentia, imperata est, non propter metum eorum quibus eas exercere permixtum est, sed propter conscientiam.

Cum igitur in locum forensium Moysi legum apud Christianos non præcepta Christi & Apostolorum; sed suæ in singulis Rebus publicis leges atque instituta successerint; absurdum est in præceptis Christi & Apostolorum querere expressam administrandæ & conservandæ Reipub. rationem, quæ in belli pacificæ potestate consistit: Et si forte eam expresse traditam non invenimus, statim id totum quod ad Rempub. regen-

dam & conservandam pertinet; tanquam à Christi religione alienum, damnare ac repudiare. Sed fuit, ut quemadmodum forenses Moysi leges nihil moralibus Decalogi præceptis verè contrarium habebant; ita & forenses quoque Christianorum leges nihil habebant quod Christi & Apostolorum præceptis verè repugnet.

## CAP. III.

*Partitio operis; & ad primam, eamque controversam ejus partem sit aditus; simul de Statu controversæ atque ejus tractandæ modo differitur.*

**A** Nequam ad Magistratus atque subditorum officia in pacis bellique negotiorumque limites à Christi doctrinâ per indirectum ut ajunt præscriptos, accedamus, ante omnia inquirendum est: An in vera Christi Ecclesia Magistratus seu summæ potestates locum habeant: simulque an isdem dum sunt in Ecclesia, in subiectos sibi populos jus vitæ necisque; in vicinos autem, & hostes jus belli pacificque competat. In qua controversia nobis duplices adversarii occurrunt. Sunt enim qui non modo necis aut supplicii potestatem, sed omnem omnino Magistratus supereminentiam, atque omne jus Coactivæ potestatis, ex Ecclesia eliminata volunt. Alii Magistratus quidem aut summæ potestates & ipsum jus Coactivæ potestatis, palmæ ex Ecclesia exterminare non audent; verum ipsi id adimunt, sine quo non possunt esse magistratus aut summæ potestates: hoc est, belli pacificque gladium. Quem ubi sustuleris, Coactiva potestas non vana tantum & inermis, sed plane ridicula & nulla est.

Quamvis autem utroque separatim refelli cuipiam necessarium videri possit; nos tamen hunc laborem compendi faciemus, posteriores statim ac potissimum adorti. Nam ubi demonstratum fuerit, supplicia fontium & publicam defensionem quæ fit per Magistratum; doctrinæ Christi non repugnare; ejusque legibus prohibita non esse: fanatici illa de proscripto ex Ecclesia Magistratu opinio, nullo ulteriori impulsu ariete suo sponte corruet. Neque tamen suo loco adijcere omitteremus, quæ ad subruenda ejus fundamenta spectare videbuntur.

Animadvertendum verò est: Non esse nostrarum partium probare bellum & potestatem quæ sibi sumit Magistratus lege Christi prohibita non esse. Idque non tam quia affirmantibus; quàm quod rem novam & paradoxam, publico consensui mortalium & omnium jurium concessionem; præterea communi bono humani generis repugnantem, asserentibus, incumbat probatio. Fateantur enim adversarii necesse est non modo Rationis humanæ judicio; sed omni genere jurium naturali gentium, positivo humano; etiam divino, putâ lege Moisaicâ; bella iusta & capitalia iudicia non modo permixta; sed in laude ac pretio, fuisse. Eadem aliquâ parte Evangelici juris, puta concessione Joh. Baptistæ, niti, difficili non possunt. Proinde his omnibus accedens perfectior lex Christi (si modo Baptistæ prædicatio à lege Christi separari potest, de quo nunc non disputamus) si ea sustulisse prætenditur: & tamen longè major pars eorum qui legi Christi sese subiciunt; id neget, aut nesciat; iniquissimum est, id ab eâ exigere; ut ex lege Christi probet, ea non esse prohibita. Sed potius adversarii rem novam & inauditam asserentibus incumbit necessitas, ut ex lege Christi demonstrent, ea esse vetita, legemque & legis verba citent; eaque non aliter quam secundum eum quem introducunt sensum; intelligenda & explicanda esse, non probabilibus sed firmis & apodicticis Rationibus demonstrent.

Quodsi

Quod si expressum jus atque interdictum non habent; magnum hoc est quidem primum invalidæ ac autantis causæ præjudicium. Neque enim in societate hominum non temere, sed ratione ac necessitate urgente, recepta ab omnibus pacis bellicque jura; & manifestâ olim atque hodie ordinatione Dei approbata; ejus sunt naturæ & conditionis, aut levitatis: ut muta aliqua & tacita prohibitione, absque liquido & expresso interdicto, tolli possint.

Sed tamen evidentes deductiones producant oportet; non, ut faciunt, per ambages consequentiarum, ex verbis indefinite, tanquam universaliter prolatis, elicitas. Quæ non imbecillitatis tantum, sed a pertæ quoque fallacitæ, utrum merito coargui possint, nec ne, paulò post videbimus.

Itaque adveitantiis in hoc argumento, ejusmodi ferè uti stratagemate mos est ut ex Respondentibus nos faciant Opponentem atque in nos probandi onus rejiciant; & cum ipsis potius officium imo necessitatem planum faciendi *ut respondentem* incumbat malint adductas pro causâ nostrâ rationes, ejusmodi responsionibus carpere, quæ perpetuum principii petitionem redolent, quàm probare eid. quod si verum ejus non potest nisi probatu esse facillimum. Nec sanè ista usurpata abiis ratio disputandi; jugiter committendæ fallaciæ hujus, facile expertus esse potest. Nam qui negativam de bellis & suppliciis Christi lege non prohibitis enunciationem, probare jubetur; neque potest neque tenetur id ex verbis legum Christi evincere; cum id quod lege aliqua non prohibetur illâ eadem lege comprehendendi aut nominari non solet; aut certe rarissimè solet: sed ex aliqua; extrâ expressa verba legum Ratiocinatione & consequentiæ deductione. Ad quam cum respondetur, quia Respondens ferè probandi onus, suo quodam jure; non libenter suscipit; auctoritas Legislatoris Christi & legum ejus duarum in genere inculcatur; de qua nemo dubitat: in specie verò ad demonstrandum id, quod unice probandum erat, ex aliquibus Christi verbis necessariò consequi, nec ea aliter intelligi posse ac proinde *ut respondentem* auctoritati Christi jure applicari, nunquam ferè aut certè admodum rarò descenditur: Sed pro concessio sumpto verborum Christi, juxta mentem partium, explicatorum sensu: quicquid contrâ disputatur, solâ ferè auctoritate, ad id quod in controversiâ est, nequaquam ut oportuit, applicatâ, resellitur, hoc est dubium per æque aut magis dubium explicatur atque offenditur. Quæ certè iniqua, & parum verecunda principii petitio est. Nam illis quidem qui nostram sententiam propugnant si quando uluvenit sumere pro concessio; quod divinis humanisque legibus concessum & ab omnibus receptum ipsi adversarii sateri coguntur; needum evidenter falsum esse probatum est; aut nulla culpa impunita; aut prompta venia danda est. Sed cum nos in sententia adversariorum; neque sanæ rationis vestigium; neque ullius divini humanique juris vel auctoritatis, suffragationem agnoscamus; sed eam purum putum errorem, ex verbis Christi male intellectis profectum, omni Naturæ, gentium, divino humanoque juri atque ipsi perfectissimæ legi Christi adversentem, esse statuamus: profectò fortiter perfricuit frontem illa principii petitio; quæ rem inauditam divinis humanisque legibus adversentem; needum ab auctoribus suis solidè probatam, sumit pro concessio.

Detergendus est igitur iste fucus, quo plerumque adversarii inveniuntur ac decolorare faciem causæ suæ oblinunt, quo speciosior appareat; & ab istiusmodi inanibus legitimis certaminis diffugiis, ad ipsum causæ jugulum vel obtorto collo, retrahendi sunt. Jugulum autem causæ in eo est ut non vanis suspitionibus aut conjecturis neque speciosis ratiunculis quæ non minus valide oppugnari quàm defendi possunt; sed certis solidis & evidentibus, ex verbo Dei documentis rei tam

novæ & inauditæ, ac tot incommoda secum trahenti fidem faciant. Quod nisi præstiterint, etiam nos verbum ultra non addamus causâ eorum jam jugulata est.

Proinde omnia omni alia disputatione ad argumenta eorum ac testimonia de Sacris libris deprompta ante omnia accedemus; et eaque ordine examinabimus; adjectis mox aliis rationibus, quas in præsidium sententiæ suæ advocant.

## C A P. I V.

*Primum contra Pacis ac bellijuræ testimonium ex præcepto Christi de diligendis inimicis Math.*

*v. 43. sumptum resellitur*

**V**Erumeantem antequam ad eorum examen accedamus illud nobis sæpius ac sollicitè Lector monendus est, ne existimet quia in supremæ necessitatis casu, tam publicæ quam privatæ defensionis, aliquid, non sponte, sed inevitabili duræ ac miseræ optionis defectu stimulante, indulgendum judicamus: nos illico rabiosis hominum odii; & promiscuis qualis hodie inter Christianos in usu est pugnarum aut bellorum licentiæ fræna laxare.

*non ego dicam*

*Cum vero te fieri, vappam subeo ac nebulonem.*

*Est inter Taniam quiddam Socerumque Viselli &c.*

Extremum immensum est intervallum inter istud quod per leges Christi permitti censemus, inculpatæ defensionis moderamen; quod inexpugnabilis necessitatis violentiâ (quæ sola humanitatis legis cum venia frangere solet) excusatur: & inter illam aut infesta odiorum rabie, aut ferâ & immani truculentia aut insanæ ambitionis aestu concitatam ferendi libidinem. Hanc enim nos æque, ut ipsi adversarii damnamus. Sed illam adversarii cum non possint per se ullius vitii aut culpæ arguere, hujus plerumque invidia immeritò onerant. Quasi nulla unquam defensio fieri possit, nisi accedat animi ultionis impetu abrepti impotentia, aut immitis atque immisericordis feritas; aut denique stulta vancillans jactantia sitis. Atque adeo quasi vera & legitima defensio, sine illis vitiis, non longè melius atque felicius procedere queat; adeo ut hæc potius tam publicæ quam privatæ defensionis impedimenta, quàm necessaria requisita censenda sint. Quot enim homines aut exercitus temeraria ambitione perierunt, eod quod ponerent rumores ante salutem? quot victorie de manibus exciderunt, eod quod fugientibus hostibus crudeliter vincuntur evadendi spes erepta est? quot homines aut imperatores prudentius dimicassent, nisi animos eorum præceps iracundia, & præpropere vindictæ ardor, excecassent? Non igitur legitimæ defensionis moderamen, ejusmodi vitiorum infamiâ onerandum est, sine quibus adeo consistere potest, ut cum illis vix unquam bene & cum successu administrari queat. Itaque ne status controversiæ nostræ, aliò præter mentem nostram & præterquam fieri debeat, detorqueatur illud identidem Lectoribus inculcandum putamus, non aliam nos defensionem sui, Christi legibus permissam, censere, quàm que ab ultionis impotentia; a crudelitatis insaniâ, denique ab ambitionis temeritate immuni sit atque aliis. Nunc ad arguita adversariorum & S. Scripturæ deprompta accedamus.

*Math. v. 41. Audistis dictum esse Dilige proximum tuum & odio habetis inimicum tuum. At ego dico vobis Dilige inimicos vestros, bene precimini detestantibus vos; benedicite iis qui vos odio persequuntur & orate pro iis qui ledunt & persequuntur vos. Ut sitis filii patris vestri, qui est in celis, quia Solum suum ex oris suis super malos ac bonos & plerique misit super iustos & in iustos. Nam si dilexeritis eos qui diligunt vos quod premium habetis nomine & publici, quid nescitis? Et si complexi fueritis fratres vestros tantum, quid eximius facitis nomine & publicani sic faciunt? Eritis igitur vos perfecti, quemadmodum pater vestri, qui est in celis, perfectus est.*

SISS =

Ille

Hoc argumentum quia plurimi fit à Socino, in fronte collocandum putavi. Cujus ego viri acerrimam mentem suo precio aestimas, in adversariorum objectionibus proponendis vestigia sequi constitui, illud mecum in animo reputans.

— Si Pergama dextrâ  
Desendi possent, etiam hac defensa fuissent.

Is ex hoc loco sic argumentatur. *Christus ut amore & beneficium quosdam inimicos discipuli sui profecerentur hic expresse mandavit; quod multò plus est, quam mandare ut bellum cum ipsi ulla ratione geratur pag. 75. idque addito premio & ratione. Premio quidem adoptionis divine, & hereditas æterna. Ratione verò, Ut a cæteris hominibus & ipsis in populo peccatoribus distent, & ampliores pro illu mercedem reportent. Ad novam enim celestem hereditatem mercedem consequendam nova vitæ sanctitate & innocentia, præter illam à Mose præscriptam opus erat pag. 76. Atqui omnes hostes quibuscum bellum geri solent; sunt illi ipsi inimici de quibus Christus loquitur. Quia hoc loco inimici proximo opponitur. Proximus autem propriè & patori sensu vocis huius querit libet ex eodem populo, etiam prævatum inimicum comprehendit. Proximus verò ac potior sensus non ex loquendi usu aliquo, qui tunc cum Christus hæc diceret in populo obtinebat, quæ Christus respicere poteris, aut respice it; sed ex proprietate verborum colligendus; propriè autem ex usu Legis patenda est. Proinde opposita proximo vox inimici, in verbis Christi alienigenam inimicum & hostem quicum bellum geri solent; ut potissimum significet necesse est pag. 94. Ergo nullis cum hostibus unquam bellum gerendam est.*

*Resp. Hæc ratio ratiocinatio ut ex multis filis hypothetici concinnata est, ita multiplici responsione dissolvitur. Subiuncta enim vel à minima, huius machine particula, protinus universa moles dissiliet. Nim ut laqueus Socino, quod hic unice contendit; verba Christi potissimum de hoste publico agere, quorsum valent huius argumentationis molimina, si præter expectationemque, negaverò multò plus à Christo præcepti, cum charitatem erga hostes præcipit, quàm si bellum bello propulari omnino expressè vetuisset. Certè multò levius & facilius est hoc ten vel in ipso belli fervore diligere; aut ipsi bene precari, vota precesque pro eo suscipere; quàm vitam & libertatem, & quæ vitæ cariora sunt, furenti prostituere. Dilexit Abolomonem infelix pater, etque minime dira imprecatu, post tot commissa scelera non mediocre beneficium, vitam nimirum & infirmitatem parabat. Nec tamen vitam & dignitatem suam furenti prodere sustinuit; sed bello propugnavit. Non semper odio, sæpius durâ ac miserâ necessitate bella geruntur.*

*Atque ut ante iustam pugnam levi velitatione congrederi; quid habebim quod opponant adversarii, si dixerò in istis verbis Christi, non bella quidem vetari; sed bellorum rabiem & infesta odia compesci: atque erga ipsos etiam hostes propensum animum ac beneficentiam, præscribi? Neque enim hic ut vitam & omnia nostra hostibus deditione tradamus, aut ut pereamus vel nos perdi sinamus; sed ut eos favore prosequamur; ac beneficiis afficiamus, jubemus. quod nisi integro statu nostro & incolumitate retenta; facere non possumus. Dicent, impossibile esse, ei quem diligas bellum inferre, aut infestis istis intentare. Ne nimium morer accessum ad ipsum causæ jugulum; concedunt id plerumque impossibile in impetente. sed in impetito, non semper aut usquequaque extingatur benevolentia adversus insipientem hostem, quem ætas aut error. consultorum pravitas aut aliqua necessitas in transversum abripit. Neque etiam ardentissimus erga inimicum a-*

*mandi affectus à Christo exigitur. Sufficit talis, qui ipsi cum meliore mente proprium Deum optet, & in quantum beneficium accipere possit, dare paratus sit. Fuit igitur semper & esse potest, etiam inter eos qui bello collauntur, mutue gratiæ & officiorum locus. Et si quando Christianos suprema necessitas ad bellandum adigit, eos potissimum cæteris in eâ humanitatis parte, (quoad ejus fieri potest) præluere decet, idque tanto perfectius quanto amplioribus stipendiis militent. At quomodo gregarius, inquit, diligit hostem suum, cujus latus in prælio ense haurit. Enimverò multum inter est inter cædem libera voluntate & ex destinato paratam, cujus sibi scopum interfecto præfixit; & inter ictus duræ defensionis lege, aut belli necessitate extortos, quos ut tugâ potius prævertat incolumis hostis, quàm conflictu experiat, optare simul & curare licet. Illa enim cædes & pugna omni caritati repugnat: hæc non semper omnem dilectionem excludit. Neque certe semper in bello, quemadmodum nec ipsa in pace, inimici dilectionis locus est. Sufficit autem ut ipsi aliquando in bello locus esse possit, ad id, ut ostendamus, hostes etiam non sublato bello, diligere ac beneficiis affici posse, ac proinde etiam bello permisso Christi præcepto locum esse. Imo verò si Christus hoc loco nobis præcipit, quo animo erga hostes esse debemus, ut adversarii contendunt; non obscure significat & quasi permittit, nos hostes habere posse. At si bella plane sustulisset, nullos hostes habere licuisset, nec fuisset causa cur nobis officia erga hostes præscriberet; quos nullos essemus habaturi. Hunc ego sensum verborum Christi si saltem probabilem esse defenderem, ad subvertendam adversarii ex hoc loco deductam argumentationem satis esset. Quæ nihil agit, nisi locum hunc aliter quàm sublata bellorum licentia, explicari non posse demonstraret. At ego prorsus verum & genuinum esse ostendere non teneor, utpote, qui nunc non locum hunc Scripturæ explicandum sed explicationem adversæ partis, oppugnandam mihi sumptum. Cui aliam æque probabilem opponere sufficit. Quæ tamen cum simplicior sit, & nulla secum incommoda trahat, tantò etiam explicatio adversariorum verisimilior censenda est. Sed ego hæc ante iustum certamen præcludere volui, ut ostenderem quàm parum solido & exili paxillo, & qui levi brachio frangi possit, tantæ molis pondera adversarii suspendant.*

*Nunc ad alias argumentationis partes accedamus. Quarum illa quæ alienigenam inimicum seu hostem, qui cum bella publica geri solent, in verbis Christi hoc loco potissimum intelligi afferit, quàm dubia & incerta primum; deinde quàm falsa sit, paucis ostendamus. Ac primum si firma est Socini ratiocinatio, non potissimum, sed solus alienigena seu publicus hostis, per vocem inimici designatur: quandoquidem oppositum ipsi proximi antitheton, jam privatum ejusdem populi inimicum comprehendat. Unde apparet ipsum Socium de firmitate deductionis suæ ad dubitasse; qui privatum inimicum, excludere ausus non est, à significatione vocis huius; quâ publicum hostem designari hoc loco contendit.*

*Deinde ut aliquo ordine in respondendo uramur, omnium omnium ipsius adversarii testimonio planum faciemus; posse hæc verba Christi, tantum de privato inimico intelligi & explicari. Deinde ita merito explicari debere. Tertiò loco demonstrabimus illa de publico hoste intelligi non posse.*

*Primum quod attinet, ipsa verba Socini producemus ex l. i. contra Palæologum cap. pag. 93.*

*Antequam per Jesu Christi Apostolos Gentibus fides ostium aperitum fuisset, Christi præcepta non secus ac præcepta Moysi intra Israëliticæ Reip. fines continebantur, quibusque*

quibuscumque tandem verbum illa concepta essent, nisi nominatim Gentium mentio facta esset; aut Gentium quoque in eius verborum rationem habitum fuisse, aliunde aperte constaret. Itaque pro eo tempore Inimicorum nostrorum nomine, ii qui tunc intelligebantur, qui inimico animo contra nos essent; non tamen omnes, sed ex populo ducebantur. Sic cum ut alibi dictum fuit, ea vox in Lege, cum quid erga inimicum fieri iubeatur, accipi solet. Ea que sublimius tamen voci proximi opponi potuit. Etsi enim hæc vox Proximus in Lege quolibet ex populo proprie significat; tamen fieri potest, ut communi usui loquendi iam factum esset, ut non amplius tam late pateretur, sed eum tantummodo significaret, qui nobis vel amicitia vel cognitione coniunctum esset. Id quod revera factum esse, iam aperte indicant Christi sequentia verba, que quis proximus sit, quodammodo declarantia, eos quos amare præceptum illud, Diliges proximum tuum, aut iubeat, aut certe iubere videbatur, in amicis & fratres pertinerent. Nam Fratrum nomine, licet, ut alibi nominis, in Lege, & in populi titum sermone omnes Israelitæ comprehenderentur, multo frequentius tamen ex usu loquendi cognati intelligebantur.

Quam sententiam confirmat pag. 95.

Respondendo me supra non negasse quia in hoc de diligendis inimicis præcepto, sicut in duobus aliis, de uxore non dimittenda, deque iniuriis non vindicandis, seu retaliationis, poteris Christus, dum Legem absolute ac perficere intelligis eius quoque falsa interpretamenta, rescire voluisse; & propterea dicta sua, non tam Legis dictis, quam ipsa quoque Legem præcepta vulgo habebantur, his tribus in locis opposuisse. Nam præter eius rei propria indicia, que in singulis istis præceptis dandis apparet, antea ostendi, id omnibus commune extare monui, quod cum Christus præcepta recitat, quibus sua opponit; non ait, ut in reliquis eribus: Dilectum est antiquis; sed antiquorum mentione omittit, simpliciter inquit, Dilectum est. Lex autem in hoc præcepto, de diligendo proximo quod Christus recitat, cuiusque sua dicta opponit; aliud proprium indicium, præter id quod supra commemoravimus; non tam Legis ipsius, quam per vulgata in populo præceptionis, rationem habere fuisse, quod ea verba Legis omittuntur. Sicut et ipsum, quod sanè magnum pondus habere videntur. Nec tamen secundum istum etiam priorum sensum in postremo hoc præcepto dando, non fuerat à Christo aliquid divine ipsi legi additum. Quandoque tamò plus est inimicos ex populo suo, ita diligere, ut odio se habentibus beneficia, sibi maledicentibus benedicas, pro te infestantibus & calumniantibus, Deum oris, quemadmodum præcipit Christus, quam eodem inimicos non ulcisci, quemadmodum Lex præcipiebat; quam id plus est alicui benefacere quam non male facere.

Cum igitur habeamus consistentem adversarium; hæc verba eo sensu explicari posse, atque etiam Christi tempore intellecta esse; qui etiam bellandi iure permissio, locum habere potest; ecquid virum habere argumentum adversus ius bellorum, ex alia huius loci explicatione deductum?

Atque hic subsistere nec ultra digladiari possem. Nam ubi ostenditur Legis quæ contra bella produciuntur; mentem ac sensum bellis non repugnare; causam pro eorum iure (quod quidem ad hoc argumentum attinet) iam perorata est.

Fiducia tamen causæ longius progredi lubet; ut omnia, quæ contra dici possunt, arguamur. Nam subsistit Socinus pag. 94.

Postquam verò gentibus quoque panitentia in remisso nempe peccatorum per Christi nomen prædicata est, & una Israelitarum & Gentium Republica facta; tunc Christi præcepta quæ indefinitis ac generalibus verbis concepta fuerant, ad omnes præque tam Gentis; quam Israelitæ pertinerent, & de omnibus profus inimicis, ut verba ipsa sonant, eum locutum esse, intellectum est.

Verumenimvero beneficium Dei in cæteris gentes

collatum, sensum ac mentem verborum Christi immutare non possunt; neque efficere ut quod Christus de privatis inimicis dixit, de publicis hostibus intelligi debeat. Nam per hanc gratiam Dei; nihil de iure summorum potestatum delibatum; delectis tantum gentium suavis est, omnibus promittit ad penitentiam admittit. Itaque nunc non de ejusdem tantum populi; sed de omnium gentium inimicis verba hæc intelligenda sunt; privatis tamen non publicis. De his enim Christum hoc loco loqui non posse, paulo post ostendimus. In eo vero, (quod pace tanti viri dictum esto) aut fallit, aut fallitur Socinus; quod inimicum alienigenam; protinus hostem publicum, quicquam bellum geri solet, interpretetur aut intelligat. Quali privatum nobis inimicus esse nemo potest; nisi ex eadem nobiscum gente natus sit: aut cum alienigena quoque privatis inimicitias gerere nequeamus.

Id autem huic errori animum dedisse puto, quod cum inimico qui sit alienigena, nonnulli hostiles nobis inimicitias intercedere posse videntur, quia plerumque nullum cum ipso habere possumus nisi bellandi commercium, quodque privata & civiles inimicitias, nonnulli inter cives ejusdem Reipub. nexu conjunctos geri solent. Verum hoc sæpe contra ulu venit, præcipue quoties diversæ gentes unius imperii aut saltem vinculi alicuius nexu conjunguntur. Itaque rectè apud Tacitum Civilis Batavus, licet gente diversus, ejusdem tamen imperii vinculo conjunctus, privatis cum Vitellio inimicitias, perinde atque cum Vespasiano amicitiam commemorat. Idem accidit inter gentes unius Religionis tanquam Reipub. societate devinctas, ut inter alienigenas quoque civiles similitates aut amicitias intercedere possint. Imò vero hæc ipsa gentium cum Israelitis conjunctio, quæ Socinum impellit; ut quod olim Christus (ejusdem confessione) de privatis inimicis dixit & intellexit, nunc de publicis aut certe utriusque generis inimicis intelligat: hæc, inquam, ipsa conjunctio gentium efficit, ut sensum mentemque Christi, in istis verbis, qualis olim erat integrum retinere, non modo possumus, sed etiam (quod mox plenius probabitur) debeamus, quia nimirum per eam factum est, ut huic præcepto Christi de privatis inimicis intellecto, non modo in populo Judæico, sed ubique gentium locus esset. Illud certe firmissimum manet, admissionem gentium ad populi Dei societatem non impeditur, quominus ea verba Christi, ita ut erant illo tempore intellecta de privatis inimicis nunc quoque intelligi & explicari possint.

Antequam ex hoc loco discedamus, quædam, quæ pro deinde in explicationis sum affert Socinus, nobis subiiciam.

Subiungit pag. 94. Quare non est quod quis dicat, quia quæ à nobis hoc loco dicuntur, ea conselli que quod ostendimus aique commendimus, Christum scilicet nomine, hostes potissimum intellexisse. Fratrum autem & proximorum omnes Israelitæ. Nam quæ contra proximos vera sunt, secundum posteriorem & totiorum sensum, secundum quam nobis hodie Christi verba sunt interpretanda. Qui sensus non ex loquendi usu aliquo, qui tunc in populo obtineret, sed ex proprietate verborum colligitur, Verborum autem proprietatem, ex sensu ista pretenda est. Atqui Lex eum proximum diligere jubet Proximi nomine, quemadmodum ostendimus, quem libet ex populo intelligis. Verum post Evangelii prædicationem Gentibus concessam: omnes homines, ut dictum fuit, ex uno eodemque populo esse censentur. Quod idem in voce Fratris continetur, cum quid lex erga fratrem fieri iubet, ut ex his præcipue apparet quæ scripta sunt Deut. cap. xxxv. in iurto. Ubi ea, quæ ubi erga ipsos inimicos facienda, præcepta sunt, erga omnes



res simpliciter fieri iubentur. Ex quo id interea confirmatur, quod a nobis constanter affirmatur; quicquid Lex de diligendis inimicis præcipit, id non ad alios inimicos, quam iudæos, id est, ex populo, pertinere. Quæ tamen Lex si aliquando inimicum proximo opponit, ut hoc loco factum est, tunc inimici nomine hostem intelligi, necesse est. Nam etiam sine oppositione ista vox inimicus in Legge frequentissime hostem significat.

Sæculum verbis Christi duplicem, utrumque autem sibi quodammodo adverbum fuisse, eadem facilitate negari potest, quâ asseritur. Nam etsi sublevis gentium delectus, fecit, ut præcepta Christi ad plures populos pertinere cæperint, non tamen sententiam ac mentem verborum Christi mutavit. Concedamus sane, quæcumque à Christo dicta sunt principio quidem intra limites populi Israëliti, restricta; postea verò ad reliquos etiam populos porrecta fuisse, sensu tamen verborum servato qualis fuit cum Christus ea verba protulit. Nec enim hæc prophetica aut mystica verba sunt, sed leges ac præcepta continentia, quæ quam simplicissimis & planissimis verbis, non autem obscurum aliquem & ancipitem sensum involventibus proferenda erant; præsertim quod cum piscatoribus & idiotis res esset.

Multo magis autem illud negandum est secundum posteriorem potius sensum hodie nobis Christi verba interpretanda esse. Quid enim in causa est, cur prior (quemadmodum jam ostensum est) locum habere non possit? Nec verò posterior sensus ex eâ ratione commendari potest, quod ex proprietate verborum colligatur. Neque enim proprietates verborum sed mens loquentis in indagando sensu spectanda est. Quarum cum hanc prior sensus habeat, illam nihil moramur. Sed neque proprietatem verborum, præ priori, posteriori vere iactare potest. Longè magis enim proprie fratres & benevoli homines proximi vocantur; quàm quicunque ad eandem gentem pertinent; quippe qui nobis reipsa sint proprio; ut & malevoli ejusdem gentis, magis proprie inimici vocantur, quam alienigenæ sæpe ignoti inter se, & nullis odiis commilli.

Quod si proprietates verborum non omnis sed ex usu legis acceptæ intelligatur; ne hæc quidem posterior sensus gloriari potest. Sæpe enim in ipsa lege vox Inimici ita accipitur, quemadmodum eam in priore sensu sumimus, quod ipse Socinus pag. 80. fatetur. Sed quicquid de ista proprietate statuendum sit non cortex verborum, sed mens Christi spectanda est, qualis erat tunc cum hæc verba proferbat. Non enim verborum vis, quemadmodum ab aliis forte aut alibi usurpantur, sed loquentis mens quali sensu ea, isto loco & tempore, ubi & quando loquitur, profert, attendenda est. Atque secundum eam potius ipsa verba (quicquid aliàs significant) explicanda sunt; quàm ad verbum aliquem (quem præterea admittant) sensum, mens loquentis torquenda est.

Cum igitur ex allatis à Christo, quibus verba sua explicat & illustrat exemplis, constet quo sensu tunc vocem proximi, aut inimici acceperit, quid opus est inquirere, quo sensu eam Moyses alibi intellexerit, cum nunc non Moyses sed Christi verborum sensum scrutemur. Præsertim cum, ut supra vidimus, ipsi Socino vis veritatis expresserit; ut dixerit, Possè fieri & admodum verisimile esse; verba Christi; non tam ad Moyses verba, quàm ad Scribarum commenta respexisse.

Nec omnia planè vera videntur, quæ de usu vocis Proximi & Fratris post Evangelii prædicationem gentibus, ut ait, concessam; cum in hoc loco sum longè clarius supra pag. 79. Socinus asserit, dum ait: Itaque nunc proximi nostri nomine, abusu tamen quodam &c. quolibet hominem intelligimus etiamsi aliquem à nobis

alienissimus sit, ad significandam nimirum necessitudinem ac conjunctionem, quam post Christum exhibitum, inter homines Deus esse vult; quæ tanta est, ut Fratrum quæ nomine, omnes appellari possint; non secus acque Israelitæ omnes etiam ante Christum Fratres appellabamur. Nam licet proximi & fratris nomen sub Moyses lege unicum idemque significare videretur, hoc est hominem quentem ex Israëlito populo ejusdem religionis ac Reipub. vinctus connexionem, atque ex eadem unius Patriarchæ progenie oriundum.

Tamen nunc sub Christo diversa istarum vocum significatio esse cepit, cum proximus omnem hominem ab Adamo oriundum. Fratres autem eum tantum significet, qui ex eodem Deo patre natus est, aut esse pretenditur hoc est ejusdem religionis vinculo conjunctum; hinc officium erga illum à *ἀδελφόν* ab officio erga hunc *πρὸς φιλάδελφον* discrete distinguitur. Ut vel hinc appareat, istorum nunc similitudinem sub Novo sedere vocabulorum usum & sensum aut propinquantem, ex usu Legis, non esse petendam.

Satis opinor planum fecimus, de privatis tantum inimicis verba Christi intelligi posse, nec aliquid momenti habere quæ contrà dicuntur; quod ad iubendam Ratiocinationem adversariorum sufficit.

Nunc ad alterum eorum quæ polliciti sumus, accedendum est, ut probemus, verba Christi quæ jam in hunc modum, ipsius adversarii confessione intelligi possunt: etiam omnino ita explicari debere.

Primum enim cur is sensus qui nulla secum incommoda affert; non jura Rerumpub. auctoritatem Magistratum; pacem gentium convellit, non longè potior habendus sit altero; qui publicam privatamque omnium salutem; & totam generis humani societatem in præsentitulum periculum conjicit.

Deinde. Rationes quas præcepto suo adiunxit Christus ostendunt de quo genere inimicorum loquitur, quod nimirum non publico civium aut popularium cæui, sed privati amicis & fratribus opponatur.

Tertio. Christus ejusmodi coloribus inimicos de quibus loquitur depingit, qui mutuum ac frequens inter nos atque ejusmodi inimicos commercium designant; quæ nonnisi inter privatos esse notos; non autem inter ignotos pleumque & iustis terrarum spatiis ac publicis nationum divortis disjunctos intercedere solet; putà qui nos maledictis ac divotionibus incessere, qui nos odisse, qui vexare & persequi possint, ac solant. Quamvis enim hosse quos non vexare & persequi aliquando dici possint tamen molliora sunt ista verba, quàm ut hostilitatem exprimere queant & inimicis privatis deligandis aptiora. Aliud enim sunt *ἐχθροὶ καὶ διὰχόντες*, aliud *πρόξimoι* aut *πρόξενος*.

Quartò. De ejusmodi inimicis apud Matthæum Christus loquitur, de quibus & Paulus Rom. xxi. 20. Atque Paulus de privatis loquitur; & ejusdem nobiscum regionis & loci incolis, quia ex Salomone citat si eluriet qui te odit, ciba eum pane, si sitis præbe ei potum aquæ. Quæ verba bene Socinus observat pag. 81. de eo nos odio habente intelligi, qui ejusdem nobiscum & regionis & loci sit; cujus scilicet potionis & cibi indigentiam animadvertere, & levare possumus.

Quintò. Christus virtutem quam hoc loco nobis instillat atque inculcat perfectissimæ & ad Dei similitudinem accedentis virtutis nomine & elogio honestat. Sed longè perfectior virtus est diligere privatos & populares; quam publicos inimicos. Quia patientiam nostram longè magis exercent; quàm ignoti; quàm hostis; qui nunquam tot occasiones tantæve efficaciam ad nos exacerbandos habere possunt. Et profectò quemadmodum privata mala magis nos afficiunt, quàm publica & cum multis communia; ita privata odia & peculiare inimicitia; longè acriter



rem sensum & stimulos injuriarum in animis nostris excitant.

De privatis igitur inimicitiis Christum potius quam de publicis locutum esse, existimare par est. Non quod arbitremur præceptum hoc ad publica quoque odia restringenda; vel ob ipsam doctrinam Christi analogiam, aliquomodo non pertinere. Sed directè ac positissimum hic publicos hostes à Christo intellectos negamus.

Supere est ut tertiam quod polliciti sumus præstemus, ac verba Christi de publico hoste, intelligi non posse demonstremus.

1. Ac primum ut vim superius quoque allatæ rationis plenius explicemus, si, quod ait Socinus, Vox inimici in verbis Christi hostem publicum significat; oppositas ipsi voces *proximi & fratris*, quas Socinus pro eodem accepit, omnis populares etiam privatos inimicos ex vi antitheseos, significare necesse est. Atqui voces *proximi & fratris* in verbis Christi, ejusmodi populares, qui etiam privatos inimicos comprehendant significare nullo modo possunt. Proinde ne vox quidem inimici, in iisdem verbis publicum hostem significare ullò modo potest. Assumpti veritatem versus 47. ostendit, ubi dicitur etiam publicanos & peccatores ejusmodi fratres & proximos de quibus Christus loquitur benevolentiae officiis prosequi. Quod certè publicanis factu fuit impossibile, ut officia dilectionis erga homines sibi privatim inimicos licet populares essent, exercerent, quod omnium difficillimum & plane Christianum, & longè difficilius esse dilectione hostis, sæpe ignoti, & à quo nulla peculiari injuriâ affecti sumus, paulò ante ostendimus.

2. Deinde Christus hoc præceptum, confitente Socino pag. non publicis potestatibus, sed privatis dedit. Non potuit igitur de publicis, sed tantum de privatis inimicitiis loqui. Nam publicarum inimicitiarum, hoc est, belli suscipiendi aut deponendi jus & arbitrium penes privatos non erat. Solas privatas inimicitias aut suscipere aut deponere; exercere aut extinguere erat in potestate privatorum. Cum hoste publico, tam quod ad pacis aut benevolentiae officia; quam quod ad belli & odiorum certamen attinet; ipsis nullum commercium, nulla in alterutram partem potestas esse potuit. Non potuit igitur Christus privatis hominibus ejusmodi officii necessitatem erga hostem injungere; per quod Majestas imperantium læditur, nisi jus ac potestatem potestatum supereminentium infringere voluisset. A quo quàm longè absuerit, ipsius & Apostolorum dicta factaque testantur. Quod si ea in re Magistratum jus convellere aut ipsorum potestati frænum aliquod injicere voluisset, non privatos sed ipsos Magistratus allocutus fuisset; aut eorum eertè mentionem fecisset. Nunc cum ad privatos duntaxat sermonem direxerit; de ejusmodi inimicitiis cum loqui necesse est, in quibus exercendis aut omittendis, illos, quos alloquitur, sui juris ac liberi fuerant. At in publicis inimicitiis aut bellis privati sui juris non erant: neque iis per leges cujusque Reipub. publicos hostes privata auctoritate aut lacerare aut benevolentiae officiis prosequi; aut omnino ullum cum iis commercium habere concedebatur. Leges autem Rerum pub. Christus non sustulit, ac directè ne attigit quidem; sed in suo robore intactas reliquit. Imò verò obsequium earum, in obsequio custodibus earum Magistratibus præstando; reddendoque Cæsari quæ sunt Cæsaris, confirmavit. Non igitur hæc verba Christi ad publicos hostes ullo modo pertinere possunt.

3. Si Christus hoc loco per inimicos Publicos hostes potissimum intelligit; necesse est verba ista *Diligite inimicos*, idem valere ac si dixisset *Diligite publicos patriæ vestræ hostes, benefacite publicis hostibus*. Atqui id fieri nequit, absque injuriâ & maleficio in populares prodictione in patriam, perfidia in Rempub.

perduellione adversus supremas potestates. Quidus etiam si non major dilectio deberetur, quàm hosti; tamen injustum esset, cum ejus injuriâ in aliquem beneficium aut officiosum esse, quem non minus quàm alterum diligere, aut officii prosequi debeamus. Sed enim longè major patriæ & popularibus ac summis potestatibus, quàm externis, etiam si hostes non sint, dilectio debetur. Quid si sint hostes & quidem injusti ac scelerati?

Et cum dilectionem erga hostem, adversarii hujus loci interprete, tantam exigant; ut arma adversus invadentes hostes capere prohibeant; etiam si certissimum esset, nisi id fiat, ut hostis cives omnes trucidet. Vide adv. Palæol. partis tertiæ pag. 241. Illud quoque eos exigere necesse est, ut, si possumus facili præmonitione, imminenti hostibus certissimam perniciem, ab eorum capibus avertere; id hujus præcepti vi facere teneamur. Nam si maximum & difficillimum dilectionis officium hostibus debemus; multò magis levius & facilius; præsertim si sit ei cui præstatur valdè necessarium. Quod autem facilius Caritatis officium fingere possumus aut magis necessarium ei, cui Caritas debetur, quàm ut cum possumus levi præmonitione, imminenti ipsi certissimam perniciem avertere, id facere non negligamus. Ut si iter ingredienti nuncios Leonem, aut inimicum ipsi isthic insidiari; qui ipsum certissime nisi aliò divertat, sit jugulaturus. Annon hoc officium vi legis Christi ipsi præstandum est? Quid si hostibus ab exercitu patriæ nostræ, insidias tendantur? nos autem, licet conatus consiliaque nostra cum aliis non sociemus; aliquo tamen casu eorum consocii sumus; tenebimur hostes præmonere, ut sibi caveant, cum ejus rei facilis copia & occasio est. Certe si inimici nomine hostis sit intelligendus, ex sententia adversariorum, teneri nos necesse est: quicquid leges patriæ & omne jus fasque præscribat, Christi igitur doctrina prodictiones & perduelliones, & perfidias, non permittit modò sed injungit? Quod si non tenemur; apparet sub inimici nomine hostem non intelligi.

4. Denique dilectio & beneficia, sunt ex genere eorum officiorum quæ non ex debito, aut propriè dictâ obligatione aliqua; sed ex gratuito & voluntario affectu præstantur. Hoc verò officiorum genus quod ex debito; aut obligatione aliqua alicui præstandum est, longè antiquius esse debet & magis necessarium; quàm alterum, quod ex liberæ voluntatis benefico affectu præstatur. Ut reddere debitum mutuum, longè magis necessarium est, & antiquius esse debet, quam sublevare aliquem gratuitâ pecunia. Et diligere quidem privatum inimicum eique benefacere (quæ gratuita & voluntaria officia sunt) possumus absque violatione ullius obligationis. Nemo enim sibi injuriam facit volenti. At diligere publicum hostem eique benefacere, non possumus absque violatione sanctioris officii, & vinculi, quo civibus, patriæ, Magistratibus devincti sumus. Non potuit igitur Christus, gratuitum hoc officium erga publicum hostem injungere; nisi prius exolvisset nos illius potioris & sanctioris obligationis nexu; quo civibus patriæ, & summis potestatibus obstricti sumus. Quod cum eum neque hic neque usquam alibi fecisse appareat, non potest hoc loco in verbis ejus publicus hostis intelligi. Atque hæc ad demolendum præcipium rationis adversariorum fundamentum sufficiant.

Verum ipsam rationem, hoc uno ariete concuti & convelli non satis est. Nam etiam si adversariis hoc Ratiocinationis eorum fundamentum largiamur, aut saltem intactum relinquamus, minime solliciti de eo, quem sub voce inimici Christus intellexerit; ex naturâ tamen & examine hujus dilectionis quæ

quæ hic inimicis præstari jubetur, evincemus hoc præcepto neque bella, neque judicia capitalia tolli aut prohiberi.

Ac primum in genere: deinde in specie.

In genere. Si ductio proximi sub Novo fœdere neutrum tollit aut abrogat, ne dilectio quidem inimici tollere aut abrogare potest. Ratio hujus enunciati est, quia dilectio inimici sub Novo fœdere nihil aliud est quam dilectio proximi voce proximi, generalius, quam hoc loco in Christi verbis sumitur, accepta. Cum enim vox proximi eorum quibus cum disputamus contestatione ad omnes homines porrecta & extensa sit, quemvis omnino hominem, & tam privatam quam publicam inimicam & hostem comprehendit: quod non facit vox inimici. Nunc autem dilectio proximi neque bella, neque capitalia supplicia tollit; quia neque sub Lege tollebat.

Nec obstat quod nunc dilectio proximi latius quam olim sub lege porrecta est, puta ad omnes populos. Nam quod fuit olim titulus dilectionis subiectum, totus populus Israëliticus, id nunc sunt omnes populi. Si igitur imperata olim dilectio proximi non tulit tam capitalia supplicia, quam ipsa bella in gremio illius populi ab Israëlitis adversus Beniaminitas; à Davide adversus Saulis progeniem gesta; ne nunc quidem ejusdem dilectionis mandatum supplicia aut bella adversus eos tollit; qui non meliori jure proximi nobis sunt; quam olim erant Beniamitæ reliquis Israëlitis; aut plures tribus Davidicæ donui.

Multo minus obstat, quod nunc major dilectionis gradus Christianis quam Israëlitis injunctus est. Sufficit enim Israëlitis olim ejusmodi gradum dilectionis adversus proximum injunctum fuisse; qui occisioni hominum, hoc est, bellis ac suppliciis repugnaret. Neque enim summo caritatis gradu opus est, ad id, ut quis ab effundendo alicujus sanguine abstineat. Si igitur Israëlitis olim, quamvis talis dilectionis gradus imperatus esset, qui à fundendo sanguine prorsus absterrebat, licuit tamen ob justam aliquam causam & necessitatem sanguinem fundere; ne perfectior quidem caritatis gradus, jus istud atque istam necessitatem; tollere aut abrogare potest. Nec enim sub lege olim ob remissum caritatis erga fontes aut hostes gradum, eos interficere licuit; sed ob aliam causam, ob quam nimirum tam fontes quam hostes, etiam illo Caritatis gradu qui tunc fuit injunctus, indigni existimabantur. Quæ causa etiam nunc, postquam intensior gradus dilectionis injunctus est, locum habere potest. Nimirum ut non tantum summo; sed etiam infimo caritatis gradu, atque omni prorsus caritate, aliquis indignus esse censetur.

Verum ut hæc dilucidius pateant, ad specialius dilectionis nobis hoc loco imparatæ examen descendamus.

Cujus inprimis Gradus; deinde Circumstantias; denique qualitatem quandam considerabimus, atque utrum bella & capitalia supplicia abrogare censenda sit; dispiciemus.

Gradus quod attinet, non videtur hoc loco idem gradus charitatis erga inimicum, qui erga alios sanctioris necessitudinis proximos; præscriptus. Longè plus etenim parentibus, Magistratibus, fratribus, & quorum ingentibus beneficiis obligati sumus, debemus, quam simplicibus proximis: Et his ipsis tantò plus quam inimicis; quantò minùs nobis obnoxii sunt, qui nos nulla injuriâ læserunt, quam qui multarum injuriarum rei quodammodo; & debitores nobis facti sunt. Quibus ut minimè omnium obligati esse possumus; ita minimum etiam charitatis gradum debemus. Talem, tamen qualem Christi doctrina exigit; quem ultra simplici proximo

debitum, charitatis modum intendere, non possumus; cum ut ostendimus etiam simplicibus proximis, inimici inferiores esse deprehendantur.

Operapretium igitur est videre, qualem nos Charitatis modum ac mensuram; proximo quâ proximis, hoc est, quatenus homo est, debeamus. Nam plurimi è proximis, seu hominibus sunt, quibus non eo solo nexu quod sint proximi aut homines; sed plurimis etiam ætioribus vinculis obstringimur. Ne cæteros commemorem, Fratribus non eo tantum nomine quod sint homines, sed ob amorem quoque quem Deo patri, ex quo nati sunt, debemus, obligamur. Ideo animam ponere pro ipsis jubemur; in quo dilectio insigniter major erga eos, quam erga nosmetipsos, cernitur: quia Deum ipsum longè magis quam nosmetipsos amare tenemur.

Atque hic obiter notandum est, non mediocriter falli eos, qui ex hoc amoris erga fratres officio 1. Joh. 11. 16. notato, deducunt, non satis esse proximum sicut seipsum amare; sed etiam plus quam seipsum amare eum oportere, quod Socinus partis 2. pag. 183. satis incautè asserit.

Quod tamen falsum esse, tum ratio ipsa tum Scriptura evincit. Non enim quia quibusdam è proximis, non idcirco quod sint proximi, sed peculiarem ob causam, major quam nosmetipsis charitas exhibenda est; idè omnibus pariter & promiscuè proximis idem debetur: nec quia omnis frater est proximus, idcirco omnis proximus est frater; aut Fratris prærogativâ gaudere ipsum necesse est. Christus quoque (si vera Socini assertio esset) Math. xx. 39. & Mar. xii. 31. Caritatem erga proximum explicans, non reticisset hanc Caritatis erga ipsum, præ caritate erga nosmetipsos, exuperantiam; nec dixisset eum amandum sicut nosmetipsos, quod fecit, sed supra nosmetipsos, quod nusquam legitur. Proinde modum ac mensuram Charitatis proximo debitæ; non ex opinionibus hominum; sed ex ipsius Christi verbis colligere par est; qui cum in locis modo memoratis, amandum ait sicut nosmetipsos, non ultrà, quod & Jacobus Apostolus repetit cap. 11. 8.

Quam conquectionem Caritatis erga ipsum, cum Caritate erga nosmetipsos, alibi satis liquidè & significanter idem Christus exprimit dum ait. Omnia quæcunque volueritis ut faciant vobis homines; talia & vos facite ipsis. Quæ verba quidem sub Evangelio tantò plus officii erga proximum nobis injungunt, quam olim Lex imponebat suis, quos aliis facere prohibebat, id quod sibi fieri nollent, quantò plus est de suo proprio jure decedere; quam alienum jus non invadere; beneficium præstare, quam injuriam non facere. Nam qui injuriam infert, jus alienum invadit; qui dat beneficium, de suo jure decedit. Neque enim id beneficium est; quod beneficienti per obligationem aliquam terrenam non facere non licuit, quodque non gratuito ac benevolo beneficientis affectui; sed juri alicui quod eum ad benefaciendum impulit, debetur. Eousque igitur nunc erga quemvis proximum caritas intensa est; ut non modo injuriâ ipsum afficere non liceat; quod & Lex vetabat, sed & beneficia ipsi exhibere oporteat, qualia videlicet, ipsi vicissim nobis exhiberi, ab aliis optaremus. Quod quidem & inimico præstandum esse, sanè concedamus.

Verum hic rursus malè intellecta Christi verba, multos in illum errorem impulerunt, ut officium hoc erga proximum etiam inimicum; nimium ac prope in infinitum extenderent; existimantes omnia prorsus quæcunque, etiam inique, & sine ulla ratione nobis optare possemus, proximo aut inimico præstanda esse. Quod contrà se habet. Ea enim duntaxat, verbis istis Christi, ipsi præstare jubemur, quæ jure optimo atque ratione duæ nobis

metiplos optare possumus. Iustam enim & æquam, adde etiam rationabilem regulam charitatis erga proximum atque inimicum Christus præscribit, non iniquam & absurdam. Quid autem iniquius esset, quam ad absurda & injusta humanæ libidinis desideria, officium nostrum adstringere? Quid enim si quis optet, ejusmodi erga se liberalitatem ab aliis exerceri, ut omnes ipsum licet indignum ditando, pauperes evadant? aut eam erga iracundiæ suæ conatus, patientiam ab aliis exhiberi, ut vitam, cum fuga aut armis servare possint, amittere malint, quam ulcutionem ejus non satiare? Tenebiturne is qui ejusmodi delicata & stupida desideria in corde suo sentit, occasione oblata propter ditandos indignos, ipse in pauperiæ incidere? aut vitam cum facile servare possit, sceleratorum hominum crud., tanquam victimam immolandam exponere?

Quapropter illa tantum hominibus præstare jubemur quæ nobis vicissim ab aliis, sed jure ac merito & rationabiliter præstari vellemus. Iniquum autem vult & optat: qui optat ut sibi per alios impune scelerrato esse liceat. Potest igitur hoc in gratiam ejus non præstari, salvo officio, à Christo erga eum præscripto: atque ita pænæ scelerum cum hac lege Christi non pugnabunt. Iniquum & ille ab aliis petit & optat, qui vult ut ipsi, occidendi animo sceleratas manus inferenti, nemo resistat. Itaque possumus & in eo ipsi non gratificari; quia probe scimus, nosmetipsos si ejusmodi improba & stulta vota ac desideria haberemus, indignissimos esse, quibus mos geratur. Non igitur defensio etiam privata in casu extremæ necessitatis (nisi quid aliud impediatur) cum lege Christi de diligendo proximo, præcipue verò proximo infirmi gradus, qualis est inimicus, pugnabit. Multo minus publica de qua infra. Nec verò id mirum cuiquam videri debet. Non enim hæc pugnant invicem, Diligere proximum sicut seipsum: & Non diligere eundem magis quam semetipsum. Neque hæc: Facere proximo quæcunque nobis fieri jure volumus; & injustam vim ejus à capite vitæque nostra, cum id legitime possumus, depellere. Jam verò si injustis inimici desiderijs, vitam nostram & carissimam quæque impenderemus, longè magis inimicum, quam nos diligeremus, ad quod nulla Christi lege obstringimur.

Obijciat quispiam. Licere quidem nobis sine occisione inimici vitam nostram servare; sed ut nos servemus vitam inimico eripere, non licere. Nam sic nostram vitam, vitâ inimici magis diligeremus; quod illi æqualitati charitatis erga eum; atque erga nosmetipsos repugnare videtur.

Resp. Primum. Æqualitas hic caritatum istarum non Mathematica sed Moralis, & quæ per supradicta Christi verba explicatur, intelligenda est, hoc est non ejusmodi quæ planè naturalem illum erga se affectum; quo sibi quisque prior & magis carus est, extinguat; sed per quam homo se societati hominum quibuscum vivit, ita attemperat, ut nihil sibi præ aliis cum injuria aliorum vendicat; sed potius quæcunque sibi ab aliis præstari vellet; eadem aliis quoque præstet; ut videlicet æquali & eodem cum cæteris jure gaudere, nec ullam sibi præ cæteris prærogativam arrogare velit: imo ad bene merendum de omnibus propendeat. Quæ co-æquatio juris, non modo naturali æqualitati valde congrua, sed etiam ad conservandam omnem societatem mirè efficax est. Nec tam ex animo aut affectu, quam ex externis actionibus, quæ ad societatem magis pertinent, judicatur atque æstimatur. Nihil autem societatem; & illam juris æqualitatem, lædit naturalis ille erga vitam suam affectus, quo quis oblata forte necessaria eligendi optione; vitam suam vitæ alterius superstitem mallet: & nisi aliqua major & sanctior caritas aut officium, huic affectui frænum injiciat; ferè sine vicio aut culpa est. In convictu enim & societate hominum quibuscum vivimus huic de qua loquimur, erga proximum charitati locus est. Sed in hostilitate quando quis vitam nostram perit; quemadmodum societas violatur & quodammodo

cessat, ita ne Caritati quidem huic (puta ejusmodi Caritati; quæ caritati quam erga nos naturaliter habemus, æqualis sit) locus esse illis potest. Nisi fortè velimus, longè magis quam nosmetipsos inimicum diligere, ultrò certam perniciem subeundo; ne ille incertum vitæ periculum subeat; quæ jam non æqualis, sed valde inæqualis & insigniter major quam altera caritas esset.

Deinde ne nos quidem cuiquam in defensione facile permiserimus, permittimus eo consilio arma capere, ut omnino invadentem interficere velint; aut certe primario ac principaliter intendat: Sed tantum ut vitam servare contendat; quæ sæpe hoc modo, etiam non læso; aliquando tantum saucio, aut debilitato invadente servari potest. Quod si interfici contingat inimicum, hoc ex accidenti, ac præter mentem ejus qui moderantem inculpatæ tutelæ egressus non est, evenit, neque occidentis culpæ sed propriæ inimici temeritati adscribendum est; qui se ultrò in hoc periculum conjecit; in quo iusto Dei iudicio, qui plerumque hominibus innocentibus non deest eorumque injurias ipse ulciscitur, perit. Volenti enim non fit injuria; & qui perdere vitam suam paratus est dum, si possit, alienam eripiat, si manu ejus pereat, qui sibi vitam eripi non patitur, non alienâ sed sua culpa perit. Volens enim se in istud conjecit periculum, in quo inviti, & aliud agentis, adversarii manu occiditur. Penes volentem igitur, non penes invitum ejus periculi & consequenter cædis culpa remanet. Non igitur is qui hoc modo se defendit, vitam inimici perire, suam autem servari, saltem absolute ac primario exoptat & contendit: sed utrumque superstitem esse mallet. Quod si ad evitandum incertum inimici periculum, certam ab illius manu necem ultrò subiret, longè majori caritate inimicum quam seipsum prosequeretur, quod nullo jure tenetur.

At obijciat quispiam, Nos quoque paulò ante confessos esse, proximi causâ nobis de jure nostro decedendum esse. Christus quoque in alapæ patientiâ & dimittenda tunica & similibus nos in gratiam proximi de nostro jure decedere imperat. Magis igitur inimici atque adeo proximi, diligendi sunt, quam nosmetipsi.

Hæc objectio quamvis ad sequentis capitis tractationem pertineat, tamen & hoc loco strictim attingenda est. Ista igitur injuncta nobis de jure nostro decessio, non in infinitum protendenda est. Nec enim semper, nec ubique nec in omnibus de jure nostro decedere tenemur. Sed tunc & ibi; & in iis, cum & quo loco; & in quibus id salvâ legitima, & ordinatâ erga nos ipsos charitate, facere possumus. In quibus quamvis de nostro jure decedendo, primâ fronte minus nobis quam proximo & plus proximo quam nobis præstare; atque ita quodammodo, magis ipsum quam nosmetipsos diligere videamur. Tamen verè atque in re ipsa, nos quoque ipsos non insigniter lædimus; neque nimium proximi causâ aggravamus; quod sufficit ad id ut eum non plus quam nosmetipsos diligamus. Quæ enim parum distare videntur, in morali iudicio, nihil distant; & levior injuria, leviusque damnum pro nullo censetur.

Nec temerè Christus cum præcepto de decedendo de jure nostro *Matth. v.* de quo sequenti capite tractabimus, præceptum de beneficiis conjunxit, quod utriusque eadem esse ratio videatur, idemque in utroque modis servandus sit. Quemadmodum enim beneficia nostra ita proximo prodesse debent, ne nobis insigniter noceant, (nam quin cum aliquo nostro damno aut sumptu conjuncta sint, fieri nequit.) Sic ita mansuetudo, clementia, placabilitas, patientia, erga proximum exercendæ sunt, ne nos intolerabili aliquo malo afficiant. Sed hæc capite sequenti fusius tractabuntur.

Cum igitur ex ipso dilectionis erga inimicum imperatæ gradu ac modo pateat, illum non esse longè

& insigniter magis quam nosmetipsos amandum; quod fieret si ipsi vitam nostram eripere cupienti, ultro traderemus; inde etiam privatis hominibus in casu supremæ necessitatis, jus atque licentia defensionis, salva istius præcepti auctoritate, (ut antea quoque ostensum est) deducitur. Quemadmodum enim natura ipsa, fas, jus, ac mos gentium, diligere fratrem jubet iisdem nobiscum parentibus genitum: Sed si is vitam nostram oppugnet resistere ipsi possumus non violatis supradictis iuribus. Neque enim tam cæcum erga eum amorem injungunt, ut ob eum etiam in casu intentati parricidii nulla ipsi molestia creanda sit. Ita Lex Christi diligere inimicum imperat; non tamen in omni casu, nec tam cæco amore ut ipsi vitam nostram & quæ vitæ contraria sunt, prostituamus. Quod vel ex ipsis antithetis, quæ Christus hoc loco sibi opponit, colligere licet.

Bene precari dicit nobis imprecantibus jubemur. Id ratio ipsa approbat. Pro odio beneficia; pro maleficiis vota precesque reddere. Id quoque ratio non abnuat. Sed cum pro maledictis benedicta; pro odio beneficia; cur pro malefactis; non benefacta sed vota precesque reddere iussimus? Quia ratio & experientia dicat, furori quidem dira imprecantium, bene opponi, meliora vota bene precantium, ægritudinem etiam odio erga nos laborantium, nulla remelius sanari posse, quam beneficiis. Sed iniquitati eorum qui nos vexant & persequuntur, præcipue verò injuriis intolerabilibus; sæpenumero nil aliud, quod ipsos juvet, à nobis opponi posse, quam preces pro ipsis suas, non ut ipsos Deus adjuvet in nobis vexandis, quod à ratione abhorret; sed ut ipsis det resipiscentiam & meliorem mentem quæ efficere potest, ut desistant à nobis vexandis; aut etiam ut ipsis remittat delicta; quod tantum absque resipiscencia fieri nequit. Quod si orare pro ipsis ut eos Deus adjuvet in nobis vexandis absurdum & à ratione abscondum est; multo magis factis nostris eos adjuvare in nobis vexandis, putà per intolerabiles injurias; quod fieret, si cum possumus facile ac legitime, hoc est absque ultionis impotentia, ipsorum iniquitati obviam ire, id fateri negligamus. Nam in levioribus injuriis ferendis, etiam necessitate non cogente; specimen patientiæ edicere ratio non abnuat, imò præcipit. Sed in gravioribus, non nisi cum legitima media propulsandæ injuriæ desunt: (nisi forte aliqua gravis causa diversum suadeat.) Aliud præcipue cavendum est, ne salutem & indemnitatem nostram querendo, ultionis impotentia abripiamur. Potest igitur quispiam, inimico non leviter nos vexanti; sed graviter nocere cupienti, resistere, factisque ejus contrariis factis sese opponere; & tamen præceptum Christi implere, ut ore pro ipso, saniorumque ipsi mentem; atque eadem opera delictorum in ignorantia patratorem remissionem à Deo petat. Aliud enim est orare pro ipso, putà ut resipiscat; quin etiam ut peccata ipsi remittantur; aliud non resistere furiosis & perniciosis ejus conatibus. Nam & interea dum furentis manus vinculis coercemus; aut gladium in manu ipsius maxima cum ejus molestia, ne nobis nocere possit retinemus; nihil impedit quominus Deum pro ipso precemur ut cerebro ejus sanitatem restituat; quod fecisse Davidem cum furori Absolonis filii resistere, credibile est. Non igitur impositum nobis precum pro inimico fundendarum officium, tollere potest jus & licentiam, vim ejus injustam & perniciosam, contraria vi, repellendi. de quo & infra dabitur differendi locus.

Quodsi injunctum nobis erga inimicum Caritatis officium, quamvis propemodum æquale sit, officio erga nosmetipsos: Tamen nobis in casu necessitatis, jus defensionis vitæ nostræ; etiam cum periculo vitæ inimici permittit, ut jam ostensum est. Multo

magis idem, cum sit longe inferioris gradus ac mensuræ, quam officium caritatis erga proximos, sanctiori necessitudine nobis devinctos, permittet nobis jus defensionis istorum proximorum; quod in bello publico contra patriæ, parentum, & fratrum nostrorum publicos hostes accidit.

Nam si vitam nostram defendere possumus etiam cum periculo vitæ inimici, quem quatenus homo est æque ut nos ipsos diligere debemus; multo magis vitam eorum; quos longè majori caritate quam inimicum prosequi cœnemur. Pro fratribus certe vitam protunderè iussimus quod pro inimico facere nusquam nobis imperatum est. Quodsi negare adversarius nequit, longè maiorem caritatis gradum à nobis sanctioribus necessitudinibus deberi, quam inimicis; ne illud quidem negare potest in præcepto de diligendis inimicis; non imperatum nobis esse ut eos magis quam digniores caritate proximis diligamus: Verum id potius subintelligi fateatur necesse est; diligendos quidem & inimicos sed longè remissiori caritate, quam illos. Quid si aliquando Caritates istæ diversorum graduum secum ira concurrant; ut alterutri satisfacere non possis nisi alteram omittas aut postponas, ecquid juris erit? Quis erit tam iniquus (ne quid amplius dicam) qui non censeat inferiorem ac remissiores; & ex gratuito venientem Caritatem; potiori atque intensiori; & ex debito promanantem ideoque necessariam Caritati postponendam? Certè in eo casu, Christi potius sapientissimum iudicium; quam fragilia hominum, (quancunque alias à nobis testimur) præjudicia sequenda sunt. Is in eo caritatem atque officiorum concursu atque conflictu quid nobis statuendum sit ostendit; dum sanctissima; & gravissimis divinarum legum sanctionibus imperata erga parentes, conjuges, aliosque officia: longè sanctioribus erga sese atque patrem suum officiis; ita postponi imperat ut Caritatem inferiorem in gratiam potioris, in odii quoque nomen migrare jubeat. Neque id aliam ob causam; quam quia dilectio superioris & sanctioris gradus; inferiorem longè præcellit, ita ut hæc pro illa plane omittenda ac spernenda sit. Ergo si parentum aut fratrum & similibus dilectio; cum dilectione inimici ita committatur, ut alterutri tantum satisfieri possit, omiffa altera; nullum dubium esse debet, dilectionis erga inimicum rationem non habendam, eumque minus amandum, aut ut verbis Christi utamur, quæ idem significant, odio habendum. Neque enim in eo casu diligi inimicum Christus præcipit; in quo, si eum diligamus, fratres aut parentes odio habere, seu minus diligere cogemur. Quemadmodum nec in eo casu obediri Magistratibus imperatum est, in quo obsequium ipsorum; obedientia Dei repugnat, quamvis ipsis non minus obtemperare, quam inimicum diligere iussimus.

Quod si quis dicat limitationem hanc in verbis Christi non apparere: ne illa quidem limitatio apparet, in eo casu inimicum non diligendum si dilectio ejus dilectioni Dei repugnet. Et tamen eam necessariò subintelligendam esse planum est.

At enim obligatio erga Deum quam parentes aut fratres longe sanctior est. Ita est. Sed obligatio quoque erga parentes, Magistratus, fratres obligatione erga inimicum longe potior est.

Quid igitur aliud faciunt, quam soleas capiti & pileum pedibus imponunt, qui ideo quod Christus quædam dilectionis officia, etiam inimico præstari voluerit; quæ longè minora sunt iis, quæ nos aliis, pro quibus vitam profunderè iussimus, debemus; quodque clementiam & lenitatem erga eum injunxerit; cum idcirco tanti faciendum censent; ut ne qua molestia aut periculum, (etiam quod rideas, damnum) ipsi inferatur, parentum, uxorum, fratrum, civium, Magistratum, vitam & quæ vitæ potiora sunt; prostituenda esse judicent?



At enim Socinus partis 2. pag. 23 i. istos defendens ait, id eos multò præstantiori amore ac fidelitate; quam ea sit, quam isti proximi aut pignori debent, adductos facere: Nempe ea quæ ipsi Deo debetur; qui per os Christi, suis inimicis benefaciendum esse monuit, eosque amandos, nobisque id mandatum esse voluit. Nec unquam postea ut pro nobis, nostrisque defendendis arma caperemus, hostesque interficeremus (quod cum mandato isto omnino pugnat) vel iussit, vel ullâ ratione permisit.

Nos vero præstantiorem esse amorem & fidelitatem quæ Deo; quam quæ sanctissimis in terris vinculis debetur libenter fatemur. Sed nec adversarius diliteri potest: præstantiorem esse amorem parentibus uxori- bus fratribus magistratibus debitum quam inimicis, quia cum fidelitatis vinculis coniunctus est: quâ inimicis non obligamur. Neque verò ea vincula, quibus supra dictis proximis præ inimico obstringimur, non à Deo quoque & Christo nobis imposita atque firmiter innexa sunt. Ergo cum utraque à Deo Christoque præcepta sint; unde probabit adversarius officia erga inimicos præscripta Deo Christoque magis curæ atque cordi esse; quam erga proximos supradictos? Unde probabit Deum per os Christi, magis inimicum quam ipsos diligi iussisse?

Nobis probatio non incumbit. Sed tamen facillimè demonstrabimus; cum utriusque generis officia à Deo præscripta sint: longè strictioribus vinculis nos esse ab ipso Deo Christoque adstrictos, parentibus uxori- bus fratribus magistratibus quam inimicis. Nullâ obsequii reverentia, nullo sponsonis vinculo, nullo fidelitatis nexu, nulla obedientiæ necessitate inimicis à Deo obstricti sumus. Nihil illis debemus nisi simplicem charitatem; hoc est simplici & infimi generis proximo competentem. Illis autem non modò caritatem eandem quam inimico; quatenus ipsi quoque proximi sunt, sed longè potioris & intensioris gradus caritatem; quia strictius nobis juncti sunt; adeo ut vitam quoque in eorum gratiam profundere jubeamur.

Certè gratuitorum officiorum, putà beneficentiæ aut amandi debitum, longè levioris est obligationis, quam amoris simul & fidei. Ergo quoties ista officia secum accurrunt, Dei ipsius Christi que nutu atque voluntate leviora gravioribus, gratuita necessariis; inferiora potioribus postponenda sunt. Ita cothurnus capiti; pileus pedibus non adaptabitur. Falsum est igitur eos quos Socinus defendit, in casu concurrentis utriusque caritatis; officio erga Deum duci debere, ut inimicis potius, quam sanctioris gradus proximis, dilectionis officium præstent. Quem si verâ & genuinâ caritate & observantiâ prosequi volunt, in ejusmodi quem posuimus casu, iis potius qui propior gradu ad Deum accedunt; quam qui ab eo longius remoti sunt, Caritatis officium præstare debent: vel propter ipsum Deum Christumque; quorum honori atque caritati dandum est ut potior ratio habeatur vinculorum, nexibus iis quibus Deo Christoque obstricti sumus, similiorum ac viciniorum.

Atqui dicit Socinus, Si pro nobis nostrisque (quorum supra meminimus) sanctioris gradus proximis defendendis arma capiamus, hostesque interficiamus (puta bellum cum ipsis gerendo) cum mandato diligendi inimicos hæc omnino pugnare. Dicit hoc ille quidem, sed non probat, familiari sententiæ suæ hominibus petitionis principii elencho affixus & hærens, cum tamen nos jam contrarium multipliciter probaverimus; tot jam responsionibus planum facientes bella & capitalia supplicia huic Christi mandato non adversari, quod & pluribus adhuc argumentis planum facturi sumus. Nec minùs frequentem eidem hominum generi astum, per occasionem haud omittit; qui ubi in disputandi aestu sudare incipiunt, probandi laborem in adversarios deonerant. Quod & hic factum videmus. Nam cum debuisset evidenter ostendere defensionem sui suo-

rumque, cum mandato isto divino omnino pugnare, neque id ipsi proclive factu videretur, simplici ac brevi assertionem, in hoc totius causæ jugulo, defunctus, eâque strictim intrâ brevis parenthesos cancellos, (tanquam res jam planè demonstrata & non dubia esset) conclusâ, nos in iniquum digressi campum elicere contendit; imponens nobis tacite provinciam probandi; quod post datum diligendi inimicos præceptum; Deus bella aut iusserit aut permiserit. Id enim simpliciter negat & quasi nobis probandum relinquit. Nos autem, ejusmodi iniquam & repugnantem pro re non dubia & jam plene probatâ supponentem, provinciam jure detrectamus. Nam quid opus erat queri, an post hoc præceptum novâ lege bella iussa aut permissa sint; nisi jam constaret in hoc præcepto prohibita esse, quod nos omnium maximè negamus. Sed adversarium ad cæpti; necdum finiti certaminis locum, è quo velocissimis passibus elabi, & aliam rem agere conatus est; retrahimus; & quod raptim asserit; ut evidenter probet, postulamus. Si autem defensionem sui suorumque etiam cum periculo interficiendi hostis conjunctam adversari huic mandato demonstrare velit, probandum ipsi incumbit, dilectionem inimici itâ nobis injungi, ut nullam loci, temporis, occasionis aut intervenientis impedimenti circumstantiam accidere posse ostendat; quæ obstat quominus ipsi jugiter & perpetuò istud dilectionis officium præstari debeat. Quod nisi faciat, causâ cadat necesse est.

Nam nos si qua in contrarium sensum argumenta adducimus; id suprà debitum ex gratuito officio suscipimus. Ideo & nunc, ne quis ex eo, quod Deus in novo fœdere bella disertis verbis non iusserit aut permiserit (nam quod addit nulla ratione, puta ne tacitè quidem, permissa esse, falsum; & illud ipsum repugnant est) colligat, ea nunc vetita esse, ajo nihil opus fuisse, eâ expressâ lege juberi aut permitti; quæ neque periculum ullum erat, ne nisi iussi, non gereremus: neque ullâ aut antiquâ aut novâ divina vel humana lege prohibita erant. Nam quid opus est; quæ natura ipsa jubet, necessitas exprimit, cura nostri extorquet juberi; aut quæ nulla lege vetita in laude & pretio apud omnes erant permitti? Ut homines cibum capiant, ridiculum est lege juberi; aut edicto concedi: & plane Claudianæ sapientiæ. Atque hic Socino sua verba regeram quæ dicit pag. 142. Nunquid aliquid permixtum esse dicatur, necesse est ut id expressum fuerit, & non satis est, non fuisse interdictum.

Ut igitur ed unde digressi sumus revertamur; quoties Caritates diversorum graduum proximis debitæ inter se committuntur; inferiorem & remissioris gradus caritatem intensiori; gratuitum & minus debitum necessario ac debito officio; cedere ac postponi, non modo ratio ipsa, sed ipsius doctrinæ Christi analogia postulat. Præcipuè cum, quicquid tunc, in gratiam sanctioris caritatis, aut boni admatur, aut mali interatur inimico, non ex odio aut ultionis desiderio sed ex caritate & officio præstantioribus proximis debito, & vi urgentis necessitatis fiat; quando isti aliter servari non possunt. Minus enim amare inimicum, quam præstantioris ordinis proximum obligamur. Et usus Sacræ Scripturæ inferiorem hunc minoris dilectionis gradum respectu sanctioris officii; odii nomine designat; atque in eo casu proximum quem postponimus; à nobis odio haberi, non modò permittit, sed & injungit. Quemadmodum igitur sæpè numero maior ac præstantior erga Deum Christumque Caritas cum aliquò extraordinario parentum & id genus proximorum odio conjuncta, non tollit,

nec violat ordinariam erga eosdem, quam divina humanaque & ipsa naturæ jura, exigunt à nobis charitatem. (Nec enim extraordinariæ exceptiones ordinarias leges violant.) Ita in casibus extraordinariis, quoties diversorum erga varios proximos, graduum officia inter se concurrunt, major ac justior erga parentes & id genus proximos, caritas, cum aliquo inimicorum nostrorum odio, neglectu atque offensione conjuncta, non tollit nec violat, illam ordinariam, quam nobis hoc loco Christus injungit, erga inimicum dilectionem. Solum enim Deum & Christum ejus absolute diligere jussi sumus, etiam si infinita impedimenta impediunt. Cæteros omnes conditionatè, hoc est, nisi aliqua justa & gravis contrarium faciendi necessitas, nisi aliquod sanctius officium, nisi potior caritas interveniat. Non possunt igitur verba ista Christi indefinitè prolata; ita universè ac rigidè explicari, ut non justas in ejusmodi casibus limitationes admittant. Nam & ipse Socinus pag. 122. & 123. fatetur, indefinitas enunciationes, quamvis ita etiam accipi possint, ut perinde sit ac si universalibus verbis conceptæ forent; *Tamen*, ut ipse loquitur, *hanc vim omnino habere* ut ita accipiantur ac si aliqua limitatio universalitatis adjecta esset, quod in consimili huic exemplo ostendit. Id tantum ex istis verbis Christi necessario sequitur, Inimicitias quas nobiscum proximi gerunt; non posse obviare quominus iis dilectionem simplicibus proximis debitam præstemus. Cæterum id non sequitur aliam aliquam justam & gravem causam; aut potiorem Caritatem, dilectioni huic obviare non posse.

Gradus præscriptæ nobis quam proximo debemus dilectionis examinavimus. Nunc ejusdem circumstantias examinemus, ac dispiciamus utrum hoc loco præcepta erga inimicum Charitas, omniprosus loco ac tempore exercenda præscribatur. Et paucissimis quidem exceptis, omnia præcepta moralia, certis quibusdam finibus ac circumstantiis limitata sunt, nec ita universè extendenda, ut nullas omnino exceptiones admittant. Nam quamvis pleraque aut universè aut indefinitè proposita videantur; tamen ita præstari debere intelliguntur, si id ratio aut occasio postulet, aut etiam nisi quid impediat. Ea enim est ratio moralium virtutum; ut non nisi debitis circumstantiis intervenientibus, præstari debeant.

Primum igitur hoc loco Christus loquitur de ordinario erga inimicum officio, quamdiu se intrà commemoratos ibidem inimicitiarum terminos continet, qui sunt dira imprecari, odio habere, vexare & persequi, quæ omnia in privatas, ordinarias & civiles inimicitias cadunt; in quibus nullum ab inimico grave periculum, nulla resistendi ipsi necessitas intervenit. Jam verò ordinarii officii mandatum, non excludit exceptionem in casibus extraordinariis, in quibus præsentissimum periculum & necessitas ingruit; quæ ordinarias leges frangere solet; qualis fuit illa quæ famelicum Davidem, ad comedendos panes impulit, quibus juxta ordinariam pressam legem solis Sacerdotibus vesci licebat. Ita mendacium & inobedientia erga parentes, ordinariè reprehensione digna judicatur. Et tamen mulieris illius factum laudamus, quæ

*Una de multis, face nuptiali  
Digna; perjurum fuit in parentem  
Splendide mendax: & in omne Virgo  
Nobilis ævum.*

Proinde tunc, cum certissima perniciēs nobis & iis quos supra nos, supraque ipsum inimicum diligere tenemur, imminet; nisi dilectionis erga inimicum officium negligamus: ipsa Ratio & Caritatis non erga inimicum, sed erga potiorem proximum lex à nobis exigat; ut ab ordinario, quod hic præscribitur, erga inimicum officio recedamus. Unde patet id quod

adversarius pro fundamento rationis suæ ponit: ac sæpe inculcat, nullum pondus habere. Nimirum interfectionem inimici (debebat autem dixisse potius periculum interficiendi inimici) in ejusmodi casu, cum dilectione ejusdem & per consequens cum præcepto Christi, omnino pugnare. Non enim statim sequitur, id quod in extraordinario casu, cum dilectione inimici pugnat; etiam cum hoc præcepto Christi pugnare, nisi prius probetur Christum istud præceptum, ad omnes omnino etiam istiusmodi extraordinarios casus & circumstantias, extendere, quod falsum esse doctrinæ Christi analogia ostendit. Quemadmodum non sequitur id quod in certo casu, puta periculo conscientie; cum obsequio erga Magistratum pugnat; statim præcepto Christi, de præstanda Magistratibus obedientia, repugnare; nisi prius probetur præceptum istud ad omnes omnino etiam istiusmodi periclitantis conscientie casus extendi, quod falsissimum est.

2. Præterea gratuitis erga inimicum officiis ac beneficiis tunc locus nullus est; quando aut extrema servandæ vitæ nostræ necessitas nos ipsis vacare non sinit; aut cum debitis ac necessariis erga potiores proximos officiis pugnant.

3. Si in ejusmodi casibus in quibus sese aliquis, suamet culpa, in gravissima mala aut pericula, ultro conjecit: sæpe etiam erga fratrem, aut longè potioris gradus proximum, quam sit inimicus, nullus est locus misericordie aut Caritati; quando legum divinarum aut humanorum potius, quam caritatis erga ipsum ratio habenda est: Multo magis in iisdem casibus nullus erit locus dilectioni erga inimicum; quando gravis alicujus ac justæ necessitatis potius, aut legum divinarum humanarumque rationem haberi præstat; quam inimici, in aliqua mala, suamet & eā quidem latissimā culpā præcipitati. Dantur enim casus in quibus homines propriā culpā jure suo quodammodo excidunt; & ob sua delicta omni dilectione indigni sunt.

Supereſt ut dilectionis à Christo hoc loco præceptæ Qualitatem quandam consideremus; quæ efficiat ut hoc præceptum justis bellis & capitalibus suppliciis non repugnet. Ea verò est, quod Dilectio hæc debet esse non Cæca & stupida, cortici verborum ac *tu jura* mordicus inhærens, sed perspicax & rationalis, simplicitati columbinæ adjunctum habens astum Serpentinum: atque ideo pro ratione diversarum circumstantiarum, ab omnium moralium virtutum Duce prudentiā directæ & gubernata. Irrefragabile ejus rei documentum est, quod in ea nobis exemplum patris cælestis proponatur: qui ita erga inimicos suos elemens & bonus est, ut Sapiens esse non desinat. Maxima dilectione erga homines utitur, sed neque semper, neque pari erga malos atque bonos, hoc est, homines sibi inimicos atque amicos. Plurimum de jure suo adversus homines sibi aliquo debito obnoxios dimittit; sed non promiscuè neque in omnes æquè clemens est. Idem quamvis erga inimicos suos sit lenis, patiens, longanimis ac beneficus; tamen cum justa ratio & sapientia ejus postulat, id est, cum obstinato animo non resipiscunt, eosdem supplicio afficit, aut illatam ab iis populo suo vim, contrariā vi, non modò cum periculo, sed etiam cum perniciē eorum propulsat ac retundit.

Quemadmodum igitur in Deo ipso, perfecta ista dilectio; hominum etiam inimicorum non pugnat cum capitalibus suppliciis; & illatā violenter (cum opus est) hostibus suis perniciē; ita multò minùs in hominibus (quos non modo prudentia sed etiam maxima necessitas ad consulendum sibi istiusmodi rationibus impellit) eadem dilectio pugnabit cum fontium suppliciis & bellis suprema necessitate extortis, præsertim cum & pacis gladium (quantò magis belli) tanquam

quam ministris suis Magistratibus Deus ipse in manus tradiderit. *Rom. xii.* quod nunc obiter commemorasse sufficiat.

Nam licet remissio debitorum erga proximos respicentes nullis terminis à Christo circumferibi videatur *Matth. xviii.* nihil tamen isthic Christianis hominibus imponitur, quod non ipse Deus respicientibus quoties ad eum bona fide convertuntur, cumulare præster; & tamen homines id commeritos, cum eorum pernicie punit.

Proinde & in Christianis hominibus aliud est remittere peccantibus, quotiescunque respiciunt, quod exemplo Dei, tenemur: aliud obstinato ac violento hosti aut inimico, vitam & salutem suam suorumque, cum legitimo modo eripere ac servare possis, prostinere: quod certe vel ipsius Dei exemplo, dilectionis illius de qua differimus vi, facere non tenemur.

Atque hoc loco, illud, quod in ratione adversarii non exiguum momentum habere videtur, prætermittendum non est. *Ad novam hereditariæ & adoptionis eternæ mercedem, novâ vitæ sanctitate & innocentia, supra illam à Mose præscriptam, opinesse.* Proinde quæ in bellis aut suppliciis olim licita erant, novæ huic ac perfectæ vitæ innocentia ac dilectioni quæ hic præcipitur, adversari.

Atqui nos non negamus novam nunc & Moisaicâ longe perfectiorem sanctitatem & dilectionem imperatam. Neque enim olim de nostro etiam stricto jure erga proximum, præsertim inimicum, decedere mandatum erat. Satis erat alienum jus non invadere. Nunc non modo de summo ac stricto: sed etiam de æquo jure nostro, plurimum dimittere iussi sumus (quod plenius sequenti capite ostendemus) idque tanto plus, quanto perfectior merces patientiæ nostræ propolita est. Non tamen in infinitum; quia imbecillitas nostra, ejusmodi necessitatibus subiecta est; quæ id fieri non permittunt. Et merces ista non ex debito, aut merito, sed gratuito nobis confertur. Non igitur ultra humanæ infirmitatis conditionem protendendum est officium; quod in gratiam hujus mercedis suscipitur. Præsertim cum ejus magnitudinem nulla virtutum ac meritum nostrorum assequi possit, contentio. Verum intrâ modum à Christo præscriptum subsistendum est, qui inimicum, amore, sed non cæco; beneficiis prosequi imperavit; sed non sine more modoque. Cæterum lenitatis & beneficentiæ hujus specimen in Patre suo ostendit, in quo perfectissima erga homines dilectio, cum pænis maleficorum & violenta, (quando usus fert) defensione suorum, etiam cum periculo ac pernicie hostium conjuncta, deprehenditur. Non igitur perfectior caritas aut sanctimonia somnianda est, eâ, cujus illustre specimen Christus in patre suo ostendit; nec infirmitas nostra, nescio cujus perfectionis prætextu, ultra virium humanarum modulum extendenda est, ridiculæ illius Ranzæ Asopicae in morem.

*Absentis cujus pulli viruli pede pressi*

*Unus ubi effugit, matri denarrat ut ingens*

*Bellua cognatos eliserit: illa rogare*

*Quantave? Num tandem, se inflans, sic magna sinisset?*

*Major dimidio. Num tanto? Cum magni atque*

*Se magni inflaret; Non si te rupertis, inquit,*

*Par erit.*

Nec si medii crepent mortales, vitæ immortalis beneficio, parem sanctimoniam præstabunt. Enitendum tamen pro virile parte cuique facemur, ne quid sibi in hoc curriculo, ad summam contentionem & studium reliqui faciat; quia id summus ac perfectus erga Deum amor, & ardens navandæ operæ desiderium requirit. Cæterum hic nifus & conatus, non cæco atque irrationabili in quævis etiam non necessaria incommoda, (dum modo nobis noxia & mo-

lesta sint), ruendi studio; sed prudenti ac circumspectâ voluntatis divinæ exploratione; & gravi necessitate metiendus & gubernandus est. Videndumque & acriter dispiciendum est, utrum id quod in gratiam Dei grave novis ac noxiis, suscipimus. Deus à nobis exigat; ne nobis merito objici possit illa expostulatio ejus, *Quis hæc requisivit de manibus vestris?* Nam hic superstitio plurima, partim ridicula & absurda; partim vana atque inania; aliquando scelestâ & nefaria; comminisci solet: quibus pro favore & propitiatione offensio Numinis conciliatur. Hinc stulta Baalitarum erga propria corpora sævitia; hinc barbarus mos liberorum victimis Deum placandi; hinc affectata in speciem sanctimonie stoliditas infamia, non ita Turcarum Dervisis propria flagellatio quin in hoc mustaceo Christiani quoque quidam laureolam sibi quaesierint, hinc ridiculæ in columbus habitatores: hinc innumeræ horridæ atque austere vitæ species profluxere; quæ per objectam sanctitatis imaginem oculos omnium sed præcipuè vulgi atque mulierularum perstringunt.

## C A P. V.

*Secundum contra Pacis ac belli jura testimonium, ex præcepto Christi de non resistendo malo, Matth. v. 29. sumptum refellitur.*

**M***atth. v. vers. Audivistis quod dictum sit. Oculum pro oculo, dentem, pro dente. Ego autem dico vobis, Ne resistite malo. Sed si quis te percuterit, in dextram tuam maxillam præbe illi & alteram. Et ei qui voluerit tecum judicio contendere; & tunicam tuam accipere; dimitte ei & pallium. Et quisquis te angariaverit miliare unum, abi cum ipso duo. Petenti abs te dato: & volentem abs te munus accipere ne averferis.* Ex istis verbis latissimè extensis, atque universè intellectis, duo colliguntur: aut (quia non unus omnes opinionis sunt) colligere possunt, adversarii. I. Quod ad causam facti attinet, Omnem omnino non modo repositionem mali pro malo: quæ vindictam sapit, sed etiam repulsionem violentiæ per vim; quæ defensionem aut bellum: tam publicè quàm privatim esse prohibitam. Secundum. Quod ad causam juris. Omnia judicia, præcipuè verò de injuriis per Magistratum vindicandis, tam publicè, quàm privatim esse prohibita.

Quæ collectiones si veræ essent, omnis legum & Magistratuum usus tolleretur; nec liceret unquam in Christiana Repub. aut bellum gerere; aut capite plectere, aut omnino quenquam punire; aut litigare, vel Magistratus opem ulla in re implorare, aut etiam poscentibus jus reddere. Et quia per hanc opinionem, nullus inter Christianos esset licitus Legum & Magistratuum usus functionem quoque ipsam ac munus Magistratuum Christianis illicitum esse, concluderetur. Nam si omnis resistentia violenta, est vetita; peccat Magistratus cum iis per Coactivam potestatem, ex officio resistit, qui leges violant; aut qui innocentes, præcipuè viuas & pupillos opprimunt; aut qui immania scelera perpetrant, & effræni audacia grassantur.

Hujusmodi fanaticos sensus, sanctissimis Christi verbis ac legibus, assignere plerisque puduit. Videbant enim primum in hac lege Christi de non resistendo malis, nullam universalitatis notam adjectam; sed verba Christi indefinite prolata; quales enunciationes, quam vim plerumque habere soleant ipsum Socinum pag. 122. confessum supra monuimus. Deinde videbant, leges quasdam Christi, quamvis universalibus verbis prolatas, (qualis fuit illa. *Ego autem dico, Ne juretur omnino*) tamen non universè intelligendas,



telligendas, sed ad certas rerum, de quibus loquebatur, species, necessariò restringendas esse. Unde illud intellectu non difficile fuit, indefinitas ejus enumerationes multo minus posse ab interpretibus, ad omnia in infinitum, nisi impudenter, protendi. Præsertim cum Ratio ipsa, exempla, ac tota sapientissimæ Christi doctrinæ analogia; imò verò dogmata quædam ipsius Christi & Apostolica, tam absurdis interpretationibus reclamant. Nec illos latere poterat, quæ ex occasione Legis de privatis injuriis latæ; privatis hominibus, privatas quoque injurias spectantia præcepta à Christo data sunt, male ad publicas injurias & summarum potestatum officia trahi. Proinde istud Resistendi interdictum, ut & cætera quæ sequuntur, ad subjectam verbis Christi materiam, (ut æquum fuit), restrinxerunt. Quam cum conferrent & aliquomodo deprehenderent, esse Ultionem ac Vindictam, quæ in acceptæ injuriæ ratione cernitur & quæ per illa Mosaicæ Legis verba, de oculo pro oculo & dente pro dente, excutiendo, exprimitur; ex hypothesi suâ, non malè concluderunt, non omnem hoc loco resistentiam, quæ malo homini, fiat, sed eam tantum quæ ultionem habeat, interdicti. Unde sequitur, ex eorum sententiâ, tam jure, quàm factò, posse nos injuriam inferentibus, lege hac inviolatâ, resistere, dummodo resistentiæ huic vindicta adjuncta non sit. Sed cum omni, tam privatæ aut publicæ defensionis factò; quàm litigio cui infligendæ per Magistratum pænæ periculum adjunctum sit, vindictam conjunctam esse statuunt; idè tam omnia privata & publica bella; quàm omnes omninò injuriarum actiones; quæ ultra restitutionem oblatores, pænam aliquam nocentibus infligunt, hac lege Christi privatis prohiberi existimant. Constat enim nihilominus pænas à Christiano Magistratu (exceptis, nisi fallor, capitalibus quarum interdictum, ex ratiocinatione magis, quàm aliquo Spiritus Sancti testimonio colligunt) de nocentibus licite sumi posse; nec ad eos præceptum istud pertinere, quod privatis ad inhibendam propriarum injuriarum ultionem, non Magistratibus ad impedendam alienarum injuriarum animadversionem datum esse negare nequeant. Nos quanquam moderationem eorum; qui ab abruptâ opinionum *non jura* affixarum, obstinatione, aliquantum recessere, libenter amplectimur; tamen in eorum sententiâ acquiescere non possumus. Nam quod pace eorum dictum sit, quibus ob eximias animi & pietatis dotes assurgere, quàm contradicere malle; eisdem ferè (si non justiores) ob causas opinionem eorum damnamus, ob quas illi fanaticas, quarum paulò ante mentionem fecimus, sententias rejecerunt. Neque admodum grande operæpretium illos fecisse censemus; quòd ut debeant, verba Christi ab universali notione, abducta ad subjectam materiam restrinxere; sistam subjectam materiam ita extendunt; ut eadem prope modum incommoda & absurda, ex interpretatione eorum; quæ ex damnato fanaticorum sensu consequuntur.

Cujus erroris eorum originem in progressu Responsionis nostræ, indicabimus. In qua cum ordinem servabimus, ut quia ex hoc præcepto Christi, non nobis, sed adversariis, officium probandi sententiam suam incumbit; omisso in præsens & in futurum dilato liberiori disputandi genere, ante omnia ad eorum probationes respondeamus: Ostendentes primum eos ex verbis hujus loci opinionem suam probare non posse. Deinde ne ex sensu quidem eorum, ipsam deduci posse. Quod quidem ad jugulandam eorum causam, quantum ad hunc Sacræ Scripturæ locum attinet; atque ut officio respondendi, satis perfuncti censeamur, sufficit. Sed nos, tertio quod non temerum, deductiones quas ex hoc loco colligunt; fal-

sas esse ulterò probabimus. Denique verba ista ab illis non satis benè intellecta, eorumque ex mente nostrâ veriorum sensum demonstrabimus.

Atque ex verbis quidem hujus loci, eos contra nos malè argumentari, sic ostendimus. Primum quod ajunt, quia resistentiam malo Christus prohibuit ideo omnem defensionem quoque vim vi repellentem, prorsus ab ipso prohibitam esse admittere non possumus; quia, quod ipsi fateri coguntur, non omnem resistentiam malo Christus prohibuit, sed tantum quandam. Non igitur ex eo solo quod dixerit *Ne resistite malo*, tantæ molis consequentia, quæ quærit fundamenta Rerumpublicarum, necesse potest. Quia ne ex eo quidem omnem Leonem rationis coramptem esse convincitur, quia sit animal; quoddam autem animal rationis sit particeps. Utrouque enim contrà leges Dialecticorum Major in prima figura particularis est, & Conclusio non debiliorem sed fortiorum partem sequitur; & contrà Regulam de omni tu: piter delinquitur; cum prædicatum quætionis, non de omni medio prædicatur; & tamen de omni subjecto conclusionis illud prædicari oporteat. Quod si urgeant illam ipsam resistentiam à Christo vetari quæ in bellis atque ipsis licigiis cernitur; de eo posterius videbimus, cum de sensu verborum agemus. Nunc satis est demonstrasse ex ipso generali Resistendi vocabulo nihil solidi contrà nos concludi posse.

II. At enim ex subjectis à Christo verbis ostendunt Christum suis præcepisse ut à malis hominibus, & corporis plagas ac perpeffiones, & bonorum jacturam & servitutem seu labores omnes ferrent æquo animo potius, quàm ut malum pro malo redderent, sive id per se, sive per judices facerent. Et quidem in eo quod maxillam dexteram percutienti, alteram quoque præbendam esse ait, *Carnis ipsius perpeffiones non vindicandas significasse; dum autem præcipit ut tunicam tollere volenti, dimittatur & pallium, bonorum jacturam non recusandam, si aliqui fieri non possit, ut ab ultione abstinemus, declarasse. Cum verò postremo jubet, ut si quis ad milliare unum conficiendum ab aliquo adigatur, eam cum illo & alia duo: labores omnes & onera sibi imposita potius perferenda, quàm cum rixa & jurgio detrectanda, docuisse. Atque in his omnibus, ne ad Magistratum quidem si prædicta incommoda sequi debeant, confugiendum esse; Christum satis aperte dixisse, cum præceptiones suas verbis illis legis Oculum pro oculo, &c. opposueris, quæ non privatam vindictam sed per judices permittebant; & similiter cum ea verba dixeris, Ego qui velis tecum judicio contendere &c. Vide l. 1. contra Paleol. p. 47.*

Respondeo. Satis ex verbis istis patere Christum hoc loco quarundam injuriarum, quarum diserte mentionem facit, patientiam præcipere & quidem ejusmodi, ut non modo iis factò ipso, quod violentam repugnationem in se contineat, resisti, sed etiam si omnes eas; si quæ quædam earum, neque per se, neque per judices vindicari permittat. Sed primum à particulari ad universale prava & iniqua consequentia est. Nec enim ex eo quia quarundam injuriarum repulsionem aut vindictam prohibuit Christus; sequitur, omnium omninò resistentiam prohibuisse. Itaque hoc loco sudent, quantum velint; nullâ contentione evincant, quod ipsi naturæ rei repugnat, ut quod de quibusdam injuriis dictum est; de omnibus dici atque intelligi debeat.

Deinde animadvertendum est, injurias quarum hic patientiam Christus præcipit, omnes esse tolerabiles; atque ejusmodi, ut ipsa quoque Recta & sana ratio, eas contemni suadeat; qualis est alapa; tunicæ aut pallii damnum; unius atque alterius miliaris iter alicujus gratia ingratis susceptum. Quæ omnia non sunt tanti, ut eorum causa magnopere pugnandum & seu vitæ seu judicii; siue etiam peccati ac homicidii

dū periculum subeundum sit. Sed à perfectione alapa ad omnes corporis perfections etiam graves & noxias, ipsumque vitæ periculum; ab unius tunice aut pallii damno; omnium fortunarum iactura & naufragium; à labore itineris per unum miliare Italicum aut dimidium Germanicum miliare suscipiendi: ad omnes omnino labores & intolerabilia onera subeunda; ut inmensum intervallum, ita audez nimium & ipsa quoque intolerabilis consequentia est. Quis enim unquam à magis verisimili; ad minus verisimile affirmative argumentatus est? aut quia id præcipitur, quod æquus & facilius & rationi conveniens est; id quoque præcipi dixerit, quod non dico iniquius & difficile: sed planè iniquum atque difficile & ab omni ratione alienum est. An quia leviores ac tolerabiles in uras spernere æquum est; idcirco etiam intolerabiles contemnere necesse erit? Nos, profecto præcepta Christi, de iniuriarum quas commemorat patientiâ, prompto ac libenti obsequio suscipimus. Nam privata iniuriarum per viam facti ultio; etiam jurgium atque pugna sæpe, jus legum ac Rerum pub. violat, & jure à Christo prohibetur. Leviorum etiam danorum per viam juris persecutio; avari ac litigiosi animi vestigium est. Morositas quoque in officiis & beneficiis non præstandis, erga eos quibuscum in societate vivimus, difficilis atque sibi soli nati hominis est vitium. Merito igitur hæc omnia lege Christi damnantur. Nec quidquam nobis verè grave aut iniquum, per injunctum verbis Christi patientiam præcipitur. Sed ea quæ isti verborum ejus interpretes, ex tam æquis & rationi consonis legibus longè iniquiora & rationi repugnantia deducunt, jure optimo rejicimus. Qualia sunt: vitam cum legitime servare possis, illegitimo in valori eripiendam prostituere quod naturæ jus atque ipsa ratio abnuet; & ne incertum homines nequissimi subeant vitæ periculum, aut etiam leve accipiant vulnus; subire certam necem; aut quæ teipso cariora habeas parentum, liberorum, fratrum, conjugum pignora, in præsentissimam mortem aut mala morte tristiora prodere: aut ne quod damnum patitur injustissimus raptor ultro omnibus bonis ac patrimonio provolvitur; denique ne qua molestia afficiatur oppressor, nullum servitutis ac miseræ genus recusare. Quæ profecto tanto iniquiora, & absurdiora censenda sunt; quod non modo in vitæ sed in damni aut molestiæ perditissimo nebuloni creandæ periculo, nos in tanta mala præcipiunt. Quicquid enim in tam turpi explicationis alienæ absurditatem verè cunctetur Socinius, dum Palæologum reprehendit, quod Racoviensibus exprobrat ipsos sub nomine maxillæ cædendæ inter alias perfections etiam mortem intelligere: non aliud certè ex vi explicationis eorum sequitur. Si enim ne resistatur malo homini; omnes corporis perfections tolerandæ sunt; etiam mors quæ ex his frequentissimè necessitate quadam sequitur, oppetenda est, nisi forte in mortis periculo resistentiam ac defensionem admittat; quæ jam peculiaris Socini, non Racoviensium sententia esset. Quid? quod ipse Socinus pag. 219. Christianam virtutem, ait esse, se suaque omnia non tanti facere ut pro eis conservandis cuiquam damnum aliquod aut perniciem afferatur. Et pag. 233. Ex quo sequitur hominem Christianum pro istis terrenis omnibus conservandis, nihil laborare debere: & in dignum plane esse, ut pro ipsis defendendi inter que, propria ipsum vita numeranda est; alii mortalium damnum aliquod aut perniciem efferre curet. Pro conservatione igitur vitæ, damnum ullum inferre vetat, id est mortem potius oppetendam ait quam ut damno aliquo inimicus afficiatur. Adde quod à Racoviensibus dictum non refellit Socinus. Christum hoc loco velle; ut ei cui nihil debeamus omnia nostra relinquantur potius, quam iudicio cum eo expectantur, pag. 191. quod certe

est Christi verba longius protendere quàm sonant, & quàm ipse Christus velit.

Tanto magis igitur astutandum erit adversariis, in probandis suis tam abuturis consequentis, quanto major, in ipsa præceptorum aequitate, sapientia, & quæ in humanum genus redundat utilitate; inter sanctissimas quas nos venerabundi suscipimus, Christi Leges: & illorum quæ commenti sunt, non temere explosa ab omnibus; & nobis merito suspecta additamenta & præsentia conjectura, distantia est.

Nam si rogetur quoniam. Quodnam igitur tandem, inter humanas leges à recitatione in cordibus scriptas, atque adeo ipsam Mosis legem: & legem Christi perfectissimam discrimen fuerit: si Lex Christi non plus sanctimonie nobis imponit, quàm quod ipsa Ratio assequitur & approbat?

Resp. De Mosis lege jam ante diximus & quanto imperfectior lege Christi fuerit ostendimus. Tamen & hoc loco id repetimus. Primum illam Israëlitis olim, suo jure etiam summo atque stricto, (quod sæpe habet aliquid ex iniquo inò plerumque summa injuria censetur) adversus inferentes injurias, præsertim in exigenda ultione, uti permisisse, quod nunc Christianis adeo non liceat; ut etiam de æquo jure suo decedere jussi sint. Quod quidem in infinitum protendi non debet; sed intrâ limites virtutum earum consistendum est; quæ perfectionem juris sui erga proximum moderantur, quales sunt, Mansuetudo, Clementia, benignitas, misericordia & Mater omnium Caritas; sed ordinata & ab us incipiens quibus plus debetur. Deinde & illud largiemur facile adversariis, quod nunc virtutes illæ, persequendi aut retinendi juris nostri moderatrices, in perfectiori gradu & ad alterum extremorum paulo magis declinante, patientiam nostram collocent: quàm olim etiam in iis hominibus qui vel supra legem, vel extra legem Mosis perfectæ virtutis specimina edere contendebant, requirebatur, hoc est tantò plus de nostro jure decedere nos jubeant quàm prolixior merces patientiæ propolita est. Non tamen in infinitum; aut ultra fas & æquum atque ipsum Rationis dictamen aut imbecillitatis nostræ conditionem. De humanis legibus (quas etiam Mosaica imperfectiores fuisse, præsertim in officio erga hominem inimicum atque injuriam Socino id pag. 68. innuunt, annuimus) id pronunciamus; Nunquam eas ita perfectas fuisse, quin Recta ratio atque ipsa prophana philosophia multò perfectioris vitæ ac morum speciem requireret: quàm illud fuit quod ipsæ præcipiebant. Et tamen ipse Socinus pag. 97. ait, Non simpliciter neque perpetuum esse debere, inter hominum & Dei legem discrimen esse. Quid enim si homines naturâ ex ratione duce quæpiam in re idem illud planè præceperint: quod Deus ipse præcepit, aut præcipitur fuisse? Et mox ibidem. Nec enim Dei lex in singula quæ præscribit, divinè aliquid est: perfectius habere debet quàm humana ratio præscribendum esse cognoscere poterit. Et mox ibid. Nam in illa lege quidem ipsa Evangelicâ, quæ tota divinitus est: & ex hominibus Angelos quodammodo ab hæc sequens, omnia prorsus præcepta ejusmodi sunt, ut nulla unquam humana lege quodpiam illorum exactè comprehensum fuerit. Quapropter cui mirum aut Christianæ legis perfectione indignum videri debeat; si ipsa præcepta perfectæ ratio; præsertim gratiæ lumine colluctantur; jugum Christi verè suave; & onus ab ipso impositum nequaquam grave aut iniquum esse deprehendat? Non igitur istiusmodi effugius probandæ suæ tam audacis consequentiæ onus evadere possunt.

Atque ex hoc loco quidem & ingambe ut ubi probandi officio, non aliâ conditione dignitatem tant adversariis; quàm ut ingeque lateantur se ex necessitate patientiæ in injuriis tolerabilibus, necessitatem patientiæ in atrocibus & non ferendis injuriis subire

non posse : sed co-jesturis tantum aut aliunde deductis rationibus, puta ex neglectu terrenorum ob vitæ æternæ promissam, id aliequi : de quibus posterius videbimus. Nunc nobis satis est ostendisse ; ex verbis Christi hoc loco prolatis nihil tale elici posse.

Itaque jam ad ratiocinationem eorum, quam non ex verbis ipsis, sed ex eorum sensu eliciunt, accedamus.

*Ajunt in verbis Christi ejusmodi resistantiam intelligi, quæ vindictam conjunctam habeat. Quam cum habeas defensio vim vi repellens, quemadmodum & litigatio pro atroci injuria : Utramque planè prohibitam esse.*

Hic verò nobis primum origo erroris eorum detegenda est ; quæ in eo præcipue cernitur, quod hanc verbis Christi veritatem Resistentiam pravè limitaverint. Non enim hoc loco ejusmodi resistantia à Christo prohiberi potest ; quæ ultionem quoquomodo conjunctam habeat, sed quæ ultionem per se ac *primariò* spectet ; qualis fuit oculi pro oculo, dentis pro dente excussio ; quod supplicii genus magis ad satiandum in lætis vindictæ desiderium pertinebat, quam ad homines ab inferenda injuriâ absterrendos : qui & aliis mitioribus pænis absterri potuissent.

Possunt autem etiam res optimæ aliquid mali conjunctum habere, quemadmodum prædicatio Christianæ religionis, ignem dissidiorum, putà per accidens cum per se pacem & charitatem plantet. Ita & ejusmodi resistantia malis hominibus dari potest ; quæ per se quidem nil aliud quam pacem, justitiam & quæcunque in societate hominum optari possunt, bona spectet, ac intendat, ex accidenti tamen aliquas culparum pænas ac injuriarum ultiones contineat. Quæ quidem, sicut & prædicatio religionis Christianæ non ex eo æstimanda est, quod ipsi aliud agenti atque intendenti necessitate quadam & malitiâ hominum, accidit ; sed ex eo quod per se ac *primariò* spectat & intendit. Nec difficile demonstratu est, posse multum molestiæ injuriam facienti, cum non mediocri ipsius pænâ & *ἀνταποδοσις* conjunctæ inferri, nec tamen legem Christi de vindictâ violari si quis recto animo & bono fine id faciat. Nam delationes ad Ecclesiam etiam in propriis injuriis quam sæpe maximam pænam atque molestiam accusatis infligant ; (quam expetere aut quærere ipsam per se Christiano non licet) tamen non modo permittuntur sed à Christo injunguntur, quia non vitioso fine suscipiuntur ; ut delator suas injurias, ulciscatur, sed in gratiam necessarij officij, ne fratrem suum lucretur, ita ut tunc ultio illa ac pænâ, ex accidenti ; & tamen necessario interveniat. Non igitur hoc loco per interdictum istud, à Christo talis Resistentia prohibetur, quæ ex accidenti aliquam in re ipsa vindictam conjunctam habere possit ; sed quæ vindictam per se ac *primariò* spectet.

His ita præmissis ad argumentum adversariorum dupliciter respondemus. Primum. Quod defensio vitæ, aut Magistratus in gravioribus injuriis imploratio, sine animi prohibitam ultionem intendentis vitio & culpâ, esse possit. Nam qui atrocem injuriam per se aut Magistratum propulsat, facile potest esse expers omnis cupiditatis ulciscendi injuriam, quam nondum accepit. Nec aliam tunc occasionem ad concupiscendam ultionem habet ; quam indignationem atque iram, adversus eum, qui vult & conatur inferre injuriam, conceptam. Qui stimulus quamvis per se non sit levis, nec spernendus : tamen in atrocis injuriæ periculo, longè gravior stimulus est ad eam propulsandam ; metus atque aversio, & fuga atque aversio illius mali ; quod omnino intolerabile censeas, & qui solus ita occupare possit animum ; ut ipsi in propulsationem periculi sui intento ; ultionem in alium coquere non vacet. (Præcipue cum sæpe ultionis impotentia ipsam defensionem præpedi-

at, atque ipsi noxia sit.) Quod non perinde accidit in periculo aut etiam sensu levioris injuriæ, ubi putæ ultioni indulgetur. Potest igitur quispiam salvo isto Christi præcepto, etiam ex mente Socini explicato, in atrocis injuriæ periculo sive armis, sive per Magistratum eam repellere. Nec est quod urgeat Socinus ictus atque plagas inferenti injuriam infligi non posse, absque ultione & vindictâ. Nam vindicta in animo est qui non semper ejus desiderio, sed alio aliquo fine ac respectu ad aliquem ferendum aut vulnerandum movetur : quod in Magistratibus, lictoribus, patribus, magistris, medicis experientia confirmat. Potest igitur plaga atque ictus esse absque vindictâ : quod accidere in iis, qui ut atrocem effugiant injuriam, aliis vim inferre coguntur, ostendimus.

Deinde quod suprà diximus, Delationes ad Ecclesiam etiam in propriis injuriis factæ ; quamquam cum non levi injuriarum nostrarum ultione conjunctæ sint (neque enim oburgatio, nec ab uno sed à pluribus facta increpatio, & coram universo catu pudæfactio ipsaque excommunicatio, parum supplicij & vindictæ continet) tamen non modo permittuntur : sed à Christo injunguntur ; quia non eò tendunt ut delator suas injurias vindicet ; sed ut fratrem suum corrigat & servet ; ita ut tunc (sicut diximus) ultio illa ex accidenti & tamen necessario eveniat. Ad eundem modum ictus ac vulnera quibus invadenti nos, parentes, liberos resistimus, quamquam maximum aliquando malum, & quasi ultionem inimico inferant (quæ per se ipsa à Christiano homine intendi non debet) tamen in casu gravis necessitatis non modo permittuntur ; sed aut a naturâ ipsâ aut à lege positiva, aut ab officio ipso caritatis erga homines sanctiori nobiscum vinculo nexos, injunguntur : quia non eò tendunt ut quis proximo malum inferat aut malum pro malo reddat, sed ut sese & carissima pignora conservet, aut ut boni civis officio non desit : ita ut in eo casu, ultio hæc aut malum proximo illatum, planè ex accidenti & tamen necessario eveniat.

Nam hoc loco frustrâ tergiversatur Socinus dum ait. pag. 289. *Nam quis futurus est qui gravissima aliqua injuriâ accepta* (quasi & leviores accipi & eodem modo vindicari non possint) *se se probè vindicatum esse existimet* (quasi de plenâ & sufficienti vindictâ & non de simplici vindictâ & pænâ, quam & moderatam esse nihil repugnat, quæstio sit) *si n̄ qui ei injuriam fecit pro alieno ab Ecclesia habeatur ?* Ego verò ut pænam, ita ultionem quoque hanc non mediocrem aut ita despicendam esse existimo, præsertim cum antecedenti pudæfactione & increpatione conjunctam. Quam tamen ut per se ac *primariò* ab accusante spectari non decet ; ita in gratiam boni alicujus & necessarij finis, ejus intervenientis rationem haberi non debere, planum est.

Urgebit non nemo. Non esse facienda mala ut eveniant bona. Sed animadvertendum est, illud tantum in ultione malum esse, cum ulciscendi animo malum aliquod proximo inferitur, hoc est illud fatiendæ iracundiæ desiderium. Verum ipsa illatio mali (Scholæ ultionis materiale vocant) sæpe optima ac saluberrima, aut certe necessaria & ab aliquo officio injuncta deprehenditur. Quemadmodum igitur ultio quæ ex pudæfactione hominum ad Ecclesiam delatorum sumi videtur, ob rectam, & aliud longè melius spectantem deferentis intentionem, non est vitiosa ; ita nec ultio quam propulsantes vim illatam ab invadentibus, sumere videntur, ob rectam & aliud longè melius spectantem defendentium intentionem, vitiosa ac proinde à Christo interdicta esse potest.

Quod si quis dixerit disparem esse similitudinis rationem, quia illata invadenti verbera & ictus non

ab intentione solum verberantis vitium trahunt, sed ipsa per se vitiosa sunt; pudefactio verò ipsa per se vitiosa non est; sed pudefacientis intentione vitiosa evadere potest. itaque hanc quidem per intentionem hominum vitium licuti trahere, ita exuere posse; illa non item, quia semper vitiosa manent.

Respondeo primùm, verbera quoque atque ictus ipsa per se vitiosa non esse: quod in parentum, magistrorum, magistratuum animadversionibus, medicorum sectionibus &c. cernimus. Secundò, pudefactionem aut exultationis vulnera, sæpè aequè gravia & noxia, quam corporis plagas videri. Tertiò, nihil esse necesse similitudinem omnibus sui partibus coincidere. Satis esse si in eo similitudinem par sit ratio, in quo comparantur. Hic autem vulnera & plagæ corporis tempore defensionis inflictae; cum vulneribus existimationis, tempore pudefactionis publicæ inflictae, comparantur in Ultione; quæ utrobique, ab animis vulnera ista inflicentium, aut intendi cum culpâ, aut abesse cum laude potest. Itaque illud firmissimè evincitur, Ultionem, quamquam si sola & per se intendatur vitiosa sit, rei alicui laudabili ac necessariae annexam atque adjunctam, si non impotenti animo peragatur, non efficere ut illa res laudabilis esse desinat & vitiosa esse incipiat; quod in alienarum injuriarum animadversionibus, quales à Magistratu sunt, paulò clarius cernitur; sed & in propriarum amolitionibus, accidere posse ostensum est.

Quamobrem nec ex verbis ipsis, nec ex verborum huius loci sensu, adversarii evincere possunt, defensionem, quæ sit in casu necessitatis, per se aut per Magistratum esse prohibitam. Quod ad elidendam præsentis argumenti vim, satis superque sufficit.

Sequitur ut, quod ultra debitum promissimus, tam nostris, quam ipsorum propriis rationibus ostendamus, sententiam eorum ex istis verbis deductam falsam esse. Præcipuè verò illam ejus principalem partem, quæ pacis ac bellorum jura, summis potestatibus competentia spectat. Illud vero subinde in memoriam revocandum est, in his & similibus rationibus nostris: Non esse nostrarum partium, probare Christum in his verbis, de graviorum injuriarum resistentia non loqui; sed adversariis incumbere hoc officium, ut probent, quod nos acerrimè negamus; quia leviorum injuriarum partim ultionem partim resistentiam hoc loco prohibeat, eum etiam intolerabilem injuriarum resistentiam prohibere: quod nisi fecerint; causâ eos cadere necesse est. Nobis autem sufficere, si negationis nostræ causas iustas afferamus; quæ iustæ esse possunt, etiam si tantùm probabiles sint. Quid si, (quod faciemus) etiam firmas & apodicticas demonstrationes afferamus?

Qua præmonitione præmissa; ad ipsas rationes accedamus.

I. Primum igitur Christi verba hoc loco de publica vi, aut publicis injuriis, quibus Reges aut populi, inter se committuntur, non agunt; nec ad eas, quoad prohibitionem Resistentiæ; protendi possunt. 1. quia privatos Christus alloquitur. 2. quia præcepta sua dat ex occasione Legis de vindicta non publicarum sed privatarum injuriarum. 3. quia injuriæ, de quibus agit, & quas enumerat, non sunt publicæ, sed privatæ.

Atqui ab officio privatæ patientiæ civium, erga ejusdem Reipublicæ cives, ad officium publicæ suæ premiarum potestatum patientiæ, nemo quidem rectè argumentari potest; sed minimè omnium Socinus, qui pag. 82. sic ait. *Verum sicut acceptarum injuriarum oblitio, ab iis qui in eadem sunt Republica, ipsi Reipublica est utilissima, ita eas injurias oblivisci nec vindicare, quas ab extraneis quis, sive publice sive*

*privatim acceperit, Reipublicæ perniciosissimum censendum est. Fit enim ea ratione, ut ipsa Respublica ab externis contemnatur, & quilibet facile ejus imperium invadendi atque occupandi, & consilium capiat & spem habeat, quæ spes plerumque minimè fallax est. Ignari enim non vindicandis exterorum in se injuriis erres redduntur, & ad hostium impatium sustinendam ac propulsandam inepti, tantum abest, ut ipsi suos fines producendi spem aliquam habere possint. Non igitur ex eo quod Reipublicæ utilissimum est; valere potest consequentia ad id quod ipse Reipub. perniciosissimum esse agnoscit: Nec quia illud Christus præcepit, idcirco hoc quoque præcepisse censendum est.*

Deinde cum ipse Socinus vi veritatis restrictus agnoscat, in hac, de qua agitur, Christi lege, eò quod privatis dentur lata sit, Magistratui non prohiberi quominus in crimina animadvertat; quo jure idem, aut alius aliquis contendere potest, eidem hac lege prohiberi ne bella gerat? Verba ejus sunt pag. 189. *Tam quanta est hæc calumniæ cum apertissimum sit (Racovienses) de privato agere quibus interdictum fuisse à Christo voluit neve per seipsos, neve per judices suas injurias vindicent? quid enim hoc ad vindictam publicam omnino tollendam? Nam quid vetat (ut alibi jam disputatum à nobis est) quominus magistratus ex officio, adde vel alio quopiam, qui Christi verus discipulus non sit, accusante in crimina animadvertat? Nuncim non ipsi Magistratui, sed privatis præcepta dantur. Hucusque verba Socini.*

Nulla igitur modo vel ex ipsius Socini mente verba hæc à patientia privatis præscripta, ad Magistratum aut summarum potestatum, in abstinendo à publicâ belli defensione patientiam trahi ac torqueri possunt; quia cum belli suscipiendi potestas sit penes solum Magistratum hic non ipsi magistratui sed privatis præcepta dantur.

Denique si, quod supra monuimus, sub nomine maxillæ cædendæ ex mente adversariorum, perperatio mortis non intelligitur, (vide Socin. pag. 16. & 59.) certe hoc loco vitæ defensio non prohibetur, quæ bellorum necessitatis præcipuum est fundamentum. Quid igitur hæc verba ad bellorum defensionem pertineant?

Postremo, quemadmodum si publica Magistratum animadversio ac resistentia (quod meritò Socinus admittere non audet) præsertim in gravioribus civium inter se injuriis vetaretur; tolleretur omnis pax, omnis ordo, omnis justitia, omnis potestas sublimior ex humano genere. Ita si in gravissimis & intolerabilibus injuriis injustam vim propulsare, tam publice quam privatim nefas esset, exarmaretur mortalium genus omni præsidio, contra vim, contra latrocinia & omnia scelerum ac flagitiorum portenta; & planè pollueretur terra impunitate regnantium flagitiorum. Porro nullo modo credibile esse potest Legem Christi, ut consuleret hominibus nequam, injustis, violentis, Deo hominibusque infestis; sublata tam laudabili & necessaria ordinatione Dei, quæ cernitur in cætibz hominum jure sociatis; prostituisse in prædam reliquorum omnium, partim innocentium, partim non tam nocentium, corpora, vitam, fortunas, libertatem, & quæcunque eodem cum vitâ pretio æstimari solent: Sæpè & ipsum respiciendi spatium & facultatem.

II. Si Christus publica pacis ac belli jura; quæ sunt omnium Rerumpub. fundamenta, seu directè sive per indirectum, subruere voluisset, non id fecisset in hoc præcepto, in quo agitur de privatis privatorum officiis in persequendo suo jure; neque ex occasione Legis de pænâ talionis in injuriis non capitalibus: hoc est, legis de ejusmodi pænâ, si ne qua facile retineri potest ordo & securitas Reipub.



Reipub. quæque magis ad satandam vindictam & iracundiam lætorum ; quam ad eorum vitæ & securitati consulendum ; pertinere videri potuit. Sed id fecisset aut cum de jure & obedientia summarum potestatum loquebatur ; aut sermone ad Magistratus converſo , aut expreſſe de militia agendo ; aut certe cum ejuſmodi Motis leges ſupplebat , quæ capitalium pœnarum metu homines in legum Politicarum obſequio continebant. Qualis fuit præcipuè lex de homicidio. Cujus pœnam eo loco quo legem hanc ſupplebat , commemoravit ; nec tamen ulla vel minima cenſuræ ſignificatione , ſed in ſermonis ſui contextu , damnavit. Iniquum igitur , ſimul & ineptum eſt , ſenſus tam vaſtos & immanes huic loco aſſingere ; quos ſubjectæ materiæ anguſtia capere non poſſeſt.

III. Si Chriſtus capitalia ſupplicia aut bella per hanc legem ſuſtulſiſſet ; præcipuas & fundamentales Reipub. Moſaicæ leges per eam abrogaffet. Atqui hoc non fecit , neque id ut faceret veniſſe ſe diſerte teſtatur eſt. Nam quamvis aliquas permittentium legum ; quoad privatorum duntaxat abuſum , non verò quoad juſ Magiſtratum , quod intactum reliquit , moderatus eſſet (ſi modo iſta legum ipſarum moderatio & non potius privatorum licentiæ cohibicio , ne legum permiſſione ad vitioſam animi libidinem abirentur vocanda eſt.) Tamen imperantium legum nullam ſolvit aut ſuſtulit. Quod & Socinus agnoſcit , dum ait pag. 115. *Potius Chriſtus præcipere ut Moſis leges ſervarentur , & ſimul tamen cavere præceptum ſui , ne aliqua fierent ; quæ illæ fieri permiſſerant ; modo id quod ipſa juberent rationem firmamque perpetuò maneret.* Tunc autem abrogiffet & irritam feciſſet legem imperantem , ſi cum dictum eſt à Moſe , *Qui autem occiderit obnoxius erit judicio* , puta capitali. (Tali enim judicio obnoxius erat ſub lege homicidii.) ſeu tacitè ſeu apertè conſtituiſſet , *Qui autem occiderit capitali ſupplicio ne fit obnoxius* ; nec enim licet malo reſiſtere ; & quia talis diligendus eſt , ideò neque occidi , neque credi poſſeſt. Atqui id Chriſtus non fecit , tametſi iſtam ipſam Moſis legem commemoraffet , imò ſuppleviſſet.

Intelligo me iſtis proximè præmiſſis rationibus , non tam Socini , quam eorum , à quibus ipſe diſſentit , deductiones oppugnare. Habemus enim illum conſiſtentem , in hoc Præcepto privatorum tantum , impotentiam , non Magiſtratum poteſtatem frænari. Quo magis mirari ſubit , unde ipſi venerit in mentem , ut id quod in Magiſtratum poteſtate Deus ſemper eſſe voluit , (hoc eſt bella & capitalia ſupplicia) nec uſquam è poteſtate eorum exemiſſe , oſtenditur ; ut , inquam , id ipſis quoque Magiſtratibus , ſi veri Chriſtiani eſſe velint , vetitum & illicitum eſſe ſtatuat. Aut enim ipſi ex alio aliquo Sacræ Scripturæ loco directè probandum eſt , Chriſtianis Magiſtratibus quoque iſtud juſ belli & pacis ademptum eſſe : aut conſiſtendum Magiſtratibus id quidem non ademptum , ideoque licitum ac permiſſum , ſolis autem privatis prohiberi eſſe. Prohibitum autem non id , de quo non quærimus eſſe , puta ne unquam privatis auſpiciis bella gerant ; ſed id , de quo quæſtio eſt , ne in iis gerendis Magiſtratu operam & miniſterium ſuum commodent. Quo alicubi ipſe Socinus inclinare videtur , quamvis ſibi non uſquequaque conſteſt.

Sed nos alibi opinionem iſtam refutabimus ; quæ in eo ipſo quod facere Magiſtratibus permittit ; morem gerere ſubditis Magiſtratu non permittit. Nunc ſatis eſt etiam contrà Socinum ipſum evincere , Magiſtratibus Chriſtianis bellandi & puniendi licentiam ſaltem hoc præcepto Chriſti non adimi.

Sed jam tempus eſt , cum ipſius Socini opinione

preſſius congregi. quam ſequentibus rationibus oppugnabimus.

Si ex mente adverſariorum in hoc Chriſti præcepto ea tantum Reſiſtentia prohibetur , quæ vindictam conjunctam habeat ; certe Propulſatio intolerabilis injuriæ , ſive per ſe , ſive per Magiſtratum fiat , etiam à privatis , nihil peccat contrà ejuſmodi præceptum. Ultio enim & redditio mali pro malo ; præſupponit præteritum & jam acceptum malum ; quod cum per ultionem reiſa auferri ac ſanari nequeat , ipſa ratio oſtendit vanam & vitioſam eſſe impotentis animi voluptatem , quam ex inutuo illato hominibus injuriſis malo concupiſcit. Longe aliter ſe res habet in propulſatione futuri & imminentis mali , præcipuè intolerabilis , de quo ſolo loquimur. Quod ſi per propulſationem amoveri poſſit , ipſa ratio oſtendit propulſationem ac deſenſionem ; non modo non eſſe vanam & vitioſam , ſed vehementer utilem ac neceſſariam. Non igitur ut Socinus pag. 266. & 267. ait *Multò plus eſt cum quis ad evitandum malum prior ipſe malum inferre ſtudet , quam cum quis malum pro malo reddit ;* quaſi illud gravius hoc levius eſſet delictum ; cum in illo , ſi de evitando graviori malo agatur , nihil eſſe poſſit culpæ aut vitii , in hoc animi impotentis culpa reperiatur.

V. Interdicti de non reſiſtendo malo hoc loco , eadem eſt ratio , quæ & reliquorum omnium , quæ hic interdiciuntur. Atqui omnia quæ in hoc cap. Matth. v. prohibentur , ea conditione prohibentur , niſi ea juſta & gravis cauſa aut neceſſitas excuſet. Talia ſunt , Ira in fratre , Exprobratio ei ſtultitiæ , repudiatio uxoris , Juranenta. Quæ ſane conditio & exceptio in ira quidem erga fratrem & repudiatione uxoris exornitur ; in exprobratione verò aut convitio ſtultitiæ & juramenti ſubintelligitur. Proinde & in ea quæ hic vetatur Reſiſtentia , ſubintelligenda eſt : ut quemadmodum , aliquando irarſci & exprobrare ſtultitiam , repudiare uxorem ; jurare contra generale Chriſti præceptum poſſumus ; quando juſta & gravis cauſa poſtulat ita reſiſtere quoque poſſimus , cum juſta & gravis neceſſitas requirit. Quod accidit in graviſſimis & intolerabilibus injuriis ; quibus niſi reſiſtamus maximo malo nos affici neceſſe eſt. Ac profeſſo liquido mentè ſuam explicuit Chriſtus , cum ejuſmodi exemplis interdictum iſtud iſtravit ; in quibus nulla juſta aut gravis cauſa vel neceſſitas eſſe poſſeſt , injuriis reſiſtendi.

Quæ enim juſta aut gravis cauſa vel neceſſitas eſſe poſſeſt ut quis colaphum infringenti , ſive injuriam repoiſendo , ſive cum ipſo pugnando , ſeipſum & alium in vitæ diſcrimen conjiciat : aut de tunicæ vel pallii poſſeſſione litigioſam contentionem ſuſcipiat ; aut brevem comiter monitrandæ vitæ laborem , cum periculo dimicationis detreſcet ? Certe non graviori in iſtis omnibus cauſa vel neceſſitate ad reſiſtendum compellimur ; quam ad eruendi pro eruto oculo talionem , hoc eſt , aut vindictæ deſiderio ; aut avaritiæ ſordibus ; aut diſſicilis ad officia genii atque ingenii moroſitate : & ſtriſtè nimium juſtis noſtri retentione. Quid ? quod ipſe Socinus nobis ad ejuſmodi explicationem ſuo exemplo prævit , dum pag. 145. , Indefinitæ enunciationis eodem modo reſtriſtæ inſigne ſpecimen edidit. Ait enim ex mente Racovienſium. *Hanc inter Moſem & Chriſtum differentiam eſſe , quod ille tantum perjuriam vetuerit , Chriſtus etiam juramenta.* Atque hinc ſequi colligit , *Sub lege omne juramentum , modo ſine perjurio , jurare licuiſſe ; ſub Evangelio verò etiam citrà perjurium jurare non licere.* Ubi huic indefinite enunciationi ipſe ſtatim limitationem hanc ſubjicit. *Sua ſponte ſcilicet , & ſine aliqua neceſſitate.* Atque addit hanc limitationis rationem , *Ut verba ipſius Chriſti indicant ; qui præceptum ſuum de non jurando voluntariis juramentis in lege permiſſis , maniſeſtè opponit.* Quid cauſæ eſt igitur , quominus exemplo ejus huic indefinite enunciationi , *Ne reſiſtite malo* addamus

addimus similem limitationem, puta *citra justam aut urgentem necessitatem* : addita eodem jure limitationis hujus ratione. Ut verba ipsius Christi indicant qui præceptum suum de non resistendo malo, persecutioni junxit de stricti juris nostri quod videlicet *sine ulla justa aut urgente necessitate persequamur, opponis* ? Quæ enim vera aut justa necessitas est persequendæ talionis in eruendo oculo, aut eveliendo adversarii dente præter satiandæ ultionis libidinem ? Idem Socinus alibi pag. 169. *Juramenta de rebus grævis, nec indignis in quibus Deus testis appellatur a Christo non irritari & Pauli Apostoli exemplum &c.* RES IPSA MONET, cum nulla causa sit, cur tunc Deum veritatem testem ac munditiei vindicem advocare non liceat, imò cur aliquando, non debeat. Quid igitur obstat, quominus & nos eodem exemplo inferamus. *Jura nostri persecutionem & retentionem in rebus grævis & dignæ curæ & sollicitudine nostra, qualis est vitæ, aut ea sine quibus vita non est vitalis Christum non vetare, non modo ipsa religionis ejus analogia omnis superstitionis expers ; sed RES IPSA MONET, cum nulla causa sit, cur in iis, jure nostro uti non possimus ; sine quibus aut vivere, aut commodè vivere non licet ; imò cur aliquando in iis persequendis, aut retinendis, jure nostro uti non debeamus.* Pariter in casu gravissimæ necessitatis, privatam vitæ aut publicam patriæ defensionem Christum non vetare ; non modo Religionis analogia sed ratio ac Res ipsa monet, cum nulla sit causa cur, aut privatim ne injustissimum latronem in incertum vitæ periculum ; quod ei à nobis vitam nostram propugnantibus, imminet, vocemus ; ipsi innocentes certissimam necem subire jubeamur ; aut in publico infœstium periculo ; seu delinquentium fontium ; sive impetentium hostium periculi ; & quidem non nostra sed ipsorum propriâ culpâ accersiti ; tam iniqua ratio habenda sit, ut illud huic postponatur.

Breviter ut hanc ratiocinationem concludamus, dicimus. Si vex omnino, in interdicto juramenti non obstat quominus hæc lex ad juramenta voluntaria & de rebus non adeò gravibus (vide Socin. pag. 170.) restringatur : multo minùs indefinita Christi ; de non resistendo malo locutio, ob stare potest, quominus Lex ista ad injurias, non adeò graves & quibus resisti nulla necessitas urget, (quales sunt omnes, quas Christus enumerat) restringenda sit.

VI. Satis inique Socinus contendit pag. 51. & 53. verba *Ne resistite malo* universè accipienda, cum & ipse eadem, quamvis non sine hallucinatione restringat ; & omnino ea restringi necessitas postulet. Nam & ipse Christus sæpe resistit Judæis, non modo verbis asperioribus objurgando sic meritos ; sed etiam facto & virtute suâ miraculâ restringendo conatus cum occidere volentium, antequam veniret hora ejus. Resistit & facto iisdem in templo argentaream aut mercimonia exercentibus. Furiosis, famulis, liberis, subditis nequam etiam violentia adhibita, resisti posse inviolato isto præcepto, Rati ipsa dicat. Resistit & Paulus Judæis, sub Felice præsidio militum non semel à seditione aut conjuratis protectus. Resistit non modo Judæis in judicio ; sed & Festo iniquo judici. Quod certè ipsi non licuisset ; si juris sui persecutio aut defensio per iudices in omnibus casibus esset prohibita. Quod quidam ex illis verbis de tunica & pallio, satis ineptè concludunt ; statuantes in omnibus injuriis ita de nostro jure decedendum esse, ut etiam in gravissimis & nobis maximè noxiis nulli Magistratus ope uti liceat. Alii verò longius progressi, etiam ultrà quam adversa pars velit, ipsius libidini gratificandum juxta verborum corticem contendunt. Quorum si utrumque aut alterutrum verum esset, frustra de Magistratu pronunciaret Apostolus cum esse Ministrum Dei nobis in bonum, Rom. XIII. 4. Nec licuisset Paulo de vita & salute sua cum Ju-

dæis judicio contendere, atque istam litem, Cæsarem appellando, protendere : sed tenebatur potius præsentissimum periculum subire & Festi decreto subiacere ; quam Christi de litibus præcipientis, præceptum violare. Ille vero jus & innocentiam suam asseruit ; nec modo ipse noluit vitam suam Judæis *καταδικάζειν* potius quam litem protrahere ; sed etiam factum Magistratum subalternum, non passus est vitam suam Judæis *καταδικάζειν* Act. XXV. 11. sed Magistratus superioris opem invocavit, dicens Nemo ne potest Judæis condonare, Cæsarem appello. Nec potuisset idem lites Christianis permittere 1. Cor. VI. cum modo inter Christianos deciderentur. Atque in ea parte Secinum & plerisque, paulò æquiores verborum istorum interpretes experimur ; quam in priori legis hujus parte, quæ de maxillæ cadendæ patientia agit. Atqui si interdictum litigandi de tunica, non omnes lites hoc est non omnem per Magistratum resistantiam prohibet ; cur interdictum de alapæ vindictâ, omnem omnino etiam in gravissimis injuriis, etiam in mortis aut mali morte tristioris periculo, tam per se quam per Magistratum resistantiam, denique omnem defensionem prohibeat ? Quam indignum & absurdum est in bonis fortunæ, seu in damnorum injuriis restrictionem Legis hujus admittere, in capitis autem atque vitæ periculo, eam non admittere ? Cur enim hic potius quam illic, patientiam nostram Deus periclitaretur ? Cur nobis opum ac fortunarum, quam vitæ ratio potior habenda sit ? *ὅχι ἡ ψυχὴ πλεονέκτης ἐστὶν τοῦ σώματος & ὁδύνας* ; Nonne anima potior est alimonia & corpus inducmento ?

At enim ne lites quidem permittuntur nisi ab omni vindictæ interventu immunes. Nihil nunc de veritate limitationis hujus disputo. Tantum illud urgeo etiam capitis ac vitæ defensionem posse dari aut absque omni prorsus ultione, aut si quid fortè vindictæ simile admixtum habeat ; totum id ex accidenti esse posse ; ut ab omni ultionis culpâ sit immunis ; quod supra satis ostendimus.

At enim ista hujus Præcepti pars, de fugiendis litibus exemplo Pauli litigantis, & expressa ejusdem permissione limitatur. Illa autem pars de corporis injuriis tolerandis ; nullo exemplo aut posteriori lege vel permissione restringitur. Qui sic loquuntur, aliquid dicerent ; si quod hic Christus priori lege prohibet, Paulus posteriori relaxasset. Nam & nobis similis latæ legis relaxatio esset ostendenda. Nunc cum Paulus id non faciat, quod ipsi non licuit ; sed tantum mentis Christi sit interpretes, ostendens qualis fuerit, cum hanc legem conderet ; jure optimo ex hac interpretatione Pauli in una parte hujus legis ; generalitatem præcepti, in altera parte restringimus, eâ æquitate, quæ analogiæ doctrinæ Christi est congrua. Scilicet ut, quemadmodum isthic non omnes lites prohibere Christus voluerit, quævis omnes prohibuisse cupiam videatur : ita hic non omnium injuriarum propulsationem vetare ; quanquam id ipsis fecisse videatur. Deinde ne nobis quidem in ista alapæ patientia defensionem præcepti hujus insigniret molliertia. Christus ipse percutienti, non modo alteram maxillam non præbuit ; sed factum ejus reprehendit, atque inculpavit. Paulus verò adeo acriter auctorem injuriæ objurgavit, ut verba ejus non abessent ab aliqua ultionis specie. Nec obstat quod aliquam in facto suo culpam ipse agnovit ; quam non in eo fuisse quod hominem injustum objurgaverit ; sed quod eum tunc ob muneris dignitatem tam acerbe objurgandum non esse, ignoraverit, satis diserte ostendit.

VII. In hac Lege Christi præcipiuntur nobis virtutes quæ persecutionem aut retentionem juris nostri quod

in proximum habere possumus, moderantur qualis est Minuetudo & clementia, benignitas atque ipsa quoque beneficentia, quæ postremo loco à Christo præcipitur. Atqui omnes istæ virtutes, intra limites extremorum suorum consistunt. Non possunt igitur hoc loco, illarum officia; ad alterutrum extremorum in infinitum protendi quin statim in vitium degenerat. Quomodo enim beneficentia & in adjuvandis proximis facilitas ex mente Christi non potest, nisi intra eos terminos concludi; ne beneficentia nostra nobis nimium noceant; ita & mansuetudo atque clementia, ne patientia nostra nos in intolerabilia mala induat. Aliud enim est mansuetum & clementem; aliud omnibus injuriis etiam perniciosissimis obnoxium esse; aliud nolle ob res exiguas litigare aut litigiosum non esse; aliud ab omnibus litibus superstitiosis abstinere; aliud prompto & obvio obsequio animos inimicorum placare, aut gratiam demereri; aliud imposita sibi onera & clivellas infelici dorso accipere ac portare; aliud beneficium, nec in amicorum necessitatibus difficilem esse; aliud prodigum ac nepotem & bonorum in indignos homines, dummodo aliquid petere aut mutuari audeant, dilapidatorem. Et mirum est profecto, quod in illo præcepto de juramentis animadvertimus, in huius quoque præcepti (de quo nunc agimus) quibusdam partibus adversarios nostros verba Christi mollire, & commodis restrictionibus temperare; cum verò ad illam legis huius partem ventum est, in qua dextre interpretanda longe plus momenti situm est, quia in prava ejus expositione privata & publica mortalius salus; & omnia pacis ac bellorum jura periclitantur; quasi sui oblitos, oculos ad meridianam lucem claudere; ne animadvertere possint, eandem omnino isthuc restrictionem adhibendam esse, quam alibi etiam in huius ipsius legis partibus adhibent. Sed apparet plerisque nescio quibus de Bello præjudiciis; longè ante imbutos, priusquam ad istius Præcepti explicationem accederent. Nam ego quidem, neminem ex iis fore arbitror, qui partem illam Legis huius Christi quæ beneficentiam concernit, non ad ea tantum beneficia restringat, quæ absque vitio in indignos profusione ac dilapidatione patrimonii dari debent. Partem etiam quæ lites concernit, quamvis non satis rectè intelligere videantur; tamen satis commodè ut superstitionem vitent explicare conantur. Atque ego sanè satis mirari nequeo Socinum in recuperandis quæ sua sunt, contra expressa verba Christi *Luc. vi. 30. Et ab eo qui auserit quæ tua sunt, ne reposcat*, vitandæ superstitionis ergò *et non per commodam explicationem*, mollire conari. In jure verò & lege fundamentali omnium Rerum pub. quæ duobus summi imperii requisitis, hoc est Pacis & belligladio, continentur: *Dei & juri* ne latum quidem unguem recedere velle. Sed non resistendum malo, sed diligendum inimicum ad nauseam inculcare. Quasi hæc verba, ut nos facimus, salvo & inconcussio jure naturæ, salvo & præposterè non inverso rectæ rationis usu; intactis societatis humanæ fundamentis æquè commodè, imò verò commodius longè explicari nequeant; quàm ea quæ dicto Lucæ loco explicare conatur. Vide pag. 271.

VIII. In hoc præcepto Mansuetudinis, in injuriis quæ nobis à proximis inferuntur, ferendis; talia nobis erga eos officia præscribi necesse est, quæ cum officiis Caritatis congruant; imò verò quæ de fonte caritatis deriventur. Neque ullo modo credibile est, cum Caritas Mansuetudine ac patientia imperfectior ac vilior aut faciliior virtus non sit, officia mansuetudinis aut patientiæ longè (ut arbitrantur quidam) perfectiora ac difficiliora; officiis Caritatis hoc loco præscribi. Atqui modum ac mensuram Caritatis ejus generis proximis (quales sunt homines in-

juriam inferentes) debitæ superiori capite demonstravimus; non posse insigniter excedere Caritatem nobismetipsis debitam; quæ vulgò ordinata appellatur. Neque igitur modus ac mensura Mansuetudinis & patientiæ erga eosdem proximos, eandem naturam nobis insitam & omnibus divinis humanisque legibus permissam Caritatem insigniter excedere potest. Quod fieret si intolerabiles injurias & ipsam mortem ab injustis hominibus pati potius; quàm illis; quando id per leges humanas licite fieri poterit, resistere teneremur. Proinde hic de intolerabilibus injuriis, quod & exempla ipsæ ostendunt, Christus loqui non potuit; neque certè locutus est.

Nam quod hoc loco objicitur. Nos quidem proximi causa, de Caritate erga nos ipsos nimium dimittere non teneri; sed Dei Christi quæ causa teneri; propter quos etiam odisse nosmetipsos debeamus; istud quidem verissimum est; sed hoc loco non nisi ineptissime objici potest. Nemo enim negat Dei Christi quæ causa id à nobis præstandum esse, si jam nobis ante consistat, Deum Christumque id à nobis exigere. Sed cum nos hoc loco id ipsum quæramus, utrum id Deus Christusque à nobis postulet; imò iam probaverimus non postulare; non potest absque facetissimo Circulo hæc instantia opponi. Etenim quæramus an hic à nobis Christus postulet, ut intolerabiles injurias patiamur potius; quàm resistamus proximis. Quia de proximis sermo est, quibus Caritatem debemus; ex qua in reliquis erga proximum virtutes tanquam ex fonte omnia officia derivantur & promanant; meritò ex istius Caritatis lege, ab ipso Deo Christoque præscripta, deducimus, non teneri nos in gratiam proximi tantum de jure nostro decedere; ut intolerabili malo afficiamur potius quàm ipsi resistamus; quando id jure facere possumus. Quod cum negare adversarius non possit; ait nos id non quidem proximi, sed Dei Christi quæ causa facere teneri. Nos verò id fatemur ultro, sed non alia conditione quàm si id à nobis Deus Christusque postulet. Instat adversarius & ait Deum Christumque à nobis id hoc loco postulare. Atqui primum id ipsum in questione fuit an id Deus & Christus hoc loco facere imperet. Deinde si adversarius negare non audet Caritatem in proximum, ab ipso Deo Christoque præscriptam, tantam à nobis in proximum indulgentiam non exigere; jam ipsi eo regredi integrum non est; unde egressi sumus. Neque enim de eo quæritur quid Deus Christusque quæ de causa facere potuerint; sed quid fecerint. Ergo si jam, quod nos ostendimus, constat Deum Christumque in caritate & officio erga proximum id oneris nobis planè non imposuisse; ut in proximi gratiam sumus adversus nosmetipsos aut nostros nimium immanissimi & crudeles; ineptè simul & intempestive id nobis oggeritur Deum nobis id oneris, non quidem proximi, sed sui gratia imposuisse. Intempestiva enim est quæstio, quærere cujus rei gratia nobis aliquid oneris imponatur, postquam ostensum est, id oneris nobis omnino non esse impositum. Non enim potuisset Deus per Christum Caritati & officio in proximum, eos limites statuere, quos superiori capite statuere ostendimus; si plus à nobis officii & indulgentiæ erga eum; quàm quod ibi ostensum est, quamvis sui causa requireret.

Possimus ista responsione adversus hanc instantiam esse contenti. Sed ut largiter de nostro jure decedamus, admittamus ultro hanc quæstionem & videamus unde adversarii probent, Deum atque Christum hoc loco imposuisse id oneris hominibus; ut, non quidem in gratiam proximi; sed in gratiam sui intolerabiles potius injurias patiantur; quàm ipsi cum legitime possint, resistant. Atque id primum jure deprecor, quia de facto, non de jure quæritur; ne



sefe atque nos onerent superfluo labore inquirendi ; quid & quantum Deo in homines liceat. Neque enim hic inter nos Status controversiæ est. Eandem ob causam illam quoque hinc questionem exulare æquum est ; quæ queri potest , quid ea in re à Deo Christoque vitam nobis æternam promittente , fieri æquum fuerit. Id enim posterius videbimus cum argumenta adversariorum ; non ex Sacris literis , sed ex rationis penu deprompta examinabimus. Id unum hoc loco nobis inquirendum est ; quid Deus Christusque re ipsa tegerit , non autem quid facere potuerit. Itaque ad hanc de Facto questionem testimonio non ratiocinatione opus est. Producant igitur si placet ; aliquod è Sacris libris testimonium ubi Deus aut Christus , atroces & intolerandas proximorum injurias , quas modo legitime repellere possimus , repelli vetuit. Nam patientia in persecutionibus , quia à Magistratibus excitantur , huc non pertinet , cum ejusmodi persecutiones legitime repelli non possint. Hoc loco certè de capitalibus injuriis , Christus neque loqui potuit , neque locutus est. Non potuit , quia verba sua extra subjectam Sermoni suo materiam protendere non potuit ; quæ materia non alia fuit , quàm abusus Mosaicæ legis , quæ de injuriarum non capitalium pœna atque talione loquebatur. Ideo neque ipse de alio injuriarum genere locutus esse deprehenditur ; quàm quæ non essent capitales. Quorum exempla ipsa per se mentem ejus evidenter explicant. Unde igitur istam injunctam nobis à Deo patientiæ in capitalibus injuriis necessitatem depromunt ? Nam hic quidem altissimum de iis silentium deprehendimus. Quod si uspiam alibi in Sacris libris testimonium ullum quod opinioni suæ velificetur , inveniant ; id suo loco , Dei auxilio , examinare non omitemus. Nunc satis est eos hoc loco effugio isto uti non posse. Nimirum quod Deus per Christum capitalibus proximorum injuriis , quas legitime repellere possimus , resistere in sui gratiam prohibuerit.

Nobis (quod non tenemur) probatu facilius foret : Deum id in sui gratiam prohibere non potuisse : quia credibile non est , ipsi injustorum & facinorosorum hominum effrænatam licentiam , quàm innocentium incolumitatem longè magis cordi fuisse : cum ipse in mundo homines per homines legitimæ justitiæ ordinatione gubernet. Quam ultrò contrariâ per Christum ordinatione tollere atque evertere , nihil aliud esset ; quam duas ordinationes sibi è diametro adversas , & quarum altera alteram destruat constitutere , quod absurdum est. Nam quia persecutiones , quarum capitales injurias , in gratiam Dei Christique omnino ferendas fateamur ex errore atque ignorantia Magistratum proficiuntur ; injuncta earum patientia , jus atque potestatem Magistratum à Deo ordinatorum non tollit sed potius confirmat , quia ipsis etiam errantibus , & injustè aliquid facientibus violententer non resistere imperat : Et sublato errore & ignorantia supremarum potestatum , patientia persecutionum una cum iis cessat : nec ulla in re amplius leges Christi , cum jure ac legibus Magistratum colliduntur. Sed si aliarum omnium injuriarum etiam gravissimarum patientia injuncta est , ita ut nunquam improbis hominibus , sive per se sive per Magistratum publicè aut privatim resistere liceat ; non modo usus omnis , sed jus atque potestas supremarum potestatum convellitur ; & inter leges Christi , atque ordinationes Dei , pugna irreconciliabilis constituitur , quod fanaticum & absurdum est.

Quod si adhuc insistent , Deum per Christum hoc loco non in gratiam hominum injustorum ; sed in gratiam eorum ipsorum , quibus hoc mansuetudinis specimen præscribitur , patientiam eorum protendere ; ultra id , quod vi caritatis proximi debeant ; hoc ipsum ut probent postulamus. Et eâ quidem facilitate atque æquitate , ut ipsos non

necessario labore sublevemus. Permittimus enim id tantum probari ; istam patientiam fidelium à Deo per Christum eo usque protendi. De hinc aut loco hujus protensionis aut in cujus gratiam fiat ; non laborabimus ; facile concessum ut in cujuscuque ipsi voluerint gratiam facta intelligatur.

Et ne sibi inexpectata Responsione , ad locum communem de glorioso fidei ac patientiæ specimen , jactando , aditum præclusum moleste ferant , avertamus , si placet , quid de isto specimen asserant. Adjunt in eo potissimum fidei & patientiæ nostræ specimen elucescere ; quando & omnem defensionem nostram omittimus præi deponentis Dei fiduciâ ; & injurias omnes omnino etiam gravissimas licet legitime amoliri possimus , amoliri volumus , ut tanto gloriosior patientia nostra appareat. Intelligo nos in eum disputandi certamen pertrahi , qui nos à proposito S. scripturæ loci examine ; ad aliarum rationum velitationem abducatur ; cui infra competentior locus parebit. Tamen & hic brevi responsione defungemur. Primum igitur verba eorum , non hoc dicunt , quod probandum erat , sed aliud , quod etiam si nos concederemus , tamen id quod postularum erat , nondum probatum est. Innumera enim sunt in quibus fidei & patientiæ nostræ specimen , elucescere posset , quæ tamen à Deo nobis injuncta non sunt. Quædam autem eorum talia sunt ; ut primâ fronte si verborum Christi corticem spectemus nobis injuncta esse videantur ; nec tamen ex mente Christi verè injuncta sunt. Qualia sunt Oculum sibi eruere , pedem amputare , maxillam alteram percutienti præbere , & si qua sunt similia ; quæ nemo sanus re ipsa & propriè loquendo nobis injuncta dixerit. Deinde quod ad fidem attinet , extremum ejus quod in tentatione Dei cernitur nobis cavendum est ; in quod plerumque fides degenerat ; quando cum ordinariis quæ Deus præbet mediis , nos servare possimus , extra ordinem miraculosa auxilia expectamus. Quod ad patientiam ; in ea quicquid ultra præscriptum nobis officium , toleramus ; nostro periculo toleramus ; nec ejus rei gloriam aut mercedem à Deo certo sperare possumus , quam non requisivit de manibus nostris.

At enim prætendent , quod fidei & patientiæ nostræ exercitium in eo Deus esse voluerit ; quod ultra debemus Caritatis proximo præstare jubemur. Sed hæc pura pura conjectura est ; nec recipi potest nisi planis testimoniis aut solidis rationibus probetur. Quinimo istud de Exercitio per impolita æquo graviora onera somnium , vel hac ratione refellitur , quod exercitia ante verum ac serium certamen adhiberi soleant ; ut vires nostras præparent. Sic Romani olim ad palum armorum exercentes certamina duplo majori onere corpora gravabant , ut postea in verò certamine tantò agilius pugnant. Nunc autem sub Evangelio verum ac serium spiritualis militiæ certamen certamus. Quid igitur opus est , superfluo & non debito proximis Caritatis & indulgentiæ onere gravari patientiam nostram , si post hoc certamen nulla alia pugna superest , cui per exercitium vires nostras præparemus ?

Sed nos hucusque , supra debitum , satis ostendimus quàm falsa sint , quæ adversarii ex verbis istis deducunt.

Reliquum est , ut quod promissimus , verba ista ab illis non satis rectè intellecta , eorumque ex mente nostrâ veriorum sensum demonstramus. Quamvis enim non multum in eo errent ; quod hoc loco Christum ejusmodi Resistentiam prohibere , quæ vindictam spectet , statuunt : (nisi quod in eo gravius hallucinantur , quod putent istam resistentiam illico violentam ac veritatem esse , si ei vindicta quoquomodo adjuncta sit , licet à resistentibus per se ac primario non spectetur ; quod falsum esse supra ostendimus)

Vvvv ;

Tamen

Tamen hæc explicatio Legis, ipsa Lege angustior est. Etto enim vindictam hoc loco Christus prohibeat, puta, vitiosam & illicitam. At certe neque præcipue, neque solam. Nam quemadmodum Legis de talione rigor, cuius occasione Christus legem suam fert, non modo ultioni indulgentem talionem; sed summi quoque atque stricti juris austeritatem in se continebat. Ita Christus non solam hoc loco vindictam prohibet; sed omnem stricti ac summi juris (quod merito injuria dici solet) persecutionem aut retentionem. Pater id ex multis hujus Legis partibus, quæ ad vindictam aut ægrè, aut nullo modo referri possunt. Quale est præceptum de addendo tunicæ pallio potius quam litigetur: etiam de itinere unius miliaris in gratiam postulantis suscipiendo: sed præcipue de indulgendo petitionibus eorum qui beneficium aliquod a nobis accipere aut etiam extorquere volunt. Nam rationes adversariorum quibus ostendunt Christum in his quoque quæ jam produximus, vindictæ periculum præcipue solum, respicere; nobis non satisfaciant; quia verba Christi sine ulla necessitate à proprio & impliciti sensu, detorqueant ad coactum & violentum; & sunt meræ conjecturæ. Præterea quia ex eorum explicatione necessariò sequitur id, quod falsissimum est: videlicet si vindictæ periculum absit, præceptis istis Christi nos non obligari. Quamvis enim ultionis metus absit; tamen nos, aut ne alteram alapam accipiamus pugnare; aut de tunicæ possessione, quia leve ac reparabile damnum est, judicio contendere non decet; neque quia levis labor est deductionem viatoris per mille aut ultra, passus, detestare. Idem de petitionum indulgentia, aut mutui dandi facilitate intelligendum est: quibus in rebus, etiam si injuriarum ac vindictæ pericula absint, difficiles nos esse prohibent, laudatissima hominum liberalium & officiorum instituta & exempla. Quicquid enim honestum; quicquid pulchrum & amabile, quicquid in societate mortalium, animos eorum quibuscum vivimus demereri potest, sectari iusti sumus.

Neque id verba Christi volunt; ut tunicæ addamus pallium; potius quam usurpatorem tunicæ ulciscamur; sed potius quam cum eo judicio contendamus. Neque enim in causis civilibus, ubi agitur de possessione controversa rei leviusculæ; qualis est tunica; pœna in temere litigantem decernitur, sed tantum lis secundum eum, qui potius aut verum jus habet deceditur. Controversam autem facit rem, quicumque de eâ judicio contendere audeat. Non igitur litigationis de tunica necessarium consequens est ultio; ideoque hæc per illam à Christo designari non potuit. Proinde non idcirco Christus de tunica in judicio contendendi vetat, ut periculum ultionis de usurpatore sumendæ, evitetur, quod nullum est. Sed ut in levioribus rebus de nostro jure decedamus; atque ut litigandi occasiones, quantum in nobis est, pacem cum omnibus colentes, effugiamus. Neque hoc loco Mansuetudinem in remittenda vindictâ, quod alibi facit, sed facilitate de suo jure dimittendi docet. Ratio hujus explicationis vel hæc evidenter cerni potest; quod Christi verba non ad Actionem qui plerumque in gratiam ultionis actionem pro acceptâ injuriâ intentat: sed ad Reum, cui non actio injuriarum, sed actio in rem, intentatur, pertinent; nec de ultione illatâ alicui injuriæ, sed de possessione rei in controversiam adductæ, agunt; quam nos Christus tanti æstimare vetat, ut ob eam periculum litigandi suscipiamus. Ergo etiam si sine ultione & pœna adversario infligendâ possumus cum eo de re nostra in judicio contendere: tamen si res sit non magni momenti; ut non sit gravis causa, quæ nos ad litigandum cogat; præstat levius damnum pati; quam ob levem causam litigare. Hinc patet,

etiam si concedatur Christum in hac Lege etiam de resistentiâ vindictam per se ac primariò spectante agere: tamen neque de illa solâ; neque præcipue aut potissimum agere. Nam in primo tantum hujus legis de alapæ patientia præcepto, vindictæ quoque abstinentiam, ac ne in hoc quidem solam, ut postea ostendemus, respicere, utcumque videri potest. In reliquis autem tribus aut quatuor; tantum benignam de jure suo decessionem, propter bonum pacis, qualis est cum quis levius damnum aut leviolem laborem non tanti facit; quanti bonum pacis; aut cum facilitate liberalitatis, vel mutui commodatione eandem pacem aut etiam amicitiam hominum redimit. Quæ quidem tam facilis in commemoratis à Christo rebus, juris sui dimissio planè contraria est, illi rigidæ summi juris retentioni; quæ in exigenda post acceptas injurias pœnâ talionis cernebatur. Ideoque jure à Christo ipsi opponi potuit. Imò verò quanto plus est suo damno, labore aut sumptu; aut commodatæ rei periculo cuiuspiam utilitatem aliquam asserre; quàm colaphum pro colapho non reddere; tantò magis contraria sunt officia in posterioribus legis hujus partibus à Christo imperata, illi rigidæ quæ sub Lege permittebatur, talionis exactioni; quam fuit illa in priori injuncta à vindicta abstinentia: Ita ut partium hujus legis connexio & coherrentia simulque oppositio cum suo antitheto, in nostra, quàm in vulgata explicatione longe clarius elucescat. Imò verò, vi atque efficacis orationis Christi; quæ hoc loco in figuratum aut hyperbolicum dicendi genus efferbuit, magis quadrat hæc oppositio, quæ à minus contrariis ad magis contraria procedit, nec sensim (in aliud subiectæ materiæ genus migrando) tepescit, sed illud quod semel capit constanter urgendo, fortius subinde atque enixius persequitur. Major enim & evidentior necessitas incumbit ei, qui suo damno, labore, aut sumptu atque periculo, proximo prodesse jubetur; ne rigidum jus suum erga eum persequatur aut retineat, quàm ei qui duntaxat iubetur ne illi; seu vindictam pro injuriâ exigendo sive pugnando noceat. Quinetiam adhuc plus de suo jure decedere videtur, qui ultro ad solam petitionem proximi sumptum facit aut damni periculum subit, quàm qui litigii metu damnum patitur, aut Coactionis necessitate proximi causa iter facit. Denique ad concludendum quod de summo jure nostro erga proximum decedere debeamus, firmior illatio est, ab officio benefaciendum cum suo damno aut detrimento: quàm ab officio non malefaciendi & non ulciscendi, quo etiam sine ullo nostro detrimento defungi possumus, in iis rebus quas Christus commemorat. Nam si quis dicat majorem ac difficiliorem esse patientiam in eo qui injuriam aliquam, puta perpercionem cœcæ maxillæ, non vindicat; quàm in eo, qui leve damnum; aut levem laborem fert; ne litiget aut altercetur; aut qui in liberalitate vel mutuo difficilis non est: huic animadvertendum est, si ad propositum Christi respiciamus quod erat, præcipere nobis ut nostri juris nimium retinentes non simus; sed de eo sæpe ultro ac libenter decedamus: plus de suo jure decedere eum; qui futurum damnum aut laborem, aut sumptum aut jacturæ alicujus periculum; breviter futuram injuriam quàm adhuc evitare possit, propter bonum Pacis, non evitat, quàm eum qui præteritam injuriam, quæ quia jam facta est, infecta fieri nequit, fero jam ac non necessario ad consulendum sibi remedio, non ulciscitur. Quamvis enim accepta jam injuria ac præterita perpercio, per se ipsa considerata, gravior esset; quàm levis jactura molestia aut impensâ: tamen voluntaria nondum acceptæ sed futuræ ideoque evitabilis injuriæ perpetiendæ facilitas; tantò plus continet decessionis de suo jure,

jure, quàm semicasta præteritæ injuriæ, quæ jam ut sic loquar, inevitabilis est, vindicandæ dimissio: quanto plus est de suo æquo jure; quàm de summo atque stricto decedere. Qui enim jam acceptas injurias non ulciscitur, sed remittit; de summo ac stricto jure suo; qui futuras ultro propter bonum pacis subit; de æquo jure suo decedit.

Hinc facile intelligi potest, verborum Christi legis Mollicæ abusus oppositorum hunc esse sensum. Adeo nunquam summo ac stricto jure erga proximum, quod in vindicta fieri solet; utendum esse: ut sæpè etiam de æquo jure suo in gratiam ejus decedendum sit, quod in allatis exemplis, quæ plures Legis ab ipso lita partes constituunt, (in quibus jam de ipsa vindicta directè loqui vix videtur) evidenter ostendit; quæ certe firmissima atque efficax illatio est.

Antequam alterius progrediamur, vim atque energiam verborum Christi; quæ extraordinario quodam loquendi modo, prolata sunt; nec simplicem sensum habere possunt considerabimus. Quamvis enim Christus videatur velle, ut post illatam priorem injuriam; ultro ac sine necessitate, novam nec ab inferente intentatam injuriam iterum nobis accersamus: Tamen & ratio ipsa, & suprà memorata Christi ipsius & Pauli exempla; mentem Christi & verborum sententiam, aliter explicandam evincunt; quod & adversarios omnes, quicumque illi fuerint, fassuros arbitror.

Videntur igitur hæc verba eodem loquendi modo prolata; quo dictum est suprà eodem capite. v. 29. & 30. *Si oculus dexter scandalizat te, erue ipsum & abijce; si manus dextra, amputa eam & abijce &c.* Ubi Christus per hoc præceptum non id efficere vult; ut homines sibi oculos eruant, aut manus amputent; sed ad majorem illationis evidentiam ostendendam; supposita impossibili, sed conditionata hypothesi, quod nos corporea ista membra scandalizent illa in eo casu potius eruenda vel amputanda, ait, quàm damnationis æternæ pœnam subeundam. Quasi quis dicat, Si subucula tua conscia oculi consili fuerit, ipsam exure; ne secretum emanet in publicum. Non quod unquam hoc fieri possit; sed ad augendam emphasim præcepti; quæ in eo est, quod vel absurda quoque & inconvenientia potius facienda sint; quàm committendum id quod interdicitur. Eodem modo hæc verba Christi, Si quis te percusserit in dextram maxillam; præbe ei alteram; præsupponunt impossibilem sed conditionatam hypothesin; quasi aut percussæ dextere maxillæ ultionem; aut potius pugnam & certamen aliter evitare nequeamus, nisi ultro ac sine ulla necessitate alteram percutiendam præbeamus. Quod nullo modo contingere potest, sed si aliqua ratione contingere posset; præstare id facere quod absurdum & rationi inconveniens videtur; quàm ultionem veritatem persequi, aut potius malo futuro per pugnam resistere. Non igitur in verbis istis Christi, voluntaria & sine ulla necessitate suscepta novæ injuriæ permissio præcipitur; sed aut veteris ultio; aut potius pugna prohibetur; eâ severitate; ut potius id, quod propter falsitatem conditionatæ hypotheseos, absurdum & rationi est adversum (ideoque non absolute ac simpliciter, sed conditionatè imperatum est) faciamus; quàm id quod nobis prohibetur committamus. Idem de addendo tunicæ pallio ac cæteris similibus judicandum est. Neque enim tunicam solam inique poscente adversario; ultro ac sine necessitate urgente, pallium quoque adjicere jubemur, ne litigemus: sed supposita conditione, si forte aliter malum litigii effugere non possimus, quàm adjecto pallio. Quæ hypothesi ideo falsa est, ac proinde præceptum quoque absolute ac simpliciter imperatum censeri non debet, quia Christus de

adversario tunicam solam poscente loquitur; cui idcirco solius tunicæ concessione satisfieri potest, ne litigare necesse sit. Hinc sequitur, nihil in istis verbis à Christo, simpliciter & absolute, hoc est, verè præcipi; quod rationi adversum & inconveniens sit; neque magis nos ista, de quibus loquimur, conditionata præcepta obligare, quàm conditionatam de eruendo oculo & amputandâ manu, præceptionem.

Hæc idcirco fusius, & fortasse superflua diligentia, examinavimus, ne quis nobis ex figura & improprietate verborum, fucum faciat; & præe dat, ea quoque à Christo verè, simpliciter & absolute præcipi, quæ rationi repugnant.

Sed de verborum cortice, satis differuimus. Quorum cum mens atque scopus eò tendat, ut nos, non modo in ulciscendis, sed etiam in perpetiendis sine vetita resistantia, injuriis, atque etiam damnis, & in suscipiendis, proximi causa, laboribus aut molestiis, atque aliis omnibus erga eum officiis; de nostro jure, præcipue verò summo atque stricto, decedere doceant; videndum est, utrum hoc dimittendi de suo jure officium, ad omnes omnino casus porrigatur; an verò certis quibusdam limitibus circumscribatur.

Atque ad omnes omnino casus porrigi, rationi repugnat. Nam si in omnibus omnino occasionibus de nostro jure decedere tenemur, sublato usu juris, etiam jus omnes tolletur; cum tamen etiam sanctissimos viros in multis suo jure usos videamus.

Certis igitur quibusdam terminis limitanda est, ista sui juris dimissio. Et adversarii quidem nostri hanc ipsi limitem ponunt, ut ad eam toties obstricti simus, quoties vindictæ periculum aut occasio occurrit. Vindictæ autem in propriis injuriis, non in alienis, aut potius privatim, non publicè sumendæ aut exigendæ. Id enim ex mente adversariorum adjiciendum est; qui Magistratui permittunt ex officio publici muneris, alienas injurias vindicare. Verum hanc limitationem vix ad primam Legis hujus partem pertinere supra ostendimus. Videmus autem hoc loco à Christo, dimissionem juris sui imperari; etiam in multis aliis casibus, in quibus vindictæ locus non est.

Quærenda est igitur alia limitatio; toti huic Christi Legi competens & adæquata. Quæ vix alia dari potest; quàm ut nos ad decessionem de jure nostro teneri censeamus; quoties iusta & gravis causa; aut necessitas abest, ejus retinendi. Quod ut apertius liquere possit, videat Lector, quæ suprà eodem capite in Ratione quinta disputavimus.

Atque hæc limitatio etiam Restrictionem adversariorum in se continet. Nulla enim iusta & gravis causa; multò minùs necessitas esse potest; vitiosæ ac vitæ ultionis persequendæ. Possit enim aliquas dari ultiones non vitiosas, ut eas quæ fiunt à Magistratu, jam dictum est. De qua ultionum distinctione, dabitur infra differendi locus, ubi argumentum adversariorum, ab ipso Ultionis interdicto sumptum, examinabimus. Nunc paucis dixisse sufficiat, cum in vitiosa vindicta semper sit summi ac stricti juris sui, quod in alium ex delicto ejus habeas, persecutio; nullam satis iustam aut gravem causam aut necessitatem Christianis hominibus esse posse, summi istius juris sui persequendi: imò vero maximam causam & necessitatem ipsis incumbere, ejus dimittendi, nisi velint, ut Deus quoque de summo jure, quod in eos ex delictis eorum habet, nihil dimittat.

Sed præter Restrictionem adversariorum, nostra limitatio continet in se verissimam circumscriptionem omnium casuum, in quibus de nostro etiam æquo jure (quo aliàs ordinariè uti Deus non prohibet) decedere tenemur. Nam & in levi injuriâ, qualis est

teratò accipiendæ alapæ metus, ut pugnemus; & in levi damno, quale est tunica; ut litigemus; & in levi molestiâ, quale est iter unius miliaris, ut altercemur; & in occasione liberalitatis aut mutuò dandi; ut sumas deparci Euctiones, difficiles atque inotiosiores, nulla nos iusta & gravis causa; nulla necessitas urget. Ideò in his omnibus à retentione juris nostri abstinendum est. Dispar & longè alia est ratio, si damnum æquo gravius subeundum; si nimius labor aut molestia suscipienda; si nimii sumptus & jacturæ faciendæ sint. Tunc enim quantò graviora incommoda occurrent; tantò justior & gravior causa; & si nimium gravia ac periculosa sint, etiam necessitas retinendi juris nostri interveniet. Ideò verba Christi intrâ leviorum injuriarum aut incommodarum species & exempla consistunt; quia hæc præcepta ad graviores injurias aut incommoda non pertinent: Nec ad eas trahi possunt repugnante inprimis Ratione; quæ non modo nullam causam animadvertere potest, cur in iis rebus uti nostro jure prohibeamur; in quibus nos iusta & gravis causa & multò magis necessitas urget; ne de eo decedamus; sed etiam innumeris absurdis & incommodis, quæ ex adversa opinione promanant; offenditur ac percellitur. Unde jure optimo concluditur, cum verba Christi de ejusmodi tantum dimissione juris nostri loqui necesse sit; in qua iusta & gravis causa vel necessitas nos non urget, ut illud recineamus: eum præcepta sua ad æquo graviores injurias & incommoda protendere, non potuisse. Quod ipsum cum neque fecisse quoque illum videamus; quippe qui ad leviores duntaxat injurias & incommoda, præcepta hoc loco sua, assentiente rectâ Ratione, restrinxerit, nullo jure adversarii ea præcepta ad æquo graviores injurias, & magis noxia vel periculosa; tantoque minùs perniciosa incommoda, repugnante sana ratione, trahere ac detorquere laborant.

Nam quod quis objiciat, verba ipsa Christi Rationi manifestè oblectari, nihil est; cum suprâ probaverimus, nihil in iis verè præcipi, atque nobis injungi, quod Rationi ullo modo repugnet.

Manifestum igitur est, quod & verba ipsa Christi in opposita verbis ex Lege Moysi allegatis antithesi indicant, subjectam eorum materiam hoc loco, non esse Vindictam; (quamvis eam hinc penitus excludi Cause nostræ non interfit, qui eam alibi ex professo prohibitam, & hic quoque, sed per consequentiam magis & illationem, quam per ipsa opposita verbis è Lege petitis verba, veritatem libenter fatemur.) sed Resistentiam; neque eam omnem, sed quæ cum vitiosa juris nostri persecutione aut retinentiâ conjuncta sit. Resistentiam autem tam per viam Facti, ut loquuntur, quam per viam juris. Nam in præcepta alapæ patientiâ, non tam nobis repositio alapæ; quàm resistentiâ quæ fit facto ipso iis, à quibus post unam alapam inflicta; alteram metuimus, hoc est, pugna prohibetur; quæ certe magis propriè per Resistentiâ; quam vindictâ intelligitur. (quid autem opus est improprie vocem accipere, cum propriè sumi possit.) Quam omittere Christus jubet eo majori æquitate, quod & Leges humanæ privata istiusmodi & Cyclopica jurgia ac certamina prohibeant; è quibus cædes, duella, & infinita mala nasci solent. Porro in tunicæ damno itidem non vindictam; sed resistentiâ, quæ fit usurpatori tunicæ, per viam juris, prohibet. Rursus in angariatione, Renitentiam per viam Facti, quæ fit Cogentibus ad comitatum itineris, vetat. Tandem resistentiâ ac repulsam donum aut mutuam petentibus interdicit. Ita ut hæc omnia Legis hujus membra, solam Resistentiâ futuri, sine vindictâ præteriti mali, (quam alioqui alibi clarissimè prohibitam fatemur) respicere possint, & ut ego arbitror, respiciant. Nam si quis

illud urgeat quia in Lege Talionis; cujus abusum hominibus privatis Christus interdicere voluit; odiosissima & menti Christi adversissima fuit, illa vindictæ acerbitas, quæ summi juris persecutionem continebat; non esse verisimile Christum occasione hujus Legis nihil de vindictâ locutum: Respondebimus, cum Christus verba sua huic Legi ita opponat; ut eum, aliquantò plus quam illa permitteret, vetare in animo habuisse appareat; quod ex ipso eorum contextu satis liquet; non modo necesse non fuisse, ut in antithesi sua de vindictâ loqueretur, sed etiam vix potuisse emphasin interdicti sui (quod vindictam quidem etiam, sed per consequentiam vetabat) exprimere, si in sua antithesi, de vindictâ locutus fuisset. Longe etenim efficacius vindictam præteriti mali prohibebat; cum Resistentiâ futuri prohiberet; quàm si tantum id vetasset; quod Lex illa permittebat. Præterea longè efficacius persecutionem summi juris in vindicandis injuriis, prohibebat: cum retinentiam æqui juris in obstitendo injuriis, prohiberet; quàm si tantum Retinentiam summi juris prohibuisset.

Atque hæc de sensu verborum in genere dicta sunt; qui ut melius pateat, quasdam partes hujus legis in specie attingemus. Primum igitur quod attinet alapæ patientiam, gravissimam causam Christus habuit prohibendi non modo vindictam seu dudum præteritæ, seu recens patratæ hujus contumeliæ, quæ fit facto ipso; sed & ipsam violentam resistentiâ ei, dum in præsentem infertur; quia hæc utraque suscipi nequit, tum absque extandescens animi impotentia in barbaro indecoræ & non necessariæ pugne certamine; tum absque periculo vitæ utriusque partis. Præstat autem levem injuriam patienter ferre, quàm semetipsum simul & proximum in ejusmodi periculum conjicere; quorum alterum prudentiæ; alterum repugnat Charitati. Sed non perinde liquet; quid post acceptam ejusmodi injuriam per viam juris Christus fieri permittat; aut prohibeat; Præcipue in eo casu dum quis non id querit, ut ultionem satiet; quod neque hic permittitur, & alibi sæpius vetatur, sed ut sibi in posterum consulat; atque licentiam hominum à minoribus injuriis ad graviores paulatim serpentem, fræno aliquo legum reprimat atque coercet. Neque enim in hac prima parte Legis, Christus de resistentiâ Juris loqui videtur, quod facit in secundâ; sed de resistentiâ facti. Quamvis autem utriusque præcepti, quod ad vindictam attinet; par atque eadem ratio esse videatur; tamen justior & gravior causa urgere videtur; ut violentiis hominum, etiam in levioribus injuriis, quàm iniquitati in levibus damnis per viam Juris resistatur; dummodò is qui resistit ab omni vindictæ impotentia sit immunis. Nisi quod istud ipsum, in levioribus injuriis, quoquomodo persequendis; vix accidere possit, cum nulla tunc gravior necessitas animum læsi stimulare possit, ad propulsandum intolerabile malum; quæ illam vindictæ cupiditatem ex animo ejus excludat; aut pœnam lædenti accusati excuset, (quod fit in gravioribus injuriis), sed quicquid tunc ab accusante contra eum qui læsit, suscipitur, directe in gratiam solius vindictæ suscipi videatur. Ita ut, præter in ejusmodi levioribus injuriis, ubi de securitate vitæ aut Status non agitur; ab omni prorsus vindictæ specie abstinere, quod, etiam in impænitentibus Christiana generositas, in pœnitentibus autem ac deprecantibus culpam sanctissimi officii necessitas exigit.

Deinde quod attinet ad secundam Legis partem, quæ litigari de tunica vetat, falsò ex hoc præcepto colligitur, omnes omnino lites prohiberi; quod præter Apostoli permissionem 1. Cor. vi, exemplum ipsius litigantis & ad Cæsarem provocantis ostendit.

Nam



Nam provocatio licet non sit accusatio ; est tamen litigatio & litigationis continuatio. Nec minus ea quæ fit excipiendi forum ; quàm quæ fit ab injusto decreto & Judice ad superiorem judicem. Christus autem dum de tunica contendit judicio verat ; non accusationem tantum sed litigationem quoque prohibet nec Actorem duntaxat (quod antea ostendimus) sed Reum quoque à lite forensi absterret. Quocirca maxime ad id ipsum de quo Christus loquitur pertinet exemplum Pauli ostendens non omnem litem à Christo prohiberi , sed de rebus duntaxat facile recuperabilibus. Si quis enim Paulò de tunica litem movisset , dubio procul omni maluisset is , non tunicæ modo sed & pallii quoque jactura , moram illam ac tempus redimere , quod forensi judicio impendendum erat ; ut prædicando Evangelio melius collocaretur. Idem in injuriis sibi contra jus civitatis Romanæ illatis , quamvis dignitatis ac juris sui non oblitus de eo tamen facillè decessit. At ubi de vitâ periclitandum fuit innocenti ; satis pro Libertate ait : Nemo potest me illis donare ; Cæsarem apello. Ubi quoque notandum Paulum , præfensisse , injustam futuram fuisse Felli sententiam , quam idèò declinat , ne vitæ ipsius jacturâ Judæis gratificari posset. Sed de eo inter nos atque Socinum facilius convenit ; qui & ipse lites permittas censet : verum non aliâ conditione ; nisi periculum omne ablit ; pænæ adversæ parti , sive pro delicto , sive pro lite temere susceptæ , insignendæ. In quo ab eo plurimum dissentimus. Cum enim Christus in hac secunda Legis parte , quæ lites vetare videtur , non illius de cessionis de nostro summo jure quod in vindicta exigitur sed perfectioris decessionis de æquo jure nostro , quod in tuenda rerum nostrarum possessione retinetur , rationem habeat ; multoque magis cum pænâ à vindicta sejuncta esse possit ; falsum est , non posse nos bona nostra repetere à malæ fidei possessoribus ; aut ab injultis usurpatoribus si periculum sit , ne cum recuperatione rerum nostrarum , aliqua pænâ in usurpatores statuatur ; nisi forte sit nimium gravis ; & longè bonum istud quod carimus ; gravitate sua præponderans. Nam id caritatis officio adversum esset. Sed satis est , si nos non animo ulciscendi , bona nostra judicio repetamus ; & si bona ista ejusmodi sint , ut non levi causâ impulsî , ad litigandum , descendamus : nec pænâ quæ fontes manet Christianæ clementiæ fines transgrediatur. Nam in ultione quidem , ut supra quoque innuimus duo consideranda sunt ; ipsum illud , quod Scholastici vocant Formale ultionis ; quod est animus ulciscendi desiderio ardens ; & ejusdem , quod dicitur Materiale hoc est Malum pænæ aut castigacionis. Quorum illud propriè vindicta ; hoc , pænâ dicitur. Quæ adeo sunt disparata ; ut possit esse vindicta ; absque pænâ & pænâ absque vindicta. Christus autem qui in interdicto ultionis nostros tantum animos sanat & excolit ; Magistratus autem officium *in pænâ exigendâ* non impedit , imo confirmat ; non id intendit , ut injuriæ facienti impune sit , sed ne nos ulciscendi affectus in transversum abripiat. Si igitur nos gravem causam litigandi habeamus , res per injuriam ablatas repetere jure possumus etiam cum pænâ aut detrimento auferentis (quæ pænâ per accidens tunc susceptæ liti intervenit) dum ista pænâ à nobis per impotentiam animi non exigatur , quod Mansuetudini , aut non sit adversario nostro nimium noxia & cum crudelitate conjuncta quod Caritati repugnat.

Atque id non in damnis tantum ; sed in omni graviorum injuriarum genere valere existimamus. Nam quamvis accusare anitro ulciscendi , ad exsatiandum vindictæ desiderium , non concedatur : ac accusare eo sine licet , ut tibi de securitate prospicias , licet aliqua pænâ accusationem consequatur , dum sit moderatâ.

Sed si , absque strepitu juris , tibi satis cautum esse in posterum potest condonanda potius quàm persequenda injuria est. Quo & Socinus inclinare videtur dum ait pag. 276. & 277. *Potest fieri ut quis alterius iniquitatem ad Magistratum deferat ; & tamen nullam interim vindictam exspectat , Nisi quod addit , Nullumque ipsi periculum creet.* quod si de gravioris mali periculo intelligit , nos assentientes habet. Levioris periculi rationem nullam habendam censemus : dum sola vindicta non spectetur.

## CAP. VI.

*Tertium contra Pacis & belli jura testimonium , ex præcepto Apostoli de Non reddendo malo , nec ulciscendâ privatis injuriis Rom. XII.*  
17. *sumptum refellitur.*

**H**Ujus quam modo examinavimus adversariorum Rationis appendix quædam superest : quam tamen peculiaris argumenti loco , in hoc capite expendemus.

Rom. XII. 17. *Nemini malum pro malo reddite , procurate honesta in omnium conspectu , si fieri potest , quantum in vobis est , cum omnibus hominibus in pace viventes. Non vosmetipsos ulciscetes , dilecti , sed date locum Iræ. Scriptum est enim. Meum est ulcisci , ego rependam , dicit Dominus. Itaque si esuritis inimicum tuum , ciba eum ; si sitis , da ei potum. Hoc enim si feceris , carbonem ignis coacerabis in caput ejus. Ne vincitor à malo sed vince bono , malum.*

His verbis ultionem prohiberi nemo negat : Cæterum non omnem sed vitiosam , quæ vindictæ aut ultionis nomine propriè vocatur , quatenus opponitur Pænæ. Nam ut dispiciamus de quo vindictæ genere hoc loco sermo sit ; animadvertendum est , quod antea quoque monuimus , vindictam aliam privatam esse ; propriè sic dictam ; quæ fit ab iis qui jus puniendi non habent : aliam Publicam , quæ improprie vindicta aut ultio dicitur ; cum potius Pænâ vocanda sit quæ fit ab iis , qui habent jus puniendi. Quarum illa vel ob id vitiosa & injusta esse solet ; quia jure vindicandi destituitur : Hanc sine vitio & cûlpa esse , quando quis jure suo utitur , non abutitur , nihil impedit. Et privata quidem vindicta iterum duplex est : alia enim est , ut sic loquar , Immediata ; quando quis per se ipsum proprias injurias ulciscitur : alia Mediata , quando id facit Mediante Magistratu. Quarum illa omninò inexcusabilis & vitiosa est , non uno quidem nomine ; sed & , quia nullo jure fulcitur. Præterea in ejusmodi Privatâ propriarum injuriarum ultione , ob imbecillitatem indolis humanæ , propriis affectibus obnoxia ; magnum est periculum ne excedat medicina modum. Ideò Apostolus proprias injurias per se ulcisci vetuit. Alienas quæ publicè vindicantur , nusquam vetuit ; imo paulò post , iis quibus jus atque potestas ejus rei competit , expressè , concessit : in quo adeò nullum est periculum ; ut absque eo remedio , genus humanum in Statu tolerabili durare non possit. Suas etiam publicè vindicari ; quicquid aliundè contra afferatur , hoc loco , ut mox ostendemus , non prohibuit. Hæc autem ; hoc est Mediata ; quia per eos , qui jus vindicandi habent administratur ; aliquando excusari aut admitti potest ; si non per se ac primario intendatur , sed per accidens actioni in alium bonum & laudabilem aut certe licitum finem intentæ , interveniat. Cujus quidem ex accidenti intervenientis , in gratiam illius boni finis qui intenditur , rationem non haberi , vel ob id licere videtur ; quia hæc jam

Xxxx

non

non vindicta iniusta : sed iusta pœna est ; si debite ac legitime fiat ; & intrâ Caritatis prudentiâ temperatæ moderamen , subsistat. Utramque tamen ultionem , prohibitam facillè concedemus ; si , ut diximus , per se ac primario intendatur , quod fit , cum illud potissimum quærimus ; ut animum æstu vindictæ flagrantem , & ferventem iracundiâ exsatiemus : quod plerumque accidit in rebus levioribus. Nam cum vitam , incolumitatem defendimus , aut grave damnum evitare contendimus , animo moderato ; & ad omnem clementiam , atque ad dandam , si liceat , veniam lædentibus , propenso : licet nobis , citrà Christi præcepti violationem , (quod præcedenti capite ostendimus) hominibus malis , eorumque injuriis tam per se , quam per Magistratum resistere ; (ut fecit Paulus cum conjuratorum rabiei : cum Festo injustum decretum molienti ; cum accusatorum atque inimicorum suorum furori resistit) etiam si fortè ejusmodi resistentia , cum non mediocri eorum , quibus resistimus , molestia & ἀνελπιστεi , imò etiam damno , conjuncta sit. Nam hæc per accidens intervenit , nec eius ratio habenda est ; cum de gravi aliquo malo effugiendo ; aut maximo bono consequendo laboramus.

Publica tursus vindicta , vel , ut magis proprie loquamur , Pœna ; aut est Mere publica ; quando Superior potestas alienas injurias vindicat , aut Mixta & quodammodo connexa cum privata , quando suas. Utræque non modo sine vitio aut culpa ; sed ex officio iuncta & laudabilis esse solet , quoties jure suo superior potestas non abutitur. Cui enim alienas ; eisdem suas quoque injurias interdum vindicandi jus , Deus concessit : & sæpè publicis potestatibus illatæ injuriæ , non ipsarum propriæ , sed omnium publicæ injuriæ sunt.

I. Itaque primam de publica vindicta aut punitione hoc loco Apostolus nihil loquitur , cum de ea paulò post initio capituli tertii decimi , disserat , quam isthic aperte permittit. Inducant hoc verba , *Non vosmetipsos ulciscentes : sed multo magis proxime subsequenti in cap. xii ubi Magistratus Dei minister dicitur* οὗτος ὁ ἀγγέλος τοῦ κυρίου παραστῆναι vindex in iram malum facienti. Non potest autem esse actio prava , quam Deus ipse alicujus ministerio , qui modo ipsi per se subordinatus sit , peragat : neque illicitum ministerium , in quo Dei minister , eundem quem & ipse Deus scopum sibi habet propositam. Deinde cum verba Apostoli initio cap. tertii decimi scripta , cum verbis in fine duodecimi cohæreant ; apparet eum nondum oblitum eorum , quæ paulò ante dixerat , de Ultione Deo reservatâ , exemplum istius divinæ ultionis ostendere , in pœnis à Deo ministerio magistratus , irrogandis. Possunt igitur Magistratus & superiores potestates , tanquam Dei ministri , malum pro malo reddere ; & ulcisci subditorum injurias. Quod si possunt à subditis malis defendere bonos ; possunt & ab alienis vim inferentibus : nisi quod in subditos suos malos , præter jus defensionis , etiam jus punitionis , absque resistenti licentiâ habeant : in vicinos & finitimos hostes ; non nisi jus defensionis , nisi fortè bello subacti sint. Nec alio fine Deus in terris vicarias sibi potestates ordinasse videtur , quam ne quisquam sese privatim ulcisceretur , aut defenderet. Non igitur istud privatæ Ultionis interdictum , ejus functionis usum sustulit ; in cujus interdicti gratiam , ut locum habere posset , ipsa functio Magistratus instituta est.

II. Deinde hoc loco , ne illa quidem species ultionis interdicatur ; quæ fit à privatis per Magistratum , sed tantum quæ per illos ipsos. Fatemur alio loco puta *Matth. v.* non tam forsitan ultionem , quam Resistentiam injuriarum , etiam illam , quæ fit à privatis per Magistratum , vetari : Verum injuriarum , non atrocium aut capitalium , sed leviorum damnorum. Fatemur & in atrocibus injuriis repellendis , quantum permittit necessitas , Christianæ

caritatis moderamen injungi. Sed hoc loco ipsa verborum series indicat , Apostolum privatam ultionem publicæ ; hoc est , proprie dictam vindictam , pœnæ ac supplicio opponere. *Non vosmetipsos ulciscimini* , inquit *sed date locum Iræ* , seu pœnæ , puta divinæ. Subjicit enim rationem Deum sibi vindictæ , seu pœnæ potestatem reservasse. Et mox paucis interjectis ait , Deum ministerio magistratus vindictam atque iram suam in delinquentes effundere. Porro in ista oppositione ; illam quidem quam prius loco ponit , partem , hoc est , Ultionem privatam , qua quis seipsum ulciscitur , tolli planè ab Apostolo atque prohiberi ; alteram autem ipsi oppositam quæ fit per Deum ipsum , qui statim , aut per ministrum ejus Magistratum , qui paulò post commemoratur , quasi in ejus locum substitui , nec usquam hoc loco interdicti ; sed potius permitti , dum ostenditur primum modus quidam ultionis permissus , per coactionem carbonum in caput inimicorum. Et ne quis prætendat ; hunc solum modum ultionis permitti ; qui fit per immediatam Dei animadversionem in illo nostro interventu procuratam ; non autem eam quæ fit à Deo mediante magistratus ministerio : subjicitur deinde cap. xii. 4. Dei ministrum Magistratum esse bonis & innocentibus in bonum. Quomodo autem iis esset in bonum , si nunquam ejus contrà improbos ministerio uti liceret ? Nam quod interdictum sit quibusdam in rebus levioribus ejus ope uti , inde non sequitur , nullum ejus usum esse. At si in omnibus planè rebus ejus ope uti non liceret ; nullum ejus usum fore concluderetur. Nec enim in hac , de qua locus hic loquitur , reservatione vindictæ par est ratio Dei atque Magistratus. Sed Deum quidem latere nulla injuria potest ; etiam si læsus ad ipsius tribunal non deferatur ; ita ut Deus , etiam non compellatus , nobis esse possit in bonum. At magistratus , nisi compellatus , nobis esse in bonum nequit. Karò enim admodum fungetur officio suo , si implorare auxilium ejus , præsertim in graviore repellenda injuriâ , nemini liceat. Quod si , etiam si Christianos non deceat vindictam injuriarum ; licet tamen liberationem ab iis precibus à Deo exposcere , quamquam sciamus hanc absque illâ , vix unquam à Deo impetrari & conferri. Multo magis etiam si Christianis non liceret præteritarum injuriarum ultionem , licet tamen liberationem à futuris per Magistratum procurare ; tamen si constet eam absque pœna præteritarum , præstari vix posse , dum ista pœna non sit nimia , & modum illius boni , quod quærimus , gravitate suâ non excedat. Atque in iis casibus omnibus , in quibus non ultionem præteritarum ; sed averfionem futurarum injuriarum quærimus atque intendimus , si quid mali pro præteritis injuriis à Magistratu nocentibus infertur ; (quod iterum non temere inculcavimus) non jam illicita ultio , sed pœna potius vocanda est , quia non à litigante qui eam non quærit , sed à Magistratu infertur. Ultio autem vera & propriè dicta ideo prava & reprehensione digna est ; quia muliebriter infirmum animum doloris ex præterito malo concepti , repositione titillat ; quæ non serum modo atque inutile , accepti mali remedium est , sed pravam & societati humanæ periculosam , animi impotentiam continet : præcipuè si sola sit , quod in levioribus injuriis & præsertim quoties privata auctoritate vindicantur evenit. Ideo Lege Christi prohibetur.

At in graviorebus injuriis , futuri mali averfio , etiam si sola sit , tempestiva & utilis ; aliquando etiam vehementer necessaria est ; & quamvis sæpe pœnam conjunctam habeat ; tamen absque vindictæ impotentia intendi ac perfici potest , & quoties necessitate aut iusta causâ extorquetur , culpâ & reprehensione caret ; nec usquam lege Christi prohibetur. Duram enim & invidiam in se habet necessitatem , magni alicujus mali imminentis averfio. Quæ plerumque etiam jus ( præcipuè summum ) transgredi permittit. Quod ipse Socinus adeo agnoscit , ut etiam injustum hominum ab Ecclesia aut Christianis

Christianis iudiciis, ad refarciendam, quam fecit injuriam, non alias damnari posse statuat, nisi tum demum, si id sine ejus magno malo fieri possit. Vide pag. 288. contra Palæol.

Si Religio Christi ex æquitate utitur erga homines injustos, ut eos ad satisfaciendum læsis pro illatâ injuria aut damno (quo nihil æquius aut justiori necessitate nos obstringens cogitari potest) non adigat, si id sine suo Magno malo, facere nequeant: Cur erga homines innocentes adeo iniqua fingatur; ut eos ad non resistendum iis, de quibus Christus nunquam locutus est, injuriis, adgit, quoties ipsis maxima & intoleranda mala imminant, ni resistent? Certe in resistendo atroci alicui malo, nemini, nisi forte volenti: at in damnis datis neque reparatis cum tamen, licet magna cum lædenti molestia, atque pœna reparari possint, maxima semper invitis sic injuria. Quia, *pretendens Christus id expresse mandavit*. Nihil dico quàm falsò id affirmetur. Num satisfacere pro illatis damnis atque injuriis; placare offensos, restituere ablata, non multò expressius mandatum est? Quæ, malum, ista tam infensa bonis, tam indulgens sceleratis opinio est; quæ hinc stricta severitate è manibus innocentium tam necessaria salutis remedia extorqueat; indelaxâ impunitate scelerum sanciat patrociniū? Quid erit præpositero ornatu; capiti calceos, plantis pedum pileum induere; si hoc non est? Sensit hujus opinionis futilitatem, vir summus, Socinus. ideo licet alibi fervore disputationis abreptus; omnem omnino etiam impropiè dictam vindictam; quæ potius pœna vocanda est, oppugnat, tamen ubi ad se redit, ingenuè confitetur Spiritum Christi non omnem vindictam excludere dum pag. 223. ait. Non negabo tamen (verba Christi: *Nescitis cujus Spiritus sitis*) non ad omnem vindictam excludendam, sed ad capitale pertinere.

Sed ut eo, unde digressi sumus, revertamur: vel ex ipsa antithesi verborum Apostoli, in qua privata & immediata, quam ita nominavimus, vindictam, mediata quæ fit per eam potestatem cui jus vindictæ competit, opponit; satis constare potest, hoc loco, (quicquid aliunde deduci possit) posterioris generis vindictam, præsertim quoties per se & primariò non spectatur (in quo casu ex vindictæ indole in naturam pœnæ simplicis migrat) non prohiberi.

His ita præmissis, quod ad argumentum adversariorum attinet; illud quadruplici ratione breviter dissolvimus.

I. Primum, quod in bellis & suppliciis tam defensio quam pœna publica pertineat ab iis qui jus defensionis & punitionis habent; hic autem sermo sit de privata ultione eorum, qui jus vindicandi non habent.

II. Secundo, quod in bellis & suppliciis sit vindictio, non propriarum & privatarum; sed aut alienarum, aut publicarum injuriarum: hic autem locus duntaxat, de ultione propriarum & privatarum injuriarum loquatur.

III. Tertio, quod bella & supplicia, possint esse sine illa quæ hic sola prohibetur, propriè dictâ & vitiosâ ultione, quæ tam defensionis quàm pœnæ legitime sumenda; magis est impedimento quàm usui.

IV. Quartò. Quod optimis etiam, nec modo licitis, sed præceptis & iniunctis actionibus contingat interdum, ut cum ipsis aliqua ultionis species, complicata esse videatur. Nec tamen istas actiones ex eo æstimandas; quod in iis ex accidenti intervenit, sed quod per se ac primariò intenditur; quod exemplo pudentis & objurgationis in Ecclesia illustravimus.

## CAP. VII.

*Sex alia ex Sacra Scriptura contra Pacis ac belli jura producta testimonia refelluntur.*

Sequuntur pauca, quæ pro causa laborante producta præterea solent, testimonia, magis ne unus atque alterius duntaxat S. Scripturæ loci auctoritate nixa videatur, quam quod aliquid virum habeant ad firmendam opinionem adversariorum. Rectè enim a Socino animadversum est in iis, quæ jam expendimus apud Mattheum testimoniis, totam propemodum vim istius disputationis inesse. Ideò cum acris iudicii virum puderet infirmorum tibicinum, quibus adversarii causam, suâ mole ruinam minantem, fulciunt; ne dignatus quidem est ea testimonia aut rationes ex professio defendere; quamvis ad plerasque non rectè à Palæologo responsum putaret. Cujus sanè exagitandi occasionem raro aliàs, (& magno quidem ejus merito) prætermittam; tunc, non sine gravi causa omisit. Vide calcem cap. vi. parte 1. pag. 103.

Primus locus Genes. ix. 5. 6. *Quineciam sanguinem vestrum, id est, animarum vestrarum, reposcam, ab omni bestia reposcam eum: atque etiam de manu hominis alterius, utpote fratris, reposcam hominis animam. Quisquis effuderit sanguinem hominis, hujus sanguis per hominem effundetur, quia hominem ad effigiem suam fecit Deus.*

Hujus antiquissimæ legis divinæ, optimus interpres est, Deus ipse & usus hominum Deo proximorum. Deus enim in Lege Mosis morali; idem præceptum repetit, verbis æquè generalibus; sed tamen in Lege ejusdem Politica & forensi, tam bellorum, quàm capitalium suppliciorum modum præscripsit. Quia in re, hujus præcepti generalitatem, utriusque rei non licentia modo permittit; sed necessitate in certis casibus impositâ, evidentissimè restrinxit. Præterea posterior Legis istius pars, priorem explicat; & verba Dei subsequenter antecedentium generalitatem, evidenter limitant. Sive enim in iis homicidæ sanguinem victimæ effandi præcipit, sive tantum permittit; dupliciter ostendit, verba antecedentia non omnem cædem completi.

Primum, quia præceptum aut permissio commissæ cædis cæde vindicandæ, manifestè ab interdicto cædis, excipit illam cædem; quæ pro pœna delinquentium, contra idem interdictum, ex mente Dei infligitur. Deinde, quia ista sive præcepta; sive permissa homicidii pœnæ, ex mente ipsius Dei, non pro omni cæde patrata exigere potuit; sed tantum pro cæde innocentium, eaque liberè ac definitò patrata. In quo mentem suam Deus ipse postea in Mosis lege disertè explicuit. Jam vero hic videmus omni, quod hic interdictum homicidio, istam pœnam rationis; sive per legem constitui, aut permitti, sive per comminationem, ut quidam falso putant, destitui. Quæ cum extendi ad omnem cædem nequeat; planum est hoc interdictum, non omnem omnino cædem prohiberi; quod ad institutum nostrum satis est.

Jure autem diximus, falsò à quibusdam putari Comminationem hic duntaxat; non verò mandatum Dei fuisse, per quod alicui hominum jus necis in fontes traderetur; quasi videlicet ipse Deus sibi homicidii ultionem exciperet, quam per homines quidem, sed non alio modo executurus esset, quàm quomodo scelera hominum per homines sæpe sceleratiora, punire consuevit. In posteriori enim Lege, per Moysen lata, quæ hic fuerit mens Dei, planè nobis innotuit; qui summis potestatibus, Rempub. gubernantibus, non modo defensionem bellicam in casu



necessitatis permittit; sed ut aliorum criminum; ita præcipue homicidii capitale pœnam; ab homicidis reprecandam injunxit, eâ severitate, ut necessitatem quandam puniendi imposuerit, dum terram expiari non posse, nisi sanguine homicide fuso, ostendit. Quam mentem etiam sub Evangelio non mutatam Caput tertium decimum epistolæ ad Romanos ostendit; ubi Magistratus non modo terrore coercens sed etiam acie gladii maleficos ulciscens: in hac ipsa functione intra exiguum verborum ambitum; ter expressè Minister Dei vocatur: ut nullum dubium esse queat, etiam sub Novo Fœdere, Deum ipsum per Magistratum tanquam suum ministrum; ipsique non per accidens, ut ajunt, sed per se ac directè subservientem; de hominibus sceleratis, præsertim homicidis, supplicium sumere. Idem & cap. quintum Matthæi ostendit; ubi Christus Legis Mosaicæ imperfectiones perticiens atque defectus adimplens, satis expressa mentione facta juris Magistratum in plectendis homicidiis, dum ait *Quisquis autem occiderit, obnoxius erit judicio*, puta capitali; adeo nihil de hoc jure detrabit; nihilque de pœnæ severitate remittit; ut ejus severitatis exemplo, pœnam in longè leviora & subtiliora istius generis delicta, statuat: legisque vim per extensionem ad ea, licet non eodem pœnæ genere, non minus tamen metuendo, puniendâ, augeat & intendat.

Usus etiam Sanctorum & Deo placentium hominum etiam ante Legem Moysi; & Abraami atque Moysi auctoritas, Legis hujus mentem satis evidenter explicat. Quorum cum neuter ignoraret Legem post Diluvium latam: tamen ille contra quatuor Reges, hic contra Amalechitas bellum suscepit. Nec eo nomine Abrahamus aut à Deo; aut à Sacerdote ejus Melchisedeco, reprehensus est; imò benedictionem accepit; nec invitum sed gratulantem, Sanctum illum virum, Victoriæ spoliis participem fecit.

Usus etiam capitalium suppliciorum ante Moysen legem etiam apud eos qui ad populum Dei pertinebant fuisse locus *Genes. xxxvii. 14.* indicat.

Denique lege quæ Noë posteris lata est; tota Patriarchæ hujus posteritas, id est, omnium gentium homines tenebantur. Quod si peculiari privilegio Hebrææ genti dato, de bellorum ac pœnarum capitalium licentiâ, legis hujus generalitas duntaxat apud unum istum populum, restricta est; (ut sentire adversarii videntur) graviter contra Legem reliquæ omnes gentes in bellis & judiciis publicis delinquebant. Sed ubi, quæso, Deus ejusmodi hujus Legis transgressionem, istis gentibus objectavit, cum tamen tot ob diversorum generum delicta pœnas per Prophetas comminatus esset? Et quæ probabilitas est, Deum leges & instituta, quæ in populo suo ipse ultrò sanxerat; in aliis populis improbasse? Quod si exhibitio apud populum suum tam illustri mentis ac voluntatis suæ testimonio; ista instituta Deus improbare non poterat; necesse est omnino illa, hujus Legis ab ipso latæ menti non repugnasse. Plura eodem spectantia videantur apud summum virum *Grotium l. 1. de Jure Pacis ac belli c. 2. par. 5.*

## II. Locus, *Esaïæ xi. 4.*

Videantur verba ipsa loco citato.

Vaticinium *Esaïæ* de gladiis in ligones, lanceis in falces contundendis, deque non capiendis in mutuum perniciem armis; aut de Pace improprie dicta seu Spirituali, aut de proprie dicta intelligendum est. Priori modo intellectum jam impletum est. *Coloss. i. 20. 21.*

Sed ejusmodi pax spiritualis jus bellorum adversus homines injustos & violentos tollere non potest; nec ad rem propositam servit.

Posteriori modo intellectum, tum denum impletur, cum nemo erit, qui alteri nocere; aut innocentem vim inferre velit; hoc est, cum, ut philosophus ait, regnante ubique justitia; fortitudini locus non erit. Nam nondum impletum esse, nemo est tam iniquus aut rerum inscius, qui non agnosceret cogatur. Quamvis autem fateamur Christi doctrinæ eam vim esse; ut ad ejusmodi justitiæ sanctitatem totum humanum genus componere possit; atque contendat; nec diffitemur id aliquando, præsertim restricto & in carcerem compacto Satana, & pulsus ex orbe epidemicæ caliginis tenebris, suo quodam modo eventurum: Tamen id nec dum evenisse res ipsa ostendit; & antequam eveniat Christianos Magistratus per hoc vaticinium obstringi ut, potius sub nomine Pacis servitutem subeant omni bello tristiorum; quæ non in vitam tantum, & quæ in terris vitâ cariora censentur, conjugum & liberorum pudicitiam; sed in ipsam conscientiarum libertatem grafferetur; quàm, cum legitime possint, suo in defensione jure utantur; nulla probabili ratione concludi potest. Magnam enim & optandam felicitatem nobis hæc verba prophetæ pollicentur. Atqui talis hujus loci explicatio; calamitosam & abominabilem Ecclesiæ faciem non modo in eo rerum statu fore ostendit; sed etiam eò tendit, ut in tam tristi statu Ecclesia perpetuo permaneat. Proinde vel in istius ipsius tam optabilis vaticinii gratiam, unâ cum annexâ sibi opinione explodenda est.

## III. Locus 2. *Cor. x. 3.*

*Quamquam in carne ambulantes, nequaquam carnis bella gerimus. Nam arma militiæ nostræ non sunt carnalia; sed divinitus valida ad destructionem munitionum &c.*

Loci hujus subiecta materia, non est generale jus Pacis aut belli, sed specialis conditio personæ Pauli; qui cum ob res externas quæ in oculos hominum incurrebant, contemneretur, sese à contemptu vindicat, ostentans adversariis suis arma sua spiritualia, quæ contemnere non possent; quod essent invicta; & quibus resistere nulla rebellium Apostolorum suo munitio posset. Sed quid hoc ad propositum facit? Num quisquam est, qui neget; quemadmodum in genere omnibus Christianis ad spirituale bellum, spiritualia arma; ita peculiariter Apostolis, præsertim Paulo, ad expugnandos refractarios divinitus suppeditata validissimæ potestatis præsidia? Quemadmodum ex eo quod homo habeat Spiritum, quem pascere cibis spiritualibus debeat, mendose concluderetur, eum cibis carnalibus corpus suum, pascere non debere: ita inde quod ipsi ad spiritualem pugnam non desint arma spiritualia, non sequitur illum carnali violentiæ carnalia arma opponere non posse. Non enim plus Spiritualia arma ad vitæ & incolumitatis defensionem, quàm carnalia ad spiritualem victoriam conferunt, nec defectum carnalium supplere spiritualia queunt. Sæpe autem nobis vitâ prius, quàm contra peccatum victoriâ opus est; quamvis peccati victoriâ ipsa per se sit, vitâ præsentis pretiosior; cum æternam pariat. Sed quia non in momento perficitur, vitâ præsentis, ad debellandum hostem spiritualem frequenter opus habet.

## IV. locus *Ephes. vi. 12.*

*Induite universam illam armaturam Dei, ut possitis stare adversus artes Diaboli, quia non est vobis lucta adversus sanguinem & carnem, sed adversus imperia &c.*

Ex hoc loco Socinus ita argumentatur. Pauli verba jam quod Deus hac in re Perpetuo fieri à Christianis velit, ostendunt, & omnino cum hominibus bella gerenda non esse declarant, cum disertè dicant nobis cum sanguine & carne pugnam non esse. Vide pag. 84. lib. adversus Palæolog.

Atque hic locus illustre documentum præbet, quæstionem

quæstionem hanc summo viro, non satis meditatam fuisse; simulque patronis huius causæ non esse abundantem Sacre Scripturæ testimoniorum pro sua opinione copiam; qui ad ejusmodi argumenta confugere recte debeant. Proinde dabunt veniam qui in hac materia sic agumentantur; quod in ea, ipsorum non possit esse apud nos gravis auctoritas.

I. Primum enim non de omni certamine hoc loco Apostolus loquitur; sed tantum de spirituali; nec id intendit ut nos doceat, qualia certamina vitare debeamus, cum ea de re altissimum hic silentium sit: sed quoties hujus generis pugna, de qua loquitur, ingruit, qualia arma hostibus opponere debeamus. Non sequitur autem ex eo, quod spiritualibus hostibus, spiritualia arma opponere doceamur; eo ipso nobis prohiberi; ne carnalibus hostibus carnalia arma opponamus. Imò ex ipsa rei analogia contrarium sequitur. Si enim contra Spirituales hostes, carnalia arma non sunt adhibenda sed spiritualia; certe adversus carnales spiritualia arma non sunt capienda, sed carnalia; cum utrobique nihil prosint arma, contra hostes ab armis toto genere discrepantes. Denique contra deductam ex hoc loco consequentiam sic argumentamur. Si nunc ideò, quod oporteat contra spirituales hostes; spiritualibus armis uti; carnalibus armis contra carnales hostes uti non licet: certe ideò quia quondam Judæos contra carnales hostes, carnalibus armis uti oportuit, iisdem tunc spiritualibus armis contra spirituales hostes uti non licuit. Atqui hoc insulsum est & absurdum. E. & illud.

II. Denique ut iniquitas hujus deductionis tanto evidentius pateat, animadvertendum est, Apostolum hic ne de universo quidem spiritualis Christianorum luctæ certamine loqui: sed tantum de eo, quod est cum Diabolo. Nam Christianis etiam quæ Christiani sunt, hoc est, in spirituali bello; aliquando res est cum carne & sanguine; quoties aut cum propria carne, eiusque concupiscentiis; aut cum hominibus hujus Mundi spiritualiter luctantur. Hinc apparet in verbis *Non est nobis lucta cum carne & sanguine*, non id ostendi, quod Socinus ait, *quid Deus hac in re perpetuò fieri velit*: sed tantum id, quid aliquando accidit, quoties cum Diabolo congredimur; neque hæc verbavim præcepti aut interdicti, sed præmonitionis habere. Non enim hic nobis lucta contra carnem & sanguinem etiam in spirituali certamine, interdicitur: quanto minus in carnali? Nam si Christiani, quæ Christiani sunt; possunt pugnare cum carne & sanguine: multò magis quæ homines.

## V.

In verbis Jacobi *1 v. 1. & seq.* non de publicis bellis, sed de privatis dissensionibus acque inimicitis verba fieri planum est. Neque enim ii, ad quos scribit Jacobus; ius Majestatis aut suscipiendorum bellorum habebant. Et cujusunque generis illa fuerint; non tam ipsa bella isthic, quam causæ bellorum reprehenduntur. Quod ad propositam quæstionem nihil facit; cum etiam optimarum rerum; quemadmodum abusus; ita improbæ causæ, esse possint.

## VI.

Jam quod Petro dictum; in Apocalypsi, cum de patientiâ persecutionum sermo est, reperitur, *Qui gladio furit, gladio peribit*; nihil contra publica Pacis ac bellorum iura militat. Imò verò ius & potestatem Magistratum, confirmat, quorum etiam manifesta iniquitati resisti, utrobique prohibet; cum à Deo gladio armari sint; quo resistentes, ex ordinatione Dei, jure coercere possunt; nec adversus eos Deus ullo religionis prætextu, arma capere permiserit sed eos timeri præceperit, quod non frustra gladium gestent. Non esse autem hoc generale divina

Legis interdictum, de armis proflus non capiendis; vel illud documentum esse potest: quod Deus per Christum Legis suæ transgressoribus, non humana & carnalia; qualia etiam homines & Magi ratus timere possunt; sed divina & spiritualia supplicia comminari soleat. Præterea cum Christus exemplo mortis suæ, ad martyriorum patientiam, quæ eius doctrinam ac religionem maxime omnium continuavit & propagavit, signum omnibus sustulerit, quemadmodum in primo illo Christi ipsius certamine; ita in aliorum martyrum fide & patientia; locum habuit illa proverbialis locutio: *Qui gladium accepit, gladio peribit*. Quali Christus recto dicere voluisset.

*Non tali auxilio, nec defensoribus istis*

*Tempus eget.* —

Non enim gladio, quali armorum genere terrena & peritura constituuntur imperia, sed tulo proprio sanguine & patientia; quali armorum genere constituebatur cæleste & æternum Regnum ejus, tunc opus fuerat. Nam belli carnalis incertus & læpe bellatori funestus est successus: & ut optime succedat; gladio parat, gladio pereunt: atque ipsi viatores, commun rerum vicissitudine, iisdem, quibus alios affecere, cladibus occumbunt. Sed spiritualis pugnae ritè commissæ, non potest nisi prosper esse eventus; quique periclitantem bellatorem perire non sinat; & quemadmodum ipsum Spirituali ac cælesti modo partum imperium æternum manebit; ita hoc modo partam victoriam, nulla rerum vicissitudo victoribus eripiet. Præter hæc videatur Grotius *l. 1. de jure Pac. ac belli capitis 2. parag. 8. & capitis 9. parag. 3.*

## CAP. VIII.

*Ad argumenta adversariorum contra Pacis ac belli jura, ex humani ingenii penu deprompta descenditur: quorum serie proposita, ad primum eorum genus acceditur.*

**H**ucusque Sacrarum literarum testimonia examinavimus; quibus adversariorum opinio, tanquam præcipuis fulcris inniti, prætenditur. Quæ quàm & oppido pauca, & parum solide & conclusiva, & pleraque omnia nihil ad propositam materiam pertinentia, reperiuntur; consideratu dignum est. Nam præter illa, quæ ex unicâ Matthæi Evangelii pagellâ adducuntur; quæ tamen quantum virium habeant, perpendimus: cætera omnia nihil habent, quod respondentis industriam vel levissime exercere possit. Quod & Socinum agnovisse supra monuimus. Unde minari subit, cur adversarii, cum adversus recepta antiquis & omnium divinarum humanarumque legum consensu firmata, pacis ac belli jura; non modo expressæ Legis interdictum, non haberent, sed ne probabili quidem consequentiâ ex verbis aliquibus Legis Christi, quicquam solidi concludere possent; nihilominus ausi fuerint, non modo fundamenta Rerum publicarum, non sine manifesta humani generis perniciæ moliri ac subruere: sed etiam ordinationes Dei, liquidissimis novi fæderis testimoniis subnixas, convellere, & cum sanctissimis Christi legibus committere. Nec aliam tanti ausus fiduciam deprehendimus; præter speciosas quasdam, quæ bonis viris imposuerunt, ratiunculas; magis ex eorum ingenii, quam Sacre Scripturæ, penu depromptas. Quis etsi perpendere non refragmur; tamen antequam id aggrediamur, monendum paucis Lectorem putamus. Primum subrutis eorum, quæ dilatis Sacre Scripturæ verbis

sulcari putabantur, substructionibus, jam totam causam concidisse. Non enim tot jurium atque legum, etiam divinarum, auctoritati aliud, præter Legum Christi auctoritatem opponere poterant. Quem clypeum cum illis eripuerimus, quas citra expressa Sacrae Scripturae verba communicantur rationes, nihil morari, possemus. Deinde illud in memoriam revocamus, quod supra quoque monueramus; cum inter nos magis de facto, quam de jure quaestio sit, hoc est, cum non id quaeramus quid, Christus, post oblatam nobis vitae aeternae spem; à nobis jure exigere potuerit; sed quid reipsum exegerit, atque præceperit; testimonio hic non ratiocinatione opus fuisse. Quod cum nullum producere potuerint; vereor ut ratiocinationes eorum statum quaestionis bona fide tueri possint, nec à proposita quaestione Facti, ad imperinentem juris controversiam, deflectant. Quicquid futurum sit, illud unum præcavimus, neco, unde jam egressi sumus, regrediantur; neve id pro concessio sumere audent; quod optima fide refutavimus. Denique, cum nunc non Scripturae testimonia; sed humanorum ingeniorum commenta excutere aggrediamur; tanto facilius nos à cordatis Lectoribus, impetrare, ut præjudicia deponant, æquum arbitramur.

Argumenta adversariorum, quæ non tam è Scripturis, quam ex humani ingenii penu depromi diximus, aut ex Ratione nondum verbo Dei illustrata; aut ex eadem jam Gratia lumine perfusa deducuntur. Posterioris generis sunt, quæ aut ex generali totius religionis analogiâ; aut ex occasione specialis alicujus præcepti, aut exempli, sumuntur. Quæ analogiam Religionis spectant, aut ad promissorum, aut ad præceptorum perfectionem; aut ad spiritualium gubernationis modum referuntur. Promissorum novi fœderis præstantia, videtur illam omnem necessitatem adimere, quæ sola effusionem sanguinis humani excusare potest. Præceptorum etiam perfectio in genere considerata; aut singulorum sanctimoniam & innocentiam; atque ad id modestiam & humilitatem; aut communem, quæ in tota societate regnare debet, Justitiam & Caritatem respicit. Utraque autem à fundendo sanguine aliena censetur. Quod si quis belli gerendi aut Coactivæ potestatis moderationem cum Christiana perfectione conciliare velit; non datur huc usque, ac ne dari quidem in posterum poterit exemplum tam piæ ac fortunatæ Reipublicæ. Porro gubernationis Ecclesiæ divinus ac cælestis modus; terrenum ac prophandum excludere videtur. Specialia vero præcepta quædam de cura necessariorum rerum in Deum projicienda; de diviniæ opis, defensionem humanam respuente fiducia; de orando pro inimicis & hominibus sceleratissimis; de remissione delictorum à Christo in infinitum productâ; omnem erga fontes severitatem tollere videntur. Exemplum Davidis, effuso sanguine polluti, atque ideo ab ædificatione templi repulsi; ab eâ quæ Deo probatur perfectione, omnem sanguinis effusionem submoveret censetur. Exemplum quoque mansuetudinis, patientiæ, humilitatis Agni, pro nobis immolati; atque ejusdem in Judæis non per Christianos sed per Romanos puniendis Factum; ad damnanda bellorum ac suppliciorum jura adducitur; quemadmodum & Christianorum primi ævi exempla & auctoritates.

Has omnes adversariorum rationes, eo, quo de signavimus, ordine persequemur.

Ac primum citrà omnem religionis respectum; ipsa natura atque humanitatis instinctu, Ratio sana effuso sanguine inquinatas & sædam carnificinæ spectaculum damnas & abominatur; idque belluinæ potius feritati; quam hominû dignitati consentaneum esse agnoscit: ideo belluinam quoque feritatem superare, quoties tot ho-

minum millia utrinque magnis sumptibus & difficultatibus exhaustis congregantur, non alio operæ pretio; nisi ut se mutuo, tanquam devotas certissimæ pesti victimas mactent ac jugulent.

Neque hic lupi mos, nec fuit Leonibus

Unquam, nisi in dispar genus.

Quasi ulla fingi possit miseria aut servitus, quam non subiri præstet, quàm adeo crudeli & sanguinolenta servitia propulsari.

Hæc ita considerari; & Factum hoc tam inveniunt nulla specie menti nostræ repræsentari posse fatemur si nudum & causis atque circumstantiis suis non vestitum proponatur. Sed meminisse par est, multum trahere ex ipso veneno, omne veneni antidotum; nec unam esse hanc actionem; quæ sola necessitate, non excusari tantum possit, sed & commendari debeat. Belluina corporum commixtio, si nuda, & sine pudoris velamine, in seipsâ spectanda, in scenam protrahatur; non minus absurda & homine indigna videtur; quàm cædes aut effusio sanguinis, si ve ea à singulis; si ve à pluribus in se invicem coortis, patretur. Et tamen necessitas mortalitatis nostræ; atque humani generis utilitas ipsam quoque Rationem, tam obscænæ ac pudendæ actioni conciliat. Nec rationem tantam sed ipsius perfectissimæ Legis Christi suffragium & approbationem; & quidem tam seriam, ut contraria doctrina, dæmoniorum doctrina vocetur. Quemadmodum autem mortalitatis singulorum, & humani generis internecionis; remedium est licita Venus; ita injustitiæ in societate viventium antidotum est Pacis bellicque gladius. Non minus autem gravis & justa necessitas, nec minor utilitas in eo defensionis officio cernitur, quod is societati mortalium præstat, ut non mirum sit instinctu & ordinatione; atque ipsa non scripta sed natâ nobiscum lege Dei, usum illius, quemadmodum primitus introductum; & postea clarissima voluntatis divinæ declaratione approbatum; ita nunc quoque sub Novo fœdere, ubicunque humanarum legum & potestatum supereminentium obsequium stabilitur; confirmatum fuisse. Nec enim Deus nuda tantum conniventia, aut tacita concessione, populo suo bella permisit; sed ipse ultro in constituenda ejus Republica, quomodo capitalium suppliciorum, ita & belli leges præscripsit. Sed quemadmodum officia matrimonii summo cum pudore & castimonia; ita bella atque supplicia, summo cum dolore & clementia peragenda sunt. Quod autem dicitur belluinæ feritati magis, quàm humanitati congruam esse humani sanguinis effusionem, oratorius color est; cum quidam homines reperiantur, adeo humanitatis expertes, ut omni belluâ mactari sint digniores. Multoque magis quod additur in bellis publice gerendis belluas ab homine crudelitate superari. Non enim crudelitatis hæc, sed rationis atque ingenii excellentia est; quæ in idoneis repellendæ violentiæ inventionibus cernitur; ad quas belluæ, quod captum ipsarum superent, aspirare nequeunt. Nam quod postremo additur, nullum miseriæ genus fingi posse; quod non subiri potius, quam cruentis armis dimicemus præstet; falsissimum est; cum unius brevis momenti miseriâ; sæpe longæ pacis ac libertatis felicitas; & paucorum occumbentium sanguine; universarum gentium Salus & incolumitas redimatur.

## C A P. I X.

*Argumenta adversariorum contra Pacis ac belli iura, ex Analogia Religionis Christianæ, juxta promissionum suarum præstantiam, considerata desumpta diluuntur.*

**N**unc ad ea argumenta accedamus, quæ Ratio Nex accenso Gratia lumine mutuari videtur. Inter quæ prima sunt; quæ ex Religionis nostræ analogia: atque in iis ipsis præcedant, quæ ex promissionum ejus perfectione ac præstantia deducuntur.

Primum igitur ex iis apud Socinum pag. 89. occurrit.

*Cum hominibus Christianis nullam terrenam possessionem Deus assignaverit, sed eos terrâ prorsus possibitâ, cælum inquirere jussit: quid causæ est cur contra suum ipsius expressum, & antiquissimum humani sanguinis non fundendi mandatum Christianis bella gerere, & homines occidere permittat?*

Antequam vim & jugulum argumenti hujus aggrediamur, illud prius excutiendum est, an ad terrenarum possessionum retentionem aut defensionem; qualis in bellis aut litibus accidere solet, inhibendam, aliquam vim habeat, id, quod à Deo Christianis, eo modo quo olim Judæis fuerant, assignatæ non sint. Videtur enim Socinus per ejusmodi ratiocinationem, jus omnium possessionum, quæ eo modo à Deo assignatæ non sunt, in dubium vocare velle: Quod si facit; pari æquitate ac successu facit; ac si quis olim Christi & Pauli tempore, cæterarum præter judaicam Rerumpublicarum Regimen & jus in iis supereminens potestatem in dubium vocare vellet, eod quod à Deo per Moysen instituta non fuisset. Quasi omnes reliquæ potestates, illa invisibili, quam in mundi administratione adhibet, gubernandi ratione à Deo ordinatæ, non essent; æque ut illa summi imperii potestas, quæ in Repub. Hebræa; visibili & miraculoso modo, ordinatæ est. Cui vero genti aut Reipub. Deus per Prophetas injustæ possessionis terrarum suarum litem movit unquam? Ipsis Cananæis & Amorrhæis, quanquam etiam insontibus jure absolutæ potestatis terræ illorum hæreditatem adimere posset; non ademit nisi postquam impleta est iniquitas eorum, expectans nimirum tempus donec illo qualicumque jure suo exciderent. Nunc vero Magistratu & Rerumpublicarum jure approbato, eadem opera; quemadmodum publicæ omnium lege, atque instituta, ita & privatæ singulorum possessiones & hæreditates, earumque retentio, defensio & vindicatio; approbata censentur. Alias hodie ut furtis, rapinis, & alienarum rerum concupiscentiæ; ita horum flagitiorum Coërcitioni & cohibitioni locus nullus erit: si quæ Deus nobis peculiariter non promisit, aut visibiliter non tradidit; aut non nostra; aut non ita pleno jure nostra censenda sunt: ut à nobis invitis Raptoribus, retineri aut defendi; aut vindicari possint. Quapropter ad hoc, ut aliquis populus hodie patriam suam bello jure defendere posset: nihil opus fuit ut ipsi Deus terram aliquam peculiarem, præ aliis gentibus attribueret; quod olim fecit cum Cananæam regionem Hebræis assignavit. Quicquid enim singulis gentibus nascendi sorte; aut alio aliquo jure obigit; id nutu & voluntate Dei, Mundum providentia sua gubernantis; cuilibet genti aut Reipub. assignatum censendum est; nec deteriori jure possideri; quam quod olim ab Hebræis Cananæorum victoribus possessum est. Nec ideo olim Deus Abraami posteris Cananæam regionem peculiari ratione largitus est, quod absque istiusmodi visibili, & extraordinaria Dei gratia, sortem aliquam terrarum, ut aliæ quoque gentes, pleno jure possidere non possent. Sed quia eos in gratiam Abraami præ aliis gentibus meliori sorte beare constituerat: præsertim cum tunc, peculiarem sibi terrarum hæreditatem nullam haberent, & occupatis jam circum quaque melioris ton regibus, absque extraordinaria Dei ope; quærere novas sedes atque violenter occupare, neque possint, neque deberent. Ideo jam olim delectu terrarum facio, si dem promissi sui exolvens laus ioceti & opimiorum regionem iis attribuit; dejectis etiam possessione ejus priscis possessoribus, quo absolutius jus & manifestior potestas ejus in humanum genus; simulque erga peculiarem sibi populum insignior beneficentia elucesceret. Quemadmodum igitur, nisi intervenisset illa visibilis & extraordinaria, in delectu melioris regionis Dei gratia; etiam ex invisibili & ordinaria Dei; quam circa alios quoque omnes populos, exierit mundi gubernatione, juxta quam suas singulis gentibus sedes attribuit: Hebræus populus, plenum jus possessionis alicuius terræ, à majoribus suis occupatæ habere potuisset; ita multo magis rerum possessorum defensionis. Quod vel ex supra producto Abraami exemplo patet, cui, quamvis nondum jus possessionis illius terræ, planè competere, non dico suas, sed alienas quoque possessiones bello defendere licuit; nec eo nomine à Deo aut ejus Sacerdote reprehensus; sed quodammodo in exhibitio gratulationis officio, laudatus est. Proinde & nunc absque istiusmodi visibili & extraordinaria Dei munificentia; ex ipso ejus ordinario & cum cæteris gentibus communis beneficio; habent singuli populi; etiam Christiani, naturale jus ad hæreditates & Statuum suorum patrimonium non modo tranquillè possidenda; sed etiam jure gladii gubernanda & in casu necessitatis, armorum bellicum lege, defendenda.

Nunc ad ipsum argumenti jugulum accedamus: Cujus vis ut planius percipi posset, redactam in formam syllogismi, articulatim expendemus. Quibus à Deo nulla terrena possessio assignata; sed terra prorsus possibitâ cælum inquirere jussi sunt, iis bello & suppliciis in quibus sanguis funditur interdictum est. Christiani, à Deo nulla terrena poss. &c. Ergo Christianis bello & capitalibus suppliciis interdictum est.

Ante omnia si qua hic ambiguitas occurrit, distinguenda est; quales hic reperiuntur duæ. Prima in verbis à Deo assignata. Quibus nisi addatur visibiliter & extraordinarie; assumptio quoad istam partem falsissima est, quia invisibili & ordinario, divinæ in mundo gubernationis modo, non minis singulis Christianorum populis, quam aliis gentibus; sua patria, suæ sedes, suæ possessiones, assignatæ sunt. Addita verò hac limitatione, major est falsissima. Nam ut non deteriori jure ea possidentur, quæ Deus ordinariæ & invisibili gubernatione hominibus tradidit; quam quæ visibili: ita nec deteriori jure defenduntur.

Alterâ ambiguitas est in verbis terrâ prorsus possibitâ, cælum inquirere jussi sunt. Quæ aut ita præfractè intelliguntur, ut sonant; quod Deus omnibus plane terrenis curis, utpote nunc omnino illicitis (cælestibus in earum locum substitutis) populo suo interdixerit; aut rationabili moderatione explicanda sunt, videlicet, quod Deus in curis terrenarum nimia sollicitudine, quæ solis cælestibus curis impendenda est, multoque magis tali; quæ cælestibus curis adverteretur, populo suo interdixerit. Priori sensu si intelligantur, Majoris consequentia firma est: sed assumpti fides laborat. Certum enim est, si Deus terrenis curis hominibus prorsus interdixit, substituit



tis in earum locum cælestibus, bello & Magistratu Christianis, sed & multis aliis quas adversari licitas putant, rebus planè esse interdictum. Cæterum Deus nusquam in Novo fædere populo suo terrenis curis plane interdixit (quod fieri non poterat dum in terris esset vivendum) Imo vero laborare & si commodior vivendi ratio non suppetat, manibus vitium quætere quod fecerunt & præceperunt Apostoli, pars terrenæ curæ est. Sed interdixit nimis atque superfluis, & si quæ aliæ reperiuntur, quæ curam & quæstionem Regni Dei & justitiæ ejus impediunt aut plane tollunt. Ideo dicit Christus, *Querite primum Regnum Dei*, quod posteriori loco & ordine etiam cætera quæere liceat, dum hæc posterior Cura, priori non obstat, nec cum illa concurrat, sed ipsi potius subserviat ac ministret: & à Dei potius ea se adjecturum promittentis gratiâ; quam à laborum susceptorum fiducia dependeat. Nec enim semper terra cælo adversatur: sed sicubi id contingat, cæli quàm terræ potior rationem habendam, nobis injunctum est. Non igitur terra prorsus deserenda, quod fieri nequit, sed tunc tantum quando cælestibus curis terrenæ plane obstant aut nimium obstrepunt easque suffocant. Dixi nimias & superfluas circa terrena curas cælestibus adversari; si iis plurimum studii impendatur, & totus animus adiungatur. Distinctus enim nimium animus rebus non necessariis, vix vacare necessariis potest. Atqui respectu terrenarum, cælestes meritò necessariae vocari possunt. Sed & inter ipsas terrenas curas, superflue & non necessariae, non temere confectandæ sunt. Necessitas autem hæc, quamvis cibo & potu ab Apostolo definiri videatur; paulò latius porrigenda est. Etenim 1. *Tim. vi. 8.* Apostolus avaritiæ immoderatas cupiditates coarguens, Cibi & amictus quæ maximè omnium, omnibus in commune hominibus, necessaria esse apparent, nomine per Synecdochen aut Complexionem quam vocant omnia reliqua necessaria, quibus etiam singuli indigent, intelligit: quemadmodum *Rom. xiii.* gladii hominem omnem Coactivam potestatem & coercionem. Nam & testum ac focus, in regionibus algidis & libri eruditis, & instrumenta artificibus; & currus aut jumenta iter facientibus, naves navigantibus; pharmaca medicis & innumera alia quibusdam hominibus non minus necessaria sunt; quam omnibus in communi cibus & amictus. Sed & quædam non planè necessaria, si commoditatem aliquam in se habeant, confectari possumus dum id fiat sine potiorum curarum periculo aut detrimento; qualis est libertas servientibus, lautior fortuna egenis optabilis: & si qua sunt similia, non ita hominibus necessaria; quin absque iis licet incommode vivere, & salvi esse possint. Jam verò legitima gubernatio & securitas Reipub. tanquam bonum publicum societatis humanæ non minus publicè omnibus civibus necessaria est; quam privatim singulis cibus, potus, & amictus. Proinde si cibi & amictus cura (nisi in ea aliquid culpæ vitio hominum interveniat) nullo modo reprehendenda est; multò minus reprehendenda Cura Reipublicæ, quæ in duplicis gladii usu occupatur.

Falsum est igitur assumptum priori quem supra diximus sensu explicatum. Sin verba Socini posteriori sensu explicentur; ut in rebus terrenis tantum nimias aut iniustas & cælestibus adversantes curas excludant; verissima quidem est assumptio: sed majoris consequentia nulla est. Neque enim ex eo, quod nimium aut certe magis quam cælestibus distringi terrenis curis prohibitum est sequitur, Necessarias terrenorum curas prohibitas. Nisi forte cælestibus planè obstat, quod sit, quando transgressionem aliquam mandatorum Dei continent. Vidit Socinus

consequentiam hanc absque isto statumine titubare; ideoque eam hoc tubicine fulciendam putavit. Atque sic institutam argumentationem suam cum alia diverſi generis commiscuit: quæ sola seorsum (si modo id quod pro concessio sumit verum esset) ad evincendum, quod volebat, sufficere poterat. Quis enim neget id quod expresso & antiquissimo Dei mandato prohibitum est, nisi posteriori Lege remissum sit, Christianis non licere?

Verumenimverò, primum, hoc illud est, quod initio meritò postulavimus ne adversariusliceret eò regredi; unde egressi sumus; aut sumere pro concessis quæ sunt retutata. Deinde quis ipsi concesserit expresso illo & antiquissimo Dei mandato; quod Noacho dedit (neque enim aliud hoc loco intelligere potest) omnem omnino sanguinis profusionem prohibitam sine cujus licentia bella & supplicia constare nequeunt: cum in eo ipso mandato, homicidarum sanguinem fundendum esse; aut præcipiatur aut permittatur, quod alibi ostensum est. Ad arcendam violentiam atque injustitiam quæ plerumque in cædem atque effusionem sanguinis definit; legitimos hominum cæsus, per legem naturæ & rectæ rationis, in cordibus hominum scriptam, ex mente & consilio Dei institutos hic ipse locus *Genes. ix.* demonstrat, in quo homini in hominem jus necis permittitur. Hoc enim est jus illud Coactivæ potestatis, ac Majestatis, quo Magistratum Deus contra fontes armavit. Porto veluti privatam violentiam & injustitiam per capitalia supplicia, ita publicam per bella, idem Magistratus coercet. Quemadmodum autem in præcepto de evitando morbo aut veneno; non potest dici dari præceptum de non usurpando, si ita necessitas ferat, unico morbi aut veneni remedio: ita in lege de fugiendo homicidio, non potest intelligi lex data, de vitando unico homicidii & aliorum scelerum remedio; qualis est institutio legitimi imperii, quod sine jure gladii pacis & belli, intelligi nequit. Imò omnis lex pœnam transgressionis suæ, etiam si aperte non promulgaret, tacite supponit, ut dici omnino nequeat; illà ipsa lege quæ aliquod delictum prohibet, delicti illius pœnam aut remedium prohiberi, sed potius saltem tacite sanciri. Cum igitur non minus ex aliis plurimis, quàm ex hoc loco constet, pœnam homicidii à Deo sancitam, esse effusionem sanguinis homicidæ, etiam si id hoc loco expresse positum non fuisset; tamen censendum erat hac lege etiam ipsum homicidæ supplicium; hoc est effusionem sanguinis ejus, saltem tacite sancitum esse. Quanto magis id sentiendum, cum supplicium istud expresse verbis legis hujus comprehensum sit. Quæ quidem lex, per posteriores divinas leges positivas, ut manifestissimè confirmata est, ita optimo jure explicari potest; imò necessariò explicanda est. Vide quæ supra ea de re suo loco dicta sunt.

Altera ratio huic similis est apud Socinum pag 230. *Divinam justitiam omnino postulare ut quando Deus nobis cælestium æternorumque bonorum spem fecit: hæc terrena & caduca pro nihilo habeamus, præsertim ipsius causâ. Quod fieri debet tunc, cum propter obsequium præceptorum ejus, visa & carissima quæque spernenda sunt; ut propter obsequium præcepti de benefaciendo iniuncti &c.*

Antequam responſionem aggrediamur, utemur nostro jure, quod provide statim ab initio salvum nobis reservavimus, ne eadem sæpius nobis cum fastidio Lectoris repetenda essent. Itaque ad eam rationis Socini appendicem, quam propositi argumenti firmitati diffusus, attexuit nihil hoc loco respondebimus cum satis superque alibi ostenderimus; nusquam id à Deo præcipi; quod hic præceptum esse pro concessio sumitur.

Illud igitur tantum considerari hoc loco potest. Utrum inde quod Deus nobis caelestium spem fecerit, sequatur reipsum voluisse illum ut hæc terrena atque caduca planè pro nihilo habeamus, hoc est, ut pro illis non laboremus, nec ce. temus, non periclitemur, imò ne datum quidem cuiquam, aut ino. etiam creemus, aut negotium facessimus. Nam an id oneris nobis imponere potuerit, de eo quærere non est nostri instituti, cum nunc non de jure aut potestate in nos, sed de facto Dei quæstio sit. Inter terrena vero & caduca, vitam quoque ipsam & quæcunque in hac vita optabilia contingere possunt, à Socino numerari, res ipsa & verba eius ostendunt.

Verumenimvero quia, præ æternis bonis caduca omnino spernenda sunt. Deum id à nobis omnino exigere ut hanc præsentem vitam & quæcunque in ea optabilia sunt, simpliciter ut explicuimus, & planè pro nihilo habeamus, nusquam ostenditur. Non magis quam quia præ amore Dei, parentes odisti jubemur, eos à nobis simpliciter odio haberi debere, ostendi potest. Quin potius, extrà calum concurrentiæ cum æternis bonis, bona vitæ præsentis à nobis iusto pretio æstimanda esse, non una ratione evincitur.

Primum, quia pietas etiam præsentis vitæ promissionem habet. Partem igitur illam promissionem Dei pro nihilo habendam putabimus?

Deinde, quia tentare Deum, & vitam nostram in pericula non necessaria conicere prohibemur, quod fieri nō posset, si eam simpliciter spernere iussi essemus. Præterea quia pro delictis variis, præcipuè pro indigno Eucharistiæ usu, pænis vitæ præsentis, morbis & infirmitatibus aliquando etiam præmature exitu castigamur. Non igitur ut supplicia ista, vitæ opulenta supplicia præmia despicienda nobis injunguntur. Denique non solæ æternæ, sed præsentis quoque vitæ bona, atque ipsum quotidianum panem, votis ac precibus à Deo poscere iussi sumus. Quomodo autem ea petere eliceret, quæ simpliciter & absolute contemni impetrata sunt? Non igitur hæc Dei munificentia, quam in æternæ vitæ premio cernimus, pro huiusmodi voluntatis Dei habenda est, quæ nos simpliciter præsentis vitæ commoda repudare & calcare jubeat: cum & illa ipsa benignitatis divinæ munera sint; non spernenda unquam aliàs nisi cum manifesta Dei voluntate aliquando sperni jubentur. Nam licet in huius vitæ bonis acquiescere; aut ea pari cura & sollicitudine ut æterna confectari Christianos non deceat, licet tamen ipsis non optare modo, sed & procurare præsentia bona, iisque uti frui, salva pietate.

*Habet tamen ista Ratio etiam citrà omnem respectum Dei voluntatis, peculiarem suam vim, quam ita explicamus. Cum effusio sanguinis, quæ fit in bellis & capitalibus pænis, non nisi gravi causa & iusta necessitate excusari possit, quæ huiusmodi remedium amaritiæ vitæ mortalium imperfectionibus subvenit post factam spem caelestium bonorum, quibus omnia præsentia damna abunde compensari queunt; nullam satis gravem causam aut necessitatem superesse, cur ad istam extremorum remedium asperitatem descendatur.*

At nos non modo eandem, sed majorem propemodum quam olim, necessitatem nunc esse ostendimus, ob quam ad ejusmodi remedia descendatur. Quoniam enim oblata spe æternæ vitæ præsentis, si ipsa per se spectetur, jacturam facilem esse fateamur: tamen quia nobis non simpliciter, sed cum conditione res tanta promissa sit, puta si in hac vita proposito certamine legitime defungamur, accidit, ut ab hoc exiguo vitæ spatio, æternitas dependeat. Quippe cum non in uno aliquo brevi ac momentaneo instanti, sed in continuato vitæ curriculo, spes tantæ felicitatis acquiratur. Unde evenit ut quantò pluri nobis hæc vita nunc, quam olim æstimanda sit; tantò magis sepe conservatio ac defensio ejus necessaria sit; nec possit quispiam vitam præsentem sine æternæ injuriâ contemnere. Non igitur nimium studii, operæ, aut laboris, etiam temporis, nec admodum anxie ipsi per se impendendum est; quæ *magis* soli pietati debetur. Aliquid

tamen, nec omnino exiguum impendendum est. Nam vita & eius commoda propter pietatem, pietas propter amorem Dei & vitam æternam quærenda est. Præcipuè verò inter bona præsentia illa enixius optanda, & (si legitime fieri possit) conservanda sunt; sine quibus, non modo vita huius, immò calamitosa, seu & futuræ vitæ adeptio difficilis, aliquando vero impossibilis est; qualis est pax & libertas conscientiarum: quæ est ut veritas æquo certamine cum erroribus congregari possit. Quæ tamen nunquam illegitimis modis, hoc est; per sevitatem contra legitimum magistratum turbas & seditiones quaeri debet; quod in calum fidei & patientiæ sanctorum locus est. Sed ubi Reges & summæ potestates ad agnitionem veritatis pervenerint, vitam pacis tranquillam & quietam præstare debent; non modo internam & domesticam iniustorum hominum laetitia coercendo sed etiam iniustam vim & tristem exteriorum reprimendo tyrannidem; quæ non vitam duntaxat & res vitæ cariores, sed ipsam religionis exercitiæ & æternæ salutis consequendæ copiam & facultatem sæpe invadit & aufert. Neque verò hoc malum solâ patientia vinci & averti potest, nisi in quibusdam animi robore, & voluntatis divinæ pericia, communem hominum sortem egressis. Cæteris omnibus per tyrannidem huiusmodi, nisi vitam præsentem profundere malint, ad futuram aditus præcluditur. Ut nihil dicam de tot imbecillis sexus aut ætatis, gregibus, quorum omnium causa & status, non hanc modo sed & futuram vitam spectans, nisi vim vi legitime repeilas, crudelissimorum hominum iniquitati proditur & prosternitur. Quæ in re deserti officii culpam, supereminentes potestates; quibus à Deo jus & potestas gladii in eum finem concessa est; ut bonis sint in bonum, vitamque quietam & tranquillam subiectis sibi populis præstent, excusare nunquam poterunt. Satis igitur iustam & gravem causam; imò necessitatem nunc quoque superesse ostendimus, ob quam ad acerbiterem remedium, quæ gladii ministerio, adhibentur, descendatur. Proinde non omni plane rerum terrenarum æstimatione aut cura, sed tantum nimio earum studio ac sollicitudine nobis interdixit. Nam implicare sese arduis ac difficilibus curis, quæque facilem exitum non habeant, sed nunc ium temporis, studii, & laboris postulent, vix Christiano permittitur. Cui licet, ut præsentis vitæ commoda simpliciter pro nihilo ducat; mandatum non est, impolita tamen est necessitas quædam; boni temporis propter æterni, terreni propter caeleste spernendi, atque contemnendi, precipuè tunc cum utriusque simul obtinendi copia non est; sed alterutrum tantum eligendi necessaria optio offertur. Quemadmodum igitur divitiarum, aut potius huiusmodi fortunæ optare, eamque, si non difficulter & sine consensione curæ Regni caelestis acquiri possit; quærere, Christiano licet; dum ne hac licentia ad avaritiæ vitium abutatur; ita, ut Respub. à Christianis Magistratibus gubernetur, non optare tantum; sed si jure ac legitime, nec nimium difficulter id fieri possit (hoc est, si Deus ipse ad eam rem non occasionem tantum qualemcunque offerat, sed planam & facilem viam muniat) etiam procurare, iustis & legitimis rationibus, Christianis concessum est; dum ne hac permissione ad ambitionem, superbiam, iniustitiam atque oppressionem aliorum; crudelitatem quoque atque perniciem hominum, abutantur.

## C A P. X.

*Argumenta contra Pacis ac belli iura, ex Analogia Religionis Christianæ, juxta præceptorum eius, quatenus singulos Christianos respiciunt, persequutionem considerata, desumpta diluuntur.*

**S**ed iam tempus est ut eas rationes aggrediamur, quæ sumuntur ex analogia religionis juxta præceptorum suorum perfectionem consideratæ. Ac primum quod ad singulorum fidelium sanctimoniam & innocentiam attinet. Illud in genere à Christianis exigitur; ut nemini

Y y y y

noceat.

*noceant; neminem incommode ullo officiant, Caritatem erga omnes exercent, quæ nemini ut verbum S. Scripturæ utar, malâ operatur.* Sed hæc omnia & similia quæ à Christianis remouentur in eo sensu intelligenda sunt; qui vitium includit. Nam & inter prima juris civilis præcepta est Neminem lædere, quod tamen ita accipitur, ut pænæ & bella non excludantur. Nemini irasci; nemini stultitiam exprobrare tenemur. Sed temere & sine causa & necessitate. Non enim in his omnibus interdictis id agitur; ne quis à nobis profectum perperam aliquam subeat; sed ne injuriam accipiat, neque simpliciter aliqua læsio aut molestia proximi; sed iniustitia prohibetur. Caritas quoque non cæca & inepta; sed prudens & circumspicienda injungitur, & quemadmodum cæteræ omnes virtutum moralium leges, ita hæc quoque pro variis circumstantiis, varias exceptiones pati solet.

Deinde virtutis Christianæ excellentiam Socius in ea humilitatis parte collocat; ut quisque libimet ipsi longè sit vilior, quàm proximus, quisquis ille sit; etiam impunitissimus ac sceleratissimus nebulo? At enim pag. 237. *Christianam virtutem esse se suæque omnia non tantum facere, ut pro in conservandis cuiquam Damnum, aut perniciem ferat.* Quod cum sit ultra modum ac mensuram, intus nobis erga proximum officii, quem nos (quatenus simpliciter proximus est) longè magis quàm nosmetipsos amare nullo iam iusti sumus, multiplicatione falsum esse ostenditur.

Primum enim affectum soli Deo, Christoque; aut Dei causa aliquando & hominibus ei proximis debitum in prophanos & indignos vulgare ac veluti prodigere, nec virtutis excessus sed prudentiæ defectus; nec pietatis exuberantia, sed superstitionis egestas, imò verò Dei Christi que iniuria est. Deinde quid absurdius est, quàm damnum alicuius hominis iniusti, nec damnum sed extrema quæque commercii, tanti æstimare, ut ne fortè illud inferamus; nos nostraque omnia, & vitam ipsam spernere parati sumus? Ubi tam inordinata; ipsique rationi & legi naturæ repugnans Caritas imperata est? Denique pro solis fratribus vitam profundere iussi sumus. Atqui si vera Socini sententia est, pro omnibus eam profundere tenemur, & vitæ nostræ pretio nequissimorum hominum non vitam modo sed & indemnitate redimere; saltem cum absque damno eorum servari non possumus.

At enim Christiana humilitas aut potius modestia requirit, ut alios excellentiores nobis arbitremur. Philip. 11. 3. *nec operam tantum sed & vitam nostram impendamus, usibus, hoc est salutis atque ædificationi aliorum.* Matth. xx. 26. 27. *idque exemplo Christi.* Qui certe tunc cum essemus impii atque indigni mortuus est pro nobis Rom. v. 6. 8. *idque fecit iussu ac voluntate Dei; atque in eo imitandus nobis proponitur* Phil. 11. 4. Vide & 1. Joh. 111. 16.

Resp. Locus hic Phil. 11. ad propositam materiam nihil facit.

I. Nos enim primum non de ejus virtutis materia loquimur, quæ suæ excellentiæ opinionem vel æstimationem, de qua in proposito loco sermo est, sed de ejus quæ sui juris retentionem aut persecutionem moderatur. Posset autem aliquis excellentius de alio, quàm de seipso sentire; nec tamen ipsi in eo de suo jure concedere; in quo iustissimam causam, imò necessitatem habet juris sui retinendi. Nec enim ideo quia aliquem in multis nos superare agnoscimus, ideo aut mortem aut molestiam; aut (quod sine indignatione nominare vix possum) damnum ejus vitæ nostræ redimere tenemur.

Deinde si quis putet virtutes istas, esse ita connexas, ut altera ex altera profluat; de eo non litigabimus. Sed modestiæ huic de qua Apostolus citato loco loquitur, locus est inter Fratres, qui idem sentientes, unanimes & conspirantes inter se, ut in præscripta à Christo doctrina; ita præcipuè in pietate esse debent. Quos inter dum tales sunt, non potest esse tam enormis

& notoria imparitas ac dissimilitudo; quæ non patiatur eos, saltem in re omnium præstantissima; qualis est vera pietas & gratia in conspectu Dei (quæ ut occultissima esse solet, ita veram hominum præ aliis excellentiam constituit) sibi alios anteterre; eoque nomine ipsos pluris, quàm se ipsos facere. Atqui in notoriâ disparitate; qualis est inter homines innocentes, & injustos ac sceleratos à quibus vita & incolumitas eorum oppugnatur locus ejusmodi modestiæ nullus est. Nam et si professione fratres essent ejusmodi homines; re ipsa alieni; ac prophani, & inimici, & quamvis ab intimo Caritatis gradu excludi nequeant; nequaquam tamen *φιλανθρωπία* multo minùs istiusmodi modestiæ, quæ plus illis quam sibi tribuat, significatione & officio digni sunt. Nec inter ipsos etiam bonos Fratres ita præcisè semper ad istiusmodi excellentiorem aliorum præ nobis æstimationem obtingimur; ut cum res ipsa contrarium ostendit, non & possumus & debeamus plerisque, saltem in eo in quo delinquant, aut hallucinantur, aliquentò minoris quàm nos ipsos æstimare. Aliàs admonitioni, reprehensioni, objurgationi; & ab aliquo errore aut cuncta, abductioni, quam nobis mutuo debemus; locus nullus esset. Quod si huic virtuti, hoc est, excellentiori aliorum præ nobis æstimationi; ne erga Fratres quidem semper locus est; ergà falsos profectò fratres; sed præcipuè erga homines non religione tantum sed & atrocibus, quos inferunt, injuriis, à nobis disjunctos; multo minùs locus esse poterit. Proinde ne illi quidem juris sui dimissioni, quæ ex ejusmodi virtute promanare credi potest, locus tunc ullus erit. Quod autem subjungitur nos usibus, hoc est salutis & ædificationi, aliorum non operam modo nostram sed vitam impendere teneri, id majoris erga alios quàm nosmetipsos dilectionis officium ac necessitatem per se non intert; cum id non magis proximorum; quàm Dei gloriæ causa faciamus, cui omnia debemus.

Plus momenti habere videtur, quod Christus etiam tunc cum essemus impii atque indignissimi peccatores pro nobis mortuus dicitur Rom. v. 6. 8. *idque a nobis in hoc imitandus supra citato loco Phil. 11. proponitur; & quidem ex eâ ratione quia illius modestiæ, plus aliis quàm nobismetipsis tribuendi, quæ vers. 3. injuncta nobis est, exemplum in humiliatione Christi, quàm in morte subeunda exhibuit, nobis imitandum ostenditur.* Unde colligi potest, nos quoque exemplo Christi teneri etiam propter solos indignos & sceleratos homines vitam profundere, non propter solos fratres; atque ita illos, quod ad juris nostri dimissionem pertinet, longè pluris quàm nosmetipsos jacere.

Sed primum animadvertendum est, in morte Christi & quæ cum illâ connexa sunt, alia esse quæ imitari possumus; imò nobis ad imitandum proposita sunt; alia verò quæ imitari nec possumus, nec jubemur.

Posterioris generis ea sunt, quæ ad æternum ejus sacerdotium pertinent, cujus ille nec successorem; nec imitorem habere potest; qualia sunt quæ ad expiationem peccatorum nostrorum, hoc est ad illam gratiam Dei peccatoribus per mortem Christi exhibitam pertinent, de qua Apostolus Rom. v. loquitur, in qua Deus dilectionem suam & milericordiam erga homines commendavit, singulari planè & inimitabili exemplo, quod cum adhuc essent peccatores. Christus pro iis mortuus est. Vide locum citatum. Cætera omnia in quibus per eam virtutis alicuius specimen exhibetur, nobis imitanda proponuntur. Præcipuè verò illa modestia & facilitas Servatoris nostri, per quam se, illâ divinâ & invictâ potestate resistendi inistis suis; quam unâ cum Spiritu sine mensurâ, Dei dono acceperat, ultrò exiit; quæ Philipp. 11. nobis in exemplum proponitur, ne in iis quæ dono Dei possidemus, plus æquo nobis placeamus, cum aliorum despicientia ac neglectu; neve iis abutamur, ad vitiolam animi elationem, sed potius utamur ad Salutem



salutem & ædificationem aliorum. Hoc enim est verè non ea spectare quæ nostra sunt ; sed quæ aliorum. Quibus verbis in *vers. 4.* prolatis , non autem iis quæ *vers. 3.* scripta sunt (quod non sine causa notandum est) subijcitur exemplum Christi in gratiam aliorum Salutis simul , & erga Deum obsequium ergò , sese humiliantis. Possumus & in hoc obsequio Christum imitari ; quando ne conscientiam aut legem Dei violamus , hoc est obsequii Deopræstandi ergò martyrium suscipimus ; quia mors Christi omnibus martyriis præluxit quæ non modò gloriam Dei ; sed ædificationem hominum propagant & veritatis ac religionis fidem & auctoritatem , sicut & mors Christi mirificè confirmant.

Sed hæc gloriosa Christi in martyriis imitatio , immenso intervallo distat ab illa ignobiliari vitam & res vita cariores hostibus prodendi patientia , quæ quod ab animo timido & ignavo potius , quàm Dei gloria studio (quicquid nos delicato astu vitia nostra sæpè Deo imputare conemur) semper proficisci potest ; sæpè etiam solet ; vix ullum laudabile virtutis specimen exhibere potest , ex quo Dei gloria aut hominum ædificatio efflorescat. Caret enim illo præcipuo martyriorum ornameto , quod in causa perpeffionis , non in ipsa perpeffione consistit. Caret & illa facili nec ullo impedimento intercepta , sese ex malis expediendi licentia & facultate , si quis vitæ aut indemnitate , quàm virtutis studiosior sit. Et qui in mala quibus legitime resistere non audent (quocunque id animo faciat) incidit ; nemini calamitatem suam meritò imputare potest ; cum eam non ultrò ac in Dei gratiam sed metu , qui in constantem virum cadere non debet , percussus & coactus pati videatur. Ita plus dedecoris ex timiditate & ignavia infamiam (sive ea vera sive apparens sit) quàm laudis ex intempestivâ patientia , in patientem redundat , contrà quàm in martyriis cernitur.

## CAP. XI.

*Argumenta contrà Pacis ac belli jura ex analogia Religionis Christianæ juxta præceptorum ejus , quatenus totos Christianorum cæus respiciunt , perfectionem consideratæ , sumpta , diluuntur.*

Quod ad communem quæ in cætibz Christianorum regnare debet , pietatem attinet , duæ virtutes sunt quæ in hac societate elucescere debent , Caritas & Justitia. Quarum cum utrique bellum & capitalia supplicia repugnare putentur ; meritò à vera Christi ecclesia proscribuntur. Utrique autem harum virtutum duo repugnare censentur , quæ utrobique reperiuntur. Primum quod utrobique mortis supplicio afficiuntur ii , de quibus quod perditæ spei finis nobis constare non potest. Secundo quod unâ cum hac vita æterna quoque salus ; atque omnis ad illam aditus occisus eripitur.

I. Quod primum attinet. Ultimo hoc est mortis supplicio afficere eum : qui an omninò deplorata spei sit , scire non liceat nobis , injustum atque illi Caritatis parti adversum videtur ; quæ linum fumigans non extinguit & infractam arundinem non confringit. Solus autem Deus Cordium scrutator & futurorum præsciis , dignoscere potest , quinam sint perditæ spei. Non igitur licet homini ejusmodi pœna hominem afficere , quam soli Deo exigere fas est. Et ne quis urgentem , quæ in defensione bellica intervenire solet necessitatem , causari possit ; etiam in media pace , nulla vi , nullo metu urgente , per sententias judicum morti addicuntur ii , qui , si vita suppetere , facili emendari , & ipsis forsitan iudicibus meliores evadere possent.

Verumenimverò animadvertendum est. Lenitati

huic atque clementiæ quæ solos deploratæ spei homines à misericordia arcet ; locum non esse ibi , ubi aliqua necessitas urget , ut singulorum sanabilitatis ratio non habeatur ; aut de summo in eos jure non decedatur. Quod non magis in bellis quàm in forensibus judiciis accidit , ubi sæpè boni publici necessitas urget , ut privatorum boni ratio non habeatur ; atque ut magna exempla si non ex iniquo saltem aliquid de summo jure trahant. Præterea eidem lenitati locus non est nisi in Ultimi supplicii metu. Mors autem decreto Magistratuum infligita non est ultimum supplicium : sed æterna ; ideò nobis unâ cum iis qui corpora interficiendi potestatem habent contemni jubeatur.

Denique lenitati huic locus non est , nisi in ejusmodi iudicibus qui certò dignoscere possint , qui sint deplorati qui sanabiles ; quales non sunt rerum capitalium iudices. Unde evenit ut lenitati huic in solo regno Christi spirituali ; ac ne in eo quidem semper , sed absolute considerata , quatenus voluntate ac benignitate Dei Patris à Rege suo cælesti gubernatione administratur , locus reperiatur. Cujus Regni ita considerati non is est scopus ut suorum civium societatem in hac vita securam & florentem præstet ; sed ut singulorum æternæ saluti consulat. Ideò plerumque non pœnarum terrenarum & quæ in oculos omnium incurrant , sed spiritualium & invisibilium metu , quemadmodum nec præmiorum terrenorum , sed cælestium & invisibilium spe , ad exercendam Fidem nostram gubernatur. Non mirum est igitur , quod in regno Christi , cujus scopus est Salus animarum singulorum ; spei illius quæ de singulorum salute superare possit , maxima habeatur ratio ; præsertim à Spirituali Rege , qui Ecclesiæ suæ absolutus Rector & caput est. Nec mirum est , quod in eo ut toti societati consularur , singulorum salutis , si qua ejus spes reliqua esse possit , nunquam sit facilis jactura quia ejusmodi medium destinato fini non esset satis accommodatum. Ac ne naturæ quidem administrationis hujus Regni congruens ; quod ita gubernatur ut in eo pœnarum exempla , (præsertim in æterno supplicio irrogando) non modo ex iniquo nihil habeant ; sed ne de summo quidem jure quicquam trahant. Quod tantò æquius Optimo ac sapientissimo Deo visum est ; quanto de majori præmio & pœna miseriis mortalibus periclitandum est. At in Regnis Christianorum terrenis ; non is est gubernationis eorum scopus ; ut animæ singulorum civium serventur. Neque enim Coactiva Magistratum potestas ; ad tam sublimem spem aspirare potest. Ideò nec falcem suam in alienam messem immittere debet. Sed ut societas hominum in hac vita secunda & florens sit. Quapropter ubi de communi omnium Salute agitur singulorum civium incolumitatis non semper potest haberi ratio : Sed ut societas conservetur , singulis sæpè pereundum est ; quia illa , nisi singuli pereant sæpè salva esse non potest. Atque hoc medium destinato summarum potestatum fini , non aptum modo , sed aliquando necessarium esse contingit. At in Spirituali Regno Christi , ita ut supra diximus considerato nulla necessitas intervenit ; ut quis in æternum pereat , nisi cum sua culpa in hominem perditæ ac deploratæ spei evasit. Præterea in Regnis terrenis magna exempla , si non ex iniquo , at certe ex summo iure multùm sæpè trahere necesse est.

Fatemur tamen etiam in eodem Regno Christi , secundum quid considerato , quatenus Ecclesiastica gubernatione in terris ab hominibus regitur majorem quandoque , quàm singulorum salutis , omnium ædificationis rationem haberi. Quæ in re , Respub. Ecclesiastica quodammodo terrenas & Politicas , (ex mente & expressa voluntate Christi) imitatur Respublicas. Sed ut in fine & scopo ita & in mediis. Nam & in Ecclesia (quàmvis non sine causa cautius ac restrictius) sæpè ut omnium ædificationi consulitur , Salutis singulorum

singulorum non habetur ratio; qui idcirco sæpè ab Ecclesia excommunicantur, hoc est jure adipiscendæ Salutis exuuntur. Quod decretum in terris cum ritè & iuste fit, ex deserto Christi promisso, in cælo quoque ratum est. Neque enim hic iis assentimur, qui putant Excommunicationem (loquor de ea quæ in cælo rata habetur) non habere vim damnandi; aut pœna æternæ mortis afficiendi, sed esse tantum nudam declarationem ejus status in quem excommunicatus conjicitur. Est enim Excommunicatio ipsa Causa movens cæteras quæ post eam pronuntiatam ad efficiendum miserum statum hominis ejusmodi sententiâ condemnati concurrunt. Non minus quàm Decretum; aut Nudum imperium ejus qui fit cum potestate quo quispiam torqueri & occidi jubetur non est quidem propriè loquendo id ipsum quod licetor aut carnifex perficit; est tamen verè earum rerum causa, quæ ad nutum imperantis aut etiam decernentis ab administris executionis peraguntur. Habet igitur excommunicatio, ut & efficacius omnis pronuntiata sententia suam veram efficientiam. Quod ipse Socinus fateri coactus est; dum pag. 294. ait. *Est enim Excommunicatio sententia quædam lata. At qui sententia lata, non est historica relatio; aut rerum ignoratarum declaratio, sed causa quædam verè efficiens id quod in ea perfici decernitur.* Nam nuda declaratio nihil in re ipsa efficit, sed tantum mentem ejus in cuius gratiam fit, docet, & instruit, ne se- cus rem intelligat quàm opus sit. At excommunicatio planè efficit id quod in ipsa declaratur. Alio- qui post excommunicationem non posset fieri deterior excommunicati conditio quàm fuit ante, & sicinane & brutum hoc fulmen dici posset. Quod tamen nemo dixerit qui promissum Christi perpenderit; quo non irritum & inane hoc ligationis terriculamentum fore pronunciat.

Si igitur in interrogandis pœnis Ecclesiasticis æternam mortem spectantibus (quod certè longè gravius est capitali pœna supplicium) sæpè non habetur ratio eorum qui sunt sanabiles; sed qualescunque sint, à corpore Christi amputantur; si id ædificationis necessitas postulet: quis id, à capitalibus forensium criminum iudiciis exigat, ut solos eos qui sint perditæ spei aut animi deplorati condemnent, quando exempli rigorem & austeritatem Respub. requirit? Videtur sæpè in ejusmodi casibus locus non esse misericordiæ in quibus semetipsum aliquis in gravissima mala ultro sua culpa conjecit & tamen legum divinarum aut humanarum; aut etiam publici boni potius quàm privatæ erga ipsum Caritatis ratio habenda est. Nam quod Socinus objicit, in excommunicatione locum esse resipiscentiæ; qui in mortis supplicio non sit nobis non satisfacit, cum ne in capitali quidem legitime sumpto supplicio locus ipsi deesse possit: quamvis aliquando brevius ei spatium & angustioribus terminis inclusum concedatur. Possè autem aliquem etiam in brevi ante mortem spatio resipiscere, non modo latronis crucifixi exemplum; sed ipsa Socini verba arguunt, dum ait pag. 295. *posse excommunicatum si velit, vel in ipsa excommunicationis sententia ferenda* (quod certè spatium temporis longum non est) *resipiscere.* Quid enim obstat; quominus in capitis supplicio, ad justum tempus (ut fieri in bene moratis Rebuspub. solet) dilato idem evenire possit? Semper igitur nobis quoque Socini exemplo excipere licebit. Quemadmodum non quia excommunicatus, ita neque quia capitis supplicio addictus est quispiam; sed quia non resipuit, in Tartara detruditur. Quidè quod & excommunicato aliquando non plus spatii, quàm capitis damnato, ad resipiscendum superesse possit.

Sed ut ad rerum capitalium Iudices revertamur, nulla ipsos lege obligari palàm est, ut in solos deploratæ spei homines animadvertant. Nec enim il-

lam sibi in intimos animi recessus; aut jurisdictionem aut inquisitionem, usurpare possunt aut debent. Quippe non id intendunt, ut fontes æterno supplicio mactent. Imò verò quantum possunt, contendunt & contendere debent, ut fontium animæ sanentur, licet corpora puniantur. Et quamvis facta & delicta fontium ex consiliis & intencionibus æstimare soleant, ac debeant rimari tamen secretas mentium fibras & quorum animi sint sanabiles aut non, discernere non tenentur; non modò quia id ipsis est impossibile sed quia per se ac natura sua, capitale supplicium, nemini salutem æternam eripere possit; cum non infantium medo plerique; sed & aliqui fontium capite plexorum servari possint. Quod si qui ex occasione ejusmodi supplicii pereant, id per accidens eveniat; ob interventum videlicet latissimæ pereuntium culpæ, atque adeo iusti divini iudicii. Neque eorum etiam officium est; aut ipsis ullomodo licere censendum est, ob incertum metum, ne quis fontium, ex occasione legibus (quarum ministri sunt) injuncti supplicii; suamet propria & grandi culpa pereat: conjicere universum populum ac tot innocentes, in certissimum quod à permixta gravissimis sceleribus impunitate iuvinet, periculum; imò verò calamitatem & exitium, cujus occasione aliquando innumera infantium animæ; etiam æternum perire queant. Nam per insuetam necessitate iustitiæ capitalem pœnam; neque insanabilibus in æterna eripienda salute ulla fieri potest injuria; neque sanabilibus solet; præcipuè quoties ipsis idoneum ad pœnitentiam tempus conceditur. Quo nisi debite ad Salutem suam utantur jam latissimam culpam suam, quæ fuit in eo, quod scientes prudentes in supplicii legibus præscripti calamitatem; quæ, (quamvis per accidens) secum tamen æternæ salutis periculum afferbat; sese conjecerint: cumulant altera æquè gravi & lata culpa suâ; quod oblato remedio ad salutem suam uti neglexerint, cum in illo temporis articulo, longè facilius videatur quàm usquam aliàs, animum nullus illecebris aut tentationibus distractum; ac fræno imminenti exitus ad officium suum circumactum; non modo ad ardentissimam divini auxilii implorationem; sed etiam ad constantissimam & efficacem corrigendæ vitæ destinationem componere. Quam resipiscentiæ occasionem, si quis omiserit, vix est credibile, illum etiam concessa longiori vitâ, ad sanioiorem mentem reversurum. Aut certè ob tam incertam spem quorundam hominum latissimâ culpâ suâ de æterna Salute; cujus nullam unquam curam habuerunt periclitantium, non est æquum per concessam sceleribus aut grassanti violentiæ impunitatem; integros populos ac tot innocentes, præsentissimo, malorum, etiam æternæ Salutis jacturam secum trahentium diluvio inundare, aut inundari permittere.

Deinde si in Magistratus Christiani potestate sit, veteribus abrogatis novas leges figere atque refigere; præterea si id Reipub. Christianæ tutum esse possit, nihil magis ipsi convenit, quàm capitales pœnas in alias æquè fortasse corpori molestas, non æquè tamen animabus periculosas convertere; dummodo populis æquè sint formidabiles. Nec enim ut fontes affigant, sed ut cæteros exemplo terreat supplicia infligi par est. Non ideo tamen etiam apud Christianum Magistratum Pacis gladii usus nullus erit. Nam licet omnes capitales pœnæ, in alias quæ salva vitâ infligi possunt, commutarentur, quia tamen hæ æquè graves, aut etiam molestiores quibusdam videri possunt, quas ut effugiant nullum defensionis genus fontes omiserint: fieri nequit, quin & tunc Magistratui gladii usus sit necessarius; non ut occidantur Rei, sed ut capiuntur aut in iudicio sistantur; præcipuè cum res est cum iis; qui ut causam dicere

dicere possint, acie vincendi sunt. Ita Gladius Pacis etiam acies ejus mansuetudine Christiana retusa fuerit; sine acuto belli gladio exerceri non potest.

Denique qui, metuendo, ne quis forte fontium qui sanabilis sit, pereat concessum à Deo Magistratibus Pacis gladium eripiunt; ineptè ac ridiculè seduli ac solliciti sunt, in eo officii genere, quod ad ipsos nullo modo pertinet. Satis enim vel ob id ipsum, hominum eorum quorum in istiusmodi casu animi sunt sanabiles, curam omnem ac de iis (si qua esse debet) sollicitudinem sibi soli Deus & Christus seposuit ac vindicavit; quia ad facultatem dignoscendi quivam tales sint in tali casu neminem admisit. Proinde ea cura cui impares sumus nobis quidem omnino omittenda; sed illud memoria tenendum est; Deum & Christum non otiosè res humanas contemplari; verum inferiorum agentium omnium animos, consilia, facta ipsa & factorum eventus moderari, nec quinquam eorum quos salvari velit; nisi sua culpa perire. Quod si quo casu homines salute digni, in manus aliorum qui vitæ necisque ipsorum potestatem habeant incidant, esse Deo & Christo in expedito rationes quibus efficiat, ut iis perniciosè nocere; aut nolint si possint, aut non possint si velint. Non autem nobis ideo urgentia ac necessaria vitæ officia deferenda sunt, nequid tale eveniat; quod neque ob occultam illam humanarum rerum directricem providentiam, eventurum esse verisimile sit; nec si fortè eveniat, nostra culpa evenisse dici possit. Falsa igitur est illa adversariorum hypothesis ad id ut quis alterum jure occidere possit, duo requiri: primum ut occidendus sit perditæ spei; deinde ut eum talem esse occidenti certò constare possit. Frustrà enim ex ordinatione Dei minister ejus Magistratus gladium vindicem gestaret, si eo non aliter uti posset nisi prius ad inspectionem cordium à Deo Christoque admisissus.

Sed jam tempus est, ut ad alterum illud, quod in bellis atque suppliciis, justitiæ atque caritati Christianæ repugnare prætenditur, accedamus. Id verò est, quod occidere eum qui possit servari; hoc est vitam ipsi æternam eripere nefas sit. Nam si Deus vitam temporalem eripienti vitam æternam eripi mandavit; certè æternam eripientibus, pena talionis debetur. Atqui inferendo temporalem mortem alicui fontium, una quoque omnis facultas vitæ æternæ consequenda, hoc est spatium respiciendi eripitur.

I. Primum igitur fatemur facinus nefandum & non nisi talionis supplicio expiabile suscipi, si quis de industria vitam alicui æternam eripiat. Sed non illud, si ex actione alicujus, aliud aliquid & quidem voluntati Dei congruum; aliquando autem ex officio vel quadam necessitate sibi incumbens, intendentis atque agentis, mors alicujus æterna, aliena culpa consequatur; sequitur eum criminis hujus hoc est illata mortis æternæ culpā teneri. Nam non modò licitas, sed etiam maxime laudabiles actiones, maxima aliquando mala, per accidens, consequuntur; quæ tamen neque actiones illas vitiosas, neque agentes reprehensioni obnoxios efficiunt. Prædicatio Evangelii faciem feralium dissidiorum in publicas & privatas mortalium societates immisit. Nec tamen id aut ipsi prædicationi; aut prædicatoribus vitio verti solet. Quoties inter duos, uter mortis supplicium evadere debeat, sortitio fit, qui ex urna faventem sibi & salutarem sortem eximit, eo ipso omnem spem vitæ præsentis; & quia æterna ab eodem filo pendet, etiam æternæ, socio suo præripere videtur, quis tamen eum nomine illatæ alteri mortis æternæ accuset?

II. Sed nec vitæ æternæ eripi censenda est iis, qui

in propinqua patientia ejus consequenda non sunt; hoc est, qui non in salutis curriculo pro virili continentur; quales certe solent esse ii, qui occidi quocunque modo merentur. Quemadmodum nec in periculum aut Cræsi opulentiam eripuit Ulysses Iro, quem in Ithaca pugno occidit; quamvis non absolute impossibile fuerit illum ex stercore ad summam fortunam emergere; cum ejus rei exempla in humanogenere non defuerint. Certe de annihilatione vitæ æternæ queri nequeunt ii, qui non nisi in remotissima potentia ejus consequenda consistebant, nec unquam animum ad tantæ spei fastigium erexerunt; aut sceleribus aut injuriis suis commerti sunt ut ne præsentis quidem vitæ digni haberentur; tantum abest ut futuræ præmium sibi polliceri possent.

III. Denique quantumcunque illud damnum aut infortunium sit in quod aut capitis damnati, aut iusta in defensione occisi incidunt; quem porro jure accusare possunt, quod vitam; aut vita ipsa potiores spes amittant? Magistratusne, qui legum ministri cum sint, etiam inviti officium facere tenentur, an semetipsos; qui legum non ignari quibus subiecti sunt, sese ultro in ejusmodi statum præcipitant, ex quo eos vel ipse Magistratus salvo officio suo eripere nequit. Similiter cum hostis alienam vitam impetens suam perdit; ecquis in culpa erit? Defensorne vitæ suæ; cui summum malum declinandi per objecta arma defensiva, necessitas incumbit? an is qui perdere vitam suam ultro paratus est, dum si possit, alienam eripiat? Cum ille necessitate simul ac jure naturali ad protegendam vitam, quam absque cæde inimici servare mallet, compellatur: hic ultro ac cæco quodam furore ad sui occisionem per summam verò injuriam ad injustam ejus, cui vim infert, perniciem ruat. Nihil igitur in eo casu injusti ab aliis patiuntur, qui sese ultro in talia mala induunt; nec justiciam aut caritatem erga se neglectam queri possunt; quod eo usque in eorum gratiam de jure alieno descensum non sit; ut aut scelera aut injustas infontium cædes atque oppressiones impune ac sine resistantia patrare possent. Quamobrem nullo modo ereptæ vitæ æternæ culpa tribui potest iis, quibus ne præsentis quidem vitæ ereptæ (ex cujus damno æterna illa jactura quamvis per accidens profluxit) crimen potest adscribi. Atque ea fuit mens ipsius Dei, qui ne infontium quidem interfectores omnes, nisi sceleratos morte affici jussit. Fontium verò aut hostium occisores, adeò nulla pæna affecit, ut hoc ministerium ab iis sæpè non sine interminata, aut postea sumptâ, omitti officii pænâ, exegerit. Non igitur hominum mortem meritorum, infortunia, iis quorum ministerio Deus ad eos puniendos utitur; sed propriis ipsorum culpis atque sceleribus accepta ferenda sunt.

IV. Postremo, etiam si (quod tamen merito, ut ostensum est, nequaquam concedimus) mortis æternæ periculum; quod fontibus aut hostibus qui nos impetunt, ex inferenda ipsis morte temporaria imminet, Magistratibus aut bellum gerentibus adscribendum esset: non ideo tamen Magistratus aut bellatores metu istius periculi proximis intentandi, absterri debent; quominus utrique officio sibi juncto, necessariò defungantur. Nam vitæ æternæ consecutio eorum respectu, in quos, propter scelera aut illatam violentiam, jus necis aliis quodammodo acquisitum est, adeò est in remota potentia; ut jacturæ illius vix ulla ratio haberi debeat. Quanto minus enim quisque aliquid habet, tanto minus illud amittere potest. Et si nullo modo aliquid habere; nullo modo idem amittere possumus. At ejusdem vitæ æternæ consecutio, in hominibus infontibus, quorum securitati, aut pacis exemplis, aut bellicis armis consulitur, sæpè longè in propiori potest

tentia est : ut istius damnum & jactura , longè plurius , quàm illius cuius vix ulla spes affulgere potest , æstimanda sit. Sed & , quomodo bona ita & pericula publica , privati , illa in consecrando , hæc in fugiendo , longè anteponenda sunt. Quod si in publico infontium periculo , privati delinquentium discriminis ratio non habetur : quanto minor in publico & propinquo infontium periculo , privati & remoti delinquentium periculi , ratio est habenda ? Privatum autem & remotissimum est periculum quod forte cuipiam fonti , aut pacem publicam iniquè turbanti , ex intercepto , per accidens (hoc est per ipsius propriam culpam) ad vitam æternam aditu , imminet. Proinde in gratiam ejus , propinquum & publicum infontium periculum negligendum non est.

Illud etiam Socinus inculcare solet quod pag. 83. legimus. Odisse inimicum Reipub. Christi nocentissimum futurum erat , eamque funditus deleturum. Nulla enim Christi est Respub. ubi odium aliquod locum habet erga quosvis homines , quavis de causa. Ea si quidem universa in amore & caritate erga omnes homines potissimum fundata est.

Resp. Christi doctrina ut nequaquam infitos nobis naturâ affectus omnes ita nec odium prorsus extirpat aut excludit ; sed tantum moderatur & ad exercendam virtutem desecit. Falsum est igitur istud pronuntiatum: Ubi Odium aliquod locum habet erga quosvis homines ; quavis de causa ibi nullam esse Christi Rempubl. Nam si sit odium non propter carnalem sed spirituales causas : præterea si sit odium Caritatis Christianæ officio temperatum , quale esse debet adversus hostes Dei ; aut etiam adversus eos quos loco Ethnicorum & publicanorum habere , uno verbo ut dicam quos minùs quàm alios amare jubemur ; locum in regno Christi non modo potest ; sed habere debet. Nam & Christus ipse non poterat satis dilexisse justitiam nisi odio habuisset iniquitatem. Fieri autem non potest , quin aliqua pars odi ; quo flagrare erga iniquitatem debemus ; in ipsos quoque iniquos derivetur , satis est si fines Christianæ moderationis non transiliat. Hinc & ipse Christus erga perverfos homines , sæpe non indignationem tantum ; sed aversionem quoque animi non occuluit , eorumque fermentum averfari discipulos suos iussit. Non igitur odisse inimicum unquam licet , eo nomine quod sit inimicus ; quia id à Christo jure optimo vetitum est ; cum etiam optimi viri & non vulgari caritate digni aliquo casu vel errore , nobis inimici esse possint. Sed eundem odisse eo nomine quod sit improbus & sceleratus lex Christi non prohibet (præsertim cum ejusmodi odium ex spirituali causa susceptum , justæ moderationis fines excedere non soleat) quæ parentes quoque & sanctissimo nobis vinculo copulatos , Dei & Christi causa odisse imperat , puta quoties eos Dei & Christi hostes esse accidit. Caritas igitur & amor erga omnes homines quem Religio Christi præcipit ; non excludit omne omnino odium & aversionem hominum improborum : sed tantum odium impotens ac vitiosum ; quale solet esse ex carnalibus similitudinibus exortum. Quod si ista Caritas non excludit odium illud moderatum , quod in animo ipso residet ; multò minùs excludit pœnam ; aut in casu necessitatis resistantiam. Quorum utramque absque ullo odio ; aut certè prohibito vindictæ genere esse posse , suprà satis ostendimus.

Non enim nos odiis fræna laxamus : neque crudelitatem aut nimiam in sumendis suppliciis ; gerendis bellis severitatem , strictamque summi ubique juris exactionem defendimus. Sed exemplo divinæ clementiæ summâ æquitate temperatam utrobique summarum potestatum austeritatem , sine qua nulla pax & tranquillitas in humana societate fingi potest.

At enim contendunt adversarii , ex omni annalium memoria nullum dari posse exemplum Regiminis Principis aut Reipub. vere Christianæ ; in qua sine reprehensione potestas vitæ necisque exercita ; aut bella gesta fuerint : ut videatur hæc ratio gubernationis Politicæ secundum Christi leges administrandæ , in abstracto tantum , veluti idea Platonica à nobis somnari , quæ ad actum & executionem nunquam deducta fuerit ; & vix ac ne vix quidem unquam deduci possit.

I. Sed primùm licet res ita , sese haberet , non esset tamen irritus labor noster , dum ostendere conamur Rempublicam legitimè administrari salva Christianæ religionis pietate , posse ; ejusque rei rationes inire atque ostendere conitumur. Multa enim sunt quæ licet ad summam perfectionem perducere ob aliqua impedimenta vix possint ; tamen summa ope ad perfectionem duci expediat : ut si in primis ac summis perfectionis gradibus consistere nequeamus ; in secundis tamen aut tertiis aut certè longè supra imos consistere possimus. Inter quæ est ipsum Christianæ pietatis officium ; deinde humanarum rerum in hac mortalis vitæ imperfectione & tot impedimentis oborientibus humana administratio.

II. Deinde non sequitur inde , quod exemplum alicujus perfectionis in iis , quæ hucusque gesta sunt , dari nequeat , eam ad actum nunquam deduci posse aut deductum iri. Multa enim nova , nec ante hac visa vel audita & quæ majoribus nostris vix credibilia visa sunt , subinde exoriuntur. Et Deus per quædam ætatum mundi momenta atque discrimina , res ab imperfectioribus incipiendo ; ad perfectionem hucusque deduxit.

III. Denique ne Christianæ quidem Ecclesiæ gubernationem post Apostolica tempora omnis culpa ac reprehensionis expertem ; ullo ex elapsis seculo quispiam ostendere possit. Et tamen in eo cunctis elaborandum est , ut legitima eius gubernandæ ratio ostendatur & ad executionem deducatur.

IV. Postremò vix credibile videtur , in Christianorum Principum aut Rempublicarum exemplis ; quin possit aliquod inveniri ; quod ad Christi Regis Regniq. ejus propriè dicti , non spiritualis sed Coactivi , specimen & archetypum proximè accedat : saltem in eo de quo potissimum agimus ; ut neque ad bella sine justissima necessitate , neque ad pœnas aut ultiones publicas ejusmodi accesserint ; quas multa mansuetudo & patientia cum aperta & constanti , clementiæ ac veniæ , iis qui ea digni sunt oblatione , conjuncta non antecessisset.

Neque verò exigendum est , ut omnibus numeris absolutam perfectionem ejusmodi Regiminis exhibeamus. Satis est ut talis ostendatur , quæ ad propositam materiam sufficit. Etiam si igitur Magistratus Christianus aliis fortè vitiis laboraverit ; tamen si in eo summa æquitas , clementia , humani sanguinis parsimonia , constans & assidua ; quantum per veram Rationem Status , liceat , veniæ respicientibus paratæ oblatio , demonstretur ; in eo , quod ad materiem præsentem attinet , adversarios acquiescere necesse est.

## CAP. XII.

*Argumenta contra Pacis ac belli jura , ex cælesti ac divino gubernationis Ecclesiæ modo : præterea ex occasione aliquot præceptorum Christi desumpta diluuntur.*

**N**unc ad divinum ac cælestem gubernationis Ecclesiæ modum accedamus. Ex quo Socinus ex mente eorum à quibus dissensum alibi non dissimulat



mulat partis 2. pag. 233. sic argumentatur. *Sic ecclesia Christiane nullus terrenus Rex datur; sed tantummodo celestis Christus; primum id necessariò sequitur Ecclesiam Christianam in terris licet degentem; terrenum tamen regnum non habere, & proinde Christianorum possessionem, & bona non terrena sed celestia esse: ex quo consequitur hominem Christianum pro istis terrenis omnibus conservandis nihil laborare debere; & indignum plane esse, ut pro ipsis defendendis, inter quæ propria ipsius vita numeranda est, ulli mortalium damnum aliquod aut perniciem afferre curet; præsertim cum hæc aliqui homini Christiano, penitus fuerint interdicta. Deinde si Christiana Ecclesia (quatenus Ecclesia Christi est) neminem nisi Christum pro Rege agnoscit, satis intelligi potest nullum esse tantum in terris potestatem, quæ homini Christiano id concedere possit, quod Christus ipse prohibuit &c. & quæ sequuntur.*

*Resp.* Mirè laborantis causæ indicium est, ubi ad ejusmodi argumenta descenditur. Nam hic profectò Socinus aut nihil quod ad rem pertineat dicit, si nimirum non simpliciter & absolute concludit: aut fallaciam committit quæ vulgò A dicti secundum quid, ad dictum simpliciter, dicitur. Nam si non simpliciter & absolute concludit Ecclesiam Christianam terrenum regnum, possessiones & bona terrena non habere; sed tantum secundum quid, putà quatenus est Ecclesia Christiana; quemadmodum ex ipsius Socini limitatione in eadem pagina bis repetita apparet; nihil quod ad rem pertineat affert. Quis enim est nostrum qui asserat Ecclesiam Christi ita confideratam, terrenis regnis ac possessionibus gaudere? cum neque Christi regnum ex hoc mundo sit; & Respublica nostra sit in cælis? quemadmodum quis est qui putet Christiani hominis, quæ Christianus est, & ovis palcuorum Christi, cibum esse panem quotidianum? Verum sicut ex eo non sequitur eundem panem, ejusdem Christiani, quæ mortalis homo est, non esse cibum: ita nec ex eo quod quæ Christiani sumus nullam in terris hæreditatem habeamus, sequitur nos simpliciter nullam in terris hæreditatem possidere. Imò verò ex eo ipso quod Socinus id de Ecclesia non simpliciter & absolute sed tantum secundum quid considerata, pronunciare audeat; potiùs illud necessariò sequitur; illam alio modo confideratam; hoc est quatenus in terris societatem aliquam civilem aut partem ejus constituit; quemadmodum terrenos Reges, ita terrena regna, bona & possessiones habere, & in eorum conservatione, terrenis quoque modis; dummodo iustis & legitimis, laborare posse. Nec enim tantum non sequitur, ex eo, quod aliquid de aliquo secundum quid dici non possit; illud de eodem non dici simpliciter: sed etiam ista ipsa limitatio subiecti secundum quid considerati; necessariò infert; quod idem de alio modo considerato; seu simpliciter negari non possit. Nihil igitur opus erat tanto molimine probare Christianorum quæ sunt Christiani, regem, regna, possessiones, non terrena sed celestia esse; quod facile agnoscimus & ultrò iactamus; dum tamen meminerimus eorundem quæ Germani, Poloni, Itali sunt; Principes, regna, possessiones & bona terrena esse. Nec enim ita pugnant inter se Regnum cæleste ac terrenum; quin in eodem subiecto consistere possint. Nec quia à Christianis quæ Dei sunt, Deo reddenda sunt; idcirco ab iisdem Cæsari reddi non debent, quæ ipsius sunt. Spirituali modo considerata Ecclesia hoc est quæ gens cælestis est, Respublicam & possessiones suas hic non habet sed in spe ac fide, alibi expectat. Sed eadem quatenus ex terrenis gentibus constat, non minus possessiones, quam potestates terrenas habet, pro quibus non nihil, sed quantum satis est, quantumque cælesti ejus vocationi non obstat, laborare debet. Non enim plùs ex colla-

tionem terrenorum & cælestium evincitur præter ista duo. Primum etiam si secum istæ curæ non concurrant, seorsim tamen cælestium, longè potiorum quam terrenorum curam esse habendam. Secundo. Si quando rationes earum ita concurrant; ut alterutra duntaxat eligenda sit, terrenas præ cælestibus spernendas esse & terrenas auctoritates ac potestates cælesti venerabundas assurgere, & obsequentissimè sese subicere debere. Cujus tamen rei occasio rariuscule in Christianis regnis obtingit, plerumque ac terè semper reddi possunt Cæsari, quæ sunt Cæsaris, & quæ Dei Deo. Porro absolute terrena sperni nequeunt absque injuria & contemptu Promotionis pietati factæ, quæ ad terrena quoque (quorum adjectio expressè promissa est) extenditur. Præcipue cum antequam celestia assequamur; quod nimirum post mortem sperandum est, terrenam nos vitam vivere necesse sit; à cuius conservatione etiam celestia bona dependere posse suprà non semel monuimus.

Falsissima igitur, imò nulla est Socini argumentatio; nisi vocis Ecclesiæ (cujus ambiguitate ludit) sensu, ad priorem hoc est cælestem significationem & considerationem affixo; rejecta prorsus posteriori. Quam tamen rejicere ipsi integrum non est posteaquam ipse vocem Christianæ Ecclesiæ, limitationem (tanquam Ecclesiæ) addidit; non obscure significans eam etiam posse non tanquam Ecclesiam, sed tanquam terrenos populos suis quosque discriminibus distinctos considerari. Hinc facile intelligi potest quid sentiendum sit de illo quod addit conlectario, indignum esse, ut pro vita & rebus terrenis defendendis ulli mortalium damnum aut perniciem asferatur. De damno iniquum, ac responso indignum est. Perniciem necessitas excusat, & propria pereuntium culpa. Quæ subicit de interdicto & prohibitione Christi suprà satis refutata sunt. Reliqua contra nos non pugnant.

Acervatim jam cætera quæ ex specialibus præceptis aut exemplis deducuntur congeremus.

I. Quod ad præcepta specialia attinet.

Primum de cura rerum necessariarum in Deum projicienda occurrit; cui connexum de divinæ opis, defensionem humanam respuente, fiducia mandatum. Ex quo utroque Socinus pag. 240. deducit. *Non debere Christianos sese atque sua tutari, quia eorum eorum in se universam rejici Deus voluit; & hac in re præcipue fidei atque obedientie nostræ erga se publica & manifesta indicia extare.*

Cæterum hæc ratio si valida esset, ne laborem quidem ullum circà sustentationem vitæ præteritis ulciperere deberemus; quia cætera omnia præter Regni cælestis curam nobis adjectum iri, promissum est. Atqui hæc consequentia similis est illi; quam Tentator Servatori nostro connexerat. Cujus responstone defungi optimum est. *Non tentabò Dominum Deum meum.* Nec enim nobis auxilium Dei extraordinarium & miraculosum; quod videlicet laborem, curam & prudentiam nostram excludat, promissum est; sed ordinarium & miraculi expert; quod laborem, curam, & providentiam nostram non modo non excludit; sed omninò requirit. Non solis votis aut muliebribus suppliciis auxilium suum parari Deus voluit; sed vigilando, agendo, bene consulendo. Itaque & auxilii divini fiducia, quamdiu intrà spem ordinariæ opis divinæ laboribus nostris auram suam aspirantis, subsistit vera & legitima fides est: At quoties ultrà illos cancellos ad spem miraculosi auxilii, sine necessitate expectandi, procurrit; in Tentationis extremum degenerat. Tutatur nos Deus sed per media quæ nobis sup-peditat; quemadmodum & alit, sed laborum & curæ nostræ interventu. Quod quidem de ordinaria Dei providentia dictum esto. Est quando & miraculosam operam utrobique interponit. Sed hunc liberrimo arbitrio suo seposuit;

seposuit ; nec nobis aut ejus poscendæ licentiam ; aut expectandæ privilegium , nisi fortè in extrema necessitate politis , reliquit . Et quovis ordinarias conservandi nostri vias suppeditat , satis ostendit , quid à nobis fieri velit . Quas si respuere malimus ; nihil est quod nobis polliceri merito possimus ; cum nobis periculum ultro , nulla necessitate urgente accerimus ; in quo , idcirco , (nisi nos erroris alicujus miseratio apud Deum excuset) ut pereamus plane digni sumus .

II. Nunc ad præceptum de orando pro inimicis nostris Christi ipsius & aliorum exemplis confirmatum accedamus . Ex quo adversarii ita argumentantur . *Pro quibus Deum orare debemus , contra eos vindictam à Deo postulare non debemus . Pro inimicis orare debemus . E. &c. Quod si à Deo vindictam adversus inimicos postulare non debemus ; multò minus à Magistratu . Quod si per magistratum eos ulcisci non debemus , multò minus per nosmet ipsos .*

Primum igitur ut ipsa ultima conclusio , dextrè explicata ; ita tota argumentatio , sine detrimento causæ nostræ à nobis concedi ac recipi potest . Sed hucusque duntaxat deducta , nec ad bellorum aut suppliciorum inhibitionem producta . Jam enim toties ostendimus ; aliud esse pœnam , aut defensionem ; aliud vindictam ; sive per se , sive Magistratus operâ sumptam ; nec ideo quod hæc ob manifestam impotentis animi culpam reprehenditur ; illico aut pœnarum aut defensionis necessitatem reprehendi posse .

Dein le in verbis in quibus orare Deum pro inimicis iubemur , obscuritatem aliquam inesse merito asserit Socinus pag. 199. quia ista obscuritas ipsi causam dedit ; ut latius ista verba , quam æquum sit , extendere . Neque enim arbitramur exigi à nobis ejusmodi preces pro inimicis ; ut ea omnia ipsis à Deo precemur , quibus illi opus habent : quod dicto loco asserit Socinus . Quid enim , si opus habeant iis rebus , quas si ipsis Deus largiretur , tanto plus nobis nocere possent & certò nocituri essent ? Nam si à Deo petere possumus ac debemus , ut nos ab inimicis liberet ; absurdum est obstringi nos ulla lege , ut ea impetrare inimicis à Deo conemur ; quæ si haberent illi , nos in majorem adhuc afflictionem inducerent . Non ad misericordiam igitur hanc explicationem , nisi verba *Opus habent* ita limitentur ; ut excludantur ea bona ; quæ si haberent , tanto plus nobis nocere possent . Multò minus igitur admiserim explicationem pag. 200. his verbis expressam . *Præceptum orandi pro inimicis , comprehendere petitionem bonorum omnium , quibus illi careant , ut Deus ea illis largiri velit ; quemadmodum ut nobis ea quibus caremus , largiatur petimus &c. Quæ explicatio perinde ac prior limitari non potest ; imò verò falsitatem apertam continet , in eo quod nihil discriminis statuatur , inter ea quæ nobis & quæ inimicis sive optanda sive à Deo petenda sint ; cum non exiguum inter ea discrimen existat . Præcipue verò quod nos Christiani ; qui Dei donis utendum non abutendum esse sciamus ; omnia bona sine exceptione nobis optare , possumus . Inimicis autem , qui sæpius Dei donis abuti ; quàm uti præsumuntur , non nisi cum multis exceptionibus ea precari debeamus . Hoc autem discrimen tantum est ; ut nonnunquam aliqua mala , imò verò pœnæ inimicis ut contingant & optare & petere possimus , dum id non satiadæ vindictæ desiderio , sed gloriæ divinæ zelo ; aut etiam ipsorum inimicorum salutis studio faciamus . quod tamen nobis ipsis ut optemus aut precemur à Deo rationi consentaneum non videtur . Jam verò orare Deum pro inimicis , etiam si plus complectitur ; quàm Deum rogare ut illis parcat ; tamen non complectitur petitionem omnium bonorum quibus careant . Sed quemadmodum nos ipsis non modo veniam , sed beneficia quoque dare debemus ; non tamen omne genus beneficiorum ;*

quæ illi fortè aut petere aut desiderare possent , verum cum eo modo ac mensura ; ne illos longè pluris quàm nosmetipsos facere ; aut magis amare videamur ; ita se res habet in votis ac precibus pro illis suscipiendis .

Præterea quævis nostrarum injuriarum vindictam postulare à Deo contra inimicos non debemus ; idem tamen semper de omni vindicta , præsertim Dei ipsius injuriarum , dici an possit , vehementer dubitamus . Nam Apostolus Alexandro pœnam malefactorum ejus imprecatus est ; & vetus Ecclesia in tradendis Sathanæ hominibus pœnæ & afflictiones carnis eorum imprecata dicitur , ut vel eo modo spiritus eorum posset servari . Quamvis igitur ex eo , quod preces pro inimicis precationem omnium bonorum complectantur ; consequatur , nihil mali ipsis unquam à Deo imprecandum esse ; tamen idem non sequitur ex eo , quod preces pro inimicis precationem multorum bonorum contineant . Quia ut Scholarum lingua loquamur ; tantum contradictoriarum enunciationum ea est natura ; ut altera vera sit , altera falsa ; ad quas requiritur , ut alterutra sit universalis . At contrariarum sæpe utraque falsa ; subcontrariarum quas vocant (in quibus videlicet particularis est oppositio) plerumque utraque vera est . Ex. gr. Si verum est , omnia bona inimicis optanda esse ; certe falsum est aliquid esse boni , quod ipsis à Deo optari non debeat ; aut quod idem est , aliquid esse mali ; quod ipsis à Deo optari possit . Contrà si verum est , multa seu quædam bona inimicis à Deo optanda esse ; non idcirco falsum est , quædam bona inimicis à Deo optanda non esse , seu , quod idem est , quædam mala inimicis à Deo optari posse . Potest enim enunciationum illarum utraque esse vera , quia in illis est purè particularis seu subcontraria oppositio .

Quemadmodum autem orari pro aliquo Deus potest ; & tamen ipsi denegari fraterna communio , quando tunc aliud est id quod à Deo petitur ; aliud verò quod ipsi denegatur ; licet ista eadem videantur ; ita etiam orari pro aliquo Deus potest ut ipsi pleraque eorum largiatur quæ nobis metipsis optare solemus ; & tamen ipsi multa bona optabilia aut non præstari ; aut etiam gravi aliqua causa & necessitate postulante adimi à nobis possint , quia aliud id sit quod ipsi à Deo petimus , aliud quod ipsi merito ac justa de causa præstare nolumus , aut etiam adimimus . Orari enim Deus potest ut inimicis ea largiatur , quæ nobis etiam optare solemus ; modo nobis vitam & res vita cariores non eripiant , & sub conditione respiciendum . Resistit autem nihilo minus illis potest ; ne nobis ista eripiant , etiam cum periculo illorum : Nec tamen ista resistentia precibus pro illis repugnabit , quia sunt conditionatæ , nec illud ipsum apparens bonum in se complectuntur ; quod inimici in nobis opprimendis ; & odio erga nos exultando , querunt .

III. E præceptis quæ omnem erga proximum severitatem proscribere videntur reliquum est illud , quod patientiam nostram in remittendis delictis in infinitum producit , dum Christus ait *Septuagies Septena delicta fratribus per diem dimittenda esse* . Ex eo enim colligitur : aut nunquam delicta puniendæ ; aut certe capitali pœna non esse puniendæ : præterea ne in defensione quidem quinquam occidendum , cum pœna capitalis & occisio remissionem delicti prorsus excludat , imò efficiat ut occiso delinquente remissioni delicti locus esse nullus possit .

Præceptum hoc traditur *Matth. xvii. 21. 22. & Luc. xvi. 3. 4.* quorum locorum posterior , explicat priorem , ostendens ad ejusmodi remissionem requiri pœnitentiam . Nam infinita clementia Dei sub Novo fœdere , per quam promissit se peccatoribus quotiescunque pœnitentiam egerint propitium fore , exigat ut nos quoque erga nos delinquentibus æquè , lababiles sumus quotiescunque culpas deprecantur ; atque

que illum modum Caritatis erga eos servemus ut quod nobis à Deo fieri vellemus, ipsis quoque faciamus: & quemadmodum toties Deum de jure suo erga nos descendere vellemus; quoties ad eum convertimur (nec enim alia conditione nobis id merito ac legitime optare possimus) idque nostro quodam jure, vi novi fœderis subnixi: ita toties ipsi de nostro jure decedamus, quoties proximi culpas suas sibi remitti postulant. Non quod etiam tunc, cum suas culpas non deprecantur idem facere aliquando non deceat; aut etiam non oporteat. Sed quia tunc Deus, restrictiore quadam (quippe voluntaria & extraordinaria) patientia & bonitate contentus sit; nec eam omnino ac necessario, saltem autem non semper à nobis exigit. Nec enim tunc de summo jure nostro, quod sit in deprecantibus culpam, sed de æquo jure nostro deceditur. Quemadmodum & ipse Deus, multâ erga impænitentes aliquando bonitate & patientia utitur; sed neque semper aut ordinariè, neque ex vi fœderis aut promissi: aut ex obligatione aliqua in se suscepta sed ex beneplacito & extraordinaria bonitate. Nam profecto hoc officium culpas proximorum dimittendi, exemplo bonitatis & clementiæ Dei nobis injunctum est, quem in hac re imitari debemus, si filii ejus esse volumus. Ideo & in oratione Dominica & toties pene quoties huius aut similis præcepti mentio fit, exemplum Dei nobis inculcatur. *Matth. v. 45. & cap. vi. 12. & cap. xviii. 22. & seq. Luc xvii. 4.*

Sed primum hoc præceptum ad privatam non ad publicam pœnarum exactionem, & ad propriarum non alienarum injuriarum remissionem pertinet. Ita que eo publicæ Magistratuum pœnæ, quibus alienas injurias vindicant, non comprehenduntur, neque excluduntur: quibus non æquè liberum aut integrum est, de alieno, etiam summo jure, descendere sicut privatis. Deinde hoc præceptum non de omni jure nos, erga fontes aut quocunque modo nobis noxiō decedere jubet; sed tantum de summo, quoties delicti veniam petunt; aut si forte quis illud, ad æqui etiam juris condescensionem extendat; non semper de æquo jure decedere jubet, sed tunc duntaxat cum illud retineri, gravis causa & necessitas non imperat; quod tunc ferè accidit cum non nos ini micorum iustitiâ, æquitate aut furoris moderatione indigemus; sed illi potius clementia, æquitate ac moderatione nostrâ indigent. Possumus igitur delicta proximorum, infinitâ, ut sic loquar, veniâ prosequi; & toties quoties deprecati fuerint; aut etiam aliquando cum simpliciter deliquerint; iis remittere; nec tamen eos longè magis quàm nos ipsos aut homines nobismetipsis cariores, diligere. Aliud enim est committere noxam proximo dimittere; aliud, grave aliquod damnum & infortunium; periculum aut mortem etiam subire; ne quod ipsi damnum aut molestia vel periculum creetur. Officio certè remittendi noxas etiam impænitentibus, tunc tantum locus est; quando id tuto & sine magno nostro malo fieri potest. Pœnitentibus autem ferè temper tuto dimitti possunt eorum delicta; nisi quid ex accidenti interveniat; quod remissionem impedire aut remorari possit; quod in publicis Magistratuum functionibus evenire solet.

Quod autem dicitur occisionem, sine in supplicio sive in defensione factam, efficere, ut, occiso delinquente, remissioni locus non sit: concedi quidem potest; sed nihil in eo absurdum est, quod etiam inter Christianos gravis aliqua delinquentium culpa, remissionem istam & clementiam excludat, cum ipse Deus caritatis omnis & misericordiæ fons inexhaustus; multorum vitio suo pereuntium non misereatur. Præsertim si illa culpa, non modo in committendo delicto; sed etiam in negligendo delendæ culpæ remedio, in ipsis delinquentibus hæreat, nec cuiquam alii prætereâ merito tribui possit.

## CAP. XIII.

*Argumenta contra Pacis ac belli jura ex quibusdam Sacris exemplis & antiquo Ecclesiæ sensu deprompta rejelluntur.*

**S**uperest ut ad exempla progrediamur, ex quibus adversarii ad oppugnanda bellicorum ac suppliciorum jura sumuntur argumenta.

Quorum primum est Davidis, ob effusum in bellis sanguinem, ab ædificatione templi Deo dedicandi submoti. Non semper nobis expectandum est, ut aliquid nobis expressè prohibeatur; sed exploranda est voluntas Dei bona & perfecta, & probandum qua sint præstantia. Phil. 1. 10. Satis autem causæ habemus cur existimemus voluntatem Dei (bonam illam & perfectam) esse, ut alienissimi finis ab omni, etiam olim licita, sanguinis effusione, quandoquidem Davidi, qui Domini bella bellasse dicitur; non permisit Deus ædificare templum; quod tantum fuit typus Ecclesiæ Christi, non verò ipsa Ecclesia.

Multò minus igitur iis, qui bella non Domini sed suæ gerunt, permissum est, ut inædificentur, huic vero, vivo, & spirituali templo, quod ex vivis lapidibus constat, aut in eo permaneant; cujus templi figura fuit illud, quod non à Davide sed à Solomone condidit Deus voluit.

*Resp.* Non sine causa argumentum hoc non inter S. Scripturæ testimoniis; sed inter rationes adversariorum collocavimus. Nec enim in verbis Dei, quibus Davidi non permittit templum condere, est aliquod fundendi sanguinis interdictum. Sed per ratiocinationem colligitur quàm & ipse Deus ab effusione sanguinis abhorreat, & illi qui Deum imitari, vel Deo in præstantissimis ejus ministeriis inservire volunt, ab eadem abhorreere debeant. Quod vel maxime ad eos pertinet; qui hujus templi, cujus figura fuit templum à Solomone conditum; vivi lapides, angulari lapidi Christo, inædificandis esse voluerint. Verumenimvero ut hoc verissimum est; ita inde minime sequitur, nullam Deum aut sibi metipsum aut suis fidelibus servis, in oblata forte aliqua fundendi humani sanguinis necessitate, ejus rei licentiam reliquisse. Scimus enim quàm is à severitate suppliciorum abhorreat, quàm nolit, (quod & juramento confirmat) interitum peccantium: & tamen illos aliquando severissimè puniat, integros quandoque gentes excindat; necessitate quadam, ut ita loquar, hanc severitatem exigente. Eodem exemplo, homines quoque sibi, quàm maxime ab effusione sanguinis temperare par est, nisi cum triste hoc & miserum remedium, suprema & ineluctabilis necessitas extorquet. Qua quidem in re quantum plus Deo quàm hominibus juris ac potestatis in homines, plus etiam bonitatis & sapientiæ in servando justæ severitatis modo, suppetit; tanto restrictior hominum & angustiori limite circumscripta licentia est. Nusquam tamen Deus eas leges mortalibus fixit; ut ipsis (quoties per humanas leges instinctu ejus litas, justè ac legitime possunt) etiam cum perniciæ nocentium, perniciem propriam effugere non liceat. Nam in persecutionum patientia legitimæ resistentiæ locus nullus est. A magistratibus enim inferuntur. Non igitur quod apud Deum longè potiori loco sunt pacis, quàm belli artes; idcirco bella planè abominabilia sunt. Nec enim ideo quod castitatem ac virginitatem longè pluris, quàm carnalem licet legitimam sit) copulam faciat, calibatum omnibus iniunxit, aut interdixit matrimonio. Præterea multa sunt à quorum abusu aded abhorreere debemus; ut etiam usum non temere nobis permittere debeamus, nisi gravis aliqua causa vel necessitas posulet.



postuler. Talia sunt juramenta, ira vel odium erga proximos; gloriatio de donorum Dei præstantia, paulo magis anxia de vitâ præsentâ & quæ ad eam pertinent, sollicitudo, condemnatio aliorum denique ipsa sanguinis effusio. In quibus profectò omnibus fugiendis voluntatem Dei bonam illam & perfectam; non exemplis modò sed interdum expressis quoque præceptis fatis exploratam habemus. Nec tamen ita rigide hæc à nobis exiguntur; ut non iusta aliqua causa vel gravis necessitas nobis legum istarum omnium exceptiones suggerat.

Et pleræque virtutes non ita medium inter duo extrema cursum tenent, quin ad alterum longè propius declinent. Horum si deterius, omni meliori (ut ajunt) modo vitare jubemur; non idcirco vicinam ipsi virtutem; quamvis de extremi illius remotioris naturâ aliquid trahentem, vitare jubemur. Atque id declementia; atque inprimis humani sanguinis parsimonia sentiendum est; quæ multò longius, à crudelitate; quàm à lenitudine recedit: non tamen ita in lenitudinem degenerat; ut se suosque suine, incertum, an alieni sanguinis fundendi metu; alienæ libidini turpiter & ignavè prostituat.

Etiamsi igitur concederemus in hac Davidis repulsa, eam Dei mentem fuisse, ut nos à fundendo sanguine absterret; tamen non magis hoc factò Deus effusionem sanguinis sub Novo Fœdere damnavit; quàm olim cum sanguine vesci prohibuit. Cum tamen res ipsa loquatur, olim hoc interdictò non simpliciter Deum sanguinis effusionem; sed secundum quid, hoc est, quatenus cum crudelitate conjuncta est, damnasæ. Et si verba utriusque loci Paralipom. in quibus solis hæc causa repulsæ quam tulit David, exprimitur, considerentur; non eam causam Deus præterdit; quod sanguinem fuderit, aut bellum attigerit; sed quod multum sanguinem fuderit; & plurima bella gesserit. Nam 1. Paralip. xxviii. 3. dicitur. *Es enim vir bellator & effudisti sanguines, non sanguinem.* Et multò clarius antea 1. Paral. xxii. 8. *Fudisti multum sanguinis & præliam magna* (ut Vatablus aut ut vulgata versio habet) *plurima bella gessisti, non edificabis nomini meo ædem, sanguinis enim multum fudisti in terram coram me.* In quo licet crudelitatem Davidis Deus non perstringat, sed potius infortunium, quod ad bella ista necessitate quadam coactus fuerit, quod Salomon Reg. iiii. cap. v. 3. in mandatis ad Hiramum Tyriorum Regem exprimit, tamen ex verbis ipsis planum est, non simplicem effusionem sed multi & copiosi sanguinis effusionem, ipsi objectam. Nam & Salomon ante conditum templum non unius hominis sanguinem effudit, Adoniæ, Joabi, Semei, & capitalia supplicia ab ejus regno exclusa non legimus. Nec tamen per istas sanguinis effusiones, pax illa & tranquillitas quam sub regno ejus 1. Paralip. xxii. 9. Deus fore prædixit, quæque vera causa fuit cur is in ædificatione templi patri prælatus sit, violata aut sublata est. Unde paret cum simplex effusio sanguinis, imò cum totus Pacis gladii usus (qui tamen sæpe minus urgente necessitate exprimi videtur, quàm usus ensis bellici) Solomonem ab honore templi hujus ædificandi non excluderit; non belli aut suppliciorum damnationem, sed aliquid aliud Deum in prælatione Solomonis præ Davide spectasse.

Nam ut jam ad alteram partem responsionis accedamus, non hæc Dei mens in eo factò fuit; ut nos ab eo, ne ullo modo sanguinem funderemus absterret: aliàs ipsum ne Solomoni quidem ullo modo fundere licuisset: Sed ut pacifici illius Regni Filii sui, (qui non modò inter Deum ac cælestes: & humanum genus; sed inter Israëlitas & gentes atque omnes promiscuè populos; atque adeò inter mortales universos ac singu-

los quatenus per malitiam quorundam liceret) pacem & concordiam conciliare & quæcunque pacis beatitudine consequuntur bona cumulatè præstare: deniq; non gladii aut oppressiōis violentia, sed placidissimis atque ab omni Coactione alienis, pacis artibus, sibi omnia subijcere debuerit, ) imaginem & figuram in Congruo tantæ felicitati, exemplo adumbraret. Ideo hujus Regni typum, non Davidis clementem & bellorum periculis infectum; sed Solomonis tranquillum & profundæ pacis bonis & affluentia beatum, Regnum esse voluit. Patet id ex vers. 9. & 10. capitis 11. Paralip. *Ecce filius tibi nascetur; hic erit vir quietis, ego enim dabo ei tranquillitatem ab omnibus hostibus ejus circumquaque, si quidem Salomon hoc est Pacificus erit nomen ejus, daboque pacem & tranquillitatem supra Israël in diebus ejus. Ille edificabit domum nomini meo, & is erit mihi Filius, egoque ero ei Pater, & firmabo solum regni ejus supra Israël in sempiternum.* Quæ postrema verba cum ad Christum potius quàm ad Solomonem pertineant, apparet in toto isto sermone, adeoque factò Dei; non præstantiæ, virtutis, & innocentia Solomonis præ Davidis innocentia coram Deo; sed præstantiæ Christi per Solomonis typum figurati, præ omnibus aliis filiis Dei, quos in principes populi sui conptavit atque ipso Davide, rationem habitam. Neque enim in re ipsa simpliciter & absolute potiori ratione fuit filius Dei Solomon, quàm David, quod verba præ se ferre videntur, neque Deo carior; nisi fortè secundum quid, quatenus possit videri à Deo majus beneficium in pacifici Regni collatione; quàm David in bello parti principatus concessione, accepisse. Quod tamen ipsum beneficium non virtute ac merito suo, in quo præ Davide excelluerit, Solomon accepit: sed gratuito consilio Dei longè aliud intendentis, hoc est ut veri Filii sui typum adumbraret; qui id virtute ac merito suo accepturus & acquisiturus erat. Non enim hic in ista typicâ collatione virtus & innocentia Solomonis, culpæ alicui & pollutioni Davidis quam per bella contraxerit, præferri videtur: verum felicitas temporum Solomonis non ejus merito parta, sed mera Dei benignitate (ut ipsa verba indicant) concessa; temporum Davidis infelicitati; quæ non per se, ejus culpâ, sed ex accidenti evenerat; antepositur; ut dignitas imperii Christi, verâ & propria ipsius virtute ac merito, non aliqua belli fortuna parti, per ejusmodi typum adumbraretur. Quod vel ex eo patet, quia David quoque typus Christi; etiam in debellatione inimicorum suorum fuerit, teste ipso Socino in libro contra Palæolog. partis quartæ pag. 365. dum ait, de sessione ad dexteram Dei agens, *Hujus rei qui antecessit typus* (hoc est David) *banc ipsissimam esse veritatem omnino declarat. David enim dum sibi subijcerentur inimici sui, non modò interea otiosus non fuit, sed ipsemet omnia Deo adjutore peregit; perque ipsum illi Deus omnes ejus inimicos subiecit. Quomodo igitur David postquam illi à Domino dictum fuit, Sede à dextris meis, donec &c. à regno suo administrando non cessavit, imò ex eo tempore maxime illud administrare cepit; sic de Christo intelligendum est &c. & quæ sequuntur.* Non potuisset, autem in eo David typus esse Christi in quo vera & maxima ejus culpa & pollutio manuum ejus intervenerat. Proinde illa effusio sanguinis copiosa, quæ Davidem ab ædificatione templi Dei submovit, non est ipsi à Deo tanquam culpa aliqua objecta: sed tanquam res consilio Dei. Regnum filii sui, (in quo verum ac Spirituale templum Dei condendum fuit, ) aptioribus lineamentis adumbraturi, minus consentanea. Quod si id, quod isto loco Davidi objicitur, non tanquam culpa aut crimen aliquod objicitur, ecquid momenti habent ista verba ad iusta bella aut supplicia damnanda?

Id tantum ex istis verbis firmissimè colligitur, ad verum ac spirituale templum Dei condendum (cujus figura fuit templum illud Solomonis) bella & supplicia aut effusio- nem sanguinis alieni nihil facere: quod nos ultro non fa- temur modò; sed maximè contendimus, cum Re- ligio ac Regnum Christi spirituale, utriusque gladii & omnis coactivæ potestatis expers esse debeat. Non igitur à condendo templo Dei, quod Christi Eccle- siæ typus fuit, David tanquam prophanus & indig- nus rejectus est, sed tanquam typus minùs idoneu- ad exprimendam, Christi antitypi in fundanda & plantanda Ecclesia Dei, imaginem; quam Deus ma- gis idoneis coloribus in Solomone adumbraturus erat, quia Christus ut non terreni imperii ac templi Con- ditor futurus erat; ita non terrenis, sed caelestibus & spiritualibus modis, hoc est ab omni violentiâ, quæ in bellis præcipuè cerni solet, alienissimis arti- bus extructurus erat parietes hujus templi, quod uni- versam Dei Ecclesiam comprehendit.

Illud etiam animadvertendum est, ex eo quod quis ad ædificandum templum Dei parum sit ido- neus, vitiosè colligi, eundem non posse inædificari eidem templo Dei tanquam vivum lapidem; aut inædificatum in eo permanere. Nemo enim præter Christum fuit ad extruendum templum hoc idoneus. Nec tamen reliqui omnes hujus structuræ lapides, idcirco sunt rejectanei, ut compagem ejus constituere nequeant.

De bellis Domini à Davide gestis, quod ab adverta- riis subjicitur, per hunc loquendi modum bella justa & voluntati Dei congrua, intelligimus; qualia hunc quo- que urgente necessitate geri posse statuimus. Non enim Socino assentimur, qui cum Deum in suscipien- dis bellis à Davide consultum fuisse pag. 89 dixisset, inde statim infert. Non igitur ex Magistratus auctori- tate, sed ex Dei concessu & voluntate jus belligerandi sub lege pendebat, quasi ad jus belli, Dei consulti con- cilio requisita fuerit. Cum & ipse pag. 84. disertè fa- teatur. Quoties sub lege legitimè belligeratum est, ex- pressè id, & nominatim à Deo mandatum, aut man- dandum fuisse ex S. historia falsum esse apparere. Nec exempla Davidis Deum consulentis ad propositum faciunt: qui non tam de eo quid sibi faciendum; quam quid sibi eventurum esset, nec an bellare li- ceret; sed an prospere bellum successurum esset, Deum consuluit. Vide locos 1. Samuel xxiii. 2. 4. & 2. Samuel v. 9. & 23.

Reliquum est ipsius Christi, agni immaculati exem- plum, cujus nisi in perpetuandâ summa mansuetudine in- juris exemplum in terris imitari afflictionum consortes fue- rimus, in cæli coheredes esse non possumus. At is nec bellum gessisse, neque se defendisse; nec supplicium de quoquam suavisse; imò verò in adulterio deprehensam mulierem impunitam dimisisse, legitur.

Resp. Christum quidem in vitæ sanctimonia imitari debemus, sed neque omnia quæ illi ex officio mu- neris quod gessit, fecit, facere; nec ab omnibus, à quibus ille, vitæ suæ institutum ingressus absti- nuit, abstinere. Nam neque Regio aut Sacerdota- li munere fungimur, neque Dei & hominum Me- diatores in pangendo Novo fœdere sumus. Reipub. partem ullam attingere Christus recusavit, quia mu- nus hoc, dignitate muneris quod gessit, longè in- ferius & parum dignum visum est. Etiam partiti- onem hæreditatis inter fratres detrectavit. Nec enim decuit Cælestis imperii Conditorum vacare igno- bilibus curis. Et non sine causâ Paulus id muneris, quod in discernendis litibus nos vacare terrenis ne- gottiis cogit, contemptissimis in Ecclesiâ delegan- dum statuit: non tamen ab Ecclesia penitus pro- scribendum. Multa sunt vitæ humanæ officia quæ in Ecclesia propemodum, tantum propter conditio- nis nostræ in hac mortali vitâ infirmitatem, tole-

rantur. Quædam autem ejus generis, quorum nos mutuo pudet; & in quibus lucem, actionum no- strarum testem, fugimus ac tenebrarum secretum quarimus. Et tamen istis quoque locum in Eccle- sia necessitas facit, & precariam quandam honesta- tem conciliat. Quanto magis illis; quæ neque per se inhonestæ; aut inter homines pudenda sunt & violentiori, quàm matrimonia necessitate nobis ex- torquentur, quales sunt belli atque pacis leges. Proinde ejusmodi vitæ humanæ actionibus quod ab- stinuerit Christus; neque mirandum est, neque inde concludendum nullum ipsis locum ab eo in Ecclesia relictum.

Quod ad perfectionem injuriarum & consortium af- flictionum Christi attinet, non in omni perfectionum & afflictionum genere consortium cum Christo habere pos- sumus, sed in us duntaxat passionibus, in quibus nos cum eo, causæ perpetuendi communio conjungit; qua- les sunt persecutiones ob religionem ac veritatem cæ- lestem: præcipuè verò, ab iis, quibus resistere non licet, hoc est qui sunt cum potestate, protectæ. Nam & Pilato potestatem cælitus datam Christus agnovit Joh. xix. vers. 11. Sed, ut persecutiones quæ ob aliquam culpam ita & quæ ob aliam causam, puta inimicitias aut hostilitatem sunt, huc non pertinent, quibus resistere licet, quoties jus & facultas resisten- di non deest. Neque enim afflictio martyrem sed causa afflictionis facit. Aliàs latronum supplicia; & mala quæcunque hostium aut inimicorum sævitia inferuntur, in martyriorum numerum & gloriam ve- nient, quod absurdum est. Præterea nunquam est afflictionum laudabilis perfectio, nisi eam justa aliqua necessitas commendet, qualis est cum ex altera parte neque honesta evadendi copia, neque jus resisten- di superit; & parte altera Veritati inligne testimo- nium perhibendum est. Quod si ne Veritatis quidem causâ sine necessitate patiendum est; sed non omittenda honesta evadendi occasio & facultas. Multo minùs, tunc cum nullum ex miserè tolerata ærumnâ divinæ gloriæ emolumentum sperandum est: nulla profuturæ aut confirmandæ veritatis, necessitas in- cumbit, omittendæ sunt legitimæ defensionis rationes atque idonea nec ullius vinculi impedimento intercepta remedia.

At enim Socinus urget pag. 52. Christum imitandum esse in eo potissimum cujus exemplum nobis propositum est: Ne Malum pro malo ulla ratione, nec publica; nec privata reddamus. Atqui hoc ita absolute prolatum falsum est, quia sic ne castigare quidem quenquam liceret. Id verò tantum verum agnoscatur. Malum pro malo, iracundiæ satiandæ; aut sumendæ vindictæ desiderio, exemplo Christi reddendum non esse: quod tam pu- blicè quàm privatim faciendum non esse fatemur.

Atqui 1. Pet. ii. 21. Christus afflictus pro nobis di- citur, relinquens nobis exemplum ut in sequemur vestigia ipsius, qui peccatum non fecit, nec intentus est dolus in ore ejus. Qui cum convitiis incesseretur, non recessit convitia, cum malis afficeretur non minabatur: sed tradidit vin- dictam ei qui judicat justè. Verum exemplum istud Christi, resistantiam Magistratus quæ aut in impro- bis puniendis, aut in propulsandis hostibus requiritur, non tollit aut excludit. Nec enim pertinet ad eos, quo- rum munus est uti suâ potestate, quam in utroque officio sibi habent à Deo concessam. Nam ab Apostolo addu- citur, non ad instituendos eos qui sunt cum potestate, sed eos qui sunt sub potestate. Vide vers. 18. & 19. Qui certe superiorum suorum injuriis resistere; vitæ eorum, etiam iniquam propulsare aut iis convitia pro convitiis, minas ultionis pro malis regere non debent, exemplo Chri- sti, qui Magistratum, quorum in potestatem tunc sese, morem patri suo gerens traderat, injuriis patientissimè tulit.

Quod si quis dicat tam ad Magistratus quam ad pri- vatios;

ut præcepta omnia Christi, ita & exemplum istud pertinere. Nec enim magistratus exemptos esse legibus Regis nostri: huic ego respondeo, istis quidem legibus Christi Magistratus exemptos non esse, quæ omnia universim latæ sunt. Sed esse pleræque Christi leges quæ certis hominum generibus latæ sint. Aliæ enim imperantibus, aliæ subjectis, aliæ dominis, aliæ servis latæ sunt; ut alia omnia vocationum discrimina taceam; quæ doctrina Christi non sustulit; sed in sua quisque vocatione servire Deo iussus est. Porro æqualitati Christianæ nihil magis adversum videtur quam despoticum imperium, quod tamen sublatum non est. Multo minus igitur civile. Quæcumque igitur præcepta sunt, quæ cum aliqua vocatione (de qua aliunde constet eam lege Christi esse permissam) pugnant, ea ad homines illius vocationis non pertinere censendum est: ac proinde non esse ita universalia, ut exceptiones pati nequeant. Cum igitur Magistratus functionem lege Christi prohibitam non esse aliunde ostendatur, ne ea quidem quæ huic functioni essentialia sunt, prohibita esse possunt, licet alius fortè qui sunt extra Magistratum prohibita sint, quod & in legibus humanis accidit. Tenetur igitur Magistratus quoque legibus Christi omnibus, iis exceptis quæ vocationis eius ac muneris naturæ planè repugnant, & quibus si pareret, desineret esse Magistratus, qualis est Coactivæ potestatis & iuris utriusque gladii abstinentia; & quæcumque huc pertinent, in quibus solis, ratione functioni suæ, à communi cæterorum conditione exemptus esse censetur.

Nam quod peculiares & expressæ leges Magistratui ex professo præscriptæ non sint, duabus de causis accidisse videtur. Primum, quia lex Christi non est more Mosaicæ aut aliarum humanarum legum, in tabulis aut peculiari aliquo codice comprehensa: Sed tam Christus, quam Apostoli, ex oblata occasione hominum, quos verbo aut scripto erudiebant, præcepta Legis ejus tradebant. Tunc autem nondum magistratus, veritatem Christi agnoverant, quibus præcepta ista traderentur. Deinde quia nihil novi in istis Magistratuum officiis Christi doctrina introduxit, quod non aut in legibus atque institutis humanis, quas manifestè confirmavit, reperietur: aut ex ipsa doctrinæ & religionis cunctis traditæ analogia, posset suppleri. Non igitur exemplum patientiæ Christi; quod iis qui in aliorum potestate sunt, præscribitur, ad magistratus pertinet.

Præterea exemplum Christi apud Petrum adducitur ad instituendos eos, qui non modo innocentes, sed etiam propter conscientiam sufferunt molestias, nec enim omnis afflictio martyrium dici potest. Ut igitur Christus non modo innocens, ut qui peccatum non fecit, sed ob veræ doctrinæ suæ testimonium, cui dolus atque impostura falsò & inique obiciebatur, mortem à Magistratu patienter perpessus est, ita & nos martyria patienter ferre debemus; quod tamen ad causam præsentem Magistratum non pertinet.

Deprehensam in adulterio mulierem, quod Christus capitis non damnaverit, nequaquam eo facto, jus Magistratum & capitalium penarum potestatem convulsit, imò confirmavit, docens exemplo suo, in ejus massam alienam falcem non immittendum. Confirmavit & in eo, quod occasione hujus casus, nullam legem tulit: quæ jus istud magistratum abrogaret; proinde in veteri statu jus istud reliquit. Nam si quis dicat non fuisse integrum Domino Jesu legem Moysis tunc directè abrogare, propter periculum accusationis; quia legimus in vers. 6. *Hæc autem dicebant tentantes eum, ut possent eum accusare*; idè non directè, sed obliquè eam abrogasse, imposita conditione executoribus ejus quam sciebat præstari non posse, id profectò admitti non potest. Primum enim

Domino Jesu indignissime id affingitur; quod propter periculi metum doctrinam suam ac veritatem cælestem palam & ingenuè aperire ausus non fuerit. Quod in primum ac fortissimum martyrum omnium Ducem cadere non potest: qui & sibi animam pro multis ponendam, & horam suam (quod infra eodem cap. vers. 20. legitur) non dum venisse, probè sciebat. Nam quod Christus in respondendo tergiversatus esse videatur; nec statim ad interrogationem eorum respondisse, id non propter periculi metum, sed pluribus de causis fecisse potuit. Primum, quia in re ad ipsum non pertinente, suffragium ac sententia ejus fraudulenter poscebatur; qualis profectò quæstio neglectu ac silentio dignissima erat; præsertim cum jam ante ex verbis Christi expressis scire possent, eum legem Moysis, præcipuè forensem non sustulisse. Deinde, quia & mulieris illius, quam sanabilem esse pro divina sapientia sua scire poterat, eum fortè miserebat: & indignum censebat, ad decernendum paratum jam ac præsentissimum damnandæ mulieris supplicium atque mortem, versutissimo inimicorum artificio, calculum & sententiam suam adjici. Idcirco sapientissimam rationem commentus est, per quam neq; legi Moysis per se derogari posset; & tamen impedita per accidens in illo speciali facto ejus executione, adversarii fraudulentum consilii sui compotes non fierent. Non enim ea Christi mens esse in his verbis potuit, ut lex Moysis abrogaretur, sed tantum ut lege salvâ, executio ejus in illo singulari casu impediretur. Quapropter tantum abest ut lex ipsa vel minimo Christi dicto in dubium vocata, ut manifestissimè confirmata sit: idque multipliciter.

I. Primum ipso facto hoc est, neglectu ac silentio Christi, cum de legis istius auctoritate interrogaretur. Nam si eam per doctrinam suam tollebat, non erat silentio involvenda aut supprimenda veritas; (quod genus inficionis occultæ, homines in errorem abducere potest,) sed clarè atque aperte contestanda. Quia verò Christus initio ad eam quæstionem nihil respondit; apparet per doctrinam ejus istam legem non abrogatam, sed in suo antiquo statu relictam.

II. Deinde ipsis quoque verbis confirmata est, dum ipsa Lex adeo non tollitur, ut modus quoque executionis ejus, etiam in illo speciali facto, cujus executionem Christum impediri voluisse concedimus, præscribatur. Qui, si quidem planè & absolute impossibilis præscriptus fuisset, posset fortè utcumque dici, legem hanc obliquè ac per indirectum sublaram; quod etiam urgere adversarii solent. Quanquam etiam si planè & absolute impossibilis fuisset præscriptus; tamen is potius ad illum specialem casum, ob supra dictas causas, astringi non autem ad enervandam in genere aut tollendam totam legem porrigi deberet; præsertim cum tunc Christus doctrinam aliquam novam ex professo tradere non instituisset; sed neglectim ad importunas adversariorum quæstiones & invitus responderet. Sed illum impossibilem esse dici non potest, cum Christus hic ab æquitate naturali istum puniendi modum deducat, quæ non id postulat, ut qui alium castigat & punit, nulla vel levissimi peccati culpa teneatur; sed ut ejus ipsius peccati quod punit; aut certè æquè supplicio digni, culpâ non teneatur. Atqui planè & absolute impossibile non est, aliquos eorum qui capitalis criminis alios postulant, ipsos à capitalis criminis culpa immunes esse. Proinde in eo casu modus à Christo præscriptus non obstat, quominus lex hæc ad executionem deducatur. Non igitur Christi mens fuit, in genere omnem hoc loco ejusmodi legum forensium executionem impedire: sed tantum singularem illum, per impositam sibi absolvendam aut damnandam sententiam sua mulieris ad se adducendam, necessitatem, inimicorum suorum astum eludere. Quam cum damnare neque sui muneris esse, & parum officio

officio suo & misericordiae congruum censeret; ut, qui omnibus peccatoribus veniam ac remissionem delictorum attulerat, sententia sua quengquam morti addiceret; absolvere autem contrā expressam Moſis legem, quae per doctrinam eius non abrogabatur, minime posset: primum omnium à ferenda ea de re sententia sua, ſilentio ac propoſita quaestione neglecta, ſeſe vindicare conatus eſt, (quod certe non fe- ciſſet ſi per legem eius capitis damnare neminem li- ceret.) Quod cum per importunitatem adverſariorum non licuiſſet: mediam viam ſapientiſſimè invenit, per quam, & legi auctoritatem, & mulieri vitam & muneri ſuo contentaneum clementiae decorum il- libatum, conſervavit; non ſuae dedecore ac pro- bro inimicorum ſuorum, qui priuſquam ad dam- nandam aut abſolvendam mulierem; (quatum rerum alterutriuſ ſpeciem ſibi planè deſponderant) ipſum adi- gere poſſent; ſeſe ipſos proprio iudicio damnare co- acti ſunt.

III. Non fuiſſe autem Chriſti mentem ut lex iſta Moſis abrogaretur, præterea quæ de ſilentio & ver- bis Chriſti diximus, illud etiam documento eſt, quod Chriſtus mulierem iſtam non abſolvit, ſed tantum non condemnavit. Nam ſi lex iſta jam a- brogata & nulla fuit; mulier iſta lege non teneba- tur. Proinde iſtius ſaltem legis nexu abſolvenda fu- it. Atqui abſoluta non eſt, ſed tantum non con- demnata. Non eſt autem quod quis exiſtimet idem eſſe non conderinare, quo ſi & abſolvere. Plurimum enim inter ſe diſtant. Abſolvere nemo poteſt niſi primum poteſtatem iudicandi habeat; deinde niſi cauſam cognoscat. At non condemnare poteſt ali- quis, etiam ſi neque iudicandi poteſtatem habeat aut ſibi ſumat, neque cauſam cognoscat, hoc eſt, & ſi iudicare ſive non poſſit ſive non velit. Noluiſſe au- tem Chriſtum eam cauſam iudicare, ex primo eius ſilentio patet. Non igitur idcirco mulierem abſol- vit, quod non condemnavit. Deinde ex verbis Chriſti *verſ. 10. & 11.* prolatis patet Chriſtum *ideo* & ſic mulierem illam non condemnaviſſe; quia & *quomodo* ab accuſatoribus ſuis condemnata non fue- rit. Atqui ab illis ne abſoluta quidem fuit, ſed tantum non iudicata.

IV. Quid eſt quod ex ultimis verbis Chriſti colligi poteſt, mulierem illam, ſi poſthac in iſto peccato deprehenſa fuiſſet, rigori huius legis obnoxiam fu- turam fuiſſe. Cur enim ipſi imperaret *Vade & poſthac ne peccaveris*, niſi verba iſta tacitam commina- tionem continerent, recidendi in idem periculum, ex quo regré divina ſapientia & clementia Chriſti evaſerat? Non igitur ullo modo Lex Moſis per iſta Chriſti dicta aut facta, convulſa aut labefaſcata, ſed potius confirmata cenſenda eſt.

Quoniam illud non negaverim, in iſtis diſtis at- que ſciſis Chriſti; habere ipſos Iudices ac Magiſtra- tus ſalubre monitum; ut in rigore legum exercen- do, fragilitatis humanæ, quæ ipſos quoque variis delictis obnoxios reddit, meminerint, ac rationem habeant. Quibus alioqui neque Deus, neque ratio ſa- na, neque ipſa mens legum deſſe voluit poteſtatem atque innumeras rationes rigoris legum, ſalvis ipſis legibus, pro vario perſonarum & circumſtantiarum diſcrimine moderandi; præſertim in Chriſtiana Re- pub. ubi in miriorem partem Iudicibus, Dei Chri- ſtisque exemplo; longè magis quàm olim declinan- dum eſt, de quo nunc ſuſius dicendi locus non eſt.

Reliquum eſt ut ad peculiare quoddam Socini ar- gumentum; quod ex Chriſti exemplo ſumit, acce- damus. Hoc lib. 1. contra Palæolog. pag. 13. ita legitur. Quos magis decere videbatur Chriſti injuriis ulciſci, quàm ipſos Chriſtianos; aut quod bellum ma- gis vel juſtum vel etiam piuſ, excogitari poteſt, quàm id quod pro Domini ac Regis ſui, atque adeo ſummi benefacto-

rii, qui pro ſe vitam ipſam profuderit, honore & gloria, adverſus teterrimos & immaniffimos hoſtes, ſuſcipiatur; qui per ſummum ſcelus cum innocentiffimo, ſupplicio ac morte omnium maxime deſteſtabili affecerint, & vi- datorem ſpreverint atque rejecerint. Quid? quod Chri- ſtus æternus noſter ac cæleſtis Dominus & Rex eſt; cuius honore & gloria, ipſius Dei gloria continetur. Cum igitur in omnium ipſis Chriſtianiſ convenientiffimâ & juſtiſſimâ belligerandi cauſa, non Chriſtianorum ſed Idololatrarum opera uti Chriſtus voluerit, concludendum eſt, nullum eſſe tam juſtum bellum, quod Chriſtianos deceat.

Reſp. Si Chriſtu ſervis defendere vitam Regis ſui; atque ipſius Regnum honorem & gloriam, carnali- bus armis promovere non licuit; vetante ipſo Chri- ſto & repugnante rei ipſius naturâ, multo minus in- juriis ipſius ulciſci. Nam ſi Regnum ejus fuiſſet carnale & ex hoc mundo, nihil fuiſſet convenientius, quam id quod dicit poſt Chriſtum Socinus, ut ſervi ejus pro ipſo armis carnalibus & mundanis pugnarent. *Joh. xvi. 36.* Sed quia eſt ſpirituale, cæleſte, & non ex hoc mundo, ideo nihil ineptius eſt; quam non ſpi- ritualibus ac cæleſtibus, ſed carnalibus & mundanis armis illius gloriam & Regno navare operam, præſertim cum id ipſe vetuerit. Debemus nos pro honore & gloria Chriſti ſanguinem noſtrum profundere & pugnare, ſed ſpiritu- ali non carnali belli genere, quia cum Rex ſit no- ſter æternus ac cæleſtis dominus; cæleſte non munda- num Regnum poſſidens; cæleſtibus ac ſpiritalibus ejus præceptis parendo, cæleſtibus quoque ac ſpiritalibus armis, pro ipſo decertare debemus. Is autem adeo omnia mundani regni arma atque præſidia; vimque & violen- tiam carnalem, à Regno ſuo ſpiritu- ali, (nimirum qua- tenus eſt tale), removet ut ne dominationem quidem ac poteſtatem civilem in eo, putâ quatenus eſt tale, uſurpari permiſerit. *Matth. xx. 25. 26.* Cæterum quis ex eo, quod Chriſtus in Eccleſia ſua quatenus eſt Eccleſia, do- minatum vetuerit; omnem in mundo, extrâ Eccleſiaſti- cum regimen, dominatum Chriſtianiſ prohibitam cen- ſeat? Ita quis ex eo, quod Chriſtus Petrum pro defen- ſione ſui carnali gladio pugnare prohibeat, jure colligat omnem gladii uſum Chriſtianiſ vetitum eſſe. Non erat igitur Chriſtianiſ omnium convenientiffima & juſtiſſima belli cauſa, cum occaſio eſt oblata carna- libus armis hoſtes Chriſti ulciſci aut persequi, quia Chriſtus Regnum & gloriam ſuam ejuſmodi rationi- bus promoveri, non modo non imperavit, ſed ex- preſſè prohibuit.

Præterea Chriſtus, cum populum Judaicum excidio punivit; non humano & mundano modo bellum cum eo geſſit, ſed cæleſti gubernandi ratione pœnas ab eo exegit. Non enim ii, quorum opera ad punien- dum populum hunc uſus eſt, in gratiam Chriſti, aut pro honore & gloria ejus, arma ſumpſerunt; (quod Chriſtianiſ in gratiam Chriſti bellantibus faci- endum erat), ſed alios peculiareſ ſuos fines ſibi propoſitos habuerunt. Cæleſtis autem Regiminis ra- tio, ſimilis eſt orbi naturam gubernanti, hoc eſt, ad de- ſtinatos ab artifice fines atque effectus ſteſtenti, in qua paſſivis activa applicantur, quæ cum ſingula jux- ta inſitam ſibi vim agant, effectum producant, non ex naturæ genio profluentem, ſed ab artificis ingenio excogitatum. Ita mens ſapientiſſima atque omni- potens; actiones hominum, quarum ſingulae in deſtina- tos ſibi privatim fines directæ ſunt, applicando, ut ſic loquar, activa paſſivis, id eſt, in homines per homines agendo, in peculiarem atque ab omnibus hominum deſtinationibus, ſæpè longo intervallo di- ſtantem finem & ſcopum dirigit. Non igitur ex eo, quod Chriſtus, cum in populum Judaicum cæleſti gubernandi ratione animadvertere vellet, eorum mi- niſterio uti noluit, qui mundano & vulgari modo ulciſci ac debellare hoſtes ſuos potuiſſent, non in- quam ex eo ſequitur, mundano ac vulgari modo, in- juſtam



justam vim Christianis, nunquam esse propulsandam. Nec enim ex eo, quod aliquid ideo factum non sit: quia fieri, ob varias præter inhonestatem, causas non potuit: colligi potest illud ipsum quia non factum est, esse parum honestum aut licitum, aut desortum. Non enim propter inhonestatem, sed propter impossibilitatem non factum est. Non potuisse verò Christum in excidio Judæorum; uti operâ Christianorum eiuſmodi qualem fingit Socinus, ob duas illis supradictas causas jam ostensum est; primum quia id cælestis Regni ejus naturæ ac religionis instituto, quæ non ab enis modo sed omnis violentiæ imo Coactivæ potentisæ uſu abhorret, prorsus repugnabat. Secundo quia tunc Christus non terreno ac vulgari modo; sed cælesti animadvertendi ratione, injurias suas, aut potius populi illius ingratitudeſcisci voluit; hoc est per administratos ejusmodi qui tanquam activa passivis applicati; nihil mindus cogitabant; quàm id efficere quod Christus effici voluit, quod certe in Christianis idem quod & Christus, intendentibus, locum habere non potuisset. Quibus tertiam causam addimus; quod Christus tunc gentem illam, non exercitu miraculoſe collecto; cui aut seſe, aut alium Ducem extraordinario modo imposurus esset; sed bello à Principe aliquo terreno, ordinariâ ratione suscepto; excindi voluit. Quamvis autem Christiani jam per orbem non mediocriter propagati essent, nondum tamen tunc aliquam Rempublicam aut Principem habuere; cui suscipiendi belli jus & potestas esset. Sed in re planâ, metuo ne plus æquo prolixiores fuerimus.

Solent afferri ex veteri Ecclesia exempla quibus militia & bella damnantur. Et ea quidem primum publica, deinde privata. Publica totius Ecclesiæ. Quale est illud quod producitur è Canone XII. Synodi Nicenæ, exemplum animadversionis Ecclesiasticæ contrâ eos qui ad malitiam reversi fuerant. Sed hæc animadversio, non ob solum reditum ad militiam, sed ob idololatriam in lapsos extendebatur. Patet enim ex Canone XI. sermonem isthic de Lici-  
nii temporibus fuisse; qui teste Eusebio milites cingulo exuebat, nisi Diis sacrificare vellent; ita ut sub eo ad militiam reverti nemo posset, nisi patrata prius crimine Idololatriæ. Patet & ex historia sub Constantino plurimos militasse Christianos; neque tunc ullus fuisse in Ecclesia legitur, qui aut Magistratum Christianum à bello & capitalibus suppliciis, aut privatos omnes à militia dehortaretur, cum tamen nec disciplinæ Ecclesiasticæ rigor adhuc elanguisset & Ecclesia in sectas & schismata ob diversitatem opinionum scindi cæpisset. Imo verò expressè scribitur, iis qui sub Licinio ad militiam reversi non fuerant à Constantino revertendi si vellent, facultatem concessam: quæ concedi à pio Principe non potuisset, si id per Religionem non licuisset. Quid? quod in Concilio primo Arelatenſi sub eodem Constantino celebrato Canon Tertius eos, qui militiam deserunt sine persecutionis necessitate, puta ante tempus & illegitimè, arceat à communione: tantum abest ut simplex militaris vitæ electio, aut ad eam reditus puniretur. Nam quod post penitentis actionem ad militiam non potuisse reditum Leonis epistola ostendit, non magis ab Ecclesia damnatam fuisse militiam arguit; quàm Magistratus aut secularium curarum administrationem; aut rerum alienarum procuracionem; aut causarum patrocinium; aut ipsam tutelæ pupillorum functionem, eod quod his omnibus, Episcopis aut Præbyteris interdiceretur: à quibus sicuti & à penitentibus eximio cujusdam ac perfectioris vitæ specimen poscebatur?

Ad privatas quæ opponuntur auctoritates refero præcipuè Origenis ac Tertulliani sententias; Quorum utrumque nec sibi semper in hac de bello opinione

constitisse; & excellentius ac sublimius præ aliis doctrinæ genus affectasse, rectè observat Eruditissimus Grotius l. 1. de jure Pacis ac belli cap. 11. parag. 9. Quæ res & Origenem in innumeris opinionibus, cum sequenti Ecclesiæ commisit, & Tertullianum ab illius ævi quo vixit, Ecclesiastica communione, ad Montani enthusiastimos relegavit. Lactantius quoque Christianis bello, non meliori jure, quam navigatione interdixit. At Clemens Alexandrinus omnibus istis antiquior, Christianos etiam militare solitos non obscure innuit. Idem ipse Tertullianus pluribus locis ostendit; tamen tunc ea esset militiæ conditio; præsertim persecutionis tempore, ut vix absque idololatriæ crimine exerceri posset. Unde profecta sunt piorum Patrum monita; qui ab eo vitæ genere, tunc, abstinere tutius putabant. Sed hoc impedimento remoto, nunquam ab Ecclesiâ milites excommunicatos legimus, quod tamen ab eâ factum omnino fuisset, si militare vitæ genus per se ac simpliciter damnasset.

## CAP. XIV.

*Ex concessa aut demonstrata hypothesi quòd Pacis ac belli jura Magistratibus lege Christi concessa sunt; necessario consequi, quòd in iisdem exercendis privatis Magistratui obsequi aut sponse ministrare, per eandem legem liceat; ostenditur.*

Quæſtionem de jure Magistratus, Socino, viro alioqui incomparabili haud quaquam satis discussam aut decimam luprà monuimus. Neque id ab ipso injuriâ sed de industria factum, quæcunque ejus rei causa fuerit, præter multa alia, verba ejus indicant pag. 233. Negant (Racovienſes) eum qui Christianus esse velit, humanum sanguinem fundere posse, siue privatus sit; siue etiam Magistratus. Posſerius hoc an verè ab ipsis dictum fuerit, nec ne, non est meum judicare. Nec sanè est, quod de veritate hujus quæſtionis hoc loco solliciti sumus, cum, ut dictum fuit, ea ad disputationem ab initio inter vos institutam non ita pertineat; ut sine ejus cognitione totâ de re decidi; & optimè dijudicari non possit.

Vidit tamen pro ingenii sui perspicacia, duo; quæ nobis in quæſtionum hujus generis obscuritate, luculentam faciem præferunt. Quorum alterum est, Christianum hominem per legem Christi, à Magistratu etiam summogerendo, non excludi. Alterum est, Summo Magistratui pœnarum ac suppliciorum jura per legem Christi, nusquam, quod quidem eam legentibus liquere possit, adimi: nec ea, quæ privatorum patientiam exercent, præcepta ad Magistratum, posse protendi. Sed quia, vir optimus, ob supradictas aut alias fortè rationes, finistris de bello ac sanguine fundendo præjudiciis, animum occupatum habebat: idè omiſſa omni de jure Magistratus controversia, quam causæ suæ admodum metuendam imo perniciosam esse sentiebat, in id unum incubuit ut hominibus privatis duntaxat bello æque sanguinis effusione, per legem Christianam interdictum esse ostenderet. Quod quàm ipsi feliciter successerit suprà vidimus. Sed & nunc ne responsionum noſtrarum vis hoc effugio eludatur, Magistratui quidem per legem Christi, tam bella quàm supplicia esse permissa; cæterum privatis in utroque magistratui inservire, non esse concessum: seorsim quæſtionis hujus veritatem examinabimus.

Cujus quidem status non est is, utrum privatis; privato arbitrio sanguinem fundere liceat; quod nec nos contendimus; & leges Rerum publicarum prohibent. Nec is, utrum id privatis concessa aut jussu cujuscunque

cujuscunque Magistratus : sed an voluntate atque imperio ejus Magistratus , de cujus jure nihil dubitetur , privatis Christianis facere per legem Christi liceat.

Ac profecto si lex Christi , Christiano Magistratui tam in pace quàm in bello jus vitæ necisque in hostes aut fontes permittit ; fieri nullo modo potest , ut in eo exercendo privatis Magistratui ministrare prohibeat ; præcipue cum obsequium Magistratibus præstandum , tot præceptis sanxerit. Nam legis hujus de obsequio magistratibus præstando , unica est exceptio , quando Magistratus rem eam imperat , quæ Dei voluntati contraria est. Atqui id voluntati Dei contrarium esse nequit , quod Magistratui lege Christi permissum est. Prinde in ea & Magistratus privatorum ministerio licet uti potest ; & privati tunc lege de præstando magistratui obsequio omnino tenentur : quia Magistratus rem Dei voluntate permissam , non ei contrariam imperat , neque ulla hic exceptio detrectandi imperii Christianis suppetit.

Nam si quis dicat rem istam non absolute & simpliciter , sed secundum quid Magistratui esse permissam ; hoc est eâ conditione ; ut in ejus executione non Christianorum sed aliorum , ministerio utatur ; id certe tanquam novum atque paradoxon , evidenti Sacræ Scripturæ testimonio probandum est. Nec potest absque capitali demonstratione , nisi inverecundè sumi pro concessio. Sed nos probationem ejus rei , ut parum expeditam , imo impossibilem non expectabimus , cum ostendendi , quàm falsa & inepta sit , copiâ sit in promptu. Cur enim privatis , jus gladii in bello & pace lege Christi prohiberetur ; nisi quod usus ejus impius est & sanctimoniam Christianam repugnat ? Atqui si hoc ita est , cur Magistratui lege Christi concessus putetur ? Num ei soli sine sanctimonia Deum videre licebit ?

Quod si quis excipiat aliam rem magistratui lege Christi permissam , hoc est alienarum injuriarum pænam , & publicam defensionem , aliam verò privatis prohibitam , hoc est propriarum vindictam & bella privatim suscepta : ut non mirum sit illam quidem sanctimoniam , repugnare ; hanc verò minimè : Id quidem verissimum esse agnoscimus. Sed hoc à statu quæstionis nostræ jam removimus ; quippe qui nunc , ex eo quod Christiano Magistratui lex Christi publico judicio injurias punire aut bella gerere permiserit non id colligamus , privatis quoque injurias ulcisci aut bella gerere , privato arbitrio licere. Nam hæc inter se adeò disparata sunt ut etiam contraria dici possint ; quorum alterum alteri manifestè repugnat ; cum , ut jus publicæ potestatis privaram licentiam refrænât ; ita privata licentia jus publicæ potestatis dissolvat. Non potest igitur , istarum rerum quæ se mutuo tollunt , altera ex altera colligi. Nec nos ex eo , quod lex Christi Magistratibus permittit ; id colligimus , quod huic permissioni quodammodo contrarium est ; scilicet quod privatis in messem magistratus falcem suam immittere liceat : sed potius illud , quod hujus permissionis necessarium consequens est , quod privati Magistratibus , in muneris eorum functionibus , permittente lege Christi , ministrare aut adiumento esse possint. Nec enim sine ministerio privatorum , Magistratus publicas functiones exercere , multò minus bella suscipere possunt ; quæ sæpe omnium ope & quasi conjuncta manu indigent. Non enim bellum est ex earum rerum numero , quas Magistratus paucorum licetorum aut satellitum operâ , exequi possunt : sed ad reprimendam ingruentem vim , sæpè tota imperii mole connitendum est. Non igitur in suscepta publico consilio militia ; aliud est quod Magistratus permissi legis Christi faciunt , aut imperant , aliud verò quod

privati jussu ac voluntate eorum exequuntur : Sed unum idemque : & si alterutrum legi Christi aut sanctimoniam repugnat ; alterum quoque repugnare necesse est. Verum enimvero , quia id jam Magistratui concessum supponitur , inde necelario in sanctimoniam ac officio veri Christiani per se non repugnare , demonstratur ; nisi quatenus timentis ac legitime juxta circumstantias à lege divina & humanis præscriptas non sit. Quemadmodum & licita Venus , quia in matrimonio viventibus per legem Christi permissa est ; ideo per se sanctimoniam repugnare nequit , nisi quatenus forte intra divinarum & humanarum legum præscriptum non manet. Sunt enim quædam ita à Deo & lege ejus concessa ; ut tamen non pro arbitrio privato aut lividine , sed ex præscripto legum neri debeant. Non igitur hæc per se sanctimoniam repugnant ; nisi extra præscriptum legum exorbiterent , quod fit ex accidenti.

Porro res per se privatis i licita Magistratui licita esse nequit : & contra , quia hæc opinio res falsas , & se ipsas non uno modo destruentes supponit. Ac primum quidem illa opinionis hujus hypothetis falsa est. *Rem per se impiam atque illicitam , posse à Deo per Christum alicui Christianorum permitti , quisquis tandem ille sit ; quorum nemo sine sanctimonia Deum visurus est.* Nec magis admitti potest altera , quam hic supponi necesse est hypothetis : *permisso Dei Christianique non impiè agere Christianum , qui rem impiam per alios faciat ; quam verè Christiano per se exequi non liceat.* Nam si rem aliquam exequi non licet , ne imperare quidem , salvo officio , licet. Si quid imperare Christus permisit : idem profecto exequi non prohibuit. Denique si in bellis alioqui lege Christi Magistratui permissis ; privatis Magistratui ministrare concessum non est ; cum Christiani Magistratus vix esse soleant ; nisi populi quoque ipsi subiecti sint Christiani : ubinam , quæso , invenient militem ad tubitam defensionem ; præsertim si vicini omnes populi (quod accidere videmus) sint Christiani. Frustrâ igitur ipsis à Deo ejus rei permissa videbitur facultas , cujus perficiendæ media adempta sunt.

Hæc adeò absurda & secum non coherentia à Socino non animadversa plurimum mirari subit , cum ait pag. 13. contra Palæolog. *Fac mihi civili Magistratui , idcirco & fontes interficere , & cum hostibus bella gerere licere , quod Christianus scilicet postquam Magistratus factus est ; & peccatores perdat atque e medio tollat , & cum inimicis suis bella gerat : quid hoc , rogo , ad privatos Christianos quibus interdictum est , non modò , ne occidant , sed ne consumelia quæquam afficiant ; quibusque mandatum fuit , ut benedicant inimicis suis ? Num illis conceditur jubente Magistratu , Deo non obedire & homines interficere ?*

Et cum pag. 180. simplicius & sine subsumptione rationis Palæologi : quam , (ut hoc obiter dicam) hæc loco nihil moramur , ait : *Nec verò ex eo quod Magistratus ipse ista faciendi jus habeat ; sequitur privato homini Magistratus auctoritate interveniente , eadem licere.*

Faciamur ulterò ac libenter etiam jubente Magistratu Dei & Christi interdicta violanda non esse. Sed iam Socinus , concedendo quod id Magistratui verè Christiano per leges Christi liceat ; illud quoque concessisse vel invitatus coactus est , id ipsum interdictum Dei Christianique non repugnare. Quod enim Magistratibus lex Christi permittit ; in eo faciendum ; lex aut interdictum Christi non violatur & in eo magistratibus obtemperare non est Deo Christoque non obedire. Oportet quidem Deo magis obsequi , quàm hominibus sed in iis rebus in quibus aliud Deus ; aliud & contrarium homines , puta Magistratus , imperant. At in quibus Deus Magistratui potestatem , & , ut sic loquar , licentiam rei alicujus faciendæ

eandē indulgit ; si quis Magistratui obtemperet ; fieri nequit ; quin eadē opera in illis ipsis exequendis , ipi Deo obtemperet. Nec ullo modo is eo nomine inobedientiæ adversus Deum Christumve accusari potest. Imò verò nisi id faceret , inobedientiæ adversus Deum accusari posset , qui obtemperare magistratui iussit , in omnibus , quæ Magistratui imperare permisit. Atqui si bellum Magistratui gerere permisit , ea quoque ipsi quæ ad bellum pertinent imperare permisit ; cum sine imperio bella administrari nequeant. Qui igitur fieri potest , ut , quod imperare Christus Magistratui permiserit , in eo ipso illi morem geri vetuerit ? Certè per naturam relationis fieri nequit ; ut aut honesti imperii , turpe obsequium ; aut pravi ac pudendi obsequii , rectum & honestum sit imperium.

Quoquo se vertat Socinus , nusquam tam pugnantibus rebus conciliationem inveniet ; ut hæc a viro acris iudicii , Palæologo , cujus vel minimos quosque errores detegit , regesta , vix mihi persuadeam. Et in eam sententiam facilius inducor ; ut eum in verbis citatis , *Fac enim civili Magistratui &c.* non de Christiano Magistratu loqui suspicer. Quod & ex verbis ejus colligi potest ; in quibus civili Magistratui privatos Christianos opponit. Cui bono enim vocem *Christianorum* voci privatorum adiunxit , si de Christianis , præsertim veris (ut res postulabat) utrobique loquebatur.

Atqui si ea mens verborum Socini fuit , manifestum est eam in voce Magistratus ; *ambiguitatis sophismate* adversarium eludere. Si enim aliquid hoc loco concessurus erat Palæologo ; id certe concedere debebat , de quo Palæologus loquebatur , non id , de quo ne somniabat quidem. Atqui Palæologus dum ex Christi exemplo , Magistratui licere bellum gerere contendit ; non de Ethnico aut erroribus aliquibus fascinato ; sed de Magistratu verè Christiano loquebatur. Cui enim Christus imitandus proponitur , nisi verè Christiano ? De eodem igitur Magistratu Socino loquendum erat , quod & res ipsa indicat cum ex eo privati Christiani , nullam sibi licentiam arrogare possint , aut soleant quod Magistratibus non Christianis liceat.

Sin autem de Christiano Magistratu loquitur Socinus , memor esse debuit pronunciata à se pag. 48. sententiæ , dum ait : *Semper enim in legibus quibus Magistratui injuriarum pœna præscribitur ; tacite ipso jure continetur , ut injuriam accipienti , eam pœnam Magistratus ope persequi liceat.* Quid enim causæ est ; quominus ego longè meliori jure subsumam. Situnc cum Magistratui , jus & facultas puniendæ alicujus injuriæ datur , tacite ipso illo jure continetur ; ut inju-

riam accipiens illam injuriam Magistratus ope persequi possit ; multo magis tunc cum Magistratui Christiano puniendi fontes , aut propulsandi hostes etiam cum effundendi sanguinis periculo ; jus & facultas datur : tacite ipso jure continetur , ut privatis Magistratui sive sponte , sive cum jubentur , in utroque ministrare atque interservire liceat. Non enim tantum par , sed in sublimitate nostra longè potior consequentiæ hujus emergit ratio , tam ex obedientiæ Magistratui debitæ ; quam ex periculi Reipublicæ necessitate.

Possit tamen aliquis contrà ea quæ hucusque disseruimus sic intare. Essè quædam , quæ sub Novo fœdere Magistratui non modo liceant , sed & præscripta esse possint ; quæ tamen privatis prohibita sunt ; qualis est imprimis stricti ac summi juris persecutio , præsertim in levioribus injuriis. Potest igitur pariter & militia , publicis magistratibus lege Christi permitti ceteri ; quæ tamen privatis vetita sit.

Resp. Atqui quod ad persecutionem summi juris aut pœnas injuriarum attinet , ut suprâ quoque innuimus , non eadem res Magistratui permittitur , quæ privatis prohibita est. Nam privatus propriarum injuriarum ultio , præsertim stricto jure exacta , vetita est , Magistratui vero pœna quidem quocunque modo exacta , sed alienarum injuriarum permittitur : quæ res nimium quantum invicem distant ; nec mirum est quod altera permittitur , altera vetita sit. Verum quod ad bellum attinet , si magistratibus permittitur , privatis vetitum est , eadem res plane , his vetita , illis permittitur erit ? Nulla enim inter imperatum à magistratu & ministerio privatorum gestum bellum , in re ipsa nisi rationis ac Relationis differentia est ; præsertim cum belli ea sit natura ut à Solo magistratu sine privatorum ministerio geri nequeat.

Præterea stricti juris , ut & omnium injuriarum persecutio , privatis à Christo vetari potuit , sine ullo Reipub. periculo ; Magistratui non item. Neque enim injuriæ privata patientiâ concoctæ , ullam improbis publicæ impunitatis fiduciam donant ; at publica magistratuum conniventia permittitur , omnia terroris fræna relaxant. Gravis igitur causa erat cur Christus privatis illam prohiberet , magistratui permitteret.

At ingruente teterrimo hoste ; non minus si privati quàm si Magistratus à defensione abstineant , certa Reipublicæ pernicies sequitur ; cum Magistratus absque privatorum ope ac ministerio vim illatam propellere nequeat. Nihil igitur erat causæ cur Christus in bello gerendo ; aut id permitteret Magistratui quod privatis vetuit : aut privatis vetaret , quod Magistratui permittit.

F I N I S.

APOLO-



A P O L O G I A

P R O L I X I O N

T R A C T A T U S

D E

J U R E

C H R I S T I A N I

M A G I S T R A T U S.

PHOTOGRAPHIA

EXHIBITION

EXHIBITION

PHOTOGRAPHIA

EXHIBITION

EXHIBITION

# A P O L O G I A

PROLIXIOR

## T R A C T A T U S

D E

J U R E

C H R I S T I A N I

## M A G I S T R A T U S.



**N**ec tenuitatis meae adeo sum inscius ut Viri Magni nomen mereri me credam ; nec tam avidus vanitatis , ut ambire velim , praesertim initio quoque verbo inculcandum : quod nec à benevolis forte sine fastidio legi potest , & apud reliquos inviam augeat. Praesertim cum non desint , quibus id quicquid nobis est , (nullo quidem merito nostro) partum exultationis , grave videatur ; adeo ut iudicii nostri sententiam , à quibusdam pro oraculo haberi non obscure conquerantur. Quod an ab ullo mortalium fiat , non sine causa dubitamus. Certe ut fieret , nunquam laboravimus. Imò ne fieret , sedulo dedimus operam , in ipso Scripti nostri limine , disertis verbis protulisti , nos non de tripode oraculorum pandere , sed censuram omnium subiecturi , animi nostri sensum modeste & ingenue promere. Quomazis mirari subit , qui factum sit , ut nobis , qui in quaestionis controversiae disquisitione soli veritati patrocinium parabamus , in verso derepente rerum statu , causa obsectorum criminum dicenda sit. Id negotii quam tempestivè nobis obrudatur ; quæri posset , nisi libros in immensum extendere , vetaret Lectoris tedium , ac temporis dispendium. Praestat ut quamprimum ad crimina diluenda accedamus. Quæ ut paucis resellantur , constituendum primum est , quid in nobis Accusator reprehendat. Neque enim illi ipsi , satis certe constare videtur , quid culpandum putet. Et tamen in eas erupit invectivas , ut horrendi carminis lege a nobis occinere , non dubitaret. Atqui tam cruenta oburgatio polcebat , ut nos liquidi criminis reos , prius convinceret. Querimus igitur , quid aëcuset ? Ipsumne disputandi consilium atque factura ? an ejus modum atque rationem ? an verò utrumque ? Parum est , ostendere , nihil horum merito ab ipso reprehendi posse ; nisi planum faciamus , nihil esse , quod non ipse Reprehensor suomet suffragio probet. Veri indagatio nem quidem , quæ in alterutram partem disputando fieri solet , nullo non tempore permissam esse in libera Christi Republica asserit. In quo asserendo an subimet ipsi serio credit , ipse viderit : quia aliquot verbis interjectis , statim subiicit , nos non posse à culpa absolvi , quod hoc iniquissimo tempore calamum pro militia stringere non vereamur. Aliquo igitur tempore , Veri indagatio nem permissam non esse , innuit. Cur tam cito à sententia discedit ? Nam in eo refugium nullum est , si obtendat , se prius de sobria indagatione locutum ; nunc autem incautum & audacem reprehendere. Quicquid enim alibi agat , certè hoc loco non pravum disputandi pro militia modum ;

sed ipsam disputationem improbat ; & pro adversa sibi sententia plane calamum stringi vetat , non eo obrentu , quod vitiose stringatur , sed quia cum stringere corrupta tempora non permittant. Nam vitiosas descriptiones , ne incorrupta quidem tempora permittunt. Nisi quis dicat aliud esse de militia , aliud pro militia disputare : quod nos verum esse quidem fateamur ; quia genus latius patere quam speciem agnoscimus : Sed permissio genere , utramque ejus speciem permitti necesse est ut qui disputare de militia concedit , non magis oppuganda ejus , quam defendendæ licentiâ donet. Quod si illuc confugiat , non id à se damnari quod calamum pro militia stringerem ; sed quod totis viribus id egerim , ut licentia bellandi cunctis persuaderetur ; aut modum agendi reprehendit , (de quo paulo post videbimus) ; aut si id accusat , quod in defendenda causa , quam suscepimus , viribus non peperei , bonam fidem meam accusat. An me prævaricari maluisset ; & subdola destitutiōe prodere susceptum patrocinium , quo faciliore responsione causæ quam defendo insultaret ? Non uto virum bonum ad eam confessionem adigi se passurum. Superest ut obstruam omni perflugium receptu , ingenuè fateatur ; quamvis alibi possim modum quoque defensionis meæ reprehendat ; hoc tamen loco ; ipsam defensionem militiæ tanquam isto vel maxime ævo intempestivam , inculcare. Quod quidem non semel reperit , & inculcat , ut cum paulo post in eodem capite asserit ; *Praestiterat sane rem in medio relinquere , & Camerinam ipsam non movere ; praestiterat rem manere dubiam & indiscussam*. idque ratione gravi præmissa , quia discussio ejus , quæ videlicet , defensionem militiæ submovere nequit ; scandalum Christiano populo ponat. Idem sub finem hujus capituli concludit , à se offensum ; quoniam non sine magno incommodo ; sine ullâ vero necessitate , à me sit hoc tempore scripta militia defensio. Hæc cum aliquoties urgeat , antequam eo nomine satis acerbam litteram movere audeat ; mox tamen non audet negare , expedire Ecclesiæ , ut in hac controversiâ certum aliquid habeat quod sequatur. Id quod multo plûs est , prægnantem esse rationem asserit , quæ tractationem istius quaestionis à hisce temporibus omnino exigere videtur ; quam ego ne verbo quidem attigi ; cum una sit instar omnium & sola urgenda fuerit. Publicæ designat expeditionis necessitatem. O me parum felici memoriam hominem ; & ingenii minime sagacis & expediti , cui res tanta , aut excidit , aut non succurrit ! Atqui ea inter alias rationes meas , eo magis eminebat , quo minùs vindicata est. Quid attinuit rem in omnium ore atque oculis positam , quæque nullius sensum aut memoriam fugere posset ; superflua operâ Lectoribus

obtrudere, eum alia potiora, & à vulgi capto remotiora non deessent? Inepta mihi visa est sedulitas, et scribendo consecretari, quæ vel pueris in mentem venire possunt: & si relinquantur legentium ingenii, quæ de suo adiciant, acrius animos movent, quæ sponte succurrunt. Si hæc ratio à me proposita fuisset, invenisset fortasse Reprehensor in eâ aliquid, in quo censura suæ aculeum figeret. Nunc vel eo nomine ipsi commendata esse potuit, quod à me videlicet prætervisam; ipse, pro sagacitate suâ, animadvertisse videatur. Itaque repente magna parte accusationis suæ in patrocinium mei conversa; *Dignus, inquit, vindice nodus existit, quem conscientie interest solvi, an militia per se pugnet, cum Christiana vocatione. Si enim eam pugnare certum compertumque fuerit, tunc eâ, etiam cum Nobilitatâ ac immunitatibus dispendio, abstinendum erit. Sin secus se rem habere constiterit, semel jam omnis dubitantibus scrupulus eximetur. Verum hæc res longè aliter tractanda est &c.* Quibus verbis magnam partem eorum quæ supra scripsit unâ literâ delevit, simul ostendit, motam de jure militiæ controversiam ipsam per se, hoc possitimum tempore, mihi vitio verti; aut reprehendi nullo modo posse; nisi quid in modo disputandi peccatum sit. Quò statim accedemus, dum illud prius caveatur, cum in eâ parte accusationis quæ non modum disputandi, sed ipsam disputationem petit, suffragium ipsius accusatoris sit pro innocentia nostra, si forte in modo quoque disputandi; objecta nobis crimina purgaverimus; ne sit fas aut integrum Accusatori, eò regredi, unde jam sua sponte egressus est.

Veniamus nunc ad eam, quam in defendendo adhibuimus, rationem. In quâ, quid ab ipso desideretur, ordine videamus.

Arguit primum quod de re dubiâ audacter, vel, (ut alibi ait) non timide aut circumspectans sententiam pronunciem. Non iniquum modo sed ridiculum est ad sui sensus modum, alienas cogitationes exigere velle. Quid si mihi certum videatur, quod ille dubium autumat? Ego verò antequam in sententiam quam defendo, plane descenderem, hoc est, quamdiu dubia mihi visa est; egi timidus. Nunc postquam mihi omnes dubiorum scrupulos exemisse videor, quis me isthic trepidare cogat, ubi metum video nullum? Quid opus est, in redarguendâ fiducia meâ tempus aut inaniam verba conterere? Afferat rationes accusator, quæ faciant, ut dubitem; & res confecta erit.

At eam in eam partem confidentius pronuncio, quæ lubrica & periculosa est. Hoc an verè objectum sit, posterius viderimus. Scio non deesse in hoc pelago brevia & scopulos; quos & ipse evadere conatus sum; & aliis pro virili vitandos censeo. Non tamen puto eam partem, in quam nobis inclinare visum est, lubricam aut periculosam, sed potius tutissimam esse; ut quæ, inter impietatis & superstitionis abrupta teneat cursum, ab utriusque extremi discrimine longè recedentem. At ea pars scandala & morum labem necessariò invehit in Ecclesiam! Nos vero eam duntaxat particulam ejus defendimus; quæ non modo ipsa iusta est, sed & procul ab omni labe morum & scandalo; imò & omni rerum earum periculo; quod suo loco planius faciemus.

Queritur mox Accusator, nos in argumento apud omnes bonos improbabili, potius quam in detestatione militia, ingenium periclitari maluisse. An suspicatur, me non tam ex animi mei sententia, quam Styli atque ingenii ostentandi causâ; puerilem in hoc mustaceo laureolam qualivisse? Quasi mihi integrum esset, inter ea quorum alterum verum alterum falsum putarem, id propugnandum eligere, quod jam certo ac deliberato iudicio damnaveram. Quod autem

bonorum omnium numerum ad factionem suarum partium contrahit; immodestius quam ipsos lenit & loquitur. Neminem enim eorum qui in hoc argumento à nobis dissentiant; eo ipso nomine viri boni titulo, indignum censemus. Non tamen ideo ipsi, à matricula bonorum virorum eradi volumus; quia in hoc argumento ab opinione quorundam à bonis recedimus. Quia vero agnomen istud solis partium suarum hominibus ita vendicat; ut ipsius præscriptione delectari videatur, age sane; & ipse quoque Viri Boni nomen in scripto nostro habeat, quia videlicet suspicari visus est, nos quoque Viri Magni titulo capi posse. Quod tamen, tunc deum à nobis habebat, non iniquissimè criminis detentione persuaſi fuerimus. Interea Accusatoris nomine contentus ut.

Mox accusat quod nec de decretis Ecclesiæ; nec Dyddæo pepercerim. Dyddæi eximiationi, nihil unquam detractum volui. Quem viuum quanti fecerim, aut æstimem; etiam pollicitati nomen fore jactarem; nisi commentationibus nostris longius avum polliceri superbum censerem. Dissentire tamen ab eo alicubi non magis accusatori quam mihi, fas & integrum esse putavi. Decreta Ecclesiæ, quæ quidem nunc in usu sunt, nulla oppugnavi; nec ulla oppugnare consilium est. Liberam tamen vocem, ut in Ecclesia, ita de ecclesia, si viuis nã, faciat, coercendi nemo privatorum jus ullum: ac ne ipsa quidem Ecclesia habet voluntatem.

Velim doceri, à contumeliosis verbis, ubinam temperare mihi non potuerim. Nam aculeos & vituperia, quæ non in homines, sed in opiniones stringuntur, pro contumeliis nunquam habui. Aliàs in angulum cogetur Veritas, si falsæ & absurdæ opiniones, non suo sed alieno vultu, nec veris, sed fictitiis coloribus adumbratæ, in scenam disputantium producentur. Hominibus, præsertim imbecillitate peccantibus, non parcere; non modo Caritatis, sed humanitatis sæpe injuria est. Verum ad errores, quoties turpitudinis sum coargui possunt, connivere sine veritatis prodicione non possumus. Falsas igitur & absurdas & impias, aliquando blasphemias in Deum & contumeliosas; breviter perniciosas & pestilentes opiniones, quas oppugnamus, quoties iusta ejus reprehensionis causa oblata est; absque maledicentiæ culpa, dicere semper licuit. Quanto magis supersticiosas aut fanaticas? Homines ipsos eo nomine statim mendaces; aut absurdos, impios, blasphemos, fanaticos & supersticiosos haberi, non itidem concessum est. Sed quavis imbecillitati hominum, quoties in pudendis erroribus delapsi sunt, enormitas eorum, ignominia vel fraudi esse non debeat: tamen debita hominibus indulgentia, erroribus eorum non debetur; neque ipsis ut patrocinetur æquum est. Absurdas igitur & à ratione abhorrentes sententias, absurdas vocari, non minus quam scapham, scapham; semper licuit, sæpe necesse fuit, atque erit. Neque aliter hæc sacra constare possunt: quoties veritati locus non est; antequam falsum sua se absurditate ac turpitudine, tanquam forex suo indicio prodât.

Fanaticas autem opiniones, non omnes quæ nostræ sententiæ opponuntur, diximus. Sed quas generis humani consensus ad eam apellationum damnavit, quod per nimium superstitionis excessum, fundamenta societatis mortalium vellant; & præstantissimum interris Dei opus, quod in supereminens in orbem potestatum ordinatione cernitur, moliantur ac subruant. Quæ enim usque terrarum tam fera barbaries est, quæ non vel ipso naturæ rationalis instinctu aliquod regiminis genus approbet aut sequatur? Nec suppetebat alia vox, quæ eas à mitiori & probabiliori sententia (quæ tamen nec ipsa nobis superstitionis expers visa est) discerneret. At non ideo cunctos, qui eas sequuntur, fanaticos censemus; & sicubi quâdã

male scribentibus nobis excidit, ingenuâ litura deleamus; nec in eos aliquid tale in posterum admittemus. Et quoniam sententias suas, ita perditè amant, ut eas hoc nomine vocari molestissime ferant; ne in eo quidem, ipsis gratificando, difficiles erimus.

Antichristis quidem eos strenuam navare operam, iisque male partam tyrannidis possessionem sedulo tueri, dixisse non pœnitet, non quod de industria id facere velint, sed quod eorum opinio ad hanc rem unice apta & comparata sit. Nam vocis *improbe* usum hoc loco, non intellexit Accusator; quæ non malitiæ improbitatem; sed conatus & laboris pervicaciam significat: qua si offenditur, aliam uti substituat, aut illam planè delectat permittimus.

Neque patientiam, neque virtutem ab enecandis hostibus abhorrentem, ulquam degenerem aut ignobilem diximus: Nec si quis Dei Christianique causâ, vel perperam aliquid fecerit exagitare volumus. Sed tantum alicubi monuimus, Martyriorum in quibus Christum imitamur gloriam; multum distare ab illo ignobiliore patientiæ genere; per quam publicæ privatæque res hostibus produntur: eâ addita ratione, quod illa nonnisi ab animo generoso; hæc etiam ab ignavo & abjecto proficisci possit. Quibus verbis non id dictum volumus, hoc quoque patientiæ genus, quod martyriis ignobilius diximus, nunquam ab animo pio atque generoso proficisci posse: Sed tantum, quia homines sæpe delicato astu vitia sua Deo imputant, ex ejusmodi ambiguis speciminibus, vix ullam Dei gloriam aut hominum ædificationem, efflorescere posse, contrâ quam in martyriis accidit. Fac enim aliquem in illo ad omnem posteritatem pudendo, Pilavensis casu fuisse, qui bona fide, ob illam ipsam præsentiam, ab enecandis hostibus abhorrentem patientiam sese in fugam conjecit. Quis ex facto illius Dei gloriam, aut hominum ædificationem proficisci dixerit? Si qua virtus in ejus animo lauit, occulta & soli Deo nota est. Flagitium publicum omnes communi dedecore involvit: & quæ palam palantur vitia, parum certo secretæ virtutis obtinent fidem abrogant.

Quod autem alicubi iis me opposuerim; qui sentiunt, quamvis Magistratui Christiano jus bellorum suscipiendorum permillum sit; non tamen cuiquam privatorum licere aut, imperantibus potestatibus obsequi, aut sponte ministrare; id non impugnat Ecclesiæ leges, cum ipse accusator (me non reoungantem) satis operose ostendat, Ecclesiam etiam rerum liciturarum usum interdum inhibere posse, si gravis causa requirat; dum tamen ipsa eadem leges suas relaxare possit, si gravior interveniat, nec unquam pari cum legibus divinis auctoritate servandas sanciat.

Urget accusator & exprobrat, quod gratam carni & allubescentem causam promoveam. Facit fidei veteri dicto, bellum inexpertis dulce videri. Ego vero non video, quomodo ejusmodi quæram permitto, militia carni allubescere possit, qui omnem licentiæ aut peccandi illecebram, à bellis submoveam ac rescem; & si bonæ conscientiæ, atque honesti nominis, ac mercedis sæpe acerba morte interceptæ, spem excipias, præter excipiendos ictus ac vulnera, suscipiendos labores atque discrimina, duras hyemes, exercitæ æstates, infestas dies, insomnes noctes exigendas, famem & omnium rerum inopiam & impendentis perpetuæ necis atrox periculum tolerandum: nihil ferè militantibus reliquam. Quasi non multò lubentius Caro in eam partem propendeat; quam propugnat Accusator, ubi ipsi, omnibus quidem pacis bonis frui; sed omnia belli mala, cunctos labores atque pericula; honesto, imo religioso prætextu, detestare liceat. Et audebit Accusator aut ipse ob austeræ videlicet atque Carni ingratiæ sententiæ defensionem, gloriari; aut nobis eo nomine invidi-

am facere, quod *Carni* nimium blandiamur; qui pavillos deinde, quos ille, credo, alludagens, sed tamen molliter subtermit, & in quibus tunc pupæ delicatule, speciosissimo prætextu, recumbere volupe est, satis importunè & maximâ cum ejus molestiâ, subtrahamus.

Quid? quod, in hoc potissimum loco, frænis accusatoriæ acerbitati plus æquo laxatis, crudeliter & sanguinolentum stylum exercuit; non ipsa modo crimina iniquissimè objectans; sed criminum supplicia audaci interminatione denuncians. Crimina sunt, quod *aperuerim fenestram ad plurima scandala & bonum ordinem in Ecclesia convellendum; & clausas ejus licentiæ fores resergerim*; quod permultos non e minimis tantum, sed e præcipuis in Ecclesiâ viris, illexerim ad dissolutissimam vitæ institutum. Hi sunt, ut opinor, quos ad auditum classici nostri sonum, Accusator, pro molestiâ suâ, lætos adhibuisse alierit.

Quid si, etiam obijcientis ipsius testimonio, crimina ista nobis saltò obijci, deprehensum fuerit? Aut enim inde fenestra scandalis aperta est; quæ pro militia disputare ausus fuerim; aut quod in ita disputatione, non ita, ut decuit, me gesserim. Posterius dici nequit. Nec enim libellus meus vulgatus est; ut quisquam, ex modo disputandi, quæ adhibui, scandalis ansam arripere potuerit. Aulim enim affirmare, præter tres, quorum mihi sententia cum meâ congruens, perspecta fuit, graves in Ecclesiâ viros, nemini me legendi scripti hæc copiam fecisse; utpote operis imperfecti, imo vixdum cæpti, & in quo aliquamdiu lituras faciendi potestatem mihi integrum relinqui voluerim. Superest, si vera sunt quæ Accusator obijcit (de quo postea viderimus, ut (quod ipsemet fatetur) homines neque lecto neque viso libello meo ad ipsam defensionis militiæ famam excitati fuerint. Ipsum igitur disputandi consilium atque factum, in hujus criminis culpam vocari necesse est. Sed quando tandem sibi credi postulat Accusator? An dum prægnantem esse rationem asseris, quæ tractationem hujus questionis hisce temporibus omninò exigere videatur: an verò dum Camerinam hanc planè moveri vetat; & quæstionem hanc indiscussam manere optat; & quod iniquius est, si quis eam moveat, cum tantum non anathemate ac diris Ecclesiasticis devovet. Idcirco ne quod aliquis neque viso neque lecto libello meo, tantum auditæ ejus famæ ad arma cucurrit, ego ab Accusatore ad tribunal summi Judicis, renè obtorto collo trahendus sum? Non est istud mansueti Spiritus Christi vestigium; etiam in ambiguo delicto, tam cito ad horrendæ sententiæ pronuntiationem profilire: quid in manifestâ; & ipsiusmet ore testata innocentia? Imo hic fuit ab omni ævo character eorum qui errori patrocinium præbuerant; ut quorum causam rationibus & argumentis urge-re non poterant; eos ipsos, confictis aut exaggeratis criminibus incescerent? Quid si ista crimina & accusationem, ab eo ipso petant; quod tum maxime in controversiâ versatur? quod in more positum est omnibus illius Fallaciæ alumnis, quam Petitionem principii vocant. Totum enim istius distictæ in nos criminationis robur, in eo est, quod aliquorum animis penitus infixum sit, omnem militiam prorsus esse vitiatam. Quod si minime verum esse, simulque me legitimos disputandi fines non esse transgressum ostendatur; concidet ilico exanime tam infestæ accusationis cadaver.

Nam si dignus hic vindice nodus extitit, quem solvi conscientiarum intererat, quod, quia negare non potuit, fatetur Accusator; profectò consilium atque factum meum, quod circa hunc nodum solvendum versatum est, tanta criminatione fuit indignum. Indignus & ipse, qui, quod tam seriò nunc approbat; tam acerbè paulò ante reprehenderet. Sed & indignum, illud; cum defendendæ veritatis provinciam suscepis



non opinionum falsitatem sed hominum innocentiam impetere. Sed præcipue indignum est, crimina infamibus, & quidem atroci verborum exaggeratione & accusatoris coloribus depicta per injuriam attingi. Nullus ego scandali cuiquam Auctor esse velim; & quod voveo, spero Deum mihi tam propitium fore, ne nunquam per me bonus ordo in Ecclesia convellatur. Licentiae & morum dissolutioni, si qua inter aliquos nostratum deprehenditur, non bellum aut militia aut ad eam pertinentes disputationes: sed pax diuturna & aliquorum fortassis incuria viam aperuit. Et si quid seu verè seu speciose huic vitæ generi objici potest; nemini ego eorum qui exortes militiae fuerunt; aut quibus illa vel levissime suspecta fuit, ad eam capeffendam auctor exiti. Itaque caput accusationis, quod me, tanquam ad militare vitæ genus capeffendam cunctos invitentem, multa invidia aspergit, quanto occultius pugit tanto plus habet in se injuriæ. Neque enim nos erigam in eligendo vitæ genere consilium datus; aut mortatu impellimus; aut ullis illecebris quæquam ut nomen suum militiae dare velit inescamus. Nec scriptio nostra in suasio, sed in demonstrativo differenti genere versatur. Quid liceat; non quid expediat aut potius eligendum sit, hoc loco inquirimus. Satis clarum ejus rei documentum est, quod bella sola necessitate excusari posse doceamus, & eas quibus vulgo commendari solent illecebras, procul ab iis arceamus.

At eam ipsi libelli nostri sanam, permulti ad militare vitæ genus provocant; provolantur plures ubi vulgatus fuerit. Quam egregia laudem; quos lucubrationum mearum fructus; mihi vir bonus idque sæpius, satis insulanticalamo exprobrat. Facit, ut solet; accusatori; partim quæ dictis longè minora sunt, invidiose exaggerans, partim quæ fortuito aut alia ex causa accidit: in meam culpam iniquè conferens. Quasi ante meum scriptum desierint, qui pacatoribus quoque temporibus, è gremio Ecclesiæ, tantum non agminatim ad hoc vitæ genus confluerent; aut quicquam eorum qui nunc militat ad exequendum animi sui propositum, libri mei stimulo indigeret. Ausim verò quovis pignore depacisci, nobis etiam à scribendo supersedentibus, neminem ex iis qui hodie militat futurum fuisse, qui ab hoc vitæ genere abstineret. Nec in tanto bellorum æstu, qui patriam nostram concurrit, si justam pacatorum olim temporum rationem ineamus, ex eo nostratum juvenum censu nimium multi sunt. Non est adeo scitens illecebris aut carni allubescens istud vitæ genus; ut metuendum sit, ne agmine facto, ad illud universi proruant. Pacatori forsitan tempore cum hostis etiam umbram exercituum nostrorum fegeret; habuerit sine plures ad desiderium sui illecebras. Nunc cum ad vulnera & necis & servitutis barbaricæ compedes, famem atque inopiam, damnaque & jacturas tot eladibus factas & tot tristia exempla ventum est: quotusquisque est, qui ab hoc vitæ genere, non suo magis discrimine quam anxia viri boni lucubratione, absterreatur? Nihil igitur est, quod mihi toties invidiam eo nomine faciat, quasi imprudentius causam hanc tractando, *Ubi franis opus erat, stimulu utar*; impellendo videlicet carnem, quod ultra nimium propendet. Nam nec ego quemquam ad hoc vitæ genus impello; & si unquam aliàs, nunc certè absque istius periculi metu, indagare possumus veritatem.

Denique, qui (ut faceret Accusator) & ipsa bella ab omnibus vitis secernimus, qui ne quid ne ipsis inest dissolutionis, aut injustitiæ aut abusus anxie caveamus: quo jure ad dissolutissimum vitæ institutum, quæquam allicere arguimur?

Ac cum negare non possit, Accusator, à nobis non permitti ullis bellorum abusus, quales hodie inter Christianos vigere dolendum est, urget eos evitari dif-

ficulter posse, si ultas, etiam sanctissimis legibus circumscriptus, bellorum usus permittatur; idque ostendit duplici similitudine; furecium flammatum, si semel tectis ignis injiciatur, & undarum stagnantium, si quis in objecto ipsis aggere, inhiuantibus se aquis meatus pandatur. Pace Accusatoris liceat mihi tam frivolis & febriculosis consequentiis, convivium facere, ob quas ipsi propemodum solas, ut tam indignè trasterer, meruisse visus sum.

Primum enim non quia alicujus rei abusus difficultè vitari potest, idcirco omnino non potest. Difficilem aditum ad regnum cælorum divitiarum præstant; an idcirco qui legitimum usum earum permittit, abusu duntaxat sublato, dignus est in quem omnis culpa & invidia, pereuntium ob divitiarum animarum, conjiciatur? Deinde allatis similitudinibus male utitur acculator; cum in illis clàm occultet illud fallaciæ genus, tunc quo defensa ab eo sententia vitam & spiritum ducere nequit. Petitionem principii vocant. Cui hoc loco insuper accidentis fallacia connexa est. Quis enim ipse concedat, legitimum gladii Magistratibus pace belloque à Deo concessi usum, esse, ignem in tecta conjectum, vel meatus in perfollo aggere violentiæ aquarum viam aperientes? Nam istæ similitudines nihil præter abusum utriusque elementi (alioqui usibus nostris apprimè necessari) ostendunt; at nos potestatis & militiae usum, non abusum permittimus. Quem si legitimus sit, flammis urentibus, si illegitimus furentibus comparari facile patimur: quod cautius tractetur, quemadmodum elementi tam necessarij usus accuratissimam Cautionem requirit. At non quia sæpe prava utriusque elementi tractatio publice privatimque nequiter expetiit; idcirco mortalium generi, omni penitus ignis & aquæ usu, interdendum est? Nec si quis legitimum usum eorum doceat, acceptorum per abusum eorum, damnosum accusandus est. Ita nec nobis alienæ culpæ pæna luenda est; si quis in re alioqui licita modum non teneat. Aliàs nihil in rebus humanis est tam licitum, tam utile & necessarium, quod non interdum aliquorum vitio in turpes abusus degeneret, in quibus suo quisque non alieno periculo peccat.

Sed jam ad reliqua accusationis properandum est. Fateur sub finem capitis primi Accusator, ut diximus, *Pregnantem esse rationem, quæ translationem istius quæstionis, hisce temporibus omnino exigere videtur.* Vero subijcit hanc rem aliter fuisse tractandam. Audiamus Censoriæ animæ adversionis sententiam.

Non, inquit, cum tanta vehementia, non cum tanto ad-versæ parti contemptu; non cum tantâ veritatis jam compertæ & sanæ superque perspectæ præsumptione: sed magna religione & modestia, inque sinceritate cordis; denique assidue & ardenti Numini imploratione Veritas querenda est.

In primo Censuræ capite, quid per vehementiam intelligat, non explicat. Nisi fortè idem quod supra damnavit, hic quoque improbet quod totis viribus causam quam suscepi defenderim, cujus reprehensionis iniquitatem supra jam ostendimus. Sed fortasse id quoque notat, quod vehementius in adversam partem iactus sim; quasi ipse huic quam ego defendo pepererit. In qua reprehensionis parte Accusator in illud culpæ genus incidit, quod nobis mox objicit dum in modo agendi nostro sinceritatem cordis desiderat. Neque enim fieri potest ut quis sincere sentiat & affirmet, ab hoc disputationis genere vehementiam esse removendam, qui in ipso disputationis limine, in nobis accusandis tanta vehementia usus sit. Ita ut non frustra à nobis supra dictum sit, in omnibus quæ nobis sive verè sive falsò objicit, nihil plane reperiri quod non ipse aut commiserit; aut exemplo suo approbaverit; imo verò in iis quæ culpæ conatur, non multò longius, quam nos, processerit. Dixerim ego fortassis aliquid acrius contra causam; aut argumentandi modum, quem adhibeat adversarii; at nullius & qui-

dem nominatim, peritrix innoctiam; nemini ad reddendam superiorem iudici rationem, diem dixi aut aliquod supplicium a Deo interminatus sum. Aliud est causam quam oppugnas urgere, aliud in patronum causae innoctius deoacchari, & in acculando ex muica facere elephantum, aut potius crimina, quae in innoctio reperire nequeas, comminisci.

Contemptum partis adversae; fallo mihi & inique Acculator objectat, qui in hac ipsa disputatione doctum, (quamvis non ex sua saepe sed eorum quos defendit sententia loquentem) mihi adversarium elegerim. Quem virum, probe mihi tum conficius; non paulo prius à me, quam ab Acculatore & cunctis qui ejus sententiae antipulantur, fieri. Quos ipsos non ideo contemnere dicendi iunus, quod opiniones eorum tantum aestimare nolumus; quanti apud ipsos sunt, ut qui sciamus homines ceteroqui non imprudentes frequenter tenerimus, erga ceteri sui factus, affectu decipi.

Sententiam nostram aegre ita circumscribi posse, quin aliquam inoribus noxam afferat, quod vitus multum favens & amica sit, facilius objici quam probari posse, ostendimus. Proinde Summorum in Ecclesia virorum qui ante nos in eadem fuisse sententia (nam & hoc objectum est) prudentiam imitari non erat integrum, posteaquam ipso accusatore teste, praegnant apparuit necessitas, ut adeo dignus vindice nodus solveretur. Nec subito idem illos facturos fuisse, si in eadem tempora incidissent.

Veritatis comperta persuasio, non superbiae insultanda; sed rationum & argumentorum pondere urgenda est. Finge in opinione mea defendenda lapsum aliquem nostrum intervenisse; non tamen is in quemquam injurius fuit; nec ad ullum hominem arrogantius oburgandum supercilium sultulimus, nec censuræ in suffragio populi gerendae atque exercendae gravitatem affectavimus. Modestiae fines ubi egressi fuerimus, nondum ostendit Acculator; ipse in nostram innocentiam & existimationem, satis interdum impotenter grassatus. Qua religione, qua cordis sinceritate agant, quibuscum nobis res est, antequam ab iis eo necessitatis pertraheremur, rimari; supra captum nostrum esse putavimus; nec in hanc soli Deo sepositam mensem, falcem nostram immittere ausi sumus. Ne nunc quidem quam saepe; quamque ardentem accusator Numinus ope imploraverit ardimus. Sufficit nobis videre ac perpendere, quid impetraverit: ex quo *Le-ctori*, absque ulla opera nostra constare possit; quam saepe, quamque ardentem petierit.

Innocentiae defensione defuncti, jam tandem ad veri patrociniū accedamus.

Primum autem illud refellendum occurrit, in quo ventilando, vir bonus sibi mirè placet; ideoque multus est; quod sibi observasse videatur, militiam quam unā cum Grotio, Viro, nomini suo non impare, defendimus, à nobis tantum in abstracto tanquam Ideam Platonice somnari, qualis nec usquam fuerit; nec unquam, ut opinatur, futura sit aut fieri possit, & quae ad nostra tempora accommodari prorsus nequeat. Idque confessione Grotii, è prolegomenis ad librum de Jure belli excerpta confirmat.

Testimonium quod attinet. Mali augurii est, in primo certaminis ingressu tam insignis lapsus. Inspiciat locum hunc accuratius vir bonus, & videbit, non id isthic à Grotio dici, quod Monita ac praeccepta sua, ubi ad singulorum executionem ventum fuerit, deduci ad actum non posse censet: sed quod ipsi, in iis dandis ac praecipiendis carpere aut reprehendere ea, quae tunc publicè pacè ac bello gesta sunt: aut gerebantur propositum non fuerit; in id unum intento, ut quomodo legitime in posterum gererent; ostenderet.

Quod ad rem ipsam attinet. Non aliter fieri po-

test ab iis, qui consilia dant juris publici & quae ad omnium aut plurium officium pertinent; quam ut a nimum abducant a singularibus circumstantiis, & generalem quendam agendi modum praescribant, quem omnes sequi debeant; qui monitis eorum auscultare voluerint. Non tamen ita praescribendorum officiorum imago atque idea, quia in docendo à singularibus factis abstrahitur, ideo in agendo à singularibus hominibus praestari & ad executionem deduci nequit. loque etiam tunc evenit, cum ita imago nimium perfecta, & quae in vita & actionibus hominum aegre exprimi possit, depingitur. Cicero Boni Oratoris ideam eluxit, nimum ut quibuidam videtur ad unguem, & exacte perfectionis. Non tamen idcirco e praecceptis ejus, nemo artificium eloquentiae in vita communi profuturum haurire queat.

At enim praeccepta nostra & leges corrigendae militiae, executioni mandari impossibile est. Quamobrem autem? quia bella, inquit, ab omnibus vitis secerimus & plena Christianae sanctitatis, plena charitatis esse volumus, ne quid insit crudelitatis & iniustitiae caremus, procul esse jubemus iram, odium, & ultionis concupiscentiam, ambitionem & gloriae sitim relegamus, omnesque omnino abusus exacte & ad amissim refecimus. Nos verò primum omnium bella ab omni humano genere exesse penitus optamus, ideoque quantum fieri potest fugienda cenemus. Si quando tamen eorum usum Christianis violenta necessitas extorqueat, saltem ut Christiane gerantur, monemus.

At enim facilius ista calamo scribuntur, quam in actum deducuntur. Quid tum postea? Officium quoque Christianae pietatis facilius lingua docetur; quam vita exprimitur. Num idcirco ludunt operam, qui praedicant evangelium? At enim nos pingimus & fingimus in animo Rempublicam quandam, quae non nisi ex veris Christianis constet; ubi Rex Christianus solus Christianis imperet & per Christianos carnifices securi feriat & exercitu è sanctis militibus composito bella gerat. Quod quia blandum sed nunquam futurum omnium esse vir optimus opinatur, ideo ne praecceptis quidem quae tradimus locum usquam esse censet. Sed ista de tam dulci somnio nostro opinio, merum viri boni insomnium est. Quamvis enim optemus, ut ea felicitas terris contingat; nec desperemus saltem aliquam ejus partem posse contingere; non tamen adeo remotas ac difficiles spes, tanquam hypotheses, monitis aut sententiis nostris subternimus; sed etiam in Republica quae non ex veris, imò ne ex solis quidem Christianis constet; tam Christianos principes Christiane imperare, quam subiectos ipsis Christianos Christiane imperata facere posse censemus. Adeoque etiam in Republica quae Christianos aut verè Christianos principes non habeat, tamen à veris Christianis belli pacisque munia legitime administrari posse arbitramur, dum nihil admittant tam sancti nominis excellentiā indignum. Quid enim noceat Christiano, quem gravis aut inevitabilis ratio ad militandum adigit; quod seu praefecti, five comilitones ejus Christiani officii aut ignari sint, aut immemores, dum ipse ejus memor esse nunquam desinat? Largiamur adversarii exercitum in bello etiam caucillimè gesto, absque suis vitiis & corruptelis esse non posse; quis cætus? quae societas? quae Respublica? quae Ecclesia dari potest; quae modò ex aliqua hominum multitudine constet, in qua non plurima, ac saepe detestanda multorum vitia vigeant? An idcirco Christianis omni mortalium cætu aut societate interdicemus?

At enim recudi secula, disciplinam militiae restituere, mores militantium emendare Vir Bonus satis verbolè postulat, priusquam Christiani ad bella gerenda admittantur. Quis vero id unice non optet evenire, antequam Christianos necessitas aliqua aut officii ratio ad militiam



militiam urgeat? Sed si id exspectare longum & à sana mente alienum sit; quis non videt non alia ratione secula recudi, moresque hominum etiam militantium corrigi posse, quàm veris monitis & bonis exemplis? Quorum illud nos pro virili facere contendimus; hoc ne fiat adversarii omni conatu laborant; cum tamen nullum vitæ genus Christianâ sanctimoniam tingi aut imbui possit, à quo exercendo Christiani prorsus areantur, quod per exempla quàm præcepta via sit expeditor.

Ex Grotii verbis, quibus in abusus aliquorum invehitur; nihil in genere adversus militiæ jus, alibi constantissime ab eodem assertum concludi potest; quia is non omnes qui hoc tempore militant aut militare possunt, sed expressis verbis *Plerosque* duntaxat accusat; qui in militia crudele ac belluinum vitæ genus sectantur; quod ut relinquatur si salvi esse velint, necesse esse, ultro fateatur. Sed nos à statu controversiæ dimovere non linemus; quinon in eo versatur, utrum certo aliquo tempore aut aliis circumstantiis intervenientibus, militiæ ab Ecclesia permitti, aut vetari debeat, aut possit; quod ad specialem in certis casibus prudentiam pertinet, cui nos minimè adversamur aut intercedimus; sed in eo, an militia & jus Magistratum, per se pugnet cum Christiana vocatione; quod à publicam ejus interdictionem & ad pravas in Ecclesiâ invehendas opiniones pertinet.

Quod autem me admonet ne propter Rempub. in sola cogitatione extantem, destruiam verè existentem Christi Rempubliam: ego verò ne propter omnes etiam vere in mundo existentes Respublicas id facere velim aut audeam. Nec mea sententia Ecclesiam destruit, quæ absurdas opiniones ab ea submovet; quæ re novet impedimenta ipsi propagandæ hucusque iniquissimè objecta, quæ amolitur ac refingit, ignota Apostolis & humanarum mentium commentis in vesta repagula, quibus Magistratus, supereminentes potestates, Reges, Principes, totæ civitates, totæ Respublicæ, ab agnitione Veritatis, ab ingressu Ecclesiæ arcantur. Illi potius viderint ne destruant Ecclesiam, qui propter opiniones quas vel eo ipso sibi metipsis dubias esse fatentur; quod tutiorem viam ingredi se male profiteantur; certissimum quodque ipsos agnoscere necesse est, veritati divinæ atque Ecclesiæ detrimentum afferre conantur, dum efficere omni ope contendunt, ne unquam totæ civitates, tota regna, & qui in orbe rerum potantur, ad veram Christi doctrinam converti, atque in ejus gremio conquirere possint.

Viri summi Grotii consilium atque factum damnetur an absolvatur, causæ meæ non interest. Nam ut alienæ laudes, nullius delictis patrocinari possunt, ita si qui sunt, alieni errores nemini fraudi esse debent.

Satis mihi conscius sum nemini me ad dissolutius vitæ genus fræna laxare, qui ipsam militiam ejusmodi officiorum vinculis constringam, quæ superius verbis Viri boni expressimus. Illud quoque clara voce profiteor, si quis sit qui vel minimè dubitet, an militia cum Christiani viri officio, congruat, huic ab isto vitæ genere omnino abstinendum esse. Nam in eo casu tutoris viæ eligendæ locus & salubre consilium est; imo non deest periculosioris interdictum. Longè aliter se rem habere ubi veri falsique inquisitio adhibetur postea ostendemus.

Vanum & nimis accusatorium est Viri boni artificium, quod ad nos cum Ecclesiâ committendos adhibet. Cujus neque auctoritatem, neque leges ullas oppugnamus, neque in iis ferendis atque exercendis; aut potestatem convellimus aut prudentiam culpari. Longè ab earum rerum quas accusamus culpa, per Dei gratiam, abest ejus administratio. Nusquam in ea nimis auctoritatis regnant abusus; nec ab ullo mortalium cæca exigitur obediencia. Verum in ea fortasse non desunt, qui se rationibus nostris pungi sentiunt, quos divisor Ecclesiæ spi-

ritus agitat; qui dissentientes à se vellent, non modo iudiciis Dei, quæ insolentius comminari audent, sed etiam Ecclesiæ potestate urgeri; eoque consilio ipsius adversus nos patrocinium suscepisse volunt videri; cum neque Lex ulla in ea vigeat, quæ sententiæ nostræ adversetur; neque nos ullum ejus institutum reprehendamus. Sed in genere de iis, quæ in omni Ecclesia permitti aut prohiberi expedit, disputemus.

Inane gaudium gavissus est Vir Bonus, dum nos in contradictionis aut erroris laqueo, tanquam in Vulcaniis castibus, deprehenso arbitrat, exultat. Dum enim nos, ut publico omnium conspectui exhibeat, magis ac magis implicare contendit, imprudens ipse in sædam aut æquivocationis aut Ignorantionis elenchum fallaciam impigit. Quod semel (inquit) esse concessimus prudentiæ consilium; paulò post idem negamus esse prudentiæ præceptum. Quis vel delultorio lectionis genere verba nostra percurrentes, non animadvertat; nos iulic de duplici prudentiæ genere loqui; quorum alterum sit excellentius & *noti* *is* *is* prudentiæ nomine dignum, alterum inferioris gradus quod isti nobiliori prudentiæ quodammodo opponi possit? Nam veram ac certam viam quam teneas, invenire, nobilioris prudentiæ est quæ publicarum Legumlatores maxime decet. Cum autem veram ac certam viam tenere nequeas, tutiorem eligere, prudentiæ quidem est; sed longè inferioris & quæ privatos minus dedecet, quàm legumlatores. Nam qui tutiorem viam sese eligere prætendit, eo ipso fatetur, se veram & erroris expertem ignorare, sed eam sequi malle, in quæ minori periculo erratur. Quid igitur in eo absurdi est, si quod inferioris & privatæ prudentiæ consilium esse concessimus, id nobilioris & quæ excellentiori sensu prudentia dicitur, præceptum esse negemus? An non disertè inter privatam & absolute dictam prudentiam, distinctionem fecimus? Sed quomodo, objicit, aliquid contrà prudentiam suadere potest Apostolus, aut ipsa ratio? Ridicula obiectio. Quasi aut id imprudentiæ accusari debeat; quod non ad summum prudentiæ culmen evasit, quodque ut fiat, necessitas quamvis rationis non expers, exprimit; aut Apostolus atque ipsa Ratio solis excellenter prudentibus non etiam simplicioribus, pro captu ipsorum, præcipiat. Non latuit Virum bonum nullum in verbis nostris errorem deprehendi posse, quamvis in eo demonstrando totas paginas implere non piguerit. Ideo illuc decurrit. *Saltem certum est, inquit, eum non satis apud hic animi sui sensa evoluisse.* Ignoscat, quod pædagogico more in molestas ac pueriles rerum liquidarum explicationes evagati non sumus. Nos adultis, non pueris ista scripsimus. Itaque dum in re ad jugulum causæ non pertinente nostram existimationem avidius diminutam cupit, præter spem suam, Vir bonus, suæ non pepercit. Nam si ve in retam planâ, mentem nostram intellexit, injustæ exagitationis culpam effugere nequit: si ve non percepit, nos uti affectatæ, ita veræ cujusquam imprudentiæ pænas luere non debuimus.

Quod ad rem ipsam propositam attinet, iterum profiteor, nos non de iis quæ nunc apud nos sunt, sed quæ aliàs in Ecclesia Christi geri solent, aut possunt, dissuasisse. In quâ legibus, quæ ad partem quibusdam tutiorem visam vergunt nunquam simpliciter intercessimus aut intercedendum putamus. Sed iis duntaxat, quæ *pluribus* *æquo* *ad* *istam* *partem* *inclinare* *possent* (quæ verba sententiam meam disertè limitantia expungi nolim) hoc est ita procul ab alto & incerto fluctuum, cursum dirigere volunt, ut nimium legendo litus, ad ejus scopulos navem Ecclesiæ allidant. Proinde, quæ de potestate Ecclesiæ, in prohibendis rebus adiaphoris; in coërcendo quarundam rerum licitarum usu, multis verbis differit, ad nos non pertinent; qui nec in genere ejusque Ecclesiæ in regendo ejus populo prudentiam improbamus, & ea quæ nunc in nostris Ecclesiis obtinent planè approbamus; quamvis ea nimium à Viro bono exaggerari; & ad sententiæ ejus patrocinium violentius & iniquius trahi merito

ritò moneamus. Atque ut eam qua nos aspergere Vir bonus contendit suspicionem amoliamur; multa quæ ex occasione defensionis (quam nemo oppugnat) Ecclesiæ, aut falso asserit; aut vitiosè disserit, nunc omittimus, ne summam causæ quam hoc loco propugnat, oppugnare videamur.

Unum illud dissimulare non licet in quo, Vir bonus, sibi mirificè plaudendo; mirificè decipitur; dum ait virtutem sæpe unâ ex parte nullis finibus circumscriptam esse, ut quò longius in unam partem progressus fueris, tantò id majori cum laude feceris; & affert exemplum de suo jure plurimum dimittendi; in quo nihil nimium unquam inveni posse opinatur. Nam si is de ipsa virtutis naturâ in abstracto loquitur, quam gradus suos habere posse non diffitetur, nulla virtus est, in qua exercenda quantò quis melius profecerit, non tantò sit laude dignior. Sin, ut omninò necesse est, de actionibus ad virtutem exequendam pertinentibus, quæ variis circumstantiis alligatæ sunt, & in quibus medium illud, in quo virtus sita est, collocatur, nulla iterum virtus est, quæ medium istud non habeat, quod egredi ac transilire fas non sit. Nec ulla est tam divina ac cælestis, quæ non Ratione atque prudentiâ indigeat, ad illud medium tenendum, sine quo, mortalitatis nostræ imbecillitas, rerum laudabilem actionem exercere nequit. Nec enim pietas nostra cæcum est; sed rationabile obsequium, & Virtus ipsa moralis quid aliud est, quàm impressum in appetitu Sanæ rationis vestigium? Cuius ubi præscriptum egreditur, virtus esse definit. Nullum præstantius officium, nulla celsior virtus est Amore erga Deum. Cui quamvis quoad ipsam animi affectionem, limites nulli poni debeant; at in objecto & actionibus ad eam exprimendam & exequendam pertinentibus: est inter neglectum numinis & inter cæcum atque irrationabile ejus obsequium media via, quam teneri, non modo amanti Deum, sed ipsius quoque Dei interest. Multa enim vulgò in gratiam Dei, scelera patrantur: & est aliquis sine scientiâ zelus; qui tam excellentis virtutis extremum, plerumque occupat. Nec ulla virtutum dari potest, cujus actiones sint extrâ rationis custodiam constitutæ; & in quibus certi fines non dentur, quorum prudentia excubias agit.

*Quos ultra citraque nequit consistere rectum.*

Proinde & iste habitus de jure suo dimittendi in infinitum extensus, non modò falsò, sed intempestivè à Viro bono, pro Virtutis exemplo producit cum id ipsum sit disputationis nostræ *negotium*. Quamvis enim vulgò volenti injuria fieri non posse dicatur; tamen ut omittamus quæstionem an sibi met ipsi quisque imprudens injuriam inferre possit: frequenter accidit, ut absque alieno, atque adeò ipsius Dei jure læso, jus nostrum dimittere nequeamus: denique ut in eo interdum injustitiæ crimen evitemus; imprudentiæ certe culpam sæpe effugere non possumus.

Causam eorum, qui Magistratus potestatem è populo Christi exterminatam volunt, ac per id abrumunt vincula societatis mortalium; nolim Vir bonus, confundat cum causâ Ecclesiæ nostræ. Cujus tolerantiam tamen si fiat, ut opiniones à veri tramite devie, nemini fraudi esse soleant, tamen in eâ, per Dei gratiam, non regnant istiusmodi dogmata, quorum invidia eam onerari posse, non falsò ipse innuit ac fatetur. Quam confessionem cum vel ab invito, vis veritatis extorserit, definat ipse potius ejusmodi opiniones ipsi affingere; quarum vel ipsa mentio in ejus aut periculum, aut certe dedecus & ignominiam vergat. Nam quo jure omnes publicè eo nomine malè audiamus, quia privatim aliquis nostrum suo periculo decipitur. Nullis Ecclesiarum nostrarum interdictis Societas mortalium convellitur, aut tollitur usus Magistratus: & quæ toties ingeminamus incommoda, ad eos solos pertinent, qui opiniones invehant, quassantes fundamenta Rerum publicarum. Quos si ita

excusari placeat, quòd nulla per eos hucusque Respub. corruerit: Primum id non est quod tanta fiducia jactetur: Nuper elapso seculo, quibuldam in locis, una pedum via est, ad has calamitates tendentium. Ubi opinio de abhorrente à legibus Christi Magistratus jure, de impunitate omnibus flagitiis ac sceleribus debita, atque per consentientiam præstantiâ, animis hominum radicitus inhaerit, nulla aliarum sententiarum anticta, ad contemnendam veneni hujus vim sufficiens, nisi forte tædium, quamdiu his, qui illo imbuti fuerint, vires suæ erant suspectæ. Facilis est ab uno errore ad alium transitus; & quirationis dictamen in tam liquidis rebus contempserint, cæco impetu ruunt, ad ea ipsa audenda, à quibus nunc abhorre se prædicant; dum prætextus zeli aut supererogationis non deficit; cuius nunquam difficilis esse solet annona. Deinde non ex eventu semper æstimanda sunt criminum aut errorum nocumenta, sed ex ipsa eorum naturâ. Quoties sententiæ aliquæ hujus culpæ arguuntur, quod pietatem, religionem, aut Respub. convellant; ridiculum est eas excusare hoc obtentu; quod religio aut pietas, aut Respub. adhuc salva sit. Satis est ad eas dampnandas, quod per se ac natura sua ad ejusmodi pravos effectus tendant; nec per illas unquam steterit, quominus eos producerent. Qui potestatem coercendorum malefactorum è populo Christi eliminant; & tamen, ut debent, contendunt ut omnes homines in censum Christiani populi cooptentur; quid aliud volunt & conantur, nisi ut hæc potestas, hæc, quam Deus pro sua agnoscere non dedignatur, ordinatio, è toto humano genere exulet, quod ad submergendum orbem scelerum diluvio, satis est.

Non Ecclesiæ culpa, sed quorundam hominum morositate factum est, quòd veritas latius propagata non fuerit. Nec humani sanguinis parsimonia, aut ut Vir Bonus loqui amat reverentia, quam & nos maximè laudabilem censemus, homines aut ab agnita repulit, aut ab agnoscenda veritate arcuit. Sed quæ sub tam specioso prætextu latuit; absurdarum opinionum colluvies publico juxta privatoque omnium Statui metuendo. Nec tamen eorum culpam excuso, qui se istiusmodi causis à veritate absterri passi sunt. Sed imbecillitati mortalium satis per se, ad lapsum pronæ, laquei ponendi non sunt.

Nescio utrum majorem nobis injuriam, an sibi contumeliam faciat, Vir bonus, dum de propagatione Veritatis quam nos urgemus, disserens asserit: Cum Apostolus etiam paulum fermenti in Ecclesia tolerari vetet, nos auctores esse ut quam plurimum fermenti in Ecclesiam admittatur. Quia non sine Numine innocentie vindice, statim verba nostra producit, quæ criminationem istam falsi arguunt. Hæc ita sonant: *Quis non fateatur præstare, ut Ecclesia inter pauciores, in castimonia & integritate morum atque discipline contineatur: si propagatio ejus vitæ atque morum dissolutionem allatura sit?* E quibus patet, nihil minùs nos probare aut admittere, quàm ejusmodi propagationem, quæ plurimum ejusmodi fermenti, de quo Apostolus loquitur, in Ecclesiam admittat. Atqui urget Vir bonus nos alicubi confessos, propagationem Ecclesiæ non aliter fieri potuisse; quàm admissa in gremium Ecclesiæ Vocatorum multitudine. Id nunc quoque fatemur atque asserimus; nec ideo de priori sententiâ decedimus. Quamvis enim & eos, quos Vocatorum nomine appellari placuit; veræ & perfectæ pietatis expertes statuamus, non tamen isto nomine comprehendimus eos, qui manifesta & excommunicatione digna scandala committunt; quæ illa sunt fermenta ab Apostolo tolerari verita, qualia sunt omnia de quibus judicium & cognitio ab Ecclesia fieri potest. Nam si tales in animo habuissimus; deerant nobis videlicet verba, quibus eorum improbitatem aut vitæ dissolutionem

exprimeremus, ut ad minus usitatam vocem nobis confugiendum esset. Sed nos Vocatorum nomine intelleximus, homines non illos quidem verè pios atque electos, sed tamen ejusmodi ad quos egressio sui ejiciendos non satis habet juris aut opis Ecclesiæ: quos interdum manifesta scandala patrantibus, deteriores esse nihil repugnat. In cujus vocis notione non inepte excogitatâ, magis nos auctore tueri possumus. Horum plurimos una cum melioribus, ad Ecclesiam dum propagatur admitti; imò & in ea tolerari necesse est; nec tamen ideo fœna disciplinæ Apostolicæ laxanda sunt; cum legitimum propagationem Ecclesiæ diutius verbis eam esse statuamus, quæ ad peccata hominum non conivertit sed non omnia peccata hominum ab Ecclesia redargui possunt, & in multis expectanda est dies quæ revelet abdita tenebrarum. Proinde locus communis, de corruptelis in Ecclesiam per ejus propagationem, non inveniendus, in quem Vir bonus longe lateque evagatus est; nihil adversus nos pugnat. Bene habet, quod Viro bono, ad impuræ rei desiderium saltem non moverimus; quod nec unquam factum volumus. Verum illud nec approbationem nec veniam meretur; quod adversus clarissimam nostram verba, Vir bonus nobis impuræ propagationis desiderium asingat. Quo nec ipsi unquam tenebamur; nec illud cujusquam animo inferre volumus. Nec verò ejusmodi propagatio Ecclesiæ impura dici potest, quæ nulla mortalium delicta, quorum modo animadversioni par est Ecclesia, impune dimittit; quamvis inter suos electos, ejusmodi vocatorum gregem habeat; quibus corrigendis aut puniendis humana gubernatio non sufficit. Nec tales, quos ita Christi exemplo nominamus, quamvis sint plures, impedire possunt ne vera morum disciplina vigeat; ne sancta doctrina vim & efficaciam suam retineat; quia quamdiu ei viget, vicia sua occultant & nullam invicem coitionem facere possunt. Quod si quis exercitius adversus disciplinæ sanctitatem delinquere velit; illico in eorum censum degenerat, qui ex mente Apostolicæ doctrinæ ab Ecclesia segregandi sunt.

Proinde nulla gravi causâ vel necessitate nititur eorum consilium, qui fortè ne multos in Ecclesia Vocatos habeant; Ecclesiam humiliorem in terris statum; aut ad exiguum hominum numerum coarctant: quasi aut intra exiguum numerum hominum semper plures electi sperandi sint; aut vilitate vel paucitate eorum qui Ecclesiam constituunt, occurrere possit huic malo, ne intra illos paucos longe plures Vocati quàm electi deprehendantur. Imò admodum verendum est, quod tamen absque innocentium injuriâ dictum esto, ne aliqui mortaliū, idè in isto obscuro & abjecto statu Ecclesiam semper detineri cupiant; ut intra istos paucos, ipsorum existimatio sit eminentior, quam in oborta surgentis in sua incrementa Ecclesiæ luce; obscurandam fore, non frustra pertimescunt. Hoc dicto meo offendi meritò nemo poterit, nisi qui de se voluerit confiteri. Nam neminem insontium tangere nos profitemur.

Porro miseram à nobis Vir bonus sperari fingit Ecclesiæ felicitatem, quæ repleta depravatorum hominum multitudine, sinceram possideat veritatem; præcipue si per depravationem istam intelligit vitia impune in Ecclesia regnantia. Nos verò restitutæ Veritati cum dissolutione morum ac disciplinæ convenire nullo modo posse

*Scimus, & hoc nobis non aliis inseret Hammon.*

Cum hæc sit potissima pars restitutæ veritatis quæ in morum ac disciplinæ redintegratione consistit. Verum ideo positos veritati objices amolimur ut illa publice restituta, regno vitiorum everso, pietatis regnum restituat. In quo tamen forte non exiguus eorum numerus futurus sit, quos Vocatos nominamus; multum tamen ad felicitatem Ecclesiæ interest; vitia mortalium palam & impune in Ecclesia grassentur; an severitate disciplinæ conficta teneantur.

Nec profectò nos idcirco Vocatorum mentionem fecimus, ut eos per se dignos esse, qui ad Ecclesiam admittantur; aut in ea tolerantur statuamus; acque inde concludamus in propagatione Ecclesiæ promiscuam indignorum turbam ad ejus gremium admittendam. Nam & istos quos eo nomine vocari placuit, si constaret de eorum delictis, aut si eorum convinci possent, dignos esse plerumque, qui ab Ecclesia excludantur putamus. Sed ideo eorum exemplum produximus; ut illorum objectioni occurreremus; qui propagata in mundo verâ doctrinâ Christianâ una etiam centent veram inter omnes pietatem, ita propagandam, ut abique Magistratus potestate, vigere iustitia & innocentia tuta esse possit. Ostendimus igitur, nelli universum quidem humanum genus veram Christi doctrinam recipiat, Magistratus necessitate nullam fore, cum etiam in tam opulento statu, magna eorum copia defutura non sit; qui licentiâ & impunitate ad præcipitandum in miserum statum orbem abuti possint; cum ne ipsi quidem Electi, extra istius teli Satanæ jactum positi sint.

Nihil igitur aut menti aut expressis verbis nostris magis adversum ac repugnans dici potuit; quàm quod toties objicitur; nos *magnas potius quàm bonas Ecclesias velle*; aut eas per dissolutionem vitæ propagandas censere. Cui tam iniquæ intimationi, aliam non magis justam adjicit; quod *eas quoquomodo atque adeo ferro & potentia seculari propagari debere arbitremur.*

Quarum opinionum utramque adeò non fovemus ut pessimè oderimus. Cæterum ut Ecclesiæ non ideo bonæ esse desinunt; quia per accellionem Summorum Magistratum magnæ esse incipiunt; ita Veritas non ideo malis artibus aut ferro propagatur; quia ubi Principum patrocinium nacta est, iniquo cum erroribus certamine congredi non cogitur. Nec à Viro bono quicquam dici potuit à ratione alienius & quod magis seipsum destrueret. Nam ubi Veritas ferro ac potestate propagatur, animis hominum reluctantibus vim inferri necesse est, quod veritatis naturâ ac nobilitate indignum est, quæ sponte animis hominum influere; imò avidè ab ipsis arripi debet. At ubi ad eam amplectendam nemo invitatus cogitur, tantum datur opera, ut nemo quoque invitatus ad eam repudiandam aut deferendam adigi possit; nulla vis animis hominum infertur; sed potius omni injuriâ ac violentia remota, id efficitur ut jus unicuique suum & libertas salva & illibata maneant. Quod igitur Libertatem atque jus omnium promovet ac defendit; qualis est legitimus Christianæ potestatis usus, non potest dici illegitimis artibus veritatem promovere aut defendere: quia nemini ad eam obtrudendam vim & injuriam infert. At enim nihilominus violentâ Magistratus potestate veritas defenditur, quoties illata aut inferendæ cultoribus ejus injuriæ propulsantur? Sed potestas quidem Magistratus inermis cogitari nequit, quia eam Deus ipse gladio armavit: Cæterum ea propulsandis insontium injuriis, non veritatem quam amplectuntur, sed innocentiam eorum, sed jus ac libertatem defendit, quod proprie ejus muneris Deus esse voluit. Id ex eo manifestè cernitur, quod iis ipsis quos defendit, pace ejusdem, veritatem deferere & errorem amplecti liceat; dum jus & libertatem alienam non invadant. Neque enim Magistratum veritatis sed innocentiae, sed juris ac libertatis cujusque custodem statuimus, nisi in alienam & cui neque par, neque idoneus esse potest, messem, falcem immittere velit.

Non igitur nos in propaganda aut defendenda veritate ad spiritualem verbi Dei gladium, ferreum adsciscimus: nec in brachio carnali spem ullam reponimus: quod tam errantium quàm fidelium libertatem patrocinio suo protegere tenetur; & sæpe in deterius flecti solet.

Sed

sed ordinationem Dei quæ præter mentem ejus, culpâ mortalium frequenter ab officio exorbitat; ad mentem ejusdem, innocentibus in bonum converti operamus: Non ut veritatem potestate sua plantet; cui plantandæ ipsa per se idonea non est, verum ut jus innocenti tuatur & conservet; cui uni rei duntaxat procurandæ insituta est. Quod autem inde is effectus consequatur, ut remotis iniquæ tyrannidis obstaculis, non manca, nec debilitata, sed suis relicta viribus veritas sumat incrementum, id, quoad ipsam functionem Magistratus planè ex accidenti est, ut hoc loco Vir bonus, infigne fallaciæ ejus nominis specimen ediderit.

Quod si quis objiciat, Christianum Magistratum; quando sub ea veritas incrementum sumit, non posse de ejusdem promotæ causæ per accidens; cum per se hunc effectum intendere possit ac soleat: Respondendum est, Magistratum Christianum, siquidem potestatis suæ violentiâ, ad plantandum veritatem planè utatur; munere sibi in alium usum à Deo concessio, præter mentem ejus abuti & ipsi veritati non uno modo injuriâ facere; quod ipsi licere non putamus. Si potestatis suæ usum, intrâ fixas à Deo libertatis & securitatis omnium civilis defendendæ; & coercendæ injustitiæ metas continet; quamvis ex eo veritatis incrementum consequi velit aut optet, dum tamen vim potestatis ab obtrudenda in viis veritate abstineat; optatus hic promotæ veritatis eventus; non ex viribus ipsius potestatis fluit, quæ huic negotio impares & natura sua etiam errorem promovere aptæ sunt sed ex ipsius veritatis vi & natura; quæ nisi externis impedimentis opprimatur ipsa per se mirificos successus in animis hominum habere solet. Quod igitur Magistratus protegat innocentes coërcet injustos atque juris alieni invasores id facit per se, tanquam Magistratus, quia potestatis suæ & concessæ sibi à Deo violentiæ metu id præstat & efficit. Quod autem optat & procurat ut hoc sui muneris officium ipsi quoque veritati, (vel per accidens & remotè) sit usui atque emolumento & tamen, ut debet, à violanda per vim potestatis suæ mentione libertate, abstinet; id optat & facit non tanquam Magistratus; sed tanquam Christianus. Nec si voti sui compos fuit, id potestatis ejus violentiæ; nisi fortè per accidens & valde remotè (quatenus videlicet suo munere fungens, & quasi aliud agens iniqua veritatis obstacula removet) sed ipsi veritati, cujus viribus validius nihil est; per se quidem, ac propriè attribuendum est: dummodo ista potestas positum sibi limitem non transiliat & causas alieni fori non invadat. Neque enim ullus effectus potestati Magistratus, idque per se tribui merito potest: à quo ista potestas anxie ac sollicitè abstinet.

Non partitur autem gloriam suam Deus, cum hominibus, quando illi præscriptum sibi à Deo, (quod Rom. xiii. legimus,) officium faciunt; quamvis ex eo gloria Dei consequatur: quemadmodum nihil gloriæ Dei derogat; quod nos absque operæ nostræ interventu, servare aoluit. Quod si Principes terrarum veram religionem vi atque armis propagare vellent; non modo in gloriam Dei: sed in ipsam Veritatem & religionem injuriæ essent: cujus ea est natura, ut ejusmodi artibus nullo modo promoveri velit: quibus tantum error ac superstitio indiget.

Principum etiam infidelium potestate; quin Deus ad emolumentum Ecclesiæ abuti possit, ac soleat non dubitamus. Sed inde non sequitur, illum in eodem negotio fidelium potestatum operâ, ita ut suprâ diximus, præstanda: nunquam uti velle.

Classicum Sacri belli adversus Antichristum à Christianis suscipiendi nunquam cecinimus; nec quenquam ad illud exhortamur. Magnæ id molis opus, & ipsi Christo relinquendum; nec unus toto terrarum orbe Antichristus debellandus; imò verendum esset, ne conatus hic non servitium ex Ecclesia tolleret; sed in locum antiqui, novam ac nequiores Dominum Ecclesiæ imponeret. Novimus bellorum jura & quos spiritus amare soleat armis parata victoria.

Gladius igitur oris Christi nobis ad hæc bellis sufficit; quo supremæ potestates & regnorum robora (quorum in fulcris usurpata in Ecclesia potestas recumbit) ultro ac sua sponte ad agnoscendam veritatem perducant possint. Si qua tamen potestas, si qua Respublica ad agnitionem veritatis perveniat, superflite adhuc aliqua eorum potentia, qui in peculiarem Christi populum, à Domino suo inanimissimum, tyrannidem affectantes, clandestinas cum Rege Regum inimicitias exercent; quæ fortè libertatem ejus Regni aut Respub. religionis prætextu violentè opprimere; atque ita alienum jus invadere vellet: nihil dubitamus posse tam iniquæ violentiæ, eam vim & potestatem opponi, quam Deus supereminentibus potestatibus in bonorum defensionem & malorum coërcitionem contulit. In quo casu, non religionem aut veritatem; quæ nullis armis adversus errores indiget: sed jura & libertatem suam suorumque, quæ absque ejusmodi præsidio servari nequeunt, istæ potestates defenderent; neque ultro, tanquam gladio videlicet delendos, ejusmodi Antichristos oppugnarent: sed invitæ districtos in capita sua furentium enses, defensivis armis oppositis retunderent.

Atque hæc quæ capite isto regessimus, ostendunt; quàm non modo sine necessitate; sed etiam non absque laudissima culpâ suâ, Vir bonus, contra nominis sui indolem, non modo in iniquam accusandi nostri acerbiteriam efferbuerit: sed etiam plurimas, quas aversamur ac seriò abominamur opiniones nobis, per injuriam, attribuerit.

## C A P. II.

**M**agno sed inani molimine, Vir Bonus, evincere contendit, opiniones suas Republicam cum Religione non committere. Et ubi in hanc sententiam plurima dixit; vixdum ab eo argumento digressus, oblitum se sui ostendit; dum ex suo sensu, ait: *Religio jubet nos injuriarum patientissimos esse. Respublica jubet eas armis ac vi ulcisci. Religio hostem diligi præcipit: Respub. eum mandatis occidi. Quomodo obsecro hanc contrarietatem diversæ respectus tollere possit?* Et vicit sanè Vir bonus, si ut seriò opinatur; planè idem religio prohibet; quod Respub. mandat: in quo se plurimum decipi non sentit. Sed rursus in eo certamine, victum se fateatur necesse est in quo probandam suscepit, opinione suâ Religionem cum Repub. non committi. Aut si verum est, quod hic tanto conatu ostendere allaborat, fallò opinioni suæ tribui, quodd religionem cum Repub. committat; necesse est, ut agnoscat aliud esse quod religio prohibet; aliud quod mandat Respublica. Eligat utrum libet: nam utrumque simul teneri nequit.

Portò inani molimine niti eum diximus, quia quæ affert, vanissima sunt. Primum ait, *non omnem Magistratum sententia suâ everti: quia quidam à minoribus Magistratibus* (eos intelligit qui vitæ necesse potestatem non habeat) à Christianis administrari possint. Atqui istæ potestates ita pendent à superioribus: ut qui superiores sustulerit, locum istis relinquere nequeat. Ab illis enim omne jus potestatis accipiunt.

At enim ne illæ quidem, quæ sine gladio obiri nequeunt, damnantur, aut improbantur; quando eis Christiani jungi prohibentur. Hic iterum optio Viro bono offerenda est, ut aut ea quæ hominibus vitam æternam eripere putat: quæque ideo à Christianis, cane pejus & angue fugienda censet, officia damnet atque improbet: aut si ea non damnat, imò ne improbat quidem, quia illa à Deo ordinata, & in humano genere ad bonum ejus & salutem terrenam instituta esse cum Apostolo agnoscat; fateatur oportet ea ipsa per se vitam æternam nemini eripere; nec à Christianis eo nomine fugienda esse. Alterutrum eligat necesse est. Nam in duobus à se adeò distantibus fallis, sedere, nemo potest; quin utraque excidat.

At nihil in eo absurdi est; si statuatur Deum nosse, ut ista munia etsi utilia imò necessaria hominum societati, à fidelibus suis peragantur. Verum status quæstionis mutandus



non est. Neque enim id quaeritur quid Deus facere aut velle poterit: sed quid fecerit; aut nesci velit, nolitve. Non omnia quae absurda non sunt, imo ne omnia quidem verummina, vera sunt. Tamen ne id quidem absurda his prius experta est: Deam, qui vult ut omnes salventur idoque Christiani fiant; Christianis ejusmodi officiis interdicere, sine quibus humanum genus in statu tolerabili durare nequit, quaeque ipse pro ordinariis ministeriis suis, agnoscit, Levitarum & Clericorum exemplum parum apte ad praetens negotium adductum est. Nam qui utroque ab officiis quibundam Reipub. arceat non convellunt Rempub. quia reliquos omnes ad ea admittunt; ut impune ab ipsis geri possint; nec cuiquam ceterorum fraudi est Levitam aut Clericum non iudic. At qui Christianos ab his excludat convellunt Rempub. quia (& merito quidem) nemini impune fore censent Christianum non fuisse. Cum igitur aliqua doctrina, omnes homines sub poena aeterni exitii, ad receptionem sui obstringit; eos autem qui ipsam recipiunt; iterum obligat ad abstinendum ab officiis, sine quibus stare non potest Respublica; quomodo effugiet quin evertere statum Reipub. censenda sit?

In locum Sacerdotum legalium, succedere quidem omnes Christiani, sed non simpliciter atque absolute, neque in omnibus: sed in oblatione potissimum spiritualium hostiarum &c. Non desunt tamen quaedam alia, in quibus non omnes Christiani; sed ii qui in cultu Dei reliquorum Duces sunt, in eorum locum succedisse videntur. Itaque à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter, prava est argumentatio.

Bellum ex his rebus esse fatemur, à quibus abstinere sanctius est, si modo nobis abstinere integrum sit. Proinde & quando & à quibus id fieri potest, laudabile id esse agnoscimus. Sed non ideo matrimonio Christianis interdici aequum est; quia sanctior & laudabilior censetur caelibatus.

Urgere sibi videtur. Vir bonus, consequentia nostrae, ut ait, invaliditatem. Cur, inquit, non est eversa Judaica Respub. eo quod Sacerdotes à bello essent exclusi? cur non cecidit Christianorum Respublica, in quibus dare bello operam Clericis nefas est? In promptu causa est; quia neque olim omnes Reipub. cives cogebantur; neque nunc sub poena aeterni exitii, Sacerdotes & Clerici esse coguntur; neque functiones gerendae Reipub. gratiam Dei aut aeternam salutem cuiquam eripere credebantur aut creduntur. At ubi quis omnibus qui Christiani esse noluerint, aeternam perniciem denunciat: eandemque denunciat omnibus Christianis; si pace aut bello Rempub. gerere voluerint; quem locum relinquit Reipub. quam per homines certe, quibus praedicandum est Evangelium, non per alias Creaturas geri necesse est. Deinde jam monuimus non ex eventu aestimandas esse pravas & noxias sententias, sed ex eo quod per se, & natura sua efficere aptae sunt. Quod enim Respub. aliqua per ipsas foret non sint eversa; non per eas hucusque stetit, neque ipsis acceptum ferendum est. Venenum per se mortiferum esse non desinit, tamen si neminem necaverit; quia videlicet alii praemoniti ab ipso abstinerint, alii antequam ipso uterentur, antidotis corpus praemunierint; quae conservatae vitae hominum causae ex accidenti intervenientes; non efficiunt quin venenum illud per se noxium sit ac mortiferum. Quod quidem fallaciae genus Viro bono nimium familiare esse moneo. Elevet igitur Vir bonus, quantum vult infirmas huius consequentiae vires; ubi ad eam oppugnandam ventum erit, comperiet, non defore sibi, in quo ingenium ad sudorem usque exercet; neque tamen hilum proficere possit.

Sententiam nostram de jure Magistratus, quaeque ex illo dependens, non futurorum praesagiis aut divinationibus, sed, praeter multa alia ipsi juri divino, conceptis verbis ab Apostolo expresso, superstruimus: quod semper & ubique locum habere debet; etiamsi nunquam & nusquam vera Christi Ecclesia, ita propagetur, ut totas

Respub. occupet. Non enim in gratiam Christianorum duntaxat, haec ordinatio a Deo instituta est, tamen vel maxime illos tanto Dei beneficio gaudere aequum est: sed in gratiam omnium innocentium & sine aliena injuria, vitam in terris degere volentium. Sive igitur ex perfectis, sive ex imperfectis Christianis sive etiam ex ethnicis hominibus Respub., aut totae, aut magna sui parte consteat, non magis ad obsequium, quam ad regitimum imperium veros Christianos admitti posse censuimus, dum imposita sibi munia Christianae adiuvant. Quapropter ut veri Christiani, demandatam sibi aliquam Reipub. partem (inter quas & nulla est) recte gerere possint, nunquam id requiri censuimus ut aut totae, aut majori sui parte Respublicae, ex veris Christianis constent. Atque adeo unde tam tantum de nobis Viro boho, obreperit somnium, satis mirari non possumus, quod imaginetur, nos unam hanc futurae spei; totum jus vellandi superstruxisse.

Neque tamen id à nobis ideo dicitur, quod nos pudeat huius spei, quae non in certis dubiae incertis ariolationibus, non vanis theoreticantium somniis, sed in victis primam Veritatis viis, deinde publico generis humani experimento innuitur. Premi ad tempus veritas & iniquo cum erroribus certamine, contendere potest: heri tamen nequit, quin eos aliquando subigat. Longaevis interdum error esse potest: at veritas aeterna atque ipsius Temporis, quod reliqua mortalia consumit, filia est. Et quid dicemus si hunc ipsum partum jam parturit? Tàm difficile fuit olim, ne quid amplius loquar, post Apostolorum tempora Principes orbis terrarum ad Christianam religionem converterent, quam arduum nunc videtur, veritatem à Principibus ac totis provinciis recipi. Nam quid causa est, quominus id eventurum speremus: quod jam evenisse, tam insigni experimento comperimus? Hauderint sane illa tempora magnum ad alliciendos in Ecclesiam Principes, adminiculum in illa, per sanctitatem olim atque miracula Apostolorum plantatae fidei multitudinem. At neque nunc defuncto, tantò maiora ad eam spero auxilia, quato facilior est, in uno & apud omnes confesso principio consistentibus, ex erronea in rectam sententiam transitus; quam fuit olim à profana infidelitate, in fidem migratio. Christianorum certe multitudo quam obrem cuiquam hodie minor videri debeat, quam fuit aeo Constantini, non dispicio. Nec inter ipsos Christianos S. S. aut mysteriorum religionis cognitio, olim quam hodie exactior fuisse dici potest; in qua etiamnum orbis quotidie proficit. Fragiles sunt, & ruinam indies maiorem minantes erronearum hypotheseum subsstructiones: Nec multò solidiores causae atque rationes, quae tantum Christianorum numerum, ne penetraret in ipsum veritatis sacrarium, remanent. Sed si ipsius antistites, ab ingressu eius templi Viros principes, ad quorum exemplum orbis vulgo componi solet, arcebunt; idque non alio nomine, quam quod delegato ab ipso Deo ministerio fungantur, hos ego quidem eo crimine, ad summi iudicis tribunal non protraham. Neque enim furiarum officium occupare, aut fractum accusatoris vice fungi velim: Sed tamen causam dicturos posteritati praenuncio, quod tam diu tamque oblinat veritatem in iniusticiam (libet enim hac voce iniquissimum ejus statum exprimere) detinere contendam.

Non igitur nos improbae spei; sed istos potius praeproperae desperationis pudeat, qui cum spem nostram tot argumentis subnixam per ludibrium dulce somnium ac divinationem vocent; ipsi divinare audeant, veritatem ac religionem puram nunquam ita propagatam iri, ut suas Respublicas habeat, quasi Deus sub principibus verè Christianis, nunquam homines verè Christianos, tranquillam & quietam vitam degere velit. Neque verò mirandum est, si veritas, longissimo etiam tempore nulla sumat incrementa, quoties in ejusmodi homines incidit qui illam nec debere, nec posse ita propagari opinentur. In quo videant obsecro isti, ne quod humilita-

si ac patientiæ suæ imputant : ignaviæ præsent : cujus prima tergiversatio esse solet in re impossibili operam navari non posse : proxima , in inutili aut in Diis placet , noxiâ , non debere.

Obiter autem animadvertendum est hoc loco , Viri boni artificium , quod ut Rempub. cum religione conciliet , solius militiæ interdictum Rempublicam non ev. rere toto isto capite ostendit : quâ sententia eorum u. nam istam Rempub. partem quæ in belli defensione versatur , oppugnet : & non omnes ejus etiam pacificas functiones , atque ipsum jus Majestatis , ipsa vitæ necitque in subditos jura , imo omnem supereminentem potestatem cui Deus jus gladii concessit , à Religione Christianâ proscriberet , quod quia suis locis ostendimus , nunc verbo nonuisse satis est.

Atque hic Vir bonus , quasi jam abundè planum fecisset , genuinam sententiam suam religionem cum republica non committere , disputandi gratiâ alienæ sententiæ patrocinium suscipit . Sed non tantum ipsi est otii à negotiis suis , aliena ut curet : habet domi quod agat , ne sibi animi gratia peragrè exipariari integrum existimet . Neque enim hoc loco is status questionis fuit ; utrum militia religionem Christianam deceat : ac ne utrum violet , quidem , nec ne . Posterius isto suo loco viderimus . Nunc id solum quærebatur , utrum opinionones non militiam tantum , sed omnia Rempub. munia damnantes , Rempub. evertant . Quod quia nondum se videre initio capitis asseruerat , non placet hominem ex eo loco , ubi se in angustum cogi videt , aliò properantem , aliâ lege dimittere , quam ut debeat quod initio capitis scripsit , & fateatur se jam videre , per istiusmodi sententiam , quæ asserit , id ipsum omnino prohiberi à religione , quod Rempub. necessario mandat ; (quali sunt militum , Judicum , potestatum supremarum officia) committi Rempub. cum religione . Quam confeltionem , ne sibi à nobis inhumaniter extortam , quiritetur , jam vis veritatis ab ipso vel invito exprellit : in illis verbis ejus , quæ initio hujus capitis produximus .

Posteaquam ostendimus , quàm improspere domi pugnaverit , videamus an ipsi felicius successerit in hosticum excursio.

Primum omnium disputandi gratiâ ponit totas Rempublicas Christianas fore . De Christianis veram ac perfectam Salutis orbitam prementibus , eum loqui , ostendunt tot Christianæ Rempublicæ quæ per tot secula existerent : quas certe fingi necesse non fuit . Ait igitur eas Rempublicas non modo stare sed & bella gerere posse etiam si verè Christianis militibus non utantur , sed partim falsis Christianis , quos nunquam defore una mecum cenferet : partim externis . Itaque posito etiam tali Ecclesiæ statu , qualem ego spero , ipse verò fingit fore , posse sine veris Christianis bella geri , ac Rempub. defendi . Atquis hoc ita est , bellum Christianis gerere licitum esse statuet , dummodo alienis manibus geratur . Itaque viro bono annuente , belli effectus atque ipsa occisio , à Christianis procurari poterit ; dummodo id faciant non per se , sed per alios . Qui ita sentiunt , non obscure ostendunt : non tam se ab ipsâ belli indole , quàm à laboribus & periculis quæ in eo suscipiuntur , abhorreere ; quæ longè omnium gratissima carni opinio est ; & quæ homines delicatulos planè juvet , ac deceat . At enim occurret se istos quoque qui bella alienis manibus gerunt damnare & in censum falsorum Christianorum referre . Atqui id ipsi integrum non est per eam quam supposuit hypothesin , fore aliquando Rempub. quæ aut integræ ex fidelibus constent ; aut quarum hi potior pars sint . Quomodo enim tales Rempub. quales nos fore statuimus erunt : si ad eam clavum falsi Christiani , puta excommunicati , aut eertè damnati : qui plerumque insensu solent esse iis à quibus damnantur , sedebunt ? Quid opus fuit fingere tantum futurum , quod tot seculis fuisse & nunc esse ipse existimat . At enim fieri posse dicet . Magistratus aliquos opinionum veritatem recepturos nec tamen secundum

pietatem viaturos . Id sanè facile non posse concedimus . Sed nos veritatis receptæ potissimum partem in vita ad normam disciplinæ Christi corrigenda , collocamus . Aut igitur , Vir bonus ineptam & à veritate nostra alienam hypothesin fingit , quæ ad rem præsentem nihil facit , aut ea dicit quæ opinione ipsius evertunt .

Ubi prima velitatio non successit ; aliam tentat , sed ita ut statim qua laionis iuteret . Ait enim *Ubi rere Christianæ juris Rempublicæ aut tam aurea tunc fuerit secula ; ut nemo justius jui qui innocens nocere velit ; aut non minus quam hodie boni injuriis atque vexationi materum erunt obnoxii ; Si prius , ( quod me optantem facit ) statuatur nulla in orbe bella , ore : si posterius patientia et mansuetudine Christiana tunc æque ac nunc , mendum esse , quam vires resistendi suppetant , quod tunc persequitur .* Quibus in verbis plurimæ Viri boni hallucinationes notandæ sunt . Primum autem insufficientem esse enumerationem partium etiam pueri animadvertere possunt ; qui nondum ære lavantur . Quid enim prohibeat quominus tunc non quidem ita exerta ut nunc impietas regnet : sed nec omnes verè sancti reperiantur ? Improbati voluntas nocendi , nunquam deest . Sufficit si vires ac facultas , si non penitus adimantur , at magna ex parte , per eos qui rerum potentur , bonos , retundantur . Deinde mihi inique opinionem tribuit quàm ego pro absurda habeo : imo quàm exprellis verbis Cap. i . damnavi , quæ ita sonant : *Etiam si fingamus ( quod nunquam eventuram reor ) eo felicitatis orbem terrarum pervenire posse ut universi mortales nemine excepto , veram perfectam pietatem colant ; &c .* Nam quod in explicando Ecclesiæ reversione , cap. vii . diximus , tunc deam eventura quæ illic prædicantur , cum nemo erit qui alteri nocere velit , non ita præfractè intelligendum est ; quasi tunc quoque prorsus nemo improbus futurus sit , (quod ego aperte negavi unquam sperari posse) sed illo loquendi modo , quo David ait Non esse qui exerceat justitiam , non esse utque ad unum ; quæ vera fuisse , etiam si aliqui reperti fuissent qui justitiam exercerent nemo dubitat : dummodo de illis dici poterit ,

*Apparent rari nantes in gurgite vasto .*

Denique cum id hoc loco probandum suscepisset ; etiam posita nostra opinione ; quod Rempublicæ integræ aliquando verè Christianæ futuræ sint : non sequi tamen inde , ob leges aliquas religionis juxta sensum suum explicatas ; præcipuè ob præsentem militiæ interdictum ; illas plane ruituras esse : Sed incolumes manuras ; quamvis veri Christiani militare & Rempub. gerere , prohibeantur : Subito ad alium controversiæ statum divertit ; & probat patientiam & mansuetudinem Christianam ; quæ utramque doctrinam Christi , paginam facit , à Christianis exercendam , etiam ubi creverit eorum numerus : Atqui meminisse , debuerat Vir bonus , quod

*amphora cepit*

*Institui . Currens rotâ cur urcem exis ?*

Præterea , quid opus erat , id onerosè probare , quod nemo negat ? Quis enim in dubium vocavit unquam (qualiscunque sit rerum in orbe status) patientiæ & mansuetudinis Christianæ necessitatem ? Aut quis utramque tam arctis limitibus circumscripsit ; ut eas non alia lege exercendas putaret , nisi ubi vires resistendi non suppetunt ? Nemo profecto in morali disciplina tam hardus est , qui ullam actionem excelsæ virtutis nomine dignam putet ; quæ nonnisi ab invitis extorta , exerceri possit . Sed ubi adversariis deest , quod aperta veritati opponant , mutant quæstionis statum , & ne nihil dicere videantur ; in locos communes defestere solent , quibus intempestivè pertractandis volumina in immensum extendunt . Tales Viri boni digressiones si ex eis libello tollas , dimidio breviorerem reliqueris . Parum est ejusmodi superflua opera , temporis iacturam fieri ; insuper aliquid semper Lectori inhaeret prævæ opinionis , de iis quibus tam sæpe & tam audacter alienæ ab omni ratione & veritate sententiæ affinguntur .

Non igitur nos patientia & mansuetudine inferendis injuriis Christianis utendam negamus, quoties utriusque virtutis vera occasio occurrat; quæ etiam in felicitium rerum humanarum statu, ubi vel maxime fidelium creverit numerus, deesse nunquam poterit. Sed utrumque istarum virtutum non ita in infinitum protendimus, ut in extremum suum degeneret; atque ut potestatis usum & legitimam resistendi jus à Christiano populo excludat. Primum enim patientia suam injuriarum iniuncta est, non alienarum. Nam in suis tantum injuriis remittendis quilibet liber atque sui juris est. Alienas injurias condonare, non magis cuiquam licet, quam de alienis opibus liberalem esse. Deinde ne ad suas quidem injurias aut omnes aut semper aut ubique remittendas patientia omnes obligat: sed tunc & ibi & iis legibus, quando & ubi & quibus circumstantis id Christiana prudentia iudet & iuri debere ostendit. Neque enim ulla virtutum est, quæ cæco impetu ad executionem sin quæquam rapere debeat: sed rationis & prudentiæ ductu omnes ires indigent. Non igitur id absurdum atque sagacium dicimus si quis, ut in cæteris, ita in his quoque virtutibus, oblata earum occasione, columbinâ simplicitate Christo obsequium præbet; sed tantum si a Iverius expressum ejusdem præceptum, serpentinam prudentiam ab hoc officio plane removeat. Rationabile obsequium à nobis Christus exigit; non cæcum neque absurdum aut ἀπαραλόγον. Magistratus autem jus & uti tantum abest ut legibus suis sustulerit; ut nihil expellius per se & per Apostolos confirmaverit; imò verò commendaverit. Proinde quæ Vir bonus hoc loco a Iverius eos qui virtutes istas planè oppugnant, conacionatur, nos minime petunt.

Posteaquam Vir bonus, (non tamen ante emissum in nos aculeum, quorum animale & Mundi concupiscentiis corruptum iudicium, neque cum suo spiritali, quod dijudicat omnia, ullo modo conferendum, notat) consumpto eloquentiæ suæ apparatu & vehementia defecit; redire ad se videtur, & nunc demum reminiscitur, sibi probandum incumbere Respublicas non perituras tametsi armis non defendantur, aut conserventur. Id igitur ostendere laborat Theologicis primum, deinde Politicis rationibus.

Theologicam rationem depromit ex injuncta nobis erga Deum fiducia & mixtur primam nos in eam cogitationem venire posse; ut actum esse de Christi populo putemus; si Christianam patientiam induat. Quasi nos non iustius mirari debeamus, Virum bonum, nobiscum in hoc certamine congregari non posse; quin prius & nostras sententias, in deformem verborum vultum atque habitum; & suas opiniones in pulchrorum vocabulorum amiculum induat. Neque enim aut nos Christianam patientiam populo Christi exitiosam esse asserimus; aut quam ille Christianam patientiam vocat, tam specioso nomine digna est; cum potius sit tentatio Dei & extremum veræ patientiæ oppositum. Fidem sane à nobis poscit Deus & cælestis patrocinii firmam fiduciam: sed non ignavam & otiosam, multo minus arrogantem ac temerariam; quæque in servandis nobis, extraordinaria à Deo miracula exigit. Etiam in rebus ad Salutem pertinentibus, non perficere tantum, sed & velle Deus nobis donat, si accipere velimus. Non tamen idcirco conatu & contentione omni abstinendum est. Sic in rebus hujus vitæ curas nostras in Deum deonerare iussi sumus: sed non ita, ut ordinarias sustentandi aut servandi nostri, rationes negligamus. Promissit opem suam Deus conatibus & laboribus nostris; verum simul eam fixit legem ut pigris & otiosis esuriendum; amantibus autem pericula & ordinarios expediendæ salutis modos respuentibus pereundum sit. Aggre in tam adductis improbitati frenis, innocentia tuta est. Quid fieret si per speciosos patientiæ prætextus, sublato jure Magistratus atque omnis coercitionis, effrenis iniustitiis ac flagitiorum omnium regnaret impunitas?

Sed expendatur penitus, Viri boni ratiocinatio. Ait, non pentaram Christianam Rempub. evanesci armis non contervetur; quia Deus sub Evangelio innocentiae præsidium promittit, non carnale quale fuit sub *τοῦ νόμου* sed spirituale; atque hic multis probat Deum nunc tollere populum suum carnalibus niti præsidis, hoc est (ut mox videbimus) Magistratus potestate regi, qui suppliciorum metu tueretur civium innocentiam. Quæ antequam excutiam primum ostendo, Virum bonum, interea dum mutato quaestiois hanc ab instituto divertit; oblitum esse hypotheseos, quam disputandi gratia supponerat, totas aliquando Respublicas Christianas fore, & quidem quales nos animo concepitur ait. Nos autem, nullummodi Respublicas non alias animo concipere poteramus, nisi suo potestate verè Christianorum civitas, quæ metum legum ac potestate Magist. in officio contineretur. Hæc igitur hoc loco probare contendit sine armis conservari posse ejusmodi ratione, quæ planè contrarium evincit. Ait enim Deum suppliceturum a minorum bellicorum decretis extraordinario auxilio, quia nunc nolit sub lege spiritali homines carnalibus præsidis conservari; quod ipsum quomodo probet mox videbimus. Nunc satis est annotasse. Per hanc argumentationem ostendi, Nihil ejusmodi Respub. quam Auctor nobiscum una præsupponit à Deo sperandum esse auxilium, quæ contra voluntatem ejus, sub N. Fædere revelatam sub potestate Magistratus & legum metu constituta sit.

Deinde nudum fallaciæ æquivocationis deprehendo in verbis; *Sub lege spiritali Deus non vult amplius cultores suos, carnalibus nisi præsidis*. Nam si vocem *Niti*, ita explices ut ignificet fiduciam in qua quis unice recumbit, & omnem ipem collocat; quod verba quidem præ se ferre videntur non plane fallax videtur hæc enunciatio, sed ad institutum ejus nihil facit. Nec enim nos quoque nitendum hoc modo, sed tamen utendum carnalibus præsidis asserimus. Sin itam vocem ita intelligat; ut hoc loco non quidem omnem spem in carnalibus præsidis repositam sed usam tantum istorum præsidiorum significet facit sane ad rem iste sensus: sed ita si explicetur hæc enunciatio nihil illa falsius Auctor comminisci potuit. Et ito quidem posteriori sententiæ eam intelligendam; addita vox *Amplius* ostendit; quæ non obscure innuit Deum ante Evangelium cultores suos niti carnalibus præsidis voluisse: quod aliter explicari nequit, quàm ut Deum eos tunc uti istis præsidis voluisse intelligat; cum Deus ne tunc quidem quæquam in brachio carnali plenam reponere fiduciam voluerit. Nec rationes quas pro posteriori hujus enunciati sensu adducit ei fidem conciliant. Nec enim quia spiritalis Christi lex perfecit eam legem; quæ in cultu Dei aut alia aliqua re carnale quidpiam sibi admixtum habebat; ideo Deus proscriptis & populo suo omnem terreni regiminis rationem. Lex Christi leges humanas non sustulit, sed confirmavit; posteaquam earum custodes atque custodiam non gravissimis modo præceptis sanxit; sed etiam gladio armavit. Suarum quidem legum, quæ in divinis virtutibus consistunt, custodiam gladio non sepsit; quia id naturæ spiritalium virtutum repugnabat: sed terreni ordinis regimini gladium non ademit; quia id istius regiminis naturam sustulisset. Nec ideo Deus noluit per Christum terrenam Rempub. condere; quod Christianos Rempub. gerere nollet sed quia illâ opus non erat; cum nulla gens ex iis, quibus Christi Evangelium prædicatum est, careret sua Republicâ, quemadmodum tunc Judaica crebat, cum ipsi Deus per Mosem legem ferrer. Imo verò si noluisse Deus populum suum sub Christo uti ordinario terrenarum potestatum præsidio, aut ipse aliquod exemplo Moysi regimen instituisse; aut certe jus & potestatem ordinariam Magistratum etiam Ethnicorum, neque commendasset; neque pro suo ministerio agnovisset, neque tot expressis legibus munivisset.

Publicam talionis legem, aut ullam Mosaicarum sublatam, nusquam legimus; nec ejus rei verum vestigium,



gium, in toto legis Christi codice ullum extat. Privatas stricti ac summi juris persecutiones, quæ præcipuè in vindictâ cernuntur ex occasione aut præpotestera publicæ legis allegatione exortas, prohiberi, libenter fatemur. Proinde dogma istud, quod Deus nolit populum suum mî, hoc est, uti & gubernari carnali publicæ potestatis præsidio, sed ab extraordinario & miraculoso dependere semper velit auxilio, planè novum, & novis miraculis confirmandum est. Imò ne si miraculis quidem firmaretur; idem apud nos inveniret; quibus Apostolus, ne Angelum quidem, nova & doctrinæ quam prædicavit adversa dogmata invehentem audiendum præcepit. Doctrina vero Apostoli est: Dedm velle ut populus suus non solum à potestatibus supereminentibus qualetuncque illæ sint gubernetur; quia omnis ordinaria potestas; quamvis non semper Christiana, semper tamen Deo sit; sed etiam ut boni in innocentia sua, nitantur ejus potestatis præsidio, quia ex institutione Dei in bonum eorum ordinata sit; mali verò metuant pœnas, etiam capitales, quæ ipsis voluntate Dei per Magistratus ministerium; quod Deus pro suo agnoscit, irrogandæ sint. Hæc doctrina antiquissima, primitivæ illius & ab ipsis Apostolis plantatæ Ecclesiæ indigena, contraria sibi peregrinæ notæ dogmata non admittit; quæ genuinos Apostolorum voces dedignata *καταγὰς λαλῶσι* & spirant nescio quid enthusiasticum. Tertullianum quod attinet is in multis quæ scripsit, plus veniæ quàm fidei & auctoritatis meretur; præsertim ubi in declamatorios colores effusus, sinceram veritatis tincturam adventitio rhetorum fugo adornat. Cujus tamen verba non id, quod vult Vir bonus exprimunt, in quibus nonnisi privatarum & suarum injuriarum patientia commendatur; cum is publicarum & alienarum animadversionem, quæ sit per Magistratum, oppugnet. Imò verò id, quod non vult, asserunt *Deum videlicet mercedem præcepti, h. e. patientiæ fructum qui est ultio seu pœna exhibere Christianis; & quod illis non permittit ipsum fideliter præstare.* Quod quamvis aliquando rariuscule ipse per se; ordinarie tamen & perpetuo per ministrum suum Magistratum faciat. Verba Tertulliani sic intelligenda ratio quam subiicit, evincit, ait: *Quoniam & disciplina interest injuriam vindicari; metu enim ultionis omnis iniquitas refrænatur. Ceterum passim emissæ libertate (hoc est impunitate) dominabitur, utrumque oculum effessuras, & omnem dentem excitaturus* (hoc est excullura) *præ impunitatis securitate.* Nec enim Deus tam sæpè ultionis invisibilis, quàm visibilis, quæ sit per Magistratum formidine publicam disciplinam retinet, & iniquitatem refrænât; & nemini impune fore, qui injuriam intulerit ostendit.

Ex his quæ diximus patet, Virum bonum, inde quod Deus res humanas curet; eique confidendum sit; minime probare potuisse; Rempub. non perituram, etiam si Magistratui ejus, gladius quem ipse Deus tradidit, eripatur.

Nunc videamus an ista quæ ex humanæ prudentiæ officina depromit media, in conservanda Repub. gladii vicem suppleant.

Eorum quæ affert; quædam ipsius causam jugulant; quædam nostram ne attingunt quidem, tantum abest ut vulnerent.

Ex iis quæ ipsius opinionem iugulant, consilium ejus primum est; ut urgente necessitate potentior aliquis è vicinis Regibus eligatur; qui certa pensione aut tributo, obligetur ad defensionem Reipub. Christianæ. Nam si licet potentem Principem pecunia obstringere, ad id, ut hostilem sanguinem fundat; cur non liceat potentem exercitum pecunia conscribere; ut idem præstet? Quid interest ad illatæ hosti violentiæ sensum aut eventum, nostris an alienis manibus, sanguis ejus hauriatur? Si sententia adversarii vera est; æque violabitur illa toties Viro bono decantata, inimici dilectio; si per conductum potentiorum principem quàm si per militem à nobis conscriptum, aut per nos ipsos pereat. An per alium facere licebit, quod per se nefas est?

Consilium aut remedium alterum conservandæ ac retinendæ citrà arma Reipub. quod in patientiæ efficacia collocat; rem de qua agitur non attingit. Nam aut prudentem ac legitimam patientiam intelligit per quam Reipub. interdum in statu suo, melius ac tutius quam per arma, conservari potest. Huic remedio nemo volentium intercedit, qui armorum ulum, non nili gravi urgente necessitate permittimus. Proinde ad rem, quæ inter nos in controversia est, non pertinet. Nec enim nos negamus ejusmodi consilia, posse locum habere in aliqua speciali deliberatione, de tacto aliquo singulari. Quod tamen non evincit Reipublicas, abique illis, quem ipsis Deus ipse in manus tradidit, uti gladii stare posse.

Aut, (quod ubique prætracte urget) per patientiam hoc loco intelligit, cæcæ atque in infinitum extentam, patientiæ oblationem, etiam si leges fundantes Reip. & statum ejus hollis convellat, quod tamen inter nos controversum est; tamen ad præsens institutum non pertinet; & ridiculum est.

Non pertinet, quia nunc non id quæritur, quid in casu intentati ab hoste belli Christiani officii sit, quod posterius tractabitur; sed utrum Christiana Reipub. in tali casu, abique armis statum suum tueri possit. Proinde Vir bonus, qui quod remedium huic malo pollicitus, extrema pati jubet, ne ad bellum veniatur fidem promissi non præstat; nec tollendi mali, sed leniendi doloris, idque non minus miserum quam ridiculum remedium exhibet. Nam quis ferat medicum qui sanando vulnere remedium ex intima Machaonis arte promissit, eludere expectationem ægri & cataplasmatibus; patientiæ præceptum vulnere applicare? Nos ex ipsis officinæ politicæ generalibus, nec publici saporis remedia præstolabamur; & ecce præter spem nostrum Vir bonus, depromit inventum quod cuius è trivio comminisci proclive sit. Nam quis nescit utilem ac necessariam esse patientiam, in iis quæ corrigere est nefas. Sed quæ corrigi & sanari legitime queunt, patientia expugnare velle; non Medici aut Politici consilium: sed Stoicæ grandiloquentiæ vanitas & jactantia est.

Porro quod etiam si hostis iniquissima petat, regnumque omnino sibi deposcat (quod sine everfione Christianæ Reipub. fieri non potest) præstare tamen ait vel indignissimum servitium subire; quàm armis decernere; id quibus rationibus evincere contendat, videamus.

Ait primum. *Quia quoties belli necessitas ingruit, incertum & anceps sit Martis arbitrium, quo iudice innumeri, etiam iustissima causâ ceciderunt, præstare spontanea deditio, in servitutem concedere;* (quam aliquando ipsa morte tristiores esse statim ostendimus) *quàm bello vinci & victoris sævitiam experiri. Resp.* Quia oculos suos homines abflexo visu videre nequeunt; conceptum autem in facie mentis suæ, planè in oculis suis gestant; & æque ut oculos suos amant & complectuntur; exhibendum est viro bono, exterius speculum, in quo argumenti sui lineamenta contempletur. Quid enim aliud arguit, quàm quia incerta & anceps esse soleat Medicorum cura, quorum ministerio innumeri, etiam saluberrimis medicamentis usi, miserè periire, quotiescunque morbus periculosis ingruit; præstare spontanea morte defungi; quàm dolores & cruciatus irritæ curationis experiri? Hoccine pro medio ex humanæ prudentiæ officinâ deprompto, Vir bonus, venditabit? Atqui ea certum & extremum infortunium, propter incertum periculum subire vetat; & vel ob incertam salutem, certa pericula non gravari imperat.

ne quid inausum.

*Ne quid inexpertum frustra moriture (aut quod pejus est morte tristiores vitam victure) relinquant.*

Deinde ait, Quia Deus regna transfert pro arbitrio, si Deo visum fuerit alium Dominum in regno Christianorum constituere; non resistendum Deo. Hæc. Quod nos libenter accipimus & fatemur; dum de Dei voluntate nobis certò constare possit. Sed in illico pro certo eusmodi voluntatis Dei vestigio habendum erit, si quis hostium

strum Rempub. Christianam iniusto bello laceſſat, cui propulſando illa aut par; aut etiam plus quàm par eſſe poſſit?

III. Jam verò qui pro favoris ac beneficii divini argumento prædicat, ſi pro Chriſtiano Magiſtratu (hæc enim ſubjecta materia eſt) externum, qui modo potens ac ſtrenuus ſit, oculos Chriſti nanciſcantur; is pro iræ ac iudicii divini ſigno ſe habere tacitè oſtendit; ſi loco externi Chriſtianus Magiſtratus, oculos Chriſti gubernet: quaſi Chriſtianiſ potentibus ac ſtrenuis eſſe non liceat. Cujus opinionem idcirco Lectori reſutandam relinquimus.

Vana igitur Viri boni fiducia eſt; dum ſi fortè cui liberit alios præterea caſus fingere; ſe quoque alia, extra bellum ac cædes inventurum remedia denunciat; quando in iis, quos ſuo ipſe arbitrio finxit, caſibus remedia quæ produxit tam futilia deprehenſa ſunt. Nobis caſus illos fingere neceſſe non eſt; quia eos, præter omnis ævi experimenta, publica præſentis ſæculi conſcientia exhibet. Quis ignorat Turcarum morem, qui in ditionibus ſui juris excuſa nobilitate, ſexus utriuſque florentiſſimam ſobolem, triſti deſectu aſſiduè exhauriunt, ut execrabili ſuperſtitione imbutam, partim in devotas nefandæ libidini viſtimis, partim in barbarici imperii columnen ac robur convertant. Neque in eo iracundiæ aut ultionis impotentia indulgent: ſed partim libidini, partim arcano ſecreto ſui conſilio, cui nullo obſequio, nulla patientia occurras. Ergo ubi Chriſtiano populo barbarus indixerit bellum, in has leges aut in has ſpes paciſci cum eo placebit? ne iſtiſta ferri ejus acies oculos noſtros vulneret? Uſque adeone mori miſerum eſt?

Quid Hiſpanicæ jugum memorem? quod, ſi qua regio aut Reſpub. tam facili cervice recipiat, ut, Viri boni conſilio, ferre quàm propulſare malit: non civilem tantum & quæ imperiis ac legibus humanis obnoxia eſſe ſolet ſed illam maximè naturalem, quæ ab omni humanæ potestatis iure exempta eſt, Conſcientiæ libertatem; alienæ libidini mancipet neceſſe eſt. Nec ego nunc ad eam quæ veræ religioni debetur obligationem deſcendo. Non id hoc loco quærimus, quid religio à nobis exigat: ſed quid Reipub: quid ipſis hominibus qui eam conſtituunt in ejuſmodi optione eligere expediat; ubi aut armis dimicandum; aut populus univerſus & præcipuè inſons ætas in ejuſmodi miſeriæ barathrum ſponte præcipitanda eſt; ut ipſi ne privata quidem Saluti, & conſcientiæ proſpicere unquam integrum futurum ſit. In quo caſu non de religionis propagatione aut conſervatione per ſe, ſed de Reipub. atque ipſorum hominum agitur libertate ejuſque ſpecie longè omnium maximè neceſſaria: & quam, ſi quis ſibi ſuique extorqueri; aut quod pejus eſt, in gratiam earum, quos Vir bonus affert ratiuncularum, gratificari alicui ſuſtineat; indigne ſit eo bono cujus jacturam minoris quàm pericula belli, aut victoris ſævitiæ æſtimat: niſiſque metuit. Quæ enim unquam victoris crudelitas ultra corpora ſævire potuit? At conſcientiarum carnicina ad animorum cruciatus & lethalia vulnera penetrat. Quid igitur indignius eſt, quàm propter incertam illius formidinem & tam ſiculnea argumenta; hujus ſervitutis immanitatem ulterò ſuſcipere?

Nihil autem eſt quod V. B. infirmitatem allati à ſe remedii circumſpectans oſtendere detreſcet ſine armis æternum in terris res Chriſtianorū ſtare poſſe. Nemo id ab ipſo exigat, cum in rebus mortalium ne arma quidem præſtare poſſint quicquam ſempiternum. Quemadmodum & is iniquus eſſet qui ſalubre remedium eo nomine ſperneret quia perpetuam ſanitatē non afferat; aut bellum quia perpetuam pacem; denique quod utrumque interdu ſine ſuo, in quem adhibetur excidat. Sufficit ſi ad tempus morbo corporis aut Reipub. depellendo proſit; & ad eam rem ad quam adhibetur efficiendam per ſe & natura ſua aptum ſit. Remedii pretium atque æſtimationem impedimenta fortè oborientia, aut incidentes caſus non minuunt; non tollunt. Verum id à Viro bono

exigitur, ut quod tam magnificè jactat oſtendat non modo æquè efficax; ſed multò certius adverſus hoſtes eſſe patientiæ remedium, quàm bellorum. Quod quidem quàm tutum ſit, non quærimus; ſed quàm certum & efficax. Nec enim in præſentiffimo periculo ſatis eſt ne remedium noceat: ſed ut proſit neceſſe eſt. Lenta & languida eſſe ſolent, à quibus nihil noxæ metuere; ſed nec ullam opem ſperare poſſis. Quid ſi oſtendam illa ipſa lenta quæ tuta vocat, acrioribus remediis longe magis noxia eſſe ac periculoſa; non modo idcirco, quod in urgenti periculo ſpem fructrentur & opem ſubtrahant; ſed quod naturâ ſua noxam, imo perniciem afferunt?

Spero id agniturum Virum bonum, ubi oculos aperuerit, ad ejus fallaciæ dolum quæ ipſum deſecit: latentem in ea quam ſupra ditauimus patientiæ voce. Quæ aut virtutem prudentiæ pedileſequam delignat; aut extremum virtutis hujus, extra fixas à rectâ ratione metas, in infinitum protenſum. Illam ego tutam eſſe, ſæpe quoque utilem fateor: quæ tolerabilis injuriæ perſeſſione, intolerabilem aut ejus periculum redimit. Quæ adeo à deliberatione de bello non proſcribitur, ut latius præcipiatur, cum bellum ſine urgentiſſima neceſſitate fulſcipi prohibetur. Sed non ſemper huic virtuti locum improbitas hoſtium relinquit. Altera quam Vir bonus adverſus nos urget, quæ concedit omnia etiam iniquiſſima petentibus, ſine ullo reſiſtendi jure adeo utilis, adeo tuta non eſt; ut nihil ipſa excogitari poſſit, periculoſius; præſertim verò Reipub. exitioſius. Nec enim ſenſim aut per ſpiramenta temporum, ſed uno iſtu, ſtatim, fortunas, & quæcunque in hac vita optabilia habemus, jugulat. Nec Vitam ipſam excipio quam Vir bonus obſtinata patientia ab hoſibus redimi ſuadet. quaſi vita vitalis eſſe poſſit apud eos, qui miſero ejus pretio, vivendi cauſas vendiderunt. Sed nec iſtam ipſam vitam, quam omnibus vivendi ſolatis ſpoliatam, tanti facit Vir bonus, iſtud patientiæ genus tutam reddit aut ſecuram. Nec enim ſemper, de gloria; de imperio certamen eſt. Sæpe dimicatur uter hoſtium ſit, non uter imperet. Non pauciora bella odium aut vindictæ ſtimulus; quam ambitionis aut habendi ſitis excitavit. Quid tum patientia proderit? ubi hoſtis corpora civium ad pœnas; liberos ad libidinem dedi poſoſcerit? nec aviditatem aut ſuperbiam ſuam, ſed ſævitiæ ſatiare contendit?

Præterea patientiæ interdum magna vis eſt in frangendis etiam malis hominibus; ſed tunc cum metuunt, ne læſa ſæpius patientia in furorem evadat, at ſi omnis plane reſiſtentia ſecuri ſint; patientia ejuſmodi non placantur, ſed ad novas inferendas injurias invitantur, præſertim in opprimendis Rebus publicis.

Atque hic expendat, velim, Vir bonus quàm ſpe ſua deceptus ſit; quæ ſibi eximiam laudem inventæ rationis per quam bella plane excluderentur, tam blandè deſponderat; eo quod ſe prius ambiguitate vocis patientiæ decipi paſſus fuerit. Quæ ſi quidem legitima & prudens ſit, interdum belli neceſſitatem excludere poteſt: ſed ferè non niſi cum in hoſtem æquum & moderatum incidit. Cujus virtutis ornatu & inſignibus; nihil eſt quod ſibi placeat aut ſuperbiat, illud alterum imprudens & obſtinatum patientiæ genus, quod vitam, libertatem; conjugum & liberorum pudicitiam, atque ipſam Deo & conſcientiæ liberè ſerviendi facultatem poſtulantibus hoſtibus, etiam improbiſſimis ulterò poſtuit. Nam etſi belli neceſſitatem excludit, quo ſolo nomine, viro bono, commendatur: tamen iſtud eſt longe pejus ipſo morbo remedium; nec cum belli utilitate ullo modo comparandum; quod ut non ſemper planè certam, bonam tamen ſpem victoriæ & ſalutis ſpondet. At hæc una cum conatu omnem expectationem incolumitatis planè præcidit; imò prodit, ac ſine ullo mali ſuſſamine præceps in exitum ruit. Bellum igitur aliquando periculoſum (nec enim ſemper ambiguus eſt victoriæ eventus) at hoc remedium ſemper exitioſum eſt: & ſi fortè in marcentem hominum improbitatem incidat, ipſa impunitate eam excitat aut accerſit.

Supereſt ut argumentum quoddam expendamus in quo Vir bonus adeo exultat, ut non modo æquè uti bellum efficaci adverſus hoſtes remedium: ſed multo etiam certius ac tutius ſe inveniffe, in obſtinata patientia, prædicet. Nos, inquit, *totas Reſpub. everſas, & regiones florentiſſimas in cinerum ac ſolitudinem belli redactas, poſſumus digito oſtendere. Oſtendat Vir Magnus cui Reipub. unquam patientia tantam cladem attulerit. Itaque plus etiam, quam opus ſit, demonſtramus &c.*

At nos antequam iſtius ratiocinationis indolem præſius perſcrutemur, totis viciffim manibus Viro bono oſtendimus, totidem Reſp. bello ſervatas: quot æmulas illarum atque inimicas civitates in cinerem abiſſe commemorat. Quas præter unicum belli remedium, nulla ſervaviſſe potuit patientia. Certè *ἀντιδοχὴ* inter eos bellum fuiſſe neceſſe eſt; ubi tantis odiis certatum eſt, ut eoſque ultionis ventum ſit: nec dubium eſt eandem fortunam ab hoſte victoribus niſi pugnaſſent & viciſſent, expectandam fuiſſe. Nec illud nunc attingo quis juſtius induit arma, at quàm legitimè vel moderate, fortuna victores uſi ſint. Non hoc in præſentia quæritur. Sed quàm proſpere iis bellum ſucceſſerit; qui hoc remedio ad Status ſui conſervationem uſi ſint. Oſtendat Vir Bonus quando adverſus ejuſmodi hoſtes, qui niſi extincta æmula patientiæ, tutos ſe fore non putabant, Reipub. aliquam patientia ſervaverit. Nequiter Carthaginienſibus illa patientia expetivit cum ante poſtremum bellum Punicum vim deprecantes ſe ſuæque omnia in fidem ac ditionem populi Romani dediderunt. Cujus ditionis fidem facere & confirmare juſti; nec atrocius quidquam expectantes. trecentos obſides, claſſemque univerſam & arma atque omnia belli inſtrumenta tradidere; ea diligentia conquiſita, ut prope modum plus auri argentique, quàm ferri Carthagine ſuper'eſſet. Poſteaquam imperata feciſſent, & claſſis in ipliſus oculis incenſa unà cum ſuis favillis in auras ſpem omnem florentiſſimæ urbis ſuſtulſiſſet; præter expectationem miſeris migratio è ſedibus; & ſuprema urbis illius excindendæ neceſſitas indicitur. Tunc demum intellectum, quantum illa obſtinata ad iniqui hoſtis obſequium patientia profeciſſet. Cum enim iniquorum poſtulatorum fidem viderent nullum: ſera demum miſerorum animos intempeſtivi obſequii ſubjicit pænitentia: & quantum in Salutem patriæ, patiendò peccaviſſent, desperatio oſtendit. Nam omni deſenſionis inſtrumento exuti, atque exarmati, in uſum novæ claſſis teſta domuſque reſciderunt: & in armorum officiis pro ære & ferro aurum & argentum conſtatum eſt: & in catapultarum vincula matronæ crines ſuos contulerunt. Quæ tamen tam parum idonea bello ſupellex; non bellum tantum in plures annos traxit; ſed & proſtigandis ſæpius Romanis exercitiis ſuffecit; documentum exhibens, quantum in illa ſuprema patriæ neceſſitate, integri & armati præſtitiffent, qui inermes atque exhausti tantum potuerunt. Certè ſi plenæ de Romanis obtinendæ victoriæ, impares eos ſtatuiamus; at ſtrenuè pugnando æquiores ſaltem pacis leges obtinere potuiſſent: præſertim cum & Romana virtus jam tunc deſoreſcere inciperet; quod & poſtrema ipſius Carthaginiſ & paulo poſt ſubſecuta Numantiæ obſidio oſtendit. I nunc & extremo laborantis diſcrimine Reipublicæ morbo, patientiæ panaceam præſcribe! Hoc remedio Carthago à ſtirpe interiit. Cujus excidio quotquot cives ſuperſtites fortuna reliquerat; poſt tam triſte ejus rei captum experimentum, procul omni dubio, tam egregii conſilii ſuggeſtores Damafippos, (ne quid diſius pronunciem) helleboro quàm toſore digniores conſulerunt.

ſed jam tempus eſt ad argumenti hujus preſſius examen accedere. Primum igitur etiam ſi concedamus, longè omnium graviffima mala atque incommoda fluere è bellis; non id tamen quod concludit Vir bonus, inde ovincitur; ſed tantum illud quod initio propoſuerat, non idè aſpernandum ſuum patientiæ remedium; quia aliqua incommoda ſecum ferat; quia & nos bella pro i-

doneo remedio habemus, quamvis ſua incommoda habeant. Quod nos ſanè concedimus, non ignari, generoſa plerumque remedia ſuis noxiſ atque periculis non carere. Verum non idè nos iſtud Viri boni remedium aſpernamur, quòd unà cum ea quam præbet ope aliquid noxiæ afferat: ſed quia cum nullam omninò opem præbeat; univerſam vim morbi totis venis invergat; & uno ictu ægram cui adhibetur Reipub. jugulet. Itaque tantum abeſt, ut illud bello aptius remedium videri poſſit; ut veneni potius quam remedii nomine dignum ſit; quia cum nihil omnino proſit; lethaliſ noceat: & vel ob id ipſum bellorum incommodis longè ſit nocentius; quod infortunio primum inevitabilem certitudinem: deinde vecordiæ culpam addat & dedecus. Quod vel idè commemorandum fuit, ne quis nos de illius patientiæ, quæ in gratiam Dei non minus ſapienter quàm glorioſe ſuſcipitur, ſpecimine loqui exiſtmet; quod à præſenti diſputatione alienum eſt; in qua non id quid Deo debeatur quærimus; ſed quid in caſu intentati ab hoſte belli expediat Reipub.

At enim Patientia in cinerem & ſolitudinem regionis non redigit, quod facit bellum. Poſſit iſtud quoque in dubium vocari, præſertim ab iis qui Hiſpanienſis, in Atlantici Oceani inſulis ſævitia, non ſint ignari. Quod & modo memorata Carthaginiſ clades reſellit. Sed brevitatſ cauſa concedatur. Nec enim pugnat aut conſiſtat cum morbo ut inde aliqua in corpore cui mederi debet, moleſtiora ſymptomata exoriri poſſint. Sed obſequitur morbo ac miniſtrat; eumque in accelerando Reipub. interitu adjuvat. Quod igitur nullum in eo cui adhibetur corpore ſui ſenſum excitet, nulla cieat ſymptomata; torporis ejus atque inſirmitatis veſtigium eſt; quod autem omnem aliam opem ſubmoveat & certiffimum Reip. interitum acceleret; larentis in ea peſtis eſt documentum. Necat enim ac ſepelit populos ſine ullo ſtrepitu ac funeris pompa: & cū bellum victis nocere nequeat, quin victoribus proſit: talis patientia cunctis, qui ad ejus opè conſugiunt, non niſi funeſta ac mortifera eſſe poteſt.

Decipit autem Virum bonum, nimium in hoc ſcripto frequens & familiaris ipſi fallaciæ dolus, quam accidentis vocant. Nam & ea quæ ex bello profluunt incommoda, eorum ratione, qui hoc remedio per ſe ad ſui conſervationem utuntur; ex accidenti eveniunt; & quod interdum patientia, de qua loquimur, illis quæ bellum affert incommodis careat non bonitas remedii iſtius efficit; ſed aliæ cauſæ quæ reſpectu illius opſis quàm Reipub. afferre debuerat, planè ſunt ex accidenti.

Exemplo res fiet illuſtrior. Si quis ægro qui ſontico morbo periclitetur ſuadeat, ut longos ægritudinis cruciatus, qui plerumque vitam idoneis remediis longius protraham, non ſemper in ſpem feliciſ ſucceſſus comitantur; præveniat aſpidis morſu aut alio mortis genere, quod lenem exitum affert, poſſit eodem modo remedii ſui bonitatem commendare. Tot extare exempla ægrorum quibus curatio medicorum nihil proſuit, niſi ut diutius ſe mori ſentirent. Neminem autem dari poſſe unquam eorum, qui aſpidis morſu periire acerbis cruciatibus conſiſtat. Non modo igitur aſpidis morſum æquè efficax eſſe adverſus morbum illum remedium; quàm medicorum pharmaca; ſed longè plura & graviora mala fluere; ex ipſorum Curâ. Proinde multo certius ac tutius eſſe, iſtud ægritudinis remedium quod omnes dolores ſtatim finire poſſit; quàm Medicorum ſollertiam, qui ſæpe ambigua vitæ ſpe, ægrum crudeliter excruciant. Is profeſſo eodem fallaciæ genere ægrum circumvenire vellet; qui nunc Vir bonus Lectorem, imprudens, ut credo, decipit. Nam nec ob ea incommoda, præcipuè non plane certa, quæ forte ſive ob medicorum imperitiã, ſive ob ægri intemperantiã, ſive ob ignotam nobis voluntatem Dei accidere poſſunt, idonea expugnando morbo remedia ſpernenda ſunt. Nec iſta Media quæ per ſe perniciem, & quidem certò afferunt: ab ea commoda commendari poſſunt, quæ non ex eorum Natura, quippe ad juvandam

valetudinem egri prorsus ineptâ; sed aliunde proficiscuntur & quasi per accidens interveniatis quia nimirum eger ante tempus de operata morte interceptus; quemadmodum vivere ac sentire ita jam amplius cruciari non potest.

Quæ de Christianæ patientiæ laude subiungit; nec à nobis negantur nec ad rem, de qua queritur pertinent. Illud enim probandum suscepit; Rempub. Christianam, etiam in maxima hostium iniquitate, citrà bellum, mediis ex humana prudentia depromptis, in suo statu conservari posse. Quod quàm prospere ipsi succederit; æqui Lectoris iudicium esto.

Transiamus nunc ad aliam quæstionem: An opinio adversariorum Rempub. cum religione confundat. In qua primum si terro credit, quod constet, in gubernatione Reipub. præter eas quæ à Christo & Apostolis latæ sunt Spirituales leges, alias quoque puta forenses leges admitti posse, dum adversus Christi leges non pugnent: nobiscum sentit, nec adversus eum pugnamus; sed adversus eos, qui contra sentiunt. Verum enim verò non satis bona fide adversariorum opinionem eum damnare; documento est, quod ipsi doleat, eos hic à nobis oppugnari id eo vicem eorum ulturus; culpam quam ipsis obijcimus à nos regit: nosque potius Rempub. cum religione confundere, eo argumento probat, quod cum agnoscamus religionem ac Rempub. contraria habere instituta, tamen utramque, unum eundemque cætum Christianorum constituere posse putemus. Quomodo, inquit, *Contraria in uno cætu possunt consistere? Nonne unum positum, tollit alterum?* Idque tam instanter urget, ut suspicionem faciat se ignorare, quod non modo contraria; sed etiam contradicentia non modo in uno cætu, sed in uno etiam subiecto consistere possint; si pugnent quidem secum; at non secundum idem. Quæ si vera sit, sive ad redarguendos nos affectata ignorantia in illius fallaciæ casus homines induit, quæ ignorantio Elenchi vocatur.

Verum ut fidem faciat se verè ignorare quod diximus, urget mea verba, quibus istam inter contraria pugnam concilio: *Sed hæc instituta diversa regiminis genera respiciunt.* Quasi, inquit, *diversus iste ad diversa regiminis genera respectus, naturam rei immutare possit.* Putat fortasse, Vir bonus, respectum istum à nobis, tanquam Ens rationis, & merum cogitationis figmentum introduci. Atqui ne vocis hujus æquivocatione, seque & alios decipiat; sciat hunc respectum non imaginarium esse sed realem; nec naturam rei in diversum immutare; sed diversam invenire. Itaque diversa ista instituta non modo respiciunt diversa Regiminis genera; sed in diversis regiminibus non cogitatione tantum sed re ipsa distinctis exercentur. Ne controversa tangamus, Libertas & servitus nonne contraria sunt; & tamen in uno cætu; imo in uno eodemque homine reperiuntur? Omnes Christiani liberi sunt. Sunt tamen & quidam servi putà secundum carnem. Diverso respectu ista pugna conciliatur: Sed qui à mente nostra non falso fingitur; sed in diverso hominum statu, qui non spiritalis modo esse potest: sed & carnalis simul est; verè & re ipsa, deprehenditur.

At enim quod religio Christiana vetat; licitum fieri nequit, si alio consideretur modo. Hoc pronunciatum neque planè verum, neque plane falsum est. Modus considerandi leges Christi non abrogat, sed interpretatur. Quod re ipsa simpliciter & absolute religio Christiana vetat, per modum considerandi, licitum fieri nequit: Sed multa interdicta religionis etiam quæ absolute & simpliciter omnino prolata videntur rationabilis interpretario limitat. Exemplo sunt juramenta, quæ omnino prohibita leguntur; & tamen hoc interdictum ad certum genus juramentorum restringi: aut certè quædam eorum ab hac lege excipi, & ratio, & necessitas & ipse Theologorum consensus ostendit. At enim Clericus bellator ridiculus foret, qui se, non eo respectu, quod Clericus sed eo quod civis sit Reipub. fundere sanguinem prætendat. Ita est; quia cum in Clericum inauguraretur, notoria obligatione sese obstrinxit, ne ullam ob causam ne Reipub. qui-

dem gratiâ arma sumeret. Abrumpere igitur ea vincula nequit, quibus se obstrinxit. At idem Clericus, aut etiam Evangelii Minister, dum inauguraretur nulla se obligatione obstrinxit; quin ubi servos aut subditos habere uce-ret, quibus non quidem in Ecclesiastico; at in æconomi-co regi nunc imperaret. Proinde is, dum servis aut subditis dominatur, eoque dominica potestate corporalibus pænis coercet, non id facit tanquam Pastor Ecclesiæ, cui dominari in Clerum præsertim Coactiva potestate prohibetur, sed tanquam subditorum libris, aut servorum dominus.

Porrò dum nos Rempub. cum religione confundere Vir bonus hoc loco ostendere enixius contendit; seipsum primum mire perturbat & argumentationes suas destruit: deinde ipsam Rempub. cum religione ita confundit; ut eas simul inter se acerrimo conflictu committat. Nam quid ab ejus propolito, quod in priori capitis parte multo conatu urgebat, alienius fuit; quam quod hic ex genuino animi sui sensu, tam asseveranter inculcat, illud idem à Repub. mandari, quod religio Christiana prohibet. Si enim aliud Relp. jubet; aliud vetat religio; Vir bonus in manifesta ignorantie elenchi captione deprehenditur. Sin istius elenchi redargutionem vitare velit, casso Penelopes labore fatigatur, telam retexens, quam priori capitis parte tanto conatu contexit. Eligat utrum liber. Nam verba quibus sententiam prius adstructam refellit; quia initio capitis exposita sunt nunc omittimus.

Rempub. autem cum religione, eadem operâ, & committit & confundit. Quia, quæ in suis regiminibus contraria habent instituta; neque committi invicem; nisi prius sibi æquo propius admota, & commissa queunt; neque misceri & confundi possunt, quin committantur. Quapropter nos ea invicem confundere dici non possumus; quæ idè iustis metis ac limitibus dispescimus, ne alterum in alterius massam falcem suam immittere; atque ita ambo invicem secum digladiari queant. Injuriarum nos patientissimi nos esse Religio mandat: sed nostrarum, non alienarum. Injurias ulcisci Reipub. mandat. Sed alienas, non suas, & Magistratibus non privatis. Alioqui privatorum ultiones propemodum non minus jus Reipub. quàm Religionis violant.

Possunt aliquando secum pugnare Relp. atque religio: sed vitio & abusu hominum non ex rei natura, aut ex mente atque instituto Dei. Quod fit cum aut Relp. vim ad coercendas injurias sibi concessam, ad ea adhibet; quæ religio libera, non violenta esse postulat: aut religionis prætextus ea Reip. eripere contendit, quæ ipsa Deus etiam sub Novo fœdere aperta voluntatis suæ denunciatione concessit: atque ita utraque jus alienum & forum non suæ jurisdictionis invadit. Cujus rei culpa, utrum nostra an adversariorum pars teneatur cordatus Lector judicabit. Quod si vel maximè armis ac potestate promovere religionem à Repub. debere contendemus; non esset id confundere cum religione Rempub. sed tantum demandare Reipub. erga Religionem officium religione indignum; quod nos nusquam facimus. Neque enim si quando aut aliquomodo defendat religionem Relp. idcirco cum ea confunditur ac miscetur; dum id faciendo vim ac potestatem suam rebus religionis non immisceat. Quamquam si proprie loquamur non religionem defendit Respublica, dum conscientiarum oppressores coercet sed libertatem & jus civium: quæ res armis ac potestate idè defendi debent, quia absque opposita vi, adversus violentiam consistere nullo modo queunt: cum religio etiam in servitute ac oppressionem durare tamen quoquomodo possit. Neque verò vicissim negari potest, multum incremento religionis prodesse, si contingat libertatem civium qui religioni faveant, legitimâ potestate defendi. Sed is fructus in religionem à Repub. redundat, ex accidenti, ut loquuntur, quia accidit, ut homines quorum libertas defenditur, faveant religioni; cum per se ac propriè Veritas, non dominantium potestas animis hominum religionem infuset & commendat.

Quo in casu sincera religionis aqua immisso Reipub.



*Vino, non conturbantur*: cum in isto limpido religionis fonte, bonorum civium defensionem atque injuriarum ab iis propulsationem, nec illam inermem sed gladio improbis metuendam, supereminentibus potestatibus permissam esse, perspicue videamus: dummodo hæc defensio intrâ nudæ libertatis politicæ limitem consistat; nec in mentium & conscientiarum jura invadat.

Porro cum ait Vir bonus, *Non ergo extorquetur è manibus Magistratui & Regibus qui sunt extra Ecclesiam, (nam in Ecclesia nullos Reges habemus,) gladius quo à Deo ad defendendum bonos, armati sunt, primum rem manifestè falsam pronunciat.* Nam qui legitimum gladii usum sub Novo fœdere peccatum esse censent; certè una cum cæteris operibus Diaboli, hoc quoque peccatum, è manibus hominum plane omnium excutere contendunt (nam de conatu; non de eventu loquimur) ne iis quidem qui sunt extra Ecclesiam exceptis, quibus extrâ Ecclesiam esse, quantum in ipsis est, non permittunt. Deinde fallaciâ quæ à dicto secundum quid dicitur, sese implicat; dum ex eo quod secundum quid dici possit, nos in Ecclesia nullos Reges habere, (puta qui Ecclesiæ quâ Ecclesia est imperent, qualis unus est Christus) arguit; simpliciter nullos in Ecclesia Reges esse: Quasi ii Reges in Ecclesia dici nequeant; qui non Ecclesiæ quæ talis est: sed populis ad Ecclesiam pertinentibus imperent.

Lex forensis Mosaica, non ita ad Veteris fœderis essentialiam pertinebat, quin & illud fœdus absque usu legis forensis stare in suo vestigio; & antiquato fœdere lex forensis vigere posset; quamdiu stabat illa Respub. cui lex illa forensis fuit affixa. Documento est quod cum destructa ab Assyriis aut Babylonii illa Republicâ, legis forensis usus, aut prorsus aut maxima sui parte, esset interceptus; antiquum tamen fœdus abrogatum dici non potuit; & cum introducto per Christum novo fœdere, vetus esset antiquatum, legis tamen forensis Mosaicæ usus, quamdiu & ipsa Respublica mansit superstes. Vis enim pacti cum Deo fœderis, non in illis specialibus Hebræi regiminis sanctionibus; sed in pactis utrinque fœderis conditionibus, earumque exigendarum modo consistebat; cum ex parte Dei promissorum ejus repræsentatio: ex parte populi præceptorum ejus moralium obedientia, eo modo quem tunc Deo adhibere placuit, exigere. Porro etiam cessante legis forensis usu (quod accidebat cum nullam Respub. haberent) præceptorum Dei obsequium (cujus compendium est Dei & proximi charitas) non cessabat. Eodem modo vicissim antiquato veteri pacto, per novum quod ipsi successit: non est sublata forensis legis obligatio, quamdiu illa Respub. mansit; quæ absque sua forensi lege esse non potuit. Nam aut nova in locum veteris substituenda; aut vetus in suo loco relinquenda fuit.

Ac non sublata quidem tunc forensis Mosaicæ legis obligationem fuisse, vel inde nimis perspicue evincitur; quod Deus per Christum etiam humanarum legum obligationem, non modo sine ulla gladii exceptione, sed permissa manifestè gladii potestate sanxerit & confirmaverit. Quomodo igitur idem propriarum legum obligationem, propter istam quæ ad eod quoddam offendit, gladii potestatem sustulisset?

Necessitatem hujus obligationis animadvertens Vir bonus; simpliciter eam tollere non audet: sed tamen ut tollere possit veterem; novam in ejus locum substituit. Quod agendo multiplicat entia sine necessitate & meruit rogari.

*Cur in theatrum Cato severe venisti*

*An idèo tantum veneras, ut exires?*

Nam quid opus fuit tollere, quod statim reponendum fuit? aut populum veteri forensium legum vinculo solvere si novo obstringendus erat? An si reliquarum legum severitas displicebat non multo præ-

stabilis fuit, eas nominatim abrogare, quod cuiusvis Legislatori multo magis Deo integrum est; quam obligatione erga universas populum solvere, cum tamen propter reliquarum observationem & obsequium stabilendum, nova obligatio introducenda foret. Quis absque aperto Sacræ Scripturæ testimonio ferat superfluas istas figendarum ac refigendarum legum ambages? Nam quod illud tempus fuit, quo sublata fuisse vetus obligatio dici potuit? si neque ante legem Christi tolli poterat: & superventu legis Christi ita tamen per novam confirmata & quasi æternus adacta esset? Annon potius per istam novam, vetus confirmata quam sublata dici debet? Nec nobis operosius hoc loco Vir bonus, urgendus est. Ad id quod nobis probandum est, sufficit ista, quam ab eo vis veritatis extorfit confessio. Qualicunque etenim obligatione, sive veteri sive nova, sive legali, sive Evangelica, sive utraque; post mortem Christi stringebantur Judæi ad forenses Mosis leges observandas: leges istæ durante obligatione eorum, extinctæ aut abolitæ dici non poterant. Proinde in locum eorum, successisse leges Christi Spirituales non poterant; quæ tot annis ante excidium Reipub. Judaicæ promulgatæ sunt; quod ad rem, quam probandam suscepimus satis est.

Quod autem Status Christianorum terrenus cum Statu Judæorum in deserto peregrinantium aptè conferri possit: non ideo Respub. Christianæ cum republicâ eorundem jam in Cananæa viventium, æquè aptè comparari non possunt: cum non minus Respublicæ istæ invicem quam illi status habere inter se similitudinem quandam atque analogiam queant. Sed quid proderit adversariis si Comparatio Christianorum status ad statum Hebræorum per deserti vagantium adstringatur, cum etiam tunc ille populus regimine suo Politico atque adeo bellorum & capitalium suppliciorum jure, non careret?

Successisse in locum forensium Mosis legum; religio Christiana dici nequit; etiam si eas abrogasset; cum ea, speciales leges ad statum Reipub. ac regiminis terreni pertinentes, nullas introduxerit; præter generalissimas, quibus obligationem qua singuli Christiani, singuli Reipub. obstringuntur, sanxit & confirmavit. Quanto minus id affirmari potest, cum eas abrogasse non ostendatur?

Atqui eas abrogatas urget dum ait: *Quid enim opus erat Christianis forensi lege, cum nullam eis Christus Respub. in terris assignasset?* In tam paucis verbis, præter evidentem assertionis hujus falsitatem, quadruplici ambiguitatis aut fallaciæ quæ à dicto secundum quid, appellatur, captionem, aut Lector, aut ipse quoque Vir bonus deluditur.

1. Nam & ista, quæ per verba, (*Christianis opus erat,*) exprimitur Christianorum indigentia, illo tempore, partim, ut vult Vir bonus, locum non habuit. Nec enim quisquam novis legibus indiger aut opus habet; cui veteres non desint, partim locum habuit. Nam & iis rebus opus habere dici possumus, quas iam habemus, non modo quoad usum, sed & quoad possessionem earum retinendam.

2. Et ipsa lex forensis si pro nova & tunc primum à Christo ferenda accipiatur, certum est ea tunc Christianos opus non habuisse; cum singulis suæ patriæ leges non defuerint. Aliqua tamen lege forensi ipsis opus fuisse non modo ipsa ratio ac terreni status necessitas; sed vel id ipsum ostendit, quod ipsis Christus novas istius generis leges non tulerit; ideoque veteres ubique necessariò retinendas statuit; dum earum custodiæ, (injuncto obsequio custodibus earum præstando) prospexit.

3. Similis ambiguitas in Reipub. voce occultatur; quæ aut novæ Reipub. terrenæ, quæ omnes Christianos comprehenderet, constitutionem significat: quam Christus non condidit, quia in veteribus Rebus publicis, regnum

regnum ejus locum habere potuit. Aut propriè ac simpliciter fuitur, in quo sensu nihil falsius pronunciato viri boni deprehenditur. Satis enim singulos suæ quæ-  
 quæ, in terris Reipub. Christus addixit atque subjecit; cum obsequium potestatem omnibus præcepit.

Eadem ambiguitas in voce, Allignationis, animadver-  
 si potest quæ prima fronte, separatæ alicujus terræ, tan-  
 quam peculiaris sortis assignationem significare potest; ut falsæ enunciationi fidem conciliet: Cum tamen & ge-  
 neralius sumi possit, quo sensu veram sententiam evertit, quæ est quod Christus fidelium unicuique fortes suæ  
 in terris Reipub. leges observandas; suæque singulis Reipub. reverentiam non assignaverit.

Ejusmodi ambiguitatum uberrimam segetem, si ex ra-  
 tionibus adversariorum subtrahas, in angulum res eo-  
 rum cogentur, nec ullum Campum, in quo jactantius ex-  
 altare possint, habebunt. Eo promptius veniam dabit  
 Lector quod ad ejusmodi distinctionum minutias, de-  
 scendere necesse habuerim.

Pergit Vir bonus & leges Rerumpublicarum Chri-  
 stianarum, in locum forensium legum Mosis non successisse, asserit; quia nos non æquè in omnibus obligent, ut  
 olim Moisaicæ Judæos. Fallaciam accidentis in ea ratio-  
 cinatione committi, facile ostenderem; si de voce Suc-  
 cessionis litigare non pigeret. Sufficit illud verbo attingi:  
 si qua vis esset in ejusmodi argumentandi modo; Con-  
 sules quoque olim Regibus Romæ successisse dici non  
 posset, quia imperium eorum longè angustioribus quàm  
 Regum, limitibus fuit coarctatum; quod ridiculum est.

Quod bellum apud Hebræos, non ex lege Mosis mo-  
 rali, sed ex lege ejusdem politica seu foreni jus & origi-  
 nem traxisse dixerimus, minùs accuratè dictum à nobis  
 non negamus. Nihil tamen falsi in eo ostendi posse ar-  
 bitramur, si mens in iis nostra rectè intelligatur, quæ fuit  
 hæc: Non fuisse necesse ut Hebræi, jus & licentiam bel-  
 landi; aut ex legis suæ moralis imperfectione, aut ex pro-  
 missorum terrenorum ratione, vel etiam terræ peculiaris  
 assignatione colligerent; cum in lege sua politica & fo-  
 rensi jura belli sibi aperte præscripta haberent.

Id verò quomodo adversus nostram sententiam mili-  
 tet, non videmus, etiam si forenses Mosis leges abolitæ  
 essent; quæ propter multas alias causas potius quàm pro-  
 pter permissam in iis bellandi licentiam aboleri pote-  
 rant. Et quamvis abolitas eas esse, Vir bonus, asseverare  
 tantum; non & probare potuerit; nos tamen iis teneri  
 non dicimus; nec ab eorum præscripto jus & licentiam  
 bellandi, aut gerendi Magistratus arcessimus; quamvis in  
 earum præscripto, cum scriptis Novi fæderis collato  
 manifestum Dei voluntatis vestigium deprehendamus,  
 circa ea, quæ nobis in terrenæ Reipub. gubernatione  
 prohibeat aut permittat.

Quidè quod eas sublatas atque abolitas esse; non mo-  
 do est falsum, sed etiam viro bono asserere integrum non  
 est. Certe non modo minùs accuratè, sed paulò incogi-  
 tantius Vir bonus, leges, quas per novam & à Christo ip-  
 so introductam obligationem non minus quàm alias om-  
 nes humanas leges confirmatas fateretur; toties tamen ab-  
 rogatas & abolitas superventu legis Christi inculcat. Id  
 quæ facit non tantam intra unius paginæ spatium, sed  
 paucissimis inter tam pugnantia interjectis verbis. Ne-  
 que hæc contradictio eo diversitatis modo, quem inter  
 veterem & novam obligationem statuit, conciliari po-  
 test. Mitto enim expendere quàm verum sit quod asse-  
 rit. Quomodo, quæso, vis obligandi, quoad istas leges  
 sublata per Evangelium dici potest, si in locum veteris,  
 nova obligatio, qualiscunque illa est, successit?

Sed & ista ipsa diversitas, in quo esse prætenditur?  
 Ait, igitur, obligationem Moisaicam forensium legum,  
 (posteaquam per tam lepide & ingeniosè excogitatam  
 ab ipsomet metamorphosim, ex divinis in humanas  
 transfiguratas sunt) adjunctam habuisse exceptionem in  
 iis, quæ sunt contra pietatem. Quasi etiam optimis, eti-  
 am divinissimis legibus perveritas mortalium adversus

pietatem abuti nequeat. Sed largiamur rectè constitu-  
 tam hanc differentiam. An lex, quæ aliquam exceptio-  
 nem habet; ideo abrogata, ideo mortua & extincta dici  
 potest? Quoniam virum bonum abripit contradicendi  
 impetus? Omnes humanas leges, etiam quæ nunc vigent,  
 exceptionem in iis, quæ sunt adversus pietatem habere  
 negari non potest. Omnes igitur à Christo abrogatas &  
 abolitas esse arbitramur? Miseret me ejusmodi tergi-  
 verationum, in quibus ad talia effugia descendere ne-  
 cesse est.

Reliqua, quæ in hujus capitis calce adjicit, partim ad-  
 versus nos non pugnant; partim quia non suo loco; & ut  
 ne armis pugnant, alibi propullavuntur.

### C A P. III.

**A** contumeliis, etiam erga eos de quorum pietate &  
 eruditione non constat, abstinendum esse, non igno-  
 ramus. Sed non statim in hominum contumeliam  
 trahendum est; quod opinionibus eorum obijciatur, quæ  
 pravæ esse ideo non deantur; quod à quibudam bonis  
 foveantur. Fanaticarum, nomen, non nos sententis istis  
 impolimus; sed coarsens reliquorum omnium, præter  
 eos qui in imbuti sunt receptum; necessitate quadam re-  
 tinuimus; ut ab opinionibus mollioris superstitionis, di-  
 stinguereantur. In sententia nostra defendenda proban-  
 di laborem si detugeremus; non peculiarem librum, qui  
 mox refutationem istam sequi debet; asserendis pro cau-  
 sa nostra argumentis destinassemus.

Mirari tatis non possumus Virum bonum, ea in quibus,  
 tametsi pro sententia nostra dici possent, non mul-  
 tum ponderis esse non obscure significavimus; tam sedulo  
 aggredi: atque inanem laborem suscipere in iis refel-  
 lendis; quæ nos pro defensione sententiæ nostræ produ-  
 cere dedignati sumus. Quis enim non videt, nos ex eo,  
 quod affirmanti incumbat probatio, hoc loco de indu-  
 ltria argumentari noluisse. Sed eam rationem Vir B. tota  
 ista disputatione secutus est; ut quia sæpius quod adver-  
 sus evidentiam veritatis, asserret non habebat; ea oppug-  
 naret, quæ nobis ipsis, non displicent; aut suspecta vel  
 etiam contempta sunt. Nihil igitur æquius est; quàm ut  
 ad earum quas non attulimus rationum refutationem  
 non respondeamus:

Examinanda tamen est hujus pronunciati Veritas: U-  
 trum in quæstione practica & conscientiæ; qua quæritur  
 an factum aliquod licitum sit; an illicitum; magis quàm  
 cætera omnia, illud sit attendendum, quæ pars sit tutior,  
 quæ verò periculosior; isque jure & necessario ad pro-  
 bandum obstringatur, qui minùs tutam defendit senten-  
 tiam.

Quam assertionem antequam falsam esse ostendamus;  
 detrahenda est ipsi quædam veri species ac persona; quæ  
 fortasse Viro bono imposuit, ne Lectori quoque impo-  
 nere possit. Distinguenda enim est *Præ Practicæ & conscientiæ*, quæ aut latius sumitur, ut comprehen-  
 dat omnes omnino quæstiones & controversias, quæ in  
 iis rebus interveniunt quæ ad praxin & morales actio-  
 nes quoquomodo pertinent; aut referri possunt, tametsi  
 non id in specie quæritur; quid ab aliquo; certo aliquo  
 tempore aut loco faciendum sit; sed tantum in genere ut-  
 rum aliquod verum an falsum sit. Aut strictius, pro iis  
 quæstionibus ac dubiis, quæ in speciali alicujus delibera-  
 tione occurrunt; dum dubitat utrum aliquod ipsi hic &  
 nunc faciendum sit aut non faciendum; atque ita consci-  
 entiæ, ne qua ratione offendatur, prospicit. Quæ sanè du-  
 bitatio aut quæstio; quia non in abstracto, quid sit verum  
 aut falsum investigat; sed, ut ita loquar in concreto, & in  
 singularum circumstantiarum interventu; quid sit faci-  
 endum aut non faciendum inquirat, *verè & propriè practica & conscientiæ* dici potest. Has quæstiones, in quibus  
 deliberatur quid facto opus sit, liceat uno verbo vocare  
 quæstiones Facti, ut à quæstionibus Juris distinguantur,  
 in quibus in genere, atque in abstracto; quid sit licitum

aut illicitum quæritur: quæ licet ad praxin etiam perti-  
nere dicantur, aut referri possint: tamen in iis tunc, cum  
agitantur, non id, quod proximè nobis faciendum; sed  
quid sentiendum sit quæritur. Præcedere enim intelle-  
ctus iudicium; voluntatis electionem semper necesse est.  
Sed & sæpè accidit ut intellectus decisionem nulla con-  
sequatur voluntatis electio, siue quod occasio faciendi  
desit; siue ob aliud aliquod impedimentum. Potest enim  
aliquis de iure suo quærare, an ipsi aliquid liceat; tamen  
si iure suo uti in animo non habeat; aut liberam sibi in  
eo persequendo vel omittendo, optionem relinquì velit.  
In quo casu quis non videt nondum de boni aut mali elec-  
tione aut fuga; sed agi tantum de veri inquisitione &  
falsi declinatione. Ovis igitur quæstio Facti, cum jam  
de re proximè facienda aut omittenda deliberatur verè  
& propriè *Practica & conscientia* dici potest. In qua quæ-  
sæpè accidit, ut veritatem inquirenda otium aut facultas  
non suppetat, nos tutiorem partem eligere ipsa impellit  
conscientia. Sed non omnis quæstio, quæ ad praxin quo-  
quomodo referri potest, æquè propriè *practica & consci-  
entia* dici potest; cum & in iplis Practicis disciplinis, in-  
numeræ quæstiones speculativæ exoriri possint; quam-  
vis decisio earum ad praxin tendere ad applicari possit  
ac soleat. Præcipuè *quæstiones De iure*, in quibus quid in  
genere omnibus liceat, aut non liceat inquiritur; possunt  
absque ulla actionis ad praxin deducenda necessitate  
aut etiam voluntate ejusvè impulsu tractari.

Atque ejus generis est hæc quam tractamus quaestio; in qua, non id tractatur quid omnino Christianis faciendum aut eligendum sit: sed quid sentiendum, quidve liceat aut minus; relinquens interea liberam cuique rei, etiam licitæ, faciendæ, aut omittendæ (quoties id integrum esse potest) arbitrium. Rhetores id genus causæ Demonstrativam vocant; ut discernatur ad Deliberativam atque suavisior. Nos veri indagatorem nominamus, quæ ad illustrandum intellectum pertinet, non ad voluntatis impulsum aut actionem. Neminem enim ad bellum suscipiendum, aut gerendum ullam Reipub. partem hortamur; sed de solo jure ejus gerendæ disputamus. Proinde nunc cum veritati inquirendæ vacare liceat; ejusque inveniendæ facultas offeratur, non id spectare debemus, quænam opinio tutior aut periculosior; sed quæ vera sit, quæ falsa. Nam qui tutiorem se viam ingredi iactant, eo ipso fatentur se veram nondum invenisse: Si Veritas erui non possit; aut etiam antequam eruatur; & ad actionem res deveniat, maximam ejus rei rationem habendam putamus, ut quando vera via teneri nequit, tutior, eligatur. Sed cum veritas in cubili suo quaeritur; præposterum est sectari istiusmodi vestigia; quæ nos non ad certæ veritatis inventionem; sed ad minoris mali præ majori electionem ducunt. Nam hoc ejus est, qui de inveniendo Vero desperavit. Præterea ubi certitudo veritatis quaeritur, periculosum est ea confectari; quæ speciem quidem & apparentiam veri habere, videamus, rem tamen ipsam non attingere, aut suspicemur, aut tacite agnoscamus. quod non in ea tantum materia quæ ad contemplationem; sed quæ ad praxin quoque pertinet, tanto magis cavendum est; quod etiam in moralibus actionibus, sæpe alterum extremorum Virtuti propius esse solet; ac proinde tantò magis periculum sit, ne virtutis specie vitium nobis imponat.

Imo verò tantum abest, ut isthic ubi veritas quaeritur, ad id utra pars tutior sit aut periculiosior magis quam ad caetera attendendum sit; ut ne ratio quidem tunc ejus rei ulla haberi possit. Quia ubicunque ad id attenditur utra pars tutior sit; supponendum est necessario tunc nesciri; imò verò (saltem ad tempus) sciri non posse utra sit vera. Nam si sciri posset veram esse illam quæ periculosa esse prætenditur; nihil ab istis periculis metuendum esset; quæ nonnisi falsitatem ejus consequuntur.

Atqui in eruendo per disputationem Vero supponitur necessarium, id sciri posse, de quo quaeritur: aliâ inquisitione ejus rei supersederetur, quam constaret inve-

niri non posse. Deinde opinionibus quod sine periculo  
sæ objici nequit, quin prius supponatur eas falsas aut du-  
bias esse. Vera enim & certa sententia, quamcumque talis est,  
nihil habet periculi. At is qui rem aliquam veram esse  
serio contendit; & Catum & hypothetici illam nunquam  
admittere; sine qua admittit, sententiam ejus periculosiorem  
esse, ostendit non potest. Et qui ejusmodi hypothetici ad-  
mitti postulet; neque jus neque necessitatem ullam ad id  
postulandum prætereundum potest. Primum quia per li-  
quidam *particularis in ad id* res inter se heterogeneas;  
disputandi nimirum, deliberandi que officia concurunt.  
Deinde quia nihil iniquius est; quam in disputando id  
ab adversario poscere; ut sententiam suam sive falsam,  
sive dubiam esse concedat; quod tacere nequit, quamvis  
de veritate ejus persuasus sit. Præcipue in ingressu cer-  
taminis id parum verecunde ab adversario poscitur;  
quod causam ejus sine ullo certamine jugulat; & hosti  
ante pugnam victoriam tradit.

Neque igitur jure; neque necessario; neque ullo modo in disputando; ad probandum obligatus dici potest; qui adversario minus tutam defendere sententiam videtur.

Qua propter cum quaeritur utri disputantium parti;  
probandi officium incumbat, non qui affirmativè prola-  
tam, aut cujus precario praesupposita falsitas aliqua fe-  
cum incommoda trahit; sed qui magis dubiam & minus  
receptam sententiam introducit ad probandum adigen-  
dus est. Confessà enim & recepta sententia, suo quodam  
jure ac praescriptione nritur, ut probatione, qua ipsi fi-  
dem faciat, non ita ut altera indigeat, quia fidem apud  
omnes, antequam lis ipsi mota esset habuisti; & etiamnum  
apud plerofque retineat. Sed nova & iudicii hominum  
repugnancia; quæque ipsi rationi suspecta sunt & recep-  
tis dudum sententis litem movent dogmata; nisi quam  
sibi firmis rationibus adstruunt fidem non habent. Ideo  
is longe meliori jure, ac magis necessario ad probandum  
adstringitur; qui talia propugnat; quam is qui defendit  
ea, quæ periculosa vel noxia dici nequeunt, nisi prius fal-  
si coarguantur. Et ratio quidem ejus rei evidens est, quia  
is qui periculosam sententiam defendere præstenditur;  
periculosam eam esse fateri non cogitur; nisi prius dubi-  
am aut falsi suspectam esse fateri cogatur; quod ab eo po-  
stulare iniquum est. At qui novam adversus recepta de-  
posita sententiam introducit; sua nova, contraria verò re-  
cepta esse dogmata, diffiteri nequit. Longè potior igitur  
est hæc ratio, cur ad probandum adigatur posterior, quia  
ejus istum nulla declinatione evadere potest; quam illa  
erat, cujus vi prior ad probandum adigebatur, quia illius  
nulla via esse potuit; nisi admissa ea hypothefi, quam is  
admittere non tenebatur.

Sed ut aliquid de nostro jure decedamus, concedamus sane in defectu sententiarum interdum locum habere posse, ejusmodi ~~neque~~ ut eas recipere malimus, quam si falsitas minora secum incommoda & pericula trahit; id certe in propriæ nostræ electionis arbitrio aliquam; cæterum in obligando ad probandum adversario nullam vim habet; nisi ejusmodi rationem afferamus; cujus vim ille effugere nequeat.

Verum ut liberalius adhuc Viro bono; aliquid largiamur, id quoque fingamus, eam opinionem, in qua error minus sit periculofus, magis effe credibilem alterâ, in qua cum fummo difcrimine erratur; ideoque hanc potius quàm illam probatione indigere. Verum id locum habere non poffet, nifi ifthic, ubi cætera effent paria. Si tam noftra quam adverfariorum fententia effet nova & nunquam prius audita; & alterutra earum plura haberet incommoda atque pericula, probabile fortaffe alicui videri poffet eam potius quàm alteram probandam effe. Aft ubi noftra fententia, etiam adverfarii confeffione vera fuiffe deprehenditur, (Bella nimirum & fupplicia capitalia populo Dei vero prohibita non effe,) quam nunc ipfe præfenti ftatu enunciata falſi arguit; fed ut objectâ à ſe fulſtaris probationem detrectare poſſit, ejuſmodi pe-



riculorum conjecturas in ea comminiscitur; quæ timeri non possunt; nisi id ipsum pro concessio dubium aut falsum esse, sumatur; de quo tunc vel maxime an verum sit, disputatur: tunc profecto & obtentus ille ridiculus ac futilis; & ipsa tergiversatio est intolerabilis; quia adversario omnino probandum incumbit, id quod verum aut licitum multis seculis fuisse negari non potest, quando tandem, & quomobrem falsum aut illicitum esse inceperit.

Satis opinor patuit, quam falsum sit istud enunciatum quod in argumentatione V. B. majorem propositionem constituit. Qui sententiam, quæ alicui minus tuta, quam altera videatur, defendit; ei probationis necessitatem incumbere.

Nunc ad Minorem progressi; expendamus Utra turior sit.

Primum autem exarmandus est, Vir bonus eâ fiducia, quâ plus æquo exultat, quod etiam si sententia sua probabilibus duntaxat argumentis niteretur, (hoc est ut sese explicat, dubia aut etiam falsa esset;) tamen tunc illimè in eas, sine, Christiani hominis conscientia requiescere possit; nec in eâ errari cum æternæ salutis dispendio queat. Nam ut brevitas causa istud exemplum quod ad opinionem suam confirmandam attulit, minimè refellamus, præsertim quod illud, optimorum verborum amittu, quæ reprehendere nefas videatur, induerit: Quasi nos quoque ipsi quinquam qui bellum & militiam omnibus, quibus legitime licet, modis defugiat & non leves tantum injurias, sed gravissimas quoque, conscientie causa perferat, reprehendendum censeamus, aut quasi eos quoque qui in his rebus per ignorantiam errant, ob nudos nati errores profus damnumus, eos præsertim qui ita sibi consulunt, ut ab aliorum damnatione aut infestatione abstinant: Sed utinquam, allatum exemplum, suo loco relinquamus; insufficiens est enumeratio eorum; quæ adversæ sententiæ superciliosi propugnatores; (quos solos mea petit accusatio,) Ecclesiæ ac Reipub. afferunt, incommoda atque pericula. Dabimus eorum pauca, in ipsum cæterorum specimina. Ob rationes, quas & res ipsa levidentes esse ostendit; & ipsi probabiles duntaxat esse, interdum non dissimulant; Oppugnare manus super eminentium potestatum; atque illud etiam cum extirpari hominum nequitia ex humano genere nequeat, exterminatum velle; judicare servos alienos; & æternæ mortis supplicio plectendos censere vel innocentissimos mortalium, tantum ideo quod cum sint Christiani Deo præsent, ministerium, quod sub Novo fœdere pro suo agnoscit: scelus omnium impunitatem in populum Christi introducere, & innocentiam unico quod in terris ipsi Deus esse voluit, præsidio exarmare; intrudere se in supremi Legislatoris officium & sanctissimam Christi legem, novis interpolare commentis, quibus & conscientie imbecilliorum excarnificentur, & apertæ ordinationes Dei convellantur: Ridiculis & explosis ubique opinionibus Religionem Christianam affectis, existimationem ejus apud omnes traducere; & ad mysterium ejus subsannationem prophanis hominibus anam præbere: purissimæ veritati assuere centones & pannosas errorum lacinias, per quas reliquorum ejus dogmatum fides in suspicionem vocetur: vinctam & compeditam eam, in perpetui ergastuli iniquitate, violenter detinere; ne unquam in lucem hominum emergere possit: Reges ac principes; quos omnes Deus ad agnitionem veritatis vult pervenire, arce re ab ingressu Ecclesiæ aut, nisi ab illa excludi malint, datam ipsis à Deo publicè potestatem, privata auctoritate eripere: Navare operam Antichristi, ut etiam si longè maxima pars Regum ac regnorum ad Christum convertatur; ea tamen iterum sibi subigere, & exterminata veritate, æternæ tyrannidi obnoxia habere possint: Inquisitioni Hispanicæ, passis ulnis ultrò occurrere, eique cremanda fortium corpora; imbecillum verò animas trucidandas, omnemque sexum & sobolem & spem posteritatis ad sempiternam oppressionem prostituere. Scytharum incurio si quod ditionis Christianæ oppi-

dum invadat; cum levi defensione, interdum & solo armorum metu, tutum esse possit: nequissimo hosti, ob incertum ejus interficiendi discrimen, eo eventu prodere, ut numerosa imbellis turbæ agmina in miserabilem levitatem abripiantur. Parentem, quem in oculis tuis licetius incernere aggrediatur, cum legitima defensione, quamvis non sine aliquo, incerto tamen, aggressoris periculo, servare possis; idem atque opem tuam implorantem, ob intemptivam ac præposteram dilectionem licarii, hesando parricidio commissio, detinere. Uxorem ac liberos suos cum tam iniquæ violentiæ propulsi vires non detint, turpillimo & ignavissimo tenocini genere; in conspectu tuo ituprandos objicere. Longum esset infinita ejusdem generis persequi. Hæcne sunt dogmata in quorum sinu tutissime conscientia Christiani hominis conquiescere possit? hæc tacta, ob nimiam virtutis exuperantiam laude digna? Sed quid est in us, quod Dei atque omnis honestatis ignaros; uno vero turpillimos mortalium, ac profligatissimæ ignavie homines, non magis deceat, quam Christianos? Neque in tam apertis & quæ vel à cæcis palpari possunt errori aut ignorantie prætextui nimium fidendum est. (Sua enim verba; quæ plerumque, lententiâ quam defendit, longe meliora esse solent Viro Bono regeunda sunt.) Non est quicquam committendum Christiano, præsertim in re tanti momenti; quod non antecurissime constet, id illi facere jam fasque esse. Itaque nisi hic apodicticæ rationes; quæ novæ huic & à communi sensu abhorrenti, opinionum fidem faciant, producantur, merito rejicienda est. Nec enim de lana caprina litem movet opinio Viri Boni; sed de rebus longè omnium maximi momenti. Nostra sententia si vera siue falsa sit, totis improbis & capitalia supplicia meritis, hoc est injulis invaloribus noxia atque infesta est. Et quoniam à nobis ad moderatam Christianam æquitate dignum redigitur; hæc ipsa noxa, atque invitis nobis interveniens sanguinis effusio, suprema necessitate extorta & rarissima est. Ideo, etiam si dubia & falsa esset, venia errori & ignorantie, vel quia longè probabilior est adversa, longè meliori jure deberetur. At opinio Viri Boni; cum improbilissimis & injustissimis impunitatem; & sublato resistendi jure, quandam in reliquos potestatem atque licentiam donet; reliquos omnes tam bonos, quam mediocriter malos, extremo infortunio mactat; nec servitute modo sed inevitabili pernicie involvit. Nostra sententia ob caritatem & misericordiam bonis debitam, expressam Dei voluntatem secuta; justam sed insigni clementia temperatam, in malos severitatem; Viri boni opinio ob intemptivam atque præposteram erga sceleratos dilectionem tristissimam in bonos & reliquos omnes minus malos, crudelitatem exerceri postulat. Utrius error, si utramvis partem hallucinari fingamus venia dignior est? Nostra sententia ad Magistratus officium tanquam ad Dei ministerium, toties à Spiritu Sancto commendatum gerendamque Rempub. Christianos admittit. Viri Boni opinio, Religionis Christianæ obtentu; quam in omne humanum genus propagare Christiani tenentur, potestatem atque ordinationem Dei re ipsa ex humano genere extirpare contendit; ausa facinus cujus paradoxa novitas; non verborum sanctitatem spirantium fucis; sed miraculo confirmanda fuit: cum tamen eam Vir Bonus de apodicticis quidem rationibus, hoc est idoneis Sacræ Scripturæ testimoniis, probandam censeat. Nostra sententia si falsa est, privata forsitan quorundam paucorum salus, qui aut ministerium aut obsequium potestatis à Deo ordinatæ detestare noluerunt, idque ob errorem venia dignissimum, periclitatur. At neque publicum Evangelii cursum remoratur; neque Ecclesiam publicè in miserrimo statu detinet; neque Religionem totam abhorrentibus à communi sensu mortalium opinionibus infamat; aut in dubium vel odium apud externos vocat: neque publicum statum regnorum aut Rerumpub. convellit: neque in universum genus humanum permessa scelorum impunitate injuria est. Breviter,

ter, nihil invehit quod in publicum noceat: cum ipsorum bellorum rabiem comprimat; & pacem, iustitiam, bonum ordinem pro virili defendat. Nemo autem miretur quod contrariam sententiam publicum regnorum statum convellere significavimus; qui non minus per id convellitur, quod ipsi propius nocet; dum ab eorum regimine, optimi mortalium, hoc est Christiani submoventur: quam per id quod remotius; dum eadem opera reliqui omnes homines, quibus Evangelium prædicandum est, arcentur. Quapropter qui in hunc omnibus quæ recentissimus, Veritati, Ecclesiæ, Religioni, Reipub. toti humano generi, publica damna, atque publicas injurias inferunt; quâ fiducia sperant privatum conscientias suas; in sinu matris hujus; hoc est Opinionis quæ tam pestifera monstra peperit; tranquille conquerere possit? Certe affectata ignorantia, tunc liquido cernitur, cum homines probabilibus ratiunculis contenti, in falsa persuasionem quod tutiorem sententiam sequantur securi obdormiscunt. Atque hic error tantò minùs excusatione dignus est; quantò promptius evitari potuit, cum ipsi Ratio & sensus omnium reclamet; & vera sententia tot argumenta; falsa verò tot absurda habeat, ut longè facilius fuerit, rectè sentire; quàm errare. Quæ omnia ad excitandos adversarios urgemus, ut aut victas manus dent Veritati: aut certe firmis argumentis potius, quàm inanibus conjecturis opinionem suam sustentent.

Ut rem in pauca verba conferam. Nostram quam Viri Boni opinionem tutiorem esse ostendimus; primum quod etiam si dubia esset minus noxia est. Nec enim Veritati, Religioni, Ecclesiæ Reipub. humano generi publicè nocet; quod facit Viri Boni opinio.

Secundò, quod non per extrema vadit; sed inter excessus ac defectus abrupta, planum ac medium iter teneat; quod tutissimum esse solet; non modo in verè practicis; sed etiam in speculativis; quæ tamen ad praxim applicari possunt, quæstionibus.

Tertiò (quod præcipuum, & hoc loco diligenti observatione dignum est) quia ea ipsa quæ sententiæ nostræ obijciuntur, (quæ longè leviora & privatos tantum idque non sine maxima veniæ spe, tangentia pericula esse ostendimus) tamen obijci nequeant; nisi prius precaria hypothesi præstruatur; illam falsam aut dubiam esse, quam nemo nostrum concedere tenetur. At nos in convincenda adversa sententia; nulla ejusmodi hypothesi indigemus: sed etiam nullo respectu ejus rei, utrum vera an falsa sit; habito; ea propemodum omnia incommoda, damna & absurda in ea deprehendi ostendimus; quæ supra recensuimus: adeò ut ne præsupposito quidem falso de veritate ejus figmento: multum ferè de incomparabilium damnorum & incommodorum quæ assert magnitudine decedat. Quis igitur non videt longe tutiorem esse sententiam; cui si qua obijci possunt, dubia & incerta sunt, quia nullo alio, nisi precario controversæ hypotheseos fundamento nituntur; quam eam, cui certa & inevitabilia incommoda & absurda obijciuntur, quæ sine ulla precaria hypothesi cunctis liquido patent?

Proinde si qua vis erat, in hoc Viri Boni jaculo; (quod periculosis sententiæ defensori probatio incumbat,) quod is in nos contorserat; non modo retusam esse; sed ipsum e manibus suis extortum misisse in suam sententiam recidere sentit; Ne posthac ante pugnam pæna victoriæ canat; & vicisse sententiam suam prædicet; etiam si placita sua, demonstrativis argumentis non statu minet.

*Aspice num magis sit, nostrum penetrabile telum.*

Jam enim eo veniendum est quo successu teli nostri iustus evadere tentaverit. Argumentum nostrum tale est.

Rem novam, paradoxam, publico consensui mortaliū, & ante investa ejusmodi Sacræ Scripturæ glossata, omnium jurium concessioni, repugnantem, asserenti, incumbit probatio. Quid si ipsi rationi & communi generis humani Bono pugnet? Vir Bonus sententiam novam, paradoxam publico consensui mortaliū &c. &

quæ sequuntur, asserit. Ergo ipsi probatio incumbit.

Majorem hujus syllogismi apertè & ex professo negare ausus non est Vir Bonus, quia nimis manifestum est, dogma novum; & quod ejusmodi sententiæ, quam ipse scitè olim verissimam fuisse, disiteri non potest, adversatur; line firmis ac solidis argumentis, hominibus invidis obtrudere velle; non satis esse modestam aut verecundum.

Nam quod ait actionum nobis nostrarum rationem constare debere; ideoque nunquam non reddendam esse; etiam quoties nobis in his, nova & inaudita antehac controversia moveretur; atque inde tacite conchit, quæcumque alicui in dubium vocare libuerit, nobis demonstranda esse; partim alienum à proposito, partim falsum est. Alienum, quia nunc non de eo quid faciendum sit consultatur; sed de eo quid sentiendum sit, disputatur. Quamvis igitur nihil unquam in deliberando faciendum iudicare debeamus cujus nobis ratio non conchit; quæ idcirco facilè cuique reddi possit ac debeat: inde tamen non sequitur; in disputando, cum de re hucusque non dubia nova lis movetur; nobis potius qui receptam opinionem defendimus; quàm his qui eam oppugnant, probationem incumbere. Nam qui receptam opinionem fovent thesibus quodammodo, jam à majoribus olim propositis defensionem profitentur; & Respondentium locum tenent. At qui eam novis arietibus oppugnant; Opponentium partes agunt; quorum munus atque officium est, partem thesi contradictoriam, firmis ac solidis argumentis probare; cum Respondenti satis sit, objectas rationes refellere. Falsum autem est quod ex suis verbis Vir Bonus tacite deducere conatur. Nempe, eos qui in re dudum licita; quæ tamen recens in dubium vocata sit; rationem facti sui reddunt; firmis ac solidis argumentis sententiam suam probare; atque ita Opponentium in disputando officium suscipere teneri. Satis enim idoneam facti sui rationem reddent, si Respondentium; (quales sunt revera, cum ab iis factorum ratio reposcitur,) munere fungantur; & ab iis, qui facta sua, quæ confesso hucusque apud omnes jure nitebantur, in dubium vocant; rationes, ob quas ea in dubium vocent, requirant; easque Respondentium more refellant. Quæ si parum firmæ; nec solidè rem propositam demonstrantes deprehensæ fuerint; jus illud apud omnes hucusque receptum; inconcussum & stabile in suo vestigio manet; & quæ contrà afferuntur, vanitatis coarguuntur. Quid? quod ut cognitionem, ita & disputationem, à facilioribus incipere, æquum est. At, ne longius à proposita quæstione exemplum petamus; si vera est adversariorum sententia; id quod antea licitum populo Dei fuisse, ipsi fatentur; per aliquam Christi legem sublatum ac vetitum esse; nihil facilius est; quam Legem istam producere atque ex ea evidenti illatione, id quod quæritur, demonstrare.

Manet igitur inconcussa majoris propositionis veritas & evidentia; quam ne Vir Bonus quidem palam aut seriò oppugnare ausus est: sed omnem ferè responsionis vim ad minoris impugnationem convertit. Qui conatus ejus quàm prospere ipsi cesserit, videamus.

Primum ait sententiam suam novam non esse; quia eam Ecclesia nostra hucusque urfit & scriptis defendit; & praxi confirmavit.

Tempus ut compendificiam & ne in immensum volumen extendatur; nolo in eam disputationem ingredi, an ipsius sententiam Ecclesiæ nostræ unquam urserint; scriptisve defenderint; quæ absurdarum opinionum patrocinium publicè, nunquam susceperunt. Nam praxis eorum neque Viri Boni paradoxis suffragatur; neque à nobis impugnatur, cum sententiam ejus Viri Boni acriter oppugnandam censeamus. Quæ ultra eorum moderationem progressa qui supremo Magistratui locum in Ecclesiâ reliquerunt; ipsum planè ab Ecclesiâ proscribit; quod à publico Ecclesiæ nostræ dogmate prorsus alienum est. Sed ut ista missa faciamus; & verum esse quod hoc loco asserit Vir Bonus fingamus: ludit voce Novæ sententiæ

sententiæ non obscura ambiguitate. Quæ in argumentatione nostra non eum habet sensum, ut significet rem respectu nostri temporis, heri aut nudius tertius inuestam: sed generalius lumen, pro opinione novâ, quæ veteri ac receptæ supervenit; etiam ante multos annos inuestâ sit. Quo sensu novum fædus dicitur, quamvis seculum ævi sui, agat textumdecimum. Ridiculum est igitur Viri bonum, ut actum argumenti nostri devitet, ab octoginta aut centum annis, opinionis suæ antiquitatem arcescere. Nos verò novam ejus sententiam ideo vocamus; quod ante exortos ejusmodi Legis Christi interpretes nemo mortalium dubitabat; ac ne ipse quidem V. B. nunc dubitare potest; ab his qui Deo serviebant, eique salutarî fædere, conjuncti erant, Rempub. tam pace, quàm bello geri potuisse. Quo tempore isti interpretes exorti sunt, nondum quærimus. Ad novitatem dogmatis eorum iustit; antequam exorti essent, id prolicito habitum fuisse à populo Dei; quod illi nunc veritum esse contendunt. Inde enim necessitas probandi hujus dogmatis, quod invehere volunt, evincitur Sed ne illud quidem Vir Bonus ostendere potest, istos interpretes pridem esse exortos. Nam quod in primitiva Apostolica Ecclesia; multò efficaciorum quam sit in nostra, opinionis suæ praxim viguisse asserit; videamus quam solidè probet. *Quia nullum*, inquit, exemplum dari potest Christiani homines qui tempore Apostolorum militavit. Atqui cum constat, inter Christianos non defuisse; qui nondum abjecta militia doctrinam Christi amplexi sint; cur nullum ejus rei vestigium odorari licet; quod aut militiam abjecerint, aut saltem abicere jussi sint? Annon fortius stringit hoc argumentum; quod legimus eos qui militiæ inuituto non renunciant, Spiritum Sanctum accepisse? Nam de eo quid iam nunc habuerint; aut postea fecerint; præter divinationes aut conjecturas, easque controversas, nihil certo constitui potest. Id unum liquido constat, Cornelium dum adhuc militaret, dono Spiritus Sancti auctum esse. Quod si me ex eo, quod Cornelius militiam abiecit, non legitur, concludentem illum eam non abiecit, non ferret, Vir bonus; quomodo ipse ferri potest; dum ex eo quod non legimus tempore Apostolorum, quendam militasse Christianum; firmiter sibi argumentari videatur; neminem tunc Christianorum militasse, cum utroque argumentatio sit, à testimonio negante. Eodem igitur jure concludi poterit, Christianis tunc ludimagistris, ut etiam bonarum artium professoribus esse non licuisse, cum nullum exemplum dari possit Christiani hominis; qui tempore Apostolorum literarum professione vitam sustentaret. Quasi historia Apostolica, in tanta luce velletur; ut quodnam è privatis quisque Vitæ genus fectatus sit, scire possimus, cum res longe magis celebres ac necessariæ & planè publicum Ecclesiæ statum spectantes, ignorentur. Quæ apud nonnullos patrum adversus militiam dicta leguntur; pleræque ad populare & suavorium magis, quàm ad accuratum & demonstrativum causæ genus pertinent. Nec inde confici potest, illos in adversariorum sententiam propendisse; cum & nos, qui jura pacis bellicque acerrimè defendimus; bella cædesque & ipsi abominemur; & omnibus piis abominanda & fugienda esse censeamus; non minus quàm noxæ & nausæ, imò periculi plena quædam medicorum pharmaca quæ tamè interdū sumi dura Lex necessitas adigit, & excusat.

Deinde communi bono generis humani, non repugnare sententiam suam asserit; quia videlicet bellum ex genere humano proscribat; quod Lerna est omnium malorum. Mitto qua fide, quod pollicetur, præstare possit, querere. Illud quæro; quamobrem bellum generi humano; tam noxium & funestum est, nisi propter injustas cædes & violentias? quas passim in eo patrari videmus. Atqui hæc sententia injustas cædes & violentias tantum abest; ut tollat, ut earum impunitate promulgata in imminutum augeat & propaget. Qui cum injustitiam ipsam ac violentiam ex humano genere tollere nequeant: ac ne tollendæ quidem

utriusque spem facere audeant; quomodo de humano genere mereantur, viderint, quando unicuique malorum nostrorum remedium; legitimi Magistratus detentionem ac resistentiæ tollunt. De improbis & sceleratis, qui optimè mereantur non dubitamus. Sed quum innocentium causa effraeni nebulonum libidini proditor: bene humano generi consultum putabimus? Removeant, obsecro itas inanis jactantiæ phaleras Viri Boni; & fateantur seledum bonos unico innocentis prælidio exarmant; sceleratorum improbitatem armare securissima peccandi licentiâ. Nec indiculis ab eis extorquenda est veritas. Ipse V. B. non tætetur sed jactat cap. v. *Christum bonorum & innocentium non quæsi consuluisse; sed jugum infinitarum injuriarum ipsis imposuisse*; quod tano itaui intellectum terri potest, nisi addidit, *utque patientiæ eorum quam perferatissima esset*; *Multis, quodammodo, fibulam aucta laxasse*, dum eos *aperti non & pene necessario rationis freno non sub lege solum*, sed *& ubique gentium receptæ à bonis coerceri vetuit*. Mox ait, non debuisse eum nimis ardere licentiam malorum; manusque conjungere &c. Quæ utcumque excusationem admitterent; nisi opinione istâ non quodammodo; ut *non repugnaret* ita in infinitum improbis fibula audaciæ laxaretur.

Tertio excipit Sententiam suam *Rationi non adversari*; quia bella humanæ rationis judicio ne permissa quidem sint, tantum abest ut laude digna censei possint. Sed primum nihil est quod sententiam suam bona sui parte mutilatam defendat; cum nos in proposito argumento totam oppugnaverimus. Nec enim tantum quod bella; sed & quod cætera Magistratuum jura, ab adversariis venentur; à rationis judicio abhorreere objecimus. Nihil igitur agit, qui alterum duatætaxat corporis latus scuto protegit: alterum hosti feriendam relinquit.

Deinde non erant verba nostra mutanda; qui non simpliciter bella; sed bella iusta rationis judicio non modo permissa; sed in laude ac pretio fuisse asseruimus. Nec enim negamus esse aliqua bella; adeo laude non prosequenda; ut ne venia quidem digna sint. Et ne quem latens in voce belli ambiguitas decipiat; cum iusta bella, in laude & pretio hominum ratione utentium esse diximus; non ipsa bella uida; sed virtutem in bellis pericula & injurias à patria propulstantem, intelleximus quæ non laude tantum sed maximis præmiis digna semper habita fuit. Nam ipsium quidem bellum, (quod in multis aliis hominum actionibus contingit) si nudum & absque causis & circumstantiis suis consideretur; aut odio; aut veniâ tantum; forsitan & erga eos, à quibus iniuriæ suscipitur, commiseratione dignum est. Sed iustitia & fortitudo in eo gerendo ac propulando, non sola veniâ aut approbatione, sed maximâ quoque laude ac prædicatione; etiam Spiritui Sancto; idque temporibus quoque novi fæderis digna visa est. *Heb. xi.* Hæc de laude bellorum.

Utrum vero rationis judicium bella permittat, tantum abest ut negare possit Vir Bonus, ut ne dubitare quidem eum patiantur; ipsiusmet verba quæ ad calcem sui operis adjicit, in Appendice; quæ theses quasdam è Grotii operibus de promptas & cum adjectis à V. B. laciniis, concinnatas continet. Illud extra omnem controversiam est, inquit, *Bella cædesque nec Furi Naturæ; nec Legi Mosaicæ repugnare*. Jus autem naturæ *dictatum Rectæ rationi*, paulo ante in iisdem Theſibus definierat. Cur igitur nunc in dubium vocat sententiam nostram, quod jus bellorum judicio seu Dictato rationis non repugnet? An nondum quæ in illas theses conjecit, à Grotio didicerat, cum hæc scriberet? Bene est, quod *deum & providas* meliores sint. Neque verò per eam distinctionem Rationis humanæ elabi potest, quam statim subjicit; dum ait aliam esse rationem inferiorem, carnalem, brutam; quæ circa vile & jucundum tantum versatur: aliam superiorem & diviniorem; quæ discrimen honesti, atque inhonesti, sibi insculptam habet: Bellorum igitur jus ex illius brutæ rationis dictamine proficisci. Nec enim eo loco, quem citavimus, de jure naturali, ex rationis istius inferioris dictamine proficiente loquitur;

tur; cum de eodem jure naturæ cum loqui necesse sit, quod in prima Thesi definivit. Illud autem isthic esse, ait. *Dictatum Rationis, indicans æturi alicui; ex ejus convenientia aut disconvenientia cum ipsa naturâ rationali, fuisse morale et arptitudinem; aut necessitatem moralem. Et consequenter ab auctore Naturæ Deo; talem actum aut vetari aut præcipi.* Superioris igitur ac divini rationis illud dictatum esse necesse est, quod turpitudinis aut honestatis moralis rationem habet quodque ad mentem Dei ipsius auctoris Naturæ sese accommodat. Præsertim cum V. B. inferiori ac brutæ rationi; turpis & honesti discrimen, non magis quàm ipsis brutis inculptum esse asserat. Et profecto distinctionem hanc Rationis propriæ materiæ vitiosè applicat, cum jus Reipub. bello aut pace gerendæ nullo modo ex ea Ratione proficisci possit quæ ipsius confessione justis aut injustis, honestis aut inhonestis discrimen non habet; jus autem Reipub. circa earum rerum defectum versetur.

Nam illud quod subjicit, Superiorem rationem adversus naturale jus Violentiæ per vim propulsandæ, dictare pulcherrimum esse de suo jure decedere; injurias patienter ferre; occidi potius quàm occidere; quia simpliciter; & universè, & sensu in infinitum protenso, accipit, non modo captiosum & falsum; sed etiam facete ridiculum est. Captiosum est quia, id genus, assertio; ut veri specie decipiat: Fallacia à dicto secundum quid; interdum & eâ quam vocant accidentis, sese involvit. Dictat enim interdum superior ratio pulcherrimum esse de suo jure decedere: sed non semper; neque universè; etiam tunc cum intempestivum est. Dictat eximium esse injurias patienter ferre: sed nec occurrere, ne inferantur prohibet; nec in infinitum patientiam protendit. Dictat præstare injuriam accipere potius, quàm facere; & occidi injustè potius quam grave aliquod flagitium aut scelus perpetrare: sed absolute & simpliciter eligendum esse potius occidi, quàm occidere; etiam si id justè ac legitime, ideoque sine tua culpâ, facere possis; adeo non dictat, ut hanc opinionem infra brutam vecordiam damnet. Nec magis seria videtur ista assertio; quàm illæ paradoxæ opiniones, quas Italus nescio quis anonymus ingenii ostentandi causa propugnandas suscepit, Melius esse ex illegitimo thoro nasci; quàm ex honesto matrimonio: melius esse adulteram habere uxorem; quàm castam matrem familias: melius in vinculis esse, quàm in libertate: cæcum & surdum esse, quàm oculorum & aurium usu integro. Neque verò speciosioribus argumentis V. B. fulcit paradoxa sua; quàm is quisquis ille fuit. Eodem enim fallaciarum genere uterque decipit; nisi quod alter risum captat alter agit serio.

Nam cujus ponderis esse censetur illa ratio, qua Vir bonus utitur, dum probat jus violentiæ per vim repellendæ è bruta ratione proficisci. Illa, inquit, (inferior Ratio) carnalis est ac terrena. Quod ita esse seræ nos & animalia docent; à quibus potissimum ejus quid natura jubeat ac præscribat argumentum sumitur. An illico omnia quæ nobis cum brutis communia esse possunt, à superioris rationis dictamine excludemus? Quid si quædam sint adeo manifesta & evidentiâ, ut ad illa ne inferior quidem ratio, aut brutorum phantasia cæcutire possit? Talis est Cura conservationis suæ & fuga interitus. Quarum utraque non minds à superiori Ratione quam ab inferiori dictatur. Nec statim à superioris rationis inflatu & approbatione excludendum est; quod ob lucem & evidentiam suam inferioris etiam vires & captum non excedit: Imò verendum est ne dum supra ipsam rationem superiorem sine cælestibus alis, (de quibus nondum loquimur) nimium in sublime evehit aut scandere contendimus intrâ brutæ quoque humilitatem præcipientes decidamus; quod iis præcipuè metuendum est; qui in dijudicandis absurdis nihil penfi

habent, dum sua quoquomodo adstruant. Taceo hic falsum asseri à feris & animalibus potissimum ejus quid natura jubeat ac præscribat, hoc est, juris naturalis argumentum sumi. Potissimum enim; imò unice ex iis quæ dictamen rationis præscribit; ea quæ sunt juris naturalis dijudicantur, quod & ipse ad calcem libri, ut diximus, agnoscit.

Ciceronis culpam si quam in minus accurato loquendi genere commisit, præstare non tenemur. Nec enim ea nos pro sententia nostra adduximus. Quæ tamen latius & iniquius V. B. quam vellet ipse Autor extendit; qui voculam *Omni* sine dubio; non ad quamvis aliam expediendæ salutis rationem porrigi; sed ad unam violentiæ per vim depellendæ licentiam, tanquam subjectam materiam, restringi voluit. Sed in oratoris aut poetici coloribus, exquisitum dicendi genus frustra quæras, quod isthic plærumque non magis quàm firma & solida pro controversa sententia argumenta reperias. Idque Vir Bonus ipse frequenti experimento discere potest; quoties adversus nos aut Tertulliani calamistros producit; aut prostantes passim in bonis autoribus flosculos decerpit.

Ac ne quis hoc loco de ratione divini atque Evangelicæ luce collustrata aliquid amplius argutetur, revocandum est in memoriam nos nondum eam disputationem ingressos; quid à nobis lumen Evangelii exigat; sed de ratione sana, sibi soli relicta agere. Quam & ipse ut diximus in calce libri sui, sententiæ nostræ astipulari confitetur; (quod fieri nequit, quin adversæ repugnet) & idem consensus generis humani; in constituto ubique jure Rerumpublicanum tam pace quam bello gerendarum, satis superque comprobatur.

Omnium deinceps jurium, sive humana, sive divina sint (unico excepto de cujus mente disputatur) concessioni repugnare sententiam Viri Boni in assumptione nostra asseritur. Quod cum is negare non auderet, nec ullo modo posset; mutavit quæstionis statum, & jure sententiam suam istorum jurium concessioni repugnare ostendit; quia per multa istis juribus concessa sunt; quæ Christi religione vetantur. Atqui nunc non de eo quærebat jure an injuria, sententia ejus istorum jurium concessioni repugnet (id enim ad principalem inter nos controversiam alio loco tractandam pertinet) sed an sententia ejus quæ veteri omni divino & humano juri refragatur firmis & solidis argumentis probanda sit. Sufficit enim ad id quod in conclusione nostra conficitur; assumptionem nostram in omnibus sed & in ea parte veram esse, quod sententia ejus istorum omnium jurium concessioni repugnet: quod merito an immerito fiat postea viderimus.

Cum igitur tam major syllogismi nostri propositio, quàm assumptio in omnibus sui partibus vera esse deprehendatur: quo jure nunc conclusionem negare; & incumbentem sibi probandi necessitatem detrectare audeat V. B. velim Lector æquus expendat.

Sed cum sibi conscius sit, nostram quam attulimus rationem responsione suâ dissolutam non esse, ut necquicquam suscepti laboris memoriam oblietret; Lectori argumenta sua obtrudit; quibus in nos probandi onus devolvere nititur.

Quæ quantum virium habeant age sanè dispiciamus.

Primum repetit sententiam nostram propiorem esse periculo quam suam. Quod quia quàm futile sit pluribus paulò ante ostendimus, ejusque argumenti utramque præmissam seorsim falsissimam esse evidenter patuit, Lectorem ad superiora remittimus.

Altera ejus ratio est. Cum de jure alicujus  
D d d d d  
controverfia



controversia est, non ei qui dubitat probandum est, illi jus non habere; sed is qui ius sibi arrogat; producat tabulas; monstret privilegium; probetque jus suum necesse est. Nostræ vero sententiæ patroni Magistratum jus quoddam vendicant (hoc est jus gladii tam bello quam pace usurpandi). Ergo nostræ sententiæ patroni probent jus illud necesse est. Verum in hac argumentatione, aut major propositio falsa est; aut Syllogismus nihil concludit; cum in prima figurâ maiorem habeat particularem. Fatemur enim aliquando, hoc est, tunc cum in eo litigantium par est conditio; quod ante litem nemini constabat utra pars iustam haberet causam; ita ut æquæ incertum esset; an alter tibi merito jus aliquod arrogaret; an vero alter illud jure impugnaret: in tali inquam casu fatemur ei qui jus sibi asserit; tanquam asserenti incumbere probationem. Sed cum is, qui jus sibi asserit; qualis est in præsentis disputatione nostra, Detrimens ac fidelis Magistratus; bonæ fidei possessionem & usum illius juris; per multa secula noverit; etiam iis contentibus, qui nunc jus eius oppugnant; alter omnino se rem habere necesse est. Nec enim is qui bonæ fidei possessionem habet; & de cuius jure ne ipse quidem, qui nunc illud oppugnat, olim dubitavit; producere tabulas & probare jus suum tenetur. Sed ei, qui jus illud in dubium vocat, probandum est quod alter litigantium suum jus amiserit. Is enim tunc verè asserens est, qui rem novam & quæ antea nesciebatur asserit. At qui jure suo haculque apud omnes confesso nititur; in eo de quo quæritur, non jam asserans sed negans est. Cum enim inter litigantes constet, illum jus illud habuisse, non aliud quærendum superest, quam utrum quod habuit amiserit nec ne. Quanquam autem illud etiam prima fronte & aliquomodo, hoc est, per consequentiam dici posse videatur; tunc quoque quæri, utrum illud jus adhuc habeat, nec ne: tamen rem accurate æstimantibus liquet primario ac directè hanc questionem esse potius de eo, utrum jus quod habuit, amiserit nec ne. Ratio ejus rei est; quia de jure, quod aliquem utrinque habuisse constet; dubitari & quæri nequit; nisi prius de eo dubitetur & queratur, utrum illud amiserit, nec ne. Fatendum autem est, ob conceptuum humanorum ac verborum Copiam & volubilitatem, fieri, ut nulla sit tam vera negatio, quæ in affirmationem; nulla tam liquida affirmatio; quæ in negationem transfigurari non possit. Ideo nos id genus argumentandi de industria contempsimus, tanquam ad convincendum adversarium ineptum & cavillationibus patens.

Nunc igitur argumentum Viri Boni adversus ipsum ita retorquemus. Homines Deum timentes, eique certo fædere conjuncti adeundorum Magistratum; & Reipublicæ bello paceque gerendæ, jus per multa secula habuerunt: Ejusdem antiquissimi juris præscriptione, atque usu ad nostra usque tempore continuato, se tuentur. Non igitur illis tabulas & privilegia producendi officium incumbit: Sed qui jura eorum oppugnant; quando; quamobrem; quomodo jura sua amiserint probare debent. Nam si proban li necessitate defugiant, & Opponentium manus detreſcent, ut faciunt: quis non videt eos in respondendo; illius fallaciæ scopulum effugere non posse: quam Petitionem Principi vocant. Cum enim nos jura piorum Magistratum testimonio Sacræ Scripturæ asseremus, non aliud habebant, quod respondeant; quam ista jura olim quidem valuisse; nunc autem per Christum sublata. Et quia respondentium munus nullo jure invadunt; probandi sudorem, suo quodam jure devitare conabuntur.

Atqui id iniquissimum est; quia id ipsum quod pro responsione asserunt, est illud ipsum *κατάλογος*, de quo conuovebatur. Aut igitur ipsi Respondentium munus detestandum & oppugnantium assumendum erit; aut in ea responsione conquisiendum; quæ futilis & nulla est; & iniquissimæ fallaciæ graviolemiam redollet. Quod si ut committendæ hujus fallaciæ necessitatem evitent; in responsione sua argumentantium munus non reculant: cur non potius inutiles ambages compendi faciant; & ab initio statim, quod tacere tenentur, ultrò suscipiunt; probantque id; quod si verum est, non potest nisi probatu esse facilissimum.

Nec est quod quis existimet, Respondentem extra aleam Petitionis principii versari: cum ejus exceptiones, æquæ atque Opponentis oppositiones contrarius hypochondrius niti possint. Imò verò Opponens quodlibet petit Principium, non tam occultam fallaciam, committit, quam aperte & palam in suscepto probandi officio deficit & succumbit. At Respondens quonies ea responsione Opponentem eludit, quæ æquæ controversia est, atque *κατάλογος*; non aperte delinquit; sed occulte Opponentem circumvenit; juris sui prætextu usus; per quod ipsi negare multa licet quæ Opponentem probanda sunt. Sed negare quidem omnia controversia Respondens suo jure potest: Cæterum sæpe cum negare neutram præmissarum possit; distinguere aut limitare alterutra cogitur ejusmodi rationibus; quæ si dubiæ & controversiæ sint; petitioni principii locum relinquunt. Verum ut ut sese alibi res habeat; tunc certe cum disputans diffusæ causæ viribus Opponentis officium detrectat; quod in præsentis negotio accidere videmus; fieri, ut ostendimus nequit; quin ubi ad disputandum ventum fuerit, in manifestâ Petitionis principii captionem deprehendatur.

Cæterum ut propius ad argumentum Viri Boni accedamus: Cum de jure alicujus quæritur; multum interest, quales de eo dubitandi causas adversarius habeat. Nam si quis jus, de quo antea nemini constabat; sibi nunc primum arrogat; is qui de eo dubitat, tamdiu iustas dubitandi causas habet; quamdiu jus illud productis tabulis aut privilegio non ostenditur. Ideo tabulæ istæ aut privilegium, producenda sunt atque jus ab usurpante probandum, est. Sed si quis veteri & confesso apud omnes jure nititur, de cuius usu per multa secula continuato planè constet: is qui de eo dubitat, nullas iustas dubitandi causas habet, nisi legem aliquam aut interdictionem in promptu habeat; per quam jus illud sublatum esse demonstretur. Ideo Lex ista & interdictio à dubitante producenda est. Satis autem evidens est vestigium, quod adversarii ejusmodi contraria nulla Lex suppetat; talis in eâ producenda tergiversatio. Nam quod homines Deum timentes, divini juris permisso, à multis seculis Rempublicam & bella gesserint nemo dubitare audeat. Ejusdem juris usum Christiana Ecclesia, ex quo primum Magistratus & principes orbis terrarum ad agnitionem Veritatis pervenire, ad hoc usque tempus retinuit. Adversus tam antiquum jus ejusque usum & possessionem, non simplex & protërva dubitatio; sed clara Christianæ legis interdicta & solidæ rationes, producendæ sunt.

At enim usus Christianæ Ecclesiæ sequenti ac sequiori ævo, parum idoneus testis est, aut interpret Veritatis. Nondum de veritate; alterutrius sententiæ agitur; sed de eo utrius partium patronis, probatio incumbat. Certe contra jus quendam minime controversam, ejusque tam publicum; tam antiquum usum; & bonæ fidei possessionem;

possessionem; dubitationi non nisi manifestis & solidis rationibus subnixæ locus relinquatur.

Supereft tertia ratiuncula, in qua Vir B. meam simul & Lectoris patientiam tentasse videtur, dum affirmat, nos qui jus Reipub. pace & bello gerendæ asserimus; rem novam, in verâ Christi Ecclesia, & apud omnes pietati deditos, paradoxam asserere. Me quod attinet, nihil queror. Lectoris tamen censuræ atque judicii, major debuit esse reverentia. Proinde ne in eadem, quæ in aliis reprehendimus, culpas incidamus; primum pudebit nos ad ea respondere; quæ ipsa Lectoris conscientia refellit. Deinde profiteatur immodeste nos facturos, si eos quibus nostra sententia paradoxa & nova videtur; eo nomine à Vera Christi Ecclesia excludamus; aut neminem pietati deditum esse censeamus; nisi qui nobiscum sentiat. Nam quod è Magni Erasmi verbis colligit nostram sententiam esse apud omnes pios paradoxam; jam antea monuimus. Virorum magnorum oratorios colores & exaggerationes; parum firma & solida esse opinionum falca. Quæ Erasmi libros legerit; neminem esse puto, quin agnoscat, eum necessarium & legitimum bellorum usum non damasse. Sed quia tunc Christiani Principes bello, non tanquam periculofo, in summa necessitate remedio; sed præter omnem necessitatem, tanquam dulci ambitionis stimulo; & parandi imperii aut opum instrumento; breviter tanquam re pulchra nimium, & expectandâ, atque apud omnes commendatâ, utebantur; non mirum est illum, remedio hæc, (quamvis aliquando necessario) insitam malignitatem & virulentiam; paulo acrius & acerbius exagitasse. Si quis Medicorum promiscuum antimonii usum damnare volens; in naturam ipsius noxiam & periculosam acriori investigâ detonaret; quis inde merito colligere posset; ab eo necessarium huius remedii usum, damnari? Certe ego met omnia propemodum Erasmi verba; recto tamen sensu intellecta; ad eum quem innuimus scopum collineando, non invitus protulerim; nec tamen ideo, a sententiâ meâ vel minimum recesserim.

Atque hinc patet; primum; in allatis à Viro Bono argumentis; non modò nihil esse ponderis; sed etiam quicquid in iis vim aliquam habuit; id ipsum ad firmandam ratiocinationem nostram, non exiguum momentum attulisse. Deinde argumentum nostrum quo demonstramus adversarios ad opinionem suam firmis ac solidis rationibus probandam omnino teneri, & in hac disputatione Opponentium partes detestare non posse; nullis Viri Boni machinis subruui, ac ne concuti quidem potuisse. Nam ea in quibus nos petere principium ait, quominus longâ (ut falsò opinatur) probatione egeant; simplici & ingenua ipsius confessione factum est; dum in hoc ipso capite fatetur, se opinari quod superior ratio à nobis exigit, ut occidi, etiam occidere malimus, quod simpliciter intelligendum esse, vis rationis eius, si adversus nos pugnare debeat, requirit; præterea dum cæcum & in infinitum extensum patiendi institutum urget; quorum illud an sane rationi: hoc verò an illi quicquid Christianæ religionis virtutibus facem præferre debet, serpentine prudentiæ oculo, satis congruat; sine meâ ope, cordatus Lector viderit. Nam quod ad everfionem Rerum publicarum & Magistratuum attinet; omni non modò longæ, sed etiam brevis probationis labore nos Vir B. exolvit, in iis verbis suis, quæ in fronte secundi capitis produximus; quibus apertissimè Rempub. cum religione committit.

Non igitur effugiet, quominus Lector, moniti eius, quod ipsi in calce capitis huius inculcat, (quod videlicet argumentantis partes non ex debito, sed ultrâ officium, & ex abundanti suscipiat) nullam rationem habeat; & profus obliviscatur; posteaquam in superioribus ostensum est; id sine falsâ & inani jactantia venditari non posse.

## CAP. IV.

**N**E voluminis molem nimium extendamus; ad ea minimè respondebimus, quæ sine causa nostræ dispendio omitti possunt; præsertim cum illam criminationem diluerimus, quâ in Canonibus Ecclesiæ tyllum strinxisse arguebatur. Ea tamen breviter perstrinxisse, sufficiet quæ Vir B. satis confidenter asserit, dum ait: Non posse ullum bellum concipi; quod ab Ultione sit prorsus immune: quia Ultio sit mali pro malo redditio; quod sit in bello aut defensione. In qua argumentatione Consequentis fallacia aut decipit; aut decipitur. Omnis enim ultio est mali pro malo redditio; sed non omnis mali pro malo redditio est illa ipsa quam Christus prohibet, ultio. Quam limitationem non frustra addimus, ad evitandam in voce Ultionis ambiguitatem; quæ vox etiam ad licitas mali pro malo reddendi species trahi potest, aut solet; quales sunt pænæ politicæ atque Ecclesiasticæ; quæ ad istud de quo quæritur, prohibita ultionis genus non pertinent. Deinde addit, nullum bellum posse concipi, quod non sit crudele ac truculentum. Si truculentia nomen ad qualvis, etiam iustas ac necessarias; & à quibus si liceret abstinere malleus, cædes, protendit; ludit æquivocationis fallaciâ Vir Bonus, & de nudis vocibus, præter communem loquendi morem à se usurpatis digladiari contendit. Tertiò ait, Non posse ullum bellum concipi; quod cum gloriæ sit non sit conjunctum: cum bellantes summum decus & gloriam in caso hoste positum esse credant, & credere debeant. Quid faciant aliqui bellantium nihil moramur. Sed an id quod asserit omnes credere debeant; viderit quo argumento probet: cum longè majus decus in patria, periculis pro eâ fortiter aditis, servatum sit, quàm in eo, quod cum vilissimis carnificibus commune est. Certe etiam vulgi opinione receptum est, quod

*Res gerere & Captos ostendere civibus hostes*

*Attingat Solium Fori & caelestia tenet.*

Non cæcos, neque enim cæsi in triumpho ostendebantur: nec omnes triumphati; nec semper Romæ occidebantur; & quoties occiderentur nullum decus in eos, qui ipsos occidebant, inde redundabat. Sed & in gloriâ sita latet ambiguitas. Nec enim omne laudis desiderium est in vitio: sed cæcum atque intempestivum. Alioqui omne edendæ virtutis specimen fraudabimus suo solatio.

Quo genere ambiguitatum ita delectatur Vir B. ut eas ultro venditet, & nos erroris arguat, quod putaverimus illum, & ejus similes usitato inter omnes, etiam accuratius philosophantes, more loquendi; ea duntaxat quæ in humanis actionibus, à medio in quo virtus sita est exorbitant, pro vitiis habere. Cui sane error, quia nemini noxius fuit, ignosci par est. Sed ipse pejus & sine venia; quia non sine gravi nostra injuriâ, errat; dum nos mediocria vitia; aut medium vel etiam infimum peccandi gradum cuiquam concedere, non obscure arguit, cum nullum sit ex vitiis, aut peccatis quantumlibet mediocribus, quod non ab illa, in qua virtutem, unâ cum summis Viris statuimus, mediocritate multum deesse censeamus.

Mox subjicit, Quis fuit unquam etiam ex profanis auctoribus sana mente præditis, qui non æquè ac Vir Magnus omnes à bello abusus rescandos statuerit; & tamen nullum fuit bellum, quod non laboraverit infinitorum abusu infamia? An quisquam alius æquè ac nos; omnes à bello abusus rescandos putaverit; nondum Vir Bonus discernere potuit; ante dictam à nobis eâ de re sententiam; quam tertio hujus tractatus libro reservavimus. Caterum, si, ita ut facit, argumentari fas est; quò se vertet, si reponam? Quis fuit unquam ex omnium Ecclesiarum Doctoribus, qui non æquè ac nos, omnis, Ebrietatis (verbi gratia)

vitium ab Ecclesia Christi refecandam putaverit; & tamen nulla fuit live inter Pontificios; live inter Protestantibus, aut levius perfective Reformatos Ecclesia; quæ non pro populi sui frequentia, plurimorum ebriorum intima laboraverit. Eccecone aut cupiditatibus hominum leges præscribendæ non sunt; aut Ecclesiarum societates ac vincula sunt dissolvenda? Nuncium ut Ecclesia ita & bellum absque multorum hominum, qui non ejusdem sunt indolis, interventu administrari nequit. Quorum si quis suo periculo peccet, non ideo aut reliqui rectè munere suo fungi nequeunt; aut à præceptis virtutum aut dehortationibus viciorum abstinendum; aut necessarius vitæ humanæ remediis cavendum est.

Sed jam tandem ad rem ipsam accedendo; quid ad primam Rationem nostram, quam argumento Socium opponimus, regerat videamus. Adverserat Socinus, non ex iura, ut arbitror, sed eorum quos detrahendos suscepit, mente, multo plus à Christo præcipi; cum charitatem erga hostes præcipit, quàm si bellum bello propulsi, omnino expresse vetuitur. Hoc nos negavimus, ideo, quod multo levius sit hostem vel in ipso bello diligere, quàm vitam, libertatem & quæ vitæ cariora sunt, ipsi prodicere; idque exemplo Davidis verè diligentis iniuria; & tamen vin ejus bello propulsi, probavimus. Itæc per se, ita plana ac dilucida sunt, ut neque ad excogitationem sui ullo artificio; neque ad perceptionem aucto ingenio, indigeant. Multo minus mutatis ab Eodem sarcinis illud mereretur. Cujus Viri amantissimi tales, velle imitari, omnibus in promptu est; postea ut qui non item; quamvis aliqui Lectoribus ita comparati videantur;

ut sibi quisque

Speret idem; nec possit idem.

Sed omnia intempestivæ urbanitatis ceclurâ; quid ad nostram rationem seriò respondeat videamus. *Aur ego n. vel videtur, inquit, aut latet hic quædam fallacia; quæ sub generali voce Belli, occultatur; indeque protrahenda est.* Quid si nullam latere ostendamus? quid erit quod prohibeat quominus suomet pronuntiatio convictus, se nihil videre fateatur? Quod ut eo libentius faciat; ejus interest. Nam profecto qui sanos oculos habent; ubi nihil est, ubi videre solent. Infirmis & lusciosis luminous falsæ species obverari solent. Videamus igitur quomodo subdolum hæc & occultantem sese fallaciam è suo latibulo protrahit. *Bellum inquit, fortasse, si absque cæde omni & interfecione ullius hominis perfici possit, hac ratione posset cum caritate hostis conciliari.* Non temerè huic fallaciæ nullum nomen inveniri potuit; quæ nulla est. Nec enim nos ejus generis bellum cum charitate hostis in proposito ratione nostra conciliamus; quod absque cæde omni & interfecione ullius hominis perficiatur, sed tale in quo plerumque multi homines cadunt; quale gessit David per Joabum cum Absolone bellum, inquam, propriè & in vulgari significatione acceptum; quale in Statu controversiæ nostræ intelligitur. Non igitur in voce belli, ullam fraudem occultamus. Nam ubi, quæso latitat, quod nusquam deprehendi potest? Aut ostendatur dolus hic, qui nescio quomodo, aciem oculorum Viri Boni perstrinxit; aut is, quod jam fecit, se hoc loco ejus fallaciæ, quam quærit, nihil videre fateatur.

Posteaquam in eruenda ista fallacia in cassum laborare se sensit, Syllogismus format in Barbara. Atqui ei hoc loco non Syllogismus formandus, sed ad propositam rationem nostram respondendum erat. Itaque ne alieno loco intrusus, disputationem nostram à subjecta materiâ abstrahat; breviter utramque ejus præmissam negamus, & ad rationis nostræ defensionem revertimur. Quæ sic oppugnatur.

*Hic mihi jam V. M. interfecionem hostis cum ejusdem dilectione conciliet. Quo enim pacto dici potest, te bene velle illi; quem tua manu pessimè traxisti; sequi peccus ejus transadigis. Quid acerbius ab animo odii irarumque pleno pati quisquam potest? &c.*

Sed quo rursus Disputator diversus abijt? Atqui hoc loco non interfecio hostis; sed adversus eum belligeratio, cum dilectione ejus à nobis conciliabatur. Nunquid enim exemplum Joabi Absolonem de industria interficientis; & non potius Davidis invitum bellum cum filio gerentis produximus? De interfecione, paulo post viderimus. Nunc autem huc dirigendus erat gressus; non ad ea divagandum; quæ licet vera essent; tamen nostra sententia lætaret inconcussa. Quid enim si nos, brevitate causa, concedamus, (quod tamen non ulquequaque facere tenemur;) interfecionem quidem hostis, quia cum animo interficienti conjuncta esse solet; qualis fuit in Joabo Absolonem trucidante; cum Caritate erga hostem conciliari non posse: at Bellum atque adeo ipsam pugnam, cum sine tali animo esse queat, posse; quod ad rem nobis propositam probandam, satis erat; nimirum ad belli interdictum non satis esse, amorem erga hostem præcipi, cum & hostem amare; & bellum tamen adversus eum gerere Davidis exemplo possumus.

At enim urgebimur, bellum absque interfecione aliquorum, esse non posse, Quid tunc postea? Ne bellum quidem Davidis cum Absolone, sine multorum, atque adeo ipsius Absolonis interfecione fuit. At sine animo interficienti ejus à Davide gestum est; & amor erga illum licet improbum & indignum; ne belli quidem necessitate extinctus est. Quid obstat quominus in gratiam Christi; quilibet Christianorum eodem animo erga hostem suum sit, quo fuit David erga Absolonem? Quod tamen non ita duriter accipi volumus quin inter paterni affectus & hominum nullo naturali vinculo connexorum propensionem gradus aliqui admitti possint ac debeant. Sufficit ut, si non paternæ, sed tamen qualis in extraneum cadere potest caritas, ita in amicus defixa hæreat; ut ne bello quidem extingatur; quemadmodum Davidis extincta non est. Sed enim instabant Davidem ideo sibi bellum permisit adversus eum quem amavit; quia sperabat illum interfecionem non iri; quod & ne fieret sedulo dedit operam. Atqui sciebat illum interfici posse; quod ex anxio pro illo cura & sollicitudine constat. Et tamen bellum adversus eum gerere non dubitavit. An adversarii ejusmodi gradum Caritatis erga hostem possulant; ut non modo ab animo ejus interficienti simus alieni; sed etiam necessariis, & sine quibus salvi esse non possumus, defendendi nostri aut nostrorum rationibus abstinemus; tantum ideo; quod si is utamur, hostis interfici possit? Atqui hoc iniquum est. Postulant enim ut magis hostem diligamus; quàm David Absolonem filium dilexerit; possulant ut certum pereundi periculum subeamus; ne hostis quamvis incerto pereat; hoc est ut propter dubium hostis periculum, certam necem aut perniciem subeamus. Atqui hoc esset longe magis inimicum, quàm seque suosque diligere: quod nemo tenetur.

At bellum sine animo interficienti geri non posse contendunt quod non possit esse absque pugna; pugnam autem suscipi absque animo interficienti nequeat. Quamobrem verò? Quia, inquit, nisi nos animum interficienti habeamus; peribimus ipsi aut certe victoriam non consequimur qui unicus pugnae scopus est. Id verò falsò prætenditur. Nam ad servandos nos hostemque vincendum; satis est, si animum defendendi nostri habeamus; iisque in certamine mediis utamur; quibus hostis terreri, aut repelli; aut si obstrictè resistat etiam perire possit; quod si eveniat penes eum culpa est; qui necis nostræ desiderio, necem suam evitare neglexit. Neque enim aliter absterri, aut in fugam conjici potest, quàm si propinquum ac serius periculum videat. Occidendi animus; & sanguinis aviditas; aut odii rabies; sæpius nos improbos, & hostium artibus obnoxios; quàm incolumes aut victores reddit. Non igitur ad bellum aut pugnam, animo interficienti opus est. Sufficit ut sit insons & sobrium defendendi nostri propositum; quod tamen nostræ, quàm hostium vitæ ac salutis majorem habeat rationem. Nam ne quis, res diversissimas inter se confundendo,



endo; iudicium suum involvat: aliud est de industria interficiendi hostis animum sumere; aliud defendenda nostri studio, eis expediendae salutis rationes adhibere; in quibus hostis, non tamen certo & inevitabiliter, sed si oblitus & incautus eos perdere velit; ipse perire possit. Itaque latetur bellum geri & pugnam committi non posse quin ea, ex quibus hostis mors sequi potest, agamus ac procuremus, hoc est quin hosti resistamus cum periculo necis ejus. Nec enim aliter, vita & salus nostra defendi, atque ex praesentissimo discrimine eripi atque expediti possit. Sed haec omnia fieri possunt, absque consilio ac determinatione ejus interficiendi. Cur enim non potius optare liceat, ut fugiat, aut debilitetur; aut deditioem faciat; aut capiatur. breviter, ut quacunque ratione potestare nocendi nobis exarmetur & nobis vi etiam relinquit. Nihil igitur aliud hoc loco objici potest iis, qui extra inculpatae tutelae moderamen non exerrant; quam quod sibi salutis suae studio, ea agere ac procurare permittant; quae hosti necem asferre possunt: hoc est quod hostem in periculum mortis conspiciant. Sed illi proprii periculi necessitate excusantur; & hosti integrum est; nisi sanguinis alieni siti ac rabie percitus furit; discrimen hoc effugere, aut pactione; aut fuga; aut quavis alia ratione ab oppugnandis infontibus abstinendo: Et si nihilominus insanire perseverat, in quem alium praeter seipsum; tam periculi, quam calamitatis suae culpam conferre potest. Nemo furori atque libidini ejus vitam & quae vita cariora sunt, donare & maximo cum malo suo gratificari obstringitur: quod faceret quisque, nisi ea omnia ageret & procuraret; quae servandae salutis suae, hostique, aut absterrendo, aut repellendo serviant. Quod si peremptio ejus interveniat; quam non intervenire malleamus; id non odio nostro fit: sed aut casu; aut iusto Dei iudicio; aut ipsius hostis rabie; qui suae iacturam facere mavult quam alienam vitam non appetere; atque in objectos sibi istius atque pericula (unica necis nostrae impedimenta) caecus ac princeps incurrit.

Quoniam animum interficiendi à defensionis moderamine submovimus; nunc ad ipsius interfectionis Eventum veniamus; ac discipiamus an ipsi quoque unquam cum Caritate convenire possit. Non interfectio; igitur, sed interficiendi animus caritatem violat aut excludit. Possunt etiam dilectissima capita interfici, manente erga ea caritate, ut olim, in fabulis Procrin à Cephalo interfectam legimus. Quid si ostendamus ne omnem quidem interficiendi animum caritatem excludere, nisi odio ad occidendum accensus sit? Animo interficiendi Abraham unice dilectum filium, ad sacrificium adduxerat. Fingamus veram esse Josephi sententiam, qui Jephthen voti reum, filiam Deo immolasse narrat. Non ille filiam unicam oderat; voti sanctitatem pluri, quam filiae vitam aestimabat. Animo interficiendi praefecti rerum capitalium, de noxiis lege iubente supplicium sumunt; & tamen id absque ullo adversus eos odio, imò cum maxima miserationis & affectus significatione fieri potest; si id faciant inviti, & legitime convictos, instantibus accusatoribus; nullis intercessionibus pœnae eximere queant. Quid illi, qui manibus & ludibriis hostium, uxores ac liberos festinata morte subducunt? quid, qui sibi manus afferunt? An erga se suosque caritatem exuunt? Imò verò tenerimae caritatis excessu, plerumque ad ea facinorosa stimulantur. Ergo si animus interficiendi non raro cum Caritate unà consistere potest; multo magis ipsa, absque animo interficiendi, interfectio. Solum odium atque ex eo profecta caedes, caritatem violat, & excludit. Non igitur miretur V. B. eos qui Caritatem, etiam inter hostes in bellis conservatam cuperent: magis ad interfectionem interdum quam ad odium connivere.

Nec est, quod arguetur, cum causa pura odium vitiosa & turpis sit, effectum, hoc est, interfectionem; sine vitio esse non posse. Nam ut nunc brevitate causa concedamus, omne odium sine ulla exceptione esse vitiosum quod tamen, ut infra patebit, facere non tenemur: Non

omnem interfectionem ex odio nasci ostendimus; ac ne omnem, quidem interficiendi voluntatem. Quid igitur miretur eum odii fonte obluceto rivulum hunc superesse posse ex alia derivatum scaturigine? Fingamus Davidem in praelio cum Abiolo commisso praesentem; ponamus filium firmandi regni & victoriam avidum; conposito in acie patre accursisse, ut occiso Duce hostium bellum compendio conficeret. An is qui armato filio, arma & militem opposuerat; iustis ejus ictibus; reciprocis ictus, curandi tui causa, opponere non potuisset? Fieri certe solet, ut etiam dilectissimus pignoris dum ulciscunt, violentas manus asseramus, illata adversus furiosos caritate. In illo certamine, si filius, maximo cum patris dolore occidisset; quis negare auderet commissam ab invito & facium dolente patre interfectionem; flagrantis erga filium caritatis igne non extinctos? Nondum V. B. invenit; quomodo haec unà consistere possint?

Nam epilogus quem ciet miserabilem; quod vera rerum vocabula amiserimus, dum strages hominum & oportos cadaveribus campos caritatis Christianae effecta vocamus; & in cruentissimo conspectu; meram regnare caritatem asserimus; merus fucus est; & phalera à disputatione ad populum & concionem relegandae; ubi patentibus ad inania auribus talia vendicantur. Nusquam sapius & facilius vera rerum vocabula amittuntur; quam in ejusmodi rhetorum pigmentis; quae etiam verissimas res specioso falsi colore tingere solent; praesertim si exaggerationi vel exigua falsi mica aspergatur: quod hic toto modio dissipatum cernimus. Nam quis ita desipit, ut eos loquendi modos sibi, tribui absque calumniae querela permittat? Potest aliqua actio praecipiam à Christo caritatem non violare; nec tamen illius Caritatis effectus dicenda est. Exigit Caritas ut alteri optima quaeque cupiamus; atque adeo praestemus. Sed non omnia semper omnibus optima praestari possunt; quibusdam interdum nec debent. Ad exercendam Caritatem, ut alias omnes Virtutes, facultate, occasione & circumstantiis opus est; quarum prudentia Iudex est & arbitra. Non modo inimico; sed & hosti benefacere pulchrum est; quoties verè indiget beneficio nostro; quod evenit cum est in potestate nostra; non cum vitam nostram oppugnat; quo tempore beneficium à nobis accipere nec vult; nec potest; nec ut accipiat, expedit. Nam ut pravam ejus nocendi nobis libidine impune satiare permittamus nullius æquitatis ratio à nobis id, pro benefaciendi officio exigit.

Proinde quae de benevolentiae significatione hosti etiam tempore belli praestanda diximus, planè ad rem faciunt. Ostendunt enim nos hosti bene velle; interdum & facere posse tametsi nos necessitas vim ejus injustam propulsare cogat. Unde etiam non sublato bello hostem diligi posse liquet.

At enim cum iis manus intentamus, necessitate id urgente nullum iis beneficium praestamus. Ne cum dormimus quidem; aut aliis rebus distringimur; aut cum iis de pace tractamus. Non tamen ideo tunc adversus caritatem ipsi debitam delinquimus. An quoties cum hostibus aliquid nobis negotii intervenit; toties iis benefacere lege Caritatis obstringimur? Id officii; ne erga amicos quidem aut fratres Lex Caritatis exigit.

At cum necessitate belli occiduntur malefactoris ingens ipsis infertur, nec benevolentiae & humanitatis; sed inhumanitatis officium ipsis exhibetur. Nec primum humanitatis & benevolentiae officium in ipso dimicandi periculo & necessitate à quoquam exigere non magis æquum aut tempestivum est, quam inter impudentes versanti praepostera verecundiae aut subrustici pudoris leges praescribere. Deinde quod antè à nobis dictum, nunc irritò conatu oppugnatur, repetimus. Multum inter se inter eadem libera voluntate & ex destinato paratam; cuius sibi scopum interfectio praefixit; & inter istum, duram defensionem lege, aut belli necessitate extortos. Sed regerit adversum s. Non istum tantum ponere debemus; caedes cum caede conferenda erat. Imò vero ictus iustitiae ponere satis erat.

Non enim legitimæ defensionis scopum eodem hostis, sed conservationem nostri itatuebamus. Ea enim his verbis à nobis conferri patet; quæ de indultu & ex destituto fiunt, qualis est Cædes exempli gratia, Abneris à Joab facta, parte ab una; & ictus militis Christiani in bello vitam suam protegentis, qui hostem fugere & debilitari, quam manu sua interficere mallet, parte ab altera. Porro istas cædes ita differre; ut altera ex odio, altera ex Caritate proficiscatur, non diximus, quod ineptum est, sed tantum alteram earum odii expertem esse posse, ostendimus. Multæ cædes fiunt, quæ licet ex caritate non proficiant; tamen ne ex odio quidem proficiuntur.

Christus an præceptum Caritatis apud Matthæum, opponat odio Legali postterius videbimus.

Non ideo quod is qui læditur injuriâ, eaque ad inimicum perdendum impellitur, non possit pectus ira atque odio vacuum gerere, omnes qui in bello pugnant; ira atque odio flagrare necesse est? Quid enim si Christiani neque in pugna perdere hostem cupiant? neque ad ipsam pugnam sensu acceptæ injuriæ; sed metu exitii sui; atque a deo sanæ rationis dictamine ita suadente impellantur? Hæc non ita ardua percepta sunt; ut intelligi nequeant ab iis, qui mentis oculos claudere noliunt.

Quæmadmodum nec illud tam subtile est; quin vel ab incerti ingenio capi possit, quod diximus, Si Christus hoc loco nobis officium erga hostes præscribit; ut adversarii contendunt, non obscure significat, & quasi permittit, nos hostes habere posse. At si bella planè sustulisset, non fuisset causa cur nobis officia erga eos præscriberet, quos nullos ejsemus habituri. Antequam refellamus ea quibus hæc verba nostra oppugnantur; revocamus in memoriam Lectori, nos in iis quæ hoc loco disputamus fundamentum causæ nostræ non collocare, sed eorum pleraque pro leviori ventilatione præmississe. Deinde nos isto loco argumento *et aliter* ut illos esse; quod tamen per se infirmum esset; tamen adversus eos quibuscum disputamus, validum est. Nam inter argumenta eorum, qui Magistratus ex Ecclesia exterminant, non postremum videbimus quod Magistratui Christiano nulla officia præscripta censeant, quæ ad modum reliquis dominorum, maritorum, uxorum, patrum liberorum vitæ statibus præscripta sunt. Quo ipso non obscure significant, ea vitæ genera, quibus aliqua officia in doctrina Christi præscripta sunt, pro licitis habenda. Cum igitur hostis Vox, sit ex iis Relatis reciproci; quæ uno nomine comprehenduntur; quia sunt Socii, amici, atque inimici vocabula: si nobis officia erga hostes præscripta sunt; ut hostes habere; id hostibus nobis esse permittum est; quod ut absque bellorum permissione cogitari nequit; ita si bella subleata putemus; officia hæc fructu præscripta videntur.

Nunc videamus quomodo oppugnemur. Vox permissionis, primum exagitur. *O miseram*, inquit, *et infelicem permissionem?* Quasi nos eam optabilem ac felicem; aut propriam; & non potius per catachresin ita dici, clarè significaverimus; dum voculam, quasi, apposuimus. At, inquit, *id, ut quispiam hostem habeat ut prohiberi, ita permitti non potest; quia non est in potestate ejusquam, ut hostes habeat.*

Sit ita sane, si de propriè dicta permissione loquamur. At idem eventum supponi, & tanquam licitum pro concessio sumi potest; quod nos. *Quasi permitti*, diximus. Attamen id ipsum quod prohiberi non potest; vel tacite permitti necesse est: qualicumque sensu tunc vox permissionis usurpetur. Quæcumque enim, ne possunt quidem prohiberi, pro permittis habentur. Sed non ea nobis est argumentorum contra adversarios inopia; ut ista nimium urgenda putemus; quæ super ipsis quæ à nobis oppugnantur, adversariorum hypothesi; extracta sunt.

Satis est à nobis evidenter ostensum, etiam in bellis Caritati locum esse posse; & aliquando fuisse. Nec omnem interficiendi animum huic virtuti repugnare. Nec eam quæ in bellis intervenit intersectionem, necessariò ex odio proficisci; cum etiam sine animo interficiendi esse possit. Quod sufficit ad ostendendum, quàm tenui filo

pendeant; omnia quæ ex officio Caritatis, adversus belli necessitatem impendunt sunt; levissima sane rationum pondera. Etiam non addamus, quod paulo post demonstrabitur, ut alia omnia ei ga homines ita ei ga inimicos officia; non ita nobis esse præcepta, quin aliquando, puta quoties ipsis exequendis locus non est; aut si gravis causa impediatur; citra legis Christi violationem, omitti aut intermitteri possint; interdum verò illis debita esse debent; atque adeo præstari non debeant.

Ubi ad alteram reipsonis partem ventum est, in qua Dominum hoc loco per vocem Inimici, publicum hostem non intelligere ostendimus; tergiveriatur, Vir bonus, & primum Socii defensionem deserit, alterentis per hanc vocem, publicum hostem, & quidem positivum intelligi. Quod ut tanto exultatui videri posset, cautatur, omnes paginas ex lib. adversus Palæologum a nobis citatas discrepare à quo exemplum. Nec eo contentus subjicit. *Oportet V. M. diversæ editionis exemplar habere.* Quod ludibrium est; & iniqua fidei meæ sagittatio: cum nescire non poterit, libri istius exemplaria, præter ea, quæ unicâ editione in lucem prodire, apud nos nulla reperiri. Fieri potest exscriptoris vitio mendum alicubi irrepsisse. Sed omnium paginarum numerum vitiatum nemini persuaserit. Atque nos nudâ citatione non contenti, prope integras interdum paginas, certè plures paragraphos; ex libro illo in scriptum nostrum translulimus; ut eo effugii genere, defensionem Socii non recusanti, uti non liceat.

Deinde ut eò liberius extrâ oleas vagari posset; mutat quæstionis statum. Et cum in disputando, eò loci inter nos devenit sit; ut queramus an in voce Inimici, publicus hostis intelligatur; ille omiſſa hac controversia, alio deflectit quæstionem; & disputat utrum publicus hostis diligendus sit, idque cum aliis quibudam rationibus, tum nostris verbis aliunde excerptis probat; ut confirmet, quod paulo ante dixit, supervacuum à nobis susceptum laborem, dum ostendimus primum ipsius Socini testimonio, posse hæc verba tantum de privato intelligi; deinde ita merito intelligi debere: tertio denique; illa de publico hoste intelligi non posse. Atqui primum ipse potius superfluum suscipit operam; dum id probare contendit, quod nos nunquam negavimus; imò quod nos sensisse semper, & in hac ipsa disputatione præ nobis tulimus; dum ostendimus publicum hostem etiam in bellis diligere posse, & quantum quidem fieri potest, debere, non obstante necessariæ defensionis jure. Deinde quod pejus est; necessariū ac legitimū defensionis officium deserit, dum refellere negligit, imò palam concedere videtur ea, quibus stantibus; cadit ex hoc loco ducta argumentatio, quam ille defendendam susceperat. Nam si verba Christi, ex quibus argumentantur, tantum de privato inimico intelligi non modo possunt sed etiam debent: si de publico hoste intelligi nequeunt; quid in argumentatione ipsorum supererit, quod vim aliquam adversus nos habeat; fatentes alioqui, hostibus quoque dilectionem debere: sed salvo belli ac defensionis jure quod potioris dilectionis officium à nobis exigat. Nos quidem non molestè ferimus ea nobis concedi quæ adversariorum argumentum à stirpe subruunt.

*Sed ipse viderit*

*Num tali auxilio; num defensoribus istis* causa quam suscepit indigeat. Atque hic sanè majorem animi intentionem in Viro Bono desideramus; ut in disputando, non modo principalis in genere quæstionis meminerit; sed etiam in specie argumentorum, in quibus defendendis aut oppugnandis versatur, non obliviscatur. In quo si suscepti muneris memor fuisset; nunquam ea pro supervacuis habuisset; quæ ad statum inandam ejus causam afferri & urgari solent. Fallitur si eam, subrutis, quæ hoc loco convellimus, ejus adminiculis stare posse putet: & si non falleretur; parum probè tamen defendendæ ejus officio functus fuerit; si eam, præcipius ejus argumentis, veluti alis singillatim evulsis, deplumari permittat.

Non

Non alias nunc rationes ejus oppugnamus, quàm ex hoc loco ductas. Earum si facilis est jactura; progrediemur ad alias; sed eâ lege ne libri ad eas, quas temel acceperunt, receptum permittat, quod eum facturum non putamus.

Quid, inquit, ad meritum causæ facit; potissimum an non potissimum hic publicus hostis intelligatur? Quam nos id solum in argumento Socini oppugnaverimus; quod publicum nomen, hic potissimum intelligi dixerit; & non planè ostenderimus in verbis istis, per vocem inimici; publicum hostem neque intellectum esse neque intelligi potuisse.

At enim in confesso est, ait, publicum hostem hic includi; & a Christianâ dilectione excipiendum non esse. Non miscenda sunt heterogenea. Potest publicus hostis à dilectione non excludi; quod in confesso est; nec tamen in hoc præcepto Christi; quod de solo privato inimico loquitur; includi, de quo acerrima lis est. At enim, ait Vir Bonus, cum contendimus verba Christi de publico hoste intelligi non posse, aut nobis suavis contradicimus; si nimirum non addamus vocem potissimum; aut ad verisimile non contradicimus, si eam addamus. Nos eam vocem non addimus, nec ideo nobis contradicimus, quod hostem à Caritate Christianâ non excludamus. Quid enim? An Christus omnia præcepta sua; uno isto in versu *Matth. capitis quinti* quem examinamus, tradidit? Annon, quod expresse monuimus, publicus hostis vel ob ipsam doctrinam Christi analogiam (quam directo præcepto opposuimus) diligere potest; nec tamen inde sequitur cum hoc præcepto comprehendere. De verbis autem Christi præcipientibus; non autem quibus aut Moyses; aut aliena præcepta citat, loquimur.

Mox ne iis argumentis, quibus de publico hoste hæc verba intelligi non posse urgemus, aliquid momenti inesse putetur; strictim ea percurrere pollicetur. Præstat promissi fidem. Stringit enim duntaxat, eorum quædam; & quidem satis leviter; non oppugnat, multò minùs evertit; quædam ne attingit quidem. Atqui penitus evertenda erant: quando nihil eis momenti inesse probandi susceperat provinciam.

Primam rationem, quia ex peculiari Socini mente (quæ videlicet à V. B. sententiâ diversa sit) desumpta est; vocat argumentum *αἰνῶν ἀδελφότητος*, ideoque eam se dicit non morari. Et tamen in fundendis multis circa eam verbis propemodum diutius moratur; quàm in reliquis tribus. Quibus quidem non propositam à nobis rationem; sed per miram incogitantiam suamet verba refellit; quæ modo protulit; dum eam rationem ex Socini mente & sensu (quasi à suo diverso) desumptam afferuit. Ostendit enim suam sententiam, cum Socini mente & sensu, (qui idem Grotii quoque sit) planè congruere. Unde liquet patet; causam ipsi cur nostram rationem non moraretur, nullam fuisse. Oportet Virum Bonum nimis extempore scribere; qui tam pugnata secum simul afferre; nihil pensi habeat: *Necessariò*, inquit, *explicatio Socini & Grotii admittenda est*. Quamobrem vero? Affert rationem, quæ super istam hypothesein extructa est: quod verba *Odio habebis inimicum* sint ipsi genuina Legis verba. Quam hypothesein quia nos falsam censuimus; nec eam V. B. probat; nos certè longè justiore quàm ipse, causam habemus; cur ratione ejus non moremur. Præsertim cum ipsi non sua ratio afferenda, sed mea refellenda fuerit: quam ne attingeret, ejusmodi prætextus quæsit, quos ipse ut ostendimus loco nostræ rationis, refutavit.

Nam si in iis verbis nostram rationem strictim se attingere putat, dum Nodum, quem, ut ait, necimus, solvere conatur, fugit eum ratio. Nihil enim magis & sententiam & argumentum nostrum confirmat quàm quod se, & alios qui contrâ sentiunt; eò absurditatis redactos ostendat; ut nisi in nostram sententiam descendant, fateri cogantur alio sensu Christum, voces inimici & proximi, in verbis suis, intelligere; quam in verbis legis intellectæ fuerint; & tamen legem suam legi Moysi opponere. Quæ verò vis antitheseos erit; si opposita, non secundum

idem opponantur? Sed nos in Christi verbis explicandis non Moysi aut cuiusquam alterius, sed ipsius Christi sententiam secutandum nobis statuimus. Et investigata verborum Christi mente; aut ex eâ potius lenium verborum quibus sua opponit civimus; aut certè quid Moyses aut Legis periti senserint, non moramur; cum præcepti Christi sententiam teneamus, qui per proximos, non omnes ejusdem gentis, puta Israëliticæ, cives, etiam inimicos, sed tantum benevolos; per inimicos autem tantum malevolos se intellexisse, in exemplo publicatorum proximos suos amantium manifestissimè ostendit, quod ad refutandum Socini, Grotii, & quia ipsis alligatur, Viri Boni sententiam satis est.

Potest ut vocem inimici intrâ unius gentis cives non coarctamus, ita nec ejusdem gentis homines; publicos hostes evadere posse diffitemur. Non tamen illi tunc privati inimici, de quibus Christus loquitur; sed publici hostes esse incipient. De quibus Christum loqui non posset, istis quas attulimus, nec legitime refelluntur, rationibus evincitur.

Stringit & secundam Rationem ac fatetur Dominum non Magistratui, sed privati præceptum suum dedisse, quia illud solis discipulis dedit, quos inter tunc non fuerunt Magistratus. Sed tamen à præcepti huius obsequio, quemadmodum nullum vitæ statum, ita ne Magistratum quidem excipi, qui & ipse inimicos diligere teneatur. Quibus verbis non obscure ostendit, sese opinari, quod Christus tunc Magistratui præceptum non dederit, per accidens evenisse, quia accidit, ut tunc nulli inter discipulos essent magistratus. Sed per se ac reipsa, planè & Magistratui, si inter discipulos ejus reperitur, idem præceptum quod & omnibus datum. Atqui nos, Dominum Magistratui per se & quâ Magistratus est, etiam si tunc inter discipulos Christi fuisset, præceptum hoc non dedisse contendimus. Non igitur idem Vir Bonus concedit, quod nos asserimus; sed longè aliud. Unde non mirum est; per ipsius concessionem, sententiam quam oppugnamus, non everti, per nostram assertionem atque rationem everti. Non enim idcirco tantum Christus Magistratui præceptum hoc non dedit; quod inter ejus discipulos nulli tunc essent Magistratus; sed multò magis ideo; quod tunc moralem non politicam legem ferret; quæ omnes respicit tanquam privatos. Obligat sane & Magistratus; sed quâ privati sunt, non quâ Magistratus. Lex enim moralis promiscuè omnibus lata est; nullo superiorum aut inferiorum vitæ statuum discrimine aut respectu habito; & omnes æquè obligat, quatenus in naturali statu suo tanquam pares considerantur. At lex Oeconomica; multò magis forensis & politica; non in omnibus omnes æquè obligat; & aliud potestatis præscribit; aliud iis qui sunt in potestate. Non igitur ad Magistratus, quâ tales sunt, præceptum hoc directum est; alias mentio aliqua Magistratus facta fuisset, si per ista verba belli jus, summis potestatibus esset ademptum. Porro non ideo Magistratus summi officium eam quam hic præscribit Christus caritatem, prorsus excludit; quia & is in privatis inimicitiiis, nihil à privato distat; & in publica quoque hostilitate, actiones suas ad analogiam religionis, quoad ejus fieri potest, exigere tenetur. Sed si protectionis ac defensionis, quam subjecto populo debet necessitas, id requirat; Lex ista Caritatis non impedit, quominus vim injustam, justo bello propulset: non modo quod hic Magistratui qua Magistratus nihil præscribatur: sed quia ne privatos quidem in casu necessitatis eadem lex obstringit; quominus vitam & salutem, cum moderamine inculpatae tutelæ defendant. Nihil enim impedit quominus inimicis omnia, quæ Christus imperat præstentur; quoties eorum præstandorum locus & vera occasio est; nec tamen iis vita, salus, pudicitia sua suorumque prostituatur.

At enim urget, *Absurdum esse privatas inimicitias prohibitas à nobis concedi; publicas non item; cum utraque sine opera carnis*. Atqui ne in tenebris micemus, Inimicitia-

rum vox aut sumitur quatenus vitium involvit, quo sensu, siue privatæ, siue publicæ sint; ut reliqua carnis opera prohibita dicuntur: aut intelligitur citra vitium & culpam ejus qui ipsis implicatur; quo sensu non publicæ modo; sed interdum privatæ quoque prohibita non censentur, dum moderamen inculpatæ, ut ajunt, defensionis non excedatur. Annon paulo ante ipse quoque V. B. ejusmodi statum, ne ullos hostes aut inimicos habeamus, esse inter ea quæ prohiberi non possunt, asseruit?

Consequentiam nostram impugnat; sed pravè detortam & suis veris propositam. Non enim nos simpliciter ex eo, quod penes privatos belli arbitrium non sit, colligimus, præceptum diligendi hostis à Christo dari non potuisse: Sed addimus, Nisi jus & potestatem Magistratum infringere voluisset. Quod cum eum fecisse non appareat, imò non fecisse certum sit, concludimus tale præceptum dari non potuisse. Ex eo verò solo, quod penes privatos belli arbitrium non sit, id tantum colligitur; infringi potestatem Magistratus; si quid ipsis circa belli ablineatam præcipiatur; quod juri ac potestati Magistratus adverberetur.

Manet igitur illa ratio nostra. Quia Christum Magistratum quàm Magistratus est; aut hic, aut alibi; tam præposteram erga hostem indulgentiam, quæ necessarij belli defensionem excludat, præcipere non probatur: imò vero aliunde conitat, eum jus ac potestatem Magistratus intactam & illibatam reliquiss; atque adeo confirmasse: idcirco hæc præceptum, ex sensu adversariorum, qualem oppugnavimus, explicatum; de publico hoste intelligi non potest.

Nam si hujus præcepti sensum ita explicet, ut paulo post rationem nostrarum vi compulsus facit: tam inimicos, quàm hostes cum ea cautione diligendos præcipi, ut id fiat, absque injuria & maleficio in populares, proditores in patriam, peridia in Rempub. perduellione adversus superiores potestates; denique absque violatione omnis sanctioris vinculi atque officii; non erimus ita difficiles; quin ut totam Christi legem, ita hoc præceptum etiam ad odium erga publicum hostem restringendum pertinere fateamur: (quod à nobis factum, paulo ante V. B. nobis exprobat) non id quod Christus dum ea verba profert, de publico hoste cogitaverit; sed ob ejus doctrinæ analogiam; & quia id mens & natura legis hujus, omnem æquitatem & mansuetudinem & stricti juris dimissionem redolens; non modo admittat; sed etiam nisi gravis causa impediat, postulet.

Sane multum nos tertiæ & quartæ Rationi nostræ (ad quas jam defendendas, si modo defensione indigent, accedimus) debere agnoscimus, quod dum eas refellere conatur V. B. ad eam confessionem compulsus sit. Quam si ea fide protulit, ut ei constanter inhaerere velit, omnis inter nos lis composita est; nec erit quod ultrà digladiari libeat. Nam & nos vicissim fatemur, quicquid illibatis supra dictis officiis, publicis hostibus præstari potest, id iis ex vi & analogia totius doctrinæ Christi; non autem unius hujus præcepti deberi. Sed vereor ut ei in hac sententia & confessione permanendi, constantia diu durare possit; præsertim ubi ostendere cæperimus; in casu defendendæ patriæ, quæ omnium civium salutem complexa est, sine injuriâ & maleficio in populares, in gratiam & favorem hostis, militiam sæpe detrectari non posse. Magna profectò aliorum injuria est, communi oneri proprias vires subtrahere; & cum pacis bonis in una Rempub. æquo frui velis, belli malo, cum reliquorum gravamine defugere. Quid ubi inermis & indefensa patria; cum vires defendendæ non desint; destituitur non eam prodi hostis violentiæ censebimus? Quomodo absque perfidia in Rempub. hosti eam invadenti parci potest? Quomodo obsequium Magistratui debitum constabit; si quoties propulsandi hostis, violentissima necessitas ingruit; editis ejus arma capere imperantis, non parebitur? Quomodo erga summas & subalternas potestates, erga parentes, amicos, uxores, liberos, & si qua sunt id genus pignorum

nomina: sanctioris nexus, vincula, intemerata manebunt; si desertis erga eos defensionis officiis, in gratiam & ob amorem, improbissimi hostis abrumpenda sunt? Non obliiti sumus quid vulgò tam absurdus opinionibus prætendi soleat. Non in hostis, sed in Dei gratiam, hæc vincula abrumpenda. Fatemur officium erga Deum, omni erga conjunctissimos homines officio, antiquius & potius. Sed quàm probabilitate, & qua veri specie sese hæc opinio in animos nostros influare poteit; Deum sanxisse, ut propter caritatem erga improbissimum hostem; qui eam saltem tunc, cum in infantes debaccatur planè indignus est; caritatem erga optimos sæpe mortalium; & quibus præter amorem, idem & subjectionem debeamus, tunc cum eam maxime indigent, negligamus. Merito igitur V. B. tam absurdam sententiam deiecit; & præceptum istud non prætrahit & simpliciter; sed cum ea cautione explicandum; ut officia potioribus caritatibus debita salva sint, agnoscat; merito fatetur, præmonitionem de insidiis hosti publico ab exercitu Reipub. paratis cum fine perfidia in Rempub. & perduellione fieri non possit, omittendam. Quoties enim alterutrius horum optio offertur; ut aut hostis aut patriæ salus eligenda sit; quicquid sit in gratiam contestandi hostis, sit in perniciem patriæ; eoque perfidiæ ac perduellionis, culpâ vacare non potest. Atqui in belli necessitate id contingit; quæ ubi advenit, sine patriæ & potiorum caritatum aut vinculorum injuriâ atque periculo, sæpe hosti parci non potest: quem licet planè interfici velle; nulla nos necessitas cogat; tamen absque periculo necis ipsius; tutari nos nostrisque (quod potior Caritas exigit) non possumus.

Itaque rationes nostræ, aliquantò plùs etiam quam volebamus evicerunt. Cum enim per eas tantum id ostendere vellemus; in verbis Christi per inimicum hostem publicum intelligi non posse, præsertim si ex mente adversariorum crudè & prætrahit verba Christi explicentur; Vir Bonus earum vi adductus, etiam illud agnoscit ac fatetur; tamen per inimicum hostis publicus intelligendus esset; non tamen illi aliter dilectionis hoc loco præceptæ officia præstanda esse, quàm si salvo erga patriam, parentes, propinquos, &c. officio, atque intactis sanctioribus vinculis præstari possint. Non simpliciter igitur, sed conditionatè caritatis erga inimicum officia, præcipi censet, puta nisi alia potior Caritas impediatur quod nihil aliud est quàm deserta causa quam defendit, in partes nostras transire. Tantum igitur abest, ut aliqua defensione adversus oppugnationem ejus indigeant; ut ob rem expectatione melius gestam coronandæ sint. Persuaserunt enim Viro Bono præceptum de dilectione inimici, non ita crudè & absolutè explicandum, ut non potiorum caritatum exceptionibus limitari debeat. Aliàs si præceptum hoc absque ulla limitatione, & exceptione urgeatur: præmonitio de insidiis hosti publico ab exercitu Reipub. factis, nullo modo omittenda est; quicquid fas, jus, & omnia erga patrias aut gentium leges ac Magistratus vincula postulent. Quia in gratiam Christi, ejusque obsequio poscente, omnes reliqui erga patriam, parentes, Magistratus, officiorum nexus abrumpendi sunt.

Proinde pergamus ad alia; & videamus quomodo argumentationem nostram oppugnet, qua probamus per præceptum dilectionis proximi, sub Novo fædere; neque bella; neque capitalia supplicia tolli; quia per idem præceptum sub Veteri Fædere eadem sublata non fuerint; eamque consecutionem validam esse ostendimus; non obstante seu extensione, siue intensione legis hujus sub Novo fædere factâ. Verba ejus sunt. *Sed ego miror, inquit, cum duo ista objici sibi posse vidisset; non vidisse quod tertium; quod est maximum & potissimum in hoc argumento; nempe Deum ipsum sub lege, eam bella quam capitalia supplicia; non tantum permisisse aperte; sed etiam instituisse. Quid mirum si capitalia supplicia & bella non obstabant charitati proximi sub lege cum in eâ ipse Legislator, optimus mentis sue interpres; quam generaliter præceperat charitatem, mox specialibus de suppliciis ac bello legibus circumscriptis;*



*et ita extendendum non esse docuerit, ut bella omnino et supplicia capitū excluderet. Proferat autem V. M. simile in Novo Fœdere Dei, etsi non mandatum, permissum saltem et nos ei ultro verbum porrigemus. Quid enim eris, quod amplius disputemus?*

Accipimus quod datur, & quamvis non libenter à subiecta materia, ad aliam quamvis vicinam, quæstionis Statum transgredimur; interposita tamen ejus promissi fides, nos ad oblatam conditionem invitat.

Primum igitur cum V. B. bella & judicia sine quibus nulla stare potest Respub. Deum in populo suo olim non modo tacite permisisse, sed palam instituisse fateatur; imò urgeat: quomodo ea nunc permittenda negabit, nisi legem claram, expressam, solennem per quam antiqua permissio aut ordinatio abrogata sit, proferat? Quod quia sibi factū nimis arduum fore providebat, more sibi suisque usitato, in nos laborem hunc deonerare maluit, quoque minus eum reculemus promissæ deditiois illecebram addidit. Atqui non videt eò loci causam suam esse, ut ipsi etiam sine tali pacto deditio faciendā sit; quoniam confessus est, Deum, bellorum & judiciorum jura, non modo tacito suffragio, & voluntatis sine significatione; sed publicis & expressis legibus approbasse: & satis sibi conscius est, in toto legum Christi codice nullam esse legem; quæ concessa semper & ante Moysen; & sub Moise & extra Moysen legem Magistratum jura & potestatem abrogaverit; multas quæ confirmaverint. Quid autem est, in quo Majestatis imperantium jura vertantur; nisi pacis bellicæ arbitrium? & in quo præcipue Dei imaginem ac vicem exhibent, Legitima vitæ necisque civium in pace; in bello hostium potestas?

At enim forenses Moysen leges abrogatæ sunt. Cedo legem aut præceptum in quo hæc abrogatio facta est. De publicis autem ac judicialibus legibus loquimur, non de his quæ ad mores & religionem cultumve Dei pertinent. Sed etsi eas abrogatas fingeremus, Leges tamen gentium in quibus vivimus, jura Magistratum, potestates ordinariæ quibus humanum genus regitur abrogatæ non sunt.

Sed ne nimium inhumani simus erga adversarium præsertim deditiois mentionem facientem, age, non reculebimus conditionem; quæ se in nostras partes transiturum paciscitur, si quod et si non mandatum permissum saltem Dei (verba sunt auctoris,) proferamus.

Non igitur Speciales ac forenses leges ullas de bello & judiciis latas ut proferamus necesse est. Nec enim per Christum Deus ullam legem forensē tulit: quia nec ullam peculiarem pro Christianis Rempub. instituit; sed eos in iis quæ jam extabant Rebus publicis, sub earum Magistratu ac legibus forensibus degere voluit. Sufficiet non dubia divinæ voluntatis argumenta protulisse, quibus is ea sine quibus nulla Respub. nulla potestas consistere potest; non modo permisisse; sed ut ea etiam sub Novo Fœdere usurpentur, velle ostenditur. Neque illo ignobiliore voluntatis genere; quo aut connivet ad aliqua aut etiam permittit invitatus, aut denique vult interdum aliquid quod ordinariæ voluntati ac beneplacito ejus repugnare videtur; quale est illud voluntatis genus cum vult exitium quorundam peccatorum, quamvis aliàs id per se atque ordinariè nolit; nisi cum accidit, ut id exposcat eorum improbitas; quod respectu ordinariæ Dei clementiæ, rariusculè accedit: Sed illo voluntatis genere nobilissimo; quo aliquid fieri vult eo fine; ut humano generi; præsertim autem Optimo cuique bene sit; idque non interdum & ex accidenti; sed per se, perpetuo & ordinariè. Talis autem est usus gladii capitalis injustitiæ vindicis, de quo Apostolus agit Rom. xii. quem Deus etiam sub N. F. non modo permittit; sed adeo vult quoties opus est, adhiberi; ut eum pro ministerio suo agnoscat; & quidem perpetuo & ordinariè; & quod in bonum optimi cujusque destinatum atque comparatum sit. Cuius autem actionis aliquis sese principalem causam & auctorem esse agnoscit, quamvis ea interventus ac ministerio aliorum peragatur; eam non invitatus

permittere; sed planè ac de industria sese velle, eo ipso manifestè testatur.

Quid igitur in mora est; quominus & nos promissi fidem flagitemus; & Vir Bonus impleat?

Sed nos à vi argumenti nostri perperam à Viro Bono oppugnati, paululum digressi sumus; quia eum, quā invitabamur, mercedem spernere vitum non est. Mutavit enim tuo more statum quæstionis V. B. & ab argumenti nostri ventilatione ad principalem cont. evertam delapsus est; cum non id nunc quæreretur; utrum bella aut capitalia judicia Deus permiserit; sed utrum deditio proximi cum bellorum & judiciorum usu consistere possit. Ostendit igitur propositum à nobis argumentum, ista se mutuo, sub Evangelio non tollere; quia nec sub Lege tollebant, Nec Extinctionem aut interjectionem Dilectionis sub Novo Fœdere factam obtinere, quominus hæc nunc quoque conciliari possint.

At V. B. cum utramque commemoratarum objectionum parum sufficienter defendi posse animadvertet; affert tertiam; quam immerito à nobis præteritam esse miratur; cum longe plus in ea sit virium ad confirmandam quæm refellendam argumentationem nostram. Quænam illa est? Deus, inquit, olim expresse permisit; imò instituit bella et supplicia. Nunc autem nec instituit, nec permisit.

Atqui hæc ratio; præterquam quod Principii petitionis ingritudine languet, insuper quia aliud agit, argumentum nostrum non convellit; imò vim ejus auget atque intendit. Nec enim de eo nunc quærebatur permiserit ista Deus nec ne; sed utrum ea cum dilectione proximi simul consistere potuerint: atque etiamnum possint. Quia igitur olim potuerint; nunc quoque posse evincimus. Illud autem quod Deus olim ista, non modo permiserit sed etiam tot legibus sanxerit; non modo in genere causæ nostræ militat, sed in specie argumenti nostri vim auget atque intendit. Nam etsi ponamus hypotheses super quas rationem suam superstruit Vir Bonus veras esse: si Deus tunc cum sciret, se bella atque supplicia non modo permittiturum; sed solennibus legibus sanciturum esse, generali tamen aut potius indefinita lege & enunciatione; dilectionem erga proximum præcepit, quid prohibet, quominus & nunc, in præcepto ejusdem dilectionis eadem indefinita verba adhiberi potuerint, tamen idem Deus integris populis ac Magistratibus; jura ad conservationis suæ necessitatem, pertinentia non fuit adempturus.

Fecimus autem mentionem hypotheseum, quarum non unam V. B. falsò supponit; & occasione propositæ, quam urget, rationis non pauca temere asserit; quorum nonnulla ordine examinabimus.

Primum igitur sumit pro concessio, Deum olim ita late legem Caritatis erga proximum extendisse: ut postea per forensia præcepta restringenda fuerit. Quod est multiplicare entia sine necessitate; cum Deus nihil faciat frustra; nec soleat leges ferre, quas protinus, aliis legibus, vel in toto vel in parte, sit abrogaturus. Probabilius & rationi magis consentaneum est olim cum generalem aut potius indefinitam legem de Caritate ferret; statim non aliam mentem ejus fuisse; quam ut ista Lex, cum necessariis exceptionibus; quoad casus eos in quibus ipsi locus non erat futurus intelligeretur. Quam suam mentem Deus, Optimus ejus interpres in forensibus legibus declarasse dici potest quod & ipse Vir Bonus innuere videtur. Itaque quemadmodum tunc Deus non simpliciter & absolute sed cum debitis exceptionibus subintellectis Legem Caritatis erga proximum tulerat nihil prohibet; quominus nunc quoque eandem; cum istdem aut similibus exceptionibus intelligi velit, præsertim cum mentis ejus manifesta, ut modò ostendimus, in libris N. F. vestigia extant. Nihil igitur ex vocabulis dilectionis & caritatis adversus sententiam nostram exculpi potest; cum usū earum in S. S. ejusmodi ostendamus, qui cum bellorum ac suppliciorum permissione, stare possit.

E e e e

Secundū

Secundo. Falsum est quod supponit, Deum prius generaliter præcepisse Caritatem in proximum; postea eam specialibus legibus circumscriptis. Quia autem quævis illa mentio Caritatis erga proximum necesse est, supplicia capitalia præscripta legimus *Exod. xx. 1.* De leg. enim Caritatis per vocem diligendi expressa nunc agimus; non de lege homicidii. Vetaute, quamvis ea quoque, ut cætera plerique; ad caritatem referri possit. Quæ tamen ipsa lex de homicidio per leges de suppliciis non relictæ, aut circumscripta; sed potius confirmata est. Certe prima de capitalibus suppliciis lex lata est in gratiam legis de homicidio. Immo omnes pænæ, etiam atrociores, constitutæ sunt in gratiam eorum officiorum; quæ proximis ex vi iustitiæ, caritatisque debita, in usum violantur. Tantum igitur abest ut Caritas ordinata, bellis ac iudiciis repugnet; ut absque iis etiam ipsi Deo pessime ei prospectum futurum fuisse videretur. Ideo statim officii erga proximum, præcipue magis necessariis pænas eorum violatorum, subiunxit. Sed dilectionis de qua agimus mentionem nonnulli post leges capitalium iudiciorum legimus. Tertiò, tacite supponit totum jus bellorum & suppliciorum, ex legibus forensibus per Moysen latis pendere; quæ quia nunc derogatæ sunt, aut certe reassumptæ non sunt, ius istud plane extinctum. Atqui hoc falsum est. Nam etiam ante legem latam, & extra populum Israëliticum; necessitate flagitante iusta bella gesta & supplicia sumpta legimus; nec quenquam etiam è S. Viris eo nomine à Deo reprehensum constat; cum tamen cætera flagitia & peccata etiam exterarum gentium, prophetæ insectari sint.

Quarto, audacter asserit nos absque auctoritate divina, hoc loco legem Dei limitare. Quasi verò nos hoc loco legem Dei limitemus, ac non potius quemodo voces Caritatis & dilectionis, ex mente & usu S. S. olim acceptæ fuerint, & nunc quoque accipi possint, explicemus. Quam ad rem nulla humana aut divina auctoritate opus est; sed mediocritas conferendi loca S. S. industria sufficit.

Quinto, tacite supponit, inter legem & Evangelium non bene distingui, nisi quis sentiat, Deum olim quidem populum legibus Reipub. politicis ac forensibus gubernatum fuisse; nunc autem sub Evangelio nolle; quia speciales leges forenses Reip. Christianæ nullas præscripsit. Eo enim spectat forensium Moysi legum, quas congerit, manipulus cum epiphonemate. At ubi sub N. F. præceptum de diligendo proximo et specialibus præceptis & concessionibus, coarctatum est. Quasi apud Christianos nullæ forenses leges nisi à Deo specialiter latæ vigere possint; qui generali per Christum approbat. jura & potestatem Magistrat. omnium, h. e. legum omnium humanarum custodiam, confirmavit.

Sexto denique Non iniquè tantum, sed incautè, quid gravius dicam, Domino tribuit quod asserit, divinæ legis mentem fuisse, ut proximum tantum amari, inimicum autem odio haberi voluerit: quo nihil falsius dici potest; cum neque Dominus eo loco Legis mentionem ullam faciat: & lex divina, ut aliquando ad infirmitates hominum, improprie dicto permissionis genere, conniveat: nunquam tamen publicè & generali lege ea aperte jubeat atque imperet, quæ ipsi humanitati adversantur; quæque homines, sua sponte in vicia pronos, eo magis magisque impellere possint, quale est internecinum adversus hostes aut inimicos odium: denique ea præcipere non soleat, quæ non est periculum, ne, nisi iusti, non faciamus.

Refutata adversarii ratione & ejus hypothefibus; jam tandem ad nostri argumenti defensionem veniendum est, quod sic oppugnatur. Magis itaque argutum quam solidum est cum V. M. ita colligit. Si Israëlitis olim, & si minor & imperfectior, talis tamen dilectionis gradus imperatus erat; qui à fundendo sanguine prorsus absterrebat; adeoque bellis ac suppliciis repugnabat; licuit tamen ab ipsa aliquam causam & necessitatem, sanguinem fundere; ne perfectior quidem Caritatis gradus ius istud atque necessitatem tollere potest. Negamus enim talem dilectionis gradum Israëlitis olim imperatum fuisse, qui à fundendo sanguine prorsus absterrebat, & bellis ac suppliciis repugnaret &c. Decipit V. B. ambiguitas, in verbis prorsus absterrebat; quæ aliter à nobis in nostro

argumento intellecta sunt; aliter in ipsius responsione intelliguntur. Nos enim ea strictius intelleximus, de ea effusione sanguinis, quæ in præcepto Non occides, prohibetur; sanguinis inquam innocentis; hoc est, illegitimæ; quæ ita prius & absolute prohibita est; ut ista prohibitio non vere quidem repugnaret; sed tamen bellis ac suppliciis repugnare videretur. V. B. hæc verba latius protendit h. e. etiam ad eam effusionem sanguinis, quæ sit eo sine ne sanguis innocens fundatur, hoc est, ad legitimam. Non igitur id negat V. B. quod nos asserimus; sed id quod nosmetipsi una cum eo negamus. Proinde manet intacta vis argumēti nostri; & verum est quod asserimus, Sanguinis effusionem (puta illegitimam) prorsus olim prohibita esse. Adiecit autem in particulam, prorsus, ut designaretur abolitum & quasi generale loquendi modum, quo utitur S. S. in interdico homicidii, cum tamen ejusmodi exceptiones subintelligerentur, quæ non verè quidem illam, sed apparentem interdictionis huius generalitatem restringebant, eodem modo nunc quoque S. S. dum dilectionis præcepta tradit, generalibus aut potius indefinitis verbis, quæ tamen generalitatis quandam speciem habent, non excludit eas exceptiones quæ istam generalitatem restringunt. Proinde retorſio illa adversus nos argumēti nostri non procedit; quia nos eo sensu, quo in illa hæc verba accipiuntur, Dilectionis gradum sub Veteri Fœdere imperatum à sanguine fundendo prorsus absterrebat, una cum Viro Bono planè negamus.

At enim ait V. B. hæc fuit sola iusta causa & necessitas sub V. F. ob quam licebat aliquando sanguinem fundere, quam Deus in Lege expresserat. Quæ causa cum in Lege Christi non tantum non sit expressa; sed sublata in exceptionibus (hoc est legibus forensibus) quæ legem Caritatis sub V. F. limitabant, prorsus sublata; nullo modo nunc licet sanguinem fundere.

Jam ostendimus falsam esse hanc Viri B. hypothefin, quod jus bellorum & fundendi aliquando noxii sanguinis; è sola forensi Moysi lege suspendat; cum etiam ante legem latam, & ab ipsis Israëlitis & à majoribus eorum, & extra populum Dei; bella gesta & iudicia exercita, dummodo injustitia abesset, nunquam à Deo vel prophetis damnata fuerint.

Multum tamen lucis huic quæstioni, multum auctoritatis huic juri confert Lex forensis ab ipso Deo lata. Ostendit enim primum nihil in eo injustitiæ, nihil inhumanitatis, aut crudelitatis esse; quod Deus olim non modo assensu, sed instituto suo comprobavit. Ostendit neque populum ullum sine Reipub.; ac sine lege sua forensi, neque legem forensi ac Reipub. sine bellorum & suppliciorum jure esse posse. Nam si quis beatior aut melior status populi reperiri potuisset, sine dubio cum potius Deus, quam hunc, qui adversarii ita displicet, pro electa gente & delecto populo suo elegisset. Ostendit reliquos populos & ante legem & extra legem, viventes, (ideoque & post legem victuros); nihil in eo adversus voluntatem Dei deliquisse aut delinquere posse, quod exemplo ejus Reip. (sive illud præ oculis habuerint, sive habere non potuerint.) Status suos pacis bellicque artibus munierint aut muniant. Sane à reliquis gentibus, Deus eorum omnium quæ in forensi Moysi lege præcepit observationem non requirit. Eam enim pro ingenio ac indole gentis, cui lata est, comparatam esse voluerat. Satis tamen ostendit, forensis istius latæ legis exemplum, quæ circa bellorum & iudiciorum jura, publico bono ac necessitate exigente, usurpatur, ordinationes, voluntati suæ non repugnare. Multoque magis, cum sub N. F. per Christum & Apostolos, potestatem ac Magistratum in omnibus populis, ordinationem confirmavit, & pro sua ordinatione, haberi voluit: cum obsequium eorum sanxit & vincula quæ inter imperantes & subiectos legum metu jam connexa fuerant; ætiori conscientia nodo adstrinxit; denique cum expresse usum gladii pro suo ministerio agnovit.

Proinde causa ista & necessitas; sanguinis noxii aliquando fundendi in lege Christi; etiam si expressa non esset; non esset tamen sublata; quia Christi doctrina omnes populos legibus suis forensibus & earum custodiis ita subjecit

subjecit; ut quondam forensi Mosis legi Hebræi subiecti erant. Nec exceptiones istæ, seu leges forenses, prorsus sublatae sunt; cum sublatae non sint ipsæ Resp. quæ sine suis legibus forensibus, esse nequeunt. Exprimi autem istas exceptiones, quæ ad forensem gubernationem pertinent: in lege Christi non erat necesse, quæ tota moralis fuit. Nec Christus ullam forensem in specie legem attingere dignatus est; quia novum in terris regnum aut Remp. non condebat, sed veterum Rerump. omnium, in quibus ejus populus vivere debuit, jurapoteestate; & leges forenses per se & Apostolos generali lege confirmavit: ita ut quomodo olim Mosaicæ apud Judæos vigerent; ita nunc ubique singularum Rerump. pub. leges forenses vigere debeant. Quid n. (quod paulo ante attingimus) in lege Apostolicâ expressam istam causam & necessitatem ostendamus isthic, ubi jus ac potestatem gladii Deus Magistratui tradit; quem ex ordinatione ac voluntate suâ in homines noxios per ministros suos itringit, palam & disertis verbis testatur. Quod expressius testimonium manifeste Dei voluntatis exhiberi potest, quo planum fiat, quod forensium legum executionem Deus nunc æquè ratam esse velit atque olim fuit; quodque interdum noxium sanguinem legitime fundi non prohibeat; quàm quod usum gladii pro suo ministerio agnoscat; & quidem tali; quod in bonum optimi cujusque, idq; jugiter & ordinariè administratur.

Discrimen inter Israëlitas & Christianos, quod illis in hac vita omnis spes esset posita; his non item; neque simpliciter & absolute admittimus: nec si admittamus, efficere potest, ut cum tolerabili statu humani generis in terris, tam rigide & præpostere extensum Caritatis præceptum consistere possit. Non admittimus simpliciter; quia & Christiana pietas utriusque vitæ promissionem habet; & vel ob ipsius vitæ æternæ promissionem, hæc vita hominibus tantò pretiosior, quàm ante effecta sit; quod in illa spes tantæ felic. possit acquiri. Deus enim hominibus non sine conditione vitam æternam promissit: sed voluit in hac vitâ prius Christianarum virtutum habitus & ornamenta veluti nuptialem amictum indui ab iis, qui ad Cælestis sponsi nuptias vocati sunt. quod sine vita sæpe, longius quàm hostes aut latrones patiantur. productâ fieri nequit.

Nec si vel maxime facilem esse hujus vitæ iacturam statuamus; tam rigide extensæ Caritatis præceptum locum habere potest; quod omnes Resp. pub. omnes in terris Status Politicos, omnes cætus jure fociatos tollit ac subruit: cum sciamus etiam tempore N. F. Deum velle ut per ordinarios Magistratus tanquam ministros suos; non absque interventu gladii, populi regantur.

Ad speciale Caritatis examen ubi ventum est; tot argumentis & ratiocinationibus nostris quid profecerimus non videt Vir Bonus. Atqui Lector æquus & præjudicio minimè occupatus; jam vidit: & nunc, ut isti quoque qui claudere oculos ad lucidum veri jubar velint, videant vel inviti, dabimus operam. *Ex omnibus, inquit, deductionibus (nostris) non sequitur id quod maxime in questione est, & nobis (videlicet deducentibus) necessarium; nempe quod liceat inimicum interficere.*

Atqui hæc verba simpliciter, & absque limitatione prolata ambigua sunt, & sensum involvunt qui ad questionem nostram non pertinet; tantum abest ut id maxime in questione sit, quod per illum intelligitur. Aliud enim est asserere absolute quod liceat inimicum interficere; aliud asserere dari aliquando casum aut necessitatem, quæ inimici interfectionem, ab invitis & aliud agentibus factam, excuset. Nec enim pro absolute licitis habenda sunt quæ sola necessitas aut gravissima causa interveniens; non tam ut fiant; quàm ne eorum, si accidere possint, ratio habeatur, permittere solet. Itaq; primus in eo V. B. aut lapsus aut dolus est: quod id, & quidem maxime, in questione dicat esse; de quo ne quærimus quidem. Nec enim nos simpliciter affirmamus quod liceat inimicum interficere; neque id in dubium vocamus prohibitam esse, cædem etiam inimici. Sed hoc interdictum non ita rigide extendi putamus, quin aliquas exceptiones non ex libitu voluntatis nostræ constituas, sed ex verbo Dei & sanæ rationis dictamine, deductas patiarur.

Non id igitur nobis probare necessarium est; quod absolute liceat inimicum interficere, sed sufficit ut probemus quod aliquando liceat se suosque defendere adversus inimicum, etiam cum periculo ejus interficiendi. Si liceat absolute inimicum interficere, nemo dubitare potest de industria animum ac voluntatem ejus interficiendi sumi posse. Consulto enim velle possumus quæ absolute licent. Atqui nos longe ab ea sententia absumus. neq; in eam questionem descendere volumus, utrum aliquando etiam necessitate urgente animus interficiendi inimici sumi possit. Quia nos ut in eam descendamus, nulla urget necessitas. Possumus enim ut jam ante ostensum est; belli atque pugnae licentiam & jura defendere; etiam, si nunquam animus interficiendi hostis indeatur; dum nihil eorum omittatur; quæ ad nostri defensionem faciunt; etiam cum periculo necis inimici conjuncta sint.

Omnis igitur status controversiæ inter nos cō devolvitur, *Utrum liceat in gratiam conservari sui suorum, que ea agere, quæ cum periculo interficiendi inimici conjuncta sunt.*

Constituto ita legitimo questionis statu: Nunc Ostendamus V. B. quantum argumentis nostris profecerimus.

Ac primum quoniam sola interfectione inimici ejusque periculo V. B. offendi, & quominus in sententiam nostram transeat, impediri videtur, non parum profectum est; quod cætera quæ alii negant sese permittere non obscure ostendat. Quamvis in eo ut, in plerisque omnibus non satis sibi constet. Ait enim paulo post in ratione secunda propter amicos non modo vitâ aliquem spoliare; sed aliud malum grave alteri inferre; nequaquam licitum esse. Et tamen proximè sequenti pagina, summet interdicti oblitus; quicquid extra cædem inimicorū, possumus, pro iis conservandis facere concedit. Deinde longè maximum disputationis nostræ fructū ex eo capimus, quod adversario Vis veritatis expresse sit concedat, quando inimici dilectio cum dilectione amicorum, parentum, fratrum & aliorum arctiori necessitudine junctorum concurrat; ut non possit simul utriq; satisfacere: illam potius huic, h. est dilectionem inimici dilectioni amicorum aut parentum & c. cedere debere. Nam quod se illico corrigat, dum ait: *(vel ut accuratius loquamur. Non dilectio dilectioni cedere debet. Potest enim utraq; in suo genere considerata simul durare: sed dilectioni istius effecta, vel opera non possunt simul exhiberi utrique quando amicus cum inimico concurrat)* non accuratius loquitur: sed partim falsius partim ineptius. Ineptius ideo, quia, ut alia taceam, hoc effugii genus, quo vim rationis nostræ declinare contendit, non est aptū præsentī questionī, in qua de ipsis dilectionum effectis & operibus quærimus, utra alteris cedere debeant: & nos ejusmodi tergiversationum anfas pridem amputavimus, dum dilectionem, quæ videlicet in ipso animo hæreat; etiam in bello & pugna posse non extinguī; non modo concessimus: sed etiam probavimus. Quod tamen nihil impedit, quominus eam tunc potiori dilectioni succumbere censeamus quoties in angustum cogitur; & ab externis operibus exclusa, intrā latebras animi compellitur. Falsius autem loquitur, quàm ante locutus est. Quia in tali casu dilectio erga inimicū, licet non semper extinguatur, semper tamen propriè & accuratè loquendo, dilectioni erga amicum cedit, & locū relinquit. Nec enim ut aliqua res loco suo cedat; aut in ordinem redigatur eam semper extinguī necesse est. Ideo meritò paulò post istam ipsam correctionē corrigat, dum expresse faretur, quod dilectio minor majori cedere jussā quāvis non ita cesset penitus & extinguatur. Quam limit. ut sæpe locum habere posse non ambigimus, ita utrum perpetua sit; nihil nunc definire libet. Satis est V. B. fateri. *Quia Christus odiokab rī patrem & matrem propter se jubeat, ex vi comparationis colligi, similiter etiam inimicos propter amicos odio habendos esse. Quale illud odium sit, non dum quærimus. Sufficit id ejusmodi esse, quod dilectionis erga inimicū effecta & opera ipsis exhiberi non patiantur, ut jam V. B. confessus est. Atqui Christus in præcepto de inimicis amandis, non eandem dilectionem (quæ absque operibus mortua est) sed operibus & effectis suis quæ enumerat, animatam præcepit. Non possunt igitur supradicta V. B. concedi, quin, si vera*



atque legem istam Christi, non in tam rigido sensu, ut voluit, interpretandam, ostendant, qui totius inter nos quaestio (in hoc loco) cardo est. Nam si ejusmodi exceptiones Lex ista admittit, non semper, neque in omni causa, ea quae hic praecipitur inimici dilectio ejusque officia exerceri debent; atque ita omne rationum ex isto praeeptio, contra jus defensionis deductarum robur concidit; quae nihil agunt nisi Christum semper, ubique, & in omni casu dilectionis officia inimico exhiberi praecipisse demonstrant. Quid? an parum argumentis nostris profectus videmur; quod adversarios ad limitandum istud praeeptum coegimus; quod adversus nos legitime produci, non alia conditione potest, nisi nullis limitibus restringatur?

Atqui hoc non sufficit; eo quoque cogendi sunt, ut agnoscant, in gratiam eos, cum quibus sanctiori nexu devincti sumus, licere nobis interdum ea agere, quae cum periculo interficiendi violenti hominis conjuncta sunt, qui unicuique est inter nos praesentis controversiae status.

Sed prius rationem V. B. diluamus, qua ostendere nititur, arguenti nostri, ut jaecat, *mero meridie clariorem in consequentiam*. Sicut, inquit, non sequitur, *Deus una cum Christo magis amandus est quam parentes fratres liberi &c.* & hi propter Deum odio habendi: Ergo eos aliquando interficere licet. Itaque hic concludi potest, *Parentes, fratres, liberi, magis amandi sunt quam inimici & hi propter illos odio habendi*. Ergo etiam inimici propter illos aliquando interficiendi sunt. Querelam de mutato quaestionis statu nunc omitimus. Pingamus antecedens verum esse. Ostendenda est Viro Bono, in hac eius instantia, mero meridie clarior inconsequentia. Non enim mirandum esset, ex eo, quod Deus quam parentes & liberi, multo magis amandus sit; non sequi, quod ii aliquando in ejus gratiam sint interficiendi: ex eo vero quod isti magis quam inimicus amandi sint; sequi, aliquando eum cum venia interfici posse. Idque duplicem ob causam. Primum quia Deus nunquam ob illata à parentibus & liberis nostris violentiam periclitari potest, ut ab earum vi, cum periculo necis eorum a vobis eripienda sit. At liberi & parentes nostri, saepe sine ope & auxilio nostro, atque inimicorum periculo servari nequeunt. Secundo quia Deus hanc operam à nobis nunc non requirit: imo eam plane respuit. At parentes & liberi opem nostram in periculis suis non implorare non possunt. Quod igitur nunc ob amorem Deo magis, quam sibi, debitum, parentes & liberi interfici non debeant, id fit ex accidenti; quia Deus in eo operam nostram adversus parentes & liberos non indigeat, aut etiam uti nolit. At parentes & liberi ea saepe adversus hostes aut latrones indigent; atque etiam uti volunt. Sed per se & absolute, si qua id ratio aut voluntas Dei requireret, etiam istis pignoribus in gratiam Dei parcendum non esset; ut in exemplo Abrahami patuit. Imo & nunc forte casus aliqui dari possent, ut nobis Deus ipsa parentum vitam, carior esse debeat. Quid, enim, si fervente adversus pios persecutione, pater aut mater à Christi alieni, mærore aut indignatione morituri sint, nisi ad effugendas persecutionis ignominias veritatem abnegemus? Antanti erit vita parentum, ut scelus hoc in Deum committamus? Unde patet ne antecedens quidem rationis allata simpliciter verum esse.

Nunc ad rationem nostram revertamur quae adversarios ad veri confessionem adigat. Habemus eos confitentes praeeptum nobis adversus sanctiores necessitudines gradum Caritatis adeo potiore ac praestantior, ut si quando istae caritates concurrant; ignobilior, nobiliori & inferior superiori cedere debeat; atque ejus rei negandae licentia ipsis prorsus erepta est. Nunc ponamus ob oculos, parentum aut Magistratum vitam, in conspectu nostro ab infectis latronibus aut inimicis hostiliter peti, ac periclitari: nos autem iis viribus instructos esse, ut tam injustam vim non difficulter propulsare possimus; sed non sine aliquo, non tamen certo, vitae grassatorum periculo. Aut nobis, per legem hanc Christi licebit manu

atque armis, vim tam injustam propulsare; aut non. Si non licebit, fieri nequit, quin longè magis inimicum aut latronem, quam eos quibus sanctiori nexu devincti sumus, diligere: & caritati erga parentes; officio & fidei erga Magistratus, caritatem inimici praeponeat Christus; jussit: quod confectarium & ipsum per se absurdum est, & jam adversarii ereptum est. Cujus enim vitae, vitae alterius praeponeamus; etiam si utrinque aequè, certum mortis periculum esset, eum magis quam alium amare nos necesse est; aut saltem ei majoris dilectionis gradum & officium exhiberi palam est. Quanto magis cujus incertum vitae periculum, pluris facimus, quam certo imminentem alterius necem? Adde quod & ratio dicitur eum qui non obstitat, cum possit, injuriæ; graviter delinquere & Christus ipse Mar. iii. eum qui cum possit, non servet periclitantem, occidere asserat. Quod si, in gratiam inimici, Christus ejusmodi omitti officii culpam: & erga carissimos & maxime observandos quasi homicidii crimine committi; ista lege praecipit, longè majorem caritatem erga eum, quam erga sanctiores necessitudines praecipit; imò verò non modo naturalis caritatis, sed etiam debita fidei, subjectionis, obsequii, officia & vincula cedere Caritati inimici imperavit. Quod non modo adversus nostram erga Dominum reverentiam; non modò adversus sanam rationem, sed contra concessam suprà à Viro Bono hypothesein & praeepti hujus limitationem pugnat. Non est igitur integrum Viro Bono in dato casu eam partem eligere; ut manu atque armis tam injustam vim propulsari non licere, censeat.

Quod si in tali casu, agnoscere cogitur, quod vim injustam propulsare liceat; simul etiam agnoscere cogitur, quod in gratiam, sanctiorum vinculorum, liceat nobis interdum ea agere, quae cum periculo interficiendi, injusti ac violenti hominis conjuncta sunt. Quod satis est ad id, ut jam tandem videat quid allata à nobis argumenti profecerimus.

Atque hinc intelligitur ut adversarios solidè urgeamus, nihil esse necesse, ut probemus vero odio inimicos prosequendos; aut nihil prorsus amandos esse. Satis enim est ut ostendamus, singulares aliquos actus Caritatis erga eos aliquando omittendos, prudentia aut necessitate aut potiori caritate urgente, atque exigente; quod absque exto prorsus virtutis istius habitu fieri potest.

Futile autem est & figurae dictionis fallaciam involvit; quod ait inimicos, etiam cum minus amandi dicuntur; eo ipso amandos tamen esse praesupponi. Quod quamvis in sano sensu, intellectum, concedi possit: nemo tamen ignorat, istum loquendi modum, per illud figuræ genus quam *minor* vocant; saepe etiam ad ea protendi; quae interdum nullo modo amanda sunt; ita ut ex istis verbis perpetis ac non interruptis (praesertim quod ad actus ipsos attinet) erga inimicos dilectionis necessitas adstrui nequeat?

Quod autem ait, *Quando non licet in altiori Caritatis gradu, ob alios illo gradu digniores inimicos reponere; in inferiori tamen, vel si aliter fieri nequeat, in infimo caritatis gradu, collocandos esse; sed prorsus à Caritate non esse exturbandos*: Nullus autem minor est caritatis gradus, quam si eos non interficiamus. Haec verba adversus nos non pugnant; sed adversus eos qui animum interficiendi inimici sumere sibi permittunt. Quod an liceat Christianis, nos in hanc litem descendere nolumus; quia nulla nos eo adigit necessitas. Præterea vellemus ut Christiani omnes eo sint animo, ut etiam in praesentissimis periculis suis; fracta duntaxat aut repressa hostis injusta violentia; malint eum, si fieri ullo modo possit, clementiae suae superstitem relinqui; quam iracundiae immolari, quod satis est ad retinendam perpetem illam & non interruptum erga eum propensionis habitum, quominus penitus à charitate exturbatus censeatur.

Itaque V. B. dum statum quaestionis perpetuò mutat, chorda semper oberrat eadem, & ut alicubi ipse loquitur, extrà scopum tela jacit, quae adeo nos non vulnerant

ut ne attingant quidem. Nec enim nos hostes aut inimicos esse interficiendos aliterimus. Imo id, quàm maxime fieri potest vitandum atque fugiendum censemus: Non tamen ita, ut aut nostram aut nostrorum vitam, ad certissimam necem, propter incertum mortis eorum periculum, prostituamus. Aliud est alienam vitam ejus eripienda animo impetere; aliud suam suorumque innoxio conservandi sui studio defendere. Non nos inimicum, sed ipse se interficit dum in quo perendi nostri studio, in te la nostra pro servandis nobis iustissime opposita, cæco impetu irruit.

Notandum autem est Virum Bonum, dum inimicum propter sanctiora vincula, ab infimo caritatis gradu exturbari non vult, non inique tantum sed ridicule ac præposterè, eadem sanctiores necessitudines propter inimicum, ab eodem infimo caritatis gradu, velle exturbari. Nam si nullus minor est Caritatis gradus erga hominem quam si vitæ eorum rationem habeamus, caveamusque ne ipsis nostrâ culpa eripiantur, certe & ex hoc infimo Caritatis gradu, sanctissimæ necessitudinis amicos Vir Bonus detrudit, dum, ne hostis incerto discrimine periclitetur, eos ad certissimam necem ipsi invadenti, à nobis dedendos ac destituendos flagitat. Præcipue cum, ut monuimus, is quoque interficere dici possit qui cum servare possit, servare negligit. Quid? si non gratuitè tantum humanitatis ac beneficentiæ; sed debiti officii vinculo, sese ad servandum stringi sentiat? Etiam si utrinque æquè certum esset periculum, in ancipiti periclitantis hinc hostis, inde parentis, vitæ discrimine: tamen caritatis quæ in servanda alterutrius vita imploratur minimè paris & æqualis gradus optio offerretur. Tam enim hostis, seu inimici quam parentis vitæ periculum, aut averendum aut negligendum est. Alterutri autem duntaxat necessariò gratificandum est. Utri igitur potius consulemus? Quanto minus dubitationi locus relinquitur; ubi impar utrinque periculum urget? Cum enim hostis occidendi animum habeat, nemo ambigere potest; nisi à nobis oppositâ vi impediatur: occisionem parentis secuturam. Nos cum in opponenda vi à tali animo sumus alieni; bona spes est per defensionem nostram, salva inimici vitâ, parentem servari posse. Cujus igitur periculum majus est? cuius discrimen magis urget & opem nostram flagitat? Quare non tunc de infimo præstandæ inimico caritatis gradu, sed de summo & qui altius ascendere nequit, agitur. Postulatur enim, ut carissimorum pignorum, certo eripienda vita, prodatur: ut sanctissimus affectus, ut fides, ut officium, erga eos quibus non gratuitè tantum, sed debiti obligationis vinculis innexi sumus, violetur: propter periculum vitæ inimicorum; ac ne id quidem satis certum, cum in nostra potestate sit victoriæ moderamen & hostis aut fuga, aut pactione etiam victoriæ nostræ arbitrium prævertere possit. Ecquod altius aut nobilius caritatis specimen fingi potest; quàm quod in gratiam inimici postulatur? Hiccinè est infimus caritatis gradus, quo majorem ne Deo quidem ipsi, si id à nobis, ut olim ab Abraamo, posceret, exhibere possumus.

Antequam rationes adversarii in contrarium allatas refellamus vocanda sunt ad examen quædam quæ hoc loco temerè asserit.

Primum, An dilectio inferior ita semper majori cedere debeat; nec esset penitus & extinguatur, merito ambigimus. Sunt enim quædam dilectiones, ut loquuntur, subalterne; quarum una alteram non tollit qualis est erga homines alienos infantes; & erga propinquos. Aliæ sunt contrariæ; qualis est erga Deum; & Mammonam semper: erga homines autem vitam parentum oppugnantes: & parentes nostros; saltem illo tempore, quo vita eorum oppugnatur.

Alterum est in quo multum fallitur V. B. quod similitudinem quam affert ad rem propositam minimè quadrare non animadvertat. Quemadmodum, inquit, luce majori minor non extinguitur, sed offunditur tantum & obscuratur; ita ut sæpe non appareat: pari ratione claritas major

ac superior non delet prorsus & enecat inferiorem; sed obscuratur, nec patitur sæpe ut illa vim suam, in totum exeras.

Resp. Lux minor majori contraria non ideo altera alteram non extinguit, sed tantum obicurat, ita Caritatis quoque erga eos, qui secum non pugnant, sed gradibus tantum differunt, possunt unâ consilere. Sed ubi hic affectus ut ab eo derivata actio, in eos incidit qui secum acerrimo & periculosissimo conflictu colliduntur; saltem, quoad illud tempus quo nobis potiori caritati indulgendum est; in objecta cæco inter se pugnantia dividi nequit; & verum est quod Christus ait, in tali casu, fieri non posse, quin alter diligatur, alter odio habeatur. Nos autem nunc de ejusmodi casibus loquimur, in quibus alterum ex his eligendum est; quæ unâ secum consilere non possunt, qualis est Conservatio vitæ parentum; quæ abique periculo vitæ inimicorum esse nequit; & abstinentia ab interfecendo inimicis vitæ periculo, quæ abique certa nece parentum esse nequit.

Non pugnat autem hoc cum iis quæ alibi diximus; Caritatem erga inimicum posse retineri, etiam si cum illo bellum geramus. Nec enim virtutum habitus cum actionibus suis confundendi sunt: & quæ à Christo præcipiuntur virtutes, durare possunt, etiam tunc cum affectum, quæ illæ regunt, actus prudentia aut cohibet aut etiam submovet. Non læditur habitus liberalitatis ac beneficentiæ in proximum; etiam si interdum, ob justas & graves causas, actus illius exercere nolimus quod idem de omnibus virtutibus dicendum est. Potest itaq; ob ejusdem generis causas, certo tempore ac circumstantiis ita submoveri actus illius affectus & propensionis erga inimicum, ut extingui videatur; & tamen habitus illius affectionis durare ac permanere; quæ erga eum affectu sumus antequam nos potior caritas, ad submovendum; actum illum adigeret. Ergo jure diximus alibi ordinatam à Christo caritatem erga inimicum non violari, etiam si ei aliquando ob gravem causam, specialem aliquem actum Caritatis præstare nequeamus. Nec tamen falso hic quoque dicimus, quando potior caritas erga parentes; cum caritate erga eorum invalores concurrat: caritatum istarum actiones sese mutuo tollere. Loquimur enim de actu ipso virtutis, qui illa se ejus habitu sæpe negligi potest aut submoveri.

Sed jam tandem ad refellenda V. B. argumenta accedendum est. Quæ antequam producat format statum quæstionis præposterè ut monuimus; & qui rem de qua quærimus, (nisi admodum dextrè explicetur) non attingit. Potest, inquit, Caritatem iste concursus, atque conflictus aliquando efficere ne inimicum juvemus; sed ut eum interficiamus, efficere non potest.

Non id inter nos in controversiam vocatur, utrum iste Caritatis concursus efficere possit; ut animus ac voluntas interficiendi inimici sumi possit. Hoc enim quæstionis genus, tanquam nobis non necessarium; procul à disputatione præsentis semovimus. Sed utrum aliquando efficere possit; ut vita eorum quibus longè sanctiori nexu obstricti sumus, cum periculo vitæ eorum defendi possit, quibus longè minus debemus.

Cujus quæstionis negativa pars quomodo adstrui possit; mox videbimus ubi prius monuerimus istam V. B. propositionem; ita ut fieri debet explicatam; ut de voluntate ac destinatione interficiendi inimici non agat, se ipsam refellere; & contradictionem involvere. Nam si hic charitatum concursus efficere potest aliquando ne inimicum juvemus; efficere quoque aliquando potest, ut periculum necis ejus negligamus, quoties videlicet ejus vita absque auxilio nostro servari non potest. Si naufragus hinc hostis, inde parens; tabulam quæ in potestate nostra sit; nec servandis pluribus sufficiat; certatim à nobis flagitent; utri potius opem ferri fas & æquum postulat? Atqui certum & par utrinque vitæ periculum urget. Nec dubium est, uterunque à nobis repulsam tulerit, miserrimâ morte periturum. Sæpe enim ad necandos homines sufficit, si eos non juvemus. Ita ad necandos pa-

reates sufficit; si ipsis adversus aggressores non opitulemur.

Nunc ad primam rationem veniamus.

Ratio prima est, inquit, quia cum ei auxilium non prestamus, superest tamen ei adhuc in caritate locus: possumus cum animo diligere eique benevelle; possumus pro eo Deum orare; possumus minorem charitatem ei exhibere, & Christi præcepto de dilectione inimicorum si non beneficiis, alia tamen ratione satisfacere: Sed si eum interficiamus tunc nullus est amplius charitati erga eum locus. Cædem enim cum charitate nequaquam consistere posse supra demonstravimus. Nam nec benevelle, nec benedicere, nec benefacere tibi, quem occidis, ulla ratione dicere potes; quod tamen hic omnino injunctum est. Atque ita vertitur iudicium præceptum de inimico diligendo, dequæ in odio non habendus.

Vis istius rationis in eo est, quod Christi præceptum de diligendis, eis inimicis, ita intelligendum opinatur, ut funditus everti putet; nili omni tempore & in omni caliditate cum caritati erga eos locus esse non videatur; atque istius caritatis erga eos exerceantur. Deinde quod cædem cum charitate consistere non posse probatum a se confidat. Denique quod exultet, post interfecionem hominis nullum superesse caritati adversus eum locum. Quas omnes tres hypothesas falsissimas esse non animadvertit. Falsa est prima, quod manifestum sit, istud Christi præceptum, nullo peculiari præ aliis nobilissimis virtutibus quos idem Christus præcepit, privilegio gaudere; ut virtutis quam in illo præcipit actus; ob iustas & graves causas; aut omitti aut suspendi nequeant salvo manente habitu atque officio quod iungit. Præterea qui præceptum istud tot exceptionibus, quas supra enumeravimus limitari conceit, jam ad privilegium istud recurrendi aditum sibi præcludit. Falsa & secunda: quia cædem etiam animo interficiendi factam cum charitate consistere posse demonstravimus; quanto magis si ab animo interficendi alienissimi simus. Falsa denique tertia; quia etiam erga defunctos caritatis actus exerceri possunt. Dilexit non Absolonem in modo pater, etiam mortuum; sed & Clytium Alexander. Nec obstat quod is pœnitentiam sceleris egerit quod patravit ebrius; cum etiam eorum nos pœnitere possit, quæ quanquam sine culpa tamen facimus inviti. Potest aliquis ejus facti dolore affici & quadam pœnitentia duci, quod invitus fecit; quamvis ipsi facti sui ratio constet; & nullam in eo culpam suam agnoscat: sed tamen illud non factum maluisset. Non enim tantum culpæ sed & infortunii sensu afficimur. Sunt & posthuma in defunctos officia, quæ memoriæ eorum præstantur; est & in liberos ac propinquos eorum clementiæ ac beneficentiæ locus, quæ etiam sepulcristis manibus exhiberi atque imputari queunt. Quod si maximè ista sperantur & jactetur illud pervulgatum.

*Id cinerem aut Mane, credis curare sepultos?*

Certè si ut servemus parentes; hostes in periculum vitæ adducendi non sunt; ob eam rationem, quia ipsis mortuis ejusmodi dilectio præstari non potest, quam sentiant. Ob eandem imo longè potiorem rationem; ut incertum vitæ periculum ab hostibus avertamus, certissima morte parentes mulctari, nullo modo pati debemus, quia nisi ipsis tunc tam necessarium caritatis officium præstemus, jam nulla ipsis caritas, quam sentiant, poterit exhiberi. Ità suusmet ictus in Virum Bonum recedit.

Secunda ratio est inquit V. B. quia benefacere est de suo aliquid largiri; rem autem nostram sine ullius injuria dare possumus. Itaque de iis qui sunt in nostra potestate; ut potius amicis gratificemur, quàm inimicis, ordinatæ caritatis ratio postulat; nam si secus fieret &c. At in alienam rem nullum nobis ius est: proinde vita aliquem propter amicos spoliare; aut aliud malum grave alteri inferre, nobis nequaquam licitum est: nec amor erga ullos proximos id efficere potest ut de alieno ipsis gratificemur.

Huius rationis fundamentum verissimum est, quia Nemini benefacere licet cum aliena injuria. Sed quod

isti fundamento superstruitur falsissimum, & à nobis merito negatur. Videlicet Inimico vitam nostram ut nostrorum injustè eripienti injuriam fieri, si in detensione nostri vita ejus in periculum vocetur: & quod plus est, si ipsi aliquod malum grave inferatur. Nam qui alienam vitam injustè eripere contendit, ipso facto insonit, suæ vicissim eripiendi jus & potestatem concedit; & cum invito, injustum periculum inferat; ipse ultro ac volens vicissim justissime inferendum periculum subit; præcipue si impetitus aliter evadere nequeat: Quanquam autem ad juris hujus acquisitionem nullo injuti hominis consensu opus sit; tamen non ipso facto tantum & recepto ab omnibus more ac jure gentium; sed tanto ipsorum oppugnantium consensu, imo verò interdum expresso quasi pacto, & dilata ipsorum, qui sic interficiuntur, permissione: jus illud cædis cæde propullandæ, iis qui vitam suam legitime defendunt, quæritur. Quid autem manifestius est quàm in eo nullam esse injuriam, quod ne quidem pro injuria agnoscant quorum maximè interest, id quod patiuntur, pro injuriâ haberi? Scimus quid apud Pœtam, non ab simili modo moriturus & ense jam jugulo imminentem expectans, pronunciet.

*Hostis amare quid increpitas? mortemque minaris?*

*Nullum in cæde nefas: nec sic ad prælia veni.*

*Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.*

*Unum hoc, per (si quæ est victis cœnia hostibus), oro*

*Corpus humo patiæ regi: scio acerba meorum*

*Circumstare odia: hunc oro defende furorem.*

*Et me consortem nati concede sepulchro.*

Quod exemplum, duo simul offendit, quæ ad rem præsentem faciunt. I. Eos qui in vitæ alienæ oppugnatione pereunt; cædem sibi illatam pro injuriâ non habere. II. Alterum est, etiam erga sic occisos non deesse beneficii conferendi occasiones.

Quod si ipsorum hostium concessione, eripiendæ quoque ipsis vitæ jus ac potestas propugnantibus suam acquirunt; multo magis in periculum & quidem incertum adducendæ. Et illud quidem jus eripiendæ alienæ vitæ quod suam defendentibus quæritur; summum ac strictum videtur: quo an Christianus unquam uti possit; nos eam quæstionem aliis decidendam relinquimus. Sed in periculo nostræ aut nostrorum injustissimæ necis certissimo, jus in periculum dubium alienam vitam inducendi, quod suam servantibus acquiritur, quia summâ æquitate nititur, ejus est generis, ut eo Christianus semper & ubique salva & inviolata lege Christi, si velit, uti possit.

III. Tertiò, inquit, non eadem est ratio officiorum caritatis; quæ in faciendo consistunt; & eorum quæ consistunt in omitendo. Illa enim non semper servari possunt. Si ergo accidat ut in alterutro non sit servandum tale officium, res ipsa dicat; satius esse ut in inimico non servetur, quàm in amico. Verum non ita se res habet in officiis, quæ in omissione consistunt; ista enim semper & omni tempore servari queunt. Itaque officium tale nunquam tolli per aliam charitatem potest. Nam si officium majoris & præstantioris charitatis, g. conservatio amicorum, tolleretur officium charitatis minoris in omissione consistens; sequeretur fas esse domo victa & amicta alios quosvis homines vi aut clam spoliare etiam immerentes &c.

Hæc ratio quoad vim suam, eadem est cum superiori, nisi quod aliorum verborum amictu involuta & quasi veste mutata; novæ rationis fidem facere necquicquam conata est. Cæterum istud ipsum, inanissimè excogitatum novi vestimenti involucrium, summam ejus vanitatem ostendit.

Primum enim distinctio hæc ambiguitate vocabuli Charitatis abusi officia dilectionis in specie sic distat, cum officiis justitiæ confundit. cum tamen hoc loco, non de justitiâ, sed de caritatis officiis agatur. Deinde inter officia ista (qualiacumque vocentur) quæ in faciendo; & quæ in omitendo consistunt, malè constituitur hæc differentia; quod illa non semper; hæc autem semper servari possint. Quia palam est, etiam officia quæ vocat in omissione

omissione consentientia non semper servari posse. Non litigare cum vicino. Officium V. B. dicit esse in omissione consentientia: id Christus prohibere videatur. Nec tamen id semper servari posse, etiam in lite de tunica, ultrò V. B. facitur, quando turti insimulamur: & si ultro litem contestari nolumus, per littores ad subellia iudicum trahendi sumus.

Terio factum est quod supponit, officio Caritatis in faciendo consentientia, ideo in inimico non servanda; quia non semper servari possunt; cum potius ideo servari non debeant, quia ea se vari poterit charitas prohibeat.

Quarto. Nec minus illud tallum, officia omissionis erga inimicum perpetuo servanda; quia perpetuo servari possunt. Multa enim fieri possunt; quae fieri non debent: aut certe possunt & non fieri.

Quinto. Ridicula est consequentia; si officium praestantis Caritatis, per bigamiam conservatio amicitiae tolleret; officium Caritatis minoris in ommissione consistens, sequeretur, esse, domo, rictu, & amictu alios quosvis homines, vi aut clam spoliare etiam immerentes &c. Quia non ideo nefas est innocentem graviter ledere; quia id non facere est officium Caritatis in omissione consistens: sed quia id facere, est scelus atque injuria. Nec ideo hoc scelus est, quia omitti debet: sed ideo debet omitti, quia scelus est.

Sexto. Denique plurima officia erga inimicum in omissione consentientia, quae est Non facere quod ipsi molestissimum sit, per potiores Caritatem tolli possunt, ac debent, ut quoties vita fortunae existimatio amicorum aut patientia etiam sine ullo cordis periculo (ne controvertis exemplis uramur) è faucibus eius nostra opera, puta, testimonio apud Iudices dicto aut alia legitima ratione erepta, eorum deludunt hiantem.

Non igitur nullum officium Caritatis in omissione consistens: sed nullum officium iustitiae, hoc est, officium abstinendi à gravibus injuriis ac sceleribus, per amicitiam Caritatem tolli potest. Non temere autem istud officium ad graves, & natura sua turpes injurias ac scelera adstrictum; quia in gratiam amicorum leviores injurias aut damna inimicis inferri necessitas aliquando exprimeret potest. Ut si diram mortem fugientibus amicis, quod tunc fortè unicum supersit elabendi compendium, per conculcandas inimicorum (quamvis molestè id ferentium) legetes, ostendamus. Quemadmodum vicissim non ita Caritatem erga amicos urgemus; ut propter levia amicorum pericula aut incommoda, gravissima inimicis mala inferri posse censeamus. Leves enim injuriae ut in aestimatione Viri prudentis necessitate excusantur, & quasi injuriae esse desinunt; ita quoties inferuntur non modo æquo: sed magno quoque & aspernante animo ferendae sunt. Unde non mirum est Christum id genus injuriarum, saepe à nobis contemni voluisse. Non igitur nos ex caritate amicis debitam licentiam interficiendi inimicos colligimus; sed tantum licentiam negligendi eorum pericula; quoties eorum, qui vita longè sunt digniores, pericula praevitanda sunt. Nec tanti parentes, cognatos, aut ullos mortalium faciendos putamus, ut in eorum gratiam Dei praecepta violentur. Sed praeceptam à Deo erga inimicum charitatem, eoque extendi negamus; ut ob eam praecepta ab eodem Deo, erga parentes pietas violetur; & certa eorum pericula propter incertum inimicorum discrimen negligantur. Eset enim hoc longe magis diligere inimicos, quam parentes; quod à Deo mandatum esse nemo dicere audeat.

Quapropter duplici paralogismo decipit aut decipitur V. B. dum propter conservandos parentes aut amicos, non esse occidendum inimicum toties inculcat. Non magis inquit, quam pejerandum, aut scelus aliquod committendum. Primum æquivocationis in verbis, Non esse occidendum. Quae aut ita, prout sonant, vult intelligi, ut consilium ac voluntatem interficiendi inimici, non esse suscipiendum, designent. Quo sensu si loquitur, planè extra scriptum quaestionis nostrae vagatur. Nec enim nos ut jus defensionis asseramus, affirmativam hujus quaestionis partem tueri

necesse est: cum defensio etiam absque animo occidendi esse possit: Itaque hoc quaestionis genus, sine quo causa nostra stare potest, intacti relinquimus, nec nos oborto collo eò trahi patiemur, ut eam contrariam decidamus; quae etiam non decida, sententia nostra potest defendi. Aut, (quod, si ad rem loqui velit, eum tacere necesse est,) verba ista in laxiori sensu accipit; ut etiam sine consilio interficiendi, ad avertendam certam à parentibus perniciem, inimicos in periculum incertae necis, adduci non licere affirmet. Quod tenui prolata ejus verba, ut alia taceam, iniquissimum alterius fallaciae specimen exhibent; dum ejusmodi detentionis moderamen, non minus à Christo vetitum, pro concessio sumit, quam periculum, & alia quae commemorat scelera: quali jam probasset id; quod ne probandum quidem ulquam suscepit; semper aliud agens, quod extra quaestionem est: & gladiatori similis; qui procul ab hoste, procul ab arena, palæstram exercet; & mutui ictus securus, innoxium aërem qui referre nequeat; fortiter verberat.

Sequuntur verba, in quibus Vir Bonus gravem errorem suum prodit; qui detectus fallor an ad rectius sentiendum ipsi faciem pra lucebit.

Quemadmodum, inquit, non sic diligendi sunt inimici, ut charitatem quae amicis & dulcissimis pignoribus obstricti sumus ledamus: sic vicissim non ita amandi sunt amici & pignora nostra, ut charitatem inimicis debitam omnino negligamus; quia utrumque est praeceptum Domini. Et hoc erit verè medium, si ita & amicos defendamus & inimicis resistamus, ut utrorumque caritati consulamus, denique operam ut saluum maneat, utrumque Christi tam de diligendis amicis, quam de diligendis inimicis praeceptum. Alteram autem charitatem alterius causa tollere: & unum praeceptum divinum propter alterum transgredi; est à medio ad alterum extremum deflectere.

Quibus verbis planum facit sese opinari, quod aliquae praecepta divina ita sibi contraria sint, ut inter illa media viā incedendam sit; ea moderatione, utrisque parendo, ut uno eodemque tempore utrisque satisfiat. Quod falsum est. Neque enim ulla praecepta divina inter se contraria sunt, quamvis videantur. Sancta sunt omnia & uniformia, sibi quaeque mutuo & rationi congruentia; nisi quod ratione obiecti alterum altero dignius & excellentius censetur. Et quoties aliquo casu aut culpa hominum alterum cum altero committi videtur, non pugnant invicem ipsa praecepta, sed actiones ad inferiora officia pertinentes non praecepta intelliguntur; quoties superioribus praeceptis repugnare deprehenduntur. Praeceptis igitur omnibus, quoties eorum exequendorum occasio occurrit, parendum est: sed non semper omnium obsequio tempus aut locus est. Non igitur inter officia contraria, ita obsequium nostrum dispertiendum est, ut uno eodemque tempore utrisque satisficiamus. Flare enim & sorbere simul, naturae rei repugnat. Sed quoties ista officia verè inter se pugnant, altero omisso alterum servandum est. Caritatum actus, possunt aliquando inter se pugnare, ac se mutuo tollere: sed leges de illis latae nunquam inter se pugnant: quia ex iis altera cum exceptione alterius lata est; nisi quod multum interest, superior inferiorem, an inferior superiorem limitet ac restringat. Lata est lex, & solennissima quidem de obsequio Magistratus, sed subintellecta est exceptio legis superioris, de obsequio quod Deo debetur: Quae inferiorem limitare debet, non contrā: aliās ne quid gravius dicam, coaequantur invicem praecepta utrobique obsequia. Ergo quoties Magistratus imperia repugnant imperio Dei; non pugnat praeceptum erga Magistratum officium cum officio erga Deum; quia illud cum ea exceptione praeceptum intelligitur; ut locum habeat, nisi à superiori officio impediatur. Ita lex de inferiori erga inimicum Caritate lata est, sed subintellecta exceptio legis de superiore; non contrā. aliās ne quid amplius pronunciem, coaequantur invicem praecepta utrobique officia. Non aliter igitur locum habet Caritas erga inimicum (de actibus



bus habituum loquimur) nisi ubi à superiori Caritate non impeditur, non restringitur. Aliàs qui, quoties utrique iatis fieri nequit, non inferiorem per superiorem, sed superiorem per inferiorem limitant & restringunt effugere nequeant, quin, (quod sibi ob, ectari inoleat ferunt) soleas capiti pileum pedibus adaptare censeantur. Non minus ergo iniquè & absurde, quando Caritas amicis in gravissimis eorum periculis debita urgetur, ad negligenda inimicorum pericula, opponitur Dei Christi auctoritas; quam si quoties libertas conscientis debita, ad negligenda Magistratum iussa urgetur, opponeretur divina auctoritas in confirmato iure atque obsequio Magistratus. Iussit Deus obtemperari Magistratui, sed magis sibi iussit diligere inimicos sed magis amicos; magis fratres, magis parentes. Quoties igitur accidit ut alterutri duntaxat officio locus sit, officium quod potiori cedere par est, non comprehenditur, sed exceptum à divina lege intelligitur. Non enim cortex verborum sed mens legislatoris spectanda est. Quia in re non tam Socinus à nobis, quam si quorum causam defendit; oppugnati sunt: quem longè aliud sensisse sciunt omnes mediocriter in Scriptis ejus versati, quamvis ob graves causas sensum mentis suæ plenè explicare gravaretur.

Nec meliori iure, post legem de diligendis inimicis latam, poscitur nova lex aut permissio de servandis amicis, aut patriâ amicorum plenâ, in casu supremæ necessitatis, quæ unica iustorum bellorum occasio est. Quasi lex de inimicis, omnia debita parentibus amicisque officia sustulisset & non potius ea, quamvis tacitè, tantò magis confirmasset; quantò minùs est debita dilectio inimicis quam parentibus & benemeritis amicis. Nam si inimicis quoque dilectionis officia præstanda sunt; multò magis amicis præstanda intelliguntur. Itaque nihil opus erat, post hoc præceptum, antiquam seu Naturæ, sive divinam de jure legitimæ defensionis legem iterum ferri, aut novæ permissione confirmari; quia hoc ipso præcepto nullo modo convulsa, sed potius confirmata deprehenditur. Si enim nos adeò mites & humanos etiam erga inimicos esse Lex Christi imperat quantò magis erga amicos, & quibus longè plùs debemus. At quæ crudelitas atque immanitas est, ne improbissimus latro, incerto vitæ discrimine periclitetur; ad certissimam & miserrimam in mortem, parentes, tunc maximè fidem atque opem nostram implorantes prolituere? Non facta est deterior conditio officiorum erga parentes, per legem Christi de inimicis latam sed potius melior. Nihil igitur opus erat restitui aut reintegrari, quod nullo modo imminutum est.

Profert postea verba nostra V. B. quibus ostendimus præceptum hoc adversus defensionem cum periculo interficiendi inimici conjunctam, urgeri non posse, nisi probetur, dilectionem inimici ita nobis injungi; ut nullam loci, temporis aut intervenientis impedimenti circumstantiam accidere posse ostendatur, quæ obstat quominus ipsi jugiter ac perpetuo istud officium præstari debeat. Quibus in verbis duo reprehendit. Primum ait nobis non de periculo tantum interfecionis, sed de ipsa interfecione questionem esse. Atqui animadvertere debuit, nos cum jus legitimæ defensionis defendimus, quidve nobis tunc liceat, aut non differimus, de iis duntaxat actionibus loqui debuisse atque locutos esse, quas per se intendimus, non de iis casibus aut eventibus qui præter mentem nostram per accidens contingere possant. Jam verò interfecionem si in defensione contingat, præter mentem nostram evenire debere, disertissimis verbis quæ paulò post ab eo citantur expressimus, ne qua mutandi Status controversiæ ansa arripi posset. Alterum est quod reprehendit; quòd iniquum censeat negativæ sententiæ probationem à nobis exigi. An verò illico negativa sententia dicenda est, in qua exponenda forte aliqua negantium particularum utimur. Quid enim aliud est dilectionem inimici ita injungi ut nulla circumstantia aut impedimentum excipiat quàm eandem absolute semper & ubique injungi etiam tunc cum dilectioni po-

tiori repugnat. At nullum è præceptis moralibus (exceptis forte rerum naturâ sua turpium interdictis) nullum, inquam, è præceptis quæ nobis aliquid faciendum præcipiunt, ita prætractè & absolute præcipitur; quia variarum circumstantiarum delectum requirat, & multas exceptiones admittat; quin & actiones quas præcipit aliquando ob iustam & gravem causam, omitti aut intermitteri, aut differri possint.

At enim hoc præceptum generale est. Certè præcepto de diligendis parentibus aut fratribus non generalius? At nulla exceptio à Christo restrictum. Ne præceptum quidem de amandis fratribus ulla exceptione restringitur. At potest omni tempore servari. Præcepta Christi omni tempore servari debent, quatenus ea nunquam violari fas est. Sed actiones quas præcipere videntur, non semper, nec ubique exerceri aut possunt, aut debent. Itaque quoties id contingit non præceptum intelliguntur. Amandus inimicus præcipitur, sed non tunc cum dilectio ejus, non modo sine neglectis, sed sine injuria sanctorum necessitudinum exerceri nequit. Inimicos propter caritatem amicorum gravi injuriâ lædi non ferimus. At quæ gravios injuria parentibus aut Magistratibus, inferri potest, quàm cum in suprema necessitate sua in gratiam & ob amorem inimicorum; deserti, eorum crudelitati produntur?

At enim si quis hic exceptionem aliquam habere locum censeat, id ipsi probandum est evidentibus argumentis. Factum id à nobis esse, sentit, sed oblitus est V. B. & eo quidem successu factum; ut paulò ante ad limitandum pluribus exceptionibus id præceptum, adductus sit dum ait: Cum Christum privatis ut hostes publicos diligant (de hoc ipso præcepto loquitur) præcipisse dicimus Libenter Ultròque concedimus cum hac cautione id intelligendum; ut id fiat, absque injuria & maleficio in populares, proditores in patriam, perfidia in Rempub. perduellione adversus supremas potestates; denique absque violatione omnis sanctioris officii & vinculi. An paucæ ipsi tot exceptionis videntur? an à Christo earum aliqua mentio facta est? Et tamen illis locum ultrò ac libenter concedit.

Mox negligentiam nostram arguit his verbis. Quia reluctante animo atque ingratis probandi provinciam tanquam super vacuum & non necessariam suscepit, idè perfunctorie & satis negligenter eâ desunctus est. Ait enim non fuisse opus ea juberi aut permitti nova lege; quæ & natura jubet, & necessitas exprimit, & nulla lege prohibita sunt, ut si quis lege juberet aut edicto permetteret; ut homines cibum capiant, ridiculum id foret & planè Claudianæ sapientiæ. Non multum, ut apparet, distant hæc apud Virum Magnum, cibum capere & hominem interficere.

Nihiline in respondendo amplius? Ne verbum quidem ullum. Nam statim ad alia transit. Quam diligenter nostras rationes refellat, qui nos negligentiae accusat, & quos Lector judicet. Nos quod probandum suscepimus tam evidenti ratione evicimus, ut eam ne refellere quidem aut aggredi Vir Bonus ausus fuerit. Nihil enim manifestius est, quàm ea frustra & sine ratione præcipi, in quibus rationi nostræ, communis nobis cum brutis appetitus, non repugnat, quæque nullo præcipiente facere cogimur; & ad quæ ipsius naturæ impulsu ferimur. Ex quarum rerum genere est cibum capere. Quod pro exemplo produximus; non ideo quòd natura suâ rei quæ illustramus nimium vicinum aut propinquum sit; sed quòd in eo de quo agitur admodum congruum atque simile. Agitur enim de iis rebus quas præcipi aut permitti, ridiculum atque absurdum est: ideo quòd nullo præcipiente ipsius naturæ ductu atque instinctu fiant. Jam verò ad defensionem & conservationem nostri, ac nostrorum; quoties sine ipsa salvi esse non possumus, non minùs ultrò ac nullo præcipiente propendimus; quàm ad cibum capiendum quociens esurimus. Quid igitur opus erat eam, nova aliqua lege præcipi aut permitti? Ergo satis diligenter connexa est hæc consequentia quia satis firmiter. Sed non sine numine factum cenleo; quòd cujus culpæ nos infontes coarguere

coarguere conatus est; in eam ipse turpiter incidit; paulo etiam reprehensione dignior quam nos fuisset; si nobis non fallor negligi obiectet: quia supinæ in respond. neglig. iuxta illud injuriæ genus adjecit; quod; cum audacter neri solet; semper aliquis finitrix opin. aculeus in animis hominum haret; ac relinquitur. Non multum. inq. ut apparet, distant hæc ap. V. M. cibum capere; & hominem interficere. Hoc nemini apparet; præter ipsam; ideoq; apparentis hæc est; non veri criminis obiectio; præsertim cum nos cibi capiendi exemplum; non cum interfectione; sed cum defensione absq; animo interfic. faciendâ; comparaverimus. Proinde hoc loco; illud acutè excogitatum officii genus in omis. consistens non uno modo ipse transgressus est. Nam & quod omittere debuit; non omisit; & quod non debuit; omisit. At qui præstiterat; respondendi officium; quàm injustè carpendi nostri; occasionem; non omisisset. At enim post generale præceptum quod aptum est comprehendere ambitu suo omnes casus; etiam eos quos adducimus; opus fuisse ait novâ lege; aut permissione; quæ casus istos excipi ostenderet.

Verum hoc asserere V. Bono jam non est integrum; posteaquam ultro ac libenter supra confessus est; non esse istud præceptum ita generale; quin per illos casus restring.; quos supra recusavit; quales sunt; injuria in populares; proditio in patriam & c. denique violatio omnis S. officii.

Probat deinde etiam in præsentiss. periculo vitæ nostræ inimicos occidendos non esse. Iubet enim; inq. Christus amari inimicos; etiam tunc cum nos persequuntur & infestant. Non dicit Christus in præterito; qui vos infestant ac persecuti sunt ne quis ret. injuriarum duntaxat oblivione hic præcipi argueretur; sed in præserti ait; qui vos infestant & persequuntur. Quid aliud inde sequitur; quam uti in aliis injuriis; ita etiam in præsent. vitæ periculo a nobis occidendos non esse inimicos. Non excutiam quàm firma sit hæc consequentia; ducta ex modo loquendi in tempore præsentis; quo sæpe uti possumus etiam in exprimendis iis rebus; quæ in præsent. tempore intelligi nequeunt; quod una cum aliis quæ ibidem in præsent. dicuntur eodè tempore una consistere nequeant. ut cum dicimus Medicum restituere sanitatem iis qui ægrotant; aut eos quoq; rarcere sumptibus qui liberal. exercent; quod frequen. accidit; quoties alterum eorum quæ inter se pugnant; de actu alteri de habitu intelligitur. Non urgebo falsum esse; quod tam audact. asser. Christum non in præter. sed in præsent. loqui; qui vos infestant ac persequuntur; cum ista verba ap. Matth. equo citantur; participii voce expressa legantur; quæ præcipue; in Græca lingua; tam præter. quàm præsentis signif. recipit. Illud unum regeram; quemadmodum in tota hac de non occidendo quæstione; ita in hac ipsa ratiuncula V. Bonum fingere sibi adversarium; quem non habet. Nam ut nos occidendos esse inim. non asserimus; imo id pro virili; quoad ejus fieri potest vitandū esse censem; ita eos quoq; qui nos perseq.; etiam cum nos perseq.; diligi posse ac debere concedimus; præsertim ejusmodi dilect. genere; quod in istiusmodi obj. ita cadere potest. Annon etiam in bellis hostes diligi posse; Davidis exemplo ostendimus?

Nam quod argut. Posito genere poni omnes species; persecut. autem in verbis Christi commemoratam esse genus; Occis. speciem; diligi igitur debere; etiam eos qui nos occ. sunt; aut occidere volunt; etiam si conclus. assent. non possumus tamen ferre assumpti vanitatem; in quo V. B. pro concessio sumit; in verbis Christi vocem persecut. tam latè extendi; ut etiam bellicam hostilitatē comprehendat; quod nos tunc refutav. cum ostendimus verba ejus; ad hostem publ. porrigi non posse. Quas rationes dū strictim attingere tentat V. B. ipse ab iis ita confictus est; ut præcept. Christi ex mente nostra limit. coactus sit.

Argument. ejus binæ; altera à majori; quod ne fratrum quidem gratia facere fas est; id multò minus sui causa faciendum; altera à pari. Quod sui causa faciendum non est; id ne amicorū quidem causa faciendū est; sese mutuo tollit. Neq; enim eadè res secundū idem; possunt esse simul & æquales; & inæq. multò minùs sese invicem majores.

Sequitur argumentario adversario. ū. nimis topica; & in qua nihil sit nervorū. Nam ut præcepti de diligendo inimico universal. adstruere possint; ex enumeratis à Christo

dilect. & inimicit. actibus concludunt omnia inimic. genera; Christum subjecisse universali regulæ. Nullū igitur inimicum à dilect. excipi. Quasi vero nos omnē omnino universal. huic præcepto adimamus. Nullum est præc. quod aliquas species non habeat; quæ ad illud referri queant. Sed nec ullum forte est; præsertim e præcipientibus; quod omni penitus except. careat. Omnes privat. de quibus Christus loquitur inimicor. species isto præcepto compreh. agnoscimus; omnes etiam ex enumeratis dilect. actus ipsis præstandos fatemur. Sed inde i. o sequitur catū nullum dari posse; quo præceptæ dilectionis actus; omitti aut non possint; aut non debeant; quoties aliqua gravis causa aut necessitas; vel etiam potior dilectio potuit.

Atq; hoc loco quandam rationem nostram operolè refutat; quæ nobis argumenta adversar. minimè apodictica refutantibus; excidit; ut si quid in ea frigidi esset: nequaquam esset mirandū; si de eorum indole aliquid traxisset quibus opposita est. Cum ratio ipsa ostendat beneficium dari non posse; nisi accipiatur. Inimicus autem; nisi fortè cum est in potestate nostra; aut inimicitias deponere cogit; beneficium à nobis accipere nolit; merito diximus; aptissime à Christo vota precesq; in eo casu ejusmodi male factis opposita esse; quia tūc aliud beneficii genus ipsis reponi non potest. In quo sanè nihil est frigoris; præsertim cum nos inimicis benefaciendum esse non negemus; nec ista dicamus ut homines à benefaciendo ipsis dehortemur; sed ut ostendamus Dominum pro sapientia suâ; etiam ejusmodi casus prævidisse; in quibus præter vota precesq; non habemus quod inimicis præst. quod sæpe in bello accidit; ut in Davidis exēplo docuimus. Cæteriū ne nos inopiā aliorū ad hoc genus argument. compulsos existimet; age sane; rationem hanc donemus V. B. indefensam; ne frustra res tam frigida sudorem ejus exciverit.

Mox reprehendit verba nostra; quod eadem invasoris primariò intendi non debere dixerimus; quæ nulla ratione intendi debeat. Verum nec nos tantum primariò; sed de industria id fieri non debere diximus; & quod cædes plane præter mentem ejus accidere debeat; qui extrā omnem culpam velit esse; addidimus. Quod autē vocibus primariò aut principaliter usi simus; fecimus ideo; quia tamen incertum necis ejus periculum; præcertissimo nostro aut nostrorum discrimine; negligi concessimus.

Quod culpæ & pænæ non planè expers fuerit Occisor; sub Lege qui mero casu aliquem occidit; nihil facit; ad ostendendam culpā ejus; qui in defensione invitus aliquē occidit. Vera enim isthic culpa esse potuit; quamvis non ita gravis & lata; ut in voluntario homicidio. Nec enim tantum malitiæ; sed & imprudentiæ culpam luere possumus. Sed in defensionis necessitate neque malitiæ; neque imprudentiæ reprehensioni locus est; & qui syncerè fervare hostem aut invasorem; dummodo ipse; aut ii quos defendit; extra periculum ponerentur; in animo habuit; non video quo jure ejus culpæ particeps esse possit; quæ tota in invasorem culpā sua pereuntem devolvitur. Nam nec defensionem vitæ suæ quisquam omittere tenetur; nec eam semper ita dextrè adgubernare potest; ut periculum necis alterutrius evitetur.

Ad Circumstantias exercendæ dilectionis accedens V. B. fatetur aliquas (quasi non pleræque omnes eo sint ingenio) morales leges; certis circumstantiis limitatas esse; ut non semper; sed pro ratione Loci; Temporis; ac personarū observari debeant. Quod ad jugulandam ejus causam; satis est; præsertim cum ex earū numero hanc quoq; legem esse & nos multis argumentis probaverimus; & ipse jam admittis tot limitationibus; quas supra enumeravimus; confessus sit. Nos quoq; vicissim fatemur; limitationes istas non pro libitu & arbitrio nostro fingendas; sed aut ex analogia religionis; aut ex ipso divinarum legū codice; sive per expressa testimonia; sive per necessaria consequentiam; depromendas. Quod nos in hoc præcepto sedulo fecimus. Sed V. B. maluit extrā alios divagando; cum umbris luctari; & mutato statu quæstionis; Locos communes; concioni quàm disputationi aptiores; tractare; aut hinc inde verba nostra corpore; quàm collato pede in legitimum certamen descendere.

Nam ubi limitationes nostras è manifestis S.S. testimoniis de promptas vel uno verbo attingit? Quarum prima est, quod & alios infantes homines, qui valgò proximi vocantur, non suprà nos, sed tantum sicut nos ipsos, diligere iulli sumus: quanto magis inimicos, plerumque fontes & de nobis male meritos? Unde necessariò consequitur; ea caritatis officia, in quibus longè major dilectio inimico quàm nobismetipsis exhibetur, à nobis inimico non deberi. Quanto minus ea in quibus major ipsi dilectio præstari flagitur, quàm parentibus, quàm magistratibus? Altera est, quod Legis de Caritate tam proximo quàm inimico præstandæ, nobilior explicatio & regula dari non possit, quàm quæ ab ipsa Christo tradita est ut omnia quæ nobis ab aliis heri vellemus aliis faciamus, quod est omnium erga alios officiorum compendium. Sed hanc regulam ita intelligi debere demonstravimus, ut ea tantum aliis præstanda esse intelligantur; quæ nos nobis præstari, iustè & sapienter, non iniquè, nec ineptè & pueriliter, vellemus. Æ quam enim & rationabilem hanc regulam, non iniquam & absurdam esse necesse est. Parci nobis ab inimicis vellemus: quoties in eorum potestate sumus. Hoc desiderium neque injuriam est in quenquam & in sapientem quoque cadere potest. Id ergo ipsis vicissim præstare tenemur, quoties illi sunt in potestate nostrâ. At si cum alienam vitam oppugnamus, id nobis ab inimicis præstari cupiamus, ut adversus nostros enses, solis jugulis pugnet: hoc desiderium non iniquum modo, sed stolidum ac furiosum est. Potest igitur hoc in gratiam aliorum non præstari; quod in nostri gratiam præstari nisi ineptè, ac furiosè, velle non possumus.

Plures, id genus, limitat. & innumera argum. nostra cur intacta omiserit V. B. facilius est assequi: quàm cur nobis eorum pro libitu consignandarum culpam toties obijcet.

Per casum extraordinarium quid intelligamus, expressa verba nostra paulo ante prolata indicant. Impedimentum videlicet potioris caritatis, quod interdum non finit nos aliquem actum dilectionis inimico præstare; quamvis ipsum diligendum eum habitum non tollat. Cui impedimento acque exceptioni, nihil obstant verba Christi, quod inimicos qui nos infestant amari præcipiat, quia ipse V. B. suprà agnovit verba Christi cum ea cautione intelligenda; ut id fiat sine violatione sanctioris officii & vinculi. Quomodo igitur nunc ipsis generalitatem, eamque non limitatam, & casus ista excludentem tribuit? Deinde in verbis *Infestantes ac proinde etiam mortem inferentes* prava latet consequentia. Neque enim à magis verisimili ad minus verisimile argumentari possumus affirmatè. Prætereà tamen si Christus, ut infestantes ita & mortem inferentes, aut inferre volentes amari præciperet, non ideo tamen statim, nos ne illi nobis, aut nostris mortem inferant, impedire, prohiberet. Quia nobis eos, ne nos infestent quoque, per eadem verba Christi, licet impedire; si id legitimè possumus.

Necessitas vitæ suæ suorumque; servandæ, leges Christi frangere non potest. Neque enim ulla tulit ejusmodi quæ frangi possint. Sunt tamen quædam actiones quæ legibus Christi falsò vetari videntur, quas hæc necessitas excusat; in quo casu, legibus Christi comprehensæ non censentur.

Quod autem diximus; Necessitatem ejusmodi interdum ordinarias leges frangere; id non de Christi legibus intelleximus; sed aliis quibuscunque quas vulgi sermone tritum istud dictum designat: Documento sunt verba nostra quæ mox subjecimus. *Non enim sequitur id quod in extraordinario casu cum dilectione inimici pugnat, etiam cum hoc præcepto Christi pugnare & quæ sequuntur.* Non igitur per hanc necessitatem frangi; aut frangendam esse legem Christi dicimus; quod nobis immeritò affinxit V. B. ut in locum communem excurreret; & investivis ad rem non facientibus volumen extenderet.

In quibus tamen ipsis duplici modo turpiter & iniquè principium petit, pro concessio sumens, non modo id ipsum esse legem Christi, de quo an sit lex Christi inter nos quaeritur: sed etiam nos existimare leges Christi ulla ob vitæ conservandæ necessitatem frangi posse; quod

nobis nunquam in mentem venit.

Quamquam autem ipse Dominus Davidis factum, ad excusandum Discipulorum tuorum factum adduxerit: nec satis cautè V. B. adversus ejus exempli allegationem disputet: Tamen nos istud exemplum non ideo produximus ut ostenderemus, quemadmodum Davidi licuit præceptum Dei, in casu necessitatis transgredi; ita nobis quoque, in simili casu licere legem Christi violare. Nos enim illam legem quam David transgressus est, minimè controversam Dei legem fuisse agnoscimus. Atqui istud de quo inter nos quaeritur, Inimici magis quàm vitam nostram diligendi officium; legem Christi esse acerrimè negamus: Nec si quis illud non faciat, eum transgredi legem Christi, ullo modo concedimus. Sed ideo hoc exemplum nobis productum est, ut ex ipsius nostri Legislatoris verbis & argumentandi ratione, qualis mens ejus in legibus ab ipso latis, aut terendis fuerit, ostenderemus. Nam si is non dubii præcepti Dei rigorem, in Davidis factò meritò mitigandum censuit; ob casum urgentis necessitatis; nullo modo, gratuitum erga inimicum officium, præcepisse censendus est ex tam rigida voluntate ut etiam quando aliter servari non possumus, actus dilectionis erga eum interdum omitti nequeant. Proinde in iis quæcunque adversus hoc Davidis exemplum tanto molimine producit; quæque mox in exaggeranda homicidii culpa differat; quaerit sibi quem velit adversarium; Nos ista non attingunt. Nam neque nos hoc exemplo ad frangendas leges Christi abutimur; sed ad mentem Legislatoris nostri explicandam utimur; neque homicidii patrociniū suscipimus; cuius præcipua culpa est in occidendi voluntate; quam unâ cum V. B. proscribimus. Necessitate autem, non eadem, quæ si contingat, præter mentem nostram & ex accidenti evenit; sed susceptum periculum cædis committendæ, excusamus; quod unum est; cuius jus & licentiam in ejusmodi casu defendimus. Itaque homicidium quidem ipsum, non necessitatis; sed voluntatis nostræ ab eo abhorrentis, excusatione & innocentia purgamus; ejusque culpam omnem in iuvatore repellimus. Illud autem quod solum voluntate nostra suscipimus, patrandæ cædis periculum, necessitatis violentiâ extortum esse ostendimus. Non id igitur nobis à necessitate extorqueri permittimus; ut eadem omnino patrare velimus; sed ut nihil morati incertum eventuræ forte cædis periculum, certam perniciem à capite nostro aut nostrorū depellamus.

Omitto plurima quæ hoc loco afferit, falsa & absurda, ne alienam causam defendere videar. Unum mirer; quanta confidentia, absolutè & quasi universaliter asserat; quod Ratio eligere jubeat, Occidi potius, quàm occidere; quodque istud posterius simpliciter & absolutè *malum culpæ* nomen, cum illud sæpe sine ulla culpa accidere possit, ipse statim eadem pagina ostendat, producens exemplum ejus, qui adeo peccaturus non fuerat, si occidisset; ut eo ipso graviter deliquerit: quod non occiderit.

Ad rationum mearum refutationem propero. Quarum primam non refellit, sed stomachatur; quod pro libitu S. S. explicem, & per extraordinarios casus præceptum ordinarii officii restringi, sicut & unde, in q. probabit Christum de hac distinctione cogitasse? Nempe oblitus est V. B. id jam à nobis probatū, tunc, cum ad nostram, in limitando hoc præcepto sententiam ipse pertractus est; restringendo illud tot cautionibus quas suprà recensuimus. Rogat, deinde, cur asserere audeamus, commemoratos inimicitiarum actus non nisi in privatas ordinarias; & civiles inimicitias cadere? In promptu causa est, quia Christus tunc iis verbis & exemplis usus est: quæ solas istas privatas inimicitias exprimunt. Cui, si ultra eas præceptum hoc extendere voluisset, non erant defutura verba, publicam hostilitatem exprimentia, aut quæ Magistratuum jura convellerent. Non animadvertit autem V. B. cum non nos, adversus illos; sed illi adversus nos, ex hoc loco argumententur, non esse nostrarum partium ut probemus, hæc verba omnino, non nisi de privatis inimiciis intelligenda. Sed ad elidend. vim argum. eorum satis esse, ut ostendamus ea duntaxat de ipsis intelligi posse. Quamq. nos ultra debiti

verba



verba hæc de publicis hostibus, intelligi non posse, probaverimus, eo quem commemoravimus, successu. Illorum igitur partes sunt, demonstrare, hæc verba non nisi ex mente suâ, in sensu laxiori intelligenda.

At enim, inquit, odii mentio fit, quod etiam ad extremam nostram perniciem ferri potest. Verumenimvero non tantum quod possint sed etiam quod debeant verba ista, ex mente illorum intelligi, his qui ex iis argumentantur probandum est. At rectè dicitur inimicum nos persequi; cum mortem nobis intencat. Atqui hæc captio est ex iis, quas Consequentis vocant. Omnis qui nobis mortem intencat, persequi nos dici potest. (quamquam ad exprimendam vim hujus injuriæ: tam molle vocabulum vix sufficit.) Sed non omnis qui nos persequitur mortem nobis intencat; nec quoties persecutionis mentio incidit, toties Mors sub ea comprehendere aut potest, aut debet. Non conjecturis, sed gravissimis rationibus, quas ne attingere quidem ausum esse V. B. paulo ante ostendimus, ad limitandum istud præceptum adducti sumus, quod & ipse tandem vi veritatis adactus tot cautionibus restrinxit, ut nos ad eas addi nihil posulemus. Quo facto, ad colligendum adversus nos aliquid, ex generali vocum significatione additum sibi jam planè præclufit. Quod autem in sua antithesi Christus agat de tali inimico; qualem Moyses perdere, ac delere jussit, eadem facilitate à nobis negatur; qua ab adversariis asseritur.

Ad secundam rationem, quæ jugulum causæ ipsorum hostiliter petit; respondens V. B. præstat ipsi Officium Caritatis in Omissionis consistens. Nam pro letali insilio vulnere, idem reponit aut inermi, aut parcente manu datum: & statim ommissa pugna, festinato abitu ad alia transvolat. Sed revocandus est paulisper, ut sistat gradum, & comminus ac legitime pugnet, non Parthorum more emillis temerè sagittis refugientium. Ratio nostra sic loquitur. *Gratuitum erga inimicum officium ac beneficium tunc locus nullus est; quando aut extrema servandæ vitæ nostræ necessitas nos ipsis vacare non sinis: aut cum debitis ac necessariis erga potiores proximos officiis pugnant.* Quid ad hæc Vir Bonus? Respondet primùm nos confundere officium benefaciendi; cum officio non male faciendi: nec addit ultra verbum ullum quod huc pertineat. At nos videmus quod hoc argumentum confundat mentem ipsius & rationes respondendi. Nec enim nos miscemus heterogenea: sed ille non habet quod respondeat. Negandum aut distinguendum fuit, quod objecimus. Negat ille quidem aliquid; quod statim videbimus an ad rem, de qua quærimus, faciat. Sed id quod non negat, aut negare non audet; sufficit ad causam ejus evertendam. Negare enim non audet gratuitis erga inimicum officiis ac beneficiis locum non esse; quoties supremam conservandam vitæ nostræ necessitatem impediunt, aut remorantur. Multo minus quoties debita erga potiores proximos officia tollunt. Negare non audet dilectionem erga inimicum gratuitum esse officium; nec ullo inimici merito aut officio provocatum. Quid igitur negat? *Non est gratuitum, inquit, erga inimicum officium cum non occidere.* Mitto expendere, quam verum sit nullâ inimico exhiberi gratiam, quoties mortem commertus vitâ donatur & non occiditur. Sed quia de Caritatis officiis ac beneficiis loquimur; non placet nobis ea istiusmodi verbis depingi & quasi coloribus adumbrari qui ad exprimendum virtutis hujus vultu inepti sunt. Nam quæ (ma-lum) ista est officiorum Caritatis erga inimicos descriptio; quæ etiam cum flagrantissimo erga eos odio, interdum & gravissimo maleficio consistere potest? Nam & crudelissimi homines inimicis hoc officium præstant; quoties occidere aut non possunt; aut non audent; aut etiam quod diutius miseris eorum fruuntur, nolunt. Hoccine Caritatis officium dicemus quod & Caligula, nescio cur, eo ipso tempore præstitit; quo maxime in miserum sævire voluit. Cui mortem petenti, Nondum respondit, tecum in gratiam redii. Paulo ante Vir B. deploravit invidiosè, quod vera rerum vocabula amiserimus. At hoc pejus est, quod veris per Dei gratiam, nondum amissis, falsa inve-

niuntur. Cæterum sequamur V. B. novum stylum; & demus locum acutè excogitatis Caritatis officiis, quibus & ignoti, & absentes, & insensu; & inofficiosissimi quoque aut certe nihil minus quam de præstandis officiis cogitantes, & dormientes, & mortui æque fungi possunt. Omnes enim isti præclara ista Omissionis officia egregiè exercent. Ponamus igitur brevitate causa, officium istud non occidendi non esse gratuitum. Nos istius officii vinculo neminem exolvimus; quia nec animum occidendi sumere cuiquam permittimus; & à facto iplo, quantum fieri potest, abstinendum esse statuimus.

Sed neque simpliciter debitum esse supra probavimus ubi de jure quod vitam suam defendentibus quæritur, disseruimus. Verum nunc non de occidendi jure; sed de dilectione erga inimicum præscripta disputamus; cuius officium planè gratuitum esse dicimus; quia non modo summo ac stricto jure nunquam, sed interdum ne ex æquo jure quidem ipsi debetur; nec nisi summa benignitas & clementia nostra interveniat, h. e. non modo supra, sed contra ejus meritum, ex mera gratiâ & beneficio erga eum affectu ipsi præstatur. Iniquum autem est, postulare; ut ejusmodi gratuitum beneficium alicui tunc à nobis præstetur cum absque perniciæ nostrâ aut nostrorum præstari non potest: cum id, etiam naturâ suâ debita officia non semper requirant. At enim etiam, tunc istud omissionis officium inimico ex debito præstandum est! Quamobrem verò rogabimus? Si ad aliam legem recurrere cogitet cuius vi illud debitum esse probet, nos quoque tantisper responsionem suspendemus donec ista lex producat. Nunc quia in argumento ex lege caritatis erga inimicum ducto versamur; satis est si demonstremus ex vi hujus legis, hoc officium debitum dici non posse.

Nec est quod ad æquivocationem vocis debiti, confugiat; quia per occidens, hoc quoque officium debitum dicis alio loquendi modo queat, quatenus Christo obsequium præceptorum ejus debetur. Nos enim de eo tantum debiti genere loquimur, quod inimico per se & naturâ suâ debitum est, seu quod planè inimicus meretur. Dicimus igitur præceptam charitatem erga inimicum gratuitam esse: neque ut debitum; sed ut gratuitum, & ex mera gratia profectum officium; esse imperatam. Neque enim gratiam & beneficium Christus lege sua susculit, sed propagavit. Tali igitur gratuito beneficio nobis inimicum prosequi non vacat, tunc cum eo prosequi, sine perniciæ nostrâ non possumus. Multo minus tunc, cum debita erga parentes, Magistratus, & alios officia obstant; & opem defensionis nostræ possulant.

At enim occidere non licet. Neque nos alienæ vitæ eripiendo sed suæ defendendo jus ac licentiam urgemus: quia defensio etiam absque alienæ vitæ ereptione, sæpe nos servare potest: at sine periculo ejus eripiendo; præsertim ubi in pervicaces hostes incidimus, raro potest. Hoc igitur periculum inimicorum cum propter alienam ab occidendo mentem nostram, semper incertum sit; non tanti esse faciendum censemus; ut propter ejus aversionem; certam nostram, nostrorumque perniciem subeamus; & præpostera atque inordinatissima charitate; debita potioribus caritatibus officia, indignè intervertamus.

At enim V. B. officium non occidendi, cum aliis officiis nunquam pugnare demonstravit. Miseret me id genus demonstrationum. Sed neque nos idem istud Non occidendi officium, per alia officia atque adeo per ipsum jus legitimæ defensionis, ullo modo tollimus. Vellemus enim ita defendi infantes, ut fontes in defensione non occidantur. Sed periculum necis eorum quia à defensione quæ necessario suscipienda, abesse non potest, culpam ejus periculi: etsi deinceps subsequatur necis; non ii præstare debent, qui inviti, necessitate ad justam defensionem compelluntur; sed ii qui ultro ac volentes sese in periculum invasionis precipitant. Proinde ut officium non occidendi cum jure defensionis ita jus & officium defensionis, cum officio non occidendi per se non pugnant. Documento est quod sæpe utriusque officio simul satis fieri potest. Nisi fortè Officium non occidendi ita extendatur, ut etiam propter

incertum inimici periculum, certam perniciem subiri requirat. Quomodo intellectu in hoc officio non modo cum iure deordinationis sed cum omnibus sanctionibus officii irreconciliabili pugna committitur. Quapropter huic ita intellecto officio tunc locus nullus est, cum inferior & ignobilior Caritas, ignobiliorem locum dare debet; nec in eo tantum sumptum nec officium; cum potioris Caritatis officius, quicquam conciliaverit.

Tertiam rationem satis festinanti calamo transilire; nec robur ejus attingit nisi quod verba nostra arripit, & negat dari eam ulli, in quo homines propria culpa ita excident jure suo, ut omni dilectione nostra etiam quæ in non malefaciendo consistit, indigant. Non puto Virum Bonum hoc loco per vocem malefaciendi, injurias illegitimas illatas intelligere. Aliâ, ineptè loqueretur; nec nos sed audiamus tam oppugnetur. Quis enim nostrum etiam improbiis hominibus injuriam unquam inferri posse aut debere contendit? Inteligitur mala aliqua non inuito prætextu; sed culpa & merito hominis improbi illata aut inferenda. Quâ fiduciâ tam audacter, tam præsumptè & quæ præsumptam confidentiam secuta est, tam generaliter neget, id quod non raro accidere omnes testantur viderit. Quid si quis Dei hominumque contemptor, sceleribus & flagitiis coopertus, qui omnes respiciendi occasiones prodegerit; qui homicidia patricidus commisit, qui que parentis impia manu senile gattar fregit; in istam incertam violaverit; omni turpitudine maculatus; nefandam insuper adversus Deum rebellionem ausus, seculo mancipio nexuque Satanae tradiderit; atque his artibus armatus per maliciam & veneficia in omnes bonos quamdiu vivit grassari non desinat? Hicne aliqua dilectione nostra dignus? hic cui malè fiat: hoc est pœna aliqua inferatur indignus censetur? Quo præconio, quâ estimatione digna est hæc opinio; quæ pœnarum jus tollens, scelorum licentiam inducit? Diligere inimicos iussimus; sed nostros non Dei; quia sæpe Dei amici esse possunt; qui nostri sunt inimici: Nec ideo quod quisquam inimicus noster est, omni dilectione indignus est. At qui Dei hostis professus est, ita ut de eo dubitari a nemine queat; quo jure? qua fronte? quo prætextu à nobis aliquod dilectionis officium reposcet?

Tandem ad rationem nostram ex qualitate quadam Caritatis ductam accedit; quod illa non ceca sed rationalis esse debeat, simplicitati columbinæ adjunctam habens prudentiam serpentinam. Quam non sine bile ac stomacho refucat. Sed estne hæc inquit prudentia, charitati à Deo imparata, limites alios ponere, quam quos Deus posuit. Non ex capitis nostri cerebro, exceptiones à regulis Christi nobis præfixis sumenda: sed ex verbo Dei desumenda sunt. Quid? an in cerebro Capitis nostri natum est, quod servitium nostrum rationale: quod simplicitas nostra serpentina prudentia temperata esse debeat? quod solum Deum & Christum ejus semper; interdum & eum qui ex Deo natus est, supra nos: proximum autem multo minus verò inimicum non supra nos, diligere teneamus? quod in eo sit summa officiorum erga alios, si ipsis ea duntaxat faciamus; quæ nobis fieri (jure videlicet & rationabiliter, non inique & insulse) vellemus, quod propter potiore Caritatem ii quoque odio habendi sunt, quos alioqui, nisi quid impediât, diligere renemur? Annon hæc omnia & his genuina ex verbo Dei desumpta sunt? Non igitur eos limites à Deo positos censuimus; quos Christus, aut Apostoli posuerunt? Cerebrum, & quidem Capitis nostri; nobis non nunc primum objectari videmus: quasi cuiquam illud in calcaneis quaerendum sit. Utar Tiberii voce quondam in Senatu, paululum ad rem præsentem deflexâ. Ego me, P. Conscripti, mortalem esse; & hominum officia fungi; denique vacuum cerebro caput non habere, ingenuè fateor. Neque mea culpa est, quod me Natura supra ceteros non finxit. Sacris præstitero si in scriptis meis cordatus Lector, nullas cerebrosas opiniones aut contemplationes deprehenderit.

Verborum, inquit, proprietati & ipsi insistentium donec absurdum aliquid ostendatur. Pauca videlicet absurda sunt; quibus in eorum opinione offendamur. Non omne quod carni nostræ repugnat absurdum est, inquit. Sed nec omne, (reponimus nos) quod repugnare carni videtur sanctum aut à Christo præceptum est. Nam locum communem, quem vice disputandi tractat, non attingimus.

Ad exemplum Patris cælestis, quod omnes vocemus, & ab eo discere jubeamus, quomodo inimici amandi sint; nihil præter exemplum Christi facimus; qui sciebatur non omnimodè nobis omnia congruere posse, quæ Deo conveniunt: & tamen ad imitandum eum hortari non dubitat. Imitemur igitur in quibus licet & in quibus possumus. Possumus autem in eo ut benignos & simplices caritatis affectus, prudentiæ lumine temperemus, ac moderemur.

Jus vindictæ aut potius pœnæ sumenda; quod à summo in creaturas dominationis jure proficiscitur, plenissime soli Deo competit, quia id à nemine sed ex seipso habet. Competere tamen posse aliis quoque, rectè agnoscit V. B. dum ait in jure Vindictæ, neminem trahere Deum posse, nisi cui Deus idem jus potestatemque concessit. Nisi quod in voce idem ludere ambiguitate videtur. Potest enim vocabulum hoc ut æquè plenam & absolutam potestatem significare qualem Christus sibi datam profectur; aut etiam ad minus plenam extendi, qualem Apostolus Magistratibus datam asserit. Ad priorem sensum inclinare videtur exemplum Christi quod producit; quem nobis imitandum proponit in eo duntaxat statu, dum adhuc in terris privatus degeret; quod quidem omnibus præsertim privatis; sed & Magistratibus quæ ut privati considerantur, faciendum censuimus. Sed in quibus Deus jus imperii in terris concessit; quin ut ipsum Deum ita & Christum in glorioso statu regnantes imitari, & possint & debeant; causam nullam videmus: nisi quod longe minus absolutâ; & angustioribus finibus circumscripta potestate ipsis uti liceat. Sed nos aliam quoque ob causam, quam V. B. non attingit; aut certè non refellit, Patris cælestis exemplum produximus; videlicet ut ostenderemus non pugnare cum dilectione inimicorum; pœnas aut coercitionem eorum; cum Deus dicatur diligere inimicos, & tamen eos puniat atque coercet. Quamvis igitur nobis Deum imitari imperatum non esset; tamen quia S. S. asserit Deum diligere inimicos, & tamen illos punire & coercere; satis causæ haberemus; ut dilectionem istam, cum pœna & coercitione inimicorum consistere posse censeremus. Quanto plus causæ habemus ut id sentiamus, quando nobis in ea ipsa dilectione Deus ad imitandum proponitur?

Remissionem debitorum *Matth. xvii. 12.* nullis prope modum limitibus circumscriptam, nobis objici non posse ostendimus; quia hujus generis remissio, tantum, ad respicientes pertinet, erga quos solos Dei quoque ipsius infinita est misericordia. Non tamen inde sequitur; (quod nec nos quoque diximus) Non respicientibus nullam omnino à nobis remissionem deberi. Nam & erga eos Deus benignus, longanimis, & misericors est. Sed hoc remissionis genus quod impenitentibus præstatur; tam quoad Deum; quam quoad homines longè arctioribus limitibus circumscriptum est. Aliâs omne pœnarum jus; omnis coercendi potestas à rerum naturâ exularet. Non igitur latius verba nostra protendenda fuerunt; quam prolata sunt. Nec enim omne officiorum quod proximis debemus genus in uno *Matth. xvii. 12.* loco, comprehensum est. Illud autem verissime dictum est: nihil isthic nobis præcipi, quod non Deus peccatoribus cumulate præstet.

Porro in aliquo sanctimonii aut virtutis genere, Deum plus nobis imponere quam ipse præstet; non modo dictum falsum; sed & cogitatum absurdum est: & ratione ad rem parum pertinente confirmatur. Supponit enim aut infert hæc opinio, in actionibus sanctimonie, in quibus nobiscum Deus comparari potest; aut ipsum minus quam

quàm nos, aut nos plus quam ipsum præstare. Plus enim aut minus in mutua comparatione si tantum præstare dici possunt; quibus id in quo comparantur præstare utrinque convenit atque competit. At propter nimiam naturæ & sortis notitiam à Deo distantiam; sunt plurima in quibus Deus nobiscum non est comparabilis. Fallo igitur & absurde in eis nobiscum comparatur. Quale est verbi gratia officium humilitatis, aut subjectionis: quod in Deo mente conceptum, neque virtus est, neque officium: sed indigna infra naturæ suæ dignitatem & sortis fastigium abjectio, non minus Deo inconvenientis; quam si homo sese infra brutorum sortem abiciat ac prosterнат. Nihil igitur ad rem præsentem facit, productum à V. B. Comparationis Dei nobiscum in officio humilitatis exemplum; cum in eo Deus nobiscum comparari nequeat. Sunt alia tamen sanctimoniarum genera quæ tam in Deum, quam in homines cadunt. Et quorum numero sunt justitiarum, dilectionis, remissionis debitorum & misericordiarum officia, in quibus Deum nobiscum sæpe S. oracula comparant; & mores nostros ad normam sanctimoniarum Dei exigunt. In hoc officiorum genere plus Deum nobis imposuisse quàm ipse præstet; nimis audax & blasphemum vicinum est pronunciandum. Nimirum profectio sanctimoniarum sibi tribuunt; qui in suis moribus aut officiis erga homines, sanctius aliquid somniant, quàm in ipso Deo reperitur.

Non negamus jus puniendi atque coercendi malos, in hominibus quibus Deus eam potestatem concessit, longè magis esse restrictum ac limitatum quàm in Deo, cuius potestas absoluta est ac independens; & tamen eum elementum legibus ipse constringit. Sed Magis & Minus non variant speciem.

Hoc autem jus & hæc potestas puniendi & coercendi malos; atque ipsum jus defensionis, non tollit illam patientiam, quam Christus præstitit, cum in iniqui Magistratus manus traditus esset: cujus vestigiis, in eo casu quoties nos martyrium pati Deus voluerit, incedere uniuscujusque officium esse agnoscimus. Sed non ideo Deus in Sacris literis, ut in aliis officiis, in quibus nobiscum est comparabilis; aut nobis imitabilis, omnibus: ita in usu quoque potestatis suæ; saltem iis qui ejus vicem in terris gerunt, imitandus non proponitur; quia Christus in crucis patientia imitandus proponitur. Nam & Christus non semper crucem perpassus est, & non modo in terris adhuc agens, potestate interdum sua usus est; sed & in solium suum evehitus, effusam clementiam aliquando severitate temperat. Nec ideo etiam Num Caritatem aut benignitatem suam, etiam erga inimicos exiit.

Concedit Vir Bonus & verissimum esse fatetur, ob infinitam mercedem non esse sanctitatem Christianam, ultra humanæ infirmitatis conditionem extendendam. Verum id non concedit, supra vires Christianorum esse, ut mortem perferre malint, quàm inferre. At cur nos invitos, magis dissentientes à se facit; quàm dissentire volumus? Qui potius vult mortem inferre, quàm perferre; vult mortem inferre. Quod an in casu defensionis Christiano liceat; nos definire non audemus: quamvis nos audacia V. B. infimulaverit. Illud confidentius asserimus.

Ad avertendam certissimam suam, suorumque necem licere eum qui te oppugnet in incertum necis periculum conjicere; quamvis occidendi animum nunquam habeas. Hoc adeo inculpatum necessariam defensionis moderamen in casu præsentissimo discriminis, omittere, dicimus esse ultra sortem humanæ infirmitatis. Est enim hoc longè pluris, indignissimi hominis vitam, quàm suam facere; & longè magis inimicum quàm seipsum diligere; quod non æquitatis modo, sed virium humanarum modulum excedit.

Malo homine instante & necem intentante; manus à eode ipsius abstinere non posse, non dicimus: sed à defensione duntaxat & propulsatione periculi sui: quæ etiam absque cæde fieri potest, atque solet; quamvis non absque cædis periculo.

Manus amputari Christus jubet cum alteri nocendum est; puta per nefas atque injuriam; at in defensione ne necessitate extorta; nulla cuiquam sit injuria.

Apologus de Rana se instantem, ad eos pertinet, qui in iis virtutibus in quibus Deum imitari possunt, ipso Deo volumus esse sanctiores: Neque in eo Caritas violatur; quoties hominibus in aliqua similitudine tanquam in speculo, ineptia eorum, vivis coloribus adumbrata, repræsentatur.

Nemo est ex us quos V. B. stultè ac superfluo agere constituit qui non speciosi aliquem Virtutis, aut laudis prætextum superstitioni suæ obtendat. Qualis est hic. Rueret in incommoda etiam maxima, ne aliis noceremus. Neque enim id nobis maximus calamitarius, atque vitæ ipsa redimendum est; ne aliis simpliciter noceremus; sed ne per injuriam noceremus. Noxa ipsa absque injuria; multoque magis absque nocendi voluntate; sæpe etiam laudem, intereum saltem veniam meretur. Laudem meretur illa, per quam, ignitos carbones in Caput inimicorum congregamus: veniam quoties vitam tortè parentum aut nostram propugnantes inimicis vulnera infligimus; non ut eos occidamus, sed ut à nostris & nostrorum cæde inhibeamus nosque servemus. Nec omnis etiam nocendi voluntas reprehensione digna est. Nocet enim ac de industria quidem, etiam qui punit scelera; sed jure nocet: quia nocet noxiis, ut prosit innoxii; & privato jussuque unius pœnam committeri nocumento, publicam omnibus præstet utilitatem. Itaque qui aliis persuadent, ruendum esse in maxima mala, ne simpliciter aliis noceremus; decipiunt alios, & si quidem sibi serio credunt, (quod rarissime accidere putamus) semetipsos etiam, illo fallacia genere, quod à Disto secundum quid, ad simpliciter &c. dicitur: ac proinde nihil est, quod molester terant sese ex eorum sensu & matricula non expungit; qui Dervisorum ac Monachorum exemplo; faciunt ea, quæ Deus è manibus eorum non requisivit.

## C A P. V.

**N**on incommode accidit, quod V. Bonus summam eorum quæ à nobis in hoc capite disputata sunt; in ipso statim limine compendio complexus est; ut Lector primo obtutu, illa omnia animadvertere possit; ad quæ V. B. nihil respondit. Ratio verò, quam tacite reddit, cur ad ea responsum detrectaverit; non satis justa est, quod ea adversus Socinum disputata sint: quia hic Vir summus, non suam sed alienam; & à qua dissensum; ne in ipsa quidem ejus defensione, satis premit, adversus Palæologi insectationes, sententiam defendit. Sententiam, inquam, eorum quibuscum V. B. idem sentit. Quæ, si neque ex verbis Christi neque ex sensu eorum deduci potest, si collectiones ex hoc loco in ejus gratiam factæ, fallæ ostenduntur: non Socini res agitur; sed eorum, quos is protegendos susceperat. Qui an melius suam, quàm is aliena, defendere possint, mox videbimus. Nunc illud assequi non possumus, quâ fide post erutum germanum, ut ait, præcepti hujus sensum, responsiones ad ea quæ nunc omittit, polliceatur; quas nos nec toto isto capite; ac ne reliquo quidem libelli ejus deprehendere usquam potuimus.

Ut autem aliquis ordo à nobis in respondendo servetur; videamus quid in hoc capite efficere contendat; ejusque premamus vestigia.

Primum igitur Explicationi nostræ quædam objicit, ut ostendat cur ipsi non arideat. Deinde longo & prolixo conatu evincere contendit, eas quarum Christus mentionem facit injurias, graves esse. Tandem explicationem suam, multis bonis verbis gravidam proponit, & post longam parturitionem, Syllogismum adversus nos producit; cui, quum in lucem prodiret, non en indidit Apodictico. Postremo objecta nobis immodestia culpâ, censorio caput claudit supercilio.

Explicationem nostram ut carpere possit, profert fati

te, neque nec eo contentus, id quoque admisit, quod si vero ac proprio suo nomine vocare vellemus, convictum sibi fieri quereretur. Ea est mortalium iniquitas ut cum facere aut dicere male non dubitent; male audire detreant. Falsam tamen criminationem vocari non molestè feret, id, quod nobis nimium fallò tribui conquerimur. Nimirum, quod, si quis in gravibus injuriis de suo jure decedat, eum iustitiæ, superstitionis, ignaviæ, ac degeneris animi damnare non vereamur. Quasi etiam in gravissimis injuriis iusta & gravis necessitas, intervenire non possit, ob quam de nostro jure decedendum sit. Aliud est, inanissimam eorum iactantiam deprimere; qui in eo Christianæ perfectionis culmen esse putant; quod etiam ignavi ac degeneres ac superstitiosi præstare possunt: aliam autem omnem etiam gravissimis de causis susceptam patientiam damnare, qualis est martyrum, aut aliorum qui non a seculo sed generoso animo, virilis, non effeminatæ patientiæ specimina edunt.

Sed quid tandem explicationi nostræ obijcit? Duo sunt, quæ velim prudens Lector æstimet, an tanti sint, ut ob ea merito rejicienda sit.

Primum ait, eam angustiorē esse Lege quam explicat; nec totum id comprehendere, quod Lex Christi in se continet. Quamobrem verò? Quia posset, inquit, injuria affligi, o mi juri suo non modo summo, sed etiam æquissimo renunciare, in ea toleranda; & tamen novas subinde, & toties quoties repetitis injuriis patienter non sustinere. Quid? an ite in dimittendo jure suo, constanter permaneret; qui repetitis injuriis expugnari patientiam suam sinneret? Quid hoc aliud est, quàm dicere, quod posset aliquis semel atque iterum juri suo renunciare; sed tertio atque quarto non item? Atqui hoc si vitium esset, non explicationis meæ; sed illius nominis esset vitium; qui sibi in virtutis hujus actibus continuandis, constare nollet. Quænam est explicatio; cui tam iniqua reprehensio obijcitur non possit? Nam quid ipse V. B. in locum explicationis nostræ substituit? Patientiam, inquit, exactissimam, & summam in dando mutuandoque facilitatem. Quasi (ut hoc obiter dicam; non istæ quoque sint species dimissionis juris sui. Sed an illud quoque fieri non posset, ut aliquis semel atque iterum, exactissimam patientiam præstaret; mox autem læsa sæpius patientia in furorem erumperet? An ob illius hominis culpam & in constantiam V. B. explicationem suam damnabit? Nihil est in patientia, quod non juris sui dimissione comprehendatur. Sed infinita patientia est infinita juris sui dimissio. Quamvis enim species suo generi aliquid addere videatur, puta differentiam, qua ab aliis ejusdem generis speciebus differt, tamen sub eo comprehenditur quod satis est, ut sit ejus species. Neque enim illam idem planè cum genere esse necesse est; nisi quoad illam communem naturam quæ generi inest; & est ipsi cum reliquis speciebus communis. Nihil igitur futilius eo fingi potuit, quod primo loco explicationi nostræ obijcit; nihil & iniquius. Nulla enim pars est hujus legis Christi quæ non ad juris sui dimissionem tanquam species ad genus referri non possit. Omnes, inquam præceptorum istorum species ambitu suo comprehendit; quod non facit V. B. explicatio ut infra ostendemus. Quamvis autem unus idemque sensus possit interdum pluribus loquendi modis exponi; Nos tamen explicandi modus id habet præ aliis; quod alii non ita manifestè exprimunt quomodo omnes istæ legis Christi partes; præcipuè verò in dando atque mutuando benignitas, ad subjectam verbis Christi materiam pertineant, nec ponunt ob oculos, quænam sit illa earum communis natura in qua non modo inter se conveniant; sed cum propofita à Christo antithesi pugnent.

Sed videamus quid secundo loco Explicationi nostræ obijciat. Ait, eam aut obscuram ambigam; aut potius falsam & legi Christi contrariam esse. Quod ad obscuritatem ambiguitatemque attinet, nullum accusationis hujus argumentum profert. Nec verò proferre ullo modo potest. Quid enim clarius est, quàm in oculi pro oculo talione,

summi juris persecutionem fuisse? quid planius quàm Christum dum iu summi juris exactio, præcepta sua opponit; adeo nobis summum jus non esse persequendum docere, ut sæpe etiam de quo decedendum sit; quod exemplis illustrat quæ omnia diverfi generis dimissiones æqui juris nostri exhibent; quas inter dandi quoque atque mutuandi facilitas producit. Quid enim est in omnibus commemoratis à Christo exemplis, in quo non de æquo jure nostro decedere jubeamur? quid hic obscurum, aut ambiguum? quid æquivocatione involutum aut fallax?

Tandem, quare falsam & legi Christi contrariam dicat explicationem nostram videamus. Cum, inquit, V. M. tam lævè juris persecutionem extendat, ut tum vindictam, summam, quæ in defensione adversarii afficitur, nocumentum, comprehendat; tacite pro concessio sumit, jus nobis aliquod vel ad vindictam vel ad affligendum in defensione adversarium esse; cum tamen jus istud si quod fuit, à natura vel lege Mosis, penitus sit hoc præcepto sublatum. In tota ista disputatione, vix potuit aliquid communisci V. B. in quo selet tam ridiculum exhiberet; atque hic exhibet. Ostendit enim sese, in eo quod dicit, seipsum non intelligere. Obijcit nobis, & accusat in nobis, id ipsum, quod ipse facit & quod ipsi necessario faciendum est. Ait nos, pro concessio sumere jus nobis aliquod, seu ad vindictam; sive ad victoriam & victam à Christo defensionem esse. Victoriam enim & victam utramque intelligat necesse est, Quia verò nos à Christo hoc loco juris nostri, non summi tantum, sed & æqui, persecutionem aut retentionem imo vero ipsam vindictam & illegitimam defensionem prohibitam disertè fatemur; non potest hæc accusatio aliter intelligi; nisi ut, antequam à Christo jus istud limitaretur aut abrogaretur, jus nobis earum rerum fuisse censeamus. Aut quod eodem recidit. Ut quamvis, quod ad legem Naturæ attinet jus nobis earum rerum etiam nunc non deficit; illud tamen lege Christi sublatum & abrogatum arbitramur. Non enim ullo modo ea nunc iusta & licita est; supponere, aut pro concessio sumere possumus; quæ jam à Christo prohibita, & illicita esse apertè affirmamus. Atqui & ipse vel isto ipso in loco, fatetur jus istud si quod fuit à natura vel lege Mosis hoc præcepto Christi sublatum. Et mox non usum tantum juris hujus, sed ipsum jus abrogatum asserit. Potuistine jus aliquod à Christo abrogari quod in rerum natura, nunquam fuerit? Nam ne quid ad nos exhilarandos deesset, in verbis si quod fuit V. B. dubitare videtur, an aliquod jus ejusmodi à natura vel lege Mosis fuerit; cum sæpe contrarium asserat. Nisi V. B. putasset; aliquid aliud à se dici quàm dixit; non potuisset in nobis accusare quod ipse facit, quodque etiam si facere nollet; tamen ipsi faciendum esset. Nec enim fieri potest, quin eas res quas hoc loco prohibitas designat, antequam eas Christus prohiberet licitas fuisse, unà nobiscum affirmare cogatur; præsertim cum eas vel ipsa Mosis lege permissas esse fateatur & ne nunc quidem eas jure naturæ niti ad calcem libri in Appendice dissimulet.

Sed ipse videtur accusationem hanc suam damnavisse dum in fine ejus adjicit. Saltem, inquit, quod maxime controversum est in explicatione verborum Christi; non debuit profundamento poni. Atqui hoc ipsum est quod, explicationis nostræ præcellentiam præ glossa Viri Boni commendat; quod in nostra nihil dubii aut controversi supponitur; cum V. B. in explicatione sua ipsum illud expositum de quo disputamus, ponat profundamento. Quis enim adversariorum negare possit, dictum cui Christus verba sua opponit, fuisse summi ac stricti juris exactio-

cationem



eationi suæ subternit fundamentum. Jus, si quod fuit à natura vel lege Moïsi ad pœnas sumendas aut defensionem attinens Penitus hoc præcepto Christi sublatum & patiendi necessitatem in infinitum protensam, cum tamen id neque ex verbis neque ex sensu verborum probari possit, evicerimus.

Vidimus quàm merito Explicationem nostram reprehenderit: Nunc ad ea accedamus quæ de gravitate injuriarum, quarum Christus mentionem facit, differit. Exaggerat eam rationibus adeo frivolis, ut nihil ipsis excogitari possit inanius. Distinctionem primum inter leviores & graviores injurias Stoico supercilio damnat; cui sectæ omnia peccata erant æqualia. Quam tamen, ut nos taceamus, sensus communis omnibus ingerit; ut mirum sit, quomodo displicere possit iis; quibus unquam suo aut alieno experimento compertum sit, quantum inter atroces & leviores noxas interfit. Multo autem magis iis, qui (ut infra ostendemus) in sua sententia explicanda, ejus usu abstinere non potuerunt.

At enim, ait, *ubi Christus non distinxit; ibi non est distinguendum.* Ubi vero Christus inter moderatam & immoderatam resistentiā distinxit? Quam tamen distinctionem, non invidis nobis, surgere V. B. non dubitat. An licebit Viro Bono quod Magno non licet? quis nobis hæc tam æqua jura describit? Cur enim alienis verbis non utamur, in eo agnomine, quod non magis ferio agnoscimus quam V. B. tribuit; qui non alio consilio hoc vocabulo nos in altum subulisse videtur; quam ut reipsa tanto vehementius daret ad terram præcipientes & graviore lapsu affligeret?

Queritur, à nobis extenuari istas injurias quasi illis nihil minus, nihil levius esse possit. Nos vero id non dicimus. Possunt enim leviores ipsis dari, aut excogitari. Satis est non esse graviter noxias; nec habere quicquam quod sit irreparabile.

At enim possunt evadere aliquando maximæ & gravissimæ. Quid hoc ad rhombum? Res æstimanda sunt; non ex eo quod ipsis per accidens; sed quod per se & natura sua competit. Calus & circumstantiæ immutant interdum naturam actionum moralium sive illæ bonæ, sive malæ sint; atque ut legum transgressionem ita injuriæ per se leviores, possunt per incidentes circumstantias graviores reddi. Sed tunc quoque exceptio in lege quæ de ipsis lata est, subintelligitur. Quia Lex de ordinariis; non de iis quæ extra ordinem, ideoque rarius accidunt, loqui solet. Si Viro Bono famulus ejus colaphum impingat; non puto illum *τῷ ἰσχύϊ* verborum Domini, adeo affixum fore; quin de ejus corio sibi satisfieri posse putet; illæsa lege Christi; quæ ejusmodi casus non comprehendit, quoties ii qui sunt in potestate nostrâ, nos aliqua injuria aut contumeliâ afficiunt; quod non sæpe accidere potest; sed loquitur de rixis & jurgiis, quæ inter pares aut non nimium impares frequenter interveniunt. Idem de similibus circumstantiis judicium esto. Tunica & pallii damnum quod artinet, horum, apud alios etiam si pretiosa sint, jactura facilis est; quia sunt opulenti: apud alios, quia vilia sunt ipsa non pretiosa: apud omnes reparabilis; quia quæ usibus humanis necessaria sunt, natura parabilia esse voluit. Circumstantias tamen incidere posse, ob quas hæc jactura non omnino spernenda sit non diffitemur; sed & ipse V. B. fatetur tunc salva lege Christi, possessionem rerum earum posse retineri, nec in eo casu litem deferendam. Eadem circumstantias in tertio quoque genere injuriarum intervenire posse, non dubium est: quos casus tunc à lege Christi excipi, eodem exemplo; Vir B. dubitare nequit.

Plurimum postea fiduciæ ponit in usu phraseos Synecdochico, quo apud Hebræos per maxillæ percussione aut præbitionem omne aut inferendam aut perpetendam ignominiam genus significari asserit. Sed fluxa hominem spes & confidentia decipit. Si ictus alapæ omne ignominiam genus: & damnum tunicae; fortunarum omnium jacturam: Nunquid etiam miliaris unius arque alterius iter; angariationem ad centum millia & immar-

simæ servitutis jugum ex usu ejusdem linguæ significat?

Si nobis Rabbi Kimchi & Abrabamel, hæc linguæ sanctæ mysteria panderent; diceremus nihil esse quod ad improprium sensum recurramus, quando proprio locus sit: nec licere tropicas locutiones comminisci, ubi verba sine ullo incommodo, in genuina significatione sua intelligi possunt. Esse id contra legem explicandi Scripturas, cum nemo negare queat, illa quæ Christus commemorat citra ullum tropum propriè iumi posse. Quid si tropicus & improprius sensus, innumera absurda invehat? Nunc quod pace V. B. dictum sit, satis idoneum & locupletem testem idiotismorum hujus linguæ non habemus. Nam quid vanius est, quàm ex eo quod semel atque iterum scriptorum aliquis, phrasi linguæ suæ ad tropum abusus sit; ex eo statim proverbiales ac perpetuò eodem modo explicandos, linguæ hujus idiotismos fingere? Nunquam ne licebit in tropicum & coloratum dicendi genus efflorescere, quin voces quæ impropriè usurpantur, semper postea eodem improprio sensu intelligi debere censeantur?

Quid? quod in tropico vocis maxillæ usu, simplex est & in numero singulari prolata maxillæ mentio; nec producit V. B. ullum exemplum ubi in eo sensu utriusque maxillæ vox aut distinctio usurpetur. At in verbis Christi; maxillarum altera alteri opponitur. Unde manifestè liquet Christum de propria maxillæ percussione, non de impropria loqui.

Denique ipse V. B. in ulteriori dissertatione, omnem movet lapidem, ut verba Christi ad proprium sensum revocet, dum contendit Dominum hic de tali maxillæ percussione loqui, quâ nihil magis propriè dictum, dici potest; sive sit illa pugno Milonis Crotoniatæ; sive cæstibus Lintelli; aut clavâ Herculis; aut Vulcari malleo facta. Nam tropica maxillæ percussio; quamvis maximo animi dolore, hominem afficiat, non tamen illum efficit

genua ægra trahentem

Jactantemque utroque caput; crassumque cruorem

Ore rejectantem, mixtoque in sanguine dentes.

Atque hic profectò Vir Bonus satis enormi lapsu, nimiam pœnas dedit confidentiæ. Dum enim præfidenti ferocia nobis insultare contendit & quo gravius nos feriat, ingeminandis adversus nos ictibus vires effundit,

Ipse graviter; graviterque ad terram pondere vasto

Concidit.

Verba ejus sunt. Sed non contenti probasse omnes contumelias istâ phrasi intelligi; præterea summos etiam dolores ea comprehendere ostendimus. ac deinceps multo conatu probat, Dominum ejusmodi quoque percussione maxillæ verbis suis comprehendere; quæ fuste, aut alio aliquo duro instrumento perficitur. Ubi quis non videt, principid ipsum quæ de summis doloribus posterius deducit; ex sensu verborum propriè sumptorum deducere. Deinde quod dolores isti uno & eodem tempore cum contumeliis, istâ phrasi denotentur, eum contendere?

Atqui dum nos telis undique conquisitis, avidis obruere connititur; non animadvertit sese, clam sollertia suâ, ab opposito sensu, ad oppositum transmigrasse; atque ita in medio quem intentat ictu corruisse. Quomodo enim ista simul vera esse possunt; quæ ex iis sensibus deducuntur, qui simul veri esse nequeunt. Nam si propriè verba Christi intelligenda sunt, vana sunt; quæ ex improprio sensu deducuntur: Si improprie: falsa quæ ex proprio. Utrumque autem sensum una eademque verba non admittunt. Separatim si urisset sensus istos, speciosior futura fuerat argumentatio: Conjuncti se mutuò tollunt.

Jam verò quid de ista proprii sensus quam urget specie, sentiendum sit, paucis videamus. Quod igitur dicit Maxillam non modo expansâ; sed compressâ quoque manu; nec ea nuda tantum, sed etiam fuste, aut ense, aut aliquo duro instrumento armatâ, percuti posse, verum est. Sed an ejus generis percussio à Christo intelligatur, id quaeritur. Probandum verò incumbit V. B. verba ista non modo sic accipi posse; sed etiam debere; quia ex hoc loco argumentatur.

Deinde

Dēinde ne posse quidem ita intelligi ullo modo probaturum confidimus. Quia nobis (quod non tenemur) facillimum probatu est hæc verba de gravi, aut periculoso; & qui mortem afferre possit ictu, intelligi non posse. Quod ex adjectis verbis *Præbe et alteram* evincimus. Quæ licet, ut V. B. fatetur, non propriè intelligantur; significant tamen omnino contemnendum esse hoc injuriæ genus, ita ut non multum de eo anxii simus, ne nobis iterum subeundum sit; quod V. B. exprimit per verba *Ut parati simus alteram injuriam accipere*. Non enim degene. em, ut aliqui putant, animi abjectionem; sed generosam animi magnitudinem nobis Dominus hoc loco capeffendam proponit, ut ejus generis injurias contemnamus; pro quibus viles & abjectæ animæ digladiari, aut litigare solent: cum tamen eas sperni debere ipsa ratio & natura earum ostendat. Nihil enim generositati magis repugnat, quam jus suum in minoribus nimium urgere; neque de eo quicquam decedere velle; tunc cum decedi, aut æquitas aut recta ratio postulat. At ejusmodi graves & periculosi ictus, non sunt ejus generis, ut contemni possint aut debeant; quia huic rei Ratio & natura repugnat. Non igitur ullo modo verisimile est Christum illos contemni præcepisse; ac discipulos suos sollicitos esse vetuisse, ne gravi aut periculoso vulnere faucii in discrimen vitæ venirent: quoties id ipsis effugere legitimè licuit.

Quod ad tunicam attinet: Non est comminiscenda tropica locutio ubi propriæ locus est. Quoties igitur virtus aliqui præcipitur; & in specie exemplum aliquod ejus, faciendum præscribitur: statendum est quidem illo exemplo similes omnes ad eandem virtutem pertinentes actus præscribi; sed non protinus voces illæ per quas illud speciale exemplum exprimitur, ex usu linguæ aliquius omnes illas actiones significant, quæ ad illam virtutem exequendam pertinent. Cum Joannes populo præciperet ut qui habet duas tunicas daret alteram non habenti; certum est, simul præcepisse, ut qui haberet cætera ad vitam pertinentia, ex eo quod sibi superesset impartiretur egentibus. Sed non ideo ex usu illius linguæ vox duarum tunicarum significabat, hinc necessariam, inde superfluum copiam cibi potus, vesti & reliquorum.

*Quæ humana sibi doleat natura negari.*

Potest sæpe species pro genere poni, ut hic fatetur V. B. tunicam pro cæteris quibus pauperes indigent positam: nec tamen illam in communi loquendi usu, pro cibo, potu, tecto, usurpatam verisimile est: adeo ut ubicunque ea vox deprehenderetur; ibi etiam rerum significationi locus esset. Quod si hanc vocem omnes illas res quibus homines benefici egentibus gratificari solent, significare non est necesse; multo minus eam omnes opes ac fortunas significare necesse est.

Illud autem nimis quàm frigidum est; quod ex necessitate corporis amiciendi gravem esse unius tunicæ jacturam argumentatur, quasi etiam decem tunicis amittis defuturus sit corpori amictus. Quæ naturæ nostræ necessitatibus serviunt, parabilia esse Deus voluit: quia Natura paucis contenta est; etiam in egentissimis hominibus. Quâto autem quis lautior est, ac ditiôr, tanto minus ejusmodi damnum sensu afficitur. Unde apparet quàm frivolus sit iste argumentandi modus. Christus tunicæ damnum contemni jubet. Ergo jubet contemni damnum rerum ad vitam summè necessariorum. Neque enim hæc aut illa tunica est res ad vitam summè necessaria; cum earum jacturam mille aliæ supplere possint. Neque ideo tunicæ damnum majus est, quàm mille talentorum, quia tunicæ usus magis est naturæ necessarius; quàm auri. Potest enim hoc damnum exigua parte unius talenti, reparari. Illud autem damnum est majus, quod irreparabilius.

Regulam beneficentiæ, quæ neque naturalem nostri curam nobis detrahit, neque nos patitur per delicias abuti, quorum penuria alii miserabiles vexant quàm ex mente Grotii aut potius Arostoli statuit & laudat: quod extraordinarii casus interdum cogant transgredi: id non efficit, quo-

minus illa, confessione Vir Boni, ordinariè observanda sit. Nihil est propemodum in moralibus tam universale, quod non aliqua exceptione possit restringi. Sed rariores & extraordinarii casus, ordinarii officii normam non tollunt.

Quod autem istam regulam, quam in una parte legis Christi hoc loco latè admittit; in alterâ non admittat, causam nullam idoneam affert. Quoniam in eo ipso quod admittit, adeo est perplexus & inconstans, ut quod ab eo initio paginæ Vis veritatis extorsit, illud in fine ejusdem iterum revocet, & incertum Lectorem reddat quando sibi fidem haberi velit; quod statim ostendemus ubi causam cur dictam regulam non admittat expendimus.

Ait igitur Res minime dubia est. Baptistam per unam tunicam res omnes necessarias, per alteram superfluas significare voluisse. Nam non jubet utramque dari, quid enim ipsi retineremus? sed unam nobis relinquit quia necessaria est. At ubi de patientia agit Christus non unam tantum tunicam, id est res superfluas dari præcipit, etiam alteram quamvis necessariam dimitti jubet. Utrique nos exiit & ad nuditatem redigit, manifestè indicans patientiam in omnibus injuriis tantam nobis induendam esse, ut ad extremam usque egestatem daret; atque non modo de possessione rerum, quibus facile carere possumus, sed & maximè necessariorum in vitâ, si improbi urgeant cedamus.

Atqui primùm de distinctione ista tunicarum, utrum in verbis Christi locum habeat, meritò dubicari potest.

Nam ut tunc eam fuisse mentem Baptistæ, quàm ipsi Vir B. tribuit, non vocemus in dubium: Primùm inde non sequitur quoties alius quispiam tunicæ, aut tunicarum mentionem fecisset, illum statim per alteram earum res necessarias, per alteram superfluas significare voluisse: quæ distinctio ad virtutem beneficentiæ pertinet; quæ ex eo quod nobis affluit aliis benefacere jubet; de qua virtute Johannes loquebatur. Sed Christum dum tunicæ mentionem facit, de alio argumento, hoc est, de patientia agere Vir Bonus ultro contendit. Unde igitur probabit eum tunc, per duplex quod commemorat vestimenti genus, duo ista rerum quas possidemus genera denotasse. Deinde dum Baptista duas tunicas habenti præcipit; ut alteram egenti donet; res ipsa loquitur, distinctioni huic locum fuisse: quia altera superflua fuit: Nec enim tunicam tunicæ superindui moris fuit. At Christus unius tunicæ; unius quoque pallii mentionem facit. Quorum neutrum perinde superfluum dici potest, cum honesti homines utriusque usum haberent; & tunicæ pallium superinduerent: Nec forte nisi sæx plebis, & infimæ sortis homines unico vestimento uterentur, qualis erat, circumfiteri solitus.

*Vitæ videntes, tunicatus, scruta, popellus.*

Quod si Vir Bonus id in causæ suæ præsidium rapiat, & urgeat. Non igitur superfluas sed nostra quoque confessione necessarias res Christum iniquis usurpatoribus concedi voluisse dum patientiam docet; cum ex eo tantum quod nobis superest (saltem ordinariè) benefaciendum esse fateamur. Respondemus, Tam in ea parte legis hujus quæ ad patientiam; quàm in ea quæ ad beneficentiam pertinet; Christum, si corticem verborum spectes, plus nobis præcepisse videri, quàm re ipsa præceperit; quod ipse Vir Bonus diffiteri nequit, dum proprium verborum sensum, uti sonant, meritò rejicit. Nam & in ipsa beneficentiâ, quid illis verbis primâ fronte durius. *Omni petenti, datur; & mutuum ne reposcite?* Quamvis igitur, & in hoc patientiæ præcepto, vestimento quæ à nobis injustis usurpatoribus concedi Christus postulat, prima specie res necessariæ videantur: tamen si rem penitus inspiciamus, compariemus eas adeo necessarias non esse; quin absque iis honestè vivere queamus, cum jacturam eorum alia supplere possint. Ultrò enim & non poscente adversario Christus dari alterum quoque vestimentum; atque ita nostra sponte utroque exui præcipere videtur; quod contemptum quendam istius, qualecunque sit, damni necessariò

necessario significat, qui in res planè & verè necessarias cadere nullo modo potest.

Verum ut concedamus distinctioni huic, (quamvis in verbis Christi non ita obvia videatur, ut in verbis Johannis tunc) hic quoque locum esse posse, nullo modo tamen V. B. probaverit, res eas quarum jacturas hoc loco Christus contemni præcipit, esse ita omnino graves & necessarias, ut earum damna tanquam irreparabilia, nimium æstimanda sint: quod naturam singulorum perfrustranti facile patet. Neque verò id spectandum est, quod aliqua eorum, per accidens longè graviora evadere possint; quam sunt in se considerata. Res enim ex eo quod ipsis per se & natura sua inest; non ex eo, quod per accidens intervenit, dijudicandas esse ostendimus: & casus extraordinarii exceptiones quoque legis extraordinarias inferunt.

Nobis probatu facilis erit, vestimenta quorum amissionem Christus hic contemni jubet, non esse res ita necessarias, ut iis honestate & pudore salvis carere non possimus. Nam profecto parum verecundè hic sensus verbis Domini tribuitur; quod dum nos utraque tunica exuit, ad nuditatem redigat, quasi, ubi nobis, alterutrum, aut etiam utrumque vestimentum, præsertim judicii metu intentato (quod injuriæ genus propriè dictam violentiam excludit) eripitur; nulla alia consulendi nobis supersit ratio, nisi ut Brasilianorum more nudi incedamus. Quod quia ridiculum est appareret, imò firmiter evincitur, Christum, dum nos utrumque vestimentum iniquo usurpatori concedere jubet, illud omnino supponere & pro concessio sumere, nobis alia vestimenta ad contegendam nuditatem nostram deesse non posse. Quodsi vera est V. B. hypothesis, per alteram, quam quis, præter unam, habeat, aut, (quod idem est) non difficulter habere possit; tunicam hic quoque res superfluas intelligi (Potest enim dici tunicas multas habere; qui forte unam quidem possideat, sed in abundanti pecunia habeat unde plures comparare possit) nihil clarius est, quam Dominum per concessionem istam vestimentorum, non eas res, quibus honestè carere nullo modo possumus; sed res aut superfluas, aut facile reparabiles intelligere.

Sed quid multis opus est? Unica ratio negotium conficit, & causam adversariorum planè jugulat; quod Dominus non majoris alicujus mali causa, sed in gratiam litis forensis effugiendæ, tunicam & pallium dimitti possulet; quod verba ipsa manifestè indicant, in quibus cur à proprio & obvio eorum sensu discedamus causa nulla est. Unde patet iudicio Christi; vestimenti unius atque alterius damnum, levius malum esse; visum; litis incommodis. Atqui ea ipsa litis mala longè sunt leviora damnis aliis gravissimis, atque adeo omnium fortunarum naufragio. Ergo ipsa vestimentorum damna, de quibus hic sermo est, ex mente Christi longè leviora intelligi necesse est, quam sit omnium fortunarum ereptio. Quod enim leviori malo adhuc est levius; multo levius, graviori malo esse necesse est. Certè in lite ab adversario iniquè intentata, (de quali genere licium Christus loquitur) & à nobis contestata; culpæ aliquid & imprudentiæ potest esse, sceleris nihil est; præsertim æterno supplicio piandi. Magna tamen interdum molestia nobis constare solet; stricta ipsa in levioribus causis juris nostri retentio; ut mirum non sit; præstare tunicam & pallium sæpe dimittere quam damnosa, (interdum & periculosa) lite sese implicare. At verò ad extremam egestatem religi & omnibus fortunis exui; cum eas juris via retinere possis, longè gravius est malum, quam importunæ litis molestiam subire. Proinde ut illud effugiamus, est tanti devorare litis acerbitates: cum una tunica & pallium non sit tanti. Ne quis autem hic in distinctione Malorum, quod alia sint culpæ, alia pænæ, latebras tergiversandi quærat; & nos res diversi generis confundere quiritetur, sumimus hoc loco vocem mali, pro malo duntaxat pænæ & afflictionis. facimus autem mentionem malorum culpæ; tantum eatenus, quatenus malorum pænæ causæ esse solent. Dicimus igitur forensi lite, cum ab adversariis urgemur,

disceptare esse longè minus malum, quam fortunis omnibus provolvi, quia nec lis ab invito suscepta cuiquam æternum exitum affert: nec in seipsa tantum damni terrem aut molestiæ habet, quantum fortunatum omnium ereptio. Non igitur ad istud minus malum effugiendum Christus omnium fortunarum jacturam; quippe longè majus infortunium jussit, contemni. Ex quo est, cur, quod in hac tunicæ dimittendæ præcepto; non infinita in dimittendo jure suo, & gravissimis injuriis terentis patientia præcipitur; sed nimium stricta juris sui retentio aut persecutio prohibetur; in ejusmodi rebus, quæ honestius & generosius spernuntur.

Nullam igitur causam Vir Bonus habuit, ob quam præceptum hoc ab illius regulæ norma excluderet, cui in beneficiæ præcepto locum relinquit. Quanquam in eo parum sibi constet. Nunc enim cum ea cautè, ne nimium ipsi prægravemur; nobis ordinariè beneficiendum alferit: nunc rursus nos reprehendit, quod beneficia ita congerenda dicamus, ne nobis nimium noceant. Et cum dixisset: quamquam regulam hanc beneficiendi extraordinarii casus interdum cogunt transgredi; ordinariè tantum verum esse aliorum egestatem ex eo quod nobis superest, supplendam; postea contendit perperam pro beneficiæ extremo statui; si nobis beneficia rosira nimium noceant. Affert autem rationem ejusdem cum cæteris fursuris. Etenim, inquit ista ratio ne non liceret, vel maxima gloriæ divinæ aut proximi necessitate urgente, cum magno detrimento suo liberalem esse. Quam necessitas aut casus extraordinarii actionum naturam non immutent, nec efficiant sæpe, ut id quod aliàs laude dignum fuit, reprehensionem: aut quod reprehensione, laudem mereatur. Res circumstantiarum varietati obnoxias, ad Physicam aut Mathematicam necessitatem redigit; & vult ut eodem modo semper si habeant. Nos in ordinariis beneficiæ actibus legem hanc posuimus, quam ipse expressis verbis suis paulo ante confirmatam esse; nunc carpendi nostri studio oblitus est.

Quæ in verum gloriæ divinæ incrementum profunduntur, nunquam prodigalitatis nomine reprehendimus; quamquam nescii non sumus, quantum sub hoc obtentu interdum peccetur; cum hypocrisis eorum qui specie longarum precum, viduarum deos excedunt, Spiritus Sancti censurâ notari meruerit.

Manet igitur intactus minimè prolixus ille quidem, sed firmus ac solidus, argumentationis nostræ contextus. Limitationem, quam in una legis Christi parte, velint nolint, admittere coguntur adversarii cæteris quoque ejus partibus, nullo modo, nullo jure adimi, aut derogari posse: præsertim hinc ipsa Ratione suffragante; illi ac innumeris absurdis urgentibus.

Transit deinde ad tertium quod est angariationis, exemplum. Sed illud periculatius sese examinatum professus, nihil affert nisi vel pueris notam Persici moris historiam. Unius tamen atque alterius milliaris iter extortum gravem, irreparabilem & quam contemni sit injuriam esse non persuadet.

Et tamen in re tanti momenti: (Nec enim de lana caprina; sed de publici privati que juris fundamentis; principis que mole parvis, virtute maximis inter nos disceptatur) tam frivolis & suamet futilitate evanescentibus ratiunculis allatis in eam gloriationem erumpere non veretur: Magna sunt hæc clara, & quæ negari non possunt; quæ de injuriarum istarum à Christo expressarum gravitate attulimus; sed accedit hæc longe maxima & validissima ratio: quæ vel sola possit rem conficere, quæ nescio quomodo aciem magnorum virorum suavit,

Quid dignum tanto dabit, hic Promissor biatu?

Cui enim, queso, inquit, obscurum esse potest, Christum cum ad nos subinde injurias perferendas, nos præparat, in altera alapa vel plaga perpetienda; & pallio præter tunicam dimittendo, & milliari &c. non alteram duntaxat ejus generis injuriam præcipere intelligere, ita ut tertiam aut quartam alapam sive ictum non jubeat dari vel tertiam vestiam dimitti &c. sed quod alibi dictum est, ut non septies solum; sed etiam

Gggg

septuagies



*Septuagies septies, id est semper remittamus fratri &c. &c. id huc quoque referendum, atque præceptum esse statuendum, ut non semel aut bis tantum colaphis sustineatur, sed ut septuagies septies, id est toties quoties ille refringatur, & quam plurima verbera patienti animo tolerantur. Et mox post allatas quas post retutadinus, ratiunculas concludit. Jam si hæc injuria a Christo nominata ad istum considerentur modum, uti omnino necesse est, quid gravius fingi, quid ad nos perducendos ac persundandos magis jacere potest quam quando tot verbera atque contumelia &c. tot damna sustinenta sunt?*

Verumenimvero Cui potius obicere esse potest V. B. totum cælo errare qui res & actiones morales & præcepta de iis data; ad normam earum rerum exeat, quæ semper & ubique eodem le modo habent, nec in iis, ut Scholæ loquuntur, Magis & Minus speciem varia e possunt. Annon anima vestit res quæ ad virtutum habitus atque actus pertinent; nutare perpetuo inter excessum atque defectum momenta: nec eandem sive actionum, sive passionum naturam permanere, si nimium aut remittantur, aut intenduntur, aut planè omittantur; aut etiam sæpius quam par sit iterentur. Præcepit hac ipse lege Dominus ne donum aut murum petenti denegemus. Denegare igitur id petenti quoties vera liberalitatis occasio occurrit; illicitum quis negabit? At si inimicus, tantum ut nos exhauriat, Septuagies septies idem, aut aliud nobis petat; præsertim eadem die, aut exiguo interjecto tempore, an illicitam repulsam fore censebimus? Ita si quis de tunica nobis molestam licem moveat; magni & generosi animi est, non tanti ejus jacturam facere, ut ob eam ad subsellia iudicium trahi sustineamus; & qui in eo Christi monitum non sequitur, discedit ab officio. At si quis non unam aut alteram sed omnes omnino quantascunque habere possumus, atque omne patrimonium postulet, an illicitum fore censebimus; ne fortassis omnibus provolvamur, juris itreptum experiri? Si V. B. illatam sibi alapæ contumeliam, patienter ferre nolit; quis non reprehendat reculari; quod Dominus fieri & debere iussit, & posse exemplo suo ostendit. At si quis improbus Chalcondylos, de gente hircosâ centurionum dexteram cum articulis digitorum semipedalibus quassans, ludibrii simul & odii causa; præberi sibi faciem V. B. Septuagies septies postulet; quis eum reprehendat huic injuriæ omni ope, resistentem? præsertim cum constet ejus maxillam, non esse robustiori quàm cujusquam nostrum, stomacho; ut adeo crudos manus comolicatæ condylos (qualem hoc loco alapam intelligi debere comminiscitur); vitæ & valetudine salva concoquere possit.

Nam rationes, quibus tam rigidam explicationem confirmat, nihil evincunt. Primum ait quia id semper; ideoque ut in arcenda una atque altera injuria; ita non minus in tertia & quarta ac deinceps Septuagesima quoque illicitum est. Si commemoratas injurias ita ut à Domino proponuntur singillatim consideret, certum est quod hodie non ferre illicitum fuit; cras & perendie & si post Septuagesimam quoque vicem præsertim à diversis hominibus iteretur, non ferre, illicitum fore. Sed ita consideratæ injuriæ istæ, graves aut intolerabiles videri nequeunt. Frangi enim Scyluri sagittæ: & rumpi Sertorii setæ singillatim non difficulter poterant. At si eas injurias, ut tanto graviores videantur, confertim & simul junctas proponat, non videt V. B. quod ad vires nostras attinet, magnum esse discrimen inter unam sagittam & grandem earum manipulum; inter unam setam & totam caudam equinam. At enim unius ejusdemque generis istæ injuriæ erunt. Ita quidem, sed earum jam non eadem ratio esse potest.

Unus alterque ac forte tertius quoque morsus apum etiam delicatæ faciei non nimium nocet; sed totum examen apum etiam validissimos equos enecat. Multum interest inter ea quæ singillatim Dominus contemni præcipit; & quæ simul junctas, neque contemni neque ferri queunt, nec ferri præcipiuntur. Non sunt ad ejusmodi absurdos sensus torquenda simplicissima verba Legislatoris nostri. Deinde ait *Nunquam malum pro malo reddendum. Ergo nec*

*post septuagesimam injuriam. Non ex animo quam universale ut antecedeas. Tantum moneo: non de reddendo alieno; sed de fugiendo proprio malo agi; quoties gravi & intolerabili injuriæ, ne interatur, occurritur.*

Tertio ait Si fratri septuagies peccanti ignoscendum est. Ergo & septuagies verberanti, aut nostra indefinitur rapiendi. Atqui non de venia præteritæ; sed de resistentia aut contemptu futuræ injuriæ agitur. A venia verò & contemptu præteritæ ad contemptum futuræ, prava consequentia est. Qui toties penitenti ignoscit, nihil patitur, imo ex penitentis deprecatione satisfactionem aliquam & præteriti doloris solatium recipit; ideoque id toties præstari, non potest videri iniquum aut intolerabile. At toties in unam live eandem live subinde graviores accipere ea gravia atque intoleranda pari. Itaque huic malo, legitimo modo, licet possis non mederi, sed illud concennere, parum sanæ rationi & veritati consentaneum videtur. Nullum evidentius vestigium est; genera injuriarum de quibus Dominus loquitur levia esse; quam quod ea Christus contemni; & ne legitima quidem juris via vindicari præcipiat. Neque igitur debent neque possunt memoratæ à Christo injuriæ, ad eum quem Vir Bonus introducit, modum considerari; ac proinde nec rectè nec fortiter ex iis ita consideratis concludit; eas omnes atrocium malorum species in se comprehendere; ut mirari non debeat quod res tam rationi abscondita; nemini præter eum & forte alios eodem præjudicio occupatos, in mentem venerit.

Refutat postea Grotii verba, sed ejusmodi rationibus, quæ aut à nobis jam confutatæ sunt; aut sese ipsæ refellunt. A quo quàm reverenter dissentiat non quærimus; cum de eo quàm reverenter loquatur videamus; dum eum aut Hebraicæ linguæ idiotismos docet, aut in iis dormitasse asserit, quæ certè non per somnium scripsit.

Venio ad ea quæ nobis objicit. Ubi notandum est, eum loco plenæ responsionis ad omnia quæ hoc capite adversus eum produximus, hæc tantum pauca elegerit, quæ non tam refutaret; quam strictim more suo attingeret. Ac verba primum nostra adversus opinionem eorum expressè & nominatim directæ; desessit ad Dominum. Quasi is qui verba Domini ab absurdo sensu vindicat; absurdi illius, quod exagitat Dominum, faciat auctorem & non potius incogitantiam interpretum; qui pravos sensus verbis Domini tribuere audent. Deinde excurrit in locum communem, ut nos politico & mundano spiritu imbutos obicere possit; qui non aliud Christum spectasse in tradenda doctrina suâ statuamus, quàm quod in civili regimine boni Politici. Hoc nos nusquam dicimus, qui sciamus & ultrò urgeamus, distincta esse regimina Ecclesiæ & Reipub. multumque inter se distantia. Nec disiteamur quod V. B. hoc loco verbis asperioribus asserit ad conservationem tranquillæ Status in terris, nihil legibus Christi non quidem ineptius, sed minus idoneum esse; nisi ipsis addantur leges forenses & Reip. Sed leges Christi, legibus forensibus, quæ in terris tranquillum statum retinent, adversari, eumque tollere, acerrime negamus; ne Ecclesia cum Repub. committatur: quam adeo Christus non abolevit, ut in præcepta obedientia eorum qui legum Reip. custodiam agunt, earundem legum obsequium expressè sanxerit. Proinde in illis verbis præter apertam falsitatem, latet etiam fallacia quam A dicto secundum quid vocant; dum ait: *Christum bonis & innocentibus jugum infinitarum injuriarum imposuisse; utque patientia eorum quam perfectissima esset malis quodammodo fibulam audaciæ laxasse; dum eos apertissimo ac pene necessario talionis fræno, non sub lege solum, sed ubique gentium receptæ à bonis coerceri vetuit.* Et mox *Non deb. bat nimis arctare licentiam malorum, manusque confringere &c.*

Et falsum quidem est Christum malis ullo modo fibulam audaciæ laxasse. Id enim ordinationibus Dei esset adversum; quas ille ultrò confirmavit. Et si bonis

bonis per se & Apostolos toties fibulam adduxit; multo magis malis. Falsum & penas legum (has enim V.B. omnes sub talionis obtentu oppugnat) de ipsis sumi vetuisse, quarum sanxit auctoritatem. Nec illud ullo modo verum ipsam penam talionis à Magistratu infingendam ab eo sublatam quia privatis ultionis libido, & summi juris persecutio vetita est. Non iis qui penam hanc lumerere; sed qui eam persequi ac postulare debebant, præceptum suum Christus tradidit. Præterea de injuriis non capitalibus est locutum & verba & exempla omnia allata docent. Talionis penam capitalem paulo ante commemoravit; nec ullam ejus tolendæ significationem dedit. Et si qua in se seu præceptum aliquod; sive ipsa relig. Christianæ natura atque analogia, rigorem & austeritatem legum humanarum mitigaret; non ideo penas earum omnes tollere dicenda esset. Captivum autem est quod ait, Christum innocentibus jugum infinitarum injuriarum imposuisse. Non enim quia secundum quid id concedi potest; ideo simpliciter dici debet & in infinitum protendendum est.

Transit postea ad oppugnationem nobis consequentiam adversariorum, quæ à perpellione etrum, quas Christus commemorat injuriarum, ad perpellionem omnium etiam intolerabilem, ducitur. Non agnoscit eam pro sua & ultrò ineptam esse fatetur. Videamus quid in locum ejus substituat. Ait igitur. *Verba Domini non tantum de levibus sed et gravissimis injuriis possunt accipi. Ergo ab hoc præcepto non sunt etiam gravissimæ injuriæ excipiendæ.* Sed primum, quæ sit ineptior consequentia; à magis verisimili, ad minus, affirmatè: an à posse ad esse, nihil est quod ego decernam cum id Lectoris judicio sublit. An oblitus est V.B. sese ex hoc loco argumentari? Non sufficit igitur ut ostendat, sensum quem huic loco tribuit, posse tolerari; præsertim cum & nostrum recipiat: (Faterur enim de levibus etiam injuriis ea verba posse intelligi) sed necesse est ut ostendat, non modo, posse ut vult ista verba intelligi; verum etiam debere. Deinde antecedens argumentationis suæ; annon istam ipsam consequentiam, quam ipse ineptam fatetur, occultat? Quomodo enim probabit; quod nos acerrimè negamus verba Christi tantum de levibus; sed de gravissimis quoque injuriis posse commodissime accipi; nisi dicat, eum qui alapa; damni tunicae & modici itineris molestiæ perpellionem injungit; hoc ipso etiam gravissimarum injuriarum atque ipsius mortis perpellionem injungere? Quid autem hoc aliud est, quàm ab eo quod magis verisimile est; & quod inter nos in confesso est; ad minus verisimile, & de quo acerrimè contendimus affirmatè argumentari. Non igitur ineptiam quam ipse agnoscit; ab argumentatione ista amoliri potuit; sed eam novâ & haud scio an ineptiori cōsequentia cumulat.

Sequuntur duo argumenta; quæ ad stabiliendam sententiam suam supra positus; pro superponendo addit.

Primum est. Dominum in hoc præcepto de capitalibus injuriis loqui probat ex eo, quod verba sua Legi Mosis de Talione opponat; quæ non de levioribus tantum, sed de capitalibus quoque injuriis loquebatur; quia in ea non oculus tantum pro oculo; sed anima pro anima fontibus eripi præcipiebatur. Exod. xxi. 24. Deut. xxi. 21. Quod enim, inquit, Christus partem dumtaxat legi recitet, ellipsi videtur usitata; quæ initio sententiæ, aut orationi posito; tota sententia vel oratio subauditur; ut si quis pro oratione Dominica Pater noster, pro symbolo Credo in Deum.

Atqui ut illud quod posterior dicitur prius expediam id non futile tantum, sed planè falsum est. Neque enim in utroque citatorum loco, Legis hujus initium, ab Oculo pro oculo, sed ab Anima pro animis exigendis incipit. Unde patet (etiam si concederemus hic genuinam Mosis legem citari) non esse credibile totam legem citari, ubi non modò initium ejus; sed quod longè potius ac principalius, ideoq; in ipsa fronte collocatum est, omittitur. Sed nihil dici potest à Christi mente alienius quàm eum hoc loco, ut adversarii putant, ipsi Mosis Legi, Legem suam directè; & ut ita dicam contradictorio modo, opponere. hoc est eam à stirpe tollere, cum ipse initio sermo-

nis, ne apicem quidem è lege Mosis sese sublaturum esse profiteatur. Non loquimur autem de illo oppositionis genere, quod huic quoque legi per indirectum applicari potest, quatenus Christus tacitam ejus permissionem de persequendâ talione privatis factam, ut in cæteris quoque legibus fecit; Legis suæ limitibus coercuit, quod non est tollere & abolere legem sed perferere, ac nientem Legislatoris implere: intacta ipsa Lege relicta.

In quo sane mirandum est, quod homines in sensu verborum Christi eruendo; ne ipsi quidem Christo eorum optimo interpreti credere velint: imò & mentem præceptorum ejus malint ex Legis aut Mosis, quam ejusdem Legislatoris nostri verbis investigare. Nam cum verba Domini sint manifesta, ex quibus quid nobis præcipiat nullo negotio percipi potest; quid attinet aliunde arcebitas divinationes aut conjecturas confectari? Quæ verò earum, quas commemorat, injuriarum capitalis dici potest? Capitalet autem dicimus quæ capite luebat. Quid autem refert quod Moses in Lege sua judiciali etiam capitalium tam injuriarum quàm penarum mentionem faciat; cum Christus earum mentionem non faciat? Quasi etiam si fingamus Christum sua verba genuino Mosis præcepto opponere, necesse fuerit Dominum totam legem ejus tollere quia partem tollebat. Quod tamen non dicimus, quia reverentius putamus Domino credere, quam interpretibus sententiæ suæ præjudicio deceptis.

Dicitur igitur Oculum pro Oculo &c. cui Dominus sua verba opponit, quamvis verbis è Mose excerptis confect; non esse genuinam legem Mosis quæ forensis erat, sed morale Scribarum & Phariseorum commentum, ex forensis legis verbis ad morale institutum pravè detortum (quicquid alii contrà sentiant) præter multas alias, quas alibi exposuimus; his rationibus contendimus.

I. Quia ut ex antithesi Christi evincitur: hæc verba, neque idem quod genuina Lex Mosis: Neque isdem. Neque eodem modo præcipiebant aut permittebant. Lex enim Mosis alienarum, hæc verba suarum injuriarum vindictam: Lex Mosis judicialibus: hæc verba privatis præcipiebant. Lex Mosis forensi ratione Magistratibus præscribebat; quomodo oblatos sibi necentes punirent: hæc verba morali doctrina privatos instruebant, quomodo se adversus injurias inferentes gererent. Atque hic summa interpretum iniquitas elucet; qui malunt, Dominum non ad rem propositam loquentem; quàm non modo Legi, sed etiam alicubi Phariseorum institutis præcepta sua opponentem introducere; cum nescire non possint, Christum ipsis depravationes Legis ejusmodi objecisse; quæ tunc in illo populo (nequid amplius dicam) non minus quàm ipsa Lex auctoritatis habebant. Præterea cum videant Christum in ipsa sententia sui propositione; sanctionis Phariseorum (quos constat non secundum Mosis tantum sed suas quoque leges vixisse; & tamen sanctitatis opinione apud populum venerabiles fuisse) sanctionem eorum qui discipuli sui esse vellent, opponendam suscepisse.

II. Quia Christus id cui suum præceptum opponit, non perficit, ut imperfectum; sed tollit penitus ut noxium & pravam. Oportet igitur id Mosis legem non fuisse: quam Dominus impleturum se potius quam abrogaturum promiserat.

III. Quia Christi præceptum non judiciale est; sed morale. Non potuit igitur forensi legi opponi absque

*μὴ βάρει ἐν ἀλλο γένει.*

IV. Quia ab instituto Christi alienissimum fuit leges forenses tollere aut abrogare, quamdiu paret illa Respublica; cum is aliorum quoque Regnorum leges forenses earumque obsequium confirmaverit.

Quod autem diximus subjectam verbis Christi materiam fuisse ab usum Mosaicæ legis; quæ de injuriarum non capitalium talione loquebatur, verissimè à nobis dictum immeritò carpitur. Quid enim hoc ad rem quod Lex Mosaica in aliis verbis suis, de capitalium injuriarum pena loquitur; cum Christus non verbis Animam pro-

animo sed verbis. Oculum pro oculo, verba sua opponat. Nec nos diximus hoc loco Correctionem Moïſæ legiſſe ſubjectam ſermonis Chriſti materiam; quod falſum eſſe oſtendimus: quia in hoc loco non ipſam legem Moſi oppugnat; ſed abuſum verborum ejus ad morale inſtitutum prave deſlexorū. Ergo ut ipſum illud ſuperpondium; ita verborum meorum exiſtatio nihil habet ponderis.

Reſtat altera pars iſtius ſuperpondii; quā licet quod ad ipſam vim argumentationis attinet; nihil ſit levius; tamen quod ad injuriā objectā nobis falſo culpæ, nihil eſt gravius. Vni argumenti primū videamus. Stultis, ſuperbis, injuſtis nobis eſſe nunquam licet. Ergo nec impatientibus. Quis hoc negat? Ergo non in levioribus tantum, ſed & in gravioribus injuriis, patientes nos eſſe, neceſſe eſt. Hoc quoque quis negat? Sed primū non de eo nunc agitur; utrum nobis in gravioribus injuriis impatientibus eſſe liceat, ſed utrum legitimæ & inculpato moderamine adgubernata graviorum injuriarum averſio, ſit impatientia. Deinde non de eo utrum nobis graviores quoque injuriæ, quoties patientiæ occaſio eſt; patienter ferendæ ſint; quod nulquam in dubium vocavimus: ſed ut, in hoc loco Chriſtus de atrocibus & capitalibus injuriis loquatur. Etiam in atrocibus injuriis patientiam Chriſtianam; quoties ejus occaſio occurrit, præſtandam eſſe verum eſt. Sed non omne quod eſt verum hoc S. S. loco comprehenſum eſt. Unde patet quā graviter in nos V. B. injuriis ſit; quod nobis ejuſmodi opinioniones attribuat à quibus planè abhorremus. Sed hoc mihi faciſſet, non habuiſſet quod ſcriberet. Facile eſt oppugnare quæ nemo defendit. Sed veritas inexpugnabilis eſt. Ideo qui ejus oppugnationem ſuſcipiant, vitare ardua & quærere declivia ſolent; ne nihil agere videantur.

Accedit tandem ad explicationem ſuam; in qua duo imprimis notanda ſunt. Primum. Ex iis quæ in ea proponenda, ab ipſo verè dicuntur; nihil afferri, quod noſtra explicatione aut ſententia comprehenſum non ſit. Deinde. Non Mancam tam atque imperfectam modo, ſed plurimis abſurdis, contradictionibus atque erroribus ſcaterentem; & noſtrā longè deteriorem eſſe.

Principio igitur, quid novi aſſert, quod ab interpretatione noſtra excluſum ſit? Summam patientiam; ſummam benignitatem; & in dando mutuandoque facilitatem; annon in explicatione noſtra comprehendimus, dum non de ſummo tantum, ſed æquo etiam jure noſtro tam in patiendū, quā in parcendo; quā in dando quoque ac beneficiando; decedendum eſſe ſtatuiſſus; hoc eſt, propemodum ſuprà æquum nos earum virtutum cauſā aggravari, non eſſe reſuſandum. Quid in eo virtutum genere, perfectius cogitari poteſt? Patientiam non modo poſt illatam; ſed etiam ante illatam injuriā, in futuri mali reſiſtentia, ultro nos urgere ipſe agnoſcit. Reſiſtentiam non omnem ſed tantum illegitimam & vicioſam nobis prohiberi initio ſtatim diſputandi contendimus. Quod aliquantū plus eſt; quā Immoderatam, quia ſunt quædam in quibus nobis ne moderatis quidem eſſe licet; ſed tamen in ſe comprehendit & immoderatam. Moderationem non in levioribus tantum, ſed in graviffimis quoque malis atque periculis annon requirimus; qui neque pænas, neque deſenſionem ullam; abſque inculpato, ut vocant, moderamine, admittimus? Sed ne hanc moderatæ reſiſtentiae limitationem à nobis præterviſam opinetur; revocet in memoriam quæ in huius ipſius capitis calce ſcripſimus; ubi oſtendimus, res per injuriā ablatas reperi poſſe; etiam cum pæna aut detrimento auferentis; dum iſta pæna à nobis per impotentiam animi non exigatur; quod manſuetudini; aut non ſit adverſario nimium noxia; & cum crudelitate conjuncta; quod Caritati, repugnat. Hoc eſt; ut pauciſſimis verbis interjeſtis, ibidem expreſſe dicimus dum ſit Moderata. Nihil igitur eſt quod Vir Bonus limitationem hanc aut diſtinctionem reſiſtentiae, à ſe nunc primū inventam exiſtimet, aut eā

pompa venditet; cum nemo ſit in morali diſciplina tam bardus; qui ullam actionem ſi modus in ea excedatur, non putet reprehendendam. Ne nos igitur, quidem Reſiſtentiae vocem reſtingere omiſimus. Sed ne in mali quoque voce reſtingenda peccavimus, ut hic (quod obiter dictum eſt) Viri Boni explicationem ſequamur; qui vocem hanc eo loci in genere neutro poſitam arbitrari videretur. Quia ſunt quædam mala quibus Dominus ne moderate quidem reſiſtere ſinit, ſed ea contemnere jubet. Nihil prius in alio, reſiſtendum vicioſe, ſed eſſe aliquam non vicioſam reſiſtentiam, noſtra ſunt hæc arma; noſtra deſenſio. Etiam in gravi & intoleranda injuria, aut vitæ periculo, poſſe vicioſam eſſe reſiſtentiam, non negamus. Quæ enim regula in iis quæ a circumſtantibus dependent, huius poteſt aſſue exceptione? Etiam in levioribus periculis pro circumſtantiarum ratione licet reſiſtentiam locum eſſe agnoſcimus. Neque enim verba Domini ad rigidam univerſalitatem protendimus; quæ intra cancellos prudentiæ, actiones noſtras cohibent. Quod autem aſſerimus in levi damno quale eſt tunicæ, nullam juſtam cauſam eſſe poſſe ut litigemus; non de eo quod ſemper, ſed de eo quod sæpe ſit, unā cum Chriſto locuti ſumus. Sæpe enim plura ex lite damna atque pericula; quā ex jactura tunicæ timenda ſunt; quod tamen interdum aliter ſe habere, nihil repugnat. Idem de cæteris quoque, quas leviores vocavimus injuriis dictum eſt, quibus interdum ſine culpa moderate reſiſtere poſſumus; nec, ut loquitur Vir Bonus quamlibet tolerabiles injuriis ſtatim non neceſſario; & ſtilite, tanquam nauci ac proletaria capita, exciperetentemur. Quamobrem verò id eſt cum Chriſtus hoc loco exactiſſimam patientiam mandet? Quia hoc mandatum caſus ipſos comprehenſos non putamus. Poſſe igitur etiam ejuſmodi injuriis interdum reſiſti una cum Viro Bono cenſemus: quæ aut eadem ſint cum iis quas ferri Chriſtus præcipit; aut ad eas longe propius quā atrociores accedant. Unde patet quanto magis in gravioribus & capitalibus id liceat; dum reſiſtentia modum non excedat, quā ne nos quidem moderationis fræno exolvimus. Nam quæ aut violentiam adhibet ubi non debet; aut ubi violentia aliqua licita eſt; non enititur quantum poteſt; ne ei qui malum intert, graviter noceatur; eam nos quoque immoderatam & reprehendendam ſtatuiſſus. Quod autem nos nimis laxè juris perſecutionem aut reſiſtentiam circumſcripſiſſe cauſatur; dum eam tunc tantum prohibitam aſſerimus; cum nulla eſt gravis & juſta cauſa ejus retinendi vehementer fallitur. Dicit enim; *Eſt ſit gravis cauſa perſequendi; tamen prohibitam eſſe tunc cum eſt gravis cauſa non perſequendi.* Quis enim dubitat, etiam graviffimam aliquid faciendi cauſam; gravem imo juſtam eſſe deſinere; ubi eſt gravior, non faciendi. Ponderandæ ſunt utrinque cauſæ; atque ex utra parte gravior deprehenſa fuerit alterutrius contrariæ ratio non habenda. Nihil in eo quoque eſt quod aut explicationi noſtræ aut ſententiæ adverſetur. Nec illud negamus sæpe in gravioribus quoque injuriis juſ noſtrum omittendum. Circumſtantiarum enim in primis rationem habendam cenſemus; quæ interdum novam actionibus naturam induunt; & juſ earum augent vel minuunt interdum & tollunt. Quem locum communem Vir Bonus in rem & emolumentum ſententiæ noſtræ ingreſſus eſt. Imo id ipſum eſt, quod nos contrā rigidos præcepti iſtius interpretes urgemus; quodque ipſorum cauſam jugulat. Porro etiam cum graviffima eſt cauſa juſ noſtri perſequendi; vicioſam eſſe poſſe ejus perſecutionem fateamur; ſi ſit immoderata. Sed non ideoque inſufficiens noſtra reſiſtentia eſt; cum ſit allata in quæſtione an & quando juſ hoc ſit perſequendum; non in quæſtione quomodo ſit perſequendum. Sufficiens igitur eſt in ea quæſtione in qua eſt allata. Quomodo autem juſ noſtrum ſit perſequendum non ex una iſta lege de qua diſputamus poſſumus. Hinc eſt quod diximus pænas non exigendas per impotentiam quod manſuetudini; nec nimium noxias & crudeles eſſe debere

debere quod Caritati repugnat. A nocendo enim quàm maximè possumus, abstinere ipsa à nobis Caritas, mansuetudinis & patientiæ mater, longè magis etiam quàm patientia exigit. Sed recte addit Vir Bonus quàm maximè possumus, quia ab eo prorsus abstinere in quibusdam hominibus & circumstantiis; præter multa alia officia, ipsa eadem Caritas non patitur. Non animus modo nos in malo inimici oblectandus non est: sed ipsum malum, quoad fieri potest, non inferendum. Nec in eo urgendo atque asserendo Viro Bono quicquam cedimus. Nisi quod illud ineptum & præposterum putamus, quodque unum verè novum explicationi nostræ superadditum agnoscimus, quod Deus per Christum eo huius inimico nocendi abrogavit, ne ex malo inimici voluptatem capere possimus, cum potius eo sine ex malo inimici voluptatem capere prohibeat; ne ejus delationis cupiditate, (quæ naturæ nostræ imbecillitas est) ad nocendum proniores simus.

Vindictam in animo esse cum diximus, non id intelleximus quod solo animo perficiatur; quanquam id quoque interdum contingat; præsertim cum nocendi copia non est: sed formalem ipsius rationem, (ut cum Scholis loquamur) esse in animo diximus; ita ut sæpe ipse exterius nocendi actus si absit animi intentio possit esse absque vindicta. In quo non nos erravimus; sed Vir Bonus mentem nostram non intellexit, si modo non intellexit. Ipsam quoque nocendi actum tunc tantum esse vitiosum cum vindicta per se & primario spectatur rectè diximus; præcipue vero cum sola: quia etiam si per accidens aliqua pœna aut species ultionis interveniat actum nocendi vitiosum non reddit; si non tam vindicta quærat; quàm aliud aliquid longè melius; quod tamen absque vindicta sæpe per accidens interveniente fieri nequeat: quod in castigatione liberorum aut pœnis Ecclesiasticis cernimus. Vindictam autem *mali redditionem* non nisi præteritam & jam peractam injuriam respicere; nunc quoque constanter asserimus & Viri Boni constanter ridemus: qui ea frustra conciliare nitatur, quæ contradictionem implicent, quod aliquantò difficilius est, quàm circumloquari. Nam quomodo aliquid reddi potest; quod antea datum non sit? At enim non modo pro consummato; sed etiam pro cogitato malo, malum reddi solet. Quid? an Consummatum præteriti. Cogitatum verò præsentis temporis participia sunt? Piget redire ad pulveres grammaticos. Veniamus potius ad Ethica rudimenta. An solo animo delinquere; aut pœnam; sicuti & laudem præmiæve mereri non possumus? Certe Abrahamum immolasse filium Theologia docet; quævis manus suas sanguine ejus non cruentaverit. Posse & in defensione vindictam intervenire; qui eorum negat; qui defensionem interdum vitiosam esse, non posse tantum sed solere agnoscunt? Indignationem atque iram, posse esse absque illa (de qua sola loquimur) prohibita à Christo vindicta; argumento est, quod irasci atque indignari possumus absque culpa; quem affectum ipsi quoque Domino Sacra Scriptura tribuit. Non igitur ubicunque ita locum habet; ibi vitiam vindictam esse necesse est.

Mox liberalem se erga nos Vir Bonus nec tam rigidum fore pollicetur, quin fateatur in amolendo à cervicibus nostris maximo & præsentissimo malo; aliqua noxa homini injusso inferri possit, dum non sit par aut similis huic, quæ ab ipso impendebat. Quasi periculum esset, ne si rigidus & illiberalis esse vellet, causa quam defendimus laboraret: cui nihil utilius est, quàm si adversarii ejus in media absurda agantur præcipites. Nihil est igitur cur nobis Vir Bonus beneficium hoc imputet, quod sibi metipsum præstat, dum non imprudenter manifesti absurdi incommodum declinando; fatetur id, quod ipsa veritas & Christi doctrinæ analogia ab eo exprimit. Quo ipso ostendit, se quod ad persecutionem virtutis attinet nihil plus asserere, quàm quod & sententia & explicatio nostra urget. Nimirum Hoc præcepto non omnem resistenciam prohiberi; sed certamen injuriarum: cum par

pari referre volumus; & quasi ab adversariis magnitudine injuriarum vinci nolumus: sed si oculus noscitur excusatus sit, oculum quoque adversario exculpi possumus. Quæ nimium stricti ac summi juris est retentio aut persecutio. Ad quam, quia avertendarum à nobis id genus injuriarum, stimulo impellimur; sapienter illi ostendat Dominus rationem quæ ejusmodi graviores injurias prævenire potius & ignem earum in ipsis scintillis extinguere aut avertere, quàm nihil profutura ultione solari possumus: contemnendo ejusmodi injurias, quæ non difficulter contemni possunt; cum non sint tanti ut earum causa multum laboremus; quia etiam iteratæ non multum nobis incommodi asserere possunt: & tamen in ipsis initus iopitæ præcludunt aditum gravioribus malis. Deinde in locum certaminis injuriarum, certamen ut sic loquar, beneficiorum introducit, in quo jam non de summo tantum, sed de æquo jure nostro decedimus; & beneficiis maleficia; seu bono, malum, vincere contendimus. Quod tamen non ita universaliter intelligi debere; quin sæpe injuriæ resisti possit, ipse Vir Bonus ut videmus, fatetur: quia nec omnis adversarius æquitate aut beneficio tractabilis est. In quo proximè ad sententiam nostram accedit. Nec enim & nos dum arma armis repelli, (si aliter fieri nequeat) permittimus injuriam pari injuria retaliari; aut etiam arceri ac repelli permittimus; cum hostis nos prorsus mactare crudeliter velit; nos vero hostis interficiendi animum sumi non permittimus; sed nostram tantummodo vitam defendi velimus; idque non sine animo servandi hostis; si aut fugere (quod nisi rem agi serio videat nunquam est facturus) aut pacisci velit; aut debilitatus prostratusve certamine desistere cogatur. In quo casu animum quidem nostrum sancto & innoxio proposito constanter regendum: eventum autem Deo committendum censemus; quem cum in nostra potestate non sit, præstare, nulla lege teneri nos arbitramur. Quod ad resistenciam per anticipe rationem mali attinet; non videmus in quo à nobis Vir Bonus verè dissentiat; si modo suam sententiam excutere atque in ea sibi constare velit. Nam neque nos ita timere inimicos permittimus ut eos propter remoti periculi metum (de quo Cicero & Vibius Cispus in citatis verbis loquitur) jure interfici posse statuamus, qui ne in præsentissimo quidem aggressionis eorum periculo mortem eorum decerni, aut quæri permittamus. Et Vir Bonus palam anticipe rationem minoris mali inimico inferendi permittit; ut nos majus malum nostrum effugiamus.

Posteaquam ostendimus, nihil in Explicatione adversarii, quod quidem ad Virtutis ac pietatis perfectionem pertinebat & verè dici poterat, allatam esse quod non explicatione & sententiâ nostrâ comprehensum sit: nunc defectus & vitia ejus, & quàm nostrâ longè deterior sit, ostendamus.

Primum igitur modus ejus explicandi, non exprimit vim oppositionis in ea verborum Christi antithesi; quæ verbis, à Mose quidem in parte excerptis sed ad sensum Phariseorum pravè detortis, opponit: nec ostendit quodnam sit illud commune genus præceptionis Christi, verbis supra memoratis oppositum, ad quod diversæ partes legis hujus aptè referantur; & in eo secum conveniant: quod facit nostra explicatio: Sed Scopas dissolutas asserit, Patientiam exactissimam; & summam in dando ac mutuando facilitatem, (quasi idem sit injurias pati, quod facimus invitissimæ; & dare atque mutuari; quod absque gratia & benigna voluntate cogitari nequit) nullum addens vinculum quo isti diversissimi natura sua habitus secum connectantur; nec ostendens quomodo omnes ad propositum Domini; & ad illam quam initio proposuit antithesin faciant. Nostra vero Explicatio totam illam vitiosam dicti illius cui Christus sua verba opponit naturam, simulque communem illam diversissimarum quas præcipit, virtutum indolem; uno quasi in falce comprehendit; ostendens quàm aptè omnes hujus legis partes & in genere pravitate illius dicti opponantur;



tur; & in specie inter se cohæreant.

Deinde. Viri Boni Explicatio, angustior est eo, quod explicat. Omittit enim illam animi Magnitudinem, quam Christus in contemnendo eo, de quo loquitur, injuriarum genere præcipit; & quam figurato illo loquendi genere exprimit; quo plus etiam quam adversarius prætendat, ejus gratia fieri, aut suscipi, præcipere videtur; & quo per singularem emphasis non humilis & abjectæ patientiæ vilitas; sed generosus earum injuriarum contemptus designatur. Nec verò prætexere potest id jam in exactissimæ patientiæ titulo comprehensum; quia eam ita explicat, ut ad immoderatæ tantum resistentiæ interdictum adstringat. Atqui videmus quibusdam injuriis Dominum aliquando ne moderatè quidem resisti voluisse. Nam quæ moderatior resistentiæ dici potest; quàm si quis tunicas de qua sibi lis movetur bonæ fide possesse in judicio modestè rationem reddat? Quam tamen Christus interdum prohibet; si nimirum justa & gravis causi sit omittenda.

Tertio in distinctione moderatæ acque immoderatæ Resistentiæ multipliciter hallucinatur, & sibi contradicit. Primum enim Moderatæ resistentiæ hanc legem fert, Ut sit ab omni violentiâ aliena. Et tamen nihil adversus moderationem Christianam peccari ait; si quis intentantis alapam manibus detineat, quod absque violentia fieri nequit. Et nox immoderatam describit, quæ violentiam adhibet ubi non debet. Debere igitur alicubi violentiam adhiberi, non obscurè ostendit. Cum igitur moderatæ resistentiæ omnem violentiam respuat. Immoderata, non ob omnem reprehendatur; sed tantum ob eam, quæ ubi non debet adhibetur: tertium aliquod genus resistentiæ dari necesse est; quod violentiam adhibet, ubi debet: quæ jam neque moderata erit; quia non ab omni violentiâ abstinet; neque immoderata quia eam adhibet, ubi debet. Cur igitur tertium istud arcanum resistentiæ genus, celare nos voluit?

Quarto. Ridicula & non ferenda catachresis est vocem violentiæ ita extendere; ut speciem, sicut ait, juris tanquam genus speciem comprehendat. Quæ res majori inter se pugna configunt quam Vis & Jus? quorum alterum ideo introductum est, ut à decidendis litibus excluderetur, alterum. Adeonè vocabulorum inopiâ laboramus, ut Vox generi Litigationis competens inveniri non potuerit, nisi illud à re ipsi è diametro oppositâ mutaretur? Paulò ante Vir Bonus immerito desiebat; quod vera rerum vocabula amissa sint. Nobis nunc jure ridendum est, quod falsa inveniantur. Sed & metuedum, ne suspecta ista verborum novitas, aliquid in se doli contineat.

Quinto. Quid sub ista novitate Vocis monstri alatur; satis patet, quod per eam inducitur supersticio, ab omnibus omnino etiam necessariis litibus abstinendi; quæ & ipsum Paulum Apostolum, immoderatæ resistentiæ nomine damnat; quia ad Cæsaris tribunal litem protrahendo, violenter Festo & accusatoribus suis resistit.

Sextò. Ubi restrictionem nostram reprehendit, quia persecutionem juris nostri limitavimus, ea tunc prohibitam afferentes; cum nulla est justa & gravis causa ejus persequendi. Id vero, inquit, non sufficit: Multò enim magis prohibita est; cum est aliqua (puta justa & gravis; aliâ non ad rem loqueretur) Quid absurdius & magis paradoxon est; quàm in explicandis istis verbis Christi, longe magis prohibitam dici juris nostri persecutionem, cum gravem causam ejus persequendi habemus; quàm cum nullam aut levem?

Septimò in altera moderatæ acque immoderatæ Resistentiæ limitatione ac differentia; quæ noxam adversarii respicit: aut sibi non constat aut istam moderatam resistentiâ subdole ac pravè limitat. Ait enim Moderatam esse quæ non est cum noxa adversarii conjuncta. Immoderatam quæ etiam ubi violentia licita est; à nocendo ei qui malum affert non abstinet. Et tamen ipse postea noceri adversario permittit, dum illata ipsi noxa non sit par ei

quam ab illo metuemus. Quasi & nos injuriis cum adversario certare; aut eum malo vincere conari, non prohibeamus. Sed cur ab initio statim hanc noxæ distinctionem non addidit? Quid ineptius, quam ejusmodi explicationem afferre, quæ alia explicatione? ejusmodi limitationem quæ alia limitatione indigeat, nec ita hic statim exprimere quod sentias; ubi Lectoris interest, ne circumveniat? Nempe in ipsa limitatione fucus faciendus erat Lectori, & generali loquendi modo utendum, quasi omnis omnino noxæ illatio nobis venia esset, ut novam & nobis adversam explicationem afferre videretur: cum tamen in re ipsa tandem nobiscum in eo convenire cogatur; Non omnem noxam inimici prohibitam & salvo licitæ Resistentiæ moderamine; posse inimico noceri; dum ista noxa quam nos metuemus, noxam quam interimus superet.

Octavo. Hypothesis illa quam explicationi suæ subternit Vir Bonus non potest sine injuria Domini urgeri; per quam ipsi tribuitur quod *Malum fibulam audacia laxaverit, dum eos aptissimo & pene necessario rationis* (qua voce ex vi sententiæ suæ omne pænæ genus quod noxam aliquam sceleratis infert Vir Bonus intelligit) *fræno à bonis coerceri venit*. Simul illud falsum est quod subdit. *Ne periret virtutum perfectio; non debebat nimis arctare licentiam malorum manusque constringere*. Satis à Deo prospectum est huic negotio; ne virtutum perfectioni locus deesset, quod in capeffendis aut spernendis virtutibus, liberum & illibatum voluntati humanæ arbitrium reliquerit. Non est illud somnandum, Christum laxasse fibulam; quam Deus per Ordinationes suas adstrinxit; aut minus arctasse licentiam malorum manusque contrinxisse; quàm ante ipsum constrictæ fuerant; qui adeò legum forensium fræna, quibus coerceretur improbitas non resolvit; ut ea per legem suam (quæ omnium Magistratum, & quarum illi sunt custodes legum obsequium sanxit) longè magis quam ante adduxerit; cum non modo propter metum, quo solo antea contineri videbantur in officio improbi; sed etiam propter conscientiam, Legum forensium custodibus; præstari obsequium voluerit.

Nono. Quid absurdus est quàm verba Christi de Maxillæ percussione ita explicare; *Ego volo vos* (verba interpretis formalia) *ita patientes esse ut si quis vobis ictum in unam faciem partem, vel manu vel fuste (quidni etiam malleo aut ense quoque) Impingat; etiamsi oculus vel dens elidatur: non modo non resistatis malo; sed ad alium adhuc ictum excipiendum parati sitis*. Habent aliquid obscuritatis ac duritiei verba Domini; sed ista explicatio longè est obscurior & durior. Nam in injuria non modo tam atroci: sed periculosa quoque ne innoxiam quidem fugam capeffere; aut injuriam deprecari læsis permittit. Quomodo enim is ad alium adhuc ictum excipiendum paratus sit? qui post unum excussum oculum & alterius maxillæ dentes diminutos sive fugiendo, sive deprecando, nihil non agit ne alterum ictum excipiat; ut sibi lusco, potius quàm cæco reliquum vitæ degere:

*Et licet, paucis cum dentibus inde reverti.*

Proinde hac explicatione ad exhilarandos Lectoris nihil est facetius. Si cortici verborum inhærendum est; Non parati esse ad excipiendum alterum ictum jubemur; sed præbere ultrò faciem alteri ictui. Quod si id Viro Bono absurdum videtur; ut ultrò non necessarium malum suscipiamus; ideoque à putamine verborum recedit; cur non videt longè majus esse absurdum in ejusmodi interpretatione; quæ ab usitata alapæ de qua Christus loquitur significatione recedens, similibus verbis Christi novum aliquid & longè durius addit; & sensum infert longe plura incommoda secum invehentem, præsertim cum Vir Bonus per istam gravem & periculosam maxillæ percussione, omnes perpeffiones corporis & plagas etiam atrocissimas, ne iis quidem (verba ejus sunt) exceptis quas mors possit consequi nobis tolerandas designari statuat. Longè enim minus absurdum est impingenti usitatum alapam, præbere ultrò faciem

faciem ut alterum alapam accipiamus; atque ita iracundiam ejus satiemus ac placemus; quam adeo periculosos ictus; non semel modo atque iterum; sed ut vult Vir Bonus Septuagies septies ingeminanti; idque quoties eos; legitime & talis ceteris; præter id; de quo quaeritur; actibus; enim quaestio: Status; repellere possis; obnoxium corpus nostrum ad miseram & ignominiosam necem prostituere. Ita Vir Bonus dum longè minus absurdum vitat; in longè deterius incidit; cum utrumque vitandum fuerit. Præterea quid illi patiendi obstinationi; cum moderata resistentia commune esse potest? quæ non immoderatam tantum; sed omnem penitus resistentiam tollit? Si verba Domini ita præcise ut vult Vir Bonus intelligenda sunt; non modus in resistentia tenendus; sed ab omni relittentia abstinendum est. Nam de immoderata ac vitiosa nulla inter nos quaestio est; quam & nos non segnius; quam Vir Bonus excludimus.

Decimo. Jam illud quam durum de tunica. Utraque; inquit; nos exiit Christus & ad nuditatem rediit; manifestè indicans patientiam in omnibus injuriis; tantam nobis induendam esse; ut ad extremam usque egestatem duris; utque non modo de possessione rerum; quibus facile carere possumus; sed & maxime necessariarum in vita; si improbe urgeant; cedamus. Cum autem rationem qua nos improbi urgere possunt; Christus exprimat; si nobiscum judicio contendere velint; ideoque eam resistendi rationem violentam & immoderatam; ac proinde malam & Christianis haud convenientem Vir Bonus statuatur; inde conficitur quoties nos improbi litis judicialis metu intentato urgeant; toties nobis vel omnium fortunarum naufragium subeundum potius quam litigandum esse. Aliud quoque infinitæ patientiæ jugum; non magis resistendi moderationem ullam; quam in patientiæ culpam permittit; ita ut istis Viri Boni glossis cum limitatione; quam affert; resistentiæ convenire nequeat.

Taceo reliqua innumera absurda; quibus id genus interpretationes scærent; quæque non singulis modo privatis; sed publicè universis atque in primis Ecclesiæ ac Reipub. noxia & infesta sunt; quarum aliqua ante attigimus. Illud unum hoc loco urgeo. Merito nobis improbari explicationem tam incredibilem; ut ipsi ne patronus quidem ejus Vir Bonus bona fide assentiat. Ac nostra quidem interpretatio non modo omnis absurdi experta est; sed ita secum ipsa; & cum sanâ ratione consentanea; ut nihil in illa notare queat Vir Bonus; quod non aptè cum reliquis partibus ejus cohæreat. Ideo constanter ipsi & æqualiter in omnibus inhæremus; & quia veritatem nobis suam probat; firmiter credimus. At in explicatione Viri Boni nescio an sit aliquid; quod ipse ex animo & bona fide approbet. 1. Patientiam exactissimam & infinitam primâ specie ostendat. Gravissimas injurias; ictus usque ad necem & direptionem fortunarum omnium; etiam si gravissima & justa sit causa resistendi; obstinatissimâ patientia concoqui imperat. Phaleræ istæ sunt ad populum. Aliud sentire Virum Bonum jam ostendimus; qui etiam citrà gravissimam necessitatem; tantum ne Nauci & proletarium caput habeatur; sese ad injurias; quas Christus commemorat; aut etiam leviores; excipiendas teneri non arbitratur. Nam quod in resistentia modum tenendum statuit; nihil novi excogitavit; cum nos quoque etiam in gravissimis malis avertendis; moderationem postulemus; & nimis protritum sit; ea merito reprehendi quæ modum excedunt. 2. Legitimam ac moderatam Resistentiam definit quæ ab omni violentia aliena est; eamque Violentiæ vocem ita violenter extendit; ut etiam litigationem; de qua Christus loquitur; hoc est; modestam defensionem coram iudicibus possessionis; de qua nobis litem adversarius movet; hac voce comprehendat. Quicquid igitur; cum aliqua violentia; quicquid cum strepitu juris conjunctum est; illegitimum; immoderatum; vitium esse dicit. Putas hæc tam tumida; tam inflata; tam inflata ab illo ex animo dicta. Excute opinionem ipsius diligentius; & reperiens ipsum non

credere; illegitimam; & immoderatam esse resistentiam; quæ violentiam adhibet ubi debet; quia alicubi violentiam aliquam licitam esse putat. Quid aliud nos contendimus? Immo vero in ea verba erumpere non dubitat; quæ quamvis non ulquequoque vera; causam tamen ipsius jugulant: *Omnis omnino; inquit; defensio sive per se. sive per Magistratum; tam in levibus; quam in atrocissimis injuriis; ac periculis licita est; si moderata sit.* Nos ne tantum quidem contendere audeamus; quia quædam injurias interdum ita contemnere jubemur; ut eas ne moderata quidem defensione dignas censeamus. Illud autem non intelligimus; quomodo cuiquam liceat curare ut per Magistratum defendatur; & eidem non liceat; iudicio Magistratus sese; suæque defendere; quia hic juris strepitus violentus sit. 3. Jus adversarii nocendi; penitus & simpliciter à Christo abrogatum assertit & ad Moderatæ; Resistentiæ definitionem adjecit eam limitationem; *ut non sit cum noxa adversarii conjuncta.* Huic definitioni ac limitationi an ipse fideliter assentiatur; Lector æquus viderit; dum ait; posse adversario noxam inferri; modo non sit æqualis ei; quam ab ipso metuimus. Ideo Præcipuam; (ut vocat) hanc restrictionem verbis Christi addendam ait. *Ne Resistito malo; scilicet; per illationem similis aut æqualis mali.* Resisti igitur malo posse censet; dum non pari malo.

4. Distinctionem inter leves & graves injurias; tanquam nullo fundamento nixam; & merum effugium; ab hoc loco removet & excludit. Hominem Lector loqui serio putet; nisi in Explicatione ejus; necessarium hujus distinctionis usum deprehendat; quam ipse; quid antè scripserit; oblitus; ad explanationem limitationis suæ adhibere non dubitavit; dum ait. *In tolerabilibus quidem injuriis; omnem noxam cavendam esse; in gravioribus autem aliquâ si adversario nocetur; posse excusationem ac veniam mereri.*

Adeo mentes falsis opinionibus imbutos; inter Veri falsique confinium fluctuare necesse est; quia insitum nobis rationis lumen; præiudicii tenebris; ita obui nequit; quin lucis suæ stricturas; etiam per errorum caliginem jaculetur.

Antequam ab examine Explicationis; quam Vir Bonus affert; longius abeamus; pauca nobis pro nostra dicenda sunt. Non eram nescius; unum eundemque verborum sensum; pluribus explicandi modis posse exprimi. Atque isto quoque in loco alii occurrebant; qui ad verborum mentem proximè accedere videbantur. Qualis est ille primùm. Adeo præteritas & jam illatas injurias non ulciscendas; ut ne futuris quidem & inferendis resistendum sit. Qui sensus; (ut alia potiora taceam) vel ob id repudiandus est; quia donum aut mutuum petere; quod pro exemplo earum actionum affertur; quibus resistere prohibemur; injuria dici nequeat.

Occurrebat & alter. Cum in postulatione talienis sit certamen quoddam injuriarum; in quo nec minus nos ab adversario gravitate injuriæ superari; possunt verba Domini sic intelligi: Adeo injuriis & maleficiis certandum non esse; ut beneficiis potius contendendum; & ita bono malo vincendum sit. Qui sensus dandi quidem & mutandi officia aptè comprehendit; sed illed habet incommodi; quod illi dimissioni juris nostri; quæ per præbitionem maxillæ exprimitur; non magis aptè beneficii nomen; quam litigationi violentiæ vox convenire videatur. Quamvis enim in omni beneficio de jure nostro decedamus; non tamen omnis juris nostri dimissio beneficii nomine dici solet. Sed latius patere videtur. Ideo ejus potius voce in explicatione nostra usi sumus; ut aptius inter se connecti possent; quæ Christus affert omniæ resistentiæ exempla; simul ut generalis ista; præceptorum; effectorum descriptio; oppositionem illam inter summi juris retentionem ac persecutionem; quæ in talione interveniebat; & ejusdem; imo & æqui juris dimissionem clarius ob oculos poneret.

Animadverti præterea; Dominum eam hoc loco præcipiendi



capita lirationem securam; quam in reliquis omnibus præceptis anteceditur reseruit. Atqui nullam est ex illis quæ ante præcepit, in quo non longè leviora peccata, nova lege veniunt, quam illa fuerint; quæ siue antiqua lege, siue institutis nominam vetarentur. Idque tenet videtur duplici potestati non de causa. Primum quia longè peccatius est, etiam à minoribus & quæ vix peccata videntur abstinere; quam à gravioribus & omnium fuisse, quod a multis sceleribus. Comparat autem præcepta, ut cum multis, utis antiquis in perfectione. Deinde quia quod præcipuum moralis sapientie monitum est) per illa leviora denotata, plerumque gradus sit ad graviora; & ita tametsi in illa exigua videantur; vim & efficaciam non mediocrem habeant; ut, seu nos ad graviora impellant aut solvantur, seu aliis ad eadem occasionem præbeant; & sint quasi fontes & scaberræ graviorum. Quis est ita & convitum homicidii; lascivus aspectus adulteri, temeritas in quotidianis juramentis, perjurii. Tametsi ipsum esse tenet, aut lascivi oculi, aut solennioris peripetiam iuramenti alevationis, delictum; longè levius esset homicidii adulteri perjurii scelere. Ita in te præterea dixi & contentiones leviores, quæ circa perfectionem aut retentionem juris nostri interveniunt, sunt ut unica origo graviorum certaminum, in quibus oculi aut dens exarant. Hanc igitur originem sublatam, hanc fontem obstructam, harum occasionum ansas amputata in eo præcepti genere Christus voluit. Non igitur ex vi propositi sui, aut potuit, aut debuit hoc loco, de gravioribus iniuriis loqui, quemadmodum nec locutus esse cernimus. Nec aptior hoc loco mentis Domini explicatio esse potuit, quam quæ ostendit, quomodo illi omnino in iuramentis & altercationum scaturigo, putamina & morosa sui juris, seu veri siue præteriti perfectionis aut retentionis, in ipsis leviorum certaminum initis, per juris sui non interdum & æqui, dimissionem, supprimenda sit, ne in rixas exitiales erumpat; quo nihil ad omnem locutionem hanc in animam, imprimis autem Christianam conservandam, & in beato statu retinendam, utilius est & efficacius. Nichil autem ineptius est, quam hoc remedium in quod Christus ad avertenda prima & levia adhuc malorum initia, salutariter exhibet; adhibere malis jam adultis & nimium ingravescentibus, quo magis crudelescant & exaspantur. Neque enim eadem remedia vim morbi curare possant, posteaquam in nervum erupit, quæ primis illius initiis avertendis profuissent. Quemadmodum autem ira, stultitiæ exprobratio; acris oburgatio, aspectus mulierum, divortia, iuramenta quamvis à Christo absolute prohibita videantur; tamen quoties eorum iusta & gravis causa intervenit, & intra limites prudentiæ Christianæ se continent; prohibita non censentur, ita nec resistetia in omni generis iniuriis, etiam levioribus, de quibus hoc loco solis expresse agitur.

Accessit alia quoque causa, ob quam hunc explicandi modum aliis prætulimus, quia is præ ceteris necessitatem illam exprimit, ob quam Christus leviorum, non autem graviorum iniuriarum exempla, ut videmus, protulit. Erat enim illi propositum, ut in omnibus quoque antecedentibus, aliquid amplius prohibere, quam in eo Dico continetur, cui suum præceptum opponit. Cum igitur illud dictum, suum iuris persecutionem aut retentionem contineret; non satis ipsi visum est, eam solam prohibere, nisi æqui etiam iuris retentionem aut persecutionem prohibuisset. Cæterum cum de quo jure suo decedere in iis tantum sit laudabile, in quibus gravis causa non intervenit, cur illud retineamus, quales ordinariæ esse solent iniuriæ, et quæ noxæ non adeo noxæ aut perniciosæ; non sine gravissima causa fecit Dominus quod injuriarum & noxarum non capitalium; nec irreparabilium exenpla produxerit. In iis enim solis æqui etiam iuris dimittendi occasio, ordinariè sese affert. Potest autem extraordinaria incurre causa, ob quam etiam in gravissimis iniuriis atque noxis etiam de quo jure decedendum sit. Quæ enim moralium regularum est; quæ om-

ni exceptione careat? Neque nos idcirco de gravibus iniuriis Christum non loqui hæc loco diximus, quod non & in gravibus iniuriis aliquando illicita sit resistetia; aut quod non & illæ, si occidant, patienter & moderate ferrendæ sicut. Sed non omnia Christus in uno loco præcepit. Cum igitur hoc loco mentem suam per ejusmodi exempla expucet; quæ nihil habent capitale, periculosum, pernicietum, cur præter fias & æquum? contra analogiam religionis, & diversus rationis dictamen? præter ipsorum verborum propriam significationem; ad sensus absurdos, vastos & immanes, simplicia verba Legislatoris nostri protendamus; aut potius detorqueamus.

Supere ut ad syllogismum demonstrative & apodicticè, ut ait, arguentem, pauca respondeamus. Tale huic infanti nomen imponi non potuit nisi per *anapæstum*. Conditiones Demonstrationis sunt; ut ex præmissis, veris, primis, immediatis, notioribus & prioribus & causis conclusionis, inferat conclusionem. Atqui hæc præmissæ neque veræ sunt neque notiores & c. Non igitur possunt esse causæ conclusionis. Certè & natura tua, & nobis quoque longè notius est; hominem præsertim de industria non esse occidendum, quam malo homini non esse resistendum per illationem mali gravissimi, quod forte is timeat. Breviter, duplici morbo laborat hic syllogismus, primum externo; quod utraque ejus præmissa falsa sit: deinde interno; quod occultæ ambiguitatis sophismate sit captiosus. Falsum est omne resistentiæ genus, quod sit per illationem mali gravissimi; quod à malo homine timeretur, esse à Christo prohibitum. Sic enim pænæ Magistratum, imo & Ecclesiasticæ tollerentur. Non debebat autem id pro præmisso demonstrationis poni; quod est illud ipsum *κατά νόμον* de quo quæritur. Deinde nullum ex malis est, etiam levioribus, quod ex mente Viri Boni non possit dici gravissimum; quodque à malo homine non timeatur. Atqui per ejusmodi mali illationem, non posse malo homini resisti; ne nos longè graviori quàm illud sit, afficiat; ne ipse quidem Vir Bonus ut vidimus credit. Falsum & illud omnem defensionem cum cæde hostis conjunctam esse; aut fieri per illationem mali gravissimi, puta necis, quæ maxime à malis hominibus timeretur; cum legitima & moderata defensio; & absque cæde sæpe solet; & absque animo occidendi semper esse debeat. Deinde in voce *resistentiæ per illationem mali* latet ambiguitas. Aut enim ista illatio mali consideratur ut per se à resistente intenditur, quo sensu majori probabilitatem conciliat: aut ut per accidens præter mentem resistentis intervenit, quo sensu minor intelligi debet, si contra nos, non contra ventum Vir Bonus dimicare velit. Dabimus ejusmodi argumentationis specimen; non paulò etiam melioris, quam est hic Viri Boni factus quia aperto falsitatis morbo præmissæ ejus non laborant. Figenda est etenim crux in qua se exerceant, frequentium syllogismorum architecti. Qui dicit Virum Bonum nobiscum disputare; verum dicit.

At, qui dicit Virum Bonum ineptè adversus nos argumentari, dicit illum nobiscum disputare.

Ergo, Qui dicit Virum Bonum ineptè adversus nos argumentari: verum dicit.

Placene id genus demonstratio & apodixis? Certe Virum Bonum aptè & legitime disputare voluisse non dubito. Et si quid parum aptum & legitimum disputanti excidit, præter mentem ipsius evenisse oportuit. Non autem ex eo quod præter scopum ejus evenit, mens ejus æstimanda est; non magis quam mens viram suam defendentis ex eo quod præter voluntatem ejus interdum evenit. Nec magis per se connexa est cum defensione cædes; quam cum disputatione captiosæ argumentationis elenchus.

Non potuit Vir Bonus capiti huic colophonem imponere, quin ad reprehensionem nostri supercilium attolleret; & nescio quam immodestiam nostram taxaret; quod ita facit ut ipse modestiæ oblitus esse videatur. Nam & frequenter & audacter infimulat nos ejus culpe, à qua

qua longissimè absumus. Neminem eorum qui verè pietatis studio, & ne conscientiam, licet errantem, laedant, à defensione abstinere, inertiæ vel timiditatis arguimus. Imo vero eos quorum in ejusmodi casu; aut occupata præjudicio, aut fluctuans est conscientia, damnamus si attentare audeant quæ Domino displicere, vel leviter suspicantur. Beatiores tamen cum Apostolo censemus eos, qui seipso non judicant in eo, quod probant. Quod autem diximus, homines sepe Deo imputare, quæ vitiis suis præstant; nihil à veritate & experientia alienum diximus; & hæc reprehensio innoxios non attingit; noxiis nullam affert injuriam. Si in Dei messera falcem nostram immittere auderemus; & omnes omnino quicunque à defensione abstinent, ignaviae damnaremus, faceremus immodestè, præsumentes nos scrutari abdita cordium posse. Sed quod sæpe accidere omnium oculi vident & manus palpant, commemorare nihil habet immodestiae. Quemadmodum & illud asseri potest illæsa modestiæ, virtutis hujus specimina quali animo edantur, sæpe soli Deo cognitum esse posse. Nec illam actionem cujus occultæ, ideoque dubia est progressus (quod ad laudis præstantiam & estimationem attinet) cum ea comparandam, quam non nisi magno & præstanti animo suscipi constat, quale est martyrium. Id nos sentiendo & affirmando erga neminem sumus immodesti. Sed V. B. erga nos inique & immodestè se gerit; dum nobis invitis, ea tribuit, à quibus planè abhorremus. Quale est illud, nescio qua fide aut fiducia nobis objectum, quod nos non contenti probare necem inimici non esse illicitam; insuper id velimus evincere ut necessariò inimicus interficiatur; quia ejus eadem absque stulticia & superstitione omitti non posse censeamus. Quomodo enim posterius verum esse possit; cum ne prius quidem verè nobis objici queat, qui si inimici eadem absolute licitam esse contenderemus; dari aliquam necessitatem, in qua occidendi inimici animus sumi possit, decernere non recusaremus. Unde pater, quantum modestius nos sententiam nostram propugnemus, quam Vir Bonus oppugnat existimationem nostram.

## CAP. VI.

**R**esponsum nostrum, ad rationem allatam ex loco Pauli ad Rom. xii. 17. frigidè ac jejune proponitur; quia vim ejus omittit: Sed multò frigidius refutat; quia ea tantum carpere nititur; quæ occasione hujus responsionis dicta sunt: sæpius autem ea quæ tantum dici potuerunt, nec à nobis dicta sunt. Vis responsionis nostræ in eo est. Non posse ex hoc loco adversus bellorum & suppliciorum jura argumentum duci; primum quia hic locus duntaxat agit de vindicta eorum; qui jus vindicandi non habent: deinde quia agit de privata tantum; ac ne ea quidem omni sed immediata, quæ absque Magistratus interventu perticitur; ideoque mediata ibidem non obscure opponitur: ac proinde de vindicta vitiosa & ex animi impotentia profecta. In bellis autem ac suppliciis, vindicta fit jure vindicandi subnixæ; ac proinde legitima, publica & animi impotentiae experta.

Hæc omnia omittit Vir Bonus; tantum in iis quæ ad jugulum hujus rationis non pertinent; anfas dissentienti non aliter quam nodum in scirpo quærit. Quicquid enim comminiscitur; quod nobis opponi possit; ipse paulò post evertit.

Ante omnia urget & asserit; omnem vindictam, quam proprie dictam vocamus (vocamus autem eam; quæ fit ab iis; qui jus puniendi non habent) sive per se, sive per Magistratum perficiatur, interdictam esse. At una atque altera pagina interjecta ait: Nec nos omnem omnino molestiam ab inimico abesse volumus, quando vel Magistratus opem contra eum imploramus, vel per nosmetipsos illius vim, à nobis repellimus. Concedit igitur ἀνελυσις & molestiā inimico, sive per se sive per Magistratum, inferri; nec esse interdictam; & quod observatione dignum est, etiam violentam. Et mox aliquod damnum & malum hosti in atrocibus injuriis &

periculū declinandū inferri permittit; dum istud malum aut damnum; quod inferitur inimico (verba sunt ejus) sive ante, sive post injuriam illatam, non sit majus aut æquale ei, quod ab eo sive accepimus sive metuimus.

Deinde nos de ultione, secundum formalem suam rationem consideratā, triplici vice perperam locutos arguit. Et tamen credit nos isthic, non de formali sed materiali, Ultionis locutos.

Si non perperam nos arguit; perperam credit, quod ait. Si bona fide credit quod res ipsa credi flagitat; perperam nos arguit. Quid opus erat vulnera infringere; quæ mox eadem manu sanarentur? Sed aliter nodus inveniri non poterat, qui in scirpo quærebatur.

Mox cum in propositæ quæstionis statu deprehendere non posset, quod oppugnaret, more suo egreditur ultra licitem controversiæ; & probat pœnam & noxam injusto homini inferendam, flagitare à Magistratu non esse concessum. At ubi nos toto hoc capite eam à Magistratu flagitari posse aut debere contendimus; quam in lite publicæ, ne intendi quidem directè permisimus? Certe qui aliquid à Magistratu flagitat; annon id, ut obtineat directè & primariò intendit? Potest vox primariò (ut superiori capite vidimus) non iis opponi quæ secundariò intenduntur; sed iis duntaxat quorum eventus ratio non habetur; quamvis nullo modo de industria intenduntur.

Cæterum quoniam ab adversario eò trahimur; sequamur hominem, Statum quæstionis, latius, quam nos hætenus fecimus, protendentem; & videamus utrum aliquando pœnam injusti hominis saltem secundario velle & intendere, non liceat. Secundariò autem intendi aliquid hoc loco dicimus; quod non propter se; qualia sunt, quibus delectari solemus; sed propter alium potiore finem intendimus. Ut cum id spectamus, ne impunita dimittantur flagitia; propter nostram aut publicam securitatem. In quo sæpe, si modus, mansuetudo, & prudentia Christiana non absint; nihil video, quod aut interdicto Domini; aut reprehensioni subiaceat. Aut, inquit, injuria jam est illata; aut nondum. Insufficiens est enumeratio casuum. Magis à proposita quæstione pertinet tertius casus in quo partim jam est illata injuria; partim timetur alia, & subinde major atque atrocior si impunitate licentia crescat. Prior utcumque damni reparatione, contenta est. Posterior adeo gravis & metuenda est; ut ejus periculum; vel istius reparationis neglectu & jacturâ redimendum sit. Præstat enim semel atque iterum insultare & irreparatam, ut sic loquar, injuriam pati; quam semper presentissimum discrimen timere. Nec video ubi, aut in isto Apostoli loco; aut alibi per Magistratum aliquas pœnas quibus privatae publicæque saluti consulitur, postulari, planè interdictum sit, præcipue in gravioribus injuriis; de quibus Math. v. 39. Christum loqui non potuisse, demonstravimus. Nam leviores planè spernendæ sunt, præsertim si earum vindictio, (quod frequentissime accidit) plus periculi, quam emolumenti afferat: de quibus casibus & injuriis Christi verba intelligenda, non nos soli arbitramur, sed & ipse Vir B. dum sibi earum resistantiæ; (quanquam ut nos quoque facimus, moderatæ) veniam indulget: tantum ne nauci & proletarium caput habeatur.

Sed videamus quomodo probet, pœnam præter damni compensationem exactam esse vitiosam. Quia, inquit, non potest non esse conjuncta cum voluptate ex afflictione & punitione inimici; quam, ut tolleret Christus nocere adversario prohibuit. Per istam voluptatem non illam intelligit quam ipsi Deo S. S. tribuit: sed vitiosam impotentis animi exultationem, ex alienis malis. Atqui eorum quæ asserit falsum utrumque; alterum & præposterum est. Potest enim alicujus pœna posci atque exigi, absque vitiosa ista voluptate; ut si quis profusum ac dissolutæ vitæ propinquum & qui genti suæ dedecori sit; ac monitorum impatiens professus eo nomine cum agnatis inimicitias exercent; per Magistratum curet in pistrinum compingi; in quo aliquamdiu miseram vitam trahat; quo modestius in posterum ætatem degat; ærumnis

exercitus. Non omnis pœna vitiosam istam voluptatem secum trahit, nisi eam isti exigant; in quibus vitiosum erga puniendos odium præcessit, aut durat erga punitos. Sed ne omne quidem odium vitiosum est. Possumus enim vitia hominum potius odisse quam homines eaque punire aut puniendâ curare: bono eorum qui puniuntur. Multa mala interdum inviti infligimus; etiam iis quibus alioqui optimè cupimus; è quibus plus doloris quam voluptatis capi potest. Multa è quibus, etsi doloris nihil in nos redundat; at ne voluptatis quidem quicquam, præsertim vitiosæ. Alterum autem non modo falsum sed ridiculum est; quod *Christus ut tolleret voluptatem ex afflictione inimici, nocere ipsi prohibuerit*. Longe enim verius & credibilis est, vitiosam istam voluptatem prohibitam, ne tantò promptius vitiosè noceri hominibus posset; quam vitiosas noxas prohibitas, ne ista voluptas capi posset. Loquimur sic idèò, quia sunt quædam ut odia, ira & nocumenta; imò & gaudia quæ ex iis capiuntur, non vitiosa. Næquam simpliciter & absolute, noxam inferre prohibitum est; sed secundum quid, si vitium & injuria accedat. In quo casu, noxa ipsa atque injuria, longè peior est & odiolior; quam voluptas quæ ex ea capitur. Nec injuria ista propter captam ex se voluptatem; sed voluptas ista propter injuriam reprehensione digna est. Nam si quis gaudeat ob illatam alicui pœnam, quam ipsi privatim, aut etiam publicè cunctis profuturam speret; non magis reprehendendus est, quam, qui gaudet ob amarum & quod ægrum miserè excruciet remedium, obtrusum & ingestum invito & reluctanti; sed qui, nisi vim passus, sanari non poterat. Itaque voluptas ista si injuria abest; plerumque nihil habet culpæ: at injuria etiam si nemo ex ea voluptatem capiat, per se vitiosa est. Longè igitur deterior & magis noxia est, injuria ipsa, quæ ex ea capitur voluptas. Ideo absurdum & præposterum est, rem naturæ suæ longe deteriolem, & magis noxiam, idèò prohibitam censere, ut leviori & quæ omnem propemodum culpam à deteriori trahit, locus non esset.

Vitium non in forma solum; sed in materia ultionis esse posse, neque ignoravimus neque unquam negavimus; quod evenit cum non simplex est ultio; sed cum iniuria complicata. Nam ut injuria sine ultione, ita & verita ultio, potest esse absque injuria. Ut cum cum, cujus puniendi jus nobis non deest, punimus animo impotenti: nec excedimus quidem modum in puniendo supra ejus meritum; verum id fit, non quia nollemus; sed quia non possumus; propter valetudinis forte aut virium infirmitatē, quas in quibusdam vel ipsa enormis ira debilitat. Sicubi igitur à nobis dictum est; in ultione tantum esse malum, illud satiandæ impotentis iracundiæ desiderium, de solâ & per se considerata ultione locuti sumus: non de eâ, quæ suum peculiare vitium, adventitiâ injuriæ culpâ cumulat. Nec aliter differendum est, quoties accuratius rerum naturas scrutamur, quam ut indolem earum per se, & ab iis, quibus cum vulgò confundi solet, sejunctam, consideremus. Non is qui simpliciter alicui nocet: sed qui injuste nocet; nocens est. Etsi etiam justè nocere interdictum sit, actum est de innocentia.

Notandum autem est hoc loco, V. Bonum omisiss, quæ hoc capite refutanda erant, ad ea reverti quæ proximè præcedenti, à nobis dicta sunt; quæ crypti methodi uti solent: qui nuditatem responsionum suarum, Lectorum conspectui exponere nolunt; idèò eas aut ad calcem capitis, aut ad subsequens caput relegant; quas tamen interdum in assignatis locis nusquam reperias, nisi fortè exilia earum vestigia atque ablegmina, quæ procul ab iis quibus opponuntur absistere volunt, ne collata de propinquo rationum momenta, futilitatem eorum redarguant. Citat igitur ac refutat verba nostra ex proximo capite, in quibus vindictam in animo esse asseruimus.

Enimvero ut aliquod delictum vindicetur, non sufficere animo rectum finem puniendi sibi proponere, nisi jus & potestas puniendi adsit; plane & omnino animadvertendum est. Sed quâ fide à nobis id non animadvert-

sum V. B. asserit, qui in hoc ipso capite, & hoc loco *Rom. xii.* eam tantum vindictam prohiberi urgemus, quæ jure vindicandi destituitur. Proinde pleraque eorum quæ hic differit; aut pro nobis contrâ ipsum militant, aut nos non attingunt, aut alibi plenissimè refutata sunt.

Istus ac verbera, animo, quo bonum patientis quæritur illata, excusari nemo dubitat. Sed non in omnibus, quæ jure inferuntur & excusantur, pœnis aut ictibus, bonum patientis quæri necesse est; quia sæpe quæritur bonum longè præstantius bono patientis; quale est bonum publicum in communi, quale est in specie bonum insonitum, qui quo meliores sunt improbi; eo præstantius ipsorum bonum, bono improborum esse, necesse est. Quod si istus ac verbera, bono longè viliori excusantur: multò magis præstantiori. Supponimus tamen, ut dictum est, ea conditione mala ista excusari, si abest injuria. Abest autem etiam isthinc; ubi juris & potestatis defectum vera & suprema supplet necessitas.

Quando oculum pro oculo, laci exculpi postulant: fieri nequit quin ultionis acerbitate animum exsatiare velint: quia etiam leviori, atque ut sic dicam reparabili pœna à similibus ausis, deterri possunt improbi. Imò sæpe reparabiles; sed magis cruciantes noxas, magis timent, quam irreparabiles: quemadmodum fures, pistrinum magis, quam furcam. Malefacere inimicis non malitioso animo, etiam ipse V. B. permittit, dum malefactum quod iis inferitur, non sit par ei, quod illi inferunt.

Deinde probat *Vindictam proprie loquendo non esse in animo*. Mirum est, quod V. B. quoties aut accuratius, aut magis proprie loqui vult, toties cespitat, & deterius quam ante loquitur. Non omnium *diversis personis*, & cum intendunt animum, meliores esse solent. Sunt quibus primæ cogitationes melius succedunt. Nec longè arcessendæ sunt rationes quibus ista refellantur. Si verum est quod pagina abhinc tertia asseruit. *Vindicta proprie dictæ* (notanda sunt formalia V. B. verba) *formam esse animi impotentem; & solatium ex illo inimici nocumento querentem*: quomodo falsum est, *Vindictam proprie dictam esse in animo*? An forma potest esse absque eo, cujus forma est? aut res, absque sua forma? Denique qualem nobis in Ideis rerum contemplationem V. B. exhibet, ut, formæ rerum per quas res sunt, id, quod sunt, alibi ætatem exigant; alibi res ipsæ.

In gravibus damnis atque injuriis, pœna præter damni refusionem postulari potest, etiam si vindictam animo non spiremus; quibus verbis impotens animus, exprimi solet; cum pœna moderata; etiam ab animo sui composita, salva mansuetudine, exigi possit.

Quoniam V. B. libens scire cupit, utrum oculi excussio levis, an gravis à nobis injuria censeatur: Sciât vel invitatus eam idèò in antithesi Domini, inter earum quas contemni jubet injuriarum exempla, omisissam; quia est gravior, quam ut ita sperni possit; quomodo aliæ, quæ æquæ morat, sperni jubentur. Damnum enim ejus, & grave est, & irreparabile. Sperni autem commemoratæ hoc loco injuriæ jubentur, non præ aliquo ingenti: sed præ longè leviori natura sua malo, quam sit oculi effusio: puta vel præ altercationis periculo, quæ sæpe cruento exitu caret: vel præ litigatione; & quidem ejusmodi, quæ non nostra culpâ instituitur; sed ejus qui rem nostram nobis, iniquæ litis metu, extorquere velit. Cujus litigationis incommoda, quamvis nobis sæpe, non exigua molestia constare possint; quod ea prudentia prævenire neglexerimus, nemini tamen per se vitam æternam auferunt; & inter mala terrena cum effusione oculi comparari nequeunt. Non potuit igitur injuria adeo irreparabilis, inter ejusmodi injurias interferi, quæ ad evitandum longè levius quam in ipsa sit, malum, sperni jubentur. Cujus rei causas capite superiori exposuimus. At ubi Christus in exemplis pedum amputationis aut animæ ademptionis, vindictam seu pœnam ullo modo prohibuerit; velim doceri. Nam *Matth. v.* capite toto altum de eo est silentium. Nisi quod *vers. 21.* animæ ademptionem & pœnam ejus

ejus commemorat: sed hanc adeo non prohibet; ut ad plura quam lex comprehendebat, (quamvis in spiritualibus delictis, spiritualiter irrogandam) protendat.

Ait mox. Ex eo quod Christus prorsus prohibuit ne pœnam Talionis (quæ vox notanda est) exigamus: manifestum est, ipsum, nos ab ejus desiderio tam alienos esse velle; ut nec propter æversionem juturi mali, eam ullo modo expectare permittat; quod tamen V. Mag. affirmat atque arguit. Ecce quæso contra Solem loqui; id est contra tam aperta Christi verba disputare nobis libet? Imo nos quærimus, cur non modo præter mentem; sed adversus aperta verba nostra, nobis id tam audacter tribuitur; à quo longè illimè absumus? Nosne pœnam talionis licite nobis expeti posse, affirmamus aut urgemus? qui ne pœnam quidem ullam talione minorem intendi à nobis primario posse, palam professi sumus? Quam ne secundario quidem intendi posse nobis tunc affirmare indulsimus; ante quam nunc in eum disputandi campum pertraheremur. Sed an Christus talionis pœnam prohibendo omnes omnino pœnas sustulit? Hoc ne V. B. quidem dicere audeat qui pœnas talione leviores hoc est quæ minus mali in se habeant, quàm quod ab inimico sive accepimus, sive metuimus, in atrocioribus periculis declinandis inimico inferri, permittit; ut absterri à nefariis contentibus possit. Vide verba ejus duabus ab hinc paginis posterius expressa. Non igitur disputatio nostra quæ de pœnis simplicibus agit, adversus ea verba pugnare potest; quæ agunt de pœna talionis. Et adeo Domini præcepto non contradicit, ut ne Viri Boni quidem opinioni, quamvis præceptum Domini latius quàm par sit extendenti contradicat.

Divinissimum & præstantissimum modum securitatis nobis præstandæ in eo quem Christus tradit omittendæ Resistentiæ præcepto agnoscimus; & qui in ejusmodi periculorum occasionibus, quos Christus exprimit; hoc est in ipsis primis malorum initiis & accessionibus nobis ad securitatem mirificè proficit. Ceterum etiam optimorum medicorum remedia contumaces morbos exasperant, si ultra præscriptum intempestivè adhibeantur. Nec istud patientiæ remedium & asperiorum rixarum antidotum omnium omnino pœnarum exigendarum, necessitate tollit: sed potius modum exigendarum, facit quadam vi atque indole sua totius religionis analogiæ congrua præscribit; ut sit citrà rigorem summi juris & cum multa æquitate indulgentia conjunctus. Nam quamvis V. B. opinionem suam proponat verbis valde bonis; & Transcendentem, (ut sic loquar) sanctimoniam spirantibus; tamen vehementer fallitur, si putat, in re ipsa, majorem se innocentiam ab homine Christiano requirere, quàm nos requiramus. Graviter enim nocere inimico aut malo homini planè non permittimus, nisi necessitas urgeat. Quæ eum dupliciter nobis incumbere solet; ex officio, aut ex accidenti: ea quidem quæ ex officio facimus, quamvis a licui nocent, nostræ culpæ tribui nullo modo queunt; quia ea non facere, non est in potestate nostræ; & nisi à nobis fierent, nocentes nos bono publico & privato; atque ipsius Dei ordinationi refragantes, efficerent. Quæ verò incidens, citrà impositum nobis ordinarium officium necessitas sæpe postulat; in iis ea moderatione nocendi licentiam refrænamus, ut ne in præsentissimo quidem ne eis nostræ periculo, animum interficiendi inimici, sumi permittamus. Quod si id in ipso violentiæ necessitatis periculo non licere putamus; quanto minùs citrà ullam urgentem propinqui periculi necessitatem licebit? quod accidit cum aliquem, certò periturum scimus, si eum capitis accusemus. In quo tamen benignitatem nostram, ita prudentià temperari æquum est, ut non semper improbi homines sciant, quæ adversus nos patrant; (quod ad vitæ periculum attinet) sibi impune fore. Plurima alia id genus in benignitate, misericordia, patientia innocentia nostræ officia, nobis oblati occasionibus præstanda esse, non tam ex vi præcepti huius, quàm reliquæ Christi doctrinæ, non dubitamus. Talis enim misericordia nobis promittitur; qualem ipsi erga alios præstiterimus; & nisi

aliis noxas remiserimus, peccata nostra nobis remissum non iri, denunciatam est; quod nos à capitalibus noxis inferendis, multò efficacius absterret, quàm frigide ex prævè intellectis verbis Domini deductiones, quibus ob absurditatem, ne ipsi quidem bona fide assentiantur, qui eas deducunt.

Exemplum prædicationis religionis Christianæ, cui discidiorum ignis adjunctus sit, (quomocunque verba de illa prolata accipiantur) à re quam illustrandam suscepimus, non est alienum. Ut enim expressa verba nostra sonant; ostendendum illic suscepimus, ejusmodi resistentiam malis hominibus dari posse, quæ per se quidem pacem, justitiam, & maximè optanda bona spectet ac intendat; ex accidenti vero, aliquas, quas per se, non!lemus accideret, pœnarum miseras adjuncas habeat; quemadmodum prædicationis religionis, per se pacem spectat; per accidens autem ut Servator ait, discidiorum incendia spargit. Et si igitur hæc dissidia pro culpa duntaxat hominum humanantur, in eo similis est rei utriusque ratio, quod utrobique per se optima quæque intenduntur, per accidens autem interdum ea eveniant; quæ per se non intenduntur. Nam quod ait, dissidia ista non ita cum prædicatione Evangelii conjuncta; ut hæc, sine illis esse nequeat: reponimus nos, ne resistentiæ quidem, spectanti societatis felicitatem pœnarum miseras semper esse conjunctas; ut cum homines metu pœnarum absterri, faciunt officium: cui tamen metu illocus nullus esset nisi resistere liceret. Quanquam si in genere ut nos facimus, prædicationis ista spectetur, haud scio an dici possit, non semper illam, nec necessariò, ignem hunc dissidiorum consequi. Sunt enim quædam quæ per se quidem ac simpliciter necessaria non sunt, at ex hypothese, ob culpam hominum intervenientem, vix evitabilem habent necessitatem, ut cum Spiritus Sanctus dicit Oportet esse hæreses, quod obiter dictum esto.

At si dissidia hæc pro culpæ pœna, ut ipse V. B. explicat, sumantur, non est ovum ovo similis, quàm exemplum istud rei, ad quam illustrandam allatum est. Ut enim prædicationis Evangelii utilitas; atque adeo ipsius Dei mens, qui per eam genus humanum beare voluit, non ex eo estimanda est, quod ipsi per se nolenti; per accidens interveniens hominum malitia extorquet; ut tam salutare remedium, mortalibus in toxicum vertat; Ita Resistentiæ utilitas, & eorum mens quibus ea legitime competit, quæ per se maximè optabilem statum societatis spectat; non ex eo estimanda est, quod ipsis invitit per accidens interveniens improbitas hominum exprimit. Unde conficitur res per se optimas, interdum aliquid mali per accidens adjunctum habere. Falsum autem & absurdum est, Dissidia prædicationis Evangelii consequentia, etiam quatenus sub ratione pœnæ considerantur, Deum velle & appetere; & eorum auctorem esse. Sunt enim quædam pœnæ (quas inter, & hæc de qua loquimur) quæ ita ipsis culpis adnatæ sunt, ut illas sponte suâ consequantur, nullo divinitus superveniente supplicio. Tales autem pœnæ, plerumque cum ipsis vitiis idem sunt: aut æquæ; interdum & magis, quàm ipsa vitia reprehensione dignæ: ita ut à vitiis sola ratione discernantur. Quas Deum velle; & appetere, & quoquomodo earum Auctorem esse, durum dictu & absurdum est. Cum Deus ne ea quidem supplicia, quæ quamvis delictis provocata, tamen cum inferuntur, per se sæpe ab omni humana culpa abjuncta sunt; qualis est mors peccatoris; & quorum Auctor jure dici potest: propriè velle & appetere dici possit. Cui vel injurato credi poterat; quanto magis cum id sanctiori asseratione firmaverit.

An à Deo aliquando pœna fontium precibus poscenda sit, quæri posset accuratius. Sed & volumen in immensum cresceret: Nec nos per Magistratum necem inimicorum flagitari volumus; quia ejus postulationis satis urgens necessitas abest; quamvis pro ratione delicti, quin gravior quoque pœna postulari queat; causam non videamus. Sed multum interest inter invocationem Dei & Magistratus: Deum enim, etiam non instantibus nobis



injuriarum nostrarum certissimum vindicem fore, dubitare non possumus. At Magistratus ne nole quidem aliquando, nisi admonitu nostro, injurias nostras potest. Vindicata autem sepe negligit; nisi (quemadmodum Judex ille iniquus in Evangelio) importuna flagitatione adactus. Preces interponi pro aliquo, ne gravius æ quo puniatur: sed tamen ut puniatur; etiam apud homines possunt. Quidni & apud Deum?

Malum & pœnam per Magistratum fontibus irrogare, quocunque tandem id animo fiat, Christianum piūque non esse Vir B. foriter asserit sed fortius non credit; quia statim pagina sequenti, pœnas quibus absterri a nefariis conatibus possint, non prohibet, dum non sint pœres malis quæ ab eis sive accepimus; sive metuimus.

In augmentatione; quæ deducit; Distinctionis inter graves & leves injurias in defensione nostri nullum esse usum; quia nunquam liceat orare Deum ut inimicum interficiat; quæ sit connexio inter medium terminum & terminos conclusionis; nobis tacentibus, Lector, artis dialecticæ peritus expendet.

Delationes ad Ecclesiam quod atinet. 1. Ut in Ecclesia jus est fratrem reprehendendi & castigandi, ex ordinatione Christi: ita in Republica jus est fontes & injustos per Magistratum coëcendi, ex ordinatione Dei; qui eum in bonum infontium ordinavit. Cujus ordinationis usum Christus alicubi moderatus esse videtur; nusquam sustulit, passim confirmavit.

Secundo, Ut in pœnis Ecclesiasticis, non quicquid mali inferitur peccantibus, excusatur peccantis utilitate; sed etiam interdum, bono publico totius Ecclesiæ Dei; quod sit in excommunicationibus, ita in pœnis Magistratum id mali quod inferitur fontibus, excusatur sæpe ipsorum quoque utilitate, aliquando solo bono publico, & ordinantis Dei auctoritate. Utrobique amarities pharmacorum, fructu salubritatis compensatur.

A verbis ad verbera, ingens saltus est in Ecclesiastico regimine, quia ipsum hujus regiminibus limen transiliendum esset; à quo procul arcetur omnis violentæ coactionis rigor. Sed in Republica, cujus regimen legitima vi, & cogendi potestate subnixum est, à verbis, nisi profint, ad verbera, proximus & contiguus est gradus. Verbera igitur & plagas si frater fratri ingerat; ut eum ad fidem & pietatem quæ voluntaria esse debent, adigat, nihil esset ineptius; quia hæc media fini destinato apta & congrua non sunt. At extra Ecclesiæ regimen, frater in Magistratu positus, fratrem ex legem & verba non curantem, nisi violentius coëcetur, desit imposito sibi officio, nec finem sibi propolitum unquam assequatur. Sed bene est, quod hujus exempli occasione, Bono Viro in ea contemplatione lux aliqua oborta sit; ut jam negare desierit, pœna, per Magistratum exigi posse, dum sint mitiores malis, quæ ab improbis accepta sunt, aut metuuntur. Cætera verò quæ hic differit, admitti possunt.

Confert deinde, Vir Bonus, inter se triplicem instinctum ac dictamen Naturæ, rationis, ac Religionis, in oblata forte boni malique nobis aut inimico imminentis eligendi optione, sive illud sit gravissimum ut salus & perniciēs; sive levius, ut lucrum aut damnum. Et ait primum absolute ac simpliciter, nos potius servari & indemnes esse quàm inimicum ut malimus, Naturam dictare, Rationem permittere. Quasi ratio quoque idem ultro non dicat; sed quasi invita permittat. Sed in hac absoluta optione, quid ipsa Religio quoque permittat, dicere debuerat. Neque enim certè, id prohibet; sed potius postulat; ut nos servari, quàm alios; multò magis quàm inimicos malimus, quia salutis æternæ præmiū proposuit, non ita aspernandum; ut eo ipsi carere quàm inimicos privari, æquiori animo feramus, eosque illud potius consequi quàm nosmetipsos malimus.

Mox ab absoluta optione gradum facit ad dictam & consideratam secundum quid; & ait: At si per nos perire; aut nostra opera graviter lædi inimicus debeat; tūc verò eadem sana ratio, & multò magis Christi religio dicat, satius

esse nos malum istud quamvis gravissimum subire; quàm proximum; quamlibet inimicum in id præcipitare. Id vero si sine injuria & culpa nostrâ fieri nequeat, non difficulter concessero. Nam & ipsa Ratio sponte sua ab omni abhorret injuriā & culpā; & multò magis ab ea per religionem Christi absterretur. Cæterum quia id aliquando citrà ullam inimici injuriā, & nostram culpam, contingere potest; id si absolute, & citrà ullum injuriæ aut culpæ respectum, Vir Bonus asserit; quod pace ipsius & salva reverentiâ dictum sit, petit principium: idque ipsum pro non dubia supponit hypothese, de quo maxime inter nos disceptatur. Et assertionem ejus absque nostra operâ, dicta ejusmet propria resutant, tam antecedentia quàm consequentia.

Antecedentia quidem; quia concessit; in eo casu, quo alter utrum eligendum est; ut aut inimici, aut nos servemur; aut boni alicujus compotes vel mali expertes fiamus; nos modo Naturæ sed & sanæ rationis instinctu nos eo duci, ut nostri potius, quàm aliorum rationem habeamus. Hunc Naturæ simul & Rationis instinctum religio Christi non tollit; sed potius promoveret & auget, oblata spe & promissione ejus boni quo nos carere, cum alii illud consequantur; non potest esse nisi summa infelicitas. Cæterum hic rationis & naturæ instinctus, non est ita otiosus, ut intra nudi voti vanitatem subsistat, sed efficax; & qui nos planè urgeat; ut quod nobis contingere optamus; per nosmetipsos, si liceat & fieri possit, nobis contingat: Nec optare tantum nos id; sed omni conatu ut assequamur eniti & persequi impellit. Idem facit Religio, quæ nihil magis odit quàm ignava & inertia vota eorum, qui sine sudore & opera sua, felices esse cuperent.

Idem ostendunt dicta ejus consequentia. Quia statim ultro contendit. Neminem ex hominibus etiam præstantissimis & Deo proximis; (multò igitur minus inimicum) esse tanti; ut eum magis quàm nosmetipsos diligere teneamur. Proinde dilectionis officia & effecta; quoties aut nobis, aut illis præstanda sunt; si id sine culpa nostra fieri potest; nobis potius præstari debere manifestum est. Jam verò in persecutione boni aut fuga mali; quicquid sine injuria aliena; id quoque sine culpâ nostrâ, in gratiam nostri fieri potest. Non igitur ut nobis potius quàm aliis optima quæque contingant, optare tantum, sed etiam procurare; ut per nos, si fieri potest nobis contingant licitum est; dum absit injuria aliena.

Hanc verò abesse posse; etiam tunc cum à nobis in casu necessitatis læditur inimicus non difficile probatu est. Sed prius distinguendæ sunt voces, quibus utitur, Vir Bonus, dum casum proponit; si inimicus per nos perire; aut nostra opera graviter lædi debeat.

Dicitur enim aliquid per nos aut nostra opera fieri; aut verè ac propriè; aut impropiè & apparenter.

Verè ac propriè per nos fiunt; quæ de industria & ex destinato facimus, illud ipsum pro fine habentes quod efficiat. Impropiè & apparenter, quæ sunt non quidem absque nostra opera aut interventu; sed ea planè facta nolumus, vel potius quæ nobis aliud agentibus, interventu alicujus alterius causæ, præter mentem ac voluntatem nostram, efficiuntur.

Prioris generis hoc est, verè & propriè per nos factorum, culpam, quanta, quanta est, præstare tenemur. Posterioris generis facta, tametsi natura sua excusabilia; aut cum aliqua culpa nostra conjuncta sunt; aut omnis nostræ culpæ expertia. Conjuncta cum nostra culpa sunt; quæ rem non necessariam & quæ vel omitti, vel aliter quàm egimus fieri poterat; agentibus nobis interveniunt. ut si quis equum incautius domando, puerum fortè obvium proterat.

Omnis autem culpæ nostræ expertia sunt; quæ rem necessariam & quæ aliter agi neque potuit, neque debuit, agentibus nobis invitis interveniunt. Ut si unicus filius patrem suum à Christi cognitione alienum; constanter religionem confiteudo, & pro ea atrox supplicii subeundo; doloris ex eo concepti impatientiâ ad mortem adigat. Aug  
ut sub.

ut subjæctæ materiæ vicinior exemplum producam, cum quis emissum ab hoste missile; opposito clypeo, à pectore suo, in latus adstantis proximè commilitonis, nec suo vicissim clypeo ad sese protegendum forte utentis, præter mentem suam, divertit, quo transfixus pereat. Hujus necis culpa cuius potius causæ attribui potest; quàm facto militis, clypeoad protectionem sui necessariò & legitimè utentis. Eadem ratio est eorum qui in necessitate defendendæ vitæ suæ, legitimè decertant; qui vitam & valetudinem alienam salvam esse cuperent dum sua quoque salva sit. Sed alium clypeum, quo suam protegant, non habent, quàm manus atque tela quibus præsentissimam necem arceant; quæ si torte ab innotibus propulsata in eos relabatur qui eos oppugnant, non magis ejus culpa innotibus tribui potest, quàm mors commilitonis, ei qui missile à suo corpore avertit. Neque enim poterant non uti, necessario isto & unico defensionis præsidio; neque certò scire poterant; ex ista defensione necem inimici secuturam; qui aut consilii pænitens pacisci, aut absterritus fugere; aut debilitatus victoriæ eorum; superstes esse poterat. Fucus igitur est & mera æquivocationis impostura dum adversarii ajunt, per nos in tali casu perire, aut graviter lædi inimicum. Si verè & proprie loqui velimus, non per nos læditur; sed per improbitatem suam, quod scelere vecors & injusta violentiæ libidine furens, in tela nostra incurrit pro salute nostra & necessariò & legitimè opposita: Nec ullam culpæ partem in nos conferre; aut ullam sibi injuriam factam queri potest; quod sanguinem nostrum sitienti inermem & obnoxium jugulum non præbuerimus.

Plenissimum enim jus resistendi dat nobis illa maximi mali nobis imminenti, avertendi suprema necessitas. Cujus, (quanquam longè minoris ac levioris) effugienti ratio; si confessione adversariorum efficere potest ut ad satisfaciendum læsis pro illata injuria aut damno homines nocentes atque injusti non teneantur (cujus tamen officii neglectus per se & natura sua turpis videtur ac vitiosus) quantò magis longe gravioris mali avertendi necessitas efficere potest; ut in depellendis certis & urgentibus periculis suis, incerti nocentium periculi rationem non habere, liceat; cujus officii neglectus neque natura sua turpis est; aut iniquus; neque usquam lege Christi prohibitus offenditur. Frustrà igitur hoc loco Vir Bonus excusat eos, qui in exigendâ compensatione damni aut injuriæ, rigorem summi juris mitigant. Neque enim nos factum eorum damnamus. sed ex confesso adversariorum principio; quod Religio Christiana etiam erga injustos, & nocentes eâ æquitate utitur; ut eos ad satisfactionem læsis non adigat; si eam sine magno malo suo præstare nequeant, fortiter arguimus non posse eam erga justos & innocentes fingi tam iniquam; ut eos ad non resistendum adigat; si id sine Maximo malo suo facere nequeant. Præsertim cum non resistere mortem inferentibus non sit officium à nobis hominibus injustis per se & natura sua ullo modo debitum: Satisficere autem læsis sit officium ipsis planè natura sua & per se debitum.

Hoc argumentum quia invictam habet vim, convincendi adversarios, Vir Bonus more suo silentio transmissit. Et tamen ut strictim illud attigisse videretur, solam in mitigando summo jure æquitatem excusat; quam nemo accusat; imò ex ejus jure asserto, jus resistendi in gravioribus injuriis asseritur.

Omissis autem hujus argumenti nostri præmissis, solam Conclusionem oppugnat non argumentando; sed negando fortiter, sententiam suam esse iniquam in bonos, indulgentem in sceleratos; cum tamen istam indulgentiam superiori capite, ut vidimus non dissimulaverit. Mox conjectis in suam sententiam telis nondum depulsis, in nostram vicissim sua jaculatur. Quæ tamen ipsi planè de-  
erant; nisi ab unica sententiæ suæ nutricula; à cuius uberibus causa sua pendet, Captione, inquam, quam Petitionem principii vocant, mutuo sumisset. Ait enim sententiam nostram majorem momentaneæ vitæ rationem ha-

bere, quàm pietatis Christianæ; quòd jubeat prætextu falsæ necessitatis; apertissimis Christi mandatis vim inferri; quasi jam de istis apertissimis mandatis utrinque constaret.

At enim major est necessitas, inquit, non occidendi; maliciæ gravis malo homini non inferendi; quia id Christus prohibuit. Ubi utrumque Christus absolute & sine omni exceptione prohibuit; paulo enixius quærerem; si sententia nostra occidendi aut puniendi licentiam aliter permitteret, nisi cum Deus ipse permittit; aut etiam mali istius inferendi necessitatem imponit.

Necessitatem verò non occidendi nostra quoque sententia urget; dum à voluntate & proposito occidendi (extrà casus à Dei ordinatione præscriptos) omnes vult esse, quàm alienissimos: nisi quod potiori vitæ nostræ servandæ necessitati; atque adeò ordinatæ charitati, id censet indulgendum; ut propter certum necis nostræ discrimen; incertum vitæ inimici periculum non moremur. Haudquaquam enim major est necessitas abstinendi ab inferendo inimicis incerto eorum vitæ periculo; quàm altera avertendæ certissimæ necis nostræ necessitas: non tantum ideo, quia ubi de conservatione vitæ agitur; non plùs inimico quàm nobis debemus; sed etiam quia urgentior est necessitas certæ necis nostræ quàm incerti inimici discriminis avertendi. In quo casu quod solum in nostra potestate est; ne de industria inimicum occidamus; cumulare ipsi à nobis præstandum est. Curare ne penitus occidi possit; idque vitæ nostræ impendio redimere; nulla lex, nullum jus à nobis poscit. Nec enim eventum in manu Dei positum præstare nostrum est.

Hoc dicto nihil est verius. *Ut Christi legibus partamur necesse est: ut vivamus non est necesse.* Sed nec istud falsum est. Ut veris Christi legibus obligamur; ita nos commentis hominum non obstringi; nec vitam soli Deo Christo, que debitam in gratiam opinionum prodigendam quibus ob absurdorum evidentiam, an omnes earum patroni serio credant; nondum satis habemus exploratum. Ut autem plerumque servata innocentia servat innocentes; ita pessimè de religione, deque humano genere merentur qui ad eum statum redigunt innocentes; in quo per eorum latus, ipsa petitur & periclitatur innocentia.

In Digressionem Viri Boni ad specialem disputationem de jure Magistratus Christiani Animadversiones.

Si, Vir Bonus officium Magistratus, esse rem prophanam, impiam, Deo displicentem affirmaret; atque ob eas causas, ejus functionem hodierno populo Dei illicitam esse concluderet; quia rem in populo Dei novam atque paradoxam, & quæ ante exortos istius opinionis magistratos, falsa existimata est, assereret: ipsi omnino probandi; atque sua argumenta proferendi, munus incumberet, quibus res tam dubia atque ab omnium sensu abhorrens, fulciretur. Cum enim & ante Legem & Legis temporibus, non paucos isto officio fungentes, Deo placuisse & ad populum Dei pertinuisse; vel ipse Vir Bonus non possit, non agnoscere; unde hæc aut in voluntate Dei; aut in temporum conditione mutatio; quam nos plerique cum aliis omnibus non animadvertamus, supervenerit; ejus erat officium nos discere cupientes docere; & rationes ob quas, ab antiqua omnium sententia, discesserit, exponere. Qui enim de veteri & recepto publicè placito dubitare, audet; justas & graves dubitandi causas, ut producat, oportet.

Nunc cum Viri Boni istam functionem, bonam, salutarem, ipsoque Deo & Christo ejus dignam; ac voluntate Dei in ipsis quoque hominibus laudabilem, ac Deo placentem; aut certè non displicentem; quàm & ministerii sui nomine dignari non dubitet, agnoscat & fateatur: si nihilominus dubitet an Christianis licita sit; multò magis tam iniquæ, tam paradoxæ; tam absurdæ & seipsum tollentis dubitationis graves & pregnantibus causis asserat necesse est. Firmior enim est hæc ratio, quàm ut levidenti instantià conanti possit; Rem quæ per se Christianæ sanctioni non repugnet (nisi quid, aliud, forte, de quo



non agimus, per accidens interveniat) Christianis illicitam esse non posse. Jam vero id quod adeo per se bonum est & laudabile, ut ipsius Dei Christianique sanctimoniam non dedecet; cuiusque jus à Deo hominibus datum Vir Bonus fatetur: sanctimoniam Christianam repugnare non posse; fateri coguntur omnes, quicumque apologum de rana sese inflante, ad se pertinere nolunt.

Demonstrationes igitur hac longè firmiores esse oportebit; quæ & istam subruant & iustam esse Viri Boni dubitationem, aut potius contradictionem (novimus enim quam vim habeant vocabula hæc hypocritica) arguant.

Ante omnia igitur statuendum est; non nos qui veterem ac receptam sententiam defendimus sed qui illam falsam aut dubiam, sic affirmant, novæ istius assertionis suæ argumenta producere debere: non tam ob affirmationis aut negationis rationem, (quem cothurnum utrivis partium captiosè adaptari posse non nescimus) sed quia receptam vulgo ab omnibus, quam nos defendimus, thesin oppugnant. Quæ argumenta si aut defuerint; aut causam nostram non everterint, etiam si nos nullum pro ea argumentum producamus, succubuisse in causa censendi erunt, qui iustas inexpectatæ dubitationis causas non probaverint.

Deinde legitimus questionis status formandus est. Non enim de eo simpliciter queritur aut dubitatur quod Vir Bonus proponit: Utrum Deus à Christianis Magistratum geri velit. Nam ista constitutio Status questionis anceps & ambigua; ideoque subdola est & insidiosa. Loco enim veræ controversiæ clanculum supposititium subijcit, de qua non queritur. Nimirum An Deus Christianos per se, hoc est, quâ sunt Christiani; & quia sint Christiani, supremum Magistratum gerere velit, de quo minime querimus, quia non dubitamus id Deum à nemine Christianorum, ideo quia est: Christianus velle & exigere ut sit, aut conetur esse supremus Magistratus: & libenter agnoscimus, plurimos esse ex iis à quibus id Deus fieri non vult; quos nimirum ad eam rem non vocavit. Sed de eo queritur utrum Deus à Christianis quatenus sunt Christiani & quia sunt Christiani Magistratum geri nolit: hoc est, Utrum post introductam religionem Christi, ab in qui ad populum Dei pertinent, munus hoc suscipi & administrari sive expresse, sive tacite prohibueris. Unde apparet, si ex affirmationis negationisve signo de probandi officio judicandum sit, partem questionis quam Vir Bonus defendit, esse verè affirmantem; atque ipsi omnino probandi necessitatem imponere.

Videamus igitur quæ istæ sint tam firmæ demonstrationes, quæ & rem tam paradoxam probent, & solidissimas quarum obiter mentionem fecimus, rationes quasque inde ultro confessione sua stabiliat, subruant.

Capitales enim eas esse necesse est, quæ tantum & possint & audeant. Quod ad vim attinet; quid validius & violentius est eo, quod ista quæ contradictionem implicat, cogere possit, ne se mutuo tollant? Nam ejusmodi rationibus nisi sententiam nostram jam innuimus, & suo loco ostendimus, quæ aut eam veram esse, aut implicanti contradictionem, conciliari posse convincant. Quod ad aulum & conatum. Inmani virium fiducia subnixum esse oportet, quod jura sceptrorum & potestatum lacellit easque functiones quibus hoc loco blanditur; quamvis, ut expressè Viri Boni consilio sonat, non malæ, imò bonæ, & salutares & laudabiles, & hominibus à Deo demandatæ, & divinæ ordinationes sint: tamen esse impias, prophanas, peccati plenas, & perniciem æternam necessariò afferentes; ideoque Christianis illicitas esse, demonstrare conatur. Necesse enim est prophanium esse, quod sancto populo non liceat; impium, quod pietatis Christianæ sanctimoniam violat: necesse est rem esse peccati plenam, quæ à lversus tot præcepta, & in terdicta Christi, de non occidendo, animabus hominum non perdendis, inimicis diligendis, culpis remittendis injuriis ferendis, &, si placet, humilitate exercendâ, si

vera sunt quæ prætenduntur, delinquit.

Nulla autem hic spes est adversariis in eo perfugio quod ait Vir Bonus *Non omnia omnibus conveniunt; tamen si in se optima sint, nec improbanda.* Arctius enim eos stringemus quam ut per hoc lubricum elabi possint. Neque enim de eo nos agere profitemur, quid hominibus extrâ religionem constitutis, sed quid Christianis conveniat, quid, inquam Christianis legitimè ad Magistratus functionem vocatis conveniat, aut improbandum sit. Christianis igitur, illicitum prophanum, impium, perniciosum, denique æterno exitio luendum esse, munus supremi Magistratus probare susceperunt. Rem igitur magnam & longè graviolem aggressi sunt; quam ut illâ, ejuna assentatione, quæ Magistatui Ethnicorum encomia tribuit, extenuari possit. Proinde caveant ne nobis pro invictis argumentis, leves aut captiosas; multo minùs autem ineptas & ridiculas consequentias obrudant.

Ubi ad probationem tanti paradoxii ventum est: Vir Bonus ab indole causæ suæ non discedens, a grè probandi onus suscipit, sed alia quæ ex sententiæ nostræ argumentis strictim carpi; atque nos ex respondentibus facit opposcentes, cum tamen hoc loco, non nos ejus thesin; sed ipse à proposito de jure ultionis argumento digressus, introductâ ista de Magistratu quæstione, nostram thesin & sententiam oppugnare aggressus sit.

Ne tamen prorsus probandi sudorem defugere videretur, eam rationem secutus est; ut singulis ferè suis ad rationes nostras responsionibus, argumenta pro sententia sua stabilienda subjungeret.

Ad quæ, servatum ab ipso ordinem secuti, jam respondebimus.

I. Prima ipsius ad argumentum nostrum, cuius obiter mentionem fecit, Responsio occurrit. Quod etsi satis frigide à se propositum; tamen frigidius solvit. Ait igitur. *Non sequitur propterea Magistratus summus est ordinatio Dei bona laudabilis, salutaris humano generi & honore digna. Ergo à Christiano licitè geri potest. Eadem enim consequentia vi inferre possem; etiam ab Apostolo; imò & ab ipso Christo dum in terris fuit; terrenum summi Magistratus officium legitimè suscipi potuisse.*

Negat, ut videmus, consequentiam. Quia si illa vera esset, confectarium hoc ex ipsâ, tanquam absurdum sequeretur. Christum dum in terris fuit, & Apostolos Magistratum supremum gerere potuisse. Atqui hoc confectarium ex ista consequentia deduci nequit. Conclusio enim quæ per illam deducitur, non ita absolutè, intelligi debet; ut id munus omnino semper à Christianis suscipi possit, quod illis per Christianam religionem gerere licet; sed cum conditione, nisi quid aliud præter religionis sanctitatem impediatur. Plurima sunt quæ nobis per naturam religionis licent quæ tamen per Status nostri conditionem, non licent. Magistratus inferiores absque usu gladii gerere Christianis Vir Bonus licitum esse infra agnoscit. Quid? an ad illos aditus omnibus promissus patet? Licet per sanctitatem religionis, tutelam pupillorum suscipere. Nec tamen illam usurpare potest, nisi qui ad illam legitimè vocatus fuerit. Licet per eandem arbitrium heresundæ inter fratres hæreditatis exercere. Nec tamen fas est, cuique etiam invocato, sese in hoc officium, ingerere. Et ultro delatum quoque recusare, quod Christus fecit, cuius integritas est. Ad suscipiendum aliquod officium non sufficit, ut illud per religionem liceat; sed non pauca alia præterea requiruntur. Inprimis legitima vocatio: interdum & aptitudo ad munus exercendum: sæpe & voluntas ad non aspernandum. Decepit igitur hic Virum Bonum vitiosè formatæ questionis status. Non enim de eo solo querendum erat an Christianis supremum Magistratum gerere liceat; sed an per naturam & sanctitatem religionis, liceat; hoc est, utrum illud sanctitas religionis prohibeat; nec ne. Potest enim aliam ob causam id non licere; aut fieri non posse aut non debere, quam hæc id permittat religio.

Quod igitur Christus in terris supremum Magistratum

non gesserit, aut suscipere non potuerit non eo factum est, quod sanctitas religionis, quam prædicabat, id non permitteret: Nam & nunc curam ejusdem religionis non deposuit; & nihil ipsi ex illa quam habuit, sanctitate decessit; & tamen supremam & Coactivam in cælo & in terra potestatem exercet. Sed alias & longè diversas ob causas.

1. Inprimis quia longè diviniore vocatio ignobiliore locum non reliquit.

2. Deinde quia id adversabatur consilio Dei, qui quamvis ab agnitione Evangelii, neminem etiam, ex nobilibus & ditionibus exclusit: tamen prædicationem Evangelii à pauperibus & obscuris incipere voluerit, ut illud exiguum sapis granum in proceram postea arborem excreceret. Non mirum est igitur quod principem eorum, qui Evangelium primum propagarunt, in illustri dignitate & magnis epibus positum esse noluerit. Non tamen ideo principes & illustres aut etiam opulentes homines, ab ingressu Ecclesiæ arcuit & exclusit. Sed cum ipse Vir Bonus non exiguum inter Christum, Apostolosque & inter reliquos Christianos in Vocationis statu disparitatem, agnoscat: satis ostendit, præter sanctitatem vitæ Christianæ, non defuisse plures causas, ob quas ipsi Magistratum supremum gerere integrum non fuerit, quæ in reliquis Christianis locum non habeant; atque ita potuisse aliquid ipsis per istam sanctitatem licere; quod ob aliud aliquid non licuerit. Ergo desperata argumēti nostri expugnatione, discedit ab eo, & ex disjectis aut sponte sua distilantibus, Responsionis suæ rudimentis, primum pro sententia sua argumentum extruit.

Atque hic primus est aries, in quo videre simul & ridere licet, expectatum tamdiu Montitum parturientium sætum.

Ait igitur. Evidens autem est, Vocationem omnium Christianorum, in eo esse similem, imò parem fermè vocationi Christi & Apostolorum; quod sicut Christus non venerat ut animas hominum perderet, (quod tam de æterna quam de temporali perditione intelligendum esse docet locus Luc. ix) sic omnes Christiani quoque una cum Apostolis ejusdem Spiritus esse debeant. Hic enim in memoriam revocanda sunt, quæ de duplici Christi statu supra memoravimus, altero terrestri (ut cū sic apellem) in quo nobis in exemplum omnia Christianæ sanctitatis munia implevit; altero cælesti, quo in Regiam maiestatem erectus est. Hoc ergo præsentii statu non potest dici de Christo, ejus non esse, ut animas hominum perdat. Vi enim & potestate Regii sui muneris; & in hoc seculo perdit multorum impiorum animas; & olim omnes perdit in æternum. Quod autem nunc Christo convenit, id sibi integrum fuisse, dum in terris degeret, negat. Quare cum & Christiani omnes Christo in illo statu similes esse jubentur; in quo ei animas hominum perdere non licebat; nonne manifestum est eos à Regii muneris officio, & omni tali functione arceri.

Ex hoc Sacræ Scripturæ loco, ut manifestum est, deducit Vir Bonus id nobis non licere quod Christo & Apostolis non licuit; quia ejusdem cum iis spiritus sumus. Quia verò neque Christo neque Apostolis perdere animas, hoc est occidere homines licuit, quod sibi necessario permittit Magistratus, ideo ipsis Magistratum gerere non licuisse; ac proinde ne nobis quidem licere.

Omnes huius argumentationis radices à stirpe evendæ sunt. Quibus quam infirmis & languidis planta ista subnixa sit: ex singulorum inspectione patebit.

Prima est. Quod quæcunque Christus & Apostoli sibi licere noluerunt; ea reliquis etiam Christianis non liceant, ob unitatem spiritus.

Secunda. Quod Christo & Apostolis non licuerit capitales pœnas de nocentibus sumere.

Tertia. Quod necesse sit ut hoc loco verba *Perdere animas* ita latè extendantur, ut omnem capitale pœnæ summptionem significant: ac proinde quod & nunc Christus, & Magistratus semper, perdere animas dici possint. His subtritis ne vestigium quidem argumentationis supererit.

Primam igitur quod atinet. Unitas illa spiritus, quæ

cum Christo & Apostolis Ecclesia conjuncta est; non efficit quin illis multa ab eorum muneris rationem potuerint non convenire; quæ tamen aliis & convenient & liceant qui imposito ipsis munere non funguntur. Diversorum vitæ statuum, diversa sunt officia, diversæ leges; neque quod aliquos obligat, omnes obstringit: neque quod cuivis alii liceat, alteri integrum est, qui ubi ob muneris sui functionem legem posuit ab eo abstinendi. Monet Apostolus ut in quæ quisque vocatione venit ad notitiam Evangelii in ea permaneat. Non omnia autem quæ licent Domino, licent & servo; & tamen utrumque conjungit unitas spiritus. Præterea unitas ista spiritus consistit in communione, religionis, virtutum & sanctimonie Christianæ; in qua sibi omnes similes idemque spirantes esse debent. At qui supra jam probavimus, præter istud sanctitatis institutum, quod nobis instillat religio, multa posse dari quæ nobis rem aliquam illicitam reddant, quæ tamen per religionem sit licita. Status in primis & vitæ conditio & vocationum diversitas. Licuit per religionem ejusque sanctitatem Onesimoliberum esse ab herili iugo, at per vitæ statum & conditionem non licuit, nisi à Philemone manumissus: cum tamen ejusdem cum Philemone Spiritus esset. Ex quo validè conficitur Unitatem Spiritus quo Christiani inter se coherent; non efficere ut quod uni licet, liceat & alteri; aut quod alteri non liceat, id sibi alii permittere nequeant. Nam quod is Spiritus ab omni omnino occisionis facultate & jure exclusus fingitur: illud ipsum est *perdere animas* de quo inter nos queritur, & quod ex istis verbis adstrui non posse, paulò post ostendemus.

Ita prima hujus plantæ radix, exaruit.

Accedamus ad alteram, & videamus utrum Christo & Apostolis: sed præcipuè Christo dum in terris esset, vitam alicui adimere non licuerit. Fingamus enim hic verba *Perdere animas* ad omnem omnino vitæ ademptionem extendi posse.

Hic autem primum animadvertendum est, quam e-lumbis sit illa ratio; si quis ex verbis Domini & sine adventus ejus in ipsis expresso, evincere velit, ipsi perdere animas hoc est occidere quenquam (ut jam fingamus hæc pro eodem sumenda esse) non licuisse; quia non venerit ut occideret homines. Non enim ex eo, quod quis alicujus rei gratiā non venerit, sequitur illi eam rem planè esse illicitam, si casus aut necessitas; aut gravis causa superveniat; quæ eam fieri postulet.

Ac ne ex eo quidem, quod venerit ad efficiendam rem planè contrariam ei de qua an ipsi absolute illicita sit, queritur. Ne longè à re controversa abeamus. Magistratus, etiam non Christianus, potest dici non in eum finem per ordinationem Dei in orbem introductus, ut sanguinem effunderet; sed ne sanguis effundatur. Per se etenim id spectat ut homines pœnarum metu, ita contineantur in officio; ne unquam capitale crimen committant; ac proinde ne unquam capitale supplicium mereantur ac subeant, atque ita paci & vitæ nocentibus juxta & innocentium consulatur. Præter voluntatem igitur ejus, & per accidens evenit, quod aliter interdum fiat. Num quia ille ad sanguinis effusionem inhibendam institutus est, nunquam ipsi sanguinem effundere licet. Atqui id ipsi Vir Bonus dum non sit Christianus concedit. Itaque, quod hic Christus, quamvis in sensu longè excellentiori, de se loquitur: idem bonus Magistratus in sensu humiliori quidem verissimo tamen de se quoque & loqui & existimare debet, se venisse ad imperium non ut occideret sed ut servaret: non ut noceret cuiquam; sed ut proderet omnibus; præsertim quæries ipsum aliquis, (ut hoc loco Christum discipuli) ad effundendum largius sanguinem hortetur. Christus, se ipso teste, non venit ut ipsi ministraretur. Nunquid ideo non licuit ipsi, exhibitum sibi ministerium admittere? Ille verò & admisit; & ministrantes probavit, ac defendit; quosdam & neglecti hujus erga se officii coarguit. Paulus non est missus à Christo ut baptizaret. An igitur ipsi baptizare non licuit? Atqui domum

domum Stephanæ se baptizasse fatetur. Plerumque dici-  
mus ea non esse nostri officii aut nobis non competere:  
vel non eorum gratia nos in lucem productos quæ nobis  
tamen licent; licet non principaliter ac primario à nobis  
tractari debeant. ut cum dicimus, non ideo nos nasci ut  
fruges consumamus; non ideo vivere ut edamus & biba-  
mus: an idcirco cibum aut potum capere nobis non  
licebit?

Denique quamvis Christus & Apostoli in prædican-  
di Evangelii functione, à Coactiva potestate seu pœnis  
corporalibus atque omni violentiæ specie; multo autem  
magis ab occisione ordinariè abstinerint; reperias ta-  
men extra ordinem aliqua exempla in quibus eam po-  
tatem; tametsi diviniorem quàm homines modo exercui-  
se vili sunt. Egit & ipse Dominus aliqua pro potestate,  
ut cum ejecit vendentes ex templo: utus est etiam illa di-  
vina sua adversus invalores suos potentia, ut eos in ipso  
capiendi sui conatu huini prosterneret; quo tempore ali-  
quem ex illis præcipuè Judam proditorem, quin ipsi  
præsentanea morte punire licuerit; nullo modo dubita-  
ri potest. Nihil enim vanius est, ista conjecturam; ut si quis  
toto vitæ suæ tempore aliquid non fecerit; statim id illi  
licuisse non putemus. Non omnia quæ Christus nun-  
quam fecit (qualia innumera reperias) ejus sunt generis,  
ut ipsi dum in terris vixit facere non licuerit: Nec quia  
tunc nemini vitam ademerit ex eo probari poterit; ei  
simpliciter, si voluisset, vitam alicui adimere, non licui-  
se; cum illa invicta potentia à Deo armatus esset, per  
quam si qua ejus rei necessitas, aut gravis causa fuisset, et-  
iam morte mulctare homines potuisset. Sed ab Aposto-  
lis; quamvis rarissimè eo jure usi sint, ob delicta, alios  
cæcitatibus pœnâ percussos, alios etiam morte mulctatos  
legimus. Non puto autem V. Bonum dicturum; Christo  
non licuisse quod Petro licuit. Proinde & ista altera,  
plantæ quam evellimus radix penitus eruta est; quod  
Christo & Apostolis, nullo in casu ulli mortalium vi-  
tam eripere licuerit.

R. Iiqua est tertia radícula fibris emorientibus lan-  
guida; in male intellectis verbis *Perdere animas*. Quæ cur  
extendi debeant ad omnem omnino occasionem; causam  
nullam sufficientem Vir Bonus qui ex hoc loco argu-  
mentatur afferre poterit. Possunt enim non commode  
tantum, sed eleganter explicari de abusu potius quàm u-  
su interfectionis; hoc est de ea severitate, per quam mo-  
dus exceditur in occidendo. Quod sanè in omnibus lin-  
guis usitatum est; ut ii qui aut pecuniam nimium expen-  
dunt, perdere pecuniam; aut Belli Duces, qui non neces-  
sariis periculis, exercitum obiectant; perdere exercitum;  
& Judices quorum tribunal scopulus est reorum, perde-  
re reos; & tyranni perdere cives dicantur idque respectu  
eorum, qui in omnibus istis modum, & benignum  
adhibent temperamentum. Suadent id loci ipsius  
circumstantiæ. Quemadmodum enim Eliæ factum; ad  
quod respexere discipuli Domini: ita multo magis illud  
ipsum supplicium, quod oppido illi inferri volebant; ha-  
buit aliquid (ne quid gravius dicam) ex summo jure & ex  
nimia severitate. Certe non constat delicti illius quod  
puniri postulabant; omnes illius oppidi incolæ, partici-  
pes fuisse. Infantes igitur cum fontibus periissent. Jure  
igitur Dominus iis, qui ejusmodi factum fieri volebant,  
tacite objicit eos hominum animas perdere voluisse; &  
nimium rigido & immisericordi zelo flagrasse: qui à Spi-  
ritu & ab instituto ac doctrina sua esset alienissimus. Nihil  
autem repugnat, quominus etiam ii qui natura & vitæ in-  
stituto sunt clementissimi & spiritu lenitatis præditi cum  
necessitas & gravis causa exigat severitate utantur: & ii  
qui quando necesse est id faciunt; sint clementissimi  
& à perdendis animabus alienissimi.

Ex quo patet, quàm incautè Vir Bonus Christo tri-  
buat, in præfenti Statu *Ejus esse* (quasi officium aut sco-  
pum) *ut animas perdat*: cum in Sanctum sanctorum introi-  
erit, ut sit misericors pro nobis Pontifex: & verba *Perdere*  
*animas* duciora sunt; quàm ut Christo etiam in præfenti

Statu tribui possint. Itaque ne Christianus quidem, aut  
ullus alius Magistratus, eo sine potestatem suam accipit  
ut animas perdat; sed potius ut eas quamvis ignobiliori  
modo quam Christus servet, infantes quidem protegen-  
do; ex nocentibus autem, innocentes pœnarum metu fa-  
ciendo. Ideo ab omni pœnarum excessu & acerbitate,  
quàm alienissimus esse debet. Quod autem aliquando vi-  
tata fontibus adimat, non ideo pro perditore animarum  
tribunitiis linguis proclamandus est: quia id faciendo,  
non perdit, sed servat innumeras animas, & salubri seve-  
ritate, per modici sanguinis effusionem, occurrit immen-  
so effundendi sanguinis diluvio: & putridi membri re-  
sectione; servat & sanat totum corpus Reipub. quod  
non est perdere animas hominum, sed servare.

Atque hic Vir Bonus nobis Contemplationem suam  
quandam iterum obtrudit de duplici Christi Statu terre-  
stri ac cælesti; quorum in altero tantum eum imitari li-  
ceat. Quia nihil est vanius, & magis in Christum injuri-  
um. Quasi aut iis qui aliqua potestate sint præditi; Do-  
minum in benigno suo potestatis usu imitari non liceat;  
aut eidem Christo nunc aliquid de sanctitate decesserit,  
quo minus & nunc æquè, ac Deus ipse, nobis in san-  
ctitate imitandus proponatur.

Habet igitur Vir Bonus primi argumenti sui plantam,  
radicibus erutam ut ne velligia quidem ejus supersint.

Alterum Viri Boni argumentum adversus Magistrat-  
um his verbis proponitur. *Ut Christus & Apostoli veri-  
tatem divinam carnali brachio ac splendore non debuerunt sus-  
tentare, aut promovere: ita nec inter nos Deus vult esse mul-  
tos nobiles aut nimium potentes; nedum Reges & summas po-  
testates, per quas fit veritas in terris & Ecclesiæ tranquilli-  
tas; ne illarum fulgore & potentia in umbretur & offundatur  
gloria divina, vel, ne illa caro gloriatur coram Deo.*

Resp. Ut Christus & Apostoli veritatem divinam  
carnali brachio ac splendore sustentare designati sunt:  
ita nec nunc ullis mortalium, sive illi sint Christi & A-  
postolorum in docendo ac prædicando Evangelio suc-  
cessores: sive quocunque modo ad Ecclesiam Christi  
pertineant, idem faciendum est. Est enim hoc perpetuum  
quia Naturæ Religionis repugnat, per vim aut carnalia  
media plantari. Ideo etiam si omnes Reges mundi ad  
Christum convertantur, nemini eorum potestate sua vio-  
lenta plantare aut gubernare Ecclesiam licet. Nam de-  
fensionem quod attinet. Non veritas ab illis aut religio;  
sed jus ac libertas veritatem profitentium defenditur,  
quoties infantes à tyrannis ob religionem opprimi, non  
sunt. Nec ideo per summas potestates in terris Veritas  
flare dicenda est; quia per illas & justitia & libertas  
eorum sustentatur, qui veritatem profitentur.

Sed non ut in illis initiis pauci inter Christianos erant  
Nobiles & potentes ita in progressu quoque paucos eos  
semper esse necesse est; qui saltem externa professione  
Christiani sint: quia id ipse eventus refutavit. Nec enim  
naturæ religionis aut veritatis divinæ ita repugnat,  
ab omnibus recipi: quomodo repugnat per violentiam  
cogi. Ideo non mirum est Statum istum Ecclesiæ, qui in  
ipsis initiis grano sinapis à Domino comparatur, non esse  
perpetuum: sed in immensa incrementa posse progredi.  
Quomodo autem professio Christianismi persecutio-  
num Statum eluctata est: ita ut plenior veritatis recep-  
tio Statum eundem eluctari possit, nihil repugnat. Quæ  
utrum ubique ita efficax futura sit, ut omnes uti oportet  
sancti sint, pro eo spondere non aulam. Grande tamen  
operæpretium facturus; & laturus est orbis; si ut olim  
ex Ethnicismo ad Christianismum, ita nunc ex erro-  
rum tenebris in lucem Veritatis emergat.

Nec periculum est, ut summarum potestatum (si ve-  
ritatem recipiant) fulgore & potentia inumbretur & of-  
fundatur gloria divina. Satis à Deo prospectum est, ne ul-  
la caro gloriatur coram eo, quod ut olim Christianam  
religionem per homines rudes humanarum artium, viles  
& infirmos propagavit; ita & nunc veritatem per homi-  
nes eruditione, potentia, nobilitate & hujus ævi splen-  
dore

dore cum aliis non comparandos propaget. Non est necesse ut propagationem istam in ipsis initiis, quæ mole sua semper exigua esse solent, perpetuo detineat. Immo necesse est ut eam in talia incrementa promoveat in quibus gloriationi quidem locus sit; sed quæ non humanæ operæ aut viribus; sed divinæ sapientiæ totum decus tribuat. Quis verò in obscuro & infirmo Ecclesiæ statu, ulli, quæ in Deum magnopere redundet, gloriationi locus sit? Quid enim magni in eo præstatur; cum pauci & plerumque viles & abjecti; opinionem live institutum aliquod lætiantur? si non suppleantur.

II. Accedit iterum ad argumenta nostra oppugnanda & probat ex loco Rom. 13. nulla ratione colligi posse, quod supereminente potestate gerere Christianis concessum sit: quia isthuc nulla Christianis officia præscribantur, quomodo in summo Magistratu sese gerere debeant; idque confirmat quati testimonio nostro, quod rationem reddamus cur officia Magistratibus sub N. F. expresse tradita nō sint.

Sed nos cum rationē redderemus, ob quam peculiariter, expresse, & ex professo (his enim verbis uti sumus) officia, ista non sint præscripta: satis ostendimus ea tamē esse præscripta; tamen si non ita fortē peculiariter, & ex professo ut alia. Non igitur absque evidenti capione, quisquam ex dicto nostro, secundum quid prolato, ad dictum simpliciter argumentari potest. Quid autem per istam peculiariter & ex professo faciendam præscriptionem intellexerimus, ex verbis nostris satis patet; quod cum apud eos, quibus de Magistratu doctrinam tradebant Apostoli nulli eo tempore essent Magistratus; nihil erat opus ipsis in specie (id enim per vocem peculiariter designavimus) præcipere quomodo se in Magistratu gerere deberent, quem tunc nullus eorum, quibus scribebatur; gerebat. Sed satis fuit ut V. B. ipse loquatur, in genere naturam istius officii; & finem in quem à Deo institutum sit, describere; ne ii quibus, cumquid illud munus unquam gerendum erat, ignorare possent, quid in eo gerendo esset officii sui. Qui enim naturam & finem alicujus muneris à Deo instituti, describit; annon eo fungentibus aut ad ejus functionem aspirantibus, officium in eo gerendo præscribit? Suismet igitur verbis cōfessus est V. B. ut agnoscere cogatur Rom. x. 11. officium quidem Magistratus præscribi; sed in genere non in specie; quod ad permissionē & licentiam gerendi hujus muneris, nihil interest. Immo officium in genere præscriptum; tanto magis licitum censendum est; quanto plures obligat; cum in specie alicui præ cæteris præscribi aliquid possit: quod cæteris non liceat. Sed & aliis suis verbis V. B. constringitur, ut agnoscere cogatur ea quæ hic dicuntur de Magistratu; non tanquam ea quæ tunc à Magistratu fierent; sed tanquam officia commemorari. Fatetur enim Magistratus Romanorum tunc fuisse scelestos & abominabiles; qui certē in imperando, non subditorum bonum, sed suas spectabant libidines. Non igitur de iis locutus est Apostolus, quæ tunc ab iis fierent; sed quæ fieri, ex natura & institutione hujus muneris deberēt. Cum igitur in præscriptione officii Magistratus à S. S. facta sit non facta, tantū ponderis V. B. collocet, ut si non facta sit munus hoc Christianis illicitū censeatur, certe, si facta sit; (ut agnoscere vel invitatus cogitur) munus hoc licitū fateatur necesse est.

At enim præscribi quidem officium hoc loco fatebitur Magistratum; sed non Christiano. Atqui in genere præscriptum agnoscit; quia in genere naturam officii hujus & finem descriptum faretur. Quid igitur causæ afferret, cur ab ista generali de Magistratu doctrina Christiani excipiantur? Suamet enim verba ipsi inculcamus: Si quis in hoc generali præscripto, velit exceptionem aliquam habere locum, is exceptionem istam firmo argumento probet necesse est. Quod si in nos probandi onus rejiciat, ut solet, id quoque oneris tanto libentius suscipiemus, quod illud non nostris; sed ipsiusmet V. B. humeris bajulabimus. Nihil enim est necesse nos aliunde firmamenta causæ nostræ, arcessere: quia V. B. suismet telis pro nobis pugnat. Ait enim hoc loco Christianis solis & iis qui Christiani esse vellent hæc scribebat Apostolus. Quomodo igitur ii ab hoc præscripto officio excipi possunt; quibus solis scribebatur? Quocumque se vertit V. B. veritas eum obtorto collo retrahit in suam orbitā.

Verum, inquit, nihil hic dicitur de Magistratu, quod non dici posset etiam si aliqui nullum Magistratum summum inter Christianos esse debere constaret. Hoc nudè assertum. V. B. probandi desperatione, ne probare quidem conatur. Nos verò in contrarium probamus plurima hic de eo dici, quæ dici non poterant, si ipsi per Christi doctrinam, locus inter Christianos non relinquebatur. Primum, ut jam verbis adversarii demonstravimus, quia officia ejus gerendi præscripta sunt. Nec obstat quod id in genere factum sit (quia tunc nemo esset cui ea in specie præciperentur) cum generale præceptum, specialia monita non excludat; sed comprehendat. Deinde quia hoc munus, iis laudibus à S. S. commendatur; iis coloribus depingitur; ex quibus liquere potest; illud à populo Dei excludi non posse. Dicitur enim Origo & causa ejus efficiens esse ipse Deus; & quidem causa per se, non per accidens. Ostenditur finis ipsius; Bonum optimi cujusque etiam Christiani. Vocatur ordinatio & ministerium Dei; atque ipsi homines Magistratum gerentes ministri Dei; non improprie dicti; quibus Deus præter mentem ipsorum abutatur; sed proprie dicti; qui ad eundem scopum, quem Deus intendit, collineant; & in hoc solum incumbant; quod ipsis Deus imposuit vers. 6. Quod autem in hoc munere videbatur odiosissimum; & Christianos maxime offendere poterat, Usus nimirum gladii, id ad Deum auctorem; & quidem (quod perpetuo animadvertendum est) tempore Novi fæderis refertur; ejusque voluntatis ministerium vocatur. Non potest autem quisquam in eo Deum offendere, in quo minister ejus, per se ac proprie dictus & ordinarius, atque idem quod Deus spectans esse dicitur. Ergo ne Christianus quidem; modo præscriptus huic muneri leges non excedat. Hæc igitur omnia tempore Novi fæderis de Magistratu à S. S. dicuntur; quæ dici nullo modo poterant; si per doctrinam Christi à populo ejus, & per consequens ab iis, qui populus ejus esse debent ac tenentur; (quales sunt omnes homines) eliminatus esset.

Non fuisse in primitiva Ecclesia ullos Magistratus qui potestatem gladii habuerint, simpliciter nunquam diximus: Sed inter eos, ad quos epistolæ Apostolorum scriptæ extant, eos tunc, cum illæ scriberentur, non fuisse, ex ipsis epistolis probabiliter colligitur. Officia tamen boni Magistratus ex epistola ad Romanos æquè discere possumus, ac si literas Apostolicas Sergio Paulo Proconsuli scriptas haberemus. Quem nondum deposito Magistratu credidisse legimus; deposuisse Magistratum non legimus. Quod etiam si solum per se ad id probandum, quod in eo officio permaneret, invalidum esset; primū tamen validius est quod scriptum legitur; quàm quod conjecturā divinat. Quod enim Sergius Paulus dum recens Christianus factus esset, potestatem vitæ necisque provincialium habuerit, testem Sacram Scripturā; quod eam deposuerit; nihil præter suspicionem habemus; quæ nullius animum tangit præter eos quos oppugnamus. Deinde quod videamus Apostolico ævo; tam milites, quàm Magistratus, ad Ecclesiā admissos; si alia lege admitti non poterant, nisi potestate aut malitiā abjecta, extare debuit alicubi monitum, aut præceptum Apostolicum de utroque vitæ genere abjiciendo; cum utrumque vitæ genus esset inter ea quæ honesta censebantur & laudabilia. Nam Simonis Magi artes erant vetitæ ac maleficæ; atque inter ipsos Ethnicos male audiebant; ut præter penitentiam scelerum, peculiari interdicto nihil opus haberent. Quanquā in eadē Actorum Apostolicorum historia, in qua Simonis conversi mentio fit; non deest memorabile documentum, quo artium istiusmodi curiosarum sectatores, ad fidem Christianam Act. xix. 19. conversi, abjecisse, prorsus hæc studia exultis, eorum libris, significat. Præterea Magicæ Simonis imposturæ non possunt censerī inter vocationes ordinarias, de quibus Apostolus loquitur dum ait, in qua quisque vocatione vocatus est in ea maneat apud Deum. 1. Cor. vi. 1. Erant enim aliquid rarum; atque ipsi gentium legibus non satis permixtum; & in quibus Deo serviri non poterat. At Magistratus, de quo nunc potissimū quaeritur, erat ejusdem vocatio, in qua Deo ministrari, teste Apostolo, poterat. Corn. quog; in militia vocatione, etiam antequā



Christianus fieret Deo serviebat. Excipi igitur ab hac generali Apostoli regula, alicubi, Vocaciones istæ necessarii debuerunt; si nemo post receptam Christianam religionem, in iis permanere poterat.

Quod autem ait V. B. ad deponenda ista vitæ genera, monitione Apostolorum opus non fuisse; quia tales homines odio religionis in istis officiis non relinquerentur: fatemur odio religionis, non modo dignitatum ornamenta; sed & cingula militaria multis adempta. Sed non semper odium istud in Christianos grassatum est; atque ut paulo post, ipse Vir Bonus ostendit; sæpe tranquilla Ecclesiæ suæ Deus indultit halcyonia. Quo tempore, tam militibus, quam provinciis quibusdam Christianos præfuisse nihil impedivit, cum, eventu teste, videamus hanc unicam fuisse viam per quam Christianismus, ex Statu tyrannis obnoxio, sese tandem in libertatē asseruerit.

Manet igitur inconcussus argumēti nostri robur, quod non modo ex officio iis qui gerere velint Magistratū hoc capite præscripto: sed multo magis ex natura & proprietatibus atque adeo commendatione hujus numeris à S. facta ducitur; quæ commendatio efficit ut illud Christianis nullo modo prohibitum esse possit: quod si legitimè geratur, non modo assensum & approbationem Dei mereatur, sed ex ipsius Dei consilio & voluntate, in bonum humani generis, præcipuè innocentium & quibus scelus pœnæ timendæ non sunt; ordinatum esse dicatur.

A defensione frustra oppugnati argumenti nostri, Veniamus nunc ad invictas illas, quibus jura Magistratuum hoc loco oppugnantur, rationes. Imbecillitatis earum conscius V. B. duas in unam compingit; quominus rumpi possit funiculus duplex. Sed quia natura sua diversæ sunt, separatim à nobis refellentur.

Prior igitur: sed ex iis quas affare cæpit numero, Tertia; est, de qua dicit; *quod fortasse valde probabiliter ex hoc loco colligatur, hæc consequentia.* Omnis anima (intellige Christiana) debet esse subdita potestatibus supereminentibus. Ergo nulla anima Christiana potest gerere potestatem supereminentem.

Palàm est eum dubitare de collectionis hujus veritate; & tamen eam pro valde probabili venditat. Verum suspecta merx est; cujus commendationi Venditor ipse, adverbium dubitandi adjungit.

Hocine tam imbelles velites, in aciem adversus cataphractam argumentorum pro Magistratu phalangem produci! Nam cur iste prior gladiator in arenam Capite faucio & fascia obligato prodit? Fasciam voco glossēma in parenthesis, verbis Apostoli præter mentem ejus, falso & incompetenter interjunctum. Cur antecedens hujus enthymematis sanis Apostoli verbis, morbidæ limitationis glossam adjungit? An Ordinatio Dei de Magistratu ad solos Christianos pertinet? An Christianis ea quoque monita aut præcepta tradi nequeunt, quæ ipsis cum extraneis communia sunt. Plena est exemplorum Scriptura, in quibus aut præcepta, aut argumenta ejusmodi Christianis proponuntur; quæ ipsis cum reliquis hominibus communia sunt. An cum Apostolus Christianos alloquens ait Nihil in hunc mundum intulimus; nihil exportabimus: aut Corrumunt bonos mores colloquia prava, aut mille id genus alia, de solis Christianis intelligenda sunt & ad eos solos ad quos sermo dirigitur, adstringenda? Cur contra receptum & laudabilem Theologorum morem, ea quæ sine ullo incommodo latè & generalius extendi possunt, intempestivis limitationibus coarctamus?

Si necessitatem limitat, hujus V. B. prætendat, quod si verba ut sonant, intelligantur; non omnis tamen anima potestatibus subdita esse possit; cum aliquas animas non subiectas sed supereminentes esse necesse sit: Cur vocis hujus universalis vulgatissimum in S. lit. usum, oblivioni tradidit; quæ vix aliter à S. Scriptoribus usurpari solet; quàm ut ad subiectam, de qua sermo est, materiam restringatur? Non ipse Apostolus V. B. docere potuit, quo sensu hanc vocem accipiat, dum de omnibus rebus Christo à Deo subiectis loquitur? Quemadmodum enim dum ait Deum Christo omnia subjecisse, palàm est; tacitè ex-

cipi eum qui ea subjecit; ita hic dum dicit omnem animam subiectam esse debere potestatibus: multo magis palàm est excipi animas potestatum. Supponit enim necessarium hoc præceptum esse aliquas animas supereminentes quibus reliquas subijci necesse sit. Neque ulla animarum potestatibus supereminentibus obnoxiorum subiectio cogitari potest, absque hypothēsi; animarum nemini præter Deum subiectarum. Aliàs si vocis hujus generalitatem urgere velit V. B. quid causæ erit, cur non illa quoque verba, quibus Evangelium omni creaturæ prædicari præcipitur, ad fratres lupos, & sorores aviculas extendat? Sed eam jure saniores Theologi ad subiectam materiam adstringunt: ut quemadmodum cum omnis creaturæ mentio fit vox hæc ad solos homines restringatur, quia ibi de hominibus sermo est: ita hic quia Apostolus non potestatibus ut infra; sed iis qui in aliena potestate erant officia præscribat, ad solos qui in aliena sunt potestate, de quibus isthic sermo est; eadem vox adstringatur.

Habuit autem Apostolus aliam quoque causam, cur præceptum hoc subjectionis Christianis tradens voce hac universali uteretur. Nam ut ex 1. Pet. 1. 1. 16. discimus, non deerant inter Christianos; qui libertate Christianā ad prætextum malitiæ abuterentur, & Christianos à subiectione, ad quam reliqui obligati erant exemptos putarent. Merito igitur hic Apostolus officium subjectionis ad omnes, sine exceptione, non modo Ethnicos sed etiam Christianos extendit. Adeo ut ex ipsa vi sensus verborum Apostolicorum ab hoc præcepto Ethnici excludi nullo modo possint. Sed tamen ut diximus in hoc primo versu, non ipsi potestatibus; sed iis qui erant potestatibus obnoxii præcipitur. Unde manifestum est; ab obligatione hujus præcepti, merito excipi eos qui sulius præterquam Dei potestati erant obnoxii.

Nisi fortè quis velit particulam *Omnis* in sensu absoluto & universalissimo ita explicare; ut præter unum Deum nulla anima à subiectione excepta intelligatur; quia etiam sublimes interris potestates, superioribus & supremæ ipsi Deo subiectæ sint; à quo omnis iste potestatum Ordo incipit, & in quem definit. Quæ explicatio quoniam vim & emphasin, præcepto Apostoli addit, merito admitti potest. Sed neque Ethnicos ab obligatione hujus præcepti eximit; & nostram limitationem voculæ *Omnis*, quam ad subiectam materiam restringimus, confirmat; quæ non ad alios, quàm ad subjectionis capaces quibus hoc loco officium præscribitur extendi potest: ut vel pueris palàm sit ab hoc generali pronunciato; primum absolute Deum ipsum: deinde in specialiori subordinatarum ipsi potestatum consideratione, Dei vicem gerentes potestates, quales sunt summi Magistratus, excipi.

Alterum argumentum; quod in ordine objectionum V. B. Quartum est; V. B. in syllogismum redigit; & quid ad illud dici possit expendendum proponit. Quibus inquit nonnisi subjectionis erga supremas Magistratus officium ubique in Novo fœdere præscribitur; illis supremum Magistratum gerere non permittitur. Atqui omnibus Christianis nonnisi subiectum officium ubique præscribitur. Ergo &c.

Quid aliud ad hoc argumentum dici potest aut debet, nisi illud procedere nullo modo posse, quia pedibus caput est? Utroque enim graviter claudicat, cum ambæ præmissarum non uno modo falsæ deprehendantur. Et major quidem, si benè excutitur; à testimonio negatè universaliter concludit cum ex ejusmodi loco, ne singulariter quicquam adstrui possit. Quid enim aliud est nonnisi subjectionis officium Christianis ubique præscribi: quàm iisdem dominationis officiis nusquam præscribi.

Est autem manifesta causa cur Christianis, alterum quidem eorum passim inculcatum; alterum nonnisi tacitè & minus explicitè præscriptum sit; tametsi utrumque liceat, quia alterum eorum puta officium Dominationis, inculcari, nisi minùs aptè non poterat; cum in illud ultro absque ullius præcepti stimulo propendamus. Non solet ea Spiritus Sanctus inculcare, quæ nullo præcepto indigent, & facillè ac libenter à nobis sunt. Ne ipsi quidem domi-

dominis S. S. aliquam præscribit, ut servis aut ministris suis imperent; quia id absq; ullo præscripto, aut superioris potestatis edicto, facere poterant. Sed præcipit, quod gravius est; ut illis Christianis & benignè imperent; quod non omnibus æquè factū facile est. Ita ne Magistratibus quidem aut quibuscunq; hominibus præcipere opus erat; ut imperarent; quia absq; ullo præcepti stimulo; ingenium humanum imperii avidum est. Sed ut secundum mentem Dei imperarent; ut bonis non terrori sed præsidio: solis autem malis essent formidini: ut in usu gladii, non iræ aut libidinis suæ; sed Dei ministros sese esse intelligerent; ut non solis vestigialibus, aut cæteris imperii emolumentis percipiendis, sed vicissim in curam commissi muneris incumbendo, sese principes esse ostenderent: hæc quia non omnibus factū prompta sunt, præscribere & inculcare Spiritus Sanctus non omisit:

Non magis igitur vera est propositi Syllog. major propositio quàm si quis arguat. Quibusq; non nisi cura, labor, vigilia, mortificatio carnis ubique in S. lit. præscribitur; iis remittere animum ne valetudinis quidem causa permittitur. Christianis. Ergo. Consecutionum ejusmodi tota vis falsa hypothese nititur; quæ quicquid expressè atque in specie præscriptum aut permissum non est: permissum nō esse statuit. Quasi plurima fieri non liceat, quæ non nisi ridiculè præscriberentur aut permitterentur.

Hæc ad majorem. Minorem non dubiè falsitatis esse ibi patuit; ubi V. B. suismet verbis constringi ostendimus, ut fateri cogatur Rom. XI. 11. non id describi quod tunc Romæporum Magistratus faciebant: sed quod ex mente atque ordinatione Dei facere debebant: quæ pura putæ est officii præscriptio; naturam & finem hujus muneris in genere ob oculos ponens iis quorum interest.

Sed etsi nusquam in S. literis officium Magistratui præscriptum reperiretur; Minor tamen ista falsi convinci non difficulter posset. Neque enim quia Christianis aliquod officium, puta subjectionis præscribitur; idcirco non nisi tale officium præscribitur, hoc est, oppositum ipsi officium non permittitur. Neque semper præscriptio alicujus officii, tollit aut excludit tacitam saltem permissionem oppositi officii. Si quis Judici nimium severo expressè clementiæ præcepta præscribat & inculcet: non ideo tacitè tempestivæ severitatis usum permittere negandus erit. Quod si id in oppositione eorum verum est, quæ contraria videntur; quorum unum alterum tollit: multo magis in eorum oppositione verum est; quæ relata sunt; quorum unum alterum ponit. Patet igitur quæ infirmæ fuerint ratiunculæ, quæ hucusque adversus jura Magistratuum productæ sunt.

III. Tertium postea argument. pro jure Magistratuum aggreditur; idq; dum convellere vult, longè firmiter stabilit; quia agnoscit absq; potestatibus supereminentibus res humanas consistere; & in statu tolerabili durare non posse ideoque officium hoc tam bonum, tam præstans, tam necessarium humano generi ultrò suismet verbis commendat. Sed hoc argumentum non nisi ea supposita hypothese procedere contendit; si talis Magistratus penitus ex orbe tollatur. Atqui nos evincimus adversarios hanc hypothese finexequi, & supremos Magistratus penitus ex orbe terrarum tollere. Nec enim de eo loquimur quod per accidens evenit; sed quod ab iis per se fit atque intenditur. Non per eos huc usque stetit; quominus è genere humano supremæ potestates sublatae sint: sed quia pauci semper iuventi sint, qui tam pravas & absurdas opiniones admiserint. Christianam enim religionem ad omnes omnino homines propagare volunt; ac velle tenentur; nisi forte non pro omnibus Christum mortuum opinantur; aut aliquos ex destinatione Dei ab omni spectantæ felicitatis prorsus exclusos. Jam verò una cum Christiana religione, omnis virus hæc instillant; quod ut natura sua veram sanctitatem animis hominum ingenerare nequit: ita si in omnes serpat, vel ipsorum confessione non potest, nisi intolerabilem rerum omnium confusionem introducere.

Quod autem homines turpissimi, & monstra hominum

Catigulæ, Nerones, Heliogab. olim idonei esse potuerint ad sustinendū officium tam bonum tam præstans, tam necessarium humano generi; non magis veritati & rationi atq; adeo experientiæ consentaneum est; quàm Christianos ad illud ipsum sustinendum, idoneos esse non posse.

IV. Transiit postea ad rationē quartam, quod adversariorum opinio, de Magistratu à populo Christi exterminando, Ecclesiam in tam afflictō statu perpetuò detineat, qualis fuit in primordis ejus, cum hostium suorum potestati obnoxia fuit. Primum igitur ait, tametsi in hoc statu Ecclesia detineatur semper, sua tamen ipsi halcyonia, & inducias à persecutionibus non defore. Atqui nostra ratio non id adversariis objicit, quod diluunt, hoc est, quod perpetuis hujus, ut ita dicam, persecutionum morbi paroxysmis Ecclesiam objiciant: sed id quod agnoscunt; quod eam in isto ipso morbo perpetuo detineant.

Secundo loco contendit, Deum ipsum velle ut in isto morbo seu statu persecutionibus obnoxio Ecclesia detineatur, quia Sacra Scriptura testetur eam esse vocationem Novæ Creaturæ, ut vanitati afflictionum in hoc mundo subiecta sit. Antequam in disputando progrediamur; constituendum est quid apud nos significet Ecclesiam in statu persecutionibus obnoxio detineri; aut ab eo liberari; ne temerè extra statum questionis oberremus.

Per illud igitur non aliud intelligimus; quàm Reges & Magistratus, in quorum ditione Ecclesia est; esse ab ea alienos; & veritatis inimicos. Per hoc autem: Eisdem ejus esse nutritios & patronos.

Hoc igitur sensu verbis istis intellexis, falsum esse contendimus Deum velle in hoc statu ut servituti alienorum obnoxio, Ecclesia perpetuo detineatur, quia per utriusq; fæderis prophetias promissit Reges fore nutritios Ecclesiæ suæ; & regna hujus mundi, aliquando regna sua & filii sui evasura. Præterea & per ordinationem suam Reges & potestates summas in hoc Mundo esse; & per Evangelium Christi eosdem ad agnitionem veritatis pervenire voluit. Neque verò si Ecclesia Reges nutritios nasci fuerit; nova creatura vanitati afflictionum in hoc mundo obnoxia esse desinet. Primum quia hæc vanitas non de solis persecutionum afflictionibus; sed etiam de corruptionis servitute, ut expressa verba loci testantur, intelligenda est: ideo non illicò, postquam Reges patronos nasci fuerit, ab ea liberabitur; donec omnes expectatam adoptionem & redemptionem corporis nostri assequamur. Deinde quia & iste beatorum Ecclesiæ sub patronis ejus Regibus status; nequaquam prorsus à periculo persecutionum exemptus esse potest, cum & Reges ipsi una cum Ecclesia à potentioribus persecutionem pati possint; & alioqui ipsi etiam quanquam Ecclesiæ patrocinis profecti deesse officio suos; aut quod eventus ostendit, ipsi quoque veros Christi fideles persequi possint. Ideo ne tunc quidè ab ista rerum secundarum malicia, quam V. B. inaniter metuit, Ecclesiæ periculum erit; ut hoc argumentum, quod apud ipsum maximi momenti censetur; quodque Rationis ejus Quinto loco numerare possumus, planè nihil habeat virium.

Reliqua quæ hoc loco differit ad locum communem pertinent; concioni quàm disputationi aptiorem; nisi quod illud prætermittendum non est; ex parabola divitis & Lazari, vitiosè ac supersticiosè concludi; destinatos ad vitam æternam, non posse frui felicitate hujus mundi; & qui eam frui velint ad vitam æternam pervenire non posse. Non enim ex verbis quæ ad τὴν παραβολὴν parabolæ pertinent, nec tendenda sunt paradoxa dogmata: Sed ad scopum & nervos ipsius doctrinæ in parabolis traditæ attendendum est. Nec verò illic Abrahamus Divitem in illam statum sui miseriam incidisse ait, tantum ideo quod bona sua in vita sua receperit: sed quod illorum bonorum nimia fiducia cæcus & voluptate ebrius Moysen & prophetas non audierit: qui certè nusquam nudum bonorum hujus vitæ usum aut fructum; sed alicubi vitiosum eorum abusum damnarunt.

V. Quintam rationem nostram attingit; sed quo facilius convelli possit, aut etiam, forte imprudens, quia à



Nemine ex professio ipsi objecta est; vim ejus omittit. Ait enim propagari posse insigniter Ecclesias; etiam si semper sub cruce & afflictionum metu constitutæ sint; quia prima illa vetustæ Apostolorum Ecclesia, crevit durissimis persecutionibus exercita. Atqui non animadvertit V. B. non eandem antiqui ævi, in persecutionum certamine, & nostrorum temporum rationem & conditionem fuisse. Illic enim aut præsentibus miraculis aut recenti ac certissima eorum memoriâ, subnixæ divinissima religio, depugnabat adversus crassam & palpabilibus fabulis suspectam; ac vero suo vultu sese proidentem idolatriam. Nunc nullis miraculis; nec ulla eorum specie subnixæ veritas certat; aut contra idolatriam quidem, sed sub persona divinissimæ religionis clanculum latentem; & aciticia majorum sanctitate venerabilem; aut adversus errores sæpe admodum efficaci veri fucio & impostura populum decipientes, quosdam & martyriorum quadam specie commendatos. Longè igitur debilioribus præliis nunc subnixæ est veritas; & longe potentiores hostes oppugnat. Quo sit ut olim quidem non tam impari ut nunc certamine pugnaret; & quamvis cum erroribus gladio armatis congrederetur, facilè tamen eos vicerit: At nunc intam impari & iniquo certamine, tantisper illam succumbere necesse sit; dum è superiori loco errores in æquum detrahat, atque ibi magnificè vincat. Nihil enim iniquius est ejusmodi certamine; ubi erroribus gladio & potestate armatis, licet ita adversus veritatem grassari, ut neque ejus rationes proferre; neque audire cuiquam nisi arbitrio hostium liceat; & si quâ forte ad alicujus mentem veritas perveniat; eam recipere impune nemini liceat. Æquum autem locum huic certamini sola libertas præstabit; Cujus cum sola Magistratum potestas (inviolatâ religionis naturâ) genitrix & custos esse possit; merito, qui potestatem Magistratum ab Ecclesia exterminant: libertatem temporibus nostris, & victoriam veritati; & incrementum Ecclesiæ, invidere, dici possunt.

Hujus nos rationis fiduciâ omnes eorum censuras, omnia judicia non moramur, qui nonnisi ipso eventu adduci solent, ut sapiant: quia communem quidem omnium; sed tamen singulari quodam jure, peculiarem eorum Magistratam; suffragatricem habemus Experientiam.

VI. Accedit postea ad locum 1. Tim. 1. 2. 4. & primum fatetur. Si aliunde constaret, quod queritur, si nullæ rationes essent contrarium suadentes; non parum momenti locum hunc habiturum. Nunc autem urget ex eo solo demonstrari non posse.

Sed cur innoxiam aërem verberat? Quis enim est nostrum qui ex eo solo sententiam nostram demonstret? Plurimis aliis iisque longè magis cogentibus argumentis *negotium* istud pro parte nostra, subnixum est: & quæ contra afferuntur, plurimè leviora esse ostendimus. Ergò confessione adversarii huic argumento pondus & momentum suum non de est. Deinde ait à Grotio committi fallaciam Compositionis: quod ea quæ separata sunt conjungat & confundat. Mitto quæ de hac fallacia dici possunt. Illud unum urgeo. Grotium meritò ea conjungere; quæ & Apostolus conjungit; & natura sua conjuncta sunt. Conjungit enim Apostolus præceptum præcum pro Regibus & potestatibus, cum fructu quem ex iis sperare debeamus quietæ & tranquillæ vitæ: Et rursus utrumque hoc in versu tertio conjungit per particulam Causalem Nam cum versu tertio & quarto, dum ostendit preces istas pro Regibus & potestatibus eò alacrius faciendas; quia gratæ sint Deo; qui velit, ut omnes homines & ipsi quoque Reges, salvi fiant & veritatem agnoscant. Necesse est igitur ut preces istæ pro salute & conversione Regum, non pro terrena eorum pace conceptæ intelligantur; ac proinde ut fructus iste quietæ & tranquillæ Christianorum Vitæ; non ex terrena Regum pace; sed ex conversione eorum ad Christum proficisceretur. Nam de terrena Regum pace hoc loco Apostolum non loqui versus tertius & quartus ostendit. An verò non hoc manifestè gratum esse Deo dicitur, quod cum voluntate

ejus conjunctam est? Voluntas autem ista non in eo, quod pace frui, sed in eo quod salvos esse & ad agnitionem veritatis pervenire velit omnes etiam Reges, exprimitur. De hac igitur voluntate, cujus expressa ut mentio, intelligendum est id, quod gratum esse Deo dicitur; non de alia, quæ nonnisi per divinationem huic loco attingi potest. Nec obstat quod istis verbis ratio afferri possit; cur Deum servatorem vocaverit. Nam & ipsum istud servatoris agnomen Deo non temere hoc loco Apostolus tribuit; cui gratæ & optabilis sit, omnium etiam Regum salus, ac proinde & preces pro eâ fuisse. Nec longa hic consequentiarum, aut illis ambagibus involuta series nestenda est. Nam Deo servatori grata esse omnium etiam Regum salus dicitur; ideò pro conversione eorum preces fundendas esse, eò alacrius; quod earum maximus fructus, quietæ nimirum & tranquilla vita, ubi conversi fuerint, ad nos redundet. Omnia hic plana, dilucida, bene inter se connexa, & brevissima sunt. Nec impedit quod prius posteriori posteriori priori loco poni videatur. Modus loquendi ubi *ὑποταγή* collocatur, non Scripturis tantum, sed omnibus vulgò familiaris est. Sæpe enim causa per effectum: sæpe effectus per causam cognoscitur. Et qualiscunque verborum ordo sit, qualiscunque nexum sive longa, sive brevis series; omnia in nostra explicatione pulcherrimo nexu coherent. Contra nisi nostra explicatio admittatur; in glossemate adversariorum arena sine calce ridenda est. Quomodo enim ista coherere possunt; si verba hæc eo sensu explicentur: Orate pro Regibus ut pace terrena fruantur; cujus fructus ad vos quoque perveniat: quia hoc gratum est Deo; qui vult omnes homines etiam Reges servari & converti. Quid pax terrena Regum ad Salutem & conversionem eorum pertinet? Quid est torquere in eculeo Scripturas, si hoc non est?

Illud, inquit, de agnitione veritatis, pro ratione demum affert, cur vota pro omnibus hominibus suscipere debeamus. Si ideo quia Deus vult ut omnes homines veritatem agnoscant; orare pro Regibus, verbis istis, Apostoli jubemur; annon pro conversione Regum hoc loco orare jubemur?

At verò objicit. Non sequitur Debemus orare ut sub Regibus tranquille vivamus, & ut Christiani fiant. Ergò ideo Christiani fieri debent ut sub eorum tranquille vivamus. Quasi non possimus etiam tranquille vivere et si Reges Christiani non fiant. Ut facilius refellere possit male explicationem Grotii proponit; nec tamen id ipsum quod proponit, bene refellit. Neque enim Grotius neque Apostolus dicit; tantum ideo Reges Christianos fieri debere; ut sub iis Christiani tranquille vivant; cum uterque expressè urgeat, ideo convertendos esse; ut ipsi salvi fiant; utque in eo voluntati ac ut ita loquar, desiderio Dei satisfiat. Sed tamen possunt unius rei plures esse causæ, plures fines, plures effectus; & quia conversionem Regum, naturâ suâ tranquillitas Christianorum sequitur, & cum ea conjuncta est; tantè alacrius ab ipsis eas preces uterque suscipiendas ostendit; quia ipsis tam optabilis fructus, precum istarum effectum consequitur.

Sed quomodo Grotium refellit? Possimus, inquit, tranquille vivere, et si Reges Christiani non fiant. Ergò in gratiam tranquillitatis nostræ, non est orandum ut Reges Christiani fiant. Perinde est, ac si diceret. Possimus victum habere gratuitum, aut etiam à corvis allatum (nec enim id impossibile aut sine exemplo est) sine labore nostro. Non igitur arandum aut laborandum est, ut victum habeamus. Possunt, ut diximus, unius rei plures esse causæ; nisi quod aliæ aliis, longè certiores & efficaciores esse soleant; & meritò aliis præponendæ. Tranquillitati quidem Christianorum sub Regibus Christianis quàm aliis, longè melius prospici negare Vir Bonus nullo modo potest.

Ait enim Apostolus non addit, inquit, ut per eos vel eorum operâ tranquille vivamus. Atqui fructum hunc tranquillitatis nostræ, ex eorum conversione secuturum ostendit.

stendit. Quis igitur alius nobis, sub Christiano Magistratu viventibus, tranquillitatem præstabit, præter nostrum Magistratum, cui id ex ordinatione Dei præscriptum est? Etiamne in tam liquidis rebus rei veritati locus est?

Tranquillitatem perpetuam stabilem, in rebus humanis, nulla Magistratum in melius conversio nobis præstare potest: quia & ipsi in deterius mutari; & à potentioribus opprimi possunt. Optare tamen ut perpetuo stabilis sit; non magis nostræ vocationi contrarium est; quam petere à Deo aut optare; ut voluntati ejus in terris perpetuo ita mos geratur; quemadmodum fit in cælis; ut in confingendo suo paradoxo principio Vir Bonus orationis dominicæ oblitus fuisse videatur.

VII. Tandem accedit ad refutandam quandam Grotii rationem: sed prius multum conquestus quod cætera ejus argumenta, adeo sint egea & miserabilia, ut numerum tantum non momenta rationum spectasse videatur. In quo, ad vivum, Suffenum illum Catulli exprimit; dum non videt, manticæ quod in tergo est: cum ipsius adversus Magistratum argumentis nihil sit pannosius & magis miserandum: ut quæ excitatam tam audaci parturitioe expectationem omnium turpissimè sefellert. Nihil enim ultra pro sententia sua affert, præter illud causæ suæ jugulo metuendum, dimissæ à Domino adulteræ exemplum; quod suo loco examinabitur.

Nunc ad ultimam refutatam Grotii rationem accedamus. Cujus primum particulam quandam arripit, & exagitat: deinde ad jugulum ipsius accedit.

Quod ad particulam attinet: carpit primum consequentiam hanc, *Si mansit obligatio legis stante Hebr. Repub. sequitur ut Judæi ad Christum conversi, si ad Magistratum vocarentur, eum defugere non potuerint.* Ubi animadvertendum Grotium, neque id solum ex obligatione Legis deducere; sed addere quod, *judicare quoque non aliter debuerint quam Moses præscripsit*: neque de solo gerendi magistratus; aut judicandi: sed belligerandi quoque jure, hoc est, de omnibus gerendæ Reipub. partibus agere: ut ex scopo totius libri; & hujus ipsius disputationis propositione liquet. Vocationes autem ad gerendam Remp. non sunt unius generis. Sunt enim quedam, quas privatis defugere licet: aliæ quas non licet; quales sunt militares delectus & defendendæ Reipub. onera. Deinde ea quoque officia quæ alioqui per se considerata, liberè suscipi aut detrectari possunt; quæ est regnum aut præfectura aliqua; possunt secundum quid aut per accidens ejus generis evadere, ut necessariò suscipienda sint, veluti si ab eo imponantur, cui refragari non liceat; quemadmodum David cum in pueritia à Deo ad regnum vocaretur; officium sibi impostum detrectare non potuit. Quid igitur obstat, quo minus Grotius hoc loco de ejusmodi officiis loqueretur, quæ ob aliquam justam & gravem causam defugere non liceret?

Legis rigorem in multis Judici mitigare ipsa Lex tacite permittit: quia non hominibus sed hominum delictis infesta est. Cujus permissionis jure, Christianus præcipuè Magistratus, ad benignitatem & clementiam plurimum uti tenetur. Non tamen in omnibus legis nexu solutus est. Ideò rigor Legis quoties eum temperare in ejus manu non est; non Magistratui; sed Ordinationi divinæ tribuendus est: cujus invidiam quoque Deus in se ultro recipit: qui adeo plenum jus vitæ necisque nostræ possidet; ut illud vicem suam in terris gerentibus quoque dare, & concedere possit.

Sed ad jugulum causæ veniamus. *Venissimum*, inquit, *assumptum est; quod obligatio Legis manserit quamdiu stetit Hebræorum Respublica.* Quamobrem vero? *Legis enim, inquit, obligatione solvebantur omnes, simul ac in Christum crediderunt &c.* Quia nos Christus à Lege redemit Gal. iv. 5. & morte Christi Legis obligatio, sublata dicitur pronuntiatur, inquit, Rom. vii. 4. Sed cum Grotii assumptio decepis loquatur; quid ita Vir Bonus de alio disputat? Longe alio sensu vocem Legis, Grotius in sua argumentatione, quam Vir Bonus in sua responsione usurpat.

Grotius de forensi lege Hebræorum loquitur, sine cujus regimine ut nulla alia; ita neque Hebræorum Respub. esse poterat. Vir Bonus ad longe aliam vocem hujus designationem delabitur; quæ religionem significat, secundum Veteris fœderis pacta præscriptam; cujus vi homines sese iustificandos sperare; aut damnandos timere poterant. De ejusmodi Lege Apostolus utrobique citatorum locorum loquitur; de qua Grotius in argumentatione suâ, ne somniavit quidem. Ubi novam rædus Deus cum hominibus pepigit, & filii sanguine sanxit, sublatam cum Apostolo veterum pactorum obligationem, novam in ejus locum introductam tatemur. Sed hoc ad Reipub. leges nihil pertinet; tantum ad leges Religionis. Cujus quidem novæ religionis obligatio, si leges terrenes cæterarum omnium Rerum publicarum confirmavit; suisque nodis arctius adtrinxit; ne Hebræos quidem legum suarum forensium obsequio ac vinculis exemit. Redempti sumus à maledictione Legis & pacti veteris; quatenus per vim ejus justificari non potuimus. Sed à metu & subjectione ac rigore forensium legum quarum custodes sunt Magistratus; adeo non sumus exempti; ut Apostolus Christianis etiam, gladium quem gerit Magistratus, timendum pronunciet, si pœnam ejus meruerint: & ad id, ne pœnam hanc timeant; unicam viam ostendit; si curent ne eam mereantur. Rituales leges ad propositam questionem nil faciunt. Nunc de solis judicialibus loquimur, quarum obligatione olim Hebræi in sua Repub. non magis erant exempti; quam nos hodie in nostris Rebus publicis. Patetur id Vir Bonus infra dum ait: *Diversa est rituum judiciorumque ratio.* Ritus enim illos legales sub Novo fœdere, Deus plane voluit esse sublatos. *Judicia autem Deus noluit è rerum natura exterminari, cum iis genus humanum indigat: & inter omnes gentes ea ipse constituerit.* Verum se in casses manifestæ contradictionis induit. Ait enim primum, *Deum noluisse judicia è rerum natura exterminari.* Atqui voluit omnes etiam judiciorum præfectos ad agnitionem veritatis pervenire. Quod si agnoscentes veritatem, judiciorum obligatione teneri noluit; nec nisi ignorantia veritatis leges judiciorum affixas esse voluit; quia videmus eum hanc ignorantem Veritatis sublatam esse voluisse; judicia quoque, quæ ipsi soli (ut opinatur V. B.) affixa sunt, unâ cum ea sublata esse voluisse, necessariò censendus est. Deinde ait *Non dicimus absolutè forenses leges à Christo esse damnatas aut sublatas.* Dum enim illa Respub. stabat, passus est ea uti Judæos. Sed dicimus Christum catenus tantum eas solvisse, quatenus discipulos suos Legis judiciariæ obligatione exemit; nec ad illos eas pertinere voluit. Atque hic V. Bonus multiplici contradictionum laqueo sese irretivit; è quo non nisi ridiculè sese extricat; sed ita ut sese subinde pejus implicet. Quid per solutionem Legis forensis intelligere debeat, patet ex subiecta materiâ. Quæritur enim utrum manserit obligatio ejus, quamdiu mansit Hebr. Respub. Quid ipse intelligat, explicat dum ait: *Eatenus Christum legem forenses solvisse, quatenus Christianos; exemit ab ejus obligatione.* Exemptio igitur ab obligatione legis judiciariæ; est ejus solutio. Exemptio verò hæc ad omnes Christi discipulos, hoc est ad omnes gentes pertinet; quos inter & ipsi Hebræi. Ad Christi enim Evangelium & disciplinam primum Hebræi; deinde & reliquæ gentes pertinent: & quod Christus discipulis suis præcipit, omnibus gentibus in primis autem, ipsis Hebræis præcipit. Si igitur Christus legem forenses ad discipulos suos pertinere noluit; noluit & ad eos omnes quos discipulos suos esse voluit; quos inter & ipsi Judæi. Non igitur ea uti est passus ipsos Judæos: nisi fortè ita, quomodo, homicidas occidere; adulteros mæchares; perfidos pejerare, discolutes flagitiosè vivere patitur; quoties jugum ejus non recipiunt; aut excutunt. Quomodo autem non damnata aut sublata à Christo esse, Lex ista potuit? quum à Regno suo præcul exclusam ad subditum sibi populum pertinere noluit? Rursus si ita lex ista à Christo per doctrinam suam improbata, damnata, & à Regno ejus rejecta & exterminata est;

ta est; quomodo eam, Deus sub Novo Fœdere exterminari noluit? quomodo inter omnes gentes (ut ipse agnoscit) judicia instituit? An ordinationes Dei pugnant cum ordinationibus Christi? quomodo ipse Christus per se atque per Apostolos, in obsequio Magistratibus injuncto, omnium forensium legum custodiam confirmavit? Denique quomodo hic judiciariæ legis obligatione, exemptos esse discipulos Christi asserit: cum ipse suprà asseruerit; novâ obligatione, quæ ex Evangelio proficiscitur; adstrictos esse Christianos ad forensium legum obsequium? Quodnam est, istud genus solutionis; quod novis ideoque ætioribus vinculis homines obligat atque obstringit? Enimverò Spiritus Sanctus sub Novo Fœdere non modo legitimo pænæ metu; sed etiam conscientiae nexu, hunc parendi legibus forentibus nodum adstringit. Quod verò uspiam privilegium? quod vel minimum ejus vestigium in toto Sacræ Scripturæ codice reperias; ubi vinculo legis judiciariæ live in Judæa; live in alia Repub. Christiani soluti fuerint? Fœdus igitur hic & enormis Vari Boni lapsus est, quod contradictionis fervore abrectus & æquivocatione voculæ unius circumventus, inauditam istam Christianorum exemptionem; & solutionem Legis forensis commentus sit: & verissimum est quod Grotius asserit; quomodo nunc in omni Republica, quæ diu manet in suis vestigiis; forensium legum auctoritas, omnes Christianos obstringit: ita & olim mansisse obligationem ejusdem legis, dum stetit Hebræorum Respublica ipsos quoque Christianos non tantum externos in officio continentem.

Quod si istam obligationem Christi doctrina non sustulit, sed confirmavit, & auxit; ipsi quoque Christiani, si quos fortè in Magistratu Christianismus deprehendit, leges illas forenses exercere poterant.

Næ autem Vir Bonus ab instituto suo recederet; quod in hac, argumentorum pro Magistratu refutatione tenuit; dum interdum aliquas pro sententiâ suâ rationes intercepit; breviter argumenti illius mentionem fecit quod Christus Joh. vi. adulteram secundum legis præscriptum morte mulctari noluerit. Quod nos quoque breviter refellamus.

I. Primum igitur fingamus Dominum competentem huius criminis iudicem fuisse; is tamen si oblatam sibi forte adulteram morte mulctari absolute noluisse, hoc est, eam in iudicio suo absolvisset; tamen ex nudo istiusmodi facto legem de adulteriis, multo minus leges de aliis criminibus esse abrogatas, colligi nullo modo posset. Quia Judici, præcipue supremæ instantiæ; liberum est, generalem legis rigorem, in singularibus exemplis mitigare; salvis legibus ipsis; præsertim ob gravem aliquam causam; sed & ex solius clementiæ influxu. An Deus leges suas de homicidiis & adulteriis abrogavit? quia Davidi utriusque criminis commissi gratiam fecit?

II. Non satis constat, simpliciter & absolute Dominum; mulierem illam juxta præscriptum legis morte mulctari noluisse. Hoc tantum patet, noluisse eam damnari sententiæ suæ interventu. Quod factum Domini, non magis ejusmodi damnationem illicitam reddit; quam repulsa illorum fratrum; qui petebant arbitrio Domini divisionem patrimonii sui fieri; illicita efficit, delata nobis ab amicis ejusmodi arbitria.

III. Ex ipso verborum contextu, satis liquet. Dominum sententiæ Phariseorum damnatoriæ (si fortè intervenisset) intercedere noluisse: quia non alio prætextu & occasione mulierem dimittit; quam quod nemo eam condemnasset. Quod autem ipse quoque eam non damnaverit; nihil erat mirandum; cum iudex ad ejusmodi cognitiones constitutus non esset.

IV. Exemplum istud causam adversariorum planè jugulat. Osendit enim Dominum, de novâ ista doctrinâ in abrogandis Capitalibus judiciis tradendâ, nunquam cogitavisse. Si enim unquam aliâs; tunc certè oblata est occasio ejus tradendæ; cum expressè ab eo quæreretur, an illud singulare factum esset capite luendum? an lex

Mosis in eo servanda? Atqui tunc Dominus nulla nec expressâ, nec tacitâ verborum significatione Mosis legem abrogavit. Imo verò, ipsas occasiones de ista abrogatione loquendi; planè fugiebat; quod tamen facere nullo modo potuisset; si doctrina ejus, novum istud abrogationis istiusmodi dogma introducebat. Videmus enim Dominum invitum, nec nisi summa Phariseorum importunitate pertractum ad loquendum de isto argumento descendisse. Quod, si hanc Mosis legem in antiquo suo statu relinquebat, non erat ullo modo mirandum. Qui enim taceret, consentire videtur, iis quæ tunc, cum fuisset (quamvis loquendi occasio, imo verò necessitas non desisset) locum habent atque apud omnes vigent. At si Dominus Mosis legem per novam suam doctrinam de statu suo dimovere voluisset, tunc cum novâ istius doctrinæ tradendæ, non commoda tantum sed plane necessaria opportunitas ingerebatur; nequaquam certè tacuisset aut aliud egisset; sed ultrò ejus tradendæ occasionem occupavisset.

V. Dominus sententiâ suâ legem Mosis non modo non abrogavit; sed expressè confirmavit; dum etiam modum exequendæ, à more gentis haud alienum præscribit. Testes enim primi lapidationem inchoare solebant. Quos saltem ejus criminis, quod deferebant & accusabant atque puniebant, tacita quadam necessitate & officio immunes esse oportuit. Dominum autem pro sapientia suâ eorum nequitia conscientium; de ejusdem illius capitalis criminis communiione, & (ut municipalis nostri juris voce utar) complicitate locutum, Scribarum & Phariseorum metus atque fuga arguit. Qui professio non erant tam teneræ frontis; ut eos leviorum fortè peccatorum, quorum naturæ humanæ imbecillitas nunquam exors est pueret; neque ita sine causa timidi; ut eorum commissorum pœnas aliquas formidarent: sed pudor atque metus ipsaque eorum fuga arguit, illos ejusdem; aut certè similis capitalis criminis reos, atque sibi conscios fuisse. Quo factum est, ut infectum negotium deferere, & maturatâ fugâ sibi prospicere maluerint; quam committere ut eadem Domini sapientiâ; quâ secretorum suorum conscientium esse experti fuerant, capitalium suppliciorum manifestis criminibus redarguerentur, si executionem sententiæ Christi occurrere ausi fuissent.

Sententia igitur Christi adversus mulierem, non fuit contra legem Mosis; sed pro lege Mosis; neque conditionem absolute impossibilem; sed justam & æquam; & quæ omnes pœnarum exactores deceat; neque planè supra eorum vires esset; continebat. Nam & spiritualium castigationum executoribus eandem legem fert Apostolus Gal. vi. i.

Atqui ita per Dei gratiam, non modò ea quæ contra jura Magistratum; sed ea quoque quæ adversus nostra pro eorum jure argumenta, proposita sunt, solide refutavimus. Superest ut postulato atque expectationi Viri Boni satisfiat; qui non illibenter cessurum se sententiâ profiteretur: Sed cogi vult; cogi autem rationum, non numero sed pondere ac virtute. Non igitur copiâ earum obruendus erit. Præterea quæ dicta sunt, sufficiet una atque altera, per quas etiam arctissime inter se commissæ, hominis palpebræ deduci possint; ut videre cogatur ea; quæ (quicquid de lubentia animi sui pollicetur) non libenter inspicit. Cogitanti autem mihi quidnam sit quod eum efficaciter ad assentiendum veritati cogere possit; nihil occurrit ad eam rem aptius; quam ut ostendam, evitari nullo modo posse; quin ea sentiat ac defendat; quæ absque aperta implicatione contradictionis, coherere nequeunt. Qualia sunt quod idem Magistratus, in una eademque actione, hoc est, in legitimo gladii usu; sit & rebellis Dei, præcepta Christi violans; & minister Dei ejus voluntati atque ordinationi morem gerens: quod omnis omnino potestas sit à Deo; & tamen quædam potestas, (puta Christiana) non sit à Deo; sed adversus ejus voluntatem per Christum patefactam; & suscipiatur & geratur; quod functio Magistratus à Christianis

stianis haberi debeat pro ordinatione bona, laudabili, salutari humano generi; & honore digna; & quod eadem à Christianis fugienda sit tanquam malum & peccatum: quod in iis damnanda sit, tanquam res vituperabilis, quod Christianis salutem eternam eripiat; ideoque abominanda sit tanquam eorum pestis ac perniciēs; & cætera id genus, quæ adeo irreconciliabili pugna configunt; ut facilius acerrimi visus aciem cum cæcitate, quam ea inter se conciliet. Hæc ego si oculari diagrammate detineatæ egris dissidentium luminibus ingeram, instructos in contumeliam sui pontes, conquerentur. Et tamen quid facias iis, qui cogi, non suaderi volunt; & ne tunc quidem implicandæ contradictionis obliviscuntur: cum in admittenda veritate animi sui æquitatē ostendant. Paratos enim se non illibenter cedere sententiæ iactant: Sed tamen cogi volunt. Quorum alterutrum parum serio se velle ostendunt: cum intelligi nequeat, quomodo aliquis non illibenter facere possit; quod facere non vult, nisi coactus.

Sed nos quod suscepimus seriò ostendamus. Sic igitur argumentamur. In quo Christiani, si Apostoli monitis pareant, adversus Deum delinquere nequeunt; in eo ne adversus Christi quidem præcepta delinquere possunt. Nam ut peccatis adversus præcepta Christi Deus ipse offenditur; ita quibus Deus non offenditur ne Christus quidem offendi potest. At in usu gladii, Christiani Magistratus ab officio quod Apostolus præscribit non recedentes adversus Deum delinquere nequeunt; quia in eo, scientes & volentes & à Deo per se ordinariam ad eam rem potestatem, (ob quam etiam analogicè Dii vocantur) accipientes, Deo ministerium præstant; quod ex mente Dei cedit in bonum humani generis; atque adeo optimi cuiusque præsertim autem Christianorum. E. in eo adversus præcepta Christi peccare non possunt.

Quod si quis dicat cæteros quidem Magistratus in usu gladii adversus Deum non delinquere. Sed Christianos delinquere; quibus ne ad Magistratum quidem accedere liceat; primum hoc est, contra concessam jam à Viro Bono hypothesin qui Magistratus etiam summos licitos esse agnovit; dum ab usu gladii, si fieri possit, abstinere. Deinde in hac instantia, committitur illud fallaciæ genus, in quo, (ut dicam quod res est) non satis vecundè petitur principium. Nam ut manifesti loci pro nostra causa militantis, declinetur inevitabilis ictus, supponitur pro explorato jam & concessio principio, quod non omnis Magistratus sit minister Dei, sed tantum Ethnicus & non Christianus; quod nulla fronte dici potest, adversus Apostolum toties universaliter inculcantem; Omnem potestatem omnem Magistratum esse à Deo; & nullum Magistratum esse qui non sit à Deo. Nam si vera est hæc hypothesi, quod Christianus Magistratus non sit à Deo; nec minister Dei; deceptus est Apostolus, quod omnem potestatem toties à Deo esse dixerit; cum tot per tredecim sæcula potestates vigerint; quas nec à Deo profectas, nec Dei ministras fuisse, quidam aut afferunt, aut suspicantur. Deinde cum non modo causam efficientem, sed naturam & finem huius officii, quod Magistratum vocamus, citato loco plenè descripta Vir Bonus fateatur: quid in ea descriptione est; quod non æquè Christiano Magistratui quam Ethnicis serviat; præter (fortassis) id ipsum, in quo Magistratus minister Dei dicitur? Denique precaria ista & iniquè pro concessio sumpta hypothesi falsa, & absurdorum ferax est. Statuit enim sub Novo fædere, ordinata esse ex mente Dei duo contraria hominum genera; quorum alteri ex ordinatione Dei, liceat adversus Christi præcepta Magistratus gerere, pænas capitales sumere: alteri eadem, ex ordinatione Christi, non liceant.

I. Unde primum sequitur. Nunc sub Novo fædere in uno publico ac cælesti generis humani regimine; duo divina regna inter se divisa esse; quorum alterum destruit alterum. Nam quia Dei Christi que consilium est, ut omnes homines etiam principes & Magistratus, ad agnitionem veritatis perveniant, idque regnum Christi atque e-

jus populus omni conatu efficere contendunt: certe illud alterum regnum ad ordinationem Dei pertinens; aut retenta coactivâ potestate suâ, adversus Christum præceptum pænas capitales sumet & Christi præcepta violabit; regni que ejus incrementis obstabit, aut abjecta potestate sua ordinationem Dei Rom. xii. præscriptam violabit atque ipsam corruet.

II. Deinde sequitur Deum velle quæ sibi contradicunt; si quod semel per Christum omnibus hominibus (omnes enim ad Christi agnitionem pervenire vult) prohibitum esse voluit; illud idem iterum durante regno Christi, quibusdam hominibus non modo permittit, sed iungit, ita quidem seriò, ut eos in eo ipso, quod per se legibus Christi repugnat, administrando, ministros suos esse agnoscat.

III. Tertio sequitur Deum non omnes servari; & aliquorum mortem velle. Quibus enim ejusmodi officium iungit; quod Christi præceptis repugnat, & quos ea facere vult, quæ fieri absque iactura salutis eorum nequeunt; eos servari non vult; aut si vult; aliam viam ad Salutem, præter Christi præceptorum obedientiam pro iis reservavit.

IV. Denique illud absurdum ex adversa sententia fuit inevitabile. Quosdam homines non aliam ob causam; nisi quia in ordinario Dei ministerio generi humano non modo utili sed necessario; ministri Dei, idem quod ipse Deus (causa eorum principalis) volentes atque intendentes fuerint; posse damnari; puta si Christiani cætera pii & sancti; Magistratus sibi commissi munia, modestè & legitime sed tamen juxta præscriptum Rom. xii. officium, obire velint.

At enim quomodo usus gladii; aut vitæ præsentis ademptio cum Caritate conciliari possit nequaquam vident adversarii! In prompta causa est; quia videre nolunt, usum gladii, sepe neq; ex ullo; multo minùs vitioso odio proficisci posse; & in eo ipso usu, posse nihil ejusmodi officiorum omitti, quæ ad caritatem huic supplicio obnoxii hominibus, debitam, pertineant. Neque enim omnis generis caritas ejusmodi hominibus debita est; neque illa ipsa quæ aliquando debetur, omni tempore & loco, & à quibusvis hominibus debetur. Sed ut in reliquis virtutibus ita in hac quoque actus & exercitia ejus, à circumstantiis dependent; quarum moderatrix prudentia est.

Postremò qui quomodo capitalis potestatis usus cum Caritate conciliari possit, se non videre profitentur; eadem operâ ad claram Veritatis lucem, sese oculos claudere consentunt, quibus etiam si sint acerrimi visus, nihil cerni solet; nisi aperiantur. Vix autem violentius fenestras istæ mentis nostræ recludi possunt, quàm offusâ clarissimâ luce, positæ ob oculos ipsius Dei, quam in caritate imitari iussi sumus sanctimoniam; qui non idcirco pura puta Caritas dici nequit; quia interdum infinitam clementiam severitate temperat & ad capitales pænas descendit. Unde nemo tam captus oculis reperiri potest; quin videat cum vitæ sanctitate & caritatis perfectione, qualis est in ipso Deo; usum gladii & hujus præcipuè præsentis vitæ adimendæ potestatem, nequaquam pugnare; dummodo jus & potestatem istam hominibus à Deo communicatam esse constet. Quod jus omnibus sine exceptione, potestatibus legitimis; quales inter ipsos Christianos fuerunt, atque erunt innumera; tanquam ab ipso Deo ordinatis planè traditum & concessum esse; iis verbis proponit Apostolus quæ salva ejus auctoritate; & doctrinæ quam tradit evidentia, nullis cavillis eludi, aut refringi possunt.

Hucusque responsio ad Digressionem.

## C A P. V I I.

**I**N examinandis Sacra Scripturæ locis, è quibus petita adversus nos argumenta, hucusque validissimis rationibus oppugnavimus; quàm devius & vitabundus Vir Bonus vim atque aciem telorum nostrorum declinaverit semper,



semper, aut dimicationem planè omittendo; aut fratrum questionis mutando; aut locos sibi nobiscum communes; (non sine assistarum nobis opinionum injuriâ) confestando; aut ad novam disputandi materiem dirigendo: & tamen quàm irritò ubique conatu laboraverit, satis superque Lectori non iniquo planum fecimus. Reliqua ejus opera, an ipsi feliciter susceperit videamus.

I. *Locus Genes. ix. 5.*

In loco *Genes. ix. 5.* explicando; vi veritatis adactus, id confitetur quod nobis ad refellendam vim argumenti, ex eo ducti fuisset. Nimirum hæc verba, tam latè quàm sonant; neque tam temporis cum prolata sunt; neque postea per multa secula, accepta fuisse. Neque enim hæc prophetica prædictio est, in qua mysticus aliquis sensus longo post tempore eruendus lateret: sed Lex atque præceptum, quod eo sensu à nobis intelligi debet; quo sensu tunc & à Legislatore præcipiebatur; & ab hominibus Legislati obediens intelligengebatur & observabatur. Quis autem ferat legis interpretem; qui eam latius proteadat; quàm eo tempore cum ferretur, mens legislatoris in ea ferenda fuerit, aut etiam esse potuerit? Atqui ex mente Dei non potuisse tunc, sensum ejus tam latè extendi fateri cogitur Vir Bonus; dum fatetur Statum illius temporis tantæ perfectionis capacem non fuisse. Ratio autem hæc, quod nunc perfectior rerum status successerit ad eam latius extendendam; atque ita demum extensam ad nos porrigendum, insufficiens est. Quia hic perfectior status necessitatem ordinationum Dei circa Magistratum per Novum fœdus non sustulit; imò jus atque potestatem Magistratum in humano genere expresse confirmavit: quod tamen jus & quæ potestas, per istud præceptum ita latè extensum, non potest nisi convelli. Aut igitur hoc præceptum ita latè intellectum ad nos non pertinet; præsertim quod cum ejusmodi præcepto complicatum sit, quod Christianæ legis perfectio tanquam umbraticum & ceremoniale aspernatur: Aut (quod potius statuendum est) non latius extendendum est; quàm olim ex mente Dei, multis post documentis declarata intelligebatur. Et mirum est profecto Virum Bonum, qui non minus judiciale quàm ceremoniale legem, ad Christianos non pertinere statuat, nos ad illius legis, & quidem secus, quàm olim fuit intellectæ jugum retrahere velle.

At enim nunc, hoc est, sub Novo Fœdere inquit, nulla exceptio generalitatem hujus legis stringit. Sed primum quid opus fuit generalitatem legis hujus exceptionibus restringi; quæ utam generalitatem, ipsiusmet V.B. confessione, non habuit? Sed enim contrarium confessioni huic, asserere videtur; dum ait *In hoc loco generaliter omnem eadem prohiberi manifestum est.* Verum itatim subjicit. *Sed verba tam latè quàm sonant; neque tunc temporis accepta fuisse, neque postea concedimus.* In verbis igitur solis generalitatem fuisse; non in sensu asserit. Proinde quid opus fuit eam generalitatem restringi, quæ non vera fuit; neque in re ipsa: sed apparens & tantum in verbis? Præsertim cum nemo esset, qui non ex ipso usu & praxi legis istius mentem intelligeret: de solis illegitimis cædibus loquentem; quod in omnibus fere moralibus & practicis præceptis uluvenit; quibus aliquid prohibetur; in quo culpa facientis adesse aut abesse possit, ubi semper tacite culpæ illius interventus supponitur; & si omnis culpa absit, exceptio interdicti subintelligitur; quæ est illud generale juris præceptum quod Neminem lædere imperat, & si quæ sunt similia.

Non igitur hoc loco expresso Dei mandato legitimus gladii usus, sed abusus tantum illegitimus prohibitus est. Idcirco nihil opus erat, istud posteriori lege permitti; quod antiqua vetitum non est.

Nunc fingamus (quod adeo falsum est ut ne apud Virum Bonum quidem fidem inveniat) hoc loco omnem planè gladii usum prohibitum. An non in Evangelio extat lex aliquem usum gladii permittens; in qua Deus Magistratui tanquam Ministro suo gladium tradit? *Rom. xiii. As enim hoc ad Christianos non pertinet!* Mitto excutere,

quod alibi factum est; quàm falsò illud jactetur. Sed ad homines certè, quæ tales sunt pertinet; per quos Deus Respub. gubernat. Lex autem *Genes. ix.* hominibus quæ sunt homines non quæ Christiani lata est. Itaque argumenti ex hoc loco ducti, præmissarum utraque, major confessione adversarii; minor ex sententia Pauli falsa est. Sed qui sit; quod syllogismorum, quos hucusque Vir Bonus formavit; nullus repertus fuerit; cujus non utraque præmissa evidenter falsa esset?

Porro in posteriori legis hujus parte, non præceptum aut permissionem; sed comminationem contineri; quibus argumentis probet, videamus.

Primum est quod Deus mandatum aut jus istud dare præter Magistratum nemini potuit; qui nullus adhuc erat in illo renascentis mundi principio. Fingamus id Deum dare præter Magistratum nemini potuisse: Neque in eo multam nectamus difficultatem; quærendo aut patriam aut herilis potestas (quæ species quædam magistratus videtur; præsertim si nulli alii præter Deum subjaceat: præterea nulla alia sit; quæ societatis bono prospicere queat) juris hujus capax esse possit. Illud unum urgeo. An ignorat Vir Bonus leges semper in futurum condidi. Desunt videlicet exempla legum in quibus Deus iis officia perscripsit; qui nonnisi pluribus seculis post erant constituendi: quales erant Reges Israël quibus tamen *Deuter. xvi. 18.* præscriptæ sunt leges ad quarum normam regnarent. Quid? quod ipse Vir Bonus paulò ante urgebat eos, qui vitæ atque officiorum præcepta tradunt, quales erant Apostoli; non sui modo temporis, sed posteritatis rationem ac respectum habere debuisse. Altera Viri Boni ratio est. quod Deus de se dicat, non de hominibus, *Reposcam sanguinem vestrum.* Quasi id quod Magistratus ex ordinatione Dei facit; Deus pro suo facto & ministerio non agnoscat. *At per malos homines punire malos solet!* Sed quia interdum in extraordinaria gubernatione malorum opera (qui tunc ipsi, aliud agentes & per accidens ministrant) abutitur: non idcirco ipsi in ordinaria gubernatione, bonorum operâ uti non licet, qui per se, non per accidens, & idem quod Deus spectantes, ipsius ministri dicuntur, quosque ideò ob vicariam divinæ potestatem; Deorum nomine Deus ipse dignatur.

*Rom. xiii.* non privilegium sed publica Lex, universos obligans datur non Christianis tantum, sed omnibus hominibus; qui ordinationi Dei homines per homines regentis, subjacent: A qua Christiani nullo privilegio, nulla peculiari lege de ipsis lata usquam eximuntur; sed & hic & ubique huic publicæ legi, non minùs atque aliis omnes subijciuntur. In qua lege, eaque Novi fœderis temporibus lata & publicata, manifestissima est interpretatio, voluntatis Dei in ferenda & intelligenda lege *Genes. ix.* lata, quæ ab ista apparenti generalitate Interdicti de sanguine non fundendo, expresse Magistratum excipit; gladio non ad transgressionem præceptorum Dei; sed ad ministerium ejus utentem.

*Matth. v. 21.* Christum detraxisse aliquid juri Magistratum, perperam & falso dicitur, cujus jus ubique confirmat. Multòque falsius, eundem pœnas temporales, quas Magistratus exigere solebat, in æternas commutasse. Neque enim Magistratus ab iis delictis, quibus Christus pœnas æternas statuit, pœnas temporales exigere solebat; & hoc loco Christus pœnas æternas ejusmodi delictis assignat; propter quæ temporales non exigebantur. Non igitur Christus commutat pœnas temporales in æternas; sed ostendit etiam eos qui ob abstinentiam fortè crassiorum delictorum, temporales pœnas effugient; nisi subtilioribus quoque abstineant, pœnas eorum æternas non evasuros.

II. *Locus Esaiæ. vers. 4.*

Responsionem nostram Vir Bonus ne attingit quidem. Sed ad locos communes delabitur; qui ad rem de qua disputatur non pertinent; & in quibus sæpè neminem habet adversantem. At enim hoc *vaiciniū perfectissimo modo intelligendum est.* Non potest perfectius quàm uti à nobis

nobis explicatur; puta de alterutrâ aut etiam utraque pace, tam Spirituali, quam proprie dicta. Quod quidem de illa impletum esse: de hac nondum impletum Vir Bonus etiam si maxime velit, negare non potest. Cum igitur nondum sit impletum, optimus quidem hic status rerum omnibus votis expectendus est: sed antequam veniat, qualiscunque nobis voluntate Dei obtingat, tolerandus: & in pace omnibus modis consecrandâ, simplicitati columbinæ prudentia adjungenda est. *Quid, inquit, magis bello contrarium quam pax?* Id vero quis ignorat? *Posito, ergo, uno contrarium, tollitur alterum.* Quid inde? An est quicquam ita bardus; qui illato bello, pacem tolli; aut pace facta bellum sublatum neget? *Præcepta igitur inquit, pace, bellum prohibitum est.* Sed an usquam absolute pax præcipitur; aut verè tanquam res quæ in nostra potestate sit, præcipi potest? Pacem cum omnibus sectari nos jubet Apostolus; sed addit *quantum in nobis est*; seu quantum possumus: non obscure indicans, non semper id esse in nobis, aut in potestate nostra. Si igitur pax non nostra culpa violetur; quis in nos belli culpam aut invidiam conferat? An quicquam nostrum, bellum absque urgente gravissima necessitate permittit? Non privatis tantum, sed & Principibus Christianis pax omni opore consecranda est. Sed quantum est in ipsis. Neque enim nobis imponitur quicquam supra vires; neque imponi potest. Nam & ipse Vir Bonus fatetur non omnia quæ ad pacem retinendam pertinent, esse in nostra potestate. *Illud autem, ait, esse in nostra potestate, ne nos ad rumpendam nostram ex parte pacis tranquillitatem pertrahi sinamus.* Rectè. Sed an nostra ex parte pacis tranquillitas rumpitur; cum nihil non experti, quo pax retineri possit, obstinati hostis mucronem à jugulo nostro, clypeo aut eas submoveamus? Patientia clypeus etiam gravissimis injuriis, sæpè opponi potest; atque debet; & quantum in nobis est, omnes nocendi occasiones omittendæ sunt. Verum id ali quando non magis quam pace frui in potestate nostra est. Præve igitur & invidiosè nobis assignitur; quod tamdiu innocentes esse homines velimus; quamdiu occasionem nocendi non habeant. Aliud est oblatam nocendi occasionem nullam omittere; aliud nemini, nisi gravis & dura Lex urgeat nocere. Illud libentis est; hoc inviti, illud voluntatis, hoc necessitatis. Ergo & nos conservatam volumus patientiæ simplicitatem, sed rationis ac prudentiæ lumine temperatam.

Non autem ideo diximus vaticinium hoc nondum impletum, quod & nunc quoque pacem quantum in nobis est, nobis sectandam non censeamus; multò minus, quod non omne tempus ad perfectam sanctitatem Christianam, ac pacis studium aptum putemus. Procul à nobis hæc infania est. Nec enim nos ex id genus vaticiniis præcepta vitæ agendæ aut officiorum nostrorum normam petimus. Sed ut ostenderemus vaticinium hoc de eventu loqui, optabili illo quidem, sed qui ad nos non pertineat; non autem de lege aliqua aut præcepto; quod nos hoc tempore obligare possit; cum nobis claræ leges non ex obscuris prophetarum prædictionibus; sed ex apertis Christi & Apostolorum præceptionibus, petendæ non desint. An autem talis status futurus sit unquam; quo nemo erit, qui alteri nocere velit; (si id simpliciter, atque ut verba sonant accipiat) nobis quoque vehementer dubium est aut potius incredibile. Sufficit ad prophetiæ istius impletionem, si pulsus ex orbe publicæ ignorantiae tenebris, Principes & Magistratus omnium aut præcipuarum gentium veritatem agnoscant, eaque agnitâ pacem inter se colant & injustitiam turbidorum ingeniorum coercerent; ut etiam si qui, sint qui nocere aliis velint, id facere non possint; ita ut respectu temporum præsentium, ferreis seculis aurea successisse, dici possint. Iniquè igitur nobis Vir Bonus tribuit quod absolute atque omnino neminem fore malum, olim existimemus.

Sed tamen id sentiremus; ineptè tamen adversus nos argumentaretur dum ait. *Aut semper mali erunt in mundo aut non: Si nulli quod (ut falso ait) nobis pollicemur, cur tri-*

*stem atque abominabilem statum Ecclesiæ ex nostra sententia & explicatione secuturum, ostendit? Si semper erunt in mundo mali, tunc nunquam hoc vaticinium Esaiæ implebitur; & ita semper miserum fore Ecclesiæ statum ex ejus sententia consequetur.* Primum enim antequam ad eum statum res deveniret, abominabilis rerum status sequi ex eorum sententia posset. Deinde quod ad alterum disjunctivæ propositionis membrum attinet; falsum est, Si semper mali futuri sint, nunquam hoc vaticinium Esaiæ implendum. Potest enim impleri etiam si plurimi mali sint, dummodo potestas eorum à bonis magistratibus valde refringatur & coercetur. Præsertim cum impletiones ejusmodi vaticiniorum; non ita ad amulim exigendæ sint; ut tollendi liberi hominum arbitrii, necessitatem omnino inferant. Falsum & illud, miserum absolute; multoque falsius, miseriorem fore Ecclesiæ statum; si Christianis Magistratibus bellum aliquando propulsare liceat, quàm si toti populo Christiano; perpetuo in servitute, tyrannis aut improbitimis mortalium, obnoxia gemendum, sit. Quod posterius quia ex eorum sententia aut explicatione, si pro verâ ab omnibus recipienda sit, sequitur; planum est sententiam hanc ipsi vaticinio, quod nobis beatissimum rerum statum pollicetur, adversari; ideoque in ejus ipsius gratiam explodendam esse. Porro ex sententia eorum miserabilem Ecclesiæ statum in terris sequi, inde pater; quod propagando in omni Evangelio omnium scelerum & flagitiorum impunitatem, quantum in ipsa est, introducat. Et cum fateantur ipsi ob humani arbitrii libertatem, nunquam improborum copiam defore; eadem operâ fateantur necesse est, propagata latius ista sententiâ, quæ Coactivam potestatem exterminat; & multitudinem & potentiam improborum, in fraudem & perniciem Ecclesiæ propagandam. Potestas verò Coactivæ ne cogitatione quidem fingi potest; sine aliquo violentæ resistentiæ & si necessitas ita ferat, etiam occidendi jure; aut potius venia & impunitate. quod idcirco sapientissimus Deus non sine gravi & evidenti causa atque necessitate, etiam novi fœderis tempore hominibus noluit esse ademptum.

Rogat postea quis sit tam iniquus, qui negat Deum per Christi doctrinam idonea hominibus media assequendæ pacis, & prædictæ hujus felicitatis tradidisse. Respondemus, neminem alium esse præter V. Bonum & eius assecras, qui hujus iniquitatis manifestiori culpa tenetur; qui docent, Deum per Christi doctrinam, Optimos omnium mortalium; & pacis equitatisque servantissimos; hoc est, Christianos, à clavo & regimine omnium Rerum pub. submovisse, atque exclusisse. Atque ita cum pax inter gentes fida atque perpetua servari nequeat, nisi à bonis & pacificis, quales sunt Christiani, regnantur; qui Christiani ad gubernacula gentium aditum intercludunt; eadem opera media omnia assequendæ pacis; & tam exoptatæ & tanto ante prædictæ felicitatis, intercipiunt. Immo verò sublato Coactivæ potestatis jure; omnium regnorum fundamenta molliuntur, ac subruunt; & introducta scelerum impunitate, regna sceleratorum suismet manibus extruunt. Quos inter cum fida pax & concordia nunquam cogitari possit; perpetuos bellorum motus ac tempestates, sub iis excitari necesse est; quæ & ipsos Christianos, tanquam oves inter lupos agentes, tantò majoribus procellis concutiant, quantò obstinatio ipsi patientia præscribi pretenditur.

At enim V. B. ad extirpanda bella excogitavit remedium ipso morbo pejus; infinitam nimirum, aut potius infaniam patientiam; quæ quicquid improbitatis cuique in nos aut corpora nostra, & nostrorum libuerit obfirmato animo patitur. In qua tam improba merce venditanda, per quam ridiculus est. Primum rem ab omni ratione abhorrentem; à ratione dictari asserit. Cum enim ratio dictet minus malum tolerandum ac suscipiendum potius quam maximum & intolerabile patiatur: V. B. nos intolerantiam pati jubet, ne longè tolerabiliora patiatur, hoc est, Cum ratio bellum suscipi jubet, ne infanda patiatur; V. B. nos infanda pati jubet, ne bellum suscipiamus. Deinde ad ejusmodi

K k k k

optabilem



optabilem statum; qui ab humano genere bella excludat, qualem hoc vaticinium pollicetur, assequendum; optimum medium esse ait Patientiam Christianam. Hoc quidem ultrò ac libenter concesserimus. Sed nihil est quod patientiæ Christianæ honestissimum vultum induat; turpe istud & suppositivum patientiæ genus.

*Monstrum horrendum, informe, ingens cui lumen ademptum,*

Lumen inquam prudentiæ, quo hæc excellat alioqui virtutis affectatio planè orba est. Quæ à verâ Christianorum patientiâ, quàm longo intervallo distet vel id ipsum argumento est; quod Christiana patientiâ tam felicem regnorum & gentium statum efficere queat. Istud autem adulterinum patientiæ genus ad tantam felicitatem ne aspirare quidem unquam possit. Nec enim Christiana patientiâ, statum regnorum ac Rerumpub. convellit; nec optimum quemque & omnes eos, qui pacis studium ex Evangelio perdidicere; à gubernaculis gentium submovet; imo id agit ut omnes qui res humanas moderantur, Christiani fiant, Christianè vivant; pacem inter se colant; omni invicem injuria, omni bello abstineant. At hoc affectatum patientiæ genus omnes quicunque Christianam caritatem & patientiæ induerunt; à sceptris & clavo Rerumpublicarum repellit; & sublata coactivâ potestate, impunitatem & licentiam omnibus sceleribus præstat, idque unice agit, ne usquam summa potestas, penes optimos omnium hominum, hoc est, Christianos esse possit. Quomodo igitur unquam optabilis ista pax gentium sperari potest; quamdiu homines improbi & turbidi rerum potentur; cum inter eos nunquam continua & fida pax durare possit.

Itaque nos ex ipsis adversariorum hypothesebus firmissimum ex hoc loco pro sententia nostra adversus opinionem eorum argumentum ducimus. Nam si unquam hoc vaticinium de pace propriè dicta perfectissimo modo implendum est; necesse est ut ii, qui passim in imperio sunt, veri Christiani evadant; atque inter se Christianè vivant; simul ut potestatis suæ frænis ubique illa quæ nusquam gentium deesse possunt; turbida ingenia coercerent. Ita deum continua & fida pax speranda est. Nam affectata ista Viri Boni patientiâ; quæ nonnisi inter privatos & qui sibi rerum moderamine interdixere, locum habere potest; quid ad bella tollenda proderit; quoties se Principes gentium mutuis injuriis laceissent? Patienti quicquid volunt in suis secessibus, isti patientiæ candidi & affectatores; non plus in concilianda pace gentium operæ pretii fecerint; quam ille nescio quis, qui cum alios genio indulgentes fame domare vellet; ipse toto quatrduo cibo abstinuit. Proinde removeat Vir Bonus mercem istam tam ridiculè nobis obtrusam; & quæ emptorem, nisi in homines inciderit nimium incautos, non inveniet. Nam quod se ab experientia didicisse fingit, bellis bella non extingui sed feri; apparet istam omnis ævi Magistrum parum fideliter ab ipso consultam: quæ tot exemplis contrarium docuit. Neque victoriam sine armis; neque pacem sæpe nisi omni bello tristiore; absque victoriâ partam. Et quod victoriam perpetua aut certè longa pax, haud semper sequatur; non bellorum aut victoriæ vitio; sed victorum culpætribuendum esse. Civilia certè Romanorum arma; propter victoris indolem ac sapientiam, continua sub Augusto Cæsare & fida pax consecuta est.

Quod autem hoc medium pacis assequendæ in Evangelio traditum non sit; nihil est quo l. miretur Vir Bonus. Nam de ejusmodi mediis deliberatio pertinet ad Politica consilia; non ad moralem sanctitatis disciplinam, cuius solius assequendæ rationes Evangelium tradidit, ad peculiare Rignorum aut rerumpublicarum curas, aut necessariarum vel utilium humano generi artium præcepta non descendens, sed tamen partim ingenere, omnia quæ honesta censentur vitæ genera approbans; partim in speciem regnorum omnium ac rerumpublicarum jura confirmans. Sed nec mutandus nobis est quæstionis status; qui non de eo, an in casu necessitatis; bellorum aut ca-

pitalium suppliciorum præcepta; sed an eorum interdicta in Evangelio tradita sint, quærimus. Quamvis enim, (quod simpliciter & absolutè dici nequit) nulum de iis extaret præceptum; causæ tamen quam defendimus sufficeret, ea nusquam prohibita reperiri: ut vel hinc potest, sententiam quam defendit Vir Bonus affirmantem esse: nos autem quamvis interdum veritatis fiduciâ, extra ordinem in affirmandi quoque partes excurramus: tamen ordinariè intra negandi hujus interdicti metas versari atque subsistere.

Porrò quod ait, si hoc medium pacis assequendæ (puta per bella & Coactivam potestatem; de his enim rebus in præsentî quæstione loquimur) Deo probaretur, inscivisset regnum aliquod per Christum; armis & terrena potentia intructum; ne refutatione quidem dignum est: cum in vitæ humanæ officiis atque institutis, innumera sint, quæ Deo probantur; aut certè non improbantur; quæ tamen per Christum institui nihil fuit necesse; quod absque ullo novo præcepto & institutione ipsa ratione ducere in usum humani generis pridem essent introducta.

Syllogismus Viri Boni quod attinet, is præterquam quod à voluntarii eventus prædictione, ad impositi officii præceptionem arguendo; occultâ phthisi laborat; non meliori connexionem terminorum compactus est; quam hic quem pro speculo Viro Bono exhibemus, in quo lineamenta ejus expressa sunt. Cujus religionis ea est natura, ut peccare omnino vetet: illa cultoribus suis nullum post admissum forte delictum impunitatis solatium permittit. Christianæ relig. &c. E. Non magis enim religio nostra omnes injurias & bella absq; necessitate suscepta; quàm omnia reliqua delicta prohibet. Nec tamen minùs in urgente necessitate, necessaria contra istos morbos remedia; quàm in commisso delicto veniæ atque impunitatis spem ac solatium præbet ac permittit. Potest aliqua doctrina per se, & simpliciter omnes omnino morbos; præsertim graviore tollere; atque ita viam ad violenta remedia adhibenda præcludere: & tamen ex hypothesi, eorundem quos vetat ac tollit morborum; si forte accidant, violenta remedia admittere.

Denique argumentum ex hoc loco, signis in castra nostra translatis pro nobis militat & adversus Virum Bonum hunc in modum acerrime pugnat. Cujus religionis ea est natura ut pacem inter gentes universalem conciliare possit, & aliquando conciliatura sit: illa cultoribus suis ejusmodi mediis non interdicat, sine quibus ista pax, posito hominum libero arbitrio, nullo modo confici & constare potest; qualia est vis & coactiva potestas eorum Magistratum; qui ad veram Christi agnitionem pervenerint; quibus sublatis longè verius dici potest (quod olim quidam apud Tacitum exclamat) *quid nisi bella omnium inter se gentium existent?* Atqui teste Esaia, Christianæ religionis ea est natura &c. Ergo &c.

### III. Locis 2. Cor. x. 3. Locis Ephes. vi. 12.

Frustrà Vir Bonus ex duobus argumentis in unum complicatis, quasi duplicem funiculum nectit; quia & sic connexa putria ejus fila rumpuntur. Cum enim fateatur sæpe in Sacra Scripturâ negationes ejusmodi non absolutè; sed comparatè aut potius relatiè, intelligendas esse; nihil habet virium argumentum ex his locis ductum, qui more aliorum Sacra Scripturæ locorum, stante & incolumi sententia nostra, explicari possunt. Ejus enim erat officium qui ex istis locis argumentatur; probare locos istos, nonnisi pro sententia sua adversus nos explicari posse. Quod cum facere non posset, in nos probandi officium rejicere contendit; & ait ab explicatione propria & absoluta verborum istorum non esse recedendum, nisi cogat necessitas; simulque nobis imponere conatur, demonstrandæ hujus necessitatis necessitatem. Quamvis autem nostro jure, onus hoc detestare possemus. Argumentanti enim ex hoc loco probatio incumbit: Tamen fiducia causæ non inviti illud suscipere possumus, quibus in promptu est, innumera absurda

producere

producere (quod jam satis superque fecimus) quæ istam necessitatem recedendi ab ipsorum explicatione demonstrent. Quod animo prospiciens Vir Bonus non contentus, incumbens sibi laboris onus in humeros nostros rejecisse; insuper rationem quæ in probando uti debeamus, ita circumscribit, ut postulet unicum hoc aliunde ex S. S. probari, Christianos quomodoque vocatos esse ad bella carnalia. id verò & iniquum & perquam ridiculum est. Iniquum primum, quia statum quæstionis mutat. Nec enim de eo quæritur utrum nobis bella præcepta; ac ne utrum permixta quidem directe & expresse sed utrumque verita sint. Deinde, quia etiam citrà probationem ejus assertionis quæ probari postulat, plurima absurda superius produximus, quæ necessitatem recedendi ab explicatione adversariorum inferant. Iniquè igitur postulat probari id esse præceptum, aut injunctum; quod si minimè prohibitum esse probetur, satis est. Ridiculum autem est, quia supponit falsissimam hypothesein. Nihil eorum nobis licitum esse, ad quæ vocati non sumus. Metuendum est profectò ne nos V. B. somnum capere prohibeat, quia nusquam ad dormiendum vocati sumus.

Cum igitur de successu ex istis locis argumentandi desperasset, aliunde sibi auxilia arcessenda putavit: quæ ne è longinquo petita viderentur, connectit eam locis commemoratis per assertionem falsissimam; *quod natura belli spiritualis, quæ hic descripta est, plane contraria sit bello carnali.* Nam etsi fingeremus, naturam spiritualis certaminis; in his in quibus illum infra describit: contrariam esse bello carnali: tamen ista ejus natura in his duobus locis non est descripta. Ubi enim utrobique in descriptione spiritualis certaminis, vel levissima mentio est dilectionis mundi: aut vanæ ejus gloriæ; aut dilectionis inimicorum &c. Non igitur ex istis locis, sed ex aliis hæc Viri Boni argumentatio depromitur. Sed nos non secundum quid tantum; falsam esse hanc assertionem contendimus, quia nimirum in his locis contrarietatem istam descriptam asserat; sed absolute & simpliciter; quod natura belli spiritualis, (ubicunque descripta sit) per se bello carnali repugnet. Nec enim quia ut aliis rebus plurimis per se non naturalis; ita bello quoque corporali & propriè dicto (carnalis enim vocat) defugio; ne sibi in ejus ambiguitate V. B. insidias fruatur homines vitiose utuntur: ideoque à spirituali certamine alienissimi sunt; ideo res istæ atque ipsum bellum, per se spectatum, natura sua vitiosa & spirituali certamini contraria sunt. Diligere mundum & fluxæ hujus vitæ commodæ, longè melius solent fieri, qui bellum omni modo fugiunt; quia casus belli, Mundi ulum, & omnia ejus commoda nobis eripiunt. ita ut quoties eos, qui sibi justum & necessarium bellum permittunt; istis vitiis laborare contingat; id non ex ipsa belli naturâ, sed ex accidenti eveniat. Ita contendere cum malis hominibus iisque per injuriam; aut nulla necessitate urgente nocere; & vitæ & lustræ spirituali adversatur. Sed est tamen aliqua non vitiosa contentio; & interdum noceri hominibus non modo absque omni culpa potest, sed ex officio debet. Idem de cæteris dictum esto. Proinde id genus argumenta stringere nequeunt; quia nervos habent fallaciae accidentis art hritide læsos.

Quod autem ait vim & nervum argumenti eorum non in eo esse, quod Apostolus dicat nos ad spirituale bellum vocatos & spiritualibus armis uti debere; sed in eo, quod Apostolus neget se Christianosque alios ad carnale bellum, carnaliaque arma vocatos: Negationem autem istam non comparatè ut alibi sed absolute intelligendam esse: vehementer fallitur.

Neutro enim in loco Apostolus vocationes istas, ita sibi opponit, ut alterâ rejectâ, alterâ duntaxat sequendam præcipiat; ac ne facere quidem id utrobique; potuit. Deinde utrobique negationem Apostoli comparatè aut si mavis oppositè seu relatè intelligi necesse est. Quod singulatim ostendemus. Et primo quidem in loco 2. Cor. x. Apostolus potentiam armorum militiæ suæ, opponit naturæ suæ vilitati & imbecillitati, ait enim Ambu-

lantes in carne, tamen non secundum carnem militamus, hoc est, Quamvis videamur infirmi, & juxta faciem humiles (vers. 1.) tamen militiam atque arma potentia atque efficacia habemus. Suæ igitur militiæ vires, carnis suæ imbecillitati opponendo, seipsum sibi metipsum opponit. Non potuit igitur isthic locus esse utilis diversarum vocationum oppositioni, cum in Apostolo una esset vocatio.

Altero loco Ephes. vi. Apostoli expressa verba indicant ejus scopum fuisse hortari Ephesios ut fortes essent non per se & per suas inermes vires (quod necessario subintelligitur) sed per Dominum & potentiam roboris ejus, hoc est, ut se explicat; ut non contenti naturalibus suis viribus induerent armaturam Dei spiritualement, quia ipsi pugna esset non cum hominibus infirmis; sed cum potentissimis spiritibus. Ubi quis non videt, non id Apostolum Ephesios persuadere voluisse ut vocationem militiæ Christianæ sequi vellent; sed jam eo pro concessio sumpto quod vellent; docuisse quâ ratione & modo de se in hac militia gerere deberent; ut vincere possent, hoc est, non in quæstione An sit; sed in quæstione quomodo sit hæc militia gerenda, hoc loco versatum esse. Non igitur vocationes carnalis & spiritualis militiæ ita secum opponere potuit; ut altera prorsus rejectâ, alteram duntaxat sequendam suaderet aut præciperet; quod ad quæstionem An sit, & ad persuadendam voluntatem pertinebat: sed omisso hujus quæstionis statu, id tantum egit, ut quomodo se in altero militiæ genere, gerere deberent; ut vincere possent, ostenderet; quod ad instruendum intellectum facultatemque; suppeditandam & modum ejus docendum faciebat. Ratio ejus explicationis irrefragibilis est, expressa in verbis Apostoli causa finalis, ut vocant, induendæ istius armaturæ; ac proinde hortationis Apostoli dum ait: Induite armaturam Dei, (non ut velitis sed) ut possitis stare adversus insultus Diaboli. Breviter Apostolus hic non hortatur Ephesios ut pugnare cum Diabolo vellent sed jam pugnantes aut pugnatos instruit, quibus armis uti deberent, ut vincere possent. Quod si propriè loquendo, ne id quidem hoc loco Apostolus agebat ut ad capiendâ bella spiritualia Ephesios hortaretur, quos jam pridem ad ista bella impulsos pro concessio sumit: multo minus id agere potuit, ut à carnalibus bellis dehortaretur.

Cum igitur palam sit Apostolum, priori quidem loco, qualia ipse arma habuerit, propter quæ contemnendus non esset: posteriori verò qualia Christiani contra Diabolum induere debeant; ut vincere possint, differere: non magis ex istis verbis adversus corporaliū armorum usum, argumentum duci potest, quàm ex eo quod spiritus hominis spiritualibus cibis pascendus sit, concludi, corpus ejus, corporalibus cibis nutriendum non esse.

Malè autem respondet ad argumentum nostrum ab exemplo Judæorum ductum; quibus non ideo spiritualibus armis contra spirituales hostes uti non licuit; quia carnalibus adversus carnales uti liceret: quasi per concessionem ejus quod concludimus. Non enim nos id concludimus, quod ipse concedit. Sed cum non haberet quod responderet, & statum quæstionis & argumentum nostrum curavit: Et concedit Judæos non fuisse vocatos ad talem spiritualement militiam qualis nobis præscripta est. Atqui neque de eo inter nos quæritur, utrum ad bella carnalia vocati simus, nec ne. sed tantum utrum ista bella sint nobis vetita nec ne. Nec argumentum nostrum concludit; Ergo Judæi non fuerunt vocati ad talem militiam qualis est nobis præscripta: sed potius; Ergo quia carnalia arma Judæis erant gerenda: Spiritualia erant vetita. quod longè aliud est. Nec enim nos ad hoc absurdum adversarios deducimus, quod Judæi ad spiritualement militiam; multo autem minus talem, qualis Christianis præscripta est, vocati non fuerint; sed quod illis spiritualibus armis uti non licuit, eo quod carnalibus uterentur. Rem suam in angustum deductam adversarii ostendunt; quoties legitimum disputandi campum deserunt; & ad ea confugiunt de quibus non quæritur.

Carnalia verò arma à Christianis nusquam simpliciter  
K k k k 2 removeri

removeri; sed secundum quid, quando cum hostibus, carne & sanguine potentioribus pugnant; paulo post, ostendimus.

Verba nostra, (quæ cerâ miniaturâ notat Vir Bonus) de armis nostris spiritualibus in naturali & ordinario statu, citrà supernaturalem & extraordinariam Dei opem considerato intelligenda sunt. Nec enim nos simpliciter negamus interdum defectum carnalium supplere posse spiritualia, si miraculorum Dei auxilium accedat: sed de naturâ rei per se consideratâ, deque ordinario rerum statu loquitur, in quo nos ordinariè constitutos Deus esse voluit. In quo citrà miraculum aut supernaturale auxilium non plus arma spiritualia adversus carnales hostes, quàm carnalia prodesse possunt, adversus spirituales. Nec simpliciter parem esse armorum utriusque generis rationem: sed tantum secundum quid asserimus. Fateamur enim spirituale armorum genus; non modo multo nobilius, sed potentius quoque & efficacius esse; quando auxilium Dei accedit: ut nos illo loco Vir Bonus non nisi per fallaciam quæ à dicto secundum quid, dicitur oppugnare possit.

Apostolum Ephes. vi. non de universo certaminum, quæ Christianos exercere possint genere loqui inde probavimus; quod ne de universo quidem spiritualis luctæ certamine loquatur; sed tantum de eo, quod est cum Diabolo; cum sæpe nobis etiam, cum sola carne & sanguine ejusque concupiscentiis; aut carnalibus hominibus pugandum sit. Respondet Vir Bonus. *Atqui aliter cum Diabolo pugnare non possumus, nisi quando cum carnis concupiscentiis aut hominibus carnalibus spiritualiter luctamur.* atque inde inferit. Ergo *Unus jam hic militiam Christianam describit Apostolum.*

Sed adversus insipientiam vestram male excipit Vir Bonus; & peius argumentatur. Cum enim expressa verba arguant, Apostolum hic de certamine cum Diabolo loqui; id potius dixisse debuerat. Atqui aliter cum carne & sanguine & hominibus carnalibus pugnare non possumus, nisi cum Diabolo pugnemus. Ergo universa hic militia nostra describitur. Unde patet, etiam si vera esset Viri Boni hypothetis, eam in manifesta Consequentia fallacia deprehensum. Quamvis enim hoc concederemus, aliter cum Diabolo pugnari non posse, nisi carnis aut carnalium hominum interventu inde tamen non sequitur nos cum carne nostra aut carnalibus hominibus certare non posse, nisi Diaboli interventu. Quod quia Vir Bonus affirmare & urgere ausus non est; ideo nos illo fallaciæ genere circumvenire intentavimus.

At enim si inter certamen cum carne & carnalibus hominibus, & certamen cum Diabolo distinguendum sit; interrogat nos Vir Bonus quando nobis præscriptorum ab Apostolo armorum usus esset, seu quando cum Diabolo consurgendum esset? In promptu responsio est. Semper nostri modi armis instructos esse debere; quia semper insidiis & aggressionibus Diaboli patemur, quamvis interdum fieri possit; ut absque ejus interventu à nostra propriâ carne tentemur; quo in casu tanto minus adversus nos virium, infirmior hostis habebit; quanto nos melius armatos, etiam adversus validiorem invenerit. Quod verò ad ipsum conflictus eventum attinet; tunc adversus Satanam certabitur, cum carnis aut carnalium hominum tentationes Satanae ope atque insidiis animabuntur: tunc adversus solam carnem aut homines; cum nulla ejus supernaturalis accessio vires naturalium hostium augebit.

Atque hæc dicta sunt supposita ejus assertionis veritate, quod nos aliter Satan aggredi non soleat; nisi per Carnem, aut homines carnales. Quod quamvis carnis voce latius sumpta, aliquomodo verum videri possit, tamen nos in distinctione istius certaminis, carnis & sanguinis voce strictius usi sumus, pro eo temptationum ac victorum genere, quod solis hominibus carne & sanguine prædictis proprium est; nec ad spiritualia delicta extenditur. Quibus vocibus ita usurpatis assertionem Viri Boni quod aliter cum Diabolo pugnare non possumus, nisi

quando cum carnis concupiscentiis, vel hominibus carnalibus pugnamus, falsam esse merito censemus. Est enim ut delictorum ita temptationum genus, quod convenire potest iis quoque qui carnem & sanguinem non habent, qualis est Satanas. Quod nos carnis & sanguinis voce merito non comprehendimus, quamvis in us quoque reperiatur qui carnem & sanguinem habent. Nam & homines in carnali organo spirituales substantias habent; non minus sui generis delictorum Capacem; quam angelica substantia fuit, antequam in lapsu corruisset. Ergo delicta nobis cum spiritualibus substantiis communia, eorumque tentationes, ad aliud certaminis genus merito referri possunt, quàm sit illud, quo carnis propriè dictæ impetus & concupiscentias domare contendimus.

Si igitur à nobis Vir Bonus querat, quando à Diabolo, extra Concupiscentiarum carnis nostræ interventum oppugnemur: Respondebimus tunc id fieri cum nos aut captiolis sophismatibus circumventos, in varios errores, nobis aut Ecclesiæ perniciosos præcipitat; & per nos Veritatem obscurat; aut ejus cursum remoratur; cum fidem nostram ignitis dubitationum jaculis convellit & labefactat; cum nobis persuadet nos in eo maximum Deo servitium præstare in quo eum maximè offendimus; cum nobis persuadet nos perfectissimæ pietatis summam assecutos, quod crassas illas & nobis cum brutis communes carnis concupiscentias domuerimus & à carnalium hominum consortio quàm remotissimi simus; nec aliud cum Satana superesse certamen: cum nos sanctitatis opinione inflat; & arrogans nobis supercilium induit; ut alios præ nobis contemnamus, eosque in censuris & reprehensionibus quasi de superiori loco alloquamur; præterea cum nos tunc, cum minimè ab ejus insidiis tuti sumus, reddit earum quàm securissimos, cum efficit ut nos altissimæ sanctitatis culmen ascendisse credamus; quoties inimicum sine modo debere diligi; & patientiam sine fine præcipi inculcamus, tametsi & hæc dilectio sæpe injurias quamlibet tolerabiles excipere nos non teneri, ne vilipendamus credamus; & ipso quoque facto hunc sensum nostrum; quoties occasio non deest, bonæ fide exequamur, & exprimamus. Reliqua id genus plura spiritualium temptationum genera qui nosse velint, unam atque alteram Jacobi Acontii pagellam legere ne graventur. At Syllogismum, verò super falsitatem majoris propositionis extructum, non aliud reponimus, quàm hunc ejus gemellum.

Qui nati sunt, non ut edant & bibant; sed ut in Dei gloriam vivant; edere & bibere, (quod & bruta faciunt) non convenit. Vir Bonus natus est, non ut edat & bibat &c. Ergo V. B. fruges consumere non convenit.

I V. Locus Jacob. vi. & seq.

Omnia bella tam publica, quàm privata, tam offensiva, quàm defensiva; ex cupiditatibus carnis nasci, quia id ad nostrum ~~servitium~~ directè pertinet, non nuda asserendum, sed firma ratione probandum erat. Itaque loricædem Viri Boni syllogismum, cujus altera tantum præmissarum vera est, nihil moramur. Quamquam ne ista quidem, quæ vera videtur, absolute vera est. Sunt enim aliquæ quæ non minus ex vitiosis quàm ex bonis causis nasci possunt. Imò non desunt quæ planè ex vitiosis causis nata; per se & naturâ sua damnari nequeunt; ut Conservatio aut dimissio innocentis; extorto à conjuge ipsius stupro redempta; ut ne id quidem semper per se & naturâ sua damnari queat; quod ex cupiditatibus carnis natum est. Ita formatio syllogismi nusquam propemodum Viro Bono atque falsitate utriusque præmissæ succedit.

V. Locus Matth. xxvi. 52. & Apocal. xiii. 10.

In verbis, *Qui gladio ferit, gladio peribit*, quocumque Dominus respexerit, & seu communi sermone trita sententia ista fuerit, sive non; planum est, non legem aut præceptum aliquod vel interdictum continere; sed pronunciationem de eventu, qui plerumque illegitimus, aut intempestivus gladii usum sequitur; quæ ad monitum potius prudentiæ, quàm ad præceptum aut interdictum morale pertineat. Cum enim legitimum Deus ordinaverit,

dinaverit; hæc sententia de illo intelligi non potest: quia nunquam intemptivè sumitur, quâ talis est.

Quali autem animo Petrus ensē strinxerit, quære supervacuum est. Sufficit in eo culpam ejus fuisse & reprehensionem meruisse; quod frustra defensionem Christi molitus fuerit; qui defendi nec voluit, nec debuit. At non semper tales incidunt casus ut in quibus defensionem debemus, defendi neque velint neque debeant. In iis igitur ejusmodi reprehensioni locus non est.

Proinde nihil necesse est nos ea responsione uti, quod Petrus arma strinxerit contra eos qui à Magistratu militi erant. Nam & contra alios arma illegitimè & intemptivè sumi possunt. Sed tamen Vir Bonus casto, quamvis multo conatu adversus Grotium contendit, Petrum non in eos qui à Magistratu sed qui à Senioribus populi militi erant arma sumi pisse. Quia in hunc solum Matthæi aut fortè Marci quoque & Lucæ locos oculos defixos habuit; nec Johannem consuluit ap. xviii. qui non seniorum tantum & Pontificum ministros; sed ceteros ad capiendum Christum missam fuisse narrat; quæ sine auctoritate Romani Magistratus mitti non potuit. Neque novum est privatos etiam ante cognitam causam auxilio Magistratus uti, in capiendis iis quos læsæ Majestatis accusare volunt. Quamvis autem Dominus dum adhuc in teris esset, Regibus & Judicibus ratione divini Muneris longè præstantior esset; tamen ratione potestatis quæ à Deo Magistratibus data erat, subicere se iis, tributa pendere & potestatem istam vitæ necisque suæ ipsi suprenè datam agnoscere quoque non dubitavit. Joh. xix. 11.

Agnoscit postea Vir Bonus Petrum eo nomine reprehensione dignum fuisse, quod tam salutarem humano generi destinationem Dei, hoc est mortem Christi impedire voluerit. Sed rogat an propterea ut gladio periret dignus erat? Atqui ne Christus quidem dicit omnem qui gladium sumit, ut gladio pereat dignum esse. Nam profectò id de iis, quibus gladii potestas desuper data est, dicere non potuit. De eventu loquitur, qui sæpè attingit, etiam innocentes.

Aur si non de solo eventu sed de merito quoque (ut in Apocalypsi accipi videtur) hæc verba intelligenda sunt: necesse est, ut verba qui gladium sumit accipiantur in sensu qui vitium includit. Petri autem factum licet in primi illius impetus fervore consideratum, pro capitali crimine censeri non potuerit: tamen nisi Domini monitis parere: & si Dei Christique destinationi mordicus obniti voluisset, quin ob suam culpam ut periret dignus esset nemo dubitare potuit. Quamquam & in Apocalypsi verba oportet occidi non de culpa & merito; sed de eventu certitudine accipi videntur. Cum enim Deus Antichristo non exiguum temporis spatium præfixisset, quo in sanctos grassaretur; fieri non potuit quin ii, qui ipsi, quamdiu rerum potiretur gladio resistere vellent, gladio perirent. Quamquam id ipsum absque pereuntium culpa vix fieri posset. Multum tamen inter imprudentiæ culpam, & sceleris interest. Nam ut quis gladio pereat, si propriè loquamur, non nisi scelere mereri potest. At videmus innumeros etiam ob imprudentiæ culpam, gladio perire. Quod & Petrus ut caveret à Christo moneri potuit.

At enim generalis est ratio Christi, quam huic legi seu propositioni, Qui gladium accipit, gladio peribit, apponit. Generalem igitur ipsam istam legem & semper & ubique servandam concludit. Ratio vero ista generalis est. Non sumenda fuisse arma Petro pro defensione Christi; quia is potuerit rogare patrem ut ipsi legiones Angelorum auxilio mitteret. Quæ quia & in Christo ante semper; & in nobis quoque perpetuo locum habet. Ideo ut pro Christi; non fuisse; ita & pro nostri defensione arma nunquam sumenda esse.

Atqui si Vir Bonus ex rationis generalitate, propositionis hujus generalitate concludit; multò justius nos ex rationis specialitate, moniti hujus specialitatem concludere possumus. Ratio enim ista nullo modo generali-

ter sumi potest. Ubique & quodcumque; Christus legiones Angelorum auxiliatrices a patre impetrare potuit: ibi & tunc ordinariis & quæ humanitus usurpari poterant, servandi sui rationibus; non indiguisse.

Semper enim is impetrare potuit; quicquid petere voluisset. At non semper ordinariis, servandi sui rationibus non indiguit, aut non ulus est. Quod in fidelibus ejus longè manifestius falsum esse deprehenditur: qui si tantillum fidei habeant quod grano sinapis respondeat, montes sedibus suis evulsos in mare transferre possunt; & tamen ab iis quoties absque miraculo humanis mediis servari possunt; miracula à Deo petenda non sent. Ita Petrus ex Herodis carcere humanitus eripi non potuit. Datum est igitur precibus Ecclesiæ, ut Angelus ad eum liberandum, mitteretur. At Paulus quia ex Judæorum manibus Lyfiæ tribuni; atque ejus militum opera eripi potuit; salus ejus absque Angelorum legionibus defensa est. Merito igitur Christus tunc Angelorum auxilium mentionem facit; cum humanis mediis atque auxiliis eripi non potuit. Quid enim inermes & semivivum discipulum exiguo numeru & duobus forte enlibus infirmi adversus armatos cohortem, & reliques seniorum milites ac satellites percellissent. Merito & tunc tunc Petri congruo tunc ipsi districtio castigat: eique præteritæ mæ necis periculum denunciat, qui gladium tam intemptivè strinxerit; quando & huiusmodi præteritæ Christi defendendi non potuit; & divinis atque miraculosis noluit; quia ultio mori destinaverat: & Petrus id sibi prædictum ante ac denunciatum, meminisse poterat. Nam ubi divini auxilii spes nulla affulget, & humanis viribus quispiam defendi adversus tot armatos non potest, veluti tunc accidit; quid aliud stringenti ferrum, nisi præteritæ mæ mors expectandum est. Quam nec Petrus tunc fortè effugisset, nisi Dominus miraculose virtutis in prostratis hostibus & sanatione Malchi, experimento dicto; seu supernaturali potentia protexisset; sive quasi transactione quadam cum hostibus, Joh. xv. 11, 8. salutem discipulorum passus fuisset. Proinde & nos quoque, in tali casu, ubi divini auxilii spem nullam esse constat; sicuti Petro constare potuit: humanis autem viribus insuperabile discrimen est, gladium stringi absque certissimæ necis periculo non putamus. Non enim tunc stringendi gladii alius est usus, nisi ut in nos vicissim gladii stringantur, quibus percamus. Atqui alii innumeri casus dantur, in quibus sine ulla temeritatis culpa; nisi stricto ense salus expediri non potest. In quibus sanè dicti hujus sententia locum non habet. Non igitur ex illo speciali casu, in quo ne humana quidem prudentia, gladium stringi permittebat; ad alios omnes casus, in quibus id prudentia non modo permittit, sed exigit, consequentia ulla neci potest. Nec id quod in isto celebri dicto significatur, nisi in tali periculo, in quali tunc Christus cum Apostolis fuit, hoc est, cum voluntate Dei res nostræ in eum locum redactæ sunt, ut neque humanitus periculum superari possit; & cælitus auxilium Deus ferre nolit, verum esse deprehenditur. Ac de eo quoque casu locum Apocalypseo loqui supra monuimus, in quo bestia illi voluntate Dei datum erat non exiguum tempus quo vinceret sanctos. Quorum in utroque casu nihil erat aut est quod ingruentibus malis opponi potuerit aut possit, nisi patientiæ remedium & fidei solatium. Itaque syllogismorum qui ex istis verbis adversus nos neci possunt, si Categorici sint majores propositiones; si hypothetici assumptiones falsas esse necesse est. Quamquam in eo quem Vir Bonus formavit, hypothetico, nescio quo formationis syllogismorum improprie susceptæ, fato: etiam majoris connexum falsum esse deprehenditur.

Porro gladio sese defendentes; quin aliquando utramque earum quas Vir Bonus commemorat culpas, committere possint, non negamus. Cæterum ex ipsius pænæ quam Dominus adjicit, characteri discere potuit Vir Bonus in verbis istis non contineri aliquod generale moralis legis Christi interdictum; sed particulare & ad certos



casus adstrictum prudentiæ monitum. Neque enim transgressionibus divinæ Legis suæ Dominus carnalia & quæ homines quoque aut Magistratus sumere possunt; sed spiritualia temper proponit & comminatur supplicia. Ad quam rationem, quia jugulum argumenti ex hoc loco ducti petebat; ut ad cætera quoque quæ illhic adjecta sunt, Vir Bonus sapienter nihil respondit.

Reges autem ac Reipublicæ Christianæ contra Anticristum, quæ talis est, ferro gladio pugnare non debent. Si quis tamen ex ejus assecris; pacem & libertatem eorum qui ipsis subiecti sunt, ferro turbare velit; quin subiectos sibi populos ferro ab injuria protegere possint, non dubitamus. In quo per se quidem paci ac libertati illorum populorum; per accidens autem Religioni & Ecclesiæ consulatur.

Quod autem nullus favor divinus, nulla Dei benedictio & auxilium Christianis, etiam tunc cum iustissima bella gerunt, promittatur: sed potius contraria comminatio proponatur; neque ex hoc loco concludi posse demonstravimus; & opinio ista non modo Rationis sed ipsi rerum experientia; atque adeo ipsius religionis analogiæ repugnat: in qua tamen pietati ac iustitiæ, divina potissimum & celestia futuræ vitæ præmia proponuntur, tamen ab his nec cæteræ omnes bonorum hujus vitæ adjectiones excluduntur.

### C A P. VIII.

**I.** **I**N voce *Turpitudinis*, (quanquam nos ea usos esse non meminimus, ut mirum videri possit, quomodo in ea æquivocationis insidias struxisse dicamur, cujus usu planè abstinuiamus) sicuti & in vocibus, quibus ejus loco usi sumus, Responsio nostra nulla ludit ambiguitate. Quemadmodum enim argumentum cui respondemus, non nisi de apparenti quadam; & ut nos locuti sumus, invenusta specie repræsentatâ (quam Vir Bonus naturalem vocat) turpitudine intelligi potuit: ita meritò Responsio nostra de eadem, (quæ naturalis Viro Bono dicitur) turpitudine loquitur. Nam si argumentum quod ipsi nobis objecimus, de Morali, hoc est, verâ turpitudine intellectum fuisset; nequaquam ipsi id genus turpitudinis, ullo modo objeci; aut illud tam invenusta specie menti nostræ repræsentari posse agnovissemus: sed simpliciter id ipsi verè ac meritò objici posse negavissemus. Quod cum ipse Vir Bonus animadverteret; multo conatu hoc loco elaboravit, ut veram, hoc est, moralem turpitudinem; bellis & quidem per se inesse, ostenderet.

Primam igitur crudelitatem & ferinam rabiem bellis inesse objicit, quia in conflictu; alter in alterius fertur ruitque cædem. Atqui & conflictus interdum sine cæde & cædes, sine animo occidendi; & ipse occidendi animus, atque adeo supradicta omnia, possunt esse absque crudelitate & feritate; denique sine omni culpa & vitio. Quid enim si confingentes non in cædem sed in repulsionem hostium cædem facere volentium, tuant, feranturque? quid, si id faciant, non sponte, sed necessitate? quoniam aliter sese ac suos innocentes, & si dem opemque suam implorantes servare nequeant. Mihi quidem animal homo est: etiam erga alienos; sed neque erga se, suosque immitte, & crudele. Dentibus & unguibus & cornuum robore, quibus ad sese tutandum utatur, caret; sed ratione armatum est: nec omnium naturæ insitam sui conservandi curam Deus ab eo removet. Efferari aliquos in bellis quid mirum est; cum in pace quoque aut insulescant & protervant; aut in legnitiem non pauci dissolvantur. Num ideo pax noxia & fugienda?

Fabulas quas nobis Vir Bonus narrat, ab iis qui bellis inviti intererant, auditione acceptas; etiam non mali homines communi assensu solent; ut admiratione sui audientium animos recellant; & se quoque bona fide milites, & quidem Truculentos fuisse; atque robur & æs triplex circa pectus habuisse; persuadeant: præsertim cum apud nos sæculum istud ea hæresi infectum sit; ut homines

vulgo fortitudinem in bello insulsam putent; nisi feritatis & sævitiae jactantia condiantur: qui tamen in bellis omnium fugatissimi esse solent; & bellorum intolerantissimi, quod tot recens acceptæ in patria nostra clades testantur.

Non igitur crudelitas, non injustitia; non ipsa quam ad ostendendam moralem turpitudinem ultimò commemorat, temeritas bellis per se inest; sed per accidens, vitio & culpa bellantium; quæ nos vitia à legitimis bellis procul arcemus. Nam quod aliquis invitus & coactus ad nos interficiendos accedat, id non efficit, ut nobis ad repugnandum, & nostram vitam servandam, jus desit. Multa enim sunt quæ ad excusandam, vel minuendam culpam faciunt: quæ ad penitus tollendam non valent. Sed nec si quis in oppugnandis nobis omni penitus culpa careat, idcirco nos in culpa sumus si ipsi resistamus; quoties nullo jure obligamur ad non resistendum; quemadmodum cives legibus alicujus Principis aut Reipub. subiecti, ipso subjectionis jure, obligantur ad non resistendum suo Magistratui. Potest enim quis, qui in aliena potestate sit, non peccare in eo quod imperio ejus cui refragari non potest, oppugnet insontem, præcipue si fontem esse persuasum habeat. Quo in casu culpa injustitiæ non penes eum qui oppugnat; sed penes eum est, qui insontem oppugnare imperavit. Et si quid eo tempore oppugnans ab insonte adversi patiatur; neque insontis, neque oppugnantis, sed oppugnare imperantis culpâ id accidit. Itaque non est necesse duorum, qui secum pugnent alterutrum omnino esse culpæ ac reprehensioni obnoxium, cum culpa possit esse penes tertium.

Neque ideo bello injustitia per se inest; quia illud absque injustitia esse non potest. Nam & nos fatemur iustæ & legitima bella esse non posse nisi injuria & quidem capitalis interveniat. Sed non ab iis qui iustè & legitime resistunt; sed ab iis qui illegitimè oppugnant, profecta. Alias patientiæ quoque Christianæ & martyrio injustitia per se inheret, quia hæc absque capitali injuria, ne cogitari quidem queant. Nec enim isti bello aut certamini injuria inest; quod ab insonte bellatur aut certatur: sed illi tantum quod ab injusto & fonte inferitur. Malè igitur & mendosè toti generi tribuitur, quod alteri duntaxat specierum proprium est. Nam bellum iustum, nisi injusto opponi; ut & certamen insignis patientiæ, nisi contrâ insignem injuriam certari non potest.

Quod autem casus belli sæpe etiam innoxios involvere soleant; id plerumque ex abusu bellorum, & culpâ bellantium evenit; cum legitimi bellatores in id unico excubare debeant; ne arma adversus noxios suscepta fraudi sint innoxii. Fraus & dolus malus atque perfidia non minus bella dedecent; & affigunt; quàm ornant & adjuvant, astus bellici & stratagemata.

Christianum vitæ inutiliter prodigum esse minimè decet. Sed si vita non temerè prodigitur quoties unius fratris servandæ gratia periclitamur; multo minus quoties patria fratrum plena, discriminibus nostris servatur, præsertim si id non perperam & intempestivè; sed circumstantiis officium nostrum debite requirentibus fiat. Quo in casu profecto ut excelsum virtutis specimen; sæpe injusta & calumniosa temeritatis labe aspergitur: ita nonnunquam timiditas atque ignavia turpis, honesti obtentus velo obductum latibulum quærit. Itaque cum Vir Bonus locum hunc communem adversus bellum tractaret; non adversus sententiam nostram sed contrâ abusus bellorum peroravit; quos una cum ipso damnamus atque à bellis exclusos volumus.

**II.** Etiam si non tanta esset bellorum quantæ matrimonii necessitas; tamen eam sufficeret esse tantam, ut ob eam interdum meritò excusari ac tolerari possint. Major est æternæ quàm temporariæ vitæ servandæ necessitas: Sæpe tamen hæc quoque minor necessitas, hominibus ad ea jus dare potest, quæ citrà eam non liceret, ut in Davide patuit panes propositionis edente. Sed nec plane verum est quod à Viro Bono supponitur. Primum enim non injuriâ quæri posset; utra sit major necessitas,

aut utrum sit magis eligendum. An ut progeniem habeas, cui, ut sic loquar, lampada vitæ tuæ tradat: an vero ut caveas, ne eam in statum producas quo inferior fingi non potest, ubi per abolitum pacis & belli gladium, (quod volunt Viri Boni,) & saluberrima, Dei ordinationes sublatae, introducta omnium scelerum in punitate & licentia; posteritas nostra aut in culpam aut sub jugum veniat sceleratissimæ tyrannidis (cum aut scelerato aut misero vitæ statu mors optabilior censeatur, nec tamen ipsa bellorum mala effugiat; quæ in regno scelerum atque licentiæ, nunquam deesse possunt.

Deinde quod Vir Bonus ostendit; si bella ex omni terrarum angulo subinverentur, optatissimum fore statum rerum; verum quidem est; sed tamen bellorum necessitatem ideo non tollit; quia hic rerum status, posita libertate arbitrii, non nisi per bella aut per validæ potestatis custodem gladium effici aut conservari potest. Quemadmodum si morbi, qui nunc passim in humano genere regnant, invento aliquo universali remedio tollerentur, prima specie quidem nulla tunc necessitas remedium; ac ne illius quidem quod ultimo profuit, esse videretur; morbis in exilium pulsus. Si tamen rem accuratius perpendas, ne tunc quidem eorum necessitas desinere tantisper dum is status rerum maneret, ut corrupta iterum hominum valetudine; morbi isti ab exilio redire possent. Ita si iniustitiæ & injuriæ proximæ bellorum causæ tollerentur, tantisper quidem bellorum nulla esset necessitas, dum causæ eorum exularent; sed ipsis ab exilio reversis (quod fieri posse, posita humanæ voluntatis libertate, necesse est) redire unâ quoque suscipiendorum bellorum necessitas.

Denique cum in eo statu res humanas Deus esse voluerit, ut injuriis quæ non nisi bello aut suppliciis propulsari solent, locus sit; universalior est necessitas gladii, qui pacem & bellum moderetur; quia is omnium pacem, libertatem, securitatem tuetur: & fructus ejus ad omnes, nemine excepto) redundat; quam matrimonii; quo innumeri mortales carere potuerunt; atque etiamnum possunt.

III. In hac instantia Vir Bonus (quod aliàs quoque ferè perpetuo facit) oblitus esse specialis in hoc loco Status quæstionis videtur; in quo *Citra omnem religionis respectum, ex ratione nondum verbo Dei illustrata* (ipsissima verba nostra sunt) de jure & honestate bellorum argumentum proposuimus, & expendimus. Intempestivum igitur erat hoc loco; jus istud ex voluntate verbo Dei revelata oppugnavit.

Sequimur tamen Viri Boni vagos & extra orbitam devios flexus. *Matrimonium, inquit, Deus & primitus instituit & sub Novo Fœdere confirmavit. Bellum autem & effusio sanguinis Deo semper displicuit; quia & Caini cædem edicto repressit, & sub Veteris Fœdere vestigium voluntatis suæ bella parum probantis in Davide ab ædificatione templi repulso, exhibuit & bella aut sanguinis effusionem, in novo fœdere nusquam approbavit aut permisit.*

Atqui primum non de eo hoc loco querebatur, utrum Deo magis placeat bellum, sive effusio sanguinis, an matrimonium? Ac ne nobis quidem eam quæstionem in tota causæ nostræ defensione, attingere opus est. Multa enim Deo magis probari possunt quàm actio aliqua; quæ tamen nec ipsa à Deo prohibita sit. Cælibatus iudicio Apostoli, potior est ipso matrimonio: nec tamen vetitum matrimonium.

Deinde non de eo est inter nos controversia, Utrum Deo absolute placeant bella, præsertim in genere sumpta: sed utrum ea penitus, etiam in maxima resistendi necessitate prohibuerit. Multa Deo non satis placere possunt: & tamen illa ab eo tolerari ac permitti aut certe non prohiberi palam est; qualis est iteratæ sæpius post frequentes lapsus pœnitentiæ fiducia. Nam & ipsa remedia recidivi sæpius morbi culpa, fastidio sunt.

Denique bellum & sanguinis effusionem Deo absolute semper displicuisse, non probat Vir Bonus. Non ho-

micidæ, sed Caini cædes in Mundi incunabulis, edicto Dei repressæ est: quicquid Grotius Vir summus sentiat. Cujus edicti ratio quam affert admitti potest; sed edictum ad alios præter Cainum minimè porrectum, vel illud peculiare lignum ostendit, quod Deus in ipso posuit ne occideretur. Nec enim privilegio, cuiquam aut peculiari testatæ opus erat; si generale edictum omnes comprehendebat. Homicidium innocentis & illegitimum, non nisi sanguine nocentis expiari, generatiori edicto Deus instituit & ante Legem, & in Lege; nec post Legem gladium scelerum vindicem è manibus Magistratum excussit; sed æquè valido instituto, (ne quid amplius dicam; etiam sub Novo Fœdere ordinavit, atque olim matrimonium instituerat. Certe in matrimonii usu, nemo maritorum Minister Dei dicitur; sicuti in usu gladii dicitur Magistratus. Quippe validiori commendatione opus erat in eo, quod a Christianis (ut fieri experimur) in dubium vocare poterat. Quibus autem pacis gladius permissus est; qui minus urgenti necessitate stringitur; iis salva religionis analogia ei ipsi non potuit is, quem suprema extorquent pericula, prout nec ereptum cernimus.

In repulsione Davidis ab ædificando templo Dei, vestigium habemus voluntatis Dei, non simpliciter bella improbantis (quomodo enim ea ipsa improbare potuit; quæ non modo aperte permiserat sed instituerat) sed pacis artes bellicis præferentis; & cupidinem bellicæ gloriæ saluberrimo fræno cohibentis; ut omnibus manifestum esse posset; quamvis Deus bella in casu necessitatis permittat; nolle tamen ea ab hominibus nisi invictissimis suscipi: & si forte ea suscipere necesse sit; nolle ea esse nimium cruenta & sanguinis humani prodiga. Non est autem mirandum, cum Deus remedium tam periculosum populo suo permitteret, in ejus usu legitimo frænum aliquod extare voluisse, quo efferentes sese nimium in animi hominum bellici impetus, cohiberentur. Cætera quæ hic dicuntur alibi copiosè refutata sunt, aut refelluntur.

IV. Hic quoque Vir Bonus subjæctæ materiæ oblitum se ostendit; quia cum nos hoc loco ad objectam nobis argumentationem de Ratione bellis repugnante respondentemus; ille fingit nos ex eorum necessitate argumentante; & per concessionem hujus necessitatis; respondens excipit ab ea solos Christianos. Nec tamen itud à seipso confictum argumentum legitime dissolvit. Sed in ejus oppugnatione ab illa Captione, quam vocant Accidentis lete circumventum ostendit. Nec enim, etiam in primitivâ Ecclesiâ, Christiani, ab illa necessitate de qua sermo est, quæ tam pacis quàm belli gladio in humano genere locum dedit, erant verè exempti. Æquè enim tunc Christiani ac reliqui omnes Romani Imp. cives gladii usu indigebant; qui eos foris à Parthis Germanis, Sarmatis, Marcomannis, demi à latronibus & facinorosis protegeret; nisi forte si quibusdam accidit ut procul à strepitu armorum, aut temporibus aut locis pacatis viverent. Bellorum & gladii tractatio omnibus quidem in communi necessaria est, & utilis: sed non semper necesse est, ut ab omnibus geri & tractari debeant: quoties accidit ut id paucorum opera & interventu præstari possit. Mulò minùs ut ab omnibus suscipi possint; quod ad solos pertinet qui Respublicas gubernant. Nec tamen minùs omnibus; quàm iis quorum ductu aut ministerio geruntur; bella necessaria aut utilia sunt, quia eorum fructus pax & securitas publica ad omnes redundat.

Nec magis tunc belli Christiani, quam reliqui omnes carere potuerunt; nisi quod nec semper deletus militum ex Christianis fierent: nec ad rerum clavum tunc Christiani federent: quod utrumque fuisse ex accidenti, posteriora tempora planum fecerunt.

Sed nec ea bellorum necessitate tunc Christiani semper carere potuerunt, quæ operam atque interventum eorum posceret. Quod nescire non possunt ii, quicunque jus & morem Romanorum Magistratum in agendis deletibus & conscribendo milite, non ignorant. Quo in casu



casu neminem à Christianis immunem esse potuisse, sciunt omnes in antiquitatis memoria mediocriter versati. Ac ne refragatos quidem id oneris Christianos usquam legitur: nec ob susceptam militiam quenquam ab Ecclesia exclusum. Hinc illæ fulminatrices, hinc Thebæ legiones: hinc apud Tertullianum castra militum Christianorum plena. Denique cum ob recusatum idololatriæ obsequium, tot martyria suscepta legamus: producant Viri Boni vel unicum exemplum; non dico necis atrocissimæ; sed levioris periculi ob recusatam militiam à Christianis suscepti. Quod tamen necessario fieri debuit; si tunc Christianæ Ecclesiæ non minus bella quam idola fidelibus fugienda esse senserunt. Nec certè Heroës illi; qui grano thuris igni injecto se ab atrocissimis suppliciis expedire poterant; & tamen infanda pati maluerunt; quam ut fidei suæ castitatem vel levissimæ simulationis pulvisculo aspergerent: passi unquam fuissent Christianorum ad militiam delectus fieri; absque ingentibus & memorandis ad posteritatem exemplis. Nec necesse fuisset ab impiis ulla persecutionum ansas aut occasiones caprari. Hæc unica in delectibus agendis consuetudo; perpetuam non modo opportunitatem; sed necessitatem persequendi Christianos attulisset; longè plausibiliore ad populum prætextu; & promptiori sævitiae excusatione. Quod argumentum; quantum ad agnoscendam in eo veteris Ecclesiæ praxin attinet, clarius est; quam ut Viri Boni mandibulis frangi, aut conteri possit.

Homines in natura sua considerati; quanto magis bel-lis excellunt; tanto turpius sese infra earum sortem abjiciunt; dum divinissimo Dei dono ad omnium scelerum impunitatem abutuntur. Optimarum rerum pessimæ corruptiones sunt; & in comparatione meritorum quanto quis graviore culpâ tenetur; tanto quoque pæna atque ipsa morte dignior est. Nec verum est, hominem, quantumque scelerum labe infectus sit, mores in naturam verfos exuere posse; cum sint qui ad mortem peccant; pro quibus ne orari quidem postulat Apostolus. Crudelitas & scelera arte atque ingenio adiuta, ut odio & reprehensione; ita supplicio digniora sunt; præ naturali brutorum feritate.

In ultima capitis hujus questione Vir Bonus more suo, cum non haberet quod propositæ thesi opponeret; recurrit ad hypothesein; quasi eo loco quid Christianos magis deceat; & non potius quid hominibus magis ex usu sit; seposito omni religionis respectu, quaereretur. Sed ne sic quidem homini conatus successit, à testimonio primùm negatè argumentanti: quod Christianis in specie victoriæ non sint promissæ; quasi non sufficiat in genere omnibus in necessitatibus cælicis expectandam opem promitti; aut hæc promissio in cæterorum omnium quæ adjici promittuntur, ambitu comprehendere nequeat.

Deinde argumenti ex admonito Petro ducti, crambem recoquenti: nunquam venit in mentem Objectionem hanc à nobis stirpitùs eruendam esse; quod superiori capite sufficienter præstitimus.

### C A P. I X.

**N**ucleum argumentationis quam dissolvimus & mentem Socini, à nobis probè non perceptam, dum probare contendit Vir Bonus, (præterquam quod non pauca falsò asserit) ita se implicat, ut planum faciat, sese, quid dicat, non satis intelligere. Nec enim unâ contradictione se involvit. Ait enim, *Non simplicem terrenam possessionem à Socino intelligi; sed eam quæ tantum præmium obedientiæ assignata sit à Deo, in qua omnis felicitas ac spes nostra sita sit, & circa quam unicè occupati, eamque curare debeamus. qualis fuit terræ Cananæ possessio, Judeis promissa primum, post tradita.* Idemque paulò post confirmat; dum ait controversiæ nostræ cardinem in eo esse, *An ita habeamus aliquam possessionem terrenam nobis assignatam ut in ea felicitas nostra terminetur.* Omnem igitur felicitatem Judæorum, in tradita possessione terræ Cananæ collocat.

Atqui statim subjicit, *Possessionem hujus terræ ipsæ tanquam Partem felicitatis, à Deo datam fuisse.* Potestne aliquod præmium felicitatem omnem cujusquam comprehendere, atque Terminare: quod ipsi tanquam pars felicitatis datum sit?

Deinde, quia in eo, differentiam inter nos & Judæos collocat; quod illis terra Cananæ tanquam pars felicitatis data sit; non obscurè ostendit, nobis Rempub. & possessionem terrenam nullam, pro parte felicitatis obedientibus promissæ conferri. Atqui mox subjicit. *Res hujus Mundi additamenti tantum loco felicitati nostræ adjici.* An verò istud additamentum, quod felicitati quod præmio obedientium adjicitur, pars felicitatis & præmii, licet ignobilior, censi nequit?

Tertiò, ait, Terrenam Rempub. aut possessionem, quam forte habeamus, nostram propriam & verè hæreditariam non esse: aut, ut alibi ait, *hæreditatis & patrimonii loco nobis à Deo non attribui.* Et tamen ingenue fateatur. *Sive ordinario sive extraordinario; sive visibili, sive invisibili modo Deus alicui terram, vel possessionem certam, concedat, perinde esse. Et sicut extraordinaria & visibili ratione Deus terram Cananæ Israelitis possidere voluit; ita aliis gentibus ordinariè & invisibiliter; possessiones terræ attribuit; imò eadem quoque ratione nobis quoque Christianis naturale jus ad res nostras possidendas & Conservandas concessum.* Si ad Remp. aut aliquam rem terrenam; perinde nobis verum jus quaeritur; sive hoc sive illo modo à Deo conferatur; cur æquè propria nostra, & verè hæreditaria nunc censi nequeat; quam illa olim Israëlitarum, propria & hæreditaria fuit; quæ extraordinario modo collata est? *At enim nos hic manentem civitatem non habemus!* Quasi vero Israëlitis stabiliorem in terris patriam habuerint; cum & illi, æquè ac nos, aut patriæ ac Reipublicæ suæ possessione spoliari; aut ipsi everse superstities esse; aut denique ipsa morte ab ea, sive manente sive pereunte, avelli potuerint. Nihil igitur est, quod in ambiguitate vocum Hæreditatis, aut patrimonii (quæ videlicet perenne aliquid ac stabile significant) argumento à nobis everso precarium adminiculum quaerat. Non magis enim propriè voces istæ Israëlitis olim poterant; quam nobis nunc competere possunt: & admonitio ista sortis humanæ; æquè illis olim, (ac nobis nunc) excitandis adhiberi potuit. Documento est, quod Monitum istud etiam ante everfam Hebræorum Rempub. Hebræis inculcatum est; qui tunc exules & peregrini in hoc Mundo, æquè ac nos, dici poterant. Nec tantum fideles & persecutionibus obnoxii, sed & infideles ipsi ac persecutores. Cujus moniti fidem, quoad istos, vel eventus ipse, paulo post, abunde confirmaturus erat.

Inter ea verò quæ hoc loco falsò asserit; primum est. *Terræ Cananæ possessionem Hebræis promissam & traditam fuisse illud præmium, in quo omnis felicitas eorum sita fuerit.* Non tam enim ipsa terræ illius possessio, quam in istius possessionis usu & fructu, Dei protectio & benedictiones præstabant illis eam felicitatem, quæ præ aliis gentibus gloriari poterant. quæ nisi possessioni illius terræ adjuncta fuisset, nihil erat, quod gens illa præ cæteris, præsertim quibus æquè beatæ sedes obtigerant, jactare potuisset. Quamvis enim ubertate glebæ & fructuum abundantia terra illa esset commendabilis; non puto tamen eam omnibus etiam beatissimis regionibus, naturali proventus, & ubertate præstitisse. Sed peculiaris Dei gratia, non modo si quid forte deficeret, supplebat; sed quæcunque uspiam terrarum optari potuit, cæli solique ingenium superabat: ut alia nunc taceamus, & quidem potiora; quæ ad spirituales eorum felicitatem pertinebant; quæque semina ejus spei, etiam sub Lege continebant; quæ in florentissimam sub Evangelio segetem, erat germinatura.

Alterum ex iis quæ falsò asseruntur est, Ex eo, quod quis exulem se & advenam in hoc mundo cogitare debeat; fortiter inferri ipsi bellum non esse gerendum. Nam & omnes Hebræi ea cogitare debebant: *Psal. 39.*

*1. Paralip. 29.*

1. Paralip. 29. & David ea quondam cogitavit; nec minus tamen necessitate exigente bella gessere. Sed & ratio quam affert parum fortiter arguit.

Quis, ait, peregrinans adeo se, alienæ Reipublicæ curis immiscet; ut eam mordiem susandam sibi sumat? Quasi etiam peregrini, nunquam plurimum interesse possint, eam in qua peregrinatur Republicarum salvam esse. Imò quis peregrinus urbem in qua commoratur; non obstinatissime propagnat, si ipsi una cum capta urbe pereundum sit? Non minus certe alienam patriam quam alienam navem defendimus, quoties, quod frequentissime accidit, nisi salva illa salvi esse non possumus. Nam occidere quengquam, pro eo quod defendi necessitas postulat; non magis quisquam velle tenetur, quam pro eodem occidi velle potest. Et Christianum præcipue decet, in defensionis periculo ac necessitate eo animo pugnare; ut quemadmodum suâ vita incolam; ita & hoste supersare victoriam consequatur. Sed si forte in eo casu accadat, hostem occumbere (si modo iusta pugnae ac defensionis causa, atque necessitas fuit) non magis in eo ulla ei à nobis infertur injuria; quam nobismetipsis à nobis illata fuisse, si ipsi occubuissemus. Æque enim præter mentem nostram utrumque evenire supponimus. Mutat igitur suo more quæstionis Statum Vir Bonus, cum in materiâ defensionis innuit, ex mente nostræ sententiæ, nobis aliquando necessitatem imponi; ut propter rem aliquam terrenam hostem occidamus, hoc est, occidere velimus. quod nos ut non oppugnemus ita neque asserimus; quia bellorum jus, etiam absque ista opinione satis defendi posse censemus.

Tertium ex iis, quæ falsò asserta sunt, est: Nos dum probamus jura possessionum & hereditatum, non modo possidendarum sed etiam conservandarum, hoc est, defendendarum, nobis aequè nunc competere; atque olim Hebræis competere, extra oleas aut extra Statum quæstionis vagari. Non enim alius erat specialis quem ingressi sumus quæstionis status, quam utrum nobis aliqua terrena possessio (quam videlicet non modo possidere, sed & conservare nobis liceat) à Deo assignata sit. Hæc enim erat argumenti Minor quod refutavimus. At Christianis à Deo nulla terrena possessio assignata est. quam falsam esse, probandum suscepimus.

Atque hanc falsitatem maxima in nos injuria cumulat, dum ejusmodi Statum quæstionis fingit; qui sine capitali nostri criminatione cogitari nequit. Afferit enim præsentis inter nos controversiæ cardinem in eo verti; an ita habeamus aliquam terrenam possessionem nobis assignatam; ut in ea felicitas nostra terminetur. Cujus quæstionis cum ipse negativam partem tueatur, nos affirmativam defendere non obscure innuit; quod absque insigni nostra injuria fieri nequit; qui in aliqua possessione terrena felicitatem nostram terminari, adeò non existimamus; ut opinionem hanc detestandam censeamus; & quæspem cælestis patrimonii planè subruat & convellat. Neque enim nobis ad Minorem propositi argumenti confutandam; confugiendi ad ejusmodi monstruosas quæstiones, & opiniones necessitas ulla imponebatur. Abunde sufficiebat nos ostendere, (id, quod unice quærebat) quamvis ea quæ possidemus non extraordinario & visibili modo Deus nobis contulerit; tamen nunc aequè legitimum nobis jus esse, ad terrenas possessiones, aut, ut ipse loquitur, patrimonias & hereditates nostras possidendas & conservandas, ut olim Hebræis fuit. Quo sine, & utrum præmii loco nobis terrænæ possessiones conferantur; nulla inter nos controversia fuit: multò minus utrum in iis felicitas nostra terminetur: sed tantum utrum jus earum possidendarum ac defendendarum obtineamus. Non igitur nos extra oleas vagamur: Sed Vir Bonus, cum non habeat quod opponat Veritati, nova plantat &

conferit oliveta; intrâ quorum septa, obtorto collo disputationem nostram petrahere contendit: conatu & successu, ut vidimus & iniquo & irritato.

Ludit postea in vocibus patrimonii & hereditatis; quas solis ejus generis possessionibus attribuire videtur; in quibus felicitas nostra terminetur. Ait enim, quæri inter nos, an ita habeamus aliquam terrenam possessionem nobis assignatam, ut in ea felicitas nostra terminetur; utque hereditatis & quasi patrimonii loco, à Deo nobis attributa sit. Quasi Deus nemini ullam possessionem loco patrimonii & hereditatis attribuire possit, nisi in ea felicitas ejus terminetur. Aut, quasi vel ipsius olim Israëlitiçi populi beatitudo, in sola illius terræ Cananæ possessione, terminaretur. Quæ possessio etiam absque benedictionibus semini Abraham promissis, ab improbis & à fœdere descendentibus, interdum possideri potuit: ut & benedictiones istæ, etiam exulibus Judæis servire poterant. Malè igitur Vir Bonus ista pro eodem sumit quæ natura suâ disparata sunt.

Non diffitemur veri patrimonii & hereditatis voces in Sacris literis, huic potissimum possessioni tribui, quæ est stabilis & æterna, qualis nulla terrenarum esse potest. Sed nos de terrenis possessionibus hoc loco differtimus, ut Vir Bonus etiam extra suum olivetum, & extra oleas transmigare videatur.

Imo verò suamet ipse, vineta dicam an oliveta, cædit; dum ex loco Luca. xv. 11. ostendit Deum hujus seculi filiis, terrenas possessiones tanquam peculiare eorum patrimonium & hereditatem distribuisse.

Nec enim portio hæc patrimonii quæ ipsis obtigit, stabilis & æterna dici potest; quia non minus ipsa, etiam dum vivunt excidere; aut ab ea morte abripi, possunt; quam ipsi Christiani suis possessionibus in casu mortis aut infortunii provolvuntur. Sed & parum aptè hunc locum explicat. Non enim inter istud parfratrum, disparitas ac differentia in eo collocatur quod alteri melior; alteri deterior pars patrimonii obtigerit: sed quod alter eorum patris pertæsus; suamque sortem ab inspectione & Curâ patris separans; proprioque consilio planè permixtus, portionem sibi datam; culpa & stultitia sua prodegerit: alteri autem qui à patris Cura & administratione suas res non sejunxit, pars patrimonii adeò integra & florens permanserit; ut non deesset ipsi postea, unde vel illius prodigi Nepotis inopia sublevaretur. Quem sensum vel ipsa confirmat experientia. Nec enim negari potest, Deum ejusmodi filiis qui ipsi adhærent, præter Regnum cælorum, sæpe, imò ordinariè cætera quoque omnia terrena adjudicare; quæ quamvis natura sua fluxa & momentanea videantur; non tamen eorum quam improborum possessio magis fluxa & incerta est. Imo verò tanto certior & stabilior; quod etiam terrena eorum felicitas, ab Omnipotentis patris diligentissima Curâ & providentia semper dependeat; prodigiorum autem filiorum conditio, incertis primis & periculosis fortunæ fluctibus permixta, certissima deinde judiciorum Dei, sæpe etiam in hac vita, tempestat, subjecta sit. Ut igitur non meliori jure ac proprietate; ita neque stabiliiori conditione, improbi, quam fideles, terrena sua dominia possident neque ad ea conservanda aut defendenda; isti præ his, ullam divini aut humani juris prærogativam jactari possunt. Nam quicumque dicunt ad conservanda & defendenda propria acriori stimulo ac necessitate, impelli eos, quibus unica in terrenis spes ac felicitas superest; quam eos quibus terrenorum facilis jactura esse potest: mutant quæstionis statum. Nec enim nunc de eo quærimus, quid in conservatione rerum nostrarum, cupiditates aut voluntatem nostram acrius stimulare possit: sed quid nobis liceat, atque integrum sit. Nec enim semper, aut id, ad quod acriori stimulo compellimur, magis nobis licitum; aut id, quod minus violenta necessitate nobis extor-

quetur; minus licitum est. Sæpe sua culpa mortales, in eas se angustias redigunt; ut si forte id ipsum, quod periclitatur, amiserint; nullum ipsis jacturæ suæ solatium superfit. Nec tamen ideo aliis in conservandis aut defendendis rebus suis, minus juris relinquitur, qui in eas angustias culpâ suâ, non sunt prolapsi. Taceo sæpe accidere posse; ut ne fidelibus quidem, rerum terrenarum facilis jactura esse aut possit, aut debeat: quia id alibi suo loco expenditur.

Nunc ad syllogismum, alio modo, ut solidissimus videri possit, reformatum veniamus. Cujus formatio non degeneravit ab ingenio eorum, qui hucusque nobis oblata, ob falsitatem præmissarum; utroque peste claudicantes reperti sunt. Nam & Major priori longe falsior est; præsertim cum V.B. explicationi phraseos, quæ terram possidete jubetur calculum suum adjiciat; & Minor, quoad illam sui partem, quæ veri patrimonii mentionem facit; evidenter falsa sit. Æquæ enim improbis atque probis Deus terrenas possessiones veri patrimonii loco assignasse dici potest; cum eam vocem ipse Vir Bonus in explicatione loci *Luc. xv. 11.* etiam de ea possessione usurpet quæ non minus fluxa & instabilis est; quàm illa quæ piis additamenti loco adjicitur; imo verò ut ostendimus longè instabilior & magis momentanea.

Præterea partim æquivocationis partim Compositionis & divisionis fallaciâ, Syllogismus hic laborat; in vocibus Veri patrimonii ac felicitatis; earumque conjunctione; quæ hæc pro eodem semper sumenda sunt; quæ natura sua disparata sunt. Nam & veri patrimonii vox, cælestem duotaxat felicitatem significare potest; quo sensu ac pro eodem rectè sumuntur; & unâ componi possunt. Sed in eo sensu major æquæ controversa est; atque principalis quæ inter nos agitur quæstio. Nec enim vitæ æternæ assignatio, Curam & conservationem, ac defensionem terrenorum excludere, ostenditur. Et propriè sumi potest; atque adeo ab ipso Viro Bono sumitur; pro terrenæ possessionis dominio; quo sensu vera & summa felicitas à terreno patrimonio longillimè discrepat: & hæc subdole simul conjunguntur; atque ita intellecta minor, evidenter falsa est. Non igitur refutaram à nobis argumentationem Vir Bonus, ab objectis ipsi ambiguitatis vitiis liberavit, sed novis captionibus eam suspectiorem reddidit.

Porrò in sequenti argumentatione; ubi V.B. contendit, bona præsentis vitæ; (inter quæ, vitam ipsam collocari, memoriam tenendum est) etiam citrà omnem concursum bonorum æternorum, pro nihilo habenda esse; fallaciam committit, quæ à dicto secundum quid, ad simpliciter, dicitur. Nec enim quia aliquid secundum quid contemni potest: idcirco semper simpliciter contemni; ejusque Cura atque defensio, planè omitti debet; etiam quæ nostra plurimum interest, ne nobis illud qualecunque est, quod amittere periclitamur, eripiat. Præterea sunt multa natura sua non magni pretii, quibus tamen aut utilitas, aut necessitas aliqua pretium conciliat. Et plurima per se vilia, pro status & circumstantiarum ratione, non modo pretiosa; sed necessaria evadunt; ideoque mordicus retinenda sunt. Dapibus & cibis, quibus vita nostra indiget, quid sæpenumero vilius est? Quis tamen usque adeo sapiens pretiorum æstimator esse velit; ut ab eorum usu sese arcèri, sustineat? aut non omni Curâ & conatu enitendum sibi putet, ne sibi prorsus subtrahantur? Denique elevent, ut volunt, præsentis vitæ bona; qui Locos ejusmodi communes pertractare ambitiosius solent: Sunt tamen in isto momentanei ævi nostri curriculo non pauca, quæ summo à nobis pretio æstimari mereantur. Talis est, bona conscientia, sine quâ, vita in terris nulla vitalis est: talis Libertas, sine qua sæpe ne ipsa quidem servari potest, conscientia: talis est pudicitia; & omnis virtutis veritatisque honestas; talia sunt publica societatum in terris, atque ipsius militantis Ecclesiæ bona; Pacis, fidei, justitiæ, religionis; benè morati status

atque omnis disciplinæ conservatio. talia sunt officia, Deo, magistratui; parentibus fratribus, amicis debita. Quæ omnia vel ideo à nobis pro nihilo haberi non debent; quia apud ipsum Deum in preio sunt, & pleraque omnia ejusmodi sunt; præ quibus (quoties id iustitia permittit) nobis aut nostra aut aliena vira, ita cara esse non potest; ut ea alterutius periculo conservare & quasi redimere vereamur. Vita denique ipsa, præcipuè quatenus nisi per hanc, ad æternam aditus non patet; tanti esse cuique debet; ut ejus conservandæ causa, non aliena tantum; sed nostra quoque in discrimen vocanda sit. Quamvis enim rectè, nescio quis, dixerit:

— furor est Ne mortare mori.

tamen hæc sæpe furiosior insania est, quoties aliquis certissimam mortem suscipit, ne aut ipse, aut alius, incerto uterque (& hic quidem suapte culpâ sibi illato) discrimine, periclitetur. Longè enim gravius semper magisque fugiendum malum est ipsa Mors, quàm ejus, præsertim parum certum periculum: Nec magis metuenda sæpe sunt malorum remedia, quàm ipsa eorumdem pericula. Quod si nulla est tam ordinata erga nosmetipsos caritas, quæ nos prohibeat, quominus ad arcendum certissimæ mortis discrimen, incertum vitæ nostræ periculum suscipiamus; quæ erit illa tam præpostera erga proximum dilectio; quæ nos certò perire adigat, ne sit incertum, & non nostro culpâ accersitum mortis subeat periculum? An præter Deum ejusque Christum quisquam est nobis, nobismetipsis propior; aut cui plus caritatis exhibere teneamur; quàm nobismet exhiberi sana suadet ratio? Et tamen præsentissimis interdum vitæ nostræ periculis, cum multa alia vitâ potiora; tum aliquando vitam quoque ipsam redimimus, intacta & illæsa erga nosmetipsos caritate. Unde apparet quàm puerilis sit illatio, quia bona vitæ hujus contemnenda sunt; ideo nihil in hac vita tanti faciendum; ut illius ei gò, mortis periculum aut ipsi suscipiamus; aut cuiquam inferamus vel potius inferri patiamur. Neque enim in legitimæ defensionis modamine, sæpenumero iis qui nos oppugnant, nos potius quàm sibi metipsis inferunt periculum, eum in eo casu quicquid à nobis suscipiter aut infertur periculi officio ac necessitati; quicquid ab illis, puræ putæ voluntati adscribendum sit. Nam primum non omnia, quæ in hac vita nobis expetenda offeruntur, contemni aut pro nihilo haberi possunt, pleraque etiam summo pretio æstimari & ardentè expeti atque amari debent. Neque enim solo corpore in hac vitâ, sed animo quoque vivimus; cujus bona quamdiu hic vivimus, hujus vitæ bona dici possunt. Deinde plurima sunt natura sua vilia ac dispicienda; quæ arctissimum cum pretiosioribus nexum; despici aut negligi non debent. Denique humanarum rerum atque omnis ævi experientiæ ignaros se produunt; qui bella suscipi posse non putant, nisi aut ob exiguum terræ pugilium, aut ob similem aliquam causam; quæ contemni posse videtur. Neque enim inter principia aut occasiones & veras bellorum causas, discrimen intelligunt; neque cogitant, ut omnium rerum ita publicarum mutationum & morborum quibus Respub. pereunt, principia mole parva videri; quæ tamen sæpenumero eam vim habeant, ut nisi in ipsis initiis & primis scintillis opprimantur, in immensa incendia erumpant. Leves & exiguae igitur ob causas bella suscipi putant, quia leves & exiguae eorum occasiones videntur; quæ tamen interdum, si negligantur, graves & periculosos exitus secum trahunt. Quod tamen ita à nobis dictum intelligi volumus, ut abusus bellorum, qui in eo genere frequenter interveniunt nequaquam excusentur. Non enim propterea res, quæ facile contemni possent; sed propter alias longe graviore, & quæ contemni nullo modo debent, quæ tamen sæpe cum iis nexu quodam conjunctæ sunt; nostræ aut alienæ vitæ, suscipi quæ inferri pericula par est.

Atque hic miratur Vir Bonus; cum vitam nostram odio habere; & nosmetipsos abnegare; hostes autem diligere

Aligere jubeamur; nos tamen velle ut vitam nostram adeo amemus ut inimicos illius causa, occidamus. Quibus in verbis non una Viri Boni hallucinatio notanda est.

Primum quod nobis opinionem tribuit, quam, ut inimicè oppugnare volumus, ita pro nostra prius non agnoscimus, sed alia ventilandam relinquimus. Neque enim in defensionis negotio, nostri aut amicorum causa, inimicum occidendum, hoc est, ipsius occidendi consilium capiendum esse affirmamus, sed tantum neminem obligari statuimus, ut se, aut amicos; ad certissimam mortem prostituat; ne fortè inimicus possit occidi. Non igitur occisionem inimici simpliciter velle permittimus quoties cum periculo vitæ inimici, nostrum aut amicorum vitam defendi posse ac debere statuimus; quia certum nostrum aut nostrorum periculum, incerto inimici discrimini, præponendum esse asserimus. Incertum autem inimici periculum, aut certè nostro longè incertius esse, ideo ostendimus quia ipse si per nos liceat, occidendi nostri voluntatem habet; nos autem planè occidendi ejus animum non habemus; & si per ipsum liceat, etiam pugna desistere parati sumus; dum nostra aut nostrorum vite in tuto collocetur.

Deinde supradictæ fallaciæ dolo; quæ *A dicto secundum quid* dicitur, decipit aut decipitur, dum ait quod nosmet odio habere, aut abnegare jubeamur. Nec enim quia id *secundum quid*, hoc est, quoties Amor Dei cum amore nostri concurrat, est verum, ideo simpliciter verum est. Nec id quod in gratiam Christi fieri debet, in gratiam inimici exigi convenit. Si accuratius rem perpendamus odium istud & abnegatio nostri, non excludit caritatem; & affectum, erga nos aliquanto prouorem, quam sit erga inimicum: sed tantum affectum erga nos prouorem quam in Deum aut Christum. Non enim absolute odisse nosmetipsos; sed comparatè ad Christum jubemur, quia is longè magis, quam nos amandus est. At amoris erga inimicum comparatione & respectu, odisse nosmetipsos nulla obligatione abstringimur, quia inimicum quam seipsum longè plus amare, neminem ulla Lex compellit.

Tertiò, partim equivocationis partim ignorantis elenchi captione decipitur; dum dilectionem quæ erga inimicum; odio quo erga nosmet affecti esse debemus, ita opponit, quasi isti affectus, si in unum objectum ferrentur sibi essent contrarii; cum tamen vox odii; prout in isto præcepto Christi accipitur, illum affectum significet; quo parentes quoque aut uxores prosequi, atque odisse jubemur: qui affectus sæpe non est verum odium; sed tantum remissior caritas; respectu potioris & flagrantioris considerata. Dilectio autem inimici, sit vera dilectio, ideoque vero, non autem ejusmodi æquivoco odio opponi debeat. Imo vero sic sumpto odio opponi nullo modo possit; quia ipsi quoque talis odii nomine vocari merito queat. Nam & dilectio inimici, si potioris erga sanctiora vincula Caritatis gradus respicias, tale odium merito dici potest. Ita homonymia vocis hujus V. B. in alterius Captionis genus induxit; ut ea sibi opponi putaret, quæ, quia unum eorum verè ac propriè, alterum improprie sumitur, opponi invicem nequeunt.

Quod autem nostra conditio omnes naturæ limites excedat, non nisi secundum quid, imò nisi hujus vocis *Nostra conditio* ambiguitate ludamus, ne dici quidem ullo modo potest. Non enim de futuro, sed de præsentis statu & conditione nostra, loquendum est; quam naturæ limites, dum in hac vita sumus, planè non excedere; sed potius novam creaturam Vanitati subjectam gemere Deus omnino voluit; ut virtus ejus in nostra infirmitate esset gloriosior. Duplici igitur fallacia hoc loco V. B. decipitur; nec ex eo statu nostro qui nondum est; sed venturus expectatur; & tamen ab hujus vitæ conservatione sæpe dependet; talem vitæ præsentis contemptum qualem inducere vult, colligere ullo modo potest. Vult enim introducere talem ut mori malimus quam nocere alteri, etiam si ei nocere sine injuria possit. Nam de eo inter nos

nulla pugna est: Moriendum potius quam injuste gravi præsertim & capitali noxâ (de quo noxarum genere in præfati comparatione quærimus) nocendum; credendumque omnino.

*Esse nefas summum animam præferre pudori,*

Ac de hujusmodi vitæ contemptu Lactantium loqui, verba ejus indicant. *Nocent, inquit, animalia, ut sibi profint. Nesciunt enim quia malum est nocere.* Nocendi igitur vocem sumit in sensu qui vitium includit. In quo nos quoque habet Suffragatores. Nec est, quod hunc Locum communem, adversus nos contorqueat, qui, ut alii in ejus scripto plurimi; ipsi nobiscum communis est.

Nunc videamus quomodo ad rationem nostram respondeat; quæ vitam præsentem nunc à nobis, vel ideo pluris æstimari debere ostendimus quia sæpe accidat, ut ab illâ futura dependeat.

Respondet primam vitæ præsentis naturam in disputatione nostrâ, qualis in se est, considerari: hanc autem utilitatem esse accidentariam; nec hoc loco attendi debere. Atqui nos urgemus dum de pretio vitæ præsentis agitur, non solam ejus naturam qualis est in seipsa; sed inprimis utilitatem ejus, undeconque illa proficiat & accidat; spectandam, dummodo sit vera & non contemnenda. Quid si sit longe omnium maxima; & quæ major cogitari nequeat. Coriacea moneta res in natura sua vilis est. Illic tamen, ubi ipsi casus aliquis pretium fecit, contemni nequit; & tanti æstimanda est; quanti valor ejus receptus est. Rebus certe omnibus pretium utilitas facit: ideo dum de pretio earum agitur; utilitas earum vel inprimis attendenda est, præcipuè si sit incomparabilis.

Deinde responsione utitur quæ in se tacitum dilemma, aut si plicet, trilemma continet. *Non pro piis Christianis, inquit, sed pro impiis tantum facit hæc ratio.* In hominibus piis non habet locum id, ut quia in hac vita, æterna quodammodo comparanda est; propterea ipsis nimis cara esse præsens vita debeat; imo præstat ipsis metum defectionis morte evadere. Impii autem duplices sunt: alii qui justum respiciendi tempus per supinam negligentiam prætermiserunt; alii qui cursum pietatis ingressi, tantum non habuerunt spatii, ut eum absolvere ante mortis periculum possent. Illis non est concedendum, ut, ne in æternum pereant, ipsis quenguam interficere liceat. Hos autem credibile est Deum aut è præsentis vitæ periculo, erepturum; aut si non eripiat, à vita æterna non excludurum.

Hæc responsio primum magna sui parte, nihil facit ad quæstionem ex vi rationis nostræ conclusam. Concludimus enim Spem vitæ æternæ vitam præsentem nobis cariorum reddere ac pretiosiorum. Vir Bonus responderi in altera parte dilemmatis non esse concedendum impiis hominibus; ut metu æterni interitus quenguam occidant. Certè tametsi nos id concedi postularem, & vera esset responsio Viri Boni; siaret tamen inconcussa ratiocinatio nostra. Quid enim hoc ad rhombum, quod ipsis præsentis vitæ, propter æternam, conservandæ, studio, Vir Bonus quenguam occidere non concedit; si tamen eos prohibere nequit, quominus præsentem vitam propter spem æternæ consequendæ, pluris faciant; quam amota tantâ spe fecissent? Deinde ne nos quidem id aut piis, aut semipiis, aut ipsis impiis hominibus concedi postulamus. Umbram igitur aut ventos oppugnat Vir Bonus.

Præterea responsio hæc insufficientem continet enumerationem eorum, qui præsentis simul ac futuræ vitæ pretia æstimare possint. Præter pios enim istius generis, quos nullus metus Salutis morte amittendæ terret; non illud Solum hominum genus reperias; qui aut tantum non habuere spatii; quo cursum pietatis absolvere possent, aut habuere quidem sed illud per supinam negligentiam prætermiserunt: sed non desunt alii quoque, quorum culpa non sit adeo lata; aut qui, imbecillitate magis quam negligentia scopum suum non sunt assecuti; aut etiam postquam assecuti fuere, adversis



tentationum fluctibus repulsi, succubuerunt; & tamen adversus torrentem niti non desinunt. Quos inter innumeri gradus esse possunt, in quibus non raro deprehendas etiam eos, qui sibi & suis quibusdam admiratoribus, sequequii esse videntur. Quos omnes uno impiorum agnomine complexus est Vir Bonus, ut ipsis tanto meliori jure denegari posset occidendi licentia. Quali nos occidendi jus cuiquam vindicemus & non potius inculpatæ defensionis moderamen; in quo datur opera, ne nobis unâ cum vita præsentis, aditus ad æternam, hostis iniquitate intercipiatur. Denique responsio hæc omni ex parte falsa est. Nam & in piis Christianis, quos certa spes salutis solatur; (quamvis retinendæ hujus vitæ propter æternam, tantam quam alii necessitatem non habeant) tamen vitæ hujus æstimatio; pretii sui incrementum ab æternâ accipit. Nec enim amota ea spe, tanti vitam præsentem æstimarent. Reliquos autem omnes Christianos, quanto quis dubio magis & incerto statu fluctuat; tanto graviori necessitate stimulo; metus amittendi tanti boni urget; non quidem ut occidendo peccent, sed ut licitas & legitimas vitæ retineant & salutis expediendæ rationes, siue cum suæ, siue cum alienæ vitæ periculo; (dum id non sit culpa nostra accersitum) non omittant. Quamvis enim Deo in expedito sint rationes, quibus efficiat ut nobis incidentia pericula perniciosè non noceant; tamen is non semper extraordinario & miraculoso modo nobis opem fert; sed sæpe nos per nosmetipsos servat: & quemadmodum in æterno; ita in temporario malo evitando, plerumque nos Deo cooperari necesse est. Ideo oblata nobis legitimæ expediendæ incolumitatis rationes, (nisi tentare Deum malimus) non sunt negligendæ.

Tertio & quarto genere responsionis, (si responsio vocanda est) utitur concedendo & in nos retorquendo, id, quod demonstravimus, dum ex eo quod non possimus vitam hanc, sine æternæ injuriâ, contemnere, probat primum Nulli Christiano ad bellum esse eundum; nec vitam periculo mortis objectandam. Sed primum ex eo quod hæc vita nobis vel ob spem æternæ carior esse debeat, non sequitur nihil esse in vitæ nostræ commodis aut solaciis; quod ipsa vita carius esse non aut possit, aut debeat; quod planum faciunt illi.

Qui propter vitam, vivendi perdere causas detestant; & qui eam periculis objectare cogantur, siue propter officium siue propter necessitatem. Deinde non statim vita contemnitur, quoties in incertum periculum conjicitur, præsertim; longè certioris evitandi gratiâ; qualia sunt belli discrimina: ex quibus innumeri evadunt & victoriæ bonis fruuntur. Imo verò ipsa sæpe vita absque ultrò suscepto ejus amittendæ periculo, servari non potest, quoties discrimina discriminibus, plerumque certa incertis repellenda sunt. Non igitur contemptu sed amore ac desiderio conservandæ vitæ nostræ, tunc ista pericula suscipiuntur.

In retorquendo adversus nos argumento nostro; pergens, ait illud magis pro inimicis nostris; quam pro nobis facere, quanto videlicet illi magis à pietate alieni quam nos, ideoque magis prolongandæ vitæ beneficio indigentes supponuntur. Ex quo non aliud sequitur quam eos nostra culpa in periculum vitæ hujus amittendæ, in quo simul æternam amittere possint, non adducendos, præsertim si cum eorum periculis nostra non concurrant. Quod nihil facit ad propositum & salva causa nostra concedi non difficulter potest. Sed quid si sine nostra culpa; imo verò suamet & quidem latissima culpa ipsi ultrò in pericula ejusmodi ruant; ut nos una secum in eadem præcipitent. Quia illis ita furentibus, utriusque vitæ jactura facilis est; idcirco nos quoque infamiam eorum imitari par est? An tanti nobis incertissimæ imo sæpe deploratæ eorum Salutis cura esse debet. ut ob ejus vanissimam imo verò nullam spem bonorum utriusque vitæ nostræ certissimam jacturam ultrò facere; aut eam de amittendis periclitari, teneamur?

Nostram salutem non dependere à nostra vita si piissimus (voce Piorum prius ab ambiguitate seculula) utcumque concedi potest: Sed id ipsum, ut piissimus, sæpe à vita nostra dependet. Nec omnes pii & verè Christiani non sunt; qui multa in se dederant, & ad majorem in pietate profectum, tantoque certiorē vitæ æternæ spem aspirant.

## CAP. X.

Christianæ sanctimonie perfectionem, tantum abest, ut coæquemus; ut ne comparemus quidem, cum eâ vitæ integritate; quam aut jura civilia aut ipse Mosis leges requirunt, quando ostendimus ea verba quibus officia Christiana præscribuntur, non posse tam latè, quam sonant, extendi; quia iisdem verbis homines qui de vitæ humanæ officii loquuntur atque ipse Moses, ipsi Jurisconsulti, vulgò utuntur; & tamen tunc patet ea in strictiori sensu intelligenda esse. Verba enim valent usu; sicut nummi. Quoties igitur nos vulgarem eorum usum nostræ interpretationi congruentem ostendimus; toties patet ex nudo illorum cortice, præter usum vulgatum simpliciter explicato, nihil adversus nos posse concludi. Nec tamen inde sequitur; nihil inter doctrinam, quæ per Mosen aut Jureconsultos; & inter eam quæ per N. scd. interpretes, traditur, superesse discriminis. Non alio igitur operæ suæ pretio aut fructu Vir Bonus locum sibi nobiscum communem, de præstantia & sublimitate præceptorum Christi, præ aliis omnibus, ingressus est; nisi ut volumen Responsionis suæ extenderet; & aliquid adversus nos dicere videretur; cum nihil dicat, quod non à nobis quoque dici possit; & tamen hunc maneat illud, quod ex usu hominum communi deduximus; Noxam & læsionem proximi quoties prohibetur, sumi in eo sensu quod vitium includit. Quod & ipse concedit; sed id quod concedit, ita præposere suis verbis tanquam nostram mentem exprimentibus enunciat; ut seipse manifesta contradictione involvat. Objicit enim sibi tanquam nostris verbis. Attamen, ita, inquit Vir Magnus, præcepta ista intelligenda sunt, ut removeatur sensus qui vitium includit. Atqui nos non hoc, sed contrarium diximus. Verba nostra sunt. Sed hæc omnia & similia quæ à Christianis remouentur in eo sensu intelligenda sunt, qui vitium includit. Non igitur nos in intelligendis istis præceptis remouendum, sed retinendum istum sensum esse diximus. Nec sensum hunc, sed actiones remoueri diximus in hoc ipso retento sensu intellectas. Non igitur id dixit Vir Bonus quod voluit; sed ejus contradictorium. Patet enim ex ipsa responsione, illum ita objectionem hanc enunciare debuisse Attamen, inquit adversarius, ita præcepta ista intelligenda; ut ea quæ à Christianis remouentur (puta Læsiō & noxa proximi) sumantur in sensu qui vitium includit. Tum demum responsio congruè subnecti poterat. Respondeo. Sed id ipsum queritur; an non vitium sit, læsiō proximi; quæ usque ad occisionem ejus progreditur. Sed tamen & ex eo ipso quod Vir Bonus dicit, patet Virum Bonum id jam concedere; ad quod refellendum paulò ante Locum communem ingressus erat. Posito enim extra quæstionem, quod læsiō quatenus prohibetur vitium includere debeat; de ea specie læsionis quæ in occisionem erumpit, quærit, an sit vitium.

Ne in immensum extendatur scriptio; quæstionem hanc ex professio non ventilabimus. Nec enim omnia in uno loco tractanda sunt. Tantum ad hanc quam subjecit, rationem, breviter respondebimus. Si danda est opera ne cuiquam noceatur, dandam quoque pro virili operam ne quisquam occidatur, quoad (videlicet) ejus fieri potest: quia non semper in nostra potestate est, ne eorum alterutrum, aut etiam utrumque contingat.

Ciceronis patrociniū adversus Lactantium non suscipimus. Sed quod ex Lactantii verbis concluditur, simpliciter Læsiōnem ac molestiam proximi etiam si vitium non includat; non autem solam quæ vitium (quod iniuria

stia esse solet) includit, prohibitam esse, falsum est; nec ex verbis ejus concludi potest. Quamvis enim, etiam laetitia injuria sepe a nocendo abstinere debeamus, tamen inde non legitur, semper omnem noxam nobis prohibitam, etiam quæ nullum in te vitium includit. Nam & ipse Vir Bonus, paulo post in atrocioribus injuriis, noceri inimico posse, tunc culpa & vitio concedit, dum ne nimium ei noceamus. Ubi obiter observandum est. Distinctionem inter graves atque leves injurias, quæ V. Bono alibi exagitur, nunc pro fundamento necessariae in moralibus Christianorum præceptis, Regula, subterni. Necessarium est, inquit, ut si persequi es prerogativa Christianarum virtutum præ naturalibus, aut Legalibus. salva manere debeat, ista in patientia servetur propositio; ne in levibus injuriis propter inimico nocentem, in atrocioribus autem ne talde noceamus.

Etiam si irasci interdum, si iusta irascendi causa sit, liceat: modum tamen in iracundia excedendum non esse, nemo dubitat. Quare non ideo hic excessus irascendi permittitur; quæ ira sine causa veretur. Et frustra loci hujus vulgata lectio in suspicionem vocatur; si etiam aliunde constet, iram iustam & gravi de causa iustam, non esse prohibitam. Et in adjectione voculæ *temere*, aut *frustra*, vel *sine causa* & *sine ratione* non modo suscipiendi hujus affectus temeritas aut iniquitas, sed etiam exercendi nimis excessus, comprehenditur. Temere enim & sine causa fieri dici potest; in quo debita moderatio non servatur. Non sine injuria igitur, Vir Bonus nobis, opinionem hanc tribuit, si forte nos iusta & gravis causa, ad aliquam nocendi necessitatem adigat, quod nobis liceat, sinere nos ultra modum ira abripi; & cuiquam nimium nocere. Etiam in sceleratissimis hominibus puniendis modum excedi posse concedimus, nec tam quid crimina fontium mereantur, quam quid clementiam nostram deceat cogitandum esse. Nihil est quod in istis Locis communibus sese jactet Vir Bonus. Nec enim ex istis omnibus à nobis concessis, evincitur; nullam ejusmodi necessitatem incidere posse, in qua vite inimici in periculum adduci possit. Parcendum quoque inimicis quoties parcendi occasio est, (quæ vix est, nisi nos extra proximæ impendens ab iis periculum; sumus, & ipsi sint in potestate nostra) libenter fatemur.

Mori potius quam ut moriatur inimicus & certissima nece nostra, incertum vitæ ejus periculum redimere; si Deus aut Christi lex jubeat, teneri nos, nihil dubitamus. Sed an ad ejus Caritatis supplicium, nos Deus aut lex Christi damnaverit; id verò est quod inter nos queritur; & quod sine crassa petitione principii inculcari nequit; quoties non inimici sed Dei causa, Caritatem hanc inimico deberi, præterdicitur.

Non simplex noxa proximi, sed illegitima noxa innocentiam nostram violat. Quicquid in gratiam inimici nobis Christus injungit, si modo injungit, etiam si inimico non debeatur, Christo præstandum est. Sed non ideo omnia in ejus gratiam Christus præstari præcepit, quia quædam præcepit.

Mox ut nos, alterutrâ, aut falsæ insimulationis; aut adversus præcepta divina contumaciæ labe aspergere possit Vir Bonus; fingit se verba nostra non intelligere. Quæ adeo clare & dilucide proposuimus; ut nulla divinatione opus esset; utrum de summo, an verò de minore Caritatis gradu loqueremur. Loquimur enim de illo Caritatis gradu; qui caritatem erga nosmetipsos longè superat. Quod etsi in verbis nostris tam antecedentibus, quam consequentibus, tam diserte atque expresse, ut fecimus, non explicuissimus: ista ipsa verba quæ producit Vir Bonus, omnem dubitandi occasionem eximunt, nos de minore caritatis gradu; neque locutos esse, neque loqui potuisse. Quis enim minorem & vulgarem charitatem, soli Deo Christoque deberi contendat: cum & amicos & fratres & inimicos quoque diligere debere, nemo dubitet. Exiguum & præ aliis excellentius sit oportet; quod soli Deo præ omnibus aliis seponitur ac vindica-

tur. Quemadmodum honor & cultus qui soli Deo debetur; vulgata honoris specimina, quæ hominibus quoque præstantur superet necesse est, ita & Amor de quo loquimur. Vanum & superfluum; sed nec sine falsa insimulatione nostri suscipit laborem Vir Bonus, dum operose probat simpliciter caritatem etiam in inferiori gradu intellectam & clementiam à nobis inimico deberi; quasi id quilibet in dubium vocet. Non extra quæstionem ad alia Caritatis genera transiliendum; sed de summa, de qua sermo erat, Caritate Viro Bono loquendum: & ostendendum erat, aut eam planè inimicis ac merito deberi: aut quod debeatur ex ea quam defendit, sententia non sequi. An qui se, suæque omnia, puta vitam & carissimam pignora, non tanti facit, ut pro eis conservandi, cuiquam damnum; aut vitæ, neque id plane certum (liceat ita loqui) periculum offerat; non longè magis eum, cuius incolumitatem aut indemnitate vitæ suæ, securumvè certo certius amittendæ præponit, diligere quam seipsum suosque censendus est? Quo altius amor erga aliquem ascendere potest; quam ut ipsi certò perire, & carissima capita perdere malimus, & eis incerto discrimine periclitetur? Ea certe Caritate majorem dari non posse Dominus ipse asseruit; qualis est Vitam & sua omnia in gratiam vitæ alienæ profundere, aut quod a ius videtur, id etiam indemnitate alienæ ergo, præstare.

Atqui nemo nostrum dicit, excipit Vir Bonus, *supremum aut certe longè majorem caritatis gradum inimico; quam nobismetipsis deberi*. Quid refert quod id confiteri palam & voce graventur; cum id ex vi sententiæ ipsorum necessario proficiat? An satis est si quis absurda quæ ex sententia sua consequantur, agnoscere verecundetur; & tamen sententiam eorum feracem mordicus retineat? Si pudet absurdorum; pudeat opinionum quæ ex iis consequuntur.

At enim cum videret Vir Bonus ipsis Domini verbis confirmari, summam in eo caritatis specimen edidi; si quis animam suam ponat pro aliquo; ne summa caritatis officium inimico vindicare videretur; ridiculum excogitavit effugium; dum contendit nos tunc *animam pro inimico non ponere*, quoties cum non sine ejus periculo vitam nostram servare possimus; occidi ipsimet, quam eum periclitari malimus.

Sed quid aliud est vitam aut animam pro aliquo ponere, nisi mortem subire, ut is bonum aliquod consequatur, aut malum effugiat. Hujus beneficii multæ possunt esse species. Ponitur enim anima pro aliquo; quoties vita alicujus morte nostra redimitur; ponitur & quoties præter vitam aliqua alia vitæ hujus bona: ponitur quoties imminens ipsi ab aliquo depellimus periculum; sed & tunc ponitur; quoties nullo alioqui ipsum urgente periculo, ejus tamen juvandi studio, ira enixe laboramus, ut ipsi inserviando extinguamur. Deinde pericula quæ à capite alicujus nostro discrimine repellimus, aut ab hostibus imminet; aut à peste, naufragio, casu aliquo denique aut temporalia sunt aut spiritalia; quod idem de bonis vicissim quæ alicui nostra opera non sine periculo suscepta, contingere volumus dici potest. Denique ponitur anima pro aliquo; cum ipsi aliunde periculum imminet; ponitur & tunc cum à nobismetipsis. Quis in singulis enumerationum casuum, vitam pro aliquo non poni dixerit; quia in ipsis casibus discrimen non exiguum interveniat, si tamen in omnibus, vita in alterius gratiam profunditur. Omnes istæ vitæ nostræ ponendæ species, casibus aut circumstantiis differre possunt; in eo tamen genere conveniunt; quod in iis vita propter alium ponatur. Absurdum igitur & ridiculum est, genus de specie prædicare nolle; quia species inter se differant. Sed quia hoc loco species istæ considerantur non absolute sed relatè ad summam Caritatis ei, pro quo vita ponitur exhibitæ gradum; videamus ecquid causæ habeat Vir Bonus, quod quam istam ponendæ pro inimico animæ speciem, cum ipsi non aliunde sed à nobismet imminet periculum; indignam censet, quæ istud vel ipsius Do-



mini iudicio summae Caritatis elogium mereatur. Dicimus igitur in ea mortis pro alio suscipiendae specie, cum à nobismetipsis imminenti vitae pericula; ab inimico morte nostrae avertimus; tanto majus caritatis erga ipsum edi speciemus, quam erga alium cui aliunde impendenda pericula propulsamus, quanto illud quam istud factu est difficilius. Difficilius autem est illud, quam hoc duplici de causa. Primum enim in eum qui vitam nostram oppugnat, summum & quo majus fingi non potest beneficium conferre, difficilius est, quam in eam, qui non ita male de nobis meritis est. Deinde cum aliunde impendenda proximis vitae pericula, vitae nostrae periculo avertimus, spes esse aliqua potest, illos ita servari posse, ut nos evadamus: quae ipse quoties nos fallit, & mors ipsa certo subeunda est, non mirum est nos in praestando ipsius defensionis officio perleverare, quia receptus est periculo jam est nobis praclusus. At quoties cum possumus vitam nostram cum vitae inimici discrimine servare, mori certo malimus, quam eum periclitari; & principio statim nullam evadendi spem nobis polliceri possumus; & in ipso appropinquantis mortis articulo, longe majorem nobis vim inferre cogimur, in dimittenda ultro vitae usura, (quam servare in manu nostra est,) quam inferremus si illius servandae nulla esset potestas. Neque verò quisquam per ejusmodi demonstrationem, vel minimum de summo Christi in nos beneficio, quod in morte sui humano generi praestitit, decerpi aut delibari putet; quod is (ut ait Vir Bonus) se perdit passus, sit ne nos aliunde perderemur. Nam is ad istud beneficii genus, illud quoque alterum quod nos anteponimus Caritatis specimen addidit, quod cum posset inimicos suos perdendo, imo etiam non perdendo, semetipsum servare; perdit se ab ipsis passus fuerit. Proinde jugulum nostrum inimico hauriendum praebere, ne is à nobis in vitae periculum adducatur, est non modo vitam pro eo ponere; sed etiam in vita ponenda longè majus & difficilius caritatis erga eum & beneficii specimen edere, quam si eundem à periculo aliunde imminente; nostri capitis discrimine aut impendio eriperemus.

Locum *Philip. 11.* ex professo nobis explicandum non sumptimas; quia cum ad propositam materiam nihil facere ostendimus, etiam si eo modo explicaretur, quae causae nostrae longè magis adversatur, quam is quem Vir Bonus adhibet. Magis enim ex eo sequitur, inimici vitam quam nostram pluris estimandam; si censeamus eam revera, quam nos praestantiorē esse, quam si id non censeamus: sed tantum in externis actionibus ita nos geramus; quemadmodum inferiores erga superiores gerunt. Quod facere omnes bene morati in civili conversatione solent; nec tamen idcirco ad ponendam pro inimico, aut amico animam, obligatos se credunt. Itaque allata à Viro Bono explicatio, tantum abest ut causam nostram magis quam altera urgeat; ut ipsi longè magis quam altera faveat.

Non tamen nos, aut explicationi quam examinavimus, planè assensus; aut huic quam Vir Bonus affert prorsus adversos fuisse; verba nostra documento sunt; quibus non modo asseruimus sed etiam probavimus, huic excellentiori aliorum praë nobis aestimationi, quam hic Apostolus inculcare videtur non modò inter alienos, sed ne inter Fratres quidem perpetuò locum esse posse. Unde sequitur nos etiam tunc sensisse, verba ejus non in eo sensu praecise, quem prima fronte praë se ferre videntur, accipiendae esse; nec istum explicandi modum quem nunc Vir Bonus affert plane excludendum. Sed ut nos hanc à Viro Bono allatam explicandi rationem penitus non rejicimus, ita ne Vir Bonus quidem illam sono & cortici verborum propiorem, omni ex parte meritò rejecerit: cum utraque aptè conciliari & connecti non modo possit; sed debeat quoque. Humilitatem enim & modestiam in genere praecipit Apostolus, cuius prima & potior pars est, re ipsa in eam potius partem inclinare; ut in aestimatione donorum aut gratiarum Dei, quoad ejus fieri

potest, pluris alios quam nos faciamus; quia quantacumque praë aliis dona habeamus; tamen nobis indignitatis nostrae semper conscii sumus: at quo loco quis sit apud Deum non semper scire possumus. Quod tamen quia non semper locum habere potest: superest altera ejusdem humilitatis pars, erga eos, quos re ipsa pluris quam nos aestimare non possumus, in externis actionibus ita se gerere, quasi eos revera pluris quam nos aestimemus; quod nec ipsum ita universale est, ut ad omnes externas actiones; praesertim ubi de dimissione aut retentione juris sit; praecipue in rebus Capitalibus, imò & ipsa defensione veritatis (de qua praecipue in loco propositi sermo est) agitur; protendi possit ac debeat. Nam in externis actionibus, si nos semper tanquam inferiores simus gerere debemus, semper aliis cedendum est. At qui Apostolus sese falsis fratribus ne ad tempus quidem celsisse per subjectionem gloriatur. *Galat. 11.* Utrumque istorum humilitatis officiorum *Phil. 11.* comprehendit; vel ex eo planum fieri potest; quod ad scopum Apostoli cujus gratia virtutem hanc inculcat, hoc est, ut fratres omnes unanimes sint & idem sentiant: longè plus confert, prioris generis officium, quam posterioris; quamvis nec illud inuile sit. Non igitur verisimile est, illud à sensu verborum istorum excludi.

Verum tertium loci *Philip. 11.* exemplo Christi illustrari posse, hoc est, allatum Christi exemplum ad commendandam humilitatem quae *versu 3.* praecipitur accommodari suo modo posse, nequaquam negavimus. Sed tantum diximus, non sine causa exemplum hoc, non versui tertio: sed quarto subjici ne quis putet unicam occasionem hujus exempli afferendi, verum esse tertium & non potius quartum, (cui proximè subjicitur, & egregie quadrat) atque inde deducat humilitatis officium esse animam pro indignissimis hominibus ponere; quia Christus se humiliavit & animam pro indignissimis hominibus posuit, quae argumentatio quia est ex puris particularibus plus habet in conclusione quam in praemissis. Quamvis enim Christus in suscipienda morte sese humiliaverit; tamen quod animam pro indignissimis hominibus posuerit; non ex virtutis istius, quae alioqui in eo eximie eluxit, profectum est; sed ex vi Caritatis erga universum humanum genus & praecipue erga ipsum Deum, cujus speciali consilio, & expressae voluntati libenter obsecutus est. At qui exemplo Christi humiles esse jubentur: tunc, cum animae pro indignissimis hominibus ponendae occasio offertur; neque Caritatis erga universum humanum genus exercendae copiam habent; in suscipienda ejusmodi morte, quae communi bono potius obesse quam prodesse potest: neque ullo speciali Dei mandato ad eam suscipiendam obstringuntur. Proinde minus aptè, ex eo quod Christus hominibus indignissimis & capitalibus inimicis sese occidendum praebuit, colligit Vir Bonus, quod nos quoque exemplo ejus, tanquam indigniores, inimicis & indignis, tanquam dignioribus, occidendos nos praebere teneamur. Nam nec Christus in suscipienda morte, inimicos tanquam digniores patientia sua honoravit; quod ridiculum est; & cum ab inimicis de capite periclitamur non tunc honoris aut dignitatis sed ultimae necessitatis certamen est: denique causas quae Christum ad suscipiendam pro indignis mortem impulerunt nobis tunc deesse manifestum est cum aut certo occumbendi; aut cum periculo indignissimi homini s. vitae defendendae optio offertur. Est igitur in argumentatione Viri Boni fallacia, aut Causae non causae, quod animae pro indignissimis ponendae, eam putet sufficientem causam, quae non est, puta imperatam nobis humilitatem: aut, ut alii malunt Accidatis, quod nobis anima pro indignis ponenda sit; quia Christus qui nobis ad imitandum proponitur; pro indignis mortuus est; quod respectu eorum in quibus per se imitari Dominum iussi sumus, per accidens evenit; ob causas ipsi Christo peculiares quibus nos destituimur. Idcirco non modo, praedicatum minoris, per accidens & praeter naturam subiecti;

subiecti; subiecto convenit ac de illo dicitur: sed & Major nonnulli limitate vera est; quod in hac fallacia perpetuo accidere solet. Talis enim est Viri Boni argumentatio. Quicquid Christus qui nobis præcipue in humilitate imitandus est, fecit; nos quoque facere debemus. Christus animam suam pro indignissimis posuit. Ergo nos quoque animam pro indignis, ponere debemus. Quod autem negat se argumentatione suâ concludere quod pro inimicis & indignissimis animam ponere debeamus, id quale sit, supra vidimus. Sed si nihil plus evincere conatur; quàm quod non debeamus quenkum adeo vilem arbitrari, & infra nos ponere, ut eum occidere rem levem putemus; facit sibi adversarium quem non habet & vacuum aerem verberat. Nec enim quenkum putamus humani sanguinis tam prodigam qui contrarium sentiat; & ab opinione tam pravâ persuasione Viri Boni abstrahendus sit.

Fatetur mex Christi factum esse alioqui inimitabile. Sed tamen eum in iis imitandum in quibus est imitabilis. Quid aliud nos dicimus? Sed argumentum adversus nos altarium non procedit; nisi si qui pro exemplo proponitur in omnibus si imitandus.

Verum, inquit, factum Christi imitabile esse; ideoque imitandum tunc, cum par est quodammodo moriendi causa, hoc est, si morte nostra inimicos nostros possumus ab æterna morte liberare. Homines absque suomet interventu suæque opera (quia ita Deus voluit) ab æterno exitio liberari nequeunt. Potest tamen alicui hominum aut pluribus, aliena mors, auxilium insignis ad acquisitionem æterni boni conferre. Sed si id interdum, nostra quoque morte fieri possit; non idcirco tunc ullo modo nobis par erit moriendi causa; atque Christo fuit. Christus enim, non uni aut paucis hominibus, sed toti humano generi morte sua profuturus erat. Deinde mors ejus quia statim consecuturam resurrectionem & glorificationem & miraculosas utriusque confirmationes comites habitura erat (quod ad utilitatem humano generi afferebam attinet) incomparabili emolumento reliquorum omnium mortes superat; quæ tantum auxilii hominibus ad fidem eorum confirmandam, asserre, nullo modo possunt. Immenso igitur intervallo graviores & urgentiores stimulos, mortis in gratiam indignorum hominum suscipiendæ Christus habuit, quàm reliqui omnes habere possunt: nec par est ullo modo utrobique moriendi causa. Impossibilis igitur est conditio quàm requirit Vir Bonus ad id ut mori pro indignissimis hominibus debeamus. Denique quod Christus propter utilitatem aliorum, non sua, sed quæ aliorum sunt quærendo, sese formâ Dei exiit: cuicumque id virtutis ejus tribuatur; multum sane facit ad persuadendam nobis humilitatem ac nostri juris dimissionem, concordiam & unitatis matrem, quas Virtutes hoc loco Apostolus Philippenfis commendat & inculcat. Sed quod animam pro indignis posuit, nullam habet vim ad inferendum nobis quoque animas pro indignissimis ponendas; aut propter eorum utilitatem semper moriendum; quia nunquam pares pro iis moriendi causas habere possumus, atque Christus habuit. Neque id hoc loco Apostolus efficere vult, neque in ea actione Christum nobis ad imitandum proponit.

Verba Sacræ Scripturæ generalia; sine necessitate non esse restringenda, ultro urgemus, & in eo Virum Bonum reprehendimus, quod hoc loco præceptum humilitatis ad illam ejus partem solam restringat; quæ efficit non ut revera pluris alios, quàm nos faciamus, sed ut in externis actionibus erga eos, ita nos geramus, tanquam à nobis pluris fierent. Utraque enim pars virtutis hujus ex mente Apostoli exercenda est; sed tunc cum ipsius locus est aut occasio.

Rogat postea unde colligamus modestiæ Christi imitationem, tantum in iis locum habere injuriis quæ religionis ergo inferantur. Atqui nos rogamus unde ipse colligat, nos ea restrictione utcumque in verbis nostris nul-

lum ejus extet vestigium. Nec enim aliud diximus, quàm si exemplum Christi in morte subeunda imitandum sit, posse nos obsequium ejus in subeundis martyriis imitari, ne quis existimaret, non aliter nos factum istud Christi imitari posse, quàm si pro indignissimis animas posuimus quoties ejus rei occasio occurrit: atque eadem opera Martyrii decus ab ignobiliori patientiæ genere, duimus. Cæterum nos patientiam Christianam ad totas ob religionem illatas persecutiones perferendas non adstringimus, & in aliis quoque injuriis tolerandis Virtutis ac modestiæ Christianæ specimen edendi posse ac interdum omnino debere; non negamus sed tunc quoties earum virtutum vera occasio occurrit.

Inter eos Politicos qui Mundum Christo conciliare, eumque ad Christi cognitionem ac veritatem pertrahere vellent; nomen nostrum non gravatim prolicetur. Vita vero & corruptelas Mundi, si qui Politicorum cum Christiana sanctimonia commiscere volunt, ab iis longius certè absumus, quàm Vir Bonus ab eo hominum genere; quod convulsis Ordinationibus Dei; Ecclesiæ & bonis omnibus horribilem confusionem introducere nititur.

Patientiam in malis à Deo sive immediate sive per homines immissis; aut permissu ejus incidentibus, necessariam & laude dignam censemus; ejusque virtutis adminicula quominus homines à Christi exemplo petant, neminem prohibemus, ut mirum sit quam obrem Vir Bonus in ejusmodi communibus locis tot verba consumpserit; nisi quia defensæ à nobis Veritati, quod opponeret non habuisset, si alienas & extra controversiam suas quæstiones non attigisset. In quibus copiosè pertractandis capitalem nobis infert injuriam. Quotusquisque enim Lectorum erit qui nos ea sentire non existimet, quæ tanto apparatu oppugnantur?

Nec tacitis tantum sed & apertis insimulationibus nos appetit. Ait enim nos eò tandem absurditatis delabi, ut ubi possimus; alios in Religionis causa persequi velimus. Unde vero id colligit? Quia, inquit, si viribus sufficientibus Christiani succincti sim; nec à Magistratu suo vexentur, patientiam adhiberi volumus. Quid attinet verbis ambiguis Lectori tenebras offundere? Simpliciter nostram sententiam exprimere debuit Vir Bonus his verbis. Si quis, qui in nos nihil juris habeat libertatem colendi Dei nobis eripere contendat, nos autem eam legitimo modo defendere possimus, nulla patientiæ obligatione nos obstringi ut eam nobis eripi sinamus. Id nos sentimus, neque nos ejus sententiæ pudeat aut pœnitet. Quod ad succedentes vires attinet; nos non in viribus, sed in jure æquitatem defensionis omnis collocamus. Proinde si quando libertas nostra defendenda sit; non satis est, vires nobis non deesse; nisi jus quæque defendendi addit; quod evenit, quoties nullo subjectionis jure cuiquam obstricti, vim nobis injustè illatam; salvo inculpatæ tutelæ moderamine repellere possumus. Sed, an ex eo, quod vim nobis injustè illatam legitime propulsare liceat; sequitur, nos aliis vim injustissimam (qualis est religionis causa aliquem persequi) legitime inferre posse?

Ait enim, cum illatam ob religionem vim repellimus; religionis causa in nos vires persequimur. Nos vero ejusmodi homines, non religionis eorum, sed eorum nequitia & injustitiæ causâ, repellimus potius quàm persequimur; nec religionem nostram, quæ armis nostris non indiget; sed libertatem quæ indiget, defendimus; & vanas atque captiosas insimulationum nos cavillationes non moramur.

Pergit in falsa nostri criminatione contra nominis sui indolem Vir Bonus, & obijcit nobis quod omnem aliam, præter eam quæ sit ob religionem, patientiam, præsertim autem illam à necandis inimicis abstinentiam cum proprio vitæ discrimine conjunctam, quæ sit ob Dei Christianique & humani sanguinis reverentiam, ignobilem se suosque prodendi patientiam vocemus; eique infamem timiditatis & ignaviæ notam inuramus. Resp. Nos omni, præter martyria patientiæ (quamvis eam martyriis ignobiliorem vocemus) ignaviæ notam non inurere, ver-

ba nostra indicant, dum dicimus *eam ex animo timido proficisci posse ac sepe solere*. Unde patet nos non iniciari quod aliquando etiam non ex ignavo sed forti animo proficiscatur. Deinde illam à necandis inimicis abstinentiam, pro ut hic à Viro Bono describitur, quando verè ob Dei Christi que reverentiam fit; neque ignobilem neque ignavam dici posse censemus. Sed hanc timiditatem & reprehensionis maculam; penes eam tantum patientiam relinquimus, quam Vir Bonus aliquando, ab hominibus victorè exerceri fatur. Vanus igitur labor est, quem Vir Bonus in commendatione hujus quam nos non reprehendimus patientiæ suscipit; cum eam quam reprehendimus suo prope suffragio damnet. Nec nos simpliciter istam, etiam legitimam, se suæque hostibus prodendi patientiam; sed comparatè ad martyriorum laudem collatam, extenuavimus; ostendentes longè maiorem Dei gloriam & hominum ædificationem ex istis, quàm ex illa proficisci posse: cum Martyria (de veris loquimur, quæ vanæ gloriæ causæ suscipi unquam posse, falsò Vir Bonus asserit) semper laudabile virtutis specimen exhibeant, at de ejusmodi patientia non semper constet, quo animo exerceatur. Quò fit ut causæ quoque per passionis hujus licet optima & martyriis proxima esse possit; quia tamen est occultior & magis ambigua; tantum quantum ipsæ martyria, ad Dei gloriam & hominum ædificationem conferre non possit.

Facilitas ex malis sese expediendi, magnum adfert momentum ad martyriorum decus, alteri patientiæ generi præponendum. Nam qui nullo negotio sese à perpassione martyrii expedire possit; & tamen propter obsequium Dei sese expedire non vult, quicquid patitur sponte ac liberè patitur; tantoque laude dignior videtur. At qui difficilius à malis explicare se potest; invitus magis & quasi coactus patitur, quod de virtutis laude aliquid delibet. Difficilius autem se ex malis explicare potest, cuius ratio expediendæ Salutis habet aliquid periculû: quàm is cui suppetit modus nihil habens discriminis. Quod accidit in martyriis: Cum in defensione adversus inimicum etiam si inferior viribus videatur, (hominibus præsertim timidis) magnum non desit periculum. Neque enim novum est robustiores etiam ab infirmioribus, sed audacioribus occidi.

Reliqua quæ in hoc capite verbosè tractantur, nihil adversus nos faciunt. Nisi quod ad illam quæstionem Viro Bono respondendum est, quæ rogat, quid causæ sit, quòd qui interdictum de non scortando, in periculo vitæ timet violare laude dignus sit: is autem qui interdictum de non occidendo, non malefaciendo inimicis, in simili discrimine transilire non audeat, vituperandus sit. Respondemus nihil esse causæ quominus uterque laude dignus sit. Nec posterior ullo modo vituperandus est, nisi forte interdicta ista latius protendat, quàm extenduntur. Nec enim interdictum de non occidendo non malefaciendo &c. protendi potest ad legitimæ defensionis moderamen præcipuè in quâ neque occidendi; neque nocendi; sed servandi nostri animo vitam nostram urgente necessitate defendimus.

## C A P. X I.

**Q**UAM inani, in ipso Capitis limine, fiducia, Vir Bonus, exultet; Lectori ut planum fiat, dabitur à nobis opera in ulteriori disputationis progressu. Sed primum intrâ præfixos mutuæ dissertationi terminos coercendus est: quam in duas quæstiones non frustra dispecuimus. Prima est, an eos mortis supplicio afficere liceat; de quibus quod perditæ spei sint non semper constare potest. Nam de iis quibus cum hoc vitæ æterna quoque eripitur, posterius viderimus.

Nos igitur prius illud licere interdum contendimus, quia ejusmodi lenitati & charitati Christianæ, quæ linum fumigans non exstinguit, & arundinem quassatam non confringit, non semper locus est, præcipuè in regimine

Rerum publicarum, hoc est, tunc cum boni publici necessitas urget; ut singulorum sanabilitatis non habeatur ratio: idque tam evidenti ratione adstruximus ut Vir B. ultro fateatur sine ejusmodi rigore Respublicas non posse regeri: imò Rectoris ac Summos Magistratus nec posse nec debere rationem habere singulorum; cum id publici boni ratio requirit. Sed id adversus nos retorquet, & ait, hinc patere quantam sit inter officia hominum Christianorum, & officia regendæ Respublicæ terrene differentia; ita ut in unum hominem cadere non possint.

At nos contraria officia in unum hominem cadere non posse, secundum idem & eodem tempore largiemur. Sed eadem secundum diversos respectus & tempora sumpta, neque contraria esse, & in unum subiectum cadere posse vel pueri sciunt qui primis labris Logica rudimenta attingere. Lenitate & clementia uti illic, ubi ipsi locus atque tempus sit; non est contrarium severitati, quæ adhibetur, ubi & quando lenitati & clementiæ locus nullus est ideo, utrumque officium in unum eundemque hominem cadere potest.

At enim Lenitati & clementiæ semper locus esse & potest & debet. Atqui necesse debet, ubi esse non potest; Nec semper esse posse vel inde ostenditur, quod alienas injurias Magistratui, præsertim qui superiorem agnoscit condonare non liceat.

At enim dicit in extraneis quidem huic lenitati locum non semper esse: verum in Christianis semper esse posse, & esse debere.

Quodnam verò virtus hæc; præ aliis omnibus privilegium habet; ut ipsi perpetuò locus esse possit ac debeat; cum nulla alia cæterarum sit, cui perpetuò locus esse possit; & cujus actionem suspendere aut etiam contraria actione interungere non liceat; aut non sit necesse? Quid præstantius est amore erga Deum, in cujus gratiam vitam nostram, officii quæ cultui ejus & gloriæ propagandæ inserviunt, consecratam profundere tenemur. Idcirco istis officiis, sine ulla alterna requie, etiam tunc cum sine vitæ & valetudinis dispendio continuari nequeunt, incumbemus? Atqui Deus ita se amari non vult; & ratio reclamatur quoties aliquis, id quod libenter facit dat operam ne diu facere possit. Est igitur tempus, quod vitam propter officium caritatis erga Deum negligi requirit; sed nec illud deest, quod idem officium omitti propter vitam postulat: Et hæc quamvis contraria videantur; quia diversis temporibus & circumstantiis affixa sunt, non pugnant invicem, sed in unum hominem cadere possunt. Quid perfectius est illo virtutis genere, quo parentes aut uxores odisse vel negligere propter Christum jubemur? Itaque videmus alicubi officiis erga istas necessitudines, propter officia Christo debita locum non esse. Et tamen alicubi officia sibi debita, propter ea quæ debentur parentibus Christus vult omitti. Quis enim neget Christo deberi, ut quis ex eo quod ipsi suppetit, in ea quæ Ecclesiæ ipsius propagandæ faciunt, sumptum faciat? Et tamen id Dominus fieri non vult, cum id absque parentum in egestate relictorum neglectu atque injuria fieri nequit. Obedire Deo iussi sumus: obedire & Magistratibus, etiam si sint impii & hostes Dei. Atqui tam adversis Dominis servire videtur in unum hominem cadere non posse. Et profectò non cadit, si obsequium istud, quoad Magistratus, universaliter intelligatur. Sed istis obtemperandum est, quamdiu non imperant, quæ Deus prohibet; aut non prohibent quæ Deus imperat. Deo semper & absolute parendum est. Sed is ea quæ honestè & laudabiliter à nobis fieri vult; non omni tempore nec ubique à nobis exigit, sed cum ejus rei legitima & competens occasio locus tempus occurrit. Lenitati igitur & clementiæ perfectissimæ locum esse voluit in regno filii sui, in quo benignissima potestate, populus ejus à Rege suo regitur per leges religionis. Atque istud ipsum lenitatis & clementiæ officium, quamvis ad omnes aliquomodo trahi possit; natura tamen suâ & principaliter, soli Regi nostro competit atque tribuitur, cui data est super nos potestas, ut ista lenitate & clementia uti possit Virtutes

enim iste, per se, ac propriè, sunt superioris & potestatem habentis; nec aliis qui sunt absque potestate tribui possunt, nisi per accideus, quatenus accidere potest ut & ipsis potestatis exercendæ super alios facultas & occasio aliquando competere possit. Tunc enim eorum quoque lenitati & clementiæ locus est, nisi aliquod gravius impedimentum interveniat; aut expressa Dei ordinatio eam excludat. Eandem clementiam atque lenitatem Deus ne à Regni quidem Mundani (præcipuè sub N.F.) gubernatione omni ex parte præscripsit; sed longè restrictiorem esse voluit; ut ipsi locus non sit, nisi quoties non pugnat cum bono publico populi. Qui cum in terris præmiorum & pœnarum exemplis quæ in omnium oculis incurrere debent, gubernetur, & se sit; ut isthic bonum singulorum, cum bono communi concurrere, & in eo casu illud huic cedere necesse sit. Quod quia in spiritali Regni Christi gubernatione non æquè contingit; ubi præmiorum & pœnarum distributio aut in futurum differtur; aut non semper nec æquè in omnium oculos incurrat, ideo isthic præiuncta singulorum bona, cum publico huius regni non æquè concurrunt. Ac proinde illic longè indulgentiori ac perfectiori Lenitati erga singulos, quàm in terris adhiberi possit, locus est.

At enim, inquit V.B. quæ lenitati huic perfectissimæ, quæ in regno Christi locum habet, in regimine Reipub. sæpe locus non est, ob id ipsum à regimine illarum Christiani arcendi sunt. Quamobrem verò? Quia ea virtute præditi esse debent. Non igitur quispiam alicujus virtutis habitu præditus esse potest, tametsi alicubi & aliquando, ob gravem causam & necessitatem; quando nimirum illius virtutis exercitio locus non est; actus ipsius suspendat aut omittat; aut etiam exigente id negotii natura contrarios actus exerceat? An ideo clementia exiit, quia interdum adhibetur severitas? An quoties aliquis in indignos beneficia conferre detrectat; aut etiam ab ingratia aufert; ilico aliquid de ejus beneficentiæ laude detrahitur? An aliquid de propagandæ veritatis officio remittitur; quando porcis margaritæ non obiciuntur? Nulla virtutum quæ nostra erga alios officia spectant, ea lege præcipitur, ut sine ulla exceptione omni tempore & loco etiam gravissimis causis obstantibus exercenda sit. Lenitatem & clementiam etiam erga fontes consecrari, non aliter pulchrum & laudabile est; nisi id, sine injuriâ aliena, sine crudelitate in infantes, sine ingenti damno in universum populum redundante fieri possit. At non vocavit nos Christus ad Reipub. gubernationem. Ne ad matrimonium quidem aut alia honestissimæ vitæ genera. Satis est quod ea non prohibuit.

At normam gubernandæ Reip. in Evangelio non præscripsit. Quid opus erat specialem Reip. normam præscribere; cum nullam novam conderet sed veteres omnes confirmaret. Satis est, quod Apostolus generales leges Magistratui præscripsit; ut in eo gerendo homines sese, non suarum libidinum, sed Dei ministros, ad protegendos bonos & coercendos malos constitutos esse intelligerent.

Non constituit nos, ait, iudices aut divisores patrimoniorum inter homines Mundanos; sed nos vocavit ad colendam perfectam charitatem. Non igitur perfecta charitas coli potest, etiamsi quis lites decidat; aut dividat patrimonium? Rogo quid ista nive frigidius, quid glacie fragilior est?

Sed redeamus ad vim responsionis aut potius argumentationis ejus, (Nam qui retorquet argumentum ex Respondente opponens evadit) quæ in eo est, quod rigor qui in administranda Republica requiritur; conciliari nequeat; cum illo miti spiritu Christi, qui non perdit hominum animas sed servari postulat. Quo sensu ista perditio animarum in eo loco quem verba ista respiciunt, intelligi possit, supra vidimus.

Sed largiamur naturam istius mitis spiritus Christi esse; ut à perditione animarum præsertim sanabilem semper abhorreat. Tamen non ita abhorreere debet; ut eas etiam tunc servare contendat; quando eas Deus ipse perdit, atque jubet, hoc est, ut eas tunc cum ordinatione Dei ad pœnam deposcantur, servari tamen etiam cum malo

publico omnino velit: ita ut si forte in Magistratu sit, potestatis non hoc in usus sibi concessæ, violentiâ, supplicio eripiendos esse censeat, aut ne id faciat quod Deus fieri vult, Magistratum seu legitime oblatum repudiet; live jam susceptum deponat. Et profecto qui Christianæ lenitatis & mansuetudinis perfectionem conquire extendunt; ut ea quoque damnent, aut iniquitatis vel inclementiæ arguant; quæ Dei ipsius tutu atque ordinatione fieri facentur; Saulis exemplum egregie imitantur, qui non putabat sese, clementiæ cuius specimen edere ambiebat, laudem cum obsequio Dei conciliare posse; ideoque dum benignior quàm ipse Deus videri cupit, ad inobedientiæ scopulum impigit. Quem ad modum autem is de clementiæ suæ (si qua in illo tunc) laude, nihil detraxisset, si Deo obsecutus fuisset, quia illa severitas parandi necessitate fuisset excusata; ita Christianus Magistratus, nihil de illa summæ lenitatis perfectione delibat, dū rigendo Remp. in pœnis fontium Deo ministrat; quia severitas quam exercet, non ex ipsius animi inclinatione aut habitu; sed ex ejus cuius minister est, voluntate proficiscitur; quod ipse V.B. fatetur, dum ait Magistratus quia sunt ministri iræ Dei, non posse, nec debere sine illi rigore officium sibi impositum exequi: quia Deus illud ordinavit cum tali rigore, siquidem Mundus aliter conservari nequit. Sed hoc effugiū commentus est, Deum nolle id officium à Christianis exerceri, quia eos iræ suæ ministros esse nolit, qui ad summam Caritatem & mansuetudinem vocati sint. Quæ duo frontibus adversis pugnantia; conciliari à nobis non posse, quantumcumque sudoris profundamus, magna confidentiâ gloriatur. Quid si, absque ullius laboris contentione id præstare liceat; quorsum evadet Viri Boni iactantia? Certè nos primum in allato Saulis exemplo, illibatam clementiæ laudem, cum ea severitate quam imperio Dei exequi iussus erat, parvisset, in eodem homine conciliari potuisse; satis levi brachio, sine ulla sudorifici laboris molestiâ, ostendimus. Deinde quid in iis conciliandis laborare attinet, quæ inter se nullo modo pugnant; nec unum tollit, alterum? Non pugnant autem quæ in diversis subjectis reperiuntur. Nam lenitas illa summa, quæ mitis Christi Spiritus Viro Bono dicitur, in animo Christiani hominis est; ibique perpetuo & quasi ordinariè tanquam in sede suâ habitat; & quoties ipsi locus est in agendo se exerit tanquam habitus, qui mentem nostram perficit ac delectat. At rigor ille atque severitas, quæ sanabilitatis hominum rationem habere non potest, in legibus est, quæ voluntate Dei & boni publici necessitate exercentur. Quæ adventitia severitas non magis in hominibus habitum, quàm in ipso Deo infusam clementiæ & misericordiæ proprietatem excludit; & animos Christianorum per se ipsa non delectat, nisi quatenus accidit ut eam imperiis Dei & publica utilitas commendet.

Ecquid in iis rebus conciliandis, laboris exantlandum fuit; qui vel minimum sudorem citare potuerit? Non esse igitur hæc frontibus adversis ita pugnantia; quominus in Christianis unâ locum habere queant ostendimus.

Nunc inquiramus an & quamobrem Christianos Deus nunquam iræ suæ ministros esse velit. Nam ad fidem rei tam paradoxæ faciendam, Scripturæ testimonio, aut Ratione opus fuit. Testimonium nullum affert. Rationem, quæ ex rerum pugnantium oppositione petitur; jam refutavimus. Quid igitur est, quamobrem id quod asserit verum esse censeamus? Et sine aliquid in Dei affectionibus aut actionibus, quod Christianorum sanctimoniam pollueri possit? Non ignoramus Deum etiam pessimorum ministerio in Decretis suis exequendis frequenter uti; interdum eos etiam ad ejusmodi ministeria eligere. Ideo temere se iis ingenere aut intrudere fas non est. Sæpe enim Deus non modò rem ipsam; sed & modum rei decernit. Sed si quis ad Magistratum legitime vocatus sit, idcirco ne officium hoc aut repudiare aut deponere debet, quia in eo ministerium Deo præstandum est? An non hæc in ipsum Deum redundat injuria; quoties mortales ræ nunculat, quando ipsis aliquid de pietate coaxare libuit, opinione sanctimoniam sese ita inficere audent; ut se



ministerio Dei contaminari censeant, nisi illud Saulis exemplo detrectent? Qui sunt isti, qui sine expresso & speciali Dei interdicto; ordinariis ejus obsequiis refragari non verentur? Scilicet Deus ad pœnas hominum non nisi malis Geniis, aut improbis hominibus utitur! At quorum ministerio Sodom & excidium, pestem in Davidis populo; stragem in castris Assyriorum patravit? Annon per Christum olim impios homines & spiritus æterno supplicio afficiet! An Ecclesia ipsa quoque in puniendis & à piorum cœtu profcribendis ac Satanæ tradendis peccatoribus, iræ Dei ministra non est?

At eos qui erga universam humanum genus tenerimo summa caritatis affectu debent esse imbuti, non decet iræ Dei ministeria obire. Immo vero formidabilem iræ Dei gladium quo fontes morte plestantur; & cujus potissimum potestati eommitteri debeat; quam eorum qui propter insitam animo benignitatem, ipso abuti nequeunt? Interest profecto omnium hominum cujus manibus tam anceps gladius concredatur; & viderint quomodo de humano genere mereantur; qui solis truculentis aut divinæ voluntatis incuriosis hominibus cum tradunt; & propter inanissima quæ modo refutavimus commenta, beatissimo rerum statu in quo optimi mortalium ad gubernacula gentium sedcant, omnes Respublicas & populos defraudant.

At enim in ordinationibus Dei circa Magistratus, sanabili rationem non haberi, linum fumigans extinguere, arundinem quassatam confringi queruntur. Liceat nobis hic in defensione Magistratus causam Dei agere, quia per ipsius latus Deusiple petitur. Estne aliquid in hoc vili & fragili luto, cui Deus auræ suæ particulam inspiravit seu meriti, siue dignitatis, quapropter illud omnino in æternum servare debeat vel teneatur, si modo ullo modo sanabile sit, ac servari possit? Videmus certe tantam mortalium multitudinem, tot populos, tot gentes in ignorantia Dei interire, quotquot is ad voluntatis suæ cognitionem ex mera sua gratiâ, non admisit. Non igitur aliqui istorum sanabiles erant, & servari poterant? Annon istius eximie gratiæ per quam sanabilitatis hominum ratio habetur, privilegium, ad solum Christi populum pertinet, cui se Deus peculiari pacto per filium suum obtrinxit, & cui tam benignum Regem dedit, qui linum fumigans extinguere & quassatam arundinem confringere nescit; & prorsus ex eo quod ipsi Deus dedit, nihil perdere vult? Felicitatem populi Christi suo pretio parum æstimant; qui lenitatis hujus & clementiæ beneficium, ad quosvis alios, præter eos, qui verè ad eum pertinent, promiscuè porrigunt. Quamdiu igitur aliquis ad hunc populum pertinet, quamvis in cursu pietatis aliqui cespiceret, ejus sanabilitatis rationem haberi æquum est, quia ejus Christus ipse rationem habet. Sed posteaquam homines capitalia & ipsis humanis legibus vetita scelera committere incipiunt, ipso facto privilegii hujus, quo populus Christi gaudet, jure excidunt; atque ut ipsum sanabilitatis ratio habeatur, non merentur; nec aut Deus, aut ministri ejus, ad eam habendam obstricti sunt; nec accusari possunt, quoties ejus, tanquam rei incertissimæ, & ad terreni fori sui cognitionem non pertinentis rationem non habent, tunc præcipuè, cum certissimi boni publici, cujus ex professo custodiam gerant, potior ratio habenda est. Non peccat igitur Christianus quando in officio Magistratus Deo ministrat, quoties id fontium causâ non facit, quod non modo facere nullo jure obstrictus est; sed etiam non facere urgentissimi officii necessitate tenetur. Nec tamen ideo lenem Christi spiritum exiit; quoties ipsi ejusmodi clementiam, quam Christus in suo regno (cui absolute præ est,) exercet; in ea potestate quæ ab alieno, puta Legum præscripto dependet, exercere integrum non est. Denique Deum in judiciis forensibus à Magistratibus rigorem puniendi exigere, ipse V. B. faretur; ab iisdem verò ut hominum puniendorum sanabilitatis (quatenus sunt Magistratus) rationem habeant, non exigere; vel id ipsum documento est; quia capitalia judicia ab ejusmodi iudicibus exerceri voluit, quibus aut nunquam, aut raro constare

potest, utrum puniendi sanabiles sint, nec ne. Aut igitur Deus nullos unquam fontes ab hominibus plecti vult capitali supplicio; aut eorum quos ita puniri imperat sanabilitatis rationem haberi, non requirit. Quorum cum illud Vir Bonus non admittat; posterius agnoscere, vel invitum cogitur.

Atque hic Vir Bonus duo absurda quæ ex sententia sua fluere videntur, amoliri contendit.

Prius est Dei ordinationes sibi contrarias eodem tempore, introduci; alteram inter Christianos; alteram in mundo, ac respondet nihil in eo absurdi esse, quia istæ ordinationes in diversis subjectis consueverunt; altera videlicet in hominibus sanctis; altera in prophanis.

Fatemur contraria in diversis subjectis posita secum pugnare non posse. Neque enim hostes invicem configere possunt, nisi sibi communis admoti. Sed istæ ordinationes inter se mutuo pugnant; & una alteram perimit. Esse igitur eas simul, & in uno subjecto necesse est. Quamvis enim istud subjectum in quo sunt distingui posse videatur tamen revera, quod ad materiam præsentem attinet, idem est. Tam enim eos qui tunc prophani, quàm qui sancti sunt, Deus Christi mandatis obsequi & salvari vult. Nec potest alterutris ordinationes legibus Christi adversas imponere; quin aut eos servari omnino nolit, aut non per obsequium præceptorum Christi servare velit; quorum utrumque absurdum est.

Quod ad portationem arcæ fœderis antiqui attinet; Levitæ ac cæteræ tribus voluntate Dei ita erant distincta subjecta, ut nunquam verbi gratia Rubenenses Levitæ aut Levitæ evadere possent Rubenenses. Nec Deus tunc voluit reliquarum tribuum cives, in censum Levitarum admitti. Quo fiebat ut illæ contrariæ circa ministeria sacra ordinationes; nunquam secum pugnare poterint. Sed nunc etiam prophani homines possunt evadere sancti; & Deus omnes sanctos esse vult atque imperat. Ergo quod ad obsequium & executionem ordinationum Dei attinet; omnes homines, saltem ad quos vox Evangelii pervenit, tanquam unum subjectum considerantur; nec potest uni parti hujus subjecti observatio alteri autem violatio legum Christi imperari aut ordinari absque manifesta repugnantia.

Denique ut omnis cavillationis ansa præcidatur; nos dum istam contradictionem adversariis objicimus, de Christianis & obsequium Christi professis non de alienis & prophanis loquimur. Quos inter cum tot à multis seculis fuerint & nunc sint magistratus, aut illi quia ordinatione Dei carebant, non fuere nec sunt legitimi Magistratus; aut si ordinatione Dei impositum est ipsis officium rigoris capitalis exequendi; necesse est, ordinatione Dei Christianis, Christum professis & colentibus, impositum esse officium violationis legum Christi. Ita ordinatio Dei, ordinationem ejusdem Dei per Christum, violabit ac destruet in eodem subjecto, hoc est, in iisdem illis Christianis qui ad obsequium mandatorum Christi vocati sunt.

Alterum absurdorum, quæ amoliri contendit est. At quomodo Deo placere possunt duæ ordinationes; quarum una est secundum charitatem, altera charitati contraria. Respondet minus Deo placere eam quæ caritati repugnat, sed tamen suo modo placere; tanquam accommodatam scopo ejus, ut regnante in terris hominum licentia, Mundus tamen stare possit.

Atqui in objectione nostra non Bonum ac rectum, meliori ac rectiori sed simpliciter & absolute Bonum Malo; rectum pravo opponitur; quorum non alterum magis alterum minus placere possit, aut debeat; sed alterum planè placere debeat; alterum placere omnino nec possit nec debeat. Quod enim secundum Caritatem sit, Deo non placere non potest. At actio charitati aut legibus Christi contraria; non minus placere solet; sed nullo modo placere potest Deo; quia illam æterno supplicio punit. Quomodo igitur id ordinare ac velle ut fiat potest, quod ipsi placere nullo modo potest; quomodo ipsi id placere ullo modo potest; quod æterno supplicio vindicare decrevit.

decrevit: aut quo jure æterno supplicio puniet, quod ipse propter scopum & intentionem suam, ut videlicet Mundus stare possit, iussit atque ordinavit, præsertim cum huius ordinationis minister, ad eundem quem Deus proposuit scopum, actionem suam dirigat. Certe Christiani quos Deus propter violata Christi præcepta æterna morte puniet, non possunt dici Deo minus placentes; sed planè displicentes. Non igitur sese ab objectis difficultatibus expedivit V. B. sed magis involvit & intricavit. Nos autem summæ caritatis semper, (ubi ejus locus est) exercendæ habitum, cum ea severitate quæ ex speciali ordinatione Dei, interdum adhibenda est, propter diversa si circumstantiarum interventum, facillime conciliari posse evidenter ostendimus. Simul illud liquido planum fecimus, Magistratum civilem, qualiscunque ille sit, quia officium ejus ex ordinatione Dei, non nisi hominibus impositum & commissum est; homines autem ad intima cordium, aut futurorum cognitionem, penetrare nequeunt; voluntate Dei non esse obstrictum, ut in puniendis fontibus semper omnino sanabilitatis eorum rationem habere teneatur.

His igitur in quibus totius causæ cardo vertitur, satis leviter pertractatis transit V. B. ad dissertationem de Excommunicatione; de qua plurima verba facit, & argumentum quoddam, sine quo causa nostra, stare potest quodq; ad illustrandam potius quam ad probandam sententiam nostram, attulimus, omnibus machinis oppugnare contendit. Quem laborem quia nullo tantæ operæ pretio suscipit, breviter ad singula, quæ affert, respondebimus. Non igitur in pænis Ecclesiæ, omnino ac simpliciter atque etiam semper, rationem salutis singulorum haberi negavimus; quod idcirco inani ac superfluo conatu operose probat Vir Bonus: quia cum rationem diversitatis inter Ecclesiæ & Reipub. regimina adduximus, satis apertè id concessimus. Sed tantum secundum quid; & aliquando, & quidem longè aliter, quàm fieri solet in pænis Magistratum, quatenus videlicet & quando, ii qui sanabiles esse possunt & solent, imo verò quos sanabiles esse scimus; tamen ejus rei ratione non habita, à corpore Ecclesiæ avelluntur; & in ejusmodi statum conjiciuntur, in quo non audeant mori, cum tamen mori singulis vitæ sue momentis possint. Frustrà igitur Vir B. differentias inter Ecclesiæ & Reipub. pænas, anxie ostendit; quas neque nos unquam in dubium vocavimus. Nisi quòd illa quam affert quod in excommunicatione, nemini pœnitentiæ tempus aut locus præcidatur, non est universè vera. Interdum enim, præsertim iis, quos ipse Vir Bonus ad agendam pœnitentiam, seu corrigendam vitam longiori tempore opus habere asserit, tempus istud atque occasio intercipitur; si quo casu paulò post decretum Excommunicationis pereant. Cujus tamen periculi ab Ecclesia non habetur ratio; quoties exempli aut gloriæ divinæ potior ratio habenda est.

Quæstionem An in capitis supplicio resipiscentiæ locus semper esse possit. decidi, causæ quam defendo nihil interest, quia suprà probavimus, Deum ab iis quos ejusmodi supplicia sumere voluit, non exigere ut neminem puniant, nisi quem certò sciant esse insanabilem. Illud magis ad causam pertinet, utrum functio Magistratus in fontibus capite plectèdis ita comparata sit, ut per se penitentiæ spatium præcidat. Quod merito negavimus; & ostendimus hoc spatium per se non præcidi, nisi fortè propter latissimam culpam ejus, qui oblato sibi isto spatio, uti non vult: aut etiam ob contrarios vitiis habitus jam non potest; quod est ex accidenti. Et quamquam hoc spatium, non semper longum concedi possit ac soleat; tamen etiam brevius interdum ad resipiscentiæ sufficere, Latronis exemplo & ipsius Socini confessione, probavimus. Quibus sanè tibicinibus, non causa nostra, quæ aliis ut vidimus fundamentis innixa est; sed assertio quam ad illustrandam sententiam nostram attulimus, fulcitur: & quidem non miseris aut fragilibus, sed firmis ac validis. Quid enim firmitus est ad ostendendum posse aliquid fieri; quàm exemplo planum facere; quod id jam factum sit: & quod

validius in adversarium telum est, quàm ipsius confessio.

At enim nostris telis in nos pugna; e vult V. B. Quænam illa sunt? Primum quia probavimus nec posse, nec debere judices habere rationem sanabilitatis singulorum fontium, id telum in nos retorquet, ostendens inde consequi, non eorum curâ & providentiâ fieri, sed casu mero & ex accidenti, si quos fontes in æternum non perdant. Atqui hoc telo adversus nos pugnare non potest, quia illud insciter arripit, deceptus fallacia quam vocant A dicto secundum quid &c. Nec enim nos simpliciter asseruimus Non posse nec debere judices habere rationem sanabilitatis fontium; sed secundum quid, quatenus sunt Judices, qui neque si finem hunc intendere velint, eum semper assequi possint; neque ut eum intendat, ex muneris sui officio obligentur. At quatenus sunt Christiana lenitate præditi, possunt & debent, omnia pro virili tentare quæ ad procurandam fontium resipiscentiæ pertinent. In quo tametsi non semper scopum suum attingere possint; neque etiam id faciant ex muneris quod gerunt necessitate; tamen quoties id, quod volunt assequantur, id non mero casui, sed eorum curæ & providentiæ tribuendum est.

Alterum nostrum telum est, Quosdam eorum qui supplicio afficiuntur, per resipiscentiæ servari posse. Hoc dum in nos conjicere tentat, ridiculè paratragediatur, & aliquantum in nos invehit argumentum depromit suæ opinionis Invincibile. Quicunque, inquit, innocentem coram Deo occidit & quidem destinatò, est crudelissimus homicida. Magistratus innocentem coram Deo, (hoc est eum qui respuit) destinatò occidit. Ergo Magistratus est crudelissimus homicida.

Quamobrem verò hoc argumentum V. B. invincibile autumat? An quia quatuor terminis, velut quadrato agmine in nos incurrit? Atqui hæc figura in struenda acie syllogistica explosa est. Innocens coram Deo; aut sumitur propriè & absolute, pro eo, quem Deus ipse (qui res omnes ita ut in natura suâ verè sunt, certissima scientia comprehendit) scit esse innocentem; aut impropriè & secundum quid, pro eo, quem Deus quavis nocentem & pæna dignum sciat; tamen, quoad illas pænas quas ab ipso ex misericordia sua removel, tractat tanquam innocentem. Major igitur nisi in priori sensu sumatur, vera esse nullo modo potest. At minor in eodem sensu falsa est, nec nisi posteriori modo explicetur, admitti potest. Innocens impropriè dici potest David, quatenus ipsi remissa sunt iniquitates; & inter alias adulterium homicidio circumlatum. Quis tamen illum post perpetratum tantum facinus quod jam infectum fieri non poterat, absolute & propriè innocentem & pæna indignum dixerit? Quosdam eorum qui indignè mensæ Domini accubuerunt, properato obitu multatos Apostolus Auctor est: quos tamen alio modo innocentes hoc est justificandos & servandos esse; nihil repugnat. Grotium immeritò reprehendit quod dicat Deum posse aliquem in remittenda ipsi pæna æterna, tractare tanquam innocentem, & tamen eundem punire morte immatura tanquam nocentem; & ait Non valere hac in re, à Deo ad homines argumentationem. Imo verò à Deo tanquam à Causa principali, ad ministrum ejus Magistratum valet argumentatio. Quando enim Magistratus in puniendis fontibus legitime officio fungitur, nihil aliud facit nisi quod ipsum Deus facere vult. Dei enim judiciorum ac voluntatis executor est. Non potest igitur Magistratus vitio verbi, quod Deo quoque ipsi vitio verti nequit, & qui Magistratum in Dei ministerio exequendo accusat, Deum ipsum accusat. Cujus severitatis (quamcūque videlicet legitime & ex mente Dei Rom. xi. explicat), exercetur) invidiam omnem Deus suscipit; atque ut ita dicam ex humeris Magistratum, in seipsum deonerat.

Profert postea Vir Bonus argumentum nostrum, cui in ejusmodi quam tractamus materia, annon potius elogium illud dari possit; quod ille argumento suo, opinione sua invincibili tribuit, Lector æquus judicabit. Ostendimus igitur æquum non esse ut ob tam



incertam spem quorundam hominum latissimâ culpa sua, de æterna salute, cuius nullam unquam curam habuerunt, periclitantium, concedatur sceleribus aut grassanti violentiâ impunitas; atque adeo integri populi ac tot innocentes præsentissimo malorum, etiam æternæ salutis jacturam secum trahentium diluvio inundentur. Hujus argumenti ictum excipere, ausus non est Vir Bonus, sed responsionis suæ clypeo diffusis retulit à loco pugnæ & mutat quæstionis statum. In mutuo argumentorum conflictu quodnam est evidentiùs succumocentis in certamine indicium; quàm cum alter certantium, extrâ aream duello præfinitur; istum quos sustinere nequit, violentiâ expellitur? Quæstionis præsentis specialis & proximus status erat; Utrum ideo quia fontes forte sanabiles esse possint; ab eorum suppliciis semper sit abstinendum; (Unde postea per remotiorem consequentiam Vir Bonus deduci posse sperabat Christianis à Magistratus functione abstinendum.) Ostendimus nos, interdum ne ob eam quidem causam esse abstinendum; quia longe gravior sit causa non abstinendi, quàm abstinendi. Illinc enim aut singuli, aut paucissimi fontes sunt; atque hi ipsi indigni, quorum præ aliis dignioribus potior ratio habeatur; hinc integræ gentes atque innumeri infontes, inque longe digniores, quorum præ fontibus potior ratio habeatur: illinc incertissima spes est sanabilitatis; hinc certissima perniciēs, æternæ quoque salutis multorum jacturam trahens, metuenda est. Vir Bonus cum adversus tam liquidam demonstrationem ne hircere quidem posset, ad aliam remotiorem quæstionem se recipit; quæ & ipsa agitur quidem inter nos, sed non isto loco aut tempore; videlicet Utrum ad homines Christianos officium Magistratus ullo modo pertineat. In quo sane dupliciter peccat, primò quia à proxima quæstione ad remotiorem transilit: deinde quia crasso & pingui Captionis genere evadere contendit.

Transilit ad remotiorem quæstionem; quia isto loco non id specialiter & proximè quærebatur, an ad Christianos officium Magistratus pertineat; quamvis id quoque inter nos controversum sit, & ad generalem lites nostræ statum spectet: sed an actio ista in qua interdum sanabilitatis hominum ratio non habetur; sit Caritati & sanctimonie Christianæ congrua. Ostendimus igitur adeo esse congruam; ut interdum Christianis ab ipsa abstinere non sit integrum; nec ab ea abstinere possint nisi propter paucos & indignos fontes erga integros populos & innumeros infontes iniqui atque injurii esse velint. Adversus eam rationem ne mutire quidem audent Vir Bonus; sed ad illud pingue & crassum captionis genus confugit: dum tacite concedit, eam curam in qua infontium præ fontibus habetur ratio æquissimam esse, & ad Magistratum omninò pertinere; sed aperte reponit officium Magistratus eamque Curam protectionis infontium ad Christianos nullo modo pertinere. Atqui id quod reponit inter nos alibi vel maximè controversum est. Non potuit igitur id, sine turpi Petitionis principii paralogismo; ab adversario locum pugnæ deferente, quæri pro perfugio. Præsertim cum non demonstratione sed nuda asseratione fulciatur. Nisi fortè id pro demonstratione haberi velit, quod ait, Rem eam ad Christianorum curam non pertinere, quia Deo curæ futura sit. Quasi verò id Christianos curare aut non liceat, aut non deceat; aut interdum non sit necesse, quod Deo quoque curæ sit. Quid? an Deus curam Rerum publicarum per se ipse immediatè & non ordinariè, per homines exercet. At qui non per Christianos, ait. At ubi Christiani exclusi sunt? Cedo legem & interdictum! Caritati, inquit, & sanctimonie Christianæ functio hac repugnat, ideo Christiani non conveniunt. Quid si ostendamus eam non repugnare, ut hoc loco fecimus, dum summam æquitatem & necessitatem; quam vel ipsa erga digniores caritas & benignitas nobis imponat; ejus functionis demonstravimus? Ecce iterum Viro Bono, in promptu est faceta responsio; quod istius erga infontes æquitatis & benignitatis cura Christianis ha-

benda non sit, quia officium Magistratus ad illos nullo modo pertineat. Atqui id ipsum non aliunde colligebatur; quam ex istarum actionum iniquitate & inclementia, in quibus sanabilitatis hominum ratio non habetur. Nos autem culpas istas ab eo actionum genere jam removimus. Videat benignus Lector, quos gyros & circulos faciunt Viri Boni, uti rationum pondere urgentur. Ubi ex præmissis conclusionem suam sibi deduxisse visi sunt; posteaquam præmissæ eorum evidenter falsitatis convincuntur, controversiæ conclusionis scuto ridicule se protegunt: & ex conclusione tanquam notiori præmissis fidem facere contendunt. Cum enim antea ex iniquitate & inclementia actionum istarum deducerent, ad Christianos ejusmodi functiones non pertinere; nunc ex eo quod ad Christianos functiones istæ non pertineant, actionum istarum, si à Christianis exerceantur, iniquitatem & inclementiam deducere conantur; quod & ridiculum & explorendum est.

Quod autem nostra nobis verba reponere vult videri, quemadmodum duo cum faciunt idem non est, idem: ita idem, quod diversis temporibus ac locis dicitur, non est idem. Nos cum de Magistratus functione loqueremur, & incidisset quæstio utrum is fontium sanabilitatis rationem habere teneatur; meritò pronunciamus; non debere homines nimium sollicitas esse in eo officii genere quod ad eos nullo modo pertinet. Non enim ad Magistratum quæ talis est, ea cura pertinet; ne quis omnino eorum, quos capite plectit, in æternum pereat: quamvis id muneri ejus non repugnet; quantum potest, eniti ne id accidat: sed id efficere, neque semper est in ejus potestate, & planè extrâ officium. At in ea optione, cum nobis Magistratu fungentibus, alterutrum faciendum est, ut, aut fontium aut infontium ac Reipub. rationem habeamus; immerito ait Vir Bonus non debere nos sollicitos esse in eo officii genere quod ad nos nullo modo pertinet. Incumbit enim nobis anxia ejus rei cura, ut hoc officio, à Deo certis legibus imposito, ritè & legitime defungamur. Non potuimus enim nisi de iis Christianis loqui, qui ad magistratum legitime vocati sunt. Nam alioqui fatemur plurimos esse Christianorum ad quos ea Cura nullo modo pertineat. & qui in alienam messem falcem immittere, absque reprehensione non possunt. Non igitur evicit Vir Bonus pacis gladium cum caritatis regula non posse consistere; non magis quam si quis odium illud, quo parentes Christi causa prosequi jubemur; cum Christiani erga eos observantiâ, & naturali affectu pugnare, contendant. Possunt ista secum conciliari, ut & diversorum graduum caritates sibi interdum concedant; & illæ affectus aut habitus alicujus officio, actus qui ipsi contrarii videntur, ob gravissimam causam, puta voluntatem Dei intervenientem exerceantur. Quod si id de Pacis gladio non evicit; multò minus de gladio Belli, cuius tantò excusabilior est usus, quantò urgentior sæpe necessitas.

Sed jam ad alteram partem quæstionis accedamus; Utrum eum capitis supplicio afficere liceat; quem amissa vita præsentis; futuram quoque amissurum esse, seu certum, siue verisimile, aut etiam possibile sit. Id nos licere Magistratui affirmamus. Nec Vir Bonus negat, sed ab eo jure solos Christianos excipit; quibus videlicet contraria huic rei præcepta data sunt; quæ omittenda essent; si huic negotio manus & operam præbere deberent.

At neque ulla Christianis huic rei contraria præcepta data sunt: neque ea quæ data sunt omittenda sunt; quoties ipsi, huic negotio manus & operam ex officio ad quod legitime vocati sunt, admovent. Non data sunt contraria præcepta huic rei; quia dari non potuerunt; cum hæc res nitatur ordinationi Dei. Aliàs (ut recte ait V. B.) voluntas Dei una per alteram; & ordinatio Dei, per ordinationem Dei everteretur, quod est absurdum. Et istas ordinationes contrarias per diversitatem subiectorum, conciliari non posse, supra ostendimus. Quæ vero præcepta data sunt, hoc est, perfecta Caritas atque benignitas non omittuntur, quoties Magistratus Christianis in plectendis

plectendis fontibus Deo ministrar. Quia istarum virtutum habitus hominibus Christianis perpetuo inherentes, & quoties earum locus atque occasio est, frequenter in actum erumpentes, non omittuntur tunc, cum interdum rariufcule ex legum forensium præscripto, & nutu Dei; actus severitatis exercentur illis; ubi istis virtutibus locus non est. Non est autem illis; ubi ira suæ ab hominibus ministerium præstari voluit. Quemadmodum autem sordidus & illiberalis dici nequit; qui à liberalitate abstinet; ubi ipsi locus non est; ita & perfectæ caritatis & benignitatis expertus haberi non potest; qui cum istas virtutes exerceat, illis ubi licet, ab earum actibus abstinet, ubi eos exercere non licet. Nullam igitur causam habet Vir Bonus cur ab isto jure Christiano excipiat.

Dum autem dicimus facinus nefandum esse, si quis de industria vitam alicui æternam eripiat, de vitæ creptione loquimur in eo sensu, qui, (ut ajunt) vitium includit. Quis enim nescit Deum per se, aut per alium quoque; vitam æternam iis qui id mereantur, merito eripere posse? Sed in eo sensu qui verbis nostris subest, id ad omnes omnino porrigendum est; & Vir Bonus fallitur, qui id ad solos Christianos restringit. Neque enim gravissimi peccati aut injustitiæ expertus est, siue paganus, siue Judæus sit; qui tantam cuiquam injuriam & noxam illegitimè infert.

Quod autem diximus illatæ mortis æternæ culpam non teneri eum; cujus actionem seu licitam siue laudabilem etiam, æterna mors alicujus alienam culpam (non sunt eradendæ aut omittendæ in verbis nostris hæc duæ voculæ) interdum consequitur; quia ea istam actionem non per se, sed ex accidenti consequatur, est diximus & immerito à Viro Bono carpitur. Falsò enim negat eam ex accidenti consequi; quia sine culpa agentis ob alienam culpam evenit. Quod enim non agentis voluntate aut vitio; sed aliena culpa interveniente accidit; quantum ad agentis præresin attinet, ex accidenti esse necesse est.

At enim, inquit, Necessariò unum consequitur alterum, hoc est, certò & inevitabiliter. In hac enim significatione hoc loco Vir Bonus vocem necessitatis accipit. Videtur Vir Bonus verborum ambiguitate aut ludere aut decipi. Ut enim id quod necessarium dicitur, aut absolute & natura sua tale est; aut ex hypothesi; ita id quod ex accidenti esse dicitur; aut absolute & natura sua accidentarium est, aut relatè ad eam rem cujus respectu dicitur esse tale. Nos cum dicimus jacturam vitæ æternæ interdum capitale supplicium, sed ex accidenti consequi; vocem Accidentis posteriori sensu usurpamus; qui necessitatem quoque posteriori modo dictam non semper excludit. Innumera enim sunt quæ rem aliquam, eo loquendi modo ex accidenti consequi possunt, quæ tamen posita aliqua hypothesi, ex illa necessariò, hoc est, certò & infallibiliter; quanquam non absoluta necessitate profluant. Quid clarius est, quàm quod prædicationem Evangelii ignis discidorum, ex accidenti consequatur; qui tamen, non quidem absoluta necessitate, sed posita hominum malitia & perversitate eam certò & infallibiliter consequitur.

Et mirum est sanè, cum Vir Bonus necessitatis vocem posteriori sensu sumi agnoscat atque ipse usurpet; quod vocem Accidentis in posteriori significatione dici posse non agnoscat; quæ ut ut cum necessitate absoluta conciliari nequeat: at cum ea, quæ est ex hypothesi, sæpe una consistere potest. Potest enim factum Agentis alicuius, necessariò, hoc est, certò & inevitabiliter consequi; quod tamen tam agentis, quàm ipsius actionis respectu, sit omnino ex accidenti, hoc est, quod tam præter voluntatem agentis; quàm præter ipsius actionis naturam; per suppositam aliquam hypothesin eveniat. Cedò mihi Præfectum aliquem, cujus officium sit nocentes sibi oblatos in carcerem conjicere; qui ob instam animo suo clementiam, neminem ex iis quos in custodiam accipit capitali supplicio plecti velit; atque etiam absolutioni om-

nium; enixa intercessione navet operam, etiam antequam in carcerem conjiciantur: & idem à supremi judicis benignitate promissum obtineat Salutis singulorum, dum modo oblatas sibi conditiones, præstare velint; æquillimas illas quidem, sed quas omnes repudiare possint; quidam vero, sed ob culpam suam & quidem latissimam non præstare possint. Quibus conditionibus fortè à nocentibus, præstitis, singuli eorum secretum accepturi sint privilegium supplicii evadendi; post instauratum deinde judicium in quo causæ fontium è carcere eductorum, examinari; & illa privilegia inspicere debeant. Quis non videt capitalis supplicii rigorem, quod ad eos attinet qui oblatas conditiones acceptare, aut nolint, aut non possint, conjectionem eorum in carcerem; necessariò & inevitabiliter consequi & tamen eum supplicii rigorem, quod factum præfecti intercessoris, hoc est, ipsam in carcerem conjectionem, esse planè ex accidenti, hoc est, tam præter intercessoris mentem ac voluntatem; quam præter actionis ipsius, (absolute & in se considerata) naturam. Nec enim ex conjectione alicujus in carcerem per se & absolute, hoc est, in natura sua considerata, sequitur omnino Capituli supplicium, cum innumeri ex vinculis causam dicentes, absolvantur. Nunc propositum exemplum lucis causa, ad præsentem quæstionem applicabimus. Præfectus iste benignus, est Christianus Magistratus. Nocentes ipsi oblato, sunt homines capitalia supplicia commeriti. Conjectio eorum in carcerem est damnatio ad mortem temporalem; quia ex isto carcere multi possunt evadere mortis æternæ supplicium. Supremus Judex cui ministrat Magistratus est Deus, à quo pius Magistratus, non qua Magistratus sed qua Christianus, spem ac promissum una cum aliis omnibus accipit æternæ Salutis nocentium, si oblatam sibi penitentis conditionem acceptarint. Quam etiam offert singulis. Sed eam aliqui sanabilius accipiunt; aliqui spernunt; aliqui etiam, hoc est, insanabiles, (sed ob culpam suam) præstare non possunt. Conjiciuntur tamen omnes, (quia ita meruerunt) in carcerem, hoc est, afficiuntur capitis supplicio; jussu & voluntate supremi Judicis; qui hoc sibi ministerium ob gravissimam causam & necessitatem, à Custodibus istius carceris temporalis, præstari vult, quod ipsi detrectare nequeunt. In quo carcere expectant omnes novum instaurandum judicium; in quo postea à supremo Judice cognitio fiet, quinam eorum sint, æterna morte damnandi, aut absolvendi. Hinc patet quod æternam vitam cum præsentem ab eodem filo pendere, non diximus per se & necessitate absolutam; sed ex accidenti, quia accidit, quod is qui erat in propinqua potentia consequendæ vitæ æternæ; producendæ lucis usurâ, ad corrigendam vitam indigeat; quod tamen non semper accidit; cum Vir Bonus fateatur, non deesse quibus expediat, dissolvi & cise cum Christo. Ergo qui in ministerio Dei filium vitæ alicujus incidit, non est causa ulterioris, qui mortem damnati sequitur effectus; nisi per accidens; aut certè (ut ambiguitatis in hac voce occasionem effugiamus) cuicumque agnomine is causa hujus effectus dici possit. Non est in culpa hujus tam tristis eventus: cum neque actionem istam salvo officio negligere potuerit: nec aut ex actionis ejus naturâ; aut ex voluntate ejus, sequatur hic eventus.

Quod ad exempla à nobis allata attinet.

Prius falsò alienum esse dicitur ob eam causam, quod feralia dissidia, non semper ex prædicatione Evangelii oriuntur; vitam autem æternam iactura semper præsentis ademptionem sequatur. Nam & illa posita malitia & perversitate hominum semper oriuntur; & vitæ æternæ iactura non semper, sed posita morientium malitia & culpa ademptionem vitæ præsentis sequatur.

In posteriori quamvis vox Accidentis; exemptioni fortis ex urna, priori quoque quem supra exposuimus, sensu tribui possit; tamen ne posteriorem quidem excludit; & rem propositam magis illustrat. Quemadmodum enim id quod mero casu & fortuito contingit, non potest dici Agentis effectus per se; sed per accidens; ita id quoque

quo. I non mero casu quidem sed tamen præter & agentis intentionem; & actionis naturam, contingit. Neque enim ad id ut aliquis effectus per se ex causa aliqua proficiat satis est illum non mero casu contingere, sed requiritur ut ex intentione Agentis, aut ex actionis ipsius natura & ingenio prodeat. Temporalem igitur mortem per se à iudiciis inferri non negamus, quia ab iis intenditur, sed mortem æternam cum illa necessario vinculo conjunctam esse, negamus voce necessitatis propriè & absolute, & quomodo eam priori sensu expoluimus sumpta: qui sensus ad convincendum objectæ culpæ Agentem; aut iudicem requiritur: quamvis negandum non sit, voce necessitatis posteriori sensu acceptâ id interdum certò & quasi necessario contingere. Sed non idè id definit esse ex accidenti, quia ob accidentariam hypothesein eventurum est certò & inevitabiliter.

Si quis felicitatem proximi ita vilipendat, ut ei de salute æterna periclitanti, cum possit, opitulari nolit, eum non excusamus. Sed Christianum Magistratum capite plestem impios, excusamus eo nomine; quod cum ita pereuntibus opitulari velit per ministeria Deo debita necessitatem non semper possit.

Scandala committentibus non patrocinaur; quia pœnam iis propositam scimus morte temporali tristiorum. Sed qui innoxio, huius supplicii pœnam non effugituros denunciant; satis ostendunt quanti æternam eorum salutem æstiment; aut quo erga eos animo sint, si in ipsorum causa iudices sedeat. Nos quia crimen istud ipsiusmet Accusatoris suffragio suprâ diluimus, plura pro innocentia nostra non dicemus. Tantum nobis gratulamur, quod in istius Cognitionis tribunali, non sedebunt iudices tam proni ad condemnandum; & qui in animabus infantium æterno supplicio addicendis nihil pensi habent; cum tamen ipsi, eo prætextu innoxios Magistratus crudelissimos homicidas vocare non vereantur. Unde colligimus periculum esse ne sanctiores & caritatis igne flagrantiores, sibi videantur, quàm sint.

Quod autem dicit Vir Bonus eum qui perit, per accidens perire à manu scandalosi eadem opera facetur, eum quem hoc loco appellat scandalosum per accidens esse causam illius interitus pereuntis. Nec enim à causa aliqujus per se ille idem effectus per accidens proficisci potest. & contrâ.

Sed quia voces istas tam licenter usurpat Vir Bonus, quasi eas non satis intelligeret, nos in iis omittendis difficiles non erimus. Quocunque igitur agnomine efficientiam istam appellet Vir Bonus; satis est nos demonstrasse Christianos Magistratus in plestemis fontibus esse extrâ omnem culpam, illorum sempiterni interitus, quemadmodum Clementissimus ille, quem in exemplum proposuimus custodiæ præfessus, qui omnibus in carcerem suum conjiciendis vitam impetrare conatus est; extrâ omnem culpam est, aliquorum supplicii quod avertere pro virili nitebatur, sed adversus ejus, cuius ipse in potestate fuit, voluntatem; victos carceris aditu arcere, aut à carcere liberare ante iudicium non potuit. Quemadmodum autem ne mortem æternam evadere, ita ne vitam quoque corrigere possint impii; per accidens & sine culpa Magistratus, efficit capitis supplicium. Corrigere enim vitam potuerunt; dum ipsis corrigendæ tempus suppetaret. Nec magistratus culpa est, quod eam jam ultra corrigere non possint, sed ipsorum. Culpa enim hæc, in eo est, quod sint ante vitæ exitum, (quam longius producere non est in manu Magistratus) insanabiles. Nam sanabilium nemini Magistratus tempus ad pœnitentiam præcidit. Quod autem impii sint eo modo insanabiles, neque in culpa est Magistratus, sed ipsiusmet impii. Longè autem justius nos miramur, mirari Virum Bonum quod malimus id accidenti adscribere, si qui fontium ex occasione capitalis supplicii in æternum pereant: quàm si qui fontium capite plexorum servantur; cum videat effectum illum præter Agentis voluntatem & intentionem; huic ex destinato ejus consilio & conatu, sequi.

II. Ad secundæ rationis nostræ refutationem respondendo dicimus. Esse quidem Christum propitiationem pro peccatis totius mundi; quia nullus homo, nulla gens, nullus ordo, ab aditu huius felicitatis arceatur, dum modo ad istius gratiæ Dei notitiam pervenire possit, eamque prout par est, grato animo recipere velit. Sed non idcirco omnes omnino in propinqua huius gratiæ consequendæ potentia sunt; ita ut dici possint id amittere, quod aut nullo modo; aut vix habere potuerint. Nullo modo quidem ii ad quos vox Evangelii non pervenit, præsertim si id nullâ eorum culpa factum sit. Sed etsi culpa aliqua intercessit, ne ad notitiam tantæ felicitatis pervenirent; aut ne eam cognitam reciperent; aut in ea assequenda voti compotes nerent; sæpe dici potest, ipsos sibi homines ad eam beatitudinem aditum ita obstruere, ut præsupposita eorum culpa, vix dici possit, illos ejus participes fieri potuisse. Non igitur tales idcirco pereunt, quia ipsis tempus ad corrigendam vitam à Magistratu aut potius à Deo ministerio Magistratus, præciditur; sed neque quia tunc vitam non correxerunt, cum jam tempus corrigendæ non suppetit, in quo forte aliquod à Magistratu injectum impedimentum causari possent; sed quia eam non correxerunt, cum tempus suppeteret. In quo Magistratus nulla omnino culpa intervenire potuit. Non potest igitur dici Magistratus id ipsis adimere; quod suam culpam non habent, neque ut habeant ullo modo dant operam. Non de omnibus autem loquimur. Nam qui salutem dant operam sanabiles videntur; & is qui linum fumigans non exstinguit, tales aut capitis supplicio eripere, aut eorum pœnitentiam contentus esse potest. Etiam eorum qui sanabiles esse possunt, licet nondum ad cognitionem Veritatis pervenerint, eum qui corda inspicit eandem rationem habere, credibile est. Idè locum communem de impiorum resipiscentiâ, de industriâ transimus. Loquimur autem de deploratis & insanabilibus, quibus id eripi ab infante Magistratu; salò & invidiosè dicitur, quod ipsi sibi suam culpam eripiunt. Qui sanè sæpenumero tam longè ab omni spe salutis remoti evadunt; quàm longè fuit olim Irus à Cræsi opulentia. Neque enim is idcirco à Cræsi fortuna quàm ipsi à salute æterna remotior fuit, quod illi quidem jus & promissum atque spem salutis habuerint. Irus autem promissum opulentiae nullum habuit. Nam & illi juris & promissi sui beneficium, per scelera sua decoxerunt; & Irus tantò majorem opulentiae, quàm illi salutis spem habere potuerit; quod eam sine Fide difficillimâ virtutum, ex frequentibus & in oculis omnium incurrentibus exemplis eorum qui ex stercore emersere, facilius, quàm illi qui ad invisibilia cæcutiunt concipere potuerit. Nam qui instante mortis supplicio pœnitentiam agere possunt, sanabiles sunt, quibus salus aut non eripitur; aut eorum culpa eripitur, non quidem à Magistratu, qui solum corpus occidere potest: sed à Cælesti iudice qui solus animam quoque potest. Non modò igitur propinquam sed ne remotam quidem potentiam Salutis adipiscendæ Magistratus cuiquam adimere possunt, quia eam primùm sibi quisque suam culpam; deinde iustas & omnipotens iudex sententiâ suâ adimit.

Ad tertiam rationem nostram respondendo Vir Bonus, non id refutat quod nos diximus, sed aliud in quo dissentimus. Fatemur enim aliquando evenire ut is qui perit sit causa prima propria & proxima perditionis suæ; & tamen occidens non sit extrâ culpam, si aut clementia usus non est illic, ubi ipsi aliquis locus fuit; aut extrâ moderamen inculpatae defensionis exerravit. Itaque id refutari non merebatur, quod à nobis non asseritur. Sed illud asseruimus. Capitis ritè & legitimè damnatos & in defensione inculpata occisos, neminem alium accusare posse nisi seipsos. Vir Bonus id concedere videtur dum ait. *Esto quod non possint ita occisi quenkum accusare in amissione vitæ æternæ, quàm seipsos, cum tamen non concedat. Nec enim nos comparatè accusationem istam intelleximus, sed absolute: nec diximus, non posse ita occisos,* æquè

æquè aut etiã magis accusare alios quàm seipſos : ſed non poſſe illos omninò culpam ſue mortis in quenquam alium conferre, niſi in ſeipſos. Quod Vir Bonus tacitè negat quamvis concedere videatur. Ait enim. *Quantum occiſi accuſare non poſſint Magiſtratus, Deum tamen eos accuſaturum.* Mendolam opinionem eſſe neceſſe eſt ; in qua proferenda patroni ejus abſtinere nequeunt, quin conceptus mentis ſuæ mendoliſe exprimant. Quos igitur perentes accuſare nequeunt, eos, inquit Deus accuſabit. Apud quem Judicetur? Eſtne aliquod tribunal in quo Deus accuſatoris partes ſuſcipere ſingi poteſt? Minuta illa videri cuiquam poſſint. Sed quia per latus Magiſtratus Deus ipſe petitur; interdum V. Bonis aliud agentibus ea excidere videmus; in quibus majorem erga Deum deſideramus reverentiam. Quid igitur in tali Magiſtratu ſive Deus ſive quicumque alius accuſabit? Quod, inquit, cum potuerint non impediverint ne fontes in æternum perirent. Atqui id, neque impedire potuerunt quod in liberrimo fontium arbitrio erat: neque ſi potuiſſent, iis rationibus impedire debuerunt, per quas impoſiti iſpis muneris miniſterio violaretur. An Magiſtratus in gratiam miniſterii rei, quæ neque viriſus ejus eſſi poteſt; neque officio ejus incumbit, muneris ſibi ſpecialius demandati, miniſterio deerit?

*At enim in deſenſione ruentes in exitium impellimus.* Imo verò ruentes in exitium noſtrum repellimus, cum eorum quidem vitæ periculo, ſed incerto quia aliter certiffimam à nobis peſtem, amoliri non poſſumus. Certò autem mori ne ſclerati incertò periclitentur, non teneatur. Incertum autem eorum periculum eſſe neceſſe eſt, quos à capite noſtro repulſos, ſervare ſi liceat volumus, ac deſtinamus. Certum autem noſtrum, quia niſi vis eorum mutuà vi reprimatur de eorum in perdendis nobis, voluntate dubitare non poſſumus.

Concedit poſtea ſcleratos dignos eſſe qui interficiantur; ſed Tu, inquit, unde jus habes ut eum interficias? Si de fontibus à Magiſtratu damnatis loquitur; Magiſtratum interrogat, Nemo enim fontes damnare ſolet niſi Magiſtratus. Cui pro eo qui rogatur, reſpondet Paulus Rom. xi. i. Si de iis quibus à vitæ ſuæ deſenſoribus periculum imminet; privatos vitæ ſuæ deſenſores interrogat; Pro iis nos, (quamvis in eam quæſtionem ingredi nolumus, utrum interdum interficiendi invaſoris animum ſumere liceat) reſpondebimus quod ad interficiendos homines nullum jus prætendant; neque invaſores interficere ullo modo velint: Sed ad deſenſionem vitæ ſuæ etiam cum invaſoris periculo; præter alia multa divina humanæque jura; ex ipſa divinà ordinatæ charitatis lege, luculentum jus habeant, in qua iſpis onus hoc non imponitur, ut longè magis invaſorem quàm ſeipſos diligant, quod fieri neceſſe eſſet, ſi certo iſpi mori mallent; quàm invaſorem incertò periclitari. Verum illi viciffim quærent à Viro Bono, cur iſpis plurius interrogationum laqueum tendat; cum prius interrogati fuerint, utrum ſe habere jus iſtud exiſtiment; quàm rogarentur unde illud habeant? Injuſtè igitur, inquiet, in deſenſione invaſorem occidunt cum jus occidendi non habeant. Enimverò, ſi qua culpa eorum deſenſioni adnexa eſt. At ſi nulla, nihil injuſti perperant; quamvis id eveniat quod illis deſtinato conſilio facere non licuit. Ut ſi quis rem neceſſariam aut etiã divinitus impoſitam exequendo, ſine ſua culpa ſcandalum alicui præbeat, quod ipſum in Tartara præcipitet; nihil in eo injuſti perpetrat quamvis jus ſcandalifardi, deſtinato conſilio nemo ſibi uſurpare auſit. Non enim ille iniquè ſcandalum dedit, ſed iſte iniquè acceperit: quemadmodum nec deſenſor injuſtè occidit, quod ne voluit quidem, ſed invaſor injuſtè ſua fata provocando ſuam culpam ſibi malum accerſivit.

*At enim aliud eſt, munus à Deo impoſitum exequi, aliud vitam ſuam aut aliorum defendere.* Non ignoramus neque etiã diſſitemur, hæc interdum diverſa eſſe poſſe. Quia tamen eorum ſimilis eſt ratio: non magis innocens eſt, qui ſcandalum alicui ſine ſua culpa præbuit; quàm qui ſi-

ne culpam ſuam hominem occidit. Sæpè tamen iſta vix diſtingui poſſunt. Nam ut omniſtam quæſtionem; utrum cuique vitæ ſuæ legitimè deſendendæ munus divinitus ſit impoſitum; certe parentes, hæc es, magiſtratus, alioique fidem noſtram ſecutos aut impiorantes ut defendamus ratio officii à nobis requirit.

Atqui urgere non deſinit, licet iſti malum quo dignus eſt inferendum ſit, tamen non à te inferendum eſt. Si magiſtratus alloquitur, quid manet ius, quàm quod ius puniendi & mali inferendi jus Deus conceſſerit? Si privatos vitæ ſuæ deſenſores; Libenter illi Viro Bono morem gererent; ſed antequam in valori ab aliis negotium faciliatur, illi interim miſerabili obitu peribunt. Proinde conſervandi ſui neceſſitati, ſuamque opera deſeſe non poſſunt. Non illi malum inferre, ſed à ſe depellere volunt. Quod autem malum in vaſori inferatur, non vitæ ſuæ deſenſor, qui rem non modo licitam, ſed neceſſariam agit (quid enim magis neceſſarium eſt, quàm vitam ſuam legitimè protegere?) ſed in vaſor ipſe in culpa eſt.

*At volenti quoque sæpe fit injuria?* Quid tum poſtea? Si in eo caſu in vaſori nulla ſit injuria, quando ejus lethiteriſtus, non ſine aliquo, incerto tamen vitæ e ſus periculo repelluntur. Peccari poſſe in eo ſi in vaſor etiam juſtè occidatur non diſſitemur, quando Chriſtianum inculparæ deſenſionis moderamen negligitur. Poſſe enim etiã licitis actionibus aliquis illicitas effectus admixcere, qualis eſt ultio; & nulla neceſſitate extortum nocendi deſiderium; aut inhumana & nimium ſummi juris ſeveritas. Sed ſi quis deſenſorum iſtud moderamen non egrediatur nulla penes eum culpa patratæ cædis remanet; ſed tota in ipſum caſum revolvitur. Egit enim deſenſor, quod non agere non potuit. At caſus dum illicite inſontem invadit, ſi quidem cædes illa præter intentionem deſenſoris, aut caſu aut divino judicio intervenit; totum hoc malum ipſe ſibi intrivit.

Quarta ratio noſtra eſt, quod etiã ſi Magiſtratibus & bella gerentibus adſcribendum eſſet, (quod tamen non concedimus) periculum mortis æternæ ſontium, aut occiſorum: non tamen in gratiam ſontium, debere illos deferere officium defendendi inſontes: quorum ſalus sæpè in propriori eſt potentia; quàm ſcleratorum aut hoſtium. Ad eam reſponſurus Vir Bonus curam & ſtudium ſuum erga Magiſtratum & bellantes eorumque ſalutem prolixè teſtatur. Cujus benevolentia gratiam iſpi faciunt bellantes & Magiſtratus; dum ad propoſitum argumentum bona fide ſine ulla Sophiſticia captionem reſpondeat.

Reſpondet igitur primum Neglectum deſenſionis inſontium damnum eſſe reparabile: Obſtare verò proximo ad ſalutem damnum irreparabile. Quasi verò neglectus deſenſionis inſontium; non æquè aut etiã magis ad ſalutem eorum obſtare poſſit: quanto in propriori potentia ejus conſequentæ ſunt; quàm fontes & impij, quibus non magiſtratus juſta animadverſio; ſed iſporum ſclera obſtant ad ſalutem. Et ſi fingamus utrorumque ſalutem æquè periclitari; quaſi facilior, & magis reparabilis, minusque æſtimanda ſit jactura neglectæ ſalutis inſontium, quam ſontium.

Deinde reſpondet his ſolis. Poſito quod qui vitam præſentem conſulò alicui eripit, unà illi æternam ſalutem, neceſſariò & non per accidens eripiat quod facinus nefandum eſſe, & non niſi talionis ſupplicio expiabile ipſe V. M. ſaſſus eſt; ſequitur omninò nullius in gratiam id faciendum eſſe nec rationem ullius periculi; ſive illud publicum ſit ſive privatum; ſive uni ſive multis imminere habendam eſſe. Habet hic locum illud Fiat juſtitia, & pereat Mundus. Ratione quadam ſua, ut videmus, ſimulque conſeſſione noſtra, fulcit reſponſionem iſtam. Quorum hyj orbeſum; quia prior, hoc eſt, ratio Viri Boni ſupra conſutata eſt; poſterior autem, hoc eſt, conſeſſio noſtra falſò allegatur, tota reſponſio corrumpit. Quod ad rationem attinet, Oſtendimus ſuprà quamvis interdum vitæ præſentis ereptionem; æterna mors occiſi certò conſequatur; non tamen eam ideo per



se & necessariò consequi, hoc est, illà necessitate propriè & absolute sumpta; quæ naturam accidentis excludit. Sed si in irrogando supplicio adversus iustitiam & caritatem, nihil aliò peccatum sit, plane eam per accidens contingere, hoc est, & præter mentem irrogantis supplicium; & præter ipsius supplicii naturam; vi alterius causæ cui is effectus soli, & per se tribuendus sit.

Denique quocunque modo istam vitæ ereptionem quæ à Magistratu fit (sive per se sive per accidens) mors æterna consequatur; Magistratum plane extra omnem culpam ejus rei esse.

Quod ad confessionem nostram, Non id nos facinus nefandum esse diximus, si quis alicui vitam præsentem consultò eripiat; eamque ereptionem, vitæ quoque æternæ amissio certò, & ex hypothetica necessitate consequatur. (id enim per accidens & ex alia causa consequi, nec ullam inferentis supplicium culpam involvere probavimus) Sed si quis vitam alicui æternam de industria aut non sine latissima culpa suo eripiat. Quæ longè diversa imò pugnancia sunt. Illud enim planè per accidens & præter mentem Agentis accidit; hoc omninò per se & consultò atque ex voluntate agentis: illud sine omni culpa; hoc non nisi latissima & inexcusabili culpa Agentis evenit, quale fuit factum illius Itali, qui inimico in potestatem redacto metum mortis admovent, vitæ ac veniæ spem fecit, dum diras in Deum blasphemias evomeret; eoque scelere perpetrato, hominem sævis cruciatibus, ad iterandas sæpius blasphemias adactum, nullo pœnitentiæ spatio concessò, tristi exitu confecit. Non mors ipsa per se, sed mortis aculeus, hoc est, peccatum vitam æternam eripit. At Magistratus quamvis permisso ac voluntate Dei mortem inferre quoties opus est & debeat & solet: quatenus tamen Christianus est, dare operam debet, quantum in ipso est; (nec enim quisquam ultra vires obligatur) ut illa sit, isto aculeo exarmata.

Quo igitur Vir Bonus ait, Nihil efficere posse, ut quod peccatum est & facinus abominandum, peccatum & facinus esse definat; id de ejusmodi sceleribus, de industria, atque ut ajunt, excelsò brachio perpetratis, quæ nunquam virtutis naturam induere possunt; intelligendum est: non autem de iis transgressionibus; quæ interdum in virtutis naturam migrare possunt: qualis est neglectus officii erga parentes, quoties eum officii erga Christum ratio requirit: inobedientia erga Magistratus, quoties obedientiæ erga Deum potior ratio habenda est. Neglectus vitæ & salutis fontium; quoties eum interdum, Cura vitæ & salutis in fontium ac nostræ curæ commissorum, extorquet.

Cura vitæ & salutis fontium, quoties absque damno & injuria in fontium adhibetur iustitia dici potest. Sed quoties fontium præ in fontibus, unius præ omnibus, potior ratio habetur; curâ ejusmodi nihil iniquius fingi potest. Ergo propter eas intempestivè exactas, ideoque injustissimas justitias; neque infontes, neque totum Mundum Viris Bonis perdere fas est.

Animadvertendum autem est, cum nos dedimus, (at non concessimus) Magistratibus aut bellantibus adscribi posse, discrimen morte æternâ pereuntium, non id à nobis datum aut suppositum esse, illos de industria & consultò cuiquam vitam æternam eripere. Quam hypothesein à nobis falsò positam V. B. opinatur. Sed tantum secundum quid posse ipsis tribui hunc mortis æternæ effectum, supposuimus, & tamen eos nullius culpæ ex eo emergentis accusari posse, quia ea culpa tota alteri causæ tribuenda sit. Non est autem novum, effectum, qui naturâ suâ aliquam culpam involvere (tamen si immeritò,) videtur tribui posse causæ, quæ illius culpæ plane expers est. Qualis causæ exemplum fuisset Saul, si in occidendo Agag Deo parvisset. Ad objectionem desertionis infontium & amicorum respondendo Vir Bonus turpiter petit principium, satis se istum adversariorum evasisse ratus, si id identidem inculcet; quod maximè in questione versatur, Defensionem esse peccatum. Non deferi igitur officium si quis alicui peccando nolit opitulari. Item officium de-

fensionis non esse nobis demandatum: imò contrarium vocationi nostræ. Quæ omnia aut fatilia, aut æque inter nos controversa sunt; atque id ipsum, Utrum Deus a nobis in eo casu deferi innoceat & amicos velit.

Caritatem erga eos non semper extinguere, qui ex vitæ albo, gravem & iustam ob causam, consultò delentur, unde postea per accidens, eos, & ex albo æternitatis deleri contingat; & alibi aliunde; & in hoc ipso capite evidenti exemplo probavimus.

Interficiendi jus, non nos, sed Deus ipse hominibus ad Magistratum legitime vocatis dedit. Privatorum autem nemini illud indulgemus, quando defensionem indulgemus: quia absque ejus juris prætensione, constare potest legitima defensio.

## C A P. XII.

**N**on Socini, sed eorum, quos ille (quamvis eorum opinionem non satis probe) defendit, argumentum oppugnamus. Quod quia non nostris verbis exposuimus, ac ne sensum quidem unum iis assignavimus, sed ex duplici eorum explicatione, alterutrius optionem, adversariis reliquimus; nemini injuriam fecisse, aut alienum sensum affinxisse, dici possumus. Utrumque tamen sensum sufficienter refutavimus, ostendentes, aut contra nos nihil facere, aut fallaciam in eo committi. Quorum cum alterum V. Bonus recipiat; puta eum qui contra nos non pugnat, satis ostendit probe à nobis intellectam vim argumentationis ejus, quam utrocinque modo intelligatur confutavimus; præsertim cum ejus sensus quem approbat, refutationi assentiatur dum fatetur. *Non esse hanc argumentationem contra nos, nec ad rem nostram facere.* Quod nobis ad refellendum hoc argumentum sufficit. Quomodo autem illud nisi prius intellectum refutari poterit.

Ne in altero quidem argumento, mentem eorum, quorum patrocinium suscepit Socinus, pravè aut vitiosè expressimus; dum ex sententia eorum asseruimus; non debere Christianos sese ac sua tutari, quia eorum curam in se universam Deus rejici voluerit. &c. &c. Non semper enim formalibus, ut ajunt, adversariorum verbis loqui possumus: Sufficit, ut alienis ab eorum mente non utamur. Quis autem non videt eos, qui asserunt absolute, quod Deus rerum nostrarum curam in se universam rejici voluit; non posse aliter concludere; quàm non debere nos in eam messem falcem immittere, quam sibi soli Deus seposuit. Præsertim cum non de eo solo inter nos lis esset; quid à Deo prohibitum sit: sed de eo simul quid facere aut omittere debeamus.

Vitiosam autem Responsum nostram asserit, nec ostendit in quo sit vitium. Tantum, ait, si non credere Socinum omnem omninò defensionem sui damnasse. Quod ne nos quidem credimus. Sed quia eos propugnantes suscepit, qui omnem damnabant, fieri non poterat, quin illi non pauca exciderent, quæ non tam ipsius, quàm illorum opinionem redolebant.

Postea cum responsioni nostræ, quæ intrâ quæstionem An sit instituenda defensio subsistebat, non haberet quod opponeret; transit ad quæstionem quomodo sit instituenda: & ait nos ad illud extremum Desperationis ac diffidentiae declinare; ut nisi in defendendo usq; ad cædem proximi provehamur, & nostram vitam cum alterius perniciè servemus, actum de nobis putemus. Quod falsum esse, toties jam declaravimus. Qui enim actum de se putat, nisi ad cædem proximi provehatur, non nisi per cædem proximi servari vult; & occidendi animum sumere necesse habet. Quod an liceat privato Christiano disputare nolumus: quia etiam si nobis eam licentiam non permittamus, sufficiens defensio adhiberi potest, dum nobis etiam cum vitæ alienæ periculo, caput nostrum protegere liceat. Tantundem enim nobis securitatis præstat hostis debilitatus aut repulsus aut abstergitus, quantum & cæsus, atque illud potius quàm hoc optare debemus. Atque nisi in hanc extrâ cancellos quæstionis nostræ positam arenam evagatus fuisset V. Bonus; quod scriberet; non

non habuisset. Defensio quin intrâ Caritatis, patientiæ & aliarum virtutum Christianarum cancellos consistat non repugnamus. Sed nova charitas, nulla Christianarum virtutum exigit à nobis, ut incertum invaloris periculum pluris faciamus, quam certam nostram aut nostrorum perniciem.

Præceptum de non occidendo nequaquam subruimus, qui occidendi voluntatem permittere non audeamus. Multa tamen sine culpa nostra contingere possunt, quorum nobis veniam facere aut licentiam usurpare fas & integrum non est, quod in scandalis videmus acceptis non datus. Nullum igitur scelus aut delictum si vere tale sit, quamdiu eo nomine est dignum, necessitate aut vitæ periculo excusamus, sed pauca quædam (non ut ait V. B. omnia) sunt, quæ partim officium, partim necessitas, partim circumstantiæ exculant, quædam & extrâ omnem faciatis culpam ponunt, præsertim si ipso rem licitam, honestam, & necessaria u faciente eveniunt.

Præceptum de orando pro inimicis, an cum eorum interemptione conciliari possit; quærere causæ nostræ nihil intererat; qui jus & licentiam occidendi inimici non urgemus. Merito igitur ab ista quæstione abstinuimus; tantum verba quibus orare pro inimicis jubemur, quia fatente Socino obscuritatem quandam habent, explanare conati sumus ne latius quam par sit extenderentur. Mortem inimicis temporariam (quanto minus æternam) nec optare licet, nec de industria inferre: alius præter Magistratum quæ tamen invictis & aliud debitum & necessarium agentibus nobis, sine culpâ nostrâ accidere potest. Mala aliqua morte minora interdum non optari modo, sed & consulto inferri possunt sine culpa, si jus & graves causæ inferendi non desint; neque id cum caritate erga eos pugnare sæpe deprehenditur, quia & hæc ipsa virtus, ratione actuum suorum exercendorum aliquas exceptiones admittit.

Potest dici in abstracto & secundum quid, plus præstari inimicis si pro iis oremus, quam si ab eorum interfectione aut potius (ut intrâ statum quæstionis maneat) in periculum interfectionis adductione, abstinemus, quatenus plus videtur beneficio afficere aliquem, quam à noxa abstinere. Sed rursus (quo ad specialius incidentes casus) sæpe immenso pretio plus est certissimam mortem oppetere, ne inimicus in periculum necis adducatur; quam orare pro ipso ut ipse Deus sit placibilis & propitius. Non igitur ab hoc tanquam minus verisimili aut minus facili; valet argumentatio.

Nec est quod V. B. stomachum cieat; nescio quæ mira tergiversatio nostra, quod occidi pro inimicis, ne illi aut occidantur, aut etiam tantum periclitetur longè & iniquius & difficilius factu censeamus, quam orare pro iisdem. Præceptis Domini non obsequium tantum sed reverentiam quoque debere agnoscimus, sed non idcirco iis vel minimum contravenire censendi sumus; quoties iis absurdos & cum reliqua ejus doctrina, atque ipsa ratione, male coherentes sensus, assigni non patimur.

Aliud esse id quod inimicis precari jubemur à Deo; & aliud quod ipsis in iustâ nostrâ defensione non præstamus, aut adimimus. verissimè à nobis dictum est. Non præstamus iis in nobis occidendis opem vel obsequium. Quid? an à Deo inimicis precari ullo modo tenemur, ut nobis in re tam iniqua, operæ ipsis navandæ occasionem largiatur? Adimimus ipsis aut adimere volumus, nocendi potestatem; imò absterrendo voluntatem quoque. Ergone id à Deo petere obstricti sumus, ut eam potestatem aut etiam voluntatem habeant? Precari quidem debemus ne pereant; sed perire pro ipsis non obligamur. Vitam æternam ipsis optare ac precari absolute & simpliciter obstringimur. Nec enim æterna eorum Salus quæ respicientiam omnino præsupponit, aut gloriæ Dei aut communi generis humani bono; aut nostræ salutis quicquam nocere potest. Sed quia præsens eorum vita, sæpe eam iis longè optabilioribus bonis concurrat; non mirum est & Deum quibusdam ejus adimendæ jus concessisse; non mirum & nos non obligari, ut si forte nostram simul & il-

lorum vitam una periclitari contingat eorum vir & quam nostræ potiore rationem habeamus. Nuncur postea V. B. verba nostra à verè qualitate statui, qui est in sui defensione periclitanti licita sit, pertrahere ad eum, de quo non disputamus; puta An invalorē occidere liceat. Sed nobis absque istius quæstionis decisione, satis virium est ad ius defensionis asserendum. Quibus dum reluctari nequit Vir Bonus iucundum nobis ipectaculum præbet, idem idem extrâ legitimū certaminis locum, alio clandestinō receptu se subducens.

Sed quia allato à nobis furiosi exemplo, cujus in manu fortè gladius maxima cum ejus molestia retinetur; addi petit ejusdem interfectionem; mos gerendus est postulanti. Ponimus igitur exemplum furiosi, cui dum gladius eripitur in ipso luctu certamine contingat furiosum sese gladio induere ac periri. An idcirco ruet argumentatio nostrâ? Imò firmius stabit ac planum faciet, posse aliquem cui benevolentia & precum pro eo fundendarum officium debeatur; atque aliàs exhibeatur; non modo coerceri violenter ac reprimi quoque sine culpa perimentium, quibus invitis ac necessarium officium facientibus casus hic intervenit. Ita qui vitam contrâ invasorem defendit, & potest & debet vitam ei salvam optare & tamen nihil eorum omittens; quæ ad absterrendum; aut repellendum aut gravissimo vulnere debilitandam latronem faciunt. Quod si casus necis ejus interveniat, non minus is præter mentem defendentis quam mors furiosi præter voluntatem eorum qui ipsi gladium ereptum voluerunt, eveniet.

In quarti hoc capite propositi argumenti, examine, vis responsionis nostræ ad rationem adversariorum fuit in eo, primum quod præceptum de remittendis delictis ad publicarum pænarum quæ à Magistratu sumuntur prohibitionem nihil faciat, cum de propriis non de alienis injuriis agat. Deinde quod & in propriis injuriis, neque de omni jure suo, neque semper, nisi cum penitentia facientis injuriam intervenit, decedendi necessitatem injungat; sed præcipuè quod aliud sit committenda noxam proximo dimittere: aliud grave damnum & infortunium atque ipsam mortem subire, ne quod inimico damnum aut periculum inferatur. Ad ea V. B. nihil respondet. Tantum suo more strictim aliqua Responsionis nostræ verba carpit ac vellicat, sed sine ullo successu ac vulnere. Nec enim causam nostram lædit, quod aliquando etiam impænitentibus remittenda sint peccata, dum tamen iusta vis eorum reprimi possit, ne nobis noceat.

Deum in iis, in quibus de æquo, quam in quibus de summo jure decedimus restrictiore patientia nostra contentum esse; non levi conjectura assequimur sed firma demonstratione colligimus. Quia de summo jure adeo nobis decedendum est, ut si nostri arbitrii res sit, nunquam eo, cum aliquo præsertim gravi proximi damno, uti liceat. At de æquo jure sæpe adeo decedere non tenemur; ut interdum salvo officio decedere nequeamus. Ut si quis à nobis liberalitatis beneficium ultra modum & cum domesticorum injuria sibi conferendum requirat.

Cum impænitentibus patientiâ certare, laudabile est, quoties ipsi locus est, hoc est quoties ipsorum injuriæ, quamvis viribus fortè possint, jure tamen & legitime repelli non possint; ut si nobis cum superioribus, aut certè ejusmodi hominibus res sit, quorum injuriæ legitima via averti nequeant. Nam qui sine sua culpa ac legitime avertere injurias possit, easque nihilominus pati malit; ad agnatos & gentiles ablegandus est: ut si quis ab uxore aut liberis aut familiâ illatas contumelias concoquere; quam suo jure coercere malit; in quibus ordinatæ & honestæ patientiæ locus nullus est.

Nimis crudè ac ridiculè V. B. cortici verborum inheret, dum offendit Dominum à nobis exigere ut quadringentes nonagies per diem peccanti & subinde fista penitentia illudenti remittamus; quasi mens Domini absque istiusmodi, intempestivè affixis verborum sono glosis; vel ex quotidiano inter homines loquendi usu, non clare pateat. Nec advertit Dominum impossibilibus hypotheseis supponere, ad emphasin præcepti sui exprimendam. Nam

N n n n n

qui



qui fieri per naturam rerum potest; ut quis uno die unius horæ hoc est sexaginta ejus minutorum spatium, plus quam quadragesies aliquem offendat; & post singulas assensus ei satisfaciatur, atque hunc iterandæ injuriæ simul & pœnitentiæ orbem volvat tanquam saxum suum Sisyphus, per integrum diei intervallum. Noctem enim in computatione ita seposuimus; quæ utriusque hominis post tantum laboris exhaustum; qui non modo læsum, sed ipsum quoque lædentem; tanta injuriarum & satisfactorum multitudine delassare queat.

Querit postea, si impœnitenti adversario non remittamus delictum; quomodo tunc orabimur. Dimittite nobis, debita nostra. Respondemus. Eo modo, quod sic orantes aut oraturi, præsupponimus nos peccata nostra non iteraturos, quo ipso pœnitentes nos testamur, & longè dissimiles illi, cui quia nostro exemplo deprecari culpam & pœnitentem se præstare noluit, non remisimus. Quam responsio nem non ideo damus, quod non etiam impœnitentibus remittenda esse peccata censeamus; sed ut pateat interrogatio- nes V. B. quibus nos capere conatur, ipsum potius impli- care. Alioqui Grotius in his quæ hic allegantur, atque ipsi V. B. illega quam defendimus causâ libenter assentimur.

Deus non in omnibus imitandus est, quia non in om- nibus est imitabilis: sed in iis certè imitabilis est, in qui- bus nobis imitandus proponitur; qualis est clementia & injuriarum remissio, tam erga pœnitentes, quam impœni- tentes. Nam & hos non semper à misericordia sua exclu- dit. Quod ad vindictæ summptionem attinet: ii quoque quos vindictæ suæ administratos esse voluit, & quibus jus vindictæ concessit, hoc est Magistratus non modo imita- ris, sed voluntatem ejus in vindicando exequi debent. De cæteris omnibus cum V. B. non litigabimus; quia in de- fensione non id agitur ut commissum scelus invadentis puniatur aut vindicetur; sed ut sceleri co-mittendo ob- viam eatur illudque avertatur. Potest igitur quispiam se suosque defendere, absque ullo ultionis vel affectu, vel juris ad eam prætextu aut usurpatione.

Magistratui voluntate Dei, quod liceat ad capitales pœnas descendere; quodque ab illo Deus hanc conditio- nem non requirat, ut ei certò constet, de pœnitentia sic punientis, supra probavimus: simulque ministerii i- stius naturam à Christiana lenitate & plenâ Caritatis re- ligione, non ita abhorreere; quin salvis & illæsis istis, il- lud exerceri possit.

### C A P. X I I I.

**I**N Responsione ad exemplum Davidis ab ædificando templo Dei submoti, quod nobis ostendere videtur quantopere Deus ab effusione sanguinis abhorreat, quando dicimus inde non sequi Deum nullum aut sibi ipsi aut fidelibus servis suis, in oblata forte aliqua funden- di sanguinis necessitate ejus rei licentiam reliquisse, non ideo Dei mentionem fecimus; quod de eo inter nos sit aliqua quæstio. Utrum Deo sanguinem fundere liceat. Sed primùm ideo quia id sit certum atque extra omnem con- troversiam, Deum quamvis à fundendo sanguine sum- mopere abhorreat, ejus tamen rei licentiam, quoties o- pus est, sibi reliquisse. Unde consequatur Christianos quamvis ab eadem effusione maximè abhorreere debeant; quia tamen in lenitatis atque clementiæ laude Deum non superent: non posse ab istius severitatis rigor e ita abhor- rere; ut non interdum voluntate Dei, exercendæ ejus li- centiam sibi permittant. Deinde ideo Dei mentionem fecimus, quia de Magistratu quæstio est an ipsi sanguinem fundere liceat; cujus rei jus & licentiam omnem non ali- unde quam à Deo accipit. Falsum igitur est, Christianis nullam unquam imponi sanguinis fundendi necessitatem quia imponitur tunc, cum ad Magistratum legitimè vo- cantur.

Ad argumentum quoddam quasi involutum responderi sibi postulat V. B. quod Deus eos qui bella gerunt idoneos non agnoscat, quos admoveat ædificando templo suo spirituali, quod

est officium omnium Christianorum. Atqui hæc ratio ficul- nea est; & fragilis, quia ambiguitate laborat, in voce ædi- ficandi templi Dei, latente. Aut enim ista ædificatio ac- tive sumitur; aut passive. & active sumpta, aut magis pro- priè ac principaliter magisque universè sumitur pro ex- tractione ædificii quod cura atque opera alicujus archi- tecti totum è fundamentis extruitur; qualis fuit ædifica- tio templi Solomonici, in typo Christo Solomone & pos- tea ædificatio Ecclesiæ Christianæ in antitypo ejus Chri- sto. Aut minus principaliter univèrse de particulari ope- ra singulorum alicujus architecti admittitur, quani- ad extruendum ædificium conferunt. Passive sumpta vox ædificationis; prætereaque activi sensus posterior signi- ficatio; officium complectitur omnium Christianorum, qui non modo ipsi ingedificari tanquam vivi lapides tem- plo Christi debent; sed & ad ædificandum illud operas suas pro virili conferre. At priori modo sumpta activæ ædificationis officium, non est omnibus commune sed ad unum Christum pertinet; nec ad illud Deus omnes pro- miscuè admittit, sed in assignatione architecti, delectum habuit accuratissimum. Non sequitur autem inde quia hunc Architectum pauperem & obscurum & ad paupe- res primum cum Evangelio missum esse Deus voluit; id- circò è divitibus aut illustribus in mundo; neminem tem- plo ejus inædificari potuisse. Ita non sequitur, quia Deus cum nullis armis, nulla potestate instructum esse voluit, idcirco eos qui arma gerunt, aut cum potestate sunt, non posse esse vivos lapides hujus substructionis. Cælestem il- lam & spirituales Ecclesiæ Christianæ Rempub. non ar- mis aut potentiâ, aut humanis & vulgaribus modis extrui de- cuit. Quia tamen in tam latè potente populo non de- futuri erant qui ad necessarium in orbe, pacis & belli gla- dium exercendum legitimè vocarentur: nec illius spiri- tualis templi architectus terrenarum potestatum jus lege sua sustulit, sed confirmavit: nihil impedit quominus isti quoque qui in ordinationibus terrenis Deo ministrant; in cælesti illa ordinatione Christo inserviant; qui ut Deo simul ac Cæsari debita officia reddi; ita non neglecta Re- pub. religionis curam haberi posse ostendit.

Pergit postea V. B. in carpenda Responsione nostra & nobis petitionem Principii objicit, quod effusionem sanguinis cæteris rebus quarum non usus sed abusus prohibitus est, at- texuerimus. Quia in re multipliciter lapsus est. Nam & nos ejusmodi rerum exempla attulimus, quarum non abusu tantum abstinere; sed usum quoque (ut expressa verba nostra sonant) non temerè nobis permittere debeamus. Et ipse longè iniquius principium petit. Denique in dis- putando flagitium facit. Quod ita ostendimus. In respon- sione nostra planum fecimus, ex eo, quod ab aliqua re, præsertim sæpius iteranda (qualia fuere Davidis bella) abhorreere debeamus, non sequi illam esse illicitam; idque plurius exemplis probavimus. Vis argumenti nostri in hoc syllogismo includitur.

Si officium abhorrendi à juramentis etiam iustis, à glori- atione de donorum nobis collatorum præstantia, à con- demnatione aliorum & à cæteris quæ attulimus, non effi- cit quominus res istæ interdum, ex gravi causa & necessita- te licitæ sint; certè & officium abhorrendi ab effusione san- guinis non efficit, quominus ea aliquando, ex gravi & ju- sta causa licita sit. At prius verum. E. & posterius. Quid ad hæc V. B. Negat sanguinis effusionem esse, aut esse posse licitam. & nobis petitionem principii objicit; quod eam licitam esse concludamus: cum tamen nos id quod ille negat non nude assertum, sed ex præmissis deductum pro- posuerimus. Et ipse in hac responsione facietam Principii petitionem committat, ejusmodi assertionem nobis satis- facere volens, quæ maximè inter nos controversa est. Quid autem hoc aliud est, quam cum quod ad præmissa responderi possit, non habeas negare conclusionem? San- guinis effusio, aut bellorum nullum esse usum, injuriâ ne- gat; si negat, si non negat (ut in libro ejus scriptum depre- hendimus) quamquam mendum subesse suspicemur; inju- riâ sanguinis effusionem, ex earum rerum censu expungit quarum

quarum usus interdum permitti possit. Nolle occidere eum, quem Deus occidi jubeat, peccatum est Saulis delicto limile; quod nec ullius Thaletis mite ingenium, nec Cor Zenodoti; aut secur Cratetis unquam exousaverit.

Davidi non id obiectum quod sanguinem fuderit, aut bellum attigerit; sed quod multum sanguinem fuderit; & plurima bella gesserit; id eo causam nostram juvat, quia non nuda sanguinis effusio, sed excessus in sanguine fundendo, notari videtur; à quo merito abhorrendum est, & cujus abstinentia non omnem sanguinis fundendi usum excludit. Denique si id ipsum plane Davidem minus aptum ad ædificandum templum Dei reddidisset, quod ul- lum sanguinem fuderit ne Salomon quidem ad illud ap- tus visus fuisset; qui Adoniam, Joabum, Semejum occi- derit. Unde patet moderatam sanguinis effusionem ne- ruinem ad hanc functionem minimè idoneam reddere potuisse, cum Solomon à non reddiderit; quod nostræ causæ sufficit, quia Viri Boni opinionem tollit.

Argumentum nostrum est. Si Davidi effusio sanguinis non tanquam culpa obijcitur; sed tanquam inhabilitas ad aliquam functionem, non potest ex eâ Davidis actio- num censurâ colligi ulla bellorum iustorum; aut suppli- ciorum culpa; ob quam ab iis, in eorum necessitatibus casu, abstinendum sit, E. Hujus connexi assumptum concedit V. B. sed quia inhabilitas illa ad ædificandum templum Dei novum, quæ sub V. F. omnis culpæ expers fuit; sub Novo fœdere maximam culpam præsupponit; quia Chri- stiani omnes ædificare templum Dei aut ipsi inædificari tenentur: Proinde qui ad istud commune omnium fide- lium officium parum apti sunt; sua culpa tales sunt. Idcir- co connexum fallum esse asserit. Hic igitur manifeste quæ supra notavimus æquivocationis laqueo implica- tur V. B. non videns inter ædificationem templi per So- lomonem, simulq; antitypum eius, ædificationem totius Ecclesiæ per Christum; & inter privatam ædificationem aut inædificationem singulorum per quam tanquam vivi lapides isti templi structuræ sese adaptant, maximum di- scrimen. Illius enim publicæ ædificationis functio Uni competeat, qui ad hoc munus singulari Dei consilio deligendus erat; hujus privatæ ædificationis aut inædifi- cationis officium, ad omnes pertinent quicunque ad gra- tiam Dei promiscuè admitti sunt. Inhabilitas & ineptitu- do ad illam, omni tempore, etiam sub Evangelio, expers omnis culpæ esse poterat; at ineptitudo ad istam; saltem nunc sub Novo fœdere, sine culpa cogitari nequit. De- nique in Davide licet ad ædificationem priori modo di- ctam ineptitudo fuerit; tamen ad eam quæ posteriori sen- su intelligitur, nulla fuit inhabilitas. Nam & ille quoque est vivus lapis templo Dei inædificatus. Quod autem ineptitudo illa, ad ædificationem priori modo acceptam, etiam sub Evangelio omnis culpæ expers fuerit, inde pa- tet quod ad proprie & principaliter sic dictum munus propheticum, Regium, & Sacerdotale Christi, quæ in Ar- chitecto Ecclesiæ ejus requirebantur, nemo mortalium præter unum Christum habilis & idoneus fuerit. Et ta- men in eo nullius culpa agnoscitur; aut occusatur; nec quisquam etiam sub Novo fœdere ob ejusmodi inhabi- litatem puniatur.

In Davide ab ædificatione templi Dei submoto, men- tem Dei non fuisse ut nos ab eo, ne ullo modo sanguinem funderemus absterneret; probavimus Solomonis exem- plo; qui non est ab ædificatione submotus quamvis san- guinem effudisset. Resp. Vir Bonus, hoc nihil esse. Nōuit enim Deus jam tunc perfectam & Evangelicam voluntatem ad effectum perducere, quia nondum venissent tempora pleni- tudinis. At nos urgemus. Cur igitur in Davide istam vo- luntatem ad effectum perducere voluit? in Solomone noluit? An sub eo jam venerant tempora plenitudinis? Non oportuit, inquit, Solomonem à cædibus arceri, requirunt eas Reipub. & Regii muneris ejus conditione. At cur abiit dem Davidem arceri oportuit? Num minus eas requirebat Reipub. & Regii muneris ejus condicio? Cum sibi V. B. in disputando non satisfaceret non obscure fateretur suas

rationes ab hoc exemplo ductas id quod vult evincere non posse. Verum ait: Saltem id negari non potest, nos ad- versus bella posse fortissimè ab hoc Davidis exemplo argumen- tari. Victoriam ut videmus, non moratur, strenui consti- ctus laude contentus. Quam per nos auferat licet; si per benigni Læstoris nasum licuerit. Tertiò, ait, ne nostram quidem explicationem quatuor pedibus currere, quia Solomone- nem qui gladio interdum usus est, typum fuisse Christi assu- imus; qui non gladio, non coactionis violentia usus est. Ut per omnia figura & similitudo congrueret, atque ut pacifici regni Christi imago, in congruo tantæ felicitati exemplo adumbraretur; non opus fuit, typum Christi Solomonem nunquam sanguinem fundere; cum ne Christi quidem doctrina omnem sanguinis fusionem penitus esset subla- tura, sed satis fuit, Davidis quidem tempora frequentibus bellis infesta; Solomonis autem regnum florentissi- mum pacis tranquillitate beatum fuisse; ut hic potius quam ille, typum Christi exprimeret. Itaque in explica- tione nostra omnia sibi congruunt: nec ulla similitudi- nis pars claudicat.

Ludit postea captione quæ à dicto secundum quid di- citur; & ait Regnum Christi non fuisse pacificum; proinde So- lomonem in eo typum Christi esse non potuisse, quod ejus reg- num pacificum fuerit. Quasi nos aut Regnum Christi sim- pliciter & omni modo pacificum; aut neminem alium præter Solomonem, Christi typum esse potuisse, assera- mus. Si secundum quid Christi Regnum consideretur; il- lud certè minimè pacificum fuisse, & in eo ita considera- to Davidem potius quam Solomonem Christi typum dici posse non diffitemur. Verum id non impedit, quominus tunc quando Solomon Christi typus dicitur, regnum Christi tanquam omnium maximè pacificum considere- tur; quippe quod & sine ulla Coactiva potentia, cujus nervus gladius belli esse solet, constructum sit; & pacem hominibus cum Deo cum Angelis & inter se attulerit; & per se ac natura sua ad omnia bella extirpanda aptum sit; nec nisi per accidens ad coercendam effraenem ho- minum nequitiam, gladii usum permittat.

Solomonem typum fuisse aliorum præter Christum templum Dei condentium adactè nimis & absurdè, nec sine aliqua Christi injuria dicitur. Nec enim eodem mo- do alii; quo Christus templum istud condere dici possunt & aliud est Templi architectum; aliud Materiam & lapi- dem esse. Solomon certè illius templi quod condidit, neque materia, neque lapis fuit.

Christus quidem angularis lapis templi sui dicitur; sed in eo Solomonis anti typus esse non potest, cum Solomon sui templi lapis non fuerit. nec illud alio sensu adificare potuerit; quàm qui à nobis priori loco expositus est.

Non satis intelligit V. B. quomodo verum sit, quod a- nimadverti monemus, non jubemus (neque enim pro imperio agere solemus) quia rem per se planam intelli- gere non vult. Videlicet, Ex eo quod quis ad ædificandum templum Dei parum sit idoneus, vitiose colligi eundem non posse inædificari eidem templo Dei. Ergo quomo- do materia & lapides ad ædificandum templum Solomoni inaptissimi fuerint architecti; & tamen inædificari eidem templo potuerint, est supra captum Viri Boni.

At enim ad officium Christianorum per æquè pertinet utrumque ut & inædificentur templo Dei & illud ædificent; ita ut qui aptus non sit ad templum hoc ædificandum is non pos- sit quoque ei inædificari. Resp. At ista privata activè sum- pta ædificatio Christianorum, quæ cum passiva inædifi- catione idem est; & ab illâ fere tantum ratione distingui- tur, non minus differt ab illa universè sumpta ædificatio- ne templi Dei, quæ soli Christo tribuitur, atque ipsa in- ædificatio. Nec requiritur, ut is, qui ad privatam istam & ignobiliorem ædificationem aptus est: quoque sit, ad nobiliorum & uni Christo competentem; nec is qui ad istud nobilium ædificationis genus ineptus est, statim quo- que ad ignobilium ejus genus ineptus est. Solomon autem typus fuit Christi in nobiliori illo ædificationis genere; non in ignobiliiori: & de illo solo nobis disputandum

est; nisi æquivocationis laqueum nobis & aliis tendere libeat. Quamvis igitur qui alios non ædificet, non sit idoneus qui inædificet templo Dei; tamen non omnes templo Dei inædificandi apti esse possunt nobiliori illi ædificationis officio; quod uni Christo competit.

Bella Domini dici posse, quæ singulari præsentia & evidenti auxilio Dei gerantur; fatetur V. B. & tamen negat de ullis hodie Christianorum bellis id dici posse. Negat igitur simul Deum cuiquam Christiano Principi in bello iusto & necessario singulari præsentia & evidenti auxilio adesse posse, quàm verè Lector rerum in orbe gestarum non penitus ignarus viderit.

Argumentum adversariorum quod Christus nobis imitandus sit; is autem neque Magistratum neque bella gesserit; resellentes diximus ad imitationem Christi in sanctimonia non requiri ut, aut omnia quæ ille fecit, faciamus; aut ab omnibus, à quibus is abstinuit, abstinemus, quia neque Regio aut Sacerdotali numere *ut ita loquar* intellecto fungimur; neque Dei & hominum Mediatores in pangendo fœdere sumus. In respondendo Vir Bonus cum ipsi deesset quod reponeret, in carpendis quæ à nobis dicta sunt; ingenium frustra fatigat. Primum igitur mentionem Regii numeris Christi reprehendit; quia Christus dum in terris esset Rex non fuerit. Is autem nobis non qualis nunc est in cælis; sed qualis olim fuit in terris, imitandus sit. Falsum quidem utrumque istud arbitramur, sed ne de omnibus inter nos ferra litigii reciprocetur, pro Regii muneris mentione substituimus, quod dum esset in terris in forma Dei fuerit.

Deinde Regii muneris mentionem contrà nos facere ostendit. Si enim Christus in terris agens Rex fuisse statuatur, & tamen à cædibus ac bellis abstinuit, quanto magis nobis abstinendum est qui Regio munere non fungimur. At enim Regnum Christi non ex hoc Mundo sed spirituale fuit; & à carnali administrandi modo alienum. Non igitur ab eo ad Mundani regni gubernationem, si quando ad eam Christianos vocari contingat, ulla firmæ consecutio necesse potest.

Pergit in dilemmate & ait Si Christus dicatur in cælis demum suscepisse Regni sui habenas, tum verò ista ipsa inter nos diversitas, quod ille Rex sit, nos non sumus, in causa erit ut illi sanguinem fundere liceat, nobis non item. Quid istud contra nos? An putat Vir Bonus sibi quamvis Rex non sit à nobis fundendi sanguinis licentiam concedi? Annon potius pro nobis militat; quod non in omnibus Christus imitandus sit, præsertim quoties ista inter illum atque inter nos diversitas locum habet, ut ille Rex sit, nos non sumus. Nam si Christianum, Regem esse contingat; annon cælestis sui Regis lenitatem & clementiam, ac parte alia tempestivam severitatem imitabitur? Nam inter cæleste & terrenum, non ea est differentia, quæ inter spirituale & mundanum. Illa enim regna ejusdem generis gubernatione administrantur, puta Coactiva potestate: At spirituale Regnum, Coactivæ potestatis expers est, cum terrenum ac mundanum ejus sit participes.

Cum hac non successisset accusat Responsum non aram; quod exemplum Domini Jesu in totum enervet. Atqui non accusanda sed refellenda & falsi convincenda erat. Sed quo crimine tamen accusatur? *Omnia facta*, inquit, *omnes virtutes in Christo ad aliquod minus ejus quod nobis non competit, referri possunt. Ergo sequetur in nulla virtute eum imitandum.* Ne antecedens quidem verum est, nisi de remoto respectu ac relatione ad aliquod munus intelligatur. Sed consequentia multo est falsior. Quid enim obstat quod aliqua virtus, aliqua ratio ad munus nobis non competens referri possit, si tamen virtus est, si laude digna, si imitabilis? Sunt aliquæ actiones Christi quæ non nisi Mediatori competunt aut Sacerdoti. Quæ certè ad eos non pertinent qui non sunt Mediatores aut Sacerdotes. Sunt alie quæ & iis qui istis funguntur muneribus, & qui non funguntur competere possunt. Qualis est misericordia, quæ & summo Pontifici nostro; & nobis competit.

Poscit à nobis Vir Bonus specialem rationem (generali non contentus) ob quam Christum in non tuncendo sanguine, Christiani imitari non teneantur. Dabimus igitur eam quod Christus in terris ad Mundanum Regnum à patre vocatus non fuerit: Christiani autem multi ad illud vocentur; in quo fundendi sanguinis ministerium Deo interdum præstare tenentur. At enim si quæ sunt in Christi factis quæ imitari non teneamur; oportet eorum contraria, in Sacris literis nobis specialiter permixta esse. Quid si eum quoque de quo quaeritur, gladii usum in Sacris literis specialiter permixtum esse ostendamus? Permissum, inquit Magistratui, non Christianis. Quid an Christiani ad magistratum legitime vocari non possunt, & frequentissimè non solent. Quæ ista Virorum Bonorum morositas est, quia ipsi ad Magistratum vocat non sint; idcirco omnes Christianos ab eo arcere atque excludere! Ergo in abstinendo ab usu gladii imitationis Christi necessitas; doctrina Apostolica Christianis remittit.

Patientiam Christianam ad solas pro Religione persecutiones non restringimus, quia & in omnibus aliis veris ac legitimis occasionibus virtus hæc exercenda est. Non tamen eam ita latè ac planè in infinitum extendi censemus, prout Vir Bonus extendere vult videri, quamvis in eo, (ut supra cap. quinto ostendimus) sibi et ipsi non credat. Exemplum autem Christi passionis ad martyriorum censum pertinere meritò diximus, quia is eo nomine Martyrum omnium Princeps meritò dicitur. Martyriorum autem afflictiones à Magistratu inferri ut plurimum, solent, quamvis interdum accidere possint, ut & ab iis quoque qui legitimam suprà nos potestatem non habent inferantur. Quotamen etsi potestas desit, potentiâ præ nobis excellere necesse est, quæ libertati nostræ gravis sit, & nos injuriis obnoxios reddat.

Restrictiones patientiæ quas pro nobis Vir Bonus affert nihil moramur; nec omnes pro nostris agnoscimus. Tantum illud fatemur, si legitima resistendi facultas non desit, posse tunc injurias, quæ aliàs tolerandæ essent, sine ulla culpa nostrâ averti. Nec enim credo negaverit Vir Bonus, si suis ipsi agaso vel auriga religionis nomine contumeliam inferat, posse eum sine ulla culpa sua, herilem suam auctoritatem adversus ejus injurias etiam scurica vindicare. Quo in calu non religionem Vir Bonus, sed herilem potestatem suam scuticâ tuebitur, quia illa scuticæ patrocinio non indiget; hæc indiget. Et si potestatem adversus inferiores defendere liceat; cur non interdum libertatem quoque adversus pares; præsertim si nulla gravis causa impediatur, multæ suadeant. Nam isti homines ridiculi sunt, qui in morali materia tanquam in Mathematica necessitate, Universales regulas nequeunt; quia in iis nunquam sibi metipsis serio credant: Et ubi ad exceptionum evidentiam ventum est, nusquam satis firmiter consistente vestigio, titubant, quandoque & in partes nostras transfugiunt. Ita Vir Bonus patientiæ Christianæ officium, latissimè porrigit, & cum necessariis exceptionibus urgetur ad criminationes confugit & supercilium: Nosque inimicos Crucis Christi vocandos ostendit, quia tam angustos patientiæ Christianæ limites ponamus, ut ei, non nisi tunc locum esse putemus, quando impatientes esse non possumus: quod falsissimè objicitur. An enim tunc impatentia delinquere non possumus; quando legitime injuriis resistere non licet; cum tamen illegitimè possumus, sed aliter supercilium adversus nos attolli non poterat; nisi speciosa falsi Criminis invidiâ incessemus. Ut in reliquis virtutibus ita in patientiâ, quædam à nobis non exigi; in quibus de nostro jure decedere cum laude possumus non falsò existimamus. Inter leviores & graviore injurias, cur in excogitandis patientiæ Regulis, Viro Bono discrimen ponere liceat, nobis non liceat, causa nulla est. Causas ut omnium rerum atque actionum ita injuriarum inspicere, atque inter se distinguere quod velimus, nihil in eo à nobis peccari censemus. Inter injuriarum auctores discernendum; duoque cum faciunt idem, non esse illud idem, non sine causa existimamus.

istimamus. Nec mera ista sunt effugia, sed regulæ ac distinctiones, partim Verbi divini auctoritate, partim sobriæ, rationis judicio subnixæ. At Vir Bonus de patientia insuperabili *παρεργασίας*, patientiam plagarum, contumeliarum, malorum omnium etiam gravissimorum Christianis præcise injunctam esse, sine ullo inimicorum defectu, etiam cum de religione non agitur. Quod secundum quid, ac dextrè explicatum, utcumque verum esse potest; at simpliciter intellectum adeò falsum est ut ab ipso Viro Bono fortissimè non credatur.

At Christus non à Magistratu tantum; sed ab aliis quoque indigna passus est. Quasi & nos ab aliis præter Magistratum illatas injurias patienter ferendas non censeamus. Aut quasi inferente injurias Magistratu (quo tempore ad patiendum magis etiam quam alias obligamur) non unâ innumeri alii easdem, nutu aut occasione Magistratus inferre soleant; quod in Christi pathone accidit.

Causam patiendi justam, præter viam religioni illatam, dari posse non negamus. Dum patimur ne peccemus; justissima est patiendi necessitas; nec major à mortis metu; quam à Mortis aculei morsu nobis inferri necessitas potest. Sed tamen nobis prius constare debet, peccatum esse illud, quod evitando in mala aliqua incurrimus, ut justa sit patiendi necessitas. Nam si id evitando, quod vitare non tenemur, patiamur, non injusta modo, sed nulla est patiendi necessitas.

Contrà charitatem & expressas leges Christi, ut evadamus, nihil faciendum est; Sed iustas & legitimas evadendi vias tentare, neque contrà Caritatem est; neque contrà ullas Christi leges. Mori pro innocentia gloriosum est; Sed non illico violatur innocentia, quoties mortis malum legitima via avertitur.

Inimici è medio tollendi potestatem aut licentiam nemini indulgemus; Sed non putamus nobis impositam, ejusmodi erga inimicum officii necessitatem ut nobis certissima morte redimendum sit periculum, ne is è medio tolli possit. Nec si absque nostra culpa tollatur; infortunii ejus culpa nobis præstanda est. Nec ulla in eo nostra culpa est, si quid inimico, eos quas defendere tenemur oppugnanti accidat; cum nos justissimum & nobis incumbens faciamus officium: ille autem injusto & cæco furore in sua fata ruat. Magistratus à præcepto patiendi non semper exemptus est; sed tunc cum pati non potest, nisi imposito sibi officio desit, Lex Caritatis & patientiæ omnibus in universum lata est, sed ejus exercenda locus atque occasio; neque semper; neque ubique occurrit. Præcepta officio, de quo aliunde constat quod licitum sit, repugnantia; ad eos qui illo munere funguntur, saltem dum funguntur non pertinere dubitari nequit. Ita præceptum mutue subjectionis, quod in aliis locum habet; in marito & uxore, parentibus & liberis, domino & servo locum non habet; quorum vocationes ita sunt comparatæ; ut mutuo sibi subijci non debeant; sed aliis in subjectione; aliis in sua præcellentia perpetuò manendum sit.

At enim præcepta doctrinæ Christi essentialia pugnant cum vocatione Magistratus. Hac enunciatione & opinione nihil falsius fingi potest. Quod currendo per singula quæ afferuntur exempla, animadvertere est. Præceptum de patientia non pugnat cum officio Magistratus; quia Magistratus quoque patientes esse non repugnat. Sed obstinata illa, aut potius sine more modoque patientia, etiam illic, ubi ejus locus non est; exacta; pugnat cum analogia doctrinæ Christi; quæ in omnibus est rationabilis. Præceptum de non occidendo adeò cum eadem vocatione non pugnat; ut in gratiam obsequii huic præcepto conciliandi, sit instituta ista ipsa vocatio. Diligere inimicos tam potestis qui est cum potestare; quam qui potestati subijcitur. Animas perdere adeò est alienum à bono & legitimo magistratu; ut nulla opinio magis sit facta atque nata ad animas perdendas, quam quæ tollit Magistratum. Talionis referendæ interdictum, non ad publicas alienarum injuriarum pænas, sed ad propriarum pertinet ultionem.

Ergo præceptum privatis datum non stringit Magistratus, quemadmodum & publicum Magistratus officium non tollit privatæ mansuetudinis legem. Pacem cum omnibus semper coire etiam Magistratus debet; sed quantum potest, non ultrà. Quod etiam privati non semper id efficere possunt; non inivum est, interdum ne Magistratus quidem posse. Magistratus officio suo egregie defungi posse, etiam si Veritatem divinam vi armorum non promoveant; neque defendant; testantur tot ab orbe conito Magistratus; veritatis divinæ expertes. Quo magis mirandum est; quid Viro Bono in mentem venerit cum rem à Magistratus natura adeò alienam, & quæ nihil facit ad constituendum Magistratum, pro essentiali Magistratus proprietate vindicat.

Ex eo quod Magistratus summi vocatio sit lege Christi permixta, nos nihil deducimus, quia scimus eam rem in questione, quæ inter nos agitur, versari. Sed tantum objectioni adversariorum occurrimus, ostendentes ex eo quod aliqua Christi præcepta videantur cum aliqua vocatione pugnare; non sequi illam vocationem esse illicitam. Quia quædam præcepta cum nonnullis vocationibus pugnare videntur, quas tamen esse permixtas utrinque inter nos constet, ut in mutue subjectionis præcepto ostendimus; quod ad reciprocum inter maritum & uxorem Dominum & servum officium non pertinet. Nec suspitione, nec præjudicio ullo causa nostra gravatur, quod in præscribendo Magistratibus officio, Apostoli Magistratus ipsos non alloquantur, qui forte inter eos ad quos verba fiebant, aut literæ scribebantur, tunc nondum erant. Id enim per leges peculiare & expressas ex professo præscriptas intelligimus. Satis est, quod in abstracto & universè, præscriptum sit Rom. xii. non quales Magistratus tunc fuerint, sed quales esse debuerint. Quo fit ut officia universis qui ad Magistratum aspirant, aut ullo modo pertinent, præscripta esse negari non possit.

Inane gaudium gavissus est Vir Bonus, quod fateamur inter eos, quos in Sacris literis Spiritum Sanctum aut Apostolos allocutos legimus, Magistratus nondum fuisse. Neque enim inde sequitur absolute & simpliciter nullos tunc inter Christianos Magistratus fuisse. Nec omnia quæ Apostoli, sive scripto sive per sermonem tradiderunt Sacrarum literarum quæ ad nos pervenerunt monumentis comprehensa sunt. Et futilis est, hæc argumentatio. Nihil eorum quæ Sergio Paulo Proconsuli seu coram sive per literas ab Apostolis specialiter tradita sunt, scripto consignatum extat. Ergo Sergius Paulus Proconsul, non fuit inter Christianos.

Non metuimus verò ne Mundus in antiquum Chaos revertatur propter invalescentem forte adversariorum opinionem; quia eam post detectam ejus falsitatem & vanitatem exterminatum iri non dubitamus. Nec Deus si verit ut ea opinio, diu in Ecclesia vigeat, quæ humano generi beatissimum illum rerum Statum eripit, in quo optimi mortalium ad regnorum gubernacula sedere possint.

Nihil necesse est excusari ullum de officiis Magistratus sub Novo fœdere silentium; cum de iis Sacra Scriptura non fileat quo post ventura ætas officii hujus regulas ignorare non posset.

Ut plura verba speciosè fundere possit; fingit Vir B. sese verba nostra non intelligere, quando dicimus legem Christi non esse in peculiari codice scriptam, quamvis postea fateatur non opus fuisse methodico systemate, ut officia Magistratum exprimerentur; quod nos quoque sentimus; quia ea sufficienter expressa legimus quamvis id ex professo factum non sit. Porro de ejus functionis officiis altum esse in Sacris literis silentium, dici nullo modo potest; quæ tot in locis Sacra Scriptura non modo confirmata, sed commendata & laudata est; cujus origo, natura, finis, quidve spectare & quem ad finem dirigi debeat, atque ipsius ministri, quomodo in hujus ministerii genere Deo inservire teneantur, satis accuratè perscriptum est.

Fallaciam nobis Vir Bonus objicit, & quidem manifestam.



testam, ut ait. (Quam tamen ipsi manifestam non esse, vel ex eo colligas quod ejus non audeat dicere nomen) commissam in eo, quod leges quarum Magistratus cuitodens sunt, à Christo confirmatas esse dixerimus. Non leges inquit, sed obedientiam iis præstandam Christus confirmavit. Non ergo qui obedientiam legibus præstari jubet, auctoritatem earum confirmat? Et qui confirmat earum auctoritatem nonne ipsas confirmat?

At exceptionem, in iis quæ pugnant cum suis legibus addis. Quid tunc potest? De eo inter nos nulla lis est, an in iis quæ pugnant cum legibus Christi, legibus parendum sit: sed de eo, an aliqua eorum quæ istæ Leges, præsertim in iis quæ ad essentiam earum & Reipub. pertinent, præcipiunt, pugnent cum legibus Christi. Nuncitur postea ostendere, falsum esse, nihil novi introducturam fuisse Christi doctrinam in Magistratuum officiis etiam eam doctrinam expressius quam tradidit, tradidisset. Hic quoque frequentissima tibi fallacia à dicto secundum quid ad simpliciter. Vir Bonus decipitur. Nec enim nos simpliciter & absolute diximus, nihil omnino novum aut perfectius per religionem Christianam in officia Magistratuum introduci potuisse: sed secundum quid; quod attinet ad essentialia hujus muneris; qualis est vitæ necesseque potestas & jus puniendi eos qui adversus leges delinquant; quæ potestas quodque jus non minus nunc quam olim Magistratibus competit: ac de istius potestatis jure, nihil omnino Christi doctrina delibavit, sed illud non modo in suis vestigiis intactam reliquit, sed etiam nova sanctione confirmavit. Quod autem attinet ad clementiorem ac benigniorem Legem exercendum usum, id quia isti potestati accidentarium est, potuit in eo asque etiamnum potest aliquid in meliorem ac perfectiorem statum immutari; Ad quam rem sine ullo speciali præcepto sola Religionis analogia sufficit.

In legibus exercendis sub Mose, Magistratum rigorem eorum ad clementiam arbitrio suo flectere non potuisse, mirum non esset; quia earum minister ac custos erat, non conditor aut legislator. Nec eas ipsi prout expedire videretur intendere, aut remittere, aut immutare licuit; absque ipsius Legislatoris, hoc est Dei permisso. Sed Evangelii diversa est ratio, sub quo Deus neminem ad obsequium forensium illarum legum nunc obstringit quæ uni genti latæ erant. Verum suis quemque populum legibus vivere permittit, earumque legum vim, in sancto Magistratus jure confirmavit. Itaque sub Evangelio forensium legum, non ipse Deus, sed homines sunt Legislatores; qui pro ratione temporum & circumstantiarum, leges figere ac refigere possunt. Atque ipsos præsertim supremos Magistratus Legislatoris esse frequenter accidit.

Liberior igitur est sub Evangelio Magistratus in molliendo legum earum rigore; quæ ab hominibus interdum & ab ipso illo Magistratu latæ sunt. Sed & nullus mortalium Legislatorum, tantum sibi juris usurpat, ut nullum in exercendis legibus suis clementiæ arbitrium prudenti ac benigno judici permittat. Itaque neque contra Legislatoris neque contra legis mentem fit, quando prudens Magistratus quoties id gravis ratio exigat rigorem juris moderatur. Ac ne ipsum quidem Deum in omnibus omnino legibus à se latis (si quasdam excipias) nullum prorsus judicis clementiæ locum reliquisse crediderim. Satis autem est quorundam executionem rigidè exactam, ad id ut *propter antiquitatem* Lex Mosis exercita dici potuerit. Quanto liberaiores ob ea quæ supra diximus sub Evangelio iudices esse necesse est? Quanquam & sub Evangelio non semper *propter antiquitatem* locus esse potest; quoties Salus publica severitatem postulat; nec Juxta est sui juris.

Porro analogiæ doctrinæ Christi, totum Magistratus officium, cum occidendi potestate repugnare, falsò & non sine principii petitione asseritur. Doctrinæ enim rationali probè convenit, cum eo officio, quod, si ullum aliud est secundum rationem Viri Boni potius sententia de Magistratu analogiæ religionis repugnat; quia repug-

nat rationi; repugnat disertis Sacræ Scripturæ verbis; & quidem tanto magis quod ipse fateatur generale lenitatis præceptum non posse tollere speciale mandatum, de potestate occidendi Magistratui à Deo datum.

Mox in nos contorquet Dilemma; opinione sua inclinabile. Libens, inquit, videro quo pacto hujus dilemmatis cornua declinari possint. Aut post excisam Hebræorum Rempub. potuit rigor legalis & necessitas fontes sine misericordia occidendi, cum Christi mansuetis & plenis misericordia legibus, consistere aut non potuit. Utrumlibet eligant Grotius & V. M. causa cadent. Si posterius dixerint aicant simul quomodo stante Re pub. Hebræorum, potuerit rigor iste Moysæ legis consistere cum Christi legibus; ita ut à Christianis quoque qui à Judaica gente fuerant, posset administrari; ut ait Grotius. Quod si priorem elegerint dilemmatis partem; & asserant non minus post collapsam Judaicam Reipub. statum, atque etiamnum, quam illo incolumi; posse rigorem illum Legalem lenitatis expertem, cum præceptis Christi simul stare; dicant iterum quomodo ex analogia religionis Christianæ colligi possit, quod ipsemet ut diximus V. M. urget, rigorem legum Christianis Magistratibus moderandum esse?

Contorti in nos dilemmatis cornua, ambo fragilia sunt idque duplici de causa. Primum ob ambiguitatem in vocibus Rigor legalis & necessitas sine misericordia occidendi; quæ aut latius sumuntur ita ut etiam simplicem sine summo jure supplicii capitalis irrogationem comprehendant; aut strictius pro illa nimia summi juris exactiōne, quæ interdum in suppliciis sub Lege interveniebat. Deinde ob alteram ambiguitatem in vocibus Simul consistere. Quæ aut intelligi possunt de uno tempore aut de diversis. Ergo rigor Capitalis supplicii etiam summo jure exacti; hoc est sine misericordia, cum tamen ipsi aliqua æquitatis ratio locum relinqueret; potuit simul consistere cum Christi legibus misericordia plenis, sed non secundum idem, verum secundum diversa tempora. Legibus enim Christi tempore judiciorum Ecclesiasticorum & in omni privata vitæ curriculo: legibus summo jure exercitis, tempore judiciorum duntaxat forensium; simul, in uno Christiani hominis subiecto; locus esse poterat: ita ut etiam Christiani stante Reipub. Judaicæ fortè ad Magistratum vocati leges illas Moisaico more exercere potuerint; non obstante Christianæ lenitatis habitu: cujus actui locus tunc nullus erat; cum ministerium Dei secundum leges ab ipso latas, præstandum esset.

Multò magis igitur rigor capitalis supplicii, sine summo jure exercitus hoc est tunc, cum misericordiam nulla æquitatis ratio suo jure exigit, (cui nunc soli in Christiani Magistratus officio locum relinquimus) nunc cum Christi legibus simul consistere potest, diversis tamen, ut ostendimus temporibus; quia in Ecclesiastico regimine neque Coactivæ potestati neque capitalibus suppliciis locus est.

Quærenti autem, quomodo ex analogia religionis colligi possit rigorem legum Christianis Magistratibus moderandum esse, quamvis ille cum Christiana lenitate simul consistere possit; respondemus, eo modo, quod analogia religionis nos doceat quantum possumus de summo jure decedere misericordia & benignitate, quoties nobis integrum est erga omnes uti. Ergo & magistratui quoties per publicæ salutis rationem licet supplicia fontium benignitate temperanda sunt. Tametsi enim rigor legum forensium cum legibus Christi simul consistere possit, tamen id secundum quid, non simpliciter intelligendum est; hoc est quatenus in diversis circumstantiis & temporibus non quatenus secundum idem & eodem tempore consideratur. Multa enim sunt quæ plane secundum idem considerata, in eodem subiecto simul consistere nequeunt. At secundum diversa tempora & circumstantias; possunt. qualis est clementia & severitas, liberalitas & frugalitas. Eodem modo tempestivus & moderatè exercitus legum rigor in officio Magistratus, cum ordinario in omnibus reliquis vitæ officiis lenitatis & misericordiæ habitu. Quemadmodum autem iniquissimum est

est quando spiritualium religionis officiorum sanctitas, ad carnalem forensiem amittitur, exigitur: quod accidit cum in religionis melle vis coëctiva falcem suam immittit: ita æquissimum & convenientissimum est ut carnalium & forensium officiorum austeritas, ad spiritualis sanctitatis amittum exigatur: & nobiliorum officiorum benignitate conditur. Non enim corpus animam sed anima corpus regere ac perficere debet, nec nobiliora ignobiliorum sordibus inquinari; sed ignobiliora nobiliorum colore tingi par est.

Ex iis quæ dicta sunt, patet responsio ad alterum dilemma, cui Vir Bonus durantis Reipub. Hebrææ Status hypothesein sustinuit. Quamvis enim rigor ille Legis Mosaiscæ; etiam tunc, potuerit, ut dictum est, ratione diversorum temporum & officiorum, cum legibus Christi ut ostendimus, simul hoc est in eodem homine locum habere; imò & nunc quoque possit, si qua ejus rei esset necessitas: Tamen quando nulla necessitate ejus adhibendi urgemur præstat nunc, ut Judices, benigniori modo leges forenses exerceant; atque in iis exercendis id à Christiani fæderis lenitate mutentur; quod Mosaiscis iudiciis à fædere suo mutari non licuit: Non modo quia tunc nulla Lex gratiæ lata erat à qua id mutarentur: sed etiam quia in divinis legibus moderandis, non erant tunc ita liberi Magistratus ut nunc sunt, in humanis. Sublata autem Hebræorum Reipub. leges quoque cum rigore sua sublatas esse necesse est. Jure igitur ad eam moderationem Magistratus exhortari possumus, quando nunc illius rigoris necessitate soluti sunt; quo Mosaisci Judices non erant soluti.

Quod ad locum Petri attinet, ut illic sermonem esse de patientia religionis causa censeremus, verborum in *vers. 19.* adjectione adducti sumus, quibus id esse dicitur Gratia apud Deum, si quis propter Conscientiam Dei patiat, qui locus geminus esse videtur aliis; in quibus felices vocantur; qui patiuntur propter Justitiam; sicut olim propheta: qui loci vulgò ad persecutiones & martyria referuntur. Sed quia causæ nostræ nihil interest utrum hoc loco patientia ista latius protendatur, ad injurias etiam extrâ religionis causam, nec ne; ideò de sensu verborum istorum, cum Viro Bono brevitatis causa, non litigabimus. Neque enim negamus nobis etiam citrà religionis respectum, iniquè illatas injurias esse patiendas, præsertim à superioribus, quibus resistere non licet; de quibus manifestè hoc loco Petrus loquitur. Sed non ideò hoc patientiæ præceptum pertinebit ad eos quorum munus est uti potestate suâ; tunc cum ratio eorum officii exigit ut eâ utantur, quales sunt Magistratus. Non enim quia servi Dominorum etiam iniquorum, injurias ferre debent: ideò Domini servorum injurias aut nequitiam & flagitia pati: Multo minus autem Magistratus publici subditorum scelera ferre tenentur. Manet igitur intacta Responsio nostra; nec sua dilatactione sensus verborum hujus loci Vir Bonus quicquam profecit.

Argumentum ab exemplo mulieris in adulterio deprehensæ supra cap. satis superque refutavimus. Sed tamen & nunc refellenda sunt ea, quæ ad confirmationem ejus adducuntur. Verum hoc loco primum notandum est Virum Bonum ad illud argumentum in fronte responsionis nostræ collocatum; quo ostendimus Dominum potestatem Magistratum non convulsisse, sed potius confirmasse, quia tam luculenta occasione sibi oblata, juris Magistratum convellendi, nullam de eo abrogando legem tulit; sed potius illud confirmavit, docens exemplo suo, in ejus melle alienam falcem non immittendam; præterea ad refutationem assertionis adversariorum; quos non pudet affirmare Dominum propter periculum doctrinæ de Magistratu palam aperire ausum non esse: nihil omnino respondi. Sed tantum ex eo quod nulla necessitate coacti, sed fiducia causæ, liberaliter adversariis concessimus argumentari. Quia nimirum largiamur Christum voluisse in hoc facto Legis executionem impedire; quod opinione Viri Boni nihil aliud

fit; quam legem frangere & violare; concludit Christum leges de capitalibus suppliciis abrogasse.

Ad hanc argumentationem respondendo, principio dicimus argumenta ejusmodi ex singularibus factorum exemplis universales leges, aut voluntatis habitus aut dispositiones colligentia; non majoris esse ponderis quam Collectiones à specie aut individuo, ad genus universaliter arguentes. Ut si quis ex eo, quod homo sit rationalis, colligat omne animal esse rationale; aut ex eo quod David semel adulterium commisit, eum se semper adulteriorum flagitiis polluisse; denique ex eo quod benignus Judex semel alicui supplicii pro commisso scelere dei iti gratiam fecerit, eum nolle unquam pro ejusmodi sceleribus debita supplicia exigere.

Deinde Legis qualiscunque sit illi; seu præcipiens si ve interdicens, (Nam permissiones legum, quas Vir Bonus leges permittentes vocat, quia pœnis armatæ esse non solent, vix leges propriè dici possunt.) executio sæpe impediri potest; etiam si lex illa non frangatur, nec violetur, multo minus abrogetur. Aliud enim est tollere pœnitentiam aut abolere legem: aliud executionem ejus interdum suspendere, aut impedire. Nec Judex aut Magistratus vim legis tollit; aut infringit, quoties interdum gravem & justam ob causam peccantibus parcat. Alià Deus ipse quoties justificat eos qui puniri meruerant, leges suas frangere aut abolere, dicendus esset. Relinquamus ista Stoicæ grandiloquentiæ deliria; quibus & peccata omnia erant æqualia; & nullus veniæ locus relinquebatur. Potest vigor legum integer servari, etiam si rigor earum perpetuus exulet; & interdum misericordiæ locus sit. Præterea ne illud quidem aliquid momenti habet. Si, quod Grotius verè sed non universaliter asserit, talia fuisse quædam de pœnis capitalibus præcepta, ut Magistratus reus futurus fuisset apud Deum, nisi illa executus fuisset; verum est: idcirco illud quoque verum esse, quicunque executionem illam facto aut conatū impediabat, quod reus quoque apud Deum fuerit. Quod enim si quis istius legum executionis impediendæ potestatem habebat; quales solent esse summi Magistratus, qui sæpe ipsi sunt Legislatores. Frequenter autem contingere potest, quod subalterno judici, absque culpa Legis executionem omittere non liceat; quam tamen superiori judici liceat impedire. Annon autem Christus iudicibus illis longè fuit superior? qui si tollendæ ut fatetur Vir Bonus legis illius potestatem habuit; cur executionis ejus impediendæ potestatem non habuisse censendus est? Sed etsi quispiam nullum sibi jus aut potestatem moderandæ legum usurpet, ut Christus ipse non usurpavit, sæpe alicujus legis executionem impedire potest sine ulla culpa aut reatu suo apud Deum (ut Viri Boni verbis utamur) quales esse solent Intercessores ac Deprecatores sive apud Deum; sive apud homines, quoties damnatis aut damnandis alicujus delicti veniam impetrant.

Atque hæc omnia dicta sunt, etiam si id quod Viro Bono largiti sumus, simpliciter & absolute largiti fuisset. Quod tamen secus se habet. Neque enim illud adversariis concessimus, Christum absolute voluisse, in hoc facto executionem Legis impedire; sed conditionatè, si nimirum executio ista ut potius eam præcedens damnatio, opera & ministerio ipsius Christi, peragi deberet. Nam si absolute Dominus mulierem hanc iudicio eripere voluisset, ad primam Accusatorum vocem ejus fuisset; & statim imminenti supplicio mulieris, occurrendum sibi statuisset, quod tamen non fecit, sed iudicium hujus rei sibi delatum; tamquam rem ad se non pertinentem, neglexit. Quamvis hoc facillime evenire potuisse videret ut illi accusatores vel ipso neglectu Domini offensi; omisso ejus iudicio, ad aliud iudicium subfellum mulierem abriperent, unde evadere non posset. Huic igitur periculo statim sibi occurrendum censuisset, si eam supplicio eripere, absolute voluisset. Sed ex facti circumstantiis apparet Dominum tunc demum servandæ mulieris consilium & voluntatem sumpsisse, cum ad eam damnandam



damnandam importunitate Accusatorum adigeretur.

Præterea non id adversarius concessimus Christū simpliciter executionem legis quocumque impedire voluisse; sed secundam quid, & modo mirabilis sapientiæ pleno. Ut enim Christus mulierem istam operā & sententia sua noluit esse damnatam: ita ne damnationem quidem ejus operā sua ve. ē ac propriè voluit esse impedire. Neque enim Christus quicquam aut fecit aut dixit quod executionem Legis tunc verè impediret. Licebat enim ipsi accusatoribus Christo non prohibente in damnatione mulieris porro progredi. Tantum illis ostendit, se consensum esse eorum criminum, quibus ipsi quoque simili supplicio plecti mererentur. Quod ubi intellexeret, ipsemet ultro sine ulla intercessione aut prohibitione, executionem illius Legis impediverunt, abstinentes ab ulteriori accusatione aut damnatione: in qua ipsis porro progredi licuit, nisi conscientia flagitiorum percussit; ipsimet sua sponte accusationem delerissent. Jam vero qui iudicem aut accusatorem ejusdem quod accusatur criminis reum ostendit, si forte is ab accusando aut damnando abstineat; non ideo verè ac propriè legem quæ tenebatur executionem impedivisse censendus est; cum id genus impedimentum ipsi illi iudici aut accusatori. I sceleris sui conscio tribuendum sit. Itaque hæc hypothesis cui Vir Bonus argumentum suum superstruxit, prævē à Viro Bono intellecta, & quo sensu argumentationem ejus fulcire videtur, falsa est; unde & argumentum corruere necesse est.

Respondet postea ad argumenta nostra; quibus confirmatam hoc loco Mosis legem probavimus. Quorum primum est ab ipso facto; hoc est Neglectu & silentio Christi, cum de legis istius auctoritate rogaretur. Ait igitur Dominum isto silentio multò efficacius, quàm ulla voce potuerit, sententiam suam protulisse, scilicet non esse sciendum, quod Lex jubebat, hoc est asserit Dominum dissentium suum & oppositionem legis mandato, silentio illo efficacissimè protulisse. Quod certe ridiculum est. Quis enim unquam, tunc, cum res aliqua viget ac locum habet, (quales tunc erant leges forentes Mosiacæ) tacendo dissentium suum ab ea aperte aut efficaciter, & quidem efficacius omni voce, testari potest? Annon qui tacet potius consentire videtur, præsertim iis quæ silentii tempore, ab omnibus vulgò probantur ac recepta sunt.

At arget. Si Legis mandatum volebat violari, sed manere integram ejus auctoritatem, cur non clarè aut apertè legi paritatem esse asseruit? Sunt multæ quæstiones adeo inutiles, ut indignæ sint ullo responso; quarum è numero est, Utrum legi divinæ (tunc cum eam esse abrogatam non apparet) parendum sit. Quis enim de eo dubitare auit: & quis non ejusmodi quæstiunculas, neglectu ac silentio solvendas esse censet? Deinde cum Christus nullius terrenæ potestatis officiis sese immiscere voluerit; inimici autem ipsius vellent ut in capitali iudicio sententiam ferret: satis causam habuit Dominus cur eorum subdolæ & malignæ voluntati morem non gereret; & taceret tunc cum illum loqui cupiebant.

At si rogatus, inquit, fuisset, utrum servanda esset lex Mosis de vitandis adulteriis, nec ne; rogas an credamus eum taciturnum fuisse. Facile in eam partem inclinamus fieri potuisse, ut etiam ejusmodi quæstionem silentio revinceret, quia vanitate & inutilitate suâ priori non cedit; improbitate verò illam etiam superat. Quis enim ad ea respondere dignetur, ad quæ sibi quisque rogantium respondere potest? Sed etiam si non taciturnum fuisse dicamus: longè gravior fuisset ad eam, quàm ad priorem respondendi causa, ob quandam necessitatem coarctandæ eorum improbitatis, qui tam manifesta in dubium vocare auderent: Cum illa prior quæstio de executione legis in aliquo singulari facto, nisi quid aliud extrinsecus interveniat, per se, non sit adeo impudens; quia novum non sit, executionem generalium legum in casibus singularibus impediri, salva ipsarum legum auctoritate.

Deinde Respondet ad alterum argumentum nostrum; quo adeo non tollere Dominum Mosis legem de adulterio ostendimus, ut etiam modum executionis ejus præscripserit. Atque ait modum hunc, saltem apud eos qui tunc mulierem accusabant fuisse impossibilem. Quid tunc postea? Inde tamen non sequitur, quia in illo singulari facto Dominus executionem legis impediri voluerit; idcirco ipsam legem abrogari voluisse. Talem enim modum executionis legis præscribit; qui tamen si tunc per accidens, ob intervenientem accusatorum nequitiam, fuit impossibilis, per se tamen, & in aliis casibus, impossibilis non fuerit. Quid enim repugnat quominus eadem aut alia forte mulier, ab aliis accusari aut iudicari potuerit; qui nullius sibi capitalis criminis consci fuerint?

Rogatur postea, quæ ratio nos cogat, ut generalia verba Christi stringamus ac non de omni re omnino, sed tantum capitalium delictorum conscientia cum loqui censeamus. Cogit primum materia subjecta; deinde ipsa naturalis æquitatis ratio. De capitalibus enim delictis sermo erat; quid igitur opus est, eum ad omne omnino delictorum genus extendere? Præsertim cum de levioribus verba ista intelligi non sinat æquitatis naturalis ratio; quæ nullo modo id requirit, ut qui capitalia delicta puniat atque coercet, omnis omnino etiam levioris delicti, expers esse teneatur: neque requirit ut qui vel minimi delicti sibi conscius est, gravia delicta punire non possit, præsertim eo modo quem Deus ipse præscripsit. Quod planè iniquum & contrà omnem est rationem. Verba autem Domini solida ratione & æquitate naturali subnixæ esse oportuit. Quæ igitur à nobis dici audit; non simplici conjecturâ divinari; sed gravi ratione probari audiat.

Nam quod explicationem nostram hoc argumento oppugnat; quia hac ratione Dominus improbasset & damnaasset omnium impiorum ac sceleratorum iudicium; quales plerique sunt Magistratus decreta, leve ac frivolum est. Nec enim istis verbis Christus ipsa hominum sceleratorum decreta, iustè ac legitime lata; sed potius facta & culpas damnat ac reprehendit. Nam neque illi in eo peccant, quod iusta decreta legitime pronunciant; sed quod cum ipsi delicta puniant, eorumque culpas puniendo agnoscant; ipsi tamen eadem quæ proprio iudicio damnant, committere non vereantur. Non igitur verba Christi jus pænarum convellunt; sed quam alieni esse debeant punientes, ab eorum delictorum quæ puniunt culpâ & reatu, ostendunt.

Æque futile est illud, quod capitalium pænarum interdictum naturali æquitate nisi asserat; quæ alteri facere prohibet; quod quispiam sibi fieri nolle & contrà. Naturalis enim ista æquitas, quæ nostram propriam erga nosmet ipsos voluntatem pro regula eorum quæ aliis debemus officiorum statuit: de iusta & rationabili voluntate; non de iniquo & stolido desiderio intelligenda est. Qui igitur pænas pati nolle, cum sibi peccandi licentiam permittat; aut vellet ut sibi impune scelerato esse liceat, ejus voluntas pro regula officiorum in proximum haberi non debet; nec ulla naturali æquitate nititur.

At enim, urget, etiam si paria hic intelligerentur peccata, & naturalis illa æquitas respiceretur; tamen impossibilem hic conditionem à Christo propositam, quia non satis est aliquem non laborare ullo crimine; sed oportet eum nullo unquam laborasse; quod nemo mortalium jactare potest. Atqui si paria hic intelligenda sint peccata, de capitalibus autem sermo sit; non videtur impossibile quinquam capitalis criminis expertem esse, quamvis aliorum fortè quæ terreni Magistratus morte non puniunt, experts esse nequeat. Deinde etiam in gravioribus peccatis accidere potest; ut quis veniam sive à Deo; sive à Magistratu consecutus ita respiciat, ut non modo habitu illius peccati non teneatur; sed actibus quoque ejus planè abstinat. Qui certè in tali statu consideratur, ut à Deo habetur, ita ab hominibus quoque (quoad illud peccatum) pro infante meritis habendus est; ut ejusmodi vitia à quorum sordibus jamdudum ablutus est; in aliis non modo reprehendere;

dere: sed punire quoque possit; salva tamen Christianæ lenitatis moderatione: cuius monitam ac præceptum hoc loco à Christo tacite proponi, non omnino disitemur.

Tertiam & quartam rationem nostram V. B. contemhere vult videri & tamen anxie oppugnat; nec multū proficit.

In tertia nescio quam subtilitatem nostram reprehendit, quod discrimen inter eum qui absolvit; & eum qui tantum non condemnat ostendamus: Quali verò in eo milium terebrandum sit; & non palpabilis diversitas ultro se offerat, inter eum qui absolvit; & inter eum, qui idem non condemnat; quia etiam judicare detrectavit; idque expressis verbis profitetur, se ideo non dampnare, quia nec alii damnaverint; non obscure significans, si alii damnassent, sese illorum sententiæ intercessurum non fuisse. Nec enim criminalium judiciorum munus suscipere potuit; qui etiam civilium detrectavit.

Quartam rationem refellens ait in verbis Christi nullam damnationem esse. Quali verò tacita subesse nequeat; quamvis ex professo non exprimitur. At, inquit, Christus nunquam solus est peccatorum peccatoribus comminari. Quid? an occasione cædis Galilæorum à Pilato factæ & collapsæ turris Silo; peccatorum corporalium metu peccatores non terruit? Atqui, subiungit, tametsi peccata corporales mulieri comminatus fuisset; id non ex mente Evangelii sui fecisset. Quid tum postea? At ex mente legum forensium, quarum auctoritatem Evangelio suo confirmavit.

Subjicit postea V. B. rationes, cur Christus tunc aperte legem novam non tulerit de capitalium suppliciorum potestate, Magistratibus Christianis abroganda. Quas initio statim proponere debuerat; Sed ne vanitas earum conspicua esset placuit eas abdere in has latebras. Quia, inquit, ipsi non eum discipulis suis res erat; sed cum adversariis. Quid? an occasione adversariorum, Saducæorum, Herodianorum, Phariseorum, qui anas nocendi Domino capebant, nullas doctrinas proposuit; de resurrectione, de obsequio Magistratum, de Lege Caritatis, & aliis non paucis; etiam si fortè à perversis tentatoribus rejicerentur, saltem discipulis audientibus profuturas?

At eorum astum, arte eludere voluit. Rectè id quidem; Arsenim arte eludenda est. Sed in eo nullum fuisset laude dignum artificium; si rogatus de nova lege quam V. B. judicio, tulerat; Confessionem & confirmationem reticulisset; aut omisisset. At nullam iis calumniandi apud Magistratum anas præbere voluit. Calumniarum anas vitare prudentia docet. Sed ubi à Deo missus Magister, de nova doctrina interrogatur; quamvis eam homines oderint ac detestentur, nullo modo eam salvo officio suppressere potest; sed ingenuè & apertè profiteri tenetur, quicquid periculi impendat. Nec si vera esset V. B. sententia ista calumnia fuisset; si eo nomine apud Magistratum Dominus accusatus fuisset; quod novam doctrinam abrogantem jus suppliciorum afferret; sed verissimæ rei objectio. Quam agnoscere & pro sapientia sua invictis rationibus defendere potius; quam intemptivè tunc cum max. me de ea rogaretur, silentio, tacite abnegare, debuisse. Nullum calumniarum periculum metuendum est; in ejus rei apertâ professione quæ ad salutare aliquod ac necessarium religionis dogma pertinet, præcipuè cum i se novæ religionis Magister de eo interrogatur. Indignissimè igitur id Domino assignitur; quod in fortissimum martyrum omnium Ducem cadere non potest.

Deinde ait. Quid opus erat ut Christus novas leges condideret de puniendis adulteris extra Ecclesiam existentibus, cum nullam peculiarem Rempub. Christianis assignaturus esset. nec vellet eos iudices ac Magistratus summos in hoc Mundo esse? Duas rationes ut videmus affert, ob quas Christus novam legem de non puniendis adulteris ferre opus non habuerit. Prima est, quod nullam peculiarem Rempub. Christianis assignaturus esset. In qua aut statum quæstionis more suo mutat; aut falsissimam consequentiam infert. Nam si ex ea ratione id concludit, quod non opus habuerit Christus, legem spirituales de adulteris aliisque maleficis hominibus capite non plectendis ferre; nihil inepitius ista consequentia excogitari potuit. Quid enim ob-

stat id quod Dominus nullam peculiarem Rempub. Christianis assignaret? quominus is spirituales leges de vitandis capitalibus suppliciis ferret? Qui peculiarem Rempub. non instituit, forenses leges nihil erat quod terret. At non ideo spirituales & religioni necessarias omittere debuit. Sin ut consequentia alicujus ponderis videatur, id concludit, quod Christus non opus habuerit, forenses de adulteris legem condere, more suo mutat quæstionis statum, & vagatur extra oleas. Nec enim ad eam quæstionem respondet, de qua rogabatur; sed ad aliam, de qua non quæritur, quia nec dubitatur.

Secundam rationem affert, cur Dominus Christianis novas leges, circa adulterorum & aliorum malefactorum penas, ferre opus non haberet; quia inquit noller eos iudices ac Magistratus in hoc mundo esse. Hic quoque V. B. præterquam, quod, (quomodo cunque verba sua intelligat) crasso Petitionis principii laqueo implicatur: nisi mutat quæstionis statum & nihil de forensi lege concludit; falsissimam infert consequentiam: Tantum enim abest, ut ob eam rationem Christus spirituales de vitandis capitalibus suppliciis legem, aut doctrinam terre opus non habuerit; ut vel maxime ac necessario ideo ipsi ferenda esset, quia Christianos noller esse iudices ac Magistratus.

Supereft argumentum, quod V. B. ita proponit. Nullum fuisset Christianis convenientius bellum quam susceptum pro honore & gloria Christi Regis nostri, cum perdere gentem Judaicam, & injuriarum suarum ultionem sumere de inimicis suis vellet. At Christus in eo bello Christianorum opera uti noluit sed idololatrarum. Et nullum est tam justum bellum quod Christianos deceat. Huius argumenti refutationem nostram statim aliqui luculentam, ut facilius carpere possit V. B. nimis exiliter eam & jejune proponit. Cum enim nos arguamur entationis propositæ priorem positionem primum omnium solide refutassemus ejusque inutilitatem sufficienter exagissimus, ostendentes quod in ea Christianis convenientissimum bellum dicitur, iisdem Christianis longe omnium in convenientissimum fuisse: V. B. nos ad præteritum duntaxat respondentes facit; & quidem primum non satis bonè de Responsum nostrum referendo, quod Lecto, ex collatione genuinorum verborum nostrorum, cuius, quibus responsum nostrum exponit, per se facile animadvertet. Deinde id facit ita ut Lectori illius captionis laqueum tendat, quæ à dicto secundi quid, ad simpliciter, dicitur. Ait enim responderi à nobis Non factum id à Christo propter inhonestatem; sed propter impossibilitatem; statimque ut agere non dubitat. Ergone id efficere ut Christiani hoc bellum gererent, Christo non fuit ullo modo possibile? Ubi quis non videt, objici nobis tanquam absolute id & omni modo fuisse impossibile censeamus, quod nos tantum secundum quid & ex hypothese fuisse impossibile diximus: quatenus nimirum Spiritualis Christianorum regni naturæ, & Christi consilio ac voluntati repugnabat. Nam si Christus in eo speciali facto, naturam regni sui mutare aut etiam omnino Christianorum opera ea in re uti voluisset, non erat id absolute impossibile: eum ipsi aliquid præter ordinatum spirituales illius & precarii regni sui morem atque institutum facerelicerit; præcipuè quia & coactivæ potestatis, expertus non esset; imo vero pro sapientia sua ratione inire potuerit, per quam nihil mutato regni sui genio, id per Christianos fieri potuerit; ut si Vespas. patrem & filium jam ad principalis fastigii culmea erectos, veræ fidei lumine illustrasset.

Sed veniamus ad ea quibus responsum nostrum convellere nititur. Primam igitur rationem nostram, quæ ex eo infert Christum non potuisse ad bellum Judaicum Christianis illius temporis uti; quia id regni ejus naturæ repugnaret, ait Magis inhonestatem quam impossibilitatem arguere, aut saltem impossibilem rem fuisse propter inhonestatem ostendere. Quomodo enim inquit, id honestum esse potest, quod naturæ regni Christi ac religionis repugnet?

Actiones humanæ in quibus rectitudo aut pravitas, honestas aut inhonestas loci habent, quanquàm ea omnia videantur; tantò pro varietate circumstantiarum quibus applicantur; quæq; tunc dum fiunt interveniunt; interdum recte, iu-

terdum prave dici solent, quia factorum naturam immutant circumstantiæ. Potest actio aliqua natura sua honesta esse, quæ tamen si ad res religionis applicetur non quidem inhonesta (nisi vocis ambiguitate ludere velimus) sed prava & vitiosa evadat: qualis est Coactivæ potestatis usurpatio, quæ homines sive per forenses, sive per domesticas, sive per Scholasticam disciplinam, ad officium coguntur. Quæ si ad cogendas religionis virtutes adhibeatur, nihil magis eâ pravum ac præposterum fingi potest; quamvis & natura sua honesta sit; & vulgo quoque non inhonesta ceaseatur, nisi forte quis sensum vocis huius urgere velit inulcitiorem. Esse igitur & dici aliquid honestum potest, quamvis nature regni Christi repugnet.

Deinde distinguit hoc loco regnum Christi, quod facit & sine necessitate, & non satis verè aut competenter sine necessitate. Tunc enim distinctioni hæc regni Christi, locus fuisset, si in argumento nostro alio sensu vox ista sumeretur, quam in questione sumitur. Atqui in præsentia questione, vox ista de spirituali & præcario Christi regno, quod Coactivæ potestatis expertus est sumitur. De eo enim regno quæritur, quo Christus Ecclesiam in terris existentem & Religionem; non quo Mandi Respub. & cæteri omnia gubernat, quæ Coactivæ ejus potestati subfunt. Nec de alio regni genere argumentatio nostra loquitur.

Non satis verè autem, nec satis competenter, distinguit hoc loco regnum Christi quia cum hic de spirituali non de coactivo regno questio sit, ille regnum hoc in Christo, secundum diversa tempora tantum distinguit, cum potius secundum diversa regnandi naturas, distinguendum esset. Nec enim hoc loco sufficit, tempora Christi in cælo regnantis & in terra constituti distinguere, sed modus quoque regnandi abstractus ab ipsa temporum circumstantia, distinguendus est, quia diversitas ista regnandi, non est affixa temporum diversitati. Documento est, quod regnum illud præcarium & spirituale, quo Christus sine coactiva potestate in Ecclesia regnat, non fuerit ita affixum tempori quo in terris vixit; quin etiam nunc in cælis existens, eodem regnandi modo in Ecclesia regnet. Unde non absurde colligi potest, nec potestatem regni ejus coactivam, ita esse affixam tempori exaltationis ejus; quin ejus aliqua specimina etiam in terris edere potuerit. Sed Viro Bono undecunque arripienda fuit, antea & occasio inculcandi, non falsi tantum sed fallacis quoque illius theorematis, de Christi actionibus, quales in terris duntaxat fuere non autem quales in cælis nunc sunt, imitandis. Quasi nemo nobis in Sacris literis ad imitandum proponatur, nisi qui nobiscum aliquando in carne vixerit: aut quasi Christo aliquid nunc de perfectissima sanctimonia decesserit.

Rogit postea cur repugnaret nature regni Christi & religionis ejus si Christianorum ministerio in bello pro se contra Iudeos gerendo usus fuisset. Antequam ad questionem respondeamus, eximendus est ab ea laqueus qui Respondenti tenditur fallaciæ à dicto secundum quid, ad simpliciter. Non enim nos simpliciter diximus repugnare nature regni Christi & religionis, si Christus in aliquo bello gerendo Christianorum ministerio uteretur; imò verò si in ipso quoque illo Judaico Christianorum opera usus fuisset. Fingamus enim Vespasianus ante excidium Judaicæ gentis Christianos evasisse. Non repugnasset, opinor, & tunc religioni, si Vespasiani ex officio Imperatorum rebelles Iudeos, cæteris eorum subiectis populis infestissimos, armis compescuissent, & quæ homines obstinati in bellis mala sibi accersunt iis intulissent. Non enim id propter religionem propagandam, quæ istiusmodi armis non indiget, aut ejus injurias ulciscendas; sed propter Rempub. quæ indiget, fecissent. Sed quod diximus secundum quid intelligendum est, hoc est repugnatum fuisse regno Christi & religioni, si Christiani qui tunc per orbem nondum imperio erant, extraordinario & illegitimo modo coitione facta, Christi injurias ulcisci, aut religionem suam in Judæis armis propagare voluissent; quia religio & regnum Christi spirituale istiusmodi sui propagandi rationibus, in quibus sive ensus, sive violentiæ potestatis usus intervenit, non modo non indigebat, sed eas prohibebat. At idem re-

gnum & religio potestates & Respub. suo jure uti non prohibet; imò ipsis gladium in manus tradit; quia Christus & Apostoli non erant ignari eas istiusmodi rationibus indigere. Nunc igitur sic explicata assertione nostra: querenti V. B. cur repugnaret nature Regni Christi ac religionis inlicito, si Christianorum ministerio Christus in bello pro se contra Iudeos gerendo tunc usus fuisset; respondemus. Quia Christus, neque tunc cum indigere videretur ut defensio & bellum privatum pro ipso susciperetur; id fieri à discipulis suis voluit; imò id fieri prohibuit: neque postea unquam indigebat; ut quisquam pro ipso bellum gereret; præterea ejusmodi nature religionis suam esse voluit quæ ad conservationem ejus aut propagationem ejus; non modo armis non indigeret; sed indigeret ac postularet, ut absque ullis armis propagaretur & conservaretur, quia Christus nunquam eam coactam, sed perpetuo voluntariam & ex liberrima animi proæreli, susceptam esse voluit. Hæc igitur tam sustinenti & certa ratione allata; nihil est quod alias quæramus; præsertim falsas aut certe dubias & controversas.

Quamobrem Dilemmatis in nos contorti alterum cornu, i. e. quod ministrare Christo in bello gerendo non repugnet religioni Christianæ, nos minime terit, qui id omnino lenius atque aperte profiteamur; & pro necessario axiomate habeamus. Quid enim magis religioni consentaneum est: quam ministrare Christo quacunque in re quam ille fieri velit; cum is nihil religioni suæ dissentaneum imperare aut velle possit? Quod si V. B. istam Dilemmatis sui partem ita explicet, ut quæritur, An Christo ministrare in bello gerendo religionis suæ pro; i. e. iugandæ aut injuriarum suarum ulciscendarum gratiâ, repugnet religioni ejus; ne istud quidem cornu ad feriendum quenquam ullam vim aut robur habet; quia suamet futilitate, eaque multiplici, etiam ante datum destinatum istum, frangitur. Præterquam enim quod plurium interrogationum simul ac petitionis principii fallaciâ captiosum sit: contradictionem in adjecto manifestam involvit. Captio interrogationum in eo est; quod prius quærendum fuerit. An Christus sibi in rebus istiusmodi ministrari velit; (quod falso pro concessio sumitur, & ipsum vel maxime est in controversia) quam quæreretur An Christo in his rebus ministrandum sit; quod, illo pro concessio jam posito, est extra omnem controversiam. Contradictionem verò implicat; dum quæritur An Christo ministrandum sit, in ulciscendis bello injuriis suis, aut propagandæ religionis quorum utrumque ab ea prohibitum sit. Quomodo enim cuiquam in eo ministrari potest, quod plane prohibuit; aut quomodo religio armis propagari possit, quæ ab omni coactione debet esse quam alienissima? Potest igitur Christo in bello gerendo, etiam à Christianis Magistratibus ministrari; atque adeo in Judaico quoque; potuit: sed non aut Christi injuriarum ulciscendarum; aut propagandæ religionis ejus causa, quia ministerium hoc ea de causa susceptum Christus aspernetur ac prohibeat: cum ob alias causas legitime administratum admittat. Quemadmodum potest Deo in supplicio de maleficis sumpto, ministrari sed non vel in parum iuste irrogato; vel ab iis quibus ejusmodi jus non concessit, quia Deus bella & supplicia non simpliciter permittit, sed non nisi iustis & competentibus de causis & legitime sumpta aut irrogata.

Christi injurias ulcisci, cum eas Christus vult armis ulcisci, Christianis non modò nefas non est, sed planè incumbit. Verum quod suas injurias Christus armis Christianorum, quæ sunt Christiani ulcisci velit, aut velle possit falsissimum ac seditiosum est. Ita enim licuisset cuivis Christianorum, etiam privato, de Anna, & Caipha atque ipso Pilato mortis Christi sumere ultionem. Potest tamen fingi casus quo & Christianis, Christi quoque injurias ulcisci aut potius punire, non repugnante Christi religione, licere potuerit; ut si fingamus Tiberium Imperatorem sub quo Sceleratæ istæ injuriæ patrabantur; aut Præsidem aliquem Syriæ ab eo cum summo imperio missum, Christianæ religionis luce illustratum fuisse: Posito eo casu nullum dubium est, Magistratum hunc, si ad iudiciū ejus causa hæc devoluta fuisset, de intersectoribus Christi

Christi infontis supplicium sumere potuisse. Id tamen fecisset, non tanquam Christianus, sed tanquam Magistratus, ex muneris sui officio, quia ipsi Deus gladium tradidit, ad vindictam fontium in bonum infontium. Nam quod Christianus quoque esset, ille Magistratus, id, (quod ad vindictæ illius sumptionem attinet) ex accidenti fuisset; quia per se etiam Christianæ religionis expers, infontis necem ex officio muneris sibi impositi, vindicare debuisset. Ponamus alterum quod fingi opus non est, quia quotidie accidere potest, exemplum. Christi injurias propriè loquendo ulcisci hodie nemo potest; quod est extra omnem injuriarum ictum positum sit. Quia tamen Christus quicquid ejus fidelibus boni aut mali ab hominibus accidit, sibi met vult ferri acceptum; si contingat eos injuria affici, Christum ipsum injuriâ affectum, non incongruo loquendi modo, dici potest. Eorum igitur injurias Magistratus pius & Christianus, quando vindicat, Christi injurias vindicare dici potest. Idque meritò ac legitime facere potest ac tenetur quoque; nec in eo adversus religionem peccat; quia id non facit idè ut religionem coactiva potestate vindicet aut defendat, sed ut innocentiam & libertatem eorum qui suæ potestati à Deo subjecti sunt, protegat. Non igitur ejus facti causa per se ac proximè impellens, est religio; sed muneris ipsi impositi officium: tamen ejusdem facti causa per accidens, ac remotius impellens, possit quoque secundum quid dici Religio, quatenus eadem Magistratus officium & vocationem, approbat; imò verò laudat & commendat; tanquam Dei ministerium; ac præterea requirit, ut in sua quisque vocatione, ritè ac legitime Deo serviat. Sed quia etiam citrà omnem religionis respectum, id Magistratus per se, ex muneris sui officio facere tenetur, idcirco id per se Magistratui, ejusque potestati: religioni verò non nisi per accidens tribui potest; quatenus nimirum accidit, ut illi qui religionem Christianam sequitur, sit quoque Magistratus, aut Magistratus sit quoque Christianus.

Dum nos refellere contendit V. B. imprudens verba Domini Joh. xviii. 36 37. prolata refellit; atque ait hæc verba à Christo prolata, cum nondum reipsa Rex esset: cum tamen in iis verbis liquidò contineatur, eum jam tunc reipsa Regem fuisse: sed spiritualement non carnalem, precaria non coactiva potestate, regnum suum regentem. Decipitur V. B. ambiguitate vocis Regni Christi; quod utrumque dictarum potestatum significare potest: sed magis in eo, quod differentiam inter ista regna in diversitate collocet duplicis temporis; alterius quo in terris Dominus degeret; alterius quo fuit exaltatus: cum ista differentia in diversa potius regnorum istorum naturâ & modo regnandi, collocanda sit. Maxime autem in eo, quod verba à Christo prolata & doctrinam in iis comprehensam, ad illud solum tempus quo Christus in terris vixit, adstringat. Quasi illa eque nunc, ut ante, locum non habeant: cum spirituale istud & coactiva potestatis expers regnum Christi, quod defensionem armorum respuit & aspernatur, æque ut & ante; nunc quoque locum habeat. At enim, ait, posteaquam Christus Rex factus voluit mundanis armis hostes persequi, cur non decuisset Christianos pro Christo tunc pugnare, si ipsis bellum non est indicens?

Utrumque regni genus quod Christus nunc administrat; tam illud populi ejus peculiare in Ecclesia, quam publicum in toto orbe, quem coactiva potestate gubernat, habet suam quandam Rempub. Quas inter hoc est discriminis, quod in illa peculiari Ecclesiæ Republica, quæ non ferred sed spirituali ense regitur ac propagatur, omnes Christiani quæ sunt tales ad eam gerendam admittuntur: & Christo Regi suo, juxta præscriptas pridem ab ipso Leges, militat: & quidem non carnali aut mundano more, sed spiritualiter. At in altera publica totius orbis administratione, quæ mundano more regitur; omnes quidem tam Christiani quam extranei, coactiva potestati Christi subiecti sunt; sed non omnes ad gerendam mundano more Rempub. admittuntur; verum ii tantum qui ex ordinatione Dei, ad hoc munus vocati sunt. Non semper igitur, nec omnes Christiani; ad gerendum hoc

genus Reipub. admittuntur; & quicumque admittuntur; non spiritualiter sed mundano more, istam Rempub. gerunt. Præterea gubernatio Christi, quæ in iis pro arbitrio rigendis, qui sunt Orbis hujus rectores, occupatur, quia cælestis, idè occulta est; nec unquam fere ante eventum Mortalibus liquere potest, quid voluntatis sit Christo Regum Regi, in rerum humanarum regimine, & an quoniam mundanis armis peti, aut everti velit; nisi id post eventum, & justo quidem temporis spatio interjecto, pateat. Idè totum id quia nostræ cognitioni subductum est, Christi ipsius arbitrio relinquendum; nec in istius gubernationis arcana, à quibus manifestè arcemur, mortalibus irrumpendum est. Quod si id neminem mortalium, multò minus Christianos decet. Non igitur & tunc, cum Romani adversus Judæos rebelles arma pararent (hæc enim esse poterat unica voluntatis Christi significatio) Christianos decuisset, parum compertæ Ducis sui voluntati, præcurrere; præsertim cum ignari non essent, eum in coactivi regni sui regimine, extraordinaria ope aut operâ illorum non indigere; atque adè ea uti nolle: imò verò extraordinarias media aspernari, cum possituti ordinariis. Christus quoque ipse tunc in exequendo decreto Dei adversus gentem illam contumacem supplicio; nullam habere potuit causam; ob quam id faceret per plura; quod facere potuit per pauciora. Quid enim opus erat, Christianos qui tunc nullam in terris potestatem tanto bello parem habebant; passim dispersos, miraculoso aut certè extrordinario modo cogere in unum, iisque bello idoneum Ducem imponere, atque hunc exercitum primum à Romanorum armis protegere: qui ad tantam rei novitatem erecti, acius haud dubie contra novos istos Judæorum hostes quàm contra Judæos ipsos dimicassent deinde tyronem & collectitium hunc militem, belli inexpertum, adversus tanta pericula artibus belli instrui; cum non deesset veteranus & bellis innutritus miles, ordinaria tanti imperii potentia instructus. Deinde ne potuisset quidem multitudo Christianorum tanto bello idonea extrâ ordinem cogi, absque violato passim Magistratum obsequio, qui ad ejusmodi privatorum coitiones, publicæ paci metuendas connivere haud dubie nolissent. Cur igitur Christus per extrordinariam seditionem, cum præceptorum suorum violatione conjunctam, potius id fieri vellet, quod absque ulla legum ejus transgressionem fieri poterat per ordinarios Magistratus? Sed vereor ne in re tam plana, nimium dictum sit. II. Carpit postea verba nostra; quod regno Spirituali & cælesti, carnalibus & mundanis armis operam navari ineptum esse dixerimus. Atqui inquit, volebat Christus tam non spiritualibus, sed carnalibus & mundanis armis. Regno suo navari operam. quomodo ergo id ineptum est? Non id quod Christus apte & congrue volebat: sed id, quod Vn Bonus captiose & incongrue urget, ineptum est. Nec enim tunc Dominus Spirituali suo regno, quod coactiva potestati plane expers est: sed illi regno, in quo coactiva potestati & armis mundanis locus est, navari operam veluit. Aliud enim est regnum ejus, quod in Ecclesia, aliud quod in reliquo terrarum orbe exercet. Atqui nos de regno ejus, quo Ecclesia regitur, loquebamur. Vir Bonus ad aliud regni genus non sine fallaci ambiguitate, transiit. Non mirum est igitur, illud idem quod in illo Regni genere ineptum fuit; in hoc aptum atque idoneum esse.

Objicit postea sibi, tanquam à nobis dictum, quod pro nostro non agnoscimus Ait enim. Non est ineptum, inquit, si indiretè id fiat, sed si directè id agatur. Nos verò ista responsum non utimur. Nec enim in diverso usu aut applicatione Mundanorum armorum ad navandam Regno Christi operam; sed in ipsorum regnorum diversitate, distinctionem hanc aptitudinis aut ineptitudinis, quærimus. Carnalium enim armorum in spirituali Regno Christi, quod est in Ecclesia, nullus omnino usus est. At in alio Christi regni genere, quod est in Repub. Mundi, eorundem & locus & usus est. Quid igitur mirum sit, si quod in illo sit ineptum; in hoc aptum & idoneum deprehendatur.



Pergit Vir Bonus, & rogat. Cur ergo repugnabat naturæ spirituali Regni Christi, si Christiani directè Mundanis armis, regnum Christi promoverent; & non repugnat naturæ ejusdem regni, si ipse Christus directè regnum suum armis mundanis promoveat? Resp. Quia Regnorum istorum Christi naturā, non eadem, ut falso præsupponere videtur Vir Bonus, sed diversa est: ita ut quod uni regno repugnat, alteri non repugnare possit. Illud tamen obiter monitum V. Bonum velim, vitiose & falso ab illo dici, quod Christus mundanis armis regnum suum promoveat; quod neque de spirituali, neque de coactivo ejus regno verum est. Nam spirituale, quamvis sit in statu incrementi, mundana arma respuit: coactivum, quamvis mundanis armis utatur; non tamen est in tali statu incrementi, ut promoveri possit; sed tantum exerceri. Omnis enim potestas in cælo & in terra Domino statim & semel data est; nec illud Regi genus more humanorum imperiorum promoveretur, ut vel hinc liquere possit, quantum sit inter hæc regnorum genera discriminis.

Instat postea Vir Bonus. Nulla ratio est cur non liceat Christianis eo modo qui legitimus est, directè gloriam Christi promoveri. Nam quicquid per se honestum ac licitum est; id ad gloriam & regni Christi promotionem adhiberi potest & debet, ut eruditio, eloquentia, opes &c. Sic & arma, si per se licita sunt Christianis, cur non promotioni regni Christi directè inserviant? Resp. Omnia ligna aliquem sui usum & quidem licitum præbent: saltem ad fovendum ignem & homines calefaciendos. Non tamen ex quolibet eorum fit Mercurius. Regnum Christi & religio, quia voluntarium & liberrimum assensum requirunt; armorum & Coactivæ potestatis per se usum omnem respuunt. Non tamen ideo aut armorum aut Coactivæ potestatis usus nullus est. Nec statim illicitum aut prohibitum censeri debet, quod religioni per se usum nullum præstat. Atque adeo ne ea quidem quæ commemoravimus nullum plane usum religioni præstare censenda sunt, cum aliquem per accidens præstare possint; quatenus eis utilia sunt qui religionem sequuntur. Certè ipsa recta & sobria ratio, quæ ostendit quàm parum idonea sint religioni, armorum aut Coactivæ potestatis ministeria; ostendit simul quanta sit utriusque rei, cæteris in vitæ partibus atque officii non modo utilitas, sed etiam necessitas. Rationi suffragatur Sacra Scriptura, quæ tametsi à Coactiva potestate religionem eximat; cum Deo & conscientie potius quàm hominibus in potestate constitutis, ob temperari jubeat, & lethiferi ensis aciem non timeri imperet: Cæteris tamen in rebus coactivam potestatem licitam & utilem esse ostendit; eique obtemperari & gladii ejus aciem serio timeri præcipit. Pro honore & gloria Christi carnali belli genere pugnandum non esse dicimus, quia per honorem & gloriam Christi, vulgo religionem ejus aut res ad eam pertinentes intelligimus, quæ cum libera & voluntaria esse debeat; nihil habere potest cum ulla violentiâ, commercii. Si qua tamen res sit ad honorem & gloriam Christi pertinens, in qua ipsi aut Ecclesiæ ejus navari opera possit: citra omnem vim conscientie illatam, citraque omnem injuriam alienam; in ejus gratiam legitimè pugnare, aut sanguinem nostrum profundere, non est detestandum. Non quod religio aut honores Christi armis nostris indigeant; quorum utrumque etiam absque eorum interventu, illibatum conservari potest: sed quod nosmetipsi indigeamus; aut nostri similes homines indigeant nec interdum absque iis conservari possint. Itaque cum religio aut Ecclesia in periculo esse videntur; non Christus aut religio, sed nosmetipsi, una cum fratribus nostris periclitamur, & si legitimè possumus, nos ab impetu carnalium hostium tutos præliando præstare; quod evenit, cum jus unâ & vires resistendi habemus; non modo possumus, sed arma quoque stringere debemus. Verum id non religionis aut Ecclesiæ causa, quæ armis non indiget, & vel in oppresseione aut martyrio conservari imò florere possit: sed hominum religionem proficiendum, quorum vita & libertas forte, absque ar-

mis nostris conservari non potest; pro quibus sanguinem & vitam nostram profundere, à lege Caritatis alienum non est. Quamvis enim interdum hostis, non vitam ipsam & libertatem, sed religionem solam eorum quos defendimus oppugnare sese prætendat; tamen si religionem ita oppugnat; ut nisi ea abjiciatur & conculcetur, vitam & libertatem cultoribus ejus adimere paratus sit; vitam ipsam & libertatem verè oppugnat, cum ipsis religionem nisi cum vita ipsa abjicere, non sit integrum. Quamvis igitur religio eorum armis non indigeat; vita tamen indiget; & si in servata vita religioni quoque consulitur, id per accidens evenit, cum per se vita fratrum nostrorum, cum vitæ nostræ periculo, interdum & sanguinis impendio redimatur. Qui autem in tali bello occubuerint, quod à nobis extorquet ratio aut periculi aut officii nostri, pro Christo & honore ejus occubuisse non dicuntur, nisi forte admodum improprie ac remote, aut per accidens; quomodo aliis quoque omnibus idem forte tribui potest; qui actionibus honestis & laudabilibus immoriuntur, quas à nobis non modo moralis & politici officii, sed Christianæ quoque religionis ratio repelcit; quæ omnia naturalia, moralia, politica & forensia, atque adeo Reipub. officia adeo non sustulit; ut vel maximè confirmaverit. Quicquid enim honestum est, aut laudabile, quicquid bonæ famæ sectari jussi sumus. Non tamen idcirco id religioni per se ac proprie imputare possumus, quod etiam citrà religionis respectum, ex aliquo naturali, aut politico officio, facere tenemur, quamvis id religio, quoque postulet, & nisi id faciamus religio quoque lædatur. Ut si quis Magistratui aut legibus non pareat; religionem violat, quæ utrique morem gerendum præscribit. Non tamen ideo is qui Legibus aut Magistratui parendo occumbit, pro religione, pro Christo & honore ejus occumbere per se & proprie dici potest; quamvis Christus & religio obsequium hoc imperet, quia etiam absque præscripto religionis id facere obstrictus erat. Multo minù ejusmodi homines Martyres dici possunt, quod vocabulum communi usu, qui significationis vocum unicus est Magister, iis solis tribuitur, qui propter religionem, per se ac proprie patiendo occumbunt; nec ad eos vulgò extenditur, qui pro patriâ, pro vita sua aut alienâ, pro libertate pugnando mortem oppetunt. Quamvis enim omne martyrium sit gloriosa & laudabilis vitæ jactura; non tamen omnis laudabilis & gloriosa vitæ jactura, est martyrium. Diversarum rerum significationes confundere, in eoque à communi mortalium usu abire, est Captionis genus, quod res disparatas in unum æquivocum nomen compingendo, suum & alienum judicium involvit ac circumvenit. Qui in bello legitimè, adeoque sancto & pio gesto occubuerit; cariturum mercede sua etiam apud Christum non putamus; qui omnium rectè & laudabiliter factorum est remunerator. Sanguinem tamen hostium sitite, eoque manus suas sanctificare velle non putamus ad bellum piè & legitimè gerendum pertinere; cum præstet judicio nostro, prostrato potius aut servato, aut perterritio, quam cæcò h. sile victoriam consecrari. Nec in molendis hominum hostis Deum delectari certò scimus, neque illam in regulandis sponte h. sibus; aut irrigandis Sanguine campis, virtutem aut laudem collocamus, quo quantum citrà fraudem victoriæ fieri potest, sanguinem parcendum arbitramur, præsertim cum & fugiendi hosti necesse ponem fratri verus dilectum postulare, & multum virtutis hosti decedere soleat; quoties de perditionis necessitate exarmatur. Aliud est, quod nobis laudis & aliud agentibus aut quærentibus excidit; aliud, quod ultro & nulla urgente necessitate quærimus, & libenter consecramur. Ita & inter capitalium causerum judice; multum distat is, cujus tribunal, (quia damnatorum miseria gaudet) scopulus reorum est; ab eo, qui si per leges & accusatos liceret; neminem damnare vellet. Non igitur nos pro veris Christi martyribus, falsos & Antichristianos substituimus. Sed Vir Bonus ut captionum suarum laqueos incautis Lectoribus tendat; novas vete-

rum vocabulorum significationes comminiscitur, vocemque Martyrum iis tribuit quibus tribui neque solet, neque potest. Non qui propatria, & libertate (qua tamen ruente pace eorum qui religionem profitentur ruere necesse est) occumbunt; Antichristi martyres dicendi sunt, sed qui malis artibus religionem propagant, qui aut bello aut potestate atque tyrannide conscientias hominum violenter opprimunt; si in hoc nefario conatu infelices animas ponant, Martyres hostis Christi dici, nec tamen sine catachresi, aut mutata vocis huius notione possunt. Nec enim in eo Antichristus Christo adversatur, quod bella gerat, aut coactivam in Repub. potestatem, (licubi in terris supereminens potestatem nactus est) exerceat. Sic enim omnes à Deo ordinati Magistratus Antichristi dicendi essent. Sed in eo quod cum Christus in regenda Ecclesia sua, animis, voluntatibus & conscientias nullam vim inferat; Sed nudam veritatem, suis duntaxat illecebris, hoc est, rationibus, non ense, aut potestate armatam ipsis proponat; Antichristus in eandem Ecclesiam invadendo, in animos & conscientias hominum, ense, violentia, carnifice & eculeo tyrannidem exerceat. Proinde Martyres Christi, neminem opprimendo, sed pro illa quam à Christo accipere Veritate moriendo; testes ejus veritatis, & quidem locupletes, dici possunt. Ministri verò Antichristi, pro tyrannide ejus in Ecclesiam invadendo, sive occidendo, sive occumbendo non quidem veritatis, sed nequitiae & tyrannidis ejus, martyres, ac testes dici, non nisi per allusionem possunt. At verò qui pro Repub. occumbunt; plurimum ab istis Antichristi mancipiis distant. 1. quia pro servanda Republica; non pro opprimenda Ecclesia; 2. deinde, quod pro libertate, non pro tyrannide; 3. tertio, quod pro iustissima causa; non pro iniustissima praetensione, dimicant; 4. denique, quod martyres & mancipia Antichristi, nullos infestiores hostes, & quorum virtute aptius recundi possint, habeant; quam ejusmodi Rerum publicarum defensores, qui eos religionis praetextu Respublicas opprimere non sinunt. Non igitur in sententiis nostris sumus adeo exordes, ut ad exagitandas eas, omnes qui Cor habent undique advocandi sint: nec ulla causa sit; cur ad eas Concurrentium Corda aut jecora palpitent; aut rumpanur illa Codris. Carnalibus adversus Christi hostes armis pugnare, nusquam nobis imperatum imò palam interdictum est; quia caelestibus & spiritualibus qua tales sunt sufficienter retundi possunt. At iisdem adversus carnales nostros hostes pugnare, nusquam nobis interdictum; quia caelestibus & spiritualibus solis Respublicarum, si quando earum cura nobis commissa sit, absque interventu carnalium armorum, aut miraculi necessitate, quam Deus nunc à rebus humanis abesse voluit, servari, aut defendi nullo modo queunt. Atque haec necessitas praecipuum est bellorum juris fundamentum.

Oppugnat postea verba nostra, quod ex eo, quia Christus omnem armorum vim, imò coactivam potestatem à Regno suo Spiritualis, hoc est visibili gubernatione Ecclesiae removerit; concludamus eum in excidio Judaeorum uti oportere à Christianorum nullo modo potuisse, atque ostendit aut nos extra propositam materiam vagari; aut sententiam nostram evertere. In qua oppugnatione ut possit verba nostra carpere, ejusmodi nobis asserionem affingit, quam pro nostris non agnoscimus. Nempe quod absolute & simpliciter censeamus Christum in excidio Judaeorum, Christianorum opera uti, nullo omnino modo potuisse: quod tamen falsum censemus, cum secundum quid tantum id asseramus, posito eo statu Christianorum, qualis tunc fuit, cum nullum ius armorum penes eos esset. Et verba nostra non ita sonant: Christum in excidio Judaeorum, opera Christianorum uti plane non potuisse, sed opera tali, qualem fingimus adversarii. Fingunt autem talem, quam praestare debuissent quā Christiani; non quā Magistratus, penes quos erat ius bellorum suscipiendorum, quales tunc erant Romani Imperatores aut Parthorum Reges &c.

Tales autem tunc nulli erant inter Christianos, ita ut si tunc à Christianis bellum suscipiendum fuisset; tacendum id fuisset non eo nomine quod Magistratus, sed quod essent Christiani. Nec enim nunc de gregariis militibus aut Ducibus sub alieno ductu militatibus loquimur, quales tunc in castris Flaviani è numero Christianorum nullos fuisse, cum non liqueat, neutram in partem, affirmari aut negari certo potest. Tantum vero abest ut nos ex verbis quae oppugnantur, colligamus simpliciter Christum in bello contra Judaeos, Christianorum opera uti nullo modo potuisse, ut ex eis non hoc, sed longe aliud colligamus. Dicimus enim Christum dominationem civilem ab Ecclesia removisse; nec tamen ex eo sequi omnem omnino extra Ecclesiam dominatum Christianis ab eo vetitum; atque inde inferimus; Ne ex eo quidem, quia certo tempore & loco vitam suam ente carnali defendi vetuerit; semper & ubique omnem gladii usum Christianis interdictum colligi posse. Non igitur id quod nos Vir Bonus ex verbis oppugnatibus concludentes facit; sed contrarium ejus colligimus. Qua in re uter nostrum fidem mereatur; videbit, cui verba nostra, quae oppugnantur, inspicere vacaverit.

Mox oppugnat alteram rationem nostram; quae ostendimus Christum tunc non terreno ac vulgari modo Judaeos punire & affigere voluisse; sed caelesti per administratos ejusmodi; qui tanquam activa passivis applicati, nihil minus vellent, quam id efficere quod Christus voluit, quod in Christianis idem quod & Christus intendentibus locum habere non potuisset. Quod sane V. B. evidenter veritatis coactus verum esse concedit, sed quaerit cur Dominus hoc ita fieri voluerit? Atque ita in ejus voluntatem & consilium curiosè inquirat; ut possit divinare ipsum Christianorum ministerio ad hoc bellum ideo uti noluisse; quia bellum illicitum ac religioni repugnans sit. Atqui id genus & inquisitio curiosa, & divinatio inutilis est. Inquirere in arcana summorum principum, saepe anceps & illicitum, quae tamen quod licentius scruteris non ideo assequare. Saepenumero erò satis est nos Dei voluntatem vel ex eventu nosse, rimari altioris indaginis consilia non est nostrum; multò minùs eorum rationem reddere tenemur. Divinationem autem futilem esse, non modo evidentissima Principii petitio (quā involvitur) ostendit; sed illud quoque; quod longè ante Christianae Religionis leges atque interdicta; ita iulmo caelesti ac divino modo (per applicata, ut ajunt, activa passivis) gubernatio Mundi divinitus administrata est. Quid igitur mirum sit. Christum accepta in caelo & in terris potestatem ab usitato & ordinario isto regiminis genere, discedere noluisse? Non attingo id quod suprà planum fecimus; non modo nullam fuisse ejus rei necessitatem, ut in hoc ministerio Christianorum opera Christum uteretur, cum alia promptiora & faciliora media huic fini assequendo non deessent; sed, (quod statim ostendimus) eum fuisse tunc Christianorum statum; ut eorum opera Christus ad eam rem uti non potuerit.

Quam rationem nostram tertiam dum Vir Bonus refellere contendit, non uno modo sese ac Lectorem circumvenit. Ac primum aut æquivocationis aut fallaciae à dicto secundum quid, laqueum sibi tetendit, in voce *Non potuerit*, quae non eo sensu hic à nobis prolata est; quasi Christum simpliciter & absolute, exercitum è Christianis colligere non potuisse censeamus; sed secundum quod, salvis nimirum & illis manentibus suis legibus, quibus ordinariorum Magistratum obedientiam asseruerat. Quomodo enim tunc exercitus Christianorum & Romanorum subditis colligi potuit; illa erga eorum Magistratus obsequio; qui tam novos & extraordinarios suorum civium delectus fieri, per rationem sui Status nullo modo permisissent. Non alia supererat legitima ejus rei faciendae ratio, nisi ut Christus, exemplo Patris sui, divino suo jure uteretur, & Romanis denunciaret, ut populum suum in ejusmodi exercitum colligi paterentur, qui huic bello sufficeret; aut si id recusarent, ut eos di-



viarum suarum potentiarum vi, ad morem sibi gerendum adigeret; quemadmodum olim Aegyptii dimittere populum Dei, malo suo coacti sunt. Quod certe absque miraculo fieri non potuit. Hanc argumenti nostri vim cum sagacitate sua Vir Bonus odoraretur, & tamen ad nos refellendos ostendere vellet, exercitum Christianorum sine miraculo colligi potuisse, ridiculè tergiversatus est; & se in diversas facies mirificè transformavit. Nunc enim tacitè Israelitas ex Aegypto sine miraculo eductos esse asserit, quia *Mox exercitus ex Israelitis collectus, & Dux iis sine ulla difficultate repertus est.* Quasi verò sola milicis collectio, aut Ducis assignatio, ad id quod Deus tuac fieri volebat, absque ullo miraculo, sufficeret. Aut quasi non omnium celerissimus & facillimus sit modus divinæ potentiae exercendæ per vim miraculosam: aut non longè tardior ac difficilior sit ratio ejusdem exercendæ per ordinariam liberarum voluntatum moderatricem sapientiam. Nunc iterum Vir Bonus palàm Romanorum de Judæis victoriam, maximè miraculosam asserit. Sed quia in Hierosolymis non plus quàm in Carthagine, Nativitæ, Corinthi, excidio, miraculi inveniret, statim semet ipse deridet, dum ejusmodi miraculorum plena fuisse inquit omnia secula. Et ne solus hilaris esset, nobis quoque risum excutit, dum ostendit Christum absque extraordinario miraculo è Christianis exercitum colligere potuisse; quemadmodum Saraceni olim; & nunc Chelnicus nostras, è suis. Quasi ullum non dicam odiosius, sed ineptius excogitari possit comparationis exemplum quàm inter sanctissimum cæli Regem; & inter profligatæ nequitie mortales, præsertim cum de iusta & legitima; & ejusmodi exercitus collectione, sermo esset, quæ in Christum cadere posset.

Occasione argumenti hujus nodum nescit Vir Bonus, quem Gordium putat, cum tamen ad eum solvendum, nullo opus sit gladio, nullo Alexandro. Regnum, inquit, Spirituale & religio Christi ex hypothese & concessione nostra, gladio & carnalibus præfidiis propagari ac defendi non debet. Quomodo igitur nos permittimus Regibus ac Reipublicis, ut Religionis oppressoribus resistant, earumque vim armis propulsent?

Resp. Quia sæpe religionis oppressores, non aliter religionem oppugnant, nisi per vitæ atque libertatis nostræ oppressionem. Vitam autem, libertatem, patriam atque Rempub. defendi posse ab iis quibus defensionis jus non deest, non negamus.

Quoties igitur vitæ, libertatis, Republica armis defensa; eadem opera, religio defendi videtur, id per accidens evenit, quatenus accidit quod cum iis rebus, quas armis defendere fas est, conjuncta sit religio, quam alioqui, per se, armis ac potestate defendi aut propagari, nec decet, nec licet: nec id per ipsius naturam omnis coactionis expertem fieri potest. Ac nostra quoque hypothesis atque concessio, quam Vir Bonus huic contradictioni demonstrandæ tanquam basin subternit, non ita simpliciter & absolute intelligenda est; ut ab armorum & carnalium præfidiorum usu, omnes omnino utilitates quæ in religionem Christi, aut potius cultores ejus, quoquomodo redundare possunt, excludamus. Nos enim religionem Christi per se armis defendi aut propagari posse non putamus; quia hoc non illicitum tantum, sed vel ipsius Viri Boni confessione impossibile est. At per accidens ex defensione vitæ & libertatis nostræ; in religionem quoque aliquem fructum redundare, non est impossibile, nec naturæ religionis repugnans. Non igitur nos istiusmodi utilitates, non tàm in religionem quàm in homines religionem professos, redundantes illicitas esse, aut religionem infamare posse putamus; quia eas non religio, quæ ipsi non indiget, sed vitæ & libertas nostra quæ indiget confectatur ac requirit, ac ne id quidem semper; nisi cum earum confectandarum ius ac legitima potestas nobis non deest.

At obicit Vir Bonus. Religionem armis aliter defendi aut propagari non posse, quàm si regnum nostrum & vitæ nostra religionis causa in discrimine constituta defendatur. Non

posse igitur interdici ne armis defendatur aut propagetur, religio; quin eadem operâ, interdiciatur, ne vitæ aut regnum seu libertas nostra, ob religionem periclitans armis defendatur. At qui id quod sumit hoc loco Vir Bonus saluum esse, tot ab omni ævo exempla testantur, eorum qui nulla vitæ aut libertatis suæ defendendæ necessitate adducti; aiorum vitam ac libertatem, ob religionem armis invalere. Multum certè inter eos interit, qui illatas sive ob religionem, sive ob aliam quamcunque causam injurias à capitibus suis armis propulsant; & inter eos qui easdem armis inferunt; at non mirum sit, alterum iustum & licitum, alterum injustum esse atque illicitum. Non igitur ineptè prohibetur id fieri, quod fieri non modo potest, sed frequenter solet; & cum ratione loquimur, quoties libertatem & conscientias alienas armis opprimi prohibemus; quamvis vitam, corpus, libertatem nostram, (quando id fieri legitime potest) eisdem armis defendi permittamus. Atque hic Viro Bono laqueus fallacis consequentis vitandus est. Fieri enim potest quod omnis necessaria pro vitæ & libertate nostra dimicatio, religioni quoque quam colimus, per accidens prodesse possit: nec tamen illico sequitur, omnem dimicatio ejus ob religionem susceptam, vitæ & libertati nostræ necessariam esse. Vitanda & ambiguitas in vocibus *Non posse religionem armis cogi aut promoveri.* Vera enim & sincera religio non potest: at externa profectio & larva religionis potest. Præterea multa tentari possunt, quæ succedere, & effici nequeunt. Cum igitur dicimus religionem armis promoveri non posse, de successu, non de conatu loquimur: cum vetamus eandem armis promoveri (tacite supponentes id posse fieri) de conatu loquimur, non de successu.

Fallitur & in eo Vir Bonus: quod idem planè evenire censet in singulorum hominum ob religionem persecutionibus; & in universæ Reipub. oppugnatione ob religionem suscepta. Nam singuli non semper repellendæ violentiæ ius habere possunt: at universæ Reipub. nunquam deest, legitima defensionis potestas. Non igitur quia interdum fas est, idcirco perpetuo licet Christianis, vitam resque suas ferro contra persecutores tutari. Nec stulti fuerunt, qui id, quotiescunque fas non erat, non fecere, quales fuere in primæva Ecclesia Christiani, Romanis Magistratibus subiecti. Nec in publici privatique juris discrimine; quicquam est superflui acuminis aut subtilitatis: sed in istorum potius iurium confusione, officiantia non parum est. Magistratibus resisti à subditis non potuisse etiam ante Christianam religionem receptam fuit; quod ius religio Christiana non mutavit, sed confirmavit. At eosdem Magistratus supradicto jure armatos, seu subditis sive alienis legitime resistere potuisse; quocumque prætextu sibi vis aliqua inferretur tam ante, quàm post introductam religionem Christi, nemo dubitavit. Nec enim tantum imperandi ius in præcepto obsequio, sed & cogendi potestatem: multo magis autem defensionis ius, in tradito gladio Magistratui doctrina Christi, solenni lege contulit. Septem Grotii casus, quos Vir Bonus allegat, non obstant quominus iure isto Magistratus gaudeat. Nulla propemodum in moribus aut politicis rebus, Regula est, sine exceptione. Nec ideo minùs certis limitibus, officia nostra circumscripta sunt. Christiani tempore persecutionum multi & frequentes erant; non tamen erant totus populus. Quid facturi fuerint Apostoli, si persecutiones à privatis, non à legitimo Magistratu passi fuissent, divinæ superfluum est. Credo tamen ordinaria media in imploranda Magistratus ope neglecturos non fuisse, quod fecit Paulus, cum ipsi à quadraginta viris infidiæ struerentur: qui cum sciret Lyfiam tribunum, non miracula aut persuasiones, sed vim atque arma, infidiatoribus oppositum fuisse, moneri ipsum ea de re curavit, eo quem Lucas describit, evenit. Nec ideo sese in lupum transformavit.

Christianam patientiam non ita angustis limitibus coercemus, ut injurias nonnisi à Magistratibus illatas, tolerandas statuamus. Sed tamen resistendi jus per ordinarios

rios Magistratus à Deo in hanc finem ordinatos, interdum locum habere asserimus, etiam in privatis. Quamvis magis in iis, qui ipsi cum potestate aut imperio sunt. Quoties cum vita & libertate per se defensa; accidit ut una religio quoque defendatur; potest utrumque dici religionem quoque defendi. Sed hic loquendi modus improprius est; & manifestam habet cacachefin, non minus ac si quis dicat, pilulas medicas animo humano prodesse, aut salubres esse; quia accidat ut æger curato corpore longe sit animo vegetior. At nos defensionis vocem non in ea significatione, sed propriè sumimus, cum religionem armis defendi non posse; aut non debere asserimus.

Ad argumentum sumptum à reprehensione Petri supra copiosè respondimus. Nunc autem huc causa miratur Vir Bonus quod Petrum merito reprehensum dicamus, quia mundanis armis pro Christo ac regno ejus pugnari non conveniret; & frustra exornati diemmate in nos arerent. Sive enim à Magistratu, sive ab alio vis illa venisset, non licuisset Petro id facere, quod fieri tunc sui causa Dominus nolebat. Quemadmodum & nobis non modo adversus Magistratum, sed adversus alios pro religione per se ac propriè, armis pugnare non decet; cum tamen pro vitæ ac libertatis defensione posterius facere possimus. In eo tamen est diversa nostri à commemorato Petri casu conditio; quod Petro tunc armis carnalibus mortem Christo pro bono generis humani destinatam, impedire non licuerit: at nobis nostram aut nostrorum mortem; quæ à nobis bono generis humani, non exigitur; impedire liceat.

Primæva Ecclesia cum gerneret sub persecutionibus, jus defensionis, non dico religionis, quæ per se ac propriè defendi non potest; sed vitæ ac libertatis suæ non habuit, quia à magistratu inferebantur: postquam jus istud ac potestatem Christiani nacti sunt, persecutiones desierunt.

Quod autem religionis natura vitam & omnia nostra; ac proinde & regnum & Rempub. perdere nos sui causa jubeat; assertio est ambigua & si in sano sensu & secundum quid accipiatur, tolerari utcumque potest. At simpliciter & universè intellecta & ad omnes casus extensa, pestilens est ac perniciofa.

Fatemur enim si quis sive privatus, sive in Principatu positus, in eas angustias redigatur, ut aut religio violanda; aut vita, regnum, Rempub. hoc est patria amittenda sit: hoc potius quam illud eligendum esse. At si etiam ad eos casus extendatur; ut sive privatus sive principes, extrà eas angustias, positos comprehendat; nihil ea falsius ac perniciosius fingi posse arbitror. Nam si privati, quoties jus defensionis habent, (ut in iis qui à latronibus invaduntur accidit) vitam defendere possunt, multo magis Magistratus omni superioris potestatis nexu soluti,

vitam, libertatem, statum ac Rempublicam suam defendere possunt, contra omnis generis invasores; quocumque prætextu, sive religionis sive avaritiæ aut ambitionis grassentur. Nec enim tunc religio quæ armis non indiget; sed vita, libertas, Rempub. quæ indigent, defenditur. Atque hæc summa Religionis injuria est, quando ipsi assignantur, omnibus Christianis Rebus publicis mortifera dogmata.

Canonem Niceni Concilii contra militiam allegatum, qui de absoluto militiæ interdicto explicant; rerum illius seculi tam in Ecclesia, quam in Rempub. gestarum ignaros se produnt. Quænim veri specie fingi potest, Concilium Principe bellatore Præsidi celebratum; militiæ tam infensum fuisse? aut quid opus est, cortici verborum obstinatè inhærere cum eorum nucleum, ipsa Licinianorum temporum mentio ostendat. Sed quia patrum auctoritatem Vir Bonus adversus nos urgere non vult dummodo ipse vicissim eadem à nobis non urgeatur: accipimus conditionem; & quæ à nobis isto loco dicta sunt: diluendis potius quam stabiliendis ab eâ sumptis argumentis, dicta esse, excusamus.

## CAP. XI V.

**S**I Vir Bonus ea quæ ad hoc caput oppugnandum, in animo habebat protulisset; nec nos fortasse invenisset inopes eorum, quæ pro ejus defensione reponeremus. Nunc quod oppugnatum non est; per nos licet, ut transeat indefensum.

Cæterum, non est, quod à nobis sollicitis precibus contendat; ne sese contradicentem nobis iniquo animo feramus. Non enim id Viro Bono excusandum erat, quod nobis contradixerit, (quod, si quisquam alius, suo jure facere potuit.) sed quod contradicere se nobis confessus, non nobis; sed iis opinionibus longè maximè à belli sui parte, contradixerit, quas una cum ipso damnamus, quædam & detestamur. In quo non modo parum justas, dissentendi, à nobis causas habuit; sed non mediocri nos affecit injuria, plurimorum errorum suspitione nos aspergens à quibus non minus quam ipse abhorremus. Porro in iis de quibus verè dimicavimus; quo successu utrinque argumenta nostra conflixerint, Lectorum judicium esto. Faxit altissimum numen, ut mentis nostræ temeræ, quæ circa tam arduam questionem supersunt, dispellantur. Quod fiet, si partium studio, ambitione, præjudicii quæ ac Supercilio positæ, solam veritatem confitemur. Culpam erroris, sicubi à nobis, (ut homines sumus) cespitatum est; deprecari, illud quoque nobis à benigno Lectore condonari petimus; si fortè cuiquam in id magis incubuisse videamur; ne quid nobis in hoc opere infusius æquo, quam falsius excideret.

## AD APPENDICEM.

**H**æc in Appendice ex Hugonis Grotii libro compilatæ; eousque veræ & sanæ sunt; quamdiu in iis concinnandis Vir Bonus ductum alienum secutus est. Ubi de suo ingenio nova cepit adicere aut superstruere dogmata; illico spirare cæperunt nescio quid languidum & febriculosum. Nec in iis quicquam novi proponit Vir Bonus; sed reponit crambem; toties jam recoctam; argumentorum ex natura dilectionis & patientiæ: quæ suprâ satis superque refutavimus. Eo brevitas nunc ad ea respondebitur. Ne tamen in jaciendo substructionis ejus fundamento aliquid insidiosum lateat, primum in Octava thesi; ex definitione Normæ Evangelicæ; quæ dicitur Conventientia aut Disconventientia; rei vel actionis alicujus cum natura hominis ad cælestem felicitatem, & cultum Dei spiritualem peculiariter vocati; adverbium peculiariter; expungi postula-

mus, ne læbras æquivocationi præbeat. Nec enim in antiquo; nec in novo fœdere decrant homines ad cultum & ministerium Dei peculiari quadam ratione vocati; qui ad controversiam nostram non pertinent; in qua consideramus in genere Christianos ad cultum Dei spiritualem sub Evangelio, communiter & promiscuè vocatos. Nam & respectu aliarum gentium, Judæi ad cultum Dei peculiariter vocati dici poterant. At respectu populi Judaici communiter omnes; tamen non ex æquo ita respectu non Christianorum, possunt & Christiani dici peculiariter vocati: at respectu ipsius populi Christiani, omnes communiter quamvis non æqualiter. Non videmus igitur cur adverbium hoc, in Hebrææ legis normâ omissum addi debeat in Evangelicâ; nisi ut ambiguitati latibulum præbeat.

Ad thes. 6.

Legi Evangelicæ bellandi, fundendique humani sanguinis

guinis Jus repugnare Vir Bonus arguit inde, quia à norma ejus nimium discrepat. A norma verò ejus discrepare, quia à natura dilectionis & patientiæ discrepat. Atqui norma Evangelicæ legis, ex hypothesi Viri Boni non est natura dilectionis & patientiæ: sed natura officii hominis Christiani, ad cælestem felicitatem & cultum Dei spirituum vocati. Qui cultus Dei spiritualis comprehendit quidem dilectionem & patientiam, tanquam partes sui; sed ipse ab iis non comprehenditur: cum aliarum quoque omnium virtutum concentum; puta, prudentiæ, justitiæ, pietatis erga patriam, parèntes & reliqua omnia officia, requirit. Non igitur ad naturam & normam solius dilectionis & patientiæ, exigendæ sunt actiones Christianorum; sed ad naturam & normam generaliore, virtutum omnium simul sumptarum. Aliàs unius atque alterius chordæ à reliquis dissonum stridens strepitus; procul erit ab illo harmonico concentu quem plurium virtutum societatis reddit. Atque hic primus est Viri Boni lapsus, aut potius causæ quàm defendit laborantis indicium; quod absque captiosa terminorum mutatione defendi non possit.

Ad 10.

Mox quod cædēs cum dilectione pugnet, evincere contendit. In quo primum extrâ quæstionis statum vagatur; cum nos nemini eorum, qui dilectione præditi esse debent, jus sua sponte occidendi vendicemus. Nam supplicia quæ exigit Magistratus, non ejus: sed legum atque ipsius Dei severitati, tribuenda sunt: Cædes autem in defensione aut in bello commissæ; absque animo occidendi esse possint ac debeant. Sed & falsum esse, cædem etiam de industria patratam, semper cum dilectione pugnare Cap. quarto supra probavimus. Quanto magis falsum id de cæde, aut contrâ aut præter mentem nostram interveniente? Tertiò. Etiam si cædes cum dilectione tunc pugnaret, cum justam aliquam ob causam committitur, non ideo adversus dilectionem hominibus debitam peccari; quæ perinde ac omnes aliæ virtutes, non ita perpetim exerceri imperata est, ut non plurimas temporum, personarum, & circumstantiarum exceptiones admittit. Quartò. Quod omnes homines etiam pessimos amare; & quidem jugiter ac perpetuò, jussi simus, commentum est Viri Boni, nulla ratione subnixum. Nam si parentes interdum non amare; atque adeò Dei causâ, odisse tenemur; multò magis homines pessimos, atque hostes Dei; quos absque injuria Dei amare non possumus. Inimicos quidem homines amare jussi sumus; quia & nostri inimici sæpe sunt Dei amici. Sed si illos Dei quoque ipsius esse inimicos contingat; non est æquum ut illis tunc apud nos plùs prosit quòd nostri sint inimici: quàm ob sit, quod sint hostes Dei. Satis est, si illis quoties erga eos clementiæ aut beneficii occasio occurrit, non ob sit, quod nostri sint inimici. Quòd autem inimicissimos amare jussi simus, tunc cum nos maxime lædunt & infestant, glossa est Viri Boni, aut ex omiſsa textus Græci inspectione; aut ex prætervisa significatione participiorum, quæ non presentantur; sed præteriti quoque imperfecti notionem habent, ridiculè nata.

Ad 11.

In theſi undecima nobis V. B. pandit mysteria; nullo testimonio, nulla revelatione, nulla ratione subnixa: & quibus fidem atque auctoritatē frustra conciliare nititur exerta asserendi audacia. In dilectione quæ à nobis omnibus hominibus debetur, notari jubet discrimen, inter legem naturæ primæ; deinde Legem Moſis: & inter Legem Evangelicam, in eo, quod illarum legū utrâque, limitationes officii hujus suæ unaquæque normæ congruentes, adhibet: lex autem Evangelica nullas adhibeat, sed omnes prorsus sustulerit; quia videlicet norma ejus omnes planè respuat, idèò quod non terrenam sed cælestem hominibus proponat; ac proinde eos ipsos quos lex naturæ ac Moſis occidere vel permittebat vel jubebat, id est inimicos & noxios, nobis sive publicè sive privatim contrario præcepto amare & per consequens non occidere, imperet. Antequam

ostendam quantum in hac errorū congerie V. B. à veritatē aberret: ostendendum est, quantum à suis ipse hypothesibus recedat. Tam inter leges ipsas, quàm inter eas, si normas, gradus quosdā constituit quoru lex naturæ intimè; lex Moſis medium; supremum lex Evangelicæ obtinet; ut ex normarum ipsarum definitionibus patet. Ubi ad limitationes ventum est; quæ ad normas istas exiguntur; aut nihil inter limitationem legis naturæ & legis Moſaicæ discriminis invenire potest; quamvis eas diversis verbis proponere conatus sit; aut si quod est discrimen, magis dilectionis officium Lex Moſis, quàm naturæ limitat. Quod enim status felicitatis terrenæ exigit; aut idem est cum eo, quod vitæ conservandæ necessitas & ratio societatis humanæ postulat; aut illud etiam, quàm hoc, plus in se limitationis comprehendit. Quanto enim plus est feliciter vivere quàm utcumquē in societate vivere; tantò plures exceptiones officii dilectionis emergent, si illud etiam vitæ feliciter in societate degendæ gratiâ secundum legem Moſis: non tantum simpliciter viri socialis degendæ causa, secundum legem naturæ ut putat Vir B. transgredi liceat. Atqui comparatio legum istarum inter se postulat ut quantò quæque excellentior esset, tantò minùs limitationis huic diligendi omnes homines officio afferret; donec excellentissima legum nihil plane limitationis relinqueret. Ergo ista tam malè secum connexa & minime coheræntia; meritò Viro Bono suspecta esse debent.

Nunc videamus quantum hoc loco Vir Bonus falsarum assertionum acervum cumulaverit. Prima est quod Lex Evangelica, dilectionis erga omnes homines limitationes nullas admittat; sed omnes planè, etiam illas quas Lex naturæ aut Moſis admittebat. Quo non dico falsus, sed absurdus nihil est, & magis in Deum ipsum, & eos qui nobis proximè juxta Deum colendi sunt, injurium. Quid enim si dilectio erga homines cum dilectione erga Deum, concurrat; quod sæpe fieri posse vel ex eo patet, quia carissimorum quoque pignorum dilectio, cum caritate erga Deum pugnare possit; eique ita cedere debeat, ut in gratiam amoris erga Deum & carissimos quosque odisse teneamur. Quamobrem verò alii homines: atque adeò ipsi inimici; ipsi nocentes ab hac exceptione exempti sint. Secunda falsitas est; quòd ideo norma Evangelica omnes caritatis in proximum exceptiones respuat quia non terrenam, sed cælestem felicitatem hominibus proponit. Nam ut possessio ita Spes vitæ æternæ ac felicitatis, impedimenta quæ forte in dilectione mortalibus debita, sive ex eorum sceleribus, sive ex injuriis nobis illatis, exoriuntur, non submoveret. Angelicæ celestis licet vitæ participes; hostium Dei, hostes sunt; nec hominibus aliter, nisi prius Deo per Christum reconciliatis, conciliati sunt. Et quo quisque Deo propior est, eò magis injuriis Dei offenditur. Potest sanè spes æternæ felicitatis, temporarias hominum injurias leviores reddere; sed causas offensionum erga homines, per latius vitæ præsentis, spem quoque melioris vitæ oppugnant; adeò submovere non potest; ut tantò graviores reddat, quantò majus est pretium ejus felicitatis; quæ ab inimicis in periculum amittendi adducitur. Tertia falsitas est quod Lex Evangelica omnes noxios amari jusserit. Quasi inter inimicum; & capitalis supplicii reum nihil sit discriminis; atque id quod inimico tribui imperatum est; mortem commerito, etiam si nobis inimicus non sit, debeat.

Quarta falsitas latet in hac consequentia. Omnis nocens, (quia proximus) amari ac proinde non occidi justus est. Nec enim præceptum de amando proximo etiam ad eos casus extenditur, in quibus proximus à Deo ipso occidi jubetur. Et quemadmodum nulla regula, nullum etiam eminentissimæ virtutis præceptum ita neque Caritatis proximi Lex omni prorsus exceptione caret.

Quinta falsitas quod inimicus ac nocens nobis publicè, (quales sunt hostes patriam oppugnant, & legum capitalium violatores,) amari jussus sit: Cum præcepta Christi, ut de injuriis, ita de inimicitiiis quoque privatis agant;

agant: & sub Evangelicâ etiam lege gladius Magistratui expresse traditus sit, ad bonorum protectionem, & malorum coercitionem.

Ad 12.

Thesis duodecima, non minus errorum & falsarum assertionum ferax est. I. Non valet, inquit, in Christianis vitæ conservandæ necessitas, quia in ea non est illorum summum bonum. Quasi nobis nullius rei conservandæ incumbat necessitas, nisi in illa sit, summum bonum nostrum. Ergo V. B. victus & amictus retinendi nulla erit necessitas: aut in ejus victu & amictu, erit summum ejus bonum. Multa sunt in quibus summum bonum collocari non decet, siue quibus tamen summum bonum assequi, aut eo frui non possumus. Nec summum bonum nobis absolute aut sine conditione promissum est, sed addita lege, quæ sæpe vitam postulat longius quam hostis vellet, productam. II. Non valet, inquit, in Christianis Reipublicæ respectus, quia peregrini sunt in omni terrena Republicâ. Et tamen peregrinantes Christiani dum sunt in terris, non minus indigent terrena Republicâ, quam reliqui extrâ Ecclesiam: Et homines non Christiani æquè interris peregrini sunt, atque ipsi Christiani; quia omnibus hinc æquè citò migrandum est. Sæpe etiam peregrinorum non minus interest salvam esse Rempub. quam civium. III. Non valet inquit in Christianis ratio à necessitate, parentes &c. defendendi petita; quia non valet ratio petita à necessitate sui defendendi. Sane hoc non munus, quam illud falsum est: sed tamen & si hoc verum esset, illud ex eo mendose concluderetur. Liberior enim est quisque in suo jure dimittere, quam in alieno. De jure in defensione occidendi, ut disputemus, nulla nos urget necessitas. Satis est evincere quod liceat certissimam necem nostram avertere, etiam cum periculo necis inimici, quod quidem, quamdiu à nobis abest voluntas & destinatio occidendi, quæ adest inimico, nunquam esse potest æquè certum ac nostrum.

Ad 13.

Inimicorum dilectioni, amicorum dilectionem, non satis consideratè opponi, satis inconsideratè dicitur. Cur enim ea congruè opponi non possint; quæ tam sæpe mutuo pugnare deprehenduntur? Si inimicus ita se diligi postulet, ut amici, quem oppugnat defensio deseratur; quæ est tam cæcus qui non videat in eo casu ambobus debitas dilectiones ita pugnare invicem ut alterutri dilectionum necessario cedendum sit? Quod autem dicit nos male argumentari dum dicimus, Amici magis amandi sunt quam inimici. Ergo inimici aliquando occidendi sunt; propter amicos: non nos male argumentamur; sed V. B. male nostrum argumentum proponit. Nos enim inimicos aliquando occidendos esse, non concludimus, quia questionem utrum unquam animus occidendi inimici sumendus sit gravissimas ob causas, non attingimus. Sed ita argumentamur. Amici magis diligendi sunt, quam inimici. Ergo dilectio inimicorum, dilectioni amicorum cedere debet. Non semper id quidem. Sæpe enim utrosque diligere possumus, quo in casu & tenemur. Sed quoties inimicis dilectionem præstare non possumus; quin debitam amicis dilectionem subtrahamus, deferendo ipsos in eorum periculo; toties in eo casu amicis potius quam inimicis gratificandum evincimus, nec rationem periculi inimicorum habendam; quoties id ratio periculi amicorum & necessitas ipsis succurrendi fugiat. Nam quod ait præceptum diligendi amicos, non tollere præceptum diligendi inimicos. Ita est. Quia nec præceptum obtemperandi Deo, tollit præceptum obtemperandi Magistratui interdum impio & hosti Dei, cum sæpe utrique simul obtemperare possumus. At quemadmodum incidunt casus, in quibus alterutrius tantum obsequii ratio habenda est; ita & in istis de quibus loquimur dilectionibus, incidunt casus, in quibus alterutrius tantum, hoc est, potioris ratio habenda est. Magistratui obtemperandum est, sed magis Deo. Ergo quoties imperium Magistratus pugnat cum imperio Dei, Deo potius quam hominibus obediendum est: Ita inimici amandi sunt; Sed magis amici. Er-

go quoties inimicorum dilectio pugnat cum dilectione amicorum, amicis potius quam inimicis gratificandum est. Hæc est nostra argumentatio satis circumspècta & considerata. Nam quæ nobis in hac thesi tribuuntur; non falso tantum sed iniquè tribuuntur, quia nihil nervorum multum ineptiarum habent; & ostendunt quod nobis in nostra causa defendenda, V. B., advocatum habere minime expediat.

Ad 14.

Non nos fallax virtutis umbra; led V. B. blanditiis suis decipit, unica causæ quam defendit obitrix, Capuo quam principii petitionem vocant. Nec enim umbra virtutis est; sed ipsa virtus, eripere insontes, à certa quam aliter evadere non possint perniciem, etiam cum aliquo tam suo quam fontium periculo. At hoc non umbra, led crassum & pingue corpus Petitionis principii est: In respondendo ad argumentum, quod solvere nequeas; asserere virtutem, quam laude dignam, negare non possis ad officium Christiani non pertinere; quod ipsum maxime in questione versatur. Omnis enim virtus & quicquid laude dignum est ad officium hominis Christiani pertinet. Nec est quod obtendat Christum & Apostolos ejus exemplum in seipsis non reliquisse. Peculiaris enim fuit Christi & Apostolorum vocatio, in qua idcirco non omnium virtutum, quæ in aliis vocationibus locum habent, occasio esse poterat. Atque hinc illæ lachrymæ fuisse: quod in definitione normæ Evangelicæ, ad verbum peculiariter V. B. captiosissime intruserit, ne reliquorum Christianorum vocatio, à vocatione Christi & Apostolorum posset distingui. Sed quamvis Apostoli plurimarum virtutum quæ laude dignæ sunt, expressam mentionem non fecerint, satis tamen eas commendavere dum quicquid pulchrum; quicquid laude dignum, & si qua uspiam virtus est, ut confisteremur, præcepere. Quod certe non fecissent, si nihil à nobis honestum & laude dignum, nisi quod in eorum exemplis deprehenderemus, suscipi voluissent. Non igitur Sacra Scriptura ullam laudabilem actionem aut virtutem omisisse potuit; quæ in hoc generali præcepto, omnes præcipit aut commendavit, quas inter & huic suus locus relictus est.

Ad 15.

Invasor qui fortè in legitima defensione perimitur, vix ab eo peremptus dici potest; qui nec perimendi animum habuit, & in necessaria defensione aliud egit, quod non agere non potuit. Quod si tamen secundum quid, peremptio hæc defensori tribui utrunque potest; at culpa peremptionis, si legitimæ defensionis moderamen non excessit; penes perimentem nulla est. Quod si ipsa cedes perempti, quamvis perle, manu peremptoris patrata; ægrè ipsi, & quidem absque ulla ejus culpa tribui potest; quanto minus mors æterna cædem hanc subsecuta, quæ planè per accidens, ex ea profluxit. Neque enim qui corpus occidit; animæ occidendæ ullam potestatem habet; neque mors cuiquam, sed mortis aculeus æternam salutem adimit. Sufficit igitur ad id, ut quis sit, extrâ culpam æternæ pereuntis perniciem, quod illum non modo æterna morte afficere, neque potuerit, neque voluerit; sed nec temporaria voluerit: quamvis justa necessitate extorquente id egerit; unde ista mors temporaria per accidens sequi posset; ex qua iterum per duplicatum accidens, mors æterna profluere.

Ad 16.

Nisi Deus capitalia flagitia (præcipue sceleratas cædes) capite puniri sanxisset; nemo ex nuda similitudine sectionis chirurgicæ, jus necandorum nocentium, firmiter colligere potuisset. Sed quia absq; ullo istius similitudinis adminiculo; aliunde constat de voluntate Dei; deq; ipsius rei æquitate & necessitate, magnum inde pondus accipit ipsius similitudinis illustratio. An verò amentur, nec ne, ii, qui sic puniantur; quæ res, tamdiu ad quæstionem nostram non pertinebit, quamdiu non produccetur præceptum, quod ejusmodi, nocentes amari præcipiat: ad quos ab inimicis qui amari jubentur; consequentia nulla est; cum inimici innocenti affini esse possint, at capitalia supplicia commeriti non possint esse, nisi scelerati. De jure autem puniendorem nocentium quæres; ejus est, qui aut Pauli verba Rom. xi i 1.

P p p p p

aut jus



aut jus Dei in homines in dubium vocet. Cætera quif-  
quidæ sunt.

Ad 17.

Mox inter Christianam & Mosaicam patientiam tria ostendit discrimina. I. Quia hæc limitationem admittit, ne nimium noceat naturæ humanæ aut publicæ felicitati: illa vero nullos habet limites: nec ullam habet rationem felicitatis terrenæ: quia Deus velit illam esse perfectissimam, hoc est, infinitam. Atqui Christianæ patientiæ perfectio non in eo consistit, quod sit absolute infinita, aut quod simpliciter nullam terrenæ felicitatis rationem habeat: sed quod ejus rationem non habeat tunc, cum ejus rationem haberi Deus non vult: quod extraordinarie accidere videmus in martyribus. At ordinariè quod Deus felicitatis terrenæ publicam rationem haberi velit, constat ex ordinationibus ejus; quibus Magistratum jure gladii armavit, ut iniquas intentionum perpersiones averteret. Secundum discrimen statuit, quod patientia lege naturæ & Moïsi præscripta: jus nocendi ac lædendi alterum permittat; Christiana verò nullum permittat, quia omne jus nocendi est jus Vindictæ, at omne jus vindictæ à Christo sublatum est. In quo vulgatissimæ vocis Vindictæ ambiguitate decipit aut decipitur. Quæ aut strictius accipitur, pro privatarum & privatarum injuriarum ultione, quam Christus prohibuit: aut latius, ut & publicas alienarum quoque injuriarum pœnas comprehendat; quis Christus adeo non sustulit; ut per Apostolum approbaverit & confirmaverit: & falsissimæ sunt assertiones, quod omnem mali etiam gravissimam propulationem & avaritiam Christi sustulerit; quod in oculi excussione, in animæ ereptione, nullum jus puniendi aut tantas injurias arcendi reliquerit. Quis quia nullius rationis adminiculo fuit, indignas ullo responso censemus.

Ad 18.

In legitima defensione, non quia invalor, qui vitam nostram oppugnat, injustus est: idè nobis quoque injustus esse licet. Sed quia dum vim invaloris opposita vim repellimus, nulla ipsi à nobis inferitur injuria: idcirco ipsi sic resistentes injusti esse non possumus, dum in defensionis ratione modum non excedimus. Nam ut ponamus omnem quæ de industria sic vitæ alienæ oppugnationem, injustam esse: (hanc enim questionem indecilem, aliis relinquimus) non idè quia nobis alienam vitam sponte oppugnare non licet; nostram quoque defendere non licet. Quid enim injuriæ, de qua meritò conqueri possit; invaloris inferimus, dum injustæ ipsius violentiæ, necessarium vitæ nostræ impedimentum objicimus? Non igitur pro illata injuria, mutuum referre licet injuriam: sed violentia opposita iniquæ violentiæ, si intra debiti moderaminis limites maneat, injuria non est. Proinde locus commanis de non reponendis injuriis, quem V. B. hoc loco ingressus est, contra nos non pugnat. Nisi si urgeat *Atqui ex mutue violentiæ oppositione facile potest consequi mors invaloris*. Potest sane, sed & potest consequi averio, fuga, debilitatio, deditio, aut pactum: quo fiat ut salvo illo nos quoque conservemur. At nisi violentiæ vis opponatur; mors nobis aut nostris impendit inevitabilis. Non ergo æquum est, ut nos idè certissimam mortem miserabiliter subeamus, ne improbissimus latro ejusmodi periculum subeat, quod non modo natura sua incertum; sed etiam quod is effugere si velit, nullo negotio possit. Cum enim nos ejus occidendi animum non habeamus; in ejus arbitrio ac potestate semper est; ac per nos quoque licet omnia pugnata, tutum se præstare. Et audent V. B. eo loco aliis obiectare injustitiam, in quo, enorme ipse injustitiæ flagitium committit. Nam quis eminentior injustitiæ gradus fingi potest, quàm ab eo cujus vita in injustum periculum illegitimè adducitur, cum illud non difficulter repellere possit, postulare ut eam in gratiam vitæ latronis, non dico conservandæ, sed extrà ejusmodi periculum ponendæ, quod ille si velit, sine nostra perniciè effugere possit, tanquam devotam improbissimæ libidini victimam, sine ulla necessitate immolet? Quod facit V. B. Nisi quod tam capitalem injustitiam; haud scio annon

capitaliori iniquitate cumulat; dum eos quoque injustitiæ insimulare non erubescit, qui ad tam injustum & impudens postulatam non annuunt. Hoc sane in loco potius tacita hominum judicia revereri debuerat; atque expectare id, quod alieno loco frustra pertimescit. Namque hic longe justius omnes

*clamabunt periisse pudorem,*

ed quod reprehendere, imò vero injustitiæ damnare conetur, non quæ graviter Æsopus: aut doctè Roscius: celebre per histrionum, sed quæ infantes homines in casu supremæ necessitatis, non absque inculpatæ cæcæe moderamine, expediendæ salutis causâ; justè, honestè, & laudabiliter egere.

Ad 19.

Non dicit Grotius jus defensionis nunquam nasci ex injustitia invaloris; sed non per se ac primariò; aut potius non ex solâ, sed aliunde quoque: quod pluribus fundamentis æquitas ejus nititur. Nam jus occidendi, à jure defensionis longè diversum est. Et tamen jus quoque occidendi scelerati hominis, ex injuste perpetrato ejus facto nascitur. Verum nos questionem de jure occidendi ingredi nolumus, non egrè laturi, si illud sibi nemo (præter unicum Magistratum, idque admodum rarè) usurpare auserit.

Ad 20.

Quoniam nos jus in alienam vitam (nisi forte ab ipso Deo datum) non prætendimus; profectò argumentum istud pro nobis potius, quàm pro adversario militat. Nam si jus & potestatem propriæ vitæ extinguendæ non habemus; non licet neque integrum est nobis eam improbißimorum hominum libidini prodere; cum eam sine ulla injuria alienâ, servare possumus. Nulla autem injuriæ invalori sit in eo, quod infestæ voluntati ejus quæ ruit in perneciem nostram, objicimus impedimentum ejusmodi; in quibus periculum quidem necis ejus impendat (nec enim aliter abstereri; aut averti potest); sed tale, quod non modo semper incertum sit, sed evitari quoque ab eo facillimè possit, si voluntatem occidendi nostri deponeat velit. Nec istud est malum pro malo reddere; quando mortiferæ violentiæ vim opponimus, salutifera utrique moderatione armatam. Beneficium potius pro maleficio reddimus; quoties occidendi voluntati servandi voluntatem opponimus, quamvis eâ prudenti temperamus, ut vitam utriusque nostrum servare optemus & quod ejus fieri potest, conemur. Nec ulla hic illata invalori injuria fingi potest; ubi post tantam acceptam injuriam; invalorem salvum esse volumus. quamvis ea lege, ut nos quoque salvi simus. Non si quia in eo esset injuriæ, non aliud in nobis injustitiæ coargui posset; quam quod in gratiam invaloris, vitam nostram adeo vilipendere nolumus; quem admodum ipsi vilis est; quam in iustæ libidini suæ immolare non dubitat. Nam est autem injuria quoties id non facimus; quod facere obstricti non sumus. Nunquam autem sceleratum aut invalorem; quam nosmetipsos; aut indemnitatem & omnimodam securitatem ejus, quàm vitam nostram, pluris facere obligamur.

Ad 21.

Instinctus & appetitus conservandi sui, atque ille fons iuris defensionis; quem Grotius illis verbis describit, quod *Natura sibi quemque commendat*, deprehenditur quidem in appetitu nobis cum brutis communi, quem inferiorem rationem V. B. vocat: sed non in solo. Verum is omnibus naturis, præcipuè rationalibus communis est. Imò quo quidque præstantius & excellentius est; eo magis sese conservare & vult & potest. Quò magis mirandum est, quid in mentem veneritiis, qui rationalibus naturis, oculos eruant; ut ad eam lucem cecutiant, quæ vel ipsa bruta ipsa inanima irradiat. Quid enim est in tota rerum universitate, à summo ad imum percurrendo omnia, quod insito conservationis suæ instinctu careat? Reliqua in hac thesi, in quibus non meliori successu philosophatur; quia causam nostram non feriant; & jam ad exitum scriptio properat, omittimus.

Nisi

Nisi quod unum atque alterum argumentum, in quibus non parum fiducia collocat, ut ex ejus verbis erui possit, transire non libet.

Omniem noxam sed præcipuè mortem homini ab homine illatam injustitiam esse: Vir Bonus præsupponit, sumpta occasione ex Grotii assertione; quod jus defensionis non nascatur ex injustitia aut peccato alterius; quod nec Grotius simpliciter dicit ut ostendimus; nec si diceret, illico verum esset; Nec si verum esset, ex eo consequentia hæc necesse posset. Quamvis enim injuria invaloris, nihil conferret ad jus defensionis, non illico tamen inculpatus vitæ suæ defensor, si præter mentem ejus mors invaloris contingat, injustitiæ reus est, quippe qui suo jure usus est, nec invadit alienum; sed suum cum pernicio sua invadit, passus non est. Super hanc hypothesein extruit Vir Bonus argumentum, Quod cum injustitia per se conjunctum est illud in Statu Christiano & Evangelico, locum habere nequit, in quo ad perfectionem virtutum Christianarum nihil debebat desiderari; in primis autem in præscripta sub Evangelio justitia, nullus debebat esse defectus, postquam perfectissimum & humanam naturam in infinitis modis superans præmium virtuti divinitus constitutum est. At omnis (qualiscunque illa sit) effusio sanguinis per se cum injustitiâ conjuncta est. Ergo. Minor quam putri tibicine subnixâ sit, paulò ante attigimus. Nititur enim Grotii verbis male intellectis, perius explicatis, pelli, cum deductâ ex iis conclusione, cohererentibus. Quam verò falsa sit, vel inde patet, quod nunc ac voluntate Dei facta effusio sanguinis, nullo modo cum injustitia conjuncta est, quia in Deum nulla cadit injustitia. Deinde quod inter ipsos homines, custodem & vindicem justitiæ gladium Deus esse voluit etiam temporibus Novi fœderis. Neque igitur per se, neque per accideas, cum injustitia conjunctus dici potest: qui minuit & extorquet justitiâ à Deo constitutus est: nisi forte quis ipso aut illegitimè, aut præter fas & æquum, & modum abatur. Neque id negare potest Vir Bonus qui bella & iustas cædes juri naturæ non repugnare confessus est. Quamvis postea imprudens, inexplicabili contradictione sese implicet, & iterum male intellectus Grotii verbis deceptus statuât, Strictam justitiæ legem bella omnia ac cædes vetare: sed verisimile esse, quod Deus olim magna æquitate usus erga humanum genus noluerit tunc strictam istam justitiæ legem hominibus imponere, cum eorum spes vitæ præsentis finibus terminaretur. At qui nobis & Lectori non verisimile est; sed certò, manifestè, & necessariò liquet, Virum Bonum hoc loco, sibi met, non uno modo, turpiter contradicere; qui legem naturæ, strictæ hoc est perfectæ justitiæ Legi repugnare existimet; quasi dictamen rationis aliquid admittere possit, quod per se cum injustitiâ conjunctum sit. Notandum autem est Virum Bonum, vocis *Strictæ justitiæ* ambiguitate deceptum, sese in hos laqueos induisse. Non enim per *strictam justitiæ legem*, hoc loco aut intelligit, aut intelligere potest; illud strictum aut summum jus; quod quia æquitati opponitur, sæpe summa injuria est, sed perfectiorem & eminentiorem justitiæ speciem; qualem Novi fœderis Natura à nobis reposcit. Tamen si eam iterum imprudens æquitati opponat; quæ longè excellentior est justitiæ species, quàm summum & strictum jus. Sed erroris ex indolis est; ut non modo cum Veritate, sed se cum ipse confligat.

2. Attingendum autem nobis est alterum adhuc argumentum; quod adversus nos ex verbis Viri Boni erui potest. Olim, inquit, quando natura hominum mortalis, finem suum hoc est, felicitatem in terris, assequi aliter nisi sanguis interdum funderetur non poterat; debbant leges naturæ

sua norma ac scopo esse adequatæ. At nunc cum conditio nostra prorsus immutata sit, & summum bonum nostrum extra hanc vitam sit positum; cessat ita ratio inter Christianos, quæ in hominibus secundum naturam viventibus locum habuit.

Hoc argumentum Nota refert eorum acumina, qui similibus erroribus patrocinantur, quos non rationum pondere urgentur, ea quærere perfugia videas, ut verâ quidem esse quæ opponuntur, live tacite, live aperte agnoscant; sed ea in iis quæ defendunt deagatione locum non habere contendunt; quæ, aut rationem superent, & sola fide apprehendi possunt: aut sint supra ordinariam naturæ & rationis normam. Atqui hic purus purus fucus, & meræ præstigia sunt. Una semper & immutabilis est Veritas, unum & immutabile rectum, eas & æquum; unum & immutabile dictamen rationis, quæ si forte non omnium semper rem casus aut modos assequi potest: at veri salique, æqui & iniqui discrimen, egregiè capit: & quæ aut principis suis, aut sibi tenet, repugnant, non alternari, non potest. Nec excellentia novi fœderis, conditionem mortalium ita immutavit; ut salva arbitrii libertate, absque pacis & belli gladio, societas eorum stare possit. Felicitatem sine fine, post fata quidem promittit, sed initium simul & acquisitionem ejus, in hac vitâ locum habere voluit. Proinde non vilio rem nobis hanc vitam; sed præciosiorem; nec faciliorem ejus jacturam sed magis fugiendam reddidit: & quæ ad istius vitæ curam & conservationem pertinent, tanto & obstinatus, & justius, (si modo id legitimè & citrà Dei & proximi injuriam fieri possit) retinenda esse nobis persuadet. Jus quoque illud Naturæ, quod esse immutabile in iis quæ præcipit aut vetat, Vir Bonus ipse confessus est; sui suorumque, conservationem, omni prorsus quâ modo nec injusta nec inhonestâ sit, ratione, præcipit ac defensionem vetat. Si ante legem & sub Lege Mosis humanum genus civilis potestatis usu, hoc est, pacis bellique gladio carere non potuit; multo minus sub Evangelio tam necessaria Dei ordinatione carere potest. Quam Deus profectò abolevisset, si minùs nunc necessariam, si noxiam & legi Christi contrariam; si per se cum injustitiâ conjunctam esse, judicasset; quod contra factum videmus.

Ad 22.

Profligatis præmissis, sævire in earum conclusiones supervacuum, nec moris nostri est.

Ad 23.

Civili magistratui quamvis utendi interdum gladio necessitas adjuncta sit, tamen & in puniendo, & in defendendo non deest campus atque occasio, exercendæ dilectionis & patientiæ; bonique etiam ipsorum qui puniuntur quærendi; & præcipuè Salutis eorum æternæ procurandæ.

Ad 24.

Quâ fide Vir Bonus Magistratus non damnet, iisque hoc loco blandiatur, ex eo perspicui potest, quod eos, Christianorum nomine patet indignos.

Ad 25.

Æquitatem suam adversus extraneos Magistratus Vir Bonus venditat, id ipsum imputans, quod eos non damnet, de quibus, ne Apostolus quidem, sibi sumpsit iudicandi potestatem; & nos in quæstione nostra de hujusmodi damnationis ratione plane non loquimur. Sed ista benevolentia erga extraneos, ad ipsos Christianos Magistratus conciliandos pertinet, quos Vir Bonus omnes relegat ad extraneos. Quam verò syncerum sit, istud (quod jactatur), non damnandi officium; inde liquido cernitur quod eos à portis Sanctæ civitatis exclusos, foris inter Canes & veneficos ac reliquum damnatorum gregem, collocaet.





VINDICIÆ  
TRACTATUS  
DE  
MAGISTRATU  
contra Objectiones  
DANIELIS ZWICKERI.

DANIELIS ZWICKERL

counts Offences

MAGISTRATUS

DE

TRACTATUS

INDICE

DANIELIS ZWICKERL

counts Offences

MAGISTRATUS

TRACTATUS

INDICE

DANIELIS ZWICKERL

# VINDICIÆ TRACTATUS DE MAGISTRATU contra Objectiones DANIELIS ZWICKERI.



Objectionem, mi Zwickere, de potestate legitimi Magistratus, ingenuè & bona fide tractavi; neque sciens volensque tuam sententiam, in sensus, quos à mente tuâ alienos esse intelligerem, detorfi. Quod si quid forte ad eam refellendam, tibi molestum ac displicens attuli, meo jure uti potui; cum in disputando ejusmodi quoque absurda ex adversa sententiâ, dicere liceat, quæ vel ipsi ejus defensores horreant. Sed ego simpliciter & absolute dicta; absolute ac simpliciter accepi; cumque potestatem legitimi Magistratus; tanquam rem Ethnicam, & præceptis Christi repugnantem, daminari abs te viderem; quin isti, quicunque ea potestate utantur, ex mente tuâ, non tantum vim faciant præceptis Christi; sed & in pœnam violatoribus legis ejus assignatam, incidant; dubitare non potui. Præterea cum ea quæ Rom. xii. Apostolus de potestatibus supereminentibus enunciat, ex homine Christiano, non Christianum certo certius factura (verba tua agnoscis) asseverares; ne suspicari quidem mihi licuit; ejusmodi munera & functiones, quæ non solum hominis Christiani perimunt, & Christianos, in non Christianos transforment; posse aut debere, tuâ sententiâ, in Christiana Ecclesia tolerari. aut Christianis honesta, licita, pia, & peccati expertia posse censeri. Nec enim de aliâ honestate aut turpitudine, in hac controversia loquebamur, quam quæ Christianos homines dedeceret. Observantiam autem & subjectionem erga Magistratus terrenos à vobis palam ac de industria oppugnari, nusquam dixi; nisi quodd alicubi miratus sum, quomodo tibi in mentem venerit, in explicando eo Sacræ Scripturæ loco, qui subjectionem potestatibus humanis diversis verbis præcipit, atque urget; satis exerte Christianos ab ea subjectione liberos, & potestate exemptos, esse asserere; eamque assertionem eodem loco refutavi. Imo verò quod opinio vestra Seipsam evertat ex eo demonstravi; quia cum istam libertatem, verbis asseratis; tamen reipsa omnes Christianos in abjectissimo semper serviendi statu violenter detineatis. Sed illud tamen non dissimulavi quod etiam nunc profiteor, in vestra opinione latere occultam vestem; quo sensim Christianorum subiectio & observantia erga Magistratus terrenos subruatur, quod cum Spiritus Sanctus nos ea potissimum ratione, ad istam subjectionem & observantiam potestatum hortetur, quod illæ bonæ sint, & ab optimo rerum omnium auctore profectæ; atque in bonum ordinatæ; imò ipsius Dei ministræ; quibus non propter metum sed propter conscientiam parandum sit; Voshanc Spiritus Sancti rationem infringitis, per ejusmodi sententiam quæ istas potestates non omni ex parte bonas; sed legibus & statui Christianorum præsertim perfectiorum, ac perfectissimæ voluntati Dei adversantes, veris ac perfectis Christianis illicitas; imo pro-

phanas atque Ethnicos, & quæ à nobis salva conscientia exerceri non possunt, esse statuit. Ex quo ab hominibus sensim in majores subinde errores progredientibus, quales consequentiæ necti possint; nec ita pridem nex fuerint, rerum gestarum periti non ignorant. Ut enim per bonam de imperantibus opinionem, obsequium erga eos firmiter stabilitur; ita per sinistram valide convellitur. Verum id semel tantum, ni fallor, neque ita explicatè ut nunc, innui, potius quam proposui, neque diu unguem in hoc ulcere tenui. Non igitur tibi tuique similibus, quicquam affixi, quod à mente vestra alienum putarem; nec profecto spargendis in te criminibus invidiam tibi consistere volui, nisi quod illud (fateor ingenuè) planè ignorarem, te sentire: Non omnem Christianum qui legitimi Magistratus potestate utatur; præceptis Christi vim facere; aut in mortis æternæ pœnam incidere; sed tantum non posse vocari Christianum perfectum, qui & quoad potestatem dictâ utatur. Quod an tunc quoque senseris cum prædicata quæ de potestatibus Rom. xii. enunciantur, ex hoc Christiano, non Christianum certo certius factura, prædicare ipse videris. Utrum autem id nunc quoque bona fide sentias, aut sentire possis, nos quoque paulò post videbimus. Interea, sine dubio, scis, ex hominibus sinistra de Magistratus opinione imbutis; longè plures esse, qui secus sentiant; nec aut æternæ mortis pœnam effugere posse; aut in Ecclesia tolerari debere, qui Magistratum gerant, arbitrentur; adversus quos saltem conjecta à me rationum tela valebant; quæ tu inexpectata nobis declinatione vitare voluisti, ne mihi toties illam ingrata Latinis particula *Gratis*, quam fortasse apud te significat *Frustrâ*, oggeras; aut cum larvis partem aliquam scripti mei committas. Non igitur sine causa istam quoque sententiam; à qua te nunc cautè subducis, oppugnavi; in qua tamen excutiendâ eum quem dixi modum tenui.

Et tamen tu, iniquissima videlicet criminatione, sententiam tuam oneratam esse quiritaris; & si tibi credendum est, ad mentionem huius criminis in diversos & turbulentos animi motus raptatus es; nunc admiratione cæcatus, nunc si Diis placet, miseratione collabens; mox nescio quo horrere quasi percussus, donec istæ vagæ & affectatæ perturbationes, in veram & fixam bilem erumperent; per quam mihi obiectare non dubitas, eas voces, quibus Magistratus potestas inhonesta, illicita, impia & peccati plena dicitur, in tuam sententiam audacter à me & Libidinosè contortas, alibi autem crimina injuriosè per nescio quod, accusandi Cacoethes, congesta.

Ignosce, mi frater, quod mihi nunc, quamvis læssito, irasci non libeat; & pace tuâ liceat mihi ridere, dum tu ringeris. Nam & risum tenere difficile est, cum quis sine causa stomachatur, nec tua mens, (si tibi fides habenda est) tam turbidis fluctibus agitata, melius componi potest.

ni potest, quàm si placidiori affectu serenetur: præcipuè cum etiam ridentem dicere verum nihil vetet. Tene sublimioris mansuetudinis, patientiæ & humilitatis magistrum; sine ulla, non dicam iusta aut gravi, sed speciosa saltem, occasione, in eam iracundiam efferbuisse, ut tibi, quo me contumeliâ afficeret, tantùm non prætextata verba exciderint! Vide quæso, quâ fide rigide, quam proferis virtuti, satellitium præstes, & cave ne fidelior ejus patronus & causidicus, quàm cultor habearis: neve illos imitari vi deare

— qui pleno laudant jejunia ventre.

Nam quid homines, de affectuum in reliqua vita nostra continentia judicabunt, ubi nos viderint, ne in patientiæ quidem atque modestiæ patrocinio modeste & patienter loqui possent?

Quid enim causæ affers, cur me isto tuo libidinoso adverbio conspuendum censueris? Ais, me iniqua criminatione sententiam tuam onerasse; quod ipsa omnem Magistratum potestatem, tanquam per se inhonestam, illicitam, impiam & peccati plenum condemnet. Atqui primum, si (quod non feci) iniquius quàm par esset sententiam tuam exagitarem, tamen tibi ea criminatione tantam bilem ciere non debuit, quæ non te sed causam tuam petebat. Adeone blando affectu opiniones vestras amplexamini; ut iis gravius aliquod absurdum, nemo objicere queat; quin per latus earum, vos intolerandis criminibus transixos; aut invidiam nobis constatam quiritemini? Certè, ut oppugnari, ita defendi causâ, absque iracundia in patronum, aut ejus contumelia potest.

Deinde quod attinet ad particulam *Per se*, supradictis vocibus, quæ tu crimina vocas, adjunctam: Non ego tibi aut tui similibus; ac ne sententiæ quidem tuæ (quod quidem meminerim) objeci, quod potestatem Magistratus per se inhonestam, illicitam, & quæ sequuntur, statuas: sed tantum dixi *Nullam esse rationem quæ suadeat, Christum rem istam, generi humano saluberrimam, lege sua sustulisse ac damnavisse; tanquam ea esset per se inhonesta, illicita & cum peccato conjuncta*. Ergo cum per se nihil inhonesti & pravi, in potestate Magistratus animadvertere; jure usus sum eo principio quod tu quoque hoc loco asserere vis videri, tanquam eo, quod tibi metipsum, tuique similibus notum & concessum esse posset, ad probandum Christum eam potestatem non damnavisse. Non igitur vos id simpliciter sentire dixi; quamvis, ut mox ostendam, jure potuissim.

Denique verte omnes tete in facies, & contrahe quicquid Proteus aut Vertumnus astutus aut lubricitatis habuit; nunquam ex hoc loco effugies; quin id sententiæ tuæ merito tribui posse fateri cogaris: quod eam potestatem, inhonestam, illicitam, ac veræ pietati & sanctimoniam per se repugnantem statuatur. Quæcunque enim Christus lege sua sustulit ac damnavit, per se aliquid inhonesti atque illiciti habeant necesse est; cum nihil sine iusta & solida causâ prohibuerit. Neque enim ille ad ordinationes Dei convellendas; sed ad opera Diaboli dissolvenda venit & apparuit. 1. Joh. 3. 8.

Atque hic sane quàm ridiculo effugio; suaviter me oblectasti; dum objecta tuæ sententiæ, quæ tu crimina vocas, ego verò tanquam absurda produxeram; quod illius vi, ipsa functio Magistratus impietatis aut peccati arguatur, sola inficiatione refellis; neque alia responsione dignaturum te profiteris. Cujus verbi usus an illam, ejus tu excessum urges, Spiritus humilitatem redolet; ego hic non excutiam: tantum illud bona fide affirmo; longè plures & justiores mihi non defuisse causas, ad respondendi toti huic Scripto tuo dedignationem, nec me tamen, ut vides, illud contemnere voluisse.

Verum tu isto, quod comminisceris, compendio, ex laqueis, quibus temetipsum ultro induisti, non elaberis. Neque enim te ex hoc loco dimittam, donec alterutrum eligere digneris; ut aut tam sanctam Dei institutionem, legibus & statui omnium Christianorum, planè & simpliciter non repugnare agnoscas; aut si planè repugnat, &

omnibus quidem hominibus, sed præcipuè Christianis, de quibus solis loquimur, inhonestam, illicitam, impiam, & peccati plenam, fateare. Tibi in ista optione neutrum placet; sed mediam nescio quam viam quæris quæ nulla est. Ais enim potestatem legitimi Magistratus; adversari quidem legibus & statui Christianorum, præsertim perfectiorum; non tamen adversari legibus & statui imperfectiorum; nec esse inhonestam, illicitam & quæ sequuntur, respectu eorum aut extraneorum. Sed quo te vertes ubi ostendero Responsum tuum non dico non sufficere objectis; sed planè admitti non posse? An non dignaberis quærere aliam, quæ te ab objectorum, ut tu loqueris, criminum invidiâ protegat?

Primum enim jam illud iniciari non potes à te statui, veris & perfectis Christi, nis potestatem hanc illicitam atque interdictam esse. Quod si verum est, etiam falsis aut imperfectis, imò verò omnibus, ad quos vox Evangelii pervenit, vetitam esse necesse est. Quomodo enim istis vetita non sit, quibus eam Deus vetitam esse voluit? At, si omnibus, qui veri & perfecti Christiani esse velint, Deus hac potestate interdictum esse voluit, omnes autem ad quos prædicatio Evangelii pervenit, Deus vult ut veri & perfecti Christiani esse velint; non aliud relinquitur, quàm quod omnibus hominibus, quos Deus prædicatione Evangelii dignatus est, si illud receperint, si non; si in ejus cognitione plus proferrint, si minus; Deus hac potestate interdixerit. Tene enim nunc omnes legibus Christi Deus voluit; sed præcipue eos, qui ignorantiam earum transgressionibus suis prætexere nequeunt: quas idcirco transgredi nequeunt, quin illicitè, imò verò impiè, atque adeo non impune delinquant.

Deinde ne in hac parte litigii tempus teramus, illud certe diffiteri non potes, istis, quicunque se legis Christi iugo submisere (de quibus potissimum, imò si placet, solis loquamur) inhonestum, illicitum, impium & c. esse id quod Christi legibus perfectioribus; & Christianorum Statui adversatur; cum omnes eo perfectionis pervenire teneantur, ut nullam è perfectioribus Christi legibus violent; neque earum violationem ullo respectu defendi posse; quominus vim facere præceptis Christi, & pænas violatoribus ejus constitutas mereri censeatur.

Denique ista, ejusmodi inter perfectos Christianos distinctio, quæ aliquarum legum Christi violationem, imperfectioribus permittat, & solis perfectioribus prohibeat, ad quam te non malo animo descendisse, sed de ratione necessitatis telo compulsus video; quid nisi artium Satanæ officinam redolet; qui non alia machinâ præscriptam à Christo in Ecclesia ejus sanctimoniam validius subruit, quàm persuadendo hominibus difficultiorum legum Christi obsequium, ad solos Christianos perfectiores pertinere.

At enim tu ostendis, aliqua dari posse, quæ legibus & Statui Christianorum adversentur; quæ tamen neque vim faciant præceptis Christi; neque pænam mortis æternæ secum trahant; ideoque qui istas res exerceant, in Ecclesia, propter eorum infirmitatem tolerari debere; quales fuere Judaici ritus in primitiva Ecclesia.

Verum ego primum ea legibus & statui Christianorum adversari pernego, quæ præceptis Christi vim non faciunt, & in Ecclesia tolerari aut possunt, aut debent. quales sunt res indifferentes aut supervacue; quæ aliquid forte superflui aut imperfecti; nihil tamen pravi & præceptis Christi repugnantis in se continent. Circumcisio & Judaici ritus, à populo Judaico, quamdiu in suis vestigiis mansit illa Respublica, (præsertim in ipsa Judæa) usurpati; per se non magis Christi præceptis spiritualibus repugnabant; quam nunc patrii mores atque instituta, ac ritus innoxii, alicujus gentis ad Christianismum conversæ; qui per se licitè exerceri possunt, dummodo id rebus adiaphoris superstitiosè non tribuatur, quod soli veræ fidei & obedientiam mandatorum Dei tribui debet. Nec unquam Circumcisionis & aliorum rituum exercitium perfectioribus Christianis interdictum; sed tantum aliis

exira

contra Judæos populis minime injunctum in S.S. legimus. Perfectissimi Christiani fuisse, Petrus, Paulus, Jacobus Hierosolymitanus Episcopus, & tamen hoc patrum rituum ulu, tibi (præsertim in ipsa Judæa) interdictum non putabant.

Deinde quomodo ea præceptis Christi vim non inferre dicantur; aut tolerari in Ecclesia possint; quæ leges maximi momenti, quas paulò post, enumerabimus, si vobis credi par est, violant; quæque si juxta Apostoli præcepta exerceantur; ex Christianis non Christianis factura sunt?

Nam quod addis, fieri posse ut quod uni licitum sit, alteri illicitum esse possit, quemadmodum officium sacerdotale sub V. Fædere: in eo tibi facile assentior, cû & potestatis usum non omnibus promiscuum, sed aliis licitum aliis illicitum esse sciam. Sed velim instantiam hanc ad propositam questionem applices, atque ex ea quod tibi ex hoc loco deducendum est, demonstrates, ut videas quam aperte, ad rem, de qua agitur, quædet. Id enim est in questione, utrum Magistratus potestate legitima uti, alius Christianorum honestum ac licitum, alius illicitum ac vitium sit. Ad hoc ostendendum tu exemplum Sacerdotii istius producis. Applica quæso, nisi molestum est. Nec potes aliter quam isto modo. Quemadmodum olim officii Sacerdotale, in populo Judaico uni Aaronico stirpi gerere, pium ac licitum fuit: cæteris omnibus non item: ita nunc potestate Magistratus uti in Christiano populo quibuscumque Christianorum honestum ac licitum, aliis autem illicitum est. Vellem ut ista ratiocinatio firma esset, nec in eâ subesset aliquid vitii. Statim enim ex tuamet ratione, nostrum illud *argumentum* deducere, Magistratus potestatem in Ecclesia Christiana, etiam perfectissimis Christianis licitam esse, non minus quam officium Sacerdotale in Ecclesia Judaica etiam perfectissimis Judæis licitum fuit. Nam quod istud tunc non omnibus gerere licuerit nihil refert, cum ne nos quidem nunc Magistratum ab omnibus geri posse contendamus.

Denique quod addis, id quod per se bonum, honestum, utile & salutare est, alteri per accidens malum, inhonestum, inutile, & damnosum evadere posse: id non modo in genere verum esse, sed & ad ipsam Magistratus functionem egregiè applicari posse fateor; quia facilius est evaginato ingentis ponderis gladio, qui multum interest, cuius manu tractetur. Sed si potestatem Magistratus per se bonam, honestam, utilem & salutarem contendis, explica quæso, quodnam illud est accidens; quod ipsam Christianis malam inhonestam, & quæ sequuntur, reddat. Si gladii usum, aut supereminentiæ honorem, aut jus coactivæ potestatis præduxeris; hæc non ad accidens, sed ad naturam ipsam potestatis huius pertinere, regram.

Deinde istud quaecunque est accidens, quod illam Christianis perfectioribus illicitum reddit: quæro quamobrem illam solis perfectioribus, non autem simul & imperfectioribus vitium reddit? annon iisdem utrique legibus tenentur? an aliæ, scilicet adductiores, perfectioribus: aliæ, eæque laxiores imperfectioribus latæ sunt? Quid aliud est laxam ad violandam Christi præcepta, vim aperire, quam docere ea imperfectioribus Christianis peccata non esse; quæ perfectioribus non liceant?

Ex his quæ hæcque differimus patet, me adeo non sine causa Magistratus functionem a te Christianis illicitam, impiam, & peccati plenam, iudicari, affirmare potuisse, ut ne sine necessitate quidem id fieri debuerit. Necesse enim est id Christiano homini turpe atque inhonestum censer, quod vocationem atque institutum religionis ejus, quam sequitur, maculet atque dedecet. Necesse est ipsi illicitum esse quod per leges Christi perfectissimas non liceat: necesse est ab ipso pro ita pro haberi; quod pietatis Christianæ sanctimoniam violat: necesse est plerumque peccati re esse, quæ adversus tot præcepta & interdicta Christi, de non occidendo, animabus hominum non perrendis, inimicis diligendis, culpis remittendis; injuriis ferendis, humilitate exercenda; si verum est quod protendis, delinquit.

Vides igitur te calculos tuos male posuisse, nec per tuam responsionem ut speraveras, te ab objectis, quæ vocas, criminibus defensum: & tamen causam tuam tuomet ense

jugulatam esse. Nam si potestas Magistratus, adeo, ut ais, legibus & statui Christianorum non adversatur; ut qui ea utitur, nec præceptis Christi vim faciat; nec penam mortis æternæ incurrat; utque is in Ecclesia omnino tolerari debeat; quid amplius de ea disputamus, an lege Christi prohibita sit, aut statui Christianorum adversetur? Licetam & tolerandam eam in Ecclesia confiteris, quod unquam ego obtinere volueram. Nec quicquam ultra posulo. Habeant tibi, perfectionis nomen ac famam, quos ea tangit ambitio; ego de istarum vocum titulis Magistratibus vendicandis non pugnabo.

Atqui ne in eo quidem acquiescere per temetipsum licet. Nam si Magistratus ut alicui pari ratione in Ecclesia tolerandi sunt, quæ credentes Judæi in primitivâ Ecclesia cum circumcissionis ac similibus rituum exercitio tolerabantur; cum videamus olim circumcissionis ac similibus rituum observationem perfectissimis Christianis, quales fuisse Petrus, Paulus, Jacobus fuisse permissam & usurpatam; eadem ratione Magistratus potestatem hodie perfectissimis Christianorum competere posse evincitur.

Quid tu ad hæc? Liceat mihi, hoc loco, tibi in aurem dicere. Si supercilium, quod longe magis cum humilitate Christiana, quam functio Magistratus, pugnat; ponere potes; age, tam indignari quam dedignari defines; & eam tibi questionem non satis fuisse meditatam consistere. Est & ingenuitati suus honos ac pretium; nec in humanis rebus non labi, quam lapsum promptè agnovisse laude dignus censeo. Neque verò in præsumptæ dudum atque inolitæ opinionis præjudicio multum spei reponere; atque adeo nunc ex hoc minuto deceptæ expectationis tuæ exemplo, disce, opinione, quæ temere animum occupat, nihil esse fallacius. Nam ut à verbis tuis non recedam, in istam istam tuam proæmalem, inexpugnabilem causæ tuæ arcem fore speraveras, atque in illam miseros paragraphos meos tamquam damnatos exules aut captivos, quasi Imperatoris sententiæ oraculo; deportandos edicebas. Nunc vides ad ejus scopulos, totius causæ tuæ factum naufragiū, teque de tuâ munitione dejectum, ab ipsis tuis præfidis miserimè vapulare. Nam quid magis sententiâ tuam affixisse potuit, quam quæ in isto proæmio asseris, dum ais, quod *Nemo in quo aliqua salus est mica tam stupidus esse possit; qui non ex eo quod Deus ipse summo jungitur Magistratus, Magistratumque olim vivâ voce instituit, approbavit, & adhuc approbat, colligat, functionem Magistratus in se & per se, nulla ratione esse impiam & inhonestam.* Neque enim id Christianis etiam perfectioribus vitium aut illicitum censer potest; quod cum supremo ac perfectissimo sanctimoniam gradu; qualis in Deo est, consistere potest.

Præterea quod ipso facto, protinus & absque ullo respectu; (nam istos respectus, per quem etiam res optimæ illicitè evadere possunt; ut qui ad propositum non pertineant; nihil moramur) nec præceptis Christi vim facit; nec penam mortis æternæ secum trahit; denique quod in Ecclesia tolerari debet; qualem tu potestatem Magistratus esse asseris; quomodo cuiquam Christianorum vitium censer potest? Denique si tam gravia, tam iniqua, tamque noxia & metuenda aut pudenda ea sunt crimina; quæ ego sententiæ tuæ tanquam absurda objeci, quam tu vis & ipsemet exaggeras, eoque nomine me accusare non desuis, quod nimirum per eam potestas Magistratum, tanquam Christianis (de quibus certe loquebamur) inhonestam, illicitam, impiam & peccati plenam damnetur: tanto major tibi incumbit necessitas statuendi, eam potestatem omnibus Christianis licitam, piam & omnis peccati expertem esse censendam.

Atque hæc ego ad proæmium tuum, paulo plenius quidam optassent, reponenda putavi, quia in eo adversus me debellatum opinatus es, & plerumque è Scripto meo eodem videlicet castiganda relegabas. Nam ipsum quid scriptum; quamvis tibi in eo minime illima quæque carpendi flagrans non deesset desiderium, collatis signis, atque ut sic loquar, servato adversæ aciei ordine aggredi, tibi non placuit. Cæterum cum tibi non stataria pugna; sed vagum velitationis genus magis cordi esset, tuarum mearumque rationum ordinem serie omittam, in confusas nescio quas paragraphorum minutias Disputat. totam concernisti; quasi non ad im-



resfundamenta penetrare: sed verba mea hinc inde arrodere velles; quærendo ubi magis impunè dentem imprimere posses; quod tibi tamen ita succellit: ut plures genuinos fregieris, quàm morius vestigia reliqueris. Cum autè paratum ac serium disputandi ordinem haberes, quid ita in novos & ludicris notis depictos paragraphos Scripturæ meum digellisti? Et cum capitum, rationū ac responsionum distinctiones, quæ rerum pondera dispartiebantur, non deessent; quid attinuit nescio quas icunculas, quas honoris causa non nomino) appingere; quibus veluti signis disputationis nostræ partes distinguerentur. In quibus tamen ipsis rarò aut cetè obiter jugulum causæ petisti: sed in iis plerumq; immoratus es; quæ nihil aut non multum ad causam pertinent; quæq; à me vix obiter memorata, minimè omnium urgebantur. Eorum quæ tibi obijcio exemplum, in primo statim paragrapho cernitur.

Ad §. 1. *Parag. 1.*

Ais me queri sententiam tuam esse 1. paradoxam. 2. repugnantem rationi & communi Christianorum sententiæ. Atqui ego neutrum horum quekus sum: sed potius id quod in parte tertio loco collocasti; quod cum esset talis, firmis primè rationibus demonstrata non fuisset, quàm manifestè S. S. loca per eam ceu principium aliquod in absurdos sensus torquerentur: addens (id quod tu hic quarto loco collocas) non sine iniqua interdicti & non satis verecunda petitione principii. Ad hoc igitur tertium & quartum omittis aliis, respondendum fuit; iniquitatem querimonie meo ostendenti. Sed videamus quomodo ad hæc singula respondeas.

Ad 1. ais Non curandum esse utrum aliqua sententia sit paradoxa, sed num vera & bona. In quo nos assentientes habes. Addis mox immeritò tuam paradoxam dici quia principii nitiur expressè in Scriptura scriptis & utrinq; inter nos concessis: & ea principia enumeras. (Non esse occidentum; animas hominum non perdendas: iniurias diligendos; culpam remittendam: injuriam ferendam potius quàm vindicandam: Christianos inter se esse fratres: humilitatem Christi exemplo monstratam omnino exercendam.) Atqui hoc falsum est & illud ipsum de quo inter nos queritur, nobis accerrimè negantibus, his illam principii niti aut ex illis fluere; cum nos quoq; his principiiis nitamur; & fidem atque assensum præbeamus nec tamen tuæ sententiæ accedamus. Quod cum nudè ac sine probatione asserueris; nobis quoque hoc loco nudè negasse sufficit. Ad singula tamen ista alibi sufficientissimè responsum est. Non igitur falsa tua assertio, sententiam tuam ab objecta sibi paradoxiâ purgavit.

Ad 2. respondes primum; Me non demonstrare sententiam tuam rationis lumini repugnare. Quod quidem hoc loco non falsò dicis; nec enim id erat propositum mei, cum non id ut dixi, conquerer. Paulò post tamen in ratione secunda, qua tuam explicationem oppugno id me abundè præstitisse confido; quod ex concepta isthuc adversus me bile tua satis superque constat. Addis eam non magis rationi repugnare, quàm officium V. T. Sacerdotale; aliis omnibus, præterquam Aaronicæ stirpi, interdictum. Id quoq; nihil morarer; etiam si instantiam hanc tuam, nihil tibi suffragari, nondum (quod feci) ostendissem. Deniq; ais frustra me communem Christianorum sententiam implorare; à qua tamen ipse in explicatione loci Matth. xx. 25. recedam. Sed nec ego communem Christianorum sententiam usquam imploro, & in explicatione dicti loci me communem sententiam deferere; quia nuda asseveratione astruis, nuda negatione refellitur.

Ad 3. in quo jugulus causæ hujus paragraphi vertitur, quomodo respondeas; velim mecum unâ, cordatus Lector perpendat. Sed prius tertium istud objectum, tuismet verbis repetam. Queritur Autor (ais) sententiam meam de Magistratu firmis rationibus non fuisse demonstratam; antequàm manifesta S. S. loca per eam, ceu principium aliquod, in absurdos sensus torquerentur. Tu quid adhuc? Frustra, inquis, Autor, rationes à me requiris, cum principium probatione non indigeat. Tuane igitur sententiæ, & in ea quidem disputatione, quæ de illa instituitur, principii probatione non indigens abs te nominabitur? Et adhuc quærere audebis, (quod paulò post exclamas) Ubi hic obscuro, vel vestigium principii petitionis?

Imo responde ubi hic vel mica salis vel vola aut vestigiū frontis ac verecundiæ? Quid aliud est sine omni pudore sumere aliquid pro concessio & pro principio, tunc cum maxime dubium & controversum est?

Ad 4. deniq; respondes, impudenter tibi à me invectandam petitionem principii obijci, ob eam rationem quod mihi integrum sit loca Scripturæ ad sensum thesicos tuæ explicare, sensum quoq; alicujus loci ex antecedentibus, connexis & consequentibus eruere. Atqui ego nisi ostendam, tuam istam impudentiæ meæ probationem esse impudentè non recusos, quin ipse ejus culpæ reprehensionem subeam, quam in te reprehendo. Quid enim impudentius est, quam ab eo, qui postulat, ut sibi res dubia & cui sine probatione assentiri nequeat, probetur; quod nō fiat de commissis Principii petitione queritur, requirere, ut is alieno officio defungatur atque ipse loca S. S. ad sensum thesicos adversarii tui explicet? ac pro illo sensus locorum S. S. ad semetipsum refundendum eruat? quid inverecundius, quàm ita disputare velle, ut nos nihil aliud nisi fortiter asserere perseverantes, adversarius suscepto pro nobis probandi labore levetur; atque ipse pro nobis vineta sua succidat? Hoccine est ullum non dicam frontis aut pudoris, sed sanè mentis vestigium in disputando relinquere? O facetiolum infecer genus; cum quis satis sibi probandi labore defunctus videtur, si dicat, posse adversarium ea quæ sibi probanda postulat è S. S. contra se probare. Non minùs id quidem imò longè magis ineptè ac pueriliter, quàm ille olim, qui satis se precibus defunctum putabat, si alphabetum quotidie flexis genibus recitaret; causatus Deum, ex literarum quas recitaret combinationibus, posse sibi preces qualescunque velit concinnare.

Ad §. 2.

In fronte paragraphi hujus ante omnia ostendere contrariis, sententiam tuam non esse paradoxam, 1. quia Tertulianus in ea fuerit. Cujus testimonium non excutio. nec vir iste, quàm sibi in ejus generis opinionibus, parum constet, ostendit quia id fecit citatus abs te Grotius lib. 1. de jure belli & pacis cap. 2. sect. 9. Tantùm illum moneo ex eo quod aliquis, præteritum eorum, qui (ut verbis Grotii de eodem viro prolatis utar) amant ob aliis eosdem ire, jam olim ita opinatus fuerit; mendose colligi, opinionem ejus paradoxam non esse. Quid? an Stoicorum sententiæ quædam, paradoxæ non putabantur, quia Zeno aut Chrysippus ita senserint; imò verò reliqui etiam omnes, ex illo numero barbarorum grege, quos

Quondam porticus attulit

Obscuros nimium Senes?

II. Idem probas ex eo quia singulis ferè seculis Christiani nonnulli utur pro hæreticis habiti; ejusdem sententiæ patroni fuerunt. Quasi ulla sit tam deliræ & à communi omnium sensu abhorrens sententia; quæ non aliquos ex philosophis aut hæreticis patronos habuerit.

Mox incipis ad jugulum causæ accedere, & velle probare, loca quæ pro tua sententiâ affers, aliter explicari non posse, nisi sententiâ tuâ introductâ. Verù id facis tu more; hoc est simplici & nullo argumento subnixâ affirmatione, & quod pejus est, istam nudam assertionem tuam haberi vis pro demonstratione. Ais enim Nemo facile dixerit, loca illa, quæ, partim secundum analogiam fidei seu manifestæ omnium Christianorum principia; partim ex antecedentibus, connexis & consequentibus explicantur; aliter quidem rectius explicari posse. Atqui hoc ipsum non nudè asserendum; quod in thesi generali, ego quoque non difficulter concesserim: sed quod accerrimè nego in hypothesi rationibus probandam fuit: loca videlicet ista abs te secundum analogiam fidei aut communia Christianorum principia explicari; producenda in medium ista antecedentia, connexa & consequentia ex quibus constare possit, hæc loca aliter, præterquam tuo modo explicari non posse. Tibi, probatione omiſſa fortiter asseverare sufficit. Quam tamè assertionem; quodq; magis mirandum est, statim, pro demonstratione te venditare non pudet. Nam cum probare vellis, multa obſtare; quominùs verba Christi Matth. xx. differentiam potius inter civilem & Ecclesiasticam à supereminentiam explicare, quàm civilem tollere censcantur; primū hoc obſtaculū obijcis quod locus hic, mi modo monstratur.

*strabatur* rectius explicari nequeat. Hocine est demonstrabile quod erat demonstrandum, nudam & de qua non disceptatur, thelin posuisse ad hypothesin (quæ sola in quaestione venit) non applicatæ? Proinde hæc primum monstri similis, tua principii petitio, explicat. meum nihil obstat

II. Ergo alterum ipsi obicere opponis; quod ea communi & universali Christianorum sententia; (ad quam videlicet ego provoco; cum tu verius & iustius ad eam provocare possis) repugnet. In quo mirifice ac multipliciter hallucinaris. Primum enim si hoc verum esset, nihilò deteriori loco apud te esse debuit: cum tua quoque, & quidem longè magis, repugnet; cumq; id jam me assentiente professus sis; non debere curari, num sententia aliqua paradoxa sit, & communi opinioni repugnans; nec ne: sed num vera & bona. Deinde curio non probas quod tam præfrastè asseruas? cur non ostendis qua in re explicatio mea universali Christianorum sententiæ repugnet? An verò id quod probari nequeas, obiectasse; sufficere? Deniq; tuis ego te verbis falsi convincam quibus infra parag. 26 innuisti, universalem istam Christianorum de mente loci Matth. xx. Sententiam; in eo esse quod *isthic Ecclesiasticis personis potestate civili* interdictum esse statuatur. Atqui huic sententiæ explicatio mea non repugnat; imo verò eam asruit; dum in verbis loci citati, potestatem civilem non penitus tolli; sed tantum Ecclesiasticis personis ut tu loqueris; aut ut meis ego verbis loquar, Ecclesiasticis præpositis adimi ostendit. Hanc enim ego inter Civilem & Ecclesiasticam supereminentiâ esse differentiam statuo; quod potestas civilis seu coactiva, illi supereminentiæ generi competit: huic vero minimè. Postremo quamvis ego explanationem meam cum communi sententia consentire censeam; nusquam tamen ad eam provoco. Tu autem cum tua paradoxa opinione quo jure ad eam verius & rectius quam ego, provocare possis; cordati Lectoris iudicium esto. Proinde ista quam mihi asfingis communi sententiæ repugnantia; quia est aut dormitantis somnium; aut vigilantis figmentum, explanationi meæ obstat non potest.

III. Tertium ejus obstraculum profers quod eam locus quintuplici nomine non admittat. Videbimus quâ fide; quiaque ista nomina expeditas.

Primum ais si, id quod ego puto Christum intendisse; non opus habuisses Ethnicorum dominationem discipulis suis ob oculos ponere. Sed ita potius dixisset: Scitis vestratum nonnullos; & jam tum (ut centurio fidelis) & fusuro inprimis tempore, civili gubernatione in subjectos suos rectè dominari dominetoresque omnino esse: Verum respectu gubernationis Ecclesiasticæ non ita dominabimini &c. Atqui principio probare non potes, Christum Matth. xx. Ethnicorum dominationem; quæ Ethnicis sunt, discipulis suis ob oculos ponere. Non enim Christus hoc loco, quemadmodum Matth. vi. 7. *id uis*; sed *id uis* voce utitur; quæ non modo aliis extra populum Dei gentibus; sed & ipsi populo Dei competere potest; qui certè, peculiaris quidem & electus; sed tamen gens quoque est ad dicitur ut dicebatur. Porro in hoc loco vocem istam ita generaliter sumi; ut etiam populum Israëliticum comprehendat, ex eo patet, quia dominatio & civilis potestas; non in extraneis tantum; sed in gentibus quoque ad populum Dei pertinentibus exercebatur; nec erat id gentium extraneorum proprium, sed commune cum populo Dei institutum.

Deinde ut ad ulteriorem explanationem tuam executendam accedam; primum omnium monendum te censeo qui velit aut loca S. S. aut alienam mentem, rectè interpretari ante omnia oportere, ut propriæ mentis rectus sit interpretres. Nam qui sue mentis conceptus dextrè exprimere non potest (quales esse plerumq; solent quorum contorta ingenia sunt,) eum necesse est, tam S. S. quam aliene mentis infelicem esse interpretem. Tibi verò id genus interpretationis, aliquoties in hoc paragrapho, quàm prosperè successerit, videamus. Ac primum quidem, cum diversa Christi verba mentem eius exprimant, quod videlicet proposuere; quæ bene nota jam & explorata discipulis suis fuerat; docere eos voluerit, id quod nondum sciebant, tu per ineptam istam explanationem, Christum ad docen-

dam rem ignotam, id ipsis proponentem facis; quod notum ipsis atque exploratum non fuit nequiesse potuit. Nec enim scire poterant, quenquam è discipulis Christi, jam tunc civili gubernatione (præsertim ejusmodi potestatis atque honoris illecebras habente, quas tunc illi duo Apostoli imo & reliqui in Regno Christi fore somniabant) in subjectos sibi dominari; nec id ex Centurionis fidelis (si quis talis fuit) exemplo discere poterant. Quid enim centuriones cum iis confundantur qui *ἐξουσίαν ἰσχυρὰν* audiunt? an qui militum manipulum ducunt, principes gentium de quibus sermo est, dici possunt? Multo minus futurus eorum ipsorum aut reliquorum Christianorum status, in illis præsertim initis, satis exploratus ipsis esse poterat. Quid igitur opus erat, Christum per eam rem, quæ ipsis manifesta esse non potuit; illustrare novam & ignotam doctrinam; cum posset per rem ipsis clarissime notam, & quam manibus quotidie palpabant, id præstare? Neque enim ipsis tam Herodis in Galilæa; quàm Pilati in Judæa dominatio ignota esse potuit: imo verò in ipsa Judæa & Galilæa, quæ certè nationes Ethnicæ non erant, non paulò notior fuit ipsis dominantium potestas; quàm aut præsens in reliquis extraneis & ipsis ignotis gentibus dominatus; aut futura olim quorundam Christianorum potestas. Unde patet, cum Christus ad illustrandam novam suam doctrinam; eam ipsis potestatem proponit, quæ ipsis notissima erat; ad Judicæ potissimum & Galilææ gentis civilem gubernationem respexisse; quæ gentes cum Ethnicæ dici nequeant; planum est per vocem *id uis*, non Ethnicos sed quosvis populos, sive Dei cognitionem habeant sive non, intelligi, dummodo suos *ἐξουσίαν* habeant. Atqui hic obiter notandum est te sententiam Centurionem istum quem fidelem vocas; ad Christum ita fuisse conversum; ut imperium in subjectos sibi milites retinuerit. Quod an cæteris placitis tuis congruat, ipse videris.

Mox explanationem meam refutare aggressus; eam, ut exagitare possis, sic proponis; ut à me pro meâ non agnoscat. Reges quidem gentium (inquis meo nomine) in eas dominantur. Vos autem aliquando tantum, dominium hoc non exercebitis, nimirum dum fratres vestros ut fratres considerabitis. Ego, mi homo, si locum hunc ita explicarem insullæ nugationis culpam aut reprehensionem, deprecari non auderem; quia manifestiora: per longè obscuriora explicarem. Tibi an liceat alienam mentem in ejusmodi sensus impune detorquere; judicent alii. Verum quia hunc factum pro meo non agnosco; tuomet arbitrio tibi eum exponendum aut jugulandum trado. Quia verò video, quod te ipsius misereat, ignosco. Fidem facis te non esse *ἐν γένει*. Etenim

*Quem recitas meus est? Fidentine lib. Iux*

*Sed malè cum recitas, incipis esse suus.*

Atque ita vides quam malè hoc nomen è quintuplici nomine primum expeditur. ita ut hunc quoque tertium obicem planè amoliti fuerimus.

IV. Sequitur quartus quem tu numero secundo inter quinque tertii obstraculi partes connotasti. Dicis igitur explanationi meæ obstraculum quod quaestio inter discipulos orta non erat, an aliquando dominari non possent. Quasi verò explicatio mea verborum *Vos autem non sic* id velit ut ea sic intelligamus. Vos autem aliquando tantum dominium hoc non exercebitis; eum ego supradicta Christi verba manifestè ad Ecclesiasticam duntaxat potestatis administrationem restringam, quæ cum non aliquando sed semper ex meâ mente dominationis expert esse debeat; non potest meâ explanationi tribui, eam Apostolis permittere; aliquando dominium in Ecclesia exercere; aliquando non: sed potius eam semper id Apostolis & eorum similibus interdictum esse statuere.

V. Quintus explanationis meæ obex quem hic tertio numero connotas est, quod Christus limitatè non responderet sed simpliciter ait verum non ita erit inter vos. Regula autem Theologica, absolute dicta, absolute accipi juber.

O te miserum & plurimis erroribus obnoxium, si istam ipsam regulam absolute & universaliter intelligis.

Legimus *Luc. xi. 10.* *Omnis qui petit, accipit.* Satis absolute enunciationem hanc positam vides; imò quod plus est universaliter; & tamen necessario limitandam ac restringendam, ad eos, qui debito modo, & ea petunt quæ petenda sunt, fateri te necesse est. Quid si ego ostendam Christum hic non absolute sed limitate loqui? Certè antecedentiæ, connexæ, & consequentiæ, quæ tu tam sæpe, ac tam magnifice jactas, ostendunt, Christum non absolute & simpliciter omnibus qui doctrinam suam sequi velint, dominatione interdiceret: sed tantum in regimine Ecclesiæ suæ; & quidem iis tantum qui ad regendam Ecclesiæ admoti fuerint; aut ad moveri voluerint. (Id enim significat velle magnum aut primum esse inter Christi discipulos; aliquam in Ecclesiâ præminentiam habere velle) quales erant Apostoli quos Christus præ cæteris elegerat ut aliis supereminerent, in Ecclesiâ suâ quæ est Regnum Christi ac cæteri omnes eorum similes. Tales homines quia (quod in Ecclesiâ Christi tot annorum experientia docuit) nimium proclives sunt ut supereminentiâ suâ ad dominationem abutantur, freno hujus interdicti indigebant, ne τῇ ἐκκλησίᾳ suâ abuterentur ad dominandum more Mundanarum potestatum, cum gubernatio Regni Christi quod non est ex hoc mundo; hoc est, gubernatio Ecclesiæ, toto cælo distet à gubernatione politica.

Antecedens igitur hanc doctrinam Christi circumstantia, ostendit primum, Christum de statu regiminis regni sibi proprii: hoc est, gubernationis Ecclesiasticæ; non autem de statu regiminis politici doctrinam tradere quæ est prima præcepti hujus limitatio. Loquitur enim de statu ejus Regni, quod discipuli sui falsò putabant fore regnorum terrenorum simile; quem errorem ex animis eorum eximit, ostendens magnam inter regna toto genere diversam differentiam. Deinde eadem circumstantia ostendit Christum ex occasione duorum è præcipuis Apostolis, primum in regno ejus locum, primamque dignitatem ambientium, doctrinam hanc tradere iis, qui in regno ejus hoc est Ecclesiâ, primum locum aut aliquam eminentiam habere aut affectare voluerint; quales sunt ii qui gubernaculis Ecclesiæ admoventur aut ad moveri cupiunt: ut olim Apostoli & eorum similes; quæ altera est hujus doctrinæ limitatio; quod tradita sit τοῖς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προεστέουσιν aut φιλοπροεστέουσιν, non gregariis militantis Ecclesiæ manipularibus.

Connexa hujus doctrinæ idem ostendunt. Ac primam antithesin terrenarum & Ecclesiasticarum supereminentiarum. Quemadmodum enim in terrenis Christus non proponit hominum privatorum aut plebejorum attributum & proprietatem; sed Principum gentium καὶ ἡμετέρων; ita in Ecclesiasticis non proponit privatorum ac simplicium Christianorum officium, sed eorum qui ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ spirituali aut erant aut esse volebant. Idque ex vi antitheseos necessario concludendum erat; etiam si in apodosis sermonis sui Christus nullam eorum, qui primi aut magni esse inter suos discipulos velent, mentionem fecisset. Deinde multò magis id concludendum est, cum Christus disertissimis verbis doctrinam suam hoc loco iis tradat; qui inter suos hoc est in ipsâ Ecclesiâ ejusque gubernatione Spirituali Magni aut primi esse voluerint.

Denique consequens Christi exemplum; quo tradita in hoc præcepto doctrina illustratur; utramque ejus limitationem liquido arguit; non modò eam quæ ad Regnum ejus spirituale & Ecclesiasticum (quod ab omni violenta potestate longissimè abest) doctrinam hanc restringit: sed etiam eam, quæ præceptum hoc loco de prohibita dominatione datum; ad eos pertinere ostendit; per quos Christus tanquam sibi propiores, gubernationem Ecclesiæ suæ administrat; quales erant olim Apostoli & eorum similes. Quemadmodum enim Christus in mundum, non ad mundanum regnum, in quo subiecti populi dominantibus terreno more serviunt, capessendum venit; ita nec Mundani (sive quo tamen vel tuâ

confessione mundus gubernari nequit) statum ac leges hoc loco præscribit: Sed ejus regni ac regiminis cujus ille caput est spirituale, hoc est, Ecclesiastici. Præterea quoniam Christus iis quibus hanc doctrinam tradit, non privati alicujus & vulgaris, ut sic loquar, in Ecclesiâ hominis; sed suum qui princeps & caput est omnium in Ecclesiâ ad ejus gubernationem pertinentium, exemplum proponit; inde apparet eum hoc præceptum tradere iis, qui sibi in Ecclesiæ regimine sunt subordinati; ideoque ad Christi exemplum in utriusque muneris functione sese componere debent. Illud quoque; notandum Christum *Matth. xx. 28.* non de eo statu supereminentiæ suæ in populo Dei loqui; qui vim Coactivam, judicandique ac puniendi potestatem in se continet; qualem tamen omnes in eo agnoscimus; quique id requirit, ut ipsi quam humillime terviantur. In quo certe statu sibi quasi subordinatos habet, omnes Reges ac principes potestate Coactivâ præditos; quorum respectu Rex Regum ac Dominus dominantium dicitur: Sed de illa precaria (ut sic loquar) spiritualis regni sui gubernatione; per quam nemini vim afferebat: sed volentes, imò vero non perfuntoriè cupientes; verbi sui molli freno flectebat; & in qua ipsi in cælum discedenti Apostoli ac cæteri populi sui Ecclesiastici rectores succedere: In quo certè regimine non alios sibi subordinatos habet quam eos qui pastores Ecclesiarum, & aliorum in spiritualibus Duces & antesignani, hoc est, magni & primi in Ecclesiâ esse voluerint. Ad eos igitur tam doctrina ista, quam exemplum quod in se cunctis exhibuit Christus, donec animam suam daret redemptionem pro multis, pertinet. Non igitur Christi hoc præceptum absolute prolaturum dici potest, quod tot ex antecedentibus, connexis & consequentibus (quibus tu argumentis iniquè gloriari soles) deductæ limitationes restringunt.

VI. Sextus explicationis meæ obex, quem tu quarto numero connotas, est; quòd Christus in hoc præcepto non hoc velit, ut discipuli sui aliquando tantum humilitati studeant: aliquando verò dominentur; sed ut semper humilitatem & subjectionem colant. Sed & hoc obstatulum ab explicatione nostrâ jam paulò ante removimus & humilitatem non minus aut magis quam cæteras virtutes semper colendam censemus; putâ quoties ejus exercendæ occasio offertur. Nam omnium virtutum ea est indoles; ut sine oblata & prudenter apprehensa occasione exerceri nequeant. Cæterum humilitatis virtutem subjectioni semper esse affixam (quod tu hoc loco velle videris) non more tuo nudè negamus; sed justis rationibus refellimus. 1. quòd humilitas cum dominatione imò verò Regiâ potestate non pugnet; ut quæ etiam in Davide Rege locum habuerit *Psal. 131.* imò inter Regiâ officia *Deut. xvi. 1. vers. ult.* numeretur. 2. quòd etiam ii, qui aliis jure dominico atque herili aut maritali præfunt possint esse hac virtute præditi. Nec enim aliter domini servos, etiam fideles habentes admitti fuissent ad Ecclesiâ; nec mariti uxores sibi subiectas habentes. 3. quòd subjectione ne in ipso quidem Ecclesiastico regimine, ita omnibus imperata est, quin aliquibus, præsertim Pastoribus, senioribus, Episcopis præfectura quædam & regimen quamvis Christiana mansuetudine atque modestia temperatum; & quidem ordinarium in Ecclesiâ commissum sit: quibus etiam debita subjectione disertè imperata est iis, qui subiecti sunt; qui ut opponantur presbyteris id est senioribus; *1. τῶν πρεσβυτέρων*, id est, juniores dicuntur *1. Pet. v. 5.* quod ex relatorum natura fieri non potuit; quin regimen isti subjectioni oppositum presbyteris permitteretur. Potest igitur Dominus, maritus, presbyter, aut pastor, humilitatem colere; etiam si se servis suis; aut uxori; aut ovibus præsertim talibus quæ ad regendum ineptæ sunt, non subijciat. Atque hic notandus est gravissimus error tuus qui humilitatem dominationi omni aut supereminentiæ ita opponas; ut altera posita alteram tolli, existimes. Nec enim ideò hoc loco Christus à regimine Ecclesiæ suæ dominationem excludit; quòd omnibus

bus Christianis humilitas colenda sit: quamvis eam esse omnibus colendam veritimum sit; sed quia regni illius spiritualis, quod non ex hoc mundo, natura dominationem & coactivam potestatem non patitur, cum Christiana virtus ac pietas vioenter cogi non debeat. Ideo qui in Ecclesiâ præsunt, quique in eâ primi & magni esse volunt, ab omni violentia & dominatione ejusque annexis, quam longissime abesse debent, non quod illa humilitati, sed quod naturæ regiminis Ecclesiastici adversentur. Humilitatem autem ac dominationem non esse opposita se se invicem perimentia, inde patet; quod & ii qui dominantur istâ virtute præditi esse possunt; ut in Davide ostendimus: & ii qui nullam supereminentiam præ aliis habent; imò eam modis omnibus oppugnant superbissimi esse possint.

VII. Septimus & ultimus explicationis meæ obex est, quod Christi exemplum ab eodem Apostolis ad imitandum propositum explicationem meam futilitatis arguit. Atqui nos istud exemplum pro explicatione nostrâ longè validius, quam pro vestigio militare paulo ante ostendimus. Tu autem quid hoc loco contra nos afferis? Non exagitabo quæstionis tuæ modum adeo perplexum & involutum, ut cum ne ipse quidem te ex eo expedire possis, judicium ejus rei, in alios deonerare malis. Ais enim: Quorsum Christus se non venisse in mundum asseris? an ut sibi ministraretur; quemadmodum clare ejus verba sonant? an ut (quod Antoni placet) non tamen aliquando sibi serviretur? Judicent alii: Quid istud locutionis est, quo sententiam meam exprimis? Christus se non venisse in mundum asserit, ut non tamen aliquando sibi serviretur. Nescio quid alii judicaturi sint: ego istud loquendi aut explicandi genus, quod mihi hoc loco, sanè per injuriam tribuitur; non pluris faciendum censeo, quam Nugas easque intricatas; quo magis mihi molestum est, id mihi pro meo obtrudi, qui sciam nihil esse ineptius, quam difficiles habere nugas. Sed ego molestiam hunc hilari ac modesto risu posido; quam tristi objurgatione ex animo meo detergam. Tibi autem providendum censeo, ne in Sacra Scripturæ aut alienæ mentis interpretatione, quæ dilucidè explicari possunt, perplexis & intricatis nodis implices. Ego quidem sententiam meam de his verbis Christi, clavis verbis expono. Christum cum ait se non venisse ut sibi serviretur; non loqui de eo regni sui genere; quod judicandi & puniendi potestatem habet; in quo genere regiminis Reges ac dominantes in orbe omnes sunt ipsi subordinati; quod certe genus regiminis requirit ut ipsi serviatur: sed de illa spiritualis Regni sui gubernatione quam Ecclesiastico vocamus; in quo genere administrationis Apostolos & qui in Ecclesiâ aliis præsunt sibi habet subordinatos; qui idcirco exemplo ipsius, non coactivam potestatem aut dominationem in eos quibus præsunt exercere; sed potius gravissimos labores atque periculâ, imò etiam mortem in gratiam salutis eorum quibus præsunt suscipere tenentur: qui labores atque periculâ meritò ministeria eorum dicuntur, in quorum bonum suscipiuntur & à Christo vers. 28. his verbis exprimuntur. Filius hominis non venit ut sibi ministraretur; sed ut ministraret & (quæ ministerii hujus verissima explicatio est) daret animam suam pretium pro multis. Atque ita omnia abs te obiecta Explicationis meæ obstacula sufficienter amoliti sumus.

Consequentiam quam à me necti tanquam absurdam asseris nec agnoscis mala fide recitas his verbis. Quis enim concludat quia supereminentia in Ecclesiâ sublata est; idèò dominationi quoque in populo Christi locum non esse? Nusquam enim ego supereminentiam in Ecclesiâ sublata affirmavi: sed genuina verba mea sunt. Quis inde concludat quoniam supereminentia spirituali (quæ videlicet ab omni dominatione abhorret) in populo Christi locum sit; idèò civili supereminentia in eodem populo, dum est in hoc mundo locum non esse. Nam in loco Matth. xx. dominatio quidem ex Ecclesiastico regimine sublata; sed supereminentia dominationis experta stabilita est. Ex voce Ethnici quia

Matth. xx. nusquam reperitur; nihil elici potest; tantum abest ut hypothesis, quam hoc loco nimis confidenter supponis negari non possit quam falsitatem esse contendimus. Loci Matth. vs. 7. 8. alia est ratio, cum ibi vox Ethnicorum reperitur; cujus notio id quod visitanè exprimit, non item vocis *ἰσχυρ*: quemadmodum si quis gentilem religionem dicat, per hanc vocem falsa religio exprimitur: at non continuo si quis religionem gentis nominet; cum etiam Judaicæ olim; aut nunc alicujus Christianis gentibus religio vera esse possit. Quod autem concludis Apostolis dominatione civili, sive intra & extrâ regimen Ecclesiasticum esse interdictum, ad quæstionem non pertinet; cum tibi de ea re, nemo litem moveat; atque adeo ipsa tam excellè muneris Apostoli sublimitas, ipsos ab aliarum vocationum statu satis excludere potuerit.

Ex sobrio Ethnicæ philosophiæ usu, non deduxi id, quod me deducentem facis: sed non omnem rem, quæ Ethnica dicitur, viriosam esse aut veritam: quod ad propositum meum satis erat.

Distinctio mea quam convellere contendis saltem nominanda erat. Nam ego ex rationibus quibus eam oppugnas necdum intelligo, à tot quibus usus sum, quæ nam hic petatur. Adeo solida sunt argumenta tuæ ut istius eorum non sentiat; perinde ac si quis mille in hostem jaculetur cujus istus, eorum quos attingit, sensum, effugiat. Duas autem rationes producis tertium syllogismum. Rationum altera est Canon, ut ais, philosophicus. Quæcunque distinctio non habet fundamentum in re nulla est. Ego existimo etiam non philosophos ejusmodi Canones formare posse. Sed subsume quæso & proba meam distinctionem in re fundamentum non habere. Tu verò aut sine subsumptione, quæ probandi onus tibi imponit, ad conclusionem properas, quod ineptum est: aut meam distinctionem non habere fundamentum in re probas ex eo; quod non ab utraque parte approbata; aut saltem à me non firmissimè probata sit. Quæ futilis consequentia est; cum multa in re ipsa fundamentum habere possint; quæ neque ab utraque parte concessa, neque dum ab altera probata sunt.

Altera ratio præcedentis furculus dicitur, cum tamen eadem cum ipsa sit; aut potius prosyllogismus prioris, quia distinctio mea non est à me probata, idèòque principium petas. Id verò quomodo ostendis. Quia hæc distinctio, ais, pro concessa sumit, Apostolis dominationem in gubernatione civili licitam fuisse. Qualis ista sit distinctio nondum mihi planè liquet, sed vel ob id eam pro mea non agnosco quia tam falsam hypothesin supponit, quam tantum abest; ut pro concessa sumere possim; ut ultrò oppugnare sim paratus. Latet enim in illa fallacia quæ plurimum interrogationum dicitur. Prius enim quærendum erat, utrum Apostolis ad aliud nobilius viræ genus peculiariter vocatis ipsa gubernatio civilis; quàm utrum in eâ gubernatione dominatio licita fuerit.

Et tamen tu post tam levidentem velitationem; aut potius verberationem atris (quod facere solent ii qui propius ad hostem accedere veriti, eminus & procul à latere ejus gladios in vacuo ære rotant) distinctionem meam sufficientissimè confectam esse speras. Vide ne te spes tam blanda decipiat. Quam ut plene fiduciæ participem facere possis tandem Distinctionem istam, sequente syllogismo funditus, ut ais, evertis.

*Ille velut summis antiqua in montibus ornus  
Vulneribus tantis paulatim evicta supremam  
Congemuit; traxitque jugis avulsa ruinam.*

Licet tamen propius hunc arietem contemplari, quo hæc misera distinctio impulsâ & convulsâ tam præcipiti casu corruit. Si humilitas, ais, quam Christus Matth. xx. 26. præcipit, ab omnibus Christianis semper exerceri debet, sequitur Christianos nunquam dominari posse. Sed verum prius E. & posterius. In hac argumentatione, quot verba sunt, totidem errores reperias. Nam necve humilitatem (præsertim ex professo ac præcipuè) Christi



stus hoc loco præcipit cum, si accuratè loquendum sit; aliud sit dominatione abstinere aut etiam labores atque pericula pro aliquo suscipere, eique in negotio salutis ministrare, aliud esse animo humili atque modesto. Neque humilitas, ac ceteræ omnes virtutes, quæ nobis præcipiuntur semper & ubique exerceri debent; nisi quando & ubi, occasio poscit. Neque id quicquid Christus loco citato præcipit, omnibus Christianis, sed iis duntaxat, quos discretè nominat; multoque minus semper & ubiq; præcipit; sed in eo supereminentiæ genere de quo loquitur. Sed ante omnia quod ante quoque ostendimus, neque humilitas dominationi civili, neque civilis dominatio humilitati opponitur: cum multi dominantes, ut David, humiles esse possint: & longè plures ex iis, qui nullam dominationem attingere, imò qui eam oppugnant, superbos esse nihil repugnet, ita ut, allata ratio majoris nihil habeat ponderis. Quod si quis urgeat, id saltem quicquid Christus hoc loco præcipit: dominationi civili opponi: id quidem facile concesserimus; verum id ut & ipsa civilis dominationis usurpatio ejusque prohibitio, ad regiminis Ecclesiastici administrationem hoc loco restringitur; nec ultra subjectam materiam procedi potest; quod ex antecedentibus, connexis, & consequentibus, suprâ, demonstravimus. Itaque vana ista fuit, tuz contrâ distinctionem meam (quæcunque illa sit) arietatio.

At § 3.

Distinctio inter fratres, ut fratres; & eosdem ut homines consideratos; quemadmodum & distinctio inter Imperatorem ut imperatorem & eundem ut Archiducem Austriæ consideratum, & vera est, & bona: quia in re ipsa fundamentum habet. Multa enim fratribus ut fratres sunt debentur; quæ iisdem ut sunt homines simplices non debentur: quod inde manifestius patet; quia si desinant esse fratres, licet non desinant esse homines id nullo jure exigere queunt. Sed etsi non desinant esse fratres, diversus tamen iste respectus, quamvis non ita evidenter, deprehenditur. Multa & imperatori ut imperatoris est competant; quæ eidem ut est Archidux non competunt; quod clarius liquet, si desinat esse imperator; nec tamen idem diversus respectus tollitur, etiam si talis esse non desinat. Sed nulla distinctio est tam vera & solida, quin & aliquis aut ineptè, aut sophisticè uti possit. Noxam unam numero, totam in solidum quicumque condonat; nullum in diversis titulis aut juribus suis colorem reservare pœnat, querere potest: quamvis isti tituli in ipso revera distincti sint.

Hæreticorum ineptia non in eo est, quod eosdem mortales, nunc tanquam homines nunc tanquam alicujus crispinis reos distinctè considerent. Certum enim est aliud hominibus qua homines sunt, sine ullo respectu eorum culpæ considerari: aliud crimine aliquo obstrictis deberi. Sed in eo hæreticæ peccant, quod rem veritam auderant, evellentes lolium, quod ad messem usque tolerare iussi sunt.

Videamus nunc an in ista distinctione nobis contrarii simus & inconsistentes.

Queris primum an fratres à Magistratu Christiano pro fratribus in gubernatione civili agnoscendi sint? Respondebo agnosci posse pro fratribus; sed neq; id fratrum subjectioni; neque Magistratus dominationi quicquam obstat; quia etiam fratribus dominari in gubernatione civili atque oeconomicâ per legem Christi licet; quod exempla dominorum servos fratres habentium in primæva Ecclesia ostendunt. Urges Quâ igitur conscientia Magistratus iis quos fratres semper esse ideoque ad gubernationem Regni Christi spirituales semper pertinere novit; dominari audeat? Respondebo.

Primum, Quia nusquam ejus conscientia lege Christi obstricta est; ut eos, quos ad gubernationem Regni Christi spirituales pertinere novit; extrâ istam spirituales gubernationem à debita sibi civili subjectione exsolvat ac liberet. Scit etiam lege Christi anxie præscriptum esse omnibus Christianis ut reddant Magistratui quod Magi-

stratui debetur, perinde atque id quod est Dei, Deo, æque utrumque istud officium à subjectis unâ præstandum injungi. Satis igitur ex mente Christi officio suo functus videbitur; si intrâ limites civilis gubernationis potestatem suam coercens, falcem suam in messem Dei non immittat. nec potestatem suam coactivam administrationi Ecclesiasticæ immisceat: quæ in eâ tantum, nec usquam alibi verita est: quemadmodum neque Deus & Christus legibus suis spiritualibus & Ecclesiasticis, datam semel Magistratui potestatem infringunt aut convellunt; sed eam potius approbant & confirmant.

Deinde enuntiatio ista, quod Fratres ad gubernationem regni Christi spirituales semper pertineant; ambigua & nib dextrè explicetur, falsa est. Nam si semper pertinere ad gubernationem regni Christi id significat, semper subjectum & obnoxium legibus Christi & gubernationi Ecclesiæ esse debere; hoc est, si verba ista de habitu, ut ita loquar, subjectionis istius, intelligantur: verum est illos semper gubernationi illi obnoxios & motigeros esse debere, putâ, tamen, in casibus qui gubernationi illi Ecclesiæ subjacent: quorum alii à gubernatione terrena planè exempti sunt: alii ipsi cum ea communes esse possunt. Sed in illo verborum sensu dici potest eosdem fratres simul gubernationi quoq; terrenæ semper obnoxios & subjectos esse; quoad istius subjectionis, ut ita loquar, habitum & obligationem. Nam quamvis politicum & Ecclesiasticum regimina inter se pugnant non tamen ita, quin iidem fratres & in politico Casari quæ sunt Cæsaris, & in Ecclesiastico Deo reddere possint quæ sunt Dei. Sin ista verba de speciali actu alicujus judicii aut imperii; non autem de generali subjectionis obligatione atq; ut dixi, habitu, intelligantur, fallum est fratres semper ad spirituales gubernationem pertinere. Sunt enim quidam casus in quibus soli terrenæ gubernationi locus est, quales sunt omnes ordinationes, quæ ad hanc vitam commodè transigendam spectant. Nec desunt alii casus in quibus soli spirituali regimini locus est, puta in delictis quæ non contrâ forem, sed contrâ Christi legem committuntur. Sed & ejusmodi casus dantur, in quibus utrique regimini locus est: qualia sunt delicta contra leges forenses, in quibus fieri nequit, quin simul contrâ Christi legem peccetur.

Sexus muliebris subiectio erga virilem, per expressâ Spiritus Sancti verba, extrâ Ecclesiasticam gubernationem, quod tu hoc loco urges, injuncta est fateor; sed non magis, quàm ipsorum virorum erga Magistratum. Quapropter nec minus ex imperata subjectione erga Magistratum evincitur permixta supereminentia Magistratus quæ in dominatione consistit; quàm ex imperata mulierum subjectione supereminentia sexus virilis. Nec video cur magis subiectio mulierum in ipsa quoque gubernatione Spirituali urgeri possit, quàm subiectio Magistratui debita, cum disciplina Ecclesiastica, vel minimè effectentem sese adversus Magistratum contumaciam non minus frænare atque coercere debeat; quàm muliebre impotentiam, aut immodestiam.

Christo dominationem in lege suâ interdictam fuisse; aut ipsum dominationem capessere ausum non fuisse; partim inepte, partim falso dicitur. Quod autem is ne extrâ gubernationem quidem Ecclesiasticam dominationem capessiverit; idemque Apostoli, fricere ausi non fuerint; non ideo factum est, quod dominatio extra Ecclesiæ gubernationem prohibita essent; sed quia neque debebat, neque expediebat, tam excelsæ gubernationis clavo ad mortuos vacare curis ignobilioribus.

Rationum mearum primam refutare aggressus, ex vocibus inter vos, hunc potius sensum asseris, Inter vos, quales & quanti estis, quàm hunc quem vocas meum. Inter vos, hoc est non quatenus homines estis, sed quatenus fratres. Sed primum tamen hanc vocularum istarum explicationem pro meâ non agnoscerem, nihil efficeret. Quamvis enim distinctionem istam fratrum diversimode consideratorum verissimam putem; multum tamen

tamen interest, etiam verissimæ distinctiones, aptè an ineptè; peripicue an perplexè; explicandis Scripturæ verbis applicentur. Deinde tua voculis istis adjecta glossa, inter vos, hoc est, qualis & quanti estis, etiamli eniceret, ut ad omnes Christianos voces istæ duæ pertinerent; non tamen efficit, ut ad omnes Christianos, multo minus autem ut absolute ac sine ulla restrictione, præceptum quod hic traditur pertineat; cum Christus doctrinam hanc non tantum ex occasione quorundam primum locum in suo regno ambientium; sed etiam disertè iis tradat qui in Ecclesia ejus præminentiam aliquam habere aut affectare voluerint. Quod igitur ipse Christus limitat ac restringit, nemo in introitu protendere potest.

Nam quamvis id quod Apostolis hoc loco veritum est, aliquomodo omnibus Christianis veritum dici possit; non tamen absolute ac simpliciter, nec alia conditione, quam si Apostolorum more præminentiam aliquam in populo Christi, quæ talis est, habeant aut habere voluerint; aut etiam quocunque prætextu aut colore vel occasione dominium in gubernatione Ecclesiæ Christi exercere conati fuerint: ita ut per istud præceptum, ne Magistratui quidem id sibi in Ecclesiâ usurpare liceat, quod Apostolis ipsis veritum est. Potest enim aliquid omnibus cæteris veritum dici per consequentiam; quod Apostolis duntaxat, eorumque similibus directè prohibitum est: quia istis in commune delinquendi maxime dabatur occasio; quam tamen alios quoque aliquo prætextu sibi interdum arripere non repugnat.

Alteram rationem meam producis. Si in fratres absolute, id est, ut homines consideratos prohibita fuisset dominatio; non licuisset in primæva Ecclesiâ, Dominis Christianis servos fratres habere; imò ne famulos quidem sibi subiectos & fratribus licuisset aut liceret asserere. Respondes. Toleratum hoc fuisse potius in Ecclesiâ; quam laudatum vel approbatum; idque ex professo atque, ut ais, accuratius probare conaris. Sed labor is etiam si scopum suum attingeret, inaniter abs te suscipitur. Nec enim plus ad rationis meæ pondus requiritur, quam ut id in Ecclesiâ olim licuerit. Quod autem toleratum est, an non licuisse censendum est?

Videamus tamen an labor tuus scopum suum attingerit. Quid senserint aliqui inter antiquos aut recentes, paucissimi, & qui, ut reperiantur, quærendi sunt; nihil moror. Servos ad libertatem quærendam, arripiendamque; quemadmodum paulo post calibes ad calibatum servandum incitari ais 1. Cor. vi. 1. 2. atque inde dicis, servitutem toleratam tantum esse non approbatam. Hanc tuam rationem contra te retorquemus. Quemadmodum adhortatio ad calibatum, non efficit quin matrimonium olim in Ecclesiâ non modo approbatum, sed & laudatum tanquam honorabile fuerit; ita & suasio ad libertatem potius eligendam, quin servitus sit, approbata: præsertim cum Apostolus dicat exere esse servus vocatus es, ne sit tibi curæ. Nam quod addit, si potes liber fieri potius utere libertate; id non tanquam officium præscribit, à lege Christi injunctum, sed tanquam concessionem lege Christi permissam (aut ut Apostoli verbis eodem cap. 1. Cor. vi. 1. 6. prolatis utar, juxta indulgentiam, non juxta præceptum) ne quis putet nos ad eam statum, quamvis humillimus & abjectissimus sit, damnatos atque adstrictos, in quo nos agnitio veritatis deprehendit; quod faciunt nunc morosi quidam S. S. glossatores, qui corticem verborum mandere affueti, Christianos omnes in statu servitutis perpetuæ obnoxio detinent. Nec enim opus erat ut lex Christi homini insitam libertatis cupidinem habenti, ad eam arripiendam stimulos adderet; sed id potius opus erat; ut superstitionis vitandæ ergo legis Christi mentem Apostolus exponeret; & ne rigidius quam par sit, acciperetur, obviam iret.

Alteræ tuæ ratio est quod liberi ne hominum fiant servi 1. Cor. vii. 23. monentur. Quo ipso, ais, Dominorum status labem omnino sensit, cum nemo subditos quibus potestas aliqua à Deo approbata sustentatur sine impietate potestatisque illius annihilatione his vel similibus Apostoli verbis à subjectione

erga eam dehortari possit. Resp. Si sub jugo dominorum existentes servi, vel his illis Apostoli ad excutiendum jugum incitarentur, status Dominorum sensisset, ut loqueris, labem. Nunc cum liberos duntaxat homines dehortetur Apostolus à voluntaria servitute; quid hoc ad statum dominorum enervandum pertinet; qui non liberi sed servi suis dominantur? Quo jure igitur tu hoc loco ais? Nemo subditos alicujus potestati subiectos, his vel similibus Apostoli verbis à subjectione erga eam dehortari potest sine impietate. & c. cum Apostolus non subditos, à subjectione qua aliqua potestas sustentatur; sed liberos à suscipiendo subjectionis quæ nemini adhuc obstricti fuerant nexu dehortetur. Vides quàm misere loca Scripturæ torqueas; ut ad propositum tuum detorqueas. Ac dum potestatem dominicam, à Deo approbatam non esse probare contendis; imprudens Apostolum manifestæ impietatis, satis audacter sed per summam injuriam arguis, eum ipsius verbis sensum affingens; qui à mente ejus est alienissimus. Nam si verum est quod ais, Neminem subditos potestati à Deo approbatæ subiectos, sine impietate potestatisque ejus annihilatione, his vel similibus Apostoli verbis, à subjectione erga eam dehortari posse; & tamen Apostolum istos subditos ab ea subjectione, dehortatum statuis, quomodo ipsum ab objecta ipsi impietate absolves? Unum illud est sed miserum effugium, si dominicam potestatem à Deo non approbatam censeas; quod tamen tibi jam supra, & quidem tuæ et ipsius ratione in te retorta, eripimus. Quid? quod istam potestatis annihilationem, cum impietate conjungis & tamen annihilationem hanc Apostolo tribuis, dum per verba ejus Dominorum statum labem omnino sensisse arguis imò verò Dominorum statum per Apostolum esse subvertum affirmare audes.

Famulos fratres non alia conditione, nisi tanquam Socii, sine ulla coactiva potestate habeantur, in Ecclesiâ permittis. Sed quis unquam famulitium sine ulla coactiva potestate tenuit? Tu non modo civilem; sed etiam domesticam disciplinam & gentibus Christianis proscribis; atque ut sine ullo pænæ aut castigationis metu minimæ maximæque hominum societates consistant, omni conatu, contendis. Et postea si quis tuo te tibi vultu tanquam in speculo conspiciendum ostendat, de incivili ne dicam impiâ, & inclementi suspitione; & injuriosâ innocentis sententiæ depravatione queri atque stomachari non desinis.

Ais Evangelium non quævis servitia prohibuisse; sed tantum vera & propriè dicta, aut rectius servitutem perfectam. Ex quo patet te sentire non modo dominicam potestatem dominis; sed etiam servilem statum servis sub Evangelio prohibitum. Quod unde didiceris nescio. Nam verba, Ne sitis servi hominum 1. Cor. 7. 23. ne quid amplius dicam, tuâmet in eodem paragrapho expressa confessione, non ad servos sed ad liberos pertinent. Agnosce tua verba. Et liberi adhuc hominum fiant servi ab eodem Apostolo vers. 23. monentur &c. Sed si tu ex prohibita servitute, dominicam potestatem prohiberi meritò arguis; certe ego ex concessa, imò verò injunctâ civili subjectione; civilem potestatem concedi, optimo jure colligam.

Ad §. 4.

Paragraphus iste quartus; quem tu hoc loco atro carbone denigras (quasi uspiam terrarum ista merx candida reperiat; ) quemque in Insulam proæmalem & quidem ad supplicium deportari imperas ubinam locorum quærendus sit, nescio. Ego ipsum in hoc opusculo. inter eas scripti mei partes, quas tertio, & quas quinto paragrapho oppugno; diu multumque quæsivum deprehendere non potui. Credo tam imperiosæ denunciationis horrore percussum, clanculum elapsum, fugitivum. Nam quis ad tam minacem deportationis atque supplicii formidinem; præsertim à tanto Monarchâ incussam, non trepidet? Quem ego si fortè ex fuga retraxero, tibi ad penam dedam nebulonem. Non tamen alia conditione, nisi ubi cognovero.

Ausum aliquid brevibus Gyaris & carcere dignum.

Ad §. 5.



Ad §. 5.

Humilitatem ad omnes Christianos etiam in summo dignitatis fastigio positos pertinere; quoties eius exercendæ occasio occurrit, districtè fateor. quamvis au de ea *Matth. 20. 23.* agatur, vehementer dubitem. Verba quoque Christi eodem in loco ad omnes Christianos porrigi posse dixi; sed neque simpliciter, neque eodem modo omnia. Directè enim verba Christi dominationem vetantis, pertinent ad Apostolos aut Apostolorum similes; qui in Ecclesiæ regimine, quæ verum est regnum Christi, primi sunt aut Duces aliorum, aut qui tales esse velint. Sed quia in ipso dominationis interdicto non obscurum cernitur servitutis quoque Ecclesiasticæ interdictum: potest & ad reliquos Christianos tota illa doctrina protendi. Quamquam & ratione dominationis, reliqui etiam Christiani, puta Magistratus politici, eodem interdicto obstringuntur ne quam sibi in Ecclesia dominationem usurpare audeant; quæ ne ipsis quidam genuinis Ecclesiæ propriis permixta est; non diu este id quidem sed per consequentiam. Non igitur simpliciter ea verba ad omnes Christianos pertinere, ut tu putas, intellexi: sed etiam si pertinerent (quod aliquomodo concedi posse fateor) nih! tamen eorum, quæ tu contendis ex iis dici posse, demonstravi.

Ad §. 6.

Te naturam Spiritualis Regni Christi non intelligere, non sine additâ probatione asserui, cum ostenderim eam ejus esse naturam, quæ mundanis regnis nihil obstat, hoc est, quæ, etiam si regnum hoc totum orbem occupet, tamen Mundana regna non tollat. Atqui tuâ sententia stante, si ad veram & perfectam Christi doctrinam totus orbis convertatur; nullus erit Regnis, nullus Magistratibus locus.

Humilitas autem & aliarum quorundam virtutum natura, an ab te satis intelligatur, mox videbimus; ubi primò eximè verimus, an verba mea, quæ eâ de re protuli, satis intellexeris. Non enim illud suspicari volo, (cui tamen suspicioni ansa abs te præbita, non deest) ea te de industria in pravam sensum detorsisse, cum in toto hoc Responso, omni tristitiam affectuum usu (hilares enim non proseripsum) mihi interdixerim. Nec verò sine causa, imò ne leviter quidem succensendum tibi esset; si mihi ultro ac sciens voleas, ejusmodi dogmatis calumniam impingeres, quod ego maximè detestor.

Tribuis igitur mihi primò, me omnia pietatis exercitia negligenda censere. Deinde eadem pessimo exemplo carnalia appellare. Quorum utroque nihil à mente meâ alienius fingi potuit. Atque hic certe malo, ut infelix, quàm malignus ac perversus interpret cesare mentis ac verborum meorum, quæ ita sonat *Διυργος ψυδ' εορων in eo notamus, non quod celestium istarum atque internarum ac spiritualium virtutum vim, in externa ipsorum & carnali, hoc est, falsa plerumque & apparenti specie atque exercitio collocant: & vere pietatis vim, cum forma ejus in oculos mortaliū incurrunt et turpiter confundant.* Quibus in verbis nihil mihi ego volo quàm ut exercitiâ virtutum ac pietatis negligenda suadeam; cum nullius virtutis, mulrò minùs celestium ac spiritualium, quas commendo habitus; sine actibus & exercitiis suis consent: sed veram pietatem, ab ejus formâ; celestes, internas, ac spirituales virtutes earumque actus; ab eandem externâ, carnali & apparenti specie, distinguo. Quod autem huic apparenti virtutum speciei, vocatam exercitiū adjunxi; sylusa Apostoli secutus sum, qui istiusmodi actiones, in oculos hominum incurrentes *συνακλούσας*, (Corporale exercitium) appellat: nec magis æstimat, & veræ pietati opponit; quàm solam plurimi facit; id quod ego æt sentio, & cuilibet Christianorum sentiendum atque inculcandum esse censeo; quamvis id in malam partem abs te, forsan imprudente, sed non sine maxima meâ injuria rapiatur. Respexi etiam ad illas *ἀσκησεις* ac meditationes, tam veterum philosophorum; qui in promissis ac pediculosis barbis, peraque & pallio sanctitatem instituti sui

collocabant; quàm Christianorum quorundam; qui in pannoso aut cucullato habitu; ciborumque & gestuum ac vitæ generum delecta; aliquarum virtutum atque impietatis humilitatis gloriam venantur; à qua tamen revera sæpius quàm longissimè absumt. Hæc enim est illa externa & verè carnalis pietatis species quàm Christus in Scribis & Phariseis exagitat, qui omnia faciebant *εξω; τὸ διακῆναι τοῖς ἀνθρώποις*. Atque hanc ego externam pietatis larvam; non vero ipsam pietatem externam & carnale exercitium appellavi: imò vero illud veræ ac genuinæ pietati, quæ & ipsa non habitus tantum sed & actus suos habet, manifestè opposui; quamvis, ut verè fatear, tunc vocem *Carnalis* pro *Corporali* duntaxat, usurpavim, nec in deteriore sensum, quod tu hic facis, desisterem. Quæ tamen etiam in sequiorem sensum detorta, jure huic pietatis speciei, applicari potest, quæ exercetur eo fine, ut ab hominibus conspiciatur.

Vides igitur quam fædè deceptus sis, dum me omnia pietatis exercitia negligenda censere credidisti: & quàm falso assernes me scribere, pietatis vim in exercitio ejus non consistere; quod nusquam scripsi ac ne somniavi quidem. Vides & illud, me ista, non pietatis sed simiæ pietatis exercitia, non modo cum Apostolo corporalia; sed etiam tuo ac deteriori sensu *Carnalia* meritò appellare potuisse, quæ Christus ipse tanquam hypocritica exagitat.

Sed tu non contentus mea verba non intellexisse; ne istius quidem, quàm tantopere urges virtutis, hoc est, Humilitatis naturam satis intelligis; non magis profectò, quàm naturam illius, quem ipsi falso oppositum esse credis habitus Magnanimitatis. Quod ex illâ, pulchrè videlicet abs te delineata, imagine, liquidò consistat. In qua cum nullum genuinum veri magnanimi lineamentum reperias, Simius certè ejus tuis coloribus non illepidè depictus est. Nos autem hoc loco, ut non simplicem sed Christianam humilitatem ac modestiam; ita Christianam quoque magnanimitatem consideramus: quæ virtutum ambæ adeo stricto inter se vinculo copulatæ sunt, ut altera ab altera divelli nequeat. Nec mihi tu unquam humilem ac modestum Christianum dabis, in quo vera animi magnitudo non elucescat: nec magnanimum & excelso animo cuncta humana despicientem Christi discipulum; qui non, suarum sibi virium probe conscius,

*Secum haberet & novis quam sit sibi curia superlex.*

Sprevit omnia, qui seipsum bona fide sprevit. Nam qui eo usque notitiæ sui progressus est, ut se non pluris, quàm opus est, æstimet; cæteris quoque rebus vera imponet pretia; nec pluris quicquam æstimabit, quàm par est. Pariter quisquis excelsò ac generoso animo se suprâ humanas res atque curas sibi, in speculo earum quas contempsit, rerum, longè clarius videbit causas sui contemptus. Nec tamen ideo, quia & seipsum & humana omnia non pluris facit, quàm par est, hoc est, ut æquum est despiciat; abjiciet animum ac stationem in qua hic à Deo collocatus est, deferet; aut in superstitiones aliquas delabatur; ut sibi iis rebus utendum esse non putet, quæ ipsi utendæ datæ sunt; dum ab sit abusus ac vitium atque injuria aliena. Sed magnitudinem animi Christianam, modestiâ temperatam, expromet in iis spernendis, quæ licet aliis optabilia, ipse salvo pietatis instituto, admirari atque amplecti non potest. Idem Christianam modestiam, eâ quàm diximus animi magnitudine subnixam & comitam expromet in iis, quibuscum vivit aut negotium habet; tractandis honorandis, tolerandis, æstimandis.

Suprà se autem alios æstimandi officium, quod *Philip. 11. 3.* injungi videtur, primò non ad omnes homines extenditur; sed ad eos tantum qui nobiscum possunt esse comparabiles. Neque enim eos, quorum graves & manifestos, earum rerum quibus ipsi abundamus defectus, cernimus, saltem in earum rerum possessione nobis præferre possumus; neque homines omnis prorsus virtutis ac pietatis expertes, & probris coopertos in pietatis comparatione pluris quàm nos facere debemus.

Deinde

Deinde idem non est extendendum ad æstimationem in omni Comparationis genere. Sunt enim quædam in quibus plures nos facere, quàm alios citra humilitatis periculum possimus. Nec certe homines rudes, atque omnium rerum ignaros in comparatione eruditionis docti homines sibi præponere teneatur. Sed hæc aliorum præ nobis æstimatio, de qua Apostolus *Philip. 11.* loquitur, de eo pretii genere intelligenda est; quo solo, vera hominis excellentia censetur. Vera autem hominis præstantia in eo est, quo loco quis sit apud Deum, qui de singulorum meritis, mentibus atque animis, rectius iudicat, quàm omnes alii. Tanti igitur quisque est, in re ipsa, quanti apud Deum censetur. Quod cum occultum sit hominibus; tutius est in eam partem inclinare, ut alios meliori loco apud Deum esse censeamus; aut certe suspicemur; quàm nosmetipsos, præsertim cum eorum lapsus nesciamus; nostrorum autem ignari esse non possimus. Atque hinc oritur ille, optimis quibusque usatus, alienarum pro nobis precum ambitus.

Sed ne humilitatis naturam uberius exponendo longius à proposito ab eam; vides profecto si ultra ad conspectum tam claræ lucis non connives, humilitatis naturam à vera magnanimitate non everti. Neque enim ego qualem tu describis animi elationem; veram animi magnitudinem censeo; quæ oritur vitæ superbia, fastus, ambitio. Pusilli ista sunt, & in rebus minutissimis sibi stolidè placentis animi indicia. Splendor autem & inæqualitas pro diversitate gradus aut fortunæ in qua Deus singulos esse voluit; modestiæ atque humilitati Christianæ aut repugnat, aut congruit; dum tamen semper absit pauperum contemptus; multoque magis injusta violentia. Nam vis jure subnixæ, ipsius Dei auctoritatis atque ordinatione fulcitur, neque aut mansuetudinis aut modestiæ perfectæ indolem excludit aut ab ipsa excluditur, quod olim in Mose, mox in Davide patuit; & nunc in eorum similibus Christianis Magistratibus patere potest.

Quicquid autem tu hoc loco eximiam nescio quam & abstrusam Humilitatis Christianæ notitiam jactas, atque adeo nescio quos immensæ molis montes parturias; tamen post exclusum infanitus hiaru ridiculum murem; satis ostendis, in quanta ejus ignoratione verferis; dum eam ad odiosissimam Ethicorum vilitatem ac pusillanimitatem pertingere arguis. Sed mirum est profecto te humilitatem in infimo dejecti animi statu, collocare; qui servilia (ut ais) quorundam Christianorum ingenia, quæ frustra Apostolus à serviendi proposito dehortatus est, suprâ §. 3. damnes aut vituperes. Hic autem ut contrarium probes regulas quasdam & notas humilitatis, è sacris literis eruere tentas.

E quibus aliquæ sunt spurix & adulterinæ; & quæ neque id quod demonstrandum est probant; atque id ipsum ineptè pro concessio sumunt, de quo nunc querimus; qualis est illa quam inique pro humilitatis nota simpliciter venditas; *Non dominari nec potestatem exercere in alios.* Neque enim id simpliciter humilitati aut Christiano officio repugnat, nisi forte potestas, hæc in Ecclesiastico regimine exerceatur. Aliarum autem nulla est ad quam se vir magnanimus libenter demittere nequeat; nec tamen eo ipso in pusillanimitatis extremum incidat. Quod quidem per singulas vadendo clarius patebit. Nec enim abjecto ad omnem vilitatem animo opus est, ut quis se super alios non extollat *Matth. 23. 12.* aut primos ac cubitus non amet, aut titulos Magistrales, salutationes & Maximi nomen non ambiat; vestes peculiare & splendidas non gerat; nihil sibi præ cæteris eximium vendicat *1. Cor. 14. 8.* non altum sapiat. *Rom. 12. 6.* fratribus more Christi & Apostolorum ministret atque interserviat *Matth. 23. 25.* seipsum deprimat ut à Deo erigatur; ultimum potius quam primum locum in convivio occupet. *Luc. 14. 10.* honore alios preveniat. *Rom. 12. 10.* plures alios quàm semetipsum faciat. *Philip. 11.* (quod quid sit & quàm universale non sit jam ante satis explicuimus) subiciat sese aliis *1. Pet. 5. 5.* quod neque ipsum universale est; (Neque enim semper neque omnibus nos subicere tenemur; alio

qui regimen atque ordo omnis in Ecclesia, in familia, ut hic Rempub. taceam peribit.) sed justam subijcendi te causam & competentem circumstantiam requirit, quem admodum & illud, ut fiat & submittat se ut puerulus *Matth. 23. 3.* Præterea ut ad humilia se demittat *Rom. 12.* dicat exemplo Apostoli, se omnium minimum. *Ephes. 1. 8.* peccatorum primum & vocatione suâ indignum *1. Tim. 1. 15.* se nihil esse *2. Cor. 11. 11.* Honores ac mundum contemnat. *Philip. 1. 17.* Sanctis ministret. *Rom. 15. 26. &c.*

Ex istis omnibus notis nulla est quæ nos ad aliquam animi vilitatem aut abjectionem adigat; nulla quæ generositatem mentis nostræ non erigat potius quàm deprimat. Nam quod ad lotionem pedum inferioribus præstandam attinet (quem tunc usitatum hospitalitatis morem fuisse discimus ex *Luc. 7. 44.* & *1. Tim. 5. 10.*) ne id quidem si semper ac simpliciter omnibus injunctum esset, quicquam de excelsi animi generositate delibaret, qui etiam sordidioribus ministeriis; quoties ea præstare operæ pretium est, non inquinatur.

Verum tamen animadvertendum est lotionem pedum Apostolis *Joh. 13. 1.* non eo fine à Christo exhibitam, ut tanquam ordinarium nec unquam omittendum officium omnibus injungeretur. Alioqui inter illas quæ vulgò sacramentales vocantur ceremonias relata fuisset. Sed eo fine ut ii quicunque in Ecclesia præ aliis eminere volebant aut debebant, quales erant Apostoli & eorum similes, scirent sibi interdictum eo genere dominationis in Ecclesia gubernanda; quæ ad viliora subjectis ministeria præstanda sese demittere non solet; qualis est civilis aut despotica dominatio in qua subjecti dominis suis lavare pedes solent; domini aut præpositi subjectis non solent. Qui enim tenentur aliis etiam viliora ministeria præstare (puta quando id res aut occasio exigit) non possunt supra eos tam alte eminere; quam alte supra subjectos sibi eminent domini aut Magistratus. Non igitur istud Christi exemplum pertinet ad Dominorum erga servos, aut Magistratum erga subjectos; sed aut ad parium erga pares; aut ad superiorum in regimine Ecclesiæ; erga inferiores in eodem regimine officium.

Quod autem ista lotio pedum pro ordinario & nunquam omittendo officio injuncta non sit, inde quoque patet, quod ejusmodi consuetudini adstricta fuit; quæ citò desinere debuit ac desit. Postquam enim homines nudis pedibus incedere desierunt, mos hic exolevit: Nisi quod cum Pontifex, in illa histrionica Humilitatis suæ jactantiâ quotannis revocet: Quem & tu, quia corporalia humilitatis exercitia nimium urges, revocare velle videris; tamen si tuam sententia in eo deterior Pontifice deprehenderis. Etenim interroga conscientiam tuam, an ullius unquam ex iis, qui te sunt inferiores, pedes laveris; cum tamen id ei qui humilis esse velit, faciendum esse necessario statuas. Unde apparet facilius esse iis quoque qui onera gravia *καὶ δυσβάστακα* *δραμεύει* *Matth. 23. 4.* ea humeris aliorum imponere, quàm vel minimo digito ea movere velle. Quid enim tu mihi humilitatis excessum Christianis injunctum, tertio quoque verbo crepas? quid innoxias dominorum aut Magistratum potestates, graviss adversus modestiam Christianam delicti infirmulas? qui tot elati animi vestigia in Scripto isto tuo relinquis; qui nullam justam ob causam, usque ad verborum immodestiam excandescis; qui non alio quàm tibi libeat responso, obiectas tibi culpas *dignaturum* te, non sine supercilio, profiteris: qui in assumpta imagine Regis alicujus terras ac maria omnia imperio tenentis; tibi places atque luxuriaris; & quasi pro tribunali supremi judicii residens, latas in reos sententias graves pronuncias; quibus in insulas, tuæ videlicet ditionis, miseri deportentur, non ut ibi procul à domo & patria extorres senescant; sed ut isthic pro meritis supplicio castigentur: quam castigationem non semel repetis, ne tibi semel aliquid inepti excidisse sufficere putemus. Hæc & his similia qui videam, non miror te veræ humilitatis indolem factis non exprimere; qui eam ne

cogitatione quidem benè percipias, atque ibi colles ubi non est, illic autem ubi esset maxime usurpanda, ejus oblevisceris. Atqui præstaret illies verum Magistratum legitime gerere; quod nusquam prohibitum est, quam cum eo tibi interdictum putes; ejus tamen gerendi imaginatione vel sensu tumidam phantasiam oblectare. Et longè plus ad humilitatem conducere, animum verà infirmitatis suæ notitia imbuere; quam corporale lavacrum inferioribus pedum officium jactare atque urgere, quod & superbissimi mortalium Pontifices exequi possunt: aut potestatem Magistratus à cætu perfectiorum Christianorum proscribere; quæ de istius virtutis non tam externis officiis adiciunt, quam imis mentis mediis incoctæ, perfectione, non delibat.

Ergo ut eò, unde digressi sumus, revertamur, nihil in toto Evangelio ad humilitatem pertinet reperiri potest quod nos ad alterum ejus extremum superbiæ oppositum adigat. Quod est pusilli ac degeneris animi vitium, nimio minus quam par sit, sibi tribuentis; ex infirmarum, (quia eas non intendit) virium conscientiam profectum: unde nascitur ignavia, socordia, pravum, ac deformè, & nimis alieno nutui addictum obsequium; mens judicii proprii expers, ac securæ, alieno serviens, & per subrusticum pudorem, nihil cuiquam negare; nulla in re repugnare aut resistere audens; cui nullam sit querendæ laudis studium; nulla servandæ dignitatis cura; denique illo, qui degeneres animos arguere solet, metu ad succumbendum omnibus cæco impetu prostrata ac dejecta.

Quas mentes, quia non modò Satanæ, sed etiam superbiorum & arrogantium hominum præda esse solent in ejusmodi pravo & inertis animi statu, callido & specioso artificio; plerumque per humilitatis ac cæcæ obedientiæ, tanquam cælestium virtutum obtentum, retineri & confirmari, jam olim trito more receptum est.

Ad §. 7.

Christum Matth. 20. neque omnem in Ecclesia sua præminentiam; neque ejus studium sustulisse; sed viam ad veram præminentiam perveniendi, diversam illam quidem à communi Mundanæ dignitatis assequendæ viâ, ostendisse, prolixè satis probavimus. Falsò igitur nos id, sine probatione asseruisse dicis, & frustra idem futilissima ratione refutas, meis argumentis non refutatis. Quid enim obstat affectioni meæ, quod Dominus discipulis hoc loco nec Maximi nec benefici nomen, ut ais, concedere velit; hoc est, eos ad præminentiam Mundanam non perventuros in regno suo asserat; cum illis ad aliam præstantiorem præminentiam, viam quam ignorabant, ostendat; cumque & istam ipsam in terris Ecclesiasticam præ alius eminentiam inter alios, per quam homines inter reliquos fratres, primi, & magni esse volunt; non modo indulgeat; sed etiam quibus artibus quæri debeat doceat?

Ne autem id quod frustra facis, gratis fecisse videre, scias velim particulam hanc *Gratis* in eo sensu, quo tu eam hic & alibi sæpius usurpas, nunquam à bonis auctoribus usurpari; sed esse flosculum, ex epistolis obscurorum virorum decerptum.

Christi exemplum ad probandum, ab Ecclesiæ ejus etiam militantis regimine, non omnem præminentiam exulare, rectè adduxi: cui quanquam non serviretur non idcirco tamen etiam in terris, Maximus & primus esse desinebat; quemadmodum & Apostoli, licet terreno modo florere ac benefici in alios esse non poterant; non idcirco tamen etiam in terris, præstantissimi mortalium; imò & spirituali, quandoque etiam terreno modo, (ut cæcæ claudum sanitati restituerunt) benefici dici, non poterant. Porro in comparatione eorum cum Christo, quis maximam esse inæqualitatem non agnoscat? Rationem à Christo allatam, præminentia desiderium non simpliciter damnare aut rejicere merito dixi: Quamvis enim mundanæ aut potius politicæ præminentia & dominandi studium rejiciat; non tamen omnem simpliciter eminentiam damnat ac rejicit: imo verò ad præminentiam veram, non modò quæ in cælis speratur; sed etiam quæ in

terris obtingere potest iis, qui in Ecclesia Duces aliorum esse voluerint, viam ostendit. Quæ præminentia genera, ego cum politica eminentia non confuendo. Explicare tamen hunc locum absque ejus mentione non potui; nec in eo inapudenter quicquam egi. Quæ igitur hic magno conatu moliris, nihil adversus nos faciunt.

Ad §. 8.

Quod ad primam paragraphi hujus partem attinet; ad meæ rationis pondus nihil ultrà requiritur; quam ut ostendam Christum hoc loco non ab alio gubernationis genere dominationem removere; nisi à spirituali, & sibi ipsæque Ecclesiæ proprio; aut quod idem est, non à politico; sed ab Ecclesiastico. Nam posito eo, quod tu quod ipse concedis; illud sequitur, si forte aliud gubernationis genus inter Christianos reperiatur, ab eo dominationem hoc loco non removeri. Porro quod inter Christianos, præter illud spirituale, quod non est ex hoc mundo, aliud quod gubernationis genus, hoc est, politicum reperitur; ut ipsam rerum experientiam testem non producam; tu ipse concedis, & quidem addis Christum hoc loco non nolle ut quisquam mundano more fidelibus suis imperet; verum eam imperandi permissionem ad extraneos duntaxat restringis, nulla omnino ratione restrictionis ejus addita. Ego verò restrictionem istam consistere non posse ita arguo: Si Christus eos qui discipuli sui esse velint, aliis fidelibus suis imperare politico more non vult; ne extraneis quidem id permittit. Quia & extraneos sub pæna æternæ mortis ad se ita vocat; ut sui discipuli esse velint. Quibus igitur fidei ac subjectionis regno suo officium injungitur; & omnium Regni sui legum observantiam injungit; ita ut quicquid veris Christi discipulis impune non licet, ne iis quidem impune liceat; qui sui veri discipuli, nisi perire malint, esse tenentur.

Secunda hujus paragraphi pars, *Nota refert*, adversæ partis in disputando, acumina, quæ quoties ipsi in probando aqua hæret; statum quæstionis immutat; aut nos ex respondentibus opposites facit. Ex hoc concessio principio. *Multa hominibus licere, à quibus Christus abstinent* non deduco ego hanc conclusionem. Ergo Christianis licet Magistratum gerere, quia Christus ab eo abstinerit. Futilissima enim ista esset deductio. Sed ex eo principio; Consequentiam vestram validè impugno & falsam esse demonstro; qui ex eo quod Christus Magistratu abstinerit Magistratū Christianis illicitum esse concludatis.

Quam consequentiam non confirmatis per eam rationem, quia suum exemplum Christus adducit, ad eximendam discipulis suis regnandi cupiditatem. Nam non id probandum est vobis, Apostolos, quos Christus tunc alloquebatur, exemplo Christi Magistratu & dominatione abstinere debuisse. Quis enim de eo dubitet, qui sciat eos ad diversum longè ac præstantius munus, quam sit Magistratus politicus, quodque non per se, sed per accidentem & ob alias extrinsecas causas, cum functione Magistratus consistere non posset, fuisse vocatos? Sed potius id vobis probandum incumbit; propter exemplum istud Christi à Magistratu abstinētis; omnibus simpliciter Christianis illicitum esse magistratus officium. Quod tamen à vobis nunquam probabitur, nisi prius demonstraveritis, Omnes omnino Christianos, tam peculiari ratione ad plantandam & regendam Ecclesiam esse vocatos, quam Christum & Apostolos.

Judicia, aut potius arbitria, à partibus ultrò delata; quale illud fuit Christo oblatum, suscipere, semper esse Christianis illicitum, futilissima ratione probatur ex loco 1. Cor. v. 12. Quæ enim in eo vis consecutionis esse potest? Quia de flagitiis externorum, qui se legibus Ecclesiasticis non subdidere, judicare non possumus; ideo nobis de libis externorum; qui se arbitrio nostro, subdiciunt, cognoscere non licere. Annon hic est manifesta *confusio* ex uno in aliud judiciorum genus. Neque verò ii, qui consensu partium delatas ad se controversias componunt; falcem in messem magistratus immittunt, cum judiciis Compromissorum exercere per Magistratus ubique

ubique terrarum liceat. Quo loco autem in Ecclesia, Magistratus aut judicium functio censenda sit; ad præsentem inter nos controversiam non pertinet.

*Ad § 9.*

Quo jure, aut qua spe quovevicesu, te à sententiâ, quam solidis argumentis urgeo, subducere possis, in responsione ad proximum ostendimus. & in §. 15. oculis representata demonstratione ostendimus.

Nunc ad Petri locum accedamus. In quo, nec sine exclamatione, affluas, Apostolum dum Episcopis dominationem in clerum prohibere, simul dominationem in servos aut subditos prohibere. Quomodo id probes videamus. *Ans imperari senioribus ut sint exemplaria gregis; hoc est, ut sola humilitate seu animi submissione de qua loquitur vers. 5. gregi suo prae luceant.* Deinde quia dominatio vers. 5. superbia dicitur, inde dominationem in servos ac subditos prohibitam colligis.

Sed ut ad primum principio respondeam, unde scis præire exemplo gregi; non aliter explicandum esse quam solâ humilitate seu animi submissione gregi præluce; an non sunt multæ aliæ virtutes, quarum omnium exemplo seniores gregi præire possunt atque ad id debent? At enim vers. 5. de sola humilitate ac subiectione loquitur. Quid tam postea? Atqui versu 5. ad aliorum, puta juniorum officia præscribenda transit; quibus tanquam iis, qui senioribus subiecti sunt, quoniam humilitas & subiectio maxime necessaria est, non mirum est Apostolum hanc ipsis præcipuè virtutem commendare, quæ ipsos tantò magis deceat atque ad sui cultum obstringat; quod & ipsi seniores, atque omnino omnes Christiani ab ipsius officio, quoties occasio postulat, exempti non sint. Quod tamen non efficit, quominus hæc virtus junioribus magis, quam senioribus necessaria sit; quippe qui seniorum ductu ac prudentia (non rariuscule & extra ordinem aliquando) sed ordinariè, regantur: ita ut ipsis ordinaria subiectio, à qua seniores (ut pote soli extraordinariæ subiectioni obnoxii) sint exempti, præcipiatur & inculcetur. Videmus enim Petrum hoc loco adeò non hortari presbyteros, ad tale humilitatis extremum; quod eos cum junioribus planè cœquaret; aut etiam ipsis ordinariè subiceret; ut etiam eos pastores esse juniorum, hoc est, ipsis ordinariè superiores esse; & junioribus subiectos esse senioribus hoc est ipsis ordinariè inferiores esse jubeat: quod tuam illam, quam in Ecclesia Christi somnias, æqualitatem penitus evertit.

Quod ad alterum attinet. Dominationem superbiam dici falsum est. Potius enim juniorum, qui senioribus subiecti esse debent, contumacia & subiectionis detrectatio (præsertim quia frequentius occurrit) superbia dicitur. Nec obstat quòd omnibus ut invicem sibi subiciantur præcipitur. Aut enim vox omnes ad subiectam materiam, hoc est, ad juniores, quibus præceptum traditur, restringi debet; aut si generalius intelligenda est, is loci sensus esse potest. Decere juniores senioribus esse subiectos, quia humiles esse debent; quæ virtus ab omnibus hominibus, in quibus reperitur, etiam si seniores sint, id requirit; ut non gravati ferant quoties id officium exigit, aliis subijci; præsertim fratribus. Nam vox invicem non tam specialem juniorum ac presbyteros & contrâ; quam generalem fratrum ad fratres relationem significat. Nihil igitur ex verbis Petri, hoc loco etiam contrâ inæqualitatem aut præminentiam seniorum, præ junioribus elicitur; tantum abest ut aliquid adversus dominationem in servos aut subiectos eliciatur. Cætera quæ hic dicuntur sunt cassæ nuces & vitrea fracta.

*Ad §. 10.*

Hic verò tu accusatoriâ acerbitate; in errorem primum, mox crimen nostrum inveheris, idque assumpta iterum nescio cujus Minois aut Rhadamanti austeritate exageas.

*Aufos nos immane nefas; ausoque potior.*

Ac errorem primum in rebus Theologicis objicis. Quem si, quod non probas, committerem, non esset adeò, ut facis, obstupescendum; cum ego me Theologum non

esse ingenuè fatear; & humani à me nihil alienum esse, libenter agnoscam. Nec vero quia ego Theologus non sum; illico eos Theologos esse credo; qui regulas Theologicas aut arcana Scripturarum jactant; aut Philosophos, qui Canones ejusmodi philosophicos adveniunt, quos capimulgius aliquis aut tollor nullo negotio excogitet; aut Logicos, qui Syllogismos torquent in Darapti; aut Ethicos, qui Magnanimitatis præcepta tradunt, Catu, apud Poëtam, de arte culinaria præceptis, non multo graviora.

*— quilibet vincat.*

*Pythagoramque Anytquecum, doctumque Platona.* Sed tamen quinam ille mens error est? quod crimen; ad cuius mentionem attonitus obstupescis; me quæ non invidiam specti atque elevari præcepti Christi vocos? Quia ne dixi Christum per servitia aut ministeria quæ præcipit; ut aliis exhibeant isti, qui ejus exemplo in ecclesia sua primi vel magni esse voluerint, spiritus alia, ortus quam carnalia, liberalia quam servilia officia intellexisse; cum ne ipse quidem servilibus ministeris, sed spiritalibus ac liberalioribus functus esse legatur. Si unum Loti tuis pedum exemplum excipias; ex qua una actione Christi, non magis colligi posse, eum servilibus ministeris fregi solitum; quam ex unâ hirundine visâ, veris tempus advenisse. Luct hic tibi paratrageadari; & mea verba in atrocissimum crimen spectæ ac lassæ Regis Regum Majestatis obtorto collo trahere. Itaque te commotum, ut alios commoveas, fingis & exclamas. *Quis hic non obstupescat, & attonitus hæreat; dum tam infigne humilitatis Christi exemplum, adeò elevari & nec tibi illitio affirmari videt?* Desine tumultuari mi fra er, & pax sit rebus. Non ego elevandis, sed illustrandi causâ, proverbiali more, unicum exemplum illud unam hirundinem vocavi. Nec magis illud isto loquendi modo spectari; aut parvi æstimatum censeri debet, quam Regnum celorum; quoties granum linepis aut sagena; quam & ipse Christus quoties via, aut ostium aut lapis angularis dicitur. Nec idcirco quia consecutio tua quam ex Christi exemplo nectis elevatur, & nec tibi illitio æstimatur, statim ipsum Christi exemplum parvi fit aut spernitur. Dictis factisque Christi, constat suum pretium atque majestatem, tamen ineptæ hominum, quas ex iis eliciunt, collectiones; non pluris, quam sunt, æstimentur.

Ministerium mensarum, præsertim frangendi panis, quo Christus sæpe usus est, à me pro servili non habetur; neque eleemosynarum aut diaconatus ministerium; cum illo etiamnum ingenuæ sortis homines fungi possint; quemadmodum omnibus ad religionem pertinentibus officis. *Carnalis* autem vocem jam dixi à me spiritali oppositam, modo loquendi non nimium accurate; quæ si te offendit; in ejus locum vocem *Corporalis* substitue; quanquam istos qui sibi in Corporali *zuparacia* nimium placent, carnales haberi posse non temere iuprà asserui. Servile ministerium Ap. ostolos in Ecclesia præstitisse, ut ais, nec usquam legi; nec tibi concedo. Nam diaconorum officia à servilibus ministeris multum aberant, atque absunt.

*Ad § 11.*

O miserum paragrahum, qui non modo incivilitatis, impietatis, inclementiæ & injuriæ damnata; sed etiam censoriâ animadversione, loco suo motus & in faustum nescio quem statum redactus sit. Sed & te censorem contumeliosum, qui non contentus, loco movere, etiam detrudas; ne quis dubitet te præcipitis iracundiæ non satis potentem.

Observatu autem digna sunt hic verba tua, in quibus adversus vim rationū nostrarum, novam tibi effugium queris. Videris enim velle sententiam tuam ita explicare; ut non omnibus Christianis dominatione in terris civili interdictionem esse statuas, sed tantum, ut possit scriptum meum loqui cepisti, perfectioribus; ac ne iis quidem omnibus, sed inter eos (ut hic loqui videris) istis qui ad præminentiam aliquantulum in cælis aspirant. Quæ tamen ita ambigue profers, ut & vetus illa durior sententia tua, sub illis latere possit; quæ omnibus omnino Christianis,

*Rrrrr 2*

*dominatione*



dominatione aut Magistratu interdicat. De omnibus enim qui ad vitam æternam aspirant, dici potest, eos ad præminentiam aliquam, imò verò maximam, & quæ major vix cogitari potest, in cælis, aspirare. Ego igitur cui à vobis terrena imperia tolli, obicerem, non aliam quàm duriores illam sententiam oppugnavi; quæ omnibus planè Christianis; si Christiani esse & manere velint; dominandi aut Magistratus gerendi potestatem adimit. Fateor enim ab ista molliori sententiâ, quæ aliquibus duntaxat è Christianis Magistratus gerendi potestatem admittit, aliis permittit, nequaquam omnia regna abrogari, etiam si Christianissimus totum orbem occupet. Nihil igitur erat, quod istam novam sententiam tuam, (cujus veritatem hoc loco non excutio) ab istu objectio- nis meæ protegeres, qui non illam sed veterem petebat.

Quam tamen adeo debili scuto protegis, ut etiam alieno vulnere, perire posse videatur. Ais enim non esse verendum, ut omnia regna corruant, si quibusdam Christianis, quos ita, ut antea dixi, describis, dominatione interdictum sit. Rationem subicis, quia non est possibile ut omnes Magistratus sive ethnici sive Christiani veritatem Evangelicam perfectissimam ratione agnoscant ac sceptrâ deponant; aut si deponant, ut nullum successorem inveniant. Idque ipsum probas, quia Agrippa & Felix à Paulo non modo ad ejusmodi perfectissimam Christi notitiam, non perducti; sed ne ad Christianissimum quidem conversi sunt. Atqui id ipsum quod si ne ad Christianissimum quidem conversi fuerint, inutilitatem rationis tuæ arguit. Nam ab eo quod semel, atque iterum, atque etiam sæpius non succedit; ad impossibilitatem inutilis est consequentia, perinde atque ab apparenti, ad veram & absolutam impossibilitatem. Si quis Pauli & Apostolorum temporibus, hominum ac temporum illius ævi statum expendisset; impossibile ipsi visum fuisset Romanum imperium, quantum quantum erat; ac tot alias gentes barbaras ac remotas ad Christum converti; & tamen id verè & absolute impossibile non fuisse docuit eventus.

Ad §. 12.

Hoc loco dum me cum larvis ac lemuribus committere tentas; multis bonis viris, qui in ea, quam ego oppugno, sententia sunt ac fuere, imò & tibimetipsum imprudens maledicis. Nam & tu, nisi fallor, ante lectum meum scripsisti, ista larva, contra quam depugno, fuisse.

Ordinationem Christi cum ordinatione Dei non statim committi; si nonnulla in V. T. à Deo ordinata per Christum penitus vel ex parte tollantur, libens agnosco. Nec enim Christus solus propria auctoritate, sed Deus ipse per Christum in Novo fœdere, veteres ordinationes novis sanctionibus tollere potuit; cum in ejus absolutâ potestate sit, ut veteres leges abrogare, ita novas condere. Sed qui ordinationem Dei, quæ sub novo fœdere valeat Rom. xi. 11. per ordinationem Christi in eodem fœdere tolli aut infringi asserunt; non effugiunt; quin sanctissimæ Christi doctrinæ, eam quam dixi, maculam aspergant.

Ad §. 13.

Accipio lubens quod hic abs te datur: modò bona fide detur. Nec enim ego plùs postulo, quàm ut fateare pænâ homicidii (purâ capitalem, de ea enim quæritur) in Novo Testamento non simpliciter & absolute abrogatam esse. Nam de quæstione an rigor capitalium suppliciorum, per naturam novi fœderis mitigatus sit, ego nemini litem moveo; nec in eam disputationem hoc loco descendere vacat. Atque hinc patet, quantò meliores esse soleant divites & opulenti, præsertim post expensâ adversarii argumenta, subrepentes. Nisi quòd in eo parum tibi constare soles; quod aliquando vi veritatis victus concedis.

Ad §. 14.

Non est necesse ut Christianorum judices, expressa, ut olim Hebræi de capitalibus suppliciis divina præcepta habeant, tametsi forensi Mosis lege non obligentur. Longè enim alia ratio est Mosaicæ legis, alia Christianæ.

Mosica lata fuit populo, nondum ullas terrenas Reipub. suæ leges habenti. idcirco moralibus torrentes addendæ fuerunt. Christiana lata est populo, quorum singuli suas jam Reipub. leges habebant: quatum obsequium in obsequio Magistratibus, qui legum ubique forensium custodes sunt, præstando, sollemniter & latis expressè præceptum est. Nihil igitur opus fuit ut Christus Morali legi suæ forensi adderet; posteaquàm discipulos suos suæ quemque Reipub. sui Magistratus legibus subjecit atque obligatum esse voluit. Quod verò morales Mosis leges de cæde & vindictâ generaliter latæ; forensibus specialibus de suppliciis nocentium, olim relaxatæ fuerint, ex eo ipso patere posset, nunc quoque eadem leges sub Christo licet generalibus verbis prolatae fuissent, forensibus specialibus; non divinis quidem sed humanis, ex Dei mente restringi, præsertim cum expressam & specialem de suppliciis istis à Deo approbatam legem Rom. xi. 11. habeamus; quæ Magistratus in sumendis ejusmodi pænis Dei ministros esse ordinarios docet. Cæterum quamvis hæc quoad ipsam thesin in genere vera videantur; Tamen quoad subjectæ materiæ hypothesin quia forensis lex Mosica; unâ cum morali, eodem tempore lata est; dici potest nihil opus fuisse ejusmodi legem moralem à Mose ferri quæ statim ab eodem, saltem in parte sui, abrogaretur. Frustrâ enim generaliter lata fuisset, cum Deus nihil faciat frustra. Sed potius generalia, imò verò indefinita verba legis istius moralis, statim cum lata est, limitate intelligenda fuisse: nec unquam ad Magistratus eorumque potestatem convellendam, porrigenda. Quod idem nunc quoque de legibus ac præceptis eadem & vindictam prohibentibus intelligendum videtur. Quod vero addis hoc loco de Christianis ad exemplum Mosis Deum consulentis, obstrictis; id ipsum est planè, quod ego meâ responsione refutavi; quam tu ne attingere quidem ausus es.

Ad §. 15.

Si veram in verbis hoc loco meis contradictionem ostenderes; liceret mihi cum Poëtâ queri

*Quis tulit Gracchos, de seditione quærentes!*

Tene mihi festucam contradictionis, in eo quod ad jugulum causæ quam agimus non multum spectat ostendere! qui in universa tua ista disputatione, in eo ipso quod totam causam tuam porimit, circa tabernum perpetuæ contradictionis continuâ vertigine te volvas & circumroteris? Multò meliori jure id queri licebit, ubi ostendero, falsò mihi abs te verborum meorum repugnantiam objici. Itaque dabimus operam, ut te commotæ hujus Camerinæ paniteat; ubi prius verba nostra ab impacta ipsi contradictionis reprehensione vindicaverimus.

Dixi leges morales (præsertim in causa sumendæ ultionis, de qua tunc egimus) Magistratus quoque obligare; sed tanquam privatos. Nec illud in progressu sermonis dissimulavi, finem & fructum interdictæ ultionis privatæ hunc esse præcipuum, ne in eâ privatim sumenda, modus excedatur. Et hucusque verba mea abs te, utcunque fideliter citata sunt. Reliqua quæ adducis, malâ fide abs te citantur. (quod aliquantò pejus est, quàm implicatæ contradictionis hallucinatio). Ais enim, quasi verbis meis. Magistratus autem, si quando proprias suas injurias vindicant; non privata sed publica, hac vindicta censenda est. &c. Atqui ego non ita scripsi, quod ambiguitati obnoxium est; sed clarius & meo more, hoc est: Magistratus autem, si quando proprias suas injurias vindicare debeant ac teneantur; oportet ut in iis condonandis non sit sui juris. Quæris quid inter utrumque loquendi modum intersit? Multum enim verò. Prior enim, hoc est, tuus, facile potest ita intelligi; ut verba, Si quando vindicant, sumantur pro quandoocunque vindicant. ita ut sensus sit. Magistratus quotiescunque suas injurias vindicant, publicam hanc vindictam atque adeo licitam esse. Quod falsum est; nec à me dicitur; imò verò contrarium supra affirmavi, cum dixi, Magistratus quoque lege de vindicta privata non sumendâ, obligari. E qua contrarietatis specie, tu occasiones carpendi

carpendi mei arripuisti. Posterior autem, hoc est, meus loquendi modus, planè non potest universaliter intelligi. Cum enim dico Magistratus, si quando suas proprias injurias vindicare debeat ac teneatur oportet ut non sit sui juris: manifestè ostendo, dari posse casum aliquando, ut Magistratus; qui ordinariè propriarum injuriarum ultionem sumere non debeat, quod clementiæ ac benignitatis officium est: sumere illam & debeat, & cogatur; eumque casum ita describo: quoties in injuriis condonandis non est sui juris, sed alieni: quod fit cum in ejus injuriis, Dei ipsius, cujus locum tenet, atque legum enormis injuria vertitur. Ex quibus verbis etiam prætextatis pueris liquido constare potest me statuere non semper, sed rariusculè hunc necessitatis casum Magistratui accidere.

Nulla igitur in eo species contradictionis apparuisse, si verba mea bona nde retulisses. Quid enim planius est, quam posse ita duo simul consistere; ut & Magistratus in privatis injuriis condonandis specimen clementiæ libenter exhibere debeat; atque lege Christi quoque obligetur, & tamen aliquando in im vel invitatus (puta quoties sui juris non est seu cum enormis legum injuria id possit). In iisdem puniendis severitate uti teneatur. Vides te, dum contradictionem isthic connectere contendis ubi esse non potest, in manifesto falsi crimine deprehensum: quod ego, ne tibi succenseam, errori quàm consilio tuo tribuere malo: sed tamen moneo, istos, id genus, alienarum hallucinationum nimium cupidos venatores; in retia & laqueos quos alii tendunt caeco sæpe impetu, incautiùs impingi; & ipsos graviore plerumque lapsu corruere ac prostrerni.

Alteram in verbis meis contradictionem ostendis, quòd propriam, ut ais, & privatam Magistratus vindictam; non privatam censeam; cum tamen re ipsa privata sit. Sed in his verbis tuis, quamvis & ipsa conciliari possint; est aliqua, non quidem vera sed apparens species contradictionis. Cæterum mea verba, ne speciem quidem ejus, admittunt. Nusquam enim ego earum, quæ propriæ & privatæ Magistratus esse videntur, injuriarum pœnam, propriam & privatam Magistratus vindictam nominavi; nusquam ipsam re ipsa privatam esse asserui. Imò id falsum esse, evidenti ratione allatè docui. De injuriis quidem ipsi Magistratui illatis, ita locutus sum, quasi ipsi propriæ sint aut videantur, ad differentiam illarum, quæ aliis inferuntur. Sed tamen eas interdum non plane proprias ipsi, sed cum Repub. communes, ideoque publicas esse demonstravi. Verba mea genuina sic habent. In quo casu tamen, (puta cum in delicto adversus Magistratum, enormis legum injuria intervenit) quamvis Magistratus proprias injurias (quæ videlicet quod ipsum directè petant, tales videntur) vindicet, tamen hæc vindicta non privata sed publicæ injuriæ censenda est. Reipub. enim interest, Magistratus injuriarum vindices, injuria non affici. Quibus in verbis nemo est tam muccosus naribus, & pituità gravis ac redundans, qui non animadvertat, non omnes quidem, sed in aliquo casu illatas Magistratibus injurias, quamvis ipsos directè tangant, non in apparentiâ, sed re ipsa, nequaquam ipsis peculiares ac proprias, sed publicas à me dici & demonstrari: ideoque pœnas quoque seu vindictas eorum, re ipsa non privatas sed publicas, censendas. Ut mirum sit omnino, te virum tam emunctæ naris, hæc percipere non potuisse, aut huic forsan affectatæ indoçilitati, non admixtum fuisse aliquod carpendi cacoëthes.

At enim tu quæris, si propriâ & privata Magistratus vindicta, non privata sed publica censenda, adeoque licita est; quando eidem vindicta re ipsa non competat? Nisi tuis verbis ut dixi, rem planam & minimè perplexam implicuisses; quæstione nihil opus erat; ipse tibi hunc nodum solvisses. Ergo meis verbis respondeo, in plurimis aliis casibus, Magistratui earum injuriarum, quæ ipsum tangunt, vindictam planè non competere: in quibusdam etiam, præsertim quoad minutiores pœnas, fortasse ejus voluntatem, inter clementiæ & severitatis optionem, liberam esse. Nam quod ad graviora supplicia

attinet, ubicunque noxas remittendi jus & occasio est, Christiano Magistratui omittenda non est. Unum istum quem posui casum excipio; quando in ejus injurias Dei ipsius, cujus locum tenet atque ipsius Reipub. enormis injuria, ultionem necessario requirit: in quo casu non est sui juris; nec tantum potest, sed debet ac tenetur injuriam suam; tanquam publicam vindicare.

Non semper autem in Magistratum injuriis ipsarum legum aut Reipub. enormis injuria intervenit: quia multi sunt delictorum, præcipue vero contumaciæ adversus Magistratum gradus: interdum etiam adversus eam ab illa que ulla contumacia; live per imprudentiam; live per aliquam minus latam culpam peccatur. Plurimis etiam injuriis gravissimè Magistratus offenduntur; quæ ipsi cum Republica communes esse non possunt, quæq; verè propriæ eorum ac privatæ injuriæ dici possunt: puta quæ ipsi inferuntur; aut antequam Magistratum adeant, aut per intermissam ejus functionem. Nota est illius Regis generositas, qui, ubi Galliæ regni hæreditas crevisset, Ducis Aurelianensis injurias ultisci designatus est. Sunt & quedam quæ unâ cum ipso Magistratu laedunt ipsam quoque Rempubl. sed non enormiter, in quibus clementiæ locus atque occasio est.

Quod autem Magistratus quoque, in sumendâ pœna, propter privatum dolorem modum excedere potest, nihil obstat huic Magistratus in suis injuriis puniendis juri ac potestati: quemadmodum quod Magistratus jure suo possit abuti, nihil obstat ejus juri. Quamvis enim divinæ humanæque leges & ordinationes per se eò spectent, ne delictis hominum locus sit, & ne quis potestate suâ abutatur, tamen quia arbitrii libertas generi humano illibata relicta est, non semper & ubique hunc sibi præfixum scopum, assequuntur; ita ut per accidens aliquando, in istis ordinationibus abusus eveniant; qui tamen, & ratione, & necessitate quadam urgente, potius tolerandi quàm ordinationes ipsæ rejiciendæ sunt. Et ratio quidem ejus rei est quod inter duo mala, longè minus eligi præstat. Longè autem minus malum est, Magistratum aliquando in suis injuriis vindicandis modum excedere, quàm eos, qui alienas injurias vi ac potestate suâ coercere debent, ne suas quidem posse, ideoque impunè contemni. Quemadmodum longè minus malum est, Magistratum aliquando sua potestate abuti quàm potestatem ejus ex genere humano tolli. In ejusmodi incommodis illud prudentiæ monitum pro solatio superest. *Vitia erunt donec homines, sed neque hæc continua & meliorum interventu pensantur.* Necessitas autem, quam dixi, in eo est, quòd cum in illatas Magistratibus injurias nemo alius animadvertere possit, id ipsum Magistratus facere debeat: atque adeò cogatur: quemadmodum quòd cum Deo ipsi, per se aut per Angelos hominum societates regere non placeat, id omnino per homines, quamvis sæpe ob imbecillitatem exorbitantes fieri necesse sit. Non igitur in eo ulla contradictio implicatur, quod in genere propriarum injuriarum vindicta, præter alias fortè causas, in eum quoque finem vetita sit; ne quis privati doloris vi impulsus, modum in puniendo excedat: In specie tamen ob intervenientem supradictam & rationem & necessitatem, id Magistratui permixtum; interdum & injunctum est: quamvis ille quoque modum in ultione excedere possit. Nulla enim ferè in rebus moralibus atque politicis, lex atque regula tam generalis dari potest; ut non aliqua exceptione limitetur: ita ut qui velit res ejusmodi ad exactam æquilibrium revocare, nihil sapientius agat; quàm is qui in rebus, quæ, non dico à materia, sed ab infinitis quæ sæpe occurrunt, circumstantiis, abstrahi nullo modo possunt, Mathematicas definitiones aut demonstrationes desideret.

Magistratum considerari posse, ut privatum; præsertim quoad eas res quæ ad potestatem ejus non pertinent; etiam si nunquam desinat esse Magistratus, non minus verum est quàm Universalia considerari posse in abstracto; etiam si nusquam fiat nisi in suis singularibus; aut quantita-



tem sine Materiâ, etiamſi reipſâ nunquam abſque eâ reperitur. Verum ut is noc modo conſiderari poſſit laborioſa vel Mathematica abſtractione nihil opus eſt. Nam & in concreto ſumptus quoties inebriatur; aut privatâ libidine peccat; quæro utrum id faciat tanquam privatus an tanquam Magiſtratus? aut an ita ſint privata hominis delicta, an publica functionis? Deinde Magiſtratum reipſâ ſemper eſſe publicam perſonam, & nunquam privatam; falſum eſt, non ſolum ſecundum diverſam ætatem, ſed etiam diverſum eventum. Nam ut taceam aut tempus ſumpta aut depoſita imperia: & Magiſtratus in ombe terrarum nullus eſt; qui nunquam deſinere poſſit eſſe Magiſtratus; (quod ipſum ſufficeret ad id, ut ſine eâ poteſtate conſiderari poſſit; quâ forte excidere, & ſine qua eſſe ac vivere reipſa poteſt.) & ſubalterni Magiſtratus, quales ſunt omnes terreni præcipuè reſpectu Dei; licet in ſubjectos ſibi populos nunquam poteſtatem deponant, ratione tamen eorum, in quorum ipſi poteſtate ſunt, ſine ullâ poteſtate & tanquam privati conſiderantur. Nam illud vanum eſt, quod de *potestate dei* *ais* *ad id* *quod* *potestas* *obijcit*, quoties reges terreni ſub poteſtate & quaſi Magiſtratu ipſius Dei conſiderantur, in ſubſequentibus offendimus. Facilis igitur eſt ipſa ratio tua, quæ diſtinctionem meam ſimilitudinis arguere tentavit.

Nunc poſtquam planum fecimus nullam in verbis noſtris ſellum in contradictionis abſte offendi potuiſſe; reliquum eſt ut ad Trabes contradictionum tuarum digitem intendimus. Feſtucas autem voco contradictiones, quas in verbis meis offendere voluiſti, quia etiamſi ea, quæ de prohibita Magiſtratibus privata vindicta; & eadem in quibuldam caſibus iſdem conceſſa aut injuncta; itemque de voce publicæ injuriæ atque ultionis, privatis Magiſtratum injuriis applicandâ dico, falſa & contradictoria eſſent; tamen ſententia mea de puniendis à Magiſtratu alienis injuriis, quod erat diſputationis noſtræ *argumentum*, ſtaret inconcuſſa. At ego tibi, in tuo hoc Reſponſo, cuſmodi Contradictionum perpetuas trabes offendam; quarum altera pars, utramcunque elegeris, ſententiam tuam, de qua mecum diſputas planè jugulat.

Quod ut clarius ob oculos ponere poſſim; primum loca deſignabo, in quibus abſte utraque contradictoria- rum enunciationum ſtabiliter.

Primum igitur parte ab una Legitimi Magiſtratus poteſtatem adverſari legibus & Statui Chriſtianorum in ipſo ſcripti tui limine offendis, dum ejus quæſtionis affirmativam partem defendendam ſuſcipis. Deinde in eodem præmio functionem Magiſtratus illicitam eſſe *ais* Chriſtianis &c. Idemque in ſequentibus paragraphis frequenter urges. puta §. 2. ter. Ubi primum ex Tertulliano affirmas Chriſtianos non poſſe eſſe Cæſares, mox ibidem dominationem Magiſtratum tanquam rem Ethnicam damnas. denique ibidem ſub ſinem Chriſtianos nunquam dominari, hoc eſt, Magiſtratum gerere, poſſe concludis. §. 3. ſemel, ubi *ais*. Quâ conſcientia Magiſtratus Chriſtianus iis, quos fratres ſemper eſſe novit, dominari unquam poterit? §. 8. ter. ubi *ais* primum. Hoc eſt quod Chriſtus vult, omnes eos regni ſui cives, qui civilem præeminentiam & dominationem in fratres ſuos querunt, ſpiritus hos ponere; dominationem verò gentibus relinquere debere. ſecundo ibid. *ais*, ex eo Chriſtianis illicitum eſſe dicitur Magiſtratus officium, quod Chriſtus ſuum exemplum &c. adducit. Tertiò ibidem *ais*, ju-

dicia inter partes Chriſtianis ſemper illicita eſſe credo. §. 11. ſemel. Ubi Agrippam Regem reprehendis. Nam veritatem protinus idque perfectiſſimè agnoſcebat? num ſcriptum ſuum abjicere? §. 16. ſemel ſub ſinem, ubi *ais* per locum *Matth. xxi. 1. 8.* Omnem ſupereminentiam e medio Chriſtianorum funditus tolli. §. 23. ſemel ubi *ais*, Potestatis civilis vocabulum Chriſtianis non competere. §. 26. quater, ubi *ais* primum Ordinationem Dei (puta circa Magiſtratus) de Chriſtianis intelligi non poſſe. Deinde dogmata ſequentia defendis. 1. Prædicata quæ de poteſtatibus Rom. xi. 1. enunciantur, ex homine Chriſtiano non Chriſtianum ceriò certius ſalvum eſſe. 2. Civilem dominationem Chriſtianis prohiberi. 3. Poteſtates, de quibus agit Apoſtolus Rom. xi. 1. Ethnicas eſſe, nec Chriſtianas dici poſſe.

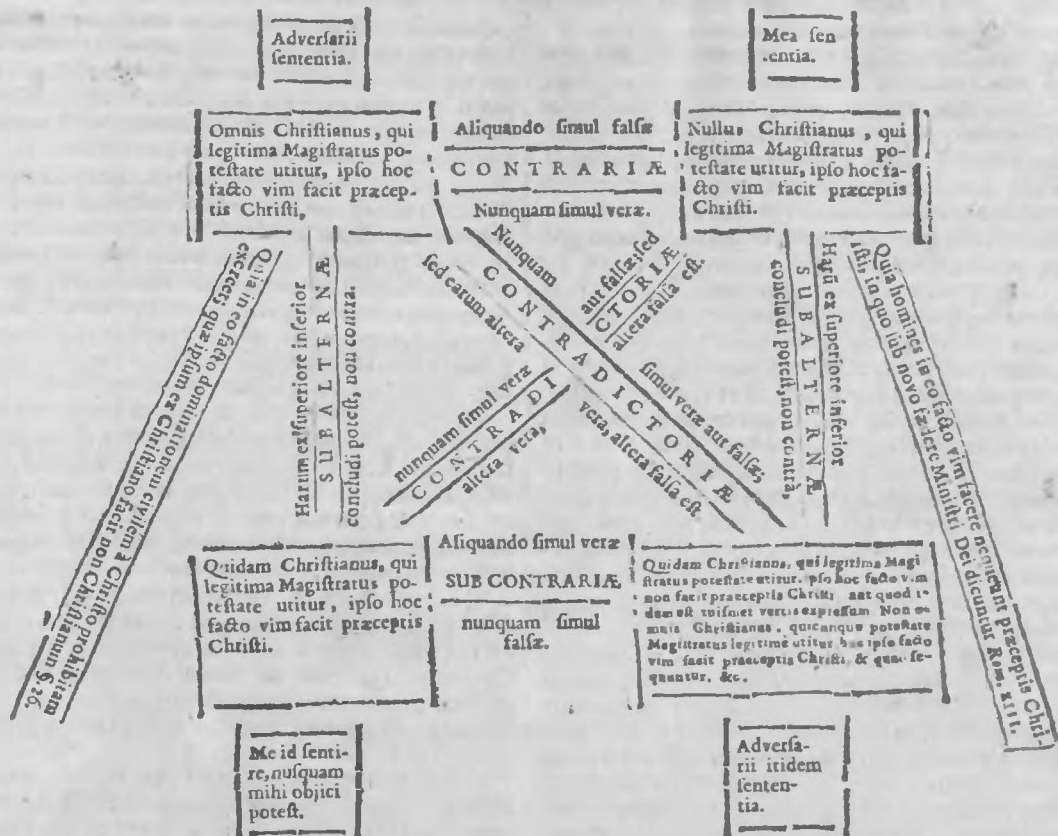
II. Deinde parte ad alterâ. Primum in præmio. Non modo poteſtatem Magiſtratus (de Magiſtratu autem Chriſtiano loquebamur) per ſe inhonestam, illicitam, impiam & peccati plenam eſſe ſatis indignanter neges, & ita quidem ut tam adverſus eos, qui ita de hac poteſtate ſentiant; quàm & contra eos, qui hanc ſententiam tibi tribuunt, contumelioſè te geras: Sed etiam Non omnem Chriſtianum; qui ea poteſtate utatur; hoc ipſo facto vim facere præceptis Chriſti; & in penam æternæ mortis incidere, ideoque talem in Eccleſia tolerari debere expreſſi afferis.

Idem §. 11. 12. 13. innuere aliquomodo videris: Sed & paragraphi 26. initio ſatis diſertis verbis idem affirmas dum *ais*. Licitas, juſtas, & omnis peccati expertes; approbatas quoque à Deo eſſe poteſtates, nunquam ſimpliciter negavi aut in dubium vocavi.

Partibus his utrinque poſitis; atque ſibi invicem oppoſitis ac repugnantibus, alterutram earum ſtabilire non potes; quin altera corruat; & tamen utramque ſatis perſuacaci, ne dicam durâ & aheneâ fronte defendis.

Nam ſive poteſtatem Magiſtratus, quod & ante lectum meum ſcriptum feciſti & in tuis paragraphis ſæpius facis, Chriſtianis planè illicitam; legibusq; & ſtatui eorum adverſantem ſtatuas; ſententia tua, quam in præmio explicas atque declaras, planè evertitur, in qua offendis, Non omnem Chriſtianum qui poteſtate Magiſtratus utitur, vim facere præceptis Chriſti, aut in penam mortis æternæ incidere. prætereâ tales Chriſtianos debere in Eccleſia tolerari. Sive functionem Magiſtratus in ſe & per ſe nulla ratione eſſe inhonestam, vel impiam, aut peccati plenam affirmas; imo vero licitam, juſtam, & omnis peccati expertem, approbatam quoque à Deo non dubites, denique ſi quosdam Chriſtianorum, qui ea utantur, non modo in Eccleſia tolerari debere; ſed & ſalvari poſſe: & à violatione præceptorum Chriſti, hoc ipſo facto, quod Magiſtratus poteſtate utantur, planè immunes eſſe ſtatuas; effugere non potes, quin illud evertas, quod tanta mole ſubſtruxiſti, functionē Magiſtratus illicitam eſſe Chriſtianis, imo legibus & Statui eorum adverſari.

Verum ut tibi omnis tergiverſationis anſa præcidatur, & quò evidentius res iſta palpari poſſit, oculari demonſtratione exhibenda eſt. Quamobrem ne fruſtra, paucis & quidem imaginariis ſentenciis meis oppoſita, tot ſolidarum, quas tibi objeci, trabium materies, à nobis congeſſa ſit; conſtruam ex illa in tui gratiam Pontem; quem Scholaſtici, credo ad differentiam illius, quem Cæſar olim ſuper Rhenum fabricatus eſt; ſuo quodam peculiari agnomine vocitant.



Vides Enunciationes, quibus nostræ utrinque sententiæ exprimuntur, sibi esse contrarias, nec ulquam te enunciationem tuam subalternam meæ verò contradictoriam, in scriptis meis ostendere potuisse aut posse. Me verò enunciationem meam subalternam; tuam verò contradictoriam à scriptis tuis; tuismet verbis descriptam tibi exhibere.

Atque hunc pontem tibi habeto; Gratis à me, non tamen Frustra donatum; nimirum pro agenda pœnitentiâ culpæ, siue per incuriam, siue per irritum lubricitatis a factum abs te commissæ; si forte in eo tibi spes aliqua, ex rationum mearum indagine elabendi; affulserat, quæ te, ut vides, indigne decepit.

Nunc ad alteram paragraphi tui partem accedamus; in qua, nonnulla, quæ pro sententia mea protuli, vellicas.

Primum igitur Christum alienarum quoque injuriarum ultionem Magistratui prohibere ais, quia Christus præceptum suum opponit Legi; Moysi, quæ non privatis suas, sed Magistratibus alienas injurias vindicantibus, lata erat. Atqui præter multa alia (quæ apud Socinum in lib. contrâ Palæologum & explicatione. cap. v. Matth. reperias) ipsa antithesis à Christo istis quæ apud Matthæum leguntur legis verbis opposita ostendit, Christum non ipsi Moisaicæ legi; sed pravæ ipsius interpretationi aut allegationi quæ à privatis fiebat præceptum suum opposuisse; cum is isthic non Magistratui sed privatis, lege hæc ad privatæ ultionis desideria abutentibus præcepta sua dederit; nec legem Moysi ad Magistratus officium pertinentem sustulerit, sed privatorum cupiditates, occasione huius legis, in plausibili vindictæ prætextu exorbitantes, coercuerit. Ideo non dicithoc loco, *Audistis dictum esse antiquis* (quam vocem ante hac ubique addidit; ubicunque ipsi legi Moysi nullis pravis interpretamentis corruptæ sua verba opposuit) sed tantum *Audistis dictum esse*; ut pateret ipsum, non purè putæ Moysi legi; sed jam à pravis ejus interpretibus corruptæ; sua verba opponere. Cum igitur videamus, Christum in omnibus quæ hic protulit exemplis, privatis duntaxat, seu repetitionem talionis; siue potius, (quod plus est) injuriæ resistentiam prohibuisse; ex vi antitheos apparet verba *oculum pro*

*oculo* &c. de privatorum quoque prætenso jure; quod sibi ex occasione legis Magistratui latæ, immeritò arrogarent atque usurparent, intelligenda. Nec enim altera pars antitheos de cepis; altera de alio loqui potest.

Sed nos de hoc loco, capite quoque in libro primi de Jure Christiani Magistratus sufficienter egimus.

Nam quæ tu subijcis, *Non ob stare quod Christus privata tantum vindictæ exempla afferat; quia eo ipso dum privatam vindictam remouet; ad quæ homines naturali quodam jure semper sunt procliviores, publicam quoque vindictam sustulit; quæ talis juris præscriptionem non habet & non solum tantum sed & ridiculum est. Falium quidem, quia à concessio eo, quod longè æquius & rationi magis consentaneum est, ad id quod iniquius, imò à ratione absonum est, argumentari nemo potest. Longe æquius autem est & rationi congruentius proprias vindictas, omnis in genere humano confusionis causas, vetari quàm publicas Magistratum animadversiones, quibus pax & justitia in societate hominum retinetur. Ridiculum autem est, quod tu brutos affectus, in quos more ferarum sine ratione ferimur, juris naturalis titulo cohonestas; nec intelligis non illud esse naturam justam, quæ Cæro nobis cum brutis communis propendit; sed quod ratio divinitus indita commendat; qualia sunt ejus communissima omnibus circa vitam in societate agendam dictamina.*

Distinctionem autem inter privatam & publicam vindictam, eodem fortè bruto jure curari non debere dicis; quo ad, quæ refellere nequis, respondere non dignaris. Publicam Christianis vindictam non simpliciter licitam esse dicimus. Nec enim etiam per Magistratum cuiquam, atque adeo ne ipsi quidem Magistratui, vetitæ à Christo ultionis desiderium, explere permittimus. Sed inter ultionem & pœnam (quamvis ea sæpè etiam in SS. literis pro eodem accipiantur) lucis ac docendi causa id discriminis statuimus: quod illa sit *Animi in dolore repouendo impotentia, inutilem privatorum aut cerè singulorum delectationem spectans.* hæc vero sit *Legitima potestatis ad eum qui meruit coercendum aut puniendum usus, publicum totius societatis bonum respiciens.* Illam jure Christi & Apostolorum doctrina prohibuit; hanc tantum abest, ut prohibuerit;

prohibuerit ut ordinarium Dei ministerium esse censeat, quod videlicet Deus per ministros suos exequatur.

Quod autem dicis per generalia omnium Christianorum principia abs te doceri publicam Christianorum vindictam, hoc est talem qualem descripsimus pœnam, esse illicitam: atque ista generalia præcepta non esse restringenda, nisi summa urgente necessitate; quæ videlicet à me monstrari nequeat: vi veritatis constrictus ultrò fateris, istorum principiorum (ut illa vocas) generalitatem, posse ac debere restringi, si summa necessitas urgeat. Quæ porro major necessitas excogitari potest, quam quæ non singulorum modo salutem, vitam, pacem, fortunas, sed totius humani generis conservationem respicit? Nonne ipse in proximo fateris, quod Magistratus utilitatem & necessitatem quilibet experiatur? Ex qua necessitate profuit quod §. 9. dicis te certo credere Principes ad finem usque mundi semper futuros; qui spiritualis gubernationis minus capaces homines; civiliter & ex severiori Dei ordinatione gubernaturi sint. Quod tu certo futurum credis; quæro an Deus certo futurum constituit nec ne? Negare non potes, id à Deo constitutum; quod non ipsa tantum humani generis necessitas constitui debuisset exigere, sed & ipsa Sacra Scriptura etiam sub Novo fœdere, ab eo ordinatum agnoscit. Siquidem Deus constituit, ut ad finem usque Mundi sint atque maneant Magistratus, certe & voluit nec illâ, quam lucis & liquidioris explicationis causâ liceat appellare Secundariam, voluntate; quâ is aliquid, quod ex concessu ab ipso libertatis privilegio profuit, non nolle, aut permittere dicitur; qualis est delinquendi licentia, aliquam semper secum trahens, eventus incertitudinem: sed illâ primariâ ac certâ ut ita loquar, voluntate; quâ is propter certum aliquem, eumque optimum, ideoque necessarium finem, aliquid certo fieri vult ac intendit. Quod igitur Deus certo fieri voluit, atque constituit, idque propter optimum simul & maxime necessarium finem (quem ipse agnoscis eum esse, ut non desint, qui spiritualis gubernationis minus capaces homines; civiliter, & ex severiori Dei ordinatione gubernent) annon summam infert necessitatem; ad ea principia restringenda; quæ tu talis necessitatis interventu, restringi posse fateris? annon egomet eam necessitatem tibi in Ratione secunda, quæ locum *Matth. xx.* juxta tum sentum explicari non posse, ostendit; satis superque sufficienter monstravit? Atque adeò hinc illa tuæ lachrymæ, hinc illa animi tui impotentia; quâ locum hunc passim irrito ac ridiculo deportationis, castigationis & omnis supplicii conatu insectari contendis; ne nos latere possit, quid tibi doleat, quodque vulnus ad intima præcordia penetraverit. Ferre nimirum non potes, ejus necessitatis evidentiam; quæ uno istu, omnes istas tuas, ex nimium extensâ, ideoque falsa & imaginaria principiorum quæ prætendis generalitate deductas, consequentias profernit; easque Rationi sanæ, clari verbi Dei lumine illustratæ, repugnare ostendit. Et tamen eam te pro nullâ & tanquam non scriptâ habere; nec alia præter infirmationem responsione, dignari, præ te ferre non pudet.

Nunc ad rationem quandam meam quomodo respondere videamus. Dixi ego. *Sicut lex de prohibita cæde; jus & potestatem vindicandæ cædæ confirmat; ita legem quæ de prohibita vindicta; jus & potestatem vindicandæ ultionis necessario confirmare.* Tu respondes *Verum quidem id esse in thesi, sed falsum in hypothesi.* Id, nisi fallor, dicere voluisti; hæc quamvis in genere de aliis forte legibus vera sint; male tamen à me ad leges Moïsi & Evangelicas applicari; quæ ob aliquam peculiarem causam in hac parte ab aliis legibus discedunt. Quam tu quidem causam non producis; ideoque immerito id de hypothesi negas, quod de thesi concedis. Nisi enim aliqua iusta exceptionis causa ostendatur; quod verum est in thesi, verum in hypothesi esse necesse est.

Verum tu interrogas *An vel Moïses in veteri Testam. propterea quod cæde prohibita esset, sibi jus irrogandum suppliciorum capitalium simpliciter sumisset; nisi expressas*

*homicidarum occidendorum sanctiones habuisset?* Primum respondere possem. Posteaquam princeps populi Dei factus & ipsi potestas super eum commissa est; etiam abique expressis de forensi judicio legibus; eum arbitrio suo pœnas scelerum de noxiis sumpturum fuisse exemplo aliorum omnium in terris Magistratum. Nec video, qui sibi sine ulla peculiari Dei lege ac permissione; detendendorum popularium suorum contra alienigenas, usque ad necem eorum, jus ac licentiam sumpserat; quamvis omnium mortalium mitissimus & mansuetissimus esset; cur in principis ac Magistratus locum evectus, jure ac potestate Magistratus non uteretur; etiam ipsi leges forenses, præter moralem, nullæ præscriptæ essent. Jam enim tacite, arbitrio suo, ad rectæ rationis amulum exigendo; à Deo id commissum exultare potuisset quodnam cuique culpæ supplicium decerneret.

Deinde nihil est quod ad istas vagas & imaginarias hypotheses descendamus. Ego enim rationem meam, ad ipsas Moïsi ac Christi leges jam latas, tanquam ad subjec-tâ disputationi nostræ hypothesin applicavi. Cujus vis in eo est: Si lex de prohibita cæde & vindicta, jus & potestatem vindicandæ cædis & vindictæ, (tàm sub Moïse quàm sub Christo) non tollit sed confirmat: non potest protendi ad delictorum pœnas: sed tantum ad ipsa delicta debet restringi. Lex enim in delinquentes lata est, non in eos, qui legis auctoritatem adversus delinquentes tuerentur. Quia verò Magistratus delictorum istorum pœnas à noxiis exigat; non possunt leges de istis delictis contra noxios latæ, ad infontem Magistratum; sed tantum ad fontes ac reos patratorem contra leges criminum porrigi. Nec enim delinquit contra legem, qui legem tueretur ac defendit. Quod si id verum esset, etiam nullæ forenses leges Magistratui à Deo datæ; aut ab eodem approbatæ essent: multò magis verum est, posteaquam forenses leges tàm sub Moïse ab ipso Deo immediate latæ; quam sub Christo in omnium supereminentium potestatum jure confirmato, approbatæ, ac Dei ipsius auctoritate communitæ sunt. Quemadmodum enim Moïsi tempore lex moralis de cæde, non tollebat sed potius confirmabat forenses ejusdem legem: ita Christi tempore leges ejus morales de cæde & vindicta, non tollunt sed potius confirmant; forenses de cæde & vindicta leges, quamvis illæ à Deo non immediate latæ; sed per injunctum omnibus Magistratibus obsequium, sanctè confirmatæ sint. Proinde ego in mea ratione jus & potestatem vindicandæ cædis aut ultionis; non modo in genere abstracta à legibus forensibus Moïsi & Christianis; sed etiam in specie expressè in legibus forensibus, tam sub Moïse divinis; quàm sub Christo humanis, divinâ tamen auctoritate communitis, intelligo.

At eam tu quæris. Num Evangelium sanctiones tales, puta forenses aut capitales respectu Christianorum habet? Quasi Christus in Evangelio Regna quæ ex hoc mundo dicuntur; hoc est, nova aliqua imperia & Respublicas terrenas aut politicas constitueret; quemadmodum Moïses olim terrenam Israëlitarum Rempublicam. Verum Evangelium licet in sua spirituali doctrina ejusmodi forenses sanctiones non habeat; cum ipsis in extruendo & conservando regno spirituali non indigeat: cultores tamen suos, ejusmodi sanctionibus etiam capitalibus subiecit, easque ipsis timendas esse injunxit. *Rom. 13.* tanquam ab ipso Deo latas & ordinatas; quarum etiam severior executio à Spiritu Sancto ministerium Dei dicitur. Sanctiones igitur capitales, quas ipsum in se non habet Evangelium; in legibus tamen humanis exstantes expresse confirmavit ac divinæ ordinationis titulo, & tanquam sigillo communivit.

At enim ais, Christum aliud judicii genus inter suos instituisse, & quidem (præsertim quod ad ipsam ejus personam attinet) longè perfectius; quippe quod non in externis tantum factis hominum hæreat: sed ad ipsas hominum cogitationes penetret. Atqui hoc judicii genus, ad spirituale ejus; & illud quod non est ex hoc mundo Regnum pertinet. Verum

met. Verum an omnes spiritualis illius gubernationis Capaces esse possunt? Vide quid ipse, in tuo paragrafo nono, fateare. Nam igitur Christus aliud iudicii genus statuendo; terrena iudicia etiam inter Christianos sustulit & abolevit? An inter ipsos Christianos omnes spiritualis gubernationis capaces sunt? & illi ipsi qui hodie spirituali regimine facile reguntur: cras forte severiori, ut eam ipse vocas, Dei ordinatione scilicet civili gubernatione non indigent? Satis equidem alibi ostendisse me confido, si civilis gubernatio à Christiano populo proficerebat; ad mortalium improbitatem frondandam quam nuda sit atque inermis spiritualis gubernatio.

Ad §. 16.

Hoc loco ex respondente quo iure me facias opponentem querere pressius non vacat. Vim autem huius rationis, quæ, ex eo, quod despoticum imperium in Ecclesia sublatum non sit, arguit, non omnem in ea supereminentiam & inæqualitatem veritatem esse; quæ fronte à te §. 3. prefligam iactes, ex responsione, quam illi tibi citatus patet.

Gradus in Ecclesia 1. Cor. xii. 28. ejusmodi recenseri; quorum alii sunt superiores, inferiores alij, negare non potes, tamen illi vocis *supereminentia* mentio non fiat. Annon enim Apostoli prophetis & prophetæ simplicibus doctoribus præstabant & quasi præ illis eminebant? Discrimina meliorum donorum (vers. 3.) annon eminere faciebant sui compotes, super eos qui deterioribus erant præditi? Nec ego hoc loco supereminentiam pro potestate vel dominatione accipio, sed pro præstantia præ altero, & inæqualitate.

Unde & ad tertiam rationem, responsio tua inepta esse convincitur; dum ais, privilegio gaudere aliquem posse, absque eminentia super alios; quod etsi de potestate intellectum concederem; ut potiùs iure & privilegio præ aliis gaudere nemo potest, atque inæqualitate.

Honoris autem vox quoties in Sacra Scriptura itipendium aut subsidium pecuniarium in se comprehendit; nunquam tamen propriam suam notionem ac significationem exiit aut excludit. In eo enim ipso honor quidam & major æstimatio hominis illius cernitur; qui uberiori subsidio dignus censetur.

Ad quartam rationem respondendo; (et alibi quoque in hoc scripto passim) deridendum te propinas, dum sobriam & salubrem præeminentiam pari ratione dici, ais, quæ quis sobriam & salubrem superbiam & ambitionem diceret. Atqui superbia & ambitio omnium confessione vitia sunt; quibus ejusmodi epitheta, naturæ ipsorum repugnantia dari nequeunt. Præeminentia verò supra alios, inter vitia poni non solet; ac ne potest quidem cum vitia in actionibus hominum, voluntariis earumve habitibus, præeminentia verò non in actionibus, voluntariis hominum, sed in re ipsa aut qualitate extrà ipsorum præterit existentem cernitur. Ipsa igitur per se præeminentia super alios vitium dici nequit, nisi forte pravus ejus usus. Imò ne sobriam quidem aut salubrem præeminentiam, ego dicere auderem, sed potius ejus usum; quemadmodum ipse verba mea citas, & tamen nec postea quod supereminentiam inter fratres, sobriam & salubrem (quod non feci) apellare reprehendis, additâ reprehensionis ratione, quod isti fratres naturâ sint æquales. Quasi inter eos qui naturâ sunt æquales, non & ipse Deus sæpe velit esse aliquam inæqualitatem ac præeminentiam, ut olim inter eos fratres, quorum Major, servire debuit Minor. Sed hunc §. capiti meo 4. quam feliciter opponas, ex collatione cum eo, citati capitis Lectori liquebit.

Ad §. 17.

Hic rursus me ex respondente facis opponentem. Nec tamen rationes quas mihi tribuis idoneis responsionibus refutas.

Magistratum persecutioni simpliciter contrarium non esse; ego non dixi: sed longe magis contrarium esse

ipsi vitam quietam asserui; ad quam tamen votis ac precibus aspirare possumus: quomodo mirandum sit; si & magistratus prohibitus non sit, quamvis aliquid forte cruci contrarium in ipsius usu sæpius reperitur; cum vitæ quietæ cruci magis contrariæ studium ac desiderium non sit prohibitum. Fallitur igitur vehementer Auctor, qui putat me proprio esse sacrum, inde, quod vitam quietam, quam puto cruci admodum contrariam esse, a Magistratu fidelibus optimè omnium præstari censeo. Quippe cum nec ego negem, ærumnarum crucis nullum præsentius esse remedium Magistratus resistentia, dum protegit bonos arceat autem impios. Nec tamen inde, quod illa vitam quietam subiectis fidelibus fidelissimè præstet, sequitur eum æque contrarium esse cruci; quàm ipsa vita quietæ, quæ nunquam unâ cum cruce consistere potest; cum tamen Magistratus sæpe possit crucem pati; puta tunc cum neque subiectis, neque sibi metipsum vitam quietam & cui à persecutoribus nullum sit periculum præstare potest: quod sit, cum aut ipse est subiectus superiori potestati; per ecutricis aut ita impar viribus vicino potentiori, ut ob religionem & conscientiam affigatur. Nec enim omnibus bello resisti potest; sed iniquæ leges ac dura imperia; sæpe ab his accipienda sunt; qui viribus nimium præstant. Potest igitur & absque bello pius Magistratus; ab impiis, ob religionem iniquissimas calamitates pati; ita ut quæ de bello aut abusu potestatis, Christiani Magistratus affers, nihil ad rem propositam faciant. Vita autem quæ qualiscunque illa sit, sive longior, sive brevior, sive à Christiano magistratu præstata; sive ab impio indulta; semper cruci ita est contraria, ut posita cruce illa tollatur; posita verò illa Cruci locus non sit; quod non æquè in magistratu, ut diximus contingit. Proinde quæ te ista precaria impiorum erga pios conniventia affers, nihil ad propositum faciunt.

Illud tantum expendendum est; quod cum duplicem vitam quietam statuas, alteram durabiliorem; quæ à Christiano Magistratu, subiectis Christianis præstatur; alteram fluxam & momentaneam; quæ ab impiâ potestate ad tempus indulgetur te excludere, in loco 1. Tim. ii. 2. posteriorem exclusâ priori, debere intelligi; cum ob alias rationes silentio abs te præteritas, quas ideo nihil moror; tum idcirco quod illa cruci, quàm ista magis sit contraria. Verum ut fingamus citati loci circumstantias non exigere ut de priorē tantum omnino intelligatur (quas tamen id exigere, ego in explicatione mea sic ostendi ut rationes ejus ferè ne attigeris quidem, tantum in locum meæ, aliam tuam explicationem substitueris) fingamus etiam de posteriori quiete vitæ genere locum hunc intelligi posse; unde ostendes alterum ejusdem vitæ genus à sensu huius loci excludi. Illi Cruci videlicet Christianam vitam ita semper affixam censes, ut ab eâ nunquam avelli possit. Idcirco ejusmodi pacem votis ac precibus à Deo exposci posse negas; quæ nos à cruce diutius aut etiam si fieri posset semper immunes præstat. Atqui huius entymematis & falsum antecedens; & consequentia saltem juxta tuam opinionem, falsa est. Quantum ad antecedens Regnum cælorum quamdiu in suis incrementis non multum ultra modum grani sinapis excessit; non premi tantum sed & opprimi posse videtur. Sed cum in arborem in qua, cæli volatilia nidificant, excrevit: non facile persecutionibus paret; quibus certe tunc locus nullus erit, cum omnia regna mundi huius fient regna Dei ac Domini nostri, cumque confictus & in carcerem compactus Satanas, seducere gentes desierit. Quod quando futurum sit; præsertim anxie & exacte querere fortasse curiositatis mos & si placet, morbus quoque cuiuspiam videri posset, certò autem futurum esse; additæ Sacre Scripturæ fidei & observantiæ officium est, credere. Consequentiam verò saltem juxta tuam opinionem falsam esse necesse est. Nam si putas crucem Christiani status comitem atque indivulsam esse pedissequam, illud omnino agnoscere cogaris, posse nos à Deo votis ac precibus exposcere liberationem



hæc rationem ab eo ; à quo , ex hypothefi tuâ , nunquam liberari poffimus , nec debemus ; qualis est tentatio crucis , in quam tempore perfecutionis inducimur : poffe etiam exponere ea , quibus pofitis , locus nullus cruci relinqui poteft : qualis est adventus regni Dei in hanc mundum perfectiffimo modo intellectus ; & ille felicitifimus terrenæ vitæ ftatus , cum in terris ita voluntari Deo parebitur quemadmodum in cælis obtemperatur.

Sed jam ad explicationem tuam accedamus ; in qua primum in loco 1. *Tim.* 11. 2. preces non pro conversione Regum fed pro terrenâ duntaxat pace eorum conceptas , intelligi debere dicis , quia Tertullianus tales duntaxat preces tuo tempore pro Cæfaribus in Ecclefia fufas , commemorat. Quod nec ipsum plane verum eft ; & ineptam confequentiam continet.

Nam & Tertullianus cum pleraque terrena pro Cæfaribus vota preceſque fingillatim commemoraffet , ſubjicit generalium reliquarum rerum comprehensionem & quæcunque hominis & Cæſaris vota ſunt votantes. In qua certe generali clauſula etiam ſpiritalia ac bona quæ ipſis tanquam hominibus voveri poterant , comprehenduntur. Prudenter autem Tertullianus qui ex Chriſtianorum precibus , favorem apud Ethnicos Magiſtratus , Chriſtiano populo captabat , eius generis preces ac vota , quæ ab Ethnicis grato animo accipi poterant , qualia erant terrenorum bonorum vota , fingillatim & explicite recenſet , ea vero quæ illi abominari fuiffent , tacite atque implicite omittit. Nec enim ut exemplo rem illuſtre , magnam gratiam nuac Judoæ à Chriſtianis magiſtratibus inirent , ita apud eos preces ſuas venditarent , pro iis eo ſine ſuſceptas , ut Judoæ evadant : At aliquantam ex eo , ſi ipſis vitam prolixam , imperium ſecuram , & quæ ſequuntur , voveant.

Sed & inepta confequentia eſt. Tertullianus non commemorat preces pro conversione Cæſarum. Ergo illas Ecclefia nunquam ſuſcepit : quia citateſtimonio negante. At enim Tertullianus formulam precum Ecclefie exprimit. Falſum id eſſe verba ipſa indicant , in quibus cum aliqua è terrenis votis commemoraffet ; reliqua generali clauſula comprehendit , dicens & quæcunque hominis & Cæſaris vota ſunt votantes. Atqui formulæ non tantum ipſas ; ſed & verba ſingula exprimere debent.

Itaque primus iſte explicatiois tuæ tibicen , ſuprà formulam Tertulliani extruſtus , corruiſit. Nam quod hic obiter huic formulæ analogiam fidei ; quaſi iſtius tibicinis alterum fundamentum , adjungere audeſ , id ſine vereturâ jacturâ ficere non poteſ. Qui enim analogiam Religionis exponere aſſerit , ut preces pro Regibus fundendæ terrena tantum Vota ; non etiam ſpiritalia pro conversione eorum ſuſcepta contineantur , ferreæ frontis eſſe oporteret. Ruit igitur iſte tibicen , non obſtante Religionis analogiâ.

Alterum explicatiois tuæ fulcrum eſt ; quod non tantum ex conversione Regum vita tranquilla Chriſtianis contingat ; ſed etiam ex mitigatione quoque ac diſpoſitione eorumdem ad deſenſionem piorum , poſtquam animi eorum delinſi fuerint per preces pro ipſis fuſas , quod exemplo probas. Nec ego iſtud ulquam negavi , neque contradicoria hujus enunciationis quam camen mihi tribuis aſſerui. Sed cum ejusmodi delinſio & mitigatio Ethnicarum , quamdiu Ethnicæ manent , poteſtatum ; malè , cum agnitione per eas Veritatis , cohereat ; de qua hoc loco ſermo eſt ; iſte in eius explicatioe ipſi locum eſſe non poſſe , merito cenſui. Itaque & iſtud fulcrum tuum corruiſit.

Niſi quod illud duplici ſtatumine contrâ meam explicationem pugnantem , fulcire contendis. Primum eſt , quod , ſi hoc loco Apoſtolus , ex conversione Regum vitam tranquillam fidelibus ſperandam eſſe docuiſſet ; fruſtrâ eum ipſi quos Apoſtolus adhortabatur ; tum eorum poſteri ad aliquot centenos annos oraſſent ; neque vitâ illâ quietâ frui potuiſſent. Quafi verò fruſtrâ à Deo petantur ea beneficia ; quæ Deus non ſtatim neque è veſtigio perſequebatur conſort ; ſed juxta beneplacitum atque ſapientiam

ſuam , ſæpe in multa ſecula differt : præſertim ſi iſte non conſtet utrum ea in longum differre velit ; & impoſſibile non ſit , ea quoque ipſum cito repræſentare poſſe. Quafi & fruſtrâ aliquis à Deo oret , ut ipſi vitam æternam largiatur , etiam ſi ipſi conſtet , utrum hoc beneficium Deus , ultrâ plura ſecula dilaturus ſit , nec ne. Aut fruſtrâ aliquis Chriſtianorum jam olim oraverit pro conversione Judæorum aut Antichriſti interitu ; tamen ſi utrumque horum Deus in plura ſecula diſtulerit. Fragile igitur eſt hoc ſtatumen nec ad quicquam fulciendum aptum. Sed nec alterum quod ſubjicis adminiculum firmius eſt. Aiſ enim. Si quæta illa vita de qua hoc loco Apoſtolus loquitur , ex conversione demum Regum eſt multa ſecula ſperanda erat ; non dixiſſet Apoſtolus , ut degam ſcriptum includens. Quafi Apoſtolo nunquam licuerit perſonam eorum aſſumere , de quibus loquitur , quod fecit *Rom.* vii. aut cum de aliqua comuni ſpectatus ſocietatis ſermo eſt , non poſſimus merito , nos quoque ipſos in ejusdem communionem includere tamen ſi fruſtu ejus ; neque nos , neque alii , qui nobilium unâ ſunt ſuperſtites , ſed poſteri demum noſtri ſint gaviſuri. Atqui idem Apoſtolus inter eos quos vivos atque ſuperſtites ultimi judicii dies in terris deprehendere debuit 1. *Tim.* iv. 15. ſeiſam includit : nec tamen diem hanc ipſius ævo advenire ; nec ipſum hujus ſpei fruſtu gaudere neceſſe fuit. Vides explicationis tuæ rudera nullis adminiculis ſtatuminari poſſe , quominus diſſiliant.

Tertium explicatiois tuæ fulcrum videri viſ ; quod verſus tertius citati loci ſeu pronomen Hoc & ſubnexa ipſi verba referenda ſint , non minùs ad proximè præcedentia Cum omni pietate & honeſtate , quam ad ipſas preces. Non enim hoc ſolum gratum eſt Deo ; quod fideles orent pro iis , quos Deus vult ſervari ; ſed etiam quod rectè & efficaciter orent , viventes ipſi in pietate & honeſtate ; quod ad conversionem & ſalutem eorum quos Deus vult ſervari & ad agnitionem veritatis venire , ut ipſe ſateris , magnum habet pondus. Neque verò ego hoc poſterius , ut tu falſo aiſ , à præribus divello ; neque ut divellam explicationis meæ intereſt. Scio enim preces impiorum & inhoneſtè viventium , ingratas eſſe Deo. Itaque etiam abſque explicatione tuâ ; imò verò etiam ſi Apoſtolus ipſe verba modo citata non addidiſſet ; in iſtis ipſis precibus includebatur atque ſupponebatur rectus earum uſus & omnes conditiones ad impetrandum requiruntur.

Cæterum iſtud quod pro ſententiæ tuæ fulcro aſſers , explicationi tuæ nihil prodeſt , meam autem confeſſionis tuæ acceſſione ; plurimùm confirmat. Tuæ nihil prodeſt. Nec enim in eo verſatur inter nos quaſtionis ſtatus , quid in iſtis Apoſtoli verbis Deo gratum eſſe cenſetur , ſed an preces fidelium pro pace Regum terrenâ , an verò pro conversione eorum ad agnoscendam veritatem , hoc loco ſuſceptæ intelligantur. Ex eo enim patebit , unde hic fruſtus quietæ noſtræ & tranquillæ vitæ ſperandus ſit , num ex terrena pace , an verò ipſorum conversione. Imò verò tuæ nocet meam verò plurimùm confirmat. Nam oſtendit non preces tantum , ſed ipſam vitam ac pietatem noſtram , magnum ad infidelium conversionem ( verba tua agnoſcis ) pondus habere ; Deumque velle ; ut , ( quemadmodum aiſ ) talibus mediis , puta precibus & pietatis exemplo omnes homines ſerventur. Non igitur à ſenſu hujus loci , etiam tuâ confeſſione excludi poteſt , converſio Regum ; imò verò ex tuiſmet verbis patet. Apoſtolum adeo iſta verba Viventes in omni pietate & honeſtate protuliſſe , ut oſtenderet Deum velle , non ſolum ut ſerventur omnes homines , poſſimùm ii apud quos libere loqui non licet , nec prodeſt ( principes & magiſtratus hac deſcriptione dignas ) ſed etiam ut talibus mediis , ubi dictum eſt , ſerventur. Cum autem ex iſta conversione Regum ; illud vitæ tranquillæ genus profluat ; quod tu à ſenſu hujus loci proſcriptum eſſe voluiſſi ( ſubſtituto in ejus locum altero

altero tranquillo vitæ genere, quod quia precarium & momentaneum est, cum conversione Regum consilium nequit) inde patet explicationem tuam, tuomet esse esse jugulatam; meam autem tuismet verbis & rationibus esse stabilitam.

Explicatio huius loci altera, qua in eum finem principes & eminentiores potestates constituti intelligantur; ut quietam vitam degamus & c. locum habere non potest, ut alia taceam, vel ob ista ipsa verba adjecta in *omni pietate* & honestate, aut, quod Græca vox sonat, venerabilitate. Non enim pietatis (multo minus omnis) & gravitatis illius, quæ ex vitæ sanctimoniam profuit custodes & exactores sunt Magistratus, quæ Magistratus, sed tantum legum torquentium quæ pacis & iustitiæ in societate civium retinendæ, curam ipsis committitur. Nec eminentes potestates; præsertim si non sint Christianæ illo modo officio ac scopo huic satisfacere possunt; in omni pietate & honestate subiecti cives degant; ideo in hunc finem constitutæ dici non possunt. Superest igitur ut remotis falsis vera quam attulimus explicatio sola locum habeat.

Ad §. 18.

Paragraphus hic Capiti meo sexto seu quintæ consequentiæ tuæ à me refutatæ opponitur. Cui quomodo abs te responsum sit Lector æquus ex comparatione oppositarum tibi rationum æstimabit. Certè aliud est rationes alicujus arrodere, aliud refellere. Particula *omnis* quomodo restringenda sit ex loco 1. Cor. xv. 27. docui. Nec sine addita ratione Magistratum Christianum hoc loco; ab ista particula excipi ostendi; cum hæc ipsa verba duas res simul supponant *primum* dari debere aliquem Magistratum cui subiectio præstanda sit: *deinde* istum Magistratum saltem ab eo genere subiectionis, quod ipsi ab aliis deberetur, ratione eorum qui ipsi subiecti sunt exemptum esse, ob rationem in tuamet objectione positam. Idque illustri exemplo ex loco citato deprompto, confirmavi. Et tamen tu cum ad rationem meam, nihil haberes quod reponi possit, absque ulla ratione me assertionem meam posuisti, sine fronte affirmas, prorsus eadem fide qua sæpius Lectorem, ad alia fortè loca remittis, in quibus abs te rationes meas prosligatas asseveras. Quod velim eò diligentius cautus Lector observet; quò indigne abs te passim decipitur.

Magistratus summi subiectio Deo immediate subordinata; à me nec immerito, nec sine necessitate commemorata est. Posita enim quam disertè expressi hypothesi particulam *omnis* hoc loco omnes hominum & Angelorum animas, unico Deo excepto comprehendere, dixi ne summam quidem, sive humanam sive Angelicam potestatem (si unum Deum excipias) à subiectione exemptam; nec subalternarum potestatum subiectionem finem ullum habere, donec ad supremam ultimum metam devenirent. In quo nulla est *μὴδὲν οὐκ ἔστιν* cum illud potestatis genus, quod Deus supra summos Magistratus habet; non sit genere diversum ab eo, quod habent Magistratus supra homines sibi subiectos; neque spirituale quale in Ecclesia Christi cernitur: sed coætivæ dominationis participes.

Exemplum de uxore & marito quod subiicis, est adeo nugatorium, ut me tui pudeat & quisquillas ejusmodi refutare pigeat.

Ad §. §. 19. 20. & 34.

Si ideo tantum scripto meæ notatitas cum adiensis numeris appingis ut nihil ad rempropositam respondeas; sed tantum Lectorem aliò remitta, poteris hoc labore superfluo Obicere adversario aliquod fallaciæ genus, neque ostendere in quo illud commiserit. non est legitime disputare, sed inutiliter tergiversari. Rectè ais, literarum & artium studia, lectionem Hippocratis, Mercatorum & alia vitæ genera, nihil facere ad imitandum Christi officium: sed ideo eorum rerum exempla à me prodecurant; ut ostendam Christum in morum sanctimonia duntaxat, non autem in aliquo vitæ genere ineundo; aut vivendo; aut aliis studiis rebusque quas fecit aut non fecit,

imitandum. Paragraphum 34. quo jure inter vigesimum & vigesimum primum inferueris, displicere nequeo; nisi quod respondendi ordinem turbare expedit, iis qui se respondere posse dissident.

Ad §. 21.

Tene illius Regulæ Theologicæ quam paulò ante jastabas tam citò oblitum; quæ absolute & universaliter dicta: universaliter quoque & absolute accipi jubet; præsertim cum nulla restringendi necessitas intervenit, quod hic accidit, ubi subiectio potestatibus supereminentiis, præcipitur; quod certe officium non minus ad extraneos quam ad Christianos pertinet. Sed non in eo vertuntur fortuna Græciæ. Tu quomodo ad meas rationes respondeas velim cordatus Lector ex collatione tuorum cum meis verborum judicet. Non quia verum est Christo, cum Samaritani exemplum affert, propositum fuisse Legisperito de quæstione proposita satisfacere, idcirco falsum est, eum, hoc illustri exemplo, omnes qui audiebant, extimulare voluisse; ut erga omnis nationis homines, tanquam proximos caritatem exercerent, præsertim cum addiderit verba. Abi, & tu fac similiter & c.

Ad §. 22.

Quod de potestate civili Apostolus universaliter profert; etiam ad civiles Ecclesiasticorum potestates (nam de prætensio in spiritualibus dominio non agimus) pertinere, dici potest. Cui enim Deus diuturnam & legitimam seu pacis seu belli jure subnixam potestatem concedit; non magis neque justius ipsi eripi potest, quam suæ cuique legitime partæ aut possesse opes. Neque verò hominum & (ut sic loquar) personarum vitia aut delicta, imadeunda aut gerenda aliqua potestate, semper ipsam quoque potestatem illegitimam reddunt. Nam Deus aliquando, iusto ejus judicio postulante, vult aut permittit; ut tyranni legitimas Regum potestates invadant; quas sublati tyrannis, iterum sæpe bonis regibus restituit. Imperatorum potestas cum adiret imperium Caligula; non minus quam sub Augusto legitima fuit. Et post Neronem ac Domitianos imperium iterum ad Trajanos atque Antoninos rediit. Est & cum iusta quoque destruit Deus aut transfert imperia, præsertim cum iusta illa & legitima potestas propter subrepentes successu temporis, enormes *Injustitias injurias & diversos dolos*, digna est in quam Deus animadvertat. Sed mutationes imperiorum, aliquamdiu incertam habent, juris ac legitimitatis dijudicationem: donec iusto temporis intervallo, & quasi præscriptione firmetur, & coalescant: hoc est de voluntate Dei, cujus nutu cuncta in terris stant aut cadunt imperia, hominibus constiterit. Illud enim iustum & æquum esse necesse est, quod placuit Deo.

Magistratus abdicatio utrum aliquando iusta & licita esse possit; nunc disquirere non vacat. Sed etiamsi hæc sæpe iusta esse possit; non ideo illud verum esse definit, omnem magistratum esse à Deo. Nam & is, qui (non sine voluntate proculdubio Dei) abdicatur; antequam abdicaretur fuit à Deo, & qui post prioris abdicationem succedit Magistratus, itidem à Deo, est. Quia Deus licet Regibus aut aliis Magistratibus vicariam in terris potestatem concesserit; potest tamen pro arbitrio eos officio suo exuere, aliosque in locum eorum substituere. Nec istæ mutationes efficiunt, quin semper omnis humana potestas à Deo dependeat.

Vanum autem est, quod hic de Principum aut Regum potestate argutaris, ex loco 1. Sam. vii. 7. eam nunquam fuisse à Deo penitus in populo suo approbatam. In quo fallaciā quam vocant accidentis, insigniter deciperis. Non enim ex eo, quia in desiderio populi, quo flagrabat, ut ad exemplum & imitationem, reliquarum vicinarum gentium, Regem haberet, culpa ejus, quæ Deum offendit, per accidens intervenit; concludi potest Regiam potestatem Deo in populo suo per se displicuisse. Argumentum ejus rei irrefragabile est, quod longè ante istam populi postulationem, Deus Regiam potestatem in populo suo permiserit imo vero certas ipsi leges per



Mosen præscripserit, quæ *Deuter. xvi. 1. 14.* usque ad finem leguntur. Apparet igitur non id ipsum per se Deo displicuisse; quod eam rem desiderarent; quam Deus in sua lege concesserat. Sed, quod eam non sine contumacia & ingratitude adversus Deum desiderarent; quæ in eo fuit, quod benignitatem Dei; quam etiam in ipso leni & placido ac libero Regiminis sui genere experiebantur, aspernari auderent; magisque ipsis placerent, mores atque instituta Ethnicorum gentium; quam sensum eos à vero Deo, ad falsorum Deorum cultum alioqui abducebant; quod *vers. 8.* ejusdem capituli satis dare exprimitur; quàm mores atque instituta majorum, Deum verà pietate colentium. Atque hæc prava æmulatio aut potius imitatio in moribus atque institutis impiarum gentium, quæ Deo merito fuit exosa; ac desiderium ipsis placendi; tam altas radices in populo illo tunc egerat; ut neque libertatis dulcedine; neque servitutis incommodis, quæ ipsi à *vers. 10.* usque ad *19.* ob oculos posita sunt extirpari posset: utque nullent cum impiis gentibus servitute premi; quàm in placidæ gubernationis libertate, sub ipsius Dei auspiciis degere. In quo averſi à Deo; ad impiarum vero gentium imitationem conversi & inclinati animi manifestum vestigium deprehendebatur. Futilis igitur conjectura est; quæ tibi in mentem venit, Regiam potestatem *1. Pet. 11. 13.* idèò humanam ordinationem dici, quia non sit divina, aut Deo non placeat. Nihil enim obstat quominus & humanæ ordinationes, divinitus profectæ; divinæ: & divinæ circa humanarum rerum administrationem occupatæ, humanæ vocentur; illæ ratione causæ efficientis; hæ ratione objecti.

De jure autem Regiæ potestatis (ne quid apud te dissimulum) ita sentio. Non modo istud regiminis genus à Deo permixtum: sed etiam per se, (nisi quid per accidens impediatur) omnium esse præstantissimum, quod in perfectissimo supremo omnium Regis archetypo videmus. Quia tamen homines, per homines, non per aliquas perfectiores naturas, reguntur: ob intervenientem hominum, qui ea potestate abuti solent, imperfectionem: præstare aliud, & quidem libertati quàm proximam regiminis genus; idque sæpius toti populo, non honestius modo, sed utilius & jucundius esse, qualis erat illa Israëlitiçi populi sub judicibus gubernatio. Sed istud liberum regiminis genus; illis tantum populis aptum est; in quibus mores non sunt corrupti. Peti me libertatem ferre solet depravati populi ingenium. Ergo quo corruptior is est, eo ad ductiori freno, & absolutioris potestatis Rectoribus indiget; adeo ut aliquando absolutissimi juris dominio opus sit; ad regendos corruptæ civitatis mores; quò tandem servitutis etiam libertinarum gentium imperia, atque ipsum Romanum populum degenerasse videmus. Hinc tot gubernationum genera atque discrimina profuxeris pro cuiusque gentis ac Status publici genio; seu primis salubriter inventa atque excogitata; seu rueribus in deterius moribus; prudenter antiquo regimini senescenti, substituta: cæterum omnia à Deo approbata; imò verò nutu ac voluntate ejus introducta. Nam & ipse Monarchicus status multos libertatis aut servitutis gradus recipit; nec fere ullus eorum est qui per se ac simpliciter à Deo rejiciatur. Ipsam potestatem regiam quod attinet, longè aliud Regni genus ab ipso Deo *Deut. xxvi. 1.* propositum; aliud *1. Samuel. viii.* populo Israëlitis impositum videmus: illud restrictum ac modestum, hoc exterrum & absolutæ potestatis. Quia eo pravitate progressus erat populus, ut non nisi tali freno coerceri dignus esset. Nec enim longè ab illorum hominum genio disceserant Israëlitiæ; quorum projectæ ad servitum mentes etiam Tiberio fastidium moverunt, ut *1. Sam. viii. 18. 19.* videmus. Quamquam & ipsum, quodcunque illud fuit, quod Deum offendit populi delictum, hoc veluti supplicio plesti meruerat.

*Ad §. 23. 24.*

Paragraphi, ad quos provocas, primus, secundus & sextus decimus, ita excussi sunt, ut in iis nihil tibi spei aut præsidii superesse possit.

Potestatem vero civilem nusquam ego è locis de spiritali potestate loquentibus alitro: sed, etiam spiritali regimini, vocera potestatis competere posse, ex istis locis arguo; quò magis tuæ assertionis fallitas appareat, qui absolute vocabulum potestatis Christianis nullo modo competere posse affirmas.

*Ad §. 25.*

Quid in *18.* paragrapho tuo spei collocare possis supra ostensum est. Subjectionem non impedire dominationem, (quamvis ego aliter locutus sim) verum est: nimirum si utraque diverso respectu & non secundum idem spectetur. Aliàs subiectio præcepta dominationem secundum idem consideratam tollit. Nemo enim eidem dominari posse sinitur, cui subiectus esse jubetur. Sed eo ipso tamen alterius dominatio firmatur, quod huic subiectio præcipiatur. ita ut hic egregium Ignorantionis Elenchi specimen edere videaris.

Exemplum spirituum; qui prophetis subiecti esse dicuntur, aptissime ad meam sententiam illustrandam adducitur. Non enim ego ex eo quòd prophetis de spiritibus prophetarum judicare liceat, colligo, iisdem prophetis Spiritus ipsos judicare, vel potius ipsis dominari licere: sed hoc ostendo: quemadmodum non obstante præcepto de subiectione prophetarum, quam prophetæ sibi mutuo debent; posse sibi aliquem eorum sumere iudicium, de spiritu aliorum examinando: ita non obstante præcepto de subiectione civili Christianis dato; posse aliquid eorum potestatem super alios civilem, administrare. Præcipue cum omnis subiectio, præposituram; ac superiorem potestatem & posita præsupponat, & confirmata, confirmet.

*Ad §. 26.*

In hoc paragrapho quinque propositiones tuas à me oppugnatas defendis. Quarum prima est, ordinatum esse aliquid à Deo tempore Christi, & tamen Christi præceptis contrarium esse. Negas igitur à te dici ordinationem Dei, Christi præceptis simpliciter contrariam esse. Sed qui dicit potestatis civilis usum, hoc est, cædes & supplicia capitalia, ipsa per se ac simpliciter Christi præceptis contraria esse; effugere nequit; quin dicat saltem quandam ordinationem Dei; Christi præceptis simpliciter contrariam esse? Jam verò, quod ad eam absurditatem evitandam effugium in eo quæris, quòd ordinatio Dei *Rom. xiii.* de Christianis intelligi non potest: tibi prodesse non potest, quadruplicem ob causam.

I. Prima, quia tametsi ordinationem Dei *Rom. xiii.* de Christianis intelligi non posse statueremus, præsertim ob eam causam, quod genio & naturæ Christianorum & ipsis præceptis Christi, quæ solis Christianis præcepta sunt, repugnare à vobis censetur; usus tamen hujus ordinationis, hoc est, capitalia supplicia, tuomet iudicio, Christi præceptis per se ac simpliciter contraria manerent. Non enim in præsentis objectionis mea de eo quaeritur, an actio ista bona vel mala, & alicui hominum licita aut illicita sit; sed an Christi præceptis contraria sit nec ne. Ergo etiam posita ea hypothesi, quòd ordinatio Dei circa Magistratus, solis Christianis vetita, reliquis autem hominibus licita sit; tamen illud verum esse non desinere, actionem illam, quæ solis Christianis vetita est, per se & simpliciter Christi præceptis contrariam esse. Si igitur Deus aliquid non modo permittit, sed etiam ordinar; quod solis Christianis vetitum est: certe id permittit & ordinar, quòd Christi præceptis ipsum per se ac simpliciter contrarium est; & sic à quibusdam hominibus non modo permixtus, sed ordinatione Dei, non impune modo, sed etiam licite ac legitime, hoc est, sine peccato ea fient, quæ ipsa per se ac simpliciter Christi legibus repugnant. Atque ita ordinatio Dei ea fieri non modo permittit, sed injungit hominibus; quæ ordinatio Christi prohibet.

II. Altera causa, ob quam tibi effugium illud prodesse nequit, est, quia id quòd hoc loco obtendis (hoc est, quòd ordinatio Dei *Rom. xiii.* de Christianis intelligi nequit) non modò inter nos controversum; sed manifestè fallum est.

est. Falsam enim supponit hypothesin, cui innititur. Nimirum, Ex mente, consilio, atque institutione Dei, etiam temporibus Novi fœderis, duo debuisse esse non diversa tantum: sed contraria genera hominum: quorum alteri non modò permisso, sed ordinatione Dei, & quidem in verbo Dei præscriptâ & expressâ, liceret præcepta Christi de potestate Magistratus Christianis data violare; aut certè non curare: alteri non liceret: quorumque hoc ad Christi, illud ad ipsius Dei ordinationem pertineret: ita, ut his quidem Christus omni dominatione ac potestate interdixerit; illis verò Deus potestatem coactivam non modo permiserit, sed injunxerit, atque eos ministros & quasi vicarios suæ potestatis, etiam sub Novofœdere esse voluerit. Quæ hypothesi quia corrumpit, eadem ruinatum hoc effugium secum trahit & involvit.

Corruit autem Primum, quia in uno, concordis, ut ita loquar, inter Deum atque Christum divinæ administrationis regimine, duo regna inter se divisa & contraria statuit; quorum alterum, destruit alterum. Nam quia Dei Christique consilium est, ut omnes homines, etiam principes & Magistratus, ad agnitionem veritatis perveniant: idque Regnum Christi atque ejus cives omni conatu contendunt; certe illud alterum regnum ad ordinationem Dei pertinens; aut retentâ coactiva potestate sua Christi leges violabit; & Christi regni incrementis obstabit; aut abjectâ potestate suâ, ordinationem Dei Rom. xiii. expressam violabit; atque ipsam corrumpet: quæ quia in eis sunt, non possunt nisi exhiberi atque explodi.

2. Quia eadè hypothesi Deum sibi contradicentia vellet, statuit, qui quod semel per Christum Regem sibi subordinatum, omnibus hominibus (omnes enim ad Christi agnitionem pervenire vult) prohibitum esse voluit, illud idè iterum, durante regno Christi, quibusdam hominibus non modò licitum sed injunctum esse voluerit; & quidem ita serio, ut eos in eo ipso, quod per se Christi legibus repugnat, administrando, ministros suos esse agnoscat.

3. Quia eadem hypothesi, verissimum illud dogma Sacre Scripturæ de Dei erga genus humanum benigritate, quod Omnes servari, nec ullius peccatoris mortem velit, in dubium vocat, imò subvertit. Nam certe eos, quibus ejusmodi officium injungit, quod Christi legibus ita est adversum ut ex Christianis non Christianos facere possit; dum ea facere vult, quæ fieri absque jactura salutis eorum nequeunt, servari non vult; nisi forte aliquam aliam viam ad salutem, præter Christi præceptorum obedientiam, pro quibusdam seposuerit.

4. Eadem hypothesi illud absurdum continet, Quosdam homines, ob id ipsum quia in ordinario Dei ministerio, generi humano non tantum utili & honesto; sed etiam necessario, ministri Dei, idem quod & ipse Deus (causa, respectu eorum, principalis) volentes atque intendentes fuerint, posse damnari: putâ si Christiani, cætera pii & sancti, Magistratus sibi commissi munia modestè ac legitime obire velint.

Tertia causa, ob quam effugium tuum vanitatis vincitur est; quod ordinatio Dei Rom. xiii. contra quam sentis, de Christianis potestatibus intelligi debet; quia ibi Apostolus non solis subiectis, sed ipsis quoque potestatibus, leges atque officia præscribit: licet non ita expresse, ut subiectis: quia non Magistratus ipsos, qui tunc inter Christianos nulli erant, alloquitur: sed quid illi facere debeant ac teneantur, satis evidenter præscribit. Nec enim eorum functionem describens, de eo loquitur quod tunc fiebat (cum contrarium fieret) sed quod fieri debebat: atque hoc illud est ipsum, quod iis præscriptum est, officium. Non autem alienis tunc & extraneis; sed Christianis Apostolus, (juxta tuam quidem sententiam) vitæ & pietatis officia præscribat. Nec profectò credibile est, cum subiectorum officium præscriberet; illum alterutrum harum rerum omissurum fuisse; quin aut Magistratus quoque officium attingeret, quod fecit; aut causam quare id non faceret indicaret; eosque ad quos scribit moneret à Magistratu tanquam ab Ethnico officio abstinendum esse;

quod neque hic, neque usquam alibi factum videmus. Nam veltra de loco Math. xx. somnia alibi refutavimus.

Quarta causa effugii tui vanitatem coarguens est, quod tibi non sit integrum hoc loco asserere, Ordinationem Dei Rom. xiii. de Christianis intelligi non posse, ut qui officium hoc loco subiectis præscriptum, ad solos Christianos, exclusis Ethnicis, restringas. Quomodo igitur mutuum, potestatum de quibus eodem loco termino est, officium, ad solos Ethnicos, exclusis Christianis, restringere potes? Cur autem Apostolum cum loquitur de iis hominibus, inter quos mutua relatio esse debet; alteram partem Relatorum, puta subiectos, de uno genere hominum, alteram autem, hoc est, potestates de alio & longe diverso, accipientem atque intelligentem facis? Certe si in unâ relatorum parte, materia subiecta, de qua loquebatur Apostolus fuere soli Christiani exclusis Ethnicis; eosdem in altera eorum parte, esse necesse est: cum inter solos Christianos & solos Ethnicos non paulo plus sit discriminis, quàm inter Cepe & allium. Vides quam male sibi falsa cohæreant. Atque hanc quidem primam propositionem tuam, quia præcipuum vestrum in præsententi controversia effugium continet, uberius examinare visum est.

Alterâ propositio tua est, Prædicatæ, quæ de potestatibus Rom. xiii. enunciantur, ex homine Christiano non Christianum certè certius factura esse. Quamvis te probatam à principiis à me concessis in de arguis, quod illorum principiorum meminisses. Sed primum in eo scripto, in quo ego, abs te commissam principii petitionem objeci; istorum principiorum, nisi me fallit memoria, ne mentionem quidem fecisti. Deinde nunc licet in §. 1. illa commuiores, id profectò ad probationem ejus propositionis non sufficit, nisi axiomatum ex ipsis per legitimam consequentiam deducas. Denique in præsententi, quod refutamus, scripto tuo propositionem hanc ipsemet falsi arguis; dum in præmio ais, Non omnes, qui ista potestatis Rom. xiii. descriptæ prædicatæ exercent, vim facere præceptis Christi; aut damnandos esse. Imò verò tales potestates Christianas in Ecclesia non minùs tolerandas; quàm in primavâ Ecclesia Judaici ritus tolerati sint.

Tertiâ propositio est, Civilem dominationem Math. xx. Christianis prohiberi, quod fuisse, abs te, ut jactas, probatum; fuisse à nobis confutatum est & confutatur.

Quarta est, Christum ad certas tantum personas ordinationem Dei, de qua Rom. xiii. agitur, restringere. Hæc propositio ambiguitatem continet. Et quia in recto sensu accepta; meæ sententiæ magis quàm tuæ favet; non simpliciter à me negatur; tibi quæ tanquam falsa objicitur; sed secundum quid; quatenus nimirum ad solos Ethnicos, exclusis Christianis, hanc ordinationem sine ulla iusta causa restringis. Aliàs ego libenter fateor inter ipsos Christianos non ad omnes (ut tecum loquar) personas ordinationem hanc pertinere: atque ab eâ Ecclesiasticas personas, (quod ad regimen Ecclesiæ attinet) planè excludi debere. In quo me, ab universali ut ais Christianorum de prohibita in loco Math. xx. Ecclesiasticis personis potestate civili discedere, falsum est.

Quinta propositio est, Non omne quod à Deo ordinatum est; ab omni Christiano administrari potest. Hæc quoque propositio ambigua est; & in recto sensu à me concedi potest. Nec contraria ejus, hoc est, affirmativa, ita universaliter, ut eam citas, à me contra te urgeatur. Verba enim mea sic sonant. *Examinandum superest, an quicquid à Deo ordinatum est; ejusque ordinatio dicatur, id ab omni Christiano homine, (qui modò ad eam ordinationem suscipiendâ idoneus sit) administrari possit.* Ex quibus verbis intelligere potuisti, me non ita universaliter hanc enunciationem intelligere; ut quicquid à Deo ordinatum sit, ab omni prorsus Christiano, etiam minus ad eam rem idoneo, administrari possit. Multæ autem causæ & variæ dari possint, ob quas aliqui Christiani ad eam rem minùs sint idonei. Sed nisi aliqua iusta causa, non ex

generali hominis Christiani officio; sed ex speciali singulorum hominum qualitate aut circumstantiâ profecta, interveniat non videre me dixi cur à Christiano homine administrari non debeat, quod à Deo per se ad bonum finem ordinatur.

Ad defensionem propositionum; ad vim allatæ tuæ explicationis proponendam & commendandam transgredieris: quæ in eo est. Primum quod de Ethnicis duntaxat potestatibus Apostolus *Rom. xiii.* loquatur; quod & falsum esse: & si verum esset, abs te tamen asseri non posse paulò ante probavimus. Secundo potestates istas Christianas dici non posse; quia Apostolus paulò ante *Cap. x. 11. 17. 19.* Christianum hominem multo aliter affectum esse debere; quam hæ sunt potestates scribat. Atqui è loco citato nihil excerpere potes, quod Magistratus Christianus salva & integra, quam ex Dei ordinatione habet, potestate suâ, præstare non possit. Nam quod *versum 17. & 19.* citas; de propriis singulorum injuriis non vindicandis isthuc agi, verba ipsa liquido indicant. *Non vosmet ipsos ultiscentes diligit.* Magistratus autem non in eum finem institutus est ut proprias, sed ut aliorum injurias & quasi publica debita puniat. Quod si quando, (quod non sæpè accidit) proprias quoque injurias punire teneatur; non tanquam proprias punit, sed tanquam publicas. Atque id vel ex antichei ultionum diversi generis; quæ sibi in verbis Apostoli opponuntur, liquido patet; videlicet non omne isthuc ultionis ac pænæ genus prohiberi sed tantum privatum; cui statim ibidem publicum opponitur: quod à Deo videlicet intelligitur; sive immediate, si ve mediantibus de quibus statim initio sequentis capituli agit, ministris ejus Magistratibus.

Ad §. 27.

Grotii locutiones nihil fasti aut inepti habent. Nec solet vir ille, nunquam satis laudatus, ineptiendo Lectoribus risum movere. Porro civilis potestatis à Deo dependentis, malè exprimitur per ea verba. Deus vult contractus de potestate civili servari. Nam nec ipsius istius dependentiæ vim exhauriunt, vel levissimè ob oculos pœnunt: & non omne potestatis genus comprehendunt. Multa enim sunt alia genera potestatis, quæ à Deo dependent; nec tamen è contractu legitimo originem habent; qualia plæraque hereditariæ successionis regna, præsertim si à majoribus, bello aut per violentiam parta sint. Quo magis audax & periculosa, imò verò pernicio-sa sententia tua, censenda est; quam hoc loco in responsione ad quæstionem meam exprimis; dum ais, si nullus contractus intercedat, potestatem civilem, Magistratum non habere, eique subjectionem non deberi ac tanquam illegitimæ potestati posse denegari. In quo regnorum omnium exceptis electivis potestatem magna temeritate in dubium vocas. Atque hic, si ego cautè egi, quod manum, ut ais, de tabula sustuli: nimirum ne unguem in ulcere tuo diutius tenerem; at tu incaute; qui palam atque ultrò sententiarum tuarum ulcera & carcinomata; quæ in contumaciam multis populis noxiam serpere possunt, sine ullo scandali metu, renudas. Quod si quis te tam improvidæ culpæ admoneat: de impactis tibi per injuriam criminibus quærendi finem non facis.

Ad §. 28.

Error hic; non in minus rectè à me intellectis; sed in mindis rectè à te scriptis, verbis tuis hæret ac refidet. Potestatem enim sibi propriâ auctoritate sumere, non potest dici is, qui se alienæ potestati subicit; qualis est populus; qui sibi è medio sui aliquem præficit; sed solus Magistratus; & quidem qui invito populo imperium capeffit. Nam ne is quidem cui ultrò defertur imperium; id propriâ auctoritate sumere, dici potest.

Ad §. 29.

De Constitutione Regis suprâ Israëliticum populum suprâ satis diximus. Porro Dei ordinationem dici posse & debere, quod à Deo plenè non approbetur & sine ulla pravitate esse, quod Deo non satis placeat nec penitus probetur; sed tantum toleretur (quasi & illa non tole-

rentur; quæ admodum displicent & plurimum pravitas habent) tam inter se cohererent; quam illæ contradi-ctoriæ tuæ, quas tibi in Ponte supra delineato depinximus, propositiones; quas eodem merito relegamus.

Quia dixi Res ejusmodi pravitatis & peccati expertes non esse, quas ratio humana citrà mentem & approbationem Dei excogitat: Statum Nobilium verbis meis sub-ruin asseris. Atqui hunc statum non citrà mentem Dei excogitatum, documento est, quod cum neque in terris unquam Deus damnaverit; & in celo ipso aliquid ipsi analogum esse voluerit, dum inter Angelos atque Archangelos varios eminentiæ gradus diluxit.

Ad §. 30.

Christianos à Christo in spiritualement duntaxat libertatem assertos; nec ullam à potestate & subjectione humana exemptos hic locus *Rom. xiii.* unâ cum multis aliis arguit. Atque idcirco quod Christus *Matth. xvi. 26.* ait Liberos esse filios (in modo isthuc de libertate à terrenis potestatibus agitur, nam didrachmæ Ecclesiastici tributum fuisse censetur) quia ipsi soli duntaxat competit; nemini Christianorum tribui potest, ob eas ipsas Christi exemptionis causas, quas nullus Christianorum allegare potest. Falsum igitur & prophanum esse hoc dogma non definit, quod Apostoli non semel insectantur.

Ad §. 31.

Non id à me negatur, quod tu hic ineptè probas, potestates Ethnicas libertatem Christianorum ignorare. Sed Christianos ob eam causam libertate sua & exemptione à terrena potestate; uti non debere: quia terrenæ potestates Ethnicæ libertatem istam ignorent, nec ad agnitionem veritatis pervenerint. Quod tu astutè omittis & tantum abest ut probes; ut ne resurrectionem quidem meam attingere audeas, quæ talis est. *Quid enim si non ignorent & ad agnitionem veritatis pervenerint? Satisne justæ causa tunc videbitur Christianis utendi libertate sua, & resistendi potestatibus?* Ex quo futilitas istius abs te allatæ causæ apparet. Nec enim te rem tam absurdum admittiturum credo; ut quos prætextu libertatis Evangelicæ ad resistendum Magistratui Ethnicò abuti nolis: eosdem libertatis ejusdem obtentu; ad resistendum eidem Magistratui postquam ad agnitionem veritatis pervenerit uti posse concedas.

At enim tu ais. *Distinguendum est inter libertatem Christianam; ejusque perfectum usum.* Illa in terris incipit, Christusque cum suis est communis; hic in celis nobis reservatur. Hic primum etiam si distinctionem istam admitterem; tamen eam propositæ quæstioni applicari postularem; ut percipere possem; quomodo allatam abs te causam; ab objecta à me futilitate vindicat. Nam ex eo pateret quomodo ad rem propositam faciat. Deinde cur inter libertatem hanc & ejus perfectum usum distinguas; nisi ut ostendas libertatem istam; in terris quoque non esse absque aliquo sui usu, licet imperfecto? Christianis igitur aliquam in terris libertate ista utendi; hoc est resistendi terrenis potestatibus licentiam dabis? Quid tu hominis es? qui ob excessum quem urges, nimis humilitatis Christianis hominibus gerendi legitimi Magistratus facultatem adimis; & tamen iisdem repugnandi legitimo Magistratui in rebus civilibus (de his enim loquimur) aliquam licentiam concedis? Denique probandum erat non simpliciter asserendum, libertatem hanc in terris Christianis competere; & cum Christo communem esse.

Iterum ais. *Libertatem istam Christianorum in terris; per id non tolli quod Deus Christianos eâ uti in hoc mundo non vult; aliqui nec in Christo ipsi libertatem talem fuisse dicendum esset; qui etiam si eâ polluerit usurpare tamen ipsam paculum duxit.* Nihil dico nunc locum hunc *Matth. xvi. 26.* (qui tibi de libertate ista Christianorum summandi occasionem dedit) de libertate & exemptione Christi aut ejus discipulorum à potestate Magistratus terreni, seu à tributo Magistratibus debito non agere. sed tantum de libertate filiorum Dei, à censu ipsi Deo ex præscripto

scripsero legis *Exod. xxx. 13.* pensitati solito; qui erat illud didrachma; seu quod idem valet, dimidium sicli sanctuarii; quae de re vide *Socin. l. iv. contra Palaolog. p. 303.* & infra p. 323. Cæterum dato, {quod antea quoque feci} at non concessio, Christum isthuc se à tributo Magistratui pendendo liberum esse asserere, nequaquam id ejus discipulis cum ipso commune esse, sequetur.

Ac ne id quidem sequetur, ipsum libertate istâ, si quam habuit; quia tunc ad evitandum scandalum; utendum sibi non putaverit, nusquam aliâs usum esse. Legimus enim eum, cum non modo Spiritualis Ecclesiæ suæ Rex precario ipsi imperans; sed etiam Terræ ac cæli dominus Coactivæ potestatis particeps designatus esset; eam potestatem; tametsi post glorificationem suam plenius exercendam; tamen tunc quoque in terris aliquando exercere cepisse: quod longè plus erat, quàm nudâ libertate uti. Plus enim est; cum jure potestatem; quàm nudum jus resistendi omnibus humanis potestatibus habere. Atqui Christum cum jure potestatem hanc habuisse; aliquando etiam sed valde moderatè exercuisse toties dici potest, quoties ex manibus inimicorum sese invicta & miraculosa potentia suâ eripuit. Certe qui uno verbo prostrernere inimicos suos potuit; & jus & potestatem; (quanto magis autem libertatem) in resistendo Magistratibus habuisse dici potest; tametsi ea libertate aut potestate, rarissimè nec admodum notabiliter usus fuisse legatur. Quod tamen de discipulis ejus non eque dici potest.

Porro Apostoli verba in *vers. 4. Rom. xii. 1.* Causam tuam perimere & conficere non falsè scripsi, cum ipse nunc fatearis; te nulla alia ratione fortius & evidentius probare, Apostolum hic de non Christiano Magistratu agere; quàm quòd ipsi hoc loco jus gladii hoc est cædis & vindictæ publicæ permittat. Hanc igitur tuam fortissimam & ut putas, evidentissimam probationem, verba ista jugulant; dum Magistratui jus & usum gladii concessum; & quidem à Deo (præter cujus mentem nihil Christus; nihil Apostolus ipse docuisse potuit) idque sub Novo fœdere; nec per accidens sed per se concessum distictissimè atque evidentissimè ostendunt. Cujus enim rei Deus sub Novo fœdere auctorem se agnoscit; & in quo sibi ministerium præstari jubet; id neque à Christo; neque ab Apostolo unquam sub Novo fœdere prohiberi potuit. Ita ut vanissima sit ista tua probatio & consequentia. Non potuisse Apostolum hoc loco de Christiano Magistratu loqui quia *cap. xii. 17. 19.* vindictam & cædem in Christianos minimè convenire docuerit. cum potius dicendum sit Non potuisse Apostolum *cap. xii. 1.* vindictam publicam & jure gladii hominibus interdicare; cum id illis hoc loco à Deo, Christi & Apostolicæ Legis auctore; permissum imò injunctum, tanquam Dei ministerium doceat. Præsertim cum isthuc hoc est *cap. xii. 1.* de vindicta publicâ nihil saltem apertè scriptum habeamus: hic autem *cap. xii. 1.* publicam hanc vindictam hominibus ad Magistratum vocatis à Deo permitti, imò commendari expressissimis verbis videamus ac palpemus. Ratio autem docet locum obscuriorem per manifestiorem interpretandum non contrâ. Præterea in *cap. xii.* ex sententia ipsorummet adversariorum, lex generalis, & generalibus aut certè indefinitis verbis: hic autem in *cap. xii. 1.* lex de Magistratum officio specialis, specialibus ac disertis verbis, proponitur. Lex autem specialis non tantum explicare generalem; sed etiam determinare: imò ipsi derogare solet.

Sed ut consequentiam missam faciamus ipsum antecedens huius enthymematis seu minor syllogismi, falsi convincitur, hoc est, *Apostolum in cap. xii. vers. 17. & 19. vindictam ac cædem in Christianos (verba tua sunt) minimè convenire docuisse.*

Nam primum quod ad eandem atinet; ejus neque mentio neque mentionis vestigium ullum isthuc reperitur. Quod ad vindictam, nihil manifestius est, quàm Apostolum non de publicâ & alienarum; quam nos lucis causa Pœnam vocamus & Magistratui à Deo expressè permis-

issimè legimus; sed de privatâ & suarum injuriarum vindictâ, cui propriè ultionis ac vindictæ nomen tribuimus, loqui. Docent id primum verba ipsa non vosmetipsos ulciscentes: arguit secundo antithesis atque oppositio ultionis illius propriæ ac privatæ, quæ opponitur vindictæ ac pœnæ publicæ: quarum illa duntaxat tanquam injulta & incompetens prohibetur: hæc autem tanquam iusta aperte itabitur; quia ad Deum auctorem refertur; qui cum Dominus sit omnium universalis; & quasi publicus ac supremus Magistratus; solus absolutum jus pœnæ ac vindictæ habet; atque illud, aliquando ipse per se immediate: sæpius autem mediantibus ministris ejus Magistratibus, exercet. De quibus statim doctrinam Apollonius subjicit, initio *cap. xii. 1.* ut pateat eum privatam quidem vindictam sustulisse: at publicam quæ ad Deum auctorem seu immediate sive mediatè refertur, itabilivisse.

Habes igitur probationem tuam non sicco præteritam pede; atque id de ea hoc loco distum; ubi dicto opus fuisse maxime censuisti: quod, nisi supercilium, humilitati magis quàm cætera omnia inimicum obicit; & si veritatem non victoriam quæris, tibi ad eam agnoscendam sufficere potest.

Ad §. 32.

Optima disputandi methodus est, per ea de quibus inter partes convenit probare aut refutare ea de quibus non convenit. Quam ego te viam insilire te ego, cum de istis ipsis quæ tu jactas principiis, hoc est de generalibus illis Christi præceptis quæ §. 1. commemoras, quomodo intelligenda; utrum in infinitum protendenda; an juxta analogiam doctrinæ Christi limitanda sint, inter nos minimè conveniat imò verò illa juxta nostram sententiam explicanda esse pateat; quod libro primo de jure Christiani Magistratus, planum fecisse me confido. Ego vero potius hanc viam ingressus sum, eo successu; ut sententia tua planè subversa sit. Nec enim tu producta à me principia perplexis interpretationibus eludere potes, quæ disertis Spiritus Sancti verbis, expressa ostendi. Sed quid verba inanania fundimus? Ostende tu mihi tuæ de civili Magistratu sententiæ principium, tam disertis verbis in Sacris literis expressum; quàm ego meæ ostendo, & ego tibi herbam porrigam.

Ego enim ad illud inconcusse veritatis principium quod totidem pene verbis in Sacris literis expressum est, provoco, hoc est, *Sub novo fœdere, cum ad Romanos epistolam Paulus scriberet. Omnem Magistratum in usu sue potestatis atque jure gladii, Dei ministerium, à Deo ordinatum in bonum innocentium fuisse; ejusque voluntate, pœnis ulcisci eos qui mala parant potuisse.* De eo inter nos convenire licet quàm maxime nobis, disseri non potes. Tu contrâ eundem Magistratum sub Novo fœdere, in usu sue potestatis, præceptorum ejusdem Dei per Christum traditorum violatorem esse; nec Dei voluntate per Christum revelata illa; & integrâ, pœnis ulcisci eos qui mala parant; ex verbis Sacre Scripturæ atque manifestis, ostendo. Neque verò à publicis officiis ad privata; neque à civili potestate ad Ecclesiasticam, desiliendo, effugia quæras. Sed non mutato statu quæstionis, de civili Magistratus potestate, in eodem sensu quo à me intelligitur, acceptâ, ejusque usu, id quod abs te postulamus ostende aut facere tuam sententiam, per principium meum, de quo inter nos convenit, subversam esse: cum aut contradictoriam aut certè contrariam eam hujus principii esse necesse sit. Jam verò non contradictorias modo sed etiam contrarias enunciationes (licet hæc simul falsæ esse possint) veras simul esse impossibile sit.

Te igitur per incertam & dubiam Christi voluntatem atque auctoritatem; certam & non dubiam Dei voluntatem atque auctoritatem oppugnasse, illud est documento, quod inter nos de eo nondum conveniat; utrum Christi legibus atque doctrinâ functio Magistratus damnetur, nec in eo affirmando tibi nos assentiri aut velimus aut possimus; at verò Magistratus functionem esse ordinationem Dei ipsumque esse Dei Ministerium, voluntate atque



atque approbatione Dei (ut leges Christi atque Apostolicas taceam) firmatum; utriusque inter nos planè confect, nec id tibi negare, nisi cum manifestâ frontis jacturâ, integrum sit.

Breviter. Quod Christus à fidelibus exigit ac velit, ut Magistratu asstineant; nemo nos vestrum hucusque docere potuit. Sed quod Deus ordinationem potestati tuæ pro suo ministerio: & Magistratus pro Ministris suis, in bonum finem, idque per se atque ordinariè ordinatis agnoscat; Magnus nos Auctor Apostolus docuit,

*Ad §. 33.*

Quoties larvarum à me oppugnataram mentionem facis; toties in temetipsum ac sententiam tuam contumeliosus es, qui id quod ego tunc opugno; licet verbis abnegare videaris, re ipsa vel maxime defendere non desinis, eaque castigatione live erroris, live altius tui pœnam ipse de te sumis. Quod autem conscientiam & obligationem erga legitimas duntaxat potestates, esse & mœuere debere; erga illegitimas & à Deo non approbatas, non debere nec posse statui; primum contradicentem Apostolo enunciationem proponis, cujus effatum est *Non est potestas nisi à Deo*. Tu vero supponis quoddam esse potestates quæ non sint à Deo, proinde tua verba Apostolo, in os contradicentia, digna sunt quæ in Pontem supra depictum deportentur. Deinde latissimam subjectis populis fenestram pandis, ad seditiones contra Magistratus dum eos omni erga potestates obligatione solvis; quas ipsi illegitimas & à Deo non approbatas esse censuerint; qui corburnus; nimium quàm multis potestatibus adaptari potest.

*Ad §. 34.*

Paragraphum 34. cum cur alieno loco inferueris, non disquiro. quia nihil habet præter verba. quæ prudenti Lectori pro rebus dare difficile est.

*Ad §. 35.*

Trinitarios ego an excusam & absolvam. Lectoris judicium esto. Neque verò quia errorem eorum, non in eo in quo tu putas latere arguo; idcirco ipsos ab errore absolvo: cum disertis verbis eorum dogmata non apparenter sed verè implicare contradictionem profitear: quia non contenti duo disparata prædicata de eodem subiecto enunciare (in quo posset esse non vera sed apparens contradictio, si id non secundum idem intelligerent; quemadmodum Apostolus fecit, & nos facere possumus) ita id faciunt; ut in eorum sententia contradictio secundum idem & eodem respectu facta reperitur. Itaque vana ista est tua seu Trinitariorum oppugnation; siue mei insinulatio, quod in eorum partes propendam: quasi non majorem ab ipsis gratiam inire possem, si palam ad partes eorum deficerem; quàm si fallacibus ejusmodi signis studium partium prodam; aut captem benevolentiam. Quo jure autem me culpes, quod duo disparata de eodem subiecto dici velim: velim ut prudens Lector perpendat. Primum enim etiam si id dicerem culpam meritò non possem. Nec enim magis disparata inter se pugnare possunt quàm contradicentia, inter quæ bellum æternum est; & tamen ut eodem subiecto prædicari possunt, si non secundum idem prædicentur. Quid? quod ipsemet agnoscas neminem mihi obijcere, quod pugnantia in homine Christiano comminiscat, dum in eo spiritualia officia à carnalibus distinguit? Quid verò, an Spiritualia & carnalia officia, non sunt res ab invicem separata? Deinde. Ne homonymiâ aliquâ in voce disparatarum responsum meum eludere

posses, nusquam ego dixi duo disparata de eodem subiecto dici; ac ne in eodem quidem subiecto esse; sed tantum Res eas quæ disparata videntur in eodem supposito esse: & Spiritus & carnis Naturas & proprietates atque actiones, quamvis disparata videantur; de eodem tamen subiecto dici. Ita vides in irritum cecidisse argumentationes tuas, de anima & corpore, quod non sint disparata. Nec enim causæ meæ interest, sint revera nec ne talia, dum talia videantur. Nisi quod ferre nequeo quod de istis Compositi partibus asseris, quod nimirum altera ab altera sine sui interitu separari nequit. Quo ipso satis ostendis te censere quod ut corpus ab anima: ita anima à corpore separata ambo intereant. Quàm verè id sentias querere non vacat. Sed ego non miror abs te communes opiniones tanquam vulgares sperni, cui nihil placere solet nisi paradoxum; illud miror qui Magistratus politici naturam, per se honestam, licitam, piam, peccati expertem in proæmio & alibi tanto studio imò zelo asserueris, quomodo eam cum genuinâ Christiani hominis naturâ ita pugnare dicis ut altera alteram expellat. Quomodo igitur hæc Magistratus politici natura, in Ecclesiâ tolerari potest, aut debet?

Et tu me alibi pugnantia comminisci obijcis, qui in ipso quæstionis nostræ jugulo, tibi nusquam constas. Vide ne nobis iterum ad pontem redeundum sit. Superiorem aliquem re ipsa & inferiorem simul esse posse, credo, etiam si uterque relationis respectus in eo semper maneat: dum tamen id non secundum idem consideretur: quod in Magistratu subalterno cernitur; qui potest esse perpetuus; neque ideo is superior re ipsa respectu inferioris: neque inferior respectu superioris esse desinet.

Plurimæ id genus apparentes repugnantia; sed quæ nullo negotio conciliari possunt; occurrunt, in omnibus ejusmodi relationum speciebus; quales sunt dexteri finistri, anterioris, posterioris & similibus situm aut relationum differentia. Quod te à Legicis paulò fidelius didicisse oportuit; antequam iis rebus quæ inter se verè non pugnant falsas repugnantias obijceres; ac toties in crassam Ignorationis elench fallaciam incideres.

*Ad §. 36.*

Paragraphi huius verba; ut piersa que huius scripti, præter sonum, nihil habent: nec responso meo indigent cum ab ipso met scripto tuo abunde refellantur. Unum id attingam; non videre me quid ad veram & solidam pietatem conferat: paradoxæ opinionis superstitio; quæ, neque obstinatam in manifestis erroribus casto & irritò labore propugnandis, perviciam: neque concepti in eos, qui à nobis dissentiant odii acerbiteriam; neque alios injustè carpendi studium ac desiderium; neque arrogantiâ & supercilium: nec multa alia vitia extirpare potest: & tamen paci omnium, securitati singulorum ordini & communi generis humani bono; atque ipsius Ecclesiæ propagationi, unice obstat, eamque remoratur. Nam ad cæleste Regni possessionem jam tu in Proæmio admisisti eos, qui non sunt, huius tuæ sententiæ, ut verbis tuis loquar. Amatores; ut vel tuo iudicio nihil opus sit iis, qui ad tanti boni fructum viam atque aditum affectant; tam turpis & illaudatæ formæ amore capi; tui exemplo; qui malo atque periculo tuo, vulgato in triviis carmini fidem fecisti: quo tuum hoc scriptum concludi placet; ut ipsi non desit dignum patellâ operculum,

*Quisquam amas vanam, vanam putas esse Dianam.*

F I N I S.



INDEX

# A D L E C T O R E M:

Quædam in hoc indice diffusiora videbuntur quam index requirat, quædam fortasse tautologiae occurrent quæ compendiosus sub alio titulo, aut loco comprehendi potuerint, sed quicquid ex confuso rerum chao prodibat contrahere, aut iusto loco, ac ordine disponere, aut emendare per ferventem typographi festinationem non licuit.

## I N D E X

### Rerum, & Verborum.



**C**hristi causa *abneganda* sunt omnia; sed non semper id Christus à nobis exposcit, nisi cum iniquitate persecutionum eo adigimur. 669. quo modo nosmet *abnegare* teneamur? 819.

Quid sit *abnegare* Dominum? quæ *abnegatio* duplex. 324. Quomodo Deus factis *abnegatur*? 335.

In *abnegationis* voce ambiguitas. 653. *Abfinitia* à carnis cupiditatibus quæ sit? 352.

Abusus in omnibus rebus. 389. Dirigit Deus pravos *abusus* aut impediendo, aut coercendo, aut ad bonos fines flexendo; ita ut ipsi hominum vitiis, tanquam mediis, & instrumentis ad bonum abuti videatur. 679.

Nihil in rebus humanis tam necessarium, ut non interdum aliquorum vitio in abusus degeneret. 742. Acerbitas *vitæ* quæ sit? 148.

*Abstinens* humanæ in quibus honestas, aut inhonestas locum habent, quamvis eadem videantur, tamen pro varietate circumstantiarum, quibus applicantur, interdum rectæ, interdum pravæ dici solent, quia factorum naturam mutant circumstantiæ. 831, 837.

*Adam* verus typus novi est. Sed in ea similitudine ostenditur non una dissimilitudo. 43. Omnes in *Adamum* peccasse quid significet? 43.

Delevioribus *adiaphoræ*. 558, 559. Divina *adoratio* alterum argumentum divini Christi naturæ. 467.

An imago divini cultu *adoranda*? 565, 566. 567. Cur Angelus in Apocalypsi non permiserit sibi à Joanne *adorationem* exhiberi? 577.

Quare fideles peregrini, & *advena* in hoc mundo esse dicantur? 352.

*Adventus* Christi in terris documenta. 21. Quare Paulus de *adventu* Christi ita loquatur, quasi ipse tunc superstes futurus sit? 214.

Non debemus esse curiosi temporis de *adventu* domini 214. Eius incertitudo bonis prodest, malis malo est *ibid.* Quare *adventus* Christi revelatio domini dicatur? 220. *Adventus* Domini non tantum significat ultimum iudicium, & quid præterea significet? 217, 218.

Ultimus Christi *adventus* cur illustris revelatio gloriæ magni Dei vocetur? 260. *Adventus* Domini non semper ultimum Christi *adventum*; sed illustra ejus iudicia, & dona, quos in suos effundit, denotat. 201, 292. Cur doctrina Christiana potentia, & *adventu* Christi vocetur? 323. Duplex *adventus* Christi. *ibid.* De *adventu* regni Christi in terris, Sanctimoniam adferentis. 350. *Adventus* Christi in terris felicitas, & ejus prædictio. 688. Quomodo Deus hanc temporum felicitatem sit præstiturus? 689.

Lex Christi non tantum *Adulterium*, sed mentis, ac cogitationum in hoc delicti genere licentiam coercet. 9. *παροργισμός* de *adultero* explicari potest. 140. Quoina Jacobus *adulteros* & *adulteras* vocet? 149. Quomodo ira, convitium, & impudica cogitatio pariparæ à Christo digna iudicata sint, qua homicidium, & adulterium? 638. Cur Christus *adulteram* Joh. vi. 11. secundum legis præscriptum non damnaverit? 752. 806. Christum

ideo legem de adulteris latam non in dubium vocasse. 732, 733. de eadem *Adulterio*. 849, 847, 841.

Doctrina de *Monib.* 237. In cælo non erit *aqualitas* dignitatum, nec præmiorum. 86.

Christianæ vocationis *aqualitas* Magistratum non tollit. 305.

*Equitas*, ejusque fructus. 167. *Equitas* *equitatis* & moderatio. 242. Altera vita. V. vita.

Secula per vocem temporum æternorum exprimi. 6.

Officium alios supra se æstimandi, quod Phil. 1. 5. iungi videtur, ad quos extendat. 864. non est extendendum ad æstimationem in omni comparationis genere. 895.

Refutatur error; in æternitate non esse prius & posterius, sed omnia simul in uno instanti indivisibili. 308.

*Ecce* vide seculum. *Assidens* dicuntur confirmatio Evangelii. 155. in afflictionibus nostris magnum solatium percipimus. 126. Quare in his gloriamur? *ibid.* earum fructus. 210. nihil nocent bonis. 291. non exanguunt, sed accendunt animi ignem. 197.

Afflictionibus & Cruci Christianam vitam adeo esse affixam, ut ab ea nunquam avelli possit, negatur. 873.

De præhæda altera maxilla insignenti *alapam*. 10. Ne *alapam* accipiamus pugnare non decet. 710. de *Alapa* patientiæ. 7. 2.

Vide maxilla. *Amicus* rebus nos immiscere non debemus. 32.

*Amicitia* eminendi in Ecclesia, & Magistri famam aucupandi, quæ damna, omnia & scelerata mundo intulerit? 86.

Ambiti, & superbia non ad irascibilem, sed ad concupiscibilem facultatem pertinent; & inter voluptates peruntur. 289. est morbus Ecclesiasticorum, & quomodo Ecclesiæ noxia? 34.

Quare Paulus: Carne *ambulare* dictus sit, 111. Quid per *ambulare*, & dig. e Domino *ambulare* intelligatur? 172. *ambulare* quid? 193. *ambulare* inordinate. 31. *Ambulare* significat consuetudinem, & habitum multo uti roboratam. 766, 810. *Ambulare* in tenebris. & in luce quid sit? 354.

Si non *Amicitia*, saltem paci cum omnibus studentum. 60.

*Amor* erga Deum quomodo foveatur? 8. 30. *Amor* Dei erga nos mutuo amore debemus respondere. 242. *Amor* Dei multos habet gradus. 311. *Amor* Syncerus erga Deum, & Christum ad salutem sufficit & in errantibus esse potest. 375. perfectus amor alicuius ingeneratur in animis amantium tribus potissimum de causis. *ibid.* Non cæcus, sed rationalis esse debet. 745. Vide Charitas.

*Amen* responsio idiotarum in ritibus præfixæ Ecclesiæ. 96.

Vitiorum fomes *Amentia*. 270. *Anachoretarum* Secellus, columnas, & ipsius Monachorum celas, omniaque voluptates cum demonibus communes pervenerunt. 288.

Quid *analogia* fidei requirit? 59. *Anathema* totam Aham anathematizavit. 17. *Anathema* cui debeatur? 104. *Anathemata* damnantur. 290. Causæ manifestæ ob quas homines iuste *Anathemate* damnari possint. 612.

Aliquid eminentius *angelica* dignitate sponsæ Christi promittitur. 174. *Angelorum* conditionem per exaltationem fidelium non deteriorum futuram. 197, 200, 201. an *angeli* per Christum exaltatum honorati creati sint? 200, 201. quomodo homines *angeli* pares sint? 202. *Angeli* tanquam custodes congregatis piorum cælibus tributi. 50. Deum in distribuendis inter *Angelos* ordinibus, atque officiis sua singulis quæque assignasse domicilia. 306. Per *angelos* dignitates *angelorum* rebellium potestates intelligi. 367.

Vox *anima* quid significet? 302. *animabus* hominum quamvis per se substantiæ imperfectæ sint, & organo demum aliquo sibi adjuncto perficiantur, propter illam tamen divini luminis, quam in intellectu, & voluntate sua continent, auram, & essentiam, aliquid divini insunt, non siæ causa homines divinum genus à Paulo dicuntur. 454. *anima* perire quid? 39. an magistratus *animas* perdere semper dici possit? 799, 800. quomodo *anima* pro inimico ponatur? 821.

Cur Deus *animas* non remittant iniquitates? 172. Deum puro animo colendus 48. *animi*, cōporatio, super, & oblitio quid præstent? 51. *animi* obstinari supplicium 203. *animas* hominum, & angelorum est igniculus accensus & divina essentia luce 458. Quomodo *animas* de villis organo, & domicilio in nobilibus facile transire queat? 462. animi sine corpore considerati substantiæ quidem spirituales sunt, sed cōplemento suo indigent. 464. diversitas inter *animas* elationem, & animi magnitudinem. Quid ex elatione animi oritur? 84. humilitatis extremum est nulli, & degeneris animi vitium, quod describitur. 86. *animas* rursus a quo ejus origo, progressus, &c. 77. Prædictio apostoli in Ecclesiis, à Christo ad *Antichristum* descendentem. 21. & prædictio iheronimi *Antichristi*. *ibid.* & conversionis iudeorum ibid. *Antichristi* regnum non futurum breve duratione, ut Cæsar quadriennum &c. *ibid.* *Antichristi*, ejusque regnum duplici modo describitur. 222, 223. extra Ecclesiam non caverendus, aut expectandus, ut Mahometes. 222, 224. ejus signa, & fructus. 223, 374. ejus fundamēta tempore Pauli, & Apostolorum jam posita. 222, 324. Vocatur homo peccati, filius perditionis, & adversarius, & quid hæc significant? 221. differentia inter spiritum Christi, & *Antichristum*. *ibid.* *Antichristi* ex doctrina dignoscitur, quæ in Christum dupliciter injuria. 223, 224. Quomodo se opponat, & effert supra quicquid dicitur Deus? 224. Error quorundam qui *Antichristum* quidem venturum asserunt, sed adventum ejus adventum Christi non toto Quadrienno antegressurum. 226. nulli errores in primitiva Ecclesia vigeant, qui non in præsentia *Antichristi* deprehendantur? *ibid.* dogma *Antichristi* Christum, qui in Carne venit, non esse Christum. 226, 227. Eius revelatio qualis futura? *ibid.* & qualis ejusdem ab oblitio? *ibid.* & 228. Eius miracula, & prodigia, & quomodo fingantur? 228.

Esse, & fuisse in regno *Antichristi*, qui Caritatem Veritatis recipiant? probatur. 229. Librorum verorum suppressione, interpolatione, ac falsorum suppositione veram rerum cognitionem ex Ecclesiis abstrahit. 229. In

Aliquid eminentius *angelica* dignitate sponsæ Christi promittitur. 174. *Angelorum* conditionem per exaltationem fidelium non deteriorum futuram. 197, 200, 201. an *angeli* per Christum exaltatum honorati creati sint? 200, 201. quomodo homines *angeli* pares sint? 202. *Angeli* tanquam custodes congregatis piorum cælibus tributi. 50. Deum in distribuendis inter *Angelos* ordinibus, atque officiis sua singulis quæque assignasse domicilia. 306. Per *angelos* dignitates *angelorum* rebellium potestates intelligi. 367.

Vox *anima* quid significet? 302. *animabus* hominum quamvis per se substantiæ imperfectæ sint, & organo demum aliquo sibi adjuncto perficiantur, propter illam tamen divini luminis, quam in intellectu, & voluntate sua continent, auram, & essentiam, aliquid divini insunt, non siæ causa homines divinum genus à Paulo dicuntur. 454. *anima* perire quid? 39. an magistratus *animas* perdere semper dici possit? 799, 800. quomodo *anima* pro inimico ponatur? 821.

Cur Deus *animas* non remittant iniquitates? 172. Deum puro animo colendus 48. *animi*, cōporatio, super, & oblitio quid præstent? 51. *animi* obstinari supplicium 203. *animas* hominum, & angelorum est igniculus accensus & divina essentia luce 458. Quomodo *animas* de villis organo, & domicilio in nobilibus facile transire queat? 462. animi sine corpore considerati substantiæ quidem spirituales sunt, sed cōplemento suo indigent. 464. diversitas inter *animas* elationem, & animi magnitudinem. Quid ex elatione animi oritur? 84. humilitatis extremum est nulli, & degeneris animi vitium, quod describitur. 86. *animas* rursus a quo ejus origo, progressus, &c. 77. Prædictio apostoli in Ecclesiis, à Christo ad *Antichristum* descendentem. 21. & prædictio iheronimi *Antichristi*. *ibid.* & conversionis iudeorum ibid. *Antichristi* regnum non futurum breve duratione, ut Cæsar quadriennum &c. *ibid.* *Antichristi*, ejusque regnum duplici modo describitur. 222, 223. extra Ecclesiam non caverendus, aut expectandus, ut Mahometes. 222, 224. ejus signa, & fructus. 223, 374. ejus fundamēta tempore Pauli, & Apostolorum jam posita. 222, 324. Vocatur homo peccati, filius perditionis, & adversarius, & quid hæc significant? 221. differentia inter spiritum Christi, & *Antichristum*. *ibid.* *Antichristi* ex doctrina dignoscitur, quæ in Christum dupliciter injuria. 223, 224. Quomodo se opponat, & effert supra quicquid dicitur Deus? 224. Error quorundam qui *Antichristum* quidem venturum asserunt, sed adventum ejus adventum Christi non toto Quadrienno antegressurum. 226. nulli errores in primitiva Ecclesia vigeant, qui non in præsentia *Antichristi* deprehendantur? *ibid.* dogma *Antichristi* Christum, qui in Carne venit, non esse Christum. 226, 227. Eius revelatio qualis futura? *ibid.* & qualis ejusdem ab oblitio? *ibid.* & 228. Eius miracula, & prodigia, & quomodo fingantur? 228.

Esse, & fuisse in regno *Antichristi*, qui Caritatem Veritatis recipiant? probatur. 229. Librorum verorum suppressione, interpolatione, ac falsorum suppositione veram rerum cognitionem ex Ecclesiis abstrahit. 229. In

Aliquid eminentius *angelica* dignitate sponsæ Christi promittitur. 174. *Angelorum* conditionem per exaltationem fidelium non deteriorum futuram. 197, 200, 201. an *angeli* per Christum exaltatum honorati creati sint? 200, 201. quomodo homines *angeli* pares sint? 202. *Angeli* tanquam custodes congregatis piorum cælibus tributi. 50. Deum in distribuendis inter *Angelos* ordinibus, atque officiis sua singulis quæque assignasse domicilia. 306. Per *angelos* dignitates *angelorum* rebellium potestates intelligi. 367.

Vox *anima* quid significet? 302. *animabus* hominum quamvis per se substantiæ imperfectæ sint, & organo demum aliquo sibi adjuncto perficiantur, propter illam tamen divini luminis, quam in intellectu, & voluntate sua continent, auram, & essentiam, aliquid divini insunt, non siæ causa homines divinum genus à Paulo dicuntur. 454. *anima* perire quid? 39. an magistratus *animas* perdere semper dici possit? 799, 800. quomodo *anima* pro inimico ponatur? 821.

Cur Deus *animas* non remittant iniquitates? 172. Deum puro animo colendus 48. *animi*, cōporatio, super, & oblitio quid præstent? 51. *animi* obstinari supplicium 203. *animas* hominum, & angelorum est igniculus accensus & divina essentia luce 458. Quomodo *animas* de villis organo, & domicilio in nobilibus facile transire queat? 462. animi sine corpore considerati substantiæ quidem spirituales sunt, sed cōplemento suo indigent. 464. diversitas inter *animas* elationem, & animi magnitudinem. Quid ex elatione animi oritur? 84. humilitatis extremum est nulli, & degeneris animi vitium, quod describitur. 86. *animas* rursus a quo ejus origo, progressus, &c. 77. Prædictio apostoli in Ecclesiis, à Christo ad *Antichristum* descendentem. 21. & prædictio iheronimi *Antichristi*. *ibid.* & conversionis iudeorum ibid. *Antichristi* regnum non futurum breve duratione, ut Cæsar quadriennum &c. *ibid.* *Antichristi*, ejusque regnum duplici modo describitur. 222, 223. extra Ecclesiam non caverendus, aut expectandus, ut Mahometes. 222, 224. ejus signa, & fructus. 223, 374. ejus fundamēta tempore Pauli, & Apostolorum jam posita. 222, 324. Vocatur homo peccati, filius perditionis, & adversarius, & quid hæc significant? 221. differentia inter spiritum Christi, & *Antichristum*. *ibid.* *Antichristi* ex doctrina dignoscitur, quæ in Christum dupliciter injuria. 223, 224. Quomodo se opponat, & effert supra quicquid dicitur Deus? 224. Error quorundam qui *Antichristum* quidem venturum asserunt, sed adventum ejus adventum Christi non toto Quadrienno antegressurum. 226. nulli errores in primitiva Ecclesia vigeant, qui non in præsentia *Antichristi* deprehendantur? *ibid.* dogma *Antichristi* Christum, qui in Carne venit, non esse Christum. 226, 227. Eius revelatio qualis futura? *ibid.* & qualis ejusdem ab oblitio? *ibid.* & 228. Eius miracula, & prodigia, & quomodo fingantur? 228.

Esse, & fuisse in regno *Antichristi*, qui Caritatem Veritatis recipiant? probatur. 229. Librorum verorum suppressione, interpolatione, ac falsorum suppositione veram rerum cognitionem ex Ecclesiis abstrahit. 229. In

Aliquid eminentius *angelica* dignitate sponsæ Christi promittitur. 174. *Angelorum* conditionem per exaltationem fidelium non deteriorum futuram. 197, 200, 201. an *angeli* per Christum exaltatum honorati creati sint? 200, 201. quomodo homines *angeli* pares sint? 202. *Angeli* tanquam custodes congregatis piorum cælibus tributi. 50. Deum in distribuendis inter *Angelos* ordinibus, atque officiis sua singulis quæque assignasse domicilia. 306. Per *angelos* dignitates *angelorum* rebellium potestates intelligi. 367.

Vox *anima* quid significet? 302. *animabus* hominum quamvis per se substantiæ imperfectæ sint, & organo demum aliquo sibi adjuncto perficiantur, propter illam tamen divini luminis, quam in intellectu, & voluntate sua continent, auram, & essentiam, aliquid divini insunt, non siæ causa homines divinum genus à Paulo dicuntur. 454. *anima* perire quid? 39. an magistratus *animas* perdere semper dici possit? 799, 800. quomodo *anima* pro inimico ponatur? 821.

Cur Deus *animas* non remittant iniquitates? 172. Deum puro animo colendus 48. *animi*, cōporatio, super, & oblitio quid præstent? 51. *animi* obstinari supplicium 203. *animas* hominum, & angelorum est igniculus accensus & divina essentia luce 458. Quomodo *animas* de villis organo, & domicilio in nobilibus facile transire queat? 462. animi sine corpore considerati substantiæ quidem spirituales sunt, sed cōplemento suo indigent. 464. diversitas inter *animas* elationem, & animi magnitudinem. Quid ex elatione animi oritur? 84. humilitatis extremum est nulli, & degeneris animi vitium, quod describitur. 86. *animas* rursus a quo ejus origo, progressus, &c. 77. Prædictio apostoli in Ecclesiis, à Christo ad *Antichristum* descendentem. 21. & prædictio iheronimi *Antichristi*. *ibid.* & conversionis iudeorum ibid. *Antichristi* regnum non futurum breve duratione, ut Cæsar quadriennum &c. *ibid.* *Antichristi*, ejusque regnum duplici modo describitur. 222, 223. extra Ecclesiam non caverendus, aut expectandus, ut Mahometes. 222, 224. ejus signa, & fructus. 223, 374. ejus fundamēta tempore Pauli, & Apostolorum jam posita. 222, 324. Vocatur homo peccati, filius perditionis, & adversarius, & quid hæc significant? 221. differentia inter spiritum Christi, & *Antichristum*. *ibid.* *Antichristi* ex doctrina dignoscitur, quæ in Christum dupliciter injuria. 223, 224. Quomodo se opponat, & effert supra quicquid dicitur Deus? 224. Error quorundam qui *Antichristum* quidem venturum asserunt, sed adventum ejus adventum Christi non toto Quadrienno antegressurum. 226. nulli errores in primitiva Ecclesia vigeant, qui non in præsentia *Antichristi* deprehendantur? *ibid.* dogma *Antichristi* Christum, qui in Carne venit, non esse Christum. 226, 227. Eius revelatio qualis futura? *ibid.* & qualis ejusdem ab oblitio? *ibid.* & 228. Eius miracula, & prodigia, & quomodo fingantur? 228.

Esse, & fuisse in regno *Antichristi*, qui Caritatem Veritatis recipiant? probatur. 229. Librorum verorum suppressione, interpolatione, ac falsorum suppositione veram rerum cognitionem ex Ecclesiis abstrahit. 229. In

Aliquid eminentius *angelica* dignitate sponsæ Christi promittitur. 174. *Angelorum* conditionem per exaltationem fidelium non deteriorum futuram. 197, 200, 201. an *angeli* per Christum exaltatum honorati creati sint? 200, 201. quomodo homines *angeli* pares sint? 202. *Angeli* tanquam custodes congregatis piorum cælibus tributi. 50. Deum in distribuendis inter *Angelos* ordinibus, atque officiis sua singulis quæque assignasse domicilia. 306. Per *angelos* dignitates *angelorum* rebellium potestates intelligi. 367.

Vox *anima* quid significet? 302. *animabus* hominum quamvis per se substantiæ imperfectæ sint, & organo demum aliquo sibi adjuncto perficiantur, propter illam tamen divini luminis, quam in intellectu, & voluntate sua continent, auram, & essentiam, aliquid divini insunt, non siæ causa homines divinum genus à Paulo dicuntur. 454. *anima* perire quid? 39. an magistratus *animas* perdere semper dici possit? 799, 800. quomodo *anima* pro inimico ponatur? 821.

Cur Deus *animas* non remittant iniquitates? 172. Deum puro animo colendus 48. *animi*, cōporatio, super, & oblitio quid præstent? 51. *animi* obstinari supplicium 203. *animas* hominum, & angelorum est igniculus accensus & divina essentia luce 458. Quomodo *animas* de villis organo, & domicilio in nobilibus facile transire queat? 462. animi sine corpore considerati substantiæ quidem spirituales sunt, sed cōplemento suo indigent. 464. diversitas inter *animas* elationem, & animi magnitudinem. Quid ex elatione animi oritur? 84. humilitatis extremum est nulli, & degeneris animi vitium, quod describitur. 86. *animas* rursus a quo ejus origo, progressus, &c. 77. Prædictio apostoli in Ecclesiis, à Christo ad *Antichristum* descendentem. 21. & prædictio iheronimi *Antichristi*. *ibid.* & conversionis iudeorum ibid. *Antichristi* regnum non futurum breve duratione, ut Cæsar quadriennum &c. *ibid.* *Antichristi*, ejusque regnum duplici modo describitur. 222, 223. extra Ecclesiam non caverendus, aut expectandus, ut Mahometes. 222, 224. ejus signa, & fructus. 223, 374. ejus fundamēta tempore Pauli, & Apostolorum jam posita. 222, 324. Vocatur homo peccati, filius perditionis, & adversarius, & quid hæc significant? 221. differentia inter spiritum Christi, & *Antichristum*. *ibid.* *Antichristi* ex doctrina dignoscitur, quæ in Christum dupliciter injuria. 223, 224. Quomodo se opponat, & effert supra quicquid dicitur Deus? 224. Error quorundam qui *Antichristum* quidem venturum asserunt, sed adventum ejus adventum Christi non toto Quadrienno antegressurum. 226. nulli errores in primitiva Ecclesia vigeant, qui non in præsentia *Antichristi* deprehendantur? *ibid.* dogma *Antichristi* Christum, qui in Carne venit, non esse Christum. 226, 227. Eius revelatio qualis futura? *ibid.* & qualis ejusdem ab oblitio? *ibid.* & 228. Eius miracula, & prodigia, & quomodo fingantur? 228.

Esse, & fuisse in regno *Antichristi*, qui Caritatem Veritatis recipiant? probatur. 229. Librorum verorum suppressione, interpolatione, ac falsorum suppositione veram rerum cognitionem ex Ecclesiis abstrahit. 229. In

Aliquid eminentius *angelica* dignitate sponsæ Christi promittitur. 174. *Angelorum* conditionem per exaltationem fidelium non deteriorum futuram. 197, 200, 201. an *angeli* per Christum exaltatum honorati creati sint? 200, 201. quomodo homines *angeli* pares sint? 202. *Angeli* tanquam custodes congregatis piorum cælibus tributi. 50. Deum in distribuendis inter *Angelos* ordinibus, atque officiis sua singulis quæque assignasse domicilia. 306. Per *angelos* dignitates *angelorum* rebellium potestates intelligi. 367.

Vox *anima* quid significet? 302. *animabus* hominum quamvis per se substantiæ imperfectæ sint, & organo demum aliquo sibi adjuncto perficiantur, propter illam tamen divini luminis, quam in intellectu, & voluntate sua continent, auram, & essentiam, aliquid divini insunt, non siæ causa homines divinum genus à Paulo dicuntur. 454. *anima* perire quid? 39. an magistratus *animas* perdere semper dici possit? 799, 800. quomodo *anima* pro inimico ponatur? 821.

Cur Deus *animas* non remittant iniquitates? 172. Deum puro animo colendus 48. *animi*, cōporatio, super, & oblitio quid præstent? 51. *animi* obstinari supplicium 203. *animas* hominum, & angelorum est igniculus accensus & divina essentia luce 458. Quomodo *animas* de villis organo, & domicilio in nobilibus facile transire queat? 462. animi sine corpore considerati substantiæ quidem spirituales sunt, sed cōplemento suo indigent. 464. diversitas inter *animas* elationem, & animi magnitudinem. Quid ex elatione animi oritur? 84. humilitatis extremum est nulli, & degeneris animi vitium, quod describitur. 86. *animas* rursus a quo ejus origo, progressus, &c. 77. Prædictio apostoli in Ecclesiis, à Christo ad *Antichristum* descendentem. 21. & prædictio iheronimi *Antichristi*. *ibid.* & conversionis iudeorum ibid. *Antichristi* regnum non futurum breve duratione, ut Cæsar quadriennum &c. *ibid.* *Antichristi*, ejusque regnum duplici modo describitur. 222, 223. extra Ecclesiam non caverendus, aut expectandus, ut Mahometes. 222, 224. ejus signa, & fructus. 223, 374. ejus fundamēta tempore Pauli, & Apostolorum jam posita. 222, 324. Vocatur homo peccati, filius perditionis, & adversarius, & quid hæc significant? 221. differentia inter spiritum Christi, & *Antichristum*. *ibid.* *Antichristi* ex doctrina dignoscitur, quæ in Christum dupliciter injuria. 223, 224. Quomodo se opponat, & effert supra quicquid dicitur Deus? 224. Error quorundam qui *Antichristum* quidem venturum asserunt, sed adventum ejus adventum Christi non toto Quadrienno antegressurum. 226. nulli errores in primitiva Ecclesia vigeant, qui non in præsentia *Antichristi* deprehendantur? *ibid.* dogma *Antichristi* Christum, qui in Carne venit, non esse Christum. 226, 227. Eius revelatio qualis futura? *ibid.* & qualis ejusdem ab oblitio? *ibid.* & 228. Eius miracula, & prodigia, & quomodo fingantur? 2



quam suam hoc fecerit? ibid. Consilium Dei, & causa in permittenda satanae per *Antichristum* potentia, & veritas. ibid. Spiritus *Antichristi* xpo Apostolico cum suis erroribus erumpere cepit. 212. quis primus error fuerit error? ibid. series generationis *Antichristorum*. 213. Novi fœderis *Antichristi* quomodo describuntur? 214. 215. 218. quare, & quomodo *Antichristi* ecclesiam ubi perniciem uni accersitur? 215. Avaritia illius. ibid. Prædictio Petri de *Antichristo* jam illo vivente impleta expta. 220. cur *Antichristi* dicantur animalia ratione carere? 217. 228. *Antichristum* venturum & multos *Antichristi* factos esse 239. nulla iunctura Apostolorum, quæ *Antichristi* mentionem non faciunt. ibid. Cur Deus permiserit, ut mox post Evangelii lucem *Antichristi* adveniret? 239. 240. *Antichristum* mox post tempora apostolica venisse probatur. 240. Prædictio de *Antichristo* non ad unum unguem hominem restringenda? sed simul esse possunt plures. ibid. quia in re differentia. *Antichristi* cum Christo cernatur? 241. *Antichristi* est, falsa dogmata invadere, & dominationem conscientiarum invadere. ibid. *Antichristi* ex nobis exierunt, quid significet? ibidem *Antichristi* error refellitur, negatus illius, qui in carne venit, & homo natus est, & vocatus est, esse Christum, & filium Dei. 242. 243. 245. &c. Guinam rei huius erroris? 245. causa huius erroris. ibid. Spiritum *Antichristi* Apostoli Joannis tempore in mundo fuisse. 245. *Antichristorum* Character est, quod habeant dogmata ex profana philosophia deprompta. 245. *Antichristorum* adventus Ecclesiam afferebat funestissimum erga fratres odium, persecutiones &c. 246. Characteres *Antichristi*. 249. Infallibilis *Antichristi* servorum Character. 268. Ubiqueque violentia, & oppressio conscientiarum regit, tametsi verbis & scriptis ab iis *Antichristi* oppugnetur, illic genitum *Antichristi* Dominum est. &c. 268. etiam qui Romanam *Antichristum* deleverit, *Antichristum* admittit. ibid. Quamvis *Antichristi* tertio deum seculo invaluerint, tamen rem potestatem, quæ duobus primis seculis gestæ, sunt, nobis er puerit. 268. Responso ad Scapulum a Deum per Christum, & Apostolos Evangelio orbem illum invaderit, ut Ratio lux illa ab *Antichristo* extingueretur? 269. Lampas Evangelii per *Antichristum* non extinguitur, sed tantum obscurata est, sic ut via ad salutem nemini obsepta sit. ibid. Quibus articulis & modis *Antichristi* panitentiam interpretantur in Ecclesiam? 274. 275. Spiritus Christi & *Antichristi* inter se opponuntur. 279. *Antichristi* Saginatas, & macule *Antichristi* sunt? 279. In libro Apocalypsis duo populi Dei status depinguntur, prior lux servitute *Antichristi* afflictus, posterior post liberationem cum hac servitute felix, & triumphans. 280. Quibus armis *Antichristum* cum locis debellandum sit? 280. 281. per quos adoleverit? 281. Anima ejus conscientiarum oppressio ibid. Multi acculant *Antichristum*, & de dominatione ejus queruntur, irao propter eam ab Ecclesia ejus secedunt, sed non sentiunt se spiritum ejus asportasse, & in angustia fortunæ tantam ejus habere, quantum Romano in opulenta suppetit. 281. Non solum pontificem Romanum esse *Antichristum* 281. 289. Quamvis Reformationis vires infirmæ sint, possunt tamen errores, & potentium *Antichristi* facile de bellare. 291. Qui nam *Antichristi* satellites, & complices, 294. Quare bellum *Antichristi* non inferendum, sed Christo relinquendum? 297.

Quod Apostolico xpo inventi sunt Evangelium impure prædicantes facit contra *Antichristum* & auctoritatem Ecclesie. 296. 299. *Antichristum* a qualis esse debeat. 297. Apologia contra adversus Danielum Heinsum, ejusque reprehensio. 289. Apologia Ordinum Hollandiæ, qui anno 1618 a Clavo reipublice turbati sunt, in quos D. Heinsum ejusque invenitur 261. &c. Apologia Remonstrantium quos D. Heinsum satyra perstringit. 294. Apologia pro Socinianis. 289. 284. Apologia sancti Socini & assecutorum ejus 400. &c.

*Antichristi* Sanctorum possibilia. 87.

Prædictio *Antichristi* Ecclesie à Christo ad *Antichristum* defecit 211. 222. 223. &c.

*Antichristi*, à Paulo prædicta, est defectio à sana doctrina ad errores vanos 222. 223. *Antichristi* in tēpore Apostolorum in causis suis fuisse, sed mox post illarum mortem erupisse Hegesippus apud Eusebium testatur. 224. de qua

*Antichristi* 2 Apostolus loquitur. 1. Tim. 17. 245.

*Apostoli* tanquam ministri considerati, inferiores sunt Ecclesie, quæ est ipso a Domino 74. Ecclesie iustitias permittunt potestatem designandorum, qui aliquo officio in Ecclesia fungerentur. 104. Interdum in prima persona, de se ipsis loquuntur, quæ ipsis tribui nequeunt. 28. non omnes qui *Apostolorum* discipuli quomodo dici possunt, sunt genui eorum discipuli. 341.

Quod *Apostolice* xpo inventi sunt Evangelium impure prædicantes. 156. 161. facit contra antiquitatem & auctoritatem Ecclesie. 156. 179. Jam *Apostolice* xpo obnoxio, ut assumulandis spiritus Sancti donis fucum facerent totis Ecclesiis, & suppositis libris crimen falli committerent. 111.

Quoties Christus *apertis* suis post resurrectionem? 97.

Quid per voces *apprehendere*, & perfectum fieri exprimat Paulus? & quare dicat le nondum *apprehendisse* salutem? 165.

Quomodo *appropinquare* Deo teneamur? 289.

Quod Christus per aquam & sanguinem venit, quid significet? 259.

*Arbitrii* liberi incertitudinem Deus sapientia sua temperat. 58. Vide libertas arbitrii.

*Arriani* ab Origine originem ducunt. 28. *Arriani* de *Arrianorum* libris iudicium. 231. *Arrianorum* oppressio quam noxia Poloniz? 440. 441. quantum ipsi religioni catholice injuriz, & discriminis afferat? 441. Sententia, *Arrii*, præcipue de emmentia, patris supra filium, longe magis quam homousianorum conformem antiquitati fuisse, recte asserit Petavici. 509. Gnostica veterum sententia pura puta *Arriana* est, homousiana antiquior, ibid.

*Armæ* quibus nos Satanas in tentationibus aggreditur. 153. Sensus verborum Ephel. vi. 12. induit universam *armaturam* Dei. 716. 717. Loc. 1. Cor. x. 3. & Eph. vi. 12. de spiritualibus *armis* explicantur. 810. 811. 812.

*Artemius* vocat hæresin Eusebii eorum, qui supra Symbolum Apostolicum sapere non audebant. 511. *Artemius* adversarium sub nomine ignoti auctoris ipsum Eusebium fuisse. ibid.

*Arces* Christi in exilium ante resurrectionem suam & quando incidit? 4.

Victor totum *Asiam* a iheremate ferit. 27. *Athenasius* cum fortuosa virgine toto septennio sine arbitrio vixit. 268.

*Athenagoras* in sententia de patris 268. prælio iustino consensisse iudicavit Petavici. 508.

Prædictio de *Athenagoras* adventu. Proprietates *Atheismi* est misio. ejus refutatio. 329. 330.

Religio vindicta à calumniis *Atheismi*. 600. &c. *Atheismi* se in Ecclesiam infinuantis præstigit 600. præstigitur *Atheismi* deprehensio, & reprehensio. ibid. &c.

Quæ sint Christi *attributa* divina. 466. 467.

Avaritia vitium, neque cum brutis, neque cum diabolis commune, soli homini proprium. 24. 140. ejus descriptiones. decem rationes cur fugiendum sit hoc vitium. 25. 26. 283. 284. Adulterium dici potest. 140. Nichil ista magis Deum irritare, quæ est spirituale adulterium 186. Ecclesiastici omnium hominum genera *avaritia* labe superant. 233. Avaritia radix omnium malorum. 251. vitiorum mater. ib. Ecclesiasticorum morbos. 314.

Non *auditores* sed factores legis esse debet. & quomodo auditores sint similes homini speculum insipienti? 180.

Augustinus contra Paulum Apostolum philosophiam non infideliæ doctrine Christianæ; sed ad eam pedagogam esse affirmat. 503.

Aurelianus Episcopi Romani instinctu Paulum Samoserenum orthodoxum cædē suā deturbavit. 214. à Christianis Christianos persequi didicit. 340.

Per fundamentum, *aurum*, & ligna quid intelligat Apostolus? 1. Cor. 111. 72.

*Aurum* quæ sit virtus? 233. commendatur. 266.

Quare suspecta Ecclesie Rom. *authoritas*? 156. Responso ad objectiones de rejeeto Ecclesie consensu pro solius Scripturæ S.

*Antichristi*. 281. In dignoscenda veritate Ecclesie dogmatum consensu ecclesiarum nullam auctoritatem habet. 337.

Author le styli incertiorum esse fatetur, & se propemodum septuagennarium fuisse, cum cogitationes in Epistolam ad Colossos. scriberet. 196. in fine Epistolæ secundæ ad Thellaloucentes dicit se ante biennium post adveni prælii calum e præsentissimo periculo ereptum. 232. Cuius puritati non studeat. 223. Cur annadverberionibus in Sacram Scripturam cogitationum indiderit nomen? 225. ejus modestia. 739. Se Theologum non esse fatetur. 807. Auxilia, quæ Deus terre hominibus foiet, sunt fieri excuratio: mox sustentatio. 1.

Ceremoniæ de azymis mens explicatæ 770.

B. Ubi non est Graecus, & Judæus, *Barbarus* & Scyia, sed omnia & in omnibus est Christus quid lignificet? 1870. 188.

Quid de Brasilianis reliquisque Barbaris statuendum sit qui nihil de Christo audiverunt. 378.

Cur Deus voluerit Joannem *Baptistam* vitæ aucterā pro prophetā haberi? 3. Christus excellentior Joanne *Baptista*. 3. Quare à Joanne *Baptista* Baptizari voluerit? 3. 4.

Absolutio per *Baptismum*, sordium peccati, & quasi reatus sublationem designabat. 5. postea ederetur fructus penitentia dignus. 3. *Baptismi* typus. 44. 87. *Baptismi* pro mortuis? 98. Per *Baptismum* quid testemur? 180. Arca Noë typus *Baptismi*. 208. Quomodo nos *Baptismus* aquæ servet? 309. *Baptismus* aquæ representat nobis tam officia nostra, a nobis præstanda, quam promissa à Deo speranda, 309. de *Baptismum* differentia. 559.

Dei scopus quis fuerit in *Beaudis* hominibus? 301. *Beaudis* lineamenta dæta. 30. Verba quibus felicitas ista depingitur. ibid. videlicet.

*Bella* ob religionem quas clades attulerint 408. 409.

De *Bellis* Christianorum. 662. &c.

Quand u videmus gravibus in iuriis locum, tamdiu bellis locus esse cogitur. 669. *Bellum*, & potestas conclusa in Hebræo populo, non ex lege Moisi morali; sed ex lege ejusdem politici & forensi jus & originem suam traxit. 690. *Bella* iusta, & capitalia non modo permessa, sed etiam in laude fuisse. 690. Testimonium contra pacis & *Belli* jura ex præcepto Christi de diligendis inimicis Matth. v. 24. sumptum, refellitur. 691. &c. Non venit *Bella* Christus, sed bellum rabiem & insecta odia composuit. 692. Non opus fuit *Bella* expressa legē à Christo juberi, aut permitti. 699. secundum contra pacis, & *Belli* jura testimonium ex præcepto Christi de non resistendo Matth. v. 39. peritum refellitur. 701. &c. Christus pacis, ac *Belli* jura non directe, aut indirecte subtrahere voluit in præcepto Matth. v. in quo agitur de privatis privatorum officiis in persequendo suo jure. 705. Si Christus *Bella* & capitalia supplicia sustulisset, fundamentales Republicæ Moisaicæ leges abrogasset, quod ut faceret se venisse negavit. 706.

Tertium contra pacis & belli jura testimonium ex præcepto Apostoli de non reddendo malo, nec ulciscendis privatis injuriis Rom. xii. 17. peritum refellitur. 713. In bellis, & suppliciis capitalibus vindicantur non propria, & privata; sed aliena, & publice injuriæ. 715. *Bella*, & supplicia capitalia possunt esse sine vitiosa ultione, quæ tam defensione, quam penæ legitimæ sumenda magis est impedimento, quam usus. ibid.

Sex alia contra belli, ac pacis jura ex Sacra Scripturā producta testimonia refelluntur. 715. &c. Sensus verborum. 2. Cor. x. 3. in carne ambulantes nequaquam carnis *Bella* gerimus. 716.

Argumenta adversariorum contra pacis & belli jura ex humani ingenii penu de promta refelluntur. 717. &c. An ratio damnet *Bella* tanquam belluina? 718.

Argumenta adversariorum contra pacis ac belli iura ex analogia religionis Christianae desumpta, diluuntur. 719. Refutatur exemplum Davidis ob effusum in bellis sanguinem ab edificatione templi submoti. 719. 834. 835. Refutatur exemplum ex ve. cni ecclesia, quibus bella vetantur. 734. de bello opinionis Patrum 734. belli incommoda 741. bella, si fieri potest fugienda, si id fieri nequeat, Christiani gerenda. 743. Ridiculum est, bellum Christianis tum licitum futurum, si quando alienis manibus eorum, qui Christiani non sunt geratur. 747. Christianam Reipubli. non perituram, suamque bello, & armis non conservetur, negatur. 750.

Duo remedia conservandæ, ac retinendæ abq. bello & armis Reipubl. refutatur. 750. 751. an præster, etiam hostis iniquissima perat, servitium subire, quam bellum tulcipere? quod nega ur 751. an quia Deus regna transfert pro arbitrio, Deo bellis non resistendum, aut bellum non gerendum si vitium ipsi fuerit alium dominum in regno nostro imponere? ib. Alioquin Reipubl. bellis everfas, sed totidem bellis servatas. 752. An nullum exemplum dari possit hominis Christiani qui tempore Apostolorum bella gesserit? 760. 810. An ratio iis iudicium bella permittat? ibid. An possit ullum bellum excogitari, quod ab utione sit prolixius immune? 763. An multo plus à Christo præcipiatur, cum charitatem erga hostes præcipit, quam si bellum bello propulsi expresse vetit? 764. Bellum sine animo interficiendi geri posse. ibidem. Aliud est de industria interficiendi hostis animum in bello fumere, aliud defendendi nostri studio eas expediendi salutis rationes adhibere, in quibus hostis, si nos perdere velit, ipse perire possit. 765. In casu defendendæ Patriæ sine maleficio in populares in gratiam hostis bellum sapere debeat? ibi non potest. 764. Per dilectionem inimici sub novo fadere neque bella, neq. capitalia supplicia tolli. ib. bella, & iudicia in populo Dei permittit, & instituta, in novo fadere non vetit. 766. Pacis beliquarbitrium est, in quo præcipue Magistratus Dei imaginem exhibent, ib. Deus permittit usum gladii, & bella. ib. falsum est ius bellorum & suppliciorum ex Mosis legis forensibus pendere, & iam ius illud extinguit, quia hæc leges abrogatæ sunt. 770. bella, & iudicia à Deo comprobata, à Christo non sublata. ib. Non possit ex loco Rom. xxi. 17. adversus bellorum & suppliciorum iura argumentum duci, probatur. 793. falsum est bella bellis non extingui, sed feri. 810. Loc. 2. Cor. x. 3. & Ephes. vi. 12. de spirituali bello explicatur. 820. 811. 812. An Apostolus neget se, alioque Christianos ab carnale bellum, carnalique arma vocatos? 811. Negatur quod nulla Dei benedictio, & auxilium Christianis, etiam tunc cum iustissima bella gerunt, promittatur. 814. 836. Non temper crudelitatem, & ferinam rabiem bellis inesse. Quæ bellis non insunt per se, sed per accidens vitio bellantium. 814. Non ideo bello iniustitia per se inest, quia illud ab iustitia esse non potest. ib. Verum quidem est, si bella tolleretur optatissimum fore statum mundi, sed tamen bellorum necessitatem non tolleret. 815.

Univerfaliore est necessitas gladii, qui pacē & bellum moderetur, quam maiestatem. 815. bella à primæve ecclesiæ Christianis gesta, probatur. 760. 816.

An ex eo quod Christianus cogitare debet se advenam esse in hoc mundo, sequatur bellum ipsi non gerendum? 816. An Deus eos, qui bella gerunt, idoneos non agnoscit, quos admovere adificando templo suo spirituali, quod est officium omnium Christianorum. 834. An Deus nulli Christiano Principi in bello iusto, & necessario singulari præsentia, & auxilio adesse possit, aut velit. 814. 816. Refutatur argumentum, quod bellum Christianos non deceat, quia Christus eorum opera non usus in perdenda gente iudaica. 733. 841. 842. si religio Christi bello propagari aut defendi non debet, cur Magistratus oppressionibus armis resistat? 844. Canonem Concilii Niceni contra bellum allegatum, de absoluto militis interdicto non explicandum. 847.

Deus beneficia fratribus collata sibi imputari imperat. 310. quare indignis fratribus præstantur beneficia. 364.

Beneficentia & clemencia intra limites extrinsecorum suorum consistunt, nec possunt ad alienorum extrinsecorum in infinitum procedendi, quin statim in vitium degenerent. 718.

Beneficentia, aut bonitas latius patet quam misericordia. 189.

Blasphemia in Spiritum, quibus tribuitur.

312. blasphemare dignitates quid sit? & quod genus dignitatum per vocem deſignat designat Apostolus? 327.

Bona ambitio, & incogitantia. 509.

Divitiz bonitatis Dei, ejusque gratiz in quo consistant? 38. bonitas videt benignitas.

Patientia boni operis quæ sit? 38. Nihil est in nobis boni, quod non Deo tribuendum, & quomodo illud operetur? 153.

Quæ sit bona conscientia interrogatio? 309. Bona vitæ non contemnenda. 816.

Quid de Brutianis & barbaris reliquis statuendum sit, qui de Deo & Christo nihil audiverunt. 378.

C.

Cæcitas mentis est oblitio, & stupor. 322. Calibatus nupquam præscriptus, sed commendatus. 24. Calibatus esse bonum, sed tamen præcipi matrimonium 80. quare calibatus in Ecclesiam introductus? 311.

Aditus Christi in Cæcum ante resurrectionem quando acciderit? 45. Qui minimi in regno calorum, qui maximi? 6. Satis digni non qui in regno calorum digni, aut indigni sint? 28. quomodo Paulus raptus sit in cælum. 125.

Institutum cana domini ex traditione Christi, & Apostolorum in quibus consistat? 9. Catenæ Catenis quæ sint? 325.

Calumniandi species ob diffensum in dogmatibus damnatur. ite eodemdam fratres audacia duplici ratione. 289. 390. Injuriz sensus Calumniosa convitia extorquere non debet, convitia absque calumniis & mendaciis effundi vix solent. 306. Calumniatores iudicii defectu laborare voluit Deus. 449.

Per Canes, porcos &c. quid intelligat dominus Matth. vii. 6. 28. quare Sanctum non dandum canibus? ibid. Canes, & mali operarii quinam sint? 163.

Quid sit Captivare intellectum ad obedientiam Christi? 121.

Opertum Caput subiectionis signum. 89.

Christum spiritibus in carcere prædicasse, & quinam sint isti spiritus in carcere. 308.

Homines secundum diversa tempora considerari possunt dici spirituales & carnales. 68. differentia inter Carnales vel psychicos, & spirituales in percipienda prædicatione Evangelica. 71. Carnales homines carnales operationes spargunt, quo secures in vitiis suis computrescant. 277.

Quare pauli in Carne ambulare censent? 121. quid sit secundum carnem ambulare. ib. stimulus carnis quid significet? 126. laeta spiritus, & carnis. 137. facilius est Deo in carne, quam in spiritu vivere. 164. Magna est differentia inter voces venire in carne, & venire in Carnem. 352. Qui in Carne venit quid significet? 555. 506. Socinianos non negare Christum in Carne venisse. ibidem.

Carpocrates Gnosticus quæ docuerit? 218.

Cassitatis allecia notitia. 115.

Cassitas, puritas, & Sanctitas quid significant? 211.

Catechesis scopus, & usus. 552.

Cur Epistola Petri Catholica dicta. 295. Vox Ecclesiæ Catholica expenditur, & distinguitur.

337. Catholica Ecclesiæ titulus. nec occidentali, nec Orientali Ecclesiæ competit; imo ipsa hæc ab Oriente, & Occidente denominatio, neutram earum Catholicam esse arguit. 583. Ecclesia, quævis sit infirmissima, optimo jure Catholica dici potest, quæ præter catholicam, & omnibus communem doctrinam nihil hominibus discendum proponit. 592. Vide Eccl.

Causa tradere ei, qui iuste iudicat quid sit?

304. nequaquam de secundis successibus bonitatis causa æstimanda esse. Frequenter causam, quæ à Malis defenditur, esse meliorem; frequenter meliorem causam fecerunt, quibus defensores sui Deum provocant, pænas luere. 580. 594. Non temper interventus nobilioris causa reddit effectum perfectiorem, quam sit is qui forte à sola ignobiliori causa producit. 677.

In puncto indivisibili Centrum & circumferentiam idem esse absurdum est. 495. Varii Characteres quibus dignosci possit quid cum religionis Christianæ, & veræ pietatis studio congruat. 169.

Charitas proximo debita. 30, 31. Charitas in proximum ex charitate erga Deum oritur.

31. Charitas mater virtutum debet esse non simulata. 59. simulata Charitas est proximum non amovere vitii sui. ib. quare Christus legis compendium? 16. Quare Charitas eminentior fide, ac spe censetur? 95. ad Charitatem in proximum nemo pervenit, nisi per Charitatem in Deum. 136. Charitatis solatium quod sit? 157. Charitas in sanctos Charitatis in Deum præsupponit. 171. Charitas virtutum mater, vinculum perfectionis. 185. & difficultates omnes superans. ib. de tractatu Charitatis.

112. Charitas in fratres diffusior, sed in Deum nobilior, posterior potest prior.

314. Charitas veritatis quæ sit? 228. 229. Charitas Dei. 230. Dux partes sunt Charitatis Deij abstinere à Malo, & facere bonum. 299.

Charitas erga fratres rel. quam etiam charitatem continet. 300. Operum multitudinem peccatorum. 311. opera ejus nobis passiam ad Deum præstant. quia beneficia fratribus collata sibi imputari imperat. 350. documenta, & effecta caritatis erga nos Charitatem Dei.

357. Cur Deus a nobis exigit ut Charitatem erga fratres exerceamus? 357. Charitatem erga Deum exhibere nisi iis, quibus ea vice sui exhiberi iussit, non possumus. ib. caritas erga fratres non modo non est facilius caritas erga Deum; sed illa aliquanto difficilior.

ib. Mendax charitas quæ sit? 58. quare indignis fratribus charitas præstanda? 364. Qualem Christus Charitatem erga inimicum præcepit? 686. Qualis Charitatis modus, & mensura proximo, quatenus homo est, debetur? 690. 697. æqualitas Charitatum non est Mathematica, sed moralis; nempe non ejusmodi, quæ plane naturalem illum erga se affectum, quo sibi quilibet charior, extinguit.

697. in hostilitate, quæ Charitas locum habet? ib. Exigit Charitas ut alteri optima habeatque cupiamus, atq. adeo præstentur; sed non omnia se per omnibus optima præstari possunt, quibusdam interdum nec debent. 765.

ad exercendam charitatem, ut alias omnes virtutes, facultate, occasione & circumstantiis opus est, quarum prudentia iudex est, & arbitra. ibid. falsum, Deum sanxisse, ut propter charitatem erga improbum hostem, qui eam indignus sit, charitatem erga optimos, aut propinquiores nobis negligamus. 768. legis de Charitate tam proximo, quam inimico præstandæ nobilior regula dari non potest, quam quæ ab ipso Christo tradita est, ut omnia, quæ nobis ab aliis fieri vellemus, aliis faciamus. 778. explicatur hæc regula. ibid. Charitas Vide dictio. & amor.

Charismata spiritualia sine charitate consistere non possunt. 94.

Dux generationes Christi. 1. secundum carnem. 2. secundum spiritum sanctitatis. pag. 1.

prioris, & posterioris natura, & generatio. ib. Christus non ex semine Joseph, sed ex virtute Spiritus S. ib. Deus per Christum omnibus nobis arde conjunctus, 2. adventus Christi documenta. 1. Quare Christus à Joanne Baptista voluerit Baptizari? 3. Cur Deus Christum, antequam munus suum obiret, à Satana tentari voluerit? 4. Christus in omnibus temptationibus armis S. S. ulus est. 4. Aditus Christi in cælum ante resurrectionem statim quando acciderit? ib. Christi lex lege Moysi præstantior 6. legē, & prophetas non solvit, sed implevit. ib. ejus lex occulta cogitatione inchoat hominibus idemdamnat. 7. odium, & iram temerariam damnat, ac omnes ad eam occasiones. ib. nec Magistratus jus, nec capitale homicidii pænam sustulit. 7. 8. Mosaicæ legis rigor acriteris remediis auxit, & homicidii pænam cum pæna iræ non coquevit. 8. vitia mundana non negotia relinquere vetat. 66. Religionis ejus natura non est in cognitione theoretica, sed in practica. 67. nisi ad actum deducatur multos errores, & vitia gignit. ib. Christus Paulus vidit. 84. quoties apparuerit suis post resurrectionem? 97.

Ante ejus mortem Deus se jam placatum hominibus ostendit. 114. sed reconciliationem, quæ est à parte hominum quærebat. ib. Pauli temperibus non defuerit qui sicut Christum prædicant. 123. Christus non duxit esse rapinam parem esse cum Deo, quid significet? 158. 159. An Christus divinam potentiam, quam donò a patre accepit ob antegressam obedientiam, ante mortem habuerit? 160. Est invocandus. 16. idq. propter providentiam, & omnipotentiam. 160. differentia quædam inter Deum, & Christum est in eo, quod Christus sit imago Dei invivibilis. 171. Quare sit viva imago patris. 174. Unica ejus doctrina, & imitatio vix amplectenda. 188. Omnia, quæ Christus fecit, non ita imitanda sunt, ut nihil eorum, quæ ille non fecerit, facere audeamus. 188. facere aliquid in nomine Christi quid sit? 101. Refluntur qui Christum invocandum esse, nupquam præceptum esse prætendunt. 191. 192. Cur beneficia, quæ

**A** Christo nobis conferuntur, non ipsi tantum *Christo* sed patri quoque, tanquam causæ principali debeamus; 192. Refelluntur Sociniani, qui datam Christo in cælo, ac terra potestatem ex loco 1. Cor. xv. 24. cessaturam dicunt. 199. 200, 202. per Christum mundum factum dicitur, quia propter Christum. 202, 203. An Christus dici possit Magistratus. & natura regis ejus 200. Ipe pro sua doctrina sumitur. 201. pro omnibus mortuus est. 215, 216 spiritum largitur quibus vult. 217. Aliquando ecclesiam erroribus involvi solet; sed tamen singulorum, qui in eam credunt, curam gerit. 217, 218. Verum Christum non esse hominem &c. a Gnosticis introducta Ecclesie sententia est. 219. Quam in primæ Ecclesiæ purioris de Christo doctrinæ fuerint, antistes 233. Car ipsi nostra vocatur 235. ad Christum accedere quid? 31. Cur Christiana religio potius a deo, quam a Christo vocatur. 323. Quomodo dicatur nosse ad vocatum apud patrem, & pro quibus peccatis? 33. Error Antichristi negantis, illum qui in carne venit, & homo natus, & Jesus vocatus esse, esse Christum, & filium Dei. 343, 344, 345. & quinam rei huius erroris, & causæ quædam. 345. Nomina Jesus & Christus quamvis unum, idemque significant, plurimam tamen distinctionem, quid per se, & quid per Christum intelligatur? 34. Ultra earum partium, quæ in fincioris de Jesu Christi personâ inter se differunt, eo non necesse est a casari possit, quod necesse sit esse Christum, aut filium Dei? 343, 344, 345. Quæ sententia veritatis, & si huiusmodi non est? 347. Vis, & ratio manendi in Christo? 348. habitare in Christo quid sit? 351. & Christum habitare in nobis? ibid. quæ præmia largiatur? ibid. Ex Deo est qui constituit Christum in carne venisse, quæ ratio explicanda? 353. quod Christum per sanguinem & sanguinem venerit, quid sit? 353. & huiusmodi non per Metaphoram sed proprie dictus filius Dei censeatur debet. 455. Quod probatur 4 rationibus. 455. & argumens contrariæ sententiæ refutatur. 455. & c. proprie loquendo est, & vocatus filius Dei omne genus 456. refutatur qui Christum filium Dei ad omnem voluntatem. 457. Nulla iusta, & gravi causa est, ob quam Christum ex clementia patris gentium esse, negari debeat. 457. duas naturas, humanam primum, mox de viâ in Christo negari non debere, & quæ alteram præcesserit. 459. Christum proprie, & simpliciter Deus nunc est, & dicitur, non modo propter potestatem, sed naturam quoque divinam, per secundam & cælestem generationem sibi coactam. ibid. Christum olim unum tantum humanam naturam habuit, nunc vero humanam & divinam 456. Nati, patris, mortis nullo modo potuit si prius non fuisset. ibid. Deum summa Patri obsequio, & potestate subiectum fuisse. ibid. & c. quædam expositum generationis ordinem agnoscimus, & c. quæ Patri filio ad id se minus gloriosum, & iniquitatem Patri transire, & sic determinari? 460. status per obedientiam Patri præstitam manet. ibid. Christus qui Deus immortalis & æternus natus est, hominem talis generari non potuit 461. explicatur cur, & quomodo generationum diversarum altera alteri succedat. 462. Nunc in cælis regnans, non humanam, sed divinam naturam habet; eo quod divina substantia & Deus est. 463. Qualis Christi natura fuerit cum in rebus versaretur, & qualis nunc sit sedenti ad dexteram Dei. 464. divinitus Christus est substantia, quæ veram imaginem substantiæ supremæ Patris non aliter exprimit, quam Character exprimitur solus id, cuius est Character. 465. Quamvis Christus humanum nunc naturam non habeat, nec habere possit, homo tamen dici non simpliciter, sed secundum quid potest. ibid. Quomodo nunc agnus Dei dicatur? ibid. Duo argumenta dantur in Christi naturæ, divinæ nempe ejus attributa, & cultus divinus, ipsi debitis 466. attributa divina quæ sint Christi. 466, 467. &c. Qualis divinitas Christo à quibusdam tribuatur qui refutantur. 467. Character divinx substantiæ. ibid. Regnum ejus Deo Patri subordinatum, & ab eo dependens æternum, & perpetuum est, & verus sensus loci 1. Cor. xv. 24. probatur quatuor præcipue causis. 468. si potestas Christi finem habitura censetur, quæ inde absurditates oriuntur. ibid. deponenda Christi potestas vocatur particularis, quia non ad omnes Christi subiectos, sed ad militantes Ecclesiam restringitur. 469. causa erroris eorum, qui regnum Christi æternum, & perpetuum esse ne-

gant. 470. Summam, & Patri æqualem Christi divinitatem prætorum seculorum patres adversus Praxianos, Patri-passianos, Sabellianos &c. impugnant. 479. Christus se ultimum iudicii diem ignorare proficitur, quod Cyrillus Episcopus Alexandrinus tanquam ridiculum negat. 493. Joan. 1. omnia per ipsum facta &c. & Col. 1. 16. 17. de nova creatura loquitur. 493. Creatio vetus propter novam, & mundus propter Christum factus est. ibid. Quomodo ante Joannem, & ipsum Abrahamum Christum fuisse censeatur possit? 518. Quomodo ab initio apud Deum, & mundus per illum factus sit? 519. In cælos ascendendo scalam si delibus suis ostendit se ipsum. 527. Quomodo Christus secundus homo dicatur Dominus de cælo? 527. An scriptum relictum fuerit ibi Eius Spiritus, & Antichristi inter se opponuntur. 539. Coniunctio cum Christo duplex altera imperfecta & initialis, altera perfecta & consummata 539. Quomodo panis vocet carnem suam? 501. An Christo duas nature tribuendæ? 570. de præterita Christi generatione, aut nativitate in Sacris literis nihil legitur. 570. quomodo per nativitatem homo vocatur ibid. Deum, & hominem Christum fuisse, sed non uno eodemque tempore. ibid. Præteritam Christi divinitatem Deo patri, deinde ipsi quæ filio multum derogare 570, 571. Quod Christus filius Dei anigenitus per Metaphoram filius Dei dici nequeat 597, 598, 599. de qualitate regni Christi, ubi inquirunt an Christianis terre næ dominationes conveniant? 621. & c. Qualis Christi in Ecclesiæ regimine ministerium? 627. ejus præcaria est in Ecclesiâ potestas. ibid. Christus non in omnibus imitandus. 629. In negotio salutis dum tempus est militat, coactiva abstinere, præcaria duntaxat potestate utitur; at cum supendii, & animadversionis tempus advenit, coactiva utitur. 633. Vide Jesus.

**E**xcellentia Christianorum, & magnitudo in eo sita est, si quis aliis inserviando multa faciat. 124. 125.

**O**mnes Christiani olim erant clerici & spirituales. 194. Quia in magnitudine & dignitate Christi carnem consistat. 631. De qualitate regni Christi, ubi inquirunt an Christiani terrenæ dominationes conveniant. 621. Coactiva potestate in rebus ad religionem pertinentibus populus Christianus regi non potest, id est religionis naturâ: at idem populus Christi in rebus ad Rempublici pertinentibus eadem coactiva potestate carere non potest. 627. falsum est cum Christianorum regnum non sit ex hoc mundo, quod si se mundanis dominationibus immicere non debeant. Quod probatur. 632, 633. Christiani quatenus sunt Christiani, nullum in terris est regimen: sed non quatenus sunt homines. 634. Christianus ad crucem duntaxat destinatus esse, nec unquam secundæ fortunæ tentationibus exerceri possit, tam S. Scriptura, quam sana ratio abnuat. 636. homines sive sint Christiani, sive non, respectu qualitarum, & adionum, quæ ipsis tribuuntur, considerari dupliciter possunt. 642. licet Christianus semper subditus Christi maneat, non semper talis considerari potest, sed tantum in illis, quæ ad regna Christi pertinent. 642, 643. Nullum animal Christiano Socialius, nec quod minus soli soli naturæ se censeat. 648. Negatur à Magistro faciendo esse Christianos, quia Clementia, & lenitas, quæ in regno Christi locum habet, in regimine Rerum publicarum tæpe locus non sit. 645. Refutatur officium Magistratus ad Christianos minime pertinere. 648. quare Christum in non fundendo sanguine Christiani imitari non teneantur? 816. Vide Fideles.

**C**hristiana vitæ varia solatia. 157. Religio Christiana vitia radicitus extirpat, & leviora primum extorquet, & per ea gradus ad graviora facit. 241. vocatur Mysterium fidei 243. ejusque veritas mysterium pietatis 244. ejus dicitur partes, quæ intellectu illuminant, altera voluntatem dirigunt. 266. Paucis verbis ejus summa complexa est. 269. ejus doctrina non bene percepta noxios errores gignit. 279. quare vocetur potentia, & adventus Christi. 31. Quia Christiana religio in plurimas partes dividitur, an ideo nulla inter eas digna censenda, cui constanter adheramus? 607. Non tollit sine ordinem ac statum diferimen; nec tollit eorum jura, & si ea non tollit, nec eorum usum tollit. 629. De excellentia Christiana, deque dissimilitudine ejus, cum mundanâ supereminentiâ collata.

**630. An quod religio Christiana veritas sicut fieri nequeat? 754.**

**Quid fundamentum sit Christianismi, quid non? 35.**

**C**orum delectus 63. dogmata de delectu ciborum, & cultu Angelorum spectant repletionem carnis. quorum verborum duplex sensus. 185. Cibus interdictum est doctrina demoniorum 186. cibus sanctificatur dupliciter. ibid. ciborum usum omnibus permittitur cum duabus limitationibus. 240.

**N**on est vera civitas in carne, quæ oculis subijciatur, sed spiritualis in corde latet.

**39. C. cunctis non carnalis, sed spiritualis Christianos decet. 163. Typo cunctis sicut quid adumbretur? 180.**

**Profani de rebus vanis clamores qui sunt 261.**

**Clementi Romano Photius & alii iniquiores fuerunt, quia non erat Gnosticus. Patrem & filium sibi contradistincte nominat; soli patri creationem tribuit, filio non æternam, quare ipsi Ariani suspensus? 104.**

**Benevolentia & Clementia iura limites exterorum tuorum consistunt, nec possunt ad alterum extremum in infinitum protendi quin statim in vitium degenerant. 708.**

**Clementia virtus præ omnibus aliis privilegium habet, ut ipsi perpetuo locus esse possint, ac debeat. 814. Clementia, & lenitas non exiunt quando interdum adhibetur severitas. 825. non sunt laudabiles, nisi id sine injuria aliena, sine crudelitate in innoxios, & peccata Republici possint. ibid. Clementia Christiana non ita abhorre debet perditionem animarum, ut eas tunc servare contendat, quando eas Deus ipse perdit vult, ac jubet. ibid.**

**Clerus unde dictus? 1313. Clericorum quæ fuerit fides, & Sanctimonia? 313.**

**Fidei Cyprius quid significet? 153.**

**Piz & Sanctæ cognitiones tanquam à Deo missæ non negligendæ. 118. Homines etiam cogitando Scelere & flagitiis polluantur. 186.**

**Cognitio, & inventio Dei idem est quod fides. 77. Imperfectior cognitio hoc est errores aliqui inter Christianos regnantes conversione judæorum tollitur. 57. cognitio nostra manca est. 95. Homo per Spiritum Sanctum ejusmodi cognitionem potest accipere, quam verbis exprimitur nequit. 145.**

**Eminentia cognitionis Christi, quæ sit lucrum, & quid præstet? 164. Pietas, & cognitio rerum divinarum sibi mutuo sunt causæ. 172. Qui fiat, ut multi cogniti non rerum divinarum instructi, in moribus & pietate inferiores sint illis, qui minus cognitionem instructi sint? 173, 173. Nihil prodest nuda rerum cognitio, quæ non ad praxim ducitur, nisi ad iactantiam. 171. Quopæto cognitio vera comparatur? 173. Cognitio Dei continet omnia ad salutem necessaria, sed non cognitio essentia, ac naturæ ejus. 319. quæ cognitio cum virtute est coniungenda. 318, 320. cognitio cum continentia, & patientia est coniungenda. 318, 319, 320. Non datur in hac vita perfecta cognitio Dei, sed in alia vita. 329. Vide sapientia, scientia.**

**Tempore Apostolorum non Virorum, sed faminarum Pauperum fuisse collegia. 249.**

**Turpe vitis comam alere. 90.**

**Quo instructus Joh. Amos. Communiis sead scribendum contra afflictos in Polonia Socinianos contulerit? 247. Se canem esse gloriatur, quod conceditur, & probatur. 478. Pseudo-Prophetici spiritus convicius. 476, 480. Ejus Liber Lux in tenebris notatur. 482. Communiis Apostolum Paulum Sanctum quidem mientes earne peccati mancipium fuisse dicit. 492. Refutatur probare studentes duos contraria & contradictoria, esse posse simul vera. 494. de ejus Panfophia ibid. ejus sophismata circa primum Reconciliatoris normam hoc est, Rationem sanam examinatur. 477. &c. Ejusdem sophismata contra secundam Reconciliatoris normam, sacram nempe, scripturam examinata. 497. &c. item contra tertiam normam nempe radiationem. 497. communiis urget quod priora illa Tertulliani ævum antegressa secula respectu temporum subsecutorum minore, & quasi initiale Mysterium Dei cognitionem habuerint: quæ opinio variis argumentis refutatur. 499, 500. Ejus error in æternitate non esse prius, & posterior, sed omnia simul in instanti indivisibili. 508. Ecclesiam distinguit in nascentem, & adultam. Tolerantiam soli nascens assignat. 517.**

**Communiis spiritus in quo consistat? 157. Cj.**



**Communio** cum Deo, & Sanctis quam excellit 333. 334. Utilitas **Communio** cum Deo 334. 135. an alicui obstat **communio** cum deterioribus, quam ita sunt, quorum **communio** non delectit 2. 606.

**Complementum** Christi quid sit 2. 141. Si decisa semel in **Concilio** veniunt fas non est, de causa Lutheri & Calvini actum. Si delectus **Conciliorum** adhibentur quod privilegium Nicenum præ Tridentino potestatis Ecclesiæ habeat 507. Car Omnia Oeconomica **Concilia** universalitatis nomen non mereantur, sed mere particularia sunt 551. In Ecclesiâ sedente populo stantes **consilii** solitos. 96.

In erroribus aut vitiiis factiosa conspiratio vera non est **concordia**; sed omni bello tristior servitus. 595.

Via una animorum simul, & dogma una **concordia** conciliandorum. 566. Unica ratio **concordiæ**, & veritatis tenenda Scripturæ S. autoritas. 6. 8.

Possumt homines **concreta** & unanimes esse licet diversa sentiant. 67.

Dubitare de salute quorundam possumus, sed **condemna**re, aut sententiam de futuram contra eos ferre ab soluto iudicio venit. 613. Quemlibet in ca **condemna**re, in quam a Deo vocatus est, permanere debere, si status ad **condemna**re honesta sit. 81.

De qua **confessione** Iacobus loquatur. 293. de **confessione** auriculari. 519, 560. **confessio** rem quæ privat in aurē Sacerdotis deponitur, non esse Apostolicam, sed Ecclesiasticam 559. quæ **confessio** peccatorum ab Apostolo imperata 560. Quare Spiritus S. **confitendi** usum ad solos Sacerdotes, aut Episcopos non adstringit ibid.

Hilarius felices Gallie Episcopos prædicat, quod aliam **confessionem** non receperint nec agnovissent, quam veterem & simplicissimam ab atate Apostolorum receptam. 379.

Quare inexcusabiles sunt qui calus **confessionis** concubant 246. cautela **confessionis**. 245. Propter **confessionem** Dei iussere quid sit 304. Bonæ **confessionis** interrogatio quæ sit 309. **confessionem** legem quilibet violat, aut violat imperat crimine perductionis adversus Deum tenetur. 512, 513. **confessionis** bene informata, dum bona fide talis est, omnino sequenda est, nec sine injuria Dei sperni potest. 611. **confessionis** peccato assensum doctæ; nō est **confessionis** sed **confessionis** cadaver. 614. nusquam periculosus, quam inter publ. recepti dogmatis, & privati iudicii pondus **confessionis** mutat 686. voces **confessionis** prædicæ & **confessionis** distinguuntur. 756.

Responsio ad oblationes de reiecto Ecclesiæ cōsensu pro solius S. autoritate. 381. Nemo Patrum fuit, qui in summa reiecta aliqnod dogma **confessio**, quin in modo explicandi diversum aliquid ab aliis attulerint 319. In dignoscenda veritate dogmatum Ecclesiæ **confessio** Ecclesiarum nullam auctoritatem habet 537. Ejus abusus ibid. 438.

Iostitutus **confervandi** sui cum brutis quidem nobis communis est, sed quo quidque præstantius, aut excellentius est, eo magis se conservare vult, & potest. 850.

C. **consilio** in Christo in quo consistit 2. 57. Omnibus ea mens & **consilia** esse debet, ut parati sint Carissimæ quæq; imo mortem quoque profunderet. 26.

Quid Apostolus per **consilium** Supplicationis intelligit 3. 46, 147.

Dogmata quæ in **consensum** veniunt ad normam decidenda litis non admittenda. 497.

Vita solitaria non minus periculosa, quam **conversatio** cum hominibus, nec minus tentationibus obnoxia. 4. **conversatio** cum infidelibus non plane vetatur. 89. **conversatio** bona quæ sit 286. honesta **conversatio**. 303. Nostra **conversatio** cum Deo. 351.

Premium **conversentium** peccatorem ab errore vix, sensus horum verborum. 294.

Cordis durities. 18. homines abdita alienorum cordium scrutari nequeunt, quod solus est Dei. 75. Quæ sit impunditia cordis 4. 100.

Corporalis exercitatio quæ sit 225. corpus hominis. Vide homo.

**Corruptio** morum quomodo procedat 229. quomodo corrigendi peccatores 218, 167.

**Creatio** nova, vel creatura nova veteri gloriosior & difficilior. 174. Christus primogenitus, & principium novæ creaturæ. 174. habet illa gradus suos, in terris inchoata, in cælis consummata dici potest. ibid. Effectus novæ **creationis**. 176. Reijciatur duplex inter-

pretum genus; primum eorum, qui appellationem Christi per quam primogenitus creatura dicitur, de novâ, aut angelis; alteram qui de veteri **creatione** existimant. 176, 177. Christus novæ creaturæ causa secunda, Deus causa prima est. 187. Translatio nostra è regno Satanæ in Regnum Christi Col. 1. 13. tantum de nova **creatione** loquitur. 103. **creandi** vox mutationem in meliorem statum designat. ibid. **creatura** humana potestates significat. 303. quid vox **creatura** in S. literis significet ibid. Deus pater, & filius ad novam **creationem** nostram partem mediate, partem immediate concurrunt. 174. Joan. 1. Omnia per Christum facta. item. Col. 1. 16, 17. de nova **creatura** loqui 493. **creatio** vetus propter novam, & mundus propter Christum factus est. ib.

**Credencia**, quæ Scriptura docet, quamvis a odum eorum, quæ ratione fieri debeant, non distincte capiamus. 197. si quis adeo hebes sit, ut modum & rationem non intelligat, non plus ab eo requiritur, quam ut rē ipsam **credat**. 487. Nihil magis Satanæ insidius & noxium, quam nimia **credendi** facilitas, omnis lupercionis Mater, & anilius commentorum obsterix. 69.

Quidam in **crematione** deteriorum laudem, quam in virtute propriâ non inveniunt, venantur. 121.

Inimici **crucis**, sive Judaizantes quales fuerint 66 de signo **crucis** in templo 559.

Vetus Dei **crux** est Spiritualis. 16.

Cultus faminarum qualis esse debeat 141.

**Cupiditates** rerum malorum vocantur, qui bus licet per se non sint male, tamen si peccato frui nequeas. 88. Peccatum an ex voluntate, an vero ex **cupiditate** nascatur? 277. abstinentia a carnis **cupiditatibus** quæ sit 302. Cur **cupiditates** dicantur militare adversus animam ibid. Tria **cupiditatum** genera, ex quibus omnia vitia originem ducunt 338. non ex autore Naturæ Deo sed ex hominum pravitate profiunt. ib. Quomodo inveniunt nobis Deus ejusmodi naturales impetus, & quomodo nos iis abutatur. ib. **Cupiditas** Vide libido.

Qui **Curam** suorum non habent infideli deterioris sunt. 248.

**Cursus** pœna à Deo immissa. 317.

Sensus verborum, ne in vanū **curram**. 130. 131. Quomodo **custodiamus** potentiam Dei per fidem. 297.

Cyriillus Episcopus Alexandrinus tanquam ridiculum negat, quod Christum se ultimum iudicii diem ignoret proficetur. 493.

D.

**Damnationis** doctrina quæ sit 245.

**Damandi**, & anathemate feriendi Cæcotes à primis Apostolorum temporibus. 27. à iudicando & **damando** Christus dehortatur. ib. plerumque **damnantes** **damnat** sequiores esse solent. ib. **dammando** via sternitur Antichristo. ibidem.

Vox **damandi**; aut strictius aut latius sumitur. 617. dupliciter doctrina **damnationis** obnoxia esse potest. 168.

Habere **damnationem**, non semper æternam significat. 249.

Cur Paulus quod olim lucrum sibi esse videbatur, **damnum**, & **damnum** lucrum deputavit 160.

Qualis **dantis** animus esse debet 275.

Quare David ab adificatione templi Dei repulsi? 8. 5. Non illi obiectum, quod sanguinem fuderit, aut bella attigerit, sed quod multum sanguinem fuderit. 815.

**Defectio**, vel apologia qualis esse debeat 277.

Quæ **defensio** sui permittatur legibus Christi 691, 692. In casu necessitatis ius **defensionis** vitæ nostræ etiam cum periculo vitæ inimici permittitur. 697. 698. An Christianis prohibitum sit se, ac sua defendere, eo quod curam universam Deus in se conjici voluerit? 717, 728. Aliud est alienam vitam ejus eripiendæ animo impetere, aliud suam suorumque vitam innoxio conservandi studio defendere. 723.

In periculo nostræ, nostrorumque iustissimæ necis ius est Christianis se, suoque defendendo vitam alienam in periculum dubiū inducere. 724. Non opus fuit legem naturæ, seu divinam de jure legitime **defensionis** iterum ferri, aut nova permissione confirmari; quia præcepto de diligendo inimico nullo modo convulsa, sed potius confirmata sit. 776. Invasor qui in legitima **defensione** perimitur, vix ab eo percipitur dici potest, qui nec perimendi animum habuit, & in necessaria **defensione** nihil aliud egit, quam quod non agere non potuit. 849.

Vox **defectus** non semper vitii includit. 210.

**Delectus** dierum probatur secundū quid. 68. Bonum **deposum** custodire. 158. vocis **deposui** duplex sensus ibid.

**Desipientes**, quamvis revelatione careant, pœna digni censentur. 38.

Providentia Dei **consilia** piorum, quoties in errore aliquo versantur, miraculose flectit ne in errores exoribent. 2. Deus per Christum omnibus nobis atq; conjunctus est. 3. Nemo in Deum conferte potest exitu sui causam, quod sua sibi quilibet culpa acceperit. ibid. Imbecilles nostros conatus nunquam destituit divinum auxilium. ib. auxilia, quæ Deus ferre hominibus solet, sunt fidei exercitatio mox sustentatio. ib. cur filium, antequam munus suum obiret, à Satana tentari voluerit 24. Deum quætere quid sit 219. Deus fidelis etiam homines sunt perfidi. 40. Liberrimo arbitrio benefacit quibus vult, nec iniuste. 52. Non author peccati, 52. quopæsto legerat circa virtutes ac vitia. ib. Deus mente colendus, quæ victima ipsi grata 58. Quæ fieri vult, eorum causas, occasiones, stimulos, instrumenta, præmittit, impedimenta amoveret, & homines ad congruam voluntati suæ **consilia** adigit. 81. Vox Dei sumitur proprie, aut improprie; proprie principaliter, & minus principaliter. Quomodo improprie sumatur. 110. Deus per spiritum ita coniungitur, ut una eademque actio, & nostra & Dei dici possit. 117. Aliquando Deus tentat homines, ut pimum sapere velint. 146. Nullo Pretio accepto, peccata nobis remisit. 149. Nihil in nobis boni, quod non illi tribuendum sit, & quomodo illud in nobis operetur 155. quod in nobis operetur & velle, & perficere quid significet 160. Quomodo nos transtulerit in regnum filii sui. 173, 174. 175. &c. est omnia in omnibus. 202. quid significet. 471, 472. Per eadem homines punire solet, per quæ peccant. 220. Vox Dei generalis est, & non paucas significationis suæ species complectitur. 224. Consilium Dei in permit-tenda Satanæ per Antichristum potentia, & versuri. 229. Quando Deus aliquem indurare aut efficaciam erroris mittere dicitur, id ad nūdam Dei permissionem, non autem ejus voluntatē referendum, nisi per accidens. ibid. quomodo improbis immittat errores. 229, 130. Salvator postea vocatur. 215. Doctrinæ de incomprehensibili essentia Dei; itemque de tribus in eo personis noxiæ. 236. Dei vox soli Patri in S. Scriptura tribuitur. 240. Voces Deos Deum intrusus à falsariis 1. Tim. 1. 11. 16 144. Deus permittendum quid expediat nobis. 156. Deus in nobis salutem operatur, sed nisi cooperantibus nobis. 157. Deus nemine, quamdiu peccat, servare potest, neque id aut precari, aut optare à Deo fas est. 265. dicitur promississe quod promittere decrevit. 166. neminem tentat. 277. Non minus absurdum est, si Deus homines ad peccandum adducere, quam si peccare ipse statuatur. Nō est author peccati. ibid. Majorem dat gratiam cultoribus suis quam diabolus suis. 280. De Scopis in efficiendis felicitate hominibus quis fuerit? 301. cur Deus tam promissa sua, quam minas exequi differat. 230. habitare in Deo, & Deum habitare in nobis quid sit. Quæ præmia nobis largiatur. 351, 357. Documenta & effectus eximii erga nos caritatis Dei. 357. Cur Deus à nobis exigit, ut dilectionem erga fratres exerceamus. 357. Caritatem erga Deum exhibere, nisi iis, quibus eam vice ipsi exhiberi iussit, non possumus. 357. Caritas erga fratres non modo non est facilior caritate erga Deum, sed illa aliquando difficilior. ib. Quis sensus verborum, in hoc cognoscimus quod diligamus filios Dei, quando Deum diligimus? 359. Deus potest omnia quæ vult, sed velle non potest omnia, imprimis quæ sapientia ac gloria suæ adversantur. 456. assertio illa, quod Deus generare nequeat nisi Deum, & sibi parem, falsa est. ib. Innumera rationes in Deo reperiuntur, quæ ipsi cum inferioribus naturis communes, sunt. ib. Non peccant, qui essentia vocem Deo tribuunt. 458. Refutantur etiam, qui statuunt, Dei essentiam nec in partes dividi, nec multiplicari posse: nec totum eundem numero filio comminari; Deum ergo ex substantia generare non posse. 459. Deus à principis mole parvus ad maximam, & magnifica opera procedit. 461. Diffinitio vocis Deus, quæ in sacris literis pluribus præter unum illum Deum tribuitur 462, 463. Qualis divinitas Christo à quibusdam tribuatur, quæ refutantur 467. duo summi Dei attributa essentia, & potestas

distinere consideranda sunt 472. Quare *Dominus* voluerit ut filius absoluta potestate Ecclesiam militanter regeret. 469, 473. Legitima disputandi ratio ad Deo per Apostolos precepta. 491. Non minus militum Dei, quam ipsius Dei simplex, & una voluntas, simplex & una doctrina. 516. Quod *Deus Pater D. nostri J. Christi* per Metaphoriam pater dici nequeat. 597, 598, 599. Solum *Deus* & *Christum* absolute diligere possumus, etiam infinita impedimenta impediunt. Ceteros omnes conditione. hoc est, nisi gravis aliqua, & iusta contrarium facienti necessitate interveniat. 700. Videndum id quod in gratiam Dei gravis nobis &noxium suscipimus, *Deus* à nobis exigit. 701. Multa in gratiam Dei scelera parantur. 795. Vide in *directio Dei*. Fugit *D. ab inuicem* sibi leno reistit, & quare. 283. Quando à *D. ab extra* concupiscentiarum carnis nostræ interventum oppugnamur. 812. Vide *Satanas*.

Vox *D. conseruat* quomodo sumatur. 155. Quæ in *dicione* requiruntur. 243. Divisione. Inter *d. acno* & *prebiteros* improbat. 25. In quæ hinc ordo *dicendi* in prima Ecclesia constitutus sit, & cur deinde iubilatus. 17, 268.

*D. aversus* per ipsum, notius propter ipsum explicari debet. 176. Vide. 183, 182, 3208.

*D. dragan* Ecclesiasticum tributum. 8-8. *Dies* homini non semper ultimum diem iudicii significat. 72. *Dies* manifestabit quid significet. Ibidem. Igni comparatur. ib. *Dies* redemptio quid significet. 214. *Dies* Christi. 155. *Extremi Dies* 291. *dies iudicii*, Vide *iudicium*.

*D. fidentia* sui. 256. Non satis dignosce potest quinam regno Celorum *d. qui* aut indigni sint. 28. *dignitas* blasphemare. Quod genus *d. dignitatis* per voces *d. digni* designat Apostolus 327. per *d. dignitas* angelorum rebellium potestates intelligi. 317.

Cur inimici *d. legendi*. 73. Possit aliquem inimicum *d. legere*, & tamen eidem cum vitæ ejus periculo resistere, & malo maximo ac dolore eundem afficere. 13, 14. argumenta ex precepto *d. legendi* inimicorum, ad probandum Christianis non licere bella gerere aut Capitalia supplicia &c. diluuntur. 653. &c. Tanta erga inimicos *d. legendi* non imperatur, quanta fratribus, amicis, pios, imo ipsi Deo debeatur. 658. *D. legendi* si qua etiam maleficia debent potest, non potest eos à pænis protegere, quas potest erga malos caritas exigere. ib. *Lex d. legendi* hodie non ita extensa est, ut omnes adversus *d. legendi* pænis sublatæ sint, aut omnis adversus improbos resistencia prohibita. 668. Cum *d. legendi* ejus sit nâtare, ut pluribus simul, sed non in eodem gradu debeatur, sæpe numero evadere necesse est, ut superiores gradus cum inferioribus concurrant, in quo cati inferioris gradus *d. legendi* potius cedere debet. 658. Si *d. legendi* inimicorum lex fontibus scelus, & hostium grassandi impunitatem attulerit, non dici potest Christi Legem iustitiam spirare, quæ ob misericordiam erga improbos optimum quemque libidini alienæ prostituit. 658, 659. *D. legendi* gradus, deinde circumstantiæ, denique qualitates considerantur. 666. &c. Gradus *d. legendi* quis sit, ibid. ulque ad 700. Nemo plusquam se ipsum diligere proximum tenetur. 699. Circumstantiæ *d. legendi*; utrum præcepta erga inimicum Charitas omni prioris loco, & tempore excedenda præscribat. 700. Qualitas *d. legendi* omni. 700, 701. *D. legendi* inimicorum debet esse non cæca, nec stupida, cortici verborum mordicus adherens. 700. *D. legendi* inimicorum specimen in patre caelesti 700, 701. quemadmodum perfecta in Deo *d. legendi* hominum inimicorum non pugnat cum capitalibus suppliciis; ita minus in hominibus ea *d. legendi* pugnabit cum fontium suppliciis, & bellis. 700. per *d. legendi* proximi sub novo fædere neque bella, neque capitalia supplicia tolli. 68. Vide *Inimicus*.

Causa cur *D. legendi* non receperit Apostolum Joannem. 264.

Dispensationes veritati noxiæ 216. v. quæstiones. &c.

Qui alios *d. legendi* monita exemplo suo debent confirmare. 268.

Mordicus retinenda est doctrina ab Apostolis tradita. 120. signa doctrina adulterine. 255. dupliciter doctrina damnationi obnoxia esse potest 268. nota doctrina Apostolica per vocem præcepti designatur. 220. fidei Christianæ doctrina tantum est una. 526. de liber-

tate ac necessitate utendi privato iudicio in examinanda publica Ecclesiarum doctrina. 539, 540, 541, 542. *d. legendi* Christi non ex eo æstimanda, quod per accidens per culpam hominum fiat sed ex eo quo per se tendit. 078. Vide *lex*.

In novis dogmatibus peiores errores læpe latent quam in iis, qui per illos ex Ecclesia exterminati videntur. 284. Quamvis *d. legendi* pura sint ab omni errore, tamen modus eorum tradendorum Ecclesiarum multum nocere potest. ibid.

Quomodo credentes spirituale domicilium, & Sacerdotium Sanctum dicantur. 301.

Non in gratiam humilitatis ac Modestæ dominatio a regno Christi excluditur, cum se ista non tollant, sed quia ejus natura coactivam potestatem non fert. 622. quibus dominatione interdicitur. 612, 613, 614. cum Christus dissimulatum regiminis Ecclesiarum a regimine ærum publicum exprimit, legem inhumoriam de dominatione dominica non tradit. 623. Error refutatur eorum, qui putant Christianis dominationem absolute, & simpliciter prohiberi. 624. Dominatio & coactiva potestas a Christo in Ecclesia plane promittitur. Sed extra regiminis Ecclesiasticum dominatio proprie. & prohibita non est. 625. An cum Ecclesiastico Christi regimine dominatio consistere possit. 627. Non obstat dominatio juri, ac necessitati, quod omnes liberi sint naturæ, & sibi æquales. 629. Responsiones ad aliquot rationes, quibus dominatio inter Christianos stabiliri censetur, ventilantur. 663. &c. Cum subiectio politica ipsis Christianis præcepta sit, nullam justam causam adferri posse, ob quam dominatio Christianis interdita sit. 674. Dominandi potestatem Christianis non veritam esse. 671. Locutus *Matth. 23. 15*. explicatur, in quo probatur civili dominatione Christianis non interdiciendum esse: sed de Ecclesiastica tantum dominatione iuramentum haberi. 818, 859, 860, 861, 862. Locus 1. Petri v. 5. explicatur, & offendit dum Episcopis dominatione in clerum interdicitur, *d. legendi* in servos ac subditos non prohiberi. 867.

Jus domini, & servitutis, non est per doctrinam Christi iudicium 251, 252. jus domini in alios lege Evangelica sancitur. 268.

Prava superstitio eorum, qui Domini titulo moro. e in Ecclesia abstinunt. 362.

Quomodo querendum, ac retinendum Spiritus, *d. legendi* 30. dona Spirituality sine charitate consistere nequeunt. 94. Non tantum naturalia animi, sed & supernaturalia negligere extinguuntur. 157.

Particula *donec* non semper respicit ea, quæ a parte post fiunt; sed sæpe ea tantum, quæ a parte ante. 1.

Dorsacena synodus quæ damna intulerit. 291.

Variis sensus verborum vigilandi, & dormiendi. 215.

Non est faciendum, de quo dubitemus. 64. Levitas nunc ad Deum nunc ad Satanam se vertentem dupitem hominem facit. 276. qui nam sint dupices. 2. ibid.

Ebrietas qui fuerint. 33. Quid senserint. 512, 513.

Non tantum illa crassa Ebrietatis species prohibetur; sed etiam ne admissis copiosis, æquo in corpus vini spiritibus ad vehementiam quandam moderationi contrariam incitemur. 242, 243. Sobrietas mentis Ebrietati opposita. 315.

Ecclesiarum gubernatio invisibilis. 31. sine gladio, sed spiritualibus armis. ibid. Etiam regnent in Ecclesia errores, & corruptelæ; tamen Christus suis præsto est, ne nimium erroribus abripiantur. 71. Non est fas Ecclesiam se submittere auctoritati, & potestati aliorum, qui tantum ministri ejus sunt. 79. posunt in Ecclesia præcipi quæ expresse à Deo præcepta non sunt, dum disertis præceptis non repugnent. 80. Deus nolit in Ecclesia magni fieri hominum auctoritatem. 13. ultimum in Ecclesia Christi noceat supplicium. 136. Quare Ecclesia antiquitas & auctoritas suspensa. 146. modestia minus sibi tribuens concordiam Ecclesia conservat. Securitas & superbia lites ferunt. 161, 161. Statum Ecclesiarum ab Apostolis institutum magis fuisse democraticum, quam aristocraticum, à Monarchico vero alienissimum. 194. Ecclesia templum Dei vocata. 224. domus Dei vocata, item columna & firmamentum veritatis. 244. Ecclesiastica disciplinæ necessitas. 250. Esse in Ecclesia firmum, & stabile fundamentum, in quo certissima salutis nostræ fiducia recum-

bat, & quod illud sit. 261. Non dogmata, nec confessiones &c. ibid. Dogmata vitii hominum blandientia, & fabulæ in Ecclesiam Christi invectæ. 264. Rationes ab quas Apostolus dehortatur fratres ab affectanda Ecclesiastica muneris dignitate. 284. Ambitio inveniendi, & magistri famam aucupandi odia, turbas, scismata concivit in Ecclesia. 280. Eulebii verba, commemorantis Ecclesia turpissimos mores circa tempora Sacerdotum. 286. Quoties Deus Ecclesiam persecutionibus objicit, non desunt in illa delicta. 312. Deus in Ecclesia voluit esse ordinariam, & solennem functionem, quæ rudiores erudirentur. 312. Sed non nisi lub Verecundie Levitæ 313. Status Pastorum nimium disparati Ecclesia multum nocuerunt. ibid. Corruptio Ecclesiarum a victore Rom. pontifice cepit. ibid. quibus modis introducta. ibid. Quæ vitia Ecclesiam funditus everterunt. 314. Quæ & quando fuerit Ecclesia virginitas. 319. Ecclesiarum visibilis ab invisibili distinctio immerito capitur. 314. Vana est opinio, non esse verisimile Deum statim post Apostolos in errores noxios Ecclesiam incidere passum fuisse. 366. Quando in occultis Paganissimi mores degeneravit. 500. Duo ad inveniendam veram Ecclesiam inter tot lectas impedimenta esse solent. 536. Non adeo magna difficultas inveniendi veram Ecclesiam. 539. Errant qui extum aliqum, Christi nomen consentientem propter aliquos errores nomen Ecclesiarum ad æternam Salutem amittere putant. ibid. ejusmodi Ecclesia, quæ temere anathema dicit, non Christi, sed Antichristi spiritui ducitur. Ibidem. Quæ causa Ecclesiam Christi in tot sibi adversas, & quæ sese mutuo condemnant, sectas diiceret. ibid. Ex quatuor propositis inveniendi vera Ecclesia modis, Ecclesia iudicium rejicitur & quare. 537. Ecclesiastica tyrannis quid præterit. ibid. Ex propositis inveniendi vera Ecclesia modis, quinam approbentur. 538. De libertate & necessitate utendi privato iudicio in examinanda publica Ecclesia doctrina. 539, 540, 541, 542. Objectiones refutata. 539, 540, 541, 542. Scripta, & ad Ecclesiasticam supprimendam scopus. 541. per omnia secula non defuerunt qui adversus Ecclesiam auctulius protestarentur. ibid. Ecclesiam Dei catholicam errare posse in fundamentalibus fidei ac doctrinæ Christianæ. 541. In quo sensu dici possit Ecclesiam Catholicam in fundamentalibus non errasse. ibid. Universalem in terris Ecclesiam esse non negatur. 545. Ecclesia quæ sibi Catholicarum nomē vendicant, non objectatur, quod adeo graviter in fundamentalibus errant, ut illic reperiri nequeant homines, qui sint vera membra corporis Christi. 546. Voces Ecclesiarum expenduntur, & distinguuntur. 546, 547. Quæ sit visibilis, & externa Ecclesia. 546. Ipsarum Ecclesiarum alteram veram, alteram falsam esse necesse est. ib. Quæ vera Ecclesia sit. Quare vera Ecclesia invisibilis. 547. Externa Ecclesia aut particularis est, aut universalis. Vox Catholicæ Ecclesiarum dupliciter sumitur aut proprie, aut ex more veteri primitivæ Ecclesiarum. ib. cur nec Ecclesia Occidentalis Latina, nec Græca Orientis, nec tot in septentrione Germanicæ Ecclesiarum &c. Catholicæ dici possint. 547. cui Ecclesia non competat privilegium veræ & invisibilis. &c. 548. Non negatur esse externam & visibilem in orbe Ecclesiam; imo invisibilem abliq; visibili dari non posse censetur. 550. Non minus orientalis est particularis Ecclesia, quam occidentalis, nec habet illa eam supra alias potestatem aut prærogativam. à solâ primitivâ Apostolicâ omnes dependent. 552. Deus semper in Ecclesia visibilis reliquit sibi bonam hominum partem, qui fuerint vera Christi Ecclesia. 553. Quomodo Ecclesia Christi tam visibilis, quam invisibilis duratura sit usque ad consummationem sæculi. 554. Quomodo Deus, cum mitteret efficaciam erroris, Ecclesiam suam invisibilem, divina sua custodia, protectione, & opæ sustentaret; quod tribus rationibus probatur. 555, 556. In libro Apocalypsis, duo Ecclesiarum status depinguntur, prior sub servitute Antichristi afflictus, posterior post liberatum eum ab hoc servitute felix, & triumphans. 556. In Orientali Ecclesia Laici amoverunt à celebratione Eucharistia; & quæ inde damna. 561. Tam Occidentalis quam Orientalis Ecclesia sacerdotibus suis male imposuit officium in Eucharistia offerendi Deo in pane & vino agnoscantur, Christum Dominum, quod uni Christo competat. ib. Defenditur causa secedentium à corruptis Ecclesiis. 578, 579. &c. De necessitate secessionis à corruptis Ecclesiis. 583. An omnes Ecclesiarum, quæ ab Antichristo

**180.** *Secundum* ob paucitatem suorum, quam ob doctrinam & disciplinam defecit, merito culpentur 590. Vide de 582. An expediat universali Ecclesie, ejusque edificationi cedere ab Ecclesiis potentibus, prout si scindi contingat in partes exiguas, & infirmas, neque cum Ecclesia à qua cederetur comparandis 592. Ecclesia, quamvis sit infimissima, optimo jure catholica dici potest, quia prout Catholicam & omnibus communem doctrinam, nihil hominibus discedendum proponit 592. Quae documenta scilicet aut Ecclesia hodie requirit? 607. Ecclesia Reipublici non fuit, sed confirmavit 629. precaria potestate regitur, nec regnum proprium dicitur potest. 627, 633. Ille in Ecclesia quid significet? 642. Ad inveteratos Ecclesiae morbos sanandos praetentissimum remedium 685. An expediat pccari, ut ejulibet leges in Ecclesia regnent, quae ad alterum extremum, videlicet rursus plus aequo deficiunt? 686. Ecclesia sibi ius aut potestatem sumere non potest, derogandi de jure Magistratum 687, exoptanda propagatio, & florens, ac triumphans in terris status militantis Ecclesiae 687, 688. Libera vocem in Ecclesia coercendi nemo priva rem ius habet 740. An in Ecclesia intra exiguum numerum hominum semper plures electi sperandi sint? 746. Quid significet Ecclesiam in statu persecutionis obnoxio detineri, aut ab eo liberari? 803. salum est Deum velle, ut Ecclesia in statu servituti obnoxio perpetuo detineatur. ibid. An Ecclesia iam lub cruce, & inter afflictiones in signiter propagari possit, quam xpo Apostolice crevit inter persecutiones? hoc negatur quia non eadem antiqui, & praesentis seculi ratio est. Quod probatur 84. Cum religio aut Ecclesia in periculo esse videntur, non Christus, aut religio sed nosmetipsi cum fratribus periclitamur; & si legitime possimus nos praeiudicando ab impetu hostium tutos praestare, non modo possumus, sed debemus. Verum id non religionis aut Ecclesiae causa, quae armis non indiget; sed hominum religionem profitemur. 844.

**Ecclesiastici** omnia hominum genera avaritiae laquei superant. 245. Eusebii locus de fidei, vita corrupta, & ambitione Ecclesiasticorum. 352. Apud Eusebium aliosque omnes scriptores Ecclesiasticos fabulorum plausura reperias. 264. Status pastorum nimium dispari Ecclesiae multum nocuerunt Ecclesiastici se dici voluerunt, clerum, sacrum ordinem. 313. leges rigidores aequo introducere in Ecclesiam, & in quem finem? 313. qualis horum fuerit fides, & Sanctorum ibid. Quomodo laici servi, utem jucundam recedant? ibid.

**Efficacia** roboris virium Dei, quum exerceat in Christo, in quo consistit? 142.

**Electus** quid significet? 216.

Discrimen inter animi electionem, & animi magnitudinem. 865.

**Electio** electio quid significet? 57. Quofnam Deus ante creationem mundi elegerit, & quomodo? 440. Diabolum ante mundum conditum peccasse ejusque lapsum electum hominum causam dedisse. 145. Vanitas opinionum de praedestinationis, & electionis necessitate, & consuetudine. 265. Electionis vox non uno modo in S. literis intelligitur. 288. vox electi rursus latius & strictius sumitur. 266. 322. electi secundum praecognitionem patris, quoniam, & quomodo sint? 295. Electi & vocati aliquando idem significant. Quando vocationi opponatur Electi? 322. Si cesset opera nostra infirmas redduntur. ibid.

An in Ecclesia intra exiguum numerum hominum semper plures electi sperandi sint? 746.

Quomodo Eiremosyna danda? 25, 16. merces. ibid. qui hic gloriam terrenam venantur, nihil ultra expectare possunt. ibid. Non licet ut apud Deum simul & apud homines ejusmodi gloriam aucupemur, ut inde gloria Dei emergat fieri id non potest. ostentatio veretur. 16.

Elementa mundi quae sint? 134. 179. 180, 181. 85.

Eloquia Dei quid significant? 40.

Eusebii mathematicum Enchiridionem facit 367. eius varietatem. ibid. tempore Eusebii extitit liber Enochii. 358.

Basilia secunda ad Theodosianenses non dicit post primum scripta. 210 quare Epistola post obituaria ad Eusebium? 255.

Quaenam requirantur in Episcopo? 242.

Nomina Episcoporum & presbyterorum Apostolice avocare idem significabant. 206.

**Erasmi** de Arianorum libri iudicium 233. Erasmi, & aiorum magorum virorum oratorum colores, & exaggerationes parum firma, & solida sunt opinionum suarum. 793. Erasmi legitimum, & necessarium bellorum ulum non damnavit. ibid.

Fundamentum & Origo Monasticorum ordinum, & eorum status. 553.

Magistratus officium in erroribus, & veritatibus certamine. 145. errores in difficultatibus non sunt nocivi, sed perceptu facili, quamvis factu audax obiectant. 35. peccatum praeditur error. 68. Erasmi regnent in Ecclesia errores, & corrupeant tamen Christus ius praestitit, ne aium errorum abipiantur. 71. Sanctissima vita iis non fit profutura qui talos errores in Ecclesiam introducant. 75. Error, & ignorantia aliquando veritatem & tenebrae lucem accumbant. 43. duplex error Historicorum, & pythagoraeorum tempore Pauli, nempe in delectatione liborum, ac diem, & in cultu angelorum 133, qui retinebatur 133, 181. Qui error oblationem addunt, erroris supplicium merentur, & luunt. 105. errores sumorum virorum non insultant. 22. Error pestiferissimus eorum, qui Christum qui in carne venit, non esse verum Christum. Sed alii alium opinantur, 222. Radix errorum quae sit? 216. Christus aliquando permittit Ecclesiam suam erroribus involvi, sed tamen singulorum eam gerit. 227, 228. Non par est ratio eorum, qui ab agnita veritate resiliunt cum iis, qui in erroribus, quos non intelligunt, vivunt. 229. Quomodo Deus improbis illuminat errores? ibid. Peccata homines ad querendos errores, fucas, & fugiendam veritatem alliciunt. ibid.

Non decet homines ob errorum faditatem odio persequi? 278.

**Erasmi** non exultant, aut defenduntur numero. 375. nullum esse peccatum voluntatis; abique errore intellectus. 226. Iusto Dei iudicio permixtum & praedictum, est ut cum pura veritate religionis Christianae ingrederetur errorum colluvies. 363. Vana est opinio non esse verum simile Deum statum post Apostolos in errores noxios Ecclesiam incidere possum fuisse. 366. amor spiritus erga Deum & Christum ad salutem sufficit, & in errantibus esse potest 375. Quamvis fides & spiritus Sanctus sint Dei dona, quod ea tamen errantibus habeant, & habere possunt. 376. quod sola inobedientia & incredulitas excludant hominem a salute aeterna, quibus errantes eare possunt. 377. An nudimentis errores hominem damnent. 377. Quomodo plerique errores oppugnent? 351. Errori non sola veritas, sed alius error hostis esse potest. ib. dum nimium violentem in adversam partem sententia aliquo trahitur, legimus verum acis locum transire, & id a verum erroris extremum deficiat ib. Non aequo iudicio virorum auctoritas convellitur, quod in ipsi summi falsi glaciem franguntibus, & 100. aliqui norantur ib. Ubi adversarii rationibus urgentur, nec habent quod respondeant, stomachantur, & rationum tela in errores suos coniecta, in ipsum Christum contorta esse calumniantur. 481. Non est errorum culpa in rationem, sed in abutentium ea praevitatem conferenda. 488. ex errorum culpa, romis pro veritate testimonium colligere licet. 505. Errans qui cum aliquem, nomen Christi ostendentem, propter aliquos errores, nomen Ecclesiae, & additum ad aeternam salutem amittere putant. 506. 510. Unde tot errores prodierint cum Christianis lumen Sacrorum literarum non defuerit? 40. Ipsi per se errores, nisi admixta malitia sit, non sunt plane lethales, sed tantum admodum periculosi, & noxii. 546. Quomodo Deus cum mitteret efficaciam errorum, Ecclesiam suam invisibile divina sua custodia, protectione, & ope sustentavit? quod tribus rationibus probatur. 555, 556. errorum suspecta doctrina sibi a veritate male metu li, nec conspectum, aut viciniam ejus terre potest. 364, 178. Caritas exigit ne errores aut delicta per convenientiam toleremus. 580. Quibus modis homines sibi cavere possint ne erroribus praestitum peritiose & rari non possint? 211. Damnatis erroribus non statim ad damnationem errantium properandum. 612. Character eorum, qui erroris patrocinium praestant, ut eos exaggeratis criminibus inaccessent, quorum causam rationibus urgent non poterant. 741. facili est ab uno errore ad alium transire, nec est eventus semper avertendus sunt criminum & errorum documenta, sed

ex ipsa eorum natura. 745. Erroris ea est insidiosa, ut non modo cum veritate, sed lectum ipsa pugnet. 851.

Non peccant qui essentia vocem Deo tribuunt 438. Discrimen est inter naturam, leu formam, quae dat esse rei. Quae dico non idem sunt, nec line gravi errore confundi possunt. essentia quid sit? 462.

Perticula ex laepe ponitur pro id est. 342.

**Ethnici** legem non habentes, naturam quam sunt legis facientes, tanquam ejus tactores iustificabantur. 39. Cautela vitia sunt Ethnicorum vitia eorum deceptio, & obtenebratio rationis humanae. 147. Ethnici, quibus quidam probantur, & eorum usus exempli Pauli Apostoli probatur. 169. Christiani cum a iudaeismo longius abstrahuntur, aq Ethnicius declinant. Quidam nuper ab Ethnicis ad iudaeismum d. flexerunt. 451. Christiana dogmata cum Ethnica sapientia conciliata. 515. Premissio novi fidei Ethnicius facta condicionalis fuit. 555. Quare Ethnici incelebratione religiosi rursus inculcabant, Hocage. 605.

**Evangelium** efficax ad salutem. 37. cur lana doctrina vocetur? 452. Cum Evangelio pari quid sit? 258. Prophetia per Evangelium confirmatur, & Evangelium per Prophetas multum accipit lucis. 298.

De Eucharistia. 561. In Orientali Ecclesia Laici amovuntur a celebratione Eucharistiae, & quae inde damna? 562. Tam Occidentalis quam Orientalis Ecclesia Sacerdotibus suis male imposuit officium in Eucharistia offerendi Deo in pane, & vino agnam incontaminatum, Christum Dominum, quod uni Christo competeat. ibid.

**Eusebii** quid significet? 236.

**Eusebius** malignas, qui veris Symboli Apostolice confessionibus tribuit, quod in Ebionitas competit. cur Papias exolus Eusebio 219. confellores Symboli Apostolice hereseos crimine infamat. 27. cum nihil adversus eos ex antiquis patribus producere poterit. ib. Damnans alios ipse damnatur. 28. ejus locus de pseudopphetis. 34. commemorat praedictum ab Apostolis tanquam proxime venturum Apostolicum eventum, & iudicium ab Hegippio tanquam jam advenisset. 234. Artemon vocat apud Eusebium, aliosque omnes scriptores Ecclesiasticos fabularum plausura reperias. 264. ejus oisitantia in legis sacris libris. ejusque causa. 295. Mathematicum Enochii mentionem facit. 307. cuius tempore extitit liber Enochii. 368. Ejus verba commemorantur, Ecclesiae turpissimos mores circa tempora Samositarum, 286. haereseos, qui supra Symbolum apostolicum sapere non audebant. 511. aperte illis maledicunt. Contra illos decem libros Ecclesiasticae historiae composuit. ib. est amans fabularum. 512, 513, 519. refutatur. 519, 515.

**Eusebianorum** Photinianorum coetus quales fuerint, cur sciri nequeat? 523, 553. Quomodo doctrina, si Apostolica fuit congrua, non perit, aut peribit. 553.

**Exa** talis Christi fuit domus pro antegresso obedientiae merito. 759. Est universalis, & particularis. 160.

**Traditio** Satanæ est excommunicatio. 77. Satanæ regnum est quod est extra Ecclesiam. ib. excommunicatorum mala. excommunicationis scopus ib. natura separationis, & denegatae conversationis. 76. ejus natura. 171. instituta est adversus homines secundum carnem viventes: sed non adversus errores in rebus in volutis, & perplexis. Quod probatur. 290. A Gnostica infligebatur iis, qui Gnostica eorum dogmata non recipere. 364. Quinam haeretici excommunicandi, qui non? 384. Qui ob admissa adversus leges Christi delicta, quodam excommunicantur, Christi negotium agunt, non suum. 505. excommunicatio habet vim damnandi, & pena aeternae mortis afficiendi. 224.

Boni exempli vis. 304.

**Exercitatio** corporis quid sit? 270.

**Exultatio** mentis quid significet? 207.

Cultus internus non prodest nisi externus accedat. 602. quare incommoda ib. externae divini cultus actiones vel optimas homini per se salutem, vel pessimas nemini per se damnationem afferre, returatur. 604. Ingenia hominum prona sunt ad ejusmodi obsequium Deo & religioni praestandum quod exteriori specie oculos ejus perfringit 607.

Quomodo nos erga extraneas gerere, eoq in veritate influere debeamus? 193, 194.

**F.**  
Per fabulas & genealogias infinitas quid Apostolus intelligat? 237. Profanus & aniles fabulae



*fabule* quæ sunt 246, 247. dogmata vitii hominum blandientia, & *fabule* in Ecclesiam Christi invectæ. 264. Apud Eusebium alioq; omnes scriptores Ecclesiasticos fabularum plaustra reperiuntur. ibid.

Non audientes, sed *factores* legis esse concedit. 280.

Non contenti esse debemus bonâ conscientia, sed bonâ *fama* etiam rationem habere. 119, 169.

Suspensum *falsi* verum, bono cum *falso*, vero cum malo nullum vinculum, aut commercium. 496.

Origo *fati* 278. & coloris quibus *fati* patroni depinguntur ib. *fati* absconditi. 398, 399, 431. Vide Predestinationem.

Christianæ *fides* est lineamenta. 56. Per verba ad felicitatem via. 37. In iuxta *fidei* multum laboravi numerum ingenium. In quibus eam vitam esse nonnulli putarint non in virtute sola. 29. In quo vere ita sit 229, 430. Quomodo ita *fides* fabricatur a nonnullis. 430, 431. Quomodo restituitur. 432. Vide *beo*.

*Fermentum* quod adunabitur 77.

De observandis *festis* solennitatibus. 559.

Auxilia, quæ Deus hominibus ferre solet, sunt *fidei* exortatio, motus iustitiarum. 2. Nemo igitur ad ejus aliam iustitiam discrimen inter *fidei* exortationem, & *fidei* exortationem luminis. 37. prior *fides* secundum pretium est, & probitatis generis. ib. homines ante revelationem prima *fidei* elementa habuerunt. 1. legem scriptam in cordibus 34. Occulta sunt iudicia Dei, ut *fides* locus sit. ib. firmitior in *fide* officium. 64. Vide infirmos. *Fides* pro sententia, & cognitione rerum divinarum sumpta. ib. quomodo Dei donum dicitur. 144, 318. *Fides* Christi est *fides* in Christo 145. *fidei* Cyprianus quid significet 146. Quæ sit *fides* in Christo 171. Est in passivo actu, & nisi per *fidei* delectat. 219. *fides* non est omnium 220. *fides* non simulata 221. *fides* specialis accepta pro sana doctrina bonæ conscientie. 238. Pro dignis sumpta 245. Quam *fidei* 248. Non solum fiduciam in Deum, sed etiam religionem Christi significat 253. Jacobus errorum opinionum in oppugnat eorum, qui Christianæ vitæ officium in *fide* absque operibus collocarunt. 277. Quos delinquit *fides* ab operibus. ib. Error *fidei* ab operibus seculi. 280. *fides* Pauli male intellecta fuit. 281. *Fides* sine operibus umbra tantum, & cadaver est *fidei*. ib. Non est otiosa, non mortua. 282. & sine operibus mortuæ *fidei* varietas. 283. quoniam Paulus ex *fide* excludat. ib. In quo consistat 289. Quæ sit *fides* in iustitia Dei & servatoris nostri & cur æquiperiosa dicitur 291. illud donum Dei indes nobis efficacius reddendum, & qualem virtutem procreat 318, 320. Partes *fidei* veter. 374. quævis *fides* & Spiritus S. sunt Dei dona, quod ea tantum habere possunt, & habent. 376. *fides* aut ad salutem *fides*, spes, caritas. 379. Quæ sit 382. Abiq; ratione esse non potest: nam quod absurdum rationi, idem est *fidei*. 489. Ejus ostentatio, dum teatur Deus, magnum diffidentie documentum exhibet. 619. An Deus lib. novo facere se per ab omnibus Christianis ejusmodi *fidei* experientia, quale in immolatione filii ab Abrahamo exigit. 669. Extremum *fidei*, quod in tentatione Dei cernit nobis cavendum, in quod pleurum *fides* degenerat, quando cum ordinata, quæ Deus præbet, mediis nos servare debemus, extra ordinem miraculosa auxilia expectamus. 702. auxilii divini fiducia, quantum in ipsa ipem ordinis divini, laboribus nostris auram suam aspirantis, sublevisit, vera & legitima *fidei* est, at quoties miracula in tentatione non degenerat. 717.

*Fides* est Deus etiam homines sunt perfidii. 47. *fidei* mandum iudicatur quid significet 78. quare sancti dicantur 171. *fidei* aliquid angelica dignitate eminentius promittitur. 174. Eorum vitam absconditam esse cum Christo in Deo, quid sit 185, 186. In iudicio de futuris adflectores tribunalis Christi, quæ rationibus probatur. 197. quæ potestatem habent in futuro ævo futura sit 204. Quæ sit Deus Satanæ permittit in *fidei*. & quæ sit. Vide Christiani.

*Fides* est a cautissimo metu temperanda. 204. *fides* possit simul consistere ib. *fides* iustitia non in lapsu securitatis marces. 160. Quæ sit *fides* in carne intelligatur. 163. Deus à multis fiduciam poscit: sed non otiosam nec temerariam, quæ extra ordinem miracula poscat. 700.

*Figura*, ac typi duplices in S. Scriptura inveniuntur; ita leucis, & permixtis. 152. *Fumus* perditionis quid significet 121. quomodo sit Dei vocemur. 347, 348. qui nam sit diaboli sint & quomodo 349. Christus non per Metaphoram, sed proprie dictus *fumus* Dei cernitur debet. 451, 597. quod probatur quatuor rationibus. 454. & argumenta contrariæ sententiæ refutantur. 455, 456. & c. differentia inter unigenitum filium Dei, & ejus adoptivos filios. 599.

Non tantum in Intentione, sed interdum in executione *finis* media sibi servientia antecedit. 241. Verba, omnium *finis* imminet, *finem* universale non spectant. 310.

*Federis* veteris ministerii oppositum novo 108. Lectio scriptorū veteris *federis*, nonnulli per *fidei*, quæ est in Christo Jesu prodest. 263. peccant qui novi *federis* scripta potius per scripta veteris, quam veteris per novi explacant. ib. Deus ab Oxymorismis pænas injuriarum exigit, etiam heterodoxis illatarum, quoties eos *fidei* frangere esse contingit. 438. *Fama* nas qualis cultus debeat 241. Lignum, sanum, stramen quid significet 74. *Fuerunt* libris quomodo à Christo, & Paulo interdictum sit 78.

*Forma* Dei, & *forma* servi quid denotent 158, 159. Fortuna prospera quamvis periculosa sit; tamen Christianum non decet hoc virtutis specimen effugere. 087.

Quare de indiguis *fratribus* bene merendum. 364.

Quid *fundamentum* sit Christianismi 35. Quid non sit 35. Per *fundamentum* auris & ligna, quid Apostolus. 1. Cor. 111. intelligat 71. dogmata, opiniones, aut confessiones non sunt *fundamentum* Ecclesie. Sed quid sit 261. *fundamentum* *fidei*, & doctrinæ Christianæ dupliciter sumi potest. 544. Omnia *sanctorum* genera damnantur. 148. G.

*Galea* salutis quid significet 153, 166, 215. *Gaudium* qualis virtus sit. 656. *gaudio* cor dilatur. 115. Nihil est homine Christiano dignius *gaudio*. 167. Quod obnubilat Ecclesie dissidii. ib. Quare semper *gaudendum* 216. Epist. Apostolorum à Gratianis agendis Deo, & *gaudio* lux significatione ferre incipit. 296.

*Genealogia* quæ sit 27. Per fabulas, & Geocælogias *sanctorum* in finibus quid Apostolus intelligat 13. 138.

*Genes* in actiones filii Dei. 1. secundum carnem. 2. secundum spiritum sanctitatis. 1. prioris, & posterioris naturæ. & c. ib. generationes tres tessera decedat, ab Abrahamo ad Davidem. 2. à Davide ad Cladem Babylonicam. 3. à Clade Babylonica usque ad Christum natum. ib. Explicatur cur, & quomodo *gene* *attonum* diversarum in Christo altera alteri succedat. 461.

Omne *genus* celestium quid significet 160. *Gladus* spiritalis quid significet 154. sensus verborum tibi 11. 4. de *gladiis* in ligones, & lanceis in falces contundendis. 716. Locut. Matt. xxv. 51. qui *gladiis* ferit *gladiis* peribit, & Apoc. xi. 11. explicatur. 811, 813. universalior est necessitas *gladii*, qui pacem, & bellum moderatur, quam matrimonii. 815.

Quare Paulus *glorificationem* suam in insipientem vocet 126.

Futura nostra *glorificatio* in præterito, quasi iam facta nobis, enunciari potest duplicem ob causam. 175. quod exemplis confirmatur. 175, 176, 297.

*Græcorum* errores quomodo in Ecclesiam invecti 231, 232. Præpostere Ariani dicti. 233. eorum factio, & piz fraudes. ib. studio philosophiam magis, quam sacram literarum incubebant. 243. notitiae rerum caliginem infuderunt. 244. suppositi, aut depravati ab iis libri, aut suppositi. ib. horum artibus oppressus Paulus Somoletanus, Antiochenus urbis Episcopus. 234. quibus artibus grassata est in Ecclesiam *græcorum* secta, iisdem artibus subversa est. ib. homines à se differentes, tanquam secens exagitatorum errorum infirmabant. ib. eorum cæcitas. 322. facta dogmata. 328. turpissima quæq; hominem peccata esse, sed ad perfectionem religionis necessaria dixerunt. 335. excommunicatio ab iis in iustitia omnibus, qui *Græcorum* eorum dogmata non recipere 365. sunt majores Ariariorum, qui Ariani antiquiores fuerunt, qui se Orthodoxos fecerunt. 498. infirmi, & ita in tempore falsa obtrudunt Ecclesie, vera premunt, eorumque malæ artes describuntur, quibus omnia corrumperunt. ib. cur veterum antiquitatis in Ecclesia notitiam suppresserunt 585.

Ubi non est *Græcorum* & judæus & c. sed omnia in omnibus est Christus. 187, 188.

*Gratia* quid significet. 105. Veteres referunt do *gratiam*, invitamus novam. 106. *Gratias* agere, & preces tundere Deo, idem sunt. 197. etiam laudissimi viri magnum adeunt periculum, quoties insignem aliquam *gratiam* ipsi Deus confert. 126. cit in operibus legis aliqua laus nostra sed exigua, cum Dei *gratia* collata. 104. Dei *gratia* abiq; operæ, & obsequio nostro nihil agit in nobis. ib. exultantia in se ipso *gratiam* Dei. 217. Epistolæ Apostolorum à *gratias* agendis Deo incipiunt. 296. *gratia* Dei non est in indivisibili; sed incrementum amittit, in qua sita 317. *gratiam* Dei transerre ad libidinem. 305. *Gratum* male reputatur. 804, 805.

H.

*Habitare* in Deo, & in nobis Deum quid sit 336.

*Hæreses* quare oporteat esse in Ecclesia 90 origo *hæresium*. 160. 184. Cui *Hæresis* alios expellat 231. Historia Ecclesiastica docet omnes *hæreses* à Simone Magico, & Menando exfisse, qui magi fuerunt. 203. *hæreses* perditionis quæ sunt 324. Zelus amarus in dissidentes, *hæreses* certissimum est signum. 337. Rationes & exempla pro tolerantia hæreticis, & quinam veri *hæretici* sint 382. quinam hæretici excommunicandi, qui non. 384. Omnes propemodum *Hæreses* sub titulo reconditis rerum divinarum scientiis in Ecclesiam irreperunt. 514.

*Hæreticium* unde ortum 216.

*Hæretici* incorruptibiles, incontinentia immatensibiles quæ sit 296. Quare tanquam præfens dici possit. 297. & supra 175, 176. *Hegesippus* apud Eusebium testatur post Apostolorum obitum mox depravari Ecclesiam. 224. Apologeticum adversus Diadem Hæresium, ejus reprehensio 389. & c.

Quantum *fidei* libro *Hermæ*, qui pastor inscribitur, tribuendum, docet Tertullianus, & Gelasius Pontifex Romanus. 574. *Hermæ* asserit Spiritum S. esse filium Dei: Christum autem Spiritum Sancti servum. ibid.

*Hæreses* felices galli Episcopos prædicat quod etiam confessionem nec receperit, nec agnovissent, quam veterem & simplicissimam ab atate Apostolorum receperant. 379.

*Homines* lux salutis esse fabros. 2. *Homini* corpus, aut caro non abolitur pars essentialis compositi dici potest, non per accidens, & secundum quid 10. est pars organica, & instrumentalis. ibid. Si in instrumentum istud in melius mutatur non ideo alia numero, ita substantia erit. ib. neq; instrumentum causæ principalis essentialis habere potest, alias non esset instrumentum, sed id ejus est instrumentum. ib. Hoc *hominis* instrumentum corpore naturæ adversum, & animæ noxium 102. *Homo* internus opponitur externus 111. *Vox hominis* quid significet 229. pro doctrina *hominum* sumitur. 130. Quid per *internum hominem* intelligatur 45. Quid per *hominem* veterem, & novum 147. *hominis* bestias ipsas libidinum turpitudine vincunt. 182. membra veteris *hominis*. 186. Duo genera *hominis*, in quibus *hominum* pravus appetitus plurimum exorbitat, gustus & tactus. 186. avaritia vitium *hominis* soli proprium. ib. Quibus in rebus consistat exortio veteris *hominis* 186, 187. Quomodo novus *homo* induendus 187. Per novum *hominem* nova creatio, aut regeneratio intelligitur. ib. *Homo* peccati quid significet 223. pro moribus *hominis* sumitur. 305. *oculus cordis homo* quid significet 305. *hominis* vocantur animæ, & spiritus 308. In quo consistat vera *hominis* præstantia. 865.

Lex Christi non homicidium tantum, sed odia, iram temerariam, & omnes ad eam occasiones damnat. 7. Christus homicidii pænam cum pena iræ non coarctavit. 8. Quomodo ira, convitium, impudica cogitatio pari, eadem pæna à Christo digna iudicata sunt, quæ homicidium & adulterium. 698. Non homicidium, sed Caini cædes in mundi incensibilis edicto Dei repressa est. 815.

Deus *honestas*, & laudabilia non omni tempore, nec ubiq; à nobis exigit: sed cum ejus legitima occasio, locus & tempus occurrat. 824. *Vox honoris* *typus* quid denotent 248. *vox* *typus* non tantum *honorem*, sed & causam honoris, pretium vel affirmationem significat. 240. cum Christus discrimen ordinis ac vocationum non sustulerit expenditur. quid hic Christiano liceat, vel non, in honore hominibus habendo. 281. qualis *honor* vasi muliebri, ut infirmiori tribuendus 306.

Si Christus præcipit quo animo erga *honestos* esse debeamus, quasi permittit nos *honestos* habere

habere possit. 691. Vido inimicus.

Quare Christus Matt. xi. 25. ex omnibus virtutibus unam humilitatem ac modestiam suam elegit? 70. Pauli humilitas praeibit occasionem ipsi cum emendandi. 121. In quo consistat? 156. variis nominibus descripta. 160. haec mala partem sumpta. 189. eius proprietates. ib. quomodo requiritur ut alios excellenter nobis arbitremur? Phil. i. 3. 722. 822. dux humilitatis partes. ib. an humilitas exigit, ut animam pro indignis ponere debeamus? 823. eam cum dominatione, nec regia potestatem pugnare. 865. 861. christiana humilitas & magnanimitas adeo stricto inter se vinculo copulatae sunt, ut altera ab altera divelli nequeat. 864. nullus erit humilis, & modestus Christianus in quo vera animi magnitudo non etateat. & contra. ib. humilitas notat. 865. humilitatis extremum est pusillitas & degeneris animi vitium, quod describitur. 866. V. Modestus.

Hypocritis quorundam in Ecclesia. 16. hypocritae, & eorum penna. 27. origo, & progressus in Ecclesia. ib. eorum descriptio. 313. 314. 35. per lapos rapaces intelliguntur hypocritae. 35.

Iacobus Apostolus jam suo tempore adversus eos qui Apostolicam doctrinam oppugnant, iactatus est 277. Epistolae Paulinae ad Romanos optimus interpret. 282. Apostoli Paulus, & Iacobus inter se fuerunt concordantes. 283. Iacobus ostendit veram significationem vocis fidei, quae Paulus usus est. ibid.

Idolatriae origo. 37. eius vanitas. ib. Et spiritualis scortatio. 137. 565.

Ieiunium non diserte preceptum in Novo fadere. commendatur tamen, eiusque modus praefcribitur. 24. De ieiuniis Ecclesiae. 559.

Error Antichristi negantis illum, qui in carne venit, & homo natus, ac Iesus vocatus est, esse Christum, & filium Dei. 343, 344, 345. &c. quoniam rei huius erroris & causa huius erroris. 345. utrum eorum partium, quae in sententia de Iesu Christi persona inter se differunt, eo nomine verius accusari possint, quod negent Iesum esse Christum & filium Dei? 343, 344, 345. nomina Iesum, & Christum, quamvis unum idemque significant, plurimum tamen distinguuntur. Quid per Iesum, & quid per Christum intelligatur. 345. Vide Christum.

Quae sub Ignorantiae nomine venduntur Epistolae, spuriae esse, I. Usserius ostendit. 503. De Ignorantiae iudicium. 505.

Ignorantia, & timoritas dux partes. 258. Licet ignorare ea, quae Deus in Sacra Scriptura non indicavit. 135. Ignorantia in Ethicis extitit, propter propriam ipsorum culpam, & cordis duritiam. 147. quid impetrare aequius quam ea, quae capere non possis, ignorandi licentia? 592.

Quare Christus viva sit imago patris? nempe ob vitam sanctimoniam, & lupremam in caelo, & terra potestatem. 174, 175.

Quaestio de imaginibus in sacris locis erigendis duabus partibus constat. An collocatio eorum in templis permitti debeat? & 562. quinque rationes refelluntur. 562, 563. An imaginibus sint religioso cultu adorandae? 565, 566, 567, 568. quare Deus per imagines coli noluit? 566. Imagines, si ubi reperiuntur, contumeliosi afficiendae non sunt. 567.

Imitatio Christi varias vitas, & status vocationes non tollit. 188. Christus non in omnibus imitandus. In quo consistat unica imitatio Christi regula, ad quam nos componere debemus? 629. Christum in vitis sanctimoniam imitari, sed nequa omnia, quae facit, facere; nec ab omnibus, a quibus ille abstinet, abstinere debemus. 711. In omni perfectionum genere Christum imitari non possumus. ib.

Impedimenta salutis non omnibus, neque semper removenda videntur. 565.

Quando & quamdiu rationes imperiorum incertam juris & legitimatōis iudicationem habeant? 875. Iustitiam Dei cognoscere etiam improbiissimi dicuntur. 18.

Improbi cur rixosi dicantur. 39. neminem improborum eveniat, quod interdum, aut etiam frequenter aliquid boni faciat. 577. loco inter improbos habitatio male cessit. 666. V. Mali.

Peccantibus non imputatur multitudo, nec numerus prodest. 305, 367. exempla severitatis divinae in eos, quibus collata beneficia ad impenitentem non profuerunt. 366, 367. Imputatio spes maxima est illicebra peccandi. 669, 669. non aequum est, ut propter incertam spem quorundam propria culpa de salute aeterna periclitantium concedatur grassanti violentia impunitas. 828.

Incredulitatis Iudaeorum causa penes ipsos est. 1. Incredulitatis Iudaica culpa a Deo remouetur. 15. causa, ob quam principes huius aevi increduli fuerint. 10. Sola incredulitas & inobedientia excludunt hominem a salute

aeterna. 377. Quare de indignis fratribus bene merendum? 368.

Induratio Pharaonis qualis? 52, 53. nec inde Deus author peccati videri potest. 52.

Deus causa indurationis non per se sed per accedens. 56.

Inferni descriptio. 326. Sensus verborum portae inferi non praevalerunt adversus Ecclesiam. xvi. 554, 555.

Infideles maritus quomodo sanctificetur per uxorem? 80.

Infirmiores fidei qui sunt? 62. Eorum tolerantia. ib. rationes cur damnari non debeant. ib. propter infirmos licitum interdum abstinendum. 86. quod tribus rationibus probatur. ib. vox infirmioris pro assentione sumpta. 116. Infirmitates carnis quid significent. 135.

Placandi qui nobis inimici sunt. 7. Dux rationes cur pax cum omnibus colenda, & inimicitiae fugienda sint? ibid.

Cur inimici diligendi? 13. postea aliquem inimicum diligere, & tamen interdum cum vitae eius periculo eidem resistere. ib. inimici cruci sive iudaizantes quales fuerint? 60. propter inimici dilectionem non modo erga reliquos omnes necessitudines, sed ne erga nos ipsos quidem caritate abijcere iussi sumus. 49. 698. argumenta ducta ex precepto dilectionis inimicorum examinantur. 54. Christi preceptum de inimico odio non habendo, de privato inimico aperte loquitur. quod preceptum non Moyses legi; sed scribarum commentum opponi necesse est. 654. an in Moysi lege odium inimici publici preceptum fuerit? 656. an erga privatum inimicum odium, aut adus odii ex lege Moysi prohibiti sint? 655, 656. tanta erga inimicos dilectio non est imperata, quanta amicis, fratribus, piis, imo ipsi Deo debeatur. 658. Qualem charitatem erga inimicos Christus praepcepit? 686. an commodum inimici vitae parentum, magistratum, fratrum, ac publici salutis in gratiam Dei, Christi praeposenda. ib. 688. facilius est inimicum hostem in ipso belli ardore diligere, aut ipsi benepercarum, quam vitam, libertatem, & quae vitae cariora sunt, furenti prostituere. 692. qualis affectus amandi erga inimicum a Christo exigitur? ib. si Christus praepcepit quod animo erga hostes & inimicos esse debeamus, quasi permittit nos hostes habere posse. ib. verba Christi de diligendis inimicis posse tam de privato inimico intelligi. 692, 693, 694. ista verba Christi ita merito explicari debere probatur. 694, 695. de publico hoste intelligi non posse. 695. vocem inimici quomodo interpretetur Socinus? 693. perfectior virtus est diligere privatos, quam publicos inimicos. 694. si inimici nomine hostis publici est intelligendus, an tenebimur hostes praemonere, quando iis ab exercitu patris nostrae infidiae fruuntur? 695. precepto de inimicis diligendis neque bella, neque judicia capitalia prohiberi, probatur primum in genere, deinde in specie. 696, &c. an omnia quaecumque etiam iniuriis & sine ulla ratione nobis optare possemus, proximo, aut inimico praestanda sint? 696, 697. in casu necessitatis ius defensionis vitae nostrae etiam cum periculo vitae inimici permitti. 697, 698. vitam nostram defendere possumus etiam cum periculo vitae inimicorum; multo magis vitam eorum, quos longe maiori caritate quam inimici prosequi tenemur. 698, 699. Christus non praepcepit in eo casu diligere inimicum in quo, si cum diligamus, fratres aut pariteres odio habere, seu minus diligere cogemur. 699. de inimicis diligendis illustre specimen Christus in patre suo ostendit. 701. status quaest. autoris est, utrum liceat in gratiam conservandi hostis, sit in perniciem patris. 706. non nos inimicum, sed inimicum te interficit, dum iniquo perdendi nostri studio in tela nostra, pro servandis nobis iustissime opposita, caeco impetu ruit. 773. adversarii, ne inimicos incerto discrimine periclitantes, ac magistratus ad certissimam necem invadenti inimico a nobis dedendos, & cedendos flagitant. 773. una consistere non possunt conservatio vitae parentum, quae absque periculo vitae inimicorum esse neque, & abstinencia ab inferendo in inimici vitae periculo, quae absque certa nec parentum esse neque. ib. refutatio adversariorum, qui asserunt v. praepceptum Christi de diligendis inimicis evetti, nisi omni tempore, & casu, etiam cum caritati erga eos locus non videtur esse, actus istius caritatis erga eos exerceantur. 11. eadem inimici cum caritate consistere non posse. 112. post interfectio-

nem inimici nullam sapere esse caritatem adversus eum locum. 774. non ex caritate amicis debita licentiam esse interficiendi inimicos colligitur; sed tantum licentiam negligendi eorum pericula, quoties istorum, qui vitam longe sunt digniores, pericula praevitanda sunt. 775. locus de diligendis inimicis debita sibi, amicis, iustis, non iustis, sed potius tacite confirmavit, quia minus debita est dilectio inimicis, quam amicis. 776. infantes homines non supranos, sed tanquam nos ipsos diligere iussi sumus; quanto magis inimicos plerumque, fontes, & de nobis male meritos. 777. ergo ea caritatis officia, in quibus longe maior dilectio inimico, quam nobis exhibetur, a nobis inimico non debentur. ib. diligere inimicos iussi sumus, sed nostros, non Dei, quia ipse Dei amici esse possunt, qui nostri sunt inimici. 780. ad exequium Patris caelestis inimici amandi. ib. an per magistratum necem inimicorum flagitare liceat? 795, 796. non per nos laeditur inimicus, sed per improbitatem suam, quoties scelere vecors in tela nostra incurrit, pro salute nostralegitime opposita. 797. an exemplo Christi, tanquam in digniores inimicis, & indignis tanquam dignioribus occidendo nos praebere teneamur? 822.

Inimicitiarum vox distinguitur quatenus vitium involvit, & quatenus non. 768. vide ira.

Sensus vocis Inimici. Job. i. 333. 346.

Leves iniuriae Christi contemptu voluit, sed non graves, ut sine relictis ista vitam nobis eripi sineretur. 1. in gravioribus iniuriis de summo, & Aristo, in leviore etiam de quo iure decedendum est. 12.

Cur non potius iniuriam parimini? 1. Ceterum, quid significet. 19. gratia Dei iis, qui libi iniquitatis iniurias patienter ferunt. 594. praepceptum de iniuriarum patientia non ad iudices, sed ad laicos pertinet. 645. Iniurias, quae patientiam Christi praepcepti, omnes esse tolerabiles. 702. an quia tolerabiles iniurias spernere aequum est, idcirco etiam intolerabiles continere aequum est? 703. privata iniuria ultio per viam facti iure a Christo prohibetur. 703. leviorum iniuriarum per viam iuris persecutio avari, & litigiosi animi vestigia est. ib. an Christus a nobis postulet, ut intolerabiles iniurias patiamur potius, quam resistere proximis. 708, 709. In levibus iniuriis ut alapa aut tunica, a retentione juris nostri abstinendum est. dispar est ratio si damnum aequo gravius subeundum est. 712. an Exemplum Christi in perpetuendis iniuriis imitari teneamur? 731.

Iniurias, quorum Christus mentionem facit, Matt. v. de praebenda altera maxilla, & dimittendo pallio non esse intolerabiles. 83. &c.

Repleti omni iniuriis dicuntur non tantam vitia patiantes; sed ea amantes, & in agilis probantes. 78.

Iniustitiae species, & obiecta. 79.

Sors innocentis in hoc saeculo. 373.

Innocens coram Deo sumitur aut proprie & absolute aut improprie & secundum quid? 817.

Sola inobedientia & incredulitas excludunt hominem a salute aeterna. 377.

Inquisitio Hispanica onus libera genti insuperabile. 442.

Quomodo extraneos in veritate insinuare teneamur? 194.

An interfectio hostis cum caritate convenire possit? 765.

Intellectus captivare ad obedientiam Christi quid sit? 121. Intellectus spiritualis quid significet? 172. nullum peccatum voluntatis absque errore intellectus. 326.

Cultus internus non prodest, nisi externus accedat. Quae inde incommoda? 604. Opinio ista, cultum nempe internum Deo sufficere, & licere in externo quamvis pessima secula se adijungere, repugnans est Deo patri. 613, 614. Christo 614, 615. omni religioni. ib. Sacra S. ib. sane rationi. ib. Veritati, ac sinceritati. ib. sanctimoniam, ib. Omni fidei. 616. &c. Vide externus cultus.

Quidam ex invidia Evangelium praedicant, & quare? 16. cur Apostolus eo nomine gaudeat? 16. Quare spiritus Dei ad invidiam concupiscere dicatur? 88.

Error, qui creditur Apostolum Iohannem ad subtilitatis theologiae contemplativae dogmata signum sustulisse. 332. Apostoli Iohannis Ico nus epistola prima. 350. caput quinti verbum Iesum Iesum esse probatur. 360.

Joannes Baptista. Vide Baptista. Apostoli Iohannis epistola prima scopus. 359.

Iosephum uxorem suam post partum cognovisse non liquet ex vocula donec. 1. Causa cur Iosephus, seu veri Fhionitae Evangelium Matthaei rejiceret? 1. Iosephus quidnam? 113.

Christi lex non homicidium tantum, sed odium







**A**ccenda est, quia per illos iustitia & libertas eorum sustentatur, qui veritatem profitentur. 800. Officium *Magistratus* ab apostolo in genere tanto magis licitum censendum est, quanto plures obligat; cum in specie aliquid praeter ceteris praescribi aliquid possit, quod ceteris non liceat. 801. Munus *magistratus* iis laudibus in S. Scriptura commendatur, ex quibus liquere potest illud populo Dei excludi non posse. ib. Tam milites, quam *magistratus* ad Ecclesiam ex Apostolico admitti, si alia lege admitti non poterant nisi potestate aut militia abfecta, extaret alicubi preceptum Apostolicum. ib. an quia in novo fadere non nisi subjectionis erga supremum *magistratum* officium praescribitur, illis sapientum *magistratus* gerere non permittitur. 802. si Ecclesia *magistratus* nutritio non facta fuerit, nova creatura vanitati afflictionum in hoc mundo obnoxia esse non desinet. 803. Pro regibus & *magistratu* orandum & quare? 804. locus 1. Tim. 2. 2. explicatur. absurditas eorum qui Christianos ad *magistratum* arceat probatur. 807. negatur ad *magistratum* accendos esse Christianos, quia clementiae in regimine Reipublicae, saepe locus non fit. 805. an, & quomodo Deus velit Christianos *magistratum* gerere, & ita suos ministros esse. ib. Interest omnium hominum cuius manibus tam anceps *Magistratus* gladiis coperedatur, non trucidatis, aut incredulis committendus. 826. 827. probatur licitum esse *magistratum* morte aspicere eum, quem amissa vita praesentis, futuram quoque omnium esse, possibile sit. & refutatur officium *magistratus* ad Christianos minime pertinere. 828. Christiani *magistratus* sunt extra culpam in plebiscitis fontibus aeterni eorum interitus. 830. etiam si *magistratus*, & bella gerentibus adhibetur periculum aeterni mortis fontium, non tamen in gratiam fontium debet desistere officium defendendi insontes. 831. Deus quomodo in fundendo sanguine abhorreat, ejus tamen rei licentiam, quod opus est, sibi reliquit; quod & de *Magistratu* dici potest. 834. Apostolus Paulus ordinaria media in imploranda *magistratu* ope non neglexit. 845. locus Matt. 22. 25. explicatur, in quo probatur *magistratu* Christianis non vetari sed de Ecclesia, tantum dominatione mentionem esse. 858, 859, 860, 861. 862. an *magistratu* liceat dominari iis, quos fratres semper esse, idcirco; ad gubernationem regni Christi spiritus debet pertinere. 863. 864. non necesse est, ut Christiani *magistratus* expressa de capitalibus supplicii precepta divina habeant. 868. Ultionem privatarum injuriarum *magistratus* interdum competere. & quando? 869. 870. non tantum privatarum, sed etiam alienarum injuriarum ultionem *magistratus* prohiberi negatur. 871. quod ordinatio Dei Rom. 13. 1. r. de Christianis *magistratus* intelligi non possit. cessatur. 876, 877.

**M**agis non fuisse reges. 2. non sola stella duces, sed per divinam revelationem de *magistratu* navitate certiores facti videntur. ib. *Majorum* liberalitas non modo honori Christo; sed etiam patri parentibus ad peregrinatum. Aegypt. 3.

**C**hristiana *Magnanimitas*, & humilitas fratri inter se vinculo copulata. 864. nullus humilis Christianus in quo vera animi *magnitudo* non eluceat. & contra. ib. diversitas inter animi elationem, & animi *magnitudinem*. 865.

**Q**uare sint crimina perduellionis, & *Magistratus* in Christum. 614.

**L**ibera nos a malo quid significet? 2. Non facienda mala ut eveniat bonum. 40. an Paulus apostolus Alexandro imprecetur *malum*? 264. verba Christi, ne resistere malo non sunt generalia. 650. mala Deus quomodo immittit? 678.

**M**ali amant tenebras, & fugiunt lucem, quare? boni contra. quare? 215.

**S**ufficit dici sua *malitia* quid significet? 26. Per *malitiam* quid intelligatur? 187.

**M**a'adiciencia. 327.

**S**ensus verborum. Heb. 11. 1. 14. non habemus hic *mauentem* civitatem. 637.

**M**anichaeorum errores 521.

**M**anuerudinis proprietates, effectus, & ratio. in quo consistat. 189. linguam indomitam domare potest. 285. *Manuetudo*, beneficentia & intra limites extremorum suorum consistunt nec possunt ad alterum extremum in infinitum protendi, quin statim in vitium degenerent. 708.

**Q**uid sit dextrum oculum erueri, & *manuum* amputari? 9. *Manus* purificare quid significet? 289. Non tantum quia *manuaria* arte *manifatura* pretio; sed etiam quia alio honesto vitae genere se sustentant absque labore probantur. 213.

**M**aranatha quid significet? 104.

**P**et *Margaritas*, sanctos, porcos, canes quid *Mompus* Mart. 23. 6. intelligat? 28. quare

*margaritae* non obijcienda porcis eadem. An beatissima virgo *Maria* in divino cultu, & invocatur. coequanda sit cum Christo? 576.

**Q**uare sit inaequalitas inter *maritum* & uxorem? 152. Quomodo infidelis *maritus* sanctificetur per uxorem fidelem? 80.

**M**artyr & persecutionum gloria non temere captanda. 499. qui propter sententias quasdam penas *Martyr* sufferunt, veritatem tuentur, si non in omnibus, saltem in iis, ob quae patiuntur. 578. quare vere *Martyres* sunt. sunt quidam qui videantur, & non sunt. 844. Qui pro Rep. occumbunt non sunt veri *Martyres*. in quibus ab Antichristi mancipiis distat. 845.

**M**asoritarum olicitantia, quando orta. 284.

**C**elibatum esse bonum; sed tamen praecipui *matrimonium*. 80. matrimonium corporale est typus spiritualis inter Christum & Ecclesiam 151. 191. *Matrimonium* interdictum est doctrina demoniorum. 245.

**C**ur Iosephus, seu veri Ebionitae evangelium *Matthei* rejecerint? 1. diversitas inter *Mattheum* & Lucem in ordine tentationum, quibus a Satana oppugnatus est. 4.

**Q**uomodo *Melchisedech* typus Christi? 518. Christus esse non potuit. ibid.

**M**emander, didicius Simoris Magi, Ecclesiam corrupti introductis erroribus. 324. 328.

**Q**ua ratione veritas in mendacium transmutetur. 37.

**M**ens reproba quare sit? 37.

**M**ensura & armorum numerus, quibus eorum tempore Eliae clausum fuit, typus & figura fuit temporis, quo Ecclesia Dei sub jugo Antichristi gemere debuit. 293, 294.

**M**ercedis jam parata dilata representatio ad extremum mundi diem. 264.

**M**erita nostra quare nulla agnoscere possumus. 527.

**F**iducia Christiana cautissimo metu temperanda est. 113. Quomodo possint simul consistere. ibid. Vide timor.

**C**ur sententia regni *Millenarii*, & a quibus explosa? 19.

**C**ur Deus minus exequi differat? 330.

**M**iracula sive in vita, sive post mortem edita non probant aliquando esse pleudopropheta. 34. multis ad salutem non profutura. ib.

**M**iraculorum donum in gratiam fidelium datum Ecclesiae 196. falsa veterum Christianorum *miracula*, & quoniam inter antiquos scriptores ista recenscant. 245. *Miracula* temporis Apostolorum non semper, & ubique patrabantur. 151. Quare Apostoli *miraculis* instructi sint, & cur nunc non desiderantur. 542. fidei natura sub novo fadere perpetuum ulum *miraculorum* non fert. 640. turat nos Deus, sed per media, quae nobis suppeditat; quaedam dum, & alia, sed laborum, & eorum nostrae interventu. qui *miracula* a Deo expectat tentat eum. 727. aliquando *miraculosa* opem adhibet, sed raro. 727, 728. dogma istud quod Deus populum suum nolit nisi carnali publicae potestatis praesidio, sed ab extraordinario & *miraculoso* perdere velit auxilio; novum est, & novis *miraculis* confirmandum. 751. 755. Fidelibus quoties abique *miraculo* humanis mediis servari possunt, *miracula* a Deo petenda non sunt. 813. Omnium celestium & facillimum est modus divinae potentiae exercendae per vim *miraculosa*, longe tardior, & difficilior est ratio ejusdem exercendae per ordinariam liberarum voluntatum moderatricem sapientiam. 846.

**M**iserationes & viscera quid significant. 175. *miserordia* proprietates. 189.

**D**e *Missa* aut Liturgia. 511, 562.

**M**odestia, aut humilitas primus lapis, & fundamentum est virtutum. 5. unde oritur? ib.

**M**odestia se ipso alios super. putans in quo consistat? 158. *Modestia* minus sibi tribuens Ecclesiae concordiam concervat. Securitas & superbia lites serunt. 161, 162. *Modestia* vera a ficta, quae ejus est simia separata. 314.

**M**onastica vitam non esse viam arctam, tribus rationibus probatur. 32. ab Apostolis non instituta. 249. *monachi* qui mundo renuntiarunt auctoritatem Ecclesiae sui temporis non confirmant, sed condemnant. 541. fundamentum & origo *monasticorum* ordinum. 553. De *monasticis* ordinibus & regulis. 585. Optima ratione primitus illud vitae genus institutum ib. rationes cur nunc improbantur; 581, 586. *monachi* omnes conspirant in confirmanda Antichristi dominatione, & confiscanturam oppressionem. 585. *Monastica* vita excludit functiones, & officia humano generi necessaria. 586. *Monachorum* & anachoretarum instituta non esse viam ad sanctimoniam perfectionem sed Ecclesiae noxiam, & periculosa. ibid.

**M**onarchianos quos Tertullianus vocaverit? 446.

**Q**uoniam fuerint? 479. plures fuerint tempore Tertulliani, quam oligarchiani. ib. Tota fere Ecclesia ex iis constabat. 513.

**M**oralia precepta nunquam tolli possunt. 6. Omnia precepta *moralia* certis quibusdam finibus aut circumstantiis limitata sunt, nec ita universae extendenda, ut nullas omnino exceptiones admittant. 700.

**M**orbi ob peccata nobis solent immitti, eorumque remedium. 293. Qualis mors Christi exemplo suscipienda? nempe peccatorum. 44.

**M**orsem Deus quibusdam infert, quos castigat tantum, non cum mundo condemnat. 91.

**N**aturae etiam post mortem horrent. 112. *Mors* solatium per lucrum exprimitur. 157. *Mors* formosus, & obdormitio vocatur. & quare? 114.

**M**ors Christi quid a nobis exigit? 113, 114.

**A**nte Christi mortem Deus se jam placatum hominibus ostendit. 114. Sed reconciliationem, quare est a parte hominum quarebat. ib. *Mors* Christi non est signum irati, & irreconciliabilis Dei, sed maxime misericordiae. 115. finis *mors* Christi est, ut eripiat nos non tantum a peccatis peccatorum, sed etiam a peccatis ipsis. 129. cur *mors*, & sanguini Christi tribuatur pax & reconciliatio cum Deo? 144.

**M**ors Christi quid in nobis efficiat? 269. donat nobis non modo praeteritorum peccatorum veniam, sed & futurorum abstinentiam. 299.

**M**ultis modis Christus morte sua peccata nostra futura abolevit. 304. Praeter exhibitum patientiae exemplum innumeris *mors* Christi fructus 506. In Christi morte quaedam imitanda nobis, quaedam non. 722.

**C**hristianae Charitatis non adversatur *mors* supplicio aspicere eam, de quo, an deploratae spei sit, non satis constat. 723. 824. probatur licitum esse *magistratu* morte aspicere eum, quem amissa vita praesentis futuram quoque amissurum esse possibile est. 828. Vide supplicium capitale.

**B**aptisari pro mortuis quid. 98. statum *mortuorum* in adventu Christi non erit deterior statum viventium. 213. eodem tempore *mors* gloriosius corporibus indientur, vivig; transmutabuntur. ib. Non est absurdum jam *mortui* precari a Domino misericordiam. 259. de Judaeis vere dici non potest quod statum *mortuorum* ignorarent, aut rediturae vitae spem non haberent. 563. De statu *mortuorum*. 571, 572, 573. &c. In Scriptura S. requies, aut somnus vocatur. 572. *mortui* habent duo praeter homines in hac vita felicitatibus. ib. Quomodo in caelesti palatio nunciamur quiescere possint? 571. Mortui Lazari parabola historia esse nequit. 573, 574, 575. probatur *mortui* ante adventum Christi coronam justitiae non accepturos. 573, 574.

**M**ortificatio carnis. 186.

**C**hristi lex Moysi lege praestantior. 6, 7. &c. quare *Moses* faciem velaverit? 108. Vide lex Moysi.

**M**ulser quomodo gloria viri? 90. cur potestatem supra caput habere debeat propter angelos? ib. quare illi silentium in Ecclesia imperetur? 96. Earum ornamenta vera. 305.

**C**hristus per portam, angustam ducit ad caelum, paucos illud invenire ait; sed Romana Ecclesia crepat multitudinem. 31.

**M**undum fideles iudicaturus sunt. 78. *mundi* elementa quae sint? 134. 174. Verba secundum saeculum huius mundi non significant. *mundum* non posse esse nisi corruptum, sed contrarium. 143. *Mundus* non frustra conditus est, sed ob aliquem finem, & effectum permanentem. 176. *mundi* natura, nequissimus per doctrinam Christi notabiliter mutatus est, quovis regentorum status mutetur. 202. Creatio vel constitutio *mundi* vetus facta est propter novam. 299. *mundus*, & quare in mundo sunt non diligenda; & quare non diligenda? 337, 338.

**C**ur Deus, & *mundus* simul amari nequeant? 338. *Mundus* quod praetereat quid significet? ibid. Ex mundo esse, & ex mundo loqui quid sit? 355. Creatio vetus propter novam, & *mundus* propter Christum factus est. 493. Vox *mundi*, & rerum mundanarum distinguenda est. Aut sumitur improprie, aut proprie. 631. Sensus vocis *mundi*. 678.

**R**ationes ob quas Paulus dehortatur Christianos ab affectanda Ecclesiastica munera dignitate. 284.

**M**urmuratio quid sit? 88.

**Q**uid significant verba Christi, *minus* accipere volentem, ne averferis. 11.

**M**ysterium fidei. 243. *Mysterium* pietatis. 244.

**M**ysterium iniquitatis, tempore Apostolorum ortum, post eorum mortem increvisse. 224, 225. Quomodo captum & invulsum? 498. 514.

**N.** *Masi ex Deo quid sit?* 367.

*Natura* quid significet: 155. *Deus naturam* humanam primam, mox divinam in Christo negari non debere, & quæ alteram præficeret. 459. *Natura* ita ut a adventu, & repugnantia sunt, ut non secum in uno eodemque subiecto esse non possint. 450. Christus nunc Deus est, & diuina natura, quæ humanam vitem, & inbecillam absorpsit, ac sustulit, habet. ibid. Olim unam tantum humanam naturam habuit, nunc unam tantum divinam, ib. Discrimen est inter naturam, & essentiam, seu formam quæ dat esse rei, quæ duo non idem sunt, nec sine gravi errore confunduntur. 462. Quid natura sit ibid. Quid sit humana, quæ cælestis, quid divina natura strictius inquiruntur. 469. Qualis Christi natura fuerit eum in terris veneratur, & qualis nunc sit sedenti ad dextram Dei. 455. Quamvis Christus humanam naturam nunc non habeat, nec habere possit, homo tamen dici non simpliciter, sed secundum quid potest. 465. Duo argumenta divinitatis in Christo natura, Divina nempe ejus attributa, & cultus divinus ipsi debitus 450, &c. Quanta diff. sentia sit inter naturam patri coessentialem, & Spiritum Sanctificationis ex relatione ad mortuis? 485. Apostolica naturam Christi distinctio, 507. Sententia de duabus in Christo naturis simul, & eodem tempore conjunctis. J. I. Mart. eodem tempore in Ecclesia innotuit. 507. An Christo dux natura tribuenda sit? 510. *Natura* s. sanioribus Ebionorum nom. fal. lo Eulchius imposuit. 511. *Naz.* qui fuerit? 511. 516. Duo Naz. genera. posterioris gentis non fuerit Ebionum ib. de N. 518, 519. Quamnam de Deo ac Christo ad salutem scitu necessaria. 374. Ad salutem necessaria sunt pauca & simplicissima, omnibusque simplicissimis cognitu facilia. 373.

*Necessarium* quamvis cibo & potu ab Apostolo definitur paulo latius porrigendum 710. Quidam plane non necessaria, si commoditate aliquam in se habeant, confectari possumus, dum id fiat sine potiorum curatur detrimento. ibid.

*Necessitas* hominibus ad eas dare potest, quæ citra eam non licerent, ut in Davide panes propositionis edente. 814. Non negligere dei dona. 247.

*Nemo*, cum improbitate nascitur, cui ad virtutem & pietatem aditus præclusus sit. 2. *Nescire* præstat, quæ intelligi nequeunt, & tamen iis, quæ possunt intelligi fidem derogant. 344.

*Nihil esse* quid significet? 198. Statum nobilitatis non citramentem Dei excogitatum esse. 878.

*Arca Noe* typus Baptismi. 308. *Nomen* pro potestate. 142. facere aut petere aliquid in nomine Christi, 191. vox nominis quomodo sumatur. ibid.

*Novi celi & terra* non simpliciter, sed secundum quid dicta. 331.

*Creatio* vetus propter novam facta. 493. *Vide creatio*, etiam si nova doctrina pura sit ab errore, modus tamen eorum tradendorum plurimum in Ecclesia nocere potest. 282.

*Interdum nova doctrina*, & illuminationes, ac inveteratorum errorum remedia requiruntur. 284. In nova doctrina peiores errores sæpe latent, quam sunt ii, qui per illas ex Ecclesia exterminari videntur. ibid. Quare doctrina Christiana novum & veteris præceptum dicatur? 336.

*Veteris fœderis ministeriū* opponitur novo 108. discrimen inter novum, & veteris fœdus, quod sacerdotum sub veteri fœdere levitaris, sub novo ministeriū sit. 116. Sub novo fœdere remissio peccatorum ad præterita in ignorantia commissa; non ad futura, post agnitam veritatem protrahuntur. 110. *Lex nova* fœderis nobis utilis, quam veteris. 323. 324. *Novi fœderis* Antichristi quomodo describantur. 324.

In quo differentia consistat inter populum Dei antiquum & novum. 617.

*Novæ* vocabula hypostasice &c. ne novæ res introducant facienda putamus 509. In rebus omnibus novitas odio habenda, ut voces ipsæ recens inventæ suspicæ sint, quia ubi vocum novitas necessaria est, non potest nisi rerum ipsarum novitatem arguere. 591.

*O.* *Fiat voluntas tua* quid significet obedientiam voluntatis Dei in terris implenam, quam illud in cælis habet. 132. *talem obedientiam* in terris effici posse confitendo per longum tempus satana ab Apostolis prædictus. ibid.

*Molestia multa obedientibus Deo obstat.*

155. Non quibusdam Christi præceptis sed omnibus obediendum. 281. cur integrum Christo obsequium debeamus? 282. *Obedientia* veritatis quid? 300.

*Obedientia* cæca nihil indignum nihil in Deum & Christum iniquius? 521. Est nefandum scelus, & aperta erga Majestatem Dei perducit. 585. Ecce. Non Christi, sed tuam causam agunt, qui eam ab hominibus requirunt obedientiam. 686. Quid ejusmodi homines intendant conscientiam convellunt. ib.

*Obviandi* modus. 248. Vide reprehensio.

Christiani qui sunt inferiores non debent obsequium superioribus debere propter Christianam vocationis æqualitatem detestare. 305. Quale obsequium Pharisæi injungant? 543. Ingenia hominum prona sunt ad ejusmodi obsequium Deo, & religioni præstandum quod exteriori specie oculos omnium perstringit, dum ipsi peccandi licentia non crispatur. 667.

*Obscuri* libri vitandi. 169. *Obscuritas* in Scriptis Ethnorum & Patrum. 187.

Quæ obsequio Spiritu promissionis facta sit & quæ sit? 147.

Quid sit dextrum oculum effodere & manus amputare. 9. *Oculum* pro oculo, dentem pro dente exigere non licet. 9. &c. Quædam ad Christi præcepta esse videntur, quæ revera ex mente Christi præcepta non sunt, ut oculum sibi erueret. 709. Sensus verborum Christi si sensus dexter scandalizet, eruc. 711. Dictum Christi oculum pro oculo, cui Dominus sua verba opponit, non esse genuinam legem Moysi, quæ totiens erat, sed Morale Scribarum, & Phariseorum commentum, probatur. 787. *Oculus* excussio levis, an gravis injuria censeatur? 794.

Non omnes virtutes occultanda sunt. 16. Christi lex non homicidium tantum vetat sed odium, rixas temerarias, aliasque ad illud occasiones. 7. Licet dissimulare in iis, quos amare jubemur. 59. *Odium* est ira inveterata, tollens caritatem, virtutum omnium fundamentum. 148. Causa odium in malis adversus bonos. 349. *Odiosus* vellem peccato maculatam quid? 308. An in Moysi lege odium inimici publici præceptum fuerit? 654. actus odii cum ipso odio non sunt confundendi. *ad nos* interdum absque actibus, & actus isti absque odio esse possunt. actus, quos in penis, & defensione intervenire videmus actus odii censendi non sunt. ib. An in Republ. Christiana odium locum habeat erga quosvis homines, quavis de causa? 716. Christi doctrina nequam infiros nobis naturæ affectus omnes ita nec odium prorsus extirpat, aut excludit, sed tantum moderatur, aut ad exercendam virtutem deflectit. ib. Christus non poterat satis dilexisse justitiam, nisi odio habuisset iniquitatem. 726. non omne odium vitiosum est. 794. quomodo nosmet ad odium habere teneamur? 819. *Odium*, quo parentes ac uxores persequi jubemur, non est verum odium, sed remissior Charitas, respectu potioris considerata; nec dilectioni, quæ erga inimicum affectus esse debemus, opponendum. ibidem.

*Offendiculum* quid sit? 63. Vide scandalum.

Ungere oleo in nomine domini quid significet? 293.

*Omnia*, & in omnibus est Christus. 188. sensus verborum in multis omnes labimur. vox omnes quid significet? 284.

*Opera* nostra in salutis negotio aliquod quamvis leve momentum habet. 164. Deum in nobis operari & velle & perficere quid significet? 161.

Mali operarii & canes qui sunt? 163.

*Opera* malorum duo sunt genera. 33. opera fidei præstium difficiliora, quam opera legis, & quare? 164. In fidei operibus & aliqua laus nostra, sed exigua cum Dei gratia collata. 163. Justificatione ex operibus opponitur justificationi ex fide, cuius origo ex gratia, & misericordia Dei. ibid. Jacobus erroneam opinionem oppugnavit eorum, qui vitæ Christianæ officium in fide absque operibus collocarunt. 276, 277. Quos describit suis coloribus ibid. Exor fidei ab operibus separatæ ex Pauli verbis male intellectis, ac detortis fluxit. 281. fides sine operibus umbra tantum, & cadaver fidei. ib. Quamnam opera Paulus a fide excludat? 241.

Quæ damna opiniones intulerint Ecclesiæ? 287. An in gratiam aliorum opinionibus, quas fovemus, renuntiandum est? 578. Certissimum falsarum opinionum signum est, quod corporis amicit per vim defendantur. ibid.

Quoties in opinionibus, quas obtruduntur, sit est aliquid quod rationi repugnet, toties pro suspectis habenda sunt, nec in eas tantum inquirere licet, sed valde expedit, obo. Accule & vituperia, quæ non in homines, sed in opinionem stringuntur, pro contumelias non habenda. 740. Quamnam sint opinionis insinuationes? 740. Quæ opinio nova dicatur? 760. *Opiniones* Itali cujusdam. 761. V. Sententia.

An pro quibus Deum orare debemus, contra eos vindictam a Deo postulare non teneamus. 718. *Orare* Deum pro inimicis quid sit, & complectatur. ibidem. Vido preces.

Cum Christus discrimen ordinum ac vocationum non iustulerit, expenditur quid hic Christiano liceat, vel non liceat, in honore hominibus habendo. 281.

*Originale* peccatum Pythagoricum dogma. 300.

*Origines* insensus Symboli Apostolici confessoribus. nec id impune tulit. 28. *Arriani* ab Origine originem ducunt. ib. Dissidentes dampnandi audacia Origini debetur ibidem.

*Origines* fere unus inter Patres ante Hieronimum linguam hebraeam didicerat. pro hæretico est habitus. 230.

*Ornare* doctrinam Christi. 168. *Ornamenta* vera mulierum. 305.

*Ofensatio* Eleemosynarum vetatur. 19.

*Ostium*, & inordinate ambulantes quimodo? 212. *Ostium* & iniquitatis egenorum obtruncationem &c. procreat. ibidem. *Ostium* pulvinus Satanz ejusque fructus aliena curare. 232. Per vos fideles intelligi. 33.

P.

Sub pedagogo vel peccato esse. 134. Pallium. Vide tunica.

Quid vox *panis* in formula peccatum significet, ejus epitheton *inimicus*. 20. verbis quotidianum & hodie non frustra Christus usus est. ibid. Quomodo Christus *panem* videret carnem suam. 561.

Primi controversorum in doctrina Christi dogmatum auctores, Justinus Pantheus &c. pæne omnes prius Philoſophi, quam Christiani fuerunt. 485.

Si Deus in Ecclesia *Papam* tanquam universale caput instituit, non locus esset anxie querendæ viam, quam pauci nunc inveniunt. 32.

Cur *Papias* exulso Eusebio. 19.

Non duxit esse rapinam *parum* esse cum Deo quid significet? 158, 159.

Cur Deus liberis, qui *parentibus* obedientiam promissionem, immorgeris vero comminationem adsignaverit. 152. Nulla potestas propius accedit ad Dei Christique potestatem, quam *parentum*. 19. *Parentum* virtus liberis, si frangi sint, proderit. 217.

*Passivus* quid significet? 347.

Diversus celebrandi *paschalis* modus plurimas turbas excitavit. 286.

Reliquias *passionum* Christi in carne suis imbecillia explere quid sit? 178. Christum semel *passum* esse quid significet? 308.

Magnitudo Christianorum in eo sita est, quæ aliis intervenit de multa *patienter* ferat. 124. *Patentia* Christi. 310. *Patentia* vox quid significet? 275. *Patentia* pietatis officia non tantum exequi potest, sed compellitur. 321.

Cognitio cum continentia, & *patientia*. a coniungenda, & *patientia* cum pietate 319, 320. Præcepta est ad Christo suarum, non alienarum injuriarum *patientia*, ac de suo iure decessio, non de alieno. 645. legum Christi scopus non est ut omne resentiam tollant, aut *patientiam* nostram in infinitum protendant. 651. *Patentia* vox distinguitur. 751. *patientia*, quæ sine resentientia omnia concedit, etiam iniquissimam petentibus, nihil Reip: exitus esse probatur. 751. nequiter Carthag. expetivit illa *patientia*, quod non pugnavit. 753. *Patentia* nostra in remittendis peccatis in infinitum non est producenda, quia Christus dicit septuagies septena delicta fratris per die dimittenda esse. 728. *patientia* liarum injuriarum injuncta est, non alienarum, nec ad suas quidem injurias, aut omnes, aut semper, aut ubique remittendas, patientia omnes obligat. 750. Quam læpe Christianam *patientiam* vocant est tentatio Dei, & extremum verum *patientia* oppositum. Deus ad nobis fiduciam poscit: sed non orisiam, nec temerariam, quæ extraordinaria miracula postulat. ibid.

Explicatio adversariorum de *patientia*

VVVVV



*emissum, & in dando mutuum digne faci-*  
litate manca est, & imperfecta quod proba-  
tur. 789, 790, 791. quare explicatio auctoris  
præterenda. 791, 792. cum impudentibus  
*gaudent* certe laudabile est, quoties ipsi  
locus est. 833. præcepta de *patientia* non pu-  
gnant cum officio Magistratus. 837. *Christia-*  
*næ patientiæ* perfectio in quo consistat. 836.

*Patres* omnes, quorum sententias refellunt  
sanctos primos eorum inventores coarguunt.  
237. cum philosophi errores varios in  
Ecclesiam iniecerunt. 247. Sine fructu, &  
multo cum Ecclesiæ detrimento opiniones  
frivolas, & altiorum mysteriorum cognitio-  
nem intulerunt Ecclesiæ. 287. Lippus de *pa-*  
*tribus* dixit multos externa professione ita  
Christum induisse, ut animo Platonem non  
exerant. 381. Prius philosophi pæne om-  
nes, quam Christiani fuerunt. 481. nemo pro-  
pmodum veterum *Patrum* fuit, qui in luma-  
na rei, cetera aliquid dogma colerent, quin  
in modo explicandi divortium quid ab aliis  
attulerit. 59. Reformati *Patrum* doctrinam ur-  
gendo, inter se dissidere exeperunt. Et Ponti-  
fex Romanus in autoritate *Patrum* doctrinæ  
sux patrocinium invenisse videtur. 581. 594.

*Apostolus Paulus* de se ipso non loquitur  
Rom. vii. 9. 46, 47. Quomodo Evangelium  
predicaverit Corinthiis? Christum vidit.  
83. quare cenabatur in carne ambulare? 121.  
Quidno raptus sit in celum? 125. quare, &  
quando *Paulo* datus sit angelus Colaphizans?  
126. Non infector est maximis Apostolis. ib.  
Epistolæ suas distasse, non scripsisse indicio  
est quod apodotes prorsus luis non red-  
ditur. 127. 235. *Petrus* & *Jacobus* in dogmate  
de fide, & operibus inter se fuerunt concor-  
des. 283. Conuenus apostolum *Paulum* san-  
ctum quidem mente, ac carne peccati manci-  
pium fuisse dicit. 492, 524.

*Pauperes* Spiritu qui sunt 2, unde oriuntur  
ib. *p. imperna* gloriatio, & subtilitas. 276. ubi  
in discrimine honoris habendi *pauperi* simul  
& diviti, aliqua vel minima *pauperis* conta-  
minala intervenit, violatur Christiana æqua-  
litas & caritas. 282. quare *pauperes* non con-  
temnendi? 287.

*Paupertas* homines ad inhonestam impellit.  
219.

Premia eorum, qui *pacem* colunt, & qui-  
nam sint pacifici? 6. due rationes cur *pax*  
cum omnibus colenda, & inimicitie fugien-  
da sint. 7. *Pax* quid significet? 105. *Pax* E-  
vangeliæ sumitur aliquid quando pro pace carnali.  
153. *Pax* Dei effectus. 168. *pax* est præceptum  
& promissum. 189. Mutua in Ecclesiæ toleran-  
tia continetur. 189, 197. Conditiones *pacis* à  
Sociis sectæ Christiano orbi oblatæ. 477.  
prædicationes de *paco* sub regno Christi, aut  
non dunt sunt impletæ, aut non id significant  
quod in ipso eventu cernitur. 663. locus Esai.  
xi. 4. de *paco* explicatus. 716. 803. Agitur illic  
de *paco* spirituali, & proprie dicta. 803, 809.  
In quo sita sit prophetæ istius impletio? ib.  
Quomodo Apostolus *pacem* cum omnibus  
sectari nos jubeat. 819. ad *pacem* illam fovē-  
dam, de qua Elias, gladium magistratus re-  
quiri ibid. à quibus ista *pax* tollitur. ibid.  
Infinitam patientiam ad *pacem* illam colen-  
dam requirit negatur. 819, 820.

Ex formula precum remitte nobis debita  
nostra, nō liquet neminem esse qui quotidie  
non *peccat*. 22. Error eorum qui opinantur  
omnia peccata præteriti, præsentis & futuri  
temporis, eorum qui in Christum credunt,  
esse remissa. ib. Christus gravia peccata rari-  
us vetat, & in prohibendis occasionibus, & ini-  
tiis multus est. 23. nisi peccata aliorum remi-  
serimus, Deus nostra non remittet. Sed inde  
non sequitur Deum omnium, etiam obstina-  
torum peccata remissurum, si quando remit-  
tant aliis. 24. Per quæ peccant homines, per  
eandem puniuntur. 37. 438. omnes in Adamo  
peccasse quid significet? 43. peccatum corrup-  
tionem significat 44. peccati natura, fructus.  
44. Peccati servitus. 46. lex vocatur peccatum.  
ib. sub pedagogo vel peccato esse. 124. *peccati-*  
*ones* quomodo corrigendi? 128. 167. statas *peccati-*  
*entium* miser depingitur. 143. In peccatis al-  
terum alterius supplicium est. 189. peccata  
homines ad querendos errorum fucos, & fu-  
giendam veritatem alliciunt. 229. Deus ne-  
minein quandiu peccata servare potest, nec id  
aut peccati aut opere à Deo fas est. 265. *peccati-*  
*entium* an ex voluntate, an vero ex cupiditate  
nascatur? 177. ejus origo. ib. Opinari Deum,  
quos ad perniciem destinavit eisdem ad *peccata*  
quoque ipsa inevitabiliter dedinasse, est  
illecebra peccandi. ib. Unde hæc opinio ori-  
ginem ducit. ib. Non unum peccatum tota-

miam statim mortem procreat, nisi forte  
grave & capitale: Sed omnis peccandi habi-  
tus lethalis est. 277. 278. Quare *Jacobus* vul-  
pam peccatorum non in Deum, nec in Satanam  
sed ipsos homines peccantes transferat? 278.  
Religio Christiana peccata, omnibus gravioribus,  
iniecatur, quæ ne peccata quidem esse  
videantur, & tamen in iis latent semina ma-  
ximorum scelerum. 280. Verba in multis la-  
bimur omnes, non significant Apostolos  
omnes peccatis obnoxios fuisse. 284. Mors  
Christi præstat nobis non modo præterito-  
rum peccatorum veniam, sed & futurorum ab-  
stinendum. 299. Deus multitudinem peccatorum  
non absterget, quominus eos puniat. 324.  
325, 365. nullum peccatum voluntatis ablegit-  
tore intellectus. 326. Quid significet purifi-  
cat nos ab omni peccato? 336. Gnostici tur-  
pissima quædam non modo peccata esse, sed ad  
perfectiorem religionis necessaria dixerunt.  
335. Peccata non esse inevitabilia, præcipue  
vero habitus. 336. Quomodo Christus tollat  
peccata? 348. Peccatum ad mortem quale? 351  
de eo homines judicare non possunt. ib. O-  
disse vestem peccato inquinatam, quid? 368.  
367. tam delinquit in spirituali iudicio qui  
peccandi animum habet, quam qui recipiat  
peccata? 348. Christus latentia in ipsis animo-  
rum penetralibus peccatorum ulcera scrutat-  
ur. 639. Vide remittere.

*Pedum* latro pro nunquam omittendo offi-  
cio injuncta non est. 801.

*Pelagii* in sectatores hominis corruptio-  
nem longe deterius quam ipse Pelagius ex-  
tenuant. 521.

Per pro propter sumitur. 176. 198. 202.  
per Christum mundus factus dicitur quia  
propter Christum. 202.

Quod sit crimen *perduellionis* in Chri-  
stum? 614.

Quare fideles peregrini & advenæ? 302.  
Quid adumbrent Abrahami, & patrum  
peregrinationes? 637.

Ad perfectionem semper assurgendum, ne  
tempore obrepat. 86. Ratio & ars ad perfectio-  
nem tendendi. ibi. quid per voces apprehen-  
dere, & perfectionem sibi exprimat Paulus? 165.  
quomodo contendendum ad perfectionem? 165.  
Cujus partes & officia describuntur.  
165, 166. Perfectio Christiana duplicis est ge-  
neris, & in quo summus ejus gradus consi-  
stat. 166. In quo perfectio consistat? 175. scala  
virtutum, quibus ad perfectionem eniti pos-  
sumus. 318, 319, 320. 321. Perfectio legum  
Christi. 639.

*Perjurii* crimen proprius tangit, ac lædit  
majestatem divinam, quam alia 441.

*Permissio* vox distinguitur in veram, &  
apparentem. &c. 674.

*Persecutionem* aut Martyrii gloria non te-  
mere captanda. 49.

*Persecutio* ob religionem vetita. 217. *persecu-*  
*tores* magis miserabiles, quam ii, quos per-  
sequuntur. ideo adversus eos non ingemiscen-  
dum. 292. Quoties Deus Ecclesiam *persecu-*  
*tionibus* objicit, non desunt in illa delicta.  
312. *Persecutio* pæne longe atrociora sunt,  
quam Martyria, & afflictiones iustorum.  
quod exemplis probatur. 312. Quomodo *per-*  
*secutiones* in Ecclesiâ ortæ? Auctianus à Chri-  
stianis Christianos *persequi* didicit 340. In  
persecutionibus Deus suos explorat. 433.

*Persecutio*, & oppressio dissidentium in re-  
ligione quas clades intulerit Europæ. 450.

*Perstacius* animi supplicium. 203.

*Petrus* Arii sententiam de eminentia  
patris supra filium, longe magis quam ho-  
mouianorum conformem antiquitati fuisse  
scribit. 459. Et Gnosticum veterum sententi-  
am puram artianam fuisse, homouiani anti-  
quorem animadvertit. ib. Res Christianas  
post Apostolos fabulis, & incertis narra-  
tionibus aspersas ait. 576.

Quid verba Christi significant, *petenti* da-  
to & munus accipere volenti &c? 11.

Quomodo Christus *Petræ* scandalis? 301.

*Petrus* Apostolus non pro principe; sed  
ministro Ecclesiæ est censendus. 74. à Paulo  
reprehensus, & à patribus quibusdam defen-  
sus. 121. sed male. 132. Non imbutus fuit Py-  
thagorico dogmate, de peccato nempe ori-  
ginali, etiam in infantibus infusis; nec Chri-  
stus. 300. quare epistola *Petræ* secunda à Ve-  
teribus rejecta. 317. Ipse nusquam facit men-  
tionem sibi collatam esse potestatem univer-  
sam in Ecclesiâ. ibidem.

*Phariseus* induratio qualis? 52.

Sensus verborum Christi *Pharisæi* in ca-  
thedra Moysi consideret. 447. pharisæi & scri-  
bæ multa commenta legi Moysi affinxerant,  
quæ Christus abrogat. 9.

*Philosophia* docentes facit. 73. Ab *ævo* A.  
postolico Satanam insidiatum fuisse Ecclesiam,  
per *Philosophum*: maxime autem Platonico-  
rum & Pythagoreorum. 179. Primi contro-  
versorum in doctrina Christi dogmatum au-  
thores, pæne omnes prius *Philosophi* quam  
Christiani fuerunt. 481. *Philosophica* dogma-  
ta quædam, quamvis aliquam rationis lar-  
vam præ se ferant, Christi doctrinæ inimica  
sunt, nec minus sobria rationi. 492. Vide  
scriptores.

*Philamia* quæ sit. 158.

Nemo cum improbitate nascitur, cui ad  
pietatem aditus præclusus sit. 2.

*Pietatis* species ipsa pietate longe facilior  
est. 35. Nemo in pietate tantam profecit, ut à  
Satanæ extra tali jactum sit. 87. *Pietas* & cog-  
nitio rerum divinarum sibi mutuo sunt causæ.  
172. *pietas* quæ sit? Multos habet gradus. 321.  
Corporalis in pietate exercitio est summa  
veræ pietatis. *pietatis* noxia. 585. *Pietatis* o-  
stentationem per externa & oculis obvia e-  
jus vestigia Christus expresse testatur. & ab-  
stinens Joannis Baptistæ suum vivendi ge-  
nus opposuit. 588.

Providentia Dei consilia piorum quoties  
in errore versantur miraculose fecit. ac in  
pravum exorbitent. 2. Vide Deus.

*Pigris* egenorum obtectationem parit.  
312.

*Platonico*rum dogmata erronea. 73. duplici  
errori *Platonico*rum & Pythagoreorum tempo-  
re Pauli: nempe in delictu ciborum ac die-  
rum, & in cultu angelorum, refellitur. 183.  
184. *Platonici* hereticorum patriarchæ Gno-  
sticæ speculationes inveniunt. 314. Multa  
hereticorum sectarum examina in Christiani-  
simis effuderunt. 356. dogmata *platonica*  
ex religione in philosophiam ad ex philoso-  
phia in religionem irreperunt? 503.

*Pæna* spiritualis remitti potest, etiam si  
corporalis exigatur. 642. An *pæna* Mosaicæ,  
quæque sunt naturæ in Ecclesiâ Chri-  
stianæ patitur præcepto abrogatæ sint? 643.  
quare qui in Rempubl. peccant ab ejus  
*pæna* non sunt exempti? 658. Error eorum,  
qui exemptionem à pænis corporalibus colli-  
gunt ex imperata erga inimicos dilectione  
658. Eo quod orare pro persecutoribus iusti-  
sum non prohibemur *pæna* exigere a de-  
linquentibus in Religionem ibid. Quædam-  
modum forensis gratia spiritualis & Eccle-  
siasticæ pænas non tollit; ita necessitudo  
venia forensis supplicia. 660. An capitalibus  
*pæna* peccatoribus pœnitendi spatium præ-  
dicatur. ib. *Pæna* legis forensis cum venia  
legis spiritualis sæpe in eodem homine, &  
eodem peccato simul esse posse. 661.

Unde vera *pœnitentia* nascatur? 189.

*Polonia* vacillare cepit postquam persecu-  
tionem in dissidentes instituit. 437, 438. da-  
mna *Polonia* illata per præpositam ratio-  
nem status religionis promovendo. 443.

*Polycarpus* Deum patrem ex quo omnia,  
cum filio per quem omnia in cultu, & lau-  
dum celebratione conjunxit. 505.

*Πολυπραγμοσύνη* vetatur. 312.

Per porcos canes &c. quid intelligat domi-  
nus Matt. vii. 6? 28.

Christi *persecutio* angustiam & viam æ-  
tam ducit ad celum, paucosque illud inven-  
ire ait, sed Græcæ & Romanæ Ecclesiæ crepe  
multitudinem. 31.

*Possessiones* nostræ nunc æque propriæ  
& hereditariæ sunt, quam olim Israelitarum,  
quæ extraordinario modo collatæ sunt. 816,  
817.

Quare Christiana religio *potentia* & ad-  
ventus Christi vocatur? 223. homines è *pra-*  
*ceptis* religionis illa plerumque sectantur,  
quæ carni allubescunt. 667.

*Præcepta* Dei alia sunt absoluta, alia con-  
ditionata. quæ sunt absoluta, quæ conditio-  
nata. 672, 673. Nulla *præcepta* Dei inter se  
contraria sunt quamvis videantur. 775. Ea  
frustra præcipiuntur, quæ nullo præcipiente  
facere cogimur, & ad quæ ipsius naturæ im-  
pulsu ferimur. 776. *Præcepta* officio repug-  
nantia ad illos qui ista munere funguntur,  
saltem dum funguntur, non pertinent. 837.  
Vide lex.

*Præcognitio* fidelium ubique fere expresse  
Deo Patri tribuitur. 296.

Quod *prædestinatio* & vocavit. hæc verba  
ad propositum Dei, non ad eventum restri-  
genda sunt. Ordo & modus ejus *prædestina-*  
*tionis*. 50. Vanitas opinionum de *prædestina-*  
*tionis*, & electionis necessitate, & certitudi-  
ne. 165. Equid nos miseri prestare possi-  
mus, ad supplicium ire Dei *prædestinati*? 119.  
Origo



ad opem regnum tribuitur. 633. Quomodo 36-  
vicius unum, & simplex regnum Christi sta-  
tuatur. ib. Unus idemque populus non modo  
ad Christi: sed etiam ad Cælis regnum per-  
tinet. 634. Spirituale Christi regnum ab illo  
politico consistere nequit. 634. Ex loco Da-  
nielis 11. Quod regnum Christi omnia regna  
terrena dispendere debeat, concludi non po-  
test, istam aliorum regnorum per regnum  
Christi everfionem in hac vita fore. 635.  
Si Ecclesiæ Christianæ nullus terrenus rex  
datur, præter Christum regem cælestem, an  
inde sequitur, Christianos terrenum regnum  
non habere? 727. Non ita pugnat inter se  
regnum cæleste, & terrenum, quin in eodem  
subiecto consistere possint. ib. Quare regnum  
Christi maxime pacificum sit. 835. Esse, & di-  
ci aliquid honestum potest, quamvis naturæ  
regni Christi repugnet. 842. Utrumque regi-  
genus, quod Christus nunc administrat, ha-  
bet suam quandam Rempubl. discrimen  
quod inter illas sit ostenditur. 843. Quod  
Christus mundanis armis regnum suum pro-  
moveat, neque de Spirituali, neque de co-  
activo ejus regno verum est. 844.

An quo constitit culpa Israelitarum cum  
ad exemplum Ethnicorum 1. Sam. viii. 7.  
rege exponeret? 845, 846.

Regna potestatem esse præstantissimam,  
necessariam corruptis gentibus. Sed liberum  
regiminis genus honestius, & utilius, aut iis  
populis in quibus mores non sunt corrupti.  
846.

Regiminis cælestis ratio circa actiones  
humanas similis est acti naturam gubernan-  
ti. &c. 713.

Religionis Christianæ natura non est in co-  
gnitione theoretica; sed practica. 67. Nisi ad  
actum deducatur multos errores, ac vitia gi-  
gnit. ib. Ita conditionum æqualitatem in sa-  
lute consequenda admittit, ut eminentias in-  
sæctas, ac illas reliquerit. 90. ejus duo sunt  
partes, ipsæ præmissorum, & observatio præ-  
ceptorum. 215. Bella ob religionem quas cla-  
des attulerunt. 424, 49. Refutantur qui ur-  
gent, etiam cum maximo Reip. damno, & in-  
juria religionem promovendi posse. 443. damna  
Polonia illata per præposteram ratione sta-  
tus religionem promovendo, ibid. Dogmata  
ex religione in Philosophiam, an ex philoso-  
phia in religionem irreperiant? 503. Quare re-  
ligio injurias reip. vindicare nec possit,  
nec debeat? 657. Quare Christiani, qui in  
Rempubl. peccant ab ejus penis non sint ex-  
empti? 658. Reip. cum Republ. non confun-  
denda, neque mutuo committenda. 689, 749.  
Quinam, & quomodo committant Rempubl.  
cum religione? 689. Christus in doctrinâ nul-  
lam Reipubli. partem attigit. ibid. Id ipsum  
quod Religionem & Rempubl. inter se com-  
mittere videntur, eas maxime secum conciliat  
690. Religio Christiana promiscue communi-  
cata est iis populis, qui jam leges suas foren-  
ses habebant quibus non minus quam Mo-  
saicis forensibus legibus obsequium præsta-  
ri Deus voluit. 690. Opinio adversariorum  
Rempubl. cum religione confundit. 754, 755.  
Auctor Rempubl. cum religione non confun-  
dit. ibid. Possunt aliquando inter se pugnare  
Rempubl. & religio; sed abusu hominum, non  
ex rei naturâ, aut instituto Dei. ibidem. Cum  
religio, aut Ecclesia in periculo esse videtur,  
non Christus, aut religio, sed nosmetipsi cum  
fratre periclitamur. Et, si legitime possi-  
mus, nos præiudicio ab impetu hostium tutos  
præstare, non modo possumus, sed debemus.  
Verum id non religionis, aut Ecclesiæ causa,  
quæ armis non indiget, sed hominum religi-  
onem profectum. 844. Quamvis hostis non  
vitam & libertatem, sed religionem oppugna-  
re se præiudicat, tamen si religionem ita op-  
pugnet, ut nisi ea abiciatur, vitam & liber-  
tatem cultoribus ejus adimere paratus sit,  
vitam ipsam & libertatem vere oppugnat.  
Ibid. Refutatur hoc argumentum; si religio  
Christi bello propagari aut defendi non de-  
bet, cur igitur Magistratus armis oppressio-  
nibus resistit? 846.

Remitte nobis debita nostra. necessitas  
huius petitionis. 21. Utrum remissio hæc ad  
illa tantum peccata pertineat, quæ à nobis  
commissa sunt, antequam ad novum fœdus  
pertinere cœpimus? Ex hac petitione non  
liquet neminem esse qui quotidie non pec-  
cet: 22. Remissio peccatorum præmium vitæ  
æternæ includit. 22. Etiam malorum & adver-  
sorum immunitatem. ibid. Quid significent  
verba, sicut & nos remittimus? &c. ib. nisi pec-  
cata aliorum remiserimus, Deus nostra non  
remittet. Sed non inde sequitur Deum omnia

peccata, etiam obstinatorum remissurum, si  
quando remittant alii. 24. Quare remissio pec-  
catorum ad spem sanguinis Christi dica-  
tur? 29. remissio peccatorum sub novo fæde-  
re ad præterita peccata in ignorantia verita-  
tis commissa, non ad futura post agnitam  
veritatem peccata protenduntur. 310. Spiritu-  
alis pena remissio potest, etiam corporalis  
exigatur. 642. De remissione peccatorum, ejus-  
que proprietate, & operatione circa pecca-  
tores, quos lex jubet occidi. 660. &c. In re-  
mittendis peccatis de jure nostro decedere  
tenemur, de alieno ut decedamus invitis  
quorum interest, non magis tenemur, quam  
ut de alieno sumus liberales. ib. Grotius im-  
merito reprehendit, quod dicat Deum posse  
aliquem in remittenda ipsi pena æterna tra-  
ctare tanquam innocentem, & tamen eundem  
punire morte immaturâ tanquam fontem.  
827. In remittendis peccatis præceptum ad  
publicarum peccatum, quæ à magistratu lu-  
muntur, prohibitionem nihil facit; cum de  
propriis, non de alienis agat. 833. Quæ mens  
sit Domini à nobis exigentis ut quadringen-  
ties non agas per diem peccanti, & scilicet sub-  
inde penitentia illudenti remittamus. 833.  
Remonstrantium Apologia, quos D. Hein-  
rich Satyræ perstringit. 394.

Renovationis nostræ modus & ratio. 111.  
Reprehensiones spiritus Apostolicus semper  
emollit laude aliqua. 89. in prima Ecclesiâ nō  
ab Episcopo tantum, sed à multis aliis fiebat.  
107. Multi se efferunt quando iis vitiis ean-  
rent, quæ in aliis reprehendunt. 138. Vide ob-  
jurgat.

Reproba mens. 37.  
Repudiis nullam legitimum causam præter  
crimen adulterii Christus permittit. 9.

Lex Christi de non resistendo malo, aut pæ-  
næ talionis non ad magistratus, sed ad priva-  
tos pertinet. 10, 11, 12, &c. Leves injurias cō-  
terni voluit Christus, sed non graves, ut sine  
resistentiā vitam nobis ipsis finiamus. 10, 11.  
Publicam & civilem adversus maleficos resis-  
tentiam in populo Christiano sublatam esse  
per leges ejus fundamentales nusquam legi-  
tur. 639, 640. Sublata privatorum resistentiā  
publicam non tollit; sed potius confirmat.  
640. Verba Christi, ne resistite malo, non esse  
generalia. 650. Cuicumque legi Christus præ-  
cepta sua opponat, non is eorum scopus est,  
ut aut omnem omnino maleficiorum resis-  
tentiam tollat, aut patientiam nostram in  
infinitum protendat. 651. Si omnis resistentiā  
violenta est verita, peccat magistratus cum  
iis per coactivam potestatem resistit, qui leges  
violant, & innocentes opprimunt. 701. Quia  
Christus resistentiā malo prohibuit non  
ideo omnis defensio vim vi repellens prohibi-  
ta est. 702. Injuriis resistentiā à Christo  
non prohibetur, quæ ultionem quoquo mo-  
do conjunctam habet, sed quæ ultionem per  
se, & primario spectet. 704. Idus, & vulnera,  
quibus invadenti nos, parentes, liberos resi-  
stimus, quamquam maximum aliquando ma-  
lum inimico inferant, non modo permittun-  
tur, sed à naturâ ipsa, & lege positiva injun-  
guntur. 704. Christus Matth. v. de graviorem  
injuriam resistentiā non loquitur. 705. de  
publica vi, & publicis injuriis, quibus reges  
ac populi inter se committuntur non agunt,  
nec adeas quoad prohibitionem resistentiæ  
protendunt possunt, quod probatur. 705. eadem  
est ratio interdicti de non resistendo malo,  
quam reliquorum omnium, quæ hoc loco in-  
terdicuntur; quæ ea conditione Matth. v. pro-  
hibentur, nisi ea iuxta aut gravis necessitas  
excuset. 706. Inique Socinus contendit ver-  
ba, ne resistite malo universæ accipienda esse.  
707. Resistit Paulus Judæis sub Felice, resistit  
Judæis in iudicio; sed & Festo iniquo iudici.  
707. An Christus à nobis postulet ut intolera-  
biles injurias patiamur potius, quam resi-  
stamus proximis? 708, 709. Sensus verborum  
Christi Matth. v. 39. de non resistendo malo.  
711. Verborum Christi Matth. v. 39. subiectam  
materiam non esse vindictam, sed resistentiā  
neque eam omnem, sed quæ cum vitiosa juris  
nostræ persecutione, aut retinencia conjuncta  
est. 712. An superior ratio adversus naturale  
jus resistende per vim violentiæ dicat, pul-  
cherimum esse de suo jure decedere, occidi  
potius, quam occidere. 761. an jus violentiæ  
per vim repellendæ ab inferiori aut bruta  
ratione proficiat? ib. si parentum, aut Ma-  
gistratum vita à latronibus petatur, & nos  
iuste vi resistere possimus; sed cum aliquo  
latronum periculo vitæ, an nobis licebit per  
legem armis vim istam propulsare an non?  
Si non, magis diligimus inimicum, quam pa-

rentes & magistratum. 772. Sunt quædam  
mala quibus Christus in moderate quide-  
resistit: sed ea contemnere jubet. Nu-  
li quidem malo resistendum est vitiose, sed est  
aliqua non vitiosa resistentiā. 788. Ejusmodi  
resistentia malis hominibus dari potest, quæ  
per se quidem pacem spectet, ex accidenti ve-  
ro aliquas pænarum milerias adjunctas ha-  
bet. 795.

Resipiscentiā ab hæreticorum erroribus in  
ecclesiâ receptio multas turbas concivit. 286  
Respublica. Vide Religio.

Rectitudo dubiorum de resurrectione. 99.  
an idem numero individuum in resurrectione  
ad vitam revocetur? 100. An non idem nu-  
mero, vel eodem hoc corpore sumus resurre-  
cturi? 101, 102. Quali corpore resurrecturi si-  
mus? 103. nos jam in gradu quodam inchoa-  
to excitatos, & quasi coexcitatos esse Chri-  
sto dici possumus. 180, 181. & quare ibidem.  
Duo resurrectionis gradus in quo consistant?  
181. Resurrectio Christi quid præstet? 182,  
183. Generalis descriptio regenerationis. 186  
187, 188. Vide nova Creatura. Hymenæi, &  
Phileti de resurrectionis opinio. 201. Resurre-  
ctio altera nostri generatio. 402.

Sensus verborum resuscitatus est propter  
justitiam nostram. 42.

Homines ante revelationem notitiam ha-  
buerunt Dei. 37. fidei rudimenta. legem scri-  
ptam in cordibus. 38. Quæ à revelatione veni-  
unt rationis magisterium non agnoscunt, sed  
sine ejus ministerio percipi, & aliis tradi  
nequeunt. 488. In quem finem revelatio, aut  
S. Scriptura non data, & data sit? abusus e-  
jus. 496.

Rebellis Cardinalis laus. 443.

Ritus religionis Christianæ & ritus papa-  
tus. 190. Refellitur qui religiosos, & ab ipso  
Christo constitutos ritus vocat politica, &  
profana societatum vincula. 604. Sacra Scri-  
pturæ repugnantes ritus, quibus aut idolola-  
tria, aut malitia, aut indignitas aliqua ad-  
mixta est, homini æternam perniciem asse-  
runt. 605. Christus per doctrinam suam non  
abolevit ritus populi judæici, sed per exidui-  
um gentis. 659.

Rixæ improbi quare? 39.

Rota natiuitatis quid significet? 285.

S.

Mens, & vis præcepti de Sabbatho. 9. Qua-  
le Sabbathum sit Christianorum? 567.

Discrimen inter novum, & vetus fœdus,  
quod sub veteri Sacerdotum Levitarum, sub  
novo omnium sit. 216. quale sacerdotium San-  
ctum sint credentes? 301. Omnes Christiani  
sunt sacerdotes. 313. Christus omnes coequa-  
vit, & sacerdotes fecit; nemo clavem scientiæ  
tanquam magister habet. 343. quale Christiano-  
rum omnium commune sacerdotium? 562.  
Apostoli Sacrificia laudem Deo non offe-  
rebant, nisi per summum novi fœderis sacer-  
dotem J. Christum. 66. Quale Christi pro-  
munus in peccatis sacrificium? 527.

Cur sal terra, & lux mundi esse debeamus?  
6. Quid Christus per vocem salis intelligat?  
244.

Homines suæ salutis esse fabros. 2. an Pau-  
lus suæ salutis certus fuerit? Reip. de præte-  
rito, & presenti vitæ statu, non de futuro  
certum fuisse. nemo tam alte ascendit in sa-  
lutis negotio ut tentationum securus esse  
possit. 165. Principalis salutis non fœda causa  
Deus pater, secundus filius. 174. Quænam de  
Deo ac Christo ad salutem scitu necessaria.  
374. ad salutem necessaria sunt pauca, & sim-  
plicissima, omnibusque simplicissimis cognita  
facilia. 378. Amor sincerus erga Deum, &  
Christum ad salutem sufficit. 375. sola inobe-  
dientia & incredulitas excludunt hominem  
à salute æterna. 377. sufficiens ad salutem  
spes, fides, Charitas. 378.

Salvatoris nomen sapimus Deo patri tribu-  
tum. 239.

Paulus Samsatenus primus est ex Aposto-  
licæ doctrinæ antistitibus, qui ex Ecclesiâ e-  
jectus est. 213. circa illa tempora quibus Pau-  
lo Samsatenus episcopus creptus est, capie  
Ecclesiâ vergere in pejus. 286. Quare Paulus  
Samsatenus damnatus? 340. Samsatenus  
Eustasiacorum &c. certus quales fuerint,  
nemo scire potest, cum de illis nulla ad nos  
notitia pervenire potuerit, nisi à capitalibus  
eorum inimicis profecta. 552. Quædam signa  
aliquod boni in illis fuisse. 552, 553.

Sanatio miraculosa agrorum in prima Ec-  
clesia non facta absque corporalibus reme-  
diis. 92.

Per Sanctum quid intelligat Dominus  
Matt. vii. 6? 28.



Unde dicitur in *Sanctis* quæ sit? 342.

*Sancti* quare fideles vocantur? 171. etiam *Sancti*, *Sancti* viri magnum ad eunt periculum. Quoties illis Deus in ignem aliquam gratiam confert. 126. Plures, & potiores *Sancti* fuerunt, quos A pothei non est dignata Ecclesia, qui quo *Sanctus* vivere & a flagitiis reliquorum, ac consensu in seclera, & adulatione recessere, eo magis oppressi sunt 50. Homines *Sancti* non fuerunt, aut futuri sunt semper latentes. 550.

Cultum *Sancti* exhibitum non modo in oculis mortalium diversum non esse a cultu soli Deo debito; sed in re ipsa esse purum cultum cultu latræ 566. 567. De invocatione *Sanctorum*. 574. 575. An *Sancti* preces omnium exaudiant, omnium & omnipotentes sint? 574. 575. Adversus Mediatoris Christi officium delinquentes implorantes *Sanctorum* preces. ib. *Sanctos* mortuos nobis æque, imo magis etiam opem ferre, quam dum vivant, negatur. 576.

Quomodo *Sanctificari* dicitur beat spiritus, anima & corpus? 217.

*Sancti* monia quorundam affectata in Ecclesia 16. Christus propter *Sanctum* suum imago Dei dicitur. 174. *Sanctum* vox sæpe generalius, interdum specialius sumitur. 211. *Sanctificationis*, & fides Clericorum quæ fuerit? 313.

*Sanctitatis* spiritus quid significet? 16. *Sanctitas*, castitas, puritas quid significet? 211. *Sanctitas* affectata veterum quorundam Christianorum & monachorum 146. *Sanctitatis* affectata cum verâ collatio. ib. Verâ *Sanctitas* majorem etiam in hac vita utilitatem esse 246. 247. affectata tamen hominibus magis placet. Ibid.

Quod Christus per aquam & sanguinem generet quid significet? 350 sensus verborum Gen. 1. 5, 6. Quisquis effuderit sanguinem. 715. 716, 808.

Similitudo in malum non sufficit, nisi ad sit sapientia in bonum, & te falli non sinas. 65. Sapientia huius mundi quâ ratione eva- nescit crucem Christi? 9. Per sapientiam Dei quid intelligatur? 69. Quia in te sapientia humana, quæ divinæ cedere debet, consistit? 73 Quæ sapientia mundi? ib. Quomodo Deus sapientem capiat in veritatem ipsorum ib. Humana sapientia cur stultitia Dei vocetur? 74. Deus aliquando tentat homines, ut nimium sapere velint. 146. sapientia humana fastu tumens. 184. Quo quisque minus sapit, eo prouior est ad placendum sibi, & contemnendum alios. 261. differentia inter sapientiam tertenam, & sapientiam veram cado descendente. 186. Celestis sapientia signa. 187. Sapientia humana. 1. Cor. 11. non lumen rationis, sed tenebras errantis jam rationis designat. 488. Vide cognitio. Scientia.

Quomodo ex semine sata germinet & ad resurrectionem probandum. 100, 01.

Satan intelligitur per verba libera nos à malo. 13. quantum Deus Satanæ permittit? 36 Satanæ regnum est extra Ecclesiam, ubi tamē Satanæ ubique permittit Christi nihil potest. 77. Satanam ante mundum conditum peccasse, ejus lapsum Electionis hominum causam dedidit. 40. Aer est locus ubi Satanæ potestatem suam exercet. 43. quomodo homines gubernat, ac seducat. 14. Ante mundum conditum peccavit. Vide Diabolus. Cur Satanæ regnum describitur cum excellenti nobilitate, & potentia sua? 153. Quomodo cum Satanæ certandum? 151. Ab Apostolico seculo Satanam insidiatum fuisse Ecclesiæ per Philosophiam maxime Platoniorum, & Pythagoræorum. 109. Regnum Satanæ excelsum, & late patens imperium est. 181. nomina, & tituli Satanæ. 182. Multum Satanæ a Deo permittit quod ad tentationes, & seductiones pertinet. Sed vi ad peccandum homines cogere non potest, quia nec ipse Deus vitur.

182. Tempore Christi duo regna spiritualia fuerunt, Alterum Satanæ, alterum Christi. Scopus eorum 182. quomodo Deus destruxit regnum Satanæ. ib. Satan Simius Dei etiam suos habet Apostolos. 184. Quantum Deus Satanæ permittit in fideles & quare? 210. Satanæ traditio qualis fuerit pæna, & quis finis? 238. 239. Vide excommunicatio. Quare Satanæ errorem istum finxit, Deum hymen tentare, & ad peccandum adducere 277. quare fugiat quoties sibi ferio resisti videtur? 189. quomodo resistendum Satanæ? 215 Satanæ pæna 226. Quinam filii Satanæ sint, & quomodo? 349. Satanæ non licuit S. Scripturam aut adulterare, aut autoritate suâ exuere. 544. Nulquam procacius Satanæ reli-

gioni illis, quam per speciosa vocabula, vitis atque inquit obducta 668. vide diabolus Scala virtutum. 318, 319, 320, 321.

Tam quis scandalum præbet quam qui præbitum rapit in culpa est. 63, 64.

Scandala in Ecclesia jam temporibus Apostolorum non defuerunt. 65. Scandala rationem aliquando habendam non esse. 83. adiphora extra occasionem scandali esse licita. 88. Petrus ob scandalum Ethnicis datum à Paulo merito reprehensus 132. v. offendiculi.

Scientia superflua ni caritate temperetur vitiosa est. 83. Scientia falsa vitanda. 254, 255. ejus auctores. 255. Inter voluptates numeratur, quod homines scientia laude gloriam venantur. 288. Quanto solidior scientia, tanto perfectiores virtutes ex se producit; & quanto perfectiores virtutes tanto fructuosior scientia est. 321. Scientia à fide non ita longe abit, quin habitus illi non raro misceantur, & scientia ad fidem appropinque sit necessaria. 609. Vide cognitio, sapientia.

Quænam de Deo, ac Christo ad salutem seculi necessaria 374.

Scismata jam temporibus apostolorum in Ecclesia aon defuerunt. 65. ex superbæ vitio profuunt. 69. Remedium scismatibus. 685.

Se ratione corpora nostra pollucenda non esse quadruplici ratione ostenditur. 80. Scriba & Pharisei multa commenta legi Moysi affinxerunt, quæ Christus abrogat. 9. V. Phariseus.

Christus in omnibus tentationibus armis S. Scripturæ usus est. 4. Ejus necessitas contra istos, qui ab ejus lectione homines abarcent ib. Remedia, quæ falsis S. Scripturæ allegationibus opponi possunt. ib. S. Scripturæ omnibus promissæ legenda. 217. Quomodo permansit incorrupta. 233, 234. maxima est injuria Christianis arceri a lectione S. Scripturæ. 223. S. Scripturæ sine usu rationis, nec intelligi nec explicari potest. 481. Rationem in dignoscendo, quid sibi aduersetur, nec negem in divinis competentem esse judicem, sine ulla S. Scripturæ injuriâ dici potest. 489. Nec S. Scripturæ rationi, nec ratio Scripturæ bellum indixit: sed lumen S. Scripturæ rationem perficit, ejusque normam luce sua perfusa, reddit infallibilem 492. non proprie loquendo Scripturæ S. judicat; sed judicanti præluet. ib. Sophismata Commentii contra normam S. Scripturæ examinantur à 492, usque ad 497. Non nudum nostrum judicium; sed S. Scripturæ autoritas adversus prave elictos ex locis difficilioribus errores afferenda. 542. Satanæ non licuit S. Scripturam aut adulterare, aut autoritate exuere 544. quia Scripturæ S. additamenta commentorum humanorum admittuntur, hinc jurgia, diffidia. &c. 581, 582. S. Scripturæ autoritas unica ratio concordiz, & veritatis tenendæ. 608 609. In sacris literis nihil esse contra veritatem, si quid secus videatur, id non contra, sed supertationem videri. 609.

Scriptores post tempora Apostolica non humana placita ad divinæ veritatis normam; sed divinam doctrinam ad placita philosophantium inflexere. 236.

Severitas in rege, pæne & quæ sit? Frequens inter homines, & noxia. 149.

Secedendum à corruptis Ecclesiis causa defenditur. 578, 579. &c. Non secedendum ab Ecclesia, quamdiu se moneri, doceri & emendari patitur. 579. Quando secedendum ab Ecclesia corrupta? ib. De necessitate secessionis à corruptis Ecclesiis. 583. Secessionem & discessionem dari posse iustas & legitimas causas. 607, 608.

Secundum nulli duces admittendi. Christus solus Magister & dux. 71, 72. Sedit Judæorum sepe. E quibus multi ad Christum conversi, seclerum errores ad Christianismum deferrebant. Qualis Simon Magus, Menander &c. 324. an in omnibus secleribus, quæ non sunt impii, omnes semper servari possint? 501. Dubitatur de iis, qui veritatis patrocinium deserunt. 502. Unde tot secleræ, & errores prodierunt, cum Christianis lumen S. literarum non defuerit? 549. Unde aliquis Tiar suam seclerem optinam esse? 578. Seclerum omnium æqualitas rationi, Scripturæ S. &c. adversatur 602. Non ex eo quod secleræ aliqua sit sub generali providentiâ, concludi potest, regimen ejus & actiones Deo probari. 603. Secleræ in doctrina secundum pietatem non omnes consentiunt. 609. Non omnia de quibus variz secleræ secum digladiantur sunt superflua, ad salutem non necessaria, imperceptibiles. 610. Refellitur, ex Christianis secleribus nullam tantum esse faciendam, ut ei necessario, & con-

stanter semper adherere quilibet teneatur, etiam cum maximo suo incommodo, & rebus jacturâ. 611.

Secula per vocem temporum æternorum ex primi. 66. Fines seclerum quæ sint? 81. Seclerum hoc præfens mundum; futurum æternum celum significat. 142. futurum seclerum etiam præfens æternum statum in celis significare potest secundum quid. ib. Verba secundum seclerum huius mundi non significant mundum naturâ suâ non posse esse nisi corruptum, sed contrarium. 143. Quid per generaliones seclerum intelligatur? 146. An Tertulliani, Augustini, Hieronymi &c. secula plus divinæ lucis habuerint, quam primum illud Ecclesiæ diluculum, & primævi doctores ante adulteratam theologiam cum judaismo, & gentilismo luctantes? 499. Duo priora secula tertio & quarto; tertium & quartum posterioribus minus corruptum fuit. 501.

Securitas & oisitantia tentationis genus. 153. Superbiæ mater, 161. Modestia contrariâ lites ferit. 162. est causa neglectus precum. 290. Præstantissimum modum securitatis Christi nobis tradit, qui tamen non semper, & ubique usui esse potest. 793.

Semen promissum 134.

Duo genera sensuum in quibus pravus hominum appetitus flagitiosus exorbitat, tactus & gustus. 186.

Quas ob causas homines in aliqua sepe sententia, aut opinione detineantur? 665. omnibus sententis, aut opinionibus, quæ vitii hominum blandiuntur & patrocinantur inest aliqua perfectionis, & religionis species. 667. V. opinio.

Idem loqui, idem sentire. 68.

Sermo putridus quis sit? 48. Cur Christus dicatur sermo, & verbum Dei? 174. Preceptum illud, sermo Christi inhabitat in vobis, omnes Christianos spectat. 190. Sermo sale conditus quis? 194.

Servatoris vox Deo, & Christi tribuitur. 266

Quopæso Dominis servire servus teneatur 352. Christiana moderatio juris in servos jus dominorum non aufert: sed Aristæ juris istius usurpatio ad æquitatē Christianis dignam redacta est. 628. Non verum Christiano aliquando servum malo cogere ad officium, ut quod sponte non vult, necessitate faciat. 028. Quando Christianus in servus jure suo uti non tantum potest, sed debet? 630.

Severitatis divinæ exempla in eos, quibus collata beneficia ad impunitatem non profuerunt. 366. Severitas, quam exercet magistratus, non ex ipsius animi inclinatione, sed ex ejus, cuius minister est, voluntate, proficiscitur. 825. Clementia in animo hominis Christiani est, ut severitas est in legibus, quæ voluntate Dei, & publici boni necessitate exercentur. 825. Caritatem cum severitate, quam Magistratus ministri Dei exercent, conciliari posse. 827. 829.

Syllabus testimonio quanti fecerint plerique maiores Laetantio patres? 503.

Particula *et* sicut non semper paritatem, læpium similitudinem significat. 19.

Quale signum Judæi poscebant? 69.

Signa varia, per quæ cognosci possit quid cum religionis Christianæ, ac veræ pietatis studio congruat. 169. Signum dignoscendum spiritum, an ex Deo sint nec ne, hoc est verorum à falsis prophetis. 356.

Si quis videt in Ecclesiâ suâ crassissimos errores. Idololatriam, tyrannidem antichristi, an præstet ut fideat, & neminem moneat? 579. Simon Stylites. Vide Stylites.

Similitudo duplici citati ac fraudi opposita. 59. Simplicitas in malum non sufficit nisi ad sit sapientia in bonum. 65. Quamvis simplicitas commendetur, tamen Deus vult nos mēte perfectos esse. 96. Per simplicitatem intelligitur beneficentia, & opponitur hypocrisis. 117. 120. Simplicitas cordis quid? 193. Ad salutem necessaria sunt pauca, & simplicissima, omnibusque simplicissimis cognitu facilia. 378.

Simulandum non est in religionis negotio propter conscientiam. 569.

Sobrietas cor præscribitur senioribus? 267

Sobrietas ad preces. 311. Mentis etiam Ebrietati opposita. 315.

Societatem crudæ explicatio loci 1. Cor. 13. 14. Qui per traditionem regni, & subjectionem Christi in Deo Patri, exaltationis ejus abolitionem intelligunt. 108. Rationes eorum refelluntur. 109. 200. &c. ni sententia de persona Christi omnium antiquissima, quæ do condemnari cæperit? 353, 355. & quibus Clemens Romanus, & Scriptores qui secundo post Christum seculo fuerunt, ejusde m

erant opinionis ib. Primus Iustinus Martyr  
eam oppugnare cepit 355. Apologia pro So-  
crati 380, 384. Apologia Pauli Secimi & al-  
tecarum ejus 400. &c. Pauli Secimi senectus  
vita, ejus genus, & cognati. 419. &c. ejus fi-  
des 424, 425. Ejus cum Ignatio Loiola com-  
paratio. ibid. Criminaciones Socinianorum in  
Polonia refutata. 444, 445. &c. Constitutio-  
nes adversus Socinianos nullius ponderis ac  
valoris. 447. Non potuerunt tales constitu-  
tiones in eos instituire. 448. Conditiones  
pacis à Socini secta Christiano orbi oblatae.  
477. Comenius Socinianos vocat populum  
ex verbi divini semine, ratione carnali, &  
philosophia gentili inceptuosa mixtura pro-  
natum 478. Socinianos non negare Christum  
in carne venisse, nec resurrectionem ac judi-  
cium impiorum 506. Quid Socinus de magi-  
stratu tenet 508. Vocem inimici quomodo  
intelligat? Ejus sententia de diligendis ini-  
micis refutatur. 598.

Solatio varia Christianæ vitæ describun-  
tur. 157.

Solitaria vita non minus periculosa, quam  
conversatio cum hominibus. 4. Tentationi-  
bus non minus obnoxia. ibid.

Sollicitudo, anxia damnatur. 23. homines  
servos & idololatrias facit. Ejus descriptio-  
nes. In eo vitio dupliciter peccari solet. ib.  
damna, quæ ex ea oriuntur. 24, 25. Rationes  
decim, quas Christus affert, ut hæc vitium in  
nobis extirpare possit. 25, 26. Quid per soli-  
tudinem intelligatur. 68. Preces remedium  
adversus sollicitudinem. ibid.

Somnia vocatur mors, & quare? 214.  
Soporem historia de Athanasio toto sep-  
tennio cum formosa virgine sine testibus  
vivente. 268.

Spei vivæ obiectum hæreditas, ejusque  
qualitates. 296.

Spiritus Sanctus si separata à Deo persona  
est, cum beata Maria dicatur gravida ex Spi-  
ritu S. non Deus Pater, sed Spiritus S. erit Pa-  
ter D. nostri Jesu Christi. 1. Spiritus Sancti fru-  
ctus, & effectus 40. pro nobis intercedit. quid  
sit. Sancti ducit. ib. omnes Christiani Spiritum  
S. prædici esse debent, qui hypocritæ esse no-  
lunt. 91. Ejus plurimi gradus, & quamvis ejus  
vestigia non appareant, inde non colligendi  
Spiritus S. ab iis abesse. ib. quare Spi-  
ritus Sancti voluntas tribuatur? Quod causæ  
principali Christo competit, causæ instru-  
mentalibus Spiritus S. tribuitur. 93. Spiritus S. Dei  
vocatur 148. Quomodo constituitur? ib. ejus  
doctrinam nisi existeret, extinguitur. 257. Ejus  
vis. 258. quare Paulus frequenter duarum di-  
vinarum personarum mentionem faciat, o-  
missa Spiritus S. mentione? 274. Spiritus S. de  
nobis post futuris, tanquam præfentibus lo-  
quitur, propter summam eorum certitudinem.  
299. Blasphemia in Spiritum S. quibus tribua-  
tur? 312. Quamvis fides, & Spiritus S. sint Dei  
dona, quod ea tamen errantes habeant, & ha-  
bere possint. 346. An Spiritus S. aliquid sit di-  
versum à Deo, aut ipse sit Deus? 571. Spiritus  
Dei non indiget peculiari adoratione. 571.

Spiritus Sanctitatis quid significet? 36. Spi-  
ritus oris Christi quid significet? 27, 218. Spi-  
ritus gloriæ, super Christianos requiescens  
quis? 211. differentia inter spiritum gloriæ, &  
Spiritus Dei. 311. Spiritus Christi, & Spiritus  
Antichristi inter se opponuntur. 339. Spiritus  
est, qui testatur quod Spiritus est veritas,  
quid significet? 357, 360.

Spiritus extingui verum. 217. Christus  
quibus vult Spiritum largitur. ib. facilitatem  
explorandi Spiritus & prophetiam modum tradi-  
dit. 217. Quare facilius Deo in carne, quam  
in spiritu servire. 164. In spiritu ambulare. 136  
137. Lucta Spiritus & carnis. 137. effectus Spi-  
ritus quare fructus vocentur? ib. signa digno-  
scendorum Spiritum an ex Deo sint, nec ne. 356  
Spiritus humani sine corpore considerati  
substantiæ quidem spirituales sunt, sed com-  
plemento suo indigentes. 404.

Spirituales est verus Dei cultus 36. Spiritu-  
alis circumcisio. 39. homines secundum diversa  
tempora considerari possunt dici Spirituales,  
& carnales. 68. differentia inter carnales, phy-  
sicos & spirituales, in percipiendi prædica-  
tione Evangelica. 71. Spirituales gladius. 154.

Stare in domino quid sit? 167.

Statum nostri excellentiam quomodo confi-  
deranda? & quid à nobis requirit? 347, 348.  
Quamvis Christianæ religionis natura omne  
diversorum statum discrimen sustulerit, &  
quodammodo in æqualem omnes sortem af-  
feruerit, tamen potestas Ecclesiastica, & in-  
ferioris subiectio superioribus &c. pro sub-  
sidio infirmitatis nostræ introducta est. 664.

Ratio statum hoc nomine indigna est, cum  
sit falsus, & adulterinus prætextus, non vera  
statum ratio, quæ a justitia nunquam recedit.  
441.

Stella, quæ Magis apparuit. 2, 3.  
Stotes hæreticorum patriarchæ gnosticas  
speculationes invexerunt. 324.

Stultilogium peripoloyia quid sit? 146.

Simonis Stylite calumnia. 246. 557.

Subiectio vox distinguitur. 621. A Chri-  
sto dominationi non opponitur. ib. Aliud  
subiectio est, aliud ministerium. ib. Homini-  
bus privatis, & injustis, dum injurias in-  
ferunt, subjectionem imprecant non esse. 673.  
Cum subiectio politica ipsis Christianis præ-  
cepta sit, nulla iusta causa adferri potest, ob  
quam dominatio Christianis interdicta sit.  
674.

Submittere se robustæ manui Dei quid sit?  
315.

Ex successibus secundis nequaquam boni-  
tatem causæ æstimandum. 580.

Superbia vitiorum honestissima videtur.  
58. Quinam eo morbo præcipue laborent? ib.  
Et superborum non curare quid de se ceteri  
sentiant. 64. Ad superbiæ honestissimum car-  
nis stimulo sollicitamur. 38. Multi se effe-  
runt superbi quando iis vitia carent, quæ in  
aliis reprehendunt. ib. Ambitio, & superbia  
inter volutates numerantur, & non ad irra-  
cibilem, sed ad concupiscibilem facultatem  
pertinent. 189. Cui superbiæ virum Deum ad-  
co offendat? 315. Est vitium spirituale. 326.  
Superba vanitas quæ sit? 328.

Superbiæ religioni ruinam struit. 685.  
plurima partim ridicula & absurda, partim  
vana & inania, aliquando sublesta, & nefaria  
committit solet, quibus pro favore, & propi-  
tiatione offensio numinis conciliatur. 701.

In suppliciis capitalibus vindicantur non  
proprie & private sed alienæ, & publicæ in-  
juriæ. 716. Supplicia capitalia possunt esse si-  
ne vitiosa ultione, quæ tam defensionem, quam  
pænam legitime sumendæ magis est impedi-  
mentum, quam usus. 715. Per dilectionem pro-  
ximi sub novo fœdere capitalia supplicia non  
tolli. 68. Ex loco Rom. 11. 17. adversus ca-  
pitalia supplicia argumentum duci non posse.  
797. Utrum aliquando supplicium injusti ho-  
minis saltem secundario velle, & intendere  
non liceat? & secundario intendi quid sit?  
799. Potest supplicium posci, & exigi absque  
vitiosa voluptate ex punitione inimici. ibid.  
An supplicium per Magistratum fontibus ir-  
rogare, quocumque tandem animo fiat, Chri-  
stianum, plurimum sit? 796. An Christo, & A-  
postolis non licuerit supplicia capitalia de  
nocentibus sumere? 799. In Capitis supplicio  
penitentia locum esse posse probatur. 827.  
quia fontes sanabiles forte esse possunt, an  
ideo eorum supplicium semper abstinendum?  
828. Christianos ab eorum suppliciis abstinere  
non posse. ib. 811. non necesse est ut Chri-  
stiani Magistratus expressa de capitalibus  
suppliciis præcepta divina habeant. 868. V.  
Bellum.

Supplicia ad Deum adversus eos, qui nos  
lædunt vitanda. 232.

Synodus Dord. quæ damna intulerit? 391.

Symbolum apostolorum omnibus patribus  
antiquis, & majoris est autoritatis. 510.  
Nihil ex iis, quæ credenda sunt, in Symbolo A-  
postolico omisum. 511. sententiam hominum  
qui supra symbolum Apostolicum sapere non  
audebant ante Victorium in occidentem, in orie-  
te ante Originis tempora nemo unquam hæ-  
resin vocavit. 511. Symboli apostolici confes-  
siones ex Ecclesiâ exturbatas, recens & paulo  
ante acceptam injuriam exortos adversari  
confinxerant. 513, 515. An Symboli Apostolici  
confessorum doctrina seculo quarto expira-  
verit, nec à Theodosio temporibus usque ad  
Servetum quicquam ita scelerit? 517. recentio-  
rum symbolorum triax, ac nodi in semet re-  
flexi ab humano ingenio explicari nequeunt  
At Apostolorum symbolum mentis humanæ  
modulum non superat. 591.

T.

Duo genera sensuum, in quibus pravus  
hominum appetitus flagitiosius exorbitat,  
tactus & gustus. 186.

In lege Christi de salione, verba interditi  
manifesta ad propriarum injuriarum parien-  
tiam restringuntur. 646. Tantum abest ut  
Christus omnia judicia forensia abrogaverit  
ut ne totam quidem legem salionis abroga-  
verit. Quod probatur. 647. cum Christus legi-  
bus Moysi præcepta sua opponens, defectus  
tantum, & solus abusus tollat, nec hanc de  
salione legem, sed abusus ejus sustulit. 648.

Præceptum suum de salione non legi Moysi,  
quæ forensis fuit, sed morali scribarum com-  
mento opposuit. 649. quod & Salvus Socius  
animadvertit. ib. Politicam salionis legem à  
Christo sublata nullam legimus. 750.

Tatianus Iustini Martyris discipulus Gnostici  
segreges habuit ab Ecclesiâ cætus. 503. pa-  
tris supra filium eminentiam statuit. 508.

Tartari, aut inferni descriptio. 326.

Tela ignita quid significant? 153, 154.

Temperantia ad preces. 311.

Tempus Dei vocatur Ecclesiâ. 224.

Tempus redimere quid sit? 150, 193.

Tempora extrema sunt, quæ aurea Aposto-  
lica tempora secuta sunt. 222. Et quæ erant  
extremis Apostolorum temporibus, quæ sua æ-  
tate advenisse Joannes fatetur. 262. per ultim-  
um tempus, quod adesse dicitur, significatur  
corruptio Ecclesiæ post Apostolorum æ-  
vum. 338. 339. V. feculum.

In tenebris ambulare quid sit? 334.

Tentationibus etiam obnoxia est vita solita-  
ria. 4. cur Deus filium antequam munus suum  
obiret à Sarana tentari voluerit? ib. diversitas  
inter Matthæum & Lucam in ordine tenta-  
tionum. ib. In omnibus tentationibus Christus  
armis S. Scripturæ usus est. Deus multum  
permisit Satanæ in tentando. Christi O. Post tenta-  
tionem superatam sequitur caeleste gaudium.  
ib. Vox tentationis aut strictius, aut latius su-  
mitur. 22. quid significant voces inducendi in  
tentationem? 23. Deus in tentationem latius ac-  
ceptam aliquando homines inducit, sed pro-  
pter bonum illius, non malum; ut vincat, non  
ut succumbat. ib. Varia tentationum genera,  
quibus nos Satan aggreditur; & diversitas  
armorum, quæ Satanæ opponuntur. 153. Ne-  
mo tam alte ascendit in salutis negotio, ut  
tentationem securus esse possit. 165. Quid per  
vocem tentationum intelligatur? 274. Quomo-  
do superandæ tentationes? 275. tentationum  
fructus. 276. Orig. 276, 277. Deus neminem  
tentat. 277. Unde hic error, quod Deus homi-  
nes tentet, originem trahit? ib. cur Satanas  
istum errorem finxit, Deus homines tentan-  
do ad peccatum adducere? 277. hic error in  
Deum injurius, hominibus mire perniciosus,  
firmiores in orbe Christiano radices hoc se-  
culo egit. 178. Deus eas hominibus vires de-  
dit, quibus Saranæ tentationes superare pos-  
sint. 278. quid per tentationes apostolus in-  
telligat, solas afflictiones, an omne tentatio-  
num genus? quare Deus ejusmodi tentatio-  
nes immittat earum fructus. 297. quam sæpe  
vocant Christianam patientiam est tentatio  
Dei, & extremum veræ patientiæ oppositum.  
Deus à nobis fiduciam poscit, sed non orio-  
sam, nec temerariam, quæ extraordinaria  
miracula poscat. 770.

An ad terrenarum possessionum retentio-  
nem & defensionem ullam vim habeat id,  
quod à Deo Christianis eo modo, quo olim  
Judeis fuerat, assignatur non sint? 719.

An terrenis curis Deus hominibus prorsus  
interdixit? 719. non semper terra cælo adver-  
satur: sed sicubi id contingat, cæliquam terra  
prior ratio habenda. 720. an ex eo quod Deus  
nobis cælestem spem fecit, sequatur re ipso  
voluisse eum ut hæc terra, atque caduca  
plane pro nihilo ducamus? 721.

Terrenarius &c. ævum plus habuisse lucis, quæ  
privavi doctores ante adulteratam Theolo-  
giam, refutatur. 499, 500. &c. Terentianus ne-  
gat æqualitatem filii cum patre. 509. In moul-  
tis, quæ scripsi, plus venit, quam fidei, & au-  
thoritatis meretur. Verba ejus explicantur.  
751. Ejus preces pro Cæsariibus. 874.

Testimonium in se Dei habere. 360.

Thebulis virginitatem Ecclesiæ Hierosoly-  
mitanæ variis doctrinis corruptis. 324.

Theodorus Coriarius à Victore eiectus ex  
Ecclesiâ. 510. Non est primus suæ sententiæ  
author. 513.

Vulgaris Theologia deliriis suis infecit Phi-  
losophiam. 146. Quinam, & quare Theologiam  
artem fecerint? 489.

Theophilus Patris supra filium eminentiam  
statuit. 508.

Quid per Theaurum in fidei? bñ vasis A-  
postolus intellexerit? 111.

Quis fuerit Ecclesiæ Romanæ status quan-  
do Thomas à Kempis in ea floruit? 501.

Thorax iustitiæ quid significet? 153. Fidci.  
215.

Cum timore, & tremore salutem operari, au-  
cum gaudio, & fiducia bonæ conscientie pos-  
sunt consistere? 160. Quid per timorem, & tre-  
morem intelligatur? ib. Vox timoris quomo-  
do sumatur? 104. Timor supplicii duplex, salu-  
bris culpam antecedens, & noxius culpam  
consequens

consequens, prior! ibi *inani* locus esse poterit in futuro xvo. 204. 205. Magistratus non institutus est, ut nocentes occidantur: sed ne supplicii timore sint nocentes, nove occidantur. 205. Spiritus timoris, iustitiae, opprobria. 218. Timiditatis duae partes ibid. differentia inter timorem servilem, & filialem Deo debitum. 307. Qualis timor non sit in Charitate? 318. Timidi turpi opprobrio Apoc. xxi. 8. notantur. 616.

Tolerantia, concordiae mater, alios non pade facit, nec le pre iis extollit. 60. Tolerantia infirmorum. 62. no contra eos disputandum amaris iis. ib. Tolerantia Christianae necessitas. 156. Comenius tolerantiam soli naicenti Ecclesiae tribuit. 517. Tolerantia Socinianorum 522. 558 de tolerantia 557, 558. limitibus suis circumscriptur. 558

Per traditiones quid intelligatur? 231. Traditio inter normas loquendum litium non recipienda. 479. uti interdu traditione potissimum, tanquam proprio ad veritatis partis testimonio adversus ipsum. ib. 498. Soph. Comenius circa normam traditionis examinantur ad 497. ad 529. ad traditionem inter normas pacandam, seu decidendam litium locum habere debeat? 497. Traditio non ad mittenda, quia testes falsi sunt & corrupti ob mysteria iniquitatis, & partium studia. 497-498. traditionis vox distinguitur. 497.

Locum Matth. xvi. 26. de exemptione Christi & Apostolorum a tributo, & potestate civili non agere. 878.

De S. Trinitate. 568, 569.

Tristitia secundum Deum penitentiae mater. 117. Cum mundi tristitia confertur. ibid.

Ex tropis improprie, aut ambiguis Sacrae Scripturae verbis multos & magnos errores in Ecclesiam irrepsisse. 630.

Interpretatio verborum, adde tunica pallium. 852. De tunica possessione, quia leve est damnum, iudicio contendere non deceat. 710 &c. Ex praecepto, quod litigari de tunica vetat, falso colligitur, omnes omnino lites prohiberi. 712, 713. locus de praebenda altera maxilla, & dimittendo cum tunica pallio explicatur. 83. &c. quid Christus supponat quando jubet ut cum tunica pallium dimittamus? 785. Praetare tunicam, & pallium dimittere quomodo sit liti semet implicare ibide. In tunica dimittenda praecepto non infinita in dimittendo iure suo patientia praeribitur: sed stricta iuris sui retentio in sebus, quae generosius spectantur, prohibetur. 785.

Turpiloquium quid significet? 28.

Excellendi libido iurgia & scismata, ac sporadicis nocentibus remedium tyrannidem invenit. 288. non desunt, quibus aliena erga se tyrannidis displicet, cum tamen sua in alios allubeat. Hic non serio tyrannidis ipsa, sed tyranni displicent; quorum facta, ubi multum detestati sunt, mox ipsi sedulo imitantur. 901.

Typi, ac figurae duplices in Sacra S. inveniuntur, transeunt, & permanentes. 152.

V.

Socinus in una Pletidine curanda scriptulonis, & sepe nimis fuisse videbatur. 412. Iudicium scilicet de Laurentio Palla. 203. Praeterea de iure quod sit? 328.

Vasa aurea, argentea, testacea quae sunt neminem de eo discrimine queri posse. 261.

Quid per verba ineffabilia, quae non licet homines loqui, intelligatur? 125. Sentus verborum in principio erat verbum, verbum erat apud Deum, & erat Deus. Omnia per hoc verbum facta sunt. In ipso vita est. Verbum caro factum est. &c. 326.

Veritas non obtrudenda in vitis. 18.

Veritatem in iniustitia detinere quid sit? 37. quomodo hoc fiat. ib. Qua ratione veritas in mendacium transmutetur? ibid. non omnia, quamvis ea sunt, evulganda. 64. Quod re ipsa verum est, tam apud homines, quam apud Deum verum est. 74. Una est tam apud Deum, quam apud homines veritas, sed falsum veri specie multis imponit. ib. Veritate ad iracundiam irritamur. 147. Quomodo ex tranco in veritate instituire tenemur? 193. Disputationes veritatis noxae. 125. Caritas veritatis, & cognitio veritatis quae sit? 218, 219. Non par est ratio eorum, qui ab agnita veritate recedunt cum iis, qui in erroribus, quos non intelligunt, vivunt. 120. Duo veritatis principia, unum esse Deum, & esse Mediatorem illius Dei, &c. 140. Per las non opprimunt, sed per oppressionem lacus spargitur. 160. Vox veritatis sumitur pro sinceritate cordis. 351. Error non fert confortum veritatis. 264. Iusto Dei iudicio peravillam, & praedictum est, ut cum pura religionis

Christianae veritate, ingrederetur errorum colluvies. 365. Sors veritatis, & innocentiae in hoc saeculo. 373. veritatis contumelia est, si eam iudicia hominum expavescerent fingimus. 381. nimia veri libertas in pericula saepe intempestiva praecipit. 420. Veritatis simplex, & brevis est oratio. 460. Etiam innocentissimi homines, interdum nihil minus cogitantes, tacere possunt, quod veritatis injuriam involvat. 470. Praeterea ubi error veritatis specie rectus, sane rationis ictus evadere nititur. ib. Omnibus, quos Deus ad veritatem cognitionem admittit, ei retragandi libertatem permittit. 480. ut veritas, ut veritas ipso vincere valeat. 482. Suspectum falli verum, nec bono cum falli, nec vero cum malo ullum vinculum, aut commercium. 496. Ex errorum patronis pro veritate testimonia colligere licet. 505. In dignoscenda veritate dogmatum Ecclesiae, contentus Ecclesiarum quid auctoritatem habeat? 537. Ejus abusus. ib. & 538. Amicus Plato, magis amica veritas. 578. Errorum suspecta doctrina sibi a veritate male metuit, nec viciniam ejus ferre potest. 578. Veritatis praedicationem dissidia, odia, persecutiones sequuntur. quae mala non veritati, sed malitiae mortalium tribuenda. 579. An ex rationis nostrae principis certo scire non possimus, penes nos esse veritatem, quoniam alia sedes non carent iis rationibus? 580. Sicut veritas est una dux, & Magistra virtutis, ita virtus absque lumine veritatis & scientia caeca est, & imperfecta. 604. Non mirum primo exortientis lucis crepulo multos rectam, & tritam veritatis orbitam reperire non potuisse: sed per obliquos & per tramites ad eam contendere conatos esse. 608. Nunquam veritas ab utilitate legem accepit, sed potius utilitas ad veri amulum exigenda. 673. rationi humanae, & religionis analogiae repugnantia dogmata in ceteris quoque suspectam reddunt veritatem. 686. Veritas non ideo malis artibus propagatur, quia Principum patrocinium nata, in quo certamine cum erroribus congressi non cogitur. 746. ubi veritas ferro, & igne propagatur animis hominum vim inferri necesse est, quod veritatis natura, & nobilitate indignum est. &c. 746. Ubi ad eam amplectendam nemo cogitur, sui cuique sum, & libertas salva manet. ib. Si principes terrarum veram religionem vi propagare vellent, non modo in gloriam Dei, sed in ipsam veritatem, & religionem essent injurii. 747. probatur spem esse, ut principes & Reip. tandem ad veritatem religionis Christianae convertantur. 748. Peri indagatio ad illustrandum intellectum, non voluntatis impulsus, aut actionem pertinet. 757. una semper est & immutabilis veritas, unum, & immutabile rectum, unum & immutabile dictamen rationis, quae si forte non omnium semper rerum causas aut modos assequi potest, ut veri falsique qui, & iniqui discrimen egregie caput. 851.

Vestium curiosior, & pretiosior ornatus ad concupiscentiam oculorum refertur. 186. Socino modestus erat vestium cultus, compositus, & elegans, tamen si fastu longe discesserat. 423.

Veteris foederis ministerium opponitur novo. 108.

Vetus homo, & novus quis sit? 147. Quare doctrina Christi novum & vetus praeceptum dicatur? 336.

Via arcta non est vita monastica, quod tribus rationibus probatur. 32. Via & ambulare significat habitum, & consuetudinem multo usu roboratam. 276.

Quae victimae Deo gratae? 58.

Videtur, Zephyrinus Pseudo prophetae 33. Pontifices primi damnare ceperunt, qui solum Apostolice adhaerebant. 316. 355. a Videtur incipit opprobrium veritatis. 511.

Vidua quoniam verax? 248.

Verborum vigiliantia, & dormiendi variis sensus. 215. Vigiliantia quid praestet? 299. unde nascatur? ib. Vigiliantia etiam somno spirituali opposita. 315.

Veneratus Belluacensis falsorum miraculorum auctor. 46, 264.

Magnum discrimen est inter iuris sui persecutionem, & vindicationem alieni. 648.

Vindicta. V. ultio.

Per quomodo dicatur imago, & gloria Dei? 90.

Virginitas eo non praefertur matrimonio, quod sanctitatem vitae polluat: sed quod hominem solutorem praestet ad vitae incommodis. 82. Vide calitatus.

Virtuti non occultanda sunt omnes. 16.

hoc est virtus laudabilior, quo plures similitudines superavit. 117. jucundum virtutis est iter, in quo, quae praecipuntur, obediuntur, praemia sunt. 189. quae res viam virtutis arduam, & salebrosam faciant? 219. nulla fere virtus est, in qua exercenda Satanas optimus laqueus actionibus non aliquid veneni sui admiscet. 275. Per virtutes Dei quid intelligatur? 301. Scala virtutum, per quam ad perfectionem emus possumus. 318, 319. &c. 320, 321. qualem virtutem fides procreet? 318, 320. Virtus sine prudentia caeca, & cognitionem conjungenda. 3. 8, 320. virtutes non separatum, sed omnes simul animo amplectendas sunt. 321. quia altera alteram perficiat. ib. Virtus, aut qui voluntatem Dei facit, maiet in aeternum quid significet? 338. virtutes maiores homini virtutis praecipit, quam humanis solum praemis invitatur, praeterea valeat 639. Pleraque virtutes non ita medium inter duo extrema cursum tenent, quoad ad alterum longe propius declinant. 73. nulla virtus est quae medium istud non habeat, quod transultrae fas non sit. 745. Virtus moralis quae sit? 745. Praeter elementariam nulla alia virtutis est, cui perpetuo locus esse possit, & cuius actionem suspendere, aut etiam contraria actione interungere non liceat, aut non sit necesse, ut amor erga Deum &c. 824. V. pietas.

Viscera Jesu Christi. 156.

Visionibus variis pium miraculis an fides habenda? 576.

Visionis dies quis sit? 303.

Vita solitaria non minus periculosa, quam conversatio cum hominibus, nec tentationibus minus obnoxia. 4. Vita correctio quomodo procedat? 127. Vita nostra abscondita in Deo quid sit? 185, 186. Quanto plures nobis haec vita, nunc oblata spe, aeterna vitae, quam olim aestimanda sit, tanto magis saepe conservatio & defensio ejus necessaria est. 721. Extra calum concurrentia cum aeternis bonis bona vita praesentia a nobis iusto pretio aestimanda esse. 711. Vita & comitudo ejus propter pietatem, pietas propter vitam aeternam quaerenda. ib. mala praesentis vitae saepesunt noxia esse. ib. Ad pro peccatis vitam nostram vilem habere tenemur? 712. Vita, quatenus nisi per hanc ad aeternam adiutur non patet, tanti cuique debet esse, ut ejus conservanda causa non aliena tantum, sed nostra quoque in discrimen vocanda sit. 8. In piis Christianis vitae huius aestimatio pretii sui incrementum ab aeterna accipit, reliquos Christianos, quibus dubia est salus, graviore stimulo necessitatis metus amittenda vita urget. 820. nostram salutem non dependere a vita nostra, si pii sumus, utennque concedi potest; sed id ipsum, ut pii sumus, saepe a vita nostra dependet. ibid. Quomodo vita pro inimico ponenda? 821. In Christianis vita conservanda necessitatem valere, quamvis non sit illorum summum bonum. 849. Si quis propter vitam extinguenda non habemus, non licet nobis eam improbitissimum hominum libidini prodere, quam sine ulla aliena injuria servare possumus. 850. Felicitas post fata promissa non viliores nobis hanc vitam, sed pretiosiore reddit. 851.

Vita aeterna praemium non omnibus quale futurum. 157. S. Scriptura vita aeterna futura praemia, quasi jam reddita nobis proponit. 269. in aeternae vitae mercede dari posse gradus. 314. Vita aeterna quare vita, vita praesens vitae nemine indigna dicitur? 217. In hac vita non datur perfecta cognitio Dei; sed in aeterna. 379.

Per viros Christiani, per mortuos ignari Dei intelliguntur. 310.

Vita extremis temporibus regnatura. 162. Quinam sint vocati secundum propositum Dei? 10. Propositum Dei in vocandis hominibus. ib. ordo, & modus vocationis. ib. In verbis, quos vocavit eos justificavit non de effectu propositi Dei, sed de ipso proposito agitur. ib. electio, & vocatio idem significant. Quando electio vocationi opponitur? Si cesset opera nostra infirmam redduntur. 322. Vocationis nostrae excellentia quomodo consideranda & quid a nobis requiratur. 347. 348. In quo consistat? 351. Quinam vocationis nomine intelligantur? 366.

Imitatio Christi varias vitae ac status vocationes non tollit. 188. falsum esse nihil nobis esse licitum ad quae vocati non sumus. 811.

Fieri voluntas tua. V. obedientia.

Quale sit illud genus voluntatis cum Deum vult exitum quorundam peccatorum. 769.

Voluntas



# INDEX RERUM; ET VERBORUM.

Voluntas Dei est primaria, & secundaria, quæ secundaria? 772.

Pax apud Deum voluntas, quam ipsum factum, sed voluntas sine facto nihil est. 118. Deum in nobis operari & velle & perficere quid significet? & quomodo Deus voluntatem nostram movere soleat. 161. peccatum an ex voluntate, an ex cupiditate nascatur? 277. Virriti pietati, laudi, premio locus ut esset voluntatem nostram Deus manu mi-  
str. 106.

Christiana religio voluntaria est, eique adversantur, qui fidem & religionem ab in-  
viciis extorquere audent. 302.

Contentiones ac zelus amarus oriuntur ex cupiditatibus, quæ militant in membris nostris. 287. Per voluptates quid intelligatur ib. Etiam emicendit ardor inter volup-  
tates numeratur. 288. Voluptates cum bru-  
tis communes non adeo nocent, voluptates cum immanibus spiritibus communes om-  
nia invaserunt, & corrumperunt Ecclesiam Dei: nempe ambitio, superbia, odium, in-  
ter voluptates numeratur, quod homines scientiæ laude gloriam aucupant, & cæco sui amore feruntur. ibid. V. cupiditas.

Votum nostrorum eventus Dei arbitrio relinquendus. 162. Quare non nimium ad  
vota nobis properandum sit. 215.

Ultimum tempus quid significet? V. tem-  
pus.

Uris injuriarum cur viranda? 360. Deo cu-  
ram injuriarum, quibus sui expetuntur.  
291. Uris, sive facto, sive verbis verita. 376.

Piorum pro ulionis beneficium reddentium  
victoria Deo gratissima. 307. Quomodo per  
magistratum injuriarum ulio non permittat?  
639. Privata injuriarum ulio per viam facti  
jure à Christo prohibetur. 703. Ulionem in ani-  
mo est, qui non semper ejus desiderio, sed a-  
lio aliquo fine ad aliquem ferendum move-  
tur. 704. Illatio mali (sive ulionis materiale)  
sæpe optima, saluberrima, aut certe necessaria  
est. ibid. Ulionem, & reddito mali pro malo  
præsupponit præteritum, & jam acceptum  
malum, quod cum per ulionem sanari neque-  
at, ipsa ratio offendit vanam esse, & vitiolem  
impotentis animi ulionem, longe aliter se res  
habet in propulatione futuri, ac imminen-  
tismi, præcipue intolerabilis. 706. Tertium  
contra pacis, & belli jura testimonium ex  
præcepto Apostoli de non reddendo malo,  
nec ulionem privatis injuriis Rom. xii. 17.  
sumptum refellitur, 713. Cur ulio prava sit  
reprehensione digna? 714. Ulionem aliam pri-  
varam esse, quæ fit ab iis, qui jus puniendi  
non habent; aliam publicam, quæ fit ab iis,  
qui jus puniendi habent. Privata ulio du-  
plex est: alia immediata, alia mediata, nem-  
pe mediante magistratu. 713. Cur Apostolus  
privatam ulionem vetuerit & ibid. Mediata  
ulio aliquando excusatur, & admitti potest.  
ibid. quando ulio mediata prohibita? 714.  
publica ulio sine vitio, imo laudabilis est,  
quoties jure suo superior potestas non abas-  
tuitur. 714. an possit ullum bellum concipi  
quod ab ulione sit proorsus immunde? 63. Ul-  
io est mali pro malo redditio; sed non om-

nis mali pro malo redditio est illa, quam  
Christus prohibet ulio. 763. Ulionem privam  
injuriarum magistratui interdum com-  
petere; & quando? 809, 810. Negatur non  
tantum privatam, sed etiam alicuius inju-  
riarum ulionem magistratui prohiberi. 872.  
Inter ulionem & panem dilcrimen. Ibid.  
Ipsum nocendi actum tunc tantum esse vi-  
tiosum, cum ulio per se, & primario specta-  
tur. Si per accidens aliqua pæna, aut spocios  
ulionis actum nocendi vitiosum non reddit,  
ut in castigatione liberorum. 789.

Ulcio, a sancto. 342. docet nos de commi-  
bus, quid significet? 346.

Refutatur, qui proprie loquendo Chri-  
stem filium Dei ingenuum negant. 457.

Vox univcrsum, aut univcrsi populi distin-  
guitur. 644.

Univcrsa quoniam à singularibus sola-  
mente abstrahuntur, oculis corporis sunt  
inaccessa. 548.

Uffeus detexit fraudes Gnosticorum in  
corrumpendis Ignatii epistolis. 498, 503.

Y.  
Rationes contra Υψηλαφρονισμ. 75.

Z.  
Zelus amarus oritur ex voluptatibus, quæ  
militant in membris nostris. 287.

Zenois doctrinā imbutus Pantaenus Ale-  
xandrinus scholam instituit, quem secuti  
Clemens & Origenes. &c. 356.

Zephyrini pontificis Romani fastus, &  
crudelitas. 512. Vide reliqua Victor.

## E R R A T A

Quæ sensum confundunt aut detorquent; reliqua, quamvis latinitatē reguli contraria, Lector benevolus facile emendabit.

A. Prima columna, B. Secunda.

Pagina. Regula.	Pagina. Regula.	Pagina. Regula.	Pagina. Regula.
1 41 spiritus Sancto. b.	67 scitandum. b.	454 20 proprie. a.	784 71 vivat. a.
9 36 non addit quicquam	150 24 per tantos. b.	455 71 non potest. b.	785 54 contentini non pos.
propositarū legum rigori. b.	251 2 mortuum. b.	457 50 ater num. b.	785 22 mutuum. a. (sit. b.)
11 5 elementa. a.	261 7 circumcisio. a.	458 68 de diviniz essentiz lu	789 28 non sine animo. b.
27 vota. b.	261 32 oppugnantium. b.	53 obols. b. (ce. a.)	793 70 profectus. b.
64 quam putamen. b.	264 35 horreo. a.	459 39 genus. a.	796 4 vindicare. a.
16 3 cum. a.	264 23 culine. b.	591 30 generare velle cū. b.	797 71 concuti. b.
47 excidamus. a.	266 4 quicquid. a.	456 30 prædictus. a.	799 32 montium. a.
17 4 commercii sanctitatem. a.	269 1 ipsum. b.	470 36 assertoribus. a.	806 57 præterea. b.
23 51 fracta. b.	273 55 ingenium. b.	478 27 morfu. a.	807 9 delineata. a.
24 6 rerum. a.	279 41 Christi. ana. a.	481 24 & ipse. a.	808 68 locus Esai. xi. 4.
30 1 impet. & speranda. a.	283 46 perfectioris. b.	59 quidem funditus. a.	810 6 pateat. b.
31 5 injurius. a.	283 47 Apostolo. b.	483 19 ministerio. b.	812 16 tamut & hoc dilectio
32 71 violentiam. a.	297 6 vigilant. b.	45 exaltatio. b.	sæpe injuriam, & perditionem in a-
34 54 violenta. a.	303 65 populus. a.	486 5 unico isto. b.	micos, & patiente nullam sui fidem
36 37 affectu. a.	303 5 præcepto. a.	487 21 hebes sit. b.	continuat, cum injuriarū quamlibet
37 63 quod vel. a.	307 13 conscientia. b.	491 49 generantis. b.	tolerabilis excipere non potest, tamen
39 26 nominat. a.	309 61 addita verba. a.	492 41 scriptura. a.	non vituperandum. credamus. b.
39 animam &c. contra. a.	315 25 Christi. b.	6 & facit scripturā. b.	812 43 ad. b.
34 damnantem. a.	318 71 domum. a.	493 68 primo genitura. b.	65 abique. b.
34 vero. b.	326 16 celeris. b.	495 6 differentia. b.	813 35 dato. b.
41 60 prognatos. a.	329 3 jam. b.	57 contactus. b.	815 2 tsadas. a.
44 34 intrandum. a.	331 6 uno. a.	500 21 spiritus. a.	18 vocari. b.
49 45 pueritior. b.	334 2 adulte rinam. a.	504 46 cicatrices. b.	818 14 ne moriari. b.
50 14 auxilio. b.	334 17 hominum. b.	505 68 genuinum. b.	71 aur inferri. b.
51 16 reteratur. b.	338 70 nimis. a.	508 8 diligendos. a.	819 56 studio. b.
58 7 dicit. b.	344 41 ex. b.	10 genuinus. a.	422 40 ex vi virtutis. b.
65 7 excitare. b.	345 79 pro nos ponatur ve-	507 5 ni. b.	824 19 causa. a.
35 plantatorem. b.	350 39 conscientia. b. (ro. b.)	31 patuit. b.	22 nec esse. b.
68 1 illam. a.	352 71 de quid enim. b.	32 cum. b.	825 33 si parvisset. b.
81 62 quamvis. b.	352 29 abest. a.	31 inque. b.	66 ingerere. b.
90 61 ex Deo utesque. a.	361 32 noritiam. b. (mos. a.)	32 inque. b.	827 63 vitio verti. b.
91 1 potius. a.	364 41 ecclesiæ. b.	119 31 erutus. b.	834 3 offensas. a.
92 25 quem. a.	365 56 exempla. b.	16 traductum innocen-	835 4 pertinet. a.
97 61 protenta. b.	373 32 invidia. b.	116 16 diduceros. b. (tiam. b.)	61 abstergeret. a.
103 1 ex vili isto statu mi-	374 47 Si. a.	23 cum. b.	426 15 vocari. b.
120 72 fure. b. (grare. a.)	374 46 causam. b.	18 coaluerunt. b.	29 fuis. b.
127 45 quæ. a.	374 25 supplicii. a.	65 dolesum. b.	838 49 legislatores. a.
131 27 beneficium. b.	375 2 utriusque. b.	7 autem. a.	839 47 cum. a.
138 3 se ipsis. a.	383 58 hic. a.	55 tolerantiz. b.	841 41 cum iis. b.
161 41 nimis. a.	391 43 honeste. b.	59 male. a.	843 34 ille. a.
164 66 habetur. a.	395 54 femz. b.	521 19 Comenius. a.	57 indecens. a.
167 69 quum. b.	395 15 ab. b.	527 8 remittantur. a.	4 regendis. b.
171 40 occasionem autem. b.	395 5 donum. a.	529 41 intentant. b.	21 extraordinaria. b.
173 42 grati animi. a.	407 54 gerendis. b.	530 21 eluder. a.	844 15 promovetia.
175 72 non hæredē tantū. b.	415 38 omni bus. b.	22 optari. a.	845 63 quid. b.
179 2 prænumiar. a.	425 22 Codrus. a.	537 19 tan. b.	847 40 falsius. b.
186 8 imperio. b.	434 10 obest. b.	71 compeditorum. b.	48 nam. b.
186 72 sumptu. b.	440 14 morbis. b.	539 45 alieni. b.	52 non. b.
188 45 decere. a.	441 46 ita qui dissidet ab a-	545 4 quum. a.	851 54 putet. b.
188 44 astrum. a. (pati. a.)	lio, est acciditur ab eo dis-	20 eorum. b.	851 21 prædicat. b.
207 61 de non & merito	fidens. b.	550 24 obscuros. b.	20 particulam. b.
207 49 postulandum. b.	443 42 privati. a.	561 11 opinionem. a.	856 26 profectum. b.
209 21 liberos. b.	445 53 necessarios. a.	562 40 possunt. a.	858 24 infectiz. b.
215 61 de cavendis pseud. b.	446 51 sed nescit, misere-	565 53 pietas. a.	859 61 cum. b.
228 55 specimen. a.	me hominis. a.	569 26 merce. a.	864 33 viti. b.
45 mundum. b.	447 9 Hærculem. a.	577 21 alez. a.	44 secum habitat. b.
45 larva. b.	32 incauto. a.	579 39 trudentos. a.	866 30 arrogantium. a.
230 18 tenentur. a.	46 pactioes. b.	580 58 intererat. a.	867 14 voces. b.
233 26 oriundus. b.	48 ancitæ, quarum. b.	584 38 nihili. a.	58 damnatus. b.
234 6 dele rescripto. b.	448 28 intercessit. a.	590 22 per orbem tot habet	868 39 quærentes. b.
237 14 primos earum. b.	72 obligatione. a.	Christus, quot, not audenti	869 19 hæreditatem. b.
62 dele etiam apostol. b.	21 decreto. b.	(vires æquales esse ubiq; ne-	872 72 cedet. a.
243 54 scientiarum aut lite-	56 nitebantur. a.	cessu non est) nominis ejus	873 33 de ista. b.
taræ doctrinā mediocriter	61 conditiones. a.	prætextum ad opprimendas	874 8 Dei. a.
eruditus fuerit. a.	44 supplicio. b.	adeliolum conscientias violē-	5 ipsi non constet. b.
247 10 contenti sit. a.	44 concitand. b.	tis mediis abut. Sunt qui	41 conditiones quas ad im-
248 65 qui infidelibus dete-	450 2 morum. a.	propriis viribus, potentia, &c.	11 clare. a. (postaudib.)
riori reperitur. b.	25 fractus. a.	opulenta prævalent. alii vi-	24 finit. b.
	552 19 putet.	res, quas non habent, a Magi	877 27 ab ac, inde. b.
		783 55 avidius. b.	32 commotiores. b.
			879 14 ostend. b.
			880 32 34 curatioes. a.
			44 colesip. b.





Śląska Biblioteka Publiczna

220057

III

v. 7

G.

Min. Ośw. 507c — PZWS C852 X. 49